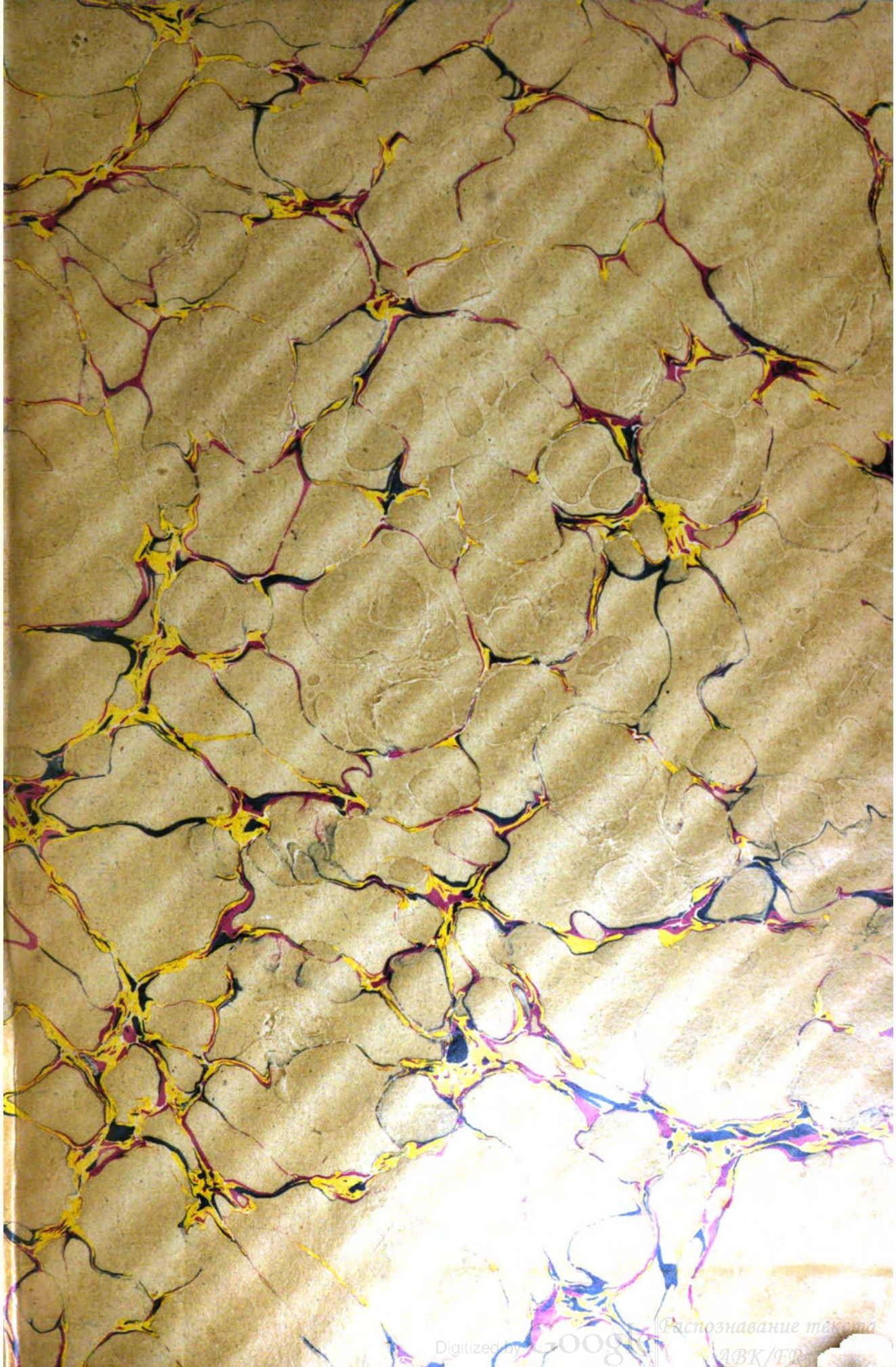

Library of the University of Michigan
Bought with the income
of the
Ford - Messer
Bequest

E. P. FADEN

BR
60
.M61

PATROLOGIÆ

CURSUS COMPLETUS,

SEU BIBLIOTHECA UNIVERSALIS, INTEGRÆ, UNIFORMIS, COMMODA, ŒCONOMICA,
OMNIUM SS. PATRUM, DOCTORUM SCRIPTORUMQUE ECCLESIASTICORUM,

SIVE LATINORUM, SIVE GRÆCORUM,

QUI AB APO APOSTOLICO AD TEMPORA CONCILII TRIDENTINI (ANNO 1545) PRO LATINIS
ET CONCILII FLORENTINI (ANN. 1459) PRO GRÆCIS FLORUERUNT :

RECUSIO CHRONOLOGICA

OMNIUM QUÆ EXSTITERE MONUMENTORUM GATHOLICÆ TRADITIONIS PER QUINDECIM PRIMA
ECCLESIE SÆCULA ET AMPLIUS,

JUXTA EDITIONES ACCURATISSIMAS, INTER SE CUMQUE NONNULLIS CODICIBUS MANUSCRIPTIS COLLATAS, PERQUAM DILIGEN-
TER CASTIGATA; DISSERTATIONIBUS, COMMENTARIIS VARIISQUE LECTIONIBUS CONTINENTER ILLUSTRATA; OMNIBUS
OPERIBUS POST AMPLISSIMAS EDITIONES QUÆ TRIBUS NOVISSIMIS SÆCULIS DEBENTUR ABSOLUTAS DETECTIS,
AUCTA; INDICIBUS PARTICULARIBUS ANALYTICIS, SINGULOS SIVE TONOS, SIVE AUCTORES ALICUJUS MOMENTI
SUBSEQUENTIBUS, DONATA; CAPITULIS INTRA IPSUM TEXTUM RITE DISPOSITIS, NECNON ET TITULIS SINGU-
LARUM PAGINARUM MARGINEM SUPERIOREM DISTINGUENTIBUS SUBJECTAMQUE MATERIAM SIGNIFICAN-
TIBUS, ADORNATA; OPERIBUS CUM DUBIIS, TUM APOCRYPHIS, ALIQUA VERO AUCTORITATE IN
ORDINE AD TRADITIONEM ECCLESIASTICAM POLLENTIBUS, AMPLIFICATA;

DUCENTIS ET AMPLIUS LOCUPLETATA INDICIBUS AUCTORUM SICUT ET OPERUM, ALPHABETICIS, CHRONOLOGICIS, STATI-
STICIS, SYNTHETICIS, ANALYTICIS, ANALOGICIS, IN QUODQUE RELIGIONIS PUNCTUM DOGMATICUM, MORALE, LITUR-
GICUM, CANONICUM, DISCIPLINARE, HISTORICUM, ET CUNCTA ALIA SINE ULLA EXCEPTIONE; SED PRÆSENTIM
DUOBUS INDICIBUS IMMENSIS ET GENERALIBUS, ALTERO SCILICET RERUM, QUO CONSULTO, QUIDQUID
NON SOLUM TALIS TALISVE PATER, VERUM ETIAM UNUSQUISQUE PATRUM, NE UNO QUIDEM OMISSO,
IN QUODLIBET THEMA SCRIPSERIT, UNO INTUITU CONSPICIATUR; ALTERO SCRIPTURÆ
SACRÆ, EX QUO LECTORI COMPERIRE SIT OBVIUM QUINAM PATRES ET IN QUIBUS
OPERUM SUORUM LOCIS SINGULOS SINGULORUM LIBRORUM SCRIPTURÆ VERSUS, A
PRIMO GENESIOS USQUE AD NOVISSIMUM APOCALYPSIS, COMMENTATI SINT.

EDITIO ACCURATISSIMA, CÆTERISQUE OMNIBUS FACILE ANTEPONENDA, SI PERPENDANTUR CHARACTERUM NITIDITAS,
CHARTÆ QUALITAS, INTEGRITAS TEXTUS, PERFECTIO CORRECTIONIS, OPERUM RECUSORUM TUM VARIETAS
TUM NUMERUS, FORMA VOLUMINUM PERQUAM COMMODA SIBIQUE IN TOTO PATROLOGIÆ DECURSU CONSTAN-
TISIMIS, PRETII EXIGUITAS, PRÆSENTIMQUE ISTA COLLECTIO UNA, METHODICA ET CHRONOLOGICA,
SEXCENTORUM FRAGMENTORUM OPUSCULORUMQUE HACTENUS HIC ILLIC SPARSORUM,
PRIMUM AUTEM IN NOSTRA BIBLIOTHECA, EX OPERIBUS ET MSS. AD OMNES
ÆTATES, LOCOS, LINGUAS FORMASQUE PERTINENTIBUS, COADUNATORUM.

SERIES GRÆCA PRIOR,

IN QUÆ PRODEUNT PATRES, DOCTORES SCRIPTORESQUE ECCLESIE GRÆCÆ
A S. BARNABA AD PHOTIUM,

ACCURANTE J.-P. MIGNE,

Bibliothecæ cleri universæ,

SIVE CURSUUM COMPLETORUM IN SINGULOS SCIENTIÆ ECCLESIASTICÆ RAMOS EDITORE.

PATROLOGIA, AD INSTAR IPSIUS ECCLESIE, IN DUAS PARTES DIVIDITUR, ALIA NEMPE LATINA, ALIA GRÆCO-LATINA.
LATINA, JAM PENITUS EXARATA, QUOAD PRIMAM SERIEM VIGINTI-QUINQUE ET DUCENTIS VOLUMINIBUS MOLE SUA
STAT, MOXVE POST PERACTOS INDICES STABIT, AC QUINQUE-VIGINTI-CENTUM ET MILLE FRANCIS VENIT. GRÆCA
DUPLICI EDITIONE TYPIS MANDATA EST. PRIOR GRÆCUM TEXTUM UNA CUM VERSIONE LATINA LATERALIS AMPLE-
CTITUR, ET AD NOVM ET CENTUM VOLUMINA PERVENIT, SED SINE INDICIBUS; POSTERIOR AUTEM HANC VERSIONEM
TANTUM EXHIBET, IDEOQUE INTRA QUINQUE ET QUINQUAGINTA VOLUMINA RETINETUR. UTRAQUE VIGESIMA QUARTA
DIE DECEMBRIS 1860 OMNINO APPARUERAT. UNUMQUODQUE VOLUMEN GRÆCO-LATINUM OCTO. UNUMQUODQUE NERE
LATINUM QUINQUE FRANCIS SOLUMMODO EMITUR: UTROBIQUE VERO, UT PRETII HUIUS BENEFICIO FRUATUR EM-
PTOR, COLLECTIONEM INTEGRAM, SIVE GRÆCAM SIVE LATINAM, 326 VOLUMINIBUS PRO AMPLIORI EDITIONE ET 272
PRO MINORI ABSQUE INDICIBUS CONSTANTEM, COMPARET NECESSE ERIT; SECUS ENIM CUJUSQUE VOLUMINIS AMPLI-
TUDINEM NECNON ET DIFFICULTATES VARIA PRETIA ÆQUABUNT. ATTAMEN, SI QUIS EMAT INTEGRÆ ET SEORSIM
COLLECTIONEM GRÆCO-LATINAM, VEL EAMDEM EX GRÆCO LATINE VERSAM, TUM QUODQUE VOLUMEN PRO NOVM VEL
PRO SEX FRANCIS OBTINEBIT. ISTÆ CONDITIONES SERIEBUS PATROLOGIÆ NONDUM EXCUSIS APPLICANTUR.

PATROLOGIÆ GRÆCÆ TOMUS LXX.

S. CYRILLUS ALEXANDRINUS.

EXCUEDEBATUR ET VENIT APUD J.-P. MIGNE, EDITOREM,
IN VIA DICTA D'AMBOISE, OLIM PROPE PORTAM LUTETIÆ PARISIORUM VULGO D'ENFER
NOMINATAM, SEU PETIT-MONTROUGE, NUNC VERO INTRA MŒNIA PARISIINA,

1864

AVIS IMPORTANT.

D'après une des lois providentielles qui régissent le monde, rarement les œuvres au-dessus de l'ordinaire se font sans contradictions plus ou moins fortes et nombreuses. Les *Ateliers Catholiques* ne pouvaient guère échapper à ce cachet divin de leur utilité. Tantôt on a nié leur existence ou leur importance; tantôt on a dit qu'ils étaient fermés ou qu'ils allaient l'être. Cependant ils poursuivent leur carrière depuis 21 ans, et les productions qui en sortent deviennent de plus en plus graves et soignées: aussi paraît-il certain qu'à moins d'événements qu'aucune prudence humaine ne saurait prévoir ni empêcher, ces Ateliers ne se fermeront que quand la *Bibliothèque du Clergé* sera terminée en ses 2,000 volumes in-4°. Le passé paraît un sûr garant de l'avenir, pour ce qu'il y a à espérer ou à craindre. Cependant, parmi les calamités auxquelles ils se sont trouvés en butte, il en est deux qui ont été continuellement répétées, parce qu'étant plus capitales, leur effet entraînait plus de conséquences. De petits et ignares concurrents se sont donc acharnés, par leur correspondance ou leurs voyageurs, à répéter partout que nos Editions étaient mal corrigées et mal imprimées. Ne pouvant attaquer le fond des Ouvrages, qui, pour la plupart, ne sont que les chefs-d'œuvre du Catholicisme reconnus pour tels dans tous les temps et dans tous les pays, il fallait bien se rejeter sur la forme dans ce qu'elle a de plus sérieux, la correction et l'impression; en effet, les chefs-d'œuvre même n'auraient qu'une demi-valeur, si le texte en était inexact ou illisible.

Il est très-vrai que, dans le principe, un succès inouï dans les fastes de la Typographie ayant forcé l'Éditeur de recourir aux mécaniques, afin de marcher plus rapidement et de donner les ouvrages à moindre prix, quatre volumes du double *Cours d'Écriture sainte et de Théologie* furent tirés avec la correction insuffisante donnée dans les imprimeries à presque tout ce qui s'édite; il est vrai aussi qu'un certain nombre d'autres volumes, appartenant à diverses Publications, furent imprimés ou trop noir ou trop blanc. Mais, depuis ces temps éloignés, les mécaniques ont cédé le travail aux presses à bras, et l'impression qui en sort, sans être du luxe, attendu que le luxe jurerait dans des ouvrages d'une telle nature, est parfaitement convenable sous tous les rapports. Quant à la correction, il est de fait qu'elle n'a jamais été portée si loin dans aucune édition ancienne ou contemporaine. Et comment en serait-il autrement, après toutes les peines et toutes les dépenses que nous subissons pour arriver à purger nos épreuves de toutes fautes? L'habitude, en typographie, même dans les meilleures maisons, est de ne corriger que deux épreuves d'en conférer une troisième avec la seconde, sans avoir préparé en rien le manuscrit de l'auteur.

Dans les *Ateliers Catholiques* la différence est presque incommensurable. Au moyen de correcteurs blanchis sous le barnais et dont le coup d'œil typographique est sans pitié pour les fautes, on commence par préparer la copie d'un bout à l'autre sans en excepter un seul mot. On lit ensuite en première épreuve avec la copie ainsi préparée. On lit en seconde de la même manière, mais en collationnant avec la première. On fait la même chose en tierce, en collationnant avec la seconde. On agit de même en quarte, en collationnant avec la tierce. On renouvelle la même opération en quinte, en collationnant avec la quarte. Ces collationnements ont pour but de voir si aucune des fautes signalées au bureau par MM. les correcteurs, sur la marge des épreuves, n'a échappé à MM. les correcteurs sur le marbre et le métal. Après ces cinq lectures entières contrôlées l'une par l'autre, et en dehors de la préparation ci-dessus mentionnée, vient une révision, et souvent il en vient deux ou trois; puis l'on clique. Le clichage opéré, par conséquent la pureté du texte se trouvant immobilisée, on fait, avec la copie, une nouvelle lecture d'un bout de l'épreuve à l'autre, on se livre à une nouvelle révision, et le tirage n'arrive qu'après ces innombrables précautions.

Aussi y a-t-il à Montrouge des correcteurs de toutes les nations et en plus grand nombre que dans vingt-cinq imprimeries de Paris réunies! Aussi encore, la correction y coûte-t-elle autant que la composition, tandis qu'ailleurs elle ne coûte que le dixième! Aussi enfin, bien que l'assertion puisse paraître téméraire, l'exactitude obtenue par tant de frais et de soins, fait-elle que la plupart des Editions des *Ateliers Catholiques* laissent bien loin derrière elles celles même des célèbres Bénédictins Mabillon et Montfaucon et des célèbres Jésuites Petau et Sirmond. Que l'on compare, en effet, n'importe quelles feuilles de leurs éditions avec celles des nôtres qui leur correspondent, en grec comme en latin, on se convaincra que l'in vraisemblable est une réalité.

D'ailleurs, ces savants éminents, plus préoccupés du sens des textes que de la partie typographique et n'étant point correcteurs de profession, lisaient, non ce que portaient les épreuves, mais ce qui devait s'y trouver, leur haute intelligence suppléant aux fautes de l'édition. De plus les Bénédictins, comme les Jésuites, opéraient presque toujours sur des manuscrits, cause perpétuelle de la multiplicité des fautes, pendant que les *Ateliers Catholiques*, dont le propre est surtout de ressusciter la Tradition, n'opèrent le plus souvent que sur des imprimés.

Le R. P. De Buch, Jésuite Bollandiste de Bruxelles, nous écrivait, il y a quelque temps, n'ayant pu trouver en dix-huit mois d'étude, une seule faute dans notre *Patrologie latine*. M. Denzinger, professeur de Théologie à l'Université de Wurzburg, et M. Reissmann, Vicaire Général de la même ville, nous mandaient, à la date du 19 juillet, n'ayant pu également surprendre une seule faute, soit dans le latin soit dans le grec de notre double *Patrologie*. Enfin, le savant P. Pitra, Bénédictin de Solesmes, et M. Bonetty, directeur des *Annales de philosophie chrétienne*, mis au défi de nous convaincre d'une seule erreur typographique, ont été forcés d'avouer que nous n'avions pas trop présumé de notre parfaite correction. Dans le Clergé se trouvent de bons latinistes et de bons hellénistes, et, ce qui est plus rare, des hommes très-positifs et très-pratiques, eh bien! nous leur promettons une prime de 25 centimes par chaque faute qu'ils découvriront dans n'importe lequel de nos volumes, surtout dans les grecs.

Malgré ce qui précède, l'Éditeur des *Cours complets*, sentant de plus en plus l'importance et même la nécessité d'une correction parfaite pour qu'un ouvrage soit véritablement utile et estimable, se livre depuis plus d'un an, et est résolu de se livrer jusqu'à la fin à une opération longue, pénible et coûteuse, savoir, la révision entière et universelle de ses innombrables clichés. Ainsi chacun de ses volumes, au fur et à mesure qu'il les remet sous presse, est corrigé mot pour mot d'un bout à l'autre. Quarante hommes y sont ou y seront occupés pendant 10 ans, et une somme qui ne saurait être moindre d'un demi-million de francs est consacrée à cet important contrôle. De cette manière, les Publications des *Ateliers Catholiques*, qui déjà se distinguaient entre toutes par la supériorité de leur correction, n'auront de rivaux, sous ce rapport, dans aucun temps ni dans aucun pays; car quel est l'éditeur qui pourrait et voudrait se livrer APRES COÛP à des travaux si gigantesques et d'un prix si exorbitant? Il faut certes être bien pénétré d'une vocation divine à cet effet, pour ne reculer ni devant la peine ni devant la dépense, surtout lorsque l'Europe savante proclame que jamais volumes n'ont été édités avec tant d'exactitude que ceux de la *Bibliothèque universelle du Clergé*. Le présent volume est du nombre de ceux révisés, et tous ceux qui le seront à l'avenir porteront cette note. En conséquence, pour juger les productions des *Ateliers Catholiques* sous le rapport de la correction, il ne faudra prendre que ceux qui porteront en tête l'avis ici tracé. Nous ne reconnaissons que cette édition et celles qui suivront sur nos planches de métal ainsi corrigées. On croyait autrefois que la stéréotypie immobilisait les fautes, attendu qu'un cliché de métal n'est point élastique; pas du tout, il introduit la perfection, car on a trouvé le moyen de le corriger jusqu'à extinction de fautes. L'Hebreu a été revu par M. Drach, le Grec par des Grecs, le Latin et le Français par les premiers correcteurs de la capitale en ces langues.

Nous avons la consolation de pouvoir finir cet avis par les réflexions suivantes: Enfin, notre exemple a fini par ébranler les grandes publications en Italie, en Allemagne, en Belgique et en France, par les *Canons grecs de Rome*, le *Gerdil* de Naples, le *Saint Thomas* de Parme, l'*Encyclopédie religieuse* de Munich, le recueil des *déclarations des évêques* de Bruxelles, les *Bollandistes*, le *Suarez* et le *Spicilege* de Paris. Jusqu'ici, on n'avait su réimprimer que des ouvrages de courte baleine. Les in-4°, où s'engloutissent les in-folio, faisaient peur, et on n'osait y toucher, par crainte de se noyer dans ces abîmes sans fond et sans rives; mais on a fini par se risquer à nous imiter. Bien plus, sous notre impulsion, d'autres Éditeurs se préparent au *Bullaire* universel, aux *Décisions* de toutes les Congrégations, à une *Biographie* et à une *Histoire générale*, etc., etc. Malheureusement, la plupart des éditions déjà faites ou qui se font, sont sans autorité, parce qu'elles sont sans exactitude; la correction semble en avoir été faite par des aveugles, soit qu'on n'en ait pas senti la gravité, soit qu'on ait reculé devant les frais; mais patience! une reproduction correcte surgira bientôt, ne fût-ce qu'à la lumière des écoles qui se sont faites ou qui se feront encore.

TRADITIO CATHOLICA.

SÆCULUM V. ANNUS 444.

ΤΟΥ ΕΝ ΑΓΙΟΙΣ ΠΑΤΡΟΣ ΗΜΩΝ

ΚΥΡΙΛΛΟΥ

ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΑΛΕΞΑΝΔΡΕΙΑΣ

ΤΑ ΕΥΡΙΣΚΟΜΕΝΑ ΠΑΝΤΑ.

S. P. N. CYRILLI

ALEXANDRIÆ ARCHIEPISCOPI

OPERA QUÆ REPERIRI POTUERUNT OMNIA;

CURA ET STUDIO

JOANNIS AUBERTI

LAUDUNENSIS ECCLESIAE PRESBYTERI CANONICI ET IN SCHOLA PARISENSI LAUDUNENSIS COLLEGII MAGISTRI,
AC INTERPRETIS REGII.

EDITIO PARISENSIS ALTERA DUOBUS TOMIS AUCTIONIOR ET EMENDATIO.

ACCURANTE ET RECOGNOSCENTE J.-P. MIGNE,

BIBLIOTHECÆ CLERI UNIVERSÆ,

SIVE CURSUM COMPLETORUM IN SINGULOS SCIENTIÆ ECCLESIASTICÆ RAMOS EDITORE.

TOMUS TERTIUS.

VENEUNT 10 VOLUMINA 100 FRANCIS GALLICIS.

EXCUEBATUR ET VENIT APUD J.-P. MIGNE EDITOREM,
IN VIA DICTA D'AMBOISE. OLIM PROPE PORTAM LUTETIÆ PARISIORUM VULGO D'ENFER
NOMINATAM, SEU PETIT-MONTROUGE, NUNC VERO INTRA MOENIA PARISINA.

1864

TRADITIO CATHOLICA.

SÆCULUM V. ANNUS 444.

ELENCHUS

AUCTORUM ET OPERUM QUI IN HOC TOMO LXX CONTINENTUR.

Quæ stellula prænotantur, nunc primum inter opera Cyrilli comparent.

S. CYRILLUS ALEXANDRINUS ARCHIEPISCOPUS.

Commentarium in Isaiam prophetam.

Col. 9-1450

* Fragmenta in Jeremiam, Baruch et Daniele prophetas.

1451

Parisiis. — Ex Typis J.-P. MIGNÉ

ΤΟΥ ΕΝ ΑΓΙΟΙΣ ΠΑΤΡΟΣ ΗΜΩΝ
ΚΥΡΙΑΛΛΟΥ
ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΑΛΕΞΑΝΔΡΕΙΑΣ

ΕΞΗΓΗΣΙΣ ΥΠΟΜΝΗΜΑΤΙΚΗ

ΕΙΣ ΤΟΝ ΠΡΟΦΗΤΗΝ ΗΣΑΙΑΝ.

ΒΙΒΛΙΟΝ Α΄ ΛΟΓΟΙ ΕΣ' (1).

S. P. N. CYRILLI

ALEXANDRIÆ ARCHIEPISCOPI

COMMENTARIUS IN ISAIAM PROPHETAM.

LIBER I. ORATIONES VI.

[ΠΡΟΟΙΜΙΟΝ.]

Ἄστυφανῆς μὲν ἀεί τῶν ἁγίων προφητῶν ὁ λόγος, ἂ
μεμέστωται δὲ τῶν κεκρυμμένων ἐννοιῶν, καὶ μυ-
στηρίων ἡμῖν τῶν θεῶν ὠδίνει προαγόρευσιν. Τέ-
λος γὰρ νόμου, καὶ προφητῶν ὁ Χριστὸς, καθὼς γέ-
γραπται. Χρῆναι δὲ φημι, τοὺς ἐθέλοντας διατρανοῦν
τὰ οὕτως ἰσχνά, καὶ αἰνιγματώδη τῶν θεωρημάτων
πλάτη διανοίας ὀμματι περιαθρεῖν ἐπιείεσθαι, καὶ
μάλα εὐφρόνως τοῦτο μὲν, τῆς ἱστορίας τὸ ἀκριβές,
τοῦτο δὲ, τῆς πνευματικῆς θεωρίας τὴν ἀπόδοσιν,
ἵνα πανταχόθεν τοῖς ἐντευξομένοις ἐκβαίῃ τὸ ὠφε-
λοῦν, καὶ ἡ τῆς τῶν προκειμένων ἐννοίας διασάφης
οὐδὲν ἔχουσα τὸ ἐνδεές διαφαίνοιτο. Οἶδα μὲν οὖν ὅτι
φθάσαντές τινες προγεγράψασιν εἰς ταῦτα, καὶ μα-
κροὺς ἡμῖν περὶ αὐτῶν ἐποίησαντο λόγους· ἀπόχη
δὲ οἶμαι τοῦτι, καὶ πρὸς γε τὸ δεῖν ἑτέροις ἔκνου
πρόφασιν οὐκ ἀγεννῆ παρασχέιν, ἀναπεισάει τε σω-
πῆσαι ἐλέσθαι μᾶλλον, οἷς ἕτεροι προειρήκασιν ἐπι-
πεῖν καινὸν μὲν οὐδὲν, ταυτοεπεῖν δὲ μᾶλλον, καὶ διὰ
τῶν αὐτῶν ἴεσαι θεωρημάτων. Ἐπειδὴ δὲ κἂν τοῦτο
συμβαίῃ παθεῖν, τὸ λυποῦν ἂν εἴη παντελῶς οὐδὲν,
καὶ διὰ τῆς τῶν πλειόνων συμφωνίας ἐμπεδοῦσθαι
πρὸς ἀλήθειαν τοὺς ἀκρωμένους, ἔκνου κρείττονα
γενέσθαι καὶ νῦν ἑμαυτὸν ἀναπέλω, τὸν ἐπ' ἁγαθοῖς

[PROCEMIUM.]

Obscura semper est sanctorum prophetarum
oratio, et reconditis sententiis referta, ac divino-
rum mysteriorum prædictionem continet. Finis
enim legis et prophetarum est Christus, quemad-
modum scriptum est. Qui vero hanc tam subtilem
et ænigmaticam horum theorematum vim et am-
plitudinem explicaturi sunt, eos ego cum histo-
riæ accuratam rationem, tum spiritualis sensus æc-
commoationem oculo mentis, idque valde pru-
denter intueri oportere statuo, ut et his qui ea
lecturi sunt, undecunque occurrat utilitas, et sen-
tentiarum eorum de quibus agitur explanatio plena sit
ut nihil desiderare videatur. Equidem scio esse.
qui superioribus temporibus in hæc scripserunt,
et prolixos de his sermones instituerunt. Et hæc
quidem sufficere arbitror, ut occasionem otii non
injustam præbeat aliis, persuadeatque ut tacere
malint, et ad ea quæ prius dixerunt alii, nihil addant
novi, sed idem dicant potius, iisdemque observa-
tionibus insistant. Cum autem etiam usu quidem
id veniat, nihil incommodi sit per consensum plu-
rimorum, auditores in veritate confirmari: etiam
nunc otium mihi excutiendum putavi, ratus su-

(1) Libri duo priores ex codice Regio sunt editi ;
posteriores tres ex Vaticano eod. In cod. Regio to-
tum proœmium deerat et nonnulli versus capituli
usque ad verba φάλαγγας καταδηούσας. Interpretæ-

tionem Laurentii Hunfredi aliquot in locis emenda-
tam atque recensitam e regione Græci textus po-
suimus. AUBERTUS.

dorem et industriam in bonis studiis locatam ignavia præstabiliorē esse, ac laborare melius esse, quam stertere : nec plane diffusus, quin aliquando possem aliquid novum et varium invenire : quandoquidem Deus hanc commentationum viam rationemque dilatat. Scriptum est enim : « Latum mandatum tuum vehementer ¹. »

Prophetavit igitur beatus Isaias temporibus regni Ochozias, et Joatham, Achazi et Ezechias. Age vero, tempora uniuscujusque memoria repetamus et quo pacto quisque vixerit, cursim et strictim dicamus. Perspicimus enim hinc propheticum sermonem rebus gestis et temporibus ipsis accommodatum esse, et peropportunum. Ozias itaque, qui et Ochozias dictus est, vir pius fuit, coque amplitudinis et potentie provectus, ut gentes Judææ finitimas subegerit, multis tributa imposuerit ac sceptris suis subjecerit, urbes instauravit, alias acceperit, finibusque Judææ terræ adjunxerit. Ad extremum vero humanum quiddam passus est. Immoderata enim hac affluentia et gloriæ amplitudine victus, altum quodammodo sapuit, morboque superbiæ correptus, **1** ipsi adeo divinæ legi se opposuit, quippe qui sacerdotii divini prærogativa ornandum se ac coronandum existimavit. In templum enim Dei irrumperere, ac Deo suffitus ipsemet adscendere, et quæ in lege erant præscripta, præter legem exsequi molitus est. Eamque ob causam lepra continuo percussus, evasit contemptissimus : execrabilis enim secundum legem est, qui morbo lepræ tenetur. Post succedit in regnum Ozias ejus gnatus Joathamus, homo quidem pius, verumtamen excelsa non diruit, sed Israelitæ etiamnum sacrificarunt operibus suarum manuum, montes et colles occupantes, sub quercu et populo, et arbore umbrosa, quia bonum umbraculum, sicut ait Osee ². Defuncto autem Joatham, capessit sceptrum Achazus, vir execrabilissimus a divina religione abhorrens, omniis flagitiorum genere coopertus. Is templum ipsum Dei clausit, sacrificiis ex legis præscripto universitatis Deum colere vetuit, festa Judæorum pro more celebrata prohibuit, aris in omni loco Hierusalem erectis, manu condita adorare jussit, et cælorum militiam venerari : quin et liberos suos per ignem traduxit, id est, crenavit in sacrificiam impuris dæmonibus, atque, ut summam et semel dicam, in omni impietatis genere volutatus est. Deinde secundum hunc regnavit Ezechias, vir pius et religiosus, æqui et boni administrator, omnis boni sectator, et divinæ voluntatis effector. Is omnia mandavit fieri et valere, quæcumque fuerant Achazi prævaricationibus contraria, ut qui templi fores aperuit, dein sacrificia et libationes constituit Deo offerendas, ut legalibus ministeriis honoraretur : etiam Paschæ legem, longo tempore intermissam, revocandam curavit et renovandam : aras et manu condita excidit : hariolos et falsos

σπουδάσασιν ἰδρωτα καὶ πόνον τῆς ἐν τῷ βέγγειν ἀργείας ἀμείνω τε εἶναι πεπιστευκώς, καὶ οὐκ εἰσάπαν ἀπειρηκώς τὴν ἐλπίδα, τοῦ καὶ εἶσθ' ὅτε καινὸν καὶ ἐξηλλαγμένον προσεσεύειν τι δύνασθαι, κατευρόντος Θεοῦ τὴν ἐν γε τοῖς θεωρήμασι τρίβον. Γέγραπται γάρ, ὅτι « Πλατεία ἡ ἐντολὴ σου σφόδρα. »

Προφητεύει τοίνυν ὁ μακάριος Ἡσαίας ἐν καιροῖς βασιλείας Ὀχοζίου, καὶ Ἰωάθαμ, καὶ Ἀχαζ, καὶ Ἐζεκίου. Καὶ φέρε τῶν ἐκάστου καιρῶν διαμνημονεύσωμεν, διεθίω τε ὅπως ἐπιδρομάδην λέγωμεν. Εἰσόμεθα γὰρ ἐντεῦθεν, ὅτι τοῖς ὁρωμένοις κατὰ καιροῦς πρέπων τέ ἐστι καὶ ἀρμοδιώτατος τῆς προφητείας ὁ λόγος. Γέγονε τοίνυν εὐσεθῆς ἀνὴρ ὁ Ὀζίας, ὁ καὶ Ὀχοζίας, προέβηκε δὴ ὁμοῦ δόξης τε καὶ ἰσχύος εἰς τοῦτο, ὡς κατακρατῆσαι τῶν ἐθνῶν τῶν προστηκόντων τὴν Ἰουδαίαν, καὶ μὴν καὶ δασμοὺς ἐπιθεῖναι πολλοῖς, καὶ σκήπτροις ἰδίοις ὡς ἐξ ἀνάγκης ὑπενεγκεῖν, ἀναδείμασθαι τε πόλεις, καὶ προσλαβεῖν ἐτέρας, καὶ συνάψαι τοῖς ὄριοις τῆς Ἰουδαίων γῆς. Εἶτά τι πέπονθε τῶν ἀνθρωπίνων. Ἀπὸ γὰρ τοι τῆς ἄγαν τρυφῆς, καὶ τῆ τῆς εὐκλείας ὑπεροχῆ νενικημένος, τρόπον τινὰ πεφρόνηκεν ὑψηλὰ, καὶ τῆ τῆς ὑπεροφίας νόσῳ κεκρατημένος, καὶ αὐτοῦ τοῦ θεοῦ κατεξανέστη νόμου. ᾤθητο γὰρ δεῖν καὶ τοῖς τῆς θελας ἱερωσύνης αὐχμήσιν ἐαυτὸν στεγρᾶν. Ἐπεχείρησε γὰρ εἰς τὸν θεὸν εἰσελάσαι ναὸν, αὐτὸς δὲ δι' ἐαυτοῦ θυμῶν τῷ θεῷ καὶ πληροῦν ἐκνόμως τὰ νενομισμένα. Ταύτης ἕνεκα τῆς αἰτίας λελέπεται παραχρῆμα, καὶ ἦν ἀτιμώτατος· μιὰρὸς γὰρ κατὰ νόμον ὁ τῷ τῆς λέπρας πάθει κατισχυμένος. Εἶτα διαδέχεται τὴν τοῦ Ὀζίου βασιλείαν ὁ ἐξ αὐτοῦ γεγονώς Ἰωάθαμ, φιλόθεος μὲν ἀνὴρ, πλὴν οὐκ ἐξῆρε, φησὶ, τὰ ὑψηλὰ, ἀλλ' ἔθουον ἔτι τοῖς ἔργοις τῶν ἰδίων χειρῶν οἱ ἐξ Ἰσραὴλ, ὄρη τε καὶ βουνούς καταλαμβάνοντες, ὑποκάτω δρυὸς, καὶ λεύκης, καὶ δένδρου σκιάζοντος, καθὰ φησιν Ὡση, ὅτι καλὸν σκέπη. Τελευτήσαντος δὲ Ἰωάθαμ διαδέχεται τὸ σκήπτρον ὁ Ἀχαζ ἀνὴρ βδελυρώτατος, καὶ θεομίτης, καὶ τῆς εἰς ἄκρον φαυλότητος ἡκούσης ἐμπλεως. Οὗτος καὶ αὐτὸν τὸν θεὸν ἐκλείσει ναὸν, καὶ ταῖς κατὰ νόμον θυσίαις οὐκ ἤφει καταγεραῖσθαι τὸν τῶν ὄλων θεὸν, κεκώλυκε δὲ καὶ τὰς ἐξ ἔθους τῶν Ἰουδαίων ἑορτὰς, καὶ ἐν παντὶ τόπῳ τῆς Ἱερουσαλήμ βωμοὺς ἀναστήσας προσκυνεῖν ἐκέλευε τὰ χειρόκμητα, καὶ λατρεύειν τὴν στρατιάν τοῦ οὐρανοῦ· καὶ μὴν καὶ τὰ ἴδια τέκνα διήγαγεν ἐν πυρὶ, τούτεστι, κατέκαυσεν εἰς θυσίαν τοῖς ἀκαθάρτοις δαίμοσι, καὶ ἀπαξιαπλῶς εἰπεῖν, τρόπος αὐτῷ δυσσεβείας ἀνεπιτήθευτος ἦν οὐδαίς. Εἶτα μετὰ τοῦτον βεβασίλευκεν Ἐζεχίας ἀνὴρ εὐσεθῆς καὶ φιλόθεος, καὶ δικαιοσύνης πρύτανις, καὶ παντὸς ἀγαθοῦ ζηλωτῆς, καὶ τῶν θεῶν θελημάτων ἐργάτης. Οὗτος τοῦ Ἀχαζ παρανομήμασιν πᾶν πράττεσθαι τε καὶ ἰσχύειν ἐκέλευεν· ἀνῆκε μὲν γὰρ τὰς τοῦ ναοῦ θύρας, εἶτα θυσίας, καὶ σπονδὰς διετύπου προσάγεσθαι τῷ θεῷ, καὶ ταῖς κατὰ νόμον ἱερουργίαις γεραίρεσθαι· καὶ μὴν καὶ δι' ἄγα γρόνων μακρῶν

¹ Psal. cxviii, 96. ² Osee iv, 15.

τὴν ἐπὶ τῷ Πάσχα νόμον ἀνανεωσασθαι ὁράται. Κα-
θελε τεμένη, καὶ βωμούς, καὶ χειρόκμητα, γνώστας
τε καὶ ψευδομάντιες, καὶ τὰς τῶν ἐπωδῶν ἀγέλας
ἤρεμειν ἐκέλευσε, καὶ ἦν ἀνὴρ ἀγαθὸς ἐν ὀφθαλμοῖς
τοῦ Θεοῦ. Οὐκ οὖν ἐπειδήπερ ἐν καιροῖς βασιλείας τῶν
ἀρτίως ἡμῖν εἰρημένων, ποτὲ μὲν ὠξύνετο πρὸς
ὄργας ὁ τῶν ὄλων Θεὸς, εἰδωλολατρῶντος τοῦ Ἰσραὴλ·
ποτὲ δὲ καὶ ἐμαλάττετο πρὸς τὸ ἡμερον, μεταπλα-
τομένου πρὸς εὐσέβειαν διὰ τῆς τοῦ κρατοῦντος ἐπει-
κείας· ταύτη τοι μέμικται τῆς προφητείας ὁ λόγος,
καὶ πλείστην μὲν ὅσην ἔσθ' ὅτε ποιεῖται τὴν ἀπειλήν,
ὡς δυσσεβοῦντος τοῦ Ἰσραὴλ, ὑποσχέσεως δὲ τῆς
ἐπ' ἀγαθοῖς εἰσχομίζει λόγον. Διαμέμνηται δὲ παν-
ταχοῦ τῆς διὰ τοῦ Χριστοῦ λυτρώσεως, καὶ φησὶν
ὅτι κατὰ καιροῦς μὲν ἔσται τῆς πρὸς Θεὸν οἰκειότη-
τος ἀπόπμπτος ὁ Ἰσραὴλ, εἰσδεχθήσεται δὲ τῶν
ἔθνῶν ἢ πληθὺς δικαιομένη διὰ τῆς πίστεως τῆς ἐν
Χριστῷ. Ὡστε μοι δοκεῖ στεφανοῦν εὐ μάλα τὸν μα-
κάριον προφήτην Ἡσαΐαν, οὐχὶ τῆ τῆς προφητείας
χάριτι μόνῃ, ἀλλὰ γὰρ καὶ τοῖς ἀποστολικοῖς ἀρχή-
μασιν. Ἐν ταύτῃ γὰρ ἔστιν προφήτης τε ἅμα, καὶ
φαιδρότητος οὐκ ἡμωρηχότας τοὺς τῆς ἑαυτοῦ συγγραφῆς ποιῆσεται λόγους.

ΛΟΓΟΣ Α'.

Ὅρασις ἦν εἶδεν Ἡσαΐας υἱὸς Ἀμώς, ἦν εἶδε
κατὰ τῆς Ἰουδαίας, καὶ κατὰ Ἱερουσαλήμ ἐν
βασιλείᾳ Ὀζίου, καὶ Ἰωάθαμ, καὶ Ἀχαζ, καὶ
Ἐζεκιου ὁ ἐβασίλευσαν τῆς Ἰουδαίας.

Οὐκ ἂν οἶμαι διαψεύσαιτό τις ἐκεῖνο εἰπὼν περὶ
τῶν ἀγίων προφητῶν, ὡς οὐ μόνον ἐδέχοντο τῶν
ἔσμενων τὴν γνώσιν, καταλαμπρύνοντος τὸ χρῆμα
αὐτοῖς τοῦ ἀγίου Πνεύματος, καὶ ἐνηχοῦντος εἰς νοῦν,
ἀλλὰ γὰρ καὶ αὐτῶν ἔσθ' ὅτε τῶν πραγμάτων εἰπὼν
ὅτι ἐγίνοντο θεωροί. Ἐοικε τοίνυν ὁ μακάριος προφή-
της Ἡσαΐας τοῖς τῆς διανοίας ἁμασι τὰ κατὰ και-
ροῦς ἐσόμενα κατὰ τῆς Ἰουδαίας τεθεῆσθαι πάθῃ,
τοῦτο μὲν τὰς τῶν πολεμίων φάλαγγας καταδρούσας
τὴν γῆν, τοῦτο δὲ τὰς πόλεις ἠρημωμένας, καὶ οἴ-
κους ἐμπιπραμένους, καὶ ὅσα τοῖς τοῦ πολέμου νόμοις
πράττεται παρ' ἐχθρῶν ταύτῃ τοι προεγγραπται τῆς
προφητείας· « Ὅρασις ἦν εἶδεν Ἡσαΐας υἱὸς Ἀμώς,
κατὰ τῆς Ἰουδαίας καὶ κατὰ Ἱερουσαλήμ. » Ἐπι-
σημαίνεται δὲ χρησίμως τοὺς τῶν βασιλέων καιροὺς,
ἵνα φαίνηται Θεὸς προσφόρως τοῖς ἐκάστου τρόποις
τὰ ἐν τῷ προφήτῃ λαλῶν.

Ἄκουε, οὐρανὲ, καὶ ἐρωτίζου, γῆ, ὅτι Κύριος
ἐλάλησεν, Υἱοὺς ἐγέννησα καὶ ὑψώσα, αὐτοὶ δὲ
με ἠθέτησαν. Ἐγὼ βούρι τὸν κτησάμενον, καὶ
δρος τὴν φάτην τοῦ κυρίου αὐτοῦ· Ἰσραὴλ δὲ
με οὐκ ἔγνω, καὶ ὁ λαὸς με οὐ συνήκεν.

Τὶ τὸ χρῆμα, τίς ὁ λόγος, καὶ τί ἂν βούλοιτο ἡ-
λῶν παριαθρεῖν ἀναγκάσιον. Διαμαρτύρεται γὰρ ὡς-
περ οὐρανὸν τε καὶ γῆν ὁ μακάριος προφήτης, καὶ
τοῦτο πράττων οὐκ ἄθεε, πλην, οὐκ ἰδίου, Θεοῦ δὲ
μᾶλλον εἶναι τοὺς λόγους φησὶν. Ὅτι πάντῃ τε καὶ
πάντως πρὸς πέρας ἐκβήσονται διὰ τοῦτου σημαί-
ων, καὶ τοῖς τοῦ παθεῖν δαίμασι καταπτῶν τοὺς
ἀκρωμένους. Ἀμύχανον γὰρ ψευδοεπῆσαι Θεὸν·
ὁμοῦ δὲ κάκεινο, καθάπερ ἐγῶμαι, κατασκευάζων.
Ἐπειδὴ γὰρ ἐμελλεν τὰς κατὰ τῆς Ἰουδαίας καὶ

vates, et incantamentorum turbam quasique greges
sustulit : et vir bonus erat in conspectu Dei. Itaque
cum universitatis Deus, temporibus horum, quos
jam diximus, nunc ad iram exaceretur, Israele ido-
latriæ dedito : nunc, eo converso ad religionem
propter virtutem et probitatem principis, ad pla-
cibilitatem emollesceret : hinc oratio hujus pro-
phetiæ mista est, et velut Israele impie agente, minus
interdum graves intendit : alias autem promissionis
bonorum mentionem facit : ubique vero redemptionis
per Christum mentionem injicit, atque subsequen-
tibus temporibus a societate et contubernio Dei exter-
minandum Israellem, successuram vero gentium
multitudinem, per fidem in Christo justificatam.
Quare mihi videtur beatus propheta Isaias non sola
prophetiæ gratia plurimum exornatus, sed et deco-
ribus apostoli. Est enim hic propheta simul et apo-
stolus : et in hac scriptione sua habebit sermo-
nes evangelicæ prædicationis splendore non ca-
rentes.

Quare mihi videtur beatus propheta Isaias non sola
prophetiæ gratia plurimum exornatus, sed et deco-
ribus apostoli. Est enim hic propheta simul et apo-
stolus : et in hac scriptione sua habebit sermo-
nes evangelicæ prædicationis splendore non ca-
rentes.

ORATIO I.

CAP. I, VERS 1. Visio, quam vidit Isaias filius
Amos, quam vidit contra Judæam, et contra Hiern-
salem, in regno Ozis et Joatham, et Achaz, et Eze-
chis, qui regnarunt in Judæa.

Si quis dicat, sanctos prophetas non solum
rerum futurarum cognitionem accepisse, prælu-
cente hoc illis, et in aures insonante san-
cto Spiritu, verumetiam rerum ipsarum quan-
doque spectatores exstitisse, eum ego minime
errare posse arbitror. Itaque beatus pro-
pheta Isaias, mala quæ contra Judæam tem-
poribus insequentibus futura erant, I^o phæ-
langes hostium terram vastantium, urbes desola-
tas, domos incensas, et quæcunque tandem jure
belli fieri solent ab hostibus, mentis oculo con-
templatus videtur : ideoque prophetiæ quasi proæ-
mio scriptum est : « Visio quam vidit Isaias filius
Amos, contra Judæam et contra Jerusalem. »
Opportune sane regum tempora designat, ut appa-
reat Deum hæc uniuscujusque moribus accommo-
date per prophetam dicere.

VERS. 2. Audi, cælum, et auribus percipe, terra,
quia Dominus locutus est : Filios genui et exevi, ipsi
autem spreverunt me. Cognovit bos possessorem, et
asinus præsepe domini sui ; et Israel me non cog-
novit, et populus me non intellexit.

Quid hoc rei sit, quæ oratio, et quid significare
velit, operæ pretium erit considerare. Obiastatur
enim veluti cælum et terram beatus propheta :
quod dum facit, non sine divino consilio facit ; imo
non suos esse dicit sermones, sed Dei. Quo innuit
omnino ea ad exitum perventura, et horum malo-
rum metu auditores percellit : nec enim fieri potest,
ut Deus falsum dicat : simulque illud, ut ego quidem
sentio, præmittit. Quoniam enim contra Judæam
et Jerusalem vaticinaturus erat, et mala omni ora-

time majore, calamitatesque non sanandas præmonstraturus, eos, ad quos hic sermo habetur, ira mirum in modum flagratos non ignoravit. Ideo Dominum hæc locutum ait, impiorum furorem artificiosissime reprimens, injustasque iras quasi retundens. Si enim quasi sequester adhibetur, et minister, et sermones e supernis et a Deo quasi legatus annuntiat, quis ei merito succensere poterit? imo potius audax hoc facinus ex ira ebulliens, quidni impium contra Deum qui locutus est haberi debeat? Proinde et merito sane cælum et terram contestatur. Nam de Israele conquesturus cum esset, cum angelos cœlestes, tum ipsam terram universam scire vult mores ejus impios; ne quis eum esse commotum sine causa putet, vel populum dilectum et in sortem sibi deputatum, in leviculis, et vulgaribus criminibus deprehensum, propterea fuisse rejectum: maxime quem olim summa vi ex Ægyptiorum tyrannide vindicavit. Nam misertus est illius, **2** ut et injuria affecti præter æquum et bonum, et ut præter nobilitatem et dignitatem tum patriam, et avitam, tum suam, violenta servitute oppressi. Cumque hi qui opprimerant restitissent, graviter puniti sunt, Deo illos omni genere supplicii multante. Itaque ut Israelitarum assumptio insignis et illustris fuit, ita rejectionis modum non vult ignorari. Quod si cui videatur, ipsa elementa vocari hæc prophetæ vore: qui hoc ita considerat, nec ab eo quod est rationi et probabilitati consentaneum, nec a sensu verborum aberrabit. Redimebatur enim per Mosem, uti dixi, ab Ægyptiaca impietate Israel. Cum autem Pharo Dei nutui et voluntati impie resisteret ac diceret, « Dominum non novi, et Israel non dimittam ¹, » creatura a Domino suo contra inobedientes et rebelles est armata. E supernis enim et e cœlo plurima, et conspicua signa facta sunt: plurima item et in ipsa terra mirabilia. Cœlum enim demisit grandinem, terra produxit ranas, sicuti scriptum est: et aqua in sanguinem conversa est: cinere vero camini discurrente et dissipato, aeremque corruptente, ulcera et pustulæ effervescentes omnium corporibus insederunt. Itaque perinde quasi ipsam elementa tantum non frustra pro his qui liberati fuerunt laborassent: « Audi, inquit, cœlum, et ausculta, terra, quia Dominus locutus est. » Aliter etiam hæc explicari possunt. Israelitæ siquidem legis doctrina contempta, et salutaribus disciplinis neglectis, uno natura Deo derelicto, impuris dæmonis cultum tribuerunt in montibus atque collibus et in silvis vallibus incenderunt arborum, et opera manuum earum adoraverunt. Indignatus vero propterea universitatis Deus, et quidem justissime, dixit eisdem e sanctis prophetis: « Surge et judicare apud montes, et audiant colles vocem tuam: Audite, colles, judicium Domini, et valles fundamenta terræ, quia judicium Domino adversus populum suum, et cum Israele judicabitur ². » Neque tamen

¹ Exod. v, 2. ² Mich. vi, 1, 2.

A Ἱερουσαλήμ προαγορεύσεις ποιῆσθαι, καὶ τὰ λόγου παντὸς ἐπέκεινα προκαταμηνύσειν πάθη, καὶ τὰς ἀνηκέστους συμφορὰς, οὐκ ἠγνόησεν ὅτι πάντη τε καὶ πάντως ἀκονηθήσονται πρὸς ὄργας οὗς ὁ λόγος. Κύριον τοίνυν τὰ τοιάδε πρὸς αὐτοὺς λαλήσασθαι φησιν, τὸν τῶν ἀνοσιῶν θυμὸν εὐτεχνέστατα διωθούμενος, καὶ οἷον ἐκδυσωπῶν τὰς ἀδίκους ὄργας. Εἰ γὰρ παρελήφθη μεσίτης καὶ διάκονος, καὶ τοὺς ἀνωθεν καὶ παρὰ Θεοῦ διαποροῦμεοὶ λόγους, πῶς ἂν ἐπ' αὐτῶν δικαίως ὀργίζοιτο τις; μᾶλλον δὲ, πῶς οὐχὶ κατὰ Θεοῦ τοῦ λελαληκότος τὰ ἐξ ὀργῆς γένοιτο ἂν δυσσεβῆ τολμήματα. Διαμαρτύρεται τοίνυν σφόδρα εἰκότως οὐρανὸν τε καὶ γῆν; Ἐπειδὴ γὰρ ἔμελλε τὰς κατὰ τοῦ Ἰσραὴλ ποιῆσθαι μομφάς, καὶ ἀγγέλους εἰδέναι βούλεται τοὺς κατ' οὐρανὸν, καὶ αὐτὴν δὲ τὴν σύμπτασαν γῆν, τῆς ἐκείνου δυσσεβείας τοὺς τρόπους, ἵνα μὴ τις οἴηται κεικνηθῆσθαι μάτην ἢ καὶ προαλωσι ἐπὶ μικροῖς τε καὶ εὐτελεστάτοις πταίσμασιν, ἀπόβλητον ποιῆσθαι τὸν ἡγαπημένον, καὶ εἰς κληρὸν αὐτῶν τεθέντα λαὸν, καὶ τὸ πάλαι διὰ πολλῆς ἄγαν ἰσχύος, τῆς τῶν Αἰγυπτίων πλεονεξίας ἐξηρημένον. Ἠλέησε μὲν γὰρ ὡς ἀδικούμενον παρὰ τὸ εἰκότως, καὶ τὴν τοῖς πατράσι πρέπουσάν τε καὶ ἐνοῦσαν εὐγένειαν, ἀβουλήτην θητεῖα κατηχθισμένους. Ἐπειδὴ δὲ ἀντέπραπτον οἱ πλεονεκτήσαντες, ἐκολάζοντο πικρῶς, πάντα τρόπον αὐτοῖς αἰκίας ἐπιβριπούντος Θεοῦ. Ὡσπερ τοίνυν ἐπισημοτάτη γέγονεν ἡ πρόσληψις τοῖς ἐξ Ἰσραὴλ, οὕτω βούλεται καὶ τὸν τῆς ἀποβολῆς μὴ ἀγνοεῖσθαι τρόπον. Εἰ δὲ δὴ βουλοῖντο τινες καὶ αὐτὰ καλεῖσθαι τὰ στοιχεῖα διὰ τῆς τοῦ προφήτου φωνῆς, οὐκ ἂν ἀμάρτοι τοῦ πρέποντος λόγου τῶν ἐνοιῶν ἢ δυνάμεις, ἐκεῖνο δισεκεμμένοις. Ἐλυτροῦτο μὲν γὰρ, ὡς ἔφην, τῆς Αἰγυπτίων ἀνοσιότητος διὰ Μωσέως ὁ Ἰσραὴλ. Ἐπειδὴ δὲ τοῖς τοῦ Θεοῦ νεύμασιν ἀνοσιῶς ἀναντιστάμενος ἔφασκεν ὁ Φαραὼ, οὐκ οἶδα τὸν Κύριον, καὶ τὸν Ἰσραὴλ οὐκ ἀποστελῶ, συναπλήζω τῶ ἰδίῳ δεσπότη κατὰ τῶν ἀπεχθούτων ἢ κτίσις. Ἄνωθεν μὲν γὰρ καὶ ἐξ οὐρανοῦ κλειστά τε ὅσα καὶ περιφανῆ γεγόνασι σημεῖα, κλειστά δὲ ὁμοίως καὶ οὐκ ἀθαύμαστα ἐν αὐτῇ τῇ γῇ. Ὁ μὲν γὰρ οὐρανὸς καθίει τὴν χάλασαν, ἡ δὲ γῆ βατράγους ἐξέβριψε, καθὰ γέγραπται: καὶ τὸ μὲν ὕδωρ εἰς αἷμα μετεσκευάζετο, αἰθέλης δὲ καμινιαίας κατασχιδναμένης, καὶ τὸν ἀέρα θολούσης, ἔλκη καὶ φλυκτιδὲς ἀναζέουσαι ἐν τοῖς πάντων συνέβαινε σώμασιν. Ὡς οὖν καὶ αὐτῶν τῶν στοιχείων μονοουχὶ μάτην ἐπὶ τοῖς λελυτρωμένοις πεπονηκότων, « Ἄκουε, οὐρανὲ, φησὶν, καὶ ἐνωτίσου, γῆ, ὅτι Κύριος ἐλάλησεν. » Προσβαλοῦμεν δὲ καὶ ἐτέρως ταῖς τῶν προκειμένων ἐννοίαις. Ἀτιμήσαντες μὲν γὰρ τὴν διὰ νόμου παιδευσιν οἱ ἐξ Ἰσραὴλ, καὶ τῶν σωτηρίων μαθημάτων ὀλιγορήσαντες τὸν ἵνα τε καὶ φύσει καταλελοιπότες Θεὸν τοῖς ἀκαθάρτοις δαίμοσιν τὰς θεραπέϊας προσῆγον ἐν ὄρεσι καὶ βουνοῖς, καὶ ἐν ταῖς εὐδενδροτάταις φάραγμα τρυφίαν καὶ προσκεκυνήκασιν τοῖς ἔργοις τῶν ἰδίων χειρῶν. Καὶ ἡγανάκτει μὲν ἐπὶ τούτοις, καὶ μάλα εἰκότως, ὁ τῶν ὀλων Θεὸς, ἐφη δὲ πρὸς ἕνα τῶν ἀγίων προφητῶν

« Ἀνάστηθι καὶ κρήθητι πρὸς τὰ ὄρη, καὶ ἀκουσάτωσαν οἱ βουνοὶ τὴν φωνὴν σου. Ἀκούσατε, βουνοὶ, τὴν κρῖσιν τοῦ Κυρίου, καὶ αἱ φάραγγες, θεμέλια τῆς γῆς, ὅτι κρῖσις τῷ Κυρίῳ πρὸς τὸν λαὸν αὐτοῦ, καὶ μετὰ τοῦ Ἰσραὴλ διελεγχθήσεται. » Καὶ οὕτι που φάμεν ὅτι πρὸς γε τὰ ὄρη καὶ τοὺς βουνοὺς γέγονεν ἡ κρῖσις τῷ Κυρίῳ διὰ τῆς τοῦ προφήτου φωνῆς, ἐδικάζετο δὲ μᾶλλον τῷ πρὸς αὐτὴν τὴν ἀσέθειαν τοῦ Ἰσραὴλ τοῖς ἐν τοῖς ὄρεσι καὶ βουνοῖς καὶ νάπαις. Ἠλέγγετο γὰρ ἀμετρίως δεδουσεθηκώς, καὶ βωμοὺς καὶ τεμένη κατασκευάσας ἐκεῖ τοῖς ἀκαθάρτοις δαίμοσιν. Οὐκοῦν ἐπειδήπερ οἱ ἐξ Ἰσραὴλ τῆς εἰς Θεὸν αἰδοῦς ἀλογήσαντες προσεκύνησαν τῇ στρατιᾷ τοῦ οὐρανοῦ, ἡλίψ τε φημι καὶ σελήνη, δεχόμενοι δὲ καὶ τὴν ἐκ γῆς ὕλην, ζύλα τέ φημι καὶ λίθους, ἐποίησαν ἑαυτοῖς εἰδωλα κατὰ τὸ ἐκάστῳ δοκοῦν, οἰκονομώτατα λίαν τὴν ἐν τούτοις αὐτῶν ἀσέθειαν ὑπαινίττεται, καὶ οἷον εἰς ἔλεγχον καὶ ἀπόδειξιν οὐρανό τε καὶ γῆν εἰς μέσον ὥστερ παρακομίζει λέγων, « Ἄκουε, οὐρανὲ, καὶ ἐνωτίζου, γῆ, ὅτι Κύριος ἐλάλησεν, » Καὶ καθ' ἕτερον δὲ τρόπον, πολλοὺς εἶναι φάμεν τοὺς πατέρας ἐν οὐρανῷ, τοὺς πνευματικοὺς δῆλον ὅτι πολλοὺς δὲ ὁμοίως καὶ ἐπὶ τῆς γῆς, τοῦτο μὲν σαρκικούς, τοῦτο δὲ πνευματικούς. Ἀλλὰ τούτοις μὲν ἅπασιν τοῖς πατέραςιν τοῖς ἄνω τε καὶ κάτω παρὰ τῶν ὑπὸ χεῖρα τέκνων προσάγονται τιμαί. Καίρουσι δὲ λίαν οἱ τετιμημένοι, καὶ οὐδεὶς ἐστὶν ἐν αὐτοῖς, ὃς οὐ πάντῃ τε καὶ πάντως ποιεῖται δυσφύρτητον τὸ ἀχαριστεῖσθαι παρὰ τῶν τέκνων. Ὁ δὲ πεπονηθὺς ὁ τῶν ὄλων Θεός, τοὺς τε ἐν οὐρανῷ καὶ ἐπὶ τῆς γῆς πατέρας διαμαρτύρεται λέγων, « Ἄκουε, οὐρανὲ, καὶ ἐνωτίζου, γῆ, ὅτι Κύριος ἐλάλησεν. Υἱοὺς ἐγέννησα καὶ ὑψώσα, αὐτοὶ δὲ με ἠθέτησαν. Εἰσαδεχθεὶς γὰρ ὁ Ἰσραὴλ διὰ τῆς χάριτος, καὶ τῆς τοῖς τέκνοις προπεύουσας ἔξω μὲνος φειδοῦς, γεγενῆσθαι λέγεται παρὰ Θεοῦ, τῆς ἀληθοῦς καὶ πνευματικῆς ἀναγεννήσεως ἐφ' ἡμῖν ἐκπεπερασμένης. Διὰ πίστεως δὲ δῆλον ὅτι τῆς ἐν Χριστῷ γεγενῆμεθα γὰρ ἐξ ὕδατος καὶ πνεύματος, καὶ δέδοται μὲν τοῖς ἀρχαιοτέροις πνεῦμα δουλείας, εἰ καὶ πρωτότοκος ἦν καὶ ὠνόμασται λαός. Ἡμῖν δὲ, τῆς υἰοθεσίας ὄνομά τε καὶ πνεῦμα, κεχάρισται ὁ Θεός. « Ὅτι γὰρ ἔστε, » φησὶν, « υἱοὶ, ἔξαπέστειλεν ὁ Θεός τὸ πνεῦμα τοῦ Υἱοῦ αὐτοῦ, εἰς τὰς καρδίας ὑμῶν, κρᾶζον Ἀββὰ ὁ πατήρ. » Γεγέννηκα γὰρ, φησὶν, υἱοὺς, καὶ οὐ διὰ τοῦτο μόνον, ἀλλὰ γὰρ καὶ ὑψώσα, τοῦτ' ἐστὶν, ἀνέθρεψα. Τοῦτο γὰρ ἡ τῶν ἐτέρων μηνυτῶν ἐπίδοσις ἔχει. Λελυτρωμένους γὰρ ὁ Ἰσραὴλ, οὐκ ἀνεπικούρητος ἦν μετὰ τοῦτο, καὶ ἀγάπης ἔργμος τῆς παρὰ Θεοῦ. Τέθραπτο γὰρ καθίπερ τις υἱὸς ἐκ φιλόπαιδος ἀληθῶς καὶ φιλοστοργωτάτου πατρός. « Ἄρτον γὰρ οὐρανοῦ, » φησὶν, « ἔδωκεν αὐτοῖς, ἄρτον ἀγγέλων ἔφαγεν ἄνθρωπος. » Ἐτρέφετο δὲ ἑτέρως καὶ εἰς ἐφεξῆς πνευματικὴν διὰ τῆς ἐννόμως σοφίας καὶ προφητικῶν παιδευμάτων, ἀποκομιζόντων ἀστείως εἰς ἐπίγνωσιν ἀληθείας, τοῦτ' ἐστὶ Χριστοῦ. Γράφει γοῦν ὁ Παῦλος, « Ὡστε ἡνὸμος παιδαγωγός ἡμῶν γέγονεν εἰς Χριστόν. »

per hanc prophetæ vocem propterea dicimus, adversus montes et colles iudicium Domino fuisse : at potius contra ipsam impietatem Israel, quæ erat in montibus, et collibus, et lucis 3 iudicio condictabatur. Etenim reprehensus est, quod haud mediocri 40 impietate fœderit, illicque immundis dæmonibus aras atque defuora exstruxerit. Cum ergo Israelitæ, observantia et reverentia erga Deum posthabita, militiam cœli, solem dico et lunam adorarent, et sumpta ex terra materia, lignis, inquam, et lapidibus, idola sibi quisque pro arbitratu facerent : appositissime eorum in istis impietatem subinnuit, et velut in argumentum et demonstrationem cœlam ac terram producit in medium, inquam : « Audi, cœlum, et ausculta, terra, quia Dominus locutus est. » Jam et alio modo dicimus esse multos in cœlo patres, spirituales videlicet : multos item in terra tam carnales, quam spirituales. Omnibus autem his tum superis, tum inferioribus honores exhibentur a liberis, potestati ipsorum subditis : et impendio gaudent, honore affecti : nec est eorum quisquam qui non omnino intolerabile ducat, ingratis modis tractari a liberis. Hoc jam passus et sentiens universitatis Deus, patres tam in cœlo, quam in terra contestatur, dicens : *Audi, cœlum, et ausculta, terra, quia Dominus locutus est : Filios genui et evexi, ipsi autem spreverunt me.* Receptus enim per gratiam Israel, et misericordia filiorum dignatus, a Deo genitus esse dicitur : dum vera ac spiritualis regeneratio in vobis per eundem, nempe in Christo consummatur. Geniti enim sumus ex aqua et spiritu. Majoribus quidem datus est spiritus servitutis, quantumvis fuerit primogenitus, et dicitur etiam populus : nobis autem Deus spiritum adoptionis et nomen tribuit. « Quoniam enim, » inquit filii estis, emisit Deus spiritum Filii sui in corda vestra, clamantem, *Abba pater* *. Idcirco dicit : *Genui filios, nec id modo, sed Evexi, id est, enutriti* : nam hoc aliorum interpretum expositio habet. Liberatus quippe Israel, non desertus ac destitutus auxilio deinceps fuit, non amoris divini expers : utpote qui tanquam filius a patre vere filiorum amante et indulgentissimo nutriebatur, « *Panem namque cœli,* » inquit, « *dedit illis, panem angelorum comedit homo* **. » Quin et alio modo enutritus est, vegetatione ac robore spirituali, per sapientiam legis et præcepta institutaque prophetarum, quæ ad 4 agnitionem veritatis, nimirum Christi, placide ac molliter provehunt. Scribit siquidem Paulus : « *Atque lex pedagogus noster factus in Christum* ». » At enim enim qui genuerat repudiavit. Et quis tandem hujus repudiî modus? Aversus est enim ut etiam coluerit eos qui natura dii non sunt, laboravitque morbo alio magnæ cujusdam effrenationis, ac quod his longe absurdius est, ne brutorum quidem animantium bene-

* Rom. viii, 15. ** Psal. lxxv, 24, 25. † Galat. iii, 24.

volentiam quam illa erga dominos habent, est imitatus. Hinc non sine causa ait: «Cognovit vos possessorem suum, et asinus præsepe domini sui; Israel autem me non cognovit, et populus me non intellexit.» Nam si emat quis bovem, illum utique habebit ad rei rusticæ munera utilisimum, sive terram arare velit, sive in area triturare, et frumenti paleam excutere. Si vero quis asinum coemat, naturæ etiam motu et impulsu vocatur ad obsequium et pro his quæ jacent in præsepibus subjectionem quasi rependit et obedientiam. Onus enim bajulat volens, et herilis laboris sit socius ac particeps. At hæc quidem ita se habent in his. Israel autem sapiens, in legis pædagogia initiatus, quo id quod e re est, intelligere posset, majestatem Dei multis et admirabilibus signis edoctus, asino et bove inferiorem se præstat, et a brutis mansuetudine et probitate superatus, Dominum ignoravit. Bene sane illud dicit: Non novit, non intellexit. Tametsi enim, ut dixi, gloriam et majestatem Dei didicerat, tamen quod in effrenatam quamdam perversitatem prolapsus est, propterea ei qui non noverat, non dissimilis fuit. Quod ni ita vere esset, neutiquam dixisset ligno: «Deus meus es tu,» et lapidi: «Tu genuisti me.» Unde et «obstupuit,» inquit, «cælum super hoc, et vehementer supra modum inhorruit, dicit Dominus. Quia duo mala patravit populus meus: me dereliquerunt fontem aquæ vivæ, et foderunt sibi cisternas contritas, quæ non poterunt aquam continere.» Posset autem hoc Christo accommodari ut dicat de illis: Israel vero me non novit, et populus me non intellexit. Siquidem per illum facta est illa etiam antiqua redemptio. Et posita est lex ad tempus usque correctionis, sicut scriptum est. Cum autem umbra nullo modo nos justificare posset, illuxit nobis in carne unigenitum Dei Verbum, ut fide ad ipsum accedentes justificaret, et a morte atque peccato liberaret.¹

5 Verumtamen eum non novit Israel quantumvis aperte dicentem: «Amen, amen dico vobis, qui sermonem meum audit, et credit ei qui misit me, habet vitam æternam, et in judicium non venit, sed transiit ex morte ad vitam.»²

τῷ πέμψαντί με, ἔχει ζωὴν αἰώνιον, καὶ εἰς κρίσιν τὴν ζωὴν.

Vers. 4. *Væ gens peccatrix, populus plenus peccatis, semen nequam, filii scelesti, dereliquistis Dominum, et concitastis ad iracundiam Sanctum Israel.*

Repudii modo optime jam exposito, et magnitudine brutæ eorum insulsiatitatis demonstrata, transfert stationem orationem partim ad eorum miseriam prædicationem, partim ad territationem. Decet enim, opinor, in primis personam prophetæ, tantum non eos deplorare, et ex immenso zelo pietatis insurgere ac dicere: *Væ genti improbæ, populo vitiis onusto, se-*

A 'Ἄλλ' ἠθέτησε τὸν γεννήσαντα. Καὶ τίς ὁ τῆς ἀθετήσεως τρόπος εἴη ἄν; ἐτράπετο γὰρ εἰς γε τὸ θέλειν τοῖς μὴ φύσει λατρεύειν θεοῖς, νερόσχηκε δὲ καὶ ἐτέρως, πολὺ τὸ ἐξήνιον, καὶ τὸ εἶναι τούτων εἰς ἀτοπίαν ἐπέκεινα, οὕτε αὐτὴν μεμίμηται τῶν ἀλόγων ζῶων τὴν εὐνοίαν, ἣν ἂν ἔχοιεν ἐκεῖνα πρὸς τοὺς δεσπότας. Ταύτη τοι φησὶν: «Ἐγὼ βοῦς τὸν κτησάμενον, καὶ ὄνος τὴν γάττην τοῦ κυρίου αὐτοῦ, Ἰσραὴλ δὲ με οὐκ ἔγνω, καὶ ὁ λαός με οὐ συνῆκεν.» Ἀνθρώπος μὲν γὰρ εἰ ἐκπρίαιτο βούν, ἕξει δὴ πάντως αὐτὸν εἰς τὰ τῆς γεωπονίας ἔργα χρησιμώτατον, τοῦτο μὲν ἀρούν, εἰ ἔλοιτο, τὴν γῆν, τοῦτο δὲ εἰς τὴν ἄλλω καταλεπτύνειν, καὶ ἀποκρίνειν τοῦ σίτου τὸ ἄχυρον. Εἰ δὲ δὴ τις πρίαιτο καὶ ὄνον, φυσικοῦς καὶ αὐτὸς κινήμασιν καλεῖται πρὸς εὐπειθειαν, καὶ οἷόν τινα τῶν ἐν φάτναις αὐτῷ κειμένων ἀντίδοσιν ποιεῖται τὴν ὑπόταξιν. Ἀχθοφορεῖ γὰρ ἐκὼν, καὶ τὸν τοῦ δεσπότητος μερίζεται πόνον. Ἀλλὰ ταῦτ' ἔστι μὲν ἐν τούτοις. Ὁ δὲ σοφὸς Ἰσραὴλ ἐν νόμῳ παιδαγωγούμενος, ἐπὶ τὸ εἶναι εἰδέναι τὸ ὠφελοῦν, ὃ τὴν τοῦ Θεοῦ δόξαν διὰ πολλῶν καὶ ἀξιαγάτων σημείων ἐκμεμαθηκώς, ὄνου καὶ βοῦς κατόπιν ἔρχεται, καὶ τῆς τῶν ἀλόγων ἐπιεικείας ἠττώμενος ἠγνόηκε τὴν δεσπότητην. Εὐ δὲ δὴ σφόδρα τὸ, οὐκ ἔγνω, φησὶν, οὐ συνῆκεν. Καίτοι γὰρ μεμαθηκώς, ὡς ἔφη, τὴν τοῦ Θεοῦ δόξαν, καὶ διὰ τὸ ἀπονεύσαι λίαν εἰς ἀγάλλινον ἐκτροπήν, ἐν ἴσῳ γέγονεν τῷ ἠγνοηκότη. Εἰ γὰρ μὴ τοῦτό ἐστιν ἀληθῶς, οὐκ ἂν ἔφη τῷ ξύλῳ, «Θεός μου εἶ σύ.» καὶ τῷ λίθῳ, «Σὺ ἐγέννησάς με.» Ὅθεν «ἐξέστη,» φησὶν, «ὁ οὐρανὸς ἐπὶ τούτῳ, καὶ ἔφριξεν ἐπὶ πλείον σφόδρα, λέγει Κύριος. Ὅτι δύο καὶ πονηρὰ ἐποίησεν ὁ λαός μου, ἐμὲ ἐγκατέλιπον πηγὴν ὕδατος ζῶντος, καὶ ὠρυξαν αὐτοῖς λάκκους συντετριμμένους, οἳ οὐ δυνήσονται ὕδωρ συνέχειν.» Πρέπει δ' ἂν καὶ αὐτῷ τῷ Χριστῷ τὸ φάναι περὶ αὐτῶν τὸ, Ἰσραὴλ δὲ οὐκ ἔγνω, καὶ ὁ λαός με οὐ συνῆκεν. Γέγονε μὲν γὰρ καὶ ἡ πάλαι λύτρωσις δι' αὐτοῦ. Τέθειται δὲ καὶ ὁ νόμος μέχρι καιροῦ διορθώσεως, καθὰ γέγραπται. Ἐπειδὴ δὲ . . . ἀνέφικτον δικαιοῦν ἡμᾶς δύνασθαι τὴν σκιάν, ἐπέφανεν ἡμῖν μετὰ σαρκὸς ὁ μονογενὴς τοῦ Θεοῦ Λόγος, ἵνα δικαιοσύνη τῇ πίστει τοὺς προσιόντας αὐτῷ, καὶ ἀπαλλάξῃ θανάτου καὶ ἁμαρτίας. Ἄλλ' οὐ συνῆκεν αὐτὸν ὁ Ἰσραὴλ, καίτοι λέγοντος σαφῶς: «Ἄμην, ἄμην

D λέγω ὑμῖν, ὃ τὸν λόγον μου ἀκούων καὶ πιστεύων οὐκ ἔρχεται, ἀλλὰ μεταδέθηκεν ἐκ τοῦ θανάτου εἰς

Ὁὐαὶ ἔθνος ἁμαρτωλῶν, λαὸς πλήρης ἁμαρτιῶν, σπέγμα πονηρῶν, υἱοὶ ἀνομοί· ἐγκατέλειπετε τὸν Κύριον, καὶ παρωργίσατε τὸν Ἄγιον τοῦ Ἰσραὴλ.

Τὸν τῆς ἀθετήσεως τρόπον εὖ μάλα διηγγελκώς, καὶ τῆς ἐνούσης αὐτοῖς ἀλογίας παραδείξας τὸ μέγεθος, μεθίστησι παραχρῆμα τὸν λόγον, τοῦτο μὲν εἰς; ταλαιπωρίαν ἐπ' αὐτοῖς δηλονότι, τοῦτο δ' αὖ πάλιν πρὸς ἐπίπληξιν. Πρέπει δ' ἂν, οἶμαι, τῷ προφητικῷ προσώπῳ μάλιστα τὸ μονονουχὶ κατοιμώζειν αὐτούς, καὶ ἐκ πολλῆς ἄγαν φιλοθείας κατ-

¹ Jerem. II, 12 seq. ² Hebr. ix, 10. ³ Joan. v, 24

εξενίστασθαι τε και λέγειν· Ουαί ἔθνος ἀμαρτωλῶν, A λαός πλήρης ἀμαρτιῶν, σπέρμα πονηρῶν, υἱοὶ ἀνομοι. Ἐπεταί γοῦν πάντως τοῖς ἀθετεῖν με θέλουσιν, τὸν ἀπάντων ἡμῖν ἀγαθῶν δωτῆρα Θεόν, τὸ ἀναπόνητον ἔχειν τὴν ἀμαρτίαν, και πεφορτισθαι δεινοῖς ἀφύκτοις ἐγκλήμασιν. Νοσεῖ γάρ πως αἰεὶ ἡ ἀθέτησις τὴν ἀπόστασιν, τῆς εἰς πᾶν ὀτιοῦν τῶν ἐκ τόπων μεταβολῆν. Ταύτη τοι και ἐπήγαγεν εὐθύς τὸ, ἐγκατελείπετε τὸν Κύριον. Σπέρμα δὲ ὀνομάζει πονηρῶν, οὐχ ὡς ὄντας, ἢ πεπονημένους κατὰ φύσιν τοιούτους, ἀλλ' ὅτι γεγονάσιν ἐκ πονηρῶν πατέρων υἱοὶ πονηροί, κατὰ γε τὴν Ἰωάννου φωνήν· Ἐφη γάρ και αὐτοῖς τοῖς γραμματεῦσι και Φαρισαίοις ἐρχομένοις ἐπὶ τὸ τῆς μετανοίας βάπτισμα, « γεννήματα ἐχιδνῶν. » Ἅγιοι μὲν γάρ ὁμολογουμένως οἱ πρῶτοί τε και ἐξ ἀρχῆς πατέρες, βδελυροὶ δὲ λίαν οἱ μετ' ἐκείνου. Ἐντεθραμμένοις δὴ οὖν τοῖς τῶν πατέρων ἔθεσι, και προγονικὴν ζηλοῦντας ἀνοσιβίτητα, σπέρμα πονηρῶν ὀνόμασεν εἰκότως. Ἐγκαταλείπειται γάρ τὸν Κύριον, και παροτρύνοντες οὐκ ἐπαύσαντο τὸν ἅγιον τοῦ Ἰσραὴλ, τουτέστι Χριστόν. Οὐ γάρ συνῆκαν τὸ ἐπ' αὐτῷ μυστήριον. Τοιγάρτοι και μεμενηκάσιν ἐν πληρώματι τῶν ἰδίων ἀμαρτιῶν. Καὶ τοῦτο αὐτοῖς ἔφασκεν ὁ Χριστός· « Ἀμὴν, ἀμὴν λέγω ὑμῖν, ἐάν μὴ πιστεύσητε, ὅτι ἐγὼ εἶμι, ἐν ταῖς ἀμαρτίαις ὑμῶν ἀποθανεῖσθε. » Πλήρης τοίνυν ἀμαρτιῶν ὁ Ἰσραὴλ, και εἰς τοῦτο λιπὸν ἀφ' ἑαυτοῦ φαυλότητος, ὡς πρέπει αὐτῷ τὸ κολάζεσθαι δεῖν. Πεπληρώκασι γάρ και αὐτοὶ τὸ μέτρον τῶν ἰδίων πατέρων, κατὰ τὴν τοῦ Σωτῆρος φωνήν. Μέχρι μὲν γάρ τίνος καιροῦ και μέτρου φορητὴν ποιεῖται ὁ Θεός τῶν πλημμελοῦντων τὴν καταφρόνησιν· ἀφ' ἑμῆς δὲ ἦδη πρὸς πληρῶσιν τὴν ἐγνωσμένην αὐτῷ τῆς ἀμαρτίας, ἐπιφέρει τὰς δίκας, και ἀναλόγως τοῖς πλημμελήμασι κολάζει τὸν ἀπειθή. Καὶ γοῦν ὁ προφήτης Ζαχαρίας μέτρον θεοαθέτου, ἤρετο μὲν τὸν μακάριον ἄγγελον, ὅ τι δὴ τοῦτό ἐστι τὸ μέτρον τὸ ἐκπορευόμενον. Ὁ δὲ πρὸς αὐτὸν, Αὐτὴ ἡ ἀδικία αὐτῶν ἐν πάσῃ τῇ γῆ. Μεμένηκε τοίνυν ἀναπόνητον ἔχων τὴν ἀμαρτίαν ὁ Ἰσραὴλ, και τὴν διὰ Χριστοῦ καθαρίσιν οὐκ ἠθέλησε λαβεῖν, ἀλλὰ γάρ πρὸς τοῦτω καταλειποῦς αὐτὸν, διὰ τοῦ μήτε τὴν

τὸ, Ἄϊρε, αἶρε, σταύρου αὐτὸν, και, Οὐκ ἔχομεν βασιλέα εἰ μὴ Καίσαρα. TI ἐστὶ πληγῆτε προστιθέμετες ἀνομίαν; πᾶσα D κεφαλὴ εἰς πόνον, και πᾶσα καρδία εἰς λύπην· Ἄπο ποδῶν ἕως κεφαλῆς, οὐκ ἔστιν ἐπ' αὐτοῖς ὀλοκλήρια, οὔτε τραῦμα, οὔτε μώλωψ, οὔτε πλιγῆ φλεγμαίνουσα; οὐκ ἔστιν μάλαγμα ἐπιθεῖναι, οὔτε ελαιον, οὔτε καταδέσμονους.

Ὡς ἐφ' ἐνὸς σώματος τῶν Ἰουδαϊκῶν συστημάτων, μικρῶν τε φημι και μεγάλων, και τῶν ἐν μεσότητι νοουμένων ποιεῖται τοὺς λόγους. Ἔοικε δὲ κεφαλὴν μὲν ὀνομάζειν, τὸν τοῖς βασιλείας αὐχίμασιν εὐπρεπῆ. Καρδίαν δὲ, τὴν ἱερὰν και ἀπόλεκτον φυλὴν, τουτέστι τὴν Λευιτικὴν, ὡς τῷ νόμῳ σεσοφισμένην, και τοῦ παντὸς σώματος ἔχουσαν τὴν φροντίδα. « Χαλεπὴ γὰρ ἱερέως, » φησὶν, « φυλάσσεται

mini malefico, fletis perditis. Omnino autem qui omnium largitorem bonorum Deum repudiare volunt, hi ut vitis contaminentur, nunquam eluendis, gravibusque atque inexpiabilibus flagitiis onerentur, necesse est. Trahit enim semper quodammodo hæc repudiatio morbum defectionis et apostasiæ, demigratione in omne genus sceditatis. Hinc illud mox inducit, « Dereliquistis Dominum. » Semen porro maleficum dicit, non quia essent aut fierent ex natura tales, sed quod nati sunt ex patribus improbiis filii quoque improbi, juxta vocem Joannis. Is enim Scribis et Phariseis ad baptismum penitentiae accedentibus: « Progenies, inquit, viperarum! » Primi mirum illi ab initio patres, plane sancti exstiterunt: qui vero illos secuti sunt, sceleratissimi fuerunt. Innutritos ergo patriis moribus, et avitam sectantes impietatem, semen maleficum non immerito nominavit. Dereliquerunt namque Dominum, et Sanctum Israelis, scilicet Christum, concitare non destiterunt. Mysterium enim de illo non intellexerunt: itaque in cumulo ac plenitudine suorum peccatorum hæserunt. Quod etiam illis Christus dixit: « Amen, amen dico vobis, si non credideritis, quia ego sum, in peccatis vestris moriemini! » Onustus itaque vitis Israel e) nemum pervenit nequitiae, ut pœnas eum luere fuerit æquissimum. Etenim expleverunt et ipsi mensuram patrum suorum, juxta vocem Servatoris! ».

6 Ad aliquod enim tempus et mensuram fert Deus contemptum delinquentium: cum autem ad plenitudinem et maturitatem peccati notam sibi et perspicuam jam pertigerint, supplicium irrogat, ac pro modo et ratione delictorum inobedientes pœna afficit. Nimirum hanc mensuram conspicatus propheta Zacharias, interrogavit beatum angelum, quænam esset hæc mensura quæ egreditur: hic vero ad illum, Hæc est iniquitas eorum qui sunt in universa terra. Hæc sit proinde Israel in peccato indelebili, nec emundari voluit per Christum: imo vero etiam dereliquit eum, cum fidem quæ in illum est non recipiendo, tum ad hæc dicendo: Tolle, tolle, crucifige eum, et: Non habemus regem nisi Cæsarem! ».

εἰς αὐτὸν προσήκασθαι πίστιν, εἰπεῖν τε πρὸς τοῦτω

VERS. 5. Quid percutiamini ultra, ad dentes iniquitatem? Omne caput in labore et omne cor in morte: a pedibus ad caput usque non est in eo integritas, neque vulnus, neque livor, neque plaga tumens, non est malagma imponere, neque oleum, neque alligaturus.

De uno velut corpore Judaicæ societatis, de pravis, inquam, et magnis et mediocri sorte præditis hominibus sermonem instituit. Caput videtur dicere eum, qui regni prerogativis ornatus est: cor vero, sacrosanctam et selectam tribum, id est, Leviticam, veluti lege eruditam, et curam totius corporis gerentem. « Labia enim sacerdotis, » inquit, « custodient judicium, et legem requirunt ex ore ejus! ».

9 Matth. III, 7. 10 Joan. VIII, 21. 11 Matth. XXIII, 52. 12 Joan. XIX, 15. 13 Malach II, 7.

Pedes demum eos esse ait, qui in postremis sunt, et qui tanquam infimam in populo stationem obtinent. Proinde cum terra Judaica calamitates non ferendas sustinisset, depopulantibus eam nunc Babyloniis, nunc finitimis gentibus, et propter impietatem in Christum, Romanorum manibus esset concremanda, cum eorum etiam regnum evertendum esset, (alienigenæ enim eos subegerunt) cumque sacerdotii munia apud eos cessarent, sacrificiis subversis, templo sublato non aris manentibus, non sacerdotio, non declarationibus, juxta prophetæ vocem, hinc dicit : Quid percutiamini ultra, addentes iniquitatem? Inflictum est, inquit, vobis omne genus iræ et supplicii a Deo, diras continuasque alias super alias pœnas deposcente : **7** nibilo tamen minus contemptiores estis, et alumni iniquitatis. Ergo quid percutiemini ultra? quænam ultionis mensura vobis erit satis ad emendationem? In summa quæ acerbitas, quæ calamitas inferri possit, quæ jam non accidit? Omne caput dolet, omne cor mœret, a pedibus ad caput usque. Etenim qui regia dignitate pollebant, laboribus laud narum afflictabantur, cum ad resistendum impressionibus hostium pares non essent. Sacerdotes item dolore affecti afflictique sunt abolito, ut dixeram, sacrificio. Pedes quoque, hoc est, extremi homines et infimi percutiebantur, tam hostili gladio concisî, quam fame et sterilitate domiti, et in summa miseræ discrimen adducti. Dicit itaque : Non est vulnus, livor, plaga tumens, nec est malagma quod apponas, non oleum, non alligatoræ. Quando scilicet modicæ plagæ humanum corpus infestant, et unum tantummodo membrum pervasit læsio; tunc moderatæ curationes eorum qui rei medicæ gnari sunt, puta malagma, ligamenta, et olei inunctio contentas partes ac rigidas resolvens, ease poterunt usui. Cum autem corpus totum corruptum est, quodnam curationis genus proderit? Superat enim omnem remediorum vim ac virtutem artis magnitudinem morbi. Itaque populus Judaicus jam consauciatus sanari non potest : et inveteratis morbis cum labore intolerabiliter, nec ullo modo ei succurri possit, omnino perit. Unde et divini prophetæ dixerunt : « Curavimus Babylonem, non est sanata, deseruimus eam ¹¹. » Babyloni siquidem gentium urbi; et hæc urbs licet sancta dicta sit, propter impietatem in Christum maxime, et quia eam manufactis oppleverunt, comparata est : utpote cum a consuetudine institutoque Babyloniurum neuitquam recederet : quæ dicta est etiam civitas sculptilium.

VERS. 7. Terra vestra deserta, civitates vestrae igni crematae sunt, regionem nostram in conspectu vestro alieni devorant. Et vastata est, eversa a populis alienis.

Quod dictum videbatur quodammodo obscurius, quam dici oportuit, id planum et apertum facit. Quid enim hoc significat, non est malagma quod

¹¹ Jerem. li. 9.

Α κρίσιν, καὶ νόμον ἐκζητήσουσιν ἐκ στόματος αὐτοῦ. » Πόδας δὲ εἶναι φησι τοὺς ἐν ἐσχάτοις, καὶ οἷον κατωτάτω λαχόντας τάξιν ἐν τοῖς λαοῖς. Οὐκοῦν ἐπειδὴ περ δύοιστον μὲν ἦδη τάλαιπωρίαν ἢ τὴν Ἰουδαίων ὑπομεμένηκε γῆ, καταδρόντων αὐτήν, ὅτε μὲν Βαβυλωνίων, ὅτε δὲ τῶν προσοίκων ἐθνῶν, ἐμελλε καταπίμπρασθαι ταῖς Ῥωμαίων χερσὶν διὰ τὴν εἰς Χριστὸν ἀσέθειαν, καὶ ἀνατραπήσεσθαι μὲν ἢ παρ' αὐτοῖς βασιλεία, κεκρατήκασιν γὰρ αὐτῶν ἀλλογενεῖς, ἀπρακτῆσιν δὲ παρ' αὐτοῖς, καὶ τὰ τῆς ἱερωσύνης ἔργα, θυσιῶν ἀνατετραμμένων, καθηρημένου τοῦ ναοῦ, θυσιαστηρίων οὐκ ὄντων, εὖτε ἱερατείας, οὔτε δῆλων, κατὰ τὴν τοῦ προφήτου φωνήν, ταύτη τοί φησι, Τί ἐτι πληγῆτε προσπιθόντες ἀνομίαν; ἐπενήνεκται, φησιν, ὑμῖν πᾶν εἶδος ὀργῆς, καὶ αἰκία παρὰ Θεοῦ, σκληρὰς καὶ ἀλλεπαλλήλους ἐξήτησθε δίκας, ἀλλ' οὐδὲν ἤττον ἐστὲ καταφρονήταί καὶ ἀνομίας σύντροφοί. Τί οὖν ἐτι πληγῆτε; ποῖον ὑμῖν αἰκίας ἀρχέσει μέτρον εἰς ἐπανόρθωσιν; τί δὲ ὅλως ἐπενεχθήσεται τῶν δεινῶν, ὃ μὴ πως συμβέβηκεν; πᾶσα κεφαλὴ εἰς πόνον, καὶ πᾶσα καρδία εἰς λύπην ἀπὸ ποδῶν ἕως κεφαλῆς. Οἱ μὲν γὰρ τὴν βασιλίδι τιμὴν λαχόντες πεπονήκασιν οὐ μετρίως, ἀντισχεῖν οὐκ ἔχοντες ταῖς τῶν πολεμίων ἐμβολαῖς. Λελύπηνται καὶ οἱ ἱερεῖς ἀργούσης ὡς ἐφην θυσίας. Ἐπλήττοντο δὲ καὶ οἱ πόδες, τουτέστιν οἱ τελευταῖοι καὶ κατωτάτοι. Τοῦτο μὲν τοῖς τῶν πολεμίων εἴφρασι δαπανώμενοι, τοῦτο δὲ καὶ λιμοῖς τε καὶ ἀκαρπίας κατατροχόμενοι, καὶ τῆς ἀκράτου τάλαιπωρίας εἰς πείραν ἐνηνεγμένοι. Τοιγάρτοι φησίν, Οὐκ ἐστι μάλαγμα ἐπιθεῖναι, οὐτ' ἔλαιον, οὐτε καταδέσμους. Ὅτι ἂν μὲν γὰρ σύμμετροί τινες τῷ ἀνθρωπίνῳ σώματι συμβάλωσι πληγαί, καὶ καθ' ἑνὸς τοῖ μέλους ἢ βλάβῃ, τοτηνικᾶδε χρήσιμα τῆς τῶν θεραπεύσειν εἰδῶτων ἐπιεικείας τὰ εὐρήματα, οἷον μάλαγμα, καὶ κατάδεσμος, καὶ ἔλαιον χρίσις χολῶσα τὰ συντεινόμενα. Ὅταν δὲ δι' ὅλον τὸ σῶμα νοσῇ, καὶ ἐφ' ἑαυτῷ καταφθεῖρηται, ποῖος αὐτῷ θεραπείας ὀνήνησι τρόπος; νικᾷ γὰρ πάντως τῶν ἐκ τέχνης ἐπικουρημάτων τὴν δύναμιν, τῆς νόσου τὸ μέγεθος. Ἀνίατος τοιγαροῦν ἢ τῶν Ἰουδαίων πληθὺς περιπεσοῦσα τραύμασιν, καὶ ἀφορῆτως νοσοῦσα τὰ ἐξ ὀργῆς, ἀπόλωλεν ὀλοτρόπως, μηδενὸς αὐτοῖς βοηθήσαντος τρόπου. Τοιγάρτοι ἐφασκον καὶ οἱ θεσπέσιοι προφήται· « Ἰατρεύσαμεν τὴν Βαβυλῶνα, καὶ οὐκ ἴδθη, ἐγκατελείπομεν αὐτήν. » Βαβυλῶνι γὰρ τῇ τῶν ἐθνῶν παρεικάζεται, καίτοι πόλις ἁγία κατωνομασμένη, διὰ τοῦ μάλιστα τὴν εἰς Χριστὸν ἀσέθειαν, ἢ καὶ ὅτι τῶν χεροποιήτων ἐνεπίμπλασαν αὐτήν, ὡς κατ' οὐδένα τρόπον τῇ Βαβυλωνίων παραχωρήσειν, ἢ καὶ ὀνόμασαι γῆ τῶν γλυπτῶν.

Ἡ γῆ ὑμῶν ἐρημος, αἱ πόλεις ὑμῶν πυρρίκαστοι, τὴν χώραν ὑμῶν ἐνώπιον ὑμῶν ἀλλοτριῶν κατεσθίουσιν αὐτήν. Καὶ ἠρήμωται κατεστραμμένη ὑπὸ λαῶν ἀλλοτρίων.

Τὸ ἀσαφέστερον πως ἢ χρῆν εἰρῆσθαι δοκοῦν καθίστησιν ἐναργές. Τί γὰρ ἂν βούλοιο δηλοῦν τὸ οὐκ ἐστι μάλαγμα ἐπιθεῖναι, οὔτε ἔλαιον, οὔτε κατα-

δέσμοις· διαρρηγνύει λευκῶς, ἡρημῶσθαι τὴν γῆν λέγων αὐτῶν, ἐμπρισθῆναι δὲ καὶ τὰς πόλεις καὶ ὑπόχειρα γενέσθαι τῶν ἐχθρῶν, καὶ τοῦτο ἀλλογενῶν, ὡς μονονουχί καὶ ἅπασαν ἐκ βάθρων αὐτῶν ἀνατετράφθαι. Πλειστάκις μὲν οὖν συμβέβηκεν ἀλῶναι τὴν Ἰουδαίαν, ὑπὸ τῆς Ἀσσυρίων καὶ Αἰγυπτίων, Σύρων τε καὶ Μωαβιτῶν, Ἰουμαίων τε καὶ τῶν καλουμένων Φιλισταίων, ἦτοι Παλαιστίνων. Ἀλλὰ ὀλίγα παθοῦσα, καὶ συμμέτροις ἐσθ' ὅτε περιπεσοῦσα συμφοραῖς πάλιν ἀνήγειγεν ἐπαμύνοτος Θεοῦ, καὶ αὐτοῦ μοτουίντος τοῦ πλήξαντος. Ἀπόλωλεν δὲ ὀλοτρόπως μετὰ τὸν τοῦ Σωτῆρος σταυρὸν, καταδρύντων αὐτὴν Οὐσσεσσιανῶν τε καὶ Τίτου. Τότε γὰρ δὴ συμβέβηκεν κατεμπρισθῆναι μὲν πόλεις, ἅπασαν δὲ τῶν ἐνοικούντων κενὴν γενέσθαι τὴν χώραν, καὶ ὑπὸ χεῖρα πεσεῖν τῶν κερρατηκῶτων, παμμοχθηρὴν δὲ τὸ ἐνώπιον αὐτῶν ἤγουν ὀρώντων καὶ ἀλγυνομένων, ὅφ' ἑτέροις εἶναι τὴν γῆν καταεσθιομένην τρόπον τινὰ καὶ δαπανωμένην. Τὸ μὲν γὰρ ἀπόντας ἀκούσαι μόνον τάχα που φορητὴν αὐτοῖς ἂν ἐνεποίησε τὴν λύπην. Τὸ δὲ καὶ παρόντας ὄραν, εἴτα μηδὲν ἐπιμύνειν δύνασθαι κατηγῆσθαι δὲ ὡς περταῖς ἐξ ἀνάγκης συμφοραῖς· δύσοιστον ἔχει καὶ παμπόλῳ τὸ λυποῦν. Δεῖ δὴ οὖν ἡμᾶς μὴ παροργίζεῖν τὸν ἅγιον τοῦ Ἰσραὴλ, ἵνα μὴ ὄρατοις τε καὶ ἀοράτοις περιπίπτωμεν ἐχθροῖς· εἰς τὰ τῆς ἀτιμίας· καταβιδάζουσι πάθη, καὶ πᾶν ὀχύρωμα τοῦ ἐν ἡμῖν ἐντος νοῦ καταστρέφουσιν, ὡς κατανέμεσθαι τρόπον τινὰ τὴν ἀθλίαν ψυχὴν, καὶ πάντας αὐτῆς δακρυῶν τοὺς καρπούς, ἵνα ὀλον ξηρὰ τε καὶ ἀτιμος ἦ, καὶ ἀκαθόστος εὐρίσκηται γῆ, ἥς τὸ τέλος εἰς καύσιν, κατὰ τὴν τοῦ μακαρίου Παύλου ζωνήν.

Ἐγκαταλειφθήσεται ἡ θυγάτηρ Σιών ὡς σκηνὴ ἐν ἀμπελώνι, καὶ ὀπωροφυλάκιον ἐν σικυηλάτῳ, ὡς πόλις πολιορκουμένη.

Ἐλεεινὸν τὸ χρεῖμα· πῶς γὰρ οὐ θρήνου τε καὶ οἰμωγῆς· ὄξιον· ἢ γὰρ πάλαι θυγάτηρ, καὶ τῆ κλήσει τοιαῦδε τιμημένη, καὶ ὀλον ὑπὸ πατρὶ φιλοστοργοτάτῳ πράττουσα τῷ Θεῷ, ἢ φειδοὶ καὶ ἀγάπῃ τῇ παρ' αὐτοῦ μεθύουσα, καὶ ταῖς εἰς λῆξιν εὐκλείαις παρ' αὐτοῦ στεφανουμένη, καὶ κατακρατοῦσα τῶν ἀνθειστοκῶτων, καὶ ἀμετρήτῳ πληθῶν τῶν ἐνοικούντων αὐτὴν περιεχομένη, ἢ παμμακαρία καὶ διαδόχτος Σιών, ἤγουν Ἰερουσαλήμ, ἐγκαταλειφθήσεται, φησὶν. Τοῦτ' ἐστίν, ἔρημος ἔσται. Γυμνὴ τε ἀπομνεῖ καὶ τῆς τοῦ σώζοντος εὐσθελείας, καὶ τῶν ἐνοικούντων αὐτῆν. Ἐγκαταλειφθήσεται δὲ οὕτως, ὡσεὶ σκηνὴ ἐν ἀμπελώνι, καὶ ὡς ὀπωροφυλάκιον ἐν σικυηλάτῳ καὶ ὡς πόλις πολιορκουμένη. Οἱ μὲν γὰρ τῶν ἀμπελώνων τεταγμένοι φύλακες, ἐντεθλότων αὐτοῖς τῶν βοτρῶν εἶσι, πλειοστὴν τε ὄσσην ποιοῦνται τὴν ἀσφάλειαν, καὶ τοὺς ἀποχείριμα ἐθέλοντας καταπυροῦσι ληστὰς. Καὶ τὰ τῶν θηρίων ἐλαύνουσι γένη. Ἔθος δὲ τοῦτο ὄραν καὶ τοῖς τῶν σικυηλάτων ἐπιτηρηταῖς ἦτοι δεσπόταις. Συγκεκομισμένων δὲ τῶν βοτρῶν, καὶ πεπατημένων, καὶ τῶν ἐν σικυηλάτοις ἐξηρημένων, τὸ τῶν φυλακτόνων ἐπιεικὲς ἀνεῖται

apponatur, non oleum, non alligaturæ? Terram eorum vastatam esse candidè et perspicue interpretatur, dicitque urbes incensas, in manumque esse hostium atque adeo alienigenarum, totamque mole non a fundamentis excisam esse. Sæpenumero quidem accidit, ut caperetur Judæa, ab Assyriis et Ægyptiis, Syris et Moabitibus, ab Idumæis, et ab his qui Philisthim seu Palæstini vocantur: et levità pertulit, et in mala incidit tolerabilia, et opitulante Deo ipsoque vulnerante percutientem, rursus emerisit. Verum post Servatoris crucem Vespasiano ac Tito eam populantibus funditus est deleta. Tunc enim evenit, ut urbes incenderentur, universa etiam regio incolis vacua vastaque reideretur et in manum victorum recideret, quodque omnium miserrimum est, in conspectu ipsorum, ipsis scilicet coram spectantibus, atque dolentibus terram esse aliis subditam, et exeam quodammodo atque consumptam. Nam absentes auribus haurire solum, dolorem afferret fortassis, at tolerabilem: præsentibus vero intueri, nec tamen quidquam opis afferre posse, necessariisque quasi ingemiscere calamitatibus, intolerabilis quidem est, et sane quam molestum. Quare non est nobis sanctus Israelis concitandus, ne in hostes tam aspectabiles, quam inaspectabiles incidamus, qui in fœdas perturbationes demergunt, et omne propugnaculum mentis nostræ subvertunt, ut miseram animam depascant quodammodo omnesque ejus fructus absument, ita ut arida quasi ac ignobilis et senticosa terra reperiat, cujus finis combustio, secundum beati Pauli dictum¹².

VERS. 8. *Derelinquetur filia Sion, ut casa in vinea, ut tugurium in horto cucumerum, ut urbs obsessa.*

Misera res profecto: qui enim non sit lamentis et luctu digna? Nam quæ filia quondam fuit, et tali vocatione ornata, quæ sic egit sub patre indulgentissimo Deo, quæ misericordia et charitate ejus ebria quodammodo facta est, nobilissima sorte ab eo coronata, quæ hostes subjungavit, et innumerali multitudine incolentium referta et cincta fuit, perbeata illa quidem et percelebrata Sion, Jerusalem videlicet: hæc, inquam, derelinquetur, nempe deserta erit, et cum robore corporis, tum incolis suis nudata: et ita derelinquetur, ut casa in vinea, ut tugurium in cucumerario, et ut urbs obsessa. Qui vinearum enim custodiis præficiuntur, racemis jam vigentibus ut in tuto ac seculo sint, plurimum adnituntur, et fures, qui decerpere volunt, terrent, et ferarum genera arcent: quod etiam faciliare in more est excubitoribus, seu dominis cucumerariorum. Racemis vero comportatis et calcatis, et fructibus qui in cucumerariis sunt ablatis, sedulitas custodientium in posterum remittitur, et illi, suis relictis umbraculis, liberam irrumpendi potestatem faciunt quibuscun-

¹² Hebr. vi, 8.

que, qui ea perlustrare voluerint. Tale quiddam et in misera Sion fieri propheticus nos sermo docet. Dum enim adhuc fructus justitiæ haberet, securam munitione et custodia et omni eam misericordia dignatus est Deus. Dixit enim: « Ego ero illi, ait Dominus, murus ignis circumclusus, et gloria ero in medio ejus ¹⁴. » Canit etiam beatus David: « Ecce non dormitabit, nec dormiet, qui custodit Israel ¹⁵. » Quamdiu erat Israel, vinea Domini Sabaoth, obvallabatur et sepimento digna judicabatur. Peperit autem spinas, traditaque est a Deo opprimentibus; inquit enim: « Auferam sepem ejus, et erit direptioni: et auferam maceriam ejus, et erit conculcationi, et relinquam vineam meam, et non putabitur, neque fodietur ¹⁶. » Fuisse etiam illam ab apro silvestri depopulatam, et ab asino agresti depastam, desertamque a Deo vineam ac derelictam, Servator docet hisce verbis: « Jerusalem, Jerusalem, quæ occidit prophetas, et lapidas eos qui mittuntur ad te: quoties volui congregare filios tuos, quemadmodum gallina congregat pullos suos sub alas, et nolulistis! Ecce relinquitur vobis domus vestra deserta ¹⁷. » Exclamavit et hoc ante per vocem prophetæ, dicens: « Dereliqui domum meam, dimisi hæreditatem meam, dedi dilectam animam in manus inimicorum suorum. Facta est hæreditas mea mihi, ut leo in silva; edidit contra me vocem suam, propterea odi eam ¹⁸. » Josephus item Judaicæ terræ mala tragice amplificans, cum jam in proximo erat ut caperetur Jerusalem, commemorat audivisse in templo vocem sacerdotum, velut angelorum. In eo clamantium: **10** Migremus hinc. Obsessa vero urbe, modum effugii ab omnibus qui in ea erant, quæsitum fuisse, qui dubium id quiddam esse potest? Hinc conjicere licet, quæ Judaicæ regionis mala fuerint. Nam obsessis ter optabile videbatur, vel vitam conservare: de domo autem et facultatibus, vel etiam de civitate nulla illis omnino cura erat. Sciendum præterea hominis animam derelinqui a Deo multifariam: nisi præscripta recte exsequatur, et Domini oraculis cervicem submittat, pietatisque fructus pariat. [Etenim si quis nostrum ab initio probus fuerit,] si nuncupatus filius aut filia Dei, si etiam Sion, hoc est, specula exstiterit, mirum animo excelso et mente purissima, mysteria intuentem ac considerantem: si vero deinde, quæ fas non est perpetrare, et sanctum Israel exacerbare conspiciatur: ab ipso deseretur, ac velut incustodita vinea prodetur Satanæ, et carnis affectibus, omnique virtute vacuus, præclarisque vite instituendæ ac conversationis decoribus nudus, omnibus onustus malis efficietur.

δρῶν, & μὴ θέμις, παροτρύνων ὁρῶτο τὸν ἅγιον τοῦ Ἰσραὴλ, ἐγκαταλειφθήσεται παρ' αὐτοῦ, καὶ οἱ αἱ ἀφροσύνης ἀμπελῶν ἐκδοθήσεται· τῷ Σατανᾷ, καὶ τοῖς πάθεσι τῆς σαρκὸς, ἐρημὸς τε ἀπάσης ἀρετῆς ἀναδειχθήσεται, καὶ γυμνὸς ἀυχμάτων τῶν ἐκ πολιτείας ἀγαθῆς, καὶ παντὸς ἀνάπλεως κκοῦ.

VEN. 9. Et nisi Dominus Sabaoth reliquisset no-

λοιπόν· οἱ καὶ αὐτὰς ἀφέντες τὰς ἑαυτῶν σκηνάς, ἐλευθέραν τοῖς ἐθέλουσι περιεργάζεσθαι τὰ λοιπὰ ποιῶνται τὴν εἰσβολὴν. Πειράχθαι τι τοιοῦτον καὶ ἐπὶ τῇ ταλαιπώρῳ Σιών ὁ προφητικὸς ἡμᾶς διδάσκει λόγος. Ἔτι μὲν γὰρ τοὺς τῆς δικαιοσύνης ἔχουσαν καρποὺς, ἀσφαλείας τε καὶ παραφυλακῆς καὶ φειδοῦς ἀπάσης ἤξίου Θεός. Ἔφη γὰρ ὅτι « Ἔσομαι αὐτῆ, λέγει Κύριος, τείχος πυρὸς κύκλωθεν, καὶ εἰς δόξαν ἔσομαι ἐν μέσῳ αὐτῆς. » Ψάλλει γὰρ καὶ ὁ μακάριος Δαβὶδ· « Ἰδοὺ οὐ νυστάζει, οὐδὲ ὑπνώσει ὁ φυλάσων τὸν Ἰσραὴλ. » Ἐπειδὴ δὲ καίτοι γεγὼνως ὁ Ἰσραὴλ ἀμπελῶν Κυρίου Σαβαώθ, κεχαράκωται μὲν καὶ ἡξιούθη φραγμοῦ. Τέτοκε δὲ ἀκάνθας, κατ'δέδοται παρὰ Θεοῦ τοῖς ἀδικεῖν εἰωθότιν, « Κιθελῶ γὰρ, φησὶ, τὸν φραγμὸν αὐτοῦ, καὶ ἔσται εἰς διαρπαγὴν, καὶ καθελῶ τὸν τοίχον αὐτοῦ, καὶ ἔσται εἰς καταπάτημα, καὶ ἀνήσω τὸν ἀμπελῶνά μου, καὶ οὐ μὴ τμηθῆ, οὐδὲ μὴ σκαφῆ. » Τοιγάρτοι καὶ ἐλυμήνατο αὐτὴν κάπρος ἐκ δρυμοῦ, καὶ δυοὶ ἄγριοι κατενεμήσατο αὐτὴν, ὅτι δὲ ἀνήκε τὸν ἀμπελῶνα Θεός, καὶ ἐγκαταλείπεται παρ' αὐτοῦ διδάσκει λέγων ὁ Σωτὴρ· « Ἰερουσαλήμ, Ἰερουσαλήμ, ἡ ἀποκτενοῦσα τοὺς προφῆτας, καὶ λιθοβολοῦσα τοὺς ἀπεσταλμένους πρὸς αὐτὴν, ποσάκις ἠθέλησα ἐπισυναγαγεῖν τὰ τέκνα σου, ὅν τρόπον ἐπισυνάγει θρῆνις τὰ νοσσία αὐτῆς ὑπὸ τὰς πτέρυγας, καὶ οὐκ ἠθέλησατε· ἰδοὺ ἀφίεται ὑμῖν ὁ οἶκος ὑμῶν ἐρημὸς. » Προανακεκράγει δὲ τοῦτο καὶ διὰ φωνῆς προφήτου λέγων· « Ἐγκαταλείπει τὸν οἶκόν μου, ἀφῆκα τὴν κληρονομίαν μου. Δέδωκα τὴν ἠγαπημένην ψυχὴν μου εἰς χεῖρας ἐχθρῶν αὐτῆς. Ἐγενήθη ἡ κληρονομία μου ἐμοί, ὡς λέων ἐν δρυμῶ, δέδωκεν ἐπ' ἐμὲ φωνὴν αὐτῆς, διὰ τοῦτο ἐμίσησα αὐτὴν. » Διαμύμηται δὲ ποῦ Ἰώσηπος, ὅ τὰ τῆς Ἰουδαίων γῆς ἐτραγωδήσας πάθη, ὅτι μελλούσης ἀλῶναι τῆς Ἰερουσαλήμ, ἤκουον οἱ ἱερεῖς ἐν τῷ ναφῷ φωνῆς, ὡς τῶν ἐν αὐτῷ βωόντων ἀγγέλων, μεταβαίνωμεν ἐντεῦθεν. Ὅτι δὲ πόλεως πολιορκουμένης, φυγῆς παρὰ πάντων ζητεῖται τρόπος τῶν ἐν αὐτῇ, πῶς ἔστιν ἀμφιβαλεῖν; ἐντεῦθεν ἔστι τὰ τῆς Ἰουδαίων χώρας διατεκμαίρεσθαι πάθη. Τριπλόητον γὰρ τοῖς πολιορκουμένοις κατεφαίνετο καὶ τὸ μόνον δύνασθαι διασωσαί ψυχὴν. Οἴκου δὲ καὶ περιουσίας ἢ καὶ τῆς πόλεως αὐτῆς οὐδεὶς ἦν αὐτοῖς παντελῶς λόγος.

D Ἰστέον δὲ ὅτι καὶ τὴν τοῦ ἀνθρώπου ψυχὴν ἐγκαταλείπεσθαι παρὰ Θεοῦ συμβαίνει πολλάκις, εἰ μὴ ἔλοιτο διορθοῦν τὰ διατεταγμένα, καὶ δεσποτικῶς θεσπίσμασιν ὑποφέρουσα τὸν αὐχένα, τοὺς τῆς εἰς αὐτὸν εὐσεβείας ἀποτίκτει καρπούς. Εἰ καὶ κερρημάτικεν υἱὸς ἢ θυγάτηρ Θεοῦ, εἰ καὶ γέγονε Σιών, ὃ ἔστι σκοπευτήριον, τοῦτ' ἔστιν ἐν ὑψηλῇ διανοίᾳ καὶ νῷ καθαρωτάτῳ καὶ ὁρᾶν εἰδῶτι μυστήρια· εἶτο

Καὶ εἰ μὴ Κύριος Σαβαώθ ἐγκατέλειπε ἡμῖν

¹⁴ Zach. ii, 5. ¹⁵ Psal. cxx, 5. ¹⁶ Isa. v, 6. ¹⁷ Matth. xxiii, 37, 38. ¹⁸ Jerem. xii, 7, 8.

σπέρμα, ὡς Σόδομα ἂν ἐγενήθημεν, καὶ ὡς Γομώρρα ἂν ὁμοιώθημεν.

Καταπρῆσθελος τῆς χώρας διάτοι τὴν εἰς Χριστὸν ἀσέβειαν, τίτρωσαι καὶ οὕτω τὸ κατάλειμμα τοῦ Ἰσραὴλ, Θεοῦ κατοικτεύροντος, καὶ ταῖς τῶν πατέρων μνήμαις δῶρον καθάπερ τι καὶ τοῦτο μετὰ τῶν ἄλλων ἐξαίρετον ἀπονέμοντος. Οὐ γὰρ ἀπόλιωεν ὀλοτρόπως, οὔτε μὴν ἐξ αὐτῶν κατεσεύσθη βάρβρων, ἀλλὰ μεμένηκεν ἐν λειψάνοις. Ἦσαν γὰρ ἐξ αὐτῶν καὶ οἱ θεσπέσιοι μαθηταί, καὶ μὴν καὶ ὅσοι πεπιστεύασιν εἰς τὸν Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν τὸν Χριστόν. Κληθήσονται δὲ καὶ ἐν ἐσχάτοις τοῦ αἰῶνος καιροῖς, καὶ οἱ μῆψα πιστεύσαντες. Καὶ πρὸς γε τοῦτο ἡμᾶς πιστώσεται λόγος προφητικός. Λέγει δὲ οὕτως· « Ἐτι πολλὰς ἡμέρας καθήσονται οἱ υἱοὶ Ἰσραὴλ, οὐκ ὄντος βασιλέως οὐδὲ ὄντος ἀρχοντος, οὐκ οὐσης θυσίας, οὐδὲ ὄντος θυσιαστηρίου, οὔτε ἱερατείας οὔτε δῶλων. Καὶ μετὰ ταῦτα ἐπιστρέψουσιν οἱ υἱοὶ Ἰσραὴλ, καὶ ἐπιζητήσουσι Κύριον τὸν Θεὸν αὐτῶν καὶ Δαβὶδ τὸν βασιλέα αὐτῶν. Καὶ ἐκστήσονται ἐπὶ τῷ Κυρίῳ, καὶ ἐπὶ τοῖς ἀγαθοῖς αὐτοῦ ἐπ' ἐσχάτου τῶν ἡμερῶν. » Καὶ μὴν καὶ ἐτέρωθι ὁ τῶν ὕλων Θεός· « Τί σε διαθῶ Ἐφραῖμ; Ὑπερχεινῶ σου, Ἰσραὴλ; Τί σε διαθῶ; Ὡσεὶ Ἀδάμα θήσομαι σε, καὶ ὡς Σεθωεὶμ· μετεστράφη ἡ καρδία μου, ἐν τῷ αὐτῷ. Συνεταράχθη ἡ μεταμέλειά μου· οὐ μὴ ποιήσω κατὰ τὴν ὀργὴν τοῦ θυμοῦ μου. Οὐ μὴ ἐγκαταλείψω τοῦ ἐξαλειφθῆναι τὸν Ἐφραῖμ, διότι ἐγὼ Θεός εἰμι, καὶ οὐκ ἄνθρωπος· ἐν σοὶ ἅγιος. » Ἀκούεις ὅπως οὐ κατὰ τὸ μέγεθος τῆς ὀργῆς ποιήσαιν κατ' αὐτῶν ἐπηγγέλλατο, προὔπισχνεῖτο δὲ μᾶλλον πλήμμε ἠπειθήσαν μὲν γὰρ καὶ κατὰ τὴν ἔρημον οἱ ἐξ Ἰσραὴλ πρὸς αὐτοῖς γεγονότες τοῖς τοῦ Ἰορδάνου νάμασι, καὶ κληρονομεῖν μέλλοντες τῆς ἐπαγγελίας τὴν γῆν. Ὅθεν ἐφη Θεός· « Ὡς ὤμοσα ἐν τῇ ὀργῇ μου, εἰ εἰσελεύσονται εἰς τὴν κατάπαυσίν μου. » Πέπτωκε γὰρ τὰ κῶλα αὐτῶν ἐν τῇ ἐρήμῳ, καὶ ἅπαντες δεδαπάνηται, πλὴν Χαλβ υἱὸς Ἰεφονῆ, καὶ Ἰησοῦς ὁ τοῦ Ναυῆ. Συνεισέθησαν τῷ νέῳ λαῷ, καὶ διήλθον τὸν Ἰορδάνην, καὶ κληρονόμοι ἐσχήκασιν τὸν παρὰ Θεοῦ. Τύπος δ' ἂν εἴεν οὗτοι τοῦ καταλείμματος τοῦ Ἰσραὴλ, σεσωσμένου μὲν δι' ὑπακοῆς πίστεως τῆς εἰς Χριστόν, διαβιβάσθέντος δὲ μεθ' ἡμῶν τὸν ἅγιον Ἰορδάνην, καὶ κληρονομήσειν μέλλοντος τὴν τῶν οὐρανῶν βασιλείαν. Εὐχαριστεῖται τοιγαροῦν ὁ προφήτης, λέγων· *Εἰ μὴ Κύριος Σαβαώθ ἐγκατέλιπεν ἡμῖν σπέρμα, ὡς Σόδομα ἂν ἐγενήθημεν, καὶ ὡς Γομώρρα ἂν ὁμοιώθημεν.* Δελατρευκότες γὰρ εἰδώλοισι τοῦ Ἰσραὴλ, ἀνελόντος δὲ καὶ προφήτας, ἀρνησαμένου τε Χριστόν, μᾶλλον δὲ καὶ ἀπεκτονόντος τὸν ἀρχηγὸν τῆς ζωῆς, τὸν εἰσάπαν δλεθρον καταψήφισασθαι πάντως γένους ἐχρῆν τὸν τῶν δλων Θεόν. Ἐπειδὴ δὲ ἐστὶν ἀγαθὸς ὑπὲρ λόγον, ταῖς δληρῆς τὸ κατάλειμμα, καὶ οὐ γέγονασιν ἐν ἰσῷ τοῖς Σοδόμοις, οἱ παγγενεῖ τε καὶ πανοικεῖ καὶ αὐταῖς

A bis semen, essemus ut Sodoma, et quasi Gomorrha similes essemus.

Incensa regione propter impietatem in Christum, ita tamen reliquiae Israelis servatae sunt, miserante Deo; atque hoc quasi beneficium inter caetera eximium memoriae patrum largiente. Nec enim prorsus interit, nec ab ipsis fundamentis convulsus est, sed haesit in reliquiis. Nam ex illis exstiterunt divini discipuli, et quidem quotquot in Dominum nostrum Jesum Christum spem fidemque conjecerunt: tum vocabuntur extremis saeculi temporibus et hi, qui nondum crediderunt. Ad haec fidem nobis faciet verbum, quod ita habet: « Quia multo dies sedebunt filii Israelis, sine rege, sine principe, sine sacrificio, sine altari, sine sacerdotio, sine manifestationibus. Postea revertentur filii Israel, et quaerent Dominum Deum suum, et David regem suum, et stupebunt ad Dominum, et super bonis ejus, in novissimis diebus 19. » Et alicubi universorum Deus: « Quid tibi, » inquit, « faciam Ephraim? Protegam te Israel? Quid tibi faciam? Ut Adama ponam te, II et ut Seloim. Conversum est cor meum in ipso, conturbata est poenitudo mea, non faciam, juxta iram furoris mei, non relinquam ut deleatur Ephraim, quippe ego Deus sum, non homo, in te sanctus. 20. » Audin, quo pacto non pro irae magnitudine se contra eos facturum polliceatur, at denuntiat ante potius clementiam delinquentibus, ac in paucis reliquiis Israellem remansurum? Quod eodem etiam modo superiori memoria nobis ostendit. Erant enim Israelitae increduli in deserto, cum essent prope ipsam rivum Jordanis, jamjamque terram promissionis possessuri, unde Deus: « Sic juravi, » inquit, « in ira mea, Si introibunt in requiem meam 21. » Ceciderunt membra eorum in deserto: et omnes consumpti sunt praeter Calebum filium Jephone, et Jesu filium Nave, qui ingressi sunt una cum populo novo, et transierunt Jordanem, et a Deo sortem consecuti sunt. Figura esse possunt et hi reliquiarum Israelis, quae per obedientiam fidei in Christum servatae, trajectoque nobiscum sacrosancto Jordane, etiam regnum caelorum hereditario accipient. Gratias itaque agens propheta, dicit: *Nisi Dominus Sabaoth reliquisset nobis semen, essemus ut Sodoma, essemus Gomorrhae similes.* Nam quoniam idolis servit Israel, eque medio propheta sustulit, ac negavit Christum, imo potius principem vite, vita privavit: omnino totam gentem morte damnare universitatis Deum oportuerat. Cum autem sit supra quam dici potest bonus, residuum servavit, et pari conditione cum Sodomitis non fuerunt, qui cum toto genere ac familia, cum ipsis urbibus igni consumpti sunt. Si qui etiam vitiorum sordibus teneri, peccatoque vix debilibi contaminari volunt: his quoque hoc idem accidit; quibus a nobis dici potest non male: « An divitias bonitatis ejus, et patientiae, et longanimitatis con-

19 Osee III, 4, 5. 20 Osee XI, 8. 21 Psal. xciv, 11.

temnis? ignorans quoniam benignitas Dei ad pœnitentiam te adducit? Secundum autem duritiam tuam, et impœnitens cor thesaurizas tibi iram in die iræ et revelationis justi iudicii Dei.²² Omnes enim nos repræsentari oportet apud tribunal Christi, ut referat unusquisque quæ per corpus gessit, sive bonum, sive malum.²³ »

καὶ δικαιοκρίστας τοῦ Θεοῦ. Τοὺς γὰρ πάντας ἡμᾶς δεῖ δικαιωθῆναι ἐκαστος τὰ διὰ τοῦ σώματος πρὸς ἃ ἐπραξεν, εἴτε ἀγαθόν, εἴτε φαῦλον. »

VERS. 10-14. *Audite verbum Domini principes Sodomorum, attendite legem Dei, populus Gomorrhæ. Quo mihi multitudinem sacrificiorum vestrorum, dicit Dominus? plenus sum victimis arietum. Adipem agnorum et sanguinem taurorum, et hircorum nolo; neque veniatis, ut appareatis mihi. Quis enim quæsivit hæc de manibus vestris? Calcare atrium meum ne peccaveritis. Si offeritis sinilam, vanum incensum, abominatio mihi est. Neomenias vestras, et sabbata, et diem magnum non sero: jejunium, et otium, festa vestra odit anima mea.*

Cum futurorum malorum comminatione satis perterruerit, et illis hæc omnino ac certissime eventura, suo tempore, prænuntiaverit, nisi meliora sapere, simulque exsequi, quæ divinæ leges postulant, voluerint: commode transfert sermonem, ostenditque quod in rem est ut meliora cogitare et sentire velint, quo ab impendente pœnia liberentur. Nam quia in Christum debacchati sunt Israelitæ, perierunt: et præterea dicimus, eos propter impietatem eorum qui prædiciebantur docendi provinciæ, cecidisse. Licet enim illum hæredem esse noverint, interfecerunt tamen: nam ejus vineam, sortem suam facere voluerunt. Quod autem stupidus Israel, principum malignitati obsecutus, a spe in Christum deciderit, confirmat universitatis Deus, voce prophetarum loquens: « Pastores multi corrumperunt vineam meam, polluerunt hæreditatem meam, dederunt partem meam desiderabilem in solitudinem inviam, redacta est ad interitum pessimum²⁴. » Et rursus: « Quia pastores desipuerunt, et Dominum non quæsierunt, propterea omnis grex non intellexit, et dispersi sunt²⁵. » Vere enim desipuerunt pastores, et populo suo interitum accersiverunt. Annon decebat eos potius, utpote per legem ac prophetas Christi mysterium probe doctos, aliis viam ad illi credendum patefacere? Atqui Servator dicit, gloriam eos ab hominibus accepisse, gloriam vero, quæ est a solo Deo, non quæsivisse. Si enim Mosi credidissent, credidissent et illi. De illo enim is scripsit. Facti sunt, igitur cæci, et ruces cæcorum, itaque præcipitati sunt, et in vobadinem exitii corruerunt. Quid ergo conatur propheta bonis eos monitis mutare? Ut melius sapiant, et Servatoris dicto audientes sint. Illis vero admonitionibus territationem quoque utiliter admiscet: **13** variis quodammodo pharmacis adhibitis, curans

καὶ δυσαπόνειπτον ἔχειν τὴν ἀμαρτίαν. Καὶ μάλα ὀρθῶς εἰρήσεται πρὸς ἡμῶν. « Ἡ τοῦ πλοῦτου τῆς χρηστότητος αὐτοῦ, καὶ τῆς ἀνοχῆς, καὶ τῆς μακροθυμίας καταφρονεῖς; ἀγνοῶν ὅτι τὸ χρηστὸν τοῦ Θεοῦ εἰς μετάνοιάν σε ἔγει. Κατὰ δὲ τὴν σκληρότητά σου, καὶ ἀμετανόητον καρδίαν, θησαυρίζεις σεαυτῷ ὀργὴν ἐν ἡμέρᾳ ὀργῆς καὶ ἀποκαλύψεως, δεῖ φανερωθῆναι ἔμπροσθεν τοῦ Χριστοῦ, ἵνα κομι-

Ἄκουσατε λόγον Κυρίου ἀρχόντες Σοδὼμων, προσέχετε νόμον Θεοῦ λαὸς Γομορρᾶς. Τί μοι πλῆθος τῶν θυσιῶν ὑμῶν, λέγει Κύριος; πλήρης εἰμι ὀλοκαυτωμάτων κριῶν, καὶ στέαρ ἀρνῶν, καὶ βάλμα ταύρων καὶ τράγων οὐ βούλομαι. Οὐδ' ἂν ἐρχῆσθε ὀφθῆναι μοι. Τίς γὰρ ἐξεζήτησε ταῦτα ἐκ τῶν χειρῶν ὑμῶν; Πυτεῖν τὴν αὐλήν μου οὐ προσθήσεσθε. Ἐὰν φέρετε σμιδαλίην, μάταιον θυμίαμα, βδέλυγμά μοι ἐστίν, τὰς Νουμηγίας ὑμῶν, καὶ τὰ σάββυτα, καὶ ἡμέραν μεγάλην οὐκ ἀνέχομαι, νηστείαν καὶ ἀργίαν, καὶ τὰς ἐορτὰς ὑμῶν μισεῖ ἡ ψυχὴ μου.

Καταποήσας ἀρχοῦντως ταῖς τῶν ἐσομένων ἀπειλαῖς, καὶ πρῶσαγορεύσας αὐτοῖς τὰ πάντα τε καὶ πάντως ἐσόμενα κατὰ καιροῦς, εἰ μὴ ἔλοιτο φρονεῖν τε ὁμοῦ τὰ ἀμείνω καὶ δρᾶν, καὶ τοῖς θεοῖς νόμοις, μεθίστησι τὸν λόγον ἐπὶ καιροῦ, καὶ εἰσηγείται τὸ χρῆσιμον, ἵνα τὰ βελτίω φρονεῖν ἤρημνοι, τῆς ἐπηρητμένης αὐτοῖς ἀπαλλάττειντο δεικῆ. **C** Ἐμπαροινήσαντες γὰρ ἐν Χριστῷ, διολώλατιν οἱ ἐξ Ἰσραὴλ, πεσεῖν τε πρὸς τοῦτο φαμέν αὐτούς, διὰ τὴν τῶν καθηγεῖσθαι λαχόντων ἀνοσιότητα. Καίτοι γὰρ ἐπεγνωκότες, ὅτι αὐτός ἐστιν ὁ κληρονόμος, ἀπεκτόνασιν αὐτόν. Ἡθελον γὰρ ἴδιον ποιεῖσθαι κληρον τὸν ἀμπελώνα αὐτοῦ. Ὅτι δὲ ταῖς τῶν ἡγουμένων δυστροπίαις ἀκολουθῶν, τῆς εἰς Χριστὸν ἐλπίδος διημάρτηκεν ὁ ἀπόπληκτος Ἰσραὴλ πιστώσεται λέγων ὁ τῶν ὅλων Θεός, διὰ φωνῆς προφητῶν. Ποιμένες πολλοὶ διέφθειραν τὸν ἀμπελώνα μου, ἐμόλυναν τὴν κληρονομίαν μου, ἔδωκαν μερίδα ἐπιθυμητὴν μου εἰς ἔρημον ἄβατον. Ἐγενήθη εἰς ἀφανισμόν ἀπωλείας. » Καὶ πάλιν. « Ὅτι ποιμένες ἠφρονέυσαντο, καὶ τὸν Κύριον οὐκ ἐζήτησαν, διὰ τοῦτο οὐκ ἐνόησε πᾶσα ἡ νομὴ, καὶ διεσκορπίσθησαν. » Ἐφρονέυσαντο γὰρ οἱ ποιμένες ἀληθῶς, καὶ τοῖς ὑπὸ χεῖρα λαοῖς δλέθρου γεγονάσιν ἀφορμῆ. Καίτοι πῶς οὐκ ἔδει μᾶλλον αὐτούς ὡς διὰ νόμου καὶ προφητῶν τὸ Χριστοῦ μυστήριον μάλα πεπαιδευμένους, ὀδὸν γενέσθαι τοῖς ἄλλοις ἐπὶ τὸ χρῆναι πιστεύειν αὐτῷ; Ἄλλ' ἢ φησὶν ὁ Σωτὴρ, ὄξαν παρὰ ἀνθρώπου ἐλάμβανον, καὶ τὴν δόξαν τὴν παρὰ τοῦ μόνου τοῦ Θεοῦ οὐκ ἐζήτησαν. Εἰ γὰρ ἐπίστευον Μωσῆ, ἐπίστευον ἂν αὐτῷ, παρὶ γὰρ αὐτοῦ ἐκεῖνος ἔγραψεν. Γεγόνασιν τοῖνον τυφλοὶ καὶ τυφλῶν ὀδηγοί. Ταῦτη τοι καὶ διωλισθήσασιν, καὶ εἰς τοὺς τῆς ἀπωλείας πεπτῶσασιν βόθρους. Τί οὖν ὁ προφήτης ἀγαθαῖς αὐτούς νοουθεσίας μετασκευάζειν πειράται; πρὸς τὸ δεῖν ἐλέσθαι τὰ ἀμείνω φρονεῖν, καὶ τοῖς τοῦ Σωτῆρος πειρᾶσθαι λόγοις. Ἀναμίσγει δὲ χρῆ-

²² Rom II, 5. 6. ²³ II Cor, v, 10. ²⁴ Jerem, XII, 10. ²⁵ Jerem, x, 21.

σίμως ταῖς εἰς τοῦτο νοουθεσίαις τὴν ἐπίκληξιν, ἅ in illis hæc stultitiæ vulnera. Ideoque dicit: Audite sermonem Domini, principes Sodomorum, attende legem Dei, populus Gomorrhæ. Audisne quomodo plebi et principibus ex amore simul et pio affectu virgam inferat, et inebredientiæ morbo corruptos feriat? Urbibus autem perditissimis et maxime impiis Jerusalem comparat, ut multis coopertam vitiiis, nec quidquam plane in se habentem, unde verisimile esset posse eam minarum vim impetumque effugere. Voluit enim universitatis Deus urbes Sodomitanorum incendere, remque cum Abrahamo communicavit. Cui ille: « Numquid perdes justum cum impio? Et erit justus perinde ut impius? » Promisit autem Deus, si in Sodomis decem justi invenirentur, se ab ira desistiturum. Atqui non sunt inventi: itaque dignas ac suis flagitiis pænes pœnas dederunt. Talis quoque fuit hæc Jerusalem Domini interfectrix, in qua magna erat justorum hominum penuria. Nam cum pro ea Jeremias propheta supplicaret, dixit Deus: « Circumcursate in viis Jerusalem et videte, et cognoscite, perque plateas ejus conquirete, si quem comperietis virum, qui jus faciat et fidem quærat, et propitius ero illi, dicit Dominus 27. » Quia ergo inquinata esset, et in scelerum sordibus multifariam voluntata, magnaque laboraret sanctorum inopia, Sodomam vocat eam, et Gomorrhæam, et cum populo tum principibus Sodomitiæ impuritatis labem aspergit. Quid enim ait? Audite verbum Domini, principes Sodomorum, attende legem Dei, popule Gomorrhæ. Evigilate, inquit, parumper, et sapientissimi Moysi verbis oculo mentis vestræ intento, Christi mysterium intelligite. Dixit quippe Moses: « Prophetam excitabit vobis Dominus Deus vester ex fratribus vestris similem mei. Ipsum audietis in omnibus quæcumque locutus fuerit vobis 28-29. » Audite igitur verbum Domini, attendite legem Dei, id est, intelligite etiam ipsimet angelicorum oraculorum vim. Hoc Moses præcepit, pædagogus enim est ad Christum, et finis legalium oraculorum pertinet ad hoc de illo mysterium. Vel legem Dei, reprehensionem dicit (4). Verum existimatis, inquit, vos pulchre placere Deo, quod 14 typica et umbraica implere studentis. Audite eum loquentem antiquam legem, vobisque dicentem, Quorsum mihi multitudo sacrificiorum vestrorum? dicit Dominus. Plenus sum. Nam si tanquam egentis offertis, jam ab officio recessistis, et a considerata veraque ratione aberrastis. Omnino enim nihil deest ei naturæ, quæ complet omnia, quia ejus sunt omnia, et ab ea aliis suppediatur. « Quid enim habes, quod non accepisti? » Id enim merito dici poterit creaturæ. Fastidio enim nunc, inquit, et plenus sum: nec cuperem ab illis sacrificia amplius. Quid? dic mihi, ecquid proderit universitatis Deo aries sacrificiorum? Ecquid proderit agnorum adeps? Et si taurorum et hircorum sanguis offeratur,

ἔδουλεύετο μὲν γὰρ ὁ τῶν ὄλων θεὸς τὰς τῶν Σοδομιτῶν κατεμπτῆσαι πόλεις, καὶ ἀνεκοινώσατο τὸ χρῆμα τῷ Ἀβραάμ; ὁ δὲ πρὸς αὐτόν· « Μὴ ἀπολέσης δίκαιον μετ' ἀσεβοῦς; καὶ ἔσται ὁ δίκαιος ὡς ὁ ἀσεβής; » Ἐπηγγέλλετο δὲ θεὸς, εἰ εὗρεθῆεν ἐν Σοδόμοις δέκα δίκαιοι, τῆς ἐπ' αὐτοῖς καταπλήξῃν ὄργης. Ἄλλ' οὐχ ἤρῃνται. Τοιγάρτοι καὶ ἐκτετίκασι τὰς τοῖς ἑαυτῶν δυσσεβήμασιν ἰσομέτρους δίκας. Τοιαύτη τις ἦν ἡ κυριοκτόνος Ἱερουσαλήμ πολλὴν ἔχουσα τῶν δικαίων τὴν σπάνιν. Καὶ γοῦν ἐλιπάρει μὲν ὁ προφήτης Ἱερεμίας περὶ αὐτῆς. Ἐφ' ἡ δὲ θεός· « Περιοράματε ἐν ταῖς ὁδοῖς Ἱερουσαλήμ, καὶ ἴδετε, καὶ γνῶτε, καὶ ζητήσατε ἐν ταῖς πλατείαις αὐτῆς, ἐὰν εὕρητε ἄνδρα, εἰ ἔστι ποιῶν κρίμα, καὶ ζηρῶν πίστιν, καὶ ὡσεὶ ἔσομαι αὐτῇ, λέγει Κύριος. » Ὅτι τοῖνον, βυπῶσά τε, καὶ τοὺς ἐκ φαυλοτήτος μόλυσμοις πολυτρόπως κεκλιθωμένη, καὶ πολλὴν ἔχουσα τῶν ἁγίων τὴν σπάνιν, Σόδομά τε αὐτὴν καὶ Γομόρρα καλεῖ, λαοὺς τε καὶ ἡγουμένους, τῆς Σοδομιτῶν ἀκαθαρσίας ἐπιφέρει τὸν μῶμον. Τί δὲ δὴ καὶ φησιν; ἀκούσατε λόγον Κυρίου, ἄρχοντες Σοδόμων, προσέχετε νόμον Θεοῦ λαὸς Γομόρρας. Ἀνανήψατε, φησὶν, βραχύ. Καὶ ταῖς τοῦ πανσόφου Μωσέως φωναῖς, τῆς ἑαυτῶν διανοίας τὸν ὀφθαλμὸν ἐκιδόντες, τὸ Χριστοῦ νοεῖτε μυστήριον. Ἐφ' ἡ γὰρ ὁ Μωσῆς· « Ὅτι προφήτην ὑμῖν ἀναστήσει Κύριος ὁ θεὸς ὑμῶν ἐκ τῶν ἀδελφῶν ὑμῶν ὡς ἐμέ· αὐτοῦ ἀκούσαθε κατὰ πάντα ἃσα ἂν λαλήσῃ πρὸς ὑμᾶς. » Ἀκούσατε τοῖνον λόγον Κυρίου, προσέχετε τὸν τοῦ Θεοῦ νόμον· τοῦτ' ἔστι, νοήσατε καὶ αὐτοὶ τῶν εὐαγγελικῶν θεοπισμᾶτων τὴν δύναμιν. Τοῦτο προστέταχεν ὁ Μωσῆς· παιδαγωγεῖ γὰρ ἐπὶ Χριστῶν, καὶ τῶν νομικῶν θεοπισμᾶτων τὸ πέρας εἰς τὸ ἐπ' αὐτῷ βλέπει μυστήριον. Ἄλλ' ὀφείθε, φησὶν, εὐαρεστεῖν τῷ θεῷ, διὰ τοῦ πληροῦν ἐθέλειν τὰ ἐν τύποις καὶ σκιαῖς. Ἀκούσατε λέγοντος τοῦ καὶ αὐτὸν ὑμῶν τὸν πάλαϊ καλήσαντος νόμον. Τί μοι πλῆθος τῶν θυσιῶν ὑμῶν, λέγει Κύριος. Πλήρης εἰμί. Εἰ μὲν γὰρ ὡς θεομένῃν προσάγετε, πεπλήνηθε τοῦ εἰκότος, σοφοῦ τε καὶ ἀληθοῦς διχημαρτήκατε λογισμοῦ. Ἐνδεὶ γὰρ ὡσεὶ οὐδὲν τῇ τὰ πάντα πληροῦση φύσει, εἰ αὐτῆς τὰ πάντα, καὶ παρ' αὐτῆς τοῖς ἄλλοις. « Τί γὰρ ἔχεις ὃ οὐκ ἔλαβες; » πρότερον ἂν λέγεσθαι τῇ φύσει κτεσεῖ. Ἀπέχω γὰρ νῦν, φησὶν, καὶ πεπλήρωμαι, καὶ οὐκ ἂν ἐλαίμην ἔτι τὰς παρ' αὐτῶν θυσίας. Ὅντ-

²⁵ Gen. xviii, 25. ²⁷ Jerem. v, 1. ²⁸⁻²⁹ Deut. xviii, 15. ³⁰ I Cor. iv, 7.

(1) Desunt hæc verba in Græco cod.

quam voluptatem ex istis caperet Deus? Quis exegit hæc de manibus vestris? Etsi enim Moses locutus est de victimis et hostiis, ea tamen cultus ratio antiquitus Deo minime fuit accepta. Nimirum quia per figuram et umbram ad veritatem erudiri oportebat, legalia constituta sunt usque ad tempus instaurationis, nec ita tamen constituta, quasi vere Deo grata. Nec omnino et absolute de sacrificiis legalibus est locutus: at quia infirma mens erat eorum, qui hisce rudimentis tunc instituebantur, per typum et umbram ad veritatem quasi manu ducebantur. Sed adventante tempore, quo veritatis pulchritudinem oportebat enitescere, typus irritus est, umbra inutilis. Ideo ait: Calcarea atria mea ne perrexeritis. Si obtuleritis similagineum, inane incensum est, abominatio mihi est. Nos enim fide in Christum illustrati, spirituales hostias Deo offerentes, sancta ejus implemus atria, nimirum ecclesias. Christus autem in ecclesiis Judaici cultus ritum minime recipit. Nam qui similagineum oleo maceratam et incensum cadens sub sensum offerre volent, nentiquam admittentur. Meminimus enim de eo locutum esse Deum: Abominatio est mihi. Et nos quidem certe sacrosancta in Christo festa celebramus. At Judæi a typicis significationibus non recedentes, in Neomeniis tubas inflant, diem feriatum putant esse Sabbatum, et diem quæ magna dicitur, colunt. Ea vero est festi, quod tabernaculorum fixio vocatur, dies extrema. Etiamsi Deo jejument, pugnis humiliter se verberant. Quamobrem audiant ipsum dicentem: **15** Festa vestra odit anima mea. Hæc autem dicit, quo a typis ad veritatem traducat, persuadeatque ut Christi oraculis cervicem mentis supponant, ut nobiscum evangelice versentur, et suavitate odorum spiritualium Deum permulceant, quasque thymiana spiritualia ei consecrent morum modestiam, charitatem, nutium amorem, patientiam, temperantiam, et ante alia, fidem. His hostiis placatur Deus, et evangelicorum vaticiniorum virtus his ornamentis coronat credentes.

πνευματικῶν ἀνατιθέντες αὐτῷ τὸ ἐπιεικὲς εἰς τρόπους, τὴν ἀγάπην, τὴν φιλαλληλίαν, τὴν ὑπομονήν, τὴν ἐγκράτειαν, καὶ πρὸ γε τῶν ἄλλων τὴν πίστιν. Τοιαύταις θυσίαις εὐαρεστεῖται Θεός, καὶ τῶν εὐαγγελικῶν θεσπισμάτων ἡ δύναμις τοῖς τοιούτοις ἀρχήμασι τοὺς πιστεύοντας στεφανοῖ.

Vras. 15. *Facti estis mihi in satietatem, nequam ultra dimittam peccata vestra. Cum manus expandieritis ad me, avertam oculos meos a vobis. Et si orationem multiplicetis, non exaudiam vos. Manus enim vestras plene sunt sanguine.*

Quæ res satietatem et nauseam pariant, fastidiri debent, et omnino parvi sunt, imo in odium veniunt. Siquidem sapientissimus Salomon, inquit: «Tarde infer pedem tuum ad amicum tuum, ne satur tui oderit te ²¹.» Dicit itaque universitatis Deus Judæis: Exsaturatus sum exsoleta umbra, vosque molestos inibi esse duco, si ingrediamini ad comparandum coram me. Aversur etiam solum con-

σει γὰρ ὅπως, εἰπέ μοι, τὸν τῶν ὀλιων Θεὸν κριτὸς ὠλοκαυτωμένος; τί δὲ τὸ τῶν ἀρῶν ἦσει στέαρ; εἰ δὲ δὴ καὶ τράγων καὶ ταύρων αἷμα προσφέροιστε, πῶς ἠσθεὶν διὰ τοῦτο Θεός; τίς γὰρ ἐξεζήτησε ταῦτα ἐκ τῶν χειρῶν ὑμῶν; εἰ γὰρ καὶ λελάληκεν ὁ Μωσῆς περὶ ὀλοκαυτωμάτων καὶ θυσιῶν, ἀλλ' ἦν καὶ πάσαι τῆς τοιαύτου λατρείας ὁ τρόπος; ἀβούλητος τῷ Θεῷ. Ἐπειδὴ δὲ διὰ τύπου καὶ σκιᾶς παιδαγωγεῖν ἔδει πρὸς ἀλήθειαν, μέχρι καιροῦ διορθώσεως τέθειται τὰ ἐν νόμῳ, οὐκοῦν ὅσον ἦκεν εἰς γε τὸ ἀληθὲς ἀρέσκειν τῷ Θεῷ· οὐδ' ἂν ὄλιως ἐλάλησε περὶ θυσιῶν τῶν κατὰ νόμον. Ἐπειδὴ δὲ τῶν τὸ τμητικῶς παιδαγωγουμένων ἀσθενῆς ἦν ὁ νοῦς, χειραγωγῶντο διὰ τύπου καὶ τῆς κατὰ τὸ γράμμα σκιᾶς εἰς ἀλήθειαν. Ἐνεστηκότος δὲ τοῦ καιροῦ, καθ' ὃν ἔδει τὸ λοιπὸν τὸ τῆς ἀληθείας ἐκφαίνεσθαι κάλλος, περιττὸς ὁ τύπος, ἀνόνητος ἡ σκία. Ταύτην τοι φησὶν, ὅτι Πατεῖν τὴν αὐλῶνά μου οὐ προσθήσεσθε. Ἐὰν φέρησθε σερμίδαλι, μάταιον θυμίαμα, βδέλυγμά μοι ἐστίν. Ἡμεῖς μὲν γὰρ οἱ πίστευι τῇ εἰς Χριστὸν ἐκλελυμπρυσμένοι, τὰς πνευματικὰς θυσίας προσκομιοῦντες τῷ Θεῷ, τὰς ἀγίας αὐτοῦ πληροῦμεν αὐλάς, τοῦτ' ἐστίν ἐκκλησίας. Ἀπαράδεκτος δὲ παρὰ Χριστοῦ παντελῶς ἐν ἐκκλησίαις τῆς Ἰουδαϊκῆς λατρείας ὁ τρόπος. Εἰσδεχθεῖν γὰρ ἂν ἤκιττά γε σερμίδαλι ἐλαιόδευτον, καὶ τὸ αἰσθητὸν θυμίαμα προσάγειν ἐθέλοντες. Μεμνημεθα γὰρ Θεοῦ λέγοντος περὶ αὐτοῦ· Βδέλυγμά μοι ἐστίν. Καὶ ἡμεῖς μὲν τὰς ἀγίας ἐπὶ Χριστῷ τελοῦμεν ἑορτάς. Ἰουδαῖοι γε μὴ τῶν ἐν τύποις οὐκ ἐξιστάμενοι, σαλπίζουσιν ἐν Νεομηνίας ἡμέρα, ἀργὸν ἡγοῦνται τὸ Σάββατον, καὶ τὴν καλουμένην μεγάλην τιμῶσιν ἡμέραν. Ἔστι δὲ αὕτη τῆς ἑορτῆς τῆς καλουμένης σκηνοπηγίας ἡ τελευταία, κἂν εἰ νηστεύσειαν τῷ Θεῷ, τύπτουσι πυγμαῖς ταπεινόν. Οὐκοῦν ἀκούετῶσαν λέγοντος αὐτοῦ· Τὰς ἑορτάς ὑμῶν μισεῖ ἡ ψυχὴ μου. Ταῦτα δὲ φησι μεθιστάς ἐκ τύπων ἐπὶ τὸ ἀληθὲς, καὶ τοῖς διὰ Χριστοῦ θεσπισμασιν ὑποφέρειν ἀναπειθῶν τὸν τῆς διανοίας ἀχένα, ἵνα πολιτεύοιντο μεθ' ἡμῶν εὐαγγελικῶς. Ταῖς νοηταῖς εὐοσμῖαις κατευφραίνοντες Θεόν. Καὶ ὡς περ τι θυμίαμα

D Ἐγενήθητέ μοι εἰς πλησμονήν, οὐκ ἔτι ἀνήσω τὰς ἀμαρτίας ὑμῶν. Ὅταν τὰς χεῖρας ἐκτερίητε πρὸς με, ἀποστρέψω τοὺς ὀφθαλμούς μου ἀφ' ὑμῶν. Καὶ ἐὰν πληθύνητε τὴν δέησιν, οὐκ ἀκούσομαι ὑμῶν. Αἱ γὰρ χεῖρες ὑμῶν αἵματος πληρεῖς.

Τὰ εἰς πλησμονὴν ἦτοι κόρον ἤκοντα τῶν πραγμάτων καταφρονεῖσθαι φιλεῖ, καὶ ὀλίγου παντελῶς ἀξιοῦται λόγου, μᾶλλον δὲ ἡδὴ καὶ διὰ μίσους ἐργεται. Καὶ γοῦν ὁ σοφώτατος Σολομῶν, «Βραδέως εἰσαγε, φησὶ, σὸν πόδα πρὸς τὸν φίλον, ἵνα μὴ πληθῆς σου μισήσῃ σε.» Ἐφη τοίνυν Ἰουδαῖοις ὁ τῶν ὀλιων Θεός, Κατακεκόμεθα τῆς ἐύλου σκιᾶς, ἡγοῦμαι δὲ ἡδὴ φορτικούς, κἂν εἰσέρχησθε ἐπιθῆναί μοι. Πορ-

²¹ Prov. xxv, 17.

αιτούμαι δὲ καὶ μόνην ὑμῶν τὴν θῆαν οὐκ ἔτι ἀνήσω ἅς ἀμαρτίας ὑμῶν. Πάλαι μὲν γὰρ οἱ ἐξ Ἰσραὴλ ἀνοσίως ἀπονευκότες ἐπὶ τὸ ἐλέσθαι δεῖν τὸν τῶν ὄλων Θεοῦ παροτρύνειν ἐφ' αὐτούς, διὰ τοῦ λατρεύειν τῇ κτίσει, προσκυνεῖν δὲ καὶ αὐτοῖς τοῖς ἔργοις τῶν ἰδίων χειρῶν, δέδονται τοῖς Βαβυλωνίοις καὶ ἀπεκομίσθησαν τῆς Ἰουδαίας αἰχμάλωτοι, καὶ κατωκλήσαν ἐν τοῖς ὄρεσιν Περσῶν καὶ Μήδων, πικρὰν καὶ δύσοιστον ἀνατλάντες δουλείαν. Ἐπειδὴ δὲ αὐτοῖς ἐδόμηκοστὸν ἔτος τετέλεσται, κατηλέει πάλιν ὁ φιλοικτεῖρων Θεός. Καὶ γοῦν ὡς ἐν τῷ Ζαχαρίᾳ γέγραπται, τὰς ὑπὲρ αὐτῶν ἐποιεῖτο λιτὰς ὁ μακάριος ἄγγελος, λέγων· «Κύριε παντοκράτωρ, ἕως τίνος οὐ μὴ ἐλεήσεις τὴν Ἰερουσαλὴμ, καὶ τὰς πόλεις Ἰούδα, ἃς ὑπέριδες; τοῦτο ἐδόμηκοστὸν ἔτος» καὶ πρὸς γε ταῦτα Θεός· «Ἐξήλωτα τὴν Ἰερουσαλὴμ καὶ τὴν Σιών ζῆλον μέγαν, καὶ θυμῷ μεγάλῳ ἐγὼ ὀργίζομαι ἐπὶ τὰ ἔθνη τὰ συνεπιτιθέμενα, ἀνθ' ὧν ἐγὼ μὲν ὀργίσθη ὀλίγα, αὐτοὶ δὲ συνεπέβητο εἰς κακὰ οὐκ οὐκὸν ἀνήρηκε μὲν τότε τὰς ἀμαρτίας αὐτῶν, λελύτρωται γὰρ, καὶ ἀνεκομίσθη πάλιν εἰς τὴν αὐτῶν. Μετὰ δὲ γε τὸν τοῦ Σωτῆρος σταυρὸν, οὐκέτι τὰς ἀμαρτίας αὐτοῖς ἀνήσειν ἐπαγγέλλεται, διὰ τοι τὸ μακροῦς ἐφ' αὐτοῖς διαγενέσθαι καιροῦς, καθὼς μεμενήκασι τοῖς ἐξ ὀργῆς κινήμασιν ὑπενηγεγμένοι. Ὅτι μὲν γὰρ ἐν ἐσχάτοις ἐλεηθῆσονται καιροῖς, τῇ εἰς Χριστὸν χάριτι μεθ' ἡμῶν δικαιούμενοι, διεκέρυξε τὸ γράμμα τὸ ἱερὸν, ἐπειδὴ δὲ, ὡς ἔφην, πολὺ τῶν πάλαι μακρότεροι γεγόνασιν ἐπ' αὐτούς οἱ τῆς ὀργῆς; χρόνοι. Ταύτη τοι φησιν· Οὐκέτι ἀνήσω τὰς ἀμαρτίας ὑμῶν καὶ καθ' ἕτερον δὲ, εἰ βούλει, τρόπον, τῇ τῶν προκειμένων ἐννοίᾳ προσβαλεῖς. Προσεκόμεζον θυσίας κατὰ τὴν πάλαι νόμον οἱ ἐξ Ἰσραὴλ, τὰς ὑπὲρ γε τῶν ἰδίων πλημμελημάτων. Ἐρίους δὲ καὶ ἀμνὸς ἐσφάζετο, καὶ συνεχώρει Θεός. Οὐκ ἀνικάνως ἔχοντος καὶ πάλαι τοῦ νόμου βοηθεῖν ἀρχαιότεροις, ἐμορφουτο γὰρ ἐν αὐτῷ τὸ Χριστοῦ μυστήριον. Ἐπειδὴ δὲ ἐπέφανεν ὁ Χριστὸς, ἀπρακτεῖν ἔδει λοιπὸν τὴν ἐν τύπῳ κάθαρσιν, ὡς τῆς ἀληθείας ἥδη παρούσης. Ὅτι τοίνυν οὐκ ἀρχέσει πρὸς ἀφεςιν αὐτοῖς ἡ νόμου σκιά τὴν διὰ Χριστοῦ λύτρωσιν, οὐ προσειμένους, διδάσκει, λέγων· Οὐκέτι ἀνήσω τὰς ἀμαρτίας ὑμῶν. Οὕτω μὲν γὰρ παρούσης τῆς ἀληθείας, φησὶν, συγκεχώρηκα τοῖς τύποις ὠφελεῖν δύνασθαι τοὺς ἐνόχους ἀμαρτίαις, αἰδοὶ τῇ πρὸς τὴν ἀλήθειαν καὶ τοῦτο ποιῶν, παρούσης δὲ ἥδη καὶ ἀναδειγμένης, ἀδρανῆς ὁ τύπος, ἀνόητος ἡ σκιά. Καὶ ἀνήσω μὲν οὐκέτι τὰς ἀμαρτίας ὑμῶν, ἐπαιρόντων δὲ τὰς χεῖρας, ἀποστρέψω τοὺς ὀφθαλμούς μου, κἂν εἰ πλείστας ὄσας ποιεῖν ἔλοιθε τὰς λιτὰς, οὐκ εἰσδέξομαι. Ἄρ' οὖν ἀπέστη τοῦ εἶναι χρηστὸς ὁ τῶν ὄλων δημιουργός; ἤγουν ἐπλάθετο τοῦ οἰκτεῖρησαι Θεός; Οὐδαμῶς, φησὶν, εἰμὶ γὰρ, εἰμὶ χρηστὸς τε καὶ ἀγαθὸς καὶ φιλοικτεῖρων, μόνον δὲ οὐχὶ ἄκων ἀποστρέψω τοὺς ὀφθαλμούς. Αἱ γὰρ χεῖρες ὑμῶν αἵματος πλήρεις. Ἀκούεις ὅπως τὸ τῆς μαιφονίας αὐτοῖς εἰσεκκόμικεν ἔγκλημα, σιωπήσας τὰ ἕτερα τῶν πταισμάτων; καὶ τοὶ πολλοῖς

spectum vestri, non remittam amplius peccata vestra. Olim enim Israelitæ cum impie descivissent, ita ut universalis Deum in se exacerbarent, creaturam colendo, ipsaque opera manuum suarum adorando, traditi sunt Babylonis, et ex Judæa abducti sunt captivi, et in Persarum atque Medorum finibus habitaverunt, acerbam ac non ferendam servitutum subeuntes. Exacto demum septuagesimo anno, iterum misericors Deus commiseratus est. Siquidem ut in Zacharia scriptum est, preces supplices pro illis fulit beatus angelus, dicens: « Domine omnipotens, quousque tu non misereberis Jerusalem, et urbium Juda, quas despexisti? Hic annus est septuagesimus. » Et ad hæc Deus: « Zelatus sum Jerusalem et Sion zelo magno, et ira magna irascor super gentes quæ una conspirant. Pro eo quod ego iratus sum parum, ipsi una conspirarunt ad mala ». Itaque tum remisit illorum peccata; liberatus **16** enim est, et denuo in suam ipsorum terram reductus. Post crucifixionem denique Servatoris, non amplius se peccata remissurum denuntiat, propterea quod in illis perseverarent longo tempore, quo quidem intervallo manserunt iræ ejus furori et ictui obnoxii. Quod tamen novissimis temporibus misericordiam consequerentur, gratia in Christum nobiscum justificati, sacræ Litteræ prædicant; sed, ut dixi, longe diutius quam ante, iræ tempus duravit; idcirco dicit: Non amplius remittam peccata vestra. Adhas autem si placet et aliud huic sententiæ. Israelitæ ex veteri ritu institutoque legis sacrificia offerebant, pro suis delictis, hæc autem et agnus mactabatur, et indulgebat Deus. Quippe cum vetus etiam lex non inefficax fuerit ad opitulandum majoribus, delineabatur enim in ea Christi mysterium. Quando vero apparuit Christus, encervem esse oportebat deinceps legalem purificationem, utpote cum jam adesset veritas. Non ergo satis esse ad remissionem legis umbram, illis Christi redemptionem non amplectentibus, docet, inquit: Non remittam amplius peccata vestra. Veritate enim, inquit, nondum præsentem, concessi, ut typi juvare possent peccatis implicitos, ipsius veritatis reverentia etiam hoc faciente, qua præsentem jam ac demonstratam, imbecillius figura est, et umbra parum efficax. Et non remittam amplius peccata vestra; sed si expanderitis manus, avertam oculos meos, et si preces multiplicaveritis, non suscipiam. Ergone desiit esse benignus hic universitatis opifex? Ergone oblitus est misereri Deus? Nequaquam, inquit: sum enim, sum et humanus, et bonus, et misericors, tantum non invitus avertens oculos. Manus siquidem vestræ plenæ sunt sanguine. Audisne eum cæteris criminibus præteritis, cædis dicam impingere? Tametsi pluribus eos vitiis implicatos esse deprehendimus. Nam audiverunt: Væ genti improbæ, populo vitiis onusto, semini malefico,

¹¹ Zachar. i. 12-15.

illis perditis. Cum vero etiam prophetas trucidarent, ipsique Christo, omnium nostram Servatori Implas manus attulerint : hinc et quidem jure optimo gravissimam accusationem et ad condemnandum satis capitalem illis intendit, dicens : Manus vestrae plenae sunt sanguine. Avertit autem faciem Deus, et Pater, **17** quippe non sustinens videre manus homicidarum filii sui sanguine rubentes.

πρόσωπον ὁ Θεὸς καὶ Πατήρ, ὡς ὄρῃν οὐκ ἀνεχόμενος τῶν χεῖρας.

VERS. 16. *Lavamini, mundi estote.*

Peccatis in memoriam revocatis, eos despondere animum non sinit, sed gratiam ex bonitate et clementia profectam percommode infert, nec fraudat eos beneficio, quod per Christum omnibus per universum terrarum orbem est propositum. « Omnes enim declinaverunt, simul inutiles facti sunt ²². » Et obnoxius factus est mundus Deo, quia gentes creaturam coluerunt, Israelitæ legem sibi per Mosem datam violarunt. Cæterum gentibus illuxit Christus, et ad mirabilem ejus lucem vocatæ sunt, et qui non populus quondam, facti sunt populus. Judæi autem miseri in ipsum delinacchati sunt, et Principem vitæ noci dederunt impie, etiamsi rursus ut Deus revixit. Quia vero bonus est, et omnes homines servari vult, et ad agnitionem veritatis venire, illisque adeo viam salutis patefacere : eos quoque jubet peccata abjicere, justificatos gratis et non ex operibus legis, imo magis per fidem et sacrum baptismum, ideoque ait : « Lavamini, mundi estote. **C** Quod vetus lex etiam illis per umbras figuravit, et gratiam per sacrum lavacrum ante prædicavit. Dixit enim alicubi Deus ad sacerdotem Mosem : « Accipe Levitas de medio filiorum Israel, et purificabis eos, et sic facies ipsis purificationem eorum. Asperges eos aqua purificationis, et superveniet novacula super totum corpus eorum, et lavabunt vestes suas, ac mundi erunt ²³. » Dein ejusmodi sit aqua purificationis, Paulus sapientissimus docebit hisce verbis : « Si enim sanguis hircorum et vitulorum, et cinis juvenæ aspersus inquinatos sanctificat ad carnis emundationem : quanto magis sanguis Christi ²⁴ ? » Quocirca carnalem quidem lex emundationem per aquam purificationis effecit : Christus autem per baptismum omnes sordes animi detergit. Baptizati enim sumus Spiritu sancto et igne, qui excoquit omne vitii genus in nobis et colliquefacit quodammodo, et ut inutilem materiam, quasi-que quiescencias absumit. Nam hoc ignis opus est et proprium. Planum facit hoc B. Paulus, dicens : « Per fidem divinitus admonitus Noe aptavit arcam in salutem domus suæ ²⁵, » in qua paucæ hoc est, **18** octo animæ conservatæ sunt in aqua : « cuius figura baptismus, nunc servat nos, qui non est carnis sordium depositio, sed conscientia bonæ interrogatio in Deum ²⁶. » Quod Judaicum populum facere innotet, dicens : « Lavate, mundi estote : » hoc est,

αἰτιάμασιν ἐνόχους ὄντας εὐρήσσομεν. Ἦκουον γάρ, Οὐαὶ ἔθνος ἀμαρτωλῶν, λαὸς πλήρης ἀμαρτιῶν, σπέρμα πονηρῶν, υἱοὶ ἄνομοι. Ἐπειδὴ δὲ ἀπεκτόνασι τοὺς προφήτας, καὶ αὐτῶ τὰς ἀνοσίους ἐπήγαγον χεῖρας τῶ πάντων ἡμῶν σωτῆρι Χριστῶ, ταύτητοι καὶ μάλα εἰκότως τὸ παγγάλεπον ἔγκλημα, καὶ τὸ εἰς πᾶσαν κατὰκρισιν ἀρκούν αὐτοῖς ἐπιφέρει, λέγων· Αἱ χεῖρες ὑμῶν αἵματος πλήρεις. Ἀποστρέφει δὲ τὸ τῶ αἵματι τοῦ Υἱοῦ πεφοινιγμένας ἐτι τῶν μαιφῶ-

Λούσασθε, καθαροὶ γίνεσθε.

Πάλιν αὐτοὺς εἰς ἀνάμνησιν τῶν ἡσεθημένων αὐτοῖς ἐνεγκῶν ἀπογινώσκειν οὐκ ἔβ. Ἐπιφέρει δὲ χρησίμως τὴν ἐξ ἡμερότητας χάριν καὶ οὐκ ἐξέργει τῆς δωρεᾶς τῆς προτεθείσης διὰ Χριστοῦ τοῖς ἀναπᾶσαν τὴν ὑπ' οὐρανόν. « Πάντες γὰρ ἐξέκλιαν, ἅμα ἠχρειώθησαν. » Καὶ ὑπόδικος γέγονεν ὁ κόσμος τῶ Θεῶ, τῶν μὲν ἔθνῶν τῇ κτίσει· λελατρευκότων, τῶν γε μὴν ἐξ Ἰσραὴλ τὸν διὰ Μωσέως αὐτοῖς δοθέντα παραβεδηκότων νόμον. Ἄλλ' ἐπέλαμψεν ὁ Χριστὸς τοῖς ἔθνεσι, καὶ κέκληται πρὸς τὸ θαυμαστὸν αὐτοῦ φῶς· καὶ ὁ ποτὲ οὐ λαὸς, γεγενῆσθαι λαὸς. Ἰουδαῖοι γε μὴν οἱ τάλανες πεπαροινήκασι εἰς Χριστόν, καὶ ἀρχηγὸν ὄντα τῆς ζωῆς ἀπεκτόνασι ἀνοσίως, εἰ καὶ ἀνεβίω πάλιν ὡς Θεός. Ἐπειδὴ δὲ ἐστὶν ἀγαθός, καὶ πάντας ἀνθρώπους θέλει σωθῆναι, καὶ εἰς ἐπίγνωσιν ἀληθείας ἐλθεῖν, ἀνευρύνει· καὶ αὐτὸς τὴν τῆς σωτηρίας ὁδὸν καὶ ἀποκρούεσθαι κελεύει τὰ ἐγκλήματα, δικαιομένου δωρεὰν καὶ οὐκ ἐξ ἔργων νόμου. Μᾶλλον δὲ διὰ τῆς πίστεως, καὶ τοῦ ἀγίου βαπτίσματος, ταύτητοι φησί· « Λούσασθε, καθαροὶ γένεσθε. » Τοῦτο καὶ ὁ πάλαι νόμος αὐτοῖς ὡς ἐν σκιάις διετύπου, καὶ προανεκήρυττε τὴν χάριν τὴν διὰ τοῦ ἀγίου βαπτίσματος. Ἐφη γὰρ πού Θεὸς πρὸς τὸν ἱεροφάντην Μωσέα· « Λάβε τοὺς λευτάς ἐκ μέσου τῶν υἱῶν Ἰσραὴλ, καὶ ἀγνίει αὐτούς, καὶ οὕτως ποιήσεις αὐτοῖς τὸν ἀγνισμὸν αὐτῶν. Περιβράνεις αὐτοὺς ὕδωρ ἀγνισμοῦ, καὶ ἐπελεύσεται ξυρὸν ἐπὶ πᾶν τὸ σῶμα αὐτῶν. Καὶ πλυνοῦσι τὰ ἱμάτια αὐτῶν, καὶ καθαροὶ ἔσονται. » Ἐἴτα ποῖον ἐστὶ τὸ ὕδωρ τοῦ ἀγνισμοῦ εἰδάξει λέγων ὁ σοφώτατος Παῦλος· « Εἰ γὰρ τὸ αἷμα τράγων καὶ μόσχων, καὶ σποδὸς σαμάλευς βαντίζουσα τοὺς κεκοινωμένους ἀγιάζει πρὸς τὴν τῆς σαρκὸς καθαρότητα, πόσῳ μᾶλλον τὸ αἷμα Χριστοῦ ; » Οὐκοῦν σαρκικὴν μὲν ὁ νόμος ἐποιεῖτο τὴν κάθαρσιν διὰ τοῦ ὕδατος τοῦ ἀγνισμοῦ. Διασμηχεὶ δὲ ὁ Χριστὸς διὰ τοῦ ἀγίου βαπτίσματος πάντα ῥύπον ἡμῶν ψυχικόν. Βεβαπτισμεθα γὰρ ἐν Πνεύματι ἁγίῳ καὶ πυρὶ, πᾶν εἶδος τῆς ἐν ἡμῖν φαυλότητος μονονουχὶ συντήκοντος, καὶ ὡς ἀχρηστον δαπανώντος τινα συρφετὸν ὕλην ἔργον γὰρ τοῦτο πυρός. Τοῦτό τοι καὶ ὁ μακάριος Παῦλος διασαφεῖ, λέγων· « Πίστει χρηματισθεὶς Νῶε κατεσκαύασε κιβωτὸν εἰς σωτηρίαν τοῦ οἴκου αὐτοῦ, » εἰς ἣν ὄλιγοι, τοῦτ' ἐστὶν, ὀκτώ ψυχαὶ διεσώθησαν δι' ὕδατος. « Ὁ καὶ ἡμᾶς ἀντίτυπον νῦν σώζει βάπτισμα, οὐ σαρκὸς ἀπόθεσις ῥύπου, ἀλλὰ συνειδήσεως ἀγαθῆς ἐπερώτημα εἰς Θεόν. » Ὁ δὲ καὶ αὐτοῖς

²² Psal. viii, 3. ²³ Num. viii, 7 seq. ²⁴ Hebr. ix, 13, 14. ²⁵ Hebr. xi, 7. ²⁶ I Petr. iii, 21.

ἐλθεῖν ὄρνι τοῖς Ἰουδαίων δῆμοις· συμβουλευεῖτε, λέγων· « Λούσασθε, καθαροὶ γένεσθε· » τοῦτ' ἐστίν, ἀπονήσασθε τὴν κηλῖδα, δικαιοῦντος ἡμᾶς ἐξ ἡμερότητος καὶ φιλανθρωπίας τοῦ παρ' ὑμῶν ὕβρισμένου. Εὐρίσκομεν δὲ καὶ τὴν θεσπέσιον Πέτρον ἐπιπλήττοντα μὲν αὐτοῖς ὡς ἀπεκτονόσι τὸν τῆς ζωῆς ἀρχηγόν, καὶ αἰτήσασιν ἄνδρα φονέα χαρισθῆναι αὐτοῖς, τοῦτ' ἐστὶ τὸν Βαραβάμ. Πλὴν διανίστανται πρὸς μετάγνωσιν· ἔφη γάρ· « Καὶ νῦν, ἀδελφοί, οἶδα ὅτι κατὰ ἀγνοίαν ἐπράξατε ὡς περ καὶ οἱ ἄρχοντες ὑμῶν. Μετανοήσατε οὖν καὶ βαπτισθήτω ἕκαστος ὑμῶν ἐπὶ τῷ ὀνόματι τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, καὶ λήψεσθε τὴν δωρεάν τοῦ ἁγίου Πνεύματος. Ὑμῖν γάρ

Ἀφέλετε τὰς ποτηρίας ἀπὸ τῶν ψυχῶν ὑμῶν ἀπέναντι τῶν ὀφθαλμῶν μου· παύσασθε ἀπὸ τῶν ποτηριῶν ὑμῶν.

Ἀπόχρη μὲν πρὸς ἀπόνοιψιν ἁμαρτίας τὸ σωτήριον καὶ ἅγιον βάπτισμα, καὶ τὴν τῶν ἥδη προεπτιασμένων διασμήχει κηλῖδα. Χρῆναι δὲ φημι τοὺς ἅπασι ἡγιασμένους, καθαρὰς καὶ ἀμώμους, ὡς ἂν οἱοί τε εἶεν, τὰς ἑαυτῶν φυλάττειν ψυχὰς καὶ διαμεμνηθῆναι μὲν τοῦ λέγοντος· « Πᾶσι φυλακὴ τῆρει σὴν καρδίαν. » Καὶ πάλιν· « Ἐὰν πνεῦμα τοῦ ἔξουσιάζοντος ἀναβῆ ἔπι σέ, τόπον σου (1) μὴ ἀφῆς, ὅτι ἱαμα καταπάσει ἁμαρτίας μεγάλας. » Πλείεσται μὲν ὅσαι πρὸς τὰ αἰσχίω βλέπουσαι τὴν τοῦ ἀνθρώπου ψυχὴν κατασείουσιν ἡδοναί, καὶ πρό γε τῶν ἄλλων, ὃ ἐν τοῖς μέλεσι τῆς σαρκὸς ἐμρυτός τε καὶ ἀγριαίνων νόμος· εἶτα πρὸς τοῦτοις διαλογισμοὶ πονηροί, πρὸς πᾶν εἶδος φαυλότητος οὐκ ἀγεννῶς καταβροχιζόμενοι τὸν ἐν ἡμῖν ὄντα νοῦν. Δεῖ δὴ οὖν τῶν τοιούτων ἀπάντων ἀπέχεσθαι κακῶν τοὺς βεβαπτισμένους, καὶ τὰς ποτηρίας ἀφελεῖν ἀπὸ τῆς ἰδίας ψυχῆς· καὶ οὕτι μόνον ἐν ὀφθαλμοῖς ἀνθρώπων, ἀλλὰ καὶ ἐν ὀφθαλμοῖς μάστιστα τοῦ πάντα εἰδότητος τε καὶ ἐφορῶντος Θεοῦ. Ὑποπλάττονται μὲν γὰρ ἑσθ' ὅτε τὸ εἶναι ἡγεῖσται, καὶ τὴν τῆς ἐπεικειείας δόκησιν παρακλέπτοντες, ἔσωθεν δὲ εἰσὶν λύκοι ἀρπαγες, κατὰ τὸ γεγραμμένον. Καὶ περὶ παντὸς, οἶμαι, τοιούτου τὸν τῶν ὄλων Θεὸν, διὰ φωνῆς Ἰερεμίου προφήτου λέγειν· « Τῷ στόματι αὐτοῦ λαλεῖ εἰρηνικά, καὶ ἐν ἑαυτῷ ἔχει τὴν ἔχθραν. » Καὶ μὴν καὶ φωνῆς τοῦ Δαβὶδ· « Ἠπαλύθησαν οἱ λόγοι αὐτῶν ὑπὲρ ἔλαιον, καὶ αὐτοὶ εἰσι βολίδες. » Ἄλλ' εἰ καὶ πᾶσαν ποιοῖντο σπουδὴν εἰς γε τὸ δεῖν δύνασθαι λαθεῖν, ὃ κατοικῶν ἐν οὐρανοῖς ἐξελάσεται αὐτούς, καὶ ὁ Κύριος ἐκμυκτηριεῖ αὐτούς. Οἶδεν γὰρ, οἶδεν καρδίαν καὶ νεφροῦς. Ὁ δὲ ἀληθῶς ἀγαθὸς τοιοῦτος ἔσται μετὰ Θεοῦ καὶ ἀνθρώπων, ὡς γὰρ ὁ Παῦλος φησὶν· « Προνοούμενοι κατὰ ἐνώπιον Κυρίου, ἀλλὰ καὶ ἐνώπιον ἀνθρώπων. » Μέγα τοίνυν τὸ ἐξῆραι τὰς ποτηρίας ἀπέναντι τῶν ὀφθαλμῶν τοῦ Θεοῦ. Καὶ τάχα που τοιοῦτος τις ἦν ὁ Ναθαναὴλ, περὶ οὗ φησὶν ὁ Χριστός· « Ἴδε ἀληθῶς Ἰσραηλίτης, ἐν ᾧ ὄλλος οὐκ ἐστίν. » Παύσασθε, φησὶν, ἀπὸ τῶν ποτηριῶν ὑμῶν, τοῦτ' ἐστὶ, καταλείπετε τῆς συντρόφου τε ὑμῖν καὶ ἐντριβοῦς δυστροπίας, μεταστήσατε πρὸς τὰ ἀμείνω τὴν ἑαυτῶν δυσ-

A ablute maculam, justificante vos ex clementia et benignitate, eo, qui apud vos contumeliis affectus est. Videmus etiam divinum Petrum eos increpare, quod vitæ principem interfecerint, et quod homicidiam, scilicet Barabham, sibi donari postulaverint. Is tamen etiam excitat ad pœnitentiam; ait enim: « Et nunc, fratres, scio vos per ignorantiam fecisse, sicut et principes vestri. Resipiscite igitur, et baptizetur unusquisque vestrum in nomine Domini nostri Jesu Christi, et accipietis donum Spiritus sancti. Vobis enim sunt promissiones et filii vestris ³⁰. »

εἰσιν αἱ ἐπαγγελίαι καὶ τοῖς τέκνοις ὑμῶν. »

VERS. 16. Auferte mala ex animabus vestris, ab oculis meis; quiescite a malitiis vestris.

Ad peccati namque ablutionem sufficit salutare et sacrum lavacrum, abstergitque superiorum delictorum maculam. Qui vero semel sanctificati sunt, animas suas quoad ejus fieri potest, puras et illibatas servare oportere ait, et memores esse ejus qui dicit: « Omni custodia serva cor tuum ³¹. » Et rursus: « Si spiritus dominantis accenderit in te, cor tuum ne dimittas, quia medela reprimet peccata multa ³². » Voluptas enim magna quæ etiam cum turpitudine conjuncta est, hominis animam labefactat, imprimisque præ aliis lex in membris carnis insita et esserata; ad hæc, pravæ cogitationes in omne vitiorum genus mentem nostram plane demergentes. Baptizatos igitur oportet ab illiusmodi sceleribus omnibus desistere: nec solum ab his partibus quæ exstant et in conspectu positæ sunt, sed et ab anima sua nequitiam removere: maxime cum videat Deus et inspiciat omnia. Simulant etenim nonnunquam bonos, et probitatis opinionem aucupantur et quasi suffurantur, intus cum sint lupi rapaces, secundum id quod scriptum est ³³. De quibus omnibus arbitror universitatis Deum voce Jeremiæ dicere: « Ore suo loquitur pacifica, et **19** apud sese habet odium ³⁴. » Quin et voce Davidis: « Molliti sunt sermones eorum super oleum, et ipsi sunt jacula ³⁵. » Imo quantumvis latere cupiant, qui habitat in cœlis irridebit eos et Dominus subsannabit eos. Novit enim ille, novit corda et renes. At qui vere bonus est, ita erit et apud Deum et apud homines, ut et dicit Paulus: « Providentes bona non solum coram Domino, sed et coram hominibus ³⁶. » Magni itaque hoc est, iniquitates ab oculis Dei submovere. Qualis erat Nathanael, de quo Christus: « Ecce vere Israelita, in quo dolus non est ³⁷. » Desistite igitur, inquit, ab iniquitatibus vestris: id est, desinite committere peccatum quod nobiscum una coalescit et inhaerescit; ad meliora cor vestrum convertite. Quod si hæc Christus loquitur, Judæos crimine arcessens, cogita quæ fecerint

³⁰ Act. III, 17; II, 38, 39. ³¹ Prov. IV, 25. ³² Psal. LIV, 22. ³³ Rom. XII, 17. ³⁴ Joan. I, 47.

(1) Humfredus legit καρδίαν σου.

cum de hac charentur in eum, laqueos ponerent, foveas foderent, cumque modis omnibus ac totis viribus omne genus immanitatis in eum machinarentur. Nunc etenim quosdam e suis discipulis subornant cum his qui vocantur Herodiani, ut interrogarent et dicerent: « Licetne dare tributum Cæsari, an non ⁴⁶? » Nunc etiam iterum accedunt et inquirunt: « An licet curare Sabbato? ut accusarent eum ⁴⁷. » Audiant proinde dicentem: « Amovete scelera animarum vestrarum ab oculis meis, desistite ab iniquitatibus vestris. »

« Ἀφέλεσθε τὰς πονηρίας ἀπὸ τῶν ψυχῶν ὑμῶν ἀπέναντι τῶν ὀφθαλμῶν μου. Παύσασθε ἀπὸ τῶν πονηριῶν ὑμῶν. »

Vers. 17, 18. *Discite facere bonum, quærite iudicium, oppressum liberate, iudicate pupillos et iustificate viduam, et venite, et arguamur, dicit Dominus. Et si sint peccata vestra quasi phœniceum, sicut nivem dealbabo. Et si sint ut coccinum, velut lanam dealbabo.*

Imbecillitatem cultus legalis definivit, cum ait: « Quorsum mihi multitudo sacrificiorum vestrorum, dicit Dominus? Satur sum. » Et ubi subintulit: « Quis enim exegit hæc de manibus vestris? » Commode jam denuo evangelicæ conversationis dignitatem, et quasi elegantiam exponit, et sanctæ vitæ viam ostendit vere, quæ non in typis porro aut in umbris, sed ex rebus ipsis ornamentisque virtutum laudem habet et approbationem. Quid enim ait: « Discite bene facere? » An igitur, quæso, dixerit quispiam, eximit omnino **20** a legis præcepto, neque sinit omnino ad illa per Mosen divinitus tradita præcepta respicere? At qui fit ut postea dicat Christus: « Nolite putare quoniam veni solvere legem aut prophetas; non veni solvere, sed adimplere ⁴⁸. » Et quomodo etiam ait Paulus: « Quare lex quidem sancta, et præceptum sanctum, et iustum, et bonum ⁴⁹? » Ad quæ nos rursum dicemus, bonam quidem esse legem, si quidem intelligatur spiritualiter, neque eximit nos omnino a lege Christus, imo magis deducit ad id quod excellentius est et præstantius: cum pædagogiam legis ceu fundamentum in nobis præstruxerit, et umbras illas quasi typos, veri cultus tanquam progymnasma ac tyrocinium veteribus præmonstraverit. Illud ad hæc alioqui dicendum est: Lex Mosaica docet a vitio ac peccato abstinere, et commonstratrix est turpitudinis. Paulus itaque ait: « Peccatum non cognovi nisi per legem ⁵⁰. » Verum prædicatio Evangelii reddit nos omnis virtutis studiosos. Idcirco merito et proprie, et vere bonum reipsa dici potest. Nam illud, « Non occides, Non adulterabis, » initiatos quidem deterrebat a peccato, non tamen quid perfecte bonum sit ostendebat, nimirum fratri non esse irascendum, non concupiscendum, nec ad virtutis apicem et ornamentum perducebat. Eximium quippe est iram vincere: admirabile est posse revellere mali cupiditates, nec permittere mentem ad tetra et execratissimæ cupiditatis principia evagari.

Α τροπίαν. Εἰ δὲ δὴ ταῦτα λέγοι Χριστὸς, καὶ κατατιψτο τοὺς Ἰουδαίους, ἐννοήσεις ὅσα πεπράχασιν ἐμπαροινούντες αὐτῷ, καὶ παγίδα ἰσάντες, καὶ διορύττοντες βόθρους. Καὶ τό γε ἤκον εἰς αὐτοὺς, καὶ εἰς δύναμιν ἐπιχειρημάτων πᾶν εἶδος σκαίωτης ἀρτύοντες ἐπ' αὐτῷ. Ποτὲ μὲν γὰρ ἀπεστάλαξαι τινὰς τῶν ἰδίων μαθητῶν, μετὰ τῶν καλουμένων Ἡρωδιανῶν, ἐρομένους τε καὶ λέγοντας: « Ἐξεστι δοῦναι φόρους Καίσαρι, ἢ οὐ; » Ποτὲ δὲ πάλιν προσέειπεν λέγοντες, « Εἰ ἐξεστι τῷ Σαββάτῳ θεραπεῦσαι; Ἴνα κατηγορήσωσιν αὐτοῦ. » Ἀκουέτωσαν τοίνυν λέγοντος, τῶν ὀφθαλμῶν μου. Παύσασθε ἀπὸ τῶν πονηριῶν ὑμῶν. »

Μάθετε καλὸν ποιεῖν, ἐκζητήσατε κρίσιν, ῥύσασθε ἀδικούμενον, κρίνατε ὄρφανῶ, καὶ δικαιοῦσατε χήραν, καὶ δεῦτε, καὶ διελεγχθῶμεν, λέγει Κύριος. Καὶ ἐὰν ὦσιν αἱ ἀμαρτίαι ὑμῶν ὡς φοινίκου, ὡς χιόνα λευκανῶ. Ἐὰν δὲ ὦσιν ὡς κόκκινον, ὡσεὶ ἔριον λευκανῶ.

Τῆς ἐν νόμῳ λατρείας τὸ ἀδρανὲς καθορίσας, διὰ τε τοῦ φάναι, « Τί μοι πληθῶν τῶν θυσιῶν ὑμῶν, λέγει Κύριος; Πλήρης εἰμί. » Καὶ τοῦτοις ἐπενεγκῶν, « Τίς γὰρ ἐξεζήτησε ταῦτα ἐκ τῶν χειρῶν ὑμῶν; » Ἐπὶ καιροῦ πάλιν τῆς εὐαγγελικῆς πολιτείας ἐξηγεῖται τὴν ἀστείωτητα, καὶ τῆς ἀληθῶς ἀγίας ζωῆς καταδεικνύσει τὴν ὁδόν, οὐκ ἐν τύποις ἐστὶ καὶ σκιαῖς, ἀλλ' ἐν αὐτοῖς πράγμασι, καὶ τοῖς κατ' ἀρετὴν νοουμένοις αὐχῆμασιν ἔχουσι τὸ εὐδοκίμον. Τί γὰρ φησι, « Μάθετε καλὸν ποιεῖν; » Ἄρ' οὐν, εἰπέ μοι, φαίη τις ἄν, ἐξίστησι παντελῶς τῆς νομικῆς ἐντολῆς; οὐκ ἔβ' τοῖς διὰ Μωσέως τεθεσπισμένοις ἐναντιζεῖν ὄλω; Εἴτα πῶς ἔφασκε Χριστὸς: « Μὴ νομίσητε ὅτι ἦλθον καταλῦσαι τὸν νόμον ἢ τοὺς προφήτας: οὐκ ἦλθον καταλῦσαι, ἀλλὰ πληρῶσαι. » Πῶς δὲ καὶ ὁ Παῦλος ἔφασκεν: « Ὅστε ὁ μὲν νόμος ἅγιος, καὶ ἡ ἐντολὴ ἅγια, καὶ δικαία, καὶ ἀγαθὴ; » Πρὸς δὴ τὰ τοιαῦτα πάλιν ἐροῦμεν, ὅτι καλὸς ὁ νόμος, εἰ δὴ νοοῖτο πνευματικῶς, οὐκ ἐξίστησιν ἡμᾶς ὀλοτρόπως τοῦ νόμου Χριστὸς; ἀναθιβάξει δὲ μᾶλλον ἐπὶ τὸ προὔχον καὶ ἀμεινον, ὑποβάθραν ὡσπερ τινὰ προκαταθεὶς ἐν ἡμῖν τὴν διὰ νόμου παιδαγωγίαν, καὶ τῆς ἀληθοῦς λατρείας οἰονεῖ προγύμνασμα προαναδείξας τοῖς ἀρχαιότεροις τὰ ὡς ἐν σκιαῖς καὶ τύποις. Ἄλλως τε κάκεινο τούτοις ἀναγκαιῶς ἔστ' εἰπεῖν: « Ὁ μὲν νόμος ὁ διὰ Μωσέως, φαυλότητός τε καὶ ἀμαρτίας ἀποσχέσθαι διδάσκει, καὶ τῶν αἰσχίωνων ἐστὶ παραδεικτικός. Καὶ γοῦν ὁ Παῦλος φησι: « Τὴν δὲ ἀμαρτίαν οὐκ ἔγνω εἰ μὴ διὰ τοῦ νόμου. » Τὸ δὲ κήρυγμα τὸ εὐαγγελικὸν ἀρετῆς ἀπάσης ἡμᾶς ἐπιμελητὰς ἀποφαίνει. Ταῦτη τοι καὶ ὀνομάζοιτο ἄν εἰκότως, κυρίως τε καὶ ἀληθῶς αὐτὸ χρῆμα τὸ καλόν. Τὸ γὰρ, « Οὐ φονεύσεις, οὐ μοιχεύσεις, » ἐξιστᾶν ἦν ἀμαρτίας τοὺς παιδευομένους, οὕτω γε μὴν ὅτι ποτὲ ἐστὶ τὸ καλὸν τελείως ἐκφαίνοντος. Τὸ δὲ δεῖν ὄλω μῆτε ὀργίζεσθαι τῷ ἀδελφῷ, μῆτε μὴν ἐπιθυμεῖν, τοῖς τῆς ἀρετῆς αὐχῆμασιν ἐμβιβάζοντος. Ἐξείρετον γὰρ τὸ καταθλεῖν ὀργῆς, ἀξιάγαστον δὲ πρὸς τοῦτο τὸ ἀνασειράζειν δύνασθαι τὰς εἰς τὸ φαῦλον ἐπιθυμίας, καὶ μὴ ἐπιτρέπειν

⁴⁶ Marc. xii, 14. ⁴⁷ Matth. xii, 10. ⁴⁸ Matth. v, 17. ⁴⁹ Rom. vii, 12. ⁵⁰ ibid. 7.

τὸν νοῦν, καὶ γοῦν εἰς ἀρχὰς ἰέναι τῆς ἐκτόπου καὶ βδελυρωτάτης ἐπιθυμίας. Οὐκοῦν τὸ καλὸν ἀληθῶς εἴη ἂν τὸ μάθημα τὸ εὐαγγελικόν, καὶ τῆς ἐν Χριστῷ πολιτείας ἡ δύναμις. Ἐπιφωνητέον δὴ οὖν τοῖς τοῦ γράμματος φίλοις, « Μάθετε καλὸν ποιεῖν, ἐκζητήσατε κρίσιν, » τοῦτ' ἔστι, τὸ κρίνειν ὀρθῶς. Πρὸς γὰρ τοῖς ἄλλοις ἀτοπήμασιν ἅπασιν, νενοσήκασι καὶ τοῦτο τῆς Ἰουδαίων συναγωγῆς οἱ καθηγεῖσθαι λαχόντες, τὸ μὴ ὀρθῶς, φημί, ποιῆσθαι τὰς ἐφ' ἐκάστην πράγματι κρίσεις· ψηφοφορεῖν δὲ μᾶλλον ἀδίκως, καὶ δῶρων ἠττάσθαι καὶ χρημάτων ἡδονῆς, καὶ τοῖς ἀδικεῖν ἐθέλουσι καταπωλεῖν τῆς ἑαυτῶν ἀνοσίτου βουλῆς τὴν σύνεσιν. Ὡς γὰρ φησὶν ὁ προφήτης, « Οἱ ἠγοῦμενοι αὐτῆς μετὰ δῶρων ἔκρινον. » Ἀναγκαῖα τοιγαροῦν ἡ ἐντολή, καὶ τοῖς εὐαγγελικῶς ἐθέλουσι ζῆν οὐκ ἀσυντελής εἰς δικαιοσύνην τὸ κρίνειν ὀρθῶς, οὐκ ἔν γε μόνον τοῖς ἔξω πράγμασιν, ἀλλὰ καὶ τοῖς εἰς νοῦν καὶ καρδίαν. Οἶον δὴ τί φημι· Θεοῦ τὴν φαυλότητα καταψέγοντος, ἐπαινεῖ ταύτην ὁ Σατανᾶς. Καὶ ὁ μὲν τοῦ Σωτῆρος ἡμᾶς ἀναπειθεὶ νόμος, ἀξιεράστον ποιῆσθαι τὸ ἀγαθόν· ἀνθέλκει πρὸς τὸ ἐναντίον ἐκείνος. Τότε δὴ τότε κριτῆς ὡς περ τις ἔστι καὶ δικαστῆς ἐν ἡμῖν ὁ νοῦς· καὶ ἐπαινέσας μὲν τὸ ἀγαθόν, καὶ αὐτὸ τὸ χρῆναι κρατεῖν ἀπονέμων, ἐξεζήτησε κρίσιν. Ἐπιδοῦς γε μὴν φαυλότητι τὸ νικῆν, ἔξω γέγονε τοῦ κρίνειν ὀρθῶς, καὶ ἀκούσεται δικαίως· « Οὐαὶ οἱ λέγοντες τὸ πονηρὸν καλόν, καὶ τὸ καλὸν πονηρὸν· οὐαὶ οἱ λέγοντες τὸ πικρὸν γλυκὺ, καὶ τὸ γλυκὺ πικρὸν· οἱ τιθέντες τὸ σκότος εἰς φῶς, καὶ τὸ φῶς εἰς σκότος. » Αὐχμημα τοῖνυν εὐαγγελικὸν τὸ κρίνειν ὀρθῶς, καὶ ἐπαμύνετε ἀδικουμένους. Τοῦτο γὰρ, οἶμαι, ἔστι, τὸ, « Πύσασθε ἀδικούμενον. » Ἐπιτηδεύειν δὲ χρῆ πρὸς τοῦτ' ἐπὶ συμπαθῆς, καὶ τὸ ἀπροσωπώληπτον. « Κρίνατε ὀρφανῶ, » φησὶ, « καὶ δικαιοῦσατε χήραν » καὶ δεῦτε, καὶ διελεγχθῶμεν, λέγει Κύριος· οὐχ ὡς κρινόμενοι τῷ Δεσπότη; « Δικαιωθήσεται γὰρ, φησὶ, πάντως ἐν τοῖς λόγοις αὐτοῦ, καὶ νικήσει κρινόμενος. » Ἔσται γὰρ οὐδεὶς ἀπὸ ρύπου καθαρὸς, ἀλλ' οὐδὲ καυχῆσεται τις ἀγνὴν ἔχειν τὴν καρδίαν, διελεγχόμενοι δὲ μᾶλλον, καὶ οἶονεὶ καθ' ἑαυτοῦς δοκιμάζοντες, εἰ μὴ τῆς θείας φιλοτιμίας μέγεθος πολὺ τέ ἔστι καὶ ἀξιόληπτον. Ὡς γε ὁ σοφὸς ἡμῖν γράφει Παῦλος· « Οὐκ ἄξια τὰ παθήματα τοῦ νῦν καιροῦ πρὸς τὴν μέλλουσαν δόξαν ἀποκαλυφθῆναι εἰς ἡμᾶς. » Ὑπισχνεῖται τοιγαροῦν τοῖς ἐκ νομικῆς ἀγωγῆς μεθομιζόμενοις τρόπον τινὰ διὰ τῆς πίστεως εἰς ἀστειότητα βίου τοῦ κατὰ Χριστὸν, ἄφρασιν τῶν ἤδη προσπταισμένων. Αὐτὴ γὰρ ἡμῶν ἡ τῆς ἐλπίδος εἰσβολή, καὶ τῆς θείας εἰς ἡμᾶς ἡμερότητος ἀπαρχῆ, θύρα τε ὡς περ καὶ ὁδός. Ὅτι δὲ καὶ τοῖς εἰσάγαγον μεμολυσμένοις, καίτοι ἐπ' ἕλαττον τοῦτο νενοσηκόσιν, ἀρχέσει πρὸς ἀποκάθαρσιν ἡ διὰ πίστεως χάρις, ἀναπειθεὶ λέγων· « Ἐὰν ὡσιν αἱ ἀμαρτίαι ὑμῶν ὡς φοινικῶν, ὡς χιόνα λευκανῶ· ἐὰν δὲ ὡσιν ὡς κόκκινον, ὡς ἔριον λευκανῶ. » Δυστέκλυτον γὰρ οὐδὲν Θεοῦ διασμήχοντος. Ὡς γὰρ ὁ Παῦλος φησὶν, « Οὐ δὲ ἐπλεόνασεν ἡ ἀμαρτία, ὑπερπερισσευτεν ἡ χάρις. Καὶ πάλιν· « Τίς ἐγκαλέσει μετὰ ἐκλεκτῶν Θεοῦ; Θεὸς ὁ δικαίων, τίς ὁ κατακρίνων; »

A Proinde vere bona est disciplina Evangelii, et Christianæ institutionis virtus atque efficacia. Clamandum est igitur litteræ amatoribus : « Discite benefacere, exquirite iudicium, » scilicet, ut recte iudicetis. Nam præter alias fœditates omnes, hoc etiam morbo laborabant Judaicæ Synagogæ nacti principatum, quod recte scilicet nusquam iudicaret, sed injuste potius ferrent calculos, et munera atque donorum illecebra corrumpentur, volentibusque inferre injuriam, impio suo consilio suffragarentur. Ut enim propheta inquit : « Duces ejus propter munera iudicabant ⁶¹. » Necessaria igitur præceptio est, etiam his, qui evangelice cupiunt vivere, nec ad justitiam inutilis, recte iudicare, non in externis solum rebus, **21** sed in aliis etiam quæ ad B animum et ad cor spectant : puta, cum Deus vitium damnat, Satanas laudat; cum lex Servatoris suadet bonum esse amabile, ille trahit ad contrarium. Tunc in nobis mens veluti iudex est et arbiter. Si quod bonum est probarit, eique superiores partes tribuat, jam exquisivit iudicium. Sin vitio adjudicet victoriam, discedit tum a recte iudicando, et merito audiet : « Væ his qui dicunt malum bonum, et bonum malum : qui dicunt amarum dulce, et dulce amarum : qui vertunt tenebras in lucem, et lucem in tenebras ⁶². » Gloria igitur et laus Evangelii est, recte iudicare, et oppressos defendere. Hoc enim, opinor, est, « Liberare oppressum. » Exercenda est præterea commiseratio quædam, nec personarum respectus habendus. Patrocinamini, inquit, pupillo, et viduæ causam agite, et adeste, et disputemus, dicit Dominus, non quasi iudicio decertantes cum Domino : « Justificabitur enim omnino in sermonibus suis, et vincet cum iudicabitur ⁶³. » Nemo quippe erit integer sordiumque purus, sed neque gloriabitur quisquam mundum se habere cor : at potius arguentes et velut apud seipos probantes, sitne magnitudo divinæ magnificentiæ multa, et amplectenda. Sicut et nobis sapiens Paulus scribit : « Non sunt condignæ passionnes hujus temporis ad futuram gloriam quæ revelabitur in nobis ⁶⁴. » Qui ergo a vitæ institutione et conversatione ad Christianæ vitæ elegantiam per fidem quodammodo traducuntur, his promittit re-promissionem eorum, in quibus jam ante offenderunt. Illa enim est nostræ spei introitus, et divinæ erga nos clementiæ primitiæ, et veluti janua ac via. Fidei autem gratiam cum his qui valde inquinati sunt, tum etiam paulum morbo affectis, satis ad emundationem valituram esse, fidem facit, dicens : « Si sint peccata vestra ut purpura, velut nivem inalbabo : et si sint ut coccinum, quasi lanam inalbabo. » Nihil enim difficulter eluitur, Deo detegente. Quemadmodum et Paulus ait : « Ubi abundavit peccatum, superabundavit et gratia ⁶⁵. » Et rursus : « Quis accusabit adversus electos Dei? Deus qui justificat, quis est qui condemnet ⁶⁶? »

⁶¹ Isa. v, 25. ⁶² Isa. v, 20. ⁶³ Psal. l, 6. ⁶⁴ Rom. viii, 18. ⁶⁵ Rom. v, 20. ⁶⁶ Rom. viii, 33, 34.

Vers. 19, 20. *Et si volueritis, et si audieritis, bona 22 terræ comedetis. Si vero nolueritis, et non audieritis me, gladius vos devorabit. Os enim Domini locutum est hæc.*

Affatus est Israelitas universitatis Deus, per sapientissimum Moysen: « Ecce ego posui in conspectu tuo viam vitæ et viam mortis ¹⁷. » Posita enim est nobis ad utrumque semita, et fructus voluntatum cujusque ceu flosculorum est præclare et legitime, aut contra culpate vivere. Sed nec esse potest cuiquam dubium, quin hi qui probam et præclaram Deoque acceptissimam vivunt vitam, semper ad vitam subvehantur: qui autem voluptatibus malis dediti sunt et addicti, exitum habent tendentem in exitium et interitum. Itaque fructus obedientiæ erit, bona terræ comedere, quæ sanctis præparata est; cuius meminit etiam ipse Dominus noster Jesus Christus, in hanc sententiam: « Beati mites, quia ipsi hæreditabunt terram ¹⁸. » Fructus autem malitiæ et vitæ flagitiosæ, est inutilis pœnitentia, et ex divina ira gladius et interitus, ut dictum est, et quid non istiusmodi malorum? Oratlonem vero suam fide dignam esse demonstrat propheta, cum mox infert: « Os Domini locutum est hæc. » Cum enim fieri non possit ut Deus mentiatur, manet enim semper idem quod est, nempe veritas: annon est necessario intelligendum ea quæ prænuntiata sunt, certissime ad finem esse perventura? Etenim illud necessarium est considerare, mirifice et insigniter prodesse sermonem propheticum, cum animis perfectorum et maturorum, tum eorum etiam qui genuina germanaque fide nondum confirmantur. Cum enim posuerit universitatis Deus in propensione eorum, qui erudiantur, cum boni eligere, tum a malis recedere, liquido probat rerum faciendarum et fugiendarum habenas cuique mortalium dedisse, ut ad id quod elegerit quis, libere ire posset. Cum hoc verum sit, vana nimirum et frigida sutela est, contendere ac dicere, naturale esse in homine malum, vel fortunam aut fatum, aut nativitatem clavum rerum humanarum gubernare, et ad quod cuique eorum placet, quoslibet pro suo arbitratu adigere, ut vitium, aut virtutem colant, non ad id voluntario impulsu, sed tanquam inevitabili nutui subjugati et subditi, necessitate dominantium ægre ac difficulter impulsu. Etenim si malum natura est, **23** ac in substantia inhæret, ut isti nugantur, quomodo pro uniuscujusque voluntate, vel invalescit, vel debilitatur? Si enim velle bonum esse, nihil obstat quominus talis quogue videar. Si item malus, nihil etiam impedit quominus ad id etiam delabar. Ubi tandem fortunæ et fati virtus? Et quæ est illa nativitas, quæ ulli hominum necessitatis jugum imponit, si modo hoc cujusque voluntatem sequatur, ut præstantes obedientiam, bona terræ comedant?

¹⁷ Deut. xxx, 15. ¹⁸ Matth. v, 4.

Καὶ ἐὰν θέλητε, καὶ εἰσακούσητέ μου, τὰ ἀγαθὰ τῆς γῆς φάγεσθε. Ἐὰν δὲ μὴ θέλητε, μηδὲ εἰσακούσητέ μου, μάχαιρα ὑμῶν κατέδετα. Τὸ γὰρ στόμα Κυρίου ἐλάλησε ταῦτα.

Προσπεφώνηκέ που τοῖς ἐξ Ἰσραὴλ ὁ τῶν ὄλων Θεὸς διὰ τοῦ πανσόφου Μωσέως: « Ἴδοὺ δέδωκα πρὸ προσώπου σου τὴν ὁδὸν τῆς ζωῆς, καὶ τὴν ὁδὸν τοῦ θανάτου. » Τέθειται γὰρ ἐν ἡμῖν ἡ ἐπ' ἄμφω τρίβος, καὶ τῶν ἐκάστου διανευμάτων, ἤγουν θελημάτων καρπὸς ἂν γένοιτο τὸ διαβιῶναι λαμπρῶς καὶ ἐννόμως, ἤγουν ἑτεροῶς κατεψεγμένως. Ἄλλ' οὐκ ἂν ἐνδοιάσειέ τις, ὡς οἱ μὲν τὸν ἀγαθὸν καὶ ἀπόλεκτον καὶ Θεῷ φιλάτατον βιῶντες βίον, πάντη τε καὶ πάντως καταίρουσιν εἰς ζωὴν. Οἴγε μὴ ταῖς εἰς τὸ φαῦλον ἡδοναῖς ἠτῶόμενοι, τὸ τέλος ἔχουσιν εἰς βλεθρον καὶ ἀπώλειαν. Εὐπειθείας οὖν ἄρα καρπὸς τὸ φαγεῖν ἔσται τὰ ἀγαθὰ τῆς γῆς τῆς τοῖς ἀγίοις ἠῤῥεπισμένης, ἧς καὶ αὐτὸς διαμέμνηται λέγων ὁ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστὸς: « Μακάριοι οἱ πραεῖς, ὅτι αὐτοὶ κληρονομήσουσι τὴν γῆν. » Σκαίότητος δὲ καὶ βίου φιλαμαρτήμονος ἡ ἀνόντητος ὑστεροβουλία, καὶ τὰ ἐκ θείας ὀργῆς, μάχαιρά τε καὶ βλεθρος, ὡς ἔφην, καὶ τί γὰρ οὐχὶ τοιοῦτων κακῶν; Ἀξιόπιστον δὲ τὸν ἑαυτοῦ λόγον ὁ προφήτης ἀποραίνει, προσεπάγων εὐθὺς, ὅτι « Τὸ στόμα Κυρίου ἐλάλησε ταῦτα. » Ἐπειδὴ δὲ ἀμύχανον τὸ ψεύσασθαι τὸν Θεὸν (μένει γὰρ αἰεὶ τοῦθ' ὅπερ ἔστιν, ἀλήθεια δὲ δηλονότι), πῶς οὐκ ἀνάγκη νοεῖν ὅτι πάντη τε καὶ πάντως εἰς πέρας ἐκθήσεται τὰ προηγγελμένα; Πλὴν ἐκεῖνο περιθρεῖν ἀναγκαῖον, ὡς δύνῃσι πλουσίως ὁ προφητικὸς λόγος, τὰς τε τῶν ἀκραιωτέρων ἔτι ψυχὰς, καὶ μὴν καὶ τὰς τῶν ἤδη γνησίων καὶ ἰδρυμένων ἐν πίστει. Ἐπειδὴ γὰρ τέθεικεν ὁ τῶν ὄλων Θεὸς ἐν ταῖς τῶν παιδαγωγουμένων ῥοπαῖς τὸ ἐλέσθαι μὲν τὸ ἀγαθὸν, ἀποφοιτᾶν δὲ τῶν φαύλων, πεπληροφόρηκεν ὅτι τὰς τῶν πρακτέων ἢ μὴ δέδωκεν ἐκάστῃ τῶν ἐπὶ γῆς ἡνίας, καὶ ἐφ' ὅπερ ἂν ἔλοιτό τις, ἐλάσει μετ' ἑξουσίας. Ἐπειδὴ δὲ τοῦτ' ἔστιν ἀληθές, εἰκαῖον ἦδη καὶ ψυχρὸν, καὶ βαψφῶδημα τὸ διατείνεσθαι τε καὶ λέγειν, ὅτι φυσικὸν ἐν ἀνθρώπῳ τὸ κακὸν· ἤγουν ὅτι τύχη τε καὶ εἰμαρμένη, καὶ γένεσις πηδαλιουχοῦσι τὰ ἀνθρώπινα, καὶ πρὸς γε τὸ ἐκάστη δοκοῦν, οὐς ἂν ἔλοιτο κατασφίγγουσαι φαυλότητός τε καὶ ἀρετῆς ἀποτελοῦσιν ἐργάτας, οὐκ ἑθελουσίως ῥοπαῖς ἰόντας εἰς τοῦτο, κατεζευγμένους δὲ ὡπερ ἀψύκτοις νεύμασι, καὶ δυσφορήτως ἔχοντας τῇ τῶν κρατούντων ἀνάγκῃ. Εἰ γὰρ φύσει τὸ κακὸν, καὶ ἐνυπόστατόν ἐστιν, ὡς γοῦν ἐκεῖνοι ληροῦντές φασι· πῶς τοῖς ἐκάστου θελήμασι κρατύνεται τε καὶ ἀσθενεῖ; εἰ γὰρ ἐλοίμην εἶναι χρηστὸς, τὸ κωλύον οὐδὲν ὀρᾶσθαι τοιοῦτον. Εἰ δὲ δὴ καὶ πονηρὸς, ἀπειρξείεν ἂν οὐδὲν καὶ πρὸς γε τοῦτο κατολισθεῖν. Ποῦ δὲ δὴ τύχης καὶ εἰμαρμένης ἢ δυνάμεις; ἢ ποῖα τις γένεσις ἐπιφέρει τισὶ τὸν ἐξ ἀνάγκης ζυγὸν, εἰ τοῖς ἐκάστου θελήμασιν ἀκολουθεῖ, καὶ τὸ φαγεῖν τὰ ἀγαθὰ τῆς γῆς πληροῦν ἐλομένους τὴν ὑπακοήν, καὶ μὴν καὶ τὸ ἔργον γενέ-

σθαι τῆς μαχαίρας (1), εἰ τοῖς θεοῖς ἀντεξάγοιεν ἄνομοις τὸ ἀπειθῆς καὶ δυσήκοον;

Πῶς ἐγένετο πόρνη πόλις πιστὴ Σιών, πλήρης κρίσεως; πρὶν ἢ δικαιούνη ἐκοιμήθη ἐν αὐτῇ, νῦν δὲ φανεύται.

Καταβαυμάζει τρόπον τινὰ τῆς Ἰουδαίων συναγωγῆς τὴν οὕτω σαθρὰν, καὶ οὐκ εὐάφορμον μεταβολὴν, τῆς εἰς γε τὰ χεῖρω, φημί, καὶ τὴν ἐκ τῶν ἀμεινόνων εἰς τὰ αἰσχίω μετὰστασιν. Νόμῳ μὲν γὰρ τῷ διὰ Μωσέως τὴν τοῦ συμφέροντος γινώσιν ἐπαυδέυετο, καὶ εἰς ἕκαστα τῶν πρακτέων διακομιστὴν ἔχουσιν τὸν τοῦ Θεοῦ λόγον, λαμπρὰ καὶ εὐδοκιμητάτη, καὶ ἀξιόγαστος ἦν, πλείστοις ὅτοις ἀνδράσι διαπρεπῆς, οἷς ὁ τῆς δικαιοσύνης καρπὸς ἐπήνθησε πλουσίως, καὶ ἀξιόληπτος ἦν τῷ Θεῷ. Ἦσαν μὲν γὰρ ἐν αὐτῇ προφήται τε καὶ ἱερεῖς, καὶ τῶν τῆς δικαιοσύνης ἔργων μελεδωνοὶ, καὶ λαῶν ἡγούμενοι φυλάττοντες κρίσιν, καὶ νόμον ἔχοντες ἐπὶ γλώττης, καὶ τρόπῳ παντὶ χρηστῷ τε καὶ ἀγαθῷ κατηγλατισμένοι. Εἶτα τῶν τοιούτων ἀπάντων ἐστερημένη, μᾶλλον τῆς ἀρχαίας ἐκείνης ἐπιεικειας ἀλογοῖν ἐλομένη, καὶ θεμένη παρ' οὐδὲν τὴν εἰς Θεὸν αἰδῶ, καὶ ἀγάπησιν πρὸς μὲν τῆς τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν ἐπιδημίας προσοκεύνηκε τοῖς μὴ φύσει θεοῖς, τὸν ἕνα τε καὶ ἀληθῶς Δεσπότην ταῖς εἰς τοῦτο πορνείαις ἐκτόπως περιυβρίζουσα. Καὶ οἷά τις πολύκοινος καὶ σεσοδημένη γυνὴ κατὰ πολλοὺς ἡσέδησε τρόπους. Ἄλλοτε ἄλλοις προσκειμένη καθηγηταῖς, πρὸς πᾶν ὅτιοῦν τῶν ἀπηχθημένων παρὰ Θεοῦ διακομίζεῖν εἰδόσιν. Αἰτιᾶται γοῦν αὐτὴν διὰ φωνῆς Ἰερεμίου λέγων ὁ τῶν ὄλων Θεός· « Ἴδε ἃ ἐποίησέ μοι ἡ κατοικία τοῦ Ἰσραὴλ, ἐπεπορεύθη ἐπὶ πᾶν ὄρος ὕψηλόν, καὶ ὑποκάτω παντὸς ξίλου ἀλώδους, καὶ ἐπόρνευσεν ἐκεῖ. » Καὶ πάλιν ὡς πρὸς αὐτὴν· « Ἐὰν ἐξαποστέλλῃ ἀνὴρ τὴν γυναῖκα αὐτοῦ, καὶ ἀπελθοῦσα ἀπ' αὐτοῦ γένηται ἀνδρὶ ἐτέρῳ, μὴ ἀνακαλύπτουσα ἀνακαλύψει πρὸς αὐτὸν ἔτι; οὐ μαινομένη μιανθήσεται γυνὴ ἐκεῖνη; καὶ οὐ ἐξεπόρνευσε ἐν ποιμέσι πολλοῖς, καὶ ἀνεκάλυπτες πρὸς με, λέγει Κύριος. Ἄρον τοὺς ὀφθαλμοὺς σου εἰς εὐθείαν, καὶ ἴδε, ποῦ οὐκ ἐξεφύρθης, ἐπὶ ταῖς ὁδοῖς ἐκάθισας αὐτοῖς, ὡσεὶ κορώνη ἐν ἐρήμῳ μόνῃ. Καὶ ἐμίανας τὴν γῆν ἐν ταῖς πορνείαις σου, καὶ ἐν ταῖς κακίαις σου, καὶ ἔσχες ποιμένας πολλοὺς εἰς πρόσκομμα σεαυτῆς. Ὅψις πόρνης ἐγένετό σοι, ἀπηνησχύν[τ]ησας πρὸς πάντας. »

Καταφρονήσασα γὰρ, ὡς ἔφην, τῆς ὑπὸ Θεῷ δουλείας, ἐτράπετο πρὸς ἀπόστασιν καὶ τοῖς ἀκαθάρτοις πνεύμασι, καὶ τοῖς τῶν εἰδώλων θεραπευταῖς, ἐχρηστοποιμέσι καὶ διδασκάλοις. Καὶ ταῦτ' ἔτι, ὡς ἔφην, πρὸς τῆς τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν ἐπιδημίας τῆς τῶν Ἰουδαίων συναγωγῆς τὰ ἐγκλήματα. Ἐπειδὴ δὲ τοῖς ἐπὶ τῆς γῆς ἐπέλαμψεν ὁ Χριστὸς (ἐπέφανε γὰρ ἡμῖν, κατὰ τὸ γεγραμμένον, Θεὸς Κύριος), οὐκ αὐτῷ μᾶλλον ἐχρηστο παιδευστῆ· τετίμηκε δὲ διδασκαλίας, ἐντάγματα ἀνθρώπων· καὶ τὸν καλὸν ἀφεῖσα ποι-

adeoque gladio pereant, si per inobedientiam pervicaciamque divinis legibus adversentur?

VERS. 21. *Quomodo facta est meretrix Sion, civitas fidelis, plena iudicii? In qua iustitia dormivit, in ea nunc homicida.*

Admiratur quodammodo Judaicæ Synagogæ aden flaccidam et lubricam mutationem, mutationem dico et transitum in deteriora, et ex melioribus in turpiora. Ex Mosis siquidem lege, notitiam ejus quod utile est, docebatur: et cum Dei sermonem quasi internuntium et tabellarium haberet, qui singula quæ agenda sunt referret et deportaret, illustris ac spectatissima, et admiratione digna fuit, ac percelebris apud quamplurimos homines, in quibus jussitæ fructus opulenter et affatim effluerit, eratque Deo accepta. Existerunt enim in ea prophetæ ac sacerdotes, et qui justitiæ muneribus fungebantur: multitudinis quoque præfecti, iudicii tenaces et custodes fuerunt, legemque in lingua habuerunt, bonis commodisque moribus omnibus honestati et exornati. Ad extremum vero his tot ac tantis bonis, et antiqua adeo illa probitate, quasi orbata, inconsiderate maluit agere, et religionem ac reverentiam erga Deum amoremque pro nihilo duxit atque contempsit. Siquidem ante Servatoris nostri adventum, adoravit haud naturæ deos: unum autem et vere Dominum fornicationibus in hoc repertis impie lædens, et tanquam prostituta quæpiam ac lasciva mulier multis variisque modis impia fuit, alias aliis adhærescens doctoribus, qui ad quidvis Deo invisum infestumque adducere noverant. Accusat itaque illam universalis Deus voce Jeremiæ: « Scis quæ fecit mihi domus Israel: abierunt ad omnem montem excelsum et sub omni ligno frondoso scortati sunt ». Et rursus quasi ad illam: « Si dimiserit quis uxorem suam, eaque recedens ab illo, nubat viro alteri, numquid revertens revertetur 24 ad eum? nonne polluta polluetur uxor illa? Et tu fornicata es in pastoribus multis, et revertetbaris ad me, dicit Dominus. Attolle oculos tuos in rectum, et vide, ubi non conspurcata sis. In viis sedebas eis, quasi cornix solitaria; polluisti terram in scortationibus tuis, et in malitia tua. » Habuisti pastores multos in offensionem tibi ipsi. Facies meretricis facta est tibi, sine rubore facta es ad omnes ». Etenim, uti dixeram, cultum divinum aspernata, in apostasiam conversa est: ac pastoribus doctoribusque usa est, impuris spiritibus et idolorum cultoribus. Hæc, ita ut dixi, fuerunt ante Servatoris adventum Judaicæ Synagogæ scelera. Postquam vero in terris Christus effulsit, apparuit enim nobis Deus Dominus, ut scriptum est, non illum adhibuit præceptorem, sed coluit potius doctrinas, mandata hominum; ac bono pastore repudiato, qui ad omnia præclarissima

¹⁰ Jerem. iii, 6. ¹¹ ibid. i, 2, 3.

(1) *Humsfred, materia et opus sunt gladii.* Tritum apud Græcos loquendi genus. Heliod. lib. 1, ἔργον

γενέσθαι: πόλεμος Synes., ἔργον γενέσθαι: συκοφαντοῦ.

instituta perducere noverat, Scribis et Pharisæis A agglutinata est, et addicta. Hunc ad modum scortata est, etiamsi lex et prophetæ Christi mysterium ei prædicarent, et ipsum adfuturum aliquando prænuntiarent. « Quomodo igitur, » inquit, « facta est meretrix civitas fidelis Sion, plena iudicio? » Perinde est ac si diceret: Quæ tot ad intelligendum occasiones accepit, imo vero quæ spiritualibus adjuventis abundavit, in defectionem et apostasiam defluxit, olim fidelis et iustitiæ operatrix? In qua iustitia habitavit, hoc est, lex conquievit (domicilium enim quoddam ejus fuit, his elementis primis erudita multitudo), nunc in ea diversantur homicidæ? Audisne eum, reliquis omnibus prætermisissis, actionem cædis illis intentare? Attraxerunt namque in caput suum pretiosum Christi sanguinem, cum Pilato dicerent: « Sanguis ejus super nos et super filios nostros ⁴¹. » Quin et sanctos prophetas susulerunt; id quod illis beatus Stephanus objecit: « Dura cervice et increduli corde, vos semper Spiritui sancto resistitis. Quem e prophetis non interfecerunt patres vestri? Ut patres vestri, ita et vos ⁴². »

Vers. 22, 23. Argentum vestrum reprobum. Caupones tui miscent vinum aqua, principes tui inobedientes sunt, socii furum, 25 diligentes munera, sequentes retributionem, pupillis non judicantes, et iudicio viduæ non attendentes.

Causas mutationis in deterius plane enumerat ac perspicue: et quemadmodum potissimus medicus quispiam ægrotis morbi occasiones aperit, sic et ille cupiens « omnes homines salvos fieri, atque ad agnitionem veritatis pervenire ⁴³, » his qui ex imperitia ab honesto decoroque deflexerunt, causas afflictionum et delictorum exponit. « Reprobum » enim, inquit, est « argentum vestrum. » Argentum vocat reprobum, præcepta, quæ apud ipsos inoleverunt, non ingenua aut liberalia, sed omni potius detestatione referta, ac quæ obesse, non prodesse auditoribus poterant. Solet nimirum Scriptura divinitus aspirata, catecheseos sermones, qui apud populum subditum habentur, argentum appellare. Et sane Dominus noster Jesus Christus simile esse dicit ⁴⁴ regnum cælorum homini patrifamilias, qui profecturus peregre vocavit servos suos: et huic quidem dedit quinque talenta, illi vero duo, unum alteri, quibus labore suo defunctis, dignas laudes reddens: « Euge, inquit, serve bone et fidelis. » Ei autem qui abscondit talentum, nihilque omnino labore acquisivit: « Serve, » ait, « nequam et piger, oportebat te mittere argentum meum nummulariis, et ego reversus meum cum senore recepissem. » Canit etiam beatus David: « Eloquia Domini, eloquia pura, argentum igne examinatum, probatum terræ ⁴⁵. » Adulterinum itaque et non probatum argentum fuit, quod apud Judæos erat, id est, quæ

μένα, τὸν εἰς πᾶν ἐτιοῦν τῶν ἀρίστων ἀποκομιζέειν εἰδὸτα, προσεκολλήθη τοῖς ἀρχιερεῦσι καὶ Γραμματαιοῖς, καὶ μὴν δὲ καὶ Φαρισαίοις. Ἐκπεπόρνευκε δὲ κατὰ τοῦτον τὸν τρόπον. Καίτοι καὶ νόμον καὶ προφητῶν προανακεκραγῶτων αὐτῇ τὸ Χριστοῦ μυστήριον, καὶ ὅτι παρέσται κατὰ καιροῦς προσηγγελοκῶτων. « Πῶς οὖν ἐγένετο, φησί, πόρνη πόλις πιστῆ Σιών πλήρης κρίσεως; » Ὅμοιον ὡσεὶ λέγοι· Ποίας λαβοῦσα τὰς τοῦ νοσεῖν ἀφορμὰς, μᾶλλον δὲ πῶς ἀνάμεστος ὄψα πνευματικῶν ἐπικουρημάτων κατώλισθεν εἰς ἀπόστασιν ἢ πάλαι πιστῆ καὶ δικαιοσύνης ἐργάτις, ἐν ἧ κατέλυσεν ἡ δικαιοσύνη, τοῦτ' ἐστίν, ἀνεπαύσατο νόμος; οἶκος γὰρ ὡπερ τις αὐτοῦ γέγονεν ἡ τῶν παιδαγωγουμένων πληθὺς, νῦν δὲ καταλελύκασι φονευταί. Ἀκούεις ὅτι πάντα παρ- B εἰς τὰ ἔτερα τὴν μισαφρολίαν αὐτοῖς ἐγκαλεῖ; Κατηντλήκασι γὰρ τῆς ἑαυτῶν κεφαλῆς τὸ τίμιον αἷμα Χριστοῦ, Πιλάτῳ λέγοντες· « Τὸ αἷμα αὐτοῦ ἐφ' ἡμᾶς καὶ ἐπὶ τὰ τέκνα ἡμῶν. » Ἀνηρήκασι δὲ καὶ προφήτας ἁγίους· καὶ τοῦτο αὐτοῖς ὁ μακάριος Στέφανος ὠνείδισε, λέγων· « Σκληροτράχηλοι καὶ ἀπειθεῖς τῇ καρδίᾳ, ὑμεῖς ἀεὶ τῷ Πνεύματι τῷ ἁγίῳ ἀντιπίπτετε. Τίνα τῶν προφητῶν οὐκ ἀπέκτειναν οἱ πατέρες ὑμῶν; Ὡς οἱ πατέρες ὑμῶν καὶ ὑμεῖς. »

Τὸ ἀργύριον ὑμῶν ἄδοκιμον. Οἱ κἀπηλοὶ σου μισροῦσι τὸν οἶνον ὕδατι, οἱ ἀρχοντές σου ἀπειθοῦσι, κοινωγοὶ κλεπτῶν, ἀγαπῶντες δῶρα, διώκοντες ἀνταπόδομα, ὄρσαντοῖς οὐ κρίνοντες, καὶ κρίσει χήρας οὐ προσέχοντες.

C Τῆς ἐπὶ τὰ χεῖρω μεταβολῆς τὰς αἰτίας ἀπαριθμεῖται σαφῶς. Καὶ ὡπερ τις τῶν εὐτεχεσετάτων λατρῶν τοῖς ἡβρωστηκόσι λέγει τὰς τοῦ νοσεῖν ἀφορμὰς, οὕτω καὶ αὐτὸς ὁ πάντας ἀνθρώπους θέλων σωθῆναι, καὶ εἰς ἐπίγνωσιν ἀληθείας ἐλθεῖν, τοῖς ἐξ ἀμαθίας ἡβρωστηκόσι τοῦ πρέποντος διατρανοῖ τὰς αἰτίας τῶν ἐν αὐτοῖς παθῶν καὶ πλημμελημάτων. « Ἀδόκιμον γὰρ τὸ ἀργύριον ὑμῶν, » φησί. Καὶ ἀργύριον μὲν ἄδοκιμον ὀνομάζει τῶν παρ' αὐτοῖς διδασκάλων τὸν οὐκ εὐφρα, μᾶλλον δὲ καὶ βδελυρίας ἀπάσης ἐπίμεστον λόγον· καὶ ἀδικῆσαι μᾶλλον ἤπερ ὄνῃσαι δυνάμενον τοὺς ἀκρουμένους. Κατελείπεται δὲ πῶς ἡ θεόπνευστος Γραφή τοὺς τῆς κατηγήσεως λόγους, οὓς ἂν ποιοῖντό τινες τοῖς ὑπὲρ χεῖρα λαοῖς ἀργύριον ἀποκαλεῖν. Καὶ γοῦν ὁ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς ὁ Χριστὸς ὁμοιοῦσθαί φησι τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν ἀνθρώπῳ οἰκοδεσπότῃ, ὃς μέλλων ἀποδημεῖν ἐκάλεσε τοὺς ἑαυτοῦ δούλους· καὶ ὃ μὲν ἔδωκε πέντε τάλαντα, ὃ δὲ ἕν, καὶ ἀπεδήμησεν· πεπονηκόσι δὲ αὐτοῖς περ. . . τοὺς ἐπαίνους ἀποδιδούς, « Εὔ, δούλε ἀγαθὲ, καὶ πιστῆ, » φησί. Τῷ γε μὴν ἀποκρύψαντι τὸ τάλαντον, προσεργασμένῳ δὲ παντελῶς οὐδὲν, « Πονηρὲ δούλε, » φησί, « καὶ ὀκνηρὲ, ἔδει σε βαλεῖν τὸ ἀργύριόν μου τοῖς τραπεζίταις, κἀγὼ ἐλθὼν ἐκομισάμην ἂν τὸ ἐμὸν σὺν τόκῳ. » Ψάλλει δὲ πού καὶ ὁ θεσπέσιος Δαβὶδ· « Τὰ λόγια Κυρίου, λόγια ἀγνά, ἀργύριον πεπωρωμένον ὀόκιμον τῇ γῆ. Κίθδρον οὖν ἄρα καὶ ἄδοκιμον παν-

⁴¹ Matth. xxvii, 25. ⁴² Act. vii, 51, 52. ⁴³ I Timoth. ii, 4. ⁴⁴ Matth. xxv, 14-29. ⁴⁵ Psal. xi, 7.

τελῶς ἀργύριον τὸ παρὰ τοῖς Ἰουδαίοις, τοῦτ' ἐστίν, ἃ παρὰ τῶν Γραμματέων καὶ Φαρισαίων λόγος, οἷα δὴ καὶ καπήλοις προσεικότες ὕδατι τὸν οἶνον μίσγειν ἤθελον· τοῦτ' ἐστίν, νενοθευμένην, καὶ οὐκ ἀκατήλευτον ἐποιοῦντο τοῦ νόμου τὴν ἐξήγησιν· παραπλέκοντές τι καὶ ἰδίων αὐτοῖς θελημάτων, καὶ ψυχρῶν καὶ ὑδαρσετέρων ἐννοιῶν παρεισκρίνοντες οὐκ ἀμιγεῖ τοῦ χείρονος, οὐδὲ ὡς ἂν εἴποι τις ἄκρατον ἐποιοῦντο τῆς τοῦ νομοθέτου βουλῆς τὴν ἀπόδοσιν. Καὶ γοῦν προσέειπεν μὲν οἱ Γραμματεῖς καὶ οἱ Φαρισαῖοι τῷ Σωτῆρι λέγοντές ποτε· « Διὰ τί οἱ μαθηταὶ σου παραβαίνουναι τὴν παράδοσιν τῶν πρεσβυτέρων; οὐ γὰρ νίπτονται τὰς χεῖρας αὐτῶν, ὅταν τὸν ἄρτον ἐσθίουσιν. Ὁ δὲ πρὸς αὐτούς· Διὰ τί καὶ ὑμεῖς παραβαίνετε τὴν ἐντολὴν τοῦ Θεοῦ, διὰ τὴν παράδοσιν ὑμῶν; Ὁ γὰρ Θεὸς εἶπεν, Τίμα τὸν πατέρα καὶ τὴν μητέρα, καὶ, ὁ κακολογῶν πατέρα ἢ μητέρα, θανάτῳ τελευτάτω· ὑμεῖς δὲ λέγετε, Ὅς ἂν εἴπῃ τῷ πατρὶ ἢ μητρὶ, Δῶρον, ὃ ἂν ἐξ ἐμοῦ ὠφελῆθῃ, οὐ μὴ τιμήσει τὸν πατέρα αὐτοῦ ἢ τὴν μητέρα· καὶ ἠκυρώσατε τὴν ἐντολὴν τοῦ Θεοῦ διὰ τὴν παράδοσιν ὑμῶν. » Ὁρᾷς ἐν τούτοις τῆς Ἰουδαϊκῆς κτηλιείας σαφῆ τὰ ἐγκλήματα, καὶ ταῖς γὰρ οικείαις παραδόσεσιν ἐπέσθαι δεῖν ἐθέλοντες, ἀκύρους ἀπέφαινον τοὺς τοῦ Θεοῦ νόμους. Ὑποπλαττόμενοι μὲν ἐξηγεῖσθαι καὶ αὐτούς, συνεισφέροντες δὲ παραδόσεις ἐώλους καὶ ψυχράς. Αἰτιᾶται δὲ τοὺς ἄρχοντας, ὡς πολὺ νοσοῦντας τὸ ἐξήνιον, καὶ γαῦρον ὡσπερ ἀνατεινοντάς τὸν αὐχένα, καὶ ἀπειθεῖν ἠρημένους. Οὐ γὰρ ἤθελον προσέσθαι τὴν πίστιν τὴν εἰς Χριστὸν δηλονότι, καίτοι τοῦ νόμου διακεκραγότες αὐτοῖς ἄνω τε καὶ κάτω, τὸ ἐπ' αὐτῷ μυστήριον, καὶ κατὰ μυρίους δσοὺς αὐτὸ δεικνύοντες τρόπους. Καὶ γοῦν ἔφη πρὸς αὐτούς ὁ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστός· « Ἡ δοκεῖτε ὅτι ἐγὼ κατηγορήσω ὑμῶν πρὸς τὸν Πατέρα; Ἔστιν ὁ κατηγορῶν ὑμῶν, Μωσῆς, εἰς ὃν ὑμεῖς ἠλείψατε. Εἰ γὰρ ἐπιστεύετε Μωσῆ, ἐπιστεύετε ἂν ἐμοί, περὶ γὰρ ἐμοῦ ἐκεῖνος ἔγραψεν. » Ἀπειθεῖς οὖν ἄρα, μήτε τὴν τοῦ νόμου βούλησιν ἄκρατον ὡσπερ καὶ ἀνοθευτον διερμηνεύειν ἐθέλοντες τοῖς ἄλλοις, μήτε μὴν τὴν διὰ Μωσέως καὶ προφητῶν καὶ ἁγίων προκεκηρυγμένην τιμήσαντες πίστιν. Οὐ γὰρ ἤθελον ὑπακοῦσαι λέγοντι τῷ Χριστῷ· « Δεῦτε πρὸς με, πάντες οἱ κοπιῶντες καὶ πεφορτισμένοι, καὶ γὰρ ἀναπαύσω ὑμᾶς. Ἄρατε τὸν ζυγὸν μου ἐφ' ὑμᾶς. » Καὶ πρὸς γε τῷ εἶναι σκληροῖ τε καὶ ἀπειθεῖς, κοινωνοὶ γεγονάσι κλεπτῶν· τοῦτο μὲν τοῖς δωροδοκοῦσι συνκαστάμενοι (Sic), τοῦτο δὲ συνδεδραμηκότες ταῖς ἀνοσίτοις βουλαῖς τοῦ προδόντος αὐτοῖς τὸν Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν τὸν Χριστὸν, ὃς ἦν πονηρὸς τε ἅμα καὶ κλεπτίστατος μαθητῆς. Ἐρασιχρήματοι δὲ καὶ ἐτέρως οἱ τῶν Ἰουδαίων καθηγηταί, τὸ κύμινόν τε καὶ τὸ ἄνηθον, καὶ πᾶν λάχανον ἀποδεκατοῦντες, καὶ ἀφιέντες τὰ βαρύτερα τοῦ νόμου, τὴν κρίσιν, καὶ τὸ ἔλεος, καὶ τὴν πίστιν. Οὐ γὰρ ἔκρινον ὄρφανοῖς καὶ χήραις. Ζητοῦντες δὲ μᾶλλον παρὰ τῶν προσαγόντων αὐτοῖς ἀναπαύομα, κατεδί-

A a Scribis ac Pharisæis proficiscebatur oratio; qui cauponibus assimilés, aqua vinum permiscuerunt, id est, legis interpretationem spuriam et adulterinam affinxerunt: et intextentes sua quædam placita, ac frigidus dilutosque sensus interponentes, non meram, ut ita dixerim, simplicem ac puram, sed curâ deteriore mistam legislatoris voluntatis explicationem reddiderunt. Adierunt nimirum Servatorem Scribæ ac Pharisæi aliquando, ac dixerunt: « Quare discipuli tui transgrediuntur traditionem seniorum? Non enim lavant manus suas, cum panem edunt? » Quibus ille: « Quare et vos, inquit, transgredimini præceptum Dei propter traditionem vestram? Nam Deus dixit: Honora patrem et matrem; **26** et: Qui maledicit patri aut matri, mortemoriatur. At vos dicitis: Si quis dixerit patri vel matri, Munus, quodcumque est ex me, tibi proderit, non honorificabit patrem suum vel matrem suam; et irritum fecistis præceptum Dei propter traditionem vestram ⁶⁶. » Videsne in his verbis manifestum crimen Judaicæ fallaciæ? Dum enim suas ac proprias traditiones consecrari volunt, irritas Dei leges fecerunt: fingentes quidem eas se exposuisse: inferentes tamen traditiones futiles ac frigidas. Insimulat porro principes ut qui effreni quodam fastu laborarent, et sublata quasi cervice obedire nollent. Non enim fidem Christi admittere voluerunt, quantumvis lex passim supra et infra, ejus mysterium clamitaret, idque innumeris modis ostenderet. Siquidem et Dominus noster Jesus Christus illis dixit: « Putatisne me accusaturum vos apud Patrem? Est qui accuset vos, Moses, in quo vos fiduciam collocastis. Si enim credidissetis Moysi, credidissetis et mihi: de me enim ille scripsit ⁶⁷. » Præraeti itaque erant, neque legis voluntatem puram, simplicem genuinamque interpretari volebant populo, neque fidem per Mosem et prophetas sanctos prædicatam colere, neque obtemperare Christo dicenti: « Venite ad me, omnes qui laboratis et onerati estis, et ego reficiam vos. Imponite jugum meum vobis ⁶⁸. » Etenim quoniam duri et inobedientes fuerunt, consortes furum exstiterunt: partim largientibus munera consentiendo, partim cum nefariis consiliis perditis simul et furacissimi discipuli, Dominum nostrum Jesum Christum prodentis, conspiciendo. Quin et alioqui attentis fuerunt ad rem Judæorum præfecti, euminum, anethuin, et omne olus decumantes; graviora autem legis capita, judicium, misericordiam, fidem prætermittentes. Nec enim orphanis judicabant, neque viduis, sed petentes potius ab his qui offerrent, mercedem, impie quandoque condemnabant injuste oppressos, iniquissimum in eos calculum ac sententiam ferentes. Ex eo autem quod injuste judicarent, et turpiter muneribus servirent, etiam in ipsum Christum sunt furiose debacchati. Ut enim a populis munera haberent, vineæ dominum non receperunt, eam in

⁶⁶ Matth. xv, 1-6. ⁶⁷ Joan. v, 45, 46. ⁶⁸ Matth. xi, 28, 29.

suam proprie **27** sortem sevocantes, quæ ipsi et quidem soli debebatur. Quamvis enim lex diceret : « Innocentem ac justum non occides ⁶⁹, » eum tamen insontem justumque interfecerunt.

ἔχσταν τὰς παρὰ τῶν λαῶν δωροφορίας, οὐ προσήκοντο τὸν τοῦ ἀμπελιῶνος δεσπότην, ἴδιον ποιούμενοι κληρὸν τὸν αὐτῷ καὶ μόνῳ πρέποντά τε καὶ ὀφειλόμενον. Ἀπεκτόνασι γὰρ ἀθῶων ὄντα καὶ δίκαιον, καίτοι τοῦ νόμου λέγοντος· « Ἀθῶων καὶ δίκαιον οὐκ ἀποκτενεῖς. »

Vers. 24. Idcirco hæc dicit dominator Dominus Sabaoth : Væ fortes Israel : non cessabit enim furor meus contra adversarios, et judicium de inimicis meis faciam.

Causas cur perierit Jerusalem refert in eos qui principatum obtinebant, et sane merito. Sequitur enim illos ut plurimum vulgus quod ipsis subest : quemadmodum certe et pastores, quibus subjectus est, grex. Si enim ad pingua illos et copiosa prædia deducant, habitiores evadent illi et bene saginati ; sin in terram salsam et spinarum altricem, inedia illos perdent ac periment. Idem et in nobis ipsis verum esse inveniemus. Nam interpretationibus illis, quæ ad rectitudinem, virtutem, Deique notitiam inculpatam adducunt, mens eorum qui initiantur et informantur, fecundatur quasi et pinguescit : consiliis vero ad impietatem vergentibus, ad rerum turpiorum desiderium aviditatemque quam facillime delabitur. Tale quiddam passi Israelitæ Scribarum ac Phariseorum traditionibus atque doctrinis, miseri disperierunt. Non enim sinebant eos veram et servatricem viam insistere, viam, inquam, per fidem, quæ est in Dominum nostrum Jesum Christum. Siquidem curato eo, qui ab ortu cæcus erat, cum per totam Jerusalem divini miraculi magnitudinem admirarentur, cumque is qui a morbo liberatus est, medicum prædicaret, diserte clamaverunt hi, quorum munus erat ad veritatem instruere : « Da gloriam Deo, nos scimus hunc hominem peccatorem esse ⁷⁰. » Testatur præterea quidam e sanctis evangelistis jam convenisse Scribas et Phariseos, ut qui illum confiteretur esse Christum a communione Ecclesiæ segregaretur. Idcirco, dum pudorem ac reverentiam, quam erga se ipsi habuerunt, salutis suæ imprudentissime anteferrent ; omnino gloriæ quæ a Deo est inanes expertesque exstiterunt. Quod illis denunciavit Servator : « Quomodo potestis credere, gloriam a vobis invicem percipientes, et gloriam, quæ a solo Deo est, non quærentes ⁷¹ ? » Et etiam alicubi : « Væ vobis, Scribæ et Pharisei hypocritæ, quoniam clauditis regnum cælorum ⁷². » Scandalum igitur facti sunt populo, et contra majestatem Christi continue pugnant. **28** Hinc itaque dicit de illis : « Væ potentibus. Non cessabit enim furor meus contra hostes, et judicium de inimicis meis exercebo. » Videsne quo pacto adversarios illos, et quidem hostes appellet ? Et in illos maxime divinam iram incursum ac sævituram ait. Par enim fuit, par fuit plecti gravius eos, et judicanti rationes reddere de

καζὸν ἀνοσίως τῶν ἀδικουμένων ἔσθ' ὅτε, ψῆφον ἐπ' αὐτοῖς τὴν ἐκνομωτάτην ἐκφέροντες. Ἀπὸ δὴ τοῦ κρίνειν ἀδίκως καὶ ἀσχυρῶς ἠτιτάσθαι λημμάτων, καὶ εἰς αὐτὸν πεπαρωνήκασιν τὸν Χριστόν. Ἴνα γὰρ

Διὰ τοῦτο τὰδε λέγει ὁ δεσπότης Κύριος Σαβαώθ· Οὐαὶ οἱ ἰσχύοντες Ἰσραὴλ· οὐ παύσεται γὰρ μου ὁ θυμὸς ἐν τοῖς ὑπεναντιοῖς, καὶ κρίσιν ἐκ τῶν ἐχθρῶν μου ποιήσω.

Τοῦ κατεφθάρθαι τὴν Ἰερουσαλήμ ἀνατίθῃσι τὰς αἰτίας τοῖς καθηγεῖσθαι λαχοῦσι, καὶ μάλα εἰκότως. Ἔπεται γὰρ ἐπὶ πᾶν αὐτοῖς τὸ ὑπήκοον· καθάπερ ἀμέλει καὶ τοῖς ποιμέσι τὰ ὑπὸ χεῖρα θρέμματα. Εἰ γὰρ ἀποκομιζοῖεν εἰς πλόνά τε αὐτὰ καὶ ἀμφιλαφεῖ νομῆν, εὐρωσά τε εἰεν ἂν καὶ εὐτραφεῖ λίαν· εἰ δὲ εἰς γῆν ἀλμυρὰ καὶ ἀκανθῶν μητέρα, καταφθοροῦσι πάντως αὐτὰ ταῖς κακοσιτ[ε]λαίαις. Τοιοῦτόν τι ἐφ' ἡμῶν αὐτῶν ἀληθὲς ὄν εὐρήσομεν. Εἰσηγήσῃσι μὲν γὰρ ταῖς εἰς ὀρθότητά τε καὶ ἀρετήν καὶ θεογνωσίαν ἀμύμητον ὁ τῶν παιδαγωγουμένων καταπαίνεται νοῦς. Ταῖς γε μὴν εἰς ἀνοσιότητα συμβουλίαις ἐτοιμώτατα καταρρεῖ πρὸς τὴν τῶν αἰσιχίωνων ἔφεσιν τε καὶ προθυμίαν. Τοιοῦτόν τι πεπονθότες οἱ ἐξ Ἰσραὴλ ταῖς τῶν Γραμματέων καὶ Φαρισαίων παραδόσεσι καὶ διδασκαλίαις οἱ τάλαντες διολώλασιν. Οὐ γὰρ εἶπον αὐτοὺς τὴν ἀληθῆ καὶ σωτήριον ἵναί τριβὸν, τὴν διὰ πίστεως λέγω, τῆς εἰς τὸν Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστόν. Καὶ γοῦν τεθεράπευκε μὲν τὸν ἐκ γεννητέης τυφλόν, καὶ θαυμάζασιν μὲν οἱ κατὰ πᾶσαν τὴν Ἰερουσαλήμ τῆς θεοσημείας τὸ μέγεθος, κηρύττοντι δὲ τὸν ἱατρὸν τῷ τοῦ πάθους ἀπηλλαγμένῳ διαβρήθῃν ἔφασκον οἱ παιδαγωγεῖν ὀφειλοντες εἰς ἀλήθειαν· « Ἄδς δόξαν τῷ Θεῷ, ἡμεῖς οἶδαμεν ὅτι οὗτος ὁ ἄνθρωπος ἁμαρτωλὸς ἐστίν. » Ἐπιμαρτύρεται δὲ τις τῶν ἁγίων εὐαγγελιστῶν, ὅτι κῆρ συντετέθειντο οἱ Γραμματεῖς καὶ οἱ Φαρισαῖοι, ἵνα ἂν τις αὐτὸν ὁμολογήσῃ Χριστόν, ἀποσυνάγωγος γένηται. Ταῦτη τοι καὶ τὴν εἰς ἀλλήλους αἰδῶ τῆς ἑαυτῶν σωτηρίας ἀβουλότατα προτετιμηκότες, ἀμέτοχοι παντελῶς τῆς παρὰ Θεοῦ μεμενήκασιν δόξης. Καὶ οὗτο αὐτοῖς ἔφασκεν ὁ Σωτήρ· « Πῶς δύνασθε πιστεῦσιν δόξαν παρ' ἀλλήλων λαμβάνοντες, καὶ τὴν δόξαν τὴν παρὰ τοῦ μόνου Θεοῦ οὐ ζητεῖτε ; » Καὶ μὴν καὶ ἐτέρωθι· « Οὐαὶ ὑμῖν Γραμματεῖς καὶ Φαρισαῖοι ὑποκριταί, ὅτι κλείετε τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν. » Σκάνδαλον τοίνυν γεγόνασι τοῖς λαοῖς, καὶ τῇ δόξῃ Χριστοῦ πολεμοῦντες οὐ διαλιμπάνουσιν. Ταῦτη τοι περὶ αὐτῶν φησιν· « Οὐαὶ οἱ ἰσχύοντες. Οὐ παύσεται γὰρ μου ὁ θυμὸς ἐκ τῶν ὑπεναντιῶν, καὶ κρίσιν ἐκ τῶν ἐχθρῶν μου ποιήσω. » Ὅραξ ὅπως ἐναντίους τε αὐτοὺς καὶ μὴν καὶ ἐχθροὺς ὀνομάζει ; Καὶ ἐπ' αὐτοὺς δὴ μάλιστα τὰ ἐκ τῆς θείας ὀργῆς ὀραμεῖσθαι φησιν. Ἐδει γὰρ, ἔδει μεζύωνως κολάζεσθαι, καὶ τοὺς ὑπὲρ τῆς τῶν ἄλλων ἀπωλείας ὑποσχῆν τῷ κρίνοντι λόγους. Οὕς ἦν εἰκότως δύνασθαι καὶ διασώζειν αὐτούς, εἴπερ ἤθελον ὀρθά τε

⁶⁹ Exod. xxiii, 7. ⁷⁰ Joan. ix, 44. ⁷¹ Joan. v, 44. ⁷² Matth. xxiii, 13.

φρονεῖν αὐτοὺς, καὶ τοῖς ἄλλοις ἅπασιν τὴν εἰς τοῦτο διακομίζουσαν καταδείξαι τρίβον. Ἐπεφώνει καὶ ὁ θεσπέσιος Ἰωάννης αὐτοῖς ἐπὶ τὸ τῆς μετανοίας ἰουσι βάπτισμα: « Γεννήματα ἐχιδνῶν, τίς ὑπέδειξεν ὑμῖν, φυγεῖν ἀπὸ τῆς μελλούσης ὀργῆς; » Ἐγένετο τοίνυν ἐκδίχσις παρὰ Θεοῦ κατὰ τῶν ἰσχυόντων· μάλιστα, τοῦτ' ἐστὶ, τῶν παρ' αὐτοῖς δυνατῶν, ἦγουν ἡγουμένων, καταδηωθείσης αὐτῶν τῆς χώρας καὶ παραδοθείσης τοῖς Ῥωμαίων γενναιοτάτοις στρατεύμασι. Καὶ τοῦτο αὐτοῖς προμεμήνυκεν ὁ Σωτήρ: « Ὅταν ἴθετε κυκλουμένην ὑπὸ στρατοπέδων τὴν Ἱερουσαλήμ, τότε ἔρεῖτε τοῖς ὄρεσι, Καλύψατε ἡμᾶς· καὶ τοῖς βουνοῖς, Πέσατε ἐφ' ἡμᾶς. » Φοβερὸν οὖν ἄρα τὸ ἐμπεσεῖν εἰς χεῖρας Θεοῦ ζώντος· οὐχ ὅτι σκληρὸς καὶ ἀμελεῖς: χρηστὸς γὰρ μᾶλλον καὶ ἀγαθὸς ἐστὶν· ἀλλ' ὅτι λυπεῖται καταφρονούμενος, ὅταν ἑαυτοὺς μάλιστα τῶν παρ' αὐτοῦ χαρισμάτων ἀποστεροῦμεν ἡμεῖς, καίτοι παρὸν ἔλινε τε πλουσιώσῃ· καὶ ἐντροφᾶν αὐτοῖς ἐλομένους εἶκαιν τοῖς παρ' αὐτοῦ νόμοις. Ἀποσειόμενοι τε τοὺς πονηροὺς καὶ ἀνοσίους τῶν ἐν τῷ-δε τῷ βίῳ διδασκάλους· οἳ καὶ τῆς πίστεως τὴν ὀρθότητα τοῖς ἑαυτῶν ῥήμασι παραλύειν ἐπέχονται, καὶ ταῖς τῶν ἀκραιότερων ψυχαῖς τῆς ἑαυτῶν δυστροπίας τὸν ἰὸν ἐκχέοντες, παρατρέπουσιν αὐτὰς εἰς τὸ δεῖν ἐλέσθαι τὰ πονηρά.

Καὶ ἐπάξω τὴν χεῖρά μου ἐπὶ σέ, καὶ πυρώσω σε εἰς καθαρὸν, τοὺς δὲ ἀπειθοῦντας ἀπολέσω, καὶ πάντα ὑπερηφάνους ταπεινώσω· καὶ ἐπιστήσω τοὺς κριτὰς σου, ὡς τὸ πρότερον, καὶ τοὺς συμβούλους σου ὡς τὸ ἀπαρχῆς. Καὶ μετὰ ταῦτα κληθήσῃ πόλις δικαιοσύνης, μητρόπολις πιστῆ Σιών. Μετὰ γὰρ κρίματος σωθήσεται ἡ αἰχμαλωσία αὐτῆς, καὶ μετὰ ἐλεημοσύνης. Καὶ συντριβήσονται οἱ ἄνομοι καὶ οἱ ἀμαρτωλοὶ ἅμα, καὶ οἱ ἐγκυταλείποντες τὸν Κύριον συντελεσθήσονται.

Ἐπάγει τὴν χεῖρα αὐτοῦ Θεός, ὡς πλήττουσαν τοιοῦτον γὰρ πῶς ἀεὶ τῶν τυπόντων τὸ σχῆμα. Ὅτι οὐκ ἀνόνητος ἐστὶ παντελῶς αὐτοῖς ἡ τῆς χειρὸς ἐπαγωγή, τοῦτ' ἐστὶν, ἡ τῶν δεινῶν ἐφοδός τε καὶ πείρα, οὔτε μὴν ἀδιὰκριτως ἅπασιν τὰ ἐξ ὀργῆς συμβήσεται, φροντίδος δὲ καὶ φειδοῦς ἀξιώσει τοὺς πιστευκότας, καὶ τοῖς γνησίοις ὀπνευμένῃ τὴν ἐπὶ τῷ γε δεῖν διασώζεσθαι χάριν διδάσκει σαφῶς. Πάλαι μὲν γὰρ ἡ θεομάχος Ἱερουσαλήμ ἐκπεπόρνευκε πολυτρόπως διὰ τοῦ λατρεῦσαι θεοῖς ἑτέροις, ἐπήγαγεν δὲ αὐτῇ τὴν χεῖρα Θεός, καὶ ὡσπερ τιμὴν πυρὶ ταῖς ἐκ τοῦ πολέμου παρεδίδου συμφοραῖς. Ἐπειδὴ δὲ πέπομφεν ἐξ οὐρανοῦ τὸν Υἱὸν ὁ Πατήρ Σωτήρα καὶ Λυτρωτὴν, εἶτα πεπαρφύνηκεν εἰς αὐτὸν, καὶ τὰ ἐξ ἀκράτου πέπραχεν ἀπονοίας. Οὐ διαλέλοιπέ τε ταῖς ἀπειθείαις ἀγρίως περυσβρίζουσα, καίτοι δικαιοῦντα ἐν ἀσέβῃ, καὶ τῶν ἀρχαίων πλημμελημάτων ἀπαλλάττοντα διὰ τῆς πίστεως. Ἐπήγαγε δὲ αὐτῇ τὴν χεῖρα πάλιν, καὶ οἶόν τις τεχνίτης διέκρινεν ἐν πυρὶ, καὶ ἄπαν μὲν ὅσον ἦν ἐν αὐτῇ δοκιμώτατόν τε καὶ

aliorum interitu, quam prohibere ac propulsare potuisse ipsos, verisimile est, si et ipsi recte sapere, et ceteris omnibus callem eo perducentem monstrare voluissent. Oclamavit et divinus Joannes ad poenitentiae baptismum accedentibus: « Progenies viperarum, quis monstravit vobis ut fugeritis a futura ira? » Sumpta est ergo ultio a Deo de potentibus maxime praesidibus, id est, qui apud illos erant praepotentes, videlicet principes; deleta ipsorum regione, et generosissimis Romanorum copiis exposita. Praesignificavit item illis hoc Servator: « Cum videritis Jerusalem ab exercitu circumaessam, tunc dicetis montibus: Operite nos; et collibus: Corruite in nos? » Horrendum est igitur incidere in manum Dei viventis?; non quia durus est et implacabilis: benignus est enim potius et bonus: sed quia despiciatui ac contemptui habitus, moleste fert, maxime quando ipsi nos gratuitis ejus donis privantibus: etiam cum liceat illis affatim frui, et circumfluere, modo legibus ab ipso latis parere, improbos ac impios rerum ad vitam pertinentium praepotentes arcere in animum induceremus; qui tum fidei sinceritatem suis verbis enervare, quasique luxare nituntur: tum simpliciorum animis suae perversitatis virus infundentes in gravia mala detorquent et avertunt.

VERS. 25-28. Et inducam manum meam super te, et excoquam te ad purum: inobedientes autem perdam, et omnes superbos deprimam. Et imponam judices tuos ut prius, et consiliarios tuos ut ab initio. Et post haec vocaberis civitas justitiae, metropolis fidelis Sion. Cum judicio enim servabitur captivitas ipsius, et cum misericordia. Et convertentur iniqui ac peccatores simul, et qui dereliquerunt Dominum consumentur.

Inducit manum suam Deus, utpote ferientem. Is enim semper est gestus percipientium. Quod autem prorsus non erit sine fructu haec manus in eos inductio, hoc est, rerum adversarum incursio et tentatio, nec promiscue omnibus haec supplicia accident, sed quod credentes cura et misericordia dignetur, et genuinis filiis servatricem gratiam sit largiturus, clare docet. Etenim Jerusalem olim Deo repugnans, cum alienos deos colendo multipliciter seortata fuisset, manum ei Deus induxit, et in belli calamitates tanquam in ignem quemdam conjecit. Cumque deinde Pater Filium e caelo nobis misisset, Servatorem ac Redemptorem, tumque in eum haec haec esset furiose, eaque ex impotenti patra- ret amentia, nec desineret per inobedientiam insigni contumelia afflicere eum, qui impij justificat, et a veteribus flagitiis per fidem liberat; induxit ei manum de integro, et velut artifex quispiam igne discrevit: et probatissimum ac selectum genus credentium sibi reservavit: adulterium

⁷² Matth. iii, 7. ⁷³ Luc. xxi, 20; xxiii, 50. ⁷⁴ Hebr. x, 51.

vero et rejectitium exitio dedit ac delevit. Quem A
admodum igitur qui igni, vel æs, vel argentum
liquant, excoquant materias; ita et ego, inquit,
exuram te ad purum. Scriptum est autem: « Eluet
Dominus sordes filiorum et filiarum Sion, et san-
guinem e medio eorum expurgabit, spiritu judicii et
ardoris ⁷⁵. » Dictum est etiam a quodam e sanctis
prophetis: « Subito veniet in templum suum Do-
minus, quem vos quæritis, et Angelus testamenti
quem vos vultis. Ecce venit, dicit Dominus: ec-
quis sustinebit diem adventus ejus? Vel quis sub-
sistet in conspectu ejus? Quia ipse venit tanquam
ignis fornacis, et tanquam herba lavantium, et se-
debit conflans, velut argentum et aurum ⁷⁶. » Aliter
etiam nobis explicabit hoc sapiens Matthæus, lo-
quens de Christo: « Ego baptizo vos in aqua ad pœ-
nitentiam: at qui me sequitur, fortior me est,
cujus calceos non sum dignus portare. Ipse vos
baptizabit in Spiritu sancto et igne; cujus ventila-
brum in manu ejus, et expurgabit aream suam,
congregabitque triticum suum in horreum, paleam
autem comburet igne inextincto ⁷⁷. » Itaque triti-
cum in horreum colligitur: infrugiferum vero, id
est paleam, ignis fore escam **30** dicit. Modum
autem si quis scire cupiat, verba proposita declara-
bunt. Mox enim inquit: « Inobedientes perdam,
et perdam omnes injustos a te, omnesque super-
bos deprimam. » Perit siquidem Israelitarum an-
tiqua multitudo, quæ in Christum admisit piaculum,
et Redemptorem negavit. Exterminati quippe sunt
omnes superbi, et qui inique vivunt, Judaicæ scilicet
Synagoga præfecti, et principes sacerdotum
et Pharisei. Qui enim injusti non sunt et arrogan-
tes, qui legis reverentiam ne minimum quidem cu-
rant, cornu autem in sublime tollunt, et contra
Deum injustitiam loquuntur? Dixerunt enim: « Tolle,
tolle, cruci affige illum ⁷⁸. » Sublatus est autem
eis populorum principatus, designatis in eorum
locum sanctis apostolis, de quibus dicit: « Consti-
tuam judices tuos ut prius, et consiliarios tuos ut
ab initio. » Nihilo autem inferiores fuerunt priscis
illis sanctis divini discipuli, quos et judices appel-
lat, et consiliarios nominat. Utrumque enim præ-
stiterunt, dum tanquam judices redarguerent pec-
catores, infirmos autem cohortarentur quæ ad
robur spirituale illis usui forent. Nimirum sapien-
tissimus Paulus eum qui inter Corinthios scortatus
est, tradidit quidem Satanæ, ad interitum carnis,
ut spiritus salvus fieret: consilium vero dat bo-
num, et inquit: « Si quis frater nominatus, vel scortator,
vel avarus, vel idololatra, vel subsannator,
vel ebriosus, vel rapax, cum hujusmodi non comede-
ndum ⁷⁹. » De judicibus et de consultoribus qui hic
dicuntur, beatus David ad ipsam Jerusalem in Spi-
ritu sancto dixit: « Pro patribus tuis nati sunt filii
tibi ⁸⁰, » hoc est, loco patrum geniti tibi liberi:
quippe qui Judæi erant, et ex Judæis, et filii ejus,

ἀπόλεκτον γένος τῶν πεπιστευκότων τοῦτο τετήρηκεν
ἐν ἑαυτῷ, τό γε μὴν κίβδηλον καὶ ἀδόκιμον παραδέω-
κεν εἰς θάλασσαν καὶ ἀφανισμόν. Ὡς περ οὖν οἱ πυρὶ
κατατήκοντες, ἢ χαλκῶν, ἢ ἀργυρῶν, διακαθαίρουσι
τὰς ὕλας· οὕτω καὶ γὰρ, φησὶ, πυρώσω εἰς καθάρων.
Γέγραπται δὲ, ὅτι· Ἐκπλυνεὶ Κύριος τὸν ῥύπον τῶν
υἰῶν καὶ τῶν θυγατέρων Σιών, καὶ τὸ αἶμα ἐκκαθα-
ριεὶ ἐκ μέσου αὐτῶν, ἐν πνεύματι κρίσεως καὶ ἐν
πνεύματι καύσεως. Ἐξηγήται δὲ καὶ διὰ φωνῆς ἐνδὲς
τῶν ἁγίων προφητῶν, ὅτι· Ἐξαιφνης ἦξει εἰς τὸν
ναὸν αὐτοῦ Κύριος, ὃν ὑμεῖς ζητεῖτε, καὶ ὁ ἄγγελος
τῆς διαθήκης, ὃν ὑμεῖς θέλετε. Ἰδοὺ ἔρχεται, λέγει
Κύριος, καὶ τίς ὑπομενεῖ ἡμέραν εἰσόδου αὐτοῦ; ἢ
τίς ὑποστήσεται ἐν τῇ ὄπτασίᾳ αὐτοῦ, ὅτι αὐτὸς εἰ-
σπεπόρευται ὡς πῦρ χωνευτηρίου, καὶ ὡς πᾶσα πλυνόν-
των, καὶ καθιεῖται χωνεύων, ὡς τὸ ἀργύριον καὶ τὸ
χρυσίον. Ἐτεροτρόπως δὲ τοῦτο καὶ ὁ σοφὸς ἡμῶν
Ματθαῖος διασαφεῖ λέγων περὶ Χριστοῦ· Ἐγὼ μὲν
γὰρ ὑμᾶς βαπτίζω ἐν ὕδατι εἰς μετάνοιαν· ὁ δὲ ὀπί-
σω μου ἐρχόμενος, ἰσχυρότερός μου ἐστίν, οὗ οὐκ
εἰμὶ ἱκανὸς τὰ ὑποδήματα βαστάσαι, αὐτὸς ὑμᾶς βα-
πτίσει ἐν Πνεύματι ἁγίῳ καὶ πυρὶ. Οὐ τὸ πτύον ἐν τῇ
χειρὶ αὐτοῦ, καὶ διακαθαριεὶ τὴν ἄλωνα αὐτοῦ, καὶ
συνάξει τὸν σῖτον αὐτοῦ εἰς τὴν ἀποθήκην, τὸ δὲ ἄχυ-
ρον κατακαύσει πυρὶ ἀσβέστῳ. Οὐκοῦν συλλέγεται
ὁ μὲν σῖτος εἰς ἀποθήκην, τὸ δὲ ἄχρηστον ἅπαν,
τοῦτ' ἐστὶ, τὸ ἄχυρον πυρὸς ἐξήκεν ἕσσεσθαι τροφήν.
Καὶ πῶς, εἰ τις ἔλοιτο μαθεῖν, ἢ τῶν προκειμένων
σαφηνεῖ δύναμις. Ἐφη γὰρ εὐθύς· Ἐτοὺς δὲ ἀπει-
θοῦντας ἀπολέσω, καὶ ἀφελῶ πάντας ἀνόμους ἀπὸ
σοῦ, καὶ πάντας ὑπερηφάνους ταπεινώσω. Ἐδύλωκε
μὲν γὰρ τῶν ἐξ Ἰσραὴλ ἡ πάλαι πλῆθὺς, καὶ εἰς
Χριστὸν ἀσεβήσασα καὶ ἀρνησαμένη τὸν λυτρωτήν·
ἐξήρρηται δὲ πάντες οἱ ὑπερήφανοι καὶ ζῶντες ἀνό-
μως, τοῦτ' ἐστίν, οἱ τῆς Ἰουδαίων Συναγωγῆς ἡγε-
μονεῦειν λαχόντες, οἱ ἀρχιερεῖς καὶ Φαρισαῖοι. Πῶς
γὰρ οὐκ ἂν ἄνομοι τε καὶ ἀλαζόνες, οἱ μῆτε τὴν εἰς
τὸν νόμον αἰδῶ κἄν γοῦν ὀλίγα τε πεφροντικότες, ἐπ-
αίροντες δὲ καὶ τὸ κέρασ εἰς ὕψος, καὶ λαλοῦντες
κατὰ τοῦ Θεοῦ ἀδικίαν; Εἰρήχασι γὰρ, Ἐλῖρε, αἰρε,
σταύρωσον αὐτόν. Ἐξήρρηται δὲ τοῦ καθηγεῖσθαι
λαῶν, ἀναδειγεμένων τῶν ἁγίων ἀποστόλων, περὶ
ὧν φησιν, Ἐπιστήσω τοὺς κριτὰς σου ὡς τὸ πρότε-
ρον, καὶ τοὺς συμβούλους σου ὡς τὸ ἀπαρχῆς. Ἐγὼ
νασι δὲ κατ' οὐδὲν ἐλάττωσ τῶν ἀρχαιότερων ἁγίων
οἱ θεσπέσιοι μαθηταί, οὓς καὶ κριτὰς ὀνομάζει, καὶ
συμβούλους ἀποκαλεῖ. Δεδράκασι γὰρ ἀμφοτέρω, τοῖς
ἀμαρτάνουσι ἐπιπλήττοντες ὡς κριταί, συμβου-
λεύοντες δὲ τοῖς ἡσθηνηκόσι τὰ πρὸς εὐρωστίαν αὐτοῖς
χρήσιμα τὴν πνευματικὴν. Καὶ γοῦν ὁ σοφώτατος
Παῦλος τὸν ἐν Κορινθῶν πεπορευκότα παρείδου μὲν
τῷ Σατανᾷ εἰς θάλασσαν τῆς σαρκὸς, ἵνα τὸ Πνεῦμα
σωθῆ· βουλὰς δὲ δίδωσιν ἀγαθὰς, καὶ φησιν· Ἐὰν δὲ
τις ἀδελφὸς ὀνομαζόμενος, ἢ πόρνος, ἢ πλεονέκτης, ἢ
εἰδωλόλατρός, ἢ ἰλιδορός, ἢ μέθυσοσ, ἢ ἄρπαξ, τῷ
τοιούτῳ μὴ δὲ συνεσθῆεν. Περὶ τῶν ἐνθάδε λεγομένων
κριτῶν ἦτοι συμβούλων καὶ ὁ μακάριος Δαβὶδ ἐν

⁷⁵ Isa. iv, 4.

⁷⁶ Malact. iii, 1, 2.

⁷⁷ Matth. iii, 11, 12.

⁷⁸ Joan. xi:1, 15.

⁷⁹ I Cor. v, 5, 11.

⁸⁰ Psal. xlii, 17.

Πνεύματι ἁγίῳ πρὸς αὐτὴν ἔφη τὴν Ἱερουσαλήμ, **A** « Ἀντί τῶν πατέρων σου ἐγενήθησαν οἱ υἱοί σου, » τοῦτ' ἔστιν, Ἐν τάξει πατέρων γεγόνασι σοι τὰ τέκνα, καὶ γὰρ ἦσαν Ἰουδαῖοι, καὶ υἱοὶ τῆς τῶ τηλικάδε συναγωγῆς οἱ θεσπέσιοι μαθηταί. Ὅτι δὲ πατέρες γεγόνασι τῶν πεπιστευκότων, ἄκουε Παύλου λέγοντος, « Ἐν γὰρ Χριστῷ Ἰησοῦ διὰ τοῦ Εὐαγγελίου ἐγὼ ὑμᾶς ἐγέννησα. » Καὶ πάλιν « Τεκνία μου, οὐδὲ πάλιν ὠδίνω, ἄχρισ οὐ μορφωθῆ Χριστός ἐν ὑμῖν. » Διαμémνηται δὲ καὶ ἕτερος ἡμῖν τῶν ἁγίων προφητῶν αὐτοῦ, περὶ τοῦ πάντων ἡμῶν Σωτῆρος Χριστοῦ, καὶ τῆς ἀναδείξεως τῶν ἁγίων αὐτοῦ μαθητῶν, καὶ φησιν « Ἰδοὺ δὴ βασιλεὺς δίκαιος βασιλεύσει, καὶ ἄρχοντες μετὰ κρίσεως ἄρξουσιν. » Οἱ μὲν γὰρ τῆς Ἰουδαίων συναγωγῆς ἡγούμενοι, καὶ ζωῆς εἰχονομωτάτης, καὶ τὸ μετὰ κρίσεως, τοῦτ' ἔστι, δικαιοσύνης ἄρχειν οὐκ ἤδεσαν. Βασιλεύσαντος δὲ Χριστοῦ τῆς ὑπ' οὐρανόν, δίκαιοι τε καὶ ἀγαθοί, καὶ μετὰ κρίσεως ἄρχοντες, οἱ θεσπέσιοι γεγόνασι μαθηταί· ὧν ἀναδειγμένων, κέκληται πάλιν πόλις δικαιοσύνης, καὶ μητρόπολις πιστῆ Σιών, τοῦτ' ἔστιν, ἡ Ἐκκλησία. Ὅτι δὲ οὐκ ἀδιακρίτως, ὡς ἔφην, ἀλλ' ἐν φροντίδι καὶ λόγῳ τῶ μετὰ δικαιοσύνης ἡ παρὰ Θεοῦ γέγονε πύρωσις, ἦτοι δοκιμασία, φανερόν καθίσταται τὸ εὐδοκιμήσαν γένος διὰ τῆς πίστεως· προσεπάγει λέγων, « Ὅτι μετὰ κρίματος σωθήσεται ἡ αἰχμαλωσία αὐτῆς καὶ μετὰ ἐλεημοσύνης, καὶ συντριβήσονται οἱ ἄνομοι καὶ οἱ ἄμαρτωλοὶ ἅμα, καὶ οἱ ἐγκαταλιπόντες τὸν Κύριον συντελεσθήσονται. » Διακεκρυμένων γὰρ ἡδὴ τῶν γενῶν, καὶ τοῦ μὲν πεπιστευκότος εὐδοκιμοῦντος, ὡς ἔφην, θατέρου γε μὴν οὐ μετρίως προσκεκρυκότος, σέσωσται μὲν τὸ ἀπόλεκτον, ὠλόθρευτο μένον, καὶ ἀπονοίας σύντροφον, καὶ βεβιωκὸς ἀνοσίως, καὶ Χριστοῦ μὴ πεφροντικὸς τοῦ σώζειν εἰδότες, καὶ ἀνιέντος ἐγκλήματα καὶ δικαιοῦντος τῇ χάριτι.

Διότι καταισχυνθήσονται ἐπὶ τοῖς εἰδώλοις αὐτῶν, ἃ αὐτοὶ ἠβούλοντο, καὶ ἐπησχύνθησαν ἐπὶ τοῖς κήποις αὐτῶν, ἃ ἐπεθύμησαν. Ἔσονται γὰρ ὡς τερέβινθος, ἀποβεβληκῆα τὰ φύλλα, καὶ ὡς παρὰδεισος ὕδωρ μὴ ἔχων.

Ἔφην οὖν διττὴν ἐν τούτοις ὁ τοῦ προφήτου λόγος ποιεῖται τὴν πρόφασιν τῆς Ἰουδαίων ἀποβολῆς. Διττὰ γὰρ αὐτῶν τὰ ἐγκλήματα. Πάλαι μὲν γὰρ Θεὸν ἀφέντες, τὸν ἕνα καὶ φύσει, καὶ λυτρωτὴν, λελατρεύκασιν εἰδώλοις, καὶ τεθύκασιν θυσίας τῇ στρατιᾷ τοῦ οὐρανοῦ, καὶ τοῖς ἔργοις τῶν ἰδίων χειρῶν τὸ σέβας ἀνάπτοντες, δεδουσεθήκασιν οὐ μετρίως. Ἐπειδὴ δὲ Θεὸς Κύριος ἐπέφανεν ἡμῖν, κατὰ τὰς Ἰσραφᾶς, ἠρνήσαντο καὶ αὐτὸν, καὶ πεπαρωνήκασιν οὐ μετρίως εἰς τὸν τῆς ζωῆς ἀρχηγόν. Οὐκοῦν ἀδελφὰ τὰ ἐγκλήματα, καὶ τῆς ἀπονοίας ὁ τρόπος οὐκ ἀπεικῶς τῷ πρώτῳ, μᾶλλον δὲ καὶ ἐν αἰτίᾳ ἀπονοίας μεῖζον. Καὶ ἐκολάζοντο μὲν κατὰ γε τοὺς πρὸ τῆς ἐπιδημίας καιροὺς ταῖς τῶν πολεμίων ἐφόδοις, πόλεων ἐμπρησμοῖς, οἰκῶν ἀνατροπαῖς

Ταῦτα γὰρ ἔδρων ἐφιέντος Θεοῦ, Πέρσαι τε καὶ Μῆδοι, Μωαβῖται, καὶ Ἰδομαῖοι, καὶ τὰ περίοικα τῶν ἔθνῶν. Ἐπειδὴ δὲ, ὡς ἔφην, καὶ εἰς αὐτὸν ἠσέθησαν τὸν Χριστὸν, οὐκ ἐν μείοσι τῶν ἀρχαιοτέρων γεγό-

nae tum fuit, Synagogae, divini discipuli. Quod autem fuerint patres fidelium, Paulum audi loquentem : « In Christo enim Jesu per Evangelium ego vos genui⁸⁰. » Et iterum : « Filioli, quos iterum parturio donec formetur Christus in vobis⁸¹. » Dein et alius e sanctis prophetis, de Servatore omnium nostrum Christo, et sanctorum ipsius discipulorum manifestatione, nobis ita commemorat, et inquit : « Ecce rex justus regnabit, et principes cum judicio praerunt⁸². » Nam Judaicae Synagogae proceres, et vitam coluerunt a lege **31** alienissimam, et cum judicio, id est justitia, regere baud noverunt. Caeterum regnante in terris Christo, et justi et boni fuerunt divini discipuli, eumque judicio praesederunt : quibus inauguratis, rursus civitas justitiae, et metropolis fidelis, Sion, id est Ecclesia, est appellata. Quoniam autem non citra delectum, ut dixi, sed cum sollicitudine, et ratione, et justitia, Dei excoctio sive exploratio habetur, quae genus per fidem approbatum discernit planeque detegit, porro addit, et dicit : « Quia cum judicio servabitur captivitas ejus, et cum misericordia, et atterentur iniqui et peccatores simul, ac derelinquentes Dominum delebuntur. » Discretis enim generibus, ut dicebam, et eo qui credidit approbato, altero autem graviter impingente : electum quidem servatum est ; sed perit quidquid nefandum ac odiosum fuit, et vitae dissolutiori innutritum, quidquid impie vixit, et Christum nihili fecit, qui salvum facere novit, et peccata remittit, ac gratia justum efficit.

ὁ πᾶν ὅσον ἦν ἐν αὐτοῖς βδελυρόν καὶ ἀπηχθη-
C **V**ERS. 29, 30. Quapropter confundentur in idolis suis, quae ipsi nolebant : et confusi sunt super hortis suis, quos concupiverunt. Erunt etenim veluti terebinthus quae abjecit folia, et ut hortus aquam non habens.

Dixi propheticum sermonem genuinam in his verbis causam afferre Judaeorum incusationis. Genuinum enim fuit eorum crimen. Nam olim relicto uno et naturali Deo ac Redemptore, idola coluerunt, sacrificia militiae caeli sacrificaverunt, et operibus manuum suarum cultum deferentes, non mediocri impietate se obstrinxerunt. Porro etiam, cum Deus Dominus apparuisset nobis, ut est in Scripturis, negarunt et ipsum, ac nefarie in principem vitae debacchati sunt. Itaque cognata et quasi germana fuerunt crimina ; et hujus amenitiae modus priori fuit non absimilis : imo potius major ac gravior est dementia. Et quidem temporibus quae adventum praecesserunt, hostium irruptionibus, civitatum conflagrationibus, domorum eversionibus, crudelitate gladii, puerorum occisionibus, et seminarum captivitatibus multati sunt et puniti. Deo namque immittente, Persae, Medi, Moabitar, Idumaei et accole gentes ista factitarunt.

⁸⁰ I Cor. iv, 15. ⁸¹ Galat. iv, 19. ⁸² Isa. 52, 1.

Cæterum ubi, quemadmodum dixi, etiam **32** in ipsum Christum impii fuerunt, in malis versabantur, non minoribus aut levioribus illis, quæ præcesserunt. Inciderunt enim in Romanos exercitus, qui universam Judæam funditus deleverunt, cum nemo, qui quidem posset eripere, et ab illa tam acerba calamitate liberare, subveniret. Idcirco dicit: « Rubore suffundentur in idolis suis, quæ ipsi noluerunt: et erubuerunt in hortis suis, quos concupierunt. » Nemora siquidem occupantes et colles, deinde idola juxta proceriores arbores statuantes, atque aras erigentes, falso cognominatos deos, servatores appellabant, et in ipsis manuum suarum operibus spem omnem locabant; posse, inquit, se inimicis superiores esse et adversantes facile expugnare. Cum autem advenissent hostes, et hostilia fecissent, et destitutus a diis suis exstitisset Israel, in idolis suis pudefacti sunt. Illos namque ante alios una cum hortis lucisque exutos conspexerunt, et cum delubris ipsis et altaribus. Exciderunt igitur spe, quando deos suos pati conspicerentur, tum denique vix intelligentes illud voce prophetæ dictum a Deo: « Et ubi sunt dii tui, quos ipse tibi fecisti? num surgent et servabunt te in tempore afflictionis tuæ⁸¹? » Affecti ergo ignominia, in diis suis quos expetiverunt, et in hortis, erunt tanquam terebinthus abjectis foliis, et ut hortus aquam non habens: id est nudi et despectissimi, et multum laborantes sterilitate, spiritali videlicet bonarum actionum. Terebinthus enim et alia species quæcumque arborum, quandiu suis floribus densa est et ornata, sibi decoram gloriam retinet: amissis autem foliis, erit arida ac parum formosa, ac velut inhonorata. Hortus item, si fontes habeat, densus erit arboribus fructuumque ubertate multifariam luxuriat: siccus vero et humore carens, omnino sterilescet fructuum inopia, imo et ipsarum quoque arborum. Inhonoratus igitur et infructuosus mansit Israel. Quis enim est virtutis fructus in idolorum cultoribus? Aut quidni sit plenus omni dedecore et contemptione, qui deserit unum et natura Deum? « qui dicit ligno: Pater meus es tu, et lapidi: Tu me genuisti⁸²? » Erit autem **33** et alio modo Israel velut terebinthus abjectis foliis. Nam ante Servatoris adventum, dum legis umbram retinerent, instar arborum erant, quæ fructuum non habent, foliis tamen projectis et propagatis egregie efflorescunt. Cum deinde offendissent Christum, ipsam etiam umbræ observationem perdiderunt. Nec enim ultra observant legis sacrificia, nec sane legalibus ornamentis insigniuntur: sed pauca admodum priscae gentis instituta retinentes in urbibus, infrugiferi sunt, spoliati que honoribus, et jure quidem optimo. « Interfecerunt enim principem vitæ, quem Deus, solutis doloribus mortis gravissimis, excitavit e mortuis, quandoquidem possibile non erat illum ab ea teneri⁸³. »

⁸¹ Jer. II, 28. ⁸² ibid. 27. ⁸³ Act. III, 15.

νασι κακῶν. Περιπεπτώκασι γὰρ ταῖς Ῥωμαίων στρατιαῖς, οἱ καὶ πᾶσαν ἄρδην ὠλόθρευσαν Ἰουδαίαν, ἐπαμύνοντος οὐδενός, ἤγουν ἐξελέσθαι δυναμένου, καὶ τῆς οὕτω πικρᾶς ἐξελέσθαι συμφορᾶς. Ταύτη τῶ φησιν, ὅτι « Καταεισχυνθήσονται ἐν τοῖς εἰδώλοις αὐτῶν, ἃ αὐτοὶ ἠβούλοντο, καὶ ἐπηρεχύνθησαν ἐν τοῖς κήποις αὐτῶν, ἃ ἐπεθύμησαν. » Ἄληθ μὲν γὰρ καὶ δρυμοὺς καταλαμβάνοντες, εἶτα τοῖς εὐμηχεστέροις τῶν φυτῶν εἰδῶλα περιιδρύσαντες, ἐγείροντές τε βωμοὺς, σωτήρας ἐπεκάλουν, τοὺς ψευδωνύμους θεοὺς, καὶ ἐπ' αὐτοῖς τοῖς ἔργοις τῶν ἰδίων χειρῶν πᾶσαν ἔθεντο τὴν ἐλπίδα, τὴν τοῦ δύνασθαι κατευμεγεθεῖν ἐχθρῶν, καὶ καταγωνίζεσθαι βραδίως τοὺς ἀνθεστηκότας. Ἐπειδὴ δὲ οἱ μὲν πολέμιοι παρῆσαν, καὶ δεδράκασι τὰ ἐχθρῶν, ἀπομεμένηκε δὲ παρὰ τῶν ἰδίων θεῶν ἀνεπικουρήτος Ἰσραὴλ, κατησχύνθησαν ἐπὶ τοῖς εἰδώλοις αὐτῶν. Ἰσθῆνται γὰρ αὐτοὺς καὶ πρὸ γε τῶν ἄλλων ἐμπιπραμένους ἰμοῦ τοῖς κήποις, ἤγουν τοῖς ἄλλοις, καὶ αὐτοῖς τεμένεσι καὶ βωμοῖς. Οὐκοῦν διημαρτήκασι τῆς ἐλπίδος, ὅτε παθόντας τεθέανται τοὺς ἑαυτῶν θεοὺς, τότε συνέντες μόλις τὸ διὰ τῆς τοῦ προφήτου φωνῆς εἰρημένον παρὰ Θεοῦ: « Καὶ ποῦ εἰσιν οἱ θεοὶ σου, οὓς ἐποίησας σεαυτῷ; εἰ ἀναστήσονται καὶ σώσουσί σε ἐν καιρῷ τῆς κακώσεώς σου; » Παθόντες τοίνυν τὴν ἐντροπήν τὴν ἐπὶ γε τοῖς ἰδίοις θεοῖς, οὓς ἐπεθύμησαν αὐτοὶ, καὶ μέντοι τοῖς κήποις, ἔσσονται ὡς τερέβινθος ἀποβεβληκυῖα αὐτῆς τὰ φύλλα, καὶ ὡς παράδεισος ὕδωρ μὴ ἔχων· τοῦτ' ἔστι, γυμνοὶ τε καὶ ἀτιμώτατοι, καὶ πολλὸν νοσοῦντες τὴν ἀκαρπῖαν, δῆλον δὲ ὅτι τὴν νοσητὴν τὴν ἐν πράξεσιν ἀγαθαῖς. Ἡ μὲν γὰρ τερέβινθος, ἤγουν ἑτερόν τι τῶν φυτῶν, ἕως μὲν ταῖς ἰδίαις ἀνθαις ὄρεται κατάκομον, τὴν αὐτῷ πρέπουσαν ἀποσώζει δόξαν· ἀποβεβληκὸς δὲ τὰ φύλλα, ξηρὸν ἔσται καὶ ἀκαλλές, καὶ οἷον ἠτιμασμένον. Παράδεισος δὲ πάλιν, εἰ μὲν ἔχῃ πηγᾶς, εὐδενδρότατος ἔσται τις, καὶ ταῖς τῶν καρπῶν ἀφθονίαις πολυειδῶς ἐναθρύνεται. Ξηρὸς δὲ καὶ ἀνυδρὸς ὢν, ἔσται που πάντως ἐν ἀκαρπῖα. μᾶλλον δὲ καὶ αὐτῶν νοσήσει τὴν ἐρημίαν. Ἄτιμος τοίνυν καὶ ἀκαρπὸς ἀπομεμένηκεν ὁ Ἰσραὴλ. Ποῖος γὰρ ἔστι καρπὸς ἀρετῆς ἐν τοῖς τῶν εἰδώλων θεραπευταῖς; Ἡ πῶς οὐχ ἀπάσης ἀτιμίας ἐμπλεως, ὁ Θεὸν ἀφελὲς τὸν ἕνα καὶ φύσει, « καὶ λέγων τῷ ξύλῳ, Πατήρ μου εἶ σύ· καὶ τῷ λίθῳ, Σὺ ἐγέννησάς με; » Ἔσται δὲ καὶ ἐτέρως Ἰσραὴλ ὡς τερέβινθος, ἀποβεβληκυῖα τὰ φύλλα. Πρὸ μὲν γὰρ τῆς τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν ἐπιδημίας, τὴν τοῦ νόμου τηροῦντες σκιά, προσοικεσαν φυτοῖς, καρπὸν μὲν οὐκ ἔχουσι, πλὴν εὖ μάλα περιτηνωσμένοις ταῖς τῶν φύλλων ἐκβολαῖς. Ἐπειδὴ δὲ προσεκερούκασι τῷ Χριστῷ, καὶ αὐτὴν ἀποβεβληκασί τὴν τῆς σκιάς τήρησιν. Οὐ γὰρ ἔτι τηροῦσι τὰς κατὰ νόμον θυσίας, οὐτε μὴν τοῖς νομικοῖς αὐχήμεσιν ἐπισεμνύονται ποθεν· ὀλίγιστα δὲ κατὰ πόλεις τῶν ἀρχαίων τηροῦντες ἐθνῶν, ἀκαρποὶ εἰσιν καὶ ἠτιμωμένοι καὶ μάλα εἰκότως. Ἀπεκτόνασι γὰρ τὸν ἀρχηγὸν τῆς ζωῆς, ὃν ὁ Θεὸς ἤγειρεν ἐκ νεκρῶν λύσας τὰς ὠδύνας τοῦ θανάτου, καθ' ὅτι οὐκ ἦν δυνατὸν κρατεῖσθαι αὐτὸν ὑπ' αὐτοῦ.

Καὶ ἔσται ἡ ἰσχύς αὐτῶν ὡς καλίμη στιππύου, ἢ ἡ ἐργασία αὐτῶν ὡς σπινθήρες πυρὸς, καὶ κατακαυθήσονται οἱ ἄνομοι καὶ οἱ ἁμαρτωλοὶ ἅμα, καὶ οὐκ ἔσται ὁ σῶσων.

Ὁ σοφὸς εἶρηκεν Σολομών, ἔτι Σειραΐς τῶν ἑαυτοῦ ἁμαρτιῶν ἕκαστος σφίγγεται· καὶ ἀληθὴς ὁ λόγος. Ἐκάστῳ γὰρ ἡμῶν τὰ ἴδια πλημμελήματα προξενεῖ τὸν κλεθρον, καὶ τὰς ἐκ θείας ὀργῆς ἐπιφέρει δίκας. Ὅπολόν τι πεπόνθασιν οἱ ἐξ Ἰσραήλ. Εἰργάσαντο μὲν γὰρ ἑαυτοῖς τοὺς ψευδωνύμους θεοὺς, καὶ ἐπ' αὐτοῖς ἐσχῆκασιν τὴν ἐλπίδα, τοῦ δύνασθαι κατακρατεῖν ἐχθρῶν. Ἄλλ' αὐτὸ δὴ τοῦτο γέγονεν αὐτοῖς μονονουχί πῦρ τε καὶ ξύλα. Διὰ γὰρ ταύτην τὴν πλημμέλειαν δέδονται πυρὶ, καὶ τοῦτο ἀσθέσει, τοῦτ' ἔστι, θειναῖς τε καὶ ἀκαταλήκτοις συμφοραῖς, ἐπαμύνοτος οὐδενός. Καὶ τοῦτο ἡμῖν σαφές καθίστησι, λέγων· Καὶ ἔσται ἡ ἰσχύς αὐτῶν ὡς καλίμη στιππύου, καὶ ἡ ἐργασία αὐτῶν ὡς σπινθήρες πυρὸς. Ἡ προσδοκηθεῖσα, φησὶν, ἔσεσθαι δύναμις αὐτοῖς, ἔσται ὡς καλίμη στιππύου, τοῦτ' ἔστι, τροφή πυρὸς καὶ ὑπέκκαυμα, καὶ τὰ ἔργα τῶν χειρῶν αὐτῶν, ὡς πυρὸς σπινθήρες ἀκοντιζόμενοι κατ' αὐτῶν. Καυθήσονται οὖν οἱ ἄνομοι καὶ οἱ ἁμαρτωλοὶ ἅμα. Παρρητικῶς τοίνυν τὸ προσκρούειν Θεῷ, καὶ τὸ δρᾶν ἐκεῖνα αὐτὰ γὰρ ἡμῶν τὰ ἔργα, καὶ πῦρ ἡμῖν ἔσται καὶ τροφή πυρὸς, καὶ ἄλλοτε ἀμέλει καὶ τὰ ἐκ πράξεων ἀγαθῶν αὐχλήματα, καὶ ζωῆς καὶ δόξης ἐμποιητικὰ τοῖς κατορθοῦσιν εὐρίσκεται.

ΛΟΓΟΣ Β'.

Ὁ λόγος ὁ γενόμενος παρὰ Κυρίου πρὸς Ἡσαΐαν, υἱὸν Ἀμώς, περὶ τῆς Ἰουδαίας καὶ περὶ Ἱερουσαλήμ.

Συγγενῆ τοῖς φθάσαι τὰ προκείμενα, καὶ διὰ τῶν ἰσῶν ἐννοιῶν ἐρχόμενα κατἴδιοι τις ἂν αὐτὰ, λεπτὸν ἐπιστήσας τοῖς θεωρήμασι τῆς διανοίας τὸν νοῦν. Γεγόνασι γὰρ οἱ πάσαι παρὰ Θεοῦ λόγοι πρὸς τὸν θεοσεβέσιον προφήτην περὶ τῆς Ἰουδαίας καὶ περὶ τῆς Ἱερουσαλήμ. Δοκεῖ δὲ πως, μέσσην τινὰ καὶ οὐ σφίδρα σαφῆ τῆς ὁράσεως τὴν ἀπόδοσιν ἔχειν τοῦ φάναι περὶ τῆς Ἰουδαίας καὶ περὶ Ἱερουσαλήμ. Πλὴν ὡς ἐν σαφηνιούμεν αὐτὴν τὴν τῆς ὁράσεως δύναμιν, οἶονεῖ πως ἐν βραχεῖ συνενεγκόντες εἰς νοῦν. Ἐπειδὴ γὰρ τῆς μὲν αἰσθητῆς Ἰουδαίας καὶ τῆς Ἱερουσαλήμ τὴν δῆλωσιν πειράται λέγειν, τῆς γε μὴν ἐν Χριστῷ καὶ νοητῆς τὴν ἀνάδειξιν, καὶ τὴν ἐν τῷδε τῷ κόσμῳ φανέρωσιν· ταύτης ἕνεκα τῆς αἰτίας, οὐχ ὑπὲρ γε τῆς Ἰουδαίας, οὔτε μὴν κατὰ τῆς Ἱερουσαλήμ, ἀλλὰ περὶ τῆς Ἰουδαίας, καὶ περὶ τῆς Ἱερουσαλήμ τεθεῶσθαι φησι τὴν δρασιν. Αἰσθητὴν δὲ φαμεν τὴν Ἰουδαίαν, καὶ μέντοι καὶ Ἱερουσαλήμ, αὐτὴν μὲν τὴν χώραν ἐν ἣ κατώκηκεν ὁ Ἰσραήλ, καὶ αὐτὸ τὸ σύστημα τῆς Ἰουδαίων συναγωγῆς. Νοητὴν δὲ πάλιν Ἱερουσαλήμ, ἦγουν Ἰουδαίαν, τὴν Ἐκκλησίαν εἶναι νομιούμεν, ἦτοι τὴν ἐν πνεύματι περιτομήν, τοῦτ' ἔστι, τοὺς ἐν Χριστῷ τὴν ἀχειροποιήτων περιτομήν εἰς νοῦν ἔχοντας καὶ καρδίας. Καὶ γοῦν Ἰουδαίους

VERS. 31. *Et erit fortitudo eorum velut stipula stuppæ, et opus eorum velut scintillæ ignis: et comburentur iniqui, et peccatores simul, nec erit qui exstinguat.*

Sapienter dixit Salomon: Quisque peccatorum suorum compedibus stringitur; et quidem vera est hæc oratio. Sua enim cuique nostrum delicta perniciem creant, et ex ira divina pœnas conflabunt. Quod quidem passi sunt Israelitæ. Commentitios enim et falso nuncupatos deos sibi fabricaverunt, atque in illis sperarunt se hostes superaturos. Cæterum hoc ipsum factum est illis tantum non ignis et ligna. Propter hanc enim pravitatem, igni traditi sunt, et quidem igni inextinguibili, gravibus supplicet et continuis calamitatibus, nullo ferente succursu. Id quod nobis perspicuum facit, inquit: Et erit fortitudo eorum, tanquam culmus stuppæ, et eorum opera velut scintillæ ignis. Quod sperabant sibi fore præsidium et firmamentum, inquit, erit tanquam cumulus stuppæ, id est, alimentum ignis et fomes incendii: atque opera manuum suarum, quasi ignis scintillæ in ipsos coniectæ. Quapropter iniqui comburentur, et peccatores pariter. Ideoque committendum non est, ut Deum posthac offendamus, eave designemus imprudenter, quæ propenodum invitum accendant in nos eum, qui potest omnia. Hæc etenim opera nostra, et ignis erunt nobis, et fomentum ignis: quemadmodum profecto recte ac præclare facta, laudem, vitam et gloriam, C recte viventibus conciliare videmus.

34 ORATIO II.

CAP. II. VERS. 1. *Verbum a Domino factum ad Isaiam, filium Amos, de Judæa et de Jerusalem.*

Similia superioribus sunt hæc quæ proponuntur, et pari quodammodo sententiarum tenore procedere videbit, quisquis ad hanc rem intelligendam et considerandam paululum modo animum mentemque adhibeat. Facta sunt enim olim a Deo verba ad divinum prophetam de Judæa et de Jerusalem. Videtur autem mediam quamdam nec admodum dilucidam visionis explicationem habere quod dicatur de Judæa et de Jerusalem. Nos vero, D quoad ejus fieri potest, ipsam visionis vim breviter animo comprehensam explicabimus. Quoniam enim sensibilis Judææ et Jerusalem vastationem dicere conatur, ejus quæ in Christo est et intelligibilis demonstrationem et patefactionem in hoc mundo: hæc de causa, non super Judæa, nec contra Jerusalem, sed de Judæa, et de Jerusalem se vidisse dicit visionem. Sensibilem vero Judæam et Jerusalem dicimus, regionem ipsam in qua habitavit Israel, et ipsum Judaicæ Synagogæ consessum. Intelligibilem rursus Jerusalem sive Judæam, statuimus esse Ecclesiam, seu eam quæ in spiritu est circumcisio, id est, eos qui in Christo non manibus factam, sed animi ac cordis circumcisionem habent. Quippe Judæis clamavit e sanctis

prophetis unus : Circumcidamini Deo, et circumcidetis cordis vestri obstinationem, viri Judæi et habitantes Jerusalem. Agnovit etiam D. Paulus Judæum alterum, non ex carne, sed potius in spiritu. Sic enim scribit : « Non enim qui in manifesto Judæus est, neque quæ in manifesto, in carne, circumcisio est : sed qui in occulto Judæus est, et circumcisio cordis in spiritu, non in littera : cujus laus non ex hominibus, sed ex Deo est ⁸³. » Diligenter itaque observandum est, quando propheta contra sensibilem Jerusalem, vel Judæam verba facit; quando item de ea quæ in Christo est et intelligibili, quæ etiam **35** vere christa est et intaminata. Jam vero quid dicit?

VERS. 2, 3. *Quia erit in novissimis diebus manifestus mons Domini, et domus Dei in verticibus montium, et extolletur supra colles, et venient ad illum omnes gentes. Et ibunt gentes multæ et dicent: Venite, ascendamus in montem Domini, et in domum Dei Jacob, et annuntiabit nobis viam suam, et ambulabimus in ea. Ex Sion enim egredietur lex, et verbum Domini de Jerusalem.*

Terminata est siquidem et absoluta visio prophete. Et præcedentis prædictionis ultima clausula erat. Quapropter pudore afficientur super idolis, quæ ipsi voluerunt : et erubuerunt super hortis suis, quos appetiverunt. Quemadmodum vero pudore affecti fuerint Israelitæ in idolis suis, abunde diximus. Cum autem prophetia de illis mentio facta sit, incipiens propheta vicinam ordine et secundam visionem, tempus designat, quo, non in aliqua parte orbis terrarum, non in una regione et civitate, diaboli imperium concidet, in totum evulso cultu et profano apparatus idolorum : sed ex omni loco sub cælo ille morbus et immundorum dæmonum tyrannis eliminabitur. Perfectum istud vero est mortalibus in extremis diebus, id est ultimis hujus sæculi temporibus, quibus unigenitum Dei Verbum factum caro, natum ex muliere, apparuit : cum intelligibilem Judæam vel Jerusalem, hoc est Ecclesiam, sibi ipse representaret ac sisteret, virginem castam, non rugam aut ejusmodi quidpiam habentem, sed potius sanctam et immaculatam, uti scriptum est. De ea vero dicit, « Quia erit in extremis diebus spectabilis mons Domini, et domus Dei Jacob super editis montibus. » Legitur quidem Sion illa Judæorum in monte sita et ædificata; intelligi tamen potest hic non crasse aut sensibilibus, at spiritualiter Ecclesia, quæ etiam monti comparatur. Etenim vere est excelsa et illustris, et omnibus ubique notissima. Aliter etiam excelsa est, quoniam terreni nihil sapit, at supra res terrenas est, et gloriam Dei, quatenus licet, animi oculis intuetur, et sublimibus admodum de Deo opinionibus gloriatur. Græcorum enim eruditi, **36** etiamsi sapientiæ nomine valde supercilium tollerent : creaturæ tamen divinitatem affingunt, mundi que elementis venerationem attri-

⁸³ Rom. II, 28, 29.

A ἐπεφώνησέ τις τῶν ἁγίων προφητῶν· Περιτρήθητε τῷ Θεῷ, καὶ περιτεμεῖσθε τὴν σκληροκαρδίαν ἡμῶν, ἄνδρες Ἰουδαῖοι, καὶ οἱ κατοικοῦντες Ἱερουσαλήμ. Θίδεν δὲ ὁ θεσπέσιος Παῦλος Ἰουδαῖον ἕτερον, οὐ τὸν κατὰ σάρκα μᾶλλον, ἀλλὰ τὸν ἐν πνεύματι. Γράφει γὰρ οὕτως· « Οὐ γὰρ ὁ ἐν τῷ φανερῷ Ἰουδαῖός ἐστιν, οὐδὲ ἢ ἐν τῷ φανερῷ ἐν σαρκὶ περιτομή, ἀλλ' ὁ ἐν τῷ κρυπτῷ Ἰουδαῖος, καὶ περιτομὴ καρδίας, ἐν πνεύματι, οὐ γράμματι, οὐ ὁ ἐπαινος οὐκ ἐξ ἀνθρώπων, ἀλλ' ἐκ τοῦ Θεοῦ. » Χρὴ τοιγαροῦν νηφαλιῶς ἐπιτηρεῖν, πηνίκα μὲν ὁ προφήτης κατὰ τῆς Ἱερουσαλήμ, ἤγουν Ἰουδαίας, ποιεῖται λόγους, πηνίκα δὲ περὶ τῆς ἐν Χριστῷ καὶ νοητῆς, ἢ καὶ ἀληθῶς ἐστὶ τελεία καὶ ἄμωμος. Τί τοῖνον φησίν;

« Ὅτι ἐστὶ ἐν ταῖς ἐσχάταις ἡμέραις ἐμφανὲς τὸ ὄρος Κυρίου, καὶ ὁ οἶκος τοῦ Θεοῦ ἐπ' ἄκρων τῶν ὄρεων. Καὶ ὑψωθήσεται ὑπεράνω τῶν βουνῶν, καὶ ἤξουσιν ἐπ' αὐτὸ πάντα τὰ ἔθνη. Καὶ πορεύσονται ἔθνη πολλὰ, καὶ ἐροῦσιν· Δεῦτε ἀναβῶμεν εἰς τὸ ὄρος τοῦ Κυρίου, καὶ εἰς τὸν οἶκον τοῦ Θεοῦ Ἰακώβ, καὶ ἀναγγελεῖ ἡμῖν τὴν ὁδὸν αὐτοῦ, καὶ πορευσόμεθα ἐν αὐτῇ. Ἐκ γὰρ Σιών ἐξελεύσεται νόμος, καὶ λόγος Κυρίου ἐξ Ἱερουσαλήμ. »

Κατέληξε μὲν γὰρ ἡ ὄρασις αὐτῷ. Καὶ τῆς ἡδὴ φασάσης προαγορεύσεως τὸ τέλος ἦν. Διότι κατασχυνθήσονται ἐπὶ τοῖς εἰδώλοις αὐτῶν ἃ αὐτοὶ ἠθούλοντο, καὶ ἐπησχύνθησαν ἐπὶ τοῖς κήποις αὐτῶν, ὧν αὐτοὶ ἐπεθύμησαν. Καὶ τίνα μὲν τρόπον κατασχύνθησαν οἱ ἐξ Ἰσραὴλ ἐπὶ τοῖς εἰδώλοις αὐτῶν, διαρκῶς εἰρήκαμεν. Ἐπειδὴ δὲ μνήμη γέγονε τῆς ἐπ' αὐτοῖς προφητείας, ἀρχόμενος ὁ προφήτης γείτονος ἐφεξῆς καὶ δευτέρας ὁράσεως, κατασημαίνει τὸν χρόνον, καθ' ὃν οὐκ εἰς μέρος τι τῆς γῆς, οὐδὲ ἐν μιᾷ χωρᾷ τε καὶ πόλει τὸ τοῦ διαβόλου πεσεῖται κράτος, καθηρημένης εἰς ἅπαν τῆς τῶν εἰδώλων λατρείας καὶ βεβήλου κατασκευῆς, ἀλλ' ἐξ ἀπάσης ληφθήσεται τῆς ὑπ' οὐρανὸν ἢ τοιαύτε νόσος, καὶ τῶν ἀκαθάρτων δαιμονίων ἢ τυραννίς. Κατάρθεται δὲ καὶ τοῦτο τοῖς ἐπὶ τῆς γῆς ἐν ἐσχάταις ἡμέραις, τοῦτ' ἐστίν, ἐν τελευταίοις τοῦ παρόντος αἰῶνος καιροῖς, καθ' οὓς ἐπέλαμψεν ὁ μνηστογηνῆς τοῦ Θεοῦ Λόγος, γενόμενος ἐκ γυναικός. Ὅτε καὶ αὐτὸς ἑαυτῷ παρέστησε τὴν νοσητὴν Ἰουδαίαν, ἣ γουν Ἱερουσαλήμ, τοῦτ' ἐστίν, τὴν Ἐκκλησίαν παρθένον ἀγνήν, μὴ ἔχουσαν σπίλον, ἢ βυτίδα, ἢ τι τῶν τοιοῦτων, κατὰ τὸ γεγραμμένον· ἁγίαν δὲ μᾶλλον καὶ ἄμωμον. Καὶ περὶ αὐτῆς φησιν, ὅτι ἐστὶ ἐν ταῖς ἐσχάταις ἡμέραις ἐμφανὲς τὸ ὄρος Κυρίου, καὶ ὁ οἶκος τοῦ Θεοῦ Ἰακώβ ἐπ' ἄκρων τῶν ὄρεων. Καὶ ἡμῖν μὲν Σιών ἢ κατὰ γε τὴν Ἰουδαίαν, ἐν ὄρει κείσθαι τε καὶ οἰκοδομεῖσθαι λέγεται. Νοηθεῖ δ' ἂν οὐκ αἰσθητῶς μᾶλλον, ἀλλὰ πνευματικῶς ἐν τοῦτοις ἢ Ἐκκλησία, ἢ καὶ ὄρει παρεικάσεται. Καὶ γὰρ ἐστὶν ἀληθῶς ὑψηλὴ καὶ περίοπτος, καὶ γνωριμωτάτη τοῖς ἀπανταχοῦ. Ὑψηλὴ δὲ καὶ ἐτέρως· φρονεῖν γὰρ τῶν ἐπιγείων οὐδὲν ἀλλ', ὑψοῦ τῶν ἐπιγείων ἐστίν, καὶ τὴν τοῦ Θεοῦ δόξαν, ὡς ἐνι, περιθρεῖ τοῖς τῆς διανοίας ὄμμασι, καὶ ὑψηλοῖς ἄγαν τοῖς περὶ αὐτοῦ δόγμασι ἐπαυχεῖ. Ἑλλήνων

μὲν γὰρ οἱ λογάδες, καίτοι μεγάλην ἐπὶ σοφίᾳ τὴν ἄ
 ὑφρὺν ἀνασπῶντες, θεοποιούσι τὴν κτίσιν, καὶ τοῖς
 τοῦ κόσμου στοιχείοις τὸ σέβας ἀνάπτουσι. Χθαμαλὸν
 γὰρ ἔχουσι τὸν νοῦν, καὶ χαμαιριφῆ τὰ θεωρήματα,
 καὶ τὴν καρδίαν ἐσχοτισμένην· φάσκοντες εἶναι
 σοφοὶ ἐμωράνθησαν, κατὰ τὸ γεγραμμένον. Ἡ δὲ γε
 νοητὴ Σιών, τοῦτ' ἐστίν, ἡ Ἐκκλησία, πᾶσαν μὲν
 ὑπερίπταται κτίσιν ὁρατὴν τε καὶ ἀόρατον, ἀφικνεῖται
 δὲ πρὸς αὐτὴν τὴν τῶν ὄλων ἐπέκεινα φύσιν. Φωτὸς
 γὰρ τοῦ θεοῦ μεμέστωται, καὶ αὐτὴν ἐπιγινώσκουσα
 καὶ δημιουργὸν καὶ τεχνίτην τῶν ὄλων αὐτῇ τε
 καὶ μόνῃ τὸ κατὰ πάντων ἀπονέμει κράτος. Καὶ τῇ
 τοιαύτῃ δόξῃ στεφανοῖ τὸν τῶν ὄλων παμβασιλέα καὶ
 Θεὸν καὶ Κύριον. Ὅρος τοιγαροῦν νοητὸν ὁ οἶκος
 τοῦ Θεοῦ δικαίως ἂν λέγοιτο. Καὶ ἐστὶ διαφανῆς, ὡς
 ἐπὶ βουνῶν ἡρμένος. Φαίη δ' ἂν τις ἐπ' αὐτοῦ καὶ
 μάλᾳ εἰκότως τὸ διὰ τῆς τοῦ Σωτῆρος φωνῆς, ὡς ἐκ
 παραδείγματος ἐναργούς· εἰρημένον· «Ὁὐ δύναται
 πόλις κρυβῆναι ἐπάνω ὄρους κειμένη.» Καὶ πλεῖστα
 μὲν ἂν τις συλλέξαιτο, καὶ μάλᾳ ῥηδύως τὰ δι' ὧν
 ἐστὶν ἰδεῖν παρὰ ταῖς θεοπνεύστοις Γραφαῖς, ὅτι καὶ
 βουνοῖς, καὶ ὄρεσι παρεικάζεται τῆς νοητῆς Ἱερου-
 σαλήμ τὸ ἀνάστημα, τοῦτ' ἐστὶ, τῆς Ἐκκλησίας
 τὸ ὕψος. Βαδιούμεθα δὲ πρὸς τὰ ἐφ' ἑξῆς, τοῖς φι-
 λομαθεῖσιν ἀφέντες τὰ τοιαύτα συλλέγειν, εἴπερ ἔλοιτο
 τοῦτο ὄραϊν. Ἰδόμεν δὲ τί τὸ τελοῦν εἰς ὄνησιν τοῖς
 ἐπὶ τῆς γῆς. Ἀπὸ γε τοῦ τὸν οἶκον τοῦ Θεοῦ περι-
 πωσ οὕτω γενέσθαι τοῖς ἀπανταχοῦ, ὡς δοκεῖν ἤδη
 πως ὑψοῦσθαι τε ἐπὶ βουνούς, καὶ ἐπ' ἄκρων κει-
 σθαι τῶν ὄρων. Ὑψοῦν πληροφῶρησει λέγων εὐθὺς
 ὁ προφήτης. «Καὶ ἤξουσιν ἐπ' αὐτὸ πάντα τὰ ἔθνη·
 καὶ πορεύσονται ἔθνη πολλὰ καὶ ἐροῦσιν· Δεῦτε,
 ἀναβῶμεν εἰς τὸ ὄρος τοῦ Κυρίου, καὶ εἰς τὸν οἶκον
 τοῦ Θεοῦ Ἰακώβ. Καὶ ἀναγγελεῖ ἡμῖν τὴν ὁδὸν αὐ-
 τοῦ, καὶ πορευσόμεθα ἐν αὐτῇ.» Ὅτι μὲν οὖν συν-
 ηθροίσθη πάντα τὰ ἔθνη, καὶ συνδεδραμήκασι διὰ τῆς
 πίστεως εἰς τὴν Ἐκκλησίαν, οὐ μακρῶν ἡμῖν δεήσει
 πρὸς ἀπόδειξιν λόγων. Αὐτῇ δὲ τῶν πραγμάτων ἡ
 εκδοσις αὐτόμαρτος ἐστὶ καὶ ἀληθής. Πλὴν ἐκεῖνη
 καταθαυμάζειν ἄξιον. Κέκληται γὰρ τῶν ἔθνῶν ἡ
 πληθὺς, οὐ διὰ τῆς τοῦ νόμου παιδαγωγίας, οὐ διὰ
 προφητῶν ἁγίων· ἀγείρει δὲ μᾶλλον αὐτὰ θεῖα τις
 καὶ ἀπόρρητος χάρις νοητῶς ἐλλάμπουσα, καὶ τῆς
 διὰ Χριστοῦ σωτηρίας ἐντιθεῖσα τὴν ἔφεσιν. Θεά
 γὰρ ὅπως διακηρύξαντος αὐτοῖς οὐδενὸς ἀλλήλοισ
 ἐπιφωνεῖ· «Δεῦτε καὶ ἀναβῶμεν εἰς τὸ ὄρος τοῦ
 Κυρίου, καὶ εἰς τὸν οἶκον τοῦ Θεοῦ Ἰακώβ, καὶ
 ἀναγγελεῖ ἡμῖν τὴν ὁδὸν αὐτοῦ, καὶ πορευσόμεθα ἐν
 αὐτῇ.» Πρῶτον ἀναβαίνουσιν, εἰθ' οὕτω ζητοῦσιν
 ἐπαγγέλλεσθαι τε τὸν τοῦ Θεοῦ λόγον αὐτοῖς. Ὑπ-
 ισχοῦνται δὲ καὶ βαδίζειν τὴν ὁδὸν τοῦ Κυρίου, δῆ-
 λον δὲ ὅτι τὴν εὐαγγελικὴν, προεσβολὴν ἔχουσαν
 τὴν διὰ πίστεως κάθαρσιν. Ἐοίκασι δὲ τὴν ὁδὸν
 Κυρίου ζητοῦντες μαθεῖν, τῆς ἀρχαίας ἐκεῖνης καὶ
 βεβήλου πλάνης προεσδέξασθαι τὴν κατάγνωσιν.
 Ἔσται γὰρ οὐχὲ ἑτέρως ἐν ἡμῖν τῶν βελτιόνων ἡ
 ἔφεσις, μὴ οὐχὲ δὴ πρῶτον προκατεγνωκότων τῶν

buunt. Terrenam siquidem habent mentem, et
 humiles cogitationes, et cur obtenebratum : cum
 se dicerent esse sapientes, infatuati sunt, sicut
 scriptum est ⁸². At Sion intelligibilis, Ecclesia
 scilicet, supra omnem creaturam et aspectabilem
 et inaspectabilem evolat, et ultra ipsam adeo
 universitatis naturam pertingit, luce enim divina
 plena est, illamque agnoscit opificem artificemque
 universorum, illi atque adeo soli potentiam in
 omnia tribuit, et ejusmodi gloria universorum
 Regem præpotentem ac Dominum coronat. Hinc
 igitur mons intelligibilis domus Dei jure dici pos-
 sit. Et est illustris, utpote supra colles elevata. De
 illa vero istud merito quis dixerit, quod illustris
 exempli loco Servatoris voce dictum est : « Non
 potest civitas abscondi supra montem posita ⁸³. »
 Sunt vero plura alia quæ facillime colligi possent,
 unde videre est in Scripturis divinitus inspiratis,
 Jerusalem intelligibilis apicem, id est, Ecclesie
 celsitudinem, collibus et montibus comparari. Cæ-
 terum ad sequentia veniemus, hæc studiosis concer-
 vanda relinquentes, si quidem id facere voluerint :
 videamus vero quid utilitatis mortalibus afferat,
 domum Dei hanc conspicuam esse ac spectabilem
 ubilibet omnibus, ita ut jam quodammodo evec-
 ta supra collem, et in editis montibus collocata vi-
 deatur. Id vero mox propheta abunde declarabit,
 dicens : « Et venient ad eum omnes gentes, et am-
 bulabunt gentes multæ, ac dicent : Adeste, ascen-
 damus in montem Domini et in domum Dei Jacob.
 Et annuntiabit nobis viam suam, et ambulabimus
 in ea. » Atqui omnes gentes coactas fuisse, et per
 fidem in Ecclesiam confluisse, longiori verborum
 circuitu id demonstrare non erit opus : quin ipse
 rerum eventus ipsissimus erit ac verus testis. Illud
 autem admirari operæ pretium fuerit. Vocata est
 enim gentium multitudo, non per legis pædago-
 giam, non per sanctos prophetas ; sed divina potius
 et arcana quædam gratia, intelligenter irradians,
 et salutis per Christum desiderium instillans, eas
 congregavit. Specta enim quomodo nullo prædicante
 sibi invicem acclamant : « Adeste et ascendamus in
 37 montem Domini, et in domum Dei Jacob. Et
 annuntiabit nobis viam suam, et ambulabimus in
 ea. » Primum ascendunt, dein sic quærunt, ut ver-
 bum Domini sibi annuntietur, et recipiunt se itu-
 ros viam Domini, nimirum evangelicam, cujus ad-
 ius est purgatio per fidem. Qui autem viam Domini
 cupiunt discere, inveterati illius et profani erroris
 condemnationem videntur ante suscipere. Alioqui
 non erit in nobis illa meliorum expeditio, nisi
 prius vetera prima damnantibus. Quis ergo illis erat
 mystagogus? Quis deduxit ad agnitionem veritatis,
 et persuasit eis, ut prima existimarent ridicula,
 et ad posteriora accederent? Annon videlicet Deus?
 qui, ut dixi, illorum mentibus et cordi illuxit, ad-
 duxitque ut dicerent simul et sentirent : « Ex Sion

⁸² Rom. i, 22. ⁸³ Matth. x, 14.

egredietur lex, et verbum Domini de Jerusalem. » uod geminum sensum habet. Aut enim illud dicunt, Nos verbum a domo Dei acciplemus; et cum ibi fuerimus verbum Dei cognoscemus. Aut quod lex reliquit Sion, et ex ea veluti migravit, et ab Jerusalem Dei Verbum excessit. Postquam enim in Christum debacchati sunt, et regnum ejus negarunt, eos reliquit orphanos et orbos; illudque dictum est per prophetam : « Et dixi : Non pascam vos, moriens moriatur, et deficiens deficiat, et posthac edat quisque proximi sui carnes ⁸⁵. » Itaque lex egressa est ex Sion, et verbum Domini de Jerusalem. Post Servatoris enim crucem obsignata est visio et prophetia : nec amplius apud ipsos Dei lex et verbum fuit. Ideoque divinus Paulus tantum non desperans, et inemendabilem Judæorum turbam conspicatus : B « Vobis, » inquit, « necesse erat loqui verbum Domini : postquam autem repulistis illud, et indignos vos facitis æterna vita, ecce convertimur ad gentes. Sic enim præcepit nobis Dominus ⁸⁶. » Disce igitur quo pacto in gratia Dei exsultent gentes. Nam ex Sion et Jerusalem legem et verbum Domini recessisse dicunt, omninoque ad se demigrasse. Transit enim gratia ab his, qui fidem voluerunt rejicere, ad eos qui per fidem vocati sunt.

ἀναγκαῖον λαληθῆναι τὸν λόγον τοῦ Κυρίου· ἐπειδὴ τῆς αἰωνίου ζωῆς, ἰδοὺ στρεφόμεθα εἰς τὰ ἔθνη· ὅπως ἐπὶ τῇ τοῦ Χριστοῦ χάριτι μεγαλαυχῶνται ἐκβεδικέναι φασὶ νόμον τε καὶ λόγον τοῦ Κυρίου, μεταφοιτήσαι δὲ πάντως εἰς αὐτά. Μεταβέβηκε γὰρ ἡ χάρις ἐκ τῶν ἀπειθεῖν ἐλομένων εἰς τοὺς διὰ τῆς πίστεως κεκλημένους.

38 VERS. 4. *Et judicabit inter gentes, et arguet C popululum multum, et contudent gladios suos in aratra, et lanceas suas in falces, et non sumet gens in gentem gladium, neque discent amplius bellum gerere.*

Cum prædixerit potentiam diaboli casuram et in nihilum abituram, idolorumque fictionem irritam cassamque futuram, exhortatione mutua sibi acclamantibus gentibus : « Adeste et ascendamus in montem Domini, et in domum Dei Jacob, et annuntiabit nobis viam suam, et ambulabimus in ea, » tempus ob oculos auditorum constituit : quo ea quæ commemorata ante sunt ad finem pervenient, et ex ipsa rerum conditione facit clarissimum. Etenim olim cum terra non esset uni jugo subdita, sed per civitates et regiones distinguerentur gentes, et quæque sigillatim suum haberet ducem, dissidium erat, et nulla hominum permistio aut consociatio, sed pugnae et bella ubivis gentium perdentibus sese mutuo terræ habitatoribus, et semper alienas res diripientibus, et rapinam ac feritatem, contra quos quisque poterat, gloriam summam esse existimantibus. Nec igitur tutam habitationem habuerunt, semper migrantes ad alteram, et ab ea quam occupant deturbati a potentioribus. Cæterum cum universorum Deus Romanorum sceptris orbem

ἅ πάλαι. Τίς οὖν ἄρα γέγονεν αὐτοῖς ὁ μυσταγωγός; Τίς ὁ ἀναφέρων εἰς ἐπίγνωσιν ἀληθείας, καὶ ἀναπειθῶν αὐτοὺς καταγέλαστα μὲν ἠγεῖσθαι τὰ πρῶτα, προστρέχειν δὲ τοῖς δευτέροις; ἢ δηλονότι Θεός; ὁ καὶ ἐλλάμψας αὐτοῖς, ὡς Ἐφρη, εἰς νοῦν καὶ καρδίαν, καὶ ἀναπεισας εἰπεῖν τε ἅμα καὶ φρονεῖν, ὅτι « Ἐκ Σιών ἐξελεύσεται νόμος, καὶ λόγος Κυρίου ἐξ Ἱερουσαλήμ. » Ὡδίνει δὲ τοῦτο διπλῆν ἐφ' ἑαυτῷ τὴν ἐννοίαν. Ἡ γὰρ ἐκεῖνο φασιν, ὅτι Ληψόμεθα λόγον ἐκ τοῦ οἴκου τοῦ Θεοῦ, καὶ τὸν τοῦ Θεοῦ λόγον ἐκεῖ γεγονότες εἰσόμεθα· ἢ ὅτι καταλέλοιπε τὴν Σιών, καὶ οἶον ἐκδέβηκεν ἀπ' αὐτῆς ὁ νόμος, καὶ ἀπὸ τῆς Ἱερουσαλήμ ἀποπεφοιτήκεν ὁ τοῦ Θεοῦ Λόγος. Ἐπειδὴ γὰρ πεπαρμυνήκασιν εἰς Χριστὸν, ἠρνήσαντό τε τὴν βασιλείαν αὐτοῦ, καταλέλοιπεν αὐτοὺς, καὶ ἀφήκεν ὄρφανούς. Καὶ τοῦτο ἦν τὸ διὰ τοῦ προφήτου λεγόμενον· « Καὶ εἶπα, οὐ μὴ ποιμανῶ ὑμᾶς· τὸ ἀποθνήσκον ἀποθνησκέτω, καὶ τὸ ἐκλείπον ἐκλείπεται, καὶ τὰ κατάλοιπα ἐσθιέτω ἄνθρωπος ἕκαστος τὰς σάρκας τοῦ πλησίον αὐτοῦ. » Ἐξῆλθεν τοίνυν νόμος ἐκ τῆς Σιών, καὶ λόγος Κυρίου ἐξ Ἱερουσαλήμ. Ἐσφραγίσθη γὰρ ὄρασις καὶ προφητεία μετὰ τὸν τοῦ Σωτῆρος σταυρόν. Καὶ οὐκέτι παρ' αὐτοῖς ὁ τοῦ Θεοῦ νόμος τε καὶ λόγος. Καὶ γοῦν ὁ θεσπέσιος Παῦλος μονονοῦχι καὶ ἀπειρηκῶς, καὶ ἀνουθέτητον βλέπων τὴν τῶν Ἰουδαίων πληθύν, « Ὑμῖν, » φησὶν, « ἦν δὲ ἀπωθεῖσθε αὐτὸν, καὶ οὐκ ἀξίους κρίνετε ἑαυτοὺς οὕτω γὰρ ἐντέταλκεν ἡμῖν ὁ Κύριος. » Σύνες οὖν τὰ ἔθνη. Ἀπὸ γὰρ τῆς Σιών καὶ τῆς Ἱερουσαλήμ μεταφοιτήσαι δὲ πάντως εἰς αὐτά. Μεταβέβηκε γὰρ

Kal krivēi anamēsson tōn ethnōn, kal élēgxi eludn polun· kal syngkōphousi tās machairas autōn eis ārottra, kal tās zibūnas autōn eis tā drēparā. Kal ou lēphētai ēthnos epēl ēthnos māchairan, kal ou mē mādousin ēti polemeiēn.

Προεξηκῶς ὅτι πεσεῖται τε καὶ οἰχθήσεται πρὸς τὸ μηδὲν τὸ τοῦ διαβόλου κράτος· ἀργήσει δὲ καὶ ἡ τῶν εἰδώλων ποίησις προτροπάδην ἀλλήλων ἐπιφωνούντων ἔθνῶν· « Δεῦτε, ἀναβῶμεν εἰς τὸ ὄρος τοῦ Κυρίου, καὶ εἰς τὸν οἶκον τοῦ Θεοῦ Ἰακώβ, καὶ ἀναγγελεῖ ἡμῖν τὴν ὁδὸν αὐτοῦ, καὶ πορευσόμεθα ἐν αὐτῇ. » καθίστησι τοῖς ἀκρωμένοις ἐναργῆ τὸν καιρὸν, καθ' ὃν εἰς πέρας ἤξει τὰ προεξηκόμενα, καὶ ἐξ αὐτῆς τῆς τῶν πραγμάτων καταστάσεως ποιεῖται γνωριμώτατον. Πάλαι μὲν γὰρ, οὐκ οὔσης τῆς γῆς ὑπὸ ζυγὸν ἓνα, διωρισμένων δὲ κατὰ τε χώρας καὶ πόλεις τῶν ἔθνῶν, καὶ ἰδικῶς ἐκάστης ἐχοῦσης τὸν ἡγούμενον, ἀμιξία τε ἦν καὶ μάχαι καὶ πόλεμοι, πανταχῇ καταδρῶντων ἀλλήλων τῶν ἐπὶ τῆς γῆς, καὶ διαρπαζόντων αἰεὶ τὰ ἐτέρων, καὶ τὴν καθ' ὧν ἂν δύναντο ἕκαστοι πλεονεξίαν καὶ ἀγριότητα, δόξαν ἡγούμενοι τὴν ἀνωτάτω. Οὐκοῦν οὐδὲ ἀσφαλῆ τὴν οἰκισιν εἶχον, αἰεὶ μεριστάμενοι· πρὸς ἐτέραν, καὶ ὑπὸ τῶν δυνατωτέρων τῆς εἰλημμένης ἐξωθοῦμενοι. Ἐπειδὴ δὲ ὁ τῶν ὀλων Θεὸς τοῖς Ῥωμαίων σκῆπτροῖς ὑπήγαγε τὴν ὑπ' οὐρανὸν, μία τε λοιπὸν ἢ κατὰ πάντων, ἐκτέταται

⁸⁵ Zach. xi, 9. ⁸⁶ Act. xiii, 46.

βασίλειά, κατέλιξαν μὲν οἱ πόλεμοι, πάνταται δὲ ἅμα μάχη καὶ διχόνοια, καὶ κεκράτηκεν ἡ δικαιοσύνη, καὶ τῆς εὐνομίας τὸ ἀσφαλές, οὐδενὸς ἀρπάζοντος· οὐ καταδοῦντος ἔτι, καὶ πόλεων ἢ χωρῶν κατατρέχοντος· οὐκ ἀνεπίπληκτον ἔχοντος τὸ πλεονεκτηεῖν. Καὶ οὐχὶ τοῦτο μόνον, ἀλλὰ δὲ δίδεται μὲν ἡ τῶν ὀπλῶν χρεία μόνος τοῖς μαχιμωτάτοις, καὶ τὴν στρατεύσιμον ἔχουσι τάξιν, ὑπὸ χειρᾶ τε οὔσι τὴν βασιλείῳ. Ἠλέγχθησαν δὲ καὶ ἀσθενῆ τὰ πολλὰ τῶν ἐθνῶν, ὅσα τῆς Ῥωμαίων ἀρχῆς ἀποσεισάμενα τὸν ζυγὸν, πόλεσι τε καὶ χώραις ἀγρίως ἐπιφοιτᾷ. Οὐ γὰρ ἔστιν αὐτοῖς ἐλευθέρως, ὡς ἂν βούλοιντο, κατατρέχειν. Ἀντανίστανται γὰρ τὰ Ῥωμαίων ὄπλα, καὶ ἡρεμεῖν ἀναγκάζουσι, καὶ καταπατοῦσιν ὡς θῆρας, καὶ ταῖς παρὰ σφῶν εὐσθενεῖαις ἀνάνδρους ὄντας ἐλέγχουσιν. Ὅριζεται τοίνυν τὸν καιρὸν, ὡς ἔφη, ὁ μακάριος προφήτης τῆς τῶν ἐθνῶν κλησεως καὶ ἐπιστροφῆς. Καὶ ποῖός ἐστιν οὗτος; Ὅτι, φησὶν, ὁ τῶν ὀπλῶν θεός, καὶ παμβασιλεύς, καὶ Κύριος κρινεῖ ἀνὰ μέσον τῶν ἐθνῶν, τοῦτ' ἐστὶν, δικαιοσύνην καὶ κρίσιν εἰς πάντα ποιεῖται τὰ ἔθνη. Κεκράτηκε μὲν γὰρ ἡ ἀδικία, καθάπερ ἔφην ἀρτίως, διαρπαζόντων ἄλλα τῶν ἐθνῶν, καὶ πάντα τρόπον ἐπιφερόντων ἀγριότητος καὶ πλεονεξίας. Ἐπειδὴ δὲ ταῦτα γέγονεν ἐκ μέσου, δικαιοσύνη καὶ κρίσις βέβηται παρὰ Θεοῦ, καὶ ἠλέγχθησαν, ὡς ἔφη, ἔθνη πολλὰ τοῖς Ῥωμαίων ὄπλοις νενικημένα. Ὅστε τοὺς ὑπὸ χεῖρα τὴν βασιλείῳ δεδιέναι μὲν οὐκέτι τὰς τιμῶν ἐφόδους, εἰς τοῦτο δὲ ἦδη προελθεῖν τὰ πράγματα αὐτοῖς εἰρήνης τε ὁμοῦ καὶ εὐημερίας, ὡς μηκέτι δεῖσθαι τῆς ἐν τῷ πολεμῶν ἐμπειρίας, ἀνθελέσθαι δὲ μᾶλλον καὶ λίαν ἀσμένως τοῖς εἰρήνης ἔργοις ὁμιλεῖν, καὶ τῶν τῆς γεωπονίας μεταποιεῖσθαι πόρων, καὶ φροντίδα τίθεσθαι τὰ ἐν ἀγροῖς· μεταπλάττουσι γὰρ εἰς τοῦτο τοῦ πολέμου ἐξ σκευῆ, ὥστε καὶ ῥομφαίαν εἰς ἀρότρον χρεῖαν ἐπιλαμβάνεσθαι· καὶ μὴν καὶ ζιβὸν ἄποτειλεσθαι δρεπάνην, ἀπομαθεῖν δὲ παντελῶς τὸν πόλεμον, καὶ τὴν πρὸς ἄλλα παραιτεσθαι μάχην. Ἐπειδὴ γὰρ βεβασιλευκε τῶν ἐθνῶν ὁ Χριστός, ὃς ἐστὶν εἰρήνη, γέγονεν ἐκ μέσου πάσα τε διχόνοια καὶ ἔρις, καὶ μάχαι, καὶ πᾶν εἶδος πλεονεξίας· ἐξήρηται δὲ καὶ τὰ ἐκ τοῦ πολέμου· βλάβη, καὶ τὰ ἐντεῦθεν δείματα· κεκράτηκε δὲ ἐν αὐτοῦ θέλημα λέγοντας πρὸς αὐτούς·

« Εἰρήνην τὴν ἐμὴν δίδωμι ὑμῖν, εἰρήνην τὴν ἐμὴν ἀφίημι ὑμῖν. »

Καὶ νῦν, ὁ δίκας τοῦ Ἰακώβ, δεῦτε, καὶ πορευθῶμεν τῷ φωτὶ Κυρίου. Ἀνῆκεν γὰρ εὐὸν λαὸν αὐτοῦ τὸν οἶκον τοῦ Ἰσραὴλ.

Καταποήσας ἀρχόντως ταῖς προαναβῆσσι τῶν δεινῶν, οὐκ ἔβη ταῖς ἀπογνώσεσιν ἀπολέσθαι τοὺς προσκεκρυμμένους· ὑπεμφαίνει δὲ ὅτι μετανοεῖν ἐλομένους ὧς ἔσται Θεός· καὶ μεταμαθεῖν ἐθέλουσι τὰ αἰσχία, καὶ τῶν ἀμεινόνων ἐφίεσθαι, κατευρυνεῖ πάλιν τῆς σωτηρίας τὴν ὁδὸν, καὶ ἀμνησιχάκως προσδέχεται, καίτοι· πλειεσὰ τε ὅσα καὶ οὐκ οἰετὰ πεπλημμεληκότας. Ταύτη τοι, φησὶν, ἀναπλέκων εὐτέχνως τοῖς ἐλέγχουσι τὸν παρακαλοῦντα λόγον· « Καὶ νῦν, ὁ δίκας τοῦ Ἰακώβ, δεῦτε, καὶ

terrarum submisisset, et unum deinceps ubique regnum constitutum esset, bella cessarunt, pugna et dissensio conquieverunt, justitia obtinuit, atque equitatis securitas: cum nemo raperet, nemo jam popularetur; cum non in civitates aut regiones incursions facerent, nec inflammari cupiditate diuitiarum preclarum ducerent. Nec id modo, sed et usus adeo armorum traditus est solis bellatoribus maximis, et militarem ordinem tenentibus, ac regis quasi manus atque potestati subjectis. Deprehensus est etiam multas gentes infirmas esse, quæcumque Romani imperii jugo excusso, civitates et regiones crudeliter invadunt. Non enim licet illis pro arbitratu libere grassari; obsistunt enim Romanorum arma, et quiescere cogunt ac instar ferarum terrefaciunt, et suis viribus illorum infirmitatem arguunt. Prædicit itaque tempus, ut dixi, beatus propheta, gentium vocationis et conversionis. Quando, inquit, universitatis Deus et regnator ac Dominus inter gentes judicabit, hoc est justitiam ac judicium erga omnes gentes exercebit. Prævaluit enim, ut jam dixi, injustitia, gentibus et multo diripientibus, et omni genere immanitatis et libidinis invehentibus. Illis vero e medio sublatis, justitia et judicium a Deo sunt data: et arguentur, ut dixi, gentes multæ Romanis armis devictæ; adeo ut imperatori subditæ nullos amplius impetus reformidarent. Eo denique tranquillitatis et simul felicitatis res eorum venerunt, ut non jam amplius bellicæ rei facultate et exercitatione indigerent, sed munia pacis longe lubentius amplectererentur, et labores rusticos colerent, rei que agrariæ curam susciperent. In hoc enim belli mutant instrumenta, ut gladius ad aratri usum assumatur, lanceæ efficiantur falx, omninoque bellum deducant, et præliari inter se supersedeant. Gentibus enim imperante Christo, qui est pax, e medio submota est omnis dissensio, et contentio, et pugna, et omne genus cupiditatis: et sublata sunt quæ ex bello oriuntur incommoda, et metus, qui inde nascitur; obtinuit autem ejus voluntas, qui nobis dicit: « Pacem meam do vobis, pacem meam relinquo vobis » 47.

D VERB. 5, 6. Et nunc, domus Jacob, venite, et ambulemus in luce Domini. Dimisit enim populum suum domum Israel.

Graviorum malorum vaticiniis abunde perterritos, non sinit desperatione eos qui offenderunt perire; ac volentibus resipiscere subinnuit Deum fore propitium; et qui vitia deponere et ad meliorem frugem redire voluerint, rursus salutis viam patefacturum; nec mala se refricaturum, sed ipsos recepturum ad se, etiamsi plurima et non ferenda commiserint. Affabre enim reprehensionibus innectens consolationem, dicit: « Et nunc, domus Jacob, venite, et ambulemus in lumine Domini. » Arbitror

⁴⁷ Joan. xiv, 27.

vero prophetam in hac exhortatoria oratione quam adhibet, hortari Israelitas, ut dicenti Christo auscultent: «*Quandiu lucem habetis, ambulate in luce, ne tenebræ vos comprehendant* 28. » Ipse siquidem est lux. Idque dixit aperte: «*Ego sum lux mundi. Qui sequitur me, non ambulabit in tenebris, sed habebit* 40 *lucem vitæ* 29. » Lux autem Domini, et jure optimo dici potest ipsius prædicatio, id est, evangelica. Perinde est ac si dicat, Vivamus pie, evangelicæ vitæ splendorem colamus, finem typicis rebus imponamus, umbram relinquamus, Mosaicas litteras ad veritatem transferamus, salutarem lucem recipiamus. At cum Judæi patribus carnalibus gloriantes, supercilium erigerent, tanquam propter ipsos dilecti, et pars, et sors Dei dicti, et populus sanctus et selectus; dein nigarentur ac prorsus penitusque se curari ac diligi a Deo crederent, quantumvis multa illi invisæ faciliarent, quantumvis nihilli putarent legem, quantumvis etiam eam dedecori contemptivique haberent, et Servatoris adventum, gratiam scilicet adventus in carne, non reciperent: necessario propheta minime sic affectum esse universorum Deum demonstrat, inquit: «*Dimisit enim populum suum, domum Israel.* » Tale quid per alterum quoque prophetam dicit universorum Deus, Judæorum supercilium deprimens, et insulsos illos esse coarguens. Etenim, inquit, concupierunt agros, et rapuerunt pupillos, et domos vi occuparunt, et in Dominum se extulerunt, dicentes: «*Nonne Dominus in nobis est? non invadent nos mala. Idcirco, propter nos, Sion ut ager arabitur, et Jerusalem ut pomorum custodia erit, et mons templi tanquam saltus silvæ* 30. » Si non igitur, inquit, una nobiscum desideratis in luce Domini ambulare, id est, si per Christum prædicationem rejicitis, et illustrationem ipsius aversamini: prorsus penitusque et ipse suum populum dimittet. Et hoc est diserte quod dixit illis Dominus noster Jesus Christus: «*Jerusalem, Jerusalem, quæ occidis prophetas, et lapidas missos ad te; quoties volui congregare filios tuos, quemadmodum gallina congregat pullos suos sub alis suis, et noluistis! Ecce relinquitur vobis domus vestra deserta* 31. » Quin et Jeremiæ voce inquit, «*Dereliqui domum meam, dimisi hæreditatem meam* 32. »

καὶ λιθοβολοῦσα τοὺς ἀπεσταλμένους πρὸς αὐτήν, προσάκις ἠθέλησα ἐπισυναγαγεῖν τὰ τέκνα σου, ὅν τρόπον ἔρως ἐπισυνάγει τὰ νοσσία αὐτῆς ὑπὸ τὰς πτέρυγας, καὶ οὐκ ἠθέλησατε! Ἰδοὺ ἀφίεται ὑμῖν ὁ οἶκος ὑμῶν. καὶ μὴν καὶ διὰ τῆς Ἱερεμίου φωνῆς, «*Ἐγκαταλέλοιπα τὸν οἶκόν μου, ἀφήκα τὴν κληρονομίαν μου,* » φησὶν. Ibid. *Quoniam repleta est ut ab initio regio illorum auguriis, ut terra alienigenarum, et filii alienigenæ facti sunt inter ipsos.*

¶ Apologiam quodammodo et nunc propheta de Dei judiciis instituit, causasque reddit cur a Deo domus Israel, sive populus Ipsius adeo juste deseratur: et delictorum Israelis tan veterum quam recentium, ut dixi, meminit, eosque inimicos Dei esse ostendit, et valde crudeles et immites esse, et effrenato impetu tendere ad omnia quæcunque in

πορευθῶμεν τῷ φωτὶ Κυρίου. » Πρέπειν δὲ οἶμαι τῷ προφήτῃ μάλιστα τὸν ἐπὶ τῷδε λόγον προτρέπειν τοὺς ἐξ Ἰσραὴλ ὑπακούειν λέγοντι τῷ Χριστῷ: «*Ἔως τὸ φῶς ἔχετε, περιπατεῖτε ἐν τῷ φωτὶ, ἵνα μὴ ἡ σκοτία ἡμᾶς καταλάβῃ.* » Αὐτὸς δὲ ἐστὶ τὸ φῶς. Καὶ γοῦν ἐφασκεν ἐναργῶς: «*Ἐγὼ εἰμι τὸ φῶς τοῦ κόσμου.* (1) ἀκολουθῶν ἐμοί, οὐ μὴ μεῖνῃ ἐν τῇ σκοτίᾳ, ἀλλ' ἔξει τὸ φῶς τῆς ζωῆς. » Φῶς δ' ἂν λέγοιτο Κυρίου, καὶ μάλα εἰκότως τὸ αὐτοῦ κήρυγμα, τοῦτ' ἐστὶ, τὸ εὐαγγελικόν. Ὅμοιον οὖν ὡσεὶ λέγοι, Διαξήσωμεν εὐσεβῶς, τιμῆσωμεν τῆς εὐαγγελικῆς πολιτείας τὸ περιφανές, παυσώμεθα τῶν ἐν τύποις, καταλήξωμεν τῆς σκιδῆς. Μεταπλάττωμεν τὰ Μωσαίως γράμματα πρὸς ἀλήθειαν, εἰσδεξώμεθα τὸ σωτήριον φῶς. Ἐπειδὴ δὲ τοῖς κατὰ σάρκα πατράσιν ἐπαυχοῦντες Ἰουδαῖοι, μεγάλην αἰετὴν ὄφρυν ἀνασπῶν ἐμελέτων, ὡς δι' αὐτοὺς ἀγαπώμενοι, μερὶς τε καὶ κληρὸς χρηματίζοντες τοῦ Θεοῦ, καὶ λαὸς ἄγιος καὶ ἀπόλεκτος: εἶτα ληρούντες ὄροντο πάντη τε καὶ πάντως ἐν φροντίδι καὶ ἀγάπῃ κείσθαι τῇ παρὰ Θεοῦ· κἂν εἰ πολλὰ δρῶνεν τὰ ἀπηχθημένα αὐτῷ· κἂν εἰ μὴδὲν ἠγοῖντο τοῦ νόμου· κἂν εἰ αὐτὴν ἀτιμάζοιεν καὶ ἀπαράδεκτον ποιοῖντο τὴν τοῦ Σωτῆρος ἐπιδημίαν, ἤγουν τῆς μετὰ σαρκὸς οἰκονομίας τὴν χάριν· ἀναγκαίως ἂν προφήτης οὐχ ὧδε ἔχοντα τὸν τῶν ὄλων Θεὸν καταδεικνύει, λέγων· «*Ἄνηκε γὰρ τὸν λαὸν αὐτοῦ, τὸν οἶκον τοῦ Ἰσραὴλ.* » Τοιοῦτόν τι καὶ δι' ἐτέρου προφήτου φησὶν ὁ τῶν ὄλων Θεός, τὴν τῶν Ἰουδαίων ὄφρυν καταστρέφω, καὶ ἀσυνέτους ὄντας ἐλέγχων αὐτούς. Καὶ ἐπεθύμουν γὰρ, φησὶν, ἀγροῦς, καὶ διήρπαζον ὄφρανοὺς, καὶ οἴκους κατεδυναστέου, καὶ ἐπὶ τὸν Κύριον ἐμεγαλύνοντο, λέγοντες· «*Οὐχὶ Κύριος ἐν ἡμῖν ἐστιν; οὐ μὴ ἐπέβη ἐφ' ἡμᾶς κακὰ. Διὰ τοῦτο, δι' ἡμᾶς, Σιών ὡς ἀγρὸς ἀροτριωθήσεται, καὶ Ἱερουσαλὴμ ὡς ὄπωροφυλάκιον ἔσται, καὶ ὄρος τοῦ οἴκου, ὡς ἄλας ὄρωμοῦ.* » Εἰ μὴ τοῖνον ἐλοίσσε, φησὶ, πορεύεσθαι μεθ' ἡμῶν τῷ φωτὶ Κυρίου, τοῦτ' ἐστὶν, εἰ ἀπαράδεκτον ποιείσσε τὸ κήρυγμα τὸ διὰ Χριστοῦ, καὶ τὸν παρ' αὐτοῦ φωτισμὸν ἀποστρέψεσσε, πάντη τε καὶ πάντως ἀνήσει καὶ αὐτὸς τὸν λαὸν τῶν λαῶν. Καὶ τοῦτό ἐστιν ἐναργῶς ὅπερ ἔφη πρὸς αὐτοὺς ὁ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς ὁ Χριστός: «*Ἱερουσαλὴμ, Ἱερουσαλὴμ, ἡ ἀποκτενοῦσα τοὺς προφήτας,*

¶ *Οἱ ἐνεπλήσθη ὡς τὸ ἀπαρχῆς ἡ χώρα αὐτῶν κληθορισμῶν, ὡς ἡ τῶν ἀλλοφύλων, καὶ τέκνα ἀλλοφύλα ἐγενήθησαν ἐν αὐτοῖς.*

Ἀπολογεῖται τρόπον τινὰ καὶ νῦν ὁ προφήτης ὑπὲρ τῶν τοῦ Θεοῦ κριμάτων, καὶ ἀποδίδωσι τὰς αἰτίας τοῦ καὶ σφόδρα δικαίως ἀνεῖσθαι παρὰ Θεοῦ τὸν οἶκον τοῦ Ἰσραὴλ, ἥτοι τὸν λαὸν αὐτοῦ. Διαμέμνηται δὲ, ὡς ἔφη, παλαιῶν τε καὶ νέων πλημμελημάτων τοῦ Ἰσραὴλ, ἀφιλοθέους ὄντας ἐλέγχων, καὶ πολὺ βλέποντας εἰς τὸ ἀπηνές, καὶ ἀχαλίνως ἰόντας πρὸς

28 Joan. xii, 35. 29 Joan. viii, 12. 30 Mich. iii, 11, 12. 31 Matth. xxiii, 37, 38. 32 Jerem. xii, 7.

πᾶν ὄτιον τῶν καταφεγμένων, καὶ πολλὴν ἔχοντας ἅπαντες ἐκ νόμου τὴν καταβολήν. Πρὸ μὲν γὰρ τῆς τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν ἐπιδημίας ὀλίγα πεφροντικότες τῆς εἰς Θεὸν αἰδοῦς, καὶ τῆς δοθείσης αὐτοῖς διὰ Μωσέως ἐντολῆς ἀλογήσαντες, πολυτρόπως ἠλίσκοντο· δεδράκασι δὲ τὰ πάντων χεῖριστα καὶ εἰς αὐτὸν τὸν τῶν ὄλων Σωτῆρα Χριστόν. Ἐξηγεῖται τοιγαρὸν ποτὲ μὲν τῆς εἰς τὸν νόμον ἀπονοίας αὐτῶν τὰ ἐγκλήματα, καὶ τὰς ἐπὶ τούτῳ δίκας, ἃς ἐξήτηται διακαίως, πολεμοῦντων αὐταῖς τὸ τινικῶς Περσῶν καὶ Βαβυλωνίων, Ἰουδαίων, Ἑλαμιτῶν, καὶ ἑτέρων ἐθνῶν· ποτὲ δὲ τῆς κατὰ Χριστοῦ μανίας ἐγκαλεῖ τοὺς τρόπους, καὶ ὅσα συμβέβηκε ταύτης ἕνεκα τῆς αἰτίας παθεῖν αὐτοῦς, καταστρατευόντων τῆς Ἰουδαίας ἀπάσης τὴν ὑπὸ χεῖρα πληθῶν Ὀυεσπασιανῶν τε καὶ Τίτου. Ἐξηγεῖται τοίνυν τὸ παρὸν ὁ λόγος ἡμῖν τὰ πρὸ τῆς ἐπιδημίας τῆς Ἰουδαίων Συναγωγῆς πλημμελήματα· ταύτης ἕνεκα τῆς αἰτίας ἀνεῖσθαι φησι, τοῦτ' ἐστὶ, δεδούσθαι τοῖς ἔχθροῖς παρὰ Θεοῦ τὸν λαὸν αὐτοῦ, διὰ τοι τὸ πάλιν ἐλθεῖν νοσεῖν τὰ ἐν ἀρχαίς, καὶ παλινομοῦσαι πρὸς ἀνοσιότητα τὴν πρώτην. Ἀσλατρεύασι μὲν γὰρ ἐν Αἰγύπτῳ τοῖς ἐπιχωρίοις θεοῖς ἦτοι δαίμοσιν· εἶτα λελύτρωνται διὰ Μωσέως Θεοῦ κατοικτερόντος, ἀπηλλάττοντό τε ὁμοῦ ψυχικῆς τε ἅμα καὶ σαρκικῆς δουλείας. Ὅσπερ γὰρ ἀπεσεύσαντο τῆς Αἰγυπτίων πλεονεξίας τὸν ζυγόν· οὕτω καὶ τῆς τῶν δαιμόνων σκαιότητος ἀπηλλάττοντο, λατρεύοντες μὲν οὐκέτι τοῖς ψευδωνύμοις θεοῖς, νόμῳ δὲ μᾶλλον τῷ διὰ Μωσέως παιδαγωγούμενοι πρὸς τὸ ἀληθές, ἕνα τε καὶ φύσει καὶ ἀληθῶς ἐπιγιώσκοντες Θεόν. Ἦκουον γὰρ νομοθετοῦντός τε καὶ λέγοντός ἐν Χωρήβ· « Οὐ ποιήσεις σαυτῷ εἰδωλον, οὐδὲ παντὸς ὁμοίωμα, ὅσα ἐν τῷ οὐρανῷ ἔσονται, καὶ ὅσα ἐν τῇ γῇ κάτω, καὶ ὅσα ἐν τοῖς ὕδασι ὑποκάτω τῆς γῆς. Οὐ προσκυνήσεις αὐτοῖς· ἐγὼ γὰρ εἰμι Κύριος ὁ Θεός σου. » Ἐγράφεται δὲ καὶ ἐν τῷ Δευτερονομίῳ· « Ἐάν δὲ εἰσέλθῃς εἰς τὴν γῆν, ἣν Κύριος ὁ Θεός σου δίδωσί σοι, οὐ μασθήσῃ ποιεῖν κατὰ τὰ βδελύγματα τῶν ἐθνῶν ἐκείνων. Οὐχ εὐρεθήσεται ἐν σοὶ περικαθαίρων τὸν οἶδον αὐτοῦ, ἢ τὴν θυγατέρα αὐτοῦ ἐν πυρὶ. Μαντευόμενος μαντεῖαν, καὶ κληδονιζόμενος, καὶ ὀλωνιζόμενος, φαρμακός, ἐπαοιδός, ἐγγαστρίμυθος, καὶ τερατοσκόπος, καὶ ἐπερωτῶν τοὺς νεκρούς. Ἔστι γὰρ βδελύγμα Κυρίου τῷ Θεῷ σου πᾶς ποιὼν ταῦτα. Τέλειος ἔσθι ἐναντίον Κυρίου σου. Τὰ γὰρ ἔθνη ταῦτα, οὓς σὺ κατακληρονομήσεις αὐτοῦς, οὗτοι κληδονισμῶν καὶ μαντεῶν ἀκούσονται. Καὶ σὺ οὐχ οὕτως ἔδωκε Κύριος ὁ Θεός σου. » Καὶ ταῦτα μὲν ὁ νόμος· ἐπειδὴ δὲ ἦσαν εὐπαρακόμιστοι καὶ πολὺ δὴ λίαν ἔτοιμοι πρὸς ἀπόστασιν, ὄλον δὲ ὅτι τὴν ἀπὸ Θεοῦ, προσενομοθέτει λέγων· « Ἐάν δὲ εἰσαγάγῃ σε ὁ Κύριος ὁ Θεός εἰς τὴν γῆν, εἰς ἣν πορεύσῃ ἐκεῖ κληρονομήσαι, καὶ ἐξαρεῖς ἔθνη μεγάλα, καὶ πολλὰ καὶ ἰσχυρὰ πρὸ προσώπου σου (τὸν δεῖνα φησί, καὶ τὸν δεῖνα), καὶ παραδῶ αὐτούς Κύριος ὁ Θεός σου εἰς χεῖράς σου, καὶ κατάξεις αὐτούς. Ἀφανισμῶ ἀφανεῖς αὐτούς, οὐ διαθήσῃ αὐ-

vilio sunt, et multum ex lege argui. Nam ante Servatoris nostri adventum, verecundia erga Deum abjecta, et mandati per Moysen illis dati nulla ratione habita, multis nominibus rei peragebantur, atque in universorum Servatorem Christum ipsam pessima quæque fecerunt. Nonnunquam igitur eorum erga legem flagitia, et ob id supplicia, quæ de illis jure sumpta sunt, exponit : bellum cum illis tunc gentibus Persis, et Babylonis, Idumæis, Elamitis aliisque gentibus. Alias vero sortem contra Christum objicit, et quæcumque eam ob causam pati eos contigerat, Vespasiano et Tito universam Judæam subjugantibus. Proinde in præsentia commemorat nobis hic sermo quæ fuerunt ante Christi adventum Judaicæ Synagogæ delicta, eaque de causa relictam dicit, id est, a Deo populum suum hostibus traditum, propterea quod prioribus vitis denuo laborare maluerat, et denuo ad primam impietatem recurrere. Etenim in Ægypto indigenis et gentilitis diis seu dæmonibus servierunt, dein per Moysen Deo commiserante redempti sunt, et animi juxta ac carnis servilitate liberati. Quemadmodum enim excusserat Ægyptiacæ tyrannidis jugum, sic et a dæmonum impia sævitia eximebantur, nec amplius falso nominatis diis servierunt, sed lege potius per Moysen ad veritatem Instituti, unum et naturæ et veræ Deum agnoverunt. Quoniam audiverunt eum, et legem ferentem et dicentem in Choreb : « Non facies tibi idolum, nec omnium similitudinem quæ in cælo sursum, et quæ in terra deorsum, et quæ in aquis sub terra : non adorabis ea : ego namque sum Dominus Deus tuus ». » Quin et scriptum est in Deuteronomio : « Si vero intraveris in terram quam Dominus Deus dat tibi, non discas facere juxta abominationes gentium illarum, non reperietur in te filium suum aut filiam suam lustrans igne, vaticinans vaticinia, et divinans, et auspex, et veneficus, et incantator, ventriloquus, et præstigiator, et sciscitans mortuos. Est enim abominatio Domino Deo tuo quisquis faciet hæc. Perfectus eris coram Domino Deo tuo. Gentes enim illarum, quarum hæreditatem accipies, divinationes et vaticinationes audient. Tibi autem non sic dedit Dominus Deus tuus ». » Hæc quidem lex. Quia vero illi leves et mobiles erant, et valde ad defectionem, scilicet a Deo, proclives, aliud porro præcipit, dicens : « Si vero introducat te Dominus Deus in terram, ad quam proficisceris, ut ibi sortem accipias, et ejeceris gentes magnas et robustas ante faciem tuam (aliam atque aliam nominat), et tradiderit eas Dominus Deus tuus in manus tuas, easque percusseris : delendo delebis eas, non series cum eis sædus, neque misereberis earum, neque affinitatem contrahes cum illis ; filiam tuam non dabis filio ejus, nec filiam ejus capies filio tuo : avertet enim filium tuum a me, et serviet diis alienis, et irascetur furore Dominus in vos, ac perdet te cito ». » Omnibus enim modis illis cavet Deus,

¹² Deut. v, 8, 9. ¹³ Deut. xviii, 9-15. ¹⁴ Deut. vii, 1-4.

ac, ut sacra Scriptura inquit, Legem ad subsidium A dedit. Illi vero præceptionum adco venerandarum cura abjecta, inconsiderate conversi sunt ad omnia præceptis contraria. Applicabant enim se divinationibus et falsis vaticiniis, et ab his qui idolis addicti erant ac devoti, futurorum notitiam quærebant: et sane prophetas sanctos increpabant, ac dicebant: « Alia nobis loquimini et annuntiate nobis alium errorem⁹⁶. » Fuit quoque illis cum filibus vicinarum gentium commercium, etiamsi lex hoc interdixisset, et cum mulieribus malis quas Deus odio habuit, et quæ idololatricis ritibus innotuitæ erant, præter legem cohabitabant, liberorum alienorum exstiterunt patres, qui matrum quoque more institutoque educati, legem Mosaicam, ut ita dicam, ne scire quidem videri voluerunt. Itaque impleta est, inquit, ut ab initio, regio eorum divinationibus ut terra alienigenarum, et filii alienigenæ nati sunt illis. Erat autem absurdissimum et turpissimum, **43** ex alienigenis uxoribus natos filios, qui sanctam civitatem inhabitabant, in gentium moribus versari ac vivere extra legem. Et cum Deus juberet omnem masculum octo dierum circumcidentium; et aperto diceret: « Tribus [et quatuor] temporibus anni apparebit omne masculum coram me⁹⁷; » illi tamen istuc non faciebant, sed eos qui nati sunt offerebant dæmonibus, et in fanis idolorum illorum causa sacrificabant. Vides eos omnino legem conculcasse. At qui consentaneum erat, eos, qui eo impietatis pervenerant, ut ne Redemptorem quidem cognoscere vellent, ipsius populi nomine censi? Sanctum est igitur in eos hoc iudicium, et aversionis non infirma ratio. « Non enim personarum acceptator est universorum iudex⁹⁸. »

νεσι τὰς ἐπ' αὐτοῖς ἐτέλουν θυσίας. Ὁρᾷ πανταχῆ εἰς τοῦτο λοιπὸν ἤκοντα; ἀσεβείας, ὡς μήτε εἰδέναι οὐκοῦν ὅσα ψῆφος ἢ ἐπ' αὐτοῖς, καὶ τῆς ἀποστροφῆς οὐκ ἀγεννῆς ἢ πρόβαςις. « Ἀπροσωπὴλπτος γάρ ὁ τῶν ἄλων κριτῆς. »

VERS. 7, 8. *Impleta est enim regio eorum argento et auro, nec erat numerus thesaurorum ipsorum: et repleta est terra equis, et non erat numerus quadrigarum ipsorum.*

Duo iterum vitia sceleratissima illis inesse ait, avaritiam et superbiam. Avaritiam omnium malorum radicem esse sapientissimus Paulus testatur perapicue⁹⁹. Arrogantiam autem rem Deo odiosam et infestam esse constat omnibus. Scriptum est enim: « Dominus superbis resistit, humilibus vero dat gratiam¹⁰⁰. » Imo a quo tandem nequitia genere eos, qui divitiarum studio tenentur, abesse videas? Corradunt enim huiusmodi homines quæstum, corrogantque pecunias, ex usuris et fenoribus, ex cupiditate et injustitia, ex rapina et calumnia. Adest et divitiis insolentia, et ad proventus nefariorum et execrabilissimarum voluptatum magna proclivitas. Nam ubi deliciae, illic omnino comestationes sunt, ebrietas, lustra, libidines, omnique genus intemperau-

⁹⁶ Isa. xxx, 10. ⁹⁷ Exod. xxiii, 17, xxxiv, 25; ⁹⁸ Jac. iv, 6.

τοῖς διαθήκην, οὐτα μὴ ἐλεήσεις αὐτούς, οὐδ' οὐ μὴ γαμβρεύσῃται πρὸς αὐτούς· τὴν θυγατέρα σου οὐ δώσεις τῷ υἱῷ αὐτοῦ, καὶ τὴν θυγατέρα αὐτοῦ οὐ λήψῃ τῷ υἱῷ σου· ἀποστήσει γὰρ τὸν υἱὸν σου ἀπ' ἐμοῦ, καὶ λατρεύσει θεοὺς ἑτέροις· καὶ ὀργισθήσεται θυμῷ Κύριος εἰς ὑμᾶς, καὶ ἐξολοθρεύσει σε τὸ τάχος. » Πάντα γὰρ τρόπον ἀσφαλείας αὐτοῖς ἐπενόει Θεὸς, καὶ καθά φησι τὸ Γράμμα τὸ ἱερὸν, Νόμον εἰς βοήθειαν ἔδωκεν. Οἱ δὲ τῶν οὕτω σεπτῶν ἐνταλμάτων ἠφειδηκότες, ἐπάροντο παραλόγως εἰς πᾶν τῶν ἐνταλμάτων τὸ ἐναντίον. Προσέκειντο γὰρ κληδονισμοῖς, καὶ ψευδομαντείαις, καὶ παρὰ τοῖς τῶν εἰδώλων προσιζηκότων ζητεῖν ἐσπούδαζον τῶν ἐσομένων τῆν γνῶσιν, καί τοι προφήταις ἁγίοις ἐπιτιμῶντες τε καὶ λέγοντες· « Ἄλλα ἡμῖν λαλεῖτε, καὶ ἀναγγέλλετε ἡμῖν ἑτέραν πλάνησιν. » Συνῆσαν δὲ καὶ ταῖς τῶν ὁμῶρων ἐθνῶν θυγατράσιν, ἀπειρηκότος τοῦ νόμου τῆ χρῆμα. Γυναῖά τε πονηρά καὶ θεομισῆ, καὶ τοῖς τῆς εἰδωλολατρίας ἔθεσιν ἐντεθραμμένα παρανόμως εἰσοικισάμενοι, παίδων ἀλλοτριῶν γεγονάσι πατέρες, οἱ καὶ ἀνετρέφοντο τοῖς τῶν μητέρων ἔθεσι, τὸν διὰ Μωσέως νόμον, οὐδ' ὅσον εἰπεῖν, εἰδέναι προσηποιοῦμενοι. Ταῦτη τοί φησιν, ὅτι ἐνεπλήσθη ἡς τὸ ἀπαρχῆς ἢ χώρα αὐτῶν κληδονισμῶν ὡσεὶ τῶν ἀλλοφύλων, καὶ τέκνα ἀλλόφυλα ἐγενήθησαν αὐτοῖς. Ἦν δὲ σφόδρα τῶν ἀτόπων, καὶ πάναιαχρον ἀληθῶς, τὴν ἁγίαν πόλιν κατωκηκότας, τοὺς ἐξ ἀλλοφύλων γυναικῶν γεγονάσι αὐτοῖς; υἱεῖς, εἴεσιν Ἑλληνικοῖς πολιτεύεσθαι καὶ ζῆν ἐξω νόμου. Καὶ τοῦ Θεοῦ προστάττοντος πᾶν παῖδιον ἄρσεν ὀκταήμερον περιτέμνεσθαι, λέγοντός τε σαφῶς· « Τρεῖς καιροὺς τοῦ ἐνιαυτοῦ ὀφθῆσεται πᾶν ἀρσενικῶν σου ἐνώπιόν μου· οἱ δὲ τοῦτο μὲν οὐκ ἔδρουν, ἀπεκομίζοντο δὲ τοῖς δαίμοσι τὰ γεννώμενα, καὶ ἐν τοῖς τῶν εἰδώλων τεμέπεπατηκότας τὸν νόμον. Εἶτα πῶς ἦν ἀκόλουθον τοῦ βούλεσθαι τὸν λυτρωτῆν, αὐτοῦ λαὸν ὀνομάζεσθαι; οὐκοῦν ὅσα ψῆφος ἢ ἐπ' αὐτοῖς, καὶ τῆς ἀποστροφῆς οὐκ ἀγεννῆς ἢ πρόβαςις. « Ἀπροσωπὴλπτος γάρ ὁ τῶν ἄλων κριτῆς. »

Ἐνεπλήσθη γὰρ ἡ χώρα αὐτῶν ἀργυρίου καὶ χρυσοῦ, καὶ οὐκ ἦν ἀριθμὸς τῶν θησαυρῶν αὐτῶν· καὶ ἐνεπλήσθη ἡ γῆ ἱαπων, καὶ οὐκ ἦν ἀριθμὸς τῶν ἀρμάτων αὐτῶν.

Δύο δὲ πάλιν αὐτοῖς τὰ πάντων μάλιστα τῶν κακῶν αἰσχίονα προσεῖναι φησι, φιλαργυρίαν τε ὁμοῦ καὶ ὑπεροφίαν. Καὶ ρίξα μὲν ὅτι πάντων ἐστὶ τῶν κακῶν ἡ φιλαργυρία, μεμαρτύρηκεν ἐναργῶς ὁ σοφώτατος Παῦλος. Ἀπηχθημένον δὲ ὅτι τῆς ἀλαζον[ε]ίας τὸ χρῆμα παρὰ Θεῷ, παντὶ τῷ σαφές. Γέγραπται γὰρ, ὅτι· Κύριος ὑπερηφάνους ἀντιτάσσει, ταπεινοῖς δὲ δίδωσι χάριν. Ὁ φαυλότητος τίνα τρόπον οὐκ ἔν τις ἐνόητα βλέπει παρὰ γε τοῖς ἐθέλουσι πλουτεῖν; ποιοῖντο γὰρ οἱ τοιοῦτοι τὴν τῶν χρημάτων συγκομιδὴν ἐκ τε τόκων καὶ πλεονασμῶν, ἐκ πλεονεξίας καὶ ἀδικίας, ἐξ ἀρπαγῆς καὶ συκοφαντίας. Πρόσσειτε δὲ τῷ πλούτῳ καὶ τὸ ἀγέρωχον, καὶ τὸ λίαν ἔτοιμον εἰς ἀποφορὰν τῶν ἐκτόπων καὶ βδελυρωτάτων ἠδονῶν. Ὅπου γὰρ τὸ τρυφᾶν, ἐκεῖ που πάντως κίμοι

⁹⁹ Deut. xvi, 16. ¹⁰⁰ Rom. ii, 14. ¹⁰¹ I Timoth. vi, 10.

καὶ μέθαι, κοίται, καὶ ἀτέλγεια, καὶ πᾶν εἶδος ἀκο-
 λασίας. Τίς δὲ δὴ τῶν εὐ φρονεῖν εἰωθῶτων, οὐκ ἂν
 συγγητὸν ποιήσαιτο τὸν ὑπέροπτον διαπτύοντα τοὺς
 ἀσθενεστέρους, ὄφρῦν ἀνασπῶντα τὴν ὕψηλὴν, περι-
 ορῶντα τοὺς ἐν πτωχείᾳ, καὶ τοῖς ἐν ταλαιπωρίαις
 συναλγεῖν οὐκ ἀνεχόμενον, ἔλεειν οὐκ ἀξιούντα τοὺς
 ἐν ἀνάγκαις καὶ πόνοις, ἡγνοηκότα δὲ λοιπὸν, ὅτι
 καὶ χροὺς ἐστὶ καὶ σποδός; Αἰτιᾶται τοῖνον καὶ μάλα
 εἰκότως ὁ φιλάρετος ἡμῶν Θεός, ὡς ἀκόρεστον ἔχον-
 τας· εἰς φιλοκερδίαν τῶν νοῦν, ὡς ἱπποῖς ἐποχο-
 μένους, καὶ τοῖς τῆς φιλοδοξίας ἐναλόντας βρόχοις.
 Ἐμπλησθαι δὲ ἱππων τὴν χώραν αὐτῶν φησιν,
 ὡς οὐχ ἐνὸς ἢ δευτέρου νενοσηκότος τὴν ὑπεροψίαν,
 ἀλλ' οἷον ὅλης αὐτῶν κατειλημμένης τῆς χώρας τῷ
 πάθει, καὶ κατὰ πάντων ἰόντος τοῦ κακοῦ. Πλὴν ἐλέγ-
 χει καὶ διὰ τοῦτου τῷ νόμῳ προσεκρουκότας, καὶ
 ἀπειθεῖν ἡρημένους Θεῷ, διειρηκότι σαφῶς· « Ἐάν
 δὲ εἰσέλθῃς εἰς τὴν γῆν ἣν Κύριος ὁ Θεός σου δίδωσι
 σοι ἐν κλήρῳ, καὶ κατακληρονομήσῃς αὐτήν, καὶ
 κατοικήσῃς ἐπ' αὐτῆς, καὶ εἴπῃς· Καταστήσω ἐμαυ-
 τῷ ἄρχοντα, καθὰ καὶ τὰ λοιπὰ ἔθνη τὰ κύκλῳ μου·
 καθιστῶν καταστήσεις ἐπὶ σαυτῶν ἄρχοντα, ὃν ἂν
 ἐκλέξῃται Κύριος ὁ Θεός σου αὐτόν. » Ἐἰτά φησι περὶ
 τοῦ καθισταμένου· « Διότι οὐ κληθυνοῖ ἐαυτῷ ἱππον,
 οὐδὲ μὴ ἀποστρέψῃ τὸν λαὸν εἰς Αἴγυπτον, ὅπως ἂν
 μὴ πληθύνῃ ἐαυτῷ ἱππων. » Καὶ πρὸς τοῦτοις ἐτι·
 « Καὶ ἀργύριον καὶ χρυσὸν οὐ πληθύνει ἐαυτῷ σφό-
 δρα. » Αἰτιᾶται τοῖνον ὡς ποιούμενους μὲν τῶν χρη-
 μάτων τὴν ἄβροισιν, καὶ τούτο ἀπλήστως, πληθύνον-
 τας δὲ ἑαυτοῖς καὶ ἱππον. Ἀπειταὶ δὲ, κατὰ τὸ εἶδος, C
 ὁ ἐπὶ τῷδε μῶμος μάλιστα τῶν καθηγεῖσθαι λαχόν-
 των, ὡς παραβαινόντων τὴν ἐντολήν, οὐς ἦν ἀκόλου-
 θον καὶ πρὸς γε τῶν ἄλλων ὁρᾶσθαι τετιμηκότας τὰ
 θεοσπισμένα, καὶ τοῖς παραβαίνουσιν ἐπιτιμᾶν.

Καὶ ἐνεπλήσθη ἡ γῆ βδελυγμάτων τῶν ἔργων
 τῶν χειρῶν αὐτῶν, καὶ προσεκύνησαν οἱς ἐποίη-
 σαν οἱ δάκτυλοι αὐτῶν. Καὶ ἐκύνθη ἄνθρωπος,
 καὶ ἐταπεινώθη ἄνθρωπος, καὶ οὐ μὴ ἀνήσῳ αὐτούς.

Ἐγκαλεῖ πάλιν αὐτοῖς τὴν νοσητὴν πορνεῖαν, καὶ τὸ
 πολλοῖς ἐλέσθαι προσκυνεῖν τῶν ψευδωνύμων θεῶν.
 Ἀποφαίνει δὲ ὅτι δυσσεβείας εἰς τούτο προήκουσε
 μέτρον, ὡς παντὸς εἰς λῆξιν ἐλάσαι κακοῦ, καὶ τὸ
 τελειοτάτην ἀπόστασιν μελετῆσαι τὴν ἀπὸ Θεοῦ τοῦ
 πάντα εἰδότος, νεύμασιν ὑποφέροντος, καὶ παρενεγ-
 κόντος εἰς ὑπαρξίν. Ἔοικε δὲ τρόπον τινα καὶ ὑπε-
 ραλγεῖν τῆς ἀνθρώπου φύσεως ὑβρισμένης ἐσχάτως.
 Τετίμηχε μὲν γὰρ ὁ τῶν ὄλων Θεὸς αὐτουργίᾳ τὸν
 ἀνθρώπων. Οὐ γὰρ λόγῳ μετὰ τῶν ἄλλων κτισμάτων
 ἀπεσχεδιάζετο καὶ αὐτὸς, καθάπερ ἀμέλει τὸ, « Γενη-
 θήτω στερῶμα, καὶ ἐγένετο οὕτως· » ἀλλ' ἔλαβε
 χροὺν ἀπὸ τῆς γῆς καὶ ἐποίησε τὸν ἀνθρώπον, κατὰ
 γε τὰς τοῦ πανσόφου Μωσέως φωνάς. Γέγονε δὲ
 κατ' εἰκόνα καὶ καθ' ὁμοίωσιν Θεοῦ, καὶ οἶόν τις
 ἄρχων χειροτόνηται τῶν ἐπὶ τῆς γῆς. Τετίμηται δὲ
 πρὸς τούτῳ καὶ πνεύματι ζωῆς. Ἐνεφύσησε γὰρ
 εἰς πρόσωπον αὐτοῦ πνοὴν ζωῆς. Οὐκοῦν « ἀνθρώπος
 ἐν τιμῇ ὢν, οὐ συνήκε, » κατὰ τὸ γεγραμμένον·

Αἰτιᾶται. Quis est porro eorum, qui sane sapere solent,
 qui non oderit superbum, infirmiores despicientem,
 altum supercilium tollentem, mendicitate pressos
 despicientem, versari cum calamitosis non susti-
 nentem, nec ad eos etiam qui in angustia sunt et
 laboribus, accedentem, seque pulverem esse ac ci-
 nerem ignorantem? Deus itaque noster virtutis
 amans, Judæos, et non injuria, accusat, ut inex-
 plicabili animo ad rem faciendam, ut equis insiden-
 tes, et gloriæ laqueis irretitos. Equis autem plenam
 esse regionem eorum affirmat, **44** non quasi unus
 aut alter laboraret fastu, sed velut tota ipsorum
 regio hoc affectu morbòque teneretur, et per om-
 nes hoc malum permearet. Quanquam taxat etiam,
 quod in legem offenderint, neque Deo obedire vo-
 luerint, qui clare dixerat: « Si in terram, quam
 dat tibi Dominus Deus tuus, sorte veneris, et hæ-
 reditate acceperis eam, et incolueris, et dixeris:
 Præficiam tibi principem, sicut et gentes quæ cir-
 cum me sunt: omnino constitues super te princi-
 pem quem elegerit Dominus Deus tuus¹. » Dein de
 eo qui constitutus est dicit: « Propterea non multi-
 plicabit tibi equos, nec avertet populum in Ægy-
 ptum, ne multiplicet tibi equos. » Ad hæc porro:
 « Argentam et auram non coacervabit tibi ipsi
 multum². » Itaque eos perstringit, ut qui divitias
 accumularent, idque insatiabiliter, et equitatum
 quoque sibi augerent. Attingit etiam, ut videtur,
 hæc reprehensio, maxime eos qui primas tenuerunt,
 ut qui præceptum violarent, quos etiam præ-
 aliis consentaneum erat videri, et divina edicta cu-
 lere, et transgredientes reprehendere.

VERS. 8-9. *Et impleta est terra adominationibus operum manuum suarum; et adoraverunt ea quæ effixerant digiti ipsorum. Et prostratus est homo, et dejectus est vir, et non dimittam illos.*

Vocat rursum eos in crimen fornicationis spiritualis, quod multos stetitios, falsoque nuncupatos deos adorarent: ostenditque ad eam impietatis mensuram processisse, ut ad omnium malorum quasi culmen pertigerint, et ultimam moliti meditatione fuerint defectionem a Deo, qui omnia novit, nutu sustentat, et in ortum educit. Videturque quodammodo etiam indolere vehementer hominis naturæ, extrema contumelia affectæ. Honestavit enim universorum Deus suæ manus artificio hominem, nec verbo cum aliis creaturis statim ille conditus est, ut illud videlicet: « Fiat firmamentum, et factum est sic; » at accepto de terra pulvere hominem effecit, ut a sapientissimo Moyse dictum est, et factus est ad imaginem et similitudinem Dei, ac tanquam princeps quispiam terræ præfectus est, et porro, spiritu vitæ ornatus. Inflat enim in faciem ejus spiraculum vitæ³. Igitur « homo in honore cum esset, non **45** intellexit, » ut scriptum est⁴: servivit enim scul-

¹ Deut. xvi, 14, 15. ² ibid. 16. ³ Gen. i, 11, passim. ⁴ Psal. xlviii, 15.

ptilibus ⁴, ac, ut prophetica habet oratio, «adorave- A runt ea quæ fecerunt digiti ipsorum.» Et incurvatus est homo, et humiliatus est vir. Quæ injuria et in Deum ipsum redundat, et in hominis naturam. Cum enim ex pulchritudine creaturarum earum artificem proportionem quadam perspicere potuissent: «Invisibilia enim ejus a creatione mundi, per ea quæ facta sunt intellecta perspicuntur; æterna ⁵ scilicet « ejus potentia et divinitas ⁶; » istuc haud fecerunt, sed lapidibus cultum deferentes, et lignum adorantes miseri, Dominum ac Deum natura, rerum universarum architectum offenderunt, nec intellexerunt se suam quoque naturam, ut videtur, injuria afficere: siquidem homo est lignis ac lapidibus præstantior. Hinc merito indignatus omnium Opifex ait: «Incurvatus est homo, et humilitatus est vir; et nequam illos dimittam.» Unde immutabilitatem iræ ostendit, et duplici hoc nomine, ita uti par fuit contra illos ira commotus est: tum quod divinam majestatem offenderint, tum quod suam quoque naturam vilissimam reddiderint. Impleri dicit abominationibus terram ipsorum: subinnuens non paucos esse, sed innumerabiles, qui huic apostasias vitio fuerant obnoxii: nec cultum eorum uniusmodi fuisse, ut a singulis pro suo cujusque placito adorari, et multa idolorum examina totam eorum terram complevisse. Dictum est igitur voce Jeremiæ: «Secundum numerum civitatum tuarum erant dii tui, et secundum numerum transituum Jerusalem constituistis altaria ad sacrificandum Baal ⁶.» Est igitur flagitiosum et Deo intolerandum idolorum signum, eorum, inquam, quæ sensibus patent, et illorum etiam quæ in mentem ac intelligentiam cadunt. Deprædatur etenim Satanas hominum animas, graviter ac multipliciter, imaginibus, quas in animum et cor immittit, aliquando etiam idolorum signum in peccata impellens, atque in sædas ac prodigiosas voluptates inducens.

Υεξς. 10, 11. *Et nunc intrate in petras, et abdimini in terram a facie timoris Domini, et a gloria fortitudinis ejus, quando surrexerit ad quassandam terram. Oculi enim Domini sublimes, homo autem humilis. Et humiliabitur altitudo hominum, **46** et extolletur Dominus solus die illa.*

Idololatriæ dedita Jerusalem, imo tota Judæa errore seducta, et in ea omnia quæ Deo, virtutis amanti, invisæ sunt, effrenatè prolabente, Babyloniorum bellum universam quodammodo Judæam occupavit; qui cum eam totam deprædati essent, captos trucidarunt, mulierculas et liberos in suam regionem abduxerunt, loco captivorum longo tempore habuerunt. Expeditione autem hac deautilata, cumque jam immineret, tantus Judæos invasit metus, et eo consternationis venerunt, ut in speluncis et montium fissuris absconderentur, locosque inaccesibiles capesserent; quippe cum omnis eorum manus

λελάτρευκε γὰρ τοῖς γλυπτοῖς· καὶ, ὡς προφητικῶς ἔφη λόγος, «Προσεκύνησαν οἷς ἐποίησαν οἱ δάκτυλοι αὐτῶν.» Καὶ ἔκυψεν ἄνθρωπος, καὶ ἐταπεινώθη ἀνήρ. Ὑβρίς δὲ τοῦτο καὶ εἰς Θεὸν αὐτὸν, καὶ εἰς τὴν ἀνθρώπου φύσιν. Καίτοι γὰρ ἐνὸν ἀπὸ καλλονῆς κτισμάτων ἀναλόγως ἰδεῖν τὸν τούτων τεχνίτην· τὰ γὰρ ἀόρατα αὐτοῦ ἀπὸ κτίσεως κόσμου τοῖς ποιήμασι νοούμενα καθοράται, ἢ τε ἰσχυροῦ αὐτοῦ δυνάμεις καὶ θεότης· τούτο μὲν οὖν οὐ πεπράχασιν· ἀπονήμοντες δὲ τοῖς λίθοις τὸ σέβας, καὶ τῷ λίθῳ προσκύνοντες οἱ δειλαιοὶ, προσκεκρούκασι μὲν τῷ φύσει Δεσπότη καὶ Θεῷ καὶ τῶν ὄλων δημιουργῷ; λελήθησιν δὲ, κατὰ τὸ εἶδος, καὶ τὴν ἰδίαν αὐτοὶ περιυβρίζοντες φύσιν, εἴπερ ἐστὶ ξύλων τε καὶ λίθων ἀμείνων ὁ ἄνθρωπος. Ταύτην τοὶ δικαίως ἀγανακτῶν ὁ πάντων δημιουργός φησιν· «Ἐκύψεν ἄνθρωπος; καὶ ἐταπεινώθη ἀνήρ, καὶ οὐ μὴ ἀνήσω αὐτούς.» Ἐμφαίνει δὲ διὰ τοῦτο τὸ ἀπαράτρεπτον τῆς ὀργῆς, εἰ καὶ δι' ἄμφω, κατὰ τὸ εἶδος, σεσάλευται κατ' αὐτῶν· ὅτι καὶ τὴν θείαν λελυπήκασι δόξαν, ἀτιμοτάτην δὲ καὶ αὐτὴν τὴν ἰδίαν ἀπέφθησαν φύσιν. Ἐμπεπλησθαι δὲ βδελυγμάτων τὴν γῆν αὐτῶν, οὐκ ὀλίγους ὄντας, ὅστε μὴ εὐαριθμήτους ἀποφαίνουσιν τοὺς τοῖς ἀποστασίας ἐναλόντας ἐγγλήμασι, καὶ ὅτι τὸ σέβας αὐτοῖς οὐχ ἔν, προσκεκύνηται δὲ παρ' ἑκάστου τὸ αὐτῷ δοκοῦν, καὶ πολυειδῆς εἰδώλων ἔσμος ὄλων αὐτῶν ἐπέπλησε τὴν γῆν. Καὶ γοῦν εἴρηται διὰ φωτῆς Ἰερεμίου, ὅτι· «Κατὰ ἀριθμὸν πόλεων σου ἦσαν θεοὶ σου, Ἰούδα. Καὶ κατὰ ἀριθμὸν διδῶν τῆς Ἱερουσαλὴμ ἐτάξατε βωμοὺς, τοῦ θυμῶν τῷ Βαάλ.» Πονηρὸν οὖν ἄρα καὶ δύσοιστον τῷ Θεῷ τῶν εἰδώλων ἢ ποίησις, αἰσθητῶν τε φημι καὶ τῶν κατὰ νοῦν. Καταληγεται γὰρ ὁ Σατανᾶς τὰς τῶν ἀνθρώπων ψυχὰς, δεινῶς τε καὶ πολυτρόπως, ταῖς εἰς νοῦν καὶ κάρδιαν φαντασίαις; ἐσθ' ὅτε καὶ εἰδώλων ἀναπλασμοῖς κατακομιζῶν εἰς ἀμαρτίας, καὶ εἰς αἰσχρὰς καὶ ἐκτόπους ἀποφέρων ἡδονὰς.

Καὶ νῦν εἰσέλθετε εἰς τὰς πέτρας, καὶ κρύπτεσθε εἰς τὴν γῆν ἀπὸ προσώπου τοῦ φόβου Κυρίου· καὶ ἀπὸ τῆς δόξης τῆς ἰσχύος αὐτοῦ, θύαν ἀναστῆ θραῦσαι τὴν γῆν. Οἱ γὰρ ὀφθαλμοὶ Κυρίου ὕψηλοι, ὁ δὲ ἄνθρωπος ταπεινός, καὶ ταπεινωθήσεται τὸ ὕψος τῶν ἀνθρώπων, καὶ ὕψωθήσεται Κύριος μόνος ἐν τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ.

Εἰδωλοεστρώσεως τῆς Ἱερουσαλὴμ, μᾶλλον δὲ ἀπάσης πεπλημένης τῆς Ἰουδαίας, καὶ ἀπονεουσίσης ἀγαλλίως πρὸς πᾶν ὅτιοῦν τῶν ἀπηχθμένων τῷ φιλαρέτῳ Θεῷ· κατεχειτό τρόπον τινὰ τῆς Ἰουδαίας ἀπάσης ὁ Βαβυλωνίων πόλεμος, οἱ πᾶσαν καταδύσαντες, ἀπεκτόνασι μὲν τοὺς κατελιμμένους, γυναῖκα δὲ καὶ παῖδας ἀπεκόμισαν εἰς τὴν ἑαυτῶν· καὶ ἐν τῇ τῶν δορυκτῆτων ὄντας τάξει, μακροὺς διατετέλεκασι χρόνους. Πλὴν τῆς ἐφόδου προαπηγγεμένης, καὶ μελλούσης ἔσεσθαι, τοσοῦτον τοῖς Ἰουδαίοις γέγονε δαῖμα, καὶ ἀγωνίας εἰς τοῦτο πεπτῶκασι, ὡς ἐν τε σηλαίοις καὶ τοῖς τῶν ὄρων βωγμοῖς κατα-

⁴ Psal. cv, 56. ⁵ Rom 1, 20. ⁶ Jerem. xi, 13.

κρύπτεσθαι, καὶ τόπους ἀδάτους καταλαμβάνειν, ἀπάσης αὐτῶν ἀτονοῦσης χειρὸς πρὸς τὴν τῶν ἐπιόντων ἀντίστασιν. Οὐκοῦν ὡς ἔσον οὐδέπω παρεσομένων δεινῶν, μᾶλλον δὲ ἴδη θυρῶν τε εἰσω γεγενημένων, καὶ ἐπ' αὐτῆς ὄντων τῆς χώρας, κρύπτεσθαι κελεύει, καὶ μονοουχί κατορῦντεσθαι ἐπὶ γῆ ζῶντας ἔτι, ἀπὸ τοῦ φόβου Κυρίου, καὶ ἀπὸ τῆς δόξης ἰσχύος αὐτοῦ, ὅταν ἀναστῆ θραῦσαι τὴν γῆν, τοῦτ' ἐστὶ, συντρίψαι τὴν γῆν. Ὅτι δὲ ὕψηλα καὶ ὑπὲρ πάντας ἀνθρώπους αἱ θείαι βουλαὶ τε καὶ σκέψεις, οὐκ ἂν τις αὐταῖς ἀντιμαχῆσεται τῶν ἐπὶ τῆς γῆς, σαφὲς καθίστησι λέγων· «Οἱ γὰρ ὀφθαλμοὶ Κυρίου ὕψηλοί.» Ὀφθαλμοὺς γὰρ Κυρίου ἐν τούτοις φησὶν, τὰς οἰοεὶ προαναβλέψεις τε καὶ βουλάς αὐτοῦ, καὶ τὰς ἐφ' ἐκάστῃ πράγματι κρίσεις. Ἀνθρώποι μὲν γὰρ μικροὶ μετὰ τὴν φύσιν ὄντες καὶ τὸν νοῦν μικρὰ καὶ βουλευόνται, καὶ λογίζονται ταπεινά. Ὑψηλὸς δὲ ὑπάρχων ὁ τῶν ὀλων Θεός, καὶ ἐν ἀπορήτοις ὑπεροχαῖς ταῖς κατὰ πάντων νοούμενος, ἀμαχὸν ἔχει τὴν σκέψιν. Οὐ γὰρ ἂν δύναϊτό τις ἀνθυπενεγκεῖν, ἢ βουλήν, ἢ ἐπικουρίαν ἀποσκευάσασθαι δυναμένην τὰς ἐκ τῶν θείων σχεμμάτων ἐπαγωγάς. Μαρτυρεσθαι δὲ τοῦτο φησὶ, καίτοι πάλαι μὴ εἰδότες τοὺς Ἰουδαίους, ὅταν αὐτῶν ὁ δεινὸς κατασκήψῃ πόλεμος, καὶ πᾶσα μὲν ἡ ἐκαμύνοῦσα χεὶρ ἀτονήσῃ, ἀπρακτῆ δὲ καὶ σκέψις, καὶ ἀνθρωπίνης βουλῆς εὐρήματα, δι' ὧν ἐνόμισαν τάχα πῶς καὶ διαφεύγειν δύνασθαι τὰς ἐκ τοῦ πολέμου συμφοράς. Οὐκοῦν ἡ πείρα δείξει, φησὶν, ὅτι ταπεινὸς ὁ ἄνθρωπος, καὶ ταπεινωθήσεται τὸ ὄψος τῶν ἀνθρώπων, ὑψωθήσεται δὲ Κύριος μόνος ἐν τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ. Ὅσπερ ἔφη ἀρτίως, ἐλεγχομένης αὐτῶν ἰσχύος ἀπάσης ὡς ἀδρανούς, τῆς θείας δυνάμεως ἡ ὑπεροχὴ γνωριμωτάτῃ τοῖς πεποιθόσι γενήσεται. Πάνδεινον οὖν ἄρα τὸ προσκρούειν Θεῷ, καὶ ἀπάσης ἡμῖν παραίτιον συμφορὰς τὸ χρῆμα γίνεται. Δεῖ δὲ ἡμᾶς μὴ δυνάμεσιν ἰδίαις ἐπιθαρσεῖν, ἀπονέμειν δὲ μᾶλλον τὸ πάντα δύνασθαι Θεῷ, καὶ αὐτὸν ἐπικουρον ποιῆσαι φιλεῖν, ὅταν τι τῶν δεινῶν ἐπιφέρῃται προσκεκρουκόσι δι' ἁμαρτίας.

Ἡμέρα γὰρ Κυρίου Sabaoth ἐπὶ πάντα ὄβριστην καὶ ὑπερήφανον, καὶ ἐπὶ πάντα ὕψηλὸν καὶ μετέωρον· καὶ ταπεινωθήσονται. Καὶ ἐπὶ πᾶσαν κέδρον τοῦ Λιβάνου, τῶν ὕψηλῶν καὶ μετέωρων, καὶ ἐπὶ πᾶν δένδρον βαλάνου Βασάν· καὶ ἐπὶ πᾶν ὄρος ὕψηλόν, καὶ ἐπὶ πάντα βουνὸν ὕψηλόν, καὶ ἐπὶ πάντα πύργον ὕψηλόν, καὶ ἐπὶ πᾶν τεῖχος ὕψηλόν, καὶ ἐπὶ πᾶν πλοῖον θαλάσσης, καὶ ἐπὶ πᾶσαν θεῶν πλοίων κάλλους· καὶ ταπεινωθήσεται, καὶ πεσέεται τὸ ὄψος τῶν ἀνθρώπων, καὶ ὕψωθήσεται Κύριος μόνος ἐν τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ.

Τὸν τοῦ πολέμου καιρὸν, καὶ τῆς ἐπ' αὐτοῖς ὀργῆς τὴν ἐκπλήρωσιν ἡμέραν ὀνομάζει Κυρίου. Τοῦτο γὰρ ἔθος τῆ θεοπνεύστῃ Γραφῇ. Καὶ γοῦν καὶ αὐτὸν τῆς τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν ἐπιδημίας τὸν καιρὸν τῷ τῆς ἡμέρας ὀνόματι κατεστήμαιεν ὁ Δαβὶδ οὕτω λέγων· «Αὕτη ἡ ἡμέρα ἣν ἐποίησε Κύριος, ἀγαλλιασώμεθα

propulsandis his qui irruptionem fecerant par non esset. Proinde, non quasi instantibus, sed potius velut presentibus malis, et jam intra portas et in ipsa regione versantibus, abscondi jubet, eosque qui adhuc viverent tantum non abdi in terram, a timore Domini et a gloria fortitudinis ejus : quando ad terram percultendam, id est, contendam surrexerit. Atqui excelsa esse, et supra omnes homines eminere divina consilia et cogitata, neminemque mortalium illis resistere posse, planum atque perspicuum facit, cum ait : « Oculi enim Dei sublimes : » oculos enim Domini hisce verbis vocat ejus velut prospicientias et consilia, et in quaque re judicium. Homines scilicet pusilli natura et mente cum sint, pusilla consultant, et humilia cogitant. Sed altus natura Deus universorum, et in omni re arcana quadam praesentia elucens et apparens, consilium habet inexpugnabile. Non enim quiscquam consilium afferre posset vel subsidium satis firmum, ad divinorum consiliorum machinas subvertendas. Hoc cognituros ait Judaeos, etsi olim non agnovissent, quando grave Babyloniorum bellum eos impetet, quando omnis manus subsidiaria imbecillis erit et imbellis, cum consultatio humanique consilii inventa nihil proficiant : quibus illi forte rati sunt calamitates bellicas posse effugere. Itaque docebit, inquit, experientia, humilem esse hominem et dejectum : et depressum iri solisitate hominum, extollendum vero Dominum solum in die illa. Nam, ut modo dixi, cum eorum robur omne velut imbecillum apparuerit, divinae potentiae excellentia et splendor in illis qui passi sunt et afflicti, maxime inlarescet. Gravissimum itaque est Deum offendere, et causa omnium calamitatum quae nobis accidunt istud est. Nec vero nostris viribus nitendum est, sed omnipotentia Deo tribuenda : et illius nobis auxilium conciliare debemus, quando aliquod grave malum nobis per peccatum offendentibus infortur.

VERS. 12-17. Dies enim Domini Sabaoth super omnem contumeliosum, et superbum, et super omnem elatum, et tumidum ; et humiliabuntur. Et super omnem cedrum Libani praetallam et erectam, et super omnem arborem glandis Basan : et super omnem montem editum, et super omnem collem celsum, et super omnem turrim excelsam, et super omnem murum praecelsum, et super omnem navim maris, et super omnem pulchrum navigiorum aspectum ; et humiliabitur, et cadet altitudo hominum, et evenietur Dominus solus in die illa.

Belli ipsum tempus, et irae expletionem in illos, diem appellat Domini; est enim hoc solemne divinitus inspiratae Scripturae. Quippe et ipsum Servatoris nostri adventus tempus, diei appellatione designat David, dicens : « Haec dies quam fecit Dominus, exsultemus et lætemur in ea. » Fore

¹ Psal. cxvii, 21.

ideo dicit tempus iræ contra omnem contumeliosum et superbum. Et contumeliosos quidem videtur dicere, qui divinam majestatem dedecorant, eo quod non sustineant eam adorare, sed illis potius diis affigantur, quos ipsi commenti sunt: superbos vero, qui divinam legem contemnunt, et quæ divinitus edicta sunt pro nihilo ducunt; siquidem et beatus David ait: « Superbi legem prævaricati sunt vehementer ». Quoniam autem complures essent per Judæam et Jerusalem divitiis cumulati affatim, et opum copia haud mediocriter circumfluerent, cæteris præcellerent, et potentia septi ac muniti essent, illaque suæ nobilitatis haud exigua mensura exsultarent, sublatique in ælum, veluti intumescerent, ideo in eos maxime hanc divinam iram dicit incursum: statum cujusque atque gradum ænigmatische subinsinuans. Confert etenim illos et cum Libani cedris: « Vidi enim, » inquit, « impium erectum et elatum velut cedros Libani »; quin et cum arboribus quercus Basan, id est quereubus quæ sunt in Basanide terra: est autem is locus in Judæa, qui nunc Basanzæ vocatur, plantarum nutrix optima, spissas et bene proceras habens cedros. Confert etiam eos similiter cum collibus et montibus, et cum turribus et muris præaltis. Addit deinde eos cumulandarum opum occasiones in regionem importavisse, cum dicit: « Et super omnem navim maris, et super omnem aspectum pulchrum navigiorum. » Dupliciter autem hoc intelligitur. Cum enim denuntiaretur undique bellum, et Babylonios adventare dicebatur, spem in Deum sigrere destiterunt Israelitæ, et Ægyptios in præsidium asciverunt, Tyro, et accolis gentibus mercede conductis. Omnes enim Tyrii maritimi erant, et rei mercatoris periti, et naves habebant magnifice exstructas. Postquam autem adventit Babylonis, antequam terram Judæorum vastaret, deprædatus est Tyrios. Igitur hisce verbis vel hoc dicit propheticus nobis sermo; vel illud foriassit: Plurimi reges Israel causa negotiandi naves habebant; quæ ex Judæorum regione ac terra merces exportarent; illis rursus ex alienis regionibus ac civitatibus adveherent; ex quo factum est ut ingentes opes illis accreverint; elatiores facti sunt cedris, quercubus, montibus et turribus non dissimiles. Quod vero conflandarum opum occasio, id est, lucræ quæ ex negotiatione et commutatione influunt, simul cum superbis peritura sint, luculenter denotat. Quod etiam Israelitæ multos in subsidium conducerent, non obscurum est, cum Deus de illis per alterum prophetam dicat: « Et erat Ephraim columba amens, non habens tor, Ægyptum invocavit, et ad Assýrios abiit. Et cum abierint, injiciam illis rete meum, veluti cæli volucres deducam eos, rumore afflictionis suæ erudiam eos ». Inevitabile est igitur Dei iudicium contra quos fit. Nonne vero impia est imperitia, spe

καὶ εὐφρανθῶμεν ἐν αὐτῇ. » Ἔσεσθαι τοίνυν φησὶ τῆς ὀργῆς τὸν καιρὸν κατὰ παντὸς ὕβριστοῦ καὶ ὑπερηφάνου. Καὶ ὕβριστὰς μὲν εἰσικεν ἀνακαλεῖν τοὺς, ὅγε τὴν θείαν ἀτιμάζουσι δόξαν, διὰ τοῦ μὴ ἀνέχεσθαι προσκυνεῖν αὐτῇ, προάχεισθαι δὲ μᾶλλον, ὅς ἂν αὐτοὶ διατεκτινῶντο θεοῖς· ὑπερηφάνους δὲ τοὺς τῶν θείων ὑπεροπῶντας νόμων, καὶ παρ' οὐδὲν ποιεῖσθαι μεμελετηκότας τὰ θεοσεπισμένα. Καὶ γοῦν ὁ μακάριος ἔφη Δαβὶδ· « Ὑπερήφανοι παρενόμου ἕως σφόδρα. » Ἐπειδὴ δὲ πλείστοι τινες ἦσαν κατὰ τὴν Ἰουδαίαν καὶ μέντοι τὴν Ἱερουσαλήμ, πλοῦτω τε κομῶντες ἀμφιλαφῶς, καὶ ταῖς τῶν χρημάτων περιουσίαις οὐ μετρίως περιεχόμενοι, προύχοντές τε τῶν ἄλλων καὶ δυναστείας ἐχυρωμένοι, καὶ τῆς παρ' αὐτοὺς εὐκλείας οὐκ εἰς βραχὺ μέτρον ἀναπηδήσαντες, ἡρμένιοι τε ὕψου, καὶ οἰονείπως ἐξογκούμενοι· ταῦτη τοι κατ' αὐτῶν ὅτι μάλιστα τὰ ἐκ τῆς θείας ὀργῆς δραμισθεῖσθαι φησι, τὴν ἐκάστου τάξιν, ἥτοι μέτρον ἀνιγματοῦδως ὑπεμφαίνων. Παρεικάζει γὰρ αὐτοὺς καὶ ταῖς τοῦ Λιβάνου κέδροις· « Ἴδον γὰρ ἄσπεθῆ, » φησὶν, « ὑπερυψούμενον, καὶ ἐπαιρούμενον ὡς τὰς κέδρους τοῦ Λιβάνου. » καὶ μὴν καὶ τοῖς δένδροις τῆς βαλάνου Βασάν, τοῦτ' ἐστὶ, δρυσὶ ταῖς ἐν τῇ Βασανίτιδι· χώρα δὲ αὕτη κατὰ τὴν Ἰουδαίαν, ἣ νῦν καλεῖται Βασαναία, φυτῶν ἀρίστη τροφὸς, παχείας τε καὶ εὐμηχεστάτας ἔχουσα τὰς κέδρους. Παρεικάζει δὲ αὐτοὺς ὁμοίως βουνοῖς καὶ ὄρεσι, καὶ προσέτι πύργοις καὶ τείχεσιν ὑψηλοῖς. Ὅτι δὲ καὶ τὰς τοῦ πλοῦτος ἀφορμὰς συναποβαλοῦσι τῇ χώρῃ, προσεπάγει, λέγων· « Καὶ ἐπὶ πᾶν πλοῦτον θαλάσσης, καὶ ἐπὶ πᾶσαν θῆαν πλοίων κάλλους. » Διχῆ δὲ τοῦτο νοεῖται. Περιεργηθέντος γὰρ ἤδη τοῦ πολέμου, καὶ προσδοκωμένων παρῆεσθαι τῶν Βαβυλωνίων, τῆς εἰς Θεὸν ἐλπιδος τὴν διάνοιαν ἀπόστησαντες οἱ ἐξ Ἰσραὴλ, Ἀιγυπτίους ἐκάλουν εἰς ἐπικουρίαν, κατεμισθοῦντό τε τὴν Τύρον, καὶ τὰ περιτοκὰ τῶν ἐθνῶν. Θαλασσοργοὶ δὲ πάντες οἱ Τύριοι, καὶ ἐμπορικῶν ἐπιτηδευμάτων ἐπιστήμονες, καὶ φιλοτίμως τὰς ναῦς κατεσκευασμένοι. Ἐπειδὴ δὲ ἦκεν ὁ Βαβυλώνιος, πρὸ τῆς Ἰουδαίας γῆς, τὴν Τυρίων κατεληγίζετο. Οὐκοῦν ἢ τοῦτό φησιν ὁ προφητικὸς ἡμῖν ἐν τούτοις λόγος, ἢ ἐκεῖνὸ φῆσι τὰχα· Πλείστοι γὰρ τῶν βεβασιλευκότων τοῦ Ἰσραὴλ, ναῦς εἶχον ἐμπορικὰς, τὰς ἐκ τῆς Ἰνδῶν χώρας τε καὶ γῆς ἀποφερούσας αὐτοῖς, καὶ τὰς ἐκ ἐτέρων χωρῶν καὶ πόλεων· ὅθεν αὐτοῖς καὶ ὁ πολὺς συναγῆγερτο πλοῦτος· ἐξ οὗ γεγόνασι ὑψηλοὶ, κέδροις τε καὶ δρυσὶν ἐν Ἰσρα, ὄρεσὶ τε καὶ πύργοις. Οὐκοῦν ὅτι καὶ συναπολεῖται τοῖς ὑπερηφάνοις καὶ ἡ τοῦ πλοῦτου ἀφορμῆ, τοῦτ' ἐστὶ, τὰ ἐκ τῆς ἐμπορίας καὶ μεταβολῆς εἰς τρέχοντα κέρδη κατασημαίνει λαμπρῶς. Ὅτι δὲ κατεμισθοῦντο πολλοὺς πρὸς ἐπικουρίαν οἱ ἐξ Ἰσραὴλ οὐκ ἀσυμφανῆς, καὶ δι' ἑτέρου προφήτου λέγοντος Θεοῦ περὶ αὐτῶν· « Καὶ ἦν Ἐφραὶμ περιστερὰ ἄνου, οὐκ ἔχουσα καρδίαν, Ἀιγυπτὸν ἐπεκαλεῖτο, καὶ εἰς Ἀσσυρίους ἐπορεύετο. Καθὼς παρεύονται, ἐπιβαλῶ ἐπ' αὐτοὺς τὸ δίκτυόν μου, καθὼς τὰ πτερινὰ τοῦ

* Psal. cxviii, 51. * Psal. xxxvi, 55. ¹⁰ Osce vii, 41, 12.

οὐρανοῦ κατάξω αὐτούς. Παιδεύσω αὐτοὺς ἐν τῇ ἀποῆ τῆς θλίψεως αὐτῶν. Ἰ Δυσδιάφυκτον οὖν τὸ τοῦ Θεοῦ κρίμα, καθ' ὧν ἂν γένοιτο· καὶ ἀμαθῆς καὶ ἀνόσιον μὴ οὐχὶ δὴ μᾶλλον ἤρτησθαι φιλεῖν τῆς εἰς αὐτὸν ἐλπίδος, κενοὶ δὲ καὶ ἀσυνετοὶ διαπαίξεσθαι λογισμοῖς οἰομένους, ὅτι κἂν εἰ βούλοιο τὸ σώζειν αὐτούς, ἐξελεῖται δὲ τις ἕτερος καὶ τῆς ἐξ ἀνθρώπων ἐπικουρίας ἢ συνδρομῆς, καὶ περιέσται ποτὲ τῶν παρ' αὐτοῦ νευμάτων. Ἐάν γὰρ κλείσῃ κατὰ ἀνθρώπου, φησί, τίς ἀνοίξει; Ἄγαθόν τοίνυν τὸ ἐλπίζειν ἐπὶ Κύριον, ἢ ἐλπίζειν ἐπ' ἀνθρώπον, κατὰ τὴν

Καὶ τὰ χειροποίητα πάντα κατακρύψουσιν, ἐισπνευκότες εἰς τὰ σπήλαια, καὶ εἰς τὰς σχισμὰς τῶν πετρῶν, καὶ εἰς τὰς τρώγλας τῆς γῆς ἀπὸ προσώπου τοῦ φόβου Κυρίου, καὶ ἀπὸ τῆς δόξης τῆς ἰσχύος αὐτοῦ, ὅταν ἀναστῇ θραῦσαι τὴν γῆν.

Ἐλωτος ἄξιαν τὴν τῶν Ἰουδαίων ἀποφαίνει σκέψιν, εἰ κατακρύπτουσι τοὺς θεοὺς, καὶ σώζειν ἐπιέγονται τοὺς προσκυνομένους. Καίτοι πῶς οὐκ ἔδει σωτήρας; αὐτοὺς ἔσεσθαι προσδοκῶν, εἴπερ ὄντως ἤδεσαν θεοὺς; Ἄλλ' αὐτοὶ τῶν ἰδίων καταδικάζοντες βουλευμάτων, καὶ μαρτυροῦντες αὐτοῖς τὸ πρὸς πᾶν ὀτιοῦν ἀδρανῆς, ἐπαμύνουσιν τοῖς θεοῖς. Κατακρύπτουσι γὰρ εἰς τὰ σπήλαια, καὶ εἰς τὰς σχισμὰς τῶν πετρῶν, καὶ εἰς τὰς τρώγλας τῆς γῆς, ἵνα μὴ εὐρόντες οἱ πολέμοι συναποφέρωσι τοῖς νενικημένοις οἶον αἰχμαλώτους θεοῦς. Πῶς οὖν ἐτι θεοὶ παρὰ τῶν προσκυνοῦντων αὐτοῖς; ἐπικουρίας δεδωρημένοι, ἀλλ' ὕλη μὲν ἄφυχος ἐκεῖνα. Καὶ ὡς ζησιν ὁ μακάριος Δαβὶδ, « Τὰ εἰδωλὰ τῶν ἔθνῶν ἀργύριον καὶ χρυσόν, ἔργα χειρῶν ἀνθρώπων. Ἰ Νοσήσουσί γε μὴν οἱ θεραπεύοντες αὐτὰ τὴν ἴσῃν αὐτοῖς ἀναίσθησιαν. Αὐτοὶ γὰρ τεχνῖται καὶ δημιουργοὶ γεγονότες αὐτῶν, ἀφρουνεῖν ἐπὶ τῶν ὤμων, καὶ περιέονται, καὶ προσκυνοῦσιν αὐτῶν, καὶ προσεύχονται λέγοντες· Ἰ Ἐξέλω με ὅτι Θεὸς μου εἰ σὺ. Ἰ Σποδῆς τοιγαροῦν ἡ καρδία αὐτῶν, καὶ πλανῶνται. Πρέποι δ' ἂν τοῖς εὐσεβεῖν εἰσθῆσαι, ταῖς τῶν πλανωμένων ἀβελτηρίαις ἐβρώσθαι λέγειν, καὶ μὴ κάκεινο βοᾶν· Ἰ Θεοὶ οἱ τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν οὐκ ἐποίησαν, ἀπολέσθωσαν ἀπὸ τῆς γῆς. Ἰ Καὶ ὑποκάτωθεν τοῦ οὐρανοῦ τούτου· Ἰ Ἡμεῖς εἰς αὐτόν. Καὶ εἰς Κύριον Ἰησοῦς Χριστὸς, δι' οὗ τὰ πάντα, καὶ ἡμεῖς δι' αὐτοῦ. Ἰ

Τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ ἐκβαλεῖ ἀνθρώπους τὰ βδελύγματα αὐτοῦ τὰ ἀργυρᾶ καὶ χρυσᾶ, ἃ ἐποίησε προσκυρεῖν τοῖς μυταλοῖς καὶ ταῖς νυκτερίσι, τοῦ εἰσελθεῖν εἰς τὰς τρώγλας τῆς γῆς, στερεῆς πέτρας, καὶ εἰς τὰς σχισμὰς τῶν πετρῶν, ἀπὸ προσώπου τοῦ φόβου Κυρίου, καὶ ἀπὸ τῆς δόξης τῆς ἰσχύος αὐτοῦ, ὅταν ἀναστῇ θραῦσαι τὴν γῆν.

Τοὺς παρ' αὐτῶν γεγονότας καὶ ψευδωνύμους θεοὺς ὅτι κατακρύπτειν ἐμελλον, οὐκ αἰδοῖ τῇ περὶ αὐτοῦς ἐτι νικίωμενοι, κατεγνωκότες δὲ μᾶλλον ὡς ὕλης ἀχρήστου καὶ ἀδρανούς καθίστησιν ἑναργῆς προσεπενεγκῶν οἷς ἔφη· Ἰ Τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ ἐκβαλεῖ ἀνθρώπους τὰ βδελύγματα αὐτοῦ, ἃ ἐποίησε προσ-

in Deum fracta ac debilitata, vanis et inconsideratis rationibus ludificari, et existimare, etiam si servare nolit ipse, alium quempiam erepturum, et humani auxilii accessionem ejus nutus ac voluntates superaturam? Si, inquit, clausit contra hominem, quis aperiet? Melius igitur est sperare in Domino, quam sperare in homine, juxta 49 vocem psal-

tis.

Vers. 19. Et manufacta omnia abscondent, inferentes in specus et in scissuras petrarum, et in rimas terræ a facie timoris Domini, et a gloria fortitudinis ejus, quando surrexerit ad frangendam terram.

Ridiculum ostendit Judæorum consilium: siquidem deos occultant, et quos adorant, eos servare satagunt. Nam quidni potius servatores illos fore expectarent, siquidem revera deos esse norant? Atqui sua ipsi decreta damnantes, cumque ipsi testes sicut eorum imbecillitatis, diis succurrunt. Abscondunt enim in speluncis et in scissuris saxorum, et in terræ foraminibus, ne hostes inveniant, et una cum victis captivos quoque deos asportent. Qui ergo jam dii sint, qui suorum cultorum ope indigent? Sed materia ex antiquis illa sunt, et, ut inquit beatus David: « Noli gentium argentum et aurum. opera manuum hominum ». Et sane qui colunt ea, simili cum illis stupiditate laborant. Ipsi enim fabri et opifices eorum cum sint, humeris ea imponunt, eunt, adorant, apprecantur, dicentes: « Eripe me, quia Deus meus es tu ». Stercus igitur cor eorum, et errant. Decet autem eos qui pietatem colere solent, errantium stultitiæ valedicere, illudque clamare: « Dii qui cælum et terram non fecerunt, perdantur de terra », et de his quæ sub cælo sunt: « Nobis enim unus Deus Pater, ex quo omnia, et nos in ipsum, et unus Dominus Jesus Christus per quem omnia, et nos per ipsum ».

οὐρανοῦ τούτου· Ἰ Ἡμεῖς γὰρ εἰς Θεὸς ὁ Πατήρ, ἐξ Ἰησοῦς Χριστὸς, δι' οὗ τὰ πάντα, καὶ ἡμεῖς δι' αὐ-

Vers. 20, 21. Die illa ejiciet homo abominationes suas argentæ et aureas, quas fecit, ad adorandum vana, et vespertillonnes, ut ingrediantur in cavernas solidæ petræ, et in scissuras petrarum a facie timoris Domini, et a gloria fortitudinis ejus quando surrexerit ad frangendam terram.

Quod falso nuncupatos deos et ab ipsis factos abscondere debebant, non quia puduerit illorum, sed potius quod eos tanquam materiam inutilem et inbellem damnassent, manifestum reddit cum subjungit his quæ dixerat: « Die 50 illa ejiciet homo abominationes suas quas fecit ut adoraret, et vespert-

¹¹ Psal. cxiii, 4. ¹² Psal. lvm, 2. ¹³ Jerem. x, 11. ¹⁴ I Cor. viii, 6.

tiliones.) Collocata enim in adytis manufacta, A adoraverunt impie: arbitrabantur nimirum esse deos. Postquam vero imminere bellum viderunt, nullamque auxilii consequendi rationem sibi prorsus esse, et lapides ac ligna esse deprehenderunt, et materia aurea et argentea, quos sospitatores et liberatores fore crediderunt, e templis eiecērunt, et in cavernis abdidērunt, magis ut parcerent materiæ, quam quod illos amplius ceu deos colerent. Frustraneum autem et inutile illis laborem esse in idolorum effractione, ostendit dicens: « Ejiciet homo abominaciones quas fecit, ut illas et vespertilionem adoraret. » Etenim suorum deorum exsiterunt opifices, et artifices eorum quæ adorabantur. Opes vero nihil ab iis acceperunt, ac fortassis vespertilionibus solis templa edificarunt. Semper enim ejusmodi volatilia sive animalcula in cæcis locis libenter habitant, et horrore et seditate replent omnia. Ejiciet itaque homo abominaciones quas fecit. Ejiciet vero ut ingrediantur in foramina duræ petræ, et in scissuras petrarum a facie timoris Domini. Vide igitur quo pacto se una cum suis diis conati fuerint sepelire miserî. Cæterum universorum Deum non viderunt talem esse. Non enim latuit, cum ex terra Ægyptiaca fugerent, et insequeretur Pharaon prosequens. Percepit enim mare, et eduxit inenarrabili eos potentia et natu inexplicabili, et illi quidem conservati sunt, perinde quasi aridam transirent: hic vero stupidus Pharaon præfocatus est cum toto exercitu. Item, cum Rabsaces Babyloniorum dux Jerusalem obsidione undique premeret, ac contra Deum debileraret, diceretque se totam Judæam facile devicturum: non delituit Deus, nec petrarum rimas quæsit, nec rupturas montium: sed precatus est Ezechias dicens: « Exaudi, Domine, aspice, Domine, vide sermones Rabsacis, quem rex Assyriorum misit, ut in Deum viventem probra jaceret ¹⁶. » Statimque Deum audivit loquentem: « Propugnabo civitatem hanc propter me et propter David servum meum ¹⁷. » Et quænam tum fuit periclitantibus subveniendi ratio? 51 Incredibilis sane et Deo digna. « Egressus enim est angelus Domini, et ex castris Assyriorum centum octoginta quinque millia interemit ¹⁸. » Quare pudore suffundantur qui adorant sculptilia, qui, omnipotente Deo relicto, diis serviunt, quos ante se reconduunt, ne ante ipsos pereant, ubi cupiditati hostium avaritiæque fuerint expositi. Dicamus ergo æcennudum prophetæ Jeremiæ vocem: « Solium gloriæ exalatum, sanctificatio vestra, exspectatio Israel, Domine; omnes qui derelinquunt te, pudefiant. Deficientes in terra scribantur, quia dereliquerunt fontem vitæ Dominum ¹⁹. » Jam vero si fas sit spiritibus aliquid etiam spirituale dicere: quicumque idola mentis patiuntur, et pravæ imaginum cogitationes admittunt, sciant fore se nilos vespertilionum, hoc est, spirituum immundorum. « Unusquisque enim tentatur, » inquit, « a propriis cupidi-

κυνεῖν αὐτοῖς καὶ ταῖς νυκτερίσιν. » Ἰδρυσάμενοι γὰρ ἐν σηκοῖς τὰ χειροποίητα προσκεκυνήκασιν ἀνοσίως· φοντο γὰρ εἶναι θεοῦς. Ἐπειδὴ δὲ παρόντα τεθέονται τὸν τοῦ πολέμου καιρὸν, εἴτα τῆς ἐπικουρίας οὐθεὶς ἦν ὄλωσ αὐτοῖς ὁ τρόπος, λίθοι δὲ ὄντες καὶ ξύλα πεφώρανται, ὕλη τε χρυσῆ καὶ περιάργυρος, οὐς ἐνόμισαν ἐσεσθαι σωτήρας καὶ λυτρωτάς, ἐξέβαλλον τῶν ναῶν, καὶ κατέκρυπτον ἐν σπηλαίοις, φειδόμενοι μάλλον τῆς ὕλης, καὶ οὐχ ὡς θεοὺς τιμώντες ἔτι. Εἰκαστός ἐστι καὶ ἀνόνητος ὁ πόνοσ αὐτοῖς ὁ περὶ τὴν τῶν εἰδώλων ποίησιν, διέδειξεν εἰπών· « Ἐκθαλεῖ ἄνθρωπος τὰ βελεύματα αὐτοῦ ἃ ἐποίησε προσκυνεῖν αὐτοῖς καὶ ταῖς νυκτερίσιν. » Γεγόνασι μὲν γὰρ αὐτοὶ δημιουργοὶ τῶν ἰδίων θεῶν, καὶ τεχνῖται τῶν προσκυνουμένων, ἐσχῆκασι δὲ παρ' αὐτῶν εἰς ὄνησιν οὐδέν. Τάχα δὲ που μόναισ ταῖς νυκτερίσιν ἀνεδείμαντο τοὺς ναοὺς. Ἀεὶ γὰρ πως τὰ τοιαῦτα τῶν πτηνῶν ἦτοι ζωῶν τοῖς ἀφεγγέσι τῶν τόπων ἐμφιλοχωροῦσιν, καὶ τῆς παρ' αὐτῶν βελορίας καὶ κακοσμίαισ ἀνατιμπλάσσι τὰ ἐν αὐτοῖς. Ἐκθαλεῖ τοίνον ἄνθρωπος ἃ ἐποίησε βελεύματα, ἐκθαλεῖ δὲ ὅποι, τοῦ εἰσελθεῖν, φησὶν, εἰς τὰς τρώγλας τῆς στερεᾶς πέτρας, καὶ εἰς τὰς σχισμὰς τῶν πετρῶν ἀπὸ προσώπου τοῦ φόβου Κυρίου. Ἄθραι δὴ οὖν ὅπως τοῖς ἰδίοις θεοῖς αὐτοῖς ἐσπούδαζον συγκατορῦττειν οἱ τάλανες. Ἄλλ' οὐ τοιοῦτον τεθέονται τὸν τῶν ὄλων Θεόν. Ἐκρύπτετο γὰρ οὐδαμῶς, ὅτε τῆς Αἰγυπτίων ἐκδεδραμήκασι γῆς, εἶπετο δὲ διώκων ὁ Φαραὼ. Διέβρηξε γὰρ τὴν θάλασσαν, καὶ διήγαγεν αὐτοῖς, ἀρβῆτω δυνάμει, καὶ ἀφράστοις νεύμασι. Καὶ οἱ μὲν ἐσώζοντο βαδίζοντες ὡς ἐπὶ ξηρᾶς· ὁ δὲ ἀπόπληκτος Φαραὼ πανστράτιφ κατεπνίγετο. Καὶ μὴν ὅτε Παψάκης ὁ Βαβυλωνίων στρατηγός, κύκλω περιτχῶν τὴν Ἱερουσαλήμ, πεφλυάρηκε κατὰ Θεοῦ, καὶ ὅλης ἔφη ῥαβδίας κατακρατήσειν τῆς Ἰουδαίας· οὐκ ἐκρύπτετο Θεός, οὐδὲ πετρῶν ἐξήτησε σχισμὰς, οὐτε μὴν διασφαγὰς ὄρων, ἀλλ' ἠύχαστο μὲν Ἐξελίας λέγων· « Εἰσακούσον, Κύριε, εἰσβλεψον, Κύριε, καὶ ἴδε τοὺς λόγους Παψάκου, ὃν ἐξαπέστειλε βασιλεὺς Ἀσσυρίων δνειδίζειν Θεόν ζῶντα. » Παρακρήμα δὲ Θεοῦ λέγοντος ἦκουσ· « Ὑπερασπιῶ ὑπὲρ τῆς πόλεως ταύτης, δι' ἐμὲ, καὶ διὰ Δαβὶδ τὸν δούλόν μου. » Καὶ τίς τὸ τνηκάδε κινδυνεύουσιν ὁ τῆς ἐπικουρίας ἐγένετο τρόπος; Παράδοξος καὶ θεοπρεπῆς· « Ἐξῆλθε γὰρ ἄγγελος Κυρίου, καὶ ἀνέειλεν ἐκ τῆς παρεμβολῆς τῶν Ἀσσυρίων ἑκατὸν ὀγδοήκοντα πέντε χιλιάδας. » Αἰσχυνηθήσαν τῶν οἱ προσκυνουσῖνες τοῖς γλυπτοῖς, οἱ τὸν πάντα ἰσχύοντα Θεόν καταλειποῖτες, καὶ λατρεύοντες θεοῖς, οὓς πρὸ αὐτῶν κατακρύπτουσιν, ἵνα μὴ πρὸ αὐτῶν ἀπόλιντο, ταῖς τῶν πολεμούντων περιπεσόντες φιλοκερδαίσι. Λέγωμεν τοίνον κατὰ τὴν τοῦ προφήτου φωνὴν Ἱερεμίου· « Θρόνος δόξης ὑψωμένος, ἀγιασμα ἡμῶν, ὑπομονὴ Ἰσραὴλ, Κύριε· πάντες οἱ καταλιπόντες σε κατασχυνθήτωσαν. Ἀφαστηκότες ἐπὶ τῆς γῆς γραφήτωσαν, ὅτι ἐγκατέλιπον πηγὴν ζωῆς τὸν Κύριον. » Ἐ

¹⁶ Isa. xxxvii, 10 seqq. ¹⁷ ibid. 35. ¹⁸ ibid. 36. ¹⁹ Jerem. xvii, 13, 15.

δὲ χρῆ τι καὶ πνευματικῶν τοῖς πνευματικοῖς εἰπεῖν, ἅ ἔσονται εἰς νοῦν εἰδῶλων ἀνέχονταί, καὶ τὰς ἐκ τῶν ἑκτόπων φαντασιῶν ἐννοίας εἰσδύχονται, ἴστωσαν ὅτι ἡνωτέρων ἔσονται καλῶν, τοῦτ' ἔστι, τῶν ἀκαθάρτων πνευμάτων. « Ἐκαστος γὰρ πειράζεται, » φησὶν, « ὑπὸ τῶν ἰδίων ἐπιθυμιῶν ἐξεκόμενος, καὶ δελεάζομενος. Εἴτα ἡ ἐπιθυμία συλλαβοῦσα τίκτει ἁμαρτίαν, ἡ δὲ ἁμαρτία ἀποτελεσθεῖσα ἀποκτείνει θάνατον. » Παραιτητέον οὖν ἄρα τὰς ἀρχὰς τῶν παθῶν, καὶ τὰ εἰς νοῦν εἰδῶλα, τὰ διὰ μόνων ἐννοιῶν εἰστρέχοντα παρωπώμεθα, τὸ γεγραμμένον εἰδότες· « Ἐάν πνεῦμα τοῦ ἐξουσιάζοντος ἀναβῆ ἔπι σέ, τόπον σου μὴ ἀφῆς· ὅτι ἰαμὰ κατακαύσει ἁμαρτίας μεγάλας. »

Ἰδοὺ δὴ ὁ δεσπότης Κύριος Σαβαώθ ἀφελεῖ ἀπὸ τῆς Ἰουδαίας, καὶ ἀπὸ Ἱερουσαλήμ ἰσχύοντα, καὶ ἰσχύουσαν, ἰσχύρ ἄρτου, καὶ ἰσχύρ ὕδατος, γήγαρτα καὶ ἰσχύοντά, καὶ ἄρχοντα, πολεμιστήν καὶ δικαστήν.

Ἀποχρῶσαν ἡμῖν ποιησάμενος τὴν ἀφήγησιν, τὴν ἐπὶ γε τοῖς ἀρχαιότεροις αὐτῶν ἐγκλήμασιν, μεθίστησι πάλιν ἐπὶ καιροῦ τὸν λόγον ἐπὶ τὰς τελευταίας αὐτῶν συμφορὰς, δικαίως ὑπομμενηκόσιν ἐμπαρονήσαντες ἀνοσίως εἰς τὸν Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν τὸν Χριστόν. Ἐπέταξε γὰρ αὐτοῖς ὁ θυμὸς Κυρίου, καὶ μάλα εἰκότως· ἀνηρηκότας γὰρ τοὺς προφήτας, καὶ λιθοβολήσαντες τοὺς ἀπεσταλμένους, οὐδὲ αὐτὸν δεδουσιῶθηται τὸν Ἰῶν, ἐκπεθήσαν δὲ θηριοπρεπῶς, καὶ τὸν ἀρχηγὸν τῆς ζωῆς, τὸ γε ἦκον εἰς αὐτούς, θανάτῳ περιβεβλήκασι, λέγοντες· « Δήσωμεν τὸν δίκαιον, ὅτι δύσχετος ἡμῖν ἔστι. » Πάνθεινα μὲν οὖν ἔστιν αὐτοῖς τὰ τοῦ πολέμου συμβεβηκότα καὶ δεδραπῆνται πολυτρόπως· τοῦτο μὲν λιμῶ καὶ πολιορκίαις, πυρὶ καὶ σιδήρῳ; τοῦτο δὲ γυναίων τε καὶ παίδων ἀνδραποδισμοῖς. Ὅτι δὲ καὶ τῶν ἀνωθεν καὶ παρὰ Θεοῦ χαρισμάτων νενοσῆκασι τὴν ἀποβολήν, καὶ τῶν εἰς νοῦν καὶ ψυχὴν ἀγαθῶν ἐστέρηται, διδάσκει λέγων· « Ἰδοὺ δὴ ὁ δεσπότης Σαβαώθ, ἀφελεῖ ἀπὸ τῆς Ἰουδαίας καὶ Ἱερουσαλήμ ἰσχύοντα καὶ ἰσχύουσαν. » Καὶ ὁ λόγος τῷ προφῆτῃ νῦν οὐ περὶ σωματικῆς ἰσχύος· εὐθεὶς γὰρ ἐπ' ὕδατος νοεῖν περὶ νοητικῆς δὲ μᾶλλον, καὶ τῆς εἰς νοῦν καὶ καρδίαν, δι' ἧς εἰθίσμεθα κατορθοῦν ἀρετήν. Στρατεύεται μὲν γὰρ ἡ σὰρξ κατὰ τοῦ πνεύματος, τὸ δὲ πνεῦμα κατὰ τῆς σαρκός. Ταῦτα γὰρ ἀντίκειται ἀλλήλοις· κλείσται δὲ ὅσαι κοσμικαὶ καὶ ἀκάθαρτοι τῶν ἀνθρώπων νοῦν διακυκῶσιν ἡδοναί, καταφέρουσαι πρὸς ἁμαρτίας. Χρεῖα τοίνυν ἰσχύος τῆς ἀνωθεν καὶ παρὰ Θεοῦ. Περίεσται γὰρ οὕτως τις καὶ μόλις, καὶ στεφανούται κρατῶν· ἀφήρησθαι δὲ τοῦτό φησιν ἀπὸ τῶν Ἰουδαίων, καὶ αὐτὰ βοήσεται τὰ πράγματα. Ποιοῦ γὰρ ἔτι λόγος; ἐστὶ παρ' αὐτοῖς τοῦ κατορθοῦν ἀρετήν; ἢ τίς ὁ εὐδόκιμος καὶ ἀντανίστασθα; μεμελετηκῶς τοῖς πάθεσι τῆς σαρκός, ἤγουν ταῖς ἐφόδοις τῶν ἑκτόπων ἡδονῶν; Πρόκειται γὰρ ὡσπερ ἀπάντων ὁ νοῦς ὡς σευλιὸν ἡμιέφθον, κατὰ τὴν τοῦ προφῆτου φωνήν. Οὐ γὰρ δύναται λέγειν· « Πάντα ἰσχύω ἐν τῷ ἐνδυναμοῦντί με Χριστῷ. » Ἀφήρηται δὲ ἀπ' αὐτῶν ἰσχύς ἄρτου καὶ ἰσχύς ὕδατος· ἄρτου δὲ πάλιν οὐκ αἰσθητοῦ, ἀλλ' οὐδὲ ὕδατων τῶν ἐν κατα-

latibus tractus et inescatus, dein cupiditas postquam concepti, parit peccatum; peccatum consummatum progignit mortem¹⁹. » Repellenda sunt itaque principia malorum; et mentis idola, quae per solas cogitationes irrepunt, propulsemus, scientes scriptum esse: « Si spiritus dominantis ascenderit super te, locum tuum ne deseras: quia melis sedabit peccata magna²⁰. »

Cap. III, vers. 1, 2. *Ecce itaque dominator Sabaoth auferet a Judaea et ab Jerusalem robustum et robustam, robur panis et robur aquae, gigantem et robustum, et principem, bellatorem et iudicem.*

Cum fuisse satis vetera eorum vitia exposuerit, opportune rursus sermonem ad extremas eorum miseras traducit: quas in omnium nostrum Servatorem Christum impie debacchati, merito miseraverunt. Effusus est enim in illos furor Domini, idque justissime. Sublatis etenim prophetis, et lapidatis legatis, ne ipsum quidem Filium reverit sunt, sed instar forarum insultarunt, et ducem vitae, quantum in ipsis erat, morti tradiderunt: « Vinciamus, inquam, justum, quia incommodus nobis est²¹. » Gravissima igitur illis ex bello evenerunt, et multis modis consumpti sunt, 52 partim fame atque obsidione, et flamma atque ferro: partim seminarum et puerorum captivitatibus. Quod etiam supernorum et divinatorum domorum amissione afflicti, et mentis animique bonis orbati fuerint, docet his verbis: « Ecce dominator Dominus Sabaoth auferet a Judaea et Jerusalem robustum et robustam. » Loquitur autem nunc propheta, non de corporea fortitudine (est enim ineptum hoc si intelligere), sed de ea potius quae sub intelligentiam venit, quae ad mentem et cor pertinet: qua recte virtutem exercere consuevimus; pugnat enim caro contra spiritum, et spiritus contra carnem: haec namque dissident inter se, et plurimae mundanae ac immundae voluptates humanam mentem demergunt, et ad peccata abripiunt. Opus igitur est fortitudine quae e supernis venit et a Deo. Sic videlicet evadet quispiam superior, idque vix, ac cum vicerit, coronatur. Hanc autem tollendam a Judaeis dicit, quod etiam res ipsae clamitabant. Quae est enim jam oratio apud eos de exercenda virtute? vel quis est quem laudibus ornare possis? Quis affectus carnis reprimere studet, aut monstrosarum voluptatum assultus? Exposita etenim est et prostituta quodammodo omnium mens tanquam beta semicocta, juxta prophetae vocem. Non enim potest dicere: « Omnia possum in eo qui me confortat Christo²². » Aufertur etiam ab illis fortitudo panis et fortitudo aquae: panis rursus non sensibilis, nec aquarum in usu communi positarum: sed ejus verius de quo David

¹⁹ Jac. i, 14, 15. ²⁰ Eccle. x, 4. ²¹ Sap. ii, 12. ²² Philipp. iv, 15.

ait : « Panem cœli dedit illis, panem angelorum manducavit homo ²². » Aquas item memorare cum dicimus, quæ mentis sunt et intelligentiæ, quarum ipsemet propheta Isaias meminit : « Et haurietis aquam cum gaudio de fontibus Salvatoris ²³. » Et porro ipse Servator : « Omnis qui bibit ex aqua hæc, sitiet iterum : qui autem biberit ex aqua quam ego dabo illi, erit in illo fons aquæ salientis in vitam æternam ²⁴. » Cæterum diligenter observa verba prophetæ. Non enim dixit simpliciter sublatum iri a Judæis panem et aquam, sed robur panis et robur aquæ. Siquidem nos hoc docere vult. Nam qui sacros sermones et divinas Scripturas legimus, easque intelligimus, robur panis, spiritualis accipimus. « Non enim, » inquit, « in solo pane vivet homo, sed in omni verbo quod prodit ex ore Dei ²⁵. » Eodemque modo intelliges de aquis quæ subjectæ sunt intellectui. Judæi quidem panem et aquam etiamnum habent. Multum enim occupantur in litteris Mosaicis, et legunt legem. Cum autem sibi sciunt, nequaquam habent robur panis, nec etiam robur aquæ. Nuda enim et sola littera illis data est, quæ panis quidem et aquæ speciem habet, minime tamen eos ullo modo enutrit ad habitudinem ac vegetationem spirituales. Astipulabitur huic Paulus, scribens : « Usque ad hodiernum diem, quando legitur Moyses, velum cordi eorum imponitur, non reiectum, quia in Christo tollitur ²⁶. » Aliter item submoventi dicimus ex Synagoga Judæorum robur panis et robur aquæ. Et sermo est mysticus. Etenim nos qui per fidem ad sanctificationem vocati sumus, panem habemus, panem, inquam, de cœlo, hoc est, Christum seu corpus ejus. Si vero quis interroget, cujusmodi tandem illius robur ac vis sit, vivificum esse dicimus : dat enim mundo vitam. Similiter etiam recipimus per Spiritum sanctum baptismi gratiam, qui sanctificat nos : vimque aquæ dicimus esse peccatorum abolitionem, regenerationem spirituales, ut ipsi Christo conformes simus; præterea etiam, liberum ingressum in viam, quæ ad regnum cœlorum ducit. « Nisi enim quis, » inquit, « natus sit ex aqua et spiritu, non potest ingredi regnum Dei ²⁷. » Privati sunt itaque Judæi ejusmodi bonis : quoniam apud eos non est panis robur, nil est, illa, quæ est in Christo, vivificatio. Neque aquæ vim habent, quia manet in ipsis iniquitas illota : neque regnum cœlorum intrant, quia Christum qui introducit, honori non habuerunt; non enim crediderunt dicenti : « Ego sum via; » et, « Ego sum ostium ²⁸. » Auferet similiter et gigantem et præpotentem. Quisnam demum est ille gigas? quis ille præpotens? Equidem existimo gigantem dicere eum, qui ad terminum metamque spiritualis fortitudinis pervenit, præpotentem autem minorem paulo ac dejectiorem, et hac quæ in illo intelligitur præstantia inferiorem. Unicuique enim nostrum

χρησει κοινή· εκείνου δὲ μᾶλλον περὶ οὗ φησιν ὁ Δαβὶδ· « Ἄρτον οὐρανοῦ ἔδωκεν αὐτοῖς· ἄρτον ἀγγέλων ἔφαγεν ἄνθρωπος. » Ὑδάτων δὲ μεμνησθαι φάμεν αὐτὸν τῶν νοσητῶν, περὶ ὧν αὐτὸς ποῦ φησιν ὁ προφήτης Ἡσαΐας· « Καὶ ἀντλήσετε ὕδωρ μετ' εὐφροσύνης ἐκ τῶν πηγῶν τοῦ Σωτήρος. » Καὶ μὴν κατ' αὐτὸς ὁ Σωτήρ· « Πᾶς ὁ πίπων ἐκ τοῦ ὕδατος τούτου διψήσει πάλιν· ὁ δ' ἂν πίη ἐκ τοῦ ὕδατος, οὗ ἐγὼ δώσω αὐτῷ, γενήσεται ἐν αὐτῷ πηγὴ ὕδατος ἀλλομένου εἰς ζωὴν αἰώνιον. » Σύνες δὲ ἀκριβῶς τὰς τοῦ προφήτου φωνάς. Οὐ γὰρ εἶρηκεν ἀπλῶς τῶν Ἰουδαίων ἀφαυρεθῆσθαι ἄρτον τε καὶ ὕδωρ, ἀλλ' ἰσχυρὸν ἄρτου καὶ ἰσχυρὸν ὕδατος. Καὶ δεῖ ἡμᾶς τοιοῦτόν τι βούλεσθαι διδάσκειν αὐτόν. Ἡμεῖς μὲν γὰρ τοῖς ἱεροῖς περιτυγχάνοντες λόγοις, καὶ τὰς θείας ἀναγινώσκοντες Γραφάς, εἶτα συνιέντες αὐτάς, ἰσχυρὸν ἄρτου νοητοῦ δεχόμεθα. « Οὐ γὰρ ἐπ' ἄρτι μόνω, » φησὶ, « ζήσεται ἄνθρωπος, ἀλλ' ἐπὶ παντὶ βήματι ἐκπορευομένου διὰ στόματος τοῦ Θεοῦ. » Ὅμοιος νοήσεις καὶ ἐφ' ὑδάτων νοητῶν. Ἰουδαῖοί γε μὴν ἔχουσι μὲν τὸν ἄρτον καὶ τὸ ὕδωρ ἔτι. Πολυπραγμονοῦσι γὰρ τὰ Μωσέως γράμματα, καὶ ἀναγινώσκουσι τὸν νόμον. Ἐπειδὴ δὲ γνώσκουσι οὐδὲν, οὐκ ἔχουσι τὴν ἰσχυρὸν τοῦ ἄρτου, οὐτε μὴν τὴν ἰσχυρὸν τοῦ ὕδατος. Ψιλὸν γὰρ αὐτοῖς καὶ μόνον τὸ γράμμα δίδοται, ἄρτου μὲν καὶ ὕδατος ὑπόληψιν ἔχον, τρέφον δὲ αὐτοὺς κατ' ὁδὸν τρόπον εἰς εὐεξίαν τὴν νοσητήν. Καὶ μαρτυρήσει γράφων ὁ Παῦλος· « Ἄχρι γὰρ σήμερον, ἠνίκα ἂν ἀναγιώσκεται Μωσῆς κάλυμμα ἐπὶ τὴν καρδίαν αὐτῶν κεῖται, μὴ ἀνακαλυπτόμενον, ὅτι ἐν Χριστῷ καταργεῖται. » Καὶ καθ' ἕτερον δὲ τρόπον, ἀφηρηθῆαι φάμεν ἐκ τῆς Ἰουδαίων συναγωγῆς, ἰσχυρὸν ἄρτου καὶ ἰσχυρὸν ὕδατος. Καὶ ὁ λόγος ἐστὶ μυστικός. Ἡμεῖς μὲν γὰρ οἱ διὰ πίστεως κεκλημένοι πρὸς ἀγισμὸν, τὸν ἄρτον ἔχομεν τὸν ἐξ οὐρανοῦ, τοῦτ' ἐστὶν, Χριστόν, ἦτοι τὸ σῶμα αὐτοῦ. Εἰ δὲ δὴ τις ἔροιτο, ποῖα τίς ἐστὶν ἡ ἰσχυρὸς αὐτοῦ, φάμεν δεῖ ζωοποιός. Δίδωσι γὰρ τῷ κόσμῳ ζωὴν. Πρόσιμεν δὲ ὁμοίως καὶ τῇ διὰ τοῦ ἁγίου βαπτίσματος χάριτι, τοῦ ἀγιάζοντος ἡμᾶς, ὕδατος τὴν ἰσχυρὸν εἶναι λέγοντες ἁμαρτιῶν ἀπόθεσιν, ἀναγέννησιν τὴν πνευματικὴν, εἰς συμμορφίαν τὴν πρὸς αὐτὸν τὸν Χριστόν. Καὶ προσέτι τούτοις, παρήσιας εἰσοδὸν εἰς τὴν τῶν οὐρανῶν βασιλείαν· « Ἐὰν γὰρ μὴ τις, » φησὶ, « γεννηθῇ ἐξ ὕδατος καὶ πνεύματος, οὐ δύναται εἰσελθεῖν εἰς τὴν βασιλείαν τοῦ Θεοῦ. » Ἐστέρηται τοίνυν οἱ Ἰουδαῖοι τῶν τοιούτων ἀγαθῶν. Οὐ γὰρ ἐστὶ παρ' αὐτοῖς ἰσχυρὸς ἄρτου, τοῦτ' ἐστὶν, ἡ ἐν Χριστῷ ζωοποιήσις. Οὐκ ἔχουσι τὴν ὕδατος ἰσχυρὸν ἀπομεινένης γὰρ παρ' αὐτοῖς ἀναπόνητος ἁμαρτία. Οὐκ εἰσελάττουσιν εἰς τὴν οὐρανῶν βασιλείαν, τὸν εἰσχομίζοντα Χριστόν ἀτιμάσαντες· οὐ γὰρ ἐπίστευον λέγοντι· « Ἐγὼ εἰμι ἡ ὁδὸς, καὶ ἐγὼ εἰμι ἡ θύρα. » Ἀφελεῖ δὲ ὁμοίως γίγαντα καὶ ἰσχυρόν τε. Εἶτα τίς ὁ γίγας; τίς δὲ καὶ ὁ ἕτερος; Ὁμοίαι δὲ οὖν ἐγωγε γίγαντα μὲν ὀνομάζειν τὸν εἰς λήξιν ἰσχυρός ἦκοντα τῆς πνευματικῆς, ἰσχύοντα δὲ τὸν

²² Psal. LXXV, 24, 25. ²³ Isa. XLII, 5. ²⁴ Joan. IV, 15, 14. ²⁵ Matth. IV, 4. ²⁶ II Cor. III, 14. ²⁷ Joan. III, 5. ²⁸ Joan. I, 9; XIV, 6.

ὕποβεθηκότα βραχύ, καὶ τῆς ἐν ἐκείνῳ νοουμένης ἄ-
 ὕπεροχῆς ἠττώμενον. Ἐκάστῳ γὰρ ἡμῶν δίδεται
 παρὰ Θεοῦ χάριτος μέτρον. Τοῦτο ἡμῖν ἐναργῆς ὁ
 σοφώτατος Παῦλος καθίστησι, λέγων· «Θέλω δὲ πάντας
 ἀνθρώπους εἶναι ὡς καὶ ἐμαυτὸν· ἀλλ' ἕκαστος ἡμῶν
 ἴδιον ἔχει χάρισμα ἀπὸ Θεοῦ, ὁ μὲν οὕτως, ὁ δὲ οὕτως.»
 Ἔθος δὲ καὶ ἐτέρως τῇ θεοπνευστῶ Γραφῇ, τοὺς
 ἄγαν εὐσθενεστάτους γίγαντας ἀποκαλεῖν. Καὶ γοῦν
 ἐξη που Θεὸς περὶ τῶν ἐκ Βαβυλῶνος καταστρατευ-
 σάντων τῆς Ἰουδαίων χώρας· «Γίγαντες ἐρχονται πλη-
 ρῶσαι τὸν θυμὸν μου, χαίροντες ἅμα καὶ ὑβρίζοντες.»
 Καὶ μὴν καὶ Ὁ Ψαλμωδός· «Ἀγαλλιάσεται ὡς γίγας
 δραμεῖν ὄδῳ αὐτοῦ.» Οὐκ ἔσται δὲ παρὰ τοῖς Ἰου-
 δαίοις οὐ πολεμιστῆς, οὐ δικαστῆς. Ἡμεῖς μὲν γὰρ
 οἱ τῇ πίστει τετιμηκότες τὸν τῶν δυνάμεων Κύριον,
 νευρούμεθα παρ' αὐτοῦ, καὶ ἱκανοὶ πρὸς ἀνίστασιν
 ἀποτελούμεθα, τὴν πρὸς γε τὰς πονηρὰς καὶ ἀκαθά-
 ρτους δυνάμεις. «Οὐ γὰρ ἔστιν ἡμῖν ἡ κάλη πρὸς
 αἷμα καὶ σάρκα, ἀλλὰ πρὸς τὰς ἀρχάς, πρὸς τὰς
 ἐξουσίας, πρὸς τοὺς κοσμοκράτορας τοῦ αἰῶτος· πρὸς
 τὰ πνευματικὰ τῆς πονηρίας ἐν τοῖς ἐπουρανίοις.»
 Οἱς ἀνδιεστάμεθα νοητῶς τοῖς τῆς δικαιοσύνης ὅπλοις
 ἐνηρμοσμένοι, καὶ παντευχίαν ἔχοντες τὴν πνευμα-
 τικὴν. Ὡν καὶ ὁ θεσπέσιος Παῦλος διαμνημονεύει
 λέγων· «Στήτε οὖν περιεζωσμένοι τὴν ὀσπὴν ὤμων ἐν
 ἀληθείᾳ.» Καὶ τὰ ἐξῆς· «Τὰ γὰρ ὅπλα ἡμῶν οὐ σαρ-
 κικὰ, ἀλλὰ δυνατὰ τῷ Θεῷ· καὶ ἐν σαρκὶ περιπα-
 τοῦντες, ὡ κατὰ σάρκα στρατευόμεθα.» Παρὰ δὲ γε
 τοῖς Ἰουδαίοις, οὐδεὶς τοιοῦτός ποθεν· ἀμαχεῖ δὲ
 ὡσπερ παραχωροῦσιν ἀεὶ τὸ νικᾶν παντὶ τῷ προσ-
 βάλλοντι, καὶ ταῖς σφῶν αὐτῶν ἀπιθάσοις ἡδοναῖς.
 Οὐδ' ἂν εὖροι τις παρ' αὐτοῖς ἐν τοῖς εἰδόμενοις δικάζειν
 ὀρθῶς, ἢ τοῖς εἰς νοῦν κειμένοις, ἤτοι τὸν τῶν ἐξωθεν
 καὶ βιωτικῶν πράγμασιν. Εἰσπρέχουσι μὲν γὰρ τὸν
 ἀνθρώπινον νοῦν ἔκτοπι τε καὶ πονηροὶ διαλογι-
 σμοὶ, καὶ δεινὸς ἀκαθάρτων ἐπιθυμῶν διακυκλῆ ὄ-
 ρυθος· ἀλλὰ τοῦ μὲν σοφοῦ καὶ ἐπιεικοῦς ἔστηκεν
 ὁ νοῦς, οἷά τις κριτῆς δοκιμάζων ἕκαστα, καὶ πρ-
 αιτούμενος μὲν τὸ φαῖλον, ἀρβήτῳ δὲ ψήφῳ τὸ
 χρήσιμον στεφανῶν. Ἀνεπιτήδευτον παντελῶς καὶ
 τοῦτό ἐστι παρὰ γε τοῖς Ἰουδαίω δῆμοις. Οὐ γὰρ
 ἐστι μετ' αὐτῶν ὁ καὶ πρὸς τοῦτο ἡμᾶς ἀπευθύνων
 Θεός, ἀλλ' οὐδ' ἂν εἰ καὶ τι τῶν ἐξωθεν διαγυμνά-
 ζοιτό πως, δοκιμάζειν ἴσασι τὸ ἀμωμήτως ἔχον καὶ
 ἀρέσκον Θεῷ· πῶς γὰρ εἰδείεν τὸν ἀκριβῆ τοῦ νόμου
 τε ἕνεκα τῆς αἰτίας συνέσεως ἀπάσης, τῆς ἐπὶ γέ

A mensura gratiæ a Deo data est. Atque hoc perspi-
 cuum nobis reddit sapientissimus Paulus, dicens :
 « Volo autem omnes homines esse sicut et ego sum ;
 verum unusquisque nostrum peculiare habet donum
 a Deo, hic quidem sic, alius vero sic » . Est etiam
 familiare Scripturæ divinitus inspiratæ, gigantes
 alioqui appellare eos qui sunt robustissimi. Siqui-
 dem dixit de his Babylonis 54 qui Judæorum regio-
 nem expugnarent, « Gigantes veniunt ad explendum
 furorem meum, gaudentes simul et insultantes. » Et
 Psalmigraphus : « Exultabit ut gigas ad currentem
 viam suam » . Nec erat apud Judæos bellator vel ju-
 dex. Nos enim qui fide Dominum virtutum colimus,
 ab eo nervosi reddimur : et idonei efficitur ad oppu-
 gnandum pravæ impurasque potestates. « Nec est
 enim nobis lucta adversus sanguinem et carnem,
 sed adversus principatus, et adversus auctoritates,
 adversus mundi dominos, rectores tenebrarum, ad-
 versus spiritualia nequitiæ in cælestibus » . Quibus
 justitiæ armis instructi, et armatura spirituali præ-
 diti, intelligibiliter resistimus. Quorum etiam divinus
 Paulus mentionem fecit, dicens : « Stare igitur
 cincti lumbis vestris in veritate » . Et quæ sunt
 deinceps : « Arma enim nostra non carnalia, sed
 potentia Dei ; et in carne ambulantes, non juxta
 carnem militamus » . Apud Judæos vero, nemo
 ejusmodi unquam fuit, sed citra pugnam cedunt
 victoriam omni ingruenti, suisque adeo indomitis
 voluptatibus. Nec quemquam norunt, qui recte novit
 judicare, vel in rebus in animo positis, vel etiam
 externis, et ad vitam pertinentibus. Incursant enim
 humanam mentem vitiosæ et depravatæ cogitatio-
 nes, et gravis immundarum cupiditatum tumultua-
 tio confundit, imo a prudentia et modestia mens
 excidit, quæ velut judex quæpiam explorat singula,
 malum repudians, optimo calculo utile coronans.
 Hoc tamen a Judaico populo omnino neglectum est.
 Non enim est cum illis, qui ad hoc nos dirigunt,
 Deus. Sed nec si quid rerum externarum exercetur,
 probare sciunt quid irreprehensibile, quid Deo ac-
 ceptum sit. Qui enim scirent verum legis scopum
 hi, qui legislatorem offenderunt ? Eamque ob rem,
 omni intelligentiâ, sacrarum inquam Litterarum,
 privati sunt haud immerito.

σκοπῶν, οἱ τῷ νομοθέτῃ προσεκκρουόμετες, ταύτης
 φημι τοῖς ἰσραῖς Γράμμασι, δικαίως ἔστερημένοι ;

Ἄγελαὶ δὲ ὁμοίως, φησὶ, πρὸς τούτῳ προφη-
 την, καὶ στοχαστήν, καὶ πρεσβύτερον, καὶ πεν-
 τηκόνταρχον, καὶ θανμιστῶν σύμβουλον, καὶ
 σοφὸν ἀρχιτέκτονα, καὶ συνετὸν ἀρχαίτην· καὶ
 ἐπιστήσω γενεῖσιν ἀρχοντας αὐτῶν, καὶ ἐμ-
 παῖκται κυριεύσουσιν αὐτῶν.

Ὅτι μὲν οὖν ἐξήρηται προφητεία τῆς Ἰουδαίων
 Συναγωγῆς, οὐκ ἂν ἐνδοξασίει τις, αὐτοῦ διεκκρα-
 γότος τοῦ πράγματος. Οἱ μὲν γὰρ μακάριοι προσφῆται
 κατὰ καιροὺς γεγονότες προσηλύτητον τὸν Χριστὸν

D VERS. 2-4. Auferet etiam præterea, inquit, pro-
 phetam et conjectorem, et senioretem, et præfectum
 quinqueagenarium, et admirabilem consiliarium, et
 sapientem architectum, et gnarum audientem : et
 constituam adolescentulos principes eorum, et illusores
 dominabuntur illis.

55 Itaque prophetiam ex Judaica Synagoga sub-
 latam esse, non est cur dubitet quis, cum res ipsa
 clamitet. Beati namque prophetæ olim Jesum præ-
 dicaverunt. Postquam autem completum esset quod

100 I Cor. vii, 7. 101 Psal. xviii, 6. 102 Ephes. vi, 12. 103 ibid. 14. 104 II Cor. x, 1, 2 3

erat prænuntiatum, venisset etiam legis ac prophetarum finis : Deus enim Dominus, secundum Scripturas, nobis apparuit : deinde ubi in eum debacchati sunt, cessavit apud eos prophetiæ gratia. Non eratenim consentaneum, ut, qui cum Deo bellum gererent, et dominicidæ essent, manuaque sanguinibus plenas haberent, prophetiæ spiritus honorarentur. Attestabitur vero his etiam beatus Daniel, obsignari dicens visionem ac prophetam. Exkurs itaque fuit Israel adeo illustris et inclytæ gratiæ, adeoque rudis fuit et bonæ mentis inops, ut ne ullus quidem apud eos conector existeret. Conjectorem eum esse dicimus, qui singula recte veluti conjectaret, exploratisque indiciis demonstraret, et quo quidque venturum esset, et in quem aliquando finem recasurum, probe dignosceret. Qui enim Inconsiderate et levi iudicio ad res agendas accedunt, ab utili deviant, et velut in tenebris versantur, ac in saxa impingunt. At qui exquisita cognitione præditi sunt, acuto oculo rerum eventus intuentur : et propterea non sine admiratione, omnia apposite administrant. Est autem hic bonæ mentis fructus, et vere lucrum ac fenus optimi consilii. Seniores autem vocamus, non tempore (plurimi enim apud Judæos etiamnum sunt, qui ad senilis ætatis summum perveniunt), at intelligentia et cognitione, et qui velut finem ac fastigium prudentiæ attigit : cui et beatus Joannes præcipit, dicens : « Scribo vobis, patres, quia cognovistis eum ab initio ²⁴. » Senes ergo intelligimus eos, qui mentem habent sedatam, qui constantes ac cani sunt animo et mente proveciore et adultiore. Quinquagenariam appellat, non absolute quinquaginta hominibus præfectam, sed veluti ex una hac requisquis simpliciter ac omnino præfectus est, et quasi composite et ordinate versari ac vivere persuadet suos subditos. Laboravit autem cum reliquis rebus tum et hæc Judæorum Synagoga. Adhuc enim quandiu cum illis esset omnium nostrum Servator Christus, et per fidem ad vitam æternam, et ad conjunctionem cum **56** Deo vocaret; fuerunt etiam tum apud eos sacerdotum principes, præfecti, Scribæ et Pharisei : at ubi eum interfecissent, miselli, in omnes ventos dispersi sunt, et hospites facti sunt, atque erronei, et ubivis gentium peregrini; non duces, non præfectos; ut olim (sed erant instar gregis qui pastore destitutus est, non habens qui præsent) nec, quod etiam gravius est, consultores admirabiles habebant; quales erant olim prophetæ, qui ad salutem illis conducibilia docent, refractarios et effrenes moneant, et ad omnia necessaria ad usum ac utilitatem scienter manuducunt. Minuitur porro abducturum se ab illis et sapientem architectum, et gnarum auditorem. Quæ dona spiritualia sunt, et a Deo data, et summo in honore habenda ac pretio. Sapientem æquippe esse dicimus architectum, qui intelligenter ædificare novit Ecclesiam, rectis et in-

Ἰησοῦν. Ἐπειδὴ δὲ τετέλεσται τὸ προηγγελμένον, καὶ τὸ τοῦ νόμου καὶ τῶν προφητῶν ἀφίχεται τέλος (ἐπεφάνη γὰρ ἡμῖν ὁ Θεὸς καὶ Κύριος, κατὰ τὰς Γραφάς), εἶτα πεπαρμηνήκασιν εἰς αὐτόν· πέπανται παρ' αὐτοῖς τῆς προφητείας ἡ χάρις. Οὐ γὰρ ἦν ἀκόλουθον θεομάχους ὄντας καὶ ὑβριστάς, γεγονότας δὲ καὶ Κυριοκτόνους, καὶ τὰς χεῖρας αἱμάτων ἔχοντας πλήρεις, τῇ τῆς προφητείας τιμᾶσθαι πνεύματι. Ἐπιμαρτυρήσει δὲ τούτους καὶ ὁ μακάριος Δανιὴλ, ἐσφραγίσθαι λέγων ὄρασις καὶ προφήτην. Οὐκοῦν ἀμέτοχος τῆς οὕτω λαμπρᾶς καὶ εὐκλεσεστάτης χάριτος γέγονεν ὁ Ἰσραὴλ· ἀμαθῆς δὲ οὕτω καὶ φρενὸς ἔρημος ἀγαθῆς, ὡς μὴ εἶναι παρ' αὐτοῖς μηδένα τὸν στοχαστήν. Στοχαστὴν δὲ εἶναι φαμεν τὸν οἶονεῖ συμβάλλοντα καὶ διατεκμαιρόμενον ὀρθῶς ἕκαστα τῶν πραγμάτων, καὶ ὅποι ποτὲ ἤξει, καὶ εἰς ποῖον καταστήσουσι τέλος, εὐ μάλα διαγιγνώσκοντα. Οἱ μὲν γὰρ ἀπερισκέπτως καὶ ἐξ ἐλαφρῶν ἔννοιῶν χωροῦντες εἰς τὰ πρακτέα, διαμαρτάνουσι τῶν χρησίμων, καὶ ὡς ἐπὶ σκότῳ βαδίζοντες, ἔρχονται κατὰ πετρῶν. Οἱ δὲ ἀκριβεῖς εἰς σύνεσιν, ὄξει βλέπουσιν ὀφθαλμῶ τὰς τῶν πραγμάτων ἐκβάσεις. Καὶ εἰσὶν οὐκ ἀθαύμαστοι, διὰ τοῦτο πάντα θρώπυτας οἰκονομικῶς. Φρενὸς δὲ τούτου καρπὸς ἀγαθῆς, καὶ ἀρίστης ὄντως ἐπίτευγμα βουλής. Πρεσβύτερον δὲ φαμεν οὐ τὸν κατὰ χρόνον (πλεῖστοι γὰρ ὅσοι παρὰ τοῖς Ἰουδαίοις εἰσέτι καὶ νῦν, οἱ καὶ εἰς ἄκρον ἔχουσι πρεσβυτικῆς ἡλικίας), ἀλλὰ τὸν κατὰ σύνεσιν, καὶ ὡς ἐν τελειότητι γεγονότα φρενῶν. Οἷς καὶ ὁ μακάριος Ἰωάννης ἐπιστέλλει, λέγων· « Γράφω ὑμῖν, Πατέρες, ὅτι ἐγνώκατε τὸν ἀπαρχῆς. » Πρεσβύτερας οὖν ἄρα νοήσωμεν τοὺς τὸν νοῦν ἔχοντας ἡρεμαῖον ἤδη, καὶ καθεστηκότας, καὶ πολλοὺς τὴν φρένα, καὶ τῷ βεβηκότι χρῆσθαι μεμελητηκότας. Πεντηκόνταρχον δὲ φησιν, οὐχὶ πάντως τὸν ἀνδρῶν πεντήκοντα προτεταγμένον, ἀλλ' ὡς ἐξ ἐνὸς δὴ τούτου πράγματος ἀπαξιαπλῶς τὸν ἡγούμενον. Καὶ ὡς ἐν κόσμῳ καὶ τάξει πολιτεύεσθαι τε διαζῆν ἀναπειθόντα τοὺς ὑπερσευγμένους. » Νενόσηκε δὲ καὶ τοῦτο μετὰ τῶν ἄλλων ἢ τῶν Ἰουδαίων Συναγωγῆ. Ἔτι μὲν γὰρ συνόντος αὐτοῖς τοῦ πάντων ἡμῶν Σωτῆρος Χριστοῦ, καὶ καλοῦντος διὰ τῆς πίστεως εἰς ζωὴν αἰώνιον, εἰς οὐρανῶν βασιλείαν, εἰς οἰκειότητα τὴν ὡς πρὸς Θεόν· ἦσαν ἐτι παρ' αὐτοῖς ἀρχιερεῖς καὶ ἡγούμενοι, Γραμματεῖς τε καὶ Φαρισαῖοι. Ἐπειδὴ δὲ ἀπεκτόνασιν αὐτὸν οἱ δολοῖοι, διεσπάρησαν εἰς πάντα ἀνεμὸν, μέτοικοι τε καὶ ἀλλοτρίοι γεγόνασιν, καὶ ξένοι πανταχῇ, οὐχ ἡγούμενους ἔχοντες ἐτι καὶ προεστηκότας, καθὰ καὶ πάλοι· ἀλλ' οἷά τις ἀγέλη ποιμένων ἐρήμη, καὶ τοὺς ἐφεστηκότας οὐκ ἔχουσα, καὶ τὸ ἐτι φορτικώτερον, οὔτε συμβούλους ἔχουσα θαυμαστοῦς, ὅποιοι τινες ἦσαν οἱ πάλοι προφῆται, τὰ εἰς σωτηρίαν αὐτοῖς εἰσηγούμενοι, καὶ ἀφηγιῶσι συμβουλεύοντες, καὶ πρὸς πᾶν ὀτιοῦν τῶν ἀναγκαίων εἰς ὄνησιν χειραγωγῶντες εὐτέχνως. Ἀπειλεῖ δὲ ἀποστήσειν αὐτῶν καὶ σοφὸν ἀρχιτέκτονα, καὶ συνετὸν ἀκροατὴν, χαρίσματα δὲ καὶ ταῦτα πνευματικὰ καὶ θεόδοτα, καὶ τοῦ παντὸς ἀξια λόγου. Σοφὸν γὰρ

²⁴ I Joan. 11, 15.

εἶναι φάμεν ἀρχιτέκτονα, τὸν εἰδὸτα νοητῶς Ἐκκλη-
 σίαν οἰκοδομεῖν, ὀρθαῖς τε καὶ ἀμωμήτοις μυσταγω-
 γίαις, καὶ καθαιρούντα μὲν τῆς ψευδωνύμου γνώ-
 σεως τοὺς φανακισμοὺς, ἀνατειχίζοντα δὲ τοῖς τῆς
 ἀληθείας δόγμασι τῶν πιστευόντων τὸν νοῦν. Ὅποιός
 τις ἦν ὁ θεοπέσιος Παῦλος ἐπιστέλλων καὶ λέγων·
 « Κατὰ τὴν χάριν τὴν δοθείσαν ἔμοι, ὡς σοφὸς ἀρχι-
 τέκτων θεμέλιον τέθεικα· ἄλλος δὲ ἐποικοδομεῖ.
 Ἐκαστος δὲ βλέπῃ πῶς οἰκοδομεῖ. Θεμέλιον γὰρ
 ἄλλον οὐδεὶς δύναται θεῖναι παρὰ τὸν κείμενον, ὅς
 ἐστὶ Χριστός. » Οὐδεὶς οὖν ἄρα παρὰ τοῖς Ἰουδαίοις ὁ
 σοφὸς ἀρχιτέκτων, ἀλλ' οὐδὲ συνετὸς ἀκροατῆς, λαγι-
 ζόμεθα δὲ εἶναι τοῦτον, τὸν ἔχοντα διακρίσεις πνευ-
 μάτων, καὶ συνίεναι δυνάμενος, τίς μὲν ἔστιν ὁ ἐν
 πνεύματι Θεοῦ λαλῶν, τίς δὲ πάλιν ἐν τῷ Βεελζε-
 βούλ. Πολλοὶ μὲν γὰρ οὐ παρὰ πολλῶν γεγόνασιν λό-
 γοι, καὶ δογματικὴν ἐξήγησιν ἔχοντες, καὶ τῆς ἐν τρό-
 ποις ἐπιεικείας τὴν μνήμην εἰσφέροντες. Ἄλλ' οἱ μὲν
 ἀσύνητοι καὶ ἀμαθεῖς ἀδιακρίτως ἀρπάζουσιν, καὶ
 ἀθασανίστους εἰσδέχονται τοὺς λόγους, καίτοι τὸ
 ὠφελοῦν ἔχοντας οὐδὲν, πολὺ δὲ μᾶλλον τὸ βλάβος
 ἐμποιεῖν εἰσθότας. Ὁ δὲ συνετὸς ἀκροατῆς, καθάπερ
 δοκιμὸς τραπεζίτης εἰσδέχεται μὲν τὸ πεφυκὸς ὠφε-
 λεῖν, κατακιθνηλεύει δὲ καθάπερ τι παράσημον νόμι-
 σμα τὸ μὴ οὕτως ἔχον. Τοιαῦτάν τι καὶ ὁ μακάριος
 Παῦλος φησὶ· « Γίνεσθε φρόνιμοι τραπεζίται, πάντα
 δοκιμάζετε, τὸ καλὸν κατέχετε, ἀπὸ παντὸς εἰδους
 πονηροῦ ἀπέχεσθε. » Καὶ μὴν καὶ ἑτεροῦ τῶν ἁγίων
 μαθητῶν συνφεδὰ τούτοις ἐπιτάττει λέγων· « Ἀδελφοί,
 δοκιμάζετε τὰ πνεύματα, εἰ ἐκ τοῦ Θεοῦ ἐστίν. »
 Τούτων δὴ οὖν ἀπάντων ἀφηρημένων, ἐπιστήσω,
 φησὶ, νεανίσκους ἄρχοντας αὐτῶν, καὶ ἐμπαίχεται
 κυριεύουσιν αὐτῶν. Νεανίσκους δὲ πάλιν οὐ κατὰ γὰρ
 τὸν τῆς ἡλικίας χρόνον ἐνθάδε φησὶν, ἀλλὰ τοὺς οὐκ
 λαχόντας τὸ ἐν συνέσει τέλειον. Ἀφρονεῖ δὲ ἡ νεότης
 αἰεὶ, καὶ σεσάλευται πρὸς τὸ ἀπαθεῖς, καὶ τῆς ἀρίστης
 ἡττάται βουλής. Διατελοῦσι δὲ καὶ εἰς θεῦρο κατὰ τὸ
 ἀληθὲς ποιούτους ἔχοντες Ἰουδαῖοι τοὺς ἡγουμένους,
 καὶ νεωτέρους τὴν φρένα, καὶ οἷόν τινος ἐμπαίχεται.
 Ὑποκλέπτονται γὰρ τὸ δοκεῖν εἶναι τι, καίτοι παν-
 τὸς ἀγαθοῦ καὶ ἀρετῆς ἀπάσης πολλὴν νοσοῦντες τὴν
 ἐρημίαν. Ἐμπαίχεται δὲ καὶ ἐτέρως, ὠνούμενοι χρή-
 μασι τὸ καλεῖσθαι Ραββί, καὶ φιλοκερβίας ἕνεκα
 καὶ λημμάτων συλλογῆς τὸ καθηγείσθαι λαχόντες.
 Ἄλλ' οἴγε τοῦ πάντων ἡμῶν Σωτῆρος Χριστοῦ τὴν
 τῆς ὑποκρίσεως διωθούμενοι νόσον, ἀληθεῖς εἰσι
 προσκυνηταί, καὶ οὐ τοῖς ἐξωθεν ὠραῖσμοις πεπλα-
 νημένην [f. πεπλασμένην] ἔχουσι τῆς ἀρετῆς τὴν
 δόξαν, ἀλλ' εἰς νοῦν ἔσω καὶ καρδίαν τῆς εἰς Θεὸν
 εὐσεβείας συννεγχόντες ἀσκήματα, περιπατοῦσι
 ἔχοντας αὐτὸν τὸν Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν τὸν Χριστόν.
 Και συμπροσπίται ὁ λαὸς, ἄνθρωπος πρὸς ἄνθρω-
 πον, καὶ ἄνθρωπος πρὸς τὸν πλησίον αὐτοῦ.
 Προσκόψει τὸ παιδίον πρὸς τὸν προσβύτην, καὶ ὁ
 δειμὸς πρὸς τὸν ἔντιμον.

Πρακαταμεμήνηνκεν ἡμῖν ὁ λόγος, ὡς ἀφαιρεθῆσα-
 ται τῆς Ἰουδαίας ἰσχύς ἄρτου καὶ ἰσχύς ὕδατος, γί-
 γας τε καὶ ἰσχύων, πολεμιστῆς, καὶ δικαστῆς, καὶ

A culpatis mystagogiis, et falso nominatæ scientiæ
 fucos tollere, atque mentes fidelium veritatis opi-
 nionibus communire. Cujusmodi erat divinus Pau-
 lus præcipiens et dicens : « Secundum gratiam
 datam mihi a Deo, velut sapiens architectus funda-
 mentum posui, alius autem superstruit. Unus-
 quisque vero videat quomodo superstruat. Funda-
 mentum enim aliud nemo potest ponere, præter id
 quod positum est, qui est Jesus Christus ». Nullus
 ergo apud Judæos sapiens architectus : sed neque
 gnarus auditor, Hunc esse arbitramur qui dijudi-
 catione spiritus præditus est, qui que potest inter-
 noscere quis in Dei spiritu loquitur, et quis rursus
 in Beelzebul. Multi enim a multis sermones habiti
 sunt, qui enodant dogmata ac controversias, et qui
 B morum probitatem inculcant. At imperiti et indocti
 citra discrimen rapiunt, et citra examen recipiunt
 sermones, etsi nihil emolumenti habeant, imo si
 nocumentum potius afferant. Atqui gnarus auditor,
 veluti expertus nummularius, quod prodesse solet,
 admittit ; quod secus habet, velut male signatum
 numisma, adulterinum judicat, Non dissimile est
 quod B, Paulus inquit : « Estote prudentes nummu-
 larii, omnia probantes, quod bonum est tenete, ab
 omni specie mala abstinete ». Alius porro e san-
 ctis discipulis præcepit hisce consona, dicens :
 « Fratres, 57 probate spiritus, an ex Deo sint ». A
 His ergo omnibus submotis, substitutam, inquit,
 adolescentulos principes eorum, et derisores do-
 minabuntur illis. Adolescentulos rursus non ab
 ætate hic vocat, sed qui nondum perfectum intelli-
 gentiæ culmen sunt consecuti, Desipit enim semper
 juvenis, et ignorantia jactatur et fluctuat, opti-
 mumque consilium illis deficit. Habent autem et
 hodie Judæi duces vere tales, mente juvenes et
 illusores. Suffragantur enim hominum existimatio-
 nem, omnium licet bonorum, omnisque virtutia
 magna laborent inopia. Sunt et aliter illusores,
 dum emunt pecuniis ut Rabbi vocentur, et pro-
 pter questus studium, ut prædas aucupentur ac
 colligant, docendi munus adipiscuntur. Verum qui
 propulsato hypocriseos morbo, veri sunt omnipiam
 nostrum Servatoris Christi adoratores, non exte-
 nis decoribus fucam habent virtutis speciem, sed
 pietatis ornamenta intra mentem et cor admittunt,
 ac in terra quidem obambulant, sed in cælis ver-
 santur, præceptorem habentes ipsum Dominum
 nostrum Jesum Christum.

Et dicitur in Evangelio : « Et dicitur in Evangelio :
 V. 5. Et concidei populus, homo ad hominem,
 et homo ad proximum suum. Impinget puerulus con-
 tra semem, et ignobilis contra nobilem.

Exposuit autem nobis hic sermo auferendum a
 Judæa robur panis, et robur aquæ, gigantem etiam
 et præpotentem, bellatorem et judicem, quin et pro-

²¹ I Cor. iii, 10, 11. ²² I Thess. v, 21, 22. ²³ II Joan. iv, 1.

phetam et divinatorem, senem, et quinquagenarium ducem, et suspiciendum consiliarium, et etiam sapientem architectum, et intelligentem audiatorem. Deinceps quo tandem res evadet, et in quantum detrimentum ipsis erumpet, manifeste aperit, cum mox subdit: « Concidet populus, homo ad hominem, » id est, in seditione erunt, et in medijs tumultibus vivent vitam, juvenibus venerandam cautiorem senis non reverentibus, inferiore hominore superiori negante: sed cum reprehendat nemo, nec ad id quod quemque decet, dirigat, sublato omni ordine et scientia, maxima omnium rerum apud eos perturbatio existet et confusio. Ubi enim divina non præest lex rerum agendarum arbitri, quomodo aut unde poterit quisquam honeste aut decore vivere? Simile enim est, ac si quis velit navim clavis et gubernatore carentem recto et inoffenso cursu ferri.

58 Vers. 6, 7. *Quia apprehendet vir fratrem suum, vel domesticum patris sui, dicens: Vestem habes, princeps noster esto, et cibus meus penes te sit. Respondens autem dicet in die illa: Non ero princeps tuus, non enim est in domo mea vanis, neque vestis, non ero princeps populi hujus.*

Judæorum miseriam et summam calamitatis magnitudinem prophetica nobis significat oratio. Regnarunt enim statis temporibus in Jerusalem, qui ex tribu Judæ erant: et splendidi fuerunt, celebres et divitiis ornati, et nobilitatis sorte sane quam egregie coronati. Præcederunt item alio modo, qui ex tribu fuerunt Levi, ex Aaronis ordine. Cum ita summus sacerdos præsesset, seniores et Levitæ obirent ministeria, auscipiendi erant hi per universam regionem Judæorum. At ubi quæ fas non erat commississent, nullumque non impietatis genus in Christum exercuissent, de pristina dignitate, ac ceberitate divitiarum et claritate delapsi sunt; in eamque confusionem et vililitatem res eorum devenerunt, ut nullum omnino possent inter se ducem habere antiquæ excellentia clarum, nec opibus, nec potestate, nec legis notitia præditum. Hoc ipsum docet, cum ait: « Apprehendet vir fratrem suum, vel familiarem patris sui, dicens: Vestem habes, princeps nobis esto, et cibus meus sub te sit. » Confusio enim rebus et multum perturbatis, ita ut corruant ipsi, alius in alium, nullusque sit honor aut pudor vel juvenibus senis, vel ingloriis gloriosi: quisque, inquit, sibi quæret ducem, eumque eliget, vix etiam propinquitate generis commovens, et trahens ad misericordiam, et eliget, inquit, non veluti divitiis florentem, sed quodammodo nudum, amabitque sub eo ali, et mendico servire, et qui vix vestem habeat. Verum enim vero quamvis talis sit, non accipiet tamen imperium, etiamsi ab his qui subditi volunt, nihil petatur. Quærunt enim panem ut subjiciantur, et pro alimento tenuissimo se illi in servitutem addicunt. Et quæ hæc tergiversatio ac repudiatio?

μὴν καὶ προφήτης καὶ στοχαστής, καὶ πρεσβύτερος, καὶ πεντηκόνταρχος, καὶ θαυμαστός σύμβουλος· καὶ μὴν καὶ σοφὸς ἀρχιτέκτων, καὶ συνετὸς ἀκροατής. Ἔϊτα ὅποι ποτὲ τὸ χρῆμα αὐτοῖς ἐκδήσεται, καὶ εἰς ὅσον αὐτοῖς ἐκτελευθήσεται βλάβος, καθίστησιν ἐναργεῖς προσεπάγων εὐθύς, ὅτι « Συμπεσεῖται ὁ λαὸς, ἀνθρωπος πρὸς ἀνθρώπων » τοῦτ' ἔστιν, ἐν ἀταξίᾳ τε ἔσονται, καὶ θορύβου μεστὸν διαζήσονται βίον. Ὁὐ τὴν σεπτὴν τοῦ πρεσβύτου πολὺν αἰσχυνομένων νέων· οὐ τὸν προδύχοντα τιμῆν ἀξιοῦντος ἔτι τοῦ τὴν ἐλάττω λαχόντος τάξιν· ἀλλ' ἐπιτιμῶντος οὐδενός, ἡγουν ἀπευθύνοντος εἰς τὸ ἐκάστῳ πρέπον, πάντα φύρδην ἔσται παρ' αὐτοῖς εὐταξίας ἀπάσης καὶ ἐπιστήμης ἐξηρημένης. Ὅπου γὰρ θεὸς οὐκ ἐφέστηκε νόμος, τῶν πρακτέων ὁ βραβευτής, πῶς ἢ πόθεν ἂν γένοιτό τις τὸ ἐν κόσμῳ δύνασθαι διαβιοῦν; Ὅμοιον γὰρ ὡς εἰ καὶ τις βούλοιο ναῦν πηδάλιον τε ὄμου καὶ τοῦ κυβερνώντος ἐρήμην, εὐθεὶ καὶ ἀδιαστρόφῳ φέρεσθαι δρόμῳ.

Ἵτι ἐπιλήψεται ἄνθρωπος τοῦ ἀδελφοῦ αὐτοῦ, ἢ τοῦ οἴκελου τοῦ πατρὸς αὐτοῦ, λέγων· Ἰμάτιον ἔχεις, ἀρχηγὸς ἡμῶν γενοῦ, καὶ τὸ βρῶμα τὸ ἐμὸν ὑπὸ σὲ ἔστω. Καὶ ἀποκριθεὶς ἐρεῖ ἐν τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ· Οὐκ ἔσομαι σου ἀρχηγός, οὐ γὰρ ἔστιν ἐν τῷ οἴκῳ μου ἄστρος, οὐδὲ ἰμάτιον, οὐκ ἔσομαι ἀρχηγός τοῦ λαοῦ τούτου.

Τῆς Ἰουδαίων ἀβλιότητος καὶ τῆς εἰς ἄκρον ταιλαιπωρίας τὸ μέγεθος ὁ προφητικὸς ἡμῖν κατασημαίνει λόγος. Ἐβασίλευον μὲν γὰρ κατὰ καιροῦ ἐν τοῖς Ἱεροσολύμοις ἢ ἐκ φυλῆς Ἰούδα, λαμπροὶ τε ἦσαν καὶ διαφανεῖς, καὶ πλοῦτῳ κομῶντες, καὶ ταῖς εἰς λῆξιν εὐκλείαις εὐ μάλα κατεστημένοι. Καθηγοῦντο δὲ καὶ ἐτέρως, οἱ ἐκ φυλῆς Λευὶ κατὰ τὴν τάξιν τὴν Ἀαρῶν. Προδύχοντος μὲν τοῦ ἀρχιερέως, λειτουργούντων δὲ πρεσβυτέρων καὶ Λευιτῶν, σεπτὸι δὲ ἦσαν καὶ οἱ τοιοῦτοι, τοῖς ἀνά πάσαν τῶν Ἰουδαίων τὴν χώραν. Ἐπειδὴ δὲ πεπράχασιν ἃ μὴ θέμις, καὶ τῆς εἰς Χριστὸν δυσσεβείας οὐδεὶς ἦν αὐτοῖς ἀνεπιτήδεντος τρόπος, ἀπώλισθον μὲν τῆς ἀρχαίας ἐκείνης λαμπρότητος καὶ ἀπώλειαν τῆς ἐν πλοῦτῳ καὶ δόξῃ, καθίκοντο δὲ χυδαίότητός τε καὶ εὐτελείας εἰς τοῦτο τὰ πράγματα αὐτοῖς, ὡς μηδένα παντελῶς τὸν ἡγούμενον ἔχειν ἐφ' ἑαυτοῖς δύνασθαι λαμπρὸν ἐν ὑπεροχῇ τῇ πάλαι, μήτε μὴν πλοῦτον ἔχοντα καὶ δυναστείαν, ἢ γινώσκιν τοῦ νόμου. Καὶ τοῦτο αὐτὸ διδάσκει, λέγων, ὅτι « Ἐπιλήψεται ἄνθρωπος τοῦ ἀδελφοῦ αὐτοῦ, ἢ τοῦ οἴκελου πατρὸς αὐτοῦ λέγων· Ἰμάτιον ἔχεις, ἀρχηγὸς ἡμῶν γενοῦ, καὶ βρῶμα τὸ ἐμὸν ὑπὸ σὲ ἔστω. » Συγκυραμένον γὰρ τῶν πραγμάτων, καὶ πολὺ παθόντων τὸ ἄτακτον, ὡς συμπίπτειν αὐτοῦς ἀλλήλοισ, καὶ μηδεμίαν εἶναι τιμὴν ἢ αἰδῶ, πρεσβύτου ἢ νέου, ἡγουν ἀτίμοις ἢ ἐνδόξων ἕκαστος ἐφ' ἑαυτῷ, φησὶ, ζητήσῃ ἡγούμενον, καὶ τοῦτον ἐκλέξεται τῇ κατὰ γένος ἀρχιστεία μάλιστα ἐκδυσωπῶν καὶ καλῶν εἰς ἔλεον. Ἐκλέξεται δὲ, φησὶν, οὐχ ὡς ἔχοντα πλοῦτον, ἀλλ' ὡς οὐκ ὄντα γυμνόν, ἀγαπήσει τε ὑπ' αὐτοῦ τρέφεσθαι καὶ δουλεύειν πτωχῷ. Πλὴν εἰ καὶ ὁ τοιοῦτος οὐκ ἀρπάσει τὴν ἡγεμονίαν, καίτοι μηδὲν αἰτούμενος παρὰ τῶν ὑποκεισθαι βεβου-

λευμένων. Ζητοῦσι γὰρ ἄρτον ἴνα καὶ ὑποτάττοντο, ἅ καὶ τροφῆς εὐτελεστάτης ἀντιπροσάγειον αὐτῷ τὴν δουλείαν. Τίς οὖν ἡ παραίτησις; πτωχεῖα που πάντω. Ἐρεῖ γὰρ, φησὶν, οὐκ ἔστιν ἐν τῷ οἴκῳ μου ἄρτος, οὐδὲ ἱμάτιον, οὐκ ἔσομαι ἀρχηγὸς τοῦ λαοῦ τούτου. Ὅρξ; τὸ παντὸς πάλαι παρ' αὐτοῖς ἄξιον λόγου, τὸ καθηγεῖσθαι φημι τὸ πολλοῖς. Ἐσθ' ὅτε τεχνήμασι ζητούμενον, καὶ προσγεγονὸς ὀλίγοις, προσκείσεται μὲν τοῖς θέλουσιν. Ἐπειδὴ δὲ ἐν δεινῇ καὶ ἀπράκτῳ πτωχείᾳ τὰ πάντων ἔστι, καὶ αὐτῷ γενήσεται φευκτόν. Ἐνεσσι τοίνυν ἐξ αὐτῶν ἡμῖν τῶν πραγμάτων ἰδεῖν, ἐξ οἷων εἰς οἷα μετακεχώρηκε τὰ τῶν Ἰουδαίων. Προσκεκρούκασι γὰρ οἱ τάλαντα; τῷ Χριστῷ, τῷ πάντα ἡμῖν πλουσίως διανεμόντι τὰ ἀγαθὰ, καὶ στεφανοῦντι μὲν δόξῃ τοὺς ἀγαπῶντας αὐτὸν, χαρίσμασι δὲ τοῖς

Ἵτι ἀνεῖται ἡ Ἰερουσαλήμ, καὶ Ἰουδαία συμ-πέπτωκεν, καὶ ἡ γλῶσσα αὐτῶν μετὰ ἀνεμίαις, τὰ πρὸς Θεὸν ἀπειθοῦντες.

Συμπεπτωκέναί φησὶ τὴν Ἰουδαίαν, καθάπερ ἀμέλει καὶ οἶκον ἕνα. Παθεῖν δὲ τοῦτο διήχουρίζεται διὰ ποῖαν αἰτίαν; Τί δὲ καὶ ἀνεῖται; Τοῦτ' ἔστιν, ἡφῆθη ἢ καταλέλειπται, φροντίδος ἀμέτοχος, γενομένη τῆς παρὰ Χριστοῦ. Ἦκουον γὰρ λέγοντος ἐναργῶς· « Ἰδοὺ ἀφίεται ὑμῖν ὁ οἶκος ὑμῶν. » Πέπτωκε τοίνυν οὐκ ἔχουσα τὸν ἐγείροντα, καὶ σώζειν εἰδότα καὶ δυνάμενον. Θεμέλιος μὲν γὰρ ἔστιν ὁ Χριστὸς, καὶ ἐπ' αὐτῷ πάντες ἐποικοδομούμεθα, λίθοι ζῶντες καὶ πνευματικοί, καὶ συναρμολογούμενοι, καὶ συμβιβαζόμενοι νοητῶς εἰς ναὸν ἅγιον, εἰς κατοικιτήριον τοῦ Θεοῦ, ἐν Πνεύματι, καὶ ἐσμέν ἐπ' αὐτῷ κείμενοι. Καὶ ὑποδάθραν λαχόντες αὐτὸν, ἀκλόνητον ἔχουσι τὴν ἐφ' ἅπασιν τοῖς ἀγαθοῖς ἰδρυσίν τε καὶ στάσιν· οἱ δὲ οὐκ ἔχοντες αὐτὸν, σαθροί τε λίαν, καὶ πρὸς πᾶν ὄντιον τῶν ἐκτόπων εὐπαρακλῆστοι. Πέπτωκε τοιγαροῦν Ἰουδαία, ἀνεῖται δὲ καὶ Ἰερουσαλήμ. Τοῦτό τοι καὶ ἕτερο; τῶν ἁγίων προφητῶν προανακεκράγει, λέγων· « Οἶκος Ἰσραὴλ ἔπεσεν, οὐκ ἔσται ὁ ἀναστήσων αὐτόν. » Συμβέβηκε δὲ τὰ τοιαῦτα παθεῖν αὐτοῦς, ὅτι πρὸς ταῖς ἀπειθείαις, δυσσεβῆ καὶ ἀνομωτάτην ἐσχῆκασιν γλῶσσαν. Τί γὰρ ἔστι τῶν αἰσχυρῶν, ὃ μὴ εἰρηκότας αὐτοὺς εὐρῆσομεν κατὰ γε τοῦ πάντων ἡμῶν Σωτῆρος Χριστοῦ; Σαμαρίτην καὶ δαιμονιώντα, καὶ μὴν καὶ φάγον καὶ οἰνοπότην ὀνόμαζον, καὶ ἐκ πορνείας γεγεννημένον. Οὐκ οὖν μετὰ τῆς ἀπειθείας διατετέλεκεν ἡ γλῶσσα αὐτῶν δυσσεβοῦσα εἰς Χριστόν. Φαίη δ' ἂν τις καὶ ἐπ' αὐτοῖς· Οὐ γὰρ ἄδικως ἐκτείνεταί δικτύα πτερωτοῖς. Αὐτοὶ γὰρ οἱ φόνου μετέχοντες θησαυρίζουσι ἑαυτοῖς κακὰ. Ἡ δὲ καταστροφή ἀνδρῶν παρανόμων κακῆ.

Διότι νῦν ἐταπεινώθη ἡ δόξα αὐτῶν, καὶ ἡ ἀισχύνη τοῦ προσώπου αὐτῶν ἀντέστη αὐτοῖς, τὴν δὲ ἁμαρτίαν αὐτῶν ὡς Σοδόμων ἀνήγγειλαν καὶ ἐνεβάνισαν.

Τῆς Ἰουδαίων ταπεινώσεως τὸν καιρὸν κατασημαίνει, καὶ φησὶν· Νῦν ἐταπεινώθη ἡ δόξα αὐτῶν πληροφροῦν, ὅτι κατ' ἐκεῖνο μάλιστα τοῦ καιροῦ, καθ' ὃν

omnino mendicitas. Dicit etenim, inquit, Non est in domo mea panis, neque vestimentum, non ero princeps populi hujus. 59 Vides quo pacto, quod olim apud eos in summo fuit pretio, præesse inquam, quod multis aliquando artibus quæsitum est, et paucis obtigerit, tribuetur volentibus. Sed quia in gravi inertique mendicitate res omnium posita sunt, etiam hæc res fugienda videbitur. Licet igitur ex rebus ipsis perspicere, ex qua et quali fortuna inquam miseram conditionem ierint res Judæorum. Offenderunt namque miserum Christum, qui omnia nobis bona opulenter distribuit, qui gloria coronas diligenter se, qui donis spiritualibus suorum animas locupletat.

πνευματικοῖς τὰς τῶν γνησίων ψυχὰς κατακλυσε-

VERS. 8. Quia dissoluta est Jerusalem, et Judæa concidit, et lingua eorum cum iniquitate, in his quæ ad Dominum pertinent, non obediunt.

Corruisse dicit Judæam, instar parietis : et hoc quam ob causam patiat, confirmat. Quid vero est, dimittetur? hoc est, deserta est, et derelicta est, carens illa Christi cura ac sollicitudine. Audiverunt siquidem dicentem aperte : « Ecce relinquetur vobis domus vestra desolata ». Corruit etiam et Judæa, non habens quis ex itet, qui servare sciat et possit. Est enim Christus fundamentum, et in eo omnes exædicamur, lapides vivi ac spirituales, compacti et coagmentati mente in templum sanctum, in ædificium Dei, in Spiritu, et in ipso collocati sumus. Et qui eum basin nacti sunt, immotum habent in omnibus bonis firmamentum et stabilimentum : qui vero non habent, ruinosi sunt, et ad quidvis flagitiosum facillime abripiuntur. Cecidit igitur Judæa, dimittetur etiam Jerusalem. Simile quiddam e sanctis prophetis alius ante proclamavit, cum dicit : « Domus Israel cecidit, non est qui eam resuscitet. » Quæ idcirco quidem acciderunt, quod præter inobedientiam, impiam præterea linguam et iniquissimam haberet. Quod enim sceditatis genus non locuti sunt contra omnium Servatorem Christum? Cum Samaritanum, dæmoniacum, edacem, vinipotorem, et ex scortatione natum, eum dicerent? Proinde cum hac inobedientia, lingua eorum, in iis quæ ad Christum spectabant, semper impie petulans fuit, de quibus dici potest : Non enim immerito tenduntur retia volatilibus. Qui enim cædis socii ac participes fuerunt, sibi ipsi mala quasi thesaurizant et reconduunt ; et malus est interitus eorum virorum qui legem violant.

60 VERS. 9. Quare nunc humiliata est gloria eorum, et confusio vultus ipsorum restitit ipsis, peccatumque suum, quasi Sodomorum annuntiarunt et manifestarunt.

Rejectionis Judæorum tempus notat, et ait : Jam attenuata est gloria eorum : certo confirmans, illis maxime temporibus quibus lingua eorum, non sine

⁵⁹ Maith. xxiii, 38.

accelere et iniquitate, in Christum impia fuit, omne tum calamitatis genus illis fuisse irrogatum, et in hanc ignominiam eos incidisse. Atqui quomodo lingua ipsorum contumaciter impia fuit? Cæteris prætermisissis, ipse nobis propheta explicat, solam ultimam eorum blasphemiam commemorans. Fuernnt enim semper Christo adversi et infesti, invidentiæque telis perciti, ac quasi sauciati, multis modis insidias collocarunt. Demumque suum scelus maxime, tanquam Sodomorum annuntiarunt, et manifestum testatumque reddiderunt, cum eum Pilato obtulerunt. Nam quemadmodum habitatores Sodomorum intemperantia ac immoderatione cupiditatum effrenate laborarunt, voluptatibusque a natura abhorrentibus vici, in beatum Lot irruerunt, dum omni verecundia proculcata, et prærupta quadam impudentia superante, viros ad ipsum divertentes, ad abusum peterent: pari modo, arbitror, et Judæi contra se iniquitatem suam clamitarunt et annuntiarunt, cum Pilato dicunt de Christo: « Tolle, tolle, cruci affige eum »¹⁰. » Hanc ipsorum Deo inimicam vocem accusavit etiam per quemdam prophetarum dicens: Dereliqui domum meam, dimisi hæreditatem meam, tradidi dilectam animam meam in manus inimicorum ejus. Facta est hæreditas mea mihi, ut leo in silva, deditque contra me vocem suam, propterea odio persecutus sum eam.

VERS. 9-11. *Væ animæ eorum, quia consularunt consilium magnum contra seipsos, dicentes: Vinciamus justum, quia inutilis nobis est. Itaque fructus operum suorum edent. Væ iniqua, mala pro operibus manuum ipsius evenient ei.*

Propheta etiam nunc Judæorum populum lugeat, et quærelarum causas ipsis exponit: Dixerunt enim, inquit, in seipsis: Vinciamus justum, quia inutilis nobis est. Neque enim receperunt per fidem, universorum Servatorem Christum, sed contumelia perpetuo affecerunt, **61** et revera existimarunt eum nullo modo vitæ utilem fore, qui in hoc venit ut omnia in ipso, quæ quidem nobis conveniunt, communia fierent, utque a legali vivendi ratione in spiritualem conversationem eos qui ex sanguine Israelis orti sunt, adduceret. Cum ergo nihil adjumenti eum putarent allaturum, morte ligarunt eum, quantum quidem in ipsis erat, tametsi revixit de integro, ut Deus, inferos exinasiens, et corruptionis imperium infringens. Vita est enim et vitæ auctor. Verum contra seipsos consilium inierunt, justum ligare volentes, et fetus suorum laborum comedent. Quod enim severit quis, hoc et metet. Et sane qui moribus probis sunt, et toto pectore Dei amore flagrant, bonos hinc fructus invenient: at qui resiliunt, et pertinetæ sunt ac præfracti, et diviniæ majestati reluctantur, edent proventus laborum suorum, ignem nimirum, et supplicium, et pœnam, et quæcumque

ἡ γλῶσσα αὐτῶν μετὰ ἀνομιᾶς δεδυσσέθηκεν εἰς Χριστὸν, τότε καὶ πᾶν εἶδος αὐτοῖς ἐπενήνεκται τάλαιπωρίας, καὶ πεπτόκασιν εἰς τὸ δυσκλέες. Τινὲς δὲ τρόπον ἡ γλῶσσα αὐτῶν δεδυσσέθηκε μετὰ ἀπειθείας, αὐτὸς ἡμῖν ὁ προφήτης διατρανοῖ, παρὲς μὲν τὰ ἕτερα, διαμνημονεύσας· δὲ μόνης τῆς τελευταίας αὐτῶν δυσσεθείας. Ἦσαν μὲν γὰρ αἱ διάφοροι τῶν Χριστοῦ, καὶ τοῖς τοῦ φθόνου βέλεσι τετρωμένοι, κατὰ πολλοὺς ἐπεβοῦλευον τρόπους. Ἐπειδὴ δὲ Πιλάτω προσήγαγον, τότε δὴ μάλιστα τὴν ἑαυτῶν ἀμαρτίαν ὡς Σοδόμων ἀνήγγειλαν καὶ ἐνεφάνισαν. Ὅσπερ γὰρ οἱ τῶν Σοδόμων οἰκῆτορες τὸ ἀκρατὲς εἰς ὀρέξεις νενοσηκότες ἀγρίως, καὶ ταῖς παρὰ φύσιν ἡδοναῖς ἠττημένοι κατεπεφύοντο τοῦ μακαρίου Λὼτ, αἰτοῦντες τοὺς ἀνδρας τοὺς εἰσπεπορευμένους πρὸς αὐτὸν εἰς κατάχρησιν, αἰδοῦς τε ἀπάσης αὐτοῖς πεπατημένης καὶ ἀβραύστου λοιπὸν κρατούσης ἀναισχυντίας· τὸν αὐτὸν οἶμαι τρόπον καὶ Ἰουδαῖοι τὴν ἀνομίαν αὐτῶν ἀνήγγειλαν κατακεκραγότες τε καὶ λέγοντες τῷ Πιλάτῳ περὶ Χριστοῦ· « Αἶρε, αἶρε, σταύρωσον αὐτόν. » Ταύτην αὐτῶν κατηγιδίτο φωνὴν καὶ δι' ἐνὸς τῶν προφητῶν, λέγων· Ἐγκαταλέλοιπα τὸν οἶκόν μου, ἀφῆκα τὴν κληρονομίαν μου, δέδωκα τὴν ἡγαπημένην ψυχὴν μου εἰς χεῖρας ἐχθρῶν αὐτῆς. Ἐγενήθη ἡ κληρονομία μου ἐμὲ ὡς λέων ἐν δρυμῷ, ἔδωκεν ἐπ' ἐμὲ φωνὴν αὐτῆς, διὰ τοῦτο ἐμίσησα αὐτήν.

Οὐαὶ τῇ ψυχῇ αὐτῶν, ὅτι βεβοῦλευνται βουλῆν πονηρὰν καθ' ἑαυτῶν, εἰπόντες· Δῆσωμεν τὸν δίκαιον, ὅτι δύσχηριστος ἡμῖν ἐστίν. Τοίνυν τὰ γεννήματα τῶν ἔργων αὐτῶν φάγονται. Οὐαὶ τῷ ἀνόμῳ, πονηρὰ κατὰ τὰ ἔργα τῶν χειρῶν αὐτοῦ συμβήσεται αὐτῷ.

Ταλαντίζει καὶ νῦν ὁ προφήτης τῶν Ἰουδαίων τοὺς δήμους, καὶ τῶν ἐπ' αὐτοῖς ὀδυρμῶν ἀποδίδωσι τὰς αἰτίας. Εἶπον γὰρ, φησὶν, ἐν ἑαυτοῖς· Δῆσωμεν τὸν δίκαιον, ὅτι δύσχηριστος ἡμῖν ἐστίν. Οὐ γὰρ παρεδέχοντο διὰ τῆς πίστεως τὸν τῶν ὅλων Σωτῆρα Χριστὸν, ἀτιμάζοντες δὲ διατετελέκασιν, φροντὶ τε κατὰ τὸ ἀληθές, ὅτι κατ' οὐδένα τρόπον χρῆσιμον ἔσεσθαι τῷ βίῳ τὸν ἀφιγμένον εἰς τοῦτο, ἵνα πάντα ἐν αὐτῷ καινὰ τὰ καθ' ἡμᾶς γένηται, καὶ ἐκ νομικῆς πολιτείας μεταστήσει εἰς πνευματικὴν τοὺς ἐξ αἵματος Ἰσραὴλ. Οὐκοῦν κατ' οὐδὲν ἔσεσθαι χρῆσιμον ὑπειληφότες αὐτὸν ἔδησαν τῷ θανάτῳ, τὸ γε ἦγον εἰς αὐτοῦς, εἰ καὶ ἀνεθίω πάλιν ὡς Θεὸς κενώσας τὸν ἕδην, καὶ τὸ τῆς φθορᾶς καταλύσας κράτος. Ζωὴ γὰρ ἐστὶ καὶ ζωοποιός. Πλὴν κατ' αὐτῶν ἐβουλεύοντο δεῖσαι θέλοντες τὸν δίκαιον· φάγονται δὲ καὶ τὰ γεννήματα τῶν ἔργων αὐτῶν. Ὁ γὰρ ἐὰν σπείρῃ ἀνθρώπος, τοῦτο καὶ θερίσει. Καὶ οἱ μὲν τοὺς τρόπους ἐπιεικεῖς, καὶ φιλόθεον ἔχοντες γνώμην, ἀγαθοὺς ἐντεῦθεν εὐρήσουσι τοὺς καρπούς· οἱ δὲ ἀπονεύοντες καὶ ἀπειθεῖς, καὶ τῇ θεῖα δόξῃ μαχόμενοι, φάγονται τὰ γεννήματα τῶν ἔργων αὐτῶν, τοῦτ' ἐστὶ, πῦρ, καὶ δίκην καὶ κόλασιν καὶ τὰ ἐξ ὀργῆς συμβαλόντα. Ἐψεται γὰρ πάντως τὰ τοιάδε τῶν κακῶν τοῖς θεομαχεῖν ἡρημέ-

¹⁰ Joan. xix, 15.

νοις. Ἀληθές εἶν ὅτι, οὐκ ἐν τῷ ἀνόμῳ, πονηρὰ κατὰ ἄ
τὰ ἔργα τῶν χειρῶν αὐτοῦ συμβήσεται αὐτῷ· ὥσπερ
γάρ προσεκόμισαν Ἡλιάτῃ τὸν Ἰησοῦν, καὶ ταῖς τῶν
στρατιωτῶν ἀτιθάσσοις ὄργαις, οὕτω καὶ αὐτοὶ
παραδοθήσονται, φησὶ, ταῖς Ῥωμαίων στρατιαῖς. Καὶ
ὁ τοῦτο λέγοντα σαφῶς καὶ διὰ φωνῆς Ἰεζεχιήλ
εὐρήσομεν. Ἐλθεται γὰρ πρὸς τὴν ἀνοσίαν καὶ κυριο-
κτόνον Ἱερουσαλήμ· καθὼς ἐποίησας, οὕτως ἔσται
σοι. Τὸ ἀναπόδομά σου ἀναποδοθήσεται εἰς κεφαλὴν
σου.

ΛΟΓΟΣ Γ'

Λαὸς μου, οἱ πρῶκτορες ὑμῶν καλαμῶνται
ὑμᾶς, καὶ οἱ ἀκαιτοῦντες κυριεύουσιν ὑμῶν.

Ὅτι παντὸς ἀγαθοῦ νοσῆσει τὴν ἐρημίαν ἡ τῶν
Ἰουδαίων χώρα, διαφανέστατα καὶ μάλα σαφῶς
προεξηγησάμενος, καὶ τὸ τί συμβήσεται τοῖς εἰς
Χριστὸν πεπαρρηκόσιν διεπιπῶν, προαναπέθει πάλιν
ἀποσχέσθαι τῶν πλημμελημάτων, καὶ τοῖς ἐξ ἡμε-
ρῶντος λόγους μονονουχὶ καταγοητεύει χρησίμως,
μεθιστάς ἐπὶ τὸ ἀμεινον, καὶ τοὺς ἀπάντων αὐτοῖς
κακῶν γεγονότας αἰτίους παραιτεῖσθαι διδάσκων. Οὐ
γὰρ οἶμαι δεῖν τοῖς καθηγεῖσθαι λαχοῦσιν ὑποκείσθαι
φιλεῖν, κἄν εἰ μὴ τι τῶν ὅσα ἐστὶ τελούτων πρὸς
δυσίαν ἐπιχειρῶσι διδάσκων, μήτε μὴν . . . οἶον
διαβολῆς ἀξιούν τὸ ἐν μοίρᾳ τετάχθαι φαυλότητος
δικαίως ἂν εἶναι πεπιστευμένον. Ἀρετὴ γὰρ δι-
δασκάλου τὸ ἀποκομιζεῖν δύνασθαι πρὸς ἀκριβῆ τοῦ
συμπερόντος εἰδήσιν τοὺς παιδαγωγούμενους, κατα-
κιδῶν δὲ τὸ κατασίνεσθαι πεφυκός, καὶ παρ-
αιτεῖσθαι κελεύειν τὸ ἀδικεῖν εἰωθός. Ἐπαίνου δ' ἂν
εἶναι δεῖναι παντὸς καὶ οἱ τελούντες ἐν μαθηταῖς, εἰ
μὴ ταῖς ὁξείαις τῶν διδασκόντων ἐνορῶν ἀπλῶς,
ἀλλὰ τῇ τῶν πραγμάτων φύσει, καὶ θαυμάζουσι μὲν
τοὺς διδάσκοντας, εἴπερ τινὲς εἶναι ὀρθοὶ καὶ ἐπι-
στήμονες, καὶ τῶν ἀρίστων εἰσηγηταί, καταφέγωσι
δὲ τοὺς οἵσπερ ἂν εἴη μὴ τοιοῦτος ὁ σκοπός. Κατα-
νέμουσι μὲν γὰρ τινες ἐν ὄρεσι καὶ νάπαις τὰς θῶν
ἀγάλας· ἀλλ' εἰ παρακείτο τοῖς θρέμμασι βόθρος,
ἔγουν ὀρῶν ὁ κρημνός, περιφοιτᾷ τὰ πρόβατα, καὶ
ὡ καθήσιν ἑαυτὰ πρὸς θάνατον παιδαγωγεῖται γὰρ
ὥσπερ δι' ἐμφύτου νόμου, πρὸς τὴν χρῆναι τῆς ἑαυ-
τῶν φείδεσθαι ζωῆς. Εἶτα πῶς οὐκ ἀστοπον, εἰ μὲν
τοῖς ἀλόγοις ζώοις τοῦτο φαίνεσθαι κρατοῦν, ἐν δὲ
ἡμῖν αὐτάς, καίτοι λογικοῖς ὑπάρχουσι, τὴν τοῦ
χρησίμου καὶ ἀναγκαίου πρὸς ζωὴν οὐκ εἶναι γινώσκον.
Χρὴ τοιγαροῦν κἄν εἰ τινες ἡμᾶς τῶν εἰς διδασκά-
λους, καὶ καθηγητάς τεταγμένων ἐφ' ἃ μὴ προσήκειν
ἀποκομιζεῖν ἔλκοντο, μὴ ἀπλῶς ἀνέχεσθαι φιλεῖν,
μηδὲ μὴν ἀκατασκέπτως ἔπεσθαι πρὸς τὸ αὐτοῖς
δοκοῦν, ἀλλὰ δοκιμάζειν ἕκαστα τῶν πρακτέων.
Ο . . . χωρεῖν ἐπὶ τὸ ὅτι μάλιστα τῶν ὠφελῶν
εἰωθότων. Ἦσαν τοίνυν οἱ τῶν Ἰουδαίων καθηγηταί,
τοῦτ' ἔστιν, οἱ Γραμματεῖς τε καὶ οἱ Φαρισαῖοι, δεινοὶ
πρὸς τὴν χρῆναι τοὺς τῶν χρημάτων ἐρανίζεσθαι
πορισμούς, καὶ τὰ ἐκ τῶν λαῶν συγκομιζεῖν δωρο-
φορίας, ἀπαρχάς, δεκάτας, καὶ ὅσα τοῖς ἱερέσθαι
λαχοῦσιν ὁ νόμος εἰς κλήρον ἐδίδοι. Σκοπὸς δὲ ἦν
αὐτοῖς, καὶ διὰ πάσης τέθειτο σπουδῆς τὸ ἀναπέθειν

ira solet afferre. Omnino enim talia mala conse-
quentur eos qui cum Deo pugnant. Est igitur ve-
rum, iniquo erit vax, et mala pro operibus manuum
ipsius obtinent ei. Nam ut Jesum Pilato et in-
domitis militum furoribus objecerunt, ita et ipsi,
inquit, Romanis copiis tradentur. Quod aperte et
clare Eszechielem invenimus dicere. Nam dictum
est ad impiam et Domini interfetricem Jerusalem:
Quemadmodum fecisti, sic erit tibi: merces tua
rependetur in caput tuum.

ORATIO III.

CAP. III. VERS. 12. *Popule meus, exactores vestri
spoliant vos, et exigentes dominantur vobis.*

Quoniam Judæorum regionem omnium bonorum
penuria laboraturam abunde satis et clarissimo
exposuit, et quæ illis qui in Christum debacchati
sunt ventura essent, enarravit: rursus persuadet
declinandum a delictis, et levibus mollibusque ver-
bis tantum non incantat utiliter, et ad meliora
convertit, docetque vitandos eos qui omnium ma-
lorum auctores ipsis et causæ extiterunt. Non
enim existimo debere nos his qui 62 præceptorum
locum sortemque tenent subjici, nisi quatenus uti-
lia docere aggrediantur, et nisi quod vere in vitio
esse creditur, velint redarguere. Est enim virtus
doctoris, ad perfectam accuratamque ejus quod
est utile notitiam eos qui informantur, posse per-
ducere: et quod nociturum est, tanquam adulte-
rinam notare, et jubere ut id aversentur quod
solet nocere. Omni etiam laude digni sunt qui in
discipulis censentur, si non simpliciter intueantur
placita doctorum, sed rerum naturam: et si mirentur
eos qui docent, siquidem sint boni et scientes,
rerumque optimarum interpretes: quibus autem
talis scopus propositumque non est, reprehendant.
Etenim pascunt quidem etiam in montibus et silvis
ovium greges; atqui, si quæ fovea sit pecoribus ex-
posita, si præcipitium appareat, circumventur oves,
nec sibi met mortem accersunt: nam lege veluti
quodam a natura insita docentur vitæ suæ parcen-
dum esse. An vero a ratione alienum non est, ut
hoc in animalibus ratione carentibus valere videatur;
in nobis autem, ipsis quantumvis ratione
præditis, rerum ad commoditatem et necessitatem
cultumque vitæ pertinentium non insit cognitio?
Parigitur est ut nos, si qui doctores ac duces con-
stituti, ad ea quæ minus deceant abstrahere velint,
non sequamur simpliciter, nec temere ac inconsi-
derate ad ea quæ ipsis placent convolemus, sed
de singulis rebus agendis exquiramus, et sic ad ea
quæ maximam utilitatem afferunt, progrediamur.
Erant itaque Judæorum præceptores, id est Scribæ
ac Pharisei, in divitiarum preventibus congeren-
dis, et in colligendis oblationibus, decimis, primiti-
is, acres et impigri, et in omnibus etiam quæ sortis
sacerdotum lex deputavit. Scopus autem eorum
consiliumque fuit, in eumque omne studium positum
erat, ut fidem facerent plebi legem in hisce pctis-

num conservandam esse : aliarum vero præcep-
tionum non magna apud illos ratio, ideoque ipse
Servator illis dixerat : « Væ vobis, Scribæ et Pha-
risæi hypocritæ, quoniam decimatis anethum, men-
tham et cuminum, et omisistis graviora legis,
judiciium, misericordiam et fidem ⁶⁰. » Erant itaque
lucro dediti et amantes rei pecuniariæ : et si qui
forte offenderent, acres his multas infligebant, ut
eos, **63** quocunque crimine postulatos, territa-
rent, et nonnunquam etiam ultra facultates offerre
persuaderent. Hinc dicit his qui injuriam ab illis
passi sunt : « Popule mi, expilatores tui racemant
vos, et exactores dominantur vobis. » Cum popu-
lum dicit, significat etiam adhuc Israellem, ut-
pote lenitatis et humanitatis beneficio fruiturum,
nec penitus ab ea conjunctione consuetudineque
cum ipso avellendum : si quidem velit ad id quod
ipsi collibitum est, sese transferre. Cum vero ex-
actores racemare ait, immensæ cupiditatis illorum
et avaritiæ magnitudinem indicat. Siquidem meten-
tium alii rescantis manu decedentes colligunt,
nihilque faciunt in agris residuum. Idemque facti-
tant, qui vites vindemiant. « Racemant igitur, »
inquit, « vos exactores vestri. » Perinde ac si diceret :
Vindemiarunt vestras copias : neque ibi inexplebilis
eorum sistit cupiditas, sed jam racemos decerpuat,
id est, manus in ea quæ adhuc relicta sunt,
injiciunt. Bellissime vero et apte non præceptores,
non magistros, non aliquid aliud ejusmodi esse dicit,
sed exactores, sed æruscatores nominat, docetque eos
dominari illis non ut doctores, discipulos leniter tractantes,
sed ut rigidi ac sævi domini, quod ipsi velint sentire cogentes,
et ad quilibet nonnunquam impellentes. Cæterum hi qui in
Christo sunt, eum scopum non sibi proponunt. Scribit
itaque divinus Petrus vocatis ad episcopatum, ascitis ad
functionem docendi oves ratione præditas, non ut
dominentur in clero, id est, populo qui sors Domini
est, sed ut sint gregis exemplaria ⁶¹⁻⁶². Jam et alios exactores
novit sermo mysticus : quos debent hi, qui recte victuri
sunt, fugere. Nam malæ et adversariæ potestates
omnium mortalium studium sollicitant ad malum,
extorsquent et prope modum exigunt, et animi ad
perturbationes proclivitatem tanquam tributum
quoddam colligunt. Sacrosanctum enim verbum
beatos prædicat eos qui vocem exactoris non
audiverunt. Qui enim se a carnis cupiditatibus
sevocant, ac juvenili vividaque prudentia, mala
orta ex peccato propulsant, principatus calcant,
et spiritualia nequitiae vincunt, fortiores sunt
quam ut voce exactoris vinci se patiantur. Proinde
hi exactores vitandi **64** sunt, nec concedendum
ut fructum ad peccatum in nobis metant, imò nec
racement. Hoc autem præstabimus, viribus et quasi
nervis per Christum confirmatis, et pravæ nostræ
mentis cogitationibus ejectis, et fuda cupiditate,
omniquo genere vitiositatis.

τοὺς τὸ χρῆναι φυλάττειν ἐν γὰρ δὴ τοῦτοις μάλιστα
τὸν νόμον· τῶν γὰρ μὴν ἐτέρων ἐντολῶν οὐ πολλὸς ἦν
ἄγαν παρ' αὐτοῖς ὁ λόγος. Ταύτη τοι πρὸς αὐτοὺς καὶ
αὐτὸς ἐφασκεν ὁ Σωτὴρ· « Ὅσαί ὑμῖν, Γραμματεῖς
καὶ Φαρισαῖοι ὑποκριταί, ὅτι ἀποδεκατοῦτε τὸ ἀνηθὸν
καὶ τὸ ἡδύοσμον, καὶ τὸ κύμινον. Καὶ ἀφήκατε τὰ
βαρύτερα τοῦ νόμου, τὴν κρίσιν, καὶ τὸ ἔλεος, καὶ
τὴν πίστιν. » Ἦσαν οὖν ἄρα φιλοκερδαῖς καὶ ἐρασι-
χρήματοι, καὶ πικρὰς ἐσθ' ὅτε τοῖς πταίουσιν ἐπήγγυ-
τὰς δίκας, ἵνα ἐκδειματωσύν τοὺς ἐφ' ὄψωσιν ἐγκα-
λουμένους προσάγειν αὐτοῖς ἀναπειθῶσιν καὶ τὰ
ὑπὲρ δύναμιν ἐσθ' ὅτε. Ταύτη τοι φησι πρὸς τοὺς παρ'
αὐτῶν ἀδικουμένους· « Λαός μου, οἱ πράκτορες ὑμῶν
καλαμῶνται ὑμᾶς, καὶ οἱ ἀπαιτοῦντες κυριεύουσιν
ὑμῶν. » Καὶ διὰ μὲν τοῦ λαοῦ εἰπεῖν, ἔτι τὸν Ἰσραὴλ
διδῶσι νοεῖν, ὡς εἴπερ ἔλοιτο μεταφοιτῆν ἐπὶ τὸ
αὐτῷ δοκοῦν, τῶν ἐξ ἡμερότητος τεύξονται καὶ φι-
ανθρωπίας, καὶ οὐκ εἰσάπαν ἀποπεσοῦνται τῆς
πρὸς αὐτὸν οἰκειότητος σχετικῆς. Καλαμᾶσθαι δὲ
εἰπὼν τοὺς πράκτορας, τῆς ἐνοῦσης αὐτοῖς ἀπλη-
στίας τε ὁμοῦ καὶ φιλοκερδαίας θεῖκνυσι τὸ μέγεθος.
Ἐν μὲν γὰρ τοῖς ληϊοῖσι οἱ μὲν ἀποκείρουσι σιδήρω
τὸν στάχυν, οἱ δὲ τοὺς ἐκπίπτοντας τῆς τοῦ κείρουτος
χειρὸς συλλέγοντες, οὐδὲν ἀφίπιδιν ἐν ἀγροῖς. Ἔθος
δὲ καὶ τοῖς τὰς ἀμπέλους τρυγῶσι τοῦτο δρᾶν. « Κα-
λαμῶνται τοῖνον ὑμᾶς, φησὶν, οἱ πράκτορες ὑμῶν. »
Ὅμοιον ὡς εἰ λέγοι· Τετρυγῆκασιν ὑμῶν τὰς πε-
ριουσίας, καὶ οὐ μέχρι τοῦτου τὰ τῆς ἀπληστίας
αὐτοῖς. Ἄλλ' ἤδη καὶ καλαμῶνται, τοῦτ' ἐστι, τὰς
χεῖρας ἐπάγουσι, καὶ τοῖς ἐτι καταλειμμένοις. Εὐ
δὲ δὴ σφόδρα, καὶ προπόντως αὐτοῖς, οὐ καθηγητὰς,
οὐ διδασκάλους, οὐχ ἑτερόν τι τῶν τοιοῦτων εἶναί
φησιν, πράκτορας δὲ ὀνομάζει, καὶ ἀπαιτητὰς. δι-
δάσκει δὲ ὅτι κατεξουσιάζουσιν αὐτῶν, οὐχ ὡς δι-
δάσκαλοι μαθηταῖς ἴπως προσφερόμενοι, ἀλλ' οἷον
σκληροὶ καὶ ἄγριοι δεσπόται, τὸ δοκοῦν αὐτοῖς
φρονεῖν ἀναγκάζοντες, καὶ πρὸς πᾶν ὅτι οὖν ἀποφέ-
ροντες, καὶ τῶν παρὰ γνώμην ἐσθ' ὅτε. Ἄλλ' ὁ γὰρ
τῶν ἐν Χριστῷ σκοπὸς οὐ τοιοῦτος ἦν. Γράφει γοῦν
ὁ θεοπέσιος Πέτρος τοῖς κακῆμμένοις εἰς ἐπιτοκοπήν,
καὶ καθηγεῖσθαι λαχοῦσι τῶν λογικῶν ποιμνίων, μὴ
ὡς κατακυριεύοντες τῶν κλήρων, ἀλλὰ τύποι γενόμε-
νοι τοῦ ποιμνίου. Οἶδεν δὲ ὁ λόγος ὁ μυστικὸς καὶ
πράκτορας ἐτέρους, οὐς ἀνάγκη παραιτεῖσθαι τοῖς
ἐθέλουσι βιοῦν ὀρθῶς. Αἱ γὰρ πονηραὶ καὶ ἀντι-
κειμεναὶ δυνάμεις ἑκαστον τῶν ἐπὶ γῆς μονονοχί
καὶ ἀπαιτοῦσι τὴν εἰς τὸ φαῦλον σπουδήν, καὶ ὡστερ
τινὰ δασμὸν παρ' ἡμῶν συλλέγουσι, τὴν εἰς τὰ πάθη
τῆς διανοίας ῥοπήν. Καὶ γοῦν ὁ ἱερὸς μακαρίζει λόγος
τοὺς μὴ ἀκούσαντας φωνὴν φορολόγου· οἱ γὰρ τῶν
τῆς σαρκὸς ἐπιθυμιῶν κατεξανιστάμενοι, καὶ νεκροφ-
ρονήματι· τὰ ἐκ τῆς ἀμαρτίας παρωθοῦμενοι. Ἐλάθη,
καὶ πατοῦντες ἀρχὰς, καὶ νικῶντες τὰ πνεύματα
τῆς πονηρίας, κρείττους γεγονάσι τῆς τοῦ φορολόγου
φωνῆς. Δεῖ τοῖνον τοὺς τοιοῦτους παραιτεῖσθαι
πράκτορας, καὶ μήτε θερίζειν ἐν ἡμῖν τὸ εἰς ἀμαρ-
τιαν ἀποτέλεσμα συγχωρεῖν, μήτε μὴν καλαμᾶσθαι.

⁶⁰ Math. xxi, 23. ⁶¹⁻⁶² 1 Petr. v. 2, 3.

Δράζομεν δὲ τοῦτο διὰ Χριστοῦ νευρούμενοι, καὶ τῆς ἑαυτῶν διανοίας ἐκπέρμποντες διαλογισμοῦς πονηροῦς, ἐπιθυμίας ἀσυχρᾶς, καὶ πᾶν εἶδος φαυλοδότητος.

Λαός μου, οἱ μακαρίζοντες ὑμᾶς πλανῶσιν ἅ ἑστέ· ἡμεῖς, καὶ τὴν τρίβον τῶν ποδῶν ὑμῶν ταράσσομεν.

Εἰς νῆψιν ἐγείρει πάλιν, καὶ δοκιμαστὰς εἶναι τῶν πραγμάτων βούλεται, οὐ χρηστολογίαις ἀπλῶς χαννοῦσθαι πρὸς βραθυμίαν. Περιφοιτῶντες μὲν γὰρ οἱ Φαρισαῖοι τοὺς τῶν Ἰουδαίων οἴκους χρηστοεπεῖν ἐπεχείρουν, ἠύλογημένον τε λαὸν ὠνόμαζον, καὶ κληρὸν Θεοῦ. Καὶ τάχα που διὰ φωνῆς τοῦ Βαρούχ ἐπεφώνουν αὐτοῖς· « Μακάριοί ἐσμεν, Ἰσραὴλ, ὅτι τὰ ἀρέσκοντα Θεῷ γνωστὰ ἡμῖν ἐστίν. » Ἵνα γοῦν προσεπάγοιεν τὰς τε ἐκ νόμου τεταγμένας αὐτοῖς ζωροφορίας, καὶ μὴν καὶ δεκάτας, ἤγουν ἀπαρχὰς ἐσκήπτοντο χρηστολογεῖν, εὐπρόσιτοι τε εἶναι πολλὰκις ἠθέλον, καὶ τὸ ἡμεροφανὲς ἐπετῆδουον κερδῶν δὲ ἕνεκα καὶ λημμάτων καὶ αὐτὸν ἐδίδασκον παραλύειν τὸν νόμον τοὺς ὑπὸ χεῖρα λαοῦς. Ἡτιτῆτο γοῦν αὐτοῖς ὁ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς ὁ Χριστὸς, ὡς ἀκυροῦντας τὴν ἐντολὴν τοῦ Θεοῦ διὰ τὴν ἑαυτῶν παράδοσιν. Πλανῶσι τοίνυν ὑμᾶς, φησὶν, οἱ μακαρίζοντες ὑμᾶς, καὶ τὴν τρίβον τῶν ποδῶν ὑμῶν ταράσσομαί. Οὐ γὰρ ἐῷσιν ὀρθοποδεῖν. Παρεξάγοντες δὲ ὡσπερ τῆς εὐθείας ὁδοῦ κατὰ κρημνῶν φέρουσι καὶ βέθρων. Ὅδὸς δὲ ἡ εὐθεῖα, καὶ ἁμαλῆ, ἡ εἰς Χριστὸν οικειώσις διὰ πίστεως. Ἐπειδὴ δὲ ἤβησαν οἱ τῶν Ἰουδαίων καθηγηταί, ὅτι τῆς διὰ Μωσέως καταργουμένης ἐντολῆς, ἔξω κείσονται κερδῶν καὶ λημμάτων, συνετάρτατον ὡσπερ τὴν τρίβον τῶν ποδῶν τοῦ λαοῦ, τὸν Χριστοῦ λόγον κατακιβδηλεύοντες, καὶ ταῖς τοῦ νόμου σκιαῖς προσκίεσθαι καλεῦντες. Τετολμήκασι γὰρ εἰπεῖν οἱ δεῖλαιοι· « Ἡμεῖς οἴδαμεν ὅτι Μωσὴ λελάληκεν ὁ Θεός· τοῦτον δὲ οὐκ οἴδαμεν πόθεν ἐστίν· » καὶ πάλιν· « Εἰ ἦν οὗτος ἀπὸ Θεοῦ ἄνθρωπος, οὐκ ἂν ἔλυε τὸ Σάββατον. » Καὶ τὸ ἐτι τούτων δυσσεβέστερον, τοῖς γὰρ ἐθέλουσιν ἀκροᾶσθαι Χριστοῦ, καὶ τοῖς παρ' αὐτοῦ προσκίεσθαι λόγοις, ἀνοσίως ἐφασκον· « Διμιθρίων ἔχει καὶ μαίνεται, τί ἀκούετε αὐτοῦ; » Δεῖν δὲ δὴ καὶ ἐτέρως ὑπολαμβάνω τὸν πνευματικὸν ἄνθρωπον καὶ τὸν ἀρετῆς ἐργάτην παραιεῖσθαι σφόδρα τοὺς εἰς νοῦν καὶ καρδίαν μακαρίζοντας αὐτὸν λογιζομένους. Δεινὸς γὰρ ὑπάρχων εἰς κακουργίαν ὁ Σατανᾶς, ὅτε τοὺς εὐδοκίμουνας τῆς αὐτοῖς φιλαίτης ζωῆς τε καὶ πολιτείας κατακομίζειν οὐ δύναται, πρὸς τὸ αὐτῷ δοκοῦν ἐτέρῳ παραλύειν παρᾶται τρόπῳ. Ἐπαίνει γὰρ ὡς κατωρθωκέτας, ἀποδέχεται δὲ ὡς ἀγίους λοιπὸν, μακαρίζει δὲ καὶ ὡς φίλους ἤδη γεγονότας Θεοῦ, καὶ εἰς λῆξιν ἀπάσης ἀρετῆς ἀναθεκηκέτας. Εἶτα τὸ τῆς ὑπεροφίας αὐτοῖς πάθος ἐντακῶν, προσκρούειν παρασκευάζει τῷ Θεῷ, καὶ κατασελεῖ λοιπὸν καθάπερ τι φυτὸν ἐκ βέθρου. Οὐ γὰρ ἠγνόηκεν, ὅτι παπεινοῖς μὲν δίδωσι χάριν ὁ τῶν ὄλων Θεός, ἀντιτάσσεται δὲ τοῖς ὑπερηφάνοις. Παραιτεῖον τοίνυν, ὡς ἔφην, τοὺς εἰς νοῦν ἔσω καὶ καρδίαν μακαρίζοντας ἡμᾶς λογιζομένους. Οἱ γὰρ τοὶ τὴν εὐθεῖαν ἡμᾶς οὐκ ἐπιτρέπουσι διάττειν ὁδὸν, δι' ἧς ἂν

VERS. 42. *Popule meus, qui vos beatos prædicant: decipiunt vos, et semitam pedum vestrorum turbant.*

Rursus expegefacit ad vigilantiam, et probatores rerum esse vult, non simpliciter blandis sermonibus ad pigritiam inhiare. Oberrabant etenim Pharisæi per Judæorum domos, blandaque verba ferebant, et benedictum populum nominabant, et sortem Dei; et fortassis etiam Baruch voce illis acclamabant: « Beati sumus, Israel, quod placita Domino cognita nobis sunt. » Itaque quo donaria ipsis ex lege statuta, decimas et primitias offerrent, blandiuscule loqui affectabant; aditum ad se facilem ac frequentem dabant, et comitati imprimis studebant, quæstusque elucri gratis, populum subditum docebant legem violare. Insinulavit igitur illos Dominus noster Jesus Christus, quod mandatum Dei propter suam traditionem irritum fecerint. Seducunt igitur vos, inquit, qui vos beatos prædicant, et semitam pedum vestrorum conturbant: nec enim sicut recto pede incedere, sed velut a recta via abducunt transversim, ac in præcipitia atque foveas abripiunt. Via autem recta et plana erat, conjunctio et consociatio cum Christo per fidem. At quia norant Judæorum duces, præceptis quæ Moses tradidit abrogatis, ac compendiis et aucupis suis emungendos, turbantur veluti callem pedum populi, dum Christi verbum aduiteraverant, et legis umbris adhærescere jusserant. Audebant enim dicere miseri: « Nos scimus quod Mosis locutus est Deus, hunc autem uescimus unde sit; » et rursus: « Si isto homo a Deo esset, minime solvisset Sabbatum. » Et quod magis impium est, volentibus Christum audire, ejusque attendere sermonibus, impie dixerunt: « Dæmonium habet et insanit, quid illum auditis? » Quin alio modo spirituali homini virtutisque cultori cogitandum est, ut ratiocinationes animi ac cordis quæ ipsum beatum prædicant, summo opere fugiat. Est enim ad malitiam vafricitatemque instructus Satanas: cum viros ob vitam quam amplectuntur, et ob conversationem spectatos ad suam voluntatem non potest traducere, alia aggreditur via quo frangat, ac dissolutiores facit. Nam quasi qui recte egissent laudat, quasi etiam sanctos suscipit, et quasi amicos jam Dei factos, et ad culmen omnium virtutum provectos, beatos prædicat. Demum, postquam affectum superbæ in illis iniecit, suggerit ut Deum offendant, et de cætero tanquam plantulam quampiam, radicibus et ab ipsa stirpe convellit et concutit. Non enim ignorat universitatis Deum submissis dare gratiam, superbis vero resistere. Proin, ita ut dixi, cogitationes quæ in mente et corde nos ut beatos efferunt, deprecari detestarique debemus: quippe ea rectam nos viam non

⁴¹ Baruch. iv, 4. ⁴² Joan. ix, 16, 29. ⁴³ Joan. x, 20.

sinunt inire, per quam facillime quis ad id quod A τις σοι και μάλα βραβύως ἐπί τὸ ἀρέσκον Θεῷ.
Deo placet pertingeret.

Vers. 13-15. *Sed nunc stabit in iudicio Dominus, et in iudicio sistet populum suum. Ipse Dominus in iudicium veniet cum senioribus populi sui, et cum principibus eius. Vos autem quid incendistis vineam meam? Et rapina pauperis in domibus vestris? Quid injuria affecit populum meum, et faciem pauperum confuditis?*

Non ope destitutum iri dicit propheta oppressorum multitudinem, non omni cura vacuum ac desertum, imo summam eorum curam omnium Dominum suscepturum, confirmat. Nam, inquit, causam eorumaget contra eos qui metunt, et quasi beatos suscipiunt: et semitam pedum ipsorum turbabit, et iudicio B prosequetur seniores populi, et principes vel praefectos. Redemit enim a domino servitutis populum suum, et a dominatorum importunitate liberavit, universam in eos exultans creaturam. Et sane aquas in sanguinem mutavit, grandine profundisque ac triduanis tenebris, aliisque omnibus, est enim longum singulari commemorare, percussit: dein per medium mare traduxit, in deserto pavit, in terram promissionis induxit, gentes magnas et pugnacissimas tanquam spinas expulit. Divinus quoque David id declaravit, omnium servatorem et redemptorem alloquens: « Vitem ex Aegypto transtulisti, eiecisti gentes, et eam plantasti, viam praestruxisti ante illam: extendit palmities suos ad mare usque, et ad fluvios propagines suas ⁴⁴. » 66 Erat enim, inquit C propheta Jeremias, vitis secunda pampinis Israel, et felix fructus eius. Sed cum demandata esset eius colendae cura principibus populi, adeo injustis modis oppresserunt herilem vineam, ut jam incensa penitus esse videatur. Hanc igitur causam impinget illis, hisce verbis: Vos cur incendistis vineam meam? Nam quos aequum erat illam vitem intelligibilem, nimisrum Israel, fertiliorem reddere, hi ad vastitatem omnino reducerunt, aridamque et inutilem hero effecerunt. Ab illis itaque successa est, a quibus turgida botris fieri, fructibusque grava, et ab omni detrimento immunis conservari debuit. Jam quemadmodum hanc vineam intelligibilem incendisse dicantur, videre est operae pretium. Oportebat enim ens qui docendi muneri praerant, et qui legem ad omnia quae Deo placent docentem tenebant, praeter ceteris ad legis praescriptum vivere, et justitiae gloria ornari, ita ut eorum vita, singularis cujusdam perfectissimaeque vitae exemplar quoddam et imago esset populo sibi subdito. Oportebat praeterea eos legis institutione ad omnem probitatem subditos adducere, delinquentes conarguere, lapsos erigere, pietatis iter monstrare, et ad praestantiora informare, et persuadere ut in finem legis, Christum, inquam, respicerent. « Finis cum legis et prophetarum Christus ⁴⁷. » Deo vero

Ἄλλὰ νῦν καταστήσεται εἰς κρίσιν Κύριος, και στήσει εἰς κρίσιν τὸν λαὸν αὐτοῦ. Αὐτὸς Κύριος εἰς κρίσιν ἤξει μετὰ τῶν πρεσβυτέρων τοῦ λαοῦ, και μετὰ τῶν ἀρχόντων αὐτοῦ. Ὑμεῖς δὲ τί ἐνεπυρίσατε τὸν ἀμπελῶνά μου; Και ἡ ἀρπαγὴ τοῦ πτωχοῦ ἐν τοῖς οἰκοῖς ὑμῶν; Τί ὑμεῖς ἀδικεῖτε τὸν λαὸν μου, και τὰ πρόσωπα τῶν πτωχῶν κατασχύετε;

Οὐκ ἀνεπικούρητον ἔσεσθαι φησεν ὁ προφήτης τῆν ἀδικουμένων πληθύν, οὔτε μὴν ἀπάσης φροντίδος ἐρήμην, ὑπεραβλήσειν δὲ μάλλον αὐτῶν τὸν τῶν ὄλων Θεὸν εὐ μάλα δύσχυρίζεται. Δικάσεται γὰρ ὑπὲρ αὐτῶν, φησὶ, τοῖς καλαωμένοις και μακαρίζουσιν αὐτούς. Ταράξει δὲ και τὴν τρίβον τῶν ποδῶν αὐτῶν. Δικάσεται δὲ πρὸς τοὺς πρεσβυτέρους τοῦ λαοῦ, και προσέτι τοὺς ἀρχοντας, ἦτοι τοὺς καθηγουμένους. Ἐλυτρώσατο μὲν γὰρ ἐξ οἴκου δουλείας τὸν λαὸν αὐτοῦ, ἐξείλετο δὲ τῆς τῶν κρατούντων σκαιότητος, ὅλην αὐτοῖς ἐπαναστήσας τὴν κτίσιν. Και ὑδάτων μὲν εἰς αἷμα μεταβολὰς ἐργασάμενος, χαλάσας δὲ καταπαίῳ, βαθεῖ τε και τριήμερον σκότῳ, και τοῖς ἄλλοις ἅπασιν. Μακρὸν γὰρ ἕκαστα διειπεῖν. Ἐἴτα διαδιθάσας διὰ θαλάσσης μέσης ἔβρεψεν ἐν τῇ ἐρήμῳ. Εἰσχεκόμενοι εἰς τὴν γῆν τῆς ἐπαγγελίας, ἔθνη μεγάλη και μαχιμώτατα καθάπερ ἀκάνθας ἐξελών. Και τοῦτο ἡμῖν ὁ θεσπέσιος Δαβὶδ κατεδήλου λέγων πρὸς τὸν τῶν ὄλων σωτήρα και λυτρωτὴν: « Ἄμπελον ἐξ Αἰγύπτου μετήρας, ἐξέβαλες ἔθνη, και κατεψύτευσας αὐτὴν, ὠδοποίησας ἔμπροσθεν αὐτῆς: ἐξέτινας τὰ κλήματα αὐτῆς ἕως θαλάσσης, και ἕως ποταμῶν παραφυάδας αὐτῆς. » Γέγονε γὰρ, ὡς προφήτης φησὶν Ἱερεμίας, ἀμπελος εὐκληματούσα Ἰσραὴλ, και ὁ καρπὸς εὐθηνῶν αὐτῆς. Ἄλλὰ τετάχασαι μὲν εἰς γεωργούς οἱ καθηγεῖσθαι λαχόντας: ἠδικήκασαι δὲ οὕτως ἀμπελῶνα τὸν δεσποτικῶν, ὡς εἰς ἅπαν ἦδη και ἐμπερησθαι δοκεῖν. Ταύτην οὖν ἄρα τὴν αἰτίαν αὐτῆς ποιήσεται λέγων: Ὑμεῖς δὲ τί ἐνεπυρίσατε τὸν ἀμπελῶνά μου; Οὐς γὰρ ἦν εἰκὸς και εὐτελεστέραν ἀποφαίνειν τὴν νοητὴν ἐκείνην και εὐκληματούσαν ἀμπελον, τοῦτ' ἔστι, τὸν Ἰσραὴλ, οὗτοι κατεκόμισαν εἰς ἐρήμωσιν πανταλῆ, ξηρὰν τε και ἀρηστον ἀπετέλεσαν τῷ δεσπότη. Ἐμπεπύρισται δὲ τοῖνον παρ' ὧν εἰκὸς ἦν εὐδοτρῶν ἔσεσθαι και καρποῖς διαβρυθῆ, και παντὸς ἐπέκεινα βλάβους. Τίνα δὲ τρόπον ἐμπυρίσαι λέγονται τὸν νοητὸν ἀμπελῶνα, πῶς οὐκ ἄξιον ἰδεῖν; Ἐθεῖ μὲν γὰρ τὸ διδασκαλικὸν ἔχοντας ἐπιτηδευμα, και νόμον εἰδὸτας τὸν εἰς πᾶν ὀτιοῦν ἀποφέροντα τῶν ἀρεσκόντων Θεῷ, και πρὸ γε τῶν ἄλλων ἐννομώτατά τε διαζῆν αὐτοῦς, και τοῖς εἰς δικαιοσύνην ἀύχημασιν εὐ μάλα κατακαλλύνεσθαι, ὥστε τῆς ἐξαιρέτου ζωῆς τύπον ὡσπερ τινὰ και εἰκόνα τῶν ὑπὸ χεῖρα λαῶν τὸν αὐτῶν γενέσθαι βίον. Ἐἴτα πρὸς τοῦτω και ταῖς ἐκ νόμου παιδαγωγίαις ἀποκομίζεῖν ἤθελον τοὺς ὑπερευγμένους πρὸς πᾶν ὀτιοῦν τῶν ἀγαθῶν, και

⁴⁴ Psal. lxxix, 9-12. ⁴⁷ Rom x, 4.

πλημμελούοντας ἐλέγχειν, καὶ παίοντας ἐπανορθοῦν, καὶ τῆς εὐσεβείας καταδεικνύειν τὴν ὁδόν, καὶ πρὸς τὰ ἀμείνω παιδαγωγεῖν, καὶ πρὸς τὸ τοῦ νόμου τέλος ἀναπειθεῖν ἐρᾶν, φημί δὲ Χριστόν· « Τέλος γὰρ νόμου καὶ προφητῶν ὁ Χριστός. » Καὶ περὶ αὐτοῦ λελάληκεν ὁ Μωσῆς διὰ σκιᾶς καὶ τύπων, προαναφιστωνῶν τοῖς· πάλαι τὸ σεπτὸν καὶ μέγα μυστήριον. Ἀλλὰ τούτων ἀπάντων ἠφειδηκότες, αὐτοὶ τε ἦσαν πονηροὶ τοὺς τρόπους, ἀχάλιοι πρὸς πλεονεξίαν, ἀκρατεῖς εἰς φιλοκερδίας, ὀλίγου παντελῶς ἀξιοῦντες λόγου τὸ κρίνειν ὀρθῶς· καὶ οἷς ἦν ἀμεινον ἐπερουργεῖν, ἐπ' αὐτοῖς δὲ τούτοις ἐπαυχεῖν εἰωθότες. Ἐμπειρῆσαι τοίνυν ὁ ἀμπελῶν, οὕτε τῷ βίῳ τῶν καθησυχάζει λαθόντων ἀφελούμενος, οὕτε μὴν ταῖς νομικαῖς εἰσηγήσει παιδαγωγούμενος εἰς ὀρθὴν καὶ ἀνεπιληπτον ζωὴν, ἦγον εἰς ἐπίγνωσιν Χριστοῦ, καὶ τοῦτο ἐπιλάμβαντός τε ἤδη τοῖς ἐπὶ τῆς γῆς, καὶ λέγοντος ἑναργῶς· « Ἐγὼ εἰμι τὸ φῶς τοῦ κόσμου, ἐγὼ εἰμι ἡ ὁδός, καὶ ἐγὼ εἰμι ἡ ἀλήθεια. » Ἀκουέτωσαν τοίνυν· Ὑμεῖς δὲ τί ἐνεπυρῆσατε τὸν ἀμπελῶνά μου, καὶ ἡ ἀρπαγὴ τοῦ πτωχοῦ ἐν τοῖς οἴκοις ὑμῶν; Τί ὑμεῖς ἀδικεῖτε τὸν λαόν μου, καὶ τὰ πρόσωπα τῶν πτωχῶν κατασιχύνετε; Συνήραζον γὰρ τοὺς πτωχοὺς εἰς σύνεσιν ἐπὶ τῷ αὐτοῖς δοκοῦν, καὶ κατασιχύνεσθαι παρεσκεύαζον τὰ πρόσωπα αὐτῶν. Ὅνπερ γὰρ τρόπον οἱ τῆς δικαιοσύνης ἐπιμελεῖται μονονουχὶ λαμπρῷ προσώπῳ, καὶ πολλῆς γέμοντι παρρησίας· ἐν ὀφθαλμοῖς ἐστήκασι τοῦ Θεοῦ, οὕτω φαμέν τοὺς τῆς φαυλότητος ἐραστάς συγγόν τε καὶ ἀμειδῆς, αἰσχύνῃς τε καὶ ἐντροπῆς ἀνάμεστον τὸ τῆς καρδίας πρόσωπον ἔχειν. Ἀλλ' ὡςπερ ὄννησιν ὁ παιδαγωγῶν εἰς σύνεσιν, καὶ τῶν καλλίστων εἰσηγητῆς, οὕτως ἀδικεῖ πατισοῦν οἶμαι τῶν τεταγμένων εἰς διδασκάλους, εἰ μὴ τῶν ἀμεινῶν ἐραστῆν ἀποτελοῖ τὴν παιδευόμενον. Κατασιχύνει γὰρ ὡςπερ τὸ πρόσωπον αὐτοῦ, καὶ πτωχὸν ὄντα πρὸς ζεῖ πρὸς τὰ αἰσχία. Ἦσαν δὲ καὶ ἑτέροις ἀδικοὶ τε αἰσχύνοντες μὲν τὰ τῶν πτωχῶν πρόσωπα, προσκεῖμενοι δὲ πλουσίοις, καίτοι τοῦ νόμου λέγοντος·

Tāde λέγει Κύριος· Ἀπ' ὧν ὑψώθησαν αἱ θυγατέρες Σιών, καὶ ἐπορεύθησαν ὑψηλῶ τραχιῶ, καὶ νεύμασιν ὀφθαλμῶν, καὶ τῇ πορείᾳ τῶν ποδῶν, ἅμα σύρουσαι τοὺς χιτῶνας, καὶ τοῖς ποσίν ἅμα παίζουσαι, καὶ ταπεινώσει ὁ Θεὸς ἀρχούσας θυγατέρας Σιών, καὶ Κύριος ἀποκαλύψει τὸ σχῆμα αὐτῶν ἐν τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ.

Προαπέφραγεν ἡμῖν ὁ λόγος, ὅτι τοῖς Ἰουδαίων καθηγήταις ἐν σπουδῇ τέθειτο τῇ προύργιατάτῃ τὸ χρῆναι πλουτεῖν, καὶ δόξαν ἔχειν ἐν γε τούτῳ διαφανῇ. Πλήρεις δὲ ἦσαν ἀδικιῶν καὶ πλεονεξίας ὡς αὐτοὺς μὲν λαμπράς τε ἐν ἄστει, καὶ μὴν καὶ τὰς ἐν ἀγροῖς ποιεῖσθαι προόδους, ἔπποις τε ἐποχουμένους, καὶ ταῖς ἐξωθεν φαντασίαις τῶν δορυφορεῖν εἰωθῶτων οὐ μετρίως ἐπεπυρνομένων. Κατητιᾶτο γὰρ αὐτοὺς ἐν τοῖς ἀνωτέρω λέγων· Καὶ ἐνεπλήσθη ἡ γῆ ἔππων, καὶ οὐκ ἦν ἀριθμὸς τῶν ἀρμάτων αὐτῶν· καὶ ἐνεπλήσθη ἡ γῆ ἀργυρίου καὶ χρυσοῦ, καὶ οὐκ

Moses locutus est in umbris ac figuris, praeis hominibus venerandum et magnum praeisignificans mysterium; contemptis caeterum omnibus his, ipsi erant moribus improbi, habendi cupiditate effrenes, impotentes ad avaritiam, parvi ducentes recte iudicare: et de quibus satius fuisset erubescere, in his ipsis soliti sunt superbire. Incensa est igitur vinea, quam nec vita eorum qui docendi vices gesserunt, adjuvit, nec legis rudimenta ac introductiones informarunt ad rectam et inculpata vitam, vel ad agnitionem Christi, Christi, inquam, qui jam in terra resplenduit, et luculenter dicit: « Ego sum lux mundi, ego sum via, et ego sum veritas ». Ergo audiant: Quid incenditis vineam meam, et direptio pauperis in domo vestra? Quid vos injuria afficitis populum meum, et facies pauperum pudefacitis? Attraxerunt enim pauperes ad cognitionem prout ipsis visum fuit, atque vultus eorum conati sunt pudefacere. Quemadmodum enim justitiae cultores, tantum non nitido vultu multaque pleno fiducia in oculis Dei steterant: ita dicimus vitiiis addictos tetricam ac tristem ruboreque ac pudore opertam, cordis faciem gresitare. Sed ut is qui ad cognitionem praedagogus est, rerumque pulcherrimarum praemonstrator, juvat: sic omnes, credo, qui doctores ordinati sunt, incommodum afferent, nisi rerum meliorum amantem efficiant eum qui instituitur. Rubore namque faciem ejus suffundunt, et qui scientia pauper est ac tenuis, eum detrudunt prope, et rapiunt ad turpiora. Erant item alio quoque modo injusti ac rapaces Judaeorum duces, cum dedecore perfunderent pauperum facies, et locupletibus adhærescerent, etiam lege dicente: Judicium justum iudicate, et passim praecipiente: Non accipietis personam in iudicio.

σύνεσιν, μονονουχὶ καὶ καταβιάζεται, καὶ συναρπάζει καὶ ἀρπαγῆς οἱ τῶν Ἰουδαίων καθηγήται, καὶ κατασιχύνει τὸ πρόσωπον ἐν κρίσει.

VERS. 16, 17. Haec dicit Dominus: Pro eo quod elatae sunt filiae Sion, et ambulaverunt elato collo et nitibus oculorum, et ingressu pedum simul trahunt tunicas, simulque pedibus luscitant, et deprimet Deus principes filias Sion, et Dominus deteget habitum earum die illo.

Declaravit autem vobis sermo Judaeorum praefectos hoc curae studioque habuisse potissimum ut ditescerent, et ex eo gloriam illustrem consequerentur, plenosque fuisse injustitia et avaritia: quo ipsi splendidos tum in urbe, tum in agris proventus perciperent, equis iuncti, externorum fulgore ac specie stipatorum non mediocriter turgidi. Accusavit quippe illos in praecedentibus, dicens: Et repleta est terra equis, nec erat numerus curruum ipsorum: et impleta est terra auro ac argento, nec erat numerus thesaurorum. Accidit etiam eorum uxores di-

¹⁶ JOH. VIII, 12; XIV, 6.

vitiis luxuriantes, auri et lapidum splendore insolere, ac toga, stolaque variegata, cultusque magnificentia multum exsultare. Est enim genus muliebri rebus prosperis et flarentibus quodammodo gloriosum et ostentabundum, imprimisque splendide vestiri cupit, auro ornari, elatum supercilium tollere, corporis formositate gloriari. Sæpe etiam ob hoc ipsi, cohabitantium **68** animus intumescit, ac quidam sibi laudi ducunt uxorum molliem. Hoc fortassis morbo affecti fuerunt Judæorum proceres, dum pietatem quæ in Deum est habent despiciunt. Quo enim semper opes subministrarentur, populo ex præscripto offerente, fidem Christianam amplexi non sunt, nec persuadere aliis voluerunt, regnum Dei occultantes, quemadmodum scriptum est, nec ipsi intrantes, nec admittentes eos qui volunt ingredi. Hinc Romano exercitui in vastationem ac in direptionem traditi sunt, et cum mulieribus simul et charissimis, adibus ac opibus perierunt: aliorumque sunt, quæ summo opere ac studio coacervarant, ipsique miserandi sunt, et erronei, et in ultima miseria palam versantur. Invehitur ergo hæc oratio in eorum feminas sive filias, primarias scilicet et maxime insignes, quæ etiam erant præpotentium, ac inquit: « Propterea quod elata fuerunt filia: Sion, atque cervice incedunt, et nutibus oculorum, » et quæ sunt deinceps. Elatae autem sunt, non de virtute, sed propter carnalem maximeque terrenam prudentiam. Altum enim sibi sapere, de quo se magnifice sentire videbantur, propter opulentam gloriam, externamque pulchritudinem, quam ex lapidibus, et auro, et veste varia conciliarunt. In his autem describit nobis sermo propheticus ingenium et habitum mulieris voluptuariæ, levis, ornataque splendido decorata: puta ut ex una omnium inter ipsas feminarum demonstraret superbiam. Incedebant enim, inquit, extento collo, et nutibus oculorum; cum feminæ ornatissimæ, vitamque cum gravitate et sobrietate colenti, verecundia sit gratissima, nimisque deceat virorum oculis conspici. Hæ autem in tantam stoliditatem atque impudentiam impeerunt, ut in processibus ac incessibus suis sese venditarent, cervicem erigerent et extendere, intuentibus annuerent, interdum etiam arriherent, et risu propemodum se intuentibus congressum promitterent. Est enim meretricius animus instabilis semper et fluctuat, multumque otio diffinit, unde major existit ad voluptates propensio. Objicit autem et illis crimen desidiæ, et scortari dicit: simul trahunt tunicas et lusitant pedibus. Nimirum verisimile est et hoc ab illis ad elegantiam complendam fieri: estque meretricium hoc institutum, et abominationis extremæ argumentum. **69** Nam ubi pedum strepitus cum carminibus numerosis consentit, ibi videlicet omnino et manu ipsarum plausus resonat, et omne genus scditatis, et invitatur spectatores ad turpitudinem. Sub id vero tempus deprimet, inquit, Deus principes filias

A ἦν ἀριθμὸς τῶν θησαυρῶν αὐτῶν. Εἶτα συνέβαινε τὰς τῶν ἐν πλοῦτῳ γυναικῶν, ἅτε δὴ τρυφώσας ἐναθρόνεσθαι ζητεῖν, καὶ τοῖς ἐκ χρυσοῦ καὶ λίθων ὠραισμοῖς, ἐπιγάνυσθαι δὲ λίαν καὶ στολῆ ποικίλῃ, καὶ ἐσθημάτων πολυτελείαις. Ἄελ γὰρ πως τὸ θῆλυ γένος ἐν ταῖς ἄγαν εὐημερίαις φιλόδοξόν τέ ἐστι καὶ φιλεπιδεικτικόν. Ἠδίστα δὲ λίαν εὐϊματαίς, καὶ μέντοι καὶ χρυσάζεται, καὶ ὑψηλὴν ἀνασπῶν τὴν ὄφρῶν, ἐπαυχεῖ τῇ τοῦ σώματος ὥρᾳ. Καὶ ἐπ' αὐτῷ δὴ τοῦτω πλείστακις τὸ τῶν συνοικούντων αὐταῖς ἐξογκοῦται φρόνημα· καὶ δόξαν λίαν ποιοῦνται τινες τὴν τῶν γυναικῶν ἐξίτηλίαν. Τοῦτο τάχα πεπόνθασιν οἱ τῶν Ἰουδαίων λαμπροί, τῆς εἰς Θεὸν εὐσεβείας ἡφειδῆχότες. Ἦνα γὰρ ἔχοιεν ἀεὶ μενούσας αὐτοῖς τὰς τοῦ πλουτεῖν χορηγίας, προσκομιζόντων τῶν λαῶν τὰ κατὰ τὸν νόμον οὐ προσέεντο τὴν πίστιν τὴν εἰς Χριστὸν, οὕτε μὴν ἑτέρου; πιστεύειν ἤθελον, κλειόντες τὴν βασιλείαν τοῦ Θεοῦ, καθὰ γέγραπται, καὶ μῆτε εἰσερχόμενοι, μῆτε τοῖς ἐθέλουσιν ἐφίεντες εἰσελθεῖν. Ταῦτη τοι καὶ δέδονται ταῖς Ῥωμαίων στρατιαῖς εἰς ἐρήμωσιν, εἰς διαρπαγὴν, καὶ ἀπολώλασιν, γυναῖκίς τε ὁμοῦ, καὶ τοῖς φιλότατοις, οἰκοῖς τε καὶ πλοῦτι. Γεγόνασι γὰρ ἑτέρων τὰ ὡς ἐν πλείστη σπουδῇ συναγερμένα· οἰκτροὶ δὲ αὐτοὶ καὶ ἀλλήται, καὶ πρὸς ἐσχάτην ὀρῶνται τάλαιπωρίαν. Κατατρέχει τοίνυν ὁ λόγος τῶν παρ' αὐτοῖς γυναικῶν, ἦγον τῶν θυγατέρων οἶον τῶν ἀρχουσῶν μάλιστα, καὶ περιφανεστέρων, αἱ καὶ ἦσαν τῶν ἰσχυρότων, καὶ φησιν· « Ἀνθ' ὧν ὑψώθησαν αἱ θυγατέρες Σιών, καὶ ἐπορεύθησαν ὑψηλῶ τραχίλῳ, καὶ νεύμασιν ὀφθαλμῶν, » καὶ τὰ ἐξῆς. Ὑψώθησαν δὲ οὐ κατὰ ἀρετὴν, ἀλλ' ὡς ἐν φρονήματι σαρκικῷ καὶ γεωδεστάτῳ. Μέγα γὰρ αὐτοῖς, ὡς ἔφη, φρονεῖν ἐδόκει, ἐπὶ πλοῦτι, καὶ δόξῃ, καὶ ὠραισμοῖς τοῖς ἐξωθεν, οὓς ἐκ λίθων καὶ χρυσοῦ, καὶ στολῆς ποικίλης συλλέγουσι. Γράφει δὲ ἡμῖν ὁ προφητικὸς ἐν τοῦτοις λόγος φρόνημά τε καὶ σῆμα φιληδόνου τε καὶ ἀσέμνου γυναικῶς, καὶ κόσμου διαφανεῖ κατηγλαῖσμένης, οἶον ἐκ μιᾶς, ἀπάσης τῆς παρ' αὐτοῖς γυναικῶς καταδεικνύς τὴν ἀγερωχίαν. Ἐπορεύθησαν γὰρ, φησίν, ὑψηλῶ τραχίλῳ, καὶ νεύμασιν ὀφθαλμῶν· καίτοι γυναῖκί τῇ κοσμιωτάτῃ, καὶ τὸν ἐν σεμνότητι καὶ ἐπεικεῖα τιμῶσῃ βίον, αἰδῶς τέ ἐστὶν ὅτι μάλιστα φίλη, καὶ πρόπειο ἂν τὸ μὴ δὲ ὀρᾶσθαι τοῖς ἀρρένων ὀφθαλμοῖς· αἱ δὲ πρὸς τοῦτο ἐξώκειλαν βλαβίας τε ὁμοῦ καὶ ἀναισχυντίας, ὡς ἐπιδεικτικῶν ἐν προδόσις, καὶ αἶρειν μὲν ὑψοῦ τὸν αὐχένα, διανεύειν δὲ τοῖς ὀρώσιν αὐτάς, προσμειδιάσας ἔσθ' ὅτε, καὶ μονονουχί τῷ γέλωτι καθυπεισχυομένης ἦδη τοῖς ὀρώσι τὴν σύνοδον. Ὅραρεῖ γὰρ ἀεὶ τὸ πορνικὸν φρόνημά ἐστι, καὶ πολὺ χαλᾶται πρὸς ἐτοιμότητα τὴν εἰς ἡδονὰς, ἐπιτείνει δὲ αὐταῖς τὰ τῆς βιβθυμίας ἐγκλήματα, καὶ πεπορνεῦσθαι φησίν, ἅμα συρούσας τοὺς χιτῶνας, καὶ παιζούσας τοῖς ποσίν. Εἰκόξ δὲ ἦν οἰεσθαι, καὶ τοῦτο εἰς κόσμον συντελεῖν αὐταῖς· πορνικὸν δὲ τὸ ἐπιτήδευμα, καὶ βδελυρίας ἀπόδειξις τῆς ἐσχάτης. Ὅπου γὰρ ὁ τῶν ποδῶν κτύπος εὐρύθμοις ἄσμασι συνηγεῖ, ἐκεῖ που πάντως καὶ αὐτὸς ὁ δὲ χερῶν ἀνακτυπεῖ

κρότος, καὶ πᾶν εἶδος αἰσχροῶν ἐπιτηδευμάτων, καὶ πρὸς κλησὶς τοῖς ὀρώσιν εἰς ἀκαθαρσίαν. Κατ' ἐκεῖνο δὴ οὖν τοῦ καιροῦ ταπεινώσει, φησὶν, ὁ Θεὸς ἀρχούσας θυγατέρας Σιών, καὶ ἀποκαλύψει τὸ σχῆμα αὐτῶν, τοῦτ' ἔστιν, ἢ περιελίττον τὸν κόσμον, ἢ τὴν αἰσχύνην καταθήσει φανεράν. Ἔσται δὲ τοῦτο, ὅταν ἔρημαι καὶ γυμναὶ κόσμου παντὸς καὶ περιβολῆς ἀποδεδειγμέναί ταις τῶν πολεμίων ἐναλοῦσεν χερσίν, δοῦλαι καὶ αἰχμάλωτοι, καὶ ἀπάσης ἔμπλεοι ταλαιπωρίας.

Καὶ ἀραεῖσι Κύριος τὴν δόξαν τοῦ ἰματισμοῦ αὐτῶν, καὶ τοῦ κόσμου αὐτῶν· καὶ τοὺς κοσμήτους αὐτῶν, καὶ τὰ ἐμπλόκια, καὶ τοὺς μνηίσκους, καὶ τὸ κάθεμα, καὶ τὸν κόσμον τοῦ προσώπου αὐτῶν, καὶ τὴν σύνθεσιν τῆς δόξης τοῦ κόσμου αὐτῶν, καὶ τοὺς χλιδῶνας, καὶ τὰ ψέλλια, καὶ τὸ ἐμπλόκιον, καὶ τὰ περιδέξια, καὶ τοὺς δακτυλίους, καὶ τὰ ἐνώτια, καὶ τὰ περιπόρφυρα, καὶ τὰ μεσοπόρφυρα, καὶ τὰ ἐπιβλήματα, καὶ τὰ μετὰ τὴν οἰκίαν, καὶ τὰ διαφανῆ λακωνικά, καὶ τὰ βύσσωνα, καὶ τὰ ὑακίνθινα, καὶ τὰ κόκκινα, καὶ τὰ νηφασμένα, καὶ θέριστρα κατακλιτα.

Ἀποκαλυφθήσεσθαι λέγων ἐν τῇ ἡμέρᾳ ἐκεῖνῃ τὸ σχῆμα αὐτῶν δεῖσιν ἀκριβῶς, καὶ τίνα δὴ τρόπον τὸ σχῆμα αὐταῖς συμβήσεται. Ὅτι γὰρ ἐν ἐνδείᾳ καὶ ἀποβολῇ πάντων ἔσονται τῶν ἐξιτήλως ἐξηυρημένων, καὶ τῆς ἀρχαίας ἐκεῖνης εὐημερίας καὶ τρυφῆς προσαναπειθεῖ προσιθεῖς, ὅτι παντὸς ἔσονται κόσμου γυμναὶ, τοὺς κοσμήτους ἀποβαλοῦσαι, μνηίσκους τε καὶ τὸ κάθεμα, καὶ τὰ τοῦτοις συνημμένα. Δι' ὧν ἔστιν ἰδεῖν ἀκορέστως ἐχοῦσας εἰς ὠρατισμούς, καὶ εἰς φρόνημα τὸ φιλόκοσμον, μᾶλλον ἢ τὸ φιλόπορον. Γυναῖξί μὲν γὰρ ταῖς ἀγαθαῖς τὴν φρένα, καὶ κοσμιότητος φιλαις· ἐχθρά που πάντως ἐστὶ τὰ τοιάδε τῶν ἐπιτηδευμάτων, καὶ τὰ δι' ὧν ἄν εἶεν ἐν ἀσέμνῳ σχήματι φευκτὰ καὶ μεμιστήματα, τέθεινται δὲ μᾶλλον, τὸ δεῖν ἐπαινεῖσθαι διὰ πράξεων ἀγαθῶν. Ταῖς γε μὴν ἑταίραις αἷς ἂν ὀρώτο φίλον τὸ ἐταρίζεσθαι καὶ πασχητιῶν πρὸς πᾶν τούναντιον μετακεχώρηκεν ὁ νοῦς, καὶ τὰ τῆς προθυμίας αὐταῖς ἐξ ἀντιστρέφου φέρεται. Ἐν σπουδῇ δὲ πάσῃ τὸ ὠρατίζεσθαι, καὶ πανταχόθεν συλλέγειν τὰ εἰς τοῦτο χρήσιμα. Καὶ πρέποι ἂν ἐκάστη τῶν τοιούτων ἀκούειν· Ἄνεπτειρμένη δὲ ἐστὶ καὶ ἄσπυτος. Μέμνηται δὲ τῆς οὕτως ἀσέμνου καὶ σεσοδημένης καὶ ὁ Σολομῶν λέγων· «Τὴν γυναῖκα ἦτις ἐστὶ θήρευμα καὶ σαγῆνα καρδία αὐτῆς, δεσμὸς εἰς χεῖρας αὐτῆς· ἀγαθὸς πρὸς προσώπου Θεοῦ ἐξαίρεθῆσεται ἀπ' αὐτῆς, καὶ ἀμαρτάνων συλληφθήσεται ἐν αὐτῇ.» Καὶ ταυτὶ μὲν ἡμῖν εἰς γε τὸ παρὶν εἰρήσεται περὶ γυναικῶν ἀσέμνων καὶ πονηρῶν. Ἰστέον δὲ ὅτι διὰ φωνῆς Ἰεζεκιήλ, πρὸς τὴν Ἰουδαίων Συναγωγὴν διαλέγεται Θεός, ὡς πρὸς μίαν γυναῖκα· ἦν καὶ κόσμῳ ποικίλῳ κατακαλλύναι φησιν. Ἔχει δὲ οὕτω περὶ αὐτῆς γεγραμμένα· «Καὶ διεπέτασα τὰς πτέρυγας μου ἐπὶ σέ, καὶ ἐκάλυψα τὴν ἀσχημοσύνην σου, καὶ ὤμοσά σοι. Καὶ εἰσῆλθον ἐν διαθήκῃ μετὰ σοῦ, λέγει Ἄδωναι Κύριος, καὶ ἐγένου μοι, καὶ ἔλυσά σε ἐν ὄρει, καὶ ἀπ-

A Sion, et formam ipsarum detegeret, id est, vel circumcidet et auferet ornatum, vel ignominiam reddet manifestum. Erit autem istud, quando prostuentur decertæ ac nudæ omni elegantia et apparatu, hostiumque manibus capientur serena ac capivæ, et calamitosissimæ.

Vers. 18-25. Et auferet Dominus gloriam vestitus earum et ornatus earum, et cincinnos earum, et reticulos, et lunulas, et monile, et ornatum faciei ipsarum, et compositionem gloriosæ ornatus ipsarum, et brachialia, et armillas, et reticulum, et dextralia, et annulos, et inanes, et prætextas purpureas, et purpuras claratas, et domesticam suppellectilem, et pellucida laconica, et byssina, et hyacinthinæ, et puniceæ, et byssum, cum anro et hyacintho contexta, et lectos accubitorios.

B τὴν βύσσον, σὺν χρυσίῳ, καὶ ὑακίνθῳ συγκαθ-

Cum dixisset detegendam die illa formam earum, adamussim enumeratur quemadmodum hoc illis eventurum est. Etenim futuram esse inopiam et abjectionem omnium exquisite Inventorum, et pristinæ illius felicitatis, et deliciarum, persuadet, cum subnectit, omni ornatu nudas fore, abjectis tunicis fimbriatis, et monilibus, et torque, et quæ sequuntur. Unde videre est quam insatiabiliter elegantis et ornandi se, imo magis jam scortandi studio ardeant. Probæ et honestæ mulieres harum rerum studia aversantur, eaque ex quibus habitus illiberalis nascitur, illudque potius propositum habent, ex bonis factis laudem consequi. At quibus scortari placet, et obscene prurire, harum mentes in id transferuntur quod plane est contrarium et longe diversum: et ut elegantes sint omni studio adnuntur, et quæ ad id accommodata sunt, undecunque conquirunt. Hæc omnes audire debent: Alata est et intemperans. Meminit etiam 70 inhonestæ et insolentis Salomon dicens: «Mulierem, quæ laqueus venatorum est, et sagenæ cor ejus, in manibus ejus vincula. Bonus coram facie Dei liberabitur ab ea, et peccans capietur in ea.» Et hæc quidem hactenus dicta nobis sint de mulieribus illaudatis et improbis. Sciendum autem Deum per vocem Ezechielis ad Judæorum Synagogam tanquam ad unam feminam verba facere, quam etiam dicit ornatu vario exornatam. Sic vero se habent quæ de illa scripta sunt: «Et expandi alas meas super te, et operui turpitudinem tuam, et juravi tibi, et inii foedus tecum, dicit Adonai Dominus, et facta es mihi. Lavi te aqua, ablui sanguinem a te, unxi te oleo, indui te acu pictis, calceavi te hyacintho, cinxi te serico, amiccivi te bombycino subtilissimo, ornavi te ornatu, apposui armillas ad manus tuas, et torque ad collum tuum, et dedi in aurem super

•^o Eccle. vii, 27.

nares tuas, et globulos ad aures tuas, et coronam A gloriationis in caput tuum. Exornavi te auro et argento: et amictus tui byssini, et serica tenuissima et acu picta ⁸⁰. Proinde vario ornatu Deus perpolit animam quæ cum ipso domestica quasi conjunctione copulata est, et rerum præclarissimarum ornamentis coronat multifariam. Qui suam ipsorum vitam inculcate institunt, et sancte ac integre versantur, horum intelligibilis pulchritudo major sit et cumulatior, et inconscia persistit. Qui autem facile et procliviter ad ea quæ indecora sunt prolabantur, et leviter ad flagitiosa facinora declinant, his accidet ut omnibus omnino bonis exuantur, et his etiam quæ data sunt olim, carebunt. Nam in malos et impuros amatores incident, in principes sæculi hujus, in rectores tenebrarum, in B spiritualia nequitiae, qui animas virtute exultas maxime captant et venantur. Ludus enim est illis et deliciae pessumdare eas, non minus profecto quam aucupes rem dignam et egregiam putant, passeret eximios capere. Scriptumque est etiam de Satana: *Esca ejus selectiores. Quare consentaneum est ut nos vigilemus, et masculo ac virili animo simus, Dei beneficio et ope, ac memores simus beati Pauli dicentis: « Quare qui stare 71 videtur, videat ne cadat ⁸¹. » Ad hæc accedentes ad Deum, qui omnia potest, in precibus dicendum: « Domine, in voluntate tua præsta decori meo virtutem ⁸². »*

ἀκόλουθον ἡμᾶς ἐργηγορέναι τε καὶ ἀνδρίζεσθαι Παύλου, ὥστε· « Ὁ δοκῶν ἐστάναι, βλέπω μὴ πέσῃ. » Δεῖ δὲ δὴ πρὸς τούτῳ Θεῷ τῷ πάντα ἰσχύοντι προσιώντας λέγειν ἐν προσευχαῖς· « Κύριε, ἐν τῷ

VERB. 24-26. *Et erit pro suavi odore pulvis, et C pro cingulo cingeris funiculo, et pro ornamento capitis aureo, calvitium habebis propter opera tua: et pro tunica clavatae purpuræ accincta eris sacco. Et filius tuus pulcherrimus, quem tu amas, gladio concidet. Et præpotentes vestri gladio cadent, et humiles reddentur. Plorabunt capsæ mundi vestri, et derelinqueris sola, et ad terram allideris.*

Non abs re hic, ut videri potest nonnullis, subtiliter omnia ad vivum tractat sermo propheticus; sed dum singula in hisce delicatulis et voluptate affluentibus feminis exacte persequitur, tum ornatus species, tum ipsas pristinas delicias ac luxum. Tum quoniam ipsas continget his omnino destitui, D niorderi eas et cruciari vult rerum adeo jucundissimarum ademptione, mæroribus prope conficiens, et quasi jam afflictas in memoriam prosperitatis eleganter revocat, ut futurorum expectatione et terroribus inde provenientiibus, imo intolerandis calamitatibus percellat vehementer, quo eas traducat ad honestatem, persuadeatque ad Dei placita recurrere. Continget igitur, non solum, inquit, ornatu privari eas quæ sic luxuriarunt, sed erit

ἐπλυνα τὸ αἶμα ἀπὸ τοῦ, καὶ ἐλπίσα σε ἐν ἐλαίῳ· καὶ ἐνέδυσά σε ποικίλα, καὶ ὑπέδυσά σε ὑάκινθον, καὶ ἐξώσα σε βύσσῳ· καὶ περιέβαλόν σε τριχάπτῳ· καὶ ἐκόσμησά σε κόσμῳ, καὶ περιέθηκα ψέλλια περὶ τὰς χεῖράς σου, καὶ κάθημα περὶ τὸν τράχηλόν σου. Καὶ ἔδωκα ἐνώτιον περὶ τὴν μυκτιρὰ σου, καὶ τροχίσκους περὶ τὰ ὠτά σου· καὶ στέφανον καυχήσεως περὶ τὴν κεφαλὴν σου. Καὶ ἐκόσμησά σε κόσμῳ χρυσοῦ καὶ ἀργυροῦ· καὶ τὰ περιδόλαιά σου βύσσινον, καὶ τριχάπτα, καὶ ποικίλα. » Οὐκοῦν ποικίλῳ μὲν κόσμῳ καταφαιδρύνει Θεὸς τὴν προσοικειομένην αὐτῷ ψυχὴν, καὶ τοῖς ἐξ ἀρετῶν ἀχρήμασιν πολυτρόπως στεφανοῖ. Ἄλλὰ τοῖς μὲν διασώζουσι τὴν ἑαυτῶν πολιτείαν ἀμώμητον, καὶ διατελοῦσιν ἐν ἀγιασμῷ, τὰ τῆς εὐκοσμίας τῆς νοητῆς ἐν ἐπιδόσεσιν ἔσται μείζουσι, καὶ ἀκράδαντα διαμνεῖ. Τοῖς γε μὴν διαπίπτουσιν ἐφ' ἃ μὴ προσῆκεν ἐτοιμῶς, καὶ ἀπνεύουσιν ἐλαφρῶς εἰς τὰ τῆς φαυλότητος ἔργα, συμβήσεται πάντως ἐν ἀποβολῇ γενέσθαι παντὸς ἀγαθοῦ, καὶ τῶν πάλαι δεδωρημένων νοσήσαι τὴν ἐρημίαν. Περιπεσείται γὰρ πονηροῖς· τε καὶ ἀκαθάρτοις ἐρατταῖς, τοῖς ἀρχουσι τοῦ αἵωνος τούτου, καὶ τοῖς κοσμοκράτορσι τοῦ σκότους τούτου, τοῖς πνευματικοῖς τῆς πονηρίας, οἱ δὲ μάλιστα τὰς ἐναρέτους θηρῶσι ψυχάς. Τρυφὴ γὰρ αὐτοῖς τὸ καταστρέφειν αὐτάς. Καθ' ἅπερ ἀμέλει καὶ τοῖς τῶν πτηνῶν θηρευταῖς, ἀξιόληπτον εἶναι τι τὸ χρῆμα δοκεῖ τὰ τῶν στρουθίων περικαλλέστερα. Γέγραπται δὲ πού καὶ περὶ τοῦ Σατανᾶ, ὅτι τὰ βρώματα αὐτοῦ ἐκλεκτά. Οὐκοῦν μετὰ Θεοῦ, καὶ διαμεμῆσθαι λέγοντος τοῦ μακαρίου

θελήματι σου παρέσχου τῷ κάλλει δύναμιν. »
Καὶ ἔσται ἀντὶ ὀσμῆς ἡδέιας κοριορτός· καὶ ἀντὶ ζώρης, ὄχεινίφ ζωσῆ, καὶ ἀντὶ τοῦ κόσμου τῆς κεφαλῆς τοῦ χρυσοῦ φαλάκρου ἐξείει διὰ τὰ ἔργα σου· καὶ ἀντὶ τοῦ χιτῶνος τοῦ μεσοπορφύρου, περιζώσῃ σάκκον. Καὶ ὁ υἱός σου ὁ κάλλιστος, ὃν σὺ ἀγαπᾷς, μαχαίρα πεσεῖται. Καὶ οἱ ἰσχύοντες ὑμῶν μαχαίρα πεσοῦνται, καὶ ταπεινωθήσονται, καὶ πενήθουσιν αἱ θῆκαι τοῦ κόσμου ὑμῶν, καὶ καταλειφθήσῃ μόνη, καὶ εἰς τὴν γῆν ἐδαφισθήσῃ.

Οὐ μάτην ἐν τούτοις οἰοτὸ τις ἰσχυρολογεῖ λίαν ὁ προφητικὸς ἡμῖν λόγος, ἕκαστα δὲ τὰ ταῖς τρυφώσαις καὶ ἡδονῇ δίδεισιν ἀκριβῶς τὰ τε εἶδη τοῦ κόσμου, καὶ αὐτάς τὰς πάλαι τρυφάς. Εἶτα ὅτι συμβήσεται πάντῃ τε καὶ πάντως παθεῖν αὐτάς τὴν τῶν οὐτῶν, ἡδίστων ἀποβολῆν, διακεῖσθαι βούλεται μονοουχὶ συντήκων εἰς λύπας, καὶ εἰς ἀνάμνησιν τῆς εὐμερίας ὡς ἦδη παθοῦσας ἀνακομιζῶν ἀστείας, ἵνα τῇ τῶν ἐσπομένων προσδοκίᾳ, καὶ τοῖς ἐντεῦθεν δείματι, μᾶλλον δὲ καὶ ἀφορήτοις συμφοραῖς καταπτοήσας γοργῶς μεταστῆσῃ πρὸς εὐκοσμίαν, καὶ εἰς τὸ τῷ Θεῷ δοκοῦν ἀναπέσει παλινδρομεῖν. Συμβήσεται τοίνυν, φησὶν, οὐκ ἐν μόνῃ στερήσει τοῦ κόσμου γενέσθαι τὰς οὕτω τρυφώσας, ἀλλὰ γὰρ καὶ ἔσται ἀντὶ ὀσμῆς ἡδέιας, κοριορτός, τοῦτ' ἔστιν, ἀντὶ τῶν αἰ-

⁸⁰ Ezech. xvi, 8-15. ⁸¹ I Cor. x, 12 ⁸² Psal. cxix, 8.

κων τῶν τεθυμαμένων, ὁδοιπορίαί μακραι καὶ κο-
νορτώδεις, ἀποφερομένων αὐτῶν εἰς αἰχμαλωσίαν
τρυφεροῖς ἔτι ποσὶ. Καὶ οὐχὶ δὴ τοῦτο μόνον, ἀλλὰ
γὰρ καὶ ἔσονται καὶ ἐν σχήματι, καὶ ἐν εἰδει τῶν λίαν
ἀτιμωτάτων, ὡς ἀντὶ ζωνῆς χρυσοῦς περιδε-
δεῖσθαι μόνον, καὶ ἐν γυμνότητι κεφαλῆς ἦγρον φα-
λακρώματι, καίτοι πάσαι χρυσοῖς κοσμήσεις ἀνεσφιγ-
μένης. Ἄμφιον δὲ δίδωσιν αὐταῖς, ὃ ταῖς αἰχμαλώ-
ταις πρέπον, παχὺ τε καὶ εὐτελες, ὃ καὶ ὀνομάζει σάκ-
κον, καὶ τοῦτο αὐταῖς ἀντὶ τοῦ μεσοπορφύρου χιτώ-
νος καὶ τρυφερῶν ἐσθημάτων. Προσεπάγει δὲ τοῦτοις,
ὅτι καὶ ὁ υἱός σου ὁ κάλλιστος, ἐν ἀγαπῆς, μαχαίρᾳ
πεσεῖται. Ἔθος γὰρ τοῖς ἰλουσι πόλιν ἢ χώραν, ἐξ
αὐτῆς ἀρπάζειν θῆλει; καὶ κόλπων μητρός, τὰ μι-
κρά τε καὶ ὑποτίθητα βρέφη φονεύειν ὡμῶς, ἵνα
βαδίζουσιν αἱ τοῦτων μητέρες οὐ πεφορτισμέναι, καὶ
μὴ τῇ τῶν νηπίων φροντίδι κατηχθισμέναι. Οὐκοῦν ἢ
κατὰ τοῦτον τὸν τρόπον μαχαίρᾳ πεσεῖσθαι φησι τὸν
ἀγαπητὸν αὐταῖς υἱόν, ἢ καὶ ἑτέρως μαχόμενον, καὶ
τῇ τῶν πολεμίων τεθνεῶτα χειρὶ. Πενθήσειεν γε μὴν
τάς θῆκας Ἐφη τοῦ κόσμου αὐτῶν, οὐχ ὡς τῶν αἰσθη-
τῶν θηκῶν πενθεῖν δυναμένων, ἀλλ' ὡς ἂν εἴ τις λέ-
γοι καὶ οἶκον πενθεῖν οὐδενὸς οἰκοῦντος ἐν αὐτῷ.
Προσεπάγει δὲ τοῦτοις τὸ, Καὶ καταλειφθήσῃ μόνη,
καὶ εἰς γῆν ἐδαφισθήσῃ, τοῦτ' ἔστιν, ἔσῃ τις ἐλεινή
καὶ κατερβιμμένη, καὶ ὅσον εἰς γῆν κειμένη. Τοιοῦτος
γὰρ πως ὁ βίος τῶν ἐν αἰχμαλωσίᾳ καὶ ἀθλιότητι,
καὶ σκληρᾷ καὶ ἀφορητῷ δουλείᾳ. Πάνθεινον οὖν ἄρα
τὸ προσκρούσαι θεῷ, καὶ τοῦ ἐν ψυχᾷ καταφρονῆ-
σαι κάλλους. Τοὺς γάρτοι λίαν ἀπονενευκότας ἐπὶ τὸ
βάθυμον, παντὸς ἐξίστησι κόσμου θεός, δῆλον δὲ ὅτι
τοῦ νοητοῦ, καὶ γυμνοῦς ἀποφῆνας ἀπάσης ἀρετῆς
παραδίδωσι τοῖς ἔχθροῖς. Οὕτω φαμέν δεδῶσθαι τινὰς
εἰς ἀδίκιμον νοῦν, καὶ εἰς πάθη ἀτιμίας. Συνέχοντος
μὲν γὰρ ἡμᾶς εἰς ἰσχὺν τὴν πνευματικὴν τοῦ ἐπὶ
πάντας θεοῦ, διασώζομεν ἐν ἑαυτοῖς τὸ λαμπρὸν τῆς
ἰδίας φύσεως κάλλος. Ἀφιστάντος δὲ τὴν ἐπικουρίαν,
γυμνοὶ δὴ πάντως ἐσόμεθα παντὸς ἀγαθοῦ, καὶ τῶν
ἐξ ἀρετῆς ἀυχημάτων ἀποβαλόντες τὴν ὠραιότητα,
τοῖς τῆς ἀτιμίας πάθεισιν ὑποκεισόμεθα, καὶ δουλεύ-
σομεν ἔχθροῖς.

Καὶ ἐπιλήφονται ἐκτὰ γυναικες ἀνθρώπου
ἐνός, λέγουσαι: Τὸν ἄρτον ἡμῶν φαγόμεθα, καὶ
τὰ ἱμάτια ἡμῶν περιβαλούμεθα, πλὴν τὸ ὄνομα
τὸ σὸν κακλήσθω ἐφ' ἡμᾶς, ἀφελε τὸν ὄνειδισμὸν
ἡμῶν.

Διαπεράνας εὖ μάλα τὸν λόγον, ἐπὶ γε ταῖς Ἰου-
δαίων γυναιξὶ ταῖς ἐκ τρυφῆς καὶ πλοῦτου βαδισμέ-
ναις εἰς αἰχμαλωσίαν, πειρᾶται δεικνύειν, ὅτι κίνα-
δροὶ μὲν αἱ τῆς Ἰουδαίας ἀπομνηνοῦσι πόλεις, ἔσονται
δὲ καὶ ἐν ἐπάγει πολλῆ τῶν πάσαι μαχητωτάτων.
Ἔφη γὰρ, ὅτι « Πάντες οἱ ἰσχυρόντες ὑμῶν μαχαίρᾳ πε-
σεῦνται. » Ποία τις οὖν ὦν ἔφησεν ἡ δεξις; εὐφυνῶς ἄγαν
καὶ ἀστελέως ἐσπνευασμένη. Νόμου γὰρ δὴ τοῦ διὰ Μω-
σέως λέγοντος τοῖς υἱοῖς Ἰσραὴλ, « Οὐκ ἔσται ἐν σοι
ἄγονος οὐδὲ στείρα » ἐν ἰσχύτοις ὄνειδισμοῖς παρὰ
τοῖς Ἰουδαίοις λελόγιστο τὸ γυναῖκα μὴ τεκεῖν, ἤγρον

A etiam illis pro odoramento suavi cinis, id est, pro
donibus suffitis, profectiones multæ et pulveru-
lentæ, cum in captivitatem abducentur, pedibus
adhuc teneris et delicatulis. Nec id solum, sed for-
ma ac specie erunt quam abjectissima, ut zona
aurea loco, solo fume circumligentur, patienturque
audiatem capitis, calvitium scilicet, licet quondam
aureis capillorum nodis redimitum fuerit. Indumen-
tum etiam dat illis dignum captivis, crassum et
vile, quod saccum nominat, idque purpuratæ ve-
stis et lautæ amictus vice. Subjungit porro: Et filius
tuus pulcherrimus, quem tu diligis, gladio corruet.
Est enim id in more his qui regionem capiunt vel
urbem, parvulos ab ipsis uberibus et e gremio ma-
tris, et sub nutricibus altos infantulos rapere et
occidere crudeliter, quo ire possint matres eorum
non onustæ, nec parvulorum pondere pressæ. Vel
ergo sic gladio occisurum ait dilectum **72** ipsa-
rum filium, vel etiam in prælio et hostium manu
interfectum. Ploraturas autem dicit arcular ornatus
ipsarum, non quasi sensu præditæ sint arcule, ut
plorare possint, sed perinde ac si dixerit quispiam
lugere domum, cum nemo in ea habitet. Producit
ad hæc et illud: Relinqueris sola, et in terram ad
pavimentum prosterneris, id est, misera eris et
projecta, et velut humi jacens. Hæc siquidem fere
est vita eorum qui captivitate, qui ærumnis, qui
aspersa et intolerabili servitute premuntur. Est igitur
gravissimum, Deum offendere, et animi pul-
chritudinem parviducere. Qui enim Ignaviæ se
delunt et torpori, eos Deus omni ornatu spoliat,
scilicet mentis et intellectus, ac omni virtute nu-
lta-
tos tradit hostibus. Ita dicimus aliquos in repro-
bam mentem et perturbationes ignominiosas tra-
ditos esse. Dum enim Deus qui super omnes
Deus est, nos robore spirituali continet et coerces,
retinemus in nobis splendidum propriæ naturæ
decorem. Sin opem suam subtrahat, denudati eri-
mus omnibus bonis virtutibusque, et abjecta pul-
chritudine, foedis affectibus succumbemus, ac ser-
vitemus hostibus.

CAP. IV. VERS. 1. Et apprehendent mulieres so-
ptem unum virum, dicentes: Panem nostrum ede-
mus, et vestimentis nostris operiemur; tantum-
modo nomen tuum super nos vocetur, aufer dedecus
nostrum.

Pulchre jam conclusa oratione de Judæorum
mulieribus, propter luxum et opulentiam in captivi-
tatem venturis, ostendere conatur Judææ urbes
viris orbis mansuras, fore etiam multam hominum
quondam bellacissimorum inopiam. Nam dixerat: (
« Omnes prævalentes inter vos gladio corruent. »
At quæ tandem est horum quæ dixi demonstratio?
Valde opportuna, et scite instituta. Cum enim lex
per Mosem dicat filiis Israel: « Non erit in te orbis
neque sterilis », maximo probro dabatur apud
Judæos mulierem non parere, vel in viris haberi

¹ Deut. VII, 14.

qui liberis cœrent; statim enim illis efflæt et sterilis macula inusta est. Atqui spiritualis hæc lex erat. Promisit enim universorum Deus Israellem intelligibilem, hoc est, mentem Deum contemplantem, infructuosam non fore nec sterilem, sed fertilem potius, instar exiniæ cujusdam ac fecundæ terræ. **73** Verum hoc Judæi secundum carnem intellegebant. Animales quippe erant, spiritum non habentes. Erit itaque, inquit, tanta per regionem virorum raritas, bello sexum vastante, ut septem mulieres, nempe multæ, uno viro apprehenso dicituræ sint: « Panem nostrum comedemus, et vestibibus nostris operiemur, ac nomine tuo vocemur, aufer dedecus nostrum. » Videsne eas orbitatis infamiam extimescere, et orbæ ac sterilis nomen refugere? Accedunt enim non consueta quærentes, et quæ moris est uxores a maritis accipere (sibi enim in hoc satis suppeditaturas fore dicunt), sed petunt tantummodo, quemadmodum dixi, ut tollatur dedecus. Specta vero mihi hujus sermonis profunditatem. Si enim dives fuisset qui rogabatur, neutiquam dixissent mulieres: Panem nostrum edemus, et vestibibus nostris operiemur. Sed quoniam norant qui ex bello servati sunt et vix effugerant, ad ultimam recidisse mendicitatem, et in magna versari miseria, omnino nihil quærent; hoc solum petunt, matres esse liberorum. Et hæc est historica oratio hactenus. Detorquent autem quidam nescio quomodo id quod propositum est ad considerationem spiritualem, non sane satis recte: alioqui enim omni laude digni essent. Siquidem asserunt septem mulieres septem esse spiritus, virum deinde unum Christum. Tum decora param observato, septem spiritus alunt ei dicere: Aufer dedecus nostrum, et panem nostrum edemus, et vestibibus nostris operiemur. Quanquam cur potius non dicendum, septem mulieres multas esse animas, quæ et Christum receperunt per fidem, quæ ipsam ut panem et ut vestem salutis quærunt, et ab ipso fructum petant? Tale enim quid etiam beatus David extulit de omnium Servatore Christo: « Qui habitare facit sterilem in domo matrem propter filios lætantem ²⁴. » Dicitur vero sterilem parituram septem, id est multa. Variæ sunt namque virtutes, non una, imo multæ, quarum matres sunt animæ quæ amant Deum.

VERB. 2, 3. Die vero illo splendet Deus in consilio cum gloria super terram ad exaltandum et glorificandum residuum Israel. Et erit, quod reliquum fuerit in Sion, et quod remanserit in Jerusalem: sancti vocabuntur omnes qui vocati sunt ad vitum in Jerusalem.

74 Quia ambigunt quidam quonam tempore hæc quæ de Judæorum mulieribus sive de tota eorum regione per vocem prophetæ prædicta sunt evenient, utrum ante vel post Servatoris adventum:

A ἄγονον εἶναι τινα τῶν τελούντων ἐν ἀνδράσιν. Εὐθὺς γὰρ αὐτοῖς ὁ τῆς ἀγόνου καὶ στεῖρας προσετρίβετο μῶμος. Καὶ πνευματικὸς μὲν ὁ νόμος ἦν. Ἐπηγγέλετο γὰρ ὁ τῶν ὄλων Θεὸς ὅτι ὁ νοητὸς Ἰσραὴλ, τοῦτ' ἔστι, τοὺς ὄρων Θεὸν, οὐκ ἄκαρπος ἔσται, οὔτε ἀκαστειωμένον, ἔγκαρπος δὲ μᾶλλον καὶ γῆ τις ὡσπερ καλὴ καὶ ἐξαιρετός. Πλὴν ἐνόουν Ἰουδαῖοι σαρκικῶς, ψυχικοὶ γὰρ ἦσαν, πνεῦμα μὴ ἔχοντες. Ἔσται τοίνυν, φησὶν, τοσαύτη σπάνις ἀρρένων κατὰ τὴν χώραν, δαπανήσαντος τοῦ πολέμου τὸ γένος, ὡς ἐπτά γυναῖκας ἦτοι πολλὰς ἐνὸς ἀνδρός ἐπιλαμβάνεσθαι καὶ λέγειν: « Τὸν ἄρτον ἡμῶν φαγόμεθα, καὶ τὸ ἱμάτιον ἡμῶν περιβαλούμεθα· πλὴν τὸ ὄνομα τὸ τὸν κεκλήσθω ἐφ' ἡμᾶς, ἀφείλε τὸν ὄνειδισμὸν ἡμῶν. » Ὁρᾶς ὅπως δεδεῖσαι τῆς ἀτοκίας τὸν ὄνειδισμὸν, καὶ τὸ τῆς ἀγόνου καὶ στεῖρας παραινοῦνται ὄνομα λίαν; Προσέρχονται γὰρ οὐ τὰ συνήθη ζητοῦντες, καὶ ὅσα δέχεσθαι γυναῖξιν παρὰ τῶν συνοικούντων ἔθος· ἐαυταῖς γὰρ ἀρκέσειν εἰς τοῦτο φασιν, αἰτοῦσι δὲ μόνον, ὡς ἔφην, τοῦ ὄνειδισμοῦ τὴν ἀφαίρεσιν. Ἄθρει δὴ οὖν τοῦ λόγου τὸ βάθος. Εἰ μὲν γὰρ πλούσιος ἦν ὁ παρακαλούμενος, οὐκ ἂν ἔφασαν αἱ γυναῖκες: Τὸν ἄρτον ἡμῶν φαγόμεθα, καὶ τὸ ἱμάτιον ἡμῶν περιβαλούμεθα. Ἐπειδὴ δὲ ἴσασιν τοὺς ἐκ τοῦ πολέμου σεωσμένους καὶ διαφυγόντας μόλις ἐν ἐσχάτῃ πεσόντας πτωχεῖα, καὶ πολλὴν ἔχοντας ἀθλιότητα, ζητοῦσι μὲν παρ' αὐτῶν παντελῶς οὐδὲν, αἰτοῦσι δὲ μόνον τὸ τέκνων γενέσθαι ἄτιμους. Καὶ ὁ μὲν λόγος τῆς ἱστορίας ἐν τούτοις. Ἀποκομιζοῦσι δὲ τὸ προκείμενον εἰς θεωρίαν πνευματικὴν, οὐκ οἶδ' ὅπως, τινὲς οὐ σφόδρα ποιοῦντες ἐρθῶς· ἢ γὰρ ἂν ἐπαίνου παντὸς ἦσαν ἄξιοι. Φασὶ γὰρ εἶναι ἐπτά τὰς γυναῖκας, τὰ ἐπτά πνεύματα ἀνθρωπῶν γε μὴν ἕνα τὸν Χριστόν. Ἐτα τοῦ πρέποντος ὀλίγα πεφροντικότες, τὰ ἐπτά πνεύματά φασιν λέγειν οὕτως· Ἄφειλε τὸν ὄνειδισμὸν ἡμῶν, καὶ τὸν ἄρτον ἡμῶν φαγόμεθα, καὶ τὰ ἱμάτια ἡμῶν περιβαλούμεθα. Καίτοι πῶς οὐκ ἄμεινον εἰπεῖν, τὰς ἐπτά γυναῖκας πολλὰς εἶναι ψυχὰς, αἱ καὶ ἐπελάβοντο διὰ πίστεως τοῦ Χριστοῦ, αὐτὸν ὡς ἄρτον ζητοῦσαι καὶ ὡς ἱμάτιον σωτηρίου, καὶ τὸν ἀπ' αὐτοῦ ζητοῦσαι καρπὸν. Τοιοῦτον γὰρ τι καὶ ὁ μακάριος ἔφη Δαβὶδ περὶ τοῦ πάντων Σωτῆρος Χριστοῦ· « Ὁ κατοικίζων στεῖραν ἐν οἴκῳ μητέρα τέκνων εὐφραυνομένην. » Εἰρηται δὲ καὶ στεῖρα τεκεῖν ἐπτά, τοῦτ' ἔστι **D** πολλά. Διάφοροι γὰρ ἀρεταί, καὶ οὐ μία μᾶλλον, ἀλλὰ πολλαί, ὧν εἰσι μητέρες αἱ φιλόθεοι ψυχαί.

Τῇ δὲ ἡμέρᾳ κείνῃ ἐπιλάβησθε ὁ Θεὸς ἐν βουλή μετὰ δόξης ἐπὶ γῆς, τοῦ ὑψῶσαι καὶ δοξάσαι τὸ καταλειφθὲν τοῦ Ἰσραὴλ. Καὶ ἔσται τὸ ὑπολειφθὲν ἐν Σιών, καὶ τὸ καταλειφθὲν ἐν Ἱερουσαλήμ· ἄγιοι κληθήσονται πάντες οἱ κληθέντες εἰς ζωὴν ἐν Ἱερουσαλήμ.

Ἐνδοιαζόντων τινῶν κατὰ ποῖον ἔσται καιρὸν τὰ ἐπὶ γε ταῖς τῶν Ἰουδαίων γυναῖξιν, ἦτοι πάσης αὐτῶν τῆς χώρας προσηγορευμένα διὰ τῆς τοῦ προφήτου φωνῆς, πότερα πρὸ τῆς τοῦ Σωτῆρος ἐπιδη-

²⁴ Γαλ. κxii, 9.

μίας, ἤγουν μετ' αὐτήν, πεπληροφόρηκεν ἀπλανῶς τῶν προκειμένων ἢ δύναμις, ὡς οὐχ ἕτερον ἡμῖν ὁ προφήτης κατασημαίνει καιρὸν, ἢ ἐκείνον αὐτὸν καθ' ὃν τῆς εἰς Χριστὸν δυσσεβείας ἕνεκα. Παπαρφηάσαι γὰρ εἰς αὐτὸν οἱ δεῖλαιοι, καὶ τὴν αὐτοῖς διὰ μάλιστα πρέπουσαν ἀποτετίκασαι δίκην, κυκλουμένης ὑπὸ στρατοπέδων τῆς Ἱερουσαλήμ. Ὅτε καὶ εἰς τοῦτο δευμάτων κατακομισθῆναι φάμεν τῶν Ἰουδαίων τὸν νοῦν, ὡς φάναι τοῖς ἕρεσι· « Καλύψατε ἡμᾶς, καὶ τοῖς βουνοῖς· Ἰδέσθε ἐφ' ἡμᾶς. » Τῇ τοίνυν, φησὶν, ἡμέρᾳ ἐκείνῃ, τοῦτ' ἐστι, κατ' ἐκείνο τοῦ καιροῦ καθ' ὃν εἰς πέρας δραμεῖται τὰ προηγγελμένα, ἐπιλάμψει ὁ Θεὸς ἐν βουλή, μετὰ δόξης ἐπὶ τῆς γῆς, τοῦ ὑψῶσαι καὶ δοξάσαι τὸ καταλαίηθεν τοῦ Ἰσραήλ. Ὁ γὰρ ἐκ Θεοῦ Πατρός, Λόγος, οὐχ ἀρπαγμὸν ἠγήσατο τὸ εἶναι ἴσα Θεῷ· βαθύ δέ τι καὶ ἀπόρρητον ἐβουλεύσατο περὶ ἡμῶν. Ἐν μορφῇ γὰρ καὶ ἰσότητι Θεοῦ καὶ Πατρός· ὑπάρχων, γέγονε καθ' ἡμᾶς, καὶ ἐπεφάνη μὲν τοῖς ἐπὶ τῆς γῆς· πληρὸν οὐ δίχα δόξης, καὶ εἰ γέγονε σάρξ. Εἰργάσατο γὰρ τὰ θεοκρεπῆ, καὶ σημεῖων γέγονεν ἀποτελεστής, ἀ δὴ καὶ παντὸς ἀξιοῦται καὶ λόγου καὶ θαύματος. Ἐπιλάμψας γὰρ κατηλέγησε τὸν Ἰσραήλ, οὐ γὰρ ἀπόλωλεν εἰσάπαν. Τετρήσται δὲ τὸ κατάλειμμα, ὑψώθη τε καὶ δεδόξασται, καὶ ἐν βίβλῳ γέγραπται ζωῆς διαπρέψαν ἐν ἀγιασμῷ. Ἰδοὺ δ' ἄν τις ἀληθῆ τῆς προφητείας τὸν λόγον, ὡς ἐν ἀπαρχῇ τῶν σεσωσμένων τοῖς ἁγίοις ἀποστόλοις, οἱ καὶ ὑψώθησαν ἀληθῶς, καὶ τοῖς θεοῖς χαρίσμασιν ἐκλελαμπρυσμένοι, τὸ ἐν δόξῃ περιφανὲς πεπλουτήκασιν. Ἐλαβον γὰρ ἐξουσίαν κατὰ πνευμάτων ἀκαθάρτων, ὥστε ἐκβάλλειν αὐτά. Θεραπεύκασιν γὰρ καὶ ἐν ἀρρώσταις ὄντας πολλούς· ἀλλ' ἦσαν καὶ ἐν βίβλῳ γεγραμμένοι ζωῆς. Καὶ γοῦν ἔχαιρον μὲν διὰ τὰ δαιμόνια ὑπετάσσεται αὐτοῖς, καὶ τοῦτο λέγουσιν ὑπήνετα Χριστὸς, καὶ τοῖς ἔτι μεῖζοσιν ἐπιγάννουσθαι διδάσκων αὐτούς· « Μὴ χαίρετε, » φησὶν, « ὅτι τὰ δαιμόνια ὑποτάσσεται ὑμῖν· χαίρετε δὲ μᾶλλον ὅτι τὰ ὀνόματα ὑμῶν γέγραπται ἐν τοῖς οὐρανοῖς. » Ὑψώθησαν τοίνυν οἱ ἐξ Ἰσραήλ, ὡς ἐν μοίρᾳ τῇ τοῦ ἐγκαταλείμματος, περισσεωσμένοι· ἠξίωνται γὰρ τῆς παρὰ Χριστοῦ φιλοτιμίας καὶ χάριτος· υἱοὶ κεχηρηματίκασιν Θεοῦ· ἀδελφοὶ δὲ αὐτοῦ καὶ φίλοι· κοινωνοὶ τέθεινται τῆς δόξης· ἠξίωνται δὲ καὶ τῆς ἀνωθεν καὶ ἐν οὐρανοῖς ἀπογραφῆς, καὶ πολλοὶ καχηρηματίκασιν τῆς νοητῆς Ἱερουσαλήμ, τῆς τῶν ἁγίων μητρὸς, ἧς αὐτῆς ὁ προφήτης Ἰσαίας διαμέμνηται λέγων· « Οἱ ὀφθαλμοὶ σου δύνονται Ἱερουσαλήμ· πόλις πλουσία, σκηναὶ αἱ οὐ μὴ σεισθῶσι. »

Ἅτις ἐκπλυνεῖ Κύριος τὸν ῥύπον τῶν υἱῶν καὶ τῶν θυγατέρων Σιών· καὶ τὸ αἷμα ἐκκαθαριεῖ ἐκ μέσου αὐτῶν, ἐν πνεύματι κρίσεως καὶ πνεύματι κνώσεως.

Ἀνανήκει πάλιν ὁ τοῦ προφήτου λόγος, καὶ τὰς ἐπομένας ἔσθ' ὅτε παρὰ τινων εὐρεσιλογίας περιττὰς ἀποφαίνει, καὶ τῶν τοῦ Θεοῦ κριμάτων κατεξανιστασθαί τισι κατ' οὐδένα τρόπον ἐφείλες προαπολογεῖται χρησίμως· ὡσπερ γὰρ τινος ἐκείνο βωῶντος·

⁶⁶ Luc xxiii, 30. ⁶⁶ Luc. x, 20. ⁶⁷ Isa. xxxiii, 20.

A certo persuadet horum verborum sensus et vis, non aliud nobis tempus denotare prophetam, quam illum ipsum quo, propter impietatem in Christum, miseri in eum deblaterarunt, maximeque se dignam poenam luerunt, cum obsideretur Jerusalem ab exercitu, quando eum terrorem dicimus Judæorum mentibus injectum, ut montibus dicerent: « Operite nos; et collibus, Obruite nos ». Quare illo, inquit, die, hoc est, sub id temporis quo ad exitum hæc quæ prænuntiata sunt, procurret, emicabit Deus in consilio cum gloria super terram, ut exaltet et glorificet quod est residuum in Jerusalem. Verbum enim Dei Patris non rapinam duxit æquale esse Deo, alium vero quiddam arcanumque de nobis cogitavit. In forma enim et æqualitate Dei et Patris existens, factum est nostræ conditionis particeps, et nobis in terra agentibus apparuit, ac non sine gloria, tametsi caro factum est. Operatum est enim Deo digna, et signa effecit quæ quidem omni oratione et admiratione digna sunt: et postquam apparuit, miseratus est Jerusalem. Non enim perit in totum, sed conservatæ sunt reliquæ, quæ evectæ sunt, et glorificatæ, et sanctitate emitescentes, in libro vitæ inscriptæ. Verum autem esse propheticum sermonem quilibet videre potest, velut in primitiis eorum qui servati fuerunt sanctis apostolis, qui et elati vere sunt, et divinis gratiis illustrati, gloriæ claritate ditati sunt. Acceperunt enim potestatem contra spiritus immundos, ut eos eiecissent, et curarunt multos infirmitatibus affectos, sed et in libro vitæ descripti sunt. Quippe cum gauderent dæmonia sibi subjecta esse, idque dicerent, occurrit illis Christus, et majoribus rebus adhuc lætaturos docet: « Nolite gaudere, » inquit, « quod dæmonia vobis subdita sint, sed gaudete magis quod nomina vestra scripta sint in cælis ». Sunt ergo evecti Israelitæ, qui tanquam in censu ac sorte harum reliquiarum servati sunt. Etenim digni habiti sunt honore ac gratia a Christo; filii vocati sunt Dei, 75 fratresque ejus et amici, gloriæque ejus socii ac participes: digni etiam habiti sunt ut in caelesti libro describerentur, et cives nuncupati sunt intelligibilis Jerusalem, quæ est mater sanctorum, cujus ipsemet propheta Isaias meminuit dicens: « Oculi tui contemplabuntur Jerusalem civitatem divitem, tentoria quæ non quietantur ».

VERS. 4. Quia eluet Dominus sordes filiorum et filiarum Sion; et sanguinem de medio eorum purgabit, in spiritu judicii et spiritu combustionis.

Redit ad se rursus prophetæ oratio, et nonnullorum commenta irrita fore ostendit, cumque nullo modo permittat cuiquam divinis resistere judiciis, apologia quadam præmunit utiliter, ac si quispiam illud occlamaret: Extollentur de integro filii Jeru-

salem, et ornabuntur gloria, et hoc et in caelesti libro describi merebuntur, hec impletatem laud mediocriter exercuerint, prophetas occiderint, missos lapidibus obruerint, ipsum deum Christum morti tradiderint, eorumque manus sanguine redundaverint. Quid igitur propheta? Eluet Dominus, inquit, sordes filiorum et filiarum Sion, et sanguinem expurgabit e medio eorum, in spiritu iudicii et spiritu ardoris. Deliquerunt siquidem citra controversiam, justificavit vero omnes gratia per Christum, ipsorumque interfectorum peccata oblivione sepelivit. Nimirum et divinus Petrus Iudaeum populum affatur alicubi dicens: « Vos Sanctum et Justum negastis, et flagitastis homicidam donari vobis⁸⁸. » Alicubi iterum: « Et nunc, fratres, novi quod ex ignorantia fecistis, sicuti et principes vestri. Resipiscite itaque, et baptizetur unusquisque vestrum in nomen Domini Jesu, et accipietis donum sancti Spiritus: vobis enim sunt promissiones et filii vestri⁸⁹. » Quapropter, inquit, universorum opifex et Dominus, multum misericors, qui mansuetudine et clementia humane mentis angustias excedit, qui non vult mortem morientis, quo eum a via sua prava avertat, et vivat: abluet sordes eorum qui peccarunt, et e medio illorum purgabit sanguinem, spiritu iudicii et spiritu ardoris. Iudicii autem spiritum dicimus, ex iudicio recto et iustitia latum in nos a Deo calculum. **76** Scilicet ita inquit Servator: « Nunc iudicium est saeculi huius⁹⁰. » Iudicio enim contendit cum mundo hoc et cum Satana: et hunc quidem eiecit ut injuria afficientem, illos vero justificavit e mundo per fidem, injuria affectos. Ardoris vero spiritum dicimus, gratiam in sacrosancto baptismo, non absque Spiritu nobis ingeneratam. Baptizati autem et loti sumus, non aqua nuda, sed nec cinere vituli emundati sumus, ad solam carnis purificationem, quemadmodum inquit beatus Paulus⁹¹, sed Spiritu sancto, et igne divino ac intelligibili, qui sordes vitiositatis in nobis deterrit et absumit, et peccati iniquationem liquat et excoquit. Hunc Servatoris adventum nobis et alter quoque e sanctis prophetis praesignificavit inquit: « Quia ecce egredietur quasi ignis fornacis, et quasi herba lotorum, et purgabit conflando quasi argentum et quasi aurum⁹². » De Judaeis enim qui inobedientiae crimini affines permanserunt: « Defecit follis, » inquit, « ab igne; defecit plumbum, in vacuum faber argentum conflavit: malitiae eorum liquefactae sunt; argentum reprobatum vocavit eos, qui reprobavit eos Dominus⁹³. » In nobis autem qui credidimus, non in irritum laboravit faber argentarius, neque defecit follis ab igne, nec plumbum; purgati enim sumus in spiritu iudicii et in spiritu ardoris. Quod si quis velit dicere purgationem in spiritu iudicii et spiritu combustionis in Iudaeo populo factam esse per calamitates bellicas, et per ea quae passi sunt (purgant enim et emundant punitiones,

Ἰβωθήσονται πάλιν οἱ υἱοὶ Ἰσραὴλ· δοξαστήσονται δὲ, καὶ τὴν ἄνω κερθάνουσιν ἀπογραφῆν, καί τοι δευσοσθήσασιν οὐ μετρίως, ἀπεκτένασι τοὺς προφήτας, ἐλιθοβόλησαν τοὺς ἀπεσταλμένους, καὶ αὐτὸν δὲ τελευτῶντες προσέθεσαν τὸν Χριστὸν, καὶ γεγονῶσιν αὐτῶν· αἱ χεῖρες αἵματος πλήρεις. Τί οὖν ὁ προφήτης; « Ἐκπλυεῖ, » φησὶ, « Κύριος τὸν ῥύπον τῶν υἱῶν, καὶ τῶν θυγατέρων Σιών, καὶ τὸ αἷμα ἐκαθαριεῖ ἐκ μέσου αὐτῶν, ἐν πνεύματι κρίσεως καὶ ἐν πνεύματι καύσεως. » Πεπλημμελήκασι μὲν γὰρ ὁμολογουμένως· ἰδικαίου δὲ πάντας ἡ χάρις ἡ διὰ Χριστοῦ, καὶ αὐτοῖς δὲ τοῖς πεφρονευκόσιν ἐχαρίζετο τῆς ἀμνηστίας. Καὶ γοῦν ὁ θεοπέσιος Πέτρος τοῖς Ἰουδαίων δῆμοις προσεφώνει λέγων, ποτὲ μὲν, ὅτι « Ὑμεῖς δὲ τὸν Ἅγιον καὶ Δίκαιον ἠρνήσασθε, καὶ ἤτησατε ἄνδρα φονέα χαρισθῆναι ὑμῖν. » Ποτὲ δὲ πάλιν· « Καὶ νῦν, ἀδελφοί, οἶδα, κατὰ ἀγνοίαν ἐπράξατε, ὡσπερ καὶ οἱ ἄρχοντες ὑμῶν. Μετανοήσατε οὖν, καὶ βαπτισθήτω ἕκαστος ὑμῶν εἰς τὸ ὄνομα τοῦ Κυρίου Ἰησοῦ, καὶ λήψετε τὴν δωρεάν τοῦ ἁγίου Πνεύματος· ὑμῖν γὰρ εἰσὶν αἱ ἐπαγγελίαι καὶ τοῖς τέκνοις ὑμῶν. » Ὁ τοίνυν, φησὶν, ὁ τῶν ὄλων δημιουργὸς καὶ Κύριος, ὁ πολὺς εἰς ἔλεος, ὁ νικῶν ἡμερότητι τὰς ἀνθρωπίνας μικροψυχίας· ὁ μὴ θέλων τὸν θάνατον τοῦ ἀπεθνήσκοντος, ὡς τὸ ἐπιστρέφει αὐτὸν ἀπὸ τῆς ὁδοῦ αὐτοῦ τῆς πονηρᾶς, καὶ ζῆν αὐτὸν, ἐκπλυεῖ τὸν ῥύπον τῶν ἡμαρτηκότων, ἐκαθαριεῖ δὲ καὶ τὸ αἷμα ἐκ μέσου αὐτῶν ἐν πνεύματι κρίσεως καὶ ἐν πνεύματι καύσεως. Καὶ τὸ μὲν τῆς κρίσεως πνεῦμα φαμεν, τὴν μετὰ κρίσεως ὀρθῆς, ἥτοι δικαιοσύνης, ἐξενεχθεῖσαν ἐφ' ἡμῖν παρὰ Θεοῦ ψῆφον. Οὕτω γὰρ ποῦ φησὶν ὁ Σωτὴρ· « Νῦν κρίσις ἐστὶ τοῦ αἰῶνος τούτου. » Ἐδίκασε γὰρ τῷ αἰῶνι τούτῳ καὶ τῷ Σατανᾷ· καὶ τὸν μὲν ἐκδέδωκεν ὡς ἡδίκηκότα· δεδικαίωκε δὲ τοὺς ἐν τῷ κόσμῳ διὰ τῆς πίστεως ὡς ἡδικημένους. Καύσεως δὲ πνεῦμα φαμεν τὴν ἐπὶ τῷ ἁγίῳ βαπτίσματι χάριν, οὐ δίχα Πνεύματος ἐν ἡμῖν γινομένην. Βεβαπτίσμεθα μὲν γὰρ οὐκ ἐν ὕδατι γυμνῶ, ἀλλ' οὐδὲ σποδῶ δαμάλως, ἐβραντίσαμεθα δὲ πρὸς μόνην τὴν τῆς σαρκὸς καθαρότητα, καθὰ φησὶν ὁ μακάριος Παῦλος, ἀλλ' ἐν Πνεύματι ἁγίῳ, καὶ πυρὶ τῷ θεῷ καὶ νοητῷ, τοὺς τῆς ἐν ἡμῖν φαυλότητος δαπανῶντι ῥύπους, καὶ τὸν ἐκ τῆς ἀμαρτίας ἐκτῆχοντι μολυσμὸν. Τοιαύτην ἡμῖν τοῦ Σωτῆρος τὴν ἀριξίν καὶ ἕτερος τῶν ἁγίων προφητῶν προκαταμεμήνυκε λέγων· « Ὅτι ἰδοὺ αὐτὸς εἰσπορεύεται ὡς πῦρ χωνευτηρίου, καὶ ὡς πόα πλυνόντων, καὶ καθιεῖται χωνεύων ὡς τὸ ἀργύριον καὶ ὡς τὸ χρυσίον. » Περὶ μὲν γὰρ τῶν Ἰουδαίων, οἱ καὶ τοῖς τῆς ἀπειθείας· ἐγκλήμασιν ἔνοχοι μεμενῆκασι· « Ἐξέλιπε, » φησὶ, « φουστῆρ ἀπὸ πυρὸς, ἐξέλιπε μόλιθδος, εἰς κενὸν ἀργυροκόπος ἀργυροκοπέ. Πονηραὶ αὐτῶν οὐκ ἐτάχθησαν· ἀργύριον ἀποδοκίμασμένον καλέσατε αὐτοὺς, ὅτι ἀπεδοκίμασαν αὐτοὺς Κύριος. » Ἐφ' ἡμῖν δὲ τοῖς πεπιστευκόσιν, οὐκ εἰς κενὸν κεκοπίλακεν ἀργυροκόπος, οὐτε μὴν ἐξέλιπε φουστῆρ ἀπὸ πυρὸς ἢ μόλιθδος, κεκαθάρμεθα γὰρ ἐν πνεύματι κρίσεως καὶ ἐν πνεύματι καύσεως. Εἰ δὲ θε

⁸⁸ Act. iii, 14. ⁸⁹ ibid., 17 seqq. ⁹⁰ Joan. xii, 51. ⁹¹ Hebr. ix, 13, 14. ⁹² Malach. iii, 2, 3. ⁹³ Jerem. vi, 29.

βούλοισι τις τὴν ἐν πνεύματι καύσεως ἀποκάθαρσιν A
γενησθαι λέγειν ἐπὶ τοῖς Ἰουδαίων δῆμοις, διὰ τῆς
ἐκ τοῦ πολέμου συμφορᾶς καὶ ὧν ὑπομενεύχασιν
(ἀποκαθαίρουσι μὲν γὰρ αἱ κολάσεις, καὶ ἀπαλλάττει
δικὰς τῶ πάντων κρίτη)· φορέσει καὶ οὕτω τὸ ἀληθές δ λόγος.

Καὶ ἦξει, καὶ ἔσται, πᾶς τόπος τοῦ ὄρους Σιών,
καὶ πάντα τὰ περικύκλω αὐτῆς, σκιᾶσει νεφέλη
ἡμέρας, καὶ ὡς καπνοῦ, καὶ ὡς φωτὸς πυρὸς
καυόμενον τυκτὸς, πάση τῇ δόξῃ σκεπασθήσεται.
Καὶ ἔσται εἰς σκιάν ἀπὸ καύματος, καὶ ἐν σκέπῃ
καὶ ἐν ἀποκρύφῳ ἀπὸ σκληρότητος καὶ ἕτοι.

Περὶ τίνος ἔρα τὸ, ἠξει, φησί; Πότερα τοῦ καιροῦ,
καθ' ὃν ἔσται ταῦτα, ἢ περὶ τοῦ καθέντος ἑαυτὸν εἰς
κένωσιν, καὶ καταβάντος ἐξ οὐρανοῦ ἵνα τὸ ἀνθρώπι-
νον διασώσῃ γένος; Ἀρμόσει τοίνυν ὁ λόγος, καὶ εἴ B
τέ τις λέγοι περὶ τοῦ καιροῦ τῆς ἐπιδημίας εἰρησθαί
ταυτί· καὶ εἴτ' οὖν ἐπ' αὐτοῦ βούλοιο τοῦ Χριστοῦ.
Ἀφικόμενος γὰρ τοὺς τῆς νοητῆς Σιών υἱοὺς καὶ
τῆς ἐλευθερίας Ἱερουσαλήμ τῆς παρ ἑαυτοῦ χάριτος
στεφανῶν ἀπέφηνε μακαρίους, καὶ οἶδόν τις αὐτοῖς
γέγονε σκεπαστής, μονονοῦχὴ τὴν ἀρχαίαν ἐκείνην
ἐκαρτήσας νεφέλην τὴν πάλαι κατασκιάζουσαν ἐν τῇ
ἐρήμῳ τὸν Ἰσραὴλ· ταύτη τοι φησι· Καὶ ἦξει, καὶ
ἔσται πᾶς τόπος τοῦ ὄρους Σιών, καὶ τὰ πάντα τὰ
περὶ κύκλω αὐτῆς σκιᾶσει νεφέλη ἡμέρας. Ἴνα γὰρ
τοῦ παρόντος βίου τὸν καύσωνα, καὶ τὰς ἐκ τῶν πει-
ρασμῶν δοκιμασίας ἤγουν πυρώσεις διαδιδράσκωεν
οἱ τὴν νοητὴν οἰκουμένην Σιών, τοῦτ' ἔστι, τὴν Ἐκ-
κλησίαν, νεφέλης δίκην μονονοῦχῃ καὶ ἐπιχευόμενος
σκεπαστής ἔσται, φησίν, ὁ Χριστός· ὁ αὐτὸς δὲ πάλιν C
τὸν ἐκ τῆς ἀμαθίας καὶ διαβολικῆς σκαιότητος ἀπο-
σοβεῖ σκότον, ἐπιλάμπων εἰς νοῦν, ὡς φῶς ἐν σκότῳ,
καὶ φῶς πυρὸς αὐγῆς. Γέγραπται δὲ περὶ τῶν υἱῶν
Ἰσραὴλ, ὅτι Ὁδήγησεν αὐτοὺς ἐν νεφέλῃ ἡμέρας,
καὶ ὄλην τὴν νύκτα ἐν φωτισμῶ πυρὸς. Ἀλλὰ τύποι
μὲν ἐκεῖνα, καὶ τῶν νοητῶν εἰκόνες· ἀλήθεια δὲ τὰ
δικὰ Χριστοῦ. Καὶ γὰρ ἔστιν αὐτὸς ἡ ἀλήθεια. Οὐ τῆς
ἐπικουρίας ἠξιωμένοι, πάντη τε καὶ πάντως ἔσονται,
φησίν, ὡς εἰς σκιάν ἀπὸ καύματος, καὶ ἐν σκέπῃ
καὶ ἐν ἀποκρύφῳ ἀπὸ σκληρότητος καὶ ἕτοι. Σκλη-
ρότητι δὲ καὶ ἕτοις παρεικάσει πάλιν τὴν τῶν πει-
ρασμῶν φαιδρότητα καὶ ἀχμαιοτάτην προσβολήν.
Ὡς τῷ γὰρ πού φησιν ὁ Χριστός· Ἐπὶ οὖν ἄστις
ἀκοῦν λόγους τούτους καὶ ποιῆ αὐτοὺς, ὁμοιωθήσεται
ἀνδρὶ φρονίμῳ, ὅστις ὠκλόδησε τὴν οἰκίαν αὐτοῦ D
ἐπὶ τὴν πέτραν· καὶ κατέθη ἡ βροχὴ, καὶ ἦλθον οἱ
ποταμοί, καὶ ἐπνευσαν οἱ ἄνεμοι· καὶ προσέπεσαν τῇ
οἰκίᾳ ἐκείνῃ, καὶ οὐκ ἔπεσαν· θεμελιώτω γὰρ ἐπὶ
πέτρῳ. Ἐπιπροσέτις δὲ, ὅτι πάση τῇ δόξῃ σκεπα-
σθήσεται, δίδωσι νοεῖν, ὡς οὐ μερικὴ τις ἔσται παρὰ
Χριστοῦ τοὺς πεπιστευκόσιν εἰς αὐτὸν ἢ χάρις, ἀλλ'
ἐν ὁλοκλήρῳ προθυμῆς τῆς ἐπ' αὐτοῖς ἔσται φειδοῦς.
Ἔσονται δὲ ἐν περιβολῇ καὶ σκηνῇ τοῦ σίζειν ἰσχύον-
τος, καὶ παντὸς ἐξω τιθέντος κακῶ.

Ἄσω δὲ τῷ ἡρατημένῳ ἄσμα τοῦ ἀγαπητοῦ
τῷ ἀμπελῶνι μου.

Ὅρος ὡσπερ τις καὶ προγραφή τῶν εἰρησθαι μελ-

et omnium iudici dare poenas, interdum a multis
delictis liberat), a vero ne sic quidem aberrabit
oratio.

Ἔσθ' ὅτε πολλῶν πλημμελημάτων τὸ ὑποσχεῖν τὸς

VERS. 5, 6. *Et veniet, et erit omnis locus montis
Sion, et omnia quæ in circuitu ejus sunt, obumbrabit
nubes interdiu, noctu vero instar summi et instar
splendoris ignis incensæ, omni gloria obtigetur, et
erit loco umbræ ab æstu, et loco tegumenti, et abs-
conditionis a sævitia et pluvia.*

De quo igitur dicit, Veniet? Num de tempore quo
hæc futura sunt, an de eo qui se ad exinanitionem
demisit, et de cœlis descendit ut genus humanum
servaret? Quadrabit ergo oratio, sive hæc quis
de adventus tempore extulerit, sive malit de ipso
77 Christo enuntiar. Nam cum is venit, Sionis sub
intelligentiam cadentis et liberæ Jerusalem filios,
sua coronans gratia, felices reddidit, et veluti pro-
tector quispiam illis exstitit, tantum non veterem
illam nubem repræsentans, quæ olim in deserto
obumbravit Israel; hinc dicit: Et veniet, et erit
omnis locus montis Sion, et omnia quæ in circuitu
ejus sunt, obumbrabit nubes die. Ut enim vitæ hu-
jus æstum et probationes quæ ex tentationibus
proficiscuntur, atque ustiones fugiant hi qui Sion
intelligibilem habitant, id est Ecclesiam, nubis in-
star tempodum, impendebit, inquit, et protector
erit Christus, ipse ignorationis et diabolicæ nequi-
tatis dispellet tenebras, illucescens menti, tanquam
lux in caligine, et tanquam ignis conuscatio. Scri-
ptum quoque est de filiis Israel, In nube divina eos
deduxit, et in splendore ignis per totam noctem.
Verum hæc typi fuerunt, et rerum verarum simu-
lacræ: veritas autem per Christum. Est enim ipse
veritas. Itaque qui opitulatione digni sunt habiti,
ubique et undique erunt, inquit, in umbraculo ab
æstu et in tegumento, et in occulto ab asperitate et
pluvia. Rursus tentationum vehementiam et acerim
num assultum comparat asperitati et pluvii. Sic
enim quodammodo inquit Christus: « Omnis igitur
quicumque audit sermones meos, et perficit
illos, assimilabitur viro prudenti, qui ædificavit do-
mum suam super petram; et descendit imber, et
venerunt flumina, et flaverunt venti, et incubue-
runt in domum illam, nec cecidit. Fundata est enim
super rupem ». Cum vero adjicit, Omni gloria obti-
getur, innuit non particularem aliquam fore gra-
tiam Christi iis qui in eam crediderunt, sed omnem
in universum honorem ac thesaurum misericordie
illis tribuendum. Erunt autem sub operculo et ve-
lamento ejus qui servare potest, et qui extra omne
malum collocat.

CAP. V. VERS. 1. *Cantabo nunc dilecto canticum
dilecti vineæ meæ.*

Primus versus propositæ sententiæ veluti defini-

66 Mtith. vii, 24, 25.

tio quædam est seu limes, et dicendorum præscriptio. Quid enim acturus sit propheta, subinnuit dicens: Cantabo dilecto meo: id est, Christo. Sic enim nobis eum et Deus et Pater nominavit, cum dicit: « Hic est Filius meus dilectus, in quo conquievi ». Nonquid ergo, o propheta, **78** tuam vocem audiemus? et ex tuis solis cogitationibus verba effluunt? At specta quorsum odæ scopus, et quid eloquatur. Etsi, inquit, per me habeatur sermo hic, non est meus, sed est dilecti. Confectus est autem de dilecto vineæ meæ: seu, ut alii interpretes dicunt, de vinea ejus. Sin autem de vinea mea dixerit, non hæc loquitur, quod ipsius esset vinea, sed quod ipse unus sit eorum qui in vinea recensentur. Invenimus etenim prophetas etiam de populo Dei ejusmodi interdum vocibus uti. Exempli causa, propheta Jeremias: « Quis dabit mihi in solitudine tugurium ultimum, et deseram populum meum, et discedam ab illis? » Quasi enim unus sit e populo, populum suum dicit, sanguine nimirum et genere propinquos. Cantat itaque propheta dilecto; dictum autem est carmen de vinea dilecta, id est, Israelis. Scriptum enim est: « Vinea Domini Sabaoth homo Juda, plantula dilecta ». Quid autem hujus carminis tenor veliti ostendere, ex insequentibus intelligemus.

VERS. 2. Vineæ facta est dilecto, in cornu, in loco opimo. Et septem circumdedit, et obvallavi, et plantavi vitem Sorec, et edificavi turrim in medio ejus, et torcular sedi in ea, et exspectavi ut ferret uvas, ac protulit spinas.

Israele cum vinea collato, persistit in ea metaphora: per totam orationem. « Erat igitur vinea, » inquit, « dilecto, in cornu, in loco opimo. » Aiunt nonnullis interpretum satis videri, si dicant: In loco opimo, quasi cornu nobis aliud quiddam designaret. Nonnullis autem placet in cornu intelligere, quasi Dei virtute et potentia. Nam accepit Israel terram promissionis hæreditariam, divina ope his victis qui olim eam inhabitaverunt. Quocirca alloquitur ipsum in quadragesimo tertio psalmo: « In te inimicos nostros cornu ventilabimus, et in nomine tuo spernemus insurgentes contra nos ». Sumitur porro cornu in divina Scriptura pro fortitudine et potentia, et gloria regia. Licet igitur audire beatum David, interdum dicentem veluti in persona justicij: « Evehetur instar unicornis cornu meum »; interdum etiam de Christo: « Cornu ejus attolletur in gloria ». Splendidissimum quippe **79** est regnum Christi. Opimam vero esse terram promissionis, attestatur Scriptura sacra. Ubique enim eam vocat terram fluentem lacte et melle. Confirmat deinde hoc divinus Psaltes, psallens et inuens de Israele: « Vitem ex Ægypto transtulisti, ejecisti gentes, et plantasti eam ».

λότων ὁ πρῶτος ἄν εἴη τοῦ προκειμένου στίχου. Τί γὰρ βούλεται δρᾶν ὁ προφήτης ὑποσημαίνει, λέγων· Ἄσω δὴ τῷ ἡγαπημένῳ· τοῦτ' ἐστὶ Χριστῷ. Οὕτω γὰρ ἡμῖν αὐτὸν καὶ ὁ Θεὸς καὶ Πατὴρ ὠνόμαζε λέγων· Ὁὗτός ἐστιν ὁ Υἱός μου ὁ ἀγαπητός, ἐν ᾧ ἠῶδῶκησα. Ἄρ' οὖν, ὦ προφήτα, τῆς σῆς ἀκουσώμεθα φωνῆς; καὶ ὡς ἐκ μόνων τῶν σῶν ἐννοιῶν ἀναδύουσιν οἱ λόγοι; βλέπει δὲ ὅποι φράσον τῆς ψῆδης ὁ σκοπός. Οὐκοῦν εἰ καὶ δι' ἐμοῦ, φησὶν, ἀλλ' οὐκ ἐμὸς ὁ λόγος, ἀλλ' ἐστὶ τοῦ ἀγαπητοῦ· πεποιήται δὲ ἐπὶ τῷ ἀγαπητῷ ἀμπελώνι μου· ἦ, καθά φασιν οἱ ἕτεροι τῶν ἐρμηνευτῶν, τῷ ἀμπελώνι αὐτοῦ. Εἰ δὲ δὴ καὶ λέγοι ἐπὶ τῷ ἀμπελώνι μου, οὐχ ὡς αὐτοῦ τυχόν τοῦ ἀμπελώνος ὄντος τὰ τοιαῦτα φησὶν, ἀλλ' ὡς ὑπάρχων εἰς τῶν τελούτων εἰς τὸν ἀμπελώνα. Εὐρήσομεν γὰρ τοὺς προφήτας, καὶ ἐπὶ τοῦ λαοῦ τοῦ Θεοῦ ταῖς τοιαύταις ἔσθ' ὅτε κεχρημένους φωναῖς. Οἷον ὁ προφήτης Ἱερεμίας· « Τίς δώσει μοι ἐν τῇ ἐρήμῳ σταθμὸν ἔσχατον, καὶ καταλείψω τὴν λαὸν μου, καὶ ἀπελεύσομαι ἀπ' αὐτῶν; » Ὡς γὰρ εἰς ὑπάρχων τοῦ λαοῦ, λαὸν ἑαυτοῦ φησὶ τοὺς καθ' αἷμά τε καὶ γένος οἰκείου. Ἄδει τοίνυν ὁ προφήτης τῷ ἡγαπημένῳ, καὶ ἐστὶν αὐτοῦ τὸ ἄσμα εἰρημένον ἐπὶ τῷ ἀμπελώνι τῷ ἀγαπητῷ, τοῦτ' ἐστὶ, τοῦ Ἰσραὴλ. Γέγραπται γὰρ, ὅτι· Ἄμπελὼν Κυρίου Σαβαὼθ ἀνθρώπου τοῦ Ἰουδα, νεφύτων ἡγαπημένον.

Ἄμπελὼν ἐγενήθη τῷ ἡγαπημένῳ, ἐν κέρατι, ἐν τόπῳ πίνον. Καὶ φραγμὸν περιέθηκα, καὶ ἐχαράκωσα, καὶ ἐξύτευσα ἀμπελὸν Σωρῆκα, καὶ φκοδόμησα πύργον ἐν μέσῳ αὐτοῦ, καὶ προλήιον ὄρυξα ἐν αὐτῷ, καὶ ἐμεῖνα τοῦ ποιῆσαι σταφυλῆν, ἐποίησε δὲ ἀκάνθας.

Ἄμπελώνι παρεκκῆσας τὸν Ἰσραὴλ, ἐπιμένει δι' ὅλου τῆ τοῦ λόγου μεταφορᾶ· Ἐγένονε τοίνυν, ἢ φησὶν, « ἀμπελὼν τῷ ἡγαπημένῳ, ἐν κέρατι, ἐν τόπῳ πίνον. » Φασὶ τοὺς ἑτέρους τῶν ἐρμηνευτῶν ἀρκεσθῆναι τῷ εἰπεῖν ἐν τόπῳ πίνον, ὡς τοῦ κέρατος ἡμῖν οὐδὲν ἕτερον, ἢ τοῦτο αὐτὸ σημαίνοντος. Δοκεῖ δὲ τισὶν τὸ ὡς ἐν κέρατι νοεῖν, ὡς ἐν δυνάμει Θεοῦ. Κεκληρονόμηκε γὰρ ὁ Ἰσραὴλ τῆς ἐπαγγελίας τὴν γῆν, τοὺς πάλαι κατωκηκότας ἐν αὐτῇ νικήσας διὰ Θεοῦ. Τοιγάρτοι φησὶ πρὸς αὐτὸν, ἐν τεσσαρακοστῷ τρίτῳ ψαλμῷ· « Ἐν σοὶ τοὺς ἐχθροὺς ἡμῶν κερατιοῦμεν, καὶ ἐν τῷ ὀνόματί σου ἐξουθενώσομεν τοὺς ἐπανισταμένους ἡμῖν. » Λαμβάνονται δὲ τὸ κέρας παρὰ τῆ θεῆς Γραφῆς, εἰς ἰσχύον καὶ εἰς δύναμιν, καὶ εἰς δόξαν τὴν βασιλικήν. Ἔστι γοῦν ἀκούσαι τοῦ μακαρίου Δαβὶδ ποτὲ μὲν λέγοντος, ὡς ἐκ προσώπου δικαίου παντός· « Ὑψωθήσεται ὡς μονοκέρως τὸ κέρας μου· » ποτὲ δὲ πάλιν περὶ Χριστοῦ· « Τὸ κέρας αὐτοῦ ὑψωθήσεται ἐν δόξῃ. » Περιφανεστάτη γὰρ ἡ βασιλεία Χριστοῦ. Ὅτι δὲ πίων τῆς ἐπαγγελίας ἡ γῆ, μεμαρτύρηκε τὸ Γράμμα τὸ ἱερὸν. Πανταχῆ γὰρ αὐτὴν ὀνομάζει γῆν βέουσαν γάλα καὶ μέλι. Προσεμπεδοῖ δὲ τὸ λόγον καὶ ὁ θεσπέσιος Μελωδὸς ψάλλων τε καὶ λέγων περὶ τοῦ Ἰσραὴλ· « Ἄμπελὸν ἐξ Αἰγύπτου μετήρας,

⁷⁸ Matth. III, 17. ⁷⁹ Jerem. IX, 2. ⁸⁰ Isa. V, 7.

⁸¹ Psal. LXXIX, 9.

⁸² Psal. XLIII, 6. ⁸³ Psal. XCI, 11. ⁸⁴ Psal. CXI, 9.

ἑξέβαλες ἔθνη, καὶ καταφύτευσας αὐτήν. Ὁρᾷς τὸ ἐν κέρατι, τὸ ὡς ἐν δυνάμει Θεοῦ σημαῖνον ἐν τούτοις; Καταφυτεύεται γὰρ ἐκβεβλημένων ἔθνων. Εἰρήσθαι δὲ καὶ ἑτέροις τὸ ἐν κέρατι δοκεῖ, ὡς ἐν ὑψηλῷ τε καὶ ἐπηρμένῳ χωρίῳ· τοιαύτη γὰρ ἡ Σιών ἐν δρει κειμένη. Καταφυτεύσας δὲ οὖν τὸν ἀμπελῶνα, φησί, καὶ φραγμὸν περιέθηκα, καὶ ἐχαράκωσα, καὶ καταφύτευσας ἀμπελον Σωρήκ. Περιεδέδετο δὲ καθάπερ τινὶ φραγμῷ, καὶ ἀγγελικαῖς δυνάμεισι, καὶ ταῖς ἀνωθεν ἐπικουρίαις ὁ Ἰσραήλ. Ἐχαράκωθη δὲ πρὸς τούτῳ. Καὶ τί δὴ τοῦτο ἐστίν; Οἱ τῆς τῶν ἀμπελῶνων γεωργίας ἐπιστήμονες δόνακας ἐκάστη παραπηγούντες εὐτεχνῶς, αἴρουσι τε αὐτάς ὑψοῦ, καὶ ἀναδεύουσι τῆς γῆς. Σῶς γὰρ οὕτως ὁ ἐξ αὐτῶν καὶ ἀδιαλώθητος ἔσται καρπός. Τοιοῦτόν τι πέπραχε καὶ ὁ τῶν ὀλων Θεός, νόμῳ τῷ διὰ Μωσέως μονονουχὶ χαράκωσας τὸν ἀμπελῶνα τὸν νοητὸν, ἵνα μὴ εἰς γῆν ἐβρίμμένος, καὶ μὴ φρονῶν τὴν σαρκὸς καταφθειρηται πολυτρόπως, δύναίτο δὲ καὶ τὸ ἀνω φρονεῖν. Ἀποφέρει γὰρ τῶν γῆινων ὁ τοῦ Θεοῦ νόμος, ὅσον ἀνέχων ὑψοῦ τῶν παιδαγωγουμένων τὸν νοῦν. Ὅτι δὲ καὶ εὐγενὴς ὁ ἀμπελῶν, διατρανοῖ λέγων, οὐχ ἀπλῶς τὴν τυχοῦσαν ἀμπελον ἐν τῷ πίνοντι πεφυτεῦσθαι τότῳ, ἀλλὰ γὰρ Σωρήκ, τοῦτ' ἐστίν, ἐκλεκτήν. Ἑβραίοις δὲ δοκεῖ, καὶ εἶδος ἀμπελοῦ, ἧτ' οὖν ὄνομα καλῆς καὶ εὐφορωτάτης διὰ τοῦ Σωρήκ σημαίνεσθαι. « Ἄκοδόμησα δὲ, φησί, καὶ πύργον ἐν μέσῳ αὐτοῦ, καὶ προλήνιον ὠρυζα ἐν αὐτῷ. » Ἐγγίγερται γὰρ ἐν τοῖς Ἱεροσολύμοις ὁ διαβόητος ἐκεῖνος νεὼς, οἷόν τις πύργος καὶ ἐνδιαίτημα Θεοῦ, καὶ μὴ ὠρυκται καὶ προλήνιον. Τέθειται δὲ θυσιαστήριον ἐν αὐτῷ, καὶ καρβάν, ὃ ἐστὶ γαστροφυλάκιον, ἐν ᾧ πᾶσα δωροφορία τῶν προσιδόντων συνεκομιζέτο. Ἐπειδὴ δὲ τὸν ἀμπελῶνα, φησὶν, εὐ ἔχοντα διὰ πάντων ἀπέφηνα, προσεδόκησα τοῦ ποιῆσαι σταφυλὴν. Ἠρόμη γὰρ, ὡόμην, οὐχ ἑτερόν τι ποιήσειν αὐτὸν, ἢ τὸν εὐγενῆ τῆς ἀμπελον καρπὸν· ἐποίησε δὲ ἀκάνθας. Οὐκοῦν ἡμέρα τῆς τῆς ἐλπίδος, ἐψεύσατο δὲ, καὶ ἀκάνθας τέτοκεν ἀντὶ βοτρύων ὁ Ἰσραήλ. Οὐ γὰρ τοι γέγονε νομοφύλαξ, οὐδὲ τοῖς τῆς ἐπιεικείας κατεκαλλύθη καρποῖς, ἀλλ' ἐξώκειλεν ἄλλοτρόπως, καὶ πεποίηκεν ἀκάνθας, τοῦτ' ἐστίν, ἔργα πυρὸς, ἧγουν ὅσα πλήττει τοὺς ἐπαφωμένους καὶ προσεγγίζοντας. Λυπεῖ δὲ Θεὸν ἢ, περ ἂν γένοιτο παρ' ἡμῶν ἁμαρτία, καὶ ὅπερ ἐστὶ παρ' ἡμῖν ἡ ἀκάνθα, τοῦτο καὶ παρ' αὐτῷ φαυλότητος τρόπος. Ἄλλ' ὡς ὁ μακάριος γράφει Παῦλος· « Γῆ μὲν ἡ πιούσα τὸν ἐπ' αὐτῆς ἐρχόμενον πολλάκις ὑετὸν, καὶ τίκτουσα βοτάνην εὐθετον ἐκείνοις, δι' οὗς Ἐκφέρουσα δὲ ἀκάνθας καὶ τριβόλους ἀδόκιμος, καὶ

A Viden' illud, in cornu, potentiam Dei in his verbis significare? Est enim plantata ejectis gentibus. Ceterum videtur aliis in cornu dici, tanquam in edito et excelso loco: talis enim est Sion, in monte posita. Plantavi igitur, inquit, vineam, et sepem circumdedi et circumvallavi, et plantavi vitem Sorec lectissimam. Circumdabatur enim Israel veluti quodam sepimento tum angelorum virtute, tum supernis praesidiis obvallabatur. Et quid hoc est? Qui culturæ vinearum periti sunt, palos cuique scienter apponunt, et in altum tollunt, et in terra figunt. Sic enim earum fructus erit salvus et incolumis. Tale quiddam etiam fecit universorum Deus, lego Mosaica prope obvallans vineam intelligibilem, ne in terra projecta, et solum quæ carnis sunt resipiens, multis modis periret, utque quæ supra sunt posset sapere. Abducit enim a terrenis Dei lex, sublevans videlicet in sublime mentem eorum qui instituuntur. Quod autem et generosa vinea sit, explicat cum ait, non simpliciter quamvis vitem in opimo loco plantatam, sed Sorec, id est electam. Hebræis autem videtur species et nomen pulchræ et feracissimæ vitis per Sorec declarari et exprimi. « Edificavi, inquit, et turrim in medio ejus, et torcular fodi in ea. » Erigebatur nempe Hierosolymis celebratissimum illud templum, tanquam turris quedam et hospitium Dei: quin et fodiebatur torcular, et arca in illa ponebatur et corban, quod est gazophylacium, seu thesauri custodia, in quam omnis oblatio advenientium conjiciebatur. Cum autem, inquit, eam omnibus rebus instruxissem, exspectabam ut uvam proferret. Putabam enim, inquit, putabam eam non aliud quam vitis fructum nobilem ac generosum esse reddituram; et protulit spinas. Itaque spes frustrata est, et sefellit Israel, et vice botrorum peperit spinas. Nec enim legem observavit, nec probitatis fructibus ornatus est, sed pluribus modis impugit, et spinas tulit, id est, opera ignis, aut quæcumque eos qui attrahunt, et prope accedunt, consauciant. Offendit autem Deum quod a nobis sit peccatum; et quod nobis est spina, id etiam est illi vitiositas. Sed ut beatus Paulus scribit: « Terra quæ sæpe imbrem in se venientem combibit, et herbam gignit accommodam illis a quibus colitur, accipit benedictionem a Deo; at quæ spinas profert et tribulos, reproba est, et maledictioni proxima, cujus finis in combustionem. »

κατάρας ἑγγύς, ἧς τὸ τέλος εἰς καῦσιν. »

VERS. 3, 4. Et nunc, homo Juda, et qui incolitis Hierusalem, judicate inter me et inter vineam meam. Quid faciam ultra vineam meam quod non fecerim ei? Quoniam expectavi ut ferret uvam, sed tulit spinas.

Πειράται δεικνύειν ἀπροφάσιστον παντελῶς τῶν Ἰουδαίων τὸ βῆθμον καὶ πρὸς γε τούτῳ τὴν εἰς γε

Demonstrare conatur inexcusabilem omnino Judæorum ignaviam, et adversus legem impudentiam.

¹⁰ He'ig. vi, 7, 8.

Cum enim præclaram et laudatam legitimæ vitæ et Christianæ institutionis viam inire potuissent, ipsi obliquam et deviam coluerunt : et fructificandi neglectu, infructuosa velut terra facti sunt, quæ alitrix est, et nutrix non milium fructuum, sed quæ agrestis est potius spinosa et silvestris. Prodeant igitur, inquit, qui inter vos sunt sapientes, judicent inter me vineæ dominum et ipsas vites. Quid igitur boni illis deficit ut inutiles fierent? Si enim rerum ad usum necessariorum quippiam a me qui plantaveram, forte prætermisum fuerit, causæ nihil dicam, nec pœnas exigam. Quid enim facerem, inquit, quod non ei fecerim? Cum vero rebus eam utilibus plenam nulliusque rei indigam fecerim, spinas tamen peperit, licet exspectarem ut eam pulchris fructibus ornatam viderem : quæ tandem a iudice feretur sententia? Num igitur inertem, num desidiosum agricolam dicet? an potius illos accusabit qui tanta sollicitudine curati a me, adeo fertilitatem suam neglexerunt, ut inanem silvam ac turbam spinarum pro racemis pepererint? Quod autem de spina sensibili sermonem non habeat, nec de racemis aut uva, cuius perspicuum est. Si vero vinea sit sub intelligentiam cadens, tales omnino sunt et fructus.

SI VERS. 5, 6. *Nunc autem annuntiabo vobis quid faciam vineæ meæ : auferam sepem ejus, et erit directioni, et diruam murum ejus, et erit conculcationi. Et dimittam vineam meam, et non pulabitur, neque sodiatur : et ascendent in eam velut in terram incultam spinæ. Et mandabo nubibus, ne pluant super eam imbrem.*

Non caret, ut mihi videtur, admiratione istius orationis forma : etenim ipsa, tacentibus etiam his qui ad ferendam sententiam inter ipsum et vineam asciti erant, potam fecidit deinceps, et quibus item hæc eventura sunt, diserte præannuntiat. Cum enim nihil ei deesset eorum quæ ipsis utilis sunt, sua sponte sterilis permansit. Oportebat igitur ut qui ad tantam perversitatem devenissent, manu et cura et auxilio Domini in posterum privarentur. Proiu, inquit, auferam sepem ipsius, et erit directionem, et auferam maceriem ejus, et erit in conculcationem. Vineam siquidem quæ sepimento et muro caret, patebit omnino quibusvis diripere volentibus, ceu convivium omnibus expositissimum, et ceu trita semita iter facientibus, nemine prohibente. Nam Christo nos obmueniente, et arcibus quibusdam adminiculis ceu maceria tantum non cingente, obvii et expositi non erimus, neque inimicorum spirituum incursionem, nec direptionem ferarum agrestium objecti, nec ludus et delicia vulpibus, de quibus in Canticò canticorum scriptum est : « Comprehendite nobis vulpeculas parvas destruentes vineas ⁷³. » Dicuntur etiam nonnulli

⁷³ Cant. II, 15.

τὸν νόμον ἀναισχυντίαν. Μετὸν γὰρ αὐτοῖς καὶ μάλα φραδίως τὴν εὐκλεῆ καὶ εὐδόκιμον τῆς ἐν νόμῳ ζωῆς, ἤρουν τῆς ἐν Χριστῷ πολιτείας, ἰέναι, τρίβον, αὐτοὶ τετιμήχασιν τὴν διεστραμμένην. Καὶ μὴ τὸ δύνασθαι καρποφορεῖν ἀφέντες ὡς ἔωλον, γῆ τις ὡσπερ γεγόνασιν οὐ καρπῶν ἡμέρων τροφή· ἀγρία δὲ μάλλον καὶ ἀκαυθοτόκος καὶ ὕλομανῆς. Ἠκέτωσαν τοίνυν, φησὶν, οἱ ἐν ὕμῖν σοφοί, δικαζέτωσαν ἐν ἔμοι τῷ αὐτῷ ἀμπελώνῳ δεσπότη, καὶ αὐταῖς δὲ ταῖς ἀμπελοῖς. Τίνος δὴ οὖν ἄρα τῶν ἀγαθῶν ἐλλειποῦτόν αὐταῖς ἀχρεῖοι γέγοναν; Εἰ μὲν γὰρ τι τῶν ἀναγκαίων εἰς ὄνησιν παρῶνται τυχόν ἔμοι τῷ πεφυτευκῷ, δι-ελεγχέτω τις καὶ πεπαύσομαι. Ἀποστήσω αἰτίας, καὶ οὐκ αἰτήσω δίκας. Τί γὰρ ποιήσω, φησὶν, ὃ μὴ πεποίηκα αὐτῷ; Ἐπειδὴ δὲ τῶν χρησίμων πλήρη τε ἀπέφηναι καὶ οὐδενὸς ἐπίδεῖ, εἴτα γέγονεν ἀκαυθοτόκος, καίτοι προσδοκῶντος ἔμοι καρποῖς ὠραίοις κομῶντα βλέπειν. Ποία τις ἔσται λοιπὸν ἢ παρὰ τοῦ δικάζοντος ψήφος; Ἄρα γὰρ ἀτημελῆ καὶ ῥάθυμον ὀνομάσει τὸν γητόνον, ἢ μάλλον ἐκείνους αἰτιάσεται τοὺς ἐν μεθέξει γεγονότας τῆς παρ' ἔμοι φροντίδος, ἡμεληχότας δὲ οὕτω τῆς ἑαυτῶν εὐκαρπίας, ὡς εἰκάσαν ὕλην καὶ ἀκαυθῶν ὄχλον ἀντὶ βοτρώων ἐκτεκεῖν; Ὅτι δὲ οὐ περὶ τῆς αἰσθητικῆς ἀκάνθης ὁ λόγος αὐτῷ, οὕτε μὴ βοτρώων ἢ σταφυλῆς, παντὶ τῷ σαφές. Εἴπερ ἔστι νοητὸς ὁ ἀμπελῶν, τοιοῦτοι δὲ πάντως καὶ οἱ καρποί.

Nūc δὲ ἀπαγγελῶ ὑμῖν τί ποιήσω τῷ ἀμπελῶνι μου· ἀφελῶ τὸν φραγμὸν αὐτοῦ, καὶ ἔσται εἰς διαρπαγὴν· καὶ καθελῶ τὸν τοῖχον αὐτοῦ, καὶ ἔσται εἰς καταπάτημα. Καὶ ἀθήσω τὸν ἀμπελῶνά μου, καὶ οὐ μὴ τμηθῆ, οὐδ' οὐ μὴ σκαρῆ· καὶ ἀτραθήσονται εἰς αὐτὸν, ὡς εἰς χέρσον ἀκαυθαί. Καὶ ταῖς νεφέλαις ἐντελοῦμαι, τοῦ μὴ βρέξαι ἐπ' αὐτὸν ὑετόν.

Ὁὐκ ἀθαύμαστον, ὡσ' ἔμοι φαίνεται, τοῦ λόγου τὸ σχῆμα. Μόνον γὰρ οὐχὶ καὶ σεσιγηκότων τῶν κεκλημένων εἰς τὸ δικάζειν, αὐτῷ τε καὶ τῷ ἀμπελῶνι, τὴν δίχην αὐτοῖς ὀρίζει λοιπὸν καὶ τὰ ἐν τῆσιν ἔσται προαγορεύει σαφῶς. Ἐλλειποῦτος γὰρ ὄλωσ οὐδενὸς αὐτῷ τῶν εἰς τὸ εἶναι χρησίμων, αὐτὸς ἐξ οικείας κατεχεροῦτο γνώμης. Ἔδει δὴ οὖν ἄρα τοὺς εἰς τοῦτο φαυλότητος καθιγμένους ἔξω τε χειρὸς καὶ φροντίδος, καὶ μὴ καὶ ἐπικουρίας τοῦ δεσπότη γένεσθαι λοιπόν. Οὐκοῦν ἀφελῶ, φησὶ, τὸν φραγμὸν αὐτοῦ, καὶ ἔσται εἰς διαρπαγὴν, καὶ καθελῶ τὸν τοῖχον αὐτοῦ, καὶ ἔσται εἰς καταπάτημα. Φραγμοῦ δὲ καὶ τείχους ἔρημος ἀμπελῶν, προκεισεται πάντως τοῖς διαρπάξουσιν ἐθέλουσιν θοῆν τις ἐτοιμοτάτη καὶ τοῖς διοδεύουσιν τρίβος, ἐξείργοντος οὐδενός. Περιφράττοντος μὲν γὰρ ἡμᾶς τοῦ Θεοῦ, καὶ ἀπορρήτους τῆσιν ἐπικουρίαις μονουχὶ καὶ ἀνατειχίζοντος, οὐκ ἐσόμεθα βατοὶ καὶ ἐν τάξει τρίβου τοῖς ἀκαθάρτους πνεύμασιν οὕτε μὴ ἐτοιμοὶ πρὸς διαρπαγὴν τοῖς θηρίοις τοῦ ἀγροῦ, καὶ ἀλώπεξι τρυφή. Περὶ ὧν γέγραπται καὶ ἐν τῷ Ἄσματι τῶν ἄσμάτων· « Πιάσατε ἡμῖν ἀλώπεκας μικροὺς ἀφανίζοντας ἀμπέλους. » Λέγονται δὲ καὶ μερίδες ἀλώπεκων γενέσθαι τινές.

Ἀνέντος τε τοῖς ἀδικεῖν ἐθέλουσιν, καὶ φροντίδος ἄπορτος ἄνωθεν ἀπαμφιεννύοντος Θεοῦ, παντός εἰς περίαν ἔξορμεν κακοῦ· καὶ πᾶς ὅστισιν ἐντροφήσει τοῖς καλῶς ἡμῶν, κἄν εἰ νοητός τις εἴη ληστής· κἄν ἢ ὁ ἐν τοῖς μέλεσι σαρκὸς ἀγριαίων νόμος· καὶ ἅπαν ἡμῶν τῆς δικαιοσύνης τὸ κίνημα καρποφορήσῃ τῷ Σατανᾷ. Οὐκοῦν δίχα τε φραγμοῦ, τοῦ μὴ ἀτείχιστος ἀμπελῶν, τοῖς ἐθέλουσιν ἀνεθῆσεται πρὸς διαρπαγὴν. Καὶ οὐ μὴ τμηθῆ, οὐδ' οὐ μὴ σκαφῆ, τοῦτ' ἔστιν, οὐδεμίᾳς ἐπιτεύξεται φροντίδος, ἐπανορθοῦν δυναμένης καὶ ἀνακομιζεῖν ἐπὶ τὸ ἀμεινον, καὶ τῆς οὕτω δεινῆς χειρῆς ἀπαλλάττειν αὐτόν. Ἐντελοῦμαι γὰρ δὴ καὶ ταῖς νοηταῖς νεφέλαις, τοῦτ' ἔστι, τοῖς ἀγίοις προφήταις, ἡγῶν δυνάμει ταῖς ἀγγελικαῖς, τοῦ μὴ βρέξαι εἰς αὐτὸν ὑετόν· δηλον δὲ ὅτι τὸν νοητόν, τὸν ὡς ἐν παρακλήσει τῇ εἰς νοῦν καὶ καρδίαν, καὶ λόγῳ τῷ θεῷ παρττόμενον. Πλὴν ἐντεῦθεν ἔστι μάλιστα ἰδεῖν, ὅτι τοῖς υἱοῖς Ἰσραὴλ οὐ πρό γε τῶν τῆς ἐπιδημίας καιρῶν τὰ τοιαῦτα συμβῆσθαι φησιν ὁ προφητικὸς ἡμῖν λόγος, ἀλλ' ὅτε πεπαρφήκασιν εἰς Χριστόν. Οὐ γὰρ ἔστιν, οὐκ ἔστιν εἰπεῖν, ἡγῶν καταδείξαι καιρὸν, καθ' ὃν κατατετέλεκεν ὁ Ἰσραὴλ προφητῶν ἁγίων δίχα. Γεγόνασι μὲν γὰρ αἰχμάλωτοι κατὰ καιροῦς, καὶ εἰς τὴν Περσῶν καὶ Μήδων ἀπόχοντο χώραν γυναιξίν ὄμοιοι καὶ φιλότατοι. Πλὴν οὐ δίχα προφητῶν ἁγίων κατέστησαν εἰς Αἴγυπτον, ἡρηκῶτων κατὰ καιροῦς τὴν διαβόητον Ἰερουσαλήμ τῶν Βαβυλωνίων, ἀλλὰ συνῆν αὐτοῖς ὁ προφήτης Ἰερεμίας, τοῖς ἀνωθεν καὶ παρὰ Θεοῦ διακονοῦμενος λόγοις. Ἐπειδὴ δὲ πεπαρφήκασιν εἰς Χριστόν, ἐρημοὶ φραγμοῦ διατετέλεκται, καὶ πᾶσα αὐτῶν ἀσφάλεια πέπτωκεν. Τοῦτο γὰρ, εἶμαι, ἔστι τὸ καθαιρεῖσθαι λέγειν τὸν τοίχον αὐτοῦ. Πέπτωται δὲ καὶ ἅπας προφητῶν ἁγίων ὁ ἐπ' αὐτοῖς λόγος, καὶ ὑετοῦ δίκην ἀνασχῶν τρόπον τινά· καὶ διαλελοιπασιν αἱ τῶν ἁγίων φωναί· καὶ τοῦτο, οἶμαι, ἔστι τὸ δι' ἐνὸς αὐτοῖς εἰρημένον παρὰ Θεοῦ· « Ἰδοὺ ἡμέραι ἔρχονται, λέγει Κύριος, καὶ ἐπάξω λιμὸν ἐπὶ τὴν γῆν, οὐ λιμὸν ἄρτου, οὐδὲ δίψαν ὕδατος· ἀλλὰ λιμὸν τοῦ ἀκοῦσαι λόγον Κυρίου. Καὶ ἀπὸ Ἀνατολῶν ἕως καὶ Δυσμῶν περιδραμοῦνται ζητοῦντες τὸν λόγον Κυρίου, καὶ οὐ μὴ εὑρωσι. » Καὶ ταυτὶ μὲν, ὡς ἔφη, τοῖς ἐξ Ἰσραὴλ συμβέβηκεν, καὶ μάλα εἰκότως. Ἀπειώσαντο γὰρ αὐτοὶ τὸν τῶν δυνάμεων Κύριον, τὸν κατάρδοντα νοητῶς ψυχᾶς καὶ καρδίας, καὶ καταπαίοντα δρόσοις ταῖς πνευματικαῖς· ὡν καὶ ὁ μακάριος Δαβὶδ διεμέννητο λέγων· « Ὡς δρόσος Ἐρμών καταβαίνουσα ἐπὶ τὰ ὄρη Σιών. » Ἐγγεραται δὲ ἀμπελῶν ἄντ' ἐκεῖνον νέος, ὁ τῶν διὰ πίστωσης κεκλημένων εἰς ἁγιασμόν. Καὶ περὶ αὐτῶν φησιν ὁ Νυμφίος ὁ ἐξ οὐρανοῦ, τοῦτ' ἔστι Χριστός· Αἱ ἀμπελοὶ κυπρίζουσιν, ἔδωκαν ὄσμήν. Καὶ αὐτὸς μὲν ἔστι ἡ πρώτη τε καὶ παναγία, καὶ ἀληθὴς ἀμπελος. Ἀπηρτήμεθα δὲ αὐτοῦ ἡμεῖς κλημάτων δίκην, τῆς περ' αὐτοῦ ζωοποιοῦ πύοτης ἀναμιπλάμενοι. Καὶ γοῦν ἔφασκεν ἑναργῶς· « Ἐγὼ εἶμι ἡ ἀμπελος ἀληθής, καὶ ὁ Πατήρ μου γεωργός ἐστι· πᾶν κλήμα ἂν ἐμοὶ μὴ φέρῃ καρπὸν ἀφρεῖ αὐτὸ, καὶ πᾶν τὸ φέ-

portio vulpiu:n fieri. At si Deus nos injuriam facere volentibus relinquat, et cura superna nudet et destituat, in omnium malorum discrimen veniemus : et quivis nos ac bona nostra facile invadet, sive sit latro quispiam intelligibilis, sive in membris carnis grassans lex, sive qualibet agitatio motusque animorum nostrorum qui Satanæ fructificabit. Itaque citra septimentum et citra murum vinea cuius relinquetur ad deprædationem. Et non putabitur, et non fodietur, id est, nulla ei cura impendetur, quæ eam possit corrigere, et in melius reducere, et ab hac tam gravi sterilitate liberare. Mandabo autem nubibus, sub intelligentiam cadentibus, id est, sanctis prophetis, vel potestatibus angelicis, ne super ipsam imbrem depluant, **82** scilicet intelligibilem, ut qui exhortatione verboque divino in mente et corde peragitur. Verum hinc maxime perspicere licet, sermonem propheticum dicere, non ante adventus tempora filii Israel eventura hæc, sed cum in Christum bacchati fuerint. Non enim memorari vel demonstrari tempus poterit, quo Israel sanctis prophetis destitutus manserit. Nam olim captivi fuerunt, et in Persarum ac Medorum regionem migrarunt una cum uxoribus et charissimis. Verum sine prophetis sanctis in Ægyptum non descenderunt : cum Babylonii celeberrimam Jerusalem everterent, aderat tamen cum illis propheta Jeremias, supernis et divinis sermonibus instructus. Cum vero in Christum blasphemiam evomissent, sepimento suo prorsus caruerunt, et omnis eorum securitas concidit. Hoc enim, arbitror, possumus dicere, maceriam eorum sublatam. Cessavit vero omnis etiam inter illos sanctorum prophetarum oratio, et instar pluvie iahibita est quodammodo, et desierunt voces sanctorum. Atque hoc est, opinor, quod illis per quemdam a Deo dictum est : « Ecce dies veniunt, dicit Dominus, inducam famem ius terrain, non famem panis, nec sitim aque, sed famem audiendi verbum Domini. Ab Oriente ad Occidentem cursabunt querentes sermonem Domini, et non invenient ⁷¹. » Contigerunt sane Israelitis hæc, ut dicebam, non immerito. Repulerunt etenim universorum Dominum, qui animas et corda spiritaliter irrigat, et rore spirituali pinguefacit ; quorum etiam beatus David mentionem fecit, cum dicit : « Velut ros Hermon descendens super montes Sion ⁷². » Exsurrexit autem loco illius vinea nova, eorum qui vocati sunt per fidem ad sanctificationem. Ac de illis inquit Sponsus cœlestis, id est Christus, Vites germinant, dederunt odorem. Et ille est prima et sanctissima et vera vitis : a qua nos pendemus ceu palmites, vivificam pinguedine ab illo repleti. Siquidem clare dixit : « Ego sum vitis vera, et Pater meus agricola est ; omnem palmitem in me non ferentem fructum tollit, et omnem qui fert fructum, purgat, ut fructum uberiorem ferat ⁷³. » Cum vero illi agnati ac insiti simus per conjunctionem

⁷¹ Apos VIII, 41. ⁷² Psal. CXXII, 3. ⁷³ Joan. XV, 1, 2.

videlicet spiritualem, fructuosi redditi sumus. Ad hoc nos confirmat ipse cum ait : « Manete in me, **83** et ego in vobis. Quemadmodum palmes non potest fructum ferre a seipso, nisi maneat in vite : sic neque vos, nisi maneatis in me. Ego sum vitis, vos palmites : qui manet in me, et ego in illo, ille fert fructum copiosum : quia sine me non potestis facere quidquam ». » Dico itaque oportere per fidem et dilectionem et obedientiam per omnia, viti veræ, id est, Christo, adhærescere. Ipse siquidem reddet nos frugiferos, ipse circumdabit sepem, et excitabit murum, et arcebit transeuntes. Et ad ipsum alicubi dicit sacrum oraculum : « Et exstruentur solitudines tuæ perpetuæ, et monumentum in ætates, et vocaberis ædificator sepium, et semitas intermediæ cessare facies ». »

Ιερών : « Καὶ οἰκοδομηθήσονται σου ἔρημοι αἰώνιοι, ὄμιος φραγμῶν, καὶ τὰς τρίβους τὰς ἀνὰ μέσον παύσεις. »

VERS. 7. *Vinea enim Domini Sabaoth, domus Israel, et homo Juda, novella plantatio dilecta. Expectari ut faceret iudicium, at fecit iniquitatem, et non iustitiam, sed clamorem.*

Liquido in his verbis ostendit, non se loqui de vinea sensibus objecta, sed intellectu percepta. Sumit enim fere semper Scriptura divinitus inspirata exempla quæ apparent et patent, ad demonstrationem rerum obscuriorum, et sub intelligentiam viventium. Est enim, inquit, vinea Domini Sabaoth, et germen dilectum, domus Israel, et homo Juda. Verumtamen cum illam omni misericordia et dilectione dignaretur, et omni cura prosequeretur, non fuit racemorum ferax, non vitis generosa, legem non coluit, non probam neque sanctam vitam degit, sed spem agriculturæ veluti sefellit. Ego quidem exspectavi iudicium, id est, ex animo sincero roctant, et in omnibus rebus agendis opinionem irreprehensibilem seu iudicium. Sed illa, inquit, patravit iniquitatem. Alioqui enim quomodo vitis spinas pareret? Itaque sefellit, ut jam dixi. Unde enim æquum erat iustitiæ fructus crescere, inde præter expectationem edita est vita quæ et a sacris legibus aliena erat, et divinis præceptis repugnabat. Idcirco fecit iniquitatem et non iustitiam, sed clamorem. Clamorem autem hoc, opinor, dicit : ostendens vitam eorum iracundia præcipitein, et plenam tumultibus. Quare et divinus Paulus sanctificatis præcepit dicens : **84** « Omnis autem clamor, et ira, et furor, et maledictum tollatur a vobis, et omne vitium ». » Neque vero decet eos qui mente stabili ac sedata præditi sunt, stolidis uti vociferationibus : sed his convenit magis quibus vita est labilis et lubrica, imo ad omne facinus proclivis, et qui furore magis quam prudentia vitam instituunt. Videtur enim atrocissimam Judæorum exclamationem subinuere, quam contra ipsum Christum excitaverunt. Objiciente namque Pilato an regem suum in crucem agi vellet, omni honesto et pietate postha-

ρον καρπὸν καθαίρει αὐτὸ, ἵνα καρπὸν πλείονα φέρῃ. » Ἐπειδὴ δὲ αὐτῷ προσπεφύκαμεν δι' οἰκειότητος, δῆλον ὅτι τῆς πνευματικῆς, ἀποτετελέσμεθα καρποφόροι· καὶ πρὸς γε τοῦτο ἡμᾶς ἐμπεδοὶ λέγων αὐτός· « Μείνατε ἐν ἐμοί, καὶ γὰρ ἐν ὑμῖν. Καθὼς τὸ κλήμα οὐ δύναται καρπὸν φέρειν ἀφ' ἑαυτοῦ, ἐὰν μὴ μένῃ ἐν τῇ ἀμπέλῳ· οὕτως οὐδὲ ὑμεῖς, ἐὰν μὴ ἐν ἐμοί μένητε. Ἐγὼ εἰμι ἡ ἀμπελοῦ, ὑμεῖς δὲ τὰ κλήματα· ὁ μένων ἐν ἐμοί, καὶ γὰρ ἐν αὐτῷ, οὗτος φέρει καρπὸν πλὴν, ὅτι χωρὶς ἐμοῦ οὐ δύνασθε ποιεῖν οὐδέν. » Χρῆται δὲ οὖν ἔγωγέ φημι προσεσηρῆσθαι δεῖν διὰ πίστεως καὶ ἀγάπης καὶ τῆς εἰς πᾶν ὀτιοῦν εὐπειθείας τῇ ἀμπέλῳ τῇ ἀληθινῇ, τοῦτ' ἔστι, Χριστῷ. Αὐτὸς γὰρ ἡμᾶς ἀποφανεῖ καρποφόρους, αὐτὸς περιθήσει φραγμὸν, καὶ ἔγερει τὸ τεῖχος, καὶ ἀπο-

στήσει· διοδεύοντας. Καὶ πρὸς αὐτόν ποῦ φησι λόγιον καὶ μνημόσυνον γενεῶν γενεαῖς, καὶ κληθήσῃ οἰκο-

« Ὁ γὰρ ἀμπέλων Κυρίου Σαβαὼθ, οἶκος τοῦ Ἰσραὴλ ἔστι, καὶ ἄνθρωπος τοῦ Ἰουδα, νεόφυτος ἡγαπημένον. Ἐμείνα τοῦ ποιῆσαι κρίσιν, ἐποίησε δὲ ἀνομίαν καὶ οὐ δικαιοσύνην, ἀλλὰ κραυγὴν.

Ἀποδείδειχεν ἐναργῶς ἐν τοῦτοις, ὅτιπερ ὁ λόγος· αὐτῷ γέγονεν οὐ περὶ αἰσθητοῦ μᾶλλον ἀμπέλωνος, ἀλλὰ περὶ νοητοῦ. Δέχεται γὰρ αἰεὶ πως ἡ θεόπνευστος· Γραφή τὰ ἐμφανῆ τῶν παραδειγμάτων εἰς ἐνδείξιν τῶν ἀφανέστερων καὶ νοητῶν πραγμάτων. Καὶ γὰρ ἔστι, φησὶν, ὁ ἀμπέλων τοῦ Κυρίου Σαβαὼθ, καὶ τὸ νεόφυτος ἡγαπημένον, ὁ οἶκος τοῦ Ἰσραὴλ, καὶ ὁ ἄνθρωπος τοῦ Ἰουδα. Ἀλλὰ καίτοι τῆς παρ' ἐμοὶ φειδοῦς καὶ ἀγάπης ἤξιωμένος, καὶ πάσης φροντίδος ἀπολελαυκός, οὐ γέγονεν εὐδοτρυς, οὐκ ἔμπελος εὐγενής, οὐ τετιμῆκε νόμον, οὐδὲ ἐπεικτικὴ καὶ ἀγίαν διεβίω ζωὴν· ἐψεύσατο δὲ ὡσπερ καὶ τὴν τοῦ γηπονοῦντος ἐλπίδα. Ἐγὼ μὲν γὰρ προσεδόκησα κρίσιν, τοῦτ' ἔστι, τὴν ἐκ διανοίας εὐκρινούς ὀρθὴν καὶ ἀμώμητον τὴν ἐφ' ἅπασιν τοῖς πρακτικοῖς ἀρεταῖς, ἦτοι κρίσιν. Ὁ δὲ, φησὶν, πεποίηκεν ἀνομίαν. Καίτοι πῶς ἀν ἀμπελοῦ ἀνάσθαι τέκος; οὐκοῦν ἐψεύσατο, καθάπερ ἔφη ἀπίως. Ὅθεν γὰρ ἦν εἰκὸς τοὺς τῆς δικαιοσύνης ἀναφύει καρπούς, ἐκείθεν ἀδόκητος ἐκδέδοται βλος, ὁ καὶ νόμων ἕξω τῶν ἰερῶν καὶ τῶν ἐκ τῆς θείας ἐπιτολῆς κατάρρησιν ἔχων. Οὐκοῦν ἐποίησεν ἀνομίαν, καὶ οὐ δικαιοσύνην, ἀλλὰ κραυγὴν. Κραυγὴν δὲ φησὶν ἐκεῖνο οἶμαί που δεικνύων, ὅτι γέγονεν αὐτοῖς σεσοδημένος μὲν εἰς ὄργας καὶ θυροῦθου μεστὸς ὁ βλος. Διὸ καὶ ὁ θεοπέσιος Παῦλος τοῖς ἡγιασμένοις ἐντέλλεται λέγων· « Πᾶσα δὲ κραυγὴ, καὶ ὀργή, καὶ θυμὸς, καὶ βλασφημία ἀρθῆτω ἀφ' ὑμῶν σὺν πάσῃ κακίᾳ. » Πρέποι γὰρ ἀν, οὐ τοῖς καθεστῶσαν ἔχουσι τὴν φρένα, τὸ ταῖς ἀσφῆλοις κεχρηθῆσαι κραυγαῖς, ἐκεῖνοις δὲ μᾶλλον, οἷς ὁ βλος οὐκ ἀσφαλῆς· μᾶλλον δὲ πρὸς πᾶν ὀτιοῦν εὐκόλως τῶν κακῶν, καὶ θυμῷ μᾶλλον ἢ συνέσει διοικουμένους. Ἔοικε δὲ καὶ τὴν παγγάλεπον τῶν Ἰουδαίων κραυγὴν ὑπανετίτθεσθαι, ἣν ἐπ' αὐτῷ πεποίηται τῷ Χριστῷ. Πιλάτου γὰρ ὀνειδίζοντος, εἰ δὴ βούλοιντο

⁷⁷ Joan. xv, 4, 5. ⁷⁸ Isa. lviii, 12. ⁷⁹ Ephes. iv, 31.

σταυρούσθαι τὸν βασιλέα τὸν αὐτῶν, ἀπάσης εὐκοσμίας τε ὁμοῦ καὶ φιλοθείας ἠφειδηκότες ἀνακεκράγεσαν αὐτοί· « Αἶρε, αἶρε, σταύρωσον αὐτόν· οὐκ ἔχομεν βασιλέα εἰ μὴ Καίσαρα. » Κραυγὴ τοίνυν πονηρᾶ, τῆς Ἰουδαίων συναγωγῆς ὁ καρπός, δι' ἣν ἀφήρηται καὶ φραγμοῦ, καὶ τοίχου, καὶ ἀρβείας τῆς ἐκ νεφελῶν ἀγίων. Ἐστέρηται δὲ καὶ ἀπάσης ἐπιμελείας. Ἔφη γὰρ, ὅτι Ἄνήσω τὸν ἀμπελῶνά μου, καὶ οὐ μὴ τμηθῆ, εὐδ' οὐ μὴ σκαφῆ. Κατεχερσώθη δὲ ὅλος ἀκάνθας ἰκτετοκῶς, α? φλογδς εἰσι τροφή.

Οὐαὶ εἰ συνάπτοντες οἰκίαν πρὸς οἰκίαν, καὶ ἀγρὸν πρὸς ἀγρὸν ἐγγίζετε, ἵνα τοῦ πλησίον ἀφέλωνται τι. Μὴ οἰκήσετε μόνοι ἐπὶ τῆς γῆς; Ἐκούσθη γὰρ εἰς τὰ ὦτα Κυρίου Σαβαὼθ ταῦτα.

Ἴνα μὴ τις οἴηται μάτην κατειρηκότα τοῦ Ἰσραὴλ εἰκῆ τε τὴν ἀμπελον διαβαλεῖν, ὡς ἤκιστα μὲν σταφυλὴν ἰκτετοκυῖαν, μᾶλλον δὲ ἀκάνθας, τοῦτ' ἔστιν, ἀντὶ κρίσεως, ἥτοι κριμάτων δικαίων ἀνομίας, ἀντὶ δὲ τῆς δικαιοσύνης κραυγὴν· ἀπαριθμεῖται· χρησίμως τὰ δὲ ὧν ἦν εἰκός, οὐ μετρίως κατεγυωσμένον ἰδεῖν, καὶ οὐκ ἐπὶ τὰς τυχοῦσιν ἀπλῶς, ἀλλ' ἐπὶ τοῖς ἔγαν ἐκνομωτάτοις, καὶ τοῖς ὅτι μάλιστα κατεστυγημένοις παρὰ γε τῷ φιλαρέτῳ Θεῷ. Ταύτητοί φησιν· « Οὐαὶ οἱ συνάπτοντες οἰκίαν πρὸς οἰκίαν, καὶ ἀγρὸν πρὸς ἀγρὸν ἐγγίζοντες, ἵνα τοῦ πλησίον ἀφέλωνται τι. » Ἐνεστί γὰρ ὡς ἐπίπαν τοῖς ἐθέλουσι πλουτεῖν, καὶ μὴν καὶ τὸ δύνασθαι λαχοῦσι πρὸς τοῦτο, τὸ ἀεὶ τι θελεῖν τοῖς ἤδη πεπορισμένοις ἐπισωρεύειν ἔτι, καὶ τὰ τῆς οὐσίας αὐτοῖς ἐν ἀκαταλήκτοις πλεονασμοῖς, ὀρᾶσθαι ποιεῖν. Καὶ γοῦν ἐπιφύονται τοῖς ὁμόροις ἀεὶ καὶ γείτοσιν· εὐρυτέρας τε τὰς ἐν ἄσπεσιν οἰκίας ἀποτελεῖν σπουδάζοντες, καταδιαζόμενοι δὲ τοῖς τῶν ὁμορῶντων αὐτοῖς χωρίων δεσπότας, καὶ τοῖς ἰδίους συνάπτοντες. Ἀκόρεστον γὰρ τι χρῆμα πλούσιος ἀνὴρ, εἰ παρακείτο πῶς αὐτῷ τὸ δύνασθαι βδέλιως ἄπερ ἂν βούλοιο κατορθοῦν. Ἡέκαστοι γὰρ οὐδαμῶς τοῖς τοῦ πέλας ἐπιτηδῶν· καὶ διὰ μὲν ἀεὶ τὸ οὐπω παρὸν, γλίχεται δὲ τῶν μήπω πεπορισμένων. Οὐαὶ τοίνυν, φησὶ, τοῖς συνάπτειν ἐθέλουσι τὰς αὐτῶν οἰκίας ταῖς ἐτέρων, καὶ ἀγροῖς ἀγροῦς, ἵνα τοῦ πλησίον ἀφέλωνται τι. Πρόφρασιν γὰρ πῶς ἀεὶ τοῦ χρῆναι πλεονεκεῖν ποιεῖσθαι σπουδάζουσι, τὸ μὴ δεῖν ἐτέρους γειτνῆν αὐτοῖς· εἰτα βιάζονται τοὺς ἀσθενεστέρους, καὶ πλεονεκτοῦσιν ἀνοσίως κατοιμώζοντας ἔσθ' ὅτε, καὶ τῆς ἐνοῦσης αὐτοῖς σκαίτητος κατακεκραγότες. Τί οὖν ἄρα φησὶν αὐτοῖς ὁ προφητικὸς λόγος; Μὴ οἰκήσετε μόνοι ἐπὶ τῆς γῆς; Ἄρα γὰρ, φησὶν, οἴεσθε μόνοις ὑμᾶς κατὰ τὴν γῆν ὑπάρχειν, μὴ ἐφρονηκότες Θεοῦ, καὶ ἐφορῶντος τὰ ἐρωμένα; Καίτοι λίαν ἐγγύς ὁ τῶν ὀλιων ἐστὶ δεσπότης· ἰκούσθη τὰ παρ' ὑμῶν. Καὶ τίνα τρόπον; Ἰσως ἔρπειτε. Κατακεκραγότεων δηλονότι τῶν ἰδικημένων. Τοίνυν δὲ καὶ ὁ Σωτῆρος ἡμῶν γέγραφε μαθητῆς· « Ἄγε νῦν, οἱ πλούσιοι, κλαύσατε ὀλοῦζοντες ἐπὶ ταῖς ταλαιπωρίαις ὑμῶν ταῖς ἐπερχομέναις. » Καὶ πρὸς γε τοῦτῃ φησὶν· Ἰδοὺ ὁ μισθὸς τῶν ἐργατῶν τῶν ἀμνησάντων τὰς χώρας ὑμῶν. Ὁ ἀπεστερημένος ἀφ'

bita, exclamarunt : « Tolle, tolle, cruci affige illum ; non habemus regem nisi Cæsarem ». Clamor ergo improbus, improbus Judæici conciliabuli fructus est, per quem orbatī sunt et sepe, et maceria, et irrotatione e sanctis nubibus, omnique etiam cura. Quippe dicit : Dimittam vineam meam, et non putabitur, non seditur. Vastata est enim tota, spinas gignens, quæ ignis alimentum sunt.

VERS. 8, 9. *Væ his qui conjungunt domum ad domum, et agrum ad agrum appropinquant, ut vicino aliquid auferant. An soli habitabit in terra? Audita sunt enim hæc in auribus Domini Sabaoth.*

Ne quis existimet frustra eum in Israellem dixisse, et sine causa calumniari vineam, utpote non uvas, sed spinas parientem, id est, pro judicio et æquitate, iniquitatem, pro justitia clamorem, commode enumerat ea ex quibus, quamobrem fuerit accusata, intueri ac videre liceat : non propter vulgaria jam et communia, sed propter ea quæ vehementer legi dissentanea sunt, maximeque Deo virtutis amantī invisā. Ideo dicit : « Væ his qui conjungunt domum domui, et agrum cum agro copulant, ut proximo aliquid auferant. » Inest enim omnino his qui ditescere volunt, et qui potentia valent, ut semper acquisitis jam, aliquid huc velint accumulare, et ut suas facultates ac copias in finitimos accessionibus coacervare videantur. Insidiantur enim semper accolis vicinis, et urbanas res amplificare student, et dominos suis prædiis finitimos opprimunt, et cum suis conjungunt. Est enim insatiabile quiddam vir dives, siquidem quod velit ei liceat facile perficere.

85 Quiescet enim nunquam, neque cessabit proximi bonis inhiare : quod nondum adest, sitit, et quæ nondum parata sunt, concupiscit. Væ igitur, inquit, his qui volunt jungere suis ædibus alienas, et agros agris, ut proximo auferant aliquid. Semper enim causam student obtendere, cur plus ipsi possidere debeant, et cur alios sibi configuos esse non oporteat : dein imbecilliores cogunt, et impie rapiunt ab illis ejulantibus interdum, et contra eorum sævitiam vociferantibus. Quid igitur illis dicit sermo propheticus? Ecquid habitabit in terra? Ecquid enim, inquit, vos esse solos in terra arbitramini? annon præsidet, et quæ acta sunt universorum Deus: audita sunt hæc vestra facinora. At quomodo? forsā dicetis. Exclamarunt videlicet hi qui injuria affecti sunt. Simile quiddam Servatoris discipulus scripsit. « Agite nunc, divites, plorate ululantes in miseris quæ vos invadunt. » Et ad hæc dicit : « Ecce merces operariorum qui demessuerunt prædia vestra. Defraudata a vobis clamat, et vociferationes eorum qui messuerunt ad aures Domini Sabaoth pervenerunt ». Accepit enim promptissime voces eorum qui vexati sunt a divitiibus sanctissima et improbitatis inimica natura. Quod

⁸⁵ Joan. xix, 13. ⁸⁶ Jac. v, 1, 4.

autem non recessit ad hominibus, confirmabit ipse
 enim dicit: «Deus appropinquans ego sum, ait
 Dominus, et non Deus procul⁸².» Audiant ergo
 qui avaritiæ dediti sunt, et qui vim fratribus infer-
 runt: Numquid habitabit soli in terra? Præsens
 est enim universorum Deus. Sciendum vero quod
 propheta aliud quiddam non invenustum nobis
 hisce verbis innuit. O divites enim, inquit, quid
 proximi bona rapitis et vicinum odio habuistis?
 Eveniet sane, ut vos soli inhabitetis regionem,
 exturbatis aliis omnibus. Desolatam proinde terram
 et vacuum habitatoribus reddetis. Itaque optimum
 et consultissimum, ea solum suscipere quæ ad
 vitam seipsa contentam ac moderatam pertinent.
 Est etenim portio tenuis cum timore Domini melior
 quam multi proventus cum injustitia. Utque etiam
 aliquid ex sacris Litteris desumptum commemoretur:
 præfuit quidam olim Israeli in Samaria, qui domo
 sumptuosa et magnifica sibi exstructa, de ea
 decidit, ac confestim perijt. Hunc Deus repre-
 hendens ut qui frustra laborasset: *Ædificasti, inquit,*
tibi ipsi domum 86 *concinne fabrefactam, cœnacula*
perfratilia, diducta fenestris, materiata cedro, et per-
uncta minio. Non regnabis, quia tu exasperasti in
Achazo patre tuo. Melius tibi fuisset judicium et
præclarum justitiæ exercuisse. «Non enim prode-
rent thesauri iniquis, sicuti scriptum est⁸³, «sed
justitia liberabit a morte.»

ποιεῖν κρῖμα καὶ δικαιοσύνην καλὴν. «Ὁὐ γὰρ ἂν
 «δικαιοσύνη δὲ ῥύσεται ἐκ θανάτου.»

Vers. 9. 10. *Si enim fuerint domus multe, magnæ C*
et pulchræ, desertæ erunt: nec erunt qui habitent
in illis. Ubi enim decem iuga boum laborant,
facient lagunculam unam: et qui, seminat artabas
sex, faciet mensuras tres.

Audierat enim procul duhio Dominus Sabaoth
 auribus suis avaritiam potentiorum qua usi sunt
 in alios. Quid ergo? Num conticuit? num tacite
 dimisit? num iræ frenum intulit? Nequaquam, inquit.
 Atque hujus rei perspicuum argumentum, quod
 ostendit irritum studium esse eorum qui rerum
 alienarum amore tenentur. Nam quæ tandem
 utilitas, inquit, domum domui jungere, splendide
 etiam atque ambitiose adornare ædes, si nullus
 futurus sit, inquit, qui in eis habitaturus sit, bello
 parvos æque ac magnos consumente? Quid vero
 illis emolumentum erit ex agris amplissimis, cum
 propter avaritiam possidentium, hoc est, diripient-
 tium, fructus percipere Deus non permittat? Erit
 enim, erit tanta in agris infecunditas, ut ex viginti
 boum, seu decem jugerum laboribus in vineis,
 vix una surgat amphora; et ex satis mensuris sex,
 reditus fructuum ex semine jacto, vix dimidiata
 parte proveniant. Sufficiet autem, opinor, ad opus
 faciendum jugis decem boum, multum agri viti-
 bus consiti, multum item terræ arabilis. Inutilis
 igitur possessio, et plura possidendi studium inane

ἁ ὑμῶν κράζει, καὶ αἱ βῶαι τῶν θερισάντων εἰς τὰ
 ὦτα Κυρίου Σαβαὼθ εἰσεληλύθασιν. » Δέχεται γὰρ
 καὶ λίαν ἐτοίμως τὰς τῶν πλεονεκτουμένων φωνὰς
 ἢ παναγία τε καὶ μισοπόντρος φύσις. Ὅτι δὲ οὐκ
 ἀφέστηκε τῶν ἐπὶ τῆς γῆς, πιστώσεται λέγων αὐ-
 τός· «Θεὸς ἐγγίξων ἐγὼ εἰμι, λέγει Κύριος, καὶ οὐ
 Θεὸς πόρρωθεν. » Ἀκουέτωσαν τοίνυν οἱ πλεονεκτεῖν
 ἐθέλοντες, καὶ βιάζειν, καὶ διαρπάζειν ἀδελφούς· Μὴ
 οἰκῆσατε μόνοι ἐπὶ τῆς γῆς; Ἡράεστι γὰρ ὁ τῶν ὄλων
 Θεός. Ἰστέον δὲ ὅ τι, καίτοι κατὰ τὸ εἰκὸς τῶν ἀγαν
 ἀστειστάτων, ὁ προφήτης ἡμῖν ἐν τούτοις ὑποδηλοῖ·
 Ὡ γὰρ πλοῦσιοι, φησί, τί τὰ τοῦ πλησίον ἀρπάχετε,
 καὶ μεμισήκατε τὸν ἐγγύς; Συμβήσεται πάντως
 ὑμῖν δὴ καὶ μόνοις οἰκῆσαι τὴν χώραν, τῶν ἄλλων
 ἀπάντων ἐξουθουμένων. Ἐρημον οὖν τῶν κατωκισ-
 των ἀποφανεῖται τὴν γῆν. Ἀριστον οὖν ἄρα καὶ
 σοφόν, μεταποιεῖσθαι μόνων τῶν εἰς αὐτάρκειαν τὴν
 μεμετρημένην. Κρείσσων γὰρ μερὶς μικρὰ μετὰ τοῦ
 φόβου Κυρίου, ἢ πολλὰ γεννήματα μετὰ ἀδικίας. Εἰ
 δὲ δὴ τι χρὴ καὶ ἐξ ἱερῶν γραμμάτων λαθόντως εἰ-
 πεῖν, βεβασιλευκὴ τις τῶν ἐν Σαμαρείᾳ κατὰ καιρὸς
 τοῦ Ἰσραὴλ, ὅς δὴ καὶ οἶκον πολυτελέστατον ἑαυτῷ
 ἀναστήσας, πίπτει μὲν παρ' αὐτοῦ καὶ παραρηγῆμα
 διόλυται. Διελέγχων δὲ Θεὸς ὡς εἰκῆ πεποιηκότα,
 φησὶν· Ὀκοδόμησας σεαυτῷ οἶκον σύμμετρον, ὑπερῶσα
 βί·πιστὰ, διεσταλμένα θυρίσιν, ἐξυλωμένα ἐκ κέδρων,
 καὶ κεχρισμένα ἐν μίλιω. Μὴ βασιλευσῆς, ὅτι οὐ
 παρωξύνθης ἐν Ἀγάζ τῷ πατρὶ σου. Βέλτιον ἦν σε
 ὀνήσουσι θησαυροὶ ἀνόμοιοι, ἢ κατὰ τὸ γεγραμμένον·

Ἐὰν γὰρ γένωνται οἰκίαι πολλαί, εἰς ἐρήμωσιν
ἔσονται μεγάλαι καὶ καλά· καὶ οὐκ ἔσονται οἱ
ἐνοικοῦντες ἐν αὐταῖς. Ὁὐ γὰρ ἔργονται δέκα
ζεύγη βοῶν ποιήσει κεράμιον ἓν· καὶ ὁ σπειρῶν
ἀρτάβας ἕξ ποιήσει μέτρα τρία.

Ἡκούσθη μὲν γὰρ ὁμολογουμένως, φησὶν, εἰς τὰ
 ὦτα Κυρίου Σαβαὼθ, τὰ τῆς καθ' ἑτέρων πλεονεξίας
 ἐγκλήματα τῶν δυνατωτέρων. Εἰ οὖν σεσίγηκεν ἄρα,
 παρήκεν ἡσυχῆ, καὶ χαλινὸν ἐπήνεγκε ταῖς ὀργαῖς;
 Οὐδαμῶς, φησὶ. Καὶ τούτου σαφῆς ἀπόδειξις, τὸ
 εἰκαῖον ἀποφῆναι τοῖς τῶν ἀλλοτρῶν ἐρασταῖς τὸ
 ἐπὶ τούτῳ σπούδασμα. Ποῖα γὰρ δυνατὸς τοῦ συν-
 ἄπτειν οἰκίαν πρὸς οἰκίαν, λαμπρῶς τε καὶ φιλοτί-
 μως κατασκευάζειν ἐστίας, εἰ μὴ τις ἔσται, φησὶ,
 κατοικήσων ἐν αὐταῖς, δαπανήσαντος τοῦ πολέμου
 μικροῦς καὶ μεγάλους; Τί δὲ τῶν εὐρυτάτων αὐτοῖς
 ὄφελος ἀγρῶν, εὐκαρτεῖν αὐτοῖς οὐκ ἐῶντος Θεοῦ, διὰ
 τὰς τῶν κτησαμένων, ἦγουν ἀρπασάντων πλεονεξίας;
 Ἔσται γὰρ, ἔσται ἐν ἀφορίᾳ τοσαύτη τὰ ἐν ἀγροῖς,
 ὡς εἴχοσι μόσχων, ἦτοι ζευγῶν δέκα πονούτων ἐν
 ἀμπελώσιν, ἐν καὶ μόλις γενέσθαι κεράμιον· καὶ
 σπαρέντων μέτρων ἕξ ἐν ἡμίσει τῆς τῶν σπερμάτων
 καταβολῆς τὴν τῶν καρπῶν ἀπόδοσιν ἰδεῖν. Ἀρκέσει
 δὲ, οἶμαι, πρὸς ἐργασίαν ζεύγεσι δέκα βοῶν, πλείστη
 μὲν ἀμπελόφυτος γῆ, πλείστοι δὲ ὁμοίως ἀρόσι·μοι
 κλῆροι. Οὐκοῦν ἀνόνητος ἡ κτῆσις, καὶ τοῦ πλεον-
 εκτεῖν εἰκλῶς ὁ πόνος, εἰ μήτε τις οἰκῆσε· τὰς ἐν

⁸² Jerem. xxiii, 25. ⁸³ Prov. x, 2.

ταῖς ἀστεσιν οἰκίας. Μὴ μὲν εὐφορήσει τὰ ἐν ἀγροῖς, ἅ est, nisi sit qui domos in urbibus inhabitet. Nec
 Θεοῦ καταφθείροντος, καὶ τὴν τῶν ἀπλήστων ἐλέγχον-
 τος ἀδικίαν. Ἐπειδὴ δὲ καὶ ἡμῶν ἕκαστος ἐν ἰδίᾳ
 ψυχῇ νοητὸν ἔχει γεώργιον, καὶ τὸν τῆς δικαιοσύνης
 ἐργάζεται σπόρον, φυλαττώμεθα τὸ προσκρούειν Θεῷ.
 Τότε γὰρ τότε, καθάπερ οἶκον ἀσφαλῆ καὶ ἐρηρει-
 σμένον, οἰκήσομεν τὴν πολυειδῆ καὶ παμποικίλον
 ἀρετῆν, πληθυνοῦμεν δὲ σίτων ὡσπερ κοιλάδες· εὐ-
 λογήσει δὲ ὁ τῶν ὄλων Θεὸς τὸν σπόρον ἡμῶν, καὶ
 αὐξήσει τὰ γεννήματα τῆς δικαιοσύνης ἡμῶν, καθά
 φησιν ὁ θεσπέσιος Παῦλος.

*Οὐαὶ οἱ ἐγειρόμενοι τῷ πρωῒ, καὶ τὸ σίκερα
 διώκοντες, οἱ μένοντες τὸ ὄψε· ὁ γὰρ οἶνος αὐ-
 τοὺς συγκαύσει. Μετὰ γὰρ κιθάρας καὶ ψαλτηρίου
 καὶ τυμπάνων, τὸν οἶνον πίνουσι, καὶ αὐλῶν, τὰ
 δὲ ἔργα Κυρίου οὐκ ἐμβλέπουσι, καὶ τὰ ἔργα τῶν
 χειρῶν αὐτοῦ οὐ κατανοοῦσιν.*

Συνάπτει τοῖς πρώτοις ἕτερα καὶ παγγάλεπα τῶν
 πλουσίων ἐγκλήματα. Πάρεσται γὰρ αὐτοῖς, πρὸς γε
 τῷ βούλεσθαι πλεονεκτεῖν καὶ ἀκορόστως βιάζεσθαι
 τοὺς ἀσθενετέρους, καὶ τὸ ἐν πότοις εἶναι φιλεῖν, καὶ
 τρυφαῖς ἐπιγάννουσθαι, κώμοις τε καὶ μέθαις ἀκατα-
 λήκτοις, καὶ τοῖς ἐκ φιλοσαρκίας καταμαίνεσθαι
 κακοῖς· καὶ τοῦτο ἐνδελεχῶς οἰεσθαι δεῖν αὐτοὺς ἐν
 παντὶ δὴ τοῦτο πράττειν καιρῷ. Ἰκανὸς γὰρ ὁ
 πλοῦτος ἀκονῆσαι πρὸς τρυφάς, καὶ τὸν ἐπ' αὐτοῖς
 ἀφανίσει κόρον. Ἄλλ' ἢ ὁ σπείρων εἰς τὴν σάρκα, ὁ
 καθά φησιν ὁ Παῦλος, ἢ ἐκ τῆς σαρκὸς θερίσει φθο-
 ράν. Ἐτέλος γὰρ τῆς προσκαίρου τρυφῆς μακρὸν
 καὶ διηνεκὲς ἔσται δάκρυον, καὶ σαρκικῆς ἡδονῆς
 βλεβρός ὁ καρπός. Γράφει τοίνυν ὁ προφήτης
 τὰς τῶν Ἰουδαίων ἀγερωχίας, καὶ τὸ ἐξίτηλον εἰς
 τρυφάς, καὶ τὸ κεχυμένον εἰς ἀσωτίας. Πάντα γὰρ,
 φησὶ, καιρὸν ἀπονέμοντες ταῖς γαστριμαργίαις,
 ὑπὸ τὴν ἔω ζητοῦσι τὸ σίκερα, καὶ τοῖς ἡλίου δρό-
 μοις συνεκτείνουσι τοὺς πότους, καὶ μέχρις αὐτῆς
 μένοντες τῆς ἐσπέρας. Ὁ γὰρ οἶνος αὐτοὺς συγκαύ-
 σει. Ὁμολογουμένως μὲν γὰρ ἐμποιεῖ τινα καῦσιν
 ἄδην πινόμενος τοῖς σπλάγχθοις ὁ οἶνος. Συγκαύσει
 δὲ καὶ ἐτέρως τοῦ μεθύειν τοὺς ἐραστὰς, ἔσται γὰρ
 αὐτοῖς πρὸς τοῦτο κολάζοντος ἀφορμή. Συγκαυθή-
 σονται δὲ πάντη τε καὶ πάντως εἰς φλόγας πεμπόμε-
 νοι τὰς διηνεκεῖς, καὶ ἡτοιμασμένας τῷ διαβόλῳ καὶ
 τοῖς ἀγγέλοις αὐτοῦ. Ταύτητοι καὶ ὁ μέθυος ἐμοῦ
 τοῖς ἄλλοις βεβήλοις ἀπόκληρος ἔσται παρὰ Θεῷ, καὶ
 εἰς τὴν τῶν οὐρανῶν βασιλείαν οὐκ εἰσελεύσεται.
 Ὅρα γὰρ ὅση τῶν Ἰουδαίων γέγονε κατὰ καιροὺς
 ἢ ἐπὶ τὸ χρῆναι τρυφᾶν ἐξίτηλα. Ὅπου γὰρ ὁ
 κιθάρας κτύπος, καὶ τυμπάνων ἦχος, καὶ τῶν αὐ-
 λούντων συναφωνήσεις, σὺν εὐρυθμίᾳ καὶ κρότοις,
 ἐκεῖ που πάντως ἔσται καὶ πᾶν εἶδος ἀκαθαρσίας,
 καὶ τὰ κρυφῆ γιγνόμενα περ' αὐτῶν, ἃ καὶ αἰσχρὸν
 ἔστι λέγειν. Ζημοῖ δὲ τοῦτο αὐτοὺς τὸ μὴ δύνασθαι
 καθορᾶν τὴν τοῦ Θεοῦ δόξαν, μήτε μὴ ἐνατενίζειν
 τοῖς ἔργοις αὐτοῦ. Ὅσπερ γὰρ ὁ τοῦ σώματος
 ὀφθαλμὸς, ἢ κόνεως ἐμβαλοῦσης, ἢ λήμης ἐγκεχυ-

est, nisi sit qui domos in urbibus inhabitet. Nec
 feliciter provenient quæ sunt in agris, Deo va-
 stante et eorum injustitiam coarguente. Quia vero
 quisque nostrum animo suo habet agricolationem
 sub intelligentiam cadentem, et sementem justitiæ
 facit: caveamus ne in offensionem divinam in-
 curramus. Tunc enim, tunc virtutes multiplicēs
 ac variæ in nobis tanquam in domicilio tuto ac
 munito habitabunt, et frumentum quæsi in terra
 profunda multiplicabimus: et universorum Deus
 semini nostro benedicet, et fructus justitiæ nostræ
 augebit, sicuti et divinus Paulus inquit ⁶⁶

87 VERS. 11, 12. *Væ his qui expergiscuntur
 mane, et sectantur siceram, et ad vesperum usque
 moram trahunt. Vinum enim succendet eos. Nam
 cum cithara et psalterio, et tympanis et tibiis vinum
 bibunt, opera vero Domini non intuentur, nec opera
 manuum ejus considerant.*

Adjungit primis alia etiam gravissima crimina in-
 divites. Nam præterquam quod avaritiæ dediti
 sint, et supra modum tenuiores opprimant, hoc
 mali accedit etiam, ut sint frequentes in perpo-
 tationibus, ut luxuria diffuant, ut comessionibus,
 ebrietatibus continuis, cæterisque malis quæ ex
 carnis libidine oriuntur, commaculentur: idque
 jugiter, perinde quasi hoc omni tempore se debere
 facere existimarent. Opulentia enim abunde stimu-
 lare potest ad voluptates, omnemque satietatem
 in illis tollere. At « qui seminat in carne, » ut
 inquit Paulus, « ex carne metiet corruptionem ⁶⁷. »
 Finis enim temporarii luxus, longa et perennis
 erit lacryma, et carnalis voluptatis fructus, inter-
 itus. Describit itaque propheta nobis Judæorum
 fastum, et immoderationem luxus, effusamque
 intemperantiam. Omne enim tempus ventri ac
 gulæ tribuunt, sub auroram siceram quæerunt, et
 ad solis cursum computationes protrahunt, perman-
 entes usque ad vesperum. Vinum enim incendet
 eos. Excitat quippe in visceribus largiter bibentis
 plane quoddam incendium. Quin et alio modo
 vinum succendet hæc ebrietatis mancipia. Occasio
 nimirum erit ut supplicium de illis sumatur;
 siquidem incendientur, ablegati in flammam sempiternam,
 diabolo ejusque angelis destinatam. Scilicet
 hinc ebriosus una cum aliis profanis a Deo exors
 erit, et regnum cælorum nequiquam ingrediatur.
 Observa autem quanta fuerit olim Judæorum in
 voluptatibus consecrandis effrenatio. Ubi namque
 citharæ sonus est, et tympanorum pulsus, ac tibi-
 cinum concentus cum numerorum concinnitate et
 plausibus, ibi omnino est et omne genus fœditatis,
 eaque sunt clam ab illis quæ turpe est vel
 dicere. Quod quidem impedimento illis est, quo-
 minus gloriam Dei intueantur, ejusque opera at-
 tendant. Nam ut corporis oculus, vel pulvere inje-
 cto, vel lippidine offusa, vel obturbante vulne-
 re, clare non potest videre: sic mens humana

⁶⁶ II Cor. ix. 10. ⁶⁷ Gal. vi. 8.

83 carnis voluptatibus degravata ac demersa, ad Deum nequit respicere, nec facta ejus fixo obtutu contemplari: e quibus manifestissime, quis ac qualis Opifex est, liceret animadvertere. Ex creaturarum enim pulchritudine cognoscitur, eoque admirari et suspicere abunde poterit is qui rerum ab ipso factarum admiratione capi voluerit. Sicuti enim beatus Paulus scribit: « Invisibilia ejus a creatione mundi per ea quæ facta sunt intellecta conspiciuntur, æterna scilicet ejus vis et divinitas¹⁴. » Verisimile autem est, prophetam accusare Judæos, quasi qui computationibus se dedant, et ad delicias cupidissime convolent, nec animo interrim futura cogitent, id est, quæ ipsis ex ira velut divina eventura erant, quæ etiam opera manuum Dei nuncupat. Pacem enim constituit diligentibus se, mala vero creat his qui ad iram concitant. Si enim futura contra se Domini opera vidissent, perpotationibus minime indulgissent, sed curæ ac cordi fuissent illis lacrymæ, gratus fuisset luctus, labores, preces, pœnitentiæ officia, malis quæ ex intemperantia proveniant, longe gratiora.

VERS. 13, 16. *Captivus igitur populus meus factus est, quia Dominum non cognovit, et multi fame et siti aquæ necati sunt. Et dilatavit infernus animam suam, et aperuit os suum, sine intermissione. Descendentque nobiles et magni, divites et pastores ejus. Dejicietur homo, et ignominia afficietur vir, et oculi elati humiliabuntur. Extolletur autem Dominus Sabaoth in judicio, et Deus sanctus gloriosus erit in justitia.*

Hem in perniciam cedere, ad ultima mala ducere eos qui volunt delicate ac molliter vivere, divina nos in his docet oratio. Cum enim Judææ regionis incolæ, aliis clariores illustrioresque, operum Dei curam negligenter tanquam inutilem, eaque operibus manuum ejus nullum studium impenderent, comensationibus autem perpetuis vacarent, ebrietati indulgerent, ac immodice intemperanterque tibiis canentes, in eo totos dies producerent: abituros sane captivos ait, et servituros inimicis, tantamque fore per omnem regionem mortuorum inedia et siti pereuntium multitudinem, ut infernus prælargo et inexplebili ore, hiantibusque faucibus absorbens eos qui descenderent, suisque eos thesauris spolians, quodammodo sit exsultaturus. Nam cum inferni animam dilatam audis, aliud nihil quam quod jam dixi, significare eum velle existimandum est. Nam Scriptura divinitus aspirata nominibus figurate utitur interdum, et quasi metaphorice, etiam in rebus quæ animabus carent, imo quæ nec in ordine ac serie animalium numerantur, aut quæ revera

μέντης, ἢ παρενοχλοῦντος τραύματος ἰδεῖν οὐ δύναται καθαρῶς· οὕτω καὶ ἀνθρώπινος νοῦς ταῖς τῆς σαρκὸς εἰ καταπαχύνοιτο τρυφαῖς, ἀναμύειν οὐ δύναται πρὸς Θεόν, οὔτε μὴν ἀκριθῆ τοῖς παρ' αὐτοῦ γινόμενοις ἐνερεῖδειν τὴν ὕψιν· δι' ὧν ἔστι καὶ μάλα σαφῶς, τίς τε καὶ ὅσος ἔστιν ὁ Δημιουργὸς, ἐννοεῖν δύνασθαι. Γινώσκεται γὰρ ἀπὸ καλλοῦς κτισμάτων· καὶ θαυμάσειεν ἂν αὐτὸν καὶ μάλα πλουσίως ὁ τοῖς παρ' αὐτοῦ πεποτημένοις τὸ θαῦμα διδούς. Ὡς γὰρ ὁ μακάριος γράφει Παῦλος· « Τὰ ἀόρατα αὐτοῦ ἀπὸ κτίσεως κόσμου τοῖς ποιήμασι νοούμενα καθορᾶται, ἢ τε ἀίδιος αὐτοῦ δύναμις καὶ θεϊότης. » Εἰκὸς δὲ δὴ τὸν προφήτην κατατιθεῖσθαι τοὺς Ἰουδαίους ὡς ἀγαπῶνται πότους, συλλεγομένους δὲ καὶ μάλα προθύμως εἰς τρυφὰς· μὴ μὴν ἔτι καὶ εἰς νοῦν ἔχειν, ἤγουν εἰς τὰ μέλλοντα θεωρεῖν, τοῦτ' ἔστι, τὰ συμβήσονται αὐτοῖς ὡς ἐκ θελας ὀργῆς, ἃ καὶ ἔργα φησὶ τῶν χειρῶν τοῦ Θεοῦ. Ποιεῖ γὰρ εἰρήνην τοῖς ἀγαπῶσιν αὐτὸν, καὶ τοῖς παροτρύνουσι κτεῖει κακὰ. Εἰ γὰρ ἐώρων τὰ ἐσόμενα κατ' αὐτῶν ἔργα Κυρίου, οὐκ ἂν ἠνέσχοντο πότον, ἀλλ' ἦν ἂν αὐτοῖς ἐν σπουδῇ τὸ δάκρυον, καὶ φίλος ὁ θρῆνος, πόνοι τε καὶ προσευχαί, καὶ τὰ τῆς μεταγνώσεως ἔργα, τῶν ἐν ἀσωτίᾳ κακῶν ἡδέονα.

Τοῖνον αἰχμάλωτος ὁ λαὸς μου ἐγενήθη, διὰ τὸ μὴ εἰδῆναι αὐτοὺς τὸν Κύριον. Καὶ πλῆθος ἐγενήθη νεκρῶν, διὰ λιμῶν καὶ δίψαν ὕδατος. Καὶ ἐπλάτυνεν ὁ ἄδης τὴν ψυχὴν αὐτοῦ, καὶ διήνοιξεν τὸ στόμα αὐτοῦ, τοῦ μὴ διαλιπεῖν. Καὶ καταθήσονται οἱ ἐνδοξοί, καὶ οἱ μεγάλοι, καὶ οἱ πλούσιοι, καὶ οἱ ρομῆς αὐτῆς. Καὶ ταπεινωθήσεται ἀνθρώπος, καὶ ἀτισιθήσεται ἀνήρ. Καὶ οἱ ἐφθαλμοὶ οἱ μετέωροι ταπεινωθήσονται, καὶ ὑψωθήσεται Κύριος Σαβαὼθ, καὶ ὁ Θεὸς ἄγιος δοξασθήσεται ἐν δικαιοσύνῃ.

Ὅτι τοῖς θέλουσι τρυφᾶν ἐκτελευτᾷ τὸ χρῆμα πρὸς θάνατον καὶ πρὸς αὐτὸ που τὸ λοιπὸν ἀφικνεῖται τῶν κακῶν, ὁ θεὸς ἡμᾶς ἐν τοῦτοις διδάσκει λόγος. Ἐπειδὴ γὰρ οἱ τῆς Ἰουδαίων χώρας, τῶν ἄλλων περιφανέστεροι, μεθέντες ὡς ἀκερδῆς τὸ χρῆμα περιεργάζεσθαι τὰ ἔργα τοῦ Θεοῦ, καὶ τὸ ἐμβλέπειν τὰ ἔργα τῶν χειρῶν αὐτοῦ, παρ' οὐδὲν ποιήσασθαι μεμελητηκότες, κώμοις τε διηνεκέσιν ἐσχόλαζον, καὶ μεθύειν ἤθελον ἀσωτότατα καταυλούμενοι, καὶ τοῦτο διημερεύοντες· οἰχίσσονται μὲν αἰχμάλωτοι· καὶ δουλεύουσιν ἐχθροῖς, πληθὺς δὲ τοσαύτη νεκρῶν κατὰ πᾶσαν ἔσται τὴν χώραν, λιμῶν καὶ δίψης διολωλότων, ὡς μονονοῦχι σπαταλήσαι τὴν ἄδην πλατεῖ καὶ ἀπλήστῳ στόματι, χανδὸν ἐκροφούντα τοὺς καταβαίνοντας, καὶ τοῖς ἰδίους ἀποκλειόντα θησαυροῖς. Ὅταν γὰρ ἄδου ψυχὴν πλατυνομένην ἀκούεις, νομιστέον ἕτερον οὐδὲν βούλεσθαι δὴλοῦν αὐτὴν, ἢ ὅπερ ἔφη ἀρτίως. Κέχρηται γὰρ ἡ θεόπνευστος Γραφή τοῖς ὀνόμασι τροπικῶς ἐστ' ὅτε, καὶ ὅσον ἐκ μεταφορᾶς, καὶ ἐπὶ τῶν οὐκ ἐχόντων ψυχὴν, ἀλλ' οὐδὲ ἐν τάξει ζώων τριβημένων, ἢ καὶ ὄντων τούτων κατ' ἀλήθειαν. Ποῖα γὰρ ἔσται ψυχῆ;

¹⁴ Rom. 1, 20.

Τόπος δὲ μᾶλλον ὁ ἄβυθός, καὶ ψυχῶν ἀθλίων ἀμειδῆς ἁ
 δεσμοκτήριον. Οὐκοῦν τῶν ἐν τῷδε τῷ βίῳ ἐντρο-
 φόντων ψυχαὶ κατοικήσουσι μὲν εἰς τὸν ἄβυθόν,
 κατεμπλήσουσι δὲ ὡσπερ τὴν ψυχῆν. Καί τι τοιοῦτον
 ἡμῖν ὁ θεσπέσιος μελωδὸς ὑποδηλοῖ, λέγων περὶ
 πάσης, οἶμαι, ψυχῆς φιληδόνου τε καὶ φιλαμαρτήμο-
 νος· Εἰσελεύσεται ἕως γενεᾶς πατέρων αὐτοῦ, ἕως
 αἰῶνος οὐκ ἔσται φῶς. Ὡσπερ γὰρ τοὺς ἀγίους
 ἀπαλλασσομένους τῶν καθ' ἡμᾶς πραγμάτων, προσ-
 τεθῆναι φησι τὸ Γράμμα τὸ ἱερὸν τοῖς πατέραςιν
 αὐτῶν· ἐφηται γὰρ πρὸς τὸν μακάριον Ἀβραάμ·
 « Καὶ σὺ προστεθήσῃ πρὸς τοὺς πατέρας σου τραφεὶς
 ἐν γῆρᾳ καλῇ· » οὕτω καὶ τοὺς τελευτῶντας ἐν
 ἀμαρτίαις εἰς γενεὰν πατέρων αὐτῶν ἀποδραμεῖσθαι
 φαμεν, πατέρας αὐτῶν εἶναι λέγοντες τοὺς ὁμοιοειδῆ
 καὶ διὰ πάντων ἴσην καὶ ὁμοίως ἔχουσαν διαζῶντας
 ζῶν. Εἰ δὲ δὴ λέγοιτο πληθὸς εἶναι νεκρῶν, διὰ
 λιμὸν καὶ δίψαν ὕδατος, ἐκείνῳ φαμεν, ὅτι γέγραπεν
 Ἰωσήπος ὁ τῆς Ἰουδαίων συμφορᾶς ἐκτραγωδήσας
 τῷ βίῳ τὸ μέγεθος· ὅτι· πολιορκουμένης τῆς Ἱε-
 ρουσαλήμ γύναια μὲν κατεδήδοκεν ἅ τετόκασι κορία,
 ἤττοντο δὲ παντὸς ὑπὸ λιμοῦ καὶ ἀνάγκης τοῦ τοῖς
 ὀδοῦσιν ἐκγοντος. Ὅτι δὲ οὐκ ἐν μόνῃ τούτου γέγονε
 τῇ Ἱερουσαλήμ, ἀλλὰ καὶ ἐν ταῖς ἑτέραις τῆς
 Ἰουδαίας πόλεσιν, πῶς ἂν ἢ πόθεν ἐνδοιάσει τις;
 Οὐκοῦν πλείστοι μὲν ὅσοι δεδαπάνηται τῷ πολέμῳ,
 καὶ πεπτώκασιν ἐν μαχαίραις· πολλῶν δὲ τῶν οὕτως
 ἀπολωλότων πλείονας ἢ τοῦ λιμοῦ κατέφθειρεν ἀγριό-
 τητος. Εἰ δὲ δὴ τις λέγοι, καὶ νοσητῶν ὑδάτων γενέσθαι
 σπίνιν, καὶ τροφῆς τῆς θείας δεδυσσεθηκόσι τοῖς
 Ἰουδαίοις· ἀπολωλέναι δὲ οὕτως αὐτοὺς, καὶ οἷον εἰς
 ἄβυθον καθικέσθαι, διὰ γε τοῦ μὴ ζωοποιεῖσθαι διὰ
 Χριστοῦ, καθ' ὁμοίτητα τῶν πιστευσάντων εἰς
 αὐτόν· οὐκ ἂν ἀμάρτου τοῦ ἀληθοῦς. Συμβέθηκε γὰρ
 αὐτοὺς καὶ τοῦτο παθεῖν. Ἀλλὰ τίνας ἂν νοσητεῖεν οἱ
 καταβαίνοντες, οἷς καὶ αὐτὸς ὁ ἄβυθός καταπλατύνει
 τὴν ἰδίαν ψυχὴν, καὶ τὸ ἀπληστον ἀνοίξει στόμα,
 προσεπάγει λέγων· Οἱ ἐνδοχοὶ καὶ οἱ μεγάλοι, καὶ οἱ
 πλούσιοι, καὶ οἱ λοιμοὶ αὐτῆς. Ἐπειδὴ γὰρ ἦσαν
 τῶν ἀνά πάσαν τὴν χώραν ἠγούμενοι καὶ περιφανέ-
 στεροι, δι' αὐτῶν ἦν εἰκόσ παιδαγωγηθῆσθαι κα-
 λῶς τὸ ὑπὲρ· ἀλλὰ τοῦτο μὲν οὐκ ἔδρων. Τύποι
 δὲ ὡσπερ καὶ ὑπογραμμὸς γεγονάσι τοῖς ἄλλοις τῆς
 ἐπαράτου ζωῆς, καὶ πρὸς αὐτοὺς πού φησι λόγιον
 ἱερὸν· « Ὅτι παγίς ἐγενήθητε τῇ σκοπιᾷ, καὶ ὡς
 δίκτυον ἐκτεταμένον ἐπὶ τὸ Ἰταδύριον, ὃ οἱ ἀγρεύον-
 τες τὴν θήραν κατέπηξαν. » Ὅρξ· ὅπως παγίς
 καὶ θήρατρον γεγονάσι τοῖς λοιποῖς, ὅτι καὶ ταῖς
 εἰς ἠγούμενων ἐπιεικείαις, καὶ μέντοι καὶ ῥαθυμίας
 ἀεί πως ἔπεσθαι φιλεῖ τὸ ὑπὲρ. Οὐκοῦν ὡς παραί-
 τιοι γεγονότες σφίσι ἐαυτοῖς, καὶ τοῖς ἄλλοις ἅπασι
 τοῦ ἀπολέσθαι δεῖν, πρῶτοι καταβήσονται καὶ προ-
 ελάττουσιν εἰς ἄβυθόν, ἐπιπηδῶσης τρόπον τινὰ καὶ
 πρὸ γε τῶν ἄλλων αὐτοῖς τῆς θείας ὀργῆς. Κολασθή-
 σονται δὲ οὐχ ὅτι πλούσιοι καὶ ἐνδοχοὶ γεγονάσιν,
 ἀλλ' ὅτι λοιμοὶ, τοῦτ' ἔστι, φθοροὶ καὶ λυμεῶνες,
 καὶ ἐαυτῶν, ὡς ἐφη, καὶ τῆς ἀνελπίστου πληθῆος. (1)

existant. Quæ enim est inferni anima? Locus po-
 tius est infernus, et animarum miserarum carcer
 horridus. Animæ igitur eorum qui in hac vita deli-
 ciis et voluptatibus indulgent, ad infernum descen-
 dent, et implebunt quasi ejus animam. Cujusmodi
 est quod nobis divinus modulator subindicat. Lo-
 quens, opinor, de omni anima quæ voluptatibus
 et vitis addicta est: Ingredietur ad generationem
 patrum suorum, in sæculum non videbit lucem.
 Nam ut sanctos nostra hac mortali conditione de-
 functos patribus suis aggregari sacra Scriptura
 commemorat; etenim dictum est beato Abrahamo:
 « Et tu apponeris ad patres tuos, enutritus in
 senectute bona⁸⁷: » sic et mortuos in peccatis ad
 genus patrum suorum recurrere dicimus, patres
 eos appellantes qui per omnia consimiles sunt, et
 æqualem vitam vivunt. Sin vero dicat multitudinem
 esse mortuorum præ fame et siti aquæ, illud dici-
 mus quod scripsit Josephus, qui Judicæ calamitatis
 magnitudinem tragice literis prodidit. Obsessis
 jam Hierosolymis, mulierculæ ederunt quos pepere-
 rant liberos, et quidquid in dentes veniit, fame ac
 necessitate urgente, devorant. Neque hoc solum
 Hierosolymis factum esse, sed et in cæteris Judææ
 urbibus, quomodo dubitet quispiam, et unde?
 Complures nimirum bello consumpti sunt, et gladio
 ceciderunt: at multis sic e medio sublatis, plures
 tamen inedia rabies perdidit. Sin vero dicat aliqua,
 aquarum sub intelligentiam cadentium, cibi quoque di-
 vini inopiam fuisse, Judæis impie scelerateque
 viventibus, itaque eos periisse et velut ad inferos
 concelisse, propterea quod per Christum ad vitam
 revocati non fuerint, exemplo eorum qui in eum
 crediderant: is nequitiam a vero aberraverit. Nam
 et hoc eis accidit. Cæterum hi qui descendunt, qui-
 bus ipse adeo infernus suam animam dilatat, **90** et
 os insaturabile aperiet, quinam intelligantur esse,
 pergunt porro ostendere, cum ait: Nobiles, magni,
 divites, et pestes ejus. Nam cum totius regionis fa-
 cile principes existerent et insigniores, par erat
 ut subditi rudimentis pædagogicis per illos rite in-
 stituerentur: quod illi quidem minime fecerant.
 Typi quippe et exempla fuerunt aliis vitæ execra-
 bilis: quos sacrum oraculum alicubi affatur: « La-
 queus facti estis speculationi, et velut rete expan-
 sum super Itabyrion, quia venantes feram defixe-
 runt⁸⁸. » Videsne quo laqueus et pedica reliquis
 fuerint? Nimirum præfectorum probitatem, vel
 etiam socordiam imitari plerumque consueverunt
 subditi. Itaque ceu auctores et causæ interitus et
 sibi ipsis et aliis omnibus, primi descendunt, et
 præcipites ibunt ad inferos, divina ira ante alios
 quodammodo in ipsos insiliente. Punientur vero,
 non quia divites et nobiles sunt, sed quia pestes,
 id est, labes et lues tum sui ipsorum, uti dixi, tum
 gregis universi. Hi, inquit, qui magno tumore in-
 flati sunt, reddentur abjecti et inhonorati. Quæ

⁸⁷ Gen. xv, 15. ⁸⁸ Osce v, 1.

enim mortis terror non prosternet? Vel quem oculum elatum et altum suspicientem gravis et intoleranda calamitas quietum et sopitum non reddet? Hæc, inquit, omnia ubi evenerint, extolletur Dominus Sabaoth die illa, id est, tum quando hæc de illis prædicta ad exitum decurrent. Extollitur vero Dominus Sabaoth in judicio et justitia, cum recto suo et sacrosancto calculo in populum superbum et voluptuarium animadvertit. Proin aversari lasciviam, carnisque libidines inutiles vel potius impurissimas quam longissime profligare studeamus, ne contra insultet nobis infernus inexplebilis. Meminimus enim Servatorem dixisse: « Væ vobis divitibus, quia habetis consolationem vestram ⁹⁹. » Et rursus: « Beati qui lugentis nunc, quia ridebitis ¹⁰⁰. » Desinet enim labor in quietem, et bonorum sudorum finis voluptates conciliabit æternum duraturas, Nam « qui seminat in carne, et ex carne metet interitum, » sicuti scriptum est ¹⁰¹, « et qui seminat in spiritu, et ex spiritu metet vitam æternam. »

σπειρών εις τὴν σάρκα, ἐκ τῆς σαρκὸς θερίσει τὸ πνεῦμα, ἐκ τοῦ πνεύματος θερίσει ζωὴν αἰώνιον.

91 Vers. 17. *Et pascentur direpti, ut tauri, et solitudines eorum qui capti sunt, agni depascentur.*

Constituta adhuc regione Judæorum, rebusque secundis florente, contra sanguine Israelitico oriundos finitimæ gentes belligerabant; Deoque universitatis Israelæ quasi scuto contegente, rebellantes sic devicit, ut omnes citra pugnam expugnari et fregerit, terrasque eorum diriperit, urbes populatas fuerit, et res alienas tanquam potestate quadam et auctoritate præditi, tulerit, egerit. At ubi in Christum impie egerunt, Romani exercitus vastationi direptionique expositi sunt, urbes crematæ, omnia eorum bona direpta a victoribus: dein Romanorum copiis subducentibus se parumper ac cedentibus, qui olim direpti sunt, incursionem faciunt, urbes ac domos pervestigant, et reliquas res compilatas in suam quique regionem important. Cujusmodi est quod nobis Deus universitatis significat voce prophætæ: « Racemate, racemate quasi vineam reliquias Israelis: revertimini tanquam vindemiator ad cartallum suum ¹⁰². » Prædicit igitur, non satis fore, hæc solum a Romano milite passos esse, sed præterea ex finitimarum gentium crudelitate hæc accessura, dicens: « Et pascentur qui direpti sunt, tanquam tauri. » Qui enim olim, inquit, direptioni eorum facile patebant, quia Deus opem ferebat, hi regionem eorum depascent cœm tauri, id est, feroces, magnanimi, et qui invictam ad resistendum vim asserent. Et solitudines eorum qui relictæ sunt, agni depascent. Relictos dicit obsessos. Agni comedent, hoc est, illi rursus qui sunt ex gentibus. Cum enim velut de tauris verba fecisset, persistens in tropo, agnos adjecit: ut taurus esse valde robustos intelligamus. Alios vero qui tales non sunt, sed inferiores ac mi-

A δὲ μεγάλα φουσῶντες, φησὶν, ἔσονται τεταπεινωμένοι καὶ ἄτιμοι. Καὶ τίνα γὰρ οὐ ταπεινοὶ τοῦ θανάτου τὸ δαίμα; Ἡ ποῖον ὀφθαλμὸν ἐπηρμένον καὶ ἄνω βλέποντα δεινὴ καὶ δύσοιστος οὐ κατακοιμίζει συμφορὰ; Τούτων δὲ, φησὶν, ἀπάντων συμβεδηκότων ὑψωθήσεται Κύριος Σαβαὼθ, ἐν τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ, τοῦτ' ἐστὶ, κατ' ἐκεῖνο τοῦ καιροῦ, καθ' ὃν εἰς πέρας δραμεῖται τὰ ἐπ' αὐτοῖς προηγορευμένα. Ὑψοῦται δὲ μόνος Κύριος Σαβαὼθ ἐν κρίματι, καὶ ἐν δικαιοσύνῃ, ὡς ὀρθῇ καὶ ὀσίᾳ τῇ ψήφῳ κολάσας τὸν ἀλαζόνα λαόν, τὸν ἀπειθῆ καὶ φιλήδονον. Παραιτητέον οὖν ἄρα τὰς τρυφάς, καὶ ὡς ἀπωτάτω ποιεῖσθαι σπουδάζωμεν τὰς ἀνοήτους φιλοσαρκίας, μᾶλλον δὲ τὰς μυσαρωτάτας, ἵνα μὴ κατατροφήσῃ καὶ ἐφ' ἡμῖν ὁ ἀπληγτος ἄδης. Μενήμεθα γὰρ τοῦ Σωτῆρος λέγοντος: « Οὐαὶ ὑμῖν τοῖς πλουσίοις, ὅτι ἀπέχετε τὴν παράκλησιν ὑμῶν. » Καὶ πάλιν, ὅτι « Μακάριοι οἱ πενθοῦντες νῦν, ὅτι γελάσετε: » καταλήξει γὰρ ὁ πόνος εἰς ἀναψυχὴν, καὶ ἀγαθῶν ἰδρωτῶν τὸ πέρας, τρυφῆς ἡμῖν ἔσται τῆς εἰς αἰῶνα πρόξενον. « Ὁ γὰρ φθόραν, » καθὰ γέγραπται: « καὶ ὁ σπειρών εἰς

Καὶ βοσκηθήσονται οἱ διηρπασμένοι ὡς ταῦροι, καὶ τὰς ἐρήμους τῶν ἀπειλημένων ἄρνες φάγονται.

Συνεστῶσης ἔτι τῆς Ἰουδαίων χώρας καὶ ἐν ἀκμαῖς οὖσης τοῦ εὐήμερεϊν, ἐμάχοντο μὲν πρὸς τοὺς ἐξ αἵματος Ἰσραὴλ τὰ περιοικα τῶν ἔθνων. Ἐπειδὴ δὲ ἦν ὁ τῶν ὄλων Θεὸς ὁ συναπίζων τῷ Ἰσραὴλ, κεκράτηκεν οὕτως τῶν ἀνθεστηκότων ὡς νικᾶν ἀμαγεῖ, καὶ καταπτοῖν ἅπαντας, καὶ διαρπάζειν αὐτῶν τὰς χώρας, καὶ καταδηρῶν τὰς πόλεις, ἄγειν τε καὶ φέρειν τὰ ἐτέρων μετ' ἐξουσίας. Ἐπειδὴ δὲ δεδυστεθήκασι εἰς Χριστὸν, καὶ δέδονται ταῖς Ῥωμαίων στρατιαῖς εἰς ἄλεθρον καὶ διαρπαγὴν, ἐνεπρήθησαν μὲν αἱ πόλεις, διηρπάθησαν δὲ πάντα τὰ ὄντα αὐτοῖς παρὰ τῶν νενικηκότων. Ἐἶτα τῆς Ῥωμαίων στρατιᾶς ὑπενδούσης βραχὺ, κατέτρехον οἱ πάλαι διαρπαζόμενοι, πόλεις τε καὶ οἴκους διερευνώμενοι, συνεκόμιζόν τε τὰ λοιπὰ, καὶ εἰς τὰς σφῶν αὐτῶν ἀπέφερον χώρας. Καί τι τοιοῦτον ἡμῖν ὑποδηλοῖ λέγων ὁ τῶν ὄλων Θεὸς διὰ φωνῆς προφήτου: « Καλαμᾶσθε, καλαμᾶσθε ὡς ἄμπελον τὰ λοιπὰ τοῦ Ἰσραὴλ: ἐπιστρέψατε ὡς ὁ τρυγῶν ἐπὶ τὸν κάρταλλον αὐτοῦ. » Ὅτι τοίνυν οὐκ ἀρκέσει μόνον παθεῖν αὐτοὺς τὰ ἐκ τῆς Ῥωμαίων στρατιᾶς, προστεθήσεται δὲ καὶ τὰ ἐκ τῆς ὀμότητος τῶν ὀμόρων ἐχθρῶν, προαγορεύει λέγων: « Καὶ βοσκηθήσονται οἱ διηρπασμένοι ὡς ταῦροι. » Οἱ γὰρ πάλαι, φησὶν, ἔτοιμοι διηρπασμένοι ὑπ' αὐτῶν, διὰ τὸ ἐκαμύνειν Θεόν, κατανεμηθήσονται τὴν χώραν αὐτῶν ὡς ταῦροι, τοῦτ' ἐστὶ, δεινοὶ καὶ ἀγέρωχοι, καὶ ἀμαχον ἔχοντες τὴν ἀντίστασιν. Καὶ τὰς ἐρήμους τῶν ἀπειλειμένων ἄρνες φάγονται. Ἀπειλειμένων δὲ φησὶ, τῶν πολιορκηθέντων. Τὰς τοίνυν, φησὶν, ἐρημωθεῖσας πόλεις τῶν πολιορκηθέντων ἄρνες βοσκηθήσονται, τοῦτ' ἐστὶ πάλιν οἱ ἐξ ἔθνων. Ἐπειδὴ δὲ πάλιν ὡς περὶ ταύρων ἡμῖν πεποιήται τὸν λόγον,

⁹⁹ Luc vi, 24. ¹⁰⁰ Matth. v, 5. ¹⁰¹ Galat. vi, 8.

¹⁰² Jerem. vi, 9.

μεμένηκε τῇ τροπῇ, καὶ προσπέθεικεν ἄρνας, ἵνα τοὺς μὲν ἄγαν ἰσχυροὺς νοῶμεν εἰς μάσχος. Τοὺς δὲ μὴ οὕτως ἔχοντας, ὑποβιβάζοντας δὲ ἐν ἰσχύϊ μένονι, λέγομεν ἄρνας. Οὕτω δὲ καὶ τὴν ἐκάστου τῶν βαθυμούντων καρδίαν αἱ πονηραὶ καὶ ἀκάθαρτοι νεμηθήσονται δυνάμεις, ὡς μάσχει καὶ ἄρνας. Τροφή δὲ αὐταῖς τὸ φιλήδονον, καὶ νοῦ βροπὴ βλέποντος εἰς τὸ πλῆμμελές.

ΛΟΓΟΣ Δ'.

Οὐαὶ ἐπισπώμενοι τὰς ἀμαρτίας ὡς σχοινίω μακρῷ καὶ ὡς ζυγοῦ ἱμάντι θαμάλεως τὰς ἀνομίας, οἱ λέγοντες· Τὸ τάχος ἐγγιστάτω ἢ ποιήσει, ἵνα ἴδωμεν, καὶ ἐλθέτω ἡ βουλή τοῦ ἁγίου Ἰσραὴλ, ἵνα γνῶμεν.

Ὁ μὲν τῶν ὄλων δημιουργὸς καὶ Κύριος, ἡμερό-
τητι νικῶν τῆς ἀνθρώπου φύσεως τὴν ἀσθένειαν, προσελάλει τοῖς ἀρχαιοτέροις διὰ τῶν ἁγίων προφη-
τῶν, τὰ δὲ ὡν ἦν εἰκὸς μεταχωρῆσαι πρὸς τὰ βελ-
τίω, τὰ χεῖρω μεθέοντας, καὶ φαυλότητος μὲν κατα-
λήξει καὶ ἀμαρτίας, διαδιώκει δὲ πᾶλλον ἐν ἀρετῇ,
καὶ κατορθοῦν ἐλέσθαι τὸ ἀγαθόν. Ταύτης τε ἕνεκα
τῆς αἰτίας, ποτὲ μὲν αὐτοῖς παρεῖθαι τὰ γέρα τὰ
τοῖς ἁγίοις ἠὲ τραπεζισμένα· ποτὲ δὲ τοὺς τῆς κολάσεως
ἀφηγεῖτο τρόπους, τοὺς τοῖς φιλαμαρτίμοις πρόπον-
τας, ἵνα πανταχόθεν συνελάσῃ πρὸς τὸ ὠφελοῦν.
Ἄλλ' οὐδεὶς ἦν τρόπος ὁ τὰς Ἰουδαίων ἐξιτηλίας
ἀπαύσασθαι δυνάμενος. Ἀπονενευχότες γὰρ εἰς φιλο-
κερδίαν καὶ τρυφῆς, καὶ τὴν ἐσχάτην ἦδη νοσοῦντες
ἀπόνοιαν κατὰ Θεοῦ, τοῖς ἁγίοις προφήταις ἐπεφύοντο
θεῖνοι. Καὶ οἱ μὲν ἀπιστοῦντες παντελῶς τοῖς δὲ αὐ-
τῶν λεγομένοις ἔφασκον· « Ἄλλα ἡμῖν λαλεῖτε, καὶ
ἀναγγέλλετε ἐτέραν πλάνησιν· » οἱ δὲ μόνονοχι καὶ
καταιτιώμενοι τὸ τῆς βίας φύσεως ἀνεξίκακον ἀλ-
λήλοισι κατὰ τὸ εἰκὸς προσγελῶντες ἔφασκον· Ἄλλὰ
μακρὰν αἱ ἡμέραι, ἀπόλωλε πᾶσα ὄρασις. Καὶ γοῦν
ἔφη που Θεὸς πρὸς τὸν μακάριον Ἰεζεκιήλ· « Ὑπὲρ
ἀνθρώπου, ἰδοὺ ὁ οἶκος Ἰσραὴλ ὁ παραπικραίνων,
λέγοντες λέγουσιν· Ἡ ὄρασις ἦν οὗτος ὄρα, εἰς ἡμέ-
ρας πολλὰς, καὶ εἰς καιροὺς μακροῦς οὗτος προφη-
τεύει. Διὰ τοῦτο εἶπὸν αὐτοῖς· Τάδε λέγει Ἄδωναὶ
Κύριος· Οὐ μὴ μὴκύνωσι πάντες οἱ λόγοι μου, οὐδὲ
ἂν λαλήσω· ὅτι λαλήσω λόγον, καὶ ποιήσω, λέγει
Ἄδωναὶ Κύριος. » Ἐτεροι δὲ πάλιν μονονοχι καὶ
ἀπεγνωκότες τῆς ἑαυτῶν σωτηρίας καὶ ζωῆς, κατ-
εθρασύνοντο τῆς ὀργῆς, καὶ δὴ καὶ ἔφασκον· Ἡκέτω
τὸ τάχος ὁ τοῦ πολέμου καιρὸς, οὐκ ἀνάμδρους ἡμᾶς
ἢ φοφοδεεῖς ὄντας εὐρήσουσιν οἱ καταδροῦν ἐθέλοντες.
Ἐμπειροπόλεμοι καὶ ἡμεῖς, καὶ εὐ εἰδότες τὰ τακτικά.
Τοὺς ταῦτα πεφρονηκότας ταλανίζει δικαίως, καὶ
φησιν· « Οὐαὶ οἱ ἐπισπώμενοι τὰς ἀμαρτίας ὡς σχοινίω
μακρῷ, καὶ ὡς ζυγοῦ ἱμάντι θαμάλεως τὰς ἀνομίας. »
Ἀμαρτίας δὲ καὶ ἀνομίας ἐν τούτοις φησὶ τὰς ὑπὲρ
γε τῶν ἀμαρτιῶν τιμωρίας ἦτοι κολάσεις, μακρὰν
μὲν ὄσας εἶτι, καὶ οὕτω πλησίον, διὰ τοῖς τὸ ἀνεξίκα-
κεῖν εἶτι βούλεσθαι τὸν Θεὸν, ἐλχομένας δὲ τρόπον
τινὰ παρ' αὐτῶν, διὰ τοῦ βούλεσθαι καὶ τοῖς ἐκ βίας

norī robore præditi, agnos appellemus. Ad eundem quoque modum inertis cujusque et supini hominis cor, pravæ et impuræ potestates velut hoves et agni devorabuntur, illisque cedent in cibum voluptuarii, et qui animos atque oculos convertunt ad peccandum.

92 ORATIO IV.

CAP. V. VERS. 18, 19. *Væ trahentibus peccata tanquam funiculo longo, et tanquam jugi loro juvene iniquitates, dicentibus: Cito appropinquent quæ faciet, ut videamus, et veniat consilium sancti Israelis, ut sciamus.*

Universitatis opifex et Dominus, humanæ naturæ infirmitatem vincens clementia, per sanctos prophetas affusus est majores, unde eos ad meliora se recipere, deteriora relinquere, a vitis ac sceleribus desistere, ac in virtute potius reviviscere, ac quod bonum est diligenter persequi, erat consentaneum. Eamque ob rem illis nunc præmia sanctis destinata proponit, nunc suppliciorum genera peccatoribus digna exponit, ut omnibus modis ad id quod expedit perducat. Sed tum nullus erat modus aut via quæ Judæorum ignaviæ depellendæ satis esse potuit. Nam in avaritiam et libidinem prolapsi, et morbo contumaciæ in Deum extreme laborantes, in sanctos prophetas graviter concitati sunt; et alii quidem dictis eorum fidem non habentes dicere: « Alia nobis loquimini, et annuntiate alium errorem »; alii vero, naturæ divinæ patientiam prope dixerim accusantes, inter se, ut apparet, loqui ac deridere: Procul abest dies, periit omnis visio. Idcirco ait Deus ad beatum Ezechielem: « Fili hominis, ecce domus Israel exasperans, semper dicit: Visio quam hic videt, est in multos dies, et in longinqua tempora hic vaticinatur. Propterea dic illis: Hæc ait Adonai Dominus: Non protrahentur omnes sermones mei quos loquar, quia loquar sermonem et faciam, dicit Adonai Dominus. » Rursus alii tantum non de sua ipsorum salute et vita desperantes, ita animosi et audaces facti sunt, qui etiam dixerunt: Veniat cito belli tempus, non invenient nos imbelles et ad quemvis strepitum pavitantes, qui vastitatem illaturi sunt. Sumus et nos bellandi non imperiti, et rei militaris non ignari. Hæc ergo ad hunc modum affectos merito luget, et inquit: 93. « Væ trahentibus peccata velut funiculo longo, et quasi jugali loro juvene, iniquitates. » Peccata et iniquitates hic dicit supplicia et pœnas pro peccatis: procul vero abesse adhuc et nondum prope, quod Deus adhuc pati velit; trahi autem quodammodo ab illis, eo quod divinæ iræ acrimoniam et asperitatem sensuri sint. Quibus ego singulis illud congruentissime et vere dici posse arbitror: « Num divitiarum bonitatis ejus et tolerantie et lenitatis contumis? Ignoras

⁹² Isa. xxx, 10. ⁹³ Ezech. xii, 27, 28.

bonitatem Dei ad respicientiam te invitare? At secundum obstinationem tuam, et cor respicere nescium thesaurizas tibi ipsi iram in die iræ et revelationis justi iudicii Dei⁹⁸. » Trahunt enim Ita, uti dixi, ipsi in se punitionis tempus, fortassis etiam soluti inde et securi, quia differt punire eos, et quia turpiter delinquentibus prenam non irrogat. Trahunt ergo peccata quasi funiculo longo, et quasi jugali loro juvencæ, iniquitates. Quemadmodum enim qui juvencas vel boves jugis submitunt, trahunt quandoque vi multa, et alligant ad labores : ad eumdem, credo, ipsum modum, hi qui se objiciunt iræ divinæ, dicunt : « Appropinquant cito quæ faciet, ut videamus, et veniat consilium sancti Israelis, ut sciamus. » Alius item e sanctis prophetis luget quoque eos qui istud dicunt idemque sentiunt. Væ, inquit, desiderantibus diem Domini, et illa est caligo et non lux, et opacitas non habens lumen suum. Quocirca, cum Deum offensum esse intelligimus, confestim duci pœnitundine oportet, et precibus assiduis illum mitigare potius, non commotum jam irritare, nec comminantem contemnere. Est enim lenis et multum misericors, auferens iniquitates, et superans injustitias, et paucis quandoque lacrymis peccantium, ad placabilitatem serenitatemque sibi gratissimam traducitur.

μετανοεῖν, καὶ ἀκατάληκτοις προσευχαῖς μειλίσσεσθαι ὅστε μὴ ἀπειλοῦντος καταφρονεῖν· μακρόθυμος γάρ ἐστι, καὶ πολυέλεος, ἀποφέρων ἀνομίας, καὶ ὑπερβαίνων ἀδικίας· καὶ μικροῖς ἔσθ' ὅτε διακρούει τῶν ἡμαρτηκῶτων ἐπὶ τὴν αὐτῶ φιλαίτην γαληνότητα μεριστάμενος.

VERS. 20, 21. *Væ dicentibus malum bonum, et bonum malum; qui ponunt tenebras lucem, et lucem tenebras; qui ponunt amarum dulce, et dulce amarum. Væ his qui sibi ipsis videntur sapientes, et coram semetipsis prudentes sunt.*

Inspientes esse omnino eos etiam hisce verbis arguit, qui peccata quasi longo funiculo trahunt. Cum enim pœnitentiam omni laude dignam existimare, et se ab ira impendente probe ac integre vivendo conservare, et Deo omnipotenti offenso, prece et supplicatione, se probare oporteret : nummularii improbi evaserunt, turpiora in pretio habentes, notantes vero ut adulterinum citra discrimen id quod præstabilius est, et ad suam ipsorum salutem utilissimum. Convenit ergo hoc, Væ illis, sic affectis, quia in seipos impii et stulti iudices existiterunt. Etenim cum malum bonum esse dicerent, et tenebras lucem ducerent, et amarum dulce, et dulce amarum affirmarent : cunisque maluerint calamitates belli subire, cum alioqui facile a malis immunes esse potuissent, repudiata etiam ipsa per Christum illustratione, in tenebris remanserunt. Et dicit propheta : « Cum exspectarent lucem, factæ sunt illis tenebræ; exspectantes splendorem, in caligine versabantur. » Ad eam vero impietatem animique efferationem provoluti sunt, ut quantum-

Δ ὀργῆς περιπεσεῖν κινήμασιν. Ὅμαι δὲ ἔγωγε τῶν τοιοῦτων ἐκάστῳ πρὲπωδέστατά τε καὶ ἀληθῶς δύνασθαι λέγειν ἡμᾶς· « Ἡ τοῦ πλοῦτου τῆς χρηστότητος αὐτοῦ, καὶ τῆς ἀνοχῆς, καὶ τῆς μακροθυμίας καταφρονεῖς, ἀγνοῶν ὅτι τὸ χρηστὸν τοῦ Θεοῦ εἰς μετάνοιάν σε ἄγει; Κατὰ δὲ τὴν σκληρότητά σου καὶ ἀμετανόητον καρδίαν ὀθσαυρίζεις σεαυτῷ ὀργὴν, ἐν ἡμέρᾳ ὀργῆς καὶ ἀποκαλύψεως καὶ δικαιοκρισίας τοῦ Θεοῦ. » Ἐλκουσι γὰρ, ὡς ἔφην, αὐτοὶ καθ' ἑαυτῶν τὸν τῆς κολάσεως καιρὸν, τάχα που μικροψυχοῦντες, ὅτι μέλλει κολάζειν αὐτοὺς, καὶ μὴ πλημμελοῦσιν ἀκαθέκτως ἐπειθῆαι τὰς δίκας. Ἐλκουσι τοίνυν τὰς ἀμαρτίας ὡς σκληρῶ μακρῶ, καὶ ὡς ζυγοῦ ἰμάντι διαμάλειω τὰς ἀνομίας. Ὡσπερ γὰρ τὰς δαμάλεις, ἦτοι τὰς βοῦς ὑποφέροντες τοῖς ζυγοῖς, ἔλκουσιν ἔσθ' ὅτε σὺν βίᾳ πολλῇ, καὶ καταδεσμεύουσιν εἰς πόνοδος τὸν αὐτὸν, ὅμαι, τρόπον κάκεινοι τοῖ; ἐκ θείας ὀργῆς ἐπισυμβήσεσθαι μέλλουσιν ἑαυτοὺς ὑποφέροντες ἐφασκον· « Ἐγγισάτω τὸ τάχος, ἃ ποιήσει, ἵνα ἴδωμεν, καὶ ἐλθέτω ἡ βουλή τοῦ ἁγίου Ἰσραὴλ ἵνα γνῶμεν. » Τοῦτο λέγοντες καὶ οὕτω περρονηκῶτας καὶ ἔτερο; τῶν ἁγίων προφητῶν ταλανίζει λέγων· Οὐαὶ οἱ ἐπιθυμοῦντες τὴν ἡμέραν Κυρίου· καὶ αὕτη ἐστὶ σκότος, καὶ οὐ φῶς, καὶ γνόφος οὐκ ἔχων φέγγος αὐτοῦ. Χρὴ τοίνυν μαυθάνοντας ὅτι λελύπηται Θεός, παραχρῆμα

ὅτε σὺν βίᾳ πολλῇ, καὶ καταδεσμεύουσιν εἰς πόνοδος τὸν αὐτὸν, ὅμαι, τρόπον κάκεινοι τοῖ; ἐκ θείας ὀργῆς ἐπισυμβήσεσθαι μέλλουσιν ἑαυτοὺς ὑποφέροντες ἐφασκον· « Ἐγγισάτω τὸ τάχος, ἃ ποιήσει, ἵνα ἴδωμεν, καὶ ἐλθέτω ἡ βουλή τοῦ ἁγίου Ἰσραὴλ ἵνα γνῶμεν. » Τοῦτο λέγοντες καὶ οὕτω περρονηκῶτας καὶ ἔτερο; τῶν ἁγίων προφητῶν ταλανίζει λέγων· Οὐαὶ οἱ ἐπιθυμοῦντες τὴν ἡμέραν Κυρίου· καὶ αὕτη ἐστὶ σκότος, καὶ οὐ φῶς, καὶ γνόφος οὐκ ἔχων φέγγος αὐτοῦ. Χρὴ τοίνυν μαυθάνοντας ὅτι λελύπηται Θεός, παραχρῆμα

Ὅταὶ οἱ λέγοντες τὸ πονηρὸν καλὸν, καὶ τὸ καλὸν πονηρὸν, οἱ τιθέντες τὸ σκότος φῶς, καὶ τὸ φῶς σκότος, οἱ τιθέντες τὸ πικρὸν γλυκὺ, καὶ τὸ γλυκὺ πικρὸν. Ὅταὶ οἱ συνετοὶ ἐν ἑαυτοῖς, καὶ ἐνώπιον ἑαυτῶν ἐπιστήμονες.

Ἀσυνέτους δὲντας παντελῶς καὶ διὰ τούτων ἐλέγχει τοὺς τὰς ἀμαρτίας ἐπισταυμένους ὡς σκιοῖνι μακρῶ. Δέον γὰρ ἐπαίνου παντὸς ἀξιοῦν τὸ χρῆναι μετανοεῖν, καὶ διὰ πάσης ἐπεικειας ἀπαλλάττειν ἑαυτοὺς τῆς ἐπιρρημένης ὀργῆς, καὶ ταῖς νηστείαις ἀπολογεῖσθαι λελυπημένῳ τῷ πάντων κρατούντι Θεῷ· ἀδόκιμοι γεγόνασι τραπεζῖται, τιμῶντες μὲν τὰ αἰσχρῶ, κατακιδθελύοντες δὲ τὸ ἀσυγκρίτως ἀμεινον, καὶ τὸ ὅτι μάλιστα λυσιτελεῖ; εἰς σωτηρίαν αὐτοῖς. Πρέπει δὲ οὖν ἄρα τοῖς οὕτω περρονηκῶσι· τὸ οὐαὶ. Ἄνοστοι γὰρ καὶ ἀσύνηστοι καθ' ἑαυτῶν γεγόνασι δικασταί.

Τὸ μὲν γὰρ πονηρὸν καλὸν εἶναι λέγοντες, καταλογιζόμενοι τὸ σκότος φῶς, καὶ τὸ μὲν πικρὸν γλυκὺ, τὸ δὲ γλυκὺ πικρὸν εἶναι διαθεθαίουμενοι, διὰ γε τοῦ παθεῖν ἐλέσθαι τὰς ἐκ τοῦ πολέμου συμφορὰς, καίτοι μετὸν εὐκόλως ἔξω γενέσθαι τοῦ κακοῦ, παρωσάμενοι δὲ καὶ αὐτὸν τὸν διὰ Χριστοῦ φωτισμὸν, μεμενήκασιν ἐν σκότῳ. Καὶ τί φησιν ὁ προφήτης; « Ὑπομεινάντων φῶς ἐγένετο αὐτοῖς σκότος· μεμεινάντες αὐτῶν ἐν σκοτίᾳ περιπέτησαν. » Κατώλισθον δὲ δυσβουλίας εἰς τοῦτο καὶ φρενῶν ἀγριότητος, ὥστε καὶ προκαιμένης αὐτοῖς εἰς ἀπόλλυσιν τῆς ἡμετέρας τοῦ Θεοῦ, καὶ τῆς ἐνεσθῆεν γλυκείας ἐλπίδος,

⁹⁸ Rom. 11, 4, 5.

ελλοσθ μᾶλλον αὐτοὶ τὰς ἐκ τοῦ κολάζεσθαι πικρίας, καὶ τοῖς οὕτω δευνοῖς ἐκτρέχεσθαι κακοῖς. Πεπονθέναι δὲ τοῦτό φησιν αὐτοῖς, ὅτι γεγόνασιν ἐν αὐτοῖς συνετοὶ, καὶ ἐνώπιον ἑαυτῶν ἐπιστήμονες. Ἄληθές ἐστι κατὰ τὴν τοῦ Προρμιαστοῦ φωνήν, « Ἀνεξέλεγκτος σοφία πλανᾶται. » Φορτικὸν δὲ καὶ ἐπιζήμιον τὸ περι-
αυτίζεσθαι φιλεῖν τοῖς τοῦτο ὄρῖν εἰωθόσι, καὶ ἀπο-
διδόναι μόνῃ τῇ ἰδίᾳ γνώμῃ τὸ δοκεῖν εἰδέναι τὸ ὠφε-
λοῦν. Οὕτω καὶ Γράμμα φησὶν ἱερὸν· Ὁ δὲ κατοϊθ-
μενος καὶ καταφρονητὴς ἀνήρ ἀλαζὼν οὐδὲν οὐ μὴ
περαίνει. Ταύτην ἔχοντες τὴν ἀβύρωστιαν εἰς νοῦν καὶ
καρδίαν οἱ τῶν Ἰουδαίων καθήγγηται, τὰς παρὰ τοῦ
Σωτῆρος οὐκ ἐδέχοντο συμβουλὰς. Ἦσαν γάρ, ἦσαν,
οὐκ ἐνώπιον Κυρίου μᾶλλον, ἀλλ' ἐνώπιον ἑαυτῶν
ἐπιστήμονες, ἐξοφροῦμενοι μὲν καὶ μέγα φρονοῦντες
ἐπὶ τῇ τῶν θεῶν εἰδήσει νόμων, ἐγνωκότες δὲ τὸ
σύμπαν οὐδέν. Τυφλοὶ γάρ ἦσαν τυφλῶν ὁδηγοὶ, κατὰ
τὴν αὐτοῦ τοῦ Σωτῆρος φωνήν.

Οὐαὶ οἱ ἰσχύοντες ὑμῶν, οἱ τὸν οἶνον πίοντες, καὶ οἱ δυνασταὶ οἱ κεραννύντες τὸ σίκερα· οἱ δικαιοῦντες τὸν ἀσεβῆ ἕνεκα δώρων, καὶ τὸ δικαιοῦν τοῦ δικαίου αἰροῦντες.

Οἱ τῆς Ἰουδαίων συναγωγῆς ἀδρότεροί τε καὶ εὐ-
κλεέστεροί, καὶ τὸ προὔχειν τῶν ἄλλων ἐν εἰδήσει τῶν
θεῶν ἔχοντες νόμων, καὶ τὰς παρ' αὐτοῖς ποιούμε-
νοι κρίσεις, διεβέβλητο ἴαν, ὡς ἀπληστον εἰς δωρο-
λοκίαν ἐκτείνοντες χεῖρα, καὶ τοῖς ἀδικεῖν ἐθέλουσιν
ἀδελφοῦς τὴν παρ' ἑαυτῶν εὐκόλως καταπωλοῦντες
ψῆφον· καίτοι τοῦ νόμου λέγοντος ἐναργῶς· « Κρίμα
δικαίον κρίνατε. » Ὅτι δὲ ἐστὶν ἀληθὲς ὃ φημι, πι-
σιώσεται λέγων ὁ προφήτης Ἀμβακούμ· « Ἔως
τίμος, Κύριε, κεκράξομαι, καὶ οὐκ εἰσακούσῃ; βοή-
σομαι πρὸς σὲ ἀδικούμενος, καὶ οὐ σώσεις; Ἴνα τί
ἐδειξάς μοι κόπους καὶ πόνους, ἐπιβλέπειν ταλαιπω-
ρίαν καὶ ἀσέβειαν; Ἐξ ἐναντίας μου γέγονε κρίσις,
καὶ ὁ κριτὴς λαμβάνει. Διὰ τοῦτο διεσκέδαται νόμος,
καὶ οὐ διεξάγεται εἰς τέλος κρίμα, ὅτι ἀσεβὴς κατα-
δυναστεύει τὸν δίκαιον. Ἐνεκα τούτου ἐξελεύσεται τὸ
κρίμα διεστραμμένον. » Καὶ αὐτὸς δὲ πού φησιν ὁ
θεοσπίσιος Ἡσαίας πρὸς τὴν Ἱερουσαλήμ, ἥτοι τὴν
Σιών· « Οἱ ἄρχοντές σου ἀπειθοῦσιν, κοινῶν κλε-
πτῶν, ἀγαπῶντες δῶρα, διώκοντες ἀνταπόδομα· ὄρ-
φανοὶ οὐ κρίνοντες, καὶ κρίσει χήρας οὐ προσέχον-
τες. » Ταῦτα δὲ ἑδῶν αἰσχυρῶν λημμάτων ἠττώ-
μενοι· καὶ τάχα που τὰ εἰς πότους καὶ τρυφὰς ἀνοσιῶς
ἐραυτίζόμενοι, καὶ ἐξ ἀδικιῶν συλλέγοντες. Αἰτιᾶται
γὰρ αὐτοὺς διὰ φωνῆς προφήτου, λέγων· Καὶ τὰ ἱμάτια
αὐτῶν δεσμεύοντες σχοινίοις, παραπετάσματα ἐποιοῦν
ἐχόμενα τοῦ θυσιαστηρίου, καὶ οἶνον ἐκ συκοφαντιῶν
ἐπιπνον ἐν τῷ οἴκῳ τοῦ Θεοῦ αὐτῶν. Οὐαὶ τοῖνον, φησὶ,
τοῖς ἀδρόσι καὶ δυνατοῖς, τοῖς ἀρτίουσι περιέργως τὸ
σίκερα, τοῖς φιλοπόταις, καὶ ἀγαπῶσι μέθην, τοῖς τὸ
δικαίον αἴρουνσι τοῦ δικαίου, τοῦτ' ἐστὶ, τοῖς κατακρί-
νοῦσι μὲν τὸν ἡδικοῦμενον, ἀπονέμουνσι δὲ ψῆφον δι-
νασίαν τοῖς εἰωθόσι πλεονεκτηῖν. Καὶ τοῦτο, οἶμαι, ἐστὶ
τὸ ἀναφανδὸν εἰπεῖν τὸ πονηρὸν καλὸν, καὶ τὸ καλὸν
πονηρὸν, καὶ σκότος εἰς φῶς, καὶ τὸ φῶς εἰς σκότος,

A latem elegerunt, et his gravissimis quidem malis
divexari maluerunt. Idque propterea illis accidisse
ait, quod apud seipsos sapientes, et in oculis suis
prudentes viderentur. Quod quidem verum est, quia
juxta Paræmiastæ vocem⁹⁴ : « Sapientia reprehensionis
impatiens, errat. » Et sibi præfidere solere, et
ex suo arbitrio judicioque solo, quid ntile cognitu
sit, explicare, id grave est et perniciosum his qui id
facere consueverunt. Sic etiam sacra Scriptura
inquit : Insolens et contemptor & vir arrogans non
proficiet. Cum hoc animi morbo laborarent Judæo-
rum duces, consilio Servatoris non acquieverunt.
Erant enim, erant prudentes, non apud Dominum,
sed apud se, supercilia tollentes, et alte sapientes
propter divinarum legum scientiam, cum omnino
B nihil sciverint. Cæci enim erant, juxta Servatoris
vocem, duces cæcorum.

VERS. 22, 23. Væ his qui inter vos robusti sunt ad bibendum vinum, et validi ad miscendam sicerum : qui justificanti impium propter munera, et justitiam justii tollunt ab eo.

Primores et nobilissimi Judaicæ Synagogæ, et
qui inter alios cognitione divinarum legum emine-
bant, judiciorumque apud eos 95 exercebant, gravi-
ter hujus criminis accessebant, quasi ad largi-
tiones accipiendas inexplebilem manum extenden-
tes, et quibus animus erat injuriam facere fratribus,
his facile suum suffragium vendentes, licet clare
dicat lex : « Judicium justum judicate⁹⁷. » Verum
esse quod dico confirmabit propheta Habacum, di-
cens : « Quousque clamabo, et non exaudies? vo-
ciferabor ad te vim patiens, et non servabis?
Quare ostendisti mihi labores et dolores ut viderem
miseriam et impietatem? Contra me factum est
judicium, et iudex accipit. Ideo dissipata est lex,
et non perductum est ad finem iudicium, quia impius
prævalet justo. Idcirco exhibit iudicium perversum⁹⁸. »
Divinus quoque Isaias ipse alloquitur Jerusalem seu
Sion : « Principes tui non obediunt, socii sunt su-
rum, diligunt munera, inhiant præmiis, pupillis
non judicant, et iudicio viduæ non attendunt⁹⁹. »
Hæc autem fecerunt, corrupti sordidulis muneribus,
ac fortassis etiam impie colligentes, et ad fomenta
D sædaram voluptatum ex injuriis corrogantes. Ac-
cusat quippe eos voce prophetæ, dicens : Vestes eo-
rum vincientes funiculis, vela fecerunt contigua
altari, et vinum ex sycophantiis liberunt in domo
Dei sui. Væ itaque, inquit, his qui robusti sunt et
validi, qui exquisite siceram condiunt, qui potioni
indulgent, et ebrietate delectantur, qui justitiam
tollunt a justo, id est, injuste oppressum condem-
nant, et causam hominum avaritiæ studentium justa
sententia adjuvant. Et hoc plane est, ut arbitror,
malum dicere bonum, et bonum malum, tenebras
lucem, et lucem tenebras, amarum dulce, et dulce
amarum. Deplorat autem in omnibus robustos,

⁹⁴ Prov. xix, 19. ⁹⁵ Deut. i, 16. ⁹⁶ Habac. i, 2-4. ⁹⁷ Isa. i, 25.

præcellentes et præpotentes, quandoquidem potentes potenter et acriter torquebuntur, et cui multum additum est, ab eo multum exigetur, juxta vocem Servatoris. Non enim pari supplicio afflictiur principes et subditi. Etenim hi prætexunt interdum se non scire voluntatem domini sui: at illi etsi sciant exactissime, non fecerunt tamen. Eamque ob causam merito duriora patientur ab eo qui poenam irrogat.

VERS. 24. *Propterea quemadmodum exuretur stipula a carbone ignis, et comburetur a flamma resoluta, radix eorum quasi lanugo erit, et flos eorum ut cinis ascendet.*

96 Quoniam, inquit, contra se ipsi protraxerunt peccata velut funiculo longo, nec recti rerum æstimatores fuerunt, criminantes bonum, laudantes malum, sapientes etiam apud seipsos, et oculis suis prudentes, et quæ his sceleriora erant spectantes, impium propter munera justum pronuntiantes, jus justo eripientes: his omnibus de causis, erunt materia concremabilis, instar stipulæ, et ignis fomentum et flammæ accensæ eos depascentur: ut una cum radicibus ipsorum quoque fructus consumantur, id est, ut cum parentibus et ex his etiam procreati simul intereant, et tanquam pulvisculus aut cinis, rapidissimi venti impetu dissipentur. Accensam vero flammam dicit, quæ a nullo extincta est. Incidit enim quandoque ignis et in segetem, et in vites, non tamen incenduntur, quia multi succurrunt, nec sinunt eum invalescere, ut agros nullo prohibente depopuletur. Cæterum si nullus laborat, nec ulterius cursum flammæ impedit, tunc accensa erit, et libera, et effrenate quodcumque obvium invadet. Quare Deo omnipotente bellicis calamitatibus eos objiciente, et sacrosancto suffragio multante, cum nullus omnium subveniret: hinc accensam facem, opilino jure iram nominat. Ut enim beatus Moses ait: « Deus noster ignis consumens est. Et si cluserit contra hominem, quis aperiet? » His igitur divinus David accinit dicens: « Tu formidabilis, o Domine, ecquis resistet tibi? » Omnibus igitur viribus effugienda est hæc ira, utpote terribilis et inevitabilis. Itaque docemur in precibus dicere: « Domine, ne in furore tuo redarguas me, nec ira tua castiges me. » Non enim acerbum est castigari, sed ex ira quasi et furore id contra nos fieri, et molestum est, et intolerabile. Sic et propheta: « Castiga, » inquit, « nos, Domine, verum in judicio, non in furore: ne nos ad numerum paucissimum redigas. »

οιστον, τὸ ἐν ὀργῇ καὶ θυμῷ τοῦτο πράττεσθαι καθ' ἡμᾶς, Κύριε, πλὴν ἐν κρίσει, καὶ μὴ ἐν θυμῷ, ἵνα

VERS. 25. *Non enim voluerunt legem Domini Sabaoth, sed oraculum sancti Israelis irritarunt. Et commotus est furore Dominus Sabaoth in populum suum, et iniecit manum in eos, et percussit eos, et exacerbati*

τὸ πικρὸν γλυκὺ, καὶ τὸ γλυκὺ πικρὸν. Ἰστέον δὲ ὅτι δυνατοὶ δυνατῶς ἐτασθήσονται· καὶ ᾧ παρέθεντο πολὺ περισσότερον ἀπαιτοῦσι παρ' αὐτοῦ, κατὰ τὴν τοῦ Σωτῆρος φωνήν. Οὐ γὰρ Ἰσὺ τρέπω τὰ τῆς κολάσεως ἔσται τοῖς τε ἡγουμένοις καὶ τοῖς ὑπὸ χεῖρα κειμένοις. Οἱ μὲν γὰρ ἔσθ' ὅτε προβαλοῦνται τὸ μὴ εἶδέναι τυχόν τὸ θέλημα τοῦ κυρίου αὐτῶν· οἱ δὲ καίτοι λίαν ἐγνωκότες ἀκριβῶς οὐ δεδράκασιν. Ταύτη τοι δικαίως δυσσχεστέραν ὑπομενοῦσι τὴν τοῦ κολάζοντος κλήσιν.

Διὰ τοῦτο, ὃν τρόπον καυθήσεται ἡ καλάμη ὑπὸ ἀνθρώπος πυρὸς, καὶ συγκαυθήσεται ὑπὸ φλογὸς ἀνειμένης, ἡ βίβλα αὐτῶν ὡς χοῦς ἔσται, καὶ τὸ ἄνθος αὐτῶν, ὡς κοριοτρόπος ἀναθήσεται.

Ἐπειδὴ γὰρ αὐτοὶ καθ' ἑαυτῶν, φησὶν, ἐπεσπάσαντο τὰς ἀμαρτίας ὡς σχοινίω μακρῷ, καὶ γεθῶνασιν οὐκ ὀρθοὶ τῶν πραγμάτων κριταί, καταφρονεῖς μὲν τὸ ἀγαθόν, ἐπαινοῦντες δὲ τὸ πονηρὸν, σοφοὶ τε ἦσαν ἐν ἑαυτοῖς, καὶ ἐνώπιον ἑαυτῶν ἐπιστήμονες, καὶ πρὸς τὰ ἐπι τούτων αἰσχρόνα βλέποντες, δεδικαιώκασιν μὲν ἕνεκα δώρων τὸν ἀσεβῆ, τὸ δὲ δίκαιον τοῦ δικαίου ἔλαβον· τούτων ἕνεκα πάντων ὡς εὐκατάπρηστος ὕλη, καὶ καλάμης δίκην, πυρὸς ἔσονται τροφή, καὶ φλόγες αὐτοῦ· ἀνειμένα κατανεμηθήσονται, ὡς ὁμοῦ ταῖς βίβλας τοὺς ἐξ αὐτῶν δαπανηθήναι καρποὺς, τοῦτ' ἔστι, σунδιολέσθαι τοῖς τεκοῦσι τὰ ἐξ αὐτῶν, καὶ ὡς χοῦν ἢ κόνιν βαγδαιοτάτου πνεύματος διατριπείσθαι προσβολαῖς. Ἄνειμένη ἐξ φλόγα φησὶ τὴν ὑπ' οὐδενὸς σθενυμένην. Ἐμπέπτωκε μὲν γὰρ ἡ ληθῖος ἡγουν ἀμπέλοις ἔσθ' ὅτε πῦρ· ἀλλ' οὐ γέγονεν ἀνημμένη, ἐπαμυρόντων πολλῶν, καὶ προσελθεῖν οὐκ ἐώντων, οὕτε μὴν ἀδιακωλύτως κατανέμεσθαι τοὺς ἀγροῦς. Πονοῦντος δὲ οὐδενὸς, ἡγουν ἀνακόπτοντος τὸν ἐπέκεινα δρόμον τῆς φλογὸς, τότε δὴ τότε καὶ ἀνημμένη τις ἔσται καὶ ἀφετος, καὶ ἀχάλινος οὐσα πρὸς πᾶν ὀτιοῦν τῶν παρακειμένων. Οὐκοῦν ἐπειδήπερ ταῖς τοῦ πολέμου συμφοραῖς ὑποφέροντος αὐτοῦς τοῦ πάντα ἰσχύοντος Θεοῦ, καὶ ὅσα ψήφω κολάζοντος, οὐδεὶς παντελῶς ἐπαμύνων ἦν· ταύτη οὐ καὶ μάλα εἰκότως ἀνημμένην φλόγα τὴν ὀργὴν ὀνομάζει. Ἔ; γὰρ φησὶν ὁ μακάριος Μωσῆς· « Ὁ Θεὸς ἡμῶν πῦρ καταναλισκὸν ἔστιν, καὶ ἐάν κλείσῃ κατὰ ἀνθρώπου, τίς ἀνοίξει; » Καὶ τοῦτο εἰδὼς ὁ θεσπέσιος Δαβὶδ ψάλλει· « Σὺ φοβερός εἶ, καὶ τίς ἀντιστήσεται σοι ἀπὸ τῆς ὀργῆς σου; » Χρὴ οὖν ἄρα παντὶ σθένει χρωμένους παραιτεῖσθαι τὴν ὀργὴν· φοβερὸν γὰρ τὸ χρῆμα, καὶ δυσδιάφρυκτον· καὶ γοῦν δεδιδάγμεθα λέγειν ἐν προσευχῇς· « Κύριε, μὴ τῷ θυμῷ σου ἐλέγξῃς με, μηδὲ τῇ ὀργῇ σου παιδεύσῃς με. » Οὐ γὰρ ἔστιν, οὐκ ἔστιν τὸ παιδεύεσθαι χαλεπῶν. Φορτικὸν δὲ καὶ δύσπιστον, τὸ ἐν ὀργῇ καὶ θυμῷ τοῦτο πράττεσθαι καθ' ἡμᾶς, Κύριε, πλὴν ἐν κρίσει, καὶ μὴ ἐν θυμῷ, ἵνα μὴ ὀλίγους ἡμᾶς ποιήσῃς. »

Οὐ γὰρ ἠθέλησαν τὸν νόμον Κυρίου Σαβαὼθ, ἀλλὰ τὸ λόγιον τοῦ ἀγίου Ἰσραὴλ κυρώσεναι. Καὶ ἐθυμώθη ὀργῇ Κύριος Σαβαὼθ ἐπὶ τὸν λαόν αὐτοῦ, καὶ ἐπέβαλε τὴν χεῖρα αὐτοῦ ἐπ' αὐτούς,

¹ Deut. iv, 24. ² Psal. lxxv, 8. ³ Psal. vi, 2.

καὶ ἐπάταξεν αὐτούς, καὶ παρωξύνθη τὰ ὄρη, καὶ ἔγεννηθη τὰ θνησιμαῖα αὐτῶν ὡς κοπρία ἐν μέσῳ ὁδοῦ.

Ὁ σοφώτατος Ἰερεμίας ταῖς τῶν Ἰουδαίων ἀμαθειαις τε καὶ ὑπερβύλαις ἐπιπλήττει λέγων· « Πῶς ἐρεῖτε, ὅτι σοφοὶ ἐσμεν ἡμεῖς, καὶ νόμος Κυρίου μεθ' ἡμῶν ἐστίν; Εἰς μάτην ἐγενήθη σχολοίος, ψευδῆς γραμματεὺς, ἠσχύνθησαν σοφοί, ἐπτοήθησαν καὶ ἐάλωσαν. Σοφία τίς ἐστίν ἐν αὐτοῖς; Ὅτι τὸν λόγον Κυρίου ἀπεδοκίμασαν. » Προσῆκοντο μὲν γὰρ οὐδαμῶς τὸ κήρυγμα τὸ εὐαγγελικόν· ἀλλ' οὐδὲ αὐτῶν τὸν διὰ Μωσέως πετιμήκασιν νόμον. Ὡς γὰρ αὐτὸς εἰρηκεν ὁ Χριστός· « Εἰ ἐπιστεύετε Μωσῆ, ἐπιστεύετε ἂν ἐμοί· περὶ γὰρ ἐμοῦ ἐκεῖνος ἔγραψεν. » Πεπλημελέκασιν τοίνυν κατ' ἄμφω, καὶ ἀπεδοκίμασαν οἱ δεῖλαιοι τὸν τοῦ Θεοῦ λόγον, μήτε τὰς διὰ νόμου προαγορεύσεις ὡς ἀληθεῖς δεχόμενοι, μήτε μὴν τὸν σωτήριον εὐαγγελικὸν ἐκαινέσαντες λόγον. Ταῦτοι διὰ φωνῆς Ἰερεμίου περὶ αὐτῶν ἔφη Θεός· « Πρὸς τίνα λαλήσω, καὶ διαμαρτύρομαι, καὶ εἰτακούσεται; Ἰδοὺ ἀπερίτμητα τὰ ὄρα αὐτῶν, καὶ οὐ δύνανται ἀκοῦειν. Ἰδοὺ τὸ ῥῆμα Κυρίου ἐγενήθη αὐτοῖς εἰς ὄνειδισμόν· οὐ μὴ βουλευθῶσιν αὐτὸ ἀκοῦειν. » Κατωσιδίξον γὰρ τὸ ῥῆμα Χριστοῦ, τοῖς ἀκρωμένους περὶ αὐτοῦ λέγοντες· « Δαιμόνιον ἔχει, καὶ μαίνεται, τί αὐτοῦ ἀκούετε; » Οὐκοῦν ἐπειδὴ περ οὐκ ἠθέλησαν τὸν νόμον Κυρίου Σαβαώθ, παρωξύναν δὲ καὶ τὸ λόγιον τοῦ ἁγίου Ἰσραήλ, τοῦτ' ἐστίν, Χριστοῦ· Ἐθυμώθη, φησὶν, ὄρη, καὶ ἐπάταξεν αὐτούς, καὶ παρωξύνθη τὰ ὄρη. Καὶ ποῖα φησὶν ἐν τούτοις ὄρη; ἢ δηλονότι τὰς Ῥωμαίων ἀρχάς, διὰ τοι τὸ ἐν δόξῃ περιφανεῖ, καὶ τὸ ἐν ἀξιώμασιν ἐπιρμένον; Ἀπὸ δὲ τοῦ παρωξυνθῆναι τὰ ὄρη, γέγονεν αὐτῶν ὡς κοπρία τὰ θνησιμαῖα, τοῦτ' ἐστίν, οἱ ἐκ τοῦ πολέμου νεκροὶ, διεβριμμένοι πανταχῇ, καὶ τάχα που κείμενοι σωρηδόν, καὶ πᾶσαν αὐτῶν πιμπλάντες τὴν χώραν. Καὶ ἑτέρως δὲ κατὰ τῶν παροτρυνόντων διὰ τῆς ἀπειθείας τὸν τῶν ὄλων Σωτήρα Θεόν. Παροτρύνονται γὰρ ὄρη τὰ νοητὰ, τοῦτ' ἐστίν, ἀρχαὶ καὶ ἐξουσίαι, καὶ οἱ κοσμοκράτορες τοῦ σκότους τούτου. Οὐ δὴ γεγονότος, πᾶσά πως ἀνάγκη τὸν ψυχῆς ὑπομείναι θάνατον τοῦς ὑπεννεγμένους αὐτοῖς. Ἐπικουροῦντος μὲν γὰρ τοῦ πάντα ἰσχύοντος Θεοῦ, καὶ παροτρύνεται καθ' ἡμῶν τὰ ὄρη, λόγος αὐτῶν οὐδεὶς. Ἐγράφεται γὰρ, ὅτι Παρεμβάλει ἄγγελος Κυρίου κύκλῳ τῶν φοβουμένων αὐτὸν, καὶ ῥύσεται αὐτούς. Ἀριστάντος δὲ τὴν χεῖρα, καὶ οὐκ ἔτι σώζειν ἀνεχομένου, τὸ σηκῶναι καὶ σὺμμεθα, καὶ κοπρίων δίχην ὑπὸ πύδας τῶν ἐχθρῶν ἐσόμεθα.

Ἐπὶ πᾶσι τούτοις οὐκ ἀπεστράφη ὁ θυμὸς, ἀλλ' ἔτι ἡ χεὶρ ὑψηλή. Ταγαροῦν ἀρεῖ σύσημον ἐν τοῖς ὄρησι τοῖς μακρῶν, καὶ συριαὶ αὐτοῖς ἀπ' ἄκρου τῆς γῆς. Καὶ Ἰδοὺ ταχὺ κούφως ἔρχεται· οὐ πεινάσουσιν, οὐδὲ κοπιάσουσιν, οὐδὲ νυστάξουσιν, οὐδὲ κοιμηθήσονται, οὐδὲ μὴ λῦσωσι τὰς ζώνας αὐτῶν ἀπὸ τῆς δούρας αὐτῶν, οὐδ' οὐ μὴ βαγῶσιν οἱ ἰμάντες τῶν

sunt montes, et **97** facta sunt morticina eorum velut fimus in medio viae.

Sapientissimus Jeremias inscitiam Judaeorum et superbiam taxat, dicens: « Quomodo dicetis, Sapientes sumus nos, et lex Domini apud nos est? Vanus factus est juncus, mendax scriba; pudfacti sunt sapientes, perterriti sunt, et capti sunt. Sapientia quænam illis inest? Quoniam verbum Domini respuerunt. » Neque enim prædicationem Evangelii admisserunt, imo nec ipsam legem a Mose traditam coluerunt: ut etiam ipse Christus dixerat: « Si credidissetis Mosi, credidissetis mihi: nam de me ille scripsit. » Contra utrumque ergo deliquerunt, et Dei verbum repudiarunt miseri, neque prædicationes legales ut veras recipientes, neque salutari evangelicoque sermone suffragantes. Idcirco voce Jeremiae de ipsis locutus est Deus: « Ad quem loquar, et contestabor, et exaudiet? Ecce incircumcisæ aures eorum, nec possunt audire. Ecce verbum Domini factum est illis in opprobrium. Nolunt illud audire. » Probris enim commacularunt verbum Domini, cum de ipso audientibus dicerent: « Dæmonium habet, et insanit; quid illum auditis? » Cum ergo legem Domini Sabaoth non voluerint, irritarunt oraculum sancti Israel, id est, Christi. Commotus est, inquit, furore, et percussit eos, et exacerbati sunt montes. Quosnam dicit hic montes? annon videlicet Romanum imperium propter splendorem gloriæ, et dignitatis eminentiam? Eo quod exacerbati sunt montes, facta sunt morticina eorum quasi fimus, id est, qui in bello mortui sunt, passim et sparsim projecti sunt, et acervatim jacuerunt, universamque regionem eorum repleverunt. Quinetiam aliter de his qui per inobedientiam omnium Servatorem Deum exacerbaverunt, intelligi potest. Exacerbati sunt enim montes intelligibiles, id est, principatus, et potestates, et mundi domini, rectores tenebrarum harum. Quod ubi sit, eos qui subditii illis sunt, mortem animæ subire omnino est necessum. Et enim Deo optimo maximo suppetias ferente, quantumvis contra nos exanderint montes, nulla eorum ratio habenda est. Scriptum est enim: Castrametabitur angelus Domini circa timentes ipsum, et eruet eos. Sin manum ille subtraxerit, nec jam servare sustinuerit, tunc jacobimus, et velut sterco pedibus inimicorum substerneamur.

98 VERS. 25-50. In omnibus his non averta est ira, sed adhuc manus excelsa. Itaque levabit signum in gentibus longinquis, et assibilibit illis ab extremo terræ. Et ecce cito leviter venient: non esuriant, neque laborabunt, neque dormitabunt, neque consopientur, neque solvent cingula sua a lumbis suis, neque rumpeant corrigiæ calceorum ipsorum: quorum tela acuta sunt, et arcus eorum extensi. Pedes

¹ Jerem. viii, 8, 9. ² Joan. v, 46. ³ Jerem. vi, 10. ⁴ Joan. x, 20. ⁵ Ephes. vi, 12.

equorum eorum ut scilicet petra reputati sunt: totæque curruum ipsorum quasi tempestas. Irruunt quasi leones, et astiterunt quasi catus leonis. Et apprehendet et vociferabitur quasi fera, et injiciet se, nec erit qui eripiat. Et vociferabitur propter ipsos die illo, ut sonitus maris inundantis, et insipient in terram, et ecce caligo tetra in eorum inopia.

σεται δι' αὐτοὺς ἐν τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ, ὡς φωνὴ γῆρ, καὶ ἰδοὺ σκότος σκληρὸν ἐν τῇ ἀπορίᾳ αὐτῶν.

Quod ira in eos justa judicantis hic non sistet, sed ulterius progredietur, ex his quæ jam proposita sunt, perspicuum erit. Nam licet crudeliter vastati, fame et siti pressi, bellique calamitatibus impliciti fuerint miselli, tamen in hac aversione a Deo persisterunt, nec ab ira liberi immunesque fuerunt. Hoc enim, opinor, significat ubi ait: Adhuc manus excelsa, quippe feriens eos qui peccaverunt. In altum enim semper elevatur manus percutientis. Dein quæ et quanta montium irritatio sit futura, et qui furoris eorum administri erunt, quanta cum fortitudine et audacia, et insueta in homines immanitate et sævitiā adoriantur, declarat cum dicit: «Itaque levabit signum in gentibus longinquis.» Non enim vicini erant, aut Judæorum regioni contermini, qui eam vastarunt, et Hierosolyma cunctasque Judæorum urbes cremarunt; sed ex longinquis regionibus et ex omni terra congregati: complures quippe, imo innumerabiles conjunctis copiis et clypeis Vespasianum et Titum adjuverunt. Signumque, inquit, dabitur, perinde ut belli ac pugnæ tempore. Sic enim ducibus solemne est, multitudinem sub ipsis merentem in aciem educturis, signum quoddam dare, et vexilla, ut vocant, in altum tollere. Quorum et propheta Isaias meminit: **99** Capietur, inquit, ut vexillum in monte, et ut signum gerens in colle. Vexillum namque collocantes in præaltis verticibus, vel recta procedunt, vel retrocedunt, vel etiam suspendunt quiddam ad quod acies respicit. Novit enim hoc pacto ducis voluntatem. Itaque levabit, inquit, signum, assibilabit illis. Sumit hoc rursus, velut a consuetudine apum. Solent enim apiarii sibilo eas excitare, et ita ex alveariis ad flores et herbas educere, et ex agris quoque reducere, domique ut immorentur efficere. Sibilabit ergo, inquit. Hi vero accurrere volucres et leves, famem magnopere non curare, nec peritescere laboris, sed insomnes esse, et præcincti, ac bellico apparatu instructissimi, indomitae equis vehi, ac instar turbinis impetum facere, leonibus similes, ac more ferarum vorare: occursum adeo sævi et truces, ut citra pugnam possent vincere, nemine contra se opponente, vel ad subsidium ferendum satis valente. Erit item ploratus eo tempore, et clamor confusus, sicut nemo sit qui præsit aliis, perinde quasi sonitus maris per regionem Judæorum dissiparetur. Erit etiam caligo tetra, idque partim propter nebulam quasi et noctem intelligitur, partim, ac quidem verius, propter terrores et consilii inopiam. Mala enim graviora menti tenebras offundunt. Inservit

ὑποδημάτων αὐτῶν, ὧν τὰ βελῆ ἐξέτα ἐστὶ, καὶ τὰ τόξα αὐτῶν ἐντεταμένα. Οἱ πόδες τῶν ἱππῶν αὐτῶν ὡς στερεὰ πέτρα ἐλογίσθησαν· οἱ τροχοὶ τῶν ἀρμάτων αὐτῶν ὡς καταγίγς. Ὀρμῶσιν ὡς λέοντες, καὶ παρεστήκασιν ὡς σκύμνος λέοντος. Καὶ ἐπιλήψεται, καὶ βοήσεται ὡς θηρίον, καὶ ἐκβαλεῖ, καὶ οὐκ ἔσται ὁ ρυόμενος. Καὶ βοήθηθαι ἀλάσσης κυμαίνουσης, καὶ ἐμβλέψονται εἰς

Ὅτι μὴ μέχρι τούτων τὰ τῆς, ἐπ' αὐτοῖς ὀργῆς μετρηθῆσεται παρὰ τοῦ τὰ δίκαια κρίνοντος, προβήσεται δὲ καὶ ἐπέκεινα, σαφηνεῖ τὸ προκείμενον. Καίτοι γὰρ ἀγρίως πεπορθημένοι, λιμῶ τε καὶ δίψει πεπιεσμένοι, καὶ ταῖς τοῦ πολέμου συμφοραῖς ἐναλόντες οἱ δαίτατοι, μεμενῆκασιν ἐν ἀποστροφῇ Θεοῦ, καὶ οὐκ ἐξω γεγόνασιν τῆς ὀργῆς. Τοῦτο γὰρ, οἶμαι, σημαίνει λέγων τὸ, Ἐπιλήψεται, ὅτι πλήττουσα τοὺς ἡμαρτηκότας. Ὑψοῦ γὰρ αἰεὶ πως ἡ τοῦ παλίντου αἵρεται χεὶρ. Εἶτα τίς ἢ πόσος ὁ τῶν ὀργῶν ἔσται παροξυσμός, τίνας δὲ καὶ οἱ τοῖς ἐκείνων ὑπερηρησμένοι θυμοῖς, καὶ μεθ' ὧν ἔξουσιν ἀνδρείας τε καὶ εὐτολμίας, καὶ τῆς εἰς ἀνθρώπου ἀήθους ἐμότητος, ἐμφανίζει λέγων· «Τοιγαροῦν ἀρεὶ σύσσημον ἐν τοῖς ἔθνεσι τοῖς μακρῶν.» Οὐ γὰρ ἕμποροι καὶ γείτονες τῆς Ἰουδαίων χώρας οἱ ταύτην ἤρημακότες καὶ κατεμπερήσαντες τὰ Ἱεροσόλυμα, καὶ ἀπάσας δὲ τὰς τῶν Ἰουδαίων πόλεις, ἀλλ' ἐκ χωρῶν τῶν μακρῶν, καὶ ἐξ ἀπάσης τῆς γῆς συναγερμένοι. Πλεῖστοι γὰρ Ἰαν· μᾶλλον δὲ τάχα που καὶ ἀριθμοῦ κρεῖττονες καὶ οἱ συνασπίζοντες Οὐζεσπασίανῳ τε καὶ Τίτῳ. Σύσσημον δὲ δοθῆσεται, φησὶν, ὡς ἐν καιρῷ πολέμου καὶ μάχης. Ἔθος γὰρ τοῖς στρατηγοῖς ἐξοπλίζειν μέλλουσιν εἰς παράταξιν τὴν ὑπὸ χεῖρα πληθύν, σύστημα δίδοναι, τὰς καλουμένας σημαίας ἀφροντας ὑψοῦ. Ὡς καὶ ὁ προφήτης Ἡσαίας διαμέμνηται λέγων· Καταληφθήσεται, ὡς ἱστὸς ἐπ' ὄρους, καὶ ὡς σημαίαν φέρων ἐπὶ βουνοῦ. Ἰστοὺς γὰρ ἱστάντες ἐν ὑψηλοῖς γηλόφοις, ἢ ὄρθουσιν, ἢ κατακλίνουσιν, ἢ καὶ ἀπαρτῶσι τινα πρὸς ἃ βλέπει τὸ μάχιμον. Εἶδεν δὲ οὕτω τοῦ στρατηγοῦ εἶ τὸ δοκοῦν. Ἄφραι τοιγαροῦν τὸ σύσσημον, φησὶ, καὶ συριεὶ αὐτοῖς. Δέχεται δὲ καὶ τοῦτο πάλιν, ὡς ἀπὸ γε τῆς συνθηλας τῆς ἐπὶ τῶν μυῶν. Ἐν ἔθει γὰρ πῶς ἐστὶ τοῖς μελισσοκόμοις συρίζειν αὐτάς· οὕτω τε τῶν σίμβλων ἀποφέρειν εἰς ἀθηὰ καὶ πᾶσας, καὶ μὴν καὶ ἀνακομίζειν ἐξ ἀγρῶν, οἴκοι τε αὐτὰς ἐναυλιζεσθαι ποιεῖν. Συριεὶ τοίνυν, φησὶν. Οἱ δὲ ἀφίζονται πτηνοὶ τε καὶ κοῦφοι, λιμοῦ μὲν ὀλίγα πεφροντικότες, οὐ δεδιότες δὲ πόνους, ἀῦπνοι τε καὶ εὐζωνότατοι, καὶ ἐξηρτυμένοι τὰ τακτικὰ, καὶ ἀτρυτοῖς ἵπποις ἐποχοῦμενοι, καὶ ὀρμώντες ὡς καταγίγς, καὶ ἐν ἰσῷ λέουσι, καὶ κατεσθίνοντες ὡς θηρία. Δυσάντητοι δὲ οὕτως ἔσονται καὶ δεινοὶ, ὡς ἀμαχεὶ δύνασθαι νικᾶν ἀντεξάγοντες· οὐδενός, ἤγουν ἰκανῶς ἔχοντος εἰς ἐπικουρίαν. Ἔσται δὲ θρήνος κατ' ἐκείνου καιροῦ καὶ βοή συμμιγῆς, ὡς οὐδὲν ἕτερον ἠγεῖσθαι τινος, ἢ ὅτι θαλάσσης ἤχη τῆς Ἰουδαίων κατασκήδοναται χώρας. Ἔσται ἐκ καὶ σκληρὸν σκότος καὶ οὕτι που πάντως τὸ ὡς ἐν ἐμύληθι νοούμενον καὶ νυκτὶ, τὸ ἐκ δειμάτων δὲ μιλ-

λον και ἀπορίας. Σκοτοὶ γὰρ τὸν γοῦν τὰ παγγάλατα τῶν κακῶν. Ὀνίνησι τοιγαροῦν διὰ παντὸς ἡμᾶς ὁ τῶν ὄλων Θεός. Ποιεῖται γὰρ οὐ μάρτην τὰς τῶν ἐσομένων προαγορεύσεις· καὶ δεισιὶν ἀκριβῶς τὰ μεγέθη τῶν κακῶν· ἴν' ἐπειδήπερ ἀνουθέτητοί τε πολλάκις ἐσμὲν, καὶ πεποιεῖμεθα παρ' οὐδὲν τὸν εἰς μετάνωσιν καλοῦντα λόγον, κἄν γοῦν ὑποπτήξαντες τὸ ταῖς οὕτω δειναῖς ἐναλῶναι δίκαις, τὸν θεῖον ἐν ἑαυτοῖς εἰσδεξώμεθα φόβον, καὶ ἀποσπουδάσαντες τὰ πονηρὰ, μετακομίσωμεν τὴν καρδίαν εἰς γὰρ τὸ χρῆναι λοιπὸν ἐλέσθαι τὸ ἀγαθόν.

Καὶ ἐγένετο τοῦ ἐνιαυτοῦ, οὗ ἀπέθανεν Ὀζίας ὁ βασιλεὺς, εἶδον τὸν Κύριον Σαβαῶθ, καθήμενον ἐπὶ θρόνον ὑψηλοῦ καὶ ἐκηρυμένον· καὶ πλήρης ὁ οἶκος τῆς δόξης αὐτοῦ. Καὶ Σεραφείμ εἰσήκεισαν κύκλω αὐτοῦ. Ἐξ πτέρυγες τῶ ἐνὶ, καὶ ἔξ πτέρυγες τῶ ἐνὶ. Καὶ ταῖς μὲν δυσί, κατεκάλυπτον τὰ πρόσωπα, καὶ ταῖς δυσί κατεκάλυπτον τοὺς πόδας, καὶ ταῖς δυσί ἐπέταστο. Καὶ ἐκέραγον ἕτερος πρὸς τὸν ἕτερον, καὶ ἔλεγον· Ἄγιος, ἄγιος, ἄγιος Κύριος Σαβαῶθ, πλήρης

πᾶσα ἡ γῆ τῆς δόξης αὐτοῦ. Οὐ καθ' ἓνα τυχόν, οὔτε μὴν ἀδιαστάτως οἱ μακάριοι προφήται τὰς τῶν ὁράσεων ἀποκαλύψεις ἐδέχοντο παρὰ Θεοῦ. Ἄνα μέρος δὲ μᾶλλον, κατὰ τὸ Δεσπότη δοκοῦν. Καὶ ἐν χρόνοις καθ' οὓς ἤθελε τοῦτο δρᾶν ὁ ἀποκαλύπτων βαθεῖα καὶ ἀπόκρυφα, καὶ γινώσκων τὰ κεκρυμμένα. Καὶ γὰρ ἔστι μετὰ τοῦτο φῶς, καθὰ γέγραπται. Ὁζίου τοιγαροῦν τοῦ καὶ Ἀζαρίου περιόντος ἔτι, καὶ τοὺς τῆς βασιλείας τῆς ἐν τοῖς Ἰεροσολύμοις διέποντος θρόνους, τοὺς ἐπὶ τοῖς ἡδὴ φθάσαι πεποίηται λόγους ὁ μακάριος προφήτης Ἡσαίας. Ἦν μὲν γὰρ Ὀζίας καὶ Ἀζαρίας τῶν ὅτι μάλιστα φιλοθεωμάτων, πεποικημένοι γὰρ λέγεται τὸ εὐθὲς ἐν ὀφθαλμοῖς τοῦ Θεοῦ. Πλὴν οὐ μέχρι παντὸς διασώσατο καλὴν καὶ ἀμώμητον τῆς εὐσεβείας τὴν δόξαν. Κατισχύσας γὰρ διὰ Θεοῦ τῶν ὁμῶρων ἔθνων, πλείστα τε ὅσα καὶ ἀξιοθαύμαστα κατ' αὐτῶν ἐργασάμενος, τοῖς τῆς εὐπραγίας μεμῆσθαι τρόποις· καὶ κατώλισθεν εἰς ὑπεροψίαν. Ἀφίκετο γὰρ εἰς τοῦτο γνώμη, ὥστε καὶ λειτουργίαν ἀρπάσαι τὴν ἱερὰν, καὶ αὐτόκλητος ἐλθεῖν ἐπὶ τὸ δεῖν ἱερᾶσθαι τῷ Θεῷ. Εἰσελθὼν γὰρ εἰς τὸν θεῖον ναόν, οὐ διὰ τῆς τῶν Λευιτῶν μετείας, ἤγουν ἱερέων, προσκομίζειν ἤθελε τὰς θυσίας τῷ Θεῷ. Ἄλλ' ἐπ' αὐτὸ τὸ θεῖον ἀναπηδήσας θυσιαστήριον, θυμῶν ἐζήτει παρὰ τὸ εἰωθὲς καὶ τὸν νόμον. Καὶ ἠλέγχετο μὲν παρὰ τῆς ἱερατευσούσης φυλῆς ὡς ἀνόσια δρῶν, καὶ παραλύειν ἐπιχειρῶν τὸν νόμον. Ἐπειδὴ δὲ τοῖς τῆς βασιλείας ἀύχημασιν ἐντροφῶν προσενέμηκεν ἑαυτῷ καὶ τὸ ἱερᾶσθαι πρέπειν· καὶ παρ' οὐδὲν ποιούμενος τὰς τῶν ἱερέων συμβουλὰς, ἠλέγχετο παραχρῆμα παρὰ Θεοῦ. Αελέπρωται γὰρ, αὐτοῖς μετώποις ἐπηνηχότος τοῦ πάθους. Οἶμαι δὲ δεῖν πρὸς ἀκριβῆ τῶν εἰρημένων εἰδῆσιν καὶ αὐτὰ τὰ θεῖα παραθέσθαι λόγια, τὰ ἐπ' αὐτῷ γεγραμμένα. Ἐχει δὲ οὕτως· « Ἐν ἔτει εἰκοστῷ καὶ ἑβδόμῳ τῷ Ἰεροδοάμ βασιλεῖ Ἰσραὴλ, ἔθασιλευσεν Ἀζαρίας υἱὸς Ἀμασίου βασιλέως Ἰούδα. Ἐξ

A igitur Deus universitatis utilitati nostræ in omnibus. Nec enim sine causa facit futurorum prædictionem, et accurate narrat magnitudinem malorum, ut quoniam sæpe indociles sumus, et sermone ad pœnitentiam vocantem negligimus, saltem metuentes ne tam grandi pœna involvamur, Dei timorem in nobis suscipiamus, et dediscentes mala, animum deinceps ad bonum amplectendum convertamus.

CAP. VI. VERS. 1-3. Et factum est anno quo mortuus est Ozias rex vidi Dominum Sabaoth sedentem in solio excelso et elevato; et plena domus gloria ejus. Et Seraphim steterunt circum eum: sex aleni, et sex alæ alteri; duabus quidem velabant faciem, duabus vero obvelabant pedes, et duabus volabant. Clamabantque alter ad alterum, et dixerunt: Sanctus, sanctus, sanctus Dominus Sabaoth, plena est omnis terra gloria ejus.

100 Nec simul, nec sine intervallo beati prophetæ visorum revelationes acceperunt a Deo, sed paulatim et sigillatim, prout Domino visum est, et tum cum voluit facere is, qui reteggit profunda et secreta, et qui occulta cognoscit. Lux enim apud illum est, sicut scriptum est. Ozia igitur, qui et Azarias dictus est, adhuc superstite, et regni Hierosolymitani solium occupante, superiores serinones habuit beatus propheta Isaias. Nam Ozias, qui Azarias, valde pius erat et religiosus, quippe qui legitur fecisse rectum in oculis Dei: at integram et illibatam religionis gloriam per omnia non retinuit. Expugnatis enim Dei auxilio et beneficio finitimis gentibus, et pluribus admirandisque rebus contra eas gestis, felici hoc successu inebriatus est, et ad superbiam scopulum impigit. Eo enim amantiam devenit, ut sacrum ministerium sibi ipse arriperit, et sponte, non vocatus, ad sacrificandi munus accesserit. Ingressus enim Dei templum, non Levitarum vel sacerdotum opera vicaria uti in offerendis Deo hostiis voluit, sed ad divinum altare assiliens, præter morem et legem aggressus est incensum adolere: ac reprehensus quidem est a tribu sacerdotali, quasi impie agens, et legem violans. At is regali dignitate insolescens, sibi hanc sacerdotii functionem arrogavit, spretoque sacerdotum consilio, confestim a Deo redarguitur, lepra videlicet percussus, morbo in ipsa adeo fronte germinante. Quo autem hæc quæ dicta sunt plenius intelligantur, divina quoque ipsa oracula quæ de hac re scripta sunt, apponenda esse arbitror. Sic autem se habent: « Anno vicesimo septimo Jeroboami regis Israel, regnavit Azarias filius Amazie, regis Juda. Filius sexdecim annorum erat, cum regnaret. Regnavitque quinquaginta duos annos in Jerusalem. Nomen autem matris Chalia (†) fuit do Jerusalem. Fecitque quod rectum erat in oculis Do-

(†) Vulg. Chelia.

mini juxta omnia quæ fecerat Amasias pater ejus : **A**ttamen excelsa non sustulit. Adhuc populus sacrificavit, et suffitum fecit in excelsis. Tetigit autem Dominus regem, et lepra correptus erat usque ad diem mortis suæ ⁹. » Hæc quidem in Regnis. In Paralipomenis **101** autem, ut dixi : « Et ut obtinuit, » inquit, « elatum est cor ejus ad corrumpendum. Et injuste egit contra Dominum Deum suum, intravitque templum Domini ut adoleret in altari suffimentorum. Introivit autem post ipsum Zacharias sacerdos, et una cum eo sacerdotes Domini octoginta duo præpotentes, et stabant contra Oziam regem, et inquit : Non licet tibi, Ozia, adolere Domino, sed penes nos est, qui sacerdotio fungimur, qui filii Aaronis sumus, qui sanctificamur ad adolendum. Exi e sanctuario, quia recessisti a Domino, et non erit tibi hoc gloriæ a Deo. Iratus est autem Ozias, et in manu ejus thuribulum erat, ut adoleret in templo. Cumque iratus esset ipse sacerdotibus, lepra orta est in fronte ejus coram sacerdotibus in domo Domini, supra altare suffimentorum. Convertitque se ad eum summus sacerdos et sacerdotes, et ecce leprosus est in fronte, atque eum inde prope e eji-ciunt. Nam et ipse festinavit exire, quia arguit eum Dominus ¹⁰. » Cum autem lex Mosaica sanciret, leprosum ut immundum omnino e castris emittendum esse, leprosus vero inquinaret, ac sua immunditie pollutum redderet eum quicum ipse versaretur ; habitaret tamen Ozias Hierosolymis, hinc totam pro-pemodum Jerusalem inquinans : tacuit Dominus, non quidem prophetas sanctos contumelia afficiens, sed potius admonitione eorum indignos declarans eos, qui etiam præter legislatoris voluntatem immundo cohabitarent. Sic enim inquit alicubi et ad beatum Ezechielem : « Et linguam tuam ligabo, et obmutesces, nec eris illis corrector et censor : quia domus exasperans est ¹¹. » Obmutuit igitur, ostendens nimirum indignationem. Commota sunt enim Hierosolyma, et concussa est universa Judæorum regio. Quod intelligimus ex his quæ propheta Amos scripsit. Habet enim sic : « Verba Amos quæ facta sunt in Accarim ex Thecue, quæ vidit super Jerusalem, temporibus Ozie regis Juda, et temporibus Jeroboami filii Joas regis Israel, duobus annis ante terræ motum ¹². » Postquam autem obiisset Ozias desuit tempus silentii, divinasque visiones sanctis prophetis Deus universitatis reddidit. Ideoque propheta Isaias : « Et factum est, inquit, anno quo mortuus est Ozias rex, **102** vidi Dominum Sabaoth sedentem in solio excelso et elevato. » Prophetam autem vidisse Filium in gloria Dei et Patris, nemo dubitare poterit, cum Joannes scribat de eo aperte : « Hæc autem dixit Isaias, quando vidit gloriam ejus, deque eo locutus est ¹³. » Specta vero mihi divinæ dignitatis præstantiam, et in omnem creaturam dominatum. Ille enim est in excelsis et elevato throno, pulcherrimis regni insignibus egregie

A καὶ δέκα ἐτῶν ἦν ἐν τῷ βασιλεύειν αὐτὸν, καὶ πενήτηκοντα καὶ δύο ἔτη ἐδασλευσεν ἐν Ἱερουσαλήμ, καὶ ὄνομα τῆς μητρὸς αὐτοῦ Καλία ἐξ Ἱερουσαλήμ. Καὶ ἐποίησε τὸ εὐθεβὲς ἐν ὀφθαλμοῖς Κυρίου, κατὰ πάντα ὅσα ἐποίησεν Ἀμαζίας ὁ πατὴρ αὐτοῦ. Πλὴν τῶν ὑψηλῶν οὐκ ἐξῆρεν· ἔτι ὁ λαὸς ἐθυσίαζεν, καὶ ἐθυμῆσαν ἐν τοῖς ὑψηλοῖς. Καὶ ἤψατο Κύριος τοῦ βασιλέως. Καὶ ἦν λελεπρωμένος ἕως ἡμέρας θανάτου αὐτοῦ. » Καὶ ταῦτ' ἐμὲν ἐν ταῖς Βασιλείαις. Ἐν δὲ Παραλειπομέναις, ὡς ἔφην· « Καὶ ὡς κατίσχυσε, φησὶν, ὑψώθη ἡ καρδία αὐτοῦ καταφθεῖραι. Καὶ ἔδικησεν ἐν Κυρίῳ Θεῷ αὐτοῦ· καὶ εἰσῆλθεν εἰς τὸν ναὸν Κυρίου θυμιάσαι ἐπὶ τὸ θυσιαστήριον τῶν θυμιαμάτων· καὶ εἰσῆλθεν ὀπίσω αὐτοῦ Ἀζαρίας ὁ ἱερεὺς, καὶ μετ' αὐτοῦ ἱερεῖς τοῦ Κυρίου ὄδοθήκοντα καὶ δύο υἱοὶ **B** δυνατοί· καὶ ἔστησαν ἐπὶ Ὀζίαν τὸν βασιλέα, καὶ εἶπαν αὐτῷ· Οὐ σοι, Ὀζία, θυμιάσαι τῷ Κυρίῳ, ἀλλ' ἡμῖν τοῖς ἱερατεύουσι τοῖς υἱοῖς Ἀαρὼν τοῖς ἡγιασμένοις, θυμιάσαι. Ἐξέλθε ἀπὸ τοῦ ἁγιάσματος, ὅτι ἀπέστης ἀπὸ Κυρίου. Καὶ οὐκ ἔσται σοι τοῦτο εἰς δόξαν παρὰ Κυρίου Θεοῦ. Καὶ ἐθυμώθη Ὀζίας· καὶ ἐν τῇ χειρὶ αὐτοῦ τὸ θυμιατήριον τοῦ θυμιάσαι ἐν τῷ ναῷ· ἐν τῷ θυμωθῆναι αὐτὸν πρὸς τοὺς ἱερεῖς, καὶ ἡ λέπρα ἀνέτειλεν ἐν τῷ μετώπῳ αὐτοῦ, ἐναντίον τῶν ἱερέων ἐν τῷ οἴκῳ Κυρίου, ἐπάνω τοῦ θυσιαστηρίου τῶν θυμιαμάτων. Καὶ ἐπέστρεψεν ἐπ' αὐτὸν ὁ ἱερεὺς ὁ πρῶτος· καὶ οἱ ἱερεῖς, καὶ ἰδοὺ αὐτὸς λεπρὸς ἐν τῷ μετώπῳ. Καὶ κατέσπευσαν αὐτὸν ἐκείθεν, καὶ γὰρ αὐτὸς ἔσπευσεν ἐξελθεῖν, ὅτι ἤλεγξεν αὐτὸν Κύριος. » Ἐπειδὴ δὲ τοῦ διὰ Μωσέως προστάττοντος νόμου **C** χρῆναι δὴ πάντως ἐκπέμπεσθαι τῆς παρεμβολῆς ὡς ἀκάθαρτον τὸν λεπρὸν, καταμιαίνοντος δὲ καὶ κοινὸν ἀποφαίνοντος τῆς ἀκαθαρσίας τοῦ λεπροῦ τὸν συνόντα αὐτῷ, κατήκχηεν ἐν τοῖς Ἱεροσολύμοις Ὀζίας, μονονουχὶ σύμπασαν διὰ τούτου μιλῶν τὴν Ἱερουσαλήμ. Σεισθήκεν ὁ Δεσπότης οὐκ ἀτιμάζων προφήτας ἁγίους, ἀναξίους δὲ μᾶλλον ἀποφαίνων τῆς παρ' αὐτοῦ νοουθεσίας τοὺς ἀκαθάρτους συνοικοῦντας παρὰ γε τὸ τῷ νομοθέτῃ δοκοῦν. Οὕτω γὰρ πού φησι καὶ πρὸς τὸν μακάριον Ἱεζεχίηλ· « Καὶ τὴν γλῶσσάν σου συνδήσω, καὶ ἀποκωφωθήσῃ· καὶ οὐκ ἔσῃ αὐτοῖς εἰς ἄνδρα εὐθύνοντα, ὅτι οἴκος παραπικραίνων ἐστίν. » Ἀποσεσλήθηκε τοίνυν, καίτοι δεικνύων τὴν ἀγανάκτησιν. Σέσεισται γὰρ τὰ Ἱεροσόλυμα, καὶ κατεδονθήσεται πᾶσα τῶν Ἰουδαίων χώρα. Εἰσόμεθα δὲ καὶ τοῦτο δι' **D** ὧν ἐγεγράφει ὁ προφήτης Ἀμώς· « Ἐχει γὰρ οὕτως· Ἐλόγοι Ἀμώς οἱ ἐγένοντο ἐν Ἀκκαρὶμ ἐν Θεκουε, ὃς ἴδεν ὑπὲρ Ἱερουσαλήμ ἐν ἡμέραις Ὀζίου βασιλέως Ἰούδα, καὶ ἐν ἡμέραις Ἱεροβοάμ τοῦ Ἰωᾶς βασιλέως Ἰσραὴλ πρὸ δύο ἐτῶν τοῦ σεισμοῦ. » Ἐπειδὴ δὲ τετελεσθήκεν Ὀζίας συγκατέληξεν αὐτῷ τῆς σωπῆς ὁ καιρὸς. Καὶ πάλιν ἐδίδου τὰς θεοπτείας τοῖς ἁγίοις προφήταις ὁ τῶν ὄλων Θεός. Ταύτη τοί φησιν ὁ προφήτης Ἱσαίας· « Καὶ ἐγένετο τοῦ ἐνιαυτοῦ οὗ ἀπέθανεν Ὀζίας ὁ βασιλεὺς, ἴδον τὸν Κύριον Σαβαὼθ καθήμενον ἐπὶ θρόνου ὑψηλοῦ καὶ ἐπηρμένου. » Ὅτι μὲν οὖν τὸν Υἱὸν ὁ προφήτης θεάταται ἐν τῇ δόξῃ

⁹ IV Reg. xv, 4-5. ¹⁰ II Paral. xxvi, 16-20. ¹¹ Ezech. iii, 26. ¹² Amos i, 4. ¹³ Joan. xii, 41.

τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς, οὐκ ἂν ἐνδοιάσειε τις, Ἰωάννου ἁ γράφοντος ἐναργῶς περὶ αὐτοῦ· «Ταῦτα δὲ εἶπεν Ἰσαΐας, ὅτε ἶδε τὴν δόξαν αὐτοῦ, καὶ ἐλάλησε περὶ αὐτοῦ.» Ἄθρει δὲ μοι τῆς θεοπροποῦς ὑπεροχῆς τὸ ἀξίωμα, καὶ τὸ κατὰ πάσης κτίσεως κράτος. Ὁ μὲν γάρ ἐστιν ἐφ' ὕψους τε καὶ ἐπιθρῆνον θρόνον τοῖς τῆς βασιλείας ἐκπρεπεστάτοις αὐχῆμασιν εὖ μάλα κατεστεμμένος. Αἱ δὲ ἀνωτάτω δυνάμεις, μεθ' ἃς οὐδὲν ἐπέκεινα τῶν γεννητῶν εἶναι λέγεται, κύκλω περιεσῆσθαι τάξιν ἔχουσαι τὴν οἰκετικὴν, καὶ ταῖς εὐφημίαις καταγεραίρουσαι. Πλήρη τε εἶναι φησι τὴν γῆν ἅπασαν τῆς δόξης αὐτοῦ. Χρῆνα δὲ ὑπολαμβάνω μὴ ἐν τοπικοῖς ὑψώμασι τὸν θεῖον οἰεσθαι τεθεῖσθαι θρόνον. Εὐθηες γάρ καὶ ἀσύνετον κομιδῆ τὸ χρῆμά ἐστιν. Ὑψοῦ δὲ ὁ θεὸς τέθειται θρόνος, καθὼ καὶ νοεῖται πάσης ἐπέκεινα φύσεως νοητῆς τῆς τοῦ Θεοῦ βασιλείας ἢ δόξα. Ἡ δὲ κάθισις ἢ ἐπ' αὐτοῦ τὴν οἰονεὶ βεβαιότητά τε καὶ ἐν ταυτοῦται τῶν ἀγαθῶν ἰδρυσίν τε καὶ διαμονῆν ἔοικεν ὑποδηλοῦν. Ψάλλει γάρ οὕτω καὶ ὁ θεοπέσιος Δαβὶδ· «Ὁ Θεὸς κάθηται ἐπὶ θρόνον ἀγίου αὐτοῦ.» Καὶ μὴ καὶ ὁ κροφῆτης Ἰερεμίας πρὸς αὐτόν ποῦ φησιν· «Ὅτι· σὺ καθήμενος τὸν αἰῶνα, καὶ ἡμεῖς ἀπολλύμενοι τὸν αἰῶνα.» Ἄει γάρ καὶ ἐν παντὶ χρόνῳ φθαρτὴ τέ ἐστιν ἡ πεποιημένη φύσις, καὶ τῶν γεννητῶν ἐν τούτοις τὸ μέτρον κάθηται· δὲ, ὡς ἔφη, ἡ πάντων τεχνίτις καὶ δημιουργὸς σοφία, τοῦτ' ἐστιν, ἀκλόνητον ἔχει τὴν ἐν ταυτοῦται διαμονήν. Πλήρη δὲ εἶναι φησι· τὸν οἶκον τῆς δόξης αὐτοῦ. Οὕτω γάρ δεδουσεθηκότος τοῦ Ἰσραὴλ εἰς τὸν Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν τὸν Χριστόν, ἐπλήρου τὸν οἶκον τὸν ἐν τοῖς Ἱεροσολύμοις ἢ τοῦ Θεοῦ δόξα. Ἐπειδὴ δὲ ἠρνήσαντο τὴν βασιλείαν αὐτοῦ, καὶ πεπτώκασιν εἰς ἀνοσιότητα τρόπων. Οὐ ἔνεκεν τὴν φωνὴν ἤκουσαν λέγοντος· «Ἴδοὺ ἀφίεται ὑμῖν ὁ οἶκος ὑμῶν.» Ἐκάττω δὲ τῶν Σεραφείμ ἐξ ἐμπειφυκέναι φησι τὰς πτέρυγας, ὡς ταῖς μὲν δυσὶ κατακαλύπτειν τὸ πρόσωπον, ταῖς δὲ δυσὶ τοὺς πόδας, πέτασθαι δὲ ταῖς λοιπαῖς. Διερμηνεύεται δὲ Σεραφεῖμ, ἐμπρησταὶ ἕτοι θερμαίνοντες. Ψυχρὸν γάρ οὐδὲν παρά γε ταῖς ἀνω δυνάμειν, αἵπερ ἂν εἴεν μάλιστα καὶ ἐγγύς Θεοῦ. Ταῦτη τοι καὶ ἡμεῖς αὐτοὶ κολλώμενοι· διὰ πίστεως καὶ πολιτείας τῆς ἀγαθῆς καὶ ἐννομωτάτης ζέοντες ἀποτελούμεθα τῶ πνεύματι, καὶ θερμοὶ τὴν ἀγάπην τὴν εἰς Θεόν. Σύμβολον δὲ τὸ ταῖς πτέρυξι κατακαλύπτειν τὰ Σεραφεῖμ τὸ τε πρόσωπον καὶ τοὺς πόδας, πέτασθαι δὲ ταῖς δυσὶν, τοῦ μὴ δύνασθαι τινὰς ἢ ἀρχὴν ἢ τέλος ὁμῶν ἐννοιῶν ἢ λόγων τῶν περὶ Θεοῦ. Σημαίνει μὲν γάρ τὴν ἀρχὴν ἢ κεφαλὴν, καὶ τὸ πρόσωπον, τὸ δὲ γε τέλος οἱ πόδες. Ἄναρχον γάρ τὸ θεῖον καὶ τελευτᾶν οὐκ εἶδος. Προσβάλλομεν δὲ τοῖς διὰ μέσου μόλις τοῖς κατὰ γε τοὺς χρόνους φημί, καθ' οὓς τὰ οὐκ ὄντα ποτὲ παρήχθη πρὸς ὑπαρξίν. Πέτονται γε μὴν ὡς οὐδὲν ἔχοντες τὸ κατεβρίμμενον. Ὑψοῦ δὲ μᾶλλον αἰεὶ τὸ φρόνημα πρὸς Θεόν. Οὐ γάρ ποτε καθ' ἡμᾶς φρονούσι τὰ κάτω, ἀλλ' ἐν ἀποβρῆτοις τισὶν ὑψώμασιν ἐννοοῦσι αἱ ἀνωτάτω δυνάμεις τὴν οἰκεῖν ἔχουσι νοῦν. Εὐφημον δὲ καὶ τὸ στίγμα αὐ-

coronatus. Supremæ item potestates, quibus nullæ res genitæ superiores leguntur, undequaque circumstant, domesticorum locum tenentes, eumque ornantes laudibus. «Plena est, inquit, terra universa gloria ejus.» Dei autem thronum non in sublimitate loci terminata positum, meo iudicio, existimare debemus : Id enim profecto stultum est et frivolum : at in sublimi Dei thronus positus est, quatenus divini regni gloria omnem naturam sub intelligentiam cadentem, superare intelligitur. Deinde sessio quæ de eo dicitur, veluti firmitatem et stabilitatem in eodem honorum tenore constantiamque videtur subnotare. Psallit enim sic et beatus David : «Deus sedet in throno sancto suo¹⁴.» Et propheta Jeremias ad eum dicit : «Tu sedes in sempiternum, et nos perimus in sempiternum¹⁵.» Semper enim et omnino corruptioni obnoxia est rerum natura, eorum quæ ortum habent mensura quædam est ac terminus. Sedet autem, uti dixi, omnium rerum architectatrix et opifex sapientia, id est, immota est, et eodem modo permanet. Plenam dicit esse domum gloria ejus. Nam quandiu Israel non admisit impietatem contra Dominum nostrum Jesum Christum, gloria Dei Hierosolymitanam domum implevit. Sed postquam negarunt regnum ejus, in morum impietatem proterunt. Idcirco audiverunt vocem dicentis : «Ecce relinquitur vobis domus vestra deserta¹⁶.» Unicuique autem Seraphim sex alas adnatas esse dicit, ut duabus faciem, duabus pedes tenerent, reliquis volarent. Seraphim, igniti seu ferventes exponitur. In superis enim potestatibus nihil frigidum, ut quæ proxime Deum sunt. Nos etiam hoc modo per fidem et bonam legique maxime consentaneam vitæ institutionem illi agglutinati, spiritu ferventes perficimur, et charitate in **103** Deum ardentem. Porro Seraphim: alis velare faciem et pedes, et duobus volare, symbolum est, neminem posse vel principium, vel finem sententiarum aut sermonum de Deo introspicere. Caput enim et facies designant principium, finem pedes. Caret etenim principio Divinitas, et finis est nescia. Nos autem vix intuemur ea quæ in medio interjacent, ea, inquam, quæ tempore fiunt, quo ea quæ non sunt, in effectum aliquando producantur. Volant denique, ut qui nihil proculcatum habent seu abjectum : quin potius alte semper illorum mens in Deum fertur. Non enim, ut nos, hæc infima sapiunt hæc potestates supremæ, sed mentem habent arcanis quibusdam sententiarum sublimitatibus affixam et conjunctam. Os quoque eorum plenum est faustis ominationibus ac laudibus. Gloriam enim decantant, idque alternis vicibus, non quia defatigantur, ut ego quidem arbitror, sed honore sibi mutuo cedunt, et vicissim laudationes reddunt. Omnia enim supra ordinate fiunt ac decenter. Cum vero «Sanctus» ter dicunt, claudunt hymnum in hoc, «Dominus Sabaoth,» in una deitatis natura sanctam constituentem Triadem,

¹⁴ Psal. XLVI, 9. ¹⁵ Baruch III, 5. ¹⁶ Matth. XXIII, 58.

Subsistere enim Patrem plane dicimus, sic etiam A Filium, et Spiritum sanctum. Neque vero quos dicimus, in naturalem aliquam diversitatem ulla ratio dissecat, sed in triplici hypostasi una deitas intelligitur. Hoc quidem nobis testatum faciunt per hos sanctos Seraphim, qui universam terram majestate ejus plenam dicitant, futura præcinentes, et administratæ per Christum dispensationis mysterium prænuntiantes. Priusquam enim Verbum caro factum esset, ille dæmon, ille exitialis, ille draco, ille defector, orbem terrarum occupabat, et creatura præ Creatore et Conditore adorabatur: at ubi factus est homo unigenitum Dei Verbum, omnis terra majestate ejus repleta est. Illi enim flectet se omne-genu, et illi omnes linguæ ac tribus confitebuntur, ac illi servient, juxta id quod scriptum est. Proclamavit et hoc ante beatus David in spiritu; dixit enim: « Omnes gentes quas fecisti, venient, et adorabunt coram te ¹⁷. » Hoc perfectum est, vocata gentium multitudine, et cunctis eum qui de nobis et pro nobis factus, est adorantibus, quique per seipsum manet supra omnia.

καὶ αὐτῷ δουλεύουσι, κατὰ τὸ γεγραμμένον. πνεύματι· ἔφη γὰρ· « Πάντα τὰ ἔθνη ὅσα ἐποίησας, τοῦτό τοι τετελεσται κεκλημένης τῆς ἐξ ἔθνων πληθῦος· καὶ προσκυνούντων ἀπάντων τῷ δι' ἡμᾶς καθ' ἡμᾶς γενομένῳ, μεμνηχόσι δὲ δι' ἑαυτὸν ὑπὲρ πάντα.

104 VERS. 4. *Elevatum est superliminare a voce qua clamabant, et domus repleta est fumo.*

Contemplatus est enim propheta Dominum Sabaoth sedentem in solio celso et elevato, circumstantibus undique sanctis Seraphim, et laudibus continuis eum percelebrantibus. Affirmavit etiam domum fuisse plenam gloria ejus. Nuuc vero compositum esse dicit superliminare, et domum fumo oppletam, idque quasi a voce, qua sancti Seraphim clamaverunt. Nunquid ergo vocem dicemus causam fuisse eorum quæ in domo acciderunt? Atqui id sentire, quid ni sit valde ineptum? Quonam igitur pacto horum verborum intelligentiam assequemur? Optime et sapienter. Ante Servatoris nostri inhumanationem et adventum, dum adhuc Israel secundum legem inoffense et inculpate vitam institueret, percelebre illud templum, quod Hierosolymis extruxit Solomon, gloria divina replebatur. Nam in eo sacrificabant ex legis præscripto. Cæterum ubi de cælis venientem in humana forma, et ex lege et prophetis prædicatum non receperunt, inio vitæ principem vita privarunt, dereliquit domum suam, hæreditatem suam dimisit. Divertit enim ad gentes, et omnis terra gloria ejus impleta est, regio Judæorum in vastitatem redacta est, templumque ipsum incensum. Quando igitur juxta prophetiam et prædictionem, voce sanctorum Seraphim impleta est universa terra majestate ejus, tunc superliminare templi compositum est, fumoque impletum est. Itaque hoc, « A voce qua clamabant, » temporis significationem habet: nec prorsus doxologiæ opus est vel

ταῖς. Δοξολογοῦσι γὰρ καὶ τοῦτο ἐξ ἀμοιβῆς, οὐ διὰ γε τὸ κάμνειν, καθάπερ ἐγῶμαι, παραχωροῦσι δὲ μᾶλλον τὰς τιμὰς ἀλλήλων, καὶ ἀντιδωροῦμεναι τὰς δοξολογίας. Πάντα γὰρ ἐν κόσμῳ τὰ ἄνω. Τρις δὲ τὸ, « Ἄγιος, » λέγουσαι, κατακλείουσι τὴν δοξολογίαν, εἰς τὸ, « Κύριος Σαβαώθ, » ἐν μιᾷ θεότητος φύσει τὴν ἁγίαν τιθέντες Τριάδα. Ὑφεστάναι μὲν γὰρ ὁμολογουμένως φαμὲν τὸν Πατέρα· οὕτω δὲ καὶ τὸν Υἱὸν, καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον. Καὶ λόγος οὐδεὶς διατέμνει πρὸς ἑτερότητα φυσικῆν τῶν ὀνομασμένων ἑκαστον, ἀλλ' ἐν ὑποστάσει τρισὶ νοεῖται μία θεότης. Καὶ δι' αὐτῶν ἡμῖν τοῦτο μαμαρτύρηται τῶν ἁγίων Σεραφείμ, οἱ καὶ πλήρη πᾶσαν τὴν γῆν εἶναι λέγουσι τῆς δόξης αὐτοῦ, προαναφωνοῦντες τὰ ἐσόμενα, καὶ τῆς διὰ Χριστοῦ γεγεννημένης οἰκονομίας προαναγγέλλοντες τὸ μυστήριον. Πρὶν μὲν γὰρ σάρκα γενέσθαι τὸν Λόγον, κατεκράτει τῆς ὑπ' οὐρανὸν ὁ δαίμων ὁ ἀληθινοῦς, ὁ δράκων, ὁ ἀποστάτης. Προσεκυνήθη δὲ καὶ ἡ κτίσις παρὰ τὸν κτίσαντα καὶ Ποιητὴν· ἐπειδὴ δὲ γέγονεν ἄνθρωπος ὁ μονογενὴς τοῦ Θεοῦ Λόγος, πεπληρωται τῆς δόξης αὐτοῦ πᾶσα γῆ. Κάμψει γὰρ αὐτῷ πᾶν γόνου, καὶ πᾶσα φυλὴ, καὶ γλώσσαι ἐξομολογήσονται. Προανακεκράγει δὲ καὶ τοῦτο ὁ μακάριος Δαβὶδ ἐν ἡξουσι, καὶ προσκυνήσουσιν ἐνώπιόν σου, Κύριε. »

καὶ ἐπήρθη τὸ ὑπέρθυρον ἀπὸ τῆς φωνῆς ἧς ἐκέκραγον, καὶ ὁ οἶκος ἐπλήσθη καπνοῦ.

Τεθέαται μὲν γὰρ ὁ προφήτης τὸν Κύριον Σαβαώθ καθήμενον ἐπὶ θρόνου ὑψηλοῦ καὶ ἐπηρμένου, περιεστηκότων ἐν κύκλῳ τῶν ἁγίων Σεραφείμ, καὶ ἀκαταλήκτοις δοξολογίαις εὐφημούμετων αὐτόν. Διεθεσταιτοῦτο δὲ, ὅτι πλήρης ὁ οἶκος τῆς δόξης αὐτοῦ. Νῦν δὲ ἐπήρθη φησι τὸ ὑπέρθυρον, ἐμπεπλησθαι δὲ καὶ τὸν οἶκον καπνοῦ, καὶ ἀπὸ γε τῆς φωνῆς ἧς ἐκέκραγον τὰ ἅγια Σεραφείμ. Ἄρ' οὖν ἐροῦμεν τὴν φωνὴν αἰτίαν γενέσθαι τῶν συμβεβηκότων τῷ οἴκῳ; Καίτοι πῶς οὐ σφόδρα ἐστὶν ἀκαλλῆς τὸ φρονεῖν ἐλέσθαι ταυτί; Τίνα δὴ οὖν τρόπον ταῖς τῶν προκειμένων προσβαλοῦμεν ἐννοίας; Ἄριστά τε καὶ σοφῶς. Πρὸ μὲν τῆς τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν ἐνανθρωπήσεως καὶ ἐπιδημίας, ἔτι τὴν ἐν νόμῳ πολιτείαν ἀκωλύτως τε καὶ ἀνεπιπλήχτως διεπόντος τοῦ Ἰσραὴλ, πλήρης ἦν ὁ διαδόχτος ἐκεῖνος νεὺς ἐν τοῖς Ἱεροσολύμοις ὃν Σολομῶν ἀνεδείματο τῆς δόξης τοῦ Θεοῦ. Ἐπετέλου γὰρ ἐν αὐτῷ τὰς κατὰ νόμον θυσίας. Ἐπειδὴ δὲ τὸν ἐξ οὐρανοῦ ἀφίγμενον ἐν ἀνθρωπιᾷ μορφῇ, καὶ διὰ νόμου καὶ προφητῶν κεκηρυγμένον οὐ προσήκοντο, μᾶλλον δὲ καὶ ἀπεκτόνασι τὴν ἀρχηγὸν τῆς ζωῆς, ἐγκατέλιπε τὸν οἶκον αὐτοῦ. ἀφῆκε τὴν κληρονομίαν αὐτοῦ. Ἀπονένευκε γὰρ εἰς τὰ ἔθνη, καὶ πεπληρωται μὲν πᾶσα ἡ γῆ τῆς δόξης αὐτοῦ. Παραδέδοται δὲ τὸν Ἰουδαίων ἡ χώρα πρὸς ἐρήμωσιν, ἐμπεπληρωται δὲ καὶ αὐτὸς ὁ νεὺς. Ὅτε τοίνυν κατὰ γε τὴν προφητείαν ἤγγον προαγόρευσεν ἦτοι φωνὴν τῶν ἁγίων Σεραφείμ ἐπλήσθη πᾶσα ἡ γῆ τῆς δόξης αὐτοῦ, τότε ἐπήρθη τὸ ὑπέρθυρον τοῦ

¹⁷ Psal. LXXV. 8.

καὶ ἐνεπλήσθη καπνοῦ. Οὐκοῦν τὸ, « ἀπὸ τῆς φωνῆς ἧς ἐκέκραγον, » χρόνου μᾶλλον ἐστὶ σημαντικόν, οὐχὶ δὴ πάντως τῆς δοξολογίας ἔργον καὶ ἀποτελεσμα. Σημαίνει δὲ, οἷμαι, τὸ, « Ἐπήρθη τὸ ὑπέρθυρον, » τὸ καταλείφθαι τὸν ναόν. « Ὅτι δὲ καὶ ἐμπέπηρσται, τὸ ἐμπεπλησθαι λέγειν αὐτὸν καπνοῦ. Εἰ δὲ ἦ τις βούλοιτο καὶ καθ' ἕτερον τρόπον τὰ τοιαῦτα νοεῖν, καὶ τὰ κατὰ παντὸς τοῦ τῶν Ἰουδαίων ἔθνους πεπράχθαι λέγειν αὐτὰ νοητῶς, οὐκ ἂν ἀμάρτοι τοῦ πρέποντος λογισμοῦ. Ὅτε γὰρ τῆς τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν δόξης ἐπλήσθη πᾶσα ἡ γῆ κεκλημένων διὰ τῆς πίστεως τῶν ἔθνῶν, τότε τῆς Ἰουδαίων διανοίας πᾶσα μὲν ἀσφάλεια λέλυται πνευματικῆ. Καπνοῦ δὲ δίκην οἱ τάλανες, τὴν ἐκ τῆς ἀμαθίας ἀχλὺν λαβόντες εἰς νοῦν τυφλοὶ γέγονασιν νοητῶς. Ταῦτητοι καὶ ὁ Σωτὴρ αὐτοῖς ἐπεφώνει λέγων : « Ἔως τὸ φῶς ἔχετε, περιπατεῖτε ἐν τῷ φωτὶ, ἵνα μὴ ἡ σκοτία ὑμῶν καταλάβῃ. » Τί δὲ ἔστιν ἀσφαλῆς καὶ εὐάλωτος τῶν Ἰουδαίων ὁ νοῦς πρὸς πᾶν ὀτιῶν τῶν παθῶν ἐπικουρίας τῆς ἄνωθεν εἰωθῶτων ;

Καὶ εἶπα, Ὁ τάλας ἐγὼ, ὅτι καταρένυμαι, ὅτι ἀνθρώπος ὢν, καὶ ἀκάθαρτα χεῖλη ἔχων, ἐν μέσῳ λαοῦ ἀκάθαρτα χεῖλη ἔχοντος ἐγὼ οἰκῶ καὶ τὸν βασιλεῖα Κύριον Σαβαώθ εἶδον τοῖς ὀφθαλμοῖς.

Ὁ δὲ διὰ τοῦ πανσόφου Μωσέως προστέταχε νόμος, μὴ συναναμίγνυσθαι τοῖς ἁγίοις τὸν βέβηλον, καὶ πολλὴ τις ἄγαν ἡ ἐπιτήρησις παρὰ τοῖς Ἰουδαίοις ἐν τούτοις. Καὶ γοῦν τοῖς ἁγίοις ἀποστόλοις ἀλιεῦσιν ἐπιπροσεφώνει λέγων ὁ Κύριος : « Χαλάσατε τὰ δίκτυα ὑμῶν εἰς ἄγαν. » Οὐ δὲ γεγονότος, ἰχθύων μὲν πλῆθος συνεληπτο πολὺ, θαυμαμακῶς δὲ τοῦ λόγου τὴν δύναμιν ὁ θεσπέσιος Πέτρος, « Προσέπεσε, φησὶ, τοῖς γόνασιν τοῦ Ἰησοῦ, λέγων · Ἐξελθε ἀπ' ἐμοῦ, ὅτι ἀνὴρ ἁμαρτωλὸς εἰμι, Κύριε. » Ἄλλ' οὐκ ἂν ὁ Πέτρος ἠθέλησεν ἀπελθεῖν ἀπ' αὐτοῦ τὸν Χριστόν. Ἐπειδὴ δὲ ἤδει τὸν τοῦ νόμου σκοπὸν, ὡμολόγει μὲν ὅτι ἁμαρτωλὸς ἐστίν, ἐδέδει δὲ τῷ ἁγίῳ συνεῖναι, κατὰ γε τὸ κρατήσαν ἀεὶ παρὰ τοῖς Ἰουδαίοις ἔθος. Ἀφιγμένοι δὲ ποτε τοῦ Χριστοῦ καὶ εἰς τὴν χώραν τῶν Γεργεσηνῶν, εἶτα θεραπευκὸς τοὺς ἐν τοῖς μνημείοις δαιμονωνῆτας ἀγγρῶς, θαυμάσασιν μὲν τὴν θεοσημίαν. Ἐφη δὲ ὁ Ματθαῖος, ὅτι « Πᾶσα ἡ πόλις ἐξῆλθεν εἰς συνάντησιν τοῦ Ἰησοῦ · καὶ ἰδόντες αὐτὸν, παρεκάλεσαν μεταθῆναι ἀπὸ τῶν ὄρων αὐτῶν. » Καίτοι πῶς οὐκ ἔδει μᾶλλον μεταποιεῖσθαι τοῦ θεραπευκός, καὶ παρακαλεῖν προσμεῖναι τε αὐτοῖς, καὶ πολλῶν ἐτέρων θαυμάτων γενέσθαι δημιουργόν ; Ἄλλ' ἦν εὐλαθείας ἀπόδειξις κατ' ἐκεῖνο καιροῦ καὶ τιμῆς τοῖς ἁγίοις ὀφειλομένης τρόπος τὸ παραιτεῖσθαι τινας ἐγγίξειν αὐτοῖς. Ματθαίου κεκλημένου καὶ ἀκολουθήσαντος τῷ Χριστῷ, εἶτα κεκληκός αὐτὸν εἰς τὸν οἶκον αὐτοῦ · « Καὶ ἰδοῦ, » φησὶ, « πολλοὶ ἁμαρτωλοὶ καὶ τελῶναι ἐλθόντες συναναμίγνυτο τῷ Ἰησοῦ καὶ τοῖς μαθηταῖς αὐτοῦ. Καὶ ἰδόντες οἱ Φαρισαῖοι ἔλεγον τοῖς μαθηταῖς αὐτοῦ · Διὰ τί μετὰ τῶν ἁμαρτωλῶν καὶ τελωνῶν ἐσθίει :

A effectus. Commotum autem esse superliminare, significat, ut opinor, dissolvi templum : incensum item esse, ex eo quod impleri fumo dicat, perspicuum est. Sin voluerit quis alio modo hæc intelligere, et de omni gente Judaica ea intelligibiliter perfecta esse dixerit, a recta ratione non exorbitaverit. Siquidem cum Servatoris nostri gloria omnis terra repleta esset, vocatis per fidem gentibus, tum Judæorum animi de omni spirituali securitate ac tranquillitate dimoti ac dejecti sunt, ac in morem sumi, nebula ignorantionis in animum intromissa, miseri homines cæci **105** fuerunt intelligentia. Hinc et Servator clamavit illis : « Quandiu lucem habetis, ambulate in luce, ne tenebræ vos occupent ¹⁰. » Judæorum autem mentes lubricas et B labiles esse, ac omni generi perturbationum obnoxias, ope superna destitutas, ecquis tandem est qui ambigat ?

Ἐρημος ὢν, πῶς ἂν ἐνδοιάσειε τις τῶν εὐφρονεῖ :

VERS. 5. Et dixi, O me miserum, quia compunctus sum : quia cum homo sim, et immunda labia habens, in medio populi immunda labia habentis ego habito : et regem Dominum Sabaoth vidi oculis meis.

Lex per Mosen sapientissimum sanxit, profanus cum sanctis ne habeto commercium, inque eo apud Judæos summa erat observatio. Sanctos quoque apostolos jam piscantes allocutus est Dominus : « Dimittite, inquit, retia vestra ad capturam : » quofaculo, magna quidem piscinum multitudo capta est, ac divinus Petrus verbi vim admiratus : « Accidit, ait, ad genus Jesu dicens : Recede a me, nam homo peccator sum, Domine ¹⁰. » Nolebat tamen Petrus Christum a se abire, sed cognito legis scopo, se peccatorem confessus est, ac cum sancto esse horruit, secundum eam, quæ semper apud Judæos invaluerat, consuetudinem. Cum etiam Christus in regionem Gergesinorum aliquando venisset, deinde in monumentis immaniter a dæmone vexatos curassel, divinum quidem signum admirati sunt; attamen dixit Matthæus : « Tota civitas exivit obviam Jesu, et cum vidissent illum, rogabant ut a sinibus ipsorum abscederet ¹⁰. » Annon vero decebat magis ut eum qui curaverat detinerent, et rogarent uti apud se maneret, et alia quoque plura miracula patraret? Verum illis temporibus significatio erat reverentiæ cujusdam, et honoris sanctis debiti modus quidam, cavere, ne qui eos accederent. Matthæus etiam cum vocatus sequeretur Christum, ac postea eum in domum suam invitasset : « Ecce, » inquit, « multi peccatores et publicani accesserunt, et accubuerunt cum Jesu et discipulis ejus. Quod ubi vidissent Pharisei, dixerunt discipulis ejus : Quare cum publicanis et peccatoribus edit præceptor vester ¹¹ ? » Intelligis ergo eos Christum accusare, quod lege posthabita voluerit cum malis

¹⁰ Joan. xii, 35. ¹¹ Luc. v, 4-8. ¹⁰ Matth. viii, 34. ¹¹ Matth. ix, 10, 11.

cibum capere. Incusat porro Deus eos, **106** qui Judaicæ Synagogæ primatum occuparunt, per prophetam, dicens: « Inter sanctum et profanum non discreverunt. » Reverentię igitur, ut dixi, modus erat, et legalium præceptorum traditio, ut eos versari cum sanctis nollent, in quibus vitii suspicio hæreret, et qui non haberent a peccatis liberam conscientiam. Tale quiddam etiam beato prophetæ accidisse videtur, ideoque ait: « Miserum me, quia compunctus sum. » Nec quia compunctus erat, propterea miser fuit: nam hoc pacto intelligere, quid n̄i perineptum? sed quia compunctus sum, inquit, a conscientia, nimirum ideo dicebam: « O me miserum, quia homo sum, et immunda labia habeo, in medio populi immunda labia habentis ego habito, et regem Dominum Sabaoth vidi oculis meis. » Nam cum sancti Seraphim mundo et sanctissimo ore laudes cecinissent, timuit ille, a Deo quippe eductus, non ignorans indecoram esse in ore peccatoris laudationem, quemadmodum scriptum est. Erant enim immunda plane Israelitarum labia, utpote qui in Dominum nostrum Jesum Christum convicia jecebant. Sin vero aiat propheta se quoque ejusmodi habere labia, licet Israeliticæ impietatis plane expers fuerit, dicimus eum ut sanctum de se modeste loqui, estque probabile, quatenus erat ex sanguine Israel, seipsum omni crimine non eximere, pervagatum autem populi vitium notare, ut servet ita illos qui peccaverant. Vel humanæ naturæ morbum confitetur: cujusmodi est illud a beato Davide contra omnem hominem dictum: « Ego dixi in excessu meo: Omnis homo mendax ²². » Est enim infecta morbo mendacii ac vanitatis mens humana, licet malo hoc liberentur quidam, sobrietate id lucrificantes. Timuit ergo propheta quod cum mundus non esset, quemadmodum certe sunt sancti Seraphim, Dominum Sabaoth contemptus fuerit et tacuerit, atque adeo a laudibus celebrandis abstinuerit, quod ore non ita mundo sit præditus. Quod autem puris labiis celebrare laudes oporteat, ex eo quod quidam sanctorum discipulorum dicit de lingua, planum fieri potest: « Illa laudamus Dominum et Patrem, et illa maledicimus homines ad similitudinem Dei conditos. Non oportet, fratres mei, hæc sic fieri. Nunquid fons ex eodem **107**

foramine ebullit dulcem et amaram aquam? Nunquid potest, fratres mei, ficus oleas proferre? aut vitis ficus? Sicneque idem fons salsam et dulcem aquam edere ²³. » γλυκὴ καὶ τὸ πικρὸν; Μη δύναται, ἀδελφοί μου, συκὴ ἐλαίας ποιῆσαι; ἢ ἀμπελος σύκα; Οὕτως οὕτως ἀλυκὸν γλυκὴ ποιῆσαι ὕδωρ. »

VERS. 6, 7. Et missus est ad me unus ex Seraphim, et in manu habebat carbonem, quem forcipe accepit ab altari, et tetigit os meum, et dixit: Ecce tetigit hoc labia tua, et adimet iniquitates tuas, et peccata tua emundabit.

Divinus Paulus scribit de sanctis angelis, omnes

²² Psal. cxv. 11. ²³ Jac. iii. 9.

ὁ διδάσκαλος ὑμῶν; ἢ Συνῆς οὖν ἔπως ὡς ἡμεληχότα τοῦ νόμου κατητήωντο τὸν Χριστὸν, διὰ τοι τὸ θέλειν συνδιατεῖσθαι πονηροῖς. Ἐπαιτιᾶται δὲ που καὶ θεὸς τοὺς τῆς Ἰουδαίων Συναγωγῆς προσεγγεῖσθαι λαγόντας διὰ προφήτου λέγων· Ἐνὰ μέσον ἁγίου καὶ βεβήλου οὐ δίστελλον. Ἐὐλαβείας οὖν ἄρα τρόπος, ὡς ἔφην, καὶ νομικῶν ἐνταλμάτων παραδόσεις τὸ μὴ συνεχῆναι θέλειν τοῖς ἁγίοις τοὺς ἐν ὑπολήψει φαυλότητος, καὶ οὐκ ἐλεύθερον ἁμαρτιῶν ἔχοντας τὸ συνειδῶς. Τοιούτων τι καὶ ὁ μακάριος προφήτης ὀρᾶται παθῶν, ταύτητος φησιν· Ἐὐτάλας ἐγὼ, ὅτι κατανένυγμαί. Καὶ οὐ διὰ τοῦτο τάλας, ὅτι κατανένυκται· πῶς οὐκ εὐθες τοῦτο οὕτω νοεῖν; ἀλλ' ὅτι κατανένυκται, φησιν, ὑπὸ τοῦ συνειδῶτος, δῆλον δὲ ὅτι διὰ τοῦτο ἔφην· Ἐὐτάλας ἐγὼ, ὅτι ἄνθρωπος ὢν, καὶ ἀκάθαρτα χεῖλη ἔχων, ἐν μέσῳ λαοῦ ἀκάθαρτα χεῖλη ἔχοντος ἐγὼ οἰκῶ· καὶ τὸν βασιλεῖα Κύριον Σαβαὼθ ἴδον τοῖς ὀφθαλμοῖς μου. Ἐπειδὴ γὰρ τὰ ἅγια Σεραφεῖμ καθαροὶ καὶ πανάγιοι; στόμασιν ἐποιούοντο τὰς δοξολογίας, δέδειεν αὐτοὺς τὸ χρεῖμα, θεοδιδάκτος ὢν, καὶ οὐκ ἀγνοήσας ὅτι οὐκ ὠραῖος αἶνος ἐν στόματι ἁμαρτωλοῦ, καθὰ γέγραπται. Ἦν μὲν γὰρ ὁμολογουμένως ἀκάθαρτα χεῖλη τοῦ Ἰσραὴλ· δευσοφημήκασι γὰρ εἰς τὸν Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν τὸν Χριστόν. Εἰ δὲ δὴ λέγοι καὶ ὁ προφήτης, ὅτι καὶ αὐτὸς ἔχοι τὰ χεῖλη τοιαῦτα, καί τοι τῆς τοῦ Ἰσραὴλ δυσσεβείας ἀμοιρήσας παντελῶς, φημὲν ὅτι μετριάζει μὲν ὡς ἅγιος, εἰκὼς δὲ ὅτι καὶ ὡς ὑπάρχων ἐξ αἵματος Ἰσραὴλ, οὐκ ἔξω τίθησι τῆς αἰτίας ἑαυτοῦ. Ἄλλ' ὑποφέρει τῷ κοινῷ τοῦ λαοῦ πλημμελήματι, σώζων διὰ τοῦτου τοὺς ἡμαρτηχότας· ἤθουν τῆς ἀνθρώπου φύσεως ὁμολογεῖ τὴν νόσον. Ὅποιόν ἐστι τὸ παρὰ τοῦ μακαρίου Δαβὶδ κατὰ τοῦ παντὸς ἀνθρώπου λεγόμενον· Ἐγὼ εἶπα ἐν τῇ ἐκστάσει μου· Πᾶς ἄνθρωπος ψεύστης. Νοσεῖ γὰρ τὸ ψεύδος ἢ ἀνθρώπου διάνοια, κἂν εἰ ἀπαλλάττοντό τινες τοῦ κακοῦ, νήψει τὸ χρεῖμα κερδαίνοντες. Δέδειε τοίνυν ὁ προφήτης ὅτι μὴ ὑπάρχων οὕτω καθαρὸς, καθάπερ ἀμέλει τὰ ἅγια Σεραφεῖμ, τεθέεται μὲν τὸν Κύριον Σαβαὼθ, σεσίγηκε δὲ, καί τοι μᾶλλον ὀφελῶν δοξολογεῖν, διὰ τὸ μὴ οὕτως ἔχειν καθαρὸν τὸ στόμα. Ὅτι δὲ χρὴ καθαροὺς στόμασιν ὑμνολογεῖν, σαφὲς ἂν γένοιτο περὶ τῆς γλώσσης λέγοντος ἐνδὸς τῶν ἁγίων μαθητῶν· Ἐν αὐτῇ εὐλογοῦμεν τὸν Κύριον καὶ Πατέρα. Καὶ ἐν αὐτῇ καταρώμεθα τοὺς ἀνθρώπους, τοὺς καθ' ὁμοίωσιν Θεοῦ γεγονότας. Οὐ χρὴ, ἀδελφοί μου, ταῦτα οὕτω γίνεσθαι. Μητι ἢ πηγὴ ἐκ τῆς αὐτῆς ὁπῆς βρῆει τὴ γλυκὴ καὶ τὸ πικρὸν; ἢ ἀμπελος σύκα; Οὕτως οὕτως

Καὶ ἀπεστῆλη πρὸς μὲ ἐν τῶν Σεραφεῖμ, καὶ ἐν τῇ χειρὶ εἶχεν ἄνθρακα, ὃν τῇ λαβίδι ἔλαβεν ἀπὸ τοῦ θυσιωστηρίου. Καὶ ἤψατο τοῦ στόματός μου, καὶ εἶπεν· Ἰδοὺ ἤψατο τοῦτο τῶν χειλέων σου, καὶ ἀφαιλεῖ τὴς ἀνομίας σου, καὶ τὰς ἁμαρτίας σου περικαθαριεῖ.

Ὁ θεοσπέσιος γράφει Παῦλος περὶ τῶν ἁγίων

ἀγγέλων, ὅτι πάντες εἰσὶ λειτουργικὰ πνεύματα, εἰς διακονίαν ἀποστελλόμενα διὰ τοὺς μέλλοντας κληρονομεῖν σωτηρίαν. Καὶ τὸ χρῆμά ἐστιν οὐκ ἀσυμφανές. Πάντα μὲν γὰρ ἐν κόσμῳ τὰ παρὰ ταῖς ἄνω δυνάμεις καὶ τιμῆς ἦτοι λειτουργίας μέτρα παρ' αὐταῖς, καὶ ὅροι τέθενται τῆς ἐκάστου δόξης, παρὰ γὰρ τοῦ πάντα κατὰ τὸ αὐτῷ δοκοῦν διανεμόντος Θεοῦ. Πλὴν εἰς ἐφ' ἅπατιν ὁ ζυγός, καὶ ὑπηρετοῦσι νεύμασι τοῖς δεσποτικοῖς, οὐκ ἀπαξιοῦντα τὴν δουλείαν, ἀλλ' ἐν μοίρᾳ τιμῆς καὶ δόξης καταλογιζόμενά που τὸ ἐν τούτοις γνήσιον. Προαναμορφοῦται τοίνυν ἐν ὀφθαλμοῖς τοῦ προφήτου τὸ Χριστοῦ μυστήριον, διὰ τῶν ἄνω δυνάμεων εὐ μάλα διακονούμενον. Ἀποστέλλεται γοῦν ἐν τῶν Σεραφίμ ἄνθρακα ἔχον, ὃν τῆ λαβίδι ἔλαβεν ἀπὸ τοῦ θυσιαστηρίου. Καὶ τοῦτο ἀρα ἦν Χριστοῦ σύμβολον, ὃς δι' ἡμᾶς, καὶ ὑπὲρ ἡμῶν προσεκόμισεν ἑαυτὸν τῷ Θεῷ καὶ Πατρὶ, εἰς θυσίαν πνευματικὴν καθαρὰν καὶ ἀδέσγηλον καὶ εἰς ὁσμὴν εὐωδίας. Ταῦτητοι καὶ μάλα εἰκότως ἐκ τοῦ θυσιαστηρίου λαμβάνεται. Παρεικάζεται γὰρ μὴ ἄνθρακι· καὶ διὰ ποίαν αἰτίαν εἰπεῖν ἀναγκαῖον. Ἔθος τῆ θεοτυνέυστω Γραφῇ πυρὶ τὴν θεῖαν παρεικάζειν φύσιν. Ὡρθη γὰρ οὕτω τῷ μακαρίῳ Ἰσραὴλ ἐν τῷ ὄρει Χωρημ ἦτοι Σινᾷ τῆ ἡμέρᾳ τῆς ἐκκλησίας. Οὕτω καὶ αὐτῷ τῷ μακαρίῳ Μωσῆ ποιμαίνοντι κατὰ τὴν ἔρημον, ἐν εἶδει πυρὸς ἐν τῷ βάτῳ κατὰ καιροῦς, ὦρθη τε καὶ προσελάλει. Ὡσπερ οὖν ὁ ἄνθραξ ξύλον ἐστὶ τῆ φύσει, πλὴν ὅλος δι' ὄλου μεμίστωται τοῦ πυρὸς, καὶ τὴν αὐτοῦ δυνάμιν τε καὶ ἐνέργειαν ἔχει· κατὰ τοῦτον, οἶμαι, τρόπον νοοῖ' ἂν εἰκότως· καὶ αὐτὸς ὁ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς ὁ Χριστός· « Ἐγένετο γὰρ σὰρξ ὁ Λόγος, καὶ ἐσκήνωσεν ἐν ἡμῖν. » Ἄλλ' εἰ καὶ ἦν καθ' ἡμᾶς ὁρώμενος ἄνθρωπος οικονομικῶς, ἀλλ' οὖν ἅπαν τὸ τῆς θεότητος πλήρωμα κατέκρησεν ἐν αὐτῷ, κατὰ γέ φημι τὸν τῆς ἐνώσεως τρόπον. Ταῦτητοι καὶ διὰ τῆς ἰδίας σαρκὸς θεοπροπεστάτας ἔχων ὁράται τὰς ἐνεργείας. Ἠψατο γοῦν τῆς σοροῦ, καὶ ἀνέστησε τὸν θεθνεῶτα τῆς χήρας υἱόν. Καὶ μὴ καὶ πύσας ἐνετίθει τυφλοῖς τὸ βλέπειν, πηλῶ καταχρίων τοὺς ὀφθαλμούς. Ἄνθρακι δὴ οὖν εὐ μάλα παρεικαστέον τὸν Ἐμμανουὴλ, ὃς εἰ καὶ γένοιτό πως ἐν τοῖς ἡμετέροις χεῖλεσιν, πάντη τε καὶ πάντως ἀφαίρει τὰς ἁμαρτίας, καὶ περικαθαρίζει τὰς ἀνομίας. Εἶτα πῶς ἐν τοῖς ἡμετέροις χεῖλεσιν ἔσται; Ὡταν τὴν πίστιν ὁμολογῶμεν τὴν εἰς αὐτόν. Οὕτω καὶ ὁ θεσπέσιος γράφει Παῦλος· « Ἐγγύς σου τὸ ῥῆμά ἐστιν, ἐν τῷ στόματί σου, καὶ ἐν τῇ καρδίᾳ σου· τοῦτ' ἐστὶ τὸ ῥῆμα τῆς πίστεως, ὃ κηρύσσόμεν. Ὅτι ἐὰν ὁμολογήσῃς ἐν τῷ στόματί σου ὅτι Κύριος Ἰησοῦς, καὶ πιστεύσῃς ἐν τῇ καρδίᾳ σου, ὅτι ὁ Θεὸς αὐτὸν ἤγειρεν ἐκ νεκρῶν, σωθήσῃ· καρδίᾳ γὰρ πιστεύεται εἰς δικαιοσύνην, στόματι δὲ ὁμολογεῖται εἰς σωτηρίαν. » Ἔστω τοίνυν ἐν τοῖς χεῖλεσιν ἡμῶν ὁ θεὸς ἄνθραξ, ὁ τὸν ἐκ τῆς ἀμαρτίας καταπλέγων συρφετόν, καὶ τὸν ἐκ τῆς ἀνομίας ἐκτῆκων ῥύπον, καὶ ζέοντα ἡμᾶς ἀποτελῶν τῷ πνεύματι. Εἰ δὲ δὴ λέγοιτο τῆ λαβίδι· λαμβάνεσθαι,

esse administratos spiritus, ad ministerium delegatos propter eos qui hereditatem salutis accepturi sunt¹⁵. Quod non est obscurum. Omnia namque ab illis supremis potestatibus ornate splendideque administrantur, et honoris, et administrationis termini finesque gloriae cuique sunt constituti. Atque, qui idem quasi jugum est omnibus sanctis spiritibus, et Domini nutui serviunt, non indignam censentes servitutem, sed honori laudique ducentes id prompto ac liberali animo facere. Praefiguratur igitur ob oculos prophetæ mysterium Christi, per superas potestates optime administratum. Mittitur itaque e Seraphim unus, carbonem habens, quem de ara sumpsit forcipe. Hæc demum erat Christi significatio et representatio, qui propter nos ac nostra causa seipsum in sacrificium spirituale, purum ac impollutum, obtulit, in odorem suavis fragrantiae. Itaque non abs re de altari accipitur. Quam autem ob causam assimiletur prunæ, dicendum est necessario. Familiare est Scripturæ divinitus inspiratæ divinam naturam igni comparare. Sic enim apparuit Israeli in monte Choreb seu Sina, in die congregationis. Sic etiam ipsi beato Mosi pascenti in deserto, specie ignis olim in rubo conspectus est, et colloquebatur. Quemadmodum igitur carbo lignum quidem natura est, verum totus omni ex parte igni plenus est, ejusque vim et efficacitatem habet: ad eundem, puto, modum et ipse Dominus noster Jesus Christus merito potest intelligi: « Caro enim Verbum factum est, et habitavit in nobis¹⁶. » Verum quamvis esset homo nobis similis ratione dispensationis, tamen omnis plenitudo divinitatis in eo habitavit, modo inquam unionis. Hinc et in carne sua **108** plane divinitissimam operandi virtutem habere cernitur. Tacto siquidem loculo, mortuum viduæ filium suscitavit; et cum inspisset, luto inunctis oculis, cæcis visum restituit. Rectissime ergo hic Emmanuel carboni comparandus est, qui si in nostris quodammodo labiis fuerit, omnino peccata auferet, et iniquitates expurgabit. Quomodo autem in labiis nostris erit? quando fidem, quæ in ipsum est, confessi fuerimus. Ita et divinus Paulus: « Prope te verbum est, in ore tuo, et in corde tuo; hæc est prædicatio fidei quam prædicamus. Quia si confessus fueris ore tuo Dominum Jesum, et credideris corde tuo Deum excitasse ipsum e mortuis, servaberis: corde enim creditur ad justificationem, ore autem confessio fit ad salutem¹⁷. » Sit itaque in labiis nostris divinus carbo, qui peccati quisquiliis exurit, et iniquitatis sordes liquat, et nos spiritu ferventes reddit. Quod autem dicitur forcipe accipi, eleganter intelliges; quod fidem in ipso ac cognitionem legalibus et prophetiis institutionibus sive prædicationibus, tanquam quapiam forcipe capimus. Unde passim ad veritatem probandam, sanctorum

¹⁵ Hebr. 1, 14. ¹⁶ Joan. 1, 14. ¹⁷ Rom. xi, 8. ¹⁸ ibid. 10.

apostolorum obsignatur ac confirmatur oratio. Citalis enim ex lege et prophetis testimoniis, auditoribus fidem faciunt: et ipsi quoque carbonem quodammodo eorum labris admovent, cum fidem in Christum plane simpliciterque exponunt.

Χρημένοι γάρ ταῖς ἐκ νόμου καὶ προφητῶν μαρτυρίαις, ἀναπειθουσι τοὺς ἀκρωμένους, καὶ μονονουχὶ τὸν ἀνθρακα προσάγουσι καὶ αὐτοὶ τοῖς χειλεσιν αὐτῶν, ὁμολογεῖν τὴν πίστιν τὴν εἰς Χριστὸν παρασκευάζοντες.

VERS. 8. *Et audivi vocem Domini dicentis: Quem mittam? et quis proficietur ad populum istum? Et dixi: Ecce ego sum, mitte me.*

Postquam prophetæ labia carbo tetigit, ejusque amovit iniquitates, tunc vocem Domini audit, nec extimescit amplius, et tacet illud: « O miserum me! » ac se fortiter ad legationem obeundam sistit, eoque veluti non vocatus, ultro se ingerit: « Ecce ego, mitte me. » Quod sidical Deus; « Quem mittam, et quis proficietur ad populum istum? » non dicimus vocem esse dubitantis, aut quasi egentis aliquo qui mittatur, sed perstringentis potius Israeliam tanquam valde inobedientem, et qui eorum qui missi sunt nemini obsecundaverit, imo eos interemerit. Nam alios contumeliose tractarunt, lapidarunt alios, **109** alios etiam interfecerunt: quemadmodum et Christus dixit, contexta nobis in Evangelii parabola. Quem ergo mittam? Ecquis proficietur ad populum istum, qui ante missis non credidit, qui durus, qui crudelis fuit? Et re ipsa comprobarunt non esse hominis cujusvis cum illis rem habere, sed constantis solum, et propriam ipsam vitam abnuentis. Quod vero fleam ac moveri omnino noluerit Israel, licet ex his discere, quæ Deus ad beatum prophetam Ezechielem locutus est, quæ ita se habent: « Fili hominis, vade, ingredere ad domum Israel, et loquere sermones meos ad eum: quoniam non ad populum profundi labii et gravis linguæ emitteris, ad domum Israel, neque ad populos multos alterius vocis, vel alienæ linguæ; neque ad eos, qui graves lingua sunt, quorum sermones non audies. Et si ad tales misissem te, audissent te: at domus Israel non vult audire te, quia nolunt audire me: quoniam tota domus Israel contentiosa est, et duro corde⁹⁹. » Tantum non videlicet dubitans, et, ut modo dixi, ob multam crudelitatem Israelitas insimulans. Quem igitur mitto? Propheta igitur omni cunctatione abjecta: « Ecce, inquit, ego, mitte me. » Quando ergo et nos divinus carbo contigerit, ab offensis puri erimus, et prompti, atque ad capessendam legationem juveniliter alacres: quod et fecerunt divini discipuli. Quamvis enim ex Judæis essent, et ante charitatem in Christum donatam, impura et ipsi labia haberent cum cæteris: postquam tamen fidem admisissent, præclaram confessionem colliderunt, ac carbo eos tetigit, ac tum quidem ad legationem vocati sunt, et sine mora sequebantur:

συνήσεις ἀστελεὺς ὅτι πίστιν τὴν ἐπ' αὐτῷ, καὶ μέντοι τὴν γνῶσιν, καθάπερ τινὶ λαβίδι δεχόμεθα διὰ νομικῶν τε ἅμα καὶ προφητικῶν παιδευμάτων, ἦτοι προαγορεύσεων. Ὅθεν καὶ ὁ τῶν ἀγίων ἀποστόλων εἰς ἀλήθειαν πανταχῆ κατασφραγίζεται λόγος. Κεχρημένοι γάρ ταῖς ἐκ νόμου καὶ προφητῶν μαρτυρίαις, ἀναπειθουσι τοὺς ἀκρωμένους, καὶ μονονουχὶ τὸν ἀνθρακα προσάγουσι καὶ αὐτοὶ τοῖς χειλεσιν αὐτῶν, ὁμολογεῖν τὴν εἰς Χριστὸν παρασκευάζοντες.

Καὶ ἤκουσα τῆς φωνῆς Κυρίου λέγοντος· Τίνα ἀποστείλω; καὶ τίς πορεύσεται πρὸς τὸν λαὸν τοῦτον; Καὶ εἶπα· Ἰδοὺ ἐγώ εἰμι· ἀποστείλω με.

Ὅτε τῶν τοῦ προφήτου χειλέων ὁ ἀνθραξ ἤψατο, καὶ ἀφῆρηκεν αὐτοῦ τὰς ἀνομίας, τότε καὶ ἀκούει τῆς φωνῆς Κυρίου, καὶ δέδωκε μὲν οὐκέτι, καὶ σιωπῆ τὸ, « Τάλας ἐγώ, » παρεισθῆκει δὲ καὶ μάλα γοργῶς ἑαυτὸν εἰς ἀποστολὴν, καὶ οἷον αὐτόμολος εἰς τοῦτό τοι ἰὼν, τὸ, « Ἰδοὺ ἐγώ, ἀπόστειλόν με. » Εἰ δὲ δὴ λέγοι Θεός· « Τίνα ἀποστείλω; καὶ τίς πορεύσεται πρὸς τὸν λαὸν τοῦτον; » οὐκ ἠπορηκόςτος εἶναι φαμεν τὴν φωνὴν, οὐδὲ οἷον ἐν σπάνει γεγονότος τοῦ πεμφθησομένου, κατατιτωμένου δὲ μᾶλλον τὸν Ἰσραὴλ ὡς ἀπειθῆ λίαν, καὶ εἰξάντα μὲν οὐδενὶ τῶν προαπεσταλμένων, ἀπεκτονότα δὲ μᾶλλον αὐτούς. Τοὺς μὲν γὰρ ὕβρισαν, τοὺς δὲ ἐλιθοβόλησαν, τοὺς δὲ ἀπέκτειναν, καθά φησιν ὁ Χριστὸς, τὴν ἐν τοῖς Εὐαγγελίοις ἡμῖν συντιθείς παραβολὴν. Τίνα δὴ οὖν ἄρα, φησὶν, ἀποστείλω; Καὶ τίς πορεύσεται πρὸς τὸν λαὸν τοῦτον; οἱ τοῖς ἤδη προαπεσταλμένοις ἠπειθηκότες, σκληροὶ τέ εἰσι, καὶ δυσάντητοι, καὶ δι' αὐτῶν εἰδειξαν τῶν πραγμάτων, ὡς οὐκ ἂν εἴη τοῦ τυχόντος προσθαλεῖν αὐτοῖς, μόνου δὲ τάχα τοῦ καὶ αὐτῆς ἀπεγνωκόςτος τῆς ἰδίας ζωῆς. Ὅτι δὲ γέγονεν ἀκαμπῆς, καὶ ἀνουθέτητος ἔσαν ὁ Ἰσραὴλ, ἀναμάθοι τις ἂν καὶ δι' ὧν ἔφη Θεὸς πρὸς τὸν μακάριον Ἐζεχίηλ. Ἔχει δὲ οὕτως· « Γιὰ ἀνθρώπου, βάδιζε, εἰσελεθὶ εἰς τὸν οἶκον τοῦ Ἰσραὴλ, καὶ λάλησον τοὺς λόγους μου πρὸς αὐτὸν, διότι οὐ πρὸς λαὸν βαθύχειλον καὶ βραδυγλωσσον ἐξαποστέλλη, πρὸς οἶκον τοῦ Ἰσραὴλ, οὐδὲ πρὸς λαοὺς πολλοὺς ἀλλοφώνους, ἢ ἀλλογλώσσους, οὐδὲ στιβαροὺς τῆ γλώσσει ὄντας, ὧν οὐκ ἀκούσῃ τοὺς λόγους αὐτῶν. Καὶ εἰ πρὸς τοιοῦτους ἐξαπέστειλά σε, αὐτοὶ ἂν εἰσῆκουσάν σου· ὁ δὲ οἶκος τοῦ Ἰσραὴλ οὐ μὴ θελήσουσιν ἀκοῦσαί σου, διότι οὐ βούλονται εἰσακοῦσαί μου, ὅτι πᾶς ὁ οἶκος τοῦ Ἰσραὴλ φιλόνοιχοι εἰσι, καὶ σκληροκάρδιοι. » Εἰκότως δὴ οὖν μονονουχὶ ἀπορήσας, μᾶλλον δὲ, ὡς ἔφη, ἀρτίως ἐπὶ πολλῆ λίαν ὠμότητι κατατιτωμένος τοὺς ἐξ Ἰσραὴλ. Τίνα δὴ οὖν ἀποστείλω; Μελλήσας δὴ οὖν ὁ προφήτης κατ' οὐδένα τρόπον· « Ἰδοὺ ἐγώ, » φησὶν, « ἀπόστειλόν με. » Ὅταν τοίνυν καὶ ἡμῶν ὁ θεὸς ἀνθραξ ἐπιτιγγάνη, καθαροὶ μὲν ἐσόμεθα τῶν διεπτιασμένων, πρόθυμοι δὲ καὶ νεανικοὶ πρὸς ἀποστολὴν, ἢ δὴ καὶ πεπράχασιν οἱ θεοσέσιοι μαθηταί. Καίτοι γὰρ ὄντες ἐξ Ἰουδαίων, καὶ πρὸ τῆς εἰς Χριστὸν ἀγάπης, ἀκάθαρτά που καὶ αὐτῶν τὰ χεῖλη μετὰ τῶν ἄλλων ἔχοντες, ἐπειδὴ δὲ προσέκταντο τὴν

⁹⁹ Ezech. iii, 4 - 7.

πίστιν, παποίηται τὴν καλὴν ὁμολογίαν, ἤψατο δὲ καὶ αὐτῶν ὁ ἀνθραξ, τότε καὶ κέκληνται πρὸς ἀποστολήν, καὶ ἠκολούθουν ἀμελλῆτι, καίτοι λέγοντος τοῦ πανσόφου Μωσέως· « Δέομαι, Κύριε, προχειρίσαι ἄλλον δυνάμενον, ὃν ἀποστελεῖς. » Ἰερεμίου δὲ πάλιν· « Ὁ ὢν, Δέσποτα Κύριε, ἰδοὺ οὐκ ἰπίσταμαι λαλεῖν, ὅτι ἐγὼ νεώτερός εἰμι. » Θερμότεροι δὲ οὖν πρὸς ἀποστολήν καὶ διακονίαν τῶν ἀρχαιοτέρων ἁγίων οἱ ἐν Χριστῷ. Καὶ σαφὴς ἂν γένοιτο τοῦ πράγματος τύπος ὁ μακάριος προφήτης Ἰσαίας, μετὰ τὴν τοῦ ἀνθρακος ἐπαφὴν ἀνακίχρατός τε καὶ λέγων τό· « Ἰδοὺ ἐγὼ, ἀπέστειλόν με. »

Καὶ εἰπεν· Πορεύθητι, καὶ εἰπον τῷ λαῷ τούτῳ· Ἀκοῆ ἀκούσατε, καὶ οὐ μὴ συνῆτε· καὶ βλέποντες βλέψετε, καὶ οὐ μὴ ἴδητε. Ἐπαχύνθη γὰρ ἡ καρδία τοῦ λαοῦ τούτου, καὶ τοῖς ὤσιν αὐτῶν βαρέως ἤκουσαν, καὶ τοὺς ὀφθαλμοὺς αὐτῶν ἐκάμμυσαν, μὴ ποτε ἴδωσι τοῖς ὀφθαλμοῖς, καὶ τοῖς ὤσιν ἀκούσωσι, καὶ τῇ καρδίᾳ συνῶσι, καὶ ἐπιστρέψωσι, καὶ ἰδῶμαι αὐτούς.

Πῶρῶσιν μὲν ἀπὸ μέρους γεγενησθαι τῷ Ἰσραὴλ, ὁ θεσπέσιος γράφει Παῦλος· διερμηνεύων δὲ ὡσπερ τίνα τρόπον αὐτοῖς τὴν πῶρῶσιν συνείδη παθεῖν. « Ἀχρι γὰρ σήμερον, φησὶν, ἤνικα ἂν ἀναγινώσκηται Μωσῆς, κάλυμμα ἐπὶ τὴν καρδίαν αὐτῶν κεῖται. » Καὶ γὰρ ἦν ἀκόλουθον τοῖς εἰς τοῦτο λοιπὸν ἀκριβότητος τρόπων ὠλισθηκόσιν, ὡς πολὺ νοσεῖν τὸ ἐξ-ἡνιον, καὶ μήτε τοῖς Μωσέως γράμμασιν εἶκαι ἐθέλοντες, μήτε μὴν τοῖς ἁγίοις προφήταις· προσθεῖν δ' ἂν ὅτι μηδὲ αὐτῷ τῷ Χριστῷ, τῷ τῆς νοσητῆς ἀχλύος ἀναβλεπόμενοι οὐκ εἶπον, καὶ ὀλίγα διενεγκεῖν τῶν ἀναισθητῶν λίθων. Ταύτην οὖν ἄρα ποιεῖται τὴν προαγόρευσιν ὁ τῶν ὄλων θεός, καὶ τῷ προφήτῃ παρεγγυᾷ προκαταμηνύειν αὐτοῖς· ὅτι « Ἀκοῆ ἀκούσατε καὶ οὐ μὴ συνῆτε· καὶ βλέποντες βλέψετε, καὶ οὐ μὴ ἴδητε. » Γεγόνασι γὰρ αὐτῆκοι τῆς τοῦ Σωτῆρος φωνῆς· ἐδίδαξεν ἐν συναγωγαῖς, προσπεφώνηκεν ἐν τοῖς Ἱεροσολύμοις πλειστάκις, ἀλλ' ἦσαν ἐν ἰσῶ τοῖς μηδ' ὄλωσ ἀνηκούσιν. Γεγόνασι θεωροὶ τῶν παραδόξως τετελεσμένων. Τεθέανται γὰρ λεπρούς τοῦ πάθους ἀπληλαγμένους, ἀναπηδῶντας χωλοὺς, τυφλοὺς ἀναβλεπόμενας, νεκροὺς ἐκ μνημάτων ἀνισταμένους· ἀλλ' ὠφέληται μὲν κατ' οὐδένα τρόπον, ὡσπερ δὲ καὶ αὐτῶν ὁμμάτων ἐστρημένοι, διετέλουν οἱ δεῖλαιοι. Ταύτη τοι καὶ ὀνειδίζονται διὰ τῆς τῶν ἁγίων φωνῆς, ὡς γεγονότες ἀεὶ σκληροτράχηλοι, καὶ ἀπειθεῖς τῇ καρδίᾳ, καὶ ἀπεκτονότες ἁγίους. Δεδόσθαι γε μὴν τὴν πῶρῶσιν αὐτοῖς φησὶν, ἵνα μὴ ἴδωσι τοῖς ὀφθαλμοῖς, καὶ συνῶσι τῇ καρδίᾳ, καὶ ἐπιστρέψωσι, καὶ ἰάσῃται αὐτούς. Καὶ τοῦτο ἦν ἄρα καὶ μάλα σαφῶς, ὅπερ ἔφη Χριστὸς ἀπειθεῖν ἠρημένοις· « Μὴ γογγύζετε μετ' ἀλλήλων· οὐδεὶς δύναται ἔλθειν πρὸς με, ἐὰν μὴ ὁ Πατὴρ μου ὁ πέμψας με ἐλκύσῃ αὐτόν. » Καὶ πάλιν· « Πᾶς ὁ ἀκούσας παρὰ τοῦ Πατρὸς, ἔρχεται πρὸς με. » Οὐκ οὖν οὐ κέκληνται πρὸς ἐπίγνωσιν τοῦ Υἱοῦ, δι' ἀποκαλύψεως τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς, ὅτι μηδὲ ἦσαν ἄξιοι τῆς δι' αὐτοῦ σωτηρίας καὶ ζωῆς. Εἰ δὲ δὴ τις βού-

A tametsi Moses sapientissimus dicat : « Obsecro, Domine, coopta alium potentem, quem mittas ». Et Jeremias iterum : « Tu qui es, o Dominator Domine, ecce non scio loqui, quoniam ego junior sum ». Ferventiores igitur ad apostolatam et ministerium Christiani, quam veteres sancti. Illustis autem hujus rei typus esse poterit beatus propheta Isaias, post carbonis attactum, cum clamat et dicit : « Ecce ego, mitte me. »

Veras. 9, 10. Et dixit : Proficiscere, et dic populo huic : **110** Audiu audietis, et non intelligetis ; et videntes videbitis, et non videbitis. Crassum enim effectum est cor populi hujus, et auribus graviter audierunt, et oculos suos occluserunt, nequando videant oculis, et auribus audiant, et corde intelligant, et convertantur, et sanem eos.

Excæcationem ex parte factam Israeli divinus Paulus scribit, interpretans fere quemadmodum illis excæcatione pati contigerit. « Ad hodiernum enim usque diem, inquit, quando legitur Moses, velum cordi eorum imponitur ». Etenim qui ad istam demum morum feritatem delapsi sunt, ut effrenes plane, neque Mosaicis scriptis, neque sanctis prophetis, addo etiam, neque ipsi Christo obedire voluerint : eos nebulæ intelligibilis circumfundi tenebris, et minimo minus a lapidibus sensu carentibus abesse, consentaneum est. Hoc proinde vaticinium instituit universorum Deus, et jubet prophetam denuntiare illis : « Auditu audietis, et non intelligetis, et videntes videbitis, et non videbitis. » Fuerunt enim ipsi auriti testes, auditoresque vocis Servatoris ; docuit in synagogis, clamavit sæpenu-mero Hierosolymis, ac perinde erant ac si nihil omnino audivissent. Spectatores rerum admirabiliter supra fidem gestarum fuerunt. Spectarunt enim leprosos morbo liberatos, exsidentes claudos, cæcos videntes, mortuos e monumentis resurgentes : at illis hæc minime profuerunt, sed miseri homines perpetuo quasi orbatī ipsius oculis exstiterunt. Hac de causa voce sanctorum probro illis vertitur, quod semper præfractæ cervicis fuerint, ac corde immorigeri, sanctosque occiderint. Datam vero illis esse cæcitatem dicit, ne videant oculis, et corde intelligant, et convertantur, et sanet eos. Hoc demum erat plane quod Christus dixit his, qui nolebant credere : « Ne murmuretis inter vos : nemo potest venire ad me, nisi Pater qui misit me, traxerit eum ». Et rursus : « Omnis qui audivit a Patre et didicit, venit ad me ». Itaque ad agnitionem Christi per revelationem Dei et Patris vocati non sunt, quod salute ipsius et vita digni non erant. Si cui placet alium sensum his verbis apponere, **111** hunc ad modum intelliget. Prædicat enim universorum Deus, ut qui scit oc-

¹⁰ Exod. iv, 13. ¹¹ Jerem. i, 6. ¹² II Cor. iii, 15. ¹³ Joan vi, 44. ¹⁴ ibid. 45.

culta et futura, atque, omnino eos visuros, et audire, mansuros autem ac si non audissent, neque contemplati fuissent, idque ipsis propter mentis suæ malitiam accidere. Addit deinde, dum hæc faciunt, suis ipsorum capitibus insidiari, et pertinaciæ morbo laborantes, nec audire velle, nec videre posse : « Ne videant oculis, et audiant auribus, et convertant se, et sanem eos. » Auctores itaque sui ipsorum interitus fuerunt, cum nec a Christo acute dictis aurem adhiberent, nec suæ mentis oculum aperirent. Si enim hoc fecissent, conversi fuissent, et si cultum quem oportuit reliquissent, salvam ac sanam suam mentem econservassent.

μήτε μὴν τὸν τῆς ἑαυτῶν διανοίας ἀνευρόντες τῆς καθηκούσης θεραπείας τετυχηκότες, σῶν τε

Vers. 11, 12. *Et dixi : Quousque, Domine? Et dixit : Donec vastentur urbes, ut non sit qui inhabitet, et domus, ut non sint homines, et terra derelinquetur deserta. Et post hæc elongabit Deus homines, et derelicti multiplicabuntur in terra.*

Verebatur propheta, ne perpetua et sempiterna execratio induceretur Israelitis. Ideoque rogat ut tempus sciat quo hoc futurum est, et quousque protrahetur hæc quasi ægrotatio. Ad quæ respondens Deus, vastationem ipsorum Hierosolymorum prænuntiat, adeoque universæ Judæorum regionis, et inquit : « Donec vastentur urbes, ut non inhabitentur, et domus, ut non sint homines. » Quod ad extremum evenit, cum Vespasianus et Titus terram Judaicam, post Servatoris crucifixionem et in cælos assumptionem, depopulati sunt. Quod autem hæc supplicii mensura inobedientibus, ut hucusque vixtant patientur, non adhibebitur, et quod in totum cum tota stirpe non sit periturus Israel, significat dicens : « Et post hæc longe faciet Deus homines, et derelicti multiplicabuntur in terra. » Longe vero facti a Deo fuerunt, cum et sanctos, et ipsum porro vitæ principem interfecerint. Qui vero relictii fuerunt, id est, salvi ac superstitēs, et qui in Christum crediderunt, qui et sunt reliquiae **112** Israel, multiplicabuntur : idque in principio libri ipsemet etiam beatus Isaias significavit, cum ait : « Et nisi Dominus Sabaoth reliquisset nobis semen, velut Sodoma facti fuissetis, et Gomorrhæ similes fuissetis ³¹. » Aliis porro videtur etiam aliter hæc verba intelligenda. Quærente enim propheta, et volente scire quousque et quandiu extenderetur execratio, respondet Deus : « Donec vastentur urbes, ut non habitentur, et domus, ut non sint homines, et post hæc elongabit Deus homines : » ut inde consummationis tempus intelligamus. Oportet enim primum bella et rumores bellorum audire, et gentem in gentem, et regnum contra regnum insurgere, et urbes ac domos vastari. Deinde ita fore tum finem, quo longe facti sunt homines, deinceps

³¹ Isa. 1, 9.

λοιτο προσβαλεῖν ἐτέρως ταῖς τῶν εἰρημένων ἐνοιαῖς, συνήσει τοιῶσδε. Προαγορεύει μὲν γὰρ ὁ τῶν ὄλων Θεός, ὡς γινώσκων τὰ κεκρυμμένα, καὶ τὰ ἐσόμενα, καὶ φησιν, ὅτι πάντα τε καὶ πάντως θύονται μὲν καὶ ἀκούσονται, μενοῦσι γε μὴν ὡς μήτε ἀκηκόες, μήτε συντιθέμενοι, καὶ τοῦτο παθόντες ἐκ μοχθηρᾶς αὐτοὶ τῆς ἰδίας γνώμης. Προσεπάγει δὲ τοῦτοις, ὅτι ταῦτα δρώντες ἐκεῖνοι, ταῖς ἰδίαις ἐπιβουλεύουσι κεφαλαῖς. Ἠβρώστηκασι γὰρ τὸ δυσήκουν, καὶ τὸ μὴ δύνασθαι καθορᾶν, « Ἴνα μὴ ἴδωσι τοῖς ὀφθαλμοῖς, καὶ τοῖς ὠσὶν ἀκούσωσι, καὶ ἐπιστρέψουσι, καὶ ἰάσονται αὐτοῦς. » Αἴτιοι τόνου αὐτοῦ τῆς σφῶν αὐτῶν γεγόνασιν ἀπωλείας, μήτε τὸ οὐς παραθέντες τοῖς πατρὶ Ἰησοῦ λεγομένοις ὄφθ, ὀφθαλμόν. Εἰ γὰρ τοῦτο ἔδρων, ὑπέστρεψαν ἂν, καὶ

Καὶ εἶπα· Ἔως πότε, Κύριε; Καὶ εἶπεν· Ἔως ἂν ἐρημωθῶσι πόλεις παρὰ τὸ μὴ κατοικεῖσθαι, καὶ οἴκοι, παρὰ τὸ μὴ εἶναι ἀνθρώπους, καὶ ἡ γῆ καταλειφθήσεται ἐρημος. Καὶ μετὰ ταῦτα μακρυνεῖ ὁ Θεὸς τοὺς ἀνθρώπους, καὶ οἱ καταλειφθέντες πληθυνθήσονται ἐπὶ τῆς γῆς.

Δέδιεν ὁ προφήτης, μὴ ὄρα διηνεχῆς, καὶ ἀκατάληκτος ἐπενήνεκται τοῖς ἐξ Ἰσραὴλ ἢ πύρωσις. Ταύτη τοι καὶ διαμαθεῖν ἀξιοῖ τὸν χρόνον, καθ' ὃν ἔσται τοῦτο αὐτοῖς, καὶ μέχρι τίνος παρατείνει τὸ ἀβρώστημα. Καὶ πρὸς γε δὴ ταῦτα Θεὸς προαγορεύει τὴν δῆωσιν αὐτῶν τε τῶν Ἰεροσολύμων, καὶ ἀπάσης τῆς Ἰουδαίων χώρας, καὶ φησιν· « Ἔως ἂν ἐρημωθῶσι πόλεις παρὰ τὸ μὴ κατοικεῖσθαι, καὶ οἴκοι παρὰ τὸ μὴ εἶναι ἀνθρώπους. » Ὁ δὴ καὶ εἰς πέρας ἐκδέβηκεν, Ὑεσπασιανοῦ τε καὶ Τίτου καταδηωσάντων τὴν Ἰουδαίαν μετὰ τὸν τοῦ Σωτῆρος σταυρὸν, καὶ ἀνάληψιν τὴν εἰς οὐρανούς. Ὅτι δὲ οὐ μέχρι τοῦ ταῦτα παθεῖν, ἐκμετρηθήσεται τοῖς ἀπειθοῦσιν ἡ κόλασις, οὔτε μὴν εἰς ἅπαν ἦγον ὀλόρριζος ὁ Ἰσραὴλ οἰχθήσεται, καταμηνύει λέγων· « Καὶ μετὰ ταῦτα μακρυνεῖ ὁ Θεὸς τοὺς ἀνθρώπους, καὶ οἱ καταλειφθέντες, πληθυνθήσονται ἐπὶ τῆς γῆς. » Ἐμακρύνθησαν μὲν γὰρ ἀπὸ Θεοῦ, καὶ ἀγίους ἀπεκτονότες, προσθέντες δὲ τὸν ἀρχηγὸν τῆς ζωῆς. Οἱ δὲ δὴ καταλειφθέντες, τοῦτ' ἔστιν, οἱ περισσεωσμένοι, καὶ πεπιστευκότες εἰς Χριστὸν, οἱ καὶ εἰσι τὸ κατάλειμμα τοῦ Ἰσραὴλ, ἐν πολλῇ, φησιν, ἔσονται πληθῆ. Πείπιστευκε γὰρ οὐ βραχὺ μέρος τοῦ Ἰσραὴλ, καὶ τοῦτο ἐν ἀρχαῖς τοῦ βιβλίου καὶ αὐτὸς ὁ μακάριος προφήτης Ἠσαῖας μεμήνυκε, λέγων· « Καὶ εἰ μὴ Κύριος Σαβαὼθ ἐγκατέλιπεν ἡμῖν σπέρμα, ὡς Σόδομα ἂν ἐγενηθῆμεν, καὶ ὡς Γομόρρα ἂν ὠμοιώθημεν. » Δοκεῖ δὲ τισι καὶ ἐτέρως νοεῖν τῶν προκειμένων τὴν δύναμιν. Διερωτώντος δὲ τοῦ προφήτου, καὶ ἀναμαθεῖν ἐθέλοντος εἰς τίνα καὶ πόσον ἐκταθήσεται καιρὸν ἡ πύρωσις, ἀποκρίνεται Θεός· « Ἔως ἂν ἐρημωθῶσιν αἱ πόλεις, παρὰ τὸ μὴ κατοικεῖσθαι, καὶ οἴκοι, παρὰ τὸ μὴ εἶναι ἀνθρώπους, καὶ μετὰ ταῦτα μακρυνεῖ ὁ Θεὸς τοὺς ἀνθρώπους· ἵνα διὰ τούτου νοῦμεν τὸν τῆς συντελείας καιρὸν. Δεῖ γὰρ πρότερον πολέμους ἡμᾶς

ἰκοῦσαι, καὶ ἀκοῆς πολέμων, ἀναστῆναι τε ἔθνος ἐπ' ἔθνος, καὶ βασιλείας ἐπὶ βασιλείας, ἐρημωθῆναι τε πόλεις, καὶ οἴκους, εἴθ' οὕτω τὸ τέλος· μεθ' οὗ μακρύνονται λοιπὸν οἱ ἄνθρωποι, μετὰ τὸν τῆς ἀναστάσεως δηλονότι καιρὸν, τὸν εὐαγγ. καὶ μακραίωνα διαζῶντες βίον, ἀνηρημένους εἰς ἅπαν τῆς φθορᾶς, καὶ κατηργημένου τοῦ θανάτου, καὶ ἀπάσης ἀμαρτίας ἐξηρημένης. Ὅτι δὲ πεπώρωται ὁ Ἰσραὴλ, κεκλήσεται γε μὴν ἐν ἐσχάτοις τοῦ αἰῶνος καιροῖς, τῆς Θεοπνεύστου Γραφῆς λεγούσης σαφῶς τε καὶ ἐναργῶς, εἰκαῖον οἶμαι τὸ διατείνεσθαι, καὶ ζητεῖν τὰ τελούonta πρὸς πληροφορίαν.

Καὶ ἐτι ἐπ' αὐτῆς ἐστι τὸ ἐπιδέκατον, καὶ πάλιν ἔσσονται εἰς προνομήν ὡς τερέβινθος καὶ ὡς βάλανος ὅταν ἐκπέσῃ ἀπὸ τῆς θήκης αὐτοῦ.

Διαμέμνηται καὶ νῦν ἱστορίας ὁ προφητικὸς ἡμῶν λόγος, ἦν ἀναγκαῖον, ὡς εἰπὲν, εἰπεῖν· ἔσται γὰρ οὕτω σαφὲς τὸ δηλούμενον. Καταστρατευόντων τοιγαροῦν τῆς Ἰουδαίων χώρας, ὡς ἤδη προείπον, Οὐεσπασιανοῦ τε καὶ Τίτου, δεδαπάνηται μὲν ἡ τῶν Ἰουδαίων χώρα, πόλει τε ὁμοῦ καὶ αὐτοῖς οἴκοις ἐμπεπηρησμένη, θέαμα δεινὸν, καὶ παντὸς οἴκου μεστὸν τοῖς ὀρώσιν ἦν, ὀλιγανδρίας ἦκειν εἰς τοῦτο λοιπὸν τὸ ἔθνος αὐτοῖς, ὡς τῆς ἀληθείας οὐκ ἀπαμαρτεῖν τὸν λέγοντα, περιλελειφθαι μόλις ἐν αὐτῇ τοῦ παντὸς δήμου τὸ ἐπιδέκατον. Εἶτα διατετέλεκασιν χρόνους τινὰς τρεφόμενοι μὲν ἐν εἰρήνῃ, πλὴν οὐκ ἔξω δειμάτων, τοῦ καὶ εἰσαυθῆς παθεῖν τὴν ὄψιν, ὃ δὴ καὶ γέγονεν. Ἀδριανὸς γὰρ κατὰ καιροῦς τῶν Ῥωμαίων βασιλείας διέπων, τοὺς θάκους, καὶ μὴν Ἀντίοχος ἐπίκλην Ἐπιφανῆς, κατέδραμον τῆς Ἰουδαίων χώρας, καὶ οὐδὲν ἦν ἐν μείσει τῶν πάλαι κακῶν προσερημουμένων λειψάνων, πεμπομένων εἰς αἰχμαλωσίαν τῶν κατειλημμένων, ὅτε καὶ τὰ τῶν Μακκαβαίων συνέβη γενέσθαι πάθη. Τῶν τοιούτων διηγημάτων ἡμῶν ποιεῖται τὴν μνήμην ἐν προηγουμένῃ πάλιν ὁ τῶν ὀλων Θεὸς καὶ φησιν· « Ἐπι ἐπ' αὐτῆς ἐστι τὸ ἐπιδέκατον, καὶ πάλιν ἔσται εἰς προνομήν. » Οὐ γὰρ ἔξω φροντίδος κείσεται, φησὶ, κἂν εἰ ἐν λειψάνοις γένοιτο, καὶ τοῦτο μικροῖς, τῶν Ἰουδαίων ὁ δῆμος· ἀλλ' ἔσται πάλιν εἰς προνομήν. Γενήσεται δὲ ἡ χώρα καὶ τότε πάλιν αὐτοῖς ὡς τερέβινθος, καὶ αὐτοὶ δὲ ὡς βάλανος, ὅτε ἐκπέσῃ ἀπὸ τῆς θήκης αὐτοῦ. Φυτόν μὲν γὰρ ἡ τερέβινθος, ἀλλ' εἰ γένοιτο τῶν φύλων ἀποβολή, πολὺ δὴ λίαν ἔχει τὸ ἀτερπέζ, ξηροτάτους ἔχων τοὺς κλώνας. Κατὰ τοῦτον οἶμαι τὸν τρόπον, καὶ χώρα παθοῦσα τῶν ἐνοικούντων αὐτὴν ἐρημωσιν, ἐν Ἰσραὴλ πάντως ξηροῖς ἔσται· τοῖς κατ' αὐτὴν οὐκ ἔχουσι τὴν ἀνθην, ἀλλὰ καὶ αὐτῆς παθοῦσης τῆς φυλλίδος τὴν ἀποβολήν. Ὅμοιος ἡ βάλανος καρπὸς μὲν ἐστὶ δρυός· ὅταν δὲ τῆς θήκης ἐκπέσῃ, τότε παρακείσεται τοῖς εἰωθόσιν αὐτὴν κατανέμεισθαι τῶν ζώων. Οὐκοῦν ἡ μὲν τῶν Ἰουδαίων χώρα μεμίμηται τὴν τερέβινθον ἀποδαλοῦσαν τὰ φύλλα. Οἱ δὲ ταύτης ἀποπεπτωχότες διὰ τοῦ δραμεῖν εἰς αἰχμαλωσίαν, ὡς βάλανοι κείσονται, μονονοχὶ θήκης ἰδίας ἐκπεπτωχότες τῆς ἐνεγκούσης αὐτοῦς. Τοιοῦτόν τε καὶ ὁ Σολομὼν φησιν· « Ὡσπερ ὄρνεις ὅταν ἐκ-

nimirum post tempus resurrectionis integram longamque vitam viventes, interitu prorsus subdito, morte exanimata, omnique peccato submoto. Excæcatum vero Israellem esse, et extremis mundi temporibus vocandum, cum Scriptura divinitus inspirata clare affirmet, producere et conquirere fidei faciendæ argumenta, frustraneum esse arbitror.

Vers. 13. Et adhuc in illa est decimatio, et rursus erunt direptioni ut terebinthus, et ut glans quando exciderit ex theca sua.

Incidit etiam nunc in mentionem historie prophetica oratio, quam necesse est, ut videtur, commemorare: sic erit quod exponitur manifestum. Oppugnantibus igitur regionem Judaicam, ut jam ante dixi, Vespasiano et Tito, ipsa adeo urbs Judæorum excisa est, una cum civitatibus et domibus exusta, et spectaculum crudele fuit, ac videntibus quam luctuosissimum. Etenim ad tantam virorum puritatem gens illorum recidit, ut a vero defluxurus non sit, qui vix totius populi decimationem in ea superfuisse dixerit. Deinde aliquantulum temporis in pace alii conservatique permanserunt, non citra metum tamen etiam deinceps vastationem perpetuendi: quod factum est. Nam Adrianus olim regni Romani solium tenens, et Antiochus Illustris, in regionem Judæorum incursionem fecerunt, et nihil superiorum malorum **113** non erat in istis minimis quidem, reliquiis devastatis, missis in captivitate his qui comprehensi erant, quando etiam Maccabæorum mala acciderunt. Huiusmodi igitur historiarum mentionem nobis facit denuo in vaticinio universitatis Deus, et inquit: « Adhuc erit in illa decimatio, et rursus erit direptioni. » Non enim cura abjicietur populi Judaici, tametsi positus sit in reliquiis parvis: sed rursus erit direptioni. Eritque etiam tunc iterum illis regio ceu terebinthus, et ipsi ceu glans quando ceciderit et theca sua. Arbor quidem est terebinthus, at si folia defluerint, valde erit deformis, ramos habens aridissimos. Pari ratione etiam regio, ut mihi videtur, cum habitatoribus suis destituetur, similis omnino erit arboribus aridis, quæ florem suum non habent, sed et foliis destituuntur. Similiter glans fructus quidem est quercus; quando autem theca exciderit, tum his quæ eam depascere solent animantibus prostituetur. Proinde Judæorum regio imitata est terebinthum quæ folia abjecit. Qui autem ea exciderint, in captivitate fugientes, jacebunt instar glandium, propemodum sua theca, terra, inquam, quæ tulit eos exturbati. Simile quiddam et Solomon ait: « Sicut avis cum ceciderit ex suo nido, sic et homo cum suo loco dimovebitur ²⁵. » Quid enim his qui in captivitate sunt fieri potest miserabilius? Quid

²⁵ Prov xxvii, 8.

vero tam miserum est et tam proculcatum ac contempibile, quam homines in manum victoris incidere?

ἐλευθὲν καὶ πεκατημένον, ὡς ἀνθρώπους ὑπὸ χεῖρα πεισεῖν τῶν κερρατηχότων;

CAP. VII. VERS. 1. *Et factum est in diebus Achazi filii Joatham, filii Oziae regis Judæ, ascendit Rhaasson rex Syriæ, et Phacee filius Romeliæ rex Israel, contra Jerusalem ad obsidendum eam, et non potuerunt expugnare eam.*

Qui in Scripturis divinitus inspiratis historiam ut rem frivolam repudiant, fugiunt, ut videtur, eo quo decet modo, ea quæ in ipsis scripta sunt, intelligere. Speculatio enim spiritalis, quæ bona est et utilis, et intelligentiæ oculos maxime collustrans, cordatissimos quidem efficit; quando **114** autem aliquid historicæ gestum ex sacris Litteris nobis afferitur, tunc illam quæ ex historia utilitatem nascitur, aucupari decet, ut Scripturam divinitus inspiratam undecunque nos et servare et juvare appareat. Enarrat itaque nobis hisce verbis sermo propheticus, quæ tempore regni Oziae tribus Juda et Benjamin, decemque tribus in Samaria, quæ et Ephraim nominabantur et Israel, contigerunt. Cum vero quatuor regum temporibus universa prophetiæ oratio habita sit, quæ sigillatim contingunt, ponit propheta, significatque necessario, ordinem visis atque sermonibus suis optimum adhibens. Defuncto igitur Azaria, qui et Ozias, succedit in regnum Joatham, scopumque ac instituta patris sui persecutus est. Dicitur quippe et ipse in oculis Domini fecisse rectum, quemadmodum et Ozias; verum excelsa non sustulit, sed etiamnum populus in excelsis adolebat. Et Ozias quidem præter fas sacræ munus ambiit, et offerre incensa aggressus est, et eam ob causam lepra affectus est. Joatham autem non sic. Postquam et ille migrasset e vivis, subrogatur in regnum Achazus, imperitante adhuc Israelitis, id est, decem tribus, Phacee filio Romeliæ. Hic bellum contra Achazum et Judam movit, et uno die centum viginti millia interemit. Irritatus est enim universitatis Deus, propter impietates Achazi, de quo scriptum est quarto Regnorum, quod in via regis Israel ambularit. Erat enim vir impius, et serviebat idolis, et liberos suos per ignem traduxit, immundis dæmonibus sacrificans. Temporibus itaque ipsius regni, et ipse Phacee filius Romeliæ, et Rhaasson rex Aram, id est Syriæ, contra Hierosolyma et Juda conspirarunt, veneruntque populabundi. Verum non ceperunt urbem. Achazus autem, impressionem intolerabilem metuens, acervo pecuniarum magno congesto, ad Theglaphasarum regem Assyriorum legatos mittit, rogans ut velit sibi subsidio esse, utque contra Rhaasson arma capiat. Quod etiam ad exitum perductum est; **115** profectusque Assyrius cepit Damascum, obtruncavit Rhaasson. Mortuo autem Phaceo filio Romeliæ, qui regnavit in Samaria super Israel, sceptrum cepit Osee filius Elæ; quo regnante, invadit Samariam Salmanasar Assyrius, totamque occupavit,

πίση ἐκ τῆς ἰδίας καλιᾶς, οὕτω καὶ ἀνθρώπος ἐταν ἀποσπασθῆ ἐκ τῶν ἰδίων τόπων. » Τί γὰρ ἂν γένοιτο τῶν ἐν αἰχμαλωσίᾳ τὸ οἰκτρότερον; Τί δὲ οὕτως πεισεῖν τῶν κερρατηχότων;

Καὶ ἐγένετο ἐν ταῖς ἡμέραις Ἀχαζ τοῦ Ἰωθαῦμο τοῦ υἱοῦ Ὀζίου βασιλέως Ἰούδα, ἀνέβη Ῥαασσῶν βασιλεὺς Συρίας, καὶ Φακεὲ υἱὸς Ῥομελίου βασιλεὺς Ἰσραὴλ ἐπὶ Ἱερουσαλήμ πολεμῆσαι αὐτήν, καὶ οὐκ ἠδυνήθησαν κολιορκῆσαι αὐτήν.

Οἱ τὴν ἐν ταῖς θεοπνεύστοις Γραφαῖς ἱστορίαν ὡς ἔωλον παραιτούμενοι, φεύγουσι κατὰ τὸ εἶδος τὸ νοεῖν δύνασθαι, καθ' ὃν προσήκει τρόπον, τὰ ἐν αὐτοῖς γεγραμμένα. Θεωρία μὲν γὰρ πνευματικὴ καλὴ τε καὶ ὄνησιφόρος, καὶ τῆς διανοίας τὸν ὀφθαλμὸν εὖ μάλα καταλαμπρύνουσα νουνεχεστάτους ἀποτελεῖ. Ὅταν δὲ τι τῶν ἱστορικῶς πεπραγμένων διὰ τῶν ἱερῶν ἡμῖν Γραμμάτων εἰσφέρηται, τότε δὴ τότε τὸ ἐκ τῆς ἱστορίας χρήσιμον θηροῦσθαι πρέπει, ἵνα πανταχόθεν ἡμᾶς ἡ θεόπνευστος Γραφὴ σώζουσα τε καὶ ὠφελοῦσα φαίνηται. Ἀφηγεῖται τοίνυν ὁ προφητικὸς ἡμῖν ἐν τούτοις λόγος τὰ ἐν καιροῖς τῆς Ὀζίου βασιλείας συμβεβηκότα τοῖς ἐξ Ἰούδα καὶ Βενιαμὴν, καὶ ταῖς ἐν τῇ Σαμαρείᾳ δέκα φυλαῖς, αἱ καὶ Ἐφραῖμ ὠνομάζοντο, καὶ μὲν τοὶ καὶ Ἰσραὴλ. Ἐπειδὴ δὲ ἐν καιροῖς τεσσάρων βασιλέων ὁ σύμπαρ τῆς προφητείας γέγονε λόγος, τὰ ἐν τοῖς ἐκάστου καιροῖς συμβαίνοντα τίθησιν ὁ προφήτης, καὶ ἀναγκαίως ἐπισημαίνεται, τὸξεν ταῖς ὁράσεσιν, ἤτοι τοῖς ἑαυτοῦ λόγοις τὴν ἀρίστην ἐπιτιθεῖς. Τεθνεώτος τοιγαροῦν Ἀζαρίου καὶ τοῦ Ὀζίου, διαδέχεται τὴν βασιλείαν Ἰωθαῦν, ἠκολούθησέ τε τῷ σκοπῷ, καὶ τοῖς ἐπιτηδεύμασι τοῦ ἰδίου πατρὸς. Λέγεται μὲν γὰρ καὶ αὐτὸς ἐν ὀφθαλμοῖς Κυρίου ποιῆσαι τὸ εὐθὲς, καθὰ καὶ Ὀζίας, πλην τὰ ὑψηλὰ οὐκ ἐξῆρεν, ἀλλ' ἔτι ὁ λαὸς ἔθυμιων ἐν τοῖς ὑψηλοῖς. Καὶ ἐξήγησε μὲν Ὀζίας παρὰ τὸ ἐξῆν ἱερατεῦσαι Θεῷ, καὶ προσενεγκεῖν θυμιάματα, καὶ λελέπρωται ταύτης ἕνεκα τῆς αἰτίας. Ἰωθαῦν γε μὴν οὐχ οὕτως. Ἐπειδὴ δὲ καὶ αὐτὸς ἀπέβλεψεν, διαδέχεται τὴν βασιλείαν ὁ Ἀχαζ, βασιλεύοντος ἐπὶ τὸν Ἰσραὴλ, τοῦτ' ἔστι, τῶν δύοδεκα φυλῶν, Φακεὲ υἱοῦ Ῥομελίου. Οὗτος κεκίνηκε πόλεμον κατὰ τοῦ Ἀχαζ καὶ τοῦ Ἰούδα, καὶ ἀπέκτεινε μὲν ἐν μιᾷ ἡμέρᾳ ἑκατὸν καὶ εἰκοσι χιλιάδας. Παρωτρύνετο γὰρ ὁ τῶν ὄλων Θεὸς ἐν ταῖς τοῦ Ἀχαζ δυσσεβείαις, περὶ οὗ καὶ γέγραπται ἐν τῇ τετάρτῃ τῶν Βασιλείων, ὅτι ἐπορεύθη ἐν ὄδῳ βασιλέως Ἰσραὴλ. Γέγονε γὰρ ἀνὴρ δυσσεβῆς, καὶ λελάτρευκεν εἰδώλοις, καὶ τὰ τέκνα αὐτοῦ διήγαγε διὰ πυρὸς καταθυμιῶν τοῖς ἀκαθάρτοις δαίμοσιν. Ἐν καιροῖς τοιγαροῦν τῆς ἑαυτοῦ βασιλείας συνεφράξαντο κατὰ τε τῶν Ἱεροσολύμων καὶ Ἰούδα, αὐτὸς τε Φακεὲ ὁ τοῦ Ῥομελίου, καὶ Ῥαασσῶν βασιλεὺς Ἀράμ, τοῦτ' ἔστι Συρίας. Καὶ ἦλθον ὡς καταδηρῶσοντες, πλην οὐχ εἶλον τὴν πόλιν. Δεδιώξ δὲ τὴν ἐφοδὸν ἀφ' ὀρητον οὖσαν ὁ Ἀχαζ, ἔθροισιν μὲν ποιεῖται χρημάτων πολλήν, πρὸς τὸν βασιλέα τῶν Ἀσσυρίων Θεγλαφολασάρ, ἐπαμύνεσθαι τε αὐτῷ παρακαλεῖ, καὶ καταπρατεύεσθαι τοῦ Ῥαασσῶν, ἡ δὴ καὶ εἰς πέρας ἐνήνηται. Ἐλθὼν δὲ Ἀσσύριος, εἴλε τὴν Δαμασκὸν, ἀπέκτεινε δὲ καὶ τὸν Ῥαασσῶν

• Τελευτήσαντος δὲ καὶ τοῦ Φακεὶ τοῦ Ῥομελίου τοῦ βασιλεύσαντος κατὰ τὴν Σαμαρείαν ἐπὶ τὸν Ἰσραήλ, διαδέχεται τὸ σκήπτρον Ἰσηὲ υἱὸς Ἥλα, οὗ βασιλεύσαντος, ἔρχεται κατὰ τὴν Σαμαρείαν Σαλμανασάρ ὁ Ἀσύριος, καὶ εἶλε μὲν πᾶσαν, ἀπεκόμισε δὲ τὸν Ἰσραήλ αἰχμάλωτον, καὶ ἀπέκρησεν ἐν τοῖς ἕρεσι Περσῶν καὶ Μήδων· εἶτα τινὰς τῶν ὑφ' αὐτῷ κατοικεῖν ἐκέλευσε τὴν Σαμαρείαν, τὸν τε ἐκ Χουνθᾶ, καὶ τὸν Σαπαρουϊαν. Γέγραπται γὰρ οὕτως ἐν ταῖς Βασιλείαις, καὶ μακρὸς μὲν ὁ ἐφ' ἐκάστῳ τῶν εἰρημένων λόγος παρά γε τῇ θεοπνευστῇ Γραφῇ, πλὴν πεποίημαι τὴν ἀφήγησιν βραχυλογήσας ὡς ἐνι. Ἐροῦμεν δὲ καὶ ἀνὰ μέρος ἕκαστα, ταῖς τῶν προκειμένων ἐννοιαῖς ἐπόμενοι. Ἐν ταῖς ἡμέραις τοίνυν, φησὶν, Ἄχαζ τοῦ Ἰσαθάν τοῦ υἱοῦ Ὁζίου βασιλεύς Ἰούδα, συμπεφωνήκασιν ὁ τε Ῥαασῶν βασιλεὺς Ἀράμ, τοῦτ' ἐστὶ, Συρίας, καὶ Φακεὶ υἱὸς Ῥομελίου βασιλεὺς Ἰσραήλ, κατὰ τῶν Ἱεροσολύμων, ἀφίκοντο δὲ καταδύσσοντες, πλὴν οὐκ ἠδυνήθησαν πολιορκῆσαι αὐτήν. Ἐζηται δὲ ταῦτα τέως ἐν προγραφῆς δυνάμει, καὶ ὡς ἐν ἀφηγήσει τοῦ συμβεβηκότος. Ἀλλοὶ γὰρ τὴν σκέψιν καὶ αὐτὸ δὲ τὸ ἐγγεγραμμά, προσεπάγει δὲ παραχρημα, καὶ τὸ τοῦ πράγματος πέρας· Οὐ γὰρ ἠδυνήθησαν, φησὶ, πολιορκῆσαι αὐτήν.

Καὶ ἀνηγγέλη εἰς τὸν οἶκον Δαβὶδ λέγοντες, Συμφώνησεν Ἀράμ πρὸς τὸν Ἐφραΐμ, καὶ ἐξέστη ἡ ψυχὴ αὐτοῦ, καὶ ἡ ψυχὴ τοῦ λαοῦ αὐτοῦ, ὃν τρόπον ὅταν ἐν δρυμῷ ξύλον ὑπὸ πνεύματος σαλευθῇ.

Ὅρισάμενος, ὡς ἔφην, τῶν διηγημάτων τὴν πρόφασιν, καὶ ὡς ἐν βραχεὶ κεφαλαίῳ συλλήθην εἰπὼν τὸ ἐγγεγραμμά τῶν δύο βασιλέων, καὶ ὅτι πρὸς πέρας αὐτοῖς οὐκ ἐκβέβηκεν ὁ σκοπὸς, ἔρχεται λοιπὸν ἀνὰ μέρος ἕκαστα κατισχυοῦν τῷ λόγῳ. Ἀνηγγέλη γὰρ, φησὶν, εἰς τὸν οἶκον Δαβὶδ, τοῦτ' ἐστὶ, τὸν βασιλεύοντα, καὶ ἀπηγγέλλον ὅτι συμφώνησεν Ἀράμ πρὸς τὸν Ἐφραΐμ. Ἀράμ δὲ φησὶ τὸν Σύρον, καὶ Ἐφραΐμ ὁμοίως τὰς ἐν Σαμαρείᾳ δέκα φυλάς. Ἐπειδὴ δὲ ταῦτα τουτον ἔχει τὸν τρόπον, ἐπίθετο καὶ πεπιστευκὸν ὁ οἶκος Δαβὶδ, τοῦτ' ἐστὶν, ὁ Ἄχαζ. Ἐξέστη ἡ ψυχὴ αὐτοῦ καὶ ἡ ψυχὴ τοῦ λαοῦ αὐτοῦ, ὃν τρόπον ὅταν ἐν δρυμῷ ξύλον ὑπὸ πνεύματος σαλευθῇ. Τὸ δὲ, ἐξέστη, τίθησι κοινῶς, ἀντὶ τοῦ, κατεπλάγη, καὶ μικρὸν καὶ αὐτῆς ἐκπέπτωκε φρενός. Τὰ γὰρ τοι δεινὰ τῶν δειμάτων, ἱκανὰ πῶς ἐστὶ εἰς τὸ κατασεῖσαι δύνασθαι τὸν νοῦν, καὶ καταδοῆσαι τὴν ψυχὴν, καὶ τι τοιοῦτον ὑπομείναι δοκεῖν, ὅποιον ἂν πάθοι καὶ τὸ ἐν δρυμοῖς ξύλον, πνευμάτων ἀγρίων προσβολαῖς τῆ δὲ τε χάριτος διαβριπτούμενοι. Γέγονε δὲ μάλιστα τῆς δειλίας ἡ πρόφασιν, ἥτοι τῆς ἐκστάσεως αὐτῷ τὸ συμβεβηκός. Ἥδη γὰρ ἔφην ὅτι βασιλεύοντος αὐτοῦ, πεπολεμήκει πρὸς τὸν Ἰούδαν ὁ Φακεὶ, καὶ ἀνεῖλεν ἐκ τοῦ λαοῦ ἐν μιᾷ ἡμέρᾳ ἑκατὸν εἰκοσιχιλιάδας. Ὅτε τοίνυν καὶ μόνος ὁ Φακεὶ τοσοῦτος γέγονεν, ὡς κατισχύσαι βραδίως τῶν ἐν τοῖς Ἱεροσολύμοις· πῶς οὐκ ἔδει τὸν ἐν τοῖς ἰσχύτοις ἐνδείξασθαι φόβον, αὐτὸν τε τὸν Ἄχαζ, καὶ τὸν ἐπ' αὐτῷ λαὸν, συμπεφωνηκότος τοῦ Σύρου, καὶ συνεξοπλιζόντος τῷ Ἐφραΐμ μετὰ τῶν Ἱεροσολύμων;

Καὶ εἶπε Κύριος πρὸς Ἠσαΐαν, Ἐξεῖθε εἰς συνάντησιν Ἄχαζ, σὺ καὶ ὁ καταλειθθεὶς Ἰασοῦν ὁ υἱὸς σου, πρὸς τὴν κολυμβήθραν τῆς

A Israellem captivum abduxit, et in omnibus Persarum ac Medorum collocavit: deinde quosdam qui secum erant, jussit incolere Samariam, qui de Chuntha et Sappharviam. Sic enim in Regnis scriptum est. Et quidem de singulis quæ dicta sunt longa est in Scriptura divinitus inspirata oratio, at narrationem hanc quanta licuit brevitate persecutus sum. Sed particulatim dicemus singula, verborumque sententiam ordine explicabimus. Diebus igitur, inquit, Achazi filii Joatham, filii Ozæ regis Juda, Rhaasson rex Aram, hoc est Syriæ, et Phacee filius Romeliæ rex Israel, conspirarunt contra Hierosolyma, et pervenerunt civitatem delenturi, eam tamen oppugnare non potuerunt. Dicta sunt hæc inscriptionis et præfationis loco et ceu per narrationem eventuum. Declaravit item consilium ipsumque conatum, subjicitque continuo rei ipsius exitum: non enim potuerant eam oppugnare.

αὐτήν. Ἐζηται δὲ ταῦτα τέως ἐν προγραφῆς δυνάμει, καὶ αὐτὸ δὲ τὸ ἐγγεγραμμά, προσεπάγει δὲ παραχρημα, καὶ τὸ τοῦ πράγματος πέρας· Οὐ γὰρ ἠδυνήθησαν, φησὶ, πολιορκῆσαι αὐτήν.

VERS. 2. Et renuntiatum est domui Davidis a dicentibus, Conspiravit Aram cum Ephraim, et consternata est anima ejus, et anima populi ejus, quemadmodum in silva lignum a vento movetur.

Definita ac declarata, ut dicebam, narrationum occasione, et tanquam in brevi summa comprehensim conatu duorum regum commemorato, utque ad exitum eorum consilia non pervenerint, incipit deinceps per partes singula quasi oratione persequi. Renuntiatum est, inquit, domui Davidis, id est, regnanti, et annuntiarunt Aram cum Ephraim conspirasse. Aram vero Syrum dicit, Ephraim similiter decem tribus in Samaria. Hæc cum ita se haberent, audivit et credidit domus David, hoc est, Achaz. Consternata est anima ejus, et anima populi, quemadmodum cum in silva lignum a vento movetur. Illud autem ἐξέστη, consternata seu stupore commota est, ponit communiter pro, κατεπλάγη. **116** percussa est, et propemodum ipsa mente excidit. Ex gravibus enim terroribus concutitur mens, animusque exagitur, idemque videtur pati quod lignum in silvis sævorum ventorum impetu buc illuc jactatum.

D Causa autem metus sive exstaseos ac perturbationis ei fuit id quod contigerat. Jam enim dicebam, illo regnante Phacee adversum Judam bellum suscepisse, et uno die ex populo centum viginti millia e medio sustulisse. Cum igitur solus Phacee talis tantusque exsisterit, ut facile Hierosolymitanos superarit, annou his extremis temporibus tum Achazum ipsum, tum subditos timere oportuit, cum consenserit Syrus, et arma copiasque cum Ephraim adversum Hierosolyma tulerit?

VERS. 3. Et dixit Dominus ad Isaiam: Egredere in occursum Achazi, tu et derelictus Jasub filius tuus, ad piscinam superioris viæ agri fullonis. Et

dices ei, Observa ut quiescas, et ne metuas, ne anima tua debilitetur a lignis duobus titionum fumantium istorum. Cum enim ira furoris mei fuerit, iterum sanabo.

Omnino clemens est et misericors Dominus, et omnes homines servari vult, et ad agnitionem veritatis venire³³, omniaque gubernat sapienter, cuique salutis viam æquabilem planamque faciens. Quod ita esse ex ipsis rebus licet nobis cernere. Nam Achazus fuit idololatra, abominabilis et profanus. Cum autem in malis non fugiendis jam versaretur, et calamitatibus tantum non inebriatum atque obrutum eum clementissimus conspicuus esset, consequendæ ab ipso salutis spem facit e vestigio, ac pollicetur auxilium, ut ab idolomania desistat, studeatque jam sibi a prioribus vitiis temperare, et veræ Dei cognitionis lucem recipere. Itaque propheta jubetur ei obviam facere una præsentem Jasobo, qui *derelictio et derelictus* exponitur, figura propemodum significante tanquam in symbolo Achazo, conservandas esse reliquias Juda, qui Deo adhæserat. Typum enim Dei representans propheta, percommode affert pollicitationem auxilii in piscina superioris viæ agri fullonis. Figura rursus est **117** piscina salutaris fontis sacri baptismi, quæ nos etiam in viam deducit superiorem, et fullonis sub intelligentiam cadentis, id est, ejus qui sordes nostras omnes detergit, et ab inquinamenti liberat. Firma est hæc ergo pollicitatio: et in figura particulari sapiens ænigma ac insinuatio rei generalis et per Christum, a propheta tradita est. Ait autem: «Vide ut quiescas, et ne timeas, nec anima tua debilitetur, a duobus lignis titionum istorum fumigantium.» Quod quiescere curisque vacare, et a trepidationibus molestis liberum esse præcipiat: vocantis ninivum est, idque prudentissime, ad obedientiam, et veluti reducentis ad principia, ut colat sermones divinos, et veritatem eorum quæ dixi, prompte suo suffragio consteatur. Facis vero et ligna fumantia vocat eos, qui contra illum conspirarunt, quasi qui paulo post et esse et regnare desituri sint. Quemadmodum enim lignum seu titio quando ex igne extrahitur, fumigat quidem, verum ignem in sese amplius habere desinit: pari quoque ratione, arbitror, homo vel vitæ, vel rei alicujus finem facturum, merito fax dici poterit, aut lignum adhuc fumigans. Cæterum ubi eos timidos admodum et nocere magno defectos esse intelligeret, quod dimicantes contra Phæce vincerentur, et quod centum viginti millia ex Juda, ut dixi, uno die corruissent: etiam his terculamentis eos eximit, et inquit: «Quando enim ira furoris mei fuerit, iterum sanabo,» id est, nequaquam cecidissent, nisi furor meus in manum hostium eos tradidisset. Sed, inquit, si fuerit ira mea contra quosdam accensa, rursus eos qui passi sunt sanabo. Nam qui ex ira tradidit, facile ex

³³ 1 Tim 11, 4.

ἄνω ὁδοῦ τοῦ ἀγροῦ τοῦ κναφέως. Καὶ ἐρεῖς αὐτῷ, Φύλαξαι τοῦ ἡσυχάσαι, καὶ μὴ φοβοῦ. μηδὲ ἡ ψυχὴ σου ἀσθενεῖτω ἀπὸ τῶν δύο ξύλων τῶν δαλῶν τῶν καπνιζομένων τούτων. Ὅταν γὰρ ὄργῃ τοῦ θυμοῦ μου γένηται, πάλιν ἰάσομαι

Οἰκτεῖρων ἦντως καὶ ἐλεήμων ὁ Κύριος. καὶ πάντας ἀνθρώπους ἐθέλει σωθῆναι, καὶ εἰς ἐπίγνωσιν ἀληθείας ἐλθεῖν· οἰκονομεῖ ἐν πάντα σαφῶς, καὶ καταλειπῶν ἐκάστῃ τῆς σωτηρίας τὴν ὁδόν. Καὶ τοῦτο ἡμῖν ἐξ αὐτῶν ἔνεστι τῶν πραγμάτων οὕτως ἔχον ἰδεῖν. Ἀνὴρ μὲν γὰρ γέγονεν εἰδωλολάτρης ὁ Ἀχαζ, βδελυρὸς καὶ βέβηλος. Ἐπειδὴ δὲ ἦν ἐν ἀφύκτοις ἕδη κακοῖς, καὶ μονονουχὶ μεθύοντα ταῖς συμφοραῖς ὁ φιλοικτεῖρων τεάταται, προστίθεισιν εὐθύς τὸ ἐξεῖναι μεταλαχεῖν τῆς παρ' αὐτοῦ σωτηρίας, ὑπισχνεῖται δὲ τὴν ἐπικουρίαν, ἵνα παύσῃ μανίας εἰδωλομανοῦς, καὶ ἀποσχέσθαι παρασκευάζῃ τῶν ἤδη προσεπτεισμένων, καὶ τὸ τῆς ἀληθοῦς θεογνωσίας ἐκδέξασθαι φῶς. Προσάττει τοίνυν ὁ προφήτης ὑπαντήσαι τε αὐτῷ συνόντος Ἰασοῦμ, ὃς ὑπόλειμμα καὶ ὑπολειμμένος ἐρμηνεύεται· μονονουχὶ τοῦ τύπου σημαίνοντος ὡς ἐν συμβόλῳ τῷ Ἀχαζ, ὅτι σωθήσεται τὸ ὑπόλειμμα τοῦ Ἰούδα μετὰ Θεοῦ μεμενηκός. Θεοῦ γὰρ εἰς τύπον ὁ προφήτης λαμβάνεται, εὐ δὲ δὴ σφόδρα τῆς ἐπικουρίας ποιεῖται τὴν ὑπόσχεσιν ἐπὶ τῇ κολουμβήθρᾳ τῆς ἀνω ὁδοῦ τοῦ ἀγροῦ τοῦ κναφέως. Τύπος δὲ πάλιν ἡ κολουμβήθρα τῆς σωτηρίου πηγῆς τοῦ ἀγίου βαπτίσματος, ἣ καὶ εἰς ὁδὸν ἡμᾶς ἀποφέρει τὴν ἀνω, καὶ τοῦ νοητοῦ κναφέως, τοῦτ' ἔστι, τοῦ πάντα ρύπον ἡμῶν ἐκσμήχοντος, καὶ ἀπαλλάττοντος μολυσμῶν. Ἀσφαίης οὖν ἡ ὑπόσχεσις, καὶ ὡς ἐν τύπῳ τῆς μερικῆς τῆς καθόλου καὶ διὰ Χριστοῦ, σοφῶν δέδοται τῷ προφήτῃ τὸ αἶνιγμα. Φησὶ δὲ τὸ, «Φυλάττου τοῦ ἡσυχάσαι, καὶ μὴ φοβοῦ, μηδὲ ἡ ψυχὴ σου ἀσθενεῖτω ἀπὸ τῶν δύο ξύλων τῶν δαλῶν τῶν καπνιζομένων τούτων.» Καὶ τὸ μὲν ἐπιτάττειν ἡρεμεῖν καὶ φροντίζων δίχα διατελεῖν, καὶ μὴν καὶ δειμάτων ἀπαλλάττεσθαι χαλεπῶν· καλοῦντος ἦν ἄρα καὶ μάλα ἐμφρόνως εἰς εὐπειθειαν, καὶ οἶονεῖ εἰς ἀρχὰς ἀναφέροντος τοῦ χρῆναι τιμᾶν τοὺς περὶ Θεοῦ λόγους, καὶ οἷς ἂν λέγοι τὸ ἀληθὲς ἐτοίμως ἐπιψηφίζεσθαι. Δαλοῦς δὲ καὶ ξύλα καπνιζόμενα καλεῖ, τοὺς κατ' αὐτοῦ συμπεφωνηκότας, ὡς ὅσον οὐδέπω πεπαυσσομένους καὶ αὐτοῦ τοῦ εἶναι, καὶ τῆς βασιλείας. Ὅσπερ γὰρ ξύλον ἔγγον ὁ δαλὸς, ὅταν ἐξέλθῃ τὸ πυρὸς, καπνίζεται μὲν, πλὴν ἐν καταλήξει γίνεται, τοῦ καὶ ἔτι τὸ πῦρ ἔχειν ἐν ἑαυτῷ· κατὰ τὸν Ἰσον, οἷμαι, τουτονὶ τρόπον, καὶ ἀνθρώπος μέλλων ἢ ζωῆς ἢ πράγματος ἐν καταλήξει γίνεσθαι, λέγοιτ' ἂν εἰκότως δαλὸς ἢ ξύλον καπνιζόμενον ἔτι. Ἐπειδὴ δὲ ἠπίστοιτο περιδεεῖς μάλιστα γεγονότας, καὶ ἐν κατηφέει πολλῇ, διὰ τε τὸ ἠτᾶσθαι μεμαχημένους πρὸς Φακεῖ, ὅτε καὶ πεπτώκασιν, ὡς ἔφην, ἑκατὸν εἴκοσι χιλιάδες ἐκ τοῦ Ἰούδα ἐν ἡμέρᾳ μιᾷ· καὶ τούτων ἐξίστησι τῶν δειμάτων αὐτοῦς, καὶ φησιν· «Ὅταν γὰρ ὄργῃ τοῦ θυμοῦ μου γένηται, πάλιν ἰάσομαι» τοῦτ' ἔστιν, οὐδ' ἂν ἐκείνοι πεπτώκασιν, εἰ μὴ ἔδωκεν αὐτοῦς ὑπὸ χεῖρα τῶν

ἐχθρῶν θυμὸς ἐμός. Ἄλλ' εἰ γένοιτο, φησί, τὰ ἐξ Α

ὀργῆς κατὰ τινῶν, λάσσομαι πάλιν τοὺς πεπονηθέντας.

Ὁ γὰρ παραδούς ἐξ ὀργῆς, ἐξελίεται βραδύς δι' ἔμφυτον ἡμερότητα καὶ φιλάνθρωπιαν.
Καὶ ὁ υἱὸς τοῦ Ἀράμ, καὶ ὁ υἱὸς τοῦ Ῥομελίου, ὅτι ἐβουλεύσαντο βουλὴν πονηρὰν περὶ σοῦ λέγοντες· Ἀναθησόμεθα εἰς τὴν Ἰουδαίαν, καὶ συλλαλήσαντες αὐτοῖς ἀποστρέψομεν αὐτοὺς πρὸς ἡμᾶς. καὶ βασιλεύσομεν αὐτοῖς τὸν υἱὸν Ταβεήλ· τάδε λέγει Κύριος Σαβαώθ· Οὐ μὴ ἐμμίσην ἢ βουλήν αὐτῆ, οὐδὲ ἔσται.

Ὅτε τῶν κατ' αὐτοῦ σκευωρημάτων τὴν ἀπαγγελίαν ἀπιστεῖσθαι συγχωρεῖ, οὔτε μὴ ἐφήσει περισσῶς συνθραύεσθαι δεξιᾷ. Βεβαιώσας δὲ μᾶλλον, καὶ ἀληθεῖς ἀποφῆνας τὰς κατ' αὐτοῦ συναινέσεις ἤγουν συμφωνίας τῶν δύο βασιλέων, ὑπισχνεῖται τὴν ἐπικουρίαν μετατάττων ἐπὶ τὸ ἐπ' αὐτῶν μᾶλλον ἐρηρῆσθαι δεῖν, καὶ μὴ ταῖς τῶν εἰδύλων προσκεῖσθαι λατρείαις, καὶ τοῖς τῶν ψευδομαντείων λόγοις, οἱ μυρία μὲν ὅσα κατὰ γνώμην φασὶ τοῖς τὰς πεύσεις προσάγουσι, λαλοῦσιν γὰρ μὴ τῶν ἀληθῶν οὐδέν. Ὅτι τοίνυν ἐβουλεύσαντο, φησὶν, ἀνελεῖν μὲν εἰς τὴν Ἰουδαίαν, καὶ συλλαλῆσαι τοῖς ὑπὸ χεῖρα σὴν, ἀναπεισά τε ταῖς αὐτῶν ἔπεσθαι γνώμαις, ἀληθῆς καὶ ὁμολογημένον. Βούλονται γὰρ ἐπιστῆσαι τὸν τοῦ Ταβεήλ υἱόν. Ἄλλ' οὐκ ἔσται τοῦτο, φησὶν. Καὶ τίς ὁ ὑπισχνόμενος; Κύριος Σαβαώθ, τοῦτ' ἔστι, Κύριος τῶν δυνάμεων, ἦτοι ἐκ στρατιῶν· οὐ δὴ συννεύοντος τὸ χρῆναι νικᾶν, οἷς ἂν ἔλοιτο τυχόν, τίς ὁ ἀναστρέψων τὰ ἐπιφεισμένα; Καὶ τοῖς θεοῖς αὐτοῦ κριμασιν, τίς ὁ ἀντεξάγει δυνάμενος; Βεβαίον τοιγαροῦν εἰ; Πίστιν τοὺς ἀπίστους ἔτι. Οὐ γὰρ χρεῖαν ἔχουσιν οἱ ὕψιαινοντες ἱατροῦ, ἀλλ' οἱ κακῶς ἔχοντες, καθὰ καὶ αὐτὸς εἶρηκεν ὁ Σωτήρ. Ἰστέον δὲ ὅτι υἱὸν μὲν τοῦ Ἀράμ τὸν Σύρον ἀποκαλεῖ, τοῦτ' ἔστι, τὸν Ῥαασῶν, τοῦ γὰρ μὴν Ῥομελίου τὸν Φακαὲ, ὃς βεβασλευκεν ἐπὶ τὸν Ἰσραήλ, τοῦτ' ἔστι, τῶν δέκα φυλῶν ἐν τῇ Σαμαρείᾳ.

Ἄλλ' ἡ κεφαλὴ Ἀράμ Δαμασκός, καὶ ἡ κεφαλὴ Δαμασκοῦ Ῥαασῶν· ἀλλ' ἔτι ἐξήκορτα καὶ πέντε ἐτῶν, ἐκλείψει ἡ βασιλεία Ἐφραῖμ ἀπὸ λαοῦ, καὶ ἡ κεφαλὴ Ἐφραῖμ Σομόρων, καὶ ἡ κεφαλὴ Σομόρων, υἱὸς τοῦ Ῥομελίου. Καὶ ἐὰν μὴ πιστεύσητε, οὐδ' οὐ μὴ συνήτε.

Τοῖς διατρανοῦν ἐθέλουσι τὰ ἐν τῇ θεοπνεύστῳ Γραφῇ, χρῆσι δὴ πάντως καὶ ἀφηγήσεως ἱστοριῶν, ἵνα πανταχόθεν τὴ ἀληθῆς τοῖς θεοῖς ἔπηται λόγοις. Ἐξηγεῖται τοίνυν ὁ προφήτης τὰ ἐν τοῖς ἱεροῖς Γράμμασι, δι' ὧν ἔστι μάλιστα ταῖς τῶν προκειμένων ἐνομοῖς ἄριστα προσβαλεῖν. Οὐχοῦν ἐν καιροῖς βασιλείας τοῦ Ἀχαζ συμπεφωνήκασι μὲν μετὰ τοῦ Ἰούδα καὶ τῶν Ἱεροσολύμων ὃ τε Ῥαασῶν βασιλεὺς Συρίας καὶ Δαμασκοῦ, καὶ Φακαὲ υἱὸς Ῥομελίου βασιλεύων ἐπὶ τὸν Ἰσραήλ ἐν τῇ Σαμαρείᾳ. Δεδιώσας τοίνυν τὴν ἐφοδὸν ὁ Ἀχαζ πείθει χρήματα τὸν Θεγλαφάλασάρ τῶν Ἀσσυρίων βασιλέα ἐπαμύναν τε ἐαυτοῦ, καὶ τῶν συμπεφωνηκότων ἀνατρέψαι τὴν ἐφοδόν. Ὅς καὶ ἔλθων ἀνέτελε μὲν τὴν Δαμασκὸν, μητρόπολιν οὖσαν τῶν Σύρων, ἀπέκτεινε δὲ καὶ αὐτὸν τὸν Ῥα-

innata quadam mansuetudine et humanitate ex-

mil.
VERS. 5. Et filius Aram et filius Romeliæ, quia inierunt consilium pravam contra te, dicentes: Ascendemus in Judæam, et colloquentes cum eis transferemus eos ad nos, et regem præficiemus illis filium Tabeel: hæc dicit Dominus Sabaoth: Non manebit consilium istuc, neque erit.

Insidiarum contra ipsum romorem neque concedit non credendum, neque permitit eum nimio terrore constringi: sed confirmat potius, et **118** conjurationes consensusque contra ipsum duorum regum veros esse demonstrat, subsidium promittit, eoque transfert ac ducit, uti dixi, ut ipsi initerentur, ac considerent, nec idolorum cultibus addicerentur, falsorumque vatnm sermonibus, qui infinita quidem pro animi sui libidine sciscitantibus pronuntiant, veri autem nihil loquuntur. Quod igitur consilium inierint revertendi in Judæam, et sermones cum tuis subditis conferendi, persuadendique ut suam sequantur voluntatem ac sententiam, verum est et confessum: volunt etenim illis Tabeelis filium prostituere. Verum non erit hoc, inquit. Et quis tandem est qui promittit? Dominus Sabaoth, id est virtutis seu exercituum: quo annuente victoriam quibus volnerit, quis ea quæ decreta sunt evertit? Et divinis ejus judiciis quis potest resistere? Confirmat proinde in fide etiam jam infideles. Non enim opus habent sani medico, sed male habentes, sicut et ipse dixit Servator. Sciendum præterea, quod filium Aram appellet Syrum, id est Rhaasson, filium Romeliæ Phaceem, qui regnavit super Israel, id est, decem tribus in Samaria.

VERS. 8. Sed caput Aram Damascus, et caput Damusci Rhaasson: sed in annis sexaginta et quinque deficiet regnum Ephraim a populo, et caput Ephraim Somoron, et caput Somoron filius Romeliæ. Et nisi credideritis, nequaquam intelligetis.

Qui exponere volunt quæ Scriptura divinitus inspirata continentur, hi opus omnino habent etiam narratione historiarum, ut undequaque veritas divinos sermones consequatur. Enarrat igitur propheta quæ in sacris Litteris prodita sunt, ex quibus maxime poterimus sensum horum verborum optime consequi. Itaque temporibus regni Achazi consenserunt contra Judam et Hierosolyma Rhaasson rex Syriæ et Damasci, et Phacee filius Romeliæ, qui Israelitico regno præerat in Samaria. Metuens ergo incursum Achazus, persuadet pecunia Theglaphallasaro Assyriorum regi, ut sibi ferat supplicias, et confederatio insultum propulset. Qui expeditione facta Damascum everit, quæ Syrorum metropolis erat, ipsumque Rhaassonem occidit. Defuncto

¹ Matth. ix, 12.

veretiam in Samaria Phacee, qui erat Romeliæ filius, A regnum **119** accipit Osee filius Elæ, vir improbus, et dæmonum deceptionibus addictior. Quo regnum gubernante, ascendit Salmanasar Assyrius adversus totam Samariam, et confestim capto Osea, et in loco æervi habitato, ac cuncta regione vastata, et Israelitarum terra desolata ac deserta, loco ipsorum incolarum inquilinos quosdam constituit, aut sane ex subditis suis, Ecchuthamque et Sappharvian. Gentes autem, credo, hæ Persicæ: sic enim in libris Regnorum scriptum est. Hujus nobis historię narrationem propheta commemorans: « Hæc dicit Dominus, inquit: Non manebit consilium hoc, neque erit, sed caput Aram Damascus, et caput Damasci Rhaasson, sed intra annos sexaginta et quinque deficiet regnum Ephraim a populo. » Et obscura quidem est verborum structura, at hunc in modum assequenda est: Caput, inquit, Aram, id est Syriæ, Damascus. Metropolis enim Syriæ Damascus, et caput Damasci Rhaassim, id est Rhaasson. Caput siquidem regionis et civitatis est, qui regnum in illos gerit. Et regnum Ephraim deficiet a populo; in annis sexaginta et quinque deficiet regnum Ephraim, id est Israel; deficiet quoque caput Aram, id est Damascus, et caput Damasci, id est Rhaasson. Cepit enim, ut dixi, Theglaphallasarus Damascum et Rhaasson, et Salmanasarus, Oseam regem Ephraim, sive Israelis, et Somorrhaim, sive Samariam, communiter currente et inserviente illo verbo, *Deficiet*: et caput Ephraim civitas Somorrhorum, deficiet rursus. Caput autem Ephraim Somorrhaim vocat, id est Samariam. Mater enim princepsque civitas Samariæ Somorrhaim. Ephraim autem quando dicit, Israellem notat; et caput Somorrhorum filius Romeliæ, id est Phacee: redit ac recurrit iterum illud *deficiet* in omnibus. Adjungit porro hæc: « Et si non credideritis, non intelligetis. » Et hæc quidem non immerito dicuntur. Etenim qui Dei verbum propter incredulitatem onerant contumeliis, hi cognitione ejus præditi esse non possunt. Oportet igitur iucunctanter recipere quæ exhibentur a Deo, et quæ pollicetur ac loquitur, his annuere alacriter. Ita nobis inerat cognitio bona, et mentem nostram illustrabit lux sapientiæ ejus.

VERS. 10. *Et perrexit Dominus loqui Achazo, dicens: Postula tibi signum a Deo 120 tuo, in profundum, vel in excelsum. Et dixit Achaz: Nequaquam postulabo, nequaquam tentabo Dominum.*

Achazo thronum regni obtinente Hierosolymis, et ad effrenationem quamdam valde prolapsa, et dæmoniorum cultibus falsis adhærescente, eum omnibus modis conatur ad melius traducere, et ut veritatis opiniones consecuetur ac cupiat, et recta de Deo sentire velit. Quoniam igitur idolorum cultores magnificat, ac curæ studioque ei fuit rerum evenius curiosius scrutari, et ex sacris sciscitari oracula, verbisque falsorum vatum ludificari, periculis independentibus, Achazum hæc molientem retrahit ante

ασών. Ἀποθανόντος δὲ καὶ τοῦ Φακεῆ, ἐν τῇ Σαμαρείᾳ, ὃς ἦν τοῦ Ῥομελίου, διαδέχεται τὴν βασιλείαν Ὡσηὶ υἱὸς Ἡλᾶ, πονηρὸς ἀνὴρ, καὶ ταῖς τῶν δαιμονίων ἀπάταις ἐγκείμενος. Οὐ διεπόντος τὴν βασιλείαν ἀνέβη Σαλμανασάρ ὁ Ἀσσύριος κατὰ πάσης τῆς Σαμαρείας, καὶ παραχρῆμα μὲν εἶλεν τὸν Ὡσὴ, καὶ ἐν οἰκέτου τάξει πεποιήται· καταδηώσας δὲ τὴν χώραν ἅπασαν, καὶ τῶν υἱῶν Ἰσραὴλ ἀποφῆνας ἐρήμην, καθίστησιν ἀντ' αὐτῶν τῶν ἰδίων τινὰς ἐνολεῖν, ἦτοι τῶν οὐδὲ χεῖρα, τὸν τε Ἐκχουθὰ καὶ τὸν Σαπφαρουτᾶν· ἔθνη δὲ οἶμαι ταυτὶ Περσικὰ. Γέγραπται γὰρ οὕτως ἐν βίβλοις Βασιλείων. Ταύτης ἡμῖν ἱστορίας τὴν ἀφήγησιν ὁ προφήτης, λέγων· « Τάδε λέγει Κύριος· Οὐ μὴ ἐμμεῖνη ἡ βουλὴ αὐτή, οὐδὲ ἔσται, ἀλλ' ἡ κεφαλὴ Ἐφραὶμ Δαμασκός, καὶ ἡ κεφαλὴ Δαμασκοῦ Ῥαασσίμ· ἀλλ' ἔτι ἐξήκοντα καὶ πέντε ἐτῶν ἐκλείψει ἡ βασιλεία Ἐφραὶμ ἀπὸ λαοῦ. » Καὶ ἀσαφῆς μὲν ἡ τῶν λέξεων συνθήκη· προσβαλεῖν δὲ χρὴ τοῖωσθε· Ἡ κεφαλὴ, φησὶν, Ἀράμ, τοῦτ' ἐστὶ τῆς Συρίας, Δαμασκός. καὶ ἡ κεφαλὴ Δαμασκοῦ Ῥαασσίμ, τοῦτ' ἐστὶν ὁ Ῥαασσών· κεφαλὴ γὰρ τῆς τε χώρας καὶ τῆς πόλεως ὁ βασιλεύων αὐτῶν. Καὶ ἡ βασιλεία δὲ πέντε ἐτῶν ἐκλείψει ἀπὸ λαοῦ· ἔτι ἐξήκοντα καὶ πέντε ἐτῶν ἐκλείψει ἡ βασιλεία Ἐφραὶμ, τοῦτ' ἐστὶ, τοῦ Ἰσραὴλ· ἐκλείψει καὶ ἡ κεφαλὴ Ἀράμ, τοῦτ' ἐστὶν ἡ Δαμασκός, καὶ ἡ κεφαλὴ Δαμασκοῦ, τοῦτ' ἐστὶν ὁ Ῥαασσών. Εἶλεν γὰρ, ὡς ἔφη, ὁ μὲν Θεγλαφαλλασάρ τὴν τε Δαμασκὸν καὶ τὸν Ῥαασσών, ὁ δὲ Σαλμανασάρ τὸν Ὡσὴ βασιλεῖα Ἐφραὶμ, ἦτοι τοῦ Ἰσραὴλ, καὶ τὴν Σομόρων, ἦτοι Σαμαρείαν, ἀπὸ κοινοῦ τρέχοντος τὸ ἐκλείψει· καὶ ἡ κεφαλὴ δὲ Ἐφραὶμ Σομόρων ἐκλείψει πάλιν. Κεφαλὴν δὲ Ἐφραὶμ τὰ Σόμορα καλεῖ, τοῦτ' ἐστὶ τὴν Σαμαρείαν· μητρόπολις γὰρ Σαμαρείας Σόμορα. Ἐφραὶμ δὲ ὅταν λέγει, τὸν Ἰσραὴλ ὅλοιο· καὶ ἡ κεφαλὴ Σομόρων υἱὸς τοῦ Ῥομελίου, τοῦτ' ἐστὶν ὁ Φακεῆ· τρέχει δὲ πάλιν τὸ ἐκλείψει κατὰ πάντων. Προσεπάγει δὲ τοῦτοιοις· « Καὶ ἐὰν μὴ πιστεύσητε, οὐδ' οὐ μὴ συνῆτε. » Ἐχει δὲ καὶ σφόδρα τὸ εἰκὸς ὁ λόγος. Τοῖς γὰρ ταῖς ἀπιστίας περιυβρίζουσι τὸν τοῦ Θεοῦ λόγον, οὐδ' ἂν ἐγγένοιτο σύνεσις ἢ παρὰ αὐτοῦ. Δεῖ τοιγαροῦν ἀμελλητὶ δέχεσθαι τὰ παρὰ Θεοῦ, καὶ οἷς ἂν ὀπισχνεῖται καὶ λαλεῖ συννεύειν ἐτοιμῶς. Ἔσται γὰρ ἐν ἡμῖν οὕτως ἡ σύνεσις ἀγαθὴ, καὶ περιαστράψει τὸν νοῦν τῆς παρ' αὐτοῦ σοφίας ὁ φωτισμός.

Καὶ προσέθετο Κύριος λαλήσας ἐν Ἀχαζ λέγων· Αἰτήσαι ὁσαντώ σημεῖον παρὰ Κυρίου Θεοῦ σου εἰς βάθος, ἢ εἰς ὕψος. Καὶ εἶπεν Ἀχαζ· Οὐ μὴ αἰτήσω, οὐδ' οὐ μὴ κειράσω Κύριον.

Τοὺς τῆς βασιλείας διέποντα θάκουσι ἐν τοῖς Ἱεροσολύμοις τὸν Ἀχαζ, καὶ πολὺ λίαν ἀπονευεκότα πρὸς τὸ ἐξήνιον, καὶ εἰς τὸ προτρεῖσθαι φιλεῖν ταῖς τῶν δαιμονίων ψευδοταρτείας, διὰ παντὸς πειράται τρόπου μετακομίζεσθαι ἐπὶ τὸ ἀμεινον, καὶ εἰς γε τὸ δεῖν τῶν τῆς ἀληθείας ἐπιπέσειν δογμάτων, καὶ ὀρθὰ φρονεῖν ἐλέσθαι περὶ Θεοῦ. Οὐκοῦν ἐπειδήπερ τοῖς τῶν εἰδώλων θεραπευταῖς περὶ πολλοῦ ἐτέθειτο, καὶ ἦν ἐν σπουδῇ τὸ κρῆναι περιεργάζεσθαι τὰς τῶν πραγμάτων ἐκβάσεις, καὶ χρησμούς αἰτεῖν ἐξ ἱερῶν,

καὶ τοῖς τῶν ψευδομάντεων φανακίεσθαι λόγοις, ἄ κινδύνων αὐτοῖς ἐπιρρημένων, προανακλίπτει τρόπον τινὰ τοῦτο μέλλοντα ποιεῖν Ἄχαζ, καὶ πρὸς τὸ τεταχέναι τι σημείον, οὐκ ἐκ τῶν συνηθῶν αὐτῶν τεμενῶν, οὐδ' ἐκ τῶν ψευδομάντεων ἐστὶ, μᾶλλον δὲ παρὰ Κυρίου τοῦ Θεοῦ. Καὶ τὸν τῆς αἰτήσεως τρόπον ταῖς αὐτοῦ ψήφοις ἀπονευμένῃ ἐῖπών· « Εἰς βάθος ἦ εἰς ὕψος, » τοῦτ' ἐστίν, ἦ εἰς οὐρανὸν, ἦ εἰς γῆν, καὶ τὰ ἐπι κατωτέρω. Καὶ πεπληροφόρηκεν διὰ τούτου, καὶ δίδωσι νοεῖν, ὅτι Θεὸς ὑπάρχων τῶν ὄλων καὶ Κύριος, ἐπ' ἐξουσίας ἐργάζεται τὸ δοκοῦν, κἂν εἴτε τι τῶν ἐν οὐρανῷ βλέπειν βούλοιο, κἂν εἴτε τι τῶν ἐπὶ τῆς γῆς. Παραίτεται γὰρ μὴ ὁ Ἄχαζ, οὐχ ὡς Θεὸν αἰδοῦμενος, περιυβρίζων δὲ μᾶλλον ὁ δεδαισμένος, κἂν εἰ τοῖς ἐξ εὐλαθείας ἐπισημνῶντο λόγοις. Οὐ γὰρ μὴ αἰτήσω, φησὶν, οὐδ' οὐ μὴ πειράσω τὸν Κύριον. Ἐπειδὴ γὰρ Θεοῦ προστάττοντος αἰτεῖν, τὸ μὴ αἰτεῖσθαι θέλειν ἐναργῆς ἔχει τὸ δυσσεβῆς, ὑποπλάττεται τὸ μὴ πειράσθαι θέλειν αὐτὸν, καὶ νομικὸν ὡσπερ προσαχεται λόγον· « Οὐ γὰρ ἐκπειράσεις Κύριον τὸν Θεόν σου. » Καίτοι πῶς οὐχ ἀπαστισοῦν τῆς τοῦ Ἄχαζ σκαυότητος καταδοῆσαι λόγος; Αὐτοῦ γὰρ ἐπιτέτος αἰτεῖν τοῦ Θεοῦ, πῶς οὐκ ἀμεινον τὸ ἐλάσθαι μᾶλλον ἐκεῖνο δρᾶν, ὃ προστέταχεν, ἢ δυστρέπως εὐρεσιλογεῖν, καὶ πρόσαιεν εὐπειθείας ποιῆσθαι σαθρὰν τὸ, Οὐ μὴ πειράσω Κύριον; Ἄλλ' ἦν ὁ σκοπὸς αὐτῶν τοὺς μὲν ἀνωθεν καὶ παρὰ Θεοῦ μὴ προσέσθαι λόγους, ψήφῳ δὲ μᾶλλον τῆ κρεῖττονι στεφανοῦντας τὸν χρησμολόγον, ψευδοπειίας καὶ ταῖς ἐκ τῶν δαιμονίων ἐπικουρίας αἰτεῖν.

Καὶ εἶπεν Ἀκούσατε δὴ, οἶκος Δαβὶδ, μὴ μικρὸν ὑμῖν ἀγῶνα παρέχειν ἀνθρώποις; καὶ πῶς Κυρίῳ παρέχετε ἀγῶνα; Διὰ τοῦτο δώσει Κύριος αὐτοῖς ὑμῖν σημεῖον.

Ἀπειρηκός τοῦ Ἄχαζ τοῦ σημείου τὴν αἰτησιν, οὐκ ἀνεχομένου τε τιμᾶν ἢ εἰδέναι τὸν φύσει τε καὶ ἀληθῶς ὄντα Θεόν, καὶ τῶν ὄλων Κύριον, ὅτι μὴ εἰς ἅπαν ἀγνοηθήσεται παρὰ τοῦ Ἰσραὴλ, μήτε μὴ τὸν ἴδιον ἀπολέσει κληρὸν, ἀλλ' ἐπιγνώσονται κατὰ καιρὸς, αὐτὸν πειράται διδάσκειν. Πλην οὐκέτι λόγους μὲν ἀξιοῖ τὸν Ἄχαζ, ὑβριστὴν ὄντα καὶ θεομισῆ, προσπεφώνηκε δὲ μᾶλλον τῷ οἴκῳ Δαβὶδ, τοῦτ' ἐστίν, τοῖς ἐκ φυλῆς Ἰουδα, ἐξ ἧς καὶ αὐτὸς γέγονε τὸ κατὰ σάρκα Χριστός. Ἀνεξικάκω[ς] δὲ λίαν ὡς Θεὸς ποιεῖται τὴν προαγόρευσιν. Προαιτιασάμενος γὰρ ὅτι πεποιῆται παρ' οὐδὲν τὸ καὶ αὐτῷ προσκροῦσαι τῷ πάντα ἰσχύοντι Θεῷ, καὶ οἷον ἀγῶνας αὐτῷ καὶ καμάτους, τόγε ἦγον εἰς αὐτούς, σαλεύειν ἐπιχειρεῖν διὰ γε τοῦ μὴ θέλειν ὀρθοποδεῖν· τότε δὴ τότε τῆς καθόλου τε καὶ γενικωτάτης ἐπικουρίας ποιεῖται τὴν προανάρρησιν. Ὡ, τοῖνον, φησὶν, οἶκος Δαβὶδ, εἰ τὸ ἀνθρώποις προσκροῦειν οὐκ ἀξήμιον, τί τῷ Κυρίῳ παρέχετε ἀγῶνα, τῷ κολάζειν μὲν οὐκ ἐθέλοντι, ἰσχύοντι δὲ τοῦτο δρᾶν καὶ λίαν εὐκόλως; Ἐπειδὴ δὲ παραιτεῖσθε τοῦ σημείου τὴν αἰτησιν, αὐτόμολός εἰμι πρὸς τοῦτο, φησὶν· κἂν εἰ βούλοισθε νοσεῖν, ἐπάγω τὴν θεραπείαν, ἐπίπερ εἰμὶ χρηστὸς καὶ φιλόανθρωπος. Αὐτὸς ὑμῖν Κύριος

et impedit, præcipitque ut non jam ex consuetis sibi delubris, non ex vanis vatibus, sed a Domino Deo potius signum petat. Genus etiam et modum petitionis assignat sua sententia, cum dicit : « In profundum, vel in excelsum, » hoc est, in cælum vel in terram, atque adeo inferiora. Quibus verbis probat ac significat, Deum esse universitatis Dominum, et per potestatem et auctoritatem quidquid visum est efficere, sive rerum cælestium, sive terrestrium procuracionem voluerit auscipere. Repudiat deinde Achazus, non quasi Deum reveritus, sed contumelia potius afficiens miser, etiamsi verbis piis et religionis gloriatur. Non enim, inquit, petam, nec tentabo Dominum. Nam cum jubente Deo petere, si petere nobis, sapit manifestam impietatem, simulat se nolle ipsum tentare, et verba fere legis obtendit : « Non enim tentabis Dominum Deum tuum ». Annon autem est huic perversitati Achazi pleno ore reclamitandum? Nam cum Deus petere juberet, annon præstabat, illud quod præcepit facere, quam maligne captiones comminisci, et excusationem inobedientiæ frivolum prætexere, scilicet : Non tentabo Dominum? Verum hoc illi in animo erat, superos atque divinos sermones non amplecti, sed fatidicorum potius deliramenta coronare, et caudidiore calculo anteferre, auguriorum responsa curiosius sciscitari, et dæmonum præsidium implorare.

ταῖς οἰωνῶν τάχα που περιεργάζεσθαι πτησεσι, καὶ

Vers. 13. Et dixit : Audite, domus David : num parum vobis est molestiam exhibere hominibus? **121** etiamne Domino facessitis negotium? Propterea dabit Dominus ipse vobis signum.

Cum Achazus signi petitionem detrectasset, nec sustineret colere aut cognoscere natura et vere Deum, et Dominum universitatis, conatur docere, eum non penitus ignotum fore Israeli, neque suam sortem perditurum, sed olim eos illum agnitos. Achazus vero insolentem et Dei hostem, non ulterius alloquio dignatur, sed domum potius Davidicam compellat, id est, eos qui ex tribu Juda erant, ex qua natus est secundum carnem ipse Christus. Vaticinium autem hoc clementissime ut Deus instituit, accusans primum, quod pro nihilo haberetur, ipsum etiam Deum omnipotentem offendere et veluti molestias ac negotia exhibere ei quod ad ipsos attinet, eo quod recto pede incedere nollent. Tunc catholici latissimeque patenti auxilii vaticinium profert. O domus, inquit, Davidis : si homines quidem offendero non licet impune, Domino qui punire quidem non vult, potest autem et facillime, quid creatis molestiam? Quoniam autem vos recusatis signum petere, ipse sponte mea venio ad hoc, inquit, et licet velitis ægrotare, adduco medicinam, quandoquidem benignus sum, et hominis amanuissimus. Ipse Dominus vobis signum dabit, certo per-

²⁷ Deut. vi, 16.

suadens Israellem errantem suo tempore servatum A iri : et non ignoraturum Dominum, sed cultorem Dei servatoris evasurum. Id autem per Christum perfectum est, qui vocavit ad agnitionem Israellem, omnique peccato et lignorum ac lapidum cultu liberavit ipsum.

VERS. 14-16. *Ecce virgo in utero habebit, et pariet filium, et vocabunt nomen ejus, Emmanuel. Butyrum et mel comedet; priusquam sciat ille mala proponere, eligei bonum. Ideo priusquam sciat puer bonum vel malum, malitiæ non obtemperat, ut eligat bonum. Et reïnquetur terra quam tu metuis, et facie duorum regum.*

Reddiderunt quidam eorum qui divinas Scripturas B interpretati sunt : Ecce puella in utero habebit. Videtur quidem Judæis puellæ nomine oportere Matrem Domini subnotari, nec vocari virginem. Existimant siquidem fas esse vim mysterii enervare, si puella non virgo dicatur. Cæterum rudes eos esse multis modis videre licet. **122** Primum enim licet dicatur hæc virgo puella, non privabitur eo, ut sit virgo. Dein asseverant prophetam de uxore Achazi dicere illud : Ecce puella in utero habebit, et pariet filium, ut intelligamus ex eo natum Ezechiam. Atqui dum prophetiæ verba non examinantes, inconsiderate quod lubet arripiunt, tum hoc etiam solum habere videntur quo suum propositum ac sententiam confirmant. Verum, o viri optimi, dixerit quispiam illis, quis Ezechiam vocavit Emmanuel? C Vel unde demonstrare poterunt, quod priusquam sciret ille bonum vel malum, malitiæ non obtemperaret, ut eligeret bonum? Igitur valedicamus istorum præstigiis et quod rectum verumque est amplectamur : sanctam Virginem hac prophetia nobis a Deo denotari credamus. Sic enim erit paradoxum vere, atque incredibile, et signum maximum, in profundum simul et excelsum, juxta divinam promissionem. **E** supernis enim, et ex Deo Patre secundum naturam genitus Filius unigenitus, exinanivit seipsum, et ex utero virginali editus est secundum carnem, non humana seminis emissionem unde generatio secuta sit, sed vi et efficientia sancti Spiritus. Ita namque dictum est sanctæ Virgini voce beati Gabrielis : « Spiritus sanctus superveniet in te, et virtus Altissimi odumbrabit tibi ⁴⁰. » Pariet igitur, ait, filium. Et tu, o domus David, quæ nunc, inquit, renuis Deo credere, signumque ab eo postulare, ad confirmationem eorum quæ promissa sunt, propterea quod magis idolis addicta et addicta sis : vocabis nomen ejus Emmanuel, hoc est, confiteberis Deum in humana forma apparuisse. Cum enim apparuit secundum nos unigenitus Dei Sermo, tunc etiam nobiscum iactus est. Qui enim supra omnem creaturam fuit, factus est nobis similis. Observa

⁴⁰ Luc 1, 35.

(1) Ηαυτὴ Διότι τὸ ἀγαθόν, propter homocoteleuton, ut videtur, in editione Auberti deerant. ΕΒΤ.

δώσει σημεῖον, πληροφορῶν ὅτι καὶ σωθήσεται κατὰ καιροὺς ὁ πεπλανημένος Ἰσραὴλ, καὶ οὐκ ἀγνοήσεται τὸν Δεσπότην, ἀλλ' ἔσται προσκυνητὴς τοῦ σεσωκότος Θεοῦ. Κατ' ὀρθῶναι δὲ τοῦτο διὰ Χριστοῦ κεκληγότος εἰς ἐπίγνωσιν τὸν Ἰσραὴλ, καὶ ἀπάσης αὐτὸν ἀπαλάξιντος ἀμαρτίας, καὶ τοῦ προσκυνεῖν ἐθέλειν ξύλοις καὶ λίθοις.

Ἴδού ἡ παρθένος ἐν γαστρὶ ἔξει, καὶ τέξεται υἱόν, καὶ καλέσεις τὸ ὄνομα αὐτοῦ Ἐμμανουήλ. Βούτυρον καὶ μέλι φάγεται· πρὶν ἢ γινῶναι αὐτὸν ἢ προελέσθαι πονηρὰ, ἐκλέξασθαι τὸ ἀγαθόν. Διδίτι πρὶν ἢ γινῶναι τὸ παιδίον ἀγαθόν καὶ κακόν. ἀπειθεῖ πονηρία, ἐκλέξασθαι τὸ ἀγαθόν (1). Καὶ καταλειφθήσεται ἡ γῆ, ἣν σὺ φοβῆ, ἔρημος ἀπὸ προσώπου τῶν δύο βουσιλέων.

Ἐκδεδώκασι μὲν τινες τῶν τὰς θέλας ἐρμηγευσάντων Γραφῶν, τὸ Ἴδού ἢ νεάνις ἐν γαστρὶ ἔξει. Δοκεῖ γὰρ μὴν Ἰουδαίοις τῷ τῆς νεάνιδος ὀνόματι κατασημαίνεσθαι δεῖν τὴν τοῦ Κυρίου Μητέρα, καὶ οὐχὶ ἐὴ μᾶλλον καλεῖσθαι παρθένον. Οἴονται γὰρ ὅτι τὴν τοῦ μυστηρίου δύναμιν ἀπρακτῆσαι θέμις, εἰ νεάνις λέγοιτο, καὶ οὐχὶ δὴ μᾶλλον παρθένος. Ἀμαθαίνοντας δὲ κατὰ πολλοὺς τρόπους κατῖδοι τις ἂν αὐτούς. Πρῶτον μὲν γὰρ, κἂν εἰ λέγοιτο νεάνις ἢ παρθένος, οὐκ ἔξω κείσεται τοῦ εἶναι παρθένος. Εἰτά φασὶ περὶ τῆς τοῦ Ἀχαζ γυναικὸς τὸν προφήτην εἰπεῖν τὸ, Ἴδού ἢ νεάνις ἐν γαστρὶ ἔξει, καὶ τέξεται υἱόν, ἵνα νοώμεν τὸν Ἐξελχίαν τὸν ἐξ αὐτοῦ γεγονότα. Ἀλλὰ τοὺς τῆς προφητείας οὐ βασανίζοντες λόγους, τὸ ἀπερισκεπτῶς δοκοῦν ἀρπάζουσιν, εἰτα τὸν ἑαυτῶν οἴονται σκοπὸν ἐμπεδοῦν διὰ τούτου καὶ μόνου. Ἄλλ', ὡ βέλτιστοι, φαίη τις ἂν πρὸς αὐτούς, τίς τὸν Ἐξελχίαν ἐκάλεσεν Ἐμμανουήλ; Ἡ πόθεν ἂν ἐπιδειξείαν ὅτι πρὶν ἢ γινῶναι αὐτὸν ἀγαθόν ἢ κακόν ἠπειθήσεται πονηρὰ τοῦ ἐκλέξασθαι τὸ ἀγαθόν; Οὐκοῦν ἐβρωσθαι φράσαντες ταῖς ἐκεῖνων τερθραῖς, τὸ ὀρθῶς τε καὶ ἀληθῶς ἔχον παραδεξόμεθα, τὴν ἁγίαν Παρθένον διὰ τῆς προκειμένης ἡμῖν προφητείας κατασημαίνεσθαι παρὰ Θεοῦ πιστεύοντες. Οὕτω γὰρ ἔσται παράδοξον ἀληθῶς καὶ ὑπερμέγεθες τὸ σημεῖον, εἰς βίθος τε ὁμοῦ καὶ ὕψος κατὰ γὰρ τὴν θέλαν ὑπόσχεσιν γεγονός. Ὁ γὰρ ἄνωθεν καὶ ἐκ Θεοῦ Πατρὸς κατὰ φύσιν γεγεννημένος Υἱὸς μονογενὴς, κεκένωκεν ἑαυτὸν, καὶ λαγόνων ἐξεδόθη τῶν παρθενικῶν τὸ κατὰ σάρκα, οὐκ ἐξ ἀνθρωπίνης καταβολῆς λαθοῦσης τὴν γένεσιν, ἀλλ' ἐκ δυνάμεως τε καὶ ἐνεργείας τοῦ ἁγίου Πνεύματος. Οὕτω γὰρ εἴρηται πρὸς τὴν ἁγίαν Παρθένον διὰ φωνῆς τοῦ μακαρίου Γαβριήλ· « Πνεῦμα ἅγιον ἐπελεύσεται ἐπὶ σέ, καὶ δύναμις Ὑψίστου ἐπισκιάσει σε. » Τέξεται τοίνυν, φησὶν, υἱόν. Καὶ σὺ, ὡ οἶκος Δαβὶδ, ὁ νῦν, φησὶ, παραιτούμενος τὸ ἐπὶ Θεῷ πεποιθέναι, καὶ πρὸς αὐτοῦ σημεῖον αἰτεῖν, εἰς βεβαίωσιν ὧν ἐπήγγελται, διὰ τὸ προσκεῖσθαι μᾶλλον εἰδύλοισ, καλέσεις τὸ ὄνομα αὐτοῦ Ἐμμανουήλ, τοῦτ' ἔστιν, ὁμολογήσεις τὸν Θεὸν ἐν ἀνθρωπείᾳ μορφῇ πεφνηότα. Ὅτε γὰρ πέφηνε καθ' ἡμᾶς

ὁ μονογενῆς τοῦ Θεοῦ Λόγος, τότε καὶ γέγονε καὶ μεθ' ἡμῶν. Ὁ γὰρ ὑπὲρ πᾶσαν τὴν κτίσιν, γέγονε καθ' ἡμᾶς. Ἄθρει δὲ ὅπως, ἵνα δείξῃ τὸν αὐτὸν ἀληθῶς Θεὸν ὁμοῦ καὶ ἀνθρώπου, τίθησιν ἐπ' αὐτοῦ τὰ θεῖά τε καὶ ἀνθρώπινα. Ὅτι μὲν γὰρ ἐν σαρκὶ γέγονε κατ' ἀληθειαν, πειράται πληροφορεῖν, τροφὴν αὐτῷ γεγενῆσθαι λέγων τὴν νηπίους πρέπουσαν, βούτυρον τε καὶ μέλι. Ὅτι δὲ, καίτοι σὰρξ γεγονώς, οὐδὲν ἥττον ἔσται κρείττων ἀμαρτίας ὡς Θεός, διδάσκει πάλιν ἐπιφέρειν εὐθύς· Διότι πρὶν ἢ γινῶναι τὸ παιδίον ἀγαθὸν ἢ κακόν, ἀπειθεῖ πονηρία, τοῦ ἐκλέξασθαι τὸ ἀγαθόν. Ἀνθρώποι μὲν γὰρ οὕτω πρὸς ἑῶν ἐλάσσαντες, οὔτε μὴν εἰς μέτρον ἡλικίας ἀφιγμένοι, τῆς ὡς ἀπὸ τε χρόνου φρονήσει τετιμημένοι, οὐδ' ἂν εἶν ὅλως ἐπιτρεῖσαι διακρίνειν δύνασθαι, τί μὲν ἂν εἴη τὸ φαῦλον, τί δὲ τὸ ἀγαθόν· καλοῦντος δὲ ἑῶν πρὸς τοῦτο καιροῦ, τότε τῶν πρακτικῶν ἐλευθέραν ποιῶνται τὴν αἴρεσιν. Ἡ δὲ γὰρ θεία καὶ ἀνωτάτω φύσις, οὐκ ἐν γὰρ τοῖς καθ' ἡμᾶς, ἀλλ' ἐν ἰδίαις καὶ τοῖς αὐτῇ πρέπουσιν ὑψώμασιν, ἄβαστος ἀεὶ πονηρίας ἐστίν· καὶ τοὺς τῆς φαυλότητος ἀποσειεται τρόπους, οὐ πειραζομένη ποθὲν, οὐκ ὀχλησιν ὑπομένουσα, φυσικῶς δὲ μᾶλλον καὶ οὐσιωδῶς ἀπειθοῦσα τῇ πονηρίᾳ. Καὶ οὐ καθ' ἕτερον, οἶμαι, τρόπον, ἢ ὡσπερ ἂν εἰ τις λέγοι περὶ τοῦ φωτός, ὅτι ἀπειθεῖ που εἶναι σκότος. Οὐ γὰρ ἀνίχεται παθεῖν τὸ μὴ εἶναι φῶς. Φύσεως οὖν ἄρα τῆς θείας τὸ ἀεὶ πέπηγός εἰς τὸ ἀγαθὸν κατασημαίνει λέγων, ὅτι « Ἀπειθεῖ πονηρία τοῦ ἐκλέξασθαι τὸ ἀγαθόν. » Ἀληθὲς δὲ τοῦτο καὶ ἐπ' αὐτοῦ τοῦ Χριστοῦ. Εἰ γὰρ καὶ γεγένηται κατὰ σάρκα διὰ τῆς ἁγίας Παρθένου, Θεός ὡν φύσει καὶ ἐκ Θεοῦ πεφηνώς ὁ Λόγος, ἀλλ' ἦν ἐκ μήτρας καὶ πρὸ αὐτῆς, μᾶλλον δὲ καὶ πρὸ παντὸς αἰῶνος ἅγιος ὡς Θεός, τῶν ἰδίων πλεονεκτημάτων οὐκ ἀπολισθῆσας διὰ τὸ ἀνθρώπινον· ἀλλ' οὐδὲ τῶν ἀνθρωπίνων ἀμελήσας διὰ τὴν οἰκονομίαν· ἵνα πιστεῦσθαι κατ' ἀληθειαν γεγονώς καθ' ἡμᾶς, καὶ αὐτὴν ἡμῶν ἀγίασθαι τὴν γένεσιν. Καταλείψουσι δὲ φησι τὴν γῆν, περὶ ἧς ὑφορᾶται καὶ ἐδεδοίκεν ἐκ προσώπου τῶν δύο βασιλέων. Ὅμοιον δὲ ὡσεὶ καὶ λέγοι σαφῶς· Ὅταν ἡ Παρθένος ἐν γαστρὶ λαθοῦσα τέκος, σὺ, ὦ οἶκος Δαβὶδ, καλέσεις τὸ ὄνομα αὐτοῦ Ἐμμανουὴλ· τότε πάντες οἱ παρενοχλοῦντες τῇ ἁγίᾳ γῇ καταλείψουσιν αὐτήν. Ἔσται γὰρ οὐκέτι βατὴ τοῖς ἐθέλουσι καταδερῶν. Πνευματικῶς δὲ ὁ λόγος. Γεννηθέντος γὰρ τοῦ Ἐμμανουὴλ, ἡ ἀληθῶς ἁγία γῆ καὶ πόλις, τοῦτ' ἐστίν ἡ Ἐκκλησία, γέγονεν ἐν καλῷ τῆς ἐλπίδος, καὶ πάντα πεπάτηκεν ἐχθρὸν, οἱ καὶ ἄμαχον εἰδότες αὐτὴν ἀνακεχωρησάσαι, καταλελοιπότες ὡς παρὰ Θεοῦ σωζομένην. Ἐγὼ γὰρ ἔσομαι αὐτῇ, λέγει Κύριος, τεῖχος πυρὸς κυκλόθεν, καὶ εἰς ὄψαν ἔσομαι ἐν μέσῳ αὐτῆς.

ΛΟΓΟΣ Ε΄.

Ἄλλ' ἐπάξει Κύριος ἐπὶ σὲ, καὶ ἐπὶ τὸν λαόν σου, καὶ ἐπὶ τὸν οἶκόν σου τῶν πατρῶν σου ἡμέρας, αἷ οὐδέπω ἤκασιν, ἀπ' ἧς ἡμέρας ἀφείλετ' Ἐφραΐμ ἀπὸ Ἰούδα τὸν βασιλέα τῶν Ἀσσυρίων.

Τεθορυβημένῳ λίαν τῷ Ἀχαζ ἐπὶ τῇ συμφωνίᾳ τῶν δύο βασιλέων, τοῦ τε Ῥαασιῶν καὶ τοῦ Φακεῆ,

A vero, ut ostendat eum vere Deum simul et hominem fuisse, quo pacto ei divina et humana attribuat. Nam in carne fuisse vere, conatur certo persuadere, cum dicit, cibum ei fore parvulis convenientem butyrum et mel. Quod etiam licet caro exstiterit, nihilominus futurus esset peccato superior, Deus iterum docet cum mox infert: Antequam sciat puer bonum vel malum, malitiæ non obtemperat, ut eligat bonum. Homines enim nondum ad pubertatem proventi, **123** nec mensuram ætatis assecuti (quæ ipso tempore prudentia excolta est et ornata), nequaquam habiles et idonei esse possunt, ut quid vitiosum, quid bonum sit, valeant decernere: cum autem ad id tempus vocat, tunc rerum agendarum liberam facultatem habent. Divina autem et suprema natura, in sublimitate quadam non nostra, sed propria et sibi congruente collata est, ad quam malitia accessum non habet; vitique omne genus excutit, non tentata aliquando, perturbationibus vacua; imo natura sua et essentia, malitiæ non obtemperans. Non aliter, credo, quam si quis de luce dicat, quod refragetur, esse caligo, ut enim lux non sit, ferre non potest. Naturæ igitur divinæ esse, semper bono adhærere, declarat, cum ait, eam non obtemperare malitiæ, quo bonum eligat. Quod in ipso Christo verum est. Etsi enim genitus fuit secundum carnem per sanctam Virginem, Deus natura et ex Deo natus Verbum: tamen ex vulva erat, et ante ipsam, imo et ante omne sæculum, sanctus ut Deus, a sua prærogativa non deturbatus propter humanitatem; sed nec humana neglexit propter administrationem, ita uti credatur vere nostræ conditionis fuisse, et nostram hanc creationem sanctificasse. Relinquendam præterea asserit terram quam suspicatur et timet, a facie duorum regum. Simile autem est ac si quis dicat aperte: Quando Virgo prægnans pepererit, et tu, o domus David, vocabis nomen ejus Emmanuel: tunc omnes qui affligunt sanctam terram, relinquunt eam, nec erit deinceps obvia ulli vastitatem inferre volenti. Spiritualis vero hæc oratio. Nato enim Emmanuele, ea quæ vere facta terra est civitas, id est Ecclesia, in bonam spem vocata est, omnesque hostes calcavit, qui invictam illam videntes, recesserunt, et ut a Deo conservatam reliquerunt. Ego enim ero illi, dicit Dominus, murus igneus circumquaque, et in gloriam ero in medio ejus.

124 ORATIO V.

VERS. 17. Sed invehet Dominus tibi, et populo tuo, et domui patris tui dies, quales non venerunt, a die quo abstulit Ephraim a Juda principem Assyriorum.

Turbato plurimum Achazo propter conspirationem duorum regum, Rhaasson et Phacee, pollicitus

est universitatis Deus subsidium : et in fide eum A volens corroborare, signum petere jussit : in profundo, sive in excelso. » Renuente autem Achazo, et perversissime dicente : Non petam, neque tentabo Dominum (attendit enim magis vanorum vatium impostoris), sua sponte quodammodo Deus ipse domui Davidis signum exhibuit. Ecce enim, inquit, virgo in utero habebit, et pariet filium, et vocabunt nomen ejus Emmanuel. Oratione demum de his sane belle confecta, transfert rursus futurorum prædictionem ad ipsius Achazi personam. Oportebat enim, oportebat salutis per Christum prænuntiationem fieri ad eos qui ex familia erant Davidica, id est ex tribu Juda, de qua ortus est secundum carnem ipse Christus. Prædictionem autem gravium et inauspicatissimorum malorum inobedientibus B proponi decebat, ut perspicere vere acerbum fore, et non impune cessurum his qui divinam majestatem dedecore aspergunt, quod Domino molestias facerent, et præter ipsum alios qui dii non sunt, adorarent. Itaque successu temporis et ipsa Hierosolyma, et cunctam Judæorum regionem in ultimas calamitates devolvendam esse, et manibus hostium subdendam, enucleate præmonstrat. Cæterum obscuriore dictionum compositionem et structuram, quoad potero, ante alia etiam aggrediar enodare. Invehet Deus, inquit, tibi et populo tuo, et domui patris tui dies, quales nunquam viderunt, a quo die sustulit Ephraim a Juda. Est autem horum versuum hæc sententia : Temporibus regni Roboami filii Salomonis, abstulit, id est avulsit scipsum Ephraim, id est 125 decem tribus a Juda tribu. Divisæ sunt enim, et decem tribus a tribu Juda inhabitantur Samariam, tribus autem Juda et dimidium tribus Manasse Hierosolymis remanserunt. At processu temporis multa adversa illis acciderunt. Vastata est enim Samaria, et conterminæ gentes, Idumæi, Moabitæ et Philistini incursum in Judæam fecerunt. Itaque perpassi sunt tam hi quam illi multa et gravia, et tempora aspera senserunt. Dies igitur invehet Deus, quales non fuerunt, sive invaserunt nos ab eo tempore, ex quo abstulit, sive se jungit se a Juda Ephraim. Quod tandem vobis erit hoc tempus, et quinam dies? Rex, inquit, Assyriorum, nimirum Nabuchodonosorus, qui Hierosolyma vastavit, universamque Judæam vi occupavit, qui divinum sanum cremavit, et nullum non ferinæ crudelitatis genus exercuit, cujusmodi nunquam in ullam gentem patrasse reperitur.

λεὺς, φησὶν, Ἀσσυρίων, τοῦτ' ἔστιν, ὁ Ναβουχοδονόσορ, ὃς πεπόρθηκε τὰ Ἱεροσόλυμα, καὶ κατὰ κράτος εἴλε πᾶσαν τὴν Ἰουδαίαν, ἐνέπρησε δὲ καὶ τὸν οἶον ναὸν, καὶ οὐδὲν τὸ παράπαν τῶν εἰς ὠμότησα θηριοπρεπῆ παραλέλοιπεν, ὃ μὴ κατὰ παντὸς

VERS. 18. *Et erit in die illa, sibilabit Dominus muscis quæ dominantur parti fluminis Ægypti, et apertæ quæ est in regione Assyriorum, et venient omnes, et resident in vallibus regionis, et in cavis petrarum, et in speluncis, et in omni scissura, et in omni signo.*

κατεπηγγέλλετο μὲν τὴν ἐπικουρίαν ὁ τῶν ὄλων Θεός· ἐπειδὴ δὲ προσεμπεδῶν ἤθελεν εἰς πίστιν αὐτῶν, αἰτεῖν ἐκέλευσε σημεῖον, « εἰς βάθος ἢ εἰς ὕψος. » Παραιτουμένου δὲ τοῦ Ἀχαζ, καὶ δυστροπώτατα λέγοντος, Οὐ μὴ αἰτήσω, οὐδ' οὐ μὴ πειράσω Κύριον (ἐξήτει γὰρ μᾶλλον τοὺς ἐκ τῶν ψευδομάντεων φανακισμοὺς), τῆςτομολήσε τρόπον τινὰ Θεός, καὶ τῷ οἴκῳ Δαβὶδ ἐδίδου σημεῖον αὐτός. Ἔφασκε γάρ· « Ἰδοὺ ἡ παρθένος ἐν γαστρὶ ἔξει, καὶ τέξεται υἱὸν, καὶ καλέσεις τὸ ὄνομα αὐτοῦ Ἐμμανουήλ. » Ἐπειδὴ δὲ ὁ περὶ τούτων εὖ μάλα διεπεραίνετο λόγος, μεθίστησι πάλιν τῶν ἐσομένων τὴν προαγόρευσιν, ἐπ' αὐτὸ τοῦ Ἀχαζ τὸ πρόσωπον. Ἔδει γάρ, εἶδει σωτηρίας μὲν τῆς διὰ Χριστοῦ γενέσθαι τὴν προανάρβησιν πρὸς τοὺς ἐκ τοῦ οἴκου Δαβὶδ, τοῦτ' ἔστι, τοὺς ἐκ τῆς Ἰουδα φυλῆς, ἐξ ἧς καὶ αὐτὸς ἀνατέταλκε τὸ κατὰ σάρκα Χριστός· τῶν γεμῆν συμθησομένων κατὰ καιροὺς δεινῶν τε καὶ ἀπευκτῶν τοῖς ἀπειθεῖν ἠρημένοις ποιεῖται τὴν προανάρβησιν, ἵν' εἶδειν ὅτι πικρὸν ἀληθῶς, καὶ οὐκ ἀζήμιον τοῖς τὴν θεῖαν ἀτιμάσουσι δόξαν τὸ παρέχειν ἀγῶνα Κυρίου, καὶ προσκυνεῖν ἐλέσθαι παρ' αὐτὸν ἑτέροις τοῖς οὐκ οὔσι Θεοῖς. Ὅτι τοίνυν ἐμελλον κατὰ καιροὺς, οὐτὰ τε τὰ Ἱεροσόλυμα, καὶ ἅπαντα δὲ τῶν Ἰουδαίων ἡ χώρα ταῖς ἐσχάταις περιπεσεῖσθαι τάλαιπωρίαῖς, καὶ ὑπὸ χεῖρα γενέσθαι τῶν ἐχθρῶν, προκαταμηνύει λεπτῶς. Ἀσαφεστέραν δὲ οὔσαν τὴν τῶν λέξεων συνθήκην, ὡς ἂν οἶδς τε, καὶ πρό γε τῶν ἄλλων διατρανοῦν πειράσομαι. « Ἐπάξει, φησὶν, ὁ Θεός ἐπὶ σέ, καὶ ἐπὶ τὸν λαόν σου, καὶ ἐπὶ τὸν οἶκον τοῦ πατρὸς σου, ἡμέρας, αἱ οὐπω ἤκασιν, ἀφ' ἧς ἡμέρας ἀφείλεν Ἐφραὶμ ἀπὸ Ἰουδα. » Ἔστι δὲ τῶν στίχων τοιοῦτος ὁ νοῦς· Ἐν καιροῖς τῆς βασιλείας Ῥοβοάμ υἱοῦ Σολομῶνος ἀφείλε, τοῦτ' ἔστιν, ἀπέσπασεν ἑαυτὸν ὁ Ἐφραὶμ, τοῦτ' ἔστιν, πάλιν αἱ δέκα φυλαὶ, ἀπὸ τῆς Ἰουδα φυλῆς. Ἐχωρίσθησαν γὰρ καὶ αἱ μὲν δέκα φυλαὶ ἀπὸ τῆς Ἰουδα φυλῆς, κατωκίχασιν τὴν Σαμάρειαν, ἡ δὲ γε φυλὴ Ἰουδα καὶ τὸ ἡμισυ φυλῆς Μνασσή μεμενήκασιν ἐν τοῖς Ἱεροσολύμοις. Ἀλλὰ προϊόντος τοῦ καιροῦ πολλὰ συμβέβηκε τῶν ἀπευκτῶν αὐτοῖς. Πεπόρθηται γὰρ ἡ Σαμάρεια, κατέδραμον δὲ καὶ τὴν Ἰουδαίαν τὰ περίοικα τῶν ἐθνῶν, Ἰουμαῖοι, Μωαβῖται, καὶ οἱ ἐκ τῆς Φιλιστειῆς. Πεπόνθησιν τοίνυν πολλὰ δεινὰ, καὶ ἡμερῶν πεπειρανται D σκληρῶν, οὗτοι τε κάκεινοι. Ἡμέρας τοίνυν, φησὶν, ἐπάξει Θεός, ὧν ἴσα οὐπω γεγόνασιν, ἦτοι ἀφείκοντο καθ' ὁμῶν ἐξ ἐκεῖνου τοῦ καιροῦ, ἀφ' οὗ ἀφείλεν, ἦτοι ἀπέσπασεν ἑαυτὸν ὁ Ἐφραὶμ ἀπὸ τοῦ Ἰουδα. Ποῶς δὲ ἡμῖν οὗτος ὁ καιρὸς, ἦ τίνας αἱ ἡμέραι; Ὁ βασι-

καὶ ἔσται ἐν τῇ ἡμέρᾳ ἐκεῖνη σιριεῖ Κύριος μνίσαις, ὃ κυριεῖ μέρους ποταμοῦ Αἰγύπτου, καὶ τῇ μελίσση, ἣ ἔστιν ἐν χώρᾳ τῶν Ἀσσυρίων· καὶ ἐλεύσονται πάντες, καὶ ἀναπαύσονται ἐν ταῖς φάραξι τῆς χώρας, καὶ ἐν τρώγλαις τῶν πετρῶν, καὶ εἰς τὰ σπήλαια, καὶ εἰς πᾶσαν γὰρ, καὶ ἐν παντὶ ξύλω.

Κατευρύνει τὸ διήγημα, καὶ δεισιὶ λεπτῶς τοῦ πολέμου τὴν ἔφοδον, καὶ ὅτι πᾶσαν αὐτῶν κατανεμηθήσονται γῆν, κώμας τε καὶ πόλεις, οἱ κατ' αὐτῶν ἤζοντες κατὰ καιρούς. Χρῆναι δὲ οἶμαι τὰ ἐν τῇ τετάρτῃ τῶν Βασιλειῶν γεγραμμένα πάλιν εἰπεῖν, πρὸς τὴν τῶν ἐσομένων ἀκριβῆ διασάφην. Γέγονε τοίνυν υἱὸς μὲν τοῦ Ἀχαζ, πρὸς ὃν νῦν ὁ λόγος, Ἐζεχίας, Ἐζεχίου δὲ Μανασῆς· Μανασῆ δὲ Ἀμώς. Τοῦτου δὲ παῖς Ἰωσίας ἀνὴρ εὐσεβής, πλὴν ἀπεβίω τοιῷδὲ τινι τρόπῳ. Φαραὼ Νεχαὼ βασιλεὺς Αἰγύπτου τὴν ἐνεγκοῦσαν ἀφελὶ ἐξέθει πανστρατιᾷ καὶ κατὰ τῆς Ἀσσυρίων ἠπέλεγτο γῆς. Δεδιώς τε τοίνυν ὁ Ἰωσίας, μὴ ἄρα πως καὶ κατὰ τῆς Ἰουδαίας ἐλθὼν, ὑπὸ χεῖρά τε τὴν ἑαυτοῦ λάθοι, καὶ καταρξείεν αὐτῆς, ἀντεξάγειν ἤθελε, καίτοι τοῦ Φαραὼ τὴν πρὸς αὐτὸν παραιτουμένου μάχην· ἐνιστάμενος δὲ τετελευτήκει ἐν τῷ πολέμῳ, καὶ κατεκράτησε τῆς Ἰουδαίων γῆς ὁ Αἰγύπτιος, εἰς τοῦτο δὲ διήλασεν ἰσχύος, ὥστε καὶ βασιλεύσαντα τὸν Ἰωαχάζ τὸν Ἰωσίου παῖδα μεταστῆσαι τῆς βασιλείας, καὶ δεδεμένον εἰσενεγκεῖν εἰς τὴν ἑαυτοῦ χώραν, καὶ χειροτονησάμενος βασιλέα τὸν Ἐλιακίμ, καὶ δασμοῦς ἐπιθεῖναι τῷ ἔθνει, καὶ χρημάτων ἄθροισαν αἰτῆσαι πολλῆν. Ἐἶτα βασιλεύσαντος τῆς Ἰουδαίας Ἐλιακίμ ἐπ' ἔτεσιν ὄλοις ἔνδεκα τὸν ἀριθμὸν, διαδέχεται τοὺς θάκους Ἰερονίας υἱὸς αὐτοῦ· εἶτα μετὰ τοῦτον Σεδεκίας, οὗ τὴν βασιλείαν διέποντος, κατεστράτευσεν τῆς Ἰουδαίας ὁ Ναβουχοδονόσορ, ὃς καὶ πάσας κατεμπρήσας, καὶ προσθεὶς ταῖς ἄλλαις πόλεσιν καὶ αὐτὴν τὴν Ἰερουσαλήμ, εἶλεν αἰχμάλωτον τὸν Ἰσραὴλ, ὁμοῦ τοῖς σκεύεσι τοῖς ἱεροῖς, κάκεῖνα πέπραχεν, ὅσα καὶ ἐν τοῖς ἱεροῖς κεῖται Γράμμασι. Τοῦτων ἡμῖν τῶν ἱστοριῶν ποιεῖται τὴν ἀφήγησιν τῶν προκειμένων ἡ δύναμις. « Ἔσται τοίνυν, φησὶν, ἐν τῇ ἡμέρᾳ ἐκεῖνῃ (τοῦτ' ἔστι, κατ' ἐξέλιον τοῦ καιροῦ), συριεὶ Κύριος μυῖαις, ὃ κυριεύει μέρους ποταμῶν Αἰγύπτου, καὶ τῆς μελίσσης, ἡ ἐστὶν ἐν χώρᾳ τῶν Ἀσσυρίων. » Πεποιήται τοίνυν ὁ λόγος· ὡς ἐκ μεταφορᾶς τῆς τῶν μελισσοκόμων ἐμπειρίας, οἱ συρίσμασι τὰς μυῖαις ἀποφέρουσι τε τῶν σίμβλων εἰς ἀγροὺς καὶ πάλιν ἀνακομίζουσι, καθάπερ τισὶ σηκοῖς ἐγκαθειργνύντες ὀρέμματα. Μυῖαις δὲ παρεικάζει τοὺς Αἰγυπτίους, καθάπερ ἐγῶμαι, διότι τὸ πλῆθος καὶ τὸ μὴ λίαν εὐήχης τῆς φωνῆς. Μελίσση δὲ, τὸ τῶν Ἀσσυρίων ἔθνος· ποικίλη γὰρ, εὐχρως τε καὶ κατεστειγμένη πολυτρόπως ἡ μέλιττα. Τοιοῦτοι δὲ πως, ὅσον ἦκεν εἰς ἄμφιά τε καὶ σολῆν, Ἀσσύριοι τε καὶ Πέρσαι· φιλόκομοι γὰρ, καὶ τὸ ποικίλους ἐστᾶλθαι τιμῶντες ἀεὶ, καὶ πρὸς γε τοῦτο κεκρυμμένοι. Οὗτοι, φησὶν, ἤξουσιν πάντες, καὶ ἀναπαύσονται ἐν ταῖς φάραγξι τῆς χώρας, καὶ ἐν ταῖς τρώγλαις τῶν πετρῶν, καὶ εἰς τὰ σπήλαια, καὶ ἐπὶ πᾶσαν βαγάδα, καὶ ἐν παντὶ ξύλῳ. Ἐπειδὴ γὰρ ὡς περὶ μυῖων πεποιήται τοὺς λόγους, ἐπιμένει τῇ τροπῇ. Δηλοῖ γεμῆν ὅτι πᾶσαν αὐτῶν ἐρευνήσουσι τὴν χώραν, ὡς μηδένα δύνασθαι τῶν κεκρυμμένων λαθεῖν· κἀν εἴτε τυχῶν ἐν πέτραις, ἤτοι ἐν φάραξι, ἢ καὶ ἐν ὄρυμοις καὶ νάπαις ἑαυτοὺς κατακρύψειαν. Καὶ καθ' ἕτερον δὲ τρόπον ἐν τοῖς παροτρύνουσι τὸν τῶν ὄλων θεὸν, καὶ προσκροῦσιν αὐτῷ μὴ παραιτου-

Amplificat narrationem, et minutim impetum belli describit, et quomodo omnem eorum terram, oppida et urbes excisuri essent, qui temporibus succedentibus eos invasuri erant. Illic rursus quo hæc melius illustrentur dicenda iudico, quæ in quarto Regnorum scripta sunt. Fuit igitur filius Achazi ad quem nunc sermo est, Ezechias, Ezechiae autem Manasses, Manassis Amos; huius filius Josias fuit, vir pius quidem, verumtamen hunc ad modum e vivis emigravit. Pharo Nechao rex Ægypti, patria relicta, omnes copias eduxit, et contra terram Assyriorum prope expeditionem fecit. Veritus ergo Josias, ne quando terram Judaicam invadens eam suæ ditioni subjiceret, in eaque dominaretur, arma contra ferre voluit, etiam cum in illum Pharo pugnam detrectaret: urgens vero in bello occubuit, terramque **126** Judæorum expugnavit Ægyptius, qui ad tantam potentiam aspiravit, ut etiam Joachaz filium Josia regnum obtinentem, regno pelleret, vinctum in suam regionem inferret: Eliachim regem constitueret, vectigalia genti imponeret, pecuniarumque grandem vim exigeret. Deinceps cum regnasset in Judæa Eliachim annos undecim integros, succedit in locum Jechonias filius ejus; tum post hæc Sedechias, quo tenente regnum bellum gerit contra Judæam Nabuchodonosorus: qui eam totam incendit, et præter alias urbes, ipsam etiam Jerusalem, captivum cepit Israel, cum sacris vasis, eaque gessit quæ sunt in sacris Litteris. Has historias nobis ea quæ proposita sunt innunt et insinuant. Erit igitur in die illa, id est, sub id temporis, sibilabit Deus muscis, quæ parti fluminis Ægypti dominantur, et apud quæ est in regione Assyriorum. Efficta proinde et figurata est oratio, quasi metaphora ab ope et industria eorum qui apibus curandis præsent, et qui muscas sibilu e vidis in agros evocant, et iterum reducant, veluti stabulis quibusdam concludentes pecora. Muscis autem, ut ego quidem iudico, confert Ægyptios tum propter multitudinem, tum ob vocem absonam nec ita bene sonoram. Apis vero gens est Assyriorum: variegata enim est apis et pulchre colorata, et multis modis notata ac maculata. Tales quidem fere, quantum ad amictum et ad ornatum pertinet, erant et Assyrii et Persæ: nam et elegantiae studiosi erant, et variegatam vestem semper plurimi aestimabant, et præterea etiam erant aculeati. Illi, inquit, venient omnes, et in regionis vallibus, et in cavis petrarum, et in speluncis, et in omni scissura, omnique ligno residebunt. Quoniam enim veluti de muscis oratio instituta est, in hoc tropo perstat. Enimvero omnem ipsorum regionem perscrutatuos ostendit, quasi nemo quantumvis absconditus latere posset, puta sive in petris, sive in vallibus, sive in lucis ac silvis sese occultent. Porro aliter etiam in his qui universitatis Deum exasperant illumque offendere non verentur, vesparum instar consistunt adversariorum potestates, et fœdæ quæ nobis insunt cupiditates, **127** arcentur nullo, vel succurrente. Si enim

Deus affligere velit, quis nobis opem afferre poterit?

Ἐκτοπα τῶν ἐν ἡμῖν παθῶν ἀποτοθοῦντος οὐδενός, ἤγουν ἐπαμύνοντος καὶ σώζειν ἰσχύοντος. Θεοῦ γὰρ κακοῦν ἐθέλοντος, τίς ἡμᾶς ὁ ὠφελῆσαι δυνάμενος;

Vers. 20. *In die illa radet Dominus novacula magna et inebriata, quæ est trans fluvium regis Assyriorum, caput et pilos pedum, et barbam auferet.*

Primum componenda-necessario et ordinanda est dictio in his verbis: sic demum quid hæ sententiæ præ se ferant, dicendum. Proin, inquit, in die illa, hoc est sub id temporis, magna novacula et inebriata, quæ est regis Assyriorum qui est trans fluvium, videlicet Euphraten, radet Deus caput et pilos pedum, et barbam auferet. Novaculam autem magnam et inebriatam regis Assyriorum transluvianam, appellat gladium ejus, detondentem scilicet immisericorditer, et cadentium sanguine inebriari gestientem. Et hic quidem est sensus verborum. Dicimus autem infamiae cujusdam insignis genus fuisse certo tempore, et capite et barba derasos conspici. Nunc etiam universitatis Deus comminatus filiabus Sion, fastuosus et incedentibus elata cervice, oculorumque nubilus, felicitatis ademptionem, dixit: Et erit pro odore suavi fetor, et pro zona, funiculo succingeris, et pro ornamento capitis aureo, calvitium habebis propter opera tua. Fecerunt deinde hæc quidam et super mortuis, ac dedecore sese affecerunt: unde et lex Mosaica præcipit illis qui divinum ministerium sortiti sunt, ne more aliorum super cadavere abradantur, neque formam barbæ corrumpant. Sic enim scriptum est. Devotatis vero Hierosolymis a Nabuchodonosoro, ascenderunt viri a Sichelem et a Salem et Samaria, quemadmodum ait Jeremias⁹⁹: Octoginta viri circumcisi barba, et rupti vestibibus et concisi, et manna et libanus in manibus eorum, ut in domum Domini importarent. Itaque luctus simul et dedecoris species erat, novacula caput juxta et barbam resecare. Hoc olim Judaicæ regioni fore ut contingeret, propheticus sermo confirmat. Manebit enim, inquit, extinctis ipsius liberis, plorans et contemptissima. Si cui vero placet alio modo commentari, hujusmodi quidpiam fere intelliget. Capillos siquidem capitis fortasse vocat, honoratissimo: homines, et opibus, rerumque cæterarum prærogativa insigniter antestantes. Superius enim capite nihil est: barbæ autem crines dicit, intelligentia et mente præditos. Sic enim barba semper in Scripturâ divinitus inspirata sumitur. Quando etiam pedum crines nominat, in extrema et postrema classe constitutos homines denotare videtur. Pepercit vero omnino nulli novacula inebriata: sed una cum præstantibus viris, medios et ultimos ac prudentes e terra Judæorum excidit et amputavit, ut eam nudam et spoliatam relinqueret. Nam in montes Persarum ac Medorum universum fere Israellem Nabu-

μένους, σφηκῶν δίχην ἐναυλίζονται, καὶ καταλύουσιν αἱ πονηραὶ τε καὶ ἀντικείμεναι δυνάμεις, καὶ τὰ ἔκτοπα τῶν ἐν ἡμῖν παθῶν ἀποτοθοῦντος οὐδενός, ἤγουν ἐπαμύνοντος καὶ σώζειν ἰσχύοντος. Θεοῦ γὰρ κακοῦν ἐθέλοντος, τίς ἡμᾶς ὁ ὠφελῆσαι δυνάμενος;

Ἐν τῇ ἡμέρᾳ ἐκεῖνῃ ἔσθλησιν Κύριος τῷ ξυρῷ τῷ μεγάλῳ καὶ μεμεθυσμένῳ, ὃ ἔστι πέραν τοῦ ποταμοῦ βασιλείως Ἀσσυρίων, τὴν κεφαλὴν καὶ τὰς τρίχας τῶν ποδῶν, καὶ τὸν πώγωνα ἀφελεῖ.

Συνθεῖναι πρῶτον τὴν λέξιν καὶ ἐν τούτοις ἡμᾶς ἀναγκαῖον· εἶθ' οὕτω λοιπὸν τὸ ἐκ τῶν ἐνομιῶν ὑποδηλούμενον εἰπεῖν. Οὐκοῦν ἐν τῇ ἡμέρᾳ ἐκεῖνῃ, φησὶ, τοῦ ἔστι, κατ' ἐκεῖνον τοῦ καιροῦ, τῷ μεγάλῳ ξυρῷ καὶ μεμεθυσμένῳ, ὃ ἔστι τοῦ βασιλείως Ἀσσυρίων, τοῦ ὄντος πέραν τοῦ ποταμοῦ, δῆλον δὲ ὅτι τοῦ Εὐφράτου, ξυρῆσει Κύριος τὴν κεφαλὴν, καὶ τὰς τρίχας τῶν ποδῶν, καὶ τὸν πώγωνα ἀφελεῖ. Ξυρὸν δὲ μέγα καὶ μεμεθυσμένον τοῦ βασιλείως Ἀσσυρίων, τοῦ ὄντος πέραν τοῦ ποταμοῦ, καλεῖ τὴν μάχαιραν αὐτοῦ, τὴν οἷον ἀπεθῶς ἀποκείρουσαν, καὶ χαίρουσαν τῷ μεθύσει τῷ τῶν πιπτόντων αἵματι. Καὶ ὁ μὲν νοῦς τῶν λέξεων οὗτος. Φαμὲν δὲ ὅτι ἀτιμίας ἦν ἐσχάτης τρόπος, τὸ καθ' ἓνα καιρὸν ὁρθοθαί τινος κεφαλῆν τε καὶ πώγωνα καταξυρῆμένους. Καὶ γοῦν ὁ τῶν ὄλων θεὸς ἐπιπεπλησῆς που ταῖς θυγατράσι Σιών, ὑψουμέναις τε καὶ πορευομέναις ὑψηλῷ τραχηλῷ καὶ νεύμασιν ὀφθαλμῶν, τῆς εὐημερίας τὴν ἀφαίρεισιν. Ἐφη γὰρ, ὅτι Καὶ ἔσται, καὶ ἀντὶ ὁσμῆς ἡδέας κοινορθῶς, καὶ ἀντὶ ζώνης σχοινίῳ ζώσῃ, καὶ ἀντὶ τοῦ κόσμου τῆς κεφαλῆς τοῦ χρυσοῦ, φιλίχρωμα ἔξεις διὰ τὰ ἔργα σου. Ἐδρων δὲ τοῦτο τινες, καὶ ἐπὶ νεκροῖς ἑαυτοῦς ἀτιμάζοντας· ὅθεν καὶ ὁ νόμος ὁ διὰ Μωσέως, τοῖς τὴν θεῖαν λαχοῦσιν ἱερουργίαν παρεγγυᾷ, τὸ μὴ ἐν ἴσῳ τοῖς ἄλλοις ἐπὶ νεκρῷ καταξυρῆσθαι, μήτε μὴν καταρθεῖν τὴν ὄψιν τοῦ πώγωνος. Γέγραπται γὰρ ὡδί. Πεπορηθέντων δὲ τῶν Ἱεροσολύμων ἐπὶ τοῦ Ναβουχοδονόσορ, ἀνέβησαν ἄνδρες ἀπὸ Συχέμ, καὶ ἀπὸ Σαλήμ, καὶ Σαμαρείας, καθά φησιν Ἱερεμίας· Ὑδοῦχοντα ἄνδρες ἐξυρῆμένοι πώγωνας, καὶ διεβρωγότες τὰ ἱμάτια, καὶ κοπτόμενοι, καὶ μάννα καὶ λίβανον ἐν ταῖς χερσίν αὐτῶν, τοῦ εἰσενεγκεῖν εἰς τὸν οἶκον Κυρίου. Οὐκοῦν πένθους τε ἅμα, καὶ ἀτιμίας ἦν τρόπος τὸ ἀποκείρειν ξυρῷ κεφαλὴν τε καὶ πώγωνα. Τοῦτο πείσεσθαι κατὰ καιροῦς τὴν τῶν Ἰουδαίων χώραν ὁ προφητικὸς ἔφη λόγος. Ἀπομενεῖ γὰρ, φησὶν, ἀπολωλότων αὐτῆς τῶν τέκνων, πενθοῦσά τε καὶ ἀτιμωτάτη. Εἰ δὲ δὴ τις βούλοιο καὶ καθ' ἕτερον τρόπον τοῖς θεωρήμασι προσβαλεῖν, ἐνοήσει τι τοιοῦτον. Τρίχας μὲν γὰρ κεφαλῆς τάχα πού φησιν τοὺς ἐντιμωτάτους πλοῦτω τε καὶ ὑπεροχαῖς τῶν ἄλλων ὑπερανεστηκότας· ἀνωτέρω γὰρ κεφαλῆς οὐδέν· πώγωνα δὲ, τοὺς ἐν συνέσει καὶ φρεσίν· οὕτω γὰρ πώγων ἀεὶ λαμβάνεται παρὰ τῇ θεοπνεύστῳ Γραφῇ. Ὅταν δὲ καὶ ποδῶν ὀνομάζει τρίχας, σημαίνει πού, κατὰ τὸ εἶδος, τοὺς ἐν τάξει κειμένους τῇ ἐσχάτῃ καὶ κατωτάτῃ. Ἐφέλατο δὲ τὸ παράπαν οὐδενός τὸ ξυρὸν μεμεθυσμένον, ἀλλ' ὁμοῦ τοῖς ὑπερκειμένοις, μέσους τε καὶ τελευταίους, καὶ

⁹⁹ Jerem. xli, 5.

συνετοὺς τῆς Ἰουδαίων ἀπέκτισε χώρας, ὡς ἀφείνα: A chodonosorus traduxit.

γυμνὴν καὶ ἐψλωμένην. Μετακόμισε γὰρ ὁ Ναβουχοδονόσορ εἰς τὰ ὄρη Παρσῶν καὶ Μήδων σχεδὸν ἅπαντα τὸν Ἰσραήλ.

Καὶ ἔσται ἐν τῇ ἡμέρᾳ ἐκεῖνῃ, θρέψει ἄνθρωπος δαμαλινὴ βοῶν, καὶ δύο πρόβατα· καὶ ἔσται ἀπὸ τοῦ πλείστον ποιεῖν γάλα [βούτυρον καὶ μέλι φάγεται], πᾶς ὁ καταλειφθεὶς ἐπὶ τῆς γῆς.

Τοῦ ξυροῦ καὶ μεμεθυσμένου καὶ μεγάλου, τοῦ ἔστι τῆς Βαβυλωνίων μαχαίρας, ἐμφανῆ καταστήσεται τὴν ἐνέργειαν ὁ σκοπὸς αὐτοῦ. Καταψλωθήσεσθαι γὰρ φησὶν ἅπασαν τῶν Ἰουδαίων τὴν χώραν, πτωχείας τε ἑμοῦ καὶ ὀλιγανδρίας εἰς τοῦτο ἐλθεῖν, ὡς πὺν περιλειφθέντα καὶ ἀναστρωμένον ἐκ τῆς τῶν πολεμίων χειρὸς, ἐναπομείναντά τε τῇ γῇ, δεσπότην ἔσεσθαι δαμάλειος τε μῖα καὶ προβάτων δύοκαίτοι Β πάσαι πλείστας τε ὄσας ὄων ἀγέλας, καὶ μὴν καὶ βοῶν κεκτῆσθαι τε καὶ νέμειν εἰωθότων τῶν ἀνὰ ἄσσαν τὴν Ἰουδαίαν. Οὐκοῦν πτωχείας μὲν τῆς εἰς ἄκρον ἀπόδειξις ἦδε σαφής. Ὅτι δὲ καὶ κομιδῇ βραχεῖς ἐν ἀριθμῷ κατὰ τόπους ἔσονται: προσποδεῖκνυσι λέγων· «Καὶ ἔσται ἀπὸ τοῦ πλείστον ποιεῖν γάλα, βούτυρον καὶ μέλι φάγεται πᾶς ὁ καταλειφθεὶς ἐπὶ τῆς γῆς. Ἐκ δύο προβάτων καὶ δαμάλειος μῖα τοσοῦτον γάλα ἔσεσθαι φησὶν, ὥστε πᾶσιν ἀρκέσαι τοῖς καταλειφθεῖσιν εἰς κόρον, εἰ δὴ βούλοιντο τὰς διὰ γάλακτος ποιεῖσθαι τροφάς. Ἄρ' οὖν οὐκ ἐναργεῖς, ὡς εὐαριθμητοὶ παντελῶς οἱ διαφυγόντες τὸ ξυρὸν, καὶ ἐν ἐκάστῳ τόπῳ τῆς Ἰουδαίας μεμενηκότων; Πόσοι γὰρ ἂν εἴεν, οἷς ἀρκέσει πρὸς τροφήν καὶ κόρον [γάλα] δύο προβάτων καὶ δαμάλειος C μῖα; Τί οὖν ἄρα τὸ ἐντεῦθεν εἰς ἄσσαν τῆς πνευματικῆς ἐκδήσεται, ἔξεστιν ἰδεῖν διὰ πραγμάτων αὐτῶν. Ὅσοι μὲν μελετῶντες τὸ δυστήκοον, καὶ γαῦρον ἐξανιστάντες πῶ Θεῷ τὴν αὐχένα, καὶ τῇ τῶν πνευματικῶν ἀγαθῶν ἐνδεῖα κατατακῆσονται, καὶ ὀλιγοστοὶ παντελῶς γεννηθήσονται, καὶ παντὸς ἐνδεῖας εὐρεθήσονται τοῦ τρέφειν εἰδότες εἰς εὐεξίαν τὴν νοητὴν, καὶ ἀνακομίζειν οἶον τε, καὶ μάλα γοργῶς, εἰς ἄνδρα τέλειον, εἰς μέτρον ἡλικίας, τοῦ πληρώματος τοῦ Χριστοῦ. Ἀκούσονται δὲ οἱ τοιοῦτε Θεοῦ λέγοντος διὰ φωνῆς ἁγίου· Ἰδοὺ οἱ δουλεύοντές μοι φάγονται, ὑμεῖς δὲ πεινάσατε. Ἰδοὺ οἱ δουλεύοντές μοι πίνονται, ὑμεῖς δὲ διψήσατε. Ἀμφιλαφεστάτη γὰρ λίαν ἡ παντὸς ἀγαθοῦ μέθεξις παρὰ Θεοῦ τοῖς τὰ αὐτοῦ φρονεῖν ἐγνωκόσιν, οἷς καὶ αὐτὸς προσπεφώνηκε λέγων· «Φάγετε, καὶ πίετε, καὶ μεθύσατε, οἱ πλησίον μου.»

Καὶ ἔσται ἐν τῇ ἡμέρᾳ ἐκεῖνῃ, πᾶς τόπος, οὗ D ἔιν ὡσι χιλίαι ἄμπελοι χιλίων σίκλων, εἰς χέρσον ἔσονται καὶ εἰς ἄκανθαν· μετὰ βέλους καὶ τοξέυματος ἐλεύσονται ἐκεῖ· ὅτι χέρσος καὶ ἄκανθα ἔσται πᾶσα ἡ γῆ.

Ἔργον ἂν εἴη τοῦτο τοῦ ξυροῦ τοῦ μεγάλου καὶ μεμεθυσμένου, καὶ ἀπόδειξις ἐναργεῖς τῆς τοῦ ἔθνους ὀλιγανδρίας, δεδαπάνηκε γὰρ οὕτως ὁ πόλεμος τοῦς κατοικοῦντας τὴν Ἰουδαίαν, ὡς περιλειφθῆναι μόλις ἀριθμῷ βραχεῖς τοὺς ἐν αὐτῇ. Ταύτητος: καὶ ἀμεληθήσεσθαι φησι, καὶ εἰς χέρσον ἔσεσθαι καὶ εἰς ἄκαν-

VERS. 21. Erit etiam in die illa, alet homo bucculam, et duas oves, et erit ex eo quod multum lactis proveniet, butyrum et mel comedet omnis superstes in terra.

Novaculæ magnæ et inebriatæ, id est gladii Babylonici, effectum ac vim declarare propositum est, dicitque totam regionem Judæorum nudatum iri, et eo mendicitatis virorumque paucitatis redituram, ut qui relictus est et servatus e manu hostium, remanseritque in terra, vix futurus sit unius buculæ et duarum ovium dominus: licet olim numerosos ovium greges et boum tum possidere, tum pascere per totam Judæam consueverint. Quare summe paupertatis indicium manifestum hoc est. Quod autem et vere pauci numero in locis existent, præsignificat dicens: Et erit, eo quod multum lactis proveniet, butyrum et mel comedet, quisquis in terra erit superstes. E duabus ovibus et bucula una tantum lactis fore affirmat, ut omnibus derelictis abunde sit suffecturum, si ex lacte proveniens alimentum facere velint. Annon igitur perspicuum est eos qui novaculam effugerunt, qui singulis in locis Judææ hæserunt, facile numerabiles esse? Quot enim esse possint quibus ad nutritionem et satietatem, duarum ovium uniusque buculæ lac satis erit? Cæterum quid nobis spiritualibus hinc utilitatis proveniet, licet ex ipsis rebus cernere: quod qui volunt esse contumaces, et contra Deum superbam cervicem tollunt, tum spiritualium bonorum inopia 129 contabescent, tum omnino sient paucissimi, et quidquid eos bona mentis intelligentiæque habitudine enutriet, et ad virum perfectum mensuramque ætatis plenitudinis Christi solide perduceret, eo omni carere deprehendentur. Tale quiddam etiam audient Deum voce sancti loquentem: Ecce qui serviunt mihi, manducabunt: vos autem esurietis. Ecce qui serviunt mihi, bibent: vos autem sitiētis. Etenim abunde cumulateque suppedatur omnium bonorum participatio a Deo his, qui illa quæ ejus sunt sapiunt, quos affatus est etiam ipse: «Edite, inquit, et bibite, et ingurgitamini, o proximi!»

VERS. 23. Et erit in die illa, omnia loca, in quibus sunt mille vites mille siclorum, solitudo erunt et spineta; cum sagitta et arcubus venietur eo, quia solitudo et spina erit omnis terra.

Effectus hic est novaculæ magnæ et inebriatæ, et paucitatis virorum in hac gente aperta demonstratio. Sic enim attrivit bellum Judææ incolas, ut vix in ea numero pauci superstites fuerint. Hinc neglectum iri et solitudinem fore et spinetum, possessiones ipsorum pulcherrimas et lectissimas

ait, nimirum cum nulli sint qui norunt terram A
 colere. Si enim, inquit, in uno loco mille vites
 mille siclorum sint, ut singulae vites singulos siclos
 valeant, aestimationis hęc mensura vertetur in soli-
 tudinem et in spinas, ut si quis velit regionem
 invadere, et ingrediatur solum, hoc non possit abs-
 que sagitta et arcu efficere. Spinę quidem non
 arcsus, non sagittas desiderant, at statim ejus qui
 velit inambulare pedes sauciare poterunt. Causa
 igitur ratioque efficiens omnium malorum nobis
 erit, ea quę fas non est velle designare. Destitue-
 mur enim quodammodo Deo, si illum non vereamur
 offendere. Si enim præstamus et quę illi
 grata et amica sunt, sapere volumus, nec tergiver-
 samur, virtutis fructus proferemus, nosque sua cura
 dignabitur. Audiemus siquidem dicentem Christum :
 « Ego sum vilis vera, et Pater meus agricola est. »
 Omnis palines in me non ferens fructum, tollit
 eum : **130** et omnis palmes ferens fructum, purgabit
 ipsum, ut fructum copiosiore ferat. Verum si
 effrenate in impietatem morum provolvimur, spina
 sub intelligentia cadente replemur, omni vitiorum
 genere in nobis invalescente. Finis vero spinę,
 ignis; et fomentum ignis est, aut materia inutilis.
 Hoc etiam beatus Paulus nobis planum faciet, cum
 inquit: « Terra enim quę venientem in se pluviam
 combibit, et herbam parit accommodatam his prop-
 ter quos colitur, ea benedictionem a Deo parti-
 cipat. »
 At quę profert spinas et tribulos, improba
 est et maledictioni affinis, cujus finis combustio. »

VERS. 25. *Et omnis mons arando arabitur, et non
 veniet eo terror. Erit enim ex solitudine et vepreto in
 vascula ovium, et in conculcationem bovis.*

Paucos fore superstites in Judęa dicit, et eo
 timiditatis et ignavie venturos, ut præ ingenti et
 incredibili timore, in montibus commoraturi sint,
 et ab urbibus habitationibusque desideratissimis
 semigraturi, et festinaturi in montibus, insidii-
 que delitescere. Sic enim facere consuevit tota regio
 et civitas, si quando aliqua sit hostium incursio.
 Accurrunt enim ad editos et impervios montes, et
 difficultate loci, ceu armatura se muniant, et timi-
 ditatis pharmacum ac remedium est, in fissuris
 esse petrarum. Quinimo hoc etiam Servator ipse
 dixit populo Judaico: « Tum » enim, inquit, « qui
 in Judęa sunt, fugiant ad montes. »
 Itaque, inquit, pulcherrima prædia in solitudinem et in
 vepreta mutabuntur: cum derelicti timerent, etiam
 in illis, et spineta solum etiam subire non permitte-
 rentur: sed ad montes potius confugerent, ibique
 suspirantes rusticis laboribus manum admoverent.
 Arabitur enim omnis mons et omnis collis, ab his
 qui ad eos confugiunt, cupientes colligere, non
 vane ad opes aut voluptates spectant, sed quan-
 tum ad necessarium usum corporis suppeditat, et

Θαν τὰ κάλλιστα παρ' αὐτοῖς καὶ ἐξαιρέτα τῶν κτη-
 μάτων, οὐκ ὄντων δηλονότι τῶν γηπονεῖν εἰδῶτων. Βί-
 γὰρ εἶεν, φησὶν, ἐν ἐνὶ τόπῳ χίλια ἄμπελοι χιλίων
 σίκλων, ὡς ἀξίαν ἄμπελον ἐκάστην σίκλου ἐνός
 (τιμῆματος δὲ τοῦτο μέτρον), εἰς χέρσον ἔσσεσθαι καὶ
 εἰς ἀκανθαν· ὥστε κἄν εἴ τις βούλοιο τῷ χωρίῳ
 προσβαλεῖν, καὶ εἰσελάσαι μόνον, μὴ ἂν ἰσχύσαι
 τοῦτο δρᾶν δι' αὐτὸ βέλους καὶ τοξευμάτος. Ἀποδέουσαι
 γὰρ οὐδὲν αἱ ἀκανθαὶ τοξευμάτων καὶ βελῶν, κατα-
 τρώσειαν ἂν εὐθύς τοῦ περιπατεῖν ἐθέλοντος τοὺς
 πόδας. Πρόξενον οὖν ἄρα παντὸς ἡμῖν ἔσται κακοῦ τὸ
 βούλεσθαι δρᾶν ἢ μὴ θέμις. Καταχερσοῦμεθα γὰρ
 τρόπον τινά, θεῶ προσκρούειν οὐ παραιτούμενοι.
 Δρώντες μὲν γὰρ, καὶ μὴν καὶ φρονεῖν ἐθέλοντες ἢ
 αὐτῷ θυμῆρῃ καὶ φῖλα, καρποφορήσομεν τὴν ἀρε-
 τήν, τῆς παρ' αὐτοῦ φροντίδος ἀξιούμενοι. Ἀκουσά-
 μεθα γὰρ λέγοντος τοῦ Χριστοῦ· « Ἐγὼ εἰμι ἡ
 ἄμπελος ἡ ἀληθινή, καὶ ὁ Πατήρ μου ὁ γεωργός
 ἔστιν. Πᾶν κλήμα ἐν ἐμοὶ μὴ φέρον καρπὸν, αἶραι
 αὐτό· καὶ πᾶν κλήμα τὸ καρπὸν φέρον καθαίρει
 αὐτό, ἵνα καρπὸν πλείονα φέρῃ. » Ἀπονευκότες δὲ
 ἀχαλίως εἰς ἀνοσιότητα τρόπων, ἀκάνθη τῆς νοη-
 τῆς πληρούμεθα, παντὸς εἶδους φαυλότητος ἀνίσχον-
 τος ἐν ἡμῖν. Τέλος δὲ ἀκάνθης, τὸ πῦρ· καὶ τροφή
 πυρὸς, ἡ ἀχρηστος ὕλη. Καὶ τοῦτο ἡμῖν ὁ μακάριος
 Παῦλος ἐναργῆς καταστήσει λέγων· « Γῆ γὰρ ἡ πιούσα
 τὴν ἐπ' αὐτῆς πολλακίς ἐρχόμενον ὕετον, καὶ
 τίχουσα βοτάνην εὐθετον ἐκείνοις, δι' οὓς καὶ
 γεωργεῖται, μεταλαμβάνει εὐλογίας ἀπὸ τοῦ Θεοῦ·
 ἐκφέρουσα δὲ ἀκάνθας καὶ τριβόλους, ἀδόκιμος
 καὶ κατάρας ἐγγὺς, ἧς τὸ τέλος εἰς καῦσιν. »

*Kal p̄n ὄρος ἀροτριώμενον ἀροτριάθησεται,
 καὶ οὐ μὴ ἐπέλθῃ ἐκεῖ φόβος. Ἔσται γὰρ ἀπὸ
 τῆς χέρσον καὶ ἀκάνθης εἰς βόσκημα προβάτων,
 καὶ εἰς καταπάτημα βοός.*

Ὀλίγους μὲν ἔσσεσθαι τοὺς περιλειφθέντας ἐν τῇ
 Ἰουδαίᾳ φησὶν, ἧξεν τε εἰς τοῦτο δειλίας αὐτοῦς,
 καὶ μέντοι καὶ κακανορείας, ὡς ὑπὸ γε δεινοῦ τε καὶ
 ἀφορήτου δειματοῦ, τὰς ἐν δρει ποιεῖσθαι διστρεβίς,
 καὶ πόλεων μὲν ἀποφοιτᾶν, καὶ τῶν πάλας τριποθή-
 των αὐτοῖς ἐνδιατημάτων, ἐπελθεσθαι δὲ λαυθάνειν
 ἐν ὕλαις τε καὶ λόχμαῖς. Ἔθος γὰρ τοῦτο δρᾶν τοῖς
 ἀπὸ πᾶσαν τὴν χώραν τε καὶ πόλιν, εἰ δὴ τις γένοιτο
 πολεμίῳ ἐκβολῇ. Ἀναθέοντες γὰρ εἰς ὑψηλὰ καὶ
 δύσβατα τῶν ὄρων, ὄπλον ποιῶνται τὴν δυσχωρίαν,
 καὶ δειλίας φάρμακον τὸ ἐν σχισμαῖς εἶναι πετρῶν.
 Τοῦτό τοι καὶ αὐτὸς ὁ Σωτὴρ τοῖς Ἰουδαίῳ ἐφασκε
 δήμοις· « Τότε » γὰρ, φησὶν, « οἱ ἐν τῇ Ἰουδαίᾳ
 φευγέτωσαν εἰς τὰ ὄρη. » Οὐκοῦν τὰ μὲν κάλλιστα
 τῶν χωρίων εἰς χέρσον ἔσονται, φησὶ, καὶ εἰς ἀκαν-
 θαν, δεδιότων τῶν περιλειφθέντων κἄν γούν ἐν αὐ-
 τοῖς εἰσελάσαι μόνον, ἢ καὶ ὑπὸ τῆς ἀκάνθης οὐ
 συγχωρούμενον· ἀναφυγόντες δὲ μᾶλλον ἐν τοῖς
 ὄρεσιν, ἐκεῖ στένοντες τῶν εἰς γεωργίαν ἀφόνται
 πόνων. Ἀροτριάθησεται γὰρ πᾶν ὄρος καὶ πᾶς βου-
 νός, τῶν ἐν αὐτοῖς ἀναφυγόντων συλλέγειν ἐπιθυ-
 μούντων, οὐ τὰ εἰς πλοῦτον καὶ πρυφῆς, ἀλλ' ὅσα τὴν

¹ Joan. xv, 1. ² Hebr. vi, 7. ³ Matth. xxiv, 16.

ἀναγκαίαν τοῦ σώματος θεραπεύει χρείαν, καὶ στε-
νὴν καὶ δυσπρόρευτον παρατίθει τροφήν. Ποία τις
ὄν πρόφασις τοῦ καὶ ἐν ἡρεσιν οἰκεῖν, καὶ αὐτὰ
γεωργεῖν ἐθέλειν, ἡ καίτοι τῶν ἐξαιρέτων ὑπερβα-
μένων χωρίων; « Οὐ μὴ ἐπέβη, » φησὶν, « ἐκεῖ
φόβος. » Ταῦτα λογιῶνται καθ' ἑαυτοῦς, ὡς οὐκ ἂν
αὐτοῖς ἐκεῖ κατοικεῖν ἐθέλουσιν ἐπέβη φόβος. Εἶτα
τῆς εἰς ἄκρον ἐρημίας καταδεικνύει τὸ μέγεθος.
Ἔσσεσθαι γὰρ φησὶν ἅπασαν τὴν χώραν ἀπὸ τῆς
χερσαίας καὶ τῆς ἀκάνθης εἰς βόσκημα προβάτων,
καὶ εἰς καταπάτημα βοῶς, τοῦτ' ἔστιν, εἰς κατανομάς
θρεμμάτων, τὴν πλοῖα, τὴν εὐάμπελον, τὴν ἐλαιο-
φόρον, τὴν εὐδενδροτάτην, τὴν ἀεὶ κομῶσαν καρποῖς,
τὴν βέουσαν γάλα καὶ μέλι, κατὰ τὸ γεγραμμένον.
Οὐκοῦν Θεὸν εὐφραίνοντες ταῖς εἰς πᾶν ὄντιον εὐπει-
θείαις, ἀσφαλῶς οἰκήσομεν, καθάπερ τινὰ χώραν ἢ
πόλιν, τὴν ἀρετὴν, καὶ κατευμεγεθίσσομεν τῶν ἐχθρῶν.
Καταπτώσει δὲ τὸ σύμπαν ἡμᾶς οὐδέν. Ἐσόμεθα δὲ
μᾶλλον ἀπάσης ἐπιχειρίας καὶ καλῶν ἔργων ἐπιμε-
ληταί, καὶ εὐκαρπίας ἀνάμεστοι τῆς ἀρεσκούσης
Θεῷ, καὶ νοητῆς ἀκάνθης ἀπηλλαγμένοι, καὶ γῆ θε-
λητῆ, κατὰ τὴν τοῦ προφήτου φωνὴν, καὶ Θεοῦ
γεώργιον ἀληθῶς.

*Καὶ εἶπε Κύριος πρὸς με· Λάβε σεαυτῶ τόμον
καινοῦ μεγάλου, καὶ γράψον εἰς αὐτὸν γρασίδι
ἀνθρώπου, τοῦ δέξῃς προσημῆρ ποιῆσαι σκύλων.
Πάρσσι γάρ, καὶ μάρτυράς μοι ποιήσον πιστοὺς
ἀνθρώπους, τὸν Οὐρίαν, καὶ τὸν Ζαχαρίαν υἱὸν
Βαραχίου.*

Ἀποκρῶσαν εὖ μάλα ποιησάμενος τὴν προαγό-
ρευσιν τῶν μελλόντων συμβῆσθαι κατὰ καιροῦς
τῆ πῶν Ἰουδαίων χώρα, καὶ τὸ τῆς συμφορᾶς κατα-
δείξας μέγεθος, προσεπάγει χρησίμως τὰ περὶ γε
τοῦ Ἐμμανουήλ, καὶ τὸ ἐπ' αὐτῷ γε παραδείξας
μυστήριον, ἐναργέστερον ἀποφαίνει τῷ προφήτῃ
Θεός. Ἐφη μὲν γάρ· « Ἴδου ἡ παρθένος ἐν γαστρὶ
ἔξει, καὶ τέξεται υἱόν, καὶ καλέσους τὸ ὄνομα αὐτοῦ
Ἐμμανουήλ. » Ὅτι μὲν γὰρ καινῆς διαθήκης
ἔσται μεσίτης, καταργουμένης δηλονότι τῆς πρώτης,
ὡς πάλυ τὸ ἀδρανὲς ἐχούσης, πεπαλαιωμένης δὲ,
καὶ τελειούσης οὐδένα κατὰ συνείδησιν, ὑποφαίνει
λέγων· « Λάβε σεαυτῶ τόμον καινοῦ μεγάλου. » Καὶ τί
τὸ, σεαυτῶ, κατασημαίνειεν ἂν, ἢ ἐκεῖνὸν που πάντως;
Οὐ γάρ τοι, φησὶν, τοῖς ἀπειθεῖν ἡσυχμένους, ἀλλὰ τοῖς
ἐν πίστει τιμηκόσι τὸν ἐπ' αὐτῷ λόγον τὰ ἐν τῷ
καινῷ δοθήσεται τόμος. Τοῦτ' ἔστιν, ἀποκαλυφθήσε-
ται τὸ Χριστοῦ μυστήριον. Καινὸς οὖν ὁ τόμος καὶ
μέγας. Οὐ γάρ τοι κατὰ τὴν πρώτην συντάσσεται
διαθήκην ἢ καινὴ τε καὶ νέα τὸ τοῦ Χριστοῦ
λαλοῦσα μυστήριον, οὔτε μὴν ὀφθήσεται τὸ τῆς
νομικῆς ιστορίας ἔχουσα ταπεινὸν, ἀλλ' ὡς ἐν ὑπεροχῇ
καὶ ὑψέι γνώσεως καὶ δογματῶν. Ὅθεν καὶ ὁ Θεοπέ-
σιος Παῦλος ἡδιστὰ φησὶν, ἐζημιῶσθαι πάντα τὰ ἐν
νόμῳ διὰ τὸ ὑπερέχον τῆς γνώσεως τοῦ Χριστοῦ.
Πρόδηλον οὖν ὅτι πεπαλαιωμένης τῆς πρώτης, ὡς
ἐφη, καινὸς ὁ τόμος καὶ μέγας λαμβάνεται τῆς

A quantum tenuem et angustum difficulterque pa-
rabilem vicium subministrat. Quid est ergo causæ,
ut in montibus habitare eosque colere velint, con-
temptis prædiis electissimis? « Non veniet illuc
terror, » inquit. Hæc apud se reputabunt ad eos,
qui incolere ibi volent, metum non perverturum.
Deinceps vero extremæ solitudinis **131** ac deso-
lationis magnitudinem ostendit. Mutabitur nãm-
que, inquit, propter vastitatem et vepreta in pas-
cua ovis, et in conculcationem bovis, id est, in
depastionem ovium universa regio, regio, inquam,
præpinguis, vitibus secunda, oleæ ferax, arboribus
egregie consita, semper fructibus compta quasi
et culta, lacte et melle affluens, juxta id quod
scriptum est. Itaque quandiu Deo nostra in om-
nibus obedientia placemus, tuto virtutem quasi
civitatem vel regionem colemus et inhabitabimus,
hostibus superiores erimus, neque quisquam nos
omnino perterrebit: sed potius omnis prohibitiæ
et bonorum operum sectatores erimus, copia et
ubertate fructuum Deo placentium abundabimus:
intelligibili spineto liberabimur, et terra spon-
tanea erimus, juxta vocem prophetæ, et vere Dei
agricolatio.

CAP. VIII, VERS. 1, 2. *Et dixit Dominus ad me :
Sume tibi librum novi magni, et scribe in eo stylo
hominis, ut celeriter deripiat spolia. Adest enim, et
testes mihi adhibe fidos homines, Uriam sacerdotem,
et Zachariam filium Barachie.*

Cum plenam et copiosam adhibuerit prædictionem
eorum quæ Judaicæ regioni progressu temporis
erant obventura, magnitudinemque calamitatis exhi-
buerit, commode de Emmanuele subtextit, et myste-
rium ejus Deus monstrat prophetæ luculentius.
Dicebat enim : « Ecce virgo in utero habebit, et
pariet filium; et vocabunt nomen ejus Emmanuel. »
Quod autem Novi Testamenti sequester sit, abrogatio
nimirum primo, quod multum haberet infirmitatis,
et quod antiquaretur, ac neminem secundum con-
scientiam perficeret, subindicat dicens : « Sume tibi
librum novum, magnum. » Et quidnam illud, tibi, si-
gnificat, nisi illud plane? Siquidem, inquit, non con-
tumacibus, sed in fide sermonem ejus amplectenti-
bus, quæ in novo libro sunt dabuntur, id est. Christi
mysterium revelabitur. Novus igitur hic liber et
magnus. Non enim ad veteris fœderis instar, hoc
novum et nuperum compositum est, quod Christi my-
sterium enuntiat, neque legalis historiæ exilitatem
habere, sed in eminentia et sublimitate cognitionis
ac dogmatum versari conspicietur. Unde et divinus
Paulus suavissime dicit, pro damnis haberi **132**
omnia que sunt legis, præ notitiæ Christi excellen-
tia. Patet ergo quod antiquato primo, ut dixi,
novum et magnum volumen secundi fœderis sumi-
tur: quod præstantioribus sacrificiis sanctum est,
quemadmodum sanctissimus Paulus ait ³³. Scribitur

³³ Hebr. ix, 11-23.

porro hic liber stylo hominis. Quid ita? Quando enim animi oculis sacrosanctæ et consubstantialis Trinitatis mysterium pervestigamus, dein aliis aliquando arcaicum ortum unigenæ Filii Dei tradere instituimus: tunc sane, tunc opus nobis est non humano stylo, et nobis familiari. Quæ enim oratio satis erit, ut quod supra mentem et orationem est, expedire possit? His adeo subtilibus omnemque mentem ac cogitationem superantibus enarrationibus ille solum calamus suffecerit, de quo Deus et Pater voce Davidica loquitur: «Lingua mea calamus scribæ, celeriter scribentis»⁶⁵. Nemo enim novit Filium nisi Pater, sed nec Patrem quisquam agnoscit qui sit, nisi Filius, et cui volet Filius revelare. At quando de humanitate ejus verba facimus, tunc humano stylo opus est, quod et fecit sapiens Joannes, dicens: «Verbum caro factum est, et habitavit in nobis»⁶⁶. Nec vero difficile est, etiam mortem ejus secundum carnem, et ex mortuis resurrectionem nostris verbis annuntiare: et quasi primitias humanæ naturæ ad incorruptionem renovatæ ad Patrem ascendisse, et in cælis consedissee, ac constituto tempore venturum, judicemque sessurum. Proinde hominis penna de humanitate Unigeniti, homines spiritu afflati conscribunt. Porro autem præcipit, inquit: «Testes mihi adhibe fidos homines, Uriam et Zachariam filium Barachizæ. Sciendum quo tempore de hisce rebus sermo a Deo ad beatum Isaiam habitus est, Uriam prophetam fuisse, Zachariam sacerdotem et legis doctorem. Adhibentur ergo ad hanc de Christo testificationem mystagogia, quæ lege constat sanctisque prophetis, et cognitio, sive prædictio. Finis quippe legis ac prophetarum Christus. Tale quiddam monstratum fuisse sanctis apostolis tempore transfigurationis Christi in monte asserimus. Scriptum est enim quod «Post dies sex assumpsit Jesus Petrum, et Jacobum, **133** et Joannem fratrem ejus, et ducit illos in montem valde excelsum seorsum: et transfiguratus est coram ipsis. Et respendit vultus ejus sicut sol, et vestes ejus factæ sunt candidæ sicut lux. Et ecce apparuerunt illis Moses et Elias, colloquentes cum ipso»⁶⁷. «Observa itaque quomodo Moses et Elias, id est, sacerdotium ac lex (utraque enim Moses), quin et Elias assumptus ante faciem sanctorum prophetarum, ipsi inter se colloquebantur de exitu, quem esset in Jerusalem impleturus. Qualis tandem exitus? Dispensationis nimirum finis, crux, mors, ex mortuis resurrectio, in cælos assumptio. Nam hæc omnia præfiguravit per umbram lex, prædixit etiam illustris et magnus sanctorum prophetarum chorus.

λου ἀλλήλοις, περὶ τῆς ἐξόδου, φησὶν, ἧς ἐμελλε νομίαις δηλονότε τὸ πέρας, ὁ σταυρὸς, ὁ θάνατος, καὶ ἐκ νεκρῶν ἀναστήσις, ἢ εἰς οὐρανοὺς ἀνάληψις. Ταῦτα γὰρ πάντα προαντύπου μὲν διὰ σκιᾶς ὁ νόμος, προηγγέρευσε δὲ καὶ ὁ λαμπρὸς καὶ μέγας τῶν ἁγίων προφητῶν ὁ χορὸς.

δευτέρως διαθήκης, ἥτις ἐπὶ κρείττοσιν ἐπαγγελίας παραλαμβάνεται, καθά φησιν ὁ ἱερώτατος Παῦλος. Γράφεται δὲ ὁ τόμος γραφίδι ἀνθρώπου. Διὰ ποίαν αἰτίαν; Ὅτε μὲν τοῖς τῆς διανοίας ὁμοίαις τὸ τῆς ἀγίας καὶ ὁμοουσίου Τριάδος πολυπραγμονῶμεν μυστήριον, εἶτα λέγουσι ἐτέροις ἐπιχειρῶμεν ἐπὶ ὅτι τὴν ἀπόρρητον γέννησιν τοῦ μονογενοῦς Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ· τότε δὲ, τότε χρεια γραφίδος ἡμῖν οὐκ ἀνθρωπίνης καὶ καθ' ἡμᾶς. Ποῖος γὰρ ἂν ἀρκέσει [εἰ] λόγος εἰς γε τὸ δύνασθαι διατρανοῦν τὸ ὑπὲρ νοῦν καὶ λόγον; Ἀπόρηται δὲ μόνος τοῖς οὕτως ἰσχυροῖς καὶ ὑπὲρ πάντα νοῦν διηγήμασιν ἐκεῖνος ὁ κάλαμος, περὶ οὗ φησιν ὁ Θεὸς καὶ Πατὴρ διὰ φωνῆς τοῦ Δαβὶδ· «Ἡ γλῶσσά μου κάλαμος, γραμματέως ὄψυγράφου.» Οἶδεν γὰρ οὐδεὶς τὸν Υἱόν, εἰ μὴ ὁ Πατὴρ· ἀλλ' οὐδὲ τὸν Πατέρα οὐδεὶς ἐπιγινώσκει τίς ἐστίν, εἰ μὴ ὁ Υἱὸς, καὶ ὃ ἐκ ἐκ βοῦλῃται ὁ Υἱὸς ἀποκαλύψαι. Ὅταν δὲ τοὺς περὶ τῆς ἐνανθρωπήσεως αὐτοῦ ποιούμεθα λόγους, τότε δὲ, τότε χρεια γραφίδος ἀνθρωπίνης· ὁ δὲ καὶ πέπραχεν ὁ σοφὸς Ἰωάννης λέγων· «Ὁ Λόγος σὰρξ ἐγένετο, καὶ ἐσκήνωσεν ἐν ἡμῖν.» Χαλεπὸν δὲ ὄλωσ' οὐδὲν, καὶ τὸν κατὰ σάρκα θάνατον αὐτοῦ, καὶ τὴν ἐκ νεκρῶν ἀνάστασιν ταῖς κατ' ἡμᾶς ἀναγγέλλειν φωναῖς, καὶ ὅτι πρωτόλειον ὡσπερ τι καὶ ἀπρηχὴ τῆς ἀνθρώπου φύσεως ἀνανεουμένης εἰς ἀφθαρσίαν, ἀνέθη πρὸς τὸν Πατέρα, καὶ κακῶκεν ἐν τοῖς οὐρανοῖς. Ἡξεῖ τε κατὰ καιροῦς, καὶ καθιέται κριτῆς. Οὐκοῦν ἀνθρώπου γραφίδι· τὰ περὶ τῆς ἐνανθρωπήσεως τοῦ Μονογενοῦς γράφουσιν οἱ πνευματογράφοι. Προσηγορεύεται δὲ λέγων· «Μάρτυράς μοι ποίησον πιστοῦς ἀνθρώπου, τὸν Οὐρίαν, καὶ τὸν Ζαχαρίαν υἱὸν Βαρχαίου.» Ἰστέον δὲ ὅτι κατ' ἐκείνου τοῦ καιροῦ, καθ' ὃν ὁ περὶ τούτων λόγος παρὰ Θεοῦ γέγονε πρὸς τὸν μακάριον Ἠσαΐαν, Οὐρίας μὲν ἦν τις προφήτης, Ζαχαρίας γεμὴν ἱερέως καὶ νομοδιδάσκαλος. Παραλαμβάνονται τοίνυν εἰς μαρτυρίαν τὴν ἐπὶ Χριστῷ, ἢ τε διὰ νόμου καὶ προφητῶν ἁγίων μυσταγωγία καὶ σύνεσις, ἤγουν προαγόρευσις. Τέλος γὰρ νόμου καὶ προφητῶν ὁ Χριστός. Τοιοῦτόν τι δεδειχθαί φαμεν τοῖς ἁγίοις ἀποστόλοις ἐν καιρῷ τῆς ἐν τῷ ἔρει μεταμορφώσεως τοῦ Χριστοῦ. Γέγραπται γὰρ, ὅτι· «Μεθ' ἡμέρας ἐξ παρέλαβεν ὁ Ἰησοῦς τὸν Πέτρον, καὶ τὸν Ἰάκωβον, καὶ τὸν Ἰωάννην τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ, καὶ ἀναφέρει αὐτοὺς εἰς ὄρος ὄψιθ' ἰδίαν· καὶ μετεμορφώθη ἐμπροσθεν αὐτῶν. Καὶ ἔλαμψε τὸ πρόσωπον αὐτοῦ ὡς ὁ ἥλιος, καὶ τὰ ἱμάτια αὐτοῦ λευκὰ ὡς τὸ φῶς. Καὶ ἰδοὺ ὤφθησαν αὐτοῖς Μωσῆς καὶ Ἠλίας συλλαλοῦντες μετ' αὐτοῦ.» Ἄθρει δὲ οὖν ὅπως Μωσῆς καὶ Ἠλίας, τοῦτ' ἐστίν, ἱερωσύνη καὶ νόμος (ἀμφότερα γὰρ ὁ Μωσῆς), καὶ μὴν καὶ Ἠλίας εἰς πρόσωπον τῶν ἁγίων προφητῶν παραληφθεὶς, προσελά-

⁶⁵ Psal. xlii, 2. ⁶⁶ Joan. 1, 1. ⁶⁷ Matth. xvii, 1, 3.

*Kal προσήλθε πρὸς τὴν προφήτιν, καὶ ἐν γαστρὶ Ἀ
ἔλαβε, καὶ ἔτεκεν ἄρσεν.*

Ἔτι μὴ ἐξ αἱματος καὶ σαρκὸς, μήτε μὴν ἐκ θε-
λήματος ἀνδρὸς, ἢ κατὰ σάρκα Χριστοῦ πέπρακται
γέννησις, καινοπρεπῆς δέ τις ἦν καὶ ἀήθης, καὶ
πάν τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως ἐπέκεινα νόμων, ἀπ-
εκάλυψε τῷ προφήτῃ Θεός. Αὐτὸς γάρ, φησὶν, ὁ
λέγων· « Λάβε σεαυτῷ τόμον καινοῦ μεγάλου, »
προσήλθε πρὸς τὴν προφήτιν. Ἄθρει δὴ οὖν, ὅπως
ἀνθρώπου γραφίδι τὸ Χριστοῦ μυστήριον καὶ λόγους
γράφεται· τοῖς καὶ ἡμῶς. Τὸ γάρ τοι, προσήλθεν, ἔθος
τῆ θεῖα λέγειν Γραφῆ, ἀνεῖ τοῦ, συνήλθεν, ἦγουν,
κεκωινώθητε γαμικῶς. Ὅρᾳ τοιαυτῶν ὁ προφήτης
καὶ συνόδου σχῆμα γεγονὸς πρὸς τὴν ἁγίαν Παρθέ-
νον, ἣν εἶναι φησι καὶ προφήτιν, πρᾶγμα διδάσκων
ἀληθές· εἶτα καὶ σύλληψιν γεγενῆσθαι φησιν, τε-
χθῆναι δὲ καὶ υἱόν. Ὅξεται δὲ σφόδρα τῆς ὁράσεως
ἢ ἀπόδοσις, πάντα τῷ προφήτῃ παρατιθεῖσα πρὸς
γνώσιν. Ὅτι γὰρ ἐξ ἁγίου Πνεύματος τὸ πανάγιον
ἐκεῖνο διεπήγνυτο σῶμα τὸ ἐνωθὲν τῷ Λόγῳ, πῶς
ἂν ἐνδοιάσειέ τις; Οὐκαὶν ἢ τοῦ Πνεύματος ἐνέργεια,
δὲ ἦς τὸ ἐν τῇ ἁγίᾳ Παρθένῳ διεπλάττετο σῶμα, τῷ
τῆς συνόδου σχήματι πλαγίως κατεσημαίνετο. Ἀπ-
αρχὴ γὰρ γέγονε καὶ κατὰ τοῦτο Χριστὸς τῶν ἡγια-
σμένων ἐν πνεύματι, οἱ οὐκ ἐξ αἱμάτων, οὐδὲ ἐκ
θελήματος σαρκὸς, οὐδὲ ἐκ θελήματος ἀνδρὸς, ἀλλ'
ἐκ Θεοῦ ἐγεννήθησαν. Γεννητὸς οὖν Πνεύματος κατὰ
γε τὴν σάρκα καὶ πρὸ τῶν ἄλλων αὐτὸς, ἵνα καὶ
ἡμεῖς δι' αὐτὸν ἐν τούτοις. Ἐπισημῆνασθαι δὲ
ἀναγκαῖον, ὅτι τὸν Θύριαν καὶ τὸν Ζαχαρίαν μάρτυ-
ρας αὐτῷ γενέσθαι προστέταχεν, τοῦ ὀξέως προνο-
μῆν ποιῆσαι σκύλων. Προσετίθει δὲ, ὅτι « Πάρεστι γάρ. »
Μεμαρτύρηκε γὰρ ὁ νόμος, καὶ μὴν ἡ τῶν ἁγίων
προφητῶν προανάρβρισις, ὅτι γεννηθεὶς ὁ Χριστὸς
σκυλεύσει τὸν Σατανᾶν, καὶ διαρπάσει τὰ σκευὴ
αὐτοῦ, καθὰ φησὶν αὐτὸς, τοῦτ' ἐστίν, ἰδίους ποιή-
σεται τοὺς ἐκεῖνου προσκυνητάς ποτε. Τούτο γὰρ
καὶ αὐτὸς ἔφασκεν ὁ Χριστὸς, ὡς ἐν τρώπῳ παρα-
δείγματος λέγων· « Ἦ πῶς δύναται τις εἰσελθεῖν
εἰς τὴν οἰκίαν τοῦ Ἰσχυροῦ, καὶ τὰ σκευὴ αὐτοῦ
διαρπάσαι, ἐὰν μὴ πρῶτον δῆσῃ τὸν ἰσχυρὸν, καὶ
τότε διαρπάσει τὰ σκευὴ αὐτοῦ; » Λέγων δὲ, ὅτι « Πάρεστι γάρ, » οὐκ εἰς μακρὰν ἔσσεσθαι τὴν ἀνάδειξιν
τοῦ Ἐμμανουὴλ κατεπηγγέλλετο. Τοῦτό τοι καὶ
« Ἐτι μικρὸν, ὁ ἐρχόμενος ἦξει, καὶ οὐ χρονεῖ. »

*Kal εἶπε Κύριός μοι· Κάλεσον τὸ ὄνομα αὐ-
τοῦ, Ταχέως σκύλευσον. Ὅξέως προνόμεισον.
Διότι πρὶν ἢ γνῶναι τὸ παιδίον καλεῖν πατέρα
ἢ μητέρα, λήγεται δύναμις Δαμασκού, καὶ τὰ
σκύλα Σαμαρείας, κατέραντι βασιλέως Ἀσσυ-
ρίων.*

Εἰπὼν ἄνωτέρω τὸ, « Ἴδου παρθένος ἐν γαστρὶ
ἔξει, καὶ τέξεται υἱόν, καὶ καλέσουσι τὸ ὄνομα αὐτοῦ

⁴⁷ Matth. xii, 29. ⁴⁸ Habac. ii, 5.

(1) Sic corrigendum monet Ang. Mai (Bibl. Nov.,
II, 445). Legebatur antea: « Illud enim sanctissimum
corpus ex Spiritu sancto et supernis verbo
formatum esse, » etc. Aubertus nimirum ἔνωθεν

*VERS. 3. Et accessit ad prophetissam: et in utero
concepit, et peperit filium.*

Quod non ex sanguine et carne, neque ex volun-
tate viri, Christi nativitas secundum carnem peracta
fuerit, sed et insolita, et ultra leges humanae naturae
exstiterit, Deus prophetae revelavit. Etenim ipse,
inquit, qui dicit: « Cape tibi librum novum
magnum, » accessit ad prophetissam. Considera
vero quo pacto hominis penicillo Christi mysterium
nostrisque verbis scribatur. Illud autem, Accessit,
pro Coiit, vel conjugali ritu communicavit, ex more
suo dicit divina Scriptura. Videt ergo propheta
etiam congressus formam cum sancta Virgine, quam
prophetissam quoque dicit, rem veram docens: dein et
conceptionem factam ait, filiumque editum. Namque a
sancto Spiritu sanctissimum illud corpus, Verbo unitum,
fuisse formatum (1), cui dubium esse poterit? Quocirca
Spiritus virtus ac vis, per quam illud corpus in sancta
Virgine formatum est, hoc congressus habitu ac figura
oblique significatur. Primitivae siquidem factus est hinc
Christus eorum qui sanctificati sunt in spiritu, qui non ex
sanguinibus, neque ex voluntate carnis, nec ex voluntate
viri, sed ex Deo geniti sunt. Natus ergo est ex sancto
Spiritu juxta carnem et ipse ante alios, ut et nos quoque
per illum nasceremur. Hic etiam notandum, quod **134**
Uriam et Zachariam testes adhiberi jusserit, ut cito
diripiat spolia. Apposuit etiam: « Adest enim. » Attestatur
etenim lex, et porro sanctorum prophetarum praedictio,
Christum natum Satanam spoliaturum, et vasa ejus
direpturum, ut ipsemet, inquit, hoc est, qui hujus
aliquando adoratores essent, suos facturum. Hoc enim
et ipse Christus dixit, exempli causa, inquires: « Quo-
modo potest quisquam ingredi in domum fortis, et vasa
illius diripere, nisi primum vinciat fortem, et tum
diripiat vasa illius ⁴⁷? » Cum autem ait: « Adest
enim, » non longe abfore manifestationem Emmanuelis
annuntiavit. Quin et beatus Habacum dixisse reperitur:
« Adhuc parumper, qui accedit veniet, et non tardabit ⁴⁸. »

*VERS. 4. Et dixit mihi Dominus: Voca nomen ejus,
Velociter spoliato, Cito praedator. Eaprop:er ante-
quam sciat puer vocare patrem vel matrem, auferet
potentiam Damasci, et spolia Samariae, coram rege
Assyriorum.*

Cum superius dixisset: « Ecce virgo in utero
habebit, et pariet filium, et vocabunt nomen ejus,

pro ἔνωθέν sibi nescio qua mentis aberratione con-
finxerat et sensum reddiderat falsum atque Euty-
chianum.

Emmanuel; » nunc jubet vocari nomen ejus, Velociter spoliato, Cito prædator. An vero, illud primum nomen inane est et irritum, nimirum Emmanuel? et hoc maxime decebit Velociter spoliato, Cito prædator? Nequaquam istuc dicimus, sed illud dicimus potius. Mos est Scripturæ divinitus aspiratæ, diversis nominibus universitatis Deum appellare: et a rebus pro temporum ratione gestis aliquando nomenclaturas ante invenire. Hoc etiam in ipso Christo observatum est. Deus enim verus est. Et quoniam Deus natura existens, factus est nobiscum, sermo qui apparuit nostra specie, denotari Emmanuelis nomine sapientissime possit. Dein factus homo cum despoliasset Satanam, et olim abreptos, eique per peccatum servientes, ab illius tyrannide eripuisset, exseruit et declaravit illud: Velociter spoliato, Cito prædator. Quod etiam, ut Deus, redemptionem humanam inexplicabili virtute perfecturus sit, præmonstravit, dicens: « Priusquam noverit puer patrem vel matrem, auferet potentiam Damasci, et spolia Samariæ coram rege Assyriorum. » Altissimus est horum verborum sensus, **135** et enarratio spiritalis. Obducta est enim obscuritatibus fere semper divina oratio, nec ex historia rebusque sub sensum cadentibus invenerimus, Christum statim natum, vel exspoliasset Damascum, vel regionem regis Assyriorum, liberatis his qui e Samaria in ejus regionem deportabantur. Cum autem spiritaliter rem acceperimus, tum hoc verissimum esse videbimus. Erat igitur Damascus, sive Syria universa, et Assyriorum regio, scilicet Persarum et Medorum, idolis plena, idcirco terra sculptilium vocitata est, in qua scilicet erant altaria et fana ubivis locorum, et qui frequentare fana soliti sunt, falsorum, inquam, vatum genera, et incantationum periti. Robur autem et firmamentum eorum omne erant dæmonia, quæ singuli colebant, et princeps ac præfectus eorum Satanus. Quod igitur Damasci potentiam, regisque Assyriorum, id est, Satanam, et improbas ac profanas dæmoniorum turmas modo non deprædaturus sit Christus, atque ejus servitio liberaturus eos qui seducti erant, etiam antequam ad eam ætatem pertigerit, quam æquum est, scire posse patrem ac matrem vocare, declaravit cum ait: « Priusquam sciat puer vocare patrem vel matrem, potentiam Damasci auferet. » Auferet, pro, depopulabitur. Auferet item et spolia Samariæ, id est, captivos eripiet, pro illis depugnans. Coram rege Assyriorum, scilicet intelligibili, videlicet Satana. Is enim erat Damasci et Syriæ potentia. Idolorum autem cultores omnem in seipsis salutis spem habere, et Christum, quam primum natus est, et spoliasset Satanam facile est videre. Scribit enim Matthæus: « Cum vero Jesus natus esset in Bethlehem Judææ diebus Herodis, ecce Magi ab Oriente venerunt Hierosolyma dicentes: Ubi est qui natus est rex Judeorum? Vidimus enim ipsius stellam in Oriente, et venimus ut adoremus eum »⁹⁹. » Adurarunt ergo, et adduxerunt

Ἐμμανουήλ· » προστέταχε νῦν καλεῖσθαι τὸ ὄνομα αὐτοῦ, Ταχέως σκύλευσον, Ὁξέως προνόμεισον. Ἄρ' οὖν εἰκαῖον ὄνομα αὐτῷ τὸ πρῶτον, τοῦτ' ἔστιν, Ἐμμανουήλ; πρέποι δ' ἂν ὅτι μάλιστα γὰρ τὸ, Ταχέως σκύλευσον, Ὁξέως προνόμεισον; Οὐ τοῦτό φαμεν, ἐκεῖνο δὲ μᾶλλον. Ἔθος τῇ ὀροσπνευστῷ Γραφῇ διαφόροις ὀνόμασι τὸν τῶν ὄντων Θεὸν ἀποκαλεῖν, καὶ ὡς ἀπὸ γὰρ τῶν κατὰ καιροῦς δρωμένων ἔσθ' ὅτε προσεπινοεῖν τὰς κλήσεις. Τοῦτο τετήρηται καὶ ἐπ' αὐτοῦ τοῦ Χριστοῦ. Θεὸς γὰρ ἔστιν ἀληθινός, καὶ ὅτι μὲν Θεός, ὡν φύσει, γέγονε μεθ' ἡμῶν ὁ Λόγος, ὅτ' ἐπέφηνε καὶ ἡμᾶς, κατασημαίνει μὲν ἂν καὶ μᾶλα σαφῶς τὸ, Ἐμμανουήλ. Ἐπειδὴ δὲ γέγονεν ἄνθρωπος, ἐσκύλευσε τὸν Σατανᾶν, καὶ μὴν καὶ ἐξείλετο τῆς ἐκείνου σκαιότητος τοὺς πάλαι διηρασμένους, καὶ δουλεύοντας αὐτῷ διὰ τῆς ἀμαρτίας, ἐκδείξειεν ἂν τὸ, Ταχέως σκύλευσον, Ὁξέως προνόμεισον. Ὅτι δὲ ὡς Θεὸς ἀφράστῳ δυνάμει καταρθοῦν ἔμελλε τῶν ἐπὶ γῆς τὴν λύτρωσιν προαναφαίνει λέγων· « Διότι πρὶν ἢ γινῶναι τὸ παιδίον καλεῖν πατέρα ἢ μητέρα, λήψεται δυνάμιν Δαμασκοῦ, καὶ σκύλα Σαμαρείας, κατέναντι βασιλέως Ἀσσυρίων. » Βαθὺς δὲ σφόδρα τῶν προκειμένων ὁ νοῦς, καὶ πνευματικὸν τὸ διηγήμα. Κέκρυπται γὰρ ἀσαφείας ἀεὶ πως ὁ θεὸς λόγος· οὐχ εὐρήσομεν γὰρ ὡς ἐν ἱστορίᾳ τε καὶ ἐν αἰσθητοῖς πράγμασιν, ὅτι γεννηθεὶς εὐθύς ὁ Χριστὸς, ἢ τὴν Δαμασκὸν ἐσκύλευσεν, ἢ τὴν χώραν τοῦ βασιλέως τῶν Ἀσσυρίων, λυτροῦμενος τοὺς ἐκ τῆς Σαμαρείας εἰς τὴν ἐκείνου χώραν ἀπεννηγεμένους. Ὅταν δὲ νοητῶς ἐκλάβωμεν, τότε δὴ πάντως τὸ ἀληθὲς ὀφόμεθα. Οὐκοῦν ἢ τε Δαμασκὸς, ἢ γουὶν Συρία πᾶσα, καὶ μὴν ἢ τῶν Ἀσσυρίων χώρα, τοῦτ' ἔστιν, ἢ Περσῶν τε καὶ Μήδων μεμείστωτο μὲν εἰδῶλων· καὶ διὰ τοῦτο κέκληται γῆ τῶν γλυπτῶν· ἦσαν γὰρ βωμοὶ καὶ τεμένη πανταχοῦ, καὶ οἱ τοῖς τεμένεσιν ἐμφιλοχωρεῖν εἰωθότες, φημὶ δὴ τὰ τῶν ψευδομάντεων γέννη, καὶ οἷς ἡ τέχνη πρὸς γοήτειαν. Πᾶσα δὲ τούτων ἡ δύναμις ἦν, τὰ παρ' ἐκάστοις θρησκουόμενα δαιμόνια, καὶ ὁ τούτων ἡκούμενος Σατανᾶς. Ὅτε τοίνυν ἔμελλε τὴν τε Δαμασκοῦ δυνάμιν, καὶ μὴν καὶ τὴν τοῦ βασιλέως τῶν Ἀσσυρίων, τοῦτ' ἔστι τὸν Σατανᾶν καὶ τὰ πονηρὰ καὶ βέβηλα τῶν δαιμονίων στήρη, μονοουχὶ καταληΐσασθαι Χριστὸς, ἀπαλλάξει τε τῆς ὑπ' αὐτῷ δουλείας τοὺς ἠπατημένους, καὶ πρὶν ἡλικίας σωματικῆς εἰς τοῦτο ἔλθειν, ἢ περ ἂν πρέποι τὸ εἰδέναι δύνασθαι καλεῖν πατέρα ἢ μητέρα, διεσάρφησεν εἰπίων· « Διότι πρὶν ἢ γινῶναι τὸ παιδίον καλεῖν πατέρα ἢ μητέρα, λήψεται τὴν δυνάμιν Δαμασκοῦ. » Τὸ δὲ, λήψεται, ἀνεὶ τοῦ, Χειρώσεται. λήψεται δὲ ὁμοίως καὶ τὰ σκύλα Σαμαρείας. Τοῦτ' ἔστιν, ἀπαλλάξει τοὺς ἀίχμαλώτους πολεμήσας ὑπὲρ αὐτῶν. Ἀπέναντι τοῦ βασιλέως Ἀσσυρίων. Τοῦ νοητοῦ δηλονότι, φημὶ δὴ τοῦ Σατανᾶ. Αὐτὸς γὰρ ἦν καὶ ἡ Δαμασκὸς, καὶ ἡ Συρίας δύναμις. Ὅτι καὶ οἱ τῶν εἰδῶλων προσκυνηταὶ πᾶσαν ἔχουσιν ἐπ' αὐτοῖς τὴν τῆς σωτηρίας ἐλπίδα· Ὅτι δὲ ἐσκύλευσεν ὁ Χριστὸς τὸν Σατανᾶν, γεγεννημένος εὐθύς, ἀταλαίπωρον ἰδεῖν. Γράφει γὰρ

⁹⁹ Matth. II, 1.

ὁ Ματθαῖος· Ἐ τοῦ δὲ Ἰησοῦ γεννηθέντος ἐν Βη-
θλεὲμ τῆς Ἰουδαίας ἐν ἡμέραις Ἡρώδου τοῦ βασι-
λέως, Ἰδοὺ μάγοι ἀπὸ ἀνατολῶν παρεγένοντο τε εἰς
Ἱερουσόλυμα, λέγοντες· Πού ἐστιν ὁ τεχθεὶς βασιλεὺς
τῶν Ἰουδαίων; Ἰδομεν γὰρ τὸν ἀστέρα αὐτοῦ ἐν τῇ
Ἀνατολῇ, καὶ ἤλθομεν προσκυνῆσαι αὐτῷ. » Προσ-
κυνήκασι γοῦν καὶ προσήγαγον χρυσίον, καὶ λί-
θων καὶ σμύρναν. Ὁρᾷς ὅπως ἐσκόλευσε τὸν Σα-
τανᾶν, καὶ προενόμισεν ὀξέως; Ὅτι δὲ καὶ ὁ τῆς
ἐπιδημίας σκοπὸς εἰς λύτρωσιν βλέπει τῶν ἐν αἰχμα-
λωσίᾳ τῇ νοητῇ γεγονότων, κατασημα [!]νεῖεν ἂν καὶ
αὐτὸς ὁ Χριστὸς, διὰ φωνῆς Ἡσαίου λέγων·

« Πνεῦμα Κυρίου ἐπ' ἐμέ, οὐ εἶνεκεν ἐχρισέ με,
εὐαγγελίσασθαι πτωχοῖς; ἀπέσταλκέ με, κηρύξαι
καὶ ὁ μακάριος Δαβὶδ περὶ αὐτοῦ·

Καὶ τοῦτο αὐτὸς ἐδίδαξεν εἰπών· « Ὅταν ὑψωθῶ ἐκ
καὶ προσέθετο Κύριος λαλήσαι μοι ἐτι διὰ τὸ
μὴ βούλεσθαι τὸν λαὸν τοῦτον τὸ ὕδωρ τοῦ Σι-
λωὴμ τὸ πορευόμενον ἡσυχῇ, ἀλλὰ βούλεσθαι
ἔχειν Ῥαασῶν, καὶ τὸν υἱὸν τοῦ Ῥομελίου
βασιλέα ἐφ' ὑμῶν, διὰ τοῦτο ἰδοὺ ἀνάγει Κύριος
ἐφ' ὑμᾶς τὸ ὕδωρ τοῦ ποταμοῦ τὸ ἰσχυρὸν καὶ
πολὺν, τὸν βασιλέα τῶν Ἀσσυρίων, καὶ τὴν δό-
ξαν αὐτοῦ. Καὶ ἀναθήσεται ἐπὶ πᾶσαν φάραγγα
ἑμῶν καὶ περιπατήσει ἐπὶ πᾶν τεῖχος ὑμῶν, καὶ
ἀφελῆ ἀπὸ τῆς Ἰουδαίας ἄνθρωπον, ὃς δυνησε-
ται κεφαλὴν ἄραι, ἢ δυνατὸν συντελέσασθαι τι.
καὶ ἔσται ἡ παρεμβολὴ αὐτοῦ, ὥστε πληρῶσαι

τὴν πλάτη τῆς χώρας σου.
Ὅτι παρὰ γε τὸ εἰωθὸς ἀνθρώποις, ξένη τε καὶ
ἀξιάστος ἔσται τοῦ Ἐμμανουὴλ ἡ γέννησις, ἡ διὰ
τῆς ἁγίας Παρθένου, καὶ ὅτι πλείστον τε ὄσων καὶ
περιφανεστάτων ἀληθῶς θεοσημειῶν ἀποτελεσθῆσε-
σθαι κατὰ καιροὺς εὐ μάλα διειρηκῶς, ἀποκαλύπτει
τῷ προφήτῃ λοιπὸν, καὶ τὴν ἐσομένην κατ' αὐτοῦ
τῶν Ἰουδαίων ἀπόνοιαν κατὰ γε τὸν τῆς ἐνανθρωπή-
σεως καιρὸν. Ἀφίκετο γοῦν εἰς τὸνδε τὸν κόσμον ὁ
μονογενὴς τοῦ Θεοῦ Λόγος, ἐν ὁμοιώματι σαρκὸς
ἀμαρτίας, οὐκ ἐμφανῆ τε καὶ ὁρωμένην τὴν τῆς θεο-
πρεποῦς ὑπεροχῆς δόξαν ἔχων· οὔτε μὴν κατὰ τὸ
εἰωθὸς αὐτῷ φῶς οἰκῶν ἀπρόσιτον· οὐδὲ ταῖς ἀγ-
γελικαῖς δυνάμεσι δορυφορούμενος ἐναργῶς· ἀλλ'
οὐδ' ἐν δόξῃ τυχὸν ἐπιγείου βασιλέως· μετρίως δὲ
σφόδρα καὶ ὑφειμένως, καὶ πολὺ λίαν ἀσφρητί. Καὶ
τοῦτο ἡμῖν ὁ Θεὸς καὶ Πατὴρ διὰ φωνῆς ἁγίων
καταμεμήνυκε λέγων· « Ἰδοὺ συνήσει ὁ Παῖς μου
ἀγαπητὸς, ἐν ᾧ ἠύδωκῃσα· χρίσιν τοῖς ἔθνεσιν
ἐξοίσει· οὐκ ἐρίσει, οὐδὲ κραυγᾶσει, οὐδὲ ἀκουσθήσε-
ται ἐν ταῖς πλατείαις ἡ φωνὴ αὐτοῦ. Κάλυμμα συν-
τετριμμένον οὐ κατεάξει, καὶ λίνον τυφόμενον οὐ
σβέσει. » Καὶ τρόπος μὲν οὕτω τῆς μετὰ σαρκὸς
οἰκονομίας τοῦ Μονογενοῦς. Ἰουδαῖοι γεμῆν οἱ τά-
λανας τὸ ἐπ' αὐτῷ μυστήριον, ἢ οὐ συνέντες ὅλιως
ἤγουν ἀνοσίως διωθόμενοι, κατεπεφύοντο δεινῶς,
καὶ ἐζήτουν αὐτὸν ἀποκτεῖναι λέγοντες· « Περὶ κα-
λοῦ ἔργου οὐ λιθάσομέν σε, ἀλλὰ περὶ βλασφημίας,
ὅτι σὺ ἄνθρωπος ἂν, ποιεῖς σεαυτὸν Θεόν. » Διατε-
τελέασι δὲ καὶ μέχρι παντὸς σκληροὶ καὶ ἐξήνιοι,

anrum et thus, et myrrham. Videsne quo pacto
Satanam spoliat et deprædetur velociter? Deinde
adventus sui scopum et linem fuisse redemptione-
nem eorum qui in captivitate intelligibili sunt,
designat et ipse Christus, voce **136** Isaiaë dicens :
« Spiritus Domini super me eo quod unxit me, ad
evangelizandum pauperibus misit me, ad prædica-
ndum captivis remissionem, et cæcis visum ⁸⁰. »
Psallit item et beatus David de ipso : « Ascendens
in altitudinem, captivam duxit captivitatem ⁸¹. »
Idque docuit ipsemet, cum dicit : « Cum sublevatus
in altum fuero de terra, omnes traham ad me ip-
sum ⁸². »

αἰχμαλώτοις ἄφειν, καὶ τυφλοῖς ἀνάβλεψιν. » Ὑάλ-
λει δὲ που καὶ ὁ μακάριος Δαβὶδ περὶ αὐτοῦ·
« Ἀναθὰς εἰς ὕψος ἤχημαλώτευσεν αἰχμαλώτων. »
τῆς γῆς, πάντας ἐλκύσω πρὸς ἑμαυτόν. »

VERS. 5-8. *Et perrexit Dominus loqui mihi : Quo-
niam non vult populus iste aquam Siloum, fluentem
placide, sed vult habere Raasson et filium Romeliæ
regem super vos, propterea ecce reducit Dominus
super vos aquam fluvii vehementem et abundantem,
regem Assyriorum et gloriam ejus. Et ascendet in
omnem vallem vestram, et supergredietur omnem
murum vestrum, et auferet a Judæa hominem qui
poverit caput levare, aut præstare aliquid. Et erunt
castra ejus, ut impleant latitudinem regionis istæ.*

Kal ἔσται ἡ παρεμβολὴ αὐτοῦ, ὥστε πληρῶσαι

Emmanuelis nativitatem, præter communem con-
suetudinem novam hominibus peregrinam et admi-
rabilem, ex sancta Virgine, plurimorumque ac in-
signissimorum vere divinatorum signorum effectricem,
suo tempore pulchre admodum exposuit : deinceps
propheta aperit, futuram contra illum inhumana-
tionis tempore Judæarum insaniam. Venit in mun-
dum unigenitum Dei Verbum, in similitudine carnis
peccati, non illustrem et spectabilem divinæ præ-
stantiæ gloriam habens, nec more suo solito, luce
habitans inaccessam, neque angelico exercitu splen-
dide stipatum : imo nec in gloria mortalis regis,
sed modeste admodum, et submisce, et sine ullo
strepitu. Idque nobis Deus et Pater, voce sanc-
torum designat dicens : « Ecce intelliget Filius
meus dilectus, in quo conquievi, iudicium gentibus
inferet, non contendet, neque clamabit, nec audi-
dielur in plateis vox ejus, calanum contritum
non confringet, et linum incensum non restinguet ⁸³. »
Et hic quidem modus fuit dispensationis Unigeniti in carne. Judæi autem miseri, hoc
de illo mysterium non intelligentes omnino, aut
certe impie opprimentes, graviter contra exstimu-
labantur, eique mortem moliebantur, dicentes :
137 « Ob bonum opus non lapidamus te, sed ob
blasphemiam, quod tu homo enim sis, facis teipsum
Deum ⁸⁴. » Perseverarunt etiam per omnia præ-
fracti et effrenes, et hoc præterea ad impietatem
accedit. Adduxerunt enim Pilato, dicentes : « Tolle,

⁸⁰ Isa. LXI, 1. ⁸¹ Psal. LXVII, 19. ⁸² Joan. XII, 32.

⁸³ Isa. XLII, 1-3. ⁸⁴ Joan. I, 33.

tolle, crucifige eum. » Ille autem cum ad hæc prope ridens diceret : Regem vestrum crucifigam ? Exclamaverunt dicentes : « Non habemus regem nisi Cæsarem ⁵⁵. » Vide itaque quo pacto ejus regno parere recusarint, et Cæsarem ac homines regis creaverint. Itaque hoc ænigmatica Deus perspicuum ac testatum prophetæ facit. Cum vero, ut arbitrator, explicationem sermonis hujus rebus tum gestis accommodatam afferre consentaneum sit : dicimus aquæ Siloam eum regnum divinum conferre, quod ubi contempserint Judæi, alteri subdebantur, et tradebantur hostibus. Hinc ait : « Quoniam non vult populus iste aquam Siloam fluentem placide, sed habere mavult Raasson, et filium Romeliæ regem inter vos, propterea ecce reducit Dominus in vos aquam fluvii vehementem et abundantem, regem Assyriorum. » Aquam Siloam adeo placide fluere dicunt, ut quiete sine omni sonitu præterlabatur. Veritur autem Siloam missus. Itaque, ut jam dixi, sumitur ut sit imago et repræsentatio nostri Servatoris adventus, qui absque omni murmure exstitit, ut modo dixi. Missus autem vere Christus ; quamehrem Apostolum et Pontificem confessionis nostræ sapiens Paulus nominat ⁵⁶ ; accipit item pro imagine et typo regni Dei Siloam. Proinde quandoquidem populus iste obduratus et effrenatus, aquam Siloam leniter fluentem respuit, excutit enim Dei jugum, magisque cupit hominum regno subesse, et ut homines habendi cupiditate inflammati : Raasson, inquam, et Phasee sibi dominantur : hanc ob causam, in eos aquam fluvii, id est, Euphratis immittam. At cum oratio involutior sit, adjunxit porro statim, et inquit : regem Assyrium et gloriam ejus, id est, omnes subditos ejus, et omnem gentem cervicem eis substernentem. Aquæ vero comparat multitudinem, idque ex more divinitus aspiratæ Scripturæ. **138** Siquidem de Ninive et multitudine ejus innumerabili, dicit voce prophetarum : « Et Ninive velut piscina aquarum, aquæ ejus ⁵⁷. » Impiorum autem in translatione, et tanquam de unda et fluvio dicit : « Et ascendet in omnem vallem vestram, et perambulabit omnem murum vestrum, et auferet a Judæa hominem qui caput levare poterit, aut efficere aliquid. Et erunt castra ejus, ut latitudines regionis tuæ repleant. » Perducta sunt ad exitum omnia hæc, prophetante Jeremia, Nabuchodonosoro regioni Judæorum bellum inferente, et Jerusalem perculebrem delente, templo incenso, Judæorumque clarissimis viris interfectis, simulque cum vasis sacris, universa multitudine, quæ quidem residua e bello evaserat, in ejus fines adducta. Perspicuum igitur est, qui aquam Siloam leniter fluentem, id est, Christum sive regnum Dei habere volunt, his omnino Assyriorum regem, hoc est, Satanam insultaturum, et captivos suos jugo sūpositurum, et multiplicibus peccatorum laqueis constrictos, servos effecturum.

των Ἰουδαίων ἐπισήμους ἀπεκτονῶς, ὁμοῦ τοῖς

καὶ τὸ ἔτι τούτων ἐπέκεινα πρὸς τὸ δυσσεβές. Προσηγον μὲν γὰρ τῷ Πιλάτῳ λέγοντες· « Αἶρε, αἶρε, σταύρωσον αὐτόν. » Ἐκεῖνου δὲ πρὸς ταῦτα μονουοῦχὶ καταμειδιῶντός τε καὶ λέγοντος· Τὸν βασιλέα ὑμῶν σταυρώσω ; κατεκεκράγεσαν λέγοντες· « Οὐκ ἔχομεν βασιλέα εἰ μὴ Καίσαρα. » Ἄθρει δὴ ὅπως ἠρνήσαντο μὲν τὸ ὑπ' αὐτοῦ βασιλεύεσθαι, Καίσαρα δὲ καὶ ἀνθρώπους ἐπεγράφοντο βασιλέας. Αἰνιγματωδῶς τοιγαροῦν τῷ προφήτῃ Θεὸς αὐτὸ δὴ τοῦτο καθίστησιν ἐναργές. Ἐπειδὴ δὲ προσήκειν ὑπολαμβάνω, καὶ τὸ τοῖς τηλικαῖς πράγμασι πρέπουσαν τοῦ λόγου ποιηθῆσθαι τὴν ἀπόδοσιν· φάμεν ὅτι τῷ ὕδατι τοῦ Σιλωὰμ τὴν ὑπὸ Θεῶν παρεϊκάξει βασιλείαν, ἣν ἀτιμάσαντες Ἰουδαῖοι, γεγονάσιν ὑφ' ἐτέρῳ, καὶ δέδονται τοῖς ἐχθροῖς. Ταῦτητοι φησὶ· « Διὰ τὸ μὴ βούλεσθαι τὸν λαὸν τοῦτον τὸ ὕδωρ τοῦ Σιλωὰμ τὸ πορευόμενον ἡσυχῇ, ἀλλὰ βούλεσθαι ἔχειν τὸν Ραασσῶν, καὶ τὸν υἱὸν τοῦ Ρομελίου βασιλέα ἐφ' ὑμῶν, διὰ τοῦτο ἰδοὺ ἀνάγει Κύριος ἐφ' ὑμᾶς τὸ ὕδωρ τοῦ ποταμοῦ τὸ ἰσχυρὸν, καὶ τὸ πολὺ, τὸν βασιλέα τῶν Ἀσσυρίων. » Τὸ τοῦ Σιλωὰμ ὕδωρ εἶναι οὕτω φασὶν ἡσυχῇ, ὡς δὶχα κτύπου προχέσθαι παντός. Ἐρμηνεύεται δὲ Σιλωὰμ, ἀπεσταλμένος. Δέχεται τοίνυν εἰς εἰκόνα καὶ τύπον αὐτὸν τῆς τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν παρουσίας, τῆς ἀφορητῆ γεγεννημένης, καθάπερ ἔφην ἀρτίως. Ἀπεσταλμένος δὲ κατ' ἀλήθειαν ὁ Χριστός. Ἀπόστολον γοῦν καὶ Ἀρχιερέα αὐτὸν τῆς ὁμολογίας ἡμῶν καὶ ὁ σοφὸς ὀνομάζει Παῦλος. Δέχεται δὲ ὁμοίως καὶ ἀταξιατῶς τῆς ὑπὸ Θεῶν βασιλείας εἰς τύπον τὸν Σιλωὰμ. Οὐκοῦν ἐπειδὴ περὶ ὁ λαὸς οὗτος ὁ ἀκαμπτῆς καὶ ἐξήνιος, οὐ βούλεται ἔχειν τὸ ὕδωρ τοῦ Σιλωὰμ τὸ πορευόμενον ἡσυχῇ· ἀποσεισεται γὰρ τὸν ὑπὸ Θεῶν ζυγόν· ἐπιθυμεῖ δὲ μᾶλλον ὑπὸ τὴν ἀνθρώπων εἶναι βασιλείαν, καὶ κατισχύσαι μᾶλλον αὐτοῦ τοὺς πλεονεκτεῖν ἐθέλοντας, τὸν Ραασσῶν, φημί, καὶ τὸν Φακεεῖ· ταύτης ἕνεκα τῆς αἰτίας ἐπ' αὐτοῖς ἀνήσω τὸ ὕδωρ τοῦ ποταμοῦ, τοῦτ' ἔστι, τοῦ Εὐφράτου. Ἐπειδὴ δὲ ἦν ἀσφαφέστερός πως ὁ λόγος, προσεπάγει παραχρῆμα, καὶ φησὶ, Βασιλέα τῶν Ἀσσυρίων, καὶ τὴν δόξαν αὐτοῦ· τοῦτ' ἔστι, τοὺς ὑπ' αὐτῷ πάντας, καὶ ἅπαν ἔθνος τὸ ὑπεστρωκὸς αὐτῷ τὸν αὐχένα. Ὑδατι δὲ παρεϊκάξει τὰ πλήθη. Καὶ τοῦτο ἔθος τῆ θεοπνευστοῦ Γραφῆ. Καὶ γοῦν περὶ τῆς Νινευῆ, καὶ τῆς ἐν αὐτῇ ἀναριθμήτου πληθούς, φησὶ διὰ φωνῆς προφητῶν· « Καὶ Νινευῆ, ὡς κολυμβήθρα ὕδατων τὰ ὕδατα αὐτῆς. » Ἐπιμένει δὲ τῆ τροπῆ καὶ φησιν· « Ὡς ἐφ' ὕδατος τε καὶ ποταμοῦ, καὶ ἀναθήσεται ἐπὶ πᾶσαν φάραγγα ὑμῶν, καὶ περιπατήσεται ἐπὶ πᾶν τεῖχος ὑμῶν, καὶ ἀφελεῖ ἀπὸ τῆς Ἰουδαίας ἀνθρώπων, ὃς δυνήσεται κεφαλὴν ἄραι, ἣ δυνατόν συντελέσασθαι τι. Καὶ ἔσται ἡ παρεμβολὴ αὐτοῦ, ὥστε πληρῶσαι τὰ πλάτη τῆς χώρας σου. » Ἠχθὴ δὲ εἰς πέρας ἅπαντα ταῦτα, προφητεύοντος Ἰερემίου, ὅτι τῆς Ἰουδαίων χώρας καταστράτευσεν ὁ Ναβουχοδονόσορ· καὶ καθεῖλε μὲν τὴν περιθόητον Ἰερουσαλήμ· κατεμπρήσας δὲ καὶ τὸν ναβὸν, καὶ τοὺς σκεύεσι τοῖς ἱεροῖς τὴν ἄλλην ἅπασαν καὶ ὑποκατέπρα-

⁵⁵ Joan. xix, 15. ⁵⁶ Hebr. iii, 1. ⁵⁷ Nabum ii, 8.

μένην ἐκ τοῦ πολέμου πληθὺν ἀπεκόμισεν εἰς τὴν ἑαυτοῦ. Πρόδηλον οὖν ἔτι τοῖς οὐκ ἐθέλουσιν ἔχειν τὸ ὕδωρ τοῦ Σιλωὰμ τὸ πορευόμενον ἡσυχῆ, τοῦτ' ἔστι Χριστὸν, ἦτοι τὴν ὑπὸ Θεῶ βασιλείαν, ἐπιπρόσκει πάντως ὁ τῶν νοσητῶν Ἀσσυρίων βασιλεὺς, τοῦτ' ἔστιν, ὁ Σατανᾶς, καὶ αἰχμαλώτους ἔλδων, τοῖς ἰσίοις ὑποθήσει ζυγοῖς, καὶ ποιήσει δούλους, ταῖς ἐκ πολυτρίπων ἀμαρτιῶν κατασφίγγων σειραῖς.

Μεθ' ἡμῶν ὁ Θεός, γινώτε ἔθνη, καὶ ἡτῶσθε· Ἐπιπορεύσατε ἕως ἐσχάτου τῆς γῆς· Ἰσχυρότερος ἡτῶσθε. Ἐὰν γὰρ πάλιν ἰσχύσητε, πάλιν ἡτῶσθε. Καὶ ἦν ἂν βουλεύσησθε βουλήν, διασκεδάσει Κύριος· καὶ λόγον ἔν ἂν λαλήσητε, οὐ μὴ ἐμμείρη· ὅτι μεθ' ἡμῶν Κύριος ὁ Θεός.

Ἀνασκιρτᾷ τῷ προφήτῃ πρὸς θυμηδῖαν ὁ νοῦς, ἐπεγνωκότι σαφῶς τὸ Χριστοῦ μυστήριον. Εἶτα τῶν ἀγίων εὐαγγελιστῶν καὶ μέντοι καὶ ἀποστόλων τὸ τε πρόσωπον ὁμοῦ καὶ τὸν λόγον ἀναλαβὼν, Ἑλλήσι τε καὶ Ἰουδαίοις μονονοῦχι καὶ διαμαρτύρεται, ὅπλον τοῖς πεποιημένοις αὐτὸν, οὐδὲν ἔσται τὸ ἀντιστατοῦν. Τοῖς μὲν οὖν ἔθνεσι δύο ταῦτα κατορθῶσαι διακελεύεται, διαγνώσκει τε τὸ Χριστοῦ μυστήριον, καὶ μὴν ἔτι καὶ ἡτῶσθαι· χρεῖα τοῖς διδάσκουσιν αὐτό. Γινώτε γὰρ, φησὶ, καὶ τὸν ἐν αὐτῷ δέξασθε λόγον, καὶ ἡτῶσθε, τοῦτ' ἔστι, παραχωρεῖτε, καὶ μὴ ἀνθίστασθε τοῖς ἀγίοις μυσταγωγοῖς· ὑπακούσατε δὲ μᾶλλον αὐτοῖς ἕως ἐσχάτου τῆς γῆς, τοῦτ' ἔστιν, οἱ κατὰ πᾶσαν τε πόλιν καὶ χώραν, καὶ μέχρι αὐτῶν τερμάτων τῆς ὑπ' οὐρανόν. Οἱ δὲ ἡτῶμενοί τε καὶ παραχωρεῖν ἐθέλοντες τὸ νικᾶν τοῖς τῆς ἀληθείας διδασκάλοις, εἰσδέχονται μὲν εὐκόλως τὸν παρ' αὐτῶν λόγον, πεπιστευκότες δὲ εἰς Χριστὸν βαδιοῦνται κατ' εὐθὺς παντὸς ἀγαθοῦ, καὶ τὴν αὐτῷ φιλαίτην κατορθῶσαντες ἀρετῆν, λαμπρὰν τε καὶ ἀξιολόγον κατακαρρονομήσουσι δόξαν. Καὶ ταυτὶ μὲν τοῖς Ἑλλήνων στίψουσιν, ὡς ἐκ προσώπου τῶν ἀγίων ἀποστόλων καὶ εὐαγγελιστῶν ὁ προφήτης φησὶν· Ὑμεῖς δὲ, ὦ Ἰουδαῖοι, ἰσχυρότερος ἡτῶσθε. Ὅσον μὲν γὰρ εἰς γὰρ τὸν ἐνόντα τοῖς Ἰουδαίοις σκοπὸν, κατέισχυσαν τοῦ Χριστοῦ, σταυρῷ παραδόντες οἱ δειλαιοί. Πλὴν ἐβουλεύσαντο βουλήν, ἣν οὐ μὴ δύνωνται σῆσαι, κατὰ τὸ γεγραμμένον. Οὐ γὰρ ἦν δύνασθαι θανάτῳ περιβαλεῖν τὸν ἀρχηγὸν τῆς ζωῆς. Οὐκοῦν εἰ καὶ νομομίκατε, φησὶν, ἰσχύσαι Κυριοκτονήσαντες, ἀλλ' οὖν ἡτῶσθε λοιπὸν, καὶ ὅτε τὸ εὐπειθὲς παραδειξάμενοι τὴν πίστιν, ἤγουν ἐκεῖνο γινώσκετε, κἂν ἔτι πάλιν ἰσχύσητε μὴ ἀνεχόμενοι τῆς διδασκαλίας, ἀλλ' ἐπιτιμῶντες ἀγρίως τοῖς τὸ Εὐαγγέλιον καταγγέλλουσι, πάλιν ἡτῶσθε κολάζοντι λοιπὸν τῷ Κριτῇ, καὶ τὰς τῆς οὕτω μακρᾶς ἀπονοίας αἰτοῦντι δίκα. Ὅ δὴ καὶ πέπρακται. Μετὰ γὰρ τοῖς ἀναβιβῆναι Χριστὸν, καὶ ἀνελεῖν εἰς οὐρανόν, καὶ αὐτοῖς ἐπεβούλευον τοῖς ἀγίοις ἀποστόλοις· καὶ δὴ καὶ εἰσφέροντες ἐν τοῖς συνεδρίοις ἔτυπον ἐγκαλοῦντες καὶ λέγοντες· Παραγγελία παρηγγελίαμεν ὑμῖν μὴ λαλεῖν τι ἐπὶ τῷ ὀνόματι τούτῳ, καὶ ἰδοὺ πεπληρώκατε τὴν Ἱερουσαλήμ τῆς διδαχῆς ὑμῶν. Οὐκοῦν ἔδοξαν μὲν καὶ κατὰ τοῦτο ἰσχύειν, πλὴν ἀνόντα πάντα αὐτοῖς, καὶ βουλή, καὶ σκέψις, καὶ λόγος· ἐνίκων γὰρ οἱ θεσπέσιοι μαθηταὶ λέγοντες, διότι Μεθ' ἡμῶν Κύριος ὁ Θεός. Οἱ δὲ πικρὰς ἐξήτηνται δίκα, ταῖς Ῥωμαίων στρατιαῖς καὶ οὐκ ἐκόντες ἡτῶμενοι.

VERS. 9-10. *Nobiscum Deus, scitote gentes, et vincimini: exaudite usque ad extremum terræ; qui prævaluistis, vincimini. Si enim rursus prævalueritis, etiam iterum vincimini. Et quodcumque consilium iniveritis, dissipabit Dominus, et sermo quem loquimini minime stabit, quia nobiscum Dominus Deus.*

Exsilit præ gaudio animus prophetae, utpote qui plane Christi mysterium agnovit. Deinde sanctorum evangelistarum et apostolorum tum persona, tum oratione assumpta, Græcis et Judæis tantum non contestatur, quod si illum arma fecerint, nihil futurum sit quod resistat. Gentibus igitur præcipit, ut duo hæc recte ac diligenter faciant, ut cognoscant Christi mysterium, et ut ab his qui illud docent vinci se patientur. Scitote enim, inquit, et ejus sermonem capite, et vincimini, id est, cedite et sanctis mystagogis nolite resistere, sed illis potius obsecundate, et exaudite, usque ad extremum terræ, id est, qui in quavis civitate et regione estis, et usque ad ipsos fines orbis terrarum. **139** Quippe victi qui sunt, quique victoriam magistris veritatis concedere volunt, facile eorum orationi accedent, et credentes in Christum, recta in omni probitatis genere progredientur, gratissimamque ei virtutem excolentes, splendidam, et admiratione æmulationeque dignissimam gloriam consequentur. Et hæc quidem Græcorum cohorti tanquam ex persona sanctorum apostolorum ac evangelistarum propheta dicit: Vos autem, o Judæi, qui prævaluistis, vincimini. Nam quod ad Judæorum qui dem institutum attinet, prævaluerunt Christo cum miseri cruci cum traderent: verum iniverunt consilium, quod non potuerant stabilire, juxta id quod scriptum est. Nec enim fieri potuit, ut morte oppressum tenerent vitæ principem. Itaque etsi putavistis potiores tulisse cum Dominum trucidavistis, tamen deinceps vincimini, præstato obedientiam, fidem amplectimini, ac illud scitote, quod etsi posthac prævalueritis, tamen si mystagogiam ferre non velitis, sed his qui Evangelium annuntiant, crudeliter insultetis, de integro vincimini a Judice qui tandem punit, et tantæ tamque diuturnæ insanæ pœnas expetit. Quod et factum est. Postquam enim revixerat Christus, et redierat in cœlum, et ipsis quoque sanctis apostolis collocarunt insidias, et tractos in concilia verberarunt, crimina intentantes, ac dicentes: Annon mandato mandavimus vobis ne cuiquam loquamini in nomine isto? et ecce replevistis Jerusalem doctrina vestra. Itaque in hoc visi sunt prævalere: ceterum et consilium et prudentia et verba, omnia illis parum profuerunt. Vicerunt enim divini discipuli dicentes: Nobiscum Dominus Deus est. At isti acerbas pœnas dederunt, Romanis copiis etiam nolentes subacti.

VERS. 11, 12. Sic dicit Dominus : Forti manui A
immorigeri sunt, itineri viæ populi hujus, dicentes :
Nequando dicant, Durum. Quidquid enim dicit popu-
tus hic, durum est.

Dixi beatum prophetam sanctorum apostolorum
et evangelistarum personam sibi imposuisse, et
movisse gentes ac Judæos ut Christo subiciantur,
utque audiant ipsum etiam hi qui in remotissimis
terræ finibus habitant. Deinde Deus tantum non
demirans Israelis perversitatem et insignem insciti-
tiam, ait : **140** Forti manui immorigeri sunt. « Est
enim præpotens et infracta, et omnipotens dextera
Dei et Patris Filius, per quem omnia, et in quo
omnia, qui abolevit omnia, contrivit Satanam, spo-
liavit inferos, et corruptioni subjectos incorrup-
tione donavit, atque omnia sicuti ab initio fuerant B
renovavit. Sic qui in Christo servati sunt, voce
psallentis dicunt : « Dextera Domini evexit me, dex-
tera Domini præstitit virtutem. »⁸⁸ Dictum etiam
est in canticis : « Dextera Domini nobilitata est for-
titudine, dextera tua, Domine, fregit inimicos »⁸⁹.
Itaque eo impietatis et insanix venerunt, ut forti
manui facile conservanti immorigeri esse voluerint,
idque pro nihilo duxerint. Immorigeri sunt etiam,
inquit, viæ populi hujus, cujus personam assumens,
modo dixerat : Nobiscum Deus. Quæ tandem via
est populi hujus? Eorum qui Emmanuelen habent,
fides evangelica, vitæ institutio et conversatio, le-
gali et umbratili rejecta. Et immorigeri sunt viæ
populi hujus, dicentes, Ne quando dicatis, Durum.
Omne enim quod dixerit populus hic, durum est. C
Siquidem durus videbatur Judæis esse sanctorum
apostolorum sermo : quia circumcisa velut et able-
gata veropertine umbra, non secundum Mosis le-
gem vivere eos passi sunt, sed evangelice et spiri-
tualiter.

VERS. 14. At timorem eorum ne timueritis, nec turbe-
mini, Dominum ipsum gloriæ sancte colite, et erit
ipse timor tuus. Et si ipsi confisus fueris, erit tibi
sanctificationi, et non ut lapidi offensionis occurreris
ei, nec ut petrae ruinæ.

Cum perstrinxerit ante Hierosolymitanos ut
immorigeros viæ populi, Christiani nimirum, et
mysticos sanctorum apostolorum institutionibus, D
orationem consolationis plenam ad eos convertit,
et invictum animum illis addit, non debere inquam
timere eos, qui illis immorigeri sunt, nec omnino
propter eorum ferociam tumultuari : sed Deo potius
confisos, hostibus juvenili alacritate insultare : pro
certo habentes eum arma ipsis fore et arcem for-
titudinis : seque facile superaturos eos qui restite-
rint. Hinc ait : Timorem eorum ne timueritis, ne-
que turbemini. Sin velit quispiam hæc subtilius
scrutari, **141** et alio modo hoc licebit interpretari :
sic autem res se habet. Judæi enim non parum

Οὕτω λέγει Κύριος Ἐπι ἰσχυρῶ χειρὶ ἀπειθοῦσι,
τῇ πορείᾳ τῆς ὁδοῦ τοῦ λαοῦ τούτου λέγοντες·
Μή ποτε εἰπωσι, Σκληρόν. Πᾶν γὰρ ὃ ἐὰν εἴπη
ὁ λαὸς οὗτος, σκληρόν ἐστιν.

Ἐφην οὖν τῶν ἁγίων ἀποστόλων καὶ εὐαγγελιστῶν
τὸ πρόσωπον ἑαυτῶ περιτιθεὶς ὁ μακίριος προφήτης,
ἔθροισεν τε καὶ Ἰουδαίους ἠττάσθαι Χριστῷ συνεβού-
λευσεν, ὑπακούσαί τε αὐτῶ καὶ τοὺς μέχρις ἐσχάτων
τῆς γῆς. Εἶτα Θεὸς πρὸς αὐτὸν μονουχί καὶ κατα-
θαυμάζων τὴν τοῦ Ἰσραὴλ σκαιότητα καὶ τὸ λαν-
θαμάδες, Ἐπι ἰσχυρῶ χειρὶ, φησὶν, ἀπειθοῦσιν. « Πανα-
κῆς γὰρ, » καὶ ἄθραυστος, καὶ πάντα ἰσχύουσα δεξιὰ
τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς ὁ Υἱὸς, δι' οὗ τὰ πάντα, καὶ ἐν
ᾧ τὰ πάντα ὁ καταργήσας θάνατον, καὶ συντρίψας
τὸν Σατανᾶν, καὶ σκυλεύσας τὸν ἄδην, καὶ ἀφθαρσίαν
διωρούμενος τοῖς ὑπὸ φθορᾶν, καὶ ἀνακαινίζων τὰ
πάντα πρὸς τὸ ἐν ἀρχαῖς. Οὕτω καὶ διὰ τῆς τοῦ ψάλ-
λοντος φωνῆς οἱ ἐν Χριστῷ σεσωσμένοι φασὶν· « Δε-
ξιὰ Κυρίου ὑψώσέ με, δεξιὰ Κυρίου ἐποίησε δύνα-
μιν. » Εἴρηται δὲ καὶ ἐν ᾠδαῖς· « Ἡ δεξιὰ σου,
Κύριε, δεδόξασται ἐν ἰσχύϊ· ἡ δεξιὰ σου χεῖρ, Κύριε,
ἔθραυσεν ἐχθρούς. » Οὐκοῦν ἀνοσιότητός τε ὁμοῦ, καὶ
τῆ καὶ φρονοβλαβείας εἰς τοῦτο διεληλάκασιν, ὡς τῆ
ἰσχυρῶ χειρὶ τῆ σωζούσῃ βλάβει ἀπειθεῖν ἐλέσθαι,
καὶ παρ' οὐδὲν ἠγεῖσθαι τὸ πρᾶγμα. Ἀπειθοῦσι δὲ
ὁμοίως τῇ πορείᾳ τοῦ λαοῦ τούτου, φησὶν· οὗ τὸ
πρόσωπον ἀναλαβὼν ἔφρασκεν εὐθύς· Μεθ' ἡμῶν ὁ
Θεός. Ὅποια δὲ τίς ἐστὶν ἡ πορεία τοῦ λαοῦ; Τῶν
ἐχόντων τὸν Ἐμμανουὴλ ἢ πίστις ἢ εἰς αὐτὸν, ἢ
εὐαγγελικὴ πολιτεία, παρεωραμένης τῆς ἐν νόμῳ καὶ
ὡς ἐν σκαιῖς. Ἀπειθοῦσι δὲ τῇ πορείᾳ τοῦ λαοῦ τού-
του λέγοντες· Μή ποτε εἴπητε, Σκληρόν. Πᾶν γὰρ ὃ
ἐὰν εἴπη ὁ λαὸς οὗτος, σκληρόν ἐστι. Σκληρόν γὰρ
εἶναι πως τοῖς Ἰουδαίοις ἐδόκει τῶν ἁγίων ἀποστόλων
ὁ λόγος, ὅτι περιστέλλοντες ὡς ἐν καιρῷ τῷ δέοντι
τὴν σκαιάν, ζῆν οὐκ εἶον κατὰ τὸν Μωσέως νόμον,
εὐαγγελικῶς δὲ μᾶλλον καὶ πνευματικῶς.

Τὸν δὲ φόβον αὐτῶν οὐ μὴ φοβηθῆτε, οὐδ' οὐ
μὴ παραχθῆτε, Κύριον αὐτὸν ἀγιάσατε, καὶ αὐτός
ἔσται σοι φόβος. Καὶ ἐὰν ἐπ' αὐτῷ πεποιθώς ᾖς,
ἔσται σοι εἰς ἀγίωσμα, καὶ οὐχ ὡς λίθου προσ-
κόμματι συναρτήσετε αὐτῷ, οὐδ' ὡς πέτρας πτώ-
ματι.

Προαιτιασάμενος τοὺς ἐξ Ἰσραὴλ ὡς ἀπειθεῖν ἐλο-
μένους τῇ πορείᾳ τοῦ λαοῦ, τοῦ ἐν Χριστῷ ὄντος, ὅτι,
καὶ ταῖς τῶν ἁγίων ἀποστόλων μυσταγωγίαις, μεθ-
ίστησι πρὸς αὐτοὺς τὸν τῆς παρακλήσεως λόγον, καὶ
ἄθραυστον αὐτοῖς ἐνεργάζεται νοῦν, μὴ δὴ χρῆναι
λέγων δεδιέναι τοὺς ἀπειθοῦντας αὐτοῖς, μήτε μὴν
ὄλως τὸν ἐκ τῆς ἐκείνων σκαιότητος εἰσδέχεσθαι θό-
ρυθον· τεθαβρῆκότας δὲ μᾶλλον ἐπὶ Θεῷ, κατανεα-
νιεύεσθαι τῶν ἐχθρῶν· εὐ εἰδότας ὅτι καὶ ὄπλον αὐ-
τοῖς ἔσται, καὶ πύργος ἰσχύος, καὶ κατακρατήσου-
σιν εὐκόλως τῶν ἀνθεστηκότων. Ταύτητος φησὶν· Τὸν
δὲ φόβον αὐτῶν οὐ μὴ φοβηθῆτε, οὐδὲ παραχθῆτε. Εἰ
δὲ δὴ τις βούλοιο ταῖς τῶν προκειμένων ἐννοίαις
ἰσχνὸν ἐνιέναι τὸν νοῦν, καὶ καθ' ἕτερον αὐτὸ νοήσει

⁸⁸ Psal. cxvii, 16. ⁸⁹ Exod. xv, 6.

τρήσων. Ἔστι δὲ οὕτως. Ἰουδαῖοι μὲν γὰρ ἐδεδίεσαν ἄ
οὐ μικρῶς μὴ ἄρα πως Θεῷ προσκρούσειαν, διωλού-
μενοι μὲν τῆς ἐν νόμῳ πολιτείας τὴν ὁδὸν· προσιέ-
μενοι δὲ τοῦ Σωτῆρος τὸν λόγον ἀφίσταντος τῶν τύ-
πων, καὶ παρ' οὐδὲν ἠγέσθαι προστάττοντος τὴν
σκιάν. Καὶ γοῦν ἐφασκον περὶ αὐτοῦ· « Ἐἰ οὖν οὗτος
ὁ ἄνθρωπος παρὰ Θεοῦ, οὐκ ἂν ἔλυε τὸ Σάββατον. »
Ἵτι τοίνυν εἰ καὶ ἦσαν ἐξ Ἰουδαίων οἱ θεσπέσιοι
μαθηταί, παραιτεῖσθαι χρῆν αὐτοῦς τὸν τῶν ἀπει-
θούντων φόβον, δεδιότων, ὡς ἔφην, προσκρούσαι τῷ
νόμῳ, διὰ γε τοῦ ζῆν ἐλέσθαι μᾶλλον εὐαγγελικῶς,
παρεγγυῆ λέγων· Τὸν δὲ φόβον αὐτῶν οὐ μὴ φοβη-
θῆτε, οὐδ' οὐ μὴ παραχθῆτε· ἁγιαζέσθω δὲ μᾶλλον,
φησί, παρ' ὑμῶν ὁ τῆς δόξης Κύριος, τοῦτ' ἔστιν, ὁ
Χριστός, καὶ τιμάσθω τῇ πίστει, καὶ φοβερός ἔστω
παρ' ὑμῖν. Ἔσται γὰρ οὕτως ὑμῖν ἁγίασμα, καὶ οὐχ ἔ
ὡς λίθου προσκόμματα συναντήσετε αὐτῷ, οὐδὲ ὡς
πέτρας πτώματι. Δύο τίθησιν ἐν αὐτῷ μεγάλα καὶ
ἐξάίρετα. Πρῶτον μὲν γὰρ, ἁγιάσει, φησὶν, ὑμᾶς τοὺς
πιστεύοντας, καὶ μετόχους ἀποφανεῖ τῆς θείας αὐτοῦ
φύσεως διὰ τοῦ ἁγίου Πνεύματος· κερδανεῖτε δὲ πρὸς
τούτῳ, τὸ μῆτε ὡς λίθῳ, μῆτε μὴν ὡς πέτρᾳ σκαν-
δάλου περιπέσειν. Ὁ δὲ καὶ πεπόνθασιν οἱ τάλαντες
Ἰουδαῖοι διὰ πολλὴν ἄγαν ἀμαθίαν λέγοντες· « Ἡμεῖς
οἶδαμεν ὅτι Μωσῆ λελάληκεν ὁ Θεός· τοῦτον δὲ οὐκ
οἶδαμεν πῶθεν ἐστίν. » Οὐκοῦν ἐπειδήπερ οὕτε ἠγίασαν
αὐτὸν, οὕτε μὴν ἠθελον ἐπ' αὐτῷ πεποιθέναί, μεμενῆκασι μὲν ἁγιασμοῦ παντελῶς ἀμέτοχοι, προσκται-
σαντες δὲ ὡς λίθῳ πεπτώκασι, καὶ ἐν παντὶ γεγόνασι κακῶ.

Οὗ δὲ οἶκος Ἰακώβ ἐν παγίδι, καὶ ἐν κοιλιάσματι
ἐγκαθήμενοι ἐν Ἱερουσαλὴμ· διὰ τοῦτο ἀδυνατήσου-
σιν ἐν αὐτοῖς πολλοὶ, καὶ πεσοῦνται καὶ συντριβή-
σονται, καὶ ἐγγιούσιν, καὶ ἀλώσονται ἄνθρωποι ἐν
ἀσφαλείᾳ ὄντες. Τότε φανεροὶ ἔσονται οἱ σφραγιζό-
μενοι τὸν νόμον τοῦ μὴ μαθεῖν.

Ὁ σοφὸς ἐφ' Ἐπαροιμιαστής· « Υἱὲ, μὴ ζηλούτω ἡ
καρδία σου ἀμαρτωλοῦς, ἀλλ' ἐν φόβῳ Κυρίου ἔσθι
ἅλην τὴν ἡμέραν. » Πρέποι γὰρ ἂν τοὺς γε ἀληθῶς
ἀρτίφρονας, μὴ τῆς τῶν φαύλων σκαιότητος, ἀλλὰ
τῆς τῶν ἀγαθῶν ἐπιεικείας γενέσθαι μιμητάς. Οὐκ-
οῦν ἐπειδήπερ τοῖς ἁγίοις συνεβούλευε μαθηταῖς,
ἁγίασμα μὲν ποιέσθαι Χριστῶν, πεποθέναι δὲ μᾶλ-
λον ἐπ' αὐτῷ, καὶ τὰς τῶν διωκόντων ἀπονοίας ἠγεῖ-
σθαι μὴδὲν, προσεπήγαγεν ἀναγκαίως, ὅσα τε καὶ οἶα
τοῖς ἀπειθεῖν ἠρημένοις συμβήσεται βλάβη. Ὁ γὰρ
οἶκος, φησὶ, τοῦ Ἰακώβ, τοῦτ' ἔστιν, Ἰουδαῖοι, πλεί-
στην τε ὄσσην καὶ ἀκατάληκτον τὴν κατὰ Χριστοῦ
νοσοῦντες ἀπόνοιαν, ἔσονται προσεικότες τοῖς ἐν πα-
γίδι γεγόνουσιν, καὶ τεθηρευμένοις εἰς βλεθρον. Ἦ καὶ
τοῖς ἐν κοιλιάσματι, τοῦτ' ἔστι, τοῖς εἰς βόθρον ὠλι-
σθηκόσιν. Ταύτης τε ἕνεκα τῆς αἰτίας ἀδυνατήσουσιν
ἐν αὐτοῖς πολλοὶ, καὶ πεσοῦνται, καὶ συντριβήσονται,
καὶ ἐγγιούσιν, τοῦτ' ἔστιν, ἐγγύς ἔσονται καὶ οὐ μα-
κρὰν τοῦ κατασίνεσθαι πεφυκότες. Ἔσονται γὰρ ἀν-
ίσχυες καὶ συντετριμμένοι, καὶ τοῖς πολεμοῦσιν ἀλώ-
σιμοι. Καὶ τοῦτο ἦν ἄρα τὸ διὰ φωνῆς προφήτου περὶ
αὐτῶν εἰρημένον ὑπὸ Θεοῦ. Ἰδοὺ ἐγὼ δίδωμι ἐπὶ
τὸν λαὸν τοῦτον ἀσθένειαν· καὶ ἀσθενήσουσιν ἐν αὐ-

metuebant, ne quo modo Deum offenderent, si le-
galis instituti viam repudiarent, et Servatoris ser-
monem, qui a figuris advocat et umbram nihili fa-
cere præcipit, recipierent. Etenim de illo dicebant :
« Si hic homo a Deo esset, nequitquam violaret Sab-
batum ». Quoniam ergo ex Judæis cum essent di-
vini discipuli, aversuri erant metum eorum qui non
credebant, timentium in legem, ut dixi, impingera
si evangelicam vitam legali præferrent, præcipit
dicens : Timorem eorum ne timueritis, neque tur-
bemini, sed potius sancte colatur a vobis gloriæ
Dominus, id est Christus, et colatur fide, et apud
vos sit terribilis. Erit enim ille vobis sanctificationi,
nec ut lapidi offensionis occurretis ei, nec ut petrae
ruinæ. Duo constituit in illo magna ac eximia. Pri-
mum etenim : Sanctificabit, inquit, vos qui creditis,
et participes reddet vos divinæ suæ naturæ per
sanctum Spiritum : etque hoc quoque lucri afferet.
ut nec velut in lapidem, nec ut in petram offen-
sionis incidatis. Quod miseris Judæis accidit pro-
pter singularem inscitiam, cum aiunt : « Nos scimus
Mosi locutum esse Deum, hunc vero nescimus unde
sit ». Proin cum eum nec sancte colerent, nec ei
credere vellent, sanctificationis omnino expertes
exstiterunt, et prolapsi tanquam ad lapidem impe-
gerunt, omnibusque in malis versati sunt.

VERS. 15, 16. *Domus Jacob in laqueo, et in volu-
tabro sedentes in Jerusalem : propterea infirmi erunt
inter eos multi, et cadent, et conterentur, et appro-
pinquabunt, et capientur homines in securitate exis-
tentes. Tunc manifesti erunt qui obsignantur legem ut
non discant.*

Sapiens Paræmiastes dixit : « Fili, ne æmuletur
cor tuum peccatores, sed in timore Domini esto toto
die ». Decet enim vere cordatos non improbitatis
pessimorum, sed probitatis bonorum imitatores esse.
Postquam itaque sanctis discipulis suavit ut colere
Christum satagant sancte, imo ut in ipsam credant,
et sororem 142 persequuntium nihili æstimant,
intulit porro necessario, quanta et qualia damna
immorigeris accident. Domus enim, inquit, Jacob,
id est, Judæi, maxima et perpetua contra Chri-
stum contumacia quasi morbo laborantes, similes
erunt his qui laqueo tenentur, et capientur ad in-
teritum, vel his qui sunt in volutabro, id est, qui
præcipitantur in foveam. Hanc ob rem infirmi erunt
inter eos multi, et cadent et conterentur, et ap-
propinquabunt, id est, haud procul erunt a noxa.
Erunt enim debiles et attriti, et a bellatoribus capti.
Idque nimirum voce prophetæ de illis dictum est a
Deo: Ecce ego do super populum hunc debilitatem,
et debilitabuntur in illo patres et filii simul, et vi-
cinus et proximus ejus peribunt, licet qui in Chr-
sto vocati sunt ad sanctificationem, non sic habeant.
Robur enim et laus eorum Dominus, juxta id quod

¹⁰ Joan. ix, 16. ¹¹ Joan. ix, 29. ¹² Prov. xxiii, 17.

scriptum est. Confirmabit autem divinus Paulus A
dicens : « Omnia possum in Christo qui corroborat
me ⁹³. » Capiuntur ergo, inquit, qui non credunt,
homines in securitate existentes. Quantum enim
spectat ad supernum auxilium quod Israelitis sem-
per adfuit, vix capi poterant aut expugnari ab ini-
micis, sive aspectabiles illi essent, sive inaspecta-
biles. Dixit enim alicubi Deus de Jerusalem : « Et ego
ero illi, dicit Dominus, murus ignis circumquaque,
et in gloriam ero in medio ejus ⁹⁴. » Caterum ubi
impegerunt, et in Christum temulentius debellera-
runt, omni munitione et defensione tam intelligibili,
quam sensibili destituti desertique in mundo degunt.
Ad alios enim, id est, ad gentes migravit Servatoris
gratia. « Erunt quidem tunc, » inquit, « manifesti qui
obsignantur legem ne discant. » Et hi quinam tandem
sunt? Qui in Christo videlicet et vocati et sanctificati
per Spiritum, a quibus illud apte dici potest :
« Signatum est super nos lumen vultus tui, Domine ⁹⁵. »
Imago quippe et similitudo et tanquam facies Dei et
Patris est Filius. Lumen autem ab illo in nos missum,
est Spiritus sanctus per quem obsignamur ad pri-
mam imaginem reformati per sanctificationem. Facti
enim sumus ad imaginem et similitudinem Dei qui con-
didit. Evadent igitur in manifestationem, inquit, id
est, insignes et Deo notissimi, et in **143** mundo con-
spicui, qui sancto Spiritu obsignati sunt, ut non discant
legem. Nunquid igitur abstinemus a lectione legis?
Aique sic intelligere, quidni inscitum sit et absurdum,
cum Deus dicat perspicue : « Propterea loquor vobis :
Omnis scriba doctus in regno cœlorum similis est ho-
mini diviti, qui depromit ex thesauro suo nova et ve-
tera ⁹⁶. » Itaque scire quidem legem non recusamus :
at cavendum tamen ne ita sciamus, ut et vivere cupiamus
legaliter et Judaice. Non enim boves sacrificabi-
mus, neque hostiis cruentis universorum Deum venera-
bimur, at spiritalem cultum illi potius offeremus in
odore suaveolentiæ. Sicuti enim, ait Servator,
« Deus spiritus est, et qui adorant illum, in spiritu et
veritate oportet adorare ⁹⁷. » Quod autem sancto Spi-
ritu obsignatis ad novitatem vitæ, magnum sit dispen-
dium, velle jam vivere et versari Judaice, scilicet secun-
dum legis umbram, prohibet beatus Paulus loquens
his qui post fidem ad cultum umbratilem velut retro
abeunt : « Exorsi spiritu, nunc carne consummami-
ni ⁹⁸? » Et rursus : « Dico autem vobis quod si circumci-
damini, Christus vobis nihil proderit. Abalienati igitur
estis a Christo, quicumque in lege justificamini,
gratia excidistis. Nos enim per fidem spem justitiæ
expectamus ⁹⁹. »

λατρεῖαν τὴν ἐν σκιάῃ : « Ἐναρξάμενοι πνεύματι, νῦν
ἐὰν περιτέμνησθε, Χριστὸς ὑμᾶς οὐδὲν ὠφελήσει.
βιοῦτε, τῆς χάριτος ἐξέπεσατε. Ἡμεῖς γὰρ διὰ πίστεως,
ἐλπίδα δικαιοσύνης ἀπέκδεχόμεθα. »

VERS. 17. *Et dicet: Expectabo Deum qui avertit
faciem suam a domo Jacob, et confidens ero super
eum.*

⁹³ Philipp. iv, 13. ⁹⁴ Zachar. ii, 5. ⁹⁵ Psal. iv, 7.
⁹⁶ Galat. v, 2, 4, 5.

τοῖς πατέρες καὶ υἱοὶ ἄμα. Γέλτων καὶ πλησίον
αὐτοῦ ἀπολοῦνται· καίτοι τῶν ἐν Χριστῷ κεκλημένων
εἰς ἀγίασμόν οὐχ ὧδε ἐχόντων. Ἰσχύς γὰρ αὐτῶν καὶ
ὑμνησις ὁ Κύριος, κατὰ τὸ γεγραμμένον. Καὶ πι-
στῶσεται λέγων ὁ θεσπέσιος Παῦλος : « Πάντα ἰσχύω
ἐν τῷ ἐνδυναμοῦντί με Χριστῷ. » Ἀλώσονται τοίνυν
οἱ ἀπιστοῦντες, φησὶν, ἄνθρωποι ἐν ἀσφαλείᾳ ὄντες.
Ὅσον μὲν γὰρ ἤχεν εἰς τὴν ἄνωθεν ἐπικουρίαν τὴν
ὑπάρξασαν αἰεὶ τοῖς ἐξ Ἰσραὴλ, ἀνάλωτοί τινες ἦσαν,
καὶ δυσκαταμάχητοι τοῖς ἐχθροῖς, ὁρατοῖς τε καὶ
ἀοράτοις. Ἐφ’ ἧν γὰρ ποῦ Θεὸς περὶ τῆς Ἱερουσαλὴμ·
« Καὶ ἐγὼ ἔσομαι αὐτῇ, λέγει Κύριος, τείχος πυρὸς
κυκλόθεν, καὶ εἰς δόξαν ἔσομαι ἐν μέσῳ αὐτῆς. »
Ἐπειδὴ δὲ προσκεκρούκασιν ἐμπαροινῶντες Χριστῷ,
πάσης ἀσφαλείας ἔρημοι, νοητῆς τε καὶ αἰσθητῆς
διατελοῦσιν ἐν κόσμῳ. Μεταπεφοίτηκε γὰρ εἰς ἐτέ-
ρους, τοῦτ’ ἔστι, τοὺς ἐξ ἐθνῶν ἢ τοῦ σώζοντος· χάρις.
Ἐσονταὶ δὲ τότε, φησὶν, φανεροί, οἱ σφραγιζόμενοι
τὸν νόμον τοῦ μὴ μαθεῖν. Καὶ τίνες ἂν εἴεν οὗτοι
πάλιν; Οἱ ἐν Χριστῷ δηλονότι δεδικαιωμένοι τε καὶ
ἡγιασμένοι διὰ τοῦ Πνεύματος· οἷς ἂν ἀρμόσειεν εἰ-
πεῖν· « Ἐσημειώθη ἐφ’ ἡμᾶς τὸ φῶς τοῦ προσώπου
σου, Κύριε. » Εἰκὼν μὲν γὰρ καὶ ὁμοίωσις καὶ ὁμοει-
πία τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς ὁ Υἱός. Φῶς δὲ τὸ ἐξ
αὐτοῦ πεμπόμενον εἰς ἡμᾶς τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, δι-
ὄ κατεσφραγίσμεθα πρὸς εἰκόνα τὴν πρώτην ἀναμορ-
φοῦμενοι δι’ ἀγίασμου. Πεποιήμεθα γὰρ κατ’ εἰκόνα
καὶ ὁμοίωσιν τοῦ κτίσαντος Θεοῦ. Ἐσονταὶ τοίνυν
φανερὸν, φησὶ, τοῦτ’ ἔστιν, ἐπίσημοι καὶ Θεῷ γνωρι-
μῶτατοι, καὶ διαπρεπεῖς ἐν κόσμῳ· οἱ τῷ ἁγίῳ κατα-
σφραγιζόμενοι Πνεύματι, τοῦ μὴ μαθεῖν τὸν νόμον.
Ἄρ’ οὖν ἀφεξόμεθα τῶν νομικῶν ἀναγνωσμάτων;
καίτοι πῶς οὐκ ἀμαθὲς τὸ ὧδε νοεῖν, Χριστοῦ λέ-
γοντος ἐναργῶς· « Διὰ τοῦτο λέγω ὑμῖν, ὅτι πᾶς
γραμματοεὐς μαθητευθεὶς τῇ βασιλείᾳ τῶν οὐρανῶν,
ὁμοίος ἐστὶν ἀνθρώπῳ πλουσίῳ, ὅστις ἐκβάλλει ἐκ
τοῦ θησαυροῦ αὐτοῦ καινὰ καὶ παλαιὰ. » Οὐκοῦν οὐ
παραιτούμεθα μὲν τὸ εἰδέναι τὸν νόμον· τὸ γὰρ μὴ
οὕτως εἰδέναι, φευκτὸν, ὥστε καὶ ζῆν ἐλέσθαι νομι-
κῶς, ἤγουν Ἰουδαϊκῶς. Οὐ γὰρ τοι βοῦς ἱερεύσομεν,
οὔτε μὴ ταῖς δι’ αἰμάτων θυσίαις τιμῆσομεν τὸν τῶν
ὄλων Θεόν. Πνευματικὴν δὲ μᾶλλον προσκομιούμεν
αὐτῷ λατρεῖαν εἰς ὁσμὴν εὐωδίας. Ὡς γὰρ φησὶν ἡ
Σωτὴρ· « Πνεῦμα ὁ Θεός, καὶ τοὺς προσκυνῶντας αὐ-
τὸν ἐν πνεύματι καὶ ἀληθείᾳ δεῖ προσκυνεῖν. » Ὅτι
δὲ τοῖς τῷ ἁγίῳ Πνεύματι κατεσφραγισμένοις εἰ-
καινότητα ζωῆς, ζημία πολλὴ τὸ θέλειν εἶτι πολε-
τεύεσθαί τε καὶ ζῆν Ἰουδαϊκῶς, ἦτοι κατὰ τὴν τοῦ
νόμου σκιάν, πιστῶσεται λέγων ὁ μακάριος Παῦλος
τοῖς μετὰ τὴν πίστιν ἀνόπιν ὡσπερ ἰούσιν, εἰς
σαρκὶ ἐπιτελεῖσθε. Καὶ πάλιν· « Λέγω δὲ ὑμῖν, ὅτι
Ἀπηλλοτριώθητε; ἀπὸ Χριστοῦ, οἱ τινες ἐν νόμῳ
καὶ ἐπὶ· Μερῶ τὸν Θεὸν ἀποστρέφαντα τὸ
πρόσωπον αὐτοῦ ἀπὸ τοῦ οἴκου Ἰακώβ, καὶ πο-
ποιθῶς ἔσομαι ἐπ’ αὐτῷ. »

VERS. 17. *Et dicet: Expectabo Deum qui avertit
faciem suam a domo Jacob, et confidens ero super
eum.*

⁹⁷ Math. xiii, 52. ⁹⁸ Joan. iv, 24. ⁹⁹ Galat. iii, 3

Ὅτι πολλὸν πρότερον τοῖς ἐν Χριστῷ τὸ εὐήμιον, καὶ ἅπαντες οὗτοι ἡμᾶς ὁ προφήτης πειράται πληροφροεῖν. Προσεπεζώνει μὲν γὰρ αὐτοῖς ὁ τῶν ὄλων Θεὸς περὶ τοῦ Ἐμμανουήλ· Κύριον αὐτὸν ἀγιασάτε, καὶ αὐτὸς ἔσται σου φόβος. Καὶ ἂν ἐπ' αὐτῷ πεποιθὼς ᾖς, ἔσται σοι εἰς ἀγίασμα. Οἱ δὲ καὶ λίαν ἀσμένως τὸν τῆς εἰς τοῦτο μυσταγωγίας προσηκόμενοι λόγον, μελλησμοῦ δόξα παντὸς ὑπισχνούνται τε τὸ εὐπειθές, καὶ πᾶσαν ἐπ' αὐτῷ θέμενοι τὴν ἐλπίδα φασί· « Μενῶ τὸν Θεὸν, τὸν ἀποστρέψαντα τὸ πρόσωπον αὐτοῦ ἀπὸ τοῦ οἴκου Ἰακώβ, καὶ πεποιθὼς ἔσομαι ἐπ' αὐτῷ. » Καὶ τί τὸ μενῶ σημαίνειεν ἄν; Ἡ ἐκεῖνός που πάντως, ὃ καὶ ὁ θεσπέσιος ἔφη Δαβὶδ· « Ὑπομένων ὑπέμεινα τὸν Κύριον, καὶ προσέσχε μοι. » Ὑπομένει δὲ τὸν Κύριον, ὃ τὰ αὐτῷ δοκούσα φρονεῖν ἡρημένος, καὶ τοῖς αὐτοῦ νεύμασι κατακολουθῶν, ἥδιστα τε λίαν τοὺς ὑπὲρ τῆς εἰς αὐτὸν εὐσεβείας ὑπομένων ἀγῶνας. Πρὸς γὰρ τοι τοῦτο αὐτοὺς διὰ τῆς τοῦ ψάλλοντος φωνῆς παροτρύνει τὸ Πνεῦμα λέγον· « Ἀνδρίζου, καὶ κραταιούσθω ἡ καρδία σου, καὶ ὑπόμεινον τὸν Κύριον. » Ὑπομενῶ τοίνυν, φησὶ, τὸν Θεὸν τὸν ἀποστρέψαντα τὸ πρόσωπον αὐτοῦ ἀπὸ τοῦ οἴκου Ἰακώβ· Ἄθρει δὴ οὖν ἄθρει πρὸς ταῖς εὐπειθείαις πόσον ἔχουσι τὸ νουνεχές. Ἐξ ὧν γὰρ ἕτεροι προσκεκρούκασι, καὶ δὴ καὶ πεπόνθασι τοῦ θεοῦ προσώπου τὴν ἀποστροφὴν, διὰ τούτων αὐτῶν ἀσφαλεστέρας ἐργάζονται τὰς ἑαυτῶν καρδίας, πρὸς τὴν εἰς τὰ ἀμείνω ῥοπήν. Δεδίαισι γὰρ τῶν θείων ὀμμάτων τὴν ἀποστροφὴν. Ἀπροσωπόληπτος γὰρ ὁ κριτής, καὶ οὐκ ἂν ἐνδοιάσειε τις ὅτι πάντα τε καὶ πάντως τοῖς ἐκάστου τρόποις προπόντως τε καὶ εἰκότως ἢ χαριεῖται τὸν ἐπαινον, ἢ γοῦν ἐποίσει τὴν δίκην. Καὶ τοὺς μὲν ταῖς ἀπειθείαις ἐξυθριχότας, ἔξω γε μὴν τῆ πίστει τετιμηκότας, ἠγγήσεται μὲν ὡς ἀγαπητοὺς τηροῦντας τὴν πίστιν, ἀποστραφήσεται δὲ μεθένας τὸ γνήσιον, καὶ ἐν ἰσῷ ἠγγήσεται τοῖς μηδ' ὄλως πεπιστευκόσιν, ἢ τάχα που καὶ ἐν χείροσι. Γέγραπται γὰρ περὶ τινῶν· « Κρεῖττον γὰρ ἦν αὐτοῖς μὴ ἐπεγνωκέναι τὴν ὁδὸν τῆς ἀληθείας, ἢ ἐπιγνοῦσιν εἰς τὰ ὀπίσω ἀνακάμψαι ἀπὸ τῆς παραδοθείσης αὐτοῖς ἀγίας ἐντολῆς. »

Ἰδοὺ ἐγὼ καὶ τὰ παιδία ἃ μοι ἔδωκεν ὁ Θεός, καὶ ἔσται εἰς σημεῖα, καὶ εἰς τέρατα ἐν τῷ Ἰσραὴλ παρὰ Κυρίου Σαβαὼθ, ὃς κατοικεῖ ἐν ὄρει Σιών.

Τὴν καλὴν ὁμολογίαν εὐ μάλα διηρηκότων (ἔφασαν γὰρ· « Μενῶ τὸν Θεὸν τὸν ἀποστρέψαντα τὸ πρόσωπον αὐτοῦ ἀπὸ τοῦ οἴκου Ἰακώβ, καὶ πεποιθὼς ἔσομαι ἐπ' αὐτῷ ») παραχρῆμα τὸ αὐτοῦ πρόσωπον εἰσφέρει τοῦ Ἐμμανουήλ, τοῖς ἐπ' αὐτῷ τὴν ἐλπίδα θεμένοις χαριζομένου τὴν οικειότητα, δηλον δὲ ὅτι τὴν διὰ τοῦ Πνεύματος. Ἐνῆκε γὰρ ἡμῖν ὁ Υἱὸς τὸ ἴδιον Πνεῦμα, καὶ οικεῖοι γεγόναμεν αὐτοῦ· καὶ ἐν αὐτῷ πράζομεν, Ἄβθα ὁ Πατήρ· ὀνομάζει τοίνυν ἡμᾶς παιδία τοῦ Πατρὸς, ὡς τὴν διὰ Πνεύματος ἔχοντας ἀναγέννησιν, ἵνα καὶ ἀδελφοὶ χρηματίζωμεν τοῦ κατὰ φύσιν ἀληθῶς

Quod si qui in Christo sunt, facile quasi freno duci et flecti possint, ex his etiam nobis propheta fidem facere conatur. Allocutus est enim eos universorum Deus de Emmanuele : Dominum ipsum sancte colite, et ille erit tuus timor. Et si ei confisus sis, erit tibi in sanctificationem. Hi autem sermonem hujus mystagogiæ libenter admodum admittentes, abjecta omni cunctatione pollicentur obedientiam ; et omnem in eo spem ponentes, dicunt : « Expectabo Deum qui avertit faciem suam a domo Jacob, et confidam ei. » Et quid significat illud : Expectabo ? Num id omnino quod etiam divinus David dicebat : « Expectans expectavi Dominum, et intendit mihi ? » Expectat autem Deum, qui curare ea vult quæ ipsi placent, et ejus nutui obsequitur, quippe **144** pro pietate certamina libentissime sustinet. Huc enim eos voce psallentis excitat Spiritus, inquit : « Viriliter age, et corroboretur cor tuum, et exspecta Dominum 70. » « Expectabo » igitur, inquit, « Deum, qui avertit faciem suam a domo Jacob. » Observa igitur, observa præter obedientiam, quanta prudentia præditus sunt. Nam unde cæteri impegerunt, et divini vultus aversationem passi sunt, inde illi suos animos magis tranquillos et minus lubricos reddunt, et ad meliora procliviores. Timuerunt siquidem divinorum oculorum aversionem. Non enim personarum acceptator est iudex, nec cuique dubium esse potest, quin ubique et semper pro cuiusque meritis convenienter et digne vel laudem tribuat, vel supplicium inferat ; et qui ex obstinatione protervi fuerunt, a conspectu removebit, et odio dignos judicabit. Qui vero fide coluerunt, charos habebit eos qui fidem servant ; at qui hanc ingenuitatem relinquunt et abjiciunt, avertet eos, pari ac pejore forsitan loco habebit quam qui nunquam omnino crediderunt. Scriptum est enim de quibusdam : « Satius erat illis viam veritatis non agnovisse, quam, ubi agnovissent, converti ab eo quod illis traditum fuit sancto præcepto 71. »

VERS. 18. Ecce ego et pueri quos mihi dedit Deus, et erunt signa et ostenta in Israel a Domino Sabaoth, qui habitat in monte Sion.

Postquam præclaram confessionem edidissent (dixerant enim : « Expectabo Deum qui avertit faciem suam a domo Jacob, et confidam illi »), mox personam ipsius Emmanuelis introducit, qui in ipso spem collocantibus conjunctionem spiritualem videlicet indulget. Effudit enim Filius suum Spiritum in nos, et quasi domestici ac intimi facti sumus, in ipsoque clamamus : Abba, Pater. Quare pueros Dei et Patris nos vocal, utpote regenerationem per Spiritum habentes, ut et fratres ejus qui natura vere est Filius, nuncupemur. Dixit enim

⁷⁰ Psal. xxxix, 1. ⁷¹ Psal. xvi, 14. ⁷² II Petr. II, 20, 21.

voce psallentis : « Annuntiabo nomen tuum fratribus meis ⁷³. » Verum enimvero licet frater factus, et primogenitus nostrum propter humanitatem dictus sit, tametsi Deus sit et Filius unigena, tamen **145** gloriam ejus, et super omnem creaturam excellentiam non ignoramus. Scimus vero nos ipsi a Deo et Patre donatos. Quod ipse invenitur Patri et Deo cœli stī dixisse : « Quos dedisti mihi ex mundo, tui erant, et mihi illos dedisti ⁷⁴. » Dominus enim omnium est natura Filius, et in omnia quæ sunt creata, cum Deo et Patre regnum obtinet. At ubi homo factus est, cui omnia adjudicata sunt et data divinitus, accipere dicitur ea quorum existit Dominus ut Deus : « Postula enim, inquit, a me, et dabo tibi gentes hæreditatem tuam, et possessionem tuam terminos terræ ⁷⁵. » Exsultat ergo in his qui illi fidunt, id est, in his qui vocati sunt ad agnitionem veritatis per fidem, et manu tantum non protensa eos monstrat dicens : « Ecce ego et pueri quos dedit mihi Deus. » Quis igitur qui hæc loquitur ? videlicet Emmanuel, qui erit, inquit, in signa et ostenta in Israel, a Domino Sabaoth qui habitat in monte Sion. Nam ut credant terræ incolæ eum qui natura Deus est, factum esse hominem, et qui universitatis Dominus existit, servi formam gestasse ratione dispensationis suæ propter nos, ac complurima per Judæam signa operatum esse, divinæque præstantiæ documentum clarissimum edidisse, atque ea perfecta quæ opinionem omnium et orationem superant, mortuos excitando, immundos spiritus increpando, cæcisque visum pro suo jure et auctoritate largiendo. Judaicæ autem perversitatis et impietatis criminatio, prophetica erit oratio. Signa enim et ostenta a Domino Sabaoth qui habitat in monte Sion, facta dicit : isti vero nihil non et rerum et verborum impiorum intentatum relinquentes, blasphemare ausi sunt dicentes : « Hic non ejecit dæmonia nisi per Beelzebul principem dæmoniorum ⁷⁶. »

VERS. 19, 20. *Et si dixerint vobis : Requiritе vates de terra vocem edentes, ventriloquos, vanidicos, et qui de ventre loquuntur, nonne gens ad Deum suum? Quid consulitis de viris mortuos? Legem enim in adjumentum dedit, ut dicant : Non sicut verbum istud, de quo non est dona dare pro ipso.*

Instructionis plenam orationem prælexit ipse Emmanuel, his qui spem in ipso **146** posuerunt, qui numerabantur in filiis, et ipsi a Deo et Patre dati sunt, ut Servatori et Redemptori, et Vivificatori, quiq̄ue illuminare valet, omnique malo liberare, et qui eos omnibus modis a pristinis moribus primaque dementia vindicat. Est enim in more idololum cultoribus, oraculum demoniorum amplecti,

Α Ἰησοῦ. Ἐφη γάρ διὰ τῆς τοῦ Ψάλλοντος φωνῆς· « Ἀπαγγελῶ τὸ ὄνομά σου τοῖς ἀδελφοῖς μου. » Πλὴν εἰ καὶ γέγονεν ἀδελφός, καὶ κεκρημάτικεν ἡμῶν πρωτότοκος διὰ τὸ ἀνθρώπινον, καίτοι Θεὸς ὑπάρχων, καὶ Υἱὸς μονογενής, ἀλλ' οὐκ ἠγνοήσαμεν αὐτοῦ τὴν δόξαν, καὶ τὴν κατὰ πάσης κτίσεως ὑπεροχὴν. Ἴσμεν δὲ ὅτι δεδόμεθα αὐτῷ παρὰ Θεοῦ καὶ Πατρὸς. Καὶ τοῦτο αὐτὸς εὐρίσκειται λέγων πρὸς τὸν ἐν τοῖς οὐρανοῖς Πατέρα καὶ Θεόν· « Οὐδὲ δέδωκάς μοι ἐκ τοῦ κόσμου σοὶ ἦσαν, κάμοι αὐτοὺς ἔδωκας. » Κύριος μὲν γὰρ τῶν ὄλων ἐστὶ κατὰ φύσιν ὁ Υἱός· καὶ συγκατάρχει παντὸς γενητοῦ τῷ Θεῷ καὶ Πατρὶ. Ἐπειδὴ καὶ γέγονεν ἀνθρώπος, ὃ πάντα ἐστὶ θεόδοτα καὶ εἰσχεκκριμένα λέγεται λαβεῖν, ὧν ὑπῆρχε κύριος ὡς Θεός· « Αἰτῆσαι γάρ, » φησί, « παρ' ἐμοῦ, καὶ δώσω σοι ἔθνη τὴν κληρονομίαν σου, καὶ τὴν κατάσχεσίν σου τὰ πέρατα τῆς γῆς. » Ἐπιγάννυται τοίνυν τοῖς ἐπ' αὐτῷ πεποιθόσιν, τοῦτ' ἐστὶ, τοῖς κεκλημένοις εἰς ἐπίγνωσιν ἀληθείας διὰ τῆς πίστεως· μόνον δὲ οὐχὶ καὶ χεῖρα προτείνων καταδεικνύσει, λέγων· « Ἴδοὺ ἐγὼ καὶ τὰ παιδιά, ἃ μοι ἔδωκεν ὁ Θεός. » Τίς οὖν ταῦτα λέγων; ὁ Ἐμμανουὴλ δηλονότι. Ὁς ἔσται, φησὶν, εἰς σημεῖα καὶ τέρατα ἐν τῷ Ἰσραὴλ παρὰ Κυρίου Σαβαώθ, ὃς κατοικεῖ ἐν τῷ ὄρει Σιών. Ἴνα γὰρ πιστεύσειαν οἱ κατὰ πᾶσαν τὴν γῆν, ὅτι Θεὸς ὧν φύσει γέγονεν ἀνθρώπος, καὶ τῶν ὄλων ὑπάρχων Κύριος, τὴν τοῦ δούλου πεφύρηκε μορφήν οικονομικῶς δι' ἡμᾶς· πλεῖστά τε ὅσα κατὰ τὴν Ἰουδαίαν εἰργάσατο σημεῖα, καὶ τῆς θείας ὑπεροχῆς ἐνεργεστάτην ἀπόδειξιν ἐποίησατο· τὰ παραδόξως τε καὶ ὑπὲρ λόγον ἀποτελούμενα· τοῦτο μὲν νεκροῦς ἀναστάς, τοῦτο δὲ ἀκαθάρτοις πνεύμασιν ἐπιτιμῶν· καὶ τυφλοῖς δὲ τὸ βλέπειν ἐν ἔξουσίᾳ δωροῦμενος. Ἐγκλημα δὲ τῆς Ἰουδαίων σκαλιότητος καὶ δυσσεβείας, ὁ προφητικὸς ἔσται λόγος. Τὰ μὲν γὰρ σημεῖα καὶ τὰ τέρατα παρὰ Κυρίου Σαβαώθ τοῦ κατοικοῦντος ἐν τῷ ὄρει Σιών γεγενῆσθαι φησὶν. Οἱ δὲ τῶν ἐκτόπων ἢ πραγμάτων ἢ λόγων ἀνεπιτήδευτον ἔωντες οὐδὲν, δυσφημεῖν ἀπειτόλμων λέγοντες· « Οὗτος οὐκ ἐκβάλλει τὰ δαιμόνια εἰ μὴ ἐν Βεελζεβούλ τῷ ἀρχοντὶ τῶν δαιμόνων. »

Καὶ ἐὰν εἰπωσιν πρὸς ὑμᾶς· Ζητήσατε τοὺς ἀπὸ τῆς γῆς φωνοῦντας, καὶ τοὺς ἐγγαστριμύθους τοὺς κεκολογοῦντας, οἱ ἐκ τῆς κοιλίας φωνοῦσιν, οὐκ ἔθνος πρὸς Θεὸν αὐτοῦ; Τί ἐκζητοῦσι περὶ τῶν ζῶντων τοὺς νεκροῦς; Νόμον γάρ εἰς βοήθειαν ἔδωκεν, ἵνα εἰπωσιν· Οὐχ ὡς τὸ ῥῆμα τοῦτο περὶ οὗ οὐκ ἐστὶ δῶρα δοῦναι περὶ αὐτοῦ.

Κατηχητικὸν ἐξυφαίνει λόγον αὐτὸς ὁ Ἐμμανουὴλ τοῖς ἐλπίδα θεμένοις εἰς αὐτὸν, οἱ καταλογίσθησαν μὲν ἐν τέκνοι· δέδονται δὲ αὐτῷ παρὰ Θεοῦ καὶ Πατρὸς, ὡς Σωτῆρι καὶ Λυτρωτῇ καὶ Ζωοπιῷ, καὶ καταφωτίζειν ἰσχύοντι, καὶ παντὸς ἀπαλλάττειν κακῶ· ἀφίστησι δὲ αὐτοὺς ὁλοτρόπως τῶν ἀρχαίων φθῶν, καὶ φρενοβλαβείας τῆς πρώτης. Ἔθος μὲν γὰρ τοῖς τῶν εἰδώλων προσηκυνταῖς, τοὺς ἐκ τῶν δαιμό-

⁷³ Psal. xvi, 25. ⁷⁴ Joan. xvii, 9. ⁷⁵ Psal. ii, 8. ⁷⁶ Matthi. xii, 24.

νίων χρησμούς ἀγαπᾶν, καὶ κενολόγοι τισὶ νεκρο-
 μάντεσι προσκεῖσθαι φιλεῖν, οἳ λόγουσι μὲν ἀληθῆς
 οὐδέν· ἀνερεύονται δὲ ὡσπερ τὸ εἰς νοῦν ἤχον
 ἀπλῶς. Ἄλλ' ὑμεῖς, φησὶ, κἂν εἰ προσειπτό τις, λέ-
 γων· Ζητήσατε τοὺς ἀπὸ τῆς γῆς φωνοῦντας, τοῦτ'
 ἔστι, τοὺς προσποιομένους ἀναφέρειν τοὺς νεκρούς·
 καὶ ὡσπερ ἐξ ἔδου ποιεῖσθαι τὰς μαντείας· ἤγουν
 τοὺς ἐγγαστριμύθους· οἳ προσποιοῦνται μὲν θεοὺς
 τινὰς ἔχειν εἰς τὴν κοιλίαν, οὕτω τε τοῖς προσίοῦσι τὰ
 παρ' ἐκείνων λαλεῖν, μὴ προσέσθε τὴν συμβουλὴν.
 Φωνοῦσι γὰρ ἀπὸ μόνης τῆς αὐτῶν κοιλίας, καὶ οὐκ
 εἰσὶν ἔθνος συνετὸν, ὥστε καὶ ἀναζητῆσαι Θεόν, καὶ
 παρ' αὐτοῦ τι μαθεῖν. Λέγετε δὲ τοῖς ἐκεῖνα συμ-
 βουλεύουσι· Τί ἐκζητοῦσι περὶ τῶν ζώντων τοὺς νε-
 κρούς; ὁρᾷς ὅπως ἀπεργάζεται τὴν νουναχαστάτους; Οὐ
 γὰρ μόνον ἀποφοιτᾶν ἐπιτάττει τῆς ἐκείνων σκαϊό-
 τητος καὶ φρενοβλαβείας, ἀλλὰ γὰρ καὶ συμβούλους
 ἀγαθοὺς, τοῖς πεπλανημένοις γενέσθαι προστάττει.
 Λέγετε γὰρ, φησὶ· Τί ἐκζητοῦσι περὶ τῶν ζώντων τοὺς
 νεκρούς; κοινὸς γὰρ καὶ ἀνθρώπινος ὁ λογισμὸς.
 Ποῖον γὰρ ἂν ἔχοι λόγον τὸ διερωτᾶν ἐθέλειν περὶ
 τῶν ἐπι ζώντων τοὺς ἐν τῇ γῆ κειμένους, ἢ ἐν ἔδου
 τυχόν γενομένης ψυχᾶς; Καὶ καθ' ἕτερον δὲ τρόπον,
 ἀμαθῆς παντελῶς νεχυομαντείας προσέχειν, καὶ ταῖς
 τῶν γοητῶν ψευδοεπισίαις οἳ νεκρὸν ἔχουσι τὸν νοῦν,
 καὶ ὅλον ἀπεψυγμένην καρδίαν. Οὐ γὰρ ἴσασι τὸν τῶν
 ὄλων δημιουργόν, οὐκ ἔχουσι ἐν αὐτοῖς τὸν ζωοποιόν
 τοῦ Θεοῦ λόγον. Εἰσὶ δὲ πρὸς τοῦτο, καὶ νεκρῶν ἐρ-
 γῶν ἐπιμεληταί. Πῶς οὖν οἱ ζῶντες, τοῦτ' ἔστιν, οἱ
 τὴν ἀκωθεν ἔχοντες ἐν ἑαυτοῖς ζωοποιήσιν, καὶ τὸν
 ζῶντα τοῦ Θεοῦ λόγον ἐκπαπλουτηκότες περὶ ἀρτῶν
 ἰρωτῶσι τοὺς νεκρούς; Ταῦτα τοίνυν λέγετε, φησὶ,
 προστιθέντες ὅτι νόμον εἰς βοήθειαν ἔδωκεν, τοῦτ'
 ἔστι, τὸν εὐαγγελικόν, ἐν οἷς προσέχοντες αὐτῷ λέ-
 γωσιν· Οὐχ ὡς τὸ ῥῆμα τοῦτο, περὶ οὗ οὐκ ἔστι δῶρα
 δοῦναι περὶ αὐτοῦ. Παλοῦσι μὲν γὰρ τὸ ψεῦδος, οἳ τὰ
 ἐκ μόνης τῆς ἑαυτῶν καρδίας λαλοῦντες· ὁ δὲ γε σω-
 τήριος καὶ ἀληθὴς τοῦ Θεοῦ νόμος, τοῦτ' ἔστι, τὸ
 θέσπισμα τὸ εὐαγγελικόν, ὃ δέδοται πρὸς ἐπιουρίαν
 τῶν ἐπὶ τῆς γῆς, οὐκ ἔστιν ὡς τὸ ῥῆμα τοῦτο, δη-
 λονότι τῶν ψευδομάντεων. Ἄλλ' οὐδ' ἔστι δῶρα δοῦναι
 περὶ αὐτοῦ. Ὡς γὰρ ἔφην ἀρτίως ἀνωῦνται τινες ἀρ-
 γυρίοις τὰς τῶν γοητῶν ψευδοεπισίας. Πρόκειται δὲ
 τοῖς ἐθέλουσι τὸ οὐράνιον θέσπισμα, δι' οὗ πρὸς πᾶν
 ὄτιον τῶν ἀγαθῶν πεποδηγημέθα. Καὶ μὴ ὅσα χρῆν
 τῶν μελλόντων γενέσθαι μεμαθήκαμεν. Τίνι γὰρ
 ἀσυμφανὲς ἔστι πράττουσιν ἡμῖν τὰ ἀγαθὰ, καὶ τὸ
 γνήσιον τῆς ἀγάπης τηροῦσι Χριστῷ, πᾶν ὄτιον
 ἔσται κατ' εὐχὴν; Μακαρίους γὰρ ἀποφαίνει, καὶ ἐν
 τῷδε τῷ κόσμῳ, καὶ εἰς αἰῶνα τὸν μελλόντα. Πρό-
 κείται τοίνυν, ἀργυρίου τε δίχα, καὶ δῶρου παντός
 τὸ εἰδέναι τοῖς ἐθέλουσι τὸν δοθέντα παρὰ Χριστοῦ
 φωνῆς Ἠσαίου σοφῶς εἰρημένον· «Οἱ διψῶντες
 ριον, βαδίσαντες ἀγοράσατε ἄνευ ἀργυρίου καὶ τιμῆς.»

καὶ ἦξει ἐφ' ὑμᾶς σκληρὰ λιμός, καὶ ἔσται ὡς
 ἂν πεινάσητε, λυπηθήσεσθε, καὶ κακῶς ἐρεῖτε
 τὸν ἄρχοντα καὶ τὰ πάτρια. Καὶ ἀναβ. λέγονται

A et vaniloquis quibusdam necromanticis adhae-
 scere, qui veri quidem nihil dicunt, sed velut eru-
 cant quidquid temere in mentem venit. Atqui vos,
 inquit, etiamsi accedat quis, ac dicat: Consultite
 vates de terra vocem edentes, id est, qui simulat
 se mortuos reducere, et velut ex inferis edi ora-
 cula; sive ventriloquos, qui fingunt deos se quosdam
 habere in ventre, et ita adeptibus hæc ab illis se
 dicere, consilium nolite admittere. A suo enim solo
 ventre sonitum edunt, nec sunt gens intelligens, ut
 vel Deum consulant, vel ab illo discant quidpiam.
 Dicite vero his qui ea consulunt: Quid quærant
 mortuos de vivis? vident, quo pacto eos reddat pru-
 dentissimos? Non enim solum præcipit a perversi-
 tate sua et amentia desistere, sed etiam jubet ut
 B his qui errant, boni consultores evadant. Dicite
 enim, inquit: Quid quærant de vivis mortuos?
 Communis enim hæc est et humana ratio. Quid
 enim rationis habet de his qui etiamnum vivunt,
 homines in terra jacentes, vel animas quæ forte
 sunt apud inferos sciscitari? Quin alio etiam modo
 insulsum et ineptum est necromantiis, falsisque
 præstigatorum verbis, qui mentem mortuam et
 animam quasi extinctum habent, attendere. Etenim
 universitatis opificem ignorant, nec habent in se-
 ipsiis viventem Dei sermonem: ad hæc mortua opera
 exercent. Quo modo igitur qui vivunt, hoc est, qui
 supernam in se habent vivificationem, et vivo Dei
 Verbo ditati sunt, de ipsis mortuos consulunt? Hæc
 ergo, inquit, dicite, addentes: Legem in adju-
 C mentum dedit, id est, evangelicam, ut qui ei at-
 tendunt, dicant: Non sicut verbum istud de quo non
 licet dona dare pro ipso. Qui namque ex suo ipsorum
 corde solo loquuntur, vendunt mendacium: at salu-
 taris et vera est Dei lex, id est, oraculum evangeli-
 cum, 147 quod in adjumentum mortalium confertur,
 non est isti verbo simile, scilicet falsorum vatium.
 Sed neque licet dona dare pro illo. Siquidem, ut
 jam dixi, quidam argento incantatorum vana vati-
 cinia emunt. Præstat autem volentibus cœleste vati-
 cinium, per quod ad omnia bona deducti sumus,
 quin etiam quæ futura sunt, et fieri debent, didici-
 mus. Cui enim obscurum est, nobis bona facientibus,
 et sinceram charitatem Christo servantibus, omnia
 fore ex animi sententia? Beatos siquidem ostendit
 et in hoc mundo, et in futuro sæculo. Prostat ita-
 que absque argento et omni dono, his qui scire
 volunt datam esse a Christo legem in adjumentum.
 Id autem voce Isaiæ sapienter dictum est: «Qui
 sititis, venite ad aquam; et qui non habetis ar-
 gentum, euntes emite absque argento ei pretio 18.»

VERS. 21, 22: Et invadet vos dura fames, et erit,
 ut esuriatis, contristabimini, et male dicetis principi
 institutisque patriis. Et suscitabit in cælum sursum,

¹⁸ Isa. LV, 1.

et in terram deorsum inspicient. Ecce autem afflictiō, et angustia, et caligo et egestas angusta, et tenebrae ut non videatis, et non deficiet qui in angustia fuerit usque ad tempus.

Orationem ad contumacem gentem, id est, Israelitam transfert, qui cum amplam et uberrimam consolationem divinitus consequerentur, et legis institutis et præceptis affatim opulenterque abundarent, Christum tamen, quamvis hoc ad utilitatem suam proficere intelligerent, non admiserunt. Hinc deturbati sunt ab ea quæ cum illo est conjunctione, scilicet sub intelligentiam cadenti et spirituali, et quasi fame disperierunt. Dixit enim universitatis Deus voce prophetarum : « Ecce induco famem super terram, dicit Dominus, non famem panis, neque sitim aquæ, sed famem audiendi verbum Domini. Et ab oriente usque ad occasum circumcursitabunt quærentes verbum Domini et non invenient. » Quando igitur, inquit, principe vitæ interfecit, gravem et intolerabilem famem sustinebitis, sermonem Dei, panem qui de cælo descendit, qui dat mundo vitam, non habentes, tunc vero, tunc esurietis, et ejus quod acciderit sensu tacti **148** principi et patriis institutis maledicetis. Hoc quid sibi vult? Judæorum nimirum præfecti, Scribæ, dicit, et Pharisei, multitudinem sibi subditam contra Servatorem omnium Christum concitare non destiterunt. Quo autem excusationem suæ contra illum insaniam obtenderent, religionem Moysi et leges allegabant. Nam persequebantur dicentes : « Si esset a Deo hic homo, non solvisset Sabbatum **78** ; » ideoque persuaserunt ut eum ceu legis prævaricatorem persequerentur. Quando igitur, inquit, vos ab illis seducti esurieritis : tunc maledicetis omnium vestrum principi, et patriis ritibus, hoc est, legis institutis et consuetudinibus. In memoriam enim revocabitis a ducibus vos concitatos. Et principum prætextus atque excusatio insaniam hujus contra Christum erant patrii ritus, id est, consuetudines et traditiones, non modo quæ ex lege fluxerunt, sed etiam quæ ex vanis observationibus acceperunt, doctrinæ, mandata hominum. Aderit igitur vobis dura famens, quautumvis sursum et deorsum perlustratis, et undiquaque circumspiciatis, atque mentis oculos circumferatis, aliud, inquit, nihil videbitis præter egestatem angustam et tenebras, ut nihil quod utile sit cornatis. Quod autem dicit : « Non deficiet qui in angustia est, usque ad tempus ; » prædicat iterum vocationem gentium. Qui enim nunc, inquit, suat in angustia et fame divinarum disciplinarum sunt oppressi, non confundentur. Siquidem illis benedictionem impertiet Emmanuel, et apponet escas spirituales, et divinam illis instruet mensam, illud dicens : Edite, bibite, et inebriamini, propinqui. Erit vero hoc, inquit, usque ad tempus, id est, non perveniet nunc ad exitum, quando

Α εἰς τὸν οὐρανὸν ἄνω, καὶ εἰς τὴν γῆν κάτω ἐμβλέψονται· καὶ ἰδοὺ θλίψις καὶ ἡ στενοχωρία, καὶ σκότος, ἀπορία στεῆς, καὶ σκότος ὥστε μὴ βλέπειν, καὶ οὐκ ἀπορηθῆσεται ὁ ἐν στενοχωρίᾳ ὄν ἕως καιροῦ.

Μετατίθει τὸν λόγον ἐπὶ τὸ ἀπειθῆσαν ἔθνος, τοῦτ' ἐστὶ, τὸν Ἰσραὴλ, οἱ καὶ πλατεῖαν ἔχοντες καὶ ἀμφιλαφεὴ τὴν ἐκ Θεοῦ παράκλησιν, καὶ ταῖς νομικαῖς εἰσηγήσεσιν ἐντροφῶντες πλουσιως, εἰς γὰρ τὸ εἰδέναι τὸ ταλοῦν εἰς θνησιν οὐ προσέκλιον τὸν Χριστόν. Ταύτη τοι καὶ ὠλισθήκασι τῆς πρὸς αὐτὸν οἰκειότητος νοητῆς δηλονότι καὶ πνευματικῆς, καὶ οἶον λιμῶ διολώλασιν. Ἐφη γὰρ ὁ τῶν ὄλων Θεὸς διὰ φωνῆς προφητῶν. « Ἰδοὺ ἐγὼ ἐπάγω λιμὴν ἐπὶ τῆς γῆς, λέγει Κύριος· οὐ λιμὸν ἄρτου, οὐδὲ δίψαν ὕδατος, ἀλλὰ λιμὸν τοῦ ἀκοῦσαι τὸν λόγον Κυρίου· καὶ ἀπὸ ἀνατολῶν ἕως δυσμῶν, περιδραμοῦνται ζητοῦντες τὸν λόγον Κυρίου, καὶ οὐ μὴ εὑρωσιν. » Ὅταν τοίνυν, φησὶ, τὸν ἀρχηγὸν τῆς ζωῆς ἀποκτείναντες, σκληρὸν καὶ δύσοιστον ὑπομένετε λιμὸν, τὸν τοῦ Θεοῦ λόγον οὐκ ἔχοντες, τὸν ἄρτον τὸν ἐξ οὐρανοῦ, τὸν ζωὴν δίδοντα τῷ κόσμῳ, τότε πεινήσετε. Καὶ δὴ καὶ εἰς αἰσθησιν τοῦ συμβεβηκότος ἐνηνεγμένοι, κακῶς ἐρεῖτε τὸν ἄρχοντα καὶ τὰ πάτρια. Καὶ τί δὴ τοῦτό ἐστιν; Οἱ μὲν γὰρ τῶν Ἰουδαίων καθηγηταί, Γραμματεῖς δὴ λέγω καὶ Φαρισαίους, παροτρύνοντες οὐ διαλελοίπασιν, κατὰ τοῦ πάντων ἡμῶν Σωτῆρος Χριστοῦ, τὴν ὑπὸ χεῖρα πληθύν. Καὶ πρόφασιν τῆς κατ' αὐτοῦ μανίας ἐδέχοντο, τὴν εἰς Μωσέα τε καὶ νόμον αἰδῶ. Ἐδίωκον γὰρ λέγοντες· « Εἰ ἦν οὗτος παρὰ Θεοῦ ὁ ἄνθρωπος, οὐκ ἂν ἔλυε τὸ Σάββατον » Οὐκοῦν ὡς παρανομοῦντα διώκειν ἂν ἐπειθον. Ὅταν τοίνυν, φησὶ, ὑμεῖς οἱ παρ' ἐκείνων ἠπατημένοι πεινήσετε, τότε κακῶς ἐρεῖτε πάντα ὑμῶν ἄρχοντα καὶ τὰ πάτρια, τοῦτ' ἐστὶ, τὰ ἔθνη τὰ νόμιμα. Ἀναμνησθήσεσθε γὰρ ὅτι παρώτρυνον ὑμᾶς οἱ ἡγούμενοι καὶ τῶν ἀρχόντων ἡ πρόφασις ἦν τῆς κατὰ Χριστοῦ μανίας τὰ πάτρια· τοῦτ' ἐστὶ, τὰ ἔθνη καὶ παραδόσεις, καὶ οὐχὶ δὴ πάντως αἱ διὰ νόμου, ἀλλὰ καὶ τὰ ἐξ εἰκαίων ἐπιτηρήσεων ἐδέχοντο διδασκαλίᾳ ἐντάλλματα ἀνθρώπων. Ἔσται τοίνυν ἐφ' ὑμᾶς σκληρὰ λιμὸς, ἄνω τε καὶ κάτω περιδλεπόμενοι καὶ πανταχόσε βλέποντες, ἦτοι τὸν τῆς διανοίας ὀφθαλμὸν περιφέροντες, ἕτερον οὐδὲν ὄψεσθε, φησὶν, εἰ μὴ ἀπορίαν στενήν καὶ σκότος, ὥστε μηδὲν δύνασθαι τι τῶν χρησίμων βλέπειν. « Καὶ οὐκ ἀπορηθῆσεται ὁ ἐν στενοχωρίᾳ ὢν ἕως καιροῦ. » Προαγορεύει πάλιν τὴν τῶν ἐθνῶν κλῆσιν. Οἱ γὰρ νῦν θνητες, φησὶν, ἐν στενοχωρίᾳ καὶ λιμῶ τῶν θεῶν μαθημάτων πεπιεσμένοι, οὐκ ἀπορηθῆσονται. Χαριεῖται γὰρ αὐτοῖς τὴν εὐλογίαν ὁ Ἐμμανουὴλ, καὶ παραθήσει τροφὰς τὰς πνευματικὰς, καὶ τὴν θέλει αὐτοῖς ἀπλώσει τράπεζαν. ἔκεινο λέγων· Φάγετε καὶ πίετε, καὶ μεθύσθητε, οἱ πλησίον. Ἔσται δὲ τοῦτο, φησὶν, ἕως καιροῦ, τοῦτ' ἐστὶν, οὐ νῦν εἰς πέρας οὐχίσεσται, ὅτε καὶ ὁ τῆς προφητείας περὶ αὐτῶν γέγονε λόγος, ἀλλ' ἐν καιρῷ τῷ δεόντι καθ' ὃν ἐπιλάμψει τοῖς ἐπὶ γῆς ὁ Ἐμμανουὴλ. Τότε γὰρ

⁷⁷ Amos viii, 11, 12. ⁷⁸ Joan. ix, 16.

κεκλήθηται τῶν ἔθνῶν ἢ πληθούς.

Τοῦτο πρῶτον πλε, ταχὺ ποιεῖ, χώρα Ζαβουλῶν, ἢ γῆ Νεφθαλεῖμ. ὁδὸς θαλάσσης, καὶ οἱ λοιποὶ οἱ τὴν παραλίαν καὶ πέραν τοῦ Ἰορδάνου, Γαλιλαία τῶν ἔθνῶν. Ὁ λαὸς ὁ πορευόμενος ἐν σκότει, ἴδετε φῶς μέγα. Οἱ κατοικοῦντες ἐν χώρα καὶ ἐν σκιᾷ θανάτου, φῶς λάμψει ἐφ' ὑμᾶς· το πλείστον τοῦ λαοῦ, ὃ καθήγαγες ἐν εὐφροσύνη σου· καὶ εὐφρανθήσονται ἐνώπιόν σου ὡς οἱ εὐφραινόμενοι ἐν ἀμνητῷ, καὶ ὃν τρόπον οἱ διαιρούμενοι σκύλα.

Σκληρὰ τε λιμῷ καὶ μέντοι καὶ ἀπορίᾳ καταπιεσθήσεσθαι λέγων τοὺς ἀπειθεῖν ἡρημένους τῷ Ἐμμανουήλ, οὐκ ἀπορηθήσεσθαι τοὺς ἐν στενοχωρίᾳ προειρηκώς ἔως καιροῦ, κατὰ γε τὴν ἡδὴ προαποδοθεῖσαν διάνοιαν. Ἄρχεται δηλοῦν καὶ τίνες οἱ πρῶτοι πιστεύσαντες, καὶ ἀπαρχὴ γεγονότες τῶν κεκλημένων εἰς ἐπίγνωσιν τοῦ Ἐμμανουήλ τοῦ λέγοντος· Ἰδοὺ ἐγὼ καὶ τὰ παιδία ἃ μοι ἔδωκεν ὁ Θεός, ὃς καὶ γέγοναν εἰς σημεῖά τε καὶ τέρατα ἐν τῷ οἴκῳ Ἰσραὴλ παρὰ Κυρίου Σαβαώθ τοῦ κατοικοῦντος ἐν τῷ ὄρει Σιών. Φασὶ γάρ που καὶ ὄρια Ζαβουλῶν καὶ Νεφθαλεῖμ τῇ Τιβεριάδι παρακείμεναι λίμνη, καὶ ἐν ἐσχατιαῖς εἶναι τῆς Ἰουδαίων χώρας, ὡς ὁμορον ὑπάρχειν τῇ τῶν ἔθνῶν Γαλιλαίᾳ, ἐτέρας οὐσης τῆς πρὸς τῇ Φοινίκῳν χώρα. Ἐκ τούτων φασὶ μάλιστα τῶν φυλῶν τοὺς ἁγίους ἀποστόλους γενέσθαι κατὰ τὸ πλείστον. Καὶ γοῦν τὰ περὶ τῆς κλήσεως αὐτῶν, Ματθαῖος ἡμῖν ὁ μακάριος εὐαγγελιστὴς ἐξηγούμενος, πρῶτον μὲν ἀποκομίζει τὸν Ἰησοῦν ἐν ὄρεις Ζαβουλῶν καὶ Νεφθαλεῖμ. Ἐἶτα τίνα τρόπον ἀπολέκτους ἐποίησατο τοὺς ἁγίους ἀποστόλους, προσεπάγει σαφῶς. Γράφει δὲ οὕτω περὶ Χριστοῦ· « Καὶ καταλιπὼν τὴν Ναζαρέθ ἐλθὼν κατώκησεν εἰς Καπερναοῦμ τὴν παραθαλάττιον ἐν ὄρεις Ζαβουλῶν καὶ Νεφθαλεῖμ, ἵνα πληρωθῆ τὸ ῥῆθὲν διὰ Ἡσαίου λέγοντος· Ἐγὼ Ζαβουλῶν, καὶ γῆ Νεφθαλεῖμ ὁδὸς θαλάσσης πέραν Ἰορδάνου, Γαλιλαία τῶν ἔθνῶν, ὁ λαὸς καθήμενος ἐν σκότει φῶς ἴδε μέγα, καὶ τοῖς καθημένοις ἐν χώρα καὶ σκιᾷ θανάτου, φῶς ἀνέτειλεν αὐτοῖς. » Προσεπάγει δὲ τούτοις· « Περιπατῶν δὲ παρὰ τὴν θάλασσαν τῆς Γαλιλαίας ἴδε δύο ἀδελφοὺς, Σίμωνα τὸν λεγόμενον Πέτρον, καὶ Ἀνδρέαν τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ, βάλλοντας ἀμφίβλητρον εἰς τὴν θάλασσαν· ἦσαν γὰρ ἀλιεῖς· καὶ εἶπεν αὐτοῖς ὁ Ἰησοῦς· Δεῦτε ὀπίσω μου, καὶ ποιήσω ὑμᾶς γενέσθαι ἀλιεῖς ἀνθρώπων. Οἱ δὲ εὐθέως ἀφέντες τὰ δίχτυα ἠκολούθησαν αὐτῷ. Καὶ προσθὰς ἐκεῖθεν εἶδεν ἄλλους δύο ἀδελφοὺς, Ἰάκωβον τὸν τοῦ Ζεβεδαιοῦ, καὶ Ἰωάννην τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ ἐν τῷ πλοίῳ ματὰ Ζεβεδαιοῦ τοῦ πατρὸς αὐτῶν, καταρτίζοντας τὰ δίχτυα αὐτῶν, καὶ ἐκάλεσεν αὐτούς. Οἱ δὲ εὐθέως ἀφέντες τὸ πλοῖον καὶ τὸν πατέρα αὐτῶν ἠκολούθησαν αὐτῷ. » Ἰστέον δὲ ὅτι τὴν θάλασσαν τῆς Γαλιλαίας τὴν Τιβεριάδα λίμνην τὸ Γράμμα φησὶ τὸ ἱερὸν· ἔνθα καὶ ἠῤῥηται τὴν τῶν ἀλιέων μετιόν-

A propheticus sermo de illis habitus est, sed tempore commodo, quo mortalibus illucescet Emmanuel: tunc enim vocata est gentium multitudo.

CAP. IX. VERB. 1-3. Hoc primum bibe, cito fac, regio Zabulon, terra Nephthalim, via maris, et regio maritimi, et trans Jordanem, Galilæa gentium. Populus qui ambulat in tenebris, videte lucem magnam: qui habitatis in regione et umbra mortis, lux illucebit vobis. Maxima pars populi quam deduxisti in lætitia tua, et lætabuntur coram te, ut ii qui lætantur in messe, et ut ii qui dividunt spolia.

149 Et dura fame et inopia premendos dixit, qui fidem Emmanueli habere recusarunt, tamen defecturos qui in angustia versati sunt, usque ad tempus præfatus est, juxta prius allatam sententiam. Orditur demonstrare qui sint primi qui crediderunt, et qui primitiæ luerunt eorum qui vocati sunt ad agnitionem Emmanuelis, dicentis: Ecce ego et pueri quos mihi dedit Deus, et qui erat in domo Israel in signa et ostenta a Domino Sabaoth, qui habitat in monte Sion. Narrant enim fines Zabulon et Nephthalim Tiberiadi stagno adjacere, et in extremis partibus Judaicæ regionis esse, ut Galilææ gentium sint conterminæ, nam altera est in regione Phœnicum. Ex his maxime tribubus dicunt plerosque sanctorum apostolorum esse. Et quidem de eorum vocatione Matthæus beatus evangelista nobis enarrans, primum quidem per fines Zabulon et Nephthalim Jesum deducit, postea quemadmodum delegerit sanctos apostolos, prudenter subjungit, sicque de Christo scribit: « Et relicto Nazareth, profectus habitavit in Capharnaum, mari finitimam, in finibus Zabulon et Nephthalim, ut impleretur quod dictum est ab Isaia propheta dicente: Terra Zabulon, et terra Nephthalim, via maris ultra Jordanem, Galilæa gentium; populus qui sedit in tenebris, lucem vidit magnam, et sedentibus in regione et umbra mortis, lux orta est eis⁷⁹. » Addit vero his: « Obambulans vero juxta mare Galilææ, vidit duos fratres, Simonem dictum Petrum, et Andream fratrem ejus, jacentes retia in mare: erant enim piscatores: ac dixit illis Jesus: Venite post me, et faciam vos piscatores hominum. Atque illi, continuo relictis retibus, secuti sunt eum. Inde progressus vidit alios duos fratres, Jacobum filium Zebedæi, et Joannem fratrem ejus in navi, cum Zebedæo patre suo, sarcientes sua retia, et vocavit eos: hique protinus relicta navi et patre suo, secuti sunt eum⁸⁰. » Sciendum vero Scripturam sacram dicere mare Galilææ Tiberiadem lacum, ubi divini discipuli piscatoriam artem exercere inventi sunt. Facit igitur verba 150 in presentia universalitatis Deus voce prophetæ, velut ad regiones sive civitates tribus Zabulon et Nephthalim, que Tiberiadi stagno erant confines: quibus tantum non

⁷⁹ Matth. iv, 15-17. ⁸⁰ ibid. 18-22.

salutaris poculum impartitur, et vinum propinat exhilarans cor hominis, prædicationem videlicet de Christo. Hoc, inquit, primum bibe, cito facito, id est, o regio Zabulon ac Nephtholim, suscipite prædicationem salutarem. Sed facite cito, id est, citra omnem moram. Celeres, uti dicebam, fuerunt discipuli, et valde alacriter ad credendum Christo prosilierunt. Nam continuo relictiis retribus et patre suo, secuti sunt; et nec longa institutione illis opus fuit. Audierunt enim: « Venite post me, et faciam vos piscatores hominum; et secuti sunt eum ⁸¹. » Pari modo et cæteros sanctos apostolos vocatos inveniemus, et in disciplinam Christi se tradidisse. Scribit enim Joannes sic de Servatore nostro Christo: « Postero die voluit exire in Galilæam, et reperit Philippum; et dicit ei Jesus, Sequere me. Erat autem Philippus a Bethsaida civitate Andreæ et Petri. Reperit Philippus Nathanaelem, et dicit ei: De quo scripsit Moses in lege, et prophetæ, invenimus Jesum filium Joseph Nazarenum ⁸². » Ubi vero accessit ad Jesum, ac dicentem deum audivit: « Priusquam te Philippus vocaret, cum esses sub ficu, videbam te, » credidit protinus, et clamavit, dicens: « Rabbi, tu es Filius Dei, tu es rex Israelis ⁸³. » Rursus Bethsaida, de qua Philippus et Nathanael oriundi sunt, adiacebat mari Tiberiadi. Meminit item beatus David electionis discipulorum, et inquit: « Illic Benjamin junior in stupore, principes Juda, duces eorum, principes Zabulon, principes Nephtholim ⁸⁴. » Quod autem divini discipuli suis temporibus non soli vocandi essent, sed etiam multitudine gentium, designat, inquiens: Et reliqui maritimi ultra Jordanem, Galilæa gentium, populus qui ambulat in tenebris, lucem vidit magnam; et qui habitatis in regione ac umbra mortis, lux illucebit vobis. Incedebant enim jam perinde ut gentes, et commemorabantur in hoc mundo, tanquam in nocte, et in tenebris, propterea quod lumen **151** veræ Dei cognitionis in animo non haberent, sed ruerent quasi in omnem foveam, et in malum veluti ad quemvis lapidem impingerent. Habitare vero eos in regione et umbra mortis ait, quod sit apud eos, puta in regionibus eorum, aliud nihil quam sola nebula et caligo, mentis videlicet et intelligentiæ, quique sicut instar mortuorum, adhuc viventes. Corporum namque umbra omnino eorum formas imitatur, et quantum ad figuræ similitudinem attinet, nulla ratione discrepat. Deum autem nescire qui natura est et vere Deus, imitatio quodammodo est et umbra mortis. Cæterum illis hoc morbo laborantibus lux magna affulsit, post eam quam ipse Christus intulit, oraculum quoque evangelicum. Inde fuit maxima pars populi quam deduxisti in lætitia tua. Multo enim plures ex gentibus vocati sunt, præter eos qui ex Israel crediderunt. Itaque, inquit, lucem vidit magnam, maxima pars populi quem deduxisti in lætitia. Illud, « Deduxisti, »

Ατες τέχνην οἱ θεσπέσιοι μαθηταί. Ποιεῖται τοῖνον τοὺς λόγους ὁ τῶν ὄλων Θεὸς διὰ φωνῆς τοῦ προφήτου πρὸς τὸ παρὸν, ὡς πρὸς τε τὰς χώρας ἦτοι τὰς πόλεις τῆς φυλῆς Ζαβουλῶν καὶ Νεφθαλεὶμ, αἱ παρέκειντο τῇ Τιβερίადι λίμνῃ· καὶ μονονουχὶ ποτήριον αὐταῖς τοῦ σωτηρίου διδούς, καὶ εἶνον προσάγων τὸν εὐφραίνοντα καρδίαν ἀνθρώπου, τὸ κήρυγμα δηλονότι τὸ περὶ Χριστοῦ. Τοῦτο πρῶτον πῖε, φησὶ, ταχὺ ποιεῖ, τοῦτ' ἔστιν, ὃ χώρα Ζαβουλῶν καὶ Νεφθαλεὶμ, δέχεσθε τὸ κήρυγμα τὸ σωτήριον. Ἀλλὰ ποιεῖτε ταχὺ, τοῦτ' ἔστι, μελλησμοῦ δίχα παντός. Ὁξεῖς δέ, ὡς ἔφην, οἱ μαθηταί, καὶ λίαν ἐτοιμῶς ἰόντες ἐπὶ τὸ πιστεῦσαι Χριστῷ. Ἠκολούθησαν γὰρ εὐθὺς ἀφέντες τὰ δίκτυα καὶ τὸν πατέρα, καὶ μυσταγωγίας αὐτοῖς ἐδῆσεν οὐ μακρὰς. Ἠκούον γάρ· « Δεῦτε ὀπίσω μου, καὶ ποιήσω ὑμᾶς γενέσθαι ἀλιεῖς ἀνθρώπων, καὶ ἠκολούθησαν αὐτῷ. » Κατὰ τὸν Ἰσον τρόπον καὶ ἑτέρους τῶν ἁγίων ἀποστόλων κεκλημένους εὐρήσμεν, καὶ πεποιηκότας τῆς ἐπὶ Χριστῷ μυσταγωγίας τὸν λόγον. Γράφει γὰρ Ἰωάννης ὡδὶ περὶ τοῦ πάντων ἡμῶν Σωτήρος Χριστοῦ· « Τῇ ἐπαύριον ἠθέλησεν ἐξελεῖν εἰς τὴν Γαλιλαίαν· καὶ εὐρίσκει Φίλιππον, καὶ λέγει αὐτῷ ὁ Ἰησοῦς· Ἀκολουθεῖ μοι. Ἦν δὲ ὁ Φίλιππος ἀπὸ Βηθσαϊδᾶ ἐκ τῆς χώρας Ἀνδρέου καὶ Πέτρου. Εὐρίσκει Φίλιππος τὸν Ναθαναὴλ καὶ λέγει αὐτῷ· Ὁν ἔγραψε Μωσῆς ἐν τῷ νόμῳ, καὶ οἱ προφήται, εὐρήκαμεν Ἰησοῦν υἱὸν τοῦ Ἰωσήφ τὸν ἀπὸ Ναζαρέθ. » Ἐπειδὴ δὲ ἀφίκετο πρὸς τὸν Ἰησοῦν, εἶτα λέγοντος ἤκουσε· « Πρὸ τοῦ σε Φίλιππον φωνῆσαι δυνατὸν ὑπὸ τὴν συκῆν εἰδόν σε, » πεπίστευκε παραχρῆμα, καὶ ὁ καὶ ἀνέκραγε λέγων· « Ραββὶ, σὺ εἶ ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ, σὺ εἶ ὁ βασιλεὺς τοῦ Ἰσραὴλ. » Βηθσαϊδᾶ δὲ πάλιν ἐξ ἧς ὁ Φίλιππος ἦν καὶ μὲν τοῖς Ναθαναὴλ, παρέκειντο τῇ θαλάσῃ τῇ Τιβερίადι. Διαμνησθῆναι δὲ καὶ ὁ μακρὰς Δαβὶδ τῆς τῶν μαθητῶν ἀναβήσεως, καὶ φησιν· « Ἐκεῖ Βενιαμὲν νεώτερος ἐν ἐκστάσει, ἀρχοντες Ἰούδα ἡγεμόνες αὐτῶν· ἀρχοντες Ζαβουλῶν, ἀρχοντες Νεφθαλεὶμ. » Ὅτι δὲ ἐμελλον οὐ μόνον κληθῆσθαι κατὰ καιροῦς οἱ θεσπέσιοι μαθηταί, ἀλλὰ γὰρ καὶ αἱ τῶν ἐθνῶν ἀγγέλαι, καταμνησθῆναι λέγων· Καὶ οἱ λοιποὶ οἱ τὴν παράλιον καὶ πέραν τοῦ Ἰορδάνου, Γαλιλαία τῶν ἐθνῶν, ὁ λαὸς ὁ πορευόμενος ἐν σκότει φῶς ἴδε μέγα. Οἱ κατοικοῦντες ἐν χώρᾳ καὶ σκιᾷ θανάτου, φῶς λάμψει ἐφ' ὑμᾶς. Ἐβάδιζον γὰρ ὡσπερ οἱ ἐξ ἐθνῶν, καὶ διέτριβον ἐν τῷδὲ τῷ κόσμῳ· καθάπερ οἱ ἐν νυκτὶ καὶ ἐν σκότῳ, διὰ τοῦτο φῶς οὐκ ἔχειν εἰς νοῦν τῆς ἀληθοῦς θεογνωσίας, πίπτειν δὲ ὡσπερ κατὰ βόθρου παντός· καὶ οἷα τις λίθῳ παντὶ προσπταλεῖν κακῷ. Κατοικεῖν δὲ αὐτοὺς ἐν χώρᾳ καὶ σκιᾷ θανάτου φησὶν, διὰ τὸ εἶναι παρ' αὐτοῖς, ἦγουν ἐν ταῖς αὐτῶν χώραις, ἕτερον οὐδὲν, πλὴν ὅτι μόνην ἀχλὺν καὶ σκότον, τὸν νοητὸν δηλονότι, εἶναι δὲ ὡσπερ ἐν ὁμοίῳ τῶν τεθνεώτων, καίτοι ζῶντας ἔτι. Ἦ μὲν γὰρ τῶν σωματῶν σκιά μιμεῖται πάντως αὐτῶν τὰ σχήματα, παραλλάττει δὲ ὅλως κατ' οὐδένα τρόπον, ὅσον ἦκεν εἰς ἐμφέρειαν τὴν ὡς ἐν σχήματι· λέγω· τὸν δὲ γε

⁸¹ Matth. iv, 19. ⁸² Joan i, 43-45. ⁸³ ibid. 47-50.

⁸⁴ Ps. l. LXVII, 28.

Θεὸν οὐκ εἰδέναι τὸν φύσει καὶ ἀληθῶς, μίμημά πῶς ἔστι καὶ σκιά θανάτου. Ἄλλὰ τοῖς ἔκεινα νενοσηκόσι πῶς ἐπέλαμψε, μετὰ τὸ παρὰ Χριστοῦ δηλονότι, καὶ τὸ θέσπισμα τὸ εὐαγγελικόν. Ἐκεῖθεν γέγονε τὸ πλεῖστον τοῦ λαοῦ, ὃν κατήγαγες ἐν τῇ εὐφροσύνῃ σου. Πλείους γὰρ λίαν οἱ ἐξ ἔθνῶν κεκλημένοι παρὰ τοὺς πιστεύσαντας ἐξ Ἰσραὴλ. Οὐκοῦν πῶς εἶδε, φησί, μέγα, τὸ πλεῖστον τοῦ λαοῦ, ὃ κατήγαγες ἐν εὐφροσύνῃ σου. Τὸ δὲ Κατήγαγες, ἀντὶ τοῦ, Ἄνεκαλέσω, τέθεικεν, καὶ Ἐλυτρώσω, καθάπερ αἰχμαλώτους ἐκ πλεονεξίας διαβολικῆς γεγενημένους. «Ὅυτοι εὐφρανθήσονται ἐνώπιόν σου, ὡς οἱ εὐφραϊνόμενοι ἐν ἀμητῷ· καὶ ὃν τρόπον οἱ διαιρούμενοι τὰ σκύλα.» Νῶτῃσιν δὲ διχῇ τῶν προκειμένων τὴν δῆλωσιν. Εἰ μὲν γὰρ εἴεν οἱ θεσπέσιοι μαθηταὶ οἱ εὐφραϊνόμενοι ἐν ἀμητῷ, καὶ διαιρούμενοι σκύλα, φημὲν ὅτι τοὺς ἐξ ἔθνῶν συλλέγοντες καθάπερ τινὰ ἄϊτον εἰς ἀπολύτην δεσποτικὴν, καὶ τῆς ἀρχαίας ἀποκείροντες πλάνης, εὐφραίνονται κατὰ τὸν ἴσον τρόπον τοῖς ἀμῶσιν ἐν ἀγροῖς, ἀρπάζοντες δὲ καθάπερ ἐκ τυραννικῆς πλεονεξίας τοὺς ἡπατημένους ὑπὸ τοῦ Σατανᾶ, καὶ μεθιστάντες διὰ τῆς πίστεως εἰς εὐσέβειαν, χαίρουσιν ὡς οἱ διαιρούμενοι τὰ σκύλα. Οἱ μὲν γὰρ τούτους, οἱ δὲ ἔκείνους ἔπειθον· καὶ ἐκάστῳ κέρδος οἱ σσασμένοι, καθάπερ τοῖς νενικηκόσι τὰ ἐκ τοῦ πολέμου σκύλα. Εἰ δὲ δὴ περὶ τῶν πεπιστευκότων εἰρησθαι λέγοι ταυτὶ, ἐνοήσωμεν, ὅτι κατὰ τὸν τοῦ πλανᾶσθαι καιρὸν, καρπὸν οὐδένα δικαιοσύνης ἔχοντες, περιουτήκασι τοῦτον πεπιστευκότας εἰς Χριστόν. Ἄλλὰ καὶ πάλαι πορθούμενοι καὶ διαρπαζόμενοι παρὰ τῶν δαιμονίων καὶ τοῦ Σατανᾶ, νενικήκασι διὰ Χριστοῦ, τοὺς πάλαι σκυλεύοντας, καὶ κρείττους γεγόνασι τῆς ἐκείνων σκαίοτητος. Οὐκοῦν εὐφραίνονται καὶ αὐτοὶ, καθά φησιν ὁ προφήτης, ὡς οἱ εὐφραϊνόμενοι ἐν ἀμητῷ, καὶ ὃν τρόπον οἱ διαιρούμενοι σκύλα.

Διδίτι ἀφαιρεθήσεται ὁ ζυγὸς ὁ ἐπ' αὐτῶν κείμενος, καὶ ἡ ράβδος ἡ ἐπὶ τοῦ τραχήλου αὐτῶν. Τὴν γὰρ ράβδον τῶν ἀπαιτούντων διεσκέδασε Κύριος ὡς τῇ ἡμέρᾳ τῇ ἐπὶ Μεδιὰμ.

Ἐλευθέρους ὄντας τοὺς ἐπὶ τῆς γῆς, καὶ κατ' εἰκόνα τὴν θείαν εὐ μάλα πεποιημένους, ἐκτισμένους τε, καθά φησιν ὁ μακάριος Παῦλος, ἐπὶ ἔργοις ἀγαθοῖς, οἷς προητοίμασεν ὁ Θεός, ἵνα ἐν αὐτοῖς περιπατήσωμεν, πεπλεονέκτηκεν οὐ μετρίως ὁ τῆς ἀνομίας εὐρετής, καὶ τῆς εἰς Θεὸν ἀποστήσας ἀγάπης, ἰδίως ἐποίησατο προσκυνητάς, δυσδιάφυκτον αὐτοῖς ἐπαρτήσας τὸν τῆς ἀμαρτίας ζυγόν. Ππραχότας τοίνυν ἀθλίως, καὶ ἐν τούτοις ὄντας τοῖς κακοῖς, μάλιστα τοὺς ἐξ ἔθνῶν ἐβρύσατο Χριστός, καὶ πάλιν ἀπέφηεν ἐλευθέρους. Ταύτη τοί φησιν· «Ἀφαιρεθήσεται ὁ ζυγὸς ὁ ἐπ' αὐτῶν κείμενος, καὶ ἡ ράβδος ἡ ἐπὶ τοῦ τραχήλου αὐτῶν.» Ῥάβδον δὲ οἶμαι, φησιν, ἢ τὸ σκῆπτρον, τοῦτ' ἐστὶ, τὴν βασιλείαν, δῆλον δὲ εἶτι τὴν τοῦ Σατανᾶ, ἢ τάχα που τὴν ἀνάγκην, καὶ τὴν οἰνοει πηγήν τε καὶ μάστιγα. Συνέχει γὰρ ἡμᾶς εἰς τὸ οἰκεῖον θέλημα τὸ μιᾶρον καὶ βέδηλον τῶν δαιμονίων τὸ στίφος, καὶ ὁ τούτων ἡγούμενος ὁ Σατανᾶς, μονονουχὶ ράβδῳ καταπαλῶν ταῖς τῶν παθῶν δυναστείαις, & ἐπιφέρει τῷ νῷ, καὶ καταβιάζεται τὴν καρδίαν εἰς τὸ δρᾶν ἐθέλειν & μὴ θέμις. Ἀποσεύονται τοίνυν, φησί, τὸν ἐκ πλεονεξίας ζυγόν, καὶ μὴ καὶ τὴν ράβδον, ἣν ἐσχῆκασι ἀεὶ κατὰ τοῦ τραχήλου, καθάπερ οἰκίεται ταῖς τοῦ δεσπότου πληγαῖς

positum est pro Vocasti, et redemisti, veluti captivos diaboli tyrannide. «Hi lætabuntur coram te, quasi qui lætantur in messe, quemadmodum qui dividunt spolia.» Bifariam autem intelligemus hæc verba. Nam si divini discipuli sint, qui lætantur in messe, et dividunt spolia, dum nimirum gentes colligunt, veluti frumentum in horreum dominicum, et anti-quum errorem amputant, gaudio afficiuntur perinde ac ii qui in agris metunt : et dum tanquam tyran-nica vi eripiunt a Satana seductos, et per fidem ad pietatem traducunt, gaudent quasi qui spolia divi-dunt. Etenim hi illos, illi alios permoverunt, et singulis in lucrum cedunt hi qui servati sunt, ut e bello spolia victoribus. Sin de his qui crediderunt istud dicat : intelligemus, eos cum erroris tempore Nullum fructum justitiæ habent, hoc credentes in Christum implevisse. Qui etiam olim vastati et cum a dæmonis tum a Satana direpti, eos qui quondam spoliabant, diviserunt, et eorum malitia superiores exstiterunt. Itaque gavisii sunt et ipsi, sicuti pro- pheta dicit, tanquam qui lætantur in messe, et quemadmodum hi qui dividunt spolia.

152 VERS. 4. *Quia tolletur jugum ip is impositum, et virga quæ super collum ipsorum. Virgam enim exactorum dissipavit Dominus, velut in die Madian.*

Cum liberi essent in terra, et ad imaginem divi-nam pulcherrime fabricati, conditiq, ut inquit beatus Paulus⁸¹, ad opera bona quæ præparavit Deus, ut in illis ambularemus, invasit eos et totos possedit iniquitatis inventor, et a charitate in Deum aversos, proprie suos cultores reddidit, ac inevita-bile peccati jugum imposuit. Itaque misere agentes, hisque in malis versatos gentiles maxime, Christus eripuit, et de integro in libertatem vindicavit. Id-circo ait : «Tolletur jugum ipsis impositum, et virga quæ est in collo eorum.» Virgam autem, credo, di-cit, vel sceptrum, hoc est, regnum, scilicet Satanæ ac immundorum spirituum, vel forte necessitatem ac veluti plagam et flagellum. Coercet enim nos, cogitque ad suam voluntatem sceleratam et nefariam agmen dæmoniorum, eorumque antesignanus Sa-tanas, affectuum imperio ceu virga propemodum verberans, quos menti offundit, animumque impellit, ut quæ non licet velit facere. Excutiant ergo, inquit, jugum tyrannidis, et virgam quam collo impendentem semper habuerunt, velut mancipia heri plagis subjecta. Mentionem vero rursus in- terserit historiæ quæ posita est in libro Judicium. Sic autem se habet : Cum dereliquissent universi-

⁸¹ Ephes. ii, 10.

tatis Deum Israelitæ temporibus Judicum, ad impietatem morum devoluti sunt, Deumque opitulatorem ac vindicem molestia affecerunt, idolis affixi, operibusque suarum manuum cultum attribuentes. Hinc Madianitis traditi sunt, qui universam eorum terram depopulati sunt, urbes et castella, et quæ in agris erant, diripuerunt, tantumque timorem miseris incusserunt, ut in rupibus habitaverint, et inaccessos montes petrarumque specus sibi pararint, diraque ac diuturna inedia oppressi fuerint. Gravier autem fatiscōtes ac laborantes commiseratus Deus, manu ac ministerio Gedeonis asseruit, qui Madianitas devicit, et necessitate impendente ac virga Israellem liberavit. Ita ergo « dissipavit **153** exactorum virgam, sicut in die Madiam. » Quemadmodum enim tunc intolerabili tyrannide oppressos eripuit, tyrannica gente expulsa, sic eos exactorum virga depulsa et abjecta gentes conservavit. Et actores vero appellat ipsum Satanam, ipsaque cum illo dæmonia, quibus hic scopus quasi propositus est, ut peccata consueta quasi vectigal seu tributum ab hominibus exigant. Omnino enim ab eo qui scortari solet scortationem, ab eo qui furari solet furtum, ut supplet vestes vel furetur simpliciter, et a singulis demum hominibus in quibus insunt affectus, ea quæ familiaria illis sunt et amica repossunt. Unde, opinor, sacræ Litteræ quosdam vocem ejus qui tributa exigit non audientes, beatos prædicant. λωποδουτεῖν ἀπλῶς, καὶ ἐφ' ἐκάστου τῶν ἐν πάθεσιν Γράμμα τὸ ἱερὸν μακαρίζει τινὰς, ὡς μὴ ἀκούσαντας

VERS. 6, 7. *Quia omnem stolam congregatam fraude, et vestem cum commutatione restituent, et volent esse igne combusti. Quia puer natus est nobis, et filius datus est nobis, cujus principatus factus est super humerum ejus, et vocabitur nomen ejus magni consilii Angelus. Ego enim adducam pacem super principes, pacem et sanitatem eorum. Magnus principatus ejus, et pacis ejus non erit finis : super solium Davidis, et regnum ejus, ut recte illud administret et auxilietur, in jussitia et in judicio in omnem deinceps æternitatem. Zelus Domini Sabaoth fecit hæc.*

Vocatæ sunt ad agnitionem Emmanuelis per sanctos apostolos reliquiæ Israelis, vocatæ sunt et gentes. Quippe dicebat : Regio Zabulon, et terra Nephtholim; quibus deinde subdit, Galilæa gentium, populus qui sedet in tenebris, videbat lucem magnam, lucem videlicet per Christum, qui intelligentiæ luce non gentem Israeliticam jam, sed totum terrarum orbem collustrat. Quod autem collustrati diaboli malitiæ jugum exuere virganeque effugere deberent, plene confirmavit, cum addit : Propterea tolletur jugum quod illis impositum est, et virga in collo eorum. Atenim videmus his qui creaturæ serviunt et opera manuum suarum adorant, diabolicæ malitiæ jugum incubuisse; Israelitis etiam legis pondus non ferendum, et onus vere intolerandum. Siquidem beati discipuli reprehenderunt eos, qui

Α ὑποκαίμενοι. Μέμνηται δὲ πάλιν ἱστορίας καίμενης ἐν τῇ βίβλῳ τῶν Κριτῶν. Ἔστι δὲ αὕτη. Καταλειπότες γὰρ τὸν τῶν ὄλων Θεὸν οἱ ἐξ Ἰσραὴλ ἐν ταῖς τῶν Κριτῶν ἡμέραις, ἐτράποντο πρὸς ἀνοσιότητα τρόπων, καὶ λελυπηκότες οὐ μετρίως τὸν ἐπαμύνοντα Θεὸν, εἰδώλοις προσκαίμενοι, καὶ τοῖς ἔργοις τῶν ἰδίων χειρῶν προσάγοντες λατρείας. Ταύτη τοι δέδονται τοῖς Μαδιθηναίοις· οἱ πᾶσαν αὐτῶν κατελήζοντο γῆν, πόλεις τε καὶ κώμας διαρπάζοντες, καὶ τὰ ἐν ἀγροῖς. Καὶ τοσοῦτον ἐνεποιήσαντο τοῖς ἀθλοῖς τὸ δέϊμα, ὥστε καὶ πέτρας αὐτοὺς ἐλέσθαι κατοικεῖν, καὶ τὰ δύσβατα τῶν ὄρων, καὶ τὰς τῶν σπηλαίων περιεργάζεσθαι καταδύσεις, ἀγρίῳ τε καὶ μακρῷ καταθλίβεσθαι λιμῷ. Κεκμηχότας δὲ οὐ μετρίως ἤλθει Θεός, εἶτα σέσωκεν αὐτοὺς διὰ χειρὸς Γεδεὼν, ὃς νενίκηκε τοὺς Μαδιθηναίους, ἡλευθέρου τε τὸν Ἰσραὴλ τῆς ἐπηρητημένης αὐτοῖς ἀνάγκης καὶ ῥάβδου. Οὕτω τοῖνον διασκέδασεν ὁ Κύριος τὴν τῶν ἀπαιτούντων ῥάβδον, ὡς τῇ ἡμέρᾳ τῇ ἐπὶ Μάδιαν. Ἦς γὰρ ἐβρῦσατο τότε τοὺς ταῖς ἀφορήτοις πλεονεξίας ἐνησχημένους, τὸ πλεονεκετοῦ ἐξελάσας ἔθνος, οὕτω σέσωκε τοὺς ἐξ ἐθνῶν, τὴν τῶν ἀπαιτούντων ἐλάσας ῥάβδον. Ἀπαιτούντας δὲ φησιν, αὐτὸν τε τὸν Σατανᾶν, καὶ τὰ δαιμόνια, οἷς ὁ σκοπὸς καὶ ἡ πᾶσα σπουδὴ, τὸ ἀπαιτεῖν ἀνθρώπους καθάπερ τινὰ δασμῶν, ἢ τέλος τὰς συνήθεις ἀμαρτίας. Ζητοῦσι γὰρ πάντως, ἀπὸ μὲν τοῦ πορνεύειν εἰωθότος τὴν πορνεῖαν, ἀπὸ δὲ τοῦ κλέπτειν τὴν κλεψίαν, ἡγουν τὸ βντων, τὰ αὐτῷ συνήθη καὶ φίλα. Ὅθεν οἶμαι τὸ τὴν τοῦ φορολόγου φωνήν.

C Ὅτι· πᾶσαν στολήν ἐπισυνηγμένην δόλω, καὶ ἱμάτιον μετ' ἀλλαγῆς ἀποτίσουσιν· καὶ θελήσουσιν, εἰ ἐγενήθησαν περικλαυστοί. Ὅτι παιδίον ἐγεννήθη ἡμῖν υἱός, καὶ ἐδόθη ἡμῖν, οὗ ἡ ἀρχὴ ἐγεννήθη ἐπὶ τοῦ ὄμου αὐτοῦ, καὶ καλεῖται ὄνομα αὐτοῦ μεγάλης βουλῆς ἄγγελος. Ἐγὼ γὰρ ἄξω εἰρήνην ἐπὶ τοῦ ἄρχοντος, εἰρήνην καὶ ὑγίαν αὐτῶν. Μεγάλῃ ἢ ἀρχῇ αὐτοῦ, καὶ τῆς εἰρήνης αὐτοῦ οὐκ ἔσται ὄριον· ἐπὶ τὸν ὄρον Δαβὶδ καὶ τὴν βασιλείαν αὐτοῦ, κατορθῶσαι αὐτήν, καὶ ἀντιλαβέσθαι αὐτῆς, ἐν δικαιοσύνῃ, καὶ ἐν κρίματι, ἀπὸ τοῦ νῦν, καὶ εἰς τὸν αἰῶνα χρόνον· ὁ ζῆλος Κυρίου Σαβαὼθ ποιήσει ταῦτα.

D Κέκληται μὲν εἰς ἐπίγνωσιν τοῦ Ἐμμανουὴλ διὰ τῶν ἁγίων ἀποστόλων τὸ κατάλειμμα τοῦ Ἰσραὴλ· κέκληνται δὲ καὶ τὰ ἔθνη. Καὶ γοῦν ἔφασκεν· Χώρα Ζαβουλῶν καὶ γῆ Νεφθαλεῖμ· εἶτα τούτοις ἐπήγαγεν, Γαλιλαία τῶν ἐθνῶν· ὁ λαὸς ὁ καθήμενος ἐν σκοτίᾳ φῶς εἶδε μέγα, τὸ διὰ Χριστοῦ δηλονότι καταφωτισθέντος νοητός, οὐχ ἐν ἔθνος ἔτι τὸ ἐξ Ἰσραὴλ, σύμπασαν δὲ μάλλον τὴν ὑπ' οὐρανόν. Ὅτι ἐμελλον οἱ πεφωτισμένοι τῆς τοῦ διαβόλου σκαιότητος ἀποδύσασθαι τὸν ζυγόν, διαφυγεῖν τε τὴν ῥάβδον, πεπληροφόρηκε προτιθείς· διότι ἀφαιρεθήσεται ὁ ζυγὸς ὁ ἐπ' αὐτῶν κείμενος, καὶ ἡ ῥάβδος ἢ ἐπὶ τοῦ τραχήλου αὐτῶν. Ἄλλ' ὀρώμεν ὅτι τοῖς μὲν τῇ κτίσει λελατρευκόσι καὶ τοῖς ἔργοις τῶν ἰδίων χειρῶν προσκαυηκόσιν, ὁ τῆς διαβολικῆς σκαιότητος ἐπέβριπτο ζυγός· τοῖς γε μὴν ἐξ Ἰσραὴλ τὸ τοῦ νόμου δυστοιαχόμενοι

ἄχθος, καὶ δύσοιστον ἀλτῆως φορτίον. Καὶ γοῦν οἱ μακάριοι μαθηταὶ τοῖς μετὰ τὴν πίστιν ἀναπειθούσιν τινὰς τὰ ἐν νόμῳ τηρεῖν ἐπιτίμων λέγοντες· «Καὶ νῦν τί πειράζετε τὸν Θεὸν ἐπιθεῖναι ζυγὸν ἐπὶ τὸν τράχηλον τῶν μαθητῶν, ὃν οὔτε ἡμεῖς, οὔτε οἱ πατέρες ἡμῶν ἰσχύσαμεν βαστάσαι;» Δυσφόρητος οὖν ἄγαν τοῖς ἐξ Ἰσραὴλ ὁ τοῦ νόμου ζυγός· καὶ πρὸς γε τοῦτο τὸ ἔτι φορτικώτερον, ἢ τῶν Φαρισαίων σκαιότης συνέτριβεν οὐ μετριῶς συνθραύουσα ταῖς ἀπληστιαῖς. Ἐρασιχρήματοι γὰρ οἱ τῆς Ἰουδαίων συναγωγῆς ἡγούμενοι, καὶ σκοπὸν ἔχοντες ἕνα τὸ πανταχθὲν συλλέγειν, καὶ καταδιάζεσθαι τοὺς ὑπὸ χεῖρα λαούς. Οὐκοῦν πρόποι· ἂν καὶ μάλα ὀρθῶς καὶ περὶ γε τῶν ἐξ Ἰσραὴλ· «Ὅτι ἀφαιρέθησεται ὁ ζυγός ὁ ἐπ' αὐτῶν κείμενος, καὶ ἡ ῥάβδος ἢ ἐπὶ τοῦ τραχήλου αὐτῶν.» Ῥάβδον δὲ κατὰ τὸ εἶδος, τὴν ἐκ τῶν ἡγουμένων ὀνομάζει πλεονεξίαν, διότι τὸ ἀπονεύσαι δεινῶς εἰς φιλοκερβίας. Ταύτης ἕνεκα τῆς αἰτίας, οἱ δεῖλαι, καὶ αὐτὸν ἀπεκτόνασι τὸν Υἱόν. Καίτοι γὰρ ἰδόντες ὅτι αὐτός ἐστιν ὁ κληρονομός, «Ἐπιανένδουταῖς, φησὶν· Δεῦτε ἀποκτεινωμένον αὐτὸν, καὶ σκῶμεν ἑαυτοῖς τὴν κληρονομίαν αὐτοῦ.» Ὅτι τοίνυν δυσσεβῆ καὶ ἀνόσιον ἔχοντες τὸν ἐπὶ τῷδε σκοπὸν, ἥδιστα ἂν τῶν ὄντων αὐτοῖς ἀπάντων ὑπέμειναν τὴν ζημίαν; ἢ ἴδον ἐπιλάμβαντα τῷ κόσμῳ τὸν Ἐμμανουὴλ, ὑπεμφαίνει λέγων· «Ὅτι πᾶσαν στολὴν ἐπισυνηγμένην δόλω, καὶ ἱμάτιον μετὰ καταλλαγῆς, ἀποτίσουσι, καὶ θελήσουσιν εἰ ἐγενήθησαν πυρίκαυστοι. Ὅτι παιδίον ἐγεννήθη ἡμῖν, υἱὸς καὶ ἐδόθη ἡμῖν.» Ἐκ δόλου μὲν γὰρ καὶ ἀπάτης, καὶ ἀπὸ τοῦ κρίνειν οὐκ ὀρθῶς, τὴν τῶν χρημάτων ἄθροισιν ἐποίησαντο, φησὶν· ἀλλ' ἠδὲ καὶ φίλον αὐτοῖς, καὶ μέχρι αὐτῆς τῆς περιστολῆς καὶ τῶν ἱματίων μετὰ καταλλαγῆς, τοῦτ' ἐστι, μετὰ προσθήκης, ἀποπέμψασθαι καὶ ἀποβαλεῖν, μᾶλλον δὲ φησὶν, ἠθέλησαν καταφλεγεθῆναι καὶ πυρὶ, δυσφροῦντες ἄγαν, ὅτι παιδίον ἐγεννήθη ἡμῖν υἱός. Πεισιτευμένοι γὰρ τὸν δεσποτικὸν ἀμπελώνα, τοὺς καρποὺς ἠθέλησαν ἔχειν αὐτοὶ καὶ μόνοι, προσκομίζοντες τῷ δεσπότη τὸ σύμπαν οὐδέν. Παιδίον δὲ λέγων γεγενῆσθαι, διελέγχει σαφῶς τῆς τῶν Μανιχαίων δόξης τὸ ἀδρανές, οἱ παραιτοῦνται λέγειν, ὅτι γέγονε σὰρξ ὁ Λόγος· τοῦτ' ἐστι, τὴν ἡμῶν πεφόρηκε σάρκα δι' ἡμᾶς οἰκονομικῶς. Ἄλλ' εἰ βούλονται φρονεῖν ὀρθῶς, καὶ τῆς ἑαυτῶν δυσουλίας καταψηφίζεσθαι, μὴ ἀτιμαζέτωσαν τὰς τοῦ προφήτου φωνάς, παιδίον ἡμῖν γεγενῆσθαι λέγοντος. Ὅπου γὰρ τόκος ἐκ γυναικὸς ἀληθῶς, ποῖον ἂν ἔχει τόπον τὸ δοκῆσαι καὶ σκιᾶ, καὶ ὡς ἐν μόναις εἰπεῖν φανταστικαῖς γεγενῆσθαι τὴν ἐπιδημίαν; πλὴν ἡμῖν δεῖσθαι φησὶ τὸν υἱόν. Γέγονε γὰρ ἄνθρωπος ὁ μονογενῆς τοῦ Θεοῦ Λόγος οὐ δι' ἑαυτὸν, ἀνακαινῶν δὲ μᾶλλον τὰ καθ' ἡμᾶς εἰς τὸ ἀπ' ἀρχῆς, καὶ τῆς ἀπάντων ζωῆς ἀντίλυτρον, τὸ ἴδιον σῶμα προσκομιῶν εἰς ὁσμήν εὐωδίας τῷ Θεῷ καὶ Πατρὶ. Γεγενῆσθαι δὲ φησὶ τὴν ἀρχὴν αὐτοῦ ἐπὶ τοῦ ὄμου αὐτοῦ, καὶ δοκεῖ μὲν τισε τοιοῦτόν τι νοεῖν. Ἐπειδὴ γὰρ, φησὶν, ἑαυτῷ τὸν σταυρὸν εἰς ὄμους ἔχων ὁ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς ὁ

A post 154 fidem ad legalium observationem quosdam perpulerunt, dicentes : « Et nunc quid tentatis Deum, ut imponatis jugum cervici discipulorum, quod neque nos neque patres nostri portare potuimus *? » Intolerabile igitur admodum Israelitis erat legis jugum, et quod adhuc gravius est, eos Pharisæorum malitia haud mediocriter, insatiabili cupiditate frangens et opprimens. Erant enim pecuniarum amantes Judæorum synagogæ ducentes, unumque hunc scopum præ se habentes, ut undecunque colligerent, populumque subditum violentissimis modis tractarent. Itaque rectissime dici poterit de Israelitis etiam : Tolleitur jugum illis impositum, et virga quæ est in collo eorum. Virgam autem procerum rapacitatem nominare videtur, quod avaritiæ impendio deliti fuerint. Hanc ob causam miseri ipsum etiam Filium interfecerunt. Quamquam enim sciebant eum esse hæredem, « Apud se dixerunt, inquit, Adeste, occidamus eum, et habeamus nobis hæreditatem ejus *? » Quod igitur impium et nefarium scopum habentes Judæorum præfecti, omnium bonorum suorum jacturam libentissime pertulissent, potius quam viderent illucescentem mundo Emmanuelem, subindicat dicens : « Omnem stolam congregatam dolo, et vestem cum commutatione restituent, et volent igni combustæ esse. Quia puer natus est nobis, et filius datus est nobis. » Ex dolo enim et fraude, et ex iniquo judicio opum coacervarunt cumulum, inquit : verumtamen jucundum illis et gratum fuisset, etiam ipsum amictum et vestes, cum permutacione, id est, cum quæstu, dimittere et abjicere, imo vero, inquit, maluissent comburi etiam igne, ægerrime ferentes puerum natum esse nobis, et filium datum nobis. Quibus enim herilis vineæ cura commissa fuerat, hi soli fructus sibi volebant habere, hero nihil prorsus afferentes. Puerum autem natum cum dicit, infirmitatem Manichæorum opinionis evidentem coarguit, qui renuunt dicere, Verbum carnem factum esse, id est, nostram carnem propter nos portasse per dispensationem. Atqui si recte sapere voluerint, et suam ipsorum temeritatem damnare, ne contumeliose pervertant verba prophetæ dicentis, puerum nobis natum esse : ubi etenim proles vere nata est ex muliere, qui locus esse poterit, 155 opinione et umbra vel sola specie adventum ejus fuisse? Verum dicit nobis datum esse filium. Factus est enim homo unigenitum Dei Verbum, non propter seipsum, sed potius ut nostram conditionem, sicuti fuit a principio, restauraret, et ut omnium vitæ pretium ac redemptionem suum corpus Deo et Patri in odorem suavitatis offerret. Factum vero principatum ejus ait super humerum ejus, videturque nonnullis hujusmodi quidpiam intelligere : Quoniam enim, inquit, crucem portans humeris Dominus noster Jesus Christus, ad passionem salutarem venit, et exaltatus est, et orbem terrarum per seipsum

* Act. xv, 10. * Matth. xiii, 33.

obtinuit : hinc fuisse dicitur principatus ejus super humero ejus. Habet vero aliquid probabilitatis hæc oratio, nec sententia recte posita vituperanda est, si quis eam laudandam susceperit. Videtur nimirum hic propheticus sermo humerum appellare fortitudinem : omne siquidem robur nostrum in brachiis et humeris situm est. Et quidem brachium Dei ac Patris dicitur Filius. « Domine, enim, inquit, quis credidit auditui nostro, et brachium Domini cui revelatum est ⁸⁷ ? » Imperavit ergo orbi terrarum sua ipsius potentia Christus : quippe fortitudo est Dei ac Patris. Vocatur præterea et magni consilii Angelus, videlicet Dei et Patris. Attestabitur autem de his loquens sapiens Joannes : « Qui accepit ejus testimonium, is obsignavit Deum verum esse. Quem enim misit Deus, verba Dei loquitur ⁸⁸. » Et ipse dicit sanctis apostolis : « Vos amici mei estis, si feceritis quæ ego præcipio vobis. Non jam vos dico servos, quia servus non intelligit quid facit dominus ejus. Vos autem dixi amicos, quia omnia quæ audivi a Patre meo, patefecerim vobis ⁸⁹. » Magni itaque consilii Angelum hac de re nominat Emmanuel. Postquam autem factus est homo, ipse omnium a se gestorum vim et virtutem Deo ac Patri attribuit. Quod ipsum Deus ac Pater ipse per hæc nobis ostendit, cum ait : Ego enim adducam pacem super principes, pacem et sanitatem eorum. Pacem ipsissimam sanctis apostolis ut suam ac propriam dedit Christus. Omnia enim quæ sunt Patris, sunt ejus. Dicebat item : « Pacem meam do vobis, pacem meam relinquo vobis ⁹⁰. » Si vero dicatur ipse Emmanuel pacem et sanitatem accipere, cogita mihi rursus dispensationis, in carne, singulare **156** consilium. Accipit enim pacem quæ est ex mundo videlicet, Patre ei tradente omnia, et ut pacem erga ipsum habeant persvadente, illum adorando, regnique ejus jugum suscipiendo. « Nemo enim potest, » inquit, « venire ad me, nisi Pater qui misit me, traxerit eum ⁹¹. » Proclamavit etiam alicubi sapiens Isaias : « Faciamus pacem ei, faciamus pacem accedentes ad eum ⁹². » Accipit itaque pacem a Patre, ad eum quem dixi modum. Audivimus siquidem eum alloquentem Patrem et Deum cœlestem : « Quos dedisti mihi ex mundo, tui erant, ac illos mihi dedisti ⁹³. » Accipit item sanitatem, id est, e mortuis vitæ renovationem. Cum enim infirmatus paululum dicitur, quod permiserit carnis suæ, gratia Dei pro omnibus mortem gustare, sanitatem accipit, renovationem vitæ accipit, idque rursus ipse præstitit. Excitavit enim suum templum, cum ipse sit potentia Patris. Si enim ipse est resurrectio et vita, quid tandem ad vivificationem desiderasset vita ? Et si aliorum corpora excitasse conspicitur sua rursus vi ac potentia, quidni ante aliorum corpora suum excitasset ? Affatur autem ipse Judæos : « Solvite templum hoc, et in tribus

Χριστός, πρὸς τὸ σωτήριον εἶη πάθος, ὑψώθη δὲ καὶ κακράτηκε τῆς ὑπ' οὐρανὸν δι' αὐτοῦ, ταύτη τοι καὶ γενέσθαι λέγεται ἡ ἀρχὴ αὐτοῦ ἐπὶ τοῦ ὤμου αὐτοῦ. Ἔχει δὲ τὸ πιθανὸν ὁ λόγος, καὶ οὐκ ἀτιμαστὸν τὴν ἔννοιαν ὀρθῶς ἔχουσαν, κἂν εἰ ἔλοιτό τις ἐπαινεῖν αὐτήν. Ἔοικε δὲ τὸν ὤμον ὁ προφητικὸς ἡμῖν ἐν τούτοις λόγος τὴν ἰσχύον βούλεσθαι δηλοῦν. Πᾶσα γὰρ ἡμῶν ἰσχύς ἐν βραχίονί τε καὶ ὤμοις. Καὶ γοῦν εἰρηται δεξιὰ καὶ βραχίων τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς ὁ Υἱός. « Κύριε » γὰρ, φησί, « τίς ἐπίστευσε τῇ ἀκοῇ ἡμῶν ; καὶ ὁ βραχίων Κυρίου τίς ἀπεκαλύφθη ; » Ἦρξε τοίνυν τῆς ὑπ' οὐρανὸν διὰ τῆς ἐκαστοῦ δυνάμεως ὁ Χριστός : ἰσχύς γὰρ ἐστὶ τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς. Κέκληται δὲ καὶ μεγάλης βουλῆς Ἄγγελος, δῆλον δὲ ὅτι τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς. Καὶ μαρτυρήσει λέγων ὁ σοφὸς Ἰωάννης περὶ αὐτοῦ : « Ὁ λαμβάνων αὐτοῦ τὴν μαρτυρίαν ἐσφράγισεν ὅτι ὁ Θεὸς ἀληθὴς ἐστίν. Ὅν γὰρ ἀπέστειλεν ὁ Θεός, τὰ ῥήματα τοῦ Θεοῦ λαλεῖ. » Καὶ αὐτὸς δὲ πού φησι τοῖς ἀγίοις ἀποστόλοις : « Ὑμεῖς φίλοι μου ἐστε, ἐὰν ποιήσητε, ἃ ἐγὼ ἐντέλλομαι ὑμῖν. Οὐκέτι λέγω ὑμᾶς δούλους, ὅτι ὁ δούλος οὐκ οἶδε τί ποιεῖ αὐτοῦ ὁ Κύριος. Ὑμᾶς δὲ εἰρηκα φίλους, ὅτι πάντα ἃ ἤκουσα παρὰ τοῦ Πατρὸς μου, ἐγνώρισα ὑμῖν. Μεγάλως οὖν ἄρα βουλῆς ἄγγελον ταύτης τε ἕνεκα τῆς αἰτίας ὀνομάζει τὸν Ἐμμανουήλ. Ἐπειδὴ δὲ γέγονεν ἄνθρωπος, αὐτὸς τε ἀνετίθει τῷ Θεῷ καὶ Πατρὶ τὴν ἐφ' ἅπασιν τοῖς παρ' αὐτοῦ δρωμένοις ἐνέργειάν τε καὶ δύναμιν, καὶ αὐτὸς δὲ διὰ τούτων ἡμῖν ὁ Θεὸς καὶ Πάτηρ, αὐτὸ δὴ τοῦτο παραδηλοῖ λέγων : Ἐγὼ γὰρ ἄξω εἰρήνην ἐπὶ τοὺς ἄρχοντας, εἰρήνην καὶ ὑγίειαν αὐτῶν. Τὴν μὲν οὖσαν εἰρήνην τοῖς ἀγίοις ἀποστόλοις, ὡς ἰδίαν ἐδίδου Χριστός. Ἔστι γὰρ αὐτοῦ πάντα τὰ τοῦ Πατρὸς, καὶ δὴ καὶ ἔφασκεν : Εἰρήνην τὴν ἐμὴν δίδωμι ὑμῖν : εἰρήνην τὴν ἡμῶν ἀφίημι ὑμῖν. » Εἰ δὲ δὴ λέγοιτο καὶ αὐτὸς ὁ Ἐμμανουήλ εἰρήνην καὶ ὑγίειαν λαβεῖν, νόει μὲν πάλιν τῆς μετὰ σαρκὸς οἰκονομίας τὸ εὐτεχνές. Ἐδέχετο γὰρ εἰρήνην τὴν ἀπὸ τοῦ κόσμου δηλονότι, προσάγοντος αὐτῷ σύμπαντας τοῦ Πατρὸς, καὶ εἰρηνεύειν πρὸς αὐτὸν ἀναπειθόντος, διὰ γε τοῦ προσκυνεῖν αὐτῷ, καὶ τὸν τῆς βασιλείας αὐτοῦ δέχεσθαι ζυγόν. « Οὐδεὶς γὰρ δύναται, » φησὶν, « ἔλθειν πρὸς με, ἐὰν μὴ ὁ Πάτηρ ὁ πέμψας με ἐλκύσῃ αὐτόν. » Προσανακεκράγει δὲ πού καὶ ὁ σοφὸς Ἰσαίας : « Ποιήσωμεν εἰρήνην αὐτῷ, ποιήσωμεν εἰρήνην οἱ ἐρχόμενοι. » Δέχεται μὲν οὖν τὴν εἰρήνην παρὰ τοῦ Πατρὸς, κατὰ τόνδε τὸν τρόπον, ὡς ἔφη. Ἀχιχόμεν γὰρ αὐτοῦ λέγοντος πρὸς τὸν ἐν τοῖς οὐρανοῖς Πατέρα καὶ Υἱόν : « Οὗς δέδωκάς μοι ἐκ τοῦ κόσμου, σοὶ ἦσαν, καὶ ἐμοὶ αὐτοὺς ἔδωκάς. » Δέχεται δὲ καὶ ὑγίειαν, τοῦτ' ἐστὶ, τὴν ἐκ νεκρῶν ἀναβίωσιν. Ἐπειδὴ γὰρ ἀσθενησάι λέγεται βραχὺ, διὰ τοῦ τὸ ἐφεῖναι τῇ ἰδίᾳ σαρκὶ χάριτι Θεοῦ ὑπὲρ πάντων γεύσασθαι θανάτου, δέχεται τὴν ὑγίειαν, τοῦτ' ἐστὶ, τὴν ἀναβίωσιν, καὶ τοῦτο πάλιν ἐνεργήσας αὐτός. Ἦγειρε γὰρ τὸν ἑαυτοῦ νεκρὸν, αὐτὸς ὑπάρχων ἢ δύναμις τοῦ Πατρὸς. Εἰ γὰρ αὐτός

⁸⁷ Isa. LIII, 1. ⁸⁸ Joan. III, 35. ⁸⁹ Joan. XV, 14, 15. ⁹⁰ Joan. XIV, 27. ⁹¹ Joan. VI, 66, ⁹² Isa. XLVII, 5.

⁹³ Joan. XVII, 9.

ἐστιν ἡ ἀνάστασις, καὶ ἡ ζωὴ, τίνος ἂν ἐδεήθη πρὸς ζωοποίησιν ἡ ζωὴ; Καὶ εἰ τὰ τῶν ἐτέρων ἐγγηγεργῶς ἡρᾶται σώματα δυνάμει πάλιν ἰδίᾳ, πῶς ἂν οὐκ ἀνέστησε καὶ πρὸς γε τῶν ἄλλων τὸ ἴδιον; Καίτοι, φησι, πρὸς Ἰουδαίους αὐτός· Ἐύσατε τὸν ναὸν τοῦτον, καὶ ἐν τρισὶν ἡμέραις ἐγερω αὐτόν. » Ὅτι γὰρ ἀκλόνητος ἡ βασιλεία τοῦ Χριστοῦ καὶ τὸ ἐρηραιομένον ἔχουσα διὰ παντός διδάσκει, λέγων· « Μεγάλῃ ἡ ἀρχὴ αὐτοῦ, καὶ τῆς εἰρήνης αὐτοῦ οὐκ ἔστιν ὄριον. » Ἦρξε γὰρ οὐκέτι μόνης τῆς Ἰουδαίας, ἀπάσης δὲ μᾶλλον τῆς ὑπ' οὐρανόν. Καὶ τέλος οὐκ ἔσται τῆς παρ' ἡμῶν προσφερομένης αὐτῷ εἰρήνης. Εἰρηνεύομεν γὰρ πρὸς αὐτόν, αὐτῷ προσκυνοῦμεν, ὡς ἐφη, καὶ δι' αὐτοῦ καὶ ἐν αὐτῷ τῷ Θεῷ καὶ Πατρὶ. Καὶ τὴν τοῦ πολέμου πρόξενον ἀμαρτίαν ἐκ μέσου ποιεῖν, σπουδάζοντες. Ὅτι δὲ ἀφίκετο τὸ τῶν Ἰουδαίων ἐλευθερώσων ἔθνος, διδάσκει προτιθεὶς· « Ἐπὶ τὸν θρόνον Δαβὶδ, καὶ ἐπὶ τὴν βασιλείαν αὐτοῦ κατορθώσαι αὐτήν· καὶ ἀντιλαβέσθαι αὐτῆς ἐν δικαιοσύνῃ, καὶ ἐν κρίματι, ἀπὸ τοῦ νῦν καὶ εἰς τὸν αἰῶνα χρόνον. » Ἐπειδὴ δὲ ἀποχρύπτως ἡμῖν τὸν περὶ γε τοῦ Ἐμμανουὴλ ἐποιήσατο λόγον ὁ μακάριος προφήτης τῆς ἐνανθρωπήσεως τὸν καιρὸν ἀποδιέδωκε, λέγων· « Ὁ ζῆλος Κυρίου Σαβαὼθ ποιήσει ταῦτα. » Ποῖος δὲ ζῆλος καὶ ἐπὶ τίσιν ἀναγκαῖον εἶπεῖν. Ὁ μὲν γὰρ Δράκων ὁ ἀποστάτης ἤρπασε τὴν ὑπ' οὐρανόν, καὶ τοῖς ἰδοῖς ὑπέθηκε σκῆπτροις τὸν καθ' εἰκόνα Θεοῦ γενόμενον ἄνθρωπον. Ἦν οὖν ἄρα ζήλου παντός ἄξιον ἀληθῶς, καὶ πλεονεξίας ἀπάσης ἀνάμειστον τὸ καθ' ἡμῶν γεγονός, ἠλευθέρωσε τοῖνον ὁ ζῆλος Κυρίου Σαβαὼθ τοὺς ἀνά πάσαν τὴν γῆν. Καὶ καθ' ἕτερον δὲ τρόπον, παρεζήλωσαν αὐτόν οἱ ἐξ Ἰσραὴλ ἐπ' οὐ θεοῖς· καθὰ γέγραπται, καὶ ἐν τοῖς ματαίοις αὐτῶν, καὶ τελευτῶντες ἔσταύρωσαν τὸν Ἐμμανουὴλ. Παρεζηλώθησαν ἐν τοῖς ἔθνεσι, καθὰ φησιν αὐτός· Αὐτοὶ παρεζήλωσαν με ἐπ' οὐ θεοῖς. Παρώργισάν με ἐν τοῖς εἰδώλοις αὐτῶν, καὶ γὰρ παραζήλωσω αὐτούς ἐπ' οὐκ ἔθνεσι, ἐπ' ἔθνεσι ἀσυνέτῳ παροργίσω αὐτούς.

ΛΟΓΟΣ Γ'.

Θάνατον ἀπέστειλε Κύριος ἐπὶ Ἰακώβ, καὶ ἤλθεν ἐπὶ Ἰσραὴλ, καὶ γνώσεται πᾶς ὁ λαὸς τοῦ Ἐφραϊμ, καὶ ἐγκαθήμενοι ἐν Σαμαρεία, ἐφ' ὕβρει καὶ ὑψηλῇ καρδίᾳ λέγοντες· Πλίνθοι πεπτώκασιν, ἀλλὰ θεῦτε λαξεύσωμεν λίθους, καὶ κόψωμεν συκαμίτους, καὶ κέδρους καὶ οικοδομήσωμεν ἑαυτοῖς πύργον.

Μακρὸς μὲν γέγονε τῷ προφήτῃ λόγος ὁ περὶ γε τοῦ Ἐμμανουὴλ, ὃν διαπεράνας εὐπαλῶς, πάλιν ἐπάνεισιν ἐπὶ τὰ ἐν ἀρχαῖς· ἦσαν δὲ ταυτί· Ἐπητιᾶτο γὰρ λίαν τὸν Ἰσραὴλ, ὡς ἀπειθοῦντά τε καὶ παροτρύνοντα τὸν αἰεὶ σεσωκῶτα Θεόν, ταύτης τε ἕνεκα τῆς αἰτίας, τοῖς ἐσχάτοις ἑαυτὸν ἐνιέντα κακοῖς· Ἐφασκε γὰρ ὅτι οὐκ ἠθέλησαν τὸν νόμον Κυρίου Σαβαὼθ· ἀλλὰ τὸ λόγιον τοῦ ἁγίου Ἰσραὴλ παρώξυναν. Καὶ ἐθυμώθη ὀργῇ Κύριος ἐπὶ τὸν λαὸν αὐτοῦ, καὶ ἐπέβαλε τὴν χεῖρα αὐτοῦ ἐπ' αὐτούς, καὶ ἐπάταξεν αὐτούς. Καὶ παρωξύνθη τὰ ὄρη, καὶ ἐγενήθη τὰ θησιμαῖα αὐτῶν ὡς κοπρία ἐν μέσῳ ὁδοῦ. Ὅρη δὲ φησι τὰ παρωξυμμένα τοὺς τῶν Ἀσσυρίων βασι-

diebus excitabo illud²¹. » Regnum vero Christi omnino firmum et firmum esse docet, cum ait : « Magnus principatus ejus, et pacis ejus non erit finis. » Non enim soli Judææ, sed toti orbi terrarum imperavit. Nec finis erit pacis, quæ a nobis illi affertur. Pacem enim erga eum habemus : adoramus eum, ut dixi, sic et per illum, et in illo Deum ac Patrem. Et peccatum unde bellum conflatum et ortum est, exterminare debemus. Venisse autem eum ad gentem Judæorum liberandum docet, cum addit : « Super solium Davidis, et super regnum ejus, ut dirigat illud, et administret in justitia, et judicio, in omnem deinceps perpetuitatem. » Postquam autem satis de Emmanuele verba nobis fecit beatus propheta, humanitatis tempus explicat, dicens : « Zelus Domini Sabaoth fecit hæc. » Qui autem zelus, et pro quibus necessario dicendum. Draco nimirum apostata orbem terrarum prædæ habuit, et suis sceptris 157 hominem ad Dei imaginem factum subjecit. Erat igitur vere omni zelo dignum, et omni tyrannide plenum. quod in nos factum est. Liberavit igitur zelus Domini Sabaoth omnes terræ incolas. Aliter autem sic : Ad æmulationem provocarunt eum Israelitæ in non diis, sicut scriptum est, et in vanitatibus suis, et tandem Emmanuelem in crucem subegerunt. Accensi autem sunt ipsi æmulatione in gentibus, quemadmodum ipse dicit : Illi ad æmulationem incenderunt me in non diis, irritaverunt me in idolis suis. Ego autem ad æmulationem provocabo eos in non gente, in gente stulta irritabo eos.

ORATIO VI.

CAP. IX, VERS. 8-10. Mortem immisit Deus in Jacob, et invasit Israel, scietque omnis populus Ephraim, et considentes in Samaria, superbe et elato animo dicentes· Lapides ceciderunt, at venite, dolemus lapides, et excidamus sycamoros et cedros, et ædificemus nobis ipsis turrim.

Prolixa quidem fuit prophetæ oratio de Emmanuele qua scite admodum confecta, rursus ad principia revertitur. Erant autem hæc : Gravitæ siquidem accusabat Israel, utpote Deo immorigerum et ad iracundiam excitantem eum qui semper servaverat, eaque ultimis sese calamitatibus involventem. Dicebat enim nolle se legem Domini Sabaoth : at oraculum sancti Israelis exasperarunt. Ac stomachatus est Dominus populo suo, immisitque illis manum suam, ac percussit eos, et excerbat sunt montes, et facta sunt morticina eorum velut sterces in medio viæ. Montes vero dicit excerbatos, reges Assyriorum : superbi enim erant,

²¹ Joan. II, 19.

et fastuosi, et elati animo, qui, tota Samaria a fundamentis concussa et convulsa, captivum Israellem ceperunt, et in montes Persarum et Medorum abduxerunt. Absoluto itaque, uti dicebam, vaticinio de Emmanuele, denuo institutum **158** principio scopum prosequitur, et Samariæ vastationem exponit, cum ait: « Mortem emisit Deus in Jacob, et invasit Israellem. » Sciendum autem Hebræorum interpretationem, cæterosque expositores pro morte, sermonem posuisse. « Sermonem enim, inquit, misit Dominus super Jacob. » Quem sermonem? nempe condemnantem eos qui impietatem exercuerunt, et pœnas irrogantem iis qui, ipso relicto, operibus suarum manuum procubuerunt. Sive igitur dicat: Mortem misit Deus, sive maledictionem, vel sermonem, vis sententiarum non erit absurda, sed ad unum et eundem scopum tendet. Cæterum hic mentionem injicit historiæ, quam brevibus dicam. Sic namque vix etiam manifestum evadet quod enarratur. Regnarunt igitur diversis temporibus Hierosolymis in Juda atque Jacob viri tum probi, tum improbi, nec minus in Israel, Ephraemita in Samaria. Nam erat ex tribu Ephraim etiam primus eorum rex Jeroboamus, filius Nabati, qui ut vitulos aureos adorarent persuasit. Eorum ergo qui regnaverunt Hierosolymis, ac in Samaria, certis temporum vicibus, complures, uti dixi, Deum ostenderunt, intrepide profani idololatræ, adorantes militiam cœli, lignisque et lapidibus impie servientes. Cujusmodi etiam fuit ille Achazus, qui suos adeo liberos per ignem traduxit, plurimaque contra Hierusalem mala est machinatus, atque in ipsum Dei templum transgressus est. Quo e medio per mortem sublato, capessit sceptrum Ezechias, regnante in Samaria super Israele seu decim tribubus, Osea filio Elæ: quo regnum administrante, bellum Samariæ intulit Assyriorum rex, et una cum ea cepit et multas alias urbes Judææ. Deinde vero post, Sennacherimo terram Judæorum incurstante, quandoquidem pius erat Ezechias, mirabiliter Deus Jerusalem conservavit. Est autem sic scriptum quarto libro Regnorum¹⁰⁰: Factum est anno quarto regis Ezechiz: qui fuit annus septimus Oseæ filii Elæ, regis Israel: expeditionem fecit Salmanassar rex Assyriorum in Samariam, eamque obsedit, ea post triennium capta anno sexto Ezechiz, qui fuit annus **159** nonus Oseæ regi Israel. Et capta est Samaria, et traduxit rex Assyriorum Samariam in Assyrios, et in Alae, et in Abior fluvio Gozan, et in montibus eos collocavit Medorum, eo quod non audiverunt vocem Domini Dei sui, et violarunt fœdus ejus, nihil eorum quæ præcepit Moses servus Domini audiverunt, nec fecerunt. Decimo autem quarto anno regis Ezechiz, ascendit Sennacherimus rex Assyriorum in urbes Judææ munitas, easque occupavit. Et hæc quidem ex sacris Litteris. Quod autem depopulatus sit Samariam

¹⁰⁰ IV Reg. xviii, 9 seqq.

λέα· ὑπέροπτοι γὰρ καὶ ἀλαζόνες, καὶ ὑψηλοὶ τὰς φρένας γεγόνασιν. Οἱ καὶ πᾶσαν ἐκ βάθρων κατασεύσαντες τὴν Σαμαρείαν, εἶλον αἰχμάλωτον τὸν Ἰσραὴλ, καὶ ἀπεκόμισαν εἰς τὰ ὄρη Περσῶν καὶ Μήδων. Διαπεράνας τοίνυν, ὡς ἔφην, τὴν ἀνάβρῃσιν τοῦ Ἐμμανουὴλ, ἔπεται δὴ πάλιν τῷ ἐν ἀρχαῖς προτεθέντι σκοπῷ, καὶ τῆς Σαμαρείας τὴν ἠρωσιν ἀφηγεῖται λέγων· « Θάνατον ἀπέστειλε Κύριος ἐπὶ Ἰακώβ, καὶ ἦλθεν ἐπ' Ἰσραὴλ. » Ἰστέον δὲ ὅτι καὶ ἡ τῶν Ἑβραίων ἔκδοσις, καὶ ἕτεροι δὲ τῶν ἑρμηνευτῶν, ἀντὶ τοῦ θανάτου τεθείκασιν λόγον. « Λόγον » γὰρ φησὶν, « ἀπέστειλεν ὁ Κύριος ἐπὶ Ἰακώβ, καὶ ἦλθεν ἐπὶ Ἰσραὴλ. » Λόγον δὲ ὁποῖον; Καταδικάζοντα δηλονότι τῶν ἡσεθηκότων, καὶ ὑποτιθέντα ποινὰς τοῦς αὐτὸν μὲν καταλελοιπότητας, προσκεκνηκότας τοῖς ἔργοις τῶν ἰδίων χειρῶν. Εἰτοῦν λέγοιτο, Θάνατον ἀπέστειλε ὁ Θεός, εἰτοῦν Ἄρὰν ἢ λόγον, οὐκ ἀσύμματος ἔσται τῶν ἑνωϊῶν ἡ δύναμις, βαδιεῖται δὲ μᾶλλον εἰς ἓνα τε καὶ τὸν αὐτὸν σκοπὸν. Διαμέμνηται γὰρ μὴν ἱστορίας ἐν τούτοις, ἦν ἐρῶ διὰ βραχέων. Ἔσται γὰρ οὕτω καὶ μόλις καταφανὲς τὸ δηλούμενον. Βεβασιλευκάσι τοίνυν κατὰ καιροὺς ἐν τοῖς Ἱεροσολύμοις ἐπὶ τῶν Ἰουδαίων, ἦτοι τὸν Ἰακώβ, ἀνδρες ἀγαθοὶ τε καὶ πονηροὶ· οὐδὲν δὲ ἤττον καὶ ἐπὶ τὸν Ἰσραὴλ οἱ ἐκ φυλῆς Ἐφραΐμ ἐν τῇ Σαμαρείᾳ. Ἦν γὰρ ἐκ φυλῆς Ἐφραΐμ καὶ ὁ πρῶτος αὐτῶν βεβασιλευκῶς Ἱεροβοάμ ὁ τοῦ Νάβατ, ὃς καὶ ταῖς δαμάλεσιν αὐτοῦ ταῖς χρυσαῖς ἀνέπεισε προσκυνεῖν. Τῶν τοίνυν κατὰ καιροὺς βεβασιλευκῶτων ἐν τε τοῖς Ἱεροσολύμοις καὶ ἐν τῇ Σαμαρείᾳ πλείστοι γεγόνασιν, ὡς ἔφην, Θεῷ προσκρούοντες ἀδελῶς, βέβηλοι τε καὶ εἰδωλόατραι, προσκυνούντες τῇ στρατιᾷ τοῦ οὐρανοῦ, ξύλοις τε καὶ λίθοις ἀνοσιῶς λελατρευκότας· ὁποῖός τις ἦν καὶ οὗτος ὁ Ἀχαζ, ὃς καὶ τὰ ἴδια τέκνα διήγαγε διὰ πυρὸς, πλείστα τε ὅσα κατὰ τὴν Ἱερουσαλήμ εἰργάτατο κακῆ, παρανερόμηκε δὲ καὶ εἰς αὐτὸν τὸν θεῖον νεῶν. Ἐπειδὴ δὲ γέγονεν ἐκ μέσου θανάτῳ κατελιγμένους, διαδέχεται τὸ σκῆπτρον Ἐζεχίας, βασιλεύοντος ἐν τῇ Σαμαρείᾳ τοῦ Ἰσραὴλ, ἦτοι τῶν δέκα φυλῶν Ὡσηεῖο υἱοῦ Ἠλᾶ. Οὗ διέποντος τὴν βασιλείαν κατεστράτευσεν τῆς Σαμαρείας ὁ τῶν Ἀσσυρίων βασιλεὺς. Συνεξέειλε δὲ αὐτῇ καὶ πολλὰς ἐτέρας τῆς Ἰουδαίας πόλεις. Εἶτα μετὰ τοῦτο τοῦ Σενναχειριμ κατατρέγοντος τὴν Ἰουδαίαν ἔστωκε Θεὸς παραδόξως τὴν Ἱερουσαλήμ εὐσεβοῦς ὄντος Ἐζεχίου. Γέγραπται δὲ οὕτως ἐν τῇ τετάρτῃ τῶν Βασιλειῶν· Καὶ ἐγένετο ἐν τῷ ἔτει τῷ τετάρτῳ βασιλεῖ Ἐζεχίᾳ, αὐτὸς ὁ ἑνναυτὸς ἔβδομος· τῷ Ὡσηεῖο υἱῷ Ἠλᾶ βασιλεῖ Ἰσραὴλ, ἀνέβη Σαλαμανασάρ βασιλεὺς Ἀσσυρίων ἐπὶ Σαμαρείαν καὶ ἐπολιόρκει αὐτήν. Καὶ κατελάβετο αὐτὴν ἀπὸ τέλους τριῶν ἐτῶν, ἐν ἔτει ἕκτῳ τῷ Ἐζεχίᾳ, αὐτὸς ὁ ἑνναυτὸς ἑνναυτὸς τῷ Ὡσηεῖο βασιλεῖ Ἰσραὴλ. Καὶ συνελήφθη Σαμαρεία, καὶ ἀπώκισεν βασιλεὺς Ἀσσυρίων τὴν Σαμαρείαν εἰς Ἀσσυρίους, καὶ ἔθηκεν αὐτοὺς ἐν Ἀλαε καὶ ἐν Ἀδιώρ ποταμῷ Γωζάν, καὶ εἰς τὰ ὄρη Μήδων· ἀνὸς δὲ οὐκ ἤκουσαν φωνῆς Κυρίου τοῦ Θεοῦ αὐτῶν,

καὶ παρέβησαν τὴν διαθήκην αὐτοῦ, πάντα ὅσα ἐν ετείλατο Μωσῆς ὁ δοῦλος Κυρίου, καὶ οὐκ ἤκουσαν, καὶ οὐκ ἐποίησαν. Καὶ τῷ τεσσαρεσκαίδεκάτῳ ἔτει βασιλέως Ἐζεχίου, ἀνέβη Σενναχειρεὶμ βασιλεὺς Ἀσσυρίων ἐπὶ τὰς πόλεις τῆς Ἰουδαίας τὰς ὀχυρὰς, καὶ συνέλαβεν αὐτάς. Καὶ ταυτὶ μὲν ἐκ τῶν ἱερῶν Γραμμάτων. Ὅτι δὲ πεπόρθηκε τὴν Σαμάρειαν ὁ Σενναχειρεὶμ, ἀναβαίνων κατὰ τῶν Ἱεροσολύμων, ἐξ ὧν αὐτὸς γέγραπεν ὁ μακάριος Ἡσαίας ὁ προφήτης ἀκονητὶ διοψόμεθα. Προσπεφώνηκε γὰρ οὕτως Ἐφάκης τοῖς καθημένοις ἐν τῷ τείλει· Μὴ ὑμᾶς ἀπατάτω Ἐζεχίας, λέγων· Ὁ Θεὸς ὑμῶν ῥύσεται ὑμᾶς. Μὴ ἐβρόσαντο οἱ θεοὶ τῶν ἐθνῶν ἕκαστος τὴν ἑαυτοῦ χώραν ἐκ χειρὸς βασιλέως Ἀσσυρίων; Ποῦ ἔστιν ὁ θεὸς Ὀμάθα, καὶ Ἀρφαθ; καὶ ποῦ ἔστιν ὁ θεὸς τῆς πόλεως Σεπφάρουεϊμ; μὴ ἐδύνατο σῶσαι Σαμάρειαν ἐκ χειρὸς μου; Προανήρηκε τοίνυν τὴν Σαμάρειαν ὁ Σενναχειρεὶμ ταῖς ἄλλαις ὁμοῦ πόλεσι τε καὶ χώραις· εἶτα πεπολιόρηκε τὴν Ἱερουσαλήμ. Ἐπειδὴ γὰρ τῆς θείας κατεφυάρησε δόξης, ἐξηλλεν ἄγγελος παρὰ Κυρίου, καὶ ἀνείλεν ἐκ τῆς παρεμβολῆς τῶν Ἀσσυρίων ἐν μιᾷ νυκτὶ ἑκατὸν καὶ ὀγδοήκοντα πέντε χιλιάδας. Οὐκοῦν ἐπιειδήπερ ἀφίκετο μὲν κατὰ τῶν Ἱεροσολύμων ὁ Σενναχειρεὶμ, προανείλε δὲ τὴν Σαμάρειαν Θεοῦ παραδόντος αὐτὴν, διάτο το ὄραν ἐλέσθαι τὰ χεῖρω τῶν ἐν τοῖς Ἱεροσολύμοις, ἀναγκαίως φησί· «Θάνατον ἀπέστειλε Κύριος ἐπὶ Ἰακώβ, καὶ ἦλθεν ἐπὶ Ἰσραήλ.» Ἄλλ' ἐμπέπηρηται μὲν ἡ Σαμάρεια ἐν ἣ κατώκησεν ὁ Ἰσραήλ, τοῦτ' ἔστιν, αἱ δέκα φυλαὶ, καὶ ἀπόλωλεν ὀλοτελέως. Ἦν δὲ οἶμαι σοφὸν ἐνοησάσαι λοιπὸν τοὺς περιληφθέντας ἐν αὐτῇ, ὅτι τὸ προσκρούειν Θεῷ παγγχάλεπον ἀληθῶς· εἶτα τοῦτο διεγνωκότας ἐκμειλίσσεσθαι τὸν λελυτημένον χρῆναι δῆπου πάντως, καὶ ταῖς εἰς τὸ ἄμεινον μεταβολαῖς καταμαλθάσσειν παρωτρυμένον. Οἱ δὲ τοῦτο μὲν οὐκ ἔδρων, οὐδὲ εἰς νῦν ἐδέχοντό ποθεν ἀπονοοῦμενοι δὲ καὶ ἔτι μειζρόνως ἔφασκον· «Πλίνθοι πεπτώκασιν, ἀλλὰ λαξέσωμεν λίθους, καὶ κόψωμεν συκαμίνους καὶ κέδρους, καὶ οἰκοδομήσωμεν ἑαυτοῖς πύργον.» Ὡ πολλῆς ἀμαθίας. Πῶς γὰρ οὐκ ἔδει μᾶλλον εἰπεῖν· Προσκηρούκαμεν ἐξ ἀβουλίας τῷ πάντα ἰσχύοντι Θεῷ; Ἥλωσαν τε ταύτης ἕνεκα τῆς αἰτίας, αἱ παρ' ἡμῖν πόλεις τε καὶ κῶμαι. Δεῦτε, ταῖς μεταγνώσεσιν ἀποφορτισώμεθα τὴν ὀργήν. Οἱ δὲ ταυτὶ μὲν οὐκ ἔφασκον· περιυβρίζοντες δὲ μᾶλλον τῆς ἐπικουρίας τῆς παρὰ Θεοῦ τὴν ἀσφάλειαν ἔφασκον ὅτι τὰ τῶν πόλεων τεῖχη τῶν κατὰ τὴν Σαμάρειαν πεπολήγτο μὲν ἐκ πλίνθου σαθρᾶς. Ἐὰν δὲ λίθους λαξέσωμεν, καὶ τὰ ἄσηπτα τῶν ξύλων, συκαμίνους δὲ φημί, καὶ κέδρους ἀρμόσωμεν αὐτοῖς καὶ ἀναστήσωμεν πύργον, ἀνάλωτοί τε ἐσόμεθα τοῖς ἐχθροῖς, καὶ ἀπόρθητοί μενοῦμεν. Οἱ τοίνυν ταῦτα, φησὶν, ἐφ' ὕβρει καὶ ὑψηλῇ καρδίᾳ λέγοντες, γινώσκονται, τοῦτ' ἔστι, μαθήσονται πάλιν, ὅποι ποτὲ βαδιεῖται τὸ σκέμμα αὐτοῖς, καὶ ὅτι πάλιν ἐκτελευτήσει πρὸς θάνατον ἢ βουλή αὐτοῖς. Ἰστέον δὲ ὅτι μετὰ τὴν πόρθησιν τοῦ Σενναχειρεὶμ ἐν καιροῖς Ἱερεμίου, πεπολέμηκε τὴν Ἰουδαίαν ὁ Ναβουχοδονόσορ εἰλέ τε πᾶσαν κατὰ κράτος,

A Sennacherimus expeditione facta contra Hierosolyma, ex his quæ beatus Isaias propheta scripsit, nullo negotio videbimus. Clamavit siquidem Rhapsaces his qui sederunt in mœnibus, hunc in modum: Ne vobis imponat Ezechias, dicens: Deus vester eripiet vos. Num eriperunt dii gentium suam quisque regionem e manu regis Assyriorum? Uhi est deus Amath, et Arphath? et ubi deus civitatis Sepharaim? Num Samariam a manu mea defendere poterant? Evertit nimirum ante Samariam Sennacherimus, cum aliis simul urbibus et regionibus, ac demum Jerusalem obsedit. Postquam enim in divinam majestatem hæc diceria jecisset, egressus a Domino angelus, occidit ex castris Assyriorum una nocte centum et octoginta quinque millia. Cum igitur expeditionem fecisset contra Hierosolyma Sennacherimus, Samaria prius occupata, Deo tradente eam, quod nequiora his quæ Hierosolymis facta sunt, patriverit, necessario inquit: « Mortem emisit Deus in Jacob, et invasit Israel. » At incensa est civitas Samaritanorum, in qua habitavit Israel, id est, decem tribus, et funditus periit. Erat porro sapientia, credo, ut deinceps considerarent, hi qui in ea relicti erant, Deum offendere, esse reipsa gravissimum: dein hoc cognito et perspecto, placere offensum omnino oportere, et mutationibus in melius mitigare. Quod hi non fecerunt, neque in animum induxerunt, unde mente capti ambitiose jactarunt, « Lateres ceciderunt, sed venite, incidamus lapides, incidamus sycomoros, et cedros, et ædificemus nobis ipsis turrim. » O magnam inscitiam! An non æquius **160** erat dicere, Offendimus per stultitiam et incogitantiam omnipotentem Deum? Vexatæ sunt hanc ob causam urbes nostræ et vici: venite, hanc iram respicientia exoneremus? At hi minime isthæc dixerunt, sed divini auxilii securitate et præsidio contumeliose contempto, dictitabant: « Urbium Samariæ muri extructi sunt ex latere vitioso. Quod si nos lapides cædimus, et ligna incorrupta, sycomoros, inquam, et cedros adaptaverimus, turrimque erexerimus, non capiemur ab hostibus, et invicti manebimus. Qui ergo, inquit, hæc superbe et clato corde dicunt, scient, id est, discent rursus, quo tandem evadet hoc suum institutum, et quod rursus in perniciem cadet suum consilium. Sciendum autem post vastationem Sennacherimi, temporibus Jeremiæ, Nabuchodonosorum Judæam oppugnasse et cepisse, ac vastasse totam Samariam, ipsamque adeo Jerusalem. Proin propheta Jeremias ait: « Maledictus qui spem habet in homine, et firmat carnem brachii sui, et a Domino discedit cor ejus⁹⁸. » Servabit enim nemo eum, qui divinæ iræ obnoxius est: « Manum enim excelsam quis avertet⁹⁹? » sicuti scriptum est.

⁹⁸ Jerem. xvii, 5. ⁹⁹ Isa. xiv, 27.

καὶ πεπόρθηκε τὴν Σαμάρειαν, καὶ αὐτὴν καὶ τὴν Ἱερουσαλήμ. Οὐκοῦν φησιν ὁ προφήτης Ἱερεμίας·
 « Ἐπικατάρατος, ὃς τὴν ἐλπίδα ἔχει ἐπ' ἄνθρωπον. Καὶ στηρίζει σάρκα βραχίονος αὐτοῦ. » Διασώσει γὰρ
 οὐδείς τὸν ὑπὸ θείαν ὄργην γεγονότα. « Τὴν γὰρ χεῖρα τὴν ὑψηλὴν τίς ἀποστρέψει, » κατὰ τὸ γεγραμμένον;

VERS. 11, 12. *Et allidet Deus consurgentes contra A* *Καὶ ῥάξει ὁ Θεὸς τοὺς ἐπανισταμένους ἐπ,*
montem Sion, et hostes dissipabit, Syriam a solis *ὄρος Σιών ἐπ' αὐτούς, καὶ τοὺς ἐχθροὺς διασχε-*
ortu, et Græcos a solis occasu, qui Israellem toto *δάσει· Συρίαν ἐφ' ἡλίου ἀνατολῶν, καὶ τοὺς*
ore devorent. *Ἕλληνας ἀφ' ἡλίου δυσμῶν, τοὺς κατεσθλοῦτας*
τὸν Ἰσραὴλ ὅλην τῷ στόματι.

Cum percussit Deus ob multa peccata, inducit
 credentibus medelam, ut appareat omnibus mo-
 dis, dolore, inquam, et consolatione ad pœni-
 tentiam vocare. Et nunc simile quiddam his qui
 direptionem passi sunt, appromittit, habetque hi-
 storia explicationem, quod propositum est, quam,
 ut dixi, commemorare paucis est necesse. Ulti-
 mum enim bellum contra universam Judæam et
 Samariam a Nabuchodonosoro gestum est, in quo
 abducti sunt captivi, et hostibus septuaginta annos
 servierunt. Tempore vero iræ exacto, universitatis
 Deus iterum misertus est, effecitque ut remit-
 terentur, cum Cyrus filius Cambysis Babylonios
 subegisset. Cum vero ad sanctam civitatem reversi
 essent, qui tantum ærumnarum pertulerant, eam
 denuo reficere voluerunt, idque fecerunt, divinum-
 que **161** suum templum restaurarunt. Cæterum
 licet tanta passi fuissent, et veterum delictorum
 pœnas luissent, nihilo tamen minus de integro ex
 invidia vicinæ gentes aggressæ sunt. Nec enim
 volebant Jerusalem invalescere, maxime vero
 omnium aliorum Syri vicini, et Damasceni acer-
 bissime infestarunt. Verum Deo servante, et illis
 captivis succurrente, victi sunt: gentes enim
 superarunt. Deinde tempore progrediente, Antio-
 chus, cui cognomen erat Eriphanes, regnum ten-
 ens Asiæ, offensus est in eum, qui tum temporis
 Ægyptiacæ terræ regnum occupabat Ptolemæum,
 prælioque commisso victus est, vixque salvus
 effugit. Ne vero omnino re infecta domum rediret,
 nullo potitus victoriæ monumento, bello illato
 Judææ Hierosolyma occupavit, et sub manum diti-
 onemque redigens, omnia vasa sacra diripiens Ly-
 siam quemdam ducem Judææ præfecit, ac præfec-
 turam ei tuendam ac conservandam demandavit. Tum
 Antiocho, quem commemoravi, ad suum regnum re-
 verso, bellum gerentes Judæi cum Lysia præfecto,
 subegerunt. Quo cognito, Antiochus præ dolore obiit.
 Promittit itaque auxilium universitatis Deus a Na-
 buchodonosoro quidem subactis, captivitatem tamen
 licet ægre effugientibus, et ait: « Et allidet Deus
 insurgentes contra montem Sion. » Audin', quo pacto
 etiam qui percussit, sanat? qui sunt ergo insur-
 gentes? Syria a solis ortu, et Græci a solis occa-
 su. Græcus enim genere erat Antiochus, qui e
 Macedonia eruperat. Ea vero est ad occasum: quip-
 pe pars occidentis est Macedonum regio, ma-
 xime quando veluti per comparisonem quoad si-
 tum de Græcis intelligitur. Syri autem hi et
 Damasceni. Quoniam autem de Græcis ait, devo-
 rantes Israellem toto ore, sciendum, Antiochum

« Ὅτε πλήττει Θεὸς διὰ πολλὰς ἀμαρτίας, ἐπάγει
 τοῖς πεπορθοῖσι τὴν μώτῳσιν, ἵνα φαίνηται διὰ παντὸς
 τρόπου καλῶν εἰς μετάνοσιν, διὰ τε πόνου φημί
 καὶ παρὰ κλήσεως. Τοιοῦτόν τι καὶ νῦν τοῖς παθοῦσι
 τὴν δῆμῳσιν ἐπαγγέλλεται. Ἱστορία δὲ ἀπόδοσιν ἔχει
 τὸ προκείμενον, ἦν ἀναγκαῖον, ὡς ἔφη, διὰ βραχέων
 εἰπεῖν. Τελευταῖος μὲν γὰρ κατὰ πάσης ὁμοῦ τῆς
 Ἰουδαίας, καὶ μὲν τοι καὶ τῆς Σαμαρείας, ὁ παρὰ
 τοῦ Ναβουχοδονόσορ πόλεμος γίνεται, καὶ ἀπεκομι-
 σθησαν αἰχμάλωτοι, καὶ δεδουλεύασιν ἐχθροῖς
 ἐβδομήκοντα ἔτη. Ἐπειδὴ δὲ συμπεπέρασται τοῖς ἀπὸ
 τῆς ὄργῆς ὁ καιρὸς, κατηλέσθη πάλιν ὁ τῶν ὀλων
 Θεός, καὶ δὴ καὶ ἀνεθῆνα παρεσκεύασεν, Κύρου τοῦ
 Καμβύσου νενικητότος τοῦ Βαβυλωνίου. Ἐπειδὴ
 δὲ τὴν ἀγίαν ἀφίκοντο πόλιν οἱ πεπονηχότες, ἀνα-
 τεύχουσιν ἠθελον αὐτὴν. Καὶ δὴ καὶ πεπράχασιν, καὶ
 τὸν θεῖον αὐτῶν ἀνεδείμαντο νεῶν. Ἄλλ' οὐδὲν ἤττον,
 καίτοι τοσαῦτα πεπονηθῶσι, καὶ τὰς τῶν ἀρχαίων
 πλημμελημάτων ἐκτετικῶσι δίκας, ἐπεφύοντο πάλιν
 ἐκ βασιλευσῶν τὰ περιόικα τῶν ἐθνῶν. Οὐ γὰρ
 ἠθελον ἰσχυῖσαι τὴν Ἱερουσαλήμ. Μάλιστα δὲ τῶν
 ἄλλων ἀπάντων ἐπέκειντο δριμύτι οἱ ἀπὸ τῆς Συρίας
 τῆς γείτονος καὶ τῆς Δαμασκῶ. Πλὴν νενίκητο,
 Θεοῦ σώζοντός τε καὶ ἐπαμύνοντος τοῖς ἐκ τῆς
 αἰχμαλωσίας. Κεκρατήχασιν γὰρ τῶν ἐχθρῶν. Εἶτα
 χρόνου προϊόντος, Ἄντιοχος ὁ ἐπίκλην Ἐπιφανῆς;
 βασιλεύων τῆς Ἀσίας, λελύπηται μὲν πρὸς τὸν βα-
 σιλεύοντα τὸ τληνικᾶδε τῆς Αἰγυπτίων γῆς Πτολε-
 μαῖον· συγκροτήσας δὲ πόλεμον, νενίκητο μὲν,
 διεσώζετο δὲ μόλις. Ἴνα δὲ μὴ ἀπρακτος παντελῶς
 δράμοι οὐκαδε, οὐδὲν ἔχων τῆς νίκης ὑπόμνημα,
 κατεστράτευσεν τῆς Ἰουδαίας, εἶλε τὰ Ἱεροσόλυμα,
 καὶ ὑπὸ χεῖρα λαθῶν, πάντα τὰ σκευὴ τὰ ἅγια διαρ-
 πάσας, Λυσίαν τινὰ στρατηγὸν ἐνίδρυσεν τῇ Ἰουδαίᾳ,
 τηρεῖν ἐπιτάξας αὐτῷ τὴν ἀρχὴν. Ἐπειδὴ δὲ ὁ
 μνημονευθεὶς Ἄντιοχος εἰς τὴν ἑαυτοῦ δεδράμηκε
 βασιλείαν, πεπολημήχασιν οἱ Ἰουδαῖοι Λυσίᾳ τῷ
 στρατηγῷ, καὶ νενίκηχασιν. Ταῦτα δὴ μαθὼν ὁ
 Ἄντιοχος ἐκ λύπης τελευτᾷ. Ὑπισχεῖται τοίνυν
 τὴν ἐπικουρίαν ὁ τῶν ὀλων Θεὸς τοῖς πεπορθημένοις
 ὑπὸ τοῦ Ναβουχοδονόσορ, διαφυγοῦσι δὲ μόλις τὴν
 αἰχμαλωσίαν φησίν· « Καὶ ῥάξει ὁ Θεὸς τοὺς ἐπανιστα-
 μένους ἐπ' ὄρος Σιών ἐπ' αὐτούς. » Ἀκούεις ὅπως ὁ
 πλῆξας καὶ μωτοῖς; τίνας οὖν οἱ ἐπανιστάμενοι;
 Συρία ἀφ' ἡλίου ἀνατολῶν, καὶ οἱ Ἕλληνας ἀφ' ἡλίου
 δυσμῶν. Ἕλληνας γὰρ ἦν τὸ γένος ὁ Ἄντιοχος, ὁ ἐκ
 Μακεδονίας ὀρμώμενος. Πρὸς δυσμαῖς δὲ αὐτῆ.
 Μέρος γὰρ τῆς Ἑσπέρας ἡ τῶν Μακεδόνων χώρα,
 μάλιστα ὅταν ὡς πρὸς σύγκρισιν νοεῖται, κατὰ γε τὴν
 θέσιν, τῶν ἀφ' ἡλίου ἀνατολῶν. Σύροι δὲ οὗτοι καὶ

Διαμασκηνοί. Ἐπειδὴ δὲ φησι περὶ τῶν Ἑλλήνων, Α
 τοὺς κατεσθίοντας τὸν Ἰσραὴλ ὅλη τῷ στόματι,
 ἰστέον ὅτι ὠμῶς τε καὶ ἀπανθρώπως προσεγήνεκται
 τοῖς Ἰουδαίοις ὁ Ἀντίοχος, καὶ ἀναριθμήτους ἀπ-
 ἔκτονεν οἰκτρῶς τε καὶ ἐλεεινῶς, ὅτε καὶ ἤθλησαν
 οἱ Μακαβαῖοι, καὶ τὰ σεμνὰ τῶν ἀνδρῶν ἐκείνων
 πέπρακται νικητήρια. Ταῦτα δὲ Ἰώσηπος ἱστορεῖ
 ἐν τῇ περὶ αὐτῶν βίβλῳ. Κατεσθίουσι γὰρ μὴν Ἑλλή-
 των παῖδες καὶ ἐτέρως τὸν Ἰσραὴλ, καὶ ὅπως εἰπεῖν
 ἀναγκαῖον. Οἱ μὲν γὰρ παρ' αὐτοῖς ποιηταὶ καὶ λο-
 γάδες, εἰς ἄκρον ἤκοντες εὐλογητίας, καὶ τό γε ἤκον
 εἰς λόγους, δεινοὶ τε θντες καὶ σοφοί, συναρπάζουσιν
 ἔσθ' ὅτε τὸν νοητὸν Ἰσραὴλ, τοῦτ' ἔστι, καὶ νοῦν
 ὁρῶντα Θεὸν, καὶ ἀπατῶσι τοὺς ἤδη πιστεύσαντας
 εἰς Χριστὸν, ὥστε καὶ ἐλίσθαι σὺν αὐτοῖς τῇ κτίσει
 παρὰ τὸν κτίσαντα προακουεῖν. Οὗτοι κατεσθίουσιν Β
 ὅλη τῷ στόματι τὸν Ἰσραὴλ, οἷς οὐ προσεκτήον.
 Λόγου μὲν γὰρ λαμπρότης ἔργοις ἀγαθοῖς εἰ ὁρῶτο
 σύνδρομος, ἔσται καὶ δεκτὴ, καὶ ἀνδάνουσα τῷ Θεῷ.
 Ψιλή δὲ καὶ μόνη τί ἂν ἕτερον εἴη λοιπὸν, ἢ καθά
 φησιν ὁ σοφώτατος Παῦλος, «χαλκὸς ἠχῶν, ἢ
 κύμβαλον ἀλαλάζον;»

Ἐπὶ τούτοις ἀπαρὸν οὐκ ἀπεστράφη ὁ θυμὸς,
 ἀλλ' ἔτι ἡ χεὶρ ὑψηλή. Καὶ ὁ λαὸς οὐκ ἀπ-
 εστράφη ἕως οὗ ἐπλήρη, καὶ τὸν Κύριον οὐκ ἐζη-
 τησατ.

Σέσωκε μὲν γὰρ ὁ τῶν ὄλων Θεὸς καὶ πλημμε-
 λούντα τὸν Ἰσραὴλ, καὶ δωδῶρηται τὴν ἐπιουρίαν,
 ὥστε καὶ μείζους γενέσθαι τῶν ἐκ Συρίας τῆς γεί-
 τονος, καὶ τῶν ἀφ' ἡλίου δυσμῶν, οἱ κατήσθιον αὐ-
 τὸν ὅλη τῷ στόματι. Πλὴν ὁ ἐπ' αὐτοῖς θυμὸς Κυρίου, C
 φησιν, οὐκ ἀπεστράφη, τοῦτ' ἔστιν, οὐ κατέληξεν,
 ὑψηλὴ δὲ μᾶλλον ἀπομεμένηκεν ἢ τοῦ παλιντος χεὶρ,
 ἐτοίμως ἔχουσα δηλονότι πληγὰς αὐτοῖς καὶ ἐτέρας
 ἐπενεγκεῖν. Διὰ τοῖαν αἰτίαν; Οὐ γὰρ ἀπεστράφη,
 φησὶν ὁ λαὸς, οὐδὲ τῶν ἰδίων ἀπέσχετο πλημμελῶν.
 Οὐκ ἐξεζήτησε τὸν Κύριον, διὰ γε τὸ βούλεσθαι τὰ
 αὐτῷ δοκοῦντα καὶ φῖλα φρονεῖν τε καὶ ὀρεῖν. Με-
 μνήχασιν δὲ τοιαύτην ἔχοντας τὴν γνώμην, ἄχρις ἂν
 αὐτοῖς ἡ ὑψηλὴ τε καὶ παναλκῆς ἐπενήνεκται χεὶρ.
 Ποία δὲ πάλιν ἡ μετέκεινα πληγὴ, πῶς οὐκ ἀξιὸν
 ἰδεῖν; Τελευταῖος μὲν γὰρ, ὡς ἔφη, ὁ Ναβουχοδονό-
 σορ εἴλε τὴν Ἰουδαίαν πᾶσαν. Μετόχησε δὲ καὶ τὸν
 Ἰσραὴλ εἰς τὰ ὄρη Περσῶν καὶ Μήδων. Ἐπειδὴ δὲ, D
 ὡς ἔφη, ἤδη πεπερασμένων τῶν τῆς αἰχμαλωσίας
 καιρῶν, ἀνεκομισθησαν εἰς τὴν Ἰουδαίαν, καὶ κατ-
 οκήχασιν τὴν Ἱερουσαλήμ, οὐκέτι διηρημένον εἰς δύο
 τῶν φυλῶν, ἀλλ' εἰς ἓνα λοιπὸν οἱ πάντες βασιλέα
 γεγεννημένοι. Τοῦτο γὰρ ἦν τὸ δι' ἐνὸς τῶν ἁγίων
 προφητῶν εἰρημένον· «Καὶ ἀναθήσονται ἐκ τῆς γῆς,
 καὶ θήσονται ἑαυτοῖς ἀρχὴν μίαν.» Μετὰ τοίνυν τὸ
 ἐκ τῆς αἰχμαλωσίας ὑπονοσσησῆαι σύμπαντας εἰς τὴν
 Ἰουδαίαν, πεπολεμήχασιν αὐτοῖς οἱ ἀπὸ Συρίας, καὶ
 οἱ ἀφ' ἡλίου ἀνατολῶν, πλὴν ἤττηνται καὶ αὐτοὶ
 προασπίζοντες Θεοῦ τῶν λελυτρωμένων. Εἶτα διατε-
 τελέχασιν τὸν μεταξὺ καιρὸν μέχρι τῆς τοῦ Σωτῆρος
 ἡμῶν ἐπιδημίας οὐ ζῶντες αἰσίως, οὔτε μὴ εἰς ἅπαν

crudeliter et inhumaniter impetum in Judæos fe-
 cidisse, et innumerabiles miserum in modum truci-
 cidasse: quando et Machabæi certarunt, illustres-
 que de illis hominibus celebratæ sunt victoriæ.
 Historiam hanc refert Josephus in libro quem
 de eo conscripsit. Devorant et alio modo Græci
 Israellem, idque quo pacto fiat, est dicendum.
 Nam poetæ eorum et oratores, ad summum apicem
 sacundix pervenientes, et dicendi facultate præstantes,
 ac viri sapientes, Israellem spiritualem, 162
 id est, mentem contemplanticem Dei, arripunt,
 et eos qui jam in Christum crediderunt, seducunt,
 ut malint cum ipsis creaturam præ Creatore adorare.
 Hi toto ore Israellem devorant, quibus non est attendendum.
 Splendor enim orationis si cum operibus bonis conjunctus videretur,
 esset accepta et Deo placens oratio. Nuda autem,
 et solitaria, quid aliud porro sit, quam, ut sapientissimus Paulus ait: « æs sonans vel cymbalum
 tinniens? »

VERS. 13. In his omnibus non aversus est furor,
 sed etiamnum manus excelsa est: et populus non con-
 versus est, donec percussus est, et Dominum non ex-
 quisiverunt.

Nam servavit universitatis Deus Israellem etiam
 delinquentem, et tulit supplicias, adeo ut Syris fini-
 timis et hominibus occidentalibus fuerit superior,
 qui eum toto ore devorarunt. Verum, inquit, in his
 furor Domini non aversus est, id est, non desit,
 sed excelsa remansit ferientis manus, parata vide-
 licet illis et plagas alias infligere. Quam ob causam?
 Non enim, inquit, conversus est populus, nec pec-
 care destitit. Non quæsitivum Dominum, ut quæ ipsi
 placent, et quæ grata sunt ea sentire velint, et
 agere: sed eo animo semper fuerunt, donec illis
 excelsa et ad omnia instructissima manus illata
 est. Quæ rursum fuerit hæc plaga ulterior, annon
 operæ pretium est videre? Novissime enim, ut dice-
 bam, Nabuchodonosorus cepit omnem Judæam, et
 præterea Samariam, et Israellem in montes Persarum
 et Medorum transtulit. Cæterum, ut jam dixi,
 elapso captivitatis tempore, in Judæam reducti
 habitaverunt Hierosolymis, non jam in duas tribus
 divisi, sed uni deinceps omnes regi subditi. Hoc
 enim ab uno sanctorum prophetarum dictum erat:
 « Et ascendent et terra, et constituent sibi principatum
 unum ». Itaque postquam cuncti ex captivitate
 in Judæam redierunt, bellum in eos suscep-
 erunt, qui a Syria, et qui ab ortu solis venerant,
 qui tamen devicti sunt, Deo liberatos quasi scuto
 protegente. Deinceps vero perseverarunt interea
 temporis, usque ad Servatoris nostri adventum,
 non viventes sancte, nec omnino a pristinis illis
 vitiis recedentes, sed nec decore, nec secundum
 legem versantes, valdeque negligentes et incurii.

⁹⁹ I Cor. xiii, 1. ⁹⁸ Osee 1, 11.

163 Cum etiam per omnem terrarum orbem A emicuit Christus (apparuit enim nobis Deus Dominus, juxta Psallentis vocem *), effrenationem suam retinuerunt, et quæ fas non erat, patrarunt, nec verbum ejus receperunt, nec fidem coluerunt. At quid hæc dico? Impie contumelia affecerunt, et eo impietatis devenerunt, ut et cruci traderent, et hominem cum sanctum, tum justum, negarent, mortemque vitæ principii machinarentur, impium justificanti, et hac de causa universæ terræ incolis il-lucescenti, ut mortem aboleret, et peccati aculeum, hebetem et inefficacem efficeret. Omnibus hisce de causis manus ferientis mansit excelsa, et furor non est aversus. Expositi enim sunt vastationi, Vespasiano et Tilo cum illis belligerantibus, cunctaque Romanorum manu, quando et funditus miseri perierunt, juxta Servatoris vocem, incensa regione, convulso ipso templo, omninoque corrutente, ut lapis lapidi impositus non conspiceretur. Connivente igitur ad nostra delicta misericordie Deo, incogitantes esse omnino gravissimum est, omnibusque modis convenire dico, ut offensum placemus. Etsi delinquentes cumulat beneficiis, ac Inobedientes pro sua clementia conservat. Ne sit igitur in nobis animus obstinator nec ad sentienda ejus dona tardus, sed per ea quibus novit etiam improbos beneficiis afficere, per hæc ipsa nos ad agnitionem benignitatis ejus pervenientes, de præteritis poenitudine ducamur, nostramque voluntatem ad serviendum ei, et ad probitatem morum amplectendam conver-tamus.

'Αλλά δι' ὧν ἔγνω καὶ οὐκ ἔντας ἀγαθοὺς εὐεργετεῖν, διὰ τούτων αὐτῶν, καὶ ἐπίγνωσιν τῆς ἐνοουσίας αὐτῶν φιλανθρωπίας ἐρχόμενοι, μεταγινώσκωμεν ἐπὶ τοῖς παρρηχόσι. Μεταπλάττωμεν δὲ τὸ ἴδιον θέλημα πρὸς τὸ χρῆναι δουλεύειν αὐτῶ, καὶ τοὺς τῆς ἐπεικειας ἀνθελέσθαι τρόπους.

VERS. 14-16. *Et auferet Dominus Israeli caput et caudam, magnum et parvum una die, senem, et eos qui facies admirantur, hoc principium est, et prophetiam, et qui docet iniqua, is est cauda. Et erunt qui beatum dicent populum hunc, seducentes, et seducunt ut devorent eos.*

Quia excelsam manum in omnes porrectam dicit, nelum iram divinam sinem habituram declarat dilu-cide, et quinam temporum delapsu futurus sit modus poenæ ab illis exigendæ. Auferetur enim, inquit, una die, id est, simul uno tempore, **164** videlicet belli Romanorum, caput et cauda. Quid autem hoc ænigmatis sit, explicat, cum ait : Magnum et parvum, id est, et illustrem et obscurum. Eos etiam qui sint, rursus demonstrat, cum addit : Senem, et eos qui facies admirantur. Quibus, ut ego quidem ceuseo, innuit tribum quæ sacerdotii munus sortita est, id est, eos qui sunt ex sanguine Levitico, quos etiam populi subditi seniores nominabant. Et saue divini discipuli eos sic appellabant, dicentes : « Principes populi et seniores, si nos hodie de beneficio in hominem infirmum collato in

τῶν ἀρχαίων ἐκείνων πλημμελῶν ἀποφοιτήσαντες, ἀλλὰ γὰρ ἐκτόπως καὶ παρανόμως πολιτευόμενοι, καὶ λίαν ἡμελημένως. Ἐπειδὴ δὲ τοῖς ἀνὰ πᾶσαν τὴν ὑπ' οὐρανὸν ἐπέλαμψεν ὁ Χριστός. Ἐπέφανε γὰρ ἡμῖν Θεός, κατὰ τὴν τοῦ ψάλλοντος φωνὴν· τετηρήκασι τὸ ἐξήμιον, καὶ δεδράκασιν ἅ μὴ θέμις, οὐ προσηκάμενοι τὸν παρ' αὐτοῦ λόγον, οὐ πίστευι τιμήσαντες. Καὶ τί ταῦτα λέγω; Περιυβρίζοντες ἀνοσιῶς, καθίχοντο δὲ δυσσεβείας εἰς τοῦτο, καὶ ἀνοσιότητος τρόπων, ὥστε καὶ σταυρῶ παραδοῦναι, καὶ τὸν ἅγιον καὶ δίκαιον ἀρνήσασθαι, καὶ θανάτῳ πειρᾶσθαι πριβιβαλεῖν τὸν ἀρχηγὸν τῆς ζωῆς, τὸν δικαιοῦντα τὸν ἀσεβῆ· καὶ ταύτης ἕνεκα τῆς αἰτίας ἐπιλάμψαντα τοῖς ἀνὰ πᾶσαν τὴν γῆν, ἵνα καταργῆθι θάνατον, καὶ ἀδρανὲς ἀποφῆθι τῆς ἀμαρτίας τὸ κέντρον. Τούτων ἕνεκα πάντων ἡ τοῦ παλιντος χεῖρ ἀπομεμένηκεν ὑψηλῆ, καὶ ὁ θυμὸς οὐκ ἀπεστράφη Δέδονται γὰρ ἐς ἐρήμωσιν, πολεμουμένων αὐτοῖς Ὀυεσπασιανῶ τε καὶ Τίτου, καὶ ἀπάσης δὲ τῆς Ῥωμαίων χειρὸς, ὅτε καὶ ἄρρηθι οἱ τάλανες ἀπολώλασιν, κατεμπρησθείσης αὐτοῖς τῆς χώρας, κατασεσεισμένου δὲ αὐτοῦ τοῦ ναοῦ, καὶ πεπτωκότος εἰς ἅπαν, ὥστε λίθῳ ἐπὶ λίθῳ μὴ ὄρασθαι κείμενον, κατὰ τὴν τοῦ Σωτῆρος φωνὴν. Ἀνεξικακοῦντος τοῖνυν ἐπὶ τοῖς ἡμῶν πταισίμασι τοῦ φιλοικτεῖρμονος Θεοῦ τὸ ἀπονοεῖσθαι παγγάλεπον, χρῆναι δὲ φημι διὰ παντὸς ἡμᾶς ἐκμειλίχισσασθαι τρόπου λελυπημένον. Καὶ μὴ πλημμελοῦντας εὐεργετεῖ· σώζει δὲ ἀπειθεῖν ἡρημένους διὰ τὴν αὐτῶ πρέπουσαν ἡμερότητα. Μηθεὶς οὖν ἔστω σκληρὸς ἐν ἡμῖν, μήτε μὴν βραδύς εἰς αἰσθησιν τῶν παρ' αὐτοῦ χαρισμάτων, διὰ τούτων αὐτῶν, καὶ ἐπίγνωσιν τῆς ἐνοουσίας αὐτῶ

Καὶ ἀφελεῖ Κύριος ἀπὸ Ἰσραὴλ κεφαλὴν καὶ οὐρανὸν, μέγαν καὶ μικρὸν ἐν μιᾷ ἡμέρᾳ. πρεσβύτην καὶ τοὺς τὰ πρόσωπα θαυμάζοντας· αὕτη ἡ ἀρχὴ· καὶ προφήτην, καὶ διδάσκοντα ἄνομα· οὗτος ἡ οὐρά. Καὶ ἔσονται οἱ μακαρίζοντες τὸν λαὸν τοῦτον πλανῶντες, καὶ πλανῶσιν ὅπως καταπίωσιν αὐτούς.

Ἵψηλὴν ἀπομείναι τὴν τοῦ παλιντος χεῖρα λέγων, οὐποτε τὴν θεῖαν ὀργὴν καταλήξει τὴν ἐπ' αὐτοῖς ἀφηγεῖται λαμπρῶς, καὶ ὁποῖός τις ἔσται κατὰ καιροῦς τῆς ἐπενεχθησομένης αὐτοῖς αἰκίας ὁ τρόπος. Ἀφαιρεθήσεται γὰρ, φησὶν, ἀπὸ Ἰσραὴλ ἐν ἡμέρᾳ μιᾷ, τοῦτ' ἔστι, καθ' ἓνα καιρὸν, ὄηλον δὲ ὅτι πάντως που τὸν τοῦ πολέμου τοῦ παρὰ Ῥωμαίων, κεφαλὴν τε καὶ οὐρανὸν. Καὶ τί τὸ ἀνιγμα, διερμηνεύει, λέγων, μέγαν καὶ μικρὸν, τοῦτ' ἔστι, περιφανῆ τε καὶ ἄσημον. Καὶ τίνες ἂν εἴεν οὗτοι, πάλιν προσπέδειξε προστιθείς· Πρεσβύτην, καὶ τοὺς τὰ πρόσωπα θαυμάζοντας. Σημαίνει δὲ διὰ τούτων, καθάπερ ἐγῶμαι, τὴν ἱερᾶσθαι λαχοῦσαν φυλὴν, τοῦτ' ἔστι, τοὺς ἐξ αἵματος Λευὶ, οὓς καὶ πρεσβυτέρους ὠνόμαζον οἱ ὑπὸ χεῖρα λαοί. Καὶ γούν οἱ θεσπέσιοι μαθηταὶ προσπεφωνήκασιν αὐτοῖς, οὕτω

* Psal. cxvii, 27.

λέγοντες· « Ἄρχοντες τοῦ λαοῦ καὶ πρεσβύτεροι, εἰ ἡμεῖς σήμερον ἀνακρουόμεθα ἐπὶ ἐυεργεσίᾳ ἀνθρώπου ἀσθανοῦς, ἐν τίνι οὗτος σέσωσται, γνωστὸν ἔστω ὑμῖν καὶ παντὶ τῷ λαῷ, ὅτι ἐν τῷ ὀνόματι Ἰησοῦ Χριστοῦ τοῦ Ναζωραίου. » Οὗτοι γάρ οἱ πρεσβύτεροι, τὴν τοῦ κρίνειν ἔχοντες ἐξουσίαν, οὐκ ὀρθὰς τὰς ἐφ' ἐκάστῳ τῶν παρ' αὐτοῖς χοινομένων ἐποιούτων ψήφους, δωροδοκούντες ἀπλήστως, καὶ τὰ τῶν πλουσίων θαυμάζοντες πρόσωπα, καίτοι τοῦ διὰ Μωσέως κεκραγὸς νόμου· « Κρίμα δίκαιον κρίνατε· » καὶ τὸ, « Οὐ λήψῃ πρόσωπον ἐν κρίσει, » τιθέντος πανταχῆ. Αὕτη τοίνυν, φησὶν, ἡ ἀρχή· λελογίστο δὲ καὶ εἰς κεφαλὴν. Κεφαλὴ γὰρ λαῶν ἱερεὺς, ὅταν ὡς ἐφ' ἐνὸς νοεῖται σώματος. Συναφαιρεθῆσεσθαι δὲ τῷ πρεσβύτῃ φησὶ καὶ προφήτην καὶ διδάσκοντα ἄνομα. Καὶ τοῦτον εἶναι φησὶ τὴν οὐρὴν, τοῦτ' ἔστι, τὸ ἐπόμενον. Ἦσαν μὲν γὰρ τινες παρὰ τοῖς Ἰουδαίοις, τὸν διὰ τοῦ πανσόφου Μωσέως διεμπνεύοντες νόμον· ἔδρων δὲ τοῦτο διεστραμμένως, τοῖς διὰ Μωσέως λόγοις ἐπάγοντες οὐκ ὀρθῶς παραδόσεις ἀγράφους, ἐντέλλματα ἀνθρώπων καὶ διδασκαλίας. Οὗτοι τὸν τῶν Ἰουδαίων πεπλανήκασι δῆμον, καὶ γαῦρον ἐγεῖραι κατὰ Χριστοῦ πεποιήκασι τὴν αὐχένα. Ἐπειδὴ τοίνυν εἶποντο καὶ οὗτοι ταῖς τῶν ἱερέων γνώμαις, οἳ καὶ ἐν τάξει τέλεινο τῆς κεφαλῆς, οὐρὴν ὠνόμασεν αὐτούς. Ὡς γὰρ ἔφη, ὅταν ὡς ἐφ' ἐνὸς νοῦμεν σώματος, ἔπεται πάντως ἡ οὐρὰ τῇ κεφαλῇ. Ἐπειδὴ δὲ προφήτας ὠνόμασεν αὐτούς, οὐκ ἄγιους εἶναι καὶ ἀληθεῖς λογισόμεθα. Προστέθεικε γὰρ τὸ, ὅτι διδάσκουσιν ἄνομα. Πλὴν ἐκεῖνό φασιν· Ἦσαν μὲν γὰρ ἐν τῷ Ἰσραὴλ ψευδοπροφῆται κατὰ καιροῦς, δηλονότι καθ' οὓς ἦσαν οἱ κατὰ ἀληθειαν προφῆται. Μετὰ δὲ γε τοὺς τῆς αἰχμαλωσίας καιροῦς, ἀραρότως εἰπεῖν οὐκ ἂν δύναίτο τις, ὅτι γεγονῆσαι κατ' ἐκείνους ἕτεροὶ τινες· εἰ μὴ ἄρα τις ἐκείνους λέγοι, ὧν καὶ διαμέμνηται Γαμαλιὴλ νομοδιδάσκαλος ὧν, καὶ τίμιος παντὶ τῷ λαῷ, κατὰ γε τὴν γεγραμμένον ἐν ταῖς Πράξεσι τῶν ἁγίων ἀποστόλων. Προσπεφώνηκε γὰρ οὕτω περὶ τῶν ἁγίων ἀποστόλων τοῖς ἐν τῷ συνεδρίῳ, λέγων· « Ἄνδρες Ἰσραηλίται, προσέχετε ἑαυτοῖς ἐπὶ τοῖς ἀνθρώποις τοῦτοις, τί μέλλετε πράττειν. Πρὸ γὰρ τούτων τῶν ἡμερῶν ἀνέστη Θεοδᾶς λέγων τινὰ εἶναι ἑαυτὸν μέγαν, ᾧ προσεκλήθη ἀνδρῶν ἀριθμὸς ὡσεὶ τετρακοσίων· ὃς ἀνῆρέθη. Καὶ πάντες ὅσοι εἶποντο αὐτῷ διελύθησαν, καὶ ἐγένοντο εἰς οὐδέν. Μετὰ τοῦτον ἀνέστη Ἰούδας ὁ Γαλιλαῖος, ἐν ταῖς ἡμέραις τῆς ἀπογραφῆς, καὶ ἀπέστησε λαὸν ὀπίσω αὐτοῦ. Κάκεινος ἀπώλετο, καὶ πάντες ὅσοι ἐπέιθοντο αὐτῷ διεσκορπίσθησαν. » Ἀφαιρεθῆσεσθαι τοίνυν φησὶ κεφαλὴν καὶ οὐρὴν, κατὰ γε τὴν ἀριτίως ἡμῖν προαποδοθεῖσαν διάνοιαν. Πλὴν τοὺς μακαρίζοντας τὸν λαὸν τοῦτον πλανῶντας ἔσεσθαι φησὶ, καὶ πλανῶσιν ὅπως καταπίωσιν αὐτούς· οἳ γὰρ τῶν Ἰουδαίων καθηγήταί τὴν ἱεράν τε καὶ θεῖαν πεπιστευμένην σκηρῆν, καὶ τὰς κατὰ νόμους θυσίας ἐπιτελεῖν ἐπιτεταγμένοι, προὔτρηπον εἰς δωροφορίας τοὺς ὑπὸ

A *judicium vocamur, quomodo ille servatus sit, notum sit vobis, et toti populo, quod in nomine Jesu Nazaraei* ¹. » *Illi enim seniores, penes quos iudicandi potestas erat, non rectas de rebus singulis tulerunt sententias, insatiabili cupiditate munera capientes, et proximorum facies admirantes, quantumvis lex per Moysen clamaret* : « *Judicium justum iudicate* ² : » *et ubique inculcaret* : « *Non accipies personam in iudicio* ³. » *Hoc est igitur, inquit, principium. Habetur vero etiam caput. Caput enim populi sacerdos, quando velut in uno intelligitur corpore. Auferendum vero ait cum sene, et prophetam et docentem iniqua : quem dicit esse caudam, hoc est, id quod sequitur. Erant enim quidam apud Judaeos qui legem a sapientissimo Mose datam* B *interpretabantur quidem, sed perverse faciebant, Mosaicis verbis inducentes haud recte traditiones non scriptas, mandata hominum atque doctrinas. Hi Judaicam plebem deceperunt, et ut superbam cervicem contra Christum erigeret, effecerunt. Quoniam igitur sequebantur hi quoque sacerdotum sententias, qui in ordine locoque capitis collocati sunt, eos caudam nominavit. Nam, ut dicebam, cum de uno intelligimus corpore, cauda semper caput subsequitur. Cum autem propheta appellat eos, minime sanctos esse, et veros putabimus. Adjecit enim eos docere iniqua. Verum illud dicimus : Erant videlicet in Israel pseudoprophetæ diversis temporibus, tum scilicet cum etiam essent veri prophetæ. Post captivitatis autem tempora tum fuisse alios, nemo commode et vere dixerit : nisi* C *forte quis eos dicat, quos Gamaliel legis doctor, et* **165** *vir toti populo venerabilis commemoravit, quemadmodum scriptum est in Actis apostolorum. Sic enim de sanctis apostolis affatus est eos qui erant in concilio : « Viri Israelitæ, » inquit, « attendite vobis ipsis, quid de hominibus his sitis facturi. Nam ante hos dies exortus est Theudas, qui dicebat se esse quempiam magnum, cui numerus hominum plus minus quadringentorum adhæsit. Et is sublatus est, et quotquot parebant ei deleti, et ad nihilum redacti sunt. Post hunc exortus est Judas Galilæus temporibus descriptionis, et avertit populum post se : sed et is periit, et omnes qui parebant ei, dispersi sunt* ⁴. » *Auferendum itaque dicit caput, et caudam, juxta eum sensum quem* D *tunc reddidimus. Verum fore dicit, qui hunc populum felicem prædicent, seducentes, et seducturos, ut absorbeant eos. Judæorum enim proceres, quibus sacrum divinumque tabernaculum concreditum est, et qui ad sacrificia juxta legem facienda constituti erant, populum sibi subditum ad donorum oblationes cohortabantur, beatos eos dicentes esse, si abunde utraque manu offerrent, idque acriter factitabant, non religionis erga Deum cura tacti, sed suum quæstum spectantes. Hac ratione, inquit, seducunt, ut absorbeant eos. Cum enim insatiabili*

¹ Act. iv, 8-10. ² Deut. i, 16. ³ ibid. 17. ⁴ Act. v, 35-37.

divitiarum cupiditate tenerentur, ut dixi, non docebant populos, quod oportebat, implendo legem, universitatis Deum placare : sed hortabantur potius ut etiam ultra facultates oblationibus colerent : ob eamque causam neque ipsi fidem Christianam amplexi sunt, sed veluti clauso regno cœlorum, ne alios quidem eo ingredi permiserunt. Etenim legalium umbra deleta, et evangelica prædicatione suscepta sciebant typicum et cruentum cultum penitus cessaturum, et in vecto cultu spiritali, desitura sacrificia. Atque hæc quidem erat inexplebilis ipsorum avaritiæ integra eversio.

τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν, οὐδ' ἐτέρους εἰσελθεῖν κατὰ νόμον ἀργούσης σκιάς, καὶ τῶν εὐαγγελικῶν κηρυγμάτων εἰσδεδεγμένων, πεπύσεται πάντως ἢ ἐν τύποις καὶ δι' αἰμάτων λατρεία, ἀργήσουσι δὲ καὶ θυσίαι, τῆς ἐν πνεύματι λατρείας εἰσσεκομισμένης. Τοῦτο δὲ ἀναίρεσις παντελῆς τῆς ἐνούσης αὐτοῖς ὁμορέστου φιλοκερδίας.

VERS. 17. *Proinde juvenibus eorum non delectabitur Deus, et pupillorum ipsorum, et viduarum ipsorum non miserebitur, quia omnes iniqui et improbi, et omne os loquitur injusta.*

Deducit nos etiamnum hæc oratio exemplis illustribus, ad ea quæ sensum **166** excedunt, et sub intelligentiam recidunt. Juvenes enim hic dicit, non semper viribus corporis, aut carnis pubertate florentes, sed denotat verius eos qui animi et cordis robur spirituale habent, ut possint juvenili alacritate recte obire ea, unde illustres evadant, Deoque spectatissimi, omnique genere probitatis cumulati. Qui hæc sunt habitudine, eos alloquitur etiam beatus Joannes, iniquis : « Scribo vobis, adolescentes, quoniam fortes estis, et vicistis malum ». Caterum ante Servatoris nostri adventum existerunt quidam etiam apud Judæos, qui eo, quem jam dixi, modo fortiter agere studuerunt : et mandati citra reprehensionem exsequendi voluntate, et legalium ornamentorum splendore. Non erant autem a Deo rejecti. Adhuc enim tempus erat umbræ legalis : et cum evangelica ac Christiana vita nondum patefacta esset, hæc quidem erant summæ laudis. Sic scriptum est de Zacharia et Elizabeth : « Fuit diebus Herodis regis Judææ sacerdos quidam, nomine Zacharias, ex vice Abia, et uxor ei e filiabus Aaron, cui nomen erat Elizabeth. Erant vero justi ambo coram Deo, ambulantes in præceptis et justificationibus Domini sine querela ». Ad hunc modum etiam sancti prophetæ vixerunt, opinor. Quinimo divinus Paulus, licet manifeste dicat se fuisse in legis justitia inculpatus, ait tamen : « Quæ mihi lucro erant, hæc duco propter Christum damna ». Itaque ante adventum omnium nostrum Servatoris Christi, nonnulli laude ipsius legis conspicui, et fortes erant et juveniles. At post apparitionem ejus, prædicationemque Evangelii cessarunt legalia, transiit umbra in veritatem, ac spiritalis verusque cultus est introductus. Quare non delectatur Deus Judæorum juvenibus, id est, qui viriliter adhuc

χειρα λαούς, μακαρίους αὐτοὺς εἶναι λέγοντες, εἰ προσάγειν ἀμφιλαφῶς. Ἐδρων δὲ τοῦτο πικρῶς, οὐ τῆς εἰς Θεὸν αἰδοῦς μεταποιούμενοι, καὶ πεφροντικότες, ἀλλ' εἰς τὰς σφῶν αὐτῶν ὀρώντες φιλοκερδίας. Ταύτη τοι, φησὶ, πλανῶσιν, ὅπως καταπίωσιν αὐτοὺς. Ἀκόρεστοι γὰρ ὄντες, ὡς ἔφην, εἰς τὸ βούλεσθαι πλουτεῖν. οὐχ ὅτι προσήκει, διὰ τοῦ τὸν νόμον ἐλέσθαι πληροῦν, τὸν τῶν ὅλων εὐφραῖναι Θεῶν ἐδιδασκον τοὺς λαοὺς· προὔτρπον δὲ μᾶλλον καὶ ταῖς ὑπὲρ δύναμιν καταγεραῖρειν προσαγωγαῖς. Ταύτης γὰρ ἕνεκα τῆς αἰτίας, οὕτε αὐτοὶ προσήκοντο τὴν πίστιν τὴν εἰς Χριστὸν, κλειόντες δὲ ὡσπερ συγκεχωρήκασι εἰς αὐτήν. Ἦδεσαν γὰρ ὅτι τῆς

Διὰ τοῦτο ἐπὶ τοὺς νεανίσκους αὐτῶν οὐκ ἐφρανθήσεται ὁ Θεός, καὶ τὸν ὄψανους αὐτῶν, καὶ τὰς χήρας αὐτῶν οὐκ ἐλίσσει, ὅτι πάντες ἄνομοι καὶ πονηροὶ, καὶ πᾶν στόμα λαλεῖ ἀδικία.

Ἀποφέρει καὶ νῦν ὁ λόγος ἡμᾶς, ἐκ παραδειγμάτων ἐμφανῶν, εἰς τὰ ὑπὲρ αἰσθησίν τε καὶ νοητά. Νεανίσκους γὰρ ἐνθάδε φησὶν, οὐχὶ δῆπου πάντως τοὺς ἐν εὐρωστίᾳ σώματος, ἦτοι τοὺς ἐν ἀκμαίᾳ τε καὶ ἡβῇ σαρκικῇ, σημαίνει δὲ μᾶλλον τοὺς οἵπερ ἂν ἔχοιεν εἰς νοῦν καὶ καρδίαν ἰσχύον τὴν πνευματικὴν, ὥστε δύνασθαι κατορθοῦν καὶ μάλα νεανικῶς τὰ δι' ὧν ἔσονται λαμπροὶ, καὶ Θεῷ γνωριμώτατοι, καὶ ἀπάσης ἐπιεικειᾶς ἔμπλεοι. Τοῖς ὅδε τὴν ἕξιν διακειμένοις, καὶ ὁ μακάριος Ἰωάννης προσπεφώνηκε, λέγων· « Γράφω ὑμῖν, νεανίσκοι, ὅτι ἰσχυροὶ ἐστε, καὶ νενικήκατε τὸν πονηρὸν. » Ἀλλὰ πρὸ μὲν τῆς τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν ἐπιδημίας, γεγόνασι τινες, καὶ παρὰ τοῖς Ἰουδαίοις, καθ' ὃν ἔφην ἀρτίως τρόπον, ἀνδρίζεσθαι μεμελετηκότες, διὰ τοῦ καὶ ἀμωμήτως ἐλέσθαι πληροῦν τὴν παραδοθεῖσαν ἐντολήν, καὶ τοῖς κατὰ νόμον ἀυχήμασι διαπρέπειν δύνασθαι καὶ μάλα πλουσίως. Ἦσαν δὲ οὐκ ἀπόδλητοι παρὰ Θεῷ. Καίρως γὰρ ἦν ἐτι τῆς ἐν νόμῳ σκιάς, καὶ τῆς εὐαγγελικῆς καὶ ἐν Χριστῷ πολιτείας οὕτω πεφανερωμένης, ἐν ἑπάλνοις ἦν ἕκεῖνα πολλοῖς. Οὕτω καὶ γέγραπται περὶ τοῦ Ζαχαρίου καὶ Ἐλιζάβεθ· « Ἐγένετο δὲ ἐν ταῖς ἡμέραις Ἡρώδου τοῦ βασιλέως τῆς Ἰουδαίας ἱερεὺς τις, ὀνόματι Ζαχαρίας, ἐξ ἡμερημίας Ἀβιά, καὶ γυνὴ αὐτοῦ ἐκ τῶν θυγατέρων Ἀαρῶν, καὶ τὸ ὄνομα αὐτῆς Ἐλιζάβεθ. Ἦσαν δὲ δίκαιοι ἀμφοτέροι ἐναντίον τοῦ Θεοῦ, πορευόμενοι ἐν πάσαις ταῖς ἐντολαῖς καὶ δικαιώμασι τοῦ Κυρίου ἀμεμπτοί. » Κατὰ τοῦτον οἶμα διαβιῶναι τὸν τρόπον καὶ αὐτοὺς τοὺς ἀγίους προφήτας. Καὶ μὴν καὶ ὁ θεοπέσιος Παῦλος καίτοι λέγων ἀναφανδόν, ὅτι γέγονε κατὰ δικαιοσύνην τὴν ἐν νόμῳ ἀμεμπτοί· « Ἀλλὰ τί ἦν μοι κέρδος; ταῦτα, φησὶν, ἡγγαμίον διὰ τὸν Χριστὸν ζημίαν. » Οὐκοῦν πρὸ μὲν τῆς ἐπιδημίας τοῦ πάντων ἡμῶν Σωτῆρος Χριστοῦ, τοῖς κατὰ νόμον ἀυχήμασι εὐδοκιομούντες τινες, ἀνδρεῖοί τε ἦσαν, καὶ νεανικοί. Μετὰ δὲ τὴν ἐπιφάνειαν αὐτοῦ, καὶ τὸ κήρυγμα τὸ εὐαγγελικόν,

¹ I Joan. II, 13. ² Luc. I, 5, 6. ³ Philipp. III, 7.

πέπαιται τὰ ἐν νόμῳ, μετεφοίτησεν ἡ σικιά πρὸς ἄληθειαν, εἰσχεκόμεισται δὲ ἡ ἐν πνευματί τε καὶ ἀληθῆς λατρεία. Οὐκ οὖν εὐφραίνεται Θεὸς ἐπὶ τοῖς τῶν Ἰουδαίων νεανίσκοις, τοῦτ' ἐστὶ, τοῖς ἀνδριζομένοις ἐτι, διὰ γε τοῦ ζῆν ἐλέσθαι νομίμως. Ἀπαράδεκτοι δὲ αἱ δι' αἱμάτων θυσαίαι, καὶ σαρκῶς περιτομῆ, βαπτισμῶν διδασκαί, καὶ Σαββάτων ἀργελαί. Δεδιδάγμεθα δὲ, ὡς ἔφην, τῆς ἀνδανούσης Θεῷ πολιτείας τὴν ὁδόν. Ἀπόβλητοι δὲ οὖν καὶ μάλα εἰκότως μετὰ τὴν κατάληξιν τῆς σικίως οἱ κατ' αὐτὴν νεανίσκοι καὶ τοῦ κατοικτεῖρεσθαι μακρὰν ὄρφανόν τε καὶ χήραι. Ὁρφανούς δὲ φησι, τοὺς οἷον ἀναστροφῆς δεομένους τῆς πνευματικῆς, καὶ παιδαγωγίας τῆς ἐκ διδασκάλων. Χήρας τε ὁμοίως, ψυχὰς εἶναι φαινετάς τοῦ δύνασθαι καρποφορεῖν ἐν ἐνδείᾳ γεγενημένας διὰ τε τὸ μὴ ἔχειν τὸν ἀπάντων αὐταῖς τῶν ἀγαθῶν μαθημάτων σπορέα τε καὶ χορηγόν. Ὅτι δὲ παιδεύσεως ἀληθοῦς ἡμοιορηκότας εὐρήσομεν τοὺς ἐξ Ἰσραὴλ, διὰ γε τὴν εἰς Χριστὸν παροινίαν, ἐπαινέσειεν ἂν οὐδεὶς. Ἐσχοτίσθησαν γὰρ οἱ ὄφθαλμοὶ αὐτῶν τοῦ μὴ βλέπειν, κατὰ τὴν τοῦ ψάλλοντος φωνήν. Καὶ συνεχάμφθη τὰ νῶτα αὐτῶν. Καὶ τοῦτο διὰ παντός ὡς μὴ δύνασθαι τὰ ἄνω βλέπειν, ἀλλ' οἶνοι κεκυφότητας, τοῖς γῆνιους ἐνεργεῖσθαι πράγμασι. Πείσονται δὲ τοῦτο, φησὶν, οὐ μάτην· ἀλλ' ὅτι πάντες ἄνομοι γέγονασιν καὶ πονηροὶ, καὶ πᾶν στόμα λαλεῖ ἄνομα. Πῶς γὰρ οὐκ ἄνομοι, καὶ ἀπάσης ἐμπλεεῖ πονηρίας, οἱ θανάτῳ περιβαλεῖν σπουδάσαντες τὸν καλοῦντα πρὸς ζωὴν, τὸν οὐκ εἰδότα τὴν ἀμαρτίαν, καίτοι τοῦ νόμου λέγοντος σαφῶς· « Ἀθῶον καὶ δίκαιον οὐκ ἀποκτενεῖς; » Πῶς οὐ πᾶσα γλῶσσα τῶν Ἰουδαίων λελάληκεν ἄδικα; Κατεκεκράγεσαν γὰρ τοῦ Χριστοῦ Πιλάτῳ λέγοντες· « Ἄρε, ἄρε, σταύρωσον αὐτόν. » Καὶ, « Ἐάν μὴ τοῦτον ἀποκτείνῃς, οὐκ εἶ φίλος τοῦ Κεσαρος. »

Ἐπὶ πᾶσι τούτοις οὐκ ἀπεστράφη ὁ θυμὸς, ἀλλ' ἐτι ἡ χεὶρ ὑψηλή. Καὶ καυθήσεται ὡς πύρ ἡ ἀνομία, καὶ ὡς ἀγρωστὶς ξηρὰ βρωθήσεται ἐπὶ πυρός· καὶ καυθήσεται ἐν τοῖς δάσσοι τοῦ δρυμοῦ, καὶ συγκαταφάγεται τὰ κύκλι τῶν βουνῶν πάντα· διὰ θυμὸν ὀργῆς Κυρίου, συγκέκωνται ἡ γῆ ὀλη, καὶ ἔσται ὁ λαὸς ὡς ὑπὸ πυρὸς κεκαυμένος, ἀνθρώπος τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ οὐκ ἐλεήσει, ἀλλ' ἐκκλινεῖ εἰς τὰ δεξιὰ, ὅτι πεινάσει καὶ φάγεται ἐκ τῶν ἀριστερῶν, καὶ οὐ μὴ ἐμπλησθῆ ἄνθρωπος ἐσθίων τὰς σάρκας τοῦ βραχίονος αὐτοῦ. Φάγεται γὰρ Μανασσῆς τοῦ Ἐφραῖμ, καὶ Ἐφραῖμ τοῦ Μανασσῆ· ὅτι ἅμα πολιορκήσουσι τὸν Ἰούδα.

Ἀμαζούσης ἐτι τῆς θείας ὀργῆς, ἐπηρητημένης δὲ καὶ αὐτῆς τῆς χειρὸς τῆς ἐπαγούσης τὴν μάστιγα καὶ τὰς αἰκίας αὐτοῖς, ἕκαστα σαφῶς τῶν συμβησομένων προαναγορεύειν πειράται, σωφρονεστέρους τοῦς δειμάειν τοὺς ἀκρωμένους ἀποτελών. Ταύτης γὰρ ἕνεκα τῆς αἰτίας προαναβρήσεις τῶν δεινῶν ἐποιεῖτο Θεός, ἵνα δεδιότες τὸ προσκρούειν αὐτῷ, μὴ τοῖς ἐξ ὀργῆς ὑπενεχθεῖεν κακοῖς, ἐξω δὲ μᾶλλον ἀποφέρωντο τῶν δεινῶν. Καυθήσεσθαι τοίνυν τὴν ἀνομίαν ὡς πύρ. Ἀνομίαν δὲ φησὶν οὐκ αὐτὸ που

agunt suscepto vitæ legalis instituto : non sunt autem accepta cruenta sacrificia, et carnis circumcisio, lotionum doctrinæ et Sabbatorum otia. Docemur autem, ut dixi, instituendæ vitæ, quæ Deo placet viam. Rejicitii sunt ergo, et quidem valde merito, qui post cessationem umbræ, per eam juvenes sunt. Et longe sunt a miseratione pupilli et viduæ. Pupillos autem **167** vocat, qui velut alimento indigent spirituali, et institutione magistrorum. Viduas similiter animas esse dicimus, quæ cum omnium bonarum disciplinarum satorem et suppeditatorem non habeant, facultate fructificandi destituntur. Quod autem veræ doctrinæ expertes invenimus Israelitas, propter debacclationem in Christum, laudare nemo potest. Obtenebrati sunt enim oculi eorum ne videant, juxta Psallentis vocem ⁹, et incurvata sunt terga eorum omnino, ut non possent supra aspicere, sed veluti incurvi terrenis rebus affigerentur. Accidet vere hoc illis, inquit, non sine causa : sed quia omnes, inquit, et mali exstiterunt, et omne os loquitur iniqua. Qui enim omnibus sceleribus coopertion non sint, qui eum qui vocabat ad vitam, qui nesciebat peccatum, morti tradere studuerunt? Quamvis lex manifesto dicat : « Innocentem et justum non interficies ⁹. » Annon etiam omnis lingua Judæorum locuta est iniqua? acclamarunt enim Christo, dicentes Pilato : « Tolle, tolle, crucifige eum ¹⁰. » Et, « Si hunc non occidas, non es amicus Caesaris ¹⁰. »

VERS. 19, 20. In omnibus his non aversus est furor, sed adhuc manus excelsa. Et succendetur velut ignis iniquitas, et velut herba arida devorabitur igne, et succendetur in densitate saltus, et devorabit omnia quæ circum colles sunt. In ira furoris Domini combusta est terra universa, et erit populus quasi combustus ab igne. Homo fratris sui non miserebitur, sed declinabit ad dexteram, quia esuriet : et comedet a sinistris, et non saturabitur homo, comedens carnes brachii sui. Comedet Manasses Ephraim, et Ephraim Manassem, quoniam simul oppugnabunt Judam.

Vigente adhuc divina ira, et impendente illa manu, flagellum suppliciaque illis admoveat, singulaque quæ eventura sunt, conatur apte præmonstrare, moderatioris efficiens auditores terroribus. Hanc igitur ob causam vaticinationes gravium malorum instituit Deus, ut timentes eum offendere, malis ex ira illatis non sint obnoxii, sed potius ab illis gravibus liberentur. Et succendetur, inquit, ergo iniquitas ut ignis. Iniquitatem **168** vero appellat, non rem ipsam (hoc enim, vel intellectu, vel

⁹ Psal. lxxviii, 24. ⁹ Exod. xxxiii, 7. ¹⁰ Joan. xix, 15. ¹⁰ ibid. 12.

dictu ineptum est), sed iniquitatibus implicatos, qui eo demum improbitatis morum veniunt, ut non jam iniqui, sed verius iniquitas debeant nominari. Illi igitur quasi ignis ardebunt, inquit, id est, ipsi ignis erunt. Nemo enim alius flammam illis inferet, sed ipsi ad hoc sibi inter se sufficient. Succendentur etiam quasi herba arida, et ut densitas silvarum. Furit enim semper flamma, si in materiam ustam, herbam, inquam, aridam, et ligna silvestria incidat. Credo autem ego, propheticum sermonem hisce verbis nobis hæc velle demonstrare: Vespasiano enim et Tito, quemadmodum jam supra dixi, vastantibus Judæam, urbesque ejus oppugnantibus, maxima erat undique tumultuatio, partim fame conficiente, partim ubique seditiosis hominibus, tum domos diripientibus, tum eos qui videbantur insigniores invadentibus, ut intestina incolarum molimina ipso externo graviora existerent. Horum Josephus diserte contextit historiam. Ergo, inquit, ardebunt ceu in densitate silvæ. Agrestem vero herbam et aridam densitatemque silvæ, gregariam turbam eum dicere arbitror. Divisi erant quippe adversum se ipsi in factiones et dissidia populares. Deinceps vero ad eos qui videbantur esse aliquid, malum perventurum porro ostendit, dicens: Et devorabit quæ in circuitu sunt collium omnia. Colles, puto, vocat eos qui præstant aliis, et vel gloria, vel opibus, vel alio quopiam modo excellunt. Jam dixi, iis qui splendidiore esse videbantur, graviter vim fecisse qui in quaque civitate seditiones concitare soliti erant, adeo ut desperati facerent ea quæ ne ipsa quidem hostium manus aliquando egerit. Et hæc, inquit, in ira furoris Domini. Succensa est enim sic universa terra Judæorum. Quæ vero recte dixit, cum illa plana fecisset audientibus, statim adnectit: Et erit populus velut igni succensus: homo fratris suis non miserabitur. Quemadmodum enim qui bobus ignem admovent, exstimulant ad iram, efficiuntque ut ferociore impetu ferantur in eos quos impetunt: sic erit, inquit, unusquisque populus, velut igni incensus. Violenti enim et immisericordes erunt, et fratres non agnoscent, acres et agrestes, ac ferro animo invicem omnes, et ferarum instar quæ **169** fame acuuntur, et rabide aguntur in aliquos: declinabunt ad dextram, et edent a sinistris, id est, huc et illuc convertentur, illos a dextris mordentes, hos a læva, parcentes nemini, insatiabili cupiditate seipsos invadendi ardent. Non enim, inquit, satiabitur homo comedens carnes brachii sui. O rem miram et incredibilem! Non, inquit, sibi ipsis comparcent, ex impotenti videlicet insania. Prorupta enim semel et desperata audacia freti, ad omnia turpissima acerrime et juvenili more progredientur. Postea dicit: Comedet enim Manasses Ephraim, et Ephraim Manassem. Ephraim vero et Manasses fuerunt duo fratres, et filii Joseph. At neque inter sanguinis charitate conjunctos, inquit, natura ipsa tunc pacem constituet: leges consanguinitatis inanes erunt et irritæ. Surgent

το πράγμα· τοῦτο γὰρ εὐθεὺς ἢ νοεῖν ἢ λέγειν· ἀλλὰ τοὺς ταῖς ἀνομίαις κατηχημένους, ἤκοντάς τε ἤδη, πρὸς τοῦτο σκαιότητος τρόπων, ὡς μηκέτι μὲν ἀνόμους, ἀνομίαν δὲ μᾶλλον ὀνομάζεσθαι δεῖν. Οὗτοι τοιγαροῦν ὡς πῦρ καυθήσονται, φησὶ, τοῦτ' ἐστίν, αὐτοὶ καθ' ἑαυτῶν γενήσονται πῦρ. Οὐ γὰρ ἑτερός τις ἐποίσει τὴν φλόγα αὐτοῖς, ἀλλ' ἀρκέσουσιν ἀλλήλοις εἰς τοῦτο αὐτοί. Καυθήσονται δὲ ὡς ἀγρωστὶς ξηρὰ, καὶ ὡς δάση δρυμῶν. Μαίνονται γὰρ αἰ φλόγες, εἰς ὕλην πασοῦσαι τὴν εὐκατάπρηστον· ἀγρωστὶν δὲ φημι τὴν ξηρὰν, καὶ τὰ ἐν δρυμοῖς ξύλα. Οἶμαι δὲ ἔγωγε τὸν προφητικὸν ἡμῖν λόγον ἐκεῖνα βούλεσθαι δηλοῦν ἐν τούτοις· Οὐεσπασιανοῦ γὰρ καὶ Τίτου, καθάπερ ἤδη προείπον, καταδρῦντων τὴν Ἰουδαίαν, καὶ τὰς ἐν αὐτῇ πολιορκούντων πόλεις, πλείστος ἦν ὁ ἐν ἐκάστῃ θόρυβος, τοῦτο μὲν λιμοῦ κατατήκοντος, τοῦτο δὲ τῶν ἐν ἐκάστῃ στασιαστῶν οἴκους τε διαρπαζόντων, ἐπιφουμένων δὲ τοῖς δοκοῦσιν εἶναι διαφανεστέροις, ὡς γενέσθαι φορτικώτερον τὸν ἐξωθεν μάχης τὰ ἐκ τῶν ἐνοικούντων τομῆματα. Ταῦτα δὲ σαφῶς Ἰωσήπος ἱστορεῖ. Οὐκοῦν καυθήσεσθαι φησὶν ἐν τοῖς δάσεσι τοῦ δρυμοῦ, ἀγρωστὶν οἶμαι ξηρὰν, καὶ δάση δρυμοῦ τὴν ἀγελαίαν πληθύν ὀνομάζων. Ἐμερίζοντο γὰρ κατ' ἀλλήλων εἰς διχονομίας καὶ στάσεις οἱ δῆμοι. Ὅτι δὲ καὶ τῶν εἰναί τι δοκούντων ἄφεται τὸ κακόν, προσ- αποφαίνει λέγων· Καὶ συγκαταφάγεται τὰ κύκλι τῶν βουνῶν πάντα· βουνοὺς οἶμαι λέγων τοὺς τῶν ἄλλων ὑπερκειμένους, καὶ ἀνεστηκῶτας, ἢ κατὰ τὴν ὀξείαν, ἢ κατὰ τὸν πλοῦτον, ἢ κατ' ἑτερόν τινα τρόπον. Ἐφην δὲ ἀρτίως, ὅτι τοῖς εἶναι δοκοῦσι λαμπροῖς ἐπεφύετο δεινῶς τὸ ἐν ἐκάστῃ πόλει στασιάζειν εἰωθὸς, ὡς ἐν ἀπογνώσει δρᾶν, ἃ μὴδ' ἂν αὐτῇ ἐδρακεν εἶσθ' ὅτε τῶν πολεμίων ἢ χεῖρ. Καὶ ταῦτα, φησὶ, διὰ θυμὸν ὀργῆς Κυρίου. Συγκέκαυσται γὰρ οὕτως ἡ σύμπασα τῶν Ἰουδαίων γῆ. Ἄ δὲ εἰρηκεν αἰνιγματιωδῶς, ταῦτα τοῖς ἀκρωμένοις σαφῆ καθίστάς, προσεπάγει παραχρήμα· Καὶ ἔσται ὁ λαὸς ὡς ὑπὸ πυρὸς κατακακαυμένος. Ἀνθρωπος τὸν ἀδελφῶν αὐτοῦ οὐκ ἐλεήσει. Ὡςπερ γὰρ οἱ μύθοις ἐπάγοντες πῦρ, παραθήγουσιν εἰς ὀργὰς, καὶ τὰς καθ' ὧν ἂν Ἰοιεν ἐφόδους ἀδρωτέρας ποιεῖσθαι παρασκευάζουσιν· οὕτω, φησὶ, καὶ ἕκαστος ἔσται τῶν λαῶν ὡς ὑπὸ πυρὸς κατακακαυμένος. Ἰρημηταὶ τε γὰρ καὶ ἀφιλοκτελόμενοι, καὶ ἀδελφοὺς οὐκ εἰδότες, δεινοὶ τε καὶ ἀγριόθυμοι πάντες ἔσονται κατ' ἀλλήλων, καὶ θηρίων δίκην λιμῶ τεθηγγένων εἰς ἀγριότητα τὴν κατὰ τινῶν· ἐκκλινοῦσιν εἰς τὰ δεξιὰ, καὶ φάγονται ἐκ τῶν ἀριστερῶν· τοῦτ' ἐστίν, τῆδε κάκεισε περιστραφήσονται, καταδακόντες τοὺς ἐκ δεξιῶν, τοὺς ἐξ εὐωνύμων, φειδόμενοι τε μηδαμῶς οὐδενός, καὶ ἀκρόεστον ἔχοντες τῆς κατ' ἀλλήλων ἐφόδου τὸν πόθον. Οὐ γὰρ μὴ ἐμπληροῦσιν, φησὶν, ἄνθρωπος ἐσθίων τὰς σάρκας τοῦ βραχίονος αὐτοῦ. Ὡ παραδόξου πράγματος! Οὐδὲ ἑαυτῶν φείσονται, φησὶν, ὡς ἐξ ἀκράτου μανίας. Ἀπεγνώκότες γὰρ ἅπασι πρὸς πᾶν ὄτιοῦν τῶν ἐκτοπιωτάτω βελιόουνται νεανικῶς. Εἰτὰ φησὶν, ὅτι φάγεται γὰρ Μανασσῆς τοῦ Ἐφραΐμ, καὶ Ἐφραΐμ τοῦ Μανασσῆ. Ἐφραΐμ δὲ καὶ Μανασσῆς

δύο γεγόνασιν ἀδελφοί, καὶ Ἰωσήφ υἱοί. Ἄλλ' οὐδὲ αὐτοῖς ἐξ αἵματος, φησὶν, εἰς διάθεσιν συνημμένοι βραβεύσαι τότε τὴν εἰρήνην ἢ φύσις ἀργήσουσι τῆς συγγενείας οἱ νόμοι. Κατεξαναστήσονται γὰρ ἀλλήλων ἀδελφοὶ καὶ ὁμόσποροι, εἰς τε καθ' ἑνὸς, καὶ καθ' ἑτέρου δύο. Φάγεται γὰρ, φησὶ, Μανασσῆς τοῦ Ἐφραΐμ, καὶ Ἐφραΐμ τοῦ Μανασσῆ, ὅτι ἅμα πολιορκήσουσι τὸν Ἰούδαν. Συγγύσεως οὖν ἄρα τὰ πάντα μεμέστωτο, καὶ ἀδιάκριτα πᾶσι τὰ ἐξ ὀργῆς, καὶ καθ' ὧν οὐ θέμις, καὶ παρ' ὧν οὐ θέμις. Καὶ ταυτὶ μὲν, ὡς ἔφην, ἱστορικῶς τὰς τῶν Ἰουδαίων ἀγέλας συνέθη παθεῖν. Παραφουλακτέον δὲ καὶ ἡμῖν αὐτοῖς. Κολάζεται γὰρ τὸ δυσήκουν, καὶ εἰ τις εἰς τοῦτο πέσοι, ὡς ὑπὸ πυρὸς καυθήσεται, καταφλεγούσης αὐτὸν καὶ σαρκικῆς ἡδονῆς, καὶ θερμῆς ἐπιθυμίας. Ἔξει δὲ καὶ εἰς νοῦν καὶ καρδίαν ἀφόρητον μάχην κατεξαναστήσεται γὰρ τοῦ πνεύματος ἢ σάρξ, καὶ ἐν θορύβοις ἔσται πολλοῖς. Διὸ, καθὰ φησὶν ὁ θεσπέσιος Παῦλος· « Ἐν πνεύματι περιπατεῖτε, καὶ ἐπιθυμίαν σαρκὸς οὐ μὴ τελήσετε. » Ὑποταττόμενοι γὰρ τῷ Θεῷ περιπατήσομεν ἐν πνεύματι, καὶ κρείττους ἐσόμεθα σαρκικῶν ἐπιθυμιῶν, καὶ τὰς εἰς νοῦν ἔσω νικῆσομεν φλόγας, καὶ ἀστασιαστον τηρήσομεν τὴν καρδίαν. Ἡ γὰρ εἰρήνη τοῦ Θεοῦ, καθὰ γέγραπται, ἡ ὑπερέχουσα πάντα νοῦν, φρουρήσει τὰς καρδίας ἡμῶν καὶ τὰ νοήματα ἡμῶν.

Ἐπὶ πᾶσι τούτοις οὐκ ἀπεστράφη ὁ θυμὸς, ἀλλ' ἔτι χειρὶ ὑψηλῇ. Οὐαὶ τοῖς γράφουσι πονηρίαν. Γράφοντες γὰρ πονηρίαν γράφουσιν ἐκκλίνοντες κρίσιν πτωχῶν, καὶ ἀρπάζοντες κρίματα πειρητῶν τοῦ λαοῦ μου, ὥστε εἶναι αὐτοῖς χήραν εἰς ἀρπαγὴν, καὶ ὄρφανόν εἰς προνομίην. Καὶ τί ποιήσωσιν ἐν τῇ ἡμέρᾳ τῆς ἐπισκοπῆς; Ἡ γὰρ θλίψις ὑμῖν πόρρωθεν ἦεν· καὶ πρὸς τίνα καταφεύξεσθε, τοῦ βοηθηθῆναι; καὶ ποῦ καταλήψετε τὴν δόξαν ὑμῶν, τοῦ μὴ ἐμπεσεῖν εἰς ἐπαγωγὴν;

Ὅτε τὰς τῶν Ἰουδαίων συμφορὰς, καὶ τὰ ἐσόμενα βλάβη διὰ τῆς τῶν πολεμίων χειρὸς, κλατύτερον ἡμῖν ὁ προφητικὸς ἐξηγεῖται λόγος, τότε δὴ λίαν σοφῶς τε καὶ οἰκονομικῶς ἐπιφέρει τὰς αἰτίας, ἐφ' αἷς ὁ τῶν ὄλων λελύπηται Θεὸς, καὶ πειράται διδάσκειν ὅτι ψῆφος ἐπ' αὐτοῖς ὅσα γέγονε καλοῦσα πρὸς δίκην. Οὐ γὰρ ἀδίκως ἐκτείνεται δίκτυα πτερωτοῖς, κατὰ τὸ γεγραμμένον. Οὐαὶ τοῖσιν, φησὶ, τοῖς γράφουσι πονηρίαν. Γράφοντες γὰρ πονηρίαν γράφουσιν, ἐκκλίνοντες κρίσιν πτωχῶν, καὶ ἀρπάζοντες κρίματα πειρητῶν τοῦ λαοῦ μου. Ἦσαν μὲν γὰρ παρὰ τοῖς Ἰουδαίοις οἱ καλοῦμενοι γραμματεῖς. Ἔργον δὲ ἦν αὐτοῖς τὸν ἐφ' ἐκάστῳ πράγματι τοῦ νόμου σκοπὸν τοῖς ἐθέλουσι μαθεῖν σαφῆ τε ποιεῖν, καὶ τοῖς τὸ διακρίνειν λαοὺς ἐγκεχειρισμένοις τὰ τοιαῦτα προσβαλεῖν. Γέγραπται δὲ, ὅτι· « Χεὶρ ἱερέως φυλάσσεται κρίσιν, καὶ νόμον ἐκζητήσουσιν ἐκ στόματος αὐτοῦ. » Ἦτώμενοι τοῖσιν αἰσχρῶν λημματίων, ἀδίκως ἐποιούντο τὰς συγγραφὰς, τὸ τῷ θεῷ νόμῳ δοκοῦν ἀνοσιῶς ἐκκαπηλεύοντες, καὶ ὁμοῦ μίσγοντες τὸν οἶνον ὕδατι, καὶ τὸ καθαρὸν ἀργύριον, ἀδόκιμον ἀπο-

enim alius in alium fratres, et eodem prognati semine, unus in unum, duo in alterum. Comedet nempe, inquit, Manasses Ephraim, et Ephraim Manas-em, quoniam simul Judam oppugnabunt: itaque confusione repleta sunt omnia, et in quos non licebat, et a quibus non licebat, permiscue furor egit omnia. Et hæc quidem historice, quemadmodum dixi, cœtui Judæorum acciderunt. Nobis autem ipsis etiam cavendum est. Punitur enim inobedientia, et in quam quisquis recidit, tanquam igni comburetur, eumque et carnalis voluptas, et ardens cupiditas incendunt: ac erit ei intus in animo ac corde pugna intolerabilis, ac insurget contra spiritum caro, et ingens erit jactatio ac tumultuatio. Quare sicuti et divinus Paulus inquit: « Spiritu ambulate, et cupiditatem carnis ne perfeceritis ». Nam si Deo subditi sumus, ambulabimus in spiritu, et carnales cupiditates superabimus, internasque animi faces vincemus, et cor tranquillum pacatumque conservabimus. Pax enim Dei, sicut scriptum est ¹², quæ superat omnem mentem, custodiet corda nostra, et cogitationes nostras.

CAP. X. VERS. 1-4. In omnibus his non aversus est furor, sed adhuc manus excelsa. Væ qui scribunt iniquitatem. Scribentes enim iniquitatem scribunt; declinantes iudicium pauperum, et diripientes ius inopibus populi mei, quo viduas habeant prædæ, **170** et pupillos diripiant. Quid vero facient in die visitationis? Afflictio enim vobis de longe veniet. Et ad quem perfugietis, ut auxilium consequamini? Et ubi relinquitis gloriam vestram, ne incidatis in abductionem?

Cum Judæorum calamitates, et incommoda hostili manu futura, latius nobis propheticus sermo exponit, tunc prudentissime quoque et apposite infert causas, propter quas universitatis Deus offensus est, docereque conatur, causam hanc esse sanctum decretum Dei, ad pœnam vocantis. Non enim injuste tenduntur retia volucris, juxta id quod scriptum est. Væ igitur, inquit, qui scribunt iniquitatem. Scribentes enim iniquitatem scribunt, detorquentes iudicium pauperum, et eripientes ius inopibus populi mei. Exstiterunt etenim apud Judæos Scribæ, ut vocantur, quorum officium erat, legis scopum ac in quaque re sensum quibuslibet discere volentibus explicare, et quibus iudicandum populorum munus erat demandatum hæc suggerere. Scriptum vero est: « Labia sacerdotis custodient iudicium, et legem exquirent ab ore ejus ¹³. » Itaque turpis quæstus illecebra victi libros iniquos scribebant, legis mentem impie cauponantes, et velut vinum aquæ miscentes, et purum argentum, adulterinum reddentes, ut viduam injuria afficerent,

¹² Galat. v. 16. ¹³ Philipp. iv, 7. ¹⁴ Malch. ii, 7.

et eriperent jus pauperibus, ac orphanum veluti A
 prædani aliquam ditescere volentibus facile exposi-
 tam subjicerent. At, inquit, isti, quid facient in die
 visitationis? Visitationis autem diem vocat belli
 tempus, quo inspexit Deus scribentes iniquitatem,
 et recta legis judicia detorquentes. Quæ enim opes
 vobis opitulabuntur? inquit. Quonam pacto con-
 gregatarum a vobis rerum ex avaritia coacervatio
 juvabit? Injuriam fecistis, corrupistis legem, pro-
 culcastis consilium legislatoris: jam quo tandem
 evadetis? quid etiam agetis, aut quid loquimini,
 quo effugiatis diem visitationis? Afflictio etenim
 vobis a longe veniet. Pugnant quippe Judæi sæ-
 penumero adversus accolæ gentes, Idumæos inquam
 et Elamitas, et Moabitas, et Syros, et qui Philistini
 dicuntur: evenitque ut multis meliores, ac in pu-
 gna superiores viderentur. Sed nunc, inquit, afflic-
 tio vestra procul veniet, 171 id est, non ad-
 versus Idumæos vobis certamen erit, non adversum
 Moabitas bellum, sed nec adversus ullos accolæ,
 quos aliquando subegistis, et ex prælio majorem
 laudem consecuti, corona nobilissima redimisti estis:
 sed nunc vobis afflictio procul veniet. Videtur au-
 tem hinc vel Assyriorum incursionem, vel Roma-
 norum subindicare. Nam et hi et illi e longinquo
 venerunt. Incumbente vero afflictione, ubi relinque-
 tis vestram gloriam, ut non incidatis in abductionem?
 Fregistis enim, inquit, sæpe hostes, et inva-
 lentibus restitistis, ac urbes et regiones vestras
 conservastis: nunc autem gloriam istam ubi relin-
 quetis? Cadetis enim omnes, fortitudine, quæ sæpe
 contra alios valuit, nullo modo vos juvante. Quid
 enim facietis ut non incidatis in abductionem? Ab-
 ductionem vocat, illatam ipsis ab ira divina, et belli-
 cam calamitatem. Deo nimirum inducente delinquenti-
 bus pœnas, quis avertet? Aut qua ratione qui pœnæ
 et supplicio obnoxii sunt, juvabuntur? nulla. E-
 enim et divinus David psallit dicens: « Domine, ne
 in furore tuo arguas me, neque in ira tua corripas
 me ¹⁴. » Et rursus: « Tu es terribilis, et quis resi-
 stet tibi? ex tunc ira tua ¹⁵. » Amolietur siquidem
 divinam iram nemo. At eam quasi emollit pœnitentia:
 imo, ne quatiatur quidem prorsus impe-
 rium, si quis velit recte et legitime et secundum
 oraculorum ejus placita vivere.

ὄργην. Καταμαλάσσει δὲ ὡσπερ αὐτὴν ἡ μετάγνωσις·
 βιοῦν ἐθέλοι τις ὀρθῶς καὶ ἐννόμως, καὶ κατὰ γε τὸ
 Vers. 5-10. In omnibus his non aversus est furor, D
 sed etiamnum manus excelsa. Væ Assyriis, virga fu-
 roris mei, et ira est in manibus eorum. Iram meam
 in gentem iniquam mittam, et populo meo edicam ut
 faciat spolia, et prædas agat, et conculcet urbes, et
 redigat eas in pulverem. Ipse autem non sic cogita-
 vit, et animo non sic reputavit: sed mutabit animum
 suum, ut etiam disperdat gentes non paucas. Quod
 si dixerint ei: Tu solus es princeps; et dicet: Non cepi
 regionem quæ est supra Babylonem, et Chalanem, ubi

¹⁴ Psal. vi, 1. ¹⁵ Psal. lxxv, 8.

φαίνοντες, ἵνα χήραν ἀδικῶσι, καὶ ἀρπάξωσι κρίματα
 πνήτων, καὶ τοῖς ἐκ πλεονεξίας κακοῖς ὑπάγωσιν
 ὄρφανόν, καθάπερ τινὰ προνομήν τοῖς ἐθέλουσι πλου-
 τεῖν ἐτοιμῶς παρεβρίμμεν. Ἄλλ' οὗτοι, φησὶ, τί
 ποιήσουσιν ἐν τῇ ἡμέρᾳ τῆς ἐπισκοπῆς; Ἐπισκοπῆς
 δὲ φησὶν ἡμέραν, τὸν τοῦ πολέμου καιρὸν, καθ' ὃν
 ἐπεσκέψατο Θεὸς τοὺς γράφοντας πονηρίαν, καὶ τὰ
 ὀρθὰ τοῦ νόμου κρίματα διαστρέφοντας. Ποῖος γὰρ
 ὑμῖν πλοῦτος βοηθήσει, φησὶν; Ὁνήσει δὲ κατὰ τίνα
 τρόπον τῶν ἐκ πλεονεξίας ὑμῖν συνειλεγμένων ἡ
 ἀθροισίς; Ἠδικήσατε, κατεφθείρατε νόμον, πεπατή-
 κατε τὸν τοῦ νομοθέτου σκοπόν. Εἶτα ὅποι ποτὲ βα-
 διεῖσθε; τί δὲ καὶ ὀρῶντες ἢ λέγοντες, διαφεύξεσθε
 τὴν ἡμέραν τῆς ἐπισκοπῆς; Ἡ γὰρ θλίψις ὑμῖν
 πόρρωθεν ἤξει. Ἐμάχοντο μὲν γὰρ Ἰουδαῖοι πλειστά-
 κισ πρὸς τὰ περίοικα τῶν ἐθνῶν, Ἰουμαίους τέ φημι
 καὶ Ἐλαμίτας, Μωαβίτας, καὶ Σύρους, καὶ τοὺς
 καλουμένους Φιλιστῆιμ· συνέβαινε δὲ καὶ ἀμείνους
 ὀρᾶσθαι πολλῶν κρατούντων ἐν μάχαις. Ἀλλὰ νῦν,
 φησὶν, ἡ θλίψις ὑμῖν πόρρωθεν ἤξει· τοῦτ' ἔστιν, οὐ
 πρὸς Ἰουμαίους ὑμῖν ἡ μάχη, οὐ πρὸς Μωαβίτας ὁ
 πόλεμος· ἀλλ' οὐδὲ πρὸς τινὰς τῶν ὁμόρων, ὧν ἔσθ'
 ὅτε καὶ κεκρατήκατε, καὶ τὴν ἀμείνω λαχόντες ψῆ-
 φον ἐν μάχῃ τὸν τῆς εὐκλείας ἀνεδήσασθε στέφανον·
 ἀλλὰ νῦν ὑμῖν ἡ θλίψις πόρρωθεν ἤξει. Ἔοικε δὲ διὰ
 τούτων, ἢ τῶν Ἀσσυρίων τὴν ἐφοδὸν, ἤγουν τὴν τῶν
 Ῥωμαίων ὑποδηλοῦν. Πόρρωθεν γὰρ οὗτοι τε κέ-
 κεινοι. Ἐπενηγεμένης δὲ τῆς θλίψεως, ποῦ καταλή-
 ψετε τὴν ἑαυτῶν δόξαν, τοῦ μὴ ἐμπεσεῖν εἰς τὴν ἐπα-
 γωγὴν; Κατηνδρίσασθε μὲν γὰρ πολλάκις, φησὶ, τῶν
 ἐχθρῶν, καὶ τοῖς ἐπιούσιν ἀνταρστήμενοι σεσώκατε
 τὰς παρ' ὑμῖν πόλεις τε καὶ χώρας. Νῦν δὲ τὴν ἐπὶ
 τούτῳ δόξαν ποῦ καταλήψετε; πεισείσθε γὰρ πάντες,
 κατ' οὐδένα τρόπον ὠφελούσης ὑμᾶς τῆς κατὰ τῶν
 ἐτέρων εὐανδρίας. Τί γὰρ ποιήσετε τοῦ μὴ ἐμπεσεῖν
 εἰς ἐπαγωγὴν; Ἐπαγωγὴν δὲ φησὶ, τὴν ἐπενεχθεῖσαν
 αὐτοῖς ὡς ἀπὸ γε τῆς θείας ὀργῆς, καὶ τὴν ἐκ τοῦ
 πολέμου συμφορὰν. Θεοῦ γὰρ ἐπάγοντος τοῖς πλημ-
 μελοῦσι τὰς δίκας τίς ὁ ἀποστρέψων; ἢ ποῖος ἂν τοῖς
 ὑπὸ ποιῆν καὶ κόλασιν ἐπικουρήσει τρόπος; οὐκ
 ἔστιν οὐδεὶς. Τοιγάρτοι καὶ ὁ θεοπείσιος Δαβὶδ ψάλλει
 καὶ φησὶν· « Κύριε, μὴ τῷ θυμῷ σου ἐλέγξης με,
 μὴδὲ τῇ ὀργῇ σου παιδεύσης με. » Καὶ πάλιν· « Σὺ
 φοβερός εἶ, καὶ τίς ἀντιστήσεται σοι; Ἀπὸ τότε ἡ
 ὀργή σου. » Ἀποστρέφει μὲν οὖν οὐδεὶς τὴν θείαν
 μάλλον δὲ οὐδ' ἂν ὄλωσ σαλεύοιτο τὴν ἀρχὴν, εἰ δὲ
 δοκοῦν τοῖς παρ' αὐτοῦ θεοπίσμασιν.

Ἐπὶ τούτοις πᾶσιν οὐκ ἀπεστράφη ὁ θυμὸς.
 ἀλλ' ἔτι ἡ χεὶρ ὑψηλὴ. Οὐαὶ Ἀσσυρίοις, ἡ ῥά-
 βδος τοῦ θυμοῦ μου, καὶ ἡ ὀργὴ ἐστὶν ἐν ταῖς
 χερσὶν αὐτῶν. Τὴν ὀργὴν μου εἰς ἔθνος ἀνομοῦν
 ἀποστελῶ, καὶ τῷ ἐμῷ λαῷ συντάξω τοῦ ποιῆσαι
 σκύλα καὶ προνομήν, καὶ καταπατεῖν τὰς πόλεις,
 καὶ θείναι αὐτὰς ὡς κοριοστὸν. Αὐτὸς δὲ οὐχ
 οὕτως ἐνεθυμήθη, καὶ τῇ ψυχῇ οὐχ οὕτως λελό-
 γισται· ἀλλὰ ἀπαλλάξει ὁ νοῦς αὐτοῦ, καὶ τοῦ
 ἐξολλοφρεῦσαι ἔθνη οὐκ ὀλίγα. Καὶ ἐὰν εἰπωσιν

αὐτῷ, Σὺ μόνος εἰ ἄρχων, καὶ ἐρεῖ· Οὐκ ἔλαβον ἅ τινες ἀπὸ τῶν ἐπὶ τῆν χώραν τὴν ἐπάνω Βαβυλώνας καὶ Χαλάνης, οὐδ' ὁ πύργος ἀποδομήθη. Ἐλαβον Ἀραβίαν καὶ Δαμασκόν, καὶ Σαμαρείαν; Ὅν τρόπον τούτας ἔλαβον, καὶ πάσας τὰς χώρας λήψομαι.

Πανταχοῦ τῆς οικείας δόξης πεφροντικῶτα Θεὸν εὐρήσομεν. Χαλεπαίνειν μὲν γὰρ εἰ δὴ τινες βλέπει καταφρονεῖν ἤρημένους, καὶ παρ' οὐδὲν ποιησθαι σπουδάζοντας τὸ αὐτῷ δοκοῦν, πάντα δὲ ὡσπερ σείοντα κάλον, εἰς γε τὸ δεῖν ἀπονεῦσαι πρὸς τὰ ἐκτοπώτατα. Περιτρέπει δὲ τοὺς τοιούτους μονονουχί καὶ ἀνασειράζων εὐσθενῶς, εἰς τὸ ὅτι μάλιστα τελοῦν εἰς θνησιν αὐτοῖς. Οὕτω γὰρ ποῦ φησι καὶ ὁ μακάριος Δαβὶδ· « Ἐν χαλινῷ καὶ ἐν κημῷ τὰς σιαγόνας αὐτῶν ἀγχαῖς τῶν μὴ ἐγγιζόντων πρὸς σέ. Πολλὰ αἰμάστιγες τοῦ ἀμαρτωλοῦ. » Ἐπιφέρει δὲ τοῖς πλημμελοῦσι τὴν κόλασιν, οἷόν τινα βράδον εἰς χεῖρας ἐπιδοῦς τὴν ἰδίαν ὀργὴν ἀνδράσιν οὐκ ἀγαθοῖς, ἵν' αὐτοὶ γένοιντο κολαστὰ τῶν ἡσεθηκότων. Συμβαίνει δὲ τοὺς εἰς τοῦτο παρελιημένους φρονήσαι τι μέγα κατὰ τῶν κεκολασμένων, μᾶλλον δὲ κατὰ τοῦ παραδύτου αὐτούς. Οὐ γὰρ ἐνοοῦσιν ὅτι κεκρατήκασιν ὑπὲρ τῶν ἐφέντος Θεοῦ, καὶ ψῆφον ἐπάγοντος τὴν αὐτῶν χρῆναι παθεῖν αὐτοῖς· ὀλονται δὲ ὅτι καὶ σώξεν ἐθέλοντος κεκρατήκασιν. Μεθίστησι τοῖνον ἐπ' αὐτοῦ τὴν ὀργὴν, καὶ σφόδρα εἰκότως. Ἐπειδὴ δὲ τοῖς ὑπερηφάνοις ἀντιτάττεται, κατασεῖει μὲν αὐτῶν τὴν ὀφρὺν, ποιναῖς δὲ ὑποτιθεῖς ταῖς αὐτοῖς πρεπούσαις, πειράεται πληροφορεῖν ὅτι μὴ τῆς ἰσχύος ἐκείνων ἔργον ἦν, ἀλλὰ τῶν παρ' αὐτοῦ νευμάτων τὸ κρατῆσαι τῶν κεκολασμένων. Πέπονθ' εἰ τι τοιοῦτον ὁ τῶν Ἀσσυρίων βασιλεὺς. Ἐπειδὴ γὰρ εἶλε τὴν Ἰουδαίαν, καὶ πεπόρθηκε τὰς πόλεις, μέγα πεφρόνηκεν ἐφ' ἑαυτῷ, καὶ δὴ καὶ ἔρετο τῆς ἀγίας κρατῆσαι γῆς, καὶ παρὰ βούλησιν Θεοῦ τοῦ προεστηκότος αὐτῆς, καὶ σώξεν ὑπεριχνομένου. Ταύτης ἕνεκα τῆς αἰτίας φησιν, οὐπω μὲν ἀπεστράφα: τὸν θυμὸν, ἐπενεχθήσεσθαι δὲ καὶ Ἀσσυρίους τὸ, οὐαί. Καὶ ποῖα τίς ἐστὶν ἡ τοῦδε πρόφασις; Ἡ μὲν γὰρ βράδον, φησὶ, τῆς ἐμῆς ὀργῆς, ἐν ταῖς αὐτῶν δέδοται χερσίν, παρ' ἐμοῦ δηλονότι, ὥστε καταπατεῖν ἐν αὐτῇ τοὺς εἰς ἐμὲ δεδουσεθηκότας. Ἐγὼ συνέταξα αὐτοῖς, ὥστε ποιῆσαι σκύλα, καὶ προνομήν τὸν ἐμὸν λαόν, καὶ καταπατεῖν τὰς πόλεις, καὶ θεῖναι αὐτάς εἰς κονιορτόν. Εἰ μὴ γὰρ τὴν σώξουσαν ἀπέστησα χεῖρα, καὶ γυμνοὺς ἀπέφηνα τῆς αἰεὶ καὶ συνθήβους αὐτοῖς, καὶ παρ' ἐμοῦ δοθείσης ἐπικουρίας, οὐδ' ἂν ἤλωσάν ποτε, κρείττους αἰεὶ γεγονότες δι' ἐμοῦ τῶν ἐχθρῶν. Αὐτὸς γε μὴν ὁ Ἀσσυρίος οὐχ οὕτως ἐνεθυμήθη, καὶ τῇ ψυχῇ οὐχ οὕτω λελόγισται, ἀλλ' ἔσον ἦκεν εἰς τὸν αὐτοῦ νοῦν, ἀπαλλάξει· τοῦτ' ἐστὶν, ὀλοθρεύσει ἔθνη οὐκ ὀλίγα. Οἴεται γὰρ ὅτι ταῖς αὐτοῦ δυνάμεσιν ἀνταναστήσεται μὲν οὐδεὶς, κρατῆσει γε πάντως ἀμογητῆ, καὶ παντὸς ἔθνους ἐστὶν δεσπότης, ἀντεξάγοντος οὐδενός. Ἀπληστον δὲ οὕτως ἔχοντι τὴν ψυχὴν, καὶ αἰεὶ τῶν ὄλων κρατεῖν ἐθέλοντι. κἂν εἰ προσοίαι τις λέγων· Σὺ μόνος εἰ ἄρχων, τοῦτ' ἐστὶν; Ἄρα δυνήσῃ μόνος ἀπάσης κατ-

turris edificata est. Cepi Arabiam, et Damascus, et Samariam: quemadmodum cepi has, etiam cunctas regiones capiam.

Ubique Deum suae gloriae curam habuisse invenimus. Etenim indigne fert jam cum videt aliquos placita sua contemnere, **172** ac pro nihilo ducere, et omnem funem movere ut ad omne genus turpitudinis deflectant. Tales autem ille convertit, et tantum non trahit fortiter ad id quod in eorum commodum maxime cedit. Sic enim inquit beatus David: « In campo et freno maxillas eorum constringens, qui non appropinquant ad te. Multa flagella peccatoris ¹⁶. » Infert autem supplicium his qui delinquant, tradens iram suam veluti virgam quamdam in manus hominum non bonorum, ut sint impiorum castigatores. Contingit autem eos qui ad hoc assumpti sunt, alto elatoque esse animo contra eos in quos animadvertitur, imo vero in eum qui eos tradidit. Non enim considerant hi, permittente Deo, et sententiam ferente ut paterentur illi, se eos subegisse. At vero isti etiam ipso servare volente se vicisse existimant. Derivat ergo hanc iram in illos, et jure quidem optimo. Dum vero superbis resistit ¹⁷, eorumque superbiam deprimit, et cum poenas irrogat ipsis dignas, plenam fidem astruere conatur, non fortitudinis eorum opus, sed ipsius nutus et voluntatis fuisse, ut eos punitos superarent. Simile quiddam accidit regi Assyriorum. Postquam enim cepisset Judaeam, urbesque vastasset, altum apud se sapuit, et sane putavit se terram sanctam, praeter voluntatem Dei ei presidentis, et servare promittentis, subacturum. Hanc ob causam dicit, nondum furorem suum aversum, sed illud vae indudendum Assyriis. Et quae tandem hujus rei causa? Virga enim, ait, irae meae, in manus eorum traditur, a me videlicet, ut illa feriat eos qui in me impietatem moliti sunt. Ego mandavi illis ut spolia faciant, et praedae habeant populum meum, et proculcent urbes, et in pulverem eas redigant. Si enim manum servatricem non subduxissem, et auxilio semper et solito et a me tradito non denudassem, capti non fuissent unquam, per me superiores semper facti hostilibus. Caeterum ipse Assyrius non sic cogitavit, neque sic animo reputavit, sed quod ad ejus quidem animum spectat, mutabit, id est, evertet gentes non paucas. Putat enim resistere posse neminem suis viribus, sed absque labore se cunctas adeo gentes debellaturum, foreque dominum, nullo se opponente. Ita dum **173** inexplebilem animum habet, et rerum summa potiri vult, si accedat aliquis dicens ei: Tu solus es princeps, id est, an tu possis solus imperitare orbi terrarum? Ad haec, inquit, superbam vocem emittens, dicet: Nonne cepi regionem quae est supra Babylonem, et Chalanem, ubi turris edificata est? Cepi Arabiam, et Dama-

¹⁶ Psal. xxxi, 9, 10. ¹⁷ Jer. iv, 6.

ἀναζώνημα τὸ εἰρημένον· τοῦτ' ἔστιν, γλυπτὰ ἐν Ἱερουσαλήμ καὶ ἐν Σαμαρείᾳ. Τοιοῦτόν τι καὶ διὰ φωνῆς Ἱερεμίου φησὶ περὶ τῆς Ἱερουσαλήμ· Τί ἡ ἡγαπημένη ἐν τῷ οἴκῳ μου ἐποίησε βδέλυγμα· ἔφη δέ που καὶ δι' ἐνός προφήτου· « Σκοπὸς Ἐφραΐμ μετὰ Θεοῦ, προφήτης παγίς σχολιά, ἐπὶ πάσας ὁδοὺς αὐτοῦ, μανίαν ἐν οἴκῳ Κυρίου κατέπηξαν. » Ἰδρυσάμενοι γὰρ ἐν τοῖς Ἱεροσολύμοις βωμοὺς καὶ χειρόκρητα, τεθύκασι τῇ Βαάλ, καὶ τῇ στρατιᾷ τοῦ οὐρανοῦ. Δεδράκασι δὲ ταυτὶ καὶ οἱ ἐν τῇ Σαμαρείᾳ. Ὅν τρόπον τοίνυν, φησὶν, ἐποίησα Σαμαρείαν, καὶ τοὺς χειροποιήτους αὐτῆς, οὕτως ποιήσω καὶ Ἱερουσαλήμ, καὶ τοὺς εἰδώλους αὐτῆς. Οἷς γὰρ ἀδελφὰ τὰ τολμήματα, τούτοις ἔποιτο ἂν εἰκότως καὶ Ἰσραὴλ ἡ δίκη. Οὐκοῦν ἔλαβε μὲν ὁ Ἀσσύριος καὶ Δαμασκὸν καὶ Σαμαρείαν. Ὅδῳ δὲ τοῦ πράγματος αὐτῶν, καὶ τοῦ κατισχύσαι πρόφασις, ἡ τῶν εἰδώλων ποιήσις ἦν, ἡ ἐν τε τῇ Σαμαρείᾳ, καὶ τοῖς Ἱεροσολύμοις. Ταῦτητοι καὶ τοὶς τὰ τοιαῦτα ὄραν εἰωθόσιν, τὰς περπωδεστάτας ἐξήτηνται δίκας. Χαλεπὸν οὖν ἄρα, καὶ ὀργῆς ἡμῶν τῆς παρὰ Θεοῦ πρόξενον ἡ τῶν εἰδώλων ποιήσις πανταχοῦ, κἂν εἰ τις εἰς νοῦν καὶ καρδίαν τοῦτο δρῶν τυχόν. Ἀποφέρει γὰρ κάκεινα τῆς εἰς Θεὸν ἀγάπης, καταγορευόμενα τὴν καρδίαν, καὶ ἐφ' ἧ μὴ προσῆκεν ἐξελκοντα.

Καὶ ἔσται ὅταν συντελέσῃ Κύριος πάντα ποιῶν ἐν τῷ ὄρει Σιών, καὶ ἐν Ἱερουσαλήμ, ἐπάξει ἐπὶ τὸν νοῦν τὸν μέγαν τὸν ἀρχόντα τῶν Ἀσσυρίων, καὶ ἐπὶ τὸ ὕψος τῆς δόξης τῶν ὀφθαλμῶν αὐτοῦ. Εἶπε γάρ· Τῇ ἰσχύϊ ποιήσω, καὶ τῇ σοφίᾳ τῆς συνθέσεως, ἀφελῶ ὄρια ἐθνῶν, καὶ τὴν ἰσχὴν αὐτῶν προνομήσω καὶ σεισω πόλεις κατοικουμένας, καὶ τὴν οἰκουμένην ὅλην καταλήψομαι τῇ χειρὶ ὡς ροσσίαν, καὶ ὡς καταλειμμένα ὠὰ ἀρῶ· καὶ οὐκ ἔστιν, ὃς διαφεύξεται με, ἢ ἀρτείασῶ μοι.

Οὐκ ἔξω κοινῆς γενήσεσθαι τὸν Ἀσσύριον τὰ οὐτως ὑπέρογκα περρονηκότα φησὶ. Κύριος γὰρ ὑπερρηφάνους ἀντιτάσσεται, κατὰ τὸ γεγραμμένον, καὶ τῶν τῆς ἀλαζονείας αἰτιμαμάτων τοὺς ταύτην νενοσηκότας πράττεται μὲν αἰεὶ τοὺς λόγους, ἀποφαίνει δὲ αὐτοὺς οἰκτροὺς καὶ κατερόριμμένους, ὡς ἂν εἶδετεν μὴ ἐπαίρειν εἰς ὕψος τὸ κέρας, κατὰ τὸ γεγραμμένον· εἶεν δὲ μᾶλλον ἐπιγνώμονες τῆς ἑαυτῶν φύσεως τε καὶ ἀσθενείας. Ὅταν γὰρ, φησὶ, συντελέσῃ πάντα ποιῶν ἐν τῷ ὄρει Σιών, καὶ ἐν Ἱερουσαλήμ, τοῦτ' ἔστιν, ὅταν εἰς τέλος ἔρχηται τὰ τῆς ἐπ' αὐτοῖς ὀργῆς, ἐπάξει τότε τὴν χεῖρα, καὶ τὴν καταπαύουσαν ῥάβδον, ἐπὶ τὸν νοῦν τὸν μέγαν τὸν ἀρχόντα τῶν Ἀσσυρίων. Νοῦν δὲ αὐτὸν ἀπεκάλεσε μέγαν, οὐ πρὸς ἐπαίνου τῆ χρῆμα τιθεὶς αὐτῷ, καταψέγων δὲ μᾶλλον, ὡς οὐδὲν ἔτερον ὄντα πλὴν ὅτι μόνον ὑπεροψίαν τὴν θεομιση. Περρόνηκε γὰρ ἀνθρώπινον μὲν οὐδέν· ὅσα δὲ καὶ τάχα καὶ πᾶσαν τὴν γενετὴν ὑπερνήχεται φύσιν. Ἐπάξει τοίνυν ἐπὶ τὸ ὕψος τῆς δόξης τῶν ὀφθαλμῶν αὐτοῦ· ὀφθαλμῶν δὲ φησὶν ἐν τούτοις, ἀντὶ τοῦ τῶν ἐνομιῶν, ἧτοι τῶν ἐνθουμημάτων. Ὑψηλὰ γὰρ, ὡς ἔφην, καὶ ὑπέρογκα ταυτὶ. Θεὸς δὲ ὑπάρχων, καὶ εἰς καρδίαν ὄρων καὶ νεφροῦς, εἰδῶς τε τὰ κερκρυμμένα, καὶ ἡμῶν αὐτὰ

A in domo mea abominationem? Dixit porro et per unum prophetam: « Speculator Ephraim cum Deo, propheta laqueus tortuosus in omnibus viis ejus: insaniam in domo Domini confixerunt¹¹. » Collocatis enim Hierosolymæ altaribus et manuconditis, Baalo et militiae cœli sacrificarunt. Quod etiam Samaritæ incolæ fecerunt. Quemadmodum igitur, inquit, feci Samaritæ et manufactis ejus, sic faciam et Jerusalem et idolis ejus. Quorum enim similia et cognata sunt maleficia, eos merito consimilis etiam pœna consequetur. Cepit igitur Assyrius Damascum et Samaritiam: via autem hujus rei consuetudine et occasio victoriæ fuit, idolorum effectio, cum Samaritæ tum Hierosolymis: ideoque his qui talia patrare consueverunt, dignissimas pœnas inflixit. Est itaque B grave scelus, et iram divinam nobis accersit ubique idolorum effectio: Idque etiam si quis forte hoc in animo et mente fabricaverit. Abducunt enim illa a dilectione in Deum, incantant animum, et ad quæ non oportet trahunt.

Ἐφ' ἧ τις εἰς νοῦν καὶ καρδίαν τοῦτο δρῶν τυχόν. Ἀποφέρει γὰρ κάκεινα τῆς εἰς Θεὸν ἀγάπης, καταγορευόμενα τὴν καρδίαν, καὶ ἐφ' ἧ μὴ προσῆκεν ἐξελκοντα.

VERS. 12-14. *Et erit cum consummaverit Dominus omnia faciens in monte Sion, et Jerusalem, inducet super mentem magnam, principem Assyriorum, et super celsitudinem gloriæ oculorum ejus. Dixit enim: In fortitudine faciam, et 175 sapientia intellectus, tollam gentium terminos, et robur earum deprevelabor, et concutiam urbes habitatas, et orbem terræ totum comprehendam manu, et ut derelicta ova tollam. Et non est qui effugiat me, vel contradicat mihi.*

Non immunem fore Assyrium a pœna, quippe qui tantopere intumuerat, asseverat. Dominus enim superbis resistit, juxta id quod scriptum est¹², et eorum qui arrogantiae vitio laborant verba exigit, illosque miseros redlit et projectos, ut sciant non esse tollendum cornu in altum, sicuti scriptum est, sintque conscii potius suæ ipsorum naturæ et infirmitatis. Quando enim, inquit, consummaverit omnia faciens in monte Sion, et Jerusalem. id est, cum iræ in ipsos finis venerit: tunc inducet manum, et virgam ferientem mentem magnam, principem D Assyriorum. Mentem vero ipsum appellavit magnam, non laudi hoc verbum ei tribuens, sed vitio dans potius, quippe qui nihil aliud sit quam superbia Deo exosa. Nihil enim de se sensit humanitas, sed quæ omnem naturam mortalem excedunt et supereminet, cogitavit. Inducet igitur super celsitudinem gloriæ oculorum ejus. Oculorum vero hic dicit, pro opinionum seu cogitationum. Altæ enim sunt illæ, ut dixi, et prætumidæ. Deus autem cum sit qui cor introspicit et renes, et qui perlustrat occulta, nobis etiam illa plane demonstrat, et inquit. Dixit enim: In fortitudine faciam, et sapientia in-

¹¹ Ose. ix. 8. ¹² Jac. iv. 6

telligentiæ tollam gentium terminos, et robur earum deprædabor, et deturbabo urbes habitatas. Observa igitur quomodo quasi auxilio superno non egens, suis ipsius viribus solis incensus sit, quasi omnia quæ velit, posset facere: seque adeo sapientem fore et rei militaris scientem, ut ad se terminos gentium transferre facillime, et earum potentiam perfringere, et deprædari, et urbes imbelles desertasque posset concutere: etiamsi complures et innumerabiles incolas habeant. Sed non hic hæsit ejus arrogantia. Jactat enim se universum orbem terrarum expugnaturum, idque facillime, et prompte et citra pugnam se facturum decernit, ac constituit, quantum animo quidem reputat. **Comprehendam** enim totum orbem terræ, velut nidum, et velut derelicta ova tollam, et non est qui effugiat vel resistat mihi. O insignem superbiam, o cogitationes stultas! quasi unius passeruli nidus esset, universa hæc machina, ita eam considerat: ovis relictis ab altrice ave, totius terræ incolas confert, ut quasi draco invadat et absorbeat, oditque contradicentes, nedum, ut sic dicam, exspectat, ut obsessi secum in colloquium veniant. Hæc ad personam ipsius Satanæ quoque referri decet. Est enim ille pater superbiæ: putatque se orbem comprehensurum, nullo contraveniente. At res non sic demum abit, imo evenit illi ad extremum exitum rerum longe contrarius. Etenim contradixit pro nobis Christus, nec contradixit solum, sed et pro vita omnium in certamen descendit, et exitialem illum vicit, pedibusque sanctorum substravit: nam dixit cis: « Ecce dedi vobis facultatem calcandi super serpentes et scorpiones, et supra omnem potestatem inimici ».

τῶν ἁγίων ὑπέστρωσε ποσί. Ἐφη γὰρ αὐτοῖς· καὶ σκορπίων, καὶ ἐπὶ πᾶσαν τὴν δύναμιν τοῦ

VERS. 15, 16. Num gloriabitur securis sine illo qui secet ea? num attolletur serra sine eo qui trahit eam? Similiter si quis levaverit virgam vel lignum, nonne sic? Sed emittet Dominus Sabaoth in tuam honorem ignominiam, et in tuam gloriam ignis ardens incendetur.

Aperite redarguit Assyrium et temere inflatum, et prorsus ignarum quod non manus ejus opus fuerit Samaritanam perdere, et una cum ea alias quoque urbes capere, sed potius decretum supremum, quod iis qui intolerabiliter sunt impii, ceu bipennem quamdam, vel virgam, vel lignum infert. Cedo enim mihi, inquit, o amentissime omnium! num securis gloriabitur sine illo qui secet ea? Bipennis enim si optime exacuatur, accommoda est ad ligna agri delondenda. Num igitur laudabit quis, inquit, securim, quasi hoc præstare absque incidente cum ea valeat? Serra per se quid efficiet, nisi quis traxerit illam, ac rursus depulerit? Si vero quis contra quodcumque seu virgam, seu lignum elevet, annon rursus sic erit? Jacebit enim virga in terra,

¹⁰ Luc x, 19.

καθίστησιν ἐναργῆ, καὶ φησιν. Εἶπε γάρ· Τῇ ἰσχύϊ ποιήσω, καὶ τῇ σοφίᾳ τῆς συνέσεως ἀφελῶ ὄρια ἔθνῶν, καὶ τὴν ἰσχὺν αὐτῶν προνομήσω, καὶ σείσω πόλεις κατοικουμένας. Ἄθρει δὴ οὖν ὄπως, ὡς τῆς ἀνωθεν ἐπιουρίας οὐ δεδυσσεμένος, ταῖς ἑαυτοῦ δυνάμεισιν ἀνάπτει μόναις τὸ πάντα δύνασθαι δρᾶν, ὅσα περ ἂν βούλοιο· οἰεται δὲ ὅτι καὶ σοφὸς οὕτως ἐστίν, καὶ στρατηγικὸς, ὡς καὶ μάλα βρδίδως ἐφ' ἑαυτὸν δύνασθαι μεριστῆν τὰ ὄρια τῶν ἔθνῶν, διαβρήγνυναί τε αὐτῶν τὴν ἰσχύον, καὶ ἐν προνομῇ ποιεῖσθαι, καὶ κατασελεῖν πόλεις, οὐκ ἀνδρῶν καὶ ἡρημωμένας, ἀλλ' εἰ καὶ πλείστους ὄσους, καὶ ἀναριθμήτους ἔχοιεν τοὺς κατοικοῦντας ἐν αὐταῖς. Καὶ οὐ μέχρι τούτων τὰ τῆς ἀλαζονείας αὐτῶ. Περιαντίζεται γὰρ καὶ ἀπάσης ὅτι καταδράξεται τῆς ὑπ' οὐρανὸν, καὶ βλάν εὐκόλως, ἐτοίμως τε καὶ ἀμαχεῖ διατέθεται καὶ φροεῖ κατά γε τὸ εἰς νοῦν ἦκον αὐτῶ. Καταλήφομαι γὰρ, φησι, τὴν οἰκουμένην ὅλην ὡς νοσσιάν, καὶ ὡς καταλελειμμένα ὡὰ ἀρῶ, καὶ οὐκ ἐστὶν ὅς διαφεύξεται με, ἢ ἀντίπη μοι. Ὡ δεινῆς ὑπεροφίας, ὡ λογισμῶν ἀσυνέτων! Ὡς ἐνὸς στρουθίου καλιάν τὴν σύμπασαν βλέπει, ὡὶς καταλελειμμένοις ὑπὸ τῆς θαλπούσης ὄρνιθος παρεϊκάζει τοὺς ἀνά πᾶσαν τὴν γῆν, ἐν ὡς δράκων ἐπελθὼν καταπίη. Μισεῖ δὲ τοὺς ἀντιλέγοντας, καὶ οὐδ' ὅσον εἰπεῖν εἰς λόγους ἤξειν αὐτῶ προσδοκᾷ τοὺς πολιορκουμένους. Ταῦτι πρέποι ἂν καὶ εἰς τὸ αὐτοῦ πρόσωπον ἀναφέρειν τοῦ Σατανᾶ. Καὶ γὰρ ἐστὶν αὐτὸς ὁ τῆς ὑπερηφανίας πατήρ. Ὡθη δὲ ὅτι καταλήψεται τὴν οἰκουμένην ἀντιπράττοντος οὐδενός. Ἄλλ' οὐχ οὕτω ποθὲν ἐκβέβηκε δὲ μᾶλλον αὐτῶ πρὸς πᾶν τούναντιον τῶν πραγμάτων τὸ πέρας. Ἀντίρηκε γὰρ ὑπὲρ ἡμῶν ὁ Χριστός· καὶ οὐκ ἀντίρηκε μόνον, ἀλλὰ καὶ ὑπερήθλησε τῆς ἀπάντων ζωῆς, νενίκηκε τὸν ἀλητήριον, καὶ τοῖς Ἰδοῦ δέδωκα ὑμῖν ἐξουσίαν πατεῖν ἐπάνω θφρων ἔχθροῦ. »

Μὴ δοξασθήσεται ἀξίην ἀνευ τοῦ κόπτοντος ἐν αὐτῇ· Ἡ ὑψωθήσεται πρίων ἀνευ τοῦ ἔλκοντος αὐτόν· Ὡσαύτως ἐὰν τις ἄρη βῆδον ἢ ξύλον· οὐχ οὕτως, ἀλλ' ἀποστελεῖ Κύριος Σαβαὼθ εἰς τὴν σὴν τιμὴν ἀτιμῶν, καὶ εἰς τὴν σὴν δόξαν πῦρ καυόμενον καυθήσεται.

Διελέγχει σαφῶς τὸν Ἀσσύριον, εἰκῆ τε ἀναφυσώμενον, καὶ ἡγνοηκότα παντελῶς, ὡς ἦχιστα μὲν τῆς αὐτοῦ χειρὸς ἔργον γέγονε τὸ ἀπολέσαι τὴν Σαμαρείαν, ἔλειν δὲ σὺν αὐτῇ καὶ τὰς ἐτέρας πόλεις, ψήφου δὲ μᾶλλον τῆς ἀνωθεν ἐπιουρίας αὐτῶν τοῖς ἀφόρητα δεδυσσεδικόσι, καθάπερ τινὰ πέλεκυν, ἢ βῆδον ἢ ξύλον. Εἶπε γὰρ μοι, φησίν, ὡ πάντων ἀνοῦστατε, μὴ ἀξίην δοξασθήσεται ἀνευ τοῦ κόπτοντος ἐν αὐτῇ. Πέλεκυς μὲν γὰρ ἀριστα τεθηγμένος καὶ τομὸς ἐπιτηδείως ἂν ἔχοι πρὸς τὸ ἀποκεῖρειν δύνασθαι τὰ ἐν ἀγροῖς ξύλα. Ἄρ' οὖν ἐπαινέσαι τις τὴν ἀξίην, ὡς τοῦτο δρᾶν δυναμένην, διχα τοῦ κόπτοντος ἐν αὐτῇ; Ἐνεργῆσει δὲ τί καθ' ἑαυτὸν ὁ πρίων, εἰ μή τις ἔλκοιτο τε αὐτόν, καὶ κατωθήσειε πάλιν; Εἰ δὲ δὴ τις καθ' ὑτιοῦν ἢ βῆδον, ἢ ξύλον· ἄρ' οὐχ οὕτως

ἔσται πάλιν; Κεῖσεται μὲν γὰρ ἡ ῥάβδος εἰς γῆν, ἔρριπται δὲ καὶ τὸ ξύλον, ἀλλ' εἰ τις λαβὼν ἐπάγοι τισί, τότε δὴ πάντως εἰς ἔργον ἤξει τὰ δι' αὐτῶν. Τί τοίνυν, φησί, πεφρόνηκας ὑψηλά; Τί δὲ τὴν ὄφρυν ἀνασπᾶς; Οἷεῖ ὅτι ἰδίᾳ δυνάμει κατώρθωκας αὐτὸς τὸ ἐλεῖν τὰς πόλεις, ἐν οὐρανοῦ τάξει παραληφθεὶς παρὰ τῆς ἐκείνα ποιούσης χειρὸς, δηλονότι τῆς θείας; Οὐ σὴ τοιγαροῦν ἡ δόξα· Θεοῦ δὲ μᾶλλον τοῦ καθάπερ τινὰ πέλεκυν, ἢ ῥάβδον, ἢ ξύλον τὴν σὴν ἐπάγοντος ὠμότητα τοῖς αὐτῷ προσκεκρουκόσιν. Ἔσθ' τοίνυν οὐχ οὕτω, φησὶν, ὡς φήθης αὐτός. Οὐτε μὴν ἐν ταυτότητι δόξης διαμενεῖς, ἀλλ' οὐδὲ ταῖς οὕτως ἀβραῖς ἐνσπαταλήσεις τιμαῖς. Οὐ τῇ ἰσχύϊ ποιήσεις, οὐδὲ τῇ σοφίᾳ τῆς συνέσεως ἀφελείς θρία ἐθνῶν. Οὐ καταλήψῃ τὴν οἰκουμένην ὡς ὡ καταλελειμμένα. Ἄλλ' ἀποστελεῖ Κύριος Σαβαὼθ εἰς τὴν σὴν τιμὴν ἀτιμίαν, καὶ εἰς τὴν σὴν δόξαν πῦρ καιόμενον καυθήσεται. Τιμὴν δὲ αὐτοῦ φησι, τὴν ὑπ' αὐτῷ πράττουσάν τε καὶ ὑποκειμένην στρατιάν. Ἐπ' αὐτῇ γὰρ δεδόξαστο. Πῦρ οὖν ἤξει κατ' αὐτῆς, φησὶ, καὶ καταφλέξει τὴν σὴν τιμὴν. Τίνα δὲ τρόπον καὶ τοῦτο γέγονε, διπτρανοὶ πάλιν, καὶ οὐκ εἰς μακρὰν.

Καὶ ἔσται τὸ φῶς τῷ Ἰσραὴλ εἰς πῦρ, καὶ ἀγιάσει αὐτὸν ἐν πυρὶ καιομένῳ, καὶ φάγεται ὡς χόρτον τὴν ὕλην. Τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ ἀποσβεσθήσεται τὰ ὄρη, καὶ οἱ βουνοὶ, καὶ οἱ δρυμοί. Καὶ καταφάγεται ἀπὸ ψυχῆς ἕως σαρκῶν. Καὶ ἔσται ὁ φεῦγων ὡς φεῦγων ἀπὸ φλόγος καιομένης· καὶ οἱ καταλειφθέντες ἀπ' αὐτῶν ἔσονται ἀριθμῶς, καὶ παιδίον γράψει αὐτούς.

Δυσέμφικτον σφόδρα τὸ εἰρημένον, καὶ ἡ τῆς λέξεως συνθήκη τὴν ἀπόδοσιν ἔχει δυσχερεστάτην. Σαφηνιοῦμεν δὲ πάλιν, τὸν ἐν γε τοῖς προκειμένοις κρυπτόμενον νοῦν, ἐκεῖνα προειρηκότες· Εἶπε μὲν γὰρ τὴν Σαμάρειαν ὁ Σαλαμανασάρ ὁ τῶν Ἀσσυρίων βασιλεὺς, ἀπέστειλε δὲ Ῥαφάκην ἐκ Λαχεὶς εἰς Ἱερουσαλήμ, ὃς ἐλθὼν, καὶ πολιορκήσας αὐτὴν προσελάληκε τοῖς ἐν τῷ τελεῖν τὰ παρὰ τοῦ πεπομφότος αὐτῶν, προσετιθεὶ δὲ τούτοις τὰς κατὰ τοῦ Θεοῦ δυσφημίας λέγων, ὅτι: Οὐ μὴ ῥύσεται ὁ Θεὸς τὴν Ἱερουσαλήμ ἐκ χειρὸς βασιλέως Ἀσσυρίων. Πρὸς δὴ τὰ τοιαῦτα δεδυσφορηκῶς ὁ βασιλεὺς Ἐζεκιᾶς τὰς πρὸς Θεὸν ἐποιεῖτο λιτὰς λέγων· Εἰσάκουσον, Κύριε, εἰσβλεψον, Κύριε, καὶ ἴδε τοὺς λόγους Ῥαφάκου, οὓς ἐξάπέστειλε βασιλεὺς Ἀσσυρίων, ὄνειδίζεν Θεὸν ζῶντα. Ἐπηγγέλλετο δὲ Θεὸς τὴν σωτηρίαν αὐτοῖς. Καὶ δὴ καὶ ἐξῆλθεν ἄγγελος Κυρίου, καὶ ἀνέβλεπεν ἐν μιᾷ νυκτὶ ἐκ τῆς παρεμβολῆς τῶν Ἀσσυρίων ἐκατὸν ὀγδοήκοντα πέντε χιλιάδας. Οὐ δὴ γεγονότος, ἐβάλλετο μὲν ὁ Ἀσσύριος ἀφορήτω δέσματι. Ἀκούσας δὲ ἄγγελον ὅτι Σαρσαθά βασιλεὺς Αἰθιοπίων ἐξῆλθε κατὰ τῆς γῆς αὐτοῦ σὺν ὀλίγοις παντελῶς τοῖς περιλειμμένοις, ὤχετο φυγὰς. Τοῦτο καὶ νῦν ὁ προφητικὸς ἡμῖν αἰνιγματωδῶς διερμηνεύει λόγος. Φῶς μὲν γὰρ γέγονε τῷ Ἰσραὴλ ὁ τῶν ὄλων Θεὸς τὸν καταφωτίζειν ἰσχύοντα διορισάμενος νόμον. Ἄλλὰ τοῦτο, φησὶ, τὸ φῶς τὸ ὑπάρξαν τῷ Ἰσραὴλ, οὐ φῶς ἔσται τοῖς Ἀσσυρίων στρατεύμασιν, ἀλλ' εἰς πῦρ ὀλοοῦσιν. Ὅτι δὲ οἰκετὸν αὐτῷ καὶ ἀνατεθειμένον ἤγεται λαὸν ὁ

et lignum projicietur: at si quis acceperit, et applicaverit, tunc omnino ea quæ per illa sunt, in opus venient. Quid ergo, inquit, alta sapis? quid supercilium tollis? Existimasne tua vi hoc perfunctum esse te, ut caperes urbes, cum tantum instrumentum a manu nimirum divina, quæ hæc facit adhibitus fueris? non igitur tua gloria, sed Dei potius, quia tua crudelitate tanquam securi quæpiam seu virga, seu ligno, adversus eos qui ipsum offenderant usus est. Non igitur eris, ait, ita uti ipse cogitas: nec eundem gloriæ tenorem retinebis, sed neque tam delicatis honoribus lascivies, nec in fortitudine facies, nec sapientia intelligentiæ tolles gentium terminos, non capies orbem terrarum ut ova relicta, sed mittet Dominus Sabaoth in tuum decus, dedecus, et in gloriam tuam ignis ardens accendetur. Decus autem ejus dicit exercitium, qui sub ipso merebat. Inde enim gloriatus est. Ignis ergo, inquit, invadet illum, tuumque decus amburet. Quemadmodum igitur hoc factum sit, rursus explanat, nec id prolixè.

VERS. 17-19. *Et erit lux Israelis pro igne, et sanctificabit eum igne ardentem, et edet sicut fenum silvam. Die illa exstinguentur montes, et colles, et saltus, et devorabit ab anima usque carnes. Et erit fugiens velut fugiens a flamma ardente. Et superstites ex illis erunt numerus, et parvulus scribes eos.*

Valde obscurum est quod dicitur, et orationis structura sensum affert intellectu difficillimum. Explicabimus autem rursus sensum in his verbis latentem, illud præfati: Cepit nimirum Salmanasarus rex Assyriorum Samaritanos, legavitque e Laches Rapsacem Jerusalem: qui cum advenisset, eamque obsidione cinxisset, eos qui erant in mœnibus effatus est, quæ ab eo qui ipsum misit acceperat. Quibus adjunxit blasphemias et convicia in Deum: Non liberabit, inquit, Deus Jerusalem e manu regis Assyriorum. Quæ iniquo ferens animo Ezechias rex, suscipiens ad Deum precibus, inquit: Exaudi, Domine, aspice, Domine, et contemplare verba Rapsacis, quæ emisit rex Assyriorum, ut probris Deum viventem insectaretur. Repromisit vero Deus salutem illis: egressusque exivit angelus Domini, et una nocte e castris Assyriorum centum octoginta quinque millia interemit: quo facto, iclus est Assyrius ingenti timore. Accepto vero nuntio Sarsatha regem Æthiopum contra terram suam expeditionem facere, cum paucis omnino relictis abiit profugus. Hoc nunc prophetica nobis interpretatur oratio. Lux enim Israeli Deus universitatis existit, qui solus legem quæ illuminare potest constituit. Sed hæc, inquit, lux quæ existit Israeli, non erit lux Assyriorum copiis, sed pro igne erit exitiali. Quod autem Hierosolymitanos proprium sibi ac consecratum populum universitatis Deus existimet, per ignem ardentem inter

Assyrios, docebit omnes quotquot ubique sunt. Atque hoc est quod ait, « Sanctificabit eum igne ardente. » Quod enim sanctificari dicitur, non semper erit omnis sanctitatis particeps, at potius in gloriam consecratum esse Deo significat. Cujusmodi est quod dicit ad Moysen : « Sanctifica mihi omne primogenitum aperiens vulvam, mascula Domino ²¹. » Et illud, sanctifica, in his ait, pro, consecra. Sanctificabit igitur, inquit, Israel em universi Deus, hoc est, illi consecratum et repositum efficiet in igne ardente : per ignem incensum contra Assyrios. Ignem autem appellat hic, inopinatum interitum. Nisi enim peculiarem sibi duxisset hunc populum, nunquam incidisset contra adversarios ignem, qui etiam consumpsit, velut fenum vel silvam, Assyriorum multitudinem. Illa itaque, inquit, die, hoc est, circiter illud temporis, exstinguentur montes, et colles, et saltus, et devorabit tam animam quam carnes. Collibus et montibus et silvis pulchre assimilat ipsas Assyriorum copias, earumque duces, quique aliis, seu colles et montes, præcellunt. Venum hi quidem exstinguentur, hoc est, qui olim validi erant et ferventes, vel inviti exanimabuntur. Hoc enim declarat, exstinguentur. Devorabit enim eos mors, tantum non animas conficiens et corpus. Quod etenim non interierint simul cum corporibus et animæ, cuius perspicuum est : venum hinc iræ vim subindicat. Sed erit, inquit, qui fugit, velut fugiens a flamma ardente, et superstites ex illis erunt numero pauci, ut puer eos describat. Pauci enim prorsus, ut dixi, quasi ex flamma succensa vix exsistentes, simul cum rege fugerunt. Tantillum autem numerum fore dicit, ut pueri adhuc infantis mens possit eum consequi et describere, seu dimetiri. Habet enim Hebræorum traditio, **179** quod soli decem numero residui remanserint qui cum Rapsace, id quod evenit, regi Assyriorum renuntiarent. Hæc superbiam ejus stipendia. Nobis quoque hic typus utilis est. Si quis enim iram divinam effugere velit, humilimeque illaqueari malis a Deo, caveat vehementer ne in morbos consimiles paresque illorum perversitati incidat. τῆς θείας ὀργῆς, καὶ μὴ τοῖς θεοῖς ἀναλῶναι κακοῖς, τρωπίας τὰ συγγενῆ τε καὶ ἴσα.

VERS. 20, 21. *Et erit die illa, non ultra adjiciet residuum in Israel, et qui evaserint ex Jacob, ex ultra confident iis qui injuriam ipsis faciunt, sed Deo sancto Israel vere confident. Et erit residuum Jacob, super Deum potentem.*

Exardescente igne contra exercitum Assyriorum, duo hæc, inquit, commode evenient et existent : Superbus enim ille et scelestus, desinet volens nolens tam grave et odiosum supercilium tollere. Abibit enim pavidus, et præter expectationem fractus et debilitatus. Intelliget etiam ex hac re, etiamsi

²¹ Exod. xii, 2.

τῶν ὄλων Θεὸς τοὺς ἐν τοῖς Ἱεροσολύμοις διὰ τοῦ πυρὸς τοῦ ἐκκαυθέντος ἐν τοῖς Ἀσσυριοῖς, διδάξει τοὺς ἀπανταχῆ. Καὶ τοῦτό ἐστι τὸ, « Ἀγιάσει αὐτὸν ἐν πυρὶ καιομένῳ. » Τὸ γὰρ ἀγιάζεσθαι λεγόμενον, οὐχὶ πάντος ἀγιασμοῦ μετέχον ἔσται, σημαίνει δὲ μᾶλλον καὶ τὸ εἰς δόξαν ἀνατεθειμένον τῷ Θεῷ. Ὅλον τί φησι πρὸς Μωσέα· « Ἀγιάσον μοι πᾶν πρωτότοκον διανοίγον μήτραν, τὰ ἀρσενικὰ τῷ Κυρίῳ. » Καὶ τὸ, ἀγιάσον, ἐν τοῦτοις, ἀντὶ τοῦ, ἀνόθεος, φησὶν. Ἀγιάσει τοίνυν, φησὶ, τὸν Ἰσραὴλ ὁ τῶν ὄλων Θεός, τοῦτ' ἔστιν, ἀντεθειμένον αὐτῷ καὶ ἀπόλεκτον ἀποφανεῖ ἐν πυρὶ καιομένῳ· διὰ τοῦ πυρὸς τοῦ ἐκκαυμένου κατὰ τῶν Ἀσσυρίων. Πῦρ δὲ φησὶν ἐν τοῦτοις τὸν ἀδόκητον θεὸν. Εἰ μὴ γὰρ ἴδιον ἤγειτο λαὸν, οὐκ ἂν ἐξέκαυσε κατὰ τῶν ἐναντίων τὸ πῦρ, ὃ καὶ δεδαπάνηκε καθάπερ χόρτον ἢ ὕλην τὴν τῶν Ἀσσυρίων πληθύν. Κατ' ἐκείνην δὴ οὖν τὴν ἡμέραν, φησὶ, τοῦτ' ἔστι, κατ' ἐκεῖνο τοῦ καιροῦ ἀποσθεσθήσεται τὰ ὄρη, καὶ οἱ βουνοὶ καὶ οἱ ὄρυμοι, καὶ καταφάγεται ἀπὸ ψυχῆς ἕως σαρκῶν. Βουνοῖς καὶ ὄρυμοις καὶ ὄρεσι παρεικάζει καλῶς αὐτὴν τε τὴν τῶν Ἀσσυρίων πληθύν, καὶ τοὺς ἠγχομένους αὐτῆς, καὶ τῶν ἄλλων ὑπερανέχοντας καθάπερ βουνοὺς ἢ ὄρη. Ἄλλ' οὗτοι μὲν ἀποσθεσθήσονται· τοῦτ' ἔστιν, οἱ πάλαι θερμοὶ καὶ δαινοὶ, καὶ οὐχ ἐκόντες ἀποψυθῆσονται. Τοῦτο γὰρ τὸ ἀποσθεσθήσονται, δηλοῖ. Καταφάγεται γὰρ αὐτοὺς ὁ θάνατος, μονοουχὶ καὶ ψυχὰς δαπανῶν καὶ σώματα. Ὅτι μὲν γὰρ οὐ συναγρήνεται τοῖς σώμασιν αἱ ψυχὰι παντὶ τῷ σαφέος. Ὑπεμφαίνει δὲ διὰ τούτων τὸ τῆς ὀργῆς εὐσθενές. Ἄλλ' ἔσται, φησὶν, ὁ φεύγων, ὡς ὁ φεύγων ἀπὸ φλογὸς καιομένης, καὶ οἱ καταλειφθέντες ἀπ' αὐτῶν ἔσονται ἀριθμὸς, καὶ παιδίον γράψει αὐτούς. Ὅλιγοὶ γὰρ παντελῶς, ὡς ἔφη, ὡσεὶ φλογὸς καιομένης ἀποπηδήσαντες μόλις συναπέδραμον τῷ βασιλεῖ. Τοσοῦτους δὲ εἶναι φησὶ τὸν ἀριθμὸν αὐτούς, ὡς μὴ ὑπερκείσθαι καὶ τὴν παιδὸς ἐτι νηπίου φρένα, τὸ δύνασθαι γράφειν, ἢ ἀπομετρεῖν αὐτούς. Ἐχει γὰρ ἡ Ἑβραίων παράδοσις, ἐτι μόνου περιειλείθησαν δέκα τὸν ἀριθμὸν, οἱ μετὰ Ῥαφάκου τὸ συμβῆν ἀπαγγελλαντες τῷ τῶν Ἀσσυρίων βασιλεῖ. Ταῦτα τῆς ὑπεροφίας τῆς ἐκεῖνου τὰ ὀψώνια. Χρήσιμος δὲ καὶ εἰς ἡμᾶς ὁ τύπος. Εἰ γὰρ δὴ βούλοιο τίς ἐξω τε εἶναι παραιτεῖσθαι λαὸν τὸ νοσεῖν ἐθέλειν τῆς ἐκείνων δυσ-

Καὶ ἔσται ἐν τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ οὐκέτι προστεθήσεται τὸ καταλειφθὲν Ἰσραὴλ, καὶ οἱ σωθέντες τοῦ Ἰακώβ οὐκέτι μὴ πεποιθότες ὧσιν ἐπὶ τοῖς ἀδικήσαντας αὐτούς, ἀλλ' ἔσονται πεποιθότες ἐπὶ τὸν Θεὸν τὸν ἄγιον τοῦ Ἰσραὴλ τῇ ἀληθείᾳ. Καὶ ἔσται τὸ καταλειφθὲν τοῦ Ἰακώβ ἐπὶ Θεὸν ἰσχύοντα.

Ἐκκαυμένου τοῦ πυρὸς κατὰ τῆς Ἀσσυρίων στρατιᾶς, δύο ταῦτα κατορθωθήσεται καὶ ὑπάρξει. φησὶν· ὁ μὲν γὰρ ἀλαζών τε καὶ ἀλητήριος, καταλήξει καὶ οὐχ ἐκόν τῆς οὕτω δεϊνῆς καὶ ἀπηχημένης ὀφρῶος. Οἰχθήσεται γὰρ δεδιώς, καὶ ἀδοκίμως κλητῆσιμῆτος. Εἴρεται δι' αὐτοῦ τοῦ πράγματος,

καὶ εἰ μὴ βούλοιοτο τυχόν, ὅτι τῆς θείας ὀργῆς κατὰ τῶν ἡμαρτηκότων γέγονεν ὄργανον, καὶ οὐκ αὐτός που πάντως ὡς ἐξ ἰδίας ἰσχύος πεπλευνέκτεκεν αὐτούς. Καὶ ταυτὶ μὲν τῷ Βαρθάρῳ συμβήσεται. Τοῖς γε μὴν ἐξ Ἰσραὴλ πρὸς ὠφελείας ἔσται τὸ θαῦμα, καὶ οἱ κατάλοιποι τῶν ἐν Σαμαρείᾳ, τοῦτ' ἔστι, τοῦ Ἰσραὴλ, καὶ μέντοι τοῦ Ἰακώβ, τοῦτ' ἔστι, πάλιν τῶν δύο φυλῶν τῶν οὐσῶν ἐν τοῖς Ἱεροσολύμοις, τῆς ἀρχαίας ἀποπεπαύονται πλάνης, καὶ ψυχρῶν καὶ ἀνονήτων ἐνομιῶν. Οὐ γὰρ ἔσονται πεποιθότες ἐπὶ τοὺς ἀδικήσαντας αὐτούς. Ἐπειδὴ γὰρ πέπτωκεν ὁ πολέμιος ἀγγέλου χειρὶ δαπανώμενος, ἐγνώκασιν ἀκριβῶς τὴν πάντα ἰσχύουσαν τοῦ σώζοντος δεξιάν, αὐτὸν δὲ ποιήσονται σωτήρα καὶ λυτρωτὴν, καὶ ἐπ' αὐτῷ πᾶσαν ἐξουσίαν τὴν ἐλπίδα, περιπτύσαντες τοὺς ἡδικηκότας αὐτούς. Τίνες δὲ οὗτοι, καὶ τίνα τρόπον ἡδικήκασιν εἰπεῖν ἀναγκαῖον. Σέσωκε μὲν γὰρ τοὺς ἐξ αἵματος Ἰσραὴλ ὁ τῶν ὄλων Θεός, προσετιχῶς τε καὶ προασπίζων, καὶ ἀποφαίνων κρείττενας τῶν ἀθεοσηκῶτων. Ἐπειδὴ δὲ ἐτράποντο πρὸς ἀντίστασιν, καὶ οἱ μὲν δαμάλεις ἐτεκτίναντο χρυσᾶς· οἱ δὲ τὸν Χαμῶς καὶ Βεελφεγῶρ, καὶ αὐτοῖς ἀνῆπτον τὸ σέβας· προσκεκυνήκασιν δὲ καὶ τῇ στρατιᾷ τοῦ οὐρνού· παρεδίδου κατὰ καιροῦς ὁ τῶν ὄλων Θεὸς τοὺς ἀθεοσηκῶτας ποτὲ μὲν τοῖς κύκλῳ καὶ περικοῦσι τὴν Ἰουδαίαν ἔθνεσιν, Ἰδομαίοις τέ φημι καὶ Μωαβίταις, καὶ τοῖς ἐξ Ἑλάμ, ποτὲ δὲ τοῖς μακρᾶν, Ἀσσυριοῖς τέ φημι καὶ Αἰγυπτίοις. Παλέμου τοιγαροῦν κατασκήπτοντος καὶ περιηγγελμένου τοῖς ἀπὸ πᾶσαν τὴν χώραν, πῶς οὐκ ἄμεινον τοὺς ἐξ Ἰσραὴλ ἀπολογεῖσθαι λελυπημένῳ τῷ πάντα ἰσχύοντι Θεῷ, καὶ ταῖς εἰς τὸ ἄμεινον ἀναδρομαῖς ἀποσκευάζεσθαι τὴν ὀργήν; Ἐδει γὰρ ἐκ μέσου τὴν βέβηλον τῶν εἰδῶλων ποιεῖσθαι πληθύν, καὶ αὐτὸν ἐπιγράφεσθαι σωτήρα καὶ λυτρωτὴν. Ἀλλὰ τούτων μὲν ὄλγος ἦν παντελῶς ὁ λόγος αὐτοῖς. Ἐπρέσβευον δὲ ποτὲ μὲν πρὸς Αἰγυπτίους, ποτὲ δὲ πρὸς Ἀσσυρίους, καὶ τὰς παρ' αὐτῶν ἐπικουρίας ἐκάλουν. Ἐντεῦθεν, οἶμαι, Θεός, καὶ ἔτι μειζρόνως ἐπ' αὐτοῖς κατεθήγετο. Ἠδικήκασιν τοίνυν τόν τε Ἰσραὴλ, καὶ τὸν Ἰακώβ, τοῦτο μὲν οἱ ψευδώνυμοι θεοί, τὴν θείαν ἐπ' αὐτοῖς καλοῦντες ὀργήν, καὶ ἐπ' αὐτοῖς πεποιθέναι παρασκευάζοντες· τοῦτο δὲ οἱ χρήμασί τε καὶ δώροις πωλοῦντες αὐτοῖς τὴν ἀνόνητον ἐπικουρίαν. Δαπανηθείσης τοίνυν, φησὶ, τῆς τῶν πολεμίων πληθῆος ἐν μιᾷ νυκτὶ, λοιπὸν ἔσονται πεποιθότες ἐπὶ Θεῷ, καὶ διὰ πείρας αὐτῆς ἐγνωκότες τὴν παναλικῆ τοῦ σώσαντος δεξιάν, οὐκ ἐπὶ τοῖς ἀδικήσαντι αὐτοὺς ποιήσονται τὴν ἐλπίδα, ἀλλ' ἐπ' αὐτὸν τὸν ἅγιον τοῦ Ἰσραὴλ τῇ ἀληθείᾳ. Καὶ ἔσται γὰρ ξύλοις καὶ λίθοις ἔτι θαρσύνουσιν, αὐτὸν δὲ ἐπικουρῶς τε ἀεὶ, καὶ προασπιστῆς, ὄπλον καὶ τείχος ἀβραγῆς.

Καὶ ἐὰν γένηται ὁ λαὸς Ἰσραὴλ ὡς ἡ ἄμμος τῆς θαλάσσης, τὸ κατάλειμμα σωθήσεται. Λόγος γὰρ συντελεῶν καὶ συντέμνων ἐν δικαιοσύνῃ, ὅτι λόγον συντετμημένον ποιήσει ὁ Θεὸς ἐν τῇ κρίσει αὐτοῦ.

Ὅτι τῶν ἀπειθεῖν ἡρημένων, καὶ πολὺ νενοσηκῶτων τὸ ἀπηνῆς καὶ δυσάγωγον οὐδέτις ἂν γένοιτο

non velit fortassis, se divinæ iræ organum contra peccatores extitisse, nec suis prorsus viribus eos invasisse. Atque hæc quidem barbaro accident. Israelitis item hoc miraculum cedet in commoditatem, et qui reliqui sunt in Samaria, id est, Israele, et in Jacob, hoc est, duabus tribubus Hierosolymitanis, ab inveterato recedent errore, et frigidis ac stultis cogitationibus. Non enim his qui sibi fecerunt injuriam confident. Postquam enim hostis cecidit manu angeli confectus, omnipotentem conservantis dexteram optime perspexerunt, ipsumque facient servatorem et vindicem, ac in eo omnem spem habebunt, despuentes eos a quibus injuriam acceperunt. Quinam autem hi, et quomodo injuriam intulerint, necesse habeo dicere. Servavit enim eos qui sanguine Israelitico orti sunt universitatis Deus, cum et præsideret, et quasi clypeo propugnaret, et fortiores adversariis redderet. Postquam autem ad defectionem aversi sunt, et hi quidem vitulus aureos fabricarunt, illi Chamos, alii Belphegor, illisque venerationem tribuerunt, atque cæli militiam adorarunt, Deus eos renitentes, et resistentes, diversis temporibus tradidit interdum finitimis Judææ gentibus, Idumæis dico, et Moabitibus, et Elamitis, **180** interdum et longe remotis, Assyriis, inquam, et Ægyptiis. Bello itaque grassante et passim per totam regionem denuntiato, annon satius erat Israelitas reconciliari offenso Deo omnipotenti, et cursu in melius commutato, iram depellere? Oportebat enim profanam idolorum multitudinem exterminare, et ipsum conservatorem et redemptorem nuncupare. Cæterum huiusce rei nulla apud eos ratio habita est. Legatos enim nunc ad Ægyptios, nunc ad Assyrios mittebant, eorumque subsidium implorabant. Hinc, arbitror, Deus gravior etiam in eos exacerbatum est. Injuria itaque affecerunt Israelæm et Jacobum, cum falso nominati dii, divinam in ipsos iram evocantes, et ut sibi fiderent efficientes: tum vero hi, qui pecuniis et donis inutile ipsis auxilium divendebant. Consumpta igitur bellantium multitudine una nocte, deinceps confident Deo, et ipso experimento cognita fortissima servantis dextera, non iis qui injuriam fecerunt, confident, sed in ipso sancto Israelis vere spem suam collocabunt. Et erit residuum Jacob, cum Deo potente. Nec enim lignis aut lapidibus amplius nitentur, sed potius in illo præsidium colloqubunt, qui fuit semper illis opitulator et propugnator, armatura et murus infractus.

τὸ καταλειφθὲν τοῦ Ἰακώβ ἐπὶ Θεὸν ἰσχύοντα. Οὐ μᾶλλον ποιήσονται τὴν ἰσχύν, ὅς γέγονεν αὐτοῖς ἀβραγῆς.

VERS. 22, 23. Quod si fuerit populus Israelis velut arena maris, reliquiae eorum servabuntur. Verbum enim consummans et concidens in justitia, quin concisum sermonem faciet Deus in orbe terræ universo.

Quod Deus pernicaces et inobedientes ac refractarios nihili aestimet, servet autem omnique misce-

ricordia dignetur hominem morigerum et sequacem, hisce verbis nobis pulcherrime ostendit. Profectus est siquidem Assyrius in omnem gentem Judaicam, ac in animo habuit nemini parcere, sed universam regionem stirpitibus excindere, hominibusque desertam et incolis vacuum reddere. Et deleuit quidem Samariam, et una cepit Judææ urbes innumeras. Servavit autem mirabiliter Hierosolymitanos. Quæ est itaque hujus ratio? Certe, inquit, quoniam omnis Israel impietate se non commaculavit, sed aliquot exstiterunt **181** qui impie peccantibus in Deum indignarentur: idcirco sancta et justissima sententia fuit, quæ in solos peccantes pœnam diceret. Verum autem esse hoc verbum nullo labore videbimus ex his quæ scripta sunt apud Ezechielem prophetam. Dixit enim Israelitarum quosdam visos esse solem adorare, Deum autem dicentem de ipsis audisse: « Vidisti, fili hominis, nunquid parum fuit domui Israel, ut facerent iniquitates quas patrarunt hic? quia impleverunt terram iniquitate, et conversi sunt ut ad iram concitarent me ²². » Dein ait, quemdam visum esse talarem vestem habentem et succinctam, cui dixit universitatis Deus: « Peragra mediam Jerusalem, et signato frontes virorum geimentium et dolentium super cunctis iniquitatibus quæ sunt in medio ipsius. Et illis dixit audiente me: Ite in civitatem post eum, et cædite, nec comparete oculis vestris, nec miseremini. Seniores, juniores, virginem, et infantes et mulieres interficite ad internecionem. Sed quisquis signum habet, ad eum ne accedite ²³. » **C** Observa igitur quo pacto obsignet Deus sua gratia, et pium et sanctum, et ea propter quæ cæteri audent eum offendere, graviter ferentem et commiserantem. Quare, inquit, etiamsi numerosa sit Israelitarum multitudo, adeo ut arenæ in littoribus positæ comparari posse videantur, reliquæ salvæ erunt. Quod sane contigit Ezechie temporibus. Deleta est enim, uti dixi, Samaria, et una complures Judææ urbes captæ. Factum est etiam hoc extremi sæculi temporibus, Unigenito nobis in carne illucescente. Tunc etiam, tunc verbum concidens in justitia, verbum concisum seu abbreviatum fecit Deus in toto orbe terræ. Lex enim per Mosem data per longas ambages venit, et contorto quodam circuitu quod utile erat indicavit, per ænigma et umbram vix subinnuens quod ad usum atque utilitatem pertinet. Salutaris autem et evangelica oratio nobis brevis est, et veluti concisa ac contracta, nudam habeas veritatem, et vitæ viam plenam constituens, non impedita facultatibus, non obscuris præconiis obvelata. Simplex enim, uti dicebam, est veritatis negotium. Servatæ sunt porro reliquæ Israelis, id est, qui fide ejus apparitionem coluerunt, **182** cum multitudo alia averteretur. Nam in ipsam universorum Servatorem et Dominum debacchati sunt, cum ante prophetas obruncassent, et qui missi

A παρὰ Θεῷ λόγος, σώζει γε μήν καὶ φειδοῦς ἀπάσης ἀξιοῖ τὸν εὐπειθῆ καὶ εὐφρόνιον, διὰ τούτων ἡμῖν εὖ μάλα καταδηλοῖ. Ἀφίχεται μὲν γὰρ ὁ Ἀσσύριος κατὰ παντὸς τοῦ Ἰουδαίων ἔθνους· καὶ σκοπὸς ἦν αὐτοῦ, φείσασθαι μὲν οὐδενός, ἄρδην δὲ πᾶσαν ἀποκτείνει τὴν χώραν, καὶ κένανδρον ἀποφῆναι, καὶ τῶν ἐνοικοῦντων ἔρημον. Καὶ ὠλόθρευσε μὲν τὴν Σαμάρειαν, συνεξέειλε δὲ αὐτῇ τῆς Ἰουδαίας οὐκ εὐαριθμητοὺς πόλεις· σέσωκε δὲ παραδόξως Θεὸς τοὺς ἐν τοῖς Ἱεροσολύμοις. Τίς οὖν ὁ τοῦδε λόγος; Ναι, φησὶν, ἐπειδὴ γὰρ οὐχ ἅπας δεδουσεβήκεν ὁ Ἰσραὴλ, ἀλλ' ἦσαν τάχα πού τινες, οἱ καὶ δυσφοροῦντες ἄγαν ἐπὶ τοῖς δυσσεβοῦσιν εἰς Θεόν, ταῦτητοι γέγονεν ἰσία τε καὶ δικαιοσύνη ψήφος, κατὰ μόνων ἄγουσα τὴν δίκην τῶν ἡμαρτηκότων. Ὅτι δὲ ἐστὶν ἀληθὴς ὁ λόγος ἀπονητὶ καταθρήσομεν, καὶ ὡς ἀπὸ γε τῶν γεγραμμένων ἐν τῷ προφήτῃ Ἰεζεκιήλ. Ἐφη μὲν γὰρ θεῖσθαι τινὰς τῶν ἐξ Ἰσραὴλ προσκυνοῦντας τῷ ἡλίῳ, Θεοῦ δὲ λέγοντος ἀκοῦσαι περὶ αὐτῶν· « Ἐώρακα, εἰς ἀνθρώπου, μὴ μικρὸν τῷ οὐρανῷ Ἰσραὴλ τοῦ ποιεῖν τὰς ἀνομίας, ἃς πεποιθήκασιν ὧδε; διότι ἐπλησαν τὴν γῆν ἀνομίας. Καὶ ἐπέστρεψαν τοῦ παροργίσει με. » Εἶτα φησὶν ἄνδρα τεθεῖσθαι πειθῆρα τε ἔχοντα καὶ διεζωσμένον· καὶ πρὸς αὐτὸν εἰπεῖν τὸν τῶν ὄλων Θεόν· « Διέλιθε μέσην τὴν Ἱερουσαλήμ, καὶ ὅς δὲ τὸ σημεῖον ἐπὶ τὰ μέτωπα τῶν ἀνδρῶν τῶν καταστεναζόντων, καὶ τῶν κατωδυνωμένων ἐπὶ πάσαις ταῖς ἀνομίαις, ταῖς γινομέναις ἐν μέσῳ αὐτῆς. Καὶ τούτοις εἶπεν ἀκούοντός μου· Πορεύεσθε εἰς τὴν πόλιν ὀπίσω αὐτοῦ, καὶ κόπτετε, καὶ μὴ φείδεσθε τοῖς ὀφθαλμοῖς ὑμῶν. Καὶ μὴ ἐλεήσητε, πρεσβύτερον καὶ νεανίσκον, καὶ παρθένον καὶ νῆπια, καὶ γυναῖκας ἀποκτείνετε εἰς ἐξάλειψιν. Ἐπὶ δὲ πάντας ἐφ' οὓς ἐστὶ τὸ σημεῖον, μὴ ἐγγίσητε. » Ἀθρεῖ δὴ οὖν ὅπως κατασφραγίζει Θεὸς τῇ παρ' ἑαυτοῦ χάριτι τὸν εὐσεβῆ τε καὶ γνήσιον. Καὶ ἐφ' οἷς ἂν ἕτεροι προσκροῦναι ἀποτολμῶσιν αὐτῷ, χαλεπαντότα τε καὶ κατοικώζοντα. Οὐκοῦν ἂν εἴ... τῶν ἐξ Ἰσραὴλ ὑπάρχει πληθὺς, καὶ ψάμμοις παρεκάζοιτο ταῖς ἐν ἡῴσι κειμέναις, τὸ κατάλειμμα σωθήσεται. Καὶ συμβέβηκε μὲν τοῦτο κατὰ τοὺς Ἐζεχίου καιροῦς. Διόλωλε γὰρ, ὡς ἔφη, ἡ Σαμάρεια, καὶ πλεῖστα τῆς Ἰουδαίας συνεξήρηνται πόλεις. Πέπρακται δὲ τοῦτο καὶ ἐν ἐσχάτοις τοῦ αἰῶνος **D** καιροῖς, ἐπιλάμψαντος ἡμῖν τοῦ Μονογενοῦς μετὰ σαρκός. Τότε γὰρ τότε καὶ λόγον συντέμνων ἐν δικαιοσύνῃ πεποίθηκεν ὁ Θεὸς ἐν τῇ οἰκουμένῃ ὅλη. Ὅ μὲν γὰρ νόμος ὁ διὰ Μωσέως διὰ κύκλων ἐρχεται: μακρῶν, καὶ περισκελῆ ποιεῖται τοῦ χρησίου τὴν δῆλωσιν, δι' ἀνιγματος καὶ σκιαῶν ὑποφαίνων μόλις τὸ τελούειν εἰς θνησίαν. Ὅ δὲ γε σωτήριός τε καὶ εὐαγγελικός ἡμῖν λόγος βραχύς τε ἐστὶν καὶ οἶον συντεμνημένος, ἦτοι σύντομος, γυμνήν ἔχων τὴν ἀλήθειαν, καὶ τῆς ζωῆς τὴν ὁδὸν ἐναργῆ καθιστάς, οὐ δυσχερίας ἐνούσης, οὐκ ἀσαφείας τινὸς τοῖς κηρύγμασιν ἐπεννηγεμένης. Ἀπλοῦν γὰρ, ὡς ἔφη, τῆς ἀληθείας τὸ χρῆμα. Σέσωσται δὲ καὶ τότε τὸ κατάλειμμα τοῦ

²² Ezech. viii, 17. ²³ Ezech. ix, 4-6.

Ἰσραὴλ, τοῦτ' ἔστιν, οἱ πίστευε τιμήσαντες τὴν ἐπι-
φάνειαν αὐτοῦ, τῆς ἐτέρας πληθύος παθούσης τὴν
ἀποτροφήν. Πεπαρνήκασι γὰρ εἰς τὸν τῶν ὄλων

ἀποτροφήν. Πεπαρνήκασι γὰρ εἰς τὸν τῶν ὄλων
καὶ λιθοβολήσαντες τοὺς ἀπεισταλμένους· καὶ τί γὰρ οὐχὶ
ἀπὸ τοῦτο τάδε λέγει Κύριος Σαβαώθ· Μὴ φο-
βοῦ, λαὸς μου, οἱ κατοικοῦντες ἐν Σιών, ἀπὸ
Ἰσσυρίων, ὅτι ἐν ῥάβδῳ πατάξει σε. Πληγὴν
γὰρ ἐγὼ ἐπάγω ἐπὶ σέ, τοῦ ἰδεῖν ὁδὸν Αἰγύπτου.
Ἔτι γὰρ μικρὸν, καὶ παύσεται ἡ ὀργή, ἡ δὲ θυμὸς
μου ἐπὶ τὴν βουλήν αὐτῶν.

Ἐπειδὴ γὰρ ὁσὶς ψήφῳ καὶ τῇ αὐτῷ προπούσῃ
κεχρημένος ἡμερότητι, σώζει μὲν τοὺς γνησίους,
παραδίδωσι δὲ τοὺς λελυπηκότας αὐτὸν ὁ τῶν ὄλων
Θεός· Μὴ φοβοῦ, φησὶν, ὁ λαὸς μου, οἱ κατοικοῦντες
ἐν Σιών, ἀπὸ Ἰσσυρίων. Ἀφίκετο μὲν γὰρ ὁ Ῥα-
ψάκης εἰς Ἰερουσαλήμ, καὶ πεπολιόρκηκεν αὐτήν,
ἡπείλησε δὲ κατεμπήρειν καὶ ὀλοθρεύσειν ἅπαντας.
Ἰδίχησε δὲ παντελῶς οὐδέν. Ὀφῆτο γὰρ φυγὰς,
πεπούσης αὐτῷ παρ' ἐλπίδα τῆς στρατιᾶς, καὶ ἀπο-
ομένης ἐν μετ' ἑσπέρῃ. Οὐκοῦν ὀλοθρεύσει μὲν μα-
χαίρᾳ τοὺς ἐν Σιών. Ἐπειδὴ δὲ ἅπαξ κατεπτόση
ταῖς ἐφοδοῖς, καὶ ἐν φόβῳ τοῦ παθεῖν γενέσθαι
παρεσκεύασε, μονονοχὶ ῥάβδον ἀνατείνας ἐπ' αὐτοὺς
ὄραται μόνην. Μὴ τοίνυν, φησὶ, καταδείσης ἀπὸ τῶν
Ἰσσυρίων, ῥάβδῳ γὰρ σε πατάξει, καὶ βραχεῖαν
ὡσπερ ἐποίει τὴν πληγὴν, τὴν ὡς ἀπὸ γε τοῦ δει-
ματος, ἐφειντός ἐμοῦ καὶ οὗτο πράττεσθαι κατὰ
σοῦ, τοῦ ἰδεῖν ὁδὸν Αἰγύπτου, τοῦτ' ἔστιν, ἵνα μά-
θης, ὅσον σαυτὸν ἰδίχησας, ἀπειθῶν εἰς Αἴγυπτον,
καὶ τὴν ἐκεῖθεν ζητήσας ἐπικουρίαν, παρεωραμένου
Θεοῦ σώζοντος. Ἐξέχιας μὲν οὖν, οὐ καὶ βασιλεύον-
τος πεπολιόρκηκε τὴν Ἰερουσαλήμ ὁ Ἀσσύριος, οὐκ
ἐζητήσε τὴν τῶν Αἰγυπτίων ἐπικουρίαν. Ὅση δὲ μάλ-
λον τοῦ Ἠλὰ βασιλείων ἐπὶ τὸν Ἰσραὴλ τοῦτο πεπρα-
χῶς εὐρίσκειται. Γέγραπται δὲ οὕτως ἐν τῇ τετάρτῃ
τῶν Βασιλείων· « Καὶ ἐκοιμήθη Ἀχαζ μετὰ τῶν πατέ-
ρων αὐτοῦ, καὶ ἐτάφη ἐν πόλει Δαβὶδ. Καὶ ἐβασίλευσεν
Ῥεζεχίας υἱὸς αὐτοῦ ἀντ' αὐτοῦ. Ἐν ἔτει δωδεκάτῳ
Ἀχαζ βασιλέως Ἰούδα, ἐβασίλευσεν Ὡση ἐπὶ υἱὸς Ἠλὰ ἐν
Σαμαρείᾳ ἐπὶ Ἰσραὴλ ἐνέα ἔτη. Καὶ ἐκοίτησε πονηρὸν
ἐν ὀφθαλμοῖς Κυρίου, πλην οὐκ ὡς οἱ βασιλεῖς Ἰσραὴλ,
οἳ ἦσαν ἐμπροσθεν αὐτοῦ. » Ἐπ' αὐτὸν ἀνέβη Σαλ-
μνασάρ βασιλεὺς Ἀσσυρίων, καὶ ἐγενήθη αὐτῷ
Ἄστὴρ δούλος· καὶ ἐπέστρεψεν αὐτῷ Μαναῆ. Καὶ
εὔρε βασιλεὺς Ἀσσυρίων ἐν τῷ Ὡσῆ ἀδικίαν, ὅτι
ἀπέστειλεν ἀγγέλους πρὸς Σηγῶν βασιλέα Αἰγύ-
πτου· καὶ οὐκ ἤνεγκε Μαναὰ τῷ βασιλεῖ Ἀσσυρίων ἐν
τῷ ἐνιαυτῷ ἐκείνῳ. Καὶ ἐπολιόρκησεν αὐτὸν ὁ βασι-
λεὺς Ἀσσυρίων, καὶ ἔδρασε αὐτὸν ἐν οἴκῳ φυλακῆς,
καὶ ἀνέβη εἰς Σαμάρειαν, καὶ ἐπολιόρκησεν αὐτὴν
τρία ἔτη. Ἰστέον δὲ ὅτι καὶ Ἀχαζ ὁ Ἐζεχίου πατήρ,
πολεμῶντος αὐτῷ τοῦ Δαμασκηνῶν βασιλέως, ἐξ-
επίστρεψεν τὴν ἐπικουρίαν τὴν παρὰ γε τῶν Ἀσσυρίων,
ἐφ' ἣ καὶ σφόδρα λελυπηταὶ Θεός. Ἐπάγω τοίνυν,
φησὶν, ἐπὶ σὲ πληγὴν, τοῦ ἰδεῖν ὁδὸν Αἰγύπτου·
πληγὴν ἔτι μικρὴν, καὶ παύσεται ἡ ὀργή, ἡ δὲ θυμὸς
μου ἐπὶ τὴν βουλήν αὐτῶν. Διολύλασι γὰρ, ὡς ἔφην,

erant, lapidassent, et quid tandem sceleris non
admississent?

Ἐρατὴρα καὶ Κύριον, προαπεκτονότες προφήτας,
καὶ τῶν ἐκτόπων ἐπιτηδεύσαντες;

VERB. 21, 25. Propterea haec dicit Dominus
Sabaoth: Ne metue, popule mi, qui habitas in Sion,
Assyrios, quia virga percutiet te. Plagam enim
ego infligam tibi, ut videas viam Aegypti. Brevis
enim tempore cessabit ira, furor autem meus super
consilium eorum.

Quandoquidem enim sancta sententia et man-
suetudine se digna adhibita, servat suos, eosque
tradit a quibus offenditur, universitatis Deus:
Ne, inquit, metue, popule mi, qui habitas in Sion,
Assyrios. Perveit enim Rhapsaces Jerusalem, eam-
que obsedit minatusque est se concrematurum
omnes et deleturum. Læsit autem omnino nihil.
Nam abiit fugitivus, exercitu ejus præter spem
concidente, et una nocte disperdito: itaque gladio
eos qui in Sion habitabant peremit. At ubi somel
suis incursibus perterruisset, et metum aliquem
malorum injecisset, quasi virgam solam videtur in
eos extendisse. Ne igitur, inquit, metue ab Assyriis;
virga enim te feriet, et brevem veluti plagam
inferet, plagam, inquit, ad terrorem, me hoc contra
te fieri permittente, ut videas viam Aegypti, id
est, ut discas quantum tibi ipsi incommodaveris,
cum Aegyptum proficisceris, inde quaerens auxi-
lium, Deo salutis auctore despecto. Ezechias itaque,
quo regnante Assyrius cinxit Jerusalem, subsi-
dium Aegyptiorum non expetivit. At Oseas Ele-
thius regnum tenens Israelis, istuc fecisse inve-
nitur. Scriptum est enim sic quarto Regnorum:
« Dormivit autem Achazus cum patribus suis, et
sepultus est in civitate Davidis, et regnavit Eze-
chias filius ejus pro eo. Anno autem duodecimo
Achazi regis Juda, regnavit Oseas filius Elæ in
Samaria, apud Israelitas novem annos, ac designa-
vit malum in oculis Domini, verum non ut reges
Israel ejus majores ». Hunc Oseam Salmana-
sarus rex Assyriorum, facta in eum expeditione
subegit, et reddebat ei Manaa. Et 183 invenit rex
Assyriorum in Osea injustitiam, quia misit nuntios
ad Segor regem Aegypti; et non attulit Manaa regi
Assyriorum anno illo. Obsedit eum rex Assyrio-
rum, et ligavit in domo custodiæ, et adortus Sa-
mariam, triennium obsedit. Illud autem sciendum
Achazum patrem Ezechiae, Damascenorum rege cum
ipso bellum gerente, auxilium ab Assyriis coemisse,
undevehementer Deus commotus est. Induco igitur, in-
quit, plagam super te, ut videas viam Aegypti: verum
brevis post tempore cessabit ira, furor vero meus
super consilium ipsorum. Perierunt enim, ut dixi,
per iram divinam. Cumque statuisent ipsam quoque
Jerusalem capere, a scopo aberrarunt, et irrita
fuit eorum machinatio, Deo exitum vertente om-
nino in contrarium præter expectationem.

* IV Reg. xvi, 20; xvii, 1. 2.

ὑπὸ θείας ὀργῆς. Βουλευσάμενοι δὲ καὶ αὐτὴν χειρώσασθαι τὴν Ἱερουσαλήμ, διημαρτήκασι τοῦ σκοποῦ, καὶ γέγονεν αὐτοῖς ἀπρακτος ἡ σκέψις, Θεοῦ μεταθέντος εἰς πᾶν τὸναντίον τῶν προζοκηθέντων τὸ πέρας.

VERS. 26. *Et excitabit Deus in eos secundum plagam Madian, in loco afflictionis, et ira ejus in via quæ per mare, in viam quæ est ad Ægyptum.*

Corruent, inquit, ira superna et divina in eos invecta : nec ullo prorsus labore opus erit Israelitis. Evadent enim victores, non arcus jactu, non manuum vi, non bellica peritia, at potius manu divina percudente et superbium populum conficiente ; quemadmodum profecto accidit Madianitis. Illi enim confertis agminibus atque ipsa tota gente congregati, Judæorum omnem regionem propemodum infestabant : et ingenti timore percussos ex urbibus et vicis migrare invitos cogebant, ut vix in montium verticibus idque timide considerent. At succurrit tum quoque Deus, et manu Gedeonis

periclitantes conservavit, parva admodum manu subsidiaria instructus : qui noctu et in tenebris, hydriis fractis, facibus ostensis, cornibus buccinantibus, adversariorum phalanges turbaverunt. Ex quo illud demum Madianitis accidit, ut fuis ordinibus, Deo collidente ac conterente, et noctu amicum et cognatum ab inimico non internoscentes, inter se commisti ac commissi fuerint, et hostiliter invicem sævierint, suorumque manibus miserabiliter disperierint. Inducetur itaque, inquit, juxta plagam Madiam in loco afflictionis. Locum autem afflictionis seu tempus nominat, quo hæc facta sunt. Quod autem furorem barbari tantum non aberrare faceret Deus, et in alios illum averteret, significat dicens : Et ira ejus in via quæ est per mare, in viam quæ est in Ægyptum. Rex enim Assyriorum Theglaphalasar (is est qui Samariam vi expugnaverat) tributum habitatoribus imposuit, et vectigal ab his qui succedentibus temporibus regnarent in Israel, exegit. Cum huc demum res venisset, et subegisset Samariam Oseas filius Elaæ, non misit regi Assyriorum Manaa, sicut scriptum est, et cum eum valde offensum intellexisset, Ægyptiorum manum in subsidium conduxit, siquidem vellet is qui tributa et vectigalia indixerat, in eos jure belli armari. Promittere illi quidem lubentissime, qui tum Ægyptiis imperitabant. Assyrius autem his offensus, cum omni exercitu contra Ægyptios expeditionem adornare : gubernatoribus illius hoc criminis intentare, quod Oseas resilierit, ac jugum excusserit, insolentis ansa arrepta, quod supplicias polliciti fuissent. Itaque barbari furorem, quemadmodum jam dixi, hinc significat, inquiens : Et ira ejus in via per mare, in viam ad Ægyptum. Accollunt enim mare Hierosolymitani, viam autem ad terram Ægyptiorum ducentem, et sane citra laborem, mari vicinam etiam adhuc appellant.

ὑπόσχεσιν. Ὅτι τοίνυν τὸν τοῦ βαρβάρου θυμὸν, διαμεμήνηκεν εἰπών· Καὶ ὁ θυμὸς αὐτοῦ τῇ ὁδῷ τῇ κατὰ θάλασσαν, εἰς τὴν ὁδὸν τὴν κατὰ Ἰαίγυπτον. Ἄν- ὤψεται μὲν γὰρ θαλάσσης τὰ Ἱεροσόλυμα, ὁδὸν δὲ τὴν κατὰ θάλασσαν, εἰς τὴν ὁδὸν τὴν κατὰ θάλασσαν, εἰς τὴν ὁδὸν τὴν κατὰ Ἰαίγυπτον.

Καὶ ἐπεγερεῖ ὁ Θεὸς ἐπ' αὐτοὺς κατὰ τὴν πληγὴν Μαδιάμ ἐν τόπῳ θλίψεως, καὶ ὁ θυμὸς αὐτοῦ τῇ ὁδῷ τῇ κατὰ θάλασσαν, εἰς τὴν ὁδὸν τὴν κατὰ Ἰαίγυπτον.

Προσῦνται, φησὶν, ὀργῆς ἐπ' αὐτοῖς ἐπεντηγεμένης τῆς ἀνωθεν καὶ παρὰ Θεοῦ· καὶ οὐδενὸς παντελῶς δεήσει πόνου τοῖς ἐξ Ἰσραήλ. Περιέσσονται γὰρ, οὐ τόξων βολαῖς, οὐκ εὐσθενεῖα χειρῶν, οὐ πολεμικαῖς ἐμπειρίαις χρώμενοι, κρατήσωσι δὲ μᾶλλον διὰ χειρὸς Θεοῦ, πληττούσης τε καὶ δαπανώσης τὸν ἀλαζόνα λαόν· καθάπερ ἀμέλει συνέθη παθεῖν καὶ Μιδηναίους. Οἱ μὲν γὰρ κατὰ πληθὺν καὶ κατὰ γένος συνειλεγμένοι κατελιζόντο μὲν μικροῦ δεῖν ἅπαντα τὴν τῶν Ἰουδαίων χώραν, καὶ ἀφόρητον αὐτοῖς ἐμποιοῦντας τὸ δαῖμα, πλοίων μὲν καὶ κωμῶν ἀπανίστασθαι καὶ οὐχ ἐκόντας ἠνάγκαζόν, ἐναυλιζεσθαι δὲ μόλις, καὶ τοῦτο περιδεῶς ταῖς τῶν ὀρῶν κορυφαῖς. Ἄλλ' ἐπήμυνε καὶ τότε Θεὸς, καὶ σέσωκε κεκινδυνευκότας διὰ χειρὸς Γεδεὼν κομιδῇ βραχείᾳ ἔχοντας τοὺς συνασπιστάς, οἱ καὶ τὰς τῶν ἐναντίων τεθορυβήκασι φάλαγγας, ἐν νυκτὶ καὶ σκότῳ τὰς ὑδρίας συνθραύσαντες, καὶ δάδας ἐπιδειξάμενοι, καὶ σαλπείσαντες ταῖς κερατίναις, ὥστε καὶ τι τοιοῦτον συνέθη παθεῖν τοῖς ἐκ Μαδιάμ. Ἐπειδὴ γὰρ συνεχύθη τὰ τάγματα, καταπτοοῦντος Θεοῦ, διακρίνειν οὐκ ἔχοντες ὡς ἐν σκότῳ καὶ νυκτὶ, τίς ὁ φίλος, ἢ συγγενής, ἢ τίς ὁ πολέμιος, συνεπλέκοντο μὲν ἀλλήλοις, ἔδρων δὲ τὰ τῶν ἐχθρῶν, καὶ ταῖς ἀλλήλων χερσὶν οἰκτρῶς διολύλασιν. Ἐπενεχθήσεται τοίνυν, φησὶν, κατὰ τὴν πληγὴν τὴν Μαδιάμ ἐν τόπῳ θλίψεως. Τόπον δὲ θλίψεως, ἦτοι καιρὸν ὀνομάζει τὸν ἐν ᾧ ταυτὶ γενέσθαι συμβέβηκεν. Ὅτι δὲ μονοουχὶ καὶ ἀποπληνῆσει Θεὸς τὸν τοῦ βαρβάρου θυμὸν, καὶ ἐφ' ἐτέρους αὐτὸν παρατρέψει, καταμηνῦει λέγων· Καὶ ὁ θυμὸς αὐτοῦ τῇ ὁδῷ τῇ κατὰ θάλασσαν, εἰς τὴν ὁδὸν τὴν κατὰ Ἰαίγυπτον. Ὁ μὲν γὰρ τῶν Ἀσσυρίων βασιλεὺς Θεγλαφασαάρ, οὗτος ἦν ἔλων κατὰ κράτος τὴν Σαμάρειαν, δασμοὺς ἐπέθηκε τοῖς οἰκοῦσιν αὐτὴν, τέλη τε καὶ φόρους ἐξῆτε τοὺς κατὰ καιρὸν βασιλεύοντας ἐπὶ τὸν Ἰσραήλ. Ἐπειδὴ δὲ ἦκεν εἰς τοῦτο, καὶ κεκράτηκε τῆς Σαμαρείας Ὀσηε υἱὸς Ἠλά, οὐκ ἐπεμψαι Μαναὰ τῷ βασιλεῖ τῶν Ἀσσυρίων, καθὰ γέγραπται. Ἐπειδὴ δὲ ἴδρι πάντη τε καὶ πάντως ἐκείνον ἀνακατήσονται, τὴν τῶν Αἰγυπτίων κατεμισθοῦτο χεῖρα πρὸς ἐπικουρίαν, εἰ δὴ βούλοιο τὸν πολέμου νόμον ὀπλιζεσθαι κατὰ αὐτῶν ὁ δασμοὺς ἐπιθεῖς καὶ τέλη. Καθυπταχνοῦντο δὲ τοῦτο καὶ μάλα ἐτοίμως οἱ τῶν Αἰγυπτίων κρατοῦντες τὸ τρυκᾶδε. Πρὸς τοῦτο λελοπημένο; ὁ Ἀσσύριος, πανστρατιᾷ κατέθει τὴν Αἰγυπτίων, ἔγκλημα τοῖς κρατοῦσιν αὐτῆς ἐκείνο τιθεῖς, τὴν ἀποσκιρτήσαι τὸν Ὀσηε, καὶ ἀποσεῖσασθαι τὸν αὐτοῦ ζυγὸν, ἀπονοίας λαβόντα πρόσφασι τῆς παρ' αὐτῶν ἐπικουρίας τὴν τὴν πρὸς τὴν τῶν Αἰγυπτίων φέρουσαν καὶ λίαν ἀμο-

Καὶ ἔσται ἐν τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ, Ἀφαιρεθήσεται ἅ ὁ φόβος αὐτῶν ἀπὸ σοῦ, καὶ ὁ ζυγὸς αὐτοῦ ἀπὸ τοῦ ὤμου σου, καὶ καταφθαρήσεται ὁ ζυγὸς ἀπὸ τῶν ὤμων ὁμῶν.

Ἐφην ὅτι δασμοὺς ἐπέθηκε τοῖς ἐξ Ἰσραὴλ κρατητικῶς ὁ Ἀσσύριος, καὶ σκῆπτροις ἰδίους ὑποφέρειν ἤθελε τὸν ἐκνεμηθέντα λαὸν τῷ παναγίῳ Θεῷ. Ταύτης τε ἕνεκα τῆς αἰτίας κατὰ τῶν Αἰγυπτίων ἐπλήζετο. Τί οὖν ἄρα φησί; Νενικηκῶς Αἰγυπτίους ἐπιθήσει πάλιν τὸν ἑαυτοῦ ζυγὸν τοῖς ἐλεύθερον ἐσχηκόσιν ἀεὶ τὸν αὐχένα, καὶ μόνην εἰδῶσι τὴν ὑπὸ Θεῷ βασιλείαν; Οὐδαμῶς, φησίν. Ἀφαιρεθήσεται γὰρ κατ' ἐκεῖνο τοῦ καιροῦ ὁ φόβος αὐτοῦ ἀπὸ σοῦ, καὶ ὁ ζυγὸς αὐτοῦ ἀπὸ τοῦ ὤμου σου. Ἐπειδὴ γὰρ πέπτωκεν ὁ ἀριθμὸς κρείττων ἐκείνος λεῶς, καὶ ἀπόλωλεν ἐν μιᾷ νυκτὶ, δαπανῶντος ἀγγέλου, πῶς οὐκ ἐξήρηται πᾶς φόβος; Ἡ πῶς ὁ ζυγὸς ὁ κατὰ παντὸς ὤμου, μονονοῦχι καὶ ἀπετινάχθη, καὶ πρὸς γε τούτῳ καὶ καταφθάρη, τοῦτ' ἔστιν, εἰς ἅπαν ἕχεται; Ζητοῦντες ἐκεῖνο τὸ σῶζεσθαι μόνον, καὶ οἶκοι δραμεῖν, καὶ οἶκ ἐπαίροντες ἔτι κατὰ τῆς Ἰουδαίας τὴν πρώτην ὄφρυν. Ἐσκέπτετο γὰρ, ὡς ἔφην, τοῖς Ἰουδαίοις αὐτὴν ὑποθεῖναι ζυγοῖς. Μεματαίωται δὲ τὰ τῆς ἐλπίδος αὐτῷ, καὶ πρὸς πᾶν τούναντιον τὸ προσδοκῆθῆν ἐκδέδρηκεν. Ἐσώζετο γὰρ ἀγαπητῶς οὐκ ἐπλοῖς νενικημένος, θεοῖς δὲ μᾶλλον νεύμασιν καὶ ἀγγέλου χειρὶ· καὶ τό γε παράδοξον. Ἰνα γὰρ φαίνεται πάντα εἰδῶς, καὶ τῶν πραγμάτων τὸ πέρας, καὶ εἰ μὴ πω γέγονεν, ἐν ὀφθαλμοῖς ἔχων ὡς θεός, καὶ τῆς ἐκείνου φυγῆς σαφέστατόν τε καὶ ἐναργῶς ἀπαγγέλλει τὸν τρόπον, τόπους τε καὶ καταλύματα, καὶ ὅτι πλείστας ἐκδειματώσει τῆς Ἰουδαίας πόλεις, καίτοι φυγὰς ἀποδραμῶν ὁ δειλιός. Ἦξει γὰρ, φησὶν, εἰς πόλιν Ἀγγαί, καὶ παρελεύσεται εἰς Μαγεδῶ. Πόλεων δὲ καὶ κωμῶν, ἦτοι τόπων ὀνόματα ταυτί. Καὶ ἐν Μαχμάς θῆσει τὰ σκευὴ αὐτοῦ. Φασὶ γὰρ Ἑβραῖοι γεγονότα τὸν Ἀσσύριον ἐν Μαχμάς, ἀπασαν αὐτοῦ τὴν ἀποσκευὴν ἐκεῖ καταλείψαι, δεδιόταται διώκοντες. Εἶτά φησι·

Καὶ παρελεύσεται φάρυγγα, καὶ ἦξει εἰς Ἀγγαί. Φόβος λήψεται Ῥάμα πόλιν Σαούλ. Φεύξεται ἡ θυγάτηρ Γαλλίμ, ἐπακούσεται ἐν Ἀναθῶθ· ἐξέστη Μαδεθηνᾶ, καὶ οἱ κατοικοῦντες Γιββεῖρ.

Ἐχει δὲ τι τοιοῦτον ἡ τῶν Ἑβραίων παράδοσις. Φασὶ γὰρ ὅτι [δέκα] διασωθέντες μόνοι πρὸς αὐτὸν ὑπενόστησαν ἐκ τῶν Ἱεροσολύμων καὶ τὸ γεγονός ἀπηγγέλασαν. Εἶτα σὺν ὀλίγοις κομιδῇ πρὸς τὴν ἐνεγκοῦσαν ἀνεκομίζετο, καὶ πᾶσας τεθορύθηχε τὰς τε κώμας καὶ πόλεις, καὶ μόνην αὐτοῦ τὴν ὡς ἐν φυγῇ καὶ δειλίᾳ πάροδον ἀφόρητον ἐποίησαντο. Ἐνθα δ' ἂν ἐπαμύνη Θεὸς καὶ σώξειν ἐθέλη, ἐκεῖ τὸ λυποῦν οὐδὲν, ἀλλὰ πᾶσα μὲν ἀτονήσει τῶν πολεμούντων ἡ χεῖρ, ἀπρακτῆσει δὲ ἰσχύς καὶ πολέμων ἐμπειρία, καὶ τέχνη τῶν τακτικῶν.

Παρακαλεῖτε σήμερον ἐν ὁδῷ τοῦ μείναι τῇ χειρὶ. Παρακαλεῖτε τὸ δρος τὴν θυγατέρα Σιών, καὶ οἱ βουνοὶ οἱ ἐν Ἱερουσαλήμ.

Συνθέντες τὴν λέξιν ἐπολοσομεν ἀναγκαίως τὴν τοῦ νοήματος διασάφην. Ἡ τοῖνον βουνοῖ, φησὶ, τοῦτ'

VERS. 27. *Et erit in die illa, Tolleitur timor ejus tibi, et jugum ejus ab humero tuo, et corrumpetur jugum ab humeris vestris.*

Dixi Assyrium postquam vicisset, tributa Israelitis imposuisse, et populum sanctissimo Deo peculiariter dicatum, suo sceptro voluisse subjicere, eamque ob causam contra Aegyptios armatum fuisse. Ergo quid dicit? Nunquid, devictis Aegyptiis, iterum suum jugum imponet his qui liberum collum semper habuerunt, et solum Dei regnum agnoverunt? Nequaquam, inquit. Tolleitur enim sub id temporis timor ejus tibi, et jugum ejus humero tuo. **185**

Nam postquam populus ille innumerabilis concidisset, et una nocte angelo consumente interiisset, annon omnis formido exemta est? annon cunctis humeris jugum ejus tantum non excussum, ac praeterea corruptum est, id est, omnino perit. Idque solum quaerit ille, ut servetur et domum recurat, nec deinceps contra Judaeam, ut prius, supercilium attollit. Etenim cogitavi, uti dixi, suo eam jugo supponere: at spe sua frustratus est, aliudque accidit expectationi longe contrarium. Conservatus est enim sufficienter non armis devictus, sed divino potius nutu et manu angeli, idque admirabiliter. Ut enim appareat Deum omnia nosse, et rerum exitum, quamvis nondum fiat, ob oculos habere, fugae ipsius modum, et locos et diversoria, manifestissime et clare aperit, et quod Judaeae plurimas urbes timore impleturus sit, quamvis miser ac profugus. Veniet enim, inquit, in civitatem Ange, et transibit per Mageddo. Urbium et vicorum ac locorum haec sunt nomina. Et ad Machmas deponet vasa sua. Dicunt enim Hebraei, Assyrium ad Machmas omnia sua impedimenta deposuisse, impetum Israelitarum reformidantem, siquidem eos ad persequendum prokursuros putavit. Dein ait: τῶν ἐξ Ἰσραὴλ τὴν ἐφοδον. ἤξετο γὰρ ὅτι δραμοῦν-

VERS. 29. *Et transibit vallem, et veniet in Ange. In timore erit Rhama, civitas Sauli: Fugiet filia Gallim, audietur in Anathoth; obstupescit Madebena et incolae Gibbir.*

Habet hujusmodi quiddam Hebraeorum traditio. Nam decem solum ad ipsum ex Hierosolymis superstites reversos esse dicunt, ut quod factum est renuntiarent. Tum cum paucis admodum in patriam est reductus, cunctasque urbes, ac vicos, suam ipsius terram fugiendo turbavit; ac timiditas effecit transitum intolerabilem. Ubi autem Deus succurrit et servare vult, ibi quod officiat nihil est, sed debilis erit omnis manus bellantium, ac robor et peritia inimicorum, et ars militum in irritum recident.

VERS. 32. *Consolamini hodie in via, ut maneat manu; consolamini montem filiam Sion, et colles in Jerusalem*

Cum orationis structura ordinata fuerit, explanationem sententiae inducere necessum est. O igitur,

inquit, **186** colles, id est, o vos qui excellitis et eminentis, aliisque antestatis in Jerusalem. Qua voce significat, vel prophetas sanctos, vel etiam ipsum sacerdotum chorum. Consolamini montem, id est, meam siliam Sion. Consolamini autem manu tantum non contingentes, et contractantes caput ut maneat in hac via. Quæ est autem illa? Videlicet hac fiducia in Deum. Promisit enim se eripitum et conservatum facile, et dejecturum Assyrium, et terrorem ejus amoliturum, corrupturum jugum, et ab omni eos tyrannide liberaturum. Sed, inquit, hæc erunt quoniam in hac via perrexerint, nimirum fiducia in Deum. Quare consolamini hodie, id est, tempore rei gerendæ opportuno, et ut constanti ac firmo animo prædita sit, efficit. Non enim potest mentiri veritas, nec loquetur mendacia Deus. Si enim aliquid annuerit, id utique perveniet ad exitum, si nos fide coluerimus, et sincera mente eum qui salutem promisit exhilaraverimus. Pari ratione nos etiam consolantur sancti, dicentes: Resistite diabolo, et fugiet a vobis. Et castrametabitur angelus Domini in circuita timentium eum, et liberabit eos. Dixit etiam ipse voce Davidis de omni homine qui credit, et spem locat in eo: « In me speravit, et liberabo eum; clamabit ad me, et exaudiam eum¹⁸⁶⁻¹⁸⁷. Cum ipso sum in afflictione, et eripiam, et glorificabo eum. » Nam qui ipsum glorificant, eos glorificabit omnium nostrum Servator et Dominus Jesus Christus, per quem et cum quo Patri una cum sancto Spiritu gloria sit in omne ævum. Amen.

Κύριος, Ἰησοῦς Χριστός, δι' οὗ, καὶ μεθ' οὗ τῷ Πατρὶ Ἄμην.

¹⁸⁶⁻¹⁸⁷ Psal. xc, 14-15.

Ἄξιον, οἱ προβουόντες τε καὶ ὑπερκειμένοι, καὶ τῶν ἄλλων οἱ ὑπερανεστηκότες ἐν τῇ Ἱερουσαλήμ. Σημαίνει δὲ διὰ τούτων ἡ προφήτας ἀγίους, ἡ καὶ αὐτὸν τὸν τῶν ἱερέων χορὸν. Παρακαλεῖτε τὸ ὄρος, τοῦ ἔστι, τὴν ἐμὴν θυγατέρα Σιών. Παρακαλεῖτε δὲ μονονοχὶ καὶ χεῖρὶ καταφύοντες, καὶ ἐπαφόμενοι κεφαλῆς, ὥστε ἐμμεῖναι ταύτῃ τῇ ὁδῷ. Ποῖα δὲ ταύτη; Τῇ εἰς Θεὸν πεποιθήσει δηλονότι. Ἐπήγγελαί μὲν γάρ, ὅτι καὶ ἐξελεῖται, καὶ διασώσει βραδίως, καὶ καταβάλλει [n. καταβαλεῖ] τὸν Ἀσσύριον, καὶ ἀποστήσει τὸν φόβον αὐτοῦ, καὶ καταφείρη τὸν ζυγόν, καὶ ἀπάσης αὐτοῦ ἀπαλλάξει πλεονεξίας. Ἄλλ' ἔσται ταῦτα, φησὶν, ὅταν ἐμμεῖναισι ταύτῃ τῇ ὁδῷ, δῆλον δὲ ὅτι τῇ εἰς Θεὸν πεποιθήσει. Διὸ δὴ παρακαλεῖτε σήμερον, τούτεστι, κατὰ γε τὸν εὐκρίτα τῷ πράγματι Β καίρων, καὶ ἰδρυμένον ἐνεργάζεσθε τὸ φρόνημα αὐτῆ. Οὐ γάρ ἐστι διαψεύδασθαι τὴν ἀλήθειαν, οὐ ψευδοεπῆσει Θεός. Εἰ γὰρ δὴ κατανεύσει τι, τοῦτο δὴ πάντως ἔξει πρὸς πέρας, ὅταν ἡμεῖς τῇ πίστει τιμῶμεν, καὶ γνησίῳ φρονήματι κατευφραίνωμεν τὸν διασώζειν ἐπηγγεμένον. Κατὰ τόνδε τὸν ἴσον τρόπον καὶ ἡμᾶς αὐτοὺς παρακαλοῦσιν οἱ ἅγιοι λέγοντες, Ἄντιστητε τῷ διαβόλῳ, καὶ φεύζεται ἀπ' ἡμῶν, καὶ, ὅτι παρεμβαλεῖ ἄγγελος Κυρίου κύκλῳ τῶν φοβουμένων αὐτὸν, καὶ ῥύσεται αὐτούς. Ἐφη δὲ καὶ αὐτὸς διὰ φωνῆς τοῦ Δαβὶδ, περὶ παντὸς ἀνθρώπου πεποιθότος ἐπ' αὐτόν, καὶ τὴν ἐλπίδα θεμένου: « Ὅτι ἐπ' ἐμὲ ἠλπίσε, καὶ ῥύσομαι αὐτόν. Κεκραξεται πρὸς μὲ, καὶ ἐπακούσομαι αὐτοῦ, μετ' αὐτοῦ εἶμι ἐν θλίψει, καὶ ἐξελοῦμαι, καὶ δοξάσω αὐτόν. » Δοξάσει γάρ C τοὺς δοξάζοντας αὐτόν ὁ πάντων ἡμῶν Σωτὴρ καὶ ἅμα τῷ ἁγίῳ Πνεύματι ἡ δόξα εἰς τοὺς αἰῶνας.

187 BIBLION B', TOMOI E'.

LIBER SECUNDUS, TOMI QUINQUE.

TOMUS I.

CAP. X. VERS. 33, 34. *Ecce Dominator Dominus Sabaoth, conturbabit gloriosos cum fortitudine, et elati superbia conterentur, et dejicientur, et cadent elati gladio, ac Libanus cum excelsis concidet.*

In libro jam absoluto sermo erat de Assyriis, et de rege Persarum, cum Judæa et Hierosolymis belligerante, ac iræ divinæ severitatem ex improviso sentiente. Nam Israël, non arcum tendens, non scutum arripiens, non equitatu, non arte phalangibus ejus consistens, non lege militari adversariorum

D

TOMOS A'.

Ἰδοὺ δὴ ὁ Δεσπότης Κύριος Σαβαώθ, συνταράξει τοὺς ἐνδόξους μετὰ ἰσχύος, καὶ οἱ ὑψηλοὶ τῇ ὕβρει συντριβήσονται, καὶ ταπεινωθήσονται, καὶ πεσοῦνται οἱ ὑψηλοὶ μαχαίρα, ὁ δὲ Λίβανος σὺν τοῖς ὑψηλοῖς πεσέιται.

Ἐν μὲν τῷ τετελεσμένῳ βιβλίῳ περὶ τῶν τε τῶν Ἀσσυρίων ὁ λόγος ἦν, καὶ τοῦ τὰ Περσῶν διοικούντος κράτη, καταστρατεύοντος μὲν τῆς Ἰουδαίας καὶ τῶν Ἱεροσολύμων, παθόντος δὲ ἀδοκίμως τὰ ἐκ θείας ὀργῆς. Σέσωσται γὰρ παραδόξως ὁ Ἰσραὴλ, οὐ τῶσον ἐπείνας. οὐ θυρεὸν ἀρπάσας, οὐχ ἱππότην, οὐ τέχνην

ταῖς ἐκείνου φάλαγγιν ἀντεξάγων, οὐ πολέμου νόμῳ ἄ
 τῆς τῶν ἐναντίων κατακρατήσας χειρὸς, ἀλλ' ἐν δυ-
 νάμει Θεοῦ καὶ χάριτι. Ἐξῆλθε γὰρ ἄγγελος Κυρίου,
 φησί, καὶ ἀνείλεν ἐν μιᾷ νυκτὶ ἐκ τῆς παρεμβολῆς
 τῶν Ἀσσυρίων ἑκατὸν ὀγδοήκοντα πέντε χιλιάδας.
 Οὐ δὴ γεγονότος ἑναργούς, οἱ μὲν ἀπολείσθαι προσ-
 δοκῶντες ἐχθροῦν, ἀνεκόμεζόν τε τῷ διασώσαντι
 Θεῷ τὰς χρηστηρίους ψῆδὰς λέγοντες τό· « Ἐσπέρας
 αὐλισθήσεται κλαυθμὸς, καὶ εἰς τὸ πρωτὶ ἀγαλλίας. »
 Καὶ πρὸς γε δὴ τοῦτοις· « Ἐστρεφας τὸν κοπετόν
 μου εἰς χαρὰν ἐμὸν, διέρρηξας τὸν σάκκον μου, καὶ
 περιέζωσάς με εὐφροσύνην. » Ὁ δὲ θρασὺς, καὶ
 ὑπέροπτος, καὶ τὸ μέγα καὶ ἐξίτηλον ἐκαίνο βοῶν,
 Τὴν οἰκουμένην ὅλην καταλήψομαι τῇ χειρὶ, ὡς νοσι-
 σιάν, καὶ ὡς καταλελειμμένα ὡὰ ἀρῶ, καὶ οὐκ ἔστιν
 ὅς διαφεύξεται με, ἢ ἀντίπη μοι, μάτην ἐφ' αὐτῷ
 μέγα φρονήσας ἠλέγχετο. Διέδρα γὰρ μόλις, καὶ φυ-
 γὰς οἴκοι μεθίστατο τὴν Ἰουδαίαν ἀφείξ. Τοιγάρτοι
 καὶ ἔφρασκεν ὁ τῶν ὀκνῶν Θεός· Μὴ φοβοῦ, ὁ λαὸς μου,
 οἱ κατοικοῦντες ἐν Σιών, ἀπὸ Ἀσσυρίων. Καταγρά-
 φετο δὲ καὶ ὁ τῆς φυγῆς τρόπος, μονονουχί πόλεις τε
 καὶ κώμας κατασελοντος αὐτοῦ τῇ παρόδῳ. Καὶ πάλιν
 φόβος λήψεται Ἰερουσαλήμ. Διερχομένων δὲ τὰ τοιαῦτα,
 πεποημένα τὴν ἀφήγησιν ἱστορικωτέραν μὲν, πλὴν οὐκ
 ἔξω τῆς ἀληθείας. Πᾶσα γὰρ πως ἀνάγκη, τῇ τῶν
 προκειμένων ποιότητι καὶ δυνάμει κατάλληλον τὸν
 τῆς ἐρμηνείας ἐφαρμοζέσθαι λόγον. Ἐπειδὴ δὲ ἔστιν
 ἔθος τῇ θεοπνεύστῳ Γραφῇ, διὰ τῶν ἐν τάχει (1), καὶ ἱστορικῶς
 δρωμένων καταδηλοῦν ἑσθ' ὅτε τὰ μυτήρια, καὶ κεκρυ-
 μένων ἐννοιῶν ἀναπλάττειν εἰκόνας, φαιμέν ὅτι τετυ-
 ράννηκε μὲν καθ' ἡμῶν ὁ τῆς ἀμαρτίας εὐρετής, καὶ
 τοῖς τοῦ Σωτῆρος λαοῖς τοῖς ἡγιασμένοις, δηλονότι
 διὰ Πνεύματος, καὶ κεκαθαμένοις διὰ τῆς πίστεως,
 δεϊνῶς ἐπεπῆδα καὶ περικῶς, καὶ τῆς Ἐκκλησίας τοῦ
 Θεοῦ κατεστρατεύετο, τῶν ὑπὸ χεῖρα πνευμάτων ἐπι-
 σείων αὐτῇ τὴν ἀνοσιωτάτην φάλαγγα· καὶ τάχα που
 καὶ ἀναστρέψειν αὐτὴν ψήθη δύνασθαι, καὶ λίαν ἀμο-
 γητῆ, τὴν σεπτὴν ἀληθῶς καὶ ἁγίαν πόλιν τοῦ Θεοῦ,
 τὴν νοητὴν Ἰερουσαλήμ, ἀλλ' ἦλιν πεφρονηκῶς τῶν
 ἐνδεχομένων οὐδέν. Οὐ γὰρ ἦν ἰσχύσαι, τὴν ἁγίαν
 αὐτὸν ἐκπολιορκῆσαι πόλιν, καὶ κατακρατῆσαι δε-
 ξιάς τῆς οὕτω εὐθενεστάτης. Τίς γὰρ ἀντιστήσεται
 τὰ πάντα ἰσχύοντι Θεῷ; Ἀπόλωλε τοίνυν ὁμοῦ τοῖς
 οἰκέοις ὑπασπισταῖς, καὶ τῆς τῶν εὐσεβούντων ἀγέ-
 λης ἀπελέλακται, θηρὸς ἀνημέρου δίκην ἐπιπιδῶν·
 ἐκθῆβληται δὲ τῆς καθ' ἡμῶν τυραννίδος. Καὶ τοῦτο
 ἡμᾶς ὁ Σωτὴρ ἐδίδαξεν εἰπών· « Νῦν κρίσις ἐστὶ τοῦ
 αἰῶνος τούτου, νῦν ἄρχων τοῦ αἰῶνος τούτου ἐκβλη-
 θήσεται ἔξω. Κάγω ἐάν ὑψωθῶ ἐπὶ τῆς γῆς, πάντας
 ἐλύσω πρὸς ἑμαυτόν. » Ἀνατροπὴ γὰρ θανάτου, καὶ
 διαδόλου καθαίρεσις, καὶ ἀμαρτίας ἀναίρεσις τὸ τοῦ
 Χριστοῦ γέγονε πάθος, ὑφουμένου μὲν ἐπὶ τοῦ σταυ-
 ροῦ, κατακομίζοντος δὲ καὶ καταβρίπτουντος εἰς γῆν
 τοῦ διαδόλου τὸ καύχημα. Ἐπὶ καιροῦ τοίνυν μετ'

manum debollans, sed potentia Dei et gratia con-
 servatus est mirabiliter. Exiit enim, inquit, an-
 gelus Domini, et occidit una nocte e castris Assy-
 riorum, centum octoginta quinque millia. Quo pro-
 palam facto, illi periisse **188** sperantes, tripudiare,
 odasque gratulatrices Deo conservatori reddere, ac
 dicere: « Vesperi commorabor fletus, et mane letitia
 17. » Et ad hæc: « Vertisti luctum meum in gau-
 dium mihi, discidisti saccum meum, et circumcinxisti
 me letitia 18-19. » At iste confidens et superbus, ma-
 guum et inane illud crepans, Orbem terræ universum
 capiam quasi nidum, et quasi relicta ova tollam, nec
 est qui effugiet me, vel qui resistat mihi: frustra apud
 se animo altum sapiens redarguebatur, et vix elapsus,
 fugitivus domum, Judæa relicta, se recepit. Itaque
 dixit etiam universitatis Deus: Ne metue, popule
 mi, qui habitas in Sion, Assyrios. Depictus est etiam
 modus fugæ, cum ille urbes et vicus in transitu tan-
 tum non conculeret. Et rursus: In timore erit
 Rhama civitas Saul. Hæc interpretantes, narratio-
 nem quidem magis historicam instituimus, sed non
 a veritate alienam. Etenim propositarum rerum
 qualitati et vi interpretationem ex altera parte re-
 spondentem accommodare omnino est necesse. Cum
 vero Scripturæ divinitus inspiratæ familiare sit, re-
 bus crasse et historice gestis quandoque ostendere
 mysteria, et occultorum sensuum imagines adum-
 brare: dicimus inventorem peccati in nos exercuisse
 tyrannidem, et populo Servatoris sanctificato,
 videlicet per Spiritum, et per fidem purgato, gravi-
 ter insultasse et acriter, atque Ecclesiam Dei impu-
 gnasse, spirituum ejus imperio parentium scelera-
 tissimam phalungem contra eam concitando: ac
 cogitasse forsitan posse se absque omni sudore et
 labore evertere, venerandam sane et sacrosanctam
 Dei civitatem, intelligentia perceptam Jerusalem.
 Sed deprehensus est, ea quæ fieri nullo modo po-
 terant apud se cogitasse. Non enim potis erat san-
 ctam obsidere urbem, nec dexteram fortissimam
 expugnare. Quis enim potest omnipotenti Deo resi-
 sistere? Perit itaque simul cum satellitibus suis, et
 e grege piorum seclusus est, indomitæ feræ instar
 insiliens, et de sua tyrannide contra nos dejurbatus
 est. Quod nos Servator docuit inquit: « Nunc ju-
 dicium est sæculi hujus, nunc princeps hujus sæ-
 culi ejicietur foras. Et ego si exaltatus fuero de
 terra, omnes traham ad meipsum 20. » Eversio enim
 mortis, et diaboli subversio, **189** et peccati demo-
 litio, Christi fuit passio, evecti in cruce, depri-
 mentis et dejicientis in terram diaboli gloriam. Op-
 portune igitur deinceps etiam nunc universitatis
 Deus nativitatis Unigeniti in carne sermonem in-
 ducit, et voce prophetica mysterium ante patefacit,
 ut rebus ad exitum pervenientibus, indubitatum
 fidem faciat omnibus. Hinc ait: « Ecce Dominator

17 Psal. xxix, 6. 18-19 Ibid., 12. 20 Joan. xii, 31, 32.

(1) Humfr. legisse videtur πᾶσι.

Dominus Sabaoth, conturbabit gloriosos cum fortitudine. » Ad novitatem vitæ evangelicæ, ac Christi mysterium, revocat et reformat terræ incolæ, overis nimirum antiquis ritibus, moribusque umbraticis et typicis obtinere vim suam amplius non valentibus. Sed adventus sui in hunc mundum hic scopus fuit, venitque prædicaturus, et ante alios Israelitis, quod quæ usque ad restorationis tempus instituta erant, id est, lex in littera posita, ea de cætero tollit, animo fidelium, uti dixeram, ad meliorem et spiritalem vitæ institutionem transformato. Nova enim in Christo omnia. Et si vero decebat ei obtemperare præ cæteris Judaicæ synagogæ primores, et qui sacerdotii honoribus haud mediocriter insolescebant: hi tamen e contrario repugnabant juveniliter ac petulanter, resistebant impie, et legem a Mose sapientissimo promulgatam semper in ore habentes, mysterium dispensationis Unigeniti in carne, quantum in se erat irritum facere volebant: sed penes eos non erat hoc præstare, at omnium Servatori et Deo suum supercilium opponentes, mali male perierunt, partim alter in alterum assultantes, et lege belli insidiantes, partim in Romanorum manus incidentes, qui ipsum adeo templum incenderunt. Ecce igitur Dominator Dominus Sabaoth conturbabit gloriosos cum fortitudine. Dominum Sabaoth conturbantem nominat; auditoribus terrorem incutiens, ne quis forte existimet debiliorem fore ipsum, vel etiam minas adhibuisse inefficaces, et quæ omnino ad finem non essent perventuræ. Quid enim inefficax seu imperfectum erit eorum quæ a Domino Sabaoth, hoc est exercituum, suscipiuntur? Conquassaturum se dicit elatos superbia. Celsi enim et elati vere superbia erant, qui non modo prophetas sanctos trucidarunt, et **190** rectissime consulentibus impudenter dicunt: « Alia nobis loquimini, et annuntiate nobis alium errorem²¹; » sed etiam in ipsum Christum linguam exacuunt, et cornua in sublime tollunt, et, ut scriptum est, contra Deum loquuntur injustitiam²². At hi, inquit, reddentur humiles, et cadent gladio. Interierunt etenim, ut dicebam, vel cum Deus vehementissima ira inflictâ, velut acuto gladio eos consumeret, sacerdoti insignia auferret, officio gubernandi populum abdicaret, vel etiam alio modo illos casuros gladio ait, nimirum hostium, quemadmodum modo dixi. Sed et Libanus, inquit, cum excelsis corrueat. Libanum in his, sicuti est probabile, appellat templum, quod subversum est et incensum, ceciditque simul cum his qui alto sunt supercillo. Fastuosa enim erant vere sacerdotum examina, et ipse cum illis Israel, qui universorum Servatorem et Redemptorem dedecore conspurcavit. Inveniemus etiam ipsam Jerusalem appellari Libanum. Etenim propheta Zacharias alicubi dixit²³: « Aperi, Libane, portas tuas, et devoret ignis cedros tuas. Ploret pinus, quippe cecidit cedrus; plorate,

²¹ Isa. xxx, 10. ²² Psal. lxxiv, 6. ²³ Zachar. xi, 1.

A ἐκεῖνα καὶ νῦν ὁ τῶν ὄλων Θεὸς, τὸν περὶ τῆς κατὰ σάρκα γεννήσεως τοῦ Μονογενοῦς εἰσχομίζει λόγον, καὶ προαναφέρει τὸ μυστήριον διὰ φωνῆς προφητῶν, ἵνα τῶν πραγμάτων εἰς πέρας ἐκθεσηκότων, ἀναμφύλογον δέχοιτο παρὰ πάντων τὴν πίστιν. Τί τοίνυν φησὶν· « Ἰδοὺ δὴ ὁ Δεσπότης Κύριος Σαβαώθ, συνταράξει τοὺς ἐνδόξους μετὰ ἰσχύος; » Εἰς καινότητα ζωῆς εὐαγγελικῆς τὸ τοῦ Χριστοῦ μυστήριον ἀναμορφῶσι τοὺς ἐπὶ τῆς γῆς, ἀνατετραμμένων δηλονότι τῶν ἀρχαιοτέρων ἔθων, καὶ τῶν ἐν σκιαῖς καὶ τύποις, οὐκ ἔχοντων ἔτι τὸ δύνασθαι κρατεῖν. Ἄλλ' ὁ μὲν τῆς ἀφίξεως τῆς εἰς τόνδε τὸν κόσμον αὐτῷ σκοπὸς γέγονεν ὅσοις, καὶ διακηρύξων ἀφίεται, καὶ πρό γε τῶν ἄλλων τοῖς ἐξ Ἰσραὴλ, ὅτι τὰ μέχρι καιροῦ διορθώσεως ἐπιχειρήματα, τουτέστιν, ὁ ἐν γράμμασι νόμος, καταρῖει λοιπὸν εἰς τέλος, μεταπλαττομένης, ὡς ἔφη, εἰς τὰ ἀμείνω καὶ πνευματικὴν πολιτείαν τῆς τῶν πιστευόντων διανοίας. Καινὰ γὰρ πάντα τὰ ἐν Χριστῷ. Ἄλλὰ καίτοι καταπίεσθαι ἔδον αὐτῷ, καὶ πρό γε τῶν ἄλλων τῆς Ἰουδαίων συναγωγῆς τοὺς προσεσηκότας, καὶ τοῖς τῆς ἱερωσύνης αὐχμημασιν οὐ μετρίως κομπάζοντας, ἐκ τῶν ἐναντιῶν ἀντεφέροντο νεανικῶς, ἀντίπραττον ἀφοσίως, καὶ τὸν διὰ τοῦ πανσόφου Μωσέως ἀεὶ λαλοῦντες νόμον, ἀπρακτὸν ἀποφαίνειν ἤθελον τὸ γε ἦχον εἰς αὐτοῦ τῆς μετὰ σαρκὸς οἰκονομίας τοῦ Μονογενοῦς τὸ μυστήριον. Ἄλλ' ἦν ἀνέφικτον αὐτοῖς τοῦτο δρᾶν, ἀντεξάγοντες δὲ τῷ πάντων Σωτῆρι καὶ Θεῷ τὸ οἰκεῖον θέλημα, κακοὶ κακῶς διολώλασι, τοῦτο μὲν ἀλλήλοις ἐπιφυσόμενοι, καὶ τὸν πολέμου νόμον ἐπιβουλεύοντες, τοῦτο δὲ ταῖς Ῥωμαίων περιπεσόντες χερσίν, οἱ καὶ αὐτὸν ἐνέπηρσαν τὸν ναόν. Ἰδοὺ τοίνυν ὁ Δεσπότης Κύριος Σαβαώθ συνταράξει τοὺς ἐνδόξους μετὰ ἰσχύος. Κύριον Σαβαώθ ὀνομάζει τὸν συνταράσσοντα, καταπτοῶν τοῖς δειμμασι τοὺς ἀκρωμένους, ἵνα μὴ τις οἴηται τάχα που, καὶ ἀσθενῆσειν αὐτὸν, ἢ καὶ ἀνῆνυτοῖς ἀπειλαῖς κεχρησθαι μάλλον, καὶ οὐχὶ διὰ πάντως ἐκθροσμήσεως εἰς πέρας. Τί γὰρ ἀνήνυτον ἔσται τῶν ἐγχειρουμένων παρὰ Κυρίου Σαβαώθ; Συντριβήσεσθαι δέ φησι τοὺς ὑψηλοὺς τῇ ὕβρει. Ὑψηλοὶ γὰρ ὄντως τῇ ὕβρει γεγονάσιν, οὐ προφήτας ἀγίους ἀποκτείναντες μόνον, καὶ τοῖς κάλλιστα συμβουλευούσιν ἀνέδην λέγοντες· « Ἄλλα ἡμῖν λαλεῖτε, καὶ ἀναγγέλλετε ἡμῖν ἕτεραν πλάνησιν, » ἀλλὰ γὰρ καὶ αὐτῷ τὴν γλῶτταν ἐπιθήγοντες τῷ Χριστῷ, καὶ τὸ κέρας μὲν εἰς ὕψος ἐπαίροντες, ἀδικίαν δὲ λαλοῦντες κατὰ τοῦ Θεοῦ, κατὰ τὸ γεγραμμένον. Ἄλλ' οὗτοι ταπεινωθήσονται, φησὶ, καὶ πεσοῦνται μαχαίρᾳ. Διολώλασι γὰρ, ὡς ἔφη, τοῦτο μὲν τομωτάτην ἐπιφέροντος αὐτοῖς τὴν ὄργην, καὶ ὅλον ὄξει²⁴ μαχαίρᾳ δαπανῶντος αὐτοῦ; τοῦ Θεοῦ, καὶ τῶν τῆς δικαιοσύνης ἀποκείροντος αὐχημάτων, καὶ τοῦ καθηγεῖσθαι λαῶν ἀποπέμποντος, ἦγουν καὶ καθ' ἕτερον τρόπον, μαχαίρᾳ πεσεῖσθαι φησὶν αὐτοὺς, τῇ τῶν πολεμίων δηλονότι, καθάπερ ἔφη ἀρεσίως. Ἄλλὰ καὶ ὁ Αἰθιωνός, φησὶ, σὺν τοῖς ὑψηλοῖς πεσεῖται. Αἰθιωνὸς ἐν τοῦτοις κατὰ γε τὸ εἰκὸς ὀνομάζει τὸν νεῶν,

ὅς καθήρηται, καὶ ἐμπέπηρηται, πέπτωκέ τε ὁμοῦ A
τοῖς ὑψηλῶν ἔχουσι τὴν ὄψρυν. Ὑπέροπτος γὰρ ἀλη-
θῶς ὁ τε τῶν ἱερῶν ἐσιμός, καὶ αὐτὸς δὲ σὺν αὐτοῖς
ὁ Ἰσραὴλ, τὸν τῶν ὄλων Σωτῆρα καὶ λυτρωτὴν ἀτι-
μάσας. Εὐρήσομεν δὲ καὶ αὐτὴν τὴν Ἱερουσαλὴμ
Λίβανον ὠνομασμένην. Καὶ γοῦν ὁ προφήτης Ζαχα-
ρίας ἔφη πρὸς αὐτὴν· « Διάνοιξον, ὁ Λίβανος,
τὰς θύρας σου, καὶ καταφαγέτω πῦρ τὰς κέδρους
σου. » Ὀλολύξάτω πίσυς, διότι πέπτωκε κέδρος·
ὀλολύξατε, δρυῖς τῆς Βασανίτιδος, ὅτι κατεσπάσθη ὁ
δρυμός σου ὁ σύμφυτος. Ἐπειδὴ γὰρ ὄρει τῷ Λιβάνου
καρεικιάζων τὴν Ἱερουσαλὴμ, οὕτως ὠνόμαζεν
αὐτὴν, ἀναγκαίως τῆς τοῦ αὐτοῦ λόγου τροπῆς πιθανῶς
ἐχόμενος, κέδροις καὶ δρυμῶν σύμφυτον, τοὺς τε ἐν
αὐτῇ λαοὺς, καὶ μὲν τοὺς ἡγουμένους ὀνομάζει
χρησίμως, οἷς καὶ ὀλολύζειν διακελεύεται, διότι τὸ B
δρυμῶν δίκην ἐπιπηδῶν αὐτοῖς τοὺς ὠλοθρευκότας.
Εἰ δὲ δὴ τις ἔλοιτο κερκρυμμένης ἀψασθαι θεωρίας,

καὶ τὴν τῶν προκειμένων ἐφαρμόσαι δύναμιν αὐτῶν τε τῷ Σατανᾷ, καὶ ταῖς ὑπ' αὐτὸν δυνάμεις ταῖς
ἀλιτηρίαις, οὐδὲ οὕτως ἔξω τοῦ εἰκότος βαδιεῖται σκοποῦ. Συνετρέθη δὲ καὶ ἀπόλωλε τῶν δαιμονίων τὸ φιλο-
κακοῦργον στίφος, καὶ αὐτὸς δὲ σὺν αὐτοῖς ὁ δράκων ὁ ἀποστάτης, ὁ ὑψηλός, καὶ ὑπέροπτος, καὶ αἶον
ὄρει τῷ Λιβάνῳ καρεικασμένος. Πρὸ γὰρ τῆς τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν ἐπιδημίας περιφανῆς τις ἦν ἄπασι,
καὶ ἄσπερος πανταχῇ προσκυνούμενος, καὶ τὴν τῆς θεότητος δόξαν ἀρκάσας ἐφ' ἑαυτῷ.

Καὶ ἐξελεύσεται ῥάβδος ἐκ τῆς ρίζης Ἰεσσαί, καὶ ἄνθος ἐκ τῆς ρίζης ἀναθήσεται, καὶ ἀναπαύ-
σεται ἐπ' αὐτὸν πνεῦμα τοῦ Θεοῦ, πνεῦμα σο-
φίας καὶ συνέσεως, πνεῦμα βουλήs καὶ ἰσχύος,
πνεῦμα γνώσεως καὶ εὐσεβείας, ἐμπλήσει αὐτὸν
πνεῦμα φόβου Θεοῦ.

Προεργονικῶς ὁ προφήτης διὰ τῆς ἀνωθεν διδου- C
χίας τὰ ἐσόμενα σαφῆ ποιεῖται τὴν προαγόρευσιν.
Εἴρηται γὰρ μὲν ἐν ὑστέροις καιροῖς πρὸς τὸν μα-
κάριον Δαβὶδ παρὰ τοῦ πάντων κρατοῦντος Θεοῦ·
« Ἐκ καρπῷ τῆς ὀσφύος σου θήσομαι ἐπὶ τὸν θρό-
νον σου. » Ἐπειδὴ δὲ ἦν ὁ πάντα εἰδὼς τοῖς ἁγίοις
προφηταῖς τὴν τῶν ἐσομένων πρόγνωσησιν ἐντιθεῖς,
προαναθεσθῆναι καὶ τοῦτο παρ' αὐτῶν, ἵνα παντα-
χόθεν μαρτυρηθῆναι τὸ μυστήριον, καὶ πιστεῦται
γεγονός. Ῥάβδον τοίνυν ἐκ τῆς ρίζης Ἰεσσαί ἐξελεύ-
σεσθαι φησιν, ἀναθήσεσθαι δὲ καὶ ἄνθος, καὶ οὐ
μετὰ γε τὸ παραχθῆναι τοὺς ἐνδόξους μετὰ ἰσχύος,
ταπεινωθῆναι δὲ καὶ τοὺς ὑψηλοὺς, καὶ σὺν αὐτοῖς
πεσεῖσθαι τὸν Λίβανον, τότε τὴν ῥάβδον ἐκ τῆς
Ἰεσσαί ρίζης ἀναφυῆναι φησιν. Ἄλλ' ἐν μὲν τοῖς
πρώτοις κεφαλαιωδέστερον ἢ τοῦ παντὸς πράγματος
ἐδηλοῦτο δύναμις. Τίνα γὰρ ἐμελλε συμβῆσεσθαι τοῖς
ἐξ Ἰσραὴλ πεπαρνηκόσιν ἀνοσίως εἰς τὸν Κύριον
ἡμῶν Ἰησοῦν τὸν Χριστόν, ἐν βραχεῖ λόγῳ μεμαθη-
καμεν· ἀναφοιτᾷ δὲ νῦν ἡ διήγησις ἐπ' αὐτὴν ὡσπερ
τὴν ἀνωτάτω τοῦ πράγματος ἀρχὴν, φημὶ δὴ τὴν
ἐνανθρώπησιν τοῦ Μονογενοῦς, καὶ τὴν οἰκονομικῶς
ἐσομένην ἐκ γυναικὸς κατὰ σάρκα γέννησιν. Ῥάβδον
δὲ οὖν ὠνόμαζε τὸν ἐκ ρίζης Ἰεσσαί κατὰ σάρκα
Χριστόν· καὶ μὴν πρὸς τούτῳ καὶ ἄνθος, καὶ διὰ
μὲν τῆς ῥάβδου, κατὰ γε τὸ εἶδος, τὸ βασιλικὸν ἔχων
ἀξίωμα πλαγίως ὑποσημαίνεται. Σύνθημα γὰρ βα-
σιλείας ἢ ῥάβδος. Καὶ γοῦν ὁ θεσπέσιος Δαβὶδ πρὸς

quercus Basan, quippe succisus est saltus consitus.
Postquam enim monti Libani Jerusalem comparans
ita nominasset eam, necessario in sermonis tropo
diserte immorans, cedrorum silvaeque consita ap-
pellatione populos in ea et principes vocat com-
mode, quas lugere jubet, propterea quod insultent
illis tanquam silvis, hi qui disperdiderunt. Si quis
autem velit lectam et reconditam sententiam attingere,
et sensum vimque horum verborum Satanae
subditisque ipsi potentatibus nefariis accommodare,
hic a scopo decoro nequaquam recesserit. Con-
trita est enim, et perit, ad omnem malitiam pro-
jecta est enim, et profligata daemonum eohors, et ipse cum
illis draco apostata, elatus et superciliosus, et veluti
Libano monti assimilis. Nam ante Servatoris no-
stri adventum illustis erat omnibus, et insolem,
ubique locorum adoratus, et gloriam deitatis ad se
rapuit.

CAP. XI. VERS. 1-3. 191 *Ei egredietur virga de
radice Jessæ, et flos de radice ascendet. Et requi-
escet super eum spiritus Dei, spiritus sapientiae et in-
tellectus, spiritus consilii et fortitudinis, spiritus
scientiae et pietatis, complebit ipsum spiritus timoris
Dei.*

Præscius rerum futurarum propheta, face e
supernis accensa, claram prædictionem facit. Post-
rioribus enim temporibus dictum est ad beatum
Davidem a præpotente Deo : « De fructu lumbi tui
ponam super sedem tuam ». Cum vero omnia
sciret, futurorum perspicentiam sanctis prophetis
inseruit : et hoc ab illis quoque ante proclamatum
est, ut undecunque testatum fieret mysterium, et
cum factum esset crederetur. Itaque virgam de
radice Jessæ egressuram ait, floremque ascensurum.
Non autem gloriosis in fortitudine conturbatis, ela-
tis dejectis, Libanoque cum illis collapse, tum
virgam dicit de stirpe Jessæ germinaturam : sed in
superioribus totius negotii summa in genere demon-
strabatur. Quæ namque eventura essent Israelitis,
impie in Dominium nostrum Jesum Christum debac-
chatis, brevi sermone didicimus ; nunc autem nar-
ratio ad summum veluti rei principium regreditur,
ad humanitatem inquam Unigenæ, et ad nativitatem
secundum carnem, ex muliere ratione dispensationis
futuram. Proinde virgam nominavit Christum de
radice Jessæ juxta carnem, et præterea etiam florem :
et per virgam, eum regiam dignitatem habere,
oblique subindicari videtur. Nam tessera et signum
regni virga. Hinc divinus David ipsi Filio dicit :
« Thronus tuus, Deus, in sæculum sæculi, virga
rectitudinis virga regni tui ». Quin et aliter virga
dici potest, quoniam habet omnia, et in recto statu

¹⁹ Psal. CXXXI, 11. ²⁰ Psal. XLIV, 7.

continet ac conservat, et quod infirmum est, facit A consistere : sive humanam naturam, quæ tantum non conquassata est, et ærumnis et afflictionibus obruta, et quodammodo inebriata. Cantat igitur beatus David, communi omnium persona sibi imposita : « Virga tua, et baculus tuus, ipse me consolata sunt ³⁶. » Confirmat enim justos Deus, quemadmodum scriptum est : et vocatus est voce prophetarum, baculus gloriosus, virga **192** magnificentiæ ³⁷. Virga etiam aliter, quia bonus pastor est, animam suam ponens pro ovibus ³⁸. Dictum est igitur ei a quopiam sanctorum prophetarum : « Pasce populum tuum in virga, tribum tuam, oves hæreditatis tuæ ³⁹. » Sin autem cuiquam videtur, quia iudex est, et reddit singulis pro ratione operum suorum, idcirco eum et meritissime nominari virgam, rite B intelliget. Nam dictum est ei, Israele in illum debacchante, et impotenter ad inobedientiam prolapsa : « Pasces eos in virga ferrea, et ut vasa figuli comminues eos ⁴⁰. » Sic nobis illum sapientissimi Moysis lex designat. Assumit enim in typum Christi etiam virga Aaronis quæ floruit, et in Sancta sanctorum illata est. Effloruerunt enim juglandes : quid autem causæ sit, et quæ umbrarum sententia, dicendum est. Quidam enim physiologiam rationesque naturales attingunt, et affirmant virgam ex juglandibus, si capiti alicujus apponatur, vigilantiam naturaliter efficere. Itaque cum Christus, sicuti dicit B. Paulus ⁴¹, gratia Dei pro omnibus mortem gustaturus esset, et paulisper veluti nictans tanquam ex somno excitatus esset iterum, et morte conculcata divinitus revivisset, hinc virgæ juglandium comparatur. Hac divina et intelligibili virga Moyses operatus est miracula, dum Israelæ servitute Ægyptiaca eximit, ideoque eam virgam Dei nominavit. Erat quippe ei virga virtutis, sicut scriptum est ⁴². Cum igitur propheta ænigmatische et tectius mysterium Christi subinnuens, e stirpe Jessæ virgam nobis exoriri dicit, tunc quidem, tunc animi oculis illum unigenitum Dei Sermonem, illum per quem omnia, et in quo sunt omnia, et incarnatum, et hominem factum, et ad voluntariam exinanitionem se demittentem, et propter nos nativitatem dispensationis suæ causa subeuntem, juxta carnem, inquam, et ex muliere contemplant, dicit cum propheta : « Domine, audivi D

αὐτὸν πού φησι τὸν Υἱόν· « Ὁ θρόνος σου ὁ Θεὸς εἰς τὸν αἰῶνα, ῥάβδος εὐθύτητος ἢ ῥάβδος τῆς βασιλείας σου. » Ῥάβδος δὲ καὶ ἐτέρως, ὡς ἂν ἔχων τὰ πάντα, καὶ εἰς τὸ εὖ εἶναι συνέχων, συνεστᾶναι τε ποιῶν τὸ ἡσθενηκός, ἦτοι τὴν ἀνθρώπου φύσιν, μονονουχὶ κατασειομένην, καὶ μεθύουσαν ὑπὸ παθῶν. Ἐάλλει γοῦν ὁ μακάριος Δαβὶδ, τὸ κοινὸν ἀπάντων προσώπων ἑαυτῷ περιθεῖς, « Ἡ ῥάβδος σου, καὶ ἡ βακτηρία σου, αὐταὶ με παρεκάλεσαν. » Ὑποστηρίζει γὰρ τοὺς δικαίους ὁ Κύριος κατὰ τὸ γεγραμμένον· ὠνόμασται δὲ διὰ φωνῆς προφητῶν βακτηρία εὐκλεῆς, ῥάβδος μεγαλοσύνης· ῥάβδος δὲ καὶ ἐτέρως, ἐπειπερ ἔστι ποιμὴν ἀγαθός, τὴν ψυχὴν ἑαυτοῦ τιθεὶς ὑπὲρ τῶν προβάτων. Εἰρηται γοῦν πρὸς αὐτὸν δι' ἑνὸς τῶν ἁγίων προφητῶν· « Ποίμαινε λαόν σου ἐν ῥάβδῳ, φυλὴν σου, πρόβατα κληρονομίας σου. » Εἰ δὲ τι δοκεῖ, καὶ ἐπειπερ ἔστι κριτής, καὶ ἀποδιδοὺς ἐκάστῳ κατὰ τὰ ἔργα αὐτοῦ, ταύτη τοι, καὶ μάλα εἰκότως ὀνομάζεσθαι ῥάβδον, νοῆσει καλῶς. Εἰρηται γὰρ πρὸς αὐτὸν, ἐμπαροινήσαντός τε αὐτῷ τοῦ Ἰσραὴλ, καὶ ἀκρατῶς ἀπονευκόςτος εἰς ἀπειθειαν· « Ποιμανεῖς αὐτοὺς ἐν ῥάβδῳ σιδηρᾷ, καὶ ὡς σκευὴ κεραμῆος συντρίψεις αὐτούς. » Οὕτως ἡμῖν αὐτὸν καὶ ὁ τοῦ πανσόφου Μωσῆως κατασημαίνει νόμος· παραλαμβάνεται γὰρ εἰς τύπον Χριστοῦ καὶ ἡ ῥάβδος Ἀαρὼν ἢ βλαστήσασα, καὶ εἰς τὰ Ἅγια τῶν ἁγίων εἰσχεκομισμένη. Ἐξήνηθη γὰρ κάρυα, καὶ τί δὴ τὸ χρῆμα τῶν ἐν σκιαῖς ἐννοιῶν, εἰπεῖν ἀναγκαῖον. Ἄπτονται μὲν γὰρ φυσιολογίας τινές, καὶ δὴ καὶ φησι τὴν καρυτὴν ῥάβδον, εἰ πρὸς τῇ κεφαλῇ κείτοί τινων, ἀνυπνίας εἶναι φυσικῶς ἐμποιητικὴν. Οὐκοῦν ἐπειδήπερ ἐμελλέν ο Χριστὸς, χάριτι μὲν Θεοῦ, καθὰ φησιν ὁ μακάριος Παῦλος, ὑπὲρ παντὸς γεύσασθαι θανάτου, βραχὺ δὲ ὡσπερ ἀπονυστάζας, καθάπερ ἐξ ὕπνου διεγερθῆναι πάλιν, ἀναδιῶναι τε θεοπρεπῶς, πεπατημένου θανάτου. Ταύτη τοι ῥάβδῳ καρυτὴν παρεικάζεται. Διὰ ταύτης τε τῆς θείας τε καὶ νοητῆς ῥάβδου τεθαυματούργηκεν ὁ Μωσῆς, τῆς ἐν Αἰγύπτῳ δουλείας ἀπαλλάττων τὸν Ἰσραὴλ. Ῥάβδον γοῦν αὐτὴν ὠνόμαζε Θεοῦ. Γέγονε γὰρ αὐτῷ ῥάβδος δυνάμεως, κατὰ τὸ γεγραμμένον. Ὅταν τοίνυν ὁ προφήτης αἰνιγματωδῶς τὸ Χριστοῦ μυστήριον ὑποφαίνων, ἐκ τῆς Ἰεσσαὶ ῥίζης τὴν ῥάβδον ἡμῖν ἀναφανῆναι λέγει, τότε τοῖς, τότε τοῖς τῆς διανοίας ἀναφανῆναι λέγει, τότε τοῖς, τότε τοῖς τῆς διανοίας D ὁμομασιν αὐτὸν μονογενῆ τοῦ Θεοῦ Λόγου, τὸν δι' οὗ τὰ πάντα, καὶ ἐν ᾧ τὰ πάντα, σεσαρκωμένον τε καὶ ἐνανθρωπήσαντα θεωρῶν, καὶ εἰς ἐκούσιον ἑαυτὸν καθέντα κένωσιν, καὶ τὴν δι' ἡμᾶς οἰκονομικὴν ἀνατλάντα γέννησιν, φημι δὴ τὴν κατὰ σάρκα καὶ ἐκ γυναικός, ὁμοῦ τῷ προφῆτῃ λέγει· « Κύριε, εἰσακήκοα τὴν ἀκοήν σου, καὶ ἐφοβήθη· κατενόησα τὰ ἔργα, καὶ ἐξέστην. » Ῥάβδος δὲ οὖν ὠνόμασται διὰ τοι τὰς ἀρτίως ἡμῖν εἰρημένας αἰτίας. Ἄνθος δὲ πάλιν· ἀνέθαλε γὰρ ἡ ἀνθρώπου φύσις ἐν αὐτῷ πρὸς ἀφθαρσίαν, καὶ εἰς ζωὴν, καὶ εἰς καινότητα πολυτείας εὐαγγελικῆς· ἄνθος δὲ καὶ ἐτέρως, διὰ τὴν

³⁶ Psal. cxvii, 4. ³⁷ Jerem. xlviii, 17. ³⁸ Joann. x, 15. ³⁹ Mich. vii, 14. ⁴⁰ Psal. ii, 9. ⁴¹ Hebr. ii, 10. ⁴² Psal. cix, 2. ⁴³ Cant. ii, 1.

νοητήν εὐοσμίαν. « Ἐγὼ γὰρ, » φησὶν, « ἄνθος τοῦ Α
 πεδίου, κρίνον τῶν κοιλάδων. » Γέγονε δὲ καὶ ἡμῖν
 ὁσμὴ τις ὡσπερ τῆς γνώσεως τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς.
 Καὶ γούν ὁ θεοπέσιος Παῦλος ἐπιστέλλει, καὶ φησι·
 « Τῷ Θεῷ χάρις, τῷ πάντοτε θριαμβεύοντι ἡμᾶς ἐν
 τῷ Χριστῷ, καὶ τὴν ὁσμὴν τῆς γνώσεως αὐτοῦ φα-
 νεροῦντι δι' ἡμῶν ἐν παντὶ τόπῳ, ὅτι Χριστοῦ εὐω-
 δία ἐσμὲν, τῷ Θεῷ ἐν τοῖς σωζομένοις, καὶ ἐν τοῖς
 ἀπολλυμένοις· οἷς μὲν ὁσμὴ θανάτου εἰς θάνατον,
 οἷς δὲ ὁσμὴ ζωῆς εἰς ζωὴν. » Ταύτη τῇ βλάβῳ φη-
 σὶν, ἦτοι τῷ ἄνθει τῷ ἐκ τῆς βίβης Ἰεσσαὶ τεχθησο-
 μένῳ, κατὰ καιροὺς ἐπαναπαύεσθαι Πνεῦμα Θεοῦ
 πολλὰς ἔχον τὰς ἐνεργείας. Πνεῦμα γὰρ αὐτὸ βουλῆς
 καὶ συνέσεως ὀνομάζει, γνώσεώς τε καὶ σοφίας, εὐ-
 σεβείας καὶ φόβου Θεοῦ. Φαμὲν δὲ, ὅτι τῆς προφητι-
 κῆς εὐτεχνίας τὸ κήρυγμα οὐκ ἀνθρωπῶν ἡμῖν ψιλὸν
 εἰσχομίζει τὸν Ἰησοῦν, εἶτα γενοῦντα πνευματο-
 φύρον, καὶ ὡς ἐν τάξει τῇ καθ' ἡμᾶς χαρισμάτων
 τῶν παρὰ Θεοῦ γενοῦντα μέτοχον, ἐνανθρωπήσαντα
 δὲ μᾶλλον τὸν τοῦ Θεοῦ Λόγον καταδηλοῖ, πλήρη μὲν
 ὄντα παντὸς ἀγαθοῦ, τὸ γε ἦγον εἰς τὴν αὐτοῦ φύσιν,
 οἰκειουμένου δὲ μετὰ τῆς ἀνθρωπότητος καὶ τὰ αὐ-
 τῆς. Ἴδιον γὰρ ἀνθρωπότητος, τὸ οἰκοθεν μὲν ἔχειν,
 καὶ ὡς ἐξ ἰδίας φύσεως τῶν ἀνωθεν χαρισμάτων
 οὐδέν· « Τί γὰρ ἔχεις, ὃ οὐκ ἔλαβες; » εἰρηται πρὸς
 αὐτὴν, καταπλουτεῖν δὲ μᾶλλον ἐξωθέν τε καὶ ἐπ-
 ακτώσ, παρὰ Θεοῦ δηλονότι, τὰ ὑπὲρ φύσιν ἰδίαν.
 Ἔδει τοίνυν καθέντα πρὸς κένωσιν ἑαυτὸν τὸν
 μονογενῆ τοῦ Θεοῦ Λόγον, τὸ ἐκ τῆς κενώσεως μὴ
 παραιτεῖσθαι συμμορπεπὲς, καὶ πλήρη κατὰ φύσιν
 ὄντα δέχεσθαι διὰ τὸ ἀνθρώπινον, οὐχ ἑαυτῷ μᾶλλον,
 ἀλλ' ἡμῖν τοῖς ἐν ἐνδείᾳ παντὸς ἀγαθοῦ. Ὅστε κἂν
 εἰ λέγοιτο ποτε τὸ Πνεῦμα λαβεῖν, καίτοι χορηγὸς ὢν
 αὐτὸς τοῦ ἁγίου Πνεύματος, καὶ οὐκ ἐκ μέτρου δι-
 δοῦς, ἀλλ' ὡς ἐξ ἰδίου πληρώματος διανέμων αὐτὸ
 τοῖς ἀξίοις, τῶν τῆς κενώσεως μέτρων νοεῖσθω τὸ
 λαβεῖν, κατευθὺ γὰρ οὕτω τῆς ἀληθείας ἤξομεν. Πλὴν
 ἐκεῖνο ἄθρει· « Ἀναπαύσεται γὰρ ἐπ' αὐτὸν, φησὶ,
 Πνεῦμα τοῦ Θεοῦ. » Δέδοται γὰρ ἐν ἀρχαῖς τῇ τοῦ
 γένους ἡμῶν ἀπαρχῇ, τουτέστι, τῷ Ἀδὰμ, ἀλλὰ γέ-
 γονε βλάβος περὶ τὴν τήρησιν τῆς δοθείσης αὐτῷ
 ἐντολῆς, κατημέλησε τῶν προστεταγμένων, κατεβίβασ-
 θη πρὸς ἁμαρτίαν, οὐχ εὐρεν ἀνάπαυσιν ἐν ἀνθρώποις
 τὸ πνεῦμα. « Πάντες γὰρ ἐξέκλιναν, ἅμα ἠχρειώθη-
 σαν, οὐκ ἦν ὁ ποιῶν χρησιότητα, οὐκ ἦν ἔως ἐνός. »
 Εἶτα γέγονεν ἀνθρωπὸς ὁ μονογενὴς τοῦ Θεοῦ Λόγος,
 καίτοι τὸ εἶναι Θεὸς οὐ μετεῖς. Ἐπειδὴ δὲ καίτοι
 γεγωνὸς καθ' ἡμᾶς, ἀνάλωτος ἦν ἁμαρτίαις, ἐπαν-
 επαύσατο τῇ ἀνθρώπου φύσει τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, ὡς
 ἐν αὐτῷ καὶ πρώτῳ, καὶ ὡς ἐν ἀπαρχῇ τοῦ γένους
 δευτέρου, ἵνα καὶ ἡμῖν ἐπαναπαύηται, καὶ μένη λοι-
 πὸν ταῖς τῶν πιστευόντων διανοαῖς ἐμφιλοχωροῦν.
 Οὕτω γὰρ που καὶ ὁ θεοπέσιος Ἰωάννης θεοθεῖσθαι
 φησὶν ἐξ οὐρανοῦ καταφοιτήσαν τὸ Πνεῦμα ἐπὶ
 Χριστόν. Ὅσπερ συγχληρονόμοι γεγόναμεν τῶν
 συμβεβηκότων τῷ πρωτοπλάστῳ κακῶν, οὕτως ἐσό-
 μεθα μέτοχοι τῶν ὑπαρχθέντων οικονομικῶς τῇ

nos in Christo, et odorem notitiæ suæ manifestat
 per nos in omni loco, quia Christi bonus odor sumus
 Deo in iis qui salvi sunt, et in iis qui pereunt; aliis
 quidem odor mortis in mortem, aliis vero odor
 vitæ in vitam ⁴⁴. » Idcirco in hac virga, seu in hoc
 germine ex stirpe Jessæ, suis temporibus acquietu-
 rum ait Spiritum Dei, multis virtutibus et viribus
 pollentem. Spiritum enim Ipsum nominat consilii,
 et intelligentiæ, et cognitionis, et sapientiæ, et
 fortitudinis, et religionis, et timoris Dei ⁴⁵. Dicimus
 autem prophetam in hoc præconio suo artificium
 sic temperasse, ut non hominem merum nobis
 inducat Jesum, dein Spiritu afflatum, et quasi no-
 tri ordinis ac conditionis esset, charismatum divino-
 rum participem factum, sed potius Dei Verbum
 humanam naturam assumpsisse declarat, cumula-
 tum bonis omnibus (quatenus ad ipsius naturam
 pertinent) ac etiam una cum humanitate quæ ad eam
 spectant, velut sua ac propria sibi vindicans. Pro-
 prium namque humanitatis est, ex se et ex propria
 quasi natura nihil superiorum donorum habere
 (dictum enim est ei: « Quid enim habes quod non
 accepisti? »), at exterius magis et aliunde adsciti-
 tiis, nimirum a Deo, locupletari donis, quæ propriam
 naturam superant. Oportebat igitur unigenitum Dei
 Sermonem qui se exinanivit et demisit, illius ex-
 inanitionis humilitatem non recusare, sed propter
 humanitatem suscipere, non sua causa, sed nostra
 potius, qui omnium bonorum laboramus indigentia.
 Itaque licet interdum dicatur Spiritum accipere,
 cum sit tamen ipse subministrator sancti Spiritus,
 et non ex mensura dei, sed veluti de propria plen-
 itudine illud dignis impartiat, hoc pro mensura
 et modulo exinanitionis intelligatur accipere: sic
 enim recta ac verum pervenimus. Verum illud
 mihi specta: « Requiescet enim super ipsum, inquit,
 Spiritus Dei. » A principio enim datum est nostri
 generis primitiis, id est, Adamo, verum in observa-
 tione mandati, quod traditum erat piger et remis-
 sus, jussa posthabuit, ac demersus est in peccatum,
 nec invenit in hominibus quietem spiritus. « Om-
 nes » etenim « declinaverunt, simul inutiles facti
 sunt, non erat qui **194** faceret bonum, non erat
 usque ad unum ⁴⁶. » Post factus est homo unigenitum
 Dei Verbum, licet Deus esse non desineret: cum-
 que similis nobis esset, irretitus tamen peccatis
 non est, Spiritusque sanctus in hominis natura
 insedit, velut in ipso primo et quasi in secundis
 primitiis generis, ut et in nobis deinceps conqui-
 esceret ac maneret, et in credentium mentibus cum
 voluptate habitaret. Sic enim et divinus Joannes
 vidisse ait se descendentem de cælo Spiritum in
 Christum. Ut enim consortes eramus, et hæredes
 malorum quæ protoplasto primumque condito ho-
 mini acciderunt: sic etiam eorum quæ per dispen-
 sationem exsisterunt secundis nostri generis primi-
 tiis, id est, Christo, erimus participes. Quod autem

⁴⁴ II Cor. II, 14, 16. ⁴⁵ Isa. XL, 2. ⁴⁶ Rom. III, 12.

non particularem aliquam ei gratiam addiderit, A quemadmodum in sanctis conquirere dicitur Spiritus, sed quod plenitudo deitatis in sacrosancta carne velut in suo templo commorata fuerit, et non in experte animi, sed potius animato anima intelligenti, platum faciet propheta, dicens : « Complebit eum spiritus timoris Domini. » Uni autem Spiritui multiplicem tribuit efficacitatem : nec enim alius est Spiritus sapientiæ, alius intelligentiæ, vel consilii, et fortitudinis, ac reliquorum : at quemadmodum unus est ex Deo Patre Sermo, energia autem et efficiencia nominatur multifariam (vita namque est, et lux, et virtus) : sic etiam in sancto Spiritu intelliges : unus nimirum cum sit, intelligitur multipliciter, et sic etiam operatur. Quippe Paulus sapientissimus ubi diversorum charismatum species nobis enumeravit : « Hæc omnia, inquit, operatur unus et idem Spiritus, dividit singulis prout vult ⁴⁷. »

VERS. 4, 5. Non secundum gloriam judicabit, neque juxta sermonem arguet, sed judicabit humili judicium, et arguet humiles terræ, et percutiet terram verbo oris sui, et spiritu per labia necabit impium. Et erit justitia cinctus lumbum suum, et veritate involutus costas.

Emmanuel suum tempore nasciturum cum optime prædixisset, adducit porro peropportune ex quibus rebus posset inclarescere, a virtute scilicet quæ ipsi inest divina, operumque splendore. Oportebat enim, oportebat, inquam, eos, qui prædictiones propheticas habent, diligenter ante persuadere his qui fidem in eum amplexuri erant, **195** quis et qualis sit, et in quibus præclare sit venturus. Quemadmodum enim si quis nostrum aliquem hominibus, qui eum non norunt monstraturus, ex his quæ novit verbis depingit, et de eo prædicat, non esse capillitio denso, sed mediocriter tenui et raro, et gratioso esse oculo, et subridenti obtutu, et mire gracili ac subtili naso, cæterasque corporis partes persequitur : pari, credo, ratione etiam beatus propheta, quoniam ei de Verbo humanitatem propter non assumente sermo est, ideo signa divinæ præstantiæ et excellentiæ enumerat, deque eo dicit : « Non secundum gloriam judicabit, neque ex sermone arguet. » Digna res Deo summæque naturæ consentanea. Etenim non in gloriam hominum intueri, sed rectum, et immotum in re quaque, et omnino irreprehensibile exercere judicium, nonne omnium rerum reginam naturam decet? Non enim novit personam respicere, nec divitiis vel elegantia cultus, vel auctoritate decoratum quemque honore aut æstimatione ille dignatur, alios spoliare volentem, sed operarium iniquitatis condemnat prorsus et detestandum reddit. Non arguet autem ex sermone, quemadmodum debeat intelligi, disserere necesse est. Plerique enim nostrum qui laudare volunt,

δευτέρα τοῦ γένους ἡμῶν ἀπαρχῆ, τοὔτεστι Χριστῶ. Ὅτι δὲ οὐ μερικτὴν αὐτῶ τῆν χάριν εἰργάζετο, καθάπερ ἐν τοῖς ἁγίοις τὸ ἐπαναπαύεσθαι λεγόμενον Πνεῦμα, ἀλλ' ἦν πλήρωμα τῆς θεότητος, τὸ ὡς ἐν ἰδίῳ ναῶ τῇ ἰδίᾳ σαρκὶ καταλύον, καὶ οὐκ ἀψύχῳ ποθὲν, ἐψυχωμένην δὲ μᾶλλον ψυχῇ νοεραῖ, σαφηνιεῖ λέγων ὁ προφήτης : « Ἐμπλήσει αὐτὸν πνεῦμα φόβου Θεοῦ. » Ἐνὶ δὲ τῷ Πνεύματι πολυειδῆ δέδωκε τὴν ἐνέργειαν. Οὐ γὰρ τοι Πνεῦμα μὲν ἄλλο τῆς σοφίας, ἕτερον δὲ τὸ συνέσεως, ἤτοι βουλής, καὶ ἰσχύος, καὶ τῶν λοιπῶν, ἀλλ' ὡσπερ εἰς μὲν ἐστὶν ὁ ἐκ τοῦ Θεοῦ Πατρός Λόγος, ὀνομάζεται δὲ καὶ ἐν ἐργεῖα πολυτρόπως· ζῶη γὰρ ἐστὶ, καὶ φῶς, καὶ δύναμις· οὕτω καὶ ἐπὶ τοῦ ἁγίου συνήσεις Πνεύματος· ἐν γὰρ ὑπάρχων νοεῖται πολυειδῶς, ἐνεργεῖ δὲ καὶ οὕτως. Καὶ γοῦν ὁ σοφώτατος Παῦλος διαφόρων ἡμῖν χαρισμάτων ἰδέας ἀπαριθμούμενος· « Ταῦτα πάντα, » φησὶν, « ἐνεργεῖ τὸ ἐν καὶ τὸ αὐτὸ Πνεῦμα, διακρεῖ ἐκάστῳ ἰδίᾳ, καθὼς βούλεται. »

Ὅτι κατὰ τὴν δόξαν κρινεῖ, οὐδὲ κατὰ τὴν λαλιὰν ἐξελέγξει, ἀλλὰ κρινεῖ ταπεινῶ κρῖσιν, καὶ ἐλέγξει τοὺς ταπεινοὺς τῆς γῆς, καὶ πατάξει γῆν τῷ λόγῳ τοῦ στίματος αὐτοῦ, καὶ ἐν πνεύματι διὰ χειλῶν ἀναλεῖ ἀσεβῆ. Καὶ ἔσται δικαιοσύνη ἐξωσμένος τὴν ὄσφιν αὐτοῦ, καὶ ἀληθεῖς εἰλημέγος τὰς πλευράς.

Ὅτι τεθήσεται κατὰ καιροῦς ὁ Ἐμμανουὴλ εἰς μάλα προεῖρηκῶς, προσεπάγει χρησίμως, καὶ τὰ δι' ὧν ἂν εἴη γνώριμος ὡς ἀπὸ γε τῆς ἐνοῦσης αὐτῶ θεοπροπεοῦς ἀρετῆς, καὶ τῆς ἐν ἔργοις λαμπρότητος. Ἐδεῖ γὰρ, εἶδει προαναπειθεῖν ἀκριδῶς προφητικὴν ἔχοντας προαγόρευσειν, τοὺς ὅς γε τὴν ἐπ' αὐτὸν ἐμᾶλλον παραδέχεσθαι πίστιν, τὶς δὲ γε, καὶ ποῖος, καὶ διὰ ποίων ἤξει κατορθωμάτων. Ὅσπερ γὰρ εἰ τις ἕνα τῶν καθ' ἡμᾶς, τοῖς οὐκ εἰδόσιν αὐτὸν κατασημαίνειν βεβουλημένος, ἐξ ὧν οἶδεν ὄντα λόγῳ ζωγραφεῖ, λέγει δὲ περὶ αὐτοῦ, ὡς εἴη μὲν τὴν κόμην οὐ βαθύς, συμμετρῶς δὲ φιλδός, καὶ χαροπὸν μὲν ὅτι τὸ ἥμμα αὐτῶ, καὶ ὑπογεῶσαν ἔχον τὴν βολήν, ἰσχνός δὲ τὴν ῥίνα, καὶ τὰ ἕτερα δὲ τοῦ σώματος διεξίτοι μέρη, τὸν αὐτὸν, οἶμαι, τρόπον καὶ ὁ μακάριος προφήτης, ἐπειπερ ἐστὶν ὁ λόγος αὐτοῦ περὶ τοῦ δι' ἡμᾶς ἐνανθρωπήσαντος Λόγου, ταύτη τοι τὰ τῆς θεοπροπεοῦς ὑπεροχῆς καὶ μέντοι ἐξουσίας ἀπαριθμεῖται σημεῖα, καὶ δὴ καὶ φησι περὶ αὐτοῦ· « Οὐ κατὰ τὴν δόξαν κρινεῖ, οὐδὲ κατὰ τὴν λαλιὰν ἐλέγξει. » Θεοπροπεὶς τὸ χρῆμα, εἰκότως τε φύσει τῇ ἀνωτάτω. Τὸ γὰρ μήτε εἰς δόξαν τὴν ἐν ἀνθρώποις ὄρα, ὄρθην τε καὶ ἀδιάστροπον τὴν ἐφ' ἐκάστῳ ποιεῖσθαι κρῖσιν καὶ ἀμύμητον παντελῶς, πῶς οὐκ ἂν πρέπει τῇ τῶν ὄλων βασιλίδι φύσει; Οὐ γὰρ οἶδεν ὄρα εἰς πρόσωπον, οὔτε μὴν τὸν ταῖς ἐκ πλουτῶν περιβολαῖς, οὔτε μὴν ἀξιώμασιν ἐξωρατισμένον ἀξιοῖ τιμῆς ἢ λόγου, πλεονεκτεῖν ἐθέλοντά τινος, κατακρῖνει δὲ πάντως, καὶ ἐπάρατον ἀποφαίνει τὸν τῆς ἀνομιᾶς ἐργάτην. Οὐκ ἐλέγξει δὲ κατὰ τὴν λαλιὰν· καὶ τίνα τρόπον χρῆ ἐννοεῖσθαι, καὶ

⁴⁷ I Cor. xii, 11.

τοῦτο διειπεῖν ἀναγκαῖον. Πλείστοι μὲν γὰρ ὄσοι τῶν καθ' ἡμᾶς τοὺς ἐπαινεῖν ἐθέλοντας ἀξιοῦσι τιμῆς, καὶ εἰ μὴ τινες εἶεν ἀγαθοὶ τοὺς τρόπους, μισθὸν δὲ ὡς περ τῆς κολακείας αὐτοῖς ἀπονέμουσι τὸ καὶ θεορραπεύειν ἐσθ' ὅτε, καὶ τοὺς ὑπ' αὐτοὺς ἐλέγχους συστήλλουσιν. Ἄλλ' οὐ τοῦτο δεδρακότα κατίδοι τις ἂν τὸν Κύριον καὶ Θεὸν ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστόν. Τοιγάρτοι καὶ τοὺς χρηστοεπεῖν ἤρημένους, οὐ μὴν ἐπι καὶ ἀγαθοὺς ὄντας κατὰ ἀλήθειαν, ἀποτόμοις ἐλέγχους μεθίστη πολλάκις ἐπὶ γε τὸ βιοῦν ἐλέσθαι σωφρονέστερον. Προσηέσαν μὲν γὰρ ποτε τῶν καλομένων Ἰερωδιανῶν τινες, πράκτορες δὲ οὗτοι τελωνῶν, εἰτα δόλον αὐτῶ πικρὸν ἀπίοντες, ἔφασκον· « Διδάσκαλε, οἶδαμεν ὅτι τὴν δόδον τοῦ Θεοῦ ἐν ἀληθείᾳ διδάσκεις, καὶ οὐ μέλει σοι περὶ οὐδενός. Οὐ γὰρ βλέπεις εἰς πρόσωπον ἀνθρώπων. Ἐξεστὶ δοῦναι φόρους Καίσαρι, ἢ οὐ; Αὐτὸς δὲ πρὸς ταῦτα, Ἦ με πειράζετε, ὑποκριταί; ἐπιδείξατέ μοι τὸ νόμισμα τοῦ κήνσου. » Ἄθρει δὴ οὖν ὅπως διελέγχει κολακεύοντας, καὶ χρηστολογοῦντας ἀποσειέται. Διήλεγξε δὲ, καὶ οὐ κατὰ γε τὴν λαλιὰν αὐτῶν· οἱ μὲν γὰρ προσεδόκων ἐπαινεθήσεσθαι, τάχα που κατειρνευόμενοι μὲν, πλήν εὐφραδῆ καὶ στωμυλεστάτην ἐπιτηδεύοντες τὴν κομφολογίαν, ὁ δὲ ἀδοκῆτως πειράζοντας καὶ ὑποκριτὰς ἐκάλει. Οὐκοῦν οὐ κατὰ τὴν δόξαν κρινεῖ, τουτέστιν, οὐ προσωπολήπτης ἔσται δικαστῆς, οὔτε μὴν ἐλέγξει κατὰ τὴν λαλιὰν. Οὐ γὰρ ἀνέξεται, φησί, τῶν ἀνόσια μὲν φρονεῖν ἡρημένων, προσωπεῖον δὲ ὡς περ ἀπάτης καὶ δόλου περιτιθέντων ἑαυτοῖς τὴν κομφολογίαν. Τοῦτό τοι φησιν ἐναργῶς· « Οὐ πῆρ ὁ λέγων μοι, Κύριε, Κύριε, εἰσελεύσεται εἰς τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν, ἀλλ' ὁ ποιῶν τὸ θέλημα τοῦ Πατρὸς μου τοῦ ἐν τοῖς οὐρανοῖς. » Καὶ πάλιν· « Πολλοὶ ἐροῦσίν μοι ἐν ἐκείνῃ τῇ ἡμέρᾳ, τῇ τῆς κρίσεως δηλονότι· Κύριε, Κύριε, οὐ τῷ σῶ νόματι προσητεύσαμεν, καὶ δυνάμεις πολλὰς ἐποιήσαμεν; Ἀλλὰ τότε, φησὶν, ἔρω αὐτοῖς· Ἄμην, λέγω ὑμῖν, οὐδέποτε ἔγνω ὑμᾶς. » Τί δὲ ἄρα πρὸς τοῦτοισι ὁ ἀπροσωπολήπτος ἐργάζεται δικαστῆς; Κρινεῖ ταπεινῶ κρίσιν, τουτέστιν, οὐ περιόψεται τινα τῶν ταπεινῶν, ἀλλ' ὀρθὴν καὶ ἀμώμητον ἐπ' αὐτῶ τὴν κρίσιν ἐξοίσει. Ἐξελέγξει δὲ ὁμοίως τοὺς ταπεινοὺς τῆς γῆς· ὡς περ γὰρ οὐ τὸ τοῦ πλουαίου πλεονεκεῖν ἐθέλοντος ἐρυθριάσει πρόσωπον, ἀλλὰ δικαίαν ἐπὶ τῷ ταπεινῷ ποιήσεται κρίσιν· οὕτω κἂν εἰ τις, φησὶ, τῶν ἐν ὑφέσει καὶ σμικροπρεπείᾳ τῇ κατὰ τὸν βίον, ἔξω τῶν θεῶν φέροιο νόμων, καὶ τοῖς τῆς ἀδικίας ἐγκλήμασιν ἑαυτὸν ἀνιελς ἀλίτκοιτο, φησὶν, ἐλεγχθήσεται καὶ οὗτος. Γέγραπται γὰρ, ὅτι « Πένητα οὐκ ἐλεήσεις ἐν κρίσει. » Ὅσπερ γὰρ τὸν ἐν πλοῦτῳ, καὶ ὑπεροχῇ, καὶ μέντοι καὶ δυναστείαις οὐκ ἀπαλλάξει τῶν αἰτιαμάτων τὸ περιφανές, εἰ ἐπί τισι τῶν ἐκτόπων καταγινώσκωιτο, οὕτως οὐκ ἐλευθερώσει τοῦ εἶναι πονηρὸν τὸ ἐν ὑφέσει καὶ ταπεινότητι σμικροπρεπές, οὔτε μὴν ἀπαλλάξει τοῦ κολάζεσθαι δεῖν τὸν τῇ πτωχείᾳ κατηχθισμένον, καὶ τὸν ἀπεικτὸν καὶ τρισάθλιον ἀμείβοντα βίον. Ποσειπ-

A honorem impertiant licet minus bonis moribus praeditis, eisque mercedem velat adulationis tribuunt, ut interdum etiam colant eos et observent, ac reprehensiones supprimant. Verum Dominum ac Deum nostrum Jesum Christum hoc facitare nemo viderit. Qui enim blande volunt loqui, neque vere boni sunt, hos acerbissimis reprehensionibus convertit saepe, ut vitam velint instituire moderatus. Accesserunt enim aliquando quidam Herodiani, ut vocantur : erant autem hi publicanorum exactores : ac dolo in illum egregie instructo dicebant : « Magister, scimus te in veritate docere et non esse tibi curam de aliquo; non enim respicis personam hominum : licetne censum dare Caesari, annon? Quibus ille : Quid me tentatis, hypocritae? ostendite mihi numisma census ⁴⁸. » Observa igitur quo pacto redarguat palpantes, et blandientes repellat. Coarguit autem, idque non ex sermone ipsorum : **196** nam hi sperabant se laudatum iri, cum cavillarentur quidem, sed ingenuum et blandum orationis leporem adhibentes, hic autem eos tentatores et hypocritas de improviso nominavit. Itaque non judicabit ex opinione, id est, non acceptator erit personarum iudex, neque redarguet ex sermone : Non enim, inquit, adhaerebit his qui impie affecti sunt, quique leporem orationis tanquam fraudulentiae ac versutiae personam sibi assumunt. Quod disertè dicit : « Non omnis qui dicit mihi, Domine, Domine, intrabit in regnum caelorum, sed qui facit voluntatem Patris mei qui est in caelis ⁴⁹. » Et rursus : « Multi dicent mihi illo die, Domine, Domine, nonne in nomine tuo prophetavimus, et virtutes multas praestitimus? Sed tunc, inquit, dicam illis : Amen dico vobis : nunquam novi vos ⁵⁰. » Quid porro agit iudex hic a personarum acceptatione alienus? Judicabit humili iudicium, id est, non despiciet quemquam humilem, at rectum et inculpatum de eo iudicium proferet. Similiter etiam arguet humiles terrae : quemadmodum enim personam divitis, rapere ac spoliare volentis, non verebitur, sed justum de humili exercebit iudicium : ita, inquit, si quis eorum qui in tenui fortuna et angustiis rerum ad vitam necessariarum constitutus est, extra leges divinas evagetur, et iniustitiae crimine convictus ac constrictus teneatur, etiam is coarguetur. Scriptum enim est : « Pauperem non misereberis in iudicio ⁵¹. » Quemadmodum etenim divitiis, et dignitate, et principatu auctum ornatumque claritas et amplitudo criminibus non absolvat, si reus peractus sit foedorum scelerum : sic abjectae fortunae et humilis hominem parvitas haec a malo non vindicabit, nec a supplicio prohibebit defendete eum qui mendicitate gravatur et opprimitur, et qui sordidam ac ter miseram vitam transmittit. Adjungit praeterea his et alia quaedam divinae excellentiae genera, quae dicit in omnium

⁴⁸ Matth. xxii, 16-21. ⁴⁹ Matth. vii, 21. ⁵⁰ Ibid. xxii, 23. ⁵¹ Exod. xxiii, 3.

Servatore Christo esse, quia non nudus et simplex homo nostræ conditionis fuerit, sed, uti dixi, Verbum Dei unigenitum incarnatum, et humanæ naturæ particeps. Quid ergo efficiet? inquit. Percutiet terram verbo oris sui. Et quam **197** terram? Maxime quam execratus est. Est quidem hoc verum, imo de omni terra verissimum. Maledixit enim universæ terræ, seu hominis naturæ in Adamo, iniquiens: « Terra es, et in terram ibis ²³. » Maledixit nihilominus impio mundo, quem aqua oppressit. Maledixit etiam adhuc Judææ, cum incolæ ejus temulente in illum deblaterarent. Dixit enim: « Jerusalem, Jerusalem, quæ occidis prophetas, et ad te missos lapidas, quoties volui congregare filios tuos, quemadmodum gallina congregat pullos suos sub alas, et nolastis? Ecce relinquitur vobis domus vestra ^{24, 25}. » In illo enim, relinquitur domus vestra, derelictionis in ea factæ calamitas explicatur. Derelicta vero ab eo, bello, igne et adversariorum manibus consumpta est. Est item illud aliud signum et complementum summæ potestatis: Spiritu labiorum auferet impium. Increpavit enim immundos spiritus, et quantum humanam naturam attingit, vox personuit ex ore et labiis, vique spiritus inexplicabili dæmoniorum multitudo fracta est. Erunt autem, ait, et justitia cincti lumbi ejus, et veritate involuta latera. Perinde enim est, ac si quis dicat, Potestatem et auctoritatem in rebus mundanis habet omnino nullam, ac gloriam verius divinam, et quasi succinctus est justitia et veritate. Zona autem signum est principatus, et cum dicat, ei involuta latera, nihil aliud est quam si declarat, tanquam balteum quempiam circumpositurum sibi justitiam, et præterea veritatem. Verisimile est autem, eum justitiam et veritatem appellare novam et evangelicam prædicationem, quemadmodum dictum est ei psallentis voce: « Justitia tua, justitia in omnem æternitatem, et lex tua veritas ²⁶. » Justitiæ enim magistra erat et lex, sed non mansit in æternum, meliore et perfectiore introducta, scilicet quæ per Christum lata est. Rursus lex non erat veritas, sed typus potius et umbra. Christus autem et ejus leges pure et simpliciter erant veritas. Si quidem dixit: « Ego sum veritas ²⁶. »

λος και ὁ νόμος ἦν. ἀλλ' οὐ μεμνήκεν εἰς τὸν αἰῶνα, δῆλον δὲ ὅτι τῆς διὰ Χριστοῦ. Ἦν δὲ και ὁ πάλαι νόμος οἷα ἀλήθεια μᾶλλον, ἀλλὰ τύπος και σκια. Χριστὸς δὲ και τὰ αὐτοῦ καθαρῶς ἡ ἀλήθεια. Τοιγάρτοι και ἔρασκεν: « Ἐγὼ εἰμι ἡ ἀλήθεια. »

198 VERS. 6-9. *Et simul pascetur lupus cum agno, et pardus accubabit hædo, et vitulus, et taurus, et leo simul pascentur, et puer parvulus aget eos: et bos, et ursus compascentur, et simul caluli eorum erunt; et leo, et bos simul vescentur paleis. Et puer parvulus in foramen aspidum, et in cubile sætuum aspidum manum immittet, nec lædent, neque poterunt quemquam perdere in monte sancto meo, quia impleta est universa terra cognitione Domini, quasi aqua multa cooperiat mare.*

ἐνεπλήσθη ἡ σύμπασα τοῦ γῆραι τὸν Κύριον, ὡς ἕδωρ πολὺ καλύψει θάλασσαν.

²³ Gen. iii, 19. ^{24, 25} Matth. xxiii, 37, 38. ²⁶ Ps. l, cxviii, 142. ²⁷ Joan. xiv, 6.

Αγαγε δὲ τούτοις και ἑτερά τινα τῶν ὅτι μάλιστα θεοπρεπεστάτων ἀξιωμάτων, ἀ και προσεῖναι φησι τῶ πάντων Σωτῆρι Χριστῷ, ὅτι μὴ ψιλὸς ἀνθρωπος καθ' ἡμᾶς, ἀλλ' ἦν, ὡς ἔφην, σαρκωθεὶς και ἐνανθρωπήσας ὁ μονογενὴς τοῦ θεοῦ Λόγος. Τί τοίνυν ἐργάζεται; φησίν. Πατάξει γῆν τῷ λόγῳ τοῦ στόματος αὐτοῦ. Και ποίαν ἄρα γῆν; Μάλιστα μὲν ἦν ἂν καταράσαιτο. Ἄληθές δ' ἂν εἶη και ἐπὶ πάσης τὸ εἰρημένον. Κατηράσατο γὰρ σύμπασαν γῆν, ἥτοι τὴν ἀνθρώπου φύσιν, εἰπὼν ἐν Ἄδᾶμ: « Γῆ εἶ, και εἰς γῆν ἀπελεύση. » Κατηράσατο γὰρ οὐδὲν ἤττον κόσμον ἀσεβῶν ὕδατι καταπνίξας. Κατηράσατο δὲ πρὸς τούτοις τὴν Ἰουδαίαν, ἐμπαροινησάντων αὐτῷ τῶν οἰκούντων αὐτήν. Ἔφη γάρ: « Ἰερουσαλήμ, ἡ ἀποκτείνουσα τοὺς προφήτας, και λιθοβολοῦσα τοὺς ἀπεσταλμένους πρὸς αὐτήν: ποσάκις ἠθέλησα ἐπισυναγαγεῖν τὰ τέκνα σου, ὃν τρόπον ὄρνις ἐπισυνάγει τὰ νοσσία ἑαυτῆς ὑπὸ τὰς πτέρυγας, και οὐκ ἠθέλησας; ἰδοὺ ἀφίεται ὑμῖν ὁ οἶκος ὑμῶν. » Ἐν γὰρ τῷ, ἀφίεται ὑμῖν ὁ οἶκος ὑμῶν, τὸ τῆς ἐγκαταλείψεως τῆς ἐπ' αὐτῇ γενομένης διαφαίνεται πάθος. Ἐγκαταλειφθεῖσα δὲ παρ' αὐτοῦ δεδαπάνηται και πολέμῳ και πυρὶ, και ταῖς τῶν ἀνηρηκῶτων χερσίν. Ἐτερον δὲ πρὸς τούτῳ σημεῖον, και τῆς ἀνωτάτω δυνάμει; ἀποτέλεσμα, τὸ ἐν πνεύματι διὰ χειλέων ἀνελεῖν ἀσεβῆ. Ἐπετίμα γὰρ τοῖς ἀκαθάρτοις πνεύμασι, και ὅσον μὲν ἦκεν εἰς γε τὸ ἀνθρώπινον, ἡ διὰ στόματος και χειλέων ἀπεκτυπεῖτο φωνή, τῇ δὲ ἀρρήτῳ δυνάμει τοῦ πνεύματος ἡ τῶν δαιμονίων πληθὺς συνθεραύετο. Ἔσται δὲ, φησὶ, και δικαιοσύνη ἐξωσμένος τὴν ὄσφιν αὐτοῦ, και ἀληθεῖς εἰλημένος τὰς πλευράς. Ὅμοιον γὰρ ὡς εἰ λέγοι, Δύναμις αὐτῷ, και ἀξίωμα τῶν μὲν ἐν κόσμῳ τὸ σύμπαν οὐδὲν, ἐόξαι δὲ μᾶλλον ἡ θεοπρεπῆς, και οἷον ἐξῶσθαι δικαιοσύνη και ἀληθείᾳ. Ζῶνῃ δὲ σημείον ἀρχῆς, και τὸ εἰληθῆσαι λέγειν αὐτὸν τὰς πλευράς, ἕτερον οὐδὲν εἶη ἂν ἢ αὐτὸ δὴ τοῦτο κατασημαίνοντος, ὅτι καθάπερ τινα ζωστήρα περιχειλεῖται τὴν δικαιοσύνην, και πρὸς αὐτῇ τὴν ἀλήθειαν. Εἰκόξαι δὲ δὴ ὅτι και δικαιοσύνην και ἀλήθειαν τὸ νέον τε και εὐαγγελικὸν ἀπεκάλεσε κήρυγμα, κατά τε τὸ διὰ τῆς τοῦ ψάλλοντος φωνῆς πρὸς αὐτὸν εἰρημένον: « Ἡ δικαιοσύνη σου δικαιοσύνη εἰς τὸν αἰῶνα: και ὁ νόμος σου ἀλήθεια. » Δικαιοσύνης μὲν γὰρ διδάσκαλος τῆς κρείττονος και τελειώτερας εἰσεκομισμένης,

Και συμβοσκηθήσεται λύκος μετὰ ἀρνίον, και παράλις συναναπαύσεται ἐρίφῳ, και μοσχάριον, και ταῦρος, και λέων ἅμα βοσκηθήσονται, και παιδίον μικρὸν ἄξει αὐτούς. Και βοῦς και ἄρκος ἅμα βοσκηθήσονται, και ἅμα τὰ παιδία αὐτῶν ἔσονται: και λέων και βοῦς ἅμα φάγονται ἄχυρα, και παιδίον ῥήσιον ἐπὶ τρώγλην ἀσπίδων και ἐπὶ κολτην ἐγγύθων ἀσπίδων τὴν χεῖρα ἐπιβυλιεῖ: και οὐ μὴ κακοποιήσῃ, οὐδ' οὐ μὴ δύνωται ἀπολέσαι οὐδένα ἐπὶ τὸ ἕρος τὸ ἄγιόν μου: ἔτι

πρὸς τοὺς ἡδὴ προειρημένους, μέγα καὶ ἐξαιρετόν Α καὶ τοῦτο σημεῖον, καὶ τῆς τοῦ Σωτήρος ἡμῶν ἐπιδημίας οὐκ ἀθαύμαστον ἀποτελεσμα δοίη τις ἀν εἶναι, καὶ μάλα εἰκότως. Πρὶν μὲν γὰρ γενέσθαι καθ' ἡμᾶς ἄνθρωπον τὸν μονογενῆ τοῦ Θεοῦ Λόγον· πρὶν ἐπιλαθέσθαι σπέρματος Ἀβραάμ, ὁμοιωθῆναι τε κατὰ πάντα τοῖς ἀδελφοῖς, καθὰ γέγραπται, σύμπαν τὸ ἐπὶ γῆς γένος, φημί δὴ τὸ ἀνθρώπινον, εἰς ἔθνη διήρητο δύο, εἰς τε τῶν Ἰουδαίων, καὶ τῶν τῆ κτίσει λελατρευκότων παρὰ τὸν κτίσαντα. Καὶ γνωστός μὲν ἦν ἐν τῇ Ἰουδαίᾳ ὁ Θεός· πολὺς δὲ καὶ ἀπλετος εἰδύλων ἱερῶν παρὰ τῶν ἐτέρων ἐθρησκέυετο· καὶ τὸ ἐκάστην δοκοῦν τῆ τοῦ Θεοῦ δόξῃ τετιμήτο· « Πάντες γὰρ ἐξέκλιναν, ἅμα ἠγρειώθησαν, καὶ οὐκ ἦν ὁ ποιῶν χρηστότητα, οὐκ ἦν ἕως ἐνός. » Ἀλλ' Ἰουδαῖοι μὲν διὰ τῆς τοῦ νόμου παιδαγωγίας, οἷον Β ἐξημερούμενοι καὶ τοὺς τῆς δικαιοσύνης τρόπους τιθασσεύμενοι, βίον τετιμήκασιν ἀνθρωποπρεπῆ· οἳ γε μὴν ἕτεροι, τοῦτ' ἔστιν, οἱ τοῖς ἀψύχοις εἰδύλοις λατρεύοντες, τὸν ἰθυνηρα νόμον οὐκ ἔχοντες δεινοὶ τε ἦσαν τὰς γνώμας, ἀγριοὶ τε καὶ ἀρπακτικοὶ ἔτοιμοι πρὸς πλεονεξίας, ὀρμηταὶ πρὸς ἡδονὰς καὶ τὰς ἀγαν ἐκτόπους, καὶ πρὸς πᾶν τῶν αἰσχιστων ὄντων προαλέστατοι· ὡς ὁ μὲν τις ἦν λύκῳ προσεικώς, ὁ δὲ παρδάλεσι παραπλήσιος, διὰ τε τὸ πλείσταις ὄσαις καὶ πολυειδέσι παθῶν διαφοραῖς· μονοουχὶ κατεστίχθαι τὰς φρένας· ὁ δὲ ἐπὶ τοὺς γνῶμην ἀσχετος ἦν, τὴν καθ' ὧν ἔλοιτο πλεονεξίαν ἀμογητὴ κατορθῶν, τοῖς λέουσιν εἰκασμένος διατέλει κατὰ τὸν βίον. Ἀλλὰ τοῖς οὕτως ἀγριοῖς ἤθεσι τε καὶ τρόποις ἐντεθραμμένοι, Χριστοῦ μεταπλάττοντος εἰς ἡμερωτάτην τε καὶ ἀγίαν ζωὴν, κατέληξαν μὲν τῆς ἐνούσης αὐτοῖς ὠμότητος· τετιμήκασιν δὲ καὶ αὐτοὶ τὸν ἀνθρώποις πρέποντα βίον τὸν ἐν πραότητι δηλονότι. Πειπτεῦκασιν γὰρ λέγοντι τῷ Χριστῷ· « Ἄρατε τὸν ζυγόν μου ἐφ' ὑμᾶς, καὶ μάθετε ἀπ' ἐμοῦ, ὅτι πρὸς εἶμι καὶ ταπεινὸς τῆ καρδίᾳ, καὶ εὐρήσετε ἀνάπαυσιν ταῖς ψυχαῖς ὑμῶν. » Ὁμοῦ τοιγαροῦν τῆ πίστει κεκερδήκασιν καὶ τῆς ἀρχαίας ὠμότητος τὴν ἀπεμπολήν, καὶ τὸ εἶναι χρῆστοί τε καὶ πρᾶσι, καὶ τὸ τοῖς ἁγίοις ἀναμιξί πολιτεύεσθαι. Κεχρηματίκασιν γὰρ καὶ αὐτοὶ συμπολιταὶ τῶν ἁγίων καὶ οἰκεῖοι τοῦ Θεοῦ· τοῦτο οἶμαι πολυτρόπως ἡμῖν τὸν προφητικὸν ἐν τούτοις ὑπαινίττεσθαι λόγον. Συμβοσκηθήσεται γὰρ, φησί, λύκος μετὰ ἀρνός, καὶ παρδάλις συναναπαύσεται ἐρίφῳ, τοῦτ' ἔστι, διὰ Χριστοῦ συναφθήσονται τὰ ἀγρία τοῖς ἡμέροις, τὰ κατ' οὐδένα τρόπον ἕρᾳ τοῖς ἱεροῖς καὶ ἁγίοις. Ὅσον γὰρ ἔκειν εἰς τὸ πεπαιδεῦσθαι νόμον τὴν Ἰσραὴλ καὶ τοὺς τῆς ἐπιεικειᾶς εἰδέναι τρόπους, ἡμερῶς τε καὶ πρὸς ἦν, ὁμοῦ τε καὶ ἱερῶν, καὶ οἷον προβάτῳ καὶ ἀγρὶ παραπλήσιος· ἱερὰ δὲ ἄμφω καὶ καθαρὰ τὰ ζῶα, καὶ πρὸς γε τοῦτῃ τὸ τιθασθὸν παρ' αὐτῆς λαχόντα τῆς φύσεως. Λύκος δὲ καὶ παρδάλις, καὶ μέντοι καὶ λέων, ἀγρία τε φυσικῶς, ἀσύμβατά τε τοῖς ἄλλοις· ἀλλ' ἐν Χριστῷ καὶ τοῦτο κατώρθωται. Συνηνέχθησαν γὰρ ἀλλήλοις, Ἰουδαῖοι τε καὶ Ἕλληνας, κοινῇ ὡς περ ποιοῦμενοι:

Ad ea quæ jam prius commemorata sunt, adde et poteris et illud magnum et eximium signum, et mirificum Servatoris nostri adventus effectum : Idque valde merito. Priusquam enim homo fieret similis nobis unigenitum Dei Verbum, priusquam se Abrahami semini insereret, et per omnia fratribus similis esset, quemadmodum scriptum est, universum genus in terra, humanum dico, in duas gentes divisum est, tum in Judæorum, tum eorum qui creaturam supra Creatorem coluerunt. Notus autem erat in Judæa Deus, copiosumque et ingens idolorum agmen ab aliis adorabatur, Deique majestati pro cuiusque arbitratu honor tribuebatur. « Omnes enim declinarunt, simul inutiles facti sunt, nec erat, qui faceret bonitatem, non erat usque ad unum ». Sed Judæi legis pædagogia velut mansuefacti, et justitiæ moribus cicutati, vitam coluerunt hominibus dignam : illi vero alii, id est, qui inanimis simulacris serviérunt, reetricem legem non habentes, mente sæva præditi exstiterunt, et agrestes, et rapaces, avaritiæ addicti, impetuosi, et proni ad voluptates, easque turpissimas, et ad omnia sædissima præcipites, quorum alius lupo assimilis erat, alius pardis vicinus et conformis, propterea quod mentem plurimis et variis perturbationibus, et affectibus notatam haberet : alius vero animo impotens et effrenis rapacitate facile persequens, in vita leonibus assimilis exstitit. Verum hi adeo efferatis et moribus et motibus innutriti, Christo eos ad mansuetissimam ac 199 sanctam vitam transformante, crudelitate sua relicta et rejecta, vitam hominibus convenientem, nimirum quæ cum mansuetudine conjuncta esset, excoluerunt. Crediderunt enim Christo dicenti : « Tollite jugum meum super vos, et discite a me quia mitis sum et humilis corde, et invenietis requiem animabus vestris ». Itaque una cum fide lucrifecerunt et veteris immanitatis abolitionem, et ut boni essent, et ut una cum sanctis versarentur. Nuncupati sunt enim concives sanctorum, et domestici Dei. Hoc nobis arbitror propheticum sermonem hisce verbis varie subnotare. Compascet enim, inquit, lupus cum agno, et pardus accubabit hædo, id est, contigua erunt et conjuncta per Christum sæva cum mansuetis, et quæ nullo modo sacra, cum saceris et sanctis. Nam Israel quatenus lege institutus esset, et probitatem morum cognitam perspectamque haberet, placidus erat, et mitis simul et sanctus, et quasi ovi et capræ consimilis : ambo siquidem sacra sunt et munda animalia, et præterea ab ipsa natura ad mansuetudinem efficta. Lupus autem, pardus et leo, immania sunt naturaliter, nec inter se congregatebilia : at in Christo hoc quoque perfectum est. Consociati sunt enim inter se mutuo Judæi et Græci, communem veluti capientes cibum, evangelicam et apostolicam scilicet prædicationem, et uni pastori omnium principi subditi qui pascere novit, sicut dicit propheta, in pascuis bonis, et in loco

⁵⁷ Psal. xvi, 3. ⁵⁸ Matth. xi, 29.

præpingui. Sed vitulus, inquit, et taurus, et leo simul pascentur. Videtur autem vitulum appellare novitium et recentem credentium populum, in Christo scilicet puerascentem : taurum autem fortassis Israellem, velut veteranum. Cum enim tener sit vitulus, taurus prior est et maturior tempore. Vel per vitulum designat eum qui cognitione et virtute eminet. Quale est quod dicitur : Pusillos cum magnis, et seniores cum juvenibus benedicendos, juxta vocem psallentis. Novit vero et sapientissimus Joannes mentis et animi ætatem talem. Scribit igitur et patribus, et parvulis, et præterea **200** adolescentibus, comparans, arbitror, mensuram cujusque mentis, et notitiæ et divinæ cognitionis corporum ætatibus. Pascentur itaque, inquit, simul et uno in loco, vitulus, et taurus, et leo. Tum commode vitulo et tauro leonem adjungit, ut rursus ænigmatische et obscure subintelligas fide justificatos, et sceptro Christi omnium nostrum Servatoris subjectos, non ex solis esse mundis et sanctis, nenipe ex placidis et mitibus, id est, ex legæ mansuefactis, sed etiam ex agrestibus, videlicet ex gentibus, conglomerante et ad concordiam animorum componente eos nostrum omnium Servatore Christo, et bonum inde etiam in filios filiorum, id est, ex ipsis natos transmittente. Nam huc etiam propagatur a nobis pax Christi, et consensionis animorum, et fidei bonum. Istuc enim, puto, ostendit cum adjicit : Simul catuli eorum erunt, et leo, et bos simul vescentur paleis, inquit. Observa quod dicit non mite in alimentum feris usitatum, sed in mitis nutritionem ferum demigrare. Carnivora quippe plane sunt ursus et leo : bos autem et vitulus, et hædus non ita, sed herbas carpunt ejusmodi animantia. Atqui a consuetis ac solitis, inquit, silvestria recedent, et potius ad cibaria mansuetorum transibunt, et illa vescentur palea. Typus autem doctrinæ possit esse hæc pastio. Est igitur intelligendum, ante fidem in Christum gentes improbos habuisse præceptores, pecuinam illis tradentes doctrinam, et porro suadentes, corruptissima et perditissima consecrari. At ubi ad agnitionem Dei, qui vere Deus est, vocati sunt, tum simul a pristino errore et doctrinis in quibus enutriti et educati sunt, desciverunt, floridum et deliciis affluentem pastum evangelicarum institutionum simul cum Israelitis sectantes. Cæterum, inquit, etiam puer parvulus ducet eos, id est, magistris subjicientur puerorum formatoribus non acerba mente vitulisque dedita præditis, sed potius simplicibus, et in malitia infantibus, animoque sapientibus, quales omnino sunt Christiani, divinum habentes thesaurum **201** in testaceis vasculis, et corde perversitate ac improbitate libero præditi, ac nuper natis puerulis nulla in re inferiores. Tales enim ipse Servator dignos esse ait regno cælorum : « Sinite enim, inquit, pueros, et ne prohibete illos venire ad me, talium est enim regnum cælorum. » Quod autem, licet innocentissimi

²⁰⁰ Matth. xix, 14.

τροφήν, τὸ εὐαγγελικὸν τε καὶ ἀποστολικὸν δηλονότι κήρυγμα, καὶ ὑφ' ἐνὶ γεγονότες τῷ πάντων ἀρχιποιμένει, τῷ κατανέμειν εἰδότε, καθά φησιν ὁ προφήτης, ἐν νομῇ ἀγαθῇ, καὶ ἐν τόπῳ πίνου. Ἄλλα καὶ μοσχάριον, φησί, καὶ ταῦρος καὶ λέων ἅμα βοσκηθήσονται. Ἔοικε δὲ μοσχάριον ἀποκαλεῖν, τὸν ἀρτιφῶδ καὶ νέον τῶν πιστευσάντων λαόν, τοῦτ' ἐστίν, τὸν ἐν Χριστῷ νηπιάζοντα· ταῦρον δὲ τάχα πού τὸν Ἰσραὴλ τῷ πρεσβυγενῇ. Νεογνοῦ γὰρ μόσχου πρωτερεύει ταῦρος κατὰ τὸν χρόνον. Ἦγουν διὰ μόσχου καταδηλοῦ τὸν ὡς ἐν γυνώσει τε καὶ κατὰ ἀρετὴν ὑπερκείμενον. Ὅμοιον ἐστὶ τὸ εὐλογηθῆσθαι λέγειν παρὰ Κυρίου τοὺς μικροὺς μετὰ τῶν μεγάλων, καὶ πρεσβύτας μετὰ τῶν νεωτέρων, κατὰ τὴν τοῦ ψάλλοντος φωνήν. Οἶδεν δὲ καὶ ὁ σοφώτατος Ἰωάννης νοῦ καὶ ψυχῆς ἡλικίαν τοιαύτην. Γράφει γοῦν καὶ πατράσι καὶ παισὶ, καὶ πρὸς γε τοῦτ' καὶ νεανίσκοις, τὸ, οἶμαι, τῆς ἐκάστου διανοίας τὸ μέτρον, ἦτοι συνέσεως καὶ θεογνωσίας, ταῖς τῶν σομάτων ἡλικίαις ἀφομοίων. Βοσκηθήσονται τοίνυν, φησίν, ἅμα καὶ κατὰ ταῦτόν, μοσχάριον καὶ ταῦρος, καὶ λέων. Ἀναπλέκει δὲ πάλιν χρησίμως μοσχάρῳ τε καὶ ταύρῳ τὸν λέοντα, ἵνα πάλιν αἰνιγματωδῶς ἐνοήσῃ τοὺς ἐν πίστει δεδικαιωμένους, καὶ ὑπὸ σκῆπτρα γεγονότας τοῦ πάντων ἡμῶν Σωτῆρος Χριστοῦ οὐκ ἐκ μόνων εἶναι καθαρῶν τε καὶ ἱερῶν, ἦγουν ἐξ ἡμέρων τε καὶ πρῶων, τοῦτ' ἐστίν, τῶν διὰ τοῦ νόμου τετιθασσευμένων, ἀλλὰ γὰρ καὶ ἐκ τῶν ἀγρίων, δηλονότι ὅτι τῶν ἐθνῶν, συνείροντος εἰς ὁμοφυλίαν αὐτοῦς τοῦ πάντων ἡμῶν Σωτῆρος Χριστοῦ, παραπέμποντός τε τὸ ἐντεῦθεν ἀγαθὸν καὶ εἰς παῖδων παῖδας, ἦτοι τοὺς ἐξ αὐτῶν. Ἐκτείνεται γὰρ εἰς δεῦρο καὶ παρ' ἡμῖν ἡ εἰρήνη Χριστοῦ, καὶ τὸ ἐκ τῆς ὁμοφυλίας τε ὁμοῦ καὶ ὁμοπιστίας ἀγαθόν. Τοῦτο γὰρ, οἶμαι, δηλοῖ προσιθεῖς, ὅτι ἅμα τὰ παιδία αὐτῶν ἔσονται, καὶ λέων καὶ βοῦς ἅμα φάγονται ἄχυρα, φησίν. Ἐπιτήρησον ὅτι οὐ τὸ ἡμέρον εἰς τὴν τοῖς ἀγρίοις κατεθιθεμένην μεταφορτικῶς ἐφη τροφήν, ἀλλ' εἰς τὴν τοῦ ἡμέρου τὸ ἀγρίον· σαρκοβόρα μὲν γὰρ ὁμολογουμένως ἀρκτος καὶ λέων, βοῦς δὲ καὶ μόσχος, ἦγουν εἰρῆρος οὐκέτι· πονηραγῆ δὲ μᾶλλον τὰ τοιαῦτα τῶν ζώων. Ἄλλὰ τῶν ἐν ἔθει, φησίν, τὸ ἀγρίον ἀποστρέφεται. Μεταχωρήσει δὲ μᾶλλον ἐπὶ τὴν τῶν ἡμέρων τροφήν, ἀχυροφαγήσει γὰρ καὶ αὐτά. Καὶ τύπος ἀν εἰη διδαγμάτων ἡ τροφή. Ἔστι τοίνυν ἐννοεῖν, ὅτι πρὸ μὲν τῆς πίστεως τῆς εἰς Χριστὸν τὰ ἔθνη πονηροὺς μὲν ἐσχόλας διδασκάλους, θηριοπρεπεῖς αὐτοῖς παρατιθέντας τὸ μάθημα, καὶ τὰ φθορᾶς τε καὶ ἀπωλείας ἔργα τιμῶν ἀναπελθόντας. Ἐπειδὴ δὲ κέκληνται πρὸς ἐπίγνωσιν τοῦ κατ' ἀλήθειαν ὄντος Θεοῦ, ὁμοῦ τῇ ἀρχαίᾳ πλάνῃ καὶ τῶν συντρόφων αὐτοῖς ἀπηλλάττοντο μαθημάτων, τὴν εὐανθῆ τε καὶ εὐδιὰθρυστον τῶν εὐαγγελικῶν παιδευμάτων ὁμοῦ τοῖς ἐξ Ἰσραὴλ τιμῶντες τροφήν. Ἄλλὰ καὶ παῖδων, φησίν, μικρὸν ἄξει αὐτοὺς, τοῦτ' ἐστίν, ὑπὸ διδασκάλους ἔσονται παιδαγωγοὶς οὐ μικρὸν τε καὶ φιλοκάλουργον ἔχουσι νοῦν, ἀπλοῖς δὲ μᾶλλον καὶ νηπιάζουσι μὲν ἐν κακίᾳ, σοφοὶς δὲ ἐκ φρένας. Τοιοῦτοι δὲ πάντες οἱ ἐν Χριστῷ τὸν θεῖον

ἔχοντες θησαυρὸν ἐν δοτρακίνοις σκεύεσιν, καὶ δυσ-
τροπίας μὲν καὶ φαυλότητος ἐλευθέραν ἔχοντες τὴν
καρδίαν, ἀρτιγενῶν τε παιδίων κατ' οὐδὲν ἀποδέον-
τες. Τούς γὰρ τοιοῦτους καὶ αὐτὸς ὁ Σωτὴρ ἀξίους
εἶναι φησὶ τῆς βασιλείας τῶν οὐρανῶν « Ἀφίετε »
γὰρ, φησὶ, « τὰ παιδιά, καὶ μὴ κωλύετε αὐτὰ ἔρχε-
σθαι πρὸς μέ· τῶν γὰρ τούτων ἔστιν ἡ βασιλεία τῶν
οὐρανῶν. » Ὅτι δὲ καὶ ἐπὶ πλείστην ἔχοιεν τὴν
ἀκακίαν εἰς νοῦν, ἀχειρωτοὶ τε καὶ ἀληπτοὶ, καὶ
ἀπάντων ἔσονται δειμάτων ἀμείνους, ὑπεμφαίνει λέ-
γων· « Καὶ παιδίον νήπιον ἐπὶ τρώγλῃν ἀσπίδων, καὶ
ἐπὶ κοίτην ἐγγύων ἀσπίδων τὴν χεῖρα ἐπιβαλεῖ, καὶ
οὐ μὴ κακοποιήσωσιν, οὐδ' οὐ μὴ δύνωνται ἀπολέσαι
οὐδένα ἐπὶ τῷ ὄρει τῷ ἁγίῳ μου. » Τρώγλας δὲ οἶμαι
καὶ κοίτας ἀσπίδων, ἢ τὰ πονηρὰ τῶν δαιμονίων
ὀνομάζει· στίφη, ἤγουν τὰς τῶν ἀνοσίων αἰρετικῶν
οἶον οἰκίας τε καὶ καταδύσεις· ἵνα μὴ λέγωμεν ἐκ-
κλησίας· αἷς τὴν χεῖρα περιεσπάζει ἐπιφέροντες οἱ
ἐν Χριστῷ νηπιάζοντες περιγίνονται βράδιως, κατ'
οὐδένα τρόπον ἀκούμενοι· Χριστὸς γὰρ ἔστιν ὁ
ἐπαμόνως αὐτοῖς, καὶ τῆς ἐκείνων σκαιότητος ἀφανί-
ζων τὰ δῆγματα, ἀπρακτὸν τε τὸν ἴον ἀποφαίνων.
Οὐ γὰρ μὴ δύνωνται, φησὶν, ἀπολέσαι τινὰ ἐπὶ τῷ
ὄρει τῷ ἁγίῳ μου. Ἄγιον δὲ ὄρος φησὶ τὴν Ἐκκλη-
σίαν, διὰ τὸ ὑψοῦ θεοῦ εἶσθαι· τὸ γὰρ ἔχον εἰς ὄψαν, καὶ
τῶν ἐν αὐτῇ δογμάτων τὸ ἐπηρμένον. Χθαμαλὸν γὰρ
οὐδὲν ἐν ἡμῖν. Οὐ γὰρ ἴσως τῇ κρίσει τῷ Κτίστη τὸ
σέβας ἀνάπτειν ἠθίσμεθα παρὰ τὸν Κτίστην καὶ
Ποιητὴν· οὕτε μὴν τὸν τῶν ὄλων δημιουργόν Θεὸν
λόγον τῆς αὐτῷ πρεπούσης καταθεῖναι δόξης,
συναριθμοῦντες αὐτὸν τοῖς κτίσμασιν. Ἐμπεπλησθαι
τε εἶναι πλήρη τῆς εἰς αὐτὸν εὐσεβείας, καθάπερ
μεστὴ τῶν ἰδίων ὁδῶν ἔστιν. Ἴσοι δ' ἄν τις καὶ τοῦτο ἀληθές.
Ποῦ γὰρ ὄλως ἢ παρὰ τίσιν οὐκ ὀνομά-
ζεται Χριστός· ἢ ποῖον ἀνθρώπων γένος οὐκ ὑπεπέπτωκεν·
Κάμψαι γὰρ αὐτῷ πᾶν γόνου, καὶ πᾶσα γλῶσσα
ἐξομολογήσεται αὐτῷ κατὰ τὸ γεγραμμένον, ὅτι Κύριος Ἰησοῦς
Χριστὸς εἰς ὄψαν Θεοῦ Πατρός.

Καὶ ἔσται ἐν τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ ἡ ρίζα τοῦ

Ἰεσσαὶ καὶ ὁ ἀριστάμενος ἄρχαι ἔθνῶν, ἐπ'

αὐτῷ ἐλπίουσιν, καὶ ἔσται ἡ ἀνάταυσις αὐτοῦ

τιμῇ.

Ἀναλαμβάνει κατὰ βραχὺ τῶν ἀμυδρῶς εἰρημένων

ἢ θεωρία, καὶ ἄπερ ἔφη δι' αἰνιγμάτων, ταῦτα τοῖς

φιλακροάμοσιν εὐ μάλα διατρανοῖ. Τίνα γὰρ τρόπον

βοσκηθήσεται μὲν ὁ λύκος μετὰ ἀρνός, συναναπαύ-

σεται δὲ ἐρίψω πάρδαλις, καὶ μοσχάριον, καὶ βουῦς,

καὶ λέων ἅμα φάγονται ὄχυρα, πότε δὲ ὄλως ἔσται

ταυτὶ, καὶ τίνας οἱ ποτὲ μὲν ὦμοι καὶ ἀπηνεῖς, ἐσώ-

μενοι δὲ μετὰ τοῦτο τιθασοὶ τε καὶ πρῶοι, ἔσονται

δὲ ὅπως ἀναμιξέ τοῖς ἡμέροις τε καὶ ἱεροῖς ὕφ' ἐνὶ τῷ

πάντων ἀρχιποιμένι νεμηθησόμενοι, καταλευκαίνει

λέγων· Καὶ ἔσται ἡ ρίζα τοῦ Ἰεσσαί. Ἔσται δὲ τί

καὶ ἐπὶ τίσιν; Ὅστε κατάρξαι, φησὶ, τῶν ἐθνῶν, γε-

νέσθαι δὲ καὶ εἰς ἐλπίδα τοῖς οὐκ ἔχουσιν ἐλπίδα,

αὐτοῦ δὲ δηλονότι τοῖς ἔθνεσιν, οἷς καὶ ὁ σοφώτατος

Παῦλος ἐπιστέλλει λέγων· « Διὸ μνημονεύετε ὑμεῖς

τὰ ἔθνη, οἱ λεγόμενοι ἀκροβυστία ὑπὸ τῆς λεγομένης

ἐν σαρκὶ περιτομῆς χειροποιήτου, ὅτι ἦτε ἐν τῷ

καίρῳ ἐκείνῳ χωρὶς Χριστοῦ, ἀπηλλοτριωμένοι τοῦ

forent et simplicissima mente, inexpugnabiles, inde-
prehensibiles, omnibusque terroribus superiores
futuri sunt, subindicat dicens : « Et puer parvulus
in foramina aspidum, et in cubile lætuum aspidum
manum immittet, nec lædent, neque poterunt quem-
quam perdere in monte sancto meo. » Foramina
autem et cubilia aspidum, credo, dicit malas dæmoni-
orum turmas, vel impiorum hæreticorum iustra
ac latibula, ecclesias enim dicere non lubet, in quas
sæpenumero manus immittentes, qui in Christo
infantes sunt, facile superant nihil prorsus læsi.
Christus siquidem eos vindicat, et sinistrae illorum
perversitatis morsus reprimit, virusque inefficax
efficit. Nec enim poterunt, inquit, perdere quem-
quam in monte sancto meo. Sanctum montem dicit
Ecclesiam, propterea quod in alto gloriæ fastigio
collocata sit, et propter dogmatum in ea sublimitatem.
Humile enim nihil est in nobis. Non etenim
creaturæ supra Creatorem venerationem deferre
solemus, nec omnium opificem Deum Verbum de
gloria debita deturbamus, nec eum creaturis annu-
meramus. Repletam dein ait universam terram
cognitione Domini, tanta religione erga eum plenam,
quantis scilicet aquis spatiosum et laxum mare
operitur. Quod verum esse a quovis perspicui potest
et intelligi. Ubi enim et apud quos Christus non
nominatur? Et quod genus hominum illi non paret?
Flectet etenim se illi omne genu, et omnis lingua
illi constitebitur, quemadmodum scriptum est : Quia
Dominus Jesus Christus in gloria Dei Patris **.

τέ φησι τὴν σύμπασαν τοῦ γυνῶναι τὸν Κύριον, οὕτω
ἀμέλει καὶ ἡ πλατεία τε καὶ εὐρύχωρος θάλασσα
ἀμέλει καὶ ἡ πλατεία τε καὶ εὐρύχωρος θάλασσα
ἀμέλει καὶ ἡ πλατεία τε καὶ εὐρύχωρος θάλασσα
ἀμέλει καὶ ἡ πλατεία τε καὶ εὐρύχωρος θάλασσα

VERS. 10. Et erit in die illa radix Jessæ, et qui
consurgit, ut sit princeps gentium, in ipso gentes
sperabunt, erit requies ejus honor.

Elucet paulatim eorum quæ obscure dicta sunt
intelligentia, et quæ per ænigmata dixit, hic atten-
tis auditoribus optime explanat. Nam quomodo
compascet lupus cum agno, **202** et pardus hædo
accubabit, et vitulus, et bos, et leo simul vescu-
tur paleis, quando vere hæc omnino fient, et qui-
nam olim crudeles, deinceps evadent cives et
miles, et quo pacto placidis et sanctis permisce-
buntur, sub uno summo omnium pastore pascentes,
candide et aperte declarat, cum ait : Et erit radix
Jessæ. At quid erit et in quibus? Ut princeps sit,
inquit, gentium, et ut spes sit spem non habentibus,
ipsis videlicet gentibus, quibus sapientissimus
Paulus scribit dicens : « Propter quod memores
estote vos gentes, qui dicebamini præputium ab
ea quæ dicitur circumcisio in carne, manufacta :
quod eratis in tempore illo sine Christo, alienati
ab Israël, et hospites testamentorum, promissionis

** Philipp. II, 10, 11.

spem non habentes, et sine Deo in hoc mundo. A Nunc autem in Christo Jesu vos qui aliquando eratis longe, facti estis prope in sanguine Christi ⁶¹. » Verum etsi erant spei expertes, et Deum non habentes in mundo (procubuerunt enim operibus suarum manuum), tamen vocati sunt per fidem ad agnitionem Christi, et ei subjecti sunt, et Deum habuerunt naturalem et verum, et spei sanctorum erant consortes. Erit autem, inquit, requies ejus honor. Duplīciter intelliges quod dicitur. Si quis enim mallet quietem hic Christi mortem in carne significare, quam propter nos sustinuit volens, non tanquam mortem sustinens (vita enim erat natura), sed velut quiescere carnem faciens ad tempus: hoc illi aliud nihil erat quam honor. Glorificatus est enim omnium Salvator et Dominus noster Jesus Christus, cum necem pro mundo sublisset, et pro omnium vita voluntariam mortem esset perpeusus. Affatus nimirum est Patrem cœlestem ad pretiosissimam crucem profecturus: « Pater, glorifica tuum Filium, ut et Filius tuus glorificet te ⁶²; » et rursus: « Nunc glorificatus est Filius hominis, et Deus glorificatus est in eo ⁶³. » Quatenus enim ad crucifigentium dementiam et impios et crudeles conatus attinebat, labem illi et ignominiam aspersit passio; putabant enim forte invitum eum esse passum. At ubi revixit, spoliato inferno, et morte se superiorem hac re ostendens, honori ei et gloriæ hujus rei eventum fuisse comparerimus. Erit itaque, inquit, hoc modo requies ei, honor. Si vero quis **203** aliter his commentationibus adijcere velit, sic dictorum sensum accipiet: Non enim in solam spem erit gentibus Servator, sed manifestabitur etiam stato temporum curriculo, sive resurget, non ut imperet solum illis, sed etiam quietem quæ gloriæ ipsis et honori sit, donabit. Hospitium enim gratum illi est sanctorum mens, et commoratur cum dignis, et conquiescit cum animabus sacris ipsum colentium. Quod qui consecuti sunt, his honori est et gloriæ. Quid enim cum hac nobilitate et gloria conferendum est, Deum habere diversantem et in corde habitantem? Erit itaque, modo velimus, etiam hac ratione in nobis requies ejus honor: « Si enim quis, inquit, audiet sermonem meum, **D** diliget eum Pater meus, et ad eum veniamus, et in eo manebimus ⁶⁴. »

VERS. 11. *Et erit die illa, perget Dominus ostendere manum suam, ad æmulandum residuum populi, quod relicum fuerit ab Assyriis, et ab Ægypto, et Babylonia, et Æthiopia, et ab ortu solis, et ab Arabia.*

Diem itaque nominat propheta hic tempus quo Christi adventus fuit, et dispensatione cum carne

Ἰσραὴλ, καὶ ξένοι τῶν διαθηκῶν, τῆς ἐπαγγελίας ἐλπίδα μὴ ἔχοντες καὶ ἄθεοι ἐν τῷ κόσμῳ. Νῦν δὲ οἱ ποτὲ ὄντες μακρὰν, ἐγενήθητε ἐγγὺς ἐν τῷ αἵματι τοῦ Χριστοῦ. » Ἄλλ' εἰ καὶ ἦσαν ἐλπίδος δίχα, καὶ Θεὸν οὐκ ἔχοντα κατὰ τὸν κόσμον προσκεκυνηκασί γὰρ τοῖς ἔργοις τῶν ἰδίων χειρῶν· ἄλλ' οὖν κεκλημένα διὰ τῆς πίστεως εἰς ἐπίγνωσιν τοῦ Χριστοῦ, καὶ ὑπ' αὐτῶ τέθεινται, καὶ Θεὸν ἐσχίκασι τὸν φύσει καὶ ἀληθῶς, καὶ τῆς τῶν ἁγίων ἐλπίδος γεγόμενα κοινωνοί. Ἔσται δὲ, φησὶν, ἡ ἀνάπαυσις αὐτοῦ τιμῆ. Διχῆ νοήσεις τὸ εἰρημένον. Εἰ μὲν γὰρ τις ἔλοιτο τὴν ἀνάπαυσιν ἐν τούτοις ὑποδηλοῦν τὸν ἐν σαρκὶ θάνατον τοῦ Χριστοῦ, ὃν δι' ἡμᾶς ὑπέμεινεν ἐκὼν, οὐχ ὡς θάνατον ὑπομένων, ζωὴ γὰρ ἦν κατὰ φύσιν, ἀλλ' ὅσον ἠρεμῆσαι βραχὺ τὴν σάρκα ποιῶν· τιμὴ τὸ χρῆμα, καὶ ἕτερον οὐδὲν. Δεδόξασται γὰρ ὁ τῶν ὄλων Σωτὴρ καὶ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς ὁ Χριστὸς, τὴν ὑπὲρ γε τοῦ κόσμου σφαγὴν ὑπομείνας, καὶ ὑπὲρ τῆς ἀπάντων ζωῆς ἐθελοντῆς ἀνατλάς τὸν θάνατον. Καὶ γοῦν ἔφασκε πρὸς τὸν ἐν οὐρανοῖς Πατέρα, μέλλων ἐπὶ τὴν τιμίον ἵνατι σταυρόν· « Πάτερ, δόξασόν σου τὸν Υἱόν, ἵνα καὶ ὁ Υἱὸς σου δοξάσῃ σε. » Καὶ πάλιν· « Νῦν ἐδοξάσθη ὁ Υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου, καὶ ὁ Θεὸς ἐδοξάσθη ἐν αὐτῷ. » Ὅσον μὲν γὰρ ἦκεν εἰς τὴν τῶν σταυρωσάντων ἀπόνοιαν, καὶ τὸ ἀνόσιόν τε καὶ ἀπαχθὲς ἐγγεῖρημα, μῶμος ἦν αὐτῷ καὶ ἀδοξία τὸ πάθος. Ἔφοντο γὰρ Ἰσῶς καὶ οὐχ ἐκόντα παθεῖν. Ἐπειδὴ δὲ ἀνεβίω σκυλεύσας τὸν ἄδην, καὶ ὅτι θανάτου κρείττων ἔστιν δι' αὐτοῦ τοῦ πράγματος ἀποφύνας, εἰς τιμὴν αὐτῷ καὶ δόξαν ἐκτελετωῶσαν εὐρήσομεν τὴν τοῦ πράγματος ἔκδοσιν. Ἔσται τοίνυν, φησὶ, κατὰ τοῦτον τὸν τρόπον ἡ ἀνάπαυσις αὐτοῦ τιμῆ. Εἰ δὲ δὴ καὶ ἐτέρως τοῖς θεωρήμασι προσβαλεῖν βούλοιτό τις, ἐκδέξεται τοιῶσδε τῶν εἰρημένων τὴν δύναμιν. Οὐ γὰρ εἰς ἐλπίδα μόνην ἔσται τοῖς ἔθνεσιν ὁ Χριστὸς, ἀναδειχθήσεται δὲ κατὰ καιροῦς, ἦγουν ἀναστήσεται οὐ πρὸς τὸ κατάρξαι μόνον αὐτῶν, ἀλλὰ γὰρ εἰς τιμὴν καὶ δόξαν αὐτοῖς χαριεῖται τὴν ἐν αὐτοῖς ἀνάπαυσιν. Ἐνδιαίτημα μὲν γὰρ αὐτῷ εἶλον τῶν ἁγίων ὁ νοῦς, ἐναυλίζεται δὲ τοῖς ἁγίοις, καὶ ἀναπαύεται ψυχᾶς ἱεραῖς τῶν εσθόμενων αὐτῶν, καὶ τοῖς λαβοῦσι τὸ χρῆμα τιμὴ τέ ἐστι καὶ δόξα. Τί γὰρ ἂν γένοιτο ἰσοστατοῦν εἰς εὐκλείας λόγον τοῦ Θεοῦ ἔχειν ἐνημίσιμόν καὶ ἐνοικούντα καρδίαις; Ἔσται τοίνυν καὶ κατὰ τοῦτον τὸν τρόπον ἡ ἐν ἡμῖν ἀνάπαυσις αὐτοῦ τοῖς ἀπαξ ἐθέλουσι τιμῆ· « Ἐὰν γὰρ τις ἀκούσῃ, » φησὶ, « τῶν λόγων μου, ἀγαπήσει αὐτὸν ὁ Πατὴρ μου, καὶ πρὸς αὐτὸν ἐλευσόμεθα, καὶ ἐν αὐτῷ καταλύσομεν. »

Καὶ ἔσται ἐν ἡμέρᾳ ἐκείνῃ, προσθήσει Κύριος τοῦ δεῖξαι τὴν χεῖρα αὐτοῦ, τοῦ ζηλώσαι τὸ καταλεῖσθὲν ὑπ' ἄλλοιπων τοῦ λαοῦ, ὃ ἐὰν καταλεῖσθῇ ἀπὸ τῶν Ἀσσυρίων, καὶ ἀπὸ Αἰγύπτου, καὶ Βαβυλωνίας καὶ Αἰθιοπίας, καὶ ἀπὸ Ἑλαμιτῶν, καὶ ἀπὸ ἡλίου ἀνατολῶν, καὶ ἐξ Ἀραβίας.

Ἡμέραν μὲν οὖν ὁ προφήτης ἐν τούτοις τὸν καιρὸν δισημάζει, καὶ ὃν ἡ Χριστοῦ γέγονε παρουσία, καὶ

⁶¹ Ephes. II, 11, 12. ⁶² Joan. XVII, 1. ⁶³ Joan. XIII, 31. ⁶⁴ Joan. XIV, 23.

τῆς μετὰ σαρκὸς οἰκονομίας τοῦ Μονογενοῦς ἀνεδείχθη ἂ τὸ μυστήριον. Τότε δὴ οὖν, τότε, φησί, καταδείξει Κύριος τὴν ἑαυτοῦ χεῖρα, τοῦτ' ἐστὶ, δυναστείας ἐπίδειξις ἔσται πολλή· καὶ τοῦτο οὐ μάτην, ἀλλ' ὅπως « τοῦ ζηλώσει τὸ καταλειφθῆν ὑπόλοιπον τοῦ λαοῦ, ὃ ἐὰν καταλειφθῆ ἀπὸ τῶν Ἀσσυρίων, » φησί, καὶ ἀπὸ τῶν ἄλλων ἔθνῶν. Δεῖ δέ, οἶμαι, τὴν τῶν εἰρημένων δύναμιν κατευρύνοντας ἀπεργάσασθαι διαφανεστέραν. Κατὰ μὲν γὰρ τοῦς ἀνωθεν ἔτι καιροῦς κέκμηκεν οὐ μετρίως τὸ τῶν Ἰουδαίων ἔθνος, καταδρῶντων αὐτὸ, τοῦτο μὲν Ἀσσυρίων καὶ Ἑλαμιτῶν, τοῦτο δὲ τῶν ἀπὸ Αἰγύπτου καὶ Βαβυλωνίας, καὶ ἀπὸ ἡλίου ἀνατολῶν, καὶ ἐξ Ἀραβίας. Ἐπιλάμψας δὲ μετὰ τοῦτο Χριστὸς ἡ πανσθενεστάτη χεῖρ καὶ παντουρῆς δεξιὰ τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς ἑαυτὴν ἐμφανῆ καθίστη διὰ θαυμάτων, καὶ πληροφορεῖν ἠπέριγετο τοῦς ἐξ Ἰσραὴλ, ὅτι τε εἴη κατὰ ἀλήθειαν Θεός, καὶ Θεοῦ τοῦ κατὰ ἀλήθειαν Υἱός. Τί γὰρ τῶν ἄγαν τεθραυσμένων οὐ τετέλεσται παρ' αὐτοῖς; πάντα γὰρ ἦν Θεοπρεπῆ καὶ παράδοξα, καὶ τῆς ἀνωτάτω δυνάμεως σαφῆ τε καὶ ἐναργεστάτην ἔχοντα τὴν ἐπίδειξιν. Κατ' ἐκεῖνο, φησί, τοῖνον τοῦ καιροῦ προσθήσει· Κύριος τοῦ δεῖξαι τὴν χεῖρα αὐτοῦ, ὅπως τοῦ ζηλώσει τὸν Ἰσραὴλ, καὶ οἶον μὴ μόνοις τοῖς ἔθνεσι παραχωρῆσαι Χριστὸν, ἐλθεῖν δὲ καὶ αὐτοῦς ἐλπίζα ἔχειν τὴν ἐπ' αὐτῷ, καὶ μὴν καὶ ὑπ' αὐτῷ γενέσθαι ζητεῖν, ἀρχοντά τε ποιῆσθαι, καθηγητὴν καὶ διδάσκαλον, τὸν ταύτης ἕνεκα τῆς αἰτίας γενομένον ἀνθρώπων. Καὶ γοῦν ἔφασκε διὰ φωνῆς τοῦ Δαβὶδ· « Ἐγὼ δὲ κατεστάθην βασιλεὺς ὑπ' αὐτοῦ ἐπὶ Σιών ὄρος τοῦ ἁγίου αὐτοῦ, διαγγέλλων τὸ πρόσταγμα Κυρίου. » Ἦκεν μὲν γὰρ ὁ Χριστὸς, οὐκ ἀπεστέλλοι λέγων εἰ μὴ εἰς τὰ ἀπολωλότα πρόβατα οἴκου Ἰσραὴλ. Καὶ γοῦν παρ' αὐτοῖς διεκέρυε πρώτοις, ἐνετέλλετο δὲ καὶ τοῖς ἁγίοις ἀποστόλοις· « Εἰς ὄδον ἔθνῶν μὴ ἀπέλθητε, καὶ εἰς πόλιν Σαμαρειτῶν μὴ εἰσέλθητε· πορεύεσθε δὲ μᾶλλον πρὸς τὰ ἀπολωλότα πρόβατα οἴκου Ἰσραὴλ. » Ἐπειδὴ δὲ διατετέλεκασι ἐκ πολλῆς ἄγαν ἀνομοίας οἱ δελταῖοι τῶν ἀφιγμένων εἰς τοῦτο ταῖς ἀπειθείαις περιυβρίζοντες, μεταπεφοίτηκεν ἐπὶ τὰ ἔθνη λοιπὸν, καὶ γεγόνασι οἱ ἔσχατοι πρῶτοι, καὶ οἱ πρῶτοι ἔσχατοι. Ἡ αὐτῆ τοι καὶ νῦν ὁ προφήτης, ἅτε δὴ καὶ ὑπάρχων ἠνευματοφόρος ἀνὴρ, καὶ τῶν ἔσομένων τὴν γνῶσιν διὰ τῆς ἀνωθεν δρουχίας πεπλουτηκώς, πρῶτον διαμνήνεται τῶν ἔθνῶν, εἶτα μετ' ἐκεῖνους τοῦ Ἰσραὴλ, τεθειμένους τε εἰς νῶτον καὶ ἐν τοῖς περιλοίποις, κατὰ

⁶⁶ Psal. II, 6. ⁶⁷ Matth. x, 5, 6.

Unigeniti mysterium patefactum est. Tunc, inquit, tunc ostendet Dominus suam manum, id est, potentiae magna erit declaratio, idque non frustra, sed ad æmulandum relictum residuum populi quod relictum fuerit ab Assyriis, et ab aliis gentibus. Cæterum sensum eorum quæ dicta sunt explicare oportere me arbitror, et efficere illustriorem. Superioribus temporibus haud mediocriter divexata est gens Judaica, partim eam Assyriis, et Elamitis, partim iis qui ab Ægypto, et Babylonia, et ab ortu solis, et ex Arabia profecti sunt, depopulantibus. Post hæc autem cum Christus affulsisset, omnipotentissima manus omniumque effectrix illa dextera Dei et Patris se clare exhibuit, et Israelitis persuadere conatus est se esse vere Deum, et Dei vere Filium. Quid enim gestum est apud eos non valde stupendum? Omnia enim erant divina et communem opinionem excedentia, et summæ potentie claræ et illustrissimam habentia demonstrationem. Hoc igitur tempore, **204** inquit, perget Dominus ostendere manum suam, ad æmulandum Israel: videlicet non ut ad solas gentes accederet Christus, sed ut hi quoque in illo spem haberent, illi subessent, illum principem facerent et ducem, principem et doctorem qui hac de causa homo factus est. Dixit autem voce Davidis: « Ego constitutus sum rex ab eo super montem Sion sanctum ejus, prædicans præceptum Domini ⁶⁶. » Venit enim Christus, dicens se non missum nisi ad oves perditas domus Israelis. Et sane apud eos primum prædicavit, præcepitque sanctis apostolis: « In yam gentium ne abieritis, et in civitatem Samaritanorum ne intretis, sed ite potius ad oves perditas domus Israel ⁶⁷. » Cum autem ex singulari amentia, eum qui ad hoc venit, sua inobedientia, miseri homines affecissent insigni contumelia, transmigravit deinceps ad gentes, et facti sunt ultimi primi, et primi ultimi. Hinc et propheta nunc, quippe vir Spiritu affatus, et futurorum scientia, sæpe prælucente e supernis, ditatus, primum mentionem facit gentium, dein post illas, Israelis, utpote qui projectus est a tergo eorum, qui per fidem sanctificati sunt, et in dorso positus est et inter reliquias, quem admodum scriptum est.

ὡς ἐρόμιμῆνον κατόπιν τῶν διὰ πίστεως ἡγιασμένων, τὸ γεγραμμένον.

D Vens. 12. *Et tollet signum in gentes, et congregabit perditos Israelis, et dispersos Juda coget a quatuor alis terræ: et auferetur zelus Ephraim, et inimici Juda peribunt, et Ephraim non æmulabitur Judam, et Judas non affliget Ephraim.*

Propheta sermonem hunc hisce verbis mirabiliter pertexit. Sumit enim quod historice factum est ad imaginem describendam rei sub intelligentiam cadentis. Idque dicendum esse arbitror, quatenus licet, dilucide. Cepit enim regnum Solomonis natu

ejus Roboamus, a quo dissecta est in dissidium gens Judaica, et decem tribus cum dimidia tribu Ephraim commigrarunt Samaritaniam : Hierosolymis vero remansit tribus Juda, et dimidia tribus Manassis. Regnaruntque vicissim stans temporibus, et horum et illorum aliquot : Hierosolymis, qui ex tribu Juda, in Samaria vero qui ex tribu erant Ephraim. Et magna interea loci **205** inter partes effluunt æmulatione, bella crebra, et aliorum in alios tumultus et incursions, sicuti in libris Regnorum diserte exponitur. Ubi autem Chaldaei, et Babylonis Persicæ reges, universam prope, ut ita dixerim, Judæam devastassent, in suam ipsorum terram, tum Israeliam, tum Judam captivos abduxerunt, id est, tam eos qui in Samaria, quam qui Hierosolymis debebant. Dein liberati ex captivitate, denuo reversi sunt in suam regionem, et habitaverunt non sparsim et divisim amplius, sed Hierosolymis omnes, cessaruntque separatim reges sibi ac principes ungere, et alter alterum afflictere, ac invidere, sicut prius. Subditi enim erant tum uni Zorobabeli filio Salathielis, qui erat e tribu Juda, tum et Jesu filio Josedechi, qui sacerdotio claruit. Et hæc quidem est in his historica oratio. Prophetæ autem consilium et scopus fuit, ut ex rebus evidentioribus, et ex illis quæ olim evenerunt, Servatoris nostri adventus præclaras res gestas ostenderet. Erecto etenim signo, id est, pretiosa cruce, et per universum orbem terrarum gentibus ac populis exhibito, facta est eorum qui captivitate, videlicet intelligibili, detinebantur, remissio, concursus ad concordiam, studium ad animorum fideique consensionem, inter eos, qui olim divisi erant, qui multorum ac impiorum tyrannorum iugo oppressi (servierunt enim impuris spiritibus) eorum jugum depulerunt, et ad Sion intelligibilem seu Jerusalem, id est, Ecclesiam, summa cum alacritate confluxerunt, unicus regi subditi sunt, id est, Christo, cujus typum præ se gessit Zorobabel, reducens ex captivitate Israeliam, versante cum illo etiam Jesu sacerdote magno, ut in eo intelligatur Christus, rex pariter et sacerdos, sanctus, innocens, impollutus, segregatus a peccatoribus, et excelsior cælis factus, sicuti inquit divinus Paulus ⁶⁷. Quod autem Christi lignum, id est, pretiosa crux, quasi conciliatrix et mediatrix fuerit, ut universæ terræ incolæ in fidei conspirationem coalescerent, et per illum Patri sanctissimo intime ac domestice conciliarentur, ex his quæ scripsit divinus Joannes evangelista, clarum esse poterit et perspicuum. Introduxit enim maledictum illum Caipham in concilio, dicentem : « Vos nescitis quidquam, neque cogitatis expedire **206** nobis, ut unus homo moriatur pro populo, et non totus populus pereat ⁶⁸. » Quibus subjunxit : « Hoc autem dixit non a seipso, sed sacerdos cum esset anni illius, prophetavit moriturum esse Jesum pro gente, et non pro gente

A ἑοῦμ· κατεσχίσθη δὲ πρὸς διχόνοιαν ἀπ' αὐτοῦ τὸ τῶν Ἰουδαίων ἔθνος· καὶ αἱ μὲν δέκα φυλαὶ καὶ τὸ ἡμισυ φυλῆς Ἐφραΐμ μετῴκηθησαν ἐν τῇ Σαμαρείᾳ, ἐν δὲ γε τοῖς Ἱεροσολύμοις ἀπομεινένῃσιν ἡ Ἰουδα φυλὴ, καὶ τὸ ἡμισυ φυλῆς Μανασσῆ. Ἐβασίλευόν τε κατὰ καιροὺς τούτων τε ἀκακίων τινές· ἐν μὲν τοῖς Ἱεροσολύμοις, οἱ ἐκ φυλῆς Ἰούδα· ἐν δὲ γε τῇ Σαμαρείᾳ, οἱ ἐκ φυλῆς Ἐφραΐμ· καὶ πολλὸς ὁ μεταξὺ τοῖς μέρεσιν ἀνεκαίετο ζῆλος, πόλεμοί τε συχνοί, καὶ κατ' ἀλλήλων ἐπαναστάσεις, καθὰ καὶ ἐν βίβλοις τῶν Βασιλείων διηγήρεται σαφῶς. Ἐπειδὴ δὲ Χαλδαῖοι καὶ οἱ Βαβυλωνῶς τῆς Περσικῆς βεβασίλευκτες, ἅπασαν, ὡς ἔπος εἰπεῖν, τὴν Ἰουδαίαν καταδρώσαντες, ἀπεκόμισαν αἰχμάλωτον εἰς τὴν ἑαυτῶν τὸν τε Ἰσραὴλ καὶ τὸν Ἰούδα, τοῦτ' ἔστι, τοὺς τε ἐν τῇ Σαμαρείᾳ, καὶ τοὺς ἐν τοῖς Ἱεροσολύμοις· εἶτα τῆς αἰχμαλωσίας ἀπηλλαγμένοι, πάλιν ὑπενόστησαν εἰς τὴν ἑαυτῶν, καὶ κατωκῆκασιν οὐκέτι διηρημένως, ἀλλ' ἐν τοῖς Ἱεροσολύμοις ἅπαντες· ἐπαύσαντο δὲ τοῦ καὶ ἀνὰ μέρος χρεῖν ἐφ' ἑαυτοὺς βασιλέας τε καὶ ἄρχοντας, θλίβειν τε ἀλλήλους, καὶ ζηλοῦν ἕτι, καθὰ καὶ πρότερον. Ὅφ' ἐνὶ γὰρ γεγονάσι τὸ τῆνικαδὲ Ζωροβάβελ τῷ τοῦ Σαλαθιήλ, ὃς ἦν ἐκ φυλῆς Ἰούδα, καὶ μέντοι καὶ Ἰησοῦ τῷ τοῦ Ἰωσεδέχ τῷ προὔχοντι καθ' Ἱερουσόλην. Καὶ ὁ μὲν τῆς ἱστορίας ἐν τούτοις λόγος. Γέγονε δὲ τῷ προφήτῃ σκοπὸς, ὡς ἐκ πραγμάτων ἐμφανεστέρων καὶ ἐκ τῶν τοῖς πάλαι συμβεβηκότων τῆς τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν ἐπιδημίας καταδείξαι τὰ κατορθώματα. Ἐγγηγεμένου γὰρ τοῦ σημείου, τοῦτ' ἔστι, τοῦ τιμίου σταυροῦ, καὶ ἐμφανοῦς γεγονότος τοῖς ἀνὰ πᾶσαν τὴν οἰκουμένην ἔθνεσι τε καὶ λαοῖς, γέγονεν ἄφρασις τῶν ἐν αἰχμαλωσίᾳ (δῆλον δὲ ἔτι τῇ νοητῇ), συνδρομὴ πρὸς ὁμοφυλίαν, σπουδὴ πρὸς ὁμόνοιαν καὶ ὁμοπιστίαν τῶν πάλαι διηρημένων· οἱ πολλοὶς τε καὶ ἀνοστοῖς τυράννοις κατεζευγμένοι (δεδουλεύκασιν γὰρ τοῖς ἀκαθάρτοις πνεύμασι), ἀπεσιέσαντο μὲν τὸν ἐκείνων ζυγόν, συνδεδραμήκασιν δὲ καὶ μάλα προθύμως εἰς τὴν νοητὴν Σιών, ἣγουν Ἱερουσαλήμ, τοῦτ' ἔστι, τὴν Ἐκκλησίαν, καὶ ὅφ' ἐνὶ γεγονάσι βασιλεῖ, τοῦτ' ἔστι Χριστῷ, οὐ καὶ εἰς τύπον ὁ Ζωροβάβελ ἦν, ἀνακομιζὼν ἐκ τῆς αἰχμαλωσίας τὸν Ἰσραὴλ συνόντος αὐτῷ καὶ Ἰησοῦ τοῦ ἱερέως καὶ μεγάλου, ἐν' ἐν αὐτῷ νοῆται Χριστὸς βασιλεὺς τε καὶ ἄρχιεὺς, ὁσιος, ἀκακος, ἀμίαντος, κενωρισμένος **D** ἀπὸ τῶν ἀμαρτωλῶν, καὶ ὑψηλότερος τῶν οὐρανῶν γεγονώς, καθὰ φησιν ὁ θεσπέσιος Παῦλος. Ὅτι δὲ τὸ Χριστοῦ σημεῖον, τοῦτ' ἔστιν, ὁ τιμιος σταυρὸς γέγονε πρόξενος τοῦ συνενεχθῆναι πρὸς ὁμοπιστίαν τοὺς ἀνὰ πᾶσαν τὴν γῆν, οἰκειωθῆναι τε οὕτω δι' αὐτοῦ τῷ παναγῶ Πατρὶ, σαφὲς ἂν γένοιτο δι' ὧν γέγραφεν ὁ θεσπέσιος Ἰωάννης ὁ εὐαγγελιστὴς. Εἰσεκτόμικε γὰρ τὸν ἐπάρατον Καϊάφαν τοῖς ἐν τῷ συνεδρίῳ λέγοντα· « Ὑμεῖς οὐκ οἴδατε οὐδὲν, οὐδὲ λογίζεσθε ὅτι συμφέρει ἡμῖν, ἵνα εἰς ἄνθρωπος ἀποθάνῃ ὑπὲρ τοῦ λαοῦ, καὶ μὴ ὅλον τὸ ἔθνος ἀπόληται. » Προσεπέηγε καὶ δὲ τούτοις αὐτοῖς· « Τοῦτο δὲ ἀφ' ἑαυτοῦ οὐκ εἴπεν, ἀλλ' ἄρχιεὺς ὢν τοῦ ἑνικοῦ ἐκείνου,

⁶⁷ Hebr. vii, 26. ⁶⁸ Joan. xi, 49.

προσηγήτευσεν ὅτι ἐμελλεν Ἰησοῦς ἀποθνήσκειν ὑπὲρ Ἀ τοῦ ἔθνους, καὶ οὐχ ὑπὲρ τοῦ ἔθνους μόνον, ἀλλ' ἵνα καὶ τὰ τέκνα τοῦ Θεοῦ τὰ διεσχωρησμένα συναγάγη εἰς ἓν. » Γέγονε γὰρ ὁ Χριστὸς εἰρήνη ἡμῶν, κατὰ τὰς Γραφάς, ὁ τὸ μεστέτοιχον τοῦ φραγμοῦ λύσας, καὶ εἰς ἓνα καινὸν ἄνθρωπον τοὺς δύο κτίσας λαούς· ἄμφω τε δι' ἑαυτοῦ καταλλάττων τῷ Θεῷ καὶ Πατρὶ, καὶ τὴν μεταξὺ καταλύων ἔχθραν, ἐν' οἷ πάντες ἐν ἐνὶ πνεύματι καὶ ἐν ἐνὶ σώματι, σύμφυχοί τε ἀλλήλοις καὶ σύσσωμοι γεγονότες, ἐν αὐτῷ δὲ δηλονότι τῷ Χριστῷ, καρποφορήσωμεν αὐτῷ τὴν ὑπὲρ νόμον δικαιοσύνην, καὶ τῆς εὐαγγελικῆς πολιτείας τὴν καθαρότητα. Οὐκοῦν ὡς ἀπὸ γε τῶν ἱστορικῶς πεπραγμένων εἰς θεωρίαν ἐρχόμενος τὴν πνευματικὴν, συνησεῖς εὐ μάλα τοῦ Χριστοῦ τὸ μυστήριον.

Kal petasθήσονται ἐν πλοίοις ἀλλοφύλων· ὁθάλασσαν ἄμα προνομεύσουσι, καὶ τοὺς ἀφ' ἡλλου φηατολῶν, καὶ Ἰδουμαίαν, καὶ ἐπὶ Μωάβ πρῶτον τὰς χεῖρας ἐπιβαλοῦσιν· οἱ δὲ υἱοὶ Ἀμμων πρῶτοι ὑπακούσονται.

Τίνα δὴ τρόπον οἱ ἐκ τῶν τεσσάρων περὶ τῶν τῆς γῆς, τοῦτ' ἐστίν, πάντα τὰ ἔθνη συνενεχθήσεσθαι πρὸς ἐνότητα τὴν ἐν Χριστῷ διὰ πίστεως, καὶ εἰς σύνδεσμον ἀγάπης ἀγιοπρεπεῶς, διατρανοί πάλιν ἐν τούτοις. Πρὸ μὲν γὰρ τοῦ τιμίου σταυροῦ τοῖς ἁγίοις ἀποστόλοις ἔφασκεν ὁ Χριστὸς· « Εἰς ὁδὸν ἔθνων μὴ ἀπέλθῃτε, καὶ εἰς πόλιν Σιμαρειτῶν μὴ εἰσέλθῃτε· πορεύεσθε δὲ μάλλον πρὸς ἀπολωλότα πρόβατα οἴκου Ἰσραὴλ. » Ὡς γὰρ αὐτὸς ἔφη πάλιν· « Οὐκ ἀπεστάλην εἰ μὴ εἰς τὰ ἀπολωλότα πρόβατα οἴκου Ἰσραὴλ. » Ἐπειδὴ δὲ δυσσεβείας ἀπάσης ἔκρινον ἑλληκότες πεπαρωνήκασιν εἰς Χριστὸν, καὶ ἀπεκτόνασιν ἀρχηγὸν τῆς ζωῆς, καὶ τὸν ἅγιον καὶ δίκαιον ἠρνήσαντο· τότε ῥῆ, τότε πατήσας τὸν θάνατον, καὶ ἐγγεγερμένος ἐκ νεκρῶν, τοῖς ἁγίοις ἐνετέλλετο μαθηταῖς· « Πορευθέντες μαθητεύσατε πάντα τὰ ἔθνη, βαπτίζοντες αὐτοὺς εἰς τὸ ὄνομα Πατρὸς, καὶ Υἱοῦ, καὶ ἁγίου Πνεύματος· διδάσκοντες αὐτοὺς τηρεῖν πάντα ὅσα ἐνετειλάμην ὑμῖν. » Ἐπειδὴ δὲ ἀναβέβηκεν εἰς τὸν οὐρανὸν, εἶτα καταπεφοίτηκεν εἰς αὐτοὺς ἡ ἐξ ὕψους δύναμις, οὐκέτι μεμενέκασιν κατὰ μόνην τὴν Ἰουδαίαν εὐαγγελιζόμενοι τὸν Ἰησοῦν, ἀλλ' οἱ μὲν εἰς Ἡῶν, καὶ τὰς τῆδε πόλεις ἀπώντες ἐκήρυττον· οἱ δὲ τὴν Ἑσπέραν καταλαμβάνοντες, ἄλλοι δὲ τοῖς ὁμοῦροις εὐνεσι τοὺς τῆς κατηχῆσεως ἐχαρίζοντο λόγους· ἦν δὲ πως ἀνάγκη τὴν ὑφ' ἡλίω πᾶσαν περινοστεῖν ἐθέλοντας κερῆσθαι καὶ πλοῦ. Καὶ γοῦν ὁ θεσπέσιος Παῦλος νυχθήμερον ἐν τῷ βυθῷ πεποιτηκέναι δυσχρίζεται. Καὶ ὁ τὰς Πράξεις δὲ τῶν ἁγίων ἀποστόλων συγγεγραφώς, ἐπιβήγαί φησιν αὐτὸν καὶ τοὺς σὺν αὐτῷ πλοῦ Ἀλεξανδρίῳ παρασήμῳ Διοσκούροις. Ἔθος γὰρ πως ἐν ταῖς Ἀλεξανδρέων μάλιστα ναυαῖ πρὸς γε τῆ πρώρῃ δεξιᾷ τε καὶ εὐώνυμα γραφάς εἶναι τοιαύτας. Ἐπειδὴ δὲ ἦν εἰκὸς, εἰδωλολατρίας κρατούσης κατ' ἐκεῖνο καιροῦ, ἐγγεγράφαι τῆ νηῖ

solium, sed ut filius Dei dissipatus in unum cogeret ¹⁹. Factus est enim Christus pax nostra, juxta Scripturas ²⁰, qui medium parietem maceris solvit, et legem mandatorum in decretis evacuavit, et in unum hominem duos populos condidit, ambos per seipsum Deo et Patri reconciliavit, et intermedium inimicitiam diremit, ut omnes in uno corpore, et in uno spiritu, et animæ et corporis societate inter se juncti, in ipso videlicet Christo fructum ei justitiæ, quæ supra legem est, et puritatem evangelicæ vitæ proferamus. Itaque si ab his quæ historicè gesta sunt, ad theoriam et contemplationem spiritus tualem venias, optime Christi mysterium intelleges.

VERS. 14. Et volabunt in navibus alienigenarum, mare simul prædabuntur, et eos qui a solis ortu, et Idumæam, et in Moab primum manus injicientur, filii vero Ammon primi obedient.

Quomodo ex quatuor aliis terræ, id est, omnes gentes ad fidei Christianæ societatem, et vinculum sanctæ dilectionis congregandæ essent, denuo explicat hæc verbis. Ante pretiosam enim crucem sanctis apostolis dixit Christus : « In viam gentium ne abieritis, et in civitatem Samaritanorum ne ingredimini : sed ite potius ad oves perditas domus Israel ²¹. » Quemadmodum enim ipse iterum dixit : « Non sum missus nisi ad oves perditas domus Israel ²². » At cum ad summum ac culmen omniū impietatis proveci, debilerassent in Christum, ac vitæ principem interemissent, et sanctum et justum negassent, tunc quidem, tunc morte calcata, et suscitatus e mortuis, sanctis discipulis in mandatis dedit : « Profecti docete omnes gentes, baptizantes eos in nomine Patris et Filii et Spiritus sancti, docentes servare omnia quæ præcepi vobis ²³. » Postquam autem conscendit in cælum, et in eos ex alto virtus demigravit : non jam in sola hæserunt Judæa ²⁰⁷ evangelizantes Jesum, sed alij quidem ad Orientem ejusque urbes profecti prædicabant ; alij Occidente occupato, alij finitimis gentibus sermonem catecheseos gratuito impartiebant, eratque necesse, ut qui universum orbem terrarum peragraturi erant, etiam navi uterentur. Siquidem divinus Paulus noctem ac diem se in profundo maris egisse, affirmat ²⁴. Et qui Acta sanctorum apostolorum conscripsit, ait, eum et comites ejus conscendisse navem Alexandrinam, quæ insigne Castoris et Pollucis habebat ²⁵. Moris enim erat, ut naves, maxime Alexandrinæ, in prora dextrorsum et sinistrorsum hujusmodi picturis insignirentur. Cum autem verisimile sit, idololatria per id temporis vigente, inscriptos navi Dioscuros, hinc alienigenam, id est, idololatram navis dominum fuisse,

¹⁹ Joan. xi, 50-52. ²⁰ Ephes. ii, 14. ²¹ Matth. x, 5, 6. ²² Matth. xv, 24. ²³ Matth. xxviii, 19, 20. ²⁴ Act. xxi, 25. ²⁵ Act. xxviii, 14.

intelligendum videtur. Igitur in navigiis alienigenarum extendentur, inquit, id est, celeres et quasi volucres transibunt, et prædabuntur mare. Est autem familiare Scripturæ divinitus inspiratæ, mare appellare partes occidentales, eo quod ibi spatiosum admodum sit mare. Etenim beatus David, totius mundi architectum declarans universitatis Deum : « Aquilonem, » inquit, « et mare tu condidisti ⁷⁴. » Quod autem et divinus Petrus, et ipsemet Paulus sapientissimus, occidentalibus partibus occupatis, Christum annuntiaverint, nemo est qui ambigat. Deprædabuntur vero, inquit, et qui ab ortu solis sunt, et Idumæam, et in Moabitæ manus injicient. Filii autem Ammon primi obedient. Nam post Judæorum regionem, omnes deinceps finitimæ et vicinæ, ac etiam longius dissitæ, plenæ erant idololatris, sensu et opinionibus dissidentes ab his, qui unum et natura et vere Deum cognoscunt. Idumæi dein et Moabitæ, et filii Ammon, finitimi quidem erant Israelitis, et conterminam regionem incolebant, dissenserunt tamen, et graves et pugnacissimi hostes exstiterunt, astra adorarunt, omnique religione Luciferum prosecuti sunt, aliorumque deorum principem et antistitem nominarunt. Quorum animo ac cordi imprimis illuxit vere Lucifer, et lux diei sub intelligentiam cadentis respenderit. Nam pristina nebula abjecta, et cultu creaturæ jam repudiato, Christum adoraverunt, et quondam infensissimos, **208** Israelitas, inquam, mystagogos, et sacrærum antistites, et præmonstratores viæ ad salutem perducantis constituerunt. τῷ Χριστῷ, καὶ τοὺς πάσαις πολεμιωτάτους, φημι δὴ θεοῦ τῆς ἀποφερούσης εἰς σωτηρίαν.

Vers. 15, 16. *Et vastabit Dominus mare Ægypti, et admovebit manum fluvio spiritu violento, et percussit septem valles, ut transeat ipse in calcementis. Et erit transitus relicto meo populo in Ægypto, et erit Israeli, quasi dies quando egressus est e terra Ægypti.*

Inventor et pater peccati, cum in omnes orbis terrarum incolas imperium vi ac tyrannide usurpavit, hominemque extra septa veritatis seductum, gregis dæmoniorum cultorem reddidit, ac suo eum jure subiecit : tum vero Ægyptii præ aliis superstitiosissimi, et in hoc acerrimi impigerantique exstiterunt. Delubra enim passim et aras per regionem, et simulacra innumera habebant, et examina signorum, eaque in adytis multiformia. Adorarunt enim volatilia et pisces, capram et ovem : et vitulus ab illis in honore habitus est. Sic tamen affectos invisit Deus, et simul cum aliis vocavit ad lucem et ad agnitionem veritatis. Prædicarunt enim inter illos Evangelium Christi, cum Marcus beatus evangelista, tum cæteri post illum suis temporibus, partim qui ex Hebræorum regione venerunt, partim ex ipsis qui crediderunt, duces mysteriorum, et

Α τοὺς Διοσκούρους, ταύτη τοίνυν ἀκλόουθον ἀλλόφυλον εἶναι, τοῦτ' ἐστίν, εἰδωλολάτρην· τῆς νεῦς τὸν δεσπότην. Οὐκοῦν ἐν πλοίσις ἀλλοφύλων πετασθήσονται, φησὶ, τοῦτ' ἐστίν, δρομαῖοι καὶ πρόθυμοι καὶ οἰονεῖ πτηνοὶ διαθήσονται, καὶ προνομεύσουσι τὴν θάλασσαν. Ἔθος δὲ τῇ θεῖᾳ Γραφῇ θάλασσαν ἀποκαλεῖν τὰ πρὸς τῇ ἐσπέρᾳ μέρη, διάτοι τὸ σφόδρα πολλὴν καὶ εὐρείαν εἶναι τὴν ἐκεῖνης θάλασσαν. Καὶ γοῦν ὁ μακάριος Δαβὶδ, παντὸς τοῦ κόσμου δημιουργὸν ἀποφαίνων τὸν τῶν ὄλων Θεόν, « Τὸν βορρᾶν, » φησὶ, « καὶ θάλασσαν σὺ ἐκτίσας. » Ὅτι δὲ καὶ ὁ θεσπέσιος Πέτρος, καὶ μὴν καὶ αὐτὸς ὁ πάνσοφος Παῦλος, τὰ τῆς ἐσπέρας καταλαβόντες μέρη, κατηγγέλασι τὸν Ἰησοῦν, ἐνδοιάσκειν ἂν οὐδεὶς. Προνομεύσουσι δὲ, φησὶ, καὶ τοὺς ἀπ' ἡλίου ἀνατολῶν, καὶ Ἰουμαίαν, καὶ ἐπὶ Μωὰβ τὰς χεῖρας ἐπιβαλοῦσιν. Οἱ δὲ υἱοὶ Ἀμμῶν πρώτοι ὑπακούουσιν. Μετὰ γὰρ τοὶ τῶν Ἰουδαίων χώραν, ἀπασαι λοιπὸν αἱ ὄμοροι τε καὶ γείτονες, εἰ καὶ ἐτι πορρωτέρω, μεστὰ μὲν ἦσαν εἰδωλολατρῶν, ἀσύμβατοι δὲ τοῖς φρονήμασι τοῖς τὸν ἕνα καὶ φύσει καὶ ἀληθῶς εἰδὸς Θεόν. Ἰουμαῖοι τε καὶ Μωαβῖται, καὶ μέντοι καὶ υἱοὶ Ἀμμῶν, ὄμοροι τε ἦσαν τοῖς ἐξ Ἰσραὴλ, καὶ γείτονα μὲν κατενέμμετο χώραν, διάφοροι δὲ δεινῶς, καὶ τῶν ἐτι μάλιστα πολεμιωτάτων. Προσεκύνουν δὲ τοῖς ἀστροῖς, καὶ δι' αἰδοῦς ἀπάσης ἐποιούντο τὸν Ἐωσφόρον, προῦ[σ]χοντα δὲ τῶν ἄλλων ἀπεκάλου Θεόν. Ἄλλ' αὐτοῖς καὶ πρώτοις εἰς νοῦν καὶ καρδίαν ἀνέλαμψεν ὁ ἀληθῶς Ἐωσφόρος, καὶ διηύγασε τῆς νοητῆς ἡμέρας τὸ φῶς. Ἀποβεβληκότες δὲ τὴν ἀρχαίαν ἐκείνην ἀχλὺν, καὶ τὸ κτίσει λατρεύειν ἔτι παρωσάμενοι, προσκεκνήκασιν τοὺς ἐξ Ἰσραὴλ, ἐποιούντο μυσταγωγούς καὶ καθηγγητάς

Καὶ ἐξερημώσει Κύριος τὴν θάλασσαν Αἰγύπτου, καὶ ἐπιβαλεῖ τὴν χεῖρα αὐτοῦ ἐπὶ τὸν ποταμὸν πνεύματι βιαίῳ, καὶ κατάξει ἐκτὰ φάραγγας, ὥστε διαπορεύεσθαι αὐτὸν ἐν ὑποδήμῳσιν. Καὶ ἔσται διέδος τῷ καταλειφθέντι μου λαῷ ἐν Αἰγύπτῳ, καὶ ἔσται τῷ Ἰσραὴλ ὡσεὶ ἡμέρα ὅτε ἐξῆλθεν ἐκ τῆς Αἰγύπτου.

Κεκράτηκε μὲν ἐκ πλεονεξίας τῶν ἀνὰ πᾶσαν τὴν ὑπ' οὐρανὸν ὁ τῆς ἀμαρτίας ἐδρῆτης καὶ κατήρ. Ἀποβουκλήσας τῆς ἀληθείας τὸν ἄνθρωπον, τῆς τῶν δαιμονίων ἀγέλης ἀπετέλει προσκνητήν, καὶ τοῖς ἰδίοις ὑπετίθει ζυγοῖς· Αἰγύπτιοι δὲ μάλιστα δεισιδαιμονέστατοι παρὰ τοὺς ἄλλους καὶ δεινοὶ πρὸς τοῦτο γέγονασιν. Τεμένη γὰρ ἦσαν πανταχοῦ καὶ βωμοὶ κατὰ τὴν χώραν αὐτοῖς, ἔδη τε μυρία, καὶ ἀγαλμάτων ἔσμοι, πολύμορφα τε τὰ ἐν σηκοῖς. Προσκεκνήκασιν γὰρ πτηνοῖς καὶ ἰχθύσιν, αἰγὶ καὶ προβάτῳ, καὶ μόσχῳ ἦν τὸ σέβας αὐτοῖς. Ἄλλὰ καὶ οὕτως ἔχοντας ἀπεσκέπτετο Θεός, καὶ ὁμοῦ τοῖς ἄλλοις ἐκάλεσε πρὸς τὸ φῶς, καὶ πρὸς ἐπίγνωσιν ἀληθείας. Διεκήρυξαν γὰρ ἐν αὐτῇ τὸ Εὐαγγέλιον τοῦ Χριστοῦ Μάρκος τε ὁ μακάριος εὐαγγελιστής, καὶ ἕτεροι δὲ μετ' αὐτὸν κατὰ καιροῦς· τοῦτο μὲν ἐκ τῆς Ἑβραίων ὁρμώμενοι χώρας, τοῦτο δὲ καὶ ἐξ αὐτῶν τῶν πεπιστευκώτων

⁷⁴ Psal. LXXXVIII, 13.

μισταγωγοὶ καὶ διδάσκαλοι κατὰ καιροὺς ἀναβεδι-
 γμένοι. Τίνα δὴ τρόπον καὶ τοῦτο κατώρθωται, δι-
 ειπεῖν ἀναγκαῖον, τὸν τῆς ἱστορίας κατευρύνοντας λό-
 γον. Πρὶν μὲν γὰρ τῶν Ῥωμαίων κατὰ πάντων ἰσχύσαι
 κρήνη, χώρῃς τε ἐκείτης ἴδιον ἐχούσης τὸν ἡγούμε-
 νον, ἦτοι βασιλεύοντα, πολλή τις ἦν τοῖς ἔθνεσιν ἢ
 διαφορὰ τοῦτο μὲν ὅτι καὶ τὸ τῆς θρησκείας ἕτερον
 ἀνακαίεσθαι μεταξὺ τὴν ἔχθραν ἰποιεῖτο, τοῦτο δὲ ὅτι
 καταληξέσθαι τοῖς ἐθέλουσιν ἐξῆν τὸν ἐκ τῆς ἐτέρας,
 ἐπιτιμῶντος οὐδενός. Ἦν οὖν ἀμειψία πρὸς ἄλληλα
 πλαίστη τῶς τοῖς ἔθνεσιν, καὶ τὸ ἀλλοῦναι τισὶ τῆς ἐτέ-
 ρων χώρας εἶσο γεγονόσιν οὐκ ἀζήμιον. Ἐπειδὴ δὲ
 ἔσχυσε κατὰ πάντων ἢ Ῥωμαίων ἀρχή, καὶ ὑφ' ἓνα
 γεγονάσι τὸν ἡγούμενον, νόμοις τοῖς παρ' αὐτῶν δια-
 βιοῦν ἐδιδάχθησαν, ἐπιμειψίαι τε λοιπὸν αἱ πρὸς ἄλ-
 ληλα τῶν ἔθνων γεγονάσιν ἀδείξαι, καὶ πολλὴ κεκρά-
 τηκεν ἡμερότης· τότε δὴ, τότε τοῖς εὐαγγελιζομένοις
 τὸν Ἰησοῦν γέγονε διδοσ, ἦτοι ὁδός, τοῦ καὶ ἐν Αἰγύ-
 πτω δύνασθαι παρελθεῖν. Ἐπὶ δὲ τίνα τρόπον τὴν
 Αἰγυπτίων ὁ Αὐγουστος Καῖσαρ, ὁ προφητικὸς ἡμῖν
 διερμηνεύει λόγος. Ὁ μὲν γὰρ τῆς Αἰγύπτου ποταμὸς
 εὐρύς τε καὶ πολὺς, καὶ πλημμυρῶν κατὰ καιροὺς,
 ἢ ἐπὶ στομάτων ἔρχεται, ἀλλ' ἐπὶ γειτονίᾳ τὸ νῆμα
 ὑδροῦμενος· γεγωνὸς γε μὴν ἐν τοῖς μέρεσι τῶν
 ἐλειῶν ἀνδρῶν, λίμνας ἀποτελεῖ μακρὰς καὶ εὐρείας,
 καὶ ἅπασαν αὐτῶν ἐπικλύζει τὴν γῆν. ὥστε καὶ ναυ-
 σίπορον εἶναι τὴν πυροφόρον. Ὡς οὖν ὁ Αὐγουστος
 Καῖσαρ τῆς Ἰουδαίας κεκρατηκὸς ἦκεν εἰς τὴν Αἰ-
 γυπτίαν, φροντο μὲν οἱ ταύτης οὐκίητορες, ὅτι κἄν εἰ
 ἔλοιτο κατηρεμῆν, ἀποσχέσθαι τε πολέμου καὶ
 ὀπλων, ἀληπεῶν ἐκείνην τὴν χώραν ἐργάσεται τὸ δι-
 εζῶσθαι λίμνας τε καὶ ποταμοῖς. Ἐπειδὴ δὲ τῶν
 ὄλων κρατῶντι Θεῷ τοῖς Ῥωμαίων σκήπτροις ὑπο-
 φέρειν ἔδοξε καὶ αὐτὴν μετὰ τῶν ἄλλων τὴν Αἰγυ-
 πτίαν, ἀνέμψιν νότῳ βραχιστάτῳ τὸ τοῦ ποταμοῦ κα-
 τωθήσας ὕδωρ ἐπὶ τὴν θάλασσαν, βάσιμον ἅπασαν
 ἐτίθει τὴν χώραν, ὥστε τοὺς διαπραεῦσθαι
 θέλοντας λίμνας· τε καὶ αὐτὰς δὲ τὰς φάραγγας,
 ἦτοι τὰ ἐπὶ τὰ στόματα τοῦ ποταμοῦ, μηδ' ὅσον εἰπέειν,
 ἀπολύσαι τοῦ ποδὸς τὸ ὑπόδημα. Καταλαίαντος τοῦ-
 νον τοῦ Θεοῦ τὴν πάροδον τῇ Ῥωμαίων στρατιᾷ, νε-
 νίχηνται τὰ Αἰγυπτίων. Τοῦτο πάλιν ἡμᾶς ὁ προφήτης
 διδάσκει λέγων· « Τάδε λέγει Κύριος Σαβαώθ, Καὶ
 πίνονται οἱ Αἰγύπτιοι ὕδωρ τὸ παρὰ θάλασσαν· ὁ δὲ πο-
 ταμὸς ἐκλείψει καὶ ξηρανθήσεται· καὶ ἐκλείψουσιν οἱ
 ποταμοὶ, καὶ αἱ διώρυγες τοῦ ποταμοῦ· καὶ ξηρα-
 νθήσεται πᾶσα συναγωγὴ ὕδατος, καὶ ἐν παντὶ ἔλει
 καλάμου καὶ παπύρου, καὶ τὸ ἄχι τὸ χλωρὸν πᾶν τὸ κύ-
 κλω τοῦ ποταμοῦ, καὶ πᾶν τὸ σπειρόμενον διὰ τοῦ πο-
 ταμοῦ ξηρανθήσεται ἐν ἀνεμοφόρῳ. » — Ἐξερρημῶσαι
 τοῖνον, φησὶ, Κύριος τὴν θάλασσαν Αἰγύπτου. Ἔθος
 δὲ τῇ θεῖᾳ Γραφῇ, καὶ αὐτὰς τὰς λίμνας θαλάσσας
 ἀποκαλεῖν. Καὶ ἐπάξει τὴν χεῖρα αὐτοῦ ἐπὶ τὸν ποτα-
 μὸν πνεύματι βιαίῳ. Χειρὸς γὰρ ἔργον, ἦτοι δυνάμει
 τῆς θείας, γενέσθαι φαμέν τοῦ βραχιστάτου πνεύματος
 τὴν κατὰ τῶν ὑδάτων ἐπαγωγὴν. Ἐπάταξε γὰρ τὰς
 ἐπὶ τὰ φάραγγας, τοῦτ' ἔστι, τὰ στόματα, καὶ ἀποτε-

A doctores ac magistri, temporibus subsequētibz,
 efficiebantur. Quo autem modo hoc perfectum fuerit,
 historiam aperiendo dicendum est. Prius enim quam
 Romani imperium in omnes obtinerent, singulis
 regionibus suum ducem ac regem habentibus, ma-
 gna erat inter gentes dissensio : tum quod pradas
 agere liceret quibus iubebat, et alios aliunde nullo
 reprehendente diripere. Erat itaque maxima gen-
 tium inter se disjunctio et dissociatio, nec impune
 capiebantur intra aliorum regionem constituti.
 Verum cum in omnes Romanorum imperium inva-
 luisse, et unius imperio subditi ad legum quas illi
 tulerunt normam vivere docti essent, commercia-
 que ac societates gentium deinceps citra metum
 ultro citroque haberentur, et summa mansuetudo
 et clementia vigeret : tunc quidem, tunc evangeli-
 zantibus Jesum transiit, seu via patefacta est, ut
 etiam Ægyptium pertransire potuerint. Quomodo au-
 tem ceperit Ægyptiacam 209 terram Augustus Cæ-
 sar, prophetica nobis interpretatur oratio. Flavius
 enim Ægypti, et latus et magnus, certisque tempori-
 bus inundans, per septem ostia means, in mare vici-
 num influit ; verumtamen cum in partibus palustrium
 hominum exsistit, paludes longas et fatas efficit, et
 cunctam eorum terram inendat, ita ut quæ fru-
 menti fertilis erat, fiat navigabilis. Postquam igitur
 Augustus Cæsar, Judæorum devicta terra, in regio-
 nem Ægyptiorum venisset, existimabant ejus in-
 colæ, etiam ipsis quiescentibus, et a bello armisque
 sibi temperantibus, non posse regionem ab eo capi,
 quod lacubus et fluvio cingeretur. At postquam
 universitatis dominatori Deo placuit una cum aliis
 etiam hanc, Ægyptiorum inquam, Romanorum
 sceptris submittere, vento Noto violentissimo, fluvii
 unda in mare depulsa, planam totam regionem et
 meabilem fecit, ut qui lacus et valles, sive septem
 fluvii ora trajicere velent, ne pedis sui, ut sic
 dixerim, calcem solverent. Complanata igitur
 Deo, et aperiente transitu Romanorum exercitui,
 fractæ sunt virus Ægyptiorum. Hoc rursus propheta
 ipse nos docet, inquiens : « Hæc dicit Dominus
 Sabaoth : Et bibent Ægyptii aquam quæ juxta mare,
 fluvius autem deficiet et exarescet, et deficient
 fluvii, et rivi fluvii, et exarescet omnis collectio
 D aquæ, etiam in omni palude calami et papyri, et
 acchi viride omne circum fluvium, et omne quod
 seminatur circa fluvium arescet a venti corruptio-
 ne 210. » Vastabit igitur, inquit, Dominus mare Ægy-
 pti. Solet autem Scriptura diviua ipsas lacus maria
 appellare. Et admovebit manum fluvio, spiritu vio-
 lento. Manus enim et potentia divina opus esse
 dicimus, vehementissimi spiritus in aquas indu-
 ctionem. Percussit autem septem convalles, hoc est,
 fauces et ostia, adeoque exsiccavit, ut illas calceis
 pertransirent. Tunc, inquit, tunc erit transitus in
 Ægypto derelicto populo meo. Et qualis tandem et
 quis est? 210 Qui in Israel credebant, de quibus

⁷⁷ Isa. xix, 3 s^q.q.

Et propheta Isaias dicit : « Si fuerit numerus filiorum Israel velut arena maris, reliquæ servabuntur 19. » Primitiæ vero velut reliquiarum beati erant discipuli, et qui cum illis fuerunt, quorum unus erat divinus Marous. Erit etiam, inquit, quasi dies, quando egressi sunt ex Ægypto, id est qui ex sanguine Israëlítico orti, divinum et cælestem verbum illis qui erant in Ægypto prædicarunt, impendit gaudebunt, quemadmodum sane illo die gavisi sunt, cum a terra Ægypti exiverunt. Rursus enim illi e servitute Ægyptiaca erepti sunt. Qui autem divinatorum præconiorum ministri facti sunt, et evangelicorum vaticiniorum custodes veri ac genuiti, non servitute carnali liberabant Ægyptios, sed e manu diaboli extractos, liberos reddiderunt. Et intermediente quidem sapientissimo Mose, Savius in sanguinem conversus est : nunc vero facta illis est in Christo aqua salutifera. Servaver enim per sacrum baptismum. Suffocati tunc fuerunt illi qui mare Rubrum intrarunt, persequentes Israelem : at a sanctis apostolis edocti sunt, ex hujus vitæ undis enatarè, et ex mundanis fluctibus eluctari fortiter. Incubuit illis grando vehemens et validissima : at ubi mystico sermone dispensationis in carne initiati sunt, pluvia divina in mentem eorum demissa fructuosos reddidit. Profundæ et trium dierum spatio inductæ sunt tenebræ : sed in luce versati sunt. Luxerunt primogenia : sed eos servavit ex morte et corruptione Primogenitûs ex mortuis, id est, Christus. Proinde in his omnibus consentaneum erat ut Israelitæ lætarentur, quemadmodum ubi egressi erant ipsi ex terra Ægypti.

σεσωκεν αὐτοὺς ἐκ θανάτου καὶ φόβου ὁ Πρωτότοκος ἅπασαι χεῖρην ἦν ἀκόλουθον τοὺς ἐξ Ἰσραὴλ, ὡς ὅτε

Vers. 1, 2. Et dices in die illa : Benedicam te, Domine, quia iratus es mihi, et avertisti furorem tuum a me, et misertus es mei. Ecce Deus meus, Servator meus Dominus. Confidam ei, et salvus ero in eo, et non timebo, quoniam gloria mea, et laus mea Dominus, et factus est mihi in salutem.

Cum dixisset conservatûs esse gentiles 211 per fidem in Christum, et ad agnitionem veritatis venisse, qui præ aliis supersticiosissimi erant, merito eos beneficentes introduxit. Nam liberatos fuisse omnino priore ignorantia quâ p̄ncipio laborabant, et demum conversos esse ut ea sciperent quæ soli servanti Deo placeat : documentum manifestum sit, quod ad Dei gloriam decantandam, et velut ad spirituale quoddam gratiarum actionis sacrificium ei offerendum instigantur. Quare sub id tempus, inquit, quo fiet transitus in Ægypto, hoc est, illis evangelicæ et salutaris verbi præconibûs : Tu, inquit, qui in altis olim versatus es tenebris, et magnus idololatra exististi, et dæmoniorum impôtatis conturbatus es, cum animi oculis lucem con-

τέλεκεν οὕτω ξηρὰς, ὡς διαπορεύεσθαι αὐτὰς ἐν ὕποδημασι. Τότε δὴ, τότε, φησὶν, ἴσται δίοδος ἐν Αἰγύπτῳ τῷ καταλειφθέντι μου λαῷ. Καὶ ποῖος οὗτος ἦν ; Οἱ ἐξ Ἰσραὴλ πιστεύσαντες, περὶ ὧν καὶ ὁ προφήτης Ἦσαϊας : « Ἐάν ἦ ὁ ἀριθμὸς τῶν υἱῶν Ἰσραὴλ ὡς ἡ ἄμμος τῆς θαλάσσης, τὸ κατάλειμμα σωθήσεται. » Ἀπαρχὴ δὲ ὡς περ τοῦ καταλείμματος οἱ μακάριοι μαθήται καὶ οἱ σὺν αὐτοῖς ; ὧν εἷς γέγονε καὶ ὁ θεσπέσιος Μάρκος. Ἀλλὰ καὶ ἔσται, φησὶν, ὡς ἡ ἡμέρα, ὅτε ἐξῆλθον ἐκ γῆς Αἰγύπτου· τοῦτ' ἔστιν, οἱ ἐξ αἵματος Ἰσραὴλ, τὸν θεῖόν τε καὶ οὐράνιον λόγον τοῖς ἐν Αἰγύπτῳ διακηρύξαντες, ἡσθήσονται ἰαίαν, καθάπερ ἀμείλει καὶ κατ' ἐκείνην ἤσθησαν τὴν ἡμέραν, ὅτε ἐξῆλθον ἐκ γῆς Αἰγύπτου. Πάλιν μὲν γὰρ αὐτοὶ τῆς ἐν Αἰγύπτῳ δουλείας ἀπακομίζοντο. Κηρυγμάτων δὲ τῶν θεῶν ἱερούργοι γεγονότες, καὶ τῶν εὐαγγελικῶν θεσπιδμάτων ταμίαι γνήσιοι, οὐ σαρκικῆς δουλείας ἀπήλλαττον Αἰγυπτίους, ἀλλὰ τῆς τοῦ διαβόλου χειρὸς ἐξελόντες ἐλευθέρους ἀπέτελουν. Καὶ μιστεύοντος τοῦ μὲν [τοῦ] πανσόφου Μωσέως, ὁ πτόταμος εἰς αἶμα μετεσκευάζετο· νυνὶ δὲ γέγονεν αὐτοῖς ἐν Χριστῷ τὸ ὑδὼρ σωτήριον. Σεσωσμεθα γὰρ διὰ τοῦ ἀγίου βαπτίσματος. Κατεπνίγοντο τότε τῇ Ἐρυθρῇ θαλάσῃ προσδεληγκότες οἱ διώκοντες τὸν Ἰσραὴλ· ἐδιδάχθησαν δὲ διὰ τῶν ἀγίων ἀποστόλων, τὸν τοῦ παρόντος διανήχεσθαι βίου κλύδωνα, καὶ κυμάτων ἀμείνους ὁρᾶσθαι κοσμικῶν· ἐπέπιπτεν αὐτοῖς ἡ χάλαζα τότε δεινὴ καὶ βαρυστάτη. Ἐπειδὴ δὲ μεμυσταγώγηται τῆς μετὰ σαρκὸς οἰκονομίας τὴν λόγον, ὑετὸς αὐτοῖς ὁ θεὸς εἰς νοῦν καταβέβηκεν, ἐγκάρπους ἀποτελῶν. Βαθὺς καὶ τριήμερος ἐπηνήχεται σκότος· ἀλλὰ γέγονασιν ἐν φωτὶ. Τελορηθήκασι τὰ πρωτότοκα· ἀλλὰ ἐκ νεκρῶν, τοῦτ' ἔστι, Χριστός. Ἐπ' οὖν τοῦτοισ ἐξῆλθον αὐτοὶ ἐκ γῆς Αἰγύπτου.

Καὶ ἐρεῖς ἐν τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ· Εὐλογησὼ σε, Κύριε, διότι ὠργισθήσαι μοι, καὶ ἀπέστρεψας τὸν θυμὸν σου ἀπ' ἐμοῦ, καὶ ἠλέησάς με. Ἰδοὺ ὁ Θεὸς μου, Σωτήρ μου, Κύριος, ἡσπιθῶς ἔσομαι ἐπ' αὐτῷ, καὶ μωθησόμεθα ἐν αὐτῷ, καὶ οὐ φοβηθήσομαι, διότι ἡ δόξα μου καὶ ἡ ἀντιπῆξις μου Κύριος, καὶ ἐγένετό μοι εἰς σωτήριον.

Ἀνασεῶσθαι λέγων τοὺς ἐξ ἐθνῶν διὰ πίστεως τῆς εἰς Χριστόν, καὶ εἰς ἐπίγνωσιν ἀληθείας ἐλθεῖν τοῦδ' ὅτι μάλιστα τῶν ἄλλων δεισιδαιμονεστάτους, εἰκότως αὐτοὺς δοξολογούντας εἰσφέρει. Τοῦ γὰρ ἀπηλλάχθαι μὲν ὀλοτρόπως τῆς πρώτης τε καὶ ἐν ἀρχαῖς ἐνοῦσης αὐτοῖς ἀμαθίας, μεταφοιτῆσαι δὲ λοιπὸν εἰς γὰρ τὸ ἐλέσθαι φρονεῖν τὰ αὐτῷ φοκούντα καὶ μόνῳ τῷ διασώσαντι Θεῷ γένοιντο· ἂν ἀνάδειξις ἐναργῆς, τὸ ἐπαγγελθεῖαι θεξολογεῖν, καὶ καθάπερ τινὰ θυσίαν πνευματικῆν προσκομίζειν αὐτῷ τὰς εὐχαριστίας. Ὀδοῦν κατ' ἐκεῖνο, φησὶ, τοῦ καιροῦ, καθ' ὃν ἂν γένοιτο δίοδος ἐν Αἰγύπτῳ, τοῦτ' ἔστι, τοῖς τὸν εὐαγγελικὸν καὶ σωτήριον πρεσβεύουσι λόγον, Σὺ, φησὶν, ὁ ἐν σκότῳ πάλαι βαθεῖ, καὶ πικρῶς εἰδωλολάτρης ὁ ταῖς τῶν δαιμονίων ἀπάταις ἐγκλωσμένος, ὅταν τις

19 Isa. 1, 22.

τῆς διανοίας ἑμῶν ἀναβλέψης πρὸς τὸ φῶς· ὅταν
 ἰδῆς τοῦ κεκληκότες τὴν δόξαν, καὶ εἰς αἴσθησιν ἐν-
 εχθῆς, ἐξ οἷων εἰς οἷα μεταχειρόντας πράγματα·
 καὶ ὅτι πικρῶ τυράννω κατεζευγμένος, ἔξω μὲν τῆς
 ἐκείνου γέγονας πλεονεξίας, ὑπέδραμες δὲ τὴν ἐπι-
 κουρίαν τοῦ πάντα ἰσχύοντος Θεοῦ καὶ διασώζοντος
 τοὺς ἀπολωλότας· τότε δὴ, τότε σεαυτῷ δὴ λίαν καὶ
 μάλα εἰκότως ἐπιγαννύμενος ἀναφωνήσεις λέγων·
 Εὐλόγησω σε, Κύριε, διότι ὠργίσθης μοι, καὶ ἀπέστρε-
 ψας τὸν θυμὸν σου ἀπ' ἐμοῦ, καὶ ἠλέησάς με. Ἀνα-
 κομιζοῦσι δὲ τὰ χαριστήρια, καὶ ἀνάπτουσι τὰς δο-
 ξολογίας, οὐχ ὅτι γεγόνασιν ὑπὸ θεῶν ὄργην, ἀλλ' ὅτι
 γεγονότες ἠλέηθη. Ὀργίσθαι δὲ φαμεν τοῖς τὰ τοιαῦτα
 λέγουσι τὸν τῶν ὄλων Θεὸν, δῆλον ὅτι τοῖς εἰδωλολά-
 τραις. Διὰ ποίαν αἰτίαν; Παῦλος ἡμῖν ὁ θεοσπέσιος
 σαφηνεῖ γεγραφώς· «Φάσκοντες εἶναι σοφοὶ ἐμωρά-
 θησαν. Καὶ ἠλλάξαντο τὴν δόξαν τοῦ ἀφθάρτου Θεοῦ,
 ἐν ὁμοιωματι εἰκόνας φθορῶν ἀνθρώπου, καὶ πετει-
 νῶν καὶ ἕρπετων, καὶ τετραπόδων. Ταύτη τοι, » φησὶ,
 «παρέδωκεν αὐτοὺς ὁ Θεὸς εἰς ἀδόκιμον νοῦν, καὶ εἰς
 πάθη ἀτιμίας ποιεῖν τὰ μὴ καθήκοντα. » Οἱ γὰρ δὴ
 τὴν θεῖαν παρασημάναντες δόξαν, καὶ τῆς ἀνωτάτου
 φώσεως τὸ ἐξάρτεον κάλλος τοῖς οὕτως οἰκτροῖς ἀνα-
 θέντες κτίσασαι, πῶς οὐ σφόδρα εἰκότως τοῖς ἐκ
 θεῖας ὄργης κινήμασιν ὑπενεχεθεῖεν ἄν; Ἐπειδὴ δὲ,
 φησὶν, ἀπέστρεψας τὸν θυμὸν σου, ἠλέησάς με (κέ-
 κλημαι γὰρ εἰς ἐπίγνωσιν διὰ πίστεως, οὐ κατὰ τὰ
 ἔργα ἀ ἐποιήσαμεν ἡμεῖς, καθὰ γέγραπται, ἀλλὰ κατὰ
 τὸ πολὺ αὐτοῦ ἔλεος) ταύτη τοι, φησὶν, εἰς αἴσθησιν
 τῆς μεγαλοδωρίας ἐνηνεγμένος, ἀκατάληκτον προσ-
 οῖσω σοι τὴν δοξολογίαν, καὶ δὴ καὶ ἐρῶ· Ἰδοὺ ὁ Θεός
 μου, Σωτὴρ μου Κύριος, πεποιθὼς ἔσομαι ἐπ' αὐτῷ
 καὶ σωθήσομαι ἐν αὐτῷ. Πάλαι μὲν γὰρ ξύλοις τε
 καὶ λίθοις προσπίπτοντες, καὶ τοῖς ἀναισθήτοις ἀγάλ-
 μασι προσκομίζοντες θυσίας, σόζεσθαι δι' αὐτῶν παρ-
 κάλουν. Ἐπειδὴ δὲ Θεὸν ἐγνώκασιν τὸν ἀληθινόν,
 τοὺς ψευδωνύμους παρωσάμενοι, αὐτὸν τε καὶ μόνον
 καταδεικνύουσι λέγοντες· Ἰδοὺ ὁ Θεός μου Σωτὴρ
 μου Κύριος. Οὐκ ἐπὶ ξύλοις ἔτι καὶ λίθοις ἔσομαι
 πεποιθὼς, φησὶν, ἀλλ' ἐπ' αὐτῷ καὶ μόνῳ, καὶ δι'
 αὐτοῦ σωθήσομαι. Κἂν ὁ πάλαι πλεονεκτής καὶ
 συναρπάξας εἰς πλάνην, προσέρχεται πάλιν πειρά-
 ζων καὶ μαχόμενος, Νικήσω, φησὶν, ὅτι ἡ δόξα μου
 καὶ ἡ αἰνεσίς μου Κύριος. Ὅρις ὅπως ἐγνώκασιν ὅτι
 σωτήριον χρεῖμα τὸ δοξολογεῖν; « Ἦθρον » γὰρ, φησὶ,
 « τῷ Θεῷ θυσίαν αἰνεσεως, καὶ ἀπόδος τῷ Ὑψίστῳ τὰς
 εὐχὰς σου. » Καὶ, « Ἐπικαλέσεις με ἐν ἡμέρα θλίψεώ-
 σου, καὶ ἐξελεύμαι σε, καὶ δοξάσεις με. »

*Kal ἀρετήσατε ὕδωρ μετ' εὐφροσύνης ἐκ τῶν
 πηγῶν τοῦ Σωτηρίου.*

Φιλότιμος ὁ κεκληκός, ἔτοιμος εἰς ἀντίδοσιν ὁ δια-
 τύσας Θεός, εὐεργετῆ τούς ἐπεγνωκότας, θεοὺς τε
 καὶ πνευματικοῖς κατευφραίνει πλουσίως τοὺς δοξο-
 λογοῦντας αὐτόν. Ἄθροις γὰρ ὅπως οἱ μὲν ὠμολόγουν
 λέγοντες· Ἰδοὺ ὁ Θεός μου, Σωτὴρ μου Κύριος, πε-
 ποιθὼς ἔσομαι ἐπ' αὐτῷ· ὁ δὲ παραχρημα, καὶ πη-
 γὰς αὐτοῖς καὶ ὕδωρ ἐπαγγέλλεται σωτήριον. Ἐδεῖ

A spexeris, cum contemplatus fueris vocantis gloriam
 et ad sentiendum redieris ex qualibus in quantas res
 transisti, atque ut et ab acerbo tyranno subjugatus,
 ab ejus tyrannide liber factus es, et ad Dei
 cuncta potentis, qui perditos conservat, opem con-
 fugeris : tunc quidem, tunc apud te multum et sane
 meritissime glorians, acclamabis dicens : Benedicam
 te, quia iratus es mihi, et avertisti furorem tuum a
 me, et misertus es mei. Offerunt autem gratiarum
 hostias, ac gloriam tribuunt, non quod iræ divinae
 subjicerentur, sed cum subjecti et obnoxii fuissent,
 misericordiam consecuti sunt. Irasci dicimus talia
 loquentibus universitatis Deum, videlicet simula-
 torum cultoribus. Quam ob causam? Paulus divi-
 nus nobis aperiet, dicens : « Cum se dicerent sapien-
 tes esse, infatuati sunt, et mutarunt gloriam in-
 corruptibilis Dei in similitudinem imaginis cor-
 ruptibilis hominis, et volatilium, et quadrupedum,
 et reptilium. Propterea, » inquit, « tradidit eos
 Deus in reprobum sensum, et in cupiditates ignomi-
 niosas, ut faciant quæ non decent. » Qui enim
 divinam adulterarunt gloriam, et supremæ naturæ
 excellentem pulchritudinem adeo miseris creaturis
 attribuerunt, annon justissime divinæ iræ severitati
 subjicerentur? Cum autem, ait, avertisti furorem
 tuum, misertus es mei (vocati enim sumus ad
 agnitionem per fidem : non ex operibus quæ feci-
 mus nos, sicut scriptum est ⁶⁶, **212** sed ex multa
 ejus misericordia), idcirco, inquit, ad intelligentiam
 tuæ magnificentiae perductus, assidue tribuam tibi
 gloriam et laudes, et dicam : Ecce Deus meus, Ser-
 vator meus Dominus, confidam ei, et salvus ero.
 Quondam enim lignis lapidibusque procedentes, et
 imaginibus sensu carentibus offerentes sacrificia,
 servari per illa rogabant. At postquam, Deo vero
 agnito, falso nominatos profigurarunt, illum et solum
 demonstrant, dicentes : Ecce Deus meus, Servator
 meus Dominus. Non jam lignis, non lapidibus fidam
 amplius, inquit, sed in eo, et quidem solo, et per
 ipsum servator. Et licet qui olim spoliavit et in
 errorem abripuit, rursus accedit tentans et pugnans,
 Vincam tamen, inquit, quia gloria mea et laudatio
 mea Dominus. Viden' quomodo noverint salutare
 esse, laudes canere ac glorificare? « Sacrificia » enim,
 inquit, « Deo sacrificium laudis, et redde Altissimo
 vota tua ⁶⁷; » et : « Invocabis me in die afflictionis
 tuæ, et eripiam te, et glorificabis me ⁶⁸. »

*VERS. 3. Et haurite aquam cum lætitia de fontibus
 Salutaris.*

Gloriosus ille qui vocavit, promptus et paratus
 ad remunerationem, qui conservavit Deus, benefacit
 agnoscentibus, et gloria decorantes ipsum divini-
 atque spiritualibus donis affatim exhilarat. Contem-
 plare etenim, quo pacto hi quidem confitebantur
 dicentes : Ecce Deus meus, Servator meus Domi-
 nus, confidam ei. Ille confestim et fontes ipsis, et

⁶⁶ Rom. 1, 22 sqq. ⁶⁷ Tit. III, 5. ⁶⁸ Psal. XLIX, 13. ⁶⁹ ibid. 15.

aquam promittit salutarem. Decuit enim, decuit e tenebris ad lucem emergentes, ex ignorantia gentilium ad agnitionem veri Dei vocatos, pædagogicæ et verbis, quod exhilarat et potest eos in pietatis officio continere; neququam esse expertes. « Non enim, » inquit, « in solo pane vivet homo, sed in omni verbo quod procedit ex ore Dei²². » Aquam ergo nominat vivificum Dei verbum, fontes autem sanctos apostolos et evangelistas: adde etiam ipsos prophetas, Salutare vero Christum. Vos igitur, ait, qui confessionibus fidelis me natura et universitatis Deum exhilaratis, recipietis et divinam et spiritalem hilaritatem, haurientes verbum quod continere et corroborare in hoc vos poterit, ex fontibus Salutatis, id est, Christi. Ipse enim constituit **213** sanctos apostolos, de quibus et beatus David psallit: « Apparuerunt fontes aquarum, et retecta sunt fundamenta orbis terrarum²³. » Fontes siquidem aquarum sunt divini discipuli, qui sermones e supernis et per Spiritum in universoni orbem terrarum depiunt. Sunt item et fundamenta mundi. Lapis enim selectus Christus, qui positus a Deo et Patre dicitur in fundamenta Sion; id est, Ecclesiæ: ipsi namque innitimur, et per fidem ædificamur domus spiritualis in templum sanctum, in ædificium Dei in spiritu. Lapides vero secundum ipsum sive fundamenta orbis terræ possent esse ac dici, idque jure optimo, qui illum per omnem terram prædicant. Nam scripta eorum nos sustinent, ac firmitate et constantia fidei et veritatis fulciunt.

αὐτὸν τοῖς ἀνὰ πᾶσαν τὴν γῆν. Ἀνέχουσι γὰρ ἡμᾶς τὰ αὐτῶν συγγράμματα πρὸς ἐδραϊότητα καὶ βεβαίωσιν τὴν ἐν πίστει τε καὶ ἀληθείᾳ.

VERS. 4-6. *Et dices in die illa: Hymnis celebrante Dominum, invocate nomen ejus, annuntiate in gentibus gloriosa ejus, commemorate quoniam exaltatum est nomen ejus. Laudate nomen Domini, quoniam excelsa fecit, annuntiate hæc in omni terra. Exultate et letamini, qui habitatis Sion, quia exaltatus est Sanctus Israelis in medio tui.*

O rem admirandam et incredibilem! Qui mudo mysteriis initiatus est, dein ad Salutaris fontès accessit, vitalesque hausit latices, tantam videtur repisse progressionem; ad hoc, inquam, ut fidus et germinans existat, ut statim apostolicum ministerium ostendat, et non solum ut ad glorificandum Deum instigabatur solus, sed jam aliis quoque omnibus hoc factitandum mandat, dicens: Hymnis prædicate Deum, invocate nomen ejus. Et quibusnam injungit invocare, perspicuum facit, dicens illico: Annuntiate in gentibus gloriosa ejus. Ne enim, inquit, lateat Servatoris gloria. Omnibus conspicua sit divina ejus vis atque potestas. Servavit, nec mala refricat: sustulit inexpugnabilem diaboli ac dæmoniorum tyrannidem, redemit acceptos, in libertatem asseruit captivitate constrictos. Fausta nuntiavit cæcis, ut visum reci-

A γὰρ; ἔδει τοὺς ἐκ σκότους δραμόντας πρὸς τὸ φῶς, τοὺς ἐξ ἀμαθίας Ἑλληνικῆς εἰς ἐπίγνωσιν κεκλημένους τοῦ κατὰ ἀλήθειαν ὄντος Θεοῦ μὴ ἀμοιρῆσαι παιδαγωγίας καὶ λόγου τοῦ κατευφραίνοντος; καὶ συνέχειν αὐτοὺς ἰσχύοντος πρὸς εὐσεβείαν. « Οὐ γὰρ ἐπὶ ἄρτι μόνον ζήσεται, » φησὶν, « ὁ ἄνθρωπος, ἀλλ' ἐπὶ παντὶ ῥήματι ἐκπορευομένη διὰ στόματος Θεοῦ. » Ἰδὼρ μὲν οὖν ἀποκαλεῖ τὸν ζωοποιὸν τοῦ Θεοῦ λόγον· πηγὰς δὲ τοὺς ἁγίους ἀποστόλους· τε καὶ εὐαγγελιστὰς, προσθεῖν δ' ἂν ὅτι καὶ αὐτοὺς τοὺς προφήτας; Σωτήριον δὲ τὸν Χριστόν. Ὑμεῖς τοιγαροῦν, φησὶν, οἱ ταῖς εἰς πίστιν ὁμολογίαις ἐμὲ τὸν φύσει καὶ τὸν ὄλῳ Θεὸν εὐφραίνοντες, ἀντικομιεῖσθε θείαν τε καὶ πνευματικὴν εὐφροσύνην, ἀρσύμενοι τὸν λόγον τὸν εἰς τοῦτο ὑμᾶς συνέχειν ἰσχύοντα ἐκ τῶν πηγῶν τοῦ Σωτηρίου, τοῦ ἔστι, Χριστοῦ. Αὐτὸς γὰρ ἀνέδειξε τοὺς ἁγίους ἀποστόλους· περὶ ὧν καὶ ὁ μακάριος ψάλλει Δαβὶδ· ἠΰφθασαν αἱ πηγαὶ τῶν ὑδάτων, καὶ ἀνεκαλύφθησαν τὰ θεμέλια τῆς οἰκουμένης. » Πηγὰς μὲν γὰρ ὑδάτων εἰσὶν οἱ θεσπέσιοι μαθηταί, τοὺς ἀνωθεν καὶ διὰ τοῦ Πνεύματος τοῖς ἀνὰ πᾶσαν τὴν ὕψ' οὐρανὸν ἀναβύοντες λόγους. Εἰσὶ δὲ ὁμοίως καὶ θεμέλια τοῦ κόσμου. Λίθος μὲν γὰρ ἐκλεκτὸς ὁ Χριστός, ὃς καὶ τεθεῖσθαι λέγεται παρὰ τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς εἰς τὰ θεμέλια τῆς Σιών, τοῦτ' ἔστι, τῆς Ἐκκλησίας. Αὐτῷ γὰρ ἐπερηρεάσμεθα καὶ διὰ πίστεως οἰκοδομούμεθα οἶκος πνευματικὸς εἰς ἡδὴν ἄγιον, εἰς κατοικητήριον τοῦ Θεοῦ ἐν πνεύματι. Λίθοι δὲ μετ' αὐτὸν, ἦτοι θεμέλια τῆς οἰκουμένης, εἴεν ἂν ὀνομάζοντο τε καὶ σφόδρα εἰκότως οἱ διακρυπτόντες

τὰ αὐτῶν συγγράμματα πρὸς ἐδραϊότητα καὶ βεβαίωσιν τὴν ἐν πίστει τε καὶ ἀληθείᾳ.

C Καὶ ἔρεῖς ἐν τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ, Ὑμνεῖτε Κύριον, βοᾶτε τὸ ὄνομα αὐτοῦ, ἀναγγεῖλατε ἐν τοῖς ἔθνεσι τὰ ἔνδοξα αὐτοῦ· μνηθήσεσθε, ὅτι ὑψώθη τὸ ὄνομα αὐτοῦ. Ὑμνήσατε τὸ ὄνομα Κυρίου, ὅτι ὑψηλὰ ἐποίησεν· ἀναγγεῖλατε ταῦτα ἐν πάσῃ τῇ γῆ. Ἀγαλλιᾶσθε καὶ εὐφρανέσθε, οἱ κατοικοῦντες ἐν Σιών, ὅτι ὑψώθη ὁ ἅγιος τοῦ Ἰσραὴλ ἐν ῥέσῳ σου.

Ὁ παραδόξου πράγματος! Ὁ ἀρτίως μυσταγωγούμενος, εἶτα περιτυχὼν ταῖς τοῦ Σωτηρίου πηγαῖς καὶ τὸ ζωαρχὸς ἀρσάμενος νῆμα, τοσαύτην ὄραται προσειληφὼς τὴν ἐπίδοσιν, τὴν εἰς γε φημὶ τὸ εἶναι πιστὸς καὶ γνήσιος, ὥστε καὶ ἀποστολικὴν εὐθύς ἐνδείκνυται λειτουργίαν. Καὶ οὐχ ὅπως αὐτὸς δοξολογεῖν ἐπέεγο μόνος, ἀλλ' ἤδη καὶ τοῖς ἄλλοις ἅπασιν τοῦτο δρᾶν ἐπιτάττει λέγων· Ὑμνεῖτε Κύριον, βοᾶτε τὸ ὄνομα αὐτοῦ. Καὶ τίςιν ἄρα προστάττει βοᾶν, ἐναργὲς καθίστηται ἐπιλέγων εὐθύς· Ἀναγγεῖλατε ἐν τοῖς ἔθνεσι τὰ ἔνδοξα αὐτοῦ. Μὴ γὰρ δὴ λαθρανέτω, φησὶ, τοῦ Σωτῆρος ἡ δόξα, ἅπασιν ἔστω καταφανὴς ἡ θεοπρεπὴς αὐτοῦ δύναμις τε καὶ ἐξουσία. Σέσωκε μὲν ἀμνησιχάκως· καθέλειεν ἀμαχον τυραννίδα τὴν τοῦ διαβόλου καὶ τῶν δαιμονίων· ἐλυτρώσατο τοὺς ἠπατημένους· ἠλευθέρωσε τοὺς ἐν αἰχμαλωσίᾳ· εὐηγγεῖσατο τυφλοῖς ἀνάβλεψεν.

²² Matth. iv, 4. ²³ Psal. xvii, 16.

Δεδικαίωκε διὰ πίστεως, ἡγίασε διὰ τοῦ Πνεύματος, ἄποροις ἀπέφηνε Θεοῦ τοὺς πάλαι δραπέτας καὶ τὴν ἀκλεᾶ καὶ ἐπάρατον διαβιούοντας ζωὴν. Πεπληροφόρηκε διὰ πραγμάτων ὅτι φύσει τε καὶ ἀληθῶς ἐστὶ Θεός. Ἦγειρε νεκρούς, καθαρούς ἀπέφηνε τοὺς ἐν λέπρῃ. Τεθεράπευκε νεύμασι τοὺς ἐν ἀβρωστῆσι· ἀνέκοψε πνευμάτων ὄρμας. Δεδυσώπηκε θάλασσαν ἀγρίαν οὐσάν. Οὐκοῦν ἀναγγέilate ἐν τοῖς ἔθνεσι τὰ ἐνδοξα αὐτοῦ, καὶ διὰ μνήμης ποιείσθε πολλῆς, ὅτι ὑψώθη τὸ ὄνομα αὐτοῦ. Ὑψηλὰ γὰρ ἐποίησεν. Καὶ γὰρ ἐστὶν ἀληθῶς ὑπὲρ ἀνθρώπου χεῖρα, μᾶλλον δὲ καὶ παντὸς ἐπέκεινα θαύματος τὰ κατωρθωμένα. Ἀγαλλιάσθε δὴ οὖν καὶ εὐφραίνεσθε οἱ κατοικοῦντες Σιών, τοῦτ' ἐστὶν, οἱ ἑδραῖαν ἔχοντες τὴν πίστιν ἐν Ἐκκλησίαις· ὅτι ὑψώθη ὁ ἅγιος τοῦ Ἰσραὴλ ἐν μέσῳ σου. Εἰ γὰρ καὶ γέγονεν ἄνθρωπος ὁ ἅγιος τοῦ Ἰσραὴλ, καὶ ἐν δούλου μορφῇ καθίκετο δι' ἡμᾶς οἰκονομικῶς, ἀλλ' οὖν ἐκ τῶν ἀποτελεσμάτων, καὶ τῆς τῶν ἔργων λαμπρότητος, ὑψώθη θεοπρεπῶς· καὶ τίς κατὰ φύσιν ἐστίν, ἐγνώκαμεν.

TOMOS B'.

Ὅρασις ἣν εἶδεν Ἡσαίας υἱὸς Ἀμώς κατὰ Βαβυλῶνος.

Ἡ μὲν κατὰ Βαβυλῶνος ὄρασις, καὶ μὴν καὶ αἰ ταύτῃ καθεστῆς, κατὰ γε Ἰδουμαίων καὶ Μωαβιτῶν, καὶ μὲν τοὶ καὶ Αἰγυπτίων, καὶ προσέτι τῶν ἐτέρων πεπολιγῆται μὲν εἰς παράκλησιν τῷ Ἰσραὴλ· ἱστορικωτέραν δὲ πῶς τῶν σηματομένων ἔχουσι τὴν ἀπόδοσιν, πλὴν ἐφέται τοῖς νουνεχαστέροις, ὡς ἐκ πρῆλας καὶ νῦν εἰκόνας μεταχαράττειν ἀστείως εἰς πνευματικὴν θεωρίαν τὰ τοῖς ἀρχαίοις συμβεβηκότα σαφεστάτην· ὁ τοῖς ἐντεθυμένοις ποιήσεται τὴν ἀφήγησιν προῖων ὁ λόγος, καὶ τῶν γεγραμμένων ἔκαστα διεμνηστέων ὡς ἐνι. Χρῆναι δὲ οἶμαι καὶ νῦν ἐπὶ τὴν τοῦ πράγματος ἀρχὴν ἀναδραμεῖν, καὶ τὰς τῆς ἰδέσεως κτίδας προσηγήσασθαι. Κεκλημένος γὰρ διὰ τοῦ πανσόφου Μωσέως ὁ Ἰσραὴλ εἰς ἐπίγνωσιν καὶ λατρείαν τοῦ κατὰ ἀλήθειαν ὄντος Θεοῦ, καὶ νόμον ἔχων τὸν ἀπευθύοντα πρὸς πᾶν ὄντιον τῶν τεθαυμασμένων, κατημέλησε μὲν τῆς αὐτῷ δοθείσης ἐντολῆς, ἐτάραπετο δὲ πρὸς διδασκαλίαν ἐντάλματα ἀνθρώπων, μᾶλλον δὲ καὶ τοῖς ἐπι χεῖροσιν αὐτῶν ἐνεῖς, τοῖς τῆς εἰδωλολατρίας ἐνώλισθε βόθροις. Ἐπητιέδατο γοῦν τοιαῦτα δρᾶν ἐλομένους ὁ τῶν ὄλων Θεὸς διὰ παντὸς προφήτου, καὶ πολλὴν ἐποίητο δεδουσασεβηκότος αὐτοῦ τὴν καταβολήν. Ἐφη γοῦν· « Ἐγγίξει μοι ὁ λαὸς οὗτος, τοῖς χεῖλεσιν αὐτῶν τιμῶσίν με· ἡ δὲ καρδία αὐτῶν πόρρω ἀπέχει ἀπ' ἐμοῦ. Μάτην δὲ σέβονται· με διδάσκοντες διδασκαλίαν ἐντάλματα ἀνθρώπων. » Καὶ πάλιν· « Τί ἡ ἡγρημένη ἐποίησεν ἐν τῷ οἴκῳ μου βδέλυγμα; » Βδέλυγμα δὲ τὸ εἰδωλον ὀνομάζει. Οὐκοῦν ἀπονενευκότα θειῶς εἰς ἐκτόπους ἐξιτηλείας, καὶ τῆς ὑπὸ Θεῷ δουλείας ἀποφύροντας τὸν αὐχένα, καὶ γαῦρον ὡσπερ αὐτῷ τὸ οἰκεῖον ἀντεγείροντες φρόνημα, παρεδίδου κατὰ καιροῦς, ποτὲ μὲν τοῖς τὴν γέιτονα νεμομένοις γόφραν, Ἰδουμαίοις τέ φημι, καὶ μέντοι καὶ Μωαβι-

perent, justificavit per fidem, sanctificavit per spiritum, illos effecit Dei quondam fugitivos et ignobilem degentes vitam et execrabilem. Itebus ipsis certo fidem fecit, se natura et vere Deum esse. Excitavit mortuos, leprosos fecit mundos, infirmitatibus laborantes vitu sanavit, spiritu assultus praescidit, mare saevum vultu compescuit. Quocirca annuntiate in gentibus gloriosa ejus, et commemorate quod sublime sit nomen ejus. Excelsa enim fecit. Sunt namque vere supra hominis manum, imo ultra omnem admirationem praefare ab illo praestita. Exultate igitur et laetamini, qui habitatis Sion, id est, qui firmam fidem habetis in Ecclesiis, quoniam sublimis est sanctus Israelis in te. Quamvis etenim homo facius sit sanctus Israelis, et in forma servi venerit propter nos ad dispensationis perfuentionem, ex effectibus tamen operumque splendore, divina subvectus est dignitate, et quis natura sit, perspeximus.

TOMUS II.

CAP. XIII. VERS. 1. *Visio quam vidit Isaius filius Amos contra Babylonem.*

Visio haec contra Babylonem, et quae hic deinceps contra Idumaeos, et Moabitas, et Aegyptios porro et reliquos sunt, ad consolandum Israel adhibentur: explanationem autem habent magis historicam, quam quae significantur: veram licet acutioribus quae majoribus acciderunt velut ex crassa figura ac imagine, ad spiritualem considerationem venuste convertere: oratioque progrediens, etiam quae scripta sunt sigillatim, quantum licuerit, interpretans, narrationem lectoribus efficit planissimam. Jain, ut arbitror, ad rei primordium recurrendum, et visionis causae prius exponendae. Nam vocatus per sapientissimum Moesen Israel ad agnitionem cultumque veri Dei, et legem habens ad omnia admirabilia dirigentem, praecipuum sibi datum neglectum habuit, conversusque est ad doctrinas, mandata hominum, imo deterioribus adhuc se immiscens, delapsus est in idololatriae voragines. Invectus est igitur in eos qui talia commiserunt universitatis Deus per omnes prophetas, 215 multumque vociferatus est in eum qui tanta impietate se obstrinxit. Dixit ergo: « Appropinquat mihi populus hic, labiis suis honorant me, cor autem eorum procul abest a me. Frustra autem colunt me docentes doctrinas, mandata hominum ». Et rursus: « Quid dilecta fecit in domo mea abominationem? » Abominationem idolum nominat. Itaque velut graviter ad foedam supinitatem declinantes, et a servitio Dei cervicem sublucantes, suumque sensum superciliosum contra eum erigentes, certis temporibus tradidit, nunc contiguam regionem occupantibus, Idumaeis inquam, Moabitis, Aegyptiis et Philistinis, nunc graviore illis plaga illata, mortaliū crudelissimos in eos

immisit, Babylonios inquam, qui etiam universa Judæorum regione citra laborem devastata, captivam abduxerunt in suam regionem multitudinem innumerabilem. Cæterum hæc eventura esse illis, qui Deum universitatis ad iram provocarent, prædixerunt olim beati prophetæ. At hi, licet quæ prænuntiata jam sunt, etiam ad finem pervenissent, nihilo secius præfracti erant et perversæ, execrandam et a legis regula alienissimam vitam instituentes. Appositissime ergo universitatis Deus post plagam et flagella, et quæ his definitis temporibus ad hostibus erant obventura, suavissimarum rerum, quæ delectare poterant, facit præsignificationem: promittitque jam quantumvis factis captivis reditum se adornaturum, et miseræ nexus relaxaturum, illosque qui olim vicerunt, in manus hostium traditurum. Maxime enim conveniebat etiamsi inemendati propter illa fuerint, posterioribus tamen hisce impense deinceps gaudere, et in spem desideratarum rerum velut alii erectos, gratissimum Deo cultum in pretio habere, et mentem illi affixam ac immotam custodire. Quoniam igitur, licet complures olim Judæorum regiones populati fuerint, crudeliores tamen aliis et sæviores fuerunt, Chaldei maxime, et qui tum temporis Babylonii præfuerunt, illis quolibet modo primum oratio prophetica insultat, ac inquit:

ἀλλ' οἱ γε τῶν ἄλλων ἀπηνέστεροι τε καὶ ἀγριώτεροι κότες κατὰ καιροὺς αὐτοῖς οἰοῦνται καὶ πρῶτους ὁ τῆς

Vers. 2. *In montis campestri tollite signum.*

Oportere autem existimo qui diligenter **216** verba proposita enarrare voluerint, aliquid quod ad rem facit, necessario præfari. Cyrus ergo pater quidem Cambyse, matre vero Mandana natus, Persiæ ac Mediæ rex, oppugnavit Babylonem et omnem regionem Chaldæorum, licet ampla sit et maxima; et sane expugnavit cepitque eam non viribus suis, neque robustiori manu (invicta siquidem et insuperabilis erat gens Chaldæorum, et propter multitudinem, et propter magnam rei militaris peritiam), sed potius quod Deus ei adversarios subiceret, impiumque Babyloniorum imperium labefactaret: quippe quod apud illos præstigii maxime vigerent, et innumerabilia idolorum examina essent: nimirum terra sculptilium nominata est, vel propter turbam idolorum, vel etiam quod unusquisque incolarum nullo modo ab idolo discrepare deprehenderetur, in quantum nempe impotenter et offrenate in errorem prolabeantur. Ad hæc, quia sancta terra et Deo deputata, id est, Judæa devastata, et Hierosolymis ipsoque divino templo incensis, abduxerunt in suam regionem vasa sacra, atque impotenti ira concitati Israellem occiderunt, quantumvis sanctus populus, et portio et sors Dei nominaretur. Nam quod Israellem idola colentem tradiderit Deus in manus hostium, non obscurum est sacrarum Litterarum scientibus, sed qui ad hoc vocati sunt, eos non levi supplicio affecerunt. Invenietur enim alicubi dixisse universitatis Deus voce Zachariæ:

A ταις, Αἰγυπτίοις καὶ τοῖς ἐκ Φυλιστιείμ, ποτὲ δὲ καὶ δυσαχθεστέραν αὐτοῖς ἐπιφέρων πληγὴν, τοὺς δὲ μάλιστα τῶν ἐπὶ γῆς ὠμοτάτους αὐτοῖς ἐπηφίει, φημὶ δὴ τοὺς Βαβυλωνίους, οἱ καὶ πᾶσαν ἀμογητὴ τὴν τῶν Ἰουδαίων καταδηύσαντες χώραν, αἰχμάλωτον ἀπεκόμισαν εἰς τὴν ἑαυτῶν ἀριθμῷ κρείττονα πληθύν. Ἀλλὰ ταῦτ' ἐστὶ μὲν ὅτι συμβήσεται παροτρύνουσιν αὐτοῖς τὸν τῶν ὄλων Θεόν, προηγόμενον κατὰ καιροὺς οἱ μακάριοι προφήται. Οἱ δὲ καίτοι πρὸς πέρας αὐτοῖς ἐκθερηκότων τῶν ἤδη προηγγελμένων, οὐδὲν ἤττον ἦσαν σκληροὶ τε καὶ ἀπειθεῖς, βδελυρὰν καὶ ἐκνομωτάτην ἐπιτηδεύοντες ζωὴν. Οἰκονομικώτατα τοίνυν ὁ τῶν ὄλων Θεὸς μετὰ πληγὴν καὶ μάστιγας καὶ τὰ ἐκ τῶν πολεμίων συμβεβηκότα κατὰ καιροὺς αὐτοῖς, καὶ τῶν ἡδίστων καὶ κατευφραίνειν **B** εἰδῶτων ποιεῖται τὴν προαγόρευσιν· ὑπισχνεῖται δὲ ὅτι καὶ τοὺς ἤδη γεγονότας αἰχμάλωτους ὑπονοστήσασιν· κεραισχεύσει, καὶ τῶν τῆς τλαιπιωρίας ἀνήσει δεσμῶν, παραδώσει δὲ καὶ αὐτοὺς τοὺς πάσαις νικησαντας εἰς χεῖρας ἐχθρῶν. Ἦν γὰρ δὴ πού καὶ μάλα εἰκός, εἰ καὶ ἀνοουθέτητοι μεμενήκασιν ἐπ' ἐκείνους, ἀλλ' οὖν ἐλέσθαι λοιπὸν τὸ πᾶν γούν τοῖς δευτέροις ἐφησθῆναι τε ἅμα, καὶ εἰς ἐλπίδα τῶν ποθομένων ἀναπερουμένους, τὴν τῷ Θεῷ φιλαεάτην τιμῆσαι λατρείαν, καὶ ἀκλόνητον αὐτῷ τηρῆσαι τὸ φρόνημα. Ἐπειδὴ τοίνυν, εἰ καὶ πολλοὶ τινες ἦσαν οἱ κατὰ καιροὺς τὴν τῶν Ἰουδαίων χώραν πεπορθηκότες, Καλδαῖοι μάλιστα, καὶ εἰ τῆς Βαβυλώνος βεβασιλευ-

C Ἐπ' ὄρους πεδίου ἄρατε σημεῖον.

Δεῖν δὲ οἶμαι τῆς ἐρμηνείας τῶν προκειμένων ἀκριβῆ ποιεῖσθαι τὴν ἀπόδοσιν ἡρημένου, προσηγήσασθαι εἰ τῶν ἀναγκαιοτάτων. Κύρος τοιγαροῦν, ὁ πατὴρ μὲν Καμβύσου γεγονώς, μητὴρ δὲ Μανδάνης, Περσῶν τε καὶ Μήδων βεβασιλευκώς, κατεστράτευσεν τῆς Βαβυλώνος, καὶ πάσης δὲ τῆς τῶν Χαλδαίων χώρας εὐρείας τε οὐσῆς καὶ πολλῆς ἀγαν· καὶ δὴ καὶ κεκράτηεν. Ἐβλεν αὐτὴν οὐ δυνάμειν ἰδίαις, οὔτε μὴν ἀκλιμωτέρᾳ χειρὶ χρῆσασθαι δυναθεῖς (ἅμαχον γὰρ τι καὶ ἀνανταγώνιστον τὸ Καλδαίων ἔθνος ἦν, διὰ τε πληθύν, καὶ τὸ εὖ μάλα γεγυμνάσθαι τὰ τακτικά), Θεοῦ μᾶλλον ὑποφέροντος ἀνεῶ τοὺς ἀνθεστηκότας, καὶ τὰ δυσσεβῆ τῶν Βαβυλωνίων κατασειόντος κράτη· διότοι τὸ πλεῖστον μὲν **D** ὄσον παρ' αὐτοῖς εἶναι τὴν γοητείαν· ἀριθμοῦ δὲ κρείττονα τὸν τῶν εἰδώλων ἔσμον· καὶ γούν γῆ τῶν γλυπτῶν κατωνόμασται, ἣ δὲ τὴν τῶν εἰδώλων πληθύν, ἤγουν ὅτι καὶ ἕκαστος τῶν ἐκείσε κατωκηκότων κατ' οὐδένα τρόπον εἰδώλου διενεγκῶν ἠλίσκετο, κατὰ γέ φημι τὸ ἀσχετῶς τε καὶ ἀκρατίως ἀπονεῦσαι πρὸς πλάνησιν. Ἐἴτα πρὸς τοῦτοις, ὅτι τὴν ἁγίαν καὶ ἐκνεμηθεῖσαν τῷ Θεῷ καταδηύσαντες γῆν, τοῦτ' ἐστὶ, τὴν Ἰουδαίαν, κατεμπρήσαντες τε τὰ Ἱερουσόλυμα, καὶ αὐτόν τε τὸν θεῖον ναόν, ἀπεκόμισαν μὲν τὰ σκευὴ τὰ ἱερὰ εἰς τὴν ἑαυτῶν, θυμῷ δὲ ἀκράτῳ χρώμενοι τὴν Ἰσραὴλ ἀπεκτόνασιν, καίτοι λαὸν ἅγιον ὠνομασμένον, μερίδα τε καὶ κληρον Θεοῦ. Ὅτι μὲν γὰρ εἰδωλολατρῆσαντα τὸν Ἰσραὴλ παρεδίδου Θεὸς εἰς χεῖρας ἐχθρῶν οὐκ ἀσυμφανὲς τοῖς τῶν

Ιερῶν γραμμῶν ἐπιστήμοσιν, ἀλλ' ἐκδιῶζον οὐ μὲτριῶς οἱ κεκλημένοι πρὸς τοῦτο. Καὶ γοῦν εὐρίσκαται που λέγων ὁ τῶν ὄλων Θεὸς διὰ φωνῆς Ζαχαρίου· « Ἐξήλωκα τὴν Ἱερουσαλήμ καὶ τὴν Σιών ζῆλον μέγαν, καὶ θυμῷ μεγάλῳ ἐγὼ ὀργίζομαι ἐπὶ τὰ ἔθνη τὰ συνεπιτιθέμενα, ἀνθ' ὧν ἐγὼ μὲν ὀργίσθημι ἄλγιστα, αὐτοὶ δὲ συνεπέθεντο εἰς κακά. » Καὶ πρὸς γε τὴν Βαβυλῶνα φήσιν· « Ἐγὼ δέδωκα αὐτοῦς εἰς τὰς χεῖράς σου, σὺ δὲ οὐκ ἴδωκας αὐτοῖς ἔλεος. » Κύριε δὴ οὖν παρεδίδου Θεὸς τὴν ἀλαζόνα καὶ ὑβριστριαν, τὴν ἀπάτης φαυλότητος μητέρα καὶ τροφὸν, φημί δὴ τὴν Βαβυλῶνα. Γένοιτο δὲ καὶ τοῦτο σαφὲς λέγοντός αὐτοῦ διὰ Ἡσαίου οὕτως· « Τάδε λέγει Κύριος τῷ χριστῷ μου Κύριε, οὗ ἐκράτησα τῆς θεξιᾶς, ἐπακούσαι ἔμπροσθεν αὐτοῦ ἔθνη, καὶ πόλεις οὐ συγκλεισθήσονται· Ἐγὼ ἔμπροσθέν σου πορεύσομαι, καὶ ὄρη ὀμαλιῶν. Θύρας χαλκᾶς συντρίψω, καὶ μοχλοὺς σιδηροῦς συγκλάσω. » Νενικηκώς δὲ ὁ Κύριος ἀνῆκε τῆς αἰχμαλωσίας τὸν Ἰσραὴλ, οἴκοι τε χαίροντας ἵναί τι προσέταχεν, καὶ μὴν καὶ αὐτὸν ἀναθεμασθαι τὸν θεῖον ναόν. Καὶ γοῦν ὁ προφήτης Ἱερεμίας, « Ὁ λόγος, » φησὶν, « ὃν ἐλάλησε Κύριος ἐπὶ Βαβυλῶνα· Ἀναγγεῖλατε ἐν τοῖς ἔθνεσι, καὶ ἀκουσά ποιήσατε, καὶ μὴ κρύψητε. Εἶπατε· Ἐάλωκε Βαβυλῶν, κατησχύνθη Βῆλ, ἡ ἀπτόητος, ἡ τρυφερά. Παρεδόθη Μεδάχ, ὅτι ἀνέβη ἐπ' αὐτὴν ἔθνος ἀπὸ βορρᾶ, αὐτὸς θήσει τὴν γῆν αὐτῆς εἰς ἀφανισμόν, οὐκ ἔσται ὁ κατοικῶν ἐν αὐτῇ ἀπὸ ἀνθρώπου ἕως κτήνους. Ἐν ταῖς ἡμέραις ἐκείναις, καὶ ἐν τῷ καιρῷ ἐκείνῳ, ἤξουσιν οἱ υἱοὶ Ἰσραὴλ καὶ οἱ υἱοὶ Ἰούδα ἐπὶ τὸ αὐτὸ βαδίζοντες καὶ κλαίοντες πορεύσονται τὸν Θεὸν αὐτῶν ζητοῦντες· ἕως Σιών ἔρωτήσουσι τὴν ὁδόν. Ὡδε γὰρ τὸ πρόσωπον αὐτῶν δῖσουσι, καὶ ἤξουσι, καὶ καταφεύξονται πρὸς Κύριον. Διαθήκη γὰρ αἰώνιος οὐκ ἐπιλησθήσεται. » Καὶ πάλιν· « Διὰ τοῦτο τάδε λέγει Κύριος· Ἰδοὺ ἐγὼ ἐκδικῶ ἐπὶ τὸν βασιλεῖα Βαβυλῶνος, καὶ τὴν γῆν αὐτοῦ, καθὼς ἔστησά τιν Ἰσραὴλ εἰς τὴν νομὴν αὐτοῦ· καὶ νεμηθήσεται ἐν τῷ Καρμήλῳ, καὶ ἐν ὄρει Ἐφραΐμ, καὶ ἐν τῷ Γαλαὰδ, καὶ ἐμπλησθήσεται ἡ ψυχὴ αὐτοῦ. »

Ἐξ' ὄρους πεδίου ἄρατε σημεῖον, ὑψώσατε τὴν φωνὴν ἑαυτοῖς, μὴ φοβεῖσθε, παρακαλεῖτε τῇ χειρὶ, ἀνολίξατε οἱ ἄρχοντες. Ἐγὼ συντάσσω, καὶ ἐγὼ ἄγω αὐτούς. Ἡγιασμένοι εἰσὶν, καὶ ἐγὼ ἄγω αὐτούς. Γιγάντες ἔρχονται πληρῶσαι τὸν θυμὸν μου, χαίροντες ἅμα καὶ ὑβρίζοντες.

Ὁ μακάριος προφήτης μεμεστωμένον ἔχων τὸν νοῦν τοῦ ἁγίου Πνεύματος, γεγονώς τε ἐν ὀπτασίαις πραγμάτων, οἰνοὶ γραφομένων, μονονοῦχι καὶ ἐξάλλεται, Πέρσαις τε καὶ Μήδοις ἐπιφωνῶν, ὡς ἤδη κεκρατηκόσι τῆς Βαβυλωνίων, ἀφρὲν τε ὑψοῦ τῆς νίκης τοῦ σύμβολον· τοῦ γὰρ, οἶμαι, ἐστὶ τὸ σημεῖον· καὶ καταλάζειν τῆς Χαλδαίων στρατῆς, ὡς ἤδη πεσοῦσης καὶ παρὰ τοῦ αὐτοῦ τὴν ἀλαζόνα καὶ ἐπίδομον, ἣν καὶ σφύραν τῆς γῆς ὁ προφήτης Ἱερεμίας ἀπεκάλει λέγων περὶ τῆς Βαβυλωνίων· Πῶς ἔάλω καὶ συνετριβή η ἰσφύρα τῆς γῆς; πᾶσα γὰρ συνετριβή πόλις τε καὶ χώρα καταπαισμένη τρέπον

Α *Emulatus sum Jerusalem et Sion emulatione magna, et ira magna irascor gentibus quae superimpositae sunt : pro eo quod ego iratus fui modice, ipsae vero superimpositae sunt in mala ⁶⁶. » Et Babylonii ait : « Ego dedi eos in manus tuas, tu autem non impartivisti illis misericordiam ⁶⁷. » Cyro igitur tradidit Deus superbam et insolentem, omnis vitiositatis matrem et nutricem, dico autem Babylonem. Hoc autem manifestum esse poterit, dicente ipso Isaie voce sic : « Haec dicit Dominus christo meo Cyro, cujus prehensavi dexteram, ut auscul- tenti coram eo gentes, et civitates non occulderent : Ego ante te ambulabo, et montes complanabo, portas aeneas conteram, et vectes ferreos confringam ⁶⁸. » **217** Cum subegisset vero Cyrus, laxavit captivitate Israel, domumque laetos ire jussit, ipsumque Dei templum restaurare. Quin et propheta Jeremias inquit : « Verbum quod locutus est Dominus super Babylonem : Annuntiate inter gentes, et audita facite, et ne celate. Dicite : Capta est Babylon, confusus est Bel; imperterrita, mollis, tradita est Meodach, quia ascendit contra eam gens ab Aquilone, ipse rediget terram ejus in vastitatem, nec erit inhabitans in ea, nec homo, nec jumentum. In diebus illis et in tempore illo venient filii Israel ipsi, et filii Juda, una ambulantes et flentes ibunt, Deum suum quaerentes, usque ad Sion interrogabunt viam. Iluc enim faciem suam dabunt, et venient, et confugient ad Dominum. Foedus enim aeternum non tradetur oblivioni ⁶⁹. » Et rursus : « Propterea haec dicit Dominus : Ecce ego vindictam sumam de rege Babylonis et de terra ipsius, sicuti vindictam sumpsit de rege Assur, et restituum Israel in pascua sua, et pascet in Carmelo, et in monte Ephraim, et in Galaad, et implebitur anima ejus ⁷⁰. »*

ἐξεδίχθη ἐπὶ τὸν βασιλεῖα Ἀσσοῦρ· καὶ ἀποκατα-

VERS. 2, 3. In monte campestri tollite signum, elevate vocem eis, consolamini manū, aperite, principes : ego instruo, et ego adduco eos, sanctificati sunt, et ego adduco eos. Gigantes veniunt ut expleant furorē meum, gaudentes simul et insultantes.

Beatus propheta mentem habens repletam sancto Spiritu, et constitutus in specula ut res veluti sibi descriptas et ob oculos positas contempletur, tantum non exultat, Persis juxta ac Medis acclamans, ac si jam subjugassent Babylonios, ut et tollant in altum victoriae symbolum : hoc enim est, opinor, signum : et ut vocem tollant contra Chaldaeorum exercitum, velut corruentem jam et tradentem ipsis superbam illam et celebrem regionem, quam malleum terrae propheta Jeremias vocavit, dicens de terra Babyloniorum : Quomodo captus est et contritus malleus universae terrae?

⁶⁶ Zachar. 1, 14, 15. ⁶⁷ Isa. XLV, 6. ⁶⁸ Isa. XLV, 1, 2. ⁶⁹ Jerem. 1, 4-5. ⁷⁰ ibid. 18, 19.

Tota enim civitas et regio contrita est et conquassata quodammodo, velut quopiam malleo, eorum rapinis. Montem autem, puto, campestem nominat, veluti humilem et instar tumuli. Non enim in montibus excelsis vexilla statuunt vel tropæa aut signum, sed in collibus non ita editis, **218** ut simul et in loco nimis edito non ponatur, et toti exercitui maxime sit conspicuum et cognitum. Tollite igitur, inquit, signum quasi jam victores, Deo tanquam scuto protegente. Elevate vocem, id est, clamores contra phalangem inimicorum tollite. Ne timete. Potens enim procul dubio et inexpugnabilis omnibus ubique gentibus Babytoniorum manus, nec si qui extimescerent eam, illos quisquam reprehenderit. Sed nunc, ait, nolite timere, cum Deus eorum superbæ iram suam opponat. Evocate manu. Et quid tandem est istud? Solent fortassis militum iluces manu excitare, et nutu exstimulare fortissimos, et ad incursiones contra aliquos faciendas animare, cum veluti in magno tumultu vox ad hoc minus valeat. Proinde jubet ut qui rebus gerendis præficiuntur, copias quæ sub potestate sunt, manibus et nutibus cohortentur suosque ad invictam quamdam alacritatem exaquant. Acclamat etiam rursus: Aperite, principes. Vel enim iis imperat ut Babytoniis jam quasi devictis aperiant portas, et superbam olim et insolentem urbem tradant: vel etiam forte exercitui sancto, jussu et imperio Dei succurrenti Medis, et illis ardua licet ac prærupta agendis equis accommoda reddituro. Quo autem pugnantium insuperabilem manum demonstrat, adnectit, et inquit: Ego instruo, et ego adduco eos; sanctificati sunt, et ego adduco eos. Simile enim fere est ac si diceret: Medorum exercitus multitudo non ultro venit ad vos, neque sola sua sponte ac voluntate Persarum populus accessit, sed ego potius eos ad hoc sanctificavi. Hic autem, sanctificavi, dicit pro segregavi, et velut selegi, ad ea gerenda quæ in vos statui. Igitur veniunt, inquit, quos ego adduco, velut gigantes quidam, ut furorem meum expleant, gaudentes simul et insultantes: gaudentes quippe qui considerant se victoria polituros: insultantes autem, pro despicientes eos, ceu multum imbelles, et nullius pretii homunculos. Istiusmodi enim fere est semper barbarorum animus, propendens in spem victoriæ, et elevans semper adversarios et abjiciens. Ira enim eos maxime ad hoc regit, eumque fortitudinis ardorem ingenerat, ut omne periculum ac formidinem contemnanti.

219 Vers. 4, 5. *Vox gentium multarum in montibus similis gentium multarum: vox regum et gentium congregatarum. Dominus Sabaoth præcepit genti bellicose ut veniat e terra longinqua. Ab extremo fundamento cæli Dominus, et bellatores ejus ad delendum omnem orbem terræ.*

Velut jam vociferantibus Medis, et vocem bellicosam extollentibus, velut equo hinniente, et per-

τινά καθάπερ τινὲ σφύρα, ταῖς ἐκεῖνων πλεονεξίαις. Ὅρος δὲ, οἶμαι, πεδινὸν ὀνομάζει τὸ οἰοεὶ χαμαλὸν, καὶ ὡς ἐν τάξει γηλόφου. Οὐ γάρ τοι πρὸς τὰ ἀνεστηκότα τῶν ὄρων ἀναβαίνοντες τὰς σημάσιας ἰστέουσιν, ἦτοι τὰ τρόπαια, ἤγουν τὸ σημεῖον, ἀλλ' ἐπὶ βουνῶν οὐ λίαν ἤρμένων, ἴν' ἐν ταύτῃ καὶ τὸ ὑψοῦ τεθεῖσθαι λίαν διαφύγη, εἴη δὲ καὶ ἀπάση τῇ στρατιᾷ γνωριμώτατον. Ἄρατε τοῖνον, φησί, σημεῖον, ὡς ἤδη νενικηχότες Θεοῦ προσπίζοντος. Ὑψώσατε τὴν φωνήν, τοῦτ' ἐστὶ, καταλαλάσατε τῆς τῶν ἐχθρῶν φάλαγγος, μὴ φοβεῖσθε. Δεινὴ μὲν γὰρ ὁμολογουμένως καὶ ἀνανταγώνιστος τοῖς ἀπανταχοῦ τῶν Βαβυλωνίων ἡ χεῖρ, καὶ οὐκ ἂν τις καταμωμήσαιο τοὺς δεδιότας αὐτήν. Ἀλλὰ νῦν μὴ φοβεῖσθε, φησί, Θεοῦ ταῖς ἐκεῖνων ὑπεροφίαις τὴν ἰδίαν ὄργην ἀντεξάγοντος. Παρακαλεῖτε τῇ χειρὶ. Καὶ τί δὴ τοῦτό ἐστιν; Ἔθος τάχα που τοῖς τῶν τακτικῶν ἡγουμένοις χειρὶ παραθῆγειν, καὶ νεύμασι παροτρύνειν τοὺς μαχιμωτάτους, ἐγείρειν τε πρὸς ἐθδους αὐτοὺς τὰς κατὰ τιῶν, φωνῆς ἀτυοῦσης τοῦτο ὄρᾶν, ὡς ἐν θυρόδῳ πολλῷ. Προστάττει τοιγαροῦν τοῖς τῶν πραγμάτων προσεστηκόσι τὰς διὰ χειρῶν καὶ νευμάτων παρακλήσεις ποιεῖσθαι ταῖς ὑπὸ χεῖρα στρατιαῖς, καὶ εἰς ἀμαχόν τινα προθυμίαν παραθῆγειν αὐτοὺς. Ἐπιφωνεῖ δὲ πάλιν τὸ, Ἀνοίξατε οἱ ἀρχοντες. Ἡ γὰρ αὐτοῖς ἐπιτάττει τοῖς Βαβυλωνίοις, ὡς ἤδη κεκρατημένοις ἀνοιγνύναί τε τὰς πύλας, καὶ παραδιδόναι τὴν ἀλαζόνα ποτὲ καὶ ὑβρίστριαν πόλιν· ἡ τάχα που καὶ δυνάμεσιν ἀγλαῖς κατὰ πρόσταξιν Θεοῦ συνασπιζούσαις τοῖς Μήδοις, ἀποφαί|ι|νύουσαις τε αὐτοῖς ἱππήλατα καίτοι λίαν δυσχερῆ. Ἴνα δὲ τὴν τῶν μαχομένων ἀήτητον ἀποδείξη χεῖρα, προστιθησὶ καὶ φησιν· Ἐγὼ συντάσσω καὶ ἐγὼ ἄγω αὐτούς. Μόνον γὰρ οὐχὶ τοιοῦτόν τί φησιν· Οὐ στρατιᾶς ὑμῖν Μηδικῆς ἡτομολήσῃ πλῆθὺς, οὐδὲ ἐκ μόνης τῆς ἰδίας γνῶμης ὁ Περσῶν ἐπεφοίτησε δῆμος· ἡ τάχα μᾶλλον αὐτοὺς ἐγὼ καὶ ἡγίασα πρὸς τοῦτο. Τὸ δὲ ἡγίασα φησιν ἐν τούτοις, ἀντὶ τοῦ ἀφώρισσα καὶ οἰοεὶ ἐξελεξάμην πρὸς κατόρθωσιν ὧν βεβούλευμαι καθ' ὑμῶν. Ἐρχονται τοῖνον, φησὶν, οὐδὲ ἐγὼ ἄγω, καθάπερ τινὲς γίγαντες πληρῶσαι τὸν θυμὸν μου, χαίροντες ἅμα καὶ ὑβρίζοντες· χαίροντες μὲν ἅτε δὴ καὶ θελαβήχότες ὅτι κρατήσουσιν· ὑβρίζοντες δὲ, ἀντὶ τοῦ περιπτύοντες ὡς πολὺ νοσούντας τὸ ἀναλκας, καὶ οὐδενὸς ἔντας ἀξίους. Τοιοῦτον γάρ πως αἰεὶ τὸ βάρβαρον φρόνημα, καὶ προαλὲς εἰς ἐλπίδα τὴν ἐπὶ γε τὸ δύνασθαι κρατεῖν, καὶ κατασμικρύνον αἰεὶ τοὺς ἀνθεστηκότας. Στρατηγεῖ γὰρ μάλιστα θυμὸς πρὸς τοῦτο αὐτοὺς, καὶ τὸν τῆς εὐανδρείας ἐντίκτει πόθον, τὸ καὶ παντὸς κινδύνου καὶ φόδων ὑπερορᾶν.

Φωνὴ ἐθνῶν πολλῶν ἐπὶ τῶν ὄρεσιν ὁμοία ἐθνῶν πολλῶν, φωνὴ βασιλέων καὶ ἐθνῶν συνηγμένων. Κύριος Σαβαὼθ ἐντέταλται ἐθνεὶ δολομάχῳ ἐμχεσθαι ἐκ γῆς πόρρωθεν ἀπ' ἀκρου θεμελίου τοῦ οὐρανοῦ Κύριος, καὶ οἱ δολομάχοι αὐτοῦ τοῦ καταφθεῖραι τὴν οἰκουμένην ὄλην.

Ὡς ἀλαζόντων ἤδη τῶν Μήδων, καὶ τὴν τοῖς πολέμοις πρέπουσαν ἐξαιρόντων φωνήν, ὡς ἴππου

μὲν χρεμετίζοντες· καὶ δικόντων τινῶν, τραπομένων ἅ
 δὲ ἤδη πρὸς φυγὴν ἐτέρων, μεγάλης τε καὶ παμμι-
 γοῦς διασχινομένης ἤχης, « Φωνή, » φησί, « πολλῶν
 ἔθνῶν ἐπὶ τῶν ὄρεων, ὅμοια ἔθνῶν πολλῶν. » Οὐ
 τοιαύτη, φησὶν, ἡ φωνή, ὥστε καὶ εἰκάσαι τινὰς
 εὐαριθμήτους εἶναι τοὺς κεκραγότες, οἰεσθαι δὲ
 μᾶλλον καὶ ἀριθμοῦ κρείττονα τὴν τῶν βοώντων
 εἶναι πληθύν. Ἀποφαίνεται δὲ ὁ λόγος ὁμοῦ τοῖς ὑπε-
 ρεευγμένοις τοὺς καθηγεῖσθαι λαχόντας καταπεπλη-
 χθαι τοῖς δέμασιν. Ἐθνῶν γὰρ εἶναι καὶ βασιλέων
 ἰσχυρίζεται τὴν φωνήν. Οὐκοῦν εἴεν ἂν οἱ κεκραγόν-
 τες, ὁ Βαβυλωνίων ἄπλετος δῆμος, καὶ σὺν αὐτοῖς οἱ
 περιφανέστεροι, δορυλόητον ἤδη γεγεννημένην ὄρων-
 τες τὴν πόλιν, ἤγουν Πέρσαι τε καὶ Μῆδοι τῶν
 ἀλόντων καταλαβόντες. Αὐτοὺς δὲ, οἶμαι, καὶ ὀπλο-
 μάχους ἀποκαλεῖ, καὶ ἐκ γῆς πύργωθεν ἐρχόμενον
 ἔθνος· ἀπ' ἄκρου θεμελίου τοῦ οὐρανοῦ, τοῦτ' ἔστιν,
 ἐξ αὐτῶν τῶν περμάτων τῆς Μηδικῆς, καὶ τῶν ἑσω-
 τῶν γῆς τῆς βορειωτάτης. Ἐπειδὴ δὲ κατὰ βούλη-
 σιν Θεοῦ τὴν ἔφοδον ἐμελέτων ὀπλομάχους αὐτοὺς τοῦ
 Κυρίου καλεῖ, ἤχθαι τέ φησι πρὸς τὸ καταφθεῖραι
 τὴν οἰκουμένην ὅλην, καὶ οὐχὶ δὴ πᾶσαν τὴν καθ'
 ἡμᾶς. Οὐτε γὰρ τοῦτο γεγονός ἐύρησμεν παρά τε
 Κύρου καὶ τῶν σὺν αὐτῷ. Οἰκουμένην δὲ ἀποκαλεῖ
 τὴν Χαλδαίων, διάτοι το πλειεστην εἶναι καὶ εὐρείαν
 ἀμέτρως, καὶ οἷον οἰκουμένην φιλονεικεῖν, διὰ τὴν
 τῶν ἐνοικούντων πληθύν.

Ὁλολύξατε· ἔγγυς γὰρ ἡ ἡμέρα Κυρίου, καὶ
 συντριβὴ παρὰ Θεοῦ ἦξει. Διὰ τοῦτο πῦσα χεῖρ
 ἐκλυθήσεται, καὶ πᾶσα ψυχὴ ἀνθρώπου δειλιάσει.
 Καὶ ταραχθήσονται οἱ πρέσβεις, καὶ ὠδίνες
 αὐτοὺς ἐξουσιν, ὡς γυναικὸς τικτοῦσης· καὶ
 συμφοράσουσιν ἕτερος πρὸς τὸν ἕτερον, καὶ
 ἐκστήσονται, καὶ τὸ πρόσωπον αὐτῶν ὡς φλόξ
 μεταβαλοῦσιν.

Ὡς ἐλπίδος ἀπάτης ἀνηρημένης, ὡς οὐδενὸς ἔτι
 περιλειμιμένου τοῖς Βαβυλωνίοις, πλην ὅτι δὴ μό-
 νον τὸ χρῆναι κατοφυρεσθαι, τὸ, ὀλολύξατε, φησί.
 Προστέταχε δὲ καὶ οἷον ἀπογινώσκειν τὴν σωτηρίαν,
 καὶ μὴ ἀνοήτοις πράγμασιν ἐπιχειρεῖν, μὴ μελε-
 τῶντας τὴν ἀντίστασιν, ὡς θείας αὐτοῖς ἐξωπλισμέ-
 νης ὀργῆς, καὶ συντριβῆς ἐπεννηγεμένης διὰ ψήφου
 τῆς ἀνωθεν. Ἄμαχον δὲ τὸ χρῆμα παντελῶς· « Τὴν
 γὰρ χεῖρα τὴν ὑψηλὴν τίς ἀποστρέψει; » κατὰ τὸ
 γεγραμμένον. Καὶ πάλιν· « Ἐὰν κλείσῃ κατὰ ἀν-
 θρώπου, τίς ἀνοίξει; » Ποία γὰρ ἰσχύς, ἢ καὶ τίνοσ
 ὄλων πολεμήσει Θεῷ; διὰ τοῦτο φησιν, ὅτι πᾶσα
 χεῖρ ἐκλυθήσεται, καὶ πᾶσα ψυχὴ ἀνθρώπου δειλιά-
 σει· κατασειόντος γὰρ εἰς δειλίας τὰς τῶν ἀνθρώ-
 πων ψυχὰς τοῦ πάντα ἰσχύοντος Θεοῦ, τίς ἐνήσει τὸ
 θάρσος, ἤγουν εἰς ψυχὸν ἀπορνεῖ, καὶ ἰκανῶς
 ἔχοντα πρὸς ἀντίστασιν; Ταραχθήσονται δὲ τοὺς
 πρέσβεις φησί, καὶ ὠδίνουσιν αὐτοὺς ὡς γυναικὸς
 τικτοῦσης περιπεσεῖν, συμφοράσειν δὲ ἕτερος πρὸς
 τὸν ἕτερον, καὶ μὴν καὶ ἐκστήσεσθαι, καὶ τὸ πρόσω-
 πον αὐτῶν ὡς φλόγα μεταβαλεῖν. Πρέσβεις δὲ,
 οἶμαι, φησί, τοὺς τῶν εἰδώλων ἱερουργούς, τοὺς τῆ

sequentibus nonnullis, cæterisque in fugam jam
 versis, et ingenti ac confusosono dissipato : « Vox, »
 inquit, « gentium multarum in montibus similis
 gentium multarum. » Non ea, inquit, vox est, ut
 paucos esse eos qui clamaverunt conjicere quis possit,
 sed patius innumerabilem esse clamantium multi-
 tudinem putet. Ostendit autem hæc oratio, una cum
 subditis metu percussos fuisse etiam eos qui prin-
 cipem locum obtinuerunt. Gentium enim et regum
 vocem esse affirmat. Itaque illi, qui clamores sus-
 tulerunt, infinitus populus sint Babyloniorum, et in
 his insigniores, captam jam urbem conspicati : vel
 etiam Persæ et Medi, captis occlamantes, Illos
 autem, credo, armatos quoque bellatores nuncupat,
 et e longinquo venientem gentem ab extremo fun-
 damento cæli, id est, ab ipsis finibus Mediæ re-
 gionis, et interioribus terræ, maxime borealis.
 Quoniam autem consilio et voluntate Dei hanc im-
 pressionem susceperunt, bellatores ipsos Dei appellat
 et adductos ait ad delendum totum orbem terræ :
 non quidem totam hanc quæ apud nos est : nec enim
 hoc a Cyro et comitatu ejus factum invenimus.
 Orbem vero terræ vocat Chaldæorum terram, ut-
 pote maximam et supra modum spatiosam, et qua-
 cum orbe terrarum quodammodo certaret, propter
 habitantium multitudinem.

Vers. 6-8. *Prope enim est dies Domini, et con-
 tritio a Deo venit. Propterea omnis manus resolve-
 tur, et omnis anima hominis timebit, et perturbabun-
 tur legati, et dolores tales habebunt, quales sunt
 mulieris parientis : condolentur alter ad alterum, et
 stupebunt, et faciem suam tanquam flamma mi-
 tabunt.*

Tanquam spe omni sublata, et nulla re **220** alia
 Babylonis, nisi solum ut lugeant relicta : Plorate,
 inquit. Jussit autem et quasi desperare salutem,
 et non res inutiles ingredi, ac frustra repugnare,
 cum divina ira sit in eos velut armata, et superuo
 decreto inducta sit vastatio : id quod omnino inelu-
 ctabile est : « Manum enim excelsam quis avertet? »
 quemadmodum scriptum est. Et rursus : « Si clau-
 serit adversus hominem, quis aperiet? » Quæ
 enim fortitudo, aut cujus plane bellabit cum Deo?
 Propterea inquit : Omnis manus resolveretur, et om-
 nis anima hominis timebit : Deo enim omnipotente
 concutiente animos hominum timore, quis exeret
 fortitudinem? quisve animosum se et ad resistendum
 habilem ac validum satis ostendet? Turbandos ve-
 ro inquit legatos, et in dolores tanquam semine
 parientis deventuros, et alterum apud alterum con-
 doluturum, et attonitos fore, et faciem ipsorum in-
 star flammæ mutandam. Legatos vero, ut arbitror,
 dicit idolorum sacrificos, magica arte insignes apud
 Babylonios, dæmoniorum cultores, qui, ut apparet,
 cum expeditio adornaretur, et adventantes Medi cum

²¹ Isa. xiv, 27. ²² Job xii, 14.

Cyro et Persis expectarentur, vaticinabantur bona, et auxilia quærebant a dæmonibus, supplicationibus decretis, et donaria stata offerentes, cæremônias videlicet et sacrificia impia adhibentes, et pro universa regione deprecaturus se pollicentes. Hi proinde, inquit, dæmoniorum cultores et supplicatores, sacrificia pro omnibus nuncupantes, quando viderint res præter spem mutatas, perturbabuntur, et gravibus affigentur doloribus, et alter cum altero congemiscet, id est, secum æclamabunt, velut præcipua miseria, illud, videlicet et similia. Et velut a flamma mutabunt faciem. Solus enim eorum facies qui animo dejecto sunt, denigrari, ut aliud nihil esse videatur, quam favilla et cineris marcidæ reliquæ.

τῶν συμφορῶν, τὸ, οὐαί, δηλονότι καὶ τὰ παραπλήσια. Φιλεῖ γὰρ πῶς τὸ τῶν ἀθυμοῦντων καταμελαίνεσθαι σποδιᾶν καὶ σποδοῦ μαρμαίσεως λεψάνων.

VERS. 9-11. *Ecce enim dies Domini venit insanabilis, furoris et iræ, ut redigat orbem terrarum in vastitatem, et ex ea peccatores tollat. Astra enim cæli, et Orion, et omnis ornatus cæli lumen non dabunt: et tenebræ offundentur sole oriente, et luna non dabit lucem suam. Et mandabo universo orbi mala, ac impiis peccata sua: delebo insolentiam iniquorum, et insolentiam superbiorum deprimam.*

Perspicue his verbis conatur docere, quid tandem causæ sit, cur principes inter se condolent, faciemque veluti a flamma mutant, Cum enim vaticinarentur, ut dixi, illis ex animi ipsorum sententia, idque Babylonibus omnibus, spe vero exciderint; propterea dicit: Mœrore erunt pleni. Invasit enim eos insanabilis dies, universitatis Domino eam inducente. Diem rursus vocat tempus, quo divina hæc et inevitabilis ira exstitit, ut terram Chaldæorum in vastitatem redegerit, et peccatores ex ea perdidit. Nec quasi ibi quidam essent ab ira immunes, propterea quod essent boni viri, idcirco dicit perditurum se peccatores: quin hoc nomen potius omnibus Chaldaicæ regionis habitatoribus jure competere poterit, quippe qui omnes nequam fuerint et idololatræ. Quoniam vero magnitudo calamitatum quandoque humanam mentem tantum non caligine et tenebris opplet, ut etiam cum dies sit, lux solis abesse existimetur, et ad lumen præbendum omnis ille ornatus cæli et ipsius lunæ orbis inefficax esse videatur, ideo inquit, Astra cæli et Orion, et omnis ornatus cæli lumen non dabunt, et tenebræ Babylonibus seu menti Babyloniorum offundentur, etiam sole oriente, et luna splendente, etiamsi elementa lumen suum non contraxerint, sed quod illi velut præ magno metu divinæ iræ subjecti essent, et animo noctem et tenebras haberent. Mandabo autem, inquit, universo orbi mala. Mandabo, ait pro, minabor, vel inferri præcipiam ut superbiam iniquorum evertam, et superbos illos, nimirum arrogantes deprimam. Fastuosa

μάγῳ τέχνῃ διαπρπεστάτους παρὰ τοῖς Βαβυλωνίοις, τοὺς τῶν δαιμονίων θεραπευτάς, οἱ κατὰ γε τὴν εἰκόσ τῆς ἐφοδοῦ μελετωμένης ἀφίξεσθαι τῶν Μήδων Κύρω τε ἡμοῦ καὶ Πέρσαις προσδοκωμένον, κατεμαντεύοντο τὰ χρῆστὰ, καὶ τὰς παρὰ τῶν δαιμονίων ἐκάλουν ἐπικουρίας, λιτάς ἀνατείνοντας καὶ γέρα προσεπάγοντες τὰ νενομισμένα, τελετὰς δῆλον δεῖ καὶ τὰς βεβήλους θυσίας, πρῆσθεύειν τε ὑπὲρ ἀπάσης τῆς χώρας ὑπισχνούμενοι. Οὗτοι τοίνυν, φησὶν, οἱ τῶν δαιμονίων θεραπευταὶ καὶ ἰχέται, οἱ τὰς ὑπὲρ πάντων τελοῦντες θυσίας, ὅταν ἴδωσιν ἀντεστραμμένα πρὸς τὰ παρ' ἐλπίδα τὰ πράγματα αὐτοῖς, ταρμαχθήσονται τε καὶ ἐν ὄδοισιν ἔσονται πικραῖς, συμφορᾶσουσίν τε ἕτερος πρὸς τὸν ἕτερον, τοῦτο ἔστιν, ἀλλήλους ἐπιφωνήσουσι τὰ ὡς ἐξ ἀκράτου ὡσπερ δὲ ὑπὸ φλογὸς μεταβαλοῦσι τὸ πρόσωπον. ὡσπερ δὲ ὑπὸ φλογὸς μεταβαλοῦσι τὸ πρόσωπον, ὡς οὐδὲν ἕτερον εἶναι δοκεῖν πλην θεῶν

B Ἰδοὺ γὰρ ἡμέρα Κυρίου ἀνίατος ἔρχεται θυμῷ καὶ ὀργῆς, θεῖναι τὴν οἰκουμένην ὅλην ἐρημον, καὶ τοὺς ἁμαρτωλοὺς ἐξολοθρεῦσαι ἐξ αὐτῆς. Οἱ γὰρ ἀστέρες τοῦ οὐρανοῦ, καὶ ὁ Ὀρίων καὶ πᾶς ὁ κόσμος τοῦ οὐρανοῦ τὸ φῶς οὐ δώσουσι· καὶ σκοτισθήσεται τοῦ ἡλίου ἀνατέλλοντος, καὶ ἡ σελήνη οὐ δώσει τὸ φῶς αὐτῆς. Καὶ ἐντελοῦμαι τῇ οἰκουμένην ὅλην κακὰ, καὶ τοῖς ἀσεβεῖσι τὰς ἁμαρτίας αὐτῶν· καὶ ἀπολώ ἕβριν ἀνόμων, καὶ ἕβριν ὑπερηφάνων ταπεινώσω.

Ἀναφανδὸν ἐν τούτοις διδάσκειν πειρᾶται, ὅποια τῆς ἐστίν ἡ πρόφασις τοῦ συμφορᾶσαι μὲν πρὸς ἀλλήλους τοὺς ἄρχοντας, μεταβαλεῖν δὲ τὸ πρόσωπον ὡς ἀπὸ φλογός. Ἐπειδὴ γὰρ κατεμαντεύοντο μὲν, ὡς ἐφη, τὰ κατ' εὐχὴν ἑαυτοῖς, καὶ πᾶσι δὲ τοῖς Βαβυλωνίοις· διημαρτήκασι δὲ τῆς ἐλπίδος· ταύτη τοι, φησὶ, καὶ κατηφείλας· ἔσονται μεστοί. Ἐφέστηκε γὰρ αὐτοῖς ἀνίατος ἡμέρα, τοῦ πάντων Κυρίου αὐτὴν ἐπάγοντος· ἡμέραν δὲ πάλιν ὀνομάζει τὸν κατῆρον, καθ' ὃν γέγονεν ἡ θεῖα τε καὶ ἀνουθέτητος ὀργή, ὡς τεθῆναι τὴν τῶν Χαλδαίων ἐρημον, καὶ τοὺς ἁμαρτωλοὺς ἀπολέσαι ἐξ αὐτῆς. Καὶ οὐ δὴ πῶς πάντως ὡς ὄντων ἐκεῖσε τινῶν, οἱ καὶ ἐξω τίθενται τῆς ὀργῆς διὰ τὸ εἶναι χρεῖστοι, τοὺς ἁμαρτωλοὺς ἀπολέσθαι φησὶ· ἅπασιν δὲ μᾶλλον τοῖς τῆν Χαλδαίων οἰκοῦσι χώραν ἁρμόσειεν ἂν εἰκότως τοῦνομα, διάτοι τὸ πάντας πονηροὺς εἶναι καὶ εἰδωλολάτραις. Ἐπειδὴ δὲ τὰ μεγέθη τῶν συμφορῶν ἔσθ' ὅτε μονονουχὶ σκότους καὶ ἀγλῦος τὴν ἀνθρώπων κατῆρμιπλάσει νοῦν, ὡς καὶ ἡμέρας ὀφθῆς ἀπεινᾶι δοκεῖν τοῦ ἡλίου τὸ φῶς, ἀπρακτεῖν δὲ πῶς, εἰς γε τὸ θύνασθαι καταυγᾶσαι, φησὶ, καὶ πάντα τὸν κόσμον τοῦ οὐρανοῦ, καὶ αὐτῆς δὲ τῆς σελήνης τὸν κύκλον· ταύτη τοι φησὶ· Οἱ γὰρ ἀστέρες τοῦ οὐρανοῦ, καὶ ὁ Ὀρίων, καὶ πᾶς ὁ κόσμος τοῦ οὐρανοῦ τὸ φῶς οὐ δώσουσι· σκοτισθήσεται δὲ τοὺς Βαβυλωνίους, ἦτοι τῶν Βαβυλωνίων τὸν νοῦν καὶ ἀνίσχοντος τοῦ ἡλίου, καὶ ἀναλαμπύσεως σελήνης, καὶ τοῦ τῶν στοιχείων οὐ συνεσταλάκτων τὸ φῶς, ἀλλ' ὡς ἐκ πολλοῦ δειμάτος καὶ ταῖς θεαῖς ὀργαῖς ὑπνηνεγμένων, νύχτα τε καὶ σκότος ἐχόντων εἰς νοῦν. Ἐντελοῦμαι δὲ, φησὶ, τῇ οἰκουμένην ὅλην κακὰ. Τὸ, ἐντελοῦμαι

φῆσιν, ἀντὶ τοῦ, ἀπειλήσω, ἡγουν ἐπενεχθῆναι προστάξω, ὥστε καὶ ὑβριν ἀνόμων καθελείν, ταπεινώσαι δὲ τοὺς ὑπερηφάνους, αὐτοὺς δηλονότι τοὺς ἀλαζόνας. Ὑπέροπτον γὰρ πως αἰεὶ καὶ ἐξητηλότατον τὸ Ἀσσυρίων γένονεν ἔθνος, καὶ πρὸς γε τοῦτω θεομισίαις. Τετίμητο γὰρ παρ' αὐτοῖς τῶν μὲν ἀρίστων οὐδέν· ἔπαν δὲ μᾶλλον τὸ καταλυπεῖν πεφυκὸς τὸν τῶν ὄλων Θεόν. Ἰστέον δε ἵτι οἱ τὴν θείαν διερμηνεύσαντες Γραφήν, Ὁρίωνος πεποιήνται μνήμην, ἐν τῶν ἀστέρων τὸ ἐπισημότερον δι' αὐτοῦ σημαίνοντες, καὶ οὐ τί που πάντως ταῖς Ἑλλήνων τερθρέλαις κατακολευθήσαντες τὰ τοιάδε φασίν, κατεχρήσαντο δὲ μᾶλλον τῷ κατὰ συνήθειαν ὀνόματι, καθάπερ ἀμέλει καὶ ἐν τῷ Ἰωβ γέγραπται: «Ὁ ποιῶν Πλειάδα καὶ Ἑσπερον καὶ Ἀρκτοῦρον καὶ ταμεία Νέτου.»

Καὶ ἔσονται οἱ καταλειμμένοι ἐντιμοὶ μᾶλλον ἢ τὸ χρυσιον τὸ ἄπυρον· καὶ ὁ ἄνθρωπος μᾶλλον ἐντιμος ἔσται, ἢ ὁ λίθος ὁ ἐκ Σουφείρ.

Ἐντιμον (1) ἐν τούτοις τὸ ζητητέον. Ὀλιγανδρῆσειν τοίνυν φησὶν οὕτω τὴν Βαβυλωνίων, καὶ ἅπασαν δὲ τὴν Ἀσσυρίων χώραν, ὡς δυσευρέτους γανέσθαι τοὺς ζῶντας ἐν αὐτῇ, καὶ τοσαύτην τῶν περιλειμμένων τὴν ἐπάνιν, ὅση καὶ λίθων Ἰνδικῶν, καὶ χρυσιου τοῦ δοκιμωτάτου. Δοκεῖ γὰρ πως τὰ τοιάδε καρὰ τίειν εἶναι τίμια, διὰ τὸ λίαν δυστόριστον, καὶ μὴν δεῖ ὀλίγα, καὶ μόλις. Οὐκοῦν, ὡς ἂν εἶεν, φησὶ, δυστόριστα τὰ ἀνθρώποις τεθαυμασμένα λίθοι τε τίμιοι, καὶ τὸ ἀπύρωτον χρυσιον, τοῦτ' ἔστι, τὸ δοκιμωτάτον, οὕτως ἔσονται ὀλίγοι, καὶ μόλις οἱ ἐκ πολέμου περιλειμμένοι, καὶ τὸ τῶν μεμαχημένων διαφυγόντες στίφος.

Ὁ γὰρ οὐρανὸς θυμωθήσεται, καὶ ἡ γῆ σεισθήσεται ἐκ τῶν θεμελίων αὐτῆς, διὰ θυμὸν ὀργῆς Κυρίου Σαβῶθ τῇ ἡμέρᾳ, ὅταν ἐπέλθῃ ὁ θυμὸς αὐτοῦ.

Ἀλοῦσι μὲν ὑπερβολικῶς οἱ μακάριοι προφηταί, καὶ τὴν θείαν τε καὶ ἀφραστον δύναμιν τε καὶ δόξαν δεχόμενοι κατὰ νοῦν, αἴρουσιν ὑψοῦ τὰς φωνάς, καὶ μεγέθη τοῖς διηγῆμασιν ἐπινοοῦσιν τὰ ἐξαιρετα. Ἀεὶ δὲ πως ὀργιζομένη Θεῷ συγκαταθίγεται πρὸς ὀργὰς καὶ ἡ δούλη κτίσις, διανιστάντος πάντως που πρὸς τοῦτο αὐτὴν τοῦ πᾶσι προστάττοντος. Καὶ γοῦν ὠργίζετο μὲν Αἰγυπτίους, ἀπρακτεῖν δὲ ἡ κτίσις οὐκ ἠνέσχετο. Μεθίστατο μὲν γὰρ εἰς αἴμα τὸ ὕδωρ, ἐξῆρε δὲ καὶ ἡ γῆ βατράχους, καθὰ γέγραπται, καθίει δὲ χαλάσας ὁ οὐρανός· καὶ μὴν καὶ βαθύς, καὶ τριήμερος ἀπάσης αὐτῶν τῆς χώρας κατασκιδνάτο σκότος. Οὐκοῦν θυμωθήσεται, φησὶ, καὶ αὐτὸς ὁ οὐρανός, καὶ εἶον ἐκ βάθρων ἡ γῆ σεισθήσεται, διὰ θυμὸν ὀργῆς Κυρίου. Συνεχπολεμεῖ γὰρ ἡ κτίσις ἐπὶ τοὺς ἄφρονας, καὶ λεληπημένου Δεσπότης μονονουχὶ συγκαθίσταται καὶ ἡ αὐτὴ πρὸς τοῦτο. Πάντα γὰρ τῇ ὑπερτάτῃ συντρέχει βουλή, καὶ οὐδέν ἐστι τῶν ὄντων, ὃ μὴ τοῖς θεοῖς νεύμασι, καὶ ἀδουλήτως παραχωρῆ.

Καὶ ἔσονται καταλειμμένοι ὡς βορᾶδιον φεῦ-

¹¹ Job xxxviii, 32.

(1) Tractus hic ἐντιμον ἐν τούτοις, usque ad finem versiculi sequentis ὁ θυμὸς αὐτοῦ, deest in codice Regio et suppletur ex Vaticano.

A enim semper et dissolutissima fuit Assyriorum natio, et porro Deo invisā. Quidquid enim bonum est, nullo apud eos in honore habebatur: omnia autem fuerunt ad universitatis Deum offendendum comparata. Sciendum vero qui interpretati sunt divinam Scripturam, Orionis fecisse mentionem, ut unum aliquod ex astris insignissimum significarent; nec, 222 dum ista dicunt, Græcorum incantamenta secuti sunt, sed potius abusi sunt nomine usitato et trito, quemadmodum profecto etiam in Job scriptum est: « Qui facit Pleiadas et Vesperum, et Arcturum, et promptuaria Noti ¹¹. »

B Vers. 12. *Et erunt superstites pretiosiores auræ obrizo, et homo pretiosior erit lapide ex Saphiro.*

Pretiosum in his quid sit, querendum est. Itaque dicit terram Babyloniorum, et totam regionem Assyriorum ea paucitate virorum laboraturam, ut vivos in ea reperire futurum sit difficile, tantamque raritatem superstitionum quanta est lapidum Indico-rum et auri probatissimi. Videtur enim ejusmodi apud quosdam in honore esse et pretio, eo quod difficulter admodum parabilia sunt, et quod pauca sint, et raro inveniuntur. Ut igitur, inquit, quæ apud homines in admiratione sunt, paratu difficilia sunt, pretiosi lapides, et aurum obrizum, id est, spectatissimum: sic erunt et pauci et raro, qui e bello derelicti castram bellatorum effugient.

C Vers. 13. *Cælum enim irascetur, et terra concutietur a fundamentis suis propter furorē iræ Damini Sabaoth, eo die quo venerit furor ejus.*

Loquuntur hyperbolice beati propætæ, et divinam ac inexplicabilem potentiam ac gloriam animo capientes, alte voces exaggerant, et magnitudinem eximiam in narrationibus suis considerant, ac semper irato Deo, simul etiam ad iram exacuitur serva creatura, emmino eam huc excitante eo, qui omnibus imperat. Succensit quippe ille Ægyptiis: creatura autem cessare non sustinuit. Transivit quippe in sanguinem aqua, scaturivit terra ranas, cælum demisit grandinam, profundæ tenebræ trium dierum spatium per totam eorum regionem dissipatæ sunt, sicut scriptum est. Itaque, inquit, irascetur etiam ipsum cælum, et velut a fundamentis terra concutietur propter furorē iræ Domini. Pugnabit enim una adversus stultos ipsa creatura, et commoto Domino, etiam ipsa ad hoc propemodum instructa est. Omnia siquidem cum supræma voluntate conspirant atque concurrunt, et nihil est in rerum natura, quod non divino nutu cedat etiam invitum.

223 Vers. 14-16. *Et erunt relicti quasi damulæ fu-*

giens, et quasi ovis errans, et non erit qui congreget, ita ut homo ad populum suum revertatur, et homo in regionem suam expellatur. Qui enim captus fuerit, opprimetur, et qui congregati fuerint, occumbent gladio. Et filios eorum coram eis allident, domos diripient, et uxores habebunt.

Paucos relictos fore dicit, verumtamen eos parum viriles, et maxime imbelles, eoque timiditatis ac recordiæ defectos, ut nihil aliud in votis habeant, quam ut fugiant solum, instar damæ: et ut serventur, inquit, cum dedecore, prorsusque renuunt hostilem incursionem propulsare. Quod autem sine præfecto et sine principe maneant, etiam hi numero pauci, subindicat, cum dicit, velut ovem errantem fore, sine pastoris cura, et a pascuis procul palantem, ut et jam a septis consuetis procul absit. Non enim erit, inquit, qui congreget, ut homo ad populum suum convertatur, et homo ad regionem suam impellatur. Illud autem, impelli, dixit pro abduci, etiamsi grata sit sua cuique regio, et patrio victu nihil præstantius; verum, inquit, rerum charissimarum privato iucunda erit, propterea quod quisquis deprehensus fuerit, statim pereat, fiatque materia gladii Medorum. Eventurum quoque et aliud longe tristissimum, prophetica confirmat oratio. Filios, inquit, eorum coram ipsis allident, domos diripient, et uxores habebunt. Quid autem parentibus liberorum eade possit esse molestius? Imo nonne omni supplicio gravius et intolerabilius, domos videre direptas, et uxorum pudicitiam victorum intemperantiæ obnoxiam? Beatus Psalmographus ejusmodi quiddam alicubi commemorat. Nam de Babylonis verba faciens: « Beatus, » inquit, « qui tenebit et allidet parvulos tuos ad lapidem ²⁴. » Cæterum hæc quidem historice Assyriæ ejusque urbibus et regionibus contigerunt, quia omnes etiam idololatræ et insolentes non tolerabiliter, et Dei hostes acerbe et magiæ periti artifices exstiterunt. Ipsi vero sanctam civitatem depopulati sunt, et Dei sortem, id **224** est, Israellem vastarunt, captivorum loco ac numero habentes, novum ac inconsuetum illis jugum servitutis imposuerunt. Consistet autem hæc de illis oratio, non solum in his quæ historice et conspicue gesta sunt, sed etiam qui volunt, poterunt intelligere spiritaliter, si rerum gestarum vim ad ipsum omnis vitiositatis inventorem, Dei hostem immanissimum, Satanam inquam, prudenter traducant, maxime quoniam prophetica oratio, Christi mysterio præscito, et prædicatione de eo optime jam adhibita, vicinam contra Babylonem visionem introduxit, tantum non auditorum mentes excitans, ut quæ historice et contra Babylonem, et contra universam terram Assyriorum facta sunt, spiritaliter intelligantur. Itaque draco iste apostata multis modis Dei cultoribus insidias struere nun-

ρον, και ὡς πρόβατον πλανώμενον, και οὐκ ἔσται ὁ συνάγων, ὥστε ἄνθρωπον εἰς τὴν λαὸν αὐτοῦ ἀποστραφῆναι, και ἄνθρωπον εἰς τὴν χώραν αὐτοῦ διῶξει. Ὅς γὰρ ἔαρ ἀλφῷ ἠττηθήσεται, και ὀλιγες συνηγμένοι εἰσὶ μαχαίρα πεσοῦνται, και τὰ τέκνα αὐτῶν ἐνώπιον αὐτῶν ῥάξουσι, και τὰς οἰκίας αὐτῶν προνομεύσουσι και τὰς γυναῖκας αὐτῶν ἔξουσι.

Εὐαριθμήτους κομιδῆ τοὺς περιλειφθέντας ἔσεσθαι φησι, πλην και αὐτοὺς ἀνάνδρους τε και ἀφιλομαχωτάτους, και δειλίας εἰς τοῦτε κατεβραγμένους, ὡς οὐδὲν ἕτερον ἐλέσθαι δρᾶν, πλην οἷον μόνον τὸ φεύγειν, ἐν ἰσῶ δορκάδι, και τὸ ἀτιμῶς σώζεσθαι φησι, και ἀπειπεῖν εἰς ἅπαν τὸ κᾶν γοῦν ἀναναστήναι μόνου ταῖς τῶν πολεμίων συμφοραῖς. Ὅτι δὲ ἀνεπιστάτῃ τοῖ τε και ἀναρχοῖ μενοῦσι, και περ ὄντες ἀριθμῶ βραχεῖς, ὅπερ φαίνει λέγων, ὡς πρόβατον ἔσεσθαι πλανώμενον, και τῆς τοῦ ποιμαίνοντος ἐπεικειας ἑστερημένον, και ἔξω που νομῆς ἰὸν, ὡς και σηκῶν τῶν κατειθισμένων ἐλέσθαι μακρᾶν. Οὐ γὰρ ἔσται, φησὶν, ὁ συνάγων, ὥστε ἄνθρωπον εἰς τὸν λαὸν αὐτοῦ ἀποστραφῆναι, και ἄνθρωπον εἰς τὴν χώραν αὐτοῦ διῶξει. Τὸ δὲ, διῶξει, φησὶν ἀντι τοῦ ἐπειχθῆναι, και τοῖ φιλῶν ἅπασιν ἡ χώρα, και πατρῶν ἐνδαιτημάτων ἄμεινον οὐδέν. Ἄλλὰ και τῶν οὕτως αὐτοῖς φιλατάτων ἡ στερῆσις ἠδεῖα, φησὶ, διάτοι τὸ πάντα τὸν ἀλισκόμενον παραχρημᾶ τε διόλλυσθαι συμβῆσθαι δέ τι και ἕτερον τῶν ὅτι μάλιστα πεφυκότων ἀνιᾶν ὁ προφητικὸς δισχυρίζεται λόγος. Τὰ γὰρ τέκνα αὐτῶν, φησὶν, ἐνώπιον αὐτῶν ῥάξουσι, και τὰς οἰκίας αὐτῶν προνομεύσουσι, και τὰς γυναῖκας αὐτῶν ἔξουσι. Τί δ' ἂν γένοιτο τοῖς γεγεννηκόσι δυσσχέστερον τῆς τῶν τέκνων σφαγῆς; ἢ πῶς οὐχ ἀπάσης αἰκίας δυσφορητότερον, τὸ ἰδεῖν μὲν οἴκους διηρησασμένους, σεμνότητα δὲ γυναίων ἀδικουμένην, και ταῖς τῶν κεκρατηκότων ἀσελείαις ὑπενηνεγμένην; Μέννηται που και ὁ μακάριος φαλμῶδης τοιούτου τινός. Ποιούμενος γὰρ τοὺς λόγους περὶ τῆς Βαβυλωνίων « Μακάριος, » φησὶν, « ὁ κρατήσῃ, και ἑσαφίει τὰ νῆπιά σου πρὸς τὴν πέτραν. » Ἄλλὰ ταῦτῃ μὲν ἱστορικῶς τῆ τῶν Ἀσσυρίων συμβέβηκε χώρα, και ταῖς ἐν αὐτῇ πόλεσι τε και χώραις, ὅτι και πάντες εἰδωλοῦνται και ἀλαζόνες οὐ φορητῶς, και θεομάχοι δεινῶς, και μάγου τέχνης ἐπιστήμονες. Αὐτοὶ δὲ και τὴν ἁγίαν πεπορθήκασιν πόλιν, και τὸν τοῦ Θεοῦ κλῆρον καταδηώσαντες, τοῦτ' ἔστι, τὸν Ἰσραὴλ, ἐν τῇ τῶν δορυκτῆτων μοίρᾳ πεποιημένοι, τὸν ἀσυνῆθη τῆς δουλείας αὐτοῖς ἐπέθηκον ζυγόν. Και στήσεται μὲν ὁ περὶ τούτων λόγος, οὐχ ἔν γε τοῖς κατὰ μόνον τὴν ἱστορίαν, και τοῖς ἐμφανῶς γεγονόσιν. Ἐξεσι δὲ μᾶλλον τοῖς ἐθέλουσι νοεῖν και πνευματικῶς, εἰ δὴ μετατάττοιεν εὐφῶς τῶν γεγονότων τὴν δύναμιν, ἐπὶ τε αὐτὸν τὸν ἀπάσης τῆς φαυλότητος εὐρέτην, τὸν θεοστυγῆ τε και ἀπηνέστατον, φημὶ δὴ τὸν Σατανᾶν, μάλιστα' ὅτι τῆς προφητείας ὁ λόγος τὸ Χριστοῦ μυστήριον προσεγεγῶν, και τὴν ἐπ' αὐτῷ προσαγόρευσιν εἰ μᾶλα πεποιημῆς

²⁴ Psal. cxxxvi, 9.

νοι, εἰσκακόμικε γείτονα τὴν κατὰ Βαβυλῶνος ὄρασιν A
μονοουχί τῶν ἀκρωμένων τὸν νοῦν καταθήγων ἐπι
τὸ γε χρῆναι νοεῖν, καὶ πνευματικῶς τὰ ἱστορικῶς
γεγονότα, κατὰ τὴν αὐτῆς Βαβυλῶνος, καὶ μὴν καὶ
καθ' ὅλην τῆς Ἀσσυρίων γῆς. Κατέληξε δὲ οὖν οὐ-
δέπω ποτὲ πολυτρόπως ἐπιβουλευῶν τοῖς Θεῷ δου-
λεύουσιν ὁ δράκων ὁ ἀποστάτης, ἔγκειται δὲ καὶ μάλα
νεανικῶς, εἰς τὸ αὐτῷ δοκοῦν ἀεὶ καταστρέφων, καὶ
ἀποφέρει πλειστάκις, οἷά περ αἰχμαλώτους ἐλῶν, καὶ
τοῖς τῶν παθῶν ἐνίησι βόθροις, δουλείας δὲ ὡσπερ
αὐτοῖς ἐπιτιθεῖς δεινόν τε καὶ ἀνεξήτητον ζυγὸν κα-
ταγαυριῶ τῶν εἰλημμένων, καὶ ἀλαζονεύεται, καθά-
περ ἀμέλει καὶ οἱ τῶν Ἀσσυρίων κατὰ καιροὺς βε-
βασιλευκότες ἐπέχειρον τοῖς ἐξ Ἰσραὴλ, ὅτι γῆς τῆς
αὐτῶν ἐξῶ γεγονότες καὶ πόλεως τῆς ἁγίας δεδουλεύ-
κασι τοῖς ἀλλογενέσιν. Ἄλλ' οὐ μέχρι παντός ἡ τοῦ
διαβόλου τυραννίς κατήσχουσε τῶν διηρπασμένων. B
Ἐγήγερα: γὰρ τὸ τοῦ Σωτήρος σημεῖον, τοῦτ'
ἐστίν, ἐπινικίους φῶδς ἀνατεθείσκαμεν τῷ δι' ἡμᾶς
καὶ ὑπὲρ ἡμῶν νικήσαντι: πεποιήμεθα δὲ καὶ τῆς
ὀρθῆς πίστεως τὴν ἔμολογησίαν. Τοῦτο γάρ, οἶμαι,
ἐστὶ τὸ, Ὑψώσατε τὴν φωνὴν ἑαυτοῖς. Ἐντέταται
δὲ καὶ ὁ Κύριος ἔρχεσθαι ἔθνει ὀπλομάχῳ, δῆλον δὲ
ὅτι τῶν ἁγίων, οἷς ἡ μάχη καὶ ὁ πόλεμος οὐ πρὸς
αἷμα καὶ σάρκας, πρὸς ἀρχάς δὲ μᾶλλον καὶ ἐξουσίας,
καὶ τοὺς κοσμοκράτορας τοῦ σκότους τούτου, πρὸς
τὰ πνευματικὰ τῆς πονηρίας ἐν τοῖς ἐπουρανίοις.
Οἱ καὶ ἀντετάξαντο καὶ νενικήκασιν, κρατοῦσι δὲ καὶ
εἰς δεῦρο, καὶ τὸ τῶν ἀντικειμένων δυνάμεων ἐκπο-
λορχοῦσι σίφος, καὶ οἷά τινα πόλιν τὴν εἰδωλολα-
τρείαν ἐκπεπορήκασιν, τὴν πάλαι δευτην καὶ ἀχειρω-
τον. Κατευμεγεθοῦσι δὲ τῶν ἀνθεστηκότων οἶονεὶ
στρατηγούτος Χριστοῦ, καὶ συνασπίζοντων ἁγίων
ἀγγέλων, ὥστε καὶ εὐαριθμήτους εἶναι παντελῶς
τοὺς τὰ ἐκεῖνων ἔτι σέβοντας κράτης, εἶναι δὲ αὐτοῦς
οἰκτροῦς καὶ ἀνάδρους καὶ περιδεεῖς, καὶ ἀπειρηκό-
τας παντελῶς τὴν ἀνέστασιν, τὴν πρὸς γέφυμιν τοὺς
τῶν προκειμένων τὰ καθεξῆς, τοιαύτης τινὸς θεωρίας
πνευματικῆς συλλεγέτω γνώσιν πᾶς εἰ τίς ἐστὶ
νονεχῆς, συνείναι τε δυνάμενος παραβολὴν καὶ
Ἰδοὺ ἐγὼ ἐπεγέλω ὑμῖν τοὺς Μήδους, οἱ οὐ
λογίζονται ἀργύριον, οὐδὲ χρυσοῦλον χρεῖαν ἔχουσι.
Τοξόματα γυναισκῶν συντρέψουσι, καὶ τὰ τέκνα
ὑμῶν οὐ μὴ ἐλεήσωσιν, οὐδὲ ἐπὶ τοῖς τέκνοις
σου φείσονται οἱ ὀφθαλμοὶ αὐτῶν. Καὶ ἐστὶ Βα-
βυλῶν, ἢ καλεῖται Ἐνδοξὸς ὑπὸ βασιλέων Χαλ-
δαίων, ὃν τρόπον κατέστρεψεν ὁ Θεὸς Σόδομα
καὶ Γόμορρα, οὐ κατοικηθήσεται εἰς τὸν αἰῶνα
χρόνον· οὐδ' οὐ μὴ εἰσέλθωσιν εἰς αὐτὴν διὰ
πολλῶν γυναικῶν, οὐδ' οὐ μὴ διέλθωσιν αὐτὴν
αὐτῆ.

Φανερωτάτην ἐν τοῦτοις ποιεῖται λοιπὸν τοῦ πολέ-
μου τὴν προαγόρευσιν, καὶ ὡσπερ τι κατασκία-
σμα τοῖς λόγοις ἐπεβρίμμενον τὴν ἀσάφειαν πε-
ριελῶν, γυμνὴν καὶ ἀναφανδὸν καὶ οἷον ἐν ἔψει
τίθηται τὴν ἔσον οὐδέπω παρεσομένην συμφορὰν.
Ἥξουσι γὰρ ἤξουσι οἱ Μῆδοι, φησὶν, οὐ χρημάτων
ἤτιώμενοι καὶ δωροδοκίας τῆς παρ' ὑμῶν οὐ περρ-

quam destitit, incumbitque acerrime, semper ad id
quod sibi videtur transversim abripiens, comprehen-
sensosque tanquam captivos sæpe abducit, et in
perturbationum voragines præcipitat, et iugo ser-
vitudinis duro et inevitabili illis imposito, in captos
gloriatur, et insolescit: quemadmodum sane qui
apud Assyrios olim regnarunt, insultabant Israheliti,
quod a sua terra et sancta civitate extranei, alieni-
genis servierint. Sed non semper diaboli tyrannis
in eos quos diripuit, obtinuit. Excitatum enim est
Servatoris signum, id est, pretiosa crux, nosque
contra illum jubilavimus, id est, victricis odas
obtulimus ei, qui propter nos et nostra causa vicit,
et rectas fidei confessionem edidimus. Hoc autem
est, ut arbitror, illud: Elevate vocem contra eos.
Præcepit etiam Dominus venire genti bellatrici,
videlicet sanctorum, quibus lucta et bellum est, non
contra sanguinem et carnem, sed potius contra
principatus, et potestates, et mundi dominos,
rectores tenebrarum harum, adversus spiritualia
nequitiae in supercaelestibus⁹⁵. Hi acie contra in-
structa vicerunt, et adhuc obtinent, et adversariorum
potestatum agmen oppugnant, et idololatriam veluti
civitatem quamdam depopulati sunt: Palestinam,
inquam, quantumvis nulla manu expugnabilem.
Superiores autem evaserunt adversarii, Christus
veluti exercitum ductante, et sanctis angelis simul
pugnantis, ita ut pauci omnino sint hi, qui eorum
potestatem adhuc venerantur, sintque etiam in-
seri, et imbelles, et **225** meticulosi, qui que prorsus
desperant se resistere posse iis qui Christo serviunt.
Cæterum si percurrat hanc visionem et reliqua verba
quæ sequuntur, aliquam ejusmodi spiritualis sensus
notitiam eliciat quisquis prudens est, valeatque
parabolam et tenebrarum sermonem, dictaque sa-
pientium ac ænigmata cognoscere.

Χριστῷ δουλεύοντας. Ἐπιτρέχων δὲ τὴν ὄρασιν καὶ
σκοτεινὸν λόγον, βήσεις τε σοφῶν καὶ αἰνίγματα.

Vers. 17-20. *Ecce ego suscito vobis Medos, qui
despiciunt argentum, nec auro opus habent. Arcus
juramentum conterent, et liberorum vestrorum non mi-
setebuntur, nec filii tuis parcent oculi eorum. Et erit
Babylon, quæ vocatur Inclita a rege Chaldæorum,
D quemadmodum subvertit Deus Sodomam et Gomo-
rham: non habitabitur ultra ævo: neque ingredientur
in eam per multas ætates. Nec transibunt eam Arabes,
neque pastores requiescent in ea.*

Ἄραβες, οὐδὲ ποιμένες, οὐ μὴ ἀναπαύσονται ἐν

Luculentissimam deinceps in his facit belli præ-
dictionem, et velut adumbratione quadam et ob-
scuritate, quam sermonibus suis offudit, circumcisus
nudam et propalam ac velut in conspectu collocat
eam, quæ mox adfutura est, calamitatem. Venient
enim, inquit, venient Medi, non corrupti pecunia,
non largitiones vestras carantes; imo superiores

⁹⁵ Ephes. vi, 12.

erunt velut opportune, omnibus maximo studio ab illis et elaboratione comparatis, ut arcus juvenum conterant. Si quis enim Barbarorum infestationes et expeditiones contra regiones et urbes factas consideret, non aliam ob causam fieri reperiet, quam ut spolient et rapiant, et opes undique obvientes coacervent. Cæterum, inquit, Medi non capiuntur quæstu, et lucrum despiciunt, ut Babylonium supercilium deprimant. Nam sagittandi dexteritate plurimum gloriantur, et artis ejus peritiam maximi faciunt. Inferiores tamen erunt hostibus. Asperi autem et immites adeo erunt victores, ut miserae etiam ætatis nulla capi velint misericordia, neque pereuntibus miserabiliter infantibus, ullam humanitatis lacrymam profundere. Sed Babylon, quæ Incluta vocatur a rege Chaldaeorum, ad eam redigetur vastitatem, inquit, ut a combustis Sodomis et Gomorrhis nullo modo differat: neque incoleatur: quam fugient perinde finitimi, atque **226** qui e longinqua gente eam peragravit, ut ne Arabes quidem pastores in ea pecora sua velint pascere, quod omnino desolata sit et deserta. Sciendum autem, cum gentes Saracenorum, et quæ ad ipsam terram Assyriorum pertingunt, et intimam eremum incolunt, nominare Arabas. Vicinam namque habent terram Arabam. Et probabile est illos ex Arabia Saracenos promiscue Assyriorum deserta obambulare.

VERS. 21, 22. *Et requiescent ibi bestiae, et implebuntur domus sonitu; ibi requiescent sirenes, ibi saltabunt demonia, et onocentauro ibi habitabunt, aïdos construent in domibus eorum erinacei. Cito venit, et non tardabit.*

Feræ in locis desertis degere amant, et vacua urbs complures iis speluncas se contegentes, ac rudes et velut fortuito ac temere inventas suppediat. In desertis autem et quietis locis tonnis quidam sonitus præ magno silentio, haud scio quomodo, exoritur, et in aures eorum subit qui eremum incolunt. Itaque, inquit, bestiae requiescent, et sonitu domus plenæ erunt, id est, nullum omnino incolas habentes, sonum edent desertis convenientem. Saltabunt, inquit, illic et demonia. Dicunt enim illis quoque proprium esse in desertis locis libenter commorari, et quasi diversorium quietum constituere. Sirenes autem dicit volucres suaviter canentes, vel, secundum Hebræorum expositionem, noctuam. Agrestes asinos onocentauros nominat, et echinos, id est, erinaceos, mures acutis spinis velut hirtos et horrentes. Hæc omnia merito vastatis, vel urbibus, vel domibus convenire possent. His autem subdit: Cito venit, et non tardabit: aut Assyriis acriorem curam excitans, aut his qui sunt ex semine Israel consolationem haud exiguam eadem opera afferens. Cum enim in captivitate versarentur, et Cyro cum Persis et Medis Babylonio-

νηκότες, ἀμείνουσ; δὲ μᾶλλον ὡς ἐν καιρῷ γεγονότες, καὶ τῶν ὄτι μάλιστα διὰ σπουδῆς αὐτοῖς τεθειμένων, ἵνα τοξέυματα νεανίσκων συντρέψουσιν. Εἰ μὲν γὰρ τις λογίζεται τὰς τῶν Βαρβάρων ἐφόδους, αἵπερ ἂν γένοιτο κατὰ χωρῶν ἢ πόλεων, οὐχ ἑτέρου τινὸς ἕνεκα δρωμένας εὐρήσει, πλὴν ὅτι μόνου τοῦ διαρκάσαι χάριν, ἄθροισιν δὲ χρημάτων ποιεῖσθαι τὴν παρεμπέπτουσαν. Ἄλλ' ἔσονται, φησὶ, καὶ λιγμμάτων ἀμείνουσ; οἱ Μῆδοι, καὶ κερδῶν ἀφειδήσουσιν, ἵνα τὴν τῶν Βαβυλωνίων ὄρρον κατασπάσωσι. Μέγα μὲν γὰρ αἰεὶ πως αὐτοῖς ἐπὶ ταῖς τοξείαις ψύτρημα, καὶ τὸ εὐτυχὲς ἐν τούτοις ποιῶνται περὶ πολλοῦ. Ἄλλ' ἦττους ἔσονται τῶν ἐχθρῶν. Σκληροὶ δὲ οὕτω καὶ ἀφιλοκτείνουσ; οἱ νενικηκότες, ὡς μηδὲ τῆς ἑλασινῆς; ηλικίας φειδῶ ποιεῖσθαι τινα, μήτε μὴν οἰκτρῶς ἀπολλυμένων νηπίων, τὸ ἐξ ἡμερότητας ἐπιστάξει δάκρυον. Βαβυλῶν δὲ, ἣ καλεῖται Ἐνδοξος, ὑπὸ βασιλείᾳ Χαλδαίων, πρὸς τοῦτο, φησὶν, ἐρημίας κατοικήσεται, ὡς κατ' οὐδένα τρόπον διενεγκεῖν τῶν ἐμπεπληρωμένων Σοδόμων τε καὶ Γομόρρας; ἔσται δὲ καὶ οἰκητος; φευκτὴ δὲ οὕτως καὶ τοῖς ὁμόροις, ὡς ἔθνους μακροῦ περινοστοῦσιν αὐτὴν, ὡς μηδὲ ποιμένας τοὺς ἐξ Ἀράβων κατανεμῆσαι τι τῶν ἰδίων θρεμμάτων ἐν αὐτῇ; διαίτοι τὸ ἡρημῶσθαι παντελῶς. Ἰστέον δὲ ὅτι τὰ Σαρακηνῶν ἔθνη, καὶ μέχρις αὐτῆς διήκοντα τῶν Ἀσσυρίων, καὶ τὴν ἐσωτάτω νεμομένους ἔρημον, Ἀραβας ὀνομάζει. Γείτονα γὰρ ἔχουσι τὴν Ἀράβων. Εἰκόσ; δὲ ἦ καὶ αὐτοὺς τοὺς ἐξ Ἀραβίας Σαρακηνούς ἀναμῆ

C τὰς Ἀσσυρίων ἐρήμους περιφοιτῆν. Καὶ ἀναπαύσονται ἐκεῖ θηρία, καὶ ἐμπλησθήσονται αἱ οἰκίαι ἦχου. Καὶ ἀναπαύσονται ἐκεῖ σειρήνες, καὶ δαιμόνια ἐκεῖ ὄρχησονται. Καὶ ὄνοκένταυροι ἐκεῖ κατοικήσουσιν, καὶ ροσσοποιησουσιν ἐχίνοι ἐν τοῖς οὐλοῖς αὐτῶν. Ταχὺ ἐρχεται, καὶ οὐ χρονεῖ.

Φίλον πως αἰεὶ τοῖς ἀνημέροις τῶν ζῶων ἐνδιατήματα ποιεῖσθαι τὰ τῶν χωρίων ἡρημωμένα, καὶ πόλις ἐρειπομένη πλεῖστα; τε ὕσας αὐτοῖς, καὶ μὴν καὶ εὐρεῖς τὰς καταδύσεις ἀποτελεῖ αὐτορόφους τε καὶ ἐσχεδιασμένας, καὶ ὡς ἀπό γε τοῦ συμβεδηκότος αὐτομάτως; ἐξηρημμένας; ἐν ἐρήμοις τε καὶ τοῖς σιωπῶσι τῶν τόπων, ἦχῶ τις ἰσχυρῆ, καὶ οἶον ἀπὸ σιγῆς τῆς ἄγαν, οὐκ οἶδ' ὅπως, ἀνίσχει τε καὶ ταῖς τῶν ἡμερῶντων ἀκοαῖς; εἰσκρίνεται. Οὐκοῦν θηρία μὲν ἀναπαύσεται, φησὶν, ἦχου δὲ αἱ οἰκίαι πλησθήσονται τοῦτ' ἔστιν, οὐδένα παντελῶς τὸν οἰκοῦντα ἔχουσαι, τὴν ταῖς ἐρημίας; πρέπουσαν ἦχῶ κατακτείνονται. Ὀρχήσονται δὲ, φησὶν, ἐκεῖ καὶ δαιμόνια. Φασὶ γὰρ πως καὶ αὐτὰ τοῖς ἡμεροῦσι τῶν τόπων ἰδίων ἐμφιλοχωρεῖν, καὶ οἶον ἐναύλισμα ποιεῖσθαι σχολαῖον. Σειρήνας δὲ, οἶμαι, φησὶ τὰ εὐστομεῖν εἰδῶτα πτηνὰ, ἢ, κατὰ γε τὴν Ἑβραίων ἔκδοσιν, τὴν γλαύχα. Τούτ; δὲ γε τῶν θῶν ἀγρίους ὄνοκένταυρους ὀνόμασεν; καὶ μὴν καὶ ἐχίνοσ; τοῖς ἀκάνθαις ὀξείαις οἰονεῖ φρίττοντα; τῶν μυῶν. Ταῦτ; δὲ σύμπαντα κρέποι ἂν εἰκότως; ταῖς εἰσάπαν ἡρημωμένας; ἢ πόλεσιν ἢ οἰκίαις. Ἐπιλέγει δὲ τούτοις, ὅτι ταχὺ ἐρχεται, καὶ οὐ χρονεῖ. Ἡ τοῖς Ἀσσυρίοις πικροτέρων ἐνείε

τὴν φρονίδα, ἤγουν τοῖς ἐξ αἵματος Ἰσραὴλ παράκλησιν οὐ μικρὰν τὸ χρῆμα ποιούμενος. Ἐπειδὴ γὰρ ἤσαν ἐν αἰχμαλωσίᾳ, ἀνεθήσεσθαι γε μὴν προσεδόκων καταστρατεύσαντος τῆς Βαβυλωνίων ὁμοῦ Πέρταις τε καὶ Μήδοις τοῦ Κύρου, ταχέϊαν αὐτοῖς ὑπισχνεῖται τῶν ἀνιαρῶν τὴν λύσιν, καὶ ὅτι τὰ ἐν δραμεῖται κατὰ πόδα τοῦ λόγου.

Καὶ ἐλεήσει Κύριος τὸν Ἰακώβ, καὶ ἐκλέξεται ἐπὶ τὸν Ἰσραὴλ, καὶ ἀναπαύσονται ἐπὶ τῆς γῆς αὐτῶν, καὶ ὁ γῆρας προστεθήσεται ἐπ' αὐτούς. Καὶ προστεθήσεται πρὸς τὸν οἶκον Ἰακώβ· καὶ λήψονται αὐτοὺς ἔθνη, καὶ εἰσάξουσιν εἰς τὸν τόπον αὐτῶν. Καὶ κατακληρονομήσουσι, καὶ π.ιθουθήσονται ἐπὶ τῆς γῆς τοῦ Θεοῦ, εἰς δούλους καὶ εἰς δούλας· καὶ ἔσονται αἰχμάλωτοι, οἱ αἰχμαλωτεύσαντες αὐτούς, καὶ κυριευθήσονται οἱ κυριεύσαντες αὐτῶν· καὶ ἔσται ἐν τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ, ἀναπαύσει σε ὁ Θεὸς ἐκ τῆς ὀδύνης καὶ ἧς ἐσθούλευσας αὐταῖς.

Εἰς ἐλπίδα χρηστὴν ἀνακομίζει πεπονηκότας τοὺς ἐξ αἵματος Ἰσραὴλ, καὶ ὑποσχέσσειν ἀγαθαῖς ἀναβρώνουσιν εἰς εὐθυμίαν, κατηχησμένους οὐ φορητῶς ταῖς τῶν ἐλόγων πλεονεξίαις. Ὅτι γὰρ ἀνελεύσονται μὲν τῆς αἰχμαλωσίας, ἀποστήσονται δὲ τῆς ἀσυνήθους δουλείας τὸν ζυγόν, πεπορθημένης τῆς Βαβυλωνίας, καὶ ἀπάσης δὲ τῆς Ἀσσυρίων χώρας, προηγόρευσε σαφῶς. Οὐ γὰρ ἀπόβλητος ἔσται, φησὶν, εἰσάπαν ὁ Ἰσραὴλ· οὐδὲ τῶν πληρμελημάτων ἀτελευτήτους ὑφῆξει δίκας· ἐλεθηθήσεται δὲ καὶ ἀναπαύσει κατὰ καιροῦ ὁ ἐξελεγμένος· καὶ ἐπεὶ τοι τέθειται· πρωτότοκος ἐν τέκνοις, ἐπίσκοπὸς τε καὶ εὐμενείας τῆς παρὰ Θεοῦ τεύξεσθαι. Ἰπποστήσειν δὲ αὐτοὺς εἰς τὴν ἐνεγκοῦσαν, φησὶν, συναναθήσεσθαι δὲ καὶ τὸν γῆρας. Γῆρας δὲ φησὶν τὸν αὐθιγενῆ καὶ αὐτόχθονα, τοῦτ' ἔστι, Βαβυλωνίον· πλείστοι γὰρ ὅσοι τῶν Βαβυλωνίων εἶποντό τε τοῖς ἐξ Ἰσραὴλ, τοῦτο μὲν τὴν πρὸς αὐτοὺς συγγένειαν ἐσχιστάτες, τοῦτο δὲ τῇ κατὰ νόμον λατρεία προσνευκότες. Ἐπειδὴ γὰρ μακροῦς διατετελέκασιν ἐν τῇ αἰχμαλωσίᾳ χρόνος, εἰκόσ δὴ ποτε τῶν αὐθιγενῶν οὐ μετρίαν αὐτοῖς προσνεμησάσιν πληθύν. Προσθεθήσεται τοίνυν ὁ γῆρας, φησὶν, αὐτοῖς, τοῦτ' ἔστιν, ἔψεται καὶ ἀκολουθήσει καὶ ὁ αὐτόχθων αὐτοῖς. Λήψονται δὲ αὐτοὺς ἔθνη, καὶ εἰσάξουσιν εἰς τὸν τόπον αὐτῶν. Ὅτε γὰρ Κύριος ἀνῆκε τὸν Ἰσραὴλ, τοῖς τῶν χωρῶν ἄρχουσι παραπέμπειν ἐκέλευσεν ἅπληγὰ τε καὶ ἀνέπιθούλευτον. Πέπραχε δὲ τοῦτο καὶ ὁ μετ' αὐτὸν τὰ τῶν Ἀσσυρίων σκῆπτρα διαδεξάμενος· Ξέρξης οὗτος ἦν. Ἐξέσσει δὲ τοῖς ἐθέλουσιν ἐξακριβοῦν τὰ τοιαῶς περιτυχεῖν τοῖς Ἐσδρα βιβλίοις, καὶ ἀπλανεσάτην ἐπ' ἅπασιν τοῖς εἰρημένους τὴν γνώσιν ἐλεῖν. Ἀνάβαινον γὰρ ἐκ τῆς Ἀσσυρίων εἰς τὴν Ἰουδαίαν, διέποντος μὲν τὴν βασιλείαν Ζοροβάβελ τοῦ Σαλαθιήλ, ὃς ἦν ἐκ φυλῆς Ἰούδα, ἡγουμένου δὲ τοῦ ἱεροῦ τάγματος Ἰησοῦ τοῦ Ἰωσεδεκ τοῦ ἱερέως τοῦ μεγάλου. Ἐθῆν δὲ οὖν παραπέμφουσιν αὐτοὺς, φησὶν, καὶ εἰσάξουσιν εἰς τὴν γῆν αὐτῶν, καὶ τὴν ἀνωθεν αὐτοῖς ἐκνεμηθέντα καθέξουσιν κληῖρον. Καὶ τὸ ἐπι παραδοξότερον, οἱ ποτε τῶν εἰδύλων θερα-

rum fines expugnante, liberalium iri se speraront, celerem ipsis molestiarum levationem pollicetur, et quod ea quæ in votis erant, non diu differrentur, sed quasi prope ante pedes essent et dictum sequerentur.

εὐχαῖς οὐκ εἰς ἀνάβλησιν ἔσται μακρὰν, ἀλλ' ὅσον

CAP. XIV, VERS. 1-3. **227** Et miserebitur Dominus Jacob, et eliget adhuc Israelem, et requiescent in terra sua, et advena illis adjungetur, et adjungetur domini Jacob, et accipient gentes, et introducent in locum eorum, et possidebunt, et multiplicabuntur in terra Dei in servos et servas. Et erunt captivi qui in captivitatem duxerant eos, et dominatui subjicientur qui dominati erant illis. Et erit in die illa, requiescere te faciet Deus ex dolore tuo, et iracundia tua, et a servitute dura qua serviisti illis.

τοῦ θυμοῦ σου, καὶ τῆς δουλείας τῆς σκληρᾶς,

Ex sanguine Israelis ortos afflictos et laborantes in bonam spem rursus erigit, et bonis promissis ut bono sint animo confirmat, qui capientium tyrannide vexati erant intolerabiliter. Quod enim reversuri essent e captivitate, et novæ, et inauditæ servitutis jugum excussuri, vastata Babylone, omnique regione Assyriorum, luculenter prædixit: Non enim, inquit, in perpetuum rejicietur Israel, neque delictorum continuas pœnas dabit, sed misericordiam consequetur et respirabit aliquando qui electus est. Et quia positus est primogenitus in filiis, visitatione et misericordia divina non destituetur. Et redituros dicit eos in patriam, et una ascensurum advenam. Advenam autem vocat indigenam et vernaculum, id est, inquit, Babylonium. Quamplures enim Babylonii sequebantur Israelitas, partim cum ipsis cognatione conjuncti, partim legis studio et cultui addicti. Cum enim longo tempore in captivitate permansissent, verisimile est ex illa gente non mediocre illis accessisse multitudinem. Adjungetur igitur, inquit, advena ipsis, id est, sequetur et comitabitur ipsius terræ alumnus et indigena. Accipient autem eos gentes, et introducent in locum suum. Quando enim Cyrus liberavit Israelem, regionum principibus mandavit ut eum securum ac salvum deducerent. Facitavit idem post illum is qui sceptrum Assyriorum suscepit, Xerxes. Possunt autem qui exactius hæc pervestigare volunt, libros Esdræ legere, et omnium quæ commemoravi certissimam cognitionem excerpere. Ascenderunt enim ex Assyriorum terra in Judæam, regnante **228** Zorobabele filio Salathielis ex tribu Juda, prefecto vero sacri ordinis Jesu, filio Joseder, pontifice maximo. Gentes igitur, inquit, deducunt eos, et introducent in terram ipsorum, et sortem ipsis superne distributam obtinebunt: et quod est adhuc ab opinione magis alienum, qui olim cultores idolorum erant, qui deos multos et innumerabiles nuncupabant, in terra Dei in servos et ancillas multiplicabuntur, eruntque captivi qui cepe: καὶ

cos. Qui enim captivum abduxerunt Israellem, simul adducti cum eo, et adventantes, inquit, in Judæam, legis jugo cervicem supponent, et velut præclaram et salutarem captivitate perpassi, Dominum et Deum inscribent et nuncupabunt eum, qui omnium est opifex. Vel enim istuc dicit, vel illud fortassis vult innuere, quod qui olim victoria potiti sunt, et Israellem Judæa abduxerunt, suoque subjecerunt jugo, dominationi subjiciuntur et captivabuntur: Cyro nimirum et Persis et Medis cos ad vastitatem redigentibus. Die enim illa, hoc est, illo tempore recreaberis ex dolore et iracundia tua, id est, ex ira tibi impendente, nempe divina, effugiesque duram servitutem, et recreaberis ex doloribus. Sed ægedum rursus, quantum licet crassam historiæ superficiem ad considerationem spiritualem transferentes, simile quiddam in Satana, et in his qui a Christo redempti sunt, factum contemplerur. Erant siquidem captivi idolorum servitio affixi, et ejus qui summam exercebat tyrannidem imperia venerantes; sed misertus est nos ut injuste violatos universitatis Opifex, misit nobis e cælo redemptorem, proprium Filium in nomine Domini, id est, non ut e sanctis prophetis quempiam, sed in dominationis gloria, qui demolitus est idololatricam velut civitatem quampiam superham et insolentem, triumphum conferentibus bellatoribus armatis suis, id est, sanctis apostolis, qui tota quodammodo regione diaboli excisa, secum in sanctam civitatem, Jerusalem intelligentiæ subjactam, Ecclesiam inquam, duxerunt eos qui decepti sunt, et jugo servitutis oppressi. Qui etiam in terra Dei multiplicati sunt, et in servos ac servas evaserunt. Et qui ante in ditione ac manu sua habebant captivos, id est, dæmoniorum cultores, et qui eorum ritus docebant, ac ad interitum irretiebant, hi captivi facti sunt, id est, victi sunt prædicatione **229** sanctorum apostolorum, et sub Christo egerunt: dominatum namque suo eos subdidit, sedem nimirum amplexatus. Conquieverunt enim a servitute, quam prius servierant, antequam Domino ejusque militibus subderentur.

δηλονότι τὴν πίστιν. Ἀνεπαύσαντο γὰρ καὶ ἐκ τῆς κασι, πρὶν ὑπὸ Κυρίῳ γενέσθαι, καὶ τοῖς ὀπλομάχοις

VERS. 4-7. *Et uteris hoc luctu in regem Babylonis, et dices illa die: Quomodo cessavit exactor, et cessavit sollicitator? Contrivit Deus jugum peccatorum, et jugum principum, percutiens gentem iracundia, plaga insanabili, verberans gentem plaga trax, quæ non perierit, requievit confidens.*

Tantam acerbiteram futuram ait bellicarum calamitatum Babylonis ipsique Nabuchodonosoro, ut etiam hostes ad misericordiam commoveantur: et quos par erat non ferenda perpassos tantum non insultare jacenti, illi e converso etiam deinceps condoleant, et multitudine eorum quæ iis evenerunt, ad commiserationem descendant: vel etiam ut alio modo deplorent eos, qui occubuerunt, non

πειναι, οἱ θεοὺς ἐπιγραφόμενοι πολλοὺς καὶ ἀναριθμήτους πληθυνθήσονται ἐπὶ τῆς γῆς τοῦ Θεοῦ, εἰς δούλους καὶ δούλας, ἔσονται δὲ καὶ αἰχμάλωτοι, οἱ αἰχμαλωτεύσαντες αὐτοῦ. Οἱ γὰρ αἰχμάλωτοι λαβόντες τὸν Ἰσραὴλ, συνανακομισθέντες αὐτῷ καὶ ἀφιγμένοι, φησὶν, εἰς τὴν Ἰουδαίαν, τοῖς τοῦ νόμου ζυγοῖς ὑποθήσουσι τὸν αὐχένα, καὶ οἷον καλὴν καὶ σωτήριον ὑπομεινάντες τὴν αἰχμαλωσίαν, Κύριον καὶ Θεὸν ἐπιγράφονται τὴν τῶν ὄλων Δημιουργόν. Ἡ γὰρ τοῦτο, φησὶν, ἢ ἐκεῖνο που τάχα βούλεται δηλοῦν, ὅτι οἱ πάλαι κρατήσαντες καὶ ἀποκομίσαντες μὲν τὸν Ἰσραὴλ τῆς Ἰουδαίας, ὑποθέντες δὲ τοῖς ἰδίοις ζυγοῖς, κυριευθήσονται καὶ αἰχμαλωτευθήσονται, Κύρου δηλονότι, Περσῶν τε καὶ Μηδῶν αὐτοῦς ἡρηκώτων. Ἐν γὰρ τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ, τοῦτ' ἔστι, κατ' ἐκεῖνο καιροῦ, ἀνεθήσῃ μὲν ἐκ τῆς ὀδύνης καὶ τοῦ θυμοῦ σου· τοῦτ' ἔστιν ἐκ τῆς ὀργῆς τῆς ἐπιτημένῃς σοι, θείας δηλονότι· διαφραδῆσῃ γὰρ τὴν πικρὰν δουλείαν, καὶ ἀνεθήσῃ τῶν πόνων. Ἀλλὰ φέρε δὴ πάλιν, μεταπλάττοντες ὡς ἐν τῆς ἱστορίας τὸ πάχος, εἰς θεωρίαν πνευματικὴν τοιοῦτόν τι γεγὼς καταθρήσομεν. Ἦσαν μὲν γὰρ αἰχμάλωτοι ταῖς τῶν εἰδώλων λατρείαις προσκειμένοι, καὶ τὰ αὐτοῦ τοῦ πλεονεκτήσαντος σέβοντες κράτη. Ἀλλ' ἠλέησεν ὡς ἡδίκημένους ὁ πάντων Δημιουργὴς, πέπομφεν ἡμῖν ἐξ οὐρανοῦ λυτρωτὴν τὸν ἴδιον Υἱόν, ἐν ὀνόματι Κυρίου, τοῦτ' ἔστιν, οὐχ ὡς ἓνα τῶν ἁγίων προφητῶν, ἀλλ' ἐν κυριότητος-δόξῃ· ὅς καὶ πεπρόρθῃεν οἱ ἀπὸ τῶν ὀπλομάχων αὐτοῦ, οἱ Ἰσραηλιτῆται, συνασπισθέντων αὐτῷ τῶν ὀπλομάχων αὐτοῦ, τοῦτ' ἔστι, τῶν ἁγίων ἀποστόλων· οἱ πᾶσαν ὥσπερ τοῦ διαβόλου τὴν χώραν καταθρώσαντες συνανεκόμισαν ἑαυτοῖς, ὡς εἰς ἁγίαν πόλιν τὴν νοητὴν Ἰερουσαλὴμ, φησὶ δὴ τὴν Ἐκκλησίαν, τοὺς ἡπατημένους καὶ ζυγῷ δουλείας ἐνησχημένους, οἱ καὶ ἐπληθύνθησαν ἐν τῇ γῇ τοῦ Θεοῦ, γεγόνασι τε εἰς δούλους καὶ δούλας. Οἱ δὲ πρὶν ὑπὸ χεῖρα καὶ αἰχμαλώτους ἔχοντες, τοῦτ' ἔστιν οἱ τῶν δαιμονίων θεραπευταὶ, καὶ τὰ ἐκεῖνων διδάσκοντες ἔθνη, καὶ σαγγνεύοντες εἰς ἀπόλειαν, αἰχμάλωτοι γεγόνασι, τοῦτ' ἔστι, νενίκηται τοῖς κηρύγμασι τῶν ἁγίων ἀποστόλων, καὶ ὑπὸ Χριστῷ πεπράσασι· κατεκυριευσεν γὰρ αὐτῶν προσηκαμένων δουλείας τῆς σκληρᾶς, ἧς ἦδη φθάσαντες δεδουλεύ-

Καὶ λέξη τὸν θρῆνον τοῦτο ἐπὶ τὸν βασιλέα Βαβυλώνος, καὶ εἶπες ἐν τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ· Πῶς ἀναπέπαιται ὁ ἀπειτῶν, καὶ ἀναπέπαιται ὁ ἐπισπουδασιτής; Συνέτριψεν ὁ Θεὸς τὸν ζυγὸν τῶν ἀμαρτωλῶν, τὸν ζυγὸν τῶν ἀρχόντων· πατάξας ἔθνος θυμῷ, πληρῆν ἄνιάτῳ, παίωρ ἔθνος πληρῆν θυμοῦ, καὶ οὐκ ἐφείσατο, ἀνεπαύσατο πεποιθώς.

Εἰς τοῦτο σκληρότητος τοῖς Βαβυλωνίοις διελάσσει φησὶ τὰ ἐκ τοῦ πολέμου συμφορὰς, καὶ αὐτῷ δὲ τῷ Ναβουχοδονόσορ, ὡς κατωκίρεισθαι παρ' ἐχθρῶν, καὶ οὗς ἦν εἰκὴς οὐ φορητὰ πεπονητάς μονονουχί καὶ ἐπορχεῖσθαι κειμένῳ. τοῦτους ἐκ περιτροπῆς, καὶ ἐπαγγῆσαι λοιπὸν, καὶ τῷ πλήθει τῶν συμβεδηκῶτων αὐτοῖς εἰς οἶκτον ἔλθειν, ἤγουν καὶ ἐτέρως θρηνησάμενοι πεσόντας, καὶ οὐχὶ δὴ πάντως ἐποικτεῖροντας, ἐφ-

ηδωμένους δὲ μᾶλλον, καὶ τοῖς παρ' ἐλλείδα χυτειλή-
 μένοις ἐπιτωθάζοντας. Ἐξυφάνει δὲ καὶ τὸν θρήνον
 αὐτοῖς ἄσμά τε δίδωσιν εἰκότος τοῖς συμβεβηκόσιν.
 Ἐρεῖς γάρ, φησὶ, Πῶς ἀναπέπταται ὁ ἀπαιτῶν; Τὸ
 ἀναπέπταται φησὶν εὐφρήμας, ἀντὶ τοῦ, διόλωλέ τε
 καὶ πέρας ἔχει. Ἀπαιτοῦντα δὲ καὶ ἐπισπουδατὴν
 ὀνομάζει τὸν Βαβυλώνιον, ὃς ἐκ πολλῆς ἄγαν ὑπερ-
 σφίας, οὐχὶ τοῖς ὁμόροις ἐπετίθει μόνους τῆς ἑαυτοῦ
 πλεονεξίας τὸν ζυγὸν, ἄλλα γὰρ ἐν ταῖς ἄγαν ἀπωχι-
 σμέναις πόλεσι τε καὶ χώραις τοὺς φορολόγους ἐκ-
 πέμπων βασμούς ἀπῆξει καὶ τέλη. Θαυμάζουσι τοί-
 νυν πῶς ὁ τοιοῦτος πέπταται, καὶ ἡ πάντα πλεονεκ-
 τοῦσα κατέληξε χεῖρ. Ὅτι δὲ οὐκ ἠγνοήκασι τοῦ πεσεῖν
 αὐτὸν τὰς αἰτίας καταδεικνύντες φασί. Συνέτριψεν
 ὁ Θεὸς τὸν ζυγὸν τῶν ἀμαρτωλῶν, τὸν ζυγὸν τῶν
 ἀρχόντων. Ἀκούεις ὅπως ἀρχοντας ὀνομάζει φρόνημα
 τὸ ἀγέρωχον περιτιθεῖς αὐτοῖς; Ἐπεπῆδων γάρ, ὡς
 ἔφη, ἄπασιν, ὡς ἔπος εἶπειν, τοῖς ἀνὰ πᾶσαν τὴν
 γῆν, τοῖς ἰδίους αὐτοῦς ὑποφέροντες ζυγοῖς. Ἀρχειν
 δὲ ἦν ἐστὶ ὅτε ὁμοῦ καὶ σκοπὸς αὐτοῖς. Ἄλλ' ἐπάταξε,
 φησὶν, ὁ Θεὸς τὸ ὑπέροφρον γένος, ἤγουν ἔθνος πατά-
 ξας πληγῇ ἀνιάτω. Ὁ δὲ πεποιθὸς ἐφ' ἑαυτῷ μέγα
 καὶ πεφρονηκώς, καὶ οὐκ ἔκων ἀνεπαύσατο, τοῦτ'
 ἔστιν, οἴχεται πρὸς πέρας τὸ αὐτῷ προπευδέστατον,
 πληγῆν ὑπομείνας ἀνιάτον θυμοῦ, φειδοῦς ἀπάσης
 ἐξηρημέντης. Ἄλλα ταυτὶ δὴ φάναι πρέπει ἂν καὶ
 ἡμᾶς αὐτοῦ, καὶ ὅλον ἐπαλαλάζειν τῷ Σατανᾷ, ἀπα-
 ατοῦντι καὶ ἐπισπουδάζοντι, καὶ μάλα πικρῶς. Ἐγ-
 κριται γάρ τῇ ἐκάστου διανοίᾳ, παρατρέπων αὐτὴν
 τῶν ἀρίστων καὶ ἀγαθῶν σπουδασμάτων τῶν ἐν εὐ-
 σείειᾳ καὶ δικαιοσύνῃ φημί, σὺν βίᾳ δὲ ὡσπερ ἀπο-
 φέρων ἐπὶ τὸ αὐτῷ δοκοῦν. καὶ ὅλον τις πικρὸς δα-
 σμολόγος τὸ εἰς ἀμαρτίαν ἐπιμελὲς παρ' ἐκάστου ζη-
 τῶν. Ἄλλα συνέτριψεν ὁ Σωτὴρ τὸν ζυγὸν τῶν ἀμαρ-
 τωλῶν, ἀποβαλὼν μὲν ἐκείνον, ὑπενεγκῶν δὲ μᾶλλον
 ἡμᾶς τοῖς ἑαυτοῦ ζυγοῖς, καὶ πατάξας ἔθνος πληγῇ
 ἀνιάτω. ἔθνος δὲ ποῖον, ἢ πάντως που τὸ τῶν δαι-
 μονίων, οἷς καὶ ἐπέταττον εἰς τὴν ἄβυσσον ἀπελθεῖν;
 καὶ μὴν καὶ αἰκίας τὰς πυχάλτετους ἐπέτηεν. καὶ
 γοῶν ἀνακεκράγασι λέγοντες. Ἐἴα, τί ἡμεῖν καὶ σοί,
 ἡμᾶς. »

Πᾶσα ἡ γῆ βοᾷ μετ' εὐφροσύνης, καὶ τὰ ξύλα
 τοῦ Λιβάνου ἠὲ φράνθησαν ἐπὶ σοί, καὶ ἡ κέδρος
 τοῦ Λιβάνου ἀφ' οὗ σὺ κεκοίμησαι, οὐκ ἀνέβη ὁ
 κόπτιων ἡμᾶς.

Μέρος τοῦ θρήνου καὶ τοῦτο. καὶ ὅσον μὲν ἦκεν εἰς
 γε τὸν τῆς ἱστορίας λόγον, εὐφροσύνη γέγονεν ἐν πάσῃ
 τῇ γῇ, τῆς Ἀσσυρίων πεπορημένης, καὶ καταλήξαν-
 τος τοῦ ἐπισπουδαστοῦ, καὶ παρὰ πάντων αἰτοῦντος
 τὸ ὑποτάττεσθαι. δεῖν αὐτῷ, οὐκ καὶ ξύλα τοῦ Λιβάνου
 ὁ προφητικὸς ὀνομάζει λόγος. τὸν ἐν ἀρχαῖς που
 πάντως, καὶ ἐν δυνάμει τῶν ἐθνῶν κέδροις παρει-
 κάζων. Πλὴν οἷά τις δροσοτόμος ὁ Ναβουχοδονόσορ
 καταταίειν αὐτοῖς τοῖς ἰδίους ὑπετίθει ζυγοῖς. Αἱ κέ-
 δροι τοίνυν, φησὶν, ἐπὶ σοί χαίρουσαι φασίν. Ἀφ' οὗ
 σὺ κεκοίμησαι, οὐκ ἀνέβη ὁ κόπτιων ἡμᾶς. Εἰ δὲ δὴ
 βούλοιστο τις τὸν τοιοῦτον λόγον ἐφαρμόσαι. μόνους το-

A solim commiserando, sed lætando potius, et homi-
 nibus præter spem captis insultando. Pertexit autem
 lamentationem suam, ac carmen etiam dat
 eventui conveniens. Dices enim, inquit : Quomodo
 cessavit exactor? Cessare, molliore nomine dicit,
 pro perire, et sine habere. Exactorem vero et
 instigatorem nominat Babylonium, qui propter
 immensam superbiam, non finitimo modo tyrannidis
 suæ jugum imposuit, sed in remotissimis civitatibus
 ac regionibus tributorum exactoribus emissis vec-
 tīgalia exigebat ac tributa. Mirantur igitur qui sit
 ut talis cessaverit, et ea manus, quæ omnia rapie-
 bat, destiterit. Quod autem non ignoraverint occasus
 illius causas, ostendunt et inquirunt : Contrivit
 Deus jugum peccatorum, jugum principum. Audis
 quo pacto principis nominat, mentem illis superbiam
 attribuens? Insultabant enim, ut dixi, omnibus,
 quodammodo per omnem terram, suo eos jugo
 submittentes. Imperare autem et solebant illi et
 volebant. Sed percussit Deus, inquit, superciliosum
 genus, sive gentem percutiens plaga insanabili.
 Ille vero confidens sibi ipsi, et elato animo nolens
 cessavit, id est, sinem habuit **230** se dignissimum,
 plagam subiens insanabilis iræ, omni sublata mise-
 ricordia. Sed hæc nos ipsos dicere convenit, et
 velut acclamare Satanæ exigenti et urgenti, idque
 acriter. Oppugnat enim cuiusque mentem, eam ab
 optimis et honestis studiis, pietatis, inquam, et
 justitiæ avertens, et vi quocumque libet velut
 auferens : et cum rigidus quispiam exactor peccati
 assiduitatem et diligentiam requirens a singulis.
 Sed contrivit Deus jugum peccatorum, illud abji-
 ciens, nosque magis suo ipsius jugo supponens, et
 verberans gentem plaga insanabili. Quæ est autem,
 vel tibi prorsus est hæc gens dæmoniorum, quæ in
 abyssum ire jussit et pœnas illas quidem graves
 iussit? Clamabant siquidem, ac dicebant : « Au!
 quid nobis et tibi, Jesu Nazarene? venisti huc
 ante tempus perdere nos? »
 Ἰησοῦ Ναζαρηνέ; Ἦλθες ὧδε πρὸ καιροῦ ἀπολέσαι

VERS. 8. Omnis terra clamat cum lætitia, et
 ligna Libani lætata sunt super te : et cedrus Libani,
 ex quo tu dormivisti, non ascendit qui succidat
 nos.

Et hæc est pars quedam lamentationis, et quan-
 tum quidem attinet ad historiam, lætitia fuit per
 totam terram, Assyriorum regione devastata, et
 cadente exactore, et eo qui ab omnibus subjectio-
 nem exegit : quos et ligna Libani prophetica
 nominat oratio, in principatu nimirum et potestate
 positos apud gentes cedris comparans ; verum tan-
 quam frondator quispiam Nabuchodonosorus qua-
 tiens eos suo jugo submisit. Cedri igitur, inquit,
 gaudentes propter te, aiunt : Ex quo tu dormivisti,
 non ascendit qui succidat nos. Si quis autem hanc
 orationem velit solis Israelitis adaptare, hunc ad

•• M. MC. 1, 24.

modum intelliget. Libanus mons ingens est in terra A Phœnicum, cedris et thuribus quasi comatus et decoratus, et densus ac spissus arboribus. Sæpe itaque illum Scriptura divinitus inspirata terræ Judæorum comparat, propterea quod complures essent in ea et potentia et gloria clarissimi, essentque etiam alii sacerdotii insignibus alte subvecti, et velut odore fragrantissimi. Et sane Zacharias propheta cum Libano confert Judæam: qui in ea erant, cedris et quercubus et pinibus: igni autem cunctivoro Romanum exercitum, qui post Christi crucem **231** totam eorum regionem incendit; sicque ait: «Aperi, Libane, portas tuas, et exeat ignis cedros tuas: ploret pinus, quia cecidit cedrus, plorate, quercus Basan, quia evulsus est saltus consitus⁹⁶.» Sit igitur Judæorum hæc oratio, velut a lignis Libani sumpta, quæ gaudent et dicunt Babylonio ipsiusque servis: Ex quo tu dormivisti, non ascendit qui succidat nos. Elegantissime vero in hac sermonis translatione immoratus est. Nam quia velut a lignis Libani facta est vox, ideo inquit: Non ascendit qui succidat nos. Nam post reditum Israelitarum ex Babylone, nequaquam contra illos bellum ex terra Assyriorum excitatum est. Dicemus et nos merito Satanæ, qui olim ab illo evorsi, stabilem deinceps mentem in Christo habemus, animumque in pietate firmum et radices agentem, et pectus florentissimum: Ex quo tu obdormivisti, non ascendit qui nos succidat.

Vers. 9-11. *infernus subitus exacerbatus est tibi occurrens; excitati sunt simul tibi omnes gigantes qui dominabantur terræ, qui excitabant de thronis suis omnes reges gentium. Omnes respondebunt, tibi que dicent: Et tu captus es quemadmodum et nos. Inter nos autem reputatus es. Descendit ad inferos gloria tua, multa lætitia tua. Tibi substernent putredinem, et hospitium tuum vermis.*

In more est Scripturæ divino afflatu præditæ, personas fingere aliquandò, et veluti ipsis rebus voces accommodare: quale illud est: «Erubescet, Sidon, dixit mare; et fortitudo maris ait: Non parturivi, neque peperivi, neque enutrivivi adolescentulos, neque **D** evexi virgines⁹⁷.» Applicat vero hunc sermonem in hoc Tyrriorum civitati, quæ olim a Babylonis excisa est; dicimusque hanc orationem naturæ rerum quadrare. Sic et Michæas propheta induxit Jerusalem, Babylonem alloquentem: «Ne insultes mihi, inimica mea, quod ceciderim, et resurgam. Propterea si sederò in tenebris, Dominus illucoscet mihi; iram Domini sustinebo, quia peccavi illi, donec justam pronuntiet ipse causam meam; et faciet judicium meum, et educet me in lucem. Videbo justitiam ejus, et videbit inimica mea, et vestiatur ignominia, quæ dicit **232** mihi: Ubi Dominus Deus tuus?

⁹⁶ Zach. xi, 1, 2. ⁹⁷ Isa. xxiii, 4.

ἐξ Ἰσραὴλ, περινοήσει τοιῶσδε. Λιβανὸς ἔρος ἐστὶ παμμεγέθης κατὰ τὴν Φοινίκων γῆν, κέδροις τε καὶ λιβάνοις κατάχορον, δασύ τε καὶ εὐθενδρον· παρεικάζει τοίνυν αὐτὴ πλειστάκις ἡ θεόπνευστος Γραφή τῆ τῶν Ἰουδαίων χώρα, διάτοι τὸ πλειστοὺς ἐν αὐτῇ διαπρεπεστάτους εἶναι κατὰ τὴ δυναστείαν καὶ δόξαν, εἶναί γε μὴν καὶ ἑτέρους τοῖς τῆς ἱεροσύνης αὐχήμεσιν ὑψοῦ τε ἡρμένους καὶ οἷον εὐσομοτάτους. Καὶ γοῦν ὁ προφήτης Ζαχαρίας, Λιβάνῳ μὲν παρεικάζων τὴν Ἰουδαίαν κέδροις τε δρυσι τε καὶ πίτυσι τοὺς ἐν αὐτῇ· περι δὲ παμράγῳ τὴν Ῥωμαίων στρατείαν, τὴν μετὰ τὸν τοῦ Σωτῆρος σταυρὸν ὄλην αὐτῶν κατεμπρήσαν τὴν χώραν, οὕτω φησί· «Διάνοξον, ὁ Λιβανὸς, τὰς ὕβρας σου. Καὶ καταφαγέτω πῦρ τὰς κέδρους σου. Ὀλουξάτω πίτυς, διότι πίπτωκα κέδρος. **B** Ὀλουξάτω, δρύς τῆς Βασιανίτιδος, ὅτι κατεσπάσθη ὁ δρυμὸς ὁ σύμφυτος.» Ἔστω τοιγαροῦν Ἰουδαίων ὁ λόγος ὡς ἀπὸ ξύλων τοῦ Λιβάνου εὐφραينوμένων τε καὶ λεγόντων τῷ Βαβυλωνίῳ καὶ τοῖς ἀμφ' αὐτόν· Ἀφ' οὗ σὺ κεκοίμησαι, οὐκ ἀνέβη ὁ κόπτων ἡμᾶς. Ἀστείδετατα δὲ σφόδρα μεμένηκας τῆ τοῦ λόγου τροπῇ. Ἐπειδὴ γὰρ ὡς ἀπὸ ξύλων τοῦ Λιβάνου γέγοναν ἡ φωνή, ταύτησσι φασὶ τὸ, οὐκ ἀνέβη ὁ κόπτων ἡμᾶς. Μετὰ γὰρ τοι τὴν ἐκ Βαβυλώνας ἐπάνοδον τῶν ἐξ Ἰσραὴλ, οὐκέτι πρὸς αὐτοὺς ὁ ἐκ τῆς Ἀσσυρίων κενήνηται πόλεμος. Ἐροῦμεν δὲ καὶ ἡμεῖς· εἰκότως τῷ Σατανᾷ, οἱ πάλαι μὲν παρ' ἐκείνου παπορθημένοι, ἐδραῖον δὲ λοιπὸν ἐσχχότες ἐν Χριστῷ τὸ φρόνημα, καὶ νοῦν εἰς εὐσέθειαν ἀσφαλῆ, καὶ ἐβρίζωμενον, καὶ **C** καρδίαν εὐθαλεστάτην· Ἀφ' οὗ σὺ κεκοίμησαι, οὐκ ἀνέβη ὁ κόπτων ἡμᾶς.

Ὁ ἄδης κάτωθεν ἐπικράνη συναρτήσας σοι· συνηγέροθησάν σοι πάντες οἱ γίγαντες οἱ ἄρξαρτες τῆς γῆς, οἱ ἐγειραντες ἐκ τῶν θρόνων αὐτῶν πάντας βασιλεῖς ἐθνῶν. Πάντες ἀποκριθήσονται, καὶ ἐροῦσί σοι· Καὶ σὺ ἐάλως ὡσπερ καὶ ἡμεῖς· ἐν ἡμῖν δὲ καταλογίσθης· κατέβη εἰς ἄδου ἡ δόξα σου, ἡ πολλὴ ἐμφροσύνη σου· ὑποκάτω σου στρώσουσι-σῆψιν, καὶ τὸ κατακάλυμμα σου σκώληξ.

Ἔθος τῆ θεοπνεύστῃ Γραφῇ προσωποποιεῖν ἐστ' ὅτε, καὶ οἷον αὐτοῖς τοῖς πράγμασιν ἐφαρμοζεῖν φωνὰς, ὁποῖόν ἐστι τὸ, «Αἰσχύνθητι Σιδὼν, εἶπαν ἡ θάλασσα· ἡ δὲ ἰσχύς τῆς θαλάσσης εἶπεν· οὐκ ὤδινον, οὐδὲ ἔτεχον, οὐδὲ ἔθρεψα νεανίστους, οὐδὲ ὑψώσα πρῶθους.» Περιτίθησι μὲν γὰρ τὸν ἐπὶ τῷδε λόγον τῆ Τυρίων πόλει πεπορθημένη κατὰ καιροῦς παρὰ τῶν Βαβυλωνίων· φαμὲν δὲ πρόπειν τῆ τῶν πραγμάτων φύσει τὸν λόγον. Οὕτω καὶ ὁ προφήτης Μιχαίας εἰσχεζάμικε που τὴν Ἱερουσαλήμ πρὸς τὴν Βαβυλώνα λέγουσαν· «Μὴ ἐπίχειρέ μοι, ἐχθρά μου, ὅτι πέπτωκα καὶ ἀναστήσομαι. Διότι ἐὰν καθίσω ἐν τῷ σκότει, ὁ Κύριος φωτισεῖ μοι· ὄργην Κυρίου ὑποίσω, ὅτι ἤμαρτον αὐτῷ. Ἔως τοῦ δικαίωσαι αὐτὸν τὴν δικήν μου· καὶ ποιήσει τὸ κρίμα μου, καὶ ἐξάξει με εἰς τὸ φῶς.» Ὁψομαι τὴν δικαιοσύνην αὐτοῦ, καὶ ὄψεται ἡ ἐχθρά μου, καὶ περιβλεπεται αἰσχύνῃ ἡ λέγουσα

πρὸς μέ· Ποῦ Κύριος ὁ Θεός σου· Οἱ ὀφθαλμοί μου Ἀ
ἐπάφονται αὐτήν· νῦν ἔσαι εἰς καταπάτημα ὡς πη-
λὸς ἐν ταῖς ὁδοῖς· ἡμέρας ἀλοιφῆς πλίνθου· ἐξάλειψίς
σου ἡ ἡμέρα ἐκείνη. » Καθ' ἣν δηλονότι ὁ Κύριος τε
καὶ Μῆδοι Πέρσαι· ἀναμῆξ ἤρξασι τὴν Βαβυλωνίων.
Προσωποποιεῖ τοιγαροῦν καὶ νῦν οὐδὲν ἦτο οὐ μα-
κρίνος προφήτης· παρωξύνθαι τε φησιν, ἦγουν πεπι-
κράνθαι τὸν ἄδην καταβαίνοντι συναντήσαντα. Καί
μοι τοῦ λόγου περιάθρει τὴν οἰκονομίαν. Καταδει-
κνυσι γὰρ διὰ τοῦτου μαιφρόνον ὄντα καὶ αἱμάτων
πλήρη, ὥστε καὶ ἔργον τῆς ἐνοούσης ὠμότητος αὐτῶ
πάντα σχεδὸν γενέσθαι τὸν ἄδην, ἦτοι τοὺς ὄντας ἐν
ἄδου. Οὐ γὰρ διαλέλοιπεν ὁ ἀλαζῶν ἔθνη τε καὶ βασι-
λεῖς ἀρῆν ἀποκείρων, καὶ ψυχῶν ἀδύλων τὸν ἄδην
ἀναπιμπλάς. Πάντες οὖν οἱ γίγαντες, φησὶ, τοῦτ'
ἔστιν, οἱ κατ' ἰσχὺν ἐπίσημοι γεγονότες, καὶ πολλῶν
ἄρξαντες ἐθνῶν, ἀνηρημένοι δὲ διὰ σοῦ, ἀποκριθί-
σονται, καὶ ἐροῦσι, Καὶ σὺ ἐάλως ὥσπερ καὶ ἡμεῖς.
Ἦσθα μὲν γὰρ ἀνθρωπος, φασίν, ἀλλ' οὐκ ἡξίους
τοῦτο εἰδέναι καὶ φρονεῖν· ἀλλ' οὐδ' ἂν ψήθης, ὅτι
καὶ κρείσσων ἔσαι τις τῆς σῆς ὀφρύος, καὶ τῆς δυσ-
αντήτου χειρὸς, εἰσὶ δὲ ὅτι καὶ θανάτου κρείττων,
οὐκ ἔξω που τάχα τέθεικας τῆς ἐλπίδος, μόλις δὲ καὶ
οὐκ ἐκόνησας μάχαιρα πέπεικε Μηδικῆ διὰ πείρας
αὐτῆς ἐκμαθεῖν, ὅτι καθ' ἡμᾶς ἦσθα καὶ αὐτός. Καί
γουν ἐάλως, ὥσπερ καὶ ἡμεῖς, Κατέβη δὲ εἰς ἄδου ἡ
δόξα σου, ἀνελ τοῦ, ἐσβέσθη θανάτου· καὶ τὸ ἀμειδῶς
τῆς φθορᾶς ἐπηνήνεκται κράτος. Τὴν σὴν εὐφροσύνην
ἔψεται καὶ μόλις τεθεικὸς ἐκ μέσου. Σπρωθήσεται δὲ
σῆψις μὲν ὑποκάτω σου, γενήσεται δὲ σοὶ καὶ ἀμφιον
ὡς σκόληξ. Καὶ κοινὸν μὲν τοῦτο. Πεπονήσαι γὰρ
ἅπασι τοῖς ἀνθρωπίνους σώμασι τὸ ἀποθανεῖν, συμβή-
σεται πάντως σῆψις καὶ σκόληξ. Πλὴν ἐπ' ἐκείνου
λέγεται καλῶς, ὡς ἐν τάξει πικρῶν ὄνειδισμῶν. Οἱ
γὰρ εἰς λήθην πεσόντες τῆς ἐκυστῶν ἀθθενείας, καὶ
ἐκ πολλῆς ἄγαν ὑπεροψίας, οὐδὲ ὅτι πείρονται τὰ
ἀνθρώπινα προσδοκῆσαντες, κατονειδίζοντο ἂν εἰκό-
τως· ὡς ἔν γε τῷ παθεῖν αὐτὰ μαθόντες μόλις, ἃ
χρὴν εἰδόντας ἐλέσθαι φρονεῖν μετριώτερα. Ὁ τοῖνον,
φησίν, ἐξίτηλοις καὶ βασιλικαῖς ἐνοπιαταλῆρας τρυ-
καῖς, ὁμοῦ τοῖς ἄλλοις κείζεται περιστολήρας ὄργανα, καὶ
ἡξιωμένους οὐδενὸς τῶν τοῖς τεθνεῶσι νομοιζμένων.

Πῶς ἐξέπεσεν ἐκ τοῦ οὐρανοῦ ὁ Ἑωσφόρος ὁ
πρωτὸ ἀντιέλληων· συνετρίβη εἰς τὴν γῆν ὁ ἀπο-
στρέλλων πρὸς πάντα τὰ ἔθνη;

Ἄστηρ τῶν ὅτι μάλιστα περιφανεστάτιον ὁ Ἑωσ-
φόρος ἐστίν· ἀνίσχει δὲ βραχὺ πρὸ αὐγῆς, καὶ οἰονεῖ
τις προάγγελος τῆς ἡλίου μαρμαρυγῆς. Ὅτι δὲ πλου-
σίω φωτὶ καταλάμπεται, διαδείξειεν ἂν αὐτὸ τοῦτ' ἐπὶ
βραχὺ φαίνεσθαι πρὸ αὐγῆς. Ἑως μὲν γὰρ ἐπὶ τὸ
αἰθέριον καταμελαινεται σῶμα, μονονουχὶ φριγώσης
νοκτῆς, καὶ ἐν ἀκμαῖς ὄντος τοῦ σκότους, ἐκφανε-
στέρην ἔχουσι τὴν ἐκλαμψὶν οἱ κατ' οὐρανὸν ὄντες
ἀστέρεις· ἡμέρας δὲ ὄσης ἐγγύς, καὶ ὅσον ἐν πρώταις
ἐσχατιαῖς τοῦ ἡλιακοῦ γεγονότος κύκλου, συστέλλεται
πρὸς τὸ ἐκάστου φῶς παραχωρῶν τῷ προέχοντι, καὶ
ἡττώμενον τῷ μεῖζονι σέλα. Ἀμφιλαφῆς δὲ οὕτως

Oculi mei videbant ipsam, nunc erit concalcationi,
ut lutum in viis, diebus lituræ lateris: delebit te dies
ille⁹². » Quo scilicet Cyrus et Medici cum Persis con-
junctum terram Babyloniorum sustulerunt. Itaque
mihilonimis et hic per prosopopœiam beatus propheta
exacerbari dicit et exasperari inferos, accursantes
regi Babyloniorum descendenti. Et mihi intueri
orationis œconomiam ac dispositionem. Ostendit
enim homicidam eum esse et sanguinis plenum, ut
totus fere infernus, nimirum hi qui apud inferos
sunt, opus et materia fuerint ejus, quæ in ipso erat,
crudelitatis. Non enim destitit superbus et gentes
et reges stirpitus evellere, et miseris animabus infe-
ros replere. Omnes igitur gigantes, inquit, id est,
viribus insignes, et multis imperitantes gentibus, et
per te sublatis respondebunt, et dicent, Et tu captus
es, quemadmodum et nos. Eras enim, inquit,
homo, sed non dignatus es hoc nosse neque sentire:
sed nec existimasti quemquam fore qui supercilium
tuum, et manum immanem ac horrendam posset
superare, imo forte te mortem posse vincere non
desperabas; vix autem etiam nolenti gladius Medi-
cus persuasit, ut hoc experimento disceres, te no-
stræ quoque conditionis ac sortis fuisse. Et tu captus
es sicut et nos: descenditque ad inferos gloria tua,
pro, exstincta est morte; et triste mortalitatis imper-
ium invecum est, tuamque lætitiã quam sustu-
lit, vix aspiciet. Subsistetur etiam tibi putredo,
fietque tibi vermis pro indumento. Atque hoc quidem
est commune: nam cum semel passa sunt mortem
humana corpora, semper et putrefactio et vermis
accident. Sed de illo pulchre dicitur acerbæ contu-
meliæ loco: qui enim in oblivionem venerunt suæ
iporum infirmitatis, et propter insignem quamdam
insolentiam, se nihil passuros humanitus exspe-
ctant, merito probris exagitantur et dieteriis, ut ista
patiendò ægre licet discant quemadmodum oporteat
sentire de se modestius. Qui igitur, inquit, mollibus
ac regalibus diffluxit et luxuriavit deliciis, is simul
cum aliis jacebit sine amictu, nec his quæ sunt de-
creta et sancita mortuis dignus habebitur.

VERS. 12. Quomodo cecidit de cælo Lucifer qui
mane oriebatur? alitrus est in terram qui mittebat
D ad omnes gentes?

233 Stella lucidissima est Lucifer, et ante
splendorem auroræ paululum oritur, et coruscationis
veluti solis quidam est prænuntius. Quod autem
abundanti, et quasi divite luce effulgescat, illud in-
dicio esse poterit, quod paulo ante diluculum eluceat.
Quandiu enim ætherium corpus atrum est nocte
quasi condensata, et invalescentibus tenebris, luci-
diorem habent claritatem cœlestes stellæ: cum au-
tem adventat dies, et veluti solis extremo circulo
imminet, contrahitur quodammodo earum omnium
lux, cedens præstantiori, et a majori lumine sep-
rata. At Luciferi lumen adeo copiosum est, ut dilu-

⁹² Mich. vii, 8-11.

culo appareat, et emittentem emittat radiis solaribus proximam. Componit itaque cum Lucifero Babylonium, eo quod antecellat cæteris, et nemo ei similis imperiis et regnis conspiciatur, itaque conspicuus et illustris sit, ut quasi inter astra reliqua Lucifer habeatur. Cæterum quacunque, inquit, gloria circumdatus, et in sublime elevatus, et invicta nobilitate resplendens, quomodo decidit velut ex cælo? attritusque est ad terram qui mittebat ad cunctas gentes? Illud autem, mittit, pro iubet, dicit, vel etiam alio modo. Placuit enim fere semper Babyloniorum tyrannis genus humanum omne in suam manum ac potestatem redigere, et ad jugum servitutis trahere. Miserunt ergo ad omnes, glebam petentes terræ, et aquam in vas: veluti ex parte quærentes totum, terram, inquam, et mare, quasi domini essent rerum omnium.

VERS. 15-17: *Tu autem dixeris in animo tuo: In celum ascendam, supra astra cæli ponam solium meum, sedebo in monte celso, super montes celso qui ad Aquilonem, ascendam supra nubes, ero similis Altissimo. Nunc autem ad inferos descendes et ad fundamenta terræ. Qui videbunt te, admirabuntur te, et dicent: Iste homo, qui irritabat terram universam, qui concubabat reges, qui ponebat orbem totum in solitudine, et urbes evertit, et qui in obductione erant, non solvib.*

Inopinatis calamitatibus ipsum involutum esse ait, et in malis præter spem et **234** opinionem versatum, vix tandem ex rebus ipsis didicisse se hominem esse, et hominibus ante se mortuis similem. Quantum enim spectat ad verba superbiæ, et ad ænium Dei odio flagrantem, atque adeo summæ insolentiæ ac fastus plenissimum, Paululum te, inquit, a divinæ præstantiæ celsitudine abesse putabas, cælumque forte ipsum tibi fore pervium expectabas, tuumque solium cum supremo throno certaturum: Deo æqualem te esse et supra creaturam stolidè existimasti; te ultra nubes scandere, et in ipsis stellis considero credidisti. Cæterum deprehensus es frustra hæc cogitasse. Arguit tuam sinistram incogitantiam rerum exitus. Descendes enim ad inferos, et ad fundamenta terræ. Et hæc ait, ut forte locum significet infernum, id est, exteriores tenebras. Eris autem, inquit, miraculum videntibus, idque jure optimo. Crebræ enim mutationes, maxime quæ præter spem, percellunt spectantes. Quodnam autem spectaculum, et quæ erit eratio de illo? Dicunt quippe: Iste est homo? at cum passus fuerit, vix hominem nominant, fortassis olim hoc dicere veriti: Verum hicine ille homo, qui conceitabat universam terram, qui reges concubabat, qui redigebat orbem terrarum in solitudinem, et urbes evertit? Mirati sunt non abs re, siquidem unus homo contra totum orbem terrarum bellum gesserit, regna conjurasset, orbem habitabilem in solitudi-

A ἐστὶ τὸ φῶς τοῦ Ἑωσφόρου, ὡς καὶ ἐν αὐτῇ φαίνεσθαι, καὶ ταῖς ἡλίου βολαῖς γαίτονα πῶς ποιεῖσθαι τὴν ἀνάδειξιν. Παραϊκάζει τοίνυν Ἑωσφόρῳ τὸν Βαβυλωνίον, διὰ τοῦ τὸ προῦχεν τῶν ἄλλων, καὶ μηδένα κατ' αὐτὸν ἑρᾶσθαι τῶν ἐν ἀρχαῖς τε καὶ βασιλείαις· εἶναι δὲ οὕτω περιφανῆ καὶ περίοπτον, ὡς ἂν νοοῖτο καὶ ἐν τοῖς ἄλλοις ἅπασιν ἄστροις ὁ Ἑωσφόρος. Ἄλλ' ὁ τοιαύτη δόξη περιχεόμενος, φησὶν, ὑψοῦ τε ἡρμένος, καὶ ἀνικῆτοις εὐκλείαις λελαμπρυσμένος, πῶς ἐξέπεσεν ὡς ἐξ οὐρανοῦ; συνειρήθη δὲ καὶ εἰς τὴν γῆν ὡς ἀποστέλλων πρὸς πάντα τὰ ἔθνη; Τὸ δὲ ἀποστέλλων, ἀντὶ τοῦ κελύων, φησὶν, ἢ καὶ ἕτερον τρόπον. Ἐδοκεῖ γὰρ πῶς ἀεὶ τοῖς Βαβυλωνίων τυράννοις ἅπαν ἀνθρώπων ἔθνος ὑπὸ χειρᾶ ποιεῖσθαι τὴν ἑαυτῶν, χώρας τε ἀπάσας ὑπὸ ζυγὰ δουλείας ἔλθειν.

B Ἀποστέλλων γοῦν πρὸς πάντα τὰ ἔθνη, βῶλον αἰτουῦντες γῆς, καὶ ὕδωρ εἰς ἄγγος, οἷον ἐκ μέρους ζητοῦντες τὸ πᾶν, γῆν τέ φημι καὶ θάλασσαν, ὡς τῶν ὄλων ὄντες δεσπόται.

Σὺ δὲ εἰπας ἐν τῇ διανοίᾳ σου· Εἰς τὸν οὐρανὸν ἀναθήσομαι, ἐπάνω τῶν ἄστρον τοῦ οὐρανοῦ θήσω τὸν θρόνον μου, καθὼ ἐν δρεὶ ὑψηλῶ, ἐπὶ τὰ ὄρη τὰ πρὸς βορρᾶν τὰ ὑψηλὰ, ἀναθήσομαι ἐπάνω τῶν νεφελῶν, ἔσομαι ὅμοιος τῷ Ὑψίστῳ. Νῦν εἰς ἄδου καταβήσῃ, καὶ εἰς τὰ θεμέλια τῆς γῆς. Οἱ ἰδόντες σε θαυμάσουσιν ἐπὶ σοί, καὶ ἐροῦσιν· Οὗτος ὁ ἄνθρωπος ὁ παροξύνων πᾶσαν τὴν γῆν, ὁ σείων βασιλεῖς, ὁ θεὸς τὴν οἰκουμένην ὅλην ἔρημον, καὶ τὰς πόλεις καθείλε. Τοὺς ἐν ἐπαγωγῇ οὐκ ἔλυσε.

C Ἀδοκῆτοις αὐτὸν συμφοραῖς ἐναλῶσαι φησὶ, καὶ τοῖς παρ' ἐλπίδα παραδόξως ὠμολογῶσα, δι' αὐτῶν καὶ μάλιστα ἀναμαθεῖν τῶν πραγμάτων, ὅτι τε ἄνθρωπος εἴη, καὶ τοῖς πρὸ αὐτοῦ τελευτῶσαι παραπλήσιος. Ὅσον μὲν γὰρ ἦκεν εἰς λόγους ὑπεροφίας, καὶ εἰς φρόνημα τὸ θεομοιεῖς, καὶ τῆς εἰς ἄκρον ἀλαζονείας ἐμπλεῶν· Ὅλίγα παραχωρεῖν ἐδόκει σοι, φησὶ, τοῖς τῆς θείας ὑπεροχῆς ὠνόμασι, βᾶσιμον εἶσθαι σοὶ πῶς καὶ αὐτόν που τάχα προσεδόχας τὸν οὐρανὸν, καὶ θρόνοις τοῖς ὑπερτάτοις τῶν σὸν ἀμιλλήσεσθαι θάκον· ἐνόμισας ἀμπαῶς, ἰσόθεος εἶναι τις καὶ ὑπὲρ τὴν κτίσιν· ἐδόχεις ὑπερνεφῆς εἶναι τε, καὶ ἐπ' αὐτῶν ἰσῆσαι τῶν ἄστρον. Ἄλλ' ἤλως εἰχῆ τὰ τοιαῦτα πεφρονηκώς. Ἦλεγε τὴν σὴν εἰκαδοουλίαν τῶν D πραγμάτων τὸ πέρας καταθήσῃ γὰρ εἰς ἄδου, καὶ εἰς τὰ θεμέλια τῆς γῆς. Καὶ ταῦτά φησιν, ἵνα τὸν ἕχρον τάχα που σημαίνῃ τὸν κατωτάτω, τοῦτ' ἔστι, τὸ ἐξώτερον σκότος. Ἐση δὲ θαῦμα τοῖς ὄρωσι, φησὶ, καὶ μάλα εἰκότως. Αἱ γὰρ ἄθροοι μάλιστα τῶν παρ' ἐλπίδα μεταβολαί, καταπλήττουσι τοὺς θεωμένους. Τί δὲ τὸ θαῦμα, καὶ πῶς ἂν γένοιτο λόγος ὁ ἐπ' αὐτῷ; Ἐροῦσι γὰρ, Οὗτος ὁ ἄνθρωπος; παθόντα μάλιστα ἀνθρώπων ὀνομάζουσι· τάχα που τοῦτο εἰπεῖν δεδιότες πάλα· Πλὴν οὗτος ὁ ἄνθρωπος, ὁ παροξύνων πᾶσαν τὴν γῆν, σείων βασιλεῖς, ὁ θεὸς τὴν οἰκουμένην ὅλην ἔρημον, καὶ τὰς πόλεις καθείλε; θεασομάχασιν εἰκότως, εἰ ἄνθρωπος εἰς ὅλης κατηρέθιστο τῆς ὑπ' οὐρανὸν, κατεδόνθη βασιλεῖς, ἐρήμην ἀπέφηνε τῶν οἰκούντων τὴν οἰκουμένην, κατέστισε δὲ καὶ τὰς

πρίαις. Καὶ τί πρὸς τοῦτους ἕτερον, τοὺς ἐν ἐπαγωγῇ ἄ-
 οὐκ ἔλυσε; Ἐπεὶ δὲ τίνα τῶν ἀντιγράφων ἔχει· τοὺς
 ἐν ἀπαγωγῇ, εἰ μὲν τις οὕτως βούλοιστο νοεῖν, ἐρω-
 μεν, ὅτι τὸ τῆς ἀπαγωγῆς ὄνομα τὴν αἰχμαλωσίαν
 καὶ τὴν ἐξανάστασιν τῶν ἐξ Ἰσραὴλ κατασημαίνειν
 ἂν. Ἀπεκομίσθησαν γὰρ ἐκ τῆς Ἰουδαίας εἰς τὴν
 Ἀσσυρίων. Εἰ δὲ δὴ τοὺς ἐν ἐπαγωγῇ λέγοι τὸ
 γράμμα τὸ ἱερὸν, οὐδὲν ἤττον σὺ νοήσεις, ὅτι τοὺς
 ὄντας ἐν ἐπαγωγῇ θυμοῦ Κυρίου. Ἐπηνέχθη γὰρ
 αὐτοῖς ὀργὴ διὰ πολλὴν ἀμαρτίαν. Ὁ Ναβουχοδονόσορ
 οὐκ ἔλυσε, τοῦτ' ἔστιν, οὐκ ἀνῆκε τῆς ταλαιπωρίας.
 Ἔδει γὰρ, ἔδει τὸν ἀλιτῆριον, οὐκ ἀλαζόνα μόνον ὀρᾶ-
 σθαι, ἀλλὰ γὰρ καὶ θεομάχον, καὶ πεπορηκότα τὴν
 γῆν, καὶ σκληρὸν, καὶ ἀφιλοκτεῖμονα, καὶ κατ' οὐδένα
 τρόπον εἰδὸτα ἕλεσθαι τοὺς ἐν ἐσχάταις ὄντας συμφο-
 ραῖς, καὶ πεπραχότας ἀλλήως. Ἐφαρμόσαι δ' ἂν τις
 καὶ μᾶλα εἰκότως τῇ τοῦ πάντα συντριψάντος κε-
 φαλῇ, φημί δὴ τοῦ ἀρχεῆκου δράκοντος, τὰ ιστορι-
 κῶς εἰρημένα. Ἦν μὲν γὰρ ἀπαιτῶν καὶ ἐπισπουδα-
 στήσ, καθ' οὗς ἤδη προσέπαμεν τρόπους· πέπτωκα
 δὲ, καὶ ἐκ μέσου γέγονε, καταπαλόντος αὐτὸν τῷ
 θεῷ πληγῇ θυμῷ ἀνιάτῳ, καὶ κατέλξε κόπτων,
 οὐδ' αὖτις θροιστός· εὐσθενῆς, τὰς κέδρους τὰς νοτῆς,
 ὧν καὶ ὁ μακάριος Δαβὶδ διαμέμνηται λέγων πρὸς
 τὸν τῶν ὀλων θεόν· « Αἱ κέδραι τοῦ Λιβάνου ἕς
 ἐφύτευσας. » Ἐπειδὴ δὲ καταπεφοίτηκεν εἰς ἄδου
 πάντως που καταδεικασμένος ὁ δειλαίος, ἐκαὶ τῇ
 παμφάγῳ συνεχόμενος φλογί, τελευτάσας τοῦτα
 παθόντα, κατὰ γε τὸ εἶδος, αἱ πονηραὶ τε καὶ ὑπ'
 αὐτὸν δυνάμεις, καὶ τάχα που καὶ τεθρηνηῖσαι λέ-
 γουσαι· Καὶ σὺ ἑάλωσ' ὡσπερ καὶ ἡμεῖς, ἐν ἡμῖν δὲ
 κατελογίσθησ, καὶ τὰ τοῦτοις ἐφ' ἐξῆς. Ἦν μὲν γὰρ
 τὸ γε ἤκον εἰς δόξαν, ἐπίσημος ἐν ἀγγέλοις, καὶ ἐν
 ταῖς ἄνω δυνάμεσιν περιφανής, καθάπερ ἀμέλει· καὶ
 ἐν τοῖς ἄστροις· Ἐωσφόρος. Ἐξέπεσε δὲ καὶ συνετρίβη
 πεφρονηκῶς ὑπέρογκα, καὶ τὴν μόνη πρέπουσαν
 τῇ ὑπερτάτῃ φύσει τιμῆν τε καὶ δόξαν ἀρπάσαι τολ-
 μήσας, τὸ γε ἤκον εἰς ἄχρηστων δυνάμειν καὶ
 εἰς νοῦν τὴν ἐν αὐτῷ. Ἀλλ' ὡς φησὶν ὁ προφήτης·
 Καταβέβηκεν εἰς ἄδου, καὶ εἰς τὰ θεμέλια τῆς γῆς
 ὁ πάλα· σείων πᾶσαν τὴν γῆν, ὁ θεὸς τὴν οἰκουμέ-
 νην ὡς ἔρημον· ἐρήμην γὰρ τῆς ἀληθοῦς θεογνωσίας
 ἀπέφευγε τὴν ὑπ' οὐρανὸν, καὶ οὐδένα παντελῶς
 ἔχουσαν τῆς ἀρετῆς ἐργάτην. Καὶ οὐκ ἔλυσε μὲν
 τοὺς ἐν ἐπαγωγῇ. Κεχάρισται δὲ τοῦτο τοῖς αὐτὸ
 πεπορθῶσιν ὁ Κύριος, εἰρηκῶς ὁ τοῖς ἐν δεσμοῖς·
 Ἐξῆλθετε, καὶ τοῖς ἐν τῷ σκότει· Ἀνακαλύφθητε.
 Καὶ μὴν καὶ τοῖς ὑπὸ θεῖαν ὀργὴν γεγονόσι διὰ τὸ
 τοῖς θεοῖς ἐμπαρονησάσι νόμοις, ἀμνηστικῶς ἀφαι-
 τὰ ἐγκλήματα, καὶ ἀπαλλάξας δίχης τοὺς ἐξ ἀσθε-
 νείας ἀνθρωπίνης πολλοῖς ὑπεννηγεμένους πταισμα-
 σιν.

Πάντες οἱ βασιλεῖς τῶν ἐθνῶν κοιμήθησαν
 ἐν τιμῇ, ἄνθρωπος ἐν τῷ οἴκῳ αὐτοῦ. Σὺ δὲ
 ριψιψῆ ἐν τοῖς ὄρεσιν ὡς νεκρὸς ἐβδελυγμένος
 μετὰ πολλῶν τεθνηκότων ἐκκεκρυμμένον μα-
 χαίραις, καταβαινόντων εἰς ἄδου.

nem redegerit, urbesque concusserit. Et præterea
 quid illud alterum sibi vult : Et qui in inductione
 erant non solvit ? Quoniam vero quedam exempla-
 ria habent : Qui erant in ἀπαγωγῇ⁹⁹, id est, abdu-
 ctione, si quis ita velit intelligere, dicemus abdu-
 ctionis nomen, captivitatem Israelitarum et e
 mortuis resurrectionem posse significare. Abducti
 sunt enim ex Judæa in Assyriam. Sin eos qui in
 ἐπαγωγῇ¹, id est, inductione erant, sacra Scri-
 ptura dicat, nihilo secius intelliges, quippe qui erant
 in inductione iræ Domini. Inducta est enim illis ira
 propter multa peccata. Nabuchodonosor non solvit,
 id est, ex miseria non relaxavit. Oportuit enim,
 oportuit nefarium hominem non insolentem modo
 conspici, sed et Deo repugnantem et terram vastan-
 tem, et durum et immisericordem et qui nullo modo
 norit misereri eorum, qui in extremis fuerat ca-
 lamitatibus, misereque egerunt. Adaptare autem
 quis poterit, et quidem valde merito, hæc quæ dicta
 sunt historice, capiti ejus qui omnia comminuit,
 draconis, inquam, principis malorum. **235** Erat enim
 exacior et instigator, illis quos jam diximus modis.
 Cessavit autem et e medio sublatus est, Deo illum
 percutiente plaga furoris insanabili, et supersedit
 secare velut frondator robustus cedros intelligibiles,
 quarum etiam beatus David meminit, affatus uni-
 versitatis Deum : « Cedri Libani quas plantasti². »
 Postquam autem descendit in Orcum omnino con-
 demnatus miser, ibi flamma omnium rerum elace
 detentus, mirabantur hoc eum pati, ut verisimile
 est, nequam ac illi subdite potestates : et fortassis
 plorarunt dicentes : Et tu captus es quemadmodum
 et nos, sed inter nos reputatus es, et quæ conse-
 quantur. Erat enim, quod ad gloriam attinet, insignis
 inter angelos, et in superis potestatiibus spectabilis,
 veluti nimirum inter astra Lucifer. Cecidit vero et
 comminutus est superba cogitans, et honorem ac
 gloriam soli summæ naturæ congruentem rapere
 cupiens, quantum molimine et animo poterat. Sed
 ut propheta ait : Descendit ad inferos et in funda-
 menta terræ, qui olim totam terram concutiebat,
 qui universum orbem redegit in desertum ; deser-
 tum enim omnem terræ orbem effecit vera Dei noti-
 tia, quæ nullum prorsus haberet virtutis cultorem.
 Nec solvit eos qui erant in inductione ac custodia.
 Sed hoc largitus est Dominus his qui in ipso credi-
 derunt, dicens « vincitis : Exite ; et illis qui erant in
 tenebris : Revelamini³ ; » sed et divinæ iræ obnoxiiis,
 quod in divinas leges debaccharentur, remittens
 culpas, oblivione peccata obliterans, et supplicio exi-
 mens qui ex infirmitate humana multis vitiis
 implicabantur.

VERS. 18, 19. Omnes reges gentium dormierunt in
 honore, homo in domo sua. Tu autem projectus eris
 in montibus, quasi mortuus abominabilis cum multis
 mortuis confossis gladio, descendentibus ad inferos.

⁹⁹ Abductio, exsiliium. ¹ Inductio, vinculum, carcer. ² Psal. cii, 16. ³ Isa. xlii, 9.

Ex rebus præteritis aliquando, inquit, graviores A ejus calamitatem ostendit; et verum est quod dixi: siquidem non pari sorte cum reliquis potiri eum contigit, qui sic fastuosus est et cervicosus, et incomparabili dignitate erectus, ut in alto culmine locatus videatur. Illi enim, inquit, obdormierunt non absque honore, neque sine charissimis sibi hospitibus. At tu horum exsors omnino, in montibus jacebis execrandus et projectus, 236 id est, olitus et aspectu invenustus. Quid enim corpore mortuo et vestitum non habente esse poterit execrabilis? Occumbes igitur cum reliquis qui Medici gladii opera interierunt, nullo te lugente, neque lacrymam mortuorum comitem distillante, non parentationis honore colonestante: sed ita miserabilis, ita proculcatus eris, ut a subditis tuis, iisque despectissimis, nulla in re differas. Sed et sciendum est usque ad illa processuram lamentationem.

VERS. 20. *Quemadmodum vestis sanguine conspersa non est munda, sic neque tu eris mundus: propterea quod terram meam perdidisti, et populum meum interfecisti, nequaquam permanebis in perpetuitatem temporis.*

Quæ gravia admodum flagitia sunt, quæque ab auctoribus suis difficulter elui possunt, ea tincturæ cujusdam instar colorata videre licet. Ostendit vero eos commisisse digna extrema ira, et dignos supplicio vitis ex æquo respondente. Igitur non absolveris, inquit, a peccatis neque mundus eris, neque misericordia dignus. Eris autem contaminatus, et indelebili cædis crimine commaculatus, quemadmodum sane vestimentum sanguine nistum. Perdidisti enim terram sanctam, et occidisti populum mihi deputatum. « Quando » enim, inquit, « dividebat Altissimus gentes, filios Adam quos dispersit, constituit fines gentium secundum numerum angelorum Dei; et factus est pars Domini populus ejus, Jacob; funiculus hereditatis ejus Israel³. » Est igitur gravissimum se contra terram Domini, id est Ecclesiam, attollere, et adversus populum Christo deputatum audere homicidii scelus admittere. Nullo enim modo erit mundus, qui tam prodigiosis sceleribus irretitur. Dixit autem quispiam, credo, Judææ et ipsorum Jerosolymorum calamitates animo et cogitatione versans: Ergone sua sponte venit Babyloniorum tyrannus, et Judæicam terram oppugnavit, cepitque sanctam civitatem, non permittente illi Deo hoc facere, imo non tradente? Equidem inquit ipse propheta Isaias nobis: « Sibilo vocabit Dominus muscas quæ dominantur parti fluvii Ægypti, et apæ quæ est in regione Assyriorum, et venient omnes, et requiescent in fossis 237 regionis tuæ, et in specubus petrarum, et in speluncis, et in omni scissura, et in omni ligno⁴. » Qui igitur factum est ut ex divino nutu pendens Babylonius, insanabili scelere perditus sit, adeoque graviter pus

Ἐκ τῶν ὑπαρχθέντων ἐστὶ ὅτι, φησί, φορτικωτέραν αὐτοῦ τὴν συμφορὰν διαδεικνύσι· καὶ ἀληθὲς ὅπερ ἔφη· εἰ μὴ δὲ τῶν Ἰσων συνέθη τυχεῖν τοῖς ἄλλοις. τὸν οὕτω περιφανῆ καὶ ὑψαυχένα καὶ ἀσυγκρίτοις ὑπεροχαῖς, εἰς τὸ ὑψοῦ τεθεῖσθαι δοκεῖν ἠρόμενον. Οἱ μὲν γὰρ κεκοίμηνται, φησὶν, οὐ δίχα τιμῆς, οὔτε μὴν ἔξω που τῶν ὅτι μάλιστα φιλαίτατων αὐτοῖς ἐνδαιτημάτων. Σὺ δὲ καὶ τούτων ἀμοιρῆσας παντελῶς, ἐν ἧρει κείσῃ βδελυρῆς, καὶ ἐβρόμιμῆνος, τοῦτ' ἐστίν, ὀδυρόδς τε καὶ ἀτερπῆς εἰς θείαν. Τί γὰρ ἂν γένοιτο βδελυρότερον σώματος νεκροῦ καὶ περὶστολῆν οὐκ ἔχοντος; Κείσῃ δὲ οὖν ἔμου τοῖς ἄλλοις, οἱ μὴ αἰσῆς ἔργον γέγονασι Μηδικῆς, οὐδενὸς ἐπὶ σοὶ θρηνησαντος, οὐ τὸ τῆς; τεθνεώσι ἀκολουθοῦν ἐπιστάξαντος δάκρυον, οὐκ ἐνταξίους τιμήσαντος· οἰκτρὸς δὲ οὕτως καὶ ἐβρόμιμῆνος, ὡς μηδενὸς τῶν ἄλλων διενεγκεῖν, εἰ καὶ γέγονασιν ὑπὸ χεῖρα σὴν, καὶ ἀσημότατοι παντελῶς. Εἰδέναι δὲ ἀναγκαῖον, ὅτι μέχρι τούτων ὁ θρήνος στήσεται.

Ὁν τρέπον ἱμάτιον περιτρεμένον ἐν αἵματι, οὐκέτι καθαρὸν, οὕτως οὐδὲ σὺ ἔση καθαρὸς· δίδοι τὴν γῆν μου ἀπόλεσας, καὶ τὸν λαόν μου ἀπέκτεινας, οὐ μὴ μείνης εἰς τὸν αἰῶνα χροῖον.

Τὰ παγγάλαπα τῶν δυσσεθημάτων δυστέκλυτά τε ἐστὶ, καὶ τοῖς διδρακόσιν αὐτὰ βαφῆς τινος δίχην ἐγκεχρωσμένα καταθεῖτό τις ἄν. Ἀποδείκνυσι γέμνη αὐτοῦς τῆς εἰς λῆξιν ἠκούσης ἀνανακτικῆς πεπραχόσας ἄξια, καὶ δίχης ἀξίους τῆς ἐσοῦσας τοῖς αἰτιάμασιν. Οὐκοῦν οὐκ ἀπαλλαχθήσῃ, φησὶ, τῶν πλημμελημάτων, οὐδ' ἂν γένοιτο καθαρὸς, καὶ κατεοικτεῖσθαι πρέπειπον. Ἐση δὲ οὕτω μεμολυσμένος, καὶ ἀναπόβλητον ἔχον τῆς μαιφονίας τὸ ἐγκλημα, καθάπερ ἀμέλει καὶ ἱμάτιον αἵματι πεφουρμένον. Ἀπόλεσας γὰρ τὴν γῆν τὴν ἁγίαν, ἀπέκτεινας δὲ καὶ τὸν ἐκνεμηθέντα μοι λαόν· « Ὅτε γὰρ διεμέριξε, » φησὶν, « ὁ Ὑψιστος ἔθνη, οὗς διέσπειρεν υἱὸς Ἀδάμ, ἔστησεν ὄρια ἔθνῶν, κατὰ ἀριθμὸν ἀγγέλων Θεοῦ· καὶ ἐγενήθη μερὶς Κυρίου λαὸς αὐτοῦ Ἰακώβ, σχοίνισμα κληρονομίας αὐτοῦ Ἰσραήλ. » Πάνδεινον οὖν ἄρα τὸ κατεπαῖρσθαι τῆς τοῦ Κυρίου γῆς, τοῦτ' ἐστὶ, τῆς Ἐκκλησίας, καὶ τὰ τῆς μαιφονίας τομῆματα πληροῦν, κατὰ τοῦ ἐκνεμηθέντος λαοῦ τῷ Χριστῷ. Ἐστὶ γὰρ κατ' οὐδένα τρόπον καθαρός, ὁ τοῖς οὕτως ἐκτόποις ἐναλοῦς ἐγκλήμασιν. Φαίη δ' ἂν οἱμαί τις, τὰς ἐπὶ γε τῆς Ἰουδαίας, καὶ αὐτοῖς δὲ τοῖς Ἰεροσολύμοις συμφορὰς ἐκνενοηκώς· Ἄρα γὰρ αὐτόμολος ἦκεν ὁ Βαβυλωνίων τύραννος, καὶ κατεστράτευσε τῆς Ἰουδαίων γῆς, εἴλε δὲ καὶ τὴν ἁγίαν πόλιν, οὐκ ἀφέντος αὐτῷ τοῦτο δράσαι Θεοῦ, μᾶλλον δὲ οὐκ αὐτῷ δεδωκότος; καίτοι φησὶν αὐτῷ ὁ προφήτης ἡμῖν Ἠσαίας; ὅτι « Συριεὶ Κύριος μύσας, ὁ κυριεύει μέρους ποταμοῦ Αἰγύπτου, καὶ τῆς μελίτσης, ἣ ἐστὶν ἐν χώρῃ τῶν Ἀσσυρίων, καὶ ἐλεύσονται πάντες, καὶ ἀναπαύσονται ἐν ταῖς φάραγξι τῆς χώρας, καὶ ἐν ταῖς τρώγλαις τῶν πετρῶν, καὶ εἰς τὰ σπήλαια, καὶ εἰς πᾶσαν βράχυν, καὶ ἐν παντὶ

³ Deut. xxxii, 8, 9. ⁴ Isa. vii, 18-19.

Εὐλῶ. » Πῶς οὖν ἄρα τοῖς νεύμασιν ὑπηρετήσας ὁ Α Βαβυλωνίος ἀνεξίτητον ἔχει τὸ ἐγκλήμα, καὶ οὕτω κακὸκλασται δεινῶς, ὡς ἐπέκεινα μηδὲν ὀρᾶσθαι τῆς ἐπενοχθείσης ὀργῆς αὐτῷ; Ναὶ καὶ μάλα εἰκότως. Ἦθέλησε μὲν γὰρ ὁ τῶν ὄλων Θεὸς ἀπονενευκότα πρὸς ἀπόστασιν ἐλέγξει τὸν Ἰσραὴλ, καὶ συμμέτροις αἰκίαις ἀναπεῖσαι παλινδρομεῖν εἰς τὴν αὐτῷ συνήθη λατρείαν, φημί δὴ τὴν νομικὴν. Ὁ δὲ, καίτοι πρὸς τοῦτο ἠγμένος, θηρίου δίκην ἀμείλικτος; ἦν, καὶ ἀχαλίνοις ἐχρήσατο τοῖς θυμοῖς, καὶ γοῶν ἐγκλειῖται Θεοῦ λέγοντος ἐναργῶς · « Ἐξήλωκα τὴν Ἱερουσαλήμ, καὶ τὴν Σιών ζῆλον μέγαν, καὶ θυμῷ μεγάλῳ ἐγὼ ὀργίζομαι ἐπὶ τὰ ἔθνη τὰ συνεπιπέθευκα ἐν ἑσέ· ὦν ἐγὼ μὲν ὀργισθῆναι ὀλίγα· αὐτοὶ δὲ συνεπιπέθευκα εἰς κακά. » Ὡσπερ δὲ σκευὸς ὄντα θυμοῦ καὶ ὀργῆς τὸν Φαραὼ καὶ ὑποκείμενον ἤδη κολάσει δι' οἰκεία παταίσματα Β ἐξήγειρε, κατὰ φησιν αὐτὸς, ἐν ἐνδοξίῳ ἐν αὐτῷ τὴν τε ἰδίαν δύναμιν, καὶ τῆς δικαιοκρισίας τὸ ἀκριβές· οὕτω νοήσεις καὶ ἐπὶ τοῖς Βαβυλωνίοις. Σκευὴ γὰρ ὄντες ὀργῆς, καὶ κολασθῆναι δικαίως ὀφείλοντες, ἐπηρέχθησαν τοῖς Ἱεροσολύμοις· ἵνα παιδεύσαντες τὸν Ἰσραὴλ, ἐξαιτηθεῖεν μετὰ τοῦτο καὶ ἀρμοδιωτάτην κλάσιν.

Σπέρμα πονηρὸν, ἐτοίμασον τὰ τέκνα σου σφαγῆναι ταῖς ἀμαρτίαις τοῦ πατρὸς σου, ἵνα μὴ ἀναστῶσιν, καὶ ἐμπλήσωσιν τὴν γῆν πολέμων. Καὶ ἐπαναστήσομαι αὐτοῖς, λέγει Κύριος Σαβαώθ, καὶ ἀπολώ αὐτῶν ὄνομα, καὶ κατάλειμμα, καὶ σπέρμα.

Πάνδοινα μὲν εἶδρακε κατὰ παντὸς ἔθνους ὁ Ναβουχοδονόσορ, καὶ οἱ μετ' αὐτὸν δὲ καὶ ἐξ αὐτοῦ γεγονότες, μέχρι Βαλτάσαρ, ταῖς τοῦ πατρὸς ἐπιμένοι δυστροπίαις, ὑπερήλαντο τὰ ἐκείνου, ὡμοί τε καὶ ἀπηνεῖς κατὰ παντὸς γεγονάσιν ἔθνους, κατεπεφύοντό τε τοῦ Ἰσραὴλ, καίτοι γεγονάσιν ἐν αἰχμαλωσίᾳ καὶ ζυγῷ δουλείας ἐνησχημένοι. Περφρονήκασι δὲ οὕτω τι μέγα, καὶ κατ' αὐτῆς τῆς τοῦ Θεοῦ δόξης, ὥστε καὶ τὸν ἀλιτήριον Βαλτάσαρ, ποιούντα πότον τοῖς μεγιστάσιν αὐτοῦ, παρενεγκεῖν εἰς μέσον τὰ σκευὴ τὰ ἄγια, καὶ πιεῖν ἐν αὐτοῖς ταῖς παλλακίσιν ἑμοῦ καὶ ταῖς παρακοίταις αὐτοῦ, ὅτε καὶ ἐξῆλθεν ἀστράγαλος χειρὸς, κατὰ φησιν ὁ Δανιὴλ, καὶ γραφῆν ἐν τῷ τοίχῳ πεποίηται Μάρη, Θεκέλ, Φαρές· ὃ δὴ καὶ διερμηνεύων ὁ θεσπέσιος Δανιὴλ, μεμερίσθαι μὲν ἔφη τὴν βασιλείαν αὐτοῦ, δεδόσθαι δὲ Μήδεις καὶ Πέρσαις. Φασι τοιγαροῦν ὀλόβριζον ἀπολέσθαι τότε τὸ τοῦ Ναβουχοδονόσορ γένος, καὶ μὲν τοι τὸ Βαλτάσαρ, ὥστε μηδένα τὸ παράπαν ἐξ αἵματος αὐτῶν ἐπιβῆναι μετ' αὐτοῖς τοῖς παρ' αὐτοῖς βασιλείας θάκοις. Τοῦτο, οἶμαι, διὰ τῶν προκειμένων ἡμῖν ὁ προφητικὸς διαδέικνυσσι λόγος. Ἄθρη ἄρ ὅπως κατὰ παντὸς τοῦ πονηροῦ σπέρματος ἡ θεία κενώρηκεν ὀργή. Ἐτοίμασον γὰρ, φησὶ, τὰ τέκνα σου σφαγῆναι ταῖς ἀμαρτίαις τοῦ πατρὸς σου. Ἐπειδὴ γὰρ οἱ πατέρες γεγονάσιν ἀσεβεῖς, πέπαιται τὸ ἐξ αὐτῶν σύμπαν ἐσόμενον γένος. Διὰ ποίαν αἰτίαν; Ἴνα μὴ ἀναστῶσι, φησὶ, καὶ τὴν γῆν κληρονομήσωσι, καὶ ἐμπλήσωσι τὴν γῆν πολέμων· τοῦτ' ἔστιν, ἵνα μὴ ταῖς τῶν πατέρων

niatur, ut amplius non conspiciatur, ira ei inflictæ? Certe jure optimo. Voluit enim universitatis Deus declinantem ad defectionem Israellem arguere, et modico supplicio persuadere, ut denno ad consuetum cultum, legalem, inquam, recurreret. Iste autem licet ad hoc ductus, feræ more immittis erat, et effrenato furore agebatur. Siquidem accusatur a Deo manifeste dicente : « Emulatus sum Jerusalem et Sion æmulatione magna, et furore magno ego irascor gentibus conspirantibus, pro eo quod ego succensui parum, illi conspirarunt in mala ». Pharaonem item tanquam vas furoris ac iræ, et propter sua peccata animadversione jam dignum, excitavit, sicuti ipse ait, ut in ipso et suam potentiam et justii judicii severitatem ostenderet. Ita quoque de Babyloniis intelliges. Cum enim essent vasa iræ, et juste plectendi, invaserunt Jerosolyma, ut Israele castigato, et ipsi cum illo ad pœnam se dignissimam deposcerentur.

Vens. 21, 22. *Semen improbum, præpara liberos tuos ut occidantur ob culpas patris tui, ne resurgant et terræ hæreditatem adeant, impleantque terram bellis. Et consurgam super eos, dicit Dominus Sabaoth, et perdam nomen eorum, et reliquias, et semen.*

Gravissime afflixit omnes gentes Nabuchodonosorus, et post eum et ex eo nati, usque ad Baltasarum, patrisque sui perversitatem sectantes eum etiam superarunt, crudelesque et immanes in omnes gentes exsisterunt, et Israelitis insultarunt, tametsi in captivitate fuerunt et jngo servitutis oppressi. Adeoque se etiam contra divinam majestatem efferebant, ut sceleratus Baltasarum convivio magnatibus suis adornato sacra vasa afferret in medium, et ex illis cum pellicibus et concubinis biberet : quando etiam egressus articulus manus, sicuti ait Daniel, scripturam in pariete fecisset : MANE. THECEL, PHARES : quod interpretans divinus Daniel 238, divisum esse dixit regnum ejus, et Melis ac Persis traditum. Ajunt igitur tunc genus Nabuchodonosori et Baltasari funditus periisse, ut nemo prorsus post illos sanguine eorum oriundus regiam illam sedem conscenderit. Hoc, ut opinor, his verbis quæ proposita nobis sunt, propheticus sermo declarat. Intuere enim quo pacto in universum semen improbum divinam ira grassetur. Præpara enim, inquit, liberos tuos ut occidantur propter culpas patris tui. Cum enim patres essent impii, omnis eorum posteritas deleta est. Quam ob causam? Ut non resurgant, inquit, et terræ hæreditatem adeant, et terram bellis impleant. Id est, ne paternam insolentiam sectantes, et avitæ impietatis æmuli, bellis terram impleant, sicuti illi videlicet, fiantque ejus domini. Et insurgam contra

4° Zach. i, 14, 15. 5° Dan. v, 25.

eos, dicit Dominus Sabaoth, et perdam eorum nomen, et reliquias, et semen. Quemadmodum enim Deus promisit regibus Israel qui ei placuerunt, etiam quartam prolem in solis eorum concessuram, benedictionem in futurum eorum genus extendens : sic eorum qui impii valde sunt, generis propagationem amputat. Impii enim, inquit⁴, radicibus ex terra peribunt. Audiat igitur quoque omnium hostis, peccati inventor, et omnium nobis causa malorum : Quemadmodum vestis cruore conspersa non erit munda, sic neque tu eris mundus, eo quod terram meam perdidisti, et populum meum occidisti. Non satis fuit generis nostri originem ad transgressionem convertisse, sed etiam totum terrarum orbem a divino ovili seductum, et hominem terrenum a dilectione Dei abducentem, suum cultorem fecit, et in foveam interitus precipitavit. Proinde mundus non erit, sed neque durabit in perpetuitatem temporis ; non enim per omnium iniustitiarum habenas obtinuit, Deo tyrannidem retrahente, et protervitæ in nos impetum exhibente et retardante. Perit enim simul cum illis suis, id est impuris dæmonibus : semen enim erant malum. Perierunt autem catenis tenebrarum detenti in Tartaro, quemadmodum dicit Servatoris discipulus⁵ : ne resurgant, et terre hæreditatem adeant, et impleant terram bellis. 239 Depulsi sunt enim sua in nos tyrannide, et factus est nobis pax Christus. Quemadmodum enim B. Paulus scribit : Pax Christi quæ sperat omnem intellectum, custodiat corda nostra et cogitationes nostras⁶. » At quoniam pacto hoc illis acciderit, ipsemet nobis universitatis Deus ostendit, dicens : Et insurgam contra illos, ait Dominus Sabaoth. Et perdam eorum nomen, et reliquias, et semen.

φρουρήσει τὰς καρδίας ἡμῶν, καὶ τὰ νοήματα αὐτῆς ἡμῶν ὁ τῶν ὄλων Θεὸς σφηνιεῖ λέγων· Καὶ ἀπολώ αὐτῶν τὸ ὄνομα, καὶ κατάλειμμα, καὶ σπέρμα.

VERS. 23. *Huc dicit Dominus : Et ponam Babyloniam in desertum, ut inhabitent erinacei, et redigetur in nihilum, et ponam eam sicut buratrum in perditionem.*

Oraculum hoc nobis jam propositum videtur esse quedam eorum quæ latius ac fusius dicta sunt concisa et brevissima anacephalæosis. Ostendit enim aliud nihil quam illud omnino, hominibus vacuam fore Babyloniam, et animantibus plenam, quibus habitaculum gratum est solitudo. Cum vero, ut apparet, maximum undarum desiccum habeat, cuiusque fluvius eam, ut fertur, in duas secet partes, accidit ut, quia nullus rivus ad ea quæ par erat loca vim suam derivaret, per omnem regionem diffunderetur, et stagnorum multitudinem efficeret : ut quæ regio olim clara et celeberrima erat, et reliquiarum regina, et gloriosissima dicebatur, ea sicut buratrum ac puteus evaderet corrugentibus in perditionem.

⁴ Psa. xxxvi, 38. ⁵ Joh. 8, 6. ⁶ Phil. iv, 7.

ἀγερωχίαις ἐπόμενοι, καὶ προγονικῆς δυσσεβείας γένόμενοι ζηλωταί, κατεμπλήσσω μὲν πολέμου τὴν γῆν, καθάπερ ἀμέλεις κάκεινοι, γένοιντο δὲ αὐτῆς καὶ κύριοι. Καὶ ἐπαναστήσονται αὐτοῖς, λέγει Κύριος Σαβαὼθ, καὶ ἀπολώ αὐτῶν ὄνομα καὶ κατάλειμμα, καὶ σπέρμα. Ὅνπερ γὰρ τρόπον τοῖς εὐαρεστῆσαι τῶν βασιλέων τοῦ Ταραθλ υἱοῦς τετάρτους ἐπηγεῖλατο Θεὸς καθῆσθαι ἐπὶ τῶν θρόνων αὐτῶν, ἐκτείνων τὴν εὐλογίαν καὶ εἰς τὸ ἐξ αὐτῶν ἐσόμενον γένος· οὕτω τῶν ἀγαν γεγονότων δυσσεβῶν ἀνακόπτει τοῦ γένους τὴν ἐπίδοσιν. Οἱ γὰρ ἀσεβεῖς, φησὶν, ἀλόβητοι ἐκ γῆς θλίβονται. Ἀκουέτω δὴ οὖν καὶ ὁ πάντων ἐχθρὸς, ὁ τῆς ἀμαρτίας εὐρέτης, καὶ ἀπάντων ἡμῶν παραίτιος γεγονώς τῶν κακῶν· Ὅν τρόπον ἱμάτιον ἐν αἵματι πεφυρμένον, οὐκ ἔσται καθαρὸν, οὕτως οὐδὲ σὺ ἔση καθαρὸς, διότι τὴν γῆν μου ἀπόλεσας, καὶ τὴν λαὸν μου ἀπέκτεινας. Οὐ γὰρ ἤρκεσθη τῷ μεταστῆσαι πρὸς παράβασιν τὴν τοῦ γένους ἡμῶν ἀρχὴν, ἀλλὰ γὰρ καὶ ἅπασαν τὴν ὑπὸ οὐρανὸν ἀποθουκοῦναι Θεοῦ, καὶ τῆς πρὸς αὐτὸν ἀποκομίσας ἀγάπης τὴν ἐπὶ γῆς ἀνθρωπῶν, ἴδιον ἀπέφηνε προσκυνητὴν, καὶ τοῖς τῆς ἀπωλείας ἐνῆκε βέθροισι. Οὐκοῦν οὐκ ἔσται καθαρὸς, ἀλλ' οὐδὲ μὲνῆκεν εἰς τὸν αἰῶνα χρόνον· οὐ γὰρ μέχρι παντὸς κεκράτηκε τῶν ἡδικημένων, ἀνασειράζοντος Θεοῦ τὴν πλεονεξίαν, καὶ ἀνακόπτοντος τῆς καθ' ἡμῶν σκαιότητος τὰς ὁρμάς. Ἀπόλωλε γὰρ ὁμοῦ τοῖς ἰδίοις τέκνοις, τοῦτ' ἔστι, τοῖς ἀκαθάρτοις δαίμοσι· σπέρμα γὰρ ἦσαν πονηρῶν. Ἀπολώλασι σειροῖς ζόφου τεταρταρωμένοι, καθά φησι τοῦ Σωτῆρος ὁ μαθητῆς, ἵνα μὴ ἀναστῶσι καὶ τὴν γῆν κληρονομήσωσι, καὶ ἐμπλήσωσι τὴν γῆν πολέμων. Ἐκδέβληται γὰρ τῆς καθ' ἡμῶν τυραννίδος, καὶ γέγονεν ἡμῶν εἰρήνη Χριστός. Ὡς γὰρ ὁ μακάριος γράφει Παῦλος· Ἡ εἰρήνη τοῦ Χριστοῦ, ἡ ὑπερέχουσα πάντα νοῦν, ἡμῶν. » Συνέθη δὲ τοῦτο παθεῖν αὐτοῦς τίνα τρόπον, ἐπαναστήσονται αὐτοῖς, λέγει Κύριος· Σαβαὼθ, καὶ σπέρμα.

Τάδε λέγει Κύριος· Καὶ θήσω τὴν Βαβυλωνίαν ἔρημον, ὥστε κατοικεῖν ἐχθρούς, καὶ ἔσται εἰς οὐδὲν καὶ θήσω αὐτὴν πηλοῦ βάραθρον εἰς ἀπόλειαν.

Ἔοικεν εἶναι τῶν κατὰ πλάτος εἰρημένων ἀνακεφαλαίωσις συντομωτάτη τῇ προκείμενῳ ἡμῶν ῥητῶν. Δηλοῖ γὰρ ἕτερον οὐδὲν, πλὴν ἐκεῖνό που πάντως, ὡς ἀνθρώπων μὲν ἔρημος ἔσται παντάπασιν ἡ Βαβυλωνίων, ζῶων δὲ πλήρης, οἷς ἐνδιαίτημα φίλον ἢ ἐρημία. Ἐπειδὴ δὲ πλεῖστην, κατὰ τὸ εἶδος, ὑδάτων ἔχει καταφορὰν, φασι δὲ καὶ ποταμῶν αὐτὴν τέμνειν δόξα, συμβέβηκεν οὐδεὶς τῶν ναμάτων τὴν ῥύμην παροχευέοντος, ἐφ' οὗς ἦν ἀκόλουθον εἶναι τόπους, διασχιδνασθῆναι κατὰ πάσης τὸ ὕδωρ, καὶ τελεμάτων ἀποτελέσαι τὴν πληθύν, ὡς πάσαι λαμπρῶν καὶ διαδόητων, βασιλῆα τε τῶν ἄλλων, καὶ ἐνδοξοτάτην κατωνομασμένην, πηλοῦ βάραθρον γενέσθαι καὶ τοῖς ἐμπέπουσιν εἰς ἀπόλειαν.

Τὰς λέγει Κύριος Σαβαώθ· Ὁν τρόπον εἰρηκα, ὁπως ἔσται, καὶ ὃν τρόπον βεβούλευμαι, ὁπως μερεῖ, τοῦ ἀπολέσαι τοὺς Ἀσσυρίους ἐπὶ τῆς γῆς τῆς ἐμῆς, καὶ ἐπὶ τῶν ὀρέων μου καὶ ἔσονται εἰς καταπάτημα, καὶ ἀφαιρέθησεται ἀπ' αὐτῶν ὁ ζυγὸς αὐτῶν καὶ τὸ κῦδος αὐτῶν ἀπὸ τῶν ὤμων ἀφαιρέθησεται.

Προφητεύει μὲν ὁ μακάριος Ἡσαίας ἐν βασιλείᾳ Ὀζίου, καὶ Ἰωάθαμ, καὶ Ἀχαζ, καὶ Ἐζεχίου· εἰκοσιὰ δὲ τοῦτοισὶ ποιησθαι τοὺς λόγους, τοὺς κατὰ γενημὴν τῆς Βαβυλώως, ἣ καὶ ἀπάσης τῆς Ἀσσυρίων γῆς· περιούτος ἔτι καὶ τὴν βασιλίδαν τιμῆν μετὰ χειρᾶς ἔχοντος τοῦ Ὀζίου, ὃς ἔστι καὶ Ἀζαρίας. Ἐπειδὴ δὲ βασιλεύοντος Ἐζεχίου κατεστράτευσεν τῆς Ἰουδαίας Σενναχειρεῖμ ὁ Ἀσσύριος, καὶ πλείστας μὲν εἶλε τῆς Σαμαρείας πόλεις, ἐλήλεγκται δὲ διὰ χειρὸς Θεοῦ, καὶ αὐτοὺς ἐπιπεδήσας τοῖς Ἱεροσολύμοις· ἀπέθανον γὰρ ἐν μιᾷ νυκτὶ τῶν ἀλλοφύλων ἑκατὸν καὶ ὀγδοήκοντα πέντε χιλιάδες, ἀγγέλου χειρὶ δαπανώμεναι· ταύτης ἕνεκα τῆς αἰτίας, ἵνα μὴ τι τῶν παρὰ Θεοῦ πρὸς παράκλησιν τοῦ Ἰσραὴλ εἰρημένων διαπίπτειν δοκεῖ, προαναφανεῖ καὶ τοῦτο καὶ φησιν, ὅτι Ὁν τρόπον εἰρηκα, ὁπως ἔσται· κατοικήσεται γὰρ, φησὶν, εἰς πηλοῦ βράθρον ἡ Βαβυλωνίων· ἔσται δὲ καὶ ἡρημωμένη, μενεῖ δὲ κάκιστο· καὶ πάντη τε καὶ πάντως ἐκτελευτήσει, φησὶν, εἰς αἰῶνα πέρας, ὃ βεβούλευμαι τε καὶ ταῖς παρ' ἐμαυτοῦ κεκύρωκα ψήφοις, τοῦ ἀπολέσαι τοὺς Ἀσσυρίους ἐπὶ τῆς γῆς τῆς ἐμῆς, καὶ ἐπὶ τῶν ὀρέων μου· καὶ ἔσονται εἰς καταπάτημα· ἀφαιρέθησεται δὲ καὶ ζυγὸς αὐτῶν, καὶ τὸ κῦδος αὐτῶν ἀπὸ τῶν ὤμων αὐτῶν. Ἀπέσταλτο μὲν γὰρ παρὰ τοῦ Σενναχειρεῖμ Ὁ Ραφάκης ἐκ Λαχεΐς εἰς Ἱερουσαλήμ. Εἶτα ταῖς Βαβυλωνίων στρατιαῖς ὄλην ἐν κύκλῳ περισχόν, τῆς τοῦ Θεοῦ δόξης καταπεφυλάρην οὐ μετρίως· καὶ βαρβαρικῶ φρονήματι πρέπουσαν ἤφειε φωνῆν· « Μὴ γὰρ ἀπατάτω, φησὶν, ὑμᾶς Ἐζεχίας λέγων, ὅτι ῥύσεται ὑμᾶς ὁ Θεὸς ἐκ χειρὸς Ἀσσυρίων· » ζυγὸν δὲ μέγιστα τοῖς ἀνωθεν ἐλευθέρους ἐπιβῆσαι ζητούν, δούλα τὸ κῦδος, τοῦτο ἔστι, θόξαν, ἑαυτῶν τε καὶ τῶν οἰκείων δεσπότη περιτιθεῖς, εἰς ἀδόκητον κατενήνεκται συμφορᾶν. « Ἀναστάντες γὰρ, φησὶ, τὸ πρῶτ, εὔρον πάντα τὰ σώματα νεκρά. » Ἐγὼ δὲ διὰ πείρας, ὅτι τέ ἐστιν παναλικῆς ὁ μᾶσι τὸ ἀνίστασθαι οὐδέν.

Ἄσθη ἡ βουλή ἦν βεβούλευται Κύριος ἐπὶ τὴν οἰκουμένην ὄλην· καὶ αὕτη ἡ χεὶρ ἡ ὑψηλὴ ἐπὶ πάντα τὰ ἔθνη τῆς οἰκουμένης ὄλης. Ὁ γὰρ Θεὸς ὁ ἅγιος βεβούλευται, τίς διασκεδάσει; καὶ τὴν χεῖρα τὴν ὑψηλὴν τίς ἀποστρέψει;

Ἰστέον δὲ πάλιν, ὡς οὐ κατὰ πάσης τῆς οἰκουμένης, ἦτοι τῆς ὑπὲρ οὐρανῶν, ἣ τῆς προφητείας τῆς ἐν γε τούτοις ἐρχεται δύναμις, γέγονε δὲ μᾶλλον ὁ τῆς προαγορεύσεως λόγος κατὰ πάσης τῆς Ἀσσυρίων γῆς. ἦν καὶ οἰκουμένην ἀποκαλεῖ, διάτο· τὸ εἶναι πολλὴν καὶ εὐρείαν, ἔθνεσι τε μυρίοις καὶ ἀριθμοῦ χροῖστοισιν ἀναπεπλησθαι πλουσίως. Οὐκοῦν τὰ εἰρημμένα, φησὶ, κατὰ πάσης ἤξει τῆς Ἀσσυρίων γῆς,

VERS. 24, 25. *Hæc dicit Dominus Sabaoth : Ut dixi, ita erit, et ut decrevi, ita manebit, ut perdam Assyrios in terra mea, et in montibus meis. Et erunt conculcationi, et auferetur ab illis jugum eorum, et decus eorum ex humeris demetur.*

Prophetat igitur beatus Isaias regnante Ozia, Joatham, Achazo et Ezechia : videturque contra Babylonem, inquam, totamve terram Assyriorum orationem habere, superstitie etiamnum et regium honorem sustinente Ozia, qui est etiam Azarias. Cum autem, regnante Ezechia, Sennacherim Assyrius Judææ bellum indixisset, plurimasque urbes Samaritanorum cepisset, ac per manum Dei repressus esset, quantumvis ipsis Hierosolymis insultatus (mortui sunt enim una nocte alienigenarum centum octoginta quinque milia, angeli manu consumpta) : hanc 240 ob causam, ne quidquam eorum quæ a Deo ad consolandum Israellem dicta sunt, intercidere viderentur, proclamat et illud, et inquit : Ut dixi, ita erit, descendet enim in luti balthrum Babylonia, eritque desolata, illudque omnino manebit : ad auspicatum, inquit, finem perveniet quod decrevi, quod mea sententia confirmavi, ut delectam Assyrios in terra mea, et in montibus meis, et erunt conculcationi, aufereturque jugum eorum, et decus ex humeris ipsorum. Missus enim est ab ipso Sennacherim Rapsaces ex Liches in Jerusalem, deinde Babyloniorum copiis tota undique circumdata, et divinam majestatem haud parum ludificans, barbarico animo dignam vocem edidit : « Ne enim, inquit, decipiat vos Ezechias dicens : Liberabit vos Deus e manu Assyriorum ? » cumque servitutis jugum hominibus superiore memoria liberis studeret imponere, magnum decus, id est, gloriam sibi ac suo domino tribuens, in calamitatem deductus est inexpectatum. « Surgentes enim, inquit, mone, inveniunt omnia corpora mortua. » Atque experimento cognovit, fortissimum esse sanctorum principem, divinoque ejus nutui nihil obistere.

ὁ τῶν ἄγλων προεστηκώς, καὶ τοῖς θεοῖς αὐτοῦ νεβ-

VERS. 27, 28. *Hoc est consilium quod decrevit Dominus super totum terræ orbem : et hæc manus excelsa super omnes gentes terræ. Nam quod Deus sanctus decrevit, quis recindat? et manum excelsam quis avertet?*

Rursus sciendum est vim prophetiæ hujus non per omnem terram, aut per orbem terrarum vagari, sed hoc vaticinium potius contra omnem Assyriorum terram institui, quam et orbem appellari, quod ampla sit et spatiosa, quodque gentibus infinitis ac innumeris copiose repleatur. Itaque, inquit, contra omnem terram Assyriorum venient quæ dicuntur, et ad exitum pervenient prorsus quæ

7 Isa. xxvii, 18. 8 Isa. xxxii, 56.

prænantiantur. Cum igitur nemo vincula solvat, aut certe possit divinæ iræ obnoxiiis opem asserre, pergit porro sermociuari ac dicere : Nam quod Deus sanctus decrevit, quis rescindet? et manum excelsam quis avertet? Præscindit enim omnem Babylonio spem, ac opportune corroborare pergit Israelitas, **241** quo animo sint constanti, et omnipotentissimam manum omnia domantem, rectam atque supremam promissa servaturam vere sentiant. Cum enim terribilem atque formidabilem Assyriorum potentiam existimarent, quæ nemini cederet ac vinci se non pateretur, ac propterea consentaneum esset propheticis sermonibus dissidere : hinc jure optimo hoc illis accidere non sinit, ac tantum non contrarium suadet, et incredulitatis morbum resecat, cum dicit : Manum excelsam quis avertet?

VERS. 28, 29. Anno quo mortuus est Achazus rex, factum est verbum hoc : Ne lætamini, omnes alienigenæ. Contritum est enim jugum percutientis vos. Nam ex semine serpentum egredientur progenies aspidum, et progenies eorum egredientur serpentes pennati.

Diversas habebant diversis temporibus revelationes sancti prophetæ, rerum naturæ congruentes, ad eorum qui tum vixerunt utilitatem. Etenim Israel, qui exaruerat, et divinarum legum curam abjecerat, universitatis Deus ad meliorem mentem traducere voluit : multis beneficiis afficiendo, et in illos qui ei adversabantur iram accendendo, atque eos qui sanctam civitatem, Jerusalem dico, habitabant, ad bonam spem revocando, quo unum scient ac solum universitatis Dominum, et alium præterea neminem. At vero illi creaturam præter Creatorem honore ac veneratione prosequentes, atque falso nominatis diis liba offerentes, offensarunt non mediocriter. Talem igitur nunc ordinem ac artificium tenor prophetiæ lectionis nobis prepositæ subindicat. Cæterum primum aperire operæ pretium est historica, et singula exponere dilucide : erit quippe sic lectoris perspicuum maxime id quod explanatur. Regnavit igitur Hierosolymis in Israele Ozias qui et Azarias. Hic quidem fuit cultor pietatis : fecit enim rectum in oculis Domini, ut de eo scriptum est ⁹⁸. Potentissimus autem erat et formidabilis admodum hostibus, nimirum in alienigenas fortitudinem bellicam exerens. Cum igitur obsedit, cepit, atque vastavit multas urbes Philistinorum, scilicet alienigenarum, id est, Palæstinorum eorumque qui ex Cæle Syria. Scriptum **242** est autem sic de illo in secundo Paralipomenon : « Et exivit, et belligeravit adversus alienigenas, et debellavit muros Geth, et muros Jamnia, et muros Azoti, et edificavit civitates Azoti, et in alienigenas roboravit eum Dominus, et in Arabas habitantes in Petra,

Α δτι τε πάντη τε καὶ πάντως εἰς πέρας ἐκθίσεται τὰ προηγγελμένα, παραλύοντος δὲ οὐδενός τὴν ἐπαγωγὴν, ἡγουν ἐπαμύνειν τοῖς ὑπὸ θεῖαν ὀργὴν ἰσχύοντος, προσπαροφάινει λέγων· Ἄ γὰρ ὁ θεὸς ἅγιος βεβούλευται, τίς διασκεδάσει; καὶ τὴν χεῖρα τὴν ὑψηλὴν τίς ἀποστρέψει; Ἀποκείρει μὲν γὰρ εἰσάπαν τὴν τῶν Βαβυλωνίων ἐλπίδα· προσεμπεδέει δὲ χρησίμως τοὺς ἐξ Ἰσραὴλ, εἰς τὸ ἀραρότως διακείσθαι καὶ φρονεῖν, ὅτι πάντη τε καὶ πάντως ἀποπερανεῖ τὰ ἐπηγγελμένα πανσθενεστάτη τε ὑπάρχουσα, καὶ κατακρατούσα τῶν ὄλων, ἡ θεία τε καὶ ὑπερτάτη χεῖρ. Ἐπειδὴ γὰρ ὦροντο δεινὴν καὶ δυσάντητον τὴν τῶν Ἀσσυρίων ὑπάρχειν ἰσχὺν καὶ παραχωρούσαν οὐδενί, καὶ τὸ ἠττάσθαι παραιτουμένη, ἀπιστήσαι δὲ ἦν· διὰ τοῦτο εἰκὸς τοῖς τῆς προφητείας λόγοις· ταύτηται Β καὶ μάλα εἰκότως τοῦτο παθεῖν οὐκ ἐπ' ἴδιον δὲ οὐχὶ καὶ ἐκδυσωπεῖ, καὶ τῆς ἀπιστίας τὴν νόσον προαποκείρει λέγων· Τὴν χεῖρα τὴν ὑψηλὴν τίς ἀποστρέψει;

Τοῦ ἔτους οὗ ἀπέθανεν Ἀχαζ, ἐγενήθη τὸ ῥῆμα τοῦτο· Μὴ εὐφρανθεῖητε, πάντες οἱ ἀλλόφυλοι· συνετριβή γὰρ ὁ ζυγὸς τοῦ καιόντος ἡμᾶς. Ἐπὶ γὰρ σπέρματος ὄψεων ἐξελεύσονται ἔχοντα ἀσπίδων, καὶ τὰ ἔχοντα αὐτῶν ἐξελεύσονται ὄψεις πετόμενοι.

Διάφοροι κατὰ καιροὺς ἀποκαλύψεις ἐγένοντο τοῖς ἁγίοις προφήταις, καὶ τῇ φύσει τῶν πραγμάτων συμβαίνουσαι πρὸς ἄνοιαν τῶν τηνικάδε. Καίτοι γὰρ ἀπεκκληχότα τὸν Ἰσραὴλ καὶ τῶν θεῖων νόμων ἀπειδηχότα μεταπλάττειν ἠθέλην εἰς γὰρ τὸ χρῆναι τὰ ἀμείνω φρονεῖν ὁ τῶν ὄλων θεὸς, πολυτρόπως εὐεργετῶν, καὶ τοῖς μὲν ἀνθεστηκόσιν αὐτῷ κατεξαιστάς τὴν ὀργὴν, ἀνακομίζων δὲ τοὺς τὴν ἁγίαν οἰκοῦντας πόλιν, φημι δὴ τὴν Ἰερουσαλήμ, εἰς ἐλπίδας ἀγαθὰς, ἵν' εἰδῶσιν ὡς εἰς τε καὶ μόνος ἐστὶν ὁ τῶν ὄλων Κύριος, καὶ ἕτερος μὲν παρ' αὐτὸν οὐδείς. Αὐτοὶ δὲ τῆ κτίσει τὸ σέβας παρὰ τὸν Κτίστην ἀναπτοντες, καὶ σπουδὰς τοῖς ψευδωνύμοις προσκομίζοντες θεοῖς, προσκεκρούκασιν οὐ μετρίως. Τοιαύτην τινὰ καὶ νῦν οἰκονομίαν ἡ τῶν προκειμένων ἡμῖν προφητικῶν ἀναγκασμάτων ὑπεμφαίνει δύναμις. Δεῖ δὲ, οἶμαι, τὰ ιστορικῶς γεγονότα προσφηγησασθαι, καὶ διειπεῖν ἕκαστα σαφῶς· ἔσται γὰρ οὕτως τοῖς ἐντενυσομένοις ἐναργὲς ὅτι μάλιστα τὸ δηλούμενον. Βεβασίλευκε τοίνυν ἐν τοῖς Ἱεροσολύμοις ἐπὶ τὸν Ἰσραὴλ Ὀζίας, ὁ καὶ Ἀζαρίας. Οὗτος γέγονε μὲν εὐσεβείας ἐπιμελητής. Ἐποίησε γὰρ τὸ εὐθεῖς ἐν ὀφθαλμοῖς Κυρίου, καθὰ γέγραπται περὶ αὐτοῦ. Δυνατώτατος δὲ καὶ δυσάντητος κομιδῇ τοῖς δι' ἐναντίας, ἡγουν τοῖς ἀλλογενέσι, τὴν ἐν τοῖς πολέμοις ἀντεξάγων ἰσχύν. Πολλὰς γοῦν ἐκπολιορκήσας εἰλέ τε καὶ πεπόρθηκε πόλεις τῶν Φυλιστιεῖμ, ἦτοι τῶν ἀλλοφύλων, τοῦτ' ἐστὶ, τῶν Παλαιστινίων, καὶ ἐκ τῶν τῆς καλουμένης Κολλῆς Συρίας. Γέγραπται δὲ οὕτω περὶ αὐτοῦ, ἐν τῇ δευτέρᾳ τῶν Παραλειπομένων· « Καὶ ἐξῆλθε καὶ ἐπολέμησε πρὸς τοὺς ἀλλοφύλους· καὶ κατέσχευε τὰ τεῖχη Γέθ, καὶ τὰ τεῖχη

⁹⁸ II Paral. xxvi, 4.

Ἄζωτου, καὶ φθοδόμενα πόλεις Ἄζωτου, καὶ ἐν τοῖς ἀλλοφύλοις. Κατίσχυσεν αὐτὸν Κύριος, ἐπὶ τοὺς ἀλλοφύλους καὶ Ἀραβας, τοὺς κατοικοῦντας ἐπὶ τῆς Πέτρας, καὶ ἐπὶ τοὺς Μιναίους. Καὶ ἔδωκαν οἱ Μιναῖοι τῷ Ὄζιᾳ δῶρα, καὶ ἦν τὸ ὄνομα αὐτοῦ ἕως εἰσόδου Αἰγύπτου, ὅτι κατίσχυσεν ἕως αὐτοῦ. Ἐπειδὴ δὲ ἀπέβια, διαδέχεται τὴν βασιλείαν αὐτοῦ ὁ ἐξ αὐτοῦ γεγενῆς Ἰωάθαμ. Εἶτα μετὰ τούτου Ἀχαζ, πονηρὸς τε καὶ ἀποστάτης ἄνθρωπος, καὶ τοῖς τῆς ἀπάτης τέλμασιν ἐμβεθεκώς. Λελάκρευκε γὰρ ξύλοις τε καὶ λίθοις, καὶ ἀπάση τῇ στρατιᾷ τοῦ οὐρανοῦ· διήγαγε δὲ καὶ τὸν υἱὸν αὐτοῦ ἐν πυρὶ, τέθυκε γὰρ τοῖς δαιμονίοις αὐτόν. Ἐγράφεται δὲ οὕτω καὶ περὶ αὐτοῦ ἐν τῇ τετάρτῃ τῶν Βασιλειῶν· « Καὶ οὐκ ἐποίησεν εὐθὲς ἐν ὀφθαλμοῖς Κυρίου τοῦ Θεοῦ αὐτοῦ πιστῶς ὡς Δαβὶδ ὁ πατὴρ αὐτοῦ· καὶ ἐπορεύθη ἐν ὁδοῖς βασιλείων Ἰσραὴλ, καὶ γὰρ τὸν υἱὸν αὐτοῦ διήγαγεν ἐν πυρὶ, κατὰ τὰ βδελύγματα τῶν ἔθνων ὧν ἐξῆρεν Κύριος ἀπὸ προσώπου τῶν υἱῶν Ἰσραὴλ. Καὶ ἐθυμίασεν ἐν τοῖς ὑψηλοῖς, καὶ ἐπὶ τῶν βουνῶν, καὶ ὑποκάτω παντὸς ξύλου ἀλώσεως. Τότε ἀνέβη Ῥαασιῶν βασιλεὺς Συρίας· καὶ Φακεὶ υἱὸς Ῥομελίου καὶ βασιλεὺς Ἰσραὴλ ἐπὶ Ἱερουσαλὴμ εἰς πόλεμον· καὶ ἐπολιόρκουν ἐπὶ Ἀχαζ, καὶ οὐκ ἤδύναντο πολεμεῖν· » καὶ μεθ' ἕτερα· « Καὶ ἀπέστειλεν Ἀχαζ ἀγγέλους πρὸς Θεγλαφαλασσάρ βασιλέα Ἀσσυρίων λέγων· Δουλοῦς σου, καὶ υἱὸς σου ἐγώ. Ἀνάβηθι, σώσον με ἐκ χειρὸς βασιλέως Συρίας, καὶ ἐκ χειρὸς βασιλέως Ἰσραὴλ τῶν ἐπανισταμένων ἐπ' ἐμέ. Καὶ ἔλαθεν Ἀχαζ ἀργύριον καὶ χρυσίον τὸ εὐρεθὲν ἐν θησαυροῖς οἴκου Κυρίου, καὶ οἴκου τοῦ βασιλέως, καὶ ἀπέστειλε τῷ βασιλεῖ δῶρα. Καὶ ἤκουσεν αὐτοῦ βασιλεὺς Ἀσσυρίων, καὶ παρεγένετο εἰς Δαμασκόν, καὶ συνέλαθεν αὐτὴν καὶ ἀπέκρινεν αὐτήν, καὶ τὸν Ῥαασιῶν ἐθανάτωσεν. Οὐκοῦν πρῶτον μὲν Ὄζιας ὁ καὶ Ἀζαρία ἐκπεπόρθηκε τοὺς ἀλλοφύλους, πᾶσάν τε αὐτὸν καταδηρώσας τὴν γῆν, δασμοὺς ἐκομιζέτο καὶ τέλη. Δεύτερος δὲ μετὰ τούτου ὁ Ἀχαζ καταεμισθοῦτο τὸν Ἀσσυρίων, καὶ ἐπαφῆκεν αὐτοῖς· ὅς καὶ πᾶσαν ἐξαναστήσας τὴν Παλαιστινῶν χώραν, αὐτοὺς γὰρ εἶναι φησι τοὺς ἀλλοφύλους, ἀπεκόμισεν αἰχμαλώτους εἰς τὴν ἑαυτοῦ, τοὺς ἐκ τοῦ πολέμου περιλειμμένους. Ἐπειδὴ δὲ τετελευτήκειν ὁ Ἀχαζ, ἀνεσκήρτησαν ἐπὶ τούτῳ τῶν ἀλλοφύλων αἱ πόλεις, ὡς ἐκ ποδῶν γεγονότος τοῦ καταπαίοντος αὐτοῦ, καὶ δυσφώρητον ὡσπερ τὸν τῆς πλεονεξίας ἐπιτιθέοντος ζυγόν. Ἰσοθενήκοτες γὰρ ἅπαξ, καὶ πεπορθημένοι διὰ τῆς Ἀσσυρίων χειρὸς, κατεπικραίνοντο μὲν ἐπὶ τῷ Ἀχαζ, ἀμύνασθαι τε μὴ οὐκ ἦσαν ἱκανοί. » Ὡς τοῖσιν ἀλλοφύλοις, φησὶν, ἐπειδὴ καθά φατε καὶ νομίζετε, τετελευτηκότος τοῦ Ἀχαζ, συντριβὴ λοιπὸν ὁ ζυγὸς τοῦ παίοντος ὑμᾶς, τοῦτ' ἐστὶ, τοῦ συντριβόντος, ἐπὶ τούτῳ μὴ εὐφρανθήητε. Καίτοι φαίη τις ἂν, ὡς εἰδωλόατρος ὁ Ἀχαζ ἦν βέβηλός τε καὶ θεομισῆς· εἶτα πῶς ἀνακίπτει Θεὸς τὸν ἐπ' αὐτῷ γέλωτα τῶν δι' ἐναντίας; Οὐκοῦν οὐ κατ' ἐκείνου που πάντως ἦν ὁ γέλως· ἀλλ' εἶπου τι

et in Minæos. Et dederunt Minæi Oziaæ dona, et inclaruit nomen ejus usque ad ingressum Ægypti, quia obtinuit etiam supra. Cum autem e vivis discessit, capessit regnum ejus natus Joathamus. Dein post eum Achazus, nequam et apostata, et in erroris cœno volutatus. Coluit enim ligna et lapides, et omnem militiam cœli : traduxitque filium suum per ignem, siquidem eum demoniis obtulit ¹⁰. » Scriptum est enim de eo sic quarto Regum : « Neque fecit rectum in oculis Domini Dei sui fideliter, quemadmodum David pater ipsius, ambulavitque in via regum Israel, et filium suum traduxit per ignem, secundum abominations gentium, quas evertit Dominus ante faciem filiorum Israel. Et adolevit in excelsis et in collibus, et sub omni ligno silvestri. » Tunc ascendit Rhaasson rex Syriæ, et Phacce filius Rhomeliæ rex Israel in Jerusalem ad bellum, et obsederunt Achazum, et non potuerunt expugnare, etc. Et emisit Achazus nuntios ad Theglaphalassarum regem Assyriorum, dicens : Servus tuus et filius tuus ego, ascende, serva me ex manu regis Syriæ, et ex manu regis Israel, qui insurgunt contra me. Et cepit Achazus argentum et aurum inventum in thesauris domus Domini, et domus regis, et misit regi munera. Et audivit eum rex Assyriorum, ac venit Damascus, et eam captam transtulit, et Rhaasson interfecit. Igitur primum quidem Ozias qui et Azarias est, captivos duxit alienigenas, omnique eorum terra vastata, tributa accepit et vectigalia. Secundus vero post ipsum Achazus mercede conduxit Assyrium, et invasit eos, qui et universam evertit regionem Palæstinorum (eos enim dicit esse alienigenas) abduxitque captivos in suam terram, eos qui e bello erant relicti. Mortuo autem Achazo; ob id resiliunt alienigenarum civitates, **243** velut e medio sublato eo qui percusserat, ac intolerabile velut jugum tyrannidis induxerat. Debilitati enim semel et excisi manu Assyriorum, iracacerbabantur quidem in Achazum, ac ulcisci se non valebant ¹¹. » O igitur vos, inquit; alienigenæ : quandoquidem sicut dicitis et creditis, defuncto Achazo, contritum est imposteriorum jugum percutientis vos, id est, conterentis, propterea ne gaudete. Quanquam dixerit quispiam, Achazum idolorum cultorem fuisse, et profanum, et Dei hostem : qui sit ergo ut propter hunc impediatur Deus risum adversariorum? Non contra illum omnino hic risus erat, sed si quid adversi Judææ contigisset, non tam patientes, quam Dei manum quæ Israeleni quasi scuto defendit, sanis conviciisque conabantur insectari adversarii. Putabant siquidem attenuatam et infirmatam esse potentissimam dexteram, et suos deos custode Israelis fuisse meliores. Proinde quam profanus fuerit Achazus, tamen quia alienigenæ, ut jam dicebam, ludibrio habuerunt Israelitas, comprimit letitiam, et quasi retrahit ac refrenat gaudium, dicens : non liberatos esse eos jugo

¹⁰ II Paral. xxvi, 6-8; xxvii, 1; xxviii, 1-4. ¹¹ IV Reg. xvi, 1 seqq.

premente, sed passuros se digna, et volentes nolentes cruciandos, non mediocriter. Quid enim ait? Ne latamini, dicentes percipientis vos jugum esse contritum. Scitote vero potius quod ex semine serpentis egredientur fetus aspidum. Bifariam hoc intelligas. Erat nimirum Ozias qui et Azarias, uti dixi, tum inmitis, tum bellacissimus, et ita manus suæ ac potestati eos subjecit, ut præter solitum vicis et urbibus tributa imperarit. Deinde post illum Achazus, tametsi non sua quidem manu fortassis nec armis patriis, Assyriorum tamen viribus, paria in eos gessit. Cepit enim Damascus Theglaphalassar, civitatesque alienigenarum, et ipsum Rhaasson trucidavit. Demortuo Achazo, in regnum succedit justus ille quidem ac pius Ezechias. Scriptum est autem de eo in quarto Regnorum: «Et defecit a rege Assyriorum, nec servivit ei. Ipse percussit alienigenas usque ad Gazam, et usque ad terminum ejus a turri custodientium, usque ad civitatem munitam»¹⁹. Itaque velut ex semine serpentis Ozias, fetus aspidum ortus est 244 Achazus: dein secundum illum serpens volans, id est, acer Ezechias. Mordebant enim quodammodo alienigenas, delictis eorum urbibus. Etsi autem serpentes dicti sunt Ozias et Ezechias, licet aliqui pii, illud tamen prudentissime intelligendum, sermonis scopum ad exprimendos Philistinos sive alienigenas dirigi atque collimitare. Oportebat ergo eos non placidos, non mites fore, sed truces et acres, serpentum in morem in adversarios insilire solitos. Quare vel hunc admodum intelliges illud, Ex semine serpentis egredientur progenies aspidum, vel alia si placeat ratione. Conduxerat nempe Achazus Theglaphalassarum Assyrium, et regionem alienigenarum invadens, cum totam depopulatus esset, ipsum quoque, ut dixi, regem Raasson interemit. Temporibus autem regis Ezechias, contra Samariam eduxit exercitum Salmanasarum, ipse quoque rex Assyriorum. Grassansque primum in regionem Palaestinorum seu alienigenarum, barbaricam in omnes exercuit crudelitatem, ita ut ex semine serpentis Theglaphalassar, fetus aspidis exierit Salmanasarum tanquam serpens et ipse, non ad assultus piger, non ad impetus in obsidendo tardus, sed acer potius, et quasi volucris urbibus imminens.

καθ' ἕτερον, εἰ βούλει, τρόπον. Κατεμισθοῦτο μὲν ὁ Ἄχαζ θεγλαφαλασάρ τὸν Ἀσσύριον, καὶ τῆ τῶν ἀλλοφύλων ἐπαφῆκε χώρα, ὅς καταδύσας ἅπασαν, ἀπέκτεινε καὶ αὐτὸν, ὡς ἔφην, τὴν βασιλεία Ραασσῶν. Ἄλλ' ἐν καιροῖς τοῦ βασιλείως Ἐζεχίου κατεστράτευσεν τῆς Σαμαρείας ὁ Σαλαμανασάρ, βασιλεὺς καὶ αὐτὸς ὑπάρχων τῶν Ἀσσυρίων. Ἐπιφοιτήσας δὲ πρώτη τῆ τῶν Παλαιστινῶν χώρα, ἦτοι τῆ τῶν ἀλλοφύλων, τὰ ἐκ βαρβαρικῆς ὀμότητος κατὰ πάντων εἰργάζετο. Οὐκοῦν ὡς ἐκ σπέρματος ὕφους, τοῦ θεγλαφαλασάρ ἐκγονοῦ ἀσπίδος ἐξῆλθεν ὁ Σαλαμανασάρ, οἷον ὕψις καὶ αὐτὸς, οὐκ ὀκνηρὸς ἐπ' ἐφύδους, οὐ βραδὺς εἰς κίνησιν τὴν ἐπὶ τε τὸ χρῆναι πολιορκεῖν, ὅψις δὲ μᾶλλον, καὶ πτηνοῦ εἰκὴν ταῖς πόλεσιν ἐπιστάμενος.

VERB. 30. Et pascentur mendicæ per ipsum, et pauperes in pace requiescent, et perimet fame semen inimicum, et reliquias tuas interficiet.

¹⁹ IV Reg. xviii, 1 seqq.

τῶν καταλυεῖν εἰωθῶτων τὴν Ἰουδαίαν γενέσθαι συμβέβηκεν, οὐ τοὺς παθόντας μᾶλλον, ἀλλὰ τοῦ Θεοῦ χεῖρα, τὴν τῷ Ἰσραὴλ συνασπίζουσαν, κατακροτομεῖν ἐπεχειροῦν οἱ δι' ἐναντίας. Ἀσθενῆσαι γὰρ ὤφοντο τὴν παραλκῆ δεξιάν, καὶ τοὺς γε δυνάσ παρὰ σφίσι Θεοῦ ἀμείνουσας γενέσθαι τῆς τοῦ φυλάκτοντος τὸν Ἰσραὴλ. Οὐκοῦν εἰ καὶ βέβηλος ὁ Ἄχαζ ἦν, ἀλλ' ἐπιπερ ἐπετώθασον οἱ ἀλλοφύλοι, καθάπερ ἔφην ἀρτίως, τοῖς ἐξ Ἰσραὴλ, ἀνειργεῖ τὴν εὐφροσύνην, καὶ οἷον ἀνασειράζει τὴν εὐφημίαν, οὐκ ἀππλάχθαι λέγων αὐτοὺς τοῦ θλίβοντος ζυγοῦ, πείσεσθαι δὲ μᾶλλον τὰ ἐφ' οἷς ἦν εἰκὸς καὶ οὐχ ἐκόντας αὐτοὺς δυσφορήσειν οὐ μετρώς. Τί γὰρ φησι; Μὴ εὐφρανθεῖτε, συντετριφθαι λέγοντες τὸν τοῦ καταπαλοντος ὑμᾶς ζυγόν. Ἰστε δὲ μᾶλλον, ὅτι ἀπὸ σπέρματος ὕφους ἐξελεύσεται ἔκγονα ἀσπίδων. Διχῆ τοῦτο νοήσεις· γέγονε μὲν γὰρ Ὀζίας ὁ καὶ Ἄζαριος, ὡς ἔφην, ἀπηνῆς τε καὶ μαχιμώτατος· κατεχειρώσατο δὲ οὕτως αὐτοὺς, ὥστε καὶ ἀσυνήθως δασμολογῆσαι τὰς παρ' αὐτοῖς πόλεις τε καὶ κώμας. Εἶτα μετ' ἐκεῖνον ὁ Ἄχαζ, εἰ καὶ μὴ χειρὶ τυχὸν ἰδίᾳ καὶ δυνάμει ταῖς ἐπιχωριοῖς, ἀλλ' οὖν τῆ τῶν Ἀσσυρίων τὰ ἴσα πέπραχεν εἰς αὐτοὺς. Εἶπε γὰρ τὴν Δαμασκὸν ὁ θεγλαφαλασάρ, καὶ τὰς τῶν ἀλλοφύλων πόλεις ἀπέκτεινε δὲ καὶ αὐτὸν τὸν Ραασσῶν. Τέλευτήσαντος δὲ τοῦ Ἄχαζ, διαδέχεται τὴν βασιλείαν δίκαιός τε καὶ εὐσεβὴς ὁ Ἐζεχίας. Γέγραπται δὲ καὶ περὶ αὐτοῦ ἐν τῇ τετάρτῃ τῶν Βασιλειῶν· «Καὶ ἠθέτησεν ἐν τῷ βασιλεῖ Ἀσσυρίων, καὶ οὐκ ἐδούλευσεν αὐτῷ. Οὗτος ἐπάταξε τοὺς ἀλλοφύλους ἕως Γάζης, καὶ ἕως ὄριου αὐτῆς, ἀπὸ πύργου φυλασσόντων, ἕως πόλεως ὄχυρος. » Οὐκοῦν ὡς ἐκ σπέρματος ὕφους τοῦ Ὀζίου ἔκγονον ἐκβέβηκεν ἀσπίδος ὁ Ἄχαζ· εἶτα μετ' ἐκεῖνον ὕψις πεπόμενος, τοῦτ' ἔστιν, ὅψις ὁ Ἐζεχίας. Κατέδακνον γὰρ τρόπον τινὰ τοὺς ἀλλοφύλους, καὶ δεδαπανήκασι τὰς πόλεις αὐτῶν. Εἰ δὲ ὕψις ὀνομάσθησαν Ὀζίας τε καὶ Ἐζεχίας, καίτοι γεγονότες εὐσεβεῖς, ἀλλ' ἔννοεῖν ἐκεῖνο προδήκει καὶ μάλα ἐμφρόνως, ὡς ὁ τοῦ λόγου σκοπὸς τέτραπται τε καὶ βλέπει· πρὸς ὅτι μάλιστα τυποῦν τοὺς Φυλιστιεῖμ, ἦτοι τοὺς ἀλλοφύλους. Ἔδει τοίνυν, οὐχ ἡμέρους τινὰς καὶ πρᾶτους ἔσεσθαι λέγειν αὐτοὺς, ἀλλὰ δεινοὺς καὶ ὄξει, ὡς ὕφους δίκην ἐπιτηδῶν εἰωθότας τοῖς δι' ἐναντίας. Οὐκοῦν ἢ τοιῶσδε συνήσεις τὸ, Ἐκ σπέρ-

ματος ὕφους ἐξελεύσονται ἔκγονα ἀσπίδων, ἦ τι καὶ καὶ Ἄχαζ θεγλαφαλασάρ τὸν Ἀσσύριον, καὶ τῆ τῶν ἀλλοφύλων ἐπαφῆκε χώρα, ὅς καταδύσας ἅπασαν, ἀπέκτεινε καὶ αὐτὸν, ὡς ἔφην, τὴν βασιλεία Ραασσῶν. Ἄλλ' ἐν καιροῖς τοῦ βασιλείως Ἐζεχίου κατεστράτευσεν τῆς Σαμαρείας ὁ Σαλαμανασάρ, βασιλεὺς καὶ αὐτὸς ὑπάρχων τῶν Ἀσσυρίων. Ἐπιφοιτήσας δὲ πρώτη τῆ τῶν Παλαιστινῶν χώρα, ἦτοι τῆ τῶν ἀλλοφύλων, τὰ ἐκ βαρβαρικῆς ὀμότητος κατὰ πάντων εἰργάζετο. Οὐκοῦν ὡς ἐκ σπέρματος ὕφους, τοῦ θεγλαφαλασάρ ἐκγονοῦ ἀσπίδος ἐξῆλθεν ὁ Σαλαμανασάρ, οἷον ὕψις καὶ αὐτὸς, οὐκ ὀκνηρὸς ἐπ' ἐφύδους, οὐ βραδὺς εἰς κίνησιν τὴν ἐπὶ τε τὸ χρῆναι πολιορκεῖν, ὅψις δὲ μᾶλλον, καὶ πτηνοῦ εἰκὴν ταῖς πόλεσιν ἐπιστάμενος. Καὶ βοσκῆθησονται πτωχοὶ δι' αὐτοῦ· πτωχοὶ δὲ ἄνδρες ἐπ' εἰρήνης ἀναπαύσονται· ἀνελεῖ δὲ λιμὴ τὸ σπέρμα σου, καὶ τὸ κατάλειμμα σου ἀνελθί.

Φθάσας ἔφη, ὅτι τεθνεώτος τοῦ Ἄχαζ, κατεπλά-
 τύνοντο μὲν εἰς εὐθυμίαν οἱ ἀλλόφυλοι· κατεμειδίων
 γε μὴν οὐκ ἐκεῖνου μᾶλλον, ἀλλὰ τῆς πανσθενούς
 δεξιᾶς τῆς τοῦ σώζοντος τὸν Ἰσραὴλ, φημί ὅτι Θεοῦ.
 Ἄλλ' ὅτι μὲν οὐκ ἐπιλείψουσιν οἱ μαχόμενοι· καί
 μετὰ τὸν Ὀζίαν, εὖ μάλα διαμεμνησκεν, ἐκ σπέρμα-
 τος ὄψεως ἐξελεύσεσθαι λέγων ἔκγονα ἀσπίδων.
 Ἐπειδὴ δὲ τῆς θείας κατωρχήσαντο δόξης, ἀναγκάτως
 δείκνυσιν ἡμῖν ὁ προφήτης ἐν τούτοις, ὅτι καὶ δια-
 σώσει τὸν Ἰσραὴλ ὁ προασπίζων αὐτοῦ, καὶ ὅτι
 τοῖς δι' ἐναντίας πάντη τε καὶ πάντως ἐποίησε τὸν
 Ὀζιαν. Πεπολιόρκηκε μὲν γὰρ τὴν Ἱερουσαλήμ ὁ
 Σαλαμανασάρ μετὰ τὸ πᾶσαν ἐλεῖν τὴν Σαμαρειτῶν.
 Πεπολιόρκηκε δὲ Ῥαφάκην ἀποστελεῖας ἐκ Λαχεῖς,
 καθὰ γέγραπται, ἀλλὰ σέσωκεν ἀδοκῆτως τοὺς ἐξ
 Ἰσραὴλ ὁ τῶν ὄλων Θεός. Πεπτώκασιν γὰρ οἱ Ἄσ-
 σύριοι, δαπανῶντος αὐτοὺς ἀγγέλου Κυρίου· τὸ δὲ
 τῶν ἀλλοφύλων σπέρμα, καὶ πᾶν τὸ κατ'ἀλειμμα τὸ
 ἐκ τῆς πρώτης πολιορκίας τῆς ἐν καιροῖς γενομένης
 τοῦ Θεγλαφαλαασάρ ἀνήρηται παντελῶς καὶ ἀπ-
 ὄλωθεν εἰς ἅπαν λιμῶ τάχα που πεπεισμένον. Ἐπειτα
 γὰρ αἰεὶ πως τῷ πολιορκεῖσθαι πόλεις καὶ τὰ ἔτερα
 βλάβη. Οὐκοῦν βοσκηθήσονται· μὲν διὰ Θεοῦ πτωχοί,
 καὶ μετρίοφρονες ἄνδρες, τοῦτ' ἔστι, νεμηθήσονται
 τὴν ἑαυτῶν, καὶ ἐπ' εἰρήνης ἀναπαύσονται. Τὸ δὲ
 σὸν σπέρμα, καὶ τὸ κατ'ἀλειμμα καταφθέρει λιμῶ.
 Φοβερὸν οὖν τὸ ἐπιτωθάζειν τοῖς ὑπὸ χεῖρα τοῦ Θεοῦ,
 καὶ κατεπαίρεσθαι τῶν ὑπὸ φροντίδα γεγονότων
 τὴν παρ' αὐτοῦ. Περιόψεται γὰρ οὐδαμῶς, ἐπ-
 αμυνεῖ δὲ πάντως τοῖς ἑαυτοῦ γνωρίμοις, ἵνα μὴ
 Θεὸν, ὡς οὐκ ἔχοντα διαρκῶς εἰς τὸ διασώζειν
 Ὀλολύξατε, πύλαι πόλεων, κεκραγέτωσαν πό-
 λεις τεταραγμέναι, οἱ ἀλλόφυλοι πάντες, ὅτι
 καπνὸς ἀπὸ βορρᾶ ἐρχεται, καὶ οὐκ ἔστι τοῦ
 εἶναι.

Τὸ, Ἐκ σπέρματος ὄψεως ἐξελεύσετα· ἔκγονα ἀσπί-
 δων, οὕτως ἂν νοεῖσθαι πρέπει, ὡς διερμηγεύοντες
 ἐλέγομεν, ὅτι πεπόρθηκε μὲν τὰς τῶν ἀλλοφύλων
 πόλεις, εἶλε δὲ καὶ τὴν Δαμασκὸν ὁ Θεγλαφαλαασάρ,
 εἶτα μετ' ἐκεῖνον, ταῖς ἐπιφορτικωτέραις ἐνήκεν αὐ-
 τοὺς συμφοραῖς ὁ Σαλαμανασάρ ἐν καιροῖς τῆς
 Ἐξεχίου βασιλείας, τὰς Σαμαρειτῶν ἐκπολιορκήσας
 πόλεις. Ὡς οὖν ἦδη τῆς ἐφ' ὅδου συγκεκροτημένης,
 καὶ παρούσης τῆς Ἀσσυρίων στρατιᾶς, ὡς ἦδη ταῖς
 πύλαις ταῖς ἐν ἐκάστη πόλει τῶν ἐλεπόλεων προσκε-
 κομισμένων, μελλόντων δὲ ἦδη κατασεῖσεσθαι τῶν
 τειχῶν, , ταῖς ἀφορήτους αὐτῶν προσβολαῖς· ὀλολύ-
 ζειν μὲν κελεύει τὰς πύλας, ἀνακεκράγειν δὲ τὰς
 πόλεις, οὐκ ἐπιγαυριώσας ἔτι τοῖς ἐξ αἵματος
 Ἰσραὴλ, οὐχὶ τὴν τοῦ πάντα ἰσχύοντος Θεοῦ κατα-
 κερτομούσας· δόξαν, οὐ τεθνεῶτι τῷ Ἄχαζ ἐπορχου-
 μένας, μελετώσας δὲ μᾶλλον κομμόν τε καὶ θρήνους,
 καὶ ταῖς ὅσον οὐδέπω παρεσομέναις συμφοραῖς οὐ
 μετρίως ἐπιστυγναζούσας. Ἀνθ' οὗτου γὰρ δὴ προσ-
 τέταχα, φησὶν, ἀνομιώζειν τὰς πόλεις, ὅτι καπνὸς
 ἀπὸ βορρᾶ ἐρχεται, καὶ οὐκ ἔστι τοῦ εἶναι. Καπνὸν
 ἐν τούτοις τὸν ἀπὸ βορρᾶ, τὸν ἐκ τῆς Ἀσσυρίων γῆς
 ὕμνῳ μόνον ὀνομάζει, ἢ αὐτὸν τὸν Σαλαμανασάρ, ἢ
 τὴν συνοῦσαν αὐτῷ στρατιάν. Νῆσιωτάτη μὲν γὰρ

Supra dixi, mortuo Achazo, effusus in lætitiā
 fuisse alienigenas, et derisisse non illum modo, sed
 fortissimam dextram, conservatricem inquam Israc-
 lis. Caterum non destituros pugnare etiam post
 Oziam, declaravit optime, cum dicit, ex semine
 serpentum orituros fetus aspidum. Quoniam autem
 divinæ majestati insultabant, necessario ostendit
 nobis his verbis propheta, servaturum esse Israc-
 lem, qui protector ejus est, et adversariis interne-
 cionem prorsus penitusque illaturum. Obsedit nam-
 que Jerusalem Salmanasarum, tota Samaria capta :
 obsedit item Rhapsaces, expeditione missa ex La-
 ches, uti scriptum 245 est : at servavit præter
 opinionem Israelitas universitatis Deus. Conciderunt
 enim Assyrii, consumente eos angelo Domini : et
 semen alienigenarum, et universæ reliquæ ex prima
 obsidione temporibus Theglaphalassari facta, om-
 nino sublatae sunt, et in totum perierunt, fame for-
 tassis oppressi. Nam obsidionem urbium semper et
 alia mala consequuntur. Igitur pascentur per Deum
 mendici, et mansueti homines, id est, suam ipso-
 rum terram incolent, et in pace requiescent. Tuum
 vero semen et reliquias perdet fame. Horrendum
 igitur est sannis excipere Dei subditos, seque contra
 eos qui curæ ejus commissi sunt attollere. Minime
 enim despiciet, sed omnino suis notis et familiari-
 bus succurret, ne effuse ac ore diducto rideant ad-
 versarii, Deumque incessant conviciis, qui non pos-
 set subditos suos tueri satis et conservare.

πλατὺ γελῶν οἱ δι' ἐναντίας, καὶ κατονειδίξωσι
 δύνασθαι τοὺς οἵπερ εἶεν ἐπ' αὐτῷ πεποιθότες.
 C VRS. 51. Ululate, portæ urbium, clamet urbes
 turbatae, alienigenæ omnes, quia fumus ab Aquilone
 venit, et non est ut sit.

Illud, Ex semine serpentium egredientur progenies
 aspidum, quomodo intelligendum esset exponentes,
 diximus Theglaphalassarum alienigenarum urbes
 vastasse, et Damascus cepisse : dein post illum in
 graviores eos calamitates Salmanasarum conjecisse
 temporibus regni Ezechiae, cum Samaritanorum ur-
 bes obsideret. Quasi enim jam acies instructa esset,
 et Assyriorum adesset exercitus, quasi jam hostes,
 ad portas cujusque urbis adducti, jamjam intole-
 randis suis tormentis muros percutere pararent :
 plorare jubet portas, et clamare urbes, non au-
 plius, contra sanguine Israelitico cretos, gloriantes,
 non omnipotentis Dei majestatem conviciis et dicte-
 riis proscindentes, non de mortuo Achazo iusul-
 tantes, sed tragicum potius luctum et lamenta me-
 ditantes, et ex miseriis jamjam præsentibus laud
 levi dolore confectas. Propterea enim, inquit, plo-
 rare urbes jussi, quia fumus ab Aquilone venit, et
 non est ut sit. Fuum in his ab Aquilone venien-
 tem dicit, vel ipsum Salmanasarum ex terra Assy-
 riorum prorumpentem, vel 246 qui cum eo erat
 exercitum. Australis enim maxime est Judæorum
 regio, magis autem Aquilonaris Assyriorum. Fumo
 autem bellacem exercitum comparat, ut qui velut

lacrymas captis excitat. Elicit enim semper ex oculis fumus lacrymarum. Non est autem dissentaneum fidei, in his verbis alia de causa bella comparari fumo. Quemadmodum enim fumus incidens in corporis oculos, visus aciem illis adiunt: sic et formido mortis tantum non inebriat mentem, cor turbidum reddit, et gravibus ac intolerandis terroribus prope denigrat et offuscat. Veniet igitur fumus ab Aquilone. At quis erit huius incursionis exitus? Non est ut sit, inquit, id est, extrema internecio urbes et domos, et qui in illis sunt pressumdat.

Ἦξει τοίνυν καπνὸς ἀπὸ βορρᾶ. Εἶτα ποῖόν ἐστι τῆς πανωλεθρίας καταφθερεῖ πόλεις τε καὶ οἴκους, καὶ

Vers. 32. *Et quid respondebunt reges gentium? Quia Dominus fundavit Sion, et per illum servabuntur humiles populi.*

Impressione Assyriorum facta, captæ sunt alienigenarum urbes, devastatæ nihilominus etiam Samaritanorum civitates: servata est autem egregie præ cæteris ac mirabiliter sola Jerusalem, Assyriorum copiis; manum admoliente eo, qui omnia facile ac recte potest efficere. Mortui sunt enim una nocte alienigenarum centum octoginta quinque millia. Quando igitur Aquilonares isti incenderint alienigenarum urbes, populati fuerint etiam Judææ vicinam Samariam, deinde cingentes undique ipsam Jerusalem, nullo resistente, una nocte corruerint: tunc, tunc, inquit, velint nolint, constebuntur gentium reges, quod Dominus fundavit Sion, et quod per eum servabuntur humiles populi. Humiles populi vocat eos, qui in illo solo spem salutis suæ collocant; qualis erat ipse rex Ezechias, et qui circa illum erant procidentis et dicentes: « Exaudi, Domine, respice, Domine, et vide sermones Rhapsacæ, quos emisit rex Assyriorum, probra jaciens in Deum vivum ¹⁴. » Verum e diverso ipse audivit Deum loquentem aperte: « Hæc ait Dominus: Propugnabo civitatem hanc propter me, et propter David puerum meum ¹⁵. » « Bonum est igitur confidere Deo ¹⁶. » Quod etiam beati prophetæ non ignorarunt. Jeremias quippe dicit: « Beatus homo qui confidit in Domino, et erit Dominus spes ejus ¹⁷. » Sapientissimus **247** etiam David: « Domine Deus virtutum, beatus homo qui sperat in te ¹⁸. » Nemo enim perdet eum qui divino ejus nutu adjutus est, et superno favore ac benevolentia quasi muro probe obvallatus. Dignatur enim cura sua amantes se, et qui diligenter quæ ipsi placent cogitare et agere student, hi ut firmis et diuturnis bonis potiantur facile annuet. γὰρ φροντίδος τοὺς ἀγαπῶντας αὐτὴν, καὶ τοὺς τὰ διεσπουδακός, τὸ ἐν βεβαίῳ κεῖσθαι τῶν ἀγαθῶν

Ἄ ἐστιν ἡ τῶν Ἰουδαίων χώρα, βορειωτέρα δὲ πῶς ἡ τῶν Ἀσσυρίων. Καπνῷ γε μὴν τὴν φιλοπόλεμον παρεικάζει στρατιάν, ὡς δακρῶν τοὺς ἀλούσιν ἐμποιητικὴν. Ἐξέλκει γὰρ αἰὶ πῶς τῶν ὀμμάτων τὸ δάκρυον ὁ καπνός. Οὐκ ἀπίθανον δὲ καὶ ἐτέρως καπνῷ παρεικάζεσθαι τοὺς πολέμους. Ὅσπερ γὰρ ὁ καπνὸς τοῖς τοῦ σώματος ἐπιπίπτων ὀφθαλμοῖς παραίρεται πάντως αὐτοὺς τὸ τῆς ὕψεως ἀκριβές, οὕτω καὶ θανάτων φόβος μονουοῦχι καταμεθύσκει τὴν νοῦν, καὶ καταθολῶ τὴν καρδίαν, δεινοῖς τε καὶ ἀφορήτοις δαίμασιν μονουοῦχι καταμελαίνων αὐτήν. τοὺς ἐν αὐταῖς.

Καὶ τί ἀποκριθῆσονται βασιλεῖς ἐθνῶν; Ὅτι Κύριος ἐθεμελίωσε Σιών, καὶ δι' αὐτοῦ σωθήσονται οἱ ταπεινοὶ τοῦ λαοῦ.

Τῆς ἐφῆδου τῶν Ἀσσυρίων γεγεννημένης ἤλωσαν μὲν αἱ τῶν ἀλλοφύλων πόλεις. Ἐκπεπόρθηται δὲ οὐδὲν ἦτρον καὶ αἱ τῶν Σαμαρειτῶν· σέσωσται δὲ Ἰερουσαλήμ παραδόξως μόνη παρὰ πάσας, ταῖς τῶν Ἀσσυρίων στρατιαῖς ἐνενεγκόντος τὴν χεῖρα τοῦ πάντα εὐλόκως κατορθοῦν ἰσχύοντος. Ἀπέθανον γὰρ ἐν νυκτὶ μὲν τῶν ἀλλοφύλων ἑκατὸν καὶ ὀγδοήκοντα πέντε χιλιάδες. Ὅταν τοίνυν καταπρήσῃσι μὲν τὰς τῶν ἀλλοφύλων πόλεις οἱ ἀπὸ βορρᾶ, καταδηώσῃσι καὶ τὴν τῆς Ἰουδαίας γείτονα τὴν Σαμαρειτῶν, εἶτα περισχόντες κύκλῳ καὶ αὐτὴν τὴν Ἰερουσαλήμ, οὐδενὸς ἀντεξάγοντος ἐν μὲν πέσῃσι νυκτὶ· τότε δὴ, τότε καὶ οὐχ ἐκόντες, φησὶν, ὁμολογήσωσιν οἱ τῶν ἐθνῶν βασιλεῖς, ὅτι Κύριος ἐθεμελίωσε Σιών· καὶ ὅτι δι' αὐτοῦ σωθήσονται οἱ ταπεινοὶ τοῦ λαοῦ. Ταπεινοὺς δὲ φησὶ τοῦ λαοῦ, τοὺς ἐπ' αὐτῷ δὴ καὶ μόνῳ τὴν τῶν σῶζεσθαι θεμένους ἐλπίδα, ὁποῖός τε τις ἦν αὐτὸς ὁ βασιλεύων Ἐζεχίας, καὶ οἱ ἀμφ' αὐτὸν Θεῷ προσκίπτοντες, καὶ λέγοντες· « Εἰσάκουσον, Κύριε, εἰσὸλεψον, Κύριε, καὶ ἴδε τοὺς λόγους τοῦ Ῥαφάκου, οὗς ἐξαπέστειλεν ὁ βασιλεὺς Ἀσσυρίων, ὄνειδίζειν Θεὸν ζῶντα. » Ἄλλὰ καὶ αὐτὸς ἀντήκουεν Θεοῦ λέγοντος ἐναργῶς· « Ἐὰν δε λέγει Κύριος· Ὑπερασπιῶ ὑπὲρ τῆς πόλεως ταύτης δι' ἐμὲ, καὶ διὰ Δαβὶδ τὸν παῖδά μου. » Ἄγαθὸν οὖν ἄρα τὸ ἐπὶ Θεῷ πεποιθέναί. Καὶ τοῦτο εἰδότες οἱ μακάριοι προφήται φασιν, Ἰερεμίας μὲν, ὅτι, « Μακάριος ἄνθρωπος ὁ πεποιθὸς ἐπὶ τῷ Κυρίῳ, καὶ ἔσται Κύριος ἐλπίς αὐτοῦ. » Ὁ δὲ σοφώτατος Δαβὶθ· « Κύριε ὁ Θεὸς τῶν δυνάμεων, μακάριος ἄνθρωπος ὁ ἐλπίζων ἐπὶ σέ. » Ἀπολέσει γὰρ οὐδεὶς τὴν τοῖς Θεοῖς αὐτοῦ νεύμασιν ἐπιουρούμενον, καὶ ταῖς ἀνωθεν εὐμενείαις εὖ μάλα τεταγισμένον. Ἄξιός αὐτῷ δοκῶντα φρονεῖν τε καὶ δρᾶν ὅτι μάλιστα κατανεύει προχείρως.

TOMUS III.

CAP. XV. VERBUM CONTRA MOABITIDEM.

Confecto sermone de Babyloniis aliisque rectissime, rursus ad Moabitidem, id est, contra Moabitaram metropolim regionemque universam ipsum-

TOMOS Γ.

ΤΟ ΠΙΜΑ ΤΟ ΚΑΤΑ ΤΗΣ ΜΟΑΒΙΤΙΔΟΣ.

Διαπεράνας εὖ μάλα τὸν ἐπὶ γε τοῖς Βαβυλωνίοις καὶ τοῖς ἀλλοφύλοις λόγον, μεθίστησι πάλιν τὴν προαγόρευσιν ἐπὶ τῇ Μωαβίτιδι· τοῦτ' ἐστι κατὰ

¹⁴ IV Reg. xix, 46. ¹⁵ ibid. 34. ¹⁶ Psal. cxvii, 8. ¹⁷ Jerem. xvii, 7. ¹⁸ Psal. lxxxiij, 13.

τῆς τῶν Μωαβιτικῶν μητροπόλεως χώρας τε ἀπάτης Α καὶ αὐτῆς τῆς βασιλείας. Ἔθνος καὶ αὐτοὶ βάρβαρον, ἀπηλλοτριμένον παρὰ Θεοῦ, διάτοι τὸ ἐγκρατεῖσθαι μὲν ὀλοτρόπως ταῖς τῶν εἰδώλων λατρείαις, ἐπιθαρσεῖν δὲ μάλιστα τῇ μάγῳ τέχνῃ, καὶ τῆς τοῦ Θεοῦ κατεπαίρεσθαι δόξης, εἶναι τε τῶν ὀλοτρόπων ἀπολιτωμάτων τοῖς ἐς Ἰσραὴλ. Καὶ γοῦν ὅτε τῶν Αἰγυπτίων ἀπηλλαγμένοι πλεονεξίας, ἐπὶ τὴν τῆς ἐπαγγελίας ἀψῆσαν γῆν, μικροῦ δεῖν ἅπαντες διολώλασι, τό γε ἦχον εἰς τὸ ἐγγείρημα Βαλάχ, ὃς ἦν βασιλεὺς τὸν τῆς Μωαβιτικῶν. Γέγραπται δὲ οὕτως ἐν τοῖς Ἀριθμοῖς· « Καὶ ἅπαντες υἱοὶ Ἰσραὴλ παρενέβαλον ἐπὶ θυσιῶν Μωάβ, παρὰ τὸν Ἰορδάνην κατὰ Ἰεριχώ. Καὶ ἰδὼν Βαλάχ υἱὸς Σεμφὼρ, πάντα ὅσα ἐποίησεν Ἰσραὴλ τῷ Ἀμορραίῳ· καὶ ἐφοβήθη Μωάβ τὸν λαὸν σφόδρα, ὅτι πολλοὶ ἦσαν. Καὶ προσώχθησε Μωάβ ἐκ προσώπου υἱῶν Ἰσραὴλ. » Εἶτα ποῖον αὐτῷ γέγονε τὸ κακοῦργημα; Κατεμισθοῦτο τὸν Βαλάχ ἐκ τῆς Μεσοποταμίας· ψευδόμεναις δὲ οὗτος καὶ ὀλινοσκόπος· εἶτα παρακαλεῖ, λέγων· Ἐπάρασαι μοι τὸν Ἰσραὴλ. Οἶδα γάρ, φησιν, ὅτι οὗς ἂν σὺ εὐλογῆσῃς, ἠὲλόγηται, καὶ οὗς ἂν σὺ καταράσῃς, κεκατήραται. Καὶ οἱ μὲν τῆς γοητείας ἐπράττοντο παρ' ἐκείνου τρόποι, βωμῶν τε ἐγγηγεμένων, καὶ θυσιῶν προσκεκομισμένων. Ἐσφάλλετο ἡ τῆς ἐλπίδος· ὁ Βαλάχ, καὶ τῶν κατὰ γνώμην ἡμάρτηκεν, εὐλογοῦντος ἀδοκῆτως τὸν Ἰσραὴλ τοῦ παραλειφθέντος εἰς τὸ παραράσασθαι δεῖν. Ἐπειδὴ δὲ εἰς τὸ παρ' ἐλπίδας ἐκθέτηκεν αὐτῷ τὸ ἐγγείρημα, πάλιν ἐτέρῳ μέτειται τρόπῳ τῆς κατ' αὐτῶν δυστροφίας τὸ χρεῖμα. Σεσαγῆνευκε γὰρ τοὺς ἐς Ἰσραὴλ, ταῖς τῶν γυναικῶν ὥραις συνηρπασμένους ἐπὶ γε τὸ χρεῖναι τῆς πρὸς Θεὸν ἀγάπης ἀποφοιτῶν, καὶ προσκυνεῖν ἐλέσθαι τῷ Βεελφεγῶρ· εἰδῶλον δὲ τοῦτο τῶν Μωαβιτικῶν. Γέγραπται δὲ οὕτω πάλιν ἐν τοῖς Ἀριθμοῖς· « Καὶ κατέλυσεν ὁ Ἰσραὴλ ἐν Σατταῖμ, καὶ ἐθεθλώθη ὁ λαὸς, ἐκπορευσάσθαι ἐπὶ ταῖς θυγατέρας Μωάβ, καὶ ἐκάλεσαν αὐτοὺς ἐπὶ ταῖς θυγατέρας τῶν εἰδώλων αὐτῶν, καὶ ἐφαγεν ὁ λαὸς τῶν θυσιῶν αὐτῶν· καὶ προσεκύνησαν τοῖς εἰδώλοις αὐτῶν· καὶ ἐτελέσθη Ἰσραὴλ τῷ Βεελφεγῶρ, καὶ ὠργίσθη θυμῷ Κύριος τῷ Ἰσραὴλ. » Ἐπειδὴ γὰρ θεοῦ ἐπαμύνοτος δεινὸς καὶ δυσάντητος ἦν ὁ Ἰσραὴλ, ταύτη τοι καὶ μάλα πικρῶς καὶ φιλοκακούργως, ἀφιστάντες αὐτοῦ τὴν ἐπικουρίαν, προσκρούειν ἀνέπειθον τῷ ἐπὶ πάντα Θεῷ. Διατετελέκασι δὲ καὶ μέχρι παντὸς τοιαύτην ἔχοντες γνώμην, κἂν εἰ συνέβη τὸν Ἰσραὴλ κοινωθῆσαι συμφοραῖς προσκεκορυχάστα Θεῷ, κατηλαζονεῖοντο καὶ κατεκερτόμου ἐκείνοι, τὸ μὴ ἐν ὅλῳ δύνασθαι καταγοροῦντες Θεοῦ, τοῦ σώζειν ὑπισχυομένους τοὺς προσκυνοῦντας αὐτῷ. Καὶ τοῦτου μάρτυς ὁ μακάριος Ἰερεμίας ἐν τῇ κατ' αὐτῶν ὁράσει λέγων· « Κατεχθήσεται χεῖρας Μωάβ, καὶ τὸ ἐπιγείριον αὐτοῦ συνετριβήσεται. Μεθύσατε αὐτὸν ὅτι ἐπὶ Κύριον ἐμεγαλύνθη. » Καὶ πάλιν· « Ὅτι οὕτως εἶπε ὁ Κύριος, Ἐλήφθη Ἀριώθ· καὶ ὄχυράματα συνέληφθη. Καὶ ἀπολείεται Μωάβ ἀπὸ λαοῦ, ὅτι ἐπὶ Κύριον ἐμεγαλύνθη. » Ἦκε μὲν γὰρ κατὰ καιρὸς ὁ

que adeo regnum transfert vaticinium. Gens vero barbarica fuerunt etiam hi, Deo exosa, quod idolorum cultui toti adhaerescerent, magicæque arti maxime confiderent, ac divinæ majestati sese opponerent, et Israelitis essent quam infestissimi. Cumque Ægyptiaca tyrannide liberati, ad terram venissent promissionis, parum aberat quin omnes perierint, quantum quidem conatus Balachi tunc regis Moabitarum potuit efficere. Scriptum est autem sic in Numeris : « Et descendentes filii Israel castrametati sunt ad occidentem Moab, apud Jordanem juxta Jericho, et videns Balachus filius Saphori, quæcunque fecit Israel Amorrhæo, et pertimuit Moab a facie filiorum Israel ¹⁸. » Deinde quæ tandem ejus fuit machinatio? Conductum Balaam ex Mesopotamia (erat autem is falsus vates et augur) rogavit dicens : Exsecrare mihi Israel. Novi enim quod quibus tu benedixeris, benedicuntur, et quos tu exsecratus fueris, exsecrationi subjiciuntur. Incantationis autem modus hic ab eo adhibitus fuit, aris excitatis, hostiisque oblatis. Cæterum spe falsus est Balac, et animi sententia excidit, bene precante præter opinionem Israeli eo qui ascitus est **248** ad imprecandum. Cum autem hoc molimen ei præter spem evenisset, rursus alio modo hanc rem nefariam contra eos aggreditur. Israelitas enim illaqueavit ut muliebri forma correpti, a Dei dilectione exorbitarent, et Beelphegor, idolum scilicet Moabitarum, adorarent. Scriptum est iterum sic in Numeris : « Commoratus est Israel in Sattin, et contaminatus est populus ut fornicaretur cum filiabus Moab, vocaruntque eos ad sacrificia idolorum suorum, ac comedit populus de sacrificiis eorum, et adoraverunt idola eorum, et initiatus est Israel Beelphegor, et iratus est animo Dominus Israel ¹⁹. » Nam cum Deo juvante, potens et terribilis esset Israel, hinc fraudulenter et malitiose ejus submoto præsidio, Deum universitatis offendere persuaserunt, et semper in suscepto consilio perstiterunt. Quod si in calamitatum societatem venire Israel contingeret, quod Deum offendissent : se contra efferebant illi, ac convitiabantur causantes Deum, qui servare cultores suos promiserat, nihil omnino potuisse. Hujusque testis est beatus Jeremias in sua de illatione, dicens : « Contractum est cornu Moab, et præmium ejus contritum. Inebriate illum, quia in Dominum magnus factus est ²⁰. » Et rursus : « Sic dicit Dominus : Capta est Arioth, et munitiones simul captæ sunt. Et peribit Moab a populo, quia in Dominum magnificatus est ²¹. » Venit enim olim Assyriorum et Babyloniorum tyrannus, ad Judæam perlegendam : cepitque urbes Samariæ : Moabite autem de integro irrident eos qui perierant, sannisque ac ludibriis vexarunt, et non mediocriter divinam majestatem probriis assidue asperserunt. Hanc ob causam traditi sunt et ipsi interecioni, et cum

¹⁸ Num. xxii, 13. ¹⁹ Num. xxv, 1-5. ²⁰ Jerem. xlviii, 23, 26. ²¹ ibid. 41, 42.

urbibus et domibus, totoque populo funditus perierunt, ut jam quodammodo ne esse quidem videantur. Meminit itaque visio proposita eorum, quæ ab initio nimirum superiore memoria illis acciderunt, et inquit :

πρὸς ἐρήμωσιν, ἄρθην τε ἀπολώλασιν ὁμοῦ πόλεσι τε δοκεῖν. Διαμέμνηται τοίνυν ἡ ὄρασις ἡ προκειμένη ἀνωθεν, καὶ φησιν·

VERS. 1. *Nocte peribit Moabites, nocte enim peribit murus Moabitidis.*

Quidam eorum qui hæc pertractarunt diligenter, tradiderunt, bellum in illos capessentibus Babylo- niis, motu facto adeo concussam esse Moabitarum metropolim, ut totus ejus murus 249 noctu et in tenebris, sua sponte tremefactus fuerit : quo facto, ante impressionem hostium propemodum eorum omnis spes salutis perierat. Ideo dicit, noctu periisse Moab.

VERS. 2. *Sed, inquit, contristamini in vobis ipsis.*

Simile est ac si dicat : Sæpe erecto supercilio alto, alienis insultastis calamitatibus, at tunc ad vos ipsos bellum erumpit, ad vos properat, et quæ hinc sunt incommoda, vestris impiis impendent capitibus. Contristamini igitur, non aliorum, sed vestra causa.

Peribit enim Lebedon [al. Debon], ubi est ara vestra.

Dixi sævos et superbos fuisse Moabitas, et impo- sturis dæmonum fretos ac magica arte, ratos, se omnium potentiam superaturos, ipsumque adeo Israellem, etiamsi Deus succurreret : igitur in ea quæ vocatur Lebedon, aram habebant et delubrum admirabile, quantum ad structuram pertinet, ibi celebrabant vaticinia, ac se plurimum efferebant, et præ cæteris hunc locum venerabilem augustumque reddebant. Sed peribit, inquit, etiam vaticinii hujus officina.

Illuc ascendetis ad plorandum super Nabay Moa- bitidis.

Civitas autem hæc munitissima est.

Plorate, inquit : super omne enim caput calvitium.

Id est, una pervadet omnes ignominia : carvitium quippe ignominia symbolum.

Erunt et omnia brachia concisa.

Plangendo et lamentando : vel quod idolorum cul- toribus solemue fuerit incisiones tum genis, tum brachii inferre. Frustra igitur et hoc ageris, inquit, siquidem res est omnino inutilis.

VERS. 3, 4. *Igitur in plateis ejus circumcingimini saccos, et plangite in domibus, et in plateis, et in vicis ejus. Omnes ululate cum planctu, quiu clamavit Esæbon, et locuta est (1), donec exaudita est vox ejus.*

Effigiem urbium non mediocri terrore fluctuan-

(1) Sept. legunt pro Ἐλάγησε, locuta est, Ἐλαλή, ut est in Hebr.

Ἀσσυρίων καὶ Βαβυλωνίων τύραννος καταδύσωσιν τὴν Ἰουδαίαν. Ἐπλε δὲ τὰς τῆς Σαμαρείας πόλεις. Μωαβίται δὲ πάλιν καταμειδιῶντες τῶν ἀπολωλότων ἐπετώθαζον οὐ μετρίως, καὶ κατονευδίζοντες διετέλουσιν τὴν τοῦ Θεοῦ δόξαν. Ταῦτα τοι δέδονται καὶ αὐτοὶ καὶ ἡμῶν καὶ οἰκῶ παντὶ, ὥστε ἤδη πως μὴδὲ ὑπάρχει τῶν συμβεβηκότων αὐτοῖς· ἐξ ὀργῆς δηλονότι τῆς

Νυκτὸς ἀπολεῖται ὁ Μωαβίτης· νυκτὸς γὰρ ἀπολεῖται τὸ τεῖχος τῆς Μωαβίτιδος.

Τινὲς τῶν ταῦτα ἠκριβωκότων παρέδωσαν ὅτι μελλόντων τῶν ἐπ' αὐτοῖς αἰρεῖν πόλεμον τῶν Βαβυλωνίων, σεισμῷ γεγονότος κατεδονήθη τοσοῦτον Μωαβιτῶν μητρόπολις, ὡς ὅλον αὐτῆς αὐτομάτως κατατείσθησαν τὸ τεῖχος ἐν νυκτὶ καὶ σκότῳ· οὐ δὲ γεγονότος, πρὸ τῆς τῶν πολεμίων ἐφόδου, μονονυχὶ καὶ ἀπόλωλεν αὐτοῖς ἡ τῆς σωτηρίας ἐλπίς. Ταῦτα τοι φησὶ νυκτὸς ἀπολεῖσθαι τὴν Μωαβίτιδα.

Ἄλλὰ λυπεῖσθε, φησὶν, ἐφ' ἑαυτοῖς.

Ὅμοιον ὡς εἰ λέγοι, Πλειστάκις ὀφρὺν ἐπαίροντες ὑψηλὴν ταῖς ἐτέρων ἐνετροφήσατε συμφοραῖς· ἀλλὰ νῦν ἐφ' ὑμᾶς αὐτοῖς ὁ πόλεμος τρέχει, καὶ τὰ ἐντεῦθεν βλάβη ταῖς ἀνοσίαις ὑμῶν ἐπικρέμαται κεφαλαῖς. Λυπεῖσθε τοίνυν οὐκ ἐφ' ἐτέροις τισίν, ἀλλ' ἐφ' ἑαυτοῖς.

Ἀπολεῖται γὰρ Λεβηδὼν, οὗ ὁ βωμὸς ὑμῶν.

Ἐφησὶν ὅτι δεινοὶ καὶ ἀγέρωχοι Μωαβίται γεγονάσι, καὶ ταῖς τῶν δαιμονίων ἀπάταις ἐπιθαρσθήσαντες, καὶ διὰ μάγου τέχνης κατευμεγεθήσειν οἰόμενοι τῆς πάντων χειρὸς, καὶ αὐτοῦ δὲ τοῦ Ἰσραὴλ καὶ εἰ ἐπαμύνοι Θεός· οὐκοῦν ἐν τῇ καλουμένῃ Λεβηδὼν, βωμὸς ἦν αὐτοῖς καὶ τέμενος οὐκ ἀθαύμαστον, τότε ἤκον εἰς κατασκευὴν. Ἐκεῖ τὰς μαντείας ἐπετέλουσιν, ἐφρόνουσιν τε μέγα, καὶ σεπτὸν ὅτι μάλιστα παρὰ τοὺς ἄλλους ἐποιούσιν τὸν χῶρον. Ἄλλ' ἀπολεῖται, φησὶ, καὶ τὸ τῆς μαντείας ὑμῶν ἐργαστήριον.

Ἐκεῖ ἀναβήσεσθε κλαίειν ἐπὶ Ναβαὺ τῆς Μωαβίτιδος.

Πόλις δὲ αὕτη τῶν ἀλκιμωτάτων.

Ὁλολύξατε, φησὶν· ἐπὶ γὰρ πάσης κεφαλῆς φαλάκρωμα.

Τοῦτ' ἐστίν, ἀτιμία κατὰ πάντων δραμεῖται μία. Φαλάκρωμα γὰρ ἀτιμίας σύμβολον.

Ἔσσονται δὲ καὶ πάντες βραχίονες κατατε-
D τμημένοι.

Ἀπὸ τοῦ κόπτεσθαι καὶ θρηνεῖν. Ἦ ἔτι τοῖς εἰδω- λολατροῦσιν ἔθος τὰς καλουμένας ἐντομίδας ταῖς τε παρειαῖς καὶ τοῖς βραχίουσιν ἐπιφέρειν. Μάττην οὖν ἀρα καὶ τοῦτο δράσατε, φησὶν, ἀνόνητον γὰρ τὸ χρῆμα παντελῶς.

Οὐκοῦν ἐν ταῖς πλατείαις αὐτῆς περιζώσασθε σάκκοις, καὶ κόπτεσθε ἐπὶ τῶν δωματίων αὐτῆς, καὶ ἐν ταῖς πλατείαις αὐτῆς, καὶ ἐν ταῖς ρύμαις αὐτῆς, πάντες ὀλολύξατε μετὰ κλαυθμοῦ, διὸ κέκραγεν Ἐσεβὼν, καὶ ἐλάλησεν ἕως ἡκούσθη ἡ φωνὴ αὐτῆς.

Πόλεων ἡμῶν οὐ μετρίως δέιμασιν ἐνησχημένων

καταγράφει σχῆμα τῆς προφητείας ἡ δύναμις. Πολέμου γάρ περισχόντος, καὶ συμφορᾶς τῆς ἐσχάτης ἐπεννηγεμένης πόλεσι τε καὶ οἴκοις, οἱ μὲν πλαταίαις καὶ στενωποῖς οὐμῶζοντες διαθέουσι. Τό γε μὴν ὅσον ἐστὶν ἀσθενὲς τε καὶ ἀμαχον, οἷον τὸ θηλῶν γένος, καὶ τὸ νηπίων ἐπ' αὐτῶν ἀνεπήδησε δωμάτων, κομμὸν ποιεῖται καὶ ὀλολυγὴν, ταῖς τῶν πολεμίων ἐν-ορῶν φάλαγγι, καὶ τὴν ὅσον οὐδέπω παρεσομένην ἐννοήσαντες σφαγὴν. Ὑαλούζετε τοίνυν· κέκραγε γάρ Ἑσεδῶν, καὶ ἐλάλησεν ἕως ἠκούσθη ἡ φωνὴ αὐτῆς. Πόλεις δὲ ταύτας εἶναι φησι τὰς Μωαβίτιδος τὰς μαχημωτάτας. Ἄλλ' εἰ καὶ οὕτως ἔχοιεν, φησι, τοσαύτην ποιήσονται τὴν ὀλολυγὴν, ὡς μὴ λεληθότως, μὴδὲ ἐν παραβύστω κλαίειν, ἀκουστὴν δὲ μᾶλλον γενέσθαι τὴν φωνὴν, καὶ ἀναφανδὸν ὀλοφύρεσθαι, κατημεληκότων τῶν ἐν αὐταῖς τῆς αὐτῆς συνήθους ἀνδρείας, συνθεθραυσμένων δὲ οὕτως, ὡς ἀμοιρῆσαι παντελῶς εὐσθενείας τε καὶ θράσους, καὶ τῶν εἰς ἀλκὴν ἐννοιῶν καὶ ἐγχειρημάτων.

Ἡ ὀσφὺς τῆς Μωαβίτιδος βοᾷ· ἡ ψυχὴ αὐτῆς γνῶσεται, καὶ καρδίᾳ τῆς Μωαβίτιδος βοᾷ ἐν αὐτῇ, ἕως Σηγῶρ· δάμαλις γάρ ἐστι τριέτης. Ἐπὶ δὲ τῆς ἀναβάσεως τῆς πρὸς σέ, κλαίοντες ἀναθήσονται ἐπὶ ὀδῷ Ἀρωνιέμ· βοᾷ σύντριμμα καὶ σεισμός.

Προσβάλλουσιν ἀεὶ τῶν ἀνηκίστων συμφορῶν δριμύται τε λύπαι, καὶ ἀθυμίαι παγχάλεποι, καὶ δειμάτων ἔφοδος, οὐκ ἀνικάνως ἔχουσα καὶ τὴν ἀγαν εὐτολμοτάτην καταθραῦσαι καρδίαν. Ἐντεῦθεν οἱμαῖσι τισὶ πρόσωπα μὲν γενέσθαι σκυθρωπά, καὶ οἷον ἐκ βάθους ἀναπηδῶντας στεναγμούς, καὶ τῆς ἔσω φλογὸς τὴν ζῆσιν διερμηγεύοντα. Ἡ ὀσφὺς τοιγαροῦν τῆς Μωαβίτιδος βοᾷ· τοῦτ' ἐστίν, ἐν ὧδίαι ἐστίν, καὶ κεκρυμμένους ἔχει τοὺς πόρους, προκαταπτοουμένη δηλονότι ταῖς φήμαις, καὶ τὸν οὐδέπω παρεσόμενον ἐννοοῦσα πόλεμον. Ἐγὼν γάρ τοῦτο ἡ ψυχὴ αὐτῆς. Ταύτης τε ἕνεκα τῆς αἰτίας, ὀλοφύρεται τε καὶ κέκραγεν ἐν αὐτῇ ἕως Σηγῶρ, τοῦτ' ἐστίν, Μωαβίτις ἅπανα χώρα, μέχρι καὶ αὐτῶν τερμάτων. Φασὶ γάρ ἐπ' αὐτοῖς τοῖς ὄροις τῶν Μωαβιτῶν τεθεῖσθαι τὴν Σηγῶρ. Τίνος οὖν ἕνεκα ταῦτα συμβήσεται παθεῖν αὐτὴν; Δάμαλις ἐστὶ τριέτης. Ὁ τρίτος ἐνιαυτὸς τοῖς ἀλόγοις τῶν ζώων ἀρκεῖ πρὸς ἀκμὴν, καὶ εἰς τὸ σφριγῶσαν αὐτοῖς ἐνεργήσασθαι δύναμιν. Τοιγάρτοι καὶ τοῦ χρῆναι δαμάζεσθαι καιρὸς αὐτοῖς ἐκεῖνός ἐστίν. Ἔως τοίνυν ἐστὶν ἡ δάμαλις ἀπειροζυγοῦ, σφριγῶσά τε καὶ νέα, καὶ ἀρτιφυῆς ἐκφέρουσα κέρα, κατασκιρτώσα τῶν αὐλῶν καὶ τῶν ἐπαύλειον κατορχεῖται πλειστάκις· τοιαύτη τις γέγονεν ἡ Μωαβιτῶν, ἐπιπρῆδῶσα τοῖς πέλας, καὶ κατασκιρτώσα τῶν ἀσθενεστέρων. Ὑψηλὴν δὲ εἶναι φασιν αὐτὴν, καὶ λεωφόρον τινὰ τὴν Ἀρωνιέμ οὕτω κεκλημένην, ἀνακομιζέειν τε εἰς αὐτὴν τοὺς ἐξ ἐτέρων ἤχοντας ἢ πόλεως ἢ χωρῶν. Ἐπ' αὐτῆς τοίνυν, φησὶ, τῆς ἀναβάσεως τῆς Ἀρωνιέμ, κλαίοντες ἀναθήσονται. Φωνὴ δὲ τοῖς κλαίουσι, σύντριμμα καὶ συσεισμός. Προανακεκράγασι γάρ τὰ ἐκ τοῦ πολέμου συμβησόμενα πάθη, μονονουχὶ συσειόντος ἅπαντα, πόλεις τε καὶ οἴκους, καὶ τοὺς ἐν αὐτοῖς συντριβόντας.

Τὸ ὕδωρ τῆς Νεβρείμ ἕρημος ἔσται, καὶ ἡ χίρ

atiam, nobis prophetica sententia describit. Bello enim circumstante, et ultima **250** calamitate, tam urbibus quam domibus invecta, illi in plateis et angustis ejulantes discurrunt, quodcumque nimirum imbecillum est ac imbellis, veluti feminarum, et infantium genus, domi exsiliens, luctum edit et ejulatum, cum hostiles phalanges aspicit, cum jamjam affore caedem cogitant. Plorate igitur, clamavit enim Esobon, et locuta est, donec exaudita est vox ejus. Urbes has narrant esse Moabitarum bellicosissimas. At tametsi, inquit, ita sint, tantum attamen luctum excitabunt, ut non obscure, non in abscondito plerent, imo ita ut percipi auribus vox possit, et clare ejulent, incolis suam fortitudinem solitam negligentibus, et ita contusis et accisis, ut prorsus nihil virium, nihil nervorum habeant, nihilque fortiter aut cogitent aut suscipiant.

VERS. 5. *Lumbus Moabitis clamat: anima ejus cognoscat, et cor Moabitis clamat in ipsa usque ad Segor: vitula enim est triennis. Super autem ascensum ad te flentes ascendent via Aroniim: clamat contritio, et concussio.*

Immittunt se et ingerunt semper ante incurabiles calamitates, diri cruciatus et exanimationes acerrimæ, pavorumque incursio, quæ satis est ad animum fidentissimum labefactandum. Hinc sit, arbitrator, ut quibusdam facies tertricæ sint, et suspiria veluti ex profundo trahantur, internæ flammæ ferorem exprimentia. Clamat igitur lumbus Moabitis, id est, in doloribus est, labores angrosque habens intestinos rumoribus ante percussus, bellumque nondum intentatum pervertens. Cognovit enim hoc anima ejus. Hanc ob causam lamentabatur et clamabat in se usque ad Segor, nimirum tota regio Moabica, et usque ad ipsos terminos. Narrant videlicet in ipsis finibus Moabitarum sitam esse Segor. Cujus igitur rei gratia hæc ei accidit? Vitula est triennis. Tertius annus animalibus ratione carentibus, ad ætatis florem, et ad maturas vires efficiendas sufficit. Itaque et eo tempore domari debent. Quandiu ergo vitula est jugi inexperta, lascivius et juvencula, et tenerum ac novum cornu proferens, exsultans ex septis et vestibulis ac stabulis, saltitat **251** identidem. Talis existit Moabitis, insultans vicinis, et in infirmiores insiliens. Excelsam autem dicunt esse, et popularem Aroniim ut vocatur, recipere quotquot ad eam ex aliis seu urbibus, seu regionibus ventitant. Igitur, ait, ex ascensu Aroniim flentes ascendent. Vox autem flentium est, contritio et concussio. Siquidem clamaverunt ob acerbitates eventuras ex bello, quod scilicet omnes tam urbes, quam domos conceutit, et qui in iis sunt conterit.

VERS. 6. *Aqua Nemim deserta erit, et herba ejus*

deficiet: herba enim viridis non erit; nunquid et sic A debet servari?

Urbem Nebrim [al. *Nemrim*] positam esse aiunt in extrema ora regionis, mari Rubro vicinam, adeoque aquosam et feracem, ut equis multis abundare possit, ideoque esse etiam pugnacissimos homines, habereque equitatum bellandi peritum. Ex divina ergo, inquit, ira, ex hostium impressione, destituta erit aquis, viridique herba. Quosane facto, jacebit omnino rei militaris scientia, sublatis ante equis, ac inedia intereuntibus. At si hoc, inquit, fiat, num igitur alte de se ac tam magnifice sentiet? Num si hoc contigerit, servabitur, et inimicorum manus effugiet? Fracta enim et exstincta eorum potentia, quæ demum erit spes salutis?

VERS. 7-9. *Inducam enim in vallem Arabes, et capient eam. Pertigit enim clamor ad terminum Moabitidis Agallim; et ejulatio ejus usque ad puteum Elim. Aqua Rhembon [al. Dimon] replebitur sanguine. Inducam enim super Rhembon Arabes. Et tollam semen Moab et Ariel. Et residuum Adama mittam tanquam reptilia super terram.*

Partes Damascenorum ad Austrum maxime vergentes, innumerabilia genera eorum qui Saraceni vocantur, incolere dicunt, et ad Persiam usque porrigi. Hi arma contulerunt, copiasque junxerunt cum Babiloniis, et populati sunt Moabitidem: sequebantur quippe et ipsi, licet ex ea gente essent, Moabitarumque vicini. Vocati sunt enim hi quoque Arabes. Capiendum itaque dicit Nebrim: Inducam enim super vallem Arabes, et capient 252 eam. Vallem, ut videtur, Nebrim nominat, quippe quæ in concavo loco sita sit, nimirum cum aliæ urbes in altum erectæ, et in montibus positæ sint. Quoniam vero non pars Moabitarum bello attrita est, sed tota omnino ac in totum conquassata est, et in morem ebrui jactata; ideo inquit a sinibus ad fines perventerum clamorem, ululantium videlicet et eorum, qui casum pereuntium soliti sunt deplorare. Pertigit enim clamor, inquit, terminum Moabitidis, Agallim, et ejulatio ejus usque ad puteum Elim. Extimas autem urbes, et in ipsis locatas terminis nominat: Agallim, inquam, et puteum Elim. Cumque lamentum per omnes provincias tollendum asseverasset, uti dicebam, inde ait: Aqua Rhembon implebitur sanguine. Maxime autem irriguam Rhembon esse perhibent. Sed replebitur sanguine, inquit, hoc scilicet dicens, quod sanguis belli tempore occumbentium, cum largitate et copia aquarum contendet, et rubefacti apparebunt fluvii, diffundeturque aqua terræ, non jam pura, non aquæ speciem habens, sed diversi coloris, et sanguinea. Capiendamque eam ait ab Arabibus, et tollam semen Moab, et Ariel, tollatur, id est, perdatur et conficiatur. Et residuum mittam, inquit, velut reptilia super terram. Qui enim sunt acres et acerbi,

τος αὐτῆς ἐκλείψει· χόρτος γὰρ χλωρὸς οὐκ ἔσται, μὴ καὶ οὕτως μέλλει σωθῆναι;

Πόλις εἶναι φασὶ τὴν Νεβρείμ κειμένην μὲν ἐν ἐσχατιαῖς τῆς χώρας, γειτνωσάν θάλασση τῇ Ἐρυθρᾷ, εὐδρον δὲ οὕτως καὶ εὐθροτον, ὡς καὶ ἵππον δύνασθαι κεκτῆσθαι πολλῶν τοὺς ἐν αὐτῇ ταύτη τοι καὶ εἶναι μαχιμωτάτους, ἔχειν τε τὴν ἵππον ἐμπειροπόλεμον. Ἐκ θείας τοίνυν, φησὶν, ὀργῆς, ἐκ τῆς τῶν πολεμίων ἐφόδου, Ἐρημός ἐσται καὶ ὑδάτων καὶ χόρτου χλωροῦ. Οὐ δὴ γεγονότος, ἀτονήσει πάντως ἡ τῶν τακτικῶν ἐμπειρία προσηρημένων τῶν ἵππων, καὶ διολωλότων ὑπὸ λιμοῦ. Ἄλλ' εἰ τοῦτο γένοιτο, φησὶ, μὴ ἄρα φρονήσει μέγα καὶ οὕτως ἐφ' ἑαυτῆς; μὴ τοῦτου συμβεβηκότος μέλλει σωθῆναι, καὶ τὰς τῶν πολεμίων διαδράναι χεῖρας; προσηρημένης γὰρ B αὐτῶν τῆς ἰσχύος, ποῖα τι; ἔσται λοιπὸν ἡ τῆς σωτηρίας ἐλπίς;

Ἐπάξω γὰρ ἐπὶ τὴν φάραγγα Ἀραβας, καὶ λήψονται αὐτήν. Συνῆψε ἡ βοή τὸ ὄριον τῆς Μωαβίτιδος τῆς Ἀγαλλεῖμ, καὶ ὀλολυγμὸς αὐτῆς ἕως τοῦ φρέατος τοῦ Ἐλεῖμ. Τὸ δὲ ὕδωρ τὸ Ῥεμμὼν πλησθήσεται αἵματος· ἐπάξω γὰρ ἐπὶ Ῥεμμὼν Ἀραβας. Καὶ ἀρῶ τὸ σπέρμα Μωάβ, καὶ Ἀριήλ, καὶ τὸ κατὰλοιπον Ἀδαμα ἀποστελέω ὡς ἐρπετὰ ἐπὶ τῆς γῆς.

Τὰ νοτιώτατα μέρη τῶν Δαμασκηνῶν κατανεμῶσθαι φασὶ τὰ τῶν καλουμένων Σαρακηνῶν ἀναριθμητὰ γένη, καὶ μέχρι αὐτῆς παρατείνοντα τῆς Περσῶν. Αὐτοὶ συναπλίζοντο τοῖς Βαβυλωνίοις, καὶ καταδύον τὴν Μωαβιτῶν· εἶποντο γὰρ καὶ αὐτοὶ καίτοι τάχα που καὶ γένος ὄντες, καὶ γειτόνες τῇ Μωαβιτῶν. Κέκληντο γὰρ καὶ Ἀραβας καὶ αὐτοί. Ληφθήσεσθαι τοίνυν φησὶ τὴν Νεβρείμ· Ἐπάξω γὰρ ἐπὶ τὴν φάραγγα. Ἀραβας, καὶ λήψονται αὐτήν. Φάραγγα, δὲ κατὰ τὸ εἶδος, ὀνομάζει τὴν Νεβρείμ, διὰ τὸ ἐν κοίλῳ κείσθαι τόπῳ. Καίτοι τῶν ἐτέρων πύλων ἡρμένων ὑψοῦ, καὶ ἐν ὄρεσιν οὐσῶν. Ἐπειδὴ δὲ οὐ μέρος ἦν τῆς Μωαβιτῶν τὸ τῷ πολέμῳ συντετριμμένον, ἀλλ' ὅλη δι' ὅλου κατεδοθήθη τε καὶ σεσάλευται μεθυστος δίκην· ταύτη τοι φησὶν ἐκ περάτων εἰς πέρατα συναφθήσεσθαι τὴν βοήν, τῶν ὀλολυζόντων δηλονότι, καὶ τὸν τοῖς ἀπολείσθαι μέλλουσι ὀρθῶν ἐκμελετᾶν εἰωθότων. Συνῆψε γὰρ ἡ βοή τὸ ὄριον τῆς Μωαβίτιδος, φησὶ, τῆς Ἀγαλλεῖμ, καὶ ὀλολυγμὸς αὐτῆς ἕως τοῦ φρέατος τοῦ Ἐλεῖμ. Τὰς δὲ ἔξω πόλεις, καὶ ἐπ' αὐτοῖς τοῖς τέρμασι κειμένας ὀνομάζει, τὴν τε Ἀγαλλεῖμ φημι, καὶ τὸ φρέαρ τοῦ Ἐλεῖμ. Τεθεῖσθαι δὲ τὸν ὀρθῶν εἰς πᾶσαν αὐτῶν τὴν χώραν διαβεβαιούμενος, ὡς ἔφην, εἰτά φησὶν, ὅτι: Τὸ ὕδωρ τὸ Ῥεμμὼν πλησθήσεται αἵματος. Ἐνυδροτάτην δὲ εἶναι λόγος τὴν Ῥεμμὼν. Ἄλλὰ πλησθήσεται, φησὶν, αἵματος, ἐκεῖνο που λέγων, ὅτι ταῖς τῶν ὑδάτων διαψυλαίαις φιλονεικῆσει κατὰ τὸν τοῦ πολέμου καιρὸν τῶν πιπτόντων τὸ αἷμα· καὶ παφοινγμένοι μὲν ὀφθήσονται ποταμοὶ, κατασχεδασθήσεται δὲ τῆς γῆς τὸ ὕδωρ, οὐκέτι καθαρὸν, οὕτε μὴν ὕδατος ὄψιν ἔχον, ἀλλ' ἐτερόχρουν καὶ αἱματοειδέες. Ληφθήσεσθαι δὲ καὶ αὐτὴν ἐξ Ἀράβων φησὶν, ὥστε ἅπαν μὲν σπέρμα Μωάβ, καὶ Ἀριήλ ἐξαρθῆναι,

τούτ' ἔστιν, ἀπολέσθαι τε καὶ ἀπανηθῆναι. Τό γε ἄμην ὑπολείμενον ἀποστελῶ, φησὶν, ὡς ἔρπετὰ ἐπὶ τῆς γῆς. Πικροὶ γὰρ ὄντες ἀεὶ βαδοῦνται πρὸς αἰχμαλωσίαν, καθάπερ τινὲς; ὅφεις ταῖς τινῶν ἐπιφθαλμῶν γενησθεμένοι, καὶ οἷον ἀπονυστάξαντες, εἰς τὸ ἀτυνηθῶς ἡμερον. Τὸ γάρτοι λέγειν Ἀποστελῶ, τὸ ἐκπέμψαι δηλοῖ. Ἔθος γὰρ τοῖς ἔλουσι χώραν ἢ πόλιν, οὐχὶ πάντας ἄρδην ἀπολύειν ἔσθ' ὅτε, δεδαπανημένης δὲ τῆς μηχανωτάτης πληθύσεως, ἐν δορυληπτῶν ποιῆσθαι τάξει τοὺς περιλειμμένους. Εἰ δὲ χρῆ τινα καὶ ταῖς ἱστορίαις ἐφαρμόσαι λόγον ἀναγκαῖον, ἰστέον, ὅτι ψυχὴ μὲν ἐν τῷ θεῷ φόβῳ τετειχισμένη, ἰσχυρὰ τὴν ἐστὶ καὶ δυσάλωτος, καὶ τῆς τῶν μαχομένων αὐτῇ κατευμεγεθοῦσα χειρὸς. Νικᾷ γὰρ ἀρχὰς τε καὶ ἐξουσίας καὶ τοὺς κοσμοκράτορας τοῦ σκότους τούτου, τὰ πνευματικὰ τῆς πονηρίας ἐν τοῖς ἐπουρανίοις. Εἰ δὲ θὴ παρατρέποιο πρὸς ἄμην προσήκειν, ἔξω τε τῆς εὐθείας φέροιτο τριβῶν, καὶ τὸ θεῷ δοκοῦν παρατρέχουσα, πρὸς τὰ ἐν τῷ κόσμῳ καταφέροιτο πάθη, καὶ τὸν τῆς εὐπειθείας ἀποσεισάτο ζυγὸν, ἀγυμνοὶ πάσης αὐτὴν ἐπικουρίας, καὶ οἷον ἀτειχιστον αὐτὴν ἀποφαίνει, καὶ ἀνασφαλεῖ τοὺς πολεμοῦσιν ἐργάζεται, καταλείπειν τε τὰς ἐφόδους τὰς ἐπ' αὐτῇ τοῖς πάθεσιν, ὡς κατὰ μηδένα τρόπον ἰσχυρὰ διαφυγεῖν. Οὗτοι παραδίδονται μὲν εἰς ἀδόκιμον νοῦν, καὶ γέγονασιν εὐάλωτοι ταῖς ἐκτόποις ἐπιθυμίαις, σώζει δὲ αὐτὰς οὐδὲν, ἀλλ' εἰσὶν ὑπὸ πόδας ἐχθρῶν, ἀνάνδρως διεβη-μμένοι. Ἐάν μὲν γὰρ κλεισθὴ κατὰ τοὺς ἀνθρώπους, φησὶν, ὁ τῶν ὄλων Θεός, τίς ἀνοίξει, καὶ τὴν πανακτὴν τοῦ παραδεδωκέντος πλεονεκτῆσει δεξιάν; Μένωμεν τοίνυν ἐν τῷ θεῷ φόβῳ. Κερδανοῦμεν γὰρ οὕτω τῆς ἀνωθεν εὐμενείας τὴν χάριν· καὶ κατανεαίνευσόμεθα πνευματικῶς, καὶ ἀμαρτίας, καὶ παθῶν, καὶ τῆς τοῦ διαβόλου πλεονεξίας ὀλίγα κομιδῇ φροντίζοντες, πρὸς τὸ βραβεῖον τῆς ἄνω κλήσεως κατανησομεν, τὴν εὐκλεῆ καὶ δοκιμωτάτην κατορθοῦντες ζωὴν.

Μὴ πέτρα ἐρημός ἐστι τὸ ὄρος Σιών; Ἔση γὰρ ὡς πτηνοῦ ἀνιπταμένου νεοσσὸς ἀφηρημένος, θυγάτηρ Μωάβ.

Κατεστράτευσεν τῆς Σαμαρείας κατὰ καιροῦς Σαλμανασάρ ὁ Ἀσσύριος, εἶλὲν τε τὰς ἐν αὐτῇ πόλεις· καὶ προσέτι τῶν τῆς Ἰουδαίας προσήδικησε πολλὰς, καὶ δορυληπτον ἀπεκόμισεν πληθὺν εἰς τὴν ἑαυτοῦ. Ταύτης τε ἕνεκα τῆς αἰτίας, ἐπετώθαζον τῇ Σιών ἦτοι τῇ Ἱερουσαλὴμ τὰ Μωαβιτῶν ἔθνη, καὶ πέτραν αὐτῆν ἡρημωμένην ὠνόμαζον, οὐκ αὐτῆς που τάχα καταπειδιώντες οἱ τάλανες, ἀλλὰ τοῦ ἐπὶ πάντας Θεοῦ· καὶ γοῦν καὶ ἔφασκον τὴν σώζουσαν αὐτοὺς ἀτονῆσαι χεῖρα, ταύτης τε ἕνεκα τῆς αἰτίας ὑπὸ πόδας ἔλθειν τῶν ἐχθρῶν. Ὡς τοίνυν θυγάτηρ Μωάβ, φησὶν, ἐνήθει δὲ πάντως ὁ λόγος, μὴ πέτρα ἐρημός ἐστι τὸ ὄρος Σιών; Ἄρα μόνη, φησὶ, κέκμηκεν ἡ Σιών; Ἄρα μόνη πέπτωκεν ὑπὸ πόδας ἐχθρῶν; καὶ τὴν τῶν ἐνοικοῦντων αὐτῆν νεύσθηκεν ἐρημίαν; ἢ τοῖς ἔτι χείροσιν αὐτῆς περιπέπτωκας; Ληφθήσῃ γὰρ παρ' ἐχθρῶν, καὶ οἷον ἐκ καλιᾶς νεοσσὸς ἀφηρη-

semper ibunt in captivitatem, velut serpentes quidam aliquorum incantationibus praestigisque fascinati, et praeter solitum mansueti, conniventes. Dicendo enim, Mittam, amandare denotat. In more enim est his qui ceperunt regionem, vel civitatem, quandoque omnes delere funditus, sed multitudine pugnacissima consumpta, reliquos in classe numeroque captivorum ponere. Si vero historiis alium quempiam sermonem necessarium inserere liceat: tenendum est, animam Dei timore, velut muro obseptam, fortem esse et quodammodo invictam, et manum eorum, qui eum ipsa pugnant, superare. Vincit enim principatus, et potestates, mundi dominos, rectores harum tenebrarum, spiritualia nequitiae in supercaelestibus. Sin divertat ad ea quae non convenit, et extra rectum callem feratur, et Dei placita praeteriens ac praetercurrens, ad mundanas cupiditates devolvatur, atque jugum obedientiae respuat: omni eam denudat 253 subsidio, et velut sine maceria patentem efficit, hostibusque reddit incustoditam, viam praestruit et complanat assultibus cupiditatum contra eam, ita ut nullo modo possit effugere. Sic traduntur quidam in reprobam mentem, sicutque expugnabiles, expositique monstrosis cupiditatibus, nec quidquam defendit eos, sed pedibus inimicorum projecti sunt ignaviter. Si enim, inquit, clauserit contra hominem universitatis Deus, quis aperiet? et praepotentem tradentis dexteram quis superabit? Permaneamus itaque in timore Dei. Sic enim supernae misericordiae gratiam lucrificiemus, peccatum ac cupiditates spiritualiter tanquam juvenes vincemus, et diaboli tyrannidem parvi admodum ducentes, laudatam et probatissimam vitam recte instituentes, ad praemium supernae vocationis pervenimus.

CAP. XVI. VERS. 1, 2. *Num petra deserta est mons Sion? Eris enim veluti avis volantis pullus ablatas, filia Moab.*

Oppugnavit Samariam capta opportunitate Salmanasarus Assyrius, cepitque ejus civitates, porro etiam Judææ multas male tractavit, et captivam multitudinem in suam regionem abduxit. Hanc ob causam illuserunt Sioni seu Jerusalem gentes Moabitarum, et petram desertam eam appellarunt: non tam irridentes eam miseri homines, quam eum qui est super omnes Deus, quippe dictitantes ejus manum opitulatricem elanguescere, et hanc ob rem etiam sub pedes venire hostium. O igitur filia Moab, inquit: usitata quidem est semper hæc oratio: num petra deserta est mons Sion? An, inquit, sola laboravit ac succubuit Sion; an sola corruit sub pedibus inimicorum? Et inopia incolarum afflicta-tur? Vel tu in deteriora quam ea sit, incidisti? capieris enim ab hostibus, et tanquam e nido pullus ereptus in alienam migrabis regionem, et inimicis

¹⁶ Job xii, 11.

servies; erisque apud illos captiva, miserabilis et A profligata, et servituti subjecta. Utile igitur et necessarium præceptum illud : « Si ceciderit inimicus tuus, ne gaudeas super eum, quia videbit Dominus, et non placebit ei, et avertet furorem suum ab ipso »¹⁷. » Non enim convenit alienis lætari calamitatibus, nec id quod vicino accidit, nostræ voluptatis occasionem ansamque facere : at si quis forte sit mærore confectus, **254** condolere illi potius, et ad nostra peccata oculo intento, multum reformidare. ne et in nos cædentis ira deveniat.

Vers. 5, 4. Deinde vero, Arnon, plura consule, et fac tegmen planctus ipsi semper : in meridianis tenebris fugitant, obstupuerunt. Non ab initio habitabunt (1) apud te fugitivi Moab. Erant tegumenta vobis a facie persequentis, quia sublatum est auxilium tuum, et princeps perii conculcans super terra.

Ad interpretandum difficilis est mens horum verborum, propter personarum in personas transitiones, et compositionis asperitatem, nec omnium intelligentiæ obviam. Verumtamen quoad potero, enitar explicare. Deleta itaque tota Moabitide, ever- sis urbibus, incensis domibus, et prorsus rabiose sævientibus Babytoniis, qui elabi poterant, Arnon se receperunt. Urbs autem hæc munitissima est, et Moabitidi contermina. Habetur igitur ad eam sermo. Tu autem, inquit, posthac, o Arnon, plura consule. C Observa, inquit, quo pacto servare poteris superstities, eosque qui immanitatem vastatorum potuerunt evadere. Fac etiam tegmen planctus ipsi semper. Et fac, inquit, comminiscere aliquid humanum, latebra esto intolerabili luctu confectis. Fugitant enim in meridianis tenebris, id est, cum dies est, et sol in meridie lucet, ipsi mentis caliginem circumferunt. Satis est enim ad turbandum animum mortis metus : et summæ desperationis assultum tanquam noctem quamdam mentis offundit. Hinc etiam ait : Et obstupuerunt. Nam belli terroribus perculti, tantum non mente sensuque privati sunt. At si acceperis, inquit, Moabitas, scio tamen planissime, quod servasti non omnes, sed exigua tantum et paucas eorum qui exstincti sunt reliquias. Hoc puto ostendere velle, cum dicit : Non a principio habitabunt juxta te fugitivi Moab. Non, cum primum movebatur bellum, inquit, suscepisti profugos : nonne admodum pauci et rari qui effugere potuerunt? Itaque producta sunt ad finem ea quæ a Deo contra Moabitas dicta sunt. Periiit enim, licet exigua, et vix quidem conservatæ sunt reliquiæ. Sed, o, inquit, Arnon, suscepisti Moabitas, **255** sperans fortassis eos quoque olim fore latibulum vobis a facie persequentis. Erit autem hoc minime. Unde ?

¹⁷ Prov. xxiv, 17, 18.

(1) Sec. Sept. ἀγθῆς, ne ducaris, habitabunt, etc.

μένος, εἰς ἑτέραν οἰχῆση χώραν, καὶ δουλεύσεις ἔχθροῖς, ἔση τε παρ' αὐτοῖς αἰχμάλωτος οἰκτρά, καὶ κατεβριμμένη, καὶ ὑπὸ ζυγὰ δουλείας. Χρήσιμον οὖν ἄρα καὶ ἀναγκαῖον παράγγελμα τὸ : « Ἄν πέση ὁ ἔχθρός σου, μὴ ἐπιχάρης αὐτῷ, ὅτι ἔφεται Κύριος, καὶ οὐκ ἀρέσει αὐτῷ » καὶ ἀποστρέψει τὸν θυμὸν αὐτοῦ ἀπ' αὐτοῦ. » Οὐ γάρ τοι προσήκει ταῖς ἑτέρων ἐπιγάνυσθαι συμφοραῖς, οὐδὲ θυμηδείας ποιεῖσθαι πρόφασιν τὸ τῷ πέλας συμβεβηκός, κἀν εἰ τις εἶη τυχὸν τῶν καταλυτῶν εἰλωθῶτων, ἐπιστυγνάξιν δὲ μᾶλλον αὐτῷ, καὶ τοῖς ἰδίοις πταίσμασιν ἐνιέντας τὸν ὀφθαλμὸν, δεδιέναι σφόδρα, μὴ ἄρα πως καὶ ἐφ' ἡμᾶς ὁ τοῦ καταπαλοντος ἐπέλθοι θυμός.

Ἐπειτα δὲ, Ἀρνῶν, πλείονα βουλευού, ποιεῖ τε σκέπη πένθους αὐτῆ διὰ παντός· ἐν μεσημβρινῇ σκοτιᾷ φεύγουσιν, ἐξέστησαν. Μὴ ἀπαρχῆς παροικήσουσιν οἱ φυγάδες Μωᾶβ· ἔσονται σκέπη ὑμῖν ἀπὸ προσώπου διώκοντος, ὅτι ἤρθη ἡ συμμαχία σου, καὶ ὁ ἄρχων ἀπώλετο ὁ κατιπατῶν ἐπὶ τῆς γῆς.

Δυσερμήνευτος κομιδῆ τῶν προκειμένων ὁ νοῦς, διὰ τοι τὰς τε τῶν προτύπων εἰς πρόσωπα μεταβάσεις, καὶ τὸ τῆς συνθήκης τραχὺ καὶ οὐ βάσιμον νῶ παντί. Πλὴν ὡς ἂν οἶός τε ὦ, πειράσομαι διεπεῖν. Πεπορθημένης τοίνυν ἀπάσης τῆς Μωαβιτῶν, πώλειών τε κατηρειπομένων, καὶ οἰκῶν ἐμπερησμένων, καὶ ἀπαξαιπῶς ἐκκληυτετήκων ἀγρίως τῶν Βαβυλωνίων, οἱ διαφυγεῖν ἰσχύσαντες μετόκησαν εἰς τὴν Ἀρνῶν. Πόλις δὲ αὕτη τῶν ὀχυροτάτων, ὁμορὸς πού τάχα τῇ Μωαβιτῶν. Ἔστι τοίνυν πρὸς αὐτὴν ὁ λόγος. Σὺ δὲ, φησί, μετὰ τούτου, ὦ Ἀρνῶν, πλείονα βουλευού. Κατασκέπτου, φησί, τίνα τρόπον διασωσάι θυγήση τοὺς περιλειμμένους καὶ διαφυγεῖν ἰσχύσαντας τῶν πεπορθηκῶτων τὴν ἀγριότητα. Ποίει τε σκέπη πένθους αὐτῆ διὰ παντός. Ναί, φησὶν, ἐταξέψω τι φιλόανθρωπον, σκέπη γένου τοῖς ἀφορητῶ πένθει κατελιγμένοις. Φεύγουσι γὰρ ἐν μεσημβρινῇ σκοτιᾷ, τοῦτ' ἔστιν, ἡμέρας εὐσης, καὶ ἡλίου μεσημβρίζοντος αὐτοῖς σκοτιᾶν ἔχουσι κατὰ νοῦν. Ἰκανὸς γὰρ ἴλιαν ὁ τοῦ θανάτου φόβος καταθολῶσαι ψυχὴν, καὶ οἶόν τινα νύκτα καταχέαι τοῦ νοῦ τῆς εἰς ἄκρου δυσθυμίας τὴν ἔφοδον. Ταῦτη τοί φησιν, ὅτι Καὶ ἐξέστησαν. Μόνον γὰρ οὐχὶ καὶ τοῦ φοβεῖν ἔξω γεγόνασιν, τοῖς ἐκ τοῦ πολέμου καταπτοούμενοι δειμασιν. Ἄλλ' εἰ καὶ δέξαιο, φησὶ, τοὺς ἀπὸ γε τῆς Μωαβιτῶν, ἀλλ' οὖν ἔσθι τοι καὶ μάλα σαφῶς, ὅτι σέσωκας οὐ πάντας, ἀλλὰ βραχὺ καὶ εὐαρίθμητον τῶν ἀπολωλῶτων λείψανον. Τοῦτο οἶμαι δηλοῦν ἐθέλειν λέγοντα· Μὴ ἀπαρχῆς παροικήσουσιν οἱ φυγάδες Μωᾶβ. Μὴ ἐν ἀρχαῖς ἔντος τοῦ πολέμου, φησὶν, ὑπεδέξω τοὺς φυγάδας· οὐκ εὐαρίθμητοι κομιδῆ καὶ ὀλίγοι παντελῶς οἱ διαφυγεῖν ἰσχύσαντες; Οὐκοῦν εἰς πέρας ἐνήνεκται τὰ σιρημένα παρὰ Θεοῦ κατὰ Μωαβιτῶν. Ἀπόλωλε γὰρ εἰ καὶ βραχὺ, καὶ μόλις διασέσωσται λείψανον. Ἄλλ', ὦ, φησὶν, Ἀρνῶν, ὑπεδέξω τοὺς ἐκ

τῆς Μωαβιτῶν, προσδοκήσασα τάχα πού, ὅτι καὶ αὐ- A
τοὶ κατὰ καιροῦ; ἔσονται σχέπη ὑμῖν ἀπὸ προσώπου
διώκοντος. Ἔσται δὲ οὐχὶ τοῦτο. Πέθην; Ἥρθη γάρ
ἢ συμμαχία σου; καὶ ὁ ἔργον ἀπώλετο ὁ καταπατὴν
ἐπὶ τῆς γῆς. Ὁ γὰρ αἰ σοὶ συνασπίσας, φησὶ, τῆς
Μωαβιτῶν ἠγούμενος, ὁ δεινὸς καὶ ὑπέροπτος, καὶ
ὡσπερ τινὰ χοῦν καταπατεῖν εἰωώ; τοὺς ἀνθεστη-
κότας, ῥηξεν καὶ ἀπόλωλεν. Ἥρθη γάρ, καὶ ἐκ μέ-
σου γέγονεν. Διδάσκει δὲ διὰ τούτων, ὅτι προσανῆρη-
ται τοῖς Μωαβίταις, καὶ ἡ τοῦ δύνασθαι ποτε
κρατῆσαι πάλιν αὐτοὺς ἐλπὶς. Οἱ γὰρ ἀσβεῖς ἐκ γῆς
ὀλόβριζοι, φησὶν, ὀλοῦνται· θεοῦ δὲ ἔλως ἐπι-
πτῶντος θυμοῦ, ποῖον ἔσται τῶν παπονθῶτων λείψανον; Ἥ τίς ὁ ἀναστῆσαι δυνάμενος, Θεοῦ κατα-
στρέψοντος;

Καὶ διορθωθήσεται μετ' ἐλέους θρόνος, καὶ B
κλιθεῖται ἐπ' αὐτοῦ μετὰ ἀληθείας ἐν σκηπῇ
Δαβὶδ, κρίνων καὶ ἐκζητῶν κρίμα, καὶ σπεύδων
δικαιοσύνην.

Ἐν τούτοις σαφῶς ἐπαγγέλλεται τὸ ἀπαλλαγθῆ-
σεσθαι κατὰ καιροῦ τὸν Ἰσραὴλ τῆς ἀφορήτου
ταλαιπωρίας, καὶ τῶν ἐκ τῆς αἰχμαλωσίας κακῶν.
Κύρου γὰρ ἐλόντος τὴν Βαβυλωνίων ἀνέθη μὲν ὁ
Ἰσραὴλ, ἀνεκομισθὴ δὲ κατοικεῖροντος Θεοῦ εἰς τὴν
ἁγίαν πόλιν, ἠγουμένων Ζωροβάβελ τοῦ Σαλαθιήλ, ὃς
ἦν ἐκ φυλῆς Ἰούδα καὶ Δαβὶδ, καὶ μὲν τοι καὶ Ἰησοῦ
τοῦ Ἰωσεδὲκ τοῦ ἱερέως τοῦ μεγάλου. Ὁ τοίνυν θρό-
νος, φησὶ, τοῦτ' ἔστιν, ἡ παρὰ τοῖς Ἰουδαίοις βασι-
λεῖα, διορθωθήσεται μετὰ ἐλέους, τοῦτ' ἔστιν, εἰς τὴν
οἰκίαν ἐπανήξει τάξις, κατοικεῖροντος Θεοῦ. Καθ-
εῖται δὲ πάλιν ἐπ' αὐτοῦ μετ' ἀληθείας ἐν σκηπῇ Δα- C
βὶδ, κρίνων καὶ ἐπιζητῶν κρίμα. Καὶ σκηπῇ, ὡς
ἔοικεν, ὀνομάζει τὰ βασιλεία, ἐν οἷς ποιούμενοι τὰς
διατριβὰς ἐδίκαζον, ἐνὸν μῶς αὐτοὺς τοὺς τῆς βασιλείας
διέποντας θάκους. Καὶ τό γε ἦγον εἰς τὸ Θεῷ δοκοῦν,
ἐπιμεληταὶ δικαιοσύνης γεγόνασιν, εἰ καὶ τῆς ἀρετῆς
δημαρτήκασι τινες, ἀπονενευκότες ἐπὶ τὰ χεῖρω.
Ἰστέον δὲ ὅτι μετὰ τὴν ἐκ τῆς Βαβυλώνας ἐπάνοδον,
οὐκέτι διηρημένως κατωκῆκασιν οἱ ἐξ Ἰσραὴλ, ὡς
εἶναι μὲν ἐν τῇ Σαμαρείᾳ τὰς δέκα φυλάς, καὶ τὸ
ἡμισυ φυλῆς Ἐφραῖμ, βασιλεύοντος ἐπ' αὐτοῖς τινος,
ἐν δὲ τοῖς Ἱεροσολύμοις τὴν Ἰούδα φυλὴν, καὶ τὸ
ἡμισυ φυλῆς Μανασσῆ, πάλιν ἐτέρου καὶ ἰδικῶς βα-
σιλεύοντος τινος ἐπ' αὐτῶν, ἀλλ' εἰς μίαν συνενεχθέν-
τες διάνοιαν, κατωκῆκασιν ὁμοῦ τὰ Ἱεροσόλυμα, ἕνα
λοιπὸν χρόνον βασιλεία. Καὶ τοῦτο ἦν ἄρα τὸ διὰ D
φωνῆς προφήτου περὶ αὐτῶν εἰρημένον· Καὶ ἀναβή-
σονται ἐκ τῆς γῆς, καὶ κοπάσουσι μικρὸν τοῦ χρεῖν
βασιλεία καὶ ἄρχοντα. Πλὴν ὑπισχνεῖται Θεὸς τοῦ
παρὰ τοῖς Ἰουδαίοις θρόνου τὴν ἐπανόρθωσιν, μονο-
ουχὶ κατονεῖδίζων τὴν Μωάβ. Περφύλαρχε μὲν λέγου-
σα, ὅτι Πέτρα ἔρημός ἐστι τὸ ὄρος Σιών. Ἀλλὰ σοὶ
μὲν, φησὶ, τοῦτο κάκεινο συμβήσεται· πλατὺ γελῶση
κατὰ τῶν ἐξ Ἰσραὴλ. Τοῦς δὲ πάντη τε καὶ πάντως
ελεήσει Θεός, καὶ ἀνήσει μὲν τῶν τυμθετηκότων·
ἀποκαταστήσει δὲ πρὸς τὸ ἐν ἀρχαῖς τὴν παρ' αὐτοῖς
βασιλείαν ἐπανορθῶσαι.

ἤκούσαμεν τὴν ὑβρίν Μωάβ, ὑβριστῆς σφό-
δρα.

Προαναφωνήσας εὖ μάλα τὴν ἐκ τῆς αἰχμαλωσίας

Sublatum est enim auxilium tuum, et princeps perit
conculcans super terram. Qui enim, inquit, suppet-
tias tibi semper tulit, Moabiticæ terræ præfectus,
acer et elatus, qui tanquam pulverem calcare solitus
est eos qui rebellarent, perit et interiit. Extermi-
natus est enim et sublatus e medio. Docet enim
hiæce, quod etiam sit ablata et præcisa Moabitis
spes posse aliquando rursus superiores obtinere.
Impii enim, inquit, radicitus de terra perdentur;
divina autem ira omnino insiliente, cujusmodi erunt,
eorum qui afflicti sunt reliquiae? Vel quis restaurare
potest, subvertente Deo?

VERS. 5. Et dirigetur cum misericordia solium,
et sedebit in eo cum veritate in tabernaculo Davi-
dis iudicans et exquirens iudicium, et accelerans
justitiam

In istis verbis aperte promittitur, Israelcm suis
temporibus a non ferenda infelicitate malisque
quibus in captivitate oppressus erat, esse libe-
randum. Cum enim Cyrus Babyloniam cepisset,
liberatus est Israel reductusque est Deo commi-
serante in sanctam civitatem, ducibus Zorobabelo
filio Salathiel, qui erat ex tribu Juda et David,
et Jesu filio Josedech magno sacerdote. Solium
igitur, inquit, id est, Judaicum regnum instaura-
bitur cum misericordia, id est, in suum quasi pro-
prium statum ac dignitatem restituetur miserante
Deo: et residet denuo in eo cum veritate, et in
tabernaculo David, iudicans et vestigans iudicium.
Et tabernaculum ut videtur nominat basilicas seu
regias, in quibus commorabantur iudicantes legi-
time eos qui sedem regni administrabant. Et quod
ad Dei voluntatem attinet, justitiæ cultores existi-
terunt etiamsi a virtute aberraverint quidam, ad
deteriora declinantes. Sciendum autem est post
reditum e Babylone, non jam divisim habitasse
Israelitas, ut Samarizæ decem tribus et dimidia
tribus Ephraim essent, imperitante illis uno,
Hierosolymis autem tribus Juda, et dimidium tribus
Manassis, rursus privatim regnante altero: sed in unam
mentem conflati ac conspirantes, incolebant simul
Hierosolyma, unum porro regem inungentes. Hoc erat
videlicet 256 voce prophetæ de illis dictum:
Et ascendent de terra, et laborabunt paululum,
ungendo regem et principem. Verum pollicitus est
Deus Judaici throni instaurationem, tantum non
probra in Moab jaciens. Scominata enim illa torsit,
dicens: Petra deserta est mons Sion. Imo tibi,
inquit ille, istud contiget, quæ hiant ac largo
ore ridet Israelitas: horum vero prorsus penitus-
que miserebitur Deus, et ex his quæ acciderunt
recreabit ac relaxabit, et in antiquam conditionem
rediget, regnum eorum reformando.

VERS. 6. Audivimus superbiam Moab, valde
contumeliosus est.

Cum declaraverit superius reditum Israelitarum

e captivitate, juxta prius expositam rationem, et A quod iterum ad veterem formam principatus, nimirum regni ipsorum, futura sit reditio, recipit se de integro ad Moab, ad eosque sermonem transfert. Dictum est autem velut ex persona sanctorum prophetarum illud: Audivimus insolentiam Moab, valde insolens est. Colaudant enim per hæc veluti in judicio punientem Deum, debituque ac dignum illis inferentem supplicium. Audisse se dicunt insolentiam Moab, primum illam vetustissimam historiam non ignorantes, quam divinus Moses exponit. Ut enim supra diximus, conduxit Balaamum Balachus, Ades, inquam, exsecrare mili Israel, et præterea quamplurima facta sunt olim, ex fastu ac superbia Moabitum, cum divina majestate pugnantia.

Superbiam sustuli.

Sanctis prophetis disertissime confidentibus audivisse se insolentiam Moabitidis, et scire se valde insolentem ipsam esse, ex adverso respondet Deus, et ait: Superbiam sustuli, hoc est, non quidem simpliciter fastuosam Moab, sed veluti reipsa fastum et ipsam insolentiam e medio tollendam curavi. Bellum enim gero cum superbis, et pugno cum his qui de se modeste sentire nolumt, imo frustra intumescunt, et alte tollunt supercilium, suæque naturæ ignorant imbecillitatem. Scriptum est autem ^{26.29}, quod Dominus superbis resistit. Deinde docens quod juste puniat, et simpliciter pœnas non abs re inducat, accusationem C Intendit contra Moab, superbia veluti morbo intolerabiliter laborantem.

257 *Non sic divinatio tua, non sic.*

Sustuli, inquit, igitur ego superbiam, hoc est, excidi Moab, sed hæc tibi non prænuntiarunt vaticinia tua. Annuntiarunt enim falsidici vates, quod bellicas incursiones superabis, ac facile vinces adversarios, neque capi poteris ab hostibus, victisque illudes. Verum hæc ita se non habent, at plurimum abest, imo in diversum evenit, et non pro voto ac spe, rerum erit exitus. Difficile igitur et vere noxium irradientium sermones attendere, et præstigatorum vocibus abripi, quæ juxta spem nunquam evenient.

Vers. 7. Ululabit Moab: in Moabitide enim omnes plorabunt, inhabitantibus Deseth meditationes.

Quod non ita ut exspectarant cecidit divinatio, sed aliter omninoque diverse, demonstrat liquido, cum ait: Plorabit Moab, etsi qui divinationem et magicam artem exercebant, ploraturam eam minime prædicebant, imo deletis hostibus, applausuros et insultaturos jacentibus. Igitur omnes, inquit, in Moabitide lamentabuntur. Et meditatio erit habitantibus Deseth. Civitas autem hæc Moab,

^{26.29} Jac. iv, 6.

ἐπάνοδον τῶν ἐξ Ἰσραὴλ, καὶ ὅτι πάλιν ἀναφοίτησις ἔσται πρὸς τὸ ἀρχαῖον τῆς παρ' αὐτοὺς ἀρχῆς, ἡγουν βασιλείας, ἐπάνεισι πάλιν ἐπὶ τὴν Μωάβ, καὶ μεθίστησιν ἐπ' αὐτοὺς τὸν λόγον. Εἰρηται δὲ ὡσπερ ἐκ προσώπου τῶν ἀγίων προφητῶν, τὸ, Ἰκούσαμεν τὴν ὕβριν Μωάβ, ὕβριστῆς σφόδρα. Συναينوῦσι γὰρ διὰ τούτων, ὡς ἐν δίκῃ κολάζονται τῷ Θεῷ, ὀφειλομένην τε καὶ πρέπουσαν αὐτοῖς ἐπεγεγκόντι τὴν τιμωρίαν. Ἀκηκοῦναι δὲ φασὶ τὴν ὕβριν Μωάβ, πρῶτον μὲν τὴν ἀρχαιοτάτην ἐκείνην ιστορίαν οὐκ ἡγνοήκοτες, ἦν ὁ θεσπέσιος ἀφηγεῖται Μωσῆς. Ὡς γὰρ φθάσαντες εἴπομεν, κατεμισθοῦτο τὸν Βαλαάμ ὁ Βαλαάμ Δεῦρο, λέγων, ἐπάρασαί μοι τὸν Ἰσραὴλ. Πλείστα δὲ ὅσα πρὸς τοῦτο πέπρακται κατὰ καιροὺς παρὰ τῆς Μωαβιτῶν ὑπεροφίας τῆ τοῦ Θεοῦ μαχόμενα δόξη.

τὴν ὑπερηφανίαν ἐξήρα.

τῶν ἀγίων προφητῶν ἐναργέστατα διωμολογηκότων, ἀκηκοῦναι τε τὴν ὕβριν Μωάβ, εἰδέναι τε ὅτι καὶ σφόδρα ἐστὶν ὕβριστῆς, ἀνταποκρίνεται Θεὸς καὶ φησὶ: Τὴν ὑπερηφανίαν ἐξήρα· τοῦτ' ἔστιν, οὐχ ὑπεροπτον ἀπλῶς οὔσαν τὴν Μωάβ, ἀλλ' οἷον αὐτὸ χρῆμα γενομένην ὑπεροφίαν ἐκ μέσου γενέσθαι παρεσκύασα. Πολεμῶ γὰρ ὑπερηφάνοις, καὶ μάχομαι τοῖς οὐ μέτρια φρονεῖν ἡρημένοις, εἰκὴ δὲ μᾶλλον ἐξογκουμένοις, καὶ ὕψου τὴν ὄψρην ἀνατείνουσι, καὶ τῆς ἑαυτῶν φύσεως ἡγνοήκοσι τὴν ἀσθένειαν. Γέγραπται δὲ, ὅτι Κύριος ὑπερηφάνοις ἀντιτάσσεται. Διδάσκων δὲ ὅτι κολάζει δικαίως, καὶ οὐ μάτην ἀπλῶς ἐπάγει τὰς δίκας, καταγορεύει τῆς Μωάβ ὡς ἀφορήτως νοσοῦσης τὴν ὑπεροφίαν.

Οὐχ οὕτως ἡ μαντεία σου, οὐχ οὕτως.

Ἐξήρα μὲν οὐκ ἐγὼ τὴν ὑπερηφανίαν σου, φησὶ, τοῦτ' ἔστιν, ἐξέκοφα τὴν Μωάβ, ἀλλ' οὐ ταυτά σοι προήγγελλον αἱ παρὰ σοῦ ἁμαρτίαι. Ἐπηγγέλλοντο γὰρ ψευδοποῦντες οἱ μάντιες, ὅτι καὶ κρείττων ἔση τῆς τοῦ πολέμου προσβολῆς, καὶ νικήσεις εὐπετῶς τοὺς ἀνθεστηκότας, καὶ ἀνάλωτος ἔση τοῖς ἐχθροῖς, καὶ ἠττωμένοις ἐπιτωθάσεις. Ἄλλ' οὐχ οὕτως αὐτ' ἔχει, πολλοῦ γε καὶ δεῖ. Μᾶλλον γὰρ ἐξέθη πρὸς τὸ ἐναντίον, καὶ οὐ κατ' ἐλπίδα σὴν, τῶν πραγμάτων τὸ πέρας. Παγγάλεπον οὖν καὶ ἐπιζήμιον ἀληθῶς, τὸ τοῖς τῶν διαπαίζοντων προσέχειν λόγοις, καὶ ταῖς τῶν D γοητῶν ἀποκομιζέσθαι φωναῖς, εἰς ἐλπίδας οὐκ ἐκδοσόμενας.

Ὁλολύξει Μωάβ. Ἐν γὰρ τῇ Μωαβιτιδι πάντες ὀλολύξουσι· τοῖς κατοικοῦσι Δεσὲθ μελετήσεις.

Ὅτι μὴ οὕτως ἐκβέδηκεν ἡ μαντεία, καθὰ προσεδόκησαν, ἀλλ' ἔτεροτρόπως, καὶ εἰς πᾶν τούναντίον, διαδεικνυσὶ σαφῶς, φησὶ· Ὁλολύξει Μωάβ, καίτοι τῆς μαντείας, ἡγουν τῆ τῶν μάγων τέχνη κεχρησθαι μεμελετηκότων οὐκ ὀλολύξει αὐτὴν προηγορευκότων, ἀλλὰ γὰρ ἐπαλαλάξει ἀπολωλόσιν ἐχθροῖς καὶ ἐπορχήσασθαι κειμένοις. Οὐκοῦν ἅπαντες, φησὶν, οἱ ἐν τῇ Μωαβιτιδι κατολολύξουσι· καὶ μελέτησις ἔσται τῆς

κατοικοῦσι Δισέθ. Πόλις δὲ καὶ αὐτὴ τῆς Μωάβ, οἱ ἄ
κομμόν τάχα που καὶ θρήνον εὐρυθμόν τε καὶ εὐμελῆ
καθ' ἑαυτῶν μελετήσαντες, διὰ τούτου σημαίνονται.

Καὶ οὐκ ἐντραπήσομαι πρὸς τὰ πεδία Ἐσεβῶν·
πενθήσει ἄμπελος Σεβαμά. Καταπίνοντες τὰ
ἔθνη, καταπατήσατε τὰς ἀμπέλους αὐτῆς ἕως
Ἰαζήρ.

Ὁ λόγος ἐστὶν ἐν τοῖς πρὸς αὐτοὺς τάχα που τοὺς
τὴν Μωάβ ἠρηκότας, Ἀσσυρίους τέ φημι καὶ Βαβυ-
λωνίους, οἷς προστέταχε τὰ τῆς Ἐσεβῶν πεδία μὴ
ἐντρέπεσθαι ἔτι καὶ αὐτὴν κατεμπρῆσαι τὴν Ἐσεβῶν
διαθεῖναι δὲ οὕτω καὶ τὴν Σαυαμά, ὡς πενήθῃσι καὶ
τὰς οὖσας ἀμπέλους ἐν αὐτῇ. Πρὸς αὐτοὺς δὲ δὴ καὶ
φησὶ· Καταπίνοντες τὰ ἔθνη. Ὑμῖν γὰρ ἐπιτάττω,
φησὶν, ὧ τῶν ἔθνῶν ὀλετήρες, καὶ ἀπλειστοὶ μοι καὶ
ἀπηνέστατοι θῆρες, ἔθνη καταπίνοντες, καταπατήσατε
τὰς ἀμπέλους αὐτῆς ἕως Ἰαζήρ. Πόλις δὲ καὶ αὐτὴ
τῶν Μωαβιτῶν. Ἀμπέλους δὲ πάλιν ἐν τούτοις, τοὺς
τῶν Μωαβιτῶν οἰκήτορας ὀνομάζει. Ἔθος γὰρ τῇ
θεοπνευστῶ Γραφῇ, καὶ ὄρυμοις καὶ ξύλοις καὶ μὴν
καὶ ἀμπέλοις παρεικάζειν τοὺς ἐν ἐκάστη πόλει τε
καὶ χώρα. Καὶ γοῦν περὶ τοῦ Ἰσραὴλ φησὶν· Ὁ γὰρ
ἀμπέλων Κυρίου Σαβαώθ ὁ ἄνθρωπος τοῦ Ἰούδα,
νεόφυτος ἠγαπημένος. Λέγων δὲ, ὅτι Καταπατήσατε
τὰς ἀμπέλους αὐτῆς, δείκνυσσι πάλιν, ὅτι μὴ τῆς τῶν
Ἀσσυρίων χειρὸς ἔργον ἦν τὸ νικῆσαι τὴν Μωάβ,
ἀλλ' ἦν ὁ πάντα ἰσχύων Θεὸς ὑποφέρων τοῖς αὐτοῦ
ποσὶ τοὺς ἀνθεστηκότας, καὶ τὸ δύνασθαι κρατεῖν τῆς
ἐκείνων χειρὸς δωρούμενος.

Οὐ μὴ συνάψητε, πλανήθητε τὴν ἔρημον, οἱ
ἀπεσταλμένοι· ἐγκατελείψθησαν, διέδωσαν τὴν
ἔρημον.

Φασὶν ὅτι τῶν Ἀσσυρίων ἐμβεβληκότων, πλείστοι
τῶν Μωαβιτῶν εἰς τὴν ἄμωρον τε καὶ γείτονα φυγόν-
τες ἔρημον διαλανθάνειν ἐσπούδαζον, καὶ μόλις
ἐσπούδαζον, κομιδῇ βραχεῖς τὸν ἀριθμόν. Καὶ ἦν μὲν
ἰσως οὐ χαλεπὸν τοῖς Βαβυλωνίοις κάκεινους ἀνευ-
ρεῖν, ἐπαριέντος Θεοῦ, καὶ μέχρις αὐτῶν ἐκτείνοντος
τὴν ὄργην. Ἐπειδὴ δὲ κολάζει μεμετρημένως φιλό-
θροπος ὢν, μονονουχὶ καὶ ἐντέλλεται τοῖς πεπορθη-
κῆσι τὴν Μωάβ, μὴ συνάπτειν τοῖς ἀπολωλόσι τοὺς
φυγάδας, πλανᾶσθαι δὲ ὡς περὶ ἔβαν τὴν ἔρημον, τουτ'
ἐστὶ, λήθη διδόναι καὶ παραπέμπεσθαι τὴν ἔρευναν
τῶν ἐν αὐτῇ συνδεδραμηκότων. Ταύτητοι φησὶ, πλαν-
ηθῆναί τε τὴν ἔρημον. Οἱ ἀπεσταλμένοι ὑμεῖς, φησὶν,
οἱ διὰ τῆς ἐμῆς ὄργης ἀπεσταλμένοι πρὸς τὸ κατὰ
κράτος ἐλεῖν τὴν Μωάβ, πλανήθητε τὴν ἔρημον, λήθη
δότε, καὶ παραπέμψασθε τὴν ἔρημον, διέδωσαν γὰρ
αὐτὴν. Εἶτα ἐπέβριπται μεταξύ τῶν, Ἐγκατελείψθησαν,
ἐκεῖνο πάλιν διδάσκων, ὡς οὐκ ἂν ἐν τούτοις γέγονεν
ἡ Μωαβιτῶν, εἰ μὴ προσκέρουκεν οὐ μετρίως
τῶν πάντα ἰσχύοντι Θεῶ.

Διὰ τοῦτο κλαύσομαι ὡς τὸν κλαυθμόν Ἰαζήρ,
ἄμπελος Σεβαμά. Τὰ δένδρα σου κατέβαλεν Ἐσε-
βῶν, καὶ ἐλάλει· Ἐπὶ τῶν θερισμῶν καὶ ἐπὶ τῶν τρυ-
γητῶν σου καταπατήσω, καὶ ἅπαντα πεσοῦνται,

A qui lugubres cantiones et lamentationes numerosas
contra se excoogitarunt, hinc significantur.

VERS. 8. Et non reverebuntur campos Esebon,
planget vitis Sebama. Qui absorbetis gentes, concul-
cate vites usque ad Jaser.

In hisce sermo videtur esse ad eos qui Moab
sustulerunt, ad Assyrios inquam, et Babylonios,
quibus præcepit campos Esebon non revereri, id
est, et ipsam Esebon incendere, et sic disponere
Sebama, ut plangent vites quæ sunt in ea. Qui-
lus etiam dicit: Absorbentes gentes. Vobis enim
edico, inquit, o gentium pernicietis et inex-
plebiles interfectores, qui tanquam crudeles et im-
manissimæ feræ gentes absorbetis, conculcate vites
ejus usque ad Jaser. Est autem hæc et urbs
Moabitarum. Vites rursus hic Moabitarum incolæ
nominat. Est enim familiare Scripturæ divino affa-
tu proditæ, et silvis, et lignis, et sane vitibus
assimilare eos, qui in singulis urbibus sunt atque
provinciis. Et certe de 258 Israele ait: Vitibus
enim Domini Sabaoth, domus Israel est, et homo
Juda, novella planta dilecta. Cum dicit: Conculcate
vites ejus, rursus ostendit, non fuisse opus forti-
tudinis Assyriorum, expugnare Moab, sed Deus erat
omnipotens, qui ipsorum pedibus eos qui adver-
santur subjicit, et dat ut eorum manum valeant
superare.

Ne contingite, errate per eremum, qui missi estis:
relicti sunt, pertransiverunt eremum (1).

Aiunt Assyriis irrumpentibus complures Moabi-
tarum in conterminam et vicinam confugisse ere-
num, et latere studuisse, et numero paucissimos
vix fuisse conservatos. Nec difficile fuit Babylonis
etiam illos invenire, Deo permittente, et ad eos
usque iram extendente. Sed cum p'ectis moderate,
benignus cum sit, tantum non in mandatis dat
his qui everterunt Moab, non adjungere se his
qui delent profugos, sed errare sinant velut per
desertum, id est, oblivioni tradant, et indagacionem
mittant eorum qui istuc confluerunt. Hinc ait:
Errate in eremo. Vos qui missi estis, inquit, qui
ex mea ira emittimini, ut vi capiat Moab, errate
per eremum, date oblivioni, et explorationem remit-
tite: transierunt enim illam. Deinde illud inter-
ponitur, Relicti sunt, illud rursus docens, quod
non in his malis versata fuisset Moabitica provin-
cia, nisi Deum omnia valentem nimium offen-
disset.

VERS. 9, 10. Propterea plorabo velut ploratum
Jaser, vitim Sebama: arbores tuas dejecit Esebon, [al.
Eleale] et dixit: In messe et in vindemia tua calcabo,
et omnia cadent, et auferetur latititia et exultatio de

(1) Τὴν ἔρημον; sec. Sept. et Hebr. θάλατσαν, mare.

vineis tuis, et in vineis tuis non lætabuntur, nec calcabunt vinum in torcularibus, nam cessavit.

Effingit propheticus sermo personam Moabitarum calamitatibus illacrymantem, et etiam Jaser, supra reliquas devastatæ. Sic et alias lugere ait, ita ut par fuit, ipsam Jaser. Vites autem et arbores appellat eos qui inhabitarunt civitates, enumeratque **259** subversas urbes Sabama et Esebon. Hostilis autem populus loquitur. In messe et in vindemia tua, inquit; at quid loquitur? Calcabo videlicet, et omnia cadent. Et ad hæc: Auferetur porro lætitia et exultatio ex vineis tuis. Est enim festivitatis amans Moabita, plurimis cæremoniis prosequens dæmonas, pernoctans in aris, et ansam lætitiæ habens, semper sacrificare. Plorabit et flebit, omnique voluptate procul aberit. Non enim lætitia afficiuntur, non calcabunt vinum in torcularibus: nam cessavit. Non erit, inquit, fructus vitibus; peribunt enim cum ipsis quæ ab iis nata sunt. Et de vitibus, si excindantur penitus, vera hæc oratio. Sin pertineat ad nos, velut exempli gratia de rebus humanis, docet rursus hic sermo, quod cum gignentibus ea quæ genita sunt exolescent, ut neque ipsis prægnantibus ulla ab hostibus tribuatur misericordia. Passam hoc fuisse Jerusalem dicimus in bello adversus Romanos. Servator nimirum dixit, prænuntians ea quæ illi eventura erant, quod obsideretur ab exercitu, accideretque væ parientibus et uterum gerentibus,

ὅπῃ στρατοπέδων· συμβήσεται δὲ τὸ οὐαί μάλιστα ναὶς ταῖς ἡμέραις.

VER. 41. Propterea venter meus super Moab velut cithara sonabit, et interiora mea velut murus quem renovasti.

Submotis, inquit, gaudio et lætitia de vineis tuis, et nullo in illis lætante, cum hoc usu venerit, fient interiora mea cithara et cantilena et modulatio super te. Tua enim ununtio mala, et percelebro inflictam tibi calamitatem. Et velut cithara quædam concinna resonabo, et sic percutiam, et exaudibile faciam carmen, velut murum quem renovasti. Dixit enim in principio visionis beatus propheta: Noctu peribit Moabitis; noctu enim destruetur murus Moabitidis. Cum autem nos sensum horum dictorum interpretaremur, diximus, terræmotu facto, murum disruptum fuisse Moabitidis, et ante hostium conflictum, tantum non de fundamentis commotum, ac Moabiticam regionem quasi tonitru perterrefecisse. Quem etiam refecerunt, sed irritum plane laborem in hoc **260** insumentes. Cæperunt namque facile citra laborem omnem terram Assyriæ et Babylonii. Sonabunt igitur interiora mea, inquit, in tuis calamitatibus quasi cithara, et luctum adeo celebrem edam: quemadmodum scilicet murus, qui dejectus est, quem refecisti quidem, verum inutiliter. Etenim corruente sua

καὶ ἀρθήσεται εὐφροσύνη καὶ ἀγαλλίαμα ἀπὸ τῶν ἀμπελῶν σου· καὶ ἐν τοῖς ἀμπελώσῃ σου οὐ μὴ εὐφρανθήσονται· καὶ οὐ μὴ πατήσουσιν οἶνον εἰς τὰ ὑπολήνια, πέπαιται γὰρ

Ἀναπλάττει πρόσωπον ὁ προφητικὸς ἡμῖν λόγος, ἐπὶ ταῖς τῶν Μωαβιτῶν δακρυρροῦν συμφοραῖς, καὶ τάχα που τῆς Ἰαζήρ ὑπὲρ τὰς ἐτέρας; πεπορθημένης· οὕτω καὶ τὰς ἄλλας κατολοφύρεσθαι φησιν, ὡς περ ἂν πρέποι καὶ τὴν Ἰαζήρ. Ἀμπέλους δὲ καὶ δένδρα τοὺς ἐνοικούντας ταῖς πόλεσιν ὀνομάζει. Ἀπαριθμεῖται δὲ καὶ τὰς πεπορθημένας τῆς πόλεως Σαδαμὰ καὶ Ἔσεβῶν. Ὁ δὲ γε τῶν πολεμίων δῆμος ἐλάλησεν. Ἐπὶ τῷ θερισμῷ σου καὶ ἐπὶ τῷ τρυγητῷ σου, φησὶν· ἐλάλησε δὲ τί; Τὸ, Καταπατήσω δηλονότι, καὶ ἅπαντα πεσοῦνται. Καὶ πρὸς τοῦτοις εἶπ· Ἀρθήσεται εὐφροσύνη καὶ ἀγαλλίαμα ἐκ τῶν ἀμπελῶν σου· ὁ γὰρ φιλόρτος Μωαβίτης, ὁ πλείστας τοῖς δαίμοσιν ἀνατιθεὶς τελετὰς, ὁ διανυκτερεύων ἐπὶ βωμοῖς, καὶ πρόφασιν εὐφροσύνης τὸ θύειν ἔχων ἄει. Κατοιμῶζει καὶ κλαύσεται, καὶ ἀπίσθης θυμηθῆλας ἔσται μακράν. Οὐ γὰρ μὴ εὐφρανθήσονται· οὐδ' οὐ μὴ πατήσουσιν οἶνον εἰς τὰ ὑπολήνια, πέπαιται γὰρ. Οὐκ ἔσται, φησὶν, ἐν ἀμπέλους καρπός· συνοιχῆσεται γὰρ αὐταῖς τὰ ἐξ αὐτῶν τικτόμενα. Καὶ ἐπὶ μὲν ταῖς ἀμπέλους εἰ ἐκκόποιεν ὄλω, ἀληθῆς οὕτωσὶ λόγος. Εἰ δὲ δὴ γένοιτο πρὸς ἡμῶν, ὡς ἐν δυνάμει παραδειγμάτων ἐπὶ τὰ ἀνθρώπινα διδάσκει πάλιν ὁ λόγος, ὡς ἰμοῦ γονεῦσι τὰ ἐξ αὐτῶν οἰχῆσεται, ὡς μηδὲ αὐταῖς ταῖς κυφορούσαις δοθῆναι τινα παρὰ τῶν πολεμίων τὸν ἔλεον. Πεπονθέναι δὲ τοῦτο κατὰ τὴν Ἱερουσαλήμ φαμεν ἐν τῷ πρὸς Ῥωμαίους πολέμῳ. Καὶ γοῦν ἐφροσεν ὁ Σωτὴρ προσπαγγέλλων τὰ συμβησόμενα αὐτῆ, ὅτι κυκλωθήσεται: μὲν ταῖς τικτούσαις καὶ ταῖς ἐν γαστρὶ ἐχοῦσαις ἐν ἐκεί-

Διὰ τοῦτο ἡ κοιλία μου ἐπὶ Μωὰβ ὡς κιθάρα ἠχήσει, καὶ τὰ ἐντὸς μου ὡς τείχος, ὃ ἐνεκαίνισας.

Ἀφηρημένων, φησὶν, ἀγαλλιάματός τε καὶ εὐφροσύνης ἐκ τῶν ἀμπελῶν σου, καὶ οὐδενὸς ἐν αὐτοῖς εὐφρανθησόμενου, συμβεβηκότος δὲ τοῦτου κάκεινου, γενήσεται τὰ ἐντὸς μου καὶ κιθάρα καὶ ψῆθι καὶ μέλος ἐπὶ σοι. Τὰ σὰ γὰρ ἐξαγγέλλων πάθη, καὶ διαδόθητον ἀποφαίνω τὴν ἐπεσχεθῆσαν σοι συμφορὰν. Καὶ ὡς περ τις εὐρυθμὸς ἀναβολὴσιν λύρα, κατακτυπήσω δὲ οὕτως, καὶ ἐξάκουστον ἐργάσομαι τὴν ψῆθιν, ὡς τείχος ὃ ἐνεκαίνισας. Ἐφη μὲν γὰρ ἐν ἀρχαῖς τῆς ὁράσεως ὁ μακάριος προφήτης· Νυκτὸς ἀπολεῖται ἡ Μωαβίτις· νυκτὸς γὰρ ἀπολεῖται τὸ τείχος τῆς Μωαβίτιδος. Διερχόμενοι δὲ ἡμεῖς τῶν εἰρημένων τὴν δύναμιν, ἐλέγομεν, ὅτι σεισμοῦ γεγονότος, τὸ τῆς Μωαβίτιδος κατηρράγη τείχος, καὶ πρὸ τῆς τῶν πολεμίων ἐκβολῆς μονουχὶ καὶ ἐκ βάθρων ἀναμοχλευθὲν κατεβρόντησε τῆς Μωαβιτῶν, δὲ καὶ ἀνεκαίνισαν, ἀνόνητον παντελῶς τὸν ἐπὶ γε τοῦσιν ἀπανήσαντες πόνον. Εἶλον γὰρ ἀμογητὴ τὴν σύμπεσιν γῆν Ἀσσύριοι τε καὶ Βαβυλώνιοι. Ἠχῆσει τοῖσιν τὰ ἐντὸς μου, φησὶν, ἐπὶ ταῖς σαῖς συμφοραῖς ὡς κιθάρα, καὶ διαδόθητον οὕτως τὸ σὸν ἐργάτομα: πάθος· καθάπερ ἀμέλει τὸ σὸν κατηνέχθη τείχος, ὃ ἐνεκαίνισας μὲν, πλὴν ἐπ' οὐδὲν

τῶν χρησίων. Πεπτωκότες γὰρ αὐτομάτως τοῦ τεί-
χους, οὐδένα τῶν κατὰ πᾶσαν τὴν Μωαβιτῶν, ἦγουν
καὶ ἐτέραις ὄντων πόλεσι τε καὶ χώραις ἔλαθεν τὸ
συμβεβηκός.

Καὶ ἔσται ἐν τῷ ἐτραπήνηναι σε, ὅτι ἐκοκίασε
Μωὰβ ἐπὶ τοῖς βωμοῖς, καὶ εἰσελεύσεται εἰς τὰ
χειροποίητα αὐτῆς, ὥστε προσεύξασθαι, καὶ οὐ
μὴ δύνηται ἐξελεῖσθαι αὐτόν.

Καὶ τί πρὸς τοῦτω, φησί, συμβήσεται πάλιν, ὅπερ
σοι γενήσεται πρὸς αἰσχύνῃς καὶ ἐντροπῆς· ματαίους
γὰρ ἀνατλήσεις πόνους, ἀναπιμπλάς μὲν αἱμάτων τοὺς
παρὰ σοὶ βωμούς, καὶ ἀκαταλήκτους ποιούμενος τὰς
θυσίας, καὶ λιτὰς προσάγων τοῖς χειροποιήτοις. Τεύξῃ
τε οὐδενὸς τῶν εἰς ὄνησίν τε καὶ σωτηρίαν. Οὐ γὰρ
σε δυνήσονται τῶν ἐπηροτημένων ἀπαλλάξαι κακῶν.
Ποία γὰρ ἰσχὺς ἐν εἰδώλοις ἀψύχοις, ἃ καὶ τέχνης ἐστὶν
ἀνθρωπίνης εὐρήματα, καὶ δημιουργοὺς ἔχουσι τοὺς
προσκυνοῦντας αὐτά; Οὐκοῦν καθὰ φησὶν ὁ μακάριος
Δαβὶδ· Ὅμοιοι αὐτοῖς γένωνται οἱ ποιοῦντες αὐτά, καὶ
πάντες οἱ πεποιθότες ἐπ' αὐτοῖς. Ἰστέον δὲ, ὅτι δεισι-
ξαιμονέστεροι λίαν οἱ Μωαβίται γεγόνασιν, οἰωνοσκο-
ποὶ τε καὶ ψευδομάντεις, καὶ τερατολόγοι, καὶ πολὺ
λίαν ἐπιθαρσῆσαντες τοῖς ἐκ γοητείας κακοῖς. Ὄνοντο
γὰρ ἰσως κατευμεγεθήσειν δύνασθαι τῆς τῶν πολεμίων
χειρὸς, οὐ τοσοῦτον, ὡς γε οἶμαι, ταῖς τῶν τακτικῶν
ἐμπειρίαις, ὅσον ταῖς ἐπικουρίαις τῶν παρὰ σφίσι
θεῶν. Ἄλλ' ἡμαρτήκασι τῆς ἐλπίδος, ἀψυχον ὕλην
εἰς ἄθυσιον τε καὶ λιτῆς καλέσαντες εἰς ἐπικουρίαν.

Τοῦτο τὸ ῥῆμα δ' ἐλάλησε Κύριος ἐπὶ Μωὰβ
ὁπότε καὶ ἐλάλησεν.

Αὕτη, φησὶν, ἡ ὄρασις, ἡ κατὰ τῆς Μωαβιτῶν λα-
ληθεῖσα παρὰ Θεοῦ· ὁπότε καὶ ἐλάλησεν, τοῦτ' ἐστίν,
εἰ καὶ πρὶν τοῦς δι' ἐμοῦ γενέσθαι λόγους, πλείστα
τε ὅσα ἐλάληκε περὶ αὐτῆς, καὶ ἐπὶ μυρίοις αὐτὴν
κατηριεῖτο κακοῖς. Ὡς γὰρ ἔφην φθάσας, καὶ ὁ θε-
σπέσιος Μωσῆς τῆς τοῦ ἔθνους διαμέμνηται δυστρο-
πίας, καὶ ἐν τοῖς ὅτι μάλιστα καταστουρημένοις ποιεί-
σθαι προστέταχεν. Ἐφη γοῦν· Οὐκ εἰσελεύσεται Ἀμ-
μανίτης καὶ Μωαβίτης εἰς ἐκκλησίαν Κυρίου, καὶ
ἕως δεκάτης γενεᾶς. Ἀπεκόμισέ ποτε καὶ τὸν Ἰσ-
ραὴλ τῆς εἰς Θεὸν ἀγάπης, καὶ προσκυνεῖν ἀνέκαισε
τῷ Βεελφεγῶρ, ταῖς εἰς αἰσχρότητα τεθηγμένον ἡδο-
ναῖς, καὶ γυναικῶν ὥραις σεσαγγελνεμένον εἰς ἀπώ-
λειαν. Οὐκοῦν ἐλάληκε μὲν περὶ αὐτῆς ὁ τῶν ὄλων
Θεός. Καὶ νῦν δὲ δι' ἐμοῦ τοῦτο γέγονεν ἐπ' αὐτῆς
τὸ ῥῆμα, φησὶν.

Καὶ νῦν λέγω, ἐν τρισὶν ἔτεσιν ἐτῶν μισθω-
τοῦ ἀτιμασθήσεται ἡ δόξα Μωὰβ, ὅνν πικρὴ
τῷ πλοῦτῳ τῷ πολλῷ, καὶ καταλειφθήσεται ὀλι-
γοστός καὶ οὐκ ἐντιμός.

Εἰς ἀνάμνησιν ἱστορίας ἡμᾶς καὶ νῦν ὁ προφη-
τικὸς ἀποκομίζει λόγος. Ἀποφοιτήσασα· γὰρ τῶν
Ἱεροσολύμων δέκα τοῦ Ἰσραὴλ φυλαί, καὶ τὸ ἦμισυ
φυλῆς Ἐφραῖμ, κατωκλήχασιν ἐν τῇ Σαμαρείᾳ· προσ-
κεκινήκασι δὲ ταῖς χρυσαῖς· ἐνιέντος αὐτοῦς εἰς
τοῦτο, καὶ δυσσεβῶς κατωθήσαντος Ἱεροβοάμ τοῦ
Νάβατ. Ἐἶτα καὶ ἐτέρας ἐπενόησαν ἐκεῖ τὰς ψευδο-

sponte muro, nemo erat vel in tota Moabitide,
vel etiam in aliis urbibus ac provinciis, quem
latobat quod acciderat.

VERS. 12. Et erit tibi dedecori ac pudori, quod
laboraverit Moab super aris, et ingreditur in ma-
nufactura sua ad supplicandum, et non poterunt eripere
eam.

Rursus continget et aliud quiddam præterea,
quod tibi pudori erit et ignominia. Frustraneos
enim labores exantlabis, sanguinibus altaria tua
replendo, et juges sacrificaciones faciendo, et
manufactis supplicationes offerendo: consequeris au-
tem nihil quod ad commodum saluterive pertineat:
non enim ab te impendentibus malis poterunt liberare.
Idolis enim inanibus quid tandem inest fortitudinis?
quæ et humanæ artis inventa sunt, et artifices
habent qui ea adorant. Itaque sicut beatus David
ait: Similes illis fiunt qui faciunt ea, et omnes
qui fidant in illis²⁶. Sciendum autem, existitisse
Moabitas superstitionissimos, et augures et vanos
vates, et miraculorum jactatores, et præstigiis
plurimum confisos. Existimabant enim se hostium
manum devicturos, non tam, ut ego quidem censeo,
usu peritiæque armorum, quam ipsorum deorum
adminiculis. Verum spe frustrati sunt, qui inani-
mam materiam sacrificiis precibusque in auxilium
vocarunt.

Hoc est verbum quod locutus est Dominus super
Moab, quando et locutus est.

Hæc, inquit, visio est contra Moabiticam dicta
a Deo: quando etiam locutus est, id est, etiamsi
antequam per me verba fierent, quamplurima de
ea locutus est, et ob infinita mala eam insinulavit.
Quemadmodum enim superius dixi, divinus Moses
gentis hujus commemorat perversitatem, et in odio-
sissimis ac infestissimis haberi jussit. Dixit itaque:
Non ingreditur Ammanita, et Moabita in ecclesiam
261 Domini, etiam usque ad decimam ætatem.
Abdixit item aliquando Israel a charitate in
Deum, persuasitque adorare Beelphegor, voluptati-
bus ad fœditatem stimulatam, et venustate mulier-
cularum illaqueatum ad interitum. Itaque de ea
locutus est universitatis Deus. Et nunc, inquit, per
me factum est verbum super ea.

VERS. 14. Et nunc dico, in tribus annis annorum
mercenarii, ignominia afficietur gloria Moab cum
omnibus divitiis, iisque multis, et relinquetur pau-
cissimus, et non honoratus.

Ad commemorationem historię nunc quoque
revocat nos sermo propheticus. Secesserunt vide-
licet ab Hierosolymis decem tribus Israel, et dimidia
tribus Ephraim, habitaruntque in Samaria, ac
juvencas aureas adorarunt, invitante eos ad hoc
Jeroboam filio Nabat, impieque impellente. Dein et
alios cultus commentitios illic excogitarunt, quisque

²⁶ Psal. cxxxiii, 2.

pro suo arbitrata consecrantes quasi Deum. Indignatus igitur his universitatis Deus, utpote majestate ipsius contumeliose commaculata, patriisque scitis proculcatis, tantum non conductum Assyrium Salmanasarum in eos immisit, qui et totam Samaritanorum terram in manum potestatemque redegit, tribus continuis annis illi insidens ac incubans: eodemque toto tempore vi capta est terra Moabitica. Proinde, inquit, quanquam locutus sit olim Deus, sed et nunc dico, quod in tribus annis annorum mercenarii, id est, regis Assyriorum, ignominia afficietur gloria Moab. Quo verbo, vel ipsorum dicit regnum, vel magnitudinem urbium, vel inhabitantium multitudinem, vel fortassis ætatem rei bellicæ peritam. Derelinquetur autem inquit, paucissimus, et non honoratus; id est, bello conficietur quidquid est apud eos honorificum: superstites et jam omnino pauci erunt, abjectissimi, et parum masculi, nulloque habiti in pretio. Terribile igitur incidere in manus Dei viventis ^{22.23}; et Omnipotentem audere offendere, quid aliud est, quam omnes calamitates consciscere? At salus est libenter illi parere, ipsum solum scire, et erroris laqueos evitare, eique cum affectu bono dicere: Domine, extra te alium non cognovimus, nomen tuum nominamus.

262 CAP. XVII. VERBUM CONTRA DAMASCUM.

Fortissima et clarissima civitas Damascenorum, ac impia et Deo rebellis, et sanctissimo Deo maxime invisæ, ac cultrix idolorum, tum impietate atque elatione ipsis Assyriis nullo modo inferior. Offendit item alia ratione omnipotentem Deum. Oriundi enim sanguine Israelis, id est, decem tribus et dimidia tribus Ephraim, quæ migrarunt ab Hierosolymis, et quæ incoluerunt Samariam, vitulis aureis sese prostraverunt, inducente ad hoc ac impellente impio Jeroboam filio Nabat: omninoque refugerunt, modisque omnibus a charitate in Deum resilierunt in oblivionem legis datæ sibi a sapientissimo Mose, adducti. Cum autem aliquando tempus vocaret, et bellum adventaret, non in Deo vivente spem locarunt, sed asciverunt potius eos qui illis temporibus Damasci omnisque Assyriorum terræ regnum obtinebant, ut ipsis ferrent auxilium, et e manu hostium eriperent. Succensus igitur hanc ob causam, et contra eos exacerbatus est universitatis Deus. Oblivi enim prorsus se ex Ægypto fuisse redemptos, intolerabile jugum servitutis excussisse, et per medium mare transivisse, dein manna edisse, aquam ex petra potasse, omnibusque inimicis prævaluisse, hæredes bonorum patribus repromissorum extitisse, ab hominibus opem implorabant miseri, modo non Deum utro notantes calculo, quasi eos servare non potuerit. Hanc igitur ob causam traditi sunt regi Assyriorum, qui universa capta Samaria

²² Hebr. x, 31.

λατρείας ἕκαστοι τὸ δοκῶν ἀντιθέοντες ὡς Θεόν. Ἄγανακτήσας τοιγαροῦν ἐπὶ τούτοις ὁ τῶν ὄλων Κύριος, ἄτε δὴ καὶ ὑβρισμένης αὐτοῦ τῆς δόξης, καὶ πεπατημένων τῶν πατρῶων θεσμῶν, μονοουχὶ κατεμισθώσατο τὸν Ἀσσύριον Σαλμανασάρ καὶ ἐπαφῆκεν αὐτοῖς, ὅς καὶ πᾶσαν τὴν Σαμαρειτῶν κατεχειροῦτο γῆν, τρισὶν ὄλοις ἔτεσιν ἐνιζήσας αὐτῆ· κατὰ τὸν αὐτὸν τουτοῦ χρόνον ἤλω κατὰ κράτος ἡ Μωαβιτῶν. Οὐκοῦν εἰ καὶ λελάληκε, φησὶ, καὶ πάλαι Θεός, ἀλλὰ καὶ νῦν λέγω, ὅτι ἐν τοῖς τρισὶν ἔτεσιν τῶν ἐτῶν τοῦ μισθωτοῦ, τοῦτ' ἔστι, τοῦ βασιλέως Ἀσσυρίων, ἀτιμασθήσεται ἡ δόξα Μωάβ. Καὶ διὰ γε τούτων, ἦτοι τὴν παρὰ αὐτοῦ βασιλείαν φησὶν, ἡ καὶ κατὰ τὰ μεγέθη τῶν πόλεων, καὶ τὴν τῶν ἐνοικούντων πληθύν, ἡ τάχα που, τὴν ἐμπειροπόλεμον ἡλιχίαν. Καταλειφθήσεται δὲ, φησὶν, ὀλιγοστούς καὶ οὐκ ἐντιμὸς, τοῦτ' ἔστι, δαπανηθήσεται μὲν τῷ πολέμῳ πᾶν ὅπερ ἐστὶ τίμιον παρ' αὐτοῖς· οἱ δὲ γε περιλειφθέντες ὀλιγοὶ τε ἔσονται παντελῶς, ἀτιμώτατοί τε καὶ ἀνάνδροι, καὶ τοῦ μηδενὸς ἄξιοι λόγου. Φοβερόν οὖν ἄρα, τὸ ἐμπειρεῖν εἰς χεῖρας Θεοῦ ζῶντος· καὶ τὸ προσκροῦν ἐπιτολῶν τῷ πάντα ἰσχύοντι, πῶς οὐχ ἀπάσης ἔσται· πρόξενον συμφορᾶς; Σωτήριον δὲ καὶ τὸ ὑποκεισθαι φιλεῖν αὐτῷ, καὶ αὐτὸν εὐδέναι μόνον, καὶ τῶν τῆς πλάνης ἀρχῶν ἀποφοιτῆν, λέγειν τε αὐτῷ μετὰ διαθέσεως ἀγαθῆς· Κύριε, ἐκτός σου ἄλλον οὐκ οἶδαμεν, τὸ ὄνομά σου ὀνομάζομεν.

TO PRIMA TO KATA THE DAMASCOY.

Ἐγένετο μὲν ἀλκιμωτάτη καὶ ἐπισημοτάτη πόλις ἡ Δαμασκηνῶν· δυσσοδῆς δὲ καὶ θεομάχος, καὶ τῶν ὄτι μάλιστα κατεστυγημένων παρὰ γε τῷ παναγίῳ Θεῷ· καὶ ἦν εἰδωλόλατρες, καὶ ταῖς Ἀσσυρίων βεβρυχίαις τε ὁμοῦ καὶ ὑπεροψίαις κατ' οὐδένα παραχωροῦσα τρόπον. Προσκέκρουκε δὲ καὶ ἐτέρως τῷ πάντα ἰσχύοντι Θεῷ. Οἱ γὰρ ἐξ αἵματος Ἰσραὴλ, τοῦτ' ἔστιν, αἱ δέκα φυλαὶ, καὶ τὸ ἡμῖς φυλῆς Ἐφραὶμ ἀποφοιτήσασαι τῶν Ἱεροσολύμων, καὶ ἐν τῇ Σαμαρείᾳ κατοικήσασαι, προσκεκυνήκασαι μὲν ταῖς δαμάλεσι ταῖς χρυσαῖς, κατενεγκόντος αὐτὰς εἰς τοῦτο, καὶ κατωθῆσαντος ἀνοσίως Ἱεροβοάμ τοῦ Ναβάτ· ἀποσκιρτήσασαι δὲ εἰσάπαν, καὶ τῆς εἰς Θεὸν ἀγάπης ὀλοτρόπως ἀποπηθήσασαι· νόμου δὲ τοῦ δοθέντος αὐτοῖς διὰ τοῦ πανσόφου Μωσέως εἰς λήθην ἐνηνεγμένοι. Καιροῦ καλοῦντος ἔσθ' ὅτε, καὶ πολέμου μέλλοντος ἤξειν ἐπ' αὐτούς, οὐκ ἐπὶ γε τῷ σώζοντι Θεῷ μᾶλλον ἐποιοῦντο τὴν ἐλπίδα, παρεκάλουν δὲ μᾶλλον τοὺς κατὰ καιρὸν τῆς Δαμασκοῦ, καὶ ἀπάσης δὲ τῆς Σύρων βασιλεύοντος γῆς ἐπαμῦναι τε σφίσι, καὶ τῆς τῶν πολεμίων ἐξελεσθαι χεῖρός. Ἐγανακτεῖ τοιγαροῦν καὶ ταύτης μάλιστα τῆς αἰτίας ἕνεκα, καὶ κατεπικραίνεται πρὸς αὐτοὺς ὁ τῶν ὄλων Θεός. Ἐπιλαθόμενοι γὰρ εἰσάπαν, ὅτι λελύτρωνται μὲν ἐξ Αἰγύπτου, καὶ τὸν δυσφόρητον τῆς δουλείας ἀπεσεῖσαντο ζυγόν, διεβιδάσθησαν δὲ καὶ διὰ θαλάσσης μέσης, εἶτα τὸ μάννα φαγόντες, καὶ ὕδωρ τῆς πέτρας πεποτιζμένοι, κατεμυγεθήσαντες τε

παντὸς ἐχθροῦ, κληρονόμοι γεγόνασι τῶν τοῖς πα-
 τράσιν ἐπηγγελμένων ἀγαθῶν, τὰς ἐξ ἀνθρώπων
 ἐκάλουν ἐπικουρίας οἱ τάλανες, μονονοῦχι τὸ μὴ δύ-
 νασθαι σώζειν αὐτοὺς καταψηφίζομενοι τοῦ Θεοῦ.
 Ταύτης τοι ἕνεκα τῆς αἰτίας παρεδόθησαν τῷ τῶν
 Ἀσσυρίων βασιλεῖ, ὃς πᾶσαν ἐλὼν τὴν Σαμαρείαν,
 καὶ αὐτὴν πεπόρθηκε τὴν Δαμασκὸν, καὶ ἅπασαν δὲ
 τὴν τῶν Σύρων ἠρῆμωσε γῆν. Ὅτι ἀληθεῖς ἡμῖν οἱ
 περὶ τούτων γεγόνασι λόγοι, πιστώσεται λέγων αὐ-
 τὸς ὁ προφήτης Ἰσαίας· Καὶ ἐγένετο ἐν ταῖς ἡμέ-
 ραις Ἀχαζ τοῦ Ἰωάθαμ τοῦ υἱοῦ Ὀζίου βασιλέως
 Ἰούδα, ἀνέβη Ῥασσών βασιλεὺς Ἀράμ, καὶ Φακεὺς
 υἱὸς Ῥομελλοῦ βασιλεὺς Ἰσραὴλ ἐπὶ Ἱερουσαλὴμ πο-
 λεμήσαι αὐτῇ, καὶ οὐκ ἠδυνήθησαν πολιορκῆσαι
 αὐτὴν. Καὶ ἀνηγγέλη εἰς τὸν οἶκον Δαβὶδ λέγοντες·
 Συνεφώνησεν Ἀράμ πρὸς τὸν Ἐφραΐμ, τοῦτ' ἐστιν, B
 ὁ Σύρος πρὸς τοὺς ἐν τῇ Σαμαρείᾳ. Ὁ μὲν γὰρ
 Ἀράμ διερμηνεύεται Σύρος· ὁ δὲ Ἐφραΐμ ὡς ἀπὸ
 φυλῆς Ἐφραΐμ, ἅπαντα τὸν Ἰσραὴλ τὸν ἐν τῇ Σα-
 μαρείᾳ κατακχήματα ὀηλοῖ. Ἐπειδὴ γὰρ ἐκ φυλῆς
 Ἐφραΐμ γεγονός Ἱεροβοάμ ὁ πρῶτος αὐτῶν βεβα-
 σιλευκῶς, καὶ μετ' ἐκείνων οἱ καθ' ἑξῆς, ὡς ἐκ τῆς
 βασιλευσύτης φυλῆς, φημί δὴ τῆς τοῦ Ἐφραΐμ, ὁ
 σύμπερ Ἰσραὴλ ὁ ἐν τῇ Σαμαρείᾳ σημαίνεται. Εὐ-
 ῆρσομεν δὲ καὶ ἐν τῇ τετάρτῃ τῶν Βασιλειῶν, ὅτι
 βασιλεύοντος ἐν τῇ Σαμαρείᾳ Φακεὺς, κατεπεφύοντο
 βασιλευκῶς Ῥασσών. Εἶτα χρήμασι ἀναπέθειε τὸν
 ἦκειν, καὶ ἐπαμῦναι μὲν αὐτῷ, καταδηῶσαι δὲ τὴν
 Δαμασκὸν· ἢ δὴ καὶ γενέσθαι συμβέβηκεν. Τίνα τοί-
 καὶ ὑβρίστρια, προαναφωνεῖ πάλιν ἡμῖν ἐν τούτοις
 ὁ προφήτης, καὶ φησιν·

Ἰδοὺ Δαμασκὸς ἀρθήσεται ἀπὸ πόλεων, καὶ C
 ἔσται εἰς πτώσιν, καταλειμμένη εἰς τὸν αἰῶνα,
 εἰς κείτην ποιμνίων καὶ ἀνάπαυσιν, καὶ οὐκ
 ἔσται ὁ διώκων.

Οὐχ ἀπλῶς εἰς πείραν πολέμων, καὶ τῶν ἐντεῦθεν
 κακῶν ἀρῆξασθαι φησιν αὐτὴν· ἀρθῆναι δὲ μᾶλλον,
 τοῦτ' ἐστίν, ἄρθην ἀπολέσθαι, καὶ ἀποπεσεῖσθαι
 παντελῶς τοῦ εἶναι καὶ πόλιν. Ἔσται γὰρ, φησίν,
 εἰς πτώσιν εἰς τὸν αἰῶνα καταλειμμένη· καταλε-
 λιμμένη δὲ πρὸς τίνων, ἢ πάντως πού τῶν κατοι-
 κούντων αὐτὴν, οὐχ ὡς ἐπὶ μετωκηκῶτων, ἀλλ' ὡς
 τοῖς τῶν πολεμίων ξίφει δαδαπανημένων. Ἔσεσθαι
 δὲ λέγων αὐτὴν εἰς κείτην ποιμνίων, τὴν παντελῆ
 δέδειχεν ἐρημίαν· οὐ γὰρ ἂν ἀνεπαύσαντο ποιμένες,
 καὶ ἐν αὐτῇ κατέδυσαν αἱ τῶν θρεμμάτων ἀγέλαι,
 εἴπερ τινὲς ἦσαν ἐν τοῖς οἴκοις αὐτῆς. Ταύτη τοι καὶ D
 σφόδρα εἰκότως προσεπάγει λέγων· Καὶ οὐκ ἔσται
 ὁ διώκων. Οὐδεὶς γὰρ τοῖς ποιμέσιν ἐπιτιμήσει, φη-
 σίν, ὅτι κατάλυμα πεποίηται τὴν οὕτω λαμπρὰν καὶ
 ἀοίδιμον πόλιν.

Καὶ οὐκ ἔτι ἔσται ὄχυρά τοῦ καταφυγεῖν
 Ἐφραΐμ, καὶ οὐκέτι ἔσται βυσιλεία ἐν Δαμασκῷ,
 καὶ τὸ λοιπὸν τῶν Σύρων. Οὐ γὰρ σὺ Βελτιῶν
 εἶ τῶν υἱῶν Ἰσραὴλ, καὶ τῆς δόξης αὐτῶν.

Ἦπερ τῆς τῶν προκειμένων ἀκριβοῦς σαφηνείας,
 οἴσομαι δεῖν ὑπομῆται πάλιν ἱστορίας κειμένης ἐν
 βιβλίοις Βασιλειῶν. Βασιλεύοντος γὰρ τοῦ Ἀχαζ ἐπὶ

ipsam delevit Damascus, et omnem Syrorum ter-
 ram vastavit. Vera autem esse de illis haec verba,
 confirmabit ipsemet propheta Isaias²³, cum dicit :
 Et factum est diebus Achaz Joathan, filii Osiae regis
 Juda, ascendit Raasson rex Aram, et Phacee filius
 Romeliae rex Israel contra Jerusalem ut oppugnaret
 eam : et non potuerunt obsidere eam. Et nuntiatum
 est domui David a dicentibus : Conspiravit Aram
 contra Ephraim, id est, Syrus contra 263 Samaritanos.
 Aram quippe interpretatur Syrus : Ephraim autem
 velut a tribu Ephraim, omnem Israelium qui in
 Samaria habitavit designat. Quia enim ex tribu
 Ephraim exstitit Jeroboam, primus eorum rex, et
 secundum illum hi qui subsequuntur ordine, tanquam
 ex regia tribu, tribu inquam Ephraim, universus
 Israel qui in Samaria fuit, significatur. Invenimus
 autem in libro quarto Regnorum, Phacee in Samaria
 regnante, adversatos fuisse Israelitis Assyrios, et
 Raasson qui Damasci regnum administravit. Post
 pecunia persuadet tyranno Assyriorem Achaz, evocatque
 ut curriculo veniat ipsique succurrat, Damascusque
 propulset : quod etiam fieri contigit. Quomodo itaque
 haec bellicosissima et potentissima et insolens deleta
 est, rursus hisce verbis proclamat propheta, et inquit :
 τῶν ἐξ Ἰσραὴλ οἱ Σύροι, καὶ ὁ τῆς Δαμασκοῦ βε-
 Ἀσσυρίων τύραννον ὁ Ἀχαζ, παρεκάλει δὲ ὁμοίων
 Δαμασκὸν· ἢ δὴ καὶ γενέσθαι συμβέβηκεν. Τίνα τοί-
 καὶ ὑβρίστρια, προαναφωνεῖ πάλιν ἡμῖν ἐν τούτοις

VERS. 1, 2. Ecce Damascus to. e. ur ae civitatis,
 et erit in ruinam, derelicta in saculum, in cubile gre-
 gum et requietem, et non erit persequens.

Non simpliciter in periculum bellorum et malorum
 hinc nascentium deventuram dicit eam, sed auferendam
 potius, id est stirpitum perdendam, omninoque
 casuram, ut non sit futura civitas. Erit enim in
 ruinam, inquit, in perpetuitatem relicta, derelicta
 etque ab aliquot, vel in totum ab his qui eam incolunt
 non quod ad alium recessum receptumque
 commigrent, sed hostium gladiis confecti sint et
 absumpti. Cum dicit, fore eam in cubile gregum,
 omnimodam ostendit desolationem. Non requiescerent
 pastores, non in ea pecorum greges stabula-
 rent, si qui essent in ejus domibus. Hanc ob rem
 et meritissime protulit, dicens : Et non erit perse-
 quens. Nemo enim, inquit, increpabit pastores, quod
 civitatem tam illustrem et decantatam stabulum ef-
 fecerint.

VERS. 3. Et non amplius erit munita, ut confugiat
 illuc Ephraim. Et non amplius erit regnum in Da-
 masco, et reliquum Syrorum. Non enim tu melior es
 filiis Israel, et gloria eorum.

Pro exacta declaratione eorum quae proposita
 sunt, rursus existimo commemorandam esse histo-
 riam positam in libro Regnorum. Regnante enim

²³ Isa. vii, 1 seq.

Achaso super Judam Hierosolymis, Phacee filius A Romeliæ 264 regnans in Samaria super decem tribus, oppugnavit Hierosolyma. At cum vereretur ne non satis potens esset ad capiendum, armorum socium et commilitonem fecit Raasson regem Syrorum et Damasci. Sic autem ait beatus propheta Isaias²⁴ : Et factum est, diebus Achaz, filii Joatham, filii Ozis regis Juda, ascendit Raasson rex Aram (exponitur vero, Syrorum seu Syriae :) et Phacee filius Romeliæ rex Israel in Jerusalem, ut pugnaret contra eam. Et nuntiatum est domui David a dicentibus : Consensit Aram adversus Ephraim, id est, Syrus adversus eum qui ex tribu Ephraim regnum tenuit Samariae. Et obstupuit anima ejus, et anima populi ejus, quemadmodum in silva lignum a vento jactatum. Itaque Ephraim, relicto universorum Servatore Deo, ejusque manu atque auxilio parvipeso, Damasci Syrorumque praesidem adiutorem ascivit : eamque ob causam, nec immerito offendit Deum. Damascus itaque, inquit, vastata, et in desolationem facta, bellicasque calamitates subiens, non erit amplius munitio in confugiat Ephraim, sed nec erit in ea regnum. Quamquam dixerit quispiam, Etiam post excidium inventi sunt quidam reges Damasci. Meminit proinde et Paulus quidam : « In Damasco praefectus gentis, Areta rege, quaesivit ut me comprehenderet²⁵. » Itaque sermo propheticus magnam emphasisin habet. Non enim amplius fore ait regnum potens in Damasco et illustre, etiamsi postea toparchæ fuerint, seu potius praefecti tribuum, qui tamen veri regni splendorem non sunt adepti. Non itaque erit, inquit, in Damasco regnum, etiam residuum Syrorum in ea debilitabitur, id est, universa gens in ea. Metropolis etenim Syriae Damascus. Deinde dicit ei : Non enim tu melior es illis Israel, et gloria eorum. Nam, inquit, si non peperci sorti distributæ, ac deputatæ mihi, nimirum Israelitis in me delinquentibus, quidni tu detrimenta ex bello importata omnibus modis sustineres, nulla in re Israele melior?

νεμηθέντος ἐμοί, τοῦτ' ἔστιν, τῶν ἐξ Ἰσραὴλ εἰς ἐμὲ καὶ πάντως ὑπομένεις καὶ αὐτὴ τὰ ἐκ τοῦ πολέμου

τὸν τοῦδαν ἐν τοῖς Ἱεροσολύμοις, Φακεὶ υἱὸς Ῥομελίου βασιλεύον ἐν τῇ Σαμαρείᾳ δέκα φυλῶν κατεστρατεύετο τῶν Ἱεροσολύμων. Ἐπειδὴ δὲ ἐδεδίδει μὴ ἄρα πως ἀτονήσῃ πρὸς τὸ ἐλεῖν αὐτήν, σύνοπλον ἐποιεῖτο τὸν Ῥαασῶν τὸν βασιλεῖα Σύρων καὶ τῆς Δαμασκοῦ. Ἐφ' ἧ δὲ οὕτως αὐτὸς ὁ μακάριος προφήτης Ἰσαίας· Καὶ ἐγένετο ἐν ταῖς ἡμέραις Ἀχαζ τοῦ Ἰωάθαμ τοῦ υἱοῦ Ὁζίου βασιλέως Ἰούδα, ἀνέβη Ῥαασῶν βασιλεὺς Ἀράμ, (διερμυνεύεται δὲ Σύρων, ἦτοι Συρίας·) καὶ Φακεὶ υἱὸς Ῥομελίου βασιλεὺς Ἰσραὴλ εἰς Ἱερουσαλὴμ πολεμήσαι αὐτήν. Καὶ ἀνηγγέλη εἰς τὸν οἶκον Δαβὶδ, λέγοντες· Συνεφώνησεν Ἀράμ πρὸς τὸν Ἐφραῖμ, τοῦτ' ἔστιν, ὁ Σύρος πρὸς τὸν ἐκ φυλῆς Ἐφραῖμ βασιλεύοντα τῶν ἐν Σαμαρείᾳ. Καὶ ἐξέστη ἡ ψυχὴ αὐτοῦ, καὶ ἡ ψυχὴ τοῦ λαοῦ αὐτοῦ, ὃν τρόπον ὅταν ἐν δρυμῶ ξύλον ὑπὸ πνεύματος σαλευθῆ. Οὐκοῦν ὁ Ἐφραῖμ τὸν τῶν ὄλων Σωτῆρα Θεὸν καταλελοιπῶς, χεῖρα καὶ ἐπικουρίαν ὀλίγου παντελῶς ἀξιώσας λόγου, τὸν Δαμασκοῦ καὶ Σύρων ἠγούμενον ὑπασπιστὴν ἐποιεῖτο. Ταύτης τε ἕνεκα τῆς αἰτίας καὶ μάλα εἰκότως προσκέκρουκε τῷ Θεῷ. Ἦ τοίνυν Δαμασκός, φησὶ, καταδρωθεῖσά τε καὶ ἠρημωμένη, καὶ τὰς ἐκ τοῦ πολέμου συμφορὰς ὑπομείνασα, οὐκέτι ἔσται ὄχυρά τοῦ καταφυγεῖν Ἐφραῖμ. Ἄλλ' οὐδὲ ἔσται ἐν αὐτῇ βασιλεία· καίτοι φήσκειν ἄν τις, καὶ μετὰ τὴν πόρθησιν ἠδύρηνται τινες βασιλεύοντες τῆς Δαμασκοῦ. Διαμémνηται γοῦν καὶ ὁ Παῦλος λέγων, ὅτι· Ἐν Δαμασκῷ ὁ ἐθνάρχης Ἀρέτα τοῦ βασιλέως ἐζήτησεν αὐτὸν πιάσαι. Οὐκοῦν ὁ λόγος ὁ προφητικὸς ἔμφρασιν ἔχει πολλήν. Οὐκέτι γὰρ ἔσσεσθαι φησὶν εὐσθενῆ καὶ ἐπίσημον ἐν τῇ Δαμασκῷ βασιλείαν, εἰ καὶ γεγόνασιν μετὰ τοῦτο τοπάρχαι τινὲς καὶ φύλαρχοι μᾶλλον, καὶ οὐχὶ τῆς ἀληθοῦς βασιλείας τὴν λαμπρότητα περιλείμενοι. Οὐκ ἔσται τοίνυν ἐν Δαμασκῷ βασιλεία, φησὶν· ἀτονήσκει δὲ σὺν αὐτῇ καὶ τὸ λοιπὸν τῶν Σύρων, τοῦτ' ἔστιν, ἅπαν τὸ ἔθνος τὸ ὑπ' αὐτῇ. Μητρόπολις γὰρ Συρίας ἡ Δαμασκός. Εἶτα πρὸς αὐτήν φησὶν· Οὐ γὰρ σὺ βελτίων εἶ τῶν υἱῶν Ἰσραὴλ, καὶ τῆς δόξης αὐτῶν. Εἰ γὰρ καὶ κλήρου, φησὶ, τοῦ ἐκπεπλημμεληκότων οὐκ ἐφείσάμην, πῶς οὐ πάντῃ τε βλάβη κατ' οὐδὲν οὔσα βελτίων τοῦ Ἰσραὴλ;

VERS. 4. Hæc dicit Dominus Sabaoth, Erit die illa, defectio gloriæ Jacob, et pinguis gloriæ ejus conquassabuntur.

265 Jacobum hisce verbis nominat, ex Jacobo natus, vel decem tribus in Samaria et dimidium tribus Ephraim, quæ tantum a charitate erga Deum resilierunt, et a spe salutis in ipso collocanda, ut sibi ipsis considerent, et de sola multitudine et gloria altum supercilium erigerent. Hi erant eorum mores. Atque hoc nobis propheta manifesto declarat. Dixit enim de illis : Gloriæ eorum ex partibus, ex puerperiis, ex conceptionibus. Quibus subdit : Da illis, Domine. Quid dabis illis ? Da illis matricem effetam, et mammæ aridas. Erit itaque sub id

Τὰδε λέγει Κύριος Σαβαώθ· Ἔσται τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ ἐκλειψίς τῆς δόξης Ἰακώβ, καὶ τὰ πλοῦτα τῆς δόξης αὐτοῦ σιτισθήσεται.

Ἰακώβ ἐν τούτοις ὀνομάζει τοὺς ἐξ Ἰακώβ γεγόνотας, ἦτοι τὰς ἐν τῇ Σαμαρείᾳ δέκα φυλὰς, καὶ τὸ ἡμισυ φυλῆς Ἐφραῖμ, αἱ τοσοῦτον ἀπεπήδησαν τῆς εἰς Θεὸν ἀγάπης, καὶ τοῦ τὴν ἐλπίδα τοῦ σώζεσθαι ποιεῖσθαι μᾶλλον ἐπ' αὐτῷ, ὥστε καὶ ἐφ' ἑαυτοῖς πεποιθῆναι, καὶ ὑψηλὴν ἀνατείνειν ὄψρον ἐπὶ πλῆθει μόνῳ καὶ δόξῃ. Ἦν τρόπος οὗτος αὐτοῖς. Καὶ τοῦτο ἡμῖν ἐναργέστατα πάλιν προφήτης φησὶν. Ἐφ' ἡ γὰρ περὶ αὐτῶν· Αἱ δόξαι αὐτῶν ἐκ τόκων καὶ ὠδίνων καὶ συλλήψεων. Εἶτα τούτοις ἐπιφέρει· Δὸς αὐτοῖς, Κύριε. Τί δώσεις αὐτοῖς ; Δὸς αὐτοῖς μήτραν ἀτεκνοῦ-

²⁴ Luc. supra cit. ²⁵ II Cor. xi, 32.

σαν, καὶ μαστοὺς ξηρούς. Ἔσται τοίνυν, φησὶ, κατ' Ἀ ἐκεῖνο καιροῦ, ἐκλειψίς τῆς δόξης Ἰακώβ, τοῦτ' ἔστι, δαπανηθήσεται ταῖς τῶν πολεμίων μαχαίραις ἢ πολλῇ τε καὶ ἀναριθμητῶς πληθὺς τῶν ἐξ Ἰακώβ, ἐφ' ἣ καὶ ἰδοξάζετο, καὶ φρονεῖν ἐπεχειρεῖ μέγα. Ἀλλὰ καὶ τὰ πῖονα τῆς δόξης αὐτοῦ σεισθήσεται· τοῦτ' ἔστι, καὶ παρ' αὐτοῖς βασιλεία κατενεχθήσεται. Γέγραπται γὰρ ἐν τῇ τετάρτῃ τῶν Βασιλειῶν, ὅτι βασιλεύοντος Ὡσηε υἱοῦ Ἡλά ἐν τῇ Σαμαρείᾳ, ἐλθὼν ὁ Σαλμανασάρ πεπολιόρχηκε τὴν Σαμαρείαν ἐφ' ὅλοις ἔτεσι τρισίν, ἐλλέ τε αὐτὴν καὶ τὸν Ὡσηε μετόχησεν εἰς Βαβυλῶνα. Πῖονα τοίνυν τῆς δόξης Ἰακώβ νοηθεῖν ἂν ὁ ἐν τῇ Σαμαρείᾳ κατ' ἐκεῖνο καιροῦ βεβασιλευκῶς, ἢ τάχα που οἱ κατὰ πᾶσαν τὴν χώραν λαμπροὶ καὶ ἐπισημότεροι τῶν ἄλλων, πλοῦττε τε καὶ δυνασταίᾳ τὸ τῶν ἐτέρων πλεονεκτοῦντες μέτρον, καὶ ἀδρυνό- Β μνοι ταῖς τρυφαῖς καὶ ταῖς παρὰ πάντων τιμαῖς.

Καὶ ἔσται ὃν τρόπον ἐὰν τις συναγάγῃ ἀμητὴν ἔσηκηότα, καὶ σπέρμα ἀσταχύων ἀμήση· καὶ ἔσται ὃν τρόπον ἐὰν τις συναγάγῃ ἀσταχὺν ἐν φάραγγι στερεῇ. Καὶ καταλειφθῆ ἐν αὐτῇ καλάμη, ἢ ὡς ῥώγες ἐλαίας δύο ἢ τρεῖς, ἐπ' ἄκρου μετεώρου, ἢ τέσσαρας ἢ πέντε, ἐπὶ τῶν κλάδων αὐτῆς καταλειφθῆ.

Ὅτι καὶ ἐτοίμως καὶ ἀνδρωτὶ περιέσονται· τῶν ἐν Σαμαρείᾳ πολεμοῦντες Ἀσσύριοι, καὶ πρὸς τοῦτω πάλιν, ὅτι μὴ πρὸς ἄπην καὶ ὀλοτελῶς οἰχῆσεται πρὸς ἀπώλειαν, ἀλλ' ἔσται τι καὶ κατάλειμμα βραχὺ, διαμειμήνυκεν ἑναργῶς ἐν τούτοις ἡμῖν ὁ προφητικὸς λόγος. Οἱ μὲν γὰρ τὴν τοῦ θερίζειν τὰς ἀστάχους ἐμπειρίαν ἔχοντες, ἀποκείροντες εὐτέχνως τὸν μὲν σίτον συλλέγουσιν· ἀεὶ δὲ κατόπιν ἐώντες ὡς ἀχρηστον τὴν καλάμην ὅλον ἐπιτρέχουσι τῶν λητῶν τὸ πλάτος. Οἱ δὲ γε τρυγῆν εἰωθότες τὸν τῶν ἐλαιῶν καρπὸν, τοῦτο μὲν ῥάδῳ κατακαίουσιν αὐτάς, τοῦτο δὲ καὶ χερσὶν ἐπαφώμενοι καὶ τῶν ὀρητῶν ἀρπάζοντες συναγείρουσιν· ἀλλ' εἰκὸς ἀπομένειν αὐταῖς τρεῖς ἢ τέσσαρας, ἢ πέντε τυχὸν ἐπ' ἄκρω τῶν κλάδων, καὶ τοὺς τῶν τρυγῶντων διαλαθεῖν ὀφθαλμούς. Τοιοῦτόν τι συμβήσεσθαι φησὶ τοῖς ἐν Σαμαρείᾳ· κείσεσθαι γὰρ αὐτοὺς δισχυρίζεται καθὰ καὶ ὁ στάχους, ὅτε ταῖς τῶν ἀμῶντων περιπίπτει χερσὶν· καταλειφθήσεσθαι δὲ ὡσπερ ἐν αὐτῇ καλάμην, τοῦτ' ἔστιν, ὀλίγους τῶν ἀσημοτέρων, ἢ καὶ ὡς ῥώγες ἐλαίας δύο ἢ τρεῖς τὸν τῶν τρυγῶντων λαθούσας ὀφθαλμῶν, διάτοι τὸ ἐν τοῖς ἀνωτάτω κεκρύφθαι κλάδοις. D

Τάδε λέγει Κύριος ὁ Θεὸς Ἰσραὴλ· Τῇ ἡμέρᾳ ἐκεῖνῃ πεποιθὼς ἔσται ὁ ἄνθρωπος ἐπὶ τῷ ποιήσαντι αὐτόν, οἱ δὲ ὀφθαλμοὶ αὐτοῦ ἐπὶ τὸν ἄγιον τοῦ Ἰσραὴλ ἐμβλέψονται· καὶ οὐ μὴ πεποιθότες ὦσιν ἐπὶ τοῖς βωμοῖς, οὐδὲ ἐπὶ τοῖς ἔργοις τῶν χειρῶν αὐτῶν, ἀ ἐποίησαν οἱ δάκτυλοι αὐτῶν, ἀλλ' ἔσονται πεποιθότες ἐπὶ τὸν ἄγιον τοῦ τὰ βδελύγματα αὐτῶν.

Ὁ σοφώτατος Παῦλος, οὐκ ἀνόνητον εἰδὼς, οὐδὲ εἰκαῖον τὸ χρῆμα, τὸ παιδεύεσθαι· παρὰ τοῖς δι' αὐ-

temporis decrementum gloriae Jacob, id est, hostium absumetur gladiis frequens et innumerabilis multitudo nepotum Jacob, de qua gloriabatur, et altum sapiebat. Sed et præpinguia gloriae ejus conquassabuntur, id est, regnum eorum prosternetur. Scriptum est enim libro quarto Regnorum³⁶, regnante Osea filio Elae in Samaria, adventantem Salmanasarum civitatem obsidione cinxisse continuos tres annos, cepisseque eam, et Oseam Babylonem transtulisse. Pinguia igitur gloriae Jacob intelligi possunt, is qui in Samaria circiter id temporis regnavit, et fortassis homines per totam regionem splendidi, et reliquis insigniores divitiis et potentia, aliorum mensuram excedentes delictis, et præ cæteris sibi placentes honoribus.

VERS. 5, 6. Et erit perinde ac si quis congreget messem stantem, et semen spicarum metat. Et quemadmodum si quis congreget spicam in valle dura, et relicta fuerit in ea stipula; vel sicut grana olivæ duo aut tria in extremitate sublimi, vel quatuor, vel quinque in ramis ejus relinquuntur.

Quod et facile et sine sudore victuri essent Samaritanos Assyrii bellantes, et ad hæc rursus, quod non in totum ac prorsus ad interitum ruerent, sed futurum esset residuum pusillum, denotavit manifeste nobis hisce verbis sermo propheticus. Nam qui metendi spicas habent peritiam, artificiose demissum frumentum colligunt, semper autem post se stipulam, velut inutilem, relinquentes, totam segetum latitudinem percurrunt. Et qui vindemiare solent olearum fructum, partim quidem 266 eos baculo decutunt, partim etiam et manibus attingunt, et ramis præreptis congregant: at tres in illis, vel quatuor, vel forte quinque in summis frondibus remanere verisimile est, et vindemiantium oculos latere. Tale quiddam et Samaritanis usu venturum ait: eventurum enim illis affirmat, sicuti cum spica in metentium manus incidit: relictum autem iri in ea velut stipulam, id est, paucos ignobiliores, vel etiam grana oleæ duo aut tria quæ racemantium oculum fugiant, propterea quod in summis ramis occultentur.

VERS. 7, 8. Hæc dicit Dominus Deus Israel: Die illo confidet homo ei qui fecit eum. Oculi ejus in sanctum Israelis intuebuntur, et non confident allatibus, non operibus manuum suarum, quæ fecerunt digiti eorum, sed fident sancto Israelis, et non respicient arbores suas, neque abominationes suas.

Ἰσραὴλ. Καὶ οὐκ ὀφνοται τὰ δένδρα αὐτῶν, οὐδὲ

Sapientissimus Paulus cum videret, neque invidiam, neque vanam esse rem ut erudirentur a Deo

³⁶ IV Reg. xvii, 5.

hi qui ab ipso ad agnitionem veritatis vocati sunt, scribit his verbis: « Si eruditionem sustinetis, ut filiiis vobis se offert Deus: quis enim est filius, quem non erudit pater³⁷? » Apponit et illa ex Scriptura divinitus inspirata; infert enim statim: « Fili, ne contempnas eruditionem Domini; neque deficias ab illo correptus. Quem enim amat Dominus, castigat: flagellat autem omnem filium quem suscipit³⁸. » Cum enim bonus sit universorum opifex, omnes vult salvos esse, et in agnitionem veritatis venire³⁹. » Hinc igitur monuit sæpe per prophetas sanctos, Israelitas, maxime vero Hierosolymitanos, qui ad Samariam commigraverunt. Hi autem intemperanter ad id quod ipsis placitum est declinarunt, et Deo natura ac vere derelicto, cultores dæmoniorum exstiterunt, et idolis inanibus cultum tribuerunt. Cum vero tanta laborarent ignoratione, ut resipiscere rennerint, tandem Deus punivit. Quos enim non juvant verba, mutat afflictio, convertens eos velut ex necessitate ac vi, ad id quod Deo placet. Simile quid invenitur beatus quoque David dixisse: « In freno et como maxillas eorum constringas qui prope ad te non accedunt⁴⁰. » Nam quemadmodum qui pullos 267 domare solent, earumque rerum periti, equos feriores ad cursum moderatum frenis circumagunt: sic universitatis Deus, necessitate laboris ac doloris, sæpe agitat ac circumflectit, ut rebellis et effrenis recte vivere desideret. Tale quid usu venit in Samaria habitantibus, qui postquam belli calamitates sustinuisent, vix punientem agnoverunt et offensum, et profligato cultu idolorum, ad sanctum Israelis oculum mentis transtulerunt, ab illo nimirum expectantes fore auxilium, et a malis sibi investis liberationem. Non enim, inquit, confident altaribus, nec operibus suarum manuum quæ fecerunt digiti eorum, et non intuebuntur arbores suas, neque abominationes suas. Solebant enim montium vertices conscendere, et sub quercu ac populo, sicuti scriptum est, procumbere operibus suarum manuum. Sed non, inquit, respicient amplius hæc, cum reipsa et experimento didicerint rem esse irritam ac priorsus infrugiferam, omniumque potius causas miseriarum. Hanc enim ob causam perierunt, et traditi sunt inimicis. Consultissimum itaque est cavere, et omnibus viribus iram divinam declinare, et non experiendo discere malis occurrere, sed ante potius causas mature removere, de quibus Deus irasci poterat, Deoque commoto, ante plagam et verbera turpiora evitando, optima excolendo, omneque virtutis genus exercendo, sese purgare. μάλα γοργῶς τὰς αἰτίας, ἐφ' αἷς ἂν ὀργίζοιτο Θεός, μένψ διά γε τοῦ παραιτεῖσθαι μὲν τὰ αἰσχίω, τιμᾶν ἀρετῆς.

VERS. 9, 10. Die illa erunt derelictæ urbes tuæ, quemadmodum reliquerunt Amorrhæi, et Euvæi, a facie filiorum Israelis, et erunt desolata, quoniam

τὸν κεκλημένους εἰς ἐπίγνωσιν ἀληθείας, ἐπιστέλλει καὶ φησιν: « Εἰ παιδείαν ὑπομένετε, ὡς υἱὸς ὑμῖν προσφέρεται ὁ Θεός· τίς γὰρ ἐστὶν υἱὸς ὃν οὐ πατρὸς πατήρ; » Παρατίθησι δὲ καὶ τὰ ἐκ τῆς θεοπνεύστου Γραφῆς· ἐπιφέρει γὰρ εὐθύς: « Ὑἱὲ, μὴ ὀλιγῶρει παιδείας Κυρίου, μηδὲ ἐκλύου ὄψ' αὐτοῦ ἐλεγγόμενος. Ὅν γὰρ ἀγαπᾷ Κύριος παιδεύει, μαστιγοῖ δὲ πάντα υἱὸν ὃν παραδέχεται. » Ἐπειδὴ γὰρ ἐστὶν ἀγαθὸς ὁ τῶν ὄλων δημιουργός, πάντας θέλει σωθῆναι καὶ εἰς ἐπίγνωσιν ἀληθείας ἰλθεῖν. Ταῦτητοι νουθετήθηκε πλειστάκις διὰ προφητῶν ἁγίων τοῦ ἐξ αἵματος Ἰσραὴλ, μάλιστα δὲ τοὺς ἐξ Ἱεροσολύμων μεταφοιτήσαντας εἰς Σαμάρειαν. Οἱ δὲ ἦσαν ἀσχετῶς ἐπὶ τὸ αὐτοῖ; δοκοῦν ἀπονενευκότες, καὶ θεὸν ἀφέντες τὸν φύσει καὶ ἀληθῶς, θεραπευταὶ γεγονῶσι δαιμονίων, καὶ εἰδῶλοις ἀψύχοις προσεκόμεζον τὰ; λατρείας. Ἐπειδὴ δὲ πολὺ λίαν ἀμαθαινόντες, οὐδὲ ὅτι προσήκει μεταγινώσκειν αὐτοὺς ἐβουλεύοντο, λοιπὸν ἐκολάζετο Θεός. Οὕς γὰρ οὐκ ὀλίγησι λόγοις, μεθίστησι πόνος, περιτρέπων αὐτοὺς ὡς ἐξ ἀνάγκης καὶ βίας ἐπὶ τὸ ἀρέσκον Θεῷ. Τοιοῦτον τι καὶ ὁ μακάριος Δαβὶδ εὐρίσκειται λέγων: « Ἐν χαλινῷ καὶ κημῷ τὰς σιαγόνας αὐτῶν ἄρξαις, τῶν μὴ ἐγγιζόντων πρὸς σέ. » Ὅνπερ γὰρ τρόπον εἰ πωλοδαμνεῖν εἰωθότες, καὶ ταῦτα σοφοί, περιτρέπουσι χαλινοῖς τοὺς τῶν ἵππων ἀγριωτέρους εἰς ἐπιστήμονα ὀρόμον· οὕτως καὶ ὁ τῶν ὄλων Θεός, ταῖς ἐκ πόνων ἀνάγκαις, περιστήσει πλειστάκις εἰς τὸ ἐλέσθαι βιοῦν ὀρθῶς τὸν ἀπειθῆ καὶ ἐξήνων. Τοιοῦτόν τι πεπονθότες, οἱ ἐν Σαμαρείᾳ κατοικηκότες, μετὰ γε τὸ παθεῖν τὰ; ἐκ τοῦ πολέμου συμφορὰς, μάλις ἐπέγνωσαν τὸν κολάζοντα καὶ λελυπημένον καὶ ἀπεσεύσαντο μὲν τὰς τῶν εἰδῶλων λατρείας, μετέβαλον δὲ τῆς διανοίας τὸν ὀφθαλμὸν ἐπὶ τὸν ἄγων τοῦ Ἰσραὴλ, παρ' αὐτοῦ δὲ ἠθλονότι προσδοκῶντες ἔσεσθαι τὴν ἐπικουρίαν, καὶ τῶν ἐπεννηγεμένων αὐτοῖς κακῶν τὴν ἀπαλλαγὴν. Οὐ γὰρ μὴ πεποιθότες ὤσι, φησὶν, ἐπὶ τοῖς βωμοῖς, οὐδὲ ἐπὶ τοῖς ἔργοις τῶν χειρῶν αὐτῶν, ἃ ἐποίησαν οἱ δάκτυλοι αὐτῶν· καὶ οὐκ ὄφονται τὰ δένδρα αὐτῶν, οὐδὲ τὰ βδελύγματα αὐτῶν. Ἔθος μὲν γὰρ ἦν αὐτοῖς; τὰς τῶν ὀρών καταλαμβάνειν κορυφὰς, καὶ ὑποκάτω δρυὸς καὶ λεύκης, καθὰ γέγραπται, προσκυνεῖν τοῖς ἔργοις τῶν ἰδίων χειρῶν. Ἄλλ' οὐκέτι τούτοις ἐμβλέφονται, φησὶ, πείρα μαθόντες ὡς εἰκαῖον αὐτοῖς; καὶ ἀνόνητον παντελῶς τὸ χρῆμά ἐστιν, μᾶλλον δὲ καὶ ἀπάσης αἰτιῶν συμφορᾶς. Ταύτης γὰρ ἕνεκα τῆς αἰτίας, καὶ διωλώλας, καὶ δέδονται τοῖς ἐχθροῖς. Ἄριστον οὖν ἄρα τὸ φυλάττεσθαι καὶ παντὶ παραιτεῖσθαι σθένει τὴν θεῖαν ὀργὴν, καὶ μὴ πείρα μαθεῖν ἐκδέχεσθαι τὰ κακά. Προσαποδύεσθαι δὲ μᾶλλον καὶ πρὸ πληγῆς καὶ μάστιγος ἀπολογεῖσθαι λελυπηδὲ τὰ κάλλιστα, καὶ πάντα τρόπον ἐπιτηδεύειν

Τῇ ἡμέρᾳ ἐκεῖνη ἔσονται αἱ πόλεις σου ἐγκαταλειμμέναι, ὃν τρόπον ἐγκατέλιπον οἱ Ἀμορραῖοι καὶ οἱ Εὐβαῖοι ἀπὸ προσώπου τῶν

³⁷ Hebr. xii, 7. ³⁸ ibid. 5, 6; Prov. iii, 11, 12. ³⁹ I Tim. oth. ii, 4. ⁴⁰ Psal. xxxi, 9.

νῶν Ἰσραὴλ· καὶ ἔσονται ἔρημοι, διότι ἐγκατέλι- A
 πες τὸν Θεὸν τὴν Σωτήρᾶ σου, καὶ Κυρίον τοῦ
 βοηθοῦ σου οὐκ ἐμνήσθης.

Ἐξ αὐτῶν ἀναπέθει τῶν συμβεβηκότων ἐννοεῖν
 ὅτι γέγονεν αὐτοῖς ἐξ ἀντιστροφῶν τὰ πρόγματα.
 Πάλιν μὲν γὰρ ἐνίκουν ἐπικουροῦντος Θεοῦ, καὶ φο-
 βεροὶ τινες ἦσαν ταῖς τῶν ἐθνῶν πόλεσι τε καὶ χώ-
 ρασι. Ἐίλον γὰρ αὐτάς ἀνιδρωτὶ, κατευμαρρίζοντες
 αὐτοῖς τοῦ Θεοῦ πᾶν ὅσον ἦν ἀναντές τε καὶ δυσήνυ-
 ταν. Ἐπειδὴ δὲ τῆς ἐκείνων ἀνοσιότητος γεγόνασι
 μιμηταί, δευλοὶ καὶ εὐάλωτοι κατ' ἐκείνους γεγόνασιν.
 Ἠρῆμωνται γὰρ αἱ πόλεις αὐτῶν, καὶ κατελείφθη-
 σαν ὑπὸ τῶν κατοικοῦντων ἐν αὐταῖς, κατὰ τὸν ἴσον
 τρόπον, καθ' ὃν οἱ Εὐαῖοι καὶ Ἀμορραῖοι ποτε ταῖς
 αὐτῶν ξίφεσιν ἐπιπτον δαπανώμενοι· ἐναργῆ δὲ καθ- B
 ἵσθησι τὴν αἰτίαν εὐθὺς τοῦ πρὸς τοῦτο κατολισθεῖν
 ἀσθενεῖας αὐτοῦς, καὶ τὴν οὕτως ἀπηνῆ καὶ δύσοι-
 στον ὑπομείναι συμφορὰν· Ἐγκατέλιπες γὰρ τὸν Θεὸν
 τὸν Σωτήρᾶ σου, φησί, καὶ Κυρίου τοῦ Θεοῦ σου οὐκ
 ἐμνήσθης. Δέον γὰρ εὐχαριστεῖν ἐφ' οἷς εὐηργέτηνται,
 τοῦτο μὲν δουλείας τῆς ἐν Αἰγύπτῳ λελυτρωμένοι,
 τοῦτο δὲ κατακρατοῦντες ἐχθρῶν, καὶ καταδρῶντες
 τὰς πόλεις τῶν ἀνθεστηκότων, τοῦτο δὲ ὅτι καὶ εἰς
 αὐτὴν εἰσεκομίσθησαν τῆς ἐπαγγελίας τὴν γῆν· πο-
 νηρὰς ἀμοιβὰς ἀντεκόμιζον τῷ Δεσπότη προσκορούον-
 τες ἀδεῶς, καὶ οὐ καθ' ἓνα λυποῦντες τρόπον, ἀλλὰ
 νόμου μὲν τοῦ διωρισμένου διὰ τοῦ πανσόφου Μω-
 σέως μικρὰ κομιδῆ φροντίσαντες, ἀπολακτίσαντες δὲ
 παντελῶς τὴν εἰς Θεὸν εὐσέβειαν, καὶ ἀψύχοις ὕλκις
 ἀναθέντες τὸ σέβας, εἰρηκότες δὲ ταῖς δαμάσει ταῖς C
 χρυσαῖς· «Ὅυτοι οἱ θεοὶ σου, Ἰσραὴλ, οἵτινες ἀνήγα-
 γόν σε ἐκ γῆς Αἰγύπτου.» Ὅτε τοίνυν ἐσμὲν μετὰ
 Θεοῦ, τὰ αὐτοῦ δηλονότι φρονεῖν σπουδάζοντες, καὶ
 τὰ αὐτῶν φίλα κατορθοῦν ἡρημένοι· τότε ὡς πάντως
 κρείττους ἐσόμεθα τῶν ἐχθρῶν, καὶ πατήσομεν ἀρ-
 χὰς, καὶ ἐξουσίας, καὶ τοὺς κοσμοκράτορας τοῦ σκό-
 τος τοῦτου τὰ πνευματικὰ τῆς πονηρίας, τότε πε-
 ρισόμεθα, καὶ μάλα γοργῶς, τῶν ἐκτόπων ἡδονῶν
 καὶ τῶν τῆς σαρκὸς κινήματων· τότε λογισμοῦς
 νικήσομεν πονηροῦς, καὶ τὰ πνεύματα τοῦ ἐξουσιάζ-
 οντος οὐχ εὐρήσει τόπον ἐν ἡμῖν. Ἡμεληκότες δὲ
 τοῦ προσκεῖσθαι Θεῷ, ἀσθενεῖς καὶ ἀνανδροὶ, καὶ ὑπὸ
 πύδας ἐσόμεθα τῶν ἐχθρῶν, καὶ πλεονεκτοῦντα τὸν
 Σατανᾶν οὐδεὶς ἀνακόψει τρόπος.

Διὰ τοῦτο φυτεύσεις φύτευμα ἄπιστον, καὶ D
 σπέρμα ἄπιστον. Τῇ δὲ ἡμέρᾳ, ἣ ἂν φυτεύσεις,
 πλαγηθήσῃ. Τὸ δὲ πρῶτ' εἶναι σπειρήσῃ, ἀνθήσει
 εἰς ἀμνητόν, ἣ ἂν ἡμέρα κληρώσῃ, καὶ ὡς πατὴρ
 ἀνθρώπου κληρώσῃ τοὺς υἱοὺς σου.

Ἄσασφαια πολλῆ κατημφασμένην τοῦ προκειμένου
 τὴν ἐνομοίαν διατρανοῦν ὡς ἐνὶ πειράσομαι. Ἔστι
 τοίνυν ὁ φησι τοιοῦτον· Φθάσας ἔφη, ὅτι πλανῶντές
 τε καὶ πλανώμενοι, καὶ φρονοῦντες ἂ μὴ θέμις οἱ ἐξ
 Ἰσραὴλ (ἦρουν ὁ Ἐφραῖμ, ἵνα τὰς δέκα νοήσης φυ-
 λὰς, τὰς ἐν τῇ Σαμαρείᾳ μετακισμένους), ὑψηλὴν
 εἶχον τὴν ὄφρυν, ᾗοντο δὲ μηδένα παντελῶς τῶν
 ἐχθρῶν τῆς αὐτῶν δύνασθαι κατευμεγεθῆσαι· χειρὸς,
 διάτοι τὸ ἀναριθμήτους εἶναι καὶ σφόδρα πολλοῦς.

⁴¹ Exod. xxxii, 4.

dereliquisti Deum Servatorem tuum, et Domini adju-
toris tui non recordata es.

Ex his quæ acciderunt certiores eos facit, in con-
 trarium illis res evenisse. Iterum enim vicerunt
 auxiliante Deo, et gentium urbibus et provinciis
 formidabiles fuerunt. Ceperunt enim eas sine sudore,
 Deo illis distribuente quidquid arduum erat et diffi-
 cile. Postquam autem impietatis eorum imitatores
 facti sunt, meticulosi evaserunt, et facile capi pote-
 rant. In solitudinem enim redactæ sunt urbes
 eorum, et derelictæ sunt ab **268** inhabitantibus,
 quo modo Evæi olim, et Amorrhæi, eorum gladiis
 conciderunt consumpti; evidentemque causam red-
 dit, cur adeo debilitati et imminuti fuerint, et cur
 tam crudelē ac intolerandam calamitatem susti-
 merint: Dereliquisti enim Deum Servatorem tuum,
 inquit, et Domini Dei adjutoris tui non recordatus
 es. Cum enim eos gratias agere oporteret de his
 quibus affecti sunt beneficiis, partim quia ex servi-
 tute Ægyptiaca redempti sunt, partim quia hostibus
 superiores facti sunt, et adversariorum urbes depo-
 pulabantur; partim etiam quia in ipsam promissio-
 nis terram fuerint introducti: illi Domino malum
 rependebant secure offendentes, nec uno modo cru-
 ciantes, sed legem etiam per sapientissimum Moysen
 descriptam pro minimo ducentes, divinæ quoque
 religioni prorsus recalcitrantes, et inanibus mate-
 riis venerationem attribuentes, vitulis aureis dicen-
 tes: «Hi dii tui, Israel, qui reduxerunt te de terra
 Ægypti⁴¹.» Quando igitur cum Deo sumus, et quæ
 ejus sunt studiose curamus, et illi grata facere
 cupimus, tunc quidem tunc omnino superiores erimus
 hostibus, et principatus, et potestates, et mundi
 dominos rectores tenebrarum harum, spiritualia
 nequitiae calcabimus, tunc quamprimum subigemus
 monstrosas voluptates motusque carnis, tunc ratio-
 cinia perversa superabimus, et spiritus dominantis
 non inveniet locum in nobis. At ubi adhærescere
 Deo negligimus, imbecilles sumus, et parum viriles,
 et pedibus inimicorum subjiciemur, et prævalen-
 tem Satanam nulla ratio infringere poterit aut
 impedire.

D VERS. 11. *Propterea plantabis plantationem infi-*
delem, et semen infidele: die qua plantabis, errabis.
Mane si semines, florebit in messon, quo die hære-
ditaveris, et ut pater hominis filiis tuis hæreditatem
distribues.

Obscuritate multa obtectam sententiam hujus ora-
 culi, quantum licet, conabor explicare. Est itaque
 quod dicit hujusmodi: Dixi superius quod decipien-
 tes et decepti, et quæ fas non erat machinati Israelitæ
 sive Ephraim (ut decem tribus intelligas in Sama-
 riam translatis) alto fuerunt supercilio, omninoque
 rati sunt, hostes nullos ipsorum manum superare
 potuisse, eo quod innumerabiles essent, et valde
 populosi. Atqui spe **269** frustrati sunt. Cecide-

runt enim partim bello confecti, partim in victorum regiones asportati, captivi et timidi, et omnibus malis exerciti. At ubi Cyro imperante ex regione Persarum in civitatem sanctam reducti sunt, post separatim et seorsim reges habere supersederunt, omnesque Hierosolyma incoluerunt, et legem Dei coluerunt, inque pretio ac honore habuerunt; tunc immunes incolumesque fuerunt eorum liberi, et ad filios illorum successiones excurrerunt. Tale quiddam docet hæc oratio nunc, frumenti et spicarum quasi amigua proponens. Cum enim, inquit, Domini Dei tui non memineris, eam ob causam infidelis erit, et non ad perpetuitatem stabilis plantatio, id est, ex te semen et genus. Quando autem plantaveris, et numerosum genus videris, tunc errabis. Putabis enim te multitudine, inquit, niti; et non vere reputabis. Spicarum enim in morem cadent, et spem in illis omnino reperies esse inutilem. Si mane seminas, id est, si in luce versaris, et demum agnovēris natura et vere existentem Dominum, servan-tem facile et ad opitulandum potentem, tunc quod est plantatum florebit in messem, id est, fructificabit. Etenim immaturam spicam consumi, agricolis affert tum labortum, tum spei jacturam: ad messem vero pervenire, spem dat bonorum plenissimam. Florebit igitur in messem, id est, plenum fructum feret tua plantatio, quando sit tibi mane, id est, cum velut in luce ac die, et in agnitione Dei versari deprehenderit. Tunc et quasi pater hominis sortem suppeditabis illis tuis: transmittes enim ad filios velut sortem quandam ac patrimonium animi tranquillitatem, et supremi auxilii communica- tionem.

Vers. 12, 13. *Væ multitudini gentium multarum! sicut mare fluctuans, sic conturbabimini, et dorsum gentium multarum, tanquam aqua sonabit; tanquam aqua multa, gentes multæ, quasi aquæ multæ vi impulsæ. Et exterminabit eum, et longe eum persequetur, ut pulverem paleæ ventilantium coram vento, et quasi pulverem rotæ tempestas impellens.*

Non relinquit Israelitas consolatione destitutos universitatis Deus hominum amans, spemque honorum cum metu sæpenumero **270** facit conflagere, idque apte, ut utrinque juvet audientes. Quod itaque civitates eorum in desolationem redigendæ essent, dictum est manifesto: et quæ afflictionum occasio, docuit, cum ait: Dereliquisti Dominum Deum tuum, et Domini Dei tui adjutoris non recordatus es. Sed is qui percussit, non festinavit se curaturum promittit. Exponit autem quiddam quod accidit, quod propter utilitatem paucis dicere necesse est. Ezechia illis temporibus regni sedem occupante Hierosolymis, Sennacherim rex Assyriorum contra urbes Judææ munitas expeditione facta, eas cepit. Scriptum est enim sic ⁴¹: Dein ablegat Rapsacem ex Laches Jerusalem ut

Α 'Αλλ' ἐσφάλλοντο τῆς ἐλπίδος. Πεπτώκασι γάρ, καὶ οἱ μὲν δεδαπάνηται τῷ πολέμῳ, οἱ δὲ εἰς τὰς τῶν νενικηκότων ἀποκομίζονται χώρας, ἀιχμάλωτοι καὶ περιδεεῖς καὶ ἐν παντὶ γεγονότες κακῶ. Ἐπειδὴ δὲ καιροῦ διηπεύσαντος, ἀνεκομίσθησαν ἐκ τῆς Περσῶν χώρας εἰς τὴν ἁγίαν πόλιν, εἶτα κατέληξαν τοῦ ἀνα μέρους ἔχειν τοὺς βασιλεύοντας, κατωκῆκασι δὲ οἱ πάντες τὰ Ἱεροσόλυμα, καὶ τὸν τοῦ Θεοῦ τετιμήκασα νόμον· τότε καὶ ἐν ἀσφαλείᾳ γέγονασιν οἱ ἐξ αὐτῶν παῖδες, καὶ εἰς τέκνα τέκνων δεδραμήκασιν αἱ διαδοχαί. Τοιοῦτόν τι διδάσκει καὶ νῦν ὁ λόγος, ὡς περὶ σίτου καὶ ἀσταχῶν ἀινεγμα διδούς. Ἐπειδὴ γάρ, φησί, Κυρίου τοῦ Θεοῦ σου οὐκ ἐμνήσθης, ταύτης ἕνεκα τῆς αἰτίας ἀπίστον ἔσται, καὶ οὐκ ἀσφαλὲς εἰς διατήρησιν, ὅπερ ἂν φυτεύσης φύτευμα, τοῦτ' ἔστι, Β τὸ ἐκ μέσου σπέρμα τε καὶ γένος. Ὅταν δὲ φυτεύ- σης, καὶ πολὺ γεγονὸς ἔδης, τότε πλανηθήσῃ. Οἴησῃ μὲν γάρ, φησί, τῷ πληθεῖ θεοαρσῆκῶς, ἀλλ' οὐκ ἀληθῆ λογίῃ. Ἀσταχῶν γὰρ δίκην πεσοῦνται, καὶ ἀνόητον εὐρήσεις παντελῶς τὴν ἐπὶ γε τοῦτοις ἐλπίδα. Τὸ δὲ, πρῶτ' ἂν σπεύρης, τοῦτ' ἔστιν, ἐν φωτὶ γεγονώς, καὶ λοιπὸν ἐπιγνοὺς τὸν φύσει τε καὶ ἀληθῶς ὄντα Δεσπό- την, σώζοντά τε ῥῆδιῳ καὶ ἐπικουρεῖν ἰσχύοντα· τότε τὸ πεφυτευμένον, ἤτοι κατασπαρὲν ἀνήσῃ εἰς ἀμητὴν, τοῦτ' ἔστι, τελεσφορηθήσεται· τὸ γὰρ πρό- ωρον δαπανᾶσθαι τὸν ἀσταχύν, ζημίαν καὶ πόνον καὶ ἐλπίδος ἐμποιεῖ τοῖς γηπονεῖν εἰωθόσιν· τὸ γε μὴν εἰς ἀμητὴν ἔλθειν, πληρεστάτην δίδωσι τὴν ἐπ' ἀγα- θοῖς ἐλπίδα. Ἀνόησει τοίνυν εἰς ἀμητὴν, τοῦτ' ἔστι, τελεσφορηθήσεται τὸ σὸν φύτευμα, ὅτ' ἂν γένηται C σὸν πρῶτ', τοῦτ' ἔστιν, ὅταν εὐρεθῆς ὡς ἐν φωτὶ καὶ ἡμέρα καὶ ἐν ἐπιγνώσει Θεοῦ γεγονώς. Τότε καὶ ὡς πατήρ ἀνθρώπου κληρώσῃ τοῖς υἱοῖς σου. Παραπέμ- φεις γὰρ εἰς υἱοὺς καθάπερ τινὰ κληρὸν τὴν εὐθυ- μίαν καὶ τῆς ἀνωθεν ἐπικουρίας τὴν μέθεξιν.

Ὁὐαὶ πλήθος ἐθνῶν πολλῶν! ὡς θάλασσα κυ- μαίνουσα, οὕτω ταραχθήσασθε· καὶ ῥῶτος ἐθνῶν πολλῶν, ὡς ὕδωρ ἠχῆσει· ὡς ὕδωρ πολὺ ἐθῆη πολλὰ, ὡς ὕδατος πολλοῦ βίη καταφερομένου. Καὶ ἀποσκορακίει αὐτὸν, καὶ πέρβω αὐτὸν διώξεται, ὡς χροὸν ἀγύρου λιμῶντων ἀπέραντι ἀρέμου, καὶ ὡς κοριορὸν τροχοῦ καταγίς φέρουσα.

Οὐκ ἀπαρακλήτους ἔῃ τοὺς ἐξ Ἰσραὴλ φιλόνηρω- πος ὦν ὁ τῶν ὄλων Θεός, συνεισβάλλουσαν δὲ τῷ φέβῳ τὴν ἐπ' ἀγαθοῖς ἐλπίδα ποιεῖται πλειστάκις, καὶ τοῦτο οἰκονομικῶς, ἵνα δι' ἀμφοῖν ὠφελῆ τοῖς ἀκρωμένους. Ὅτι τοίνυν ἐρημωθήσονται μὲν αἱ πόλεις αὐτῶν, εἰρηται σοφῶς· καὶ ποτα γέγονε τοῦ παθεῖν ἢ πρόφασις, εἰλόαξ λέγων, ὅτι Ἐγκατέλιπε; Κύριον τὸν Θεόν σου, καὶ Κυρίου τοῦ βοηθοῦ σου οὐκ ἐμνήσθης. Ἄλλ' ὁ πληξᾶς εὐθύς ἐπαγγέλλεται καὶ μοτοῦν. Ἐξηγείται δὲ τι συμβεβηκός, ὃ καὶ εἰπεῖν ἀναγκαῖον ὡς ἐνὶ λόγοις διὰ τὴν χρείαν. Ὁ εἰ- χίον κατὰ καιροὺς τοὺς τῆς βασιλείας διέποντος θρόνους ἐν τοῖς Ἱεροσολύμοις, ἀνέβη Σενναχωριμ βασιλεὺς Ἀσσυρίων ἐπὶ τὰς πόλεις Ἰουδαίας τὰς ὄχυράς, καὶ ἔλαβεν αὐτάς. Γέγραπται γὰρ ὡδί· Εἶτα

⁴¹ IV Reg. xviii, xix.

πέμπει Ῥαφάημ ἐκ Λαχεΐς εἰς Ἱερουσαλήμ πολι-
 ορκῆσαι αὐτήν, ὃς δὴ καὶ ἀφιγμένος, κατεφλυδάρησε
 μὲν τῆς δόξης τοῦ πάντων ἡμῶν Σωτῆρος Θεοῦ· μὴ
 γὰρ δύνασθαι διασώζειν αὐτούς, κἀν εἰ βούλοιντο
 τοῦτο ὄρξην, ὁ παράρρων διετείετο. Βαρθάρω δὲ
 γλώττει καὶ νῦν κεχρημένος, ἔγων τῆ πεῖρα μαθῶν,
 ὅτι σκληρὸν ἀνθρώπων παντὶ τῆς ἀνωτάτω κατεπαί-
 ρεσθαι δόξης. Ἐξῆλθε γὰρ ἄγγελος Κυρίου, καὶ
 ἀνεΐλεν ἐν μιᾷ νυκτὶ ἐκ τῆς παρεμβολῆς τῶν ἄλλο-
 φύλων ἑκατὸν ὀγδοήκοντα πέντε χιλιάδας· καὶ ἀνα-
 στάντες τὸ πρωί, εὔρον πάντα τὰ σώματα νεκρά.
 Ἐπειδὴ δὲ τῶν προσδοκηθέντων ὁ πεπομφῶς ἐσφά-
 λητο, φημί δὴ Σενναχηρείμ, ὑπενόστησε φυγᾶς, καὶ
 μόλις ἐσώζετο τὰ οἴκοι καταλαβῶν, εἰ καὶ διόλωλε
 καὶ οὐκ εἰς μακρὰν ὑπὸ τῶν ἑαυτοῦ παίδων. Ἐγέ-
 νετο γὰρ, φησὶν, ἐν τῷ προσκυνεῖν αὐτὸν ἐν τῷ οἴκῳ
 αὐτοῦ Ἀσαράχ τὸν πάτερρχον αὐτοῦ, Ἀδραμελέχ
 καὶ Σαρασάρ, οἱ υἱοὶ αὐτοῦ, ἐπάταξαν αὐτὸν μαχαί-
 ραις. Ταύτης διαμέμνηται τῆς ἱστορίας ὁ προφητικὸς
 ἡμῖν ἐν τούτοις λόγος, τὴν δὲ γε τῶν Ἀσσυρίων
 ἔφοδον προαφηγεῖται, καὶ φησὶν· Οὐαὶ πλῆθος ἐθνῶν!
 καὶ τὰ τούτοις ἐφ' ἐξῆς. Ταλανίζει μὲν γὰρ αὐτούς,
 ὡς ὄσον οὐδὲ πω τεθνησομένους ἐν τοῖς Ἱεροσολύ-
 μοις, διόλλυντος ἀγγέλου. Ὅτι δὲ οὐχ ἐν ἦν ἔθνος,
 πλείστα δὲ μᾶλλον, διαδείκνυσιν ἐναργῶς, πλῆθος
 ἐθνῶν ὀνομάζων αὐτά. Ἐπήεσαν δὲ ταῖς χώραις,
 ἦτοι ταῖς πόλεσι τῆς Ἰουδαίας, ὡς ὕδωρ πολὺ καὶ
 ὡς βίβ καταφερόμενον, καὶ θορύβους ἐμποιοῦν, μό-
 νον δὲ οὐχὶ θαλάσσης δίχην τῶν ἀνθεστηκότων κατα-
 κυμαίνοντες. Νῦτον δὲ αὐτούς πολλῶν ἐθνῶν ἐν
 τούτοις ἀποκαλεῖ, διάτοι τὸ πολλὰ διώκεσθαι παρ'
 αὐτῶν ἔθνη. Τρέχουσι δὲ κατὰ νότου πάντη τε καὶ
 πάντως τῶν φευγόντων οἱ διώκοντες. Εἶτα τί μετὰ
 τοῦτο; Ἀποσκορακίζει αὐτὸν, φησὶ, τοῦτ' ἐστίν, ὅπισω
 πέμψει, καὶ πόρρω αὐτὸν διώξεται, ὡς χνοῦν ἀχύρου
 λικμῶντων ἀπέναντι ἀνέμου, καὶ ὡς κονιορτὸν τροχοῦ
 κραιπίδος φέρουσα. Τί γὰρ οὕτως εὐδαιρίπιστον,
 ὡς χροῦς ἐκ τροχοῦ καὶ ἀλῶνος, πνεύματος λάθρου
 κραιτασιλάζοντος; Ὅτι δὲ ἔχητο φυγᾶς ὁ Σενναχη-
 ρεῖμ, πιστώσεται λέγων ὁ τῶν δλων Θεὸς πρὸς αὐτὸν
 σου, καὶ χαλινὸν εἰς τὰ χεῖλη σου, καὶ ἀποστρέψω σε

ἐν τῇ ὁδῷ ἣ ἦλθες ἐν αὐτῇ. »
 Πρὸς ἐσπέραν ἔσται πένθος πρὶν ἢ πρωί, καὶ
 οὐκ ἔσται. Αὐτῇ ἡμερὶς τῶν ὑμῶν⁴³ προνομισάν-
 των, καὶ κληρονομία τῶν ὑμῶν κληρονομησάν-
 των.

Φθάσας ἔφην ὅτι περιστήσας ὁ Ῥαφάης τοῖς
 Ἱεροσολύμοις τὸ μάχιμον, καὶ οὐκ εἰς μακρὰν αἰρή-
 σειν αὐτήν ἀπειλήσας, ἀπόλωλε πανστρατιᾶ πρὸ
 αὐγῆς καὶ ἡμέρας. Πένθος τοίνυν ἔσται, φησὶ, πρὸς
 ἐσπέραν, πάντως που προσδοκησάντων ἐν τοῖς Ἱε-
 ροσολύμοις ἔσεσθαι πρωί, καὶ τοῦ πολέμου τὴν προσ-
 βολήν, ἀλλὰ πέπαυται πρὸ αὐγῆς. Διὰ τοῦτό φησὶν·
 Ἔσται μὲν πένθος πρὸς ἐσπέραν· οὐκ ἔσται δὲ πρὶν
 ἢ πρωί, τοῦτ' ἐστίν, πεπαύσεται καὶ καταλήξει τὸ δά-
 κρυον· καὶ ὁμοῦ τοῖς ἐκ τοῦ παθεῖν ολχῆσεται δεύμα-
 σιν ἐπικουροῦντος Θεοῦ, καὶ παραδόξως ἀνηρηκότος
 τὰς τῶν πολεμίων φάλαγγας, καὶ προσέτι τὸν ἡγού-

eam obsideret; qui ubi venisset, majestatem omnium
 nostrum Servatoris Dei habuit derisui: non enim
 posse eos servare, etsi hoc velit maxime, affirma-
 bat. Barbarica autem lingua ac men'e usus, cognovit
 experientia edoctus, durum esse homini cuivis
 contra supremam majestatem sese attollere. Egres-
 sus est enim angelus Domini, et sustulit una nocte
 ex castris alienigenarum centum octoginta quinque
 millia, ac surgentes mane invenerunt omnia corpora
 mortua. Et cum expectatione frustratus esset is qui
 misit, Sennacherim inquam, reversus est perfuga,
 et servatus est vix sua domi recuperans: quin et ipse
 trucidatus est non longe post a suis filiis. Factum
 est, inquit, dum adoraret domi suæ Sarcha pa-
 trarchum suum, Adramelech et Sarasar, filii ejus,
 eum gladio confoderunt. Hujus historiae hoc loco
 meminit nobis sermo propheticus; incursumque
 Assyriorum præmonstrat, ac inquit: Væ gentium
 multarum multitudini! et quæ consequuntur. Luget
 enim eos miseros quasi jamjam morituros, per-
 dente angelo. Quod autem non una fuerit gens,
 sed plures, demonstrat perspicue, cum gentium
 multitudinem nominat. Invaserunt autem provincias
 seu urbes Judææ velut aqua copiosa, et tanquam
 impetus aquæ desilentis et murmurantis, tantum
 non maris in morem contra adversarios inundantes.
 Incursant autem semper tergum eorum qui fugiunt,
 hi qui persequuntur. Dorsum vero in his multarum
 gentium appellat, eo quod multæ gentes apud ipsos
 persecutione premantur. Deinde postea extermina-
 bit eum, inquit, id est, a tergo mittet, et **271** eum
 longe persequetur, quasi pulverem paleæ ventila-
 tum a vento, et ut pulvisculum rotæ turbo auferet.
 Quid est enim sic leve et mobile, ut pulvis vento
 rapido ex rotis et arca sordidante? Quod autem
 discesserit fugitivus Sennacherim, probabit dicens
 ei universitatis Deus, voce Isaie: « Et injiciam reti-
 naculum nari tuæ, et frenum ori tuo, et vertam te
 in via qua venisti⁴⁴. »

διὰ φωνῆς Ἠσαίου· « Καὶ ἐμβαλῶ φιδὸν εἰς τὴν βίνα
 ἐν τῇ ὁδῷ ἣ ἦλθες ἐν αὐτῇ. »

VERS. 14. Ad vesperum erit luctus antequam sit
 diluculum, et non erit. Hæc erit portio deprædan-
 tium vos, et hæreditas eorum qui vestras hæreditates
 adiverunt.

Dixi in superioribus quod, cum Rapsaces cir-
 cumsideret Hierosolyma, et bellatores non longo
 post intervallo interempturum comminaretur, ante
 lucem et diem cum toto exercitu periit. Luctus
 igitur erit, inquit, sub vesperum, semper expec-
 tantibus Hierosolymitanis, fore mane impres-
 sionem bellique impetum; verum cessavit ante
 lucem, idcirco ait: Erit quidam luctus vesperi,
 sed antequam lucescat, non erit, id est, desistet,
 et desinet lacryma, et simul cum metu patiendi
 facesset, subveniente Deo, et admirabiliter hos-
 tilem aciem fundente, et duces in super ex terra

⁴³ Sept. ἡμᾶς, ut in Hebr. ⁴⁴ Isa. xxxvii, 29.

Judaica profligante. Hoc etiam beatus David interpretatur, dicens : « Vesperi commorabitur fletus, et mane exsultatio ⁴³. » Sed hæc, inquit, sors, hæc pars eorum qui prædati sunt vos, et velut suum patrimonium diripuerunt. Convellit hic Israelem, quod ea designaverint ipsi, unde par erat gentem totam radicibus deleri. Commiseratur rursus ipse, et morte mulctat eos qui populum sibi destinatum diripuerant : « Divisit enim, inquit, Altissimus gentes, dispersit filios Adam, constituit terminos gentium juxta numerum angelorum Dei. Et factus est portio Domini populus ejus Jacob, funiculus hæreditatis ejus Israel ⁴⁴. » Cæterum hoc mihi adhuc contemplare articulatius et subtilius, et veluti a rebus gestis historice, ad penitiores descende sententias. Cum impiæ et adversariæ potestates, aquæ violentæ instar in nostram animam effusæ, vel externis invadentes tentationibus, vel insitis motibus carnis, mentem bene constitutam obsidere aggrediuntur : ne in enervem timiditatem delabere, **272** quisquis palmam ac primas ferre, Deo juvante, cogitas; sed illi potius innixus, omnem terrorem exsuperabis. Quod enim auxilio illius potiturus sit, dubitare qui licet? Novit enim Dominus pios eripere ex tentatione, et beatus Paulus scribit : « Potens est Deus, ut non permittat vos tentari ultra quod potestis, sed efficiet cum tentatione exitum, ut sustinere vos queatis ⁴⁵. » Et ut Psalles ait : « Castrametabitur angelus Domini in circuitu timentium eum, et eripiet eos ⁴⁶. » Quando etiam ignari sacrorum dogmatum hæretici sua freti contumacia Insurgunt contra veritatis cultores, acresque et audaces adoriuntur, vel bella excitando, et persecutionibus, vel afflictionibus ipsis accumulando, et mortis metum, nihilominus debilitabuntur etiam hi : manu enim secreta bellum gerit Dominus adversus Amalec, in omnes ætates, sicut scriptum est. οὐδὲν ἤττον ἀσθενήσουσι καὶ οὗτοι· χειρὶ γὰρ κρυφαίᾳ πολεμεῖ Κύριος ἐπὶ Ἀμαλήκ ἀπὸ γενεῶν εἰς γενεάς, καθὰ γέγραπται.

CAP. XVIII. VERS. 1, 2. *Væ terræ navium alis ultra flumina Æthiopiæ! Qui mittit in mari obsides, et epistolas chartaceas super aquas. Ibunt enim nuntii leves ad gentem excelsum, et peregrinum populum et durum. Quis ultra illum? Gens desperata et conculcata.*

Mirari quis poterit apud se, et ratiocinari forsam et dicere : Cujus rei gratia, cum hic contra Damascum sermo propheticus fuerit, etiam terræ quæ est ultra fluvios Æthiopiæ mentionem inducit? Dicimus igitur Israelitas multis ac diversis temporibus, universorum conservatore et Deo incaute relicto, in errorem plurimum decorum devolutos esse, et cura Mosaicæ præceptionis in totum abjecta, a Deo castigatos, bello multoties in eos concitato, et hinc calamitatibus quasi colliquefactos et attritos. Hi autem, cum debuissent pœnitundine sanare offensum,

μενον ἐξελάσαντος τῆς Ἰουδαίων γῆς. Τοῦτο καὶ ὁ μακάριος Δαβὶδ ἐξηγεῖται λέγων· « Τὸ ἐσπέρας ἀλισθῆσεται κλαυθμὸς, καὶ εἰς πρωὶ ἀγαλλίασις. » Ἄλλ' οὗτος, φησὶν, ὁ κλῆρος· αὕτη δὲ καὶ ἡ μερὶς τῶν ὑμᾶς προνομευσάντων καὶ διαρπαζόντων ὡς ἴδιον κλῆρον. Κατονεῖδίζει διὰ τούτων τοὺς ἐξ Ἰσραὴλ, ὅτι πεπράχασι μὲν αὐτοὶ τὰ δι' ὧν ἦν εἰκὸς ὀλόρριζον ἀπολέσθαι τὸ ἔθνος, κατοικτεῖρει δὲ πάλιν αὐτοὺς, καὶ θανάτῳ κολάζει τοὺς διαρπαζόντας τὸν ἐκνεμηθέντα λαὸν αὐτῶν. « Ὅτε γὰρ, φησὶ, διεμέριζεν ὁ Ὑψίστος ἔθνη, ὡς δέσπειρεν υἱοὺς Ἀδὰμ, ἔστησεν ὄρια ἔθνῶν κατὰ ἀριθμὸν ἀγγέλων Θεοῦ· καὶ ἐγενήθη μερὶς Κυρίου λαὸς αὐτοῦ Ἰακώβ, σχοίνισμα κληρονομίας αὐτοῦ Ἰσραὴλ. » Ἀλλὰ μοι πρὸς τοῦτοις κάκεινο ἄθρει λεπτῶς, καὶ ὡς ἀπὸ γε τῶν ιστορικῶς γεγονότων εἰς ἐννοίας ἔρχου τὰς ἐσωτάτω. Ὅταν ἡμᾶς αἱ πονηραὶ τε καὶ ἀντικείμεναι δυνάμεις, ὕδατος βιαίου δίκην καταχεόμεναι τῆς ψυχῆς, ἢ τοῖς ἐξωθεν πειρατμοῖς ἐμβάλλουσαι, ἤγουν τοῖς ἐμφύτοις κινήμασι τῆς σαρκὸς, ἐκπολιορκεῖν ἐπιέγονται τὸν εὐσεδικότα νουν· μὴ εἰς ἀδρανῆ δειλίαν καταπιπτέτω τις τῶν ἀριστεύειν εἰδόντων μετὰ Θεοῦ, ἐπ' αὐτῶν δὲ μᾶλλον ποιησάμενος τὴν ἐλπίδα, παντὸς ἔστω κρείττων δέματος. Τεύξεται γὰρ ὅτι τῆς ἐπικουρίας παρὰ αὐτοῦ, πῶς ἔστιν ἀμφιβαλεῖν; Οἶδε γὰρ Κύριος εὐσεθεῖς ἐκ πειρασμοῦ ῥύεσθαι, καὶ ὁ μακάριος δὲ γράφει Παῦλος· « Δυνατὸς ὁ Θεὸς, ὃς οὐκ ἐάσει ὑμᾶς πειραθῆναι ὑπὲρ ὃ δύνασθε, ἀλλὰ ποιήσει σὺν τῷ πειρασμῷ καὶ τὴν ἐκβασιν τοῦ δύνασθαι ὑπενεχεῖν. » Καὶ ὡς ὁ Ψάλτης φησὶν· « Παρεμβάλει ἄγγελος Κυρίου κύκλω τῶν φοβουμένων αὐτὸν, καὶ ῥύσεται αὐτούς. » Ὅταν δὲ καὶ οἱ τῶν ἱερῶν δογμάτων ἐπιστήμονες; αἰρετικοὶ, ταῖς ἐαυτῶν δυστροπίαις χρώμενοι καταπαίρονται τῶν τῆς ἀληθείας προσκυνητῶν, ἐπέρχονται δὲ δεινοὶ καὶ θρασεῖς, ἢ πολέμους ἀνιστάντες καὶ διωγμούς, ἢ θλίψεις αὐτοῖς, καὶ θανάτου φόβον ἐπισωρεύοντες·

Ὅσα γῆς πλοίων πτέρυγες ἐπέκεινα ποταμῶν Αἰθιοπίας! ὁ ἀποστέλλων ἐν θαλάσῃ ἄνθρωπα, καὶ ἐπιστολάς βιβλίνας ἐπάνω τοῦ ὕδατος. Πορεύονται γὰρ ἄγγελοι κούφοι πρὸς ἔθνος μετέωρον, καὶ ξένον λαόν, καὶ χαλεπόν. Τίς αὐτοῦ ἐπέκεινα; Ἔθνος ἀνέλπιστον καὶ κατακτατημένον.

Θαυμάσειεν ἂν τις, καὶ δὴ καὶ καθ' ἐαυτὸν ἐκείνο τάχα που διαλογιέται, καὶ ἐρεῖ· Τοῦ δὴ χάριν ὁ προφητικὸς ἡμῖν ἐν τούτοις λόγος γέγονε μὲν κατὰ τῆς Δαμασκῆ, εἰσκομίζει δὲ μνήμην καὶ τῆς γῆς, τῆς ἐπέκεινα ποταμῶν Αἰθιοπίας; Φαμὲν οὖν ὅτι κατὰ καιροὺς οἱ ἐξ Ἰσραὴλ, τὸν τῶν ὄλων σωτῆρα Θεὸν καταλιπεῖν ἀφυλάκτως μεμελετηχότες, κατῴχοντο μὲν εἰς πολυθεῖον πλάνην· κατημεληχότες δὲ εἰς ἅπαν τῆς διὰ Μωσῆως ἐντολῆς, ἐπαυδαύοντο παρὰ Θεοῦ, πολέμους αὐτοῖς ἐπανιστάντος κατὰ καιροῦς, καὶ ταῖς ἐντεῦθεν κατατῆχοντο; συμφοραῖς. Οἱ δὲ.

⁴³ Psal. xxix, 6. ⁴⁴ Deut. xxxii, 8, 9. ⁴⁵ I Cor. x, 13. ⁴⁶ Psal. xxxiii, 8.

καίτοι δέον ταῖς μεταγνώσεσι θεραπεύειν λευπημα-
των, καὶ ἀποφοιτῆν μὲν τῆς ἐαυτῶν φαυλότητος,
ἀναχομιζέσθαι δὲ πρὸς τὸ τῷ νομοθέτῃ δοκοῦν, καὶ
τὴν παρ' αὐτοῦ διψῆν ἐπικουρίαν, τὰς τῶν ὁμόρων
ἔθνῶν κατεμισθοῦντο συμπνοίας· καὶ ποτὲ μὲν
προείσαν τοῖς τῆς Δαμασκού βασιλεῦσι, ποτὲ δὲ
τοῖς Αἰγυπτίων· καὶ οὐχὶ μόνον, ἀλλὰ γὰρ καὶ τὰς
τῶν ἐπικουρούων αὐτοῖς ἔθνῶν λατρείας μανθά-
νοντες, καὶ αὐτὰς ἠπείγοντο ζηλοῦν. Καὶ γοῦν ὁ Ἄχαζ
ὁ τοῦ Ἰωάθαμ βασιλεὺς Ἰούδα, γενόμενος ἐν τῇ Δα-
μασκῷ, εἶτα θυσιαστήριον ἀνατεθειμένον εἰδώλῳ
τεθεσάμενος ἐκεῖσε καινοπρεπῶς εἰργασμένον, τὸ
ἐμπερὲς κατεσκεύασε, καὶ ἀνατέθεικεν ἐν τῷ οἴκῳ
τοῦ Θεοῦ. Οὐκοῦν γέγονεν ἡ ὄρασις κατὰ Δαμασκῷ.
Ἰδοὺ γάρ, φησι, Δαμασκὸς ἀρθήσεται ἀπὸ πόλεων,
καὶ οὐκ ἔσται ἐτι ὄχυρά τοῦ καταφυγεῖν Ἐφραῖμ.
Ἵρῳζ τὴν αἰτίαν ἐπενηνεγμένην εὐθύς, τοῦ ἐκ πό-
λεων ἀρθήσεσθαι λέγειν τὴν Δαμασκόν; Οὐ γὰρ ἐτι
ἔσται, φησὶν, οὕτως ὄχυρά, ὥστε καὶ προσφεύγειν
αὐτῇ τὸν Ἐφραῖμ ἐν τῇ Σαμαρείᾳ βεβασιλευκότα.
Μεθίστησι τοίνυν τὸν λόγον ἐπὶ τὴν Αἰγυπτίων. Προ-
είσαν γὰρ καὶ αὐτοῖς οἱ ἐξ Ἰσραὴλ, μάλιστα δὲ οἱ
κατοικοῦντες ἐν τοῖς Ἱεροσολύμοις, καὶ μετεποιοῦντο
σφόδρα τῆς παρ' αὐτῶν συνδρομῆς καὶ ἐπικουρίας,
ἐπιόντων μάλιστα τῶν Βαβυλωνίων. Καὶ γοῦν διὰ
φωνῆς προφήτου φησὶν· « Οὐαὶ οἱ καταβαίνοντες εἰς
Αἴγυπτον ἐπὶ βοήθειαν, οἱ ἐφ' ἵπποις καὶ ἄρμασι
πεποιθότες! » Συμβέβηκε δὲ τι τοιοῦτον. Κατεστρα-
τεύετο μὲν γὰρ τῆς Ἰουδαίων γῆς ὁ Ναβουχοδονόσορ
κατὰ καιροῦς. Ἐν δὲ τῷ παρατρέγειν, ἀπάσας, ὡς
ἔπος εἰπεῖν, τὰς τῆς ἐφίης κατεληγέτο πόλεις.
Ἐπειδὴ δὲ τὴν Τυρίων ἐλεῖν ἠθέλησε, νῆσον οὖσαν
πρὸς τὴν κἀκεῖ, εἶτα τῶν διαβιβαζόντων πλοίων ἐν ἀπο-
ρίᾳ γέγονε, Περσικῶ φρονήματι κεχρημένος, ἐπιθαρ-
σῆσας δὲ τῷ πλήθει τῆς στρατιᾶς, βατὴν ἐκέλευσε
γενέσθαι τὴν θάλασσαν, χύματος ἐγειρομένου, καὶ
λεωφόρον αὐτὴν πλατεῖαν ἀποτελοῦντος ἀπὸ τῆς
χέρσου μέχρως αὐτῆς τῆς Τυρίων. Δεδόκτες τοίνυν
αὐτοὶ οἱ Τύριοι, μὴ ἄρα πως ἡ πόλις ἀλλῶ, πρὸς
πέρας ἐνηνεγμένων τοῖς Βαβυλωνίων τῶν ἐγχειρημά-
των, ναῦς πανταχόθεν συναγηγερότες, ἀπεχομί-
ζοντο τῆς νήσου, ἐρήμην ἀφέντες αὐτῷ τὴν πόλιν.
Ἐπειδὴ δὲ τοῦτο μεμάθηκεν ὁ Ναβουχοδονόσορ,
μεθίστη τὴν στρατιὰν ἐπὶ τὸ χρῆναι λαβεῖν τῶν
Αἰγυπτίων τὴν χώραν, εἰλέ τε αὐτὴν ἀνοητῶ, Θεοῦ
κατεξανιστάντος τοῖς Αἰγυπτίοις αὐτόν· ὅτι καὶ αὐτοὶ
μεγάλην ἀνασπῶντες αἰεὶ τὴν ὄφρυν, κατῆλαζονεῦοντο
τῶν ἐξ Ἰσραὴλ, ὡς οὐκ ἔχόντων Θεὸν τὸν διασώζειν
αὐτοὺς ἰσχύοντα. Καλούμενοι γὰρ εἰς ἐπικουρίαν,
καὶ εἰς τὸ ἐπαμύνειν αὐτοῖς, ἀλιμιτέρους ἔφασκον
εἶναι τοὺς παρὰ σφίσι θεοὺς τοῦ τῆς Ἰουδαίας Θεοῦ.
Ἵτι δὲ τὴν Αἰγυπτίων εἶλεν ὁ Βαβυλώνιος μετὰ γε-
νην ἰδρωτά τὸν ἐπὶ Τύρῳ, σαφὲς ἂν γένοιτο τοῦ Θεοῦ
λέγοντος πρὸς τὸν προφήτην Ἰεζεκιήλ· « Ἰὴ ἀνθρώ-
που, Ναβουχοδονόσορ ὁ βασιλεὺς Βαβυλώνας κα-
τεδουλώσατο αὐτοῦ τὴν δύναμιν δουλεῖα μεγάλη ἐπὶ
Τύρον. Πᾶσα κεφαλὴ φάλακρον, καὶ πᾶς ὤμος

et a sua discedere pravitate, et ad id quod legis-
latori visum esset reduci, ipsiusque sitiro opitula-
tionem, conspirationes finitimarum gentium pretio
mercabantur, nunc se regibus Damasci, nunc
Ægyptiorum adjungendo : nec id solum, quin
etiam gentium sibi ferentium præsidium cubus
didicerunt, illosque æmulari contenderunt. Etiam
Achazus filius Joatham, rex Juda, cum esset in
Damasco, **273** ibi demum aram idolo sacram
conspicatus, nova fabricatum elegantia, simile
adornavit, et in domo Dei dedicavit. Proinde facta
est visio contra Damascum. Ecce enim, inquit ⁴⁶,
Damascus spoliabitur civitatibus, et non erunt
munita ut confugiat Ephraim. Videsue causam
illo introductam, cur dicat Damascum civitatibus
exspoliandam? Non enim amplius erunt, inquit,
sic munita, ut profugiat eo Ephraim, qui in Sa-
maria regnavit Traducit igitur orationem ad terram
Ægyptiorum. Accedebant enim et ad eos Israeli-
tæ, maxime vero hi qui habitaverunt Hierosolymis,
ipsorumque consortium et subsidium magnopere
expetebant, invadentibus maxime Babylonis. Si-
quidem voce prophetæ ait : « Væ descendentibus
in Ægyptum propter auxilium, qui equis et curribus
confisi sunt ⁴⁶! » Hoc autem ita se habuit. Arma tulit
contra terram Judæorum Nabuchodonosorus, aliis
atque temporibus. In transitu autem omnes,
ut sic dixerim, orientales urbes deprædatus est.
Cumque Tyriorum urbem capere vellet, insulam
tum, navium autem laboraret inopia, quæ trajice-
rent, Persico animo ac stomacho præditus, ac
multitudine copiarum confisus, mare jussit fieri
permeabile, mole aggesta, unde ex terra ad Tyrio-
rum usque urbem lata via sibi præberetur. Veriti
igitur Tyrii, ne forte caperetur civitas, Baby-
loniorum conatibus ad finem perductis, navibus
undecunque convectis, discedunt ab insula, et
vacuam ei relinquunt civitatem. Quod ubi didi-
cisset Nabuchodonosorus, dimisso exercitu ad re-
gionem Ægyptiorum capiendam, eam sine pulvere
ac labore occupavit, Deo illum in Ægyptios exci-
tante : quoniam isti quoque magno semper con-
tracto supercillio, in Israelitas se gerebant arro-
gantius, quasi Deum haberent qui eos conservare
minus valeret. Vocati enim in subsidium et ad opem
illis ferendam, suos deos Judææ Deo jactabant
fortiores. Babylonium autem cepisse Ægyptium,
post illum laborem in Tyro sumptum, planum fieri
poterit, ex eo quod Deus dicit propheta Ezechiel :
« Fili hominis, Nabuchodonosor rex Babylonis in
servitum tradidit copias suas servitute magna
contra **274** Tyrum. Omne caput calvitium, et
omnis humerus depilis, et merces non erat ei, et
copiis suis propter servitutem duram, qua servivit in
Tyro. Propterea dedi ei terram Ægypti ⁴⁶. » Infert ita-
que propheta huic illud, Væ, dicens : Væ terræ navium
alis ultra flumina Æthiopiæ. Æthiopiæ flumina septem

⁴⁶ Isa. xvii, 1, 3. ⁴⁶ Isa. xxxi, 1. ⁴⁶ Ezech. xxix, 18, 19.

ostia dicit, per quæ latus et magnus Ægypti fluvius in mare influat. Terram vero ultra fluvios nominat, eam quæ nunc est Alexandria, tunc On vocata. Erat autem populosissima, et incolas habebat fortissimos, et a fluminibus Ægypti distabat paululum. Nam ab ultimo ostio, cui nomen est Heracleum, ad Occidentem stadiis plus minus octoginta distat. Quoniam vero in more ac consuetudine erat positum, hanc, quæ commemorata est, civitatem habitantibus ulro citroque fluvium transmittere, utpote semper navigabilem, et exportare res ad alios, et importare, et ex emporiis ac negotiationibus quæstum uberrimum comparare: ideo exclamat his verbis in naves propheticus sermo: nec tamen contra naves inferens Væ, sed contra eos potius, qui semper eis nisi sunt, et gaudentes et circumfluentes illo quæstu, ut dixi, quem ex his confecerant. Occupata siquidem cuncta regione a Nabuchodonosoro, cæssavit omnis mercatura, et ita fiducia magnitudine præcisa est, preuentibus simul his qui eas possederunt. Væ igitur, ait, alis navigiorum terræ Illius, quæ est ultra fluvios Æthiopiæ. Alas autem navigiorum nominat vela, in quæ ventorum impetus incidentes, per medios fluctus altis instar eas deferunt. Qui mittit in mari obsides, et epistolas chartaceas per aënas. Difficilis est admodum horum dictorum sententia: continet autem historiæ Græcicæ narrationem, quam etiam commemorare oportet, non ut ab officio decoroque Christiani sermonis deerretinus, sed ut sententiarum explanationem auditoribus præcipuam faciamus. Habet vero se hoc modo historia: Fabulantur quidam apud Græcos poætæ, Myrrham fuisse Cyniræ cujusdam filiam, qui effreni impetu ad voluptatem ferebatur, ac cum propria filia congressus libidinose, eam fecit pueri matrem, 275 quem etiam nominavit Adonidem. Quo facto erubescens, et naturæ legibus, impii flagitii convictus, in monte, ut fertur, infantem exposuit. Acceperunt autem eum quædam nymphæ illic, quas etiam montanas vocant dæmonas, educarunt et conservarunt: qui cum ad pubertatem et ad juventutis maturitatem profecisset, venustissima forma esse videbatur, venationemque exercit, studium illud in silvis diligenter colebat. Quem tum, ut aiunt, conspicata

μαδών· και μισθός ούκ ἐγενήθη αὐτῷ και τῇ δυνάμει αὐτοῦ, ἀντι τῆς δουλείας τῆς σκληρᾶς, ἧς ἐδούλευσαν ἐπὶ Τύρω. Ἐπιφέρει τοίνυν ὁ προφήτης και αὐτῇ τὸ, Οὐαί, και φησιν· Οὐαί γῆς πλοίων πτέρυγες ἐπέκεινα παταμῶν Αἰθιοπίας! Αἰθιοπίας μὲν οὖν ποταμούς τὰ ἐπὶ τὰ στόματά φησι, δι' ὧν ὁ εὐρύς τε και μέγας τῆς Αἰγύπτου ποταμός τῇ θαλάσῃ μίσγεται. Γῆν δὲ τὴν ἐπέκεινα ποταμῶν ὀνομάζει, τὴν νῦν οὖσαν Ἀλεξάνδρειαν, καλουμένην δὲ τὸ τηνικάδε ὄν. Ἦν δὲ δὴ πολυανδροῦσα λίαν, και ἀκραιμωτάτους ἔχουσα τοὺς οἰκήτορας, ἀφειστήκει δὲ βραχὺ τῶν Αἰγύπτου ποταμῶν. Ἀπὸ γάρ τοῦ τελευταίου στόματος (ὄνομα δὲ αὐτῷ τὸ Ἡρακλείου), διστάται πρὸς ἐσπέραν σταδίοις τάχα που τὸν ἀριθμὸν ὀδοφχοντα. Ἐπειδὴ δὲ ἦν ἔθος τοῖς τὴν μνημονευθεῖσαν οἰκοῦσι πόλιν, ἄνω τε και κάτω τὸν ποταμὸν διαπλεῖν, αἰ μὲν ὄντα ναυσίπορον, ἀγειν δὲ και φέρειν τὰ τε παρ' αὐτῶν εἰς ἑτέρους, παρά τὰ ἐξ ἑτέρων, και φιλοκερδίας ἐντροφῶν ταῖς ἐξ ἐμποριῶν· ταύτητοι ταλανίζει τὰς ναῦς ὁ προφητικὸς ἐν τουτοῖσι λόγος, και οὐ κατά γε τῶν νηῶν ἐπιφέρει τὸ, Οὐαί· κατ' ἐκείνων δὲ μᾶλλον, οἵπερ ἦσαν αὐταῖς αἰεὶ χρώμενοι, χαίροντές τε και ἐντροφῶντες, ὡς ἔφην, ταῖς ἐξ αὐτῶν γινομέναις φιλοκερδίας. Κατελιημμένης γὰρ ἀπάσης τῆς χώρας ὑπὸ τοῦ Ναβουχοδονόσορ, πέπαιται μὲν ἐμπορία πᾶσα, και τῆς εἰς τοῦτο παρῆσας τὸ πλάτος ἀνεκόπτετο, διολωλότων τάχα που και τῶν κεκτημένων αὐτάς. Οὐαί τοίνυν, φησίν, αἱ πτέρυγες τῶν πλοίων τῆς γῆς ἐκείνης τῆς οὐσῆς ἐπέκεινα τῶν ποταμῶν Αἰθιοπίας! Πτέρυγας δὲ πλοίων ὀνομάζει τὰ ἱστία, οἷς αἱ τῶν πνευμάτων ἐμπέπουσαι προσβολαί, πτηνοῦ δίκην αὐτάς ἀποφέρουσι διὰ μέσου κύματος. Ὁ ἀποστέλλων ἐν θαλάσῃ δμηρα, και ἐπιστολάς βεβλήνας ἐπάνω τοῦ ὕδατος. Δυσέφικτος μὲν κομιδῇ τῶν εἰρημένων ὁ νοῦς· ὠδίνει γε μὴν ιστορίας Ἑλληνικῆς ἀφήγησιν, ἣν και ἀναγκαίως ἐροῦμεν, οὐκ ἔξω βαίνοντες τοῦ εἰκότος, ἡγουν τοῦ πρέποντος λόγοις Χριστιανικοῖς, ἀλλ' ὑπὲρ γε τοῦ σαφῆ καταστήσαι τοῖς ἀκρωμένοις τὴν τῶν ἐνοπιῶν ἀπόδοσιν. Ἐχει δὲ οὕτω τῆς ιστορίας ὁ λόγος· Μυθολογοῦσι τινες τῶν παρ' Ἑλλήσι ποιητῶν Μύθραν γενέσθαι τὴν τοῦ Κινύρου τινὸς θυγατέρα, ἧς δὴ και ἀχαλίνους ὄρμαῖς ταῖς εἰς φιληθονίαν ἠτῶμενος, συνεπλέετο μὲν ἀσελγῶς τῇ ἰδίᾳ θυγατρὶ, μητέρα δὲ αὐτὴν ἐποίησε παιδᾶς, ἧν δὴ και ὀνόμασεν Ἀδωνιν. Ἐπερυθριῶν δὲ τῷ γεγονότι και τοῖς τῆς φύσεως νόμοις, ὅτι πέπραχεν ἀνοσίως ἐξελεγχόμενος, ἐξέθηκεν ὡς φασὶ τὸ παιδίον ἐν θρεῖ. Λαβοῦσαι δὲ τοῦτο τῶν ἐκείσε νυμφῶν τινες, ἧς και θρεάδας καλοῦσι δαίμονας, ἔθρεψάν τε και διεσώσαντο· ἧς δὴ και ἠθῆσας, και ἐν νεανίας ἦδη τελῶν, εὑπερεπεστάτην μὲν ἔχων τὴν ὥραν ἐφαίνετο· ἠττετο δὲ κυνηγ[ε]ίας, και τὰς ἐπὶ τούτῳ σπουδὰς καθ' ὕλας ἐποιεῖτο περὶ πολλοῦ. Ἐῖτα, φησὶ, θεασαμένη τούτων ἢ παρ' αὐτοῖς Ἀφροδίτη (ἐταιρικὸν δὲ τοῦτο γύναιον ἦν), ἠράσθη τε και συνεγένετο, και περιέπουσα διετέλει. Καὶ πρὸς γε τοῦτο λελυπημένος ὁ Ἀρης, ἀντερασθῆς ὑπάρχων τῆς Ἀφροδίτης, οὐ παρεϊκάσεται, και θηρῶντι μὲν

ἐπιπηδῆ, διόλλυσι δὲ παραχρῆμα · καὶ θρήνον πρό-
 φασις γέγονε μὲν τὸ χρῆμα τῇ Ἀφροδίτῃ, φησίν.
 Καθίσκετο δὲ δυσθυμίας εἰς τοῦτο καὶ λύπης, ὥστε
 καὶ εἰς αὐτὸν καταφοιτῆσαι τὸν ἄδην, ἀνακομίσει
 θέλουσα τὸν ἐρώμενον. Ἐπειδὴ δὲ ἡ τοῦ Πλούτωνος
 γυνὴ μετεποιεῖτο τοῦ νεανίσκου σφόδρα, καὶ ἀξιο-
 θαύμαστον ἔχοντα τὴν ὥραν οὐκ ἤφει, συνέθεντο
 πρὸς ἀλλήλας, ὥστε μερίσασθαι τοῦ ἐνιαυτοῦ τὸν
 κύκλον · καὶ ἐξ ἡμετέρας ἔχειν αὐτόν. Ἀνελθούσης
 δὲ τῆς Ἀφροδίτης, καὶ τοῦτο ἀναγγειλάσης τοῖς
 ἑαυτῆς οἰκεῖοις, ἦτοι φίλοις, ἢ λατρευταῖς, ἑορτὴ τὸ
 χρῆμα γέγονε καὶ πανηγυρις. Ἐπλάττοντο τοίνυν
 Ἕλληγες ἑορτὴν ἐπὶ τούτῳ τοιαύτην. Προσεποιούντο
 μὲν γὰρ λυπουμένη τῇ Ἀφροδίτῃ, διὰ τὸ τεθνάναι
 τὸν Ἄδωνιν, συνλοφύρεσθαι καὶ θρηνεῖν ἀνελθού-
 σης δὲ ἐξ ἄδου, καὶ μὴν καὶ ἠρῆσθαι λεγούσης
 τὸν ζητούμενον, συνήδεσθαι καὶ ἀνασκιρτᾶν · καὶ
 μέγρι τῶν καθ' ἡμᾶς καιρῶν ἐν τοῖς κατ' Ἀλεξάν-
 δρειαν ἱεροῖς ἐτελεῖτο τὸ παλγινιον τοῦτο. Μεμαθή-
 κασι καὶ οἱ ἐξ αἵματος Ἰσραὴλ, καὶ δὴ καὶ ἔδρων
 αὐτῇ, Θεὸν μὲν ἀφέντες τὸν φύσει καὶ ἀληθῶς, ἀπο-
 νευκότες δὲ πρὸς ἃ μὴ θέμις, καὶ ταῖς τῶν δαιμο-
 νίων ἀπάταις εἰς βλεθρον καὶ ἀπώλειαν ἀσυνέτως
 συνηρπασμένοι. Διαμμένηται τούτου καὶ ὁ μακάριος
 προφήτης Ἰεζεκιήλ· ἔφη γὰρ οὕτως · «Καὶ ἶδον,
 καὶ ἶδου ἑκαὶ γυναῖκες καθήμεναι, θρηνοῦσαι τὸν
 Θαμμούζ. » Διερμηνεύεται δὲ ὁ Θαμμούζ ὁ Ἄδωνις.
 Ἐπράττετο δὲ τι τοιοῦτον παρὰ τῶν ὄντων ἐν τῇ γῆ
 τῇ ἐπέκεινα ποταμῶν Αἰθιοπίας, περὶ ἧς ἐν τοῖς
 ἀνωτέρω βραχὺ σαφῶς εἰρήκαμεν. Κέραμον λαβόντες,
 εἶτα γράφοντες ἐπιστολὴν πρὸς τὰς ἐν Βίβλω γυναῖ-
 κας, ὡς ἠρρημένου τοῦ Ἄδωνιδος, καὶ ἐνθέντες τε
 αὐτὴν τῷ κεράμῳ, καὶ σφραγίσαντες, καθέσαν εἰς
 τὴν θάλασσαν, τελεσὰς τινὰς ἐπ' αὐτῷ ποιησάμενοι·
 καὶ ὡς γε ἔφασκον, αὐτομάτως εἰς Βίβλον ἀπεκομί-
 ζετο (1) κατὰ φανεράς τοῦ ἔτους ἡμέρας. Ὅν δὴ καὶ
 ἀποδεξάμεναι γυναῖκές τινες τῆς Ἀφροδίτης φίλαι,
 εἶτα λαβοῦσαι τὴν ἐπιστολὴν ἐπαύοντο τοῦ θρηνεῖν,
 ὡς ἠρρημένου παρὰ τῆς Ἀφροδίτης τοῦ Ἄδωνιδος.
 Διαγελά τοίνυν ὁ προφητικὸς ἡμῖν λόγος, ὡς εἰδωλο-
 λάτρας ποτὲ καὶ ἀνοσίους, καὶ ἀπατεῶνας, καὶ θεο-
 μισεῖς, τοὺς κατοικοῦντας τὴν γῆν τὴν ἐπέκεινα
 ποταμῶν Αἰθιοπίας, καὶ φησίν · Ὁ ἀποστέλλων ἐν
 θαλάσῃ δμηρα, καὶ ἐπιστολάς βιβλίνας ἐπάνω τοῦ
 ὕδατος. Ἐπεταὶ δὲ πάντως καὶ τούτῳ τὸ, Οὐαί!
 καθάπερ ἀμέλει καὶ ταῖς πτέρυξι τῶν πλοίων. Οὐαί
 γὰρ γῆς πεύρυγες πλοίων, φησίν! Οὐκοῦν ἀπὸ κοινοῦ
 προσεπάγεται τὸ, Οὐαί, τῷ ἀποστέλλοντι ἐν θαλάσῃ
 δμηρα· τοῦτ' ἔστιν, ἐνέχυρα τῆς ὀμοψυχίας. Ὡς γὰρ
 Ἀφροδίτης τελοῦντες μυστήριον τοῖς ταύτην ἐν Βίβλω
 σεδομένοις, καὶ τὴν ἴσθη αὐτοῖς νοσοῦσι μανίαν,
 ἐξέπεμπον τὰς ἐπιστολάς, οὐ πλοίοις ἐνθέντες τοὺς
 διακομιστάς, ἀλλ' ὅσον ἐπάνω τοῦ ὕδατος, διὰ τὸ
 κεράμῳ, καθάπερ ἔφην, ἐντεθεισθαί ταύτας. Ἦναγκά-
 σμεθα δὲ μύθων ὀδωδότην καὶ γεγηρακότεν, καὶ

runt, ut se eum Venere propter mortem Adonidis
 morsua condolere et lugere : rodenti autem ex
 Ore et inventum esse dicenti, quem quæsierat,
 gratulari, et una exultare simularent ; et ad no-
 stram usque ætatem in Alexandrinis dehbris hoc
 ludicrum peragebatur. Hoc quoque ex sanguine
 Israelitico orti didicerunt, idque ipsum factitarunt,
 Deo videlicet naturali et vero derelicto, ad id quod
 fas non erat delapsi, et dæmonum imposturis in
 perniciem et interitum imprudenter abrepti. Mem-
 nit hujus etiam beatus propheta Ezechiel. Dixit
 enim sic : « Et vidi, et ecce mulieres sedentes, lu-
 gentes Thammuz » (exponitur autem Thammuz
 Adonis). Factum est autem tale quiddam ab his qui
 erant in terra trans fluvios Æthiopiæ, de qua in
 superioribus paulo planius diximus. Accepto scitili,
 dein conscriptam in papyro epistolam ad feminas,
 quasi invento Adonide, ac scitilli impostitam et
 276 obsignatam, in mare demiserunt, quibusdam
 celebratis cæremoniis : et ut dicebant temere, et
 casu in chartas, juxta manifestos anni dies refe-
 rebatur. Quod ubi illæ feminæ Veneris amicæ una
 cum epistola accepissent, perinde ac si repertus
 fuisset a Venere Adonis, luctum ponebant. Deridet
 ergo sermo propheticus nobis velut idololatrias
 impios, seductores, et Dei hostes eos qui terram
 eam inhabitant, trans fluvios Æthiopiæ, et inquit :
 Qui mittit in mari obsides, et epistolas papyraceas
 super aquam. Hoc etiam omnino sequitur Væ, quem-
 admodum certe alis navium. Væ enim, inquit,
 terræ navium alis. Quare in commune extendit
 illud Væ ad eum etiam qui mittit in mari obsi-
 des, id est, concordiæ ac consensionis pignora.
 Nam perinde quasi Veneris mysteria celebrarent,
 eam in papyro colentibus ac pari laborantibus in-
 sania, miserunt epistolas, non impostis navi ta-
 bellariis, sed velut super aquas, eo quod, uti dixe-
 ram, eas in urcenlo posuerunt. Coacti sumus, so-
 lum ut verborum intelligentiam declararemus, fa-
 bulas putidas et aniles, et Græcam abominationem
 commemorare. Ibunt enim nuntii celeres ad gen-
 tem excelsam, et peregrinum populum et durum.
 Quis ultra illum ? Gens desperata et proculcata.
 Dixi offendisse reges Assyriorum, eos qui terram
 trans fluvios Æthiopiæ habitant : quoniam flagi-
 tantibus auxilium Israelitis non solum promiserunt,
 sed etiam miserunt, etiamsi nihil prorsus illos ju-
 verint. Hinc illi commoti, postquam universam, ut
 hoc verbo utar, Judæam depopulati sunt, bello
 Ægyptiis illato, totam terram nullo labore ceperunt,
 Deo illis dante ut adversariorum manum expugna-
 rent, eo quod in Ægyptios concitati fuerint. Proin
 expugnatura regionem eorum Babylonio, cursores
 quidam ex Judæa profecti, non longe abfuturam
 incursionem pronuntiarunt. De quibus propheta :

⁴⁷ Ezech. viii, 14.

(1) CORR. Αὐτομάτως εἰς Βύβλον ἀπεκομίζετο · Sua sponte in Byblum perferebatur. Byblus enim

libunt nuntii leves, id est, veloces, et velut pennati A et agiles, et vicinam ac jam in foribus præsentem belli calamitatem denuntiabunt. Gentem excelsam, ac populum peregrinum ac durum, Ægyptios nominat: excelsam 277 et elatam, pro, superbam vel levem et agilem, et nulli vulnere aut ictui expositam; peregrinam autem et duram, tanquam rara quadam sævitia ac inusitata immanitate præditi, quæ hic non habeat superiorem. Quis enim ultra illum, inquit, pro, Quis adeo levis et rudis, et imperitus, quis tantam bonis insuetam perversitatem exercuit, quantum Ægyptiacus populus? Maximi enim erant cultores indolorum. Quocirca etiam gentem desperatam, et conculcatam populum nuncupat: desperatam, eo quod eum qui natura et vere Deus est ignorarent; conculcatam autem, quoniam dæmoniorum erroribus animum subditum substratumque habentes, tantum non pedibus eorum succubuerunt. Quin aliter quod dictum est accipias. Nam dum in manus Assyriorum caderent, omni spe gaudii abjecta, sic proculcati sunt, ut restitui, si fas sit dicere, nunquam possent, quin victorum pedibus subiaceant ac substernantur.

Αἰγυπτίους ὀνομάζει· τὸ, μετέωρον, ἀντὶ τοῦ, ὑπέροπτον, ἦτοι τὸ κοῦφον καὶ ἐλαφρόν, καὶ ἀνούστατον· ξένον δὲ καὶ χαλεπὸν, ὡς ἐν χαλεπότητι ξενίζον, καὶ οὐκ ἔχον τινὰ τὸν ἐπέκεινα πρὸς τοῦτο. Τίς γὰρ αὐτοῦ ἐπέκεινα, φησὶν, ἀντὶ τοῦ, Τίς οὕτω κοῦφος, καὶ ἀμαθὴς καὶ ἀσύνητος, καὶ ἀσύνηθη τοῖς ἄλλοις ἐπιτηδεύων φαυλότητα, ὡς ὁ ἐν Αἰγύπτῳ λαός; Σφόδρα γὰρ ἦσαν εἰδωλόατραι. Τοιγάρτοι καὶ ἔθνος ἀνέλπιστον καὶ καταπεπατημένον αὐτοὺς ὀνομάζει. Ἀνέλπιστον μὲν, διάτοι τὴ μὴ εἰδέναι τὴν φύσει τε καὶ ἀληθῶς ὄντα Θεόν· καταπεπατημένον δὲ, ὅτι ταῖς τῶν δαιμονίων ἀπάταις πολὺ δὴ λίαν τὴν νοῦν ὑποστρώσαντες, μονουοχὶ τοῖς ἐκείνων ὑπέκειντο ποσίν· ἢ καὶ ἐτέρως ἐκδέξη τὸ εἰρημένον. Περιπεσόντες γὰρ ταῖς Ἀσσυρίων χερσίν, πᾶσαν ἀποθεβλήκασιν εὐθυμίας ἐπίβια, καταπεπάτηνται δὲ οὕτως, ὡς μηδὲ, ὅσον εἰπεῖν, ἀνασφῆλαι δύνασθαι ποτε, ὑποπεπωκέναι τε καὶ ὑπεστρώσθαι ταῖς τῶν νενικηχότων ποσίν.

VERS. 3. Nunc fluvii terræ omnes, ut regio habitata, incoletur regio eorum.

Commode etiam modum captivitatis prædicat. Credebant enim Ægyptiacæ terræ incolæ se a Babylonis non posse capi, quia tota eorum regio plurimis et magnis cincta esset fluminibus, et spatiosas ac ingentes paludes haberet. Sunt enim regiones hujusmodi inaccessæ grassatoribus, nec ita ad incursiones opportunæ. At ubi Deus illis succensuit, paratum hoc et facile Babylonis reddidit. Omni enim aquarum confluxu exsiccato, humidam terram effecit equestrem. Hoc arbitror prophetam hic denotare, cum ait: Nunc fluvii terræ omnes, quasi regio habitata, incoletur regio eorum. Et enim, inquit, illa loca quæ erant navigabilia semper et humida, erunt ejusmodi tempore belli, ut jam futura sit regio omnino habitata, et terra plane aquis destituta. Quid enim divinæ et omnipotens et suprema natura non poterit esse?

ὕδατων ἔρημον. Τί γὰρ οὐκ ἂν δύναιτο κατορθοῦν ἢ ὕδατων ἔρημον. Τί γὰρ οὐκ ἂν δύναιτο κατορθοῦν ἢ Quasi in signum de monte levabitur, quasi tubæ vox, sub auditum cadet.

Rei militaris duces belli tempore, in tumultis quosdam statuunt, et jubent identidem signum tollere: quæ res manifestum est cuncto exercitui si-

βδελυρίας Ἑλληνικῆς ποιήσασθαι μνήμην, ὑπὲρ γε τοῦ σαφηνίσαι μόνον τῶν προκειμένων τὸν νοῦν. Πορεύονται γὰρ ἄγγελοι κοῦφοι πρὸς ἔθνος μετέωρον, καὶ ξένον λαὸν καὶ χαλεπὸν. Τίς αὐτοῦ ἐπέκεινα; Ἔθνος ἀνέλπιστον καὶ καταπεπατημένον. Φθάσας ἔφη, ὅτι προσκεκρούχασι τοῖς Ἀσσυρίων βασιλεῦσιν οἱ κατοικοῦντες τὴν γῆν τὴν ἐπέκεινα ποταμῶν Αἰθιοπίας· ἐπέπερ αἰτοῦσιν ἐπικουρίαν τοῖς ἐξ Ἰσραὴλ, οὐ κατεπηγγέλλοντο μόνον, ἀλλὰ γὰρ καὶ πετόμφασιν, εἰ καὶ ὤνησαν αὐτοὺς παντελῶς οὐδέν. Οἱ δὲ πρὸς τοῦτο λελυπημένοι, μετὰ τὸ πᾶσαν, ὡς ἔπος εἰπεῖν, καταδῶσαι τὴν Ἰουδαίαν, κεχωρήχασι κατὰ τῆς Αἰγυπτίων, εἰδὼν τε ἅπασαν ἀμογητὴ, Θεοῦ διδόντος αὐτοῖς τὸ δύνασθαι κατευμεγεθεῖν τῆς τῶν ἀνθεστηχότων χειρὸς, διάτοι τὸ λελυπηθῆναι κατὰ

Β Αἰγυπτίων. Μέλλοντος τοίνυν καταστρατεύειν τῆς χώρας αὐτῶν τοῦ Βαβυλωνίου, δραμαῖοι τινες ἐθαδίζοντο ἐκ τῆς Ἰουδαίας, ἀπαγγέλλοντες αὐτοῖς τὴν οὐκ εἰς μακρὰν ἐσομένην ἐφοδόν. Καὶ περὶ αὐτῶν φησιν ὁ προφήτης, ὅτι Πορεύονται ἄγγελοι κοῦφοι, τοῦτ' ἔστι, ταχεῖς, καὶ οἰονεὶ πτηνοὶ τε καὶ ἐλαφροὶ, γείτονά τε καὶ ἐπὶ θύραις ἦδη γεγενημένην τὴν ἐκ τοῦ πολέμου καταμηνύοντες συμφορὰν. Ἔθνος δὲ μετέωρον, καὶ ξένον λαὸν καὶ χαλεπὸν, τοὺς Νῦν οἱ ποταμοὶ τῆς γῆς πάντες, ὡς χώρα κατοικουμένη, κατοικηθήσεται ἡ χώρα αὐτῶν.

Προαπαγγέλλει χρησίμως καὶ τὸν τῆς ἀλώσεως τρόπον. Ὦνοντο μὲν γὰρ οἱ τὴν Αἰγυπτίων ἔχοντας γῆν, ἀνάλωτοι γεγενῆσθαι τοῖς Βαβυλωνίοις, διάτοι τὸ πᾶσαν αὐτῶν τὴν χώραν πλείστοις τε ὄσοις καὶ μέντοι καὶ μεγάλοις διεζῶσθαι ποταμοῖς, εὐρέας τε καὶ μακρὰς ἐσχηκέναι τὰς λίμνας. Δυσέμβατοι γὰρ πως, καὶ οὐκ εὐκατάδρομοι λίαν τοῖς καταδρῶν ἐθέλουσιν, αἱ τοιαῖδε τῶν χωρῶν. Ἐπειδὴ δὲ Θεὸς αὐτοῖς ἐπεμήνησεν, ἔτοιμον καὶ τοῦτο τοῖς Βαβυλωνίοις ἐτίθει. Πᾶσαν γὰρ ὑδάτων ἀποξηράνας σύστασιν, ἰπηλάτων αὐτοῖς ἀπέφηνη τὴν ὑγρὰν. Τοῦτο οἶμαι διελούον τὸν προφήτην ἐν τουτοῖσι λέγοντα· Νῦν οἱ ποταμοὶ τῆς γῆς πάντες, ὡς χώρα κατοικουμένη, κατοικηθήσεται ἡ χώρα αὐτῶν. Τὰ γὰρ τοι πλοῖμα, φησὶ, καὶ ἀεὶ πως ὑγρὰ τῶν χωρῶν ἔσται τοιαῦτα, κατὰ τὴν τοῦ πολέμου καιρὸν, ὡς δοκεῖν ἦδη πως καὶ χέρσιν εἶναι κατοικουμένην διὰ παντός, καὶ χέρσον ἀπλῶς; θεῖα τε καὶ πακαλῆς, καὶ ἀνοτάτω φύσις;

Ὅσοι σημεῖον ἀπὸ θρῶν ἀρθῆ, ὡς σάλπιγγος φωνή, ἀκουστὸν ἔσται.

Οἱ τῶν τακτικῶν ἡγούμενοι, κατὰ τὸν τοῦ πολέμου καιρὸν ἐν γηλόφοις ἰστάντες τινὰς, αἰρεσθαι πλειστάκις ποιῶσι σημεῖον· καὶ σύνθημα τοῦτο τῇ στρατιᾷ

γίνεται τράγματος· ἐναροῦς. Κέχρηται δὲ καὶ ταῖς διὰ σαλπύγων φωναῖς, ἢ διανιστάντες ἐπὶ τῇ μάχῃ· σθαὶ κατὰ τινα συνήθη ρυθμὸν, ἢ καὶ ἀφιστάντες τοῦ πολέμου κατὰ γε τὸ αὐτοῖς εὖ ἔχειν δοκοῦν. Ἔστι τοίνυν καὶ τὸ αἰρόμενον ὕψου σημεῖον ἐπισημότατον. Ἔσθήκασιν γὰρ εἰς ὄρος οἱ τοῦτο δρᾶν εὐθότας, καὶ μὴν καὶ ἅπασιν τοῖς κατὰ τὴν μάχην ἐξάκουστος καὶ σαφῆς ἢ τῶν σαλπύγων ἤχη. Ἔσται τοίνυν, φησὶ, τῆς Αἰγυπτίων τὸ πάθος γνωριμώτατον οὕτω τοῖς ἀπανταχοῦ, ὥστε παρεικάζεσθαι σημεῖον τῷ κατὰ τι τῶν ὄρων ἐγηγερέμεν· ἐκπυστον δὲ οὕτω, καθάπερ ἀμέλει καὶ ἡ διὰ τῶν σαλπύγων ἤχη. Ἀπὸ δὲ τῶν τοιούτων ἔκεινο εἰσόμεθα, καὶ πρὸς ὠφελείας ἡμῖν ἔσται πολλῆς, τὸ κατὰ μηδένα τρόπον καταθῆγειν εἰς ὄργας τὴν ἀκήρατον φύσιν· ἢ πάντη τε καὶ πάντως δρῶντας & μὴ θέμις, καὶ τὴν ὑπ' αὐτῷ λατρεῖαν παραιτουμένους, ἦγουν συντρέχοντας ἀποστάταις, καὶ τοὺς ἐπὶ θάλαν ὀργῆν τοὺς ἑαυτῶν συμπλάττοντας τρόπους, κοινωνεῖν αὐτοῖς τῆς συμφορᾶς, καὶ τὴν ἴσῃν πράττεσθαι παρὰ Θεοῦ δίκην. Τοῦτο πεπονητάς τοὺς τῶν Αἰγυπτίων οἰκήτορας κατίδοι τις ἄν. Ἐπειδὴ γὰρ προσκεκρούκασιν οἱ ἐξ Ἰσραὴλ, εἶτα σώζειν αὐτοὺς ἐπηγγέλλοντο, κἂν εἰ μὴ βούλοιο

agnum et indicium. Utuntur etiam sonis tubarum, vel cum usitato quodam concentu ad pugnandum excitant, vel **278** cum (ubi visum est) receptul canunt. Est hoc igitur quod fit in sublimi loco, signum illustre. Stant enim in monte, qui hoc faciunt; et omnibus qui in praelio sunt, exaudibilis est et clarus tubarum clangor. Erit ergo, inquit, Ægyptiorum casus ubivis gentium adeo celebratus, ut signo in monte aliquo erecto comparari possit; adeo autem clarus et exaudibilis, ut est sane tubarum sonitus. Ex his illud intelligemus, idque nobis e re erit, ut nullo modo ad iram immortalem exacuamus naturam: ac vel omnino quæ fas non est admittendo, et ejus cultum aversando, vel cum desertoribus et apostatis conspirando, mores hominum divinæ iræ obnoxiorum imitando, in societatem cum ipsis calamitatum veniamus, et pares pœnas divinitus luamus. Hoc usu venisse Ægypti incolis videre licet. Offendentibus enim Israelitis, atque adeo istis promittentibus servare eos, etiam Deo

volente, deduntur hostibus in exitium et interitum.

Θεός, δίδονται τοῖς ἐχθροῖς εἰς θάλασσαν καὶ ἀπώλειαν.

Θεός, δίδονται τοῖς ἐχθροῖς εἰς θάλασσαν καὶ ἀπώλειαν.

Ἔστι οὕτως ἐπέ μοι Κύριος· Ἀσφάλεια ἔσται ἐν τῇ ἐμῇ πόλει, ὡς φῶς καύματος μεσημβρίας, καὶ ὡς νεφέλη δρόσου ἡμέρας ἀμνητοῦ ἔσται πρὸ τοῦ θεισμοῦ.

Σαφῆς μὲν τῆς ἱστορίας ὁ λόγος· πλήν ἐπιδρομὰν ἐροῦμεν. Σέσωκε γὰρ τὰ Ἱεροσόλυμα Θεός πολιορκούντος αὐτὰ Παύλου, καὶ τὴν ἀναριθμητοὺς τῶν τῶν Ἀσσυρίων πληθὺν περιστήσαντος· σέσωκεν ὅπως; ἢ ἔξηλθε γὰρ ἄγγελος Κυρίου, ἢ φησὶ, ἢ καὶ ἀνεῖλεν ἐκ τῆς παρεμβολῆς τῶν Ἀσσυρίων ἐν μιᾷ νυκτὶ ἑκατὸν ὀγδοήκοντα πέντε χιλιάδας. Ἔσται τοίνυν, φησὶν, ἀσφάλεια ἐν τῇ πόλει τῇ ἐμῇ. Καὶ ὅτι γέγονα κινδυνεύουσιν ἐπίκουρος ἐγὼ, διαφανῆς οὕτω τοῖς ἀπανταχοῦς γενήσεται, ὡς ἔστι λαμπρὸν καὶ ἀκμαιότατον τὸ ἐν μεσημβρίᾳ φῶς. Ἠλίου γὰρ μεσημβρίζοντος, καὶ ἀκμαιότατην ἀνωθεν τοῖς ἐπὶ τῆς γῆς ἐνιέντος τὴν ἀκτίνα, πλουσιωτάτῳ φωτὶ τὰ πάντα καταλαμπρύνεται. Ἔσται τοίνυν, φησὶ, κινδυνεύουσιν ἢ παρ' ἐμοῦ δοθησομένη τὸ τηλικαῶς χάρις τε καὶ ἀσφάλεια, ὡσπερ ἂν εἰ καὶ νεφέλη δρόσου ἐν ἡμέραις ἀμνητοῦ πρὸ τοῦ θεισμοῦ. Καὶ τί δὲ βούλεται δηλοῦν, ἐρῶ πάλιν· Ἔθος τοῖς ἀμῶσι μὴ πρότερον τοῖς ἀστάχουσιν ἐπαφείναι τὸν σίδηρον, εἰ μὴ ἄρα πως προκατενεχθεῖσα δρόσος, εὐαφεστέραν αὐτοῖς τὴν καλάμην ἐργάσεται. Ἐν εὐχῇ τοιγαροῦν τὸ χρέμα αὐτοῖς, τὸ καθιεῖσθαι φημι παρὰ Θεοῦ τὴν δρόσον. Τριπλόητος οὖν τοῖς ἐν τοῖς Ἱεροσολύμοις ἢ παρὰ Θεοῦ γέγονεν ἀσφάλεια, καθάπερ ἀμέλει καὶ ἡ δρόσος ἐν ἡμέραις ἀμνητοῦ πίπτουσα πρὸ τοῦ θεισμοῦ.

Aperta est hæc historia, attamen cursim commemorabimus. Servavit nempe Hierosolyma Deus, cumque obsideret Rapsaces, et innumerabili Assyriorum multitudine circumsideret, tamen conservavit. Egressus est enim angelus Domini, inquit, et interemit ex castris Assyriorum una nocte centum octoginta quinque millia. Erit ergo, inquit, in civitate mea securitas. Quod autem ego periclitantibus fuerim adjutor, hinc perspicuum fiet ubivis gentium: quia lux meridiana, clarissima est et fortissima. Sole nimirum sub meridie luente, et desuper in terrestria radium intensissimum emittente, ditissimo et copiosissimo lumine collustrantur omnia. Erit proinde, inquit, periclitantibus gratia et securitas quæ tum a me dabitur, perinde ut nubes roris in diebus messis ante messem. Quid autem demonstrare velit, de integro repetam. In more est metentibus, non ante spicis admovere ferrum, quam ros demissus meliorem **279** cultum et tætu faciliorem efficiat. Illud igitur in votis est maxime, ut scilicet ros divinitus descendat. Itaque securitas hæc divinitus Hierosolymitanis fuit ter desiderabilis et optabilis, quemadmodum profecto in diebus messis ros ante messem.

Ὅταν συντελεσθῇ στήχυς, καὶ ὀμφαξ ἀνοθήσῃ ἄρθος ὀμφακίζουσα. Καὶ ἀφελεῖ τὰ βοτρυδία τὰ μικρὰ τοῖς δρεπάνοις, καὶ τὰς κληματίδας ἀφελεῖ,

VERS. 5, 6. Quando consummatus fuerit flos, et immatura uva effluerit, florem germinans immature, et auferet racemulos parvos falcibus, et sar-

⁴⁴ IV Reg. xix, 35.

menta auferet, et abscindet et relinquet simul volucris cæli et bestias terræ. Et congregabuntur super illos volatilia cæli, et omnes bestiæ terræ eo venient.

Difficilis est admodum, nec parum obscura horum verborum sententia, et ipsa præterea dictionis compositio; at, quoad licuerit, conabor expedire. Transfert ergo orationem velut a scientia agricolarum. Moris enim illis est, quando vitis botros effloruisse viderint, et jam uvarum speciem habere, redundantes propagines amputare, et minutos racemulos superflue appensos, et maioribus intersertos, falcibus resocare, ut fecundiorum succum majores botri percipientes fructum possint frondere. Tale quiddam fecisse dicit universitatis Demum, sive de Assyriis, sive etiam de Ægyptiis: nec enim satis aperta est oratio, quibus maxime congruat. Si quis ergo malis intelligere velut unam vitem, Assyriorum multitudinem, quæ sanctam urbem obsidione pressit: dicimus invenire nos posse magnum in ea botrum significari, scilicet eum qui regio solio splendens cum reliquis non periit, sed evasit ille quidem, cætera autem turba velut ordinem ac seriem pusillorum racemorum occupans, consumpta est, et paratissimus Domini gladius quasi falx quæpiam eos velut supervacaneos surculos detondit. Ceciderunt enim, ut dixi, angeli manu extincti, et fuerunt cadavera eorum deliciæ animantibus agri et volatilibus cæli. Sin de Ægyptiis velis hæc dici, intelliges Assyrios, dum eam populati sunt, non stirpitus omnem, non funditus internecioni dedisse, sed domicilia hinc inde sparsim, et vicos velut parvos racemulos gladio percussisse, ad Dei misericordis iras **280** se attemperantes, qui castigat quidem offensantes, sæpe tamen poenas abrumpit, nec prorsus interire sinit eos qui castigantur, quos θυμὸς τοῦ φιλοκτητῆρονος Θεοῦ, παιδεύοντος τὰς δίκας, καὶ οὐκ εἰς ἄπαν ἐώντος ἀπόλλυσθαι τὰς

Verb. 7. In tempore illo adducuntur munera Domino Sabaoth a populo afflicto et avulso, et a populo magna, deinceps et in eternitatem. Genus sperans et conculegia, quæ est in parte fluvii ragianis ejus, in loco ubi nomen Domini Sabaoth invocatum est mons Sion.

Cum ea quæ in bello eventura erant olim Ægyptio populo pulcherrime edisseruerit, mentionem facit deinceps etiam conversionis ad Deum, et quod pristina erroris caligine ab oculis animi ablegata, et idololatriæ vale dicto, ad meliora se conferent, et naturæ et vere Deum et universitatis opificem Dominum agnoscent, et divertentes velut ad novam quampiam et selectam vitam, fructificabunt Deo in his quibus esse possunt accepti, et omnibus abundantes laudibus, et quasi munera adducunt in odorem suavitatis Deo, fidem, spem, charitatem. Afflictum autem nominat cum populum, quippe quod plurimas sustineant calamitates, et divinæ iræ vim subeant. Ad hæc, evulsum dicit: fortassis transitum

καὶ κατακόψει καὶ καταλήψει ἅμα τοῖς πετεινοῖς τοῦ οὐρανοῦ καὶ τοῖς θηρίοις τῆς γῆς. Καὶ συναχθήσεται ἐπ' αὐτοὺς τὰ πετεινὰ τοῦ οὐρανοῦ, καὶ πάντα τὰ θηρία τῆς γῆς ἐπ' αὐτὸν ἔξει.

Δυσχερὴς μὲν λίαν καὶ δυσκάτοπτος οὐ μετρίως τῶν προκειμένων ὁ νοῦς. Καὶ αὕτη δὲ πρὸς τοῦτο τῆς λέξεως ἡ συνθήκη. Πλὴν ὡς ἐνὶ διειπεῖν πειράσομαι. Ποιεῖται τοίνυν ὡς ἀπὸ τῆς τῶν γεωργῶν ἐπιστήμης τὸν λόγον. Ἔθος γὰρ ἐκείνοις, ὅταν τῆς ἀμπέλου λοιπὸν ἐξανθήσαντας τοὺς βότρους θεάσωνται, καὶ ἤδη πως τὸ τῶν ὀμφάκων ἔχοντας εἶδος, ἀποκείρῃν μὲν τὰς περιττὰς κληματίδας, καὶ τὰ μικρὰ τῶν βοτρυδίων περιττὰς τοῖς μείζους παραρητημένα ταῖς δρεπάναις ἀποτέμνειν, ἵνα καὶ τροφιμωτάτην ἰχμῶδα δεχόμενοι τῶν βοτρῶν οἱ μείζους τελεσφορεῖσθαι

δύναντο. Τοιοῦτάν τι πεπραχέναι φησὶν ὁ τῶν ὄλων Θεὸς, ἢ ἐπὶ γε τοῖς Ἀσσυρίοις, ἦγουν καὶ ἐπὶ τοῖς Αἰγυπτίοις: οὐ γάρ τοι λίαν ἐναργὴς ὁ λόγος, κατὰ τῶν ἂν σοὶ καὶ φέροιτο κερπωδέσταρον. Φαμέν δὲ, ὅτι εἴτις ἔλοιτο ναεῖν ὡς ἄμπελον μίαν τὴν τῶν Ἀσσυρίων πληθύν, τὴν πολιορκήσασαν τὴν ἁγίαν πόλιν, εὐρήσομεν ὅτι ἁ μέγας ἐν αὐτῇ νοούμενος βότρως, τοῦτ' ἐστίν, ὁ τοῖς τῆς βασιλείας θάκοις ἐκλελαμπρυσμένος, οὐ συνδιόλωλε τοῖς ἐτέροις, ὁλλὰ σέσασται μὲν αὐτὸς, δεδραπάνηται δὲ ὡς ἐν τάξει τῶν μικρῶν βοτρῶν ἡ ἐτέρα πληθὺς, καὶ οἷον τῶν περιττῶν κλημάτων δίχην καθάπερ τιλ δρεπάνη περιέκειρεν αὐτοὺς ἡ τομωτάτη μάχαιρα τοῦ Κυρίου. Πεπτόκασι γάρ, ὡς ἔφη, ἀγγέλου χειρὶ δαπανώμενοι, καὶ γενονασιν αὐτῶν τὰ πτόμακα τραφῆ τοῖς θηρίοις τοῦ ἀγροῦ, καὶ τοῖς πετεινοῖς τοῦ οὐρανοῦ. Εἰ δὲ δὴ τις βούλοιο καὶ ἐπὶ τοῖς Αἰγυπτίοις εἰρηθεῖν λέγειν αὐτὰ, συνήσεις ὅτι καταδρῶντες αὐτὴν οἱ Ἀσσύριοι, οὐκ ἄρδην ἄπασαν, οὔτε μὴν ὀλοσχερῶς ἀνεῖλον, ἀλλ' οἷον μικροῖς βοτρυδίοις ταῖς κατὰ τόπους συνοικεῖταις ἢ κώμαις ἐπαφιέντες τὴν μάχαιραν, συνεμέτησαν μὲν τοὺς προσκρούοντας, κολοδοῦντος δὲ πλειστάκις παιδευομένους.

Ἐν τῷ καιρῷ ἐπειὼν ἀνενεχθήσεται ὄψω Κυρίῳ Σαβαὼθ ἐκ λαοῦ τετιλιμένου καὶ τεθλιμμένου, καὶ ἀπὸ λαοῦ μεγάλου ἀπὸ τοῦ νῦν καὶ εἰς τὸν αἰῶνα χρόνον. Ἐθνος ἐλαλίον καὶ κατατεκατημένον, ὃ ἐστὶν ἐν μέρει ποταμοῦ τῆς χώρας αὐτοῦ, εἰς τὸν τόπον οὗ τὸ δρομα Κυρίου Σαβαὼθ ἐπεκλήθη τὸ δρος Σιών.

Τὰ ἐν τῷ πολέμῳ συμβεβόνηκα κατὰ καιροὺς τοῖς Αἰγυπτίω δῆμοις εὐ μάλα διειρηκῶς, διαμέμνηται καὶ τῆς μετὰ τοῦτα πρὸς Θεὸν ἐπιστροφῆς, καὶ ὅτι τὴν ἀρχαίαν τῆς ἀπάτης ἀχλὺν, τῶν τῆς διανοίας ὀμμάτων ἀποπεμφάμενοι, καὶ ταῖς τῶν εἰδώλων λατρείαις ἐβρώσθη φράσαντες, βαδιούνται πρὸς τὰ ἀμείνω· καὶ τὸν μὲν φύσει καὶ ἀληθῶς ὄντα Θεὸν, καὶ τῶν ὄλων Δημιουργὸν καὶ Κύριον ἐπιγνώσκοντα, μεταστοιχειούμενοι δὲ ὡσπερ πρὸς νέαν τινα καὶ ἀπόλεκτον ζῶην, καρποφοροῦσι τῷ Θεῷ τὰ ἐφ' οἷς ἂν εἶεν εὐδόκιμοι καὶ παντὸς ἐπαίνου μεστοί, καὶ οἷον δῶρα προσκομιῶσι εἰς τὴν ὀσμὴν εὐωδίας τῷ Θεῷ, τὴν πίστιν, τὴν ἐλπίδα, τὴν ἀγάπην. Τεθλιμμένον δὲ αὐτὸν ἰσομάξῃς λαόν, διάτοι τὸ πλείστην ὄσπην

ὑπομείναι τάλαιπωρίαν τὰ ἐκ τῆς θείας ὀργῆς ὑπομείναντα. Καὶ πρὸς γε τούτῳ καὶ τετιλιμένον τάχα πρὸ τῆν εἰς τὰ ἀμείνω μεταστάσιν αὐτῶν διὰ τούτου δηλῶν. Τὸ γὰρ τοι φυτὸν μεταμοσχεύεται, καὶ βόθρου τοῦ ἐν αὐτῷ ἀποτετιλιμένου, μεταχωρεῖ πρὸς ἕτερον γεωργίας δὲ τῆς ἀρίστης οὗτος ὁ τρόπος τοῖς εἰσθόσι γηπνεῖν. Οὕτω καὶ τῶν ἐν πλάναις ὁ νοῦς μεταβοθεύεται, τρόπον τινα, τῆς μὲν ἀρχαίας ἀπάτης οἷον ἐκτετιλιμένος, ἐμφυτευθεὶς δὲ πρὸς ἑτέρας ἐννοίας, καὶ πρὸς γε τούτῳ σπουδᾶς καὶ γνώσιν τὴν προσδύουσαν, μᾶλλον δὲ καὶ ἀσυγκρίτως τῆς ἀρχαίας ἐν ἀμείνοσιν. Καρποφορήσειν δὲ αὐτοὺς εἰς τὸν αἰῶνα χρόνον, τοῦτ' ἔστι, διηνεκῶς, οὐ διακοπῆς τινος μετασχηματισμένης, ἀεὶ δὲ μᾶλλον καὶ μέχρι παντός. Τοιγάρτοι καὶ μέγαν αὐτὸν ὀνομάζει λαόν· ἢ τὸ πολὺν αὐτοῦ διὰ τούτου σημαίνων, ἢ ὅτι γέγονεν εὐδόκιμος κεκλημένος διὰ πίστεως τῆς εἰς Χριστόν. Οἱ γὰρ τοὺς ἄλλους ἀπαντας νικῶντες ποτε πρὸς τὰ τῆς εἰδωλολατρίας ἐγκλήματα, νῦν εἰσιν πολλῶν ἀμείνους καὶ συνετώτεροι, καὶ ἀκμαϊοτάτην ἔχοντες τὴν εἰς Χριστὸν ἀγάπην, καὶ τὴν εἰς πᾶν ὀτιοῦν τῶν ἀγαθῶν εὐτολμίαν. Οὐ γὰρ ἐπλεόνασεν ἡ ἀμαρτία, φησιν, ὑπερπερι[ε]σσευσεν ἡ χάρις. Ποῦ τοίνυν καρποφοροῦσασιν; Εἰς τὴν τόπον, φησιν, οὐ τὸ ὄνομα Κυρίου Σαβαώθ ἐπεκλήθη ὄρος Σιών, τοῦτ' ἔστιν, εἰς τὸ ἕρος τὸ Σιών, ἐνθα ἂν ἐπικληθεῖ τὸ ὄνομα Κυρίου Σαβαώθ. Σημαίνει δὲ διὰ τούτου τὴν Ἐκκλησίαν, τὴ μέγα καὶ νοητὸν ὄρος· χαμαλὸν γὰρ οὐδὲν ἐν αὐτῇ, ἀλλ' οὐδὲ τῶν πεπατημένων ὀγκμάτων, ἀλλ' εἴ τι μέγα καὶ ὑψηλόν, ἢ περὶ Θεοῦ τοῦ κατ' ἀλήθειαν γνώσις δηλονότι, ἢ δηλωσις τε καὶ μάλα σαφῆς τῶν τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν μυστηρίων. Σιών δὲ ὄρος ὀνομάζει πλειστάκις ἡ θεόπνευστος Γραφή τὴν Ἐκκλησίαν Χριστοῦ, ὡς ἀπὸ γε τῆς πρώτης ὀνομάζουσα νοητῶς τὴν ἀληθεστέραν Σιών, ἧ ἔστιν ὑψηλὴ καὶ σκοπευτήριον. Προσεβρίπτει δὲ διὰ μέσου· Τὸ ἔθνος ἐλπίζον καὶ καταπεπατημένον, ὃ ἔστιν ἐν μέρει ποταμοῦ τῆς χώρας αὐτοῦ. Ἦρξατο γὰρ ἡ τῶν Αἰγυπτίων ἐπιστροφή πρὸς Θεὸν ἀπὸ τινος μέρους τῆς χώρας κειμένης ἐπέκεινα τοῦ ποταμοῦ· ἵνα νοῆς τῆς Ἐνοχοροροητῶν, ἔγγων τῶν αὐτῶν πόλεων μίαν. Λέγει γὰρ ἐν τοῖς ἐφ' ἑξῆς, ἐν τῇ ὁράσει τῆς Αἰγύπτου· Τῇ ἡμέρᾳ ἐκεῖνη ἔσται θυσιαστήριον τῷ Κυρίῳ ἐν χώρᾳ Αἰγυπτίων, καὶ στήλη πρὸς τὸ ὄριον αὐτῆς τῷ Κυρίῳ. Καὶ ἔσται εἰς σημεῖον Κυρίῳ καὶ εἰς τὸν αἰῶνα ἐν χώρᾳ Αἰγύπτου. Καὶ πεπατημένον μὲν ὡς συντετριμμένον ταῖς ἐκ τοῦ πολέμου συμφοραῖς· ἐλπίζον δὲ, ὅτι καὶ αὐτὸ πεποιήται τὴν ἐλπίδα λοιπὸν ἐπὶ Χριστῷ, καὶ ταῖς ὑπ' αὐτῷ ζεύγλαις ὑπήνεγκε τὸν αὐχένα, καὶ δεοῦλευκεν αὐτῷ, καὶ τοὺς τῆς εὐσεβείας κεκάρπηκε τρόπους.

TOMOS Δ

ΟΡΑΣΙΣ ΑΙΓΥΠΤΟΥ.

Ἴδου Κύριος κάθηται ἐπὶ νεφέλης κούφης, καὶ ἔξει εἰς Αἴγυπτον, καὶ σεισθήσεται τὰ χειροποίητα Αἰγύπτου ἀπὸ προσώπου αὐτοῦ, καὶ ἡ καρδία αὐτῶν ἠετηθήσεται ἐν αὐτοῖς.

Τίνα δὴ τρόπον ἡ τῶν Αἰγυπτίων εἰσώσεται χώρα

⁴⁹ 1 Timoth. 3, 11.

A eorum ad meliora inde designans. Planta enim vivit radices emittit, et fundamento suo evulsa, transit ad alterum. Hæc agriculturæ optimæ species quædam est apud agricolas: sic etiam animus eorum qui in erroribus versantur, transplantatur quodammodo, a veteri seductione tanquam revulsus, et in aliam mentem ad alia studia aliquamque cognitionem præstantem, imo antiqua incomparabiliter meliorem, traducta ac insita. Ut fructificent in æternitatem, id est continenter, nulla interruptione, nulla remora interveniente, imo vero semper et usque in omnem perpetuitatem. Quare et magnum eum populum nominat, vel fecunditatem ejus late fusam inde signans, vel quod probatus existit, per fidem quæ est in Christum, vocatus. Qui enim alio omnes idololatriæ scelere olim superaverunt, non præstantiores sunt nullis et prudentiores, et intensissima in Christum charitate, et ad omnia bona fortitudine ac fidentia præditi. Ubi enim abundavit peccatum, **281** superabundavit gratia ⁴⁹. Ubi ergo fructum ferent? In loco, inquit, ubi nomen Domini Sabaoth invocatum est mons Sion, id est, in monte Sion, ubi invocatum est nomen Domini Sabaoth. Unde significat Ecclesiam, magnum et spiritalem montem: nihil enim in ea humile, non protrita aut projecta dogmata, sed quæquid est magna et excelsum, vera scilicet Dei cognitio, et illustris Servatoris nostri mysteriorum patefactio. Sion autem montem nominat sæpenumero divinitus inspirata Scriptura, Ecclesiam Christi, velut a prima nominans spiritualiter verioreni Sion, quod est excelsa et specula. Interjectum est deinde in o ed o illud: Gens sperans et conculcata, quæ est in parte fluvii regionis ejus. Caput enim Ægyptiorum conversio ad Deum a quadam regionis parte ultra fluvium sita, ut Rhinocoretarum, vel unam aliquam civitatum quæ inibi sunt, inteligas. Dicit enim in subsequentibus, in visione Ægypti: Die illa erit altare Domino in regione Ægyptiorum, et columna ad terminum ejus Domino. Et erit in signum Domino, et in æternum tempus in regione Ægypti. Conculcata vero est, quasi belli calamitatibus atrita et contusa: sperans autem, quoniam postea in Christo spem fixit, ejusque jugo cervicem submisit, eique servit, et pietatis mores quasi fructus protulit.

TOMUS IV.

VISIO ÆGYPTI.

CAP. XIX. VERS. 1. Ecce Dominus insidet nubi levi, et veniet in Ægyptum, et concutientur manufacta Ægypti a facie ejus, et cor eorum deficiet in ipsis.

Quomodo Ægyptiorum regio servata fuerit, et ad

pietatem quasi illaqueata, per fidem videlicet Christianam, quantumvis multorum deorum cultrix, et erroris morbo prodigiose affecta, docere nititur hisce verbis propheta. Erant etenim tanquam **282** profundis tenebris obruti, natura Deum et vere universalis architectum et Dominum prorsus ignorantes, creaturæ venerationem attribuentes, et, quod adhuc absurdius est, suorum deorum artifices esse deprehendebantur, et multiplicia idolorum examina in delubris habere, et animantium ratione carentium figuras effingere, et erectis altaribus, illis sacrificare. Oportuit ergo abundante in illis peccato, superabundare gratiam, et tam infenso morbo laborantibus illucescere medicum, et corde obtenebratis divinum lumen atque cœleste inclarescere. Ecce igitur, inquit, Dominus residet in nube levi, et veniet in Ægyptum. Quid autem sibi vult in nube levi conspici Dominum? Age dicamus quoad poterimus. Quidam interpretes levem dixerunt esse nubem, sanctam Domini carnem, id est, ex Virgine sumptum templum, quod propterea forsitan nubi conferunt, quod a terrenis motionibus ac cupiditatibus liberetur, et sursum velut ac in altum evolet. Est enim omnino purissimum omnique terrestri immunditia liberum, ac immune sanctum corpus omnium nostrum Servatoris Christi. Alii rursus levem nominari nubem autumarunt sanctam Virginem. Equidem censeo alterius cujusdam sensus amplitudinem nobis subindicari, dum eum dicit nobi levi insidere. Multifariam enim beati prophetæ majestatem Domini conspiciat visiones conscripserunt. Isaias enim in solio celso et elevato dicit conspectum esse Dominum Sabaoth, supremis potestatibus ratione præditis undequaque circumstantibus, ac hymnos illi cantantibus, cœlumque ac terram majestate ejus repleri dicentibus ⁸⁰. Sapientissimus item Daniel Antiquum dierum in solio collocat, ac mille millia ei ministrare contendit, ac mille myriadas circumstare asserit, et visum esse quasi Filium hominis in nubibus venientem, aliaque posuit deinceps his consentanea ⁸¹. Ezechiel similiter firmamentum se ait vidisse, Seraphim subjectis, ac in throno hominem esse visum, seu speciem hominis, cujus superna electro dicit esse similia, a humbo autem ad pedes usque quasi aspectum ignis ⁸². Quibus visionibus singulis manifestatio quædam et effigies divinæ majestatis, et mysterii de Christo, eleganter nobis subindicatur. Nihil igitur obstat etiam in hoc Christum in levi nube conspectum intelligere, **283** imo commodissime fiet hoc et necessario. Etenim nubes typum pluvie et roris spiritualis, ipsiusque salutaris lavaeri nobis plene repræsentat. Siquidem beatus Paulus sanguine Israelitico ortos in nube et in mari dicit fuisse baptizatos, et vastam illam solitudinem transeuntibus, interdum nubes impendebat, noctu columna ignis præcedebat ⁸³. Quo utroque descriptus est Christus, seu de ipso mysterium, nempe

A καὶ σεσαγήνεται πρὸς εὐσέβειαν, διὰ πίστει, δὲ δηλονότι τῆς ἐν Χριστῷ, καίτοι πολυθεοῦ καὶ ἐκτόπως νοσοῦσα τὴν πλάνην, πειράται διδάσκειν ὁ προφήτης ἐν τούτοις. Ἦσαν μὲν γὰρ οἵαπερ ἐν σκότῳ βαθεῖ, τὸν μὲν φύσει Θεὸν καὶ ἀληθῶς ὄντα τῶν ὄλων δημιουργὸν καὶ Κύριον ἠγνοηκότας παντελῶς, ἀνάπτοντες δὲ τῇ κτίσει τὸ σέβας· καὶ τὸ ἐτι τούτου παραλογώτερον, τεχνουργοὶ τῶν ἰδίων ἀναδεικνύμενοι θεῶν, καὶ πολύμορφον εἰδώλων ἔσμεν ἐν τοῖς τεμένεσιν ἔχοντες, ὡς καὶ ζῶων ἀλόγων ἀναπλάττειν τύπους, καὶ βωμοὺς ἱστάντας καταθύειν αὐτοῖς. Ἔδει τοίνυν πλεοναζούσης ἐν αὐτοῖς ἀμαρτίας, ὑπερπερισσεύσαι τὴν χάριν, καὶ τοὺς οὕτως ἐχθίστους νενοσχήσας ἐπιλάμψαι τὸν ἱατρὸν, καὶ τοῖς τὴν καρδίαν κατεσκοτισμένοις τὸ θεῖόν τε καὶ οὐράνιον ἐναστράψαι φῶς.

B Ἰδοὺ τοίνυν, φησὶ, Κύριος κἀθηται ἐπὶ νεφέλης κούφης, καὶ ἦξει εἰς Ἀίγυπτον. Ἀλλὰ τί ἂν βούλοιο παραδηλοῦν τὸ ἐπὶ νεφέλης κούφης ἔρᾶσθαι τὸν Κύριον; Φέρε λέγωμεν ὡς ἐνι. Τινὲς μὲν τῶν ἐξηγητῶν κούφην ἔφησαν εἶναι νεφέλην τὴν ἁγίαν τοῦ Κυρίου σάρκα, τοῦτ' ἐστὶ, τὸν ἐκ τῆς Παρθένου ληφθέντα ναόν· καὶ νεφέλην παρεικάζουσι, διότι τὸ ἀπηλλάχθαι τάχα πικρὰ καὶ ἐπιθυμιῶν τῶν γεωδεστέρων ἄνω τε καὶ ὡσπερ ὑψοῦ. Πάναγον γὰρ ἀληθῶς καὶ ἀπάσης γαῖδος ἀκαθαρσίας ἀπηλλαγμένον τὸ ἅγιον σῶμα τοῦ πάντων ἡμῶν Σωτῆρος Χριστοῦ. Ἔτεροι δὲ αὐτὴν κούφην ὠνομάσθαι νεφέλην ὑπέληφασιν τὴν ἁγίαν Παρθένον. Οἶμαι δὲ ἔγωγε τάχα πικρὰ καὶ ἐτέρων ἡμῖν ἐννοῶν ὑποσημηθῆναι πλάτος, τὸ ἐπὶ νεφέλης κούφης καθῆσθαι λέγειν αὐτόν. Πολυτρόπως μὲν γὰρ οἱ μακάριοι προφηταί, τὴν τοῦ Θεοῦ δόξαν καταθεώμενοι, γεγράφασι τὰς ὁράσεις. Ὁ μὲν γὰρ Ἠσαῖα; ἐπὶ θρόνου ὑψηλοῦ καὶ ἐπηρμένου τεθεῖσθαι φησὶ τὸν Κύριον Σαβαὼθ, περιστάτων ἐν κύκλῳ τῶν ἀνωτάτων δυνάμεων λογικῶν, ὑμολογουσῶν τε αὐτόν, πλήρη τε εἶναι λεγουσῶν τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν τῆς δόξης αὐτοῦ. Ὁ δὲ γε πάνσοφος Δανιὴλ Παλαιὸν ἡμερῶν ἐπὶ θρόνου καθίζει· χιλίας τε χιλιάδας λειτουργεῖν αὐτῷ διατείνεται, καὶ μυρίας μυριάδας περιστάνας φησὶ· τεθεῖσθαι δὲ καὶ ὡς Υἱὸν ἀνθρώπου μετὰ τῶν νεφελῶν ἐρχόμενον, καὶ τὰ τούτους τέθεικεν ἐφεξῆς. Ἰεζεκιὴλ δὲ ὁμοίως στερέωμα, φησὶν, ἴδεν, ὑποκειμένων τῶν Σαραφείμ· ἐπὶ θρόνον δὲ ἀνθρώπου τεθεῖσθαι, ἦτοι εἶδος ἀνθρώπου, οὗ τὰ μὲν ἄνω φησὶν ἠλέκτρῳ προσοικεῖναι, τό γε μὴν ἐξ ὀσφύος εἰς πόδα; ὡς ὄρασις πυρός. Ἐκάστη δὲ τῶν τοιούτων ὁράσεων, ἔμφασίν τινα δόξης τῆς Θεοπροποῦς, καὶ μυστηρίου τοῦ κατὰ Χριστὸν, ἀστεῖως ἡμῖν ὑπαίνιττεται. Οὐδὲν οὖν ἄρα τὸ κωλύον κἀν τούτῳ νοεῖν, ἐπὶ νεφέλης κούφης τεθεῖσθαι τὸν Κύριον, χρειωδέστατά τε καὶ ἀναγκαίως. Ἀποπληροῖ γὰρ ἡμῖν ἡ νεφέλη τύπον ὑετοῦ τε καὶ δρόσου πνευματικῆς, καὶ αὐτοῦ δὲ τοῦ σωτηρίου βαπτισματος. Καὶ γοῦν ὁ μακάριος Παῦλος, τοὺς ἐξ αἵματος Ἰσραὴλ βεβαπτίσθαι φησὶν ἐν τῇ νεφέλῃ καὶ ἐν τῇ θαλάσσῃ· ἐπήρητο καὶ τὴν βαθεῖαν ἐκείνην διαπεραιουμένοις ἔρημον, ἐν ἡμέρᾳ μὲν ἡ νεφέλη· προηγείτο δὲ καὶ νυκτὶ στῦλος πυρός. Ἐγρά-

⁸⁰ Isa. vi, 1 3. ⁸¹ Dan. vii, 9 seqq. ⁸² Ezech. i, 1 seqq. ⁸³ I Cor. x, 1 seqq.

φετο δὲ δι' ἀμφοῖν ὁ Χριστός, ἦτοι τὸ ἐπ' αὐτῷ μυστήριον, ἤγουν ὡς ἐν πίστει τε καὶ ἀγιῶ βαπτίσματι, δικαιοσύνης καὶ ἀγιασμοῦ. Ἔδει τοίνυν ἐπὶ καθάρσει τε καὶ μεταβολῇ ἴοντα τὸν Κύριον τῶν Αἰγυπτίων, θεοπροπέως δὲ δηλονότι καὶ νοητῶς, ἐπὶ νεφέλης ὄρασθαι κούφης. Οὐ γὰρ ἦν ἐτέρως ἀποσμήχεται τῆς τῶν πλανωμένων ψυχῆς τὴν ἐντετηγμένην αὐτῇ κηλίδα, μὴ οὐχὶ διὰ τοῦ ἀγίου βαπτίσματος. Οὐ καὶ εἰς τύπον τὴν νεφέλην εἶναι διοριζόμεθα. Κούφη δὲ ἡ νεφέλη καὶ μάλα εἰκότως ὠνόμασται. Βαπτίζόμεθα γὰρ εἰς ἀπόθεσιν ἁμαρτίας, καὶ οἶονεῖ τι δυσδιακόμιστον ἀληθῶς φορεῖον ἀποτρεπόμενοι τὴν ἀσέβειαν, ὑπόπτεροι τρέπον τινα διὰ τούτου γινόμεθα, καὶ τὰ ἄνω φρονεῖν, καὶ τὰς καρδίας ἔχειν ὑψοῦ μανθάνομεν. Τό γε μὴν ἐπικαθῆσθαι τῇ νεφέλῃ τὸν Κύριον, ἐκεῖνον οἱ μὲν δηλοῦν. Ἡ κάθησις ἢ ἀνάπαυσις, ἤγουν ἐξουσίαν ἡμῖν ὑπαίνειτται. Οὐκοῦν ἐπαναπαύεται Χριστός, οὐχὶ τῇ κατὰ νόμον λατρεία ποθὲν, ἐν τελειώσει δὲ μᾶλλον τῇ διὰ τοῦ ἀγίου βαπτίσματος. Βεβασιλευκε δὲ οὕτω τῶν ἐπὶ τῆς γῆς. Σεισθήσεται δὲ φησι τὰ χειροποίητα Αἰγύπτου ἀπὸ προσώπου αὐτοῦ. Ἀναδεδειγμένου γὰρ ἦδη τοῦ ἀγίου βαπτίσματος, καὶ Χριστοῦ λοιπὸν ἐπιλάμπαντος, πᾶσα πως ἀνάγκη, τὰ τῆς ἀρχαίας ἀπάτης ἀφανίσσεται παίγνια, καὶ τὰς τοῦ διαβόλου παγίδας ὄρασθαι συντετραυσμένας. Σεισαγήνευκε δὲ πρὸς ἑλεθρον καὶ ἀπώλειαν ἅπαν μὲν, ὡς ἔπος εἰπεῖν, ἔθνος τε καὶ γένος, μάλιστα δὲ τῶν ἄλλων τοῖς Αἰγυπτίοις. Δεισιδαιμονέστατοι γὰρ γεγονάσι παρὰ τοῦ ἄλλου, καὶ τάχα που νικῶντες ἐν πλάνῃ Πέρσας τε καὶ Ἀσσυρίους· καίτοι τῆς θεοπνευστου Γραφῆς περὶ τῆς ἐκεῖνων λεγομένης χώρας, ὅτι γῆ γλυπτῶν ἐστίν. Ἡττηθήσεται δὲ τὴν καρδίαν τῶν Αἰγυπτίων φησὶν, παραχωρήσαντα, ὡς γε οἶμαι, τὸ χρῆναι νικᾶν τοῖς εὐαγγελικοῖς κηρύγμασι, καίτοι πάλαι θεομάχου οὔσαν, καὶ τοῖς τῆς ἀληθείας ἀντιξήρουσαν λόγοις. Εὐρήσμεν οὖν τὸν Φαραῶ τοιοῦτου ἔντα σαφῶς. Ὁ μὲν γὰρ ἱεροφάντης Μωσῆς ἔφασκεν ἐναργῶς· « Ὁ Θεὸς τῶν Ἑβραίων ἀπέσταλκεν ἡμᾶς πρὸς σέ, λέγων· Ἐξαπόστειλον τὸν λαόν μου, ἵνα λατρεύσωσί μοι ἐν τῇ ἐρήμῳ. » Ὁ δὲ πρὸς αὐτούς· « Τίς ἐστίν, οὗ εἰσακούσομαι τῆς φωνῆς αὐτοῦ; Οὐκ οἶδα τὸν Κύριον, καὶ τὸν Ἰσραὴλ οὐκ ἀποστέλλω. » Ἡττηθήσεται γὰρ ἡ καρδία αὐτῶν ἐν αὐτοῖς, τοῦτ' ἐστίν, οὐκ ἄθραυστος, οὐδὲ σκληρὰ, καὶ ἀνοθέτητος διαμενεῖ· παραδέξεται δὲ μᾶλλον τὸ σωτήριο κήρυγμα.

Καὶ ἐπεγεθήσονται Αἰγύπτῳ πρὸς Αἰγυπτίους, καὶ πολεμήσει ἄνθρωπος τὸν ἀδελφεόν αὐτοῦ, καὶ ἄνθρωπος τὸν πλησίον αὐτοῦ. Καὶ ἐπεγεθήσεται πόλις ἐπὶ πόλιν, καὶ νομὸς ἐπὶ νομῶν (1). Καὶ παραθήσεται τὸ πνεῦμα τῶν Αἰγυπτίων ἐν αὐτοῖς, καὶ τὴν βουλήν αὐτῶν διωκεύσω.

Τοῦτο, οἶμαι, ἐστὶν ἐναργῶς ἕτερον οὐδὲν, ἢ ἐκεῖνό που πάντως ὅπερ ἔφη Χριστός· « Μὴ νομίσητε ὅτι ἦλθον βαλεῖν εἰρήνην ἐπὶ τὴν γῆν· οὐκ ἦλθον βαλεῖν εἰρήνην, ἀλλὰ μάχαιραν. ἦλθον γὰρ διχάσαι ἀνθρώ-

illa in fide et sacrosancto baptismate justificatio et sanctificatio. Decebat itaque Dominum, cum ad emundationem et mutationem Ægyptiorum se conferret, divino scilicet et spirituali more, in nube levi apparere. Non enim fieri aliter poterat ut macula animis peccantium aspersa abstergeretur, nisi sancto baptismate, cujus figuram nubem esse statuimus. Porro levis nubes non sane abs re nominatur. Nam baptismate tingimur, ut repudiemus et abneamus peccatum, et impietate ceu vere intolerabili onere rejecta, alati quodammodo inde efficiamur, et quæ supra sunt cogitare, et corda in alto fixa et intenta habere discamus. Illud vero, Considerare in nube Christum, hoc puto demonstrare. Sessio vel requiem nobis innot vel potestatem. Christus itaque non in legali cultu requiescet unquam, sed potius in ea quæ est per sacrum baptismate perfectione. Sic etiam regnum in res terrenas obtinuit. Concutientur deinde, inquit, manufacta Ægypti a facie ejus. Exhibito enim jam sacro baptismate, et Christo deinceps irradiante, inveterati erroris ludicia obscurari et evanescere, et diaboli laqueos perfringi, omnino est necesse. Irretivit autem, ut sic dixerim, omnem gentem genusque omne ad interitum et exitium, maxime vero præ cæteris Ægyptios. Erant quippe præter ceteros superstitionisissimi, et quidem Persas ipsos Assyriosque errore vicerunt, Scriptura videlicet inspirata divinitus de ea regione dicente, eam esse terram sculptilium. Dicit porro cor Ægyptiorum defecturum, nimirum, ut ego quidem existimo, cedet evangelicæ prædicationi, ut primas ferat et evincat, etsi olim cum Deo bellaverit, et veritati obstiterit: talem esse Pharaonem manifeste 284 invenimus. Moses enim sacerdotum antistes aperte dixit: « Deus Hebræorum misit nos ad te, dicens: Dimitte populum meum ut serviant mihi in eremo. » Quibus ille: « Quis est? » inquit. « Non audiam vocem ejus; non novi Dominum, et Israel non dimittam ». Deficit igitur cor eorum in ipsis, id est, non erit refractarium et pertinax, non durum et inemendabile manebit, sed prædicationem potius salutarem admittet.

Vers. 2, 3. Et concitabuntur Ægyptii adversus Ægyptios, et oppugnabit homo fratrem suum, et homo vicinum suum. Et concitabitur civitas contra civitatem, et præfectura in præfecturam. Conturbabitur spiritus Ægyptiorum in ipsis, et consilium eorum dissipabo.

Hoc plane aliud nihil est, arbitror, quam quod dixit Christus: « Nolite putare me venisse ad mittendum pacem in terram; non veni ut mittam pacem, sed gladium. Veni enim ut dissidere faciam

¹ Exod. v, 2. 3.

(1) LXX, νόμος ἐπὶ νόμον, lex in legem.

nominem contra patrem suum, et filiam contra matrem suam, et uirum contra sacrum suam, et inimici omnes homines qui in domo eius sunt ²⁸⁵. Proclamata enim divina et evangelica prædicatione, observantia erga parentes posthabita, inimica ac inuisa ipsis cogitauerunt homines, et bello tantum non pro lege concitato, in fratres insurrexerunt. Illi enim inveterato indulgentes errori, et ad idolorum imposturas effronti cursu proruentes, fidel sermonem non recipiunt. Illi autem ridiculum et impium omnino rati, velle deos a se fabricatos adorare, ad veritatis sermones convolarunt, et cum olim longe abessent, facti sunt propinqui, et declarati per fidem domestici Christi, ac intimi, et spei sanctorum et fidei in sæculum duraturæ scripti hæredes. Concussis igitur, ait, manufactis Ægypti, eo quod ad eam veniat Dominus in nube levi, magna erit familiarum et cognatorum dissensio, et bella, tum singulorum, tum universorum : ita ut civitas in civitatem, præfectura in præfecturam impressionem sit factura. Nonius autem dicitur ab his qui regionem Ægyptiorum incolunt, unaquæque civitas et vicini agri, et pagi qui ei subsunt, ac trita est apud eos hæc dictio. Deinde ait : Turbabitur spiritus Ægyptiorum in ipsis, et consilium eorum dissipabo. Vicinus autem quod cum diversis dissiderent opinionibus, tumultuati sunt non mediocriter : sed cum seducti turbas excitarent, et bella contra credentes, universitatis Deum bellantum cum ipsis et repugnantem invenient. Dissipabo enim, inquit, ipsorum consilia, id est, omnem eorum solertiam vanam esse ostendam, et inutiles omnino conatus illorum qui adversus eos qui ad me confugiunt, intenduntur.

Vers. 4. Et interrogabunt deos suos et simulacra sua, et eos qui de terra vocem edant, et ventriloquos, et ariolos. Et tradam Ægyptum in manus hominum dominorum durorum, et reges duri dominabuntur his.

Quomodo, et quo etiam tempore, salutaris prædicationis divitias acceperint Ægyptii, studio conatur propheta explanare. Sensusque historix his qui rerum bonarum studio tenentur, non erit inutilis. Cum vastasset igitur Judæorum regionem Vespasianus, et incendisset Hierosolyma, omnibus copiis ac viribus descendit in Ægyptum, quam etiam in manum suam ac potestatem redegit. Quod quidem ex voluntate Dei fecit, qui Romanorum sceptris provinciis omnes simul et civitates subiecit. Existimaverunt quidem Ægyptii facile servitutis jugum effugere se potuisse, sequæ extra aulam captivitatis positos, quæd aquis plurimis cincta fuerat regio. Sed errarunt a spe. Deus enim si quid perficere velit, omnia cedunt facile : et quæ inaccessa et

πον κατά τοῦ πατρὸς αὐτοῦ, καὶ θυγατέρα κατὰ τῆς μητρὸς αὐτῆς, καὶ νύμφην κατὰ τῆς πενθερᾶς αὐτῆς· καὶ ἔχθροί πάντες οἱ ἄνδρες οἱ ἐν τῷ οἴκῳ αὐτοῦ. Ἐναφωνηθέντος γὰρ ἡδὴ τοῦ θεοῦ τε καὶ εὐαγγελικοῦ κηρύγματος, καὶ τῆς εἰς γονέας αἰδοῦς κατημεληκότες ἄνθρωποι, πεφρονήκασιν ἐχθρὰ καὶ μεμιστημένα αὐτοῖς, καὶ μονοουχί τὸν πολέμου νόμον ἐξηρτυμένοι, κατεξανέστησαν ἀδελφῶν. Οἱ μὲν γὰρ τῇ ἀρχαίᾳ συναγορεύοντες πλάνῃ, καὶ ταῖς τῶν εἰδώλων ἀπαταῖς ἀχαλίνως προσνενευκότες, ἀπαράδεκτον πρῶτον τὸν τῆς πίστεως λόγον. Οἱ δὲ καταγέλαστον τι χρῆμα καὶ ἀνόσιον παντελῶς ἠγούμενοι προελεύσθαι προσκυνεῖν τοῖς παρ' αὐτῶν τεχνουργουμένοις θεοῖς, τοῖς τῆς ἀληθείας προσεδραμηκασί λόγοις, καὶ μακρὰν ὄντες ποτὲ, γεγόνασιν ἐγγύς, καὶ οἰκείοι διὰ τῆς πίστεως ἀναβεδειγμένοι Χριστοῦ, εἰσω τε γεγόνασι τῆς τῶν ἀγίων ἐλπίδος, καὶ κληρονόμοι τέθεινται τῆς εἰς αἰῶνα ζωῆς. Κατασεσισμένων τοίνυν, φησί, τῶν χειροποιήτων Αἰγύπτου, διὰ τὸ ἔλθειν ἐν αὐτῇ τὸν Κύριον ἐπὶ νεφέλης κούφης, ἐπανάστασις ἔσται πολλὴ καὶ οἰκείων καὶ συγγενῶν, καὶ καθ' ἕνα καὶ κατὰ πληθὺν οἱ πόλεμοι, ὥστε καὶ πόλιν καὶ νομὸν ἐπὶ νομὸν ποιεῖσθαι τὰς ἐφόδους. Νομὸς δὲ λέγεται παρὰ τοῖς τὴν Αἰγυπτίων οἰκοῦσι χώραν, ἐκάστη πόλις καὶ αἱ περιουκίδες αὐτῆς καὶ αἱ ὑπ' αὐτῇ κῶμαι· καὶ τέτριπται παρ' αὐτοῖς ἡ τοιάδε φωνή. Εἰτά φησιν, ὅτι Ταραχθήσεται τὸ πνεῦμα τῶν Αἰγυπτίων ἐν αὐτοῖς, καὶ τὴν βουλὴν αὐτῶν διασκεδάσω. Φαμὲν δὲ ὅτι διάφορον ἐσχηκότες κατ' ἀλλήλων τὸ φρόνημα, τεθορυβήνται μὲν οὐ μετρίως· ἐπαναστάσεις δὲ καὶ μάχας μελετῶντες κατὰ τῶν πεπιστευκότεων οἱ πλανώμενοι, πολεμοῦντα αὐτοῖς καὶ ἀνεσθηκότεα τὸν τῶν ὄλων εὐρήσουσι Θεόν. Διασκεδάσω γὰρ αὐτῶν τὰς βουλάς, φησὶν, τοῦτ' ἔστι, πᾶσαν αὐτῶν σκέψιν εἰκαίαν ἀφανῶ, καὶ ἀνόνητα παντελῶς τὰ κατὰ τῶν ἐμοὶ προσεδραμηκότεων ἐπιχειρήματα.

Καὶ ἐπερωτήσουσι τοὺς θεοὺς αὐτῶν, καὶ τὰ ἀγάλματα αὐτῶν, καὶ τοὺς ἐκ τῆς γῆς φωνούντας, καὶ τοὺς ἐγγυστριμύθους, καὶ τοὺς γνώστας. Καὶ παραδώσω Αἰγυπτὸν εἰς χεῖρας ἀνθρώπων κυρίων σκληρῶν· καὶ βασιλεῖς σκληροὶ κυριεύσουσιν αὐτῶν.

Τίνα δὴ τρόπον, ἢ κατὰ ποῖον ὄλων καιρὸν, Αἰγύπτιοι πεπλουτήκασιν τὸ σωτήριον κήρυγμα, σπουδῇ τῷ προφήτῃ διατρανοῦν. Οὐκ ἀνόνητος δὲ τῆς ιστορίας ὁ λόγος τοῖς γε ἀπᾶς χρηστομαθεῖν ἠρημένοις. Καταδρώσας τοίνυν τὴν τῶν Ἰουδαίων χώραν Οὐεσπασιανὸς, καὶ κατεμπήσας τὰ Ἱεροσόλυμα, πανστρατιᾷ καταβέδῃκην εἰς τὴν Αἰγυπτίων χώραν, χειρωσόμενος καὶ αὐτήν. Ἐδρα δὲ τοῦτο κατὰ βούλησιν τοῦ Θεοῦ, τοῖς Ῥωμαίων ὑποφέροντος σκηπτροῖς χώρας τε ἀπάσας ὁμοῦ καὶ πόλεις. Ἄλλ' ἔροντο μὲν Αἰγύπτιοι καὶ διαφυγεῖν δύνασθαι βῆδῶς τὸν τῆς δουλείας ζυγὸν, εἶναί τε ἀνάλωτοι παντελῶς, διάτοι τὸ πλείστοις ὕδασι διεζῶσθαι τὴν χώραν. Ἄλλ' ἠμαρτήκασιν τῆς ἐλπίδος. Θεοῦ γὰρ τι κατορθοῦν ἐθέλοντος, πάντα ὑπέλκει βῆδῶς, καὶ τὰ ἀνέφικτα

²⁸⁵ Matth. xx, 34-36.

καὶ δυσήνυτα παραδόξως κατευμαρίζεται. Τὴν γὰρ ἄ
 χεῖρα τὴν ὑψηλὴν τίς ἀποστρέψει ; κατὰ τὸ γεγραμ-
 μένον. Συμβέβηκε τοίνυν πάντα τὰ παρ' αὐτοῖς
 ὕδατος, τὰ τε ἐν λίμναις, καὶ μὲν τοὶ καὶ ποταμοὶς
 ἀφανισθῆναι παντελῶς, ὡς διοδεύεσθαι ποσίν. Οὕτω
 τε λοιπὸν δυσχερείας ἀπάσης ἐψιλωμένην τὴν Αἴγυ-
 πτίων εὐρῶν, κεκράτηκεν αὐτῆς Οὐεσπασιανός.
 Κατ' ἐκεῖνο δὴ οὖν τοῦ καιροῦ, συμβέβηκεν εἰσελ-
 θεῖν εἰς τὴν Αἴγυπτίων τοὺς τὸ θεῖόν τε καὶ σωτήριον
 ἱερουργούνας κήρυγμα, καὶ τὰ ἔθνη σαγηνεύοντας
 διὰ πίστεως τῆς ἐν Χριστῷ, πρὸς τὴν τῆς ἀληθείας
 ἐπίγνωσιν. Μεμαθηκότες τοίνυν Αἰγύπτιοι, φησὶ,
 τῆς Ῥωμαίων στρατιᾶς τὴν παναλκῆ καὶ δυσκατα-
 γώνιστον ἐφοδον, τεθορυβημένοι τε λίαν, καὶ ὅποι
 ποτὲ αὐτοῖς τὸ τοῦ πράγματος ἐκδῆσεται πέρας,
 ἀναμαθεῖν ἐθέλοντες, ἐπερωτήσουσι τοὺς θεοὺς αὐ-
 τῶν, καὶ τὰ ἀγάλματα αὐτῶν, καὶ τοὺς ἐκ τῆς γῆς
 φωνοῦντας, καὶ τοὺς ἐγγαστριμύθους, καὶ μέντοι
 καὶ γνώστας. Διάφοροι γὰρ παρ' αὐτοῖς ψευδομαν-
 τείας ἦσαν τρέποιοι, καὶ πεπλασμένοι προφήται. Οἱ
 μὲν τοὺς νεκροὺς ἐπερωτᾶν προσποιούμενοι ὅτι οἱ δὲ
 καὶ ἀπὸ τῆς σφῶν αὐτῶν καρδίας ἐρευγόμενοι λό-
 γους. Ἄλλοι δὲ καὶ γνώσται, τοῦτ' ἔστι, τοὺς ἐκ
 θυσιῶν καπνοὺς, καὶ τοὺς ἐν τοῖς ἡτάσι τῶν σφαζο-
 μένων ζώων παλμοὺς πολυπραγμονοῦντες ἀνοσίως.
 Ἄλλ' οὐδεμίαν ἔσται, φησὶν, ἐκ μαντείας αὐτοῖς ἡ
 ἔρησις· οὔτε μὴ ἐπαμύναι δυναμένους αὐτοὺς εὐ-
 ρήσουσι, τοὺς νομισθέντας εἶναι θεοὺς. Παραδώσω
 γὰρ Αἴγυπτον εἰς χεῖρας ἀνθρώπων κυρίων σκλη-
 ρῶν, καὶ βασιλεῖς σκληροὶ κυριεύσουσιν αὐτῶν.
 Ἐκλήρους δὲ ὅταν ἀκούσης, μὴ ἀπηνεστάτους νοήσης.
 ἄθραύστους δὲ μάλλον, καὶ παραχωρεῖν εἰδότας τὸ
 εὐκλείεστατοι βασιλεῖς, τῆς θείας τε καὶ ἀπορρήτου
 γούν κεκρατήσασιν τῆς ὑπ' οὐρανόν.

Τὰδε λέγει Κύριος Σαβαώθ· Καὶ πλωταὶ οἱ
 Αἰγύπτιοι τὸ ὕδωρ τὸ παρὰ θάλασσαν· ὁ δὲ πο-
 ταμὸς ἐκλείψει, καὶ ξηρανθήσεται. Ἐκλείψου-
 σιν οἱ ποταμοὶ καὶ διώρυγες τοῦ ποταμοῦ, καὶ
 ξηρανθήσεται πᾶσα συναγωγὴ ὕδατος, ἐν παντὶ
 εἶ.αι καλάμου, καὶ καπύρου, καὶ τὸ ἄχι τὸ χλω-
 ρόν, πᾶν τὸ κόκλιν τοῦ ποταμοῦ, πᾶν τὸ σπει-
 ρόμενον διὰ τοῦ ποταμοῦ ξηρανθήσεται ἀνεμο-
 σφοδρῶς. Καὶ στενάζουσιν οἱ ἀλλεῖς, στενάζουσι
 πάντες οἱ βάλλοντες ἄγκιστρον εἰς τὸν ποταμόν,
 καὶ οἱ βάλλοντες σαγήνας, καὶ οἱ ἀμφοβολεῖς
 περθήσουσι. Καὶ ἡ αἰσχὺν ἡψήσεται τοὺς ἐρ-
 γαζομένους τὸ λίνον τὸ σχιστόν, καὶ τοὺς ἐργαζομένους τὴν βύσσον· καὶ ἔσονται οἱ ἐργαζο-
 μένοι αὐτὰ ἐν ὀδύῃ, καὶ πάντες οἱ τὸν ζῦθον
 ποιοῦσιν.

Συναρμόσεις καὶ τὰδε τοῖς ἀρτίως ἡμῖν εἰρημέ-
 νοις. Εὐυγροτάτην γὰρ οὕτως τὴν Αἴγυπτίων, ξηρὰν
 ἀπέφηνεν ὁ πάντα ἰσχύων Θεός, ὥστε καὶ ἀνιδρωτὶ
 βάσιμον εἶναι τοὺς ἐθέλους διὰ λιμνῶν ἵναί καὶ
 ποταμῶν. Διήρηται δὲ πως τῶν Αἰγυπτίων ἡ χώρα·
 καὶ οἱ μὲν ἔχουσι τὴν γῆν τὴν ἀρόσιμον, καὶ γονιμο-
 τάτην, καὶ ἀμπελώων ὅτι μάλιστα μελεδωνοί. Οἱ δὲ
 πρὸς αὐταῖς ἀμφοῖσι ταῖς λίμναις, τὰ ἐξ αὐτῶν δρε-

immota sunt, inopinato dissipantur. Manum enim
 excelsam quis avertet? quemadmodum scriptum est 16,
 Accidit ergo, omnes eorum aquas in lacubus et flu-
 minibus auferri penitus, ut pedibus trajecerint :
 Itaque deinceps, cum nudatam Ægyptum inveniret
 Vespasianus, eam facillime devicit. Quare sub ill
 temporis evenit, ut ingrederentur Ægyptum divinæ
 ac salutaris prædicationis sacri ministri, et gentes
 per fidem 286 in Christo ad veritatis agnitionem
 irretiverunt. Itaque ubi Romani exercitus fortissi-
 mam ac insuperabilem incursionem Ægyptii intel-
 lexissent, valde tumultuati, et scire desiderantes
 quo tandem rei exitus evasurus sit, deos et imagi-
 nes suas, et de terra vocem edentes, et ventrilo-
 quos, et ariolos interrogabant. Diversa enim apud
 B eos erant falsarum vaticinationum genera, et ficti
 prophetæ, alii qui se mortuos aciscitari simula-
 bant, alii qui ex suo pectore verba eruclabant. Alii
 etiam erant arioli, id est, qui fumos ex sacrificiis,
 et palpitationes in hepate mactatorum animalium
 indagant curiose et impie. Sed nulla, inquit, erit
 vaticinationum utilitas. Nec enim qui dii putantur,
 eos auxilium afferre potuisse inveniemus. Tradam
 enim Ægyptum in manus hominum dominorum
 durorum, et reges duri dominabuntur eis. Duros
 autem cum audis, non immitissimos esse cogites,
 sed invictos potius et invulnerabiles, et victoriam
 cedere cuiquam nescios. Quales exstiterunt Roma-
 norum celeberrimi imperatores, divino et secreto
 consilio, ut dicebam, illis subjiciente omnia : quippe
 orbem terrarum subjugarunt.

νεκρῶν οὐδένι. Τοιοῦτο γὰρ οἱ Ῥωμαίων γεγόνασιν
 βουλῆς ὑποτιθείσης, ὡς ἔφην, τὰ πάντα αὐτοῖς. Καὶ

VERS. 5-10. Hæc dicit Dominus Sabaot̄h : Et
 bibenti Ægyptii aquam quæ juxta mare : fluvius
 autem deficiet et exarescet. Deficient fluvii et rivi flu-
 vii. Et exsiccabitur omnis congregatio aquæ in omni
 palude calami et papyri. Et achi viride, omne circum
 flumen, omne quod seminatur juxta flumen, arescet,
 ventoque peribit. Et gement piscatores, et gement oik-
 nes mittentes hamum in fluvium, et mittentes sagenas,
 et jacientes reia plorabunt. Et confusio apprehendet
 operantes linum fissile, et operantes byssum, et
 operabuntur ea in dolore, et omnes zythum facientes
 contristabuntur, et animis dolebunt,

D Aptabis et hæc illis quæ sunt a nobis jam com-
 memorata. Terram enim Ægyptiorum humidissi-
 mam, aridam effecit omnipotens Deus, ut enim
 287 sine sudore pervia sit, stagna et fluvios per-
 transire volentibus. Divisa est autem quodammodo
 Ægyptiorum regio : et alii habent terram arabilem
 et fecundissimam, et vitium sunt cultores studio-
 sissimi. Alii autem lacus accolunt, et quæ inde

16 Isa. XIV, 27.

proveniunt, decerpunt. Piscatores enim sunt, et papyrum desecant, ac chartæ sunt artifices, et linum fissile operantur. Palustres autem homines sive bubulci denominantur. Sunt enim apud eos innumera boum armenta : panis, vini, aliarumque rerum magna penuria. Deficientibus itaque aquis, inquit, bibent aquam. Nam in littoribus quandoque fodientes, potabilem inde laticem exhauriunt. Deficient autem et exarescent omnes fluvii et alvei. Erit autem in omni palude calami et papyri raritas aquarum. Et omne quod in aquis nascitur, inquit, exsiccabitur, ut et lugeant piscatores, et qui linum conficiunt fissile, et in dolore magno versentur qui ea exercent ; et præterea qui apud eos zythum apparent. Aquis enim deficientibus, inopia laborabunt omnium quæ exhilarare solent, et ad vitam opportuna et accommoda affatim suppeditare. Et hoc quidem quatenus ad historię declarationem pertinet, clare dictum est. Sin velit quis aquarum raritatem aliter accipere, et ad subtilioris intelligentiæ profunditatem descendere, non a scopo recedet, si anilem et insulsam orationem Græcorum sapientum aquis comparet, piscibus autem et papyro et calamo, aliisque, quorum alumna et nutrix est aquarum natura, hominum frequentiam. Piscatoribus vero, et rerum aquatiliū curatoribus, eos qui inescare norunt gregariam multitudinem, et qui student sermonibus in errorem deducentibus eam quasi lincis quibusdam implicare. Hi lugebunt et contristabuntur, et animis dolebunt, cum eorum oratio diluta sit, et inefficax, quam merito aquis comparari posse hinc patet, quod ea prorsus deficiat, et omnia inde enutrita exarescant. Hi faciunt zythum : non enim vinum offerunt quod hominis cor exhilarat, sed spuriam quamdam et inutilem doctrinam, eamque verbis subtilibus et elimatis, ut quidem putant, efferunt. Hoc enim, ut opinor, byssus significat, ut dicat 288 eos nimium subtilitati et argutiis studere. Et linum fissile. Minutiæ enim apud eos subtiliter ac tenuiter disseruntur, verum prorsus fritola, et frigidis speculationibus referta. Frigidus enim zythus. Est autem Ægyptiorum quidam potus, sed frigidus et turbidus, talis siquidem est eorum oratio, et tales sunt doctrinæ, quæ sitim non sedant imbibitæ, sed inflamment potius, et insuaves sunt bibentibus, et ob vehementem frigiditatem morbos insanabiles pariunt.

VERS. 11. *Et stulti erunt principes Tanæos, sapientes consilarii regis, et consilium eorum insatiabitur.*

Imminente videlicet Ægyptiis inevitabili calamitate, et regione captivitati proxima, et cum jamjam licet inviti alieno jugo cervicem daturi essent : contentatus haud meliocriter, et intolerando terrore percussus is qui principatum sortitus erat,

(1) Lacuna hic relicta est, licet in Vaticano et Regio nulla reperiatur.

πόμενοι. Ἰχθυοθηραὶ τε γὰρ εἰσι, καὶ πάπυρον ἀποκείροντες, χάρτου τέ εἰσι δημιουργοὶ, καὶ λίνον ἐργάζονται τὸ σχιστόν. Ἐλείοι δὲ ἄνδρες ἤγουν βουκόλοι κατονομάζονται· καὶ γὰρ εἰσι παρ' αὐτοῖς ἀριθμοῦ κρείττονες αἱ βῶν ἀγέλαι· πλείστη τε ἄρτου καὶ οἴνου καὶ τῶν ἄλλων ἢ σπάνις. Ἐκλελοιπότων τοιγαροῦν τῶν ὑδάτων, φησὶν, πίνονται ὕδωρ. Ὀρύττοντες γὰρ ἐν τοῖς αἰγιαλοῖς ἐσθ' ὅτε τινὲς, πότιμον ἀρύονται νᾶμα. Ἐκλείψουσι δὲ καὶ ξηρανθήσονται οἱ ποταμοὶ, καὶ πᾶσαι αἱ διώρυγες. Ἔσται δὲ σπάνις ὑδάτων ἐν παντὶ ἔλει καλάμου, καὶ παπύρου. Καὶ πᾶν τὸ ἐν τοῖς ὕδασι φυόμενον ξηρανθήσεται, φησὶν, ὥστε καὶ στενάξαι τῶν ἰχθύων τοὺς θηρευτὰς, καὶ τοὺς τὸ λίνον ἐργαζομένους τὸ σχιστόν, καὶ ἐν ὕδυνῃ γενέσθαι πολλῇ τοὺς ἐργαζομένους αὐτὰ· καὶ πρὸς τοῦτοις ἔτι, τοὺς τὸν παρ' αὐτοῖς ζῦθον ἀρτύοντας. Ἐκλελοιπότων γὰρ τῶν ὑδάτων, ἐν ἐνδεῖα παντὸς ἔσονται τοῦ κατευφραίνειν εἰδότες, καὶ τὰ πρὸς ζωὴν αὐτοῖς ἐπιτήδεια παρατιθέντος πλουσιώως. Καὶ ταυτὶ μὲν τὸ γε ἤκον εἰς τὸ ἐκ τῆς ἱστορίας δηλούμενον εἴρηται σαφῶς. Εἰ δὲ δή τις ἔλοιτο τῶν ὑδάτων τὴν σπάνιν καὶ ἐτέρως ἐκλαβεῖν, καὶ ἰσχυρότερον ἐνοιῶν εἰς βάθος ἐλθεῖν, οὐκ ἀπὸ σκοποῦ βαδιεῖται, παρεικάζων ὕδασι τὸν παρὰ τε τοῖς τῶν Ἑλλήνων σοφοῖς, γραδῆ τε καὶ ἀσύνητον λόγον· ἰχθύσι γε μὴν τὴν τῶν ἀνθρώπων πληθύν, καὶ μὴν καὶ παπύρω, καλάμω τε καὶ τοῖς λοιποῖς, ὧν ἐστὶ τροφὴς ἡ τῶν ὑδάτων φύσις. Ἀλειῶσί γε μὴν, καὶ οἷς ἂν ἔργον εἴη τὰ ἐν τοῖς ὕδασι, τοὺς σαγηνεύειν εἰδόμενος τὴν τῶν ἀγελαίων πληθύν, καὶ καθάπερ λίνους τισὶν ἐμπλακῆναι παρασκευάζοντας τοῖς εἰς ἀπάτην αὐτοὺς ἀποφέρουσι λόγοις. Οὗτοι στενάξουσι καὶ λυπηθήσονται, καὶ τὰς ψυχὰς πονέσουσιν, ἀπρακτοῦντος ἤδη πως τοῦ παρ' αὐτοῖς ὄντος λόγου· ὃν καὶ ὕδασι παρεικάζοντες διεσθεσίουμεθα σαφῶς, διὰ τὸ ἐκλελοιπέναι παντελῶς αὐτὸν, ξηρανθήσεσθαι δὲ πάντα τὰ δι' αὐτοῦ τρεφόμενα. Οὗτοι ποιοῦσι τὸν ζῦθον· οὐ γὰρ οἶνον προσάγουσι τὸν εὐφραίνοντα καρδίαν ἀνθρώπου, ἀλλὰ νόθην τινα καὶ ἀχρηστον διδασκαλίαν, καὶ τοῖς ἰσχυροῖς αὐτὴν ὥσπερ οὖν οἶονται κατασεμνύοντες λόγοις. Ἰπαινίττεται γὰρ, εἶμαι, τοῦτ' ἐν τῷ βύσσον λέγειν αὐτοὺς ἐργάζεσθαι, τὴν ἰσχυροτάτην ἄγαν. Καὶ λίνον δὲ τὸ σχιστόν. Σκινδάλαμοι γὰρ ὥσπερ ἰσχυρομυθίας τὰ παρ' αὐτοῖς· πλην ἀνόνητα παντελῶς, καὶ ψυχρῶν θεωρημάτων ἀναπλιμπλάντα. Ψυχρὸς γὰρ ὁ ζῦθος (1)

Καὶ μωροὶ ἔσονται οἱ ἀρχόντες Τανῶος, οἱ σοφοὶ σύμβουλοι τοῦ βασιλέως, ἢ βουλή αὐτῶν μωρανθήσεται.

Ἐπηρετημένῃς γὰρ Αἰγυπτίοις τῆς ἀφύκτου συμφορᾶς, καὶ μελλούσης ἀλῶναι τῆς χώρας, καὶ ὅσον οὐδέπω τοῖς ἐτέρων ζυγοῖς, κἂν εἰ μὴ βούλοιντο τυχερῶν, ὑπενεγκεῖν τὸν αὐχένα, τεθορυθημένος σὺ μετρῶς, καὶ ἀφορητοῖς δειμασι κατεπτοημένος ὁ

καθηγεῖσθαι λαχών, συνεχόμισε μὲν τοὺς ἐπίκλην Ἀ σοφούς, τοῦτ' ἔστι, τοὺς μάγους· ἤρητο δὲ καὶ λίαν ἐσπουδασμένως, ὅσοι ποτὲ ἄρα τὸ τῶν πραγμάτων αὐτοῖς βαδιέττει τέλος, καὶ τίνα τρόπον διακρούσαι· τοῦ πολέμου τὴν ἔφοδον. Οἱ δὲ τοσοῦτον ἀφ' ἐστῆκασι, φησί, τοῦ δύνασθαι τι τῶν ἀναγκαίων, ἔχουν ἀληθῶν, εἰπεῖν, ὡς καὶ ἐπ' ἀκράτῳ μωρῶ καταγινώσκεισθαι. Θεοῦ γὰρ κακοῦν ἐθέλοντος, ἀπρακτῆσειεν ἂν ἡ παντὸς ἀνθρώπου βουλή τε καὶ δύναμις. Ἐὰν γὰρ κλείσῃ κατ' ἀνθρώπου, τίς ἀνοίξει; κατὰ τὸ γεγραμμένον. Σοφούς οὖν ἄρα Τάνεως τοὺς ἐν αὐτῇ φησι ψευδοπροφήτας τε καὶ τῶν ἐν τοῖς τεμένεσιν ἐπιμελητάς. Οἱ καὶ ἐπὶ μάγῳ τέχνῃ φρονούντες μέγα, δι' αὐτῶν ἠλέγχοντο τῶν πραγμάτων οὐδὲν ὄντες παντελῶς.

Πῶς ἔρειτε τῷ βασιλεῖ· Υἱοὶ συνετῶν ἡμεῖς, Β υἱοὶ βασιλέων τῶν ἐξ ἀρχῆς; Ποῦ εἰσι νῦν οἱ σοφοὶ σου, καὶ ἀναγγειλάτωσάν σοι, καὶ εἰπάτωσάν· Τί βεβοῦλεται Κύριος Σαβαώθ ἐπ' Αἴγυπτον;

Ἐπι ποίους, φησί, κατορθώμασιν ἀνασπάσετε τὴν ἄφρον; Τί τὴν Αἴγυπτίων ὄνησαντες χώραν θαυμασθήσεσθε παρ' αὐτῶν, ἢ ποίους κέχησθε λόγοις τὸν βασιλεύοντα συναρπάζοντες· λέγοντες, ὅτι Υἱοὶ συνετῶν ἡμεῖς, τοῦτ' ἔστι, προφητῶν; Μάγοι καὶ ἐκ μάγων· οἱ καὶ τῆς χώρας ἀπάσης, μονονουχὶ βεβασιλεύκασι, διαδόχον ἐσχηκότες παρὰ τοῖς τῶν εἰδώλων θεραπευταῖς τὴν δόξαν, καὶ τοῖς κρατοῦσιν ἀεὶ συνόντες τε καὶ συνδιατῶμενοι· ἅτε δὴ καὶ βουλὰς ἐφ' ἅπασιν τοῖς πρακτέοις εἰσχομίζειν εἰσθότες, τῶν ψευδωνύμων θεῶν ἐνηχοῦντων αὐτοῖς τὴν τοῦ συμφέροντος θήραν. Ὅταν τοίνυν ψευδοπροφῶντες ἐλεγχθῆσεσθε, φησί, καὶ τῶν ἀληθῶν εἰδότες οὐδὲν, πῶς ἔρειτε τῷ βασιλεῖ· Υἱοὶ συνετῶν ἡμεῖς; υἱοὶ βασιλέων τῶν ἐξ ἀρχῆς; Καὶ γέγονε μὲν ἐν τούτοις ὁ προφητικὸς ἡμῖν λόγος, ὡς πρὸς γε τοὺς δοκοῦντας εἶναι σοφούς· εἶτα μέτεισιν ἐπὶ τὸ αὐτοῦ πρόσωπον τοῦ καθηγεῖσθαι λαχόντος, καὶ φησὶν· Ποῦ εἰσι νῦν οἱ σοφοὶ σου; καὶ ἀναγγειλάτωσάν σοι, καὶ εἰπάτωσάν· τί βεβοῦλεται Κύριος Σαβαώθ ἐπ' Αἴγυπτον. Εἰ μὴ γὰρ εἰσι φένακες, φησὶν, ἢ ἀπατεῶνες καὶ βωμολόχοι, καὶ ψευδοπροφῶντες εἰσθότες, καὶ τὰ ἀπὸ καρδίας αὐτῶν λαλοῦντες μόνως, καὶ οὐκ ἀπὸ στόματος Κυρίου· μάνθανε παρ' αὐτῶν τὰ τοῖς Αἴγυπτοῖς ἐπηρητιμένα, καὶ αὐτίκα δὴ μάλα συμβησόμενα διὰ βουλῆς Κυρίου Σαβαώθ. Ἐπιτωθάζει δὲ ὡσπερ ὁ λόγος τοῖς οὐκ εἰδῶσι Θεόν, ἀλλ' ὅσον ἐν σκότῳ βαθεῖ κειμένοις, διὰ τοῦ προσκεῖσθαι φιλεῖν ταῖς τῶν εἰδώλων λατρείαις. Πάνδεινον οὖν ἄρα, μᾶλλον δὲ καὶ εἰκαῖον παντελῶς, τὸ ταῖς τῶν ψευδομάντεων ἀπάταις ἐπιθορσεῖν· εἰδότες γὰρ ὅλων τὸ σύμπαν οὐδὲν, ἢ τῶν ἐσομένων, ἢ καὶ ὅν ἂν ἐπιφέρῃ Θεός, ἀργυρολογίας ὑπόθεσιν ποιοῦνται τὴν ψευδομαντίαν, καὶ θεοκλυτεῖν ὑποπλάττοντες, τὰ ἀπὸ μόνως τῆς σφῶν βουλῆς ἐρευγόμενοι, καὶ τὸν τῶν προσκειμένων αὐτοῖς καταγοητεύοντες νοῦν. Λαλοῦσι γὰρ ἅ ἂν βούλοισθε τις, καὶ μόνον ἐκαῖνός φασιν, ὅπερ ἂν εἶναι τεκμήραιντο τοῖς ἀκροωμένοις καθ' ἡδονήν. Ἄλλ' ὅ γε θεός, ἡμῖν ἐπι-

sapientes, qui et magi dicuntur, coegit, et ad quem tandem finem hæc res exiret, et quo pacto belli impetum frangere possent, diligentissime interrogavit. Tantum abest, ut hi aliquid opportunum aut verum potuerint dicere, ut etiam insignis stultitiæ damnarentur. Deo enim volente malum inferre, parum valebit omne consilium humanum et potentia. Si enim clauseris contra hominem, quis aperiet? sicuti scriptum est ⁵⁷. Sophos igitur Taneos, pseudoprophetas ejus delubrorum curatores dicit; qui cum arte magica se efferrent, ex ipsis rebus nihil esse prorsus arguebantur.

VERS. 12. Quomodo dicetis regi: Filii intelligentium nos, filii regum ab initio? Ubi sunt nunc sapientes tui, et annuntient tibi, et dicant: Quid consilii cepit Dominus Sabaoth super Ægyptum?

Ob quænam, inquit, præclara facinora, attolletis supercilium? Quid adjumenti regioni Ægyptiæ attulistis, ut in admiratione apud eos sitis? Vel qua oratione utemini, cum regem corripitis, dicentes: Filii intelligentium nos, id est, prophetarum? Magi ex magis: qui etiam per universam regionem tantum non regnarunt, qui apud cultores idolorum existimationem et **289** gloriam celeberrimam adepti sunt: qui cum potentibus versati semper fuerunt, et victitarunt, quippe consilia in omnibus rebus agendis afferre soliti, falso nominatis diis quid conduceret inspirantibus. Cum igitur falsa coneionantes, inquit, et veri nihil scientes convincemini, quomodo dicetis regi: Filii intelligentium nos? Filii regum qui a primis exstiterunt temporibus? In his autem sermo propheticus spectat ad eos qui esse videbantur sapientes; dein vero transitum facit ad personam ejus qui principatum sortitus erat, et ait: Ubi sunt sapientes tui nunc? Et annuntient tibi, et dicant quid consilii cepit Dominus Sabaoth de Ægypto. Etenim, inquit, si non sunt impostores et deceptores, et scurræ, si non falso prædicare solent, nisi ex suo pectore solo loquantur, non ab ore Domini: discite ab illis quæ Ægyptiis impendent, et quæ ex consilio Domini Sabaoth primo quoque tempore sunt evenitura. Insultat quasi illis qui Deum non cognoverunt, sed velut in profundis tenebris jacuerunt, eo quod idolorum cultui affigerentur. Gravissimum igitur, imo vero prorsus frustraneum, imposturis falsorum vatum confidere. Cum enim futura et quæ Deus infert, omnino ignorent, coacervandi argenti materiam faciunt artem pseudomanticam, vaccinationes, et a Deo artem se fingunt quæ suo arbitrato eructant, animumque eorum qui ipsis adhærent, excantant. Loquuntur enim quæ placent aliis, illud dicunt solum quod voluptati esse audientibus conjiciunt. Cæterum divina lex præcipit ab hujus-

⁵⁷ Job xii, 14.

modi hominibus recedere. Habet enim sic: « Si ingressus sis in terram quam dat tibi Dominus Deus tuus, non discas facere secundum abominaciones gentium earum. Non inveniatur in te qui iustrat filium suum vel filiam suam igni, aut vaticinans vaticinium, vel ariolus, vel augur, vel qui veneficiis incantat, aut ventriloquus, vel qui ostenta considerat, aut qui interrogat mortuos. Etenim abominatio Domino Deo tuo quicumque talia facit ⁵⁸. » Adjungit porro his, et ait: « Perfectus eris coram Domino Deo tuo ⁵⁹. » Nam gentes illæ quas tu hereditate possides, ariolationes et vaticinationes audiunt. Tibi vero non sic dedit Dominus Deus tuus: « Prophetam de fratribus tuis excitabit tibi Dominus Deus tuus, ipsum audietis per omnia, **290** quæcunque loquetur vobis ⁶⁰. » Omnino enim Dei amore vacuus erit, et pietatis ornamentis nudabitur, qui vaticiniis, ariolationibus, auguriis et incantatorum fucis animum adhibuerit. At is spei bonæ vere plenus erit, qui evangelicis oraculis animum intenderit, et his quæ Christus dicit, veritatis calculum attulerit. Siquidem ille est prophetarum Dominus, et omnis cognitionis largitor, etiamsi pro mensura humanitatis propheta nominetur.

VERS. 13-15. Defecerunt principes Taneos, et erecti sunt principes Mempheos, et decipient Ægyptum secundum tribus. Dominus enim confudit eos spiritu erroris, et deceperunt Ægyptum in omnibus operibus ejus, sicut errat ebrius et vomens simul; nec ullum opus habent Ægyptii quod faciunt caput et cetera, principium et finem.

Deridet nobis quodammodo falsorum vatum nugas et vanitates in hisce verbis sermo propheticus. Ægyptiorum enim præfectus, qui cum ipso semper erant præstigiatores et vanos vates, qui etiam nominabantur sophi, interrogavit in quem tandem finem exspectata devenirent. Postquam autem consilio frustrati sunt, et mendacii convicti, nullusque esset qui consilii utilis viam indicaret, nihili facti sunt, ac alii deinceps sapientes quærebantur: et quidam mirabantur principes Mempheos, id est, sacerdotes et magos, qui, inquam, Memphin incolebant. Eximii enim quasi videbantur hi tum temporis, et cum ad magicæ peritiæ summum pervenissent fastigium, omni veneratione digni idololatri habebantur. Defecerunt igitur, inquit, principes Taneos, id est, pro nihilo habiti sunt, et summi ac admirabiles regi ac omnibus qui circum illum erant esse visi sunt Memphitarum præsides et antistites. Verum seduxerunt et illi Ægyptum secundum tribus, id est, oppidatim et vicatim, non viritim solum, sed etiam catervatim. Habebant enim illis fidem, etiamsi quod e re esset nihil dicerent: nam quomodo confisi sunt? Dominus enim, inquit, confudit eos spiritu erroris, id est, omnem veritatis sermonem ab eorum lingua excussit, ut nihil veri

τάττει νόμος τῶν τοιούτων ἀποφριτῆν. Ἔχει γὰρ οὕτως· « Ἐὰν εἰσεέλθῃς εἰς τὴν γῆν ἣν Κύριος ὁ Θεός σου δίδωσι σοι, οὐ μαθήσῃ ποιεῖν κατὰ βδελύγματα τῶν ἐθνῶν ἐκείνων. Οὐχ εὐρεθήσεται ἐν σοὶ περικαθάρων τὸν υἱὸν αὐτοῦ ἢ τὴν θυγατέρα αὐτοῦ ἐν πυρὶ, μαντευόμενος μαντεῖαν, κληδωνίζόμενος, καὶ οἰωνίζόμενος, φαρμακός, ἐπάδων, ἔγγαστριμυθος, καὶ τερατοσκοπός, καὶ ἐπερωτῶν τοὺς νεκρούς. Ἔστι γὰρ βδελύγμα Κυρίῳ τῷ Θεῷ σου πᾶς ποιῶν ταῦτα. » Προσεπάγει δὲ τούτοις καὶ φησὶ· « Τέλειος ἔσῃ ἐναντὶον Κυρίου τοῦ Θεοῦ σου. » Τὰ γὰρ ἔθνη ταῦτα, οὓς σὺ κατακληρονομήεις αὐτούς, οὗτοι κληδωνισμῶν καὶ μαντεῶν ἀκούσονται. Σὺ δὲ οὐχ οὕτω δέδωκεν Κύριος ὁ Θεός σου· « Προφήτην ἐκ τῶν ἀδελφῶν σου ἀναστήσει σοὶ Κύριος ὁ Θεός σου, αὐτοῦ ἀκούσεσθε κατὰ πάντα ὅσα ἀν' ἀληθῆς πρὸς ὑμᾶς. » Ἀφιδόθεος γὰρ παντελῶς, καὶ τῶν εἰς εὐσέθειαν ἀχημάτων ἔσται γυμνός ὁ μαντεῖαις προσέχων καὶ κληδωνισμοῖς, οἰωνοσκοπίας τε καὶ τοῖς τῶν γοητῶν φανακισμοῖς. Ἐλπίδος γε μὴν ἀγαθῆς ἐπιμεστος ἀληθῶς, ὁ τοῖς εὐαγγελικοῖς θεσπίσμασι προσέχων τὸν νοῦν, καὶ οἷς ἀν' λέγει Χριστὸς, τὴν τῆς ἀληθείας ψῆφον ἐπιτιθεῖς. Καὶ ἄρ' ἐστὶ προφητῶν Δεσπότης, καὶ ἀπάσης γνώσεως χωρηγός, εἰ καὶ προφήτης ὀνόμασται, διάτοι τὸ τῆς ἀνθρωπότητος μέτρον.

Ἐξέλιπον οἱ ἄρχοντες Τάνεως, καὶ ὑψώθησαν οἱ ἄρχοντες Μέμφεως, καὶ πλανήσουσιν Αἴγυπτον κατὰ φυλάς. Κύριος γὰρ ἐκέρασεν αὐτοῖς πνεῦμα πλανήσεως, καὶ ἐπλάνησαν Αἴγυπτον ἐν πᾶσι τοῖς ἔργοις αὐτῶν, ὡς πλανᾶται ὁ μεθύων, καὶ ὁ ἐμῶν ἅμα. Καὶ οὐκ ἔσται τοῖς Αἴγυπτίοις ἔργον, ὃ ποιήσῃ κεφαλὴν καὶ οὐραν, ἀρχὴν καὶ τέλος.

Ἐπιμειδιᾶ τρέπον τινὰ τοῖς τῶν ψευδολόγων ἀθύρμασι, καὶ κενοφωνίας ὁ προφητικὸς ἡμῖν ἐν τούτοις λόγος. Ἦρτο μὲν ὁ τῶν Αἴγυπτίων ἡγούμενος τοὺς ἀεὶ συνόντας αὐτῇ γόητάς τε καὶ ψευδομάντις, οἱ καὶ ὀνομάζοντο σοφοί, πρὸς ποῖον αὐτῷ καταντήσει τέλος τὰ προσδοκώμενα. Ἐπειδὴ δὲ βουλῆς ἡμάρτανον, καὶ ψευδοεπιστῆτες ἠλέγχοντο, καὶ οὐδεὶς ἦν αὐτοῖς ὁ βουλῆς ὄνησιφόρος καὶ σχεμμάτων ἐπωφελῶν εἰσοχομίζων ὁδόν· κατελογίσθησαν μὲν εἰς οὐδὲν, ἕτεροι δὲ λοιπὸν ἐζητῶντο σοφοί· καὶ δὴ καὶ θαυμάκασιν τινες τοὺς ἄρχοντας Μέμφεως, τοῦτ' ἐστὶ, τοὺς Ἰσραεῖς τε καὶ μάγους, τοὺς κατὰ γέφυρην τὴν Μέμφριν. Ἀπόλεκτοι γὰρ ὡς περ ἐδόξουν εἶναι τὸ τρηκιδε, καὶ μαγικῆς ἐμπειρίας εἰς ἄκρον ἐληλαχότες τοῦ παντός ἀξιοὶ λόγου τοῖς εἰδωλολάτραις ἐφαίνοντο. Ἐξέλιπον τοίνυν, φησὶν, οἱ ἄρχοντες Μέμφεως, τοῦτ' ἐστὶ, κατελογίσθησαν εἰς οὐδὲν, ὑψηλοὶ τε εἶναι καὶ θαυμασμένοι παρά τε τῷ βασιλεῖ καὶ ἅπασιν τοῖς ἀμφ' αὐτὸν ἔδοξαν εἶναι τῆς Μέμφεως οἱ προεστῆχότες. Πλὴν πεπλανήκασιν καὶ αὐτοὶ τὴν Αἴγυπτον κατὰ φυλάς, τοῦτ' ἐστὶ, κατὰ πόλεις καὶ κώμας· καὶ οὐ καθ' ἓνα μόνον, ἀλλὰ γὰρ καὶ κατὰ πληθύν. Τελεσθήκασιν γὰρ αὐτοῖς, καίτοι τῶν ἀναγκαίων οὐδὲν ἔχουσιν εἰπεῖν· τεθαρορήκασιν γὰρ τίνα τρέπον; Κύριος γὰρ, φησὶν, ἐκέρασεν αὐτοῖς πνεῦμα πλανήσεως,

⁵⁸ Deut. xviii, 10-12. ⁵⁹ ibid. 13. ⁶⁰ ibid. 15.

τοῦτ' ἐστὶ, πάντα λόγον ἀληθείας ἀπεινάξε τῆς ἁ
 γλώττης αὐτῶν, ὡς μὴδ' ἔτιον ἰσχύσαι τῶν ἀληθῶν
 ἢ νοεῖν ἢ λέγειν. Οὐ γὰρ ἔδει ταῖς τῶν εἰθωλολα-
 τρούτων γλώσσαις ἐνιζῆσαι τὴν ἀλήθειαν. Πεπλα-
 νήχασι τοίνυν τὴν Αἴγυπτον, ὡς πλακᾶται ὁ μεθῶν
 καὶ ὁ ἔμων ἄμα. Ἔθος γὰρ τοῖς μεθούσι, τὸ ταῖς
 ἐξ ἐμέτων περιπίπτειν ἀκαθαρσίαις. Ταύτητοι φησὶν·
 Οὐκ ἔσται τοῖς Αἰγυπτίοις ἔργον, ὃ ποιήσει κεφαλὴν
 καὶ οὐρὰν, ἀρχὴν καὶ τέλος. Οὐδὲ γὰρ ἐγχειρημάτων
 ἀφύονται νεανικῶν. Τοῦτο γὰρ ἀρχὴ καὶ κεφαλὴ. Οὐτε
 μὴν εἰς εὐκατάτατον αὐτοῖς καταντήσει τέλος τὰ
 ἐρώμενα· τοῦτο γὰρ ἡ οὐρὰ καὶ τὸ τέλος· πᾶσα γὰρ
 σκέψις ἀνθρώπων ἀνόνητος, καὶ πᾶν ἐπικούρημα
 σαθρὸν, καὶ κατ' οὐδένα τρόπον ὀνήσαι δυνάμενον·
 Θεοῦ γὰρ κακοῦντος, ὡς ἔφη, καὶ χεῖρα τὴν παν-
 αλῆ τῶς ἀποσκοιρτώσιν ἐπάγοντος, καὶ εἰς τὸ αὐτῶ
 δοκεῖν μετατρέποντος τῶν πραγμάτων τὰς φύσεις.

Τῆ δὲ ἡμέρα ἐκείνη ἔσονται οἱ Αἰγύπτιοι ὡς αἰ
 γυναῖκες ἐν φόβῳ καὶ ἐν τρόμῳ, ἀπὸ προσώπου
 τῆς χειρὸς Κυρίου Σαβαώθ, ἣν αὐτὸς ἐπιβαλεῖ
 ἐπ' αὐτούς. Καὶ ἔσται ἡ χώρα τῶν Ἰουδαίων τοῖς
 Αἰγυπτίοις εἰς φόβητρον. Πᾶς δὲ ἂν ὀνομάσῃ
 αὐτὴν αὐτοῖς φοβηθήσονται, διὰ τὴν βουλὴν ἣν
 βεβούλευται Κύριος ἐπ' αὐτήν.

Οἱ γὰρ πάλαι θρασεῖς καὶ ἀνήμεροι, καὶ κινδύνου
 παντὸς καταφρονηταί, περιδεεῖς ἔσονται, φρεῖ, καὶ
 τεθρομμένην εὐρήσουσιν ἐν ἑαυτοῖς τὴν καρδίαν, ὡς
 γυναικῶν τῶν ἀσθενεστάτων ἀποδεῖν οὐδὲν, ἀλλ'
 οἰονεῖτως εἰς θηλυπρεπεῖς ἀνανδρίας καταλισθεῖν.
 Πρόφασις δὲ αὐτοῖς τοῦ δειμάτος, καὶ τῆς ἐπὶ τούτῳ
 πτοίας, ἡ χεῖρ ἔσται Κυρίου Σαβαώθ, ἣν αὐτὸς ἐπι-
 βαλεῖ ἐπ' αὐτούς. Χεῖρα δὲ Κυρίου Σαβαώθ ἐν τού-
 τοις τὸ παναλκὲς θέλημα τοῦ Θεοῦ διορίζεται τῇ
 Ῥωμαίων βασιλείᾳ τὸ τῶν Αἰγυπτίων ὑποφέροντος
 ἔθνος. Ἄμαχος δὲ παντελῶς ἡ θεία βουλὴ, καὶ τοῖς
 τῆς ἀνωτάτω φύσεως σκέμμασι τὸ δοκοῦν πᾶσα πως
 ἀνάγκη διαπεραίνεσθαι. Ἔσται δὲ πρὸς τούτοις ἡ
 χώρα τῶν Ἰουδαίων τοῖς Αἰγυπτίοις εἰς φόβητρον·
 καὶ τί δὴ ἄρα φησὶν ἐν τούτοις, εἰδόμεν ἀκριβῶς·
 ἀσαφὲς γὰρ λίαν τὸ δηλούμενον. Οὐκ οὖν ἐσώζετο μὲν
 πάλαι τῶν Ἰουδαίων ἡ χώρα προασπίζοντος Θεοῦ, καὶ
 δυσκαταγώνιστον αὐτὴν ἀποφαίνοντος ἀπάσαις, ὡς
 ἔπος εἶπεν, ταῖς ἐν κύκλῳ βασιλείαις τῶν ἔθνῶν.
 Ἀλλὰ καίτοι τοσοῦτον ἔχουσα τὴν ἐπίκουρον, ἤλω καὶ
 γέγονεν ὑπὸ Ῥωμαίοις, καὶ ἐμπέπηρται μὲν πᾶσα
 πόλις, κένανδροι δὲ μεμενῆχασιν οἴκοι τε καὶ κῶμαι.
 Καὶ ποῖα γέγονεν αὐτοῖς ἡ τοῦ ἀλῶναι πρόφασις; Ἡ
 βουλὴ δηλονότι Κυρίου, ἣν καὶ ἐπ' αὐτῇ βεβούλευται.
 Πιραδέδοται γὰρ καὶ αὐτὴ ταῖς ἄλλαις ὁμοῦ τῇ
 Ῥωμαίων πανσθενεστάτῃ χειρὶ. Ἔσται τοίνυν ἡ
 χώρα τῶν Ἰουδαίων τοῖς Αἰγυπτίοις εἰς φόβητρον. Οἱ
 μὲν γὰρ τῶν ψευδομάντεων λόγος παραβαρύνειν
 ἠθέλον, ὅτι καὶ ἀμείνους ἔσονται τῆς τῶν ἐπίοντων
 χειρὸς, καὶ κρατήσουσιν ἀντεξάγοντες. Τὸ δὲ ἔδη
 παραδεδοσθαι καὶ αὐτὴν αὐτοῖς τὴν τῶν Ἰουδαίων
 χώραν, καίτοι θεὸν ἔχουσαν τὴν ὑπεραλλοῦντά ποτε,
 πάνδεινον αὐτοῖς ἐνεῖθαι τὸ δεῖμα. Προσπεδόχτην γὰρ
 ἐντεῦθεν, πάντῃ τε καὶ πάντως τοῖς καταδρόνῳ ἐθέλουσιν
 ὑποκείσθαι, παθούσης τοῦτο καὶ τῆς Ἰουδαίας γῆς,

potuerint vel cogitare, vel dicere. Etenim **291**
 in linguis idololatrarum veritas residere nullo mo-
 do potuit. Deceperunt itaque Ægyptium, sicuti errat
 ebrius et vomens simul. Solent enim ebrii in vo-
 mitionum incidere intemperantiam. Itaque dicit :
 Non habent Ægyptii ullum opus quod faciat caput
 et caudam, principium et finem. Nec enim egre-
 gia cœpta juveniliter aggredientur, hoc enim est
 principium et caput ; nec in optatissimum finem
 occurrent quæ geruntur : hoc enim est cauda et
 finis : omnis enim humana consultatio infructuosa,
 et omne præsidium imbecillum, nec ulla ex parte
 juvare potest, si Deus, ut dixi, multat ac pœna
 afficit, manumque omnipotentem resilientibus assertit,
 et ad suam voluntatem rerum naturas convertit.

VERS. 16, 17. *Die vero illa erunt Ægyptii velut
 mulieres in timore et in tremore a facie manus Domini
 Sabaoth, quam ille injiciet eis. Et erit regio Judæo-
 rum Ægyptiis terrori. Si quis nominaverit eam ipsis,
 expavescent ob consilium quod decrevit in illam Do-
 minus.*

Qui enim olim audaces et immites et omnium
 periculorum contemptores fuerunt, pavidī, inquit,
 et fracto corde erunt, ut a mulieribus infirmis
 nihil differant, sed tanquam muliebriter effeminentur.
 Causa vero metus et terroris hujus, manus
 erit Domini Sabaoth, quam ipse injiciet eis. Manus
 Domini Sabaoth hic definitur esse omnipotens vo-
 luntas Dei, Ægyptiacam gentem Romanorum regno
 subjiciens. Inviatum est divinum consilium, et quod
 supremæ naturæ placuerit, prorsus confici necesse
 est. Erit præterea regio Judæorum terrori Ægyptiis.
 Quid autem hic dicat, consideremus diligenter ;
 valde enim obscurum est quod dicitur. Itaque con-
 servata quidem olim est Judæorum regio, propu-
 gnante Deo, ita ut nulla, ut ita dicam, regna gentium
 quæ circumcirca sunt, expugnare potuerint. Cæte-
 rum licet tantum haberet opitulatorem, capta est,
 et Romanis subjecta, et omnes urbes incensæ, et
 domus juxta ac vici viris vacui remanserunt. Et
 quæ tandem causa fuit ut caperentur? Consilium
 nimirum quod contra illam **292** decrevit Dominus.
 Tradita enim est et ea una cum aliis Romanorum
 manū potentissimæ. Erit ergo regio Judæorum
 Ægyptiis terrori. Falsi enim vates, suis verbis ani-
 mum addere illis voluerunt, quod et manu invaden-
 tium robustiores essent, et, si opponerent se, supe-
 rarent. Verum cum ipsa Judaica regio etiam quæ
 Deum victorem olim habebat, illis tradita sit, hoc
 gravissimum timorem ipsis injecit. Expectarunt
 enim inde semper, ut quibuslibet populaturis sub-
 jiceretur, cum, ut dixi, Judaicæ terræ hoc accidisset :
 non quod is qui servat, debiliior esset, sed quod
 suo eam subjeceret nutui, et Romanorum sceptris
 submitteret. Aliis placet etiam aliter hoc quod pro-
 ponitur intelligere. Postquam enim visitavit in uni-

versum Ægyptios, et a tenebris in lucem transtulit universitatis Deus, et a ritu idololatrico traduxit, deditque ut de cætero cognoscerent quis esset natura ac vere Deus, ac universitatis fabricator (crediderunt enim in Christum, et per illum et in illo noverunt quoque Patrem): hinc ait, propter magnam ipsorum probitatem et religionem, ipsis fore regionem Judæorum terrori. Terrori autem cum dicit, metum ex pietate intelliges profectum. Colunt enim omnes Hierosolyma, eo quod ibi natus fuerit Christus, et crucem pro mundi salute pertulerit, et in monumento positus, denuo revixerit, adque Patrem emigravit. Olim quippe Ægyptiorum odio flagravat Judæorum regio, erat enim pugnans et discrepans eorum religio. Illi enim creaturam et opera suarum manuum adoraverunt; hi vero sanctissimo Deo serviant, et legibus ejus gubernati, sinceræ conversationis imitatores exstiterunt. Hæc igitur quondam invisæ regio, terror veluti quidam, et religionis erit causa et materia, propterea quod in ea Christus natus fuerit, ut dixi, qui ex tenebris eos ad mirabilem ipsius lucem vocavit.

τοῖς παρ' αὐτοῦ διοικούμενοι νόμοις, τῆς εὐαγοῦς μένῃ χώρα ποτὲ, φόβητρον ὡσπερ τι καὶ εὐλαβείας Χριστοῦ, ὡς ἔφην, τὸν ἐκ σκοτοῦς αὐτοῦς καλέσαντα

VERS. 18. Die illa quinque civitates in Ægypto loquentur lingua Chanaanæa, et jurabunt nomine Domini. Civitas Asedec vocabitur una civitas.

Mirari quis poterit in his, et valde quidem merito, argutam et exquisitam beati prophetæ tractationem, qui 293 eorum prorsus nihil ignoravit, quæ regioni Ægyptiorum adventus tempore essent futura: qui et sigillatim prædicit particularia, et quomodo evangelica prædicatio suscepta fuerit, clare disserit. Loquentur, inquit, quinque civitates in Ægypto lingua Chanaanæa, id est, Syrorum vel Palestinorum. Una enim lingua loquentur Phœnices et Palæstini. Sunt autem contermini sibi ipsi contigui Palæstini et Ægyptii, nec quidquam est intermedium, sed statim in extremis finibus Ægypti quæ ad orientem et ad mare spectat, inquam, Palæstinæ terræ primi introitus et quasi fauces apparent. Confinis igitur Chanaan Ægyptus: ideoque civitates illæ in confluio Ægypti, primum Evangelii receperunt prædicationem: fuerunt autem hæc quinque, quarum primam eam quæ nunc Rhinocorurætarum est, dicimus. Loquuntur enim etiam lingua Chanaanæa. Illis enim urbibus studio est, non tantum operæ curæque in Ægyptiorum sermone, quantum in Syriaca lingua ponere. Quidam etiam narrent in suis scriptis Josephum discrete commemorare quemdam nomine Joniam ministerio functum inter eos qui sanguine Levitico oriundi sunt, et sacerdotio ex lege ornatum simul, qui ut ex terra Judaica demigrasset, quod similitatem cum quodam cognato suo exercuisset, vel forte persecutionem perpeusus fuisset, ad quinque has urbes finitimæ Chanaan pertigisse. Hic, inquit, infinita coacta Ju-

ως ἔφην, οὐκ ἠσθενηκότος τοῦ διασώζοντος, ἀλλ' ἰδίαις καὶ αὐτὴν ὑποτιθέντος νεύμασιν, καὶ τοῖς Ῥωμαίων σκῆπτροις ὑπάγοντος. Δοκεῖ δὲ τισὶ καὶ ἐτέρως νοεῖν τὸ προκείμενον. Ἐπειδὴ γὰρ ὅλων ἐπεσκέψατο τοὺς Αἰγυπτίους, καὶ μετεκόμισεν ἐκ σκοτοῦς εἰς φῶς ὁ τῶν ὄλων Θεός, καὶ ἀπέστειλε μὲν τῆς τῶν εἰδωλολατρείας ἐθῶν, δεδώρηται δὲ τὸ εἰδέναι λοιπὸν, τίς ὁ φύσει καὶ ἀληθῶς ἐστὶ Θεός, καὶ τῶν ὄλων δημιουργός. Πειπιστεύκασι γὰρ εἰς Χριστόν· ἐγνώκασι δὲ δι' αὐτοῦ τε καὶ ἐν αὐτῷ τὸν Πατέρα. Ταύτη τοι φησὶν, ἐκ πολλῆς ἀγαν ἐπιεικειᾶς τε καὶ εὐλαβείας, ἔσται αὐτοῖς ἡ χώρα τῶν Ἰουδαίων εἰς φόβητρον. Τὸ δὲ εἰς φόβητρον ὅταν λέγῃ, νοήσεις ὅτι ἐκ τῆς εὐλαβείας φόβον. Τιμῶσι γὰρ ἅπαντες τὰ Ἱεροσόλυμα, διὰ τοι τὸ ἐκεῖσε γενέσθαι Χριστόν, καὶ τὸν ὑπὲρ τῆς τοῦ κόσμου σωτηρίας ἀνατλήναι σταυρὸν, τεθῆναι τε ἐπὶ μνήματος, ἀναδιδῶναι τε αὐ, καὶ ἀναδῆναι πρὸς τὸν Πατέρα. Πάλαι μὲν οὖν μεμίστητο παρὰ τοῖς Αἰγυπτίοις τῶν Ἰουδαίων ἡ χώρα· καὶ γὰρ ἦν μαχόμενος αὐτοῖς τῆς θρησκείας ὁ τρόπος. Οἱ μὲν γὰρ προσεκύνουν τῇ κτίσει, καὶ τοῖς ἔργοις τῶν ἰδίων χειρῶν· οἱ δὲ λελατρεύκασι τῷ παναγίῳ Θεῷ, καὶ πολιτείας γεγόνασιν ἐπιμεληταί. Ἡ τοίνυν μεμισθη αὐτοῖς ὑπόθεσις ἔσται, διὰ τοι τὸ ἐν αὐτῇ γενέσθαι πρὸς τὸ θαυμαστόν αὐτοῦ φῶς.

Τῇ ἡμέρᾳ ἐκεῖνη ἔσονται πέντε πόλεις ἐν Αἰγύπτῳ λαλοῦσαι τῇ γλώσσῃ τῇ Χαναανίτιδι, καὶ ὀμνύουσαι τῷ ὀνόματι Κυρίου. Πόλις Ἀσεδὲκ κληθήσεται ἡ μία πόλις.

Καταθαυμάσειεν ἂν τις καὶ σαφόδρα εἰκότως τῆς ἐν γε τούτοις ἰσχυρομυθίας τὸν μακάριον προφήτην, καὶ ἡγνοηκότα μὲν παντελῶς οὐδὲν τῶν ἐσομένων κατὰ τοὺς τῆς ἐπιδημίας καιροὺς τῇ τῶν Αἰγυπτίων χώρᾳ, προαναφωνοῦντα δὲ τὰ καθ' ἕκαστον, τίνα τρόπον τὸ εὐαγγελικὸν παρεδείχθη κήρυγμα διαγορευόντα σαφῶς. Ἔσονται τοίνυν, φησὶ, πέντε πόλεις ἐν Αἰγύπτῳ λαλοῦσαι τῇ γλώσσῃ τῇ Χαναανίτιδι, τοῦτ' ἐστὶ τῇ Σύρῳ, ἥτοι τῇ κατὰ τὴν Παλαιστίνην. Μιὰ γὰρ λαλοῦσι γλώσσῃ Φοίνικας καὶ Παλαιστινοί. Ἀγχιτέρμονες δὲ πάλιν ἀλλήλοις εἰσὶ Παλαιστινοί τε καὶ Αἰγυπτίοι, καὶ τὸ μεσολαβοῦν οὐδὲν, ἀλλ' ἐν τοῖς τῆς Αἰγύπτου πέρασιν, τοῖς πρὸς γέφυρμιν τὴν ἔω, καὶ θάλασσαν τῆς Παλαιστινίων γῆς, αἱ πρῶται λοιπὸν ἀνίσχουσιν εἰσβολαί. Ὁμορὸς τοίνυν τῇ Χαναανίῳ ἡ Αἰγυπτίων. Ταύτη τοι καὶ αἰ πρὸς τοῖς πέρασιν τῆς Αἰγύπτου πόλεις, πρῶτον παραδέχονται τὸ σωτήριο κήρυγμα· πέντε δὲ αὐταί, ὧν δὴ καὶ πρώτην εἶναι φάμεν τὴν νυνὶ Ῥινοκορουρητῶν. Λαλοῦσι μὲν καὶ τῇ γλώσσῃ Χαναανίτιδι. Ἐσπούδαται γὰρ τοῖς ἐν ταύταις ταῖς πόλεσιν, οὐχὶ τῆς Αἰγυπτίων ψωνῆς μεταποιεῖσθαι τοσοῦτον, ὅσον τῆς Σύρων. Φασι δὲ τινες ἐν ἰδίαις συγγραφαῖς διαμνημονεῦσαι σαφῶς τὸν Ἰωσήπον, ὅτι τῆς Ἰουδαίων ἀποφοιτήσας γῆς, Ἰωνίας τις ὀνόματι τελῶν ἐν τοῖς ἐξαίμασι τοῦ Λευὶ καὶ τῇ κατὰ νόμον ἱερωσύνη τετιμημένος, ὡς ὁμόρους τῶν Χαναανίων τὰς πέντε ταυταὶ κατελάβετο πόλεις, φιλονεικήσας πρὸς τινὰς τῶν ὁμογενῶν, ἢ τάχα που καὶ ἰωξὶν ὑπομείνας. Οὕτως, φησὶν, οὐκ εὐκρίβητον Ἰουδαίων πλεθρῶν συ-

αγγερακώς, κατώκηκεν ἐν μιᾷ τῶν πέντε τούτων πόλεων, ἢ καὶ ὠνόμασται πόλις Ἀσεδὲκ, τοῦτ' ἔστι δικαιοσύνης. Ἐντεῦθεν φασὶ τοὺς πρὸς τοὺς Αἰγυπτίων τέρμασι κατηθίσθαι τε καὶ ἀγαπᾶν τῇ τῶν Χαναανίων γλώσση λαλεῖν. Μαθήσονται ἐξ ἑφθῶν, καὶ ὁμνῶσιν τῷ ὀνόματι Κυρίου. Παράδοξον δὲ καὶ τοῦτο. Ἔθο; μὲν γὰρ τοῖς ματαίων προσκυνηταῖς ὄρκιον ποιῆσθαι τὸ ἐκάστῳ δοκοῦν τῶν τοῦ κόσμου στοιχείων. Οἱ μὲν γὰρ τὸν οὐρανὸν ὀνομάζουσιν, οἱ δὲ τὸν ἥλιον, ἕτεροι δὲ καὶ τὰ ἐν σπηλαίοις χειρότευκα· διακρίνεται δὲ κατ' οὐδένα τρόπον τοῦ κατ' ἀληθειαν Θεοῦ· οὐ γὰρ ἐγνωκασιν αὐτόν. Τῶν γε μὴν ἐπιγνωκῶτων ἤδη καὶ πεπιστευκῶτων, ἔστι τὸ καὶ ὁμνῶσιν τῷ ὀνόματι αὐτοῦ. Οὕτω καὶ ὁ πάνσοφος Μωσῆς τῆς ἐν Αἰγύπτῳ λατρείας ἐκπεφοιτηκότα πρὸ Ἰσραὴλ πρὸς ἐπίγνωσιν τοῦ κατ' ἀληθειαν Θεοῦ προσεκόμιζε λέγων· «Κύριον τὸν Θεόν σου προσκυνήσεις, καὶ αὐτῷ μόνῳ λατρεύσεις.» Προσετίθει δὲ τοῦτο, ὅτι καὶ τῷ ὀνόματι αὐτοῦ ὄμῃ. Ἀπόδειξις τοίνυν ἐναργεῆς τοῦ παραδέξασθαι τὴν πίστιν ἐκ πέντε ταύτας πόλεις, τὸ ὁμνῶσαι μὲν ἐπ' οὐδενὶ τῶν ματαίων, δέχεσθαι δὲ μᾶλλον εἰς ὄρκου χρεῖαν τὸ ὄνομα Κυρίου.

Τῇ ἡμέρᾳ ἐκεῖνη ἔσται θυσιαστήριον τῷ Κυρίῳ ἐν χώρᾳ Αἰγύπτου, καὶ στήλη πρὸς τὸ ὄριον αὐτῆς τῷ Κυρίῳ· καὶ ἔσται εἰς σημεῖον εἰς τὸν αἰῶνα τῷ Κυρίῳ ἐν χώρᾳ Αἰγύπτου.

Ἡ μὲν γὰρ Αἰγυπτίων σύμπασα γῆ τεμένει τε πεπλήθει καὶ μεμίστωτο βωμῶν· σπονδαὶ δὲ ἦσαν καὶ θυσίαι πανταχῆ, τοῦτο μὲν τοῖς τοῦ κόσμου στοιχείοις προσκομιζόμεναι παρ' αὐτῶν· τοῦτο δὲ, ὡς ἔφη, καὶ τοῖς ἐν σπηλαίοις ἰδρυμένοις ἀγάλλμασι δηλοῦν καὶ δαιμονίων στήλαις. Καὶ τί τοῦτο λέγω, ὅτι καὶ ἀλόγων ζῶων ἀναθέντες μορφάς, τὴν Θεῷ πρέπουσαν δόξαν αὐτοῖς ἐχαρίζοντο; Ὅρα τοίνυν ἐξ οὗον εἰς οὐα μεταπέπτωκε τὰ Αἰγυπτίων πράγματα. Οἱ γὰρ πάλαι τῶν ἄλλων ἀπάντων δεισιδαιμονέστεροι, καὶ ἀγαλνίως νενευκότες εἰς τὸ ἐξήνιον, τῇ ἡμέρᾳ ἐκεῖνη, φησὶ, τοῦτ' ἔστι, κατ' ἐκεῖνο καιροῦ, καθ' ὃ ἂν ἐπιλάμψῃ παρ' αὐτοῖς τὸ σωτήριον κήρυγμα, παραδέξονται τὴν προσκύνησιν τοῦ φύσει τε καὶ ἀληθῶς ὄντος Θεοῦ. Ἔσται γὰρ θυσιαστήριον τῷ Κυρίῳ ἐν χώρᾳ τῶν Αἰγυπτίων. Ἐμφασιν ἔχει πολλὴν ὁ λόγος. Εἴρηται γὰρ μετὰ θαύματος. Πῶς γὰρ οὐ παράδοξον τὸ καὶ ἐν αὐτῇ τῇ Αἰγυπτίων χώρᾳ, θυσιαστήριον ὄρεσθαι Κυρίου; Καὶ πρὸς γε τοῦτω, καὶ στήλην πρὸς τὸ ὄριον αὐτῆς τῷ Κυρίῳ. Στήλην δὲ φησὶν ἐν τοῦτοις, ὡς γ' ἐμοὶ δοκεῖ, ἢ ναὶν ἅγιον Θεοῦ, τοῦτ' ἔστι τὴν Ἐκκλησίαν, ἢ τάχα που καὶ πρώτη τῶν ἄλλων ἐγγεγραμμένη πρὸς τὸ ὄριον αὐτῆς, ἢ οὖν τὸ τοῦ ἁγίου σταυροῦ σημεῖον, ἢ περιφράττεισθαι τοὺς πιστεύοντας ἔθος. Κεχρήμεθα γὰρ αἰεὶ τῷ πράγματι, πᾶσαν διαβολικὴν ἐπὶ ἡρεῖαν ἀνατρέποντες, καὶ τὰς τῶν δαιμονίων ἐφόδους διακρουόμενοι. Τεῖχος γὰρ ἡμῖν ἀρρήκτον ὁ σταυρὸς, καὶ τὸ ἐπ' αὐτῷ καύχημα σωτήριον ἀληθῶς· «Ἐμοὶ δὲ μὴ γένοιτο καυχᾶσθαι, εἰ μὴ ἐν τῷ σταυρῷ τοῦ Χριστοῦ.» Παράδοξα τοίνυν, τὰ ἐκ τῆς προφητείας προηγουμένης

A theorum multitudinē, ad unam harum quinque civitatum commigravit, quæ etiam civitas Aseder, id est, justitiæ, dicta est. Hinc aiunt eos in ora Ægyptiorum solitos linguam sonare Chananæorum. Discent etiam, inquit, jurare nomine Domini. Hoc etiam plane est incredibile. Est enim solemne vanitatum cultoribus, juramentum pro suo cuiusque arbitrato, mundi elementis nuncupare. Alii enim caelestia nominant, alii solem, alii etiam in adyis manufacta, sed nullo modo veri Dei mentionem fecerunt, quem ne noverunt quidem. Agnoscentium autem et credentium munus et officium est, etiam in nomine ipsius jurare. Sic etiam Moses sapientissimus Israelē ab Ægyptiaco cultu demigrantem ad agnitionem veri Dei traduxit, dicens: «Dominum Deum tuum adorabis, et illi soli servies⁶¹.» Apposuit illud quoque, Nomine ejus jurabis. Argumentum est igitur et demonstratio evidens, illas quinque urbes fidem admisisse, quod in nullo vano idolo juraverint, sed ad jurisjurandi usum nomen Domini sumpserint.

Vers. 19. Die illa erit altare Domino in regione Ægyptiorum, et columna ad confinia ejus Domino, et erit in signum, et testimonium in ærernitatem Domino in regione Ægypti.

C Terra enim omnis Ægyptiorum fanis abundabat, et aris plena erant: passim libæ erant, et sacrificationes, tum mundi elementis, tum etiam, ut dixi, imaginibus quæ in fanis collocabantur, oblatæ, et demonitorum erant columnæ. At quid hoc dico, cum etiam animantium ratione carentium erectis formi, gloriam quæ Deo congruit, his attribuerint? Vide itaque ex quibus Ægyptiæ res conversæ et collapsæ sunt. Qui enim quondam aliis omnibus superstitioniosiores fuerant, et effrenate laxi habenis prorue-runt: illa, inquit, die, id est, ex eo tempore quo salutaris prædicatio his illucescet, cultum naturalis et veri Dei amplectentur. Erit enim altare Domino in regione Ægyptiorum. Emphasim magnam et vim habet hæc oratio, quippe non sine admiratione dictum. Annon enim est ab opinione ac fide alienum et plane paradoxum etiam in ipsa regione Ægyptiorum, altare Domini videri, et ad hæc etiam columnam ad confinia ejus Domino? Columnam vero hic dicit, ut mihi videtur, vel templum sanctum, hoc est Ecclesiam, quæ forte prima aliarum ad confinia ejus excitata est: vel sanctæ crucis signum, quo obsepiri credentes solent et communiri. Usi enim semper sumus hac re, cum omnem diaboli insultum evertimus, et dæmonium impetus infringimus. Murus enim infractus est nobis crux, et in ea est gloriatio, vere salutem afferens. Idcirco Paulus sapiens scribit: «Absit vero ut ego glorier, nisi in cruce Christi⁶².» Mirabilia erant igitur et supra opinionem vulgarem, quæ tunc prophetice prædicta fuerunt, et nunc etiam ad finem sunt perducta. Aræ enim ex-

⁶¹ Deut. vi, 13. ⁶² Galat. vi, 14.

stiterunt Domino complures et innumerabiles per Ægyptum : et crucis signum incolis venerabile. Etenim in Dominum **295** nostrum Jesum Christum crediderunt. Nonnullis autem expositorem placuit, pro columna titulum dicere, eumque fertur esse hunc sacrosanctum Evangelium. Judicet autem rursus prudens, quid optimum, et quid rectissimum esse videatur.

VERS. 20, 21. *Quia clamabunt ad Dominum propter afflictantes se, et mittet illis Dominus hominem qui servabit eos, et notus erit Dominus Ægyptiis, et cognoscent Dominum Ægyptii in die illa, et facient sacrificia, et novebunt vota Domino, et reddent.*

Contemplare mihi iterum prophetiæ egregiam et artificiosam vigilantiam. Nam perinde quasi interroget quispiam, ac dicat : Quid hoc rei est? quid causæ, ut Dominus veniret in Ægyptum in nube levi, atque hoc et illud gratis conferret? præoccupans propheta respondet et ait : Quia clamabant ad Dominum propter affligentes se, et mittet ipsis Dominus hominem qui servabit eos. Insultavit etenim peccati pater, id est Satanas, universæ terræ incolis, et nequitiae suæ jugo imposito omnibus, velut a septis diviniæ charitatis abduxit, et tantum non ligatos habens apud se rigide et impie vi coercent. Cæterum rei natura gravem et non ferendam in se habens violentiam, contra tyrannidem ejus vociferata est. Sic intelliges clamasse Ægyptios. At qui verum non sit dicere, eos qui natura universitatis Dominum cognorant, omnino ad ipsum non clamasse? At enim quemadmodum sanguis Abelis clamasse dicitur ad Deum, etiamsi ipse propriam vocem prorsus non habeat, sed quod ipsam quasi rei indignitatem Deus prosequatur : ad eundem puto modum intelligere quis poterit, de his etiam, qui adorare solebant immundos spiritus. Etsi enim universitatis Deum non habebant cognitum, tamen quia vim passi sunt a Satana, ipsa quodammodo re exclamarunt, omnino sibi auxilium implorantes. Sic clamasse dicimus et Ægyptios ad Deum propter afflictantes eos, id est, sub manum eorum ac potestatem redigentes, et velut acerbissima quadam servitute opprimentes, videlicet impuros dæmonas. Cæterum mittet illis Dominus hominem qui conservaturus est eos. Quis tandem homo? annon Christus scilicet, in humana **296** forma natus, unigenitum Dei Verbum, hic servavit, non Ægyptios modo, sed porro etiam terram universam? Servavitque judicans. Et quid est illud, judicans? scilicet, justum in eos iudicium pronuntians. Satanam enim qui vim intulit, et cum eo ipsos impuros dæmonas calculo sancto subiecit, catenis tenebrarum in Tartaro custodivit, tradiditque ut in iudicium magni diei puniendi serventur. Qui porro tyrannidem sustinuerunt, eos conservavit et eripuit, et suos effecit cultores : ve-

Α τὸ τηλικάδε, νυνὶ δὲ δὴ καὶ εἰς πέρας ἐκθεθεγκότα. Θυσιαστήριον γὰρ τῷ Κυρίῳ· κλειστά τε ὄσα, καὶ ἀριθμοῦ κρείττονα, κατὰ τὴν Αἰγυπτίων· καὶ τὸ τοῦ σταυροῦ σημεῖον τοῖς ἐνοικοῦσι προσκυνητόν. Πεπιστεύεσθαι γὰρ εἰς τὸν Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν τὸν Χριστόν. Ἔδοξε δὲ τισὶ τῶν ἐξηγητῶν, ἀνεὶ τῆς στήλης τίτλον ὀνομάσαι, καὶ φασὶν εἶναι τοῦτο τὸ ἅγιον Εὐαγγέλιον. Δοξαζέτω δὲ πάλιν ὁ νουεχῆς τὸ ὡς ἀριστά τε καὶ εὖ ἔχειν δοκοῦν.

Ὅτι κεκράζονται πρὸς Κύριον διὰ τοὺς θλίβοντας αὐτούς, καὶ ἀποστελεῖ αὐτοῖς Κύριος ἄνθρωπον ὃς σώσει αὐτούς. Καὶ γνωστός ἐστὶν Κύριος τοῖς Αἰγυπτίοις. Καὶ γνωστούται οἱ Αἰγύπτιοι τὸν Κύριον ἐν τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ. Καὶ ποιήσουσι θυσίας, καὶ εὐξονται εὐχὰς τῷ Κυρίῳ, καὶ ἀποδώσουσι.

Ἄθρει δὲ μοι πάλιν τῆς προφητικῆς εὐτεχνίας τὴν νῆψιν. Ὅσπερ γὰρ ἀναπυθνανομένου τινὸς καὶ λέγοντος· Τί τὸ χρέμα; Ποία δὲ γέγονε πρόφασις τοῦ τὸν Κύριον ἐλθεῖν εἰς Αἴγυπτον ἐπὶ νεφέλῃ, κούφῃ, χαρίσασθαι τε αὐτοῖς τοῦτο τε κάκεινο; διαλαθὼν δὲ προφήτης ἀποκρίνεται καὶ φησὶν· Ὅτι κεκράζονται πρὸς Κύριον διὰ τοὺς θλίβοντας αὐτούς, καὶ ἀποστελεῖ αὐτοῖς Κύριος ἄνθρωπον ὃς σώσει αὐτούς. Ἐπεπῆδησε μὲν γὰρ ὁ τῆς ἀμαρτίας πατήρ, τοῦτο ἔστιν ὁ Σατανᾶς, τοῖς ἀνὰ πάσαν τὴν γῆν, καὶ τῆς αὐτοῦ δυστροπίας ἐπιτελεῖς ἅπασιν τὸν ζυγὸν, ἀπεθουκόλησε μὲν τῆς εἰς Θεὸν ἀγάπης. Μόνον δὲ οὐχὶ δεδαιμένους ἔχων ὑφ' αὐτῷ, πικρῶς τε καὶ ἀνοσίως κατεβιάζετο· ἀλλ' ἡ τοῦ πράγματος φύσις, δεινὴν καὶ ἀφόρητον ἔχουσα τὴν πλεονεξίαν, τῆς ἐκείνου κατεβόησε τυραννίδος. Οὕτω νοήσεις κεκράζοντας Αἰγυπτίους. Καίτοι πῶς οὐκ ἀληθὲς εἰπεῖν, ὅτι τὸν φύσει τῶν ὄλων Δεσπότην οὐκ ἐγνωκότας, οὐδ' ἂν ἔλωε ἐβόησαν πρὸς αὐτόν; Ἄλλ' ὥσπερ τὸ αἷμα τοῦ Ἄβελ βοῆσαι λέγεται πρὸς τὸν Θεὸν, καὶ οὐκ αὐτό που πάντως, ἴδιαν ἔχον φωνήν· ἀλλ' οἰοεὶ τὴν αὐτὴν τοῦ πράγματος ἀτοπίαν κατεστυχηκότος Θεοῦ· τὸν αὐτόν, οἶμαι, τρόπον νοήσαι τις ἂν καὶ ἐπὶ τῶν εἰωθότων προσκυνεῖν τοῖς ἀκαθάρτοις δαίμοσιν. Εἰ γὰρ καὶ οὐκ ἴσασιν τὸν τῶν ὄλων Θεὸν, ἀλλ' οὖν ὅτι πεπλεονέκτηνται παρὰ τοῦ Σατανᾶ, δι' αὐτοῦ τρόπον τινὰ τοῦ πράγματος ἀνακεκράγασιν τὴν ἐφ' αὐτοῖς που πάντως αἰτοῦντες ἐπικουρίαν. Οὕτω βοῆσαι φασιν καὶ Αἰγυπτίους πρὸς Θεὸν, διὰ τοὺς θλίβοντας αὐτούς, τοῦτο ἔστι, τοὺς ὑπὸ χεῖρα τὴν αὐτῶν πεποιημένους, καὶ ὥσπερ τινὲ πικροτάτῃ δουλείᾳ καταπιέσαντας, δῆλον δὲ ὅτι τοὺς ἀκαθάρτους δαίμονας. Ἄλλὰ πέμψει αὐτοῖς Κύριος ἄνθρωπον ὃς σώσει αὐτούς. Καὶ τίς ὁ ἄνθρωπος, ἢ δηλονότι ὁ Χριστός; τοῦτο ἔστιν, ἐν ἀνθρωπιᾷ μορφῇ πεφηνῶς ὁ μονογενὴς τοῦ Θεοῦ Λόγος· οὗτος σέσωκεν οὐκ Αἰγυπτίους μόνον, ἀλλὰ γὰρ καὶ τὴν σύμπασαν γῆν. Σέσωκε δὲ κρινῶν· καὶ τί τὸ κρινῶν, ἐστίν; Ἄνεὶ τοῦ, δικαίαν ἐπ' αὐτοῖς τὴν κρίσιν ἐκφέρων. Τὸν μὲν γὰρ πλεονεκτήσαντα Σατανᾶν, καὶ σὺν αὐτῷ τοὺς ἀκαθάρτους δαίμονας ψήφοις ὄσαις ὑποτιθεῖς, σειραῖς ζόφου ταρταρώσας παρέδωκεν εἰς κρίσιν μεγάλης ἡμέρας κολασθησομένους τηρεῖν. Τοὺς δὲ γε τὴν οὕτως ἀφόρητον ἀνατλάντας

πλεονεξίαν, σέσωκέ τε καὶ ἐξελετο, καὶ ἰδίους ἀ-
 ἔφηνε προσκυνητάς, τὸ τῆς ἀληθείας αὐτοῖς ἐναστρά-
 φας φῶς· καὶ τοῖς τῆς ἐλευθερίας αὐχήμασι περιθα-
 λῖν. Οὕτω καὶ αὐτός που φησὶν ὁ Σωτὴρ· « Νῦν
 κρίσις ἐστὶ τοῦ κόσμου τούτου. Νῦν ὁ ἄρχων τοῦ
 κόσμου τούτου ἐκβλήθησεται ἔξω. Καθὼ ἐὰν ὕψωθῶ,
 πάντας ἐλεύσω πρὸς ἑμαυτόν. » Ὁρᾷς ὅτι δεδίκασε
 τῷ κόσμῳ, καὶ τὸν πάλαι τυραννήσαντα κατ' αὐτοῦ
 Σατανᾶν ἐκβέβληκεν, ἐλευσέ τε πάντας πρὸς ἑαυ-
 τόν. Ἐγνώκασι γὰρ αὐτὸν καὶ Αἰγύπτιοι. Καὶ δὴ καὶ
 ἐπεγνωκότες ποιοῦσι θυσίας, εὐχονται δὲ καὶ εὐχὰς,
 καὶ εἰς πέρας ἄγουσι τὰ ἐπηγγελμένα. Τοῦτο γὰρ
 ἐστὶ τὸ διὰ φωνῆς τοῦ Θεοῦ μελωδουμένον· « Ἐξεί-
 σθε καὶ ἀποδώτε τῷ Κυρίῳ Θεῷ ἡμῶν. » Ὅρα τοίνυν
 καινότητα πραγμάτων. Οἱ γὰρ πάλαι τοῖς δαιμονίοις
 καταθῦεν εἰωθότες, οἱ τῷ Σατανᾷ προσκομίζοντες
 τὰς λατρείας καὶ ἀνατιθέντες χαριστήρια, καὶ μὴν
 καὶ εὐχὰς, ἤγουν ὑποσχέσεις ἀποπληροῦντες ἐσπου-
 δασμένως· πεφωτισμένοι τὸν νοῦν διὰ Χριστοῦ, καὶ
 τοῖς τῆς ἀληθείας δόγμασιν ἐκλελαμπρυσμένοι, τῆς
 μὲν ἀρχαίας ἀποδραμοῦνται πλάνης, ἐπεγνωκότες δὲ
 ἀπαξ τὸν τῶν ὄλων γενεσιουργὸν καὶ Κύριον, αὐτῷ
 τῆν ἐν πνεύματι προσκομίζουσι λατρείαν, πανάγους
 πληροῦντες εὐχὰς, καὶ θυσίας ἀναφέροντες, οὐ τὰς δι'
 αἱμάτων ἐστὶ καὶ τῆς τῶν ἄλόγων σφαγῆς· πνευ-
 ματικὰς δὲ μᾶλλον, ὡς ἔφην, καὶ εὐπροσδέκτους διὰ τὸ
 ἄμωμον.

Καὶ πατάξει Κύριος τοὺς Αἰγυπτίους πληγῆ
 μεγάλη, καὶ ἰσέεται αὐτοὺς ἰσέαι· καὶ ἐπιστραφή-
 σονται πρὸς Κύριον, καὶ εἰσακούσεται αὐτῶν, καὶ
 ἰσέεται αὐτούς.

Ὅταν ἐπισκέπτηται Θεός, πλήττει μὲν ἰσθ' ὅτε
 τοὺς ἀνοσίως πεπραχότας, καὶ τὰς ὑπὲρ ὧν εἰς αὐ-
 τὸν πεπαρμήνασι πράττεται δίκας, ὀνίνησι δὲ
 σφόδρα κατὰ τοῦτον τὸν τρόπον. Οὐ γὰρ ἠτῶμενος
 ἐπιφέρει τὴν μάστιγα, μετατιθεὶς δὲ μᾶλλον ἐπὶ τὸ
 ἄμεινον. Ἡ γὰρ ἐκ πλάνης μεδίτησιν εἰς ἀλήθειαν,
 ἢ καὶ ἀκαθέκτως ἀποκλίνοντας εἰς τὸ πλημμελεῖν τὰ
 αἰσχρῶ διδάσκει μεταμανθάνειν, καὶ μεταφοιτᾶν
 ἐπειγασθαι πρὸς τὸ ἄρεσκον αὐτῶν. Τοιγάρτοι καὶ
 ὀνησιφόρον εἰδότες τὸ χρῆμα, τὸ παιδεύεσθαι φημί,
 κεκράγασι πρὸς αὐτὸν οἱ μακάριοι προφηταί· « Παί-
 δευσὸν ἡμᾶς, Κύριε, πλὴν ἐν κρίσει, καὶ μὴ ἐν θυμῷ. »
 Καὶ πάλιν· « Κύριε, ἐν θλίψει ἐμνήσθημέν σου, ἐν
 θλίψει μικρᾷ ἢ παιδείᾳ σου ἡμῖν. » Ἐφη δὲ που καὶ
 πρὸς τὴν τῶν Ἰουδαίων συναγωγὴν· Πόνῳ καὶ μά-
 στιγι παιδευθήσῃ, Ἰερουσαλήμ. Παιδεύει τοίνυν οὕς
 ἂν ἔλοιτο καὶ ἀγαπᾷ. Τοῦτο χαριεῖσθαι καὶ τοῖς Αἰ-
 γυπτοῖς ὁ προφήτης φησὶ· Πατάξει γὰρ αὐτοὺς ὁ
 Κύριος πληγῆ μεγάλη, καὶ ἰσέεται αὐτοὺς ἰσέαι. Εἰ
 γὰρ καὶ δέδονται τυχθὲν τοῖς Ῥωμαίων στρατηγοῖς,
 καὶ τὸν πολέμου νόμον ἐξωπλισμένοι κεκρατήκασι
 τῆς γῆς οἱ ὑπ' αὐτοὺς δορυφόροι, ἀλλ' οὐνόπον ἐσχη-
 κότες παρ' αὐτοῖς τοῦ Θεοῦ κηρύγματος, τὴν μὲν ἐκ
 τοῦ πεπλανῆσθαι ζημίαν ἀπεφορτίσαντο, μετακεχω-
 ρήκασι δὲ πρὸς τὸ θεῖόν τε καὶ οὐράνιον φῶς, καὶ τὴν
 ἀρχαίαν ἐκείνην ἀποκρουσάμενοι δόξαν, ὕγιᾶ λοιπὸν
 ἐσχῆκασι τὴν καρδίαν. Ἐπιστραφήσονται γὰρ πρὸς
 Κύριον, καὶ εἰσακούσεται αὐτῶν, τοῦτ' ἐστίν, οἱ πᾶ-

ritatis luce eos collustrans, et libertatis ornamento
 amiciens. Ita etiam ipse dicit alicubi Servator :
 « Nunc judicium est hujus mundi : nunc princeps
 mundi hujus ejicietur foras. Et ego si exaltatus
 fuero de terra, omnes terram ad meipsum ⁶³. »
 Viden' illum, mundum judicasse? et Satanam olim
 contra ipsum tyrannidem exercentem ejecisse? ad
 se omnes traxisse? Noverunt etenim ipsum Ægy-
 ptii. Et ubi agnoverunt, faciunt sacrificia, votent-
 que vota, et quæ sunt promissa exsequuntur. Istud
 enim est voce Davidis decantatum : « Vovete et
 reddite Domino Deo nostro ⁶⁴. » Intuere itaque no-
 vitatem rerum. Qui etenim quondam dæmonii sa-
 crificare consueverunt, qui Satanam cultu prosecu-
 ti sunt, grata consecrarunt carmina, et vota quon-
 que adimplerunt studiose : illuminati mente per
 Christum, et veritatis dogmatibus illustrati, ab an-
 tiquo errore refugerunt, et agnoscentes semel uni-
 versitatis procreatorem et Dominum, ipsi in spi-
 ritu cultum offerunt, purissima vota implendo, et
 sacrificia offerendo, non jam per cruorem et bru-
 torum cædem, sed, uti dicebam, spiritualia, et
 propter immaculatam puritatem accepta.

VERS. 22. Et percutiet Dominus Ægyptios plaga
 magna, et sanabit eos sanatione. Et convertentur
 ad Dominum, et exaudiet eos, et sanabit.

Quando visitat Deus, percutit quidem designan-
 tes imple, et quod in eum debacchati sunt, pœnas
 exigit, sed hac eadem ratione juvat. Non enim
 ira victus infert flagellum, sed in melius po-
 tius convertit. Vel enim ab errore traducit ad
 veritatem, **297** vel etiam incontinenter decli-
 nantes ad turpiter delinquendum, docet respiscere,
 et celeriter ad id quod ipsi visum ecat sese recipere.
 Igitur cum scirent beati prophætæ rem utilem esse,
 castigari, inquam, clamaverunt ad ipsum : « Castiga
 nos, Domine, verum in judicio, non in furore ⁶⁵. »
 Et rursus : « Domine, in afflictione meminimus tui, in
 afflictione exigua castigatio tua nobis. » Dixit etiam
 Synagogæ Judæorum : In dolore et verbera castiga-
 beris, Jerusalem. Castigat itaque quos eligit et amat ⁶⁶.
 Hoc etiam largiturnm Ægyptiis quoque ait propheta :
 « Percutiet enim eos Dominus plaga magna, et sana-
 bit eos sanatione. » Etsi enim traditi sunt, puta
 Romanis ducibus, et jure belli armati eorum satellites
 terram subegerunt : attamen divina prædicatione lo-
 cum apud eos habente, hoc erroris sui damno levati
 sunt, et ad divinam ac cœlestem lucem trans-
 ierunt, et inveterata illa opinione depulsa, sano
 deinceps corde fuerunt. Convertentur enim ad
 Dominum, et exaudiet eos, id est, qui olim propter
 multam impietatem a Deo proscripti erant, de cæ-
 tero discent non jam idolis abominandis pro his
 quæ fieri vellent, supplicationes offerre, sed ad

⁶³ Joan. xii, 31, 32. ⁶⁴ Psal. cxlix, 14. ⁶⁵ Jerem x, 24. ⁶⁶ Prov. iii, 12.

ipsum clamabunt, qui cor sanat contritum. Erit autem non tardus Deus, sed potius ad annuendum illis paratus, propitius et placabilis. Causa igitur efficiens et concilians omnia bona omni homini est, natura ac vere Deum universitatis Creatorem et Dominum agnoscere.

VERS. 23. *Die illa erit via Ægyptiis ad Assyrios, et intrabunt Assyrii in Ægyptum, et Ægyptii vadent ad Assyrios, et servient Ægyptii Assyriis.*

Beatus Paulus de omnium nostrum Servatore Christo scribit quod ipse sit pax nostra ⁴⁷. Non enim modo superioribus administris, et sanctis spiritibus terræ incolæ conjunxit, sed gentes cum gentibus congregari ac celebrare cœtus inter se instituit. Antequam enim hoc commercium aliorum cum aliis veniret, separatæ erant provinciæ et urbes, erebræ seditiones ac turbationes, bellorum passim impressiones, et vincientium contra victos palmæ ac præmia, et effrenata vis dominabantur, et quosvis quibuscunque **298** modis opprimere, nobile quiddam et sane quam admirabile ducebatur. Cæterum etiam hic nobis pax Christus factus est. Postquam enim evangelicis vaticiniis orbem terrarum collustrans, omnes viam pietatis docuisset, et ut charitatem erga Deum et erga se mutuo amplecterentur, illa antiqua obsoleverunt, vetera recesserunt, et nova facta sunt, sicuti scriptum est; obtinuit enim pax ubique gentium. Hoc etiam est, opinor, quod et alibi dicit propheta Isaias de omnibus gentibus: « Et concident gladios suos in aratra, et lanceas suas in falces, et non tollet gens in gentem gladium, et non discent amplius bellare ⁴⁸. » Nam cum uni jugo parerent omnes, spiritualiter quidem Dei, corporaliter autem Romanorum: sedatam et inturbidam et belli expertem vitam vivunt, ut, omni liberati metu, etiam olim inimicissimi, alii cum aliis animorum conjunctione consentiant. Ægyptiis enim, inquit, via erit ad Assyrios, et Assyrii ad Ægyptios, et ibunt Ægyptii ad Assyrios, et servient Ægyptii Assyriis, non ut illis jugum servitutis injiciant, sed ut amoris vinculo captos et comprehensos teneant, et suavissimas societates coeant. Assyrios nominat orientalem regionem incolentes.

VERS. 24, 25. *Die illa erit Israel tertius inter Assyrios et Ægyptios benedictus in terra cui benedixit Dominus Sabaoth, dicens: Benedictus populus meus qui in Ægypto, et qui in Assyriis, et hæreditas mea Israel.*

Dicitur Israel primogenitus inter filios. Cum autem in Christam debaccharentur, gentibus subditi sunt, et secundam velut classem sortiti sunt. Ha-

λαι διὰ πολλὴν ἀσέβειαν ἐν ἀποστροφῇ γεγονότες τῇ παρὰ Θεῷ, μαθήσονται λοιπὸν οὐκέτι τοῖς βδελύγμασι προσάγειν τὰς ἰκεσίας, τὰς ὑπὲρ ὧν ἂν ἔλοιγτο ποιηθῆσαι τυχόν, πρὸς αὐτὸν δὲ μᾶλλον κεκράζονται τὸν ἴωμενον τοὺς συντετριμμένους τὴν καρδίαν. Ἔσται δὲ αὐτοῖς οὐ βραδύς, ἔτοιμος δὲ μᾶλλον εἰς τὸ κατανεῦσαι Θεός, ὡς τε καὶ εὐμενής. Πρόξενον οὖν ἄρα παντὸς ἀγαθοῦ γένοιτ' ἂν ἀνθρώπῳ παντὶ, τὸ τῶν ὄλων Γενεσιουργὸν καὶ Κύριον.

Τῇ ἡμέρᾳ ἐκεῖνη ἔσται ὁδὸς Αἰγυπτίους πρὸς Ἀσσυρίους. Καὶ εἰσελεύσονται Ἀσσύριοι εἰς Αἴγυπτον, καὶ Αἰγύπτιοι πορεύσονται πρὸς Ἀσσυρίους, καὶ δουλεύσουσιν οἱ Αἰγύπτιοι τοῖς Ἀσσυρίοις.

Ὁ μακάριος γράφει Παῦλος περὶ τοῦ πάντων ἡμῶν Σωτῆρος Χριστοῦ, ὅτι αὐτός ἐστιν ἡ εἰρήνη ἡμῶν. Οὐ γὰρ μόνον τοῖς ἄνω πνεύμασι λειτουργικός καὶ ἁγίους συνήψε τοὺς ἐπὶ τῆς γῆς, ἀλλὰ γὰρ ἔθνεσιν ἔθνη συνδύναμι παρῆσκεύασεν. Πρὸ μὲν γὰρ τῆς ἐπιδημίας τῆς εἰς ἄλλα ἐπιμιξίας, ἀπενοσφίζετο χώρα τε καὶ πόλις, συχναὶ τε ἦσαν ἐξαναστάσεις καὶ πολέμων ἐφοδοὶ πανταχοῦ καὶ τῶν ἰσχυόντων ἄλλα τὰ τῶν ἡττωμένων, καὶ ἀνοουθέτητος ἡ πλεονεξία, καὶ τὸ ἀδικεῖν οὐδ' ἂν δύναιτό τις, εὐκλείας εἶναι τι, καὶ τῶν ὅτι μάλιστα θαυμαστῶν ἐνομιζέτο. Ἀλλὰ γέγονεν ἡμῖν εἰρήνη, καὶ κατὰ τοῦτο Χριστός. Ἐπειδὴ γὰρ τοῖς εὐαγγελικῶς θεοπίσμασιν περιεστράπτων τῇ ὑπ' οὐρανὸν, ἐδίδαξεν ἅπαντας τῆς εὐσεβείας τὴν ὁδὸν, καὶ τῆς εἰς Θεὸν καὶ ἀλλήλους ἀγάπης ἀντέχεσθαι, πέπαυται μὲν ἐκεῖνα πάλαι, παρῆρχε δὲ τὰ ἀρχαῖα, καὶ γέγονε καινὰ, κατὰ γέγραπται. Κεκράτηκε γὰρ ἡ εἰρήνη πανταχοῦ. Καὶ τοῦτο, οἶμαι, ἐστίν, ὃ καὶ ἐτέρωθι ποῦ φησιν ὁ προφήτης Ἡσαίας περὶ πάντων τῶν ἔθνων: « Καὶ συγκόψουσι τὰς μαχαίρας αὐτῶν εἰς ἄροτρα, καὶ τὰς ζυγύνας αὐτῶν εἰς δρέπανα, καὶ οὐ μὴ ἄρη ἔθνος ἐπὶ ἔθνος μάχαιραν, καὶ οὐ μὴ μάθωσιν εἰτι πολεμεῖν. » Γεγονότες γὰρ ἅπαντες ὑπὸ ζυγῶν ἕνα, πνευματικῶς μὲν τὸν ὑπὸ Θεῷ, σωματικῶς δὲ τὸν ὑπὸ Ρωμαίοις, τὸν ἡρμαῖον καὶ ἀσύγχυτον, καὶ πολέμου δίχα διαζῶσι βίον, ὥστε παντὸς ἐξηρημένου δειμάτος, καὶ τοὺς πάλαι πολεμωτάτους ἀλλήλοις συμφέρεσθαι πρὸς ὁμοφυλίαν. Αἰγύπτιοι γὰρ, φησιν, ὁδὸν ἔξουσι πρὸς Ἀσσυρίους, καὶ Ἀσσύριοι πρὸς Αἰγυπτίους. Καὶ πορεύσονται Αἰγύπτιοι πρὸς Ἀσσυρίους, καὶ δουλεύσουσιν οἱ Αἰγύπτιοι τοῖς Ἀσσυρίοις, οὐ ζυγὸν δουλείας ἐπιρρίπτουσίντων ἐκείνων, ἀλλὰ τοὺς τῆς ἀγάπης δεσμούς ἐνεληγμένους ἔχοντας, καὶ ἡδίστας ποιούμενους τὰς ἐπιμιξείας. Ἀσσυρίους γε μὴν ὀνομάζει τοὺς τὴν ἕω οἰκούντας χώραν.

Τῇ ἡμέρᾳ ἐκεῖνη ἔσται Ἰσραὴλ τρίτος ἐν τοῖς Ἀσσυρίοις καὶ ἐν τοῖς Αἰγυπτίοις εὐλογημένος ἐν τῇ γῇ, ἣ εὐλόγησεν ὁ Κύριος Σαβωὴθ λέγων: Εὐλογημένος ὁ λαὸς μου ὁ ἐν Αἰγύπτῳ, καὶ Ἀσσυρίοις, καὶ ἡ κληρονομία μου Ἰσραὴλ.

Ἐπὶ τῆς εἰρήνης μὲν ὁ Ἰσραὴλ πρωτότοκος ἐν τέχνῳ. Ἐπειδὴ δὲ πεπαρήρχεν εἰς Χριστὸν, κατόπιν τέθειται τῶν ἔθνων, καὶ δευτέραν ὥσπερ μετεκληρώσατο

⁴⁷ Ephes. ii, 14. ⁴⁸ Isa. ii, 4.

ταξίν. Τετήρηται γάρ καὶ αὐτῷ τῆς ἐπιστροφῆς ὁ
 κειρὸς. Γέγραπται γοῦν, ὅτι : « Ὅταν δὲ τὸ πληρωμα
 τῶν ἐθνῶν εἰσέλθῃ, τότε πᾶς Ἰσραὴλ σωθήσεται. »
 Ἄθρει δὴ οὖν, ἄθρει τρίτον ἐν τούτοις ὠνομασμένον,
 ἐν τοῖς Ἀσσυρίοις καὶ Αἰγυπτίοις. Ἀσσυρίου δὲ
 φησὶν ἐν τούτοις, ὡς ἔφην, τοὺς κατὰ γε τὴν ἐψῶν
 ἄπασαν γῆν, μάλιστα δὲ τὴν μέσσην τῶν ποταμῶν, ἐν
 ᾗ καὶ εἶναι φασὶ γνησίους προσκυνητάς, καὶ ἀδελφὴν
 καὶ γείτονα τῆς Αἰγυπτίων ἐπιτηδεύοντας Ἰσχυρίαν,
 ὡς ἰσάμιλλον ἔχειν τὴν τε εἰς πᾶν ὄτιον τῶν ἀγα
 θῶν ἔφεσίν τε καὶ προθυμίαν, καὶ μὲν τοι καὶ ἀρε
 τήν. Τοιγάρτοι φησὶν ὁ τῶν ὄλων Θεός· Εὐλογημένος
 ὁ λαός μου, ὁ ἐν Αἰγύπτῳ καὶ ἐν Ἀσσυρίοις· ἐπα
 ριθμεῖται δὲ τρίτος ὁ Ἰσραὴλ. Προσεπάγει γάρ ὅτι
 Καὶ κληρονομία μου Ἰσραὴλ. Καὶ τούτου δὲ τὴν
 πρόφασιν προαπέδειξεν ἡμῖν ὁ λόγος· κεκυριοκτόνηκε
 γάρ καὶ τέθειται εἰς νῶτον, καθά φησὶν ὁ Δαβὶδ. Καὶ
 ἐν τοῖς περιλοίποις γέγονεν ὁ πρωτότοκος.

Τοῦ ἔτους οὗ εἰσηλθεὶς Ταναθὰν εἰς Ἀζωτον,
 ἠρίκα ἀπεστάλη ὑπὸ Ἀρνὰ βασιλέως Ἀσσυρίων,
 καὶ ἐπολέμησε τὴν Ἀζωτον, καὶ κατελάβετο αὐ
 τήν, τότε ἐλάλησε Κύριος πρὸς Ἡσαΐαν λέγων·
 Πορεύου καὶ ἀρελὲς τὸν σάκκον ἀπὸ τῆς ὀσφύος
 σου, καὶ τὰ σανδάλια σου ὑπόλυσαι ἀπὸ τῶν
 ποδῶν σου· καὶ ἐποίησεν οὕτως, πορευόμενος
 γυμνός καὶ ἀνυπόδετος. Καὶ εἶπε Κύριος· Ὅν
 τρόπον πεπόρευται Ἡσαΐας ὁ παῖς μου γυμνός
 καὶ ἀνυπόδετος, τρία ἔτη ἔσται σημεῖα καὶ τέρα
 τα τοῖς Αἰγυπτίοις καὶ Αἰθίοσιν· ὅτι οὕτως ἄξει
 βασιλεὺς Ἀσσυρίων τὴν αἰχμαλωσίαν Αἰγύπτου
 καὶ Αἰθίοπων, νεανίσκους καὶ πρεσβυτέρους,
 τὴν αἰσχύνην Αἰγύπτου.

Διαπεράνας εὖ μάλα τὴν ἐπὶ τοῖς Αἰγυπτίοις λόγον,
 καὶ τίνα τρόπον κεκλήσονται διὰ πίστει· εἰς τὴν τῆς
 ἀληθείας ἐπίγνωσιν προηγορευκῶς, οἰκονομεῖ τι πάλ
 λιν τῶν ὄσπερ ἦν χρήσιμά τε καὶ ἀναγκαῖα πρὸς
 ὄνησιν τοῖς ἐξ Ἰσραὴλ· καὶ ποῖα δὲ αὐτὰ ἔστιν, ὡς
 ἐν βραχέσιν ἔρω. Ἀφειδήσαντες γάρ καὶ αὐτῆς τῆς εἰς
 τὸν διὰ Μωυσέως νόμον αἰδοῦς, καὶ μὴν καὶ τῆς εἰς
 Θεὸν ἀγάπης ὀλιγορήσαντες, ἀπυνετώτατα κατεφέ
 ροντο πρὸς γε τὸ δεῖν εἰς πολύθεον καθικέσθαι πλά
 νησιν, καὶ τοῖς ἔργοις τῶν ἰδίων χειρῶν λατρεῦσαι.
 Τοῖς δὲ ἄπαξ εἰς τοῦτο γνώμης· ὠλισθηκόσιν ἀνεπι
 τήθευτον ἦν τῶν φάσλων οὐδέν. Ταύτης ἕνεκα τῆς
 αἰτίας ἐπηφείε πλειστάκις αὐτοῖς ὁ τῶν ὄλων Θεός
 πολέμους καὶ μάχας, τοῦτο μὲν τοὺς ἀπὸ γε τῶν ὁμό
 ρων ἐθνῶν, τοῦτο δὲ τοὺς παρὰ Περσῶν τε καὶ Μή
 δων· οἱ δὲ γε τῆς Ἰουδαίας κατεξανιστάμενοι, τὰ
 ἔτερα τῶν ἐθνῶν προκαταθροῦντες ἔσθ' ὅτε, δεινῶς
 καὶ ἀφορητῶς δεῖμασιν ὁμιλεῖν παρεσκευάζον τοὺς
 ἐξ Ἰσραὴλ. Οἱ δὲ καίτοι δέον τὸν τῶν ὄλων ἐκμειλί
 σσεσθαι Θεόν, καὶ ἀνοσίων μὲν ἀποφοιτῆν σπουδασμά
 των, μεταχωρησάσαι δὲ μᾶλλον ἐπὶ τὸ αὐτῷ δοκοῦν,
 καὶ ἀπολογεῖσθαι λελυπημένῳ, διὰ γε τῆς ἐκ τῶν
 αἰσχύνων εἰς τὸ ἄμεινον μεταδρομῆς, οὕτω τε τὴν
 παρ' αὐτοῦ καὶ μόνου σωτηρίαν ἐπιζητεῖν, καὶ τὴν

bent enim et illi destinatum sibi tempus suæ con
 versionis. Nam scriptum est : « Quando vero pleni
 tudo gentium intraverit, tum omnis Israel salvus
 erit ». Contemplare igitur, contemplare in his
 tertium denominatum inter Assyrios et Ægyptios.
 Assyrios hic dicit, ut aiebam, qui totam velut
 orientalem terram occupant, maxime eam quæ
 inter fluvios sita est, in qua etiam germanos et
 ingenuos adoratores esse ferunt, qui et cognatam et
 vicinam Ægyptiorum excolunt disciplinam, ita ut in
 bonarum rerum studio, alacritate et virtute æquo
 prorsus Marte decertare videantur. Proinde
 dicit universitatis Deus : Benedictus populus meus
 qui est in Ægypto, et qui in Assyriis, numeratur
 que tertius Israel. Subdit enim : Hæreditas mea
 Israel. Causam autem præsignificavit nobis oratio ;
 Dominum enim occidit, et positus est in tergum,
 quemadmodum ait David, et in reliquiis cense
 tur primogenitus.

CAP. XX. VERS. 1-4. Anno quo ingressus est
 Tanathan in Azotum, quando missus ab Arna rege
 Assyriorum, et Azotum aggressus est et cepit, tunc
 locutus est Dominus Isaiæ, dicens : Vade, et exue
 a lumbo tuo saccum, et calceos tuos detrahe de pe
 dibus tuis. Et fecit sic, incidens nudus et discalce
 atus. Et dixit Dominus : Quemadmodum ambulat
 Isaias servus meus nudus et discalceatus, sic tribus
 annis erunt signa et prodigia Ægyptiis et Æthiopi
 bus, quia sic ducet rex Assyriorum captivitatem
 Ægypti et Æthiopum juvenes, senesque nudos et
 discalceatos, opertos dedecore Ægypti.
 γυμνούς καὶ ἀνυπόδετους, ἀνακαλυμμένους

Cum sermoni de Ægyptiis finem optime impro
 suerit, et quemadmodum vocandi essent per fidem
 ad veritatis agnitionem prædixerit, rursus quod
 Israelitis perutile et pernecessarium est, apte intexit.
 Ea quæ sint paucis dicam. Contempta enim ipsius
 legis Mosaicæ religione, et charitate in Deum
 sprete, eo devoluti sunt imprudentissime, ut errore
 multorum deorum involverentur, et suarum ma
 nuum operibus servirent. Quo semel in animum
 demisso, nihil malorum non aggrediebantur. Qua
 de causa sæpenumero universitatis Deus bellis et
 præliis eos vexavit, cum per finitimas gentes, tum per
 Persas et Medos : qui in Judæam impressione facta
 aliis gentibus prius vastatis, Israelitas gravi et
 intolerando metu non raro exanimarunt. Hi vero
 cum universitatis Deum emollire et placare, et ab
 impiis studiis pedem referre, et potius ad Dei pla
 citum se conferre, et se ei offenso purgare, atque
 a turpioribus ad meliora confugere, et ita ab eo
 salutem, et quidem 300 solam quærere, manum
 que semper conservantem et vindicantem expetere
 debent : id sane miscelli non fecerunt, sed corro
 gatis et emendicatis ab hominibus auxiliis, interdum
 finitimos quosdam ad hoc evocarunt, interim et

99 Rom. xi, 25. 100 Psal. xx, 17.

vicinos Ægyptios, addentes iniquitatem iniquitati suæ, uti scriptum est ⁷¹: et hoc ipso Deum omnipotentem ad iram exstimularunt. Dixit siquidem per unum e sanctis prophetis: « Et erat Ephraim columba amens, cor non habens; invocavit Ægyptum, et ad Assyrios profecti sunt ⁷². » Quin et per ipsum prophetam Isaiam: « Væ descendantibus in Ægyptum pro subsidio, qui in equis confisi sunt et curribus. Sunt enim multi, et eorum qui equis insident multitudo magna. Et non confisi sunt Sancto Israelis, et Deum non exquisiverunt; et sapienter ipse inflixit illis mala, et verbum ejus non frustrabitur ⁷³. » Cum igitur Tanatha regis Assyriorum dux oppugnasset Azotum, vique cepisset (erat autem hæc regioni Judæorum vicina), expectarunt Israelitæ se jamjam etiam citralaborem similia esse perpessuros. Hanc ob causam Ægyptiorum manu conducta, ad ferendum ipsis subsidium, Assyriorum phalangibus se voluerunt opponere. Vanam ergo esse eorum spem declarat Deus, et clare prædicit fore ipsos prædam Assyriorum potentia, et successu temporum capiendos, et captivorum in numero ac loco futuros. Ferunt enim Ægyptum fuisse sub manu Assyriorum diversis temporibus, et continuis tribus annis commisso cum ea prælio, vi totam cepisse, ac magna turba captivorum comitante suam in patriam rediisse. Præcipit ergo Deus prophetæ ut habitum captivis convenientem et consuetum sumat, id est, nuditatem et discalceationem. Nam victores captivorum non magnam plane rationem habent: hique eo miseriæ prolapsi, etsi essent juxta carnem nobiles, etsi ex infima plebe, uno calamitatis lino involvuntur, non vestem habentes, nec aliud quid vel ad ornatum, vel ad refocillationem ipsis pertinens, sed ad hunc contemptum ex libidine captivum coguntur accedere. Jubetur itaque, ut dixi, divinus propheta saccum detrahare lumbo suo, et sandalia solvere, et mediam Jerusalem transire nudum et sine calceis. **301** Idque fecit non admodum sollicitus quomodo elegans aut venustus appareat: Deique decreto nihil adjecit, licet id grave et reprehensioni expositum videretur. Sed forte dixerit quispiam: Cur non præmonstravit potius Israelitis ea quæ processu temporum contingerent Ægyptiis? cur adeo nudus ac discalceatus tam celebris propheta ambulavit, omni conveniente cultu neglecto? Ad hoc dicimus eos prophetarum sermonibus non obtemperasse, imo cum prædicarent futura, increpasse: « Alia, inquirunt, nobis loquimini, et annuntiate nobis alium errorem ⁷⁴. » Hinc prudens hic vir, modestus, et omni virtute cumulatus, ac prophetiæ dono quasi coronatus, et in meditatione illustris, ipsum adeo saccum exiit, non mollem sane aut splendidam vestem, sed crassam potius et vilem; ipsa etiam solvit pedum calceamenta, tali habitu ingrediens, ut qui ipsum videant, hoc mirentur, causasque sci-

ἀλὲ σώζουσάν τε καὶ ἐπαμύνουσάν χεῖρα τοῦτο μὲν οὐκ ἔδρων οἱ δειλαῖοι, ἐραυζόμενοι δὲ τὰς ἐξ ἀνθρώπων ἐπικουρίας, ποτὲ μὲν τῶν ἁμάρτων τινὰς ἐχάλου ἐλς τοῦτο, ποτὲ δὲ τοὺς γείτονας Αἰγυπτίους, προστιθέντες ἀνομίαν ἐπὶ τὴν ἀνομίαν αὐτῶν, καθὰ γέγραπται, καὶ καταθῆγοντες ὡς εἰς ὄργης καὶ ἐπ' αὐτῶν δὴ τοῦτω τὸν πάντα ἰσχύοντα Θεόν. Καὶ γοῦν ἔφη δι' ἐνδὲ τῶν ἀγίων προφητῶν: « Καὶ ἦν Ἐφραὶμ περιστερὰ ἄνους, καὶ οὐκ ἔχουσα καρδίαν· Αἰγυπτὸν ἐπεκαλεῖτο, καὶ εἰς Ἀσσυρίους ἐπορεύθησαν. » Καὶ μὴν καὶ δι' αὐτοῦ τοῦ προφήτου Ἡσαίου: « Οὐαί, οἱ καταβαίνοντες εἰς Αἰγυπτὸν ἐπὶ βοήθειαν, οἱ ἐφ' ἵπποις πεποιθότες καὶ ἐφ' ἄρμασιν. Ἔστι γὰρ πολλὰ καὶ ἐφ' ἵπποις πλῆθος σφόδρα· καὶ οὐκ ἦσαν πεποιθότες ἐπὶ τὸν Ἄγιον τοῦ Ἰσραὴλ, καὶ τὸν Θεὸν οὐκ ἐξέζητησαν· καὶ αὐτοὺς σοφὸς ἤγεν ἐπ' αὐτοὺς κακὰ, καὶ ὁ λόγος αὐτοῦ οὐ μὴ ἀθετηθῆ. » Τοῦ τοίνυν Ταναθά, στρατηγὸς δὲ οὗτος βασιλέως Ἀσσυρίων, πολέμησαντος τὴν Ἀζωτον, ἐλὼν τε κατὰ κράτος αὐτῆν· γείτων δὲ αὐτῆ τῆ τῶν Ἰουδαίων χώρα· προσεδόκουν οἱ ἐξ Ἰσραὴλ αὐτίκα δὴ μάλα καὶ αὐτοὶ καὶ λίαν ἀμογητὴ τὰ Ἰσα παθεῖν. Ταύτης τε ἕνεκα τῆς αἰτίας τὴν Αἰγυπτίων χεῖρα καταμισθούμενοι πρὸς τὸ ἐπαμύνειν αὐτοὺς ταῖς Ἀσσυρίων φάλαγγιν ἀντεξέχοντι ἦθελον. Μάταιον τοίνυν αὐτῶν ἀποφαίνει τὴν ἐλπίδα Θεός· προαγορεύει δὲ σαφῶς, ὅτι τῆς Ἀσσυρίων δυνάμειος ἔργον[ἄγρα]ῖσσονται καὶ αὐτοὶ, ἀλώσονται τε κατὰ καιροὺς, καὶ ἐν δορυκτῆτων ἔσσονται τάξει. Φασι γὰρ ὅτι γέγονεν ὑπὸ χεῖρα βασιλέως Ἀσσυρίων κατὰ καιροὺς ἡ Αἰγυπτίων· καὶ ἐν ὀλίγοις ἔτεσι τρισὶν ἐγκαθελθεῖς αὐτῇ, πᾶσαν τε ἐλὼν κατὰ κράτος, πλείστην ὄσσην ἔχων αἰχμαλωσίαν, ὑπενόστησεν εἰς τὴν ἑαυτοῦ. Ἐπιτάττει τοίνυν τῷ προφήτῃ Θεός, τὸ τοῖς αἰχμαλώτοις πρέπον τε καὶ σὺνηθες σχῆμα λαβεῖν· τοῦτο ἔστι, γυμνότης τε καὶ ἀνυπόδεσιαν. Τοῖς γὰρ ὄως νενικηκόσιν οὐ πολλὸς τῶν ἐλευκώτων ὁ λόγος· οἱ δὲ εἰς τοῦτο πεσόντες τάλαιπωρίας, κἂν εἴτε τινὲς εἴεν τῶν εὐγενῶν κατὰ σάρκα, κἂν εἴτε τῆς ἀγγελίου πῆθηθός, ἐνὶ τῷ τῆς ἀθλιότητος συνέχονται λίνῳ, οὐκ ἄμφιον ἔχοντες, ἤγουν ἑτερόν τι τῶν τελούτων εἰς κόσμον αὐτοῖς ἢ ἀνάπαυσιν, ἀτημελῶς δὲ οὕτως πρὸς πᾶν ὀτιοῦν τοῖς ἐλοῦσι καταθυμίων, ὡς ἐξ ἀνάγκης ἐρχόμενοι. Προστάττεται τοίνυν, ὡς ἔφη, ὁ Θεσπίσιος προφήτης, ἀφελεῖν τὸν σάκκον ἀπὸ τῆς ὀσφύος αὐτοῦ, ὑπολύσασθαι τε τὰ σανδάλια, καὶ διὰ μέσης ἵναί τις Ἱερουσαλὴμ γυμνὸς καὶ ἀνυπόδετος. Ἐδῶρα δὲ τοῦτο τοῦ δοκεῖν εὐσχημῶν εἶναι τις, οὐ σφόδρα πεφροντικῶς, καὶ τῶν ἀρεσκόντων Θεῷ προστιθεῖς οὐδὲν, κἂν εἰ φαίνοιτο τι βαρὺ καὶ μώμου μεστόν. Ἄλλ' ἴσως πρὸς τοῦτο ἔρει τις· Διὰ τί γὰρ μὴ μάλλον προηγόρευσε μόνον τοῖς ἐξ Ἰσραὴλ τὰ συμπεριέσμενα τοῖς Αἰγυπτίοις κατὰ καιροὺς; Παρόρευται δὲ οὕτως γυμνός τε καὶ ἀνυπόδετος ὁ διαβόητος ἐν προφήταις, τῆς αὐτῷ προεπούσης εὐχοσμίας ἡρωιδηκίως. Πρὸς δὴ τοῦτο φαμεν ὅτι τοῖς τῶν προφητῶν οὐκ ἐπέβητο λόγος, μάλλον δὲ καὶ ἐπατίμων τοῖς προαγορεύειν ἐβέλουσι τὰ ἐσόμενα, λέγοντες· « Ἄλλα

⁷¹ Isa. xxx, 1 seqq. ⁷² Osee vii, 11. ⁷³ Isa. xxxi, 1, 2. ⁷⁴ Isa. xxx, 10.

ἡμῖν λαλεῖτε, καὶ ἀναγγέλλετε ἡμῖν ἑτέραν πλάνησιν. » Ταύτη τοι καὶ μάλα σαφῶς ὁ σώφρων, ὁ κόσμιος, καὶ ἀρετῆς ἀπάσης ἔμπλεως, ὁ προφητικῆ κατεστεμμένος χάριτι, καὶ ἐν ἀσκήσει περιφανῆς, καὶ αὐτὸν ἀποδύεται τὸν σάκκον, οὐ τρυφερὸν ἱμάτιον, παχὺ δὲ μᾶλλον καὶ εὐτελές· ἀπολύει δὲ καὶ τῶν ποδῶν τὰ σανδάλια, καὶ ἐν τῷ τοιῷδε βαδίζει σχήματι· ἴν' αὐτὸ δὴ τοῦτο θαυμάζοντες οἱ ὀρώντες αὐτὸν, ἀναπυθάνωνται τὰς αἰτίας, καὶ ἐφ' ὅτῳ τοῦτο πέπραχεν εἰδέναι σπουδάζοντες, πληροφορηθεῖεν· ὅτι ματαίαν ἔχουσι τὴν ἐπ' ἀνθρώποις ἐλπίδα· καὶ χρῆν δὴ πού μᾶλλον αὐτοῦς γλίχσθαι μὲν τῆς ἀνωθεν εὐμερίας, ἐπικουρον δὲ ποιέσθαι φιλεῖν τὸν ἀεὶ τεισσοκότα Θεόν. Γυμνοῦ τοίνυν καὶ ἀνυποδέτου περινοστούντος τὴν Ἰουδαίαν τοῦ μακαρίου προφήτου, καὶ πτοίας ἐγγινομένης τοῖς ὀρῶσιν αὐτὸν οὐ μικρᾶς, Εἶπεν, φησὶ, Κύριος· Ὅν τρόπον πεπόμεναι Ἡσαίας ὁ παῖς μου, γυμνός καὶ ἀνυπόδετος, τρία ἔτη ἔσται σημεῖα καὶ τέρατα τοῖς Αἰγυπτίοις καὶ Αἰθίοψιν. Ὡς γὰρ ἔφην γυπτίων ὁ τῶν Ἀσσυρίων βασιλεὺς, καὶ μὴν καὶ τοὺς προσοικούντας Αἰθίοπας αὐτῇ, καὶ τῇ Θηβαίων γείτονας, πλείστην ἔχων αἰχμαλωσίαν, καὶ ταῖς Αἰγυπτίων ἐνσπαταλήσας συμφοραῖς· τότε δὴ τότε λαμπρὸς οἶνος πάλιν ἀνεκομιζέτο.

Καὶ ἡετηθήσονται αἰσχυρθέστες οἱ Αἰγύπτιοι ἐπὶ τοῖς Αἰθίοψιν, ἐφ' οἷς ἦσαν πεποιθότες οἱ Αἰγύπτιοι· ἦσαν γὰρ αὐτοῖς δόξα. Καὶ ἐροῦσιν οἱ κατοικοῦντες ἐν τῇ νήσῳ ταύτῃ· Ἴδου ἡμεῖς ἡμεν πεποιθότες, τοῦ φυγεῖν εἰς αὐτοὺς εἰς βοήθειαν, καὶ οὐκ ἠδύνατο σωθῆναι ἀπὸ βασιλέως Ἀσσυρίων, καὶ πῶς ἡμεῖς σωθησόμεθα;

Τὰ πρόσωπα τῇ Θηβαίων ἔθνη βαρβαρα, Βλέμυες δὲ οὗτοι, οἱ καὶ εἰσὶν Αἰθίοπες, εὐτεχνέστατα μὲν τὰς βελῶν ἀφαιρέσεις ποιέσθαι μεμελετήκασι. Φαρμάκῳ δὲ ταύτας ἀποχρίνοντες ὀλεθριωτάτῳ ἐπαφίαισι τοῖς μαχομένοις· κἂν εἰ προσψάσειαν, τεθνῆξεται πάντως ὁ πληγείς, καὶ ὡς περ τις ὀφιδόδηκτος γεγωνῶς παραχρήμα πεσεῖται. Ἦν οὖν ἐν ἔθει καὶ τριβῇ Αἰγυπτίοις, πολέμου καὶ μάχης ἐπληρημένων, τὰς τῶν Αἰθίοπων καταμισθοῦν τε φάλαγγας, καὶ μέγα φρονεῖν ἐπ' αὐτοῖς· ἀλλ' ἤλωσαν σὺν αὐτοῖς τῆς τῶν Ἀσσυρίων ἀνδρείας ἡετώμενοι. Αἰσχυρθέσονται τοίνυν οἱ Αἰγύπτιοι, φησὶν, ἐπὶ τοῖς Αἰθίοψιν, ἐφ' οἷς ἦσαν πεποιθότες. Κατελημμένων γὰρ καὶ αὐτῶν καὶ νενικημένων, ἐροῦσιν οἱ ἐν τῇ νήσῳ ταύτῃ κατοικοῦντες· Ἴδου ἡμεῖς ἡμεν πεποιθότες ποτὲ τοῦ φυγεῖν εἰς αὐτοὺς εἰς βοήθειαν, οἱ οὐκ ἠδύνατο σωθῆναι ἀπὸ βασιλέως Ἀσσυρίων· καὶ πῶς ἡμεῖς σωθησόμεθα; Νῆσον μὲν οὖν τὴν Αἰγυπτὸν ὀνομάζει, διὰ τοι τὸ εἶναι περίρρυτον ποταμοῖς, καὶ λίμναις ὑδάτων διεζῶσθαι πανταχοῦ· εἰσκομιζέει γε μὴν τοὺς ἐνοικοῦντας αὐτῇ, τῆς ἐπὶ τοῖς Αἰθίοψιν ἐλπίδος καταγινώσκοντας. Εἰ γὰρ ἤλωσαν αὐτοί, φησὶν, πῶς ἂν ἐκωσείαν τοὺς ἐπ' αὐτοῖς πεποιθότες; Ἄγαθόν οὖν ἄρα τὸ ἐλπίζειν ἐπὶ Κύριον, ἢ πεποιθέσθαι ἐπ' ἀνθρώπων· καὶ ὡς φησὶν ὁ προφήτης Ἱερεμίας· « Ἐπικατάρατος μὲν ἀνθρώπος ὅς τὴν ἐλπίδα ἔχει ἐπ' ἀνθρώπων, καὶ στηρίζει σάρκα βραχίονος αὐτοῦ· εὐλογημένος γε μὴν, ὅς πέποιθεν ἐπὶ τῷ Κυρίῳ καὶ ἔσται Κύριος ἐλπίς αὐτοῦ. » Ἀεὶ δὲ πῶς ἡμᾶς ὁ προφητικὸς ὀνήνησι λόγος· κἂν

ascitentur, et scire cupientes cur hoc fecerit, vanam se spem habuisse in hominibus, exploratum habeant: cum oportuisset potius, e supernis favorem ambire, Deumque sibi conciliare adminiculatorem, qui semper servavit. Proinde nudo et sine calceis perambulante Judæam beato propheta, cum spectatoribus non exiguis timor incuteretur, Dixit Dominus, inquit: Quemadmodum ambulat Isaias puer meus nudus et discalceatus, sic tribus annis erunt signa et prodigia in Ægyptios et Æthiopes. Nam, ut superius dixi, cum Assyriæ rex triennio toto Ægyptum, Æthiopesque vicinos, et Thebanorum terram accolentes depopulatus, complures captivos haberet, Ægyptiorum calamitatibus exultans et insolens: tunc, tunc illustris dominum B iterum reducitur.

VERS. 5, 6. *Et erubescunt victi super Æthiopicibus, quibus confisi sunt Ægyptii; erant enim eis gloria. Et dicent habitatores insulæ istius: Ecce nos confisi sumus, ut confugeremus ad eos in auxilium, qui non potuerunt defendi contra regem Assyriorum. Et quo pacto servabimur nos?*

Accolæ Thebanorum sunt gentes barzaræ, Blemmyes, qui idem sunt Æthiopes, 302 homines peritissimi, telis mittendis atque torquendis exercitati, quæ veneno perniciosissimo inuncta, in eos quibuscum congregiantur ejaculabantur: si tetigerint, percussus omnino moritur, et perinde atque a serpente morsus, confestim concidit. Erat igitur in more et consuetudine Ægyptiis, bello et pugna ingrudente, Æthiopicæ phalanges conductitias corrogare, et de illis plurimum superbire; verum cum illis capti sunt fortitudine Assyriorum victi. Erubescunt igitur, inquit, Ægyptii in Æthiopicibus quibus fidebant. Captis enim illis et superatis, dicent ejus insulæ habitatores: Ecce nos confisi eramus ut confugeremus ad eos auxilii gratia, qui non potuerunt contra regem Assyriorum defendi; quoniam pacto servabimur nos? Insulam igitur Ægyptum nominat, eo quod fluminibus circumfluat et stagnis aquarum undique cingatur. Introducebat ejus habitatores seipsos spei in Æthiopicibus collocatæ damnantes. Si etenim, inquit, capti sunt ipsi, confisos sibi qui servare poterunt? Melius est ergo sperare in Domino, quam confidere in homine, et, ut dicit Jeremias propheta: « Maledictus homo qui spem habet in homine, et innititur carni brachii sui: benedictus qui fidei Domino, et erit Dominus spes ejus 74. » Oratio autem prophætica nobis semper utilis est, et quanquam forte spiritualement enarrationem non habeat hæc historia; tamen haud exiguus fructus inde pervenit.

74. Jerem. xvii, 5, 7.

Paulus enim dicit hæc figurate contigisse majoribus, ad nostram quoque admonitionem esse conscripta ⁷⁵.

VISIO DESERTI.

Terminato pulcherrime sermone, qui de Ægyptiis inquam habitus est, cum a propheta, quando et quomodo per fidem ad agnitionem veri Dei vocarentur expositum sit : ad aliam visionem se confert, de eremo : nec simpliciter hic terræ desertæ et desolatæ facit mentionem, sed erenum vocat Babyloniam, quæ cum olim innumerabiles haberet incolas fortes et pugnacissimos, ira e supernis illata sic devastata est, ut omnino viris vacua remaneat, cum Cyrus Cambysis filius oppugnaret Babyloniam : **303** *cujus et alibi meminit propheta, inquis : « Sic dicit Dominus uncto meo Cyro, cujus apprehendi dexteram, ut audiant coram eo gentes : et civitates non concludentur ⁷⁶. » Hic illam superbam quondam, et contra omnem gentem elevatam, et in pugnis formidabilem, Babylonem, inquam, vi occupavit : facit autem et nunc propheta ejus mentionem et desertum nominat. Quomodo autem eo calamitatis delapsa sit, duabus de causis manifeste narrat, ut quidem ego censeo : vel ut Judæos a spe in illis collocata abducat : « Erat enim Ephraim columba amens, » quemadmodum ait alius e prophetis ⁷⁷ : « Ægyptum invocavit, et ad Assyrios profecti sunt : » vel ut contristatos consoletur, quia vastata eorum regione, et exusto ipsorum templo, Babylonem captivi abducti sunt cum uxoribus et liberis. Quo quidem perspicue docet, si ex præscripto legis vivere instituant, et divinarum præceptionum germani et ingenui custodes esse velint, Deum vastatores illos aggressurum. Narrationem igitur instituit propheta, habetque visionis contextus enallagen, et imitationes personarum. Nunc enim velut futurorum oculatus testis, et spectator a Deo sibi ostensa enarrat : nunc et quid temporum decursu et delapsu contingeret, spiritu prophetico ante denuntiat : nunc introducitur insuper personam Babyloniorum, sese ob tam acerbas et inopinatas calamitates deplorantium. Proinde quasi contemplatus Persarum, et Medorum, et Elamitarum, contra Babylonem expeditionem, ita ait : Obequitabunt et peragrabunt erenum.*

CAP. XXI. VERS. 1. *Sicut venti tempestas desertum pertransit.*

Pulverem excitans, et omnia susque deque miscens. Addit :

VERS. 2. *Horribilis visio, et dura annuntata est mihi.*

Sufficit enim nudum et solum hostium spectaculum, et virorum bellicosorum multitudo fortissima

Α εἰ μὴ ἔχοι τυχὸν πνευματικῆς ἀφηγήσεως, τρόπον ἢ ἱστορίαν, ἀλλ' οὖν τὸ ἐξ αὐτῆς ὄφελος οὐ βραχύ. Φησὶ γὰρ ὁ Παῦλος, τυπικῶς συμβαίνειν τοῖς ἀρχαιοτέροις, γεγράφθαι γε μὴν πρὸς νοουθεσίαν ἡμῶν.

TO OPAMA THE EPHMOY.

Διαπεράνας εὖ μάλα τὸν ἐπὶ γέ φημι τοῖς Αἰγυπτίοις λόγον, πηνίκα τε καὶ ὅπως κεκλήσονται διὰ πίστεως πρὸς ἐπίγνωσιν τοῦ κατ' ἀλήθειαν ὄντος Θεοῦ διειπῶν ὁ προφήτης, μεταφορῶν πρὸς ἕτεραν ὄρασιν τὴν περὶ τῆς ἐρήμου· καὶ οὐχ ἀπλῶς γῆς ἡμῖν ἐν τούτοις ἀοικήτου καὶ ἐρήμης ποιεῖται μνήμην· ἀλλὰ γὰρ ἐρημον ὀνομάζει τὴν Βαβυλωνίων, ἢ ποτε μὲν ἀριθμοῦ κρείττονας εἶχε τοὺς οἰκήτορας, δεινούς τε καὶ μαχιμωτάτους· ἠρημώθη δὲ οὕτως, ὀργῆς αὐτῆς τῆς ἀνωθεν ἐπενηγεγμένης, ὡς κένανδρον ἀπομείναι παντελῶς καταστρατεύσαντος τῆς Βαβυλωνίων Κύρου τοῦ Καμβύσου. Οὐ καὶ ἑτέρωθι διαμνημονεῖται λέγων ὁ προφήτης· « Οὕτως λέγει Κύριος τῷ χριστῷ μου Κύρῳ, οὐ ἐκράτης τῆς δεξιᾶς, ἐπακούσαι ἔμπροσθεν αὐτοῦ ἔθνη. Πόλεις οὐ συγκληθήσονται. » Οὗτος εἶλε κατὰ κράτος τὴν ἀλαζόνα ποτὲ καὶ κατὰ παντὸς ἔθνους ἐπαίρομένην, καὶ δυσάντητον ἐν μάχαις, τὴν Βαβυλωνῶν φημι. Ποιεῖ δὲ μνήμην καὶ νῦν ὁ προφήτης αὐτῆς, καὶ ἐρημον μὲν ὀνομάζει. Τίνα δὲ τρόπον ἀθλιότητος εἰς τοῦτο κατώλισθεν, ἀφηγείται σαφῶς ὁ δύο τούτων ἕνεκα καθάπερ ἐγώ φημι. Ἡ γὰρ ἵνα τοὺς Ἰουδαίους ἀποστήσῃ τῆς ἐλπίδος· « Ἦν γὰρ Ἐφραΐμ περιστέρα ἄνους, » καθά φησιν εἰς τῶν ἁγίων προφητῶν· « Αἰγυπτὸν ἐπεκαλεῖτο, καὶ εἰς Ἀσσυρίους ἐπορεύετο » ἢ ἵνα παρακαλέσῃ λελυπημένους, ὅτι πεπόρθηται μὲν αὐτῶν ἡ χώρα, ἐμπέπρηται δὲ καὶ αὐτὸς ὁ νεὸς, δορυλῆπτοι δὲ γυναῖξιν ὁμοῦ καὶ τέκνοις ἀπεκομίσθησαν εἰς τὴν Βαβυλῶνα. Τοῦτο δὲ ἦν διδάσκοντος ἑναργῶς, ὅτι καὶ τῶν πεπορθηκότων αὐτοὺς κατεξαναστήσεται Θεὸς, εἰ ζῆν ἔλοινο κατὰ νόμον, καὶ τῶν θείων ἐνταλαμάτων αὐτοῦ γνήσιοι γενέσθαι φύλακες. Οὐκοῦν ἀφηγείται μὲν ὁ προφήτης· « Ἐχει γε μὴν τὸ τῆς ὄρασεως ὕψος προσώπων ἐναλλαγᾶς. Ποτὲ μὲν γὰρ ὡς αὐτόπτης τῶν ἐσομένων, καὶ θεωρὸς ἤδη γεγὼνός, ἐξηγείται τὰ παραδειχθέντα αὐτῷ παρὰ Θεοῦ· ποτὲ δὲ καὶ τί συμβήσεται κατὰ χείρους προφητικῶν πνεύματα προαναφωνεῖ· εἰσομιρίζει δὲ καὶ τὸ Βαβυλωνίων ἔσθ' ὅτε πρόσωπον κατοικωζόντων ἑαυτοὺς ἐπὶ ταῖς οὕτω δειναῖς καὶ ἀδοκῆτοις συμφοραῖς. Ὡς θεσσαμένος τοίνυν τὴν Περσῶν τε καὶ Μήδων, καὶ μὴν καὶ Ἑλαμιτῶν κατὰ τῆς Βαβυλῶνος ἐκστρατιάν, οὕτω φησὶ· Καθιπέουσούσι τε καὶ διελύσονται τὴν ἐρημον.

Ὅσαυτε καὶ ἀνέμων καταιγὶς δι' ἐρήμου διέλοι.

Τὴν κόνιν εἶναι ἀναστᾶσα, καὶ μονουοῦχὶ συγγέουσα τὸ πᾶν. Προσεπάγει δὲ·

Ὅτι φοβερόν τὸ ὄραμα καὶ σκληρόν ἀνηγγέλη μοι.

Ἰκανὴ γὰρ λαν, καὶ ψιλὴ καὶ μόνη τῶν πολεμίων ἦ θεία, καὶ τῶν μαχιμῶν ἢ ἀλκιμωτάτη πληθὺς κατ-

⁷⁵ I Cor. x, 11. ⁷⁶ Isa. xlv, 1. ⁷⁷ Osee, 7, 11.

εσκευασμένη πρὸς πόλεμον, σκληρὸν ἐμποιῆσαι δεῖμα ἅδ ad bellum instructa, timorem vehementem injicit τοῖς θεωμένοις. Ἄλλ' οὐ τεθεσθαί φησι μόνον, ἀλλὰ spectatoribus. Sed non spectari tantum dicit, καὶ, γὰρ καὶ. Ἀνηγγέλι μοι, φησὶν ὁμοῦ γὰρ τῆ θείᾳ, καὶ Annuntiatum est mihi, inquit; simul enim cum spectaculo rerum eventum docuit, a Deo scilicet. τῶν πραγμάτων τὴν ἔκδοσιν ἐδιδάσκειτο, δηλον δὲ ὅτι παρὰ Θεοῦ.

Ὁ ἀθετῶν ἀθετεῖ, καὶ ὁ ἀνομῶν ἀνομεῖ.

Ἄνεπιπληκτον, φησὶ, τῶν ἐπιόντων τὸ θράσος. Οὐ γὰρ λογισμοῖς ἀνθρωπίνους ἀνάπτονται πρὸς τὸ ἡμερον· ἀλλ' οὐδὲ τις τῶν ἐν αὐτοῖς διενθυμεῖται τι τῶν ἡκόντων· ἀνομεῖ δὲ ἀκαθέκτως, καὶ ἀθετεῖ κατὰ τὸ αὐτῷ δοκοῦν, οὐ φειδῶς ἐνούσης τινός· Οὐ γὰρ εἰς ἔλεον βλέπουσιν, ἀλλ' ἔργον αὐτοῖς τὸ ἐσπουδασμένον ἔσται, φησὶν, τὸ ἀνομεῖν τε καὶ ἀθετεῖν. Ἐφ' ἡ τι τοιοῦτον καὶ διὰ φωνῆς τοῦ αὐτοῦ, πρὸς τοὺς τῆς Ἀσσυρίου οἰκήτορας· Ἴδου ἐγὼ ἐπάγω ὑμῖν τοὺς Μήδους, οἳ οὐ λογίζονται ἀργύριον, οὐδὲ χρυσίου χρῆσαν ἔχουσι. Τοξεύματα νεανίσκων συντριβούσι. Θεοῦ γὰρ ὄργην τοῖς πλιμμελοῦσιν ἐπάγοντος, οὐδὲν ἔσται τὸ ἐπακουρεῖν δυνάμενον. Θηριοπρεπῆς δὲ μᾶλλον τοῖς ἐθέλουσι καταδηοῦν τοὺς ἐφ' οἷς ἂν τρέχοιεν, ἐνοικίζεται νοῦς.

Ἐπ' ἐμοὶ οἱ Ἑλαμίται, καὶ οἱ πρέσβεις τῶν Περσῶν ἐπ' ἐμέ εἰρχονται. Νῦν στενάξω, καὶ παρκαλέσω ἑμαυτὸν. Διὰ τοῦτο ἐνεπλήσθη ἡ ὀσφύς μου ἐκλύσεως, καὶ ὠδίνες ἔλαβόν με, ὡς τὴν τίκτουσαν· ἠδίκησα τοῦ μὴ ἀκοῦσαι, ἐσπούδασα τοῦ μὴ βλέπειν. Ἡ καρδία μου πλανῆται, καὶ ἡ ἀνομία μου βαπτίζει, ἡ ψυχὴ μου ἐφέστηκεν εἰς φόβον.

Προσωποποιῆτας ἔχει δυνάμιν ὁ ἐν γε τουτοιῖσι λόγος. Εἰσχομίζεται γὰρ ὁ Ἀσσύριος, καὶ δεδιὼς τὴν ἐξοῶν, καὶ τῶν πολεμίων τὰς φάλαγγας οὐκ ἠγνοηκώς, καὶ ἐπὶ τίνας αὐταῖς ὁ τοῦ πολέμου σκοπός. Οὐ γὰρ ἐφ' ἑτέρους τινάς, ἀλλ' ἐμοί, φησὶν, οἱ Ἑλαμίται, καὶ οἱ πανάριστοι τῶν Περσῶν ὠρμήχασιν. Στενάξω δὲ οὐν καὶ παρκαλέσω ἑμαυτὸν. Τοῖς γὰρ ἐν ἐσχάτῃ συμφορᾷ γεγονόσι δοκεῖ προσεῖναι τὴν παραμυθίαν τρέπος, τὸ θρηνεῖν τε καὶ ὀλοφύρεσθαι. Ἐκθλίβεται γὰρ ἐξ ὀδύνης τὸ δάκρυον. Πράγμα δὲ ξένον εἰ θρηνοῦσιν Ἀσσύριοι, σκληροὶ καὶ ἀγέρωχοι γεγονότες ἀεὶ, ἐξοφρωμένοι τε ἄγαν κατὰ πάντων τῶν ἐθνῶν, καὶ οὐκ εὐάντητον ἔχειν οἰόμενοι τὴν ἀντίστασιν. Ἄλλ' οἱ θρασεῖς οὕτω καὶ φρονήμασι τοῖς ὑπὲρ ἀνθρώπων ἐξογκούμενοι, γυναικοπρεπεῖς εἰσδέχονται τὸ δάκρυον, καὶ θρήνον ἐφ' ἑαυτοῖς ἀρτύουσι, πρὸ τῆς τοῦ πολέμου πείρας κατακλιόμενοι πρὸς ἀσθένειαν. Ἐνεπλήσθη γὰρ ἡ ὀσφύς μου ἐκλύσεως, καὶ ὠδίνες ἔλαβόν με ὡς τὴν τίκτουσαν. Ἄλλ' ὅτου δὴ χάριν τὰ τοιαῦτά σοι συμβήσεται, φησὶν, ὦ Ἀσσυρίε; Φράσαις ἂν τῷ ἐρομένῳ· Ναί, φησὶν· οἶδα γὰρ προστεκρουκῶς διὰ πολλὴν ἀμαρτίαν τῷ πάντων κρατοῦντι Θεῷ. ἠδίκησα τὸ μὴ ἀκοῦσαι, ἐσπούδασα τὸ μὴ βλέπειν. Κατὰ τοῦτο, φησὶν, ἑμαυτὸν ἠδίκησα, ὅτι μεμελέτηκα πολὺ τὸ δυσήκον, καὶ σπουδῆς ἔργον ἐθέμην τὸ μὴ βλέπειν, τοῦτ' ἔστι, τίς ὁ φύσει καὶ ἀληθῶς ἔστι Θεός· Ἦκουον μὲν γὰρ τὴν Ἰουδαίων λατρείαν, εἶλον κατὰ κράτος τὴν ἀγίαν πόλιν, πεπύρθηκα τὸν νεῶν. Ἔσχον ἐκ παρκαλοσμάτων τὴν μετρίαν εἰδήσιν τῶν ἐντεταλμένων τοῖς ἐξ Ἰσραήλ. Μᾶλλον δὲ καὶ ὁ προφήτης Ἰωνᾶς

Prævaricans prævaricatur, iniquus inique agit.

304 Imperterritam esse ait, et proruptam graviorum audaciam, qui non ratiociniis humanis revocantur ad placabilitatem, sed nemo eorum quidquam cum officio et decore conjunctum cogitat, ut prævaricatur, nec reprimi potest, nulloque suffusus pudore pro sua libidine opprimit: Non enim misericordiam spectant, sed opus, inquit, horum et hoc studium est, iniqua agere, et opprimere. Huic non dissimile dixit voce ejusdem ad Assyriorum habitatores: Ecce induco ego vobis Medos, qui argentum non curant, nec auro opus habent. Arcus juvenum conterent. Deo enim iram delinquentibus indigente, nihil opem afferre poterit: imo et in illis qui quos incursant, perdere aggrediuntur, belluina mens insidet.

Vers. 3, 4. In me Elamitæ, et Persarum legati in me venient. Nunc ingemiscam et consolabor meipsum. Propterea impleti sunt lumbi mei dissolutione, et dolores ceperunt me sicut parientem: injuste egi ne audirem, operam dedi ne viderem. Cor meum aberrat, et iniquitas me demergit, anima mea conjecta est in timorem.

Prosopopœiæ vim habet hæc oratio. Inducitur enim Assyrius, impetum pertinescens, et hostium phalanges non nesciens, et contra quem hujus belli scopus tendat. Non enim, inquit, contra alium quemque, sed contra me Elamitæ et præstantissimi omnium Persarum fecerunt impetum. Ingemisco igitur et consolabor meipsum. Qui namque in ultimis ærumnis sunt, his consolationis genus quoddam esse videtur, flere et plorare. Extunditur enim ex dolore lacryma. Novum vero et peregrinum, Assyrios, duros et fastuosos semper, et contra omnes gentes superciliosissimos, quorum occursus ominosus, et formidabilis esse putabatur, lacrymarum. Cæterum hi tam audaces et animis supra homines tumidis, muliebriter fundunt lacrymas, et ante belli periculum debilitate fracti et contusi, fletum sibi ipsis consciscunt et eliciunt. Repleti sunt enim, inquit, lumbi mei dissolutione, et dolores ceperunt me sicut parturientem. Sed quamobrem tibi contingent hæc, inquit, o Assyrie? Dic roganti: Næ, inquit, conscius mihi sum offendisse multis peccatis omnipotentem Deum. Injuste egi ne audirem, **305** operam dedi ne viderem. In hoc, ait, meipsum damno, et inique feci, quod insigni pervicacia, et in audiendo pertinacia usus sim, et operam dedi ne viderem, id est, quis sit ille natura et vere Deus. Audieram enim Judæorum cultum, sanctam urbem vi cepi, templum everti, ex disciplina audito percepta, mediocre cognitionem eorum quæ Israelitico populo præcepta erant consecutus sum: imo

propheta Jonas a Deo missus est, ut prädicet, et dicat : « Adhuc tres dies et subvertetur Ninive⁷⁸; » mox pertimui minas, et egi pœnitentiam, sed injuste iterum feci, ne audirem, et studio annexus sum, ne viderem quæ vidisse oportuit. Aberravit enim cor meum, et demersit me iniquitas, quodammodo obruens. Hinc et anima mea conjecta est in timorem, sui enim in metu extremo. Hæ igitur voces esse possunt Assyriorum. Familiare enim est prophetis voces et personas alligere propter utilitatem audientium.

VERS. 5. *Parate mensam, bibite, edite. Surgite, principes, arripite clypeos.*

Dixeram orationem prophetiæ multis interdum personarum varietatibus distingui pulcherrime: omnino igitur qui scire hæc et referre probe volunt, talia debent observare. Perspicua igitur erit et nihil abrupti, nihil difficultatis habebit horum dictorum intelligentia. Induxit ergo personam Assyriorum apud sese sœntium, et timiditate confactorum, et de malis futuris intolerabili timore dolentium. Dein tempus commemorat quo eos capi et immedicabiles in ærumnas incidere continget, et causam iræ contra illos declarat. Scripsit enim beatus Daniel: « Baltasar regem apparasse cœnam magnatibus suis, millibus coram millibus vinum⁷⁹. » Dein ait, et sacra vasa ex Hierosolymis sumpta olim obtulisse impie, et bibisse ex illis cum ipsum, tum pellices ejus et concubinas. Hoc autem aliud nihil erat quam contra divinam majestatem magno elatoque animo se efferre, et adversus Israelitarum ducem et præsidem erigi: quasi suum populum nullo modo juvare posset. Bibente igitur Baltasaro, et sacra vasa **306** tamen non irridente: Apparuit, inquit articulus manus et scripsit in pariete, *Mane, Thecel, Phares*⁸⁰, quam scripturam divinus Daniel interpretatus est, Assyrium alloquens: Disrupit Deus regnum tuum, et divisit illud, ac datum est Medis et Persis. Hujus historiæ, ut ego quidem censeo, iuvemini propheta affatus veluti ipsos principes, seu magnates et Baltasar: Parate mensam, bibite, edite. Surgite, principes, arripite clypeos, luxu diffluite, inquit, in mensis intemperantibus (est autem hæc oratio usitata), exsaturamini bibentes inexplibiliter. Quid deinde? Bella excipient celebritatem et non longe aberit ut patiamini, sed ab ipsa computatione ad arma curretis et quæretis clypeos. Est enim vere gravissimum contra Deum efferri et contra majestatem, qua nihil est sublimius, animos et spiritus tollere. Traditus est enim Assyriis Israel: Deo propter summam iniquitatem captivitatis pœnam irrogante. Non enim par fuit eos ad hanc stupiditatem et in has stultas cogitationes consulto devenire, ut cogitarent et in animum inducerent se manum superare posse ejus qui

ἀπεστάλη παρὰ Θεοῦ κηρύσσωσιν καὶ λέγων· « Ἐτι τρεῖς ἡμέραι, καὶ Νινευὴ καταστραφήσεται· » καταδείσας δὲ παραχρῆμα τὴν ἀπειλήν, μετενόησα μὲν, ἀλλ' ἠδίκησα πάλιν μὴ ἀκούσας, καὶ ἐν σπουδῇ τέθειμαι μοι τὸ μὴ ὁρᾶν ἄπερ ἦν ὁρᾶν ἀναγκαῖον. Πεπλάνηται γὰρ ἡ καρδία μου. Καὶ ὑποδρούχιόν με πεποίηκεν ἡ ἁμαρτία, καταχωννύσα τρέπον τινά. Ταύτη τοι καὶ ἡ ψυχὴ μου ἐφίστασκεν εἰς φόβον· γέγονα γὰρ ἐν δειμασι τοῖς τῶν ἐσχάτων. Αὐταὶ τοίνυν φωναὶ τῶν Ἀσσυρίων εἰεν ἄν. Ἔθος γὰρ τοῖς ἁγίοις προφήταις προσωποποιεῖν τὰς φωνάς, διὰ τὸ τοῖς ἀκρωμένοις χρήσιμον.

Ἐτοιμάσατε τράπεζαν, πίετε, φάγετε. Ἀναστάντες οἱ ἄρχοντες, ἐτοιμάσατε θυρεούς.

Ἐφην ὅτι τῆς προφητείας ὁ λόγος εἰς πολλὰς ἐστ' ὅτε προσώπων διαφορὰς εὖ μάλα διαποικίλλεται· δεῖ δὲ δὴ πάντως τοῦς, οἵπερ ἂν ἔλοιτο συνίεναι τε καὶ ἀπαγγέλλειν ὀρθῶς, ἐπιτηρεῖν ἀκριβῶς τὰ τοιαῦτα. Σαφῆς γὰρ ἂν οὕτω γένοιτο, καὶ οὐδὲν ἔχουσα τὸ ἀναντες εἰς δυσχεραίαν τῶν λεγομένων ἢ γινῶσις. Εἰς κεκλήμικα τοίνυν τὸ τῶν Ἀσσυρίων πρόσωπον κλαιόντων ἐφ' ἑαυτοῖς, καὶ συντεθραυσμένων μὲν εἰς δειλιάς, ἀφόρητον δὲ τὸν ἐπὶ γε τοῖς μέλλουσιν ἐσεσθαι καχοῖς ὠδινόντων τὸ δέημα. Εἶτα μέμνηται τοῦ χρόνου, καθ' ὃν αὐτοῦς ἀλῶναι τε καὶ ταῖς ἀνηκέστοις συμφοραῖς περιπεσεῖν συμβήσεται· καὶ μὴν καὶ αὐτὴν καθίστησιν ἐναργῆ τῆς ἐπ' αὐτοῖς γεγενημένης [ὀργῆς] τὴν αἰτίαν. Γέγραφε γὰρ ὁ μακάριος Δανιήλ, ὅτι ἡ Βαλτάσαρ ὁ βασιλεὺς ἐποίησε δειπνον τοῖς μεγιστάσιν αὐτοῦ· χιλίους κατέναντι τῶν χιλίων ὁ οἶνος. Ἐἰτά φησιν, ὅτι καὶ τὰ ἐκ τῶν Ἱεροσολύμων ληφθέντα κατὰ καιροῦς ἅγια σκευὴ προσκεκλήμικεν ἀνοσίως, καὶ ἔπινον ἐν αὐτοῖς ἀπόδος καὶ αἰ παλλακαὶ αὐτοῦ, καὶ αἰ παρακοίται αὐτοῦ. Τοῦτο δὲ ἦν ἕτερον οὐδὲν, πλην ὅτι μεγαλαυχεῖν κατὰ τῆς τοῦ Θεοῦ δόξης· κατεπαίρεισθαι τε τοῦ προσεστηκότος τῶν ἐξ Ἰσραὴλ, ὡς κατὰ μὴδένα τρόπον δνῆσαι δεδνημένου τὸν ἴδιον λαόν. Πίνοντος τοίνυν τοῦ Βαλτάσαρ, καὶ μονονουχὶ γελώντος τὰ σκευὴ τὰ ἅγια· Ὄφθη, φησιν, ἀστράγαλος χειρὸς, καὶ ἔγραφεν ἐν τῷ τοίχῳ, *Μανῆ Θεκέλ Φαρές*· διερμηνεύων τὴν γραφὴν ὁ θεοπέσιος Δανιήλ, ἔφη πρὸς τὸν Ἀσσύριον· Διέρρηξεν ὁ Θεὸς τὴν βασιλείαν σου, καὶ ἐμέρισεν αὐτὴν, καὶ ἔδωκε Μήδοις καὶ Πέρσαις. Ταυτησὶ τῆς ἰστορίας, ὡς γε οἶμαι, διαμέμνηται νυνί, καὶ φησιν ὁ προφήτης ὡς πρὸς γε αὐτοῦς τοῦς ἄρχοντας, ἦτοι μεγιστᾶνας, καὶ μὲν τοὶ τὸν Βαλτάσαρ· Ἐτοιμάσατε τράπεζαν, πίετε, φάγετε· ἀναστάντες οἱ ἄρχοντες, ἐτοιμάσατε θυρεούς· σπαταλήσατε, φησιν, ἐπὶ τραπέζαις ἀσώτοις· ἐν ἔθει δὲ πῶς ἐστὶν ὁ λόγος· καταχορέσθητε πίνοντες ἀπλήστως. Καὶ τί μετὰ τοῦτο; Πόλεμοι διαδέχονται τὴν πανηγυριν, καὶ οὐκ εἰς μακρὰν τὸ παθεῖν· ἀλλ' ἐξ αὐτοῦ τοῦ πότου δραμεῖσθε πρὸς ὄπλα, καὶ ζητήσατε θυρεούς. Παγγάλεπον γὰρ ἀληθῶς τὸ κατεπαίρεισθαι Θεοῦ, καὶ καταθραυσθεσθαι ἐξ ἑξῆς, ἧς ἐπέκεινα τῶν ὄντων οὐδὲν. Δέδοται μὲν γὰρ τοῖς Ἀσσυρίοις; ὁ Ἰσραὴλ· Θεοῦ τὸ χρῆμα

⁷⁸ Jon. iii, 4. ⁷⁹ Dan. v, 1 seqq. ⁸⁰ ibid. 25.

παθεῖν αὐτοὺς τὴν αἰχμαλωσίαν διὰ πολλὴν ἀμαρτίαν ἁπανηνοχότος. Οὐ μὴν ἔδει ἡρηκότας εἰς τοῦτο πεσεῖν ἀμαθίας καὶ ἀσυνέτων ἐνοιῶν, ὡς οἴεσθαι καὶ φρονεῖν τὴν τοῦ σώζειν αὐτοὺς ἐθέλοντος πλεονεκτήσαι τοῦ πάντα ὑπερκειμένου καὶ ἀνεστηκότος τὴν κτίσιν

Ἔτι οὕτως εἶπε Κύριος πρὸς με· Βαδίσας σε αὐτῷ στήσον σκοπὸν· καὶ ὃ ἐὰν ἴδῃς, ἀνάγγειλον. Καὶ εἶδον ἀναβάτας ἵππεις δύο· ἀναβάτην ἄνου, καὶ ἀναβάτην καμήλου.

Ἔθος τοῖς ἁγίοις προφήταις ἐν τῷ τῆς θεοπτείας ἦτοι τῶν ὁράσεων καιρῷ, συλλέγειν ὡσπερ ἐν ἑαυτοῖς τὸν νοῦν, καὶ ἀπερισπάστῳ διανοίᾳ κατασκέπτεσθαι τὰ δεικνύμενα παρὰ Θεοῦ, καὶ οἶον ὕψου καὶ ἐν ἀπορρήτῳ τιλὶ περιωπῇ γεγονότας τῶν θείων ἐπακροῦσθαι λόγων. Καὶ γοῦν ἔφη τις τῶν ἁγίων προφητῶν· « Ἐπὶ τῆς φυλακῆς μου στήσομαι, καὶ ἐπιθήσομαι ἐπὶ πέτραν, καὶ ἀποσκοπέω, τοῦ ἰδεῖν τί λαλήσει ἐν ἐμοί, καὶ τί ἀποκριθῶ ἐπὶ τὸν ἑλεγχόν μου. » Τοιοῦτόν τι νῦν ὁ προφήτης διδάσκει, καὶ φησὶ ἀκοῦσαι παρὰ Θεοῦ· Βαδίσας σε αὐτῷ στήσον σκοπὸν, καὶ ὃ ἐὰν ἴδῃς ἀνάγγειλον· καὶ οὐχ ἕτερον τινα σκοπὸν ἰστᾶν ἐκελεύετο, ἀλλ' ἑαυτὸν που πάντως εὐτρεπίσαι πρὸς θεοπτεῖαν, καὶ οἶον τινα σκοπὸν ὕψου γεγονότα τῷ νῷ, καταθεῖν τὰ ἐσόμενα, καὶ ὄξει δέχεσθαι τῶν πραγμάτων τὴν θείαν. Εἶδον οὖν, φησὶν, ἀναβάτας ἵππεις δύο· ἀναβάτην ἄνου, καὶ ἀναβάτην καμήλου. Καὶ τί δὴ τοῦτο ἐστίν, ὃ τῶν Ἀσσυρίων θρήνων διδάξει σαφῶς. Ἔφασκε γάρ· Ἐπ' ἐμοὶ ἔλαμίται, καὶ οἱ πρέσβεις τῶν Περσῶν πρὸς ἐμὲ ἔρχονται· καὶ ἔλαμίται μὲν βάρβαρον ἔθνος, καμήλοισι ἐποχεῖσθαι μεμελετηκός. Ὁ δὲ γε ἀναβάτης τῆς ἄνου τίς ἂν ἕτερος εἴη παρὰ γε τοὺς Περσῶν ἐξελεγεμένους; οὐδὲ καὶ φασὶν ἡμιόνους τε καὶ σκιαδίους (1) ἐμβεθηκότας ἰέναι πρὸς μάχην, ὡς ἂν μὴ τις αὐτοὺς ἀπονευρώσῃ πόνος. Ἐπειδὴν δὲ τὸν τῆς μάχης ἴδωσι χῶρον, τὸ τηνικαδὲ τῶν σκιαδίων καταπτήσαντες, ἵπποις κέχρηται ἐξελεγεμένοις. Ὀνοῦ τοίνυν ἀναβάτην τὸν ταῖς ἡμιόνους ἐποχοῦμεν φησὶν. Εἰ καὶ καθ' ἕτερον τρόπον θεάσασθαι μὲν εἰκὸς τὸν προφήτην, ἵπποις ἐποχοῦμενον τῶν πολεμίων τὸ στίφος, ἐπομένῳ δὲ πληθύν καμήλων καὶ ἡμιόνων, ἠὲ τρεπισμένων τάχα που πρὸς τὴν τῶν λαφύρων μετακομιδὴν. Τοῦτο γὰρ ἐτέρωθι πού φησιν· « Ἐν τῇ θλίψει καὶ τῇ στενοχωρίᾳ, λέων καὶ σκύμνος λέοντος· ἐκεῖθεν καὶ ἀσπίδες καὶ ἔγγονα ἀσπίδων πετομένων, οἳ ἔφερον ἐπ' ὄνων καὶ καμήλων τὸν πλοῦτον αὐτῶν. » Λέοντα γὰρ καὶ σκύμνον λέοντος τὸν Κύρον ἐκάλει, καὶ τοὺς ὑπ' αὐτῷ Πέρσας τε καὶ Μήδους. Ἀσπίδας δὲ καὶ ἀσπίδων ἔγγονα πετομένων· τοῦτο ἐστίν, ὁξέως διέττειν καὶ πτηνοῖς ἐν ἴσφ φέρεσθαι μεμελετηκότας, τοὺς ἐκ τῶν ἐτέρων τριβῆ.

Ἀκρόασαι ἀκρόασιν πολλήν, καὶ κάλεσον Οὐρίαν εἰς τὴν σκοπιὰν Κυρίου.

Διωμολόγηκεν ὁ προφήτης, ὡς θεάσαιτό τινας

¹ Habac. II, 1. ² Isa. xxx, 6.

(1) Σκιαδία videntur fuisse currus quidam ceu umbraculo quodam operiti.

A servare illos volebat, et ineffabilem Dei quae super omnia exstat et eminent, potentiam debellare.

χειρα, καὶ ἀμείνους γενέσθαι τῆς ἀφράστο· δυνάμει· ὡς Θεοῦ.

VERS. 6, 7. Quia sic dixit Dominus mihi: I, tibi constitue speculatorem, et quod videris, renuntia. Et vidi sessores equites duos: sessorem asinae, et sessorem cameli.

In more est sanctis prophetis, divinae contemplationis seu visionum tempore, velut in se ipsis animum cogere et colligere, et acerrima attentissimaque cogitatione a Deo res ostensas perustrare, et velut in sublimi ac secreta specula divinis verbis aurem praebere. Quippe ex sanctis prophetis quidam dixit: « In custodia mea stabo, et conscendam petram, et speculabor, ut videam quid loquetur in me, et quid respondeam ad castigationem meam ». Hoc itaque propheta docet se a Deo audire: I, et constitue speculatorem, et quod videris renuntia. Non jubetur alium speculatorem statuere, at seipsum omnino ad divinam contemplationem comparare, et velut speculatorem in edito loco, animo ac mente, factum, circumspicere futura, et rerum inspectionem visu aspectuque consequi. Vidi igitur, ait, sessores equites duos, **307** sessorem asinae, et sessorem cameli. Et quid hoc est, lamentatio Assyriorum plane docerit. Dixit enim: In me Elamitae, et legati Persarum ad me veniunt. Elamitae gens barbara sunt, et camelis veli solita. Sessor autem asinae quis alius sit praeter electos et eximios Persarum viros? quos aiunt mulis et sciadis conscensis, ad pugnam fuisse, ne quis eos labor enervet: ubi autem pugnae locum vident, tum e sciadis desultantes, equis utuntur lectissimis. Asinae ergo insessorem dicit, eum qui mulabus vectus est. Vel etiam alio modo: verisimile est vidisse prophetam, hostium cuneum equis vectum, et camelorum et mulorum instructorum multitudinem sequentem, fortassis ad spolia avehenda. Hoc siquidem dicit alibi: « In afflictione et angustia leo et leunculus: ibi, et aspides et progenies aspidum volantium, qui portabant asinis et camelis divitias suas ». Leonem siquidem et catulum leonis Cyrum vocavit, et Persas sub eo Medosque: aspidas et aspidum volantium progeniem, id est, qui propere praecurrere, et avium in morem ferri solent, eos dicit qui ex aliis erant gentibus, quos etiam camelis veli in more positum erat et consuetudine.

ὄνων, οἷς καὶ ἐποχεῖσθαι καμήλοισι ἐν ἔθει καὶ

VERS. 8. Audi auditionem multam, et voca Uriam in speculam Domini.

Confessus est propheta vidisse se quosdam

ascensores, equites duos, cameli et asinæ: qui autem fuerint, superius diximus. Semel autem speculatus, jussus est deinceps quæ ex ea incursione futura sunt, docere, et calamitatis Chaldæorum narrationem terribilem inducere. Multa enim auditio ejusmodi est revera. Nam quæ Babylonii contigerunt, horrenda erant, nec ulla oratione exprimi poterant, et in summum venerunt malorum. Cyrus etenim sic eam cepit, ut prorsus desertam reddiderit, et qui in ea erant interemerit, et eos demum qui in speluncis insidiabantur, et omnino se posse latere sperabant. Etenim dixit ei universitatis Deus: « Dabo tibi thesauros tenebrosos, occultos, a conspectu remotos aperiam tibi ³³. » Inducitur etiam persona Jerusalem velut Babylonem alloquentis: Ne gaudeto, o inimica mea, de me; **308** si ceciderim, resurgam: si in tenebris sedero, Dominus mihi lux erit. Iram Domini feram, quia peccavi ei, donec ipse justificet justitiam meam, et faciat iudicium meum, et educat me in lucem, videamque justitiam ejus. Videbit inimica mea et circumfundetur pudore, quæ dicit mihi: Ubi Dominus Deus tuus? oculi mei videbunt eam. Jamjam conculcanda est, quasi lutum in viis. Dies lituræ lateris, deletio tua dies illa: qua videlicet a Persis et Medis et Elamitis vastata et deleta est, ut dixi. Audi igitur, inquit, auditionem multam, id est, de captivitate longam et horribilem narrationem. Et voca Uriam in speculam Domini. Uriam dicitur fuisse quemdam legis ministerio maxime conspicuum. Voca, inquit, testem factæ tibi speculationis, videlicet visionis, Uriam, et doceatur abs te futura. Postquam enim prophetarum enarrationibus minus credentes, dixerunt: « Alia nobis loquamini, et annuntiate nobis alterum errorem ³⁴; » hinc et appositissime universorum Deus, Judæorum honoratissimos adhibuit testes eorum quæ ostensa sunt diversis temporibus, ut qui velut in visione prophetica prophetiæ spiritum haberent, ut nisi illorum verbis morem gerere voluissent, saltem animarent illos hi, qui apud eos ornati et honorati sunt legali sacerdotio.

πειθεσθαι λόγοις, κἀν οὖν ἐκείνοις θαρσήσειαν, οἱ τῆ κατὰ νόμον ἱερωσύνη τετιμῆνται παρ' αὐτοῖς.

Et dixit: Steti semper die, et in castris steti per totam noctem, et ecce ille venit ascensor bigæ.

Jussus propheta sibi constituere speculatorem, et apte denuntiare quicquid ei a Deo ostensum esset: Steti, inquit, per totam diem et per totam noctem. Et ecce ille venit ascensor bigæ. Quisnam ille? Persa et Elamita, vel exercitus præfectus, id est, Cyrus.

VERB. 9. Et respondens ait: Cecidit Babylon, et omnes imagines ejus, et manufacta ejus contrita sunt in terram.

Cum dixisset propheta: Ecce ille venit ascensor

ἀλαβιάτας ἵππεις δύο, καμήλου τε καὶ θουοῦ· καὶ τίνες ἂν εἶεν οὗτοι, φθάσαντες ἤδη προείπαμεν. Ἐπειδὴ δὲ ἀπαξ τεθέαται, προστάττεται λοιπὸν τὰ ἐκ τῆς ἐφοδου μανθάνειν ἐπιειγεσθαι, καὶ τῆς τῶν Χαλδαίων συμφορᾶς τὰ φρικτὰ δηγήματα. Πολλὴ γὰρ ἀκρίσσις ἡ τοιαύτη κατὰ τὸ ἀληθές. Τοιγάρτοι τῆ Βαβυλῶνι συμβεβηκότα φρικτὰ, καὶ λόγου πέρα παντός, καὶ εἰς ἄκρον ἤκοντα κακῶν. Ἐἶλε γὰρ οὕτως ὁ Κύριος αὐτήν, ὥστε καταστῆσαι μὲν ἐρήμην αὐτήν εἰς ἅπαν, ἀνελεῖν δὲ τοὺς ἐν αὐτῇ, καὶ ἐξ αὐτῶν τε τῶν σπηλαίων σαγηνεύοντα τοὺς ὄλως δύνασθαι λαβεῖν προσδοκῆσαντας. Καὶ γοῦν ἔφη πρὸς αὐτὸν ὁ τῶν ὄλων Θεός, ὅτι Δάσω σοι θησαυροὺς σκοτεινοὺς, ἀποκρύφους, ἀοράτους ἀνοίξω σοι. Εἰσφέρεται δὲ που καὶ τῆς Ἱερουσαλήμ τὸ πρόσωπον ὡς πρὸς γε τὴν Βαβυλῶνα λέγον· Μὴ ἐπιχαιρέ μοι, ἡ ἐχθρά μου, ὅτι πέπτωκα καὶ ἀναστήσομαι· διότι ἐὰν καθίσω ἐν τῷ σκότει, ὁ Κύριος φωτιεῖ με. Ὁργὴν Κυρίου ὑποίσω, ὅτι ἤμαρτον αὐτῷ, ἕως οὗ δικαιοῦσαι αὐτὸν τὴν δικαιοσύνην μου, καὶ ποιῆσῃ τὸ κρίμα μου, καὶ ἐξάξει με εἰς τὸ φῶς· καὶ βλομαι τὴν δικαιοσύνην αὐτοῦ. Καὶ ὄψεται ἡ ἐχθρά μου, καὶ περιβαλεῖται αἰσχρόνῃ, ἡ λέγουσα πρὸς με, Ποῦ Κύριος ὁ Θεός σου; οἱ ὀφθαλμοὶ μου ἐπέψονται αὐτήν. Νῦν ἔσται εἰς καταπάτημα ὡς πηλὸς ἐν ταῖς ἐξόδοις. Ἡμέραι ἀλοιοφῆς πλίνθου, ἐξάλειψίς σου ἡ ἡμέρα ἐκεῖνη· καθ' ἣν δηλονότι πεπρόθηται μὲν ὑπὸ Περσῶν τε καὶ Μήδων καὶ Ἑλαμιτῶν, ἠρτῆται δὲ, ὡς ἔφη. Ἀκρόασαι τοίνυν, φησὶν, ἀκρόασιν πολλῆν, τοῦτ' ἔστι, τὰ ἐπὶ τῇ ἀλώσει μακρὰ καὶ φρικτὰ διηγήματα· καὶ κάλεσον Οὐρίαν εἰς τὴν σκοπίαν Κυρίου. Οὐρίαν φασὶ τινὰ γενέσθαι τῶν ὅτι μάλιστα ἀφανιστάτων ἐν ἱεροῦργοῖς τοῖς κατὰ τὸν νόμον. Παράλαβε τοίνυν, φησὶ, μάρτυρα τῆς δεικνυμένης σοι κατασκοπῆς, ἦγουν ὁράσεως, τὸν Οὐρίαν, καὶ διδάσκέσθω παρὰ σοῦ τὰ ἐσόμενα. Ἐπειδὴ γὰρ τοῖς τῶν προφητῶν διηγήμασιν ἀπειθοῦντες ἔφασκον· « Ἄλλα ἡμῖν λαλεῖτε, καὶ ἀναγγέλλετε ἡμῖν ἑτέραν πλάνησιν, » ταύτητοι καὶ λίαν οικονομικῶς ὁ τῶν ὄλων Θεός τοὺς παρὰ τοῖς Ἰουδαίοις ἐντιμοτάτους ἐποιεῖτο μάρτυρας τῶν δεικνυμένων κατὰ καιροῦς, ὡς ἐν ὁράσει προφητικῇ, τοῖς τὸ τῆς προφητείας ἔχουσι πνεῦμα, ἵν' εἰ μὴ βούλοιντο τοῖς παρ' αὐτῶν κατα-

Καὶ εἶπεν· Ἔστην διὰ παντός ἡμέρας, καὶ ἐν τῇ παρεμβολῇ ἔστην ὄλην τὴν νύκτα· καὶ αὐτὸς ἔρχεται ἀναβύτης ξυνωρίδος.

Κεκελευσμένος ὁ προφήτης ἑαυτῷ στήσαι σκοπὸν, ἀπαγγεῖλαι τε σαφῶς, ὅπερ αὐτῷ δειχθεῖη παρὰ Θεοῦ· Ἔστην, φησὶ, διὰ παντός ἡμέρας, καὶ δι' ὅλης νυκτός· καὶ ἰδοὺ αὐτὸς ἔρχεται ἀναβάτης ξυνωρίδος. Αὐτὸς ἄρα τίς; ὁ Πέρσης τε καὶ Ἑλαμίτης, ἦγουν ὁ τῆς στρατιᾶς ἡγούμενος, τοῦτ' ἔστιν, ὁ Κύριος.

Καὶ ἀποκριθεὶς εἶπεν· Πέπτωκε Βαβυλῶν, καὶ πάντα τὰ ἀγάλματα αὐτῆς, καὶ τὰ χειροποίητα αὐτῆς συνετριβήσαν εἰς τὴν γῆν.

Τοῦ προφήτου λέγοντος· Ἰδοὺ αὐτὸς ἔρχεται

³³ Isa. xlv, 5. ³⁴ Isa. xxx, 10.

ἀναδάτης ξυνωρίδος, τίνα τρόπον τὰ τῆς ἐφόδου A
πραγθῆσεται, καὶ οὐκ εἰς μακρὴν εὖ μάλα θεθα-
μένον, λοιπὸν ἀποκρίνεται Θεὸς καὶ φησιν· Πέπτωκε
Βαβυλὼν, τοῦτ' ἔστιν, ἡ ἀλαζῶν, ἡ ὑβρίστρια, ἡ
σφύρα πάσης τῆς γῆς, καθὰ φησιν Ἱερεμίας· ἡ
πᾶσι τοῖς ἔθνεσι θηριοπρεπῶς ἐπεμβαίνουσα, ἡ
γαυρὸν αἵρουσα τὸν αὐχένα, χώρας τε καὶ πόλεις
καταλειπνοῦσα. Πέπτωκε, φησὶ, τοῦτ' ἔστιν, ἀπ-
δωλε παντελῶς· ἔγηγετο καὶ πεπάτηται, καὶ κατεβρι-
μένη παντελῶς, καὶ ὑπὸ πίδας τῶν ἡρηκτόων ὄραται
κειμένη λοιπὸν. Συνετριβή δὲ καὶ πάντα αὐτῆς τὰ
ἀγάλματα καὶ τὰ χειροποίητα. Γῆ γάρ τῶν γλυπτῶν
ἐστι, καθὰ φησιν ἕτερος τῶν ἁγίων προφητῶν·
ἐπεποιθεὶ δὲ λίαν ἐπὶ ταῖς ψευδωνύμοις θεοῖς· καὶ
ταῖς παρ' αὐτῶν ἐπικουραῖς σώζεσθαι προσδοκῆ-
σασα, πεπάτηται σὺν αὐτοῖς, καὶ ὁμοῦ τοῖς ἰδίοις B
συνετριβή σεβάσμασιν.

Ἀκούσατε, οἱ καταλειμμένοι, καὶ ὀδυνώμε-
νοι, ἀκούσατε ἃ ἤκουσα παρὰ Κυρίου Σαβαώθ, ὁ
Θεὸς τοῦ Ἰσραὴλ ἀνήγγειλεν ἡμῖν.

Ἀπεκομίσθη μὲν αἰχμάλωτος ὁ Ἰσραὴλ, καὶ
δεδοῦλεκε τοῖς Βαβυλωνίοις, ἐφέντος Θεοῦ διὰ
πολλὴν ἁμαρτίαν καὶ ταῖς οὕτω μακραῖς αὐτὸν
ἐναλῶναι συμφοραῖς. Ἀπομενῆχασί γε μὴν ἔν τε
Ἱεροσολύμοις, καὶ ἐν τῇ Ἰουδαίᾳ πολλοὶ· πλὴν
διετέλουν στένοντές τε καὶ ὀδυνώμενοι, πεπορημένης
αὐτοῖς τῆς χώρας· κατεμπερσθέντος δὲ καὶ αὐτοῦ
τοῦ ναοῦ, ἡρημωμένης δὲ κατὰ κράτος τῆς Ἱερου-
σαλήμ. Φάρμακον τοίνυν ἐπικουρίας αὐτοῖς εἰς
παράκλησιν ἐξυφαίνει χρησίμως ὁ προφήτης τὴν
ἔρασιν, καὶ φησὶ πρὸς αὐτούς· Ἀκούσατε, οἱ κατα- C
λειμμένοι καὶ ὀδυνώμενοι, ἀκούσατε ἃ ἤκουσα
παρὰ Κυρίου Σαβαώθ. Ὁ Θεὸς τοῦ Ἰσραὴλ ἀνήγγει-
λεν ἡμῖν. Ἥδει γάρ, ἦδει τὴν Βαβυλωνίων συμφορὰν
θυμηδαίας αὐτοῖς ἐσομένην πρόξενον, καὶ τὰ κατὰ
τῶν λελυπηκτόων διτιγήματα παρακλήσεως ἔσεσθαι
τρόπον τοῖς οὕτω πεπορημένοις.

TO OPAMA THE IDUMÆIAS.

Καὶ τῆς προκειμένης ὁράσει· οἶμαι δὲ δεῖν
προαφηγησασθαι τὴν ὑπόθεσιν. Συντεν γὰρ ὧδέ τε
καὶ οὐκ ἐτέρως οἱ ἐντευξόμενοι. Δύο τοίνυν γενέσθη
υἱοὶ τῷ Ἰσαὰκ, Ἡσαῦ τε καὶ Ἰακώβ· καὶ ὁ μὲν
Ἡσαῦ Ἐδὼμ ἐπεκλήθη, τοῦτ' ἔστι, γῆτινος· τοιοῦτος
γὰρ ἦν ὁ βίος αὐτῷ, καὶ βρώσεως μιᾶς ἀπέδοτο τὰ
πρωτοτόκια αὐτοῦ, καθὰ γέγραπται. Ἰακώβ δὲ ἦν D
ἀνὴρ ἀπλαστός, οἰκῶν οἰκίαν· ἐφη γὰρ οὕτω περὶ
αὐτοῦ τὸ Γράμμα τὸ ἱερὸν· Καὶ γεγονάσι μὲν ἐξ
Ἰακώβ, ὃς μετωνόμασται καὶ Ἰσραὴλ, Ἰουδαῖοι·
ἀπὸ δὲ γε οὗ Ἡσαῦ, ἤγουν τοῦ Ἐδὼμ, οἱ Ἰδουμαῖοι,
ἤγουν οἱ Ἀγαρηνοὶ, εἰσὶ δὲ οὗτοι Σαρακηνοί. Οὐκ-
οῖν ἀδελφοὶ καὶ ἀγχιστροὶ ταῖς ἐκ Ἰσραὴλ γεγονά-
σιν οἱ Ἰδουμαῖοι· ἦσαν δὲ καὶ ἀλλήλοισ ὁμοροὶ τε
καὶ ἀγχιτέρμονες ἡ τε τῶν Ἰουδαίων καὶ ἡ τῶν
Ἰδουμαίων χώρα. Ἀλλ' οὔτε τὸ συγγενές, οὔτε μὴν
τὸ γειτονικὸν ἀλλήλοισ, ἐβράβευε τοῖς γένεσι τὴν
ὀμωφύχων. Διεφέροντο γὰρ καὶ τοῖς Ἑλλήνων ἔθει·

bigæ, et quomodo hæc incursio fieret, et quod non
longe abesset, optime contemplaretur: respondet
Deus, et inquit: Cecidit Babylon, id est, superbus
309 et insolens universæ terræ malleus, ut inquit
Jeremias, et quæ omnes gentes belluino more in-
vadit, quæ elatam cervicem tollit, quæ provincias,
quæ urbes solo æquat. Concidit, inquit, id est,
funditus perit, interiit et conculcata est, et pro-
jecta deinceps, et pedibus victorum subjecta con-
spicitur. Contritæ sunt etiam omnes ejus imagines
et manufacta. Terra enim est sculpsitium, sicuti
dicit alius e sanctis prophetis, et falso nominatis
diis magnopere confisa est, illorumque ope ser-
vari sperans cum illis calcata est, et simul cum
numinibus contrita.

VERS. 10. Audite, derelicti et dolentes, audite quæ
audiui a Domino Sabaoth, Deus Israel annuntiavit
nobis.

Abductus est captivus Israel, et servitit Babylo-
niis, Deo propter multa flagitia immitteente, et
permittente diuturnis cum involvi calamitatibus,
Remanserunt quidem Hierosolymis et in Judæa
multi, at suspirantes jugiter et dolore affecti, re-
gione ipsorum vastata, temploque ipso incenso, et
vi deletis Hierosolymis. Pharmacum igitur auxi-
liare ipsis ad consolationem commode subtextit pro-
pheta hanc visionem, dicitque illis: Audite, dere-
lictis et dolentes: audite quæ audiui a Domino Sa-
baoth. Deus Israelis annuntiavit nobis. Noverat
enim, noverat Babyloniorum calamitatem illis con-
ciliaturam lætitiā, et illis sic excisis eversisque,
jucundas fore narrationes contra eos quos affecerat
molestia.

VISIO IDUMÆÆ.

Et hujus etiam visionis argumentum primum
exponendum arbitror: hæc enim sola ratione qui
hæc legent, intelligent. Erant proinde Isacco fi-
lij duo, Esau et Jacob, et hic quidem Esau, Edom
cognominatus est, id est, Terrenus: talis enim ei
fuit victus vitæque ratio, et edulio solo vendidit jus
primogenituræ suæ, quemadmodum scriptum est⁶⁶.
Jacob autem doli fucique nescius erat, domi habitans:
de eo enim sic dixit sacra Scriptura: Ex Jacobo,
qui nomen quoque Israelis adeptus est, Judæi nati
sunt; ab Esau vero sive Edom, Idumæi 310 sive
Agareni, hi sunt autem Saraceni. Itaque fratres, et
seuine sanguineque propinqui Israelitis fuerunt Idumæi,
et confinis fuit Judæorum et Idumæorum regio
ac contermina. Sed neque generis conjunctio,
neque vicinitas eorum inter se conciliare potuit ut
alere inter hos cognatos benevolentiam. Nam dis-
censerunt, et Idumæi Græcorum juxta mores leges-

⁶⁶ Gen. xxv. 31 seqq.

que viventes, Judæorum provinciam sæpe prædati sunt, et perpetrare in eos ausi sunt omnium turpissimæ. Quippe Ægyptiacæ sævitæ jugo aliquando exonerantes se Israelitæ, in terra patribus promissam migrarunt. « Misit, inquit, legatos Moses ex Cades ad regem Edom, dicens: Hæc dicit frater tuus, Israel: Tu scis omnem laborem qui invenit nos: et descenderunt patres nostri in Ægyptum, habitavimusque in Ægypto dies complures, et vexarunt nos Ægyptii ac patres nostros. Clamavimus autem ad Dominum, et exaudivit Dominus vocem nostram, et misso angelo, eduxit nos ex Ægypto, et nunc somns in Cades civitate ex parte finium tuorum: transibimus per terram tuam: non proficiscemur per agros, nec per vineas: non bibemus aquam ex lacu tuo: via regia ibimus: non declinabimus ad dextram, nec ad sinistram, donec præterierimus fines tuos. Dixit autem ei Edom: Non transibis per me, alioqui in bellum egrediar contra te⁶⁶. » Videsne quam fuerint duri, quam ab omni misericordia alieni Idumæi, idque etiam erga fratres? Sed non huc tantum eorum proruperunt scelera, sed et aliud quiddam et impium et immitte admiserunt. Capta enim Judæorum regione a Babylonio, incensoque templo, vastatis Hierosolymis, ea in cives patraverrunt quæ nulla consecrari potest oratio. Deinde cum eorum aliquot, qui a gladio Persico immunes et salvi evaserant, ad regionem Judæorum, ut finitimam et ut ad fratres et consanguineos fugissent: isti quanquam succurrere ut fratribus, misereri ut miserorum, refocillare ac restituere ut amicos debuissent, belluine invaserunt, et crudelitatem suam in profugos exercuerunt. Ob hoc ipsum graviter insinulavit eos universitatis Deus, voce Abdixæ prophetæ. Scriptum est enim sic: « Illo die, ait Dominus, perdam sapientes ex Idumæa, **311** et intelligentiam de monte Esau, et consternabuntur bellatores tui qui ex Theman, ut auferatur homo de monte Esau, propter cædem et impietatem in fratrem tuum Jacob. Operiet te ignominia, et exterminaberis in æternum: a quo die restitisti ex adversa parte, in die alienigenarum captivum ducentium exercitum ejus: et alienigeni ingressi sunt in portas ejus: et de Jerusalem jecerunt sortes: et tu eras quasi unus ex illis⁶⁷. » Ecce, ut Persicæ crudelitatis imitatores existerunt, et qui salutem expectabant, et propterea tanquam ad fratres et vicinos ibant, eos trucidarunt immaniter. Quare Babylonii cum Judæorum regionem cepissent, reducti deinceps in suam patriam, obiter depopulati sunt Idumæam. Coperunt enim omnes facile sane, et absque pulvere, Dei ira illis imminente. Et rursus dixit voce Abdixæ: « Propterea prope est dies Domini super omnes gentes: quemadmodum fecisti, ita erit tibi: retributio tua retribuetur in caput tuum⁶⁸. » Hoc igitur est quasi brevi compendio, ejus quæ præ manibus est visionis argumentum. Progrediendum

Α τε και νόμοις διαζώντες; Ἰδουμαῖοι, κατελήζοντο συχνῶς τὴν τῶν Ἰουδαίων χώραν, και πάντων αἰσχίστα δρᾶν εἰς αὐτοὺς ἀπετόλμων. Καὶ γοῦν δευ τῆς Αἰγυπτίου πλεονεξίας ἀποφορτισάμενοι τὸν ζυγὸν οἱ ἐξ Ἰσραὴλ, ἀνεφοίτων εἰς τὴν γῆν τὴν τοῖς πατράσιν ἐπηγγελμένην, « Ἀπέστειλε, φησὶν, ὁ Μωσῆς ἀγγέλου ἐκ Κάδης πρὸς βασιλέα Ἐδῶμ, λέγων· Τάδε λέγει ὁ ἀδελφός σου Ἰσραὴλ· Σὺ ἐπίστη πάντα τὸν μόχθον τὸν εὐρόντα ἡμᾶς· και κατέθησαν οἱ πατέρες ἡμῶν εἰς Αἰγυπτον, και παρωκῆσαμεν ἐν Αἰγύπτῳ ἡμέρας πλείους· και ἐκάκωσαν ἡμᾶς οἱ Αἰγύπτιοι και τοὺς πατέρας ἡμῶν· και ἀνεδοῆσαμεν πρὸς Κύριον, και εἰσήκουσε Κύριος τῆς φωνῆς ἡμῶν, και ἀποστειλας ἄγγελον ἐξήγαγεν ἡμᾶς ἐξ Αἰγύπτου· και νῦν ἐσμὲν ἐν Κάδης πόλει ἐκ μέρους τῶν ὀρίων σου· παρελευσόμεθα διὰ τῆς γῆς σου· οὐ διελευσόμεθα δι' ἀγρῶν, οὐδὲ δι' ἀρπελώνων· οὐδὲ πιδόμεθα ὕδωρ ἐκ λάκκου σου· ὀδῶ βασιλικῆ πορευσόμεθα· οὐκ ἐκκλινοῦμεν δεξιὰ, οὔτε εὐώνυμα, ἕως ἂν παρέλθωμεν τὰ ὄρια σου. Καὶ εἶπεν πρὸς αὐτὸν Ἐδῶμ· Οὐ διδοῦσθαι δι' ἐμοῦ· εἰ δὲ μή, ἐν πολέμῳ ἐξελεύσομαι εἰς συνάντησίν σου. » Ὁρᾶς ὅπως σκληροὶ και ἀφιλοκτείροντες γεγόνασιν Ἰδουμαῖοι, και τοῦτο πρὸς ἀδελφούς; Ἄλλ' οὐ μέχρι τούτων αὐτοῖς τὰ ἐγκλήματα· ἀλλὰ γὰρ και ἑτερόν τι πεπραχάσιν ἀνόσιόν τε και ἀπηνές. Εἶπε μὲν γὰρ τὴν τῶν Ἰουδαίων χώραν ὁ Βαβυλώνιος, κατεμπρόσας δὲ τὸν ναὸν και καταδρώσας τὸν Ἰσραὴλ, τὰ πέρα λόγου παντός κατὰ τῶν ἐνοικούντων εἰργάζετο. Εἶτά τινες τῶν διασσεωσμένων ἐκ μαχαίρας Περσικῆς, ὡς εἰς ὄμορον χώραν τῶν Ἰουδαίων, και ὡς πρὸς ἀδελφούς και ὀμαιμονας καταφεύγειν ἐσπούδαζον· οἱ δὲ καίτοι δέον ἐπαμῦναι ὡς ἀδελφοῖς, και ἀθλίως πεπραχότας ἐποικτείρειν αὐτούς, και μὴν και ἀνακτῆ·⁶⁹ φιλοφρόνας, θηριοπρεπῶς ἐπαπῆδων· Ἔργον δὲ τῆς ἐαυτῶν ὀμότητος ἐποιούνο τοὺς φεύγοντας. Καὶ ἐπ' αὐτῶν δὴ τούτῳ, κατητήατο λίαν αὐτοὺς ὁ τῶν ὄλων Θεὸς διὰ φωνῆς Ἀβδίου τοῦ προφήτου· γέγραπται γὰρ ὀδί· « Ἐν ἐκείνῃ τῇ ἡμέρᾳ, λέγει Κύριος, ἀπολῶ σοφούς ἐκ τῆς Ἰδουμαίας, και σύνεσιν ἐξ ὄρους Ἡσαῦ· και πτοηθήσονται οἱ μαχηταί σου οἱ ἐκ Θεμάν, ὅπως ἐξαρθῆ ἄνθρωπος ἐξ ὄρους Ἡσαῦ, διὰ τὴν σφαγὴν και τὴν ἀσέθειαν τὴν εἰς τὸν ἀδελφόν σου Ἰακώβ· και καλύψει σε αἰσχὺνη, και ἐξαρθήσθαι εἰς τὸν αἰῶνα, ἀφ' ἧς ἡμέρας ἀντέστης ἐξ ἐνεντίας, ἐν ἡμέρᾳ αἰχμαλωτευόντων ἀλλογενῶν δύναμιν αὐτοῦ· και ἀλλότριον εἰσήλθον εἰς πύλας αὐτοῦ· και ἐπὶ Ἱερουσαλήμ ἔβαλον κλήρους· και σὺ ἧς ὡς εἰς ἐξ αὐτῶν. » Ἀθρεὶ δὴ οὖν ὅπως τῆς Περσικῆς ὀμότητος γεγόνασι μιμηταί, και τοὺς ἀνασώζεσθαι προσδοκῆσαντας, ταύτης τε ἕνεκα τῆς αἰτίας ὡς πρὸς ἀδελφούς ἰόντας και γείτονας ἀπεκτόνασιν ἀνηλεῶς. Ἐλόντες τοίνυν τὴν τῶν Ἰουδαίων χώραν οἱ Βαβυλώνιοι, ἀναχομιζόμενοι τε λοιπὸν εἰς τὴν ἐαυτῶν, ὀδοῦ πάρεργον ἐποιούνο τῆς Ἰδουμαίας τὴν δῆωσιν. Εἶλον γὰρ ἄπαντας και λίαν ἀκονίτι, Θεοῦ τὴν ὀργὴν ἐπαφέντος αὐτοῖς. Καὶ

⁶⁶ Num. xx, 14-18. ⁶⁷ Abdixæ 1, 8-11. ⁶⁸ ibid. 15.

ροῦν ἔφη πάλιν διὰ φωνῆς Ἀδδίου· « Διότι ἐγγὺς ἡ ἡμέρα Κυρίου ἐπὶ πάντα τὰ ἔθνη· ὃν τρόπον ἐποίησας, οὕτως ἔσται σοι· τὸ ἀνταπόδομά σου ἀνταποδοθήσεται εἰς κεφαλὴν σου. » Ἀυτὴ τοίνυν ἐν βραχείᾳ τῆς ἐν χερσίν ἡμῶν ἐράσεως ἢ ὑπόθεσις. Καὶ δὴ καὶ εἰπεῖν τὰ ἐγγεγραμμένα.

Πρὸς ἐμὲ κάλει παρὰ τοῦ Σηεῖρ.

Αὕτη ἡ φωνὴ τοῦ πάντων κρατοῦντος Θεοῦ τῷ προφήτῃ λεγόντος, ὡς αὐτίκα δὴ μάλα πολέμου τῆς τῶν Ἰδουμαίων κατασκήψαντος γῆς, τραπήσονται πρὸς φυγὴν ἅπαντες οἱ κατοικοῦντες αὐτήν. Σηεῖρ δὲ τῆς Ἰδουμαίας ὄρος ἐστὶ παμμέγεθες, ὅφ' ἔφ' λέγεται λαμπρὰ παρ' αὐτοῖς εἶναι πόλις. Ὡς οὖν μελλόντων ὡς οὐδέπω τραπέσθαι πρὸς φυγὴν τῶν ἐξ ὄρους Σηεῖρ, ἦτοι τῶν Ἰδουμαίων, Πρὸς ἐμὲ, φησὶ, κάλει, τοῦτ' ἐστίν, ἠκέτωσαν οἱ ἐκεῖθεν φεύγοντες εἰς τὴν Ἰουδαίαν. Ὡς περὶ ἐπιπέταζον τοῖς ἐξ Ἰσραὴλ καταφεύγουσι παρ' αὐτοῖς, οὕτω γελασθήσονται, φησὶ, τὰ ἴσα δρώντες αὐτοῖς, καὶ τῆς Βαβυλωνίων χειρὸς ἠττώμενοι.

Φυλάξατε ἐπάλλξεις, φυλάξω τὸ πρωὶ καὶ τὴν νύκτα.

Ἔστι μὲν ὁ λόγος ὡς πρὸς Ἰδουμαίους, μονονοχὶ κατονευδίζοντος αὐτοῖς τοῦ Θεοῦ τὸ εἰκαῖον εἰς πόνοους, τοὺς ἐπὶ γε τὸ δεῖν ἀμύνεσθαι τοὺς ἐχθροὺς, γλιχέσθαι δὲ κατ' οὐδένα τρόπον τῆς παρ' αὐτοῦ σωτηρίας καὶ ἀρωγῆς. Μελλούσης γὰρ ἔσσεσθαι τῆς τῶν Ἀσσυρίων ἐφόδου, καὶ τῶν πόλεων ἀποφράττοντες εἰσβολὰς, τὰς ἐπάλλξεις ἐτήρουν. Ἄλλ' ἦν ἀνόνητον τὸ χρῆμα αὐτοῖς. Ἠλώσαν γὰρ αἱ παρ' αὐτοῖς πόλεις, καὶ οὐδεὶς ἦν παντελῶς ὁ σωζόμενος. Ἐν ἤθει τοίνυν ὁ παρὰ Θεοῦ πρὸς αὐτοὺς γέγονε λόγος· Ναὶ, φησὶν, ἄρθα καὶ ἐκίττα βουλευέσθε, φυλάσσετε τὰς ἐπάλλξεις. Ἔϊτα ὡς παρ' αὐτῶν, Φυλάσσω τὸ πρωὶ, καὶ τὴν νύκτα. « Ἄλλ' ἐὰν μὴ ὁ Κύριος φυλάξει πόλιν, εἰς μάτην ἠγρύπνησεν ὁ φυλάσων. » Ἔδει γὰρ μᾶλλον ἐπικουρίαν ζητεῖν τὴν ἔκθεον καὶ παρὰ Θεοῦ, καὶ οὐχὶ δὴ μᾶλλον ἐπιθαρσῆσαι λίθοις. Κατασεσῆσθαι γὰρ οὕτω φασὶν τῶν παρ' αὐτοῖς πόλεων τεῖχη, ὡς λίθον ἐπὶ λίθον οὐχ ὀραῖσθαι καίμενον.

Ἐὰν ζητῆς, ζήτει, καὶ παρ' ἐμοὶ οἶκει, ἐν τῷ δρυμῷ ἐσπέρας κοιμηθήσῃ.

Εἰ γὰρ δὴ βούλοιο, φησὶν, ἐπικουρίαν ζητεῖν, ζήτει ταύτην παρ' ἐμοῦ τοῦ διασωσῆναι ἰσχύοντος, καὶ οἶκει παρ' ἐμοί, τοῦτ' ἐστίν, ἐμὸς ἔσο καὶ φρόνει τὰ ἐμὰ, τῆς τῶν ψευδωνύμων θεῶν λατρείας σαυτὸν ἀφιστάς. Τοιοῦτόν τί φησὶν ὁ Σωτὴρ· « Ὁ ἐμὲ ἀγαπῶν, ἐμοὶ ἀκολουθεῖτω, καὶ ὅπου εἰμὶ ἐγώ, ἐκεῖ καὶ ὁ διάκονος ὁ ἐμὸς ἔστω. » Κατατραχεύσης τοίνυν, φησὶ, τῆς τῶν πολεμίων φάλαγγος τὴν τῶν Ἰουδαίων ἅπασαν γῆν, ἔξω καὶ οἰκῶν ἢ καὶ πόλεων, καὶ ἐν τῷ δρυμῷ ἐσπέρας κοιμηθήσῃ, τοῦτ' ἐστίν, ὁμοῦ τοῖς ἀγρίοις καταλύσει θηρίοις· κατακλισθήσῃ δὲ καὶ ἐν τοῖς ἔλεσιν, οὕτω τε λοιπὸν τῆς εἰς ἀδελφούς ὁμότητος πραχθήσῃ τὰς δίκας.

Ἐν τῇ ὁδῷ Δαιδάρ, εἰς συνάντησιν διψῶντι ὕδωρ φέρετε, οἱ ἐνοικοῦντες ἐν χώρᾳ Θεμῶν, ἀρτοῖς συναντᾶτε τοῖς ψεύγουσι διὰ τὸ πλῆθος τῶν

est autem ad singula tractanda, prout eorum quo scripta sunt ordo postulat.

Vers. 11. Ad me clama de Seir.

Hæc vox est omnipotentis Dei alloquentis prophetam. Perinde quasi bellum terræ Idumæorum primo quoque tempore ingrueret, vertentur in fugam omnes qui eam inhabitant. Seir vero mons ingens est Idumææ, in quo illustris urbs apud eos esse dicitur. Quasi igitur montani Seir, id est Idumæi, jamjam fugam pararent: Ad me, inquit, clama, id est, veniant qui hinc fugiant, in Idumæam. Nam ut Israelitas apud eos profugos sanis et scommatis exceperunt, sic irridebuntur, inquit, et par pari referent illis, cum Babyloniorum manu victi fuerint.

Vers. 12. Custodite propugnacula, custodiam mane et noctu.

Sermo est Dei velut ad Idumæos, quibus vanos et irritos labores quos in propulsandis hostibus collocaverunt, ab ipso salutem auxiliumque nulla ratione expetentes objicit. Imminente enim Assyriorum incursione, urbium obstructo et præcluso aditu propugnacula custodiebant ac defendebant, sed res erat ipsis inutilis. Occupatis enim eorum urbibus, nemo proorsus evasit. Itaque habetur ad eos a Deo oratio moribus accommodata: Certe enim, ait, recta et consentanea decernite; custodite propugnacula. Deinde respondetur quasi ab illis: Custodiam mane et nocte. « Sed nisi Dominus custodierit civitatem, frustra vigilat qui custodit ». Oportebat enim potius supernum auxilium a Deo quærere, et non lapidibus confidere. Sic enim narrat urbium mœnia concussa fuisse, ut lapis lapidi suppositus non videatur.

Vers. 13. Si quæsieris, quære, et apud me habita, in saltu vesperi dormies.

Si enim volueris, inquit, præsidium quærere, hoc a me qui servare valeo quære, et apud me habita, id est, mecum esto et mea sapito, a falso nominatorum deorum cultu teipsum conservato. Tale quid Servator ait: « Qui me amat, sequatur me: et ubi ego sum, ibi et minister meus sit ». Phalange ergo, inquit, hostium universam terram Idumæorum incursante, ex ædibus deturbaberis et ex urbibus, et in silva vesperi dormies: id est, una cum silvestribus feris diversaberis, et in paludibus commoraberis, atque ita crudelitatis erga fratres in posterum pœnas persolves.

Vers. 14, 15. In via Dædan, in occursum sitiienti aquam ferte, qui inhabitatis regionem Themani, panibus occurrite fugientibus propter multitudinem fugien-

⁹⁹ Psal. cxlvi, 1. ¹⁰⁰ Joan. xii, 26.

itium et propter multitudinem errantium, et propter multitudinem gladiatorum, et propter multitudinem arcuum extensorum, et propter multitudinem cadentium in bello.

Idumæos qui impie patrarant accusat, quemadmodum jam dixi, idque Abdiæ prophetæ voce. Cum enim Israelitis in miseras insanabiles incidentibus succurrere et condolere debuissent, hoc minime fecerant, sed ab omni pietatis affectu alieni et præfracti, et Assyriorum crudelitate immaniores esse videbantur, et cum omnino manu eorum effugere non valerent, crudeliter interinebant. In quo igitur bene audire eos oportuisset, si fecissent, hoc cum non fecerint, accusat dicens: In via Dædan, in occursum sitiienti **313** aquam ferte, qui habitatis in regione Theman, cum panibus occurrere fugientibus. Oportuit enim, oportuit, inquit, vos qui australem habetis regionem, Theman enim interpretatur *Aster*, in via Dædan fugientibus et errantibus panes et aquam adducere, et charitatis officia erga fratres, ut æquum est, studiose et incunctanter exsequi, et non bellino more resistere, et quodammodo afflictis jam insultare, et jugum adeo acerbis asperisque calamitatibus pressorum aggravare. Æquum ergo fuerat amanter occurrere fugientibus. Versi sunt enim in fugam domo et urbibus spretis, propter gladiatorum et crudellissimorum arcuum multitudinem, et quia complures ceciderunt, innumerabilesque apud eos mortui fuerant.

VERS. 16, 17. *Quis sic dixit mihi Dominus: Adhuc annus, quasi annus mercenarii, deficiet gloria Cedar, et residuum arcuum fortium filiorum; Cedar erit exiguum, propterea locutus est Dominus Deus Israel.*

Quod prope sit et quasi in scribis Idumææ interitis, et quod prorsus penitusque ad interuersionem abitari, incenditibus ipsorum urbes Babylonis, et eunctam regionem devastantibus, perspicue prænuntiat: Unus enim, inquit, erit annus intermedius, et sagittarii Cedar, qui mirum in modum hac de re sibi placebant, deficient et disperibunt. Verum erit hoc vaticinium. Dominus enim locutus est, Dominus Deus Israel. Veritas autem minime mentietur. Annum mercenarii dicit, exacte et præcise ad calculos reuocatum. Qui enim in servitute sudorem tolerat, et se mercede ad dicit alteri, subtiliter et accurate rationem in se semper temporis suæ conductionis. Hæc quidem quod ad litteram attinet. Ac de historia jam dictum sit. Huius autem sermonis vim ad sanctam Ecclesiam ejusque alumnos, et ad heterodoxorum greges referentes illud dicitur, Græcorum agmina non raro adversari his qui recte sentiunt et qui natura et vere universitatis officium ac Dominum adorare volunt, eos acerbis prosequi insectationibus ac persecutionibus, intolerandisque interdum laboribus involvere. Similiter etiam qui impiarum hæreseon virus animo et pectore habent, eisi **314** Christianorum nomina furati sunt, et fraternitatem nobiscum simu-

A ζευγόντων, και διὰ τὸ πλῆθος τῶν πλανωμένων, και διὰ τὸ πλῆθος τῆς μαχαίρας, και διὰ τὸ πλῆθος τῶν τοξευμάτων τῶν διατεταμένων, και διὰ τὸ πλῆθος τῶν πεπτωκότων ἐν τῷ πολέμῳ.

Ἀνόσια πεπραχότας κατατιτάται τοὺς Ἰδουμαίους, καθάπερ ἤδη προείπον, και διὰ φωνῆς Ἀβδίου τοῦ προφήτου. Καίτοι γὰρ θεὸν ἀνηκίστους περιπεσοῦσι συμφοραῖς τοῖς ἐξ Ἰσραὴλ ἐπαμῦναι συντηληκότας, τοῦτο μὲν οὐκ ἔδραν· ἀφιλόστοργοι δὲ και ἀταράκωνες, και τῆς τῶν Ἀσσυρίων ὀμότητος ἀγριώτεροι κατεφαίνοντο, τοὺς και ὄλως διαφυγαῖν ἰσχύσαντας τὰς ἐκείνων χεῖρας, ὡμῶς ἀποσφάττοντας. Ὅπερ οὖν ἔδει ποιοῦντας εὐδοκιμεῖν, τοῦτο μὴ πεποιηκότας τε . . . λέγων· Ἐν τῇ ὁδῷ Δαιδάν εἰς συνάντησιν διεφῶντι ὕδωρ φέρετε, οἱ ἐνοικούντες ἐν χώρῃ Θεμάν, ἄρτοις συναντάτε τοῖς φεύγουσιν. Ἐδει γὰρ, ἔδει, φησὶν, ὑμᾶς, τοὺς τὴν νοτίαν ἔχοντας χώραν, Θεμάν γὰρ ἐρμηνεύεται *Νότος*, τοῖς ἐν τῇ ὁδῷ Δαιδάν φεύγουσι τε και πλανώμενοις ἄρτους τε και ὕδωρ προσάγειν, και τὰ ἐξ ἀγάπης τοῖς ἀδελφοῖς προύσης περαίνειν ἐπελγεσθαι μᾶλλον, και οὐκ ἀντιφέρεσθαι θηριοπρεπῶς τοῖς ἤδη παθοῦσιν, ἐναλομένους τρέπον τινὰ, και καταφορτίζοντας τὸν ζυγὸν τῶν ἤδη πεπιεσμένων ταῖς οὕτω πικραῖς και ἀτιθάσσοις συμφοραῖς. Ἐδει τοίνυν τοῖς φεύγουσιν ὑπαντῆν φιλοφρόνας. Ἐτρέποντο γὰρ εἰς φυγὴν, οἰκων τε και πόλεων ἀλοχθσαντες, διὰ τὸ πλῆθος τῆς μαχαίρας και τῶν δεινῶν τοξευμάτων· και ἔτι πολλοῖς πεπτωκάσι, και ἀριθμοῦ κρείττονες γεγῆνασι παρ' αὐτοῖς οἱ νεκροί.

C Ὅτι οὐτως εἰπέ μοι Κύριος· Ἐτι ἐνιαυτὸς ὡς ἐνιαυτὸς μισθωτοῦ, ἐκλείψει ἡ δόξα Κηθάρ, και τὸ κατάλοιπον τῶν τοξευμάτων τῶν ἰσχυρῶν υἱῶν Κηθάρ ἔσται ὀλίγον, διότι Κύριος ἐλάλησεν ὁ Θεὸς Ἰσραὴλ.

Ὅτι γέγονεν ἐγγύς, και ὅσον εἰσω βέβηκε θυρῶν ὁ τῆς Ἰδουμαίας θιέθρος, και ἔτι πάντη τε και πάντως οἰκῆσονται πρὸς ἀπώλειαν, κατεμπιπράντων αὐτοῖς τὰς πόλεις τῶν Βαβυλωνίων, και ἅπασαν δὲ καταδρόντων τὴν χώραν, προαπγγέλλει σαφῶς· Εἰς γὰρ ἔσται, φησὶν, ἐνιαυτὸς ὁ μεταξὺ, και οἱ τῆς Κηθάρ τοξευταί, και τοι, φησὶν, οὐκ ἀθάμαστον ἐπ' αὐτῷ δὴ τούτῳ τὴν ὑπόληψιν ἰσχυρότες, ἐκλείψουσι τε και ἀπολούνται· και ἀληθῆς ἡ προαγόρευσις. Κύριος γὰρ ἐλάλησεν ὁ Θεὸς Ἰσραὴλ· ψεύσεται δὲ οὐδαμῶς ἡ ἀλήθεια. Ἐνιαυτοῦ γε μὴν μισθωτοῦ φησι τὸν ἀκριδῶς ἐκμετροῦμενον. Ὁ γὰρ τοι τοὺς ἐπὶ ταῖς θητείαις ἰδρωτάς εἰσελθὼν, και ἀπομισθώσας ἑαυτὸν ἐτέρῳ, λεπτῶς τε και ἀκριδῶς δεῖ πῶς περιεργάζεται τοῦ τῆς μισθώσεως χρόνου τὸ μέτρον. Και ταυτὶ μὲν τό γε ἤκον εἰς γε τὸ γράμμα και μὲν τοι τὴν ἱστορίαν εἰρήσθω νυνί. Περιεργαζόντες δὲ τοῦ λόγου τὴν δύναμιν εἰς τε τὴν ἁγίαν Ἐκκλησίαν και τοὺς ταύτης τροφίμους, και μὴν και εἰς τὰς τῶν ἑτεροδόξων ἀγέλας, ἐκείνῳ φάμεν· ὅτι κατεπιφύονται πλειστάκις τὰ Ἑλληνιον στίφη τῶν ὀρθῶ φρονεῖν εἰωθότων, και τὸν φέσει τε και ἀληθῶς τῶν ὄλων δημιουργὸν και Κύριον προσκυνεῖν ἐλομένων. Εἶτα διωγμοῖς ὑποθέντες πικροῖς, ἀρρητοῖς ἔσθ' ὅτε περιβάλλουσι

πόνους. Ὁμοίως δὲ καὶ οἱ τῶν ἀνοσιῶν αἰρέσεων τὸν ἄνθρωπον εἰς νοῦν ἔχοντες καὶ καρδίαν, καὶ τοὶ τὸ Χριστιανῶν νοῦμα κλέπτοντες, ὑποπλαττόμενοι τε τὴν πρὸς ἡμᾶς ἀδελφότητα, τὰς τῶν ἐχθρῶν ἀγριότητας νεκρῶν ἐσθ' ὅτε, ἀφιλόστοργοί τε καὶ ἀπηνεῖς. Καὶ τί γὰρ οὐχὶ τῶν τοιοῦτων ὑπάρχοντες δι' αὐτῶν ἐλέγχονται τῶν πραγμάτων; ἄλλ' οὐκ εἰς ἅπαν αὐτοῖς διακαρτερήσει Θεὸς, ἀνέξεται δὲ οὐδαμῶς ἀφιλοστοργούντων ἄγαν, ἐποίσει δὲ μᾶλλον αὐτοῖς τὰ ἐξ ὀργῆς καὶ δίκης.

TOMOS E'.

TO OPAMA TΗΣ ΦΑΡΑΓΓΟΣ ΣΙΩΝ.

Τὴν τῶν Αἰγυπτίων, Ἀσσυρίων τε καὶ Ἰουδαίων ἄλωσιν προηγορευκώς ὁ προφήτης, ἐπ' αὐτὴν ἔρχεται τὴν ἁγίαν πόλιν, τοῦτ' ἐστὶ τὴν Ἱερουσαλήμ· καὶ τὰ συμβησόμενα αὐτῇ κατὰ καιροὺς ἐκ θείας ὀργῆς προσηγγεῖται χρησίμως· ἵν' εἰδῶσιν, ὅτι δικαιοσύνης ὑπάρχων πρῶτανεὶς ὁ τῶν ὄλων Θεὸς, μᾶλλον δὲ αὐτὸ χρῆμα δικαιοσύνη· οὐ τὸν οἰκεῖον ἀπλῶς γεγονότα, δ' ἄ γε τοῦ πεπαιδευγέσθαι νόμου, τιμῆ καὶ προσίσταται, καὶ φροντίδος ἀξιοῖ· δοκιμάζει δὲ μᾶλλον τὰ ἐκίστη βεβιωμένα, καὶ τοῖς μὲν ἀγαθοῖς τὴν ἕξιν διανέμει τὰ ἀγαθὰ· ἡγείται δὲ ξένον καὶ κατ' οὐδένα τρόπον αὐτῷ προσοικειούμενον τὸν τῆς φαυλότητος ἔραστὴν, κἂν εἴ τις εἴη τυχὸν ἀγαπητὸς διὰ τοὺς πατέρας. Ὄνοντο τοίνυν ἐκ πολλῆς ἄγαν ἀμαθίας τῶν Ἰουδαίων οἱ θεῖοι, καὶ ἀνάλωτοι παντελῶς ἔεσθαι τοῖς ἐχθροῖς, καὶ οὐδενὸς τὸ σύμπαν ἐπιπιδῶντος αὐτοῖς, τὴν ἡρεμαῖόν τε καὶ ἐν πολλαῖς ἄγαν εὐημερίαις διαδιδῶναι βίον, καίτοι Θεῷ προσκρούοντες, καὶ εἰς πολλὴν ἄγαν ἀσέθειαν ἀπονευκότες. Προσκεκυνήκασιν γὰρ εἰδώλοις, καὶ ὑποκάτω δρυὸς καὶ λεύκης ἀναθέντες ἕδη καὶ βωμοὺς τοῖς ματαίοις θυσίας προσήγον καὶ σπονδὰς ἐπετέλου, τῆς ὀφειλομένης τῷ παναγίῳ Θεῷ δόξης εἰς ἅπαν ἡφειδῆκότες. Καὶ γοῦν διὰ φωνῆς Ἱερεμίου φησὶ πρὸς αὐτοὺς περὶ τῆς Ἱερουσαλήμ· «Καὶ μὴ λέγετε ὅτι, Ναὶς Κυρίου ἐστίν, ὅτι ἐὰν μὴ διορθοῦντες διορθώσητε τὰς ὁδοὺς ὑμῶν, καὶ τὰ ἐπιτηδεύματα ὑμῶν, καὶ ὡσπὼ τὸν οἶκον τοῦτον ὡσπερ Σηλὼμ.» Κατηγιάτο δὲ πάλιν αὐτοὺς διὰ Μιχαίου τοῦ προφήτου λέγων· «Οἱ ἠγοῦμενοι αὐτῆς μετὰ δῶρων ἔκρινον, καὶ οἱ ἱερεῖς αὐτῆς μετὰ μισθοῦ ἀπεκρίνοντο, καὶ οἱ προσφῆται αὐτῆς μετὰ ἀργυρίου ἐμαντεύοντο, καὶ ἐπὶ τὸν Κύριον ἐπανεπαύοντο λέγοντες· Οὐχὶ Κύριος ἐν ἡμῖν ἐστίν; Οὐ μὴ ἐπέβη ἐφ' ἡμᾶς κακὰ. Διὰ τοῦτο δι' ὑμᾶς Σιών ὡς ἀγρὸς ἀροτριῶσεται, καὶ Ἱερουσαλήμ ὡς ὄπισθοφυλάκιον ἔσται, καὶ ὄρος τοῦ οἴκου ὡς ἄλσος δρυμοῦ.» Ὁξὺ δὲ ὅτι τὸ τοῦ Θεοῦ κρίμα κατὰ παντὸς ἔρχεται τοῦ πλημμελεῖν εἰωθότος φανερὸν αὐτοῖς ἐποίει αὐτῶν καὶ ὁ Θεοσπίσιος Ἰωάννης· «Γεννήματ' ἐχιδῶν, τίς ὑπέδειξεν ὑμῖν φυγεῖν ἀπὸ τῆς μελλούσης ὀργῆς; Ποιήσατε οὖν καρποὺς ἀξίους τῆς μετανοίας, καὶ μὴ δόξητε λέγειν ἐν ἑαυτοῖς ὅτι Πατέρα ἔχομεν τὸν Ἀβραάμ· λέγω γὰρ ὑμῖν ὅτι δύναται ὁ Θεὸς ἐκ τῶν λίθων τούτων ἐγεῖραι τέκνα τῷ Ἀβραάμ. Ἦδη δὲ ἡ ἀξίνη πρὸς τὴν ρίζαν τῶν δέν-

lant, inhumanitatem etiam hostilem interdum superant, a charitate et pietate alieni et immites. Nam quid horum est, cujus affines esse reipsa non deprehenduntur? At omnino eos non feret Deus, nec eos qui sic ad omnem humanitatis et pietatis affectum obdurerunt sustinebit, at illis quæ ira, quæ iustitia flagitat, irrogabit.

TOMUS V.

VISIO VALLIS SION.

Ægyptiorum, Assyriorum et Idumæorum captivitatem cum propheta prædixerit, ad ipsam sanctam civitatem, id est Jerusalem, accedit, quæque illi defluxu temporum ex divina ira contingent, opportune deuntiat: ut universitatis Deum, iustitiæ administratorem, imo vere ipsam iustitiam videant, non simpliciter quod per legis pædagogiam intimi et conjunctissimi essent, propterea eos colere, recipere et cura dignari: sed potius quid in vita a quoquam sit, explorare, et bonis quidem virtutis habitu confirmatis bona distribuere, vitiositatis autem amantem, quasi nulla secum necessitudine junctum, peregrinum ducere: quantumvis forte propter patres charus atque dilectus fuerit. Existimavit igitur præ insigni quadam stupiditate populus Judaicus, ab hostibus nullo modo captum iri, nec ullam prorsus impressionem facturos, at seclatam et altissima tranquillitate circumfluentem vitam victurum, etiamsi Deum offenderit, et in summam impietatem pervolutus fuerit. Idolis enim procubuerunt, et sub quercu ac populo delubris et aris erectis, vanis diis sacrificia fecerunt, illisque, gloria sanctissimo Deo debita prorsus contempta, liba obtulerunt. Etenim voce Jeremiæ affatur Hierosolymitanos: «Nolite dicere: Templum Domini est, quia si vere et serio non correxeritis vias vestras et studia vestra, etiam domum hanc faciam quasi Selom¹¹.» Sugillavit item illos per Michæam prophetam dicens: «Præfecti 315 ejus propter munera judicabant, et sacerdotes ejus propter mercedem respondebant, et propheta ejus propter argentum vaticinabantur, et in Domino acquiescebant, dicentes: Nonne Dominus in vobis est? Non venit in nos mala. Ideo propter vos Sion ut ager arabitur, et Jerusalem ut pomorum custodia erit, et mons domus Domini, quasi saltus silvæ¹².» Quod autem iudicium Dei acre contra omnem delinquentem veniat, perspicuum fecit illis etiam divinus Baptista Joannes, inquis: «Progenies viperarum, quis submonstravit vobis ut fugeretis a futura ira? Facite igitur fructus dignos respicientia, et ne putate dicendum apud vos ipsos, Patrem habemus Abraham: fingo enim vobis, posse Deum ex lapidibus istis excitare filios Abraham. Jam vero securis ad radicem arborum posita est: omnis igitur arbor quæ non fert fructum bonum, excinditur

¹¹ Jerem. vii 4 14. ¹² Mich. iii, 11, 12.

et in ignem mittitur ⁹². » Proinde cum Israel effrenata libidine ad peccandum propenderet, et, ut jam dixi, commentitiis idolorum cultibus adhæresceret, futuram Hierosolymorum cursu temporum captivitatem præsignificat Deus per prophetam, et inquit :

CAP. XXII. VERS. 1, 2. *Quid factum est tibi, quod nunc ascendistis omnes tecta vana? Plena est civitas clamantibus: vulnerati tui, non vulnerati gladio, nec mortui tui, mortui bello.*

Videtur hic devastationem temporibus Jechoniae demonstrare: graviterque Israelitas perstringit, utpote qui in ipsis jam malis, et in urgentissimis gravissimisque calamitatibus, quod ex re est, quodque benevolentiam e supernis conciliaret, facere recusarunt. Nam flere et plorare oportuit, et in domum Dei ascendere, et pœnitentiam edicere, et oblivionem eorum quæ debacchati sunt poscere, ac manum subsidiariam ab eo solo petere. Hoc illos docebat (dicens apud prophetam quemdam sanctum scriptum esse: « Circumcincti estote et plangite, sacerdotes; flete, vos qui ministratis altari; ingredi mini, dormite in saccis, qui ministratis Deo, quia defecit ex domo Dei vestri sacrificium et libatio; sanctificate jejunium, prædicate cultum, convocate seniores omnes inhabitantes terram in domum Dei vestri, clamate ad Dominum jugiter: Heu, heu, per diem ⁹³. » 316) hæc igitur fecisse oportuit, et concitatum qui servare potest, emollire. Cæterum elati forsitan et turgidi fiducia, hæc debere se facere ne cogitarent quidem, et contra ritus patrios et vernaculos, ad excelsa redierunt. Erant autem luctus undique, et lamenta seminarum et liberorum, fame et siti confectorum. Nam urbibus obsidione cinctis, hæc usu venire necessum est. Hinc inquit: Quid factum est tibi, quod nunc ascendistis omnes tecta vana? Quare enim, inquit, in his adeo intolerandis terroribus, cum de summa rerum sermones et omne certamen vobis est, non clamastis ad Deum: sed in ædiculas assiliistis, etsi res ea nihil vobis emolumenti afferat? Propterea etiam vana tecta vocat. Cur etiam impleta est civitas clamantibus? non sane ad Deum, sed frustra vociferantibus, et cum tantum non in foribus essent mala, laud modice indolentibus. Oportebat fletum esse ad resipiscentiam, oportebat lacrymas effundi ad Deum. Ecce, inquit, priusquam susciperetur bellum, priusquam arriperetur gladius, priusquam oppugnationem moliremini, plena facta est cadaveribus civitas. Utile igitur et ad salutem necessarium est, ut ex quibus Deum Servatorem conciliare quis possit, ea rite præstet, etiamsi in acerbissimis calamitatibus versetur. Psallit itaque et ait beatus David: « Domine Deus virtutum, beatus homo qui sperat in te ⁹⁴. » Sciendum porro nominare eum vallem Sion, Jerusalem. Est enim mons

δρων κεῖται· πᾶν οὖν δένδρον μὴ ποιῶν καρπὸν καλὸν ἐκκόπτεται καὶ εἰς πῦρ βάλλεται. » Ἀχάλινον τοίνυν ἔχοντος Ἰσραὴλ ἐπὶ τὸ χρῆναι πλημμελεῖν τὴν ἐπίδοσιν, προσκειμένου τε καθάπερ ἐφην ἀρτίως, ταῖς τῶν εἰδώλων ψευδολατρείαις, τὴν ἐσομένην τῶν Ἱεροσολύμων κατὰ καιροὺς ἄλωσιν προαναφαίνει Θεὸς διὰ τοῦ προφήτου, καὶ φησιν·

Τί ἐγένετό σοι νῦν, ὅτι ἀνέβητε πάντες εἰς δώματα μάταια; Ἐνεπλήσθη ἡ πόλις βοώντων· οἱ τραυματῖαι σου, οὐ τραυματῖαι μαχαίρας, οὐδὲ οἱ νεκροὶ σου, νεκροὶ πολέμου.

Ἔοικε μὲν οὖν τὴν ἐν καιροῖς Ἱεροσολῶν δῆλωσιν ἐνθάδε δηλοῦν· αἰτιᾶσαι δὲ λίαν τοὺς ἐξ Ἰσραὴλ, ὡς μὴδὲ ἐν αὐτοῖς τοῖς κακοῖς, καὶ οὕτως ἄγαν ἀκμαϊοτάταις συμφοραῖς κατορθοῦν εἰδόμενος τὸ τελοῦν εἰς δόξασιν, καὶ ὅπερ ἐμελλεν αὐτοῖς εὐμενείας τῆς ἀνωθεν ἐσεσθαι πρόβλεπον. Ἔδει γὰρ κλαϊόντάς τε καὶ ὀλοφυρομένους ἀναβαίνειν μὲν εἰς τὴν οἶκον τοῦ Θεοῦ, ἐπαγγέλλεσθαι δὲ τὴν μετάνωσιν, καὶ τῆς ἐφ' οἷς πεπαρνήκασιν ἀναμνηστέαν αἰτεῖν, καὶ τὴν παρ' αὐτοῦ καὶ μόνου ζητεῖν ἐπίκουρον χεῖρα. Καὶ τοῦτο αὐτὸς ἐδίδαξε λέγων δι' ἐνὸς τῶν ἁγίων προφητῶν· « Περιζώσασθε καὶ κόπτεσθε, οἱ ἱερεῖς, θρηνητε, οἱ λειτουργοῦντες θυσιαστηρίῳ, εἰσέλθετε, ὑπνώσατε ἐν σάκκοις, οἱ λειτουργοῦντες Θεῷ, ὅτι ἀπέσχεν ἐξ οἴκου ὑμῶν θυσία καὶ σπονδή· ἀγιάσατε νηστεῖαν, κηρύξατε θεραπείαν, συναγάγετε πρεσβυτέρους πάντας κατοικοῦντας γῆς εἰς οἶκον Θεοῦ ὑμῶν, καὶ κεκράξατε πρὸς Κύριον ἐκτενωῶς, Οἴμοι, οἴμοι, εἰς ἡμέραν. » Ταῦτα δὴ οὖν ἔδει δρῶντας αὐτοὺς ἐκμελλίσσεσθαι παρῶν μόνον τὸν διασώζειν ἰσχύοντα. Οἱ δὲ ταῦτα μὲν ὅτι προσήκει δρᾶν, οὐδὲ εἰς νοῦν τάχα που πληροῦντες ἐδέχοντο, ἀνεφορίων δὲ εἰς τὰ ἀνώτατα τῶν οἰκειῶν, καὶ κόμμοι μὲν ἦσαν πανταχοῦ, θρήνοι δὲ παίδων, λιμῶν τάχα που καὶ διέπει δαπανωμένων. Ταῦτα γὰρ συμβαίνειν ἀνάγκη ταῖς τῶν πόλεων πολιορκουμέναις. Ταύτησσι φησι· Τί ἐγένετό σοι νῦν, ὅτι ἀνέβητε πάντες εἰς δώματα μάταια; Διὰ τί γὰρ, φησὶ, καὶ ἐν τοῖς οὕτως ἀφορήτοις δειμασι, καὶ ὅτι περὶ τῶν ἐσχάτων ὑμῖν οἱ λόγοι, καὶ ὁ σύμπτας ἀγῶν, οὐχὶ δὴ κεκράξατε πρὸς Θεόν, ἀνεπηδήσατε δὲ μᾶλλον εἰς δώματα, καίτοι τοῦ πράγματος ὑμᾶς ὠφελοῦντος οὐδέν; Διὰ τοῦτο γὰρ καὶ μάταια δώματά φησι. Διὰ τί καὶ ἐνεπλήσθη ἡ πόλις βοώντων; οὐχὶ δὴ μᾶλλον πρὸς Θεόν, ἀλλ' εἰκὴ κεκραγόντων, καὶ μονοουχὶ τοῖς εἰσω θυρῶν γεγονόσαι κακοῖς οὐ μετρίως ἐπασχαλλόντων. Ἔδει τὸν θρήνον εἶναι πρὸς μετάνωσιν, ἔδει τὸ δάκρυον καταχεῖσθαι πρὸς Θεόν. Ἰδοὺ, φησὶ, πρὶν ἄψασθαι μάχης, πρὶν ἐπιλαβέσθαι μαχαίρας, πρὶν μελετῆσαι τὴν ἀντίστασιν, πλήρης γέγονε νεκρῶν ἡ πόλις. Χρήσιμον οὖν ἔρα καὶ ἀναγκαῖον εἰς σωτηρίαν, τὸ εἰδέναι κατορθοῦν τὰ δι' ὧν ἂν τις ἔχει σώζοντα Θεόν, καὶ εἰ ἐν πικραῖς γένοιτο συμφοραῖς. Ψάλλει γοῦν καὶ φησιν ὁ μακάριος Δαβὶδ· « Κύριε ὁ Θεὸς τῶν δυνάμεων, μακάριος ἀνθρῶπος ὁ ἐλπίζων ἐπὶ σέ. » Ἰστέον δὲ ὅτι φάραγγας Σιών ὀνομάζει τὴν Ἱερουσαλήμ. Ἔστι μὲν γὰρ ἕως ἡγῶν ἐν ἑρσι ἡ Σιών· ὀπό-

⁹² Matth. iii, 7-10. ⁹³ Joel i, 13-15. ⁹⁴ Psal. LXXIII, 45.

λειται δε ταῖς ὑπὸ ὕδασι Τερουσαλήμ, ὅθεν αὐτὴν A vel in monte Sion, et in radicibus montis sita est Jerusalem, unde eam Sion vallem appellat.

Πάντες οἱ ἀρχοντές σου πεφεύγασιν, καὶ οἱ ἀλόγτες σκληρῶς δεδεμένοι εἰσὶ, καὶ οἱ ἰσχύοντες ἐν σοὶ πόρρω πεφεύγασιν.

VERS. 3. Omnes principes tui fugerunt, et capti graviter vincti sunt, et præpotentes in te longe fugerunt.

Καταλοιπίπτες, ὡς ἔφην, τὸν τῶν ὄλων σωτῆρα Θεὸν τῶν Ἰουδαίων οἱ δῆμοι, καὶ ταῖς ἐξ ἀνθρώπων ἐπικουραῖς ἐπιθαρσάντες, σώζεσθαι προσεδόκων.

Populus Judaicus, ut dixi, derelicto universorum conservatore Deo, humanis præfidens adminiculis, salutem exspectavit. Cum vero adventassent hostes, et timor malorum crevisset, et quasi maturuisset, vidissentque Assyriorum cohortes regionem jam et sanctam civitatem circumsidere, qui in fastigio erant, summisque potiebantur honoribus, desultarunt, et tanquam navi demersa, spei salutis quam in se collocabant valedicentes, natarunt et 317 fluctuarunt. Fugerunt igitur omnes, qui olim tibi salutem promittebant : et qui insuperabilem manum habere putabantur, hi etiam capti, graviter ligati sunt et duriter. Comprehensus est enim Sedecias simul cum suis liberis ; illosque trucidaverunt Babylonii, hunc, oculis exsectis, in suam avexerunt patriam, « Vana igitur salus hominis, » uti scriptum est * : at soli Deo adhærescendum, illud sapienter dictum clamando : « Non in arcu meo sperabo, et gladius meus non servabit me *' . » Servat nimirum solus exercituum Dominus diligentes se, et ex omni malo eruit, ut gaudentes etiam dicant : « Servasti enim nos ab his qui affligunt nos, et qui nos oderunt, confudisti *' . »

Ἐπειδὴ δὲ ἦγον οἱ πολέμιοι, καὶ ἐν ἀκμαῖς ἦν ὁ τοῦ παθεῖν φόβος, καὶ περιεστῶσας ἤδη τὴν χώραν ἤγουν τὴν ἁγίαν πόλιν τὰς τῶν Ἀσσυρίων τεθέανται φάλαγγας, ἀπεπήδησαν οἱ ἐν τέλει καὶ ἐν ταῖς ἀνωτάταις τιμαῖς καθάπερ νηῶς βαπτισομένης ἀπενήχοντο σώζοντες ἑαυτοὺς, καὶ τοῖς ἐπ' αὐτοὺς ἠλπικόσι μονοουχὶ ἐβρῶσθαι φράσαντες. Πεφεύγασιν τοίνυν ἅπαντες, φησὶν, οἱ πάλοι σε σώξουν ὑπισχνούμενοι, καὶ δυσκαταγώνιστον ἔχειν ὑπονοηθέντες χεῖρα · οἱ δὲ δὴ καὶ ἀλόγτες σκληρῶς δεδεμένοι εἰσὶν. Συνελήφθη γὰρ ὁ Σεδεκίας ἅμα τοῖς αὐτοῦ παισὶ · καὶ τοὺς μὲν ἀπίστασαν οἱ Βαβυλώνιοι, τὸν δὲ τῶν ὀμμάτων ἐκκεκομμένων ἀπεκόμισαν εἰς τὴν ἑαυτῶν. « Ματαία τοίνυν ἡ σωτηρία ἀνθρώπων, » κατὰ τὸ γεγραμμένον. Δεῖ δὲ δὴ μόνῳ προσκεῖσθαι Θεῷ, τὸ σοφὸν ἐκεῖνο διακεκράγεται · « Οὐκ ἐπὶ τῷ τόξῳ μου ἔλπιδι, καὶ ἡ ῥομφαία μου οὐ σώσει με. » Σώζει γὰρ μόνος ὁ τῶν δυνάμεων Κύριος τοὺς ἀγαπῶντας αὐτὸν, καὶ ἐκ παντὸς ῥύεται κακοῦ, ὥστε καὶ χαίροντας λέγειν · « Ἔσωσας γὰρ ἡμᾶς ἐκ τῶν θλιβόντων ἡμᾶς, καὶ τοὺς μισοῦντας ἡμᾶς κατήσχυνας. »

B saltem promittebant : et qui insuperabilem manum habere putabantur, hi etiam capti, graviter ligati sunt et duriter. Comprehensus est enim Sedecias simul cum suis liberis ; illosque trucidaverunt Babylonii, hunc, oculis exsectis, in suam avexerunt patriam, « Vana igitur salus hominis, » uti scriptum est * : at soli Deo adhærescendum, illud sapienter dictum clamando : « Non in arcu meo sperabo, et gladius meus non servabit me *' . » Servat nimirum solus exercituum Dominus diligentes se, et ex omni malo eruit, ut gaudentes etiam dicant : « Servasti enim nos ab his qui affligunt nos, et qui nos oderunt, confudisti *' . »

Διὰ τοῦτο εἶπα, Ἄφστέ με, πικρῶς κλαύσομαι · μὴ κατισχύσητε παρακαλεῖν με ἐπὶ τὸ σύντριμμα τῆς θυγατρὸς τοῦ γένους μου, ὅτι ἡμέρα ταραχῆς καὶ ἀπώλειας καὶ καταπατήματος παρὰ Κυρίου Σαβαώθ, ἐν φάραγγι Σιών.

VERS. 4, 5. Idcirco dixi, Dimitte me, amare flebo : ne tentate me consolari in contritione filiarum generis mei : quia dies trepidationis, et interitus, et conculcationis a Domino Sabaoth, in valle Sion.

Αὕτη τοῦ προφήτου φωνὴ μονοουχὶ κλαίοντος καὶ ταῖς τοῦ γένους ἐπομιμῶζοντος συμφοραῖς. Δι' ὧν δὲ παραιτεῖται τοὺς παρακαλεῖν ἰσχύοντας, τὸ τῆς πληγῆς ἐμφανίζει μέγεθος, ὅσον οὐκ ἐχούσης θεραπείαν ἐπενηνεγμένην δὲ μᾶλλον ἀφορῆτως αὐτοῖς, πικρὰν τε καὶ ἀνουθέτητον ἐχούσης τὴν ἔφοδον. Ἡμέρα γὰρ ταραχῆς καὶ ἀπώλειας καὶ καταπατήματος παρὰ Κυρίου Σαβαώθ ἐπενήνεκται. « Τὴν γὰρ χεῖρα τὴν ὑψηλὴν τίς ἀποστρέψει ; » Ἡ μὲν γὰρ ὀργῆς δῖχα τῆς ἀνωθεν τῆς ἐφόδου παρὰ τῶν Ἀσσυρίων ἐπράττετο, πολλὴ τις ἄγαν ἔλπις τοῖς κίμουσιν ἦν, τοῦ καὶ ἔσθ' ὅτε κατευμεγέθησιν δύνασθαι τῶν ἐπιόντων αὐτοῖς, τοῦ πάντων κρατοῦντος Θεοῦ τὴν δαί σωζούσαν αὐτοῖς ἕρξοντος χεῖρα. Ἐπειδὴ δὲ αὐτὸς ὁ πλήττων ἐστίν, καὶ παρὰ Κυρίου τὸ καταπάτημα, τίς ὁ ἀνατρέψων αὐτό ; « Ἐὰν γὰρ κλεισθὴ κατὰ ἀνθρώπου, τίς ἀνοίξει ; » φησὶν.

Hæc est prophetæ vox tantum non sentis, et generis calamitates deplorantis. Cum autem prohibet præpotentes consolationem admovere, plagæ magnitudinem declarat, quippe quæ medicinam reperire non possit, sed intolerabiliter potius inflicta illis sit, cujus ictus sit acerrimus et inevitabilis. Dies enim trepidationis, et interitus, et conculcationis a Domino Sabaoth illata est. « Manum enim excelsam quis avertet *? » Si enim Supremo non irato, incursio ab Assyriis facta fuisset, spes foret maxima fessis et languescentibus, posse se invadentes, Deo omnium dominatore manum semper illos conservantem porrigente, tandem aliquando superare. At cum is sit qui percutit, et a Domino conculcatio sit, quis evertet hoc, aut labefactabit ? « Si enim contra hominem clauserit, quis, inquit, aperiet ? »

Πλανῶνται ἀπὸ μικροῦ ἕως μεγάλου, πλανῶνται ἐπὶ τὰ ὄρη. Θαύμαζε τὴν νῆψιν τοῦ πνευματοφόρου. Ἐπειδὴ γὰρ ἔφη παρὰ Κυρίου Σαβαώθ ἐπενεχθήσεσθαι τὴν ταραχὴν καὶ τὴν ἀπώλειαν καὶ τὴν ἡμέραν τοῦ καταπατήματος, ἵνα μὴ τις οἴηται μάτην αὐτοῖς τὸν θεῖον

Errant a parvo ad magnum, errant in montibus.

Πλανῶνται ἀπὸ μικροῦ ἕως μεγάλου, πλανῶνται ἐπὶ τὰ ὄρη.

Θαύμαζε τὴν νῆψιν τοῦ πνευματοφόρου. Ἐπειδὴ γὰρ ἔφη παρὰ Κυρίου Σαβαώθ ἐπενεχθήσεσθαι τὴν ταραχὴν καὶ τὴν ἀπώλειαν καὶ τὴν ἡμέραν τοῦ καταπατήματος, ἵνα μὴ τις οἴηται μάτην αὐτοῖς τὸν θεῖον

Admirare hujus qui Spiritu afflatus est vigilantiam. Postquam enim dixit, a Domino Sabaoth trepidationem et interitum diemque conculcationis importandam, ne quis abs re autemet divinam in

* Psal. LIX, 12. * Psal. XLIII, 7. * ibid. 8. * Isa. XIV, 27. * Job. XII, 14.

eos iram insiliisse, suspicionem illico amputat eorum qui ex levitate eos ad hanc aliquando stultitiam devenisse opinantur, annectitque apologiam, ut universitatis conditor **318** justus iudex esse appareat. « Errant » enim, inquit, « a parvo ad magnum, errant in montibus. » Quid vero istud sit, ex ipsis Dei verbis disces. Dixit enim alicubi beatus Jeremias : Vides quæ fecerunt mihi domus Israel, abierunt ad omnem montem excelsum, et in omnem collem excelsum, et sub omni ligno frondoso, et illic fornicati sunt. Occupantes enim excelsa montium, aras et delubra pararunt. Tum effornato pro suo arbitrato idolo, obtulerunt hostias ei, et religione divina prorsus neglecta, ligno dixerunt : Pater meus es tu : et lapidi : Tu genuisti me. Numquid a paucis hoc factum est? Nequaquam, inquit : ex omni enim genere hominum, ex omni domo quasi aberraverunt, parvi et magni². Siquidem rursus alloquitur beatum prophetam Jeremiam : « Et tu noli orare pro populo isto, et noli rogare pro illis precationem, et orationem, quia non exaudiam. Annon vides, quid tui faciant in civitatibus Juda, et in viis Jerusalem? Filii eorum colligunt ligna, et patres eorum accendunt ignem, et uxores eorum subigunt farinam, ut parent hordeaceos panes militiæ cœli. Et libaverunt liba diis alienis, ut ad iram excitarent me³. » Justo igitur calculo puniti sunt. Tribuentes enim creaturæ venerationem, et operibus suarum manuum servientes, ipsi in sua capita divinam iram transfuderunt. Non enim injuste tenduntur retia volucris, sicuti scriptum est : et pœnis subdit Deus eum qui gloriam suam contumelia afficit, et qui erraticæ mente ad omnem fœditatem delabitur.

VERS. 6-8. *Elamitæ vero acceperunt pharetras, conscenderunt homines super equos, et convenerunt ad pugnam. Et erunt electæ valles tuæ : et implebuntur curribus, ac equites oppilabunt portas tuas, et patefacient portas Juda, et inspicient die illa electas domos civitatis, et relegend abscondita domorum arcis David.*

Amplificat narrationem, et belli assaultum modo non depingit, ac terrore auditores percellit, eos artificiose quasi coercens, ac in arctum cogens, ut pœnitentiam agant, eaque dicit quasi jam presentes catervas et pro portis videret. Elamitæ **319** sunt quasi ex civitate Persica, qui ex ea nomen sortiti sunt. Aiunt etiam quidam, equites illos esse Sarcenos, suntque hi equestres sagittarii, dexterrimi ac peritissimi, asperi et inflexibiles, et misereri nescii. Quod autem sint innumerabiles, docet, inquit : Electæ valles tuæ replebuntur curribus, et oppilabunt equites portas tuas, ut qui ingredi volunt miris premantur ac cingantur angustiis. Irumpentes autem in omnem domum splendidam,

A ἐπιπηδήσαι θυμὸν, ἀνακόπτει παραχρῆμα τὴν ὑπόνοιαν τῶν ἐξ ἐλαφρίας ἐσθ' ὅτε πρὸς τοῦτο μωρίας καθικέσθαι προσδοκωμένων· καὶ συνάπτει τὴν ἀπολογίαν, ἵνα φαίνεται δίκαιος κριτῆς ὁ τῶν ὄλων δημιουργός. « Πλανῶνται » γὰρ, φησὶν, « ἀπὸ μικροῦ ἕως μεγάλου, πλανῶνται ἐπὶ τὰ ὄρη. » Καὶ τί δὴ τοῦτο ἐστὶ, ἐξ αὐτῶν μαθήσεις τῶν τοῦ Θεοῦ ῥημάτων. Ἐφ' ἡ γὰρ που πρὸς τὸν μακάριον προφήτην Ἱερεμίαν· Ἴδες ἃ ἐποίησέν μοι ἡ κατοικία τοῦ Ἰσραὴλ, ἐπορεύθη ἐπὶ πᾶν ὄρος ὑψηλόν, καὶ ὑποκάτω παντὸς ξύλου ἀσώδους, καὶ ἐπόρνευσαν ἐκεῖ. Καταλαμβάνοντες γὰρ τὰ ὑψηλὰ τῶν ὄρων, βουνοὺς τε καὶ τεμένη κατεσκευάζον. Εἶτα τὸ δοκοῦν διαπλάσαντες εἰδῶλον, προσεκόμενον θυσίας αὐτῷ, καὶ τῆς εἰς Θεὸν εὐσεβείας εἰς ἅπαν ἡφειδῆκότες, τῷ ξύλῳ εἶπαν, ὅτι Πατήρ μου εἶ σύ, καὶ τῷ λίθῳ, Σὺ ἐγέννησάς με. **B** Ἄρ' οὖν ὄλγοι τοῦτο πεπόνθασιν; Οὐδαμῶς, φησί· παγγενεὶ γὰρ καὶ πανοικί πεπλάνηται μικροὶ καὶ μεγάλοι. Καὶ γοῦν ἔφη πάλιν πρὸς τὸν μακάριον προφήτην Ἱερεμίαν· « Καὶ σὺ μὴ προσεύχου περὶ τοῦ λαοῦ τούτου, καὶ μὴ ἀξίω περὶ αὐτῶν ἐν δεήσει καὶ προσευχῇ, ὅτι οὐκ εἰσάκουσμαι. Ἡ οὐχ ὀρθῶς τί οὗτοι ποιοῦσιν ἐν ταῖς πόλεσιν Ἰούδα, καὶ ἐν ταῖς ὁδοῖς Ἱερουσαλήμ; Οἱ υἱοὶ αὐτῶν συλλέγουσι ξύλα, καὶ οἱ πατέρες αὐτῶν καλοῦσι πῦρ· καὶ αἱ γυναῖκες αὐτῶν τρίβουσι σταῖς τοῦ ποιῆσαι χλυῶνας τῇ στρατιᾷ τοῦ οὐρανοῦ· καὶ ἐποίησαν σπονδὰς θεοῖς ἄλλοτριῶν, ἵνα παροργίσωσί με. » Ὅτι δὴ οὖν τετιμώρηται ψήφῳ. Ἀναθέντες γὰρ τῇ κτίσει τὸ σέβας καὶ τοῖς ἔργοις τῶν ἰδίων χειρῶν λατρεύσαντες, αὐτοὶ ταῖς οἰκείαις ἐπήντησαν κεφαλαῖς τὰ ἐκ θείας ὀργῆς. Οὐ γὰρ ἀδίκως ἐκτείνεται δίκτυα περρωτοῖς, κατὰ τὸ γεγραμμένον· καὶ ποινὰς ὑποφέρει Θεὸς τὸν ἀτιμάζοντα τὴν δόξαν αὐτοῦ, πεπλανημένη τε γνώμη πρὸς πᾶν ὅτιοῦν τῶν ἐκτόπων ἀπονενεύκοτα.

C Οἱ δὲ Ἐλαμίται ἔλαβον φαρέτρας, ἀναβάται ἄνθρωποι ἐφ' ἵπποις, καὶ συναγωγῆ παρατάξεως. Καὶ ἔσονται αἱ ἐκλεκταὶ φάραγγές σου, πλησθήσονται ἀρμάτων, οἱ δὲ ἵπποις ἐμφράξουσιν τὰς πύλας σου, καὶ ἀνακαλύψουσιν τὰς πύλας Ἰούδα· καὶ ἐμβλέψονται τῇ ἡμέρᾳ ἐκεῖνῃ εἰς τοὺς ἐκλεκτοὺς ὄλους τῆς πόλεως, καὶ ἀνακαλύψουσιν τὰ κρυπτά τῶν ὀκνῶν τῆς ἀκρας Δαβ' δ.

Εἰς ὕψος αἶρει τὰ διηγῆματα, καὶ τοῦ πολέμου τὴν ἐφοδὸν μονονοχί ζωγραφεῖ, καὶ καταπτοεῖ τοῖς δειμασι τοὺς ἀχρωμένους, συνελαύνων εὐτεχνῶς ἐπὶ γὰρ τὸ χρῆναι ἐλέσθαι μετανοεῖν· οὐκοῦν ὡς ἦδη τὰ στίφη παρόντα καταθεύμενος, εἰσω τε πυλῶν γεγονότα τὰ τοιάδε φησὶν. Ἐλαμίται· δὲ ὡς ἀπὸ πόλεως Περσικῆς· οἱ ἐξ αὐτῆς ὀνομάζονται. Φασὶ δὲ τινες ἵπποτας αὐτοὺς εἶναι Σαρακηνοὺς, ἵπποτοξοῦνται δὲ οὗτοι καὶ τῶν ἄγαν εὐστοχωτάτων, σκληροὶ τε καὶ ἀκαμπεῖς, καὶ τὸ ἐλαεῖν οὐκ εἰδότες. Ὅτι δὲ καὶ ἀριθμοῦ κρείττονες διδάσκει λέγων· Αἱ ἐκλεκταὶ φάραγγές σου πλησθήσονται ἀρμάτων, καὶ, ὅτι ἐμφράξουσιν οἱ ἵπποις τὰς πύλας σου, ὡς στενοχωρεῖσθαι λίαν τοὺς ἐλαύνειν ἐθέλοντας· ἐστρηθήσαντες δὲ πᾶσαν οἰκίαν περιεργά-

¹ Jerem. iii, 6 seqq. ; ii, 27 seqq. ² Jerem. vii, 16 seqq.

σονται λαμπρὴν, ἀνακαλύψουσι δὲ τὰ κρυπτὰ τῶν οἴκων τῆς ἀρχαίας Δαβίδ, τοῦτ' ἐστὶ, τὸν πλοῦτον τῶν βασιλέων. Ἐβασίλευον γὰρ οἱ ἐκ φυλῆς Ἰούδα, ἐξ ἧς γέγονε καὶ ὁ μακάριος Δαβίδ. Καὶ ταυτὶ μὲν πρὸς ἱστορίαν εἰρησθῶ πάλιν. Εἰ δὲ ὁ καὶ πολέμιων δίκην εἰσελάσειαν εἰς νοῦν τὸν ἀνθρώπινον ἢ λογισμῶν ἀσυνέτων στίφη, ἢ καὶ ἡδονῶν σαρκίνων· κατακρατοῦσι μὲν ὡς ἀλούσης πόλεως· ἅπαντα δὲ αὐτῆς τὸν πνευματικὸν ἀφανίζουσι πλοῦτον, εὐσεβείας ἀπάτης ἐκπέμποντες, καὶ τῶν ἐξ ἀρετῆς ἀπαμφιανύοντες αὐτὸν λαμπρῶν ἀνδραγαθημάτων. Ταύτητοί φησιν ἡ θεόπνευστος Γραφή· « Ἐὰν πνεῦμα τοῦ ἐξουσιάζοντος ἀναβῆ ἔπι σέ, τόπου σου μὴ ἀφῆς, ὅτι ἕκκα καταπαύσει ἁμαρτίας μεγάλας. » Ἀνακοπτόμενα μὲν γὰρ τὰ τοιαῦτα τῶν παθῶν, ἐπὶ τὸ μεῖον ἔρχεται, καὶ ὀνίνησιν ἢ νῆψις τοὺς κερημένους αὐτῇ. Ἀνειμέναις δὲ ὡσπερ καὶ ἀνεπιπλήκτοις ὀρμαῖς ἀεὶ πρὸς τὸ χεῖρον ἐξέρποντα, κατασειοῦσιν ἐκ βίθρων τοὺς νοητῶς νυστάζοντας.

Καὶ ἴδουσα ὅτι πλείους εἰσὶν, καὶ ὅτι ἀπέστρεψεν τὸ ὕδωρ τῆς ἀρχαίας κολυμβήθρας εἰς τὴν πόλιν, καὶ ὅτι καθέλιον τοὺς οἴκους Ἱερουσαλὴμ εἰς ὄχυρμα τοῦ τείχους τῆ πόλεως. Καὶ ἐποίησατε ἐαυτοῖς ὕδωρ ἀνὰ μέσον τῶν δύο τειχῶν, ἐσώτερον τῆς κολυμβήθρας τῆς ἀρχαίας, καὶ οὐκ ἐνεβλέψατε εἰς τὸν ἀπαρχῆς ποιήσαντα αὐτήν, καὶ τὸν κτίσαντα αὐτήν οὐκ ἴδετε.

Κατατιθάται πάλιν τῶν Ἰουδαίων τοὺς δήμους ἡγρουν τοὺς προσετηκότας καὶ ταῖς ἀνωτάτω τιμαῖς κατηγολασμένους, ὡς ἡμαρτηκίτας μὲν λογισμοῦ τοῦ σῶφρονος, πεπραχότας δὲ ἀσυνέτους οὐχ ὅπερ ἦν εἰς· διασώζειν δύνασθαι κινδυνεύουσαν τὴν Ἱερουσαλήμ, ἀλλ' ὅσα τὴν ἐπισκεψάσαν αὐτοῖς ὀργὴν ἀγριωτέραν ἐτίθει, καταθηγομένου τρόπον τινὰ καὶ ἐτι μειζόνως εἰς τὴν ἐπ' αὐτοῖς ἀγανάκτησιν τοῦ πάντων κρατοῦντος Θεοῦ, ἅτε δὴ παρεωραμένου, καὶ οὐδενὸς μὲν ἐπ' αὐτῷ πεποητότος ἐτι· σπουδαῖς δὲ μᾶλλον καὶ ἀνθρωπίνους ἐπιχειρηματίν οἰομένων τῶν ἐξ Ἰσραὴλ καταυμεγεθῆσειν δύνασθαι τῆς τῶν πολέμιων χειρὸς. Φασὶ γὰρ ὅτι ἀπαριθμησάμενοι τὰς τῆς πόλεως οἰκίας, εἶτα τὸ ἀπόστοτον ὕδωρ ὡσεὶ στοχασμοῖς ἀναμετρησάμενοι, συνέιδον ὅτι πλείους εἰσὶ, καὶ μετωχέτευσαν τῆς ἀρχαίας κολυμβήθρας τὸ ὕδωρ εἰς τὴν πόλιν, ἵνα ἔχοιεν ὡσπερ οὖν ἕντο κατὰ σφᾶς αὐτοῦς τὸ ἀρκέσαι δυνάμενον, εἰ καὶ μακρότερος γένοιτό πως ὁ τῆς πολιορκίας καιρὸς. Καὶ προσέτι τοῦτω τὰς τῶν τειχῶν ὄχυρώσεις ἐποιοῦντο, φησὶ, τὰς τῆς πόλεως οἰκίας κατασειόντες. Καὶ οὐκ ἐνεβλέψατε εἰς τὸν ἀπαρχῆς ποιήσαντα αὐτήν, καὶ τὸν κτίσαντα αὐτήν οὐκ ἴδετε. Ἐδεῖ γὰρ, ἔδει, φησὶ, μὴ ταῖς ἑαυτῶν δυνάμεσιν, ἡγρουν εὐτυχίαις ἐπιβαρῶσαι· μᾶλλον, ἀνατείνειν δὲ τῆς διανοίας τὸν ὀφθαλμὸν εἰς τὸν ἀεὶ τευχίσαντα τὴν ἀγίαν πόλιν. Ὅρη γὰρ, φησὶ, κύκλω αὐτῆς καὶ Κύριος κύκλω τοῦ λαοῦ αὐτοῦ, ὃ καὶ διὰ τῆς τοῦ προσφῆτου φωνῆς ἐπήγγελλται· αὐτῆ, λέγω· Καὶ ἐγὼ ἔσομαι αὐτῆ, λέγει Κύριος, τείχος πυρὸς κυ-

curiose perfrustrabunt, et retegunt abscondita domorum arcis David, id est regum opulentiam. Regnarunt enim ex tribu etiam Juda, ex qua natus est quoque beatus David. Sed hæc quoad historiam dicta, rursus tractentur. Si hostium instar in mentem humanam irrumpunt, vel rationum stultarum, vel carnalium voluptatum agmina: tanquam capræ civitati dominantur, omnesque ejus divitias spirituales demoliantur, omnem expellunt pietatem, et virtutis præclaris actionibus eum exuunt et spoliant. Ideo dicit Scriptura divinitus inspirata: « Si spiritus potestatem habentis ascendat in te, locum tuum ne deseras, quia sanitas requiescere faciet peccata magna ». « Decurtatæ enim et circumcisæ hujusmodi perturbationes, in nihilum prope recidunt. Utilis est autem vigilantia his qui ea utuntur: qui vero soluto et laxo quasi in coercito impetu semper vergunt et serpunt in præjus, eos spiritualmente dormitantes, a fundamentis convellunt atque concutiant.

VERS. 9-11. Et viderunt quod plures sunt, quodque avorterunt aquam antiquæ piscinæ in civitatem, et quod diruerunt domos Jerusalem ad munienda munia civitatis. Et fecistis vobis ipsis aquam inter duros muros, intra piscinam antiquam, neque respexistis in eum qui ab initio fecit, et in eum qui condidit eam, non spectastis.

Iterum accusat Judaicum populum, præfectos nempe summisque ornatos honoribus, utpote a ratione sana aberrantes, imprudenterque facientes non ea quibus periclitantem Jerusalem servari posse videbatur, sed unde iram eos infestantem magis aggravarent, et exasperarent, cum adhuc magis ad indignationem exacueretur contra eos omnipotens Deus, contemptui **320** habitus et despiciatui, in illo nemine jam fidem collocante, sed Israelitis hostilem manum superare se posse studio et conatu humano existimantibus. Etenim narrant recensuisse eos civitatis familias, dein aquam quam repositam domi habebant, quantum conjectura assequi poterant, emensos, cognovisse quod plures essent, derivaruntque veteris piscinæ aquam in civitatem, ut haberent, quemadmodum sibi videbatur, quod posset sufficere, etiamsi tempus obsidionis protraheretur in longius. Et ad hæc, inquit, muros communierunt dirutis urbis domibus. Neque respexistis ad eum qui ab initio fecit, et in eum qui condidit, non spectastis. Oportuit enim, inquit, oportuit, non suis eos copiis, vel artibus confidere, sed mentis oculum ad eum potius qui sanctam urbem semper quasi murus obmunit intendere. Montes enim, inquit, circum eam, et Dominus in circuitu populi sui, qui etiam voce prophetæ ei promissus est, cum ait: Et ego ero ei, dicit Dominus, murus ignis circumquaque, et in gloriam ero in medio ejus; sed nihil, inquit, hoc fecistis, divina

⁴ Eccle. x, 4.

pro nihilo duxistis, et perinde quasi superno auxilio vobis opus non esset, lapidum vallis et sepimentis nixi estis stultissime. Sed longe melius fuisset invictam manum invocare, et ut hæc clementia et humanitate divina acciperent, quærere, illum Servatorem et Redemptorem nominare, sicque affectus ex pœnitentia lacrymas effundere.

Σωτήρὰ τε καὶ Ἀυτρωτὴν ὀνομάζειν αὐτὸν, οὕτω τε διακειμένους τὸ ἐπὶ ταῖς μεταγνώσεσι κατατάξαι δάκρυον.

VERS. 12-14. *Et vocavit Dominus Sabaoth die illa luctum, et planctum, et rasuram, et cincturam sacerdotum : ipsi autem fecerunt lætitiā et exultationem, mactantes vitulos, et sacrificantes oves ad edendas carnes, et bibendum vinum, dicentes : Edamus et bibamus, cras enim morimur. Et hæc patefacta sunt in auribus Domini Sabaoth, quoniam non remittetur vobis hoc peccatum donec moriamini.*

Verum est, sicuti scriptum est, impium cum in profundum malorum venerit, contemnere *. Hoc Israelitis contigisse, videre licet. Reformidantes enim omnia mala, et impendens sibi conspicati periculum crudelitate Assyriorum, cum suam ipsorum **321** socordiam deplorando, Deum mitigare, et luctum edere, et rasuram ac cincturam sacerdotum facere debuissent, tempore ad hoc vocante : omnino illi versi sunt ad contrarium. Protervi enim et contumaces veluti, et quasi omnem doloris sensum exuentes, deliciis consecrati sunt, et hilaritatis ac gaudii partes et opera agere satagebant, vitulos et oves sacrificando, ebrietati indulgendo, et luxuria supra satietatem diffluendo, et desperato, agresti ac securo animo sibi mutuo acclamando : « Edamus et bibamus, cras enim morimur. » Putabant etiam sicuti verisimile est, Deum talia non audire : Sed, inquit, patefacta sunt hæc in auribus ejus, et non vobis remittetur peccatum hoc, quin moriamini ; id est, Descendetis omnino ad mortem et interitum, idque vestri peccati causa. Oportet itaque vos in diebus iræ, videlicet tentationum consternatione fractos, non torpore et ignavia supinos esse, sed lugere potius, et lacrymantes, ad Deum bonorum amicū accedere, et vos jejunii laboribus afflictere, misericordiam quærere, illud voce Psallentis clamantes : « Vide humilitatem meam et luctum meum, et remitte omnia peccata mea ». Quoniam vero in his propheta dicit, Vocavit Dominus Sabaoth die illa ad fletum et ploratum, et rasuram et cincturam sacerdotum, operæ pretium esse putabam Michææ, vel potius per prophetam a Deo facta verba, his sermonibus intexere. Scriptum est autem sic : « Et nunc dicit Dominus Deus noster : Convertimini ad me ex toto corde vestro, in jejunio et in fletu et in luctu, et dirumpite corda vestra et non vestimenta vestra, et convertimini ad Dominum Deum vestrum, quia misericors est et propitius, longanimus et multum misericors, pœnitent-

κλῶθεν, καὶ εἰς δόξαν ἔσομαι ἐν μέσῳ αὐτῆς· ἀλλ' οὐδενὸς μὲν ἡξιώσατε λόγου τὸ χρῆμα, φησί, παρεώρατε δὲ τὰ παρὰ Θεοῦ, καὶ τῆς ἀνωθεν ἐπικουρίας ὡς κατ' οὐδένα τρόπον δεδεδεμένοι. ταῖς ἐκ λίθων ἐπιβολαῖς ἀνοήτῃα θεραρσῆκατε. Ἄλλ' ἦν ἄμεινον παρὰ πολὺ τὴν ἄμαχον ὑμᾶς ἐπικαλέσασθαι χεῖρα, καὶ ζητῆσαι λαβεῖν τὰ ἐξ ἡμερότῃος καὶ φιλανθρωπίας Θεοῦ, ἰσχυροτέρους τὸ ἐπὶ ταῖς μεταγνώσεσι κατατάξαι δάκρυον.

Καὶ ἐκάλεσε Κύριος Σαβαὼθ ἐν τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ κλαυθμὸν καὶ κοπετὸν, καὶ ζύρησιν, καὶ ζῶσιν σάκκων, αὐτοὶ δὲ ἐποίησαντο εὐφροσύνην καὶ ἀγαλλίαμα, σφάζοντες μόσχους, καὶ θύοντες πρόβυα, ὥστε φαγεῖν κρέα, καὶ πιεῖν οἶνον, λέγοντες· Φάγωμεν καὶ πῖωμεν, αὐριον γὰρ ἀποθνήσκομεν. Καὶ ἀνακεκαλυμμένα ταῦτά ἐστιν ἐν τοῖς ὠσὶ Κυρίου Σαβαὼθ, ὅτι οὐκ ἀφεθήσεται ὑμῖν αὕτη ἡ ἀμαρτία, ἕως ἂν ἀποθάνητε.

Ἄληθές ἐστι κατὰ τὸ γεγραμμένον· « Ὅταν ἔλθῃ ἀσεβῆς εἰς βάθος κακῶν, καταφρονεῖ » τοῦτο πεπονθότας κατῖδοι τις ἂν τοὺς ἐξ Ἰσραὴλ. Ἐν δείμασι γὰρ γεγονότες τοῦ παντὸς κακοῦ, καὶ ἀπρητημένον ἑαυτοῖς ὀρῶντες τὸν κίνδυνον τὸν ἀπὸ γε τῆς Ἀσσυρίων ὀμότητος, εἶτα δέον ταῖς σφῶν αὐτῶν βραθυμίαις ἐπομώζοντας ἐκμειλίσεισθαι Θεόν, κόμμόν τε καὶ ζύρησιν, καὶ ζῶσιν σάκκων ποιῆσθαι, καιροῦ πρὸς τοῦτο καλοῦντος, πρὸς πᾶν ἐτράποντο τοῦναντίον. Ἀπαυδῆσαντες γὰρ ὥσπερ, καὶ οἶον εἰς ἅπαν ἀπηληγότες τρυφᾶς ἐπετέθεινον, καὶ τὰ εὐφροσύνης ἔργα πληροῦντες ἐσπούδαον, μόσχους τε καὶ πρόβυα καταθύοντες, μεθυσκόμενοι τε καὶ ταῖς ὑπὲρ κόρον ἐνσπαταλῶντες τρυφαῖς, καὶ μὴν καὶ τὰ ἐξ ἀπογνώσεως καὶ φρενὸς ἀγρίας καὶ ἀτρημελοῦς ἀλλήλοις ἐπιφθεγγόμενοι· « Φάγωμεν καὶ πῖωμεν, αὐριον γὰρ ἀποθνήσκομεν. » Ἠθήθησαν γὰρ κατὰ τὸ εἰκὸς, ὅτι καὶ ἀνήχοος ἔσται τῶν τοιούτων ὁ Θεός· Ἄλλ' ἐστὶν ἀνακεκαλυμμένα ταῦτα, φησὶν, ἐν τοῖς ὠσὶ αὐτοῦ· καὶ οὐκ ἂν ὑμῖν ἀφελεῖται ἡ ἀμαρτία αὕτη, ἕως ἂν ἀποθάνητε, τοῦτ' ἐστὶ, κατοικήσεσθε πάντως εἰς θάνατον καὶ φθορὰν, καὶ διὰ ταύτην ὑμῖν τὴν ἀμαρτίαν. Χρὴ τοίνυν ἡμᾶς ἐν ἡμέραις ὀργῆς, ἦγουν τοῖς ἐκ τῶν πειρασμῶν περιθραυόμενοι· δείμασι, μὴ ὑπτιοῦσθαι πρὸς βραθυμίαν, πενθεῖν δὲ μᾶλλον καὶ προσεῖναι δεδακρυμένους τῷ φιλαγάθῳ Θεῷ, καὶ τοῖς ἐκ νηστείας πόνοις ἑαυτοὺς καταικίζοντας ἐλσεῖσθαι ζητεῖν, ἐκεῖνο βοῶντας διὰ τῆς τοῦ Ψάλλοντος φωνῆς· « Ἴδε τὴν ταπεινώσιν μου καὶ τὸν κόπον μου, καὶ ἄφες πάσας τὰς ἀμαρτίας μου. » Ἐπειδὴ δὲ φησὶν ὁ προφήτης ἐν τούτοις, ὅτι Ἐκάλεσε Κύριος Σαβαὼθ ἐν τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ κλαυθμὸν καὶ κοπετὸν, καὶ ζύρησιν, καὶ ζῶσιν σάκκων, δεῖν ἠθήθη τὰς τοῦ Μηχαίου φωνὰς, μᾶλλον δὲ τὰς διὰ τοῦ προφήτου παρὰ Θεοῦ γενομένας ἐνουθηναί τοῖς λόγοις. Γέγραπται ἐκ οὕτως· « Καὶ νῦν λέγει Κύριος ὁ Θεὸς ἡμῶν· Ἐπιστρέψατε πρὸς με ἐξ ὅλης τῆς καρδίας ὑμῶν, ἐν νηστεία καὶ ἐν κλαυθμῷ καὶ ἐν κοπετῷ, καὶ διαβρῆξατε τὰς καρδίας ὑμῶν καὶ μὴ τὰ ἱμάτια ὑμῶν, καὶ ἐπι-

* Prov. xviii, 5. * Psal. xxiv, 18.

στρέψατε πρὸς Κύριον τὸν Θεὸν ὑμῶν, ὅτι ἐλεήμων ἄ
καὶ οἰκτείριμος ἐστίν, μακρόθυμος καὶ πολυέλεος, καὶ μετανοῶν ἐπὶ ταῖς κακίαις. Τίς οἶδεν εἰ ἐπιστρέφει καὶ μετανοήσει, καὶ ὑπολείψεται ὀπίσω αὐτοῦ εὐλογίαν, θυσίαν καὶ σπονδὴν Κυρίῳ τῷ Θεῷ ἡμῶν; Σαλπίζατε σάλπιγγι ἐν Σιών, ἀγιάσατε νηστείαν, κηρύξατε θεραπείαν, συναγάγετε λαὸν, ἀγιάσατε Ἐκκλησίαν, ἐκλέξατε πρεσβυτέρους, συναγάγετε νῆπια θηλάζοντα μασθοῦς, ἐξελεθῆτω νυμφίος ἐκ τοῦ κοιτῶνος αὐτοῦ, καὶ νύμφη ἐκ τοῦ παστοῦ αὐτῆς. Ἄνὰ μέσον τῆς κρηπίδος καὶ τοῦ θυσιαστηρίου κλαύσουσιν οἱ ἱερεῖς οἱ λειτουργοῦντες Κυρίῳ, καὶ ἔρουσι· Φεῖσαι, Κύριε, τοῦ λαοῦ σου, καὶ μὴ δῶς τὴν κληρονομίαν σου εἰς βνείδος τοῦ κατάρξαι αὐτῶν ἔθνη, ὅπως μὴ εἴπωσιν ἐν τοῖς ἔθνεσι, Ποῦ ἐστὶν ὁ Θεὸς αὐτῶν; Ὁ Θεοῦ τοιγαροῦν κατ' ἐκεῖνο καιροῦ κλαυθμὸν καλοῦντος καὶ κωπετὸν, καὶ ζύρησιν καὶ ᾤωσιν σάκκων, εὐφροσύνας ἐποιοῦντος, καταθῆγοντες τὸν ἀπολέσαι τε καὶ διασῶσαι δυνάμενον.

Tāds λέγει Κύριος Σαβαώθ· Πορεύου εἰς τὸν παστοφόριον πρὸς Σομνὰν τὸν ταμίαν, καὶ εἶπον αὐτῷ· Τί σὺ ᾔδεις, καὶ τί σοὶ ἐστὶν ᾔδεις; ὅτι ἐλατόμησας σαντῷ ᾧδε μνημεῖον, καὶ ἐποίησας σαντῷ ἐν ὑψηλῷ μνημεῖον, καὶ ἔγραψας σαντῷ ἐν πέτρα σκηνήν; Ἰδοὺ δὴ Κύριος Σαβαώθ ἐκβαλεῖ καὶ ἐκτρέψει ἄνδρα, καὶ ἀφελεῖ τὴν στολήν σου, καὶ τὸν στέφανόν σου τὸν ἐνδοξόν, καὶ ῥίψει σε εἰς χώραν μεγάλην καὶ ἀμέτρητον, καὶ ἐκεῖ ἀποθανῆ· καὶ θήσει τὸ ἄρμα σου τὸ καλὸν εἰς ἀτιμίαν, καὶ τὸν οἶκόν τοῦ ἄρχοντός σου εἰς καταπάτημα, καὶ ἀφαιρεθήσῃ ἐκ τῆς οἰκονομίας σου καὶ ἐκ τῆς στάσεώς σου.

Σομνάς ἐγένετο ταμίης χρημάτων, καὶ ποίων οὕτω σαφές, πότερόν ποτε τῶν ἱερῶν, καὶ ἐκνεμηθέντων τῷ ναῷ, ἦγον τῶν βασιλικῶν, εἶκοι δὲ μᾶλλον τῆ τῶν ἱερῶν χρημάτων ἐπιμελῆσαι συγκομιδῆ, καὶ τοῖς ἀναγκαίως καὶ χρειωδῶς δαπανωμένοις ἐσθ' ὅτε πρὸς ἐπανόρθωσιν σκευῶν ἱερῶν. Φασὶ δὲ αὐτὸν καὶ ἐξ αἵματος ὄντα τοῦ Λεὺ τοῖς τῆς ἀρχιερωσύνης αὐχῆμασιν ὀρᾶσθαι διαπρεπῆ. Μεγαλόφρων, δὲ τις καὶ ὑπέροφρος ἄγαν ἦν, καὶ τοῖς λυποῦσι δυσάνητος, καὶ πλεονεξίας ἐπιτηδῶν, καὶ λημμάτων αἰσχρῶν ἠττώμενος, καὶ φιλοκομπίας ἐραστής, καὶ τὰς ἐξ ἀνθρώπων τιμὰς ἀεὶ θηρώμενος. Ταύτητοι καὶ μάλα εἰκότως Θεῷ κατεστυγμένος, μελλούσης τοῖνυν ὅσον οὐδέπω καταδηοῦσθαι τῆς Ἰουδαίας, ἀλῶναι δὲ καὶ αὐτῆς τῆς Ἱερουσαλήμ, ὅτε καὶ νενικηχότες οἱ Βαβυλώνιοι μετεκόμισαν εἰς τὴν ἑαυτῶν αἰχμάλωτον τὸν Ἰσραὴλ, μνημεῖον ἑαυτῷ περιφανές ὁ Σομνάς; εἰργάζετο, καὶ πολυτελεστάτην αὐτῷ τὴν κατασκευὴν ἐνετίθει. Ἐν ἤθει τοῖνυν ὁ παρὰ Θεοῦ πρὸς αὐτὸν ἐγένετο λόγος. Τί γὰρ τῷ προφήτῃ φησὶ; Πορεύου εἰς τὸ παστοφόριον, χώρος οὗτος ἐν τῷ ναῷ, πρὸς Σομνὰν τὸν ταμίαν, καὶ εἶπον αὐτῷ· Τί σὺ ᾔδεις; καὶ τί σοὶ ἐστὶν ᾔδεις; Τοῦτ' ἐστὶ, ποῖον ἐνταῦθα κληῖρον ἔχεις; ἢ πῶς ᾔδεις μένεις; Διὰ τί γὰρ λελατόμηκας σεαυτῷ μνημεῖον καὶ ἔγραψας ἐν πέτρᾳ σκηνήν;

tiam agens super malis. Quis novit an convertetur et pœnitentiam ducetur, et relinquet post ipsum benedictionem et sacrificacionem et libamen Domino Deo nostro? Canite tuba in Sion, sanctificate jejunium, prædicate cultum, congregare populum, sanctificate Ecclesiam, eligite seniores, cogite infantes sugentes ubera. Egrediatursponsus de cubiculo suo, et sponsa de thalamo suo. Per medium fundamenti altaris plorabunt sacerdotes qui ministrant Domino, et dicent: Parce, Domine, populo tuo, et ne des hæreditatem tuam in opprobrium, ut dominentur illis gentes; ne dicant inter gentes, Ubi est Deus eorum? Deo igitur, illo tempore, ad fletum vocante, et ad planctum et rasuram et cincturam saccorum, jucunditati sese dediderunt, acuentes in seipsos gravius ad irrevocabilem iram eum qui perdere potest et servare.

ἐφ' ἑαυτοῖς καὶ ἐτι μειζόνως εἰς ἀκάθεκτον ὀργὴν

VERS. 15-19. Hæc dicit Dominus Sabaoth: Vade in pastophorium ad Somnam quæstorem, et dic ei: Quid tu hic? et quid tibi est hic? quia excidisti tibi ipse hic monumentum, et fabricasti tibi in edito monumentum, et scripsisti tibi in petra tabernaculum? Ecce Dominus Sabaoth ejiciet et atteret virum, et auferet stolam tuam, et coronam tuam gloriosam, et projiciet te in regionem magnam et immensam, ibique morieris. Et rediget currum tuum pulchrum in ignominiam, et domum principis tui in conculcationem, et de dispensatione tua et de gradu tuo delurbaberis.

Somnas fuit quæstor ærarii et custos pecuniarum, sacrarumne et templo deputatarum, an regiarum, incertum. Videtur autem potius sacræ pecuniæ colligendæ, et rebus necessario et utiliter interdum ad restaurationem sacrarum vasorum expensis præstitutus fuisse. Narrant etiam illum ex sanguine Levitico esse, et sacerdotii ornamentis insignem habitum fuisse. Magno elatoque erat animo et superciliosus admodum, ac sævus in eos qui offenderant, rapinis exsultans, sordido quæstui mancipatus, ostentabundus, et honores semper ab hominibus venans. Hinc cum, et quidem justissime, a Deo odio haberetur, et Judæa jamjam propterea devastanda esset, et capienda ipsa Jerusalem, quando etiam Babylonii vicissent, et in suam terram captivum Israelcem transportassent: monumentum sibi illustre Somnas apparavit, et in eo sumptuosissimam structuram erexit. A Deo igitur ad eum sermo habetur. Quid enim dicit propheta? Vade in pastophorium (erat autem locus hic in templo) ad Somnam quæstorem, et dic ei: Quid tu hic? et quid tibi est hic? Id est, quam habes hic sortem? vel quomodo manes? Quare enim excidisti tibi ipse monumentum et scripsisti in petra tabernaculum? Quid enim erit? et quid est quod impendet? vel !n

⁷ Joel. II, 12-18.

323 quibus, inquit, malis versaberis? Ecce Dominus Sabaoth ejiciet et conteret virum. Abierunt enim, ut dixi, captivi, cum gregariis potentissimum, et electissimum præ cæteris habentes eminentissimum. Cum autem abductus esset et ipse in captivitatem, sacerdotii ipsius corona ablata est, et tanquam vas inutile in terram immensam projectus est, illic moriturus, absque omni misericordia, non jam, ut prius, splendidis curribus insidens, at potius jactatus, et omnino de dispensatione sibi commissâ de qua gradu dejectus, id est statione qua præsidebat et Deo ministrabat.

VERS. 20-24. *Et erit in die illa, vocabo puerum meum Eliacim filium Chelciæ, et induam eum stola tua, et coronam tuam dabo ei, et potentiam et dispensationem tuam ei in manus tradam; et erit quasi pater inhabitantium Jerusalem, et inhabitantium Juda, et dabo gloriam Davidis ei, et imperabit, et non erit qui contradicat (1), et statuam eum principem in loco fideli, et erit pro throno glorioso domus patris sui, et confuset ei omnis gloriosus in domo patris sui, et parrus æque ac magnus, et pendebunt ab eo dis illa. τῷ, καὶ ἔσται πεποιθὼς ἐπ' αὐτὸν πᾶς ἔνδοξος μεγάλου, καὶ ἔσονται ἐπικρεμᾶμενοι ἐν αὐτῷ ἐν*

Nondum ab historia recedit narratio. Fertur enim adhuc contra Somnam quæstorem sacerdotii quidem dignitatem consecutum, qui tamen eo sic abusus est, et omnes invasit se contra oppositantes, ut intolerabili rerum alienarum cupiditate inflammaretur, ut omnino quidquid est turpitudinis, id est cognitum haberet et meditatum. Quare eo profligato, id est in regionem longinquam et immensam asportato: Vocabo, ait, sub id temporis, puerum meum Eliacim filium Chelciæ. Cum eum puerum suum appellat, sequacem et flexilem fuisse testatur: quod autem sacerdotii honorem ei collaturus esset, perspicuum facti, cum se coronaturum illum pollicetur, et cum dicit, se stolam ei daturum, et dispensationem et potentiam, id est, ut posset subditis manus suæ populis imperare. Testificatus est etiam ad hæc, fore benignum, non instar Somnæ elato supercilio, sed velut patrem, fidelem et bonum, ac propierea fore stabilitum in loco fideli, per eum scilicet firme et solide conservato et manenti, ut cupiat etiam quisque insignis et conspicuus, tantum non in eo spem collocare, non quasi in Deo: multum enim abest: sed **324** quasi in patre benignissimo. Præerit enim, inquit, et proteget parvum et magnum, sicque amabitur, ut populus in ejus manu ac potestate positus, ab eo quasi pendere videatur. Et hæc, ut dixi, historicus sermo nobis affert. Cæterum interiori ac penitiori intelligentia, Christi nobis mysterium videtur subindicare. Scribæ siquidem et Pharisei, sacerdotio legali coronati et ornati, fuerunt illi quidem haudquaquam morigeri,

(1) Sept. et Hebr. plura habent hoc loco.

A Τί ἄρ' ἔσται; καὶ τί τὸ ἐπιρρημένον; ἢ ποίους ἄρα, φησὶν, ὁμιλήσεις κακοῖς; Ἰδοὺ δὴ Κύριος Σαβαὼθ ἐκβαλεῖ καὶ ἐκτριφεῖ ἄνδρα. Ἀπόφρογο γάρ, ὡς ἔφην, αἰχμαλώτοι μετὰ τῶν ἀγγέλων οἱ θυνατώτατοι, καὶ ἐκκεκριμένην ἔχοντες τὴν κατὰ τῶν ἄλλων ὑπεροχὴν. Ἐπειδὴ δὲ ἀπεκομισθῆ καὶ αὐτὸς εἰς αἰχμαλωσίαν, ἀφήρηται μὲν ὁ τῆς ἀρχιερωσύνης αὐτοῦ στέφανος, ἔρριπται δὲ ὡς σκευὸς ἀχρηστον εἰς γῆν ἀμέτρητον, ἐκεῖ τεθνηξόμενος ἐλέου δίχα παντός, οὐκ ἐτι λαμπροῖς ὀχήμασι καθὰ καὶ πρώην ἐμβεδηκῶς, σεσαλευμένος δὲ μᾶλλον καὶ ἐξωσθεὶς εἰς ἅπαν τῆς ἐγγχειρισθείσης οἰκονομίας αὐτῷ καὶ τῆς στάσεως. τοῦτ' ἔστι, τοῦ παρεστάναι καὶ λειτουργεῖν τῷ Θεῷ.

B Καὶ ἔσται ἐν τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ, καλέσω τὸν παῖδά μου Ἐλιακίμ τὸν τοῦ Χελκίου, καὶ ἐνδύσω αὐτὸν τὴν στολὴν σου, καὶ τὸν στέφανόν σου δώσω αὐτῷ, καὶ τὸ κράτος καὶ τὴν οἰκονομίαν δώσω εἰς τὰς χεῖρας αὐτοῦ· καὶ ἔσται ὡς πατὴρ τοῖς ἐνοικοῦσιν ἐν Ἱερουσαλὴμ, καὶ τοῖς ἐνοικοῦσιν Ἰούδα, καὶ δώσω τὴν δόξαν Δαβὶδ αὐτῷ, καὶ ἄρξει, καὶ οὐκ ἔσται ὁ ἀντιλέγων καὶ στήσω αὐτὸν ἄρχοντα ἐν τόπῳ πιστῷ, καὶ ἔσται εἰς θρόνον δόξης τοῦ οἴκου τοῦ πατρὸς αὐτοῦ, ἀπὸ μικροῦ ὥς ἐν τῷ οἴκῳ τοῦ πατρὸς αὐτοῦ, ἀπὸ μικροῦ ὥς τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ.

C Οὕτω τῆς ιστορίας ἀποφοιτᾷ τὸ διήγημα, φέρεται γάρ ἔτι κατὰ Σομνά τοῦ ταμίου, λαχόντος μὲν τῆς ἱερωσύνης τὴν δόξαν, κατακεκρημένου δὲ οὕτως αὐτῇ καὶ κατὰ παντός ἰόντος τοῦ κατεζευγμένου, ὡς καὶ ἀφορήτως πλεονεκτεῖν καὶ ἅπαξ ἀπλῶς οὐδὲν ἔχειν τῶν ἐκτόπων ἀνεπιτήθευτον. Ἀπορρήφεντος δὲ οὖν αὐτοῦ, τοῦτ' ἔστιν, ἀποκομισθέντος εἰς χώραν μακρὰν καὶ ἀμέτρητον, Καλέσω, φησὶ, κατ' ἐκεῖνο τοῦ καιροῦ τὸν παῖδά μου Ἐλιακίμ τὸν τοῦ Χελκίου. Παῖδα δὲ αὐτὸν ἴδιον ἀποκαλῶν μεμαρτύρηκε τὸ εὐήμιον· ὅτι δὲ χαριεῖται τῆς ἱερωσύνης αὐτὸν δόξαν αὐτῷ καθίστησιν ἐναργεῖς· στεφανώσιν αὐτὸν ὑπισχνόμενος καὶ λέγων, ὅτι καὶ στολὴν αὐτῷ δώσει, καὶ τὴν οἰκονομίαν καὶ τὸ κράτος, τοῦτ' ἔστι, τὸ δύνασθαι κρατεῖν πᾶν ὑπὸ χεῖρα λαῶν. Μεμαρτύρηκε δὲ πρὸς τοῦτους, ὅτι καὶ ἔσται χρηστὸς, οὐ κατὰ γὰρ τὸν Σομνὰν ὑπερόφρους, ἀλλ' ὅσα πατὴρ, ἢ πιστὸς καὶ ἀγαθός. Ἔσται δὲ διὰ τοῦτο καὶ ἐστηριγμένος ἐν τόπῳ πιστῷ, τοῦτ' ἔστι, βεβαίως αὐτῷ σωζομένῳ καὶ μένοντι, ὡς ἐλέσθαι καὶ πάντα ἔνδοξον καὶ ἐπιφανῆ μονουχί καὶ ἐπ' αὐτῷ ποιεῖσθαι τὴν ἐλπίδα, οὐχ ὡς εἰς Θεόν, πολλοῦ γὰρ καὶ δέξῃ, ἀλλ' ὡς εἰς πατέρα χρηστόν. Προστίσεται γάρ καὶ ὑπερασπίσει μικροῦ καὶ μεγάλου, φησὶν. Ἀγαπηθῆσεται δὲ οὕτως, ὡς καὶ ἐκκεκρημῆσθαι δοκεῖν αὐτοῦ τοῦς ὑπὸ χεῖρα λαοῦς. Καὶ ταυτεῖ μὲν, ὡς ἔφην, ὁ τῆς ιστορίας ἡμῖν εἰσχομίζετο λόγος. Ἔοικε δὲ πάλιν διὰ τῆς ἐσωτάτω θεωρίας ἡμῖν τὸ Χριστοῦ μυστήριον ὑπαινιττεσθαι. Τῇ μὲν γὰρ κατὰ νόμους ἱερωσύνη κατεστημένοι οἱ Γραμματεῖς τε καὶ Φαρισαῖοι γέγοναι μὲν οὐκ εὐήμιοι, σκληροὶ τε καὶ ἀλαζδόνες, καὶ ἐρασιχρήματοι, καὶ βαλαντίων

ἀδρῶν ἐρασταί, καὶ πᾶν ὄτιον τῶν τῷ Θεῷ κατεστύ-
 γημένων ἐπιτηδεύοντες. Καὶ γοῦν αὐτὸς ὁ προφήτης
 Ἰσαΐας ἐν ἀρχῇ τοῦ βιβλίου φησί: « Πῶς ἐγένετο
 πόρνη πόλις πιστῆ Σιών, πλήρης κρίσεως, ἐν ἧ δι-
 καιοσύνη ἐκοιμήθη ἐν αὐτῇ, νῦν δὲ φονευταί; » Τὸ
 ἀργύριον ὑμῶν ἀδόκιμον· οἱ κάπηλοι σου μίσγουσι
 τὸν οἶνον ὕδατι· οἱ ἀρχοντές σου ἀπειθοῦσι, κοινωνοὶ
 κλεπτῶν, ἀγαπῶντες δῶρα, διώκοντες ἀνταπόδομα,
 ὄρφανοις οὐ κρίνοντες, καὶ κρίσει χήρας οὐ προσ-
 ἔχοντες. Αἰτιᾶται δὲ αὐτοὺς καὶ αὐτὸς ὁ Σωτὴρ οὕτω
 λέγων· « Οὐαὶ ὑμῖν, Γραμματεῖς καὶ Φαρισαῖοι ὑπο-
 κριταί, ὅτι ἀποδεκατοῦτε τὸ ἄνηθον καὶ ἡδύοσμον καὶ
 τὸ κύμινον, καὶ ἀφήκατε τὰ βαρύτερα τοῦ νόμου,
 τὴν κρίσιν, τὸ ἔλεος, καὶ τὴν πίστιν· » καὶ τὸ ἐπι-
 τούτων ἀνοσιώτερον, γέγονασι καὶ κυριοκτόνοι. Ταύ-
 τής ἕνεκα τῆς αἰτίας, ἐξώσθησαν μὲν τῶν τῆς ἱερω-
 σύνης γερῶν, ἀποκεκλήθησαν δὲ τοῦ κατάρχειν λαῶν,
 καὶ ἐκδέδληται τῆς ἐγχειρισθείσης αὐτοῖς κατὰ νό-
 μον οἰκονομίας, ἔξω τε στεφάνων γέγονασιν ἱερῶν,
 καὶ στολῆς ἱεροπρεποῦς· κέκληται δὲ μετ' ἐκείνους ὁ
 Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστὸς, ὁ μέγας ἡμῶν ἀρχι-
 ερεύς. Ὡς γὰρ ὁ μακάριος γράφει Παῦλος· « Οὐχ
 ἐαυτὸς τις ἀρπάζει τὴν τιμὴν, ἀλλὰ κἀλούμενος ὑπὸ
 τοῦ Θεοῦ, καθὼς ὁ Χριστὸς οὐχ ἑαυτὸν ἐδόξασεν εἰς τὸ
 γενεθῆναι ἀρχιερέα, ἀλλ' ὁ λαλήσας πρὸς αὐτὸν, Σὺ
 ἱερεὺς εἰς τὴν αἰῶνα κατὰ τὴν τάξιν Μελχισεδέκ. »
 Θεὸς γὰρ ὧν φύσει καὶ τῶν ὄλων Κύριος, καὶ τὰς
 παρὰ πάντων λατρείας δεχόμενος, ἐπειδὴ γέγονεν
 ἄνθρωπος, κεχηματίκεν ἡμῶν καὶ ἀρχιερεύς. Λαβὴν
 δὲ λέγεται καὶ τὴν δόξαν Θεοῦ, τοῦτ' ἐστίν, τὴν ἐπι-
 γε τὸν Ἰσραὴλ ἀρχὴν τε καὶ βασιλείαν· Ἰσραὴλ δὲ
 φαμεν οὐ τὸν κατὰ σάρκα πάντως, ἀλλὰ τὸν ἐν
 πνεύματι καὶ νοητόν. Οὐ γὰρ πάντες, φησὶν, οἱ ἐξ
 Ἰσραὴλ, οὗτοι Ἰσραὴλ, οὐδ' ὅτι εἰσὶ σπέρμα Ἀβραάμ
 πάντες τέκνα, ἀλλ' ὅσοι διὰ πίστεως θεδικαίνονται,
 κατακολουθήσαντες τοῖς ἴχνεσι τοῦ πατρὸς Ἀβραάμ,
 οὗτοι καὶ τέκνα αὐτοῦ, καὶ τῆς ἐπαγγελίας υἱοὶ καὶ
 Ἰσραὴλ χρηματίζουσιν. Ἀναδειχθέντος τοίνυν τοῦ
 πάντων ἡμῶν ἀρχιερέως Χριστοῦ, οὐκ ἔσται, φησὶν,
 ἀντιλέγων. Οὐ γὰρ ὠφελήσει ἐχθρὸς ἐν αὐτῷ, καὶ
 υἱὸς ἀνομίας οὐ προσθήσει τοῦ κακῶσαι αὐτόν. Καὶ
 καθ' ἕτερον δὲ τρόπον. Ἀντεῖρηκε μὲν γὰρ ὁ Ἰσραὴλ,
 ἡσμένησε δὲ τὰ ἔθνη τὸ ὑπ' αὐτῷ βασιλευσέσθαι. Καὶ
 γοῦν εὐρίσκεται λέγων διὰ φωνῆς τοῦ Θεοῦ, περὶ
 μὲν τοῦ Ἰσραὴλ· « Ρῦσαι μὲ ἐξ ἀντιλογιῶν λαοῦ· »
 περὶ γὰρ τῶν ἐθνῶν, « Καταστήσεις με εἰς κεφαλὴν
 ἐθνῶν· λαὸν ὃν οὐκ ἔγνωιν ἐδοῦλεύσέ μοι, εἰς ἀκοὴν
 ὠτίου ὑπήκουσέ μου. Υἱοὶ ἀλλότριοι ἐψεύσαντό μοι,
 υἱοὶ ἀλλότριου ἐπαλαιώθησαν, καὶ ἐχώλανε ἀπὸ τῶν
 τρίδων αὐτῶν. Πεπαλαίωνται γὰρ καὶ ἐγγὺς γέγονα-
 σιν ἀφανισμοῦ, κεκλασμένην δὲ ὡσπερ ἐσχίχασιν τὴν
 διάνοιαν, υἱοὶ γεγονότας ἀλλότριον, τοῦτ' ἐστίν, οἱ ἐξ
 Ἰσραὴλ. Πάλαι μὲν γὰρ ἦν πρωτότοκος, ἐπειδὴ δὲ
 κατεψεύσαντο τοῦ Χριστοῦ, γέγονασιν ἀλλότριοι.
 Τέκνα γὰρ ἀπωλείας, υἱοὶ γενένης κέκληνται λοιπόν.
 Ἄλλ' ὅταν, φησὶν, ἀναδείξω τὸν Ἐλιακὲμ (ὅς ἐμνη-
 νεύεται Θεοῦ ἀνάστασις· ἐγγήγεραί γὰρ εἰς ἐπικου-

A sed præfracti, arrogant, et ad rem attenti, et
 marsupiorum turgidorum amantes, et quidquid es-
 set Deo invisum exercentes. Siquidem ipse et
 propheta Isaias principio libri, inquit: « Quomodo
 facta est meretrix civitas fidelis Sion, plena judi-
 cio, in qua justitia pernoctavit, nunc autem homici-
 dae? » Argentum vestrum reprobum. Caupones
 tui miscent vinum aqua. Principes tui infideles sunt,
 consortes furum, diligentes munera, consecantes
 remunerationem, orphanis non judicantes, et judi-
 cio viduae non attendentes. Sugillat illos quoque
 ipse Servator, sic inquit: « Vae vobis, Scribae et
 Pharisei hypocritae, quia decimatis anethum, et
 thymum, et cuminum, et omisitistis graviora legis,
 judicium, et misericordiam, et fidem? » et quod
 B etiam his magis impium est, Domini fuerunt inter-
 fectores. Hac de causa depulsi sunt sacerdotii ho-
 noribus, deturbati dominatu populari, dejecti dis-
 pensatione sibi ex præscripto legis designata, exuli
 coronis sacris et stola sacerdotali. Vocatusque est
 post eos Dominus noster Jesus Christus, magnus
 noster sacerdos. Quemadmodum enim beatus Paulus
 scribit: « Non sibi quis arripit honorem, sed
 vocalus a Deo, quemadmodum et Christus non
 seipsum glorificavit, ut fieret pontifex, sed qui lo-
 cutus est ad illum: Tu sacerdos in aeternitatem,
 secundum ordinem Melchisedec. » Deus enim
 natura et universitatis Dominus, et cultum ab om-
 nibus recipiens, cum esset homo factus, vocatus est
 etiam noster pontifex, et Davidis gloriam accipere
 C dictus est, id est potentiam et regnum in Israel.
 Israel vero dicimus, non carnalem omnino, sed
 intelligentia perceptum, et in spiritu. Non enim,
 inquit, omnes ex Israele hi sunt Israel, neque quod
 sint semen Abraham, omnes filii sunt: sed qui per
 fidem justificati sunt, qui sequuntur vestigia patris
 Abraham, hi et liberi ejus, et **325** promissionis
 filii et Israel nuncupantur. Exhibito igitur omnium
 nostrum Domino et pontifice Christo, Non erit, in-
 quit, qui contradicat. Non enim proficiet inimicus
 in illo, et filius iniquitatis non perget vexare illum.
 Item alio modo. Contradixit quidem Israel, at gen-
 tes regnum ipsius amplexae sunt. Invenitur enim
 voce Davidis dicere, de Israele: « Libera me a con-
 tradictionibus populi de gentibus autem: Con-
 stitues me in caput gentium: populus quem non co-
 gnovi, servivit mihi, in auditu auris audivit mihi.
 Filii alieni mentiti sunt mihi, filii alieni inveterati
 sunt, et claudicaverunt a semitis suis. Inveterati
 sunt, et interitui facti sunt proximi, et levi et quasi
 fracto animo fuerunt præditi, filii facti alienigenae,
 Israel scilicet. Olini erat primogenitus, at cum
 Christo mentiti sunt, facti sunt alieni. Proles enim
 perditionis, et filii gehennae vocati sunt deinceps.
 Sed quando, inquit, designabo Eliacim (qui interpretatur
 Dei resurrectio, excitatus est enim in subsidium
 nostrum Deus Verbum, qui etiam dicit: Propter

⁸ Isa. i, 21. ⁹ Matth. xiii, 25. ¹⁰ Hebr. v, 4 seqq. ¹¹ Psal. xvii, 44 seqq.

miseriam Inopam, et genitum pauperum, nunc ex-
urgam, dicit Dominus 11.) tunc, inquit, confidet ei
omnis gloriosus in domo patris sui : Domus autem
Patris Christi quæ esset alia, præter Ecclesiam? At-
qui si quis in ea sit celebris, ille fidet Christo, et
non solum gloriosus ac celebris, sed etiam si quis
tenuis sit mundi iudicio. Justus enim est, et perso-
nas non suscipit universalitatis Deus, sed potius pro
mensura spiritualis ætatis, hi patres sunt, illi etiam
filioli, et adolescentes, et ehebi intelligibiliter.

Θεός, κατά τὸ μέτρον δὲ μᾶλλον τῆς πνευματικῆς
τέχνα, νεανίαί τε καὶ ἔφηβοι νοητῶς.

VERS. 25. *Hæc dicit Dominus Sabaoth : Movebitur
homo firmatus loco fido, et cadet, et gloria ejus tol-
letur, quia Dominus locutus est.*

Post adeo longam narrationem concisa et brevis
inducitur oratio, divinorum iudiciorum severitatem
declarans, ceu rex pro imperio id fieri præcipiat.
Spectat autem rursus sententiæ hujus vis, si quis
velit, ad Somanæ quæstorem : si latius, ad legis
sacrificos, ita intelliges sicuti jam reddidimus. Nam
qui in secura tranquillitate positi videbantur (hoc
nempe 326 est firmari in loco fidei), corruerunt,
et quæ illis aderat, gloria privati sunt, nemine
auxilium præbente, vel lapsos erigere valente,
quia Dominus locutus est. « Si enim clauserit contra
hominem, quis, inquit, aperiet 12? »

VISIO TYRI.

ΕΑΡ. XXIII. VERS. 1. *Utulate, naves Carthaginis,
quia periit, et non amplius revertuntur, e terra Ci-
tensium ducta est captiva.*

Age denuo quæ in Tyro a Deo patefacta fuerunt
oraculis, quod licet, explanare studeamus, histo-
riamque prius enarremus, et quemadmodum capta
sit et periit, et captiva venit, juxta quod scriptum
est, planum perspicuumque faciamus. Cum igitur
Babylonii Judæam delevisent, et sanctam urbem
concremassent, atque captivum Israellem avexis-
sent : gentes alienigenarum accolæ et circumha-
bitantes, audax et effrene os nullis obseratum val-
vis aperientes, divinam majestatem convitiis ausæ
non valuisse, etiam ipsum opitulatorem Deum As-
syriorum manu inferiorem fuisse, imo suos deos
vernaculos, Hebræorum Deo et fortiores esse rati
sunt, et protegere ipsos quasique muris obvallare,
ab omni incursione conservare, et Babylonis effi-
cere superiores. Quin et alio quoque modo ipsi de-
prædati sunt gentem Judaicam, partim laborantibus
insidiando, et imminendo, et superstites diripiendo :
partim falso nuncupatis diis sacra vasa consecran-
do, et qui jugo servitutis ab illis oppressi erant, a
legis cultu abdicando, ac vi quasi abarcendo. Siqui-
dem dixit Deus per unum sanctorum prophetarum :

11 Psal. xi, 5 12 Job xiv, 27.

Αῖριαν ἡμῶν Θεός ὢν ὁ Λόγος, ὁ καὶ πάλαι λέγων
'Ἀπὸ τῆς ταλαιπωρίας τῶν πτωχῶν, καὶ ἀπὸ τοῦ
στενάγμου τῶν πενήτων νῦν ἀναστήσομαι, λέγει Κύ-
ριος), τότε, φησὶν, ἔσται ἐπ' αὐτῷ πεποιθὺς πᾶς ἔνδο-
ξος ἐν τῷ οἴκῳ τοῦ πατρὸς αὐτοῦ. Οἶκος δὲ τοῦ Πα-
τρὸς τοῦ Χριστοῦ τίς ἂν ἕτερος εἴη παρὰ τὴν Ἐκκλη-
σίαν; Ἄλλ' εἰ τίς ἐστὶν ἔνδοξος ἐν αὐτῇ, οὗτος ἐστὶ
πεποιθὺς ἐπὶ Χριστῷ, καὶ οὐχὶ δὴ μόνος ἔνδοξος,
ἀλλὰ γὰρ καὶ εἰ τις εἴη βραχὺς κατὰ γε τὸν κόσμον
φημί. Δίκαιος γὰρ καὶ ἀπροσωπόληπτος ὁ τῶν ὄλων
ἡλικίας, οἱ μὲν γὰρ εἰσι πατέρες, οἱ δὲ καὶ ἔτι

Τὰδε λέγει Κύριος Σαβαώθ· Κινηθήσεται ὁ
ἄνθρωπος ὁ ἐστηριγμένος ἐν τόπῳ πιστῷ, καὶ
πρωΐται, καὶ ἀφαιρεθήσεται ἡ δόξα ἡ ἐπ' αὐτὸν,
ὅτι Κύριος ἐλάλησεν.

Μετὰ τὴν οὕτω μακρὰν ἀφήγησιν, σύντομος καὶ
βραχὺς εἰσεκεκόμεται λόγος τῶν θείων κριμάτων
ἐμφανίζων τὴν ἀποτομίαν, καὶ οἶνοι βασιλείως μετὰ
τῆς πρεπούσης ἐξουσίας ὀρίζοντος γίγνεσθαι. Βλέ-
πει δὲ πάλιν ἡ τῆς ἀποφάσεως δύναμις, εἰ μὲν βού-
λοῖτο τις, εἰς Σομάν τὸν ταμίαν· εἰ δὲ δὴ καὶ
πλατύτερον ἐπὶ τῶν κατὰ νόμον ἱερουργούντων, οὕτω
συνήσει, καθὰ καὶ ἀποδεδώκαμεν ἀρτίως. Οἱ γὰρ
δοκούντες ἐν βεβαιώσει κείσθαι τῆς εὐημερίας, τοῦτο
γὰρ ἐστὶ τὸ ἐστηρίχθαι δοκεῖν ἐν τόπῳ πιστῷ, πε-
πτῶκασι τε καὶ τῆς ἐνούσης αὐτοῖς ἀφήρηται δόξης.
ἐπαμύοντος οὐδενός, ἤγουν ἀνορθοῦν ἰσχύοντος τοὺς
ἤδη κατηρεγμένους, ὅτι Κύριος ἐλάλησεν. « Ἐὰν γὰρ
κλείση κατ' ἀνθρώπου, τίς ἀνοίξει; » φησὶν.

TO ΟΡΑΜΑ ΤΥΡΟΥ.

Ὁλολύξετε, πλοῖα Καρχηδόνας, ὅτι ἀπώλετο,
καὶ οὐκέτι ἔρχονται, ἐκ γῆς Κιταίων ἤκειαι
αἰχμάλωτος.

Φέρε δὴ πάλιν διατρανοῦν ὡς ἐν σπουδάζοντες καὶ
τὰ ἐπὶ γε τῇ Τύρῳ παρὰ Θεοῦ κεχηρημωμένα τὴν
ἱστορίαν προσηγγισόμεθα, καὶ τίνα τρόπον ἦλωτε καὶ
ἀπώλωλε καὶ αἰχμάλωτος ἦκεται, κατὰ τὸ γεγραμμένον,
σαφὲς καταστήσωμεν. Ὅτε τοίνυν οἱ Βαβυλώνιοι τὴν
Ἰουδαίαν καταδῆώσαντες, κατεμπρήσαντες δὲ καὶ αὐ-
τὴν τὴν ἁγίαν πόλιν, ἀπεκόμιζον αἰχμάλωτον τὸν
Ἰσραὴλ, τὰ κύκλι καὶ περιόικα τῶν ἀλλοφύλων
ἔθνη, θρασὺν καὶ ἀπύλωτον ἀνοίγοντα στόμα, τὴν
τοῦ Θεοῦ δόξαν κατακερτομεῖν ἐπεχείρουν. Ἐφασκον
γὰρ μὴ δεδυνῆσθαι σώζειν αὐτοὺς, ἠττήσθαι δὲ
μᾶλλον καὶ αὐτὸν τὸν ἐπικουροῦντα Θεὸν τῆς τῶν
Ἀσσυρίων χειρὸς, μᾶλλον καὶ τοὺς παρὰ σφίσι
θεοὺς ζῶντο μὲν εἶναι καὶ ἀλκιμωτέρους τοῦ τῶν
Ἑβραίων Θεοῦ, προσεσθάναι δὲ καὶ ἀνατειγίζειν
αὐτοὺς, ἔξω τε πάσης ἐφόδου τηρεῖν, καὶ ἀμείνους
ἀποφαίνειν τῶν Βαβυλωνίων. Καὶ καθ' ἕτερον δὲ
τρόπον συγκατελήζοντο καὶ αὐτοὶ τὸ τῶν Ἰου-
δαίων ἔθνος, τοῦτο μὲν πεπονηκόσιν ἐπιθέμενοι, καὶ
ἀρπάζοντες τοὺς ὑπολειπμένους· τοῦτο δὲ καὶ ἀνα-
τιθέντες τοῖς ψευδωνύμοις θεοῖς σκευή τε ἱερὰ, καὶ
τῆς κατὰ νόμον λατρείας ὡς ἐξ ἀνάγκης ἐκπέμπον-
τες· τοὺς ὑπὸ ζυγὰ γεγονότας τῆς ὑπ' αὐτοῖς δου-

λαίας. Καὶ γοῦν ἔρασαε Θεὸς δι' ἐνὸς τῶν ἁγίων A
 προφητῶν· « Καὶ τί καὶ ὑμεῖς ἐμοί, Τύρος καὶ
 Σεδῶν, καὶ πᾶσα Γαλιλαία ἀλλοφύλων; μὴ ἀνταπό-
 δομα ὑμεῖς ἀνταποδίδοτέ μοι, ἢ μνησικακέτε ὑμεῖς
 ἐπ' ἐμοί; Ὅξείως δὲ καὶ ταχέως ἀνταποδώσω τὸ
 ἀνταπόδομα ὑμῶν εἰς κεφαλὰς ὑμῶν, ἀπὸ ὧν τὸ ἀργύ-
 ριόν μου, καὶ τὸ χρυσίον μου ἐλάβετε, καὶ τὰ ἐπι-
 λεκτά μου καὶ τὰ καλὰ εἰσηνέγκατε εἰς τοὺς ναοὺς
 ὑμῶν, καὶ τοὺς υἱοὺς Ἰούδα, καὶ τοὺς υἱοὺς Ἰσραὴλ
 ἀπέδοτε τοῖς υἱοῖς τῶν Ἑλλήνων, ὅπως ἐξώσητε
 αὐτοὺς ἐκ τῶν ὁρίων αὐτῶν. » Ἦλω τοίνυν καὶ ἡ Τύ-
 ρος ἐξ ὀργῆς Θεοῦ, κατὰ τοίνυνδε τινὰ τρόπον· ἦν
 μὲν γὰρ νῆσος ἐστὶ πορθμείου διὰ μέσου χειρωρχό-
 τος, καὶ οὐ μακροῖς διαστήμασι τῆς ἡπείρου διείρ-
 γοντος. Ἐπειδὴ δὲ ἦκεν ὁ Βαβυλωνίος, ζητεῖ τε αὐτὴν
 ὁμοῦ ταῖς ἄλλαις ἐλεῖν, ἐκέλευσέ τε ταῖς ὑπὲρ χεῖρα B
 στρατιαῖς τὴν μεταξὺ καταχωρῶν ὄντας θάλασσαν, τῇ
 τε ἡπείρῳ συνάπτειν αὐτὴν, καὶ νῆσον οὐκέτι μένειν
 ἐᾶν. Οὐ δὴ γεγονόςσ ἦ καὶ ἔσσεσθαι προσδοκηθέντος
 οὐκ εἰς μακρὰν, οἱ πλείστοι τῶν ἐν τῇ Τύρῳ, ἅτε
 δὴ καὶ ἐμπορίαν ἔχοντες τὸ ἐπιτηδεύμα, καὶ ναυσι-
 πορεῖν εἰωθότες ἀπενήχοντο τῆς νήσου παῖσά τε
 ὁμοῦ καὶ γυναῖκας, καὶ εἰς ἑτέρας ἀπώρνοντο πόλεις
 τε καὶ κώμας. Εἰσελάσαντες τοίνυν οἱ Βαβυλώνιοι
 τοὺς ἐναπομείναντας ἀπεκτόνασιν, εἰλὸν τε πολλοὺς,
 καὶ τὰ τοῖς νεκρῶσι συνήθη δεδράκασι, πλὴν οὐ
 μετρίως λελύπηνται μεμαθηχότες ὅτι πλείστοι τε ὄσοι,
 καὶ τῶν ἄγαν ἐπιφανεστέρων ἐν αὐτῇ ναυσὶν ἐνθέν-
 τες τὰ ὄντα πεφεύγασι. Μέννηται δὲ τῆς ἱστορίας, καὶ
 τῆς Ἐζεκιήλ προφηταίας ὁ λόγος. Ἐφη γὰρ οὕτω πρὸς C
 αὐτὸν ὁ τῶν ὄλων Θεός· « Ἐγὼ ἀνθρώπου, Ναβουχοδο-
 νόσορ βασιλεὺς Βαβυλωνίος κατεδουλώσατο τὴν δύνα-
 μιν αὐτοῦ δουλεῖα μεγάλη ἐπὶ Τύρου. Πᾶσα κεφα-
 λὴ φαλάκρωμα, καὶ πᾶς ὤμος μαδῶν, καὶ μισθὸς
 οὐκ ἐγενήθη αὐτῷ καὶ τῇ δυνάμει αὐτοῦ, ἀντὶ τῆς
 δουλείας τῆς σκληρᾶς ἧ; ἐδούλευσεν ἐπὶ Τύρον.
 Ἄντι τούτου ὀδῶκα αὐτῷ γῆν Αἰγύπτου. » Μετὰ γάρ
 τοι τὴν Τυρίων ἄλωσιν ἐπὶ τὸ τῶν Αἰγυπτίων ἔθνος
 μετετίθει τὴν μάχην ὁ Βαβυλωνίος. Ταυτησί τῆς
 ἱστορίας διαμémνηται νῦν ὁ μακάριος προφήτης
 Ἡσαίας, καὶ ὀλοῦζειν κελεύει τὰ τῆς Καρχηδόνας
 πλοῖα. Ὀλοῦζειν δὲ ὄηλον ὅτι τὴν Τύρον ὅτι ἀπώ-
 λετο, καὶ οὐκέτι ἔρχονται ἐκ γῆς Κιτιέων. Φασὶ δὲ
 τὰς Κιτιεῖς οἱ μὲν νήσους Ἑλλαδικάς, ἦτοι Μακε-
 δονικάς· οἱ δὲ σημαίνεσθαι διὰ τούτου διαβεβαιοῦνται
 τὴν Κύπρον, ὡς ἐκ μιᾶς τῶν ἐν αὐτῇ πόλεων, D
 οὕτως ὀνομασμένης. Ὀλοῦζετε δὲ, φησί, διὰ ποῖαν
 αἰτίαν; ἦκται γὰρ αἰχμάλωτος. Ἄλλ' ἴσως ἐρεῖ τις,
 Ἐποιμῶζειν κελεύει τῇ Τύρῳ τὴν Καρχηδόνα, ἦτοι
 τὰς ἐκείθεν ναῦς; διὰ ποῖαν αἰτίαν; ἀποικοὶ γὰρ
 Τυρίων γεγονάσι Καρχηδόνοι. Ἐφρόνου τε μεγά-
 λως ἔχοντες μητέρα τὴν Τύρον, ἐπισημοτάτην τε
 ὁμοῦ καὶ ἀλκιμωτάτην ἐν νήσοις, ταῖς κατὰ γε
 φημί τὴν ἑρᾶν. Φασὶ δὲ καὶ τοὺς ἐκ γῆς Κιτιέων
 μεγαλοφρονεῖν ἐπ' αὐτῇ, καὶ τοῖς τῶν ἐμποριῶν
 κέρδεσιν ἐντροφεῖν. Ὀλοῦζετε τοίνυν, φησί, οἱ τῆς
 Ὀλοῦζέτω δὲ καὶ ἡ Τύρος, οὐ γὰρ ἐστὶ ἔρχονται ἐκ

« Ecquid vos mihi, Tyre et Sidon, et omnis Galilæa
 alienigenarum? Num retributionem vos retribuistis
 mihi? num malorum memores eritis vos mihi:
 Velociter et celeriter retribuam retributionem ve-
 stram in capita vestra: propterea quod argentum
 meum et aurum meum accepistis, et electa mea, et
 pulchra mea introduxistis in templa vestra, et filios
 Juda, et filios Israel tradidistis filiis Græcorum, ut
 extruderetis eos ex terminis vestris ¹³. » Capta igitur
 fuit hoc sane modo, ex ira divina, Tyrus, ut quæ
 insula erat, trajectu per medium Jam facto, et non
 longis intervallis a continente ³²⁷ dirimente.
 Postquam autem appulsi Babylonius, eamque simul
 cum aliis capere quæsiit, jussit copiis sub manu
 sua positis mare intermedium aggere structo
 obruere, idque mari continuare, nec sinere ut ampli-
 us insula maneret. Quod ubi factum esset, vel
 etiam jamjam futurum expectaretur, complures
 Tyrii, quippe qui mercaturæ studium sectati erant,
 et navigare consueverant, ex insula cum liberis
 simul et cum mulieribus enataverunt, et ad alias
 urbes et pagos commigrarunt. Irruentes itaque
 Babylonii, commoratos in ea trucidarunt, et cepe-
 runt multos, et quæ in more suo victoribus facit-
 tarunt. Verum haud mediocri sunt percussi dolore,
 cum didicissent quamplurimos, et multo cæteris
 illustriores in ea, bona navibus imponentes aufu-
 gisse. Meminit etiam historiæ, Ezechielis prophetæ
 oratio. Dixit enim sic ei universitatis Deus: « Fili
 hominis, Nabuchodonosor rex Babylonis in servi-
 tute[m] tradidit exercitum suum servitute magna
 super Tyrum. Omne caput calvitium, et omnis
 humerus depilis, et merces non fuit ei et exercitui
 ejus, pro servitute dura qua servierat adversum
 Tyrum. Propterea dedi illi terram Ægypti ¹⁴. » Siqui-
 dem post Tyriorum captivitatem, ad gentem Ægy-
 ptiacam transtulit pugnam Babylonius. Hujus histo-
 riæ meminit etiam nunc beatus propheta Isaias, et
 plorare jubet naves Carthaginis, plorare videlicet
 Tyrum, quod periit, et non jam ulterius ex terra
 Citiensium veniunt. Narrant quidam Citienses in-
 sulas esse Hælladicas, seu Macedonicas, alii hinc
 Cyprum designari affirmant, quasi sic nominatam.
 Plorate, inquit. Quam ob causam? Ducta enim est
 captiva. At dicet fortassis quispiam, Jubetne Car-
 thaginem, seu naves quæ ibi sunt, deplorare Ty-
 rum? Quam ob rem? Coloni enim Tyriorum fue-
 runt Carthaginenses: Tyrum autem matrêm nobi-
 lissimam habere se gloriabantur, et ex insulis orient-
 alibus fortissimam. Et narrant Citienses de illa
 plurimum gloriari, et ex nundinarum quæstu insole-
 scere. Plorate igitur, inquit, Carthaginis negotia-
 tores vel naves, perierunt enim. Ploret etiam Ty-
 rus: non enim revertuntur ex terra Citiensium.
 Ducta enim est captiva.

Καρχηδόνας ἔμποροι, ἦτοι τὰ πλοῖα, ἀπόλωλε γάρ.
 τῆς Κιτιέων. Ἦκται γὰρ αἰχμάλωτος.

¹³ Joel III, 46. ¹⁴ Ezech. XXXIX, 18, 19.

VERS. 2, 3. *Cui similes facti sunt qui habitant in A 328 insula, negotiatores Phœniciaë transmittentes mare per aquam multam? Semen negotiatorum, quasi esset messis illata, negotiatores gentium.*

Quibus, inquit, gentibus, eos qui hanc insulam incolunt, assimilabimus? Quinam talia passi sunt? vel qui sic vastati delictique sunt, sicut hi negotiatores Phœniciaë? Negotiatio nimirum Tyrionum exercitatio fuit, et mare trajicere lucri et quæstus causa, studio illis erat. Cum adjicit, Semen negotiatorum, ostendit patrium genus eorum ignobile, et ex mala stirpe satos, majoresque ipsorum superiores, avaritiæ deditos et addictos fuisse. Fuisse etiam innumerabiles, qui sordidam hanc vitam exercent, docet, cum inquit: Quasi messis illata esset, negotiatores gentium. Frumento enim de- B messo, sive spicis, in agro undique multa est in- vectio manipulorum, et in aream comportatio.

VERS. 4. *Erubescite, Sidon, dixit mare; fortitudo autem maris dixit: Non parturivi, nec enutrivit virgines, nec evasi juvenes.*

Coloni Tyrionum Carthaginienses; verum Tyrii matrem habuerunt Sidonem, a Sidone enim erat Tyrus. At ubi capta esset, et venisset captiva, tunc dicit mare, id est, maritimæ insulæ cunctæ deinceps dicent: Erubescite, Sidon, periit ornamentorum tuorum pulcherrimum, siquidem munimentum fuit pervetustum, validum et fortissimum, et divitiis nullis celeberrimum. Itaque mare hæc dicet: Ipsa etiam maris fortitudo, nimirum quæ insularum do- C mina est, Tyrus scilicet, suas deplorans calamitates, quando se incolis nudam et filiis desertam conspexerit, tum plane dicet: Non parturivi, neque enutrivit virgines, nec evasi juvenes. Eram enim, inquit, pari in loco cum his quæ prorsus non pepererunt, nec juvenes educarunt, nec virgines, et quod omnes funditus ad interitum pervenerint, nullusque omnino remanserit.

ἀναθρεψάσαις ἢ νεανίσκουσ ἢ παρθένουσ, διὰ τοι τὸ φθῆναι δὲ παντελῶσ οὐδένα.

VERS. 5. *Quando autem auditum fuerit in Ægypto, eos capiet dolor de Tyro.*

Non ignoravit ergo propheta, quemadmodum jam D prædixi, Assyrium, post 329 captos Tyrios, ad Ægyptiorum regionem se recepturum. Cum igitur, inquit, hæc audita fuerint ab Ægyptiis, tunc et ipsi passim ac prorsus dolore consternabuntur, non quod Tyrus succubabat, at quod ad se belli mala pervadant.

VERS. 6. *Transite Carthaginem, ululate, qui habitatis in hac insula.*

Solemnis admodum est hæc apud prophetas oratio. Non etenim proprie et vere a Tyrionum urbe hortatur recedere, et Carthaginem concedere, sed neque simpliciter ejulare, imo quasi exprobrat fugientibus, et ingenti timiditate supra modum fractis. Oportere autem dicit ipsos ac deffere, se, iu-

Τίρι ὁμοιοι γεγόνασιν οἱ κατοικοῦντες ἐν τῇ νήσῳ, μετάβολοι Φοινίκης, διαπερῶντες τὴν θάλασσαν ἐν ὕδατι πολλῷ; σπέρμα μεταβόλων, ὡς ἀμητοῦ εἰσφερομένου, οἱ μετάβολοι τῶν ἐθνῶν.

Ποίοις ἄρα, φησὶ, τῶν ἐθνῶν παρεϊκάσωμεν τοὺς ταύτην κατοικοῦντας τὴν νῆσον; τίνες τοιαῦτα πεπόνθασι, ἢ καὶ οὕτως πεπόρθηται, καθὰ καὶ οἱ μετάβολοι τῆς Φοινίκης; Ἐμπορία γὰρ Τύροις τὸ ἐπιτήδευμα, καὶ τὸ διαπλεῖν τὴν θάλασσαν ἐν σπουδῇ, κερδῶν ἕνεκα καὶ λημμάτων. Προστιθεὶς δὲ ὅτι σπέρμα μεταβόλων, εἰδείξεν ὅτι πατρῷον αὐτοῖς τὸ δυσγενὲς, καὶ ἐκ ῥίζης ἀνεφυσαν πονηρᾶς, καὶ φιλοκερδίας ἤττονες ἀνωθεν αὐτοῖς καὶ πρόγονοι. Οἱ δὲ καὶ ἀριθμοῦ κρείττονες, ὅσοι τὴν οὕτως ἀισχρὰν παρ' αὐτοῖς ἐπιτηδεύοντες ζῶην, διδάσκει λέγων· Ὡς ἀμητοῦ εἰσφερομένου οἱ μετάβολοι τῶν ἐθνῶν. Σίτου γὰρ ἀμηθέντος, ἤγουν ἀσταχῶν ἐν ἀγρῷ, πολλῆ τῶν δραγμάτων πανταχόθεν ἢ εἰσφορὰ, καὶ ἢ εἰς τὴν ἄλω συγχομιδῆ.

Ἀισχύνθητι, Σιδῶν, εἶπεν ἡ θάλασσα· ἡ δὲ ἰσχὺς τῆς θαλάσσης εἶπεν, Οὐκ ὤδινον οὐδὲ ἔτεκον, οὐδὲ ἐξέθρεψα παρθένους, οὐδὲ ὑψώσα νεανίσκουσ.

Ἄποικοι μὲν Τυρίων οἱ Καρχηδόνιοι. Πλὴν ἐσχί- κασι μητέρα Τύριοι τὴν Σιδῶνα· ἀπὸ γὰρ τῆς Σιδῶνος ἦν ἡ Τύρος. Πλὴν ὡς ἐπὶ θε θυγατρὶ λαμπρᾶ καὶ διαβοήτῳ τῇ Τύρῳ μέγα πεφρόνηκε Σιδῶν. Ἐπειδὴ δὲ ἦλω, καὶ ἤκται αἰχμάλωτος, τότε φησὶ ἡ θάλασσα, τοῦτ' ἐστίν, αἱ κατὰ θάλασσαν νῆσοι πᾶσαι λοιπὸν ἔροῦσιν· Αἰσχύνθητι, Σιδῶν, ἀπόλωλε γὰρ τῶν πῶν αὐχημάτων τὸ κάλλιστον, καὶ φροῦδῆ γέγονεν ἡ πάλαι δεινὴ καὶ ἀλχημαιοτάτη, πλοῦτεψ τε πολλῷ διαφανεστάτη. Οὐκοῦν ἡ μὲν θάλασσα ταῦτα ἔρεῖ· Αὐτὴ δὲ τῆς θαλάσσης ἡ ἰσχὺς, τοῦτ' ἐστίν, ἡ κατισχύουσα τῶν νήσων, ἡ Τύρος δὲ δηλονότι ταῖς ἑαυτῆς ἐποιμώζουσα συμφοραῖς, ὅταν ἰδῆ γυμνὴν ἑαυτὴν τῶν οἰκητόρων, καὶ τέκνων ἐρήμην, τότε εἶ- πάντως ἔρεῖ, τὸ, Οὐκ ὤδινον, οὐδὲ ἔτεκον, οὐδὲ ἐξέθρεψα νεανίσκουσ, οὐδὲ ὑψώσα παρθένουσ. Ἐν ἰσῳ γὰρ γέγονα, φησὶ, ταῖς μὴ τεκούσαις ὄλωσ. μηδ' πάντας ἄρδην καθικέσθαι πρὸς ἀπώλειαν, περιλει-

Ἄπὸ τοῦ ὅτι ἀκουστὸν γένηται Αἰγύπτῳ, λήψεται αὐτοὺσ ὀδύνη περὶ Τύρου.

Οὐκ ἠγνόηκεν ὁ προφήτης, ὅτι καθάπερ ἤδη προεῖπον, μετὰ τὴν Τυρίων ἄλωσιν, ἐπὶ τὴν τῶν Αἰγυπτίων χώραν μεταφοιτήσιν ἔμελλεν ὁ Ἀσσύριος. Ὄταν τοίνυν, φησὶν, ἀκουστὰ ταῦτα γένηται παρὰ τοῖς Αἰγυπτίοις, τότε καὶ αὐτοὶ πάντῃ τε καὶ πᾶσι τῶσ ὀδυνηθήσονται, οὐχ ὅτι πεπόρθηται τυχὸν ἡ Τύρος, ἀλλ' ὅτι μεταφοιτήσιν ἐπ' αὐτοὺσ τὰ ἐκ τοῦ πολέμου κακά.

Ἀπέλθετε εἰς Καρχηδόνα, ὀλολύζετε, οἱ κατοικοῦντες ἐν τῇ νήσῳ ταύτῃ.

Ἐν ἤθει πολλῷ τῆς προφητείας ὁ λόγος. Οὐ γὰρ τοι κυρίως τε καὶ ἀληθῶσ ἀπανίστασθαι τῆς Τυρίων παρακελεύεται, μεταχωρεῖν δὲ μάλλον εἰς Καρχηδόνα, ἀλλ' οὐδὲ ὀλολύζειν ἀπῶσ, ἀλλ' οἷον κατονειδίζειν φυγόντας, καὶ ἀμετρήτῳ δειλίᾳ συντεθραυσμένους. Χρῆναι δὲ ὅσων ἐποιμώζειν αὐτοὺσ ἑαυτοῖς, καὶ

ταῖς ἐπεινεγεμέναις αὐτοῖς συμφοραῖς. Ἄμφω δὲ αὐτὰ θηλυπρεπῆ, καὶ μειρακίους μᾶλλον, καὶ τοῖς ἡδὴ παρηθρηκόσιν ἀρμοδιώτερα. Πολέμου μὲν γὰρ περιηγγελμένου, καὶ κατὰ χώρας ἤτοι πύλειως ἐρχεσθαὶ προσδοκωμένου, ἅπαν μὲν ὅσον ἐστὶν ἐν ἀμυαῖς εὐτρεπίζεται πρὸς μάχην, καὶ γυμνάζει τὰ τακτικά, καὶ ταῖς τῶν πολεμίων φάλαγγι. κἄν εἰ μὴπω παρείεν, τὸ γε ἦχον εἰς προθυμίας ἐπιμαίνεται. Γύναια δὲ καὶ μειράκια τὰ εἰς φυγὴν μελετᾷ, καὶ δολοῦζει κλαίοντα. Ἐτοιμα γὰρ αἰεὶ πως εἰς φόβον καὶ θρήνους μειράκιον καὶ γυνή. Ἐπιμειδιᾷ τοιγαροῦν ὁ τῶν ὄλων Θεὸς ταῖς Τυρίων ἀνανδρῖαις. Φεύγουσι γὰρ καὶ δολοῦζουσιν οἱ πάλαι κρατοῦντες ἐν μάχαις δεινοὶ καὶ δυσάντητοι, θρασεῖς καὶ ἀνάλωτοι.

Ὁὐχ αὐτὴ ὑμῶν ἡ ὕβρις ἡ ἀπαρχῆς, πρὶν ἢ παραδοθῆναι αὐτήν; Τίς ταῦτα ἐβούλευσεν ἐπὶ Τύρον; Μὴ ἦσσαν ἐστίν, καὶ οὐκ ἰσχύει;

Φθάσας ἔφην, ὅτι τῶν Ἱεροσολύμων πεπορημένων, κατεμνησθέντος δὲ καὶ αὐτοῦ τοῦ ναοῦ παρὰ τῆς τῶν Ἀσσυρίων στρατιᾶς, τὰ κύκλιω καὶ ὄμορα τῶν ἔθνων ἐπεγάννυντο μὲν ὡς ἀπολωλότι τῷ Ἰσραήλ, καὶ ὡς εἰσάπαν ἐκκεκομμένῳ, καὶ ἔσειον ἐπ' αὐτοῖς τὰς σφῶν αὐτῶν κεφαλὰς. ὦνοντο δὲ ὅτι πεπτώκασιν ὑπὸ χειρὸς ἐχθρῶν, οὐ διὰ γε τὰς αὐτῶν ἀμαρτίας, ἀλλ' ὅτι μᾶλλον ἠτόνησεν ὁ σῶζων αὐτούς, καὶ κρείττους γεγόνασι τῆς τοῦ Θεοῦ χειρὸς οἱ κεκρατηκότες. Τί οὖν, ὦ Τύριοι, φησίν; Οὐ πρὶν αὐτὴν παραδοθῆναι, ταύτην ἐποίησατε κατ' ἐμοῦ τὴν ὕβριν; οὐκ ἐλέγετε τὴν ἐμὴν ἰσχύον ἦττω καὶ ἐν μέλοισιν εἶναι τῶν ὑμετέρων θεῶν; Τίς οὖν ἄρα, φησίν, ταῦτα ἐβούλευσεν ἐπὶ Τύρον; Ἐγὼ δηλονότι, ὃν ὑμεῖς ἤτρονά τε καὶ ἀναλκιν εἰπεῖν τετολμήκατε. Ἐξ αὐτῶν τοιγαροῦν κατατεκμήρασθε τῶν πραγμάτων, πότερόν ποτε ἦτων ἐστὶ τῶν παρ' ὑμῖν θεῶν, ἢ οὐκ ἰσχύει; Ἐγὼ μὲν γὰρ πλημμελοῦντα εἰς ἐμὲ παραδέδωκα τοῖς ἐχθροῖς τὸν ἐξήνιον Ἰσραήλ. Ἐπειδὴ δὲ πλουτεῖτε θεοῖς, καὶ πολλοὶ παρ' ὑμῖν οἱ τιμώμενοι, τίς ἄρα αὐτῶν τὴν τοιάνδε σκέψιν ἐβουλεύσατο κατὰ Τύρον; Τίς παραδέδωκε τοῖς ἐχθροῖς; χαλεπὸν οὖν ἄρα τὸ διὰ πείρας αὐτῆς ἐκδέχεσθαι ἄπερ ἂν πρόπειο παθεῖν. Δεῖ δὲ οἶμαι τοὺς νονεχεστᾶτους, ἰσχυνοῖς διανοίας ὀμμασι μακρόθεν ὄρῶν τὸ τελοῦν εἰς δησίαν, καὶ μεμαστιγμένους ἀγίοις μὴ ἐπαγάλλεσθαι, μήτε μὴν οἴεσθαι τὴν αἰεὶ σῶζουσαν αὐτούς ἀποτῆσαι χεῖρα, ἐνωσέν δὲ μᾶλλον ὅτι περι-

Οἱ ἔμποροι αὐτῆς ἐνδοξοῖ, ἀρχοντες τῆς γῆς. Κύριος Σαβαὼθ ἐβουλεύσατο παραλῦσαι πᾶσαν τὴν ὕβριν τῶν ἐνδόξων, καὶ ἀτιμᾶσαι πάντα ἐνδοξοῦ ἐπὶ τῆς γῆς.

Μέτεπειτι πάλιν ὁ λόγος ἐπὶ γε τὸ δεῖν ἀπογυμνοῦν τῆς ἐνούσης ἀλαζονείας αὐτοῖς τὸ ὑπερφερές, καὶ μέντοι πρὸς τοῦτω τὸ ἀκάρτεστον εἰς φιλοκερδείας. Ἐμποροὶ γὰρ ὄντες, φησὶ, καὶ οὕτως αἰσχρὸν καὶ δυσγενὲς ἔχοντες τὸ ἐπιτήδευμα, εἰς τοσοῦτον καὶ δόξης καὶ ὑπεροχῆς κειμήλιασιν, ὥστε καὶ τὰς τοῖς ἄρχουσι προπεδοεστάτα; ἀναδουμείσθαι τιμὰς, καὶ στεφάνους τοῖς ἐπ' εὐκλείῃ γενέσθαι γνωριμωτάτους. Ἄλλ' ὁ τῶν δυνάμεων Κύριος, φησίν, ἐβουλεύσατο

quam, implicatos calamitatibus. Ambo hæc mulieria sunt, et adolescentulis magis et ætate provecctis jam senibus convenientia. Etenim bello denuntiato, et ut regionem aut civitatem invadat, expectato, omnes qui in flore ætatis sunt et maturi, ad pugnam instruuntur, et disciplinam militarem exercent, et in hostium phalanges licet nondum adsint, neque parati sint, furunt. Mulierculæ vero et adolescentuli, fugam meditantur, et ejulant et lacrymantur. Proni sunt enim semper ad metum et festum adolescentulus ac femina. Deridet itaque universitatis Deus imbelles ac parum masculos Tyriorum animos. Fugiant enim et ululant, qui quondam dominabantur in pugnis, vehementes et occursu sævi, audaces et insuperabiles.

VERS. 8. Nunquid hæc vestra contumelia ab initio, priusquam traderetur ipsa? Quis hæc decrevit in Tyrum? Num imbecillior est, vel an non valuit?

Supra dixi, Hierosolymis eversis, et ipso quoque templo incenso ab exercitu Assyriorum, accolæ et confines gentes insultasse Israelitis quasi perditis et in totum concisis, et in illos sua moverunt capita, et putarunt sub manu hostium corruisse, non sua ob scelera, sed quod' is qui servat eos, debilis et languidus esset, et quod hi qui vicerant, divina manu fortiores exstiterant. Quid igitur, inquit, o Tyrii? Nonne priusquam ipsa traderetur, hæc mihi fecistis injuriam? Nonne dixistis meam fortitudinem imbecilliozem, et vestris diis minorem? Quis igitur hæc, inquit, cogitavit contra 330 Tyrum? Ego videlicet, quem vos infirmiozem dicere ausi estis et imbellem. Ex rebus igitur ipsis conjecturam facite, sitne vestris diis inferior, an non prævaleat? Ego enim delinquentem in me Israellem effrenatum, inimicis tradidi. Cum vero abundetis diis, et plurimi dii apud vos in honore habeantur, quisnam eorum tale consilium cepit contra Tyrum? Quis tradidit hostibus? Grave igitur est ex ipso periculo percipere, quæ pati oporteat. Cordatissimos itaque oportet subtili mentis oculo longe prospicere quid e re sit, et flagellatis sanctis non insultare, neque putare manum quæ semper conservat, elanguisse, sed cogitare potius quod Deo permittente nonnunquam in tentationes incidant.

VERS. 9. Mercatores ejus clari, principes terræ. Dominus Sabaoth cogitavit dissolvere universam contumeliam glorioforum, et ignominia afficere omne gloriosum super terram.

Transit iterum oratio, ut arrogantiam altitudinem quæ illis inest, et præterea insatiabile lucri studium denudet. Negotiatores enim, inquit, cum sint, et institutum vite adeo turpe et abjectum inquant, eo gloriæ et eminentiæ pervenerunt, ut etiam principibus dignissimos honores sibi accommodent, et corona nobilitatis atque splendoris fiant spectatissimi. Sed Dominus exercituum, inquit, gloriosorum injuriam decrevit infringere et labefactari,

omnienique ejusmodi dedecore afficere et infamia. Si Deus talem de ea ferat calculum, et acre judicium præcisumque inducat, patrocinar quis poterit? aut quis iram divinam profigabit? Quis enim omnipotenti potestate fortior? Aut quis excelsam manum avertet? sicuti scriptum est ¹⁰. Igitur ne arbitrentur, inquit, quod suos deos offendentes, a gloria ad ignominiam traducti fuerint; sed intelligant potius, judicium Domini Sabaoth factum esse, contra quem audebant dicere: Imbecillior est, et non valet. Dicamus proinde et nos legem prævaricantibus et peccantibus, ne cornu exaltem, nec tollant illud impie, nec contra omnium dominatorem Deum injustitiam loquantur.

VERS. 10, 11. *Cole terram tuam, naves enim non veniunt ultra Carthagine. Manus tua 331 non amplius valebit per mare, quæ provocat reges.*

Studium, inquit, tuum ab instituto negotiandi ad agriculturam converte. Non enim mercaturis tibi gratissimis uteris de integro. Nec venient Carthagine, qui ad te immensas opes convehunt, et ad tuam manum, id est potestatem, confugiunt. Nihil enim prorsus ultra poteris, etsi poteris in mari plurimum, id est, quæ contra omnem et insulam et urbem mari adjacentem fortissima exstiteris, et complures reges provocaveris. Sæva enim, ut dixi, fuit Tyrus antiquitus, et terribilis tum remotissimis et vicinis, tum gentium ducibus.

Sed exercituum Dominus præcepit de Chanaan (id est, de terra alienigenarum), ut perdat ejus fortitudinem.

Mala siquidem bellica, ex Assyriorum crudelitate non soli Tyro illata sunt, sed reliquis gentibus, Moabitibus et Idumæis, et aliis quibusdam. In universum vero omnes Chanaanæi nominabantur qui cultores erant idolorum, et non ex semine Israelitico. Probrio enim afficitur quisquis audit semen Chanaan et non Juda. Quando igitur, inquit, belli nocumenta per omnes simul Chanaanæos pervaserint, tunc quidam causis eorum quæ ipsis contigerunt perspectis ac cognitis, dicent: Nec per gatis amplius vexare et injuria afficere filiam Sion. Dixi enim eos probra jecisse in Judæam, et Israelitas derisui habuisse ut captos, et ut miseram exagitasse Jerusalem et Sion, non quasi despectam a Deo conservatore, sed quasi in captivitatem et afflictionem decidentem, ob id quod Deus, quem colebant, cui secundum legem cultum exhibebant, victus fuisset et debilitatus.

VERS. 13. *Et si abieris ad Citienses, neque erit tibi illic requies, et in terram Chaldæorum, et illa vastata est ab Assyriis, murus ejus cecidit.*

¹⁰ Isa. xiv, 27.

α παραλύσαι τὴν ὕβριν τῶν ἐνδόξων καὶ ἀτιμάσαι πάντα τοιοῦτον. Ψῆφον δὲ αὐτῶν τὴν τοιαύτην καθορίζοντος Θεοῦ, καὶ τομὸν ἐπάγοντος κρίμα, τίς ἐπαμῦναι δυνάμενος, ἢ τίς ἂν τὴν θείαν ἀποσοθήσειεν ὀργήν; τίς γὰρ ἔσται κρείττων τῆς πανσθενοῦς ἐξουσίας; ἢ τὴν χεῖρα τὴν ὑψηλὴν τίς ἀποστρέψει, κατὰ τὸ γεγραμμένον; Οὐκοῦν μὴ οἰέσθωσαν, φησὶν, ὅτι τοῖς ἰδίοις θεοῖς προσκεκρουκότες κατεκομίσθησαν ἐκ δόξης εἰς ἀτιμίαν, ἴστωσαν δὲ μᾶλλον ὅτι κρίμα γέγονε Κυρίου Σαβαώθ, καθ' οὗ τετολημήκασιν εἰπεῖν. Ὅτι καὶ ἡσῶν ἐστὶν καὶ οὐκ ἰσχύει. Οὐκοῦν λέγωμεν καὶ ἡμεῖς τοῖς παρανομοῦσι μὴ παρανομεῖν, καὶ τοῖς ἀμαρτάνουσι μὴ ὑψοῦτε κέρασ, μῆτε μὴν ἀνοσίως ἐπαίρειν αὐτὸ, καὶ ἀδικίαν λαλεῖν κατὰ τοῦ πάντων κρατοῦντος Θεοῦ.

B Ἐργάζου τὴν γῆν σου· καὶ γὰρ πλοῖα οὐκέτι ἔρχονται ἐκ Καρχηδόνας. Ἡ δὲ χεὶρ σου οὐκέτι ἰσχύσει κατὰ θάλασσαν, ἢ παροξύνουσα βασιλεῖς.

Μετατίθῃσι, φησὶ, τὰς σπουδὰς ἐξ ἐμπορικῶν ἐπιτηδευμάτων εἰς γεωπονίας. Οὐ γὰρ ταῖς ὅτι μάλιστα φιλαιτάταις ἐμπορίαις κεκρήθη πάλιν, οὐδὲ ἤξουσιν ἐκ Καρχηδόνας οἱ τὸν ἀμέτρητόν σοι πλοῦτον συλλέγοντες, καὶ τὴν σὴν ὑποτρέχοντες χεῖρα, τοῦτ' ἐστὶ, τὴν δύναμιν. Δυνήτη γὰρ οὐδὲν ἐστὶ παντελῶς, καίτοι πολλὰ δυνήθεισα κατὰ τὴν θάλασσαν, τοῦτ' ἐστὶν, ἀλκιμωτάτη γεγεννημένη κατὰ πάσης καὶ νήσου καὶ πόλεως πρὸς τῇ θαλάσῃ κειμένης, ἢ καὶ πλείστους παροξύνουσα βασιλεῖς. Δεινὴ γὰρ, ὡς ἔφην, κατὰ τὸ ἀρχαῖον ἡ Τύρος καὶ τοῖς ἀπωτάτω καὶ γειτοσιν καὶ τοῖς ἐθνῶν ἡγουμένοις.

C Ἄλλ' ὁ τῶν δυνάμεων Κύριος ἐντέλλεται περὶ Χαναάν (τοῦτ' ἐστὶ, περὶ τῆς γῆς τῶν ἀλλοφύλων), ὥστε ἀπολέσαι αὐτῆς τὴν ἰσχύν.

Ἐπενήνχεται γὰρ τὰ ἐκ τοῦ πολέμου κακὰ διὰ τῆς Ἀσσυρίων ὀμότητος, οὐχ ἰδίῃ μόνῃ τῇ Τύρῳ ποθὲν, ἀλλὰ γὰρ καὶ ἑτέροις τῶν ἐθνῶν, Μωαβίταις τε καὶ Ἰδουμαίοις, καὶ ἄλλοις τισί. Συλλήθδην δὲ πάντες Χαναανοὶ κατονομάζονται τῶν εἰδῶλων οἱ προσκυνηταί, καὶ οὐκ ἐξ αἵματος ὄντες τοῦ ἐξ Ἰσραὴλ, καὶ γοῦν ὀνειδιζέτω τις ἀκούων, σπέρμα Χαναάν καὶ οὐκ Ἰούδα. Ὅταν τοῖνον, φησὶ, τὰ ἐκ τοῦ πολέμου βλάβη κατὰ πάντων ὁμοσε χωρῆση τῶν Χαναανίων, τότε τῶν συμβεθηκότων αὐτοῖς τὰς αἰτίας τινὲς συνέντες ἐροῦσιν· Οὐκέτι μὴ προσθήτε τοῦ ὑβρίζειν καὶ ἀδικεῖν τὴν θυγατέρα Σιών. Ἐφην γὰρ ὅτι κατανοεῖδον τὴν Ἰουδαίαν, καὶ κατεγέλων τῶν ἐξ Ἰσραὴλ ὡς ἐαλωκότων, ἐταλάνιζόν τε τὴν Ἱερουσαλήμ, ἥτοι τὴν Σιών, οὐχ ὡς παρεωραμένην μᾶλλον παρὰ Θεοῦ τοῦ σώζοντος, ἀλλ' ὡς διὰ τοῦτο πεσοῦσαν εἰς τὸ ἀλῶναι καὶ παθεῖν, ὅτι νενίκηται καὶ ἡσθένησε ὁ παρ' αὐτοῖς τιμώμενος Θεός, ᾧ τὰς κατὰ νόμον λατρείας ἐτέλουν.

Καὶ ἐὰν ἀπέλθῃς εἰς Κιτιεῖς, οὐδὲ ἐκεῖ σοὶ ἀνάπυσις ἔσται καὶ εἰς γῆν Χαλδαίων, καὶ αὐτὴ ἠρήμωται ἀπὸ τῶν Ἀσσυρίων, ὁ τοῖχος αὐτῆς πέπτωκεν.

Θεοῦ συναυλόντος εἰς ἰδρωτάς καὶ πόνους, τίς ὁ ἄκαμῦναι δυνάμενος; Τῆς πανθενούς δεξιᾶς πολέμουσος, τίς ἐστὶ τοσοῦτος ὡς τῆς ἀνηκέστου συμφορᾶς ἐξελεῖται τοὺς κάμνοντας; οὐδεὶς παντελῶς. Ἐπειτα γὰρ τοῖς θεοῖς αὐτοῦ νεύμασι τῶν πραγμάτων ἡ φύσις, καὶ ὅπερ ἂν ἐθέλει γενέσθαι, τοῦτο πάντῃ τε καὶ πάντως ἀποπεραίνεται. Ἄν τοίνυν, φησί, μακρᾶς ἀπέλθης ἀποδημίας, ὥστε καὶ εἰς Κιτιεῖς παραγενέσθαι· φασὶ γὰρ πόλιν εἶναι τῶν κατὰ τὴν Κύπρον μίαν· οἱ δὲ Κιτιεῖς, αὐτὴν εἶναι δισχυρίζονται τὴν Καρχηδόνα· οὐδὲ ἐκεῖ σοι ἀνάπαυσις ἔσται, τοῦτ' ἐστὶ, πόλεμοί σε, καὶ ὁ τοῦ θανάτου φόβος, καὶ οἱ περὶ τοῦ θανάτου εὐρήσουσι κίνδυνοι. Ἀλλὰ κἄν αἰχμάλωτος γενόμενος καταλάβοις τὴν Χαλδαίων, οὐδὲ οὕτως πεπαύση τοῦ καταλγύνεσθαι δεῖν. Οὐ γὰρ ἔσται σοι ἀνάπαυσις, πῶς ἢ τίνα τρόπον· ἡρήμωται γὰρ καὶ αὐτὴ καταδηρόντων αὐτὴν Περσῶν τε καὶ Ἀσσυρίων, Κύρου δηλονότι καταστρατεύοντος, ὅτε καὶ πέπτωκεν ὁ τοίχος αὐτῆς. Τοίχον δὲ οἶμαι τῆς Χαλδαίων γῆς, ἢ τὴν προσηκόντα καὶ τὸν βασιλεύοντα φησὶν, ἢ καὶ αὐτὸ τὸ τεῖχος, ἐφ' ᾧ μάλιστα τεθαρησκότες προσεδόκων οἱ Βαβυλώνιοι πείσεσθαι μὲν τῶν ἀνιαρῶν οὐδὲν, ἀπρακτον δὲ τοῖς πολεμοῦσιν αὐτοῖς γενέσθαι τὴν ἐφοδον. Κατεσκευάστω γὰρ οὕτως ὡς καὶ ἀμαζῶν παραλλάξ ἐρχομένων, ὁδὸν ἐν αὐτῷ πλατεῖαν ὄρασθαι. Καὶ γούν διὰ τῶν αὐτῶν δὴ τούτῳ κατασειῶν ἐπιβὰ τῶν Βαβυλωνίων κατασκαφήσεται.

Ὁλοῦζετε, πλοῖα Καρχηδόνας, ὅτι ἀπώλετο τὸ ἐχύρωμα ὑμῶν.

Ἄδῃ καὶ θρήνος ὁ ἐν ἀρχῇ τῆς ὁράσεως τέθειται· διὰ μέσου· πρέπειν δὲ μάλιστα τῇ Τύρῳ τὰς τοιαύτας παρὰ πάντων λέγεσθαι φωνάς, διαθεβαιοῦμενος τρόπον τινὰ τῆς προφητείας ὁ λόγος. Ὁλοῦζειν δὲ τὰ ἐκ Καρχηδόνας πλοῖα, διὰ τοι τὸ ἀπολέσθαι τὸ ἐχύρωμα αὐτῶν, τοῦτ' ἐστὶ, τὴν Τύρον. Καὶ ἡ τοῦ πράγματος ἀφορμὴ διὰ τῶν ἡδὴ παρωχηκότων εἴρηται σαφῶς.

Καὶ ἔσται ἐν τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ καταληφθήσεται Τύρος ἔτη ἑβδομήκοντα, ὡς χρόνος βασιλείως, ὡς χρόνος ἀνθρώπου.

Ἐπετάθασεν αὐτοῖς Ἱεροσολύμοις ἡ Τύρος, ὡς πεπορθημένοις, καὶ τὰς τοῦ παθεῖν αἰτίας οὐ ταῖς Ἰουδαίων μᾶλλον ἀνετίθει βραθυμίας, ὡς προσκεκρουκότων Θεῷ διὰ τῆς εἰς τὸν νόμον, καὶ τὸ αὐτῷ δοκοῦν παροινίας· ἀλλὰ γὰρ ψήθη μὴ δεδυνῆσθαι αὐξίν αὐτοῦ τὸν προσηκόντα, τοῦτ' ἐστὶ, τὸ τῶν ἄλλων Θεόν. Ἡλῶ καὶ αὐτὴ τοιγαροῦν ταύτης ἕνεκα τῆς αἰτίας, ἰσόχρονον δὲ τῇ αἰχμαλωσίᾳ τῶν ἐξ Ἰσραὴλ ὑπέμεινε τὴν ἐρήμωσιν. Ἐτὴ γὰρ ἑβδομήκοντα διατετελέκασιν παρὰ τοῖς Χαλδαίοις, τὸν δυσαχθῆ τῆς δουλείας ἔχοντες ζυγόν. Ἐκείνῳ τοιγαροῦν τῷ καιρῷ καταλειφθήσεται, τοῦτ' ἐστὶν, ἐρημωθήσεται Τύρος· ἀπομεινεί δὲ κένανδρος, καὶ εἰς τοῦτο παρατενεῖ χρόνον μήκος ὥστε καὶ δοκεῖν χρόνον εἶναι ζωῆς ἀνθρώπου, ἡγουν βασιλείας, τοῦτ' ἐστὶν, ἔτος ἑβδομήκοντον, καθὰ καὶ ὁ μακάριος ψάλλει Δαβὶδ·

¹⁴ Jerem. li, 38.

Deo ad sudorem et laborem impellente, quis auxiliari poterit? Et si omnipotens dextera bellum gerit, quoniam is est, qui ab insanabili calamitate eripiet laborantes? Nemo prorsus. Sequitur enim divinos ejus nutus rerum natura, et quod fieri velit, hoc semper et omnino perficit. Si igitur longinquam confeceris profectioem, ut etiam ad Citienses pervenias (aiunt enim urbem esse in Cypro, Citienses vero eam esse contendunt Carthaginem), ne ibi quidem tibi requies erit, id est, hostes te et formido mortis, et extrema apprehendent pericula. Imo etiamsi captivus factus Chaldaeam occupes, nec sic a dolore requiesces, nec tibi erit respiratio. Qui id vel quo pacto? Est enim et illa vastata, depopulantibus eam Persis et Medis, Cyro nimirum oppugnante, quando etiam cecidit murus ejus. Murum autem, opinor, vocat vel Chaldaeorum praesidem et regem, vel ipsum murum, cui innixi Babylonii nihil adversi sperabant se passuros, sed hostium impetum fore irritum. Sic enim exstructus erat, ut etiamsi plaustra alternatim succederent, via in eo lata ac spatiosa conspiceretur. Et hinc voce Jeremiae dicit universorum Dominus, spem hanc Babyloniorum labefaciens: « Murus Babilonis dilatatus est, suffossus suffodiatur ¹⁵. »

« Τεῖχος Βαβυλώνας ἐπλατύνθη, κατασκαπτόμενον

VERS. 14. *Ululate, navigia Carthagini, quia perii munio vestra.*

Canticum et lamentatio quae in principio visionis fuit, posita est in medio; maxime convenire de Tyro eas voces dici, quae ab omnibus celebratae sunt, et affirmat quodammodo sermo propheticus; et, ululare, naves Carthagini, eo quod munio eorum perierit, id est, Tyrus. Rei vero occasio, ex his quae jam praeterita sunt, manifeste exposita est.

VERS. 15. *Et erit in die illa, derelinquetur Tyrus, annis septuaginta, sicut tempus regis, sicut tempus hominis.*

Subsannavit Hierosolyma Tyrus, ut quae veluti deleta fuissent, causasque malorum non Judaeorum socordiae attribuit, Deum offendentium per debacchationes in legem ejusque decreta, sed existimavit non potuisse servare ducem ipsorum, nimirum universitatis Deum. Capta igitur est et illa, hanc ob causam, et ad vastitatem redacta est, captivitati Israelitarum aequalem tamque diuturnam. Annos enim septuaginta apud **333** Chaldaeos commorati sunt, jugo servitutis vix tolerabili detenti. Eo igitur tempore derelinquetur, id est, desolabitur Tyrus, et viris destituta manebit, et manebit temporis intervallo tanto, quantum tempus vitae hominis, seu regni esse videtur, id est, annos septuaginta, ut etiam beatus David psallit: « Dies annorum nostrorum in ipsis, septuaginta anni; ut vero ad sum-

nonum, octoginta et amplius, eorum labor et dolor 17.)

VERS. 16. *Et erit post septuaginta annos, erit Tyrus quasi canticum meretricium. Sume citharam, cicuti, o civitas, meretrix oblivioni tradita, bene cithara cane, multum cane, ut tui memoriasit.*

Pervulgata et scortatrix mulier, quæ formam corporis amatoribus prostituit, quandiu ætate est integra et juvenula, multos irretit, et corporis flos veluti laqueus est, et cassis intuentibus. Cum autem ætas provecior fuerit, tunc etiam tunc pulchritudine ejus deflorescente et emarcescente, cum ad hanc venationem et aucupium inutilis est, alia via aggreditur, ut miserarum prædaram proventus excogitet. Cantus enim et melodia ei studio sunt, multique dum citharam pulsant, demulcentur. Hinc exigua et brevis quæpiam erit ejus vitæ præteritæ memoria, et venustatem ejus vigentem, et floridam quidam laudibus vehunt. Simile quiddam, inquit, Tyro accidet. Erit enim velut canticum meretricis oblivioni traditæ, nec jam, ut prius, ornata erit et elegans. Canticum erit et melos nonnullis. Commemorabunt enim quæ olim ei affuerunt. Tu autem, o Tyre, veluti quædam vetula et effeta meretrix, cape citharam, circumi, o civitas facta veluti meretrix quæpiam, oblivione sepulta. Emarcescente enim, ut dixi, mulierum forma, obliviscuntur ejus qui alliciebantur, ejus quondam amatores. Bene igitur cane cithara, et multum cane, ut tui sit memoria.

VERS. 17, 18. *Et erit post septuaginta annos, inviset Deus Tyrum, et iterum restituetur in pristinum, et erit emporium omnibus regnis orbis terrarum, et erit ejus negotiatio, et merces sancta Domino non ipsis congregabitur, sed iis qui habitant coram Domino; omnis negotiatio ejus ut edat 334 et bibat, et ad satietatem impleatur, ut sit monumentum coram Domino.*

Justo judicio Deus, ut dixi, captivitatem Israelitarum, et Tyriorum interneccionem æqualem fecit. Cum vero Cyrus cum Persis et Medis Babylonicum regnum visustulisset, universa Chaldæorum regione eversa, liberatus est captivitate Israel, inque suam patriam iterum remigravit, sanctamque urbem inhabitavit. Quin et absque ulla malorum exprobratione universitatis Deus a Tyriis iram avertit: rursus collegit se, et in priorem dignitatem restituta est, atque ut prius omnibus terræ regnis emporium fuit, ac diversorium. Verum observa differentiam. Olim enim merces quæ ex negotiatione surgebat, colligebatur ab his solum qui eam exereent; at nemo omnino fructus Deo adduxit. At ubi vocatis in fidei gratiam gentibus, cognovisset et ipsa universorum Conservatorem et Redemptorem, templo sancto ab eis exstructo, atque divino altari erecto, non ipsis jam solis merces negotiationis reposita

17 Psal. LXXIV, 10.

Α « Αἱ ἡμέραι τῶν ἐτῶν ἡμῶν ἐν αὐτοῖς ἑβδομήκοντα ἔτη, ἐὰν δὲ ἐν δυναστείαις ὀγδοήκοντα ἔτη, καὶ τὸ πλεον αὐτῶν κόπος καὶ πόνος. »

Καὶ ἔσται μετὰ ἑβδομήκοντα ἔτη, ἔσται Τύρος ὡς ἄσμα πόρνης. Λάβε κιθάραν, βέμβευσον, πόλις, πόρνη ἐπιλελησμένη, καλῶς κιθάρισσον, πολλὰ ἄσον, ἵνα σου μνηεὶα γένηται.

Ἢ πολύκοινος καὶ μαγλῶσα γυνή, καὶ τὴν τοῦ σώματος ὄραν καταπαλοῦσα τοῖς ἔρασταῖς, ἕως μὲν ἔστιν ἡβώσά τε καὶ νέα, σαγηνεύει πολλοὺς, καὶ παγίς αὐτῇ καὶ οἶονεὶ θέλγητρον τῶν ὀρώτων ἐστὶ τὸ τοῦ σώματος ἄθος. Ἐπειδὴν δὲ παρηγήση, τότε δὴ τότε, καταμαρανθείσης αὐτῇ τῆς ὥρας, ἀπρακτεῖ μὲν ἤδη περὶ τὴν θήραν, ἐτέρω δὲ τρόπῳ μέτεισι τὸ δύνασθαι πάλιν ἀθλιῶν λημμάτων ἐπινοεῖν πορισμούς.

Ἢδὴ γὰρ αὐτῇ καὶ μέλος τὸ ἐπιτήδευμα γίνεται· ἐπιγάνουνται γὰρ καθαρίζουσα πολλοί. Ἐντεῦθεν αὐτῇ καὶ βραχεῖά τις ἐστ' ὅτε τῆς παρελθούσης ζωῆς ἀνάμνησις ἔσται. καὶ τὸ ἐν ἀρχαῖς αὐτῆς κάλλος ἐπανοῦσι τινές. Τοιοῦτόν τι συμβαίνει τῇ Τυρίῳ, φησίν. Ἔσται γὰρ ὡς ἄσμα πόρνης ἐπιλελησμένης, καὶ οὐκέτι τὸν ἐν ἀρχαῖς ἔχουσα κόσμον. Ἢδὴ καὶ μέλος ἔσται πολλοῖς. Διαμεμνήσονται γὰρ τῶν πάλαι προσόντων αὐτῇ. Σὺ δὲ, ὦ Τύρος, καθάπερ παλαιά τε καὶ ἀφηγήσασα πόρνη, λάβε κιθάραν, βέμβευσον ὡς πόλις γενομένη καθάπερ τις πόρνη ἐπιλελησμένη. Ἀπραμανθείσης γὰρ, ὡς ἔφην, τῆς τῶν γυναιῶν ὥρας, ἐπιλανθάνονται ταύτης καὶ οὐ συντηρασμένοι ποτὲ, καὶ γεγονότες αὐτῆς ἔρασταί. Καλῶς τοίνυν κιθάρισον, καὶ πολλὰ ἄσον, ἵνα σοὺ κἀν μνηεὶα γένηται.

Καὶ ἔσται μετὰ ἑβδομήκοντα ἔτη, ἐπισκοπήν ποιήσει Θεὸς Τύρον, καὶ πάλιν ἀποκαταστήσεται εἰς τὸ ἀρχαῖον, καὶ ἔσται ἐμπόριον πάσαις ταῖς βασιλείαις τῆς οἰκουμένης, καὶ ἔσται αὐτῆς ἡ ἐμπορία, καὶ ὁ μισθὸς ἅγιον τὸ Κυρίῳ, καὶ οὐκ αὐτοῖς συναγθήσεται, ἀλλὰ τοῖς κατοικοῦσιν ἐναντι τοῦ Κυρίου· πάσα ἡ ἐμπορία αὐτῆς φαργὴν καὶ πικίαν, καὶ ἐμπλησθῆναι εἰς πλεονομίαν, μημύσονον ἐναντι τοῦ Κυρίου.

Δικαίᾳ ψήφῳ Θεὸς, ἰσόχρονον, ὡς ἔφην, τῇ αἰχμαλωσίᾳ τῶν ἐξ Ἰσραὴλ καὶ τῶν τῶν Τυρίων ἐρήμωσιν ἐποιήσασα. Ἐπειδὴ δὲ Κύρου μετὰ Περσῶν τε καὶ Μήδων κατὰ κράτος ἤρηκότος τὴν Βαβυλωνίων, ἄπασαν δὲ τὴν Χαλδαίων καταδηύσαντος χώραν, ἀνέβη μὲν τῆς αἰχμαλωσίας ὁ Ἰσραὴλ, ὑπενόστησε δὲ πάλιν εἰς τὴν ἑαυτοῦ, καὶ τὴν ἁγίαν κατώκησε πόλιν. Ἀμνησικάκως δὲ ὁ τῶν ὄλων Θεὸς, καὶ τῆς Τυρίων ἀπέστησε τὴν ἔργην· συγκεκρότηκε δὲ πάλιν, καὶ ἀναπαφώτηκεν εἰς τὸ ἐν ἀρχαῖς, ἐμπόριόν τε καὶ κατάλυμα γέγονε, καθὰ καὶ πάλαι πάσαις ταῖς βασιλείαις τῆς γῆς. Πλὴν ἐπιτήρησι τὴν διαφοράν. Πάλαι μὲν γὰρ ὁ ἐκ τῆς ἐμπορίας μισθὸς συνεκαμίζετο μόνοις τοῖς ταύτην ἐπιτηδεύουσι, καρποὶ ὄλων παρ' οὐδενὸς τὸ σύμπαν προσεκομίζοντο τῷ Θεῷ. Ἐπειδὴ δὲ κεκλημένων τῶν ἐθνῶν εἰς τὴν διὰ πίστειος χάριν, ἔγνω καὶ αὐτὴ τὸν τῶν ὄλων Σωτήρα. καὶ Αὐρωτήν, καὶ ναδὸς ἅγιος ἐγγύερται παρ' αὐτοῖς, καὶ θεῶν ἔσση θυσιαστήριον,

οὐκ αὐτοῖς ἐστὶ μόνοις ὁ ἐκ τῆς ἐμπορίας συγχομιζέ-
ται μισθός· ἀλλὰ γὰρ καὶ ἄγιον ἔσται τῷ Κυρίῳ,
τοῦτ' ἔστιν, εἰς ἀνάθημα καὶ καρποφορίαν, ὥστε καὶ
φαγεῖν καὶ πίνειν ἔναντι Κυρίου. Πάλαι μὲν γὰρ τοὺς
τῶν εἰδῶλων καταλαμβάνοντες σηκοὺς, καὶ τὰ τῶν
δαιμονίων τεμένη προσεκόμιζον μὲν θυσίας, πανηγύ-
ρεις δὲ τὰς ἐπ' αὐτοὺς ἐπετέλουν, εἰς τιμὴν καὶ δόξαν
τῶν ἰδίων σκευασμάτων· ἐπλανῶντο γὰρ ἐστὶ. Ἐπειδὴ
δὲ, ὡς ἔφην, ἐγνώκασιν τὸν Θεὸν τὸν ἀληθινόν, ἄγιον
μὲν τῷ Κυρίῳ γέγονεν ὁ τῆς ἐμπορίας μισθός, ἐσθί-
ουσι δὲ καὶ πίνουσιν εἰς μνημόσυνον ἔναντι Κυρίου,
Θεῷ δηλονότι τὰ ἐφ' οἷς ἂν εὖ πράττοιεν ἀνατιθέμεντες·
χριστήρια.

Ἰδοὺ Κύριος καταστρέφει τὴν οἰκουμένην, καὶ
ἐρημώσει αὐτήν, καὶ ἀνακαλύψει τὸ πρόσωπον
αὐτῆς, καὶ διασπερεί τοὺς οἰκοῦντας ἐν αὐτῇ.

Φθάσας ἔφην ὅτι πεπρόρηται μὲν ἡ Ἱερουσαλήμ,
συγκατεδηρώθησαν δὲ αὐτῇ καὶ αἱ λοιπαὶ τῆς Ἰουδαίας
πόλεις. Τὰ γε μὴν κύκλιον καὶ περιόικα τῶν ἐθνῶν
ἐπεμειδίω κειμένη, καὶ μονονουχὶ κατασείοντες ἐπ'
αὐτῇ τὰς κεφαλὰς πλατὺ γελῶντες ἔρασκον, τῆς
Ἀσσυρίων χειρὸς ἠτετάσθαι Θεόν· καθάπερ ἀμέλει
καὶ ὁ Ῥαψάκης Περσικῆς ἀλαζονείας ἀνάμεστος ὢν,
τοῖς ἐν τῷ τελεῖν καθεζομένοις ἔρασκεν· « Μὴ ἀπα-
τάτω ὑμᾶς Ἐζεχίας λέγων, ὅτι ῥύσεται ὁ Θεὸς τὴν
Ἱερουσαλήμ ἐκ χειρὸς μου. » Οὐκοῦν ἐπειδὴ περὶ οὗ
τοῖς ἐκ Βαβυλῶνος καὶ τὰ ἕτερα τῶν ἐθνῶν τὴν τοῦ
Θεοῦ δόξαν κατακερτομοῦντες ἔρασκον, οὐ δεδυνῆσθαι
σώζειν αὐτοὺς τὸν πάλαι προεστηκότα, ταύτη τοι καὶ
σφόδρα εἰκότως καὶ τῶν πεπλημμελημένων καὶ τῆς
εἰς τοῦτο δυσσεβοῦς ἀθυροστομίας πραττόμενοι δίκας,
δέδονται καὶ αὐτοὶ τοῖς Βαβυλωνίοις εἰς ἐρήμωσιν.
Καὶ τὴν ἐφ' ἐκάστῳ τῶν ἐθνῶν ὄρασιν ὁ τῆς προφη-
τείας ἡμῖν ἀφηγγήσατο λόγος. Ὑποπεπτώκασιν γὰρ
τοῖς ἐκ θείας ὀργῆς κινήμασιν, ἀλλόφυλοι τε καὶ Μωα-
βῖται, Δαμασκηνοὶ τε καὶ Αἰγύπτιοι, καὶ μὴν καὶ οἱ
ἐκ τῆς ἐρήμου, Ἀζῶνιοι τε καὶ Ἰδομαῖοι, Τύρος τε
πρὸς τοῦτοις, τελευταῖα τε καὶ ἡ Βαβυλῶν, καὶ ἀπα-
σα δὲ τῶν Χαλδαίων ἡ γῆ, καθ' ὁμοιότητα τῶν ἄλλων
ἠρήμωται, Κύρου τοῦ Καμβύσου καὶ Μανδάνης υἱοῦ
κατεξανιστάντος αὐτῆς Ἀσσυρίους τε καὶ Μήδους.
Ἀφηγγασάμενος τοίνυν ὁ μακάριος προφήτης τὰ ἐκά-
στω τῶν ὀνομασμένων ἐθνῶν ἐκ θείας ὀργῆς ἐπενη-
νεγμένα, διὰ τῶν προκειμένων, μονονουχὶ τοῦ παντὸς
λόγου ποιεῖται τὴν ἀνακεφαλαίωσιν, καὶ οἰκουμένη-
κὴν ὀνομάζει φθορὰν τὴν κατὰ πολλῶν ἐθνῶν γενομέ-
νην. Ταύτη τοι φησιν· Ἰδοὺ Κύριος καταστρέφει τὴν
οἰκουμένην, καὶ ἐρημώσει αὐτήν, καὶ ἀνακαλύψει τὸ
πρόσωπον αὐτῆς. Οὐ γὰρ τοι μίαν καὶ δύο πεπτώκασιν
πόλεις, κατεφθάρσαν δὲ χῶραι τε καὶ ἔθνη κατὰ γε-
τοὺς ἤδη προεξηρημένους τρόπους. Καταφθερεῖ τοίνυν
καὶ ἐρημώσει, φησὶ, τὴν οἰκουμένην, καὶ ἀνακαλύψει
τὸ πρόσωπον αὐτῆς. Ἔως μὲν γὰρ ἀνεξίκακαί καὶ
ἀναβάλλεται τὰς δίκας ὁ τῶν ὄλων Θεός, διαλανθάνει
πῶς καὶ ὁ τῶν ἀσεβῶν βίος, καὶ οἰονεὶ κέκρυπται τῆς
ἐκάστω ζωῆς τὸ πρόσωπον, ἤγουν ἡ ἐμφάνεια. Ἐπ-
άγοντος δὲ τὴν ὀργὴν καὶ τὴν ἐκάστω πρέπουσάν τε

A conditur, sed Domino sacra erit, id est, ei anathema
et sacrum donarium erit, et oblatio fructuum, ut
edant et bibant coram Domino. Olim enim idolorum
domiciliis et dæmoniorum fanis occupatis, sacrifi-
cia obtulerunt, et panegyres cœtusque inter se in
honorem ac gloriam suorum numinum celebrarunt:
adhuc enim errabant. Postquam vero, ut dixi, Deum
verum agnovissent, quæstus negotiationis Domino
sacer fuit, comedebant et bibebant; deinceps in
monumentum, coram Domino Deo videlicet, ob res
prosperas gratiarum dona consecrabant.

CAP. XXIV. VERS. 1. Ecce Dominus dissipabit orbem
terrarum, et delebit eum; et reteget faciem ejus, et
B disperget ejus habitatores.

Supra dixi vastatam esse Jerusalem, et una
reliquis Judææ urbes fuisse dissipatas. Gentes
autem circumquaque finitimæ jacenti illudebant, et
tantum non motis capitibus, diducto ore late ridentes
dictitarunt, Assyriorum manu inferiorem Deum:
quemadmodum certe et Rapsaces Persica plenus
arrogantia, in muro sedentibus dixit: « Ne decipiat
vos Ezechias dicens: Liberabit Deus Jerusalem ex
manu mea. » Quia igitur cum Babylone, 335
aliæ quoque gentes divinam majestatem conviciis
incessentes, illum eorum quondam ducem non po-
tuisse servare eos dictitassent, hinc justissime qui-
dem et delictorum et tam impiæ ac effrenatæ dicacitatis
pœnas dederunt, traditæque sunt et ipsæ Babyloniis
C in vastationem. Visionem autem de singulis gentibus
propheticam nobis exposuit oratio. Subjecti enim sunt
divini furoris jactationibus Ammonitæ, Moabitæ, Da-
maseni, Ægyptii et qui ex deserto erant, Azotii et Idu-
mæi, ad hæc Tyrus, et ad ultimum Babylon, omnisque
terra Chaldæorum exemplo moreque aliarum gen-
tium, Cyro Cambysis et Mandanæ filio, contra eam
Assyrios et Medos concitante, deleta est. Cum
igitur beatus propheta, quæ singulis gentibus dictis
ex divina ira inflicta erant, commemoraverit: his
verbis totius orationis summam recolligit, et totius
orbis excidium vocat, quod multis gentibus accidit.
Hinc ait: Ecce Dominus dissipabit orbem terrarum,
illumque delebit, et reteget faciem ejus. Non enim
una civitas aut dux ceciderunt, sed provincie et
gentes, iis quos jam dixi modis, deletæ sunt.
Dissipabit itaque, inquit, et delebit orbem terrarum,
et ejus faciem reteget. Quandiu enim mala tolerat,
et differt pœnas universitatis Deus, latet quodam-
modo impiorum vita, et cujusque vitæ facies, seu
species quasi tegitur et occultatur. Cum vero iram
infligit, et de singulo quoque dignum ac debitum
sumit supplicium, supplicio affectorum facies ac
persona retegitur. Quales enim sint et fuerint,
genus animadversionis arguit, siquidem verum
est, redditurum Deum unicuique secundum opera
sua. Quin et illud puto dicendum. Scilicet cum

¹⁹ IV Reg. xviii, 29, 30.

καὶ μέγας, πλούσιός τε καὶ πένης. Οὐδὲ γάρ ἐστι προσωποληψία παρὰ τῷ Θεῷ. Τοιοῦτόν τι καὶ ἐν τῷ Ἰώβ γέγραπται: « Μικρὸς καὶ μέγας ἔχει ἔστι, καὶ θεράπων οὐ δέδοικε τὸν κύριον αὐτοῦ. »

Ἐπέθησαν ἡ γῆ, καὶ ἐφθάρη ἡ οἰκουμένη, ἐκένθησαν οἱ ὑψηλοὶ τῆς γῆς· ἡ δὲ γῆ ἠρόμησεν διὰ τοὺς κατοικοῦντας αὐτήν.

Στυγρὸν αἰεὶ πως ἐστὶ τοῖς πενθοῦσι τὸ σχῆμα, καὶ κατηφείας μεστοὶ οἱ ὀφθαλμοὶ τε καὶ παρειά, καὶ κατωχρῶν τὸ μέτωπον· πυρὸς γὰρ δίκην τὴν τοῦ ἀνθρώπου καταφλέγει καρδίαν ἢ ἐπὶ γε τοῖς τεθνεῶσι λύπη. Τοιοῦτόν τι παθούσαν ἐστὶ καὶ πόλιν ἰδεῖν, ἦτοι γῆν τε καὶ χώραν κατελημμένην ὑπὸ βαρβάρων· στυγνὰ γὰρ τὰ πάντα γίνεται, διαπνηθέντων μὲν ἕξεισι τῶν ἐν αὐταῖς, ἐμπερησμένων δὲ οἰκων, καὶ τὰ ἐκ τοῦ πολέμου πεπονθότων βλάβη. Οὕτω νοήσεις πενθῆσαι τὴν γῆν, ἥς τὰ τοιαῦτα παθούσης παθεῖν ἀναγκαῖον καὶ τοὺς ὑψηλοὺς ἐν αὐτῇ, τοῦτ' ἐστὶ, τοὺς περιφανεστέρους. Οὐ γὰρ δὴ μάλιστα, καὶ τῆς καὶ πλούτου καὶ τῶν ἄλλων ἐστερημένοι, τῶν ὅσα φιλεῖ τοῖς ἐνδόξοις ἀκολουθεῖν, φορτικωτέραν ἔχουσι τὴν ἐν τοῖς πεπονθόσι λύπην, ἀνομήσαι δὲ φησὶ τὴν γῆν διὰ τοὺς κατοικοῦντας αὐτήν. Ὀνομάζεται γὰρ, καὶ πόλις ἀνομος, καὶ μέντοι καὶ χώρα πλειστάκις, καίτοι τῆς ἀναισθήτου γῆς οὐκ εἰδυίας τὸ ἀνομεῖν, ἀπὸ δὲ γε τῆς τῶν οἰκούντων φαυλότητος ταύτην λαβοῦσαι τὴν κρίσιν. Ἐκλέξη δὲ πάλιν καὶ γενικῶς τὸν λόγον. Εἰ γὰρ καθὰ φησὶ τις τῶν ἁγίων μαθητῶν, γῆ καὶ τὰ ἐν αὐτῇ ἔργα κατακαίεται πάντα, κατὰ τὸν τῆς συντελείας καιρὸν, στυγρὸν ἔσται τὸ τῆς γῆς πρόσωπον, καὶ τοῖς ἐν πένθει προσεικόξ. Ὡς δὲ ἀνομος γῆ, τοῦτ' ἐστὶν, τοῖς ἀνόμοις ὑπηρετήσασα καταπίμπραται. Καινοὺς γὰρ οὐρανούς καὶ τὴν γῆν καὶ τὰ ἐπαγγέλματα αὐτοῦ προσδοκῶμεν, κατὰ τὸ γεγραμμένον, γράφει δὲ καὶ ὁ Παῦλος, ὅτι καὶ αὐτὴ ἡ κτίσις ἐλευθερωθήσεται ἀπὸ τῆς δουλείας τῆς φθορᾶς, εἰς τὴν ἐλευθερίαν τῆς δόξης τῶν τέκνων τοῦ Θεοῦ.

Διότι παρέβησαν τὸν νόμον, καὶ ἠλλαξαν τὰ προστάγματα διαθήκην αἰώνιον, διὰ τοῦτο ἀρὰ ἔδεται τὴν γῆν, ὅτι ἠμάρτησαν οἱ κατοικοῦντες αὐτήν.

Ἀγνήφει πάλιν εἰς τὸ ἀκριβὲς τῆς προφητείας ὁ λόγος. Ἴνα γὰρ μὴ τινες οἴωνται τὰς δίκας ἐπάγειν ἀναιτίως τισὶ τῶν τῶν ὄλων Θεῶν τοῖς ἐξ ὀργῆς κινήμασι συνάπτουσι τὰς αἰτίας, καὶ τὰ τῶν κολαζομένων ἐγκλήματα διαγγέλλουσι σαφῶς. Πενθήσει τοῖνον ἡ γῆ, διὰ ποίαν αἰτίαν; Διότι παρέβησαν τὸν νόμον καὶ παρέλυσαν διαθήκην αἰώνιον. Ταύτη τοί φησι: Καὶ ἐπάρατος ἔσται ἡ γῆ. Πεπλημμελήκασι γὰρ οἱ κατοικοῦντες αὐτήν. Ἔοικε δὲ πάλιν ὁ προφήτης, ἐπειδὴ ταῖς ἄλλαις πόλεσιν ὁμοῦ ἦτοι χώραις καὶ ἡ τῶν Ἰουδαίων ἐξήγησε δίκας, πεπύρθηται γὰρ, ὡς ἔφην, τὰ τῶν ὑπὸ νόμον πλημμελήματα παρακομίζει εἰς μέσον. Παρέβησαν γὰρ τὸν νόμον, φησὶ, λόγου μὲν αὐτὸν ἀξιούντες οὐδενὸς οἱ ἐξ Ἰσραὴλ, εἰς ἑτέραν δὲ ὡσπερ τραπόμενοι: τρι-

A magnus, dives seu pauper. Non enim est apud Deum personarum respectus. Tale quidpiam et apud Jobum scriptum est: « Parvus et magnus illie est, et famulus qui metuit dominum suum ²⁰. »

VERS. 3, 4. *Luxit terra, et corruptus est orbis, luxerunt excelsi terræ, terra autem inique egit propter habitantes in ea.*

Mœstus est semper lugentium habitus, et oculi demissionis pleni sunt et etiam genæ, fronsque pallescit. Siquidem instar ignis, humanum cor exurit tristitia, quæ pro mortuis concipitur. Tale quid videre est, urbi vel terræ et regioni, quæ capta est a barbaris usuvenire. Tristia enim et tetrica sunt omnia, consumptis gladio his qui in eis sunt, et incensis ædificiis, bellique detrimenta sustinentibus. Sic intelliges terram lugere, quæ cum talia patitur, excelsos in ea, id est, insigniores lugere necessum est. Qui enim maxime honore et divitiis, aliisque bonis, quæ nobiles et principes viros comitari solent, privati sunt, inter eos qui patiuntur, graviori tristitia afficiuntur. Inique agere terram dicit, propter eos qui illam incolunt. Nominatur enim urbs iniqua, sæpe etiam regio, etiamsi terra sensus expers prævaricari nesciat, at propter improbitatem inhabitantium hoc iudicii subit. Accipies etiam hunc sermonem iterum generaliter. Si enim, quemadmodum ait quidam sanctorum discipulorum, terra et quæ in ea sunt omnia, consumptionis tempore concremabuntur ²⁰, mœsta erit terræ facies, et lugenti assimilis. Quoniam etiam terra iniqua, id est, quæ impiis servit, comburitur. Cæles enim novos et terram novam, et promissiones ejus exspectamus, juxta id quod scriptum est ^{20*}, scribitque Paulus ²¹, quod etiam ipsa creatura liberabitur a servitute corruptionis, in libertatem gloriæ filiorum Dei.

VERS. 5, 6. *Propterea quod transgressi sunt legem, et mutaverunt præcepta, et dissiparunt sædus æternum, ideo execratio exedet terram, quia peccaverunt inhabitantes eam.*

Rursus ad diligentiam expurgiscitur prophetica oratio. Ne etenim quidam putent Deum universorum aliquibus abs re **338** pœnas inferre, iræ ac concitationis adjungunt atque annectunt causas, et eorum qui pœna affecti sunt, crimina liquido annuntiant. Lugebit igitur terra: quam ob causam? Quoniam transilierunt legem, et dissolverunt sædus sempiternum. Idcirco ait: Et maledicta erit terra; deliquerunt enim qui inhabitant eam. Videtur autem rursus propheta (postquam cum aliis civitatibus ac regionibus etiam Judæa pœnas solvit, eversa est enim, ut dixi) eorum qui sub lege sunt, peccata in medium adducere: Transgressi enim sunt legem, inquit; quippe cum nihil pensi haberent Israelitæ, sed ad aliam semitam deflecterent,

²⁰ Job iii, 19. ^{20*} II Petr. iii, 7, 12. ^{20**} ibid. 13. ²¹ Rom. vii, 21.

doctrinis ac mandatis hominum intenderent, ad generalem hanc rationem, sententiarum expositionem referentes, Deum quidem universorum dicimus ab initio hominem condidisse, et naturalem ei legem impressisse, quæ ad notitiam mali ac boni institueret. Hoc etiam puto esse quod Joannis voce dictum est de unigenito Filio Dei : « Erat lux vera, quæ illuminat omnem hominem ventientem in mundum ».¹² » Hoc etiam extremis temporibus, adventus, inquam, fieri intelligimus. Scriptum est enim : « In diebus illis, dicit Dominus, dabo leges meas in animum ipsorum, et cordibus ipsorum inscribam eas ».¹³ » Hanc itaque legem ingenue et insititio quodam instinctu nos veluti clavo ad cognitionem boni et mali gubernantem, terræ incolæ violarunt, et mandata mutarunt. Conditi enim ad opera bona, ad carnis studium et sensum terrenum versi sunt. Hinc etiam execranda facta est terra. Offenderunt enim Conditorum plurimis delictis, qui eam inhabitabant.

Propterea pauperes habitabunt in terra, et relinquentur homines pauci.

Cum enim, inquit, execrabilis facta sit terra, propterea quod summa in ea sit iniquitas, hinc inopinata etiam mendicitate onerati, vix salvi evadent; relinquentur enim pauci et numeratu faciles. Et hactenus, quantum ad litteram attinet, et ad historiæ externam superficiem. De interiori vero intelligentia illud rursus dicimus, quod qui semper ac omnino coram divino tribunali multorum criminum convincendi sunt, mere erunt pauperes, atque supinorum bonorum distinguentur inopia, ac nulli spe **339** quæ sanctis præparata est : descendent enim ad inferos puniendi, et relinquentur pauci, id est, qui per justitiam Deo placuerunt, et ex præclare fortiterque gestis divitias adepti sunt. Sunt autem hi pauci, juxta Servatoris vocem : « Quoniam multi quidem vocati, pauci vero electi ».¹⁴ »

Vers. 7-12. Lugebit vinum, lugebit vitis, gement omnes qui læti sunt animo. Cessavit lætitia tympanorum, cessavit contumacia et opulentia impiorum, cessavit vox citharæ. Erubuerunt, non biberunt vinum, amara facta est sicera bibentibus, desolata est omnis civitas, claudet domum ut non ingrediatur. Plorate pro vino ubique. Cessavit omnis lætitia ex terra, et relinquentur urbes desertæ, et domus derelictæ perdentur.

Accusavit sæpenumero universorum Deus creatos sanguine Israelitico, quippe qui intoleranda deliquissent : hinc quidem præscii se puniendos, non tamen laboribus pœnitentiæ iram restringere studentes. Dixerat enim quod vocarat Dominus Sabaoth die illa luctum et planctum, et rasuram et cincturam saccorum, hi autem gaudio et lætitiæ

Α βον, καὶ προσέχοντας διδασκαλίαις ἐντέλμασιν ἀνθρώπων, ἐπειδὴ γὰρ τὸν καθ' ὅλου λόγον τὴν τῶν ἔννοιῶν ἀπόδοσιν ἀποφέροντες φαμέν, ὅτι δεδημιούργηκεν ἐν ἀρχαῖς τὸν ἀνθρώπον ὁ τῶν ὅλων θεός, ἐνεχάρησε δὲ φυσικὸν αὐτῷ νόμον, παιδαγωγούτα πρὸς εἶδῃσιν κακοῦ τε καὶ ἀγαθοῦ. Καὶ τοῦτο, οἶμαι, ἐστὶ τὸ διὰ τῆς Ἰωάννου φωνῆς εἰρημένον περὶ τοῦ μονογενοῦς Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ ὅτι : Ἦν τὸ φῶς τὸ ἀληθινὸν, ὃ φωτίζει πάντα ἄνθρωπον ἐρχόμενον εἰς τὸν κόσμον. » Τοῦτό τοι καὶ ἐν ἐσχάτοις καιροῖς, κατὰ γὰρ φημι τοὺς τῆς ἐπιδημίας, γενέσθαι νοοῦμεν γέγραπται γὰρ, ὅτι : Ἐν ταῖς ἡμέραις ἐκαίναις, φησὶ Κύριος, διδοὺς νόμους μου εἰς τὴν διάνοιαν αὐτῶν, καὶ ἐπὶ τὰς καρδίας αὐτῶν ἐπιγράψω αὐτούς. » Τοῦτο τοίνυν τὸν ἐμφύτως ἡμᾶς πηδαλιουχοῦντα νόμον πρὸς εἶδῃσιν ἀγαθοῦ καὶ κακοῦ παρέδῃσαν οἱ ἐπὶ τῆς γῆς, καὶ ἥλλαξαν τὰ προστάγματα. Ἐκτισμένοι γὰρ ἐπὶ ἔργοις ἀγαθοῖς, ἐτράποντο πρὸς φιλοσαρκίας καὶ φρόνημα τὸ ἐπίγειον. Ταύτη τοι καὶ ἐπάρατος ἡ γῆ γέγονεν. Προσεκρούουσι γὰρ τῷ Δημοιουργῷ διὰ πλείστων ὄσων πλημμελημάτων οἱ κατοικοῦντες αὐτήν.

Διὰ τοῦτο πτωχοὶ ἔσονται οἱ ἐνοικοῦντες ἐν τῇ γῇ, καὶ καταλειφθήσονται ἄνθρωποι ὀλίγοι.

Ἐπειδὴ γὰρ, φησὶν, ἐπάρατος γέγονεν ἡ γῆ, διὰ τοι τὸ πλείστην ὄσῃ ἐν αὐτῇ γενέσθαι τὴν ἀνομίαν, ταύτη τοι καὶ ἀδοκίμῳ πτωχεῖα πεφορισμένοι, διασωθήσονται μάλιστ'· καταλειφθήσονται γὰρ βραχεῖς τε καὶ εὐαρίθμητοι. Καὶ ταυτὶ μὲν τόγε ἤκον εἰς τὸ γράμμα, καὶ τὸ τῆς ἱστορίας ἐξωφανές. Πρὸς διάνοιαν δὲ τὴν ἐσωτάτω πάλιν ἐκείνῳ φαμεν, ὅτι πάντῃ τε καὶ πάντως οἱ ἐπὶ τοῦ θεοῦ βήματος ἐπὶ πολλοῖς ἄγαν πλημμελήμασι καταγνωσθήσομενοι πτωχοὶ πάντως ἔσονται, καὶ ἐν ἐνδοξίᾳ τῶν ἀνωθεν ἀγαθῶν, καὶ γυμνοὶ τῆς ἐλπίδος τῆς τοῖς ἁγίοις ἡύτρεπισμένης· κατοικήσονται γὰρ εἰς ἄδου κολασθησόμενοι, καὶ καταλειφθήσονται ὀλίγοι, τοῦτ' ἔστιν, οἱ διὰ δικαιοσύνης εὐαρεστήσαντες τῷ Θεῷ, καὶ πλοῦτον ἔχοντες τὸν ἐξ ἀγαθῶν ἀνδραγαθημάτων· εὐαρίθμητοι δὲ οὗτοι κατὰ γὰρ τὴν τοῦ Σωτῆρος φωνὴν, ὅτι : Πολλοὶ μὲν κλητοὶ, ὀλίγοι δὲ ἐκλεκτοί. »

Πενθήσει οἶνος, πενήσει ἀμπελος, στενάζουσι πάντες οἱ εὐφραϊνόμενοι τὴν ψυχὴν· πέπανται εὐφροσύνη τυμπάνων, πέπανται αὐθάδεια καὶ πλοῦτος ἀσεβῶν· πέπανται φωνὴ κιθάρης, ἠσχύνθησαν, οὐκ ἐπιον οἶνον, πικρὸν ἐγένετο τὸ σίκερα τοῖς πίνουσιν. Ἠρημώθη πᾶσα πόλις, κλείσει οἰκίαν τοῦ μὴ εἰσελθεῖν. Ὁλολύζετε περὶ τοῦ οἴνου πανταχῇ· πέπανται πᾶσα εὐφροσύνη τῆς γῆς, καὶ καταλειφθήσονται πόλεις ἔρημοι, καὶ οἰκοὶ ἀγκυροῦνται ἀπολοῦνται.

Ἐπηϊστο πλείστασις ὁ τῶν ὅλων θεός τοὺς ἐξ αἵματος Ἰσραὴλ, ὡς ἀφόρητα μὲν πεπλημμεληκότας, ὅτι δὲ κολασθησονται ταύτη τοι προεγνωκότας μὴ μὴν ἐλομένους ἀποκρούεσθαι τὴν ὀργὴν τοῖς μετεγνωκόσι πόνοις. Ἐφη γὰρ ὅτι Καὶ ἐκάλεσε Κύριος Σαβαὼθ ἐν τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ κλαυθμὸν, καὶ κοπετόν, καὶ ξύρῃσιν, καὶ ζῶσιν σάκκων, αὐτοὶ δὲ ἐποίησαντο

¹² Joan. 1, 9. ¹³ Jer. xxxi, 33. ¹⁴ Matth. xx, 16.

εὐφροσύνην καὶ ἀγαλλίαμα, σφάζοντες μῆσυχους καὶ θύοντες πρόβατα, ὥστε καὶ φαγεῖν κρέα καὶ πιεῖν οἶνον λέγοντες· « Φάγωμεν καὶ πίωμεν, αὐριοὶ γὰρ ἀποθνήσκομεν. » Καὶ μὴν δι' ἑτέρου προφήτου, φησὶν· « Οἱ καθεύδοντες ἐπὶ κλινοῦν ἐλεφαντίνων καὶ κατασταλαῶντες ἐν ταῖς στρωματαῖς αὐτῶν. Οἱ ἐσθιοντες ἐρίφους ἐκ ποιμνίων, καὶ μοσχάρια ἐκ μέσου βουκολίων γαλαθηνᾶ, οἱ πίνοντες τὸν διυλισμένον οἶνον, καὶ τὰ πρῶτα μύρα χριόμενοι, καὶ οὐκ ἐπασχον οὐδὲν ἐπὶ τῇ συντριβῇ Ἰωσήφ. » Οὐκοῦν εἰς πολλὴν ἄγαν ἐξιτρίλιαν ἀπονευκότες ἐτρώπων οὐκ ἐν καιρῷ, καίτοι δέον ἀσχετοῖς δακρύοις καταθρέχειν τὴν πρειάν, καὶ ἀμνηστεῖαν αἰτεῖν τῶν ἡμαρτημένων, ἐπενήνεκται δικαίως αὐτοῖς τὰ ἐκ τοῦ πολέμου βλάβη· καὶ οἱ πάλαι τρυφῶντες παρ' ἐλπίδα περιπεπτόκασι συμφοραῖς. Πεπένθηκεν ἡ ἀμπελος, καὶ οὐκ αὐτὸ τὸ φυτὸν, ἀλλ' οἱ τὸν ἐξ αὐτοῦ πίνοντες καρπὸν, οἱ πάλαι, φησὶν, εὐφραίνόμενοι τὴν ψυχὴν κατοικιμῶζουσι, καὶ ὀλουγὴ μᾶλλον αὐτοῖς ἔσται τὸ ἐπιτρίδευμα. Πέπαιται γὰρ εὐφροσύνη τυμπάνων, πέπαιται αὐθάδεια καὶ πλοῦτος ἀσεβῶν. Αὐθάδειαν δὲ φησὶ τὴν ὑπεράγαν ὕψρον, ἥτοι τὴν ἀλαζονείαν. Καταλήγει δὲ καὶ τὰ ἐκ τοῦ πλοῦτου, φησὶ, καὶ φωνὴ κιθάρας, καὶ πικρὸν τὸ σίκερα τοῖς τρυφῶσι ποτὲ, ξεροίμοι τε πόλεις καὶ οἶκοι γεγόνασι. Πέπαιται γὰρ πᾶσα εὐφροσύνη τῆς γῆς, εἰ δὲ δὴ καὶ ἐπ' αὐτῆς διαλογίζοιτο τις τοῦ αἰῶνος συντελείας, καθ' ἣν ὁ τῆς κρίσεως ἔσται καιρὸς, ἐρεῖ δὴ πάλιν· οἷτι παραλάσει πᾶσα τῶν ἐν κῆρυμῷ τρυφῆ, καὶ στενυγμὸς ἔσται μᾶλλον καὶ βρυγμὸς ὀδόντων τῶν εἰς ἄδου κατοικησομένων· καὶ ὠφελήσει μὲν ὁ πλοῦτος οὐδὲν τοῦς ἐσχηκότας αὐτὸν, ἀργήσει δὲ πᾶσα τρυφή, καὶ πεπαύσεται· τὰ σωματικὰ, μᾶλλον δὲ καὶ εἰς πικρὸν τοῖς φιλαμαρτήμοσι ἐκθήσεται τέλος, ἡ τριπόθητος αὐτοῖς φιλοσαρκία ποτέ. Ἀποτίσουςι γὰρ λόγος τῷ πάντων κριτῇ· ὡς γὰρ ὁ σοφώτατος γράζει Παῦλος, τοὺς πάντας ἡμᾶς δεῖ φανερωθῆναι ἔμπροσθεν τοῦ βήματος τοῦ Χριστοῦ, ἵνα κομισθῆται ἕκαστος εἰτε φαῦλον.

Ὅν τρόπον ἂν τις καταμήσεται ἐλάλαρ, οὕτω καταμηθήσονται αὐτούς· καὶ ἂν παύσῃ ὁ τρυγητὸς, οὗτοι φωνῇ βοήσονται.

Δείκνυσι πάλιν ὡς ἐκ τῶν ἐν ὄψει καὶ ἐμφανεστάτων παραδειγμάτων τῆς τῶν πολεμίων δυστροπίας τὸ ἀπτηγὲς φειδομένων οὐδενός, οὔτε μὴν ἀνασχομένων ἀμοιρον τῆς ἐνούσης αὐτοῖς ὠμότητος διαφεῖναι τινά. Ἀκριβεῖ γὰρ ὀφθαλμῷ κατασκέπτονται τὸ φυτὸν, οἱ τὸν ἐκ τῶν ἐλαίων ζητούντες καρπὸν· καὶ εἰ ποῦ τι πέσοι, τριποθῆτως ἀρπάζουσι, καὶ μέχρι μίαν συλλέγουσιν· οὕτω, φησὶν, αὐτοῦς καταμήσονται, πανωλεθρία καταφείροντες οἱ πολέμιοι, κἂν ὁ τρυγητὸς παύσῃται, οὕτω φωνῇ βοήσονται. Ὡς ἐξ ἔθους δὲ πάλιν τοῦ πράττεσθαι πεφυκότος ἐπὶ ταῖς τοῦ τρυγητοῦ συντελείαις δέχεται καὶ τοῦτο. Οἱ γὰρ τοὶ τρυφῶντες ὅταν εἰς τοῦτο καταλήξειαν πίνων, χαίροντες ἀλαλάζουσι, καὶ ἄγροικόν τινα συνθέντες ὦδην, ἐπορέρονται τῶν χωρίων. Ὅταν τοίνυν, φησὶν, ἄπαν-

A se dederunt, mactantes vitulos et sacrificantes oves, ut edant carnes et bibant vinum, dicentes : « Edamus et bibamus, cras enim morimur ²⁵. » Et apud alium prophetam inquit : « Dormientes in lectis eburneis, et delicias in stratis suis, comedentes hædos ex gregibus, et vitulos ex medio armentorum lactentes, bibentes delicatum vinum, et primis unguentis uncti, nec patiebantur quidquam propter contritionem Joseph ²⁶. » Quapropter posteaquam in maximam devoluti lasciviam, luxui non tempestive fuerunt addictiores, cum jugibus lacrymis genas rigare oportuisset, et oblivionem postulare peccatorum, jure illis illata sunt quæ ex bello oriuntur incommoda : et qui luxuria quondam diffuserunt, præter spem inciderunt in calamitates.

B Luxit vitis, non ipsa stirps et insitio, sed qui ex ea bibunt vinum, qui quondam, inquit, exhilararunt animam, plorabant, et ululatus magis iis cordi ac cure erit. Cessavit enim lætitia tympanorum, cessavit contumacia et opulentia impiorum. Contumaciam dicit, celsum supercilium vel arrogantiam. Quæ **340** autem inde nascuntur enumerat : et vox citharæ, et amara est sicera olim luxuriantibus, ac vastæ factæ sunt urbes et domus. Cessavit enim omne gaudium terræ. Si vero quis de sæculi fine hic disserat, quando erit tempus judicii, rursus dicet, præteritum omnem mundanarum rerum luxum, et gemitum potius fore et stridorem dentium ab his qui descendunt ad inferos : divitiæ illis qui habent, nihil proderunt, omnes deliciae evanescent, cessabunt corporalia, imo his qui peccatis oblectant se, desideratissima illa quidem olim carnalis voluptas, in amaram exhibet catastrophem. Reddent siquidem omnium Judicii rationem ; oportet enim nos omnes, ut sapientissimus Paulus scribit ²⁷, coram Christo manifestari, ut recipiat unusquisque ea quæ per corpus gessit, seu bonum seu malum. τὰ διὰ τοῦ σώματος πρὸς ἃ ἔπραξεν εἴτε ἀγαθόν,

VERS. 13. *Quemadmodum si quis excutiat olivam, sic excutient eos : et si quieverit vindemia, isti voce clamabunt.*

Rursus ab exemplis ob oculos positis et evidentissimis, demonstrat hostium improbam immanitatem, cum nemo parcat, nemo quemquam immunem ab insita crudelitate sua permittit effugere. Acri enim oculo contuentur arbusculam, qui ex oleis fructum quærunt. Si quid ceciderit, cupidissime arripiunt, et ad unum usque colligunt : sic, inquit, illos excutient ac colligent, ad internecionem usque perdetes inimici. Et si vindemia cesset, isti voce clamabunt. Hoc item sumit ex more eo qui sub finem vindemiæ inolevit. Vindemiantes enim quando ab his laboribus desistunt, gaudent ac vociferantur, et rustica quapiam cantileva composita ex prædiis se referunt. Quando ergo, inquit, hostes racemaverint omnes, et nullum prorsus re-

²⁵ Isa. xlii, 13. ²⁶ Amos vi, 4 seqq. ²⁷ II Cor. v, 10.

liquerint, tunc quemadmodum exacta vindemia, voce exclamabunt, jubilantes nimirum contra eos qui facient et succumbunt, et insultantes his qui ceciderunt. Jam vero ad penitentiorem sensum respicientes dicimus, iudicii tempore neminem eorum qui vixerunt impie, latiturum. Sed qui versati sunt ac vixerunt recte et legitime, in suprema ibunt habitacula: profani autem et improbi, ignis omnium edacis erent alimentum. Exquisita igitur, **341** inquit, erit talium collectio, et hoc docebit ipse Servator, dicens: « Simile est regnum cœlorum verriculo jacto in mare, et ex omni genere colligenti, quo attracto et in litore collocato, bonos congregarunt in vasa, malos foras eiecero⁹⁹. » Exacta et rigida igitur, inquit, erit impiorum inquisitio, sed eorum, qui sic traduxerunt vitam, nemo **B** supererit: at omnes exhibebit angelis ad hoc ordinatis, is qui corda et renes habet cognitos.

Vers. 14. Qui vero in terra superstites erunt, exhilarabuntur cum gloria Domini.

Cum diligentem fore inquisitionem dixisset eorum qui in peccatis deprehensi essent, ut nullus posset delitescere, non sinit pium et religiosum hominem his pavoribus frangi et consternari. Etsi enim ira dicatur in omnes pernicare, tamen universalis Deus non perdit justum cum impiis. Et istuc docet voce Ezechielis dicens: « Fili hominis, terra ad quam adduco iudicium sanguinis, etsi sint in medio eorum Noe, et Daniel, et Job, hi in iustitia sua servabuntur, terra autem erit in perditionem. »⁹⁹ Et alibi dicit ipse propheta nobis se contemplatum esse virum talari veste indutum, et zonam habentem, et sex homines sequentes illum, et cuiusque securis in manu sua, et dixit: « Ite in civitatem post illum, et lugete, et nolite parcere, nec miseremini senioris: juvenem, infantes et mulieres interficite ad interiectionem: ad omnes autem in quibus est signum, ne appropinquetis, et a sanetis incipite⁹⁹. » Jam cum prophetæ verba inexcussa relinquere non oporteat, age dicamus, quid tandem est quod dicat, Noe et Jobo jam mortuis, fortassis etiam ipso Daniele, servatum iri tamen eos in propria iustitia, etsi alia quævis terra, contra quam mortis calculus latus est, corrupta ante sit et pessumdala. Videtur itaque Noe comparare, qui per fidem in Deum ipsi placem, Danieli sapientes et perspicaces: rursus Jobo, qui per patientiam nimirum in omni re laudata ei placem. Cum igitur, inquit, ira consumat eos qui in terra sunt, non Judæorum solum, verum etiam gentium, qui residui sunt, et justo iudicio Dei omnia ad nos pertinentia librantis **342** et expendentis, interitum effugerunt, exhilarabuntur cum gloria Domini. Gaudebunt scilicet servati per inenarrabilem gloriam ejus qui præses est sanctorum,

α τας οι πολέμιοι καταλήττωνται και καταλείψουσ: παντελώς ουδένα, τότε καθάπερ πεπαυμένου του τρυγητου, φωνή βοήσονται καταλαλάζοντες δηλονότι των κειμένων και πεπτωκόσιν επιγανύμενοι. Φαμέν δη πάλιν εις την εσωτάτω βλέποντες εννοιαν, οτι κατά τον της κρίσεως καιρον ουδεις εσται των ανοσίως βεθιωκότων δε δυνήσεται λαθειν. 'Αλλ' οι μὲν πολιτευσάμενοι τε και διαζήσαντες ορθώς και εννόμως εις τας άνω βαδιουνται μονάς: οί γε μην βέβηλοι τε και πονηροι πυρός εσονται παμφάγου τροφή. 'Ακριθης ούν εσται, φησι, των τοιούτων ή συλλογή, και τουτο διδάξει λέγων αυτος ο Σωτήρ: « Όμοια εστιν ή βασιλεία των ουρανών σαγήνη βληθειση εις την θάλασσαν, και εκ παντός γένους συναγαγούση, ην αναδιβάσαντες, και επί των αιγιαλδν καθίσαντες συνέλεξαν καλά εις άγηη, τὰ δε σαπρά έξω έβαλον. » 'Ακριθης ούν εσται, φησι, των ανοσίων ή ζήτησις, καταλειφθήσεται δε το σύμπαν ουδεις των ουτως βεθιωκότων: παραδειξει γάρ άπαντας τοίς εις τουτε τεταγμένοις άγγέλοις ο καρδίας ειδώς και νεφρούς.

Οι δε καταλειφθέντες επί της γης εύφρανθήσονται άμα τη δόξη Κυρίου.

'Ακριθῆ την κατάσχεψιν εσεσθαι λέγων των εν άμαρτίαις κατεληγμένων, ως μηδένα δύνασθαι διαλαθειν, ούκ έξ καταθραύεσθαι τοίς εις τουτο δειμασι τον άσεβη και φιλόθεον. Κάν γάρ ει λέγοιτο κατά πάντων ίναίαι τὰ έξ όργης, άλλ' ούν ο των όλων Θεός ου διόλλυσι τον δίκαιον μετά άσεβών. Και τουτο διδάσκει λέγων δια φωνής 'Ιεζεκιήλ: « Γιὲ ανθρώπου, γην έφ' ή επάγω κρίμα αίματος, καν ωσιν εν μέσφ αυτών Νωε και Δανιήλ και 'Ιώβ, ουτοι εν τη δικαιοσύνη αυτών σωθήσονται: ή δε γη εσται εις διαθρον. » Και μην και έτέρωθι φησιν ο αυτος ήμιν προφήτης: θεθεσθαι μὲν άνδρα ποθήρη ενδεδυμένον, και ζώνην έχοντα, και έξ άνδρας έρχομένους όπισω αυτου: και εκάστου φησιν ο πέλυξ εν τη χειρι αυτου, και ειπεν: « Πορεύεσθε εις την πόλιν όπισω αυτου, και κόπτετε και μη φειδεσθε, και μη έλεήσητε πρεσβύτερον, νεανίσκον, και νήπια, και γυναίκας άποκτείνατε εις έξάλειψιν, επί δε πάντας έφ' ους εστι: το σημειον, μη έγγισητε, και από των άγιων άρξασθε. » 'Επειδή δε οίμαι δειν ούκ άβασανίστους έφν τας του προφήτου φωνάς, φέρε λέγωμεν, τί δη ποτε Νωέ τε και 'Ιώβ τεθνεώτων ήδη, τάχα δε που και αυτου του Δανιήλ, σωθήσεσθαι φησιν αυτους εν τη 'Ιδία δικαιοσύνη, και του της άλλης άπάσης γης, καθ' ής αν ή του θανάτου ψήφος εκφέροιτο, καταφθειρομένης. 'Εοικε τοίνυν τῷ μὲν Νωε παρεικάζειν τους δια πίστεως της εις Θεον εύαρστοούντας αυτῶ: τῷ γε μην Δανιήλ τους σοφούς τε και διορατικούς: 'Ιώβ δε πάλιν τους δια γε της υπομονης, δηλον δε οτι της εις πᾶν οτιούν των επαινουμένων, εύαρστοούντας αυτῶ. Δαπανώσης τοίνυν, φησι, της όργης τους επί της γης, ουχι μόνης της 'Ιουδαίων, αλλά γάρ και της των ενθῶν, οι καταλειφθέντες και κρίσει δικαία του πάντα τὰ καθ' ήμᾶς ταλαντεύοντος Θεου διαφυγόντες την διαθρον εύφρανθήσονται: άμα τη

⁹⁹ Matth. xiii, 47, 48. ⁹⁹ Ezech. xiv, 15 16. ⁹⁹ Ezech. ix, 5, 6.

δόξῃ τοῦ Κυρίου ἡσθήσονται γὰρ ἀνασεσωσμένοι ἅ
διὰ τῆς ἀβρόχτου δόξης τοῦ τῶν ἁγίων προσεσηκότος, καὶ ἀνατειχίζοντος τὸν εὐσεβῆ τῆ παρ' αὐτοῦ φειδοῖ
τε καὶ χάριτι. Προσθήσομεν δὲ τοῖς εἰρημένους κάκεινο. Κατὰ γὰρ τοὶ τὸν τῆς συντελείας τοῦ παρόν-
τος αἰῶνος καιρὸν, καταπεμφθῆσονται μὲν εἰς ἄδου
κολασθησόμενοι οἱ τινες τῶν ἐκτόπων ἐπιτηδευμάτων
γεγόνασιν ἑρασταί. Ὁ γὰρ μὴν καταλειφθέντες, τοῦτ'
ἔστιν, οἱ δίκαιοι εὐφρανθήσονται ἅμα τῇ δόξῃ Κυ-
ρίου, συνέσονται γὰρ τῷ Χριστῷ ὃς ἔστι δόξα τοῦ
Θεοῦ καὶ Πατρός. Ἐφη γὰρ αὐτός, ὅτι « Ἐγὼ σε
ἐδόξασα ἐπὶ τῆς γῆς, τὸ ἔργον ἐτελείωσα ὃ δέδωκάς
μοι, ἵνα ποιήσω αὐτό. » Καὶ μὴν καὶ αὐτός που φησὶν
ζῆ τὸ δνομά μου, ἢ μὴν ἐμπληθῆσεται τῆς δόξης
Χριστοῦ.

Τυμυχθήσεται δὲ τὸ ὕδωρ τῆς θαλάσσης. Διὰ
τοῦτο ἡ δόξα Κυρίου ἐν ταῖς νήσοις ἔσται τῆς
θαλάσσης, τὸ δνομα Κυρίου ἐνδοξον ἔσται.

Ἵδωρ καὶ θάλασσαν αἰνιγματωδῶς ὀνομάζει τῶν
ἐθνῶν τὴν πληθύν. Ἐλλοσ γὰρ τοῖς ἁγίοις προφήταις
τοῦτο δρῶν. Καὶ γοῦν ὁ μακάριος Δαβὶδ περὶ τε τῆς
γῆς καὶ τῶν ἐν αὐτῇ φησιν· Ἀὐτὴ ἡ θάλασσα ἡ μεγάλη
καὶ εὐρύχωρος, ἐκεῖ ἐρπετὰ ὧν οὐκ ἔστιν ἀριθμὸς,
ζῶα μικρὰ μετὰ μεγάλων· ἐκεῖ πλοῖα διαπορεύεται,
δράκων οὗτος ὃν ἔπλασας ἐμπαίζειν αὐτῷ. » Καὶ οὐ
ὅτι πού φαμεν ὡς περὶ τῶν ἐν τῇ θαλάσῃ νηχομένων
ὁ λόγος ἦν αὐτῷ, οὔτε μὴν τὰς τῶν ἰχθύων διαφορὰς
ὑπεμφαίνειν ἤθελεν, ἀλλ' οὐδὲ δράκοντά τινα σωμα-
τικόν τε καὶ αἰσθητὸν τοῖς τῆς θαλάσσης ὕδασι
ἐνεῖναι φαμεν. Δηλοῖ δὲ, ὡς ἔφη, διὰ γε τούτων
ἡμῖν τὴν ἐν τῷδε τῷ βίῳ τύρθη, καὶ τῶν ἐν αὐτῷ
τὸν ἐν σάλῳ βίον· καὶ μὴν καὶ δράκοντα, τοῦτ' ἔστι,
τὸν Σατανᾶν, ὃς πάντας περιεῖσιν ἀνθρώπους, καὶ
τὴν καθ' ἡμᾶς οἰκουμένην περινοστεῖ, ταῖς τῶν
ἁγίων ἐπιβουλεύων ψυχαῖς. Ἵδωρ τῶν θαλάσσης
τὴν τῶν ἐθνῶν ὀνομάζει πληθύν· νήσους δὲ τάχα που
τὰς πόλεις. Καὶ δὴ καὶ ταραχθῆσθαι φησιν ἅπαν-
τας τοὺς ἐν αὐταῖς, τῆς θείας ὀργῆς ἐπιτηδύσης
αὐτοῖς. Τὴν γε μὴν τοῦ Χριστοῦ δόξαν ἐν ἀπάσαις
ἔσεσθαι φησὶ κατὰ τινα τρόπον. Ἐπιγνώσονται δὲ
ὅτι τοῖς θεοῖς νεύμασι πεπύρθηται τε καὶ διολώ-
λασι, καὶ τῷ πάντα ἰσχύοντι διὰ τῆς ἐνοουτῆς αὐτοῖς
ἀνοσιότητος οὐ μετρίως προσκεκρυμκότες δέδονται
πρὸς ἐρήμωσιν. Καταγώσονται δὲ πάντη τε καὶ
πάντως τῶν ἰδίων θεῶν, κατ' οὐδένα τρόπον ἐπαμυ-
νάντων αὐτοῖς. Τοῦτο δὲ ἦν ἕτερον οὐδὲν, ἢ τὴν τοῦ
Κυρίου δόξαν εἰς ὕψος αἵρεσθαι μέγα. Ἐοικε δὲ τῶν
προφητικῶν προαγορεύσεων ὁ σκοπὸς μεταφοιτῆσαι
λοιπὸν ἐπὶ τὸ Χριστοῦ μυστήριον, καὶ τῆς ἐσομένης
δι' αὐτοῦ σωτηρίας ποιῆσθαι τὴν ἀνάμνησιν. Οἱ γὰρ
τοί, φησὶ, καταλειφθέντες ἐπὶ γῆς εὐφρανθήσονται
ἅμα τῇ δόξῃ Κυρίου· Ἐσωσάμεθα γὰρ οὐκ ἐξ ἔργων
τῶν ἐν δικαιοσύνῃ & ἐποιήσαμεν ἡμεῖς, ἀλλὰ κατὰ
τὸ πολὺ αὐτοῦ ἔλεος, καὶ οὐ διὰ τῆς ἐν νόμῳ σιαι-
δικαιούμενοι. » Δικαιοῖ γὰρ ἡμᾶς ἤκιστα μὲν ὁ νό-
μος, ἀπαλλάξει δὲ μάλλον πλημμελημάτων ἢ διὰ τοῦ
ἀγίου βαπτίσματος χάρις, καὶ τῇ τῶν ἐσομένων

qui velat maceria communit impium, sua miseri-
cordia et gratia. Addimus dictis et illud. Tempore
videlicet consummationis hujusce sæculi, mittentur
in orbem quicumque scelerum studiorum amantibus
exstiterunt : at qui reliqui sunt, id est, justii,
lætitia afficienter cum gloria Domini. Erunt enim
cum Christo, qui est gloria Dei et Patris. Dixit enim
ille : « Illustravi te in terra, opus consummavi quod
mandasti mihi ut faciam ²⁰. » Quin et ipse Deus ac
Pater dicit beato Mosi : « Vivo ego, et vivit nomen
meum ²⁰⁰. » Certe implebitur gloria Domini omnis
terra : repleta sunt enim omnia Christo.

ὁ Θεὸς καὶ Πατὴρ τῷ μακαρίῳ Μωσῆ « Ζῶ ἐγὼ, καὶ
Κυρίου πάσα ἡ γῆ. Ἐμπλήσεται γὰρ τὰ πάντα

Vers. 13. *Turbabitur aqua maris, propterea gloria
Domini in insulis erit maris, nomen Domini glo-
riosum erit.*

Aquam et mare ænigmatice nominat gentium
multitudinem. Est enim in more sanctis prophetis
hoc facere. Quippe beatus David, de terra et his
qui in ea sunt, inquit : « Hoc mare magnum et
spatiosum ; illic reptilia quorum non est numerus,
animalia parva cum magnis. Illic naves transeunt,
draco iste, quem formasti, ut illudat ei ²¹. » Nec
dicimus eum loqui de his qui natant in mari,
nec differentias piscium demonstrare voluisse, sed
nec draconem aliquem corporeum et sensibilem
in marinis aquis esse dicimus. Sed, uti dicebam,
hinc nobis turbas in vita ostendit, et vitam in
hoc salo, quæ et draconem malorum principem et
caput, id est, Satanam qui omnes circumstat ho-
mines, et orbem terrarum apud nos peragrat,
animabus sanctorum struens insidias. Aquam igitur
maris, gentium vocat multitudinem ; insulas vero,
urbes forsân appellat. Porro omnes in illis turban-
dos ait, divina ira insillente. Gloriam autem Christi
in omnibus quodammodo fore ait. Agnoscent enim
sese divino nutu vastatos et perditos fuisse, et
Deum omnia potentem illa sua impietate non me-
diocriter offendisse. Quare traditi sunt in desola-
tionem, et **343** ubique ac semper deos suos in-
simulabant, nullo modo opem ferentes. Hoc autem
aliud nihil erat, quam Domini gloriam in
magnam celsitatem evehi. Scopus porro propheti-
carum prædictionum in posterum ad Christi mys-
terium videtur tendere, et futuræ per illum salutis
mentionem facere. Qui enim sunt, inquit, residui
super terram, exhilarabuntur simul cum gloria
Domini. « Servati enim sumus non ex operibus in
justitia quæ fecimus nos, sed ex magna ejus miseri-
cordia, nec per legis umbram justificamur ²² ;
minime namque justificat nos lex ; sed potius gratia
quæ per sacrosanctum baptisma est, nos a pec-
catis liberat : quæ futurorum bonorum spein reficit
ac recreat, et affatim fecundat quasque pinguefacit.
Expectamus enim nos fore cum Christo ipso, qui

²⁰ Joan. xvii, 4. ²⁰⁰ Num. xiv, 21. ²¹ Psal. ciii, 25, 26. ²² Galat. ii, 16 ; Tit. iii, 5.

est gloria Dei et Patris, sicuti modo dixeram. Postquam autem a terminis ad terminos orbis terrarum sanctorum apostolorum perambulavit oratio; et gentes a multorum deorum errore transtulit, et ad gratiam per Christum adduxit; turbati autem aquam maris, nimirum terræ universæ sub sole populos. Turbantur autem, peregrinam linguam sonantes, et a pristino errore discedentes, atque ad veritatis agnitionem adductæ. Gloria Domini in insulis erit maris. Insulas, ut quidem censeo, sanctas dicit Ecclesias Dei, quæ in mundo quasi mari constitutæ, Christo servante, ferunt et superant ejus tumultuationes, et qui non sinit eas persecutionum fluctibus concuti. Cum enim mare nominasset ænigmatice gentes, huic in translatione sermonis prudenter immoratus, insulas nominat Ecclesias, in quibus admirabilis est Dei gloria.

περιθραύεσθαι. Ἐπειδὴ γὰρ αἰνιγματωδῶς θάλασσαν ἐχῶ; ἐπόμηνος, νήσους ὀνομάζει τὰς ἐκκλησίας ἐν αἷς

VERS. 16. *Domine Deus Israel, ab alis terræ portenta audivimus, spes pio.*

Relictorum in terra, et exhilaratorum cum gloria Domini, et in ipsis insulis, Ecclesiis, inquam, habitantium, personam inducit hisce verbis nobis propheta, universorum servatorem Deum glorificantium et dicentium: Ab alis terræ audivimus portenta, et ad hæc credentium, piis bonam fore spem, se per illum servatum iri, quin abunde benignitatis ejus fore consortes. Alas terræ videtur nominare, 344 sanctos mystagogos, et sacrorum antistites, quorum sermonibus velut alis tantum non subvecti, superna sapimus, in res terrenas desultantes, et terrestrem ac carnalem affectum abjicientes, conversationem habemus in caelis. Ab his alis terræ sic intellectis, dicunt se portenta audire, per Christum videlicet. Imitiamur enim sanctorum apostolorum et evangelistarum scriptis, et Christi divina miracula discentes, in ipsis spem habemus solidissimam, et confidimus, et firmo ac constanti affectu præditi sumus, atque spem piorum optimam esse credimus. Expectamus enim regnum cælorum, et honores ac gloriam, quæ diligentibus Deum destinantur et præparantur.

VERS. 17, 18. *Et dicent: Væ pravariçantibus qui pravariçantur legem; timor, et fovea, et laqueus super vos qui habitatis in terra. Et erit, qui fugit timorem, incidet in foveam; qui evadit ex fovea, capietur laqueo.*

Quinam dicent? Qui supererunt omnino in terra, et cum gloria Dei exhilarabuntur, et insulas seu Ecclesias inhabitant. Quibus vero dicent? Legem repudiantibus, id est, qui non crediderunt. Si enim credidissent Mosi, credidissent Christo, de illo enim is scripsit. Vide quomodo qui fidem receperunt, illico legem respicientes admoneant, et futuræ

ἀγαθῶν ἐλπιδι κατευφραίνουσα καταπαίνει πλουσίως. Προσδοκῶμεν γὰρ ὅτι καὶ αὐτῷ συνεσόμεθα τῷ Χριστῷ, ὅς ἐστι δόξα τοῦ Πατρὸς, καθάπερ φησὶ ἀρτίως. Ἐπειδὴ δὲ ἐκ περάτων εἰς πέρατα τῆς ὑπ' οὐρανὸν, ὁ τῶν ἁγίων ἀποστόλων διαπεφοίτηκε λόγος, μεθιστάς μὲν τὰ ἔθνη τῆς πολυθέου πλάνης, προσκομίζων δὲ τῇ χάριτι τῇ διὰ Χριστοῦ· τεταράχθαι φησὶ τὸ ὕδωρ τῆς θαλάσσης, τοῦτ' ἐστὶ, τοὺς κατὰ πᾶσαν τὴν ὑφ' ἡλίῳ λαούς. Ταράττονται δὲ ξενωνούμενα, καὶ τῆς μὲν ἀρχαίας ἀπαίροντα πλάνης, μεθορμιζόμενα δὲ πρὸς τὴν τῆς ἀληθείας ἐπίγνωσιν. Ταύτη τοί φησιν· Ἡ δόξα Κυρίου ἐν ταῖς νήσοις ἐστὶ τῆς θαλάσσης. Νήσους δὲ, ὡς γε οἶμαι, φησὶ τὰς ἁγίας τοῦ Θεοῦ Ἐκκλησίας, αἱ καθάπερ ἐν θαλάσῃ τῷδε τῷ κόσμῳ κείμεναι, τῆς ἐν αὐτῷ τύρβης ἀνεχούσι τε καὶ ὑπερφέρονται Χριστοῦ διασώζοντος, καὶ τοῖς τῶν διωγμῶν κύμασιν οὐκ ἔωντος αὐτὰς ὀνομάζει τὰ ἔθνη, ταῦτη τοί τοῦ λόγου τροπῇ νεον· ἡ δόξα τοῦ Θεοῦ θαυμάζεται.

Κύριος ὁ Θεὸς τοῦ Ἰσραὴλ, ἀπὸ τῶν πετρύγων τῆς γῆς τέρατα ἠκούσαμεν, ἑλλίς τῷ εὐσεβεῖ.

Τῶν καταλειφθέντων ἐπὶ τῆς γῆς καὶ εὐφραίνόμενων ἅμα τῇ δόξῃ Κυρίου, καὶ τῶν ἐν αὐταῖς κατοικούντων νήσοις, φησὶ δὴ ταῖς ἐκκλησίαις, εἰσκομίζει τὸ πρόσωπον ὁ προφήτης ἡμῖν ἐν τούτοις, τὸν τῶν ὅλων δοξολογούντων Θεὸν καὶ λεγόντων· Ἐκ πετρύγων τῆς γῆς ἀκούσατε τέρατα, καὶ πρὸς γε τοῦτω πεπιστευκότων ὅτι ἐστὶ τοῖς εὐσεβοῦσιν ἐλπίς ἀγαθὴ τοῦ δικαιοῦσθαι παρ' αὐτοῦ, καὶ μὴν καὶ πλουσίως μετασχέιν τῆς ἡμερότητος αὐτοῦ. Πτέρυγας δὲ τῆς γῆς εἰκόμασιν ὀνομάζειν τοὺς ἁγίους μυσταγωγούς, ὧν τοῖς λόγοις μονοουχὶ καὶ περούμενοι τὰ ἄνω φρονούμεν, τῶν ἐπιγείων ἀναπηδῶντες πραγμάτων, καὶ τὸ γεῶδες καὶ σαρκικὸν ἀφέντες φρόνημα τὸ πολιτευμα ἔχομεν ἐν τοῖς οὐρανοῖς. Ἐκ τῶν οὕτω νοουμένων τῶν πετρύγων τῆς γῆς τέρατα ἠκούσαμεν τὰ διὰ Χριστοῦ, φησὶ διηλονότι. Μεμυσταγωγῆμεθα γὰρ τοῖς τῶν ἁγίων ἀποστόλων καὶ εὐαγγελιστῶν συγγράμμασι, καὶ τὰς διὰ τοῦ Σωτῆρος θεοσημείας μανθάνοντες, ἐδραιοτάτην ἔχομεν ἐν αὐτοῖς τὴν πίστιν, τεθαροσχημέν τε καὶ ἀρηρότως διακείμεθα καὶ πιστεύομεν, ὅτι καὶ καλὴ λίαν ἡ τῶν εὐσεβοῦντων ἐλπίς· προσδοκῶμεν γὰρ τὴν τῶν οὐρανῶν βασιλείαν, καὶ τὰς τοῖ; ἀγαπῶσι τὸν Θεὸν ἠύτρεπισμένας τιμάς τε καὶ δόξας.

Καὶ ἐροῦσιν· Οὐαὶ τοῖς ἀθετοῦσιν, οἱ ἀθετοῦντες τὸν νόμον· φόβος καὶ βόθυνος, καὶ παγὶς ἐφ' ὑμῶν τοὺς κατοικοῦντας ἐπὶ τῆς γῆς. Καὶ ἐστὶ, ὁ φεύγων τὸν φόβον ἐμπεσεῖται εἰς τὸν βόθυνον, ὁ δὲ ἐκβαλῶν ἐκ τοῦ βοθύνου ἀλώσεται ἐκ τῆς παγίδος.

Τίνας ἐροῦσιν; Οἱ καταλειμμένοι που πάντως ἐπὶ τῆς γῆς, καὶ εὐφραίνόμενοι ἅμα τῇ δόξῃ Κυρίου, καὶ οἱ κατοικοῦντες τὰς νήσους, ἦτοι τὰς Ἐκκλησίας. Ἐροῦσι δὲ τίσι; Τοῖς ἀθετοῦσι τὸν νόμον, τοῦτ' ἐστὶ, τοῖς μὴ πιστεύουσιν. Εἰ γὰρ ἐπίστευον τῷ Μωσῇ, ἐπίστευον ἂν τῷ Χριστῷ, περὶ γὰρ αὐτοῦ ἐκεῖνος ἔγραψεν. Ὅρα δὲ ὅπως τὴν πίστιν παρα-

δεξάμενοι, νοθετοῦσιν εὐθύς τοὺς ἀθετοῦντας τὸν νόμον, καὶ τὸν ἐκ τῆς ἐσομένης ἐπ' αὐτοῖς κολάσεως ἐπαλατείνουσι φόβον, καὶ καταπτοῦσι τοῖς δέμασι προπαγγέλλοντες τὰ ἐσόμενα. Φόβος γὰρ, φησί, καὶ βόθυνος καὶ παγίς, τοῦτ' ἔστι, πᾶν εἶδος κακῶν ἐφ' ὑμᾶς, καὶ ἀπόνευσις οὐκ ἔσται τῆς συμφορᾶς. Ἄλλ' εἰ καὶ τις τὸ δέ τι διαψύγοι τυχὸν τῶν κακῶν ὑφ' ἐτέρου ληφθήσεται, καὶ πάντη τε καὶ πάντως ἐν τῶν ἐνηνεγμένων ἀλώσεται κακῶν. Τοῦτο δὲ παθεῖν τοῖς Ἰουδαίοις συμβέβηκε, μετὰ τὸν τοῦ Σωτῆρος σταυρῶν, πεπορημένης αὐτοῖς τῆς χώρας, πόλειών τε καὶ οἰκῶν καταστρασιμένων· καὶ μακρὸν ἕκαστα

λέγειν εἰδóσι μάλιστα τοῖς τῆς Ἐκκλησίας τροφίμοις.
Ὅτι θυρίδες ἐκ τοῦ οὐρανοῦ ἀνεψήθησαν, καὶ σεισθήσεται τὰ θεμέλια τῆς γῆς. Ταραχῆ ταραχθήσεται ἡ γῆ, καὶ ἀπορίη ἀπερηθήσεται ἡ γῆ. Ἐκλίνας καὶ σεισθήσεται ἡ γῆ πᾶσα ὡς ἐπωροφυλάκιον, ὡς ὁ μεθύων καὶ κραυπαλῶν, καὶ πεσεῖται, καὶ οὐ μὴ δύναται ἀνυστήναι, καταίσχυσεν γὰρ ἐπ' αὐτῆς ἡ ἀνομία.

Ἀποδίδωσι τὴν αἰτίαν τῶν ἔσεσθαι προπαγγελλόμενων, καὶ ὅτι πικραῖς καὶ ἀνεξιτήτοις περιπεσεῦνται συμφοραῖς. Ἐφη γὰρ ὅτι φόβος καὶ βόθυνος καὶ παγίς ἐφ' ὑμᾶς· καὶ ὅτι τὸν βόθυνον εἰ τις διαψύγοι ἀλώσεται ὑπὸ τῆς παγίδος. Ποῖα τοίνυν ἡ τοῦδε πρόφασις; Θυρίδες, φησὶν, ἐκ τοῦ οὐρανοῦ ἠνεψήθησαν, τοῦτ' ἔστιν, ἐπεσκέψατο ὁ Θεὸς τοὺς ἐπὶ τῆς γῆς. Ἔως μὲν γὰρ ἀνεξίκακεῖ τοῖς εἰλωτόσι πλημμελεῖν, οἷονεῖ πως δοκεῖ καὶ μὴ ἐφορᾶν, κεκλεισθαι δὲ μᾶλλον ὁ οὐρανός. Ἐπειδὴ δὲ κατασκέπτεται τῶν ἐπὶ γῆς τὰς ὁδοὺς, τότε δὴ τότε, καθάπερ θυρίδων ἀνεψήγμένων, ἐν ὀφθαλμοῖς ποιεῖται τοὺς ὄντας ἐπὶ τῆς γῆς· ἐπιφέρων δὲ τὰς αἰτίας τοῖς ἑκάστου πλημμελήμασιν ἀναλόγως, θορύβου τὰ πάντα καὶ δέους ἀναμυστοῖ· καὶ οἷον ἐκ μέθης ἅπαντες οἱ ἐπὶ τῆς γῆς πρὸς πᾶν εἶδος διαρῆπτουῦνται κακῶν. Ἐπενήνεκται δὲ χρησίμως τὸ φάναι καθάπερ τι τῶν ἐν ἀγροῖς ὀπωροφυλακίων σεσαλευσθαι τὴν γῆν· τὸ Ὅτι κατίσχυσεν ἐπ' αὐτῆς ἡ ἀνομία. Ἔως μὲν γὰρ φορητὰ πλημμελοῦσιν οἱ ἐπ' αὐτῆς ἀναδύεται τὰς δίκας, καὶ χαλινοὶ τὴν κίνησιν ὁ τῶν ὄλων Θεός. Ἀσχέτου γε μὴν τῆς ἀπάντων δυσσεβείας γεγενημένης πᾶσα πως ἀνάγκη, καὶ ἐποπτεύεσθαι παρὰ Θεοῦ τὴν γῆν, καὶ κατίσχουσης ἐπ' αὐτῆς ἀνομίας, μεθύειν τρόπον τινὰ καὶ κραυπαλῶν, καὶ πρὸς πᾶν εἶδος καταδονεῖσθαι συμφορᾶς.

Καὶ ἐπάξει ὁ Θεὸς ἐπὶ τὸν κόσμον τοῦ οὐρανοῦ τὴν χεῖρα, καὶ ἐπὶ τοὺς βασιλεῖς τῆς γῆς. Καὶ συναΐξουσιν καὶ ἀποκλείουσιν εἰς ἐχθρῶμα καὶ εἰς δεσμοτήριον, διὰ πολλῶν γενεῶν ἐπισκοπῆ ἔσται αὐτῶν, καὶ τακῆσεται ἡ πλῆθος, καὶ πεσεῖται τὸ τεῖχος.

Λαμπρὸν καὶ τοῦτο κατόρθωμα τῆς ἐνανθρωπήσεως τοῦ Μονογενοῦς. Ἐδεῖ γὰρ, εἶδει λοιπὸν ἐπιλάμψαντος τοῦ τῆς δικαιοσύνης ἡλίου, τὸν νοητὸν ἐκεῖνον διασκιδνασθαι σκότον, ὃν ταῖς ἀπάντων καρδίαις ἐνέχεεν ὁ Σατανᾶς. Ἐσχότισε γὰρ τὰ νοήματα τῶν ἀπίστων, κατὰ τὸ γεγραμμένον, καὶ ἀνέπεισε προσκυνεῖν τῇ κτίσει παρὰ τὸν κτίσαντα. Ἐμερίζοντο γὰρ οἱ πλωόμενοι τὰ τοῦ κόσμου στοιχεῖα, καὶ οἱ μὲν τὸν ἥλιον

A punitionis metum aggravent, et terroribus concutiant, futura denuntians. Timor enim, inquit, et fovea, et laqueus, id est, omnia genera malorum super vos, et a calamitate suffugium nullum erit, nec declinatio. Sed forte si unum quid malorum effugerit, capietur altero, et ubique ac semper, aliquo malorum illatorum comprehendetur. Hoc contigit Judæis post crucem Servatoris, cum regio eorum vastaretur, urbesque et ædes conquassarentur: sed dicere singula longum est, maxime Ecclesiæ alumnis gnaris ac scientibus.

VERS. 19, 20. *Quia fenestræ cæli apertæ sunt, et concutientur fundamenta terræ. Turbatione turbabitur terra, et ad summam inopiam redigetur terra. Declinavit, et commovebitur sicut tugurium, omnis terra ut ebrius et plenus crapulæ, et cadet, 345 nec potest resurgere, invaluit enim contra eam iniquitas.*

Causam reddit eorum quæ prænuntiata sunt, et quod in acerbis et inextricabiles miserias incident. Dixit enim, Timor, et fovea, et laqueus super vos, et foveam si quis effugerit, capietur laqueo. Quæ igitur est rei hujusce causa? Januæ cæli apertæ sunt, id est, invisit Deus eos qui sunt in terra. Quandiu enim suffert delinquentes, non inspicere quodammodo, imo potius quoque cælum occludi videtur. Cum autem vias mortalium obtuetur, tunc, tunc veluti januis apertis, ob oculos constituit eos qui in terra sunt, ac pœnas pro ratione cujusque delicti convenienter infligens, tumultu ac metu complet omnia. Et tanquam præ ebrietate omnes terræ incolæ omni malorum generi obijciuntur. Commode autem inferitur post illud dictum, sicut aliquod in agris tugurium, commoveri terram, illud alterum: Quia invaluit in ea iniquitas. Nam dum qui in ea agunt, peccant tolerabiliter, revocat et retractat quasi pœnas, et ictum refrenat universorum Deus. Sed omnium impietas si intemperans fiat et effrenis, necesse omnino est, terram a Deo spectari, et invalescente in ea iniquitate, inebriari quodammodo, et oppleri crapula, et omni calamitatis genere agitari.

VERS. 21, 22. *Et inducet Deus super ornatum cæli manum, et super reges terræ, et congregabunt et concludent in munitionem et in carcerem; per multas ætates visitatio erit eorum, et liquefet later, et cadet murus.*

Illustre est hoc quoque humanitatis Unigeniti documentum. Oportuit enim, oportuit, deinceps illucescente justitiæ sole, tenebras illas intelligibiles dissipari, quas omnium cordibus Satan offuderat. Obtebravit enim, juxta id quod scriptum est ²¹, sensus infidelium, persuasitque ut creaturæ supra Creatorem procumberent. Partiti sunt nimirum hi qui errabant, mundi elementa, alii solem nuncupabant

²¹ Rom. I, 21 sqq.

deum, alii lunam, cæteri ex astris aliud, atque pro sua libidine. Laborabant vero hæc impietate etiam ipsi Judæorum populi. Alicubi enim dixit Deus Jeremiæ prophetæ pro illis supplicanti : « Et **346** tu ne ora pro populo isto, et ne precare, et ne accede ad me pro illis in oratione et precatione, quia non exaudiam. Annon vides quid isti faciant in civitatibus Judæ, in viis Jerusalem? Filii illorum colligunt ligna, et patres eorum accendunt ignem, et uxores eorum subigunt farinam ut faciant placentas militiæ cæli, et libaverunt liba diis alienis, ut ad iram provocent me ²²⁻²⁴. » Et per alium prophetam alloquitur illos : « Nunquid mactationes et hostias adduxistis mihi quadraginta annos in deserto, domus Israël, dicit Dominus? Et sustulistis tabernaculum Moloch, et sidus dei vestri Ræphan, figuras quas fecistis vobis ut adoretis ²⁵. » Inducet igitur, inquit, Deus super ornatum cæli adorant, solem, inquam, et lunam, et astra. Verisimile vero est, velut ex parte, totam idololatriam in his denominari. Jam enim cessatum est, Christo exhibito et demonstrato, adorare mundi elementa. Sique ornatum cæli ipsum peccati inventorem et patrem, id est, Satanam, intelligamus, recta sane ad veritatem pervenerimus. Dictum est de eo : « Quomodo cecidit de cælo Lucifer mane oriens ²⁶? » Cum autem semel ante lapsum, propter antiquam ejus gloriam Lucifero assimilaretur, ornatum cæli etiamnum propheticus sermo nobis ornamento cæli, sed et terræ regibus, id est, sublunarem hunc globum vi obtinentibus, videlicet sæculi hujus mundanis rectoribus, nequam et adversariis potestatibus. Regnum enim terræ renoverunt, et suos in ea adoratores effecerunt, persuaseruntque omnibus, charitatem erga Deum prorsus contemnere. Istos igitur ex fraude et mendacio et cupiditate regnantes, congregabunt, et in munitiorem et carcerem concludent. Demisit enim eos in supplicii carcerem, Servatoris potentia, in firmam ac inevitabilem custodiam. Siquidem rogarunt dæmones accedentes ad eum, ne præciperet in abyssum abire ²⁷. Subnectit propheta, ac inquit : Per multas ætates visitatio erit illorum. Etenim a constitutione mundi tyrannidem occuparunt, nec destiterunt cum divina **347** et secreta majestate bellum gerere. Continuata est autem hæc eorum amentia, ad usque Servatoris omnium nostri Christi adventum, et visitatione postea per illum facta in custodiam conclusi sunt, et in carcerem, verum hoc per multas ætates passi sunt. Liquefaciendum dicit laterem, et casurum murum, muro forsitan Satanam comparans. Potens enim ad resistendum erat, et quasi civitas turribus munitissima : cæterum quantente Christo captus est et prostratus. Non enim valuit invictam ejus vim sustinere et excipere. Quod autem deletio et concidente Satana, idololatriæ nugæ

Α επεγράφοντο θεόν, οἱ δὲ τὴν σελήνην, ἑτεροὶ δὲ τῶν ἀστέρων τῶν καθ' ἡρόνην. Νενοσήκασι δὲ ταυτηνὴ τὴν δυσσέθειαν καὶ αὐτοὶ τῶν Ἰουδαίων οἱ δήμοι. Καὶ γοῦν ἐφη πού θεός τὰς ὑπὲρ αὐτῶν ἱκετίας ἀναφέρωντί ποτε τῷ προφήτῃ Ἰερεμίᾳ : « Καὶ σὺ μὴ προσεύχου περὶ τοῦ λαοῦ τούτου, καὶ μὴ ἀξίσου, καὶ μὴ προσέλθῃς μοι περὶ αὐτῶν ἐν δεήσει καὶ προσευχῇ, ὅτι οὐκ εἰσακούσομαι. Ἦ οὐχ ὄραξ τί οὗτοι ποιῶσιν ἐν ταῖς πόλεσιν Ἰούδα, καὶ ἐν ταῖς ὁδοῖς Ἱερουσαλήμ ; Οἱ υἱοὶ αὐτῶν συλλέγουσι ξύλα, καὶ οἱ πατέρες αὐτῶν καλοῦσι πῦρ, καὶ αἱ γυναῖκες αὐτῶν τρίβουσι σταῖ ; τοῦ ποιῆσαι χαυῶνας τῇ στρατιᾷ τοῦ οὐρανοῦ, καὶ ἔσπεισαν σπονδάς θεοῖς ἄλλοτριοῖς ἵνα παροργίσωί με. » Καὶ μὴν καὶ δι' ἑτέρου προφήτου πρὸς αὐτοὺς φησὶ : « Μὴ σφάγια καὶ θυσιάς προστρέγκατέ μοι ἐν τῇ ἐρήμῳ τεσσαράκοντα ἔτη, οἶκος Ἰσραὴλ, λέγει Κύριος ; Καὶ ἀνελάβετε τὴν σκηνὴν τοῦ Μωλὼχ, καὶ τὸ ἄστρον τοῦ θεοῦ Ῥεφάν · πρὸς τύπουσ οὗς ἐποίησατε προσκυνεῖν αὐτοῖς. » Ἐπάξει τοῖνυν, φησὶν, ὁ θεός ἐπὶ τὸν κόσμον τοῦ οὐρανοῦ τὴν χεῖρα, τοῦτ' ἔστι, διασχεδάσει τοὺς προσκυνούντας τῷ κόσμῳ τοῦ οὐρανοῦ, ἡλίῳ τέ φημι καὶ σελήνῃ καὶ ἀστροῖς. Εἰκὸς δὲ δὴ τὴν σύμπασαν εἰδωλολατρείαν ὡς ἐκ μέρους ἐν τούτοις κατονομάζεσθαι. Πέπαυται γὰρ τὸ προσκυνεῖν τοῖς τοῦ κόσμου στοιχείοις ἀναδειχθέντος Χριστοῦ. Κόσμου δὲ τοῦ οὐρανοῦ καὶ αὐτὸν εἶναι νοοῦντες τὸν τῆς ἀμαρτίας εὐρέτην καὶ πατέρα, τοῦτ' ἔστι, τὸν Σατανᾶν, κατ' εὐθὺ τάχα πού τῆς ἀληθείας ἤζομεν. Εἴρηται γὰρ περὶ αὐτοῦ · Πῶς ἐξέπεσαν ἐξ οὐρανοῦ ὁ Ἐωσφόρος ὁ πρῶτ' ἀνατέλλων ; Ἐπειδὴ δὲ ἄπαξ διάτοῦ τὴν ἀρχαίαν, καὶ τὴν πρὸ τῆς ἀποπτώσεως αὐτοῦ δόξαν Ἐωσφόρῳ παρεκάζεσται, κόσμον αὐτὸν τοῦ οὐρανοῦ καὶ νῦν ὁ προφητικὸς ἡμῖν ὀνομάζει λόγος. Ἐπενεχθήσεσθαι δὲ τὴν χεῖρά φησιν, οὐχὶ δὴ μόνῳ τῷ κόσμῳ τοῦ οὐρανοῦ, ἀλλὰ γὰρ καὶ τοῖς βασιλεῦσι τῆς γῆς, τοῦτ' ἔστι, τοῖς ἐκ τῆς πλεονεξίας κεκρατηκόσι τῆς ὑπ' οὐρανὸν, δηλοῦν δὲ ὅτι τοῖς κοσμοκράτοσι τοῦ αἰῶνος τούτου, ταῖς πονηραῖς καὶ ἀντικειμέναις δυνάμεσι. Βεθασιλεύκασι γὰρ τῆς γῆς, ἰδίους ἀποφῆναντες προσκυνητὰς τοὺς ἐν αὐτῇ, καὶ τῆς πρὸς θεὸν ἀγάπης ὀλιγωρήσαι παντελῶς ἀναπεισαντες. Τοῦτοσ τοιγαροῦν τοὺς ἐξ ἀπάτης καὶ ψεύδους καὶ πλεονεξίας κεκρατηκότας ἤγουν βασιλεύσαντας συνάξουσι καὶ ἀποκλείσουσιν εἰς ὀχύρωμα καὶ εἰς δεσμητήριον. Κατέπεμψε γὰρ αὐτοῖς εἰς τὸ τῆς κολάσεως δεσμητήριον τοῦ Σωτῆρος ἡ δύναμις, εἰς τὸ ἀφυκτον ὀχύρωμα. Καὶ γοῦν παρεκάλουν οἱ δαίμονες προσιδόντες αὐτῷ, ἵνα μὴ προστάξῃ αὐτοῖς εἰς τὴν ἄβυσσον ἀπελθεῖν. Προσεπάγει δὲ καὶ φησιν ὁ προφήτης, ὅτι διὰ πολλῶν γενεῶν ἐπισκοπῆ ἔσται αὐτῶν · τετυραννεύκασι μὲν γὰρ ἀπὸ καταβολῆς κόσμου, καὶ οὐ διαλελοῖπασι τῇ θεῷ τε καὶ ἀποβρήτῳ πολεμοῦντες ὀξῆρ. Παρέτεινε δὲ τὰ τῆς ἀπονοίας αὐτοῖς, καὶ μέχρι τοῦ καιροῦ τῆς ἐπιδημίας τοῦ πάντων ἡμῶν Σωτῆρος Χριστοῦ. Ἐπισκοπῆς δὲ λοιπὸν ἐπ' αὐτοῖς γενομένης κατεκλείσθησαν εἰς δεσμητήριον. Πλὴν διὰ πολλῶν τοῦτο πεπόνθασι

²²⁻²⁴ Jerem. vii, 16-18. ²⁵ Amos v, 25, 26. ²⁶ Isa. xiv, 12. ²⁷ Matth. viii, 51 sqq.

γενεῶν, ταχέεσθαι δὲ τὴν πλίνθον, καὶ πασιεῖσθαι τὸ τεῖχος φησι, τείχει παρεϊκάζων τάχα που τὸν Σατανᾶν. Δεινὸς γὰρ εἰς ἀντίστασιν καὶ οἶον πόλις εὐ-
 πυργοτάτη· ἀλλ' ἦλω καὶ πέπτωκε Χριστοῦ κατα-
 σείοντος. Οὐ γὰρ ἦν δύνασθαι τὴν ἀμαχον αὐτοῦ
 διεκδύναμι. Ὅτι δὲ καθρημένους καὶ πεπτω-
 κότες τοῦ Σατανᾶ, καθρημῶνται τὰ τῆς εἰδωλολα-
 τρείας παίγνια, καὶ κέκληνται διὰ πίστεως εἰς ἐπί-
 γνωσιν ἀληθείας· οἱ πάλοι πλανώμενοι, μονονουχί
 διαρπαζούσης αὐτοὺς τῆς πανσθενούς δεξιᾶς, διδάξει
 λέγων αὐτὸς ὁ Σωτήρ· « Ἡ πῶς δύναται εἰς τὴν οὐ-
 κλῆν εἰσελθεῖν τοῦ ἰσχυροῦ, καὶ τὰ σκευὴ αὐτοῦ
 διαρπαῖσαι, ἐὰν μὴ πρῶτον δῆσῃ τὸν ἰσχυρὸν, καὶ
 τότε διαρπαῖσῃ τὰ σκευὴ αὐτοῦ; » Ἔθος δὲ τῆ θεο-
 πνεύστῳ Γραφῇ τοὺς ἄγαν ἀλκιμωτάτους, καὶ τείχει
 καὶ πόλει παρεϊκάζειν, καθάπερ ἀμέλει καὶ πρὸς
 τὸν μακάριον προφήτην Ἰερεμίαν. Ἔφη γὰρ που
 Θεός· « Ἰδοὺ τεθείκασιν ἐν τῇ σήμερον ἡμέρᾳ ὡς
 πόλιν ὄχυράν, καὶ ὡς τεῖχος χαλκοῦν ὄχυρὸν ἅπασιν
 τοῖς βασιλεῦσι τῆς γῆς, καὶ πολεμήσωσί σε καὶ οὐ
 μὴ δύνωνται πρὸς σέ, διότι μετὰ σοῦ εἰμι τοῦ ἔξαι-
 ρεῖσθαι σε, λέγει Κύριος. » Διαμεμνηῖσθαι δὲ ἀναγ-
 καῖον, ὅτι Ἰησοῦς ὁ τοῦ Ναυῆ, τοὺς πέντε τῶν ἔθνῶν
 βασιλεῖς κατὰ κράτος ἔλῳν, καὶ νενικηκώς κατέκλεισεν
 ἐν στηλαίῳ, καὶ προσεκύλισε λίθους ἀποφράττων
 αὐτοῖς τὴν διαδρομὴν. Εἰκὼν δὲ ἦν ἀποφράγματος
 ἀληθοῦς. Κατεκλείσθησαν γὰρ εἰς ὄχυρῶμα καὶ εἰς
 δεσμωτήριον διὰ τῆς Χριστοῦ ἰσχύος αἱ πονηραὶ καὶ
 ἀντικείμεναι δυνάμεις αἱ κατακρατήσασαί ποτε τῆς
 ὑπ' οὐρανοῦ. Συγκατηρηγῆθαι δὲ αὐτοῖς καὶ τὸ μέγα
 καὶ ἄρρητόν ποτε τεῖχος, τοῦτ' ἐστίν, ὁ Σατανᾶς.
 Κέκληνται δὲ οὕτω διὰ πίστεως οἱ πλανώμενοι πρὸς
 δημιουργὸν καὶ Θεὸν καὶ Κύριον. Ἰστέον δὲ ὅτι ταῦτα
 τινες ἀποφέρουσι καθ' ἑτέραν διάνοιαν ἐπὶ τὸν κόσμον
 τοῦ οὐρανοῦ, καὶ φασιν, ὅτι κατὰ τὸν τῆς συντελείας
 καιρὸν ὁ ἥλιος σκοτισθήσεται, καὶ ἡ σελήνη οὐ
 ὄψει τὸ φέγγος αὐτῆς. Χρῆναι δὲ οἶμαι τοῖς θεωρημα-
 σιν ἐπομένως, καὶ εὐ μάλᾳ συνηρμοσμένως
 τὰς τῶν προκειμένων ἐκάστοτε διανοίας ἀποπεραινέσθαι.

Ἅτι βασιλεύσει Κύριος ἐν Σιών, καὶ ἐν Ἱερου-
 σαλήμ, καὶ ἐνώπιον τῶν πρεσβυτέρων δοξασθή-
 σεται.

Σιών ἐρμηνεύεται ὑψηλή, καὶ σκοπευτήριον,
 ἦγον Ἱερουσαλήμ, ὄρασις εἰρήνης. Σκοπευτήριον
 οὖν τὸ ἀληθές καὶ μὴν καὶ εἰρήνης ὄρασις εἴη ἂν κατὰ
 γε τὸ ἀληθές ἢ Ἐκκλησία Χριστοῦ. Ἐν αὐτῇ γὰρ ἡ
 τῶν θεῶν αὐτοῦ μυστηρίων ὑψηλοτάτη κατέσκεψις
 πράττεσθαι φιλεῖ, καὶ μὴν καὶ ἡ τῆς εἰρήνης ὄρασις.
 Εἰρήνην δὲ εἶναι φάμεν τὸν Χριστὸν, ὃν ἐκ τῆς θεο-
 πνεύστου Γραφῆς ἐπιγινώσκωμεν, γεγραφότος περὶ
 αὐτοῦ πανσόφου Μωσέως, καὶ πρὸς γε τοῦτω τῶν
 ἀγίων προφητῶν. Περιηρημένης τοιγαροῦν τῆς βε-
 θήλου καὶ μυσαρᾶς εἰδωλολατρείας, καὶ ἐκποδῶν
 γεγονότος τοῦ προσκυνεῖσθαι τὴν κτίσιν, κατακ-
 κλεισμένων δὲ καὶ εἰς ὄχυρῶμα καὶ εἰς δεσμωτήριον
 τῶν ἐκ πλεονείας κεκρατήκτων τῆς ὑπ' οὐρανὸν,
 κατατετηγμένου τε τοῦ τεύχους, καὶ ἐκ βάθρων αὐ-
 τῶν κατασεισισμένου, κατὰ γε τὰς ἡδὴ προαποδο-
 θείας ἐνοίας, βασιλεύσει Κύριος ἐν Σιών, καὶ ἐνώ-
 πιον τῶν πρεσβυτέρων δοξασθήσεται. Πρεσβυτέρους

irritae fuerint, et qui olim erraverant, per fidem ad
 veritatis agnitonem vocati fuerint, omnipotenti
 dextera eos tantum non rapiente, docebit ipse
 Servator, inquit : « Vel quomodo potest quis
 ingredi in domum fortis, et vasa ejus diripere, nisi
 prius ligaverit fortem, et tunc vasa ejus diripiat? »
 Solemne autem est Scripturae divino Spiritu proditae
 robustissimos, et muris, et urbibus conferre, quem-
 admodum sane et beato prophetae Jeremiae dixit
 Deus : « Ecce posui te hodierno die, velut civitatem
 munitam, et velut murum aereum munitum, omni-
 bus regibus terrae, et bellabant contra te, et non
 prevalebunt adversum te, quia tecum sum ut eri-
 piam te, dicit Dominus ». Commemorandum ne-
 cessario est quod Jesus filius Nave quinque reges
 gentium captos et victos in spelunca concluderit, et
 lapidibus advolutis excursus eis et effugium ob-
 struxerit. Imago siquidem fuit rei verae. Conclusae
 enim erant in presidium et carcerem Servatoris
 fortitudine malae et adversariae potestates, quae
 olim orbem terrae subegerunt : abolitus autem est
 cum illis magnus et infractus olim murus, nimifram
 Satanas. Vocati sunt per fidem, qui errabant, ut
 cognoscerent deinceps, vera et natura universorum
 architectum et Deum et Dominum. Sciendum praeterea
 quosdam haec in alium sensum ad ornatum
 caeli referre, et inquit quod consummationis
 tempore sol obtenebrescet, et luna non dabit lu-
 cem suam. Sed oportet, ut arbitror, interpretationi
 apte et convenientissime verborum propositorum
 sententiam semper respondere.

τὸ εἰδέναι λοιπὸν τὸν ἀληθῶς καὶ φύσει τῶν ἔλων
 δημιουργὸν καὶ Θεὸν καὶ Κύριον. Ἰστέον δὲ ὅτι ταῦτα
 τινες ἀποφέρουσι καθ' ἑτέραν διάνοιαν ἐπὶ τὸν κόσμον
 τοῦ οὐρανοῦ, καὶ φασιν, ὅτι κατὰ τὸν τῆς συντελείας
 καιρὸν ὁ ἥλιος σκοτισθήσεται, καὶ ἡ σελήνη οὐ
 ὄψει τὸ φέγγος αὐτῆς. Χρῆναι δὲ οἶμαι τοῖς θεωρημα-
 σιν ἐπομένως, καὶ εὐ μάλᾳ συνηρμοσμένως
 τὰς τῶν προκειμένων ἐκάστοτε διανοίας ἀποπεραινέσθαι.

348 Vers. 25. *Quia regnabit Dominus in Sion et
 in Jerusalem, et coram senioribus glorificabitur.*

Sion exponitur *excelsa*, et *specula* : Jerusalem,
visio pacis. Specula itaque vera et pacis visio vere
 esse poterit Christi Ecclesia. In ea enim divinorum
 ejus mysteriorum excelsissima speculatio esse solet,
 et pacis visio. Pacem esse dicimus Christum, quem
 ex Scriptura divinitus inspirata agnoscimus, sa-
 pientissimo Mose de ipso scribente, praetera etiam
 sanctis prophetis. Circumvisa itaque profana et
 detestabili idololatria, et e medio sublata creaturae
 adoratione, et coarctatis in praesidium et in or-
 gastulum his qui ex improba cupiditate mundum
 occuparunt, liquefactis mœnibus, et a fundamentis
 ipsis juxta expositas jam ante sententias conquassa-
 tis, regnabit Dominus in Sion, et coram senioribus
 gloria extolletur. Seniores puto vocare illum hic
 mente integros et perfectos, et animo veluti cano
 praeditos, ut cordis oculis mysteriorum ejus pro-
 funditatem possent intueri. Illis sapiens quoque

²⁷ Math. xii, 29. ²⁸ Jerem. xv, 20.

Joannes scribit dicens : « Scribo vobis, patres, quia cognovistis eum qui ab initio est ³⁹. » Sed qui norant admirantur, et gloriam ei divinam tribuunt, et regem illum ac universitatis Dominum esse confitentur. Quod autem diaboli tyrannide in totum deleta, Christus regnarit, ipsemet docebit, Inquiens, quando seipsam pro vita omnium pretium redemptionis Deo et Patri obtulit, pretiosam crucem pro nobis sustinens : « Nunc judicium est hujus mundi, nunc princeps mundi hujus ejicietur foras. Et ego si exaltatus de terra fuero, omnes traham ad meipsum ⁴⁰. » Quapropter eos qui in tota terra degunt, suis sceptris subjugavit, ejectione ante sæculi hujus principe. Ejectionis autem nomen, tyrannidis in omnes eversionem videtur denotare. ἄγκύσω πρὸς ἑμαυτόν. Ὁυκοῦν τοῖς ἰδίοις καθυπέταξε σκήπτροις τοὺς ἀνά πάσαν τὴν γῆν, προσεκβεβληκῶς τὸν ἄρχοντα τοῦ αἰῶνος τούτου. Τὸ δὲ τῆς σημαίνει δοικε τὴν ἀνατροπῆν.

³⁹ I Joan. ii, 13. ⁴⁰ Joan. xii, 31, 32.

δὲ, ὡς γε οἶμα· φησὶν ἐν τούτοις τοὺς πελειούς τῆν φρένα, καὶ οἶονεῖ τὸν νοῦν πεπολιωμένον ἔχοντας, ὡς δύνασθαι κατιδεῖν τοῖς τῆς καρδίας ἑμμασι, τῶν περὶ αὐτοῦ μυστηρίων τὸ βάθος. Τούτοις καὶ ὁ σοφὸς Ἰωάννης ἐπιστέλλει λέγων· « Γράφω ὑμῖν, πατέρες, ὅτι ἐγνώκατε τὸν ἀπ' ἀρχῆς. » Ἄλλ' οἱ γινόντες, θαυμάζουσι καὶ ἀνάπτουσι δόξαν αὐτῷ τὴν θεοπροπῆ, βασιλέα καὶ Κύριον τῶν ὄλων ὁμολογοῦντες ὑπάρχειν αὐτόν. Ὅτι δὲ τῆς τοῦ διαβόλου τυραννίδος εἰς ἅπαν ἐξηρημένης βεθασλευκεν ὁ Χριστὸς, διδάξει λέγων αὐτὸς, ὅτι τῆς ἀπάντων ζωῆς ἀντίλυτρον ἑαυτὸν προσεκόμισε τῷ Θεῷ καὶ Πατρὶ, τὸν τίμιον ὑπὲρ ἡμῶν ὑπομένων σταυρόν· « Νῦν κρῖσις ἐστὶ τοῦ κόσμου τούτου, νῦν ὁ ἄρχων τοῦ κόσμου τούτου ἐκβλήθησεται ἔξω· καὶ γὰρ ἐάν ὑψωθῶ ἐκ τῆς γῆς, πάντας ἐκβολῆς ὄνομα, τῆς κατὰ πάντων πλεονεξίας κατὰ

BIBAION Γ'. TOMOI E'

349 LIBER TERTIUS. TOMI QUINQUE.

TOMUS I.

CAP. XXV. VERS. 1. *Domine Deus meus, glorificabo te, et hymnis laudabo nomen tuum, quia res miras fecisti, consilium antiquum verum : fiat, Domine.*

In eo quem absolvimus libro, propheta orationem longam, reconditisque plenam sententiis habuit, exorsus tum de malitia diaboli, futuroque ei supplicio ac poena, tum etiam de improbarum et adversariorum potestatum eversione : quibus præterea regni Christi adjecit prædictionem. Dixit enim regnaturum Dominum in Sion, et in Jerusalem, et in conspectu seniorum celebrandum. Horum omnium causa repletus est propheta gaudio, et terminum tam admirabilem effectorem ornat encomiis. Ideoque inquit : Domine Deus meus, celebrabo te, et hymnis cantabo nomen tuum : consilium antiquum et verum, resque miras effecisti. Quia **350** vero de his quæ nondum facta sunt eo tempore, fecisti, dicit, quod non fierent adhuc ; sed prorsus penitusque forent, subindicat, adjecto illo, Fiat, Domine. Nam adventus tempus velut instans animi oculis videbant, et nondum præsens minime ignorabant. Consilium autem tanquam antiquum, et res miras, appellat humanitatis Unigeniti mysterium, et quæ ab ea fuerunt per universam terram instaurata. « Servati enim sumus in Christo, qui ante mundi constitutionem præscitus est, et in extremis

B

TOMOS A'.

Kύριε ὁ Θεός μου, δοξάσω σε, καὶ ὑμνήσω τὸ ὄνομά σου, ὅτι ἐποίησας θαυμαστὰ πράγματα, βουλήν ἀρχαίαν ἀληθινήν· γένοιτο, Κύριε.

Ἐν μὲν τῷ τετελεσμένῳ βιβλίῳ μακρὸς τῷ προφήτῃ γέγονε λόγος, καὶ διὰ κακροῦμένον ἐννοιῶν ἐρχόμενος, περὶ τε τῆς τοῦ διαβόλου σκαϊότητος, καὶ τῆς ἐσομένης ἐπ' αὐτῷ κολάσεως τε καὶ δίκης, καὶ προσέτι καὶ ἀνατροπῆς τῶν πονηρῶν καὶ ἀντικειμένων δυνάμεων. Προσετίθει δὲ τούτοις καὶ τῆς τοῦ Χριστοῦ βασιλείας τὴν ἀνάβησιν. Ἔφη γάρ, ὅτι βασιλεύσει Κύριος ἐν Σιών, καὶ ἐν Ἱερουσαλήμ, καὶ ἐνώπιον τῶν προσευτέρων δοξασθήσεται. Τούτων τοιγαροῦν ἀπάντων ἕνεκα περιχαρείας ἐμπλεως ὁ προφήτης γίνεται, καὶ τὸν τῶν οὕτω τεθραυμασμένων ἀποτελεσθῆν καταγεραίνει ταῖς σφημαιαῖς. Ταύτη τοι φησι· Κύριε ὁ Θεός μου, δοξάσω σε, καὶ ὑμνήσω τὸ ὄνομά σου, βουλήν ἀρχαίαν καὶ ἀληθινήν, καὶ τεθραυμασμένα πεποτήκας πράγματα. Ἐπειδὴ δὲ περὶ τῶν οὕτω γεγονότων κατ' ἐκεῖνο καιροῦ τὸ Ἐποίησας φησὶν, ὅτι μὲν οὕτω γέγονεν, ἔσται γε μὴν πάντῃ τε καὶ πάντως ὑποδηλοῖ, προστιθείς τὸ γένοιτο, Κύριε. Τοῖς μὲν γὰρ τῆς διανοίας ἑμμασι, ὡς ἐνεστηκότα τὸν τῆς ἐπιδημίας κατεθεῶντο καιρὸν, ἠγγόνουν δὲ οὐδαμῶς οὕτω παρόντα, ὡς ἀρχαίαν δὲ γε βουλήν, καὶ θαυμαστὰ πράγματα τῆς ἐνανθρωπήσεως τοῦ Μονογενοῦς ἀποκαλεῖ τὸ μυστήριον, καὶ τὰ ἐξ αὐτῆς τοῖς ἀνά πάσαν κατωρθωμένα τὴν γῆν.

«Σεσώσμεθα γὰρ ἐν Χριστῷ, προεγνωσμένου μὲν ἅ
πρὸ καταβολῆς κόσμου, φανερωθέντος δὲ ἐπ' ἐσχά-
τοις τοῦ αἰῶνος καιροῖς, » καθὰ φησιν ὁ σοφώτατος
Παῦλος . « Οὐ γὰρ νέον, ἢ ἀρτιφανὲς τὸ τοῦ Χριστοῦ
μυστήριον, ἀλλὰ προῦριστο μὲν πρὸ τῆς τοῦ κόσμου
καταβολῆς, πεφανέρωται γε μὴν ἐν καιροῖς ἰδίους. »

Ἔτι ἐθηκας πόλεις εἰς γῶμα, πόλεις ἰσχυράς,
τοῦ πεσεῖν αὐτῶν τὰ θεμέλια· τῶν δὲ ἀσεβῶν
πόλεις εἰς τὸν αἰῶνα οὐ μὴ οἰκοδομηθῆ.

Τῆς ἀληθινῆς καὶ τοῦτο βουλῆς, καὶ τῶν ἀμωμή-
των σεμεμάτων τοῦ πάντα ἰσχύοντος Θεοῦ, τὸ κατα-
σεισθῆναι πόλεις ὄχυράς, γενέσθαι δὲ καὶ εἰς γῶμα,
καὶ οἶον ἐκ βάρθρων αὐτῶν ἀναμοχλευθῆναι, καὶ ἐλ-
πίδος ἔξω γενέσθαι, ἥς οὐ δυνήσονται ἀνασφῆλαι
ποτε. Οὐ γὰρ μὴ, φησὶν, εἰς τὸν αἰῶνα οἰκοδομηθῆ.
Πόλεις δὲ εἶναι φάμεν τὰς κατασεισισμένας, οὐχὶ δὴ
που πάντως τὰς αἰσθητάς, ἥγουν ἀνθρώπους τοὺς
ἐν αὐταῖς· οἰόμεθα δὲ μᾶλλον ἐκάστην τῶν πονηρῶν,
καὶ ἀντικειμένων δυνάμεων, καὶ πρὸ γε τῶν ἄλλων,
ὠνομάσθαι πόλιν τὸν Σατανᾶν, καὶ τοῦτο ἰσχυράν.
Ἔθος γὰρ τῆ θεοπνεύστῃ Γραφῇ πύργους, καὶ τεί-
χεσιν ἢ καὶ πόλεσιν ἔσθ' ὅτε παρεικάζειν τοὺς ἄγαν
ἀλκιμωτάτους, καθάπερ ἀμέλει καὶ προλαβόντες εἴ-
πομεν, ὅτι τέθειται παρὰ Θεοῦ, καὶ ὁ μακάριος προ-
φήτης Ἰερεμίας, ὡς πόλις ὄχυρά, καὶ ὡς τείχος
χαλκοῦν ὄχυρόν. Ἀναδαδειγμένου δὲ καὶ ἐπιλάμψαν-
τος τῷ κόσμῳ τοῦ Ἐμμανουὴλ, ἀνήρηται μὲν τῶν
ἀντικειμένων δυνάμεων τὸ ἀνότιον στίφος, ἐξ αὐτῶν
δὲ κατεσείσθη βαράθρων [αἱ βάρθρων] ὁ Σατανᾶς, πέ-
πτωκε δὲ οὕτως ὡς ἀτελευτήτῃ περιπεσεῖν ἀσθε-
νεῖα, καὶ κατ' οὐδένα καιρὸν ἀναστήσεσθαι τε καὶ
ἀνανεῦσαι προσδοκῆν.

Διὰ τοῦτο εὐλογῆσει σε ὁ λαὸς ὁ πτωχός, καὶ
πόλεις ἀνθρώπων ἀδικουμένων εὐλογήσουσί σε.
Ἐγένου γὰρ πάση πόλει ταπεινῇ βοηθός, καὶ
τοῖς ἀδικήσασιν δι' ἔρδειαν σκέπη ἀπὸ ἀνθρώ-
πων πορηρῶν ῥύση αὐτούς· σκέπη δὲ ψυχῶντων,
καὶ πνεῦμα ἀνθρώπων ἀδικουμένων εὐλογήσουσί
σε ὡς ἄνθρωποι ὀλιγόψυχοι διψῶντες· ἐν Σιών,
ἀπὸ ἀνθρώπων ἀσεβῶν οἷς ἡμᾶς παρέδωκας.

Κέληται μὲν εἰς ἐπίγνωσιν Θεοῦ διὰ τῆς ἐν νόμῳ
παιδαγωγίας ὁ Ἰσραὴλ, καὶ πεπλούτηκε τὰ παρὰ
Θεοῦ. Σέσωσαι γὰρ, καὶ τὴν τῆς ἐπαγγελίας κε-
κληρονόμηκε γῆν. Ἡ δὲ γε τῶν ἄλλων ἐθνῶν ἀμέ-
τητος οὕσα πληθὺς τῶν κατὰ πᾶσάν φημι τὴν ὑπ'
οὐρανὸν, ἀλλότριος παντελῶς τῶν πνευματικῶν,
καὶ ἄνωθεν καθεισότηχαισαν ἀγαθῶν, ἄγευστοι τῶν
παρὰ Θεοῦ χαρισμάτων, γυμνοὶ τρόπον τινὰ καὶ
ἀνείμονες, οὐ τὴν θεῖαν ἀνέχοντες σκέπην, οὐ τὴν ἐξ
ὑψους περιβολήν, οὐ πλοῦτον εἰς νοῦν τὸν ἐξ ἀρετῆς,
οὐχ ἕτερόν τι τῶν ὅσα ἐστὶν ἐπαίνου μεστὰ, καὶ τοῦ
παντός ἀξιώματι θαύματος. Ἐπειδὴ δὲ καὶ αὐτὸς
ἐπέφανεν ὁ Χριστὸς, καὶ τῆς τοῦ διαβόλου πλεονεξίας
ἐξελὼν προσκεκόμικε τῷ Θεῷ καὶ Πατρὶ, καὶ τὸ τῆς
ἀληθείας πεπλούτηκασιν φῶς, τῆς παρ' αὐτοῦ δόξης
τήν μύθεξιν, τῆς εὐαγγελικῆς πολιτείας τὴν μεγαλειό-

hujus sæculi temporibus manifestatus⁴¹;) quemad-
modum ait sapientissimus Paulus : « Neque enim
novum aut recens est Christi mysterium, sed ante
conditum mundum quidem præbinitum, suo autem
tempore patefactum⁴². »

VERS. 2. Quia posuisti urbes in tumulum, urbes
munitas, ut caderent earum fundamenta ; urbs vero
impiorum non edificabitur in sæculum.

Hoc quoque ex vero illo consilio est, inculpatis-
que decretis omnia potentis Dei, ut urbes munitæ
concutiantur, inque tumulum redigantur, velutque
ab ipsis fundamentis dimoveantur, spemque posse
aliquando restaurari omnem amittant : Non enim,
inquit, ædificabitur in sæculum. Urbes conquassas-
tas esse dicimus, non illas sensu perceptas, aut ho-
mines qui in illis sunt : sed unquamque impro-
barum adversariarumque potestatum, et ante alias
ipsum Satanam, urbem idque fortem nominari exi-
stimamus. Solet enim divinitus inspirata Scriptura
eos qui validissimi sunt, turribus et mœnibus vel
etiam urbibus, quemadmodum etiam supra diximus,
comparare. Quippe a Deo quoque positus est bea-
tus propheta Jeremias, ut urbs munita, et ut mu-
rus æneus muovitus⁴³. Cum autem apparuisset,
mundoque illuxisset Emmanuel, impium agmen ad-
versariarum potestatum est submotum, ex ipsaque
fundamentis deturbatus est Satan, itaque conci-
dit, ut in non finiendam incidere imbecillitatem,
nulloque modo exspectarit, resurrecturum se et re-
spiraturum.

VERS. 3-5. Propterea benedicet tibi populus men-
dicus, urbesque hominum oppressorum injuria, bene-
dicens tibi. Factus enim es 351 omni urbi humili
adjutor, et deficientibus propter incipiam umbraculum,
ab hominibus improbis liberabis eos : umbraculum
sitiientium, et respiratio hominum injuria oppressorum
benedicent tibi quasi homines parvo animo præditi
sitiientes in Sion, qua liberabis eos ab hominibus im-
piis, quibus nos tradidisti.

Vocatus est ad Dei agnitionem per institutionem
legalem Israel, bonisque divinis locupletatus est.
Nam servatus est, terramque promissionis hære-
ditate obtinuit. At aliarum gentium innumerabilis
multitudo, qui, inquam, sub toto cœlo degunt, hi
bonis spiritualibus et supernis prorsus alieni ex-
siterunt, nec charismata divina gustarunt, et nudi
quodammodo ac non vestiti, non tegumentum di-
vinum, non amictum supernum, non opes animi
ex virtute, non aliud quidpiam vel laude vel ad-
miratione dignum habuerunt. Cum autem ipse
Christus apparuisset, submotaque diaboli tyrannide,
Deo et Patri adduxisset, ac luce veritatis, ejusque
gloriæ participatione, evangelicæ conversationis
magnitudine ditati fuissent : propterea gratulatorias
odas Deo ac Patri emittunt. Itaque, inquit, o Do-

⁴¹ Ephes. i. 4. ⁴² ibid. 9. ⁴³ Jerem. xv. 20.

mine, cum antiquum consilium ac verum effeceris, A
omnibus in Christo capite recollectis ac consum-
matis, et illustratis illis qui in tenebris sederunt,
et deletis mundi principibus sæculi hujus, quan-
tumvis instar urbium quarundam potentibus, bene-
dicet tibi populus mendicus, universæque urbes te
prædicabunt. Exstitisti enim cunctis opitulator, et
ambraculum his qui propter inopiam spiritualium
bonorum intolerabili dolore affecti sunt, eosque ab
improbis hominibus liberasti. Erant enim etiam in
Sion adeo pusillo animo quidam præditi, sicut hi
qui siti erant confecti. Fortassis et illud nobis
hisce verbis ostendit propheta. Nam in Israel etiam
fuerunt, qui Servatoris adventum sitiverunt, et uni-
versorum Servatorem ac redemptorem videre cupi-
verunt: qualis fuit Simeon quidam ille justus, cum
natum Jesum manibus accepisset, dicens: «Nunc
dimittis servum tuum, Domine, secundum verbum
tuum in pace: quia viderunt oculi mei salutare
tuum, quod parasti ante faciem 352 omnium po-
pulorum. Lumen ad revelationem gentium, et glori-
am populi tui Israel⁴⁴.» Atque etiam beatus Zache-
arias pater Joannis, sancto Spiritu repletus, glori-
am cecinit, clamans: «Benedictus Dominus Deus
Israel, quia visitavit et fecit redemptionem populo
suo: et erexit cornu salutis nobis, in domo Davidis
pueri sui, sicut locutus est ore sanctorum qui a
sæculo sunt, prophetarum sanctorum; salutem ex ini-
micis nostris, et de manu omnium qui oderunt nos.
Ad faciendam misericordiam cum patribus nostris,
et memorari testamenti sancti sui. Jusjurandum
quod juravit ad Abraham patrem nostrum, datum
se nobis: ut sine timore, e manu inimicorum
nostrorum liberati serviamus illi; in sanctitate et
justitia coram ipso omnibus diebus nostris⁴⁵.» Viden'
quomodo antiquum et verum consilium Dei et Pa-
tris sanctis etiam pluribus promissum sit? Emma-
nuelem, inquam, salutem mundo esse demonstran-
dum? Qui factus est respiratio hominum injuria
oppressorum. Ab inimicis enim respirarunt, et li-
berati sunt ab hominibus impiis quibus fuerunt tra-
diti. Si de gentibus quis verba hæc accipiat, ho-
mines vocari eos dicimus, impios dæmones, qui
iis qui terram incolunt olim dominabantur: quo-
rum inbecillitas ex eo quod homines nominentur,
optime declaratur. Probabile quoque est doctores
eorum falsos, et sacrorum præfectos, vel etiam
poetas et oratores, inventoresque eloquentiæ, quæ
apud Græcos in pretio fuit, dici homines improbos,
atque qui per oris facundiam qua pollebant, de-
ceptos in puteum iateritus dejicerent. Sin de Israe-
litis istud dicatur, improbos asserimus esse, qui
ad docendum sorte delecti, Scribæ nimirum et
Pharisæi, sacerdotii gloriam consecuti, dignitate
inde simul ac potestate ornatii, clavem scientiæ
acciperunt, et nec ipsi crediderunt, nec aliis ut hoc
acerent concesserunt. Tradebantur autem legalibus

τῆτα τὰς ὑπὲρ γε τούτων χαριστηρίους ψῆδς ἀνα-
πέμποσι τῷ Θεῷ καὶ Πατρὶ. Οὐκοῦν ἐπειδήπερ,
φησὶν, ὁ Δέσποτα, καὶ βουλήν ἀρχαίαν καὶ ἀληθῆ
ἐποίησας ἀνακεφαλαιωσάμενος τὰ πάντα ἐν τῷ Χρι-
στῷ, καὶ καταφωτίσας μὲν τοὺς ἐν σκότῳ, καθελὼν
δὲ τοὺς κοσμοκράτορας τοῦ αἰῶνος τούτου· καίτοι
καθάπερ τινὰς πόλεις οὕτως ἰσχυρὰς εὐλογήσει σε ὁ
λαὸς ὁ πτωχὸς, ὅλαι τε πόλεις δοξολογήσουσι σε.
Ἀπάσαις γὰρ γέγονας βοηθός, καὶ σκέπη τοῖς διὰ
πτωχείαν τῶν πατρικῶν ἀγαθῶν ἀφορήτως λελυπη-
μένοις· ἐβρύσας τε αὐτοὺς ἀπὸ πονηρῶν ἀνθρώπων.
Ἦσαν γὰρ οὕτω καὶ ἐν τῇ Σιών ὀλιγοψυχῆσαντες
τινες, καθάπερ ἀμέλει ἀνθρώποι δεδιψηκότες. Καὶ
τάχα που διὰ τούτων ἡμῖν ὁ προφήτης ἐκεῖνο δηλοῖ.
Ἦσαν γὰρ, ἦσαν καὶ ἐν τῷ Ἰσραὴλ οἱ τὴν τοῦ Σω-
τῆρος διψῶντες ἐπιδημία, καὶ τὸν τῶν ὄλων Σωτῆρα
καὶ Λυτρωτὴν ἐπιθυμοῦντες ἰδεῖν· ὁποῖός τις ἦν
Συμεὼν ὁ δίκαιος, ὅτε τεχθέντα τὸν Ἰησοῦν εἰς χει-
ρας λαβὼν ἔφασκε· «Νῦν ἀπολύεις τὸν δούλόν σου,
Δέσποτα, κατὰ τὸ ῥῆμά σου ἐν εἰρήνῃ, ὅτι εἶδον οἱ
ὀφθαλμοί μου τὸ σωτήριόν σου, ὃ ἠτοίμασας κατὰ
πρόσωπον πάντων τῶν λαῶν. Φῶς εἰς ἀποκάλυψιν
ἐθνῶν καὶ δόξαν λαοῦ σου Ἰσραὴλ.» Καὶ μὴ καὶ ὁ
μακάριος Ζαχαρίας ὁ Ἰωάννου πατρὸς ἁγίου Πνεύ-
ματος ἐμπλεὺς γεγονώς ἐδοξολόγει βουῶν· «Εὐλογη-
τὸς Κύριος ὁ Θεὸς τοῦ Ἰσραὴλ, ὅτι ἐπεσκέψατο καὶ
ἐποίησε λύτρωσιν τῷ λαῷ αὐτοῦ, καὶ ἤγειρε κέρα-
ς σωτηρίας ἡμῖν ἐν οἴκῳ Δαβὶδ παιδὸς αὐτοῦ, καθὼς
ἐλάλησε διὰ στόματος τῶν ἁγίων τῶν ἀπ' αἰῶνος
προφητῶν αὐτοῦ, σωτηρίαν ἐξ ἐχθρῶν ἡμῶν, καὶ ἐκ
χειρὸς πάντων τῶν μισούντων ἡμᾶς· ποιῆσαι ἔλεος
μετὰ τῶν πατέρων ἡμῶν, καὶ μνησθῆναι διαθήκης
ἁγίας αὐτοῦ. Ὁρκον ὃν ὤμοσε πρὸς Ἀβραάμ τὸν
πατέρα ἡμῶν· τοῦ δοῦναι ἡμῖν ἀφ᾽ ὅδως ἐκ χειρὸς
τῶν ἐχθρῶν ἡμῶν βυσθέντας λατρεύειν αὐτῷ ἐν οἰοί-
τητι καὶ δικαιοσύνῃ ἐνώπιον αὐτοῦ πάσας τὰς ἡμέρας
τῆς ζωῆς ἡμῶν.» Ὁρᾶς ἔπως ἀρχαία καὶ ἀληθινὴ
βουλή γέγονε τοῦ Θεοῦ, καὶ Πατρὸς, καὶ τοῖς ἁγίοις·
πατράσιν ἐπηγγελμένη. Τὸ ἀναδειχθῆναι φημι σω-
τηρίαν τῷ κόσμῳ τὸν Ἐμμανουήλ, ὃς γέγονε πνεῦμα
ἀνθρώπων ἀδικουμένων. Ἀναπεπνεύχασι γὰρ ἐξ
ἐχθρῶν, καὶ ἐβρύστησαν ἀπὸ ἀνθρώπων ἀσεβῶν,
οἷς καὶ παραδίδονται. Καὶ εἰ μὲν ἐπὶ τῶν ἐθνῶν τι-
τὰς τοιαύτας ἐκλάβοι φωνὰς, ἀνθρώπου· κεκληθῆσθαι
φαμεν, τοὺς πάλαι κρατοῦντας τῶν ἐπὶ τῆς γῆς
ἀνοσίους δαίμονας, ὧν τὸ ἀσθενὲς εἶ μάλα κατασι-
μάλνεται, διὰ τοῦ καὶ ἀνθρώπους αὐτοὺς ὀνομάζε-
σθαι. Εἰκόδες δὲ δὴ που καὶ τοὺς παρ' αὐτοῖς ψευδοδι-
δασκάλους, καὶ τοὺς καλουμένους ἱερομύστας, ἧ καὶ
ποιητὰς καὶ λογάδας, καὶ τοῖς παρ' Ἑλλήσι τετι-
μημένης εὐγλωττίας εὐρετὰς ἀνθρώπους κεκληθῆσθαι
πονηροὺς, ὡς διὰ τῆς ἐνοῦσης αὐτοῖς εὐστομίας τοῖς
τῆς ἀπωλείας ἐνιέντας τέλμασι τοὺς ἀπατωμένους.
Εἰ δὲ δὴ περὶ τῶν ἐξ Ἰσραὴλ λέγοιτο ταυτὶ, πονη-
ροὺς ἀνθρώπους εἶναι φαμεν τοὺς καθηγεῖσθαι λα-
χόντας, Γραμματέας τέ φημι καὶ Φαρισαίους· οἱ τὴν
τῆς ἱερωσύνης ἔχοντες δόξαν, καὶ τὴν ἐντεῦθεν ἐβ-

⁴⁴ Luc. 11, 29-32. ⁴⁵ Luc. 1, 68-75.

κλειν τε ὁμοῦ καὶ δυναστείαν ἀνειμμένοι τὴν κλειδα τῆς γνώσεως ἔλαβον. Καὶ οὕτε αὐτοὶ πεπιστεύασιν, οὕτε μὴν ἑτέρους συγκεχωρήσασιν τοῦτο ὄρῳ· παραδίδονται δὲ τοῖς μὲν ἐν νόμῳ καθηγηταῖς οἱ ὑπὸ χεῖρα λαοί, τοῖς γε μὴν ἀκαθάρτοις δαίμοσιν οἱ πλανώμενοι, Θεοῦ παθεῖν αὐτοὺς τὴν παράδοσιν ἐπιτρέψαντος, καθάπερ ἀμέλει καὶ εἰς ἀδόκιμον νοῦν παραδίδονται τινες ἀναξίλους ἑαυτοὺς ἀπορήναντες

Καὶ ποιήσει Κύριος Σαβαὼθ πᾶσι τοῖς ἔθνεσιν· ἐπὶ τὸ ὄρος τοῦτο πίονται εὐφροσύνην, πίονται οἶνον· χρίσονται μύρω ἐν τῷ ὄρει τούτῳ. Παράδος ταῦτα πάντα τοῖς ἔθνεσιν. Ἡ γὰρ βουλή αὕτη ἐπὶ πάντα τὰ ἔθνη.

Προειρηκώς ὅτι βασιλεύσει Κύριος ἐν Σιών καὶ ἐν Ἱερουσαλήμ, ὡς ἐξ ὁμοιότητος τῶν ἐν ἀσθήσει καὶ ὁρατῶν πραγμάτων μυστικῆν ἐξυφαίνει διάνοιαν· ὕψηλὴ γὰρ καὶ σκοπευτήριον ἡ Σιών, δρασις μὲν γὰρ εἰρήνης Ἱερουσαλήμ ἐρμηνεύεται. Ἀμφότερα δὲ ἐστὶ ταῦτα κατὰ ἀλήθειαν, ἡ Ἐκκλησία Χριστοῦ· ὕψηλὴ γὰρ καὶ περίοπτος, καὶ οἶνον ἐν ὄρει κειμένη. Καὶ καθ' ἕτερον δὲ τρόπον ὕψηλὴ νοεῖται πρὸς ἡμῶν, χθαμαλὸν γὰρ οὐδὲν ἐν αὐτῇ, καὶ τῶν γηίνων πραγμάτων ἀνύκισται λίαν. Γέγραπται γὰρ ὅτι «Τοῦ Θεοῦ οἱ κραταιοὶ τῆς γῆς σφόδρα ἐπήρθησαν.» Ὑψηλὰ δὲ ὁμοίως καὶ τὰ ἐν αὐτῇ θεῖά τε καὶ ἀληθῆ δόγματα. Περὶ Θεοῦ γὰρ ὁ λόγος, ἦτοι περὶ τῆς ἀγίας καὶ ἁμωσίου Τριάδος ἰσχυρὸς καὶ ἀπεξεσμένος καὶ εἰς μόνην τετραμμένος τὴν ἀλήθειαν. Ὁράται δὲ πάλιν ἐν αὐτῇ ὁ Χριστὸς ὃς ἐστὶν εἰρήνη. Ποιήσει τοίνυν, φησὶ, Κύριος Σαβαὼθ, καὶ οὕτι που μόνοις τοῖς ἐξ Ἰσραὴλ, ὡς ἀγαπητοῖς διὰ τοὺς πατέρας καὶ ἐξελεγμένοις, ἀλλὰ γὰρ πᾶσι τοῖς ἔθνεσι, τουτέστι, τοῖς ἀνὰ πᾶσαν τὴν ὑπ' οὐρανόν. Ποιήσει δὲ τί; Πίνονται, φησὶν, εὐφροσύνην, πίνονται οἶνον· χρίσονται μύρω ἐν τῷ ὄρει τούτῳ. Ἔοικε δὲ διὰ μὲν τῆς εὐφροσύνης ὑποδηλοῦν τὸ ἡλαρὸν ἐν ἐλπίδι, ὄθλον δὲ ὅτι τῇ ἐν Χριστῷ συμβασιλεύομεν γὰρ αὐτῷ, καὶ τὰ ὑπὲρ νοῦν καὶ λόγον ἀποκερδαίνοντες ἀπάσης ἐσω θυμηδίας ἐσόμεθα. Διὰ δὲ γε τοῦ οἴνου, τὴν μυστικῆν εὐλογίαν ὑποδηλοῦν, καὶ τῆς ἀναιμάκτου θυσίας τὸν τρόπον, ἦν ἐν ταῖς ἀγίαις ἐκκλησίαις ἀποπληροῦν εἰθίσαμεθα. Τὸ δὲ γε μῦρον ἡμῖν κατασημήνειεν εὐ μάλα τὴν τοῦ ἁγίου Πνεύματος χρίσιν. Γράφει γὰρ ὁ σοφὸς Ἰωάννης· «Καὶ ὑμεῖς χρίσμα ἔχετε ὑπὸ τοῦ Ἁγίου· καὶ οὐ χρεῖαν ἔχετε, ἵνα τις διδάσκη ὑμᾶς, ἀλλ' ὡς τὸ αὐτοῦ χρίσμα διδάσκει ὑμᾶς περὶ πάντων.» Καταχρίομεθα γὰρ μύρω κατὰ τὸν καιρὸν μάλιστα τοῦ ἁγίου βαπτίσματος, σύμβολον τοῦ μεταλαβεῖν ἁγίου Πνεύματος τὸ χρίσμα ποιούμενοι. Ἀλλὰ ταυτὶ δὴ πάντα, φησὶ, παράδος τοῖς ἔθνεσιν· ἡ γὰρ βουλή αὕτη ἐπὶ πάντα τὰ ἔθνη. Ὁ μὲν γὰρ πάλαι νόμος, καὶ ἡ κατ' αὐτὸν λατρεία διακονοῦσα δι' ἀγγέλων οὐ πᾶσιν ἀπλῶς ἐδόθη τοῖς ἔθνεσιν· ἀλλ' ἐνὶ καὶ μόνῳ τῷ ἐξ αἵματος Ἰσραὴλ. Ἡ δὲ ἐν Χριστῷ χάρις, καὶ ἡ διὰ πίστεως κλήσις, ἁγιασμός τε πρὸς τούτοις ὁ διὰ τοῦ Πνεύματος, καὶ αὐτὸ δὲ τὸ μυστήριον διὰ βουλῆς τοῦ

præceptoribus subditi populi, et errantes, impuris dæmonibus, Deo permittente ut hanc traditionem paterentur. Ita sane in reprobam quoque mentem traditi sunt quidam, qui se ejus misericordia auxiliouque indignos reddiderunt.

τῆς παρ' αὐτοῦ φειδοῦς καὶ ἐπικουρίας.

353. VERS. 6, 7. *Et faciet Dominus Sabaoth omnibus gentibus: super monte hoc bibent lætitiā, bibent vinum; ungentur unguento in monte hoc. Trade hæc omnia gentibus. Consilium enim hoc suaver omnes gentes.*

Cum prædixerit Dominum in Sion et in Jerusalem regnatum, ex hac quasi similitudine rerum sub sensum aspectumque cadentium, mysticum sensum pertexit. *Excelsa* enim et *specula* Sion, *visio* autem *pacis* Jerusalem exponitur. Est autem utrumque hoc vere, Christi Ecclesia: *celsa* nempe et *illustris*, et velut in monte posita. Alio etiam modo *excelsa* a nobis intelligitur: in ea enim nihil est humile, et a terrenis rebus procul habitat. Scripium namque est: «A Deo fortes terræ vehementer elevati sunt.» Similiterque dogmata in ea alta divinaque et vera sunt. De Deo enim, et de sancta ac consubstantiali Trinitate sermo est subtilis et perpolitus, et sola veritate conformatus, conspicitur rursus in ea Christus, qui est pax. Faciet igitur, inquit, Dominus Sabaoth: neque solis Israelitis velut dilectis propter patres et probatis: imo omnibus gentibus, id est, in omni terra sub cælo agentibus. At quid faciet? Bibent, inquit, in lætitiā, bibent vinum, ungentur unguento in monte hoc. Per lætitiā vero videtur hilaritatem in spe, videlicet per Christum subindicare: nam cum Christo regnabimus, et lucrificantes quæ neque cogitatione, neque oratione consequi possumus, omni animi voluptate perfruemur. Per vinum autem mysticam eulogiam et increuenti sacrificii modum significat, quod in sacris ecclesiis consuevimus adimplere. Unguentum nobis perpulchre sancti Spiritus unctionem designat. Scribit enim sapiens Joannes: «Et vos unctionem habetis a Sancto: neque opus habetis, ut quis doceat vos, at sicut unctio docet vos de omnibus.» Ungimur enim unguento tempore præsertim sacri baptismatis, *chrisma* statuentes signum ac symbolum participationis sancti Spiritus (1). Sed hæc, inquit, omnia trade gentibus. Consilium enim hoc super omnes gentes. Antiqua enim lex ejusque cultus per angelos administrata, non omnibus simpliciter gentibus dabatur, **354** sed uni et soli ex sanguine Israelitico oriundo. At gratia in Christo, et per fidem vocatio, ad hæc per Patris sanctificatio, hocque per consilium Dei et spiritus mysterium, in omnes gentes exstitit. Est enim Christus juxta vocem Sancti, gentium exspectatio.

¹ Psal. xlii, 10. ² I Joan. ii, 20-27.

(1) Vide infra lib. v, p. 917, et in Joan. p. 683, ubi mentionem facit *chrismatis* κατηγγήσεως εἰς τὸ λεπίσσεως.

Θεοῦ καὶ Πατρὸς ἐπὶ πάντα γέγονε τὰ ἔθνη. Χριστὸς γάρ ἐστιν ἡ τῶν ἐθνῶν προσδοκία, κατὰ τὴν τοῦ Ἁγίου φωνήν.

VERS. 8. *Absorpsit mors potens, et rursus abstulit Deus omnem lacrymam ab omni facie. Opprobrium populi abstulit ex omni terra. Os enim Domini locutum est hæc.*

Commodissime et necessario cum mysterii traditione sermo de resurrectione mortuorum conjungitur. Ideo etiam sacri baptismatis tempore, fidei confessionem exhibentes, etiam carnis resurrectionem futuram expectamus, itaque credimus. Mors igitur invaluit contra primum parentem nostrum Adamum, propter transgressionem, et veluti fera sæva et dira insiliens, rapuit: inde demum lamenta luctusque, et lacryma, et plangitium mortuorum, terræ incolæ occuparunt. At in Christo cessarunt; tertia enim die revixit, calcata morte, factus via humanæ naturæ ad interitum propulsandum. Factus enim est primogenitus e mortuis, et primitiæ dormientium⁴⁴; sequeturque omnino primitias, et primum id quod est posterum, nimirum nos. Versus est ergo plangitium in gaudium, saccus diruptus est, Christianique præcincti sumus lætitiâ data divinitus, ut gaudentes dicamus: « Ubi victoria tua, mors? Ubi aculeus tuus, inferne? Aculeus, inquit, mortis est peccatum⁴⁵. » Omnis itaque lacryma sublata est. Nam credentes quod mortuos prorsus penitusque Christus excitet, non illos lacrimis prosequimur, nec in tristitiam immoderatam delabimur, sicuti reliqui qui spem non habent. Probrum vero populi, ipsam mortem videtur dicere: utpote per quam primum nos transgressio invasit, et peccatum, per quod interitus ingressus est, mortisque imperium terræ incolis est dominatum. Cum autem resurrectionis mysterium multis non probaretur, sed propter ejus magnificentiam incredibile videretur, necessario adjungit beatus propheta: Os Domini locutum est. Quis vero audeat dicere Deum mentiri, nec prorsus penitusque quod annuntiatum est,³⁵⁵ vere perficere? « Cælum enim, inquit, et terra præteribunt, sermones autem mei non præteribunt⁴⁶. »

VERS. 9. *Et dicent in die illa: Ecce Deus noster in quo sperabamus et exsultabamus, et servabit nos. Iste Dominus; expectavimus illum, et exsultabimus, et lætabitur in salute nostra, quia requiem dabit Deus super montem hunc.*

Cognoscetis, inquit, eum qui lætitiâ propinat, et vinum præterea, et qui unguento eos qui in Sion sub intelligentiam cadente sunt, inungit: cognoscetisque vere Deum esse, et ex Deo natura Filium, etiamsi in forma servi appareat, omnium salutis et vitæ causa homo factus, et per omnia terreis hominibus, extra solum peccatum similis. Etenim,

Κατέπιεν ὁ θάνατος ἰσχύσας, καὶ πάλιν ἀφείλεν ὁ Θεὸς πᾶν δάκρυον ἀπὸ παντὸς προσώπου. Τὸ δνειδος τοῦ λαοῦ ἀφείλεται ἀπὸ πάσης τῆς γῆς. Τὸ γὰρ στόμα Κυρίου ἐλάλησεν ταῦτα.

Ἐπὶ καιροῦ σφόδρα καὶ ἀναγκαίως τῆ τοῦ μυστηρίου παραδόσει, καὶ ὁ περὶ τῆς ἀναστάσεως τῶν νεκρῶν συνεχισκεχόμεσται λόγος. Ταῦτη τοι καὶ ἐν καιρῷ τοῦ ἁγίου βαπτίσματος τῆς πίστεως ποιούμενοι τὴν ὁμολογίαν, καὶ τῆς σαρκὸς τὴν ἀνάστασιν προσδοκῶμεν ἕσσεσθαι, καὶ οὕτω πιστεύομεν. Ὁ τοίνυν θάνατος κατίσχυσε μὲν τοῦ προπάτορος ἡμῶν Ἀδάμ διὰ τὴν παράβασιν, καὶ ὡσπερ τι θηρίον ὠμόν τε καὶ ἀπηνὲς ἐπιτηδῆσαν ἤρπασε. Θρηνοὶ τε λοιπὸν ἐντεύθεν, καὶ οἰμωγαὶ, καὶ δάκρυον, καὶ τὸ ἐπὶ τοῖς θενωῶσι πένθος, κεκρατήκασι τῶν ἐπὶ τῆς γῆς. Πέπαντα γὰρ μὴν ἐν Χριστῷ. Τριήμερος γὰρ ἀνεβίω πατήσας τὸν θάνατον, καὶ ὁδὸς γεγωνῶς τῆ ἀνθρωπίνῃ ψύσει πρὸς τὸ διακρούσασθαι δεῖν τὴν φθοράν. Γέγονε γὰρ πρωτότοκος τῶν νεκρῶν, καὶ ἀπαρχὴ τῶν κεκοιμημένων. Ἐψεται δὲ πάντως τῆ ἀπαρχῇ, καὶ πρώτῳ τὸ μετ' αὐτὴν, τοῦτ' ἐστίν, ἡμεῖς. Ἐστράφη τοίνυν τὸ πάθος εἰς χαρὰν, καὶ διεβράβη μὲν ὁ σάκκος· περιεζώσμεθα δὲ τὴν θεόδοτον εὐφροσύνην, ὡς χαίροντας λέγειν· « Ποῦ ἡ νίκη σου, θάνατε; Ποῦ τὸ κέντρον σου, ἄδη; Τὸ δὲ κέντρον τοῦ θανάτου ἡ ἁμαρτία, φησίν. » Οὐκοῦν ἀφήρηται: πᾶν δάκρυον· πιστεύοντες γὰρ ὅτι πάντα τε καὶ πάντως ἐγείρει τοὺς νεκρούς ὁ Χριστὸς οὐ διακρυβρόσθαι ἐπ' αὐτοῖς, οὔτε μὲν εἰς ἀκράτους καταβαίνομεν λύπας, καθάπερ καὶ οἱ λοιποὶ οὐ μὴ ἔχοντες ἐλπίδα. Ὄνειδος δὲ τοῦ λαοῦ κατονομάζειν ἔοικεν αὐτὸν τὸν θάνατον, ὡς γένεσιν ἔχοντα τῆς καθ' ἡμῶν ἐφόδου τὴν παράβασιν. Ἦγουν τάχα ποῦ τὴν ἁμαρτίαν δι' ἣν εἰσθῆθηκεν ἡ φθορὰ καὶ τὸ τοῦ θανάτου κράτος κεκυριεύκε τῶν ἐπὶ τῆς γῆς. Ἐπειδὴ δὲ τὸ τῆς ἀναστάσεως μυστήριον οὐκ εὐπαράδεκτόν ἐστι τοῖς πολλοῖς, ἀπιστεῖσθαι δὲ ἦν εἰκὸς διὰ τοι τὴν ἐν αὐτῷ μεγαλουργήσαν, προσεπήνεγκεν ὁ μακάριος προφήτης, ὅτι τὸ στόμα Κυρίου ἐλάλησεν. Εἶτα τίς ὁ φάναι τολμῶν, ὡς ψευδοεπείσει ὁ Θεός, καὶ οὐχὶ πάντη καὶ πάντως ἐκτελεσθήσει πρὸς ἀλήθειαν τὸ ἐπηγγελμένον; « Οὐρανὸς γὰρ καὶ ἡ γῆ, φησὶ, παρέλευσεται, οἱ δὲ λόγοι μου οὐ μὴ παρέλθωσιν. »

Καὶ ἐροῦσιν ἐν τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ· Ἴδου ὁ Θεὸς ἡμῶν ἐφ' ᾧ ἠλπίζομεν, καὶ ἠγαλλιώμεθα, καὶ σώσει ἡμῖς. Οὗτος Κύριος, ὅπερ μένουμεν αὐτῷ. Καὶ ἀγαλλιασόμεθα· καὶ ἐξφανθησόμεθα ἐπὶ τῇ σωτηρίᾳ ἡμῶν, ὅτι ἀνάπανσιν δώσει ὁ Θεός ἐπὶ τὸ ὄρος τοῦτο.

Ἐπιγνώσεσθε, φησὶ, τὸν ποτίζοντα μὲν εὐφροσύνην, καὶ πρὸς γε τοῦτω καὶ οἶνον, καταχρῶντα δὲ καὶ μῦρον τοὺς ἐν τῇ νοτῆ τῆ Σιών· ἐπιγνώσεσθε δὲ ὅτι Θεός, κατὰ ἀλήθειάν ἐστι, καὶ ἐκ Θεοῦ τοῦ κατὰ φύσιν Υἱός, καὶ εἰ ἐν τοῦ δούλου φαίνεται μορφή, τῆς ἀπάντων γέγονε σωτηρίας καὶ ζωῆς ἀνθρώπος γεγωνῶς, καὶ ὁμοιωθεὶς κατὰ πάντα τοῖς ἐπὶ τῆς γῆς.

⁴⁴ Coloss. 1, 18; 1 Cor. xv, 20.

⁴⁵ 1 Cor. xv, 55, 56.

⁴⁶ Matth. xxiv, 35.

διχα μόνη; ἀμαρτίας. Μονονοῦχι γὰρ καὶ χεῖρα, φησὶ, ἄ
 προτεινόντες ἐροῦσιν· Ἰδοὺ ὁ Θεὸς ἡμῶν ἐφ' ᾧ ἠλπίζομεν
 καὶ ἠγαλλιώμεθα ἐπὶ τῇ σωτηρίᾳ ἡμῶν. Οἱμαὶ δὲ ἔγωγε τοῦτον γε
 μάλιστα τὸν λόγον ἀνῆρθαι πρέπειν τοῖς ἐξ Ἰσραὴλ, οἱ καὶ ταῖς
 Μωσαϊκαῖς ἐντεθραμμένοι φωναῖς καὶ τὰς τῶν ἁγίων προφητῶν
 προαγορεύσεις οὐκ ἠγνοηκότες, προσεδόκουν ἀφίξεσθαι κατὰ
 κειρὸν Σωτῆρα, καὶ Αὐτρωτῆν, τὸν Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν
 Χριστόν. Καὶ γεῦν ὡς ἦδη προείπον, Ζαχαρίας μὲν ὁ Ἰωάννου
 πατρὸς προφητεύων ἐν πνεύματι λαλάληκε περὶ τοῦ Χριστοῦ,
 ὅτι· «Κέρας ἐγγύερται τῷ λαῷ
 σωτηρίας.» Καὶ Συμεὼν ὁμοίως εἰς χεῖρας ἔλων τὸ ἅγιον
 Βρέφος· «Εἶδον, φησὶν, οἱ ὀφθαλμοὶ μου τὸ σωτήριόν σου
 ὃ ἤτοίμασας κατὰ πρόσωπον πάντων τῶν λαῶν.» Ἐπιγνόντες
 τοῖσιν τὸν πάλαι προηγγελυμένον, τὴν ἀπάντων ἐλπίδα τὸν
 Σωτῆρα καὶ Αὐτρωτῆν ἐροῦσι, φησὶν· Ἰδοὺ ὁ Θεὸς ἡμῶν.
 Προσομολογήσουσι δὲ ὅτι ἀνάπαυσιν δώσει ὁ Θεὸς ἐπὶ τὸ
 ὄρος τοῦτο. Καὶ μοι πάλιν ὄρος οἴου λέγεσθαι τὴν Ἐκκλησίαν,
 δέδοται γὰρ ἡ ἀνάπαυσις ἐν αὐτῇ. Ἀκηκόαμεν γὰρ Χριστοῦ
 λέγοντος· «Δεῦτε πρὸς με, πάντες οἱ κοπιῶντες καὶ πεφορτισμένοι,
 καὶ ἰὼ ἀναπαύσω ὑμᾶς.» Ἀπεφορτισάμεθα γὰρ διὰ τῆς
 εἰς αὐτὸν πίστεως τὴν δυσαχθὴ καὶ δυσφόρητον ἀμαρτίαν.
 Ἀνεπαυσάμεθα δὲ καὶ καθ' ἕτερον τρόπον δειμάτων ἀπηλλαγμένοι
 τῶν ἐπὶ γέ φημι τὸ χρῆναι κολάζεσθαι, καὶ τὰς ἐπὶ τοῖς
 πλημμελήμασιν ἀποτίσαι δίκας. Καὶ οὐ μέχρι τούτων ἡ
 εἰς ἡμᾶς τοῦ πάντων ἡμῶν Σωτῆρος Χριστοῦ γέγονε χάρις·
 προστίθεται δὲ καὶ τὰ ἐν ἐλπίσιν ἀγαθὰ, καὶ τῆς τῶν οὐρανῶν
 βασιλείας ἡ κτήσις μακρὰ καὶ ἀκήρατος ζωῆ, καὶ παντὸς
 τοῦ καταλυσεῖν ἐιωθότος ἡ ἀπόστασις. Γέγραπται γὰρ περὶ
 τῶν ἁγίων ὅτι· «Εὐφροσύνη αἰώνιος ὑπὲρ κεφαλῆς αὐτῶν.»

Καὶ καταπατηθήσεται ἡ Μωαβίτις, ὃν τρόπον πατοῦσιν ἄλωνα
 ἐν ἀμάξις, καὶ ἐν ἀμήτῳ. Καὶ ἀρήϊσι τὰς χεῖρας αὐτοῦ,
 ὃν τρόπον καὶ αὐτὸς ἐταπεινώσε τοῦ ἀπολέσει. Καὶ ταπεινώσει
 τὴν ὕβριν, ἐξ' ἧς τὰς χεῖρας ἐπέβαλε. Καὶ τὸ ὕψος τῆς
 καταφυγῆς τοῦ τοίχου σου ταπεινώσει, καὶ μεταθήσεται
 ἕως τοῦ ἐδάφους.

Βαθὺς αἰεὶ πῶς ἐστὶ τῶν ἁγίων προφητῶν ὁ λόγος, καὶ
 τὴν εἰσω τε καὶ κεκρυμμένην διέρπει τρίβον. Χρὴ δὴ οὖν
 ἄρα μὴ τὸ ἐξωφανὲς τοῦ γράμματος πάντη τε καὶ πάντως
 ἀληθὲς εἶναι νομίζειν, κατασχέπτεσθαι δὲ μᾶλλον τὸν οἰονεὶ
 πως ἐγκεχωσμένον τῷ γράμματι νοῦν. Μωαβίται τοῖσιν
 ὄμοροι μὲν ἦσαν τοῖς Ἰουδαίοις, ἀτοπώτατα δὲ διετέθησαν
 πρὸς ἀπάτην, καὶ πρὸς γε τὸ χρῆναι ταῖς τῶν ἐιδύλων
 προσκεῖσθαι λατρείαις. Ὅτι τοῖσιν ἐμελλεν ἐπιλάμψαντος
 τοῦ Χριστοῦ, καὶ κεκλημένων τῶν ἐθνῶν εἰς τὸ σεπτὸν καὶ
 θεῖον αὐτοῦ μυστήριον, ἠγιασμένων τε διὰ τῆς πίστεως,
 ἡ βδελυρὰ καὶ ἀκάθαρτος εἰδωλολατρία πάντη τε καὶ
 πάντως ἐκ μέσου γενήσεσθαι, τοῖς τῶν πιστευόντων ποσὶν
 ὑπενηγεγμένον τοῦ Σατανᾶ· δέδωκε γὰρ ἡμῖν πατεῖν
 ἐπάνω ὄρων καὶ σκορπίων, καὶ ἐπὶ πᾶσαν τὴν δύναμιν
 τοῦ ἐχθροῦ διδάσκει λέγων, πατηθήσεσθαι τὴν Ἰωαβίτιν,
 ὃν τρόπον πατοῦσιν ἄλωνα ἐν ἀμάξις.

inquit, modo non protensa manu dicent : Ecce Deus noster in quo speravimus, et exultavimus in salute nostra. Hunc sermonem maxime convenire Israelitis arbitror, qui tum verbis Moaisicis innutriti, tum sanctorum prophetarum prædictiones non ignorantes, Dominum nostrum Jesum Christum Servatorem et Redemptorem suo tempore adventurum expectarunt. Quippe, ut jam ante dixi, Zacharias Joannis pater, prophetans in spiritu, de Christo dixit, cornu salutis populo excitatum fuisse ⁴⁹. Simeon item sancto infante in manus accepto, inquit : « Viderunt oculi mei salutare tuum, quod parasti ante faciem omnium populorum ⁵⁰. » Cum igitur agnoverint eum, qui omnium spes est Servator et Redemptor, prænuntiatum, dicent, inquit : **Ecce Deus noster;** constabuntur etiam, quod requiem dabit Deus super monte hoc. Rursus mihi cogita montem dici Ecclesiam, in ea enim data est requies. Audivimus siquidem Christum dicentem : « Venite ad me, omnes qui laboratis et onerati estis, et ego refocillabo vos ⁵¹. » Etenim per fidem in illum, molestum et grave onus peccati excussimus. Requievimus etiam alio modo, liberati terroribus supplicii quod subire oportuit, ac poenæ delictorum solvendæ. Nec usque eo solum Christi omnium nostrum Servatoris gratia in nos exstitit, sed insuper bona in spe, regnique cælorum possessio, diuturna et æterna **356** vita, omnisque mali quod tristitia solet afficere, solutio adjiciuntur. Nam de sanctis scriptum est : « Lætitia sempiterna super caput eorum ⁵². »

VERS. 10-12. *Et conculcabitur Moabitibus, quemadmodum calcant aream plaustris, et remittet manus suas, quemadmodum et ipse humiliavit ut perderet. Et deprimet superbiam ejus, in quæ manus injecit. Et altitudinem refugii muri tui humiliabit, et descendet usque ad pavementum.*

Profundus semper est sanctorum prophetarum sermo, et penitissimis occultisque viis serpit. Itaque externam litteræ superficiem omnino omnibusque modis veram esse, putandum non est, sed intelligentia litteræ veluti aggregata adjunctaque magis est consideranda. Moabitæ igitur Judæis erant contermini, sed in errorem monstruosum in modum præclives, idolorumque cultibus dediti. Quoniam ergo illucescente Christo, gentibusque ad augustum divinumque ejus mysterium vocatis, ac per fidem sanctificatis, execranda et impura idololatria prorsus penitusque e medio esset exterminanda, fidelium pedibus subjecto Satana: dederat enim nobis potestatem conculcandi serpentes et scorpiones, et omnem potentiam hostis: docet dicitque Moabitudinem conculcandam, quemadmodum calcant aream curribus. Illumque hisce verbis vel totum Moabiticum

⁴⁹ Luc. I, 69. ⁵⁰ Luc. II, 30, 31. ⁵¹ Matth. XI, 28.

⁵² Isa. XXXV, 10.

cultum demonstrare dicimus : vel ex una regione idolorum cultrice, totum exemplum sumere, sermone, ut dixi, ad universam idololatriam extenso. Conculcabitur igitur, ait, veluti trituranthium pedibus subjecta. Remittetque manus suas, quemadmodum et ipsa humiliavit ut perderet. Quis remittet manus? Idololatriæ inventor, qui errore implicat, quique hominem a Deo segregat, nempe Satanas. Remittet enim manus suas, id est, dissolventur omnes ejus vires, et vis ac energia practica. Figure etenim pro energia et actione manus sumuntur. Quemadmodum namque ille in terra degentes humiliavit, ut cunctos perderet : pari modo, Christus ejus deprimet superbiam, id est, intolerandam insolentiam, qua in omnes utebatur : tantum non manum injiciens, et tyrannice suo sceptro eos, qui a Deo propter opera **357** bona remunerati sunt, submittens. Transit deinde sermo propheticus velut ad ipsam Moabitidem, sive ad profanam idololatriam, et inquit : Altitudinem refugii muri tui dejiciet. Altitudinem refugii muri dejectam, ipsum esse dicimus idololatriæ ac erroris antistitem, qui eam veluti muro cingit, coercetque ut consistat. Cæterum, inquit, cadet. Illum siquidem Christus demofietur, et ad solum usque, id est, in totum diruet. Videmus namque ex rebus ipsis, quod prænuntiatum est ad exitum pervenisse. Ceciderunt namque sœua, et omnia quæ in templis erant, e medio sublata, nec sunt aræ amplius, non sacrificia, non incantamenta, non hi qui erroris ludibria exercebant. Omnia vero per Christum cessarunt, exortaque est hominibus terram incolentibus lux veritatis, invaluitque sol justitiæ, corda credentium in ipsum collustrans.

CAP. XXVI. VERS. 1. *Die illo cantabunt canticum istud in terra Judæ, dicentes : Ecce civitas munita, et salus nostra ponet murum et muri propugnaculum.*

Conculcata Moabitide, id est, cultu idolorum in totum sublato, juxta mentem jam ante expositam, hi qui errore liberati sunt, et ad lucem veritatis pertigerunt, apertis intelligentiæ oculis, agnoscent, inquit, universorum opificem et Dominum Servatorem et Redemptorem, per quem omnia, et in quo omnia, qui propter nos nostraque fuit deductus. Huic odas et melos veluti lyra præcinnunt, glorificantesque dicunt : Ecce civitas munita et salus nostra. Est enim vere tanquam civitas quædam probe turri defensa et prorsus iudebilis, Dominus noster Jesus Christus sive spes in illum. Accipit enim eos qui diaboli tyrannidem effugiunt, acceptosque conservat. Ideoque dicebat : « Oves meæ vocem meam audiunt, et sequuntur me ; et ego do illis vitam æternam, et nemo eas de manu mea rapiet ²¹. » Urbs videlicet munita et salutaris est Servator omnium, et urbs murum habens, et propugnaculum, omnem scilicet

Φαμέν δὲ δηλοῦν ἐν τούτοις αὐτὸν, ἢ τὴν Μωαβίτιν λατρείαν, ἣ γούν ἐκ μιᾶς χώρας τῆς εἰδωλολατρούσης ἅπαν δέχεσθαι τὸ παράδειγμα, κατὰ πάσης, ὡς ἔφην, τῆς εἰδωλολατρίας ἐκτεινομένου τοῦ λόγου. Οὐκοῦν καταπατηθήσεται, φησί, καθάπερ ποσὶν ἀλοῶντων ὑποκειμένη. Ἀνήσει δὲ καὶ τὰς χεῖρας αὐτοῦ, ὃν τρόπον καὶ αὐτὸς ἐταπεινώσῃ τοῦ ἀπολέσαι. Τίς ἀνήσει τὰς χεῖρας ; Ὁ τῆς εἰδωλολατρίας εὐρετῆς, ὁ συνέχων τὴν ἀπάτην, καὶ ἀποβουκόλησας Θεοῦ τὸν ἄνθρωπον, τοῦτ' ἐστίν, ὁ Σατανᾶς. Ἀνήσει γὰρ τὰς χεῖρας αὐτοῦ, τοῦτ' ἐστίν, ἐκλυθήσεται πᾶσα ἡ δύναμις αὐτοῦ, καὶ ἐνέργεια πρακτικῆ· ἐνεργείας γὰρ εἰς τύπον αἱ χεῖρες λαμβάνονται. Ὅσπερ γὰρ αὐτὸς ἐταπεινώσῃ τοὺς ἐπὶ τῆς γῆς, ὥστε καὶ ἀπολέσαι σύμπαντας, κατὰ τὸν αὐτὸν τουτοῦν τρόπον ταπεινώσει Χριστὸς τὴν ὕβριν αὐτοῦ, τοῦτ' ἐστίν, τὴν ἀφόρητον πλεονεξίαν ἢ κατὰ πάντων ἐχρήσατο, μονονουχὶ τὰς χεῖρας ἐπάγους, καὶ σκήπτρῳ ἰδίῳς ὑποπέρων ἐκ πλεονεξίας τοὺς ἐπ' ἔργοις ἀγαθοῖς ἐκτισμένους παρὰ Θεοῦ. Εἶτα μέτεισιν ὁ λόγος τῷ προφήτῃ πάλιν. Ὡς πρὸς αὐτὴν τὴν Μωαβίτιν, ἦτοι τὴν βέβηλον εἰδωλολατρίαν, καὶ φησὶν· ὅτι Τὸ ὕψος τῆς καταφυγῆς τείχον τὸ ταπεινούμενον αὐτὸν εἶναι φαμεν τὸν τῆς εἰδωλολατρίας καὶ τῆς ἀπάτης προεστηκότα, καὶ οἰονάνα-τεχνίζοντα αὐτὴν, καὶ συνέχοντα πρὸς τὸ συνεστάναι. Ἀλλὰ πεσεῖται, φησί. Καταβαλεῖ γὰρ αὐτὸ Χριστὸς, καὶ καταθιβάσει μέχρις ἐδάφους, τοῦτ' ἐστίν, εἰς τὸ παντελὲς, καὶ ὀρώμεν διὰ πραγμάτων εἰς πέρας ἐκδεδηκὸς τὸ προηγγελμένον. Πεπτύχασιν γὰρ τεμένη, καὶ τὰ ἐν σηκοῖς ἅπαντα γέγονον ἐκποδῶν. Βωμοὶ δὲ οὐκέτι καὶ θυσίαι, καὶ γοητεῖαι, καὶ οἱ τὰ τῆς ἀπάτης ἐπιτηδεύοντες παύσονται. Πέπαιται δὲ πάντα διὰ Χριστοῦ, καὶ ἀνατέταλκε τοῖς ἐπὶ τῆς γῆς τῆς ἀληθείας τὸ φῶς καὶ ὁ τῆς δικαιοσύνης ἀνισχύμενος ἥλιος τὰς τῶν πιστευόντων εἰς αὐτὸν καταφαιδρύνων καρδίας.

Τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ ἴσονται τὸ ὄμμα τοῦτο ἐπὶ τῆς γῆς Ἰουδαίας λέγοντες· Ἰδοὺ πόλις ὄχυρά, καὶ σωτήριον ἡμῶν θήσει τείχος καὶ περίτειχος,

Καταπατηθεῖσιν γὰρ τῆς Μωαβίτιδος, τοῦτ' ἐστίν, ἀνηρημένης εἰς ἅπαν τῆς τῶν εἰδώλων λατρείας, κατὰ γὰρ τὸν ἤδη προαποδοθέντα νοῦν οἱ τῆς ἀπάτης ἀπηλλαγμένοι, καὶ πρὸς τὸ τῆς ἀληθείας διελάσαντες φῶς, τὸν τῆς διανοίας ἀνευρόντες ὀφθαλμὸν ἐπιγνώσκονται μὲν, φησί, τὸν τῶν ὄλων δημιουργὸν καὶ Κύριον Σωτῆρα καὶ Λυτρωτὴν, τὸν δι' οὗ τὰ πάντα, καὶ ἐν ᾧ τὰ πάντα, τὸν δι' ἡμᾶς καθιγμένον ἐν τοῖς καθ' ἡμᾶς. Ὡρῆν δὲ αὐτὴν καὶ μέλος καθάπερ ἐκ λύρας ἀνακρουόμενοι δοξολογοῦντες ἐροῦσιν· Ἰδοὺ πόλις ὄχυρά, καὶ σωτήριον ἡμῶν. Καὶ γὰρ ἐστὶν ἀληθῶς οἷα τις πόλις εὐπυργοτάτη καὶ ἀνάλωτος παντελῶς, ὁ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστὸς ἣ γούν ἢ εἰς αὐτὸν ἐλπίς. Δέγεται γὰρ τοὺς φεύγοντας τὴν τοῦ διαβόλου πλεονεξίαν, καὶ ἀνασώζει λαθῶν. Ταύτην τοι καὶ ἐφασκεν, ὅτι· Ἐὰ πρόβατα τὰ ἐμὰ τῆς φωνῆς μου ἀκούουσι, καὶ ἀκολουθοῦσί μοι· καὶ γὰρ εἰδωμι αὐτοῖς ζωὴν αἰώνιον, καὶ οὐ μὴ ἀρπάσει τις ἐκ

²¹ JOH. x, 26, 27.

τῆς χειρὸς μου αὐτά. » Πόλις τοιγαροῦν ὄχυρά, καὶ σωτήριος, ὁ πάντων Σωτήρ, πόλις δὲ ἔχουσα τείχος καὶ περιέχουσα τείχος, τοῦτ' ἐστὶ, πᾶσαν ἀσφάλειαν. Αἱ γὰρ τοὶ τῶν πόλεων εὐ μάλα τετειχισμένοι, καὶ οὐχ ἀπλήν ἔχουσι τὴν περιβολὴν, ὠχύρυνται δὲ πρὸς τῷ μεγάλῳ τείχει, καὶ ἐτέρῳ προτειχίσματι. Εἰκὸς δὲ δὴ πάλιν τοὺς τὴν ψῆδὴν ἀναφέροντας περὶ τῆς τοῦ Σωτήρος ἡμῶν Ἐκκλησίας εἰπεῖν, τὸ, Ἰδοὺ πόλις ὄχυρά καὶ σωτήριον ἡμῶν. Πύλαι γὰρ ἔδου οὐ καταισχύσουσιν αὐτῆς, κατὰ τὴν τοῦ Σωτήρος φωνήν· διέζωσται γὰρ καθάπερ τείχει τινὶ διπλῷ ταῖς τε παρὰ τῶν ἁγίων ἀγγέλων ἐπικουραῖς· καὶ μὲν τοὶ τῇ ἀνωθεν καὶ παρὰ Θεοῦ ὃς ἐστὶ περίτειχος. Καὶ γὰρ αὐτῶν ἐστὶν ἡ ἰσχύς τῶν ἁγίων πνευμάτων, ἔκπειπερ ἐστὶν αὐτοῦς τε καὶ μόνος ὁ τῶν ὄλων δυνάμεων Κύριος. Ἰστέον δὲ ὅτι παρὰ τοῖς ἱεροῖς Γράμμασι Ἰούδας ἐσθ' ὅτε κατωνόμασται Χριστὸς, ὡς ἐκ φυλῆς γεγονὼς τῆς Ἰούδα, κατὰ γε τὴν Ἰακώβ φωνὴν λέγοντος· « Ἰούδα, σὲ αἰνέσουσιν οἱ ἀδελφοί σου. » Πόλις ἡ Ἐκκλησία.

Ἀνοίξατε πύλας, εἰσελθέτω λαὸς φυλάσσων δικαιοσύνην, καὶ φυλάσσων ἀλήθειαν, ἀντιλαμβάνομενος ἀληθείας, καὶ φυλάσσων εἰρήνην· οὐδέ τι σοὶ ἠλλοίσαμεν, Κύριε, ἕως τοῦ αἰῶνος.

Ὡς ἐπεγνωκότων ἦδη τῶν ἀνά πᾶσαν τὴν γῆν τὸν Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστὸν δωμολογηκότων τε, ὅτι πόλις ἐστὶν ὄχυρά καὶ σωτήριος, τείχος ἔχουσα καὶ περίτειχος, λοιπὸν ἀναγκαίως τοῖς ἁγίοις μυσταγωγοῖς, ἀποστόλοις τέ φημι καὶ εὐαγγελισταῖς διακελεύεται, λέγον τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον διὰ τῆς τοῦ προφήτου φωνῆς· Ἀνοίξατε πύλας· τοῦτ' ἐστὶν, ἀγευρύνετε τοῖς ἐθέλουσι τὴν διὰ πίστεως εἰσβολὴν, τὴν διὰ τῆς ἀμωμήτου μυσταγωγίας δρομὴν, καὶ εἰσῆτε λαὸς φυλάσσων δικαιοσύνην, καὶ φυλάσσων ἀλήθειαν. Τὸ γὰρ θελον καὶ εὐαγγελικόν, καὶ σωτήριον κήρυγμα διδάσκει μὲν τοὺς πιστεύοντας τὴν ὑπὲρ νόμον δικαιοσύνην, βεβαίους δὲ εἶναι πρὸς ἀληθείας τήρησιν. Οὐ γὰρ εἶη τὴν ἐν τύποις καὶ σκιαῖς εἰσφέρει λατρείαν, καθάπερ ἀμέλει καὶ ὁ παλαιὸς νόμος, ἀλλὰ τὴν ἐν πνεύματι καὶ ἀληθεῖα καὶ τοῦτ' ἐστὶν ἡ ἀλήθεια. Ἐπιλαμβάνεται δὲ ἀληθείας. Ἐφέεται γὰρ, ὡς ἔφη, οὐ τῶν ἐν σκιαῖς, ἀλλὰ τῶν διὰ Χριστοῦ ὃς ἐστὶν ἡ ἀλήθεια. Φυλάττονται δὲ καὶ εἰρήνην. Πῶς ἢ τίνα τρόπον; Εἰσοδεχθεὶς γὰρ ὄλιως παρὰ Χριστοῦ, καὶ τὴν ἀρχαίαν ἐκείνην καταλύσαι ἔχθραν· διειστέθει γὰρ αὐτοῦ πλανώμενος· ἀκλόνητος ἐστὶν προσκνητής. Καὶ τοῦτο πληροῦν ἡμᾶς ὁ μακάριος Παῦλος ἀναπέθει γράφων· « Δικαιωθέντες οὖν ἐκ πίστεως εἰρήνην ἔχομεν πρὸς τὸν Θεὸν διὰ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ. » Ἐμαχόμεθα γὰρ τῷ Θεῷ τῇ κτίσει λατρεύοντες καὶ τοῖς τῆς σαρκὸς πάθεσιν ἐνεχόμενοι. Φίλοι δὲ καὶ εἰρηνικοὶ χρηματίζομεν αὐτῷ καὶ μόνῳ λέγοντες· Κύριε, ἐκτός σου ἄλλον οὐκ οἶδαμεν. Τὸ ὄνομά σου ὀνομάζομεν, καὶ πρὸς γε τούτῳ τῆς ἐξαιρέτου ζωῆς καὶ εὐαγγελικῆς πολιτείας οὐκ εἶνα στέφανον ἀναδησάμενοι, τὰ αὐχήματα περὶ τῶν τοιούτων εἰκότως ἂν λέγοιτο διὰ τῆς τῶν ἁγίων

Incolumitatem. Nam urbes optime cinctæ muris, non simplicem habent munitionem, et præter magnam murum etiam altero circummurali munimento obvallantur. **358** Estque præterea consentaneum veritati illos qui hanc odam decantant, de Ecclesia Servatoris nostri dicere illud: Ecce urbs munita et salutaris. Portæ enim inferorum contra eam non invalescent, juxta vocem Servatoris ⁴⁴. Est enim veluti quodam gemino muro circumcincta, cum sanctorum angelorum præsidio, tum superno et Dei, qui est propugnaculum. Est enim e ipsorum sanctorum spirituum robur: quippe qui solus est cunctarum potentiarum Dominus. Sciendum est etiam, in sacris Litteris Judam aliquando vocari Christum, veluti natum ex tribu Juda, juxta vocem Jacob, dicentis: « Juda, te laudabunt fratres tui ⁴⁵. » In terra igitur Juda, melos cantatum est. Christi enim civitas est Ecclesia.

Ἐπὶ γῆς οὖν Ἰούδα τὸ μελωδούμενον. Χριστοῦ γὰρ

Vers. 2-4. *Aperite portas; ingrediatur populus custodiens justitiam, et custodiens veritatem, apprehendens veritatem, et custodiens pacem; quia in te speravimus, Domine, usque ad perpetuum.*

Cum agnoverint jam per universam terram Dominum nostrum Jesum Christum, eumque confessi fuerint urbem esse munitam et salutariferam, murum habentem et propugnaculum: deinceps peropportune sanctis mystagogis, apostolis, inquam, et evangelistis præcipit Spiritus sanctus voce prophetæ, dicens: *Aperite portas, id est, patefacite aditum per fidem his qui volunt, et per inculpata mysteriorum institutionem, ingressum, et ingrediatur populus custodiens justitiam et custodiens veritatem.* Nam divina, et evangelica, et salvifica prædicatio docet credentes justitiam supra legem ut constanter veritatem retineant. Nec enim jam typicum aut umbratilem, sicut certe antiqua lex, sed spiritualem et verum veritatem inducit: et hæc est veritas. Apprehendens veritatem. Nimirum appetit, ut dixi, non ea quæ in umbris sita sunt, sed quæ sunt per Christum, qui est veritas. Custodiens pacem. Qui aut quomodo? Nam omnino susceptus a Christo, et vetere illa inimicitia dirempta (errans enim ab illo dissidebat), immotus erit firmusque cultor. Hoc implere illum beatus Paulus nobis fidem facit, scribens: « Justificati igitur ex fide, pacem habemus apud Deum, per Dominum nostrum Jesum Christum ⁴⁶. » Repugnabamus enim Deo, **359** dum creaturæ servivimus, carnisque perturbacionibus teneremur. Amici vero et pacati vocamur, ei soli dicentes: Domine, extra te alium non scimus, nomen tuum nominamus. Præterea vitæ præstantis, et evangelicæ conversationis ornamento, velut corona quadam, redimimur. De quibus merito dici possit illud jactatum hac voce sanctorum ad Deum: In te, Domine, spe-

⁴⁴ Matth. xvi, 18. ⁴⁵ Gen. xliii, 8. ⁴⁶ Rom. v, 1.

ravinimus usque in sæculum. Non enim unquam sperare in Deum desistent, sed potius de eo jugiter gloriabuntur.

VERS 5, 6. *Deus magne, æternæ, qui humilians detraxisti habitantes in excelsis; urbes munitas destrues, et sternes ad terram usque. Et proculcabunt eos pedes mansuetorum, et humilium vestigia.*

De rebus valde admirabilibus solent sancti prophetæ gratias Deo omnium dominatori referre, et tanquam exsilire gaudio. Cujus ingenuitatis summx argumentum evidens hoc esse poterit. Etenim impudico gaudent, videntes Dei gloriam amplificatam, et qui ei invident, impuros, inquam, demones e medio sublato, ad hæc Satanam quoque, quos munitis urbibus comparat, et in excelsis habitare contendit. Alta enim sapiunt, et tument, ita ut contra manum Dei se offerant, potentiq; immaniter resistendo, se nihil passuros damni, sed regnum ubique in terræ incolæ obtenturos. Verum tu, inquit, et solus Deus magnus es et æternus, idque adeo ex rebus ipsis demonstrasti; humiliando enim, eos qui in excelsis erant deduxisti, id est, superbiorum robor conquassasti, elatos licet et arrogantes ad terram depressisti, et quasi urbes munitas excidisti funditus. Hoc enim est, usque ad terram. Dedisti que eos conculcandos pedibus mansuetorum et humilium, Qui autem sunt isti? annon oraculorum Servatoris custodes? qui Dominum suum imitari student, acclamantem et dicentem: « Venite ad me, omnes qui laboratis et onerati estis, et ego refocillabo vos. Tollite jugum meum super vos, et discite a me, quia mitis sum et humilis corde, et invenietis requiem animabus vestris⁴⁷. » Rursus memores sumus ejus qui dixit: « Ecce dedi vobis potestatem **360** calcandi super serpentes et scorpiones, et super omnem inimici potentiam⁴⁸. » Calcatus est enim draco apostata, et super aspidem et basiliscum incedimus, qui in auxilio Altissimi habitare volumus, esseque sub umbraculo Dei cœlestis, Christi videlicet; nam in cœlo adoratur. « Quando enim, inquit, primogenitum inducit in orbem terrarum, ait: Et adorent eum omnes angeli Dei⁴⁹. »

ἐν οὐρανῷ · « Ὅταν γὰρ, φησὶν, εἰσαγάγῃ τὸν πρῶτότοκον εἰς τὴν οἰκουμένην, λέγει· Καὶ προσκυνήσασαν αὐτῷ πάντες ἄγγελοι Θεοῦ. »

VERS 7, 8. *Via piorum recta facta est, et præparata via piorum. Via enim Domini iudicium. Speravimus in nomine tuo, et in memoria quam desideravit anima nostra.*

Beatus propheta Jeremias evangelicæ conversationis et justitiæ in Christo meminit, dicens veritatis amatoribus: « State in viis, et interrogate semitas Domini æternas, et videte quæ sit via bona, et incedite in ea, et invenietis purificationem animabus vestris⁵⁰. » Semitæ enim et viæ

φωνῆς πρὸς Θεόν, δι· Ἐπὶ σοὶ ἠλπίσαμεν, Κύριε, ἕως τοῦ αἰῶνος. Οὐ γὰρ καταλήξουσι τῆς εἰς Θεὸν ἐλπίδος, διηλεκτῶς δὲ μᾶλλον ἐπ' αὐτῷ καυχῶνται.

Ὁ Θεὸς ὁ μέγας, ὁ αἰῶνιος, ὃς ταπεινώσας κατήγαγε τοὺς ἐνοικοῦντας ἐν ὑψηλοῖς· πόλεις ὀχυρὰς καταβυλιῖς, καὶ κατὰξίς αὐτὰς ἕως ἐδάφους. Καὶ κατήσουσιν αὐτὰς πόδες πραῶν, καὶ ταπεινῶν ἰχνη.

Ἐπὶ πράγμασι τοῖς ἄγαν θαυμασμένοις, ἀνακομίζειν ἔθος τοῖς ἁγίοις προφήταις τὰ χαριστήρια τῶ πάντων κρατοῦντι Θεῷ, καὶ οἷον ἀνασκιρτῶν ἐκ περιχαρείας. Γνησιότητος δὲ τῆς εἰς ἄκρον ἐπίδειξις ἐναργῆς γένοιτ' ἂν τὸ χρέμα αὐτοῖς. Καίρουσι γὰρ ἴαν κατευρονομένην ἑρώντες τὴν τοῦ Θεοῦ δόξαν καὶ τοὺς ταύτῃ βασκαίνοντας ἐκ μέσου γεγενημένους· φημι δὴ τοὺς ἀκαθάρτους δαίμονας, καὶ πρὸς γε τούτοις τὸν Σατανᾶν· ὃς καὶ πόλειαν ὀχυραῖς παρεϊκάζει, καὶ κατοικεῖν ἐν ὑψηλοῖς διεθεδαυώσατο. Φρόνημα γὰρ ἐν αὐτοῖς ὑψηλόν πως αἰεὶ καὶ ὑπέρογκον, ὥστε καὶ αὐτῆς τῆς τοῦ Θεοῦ καταπαύσεσθαι χεῖρὸς, οἰεσθαι τε προσκεκρυόκτας ἀγρίως, ἀδικηθήσεσθαι μὲν οὐδὲν, βασιλευεῖν δὲ διὰ παντὸς τῶν ἐπὶ τῆς γῆς. Ἄλλὰ σὺ, φησὶ, καὶ μόνος Θεὸς ὁ μέγας αἰῶνιος· καὶ ἐξ αὐτῶν τοῦτο δέδειχας τῶν πραγμάτων· ταπεινώσας γὰρ κατήγαγε τοὺς ἐνοικοῦντας ἐν ὑψηλοῖς. Τοῦτ' ἐστι, κατέσεισας τὴν τῶν ὑπερηφάνων ἰσχύν, ὑψηλοῦς ἦντας, καὶ ἀλαζόνας κατεκόμισας εἰς γῆν, καὶ ὡς πόλεις ὄντας ὀχυρὰς ἐκ βάρων καθείλες. Τοῦτο γὰρ τὸ ἕως ἐδάφους. Δέδωκάς τε αὐτοὺς εἰς καταπάτημα τοῖς ποσὶ τῶν πραῶν, καὶ ταπεινῶν. Τίνες δὲ οὗτοι πάλιν, ἢ οἱ τῶν τοῦ Σωτῆρος θεοπισμάτων γνήσιοι φύλακες; οἱ τὸν ἑαυτῶν Δεσπότην ἀπομιμῆσαι σπουδάζοντες ἐπιφωνῶντα καὶ λέγοντα· « Δεῦτε πρὸς μὲ, πάντες οἱ κοπιῶντες καὶ κεφορτισμένοι, καὶ γὰρ ἀναπαύσω ὑμᾶς. Ἄρατε τὸν ζυγόν μου ἐφ' ὑμᾶς, καὶ μάθετε ἀπ' ἐμοῦ ὅτι πρᾶδός εἰμι, καὶ ταπεινὸς τῆ καρδία, καὶ εὐρήσετε ἀνάπαυσιν ταῖς ψυχαῖς ὑμῶν. » Μεμνήμεθα δὲ πάλιν εἰπόντος αὐτοῦ· « Ἰδοὺ δέδωκα ὑμῖν πατεῖν ἐπάνω ὄφρων καὶ σκορπίων, καὶ ἐπὶ πᾶσαν τὴν δύναμιν τοῦ ἐχθροῦ. » Πεπάτηται γὰρ ὁ δράκων ὁ ἀποστάτης· καὶ ἐπ' ἀσπίδα καὶ βασιλίσκον ἐπέβημεν, οἱ κατοικεῖν ἐθέλοντες ἐν βοθηεῖ τῷ Ὑψίστου, καὶ ὑπὸ τὴν σκέπην γεγονότες τοῦ Θεοῦ τοῦ οὐρανοῦ, δῆλον δὲ ὅτι Χριστοῦ, προσκυνεῖται γὰρ

Ὁδὸς εὐσεβῶν εὐθεῖα ἐγένετο, καὶ παρεσκευασμένη ἡ ὁδὸς τῶν εὐσεβῶν. Ἡ γὰρ ὁδὸς Κυρίου κρῖσις. Ἠλπίσαμεν ἐπὶ τῷ ὀνόματι σου, καὶ ἐπὶ τῇ μνηστῆ ἢ ἐσθῆ ἢ ψυχῇ ἡμῶν.

Ὁ μακάριος προφήτης Ἰερεμίας, τῆς εὐαγγελικῆς πολιτείας, καὶ τῆς ἐν Χριστῷ δικαιοσύνης διαμέμνηται, λέγων τοῖς ἀληθείας ἐρασταῖς· « Στήτε ἐπὶ ταῖς ὁδοῖς, καὶ ἐρωτήσατε τρίβους Κυρίου αἰώνιους, καὶ ἴδετε ποία ἐστὶν ἡ ὁδὸς ἡ ἀγαθὴ, καὶ βαδίσατε ἐν αὐτῇ, καὶ εὐρήσετε ἀγνισμὸν ταῖς ψυχαῖς ὑμῶν. » Τρι-

⁴⁷ Matth. xi, 23, 29. ⁴⁸ Luc x, 19. ⁴⁹ Hebr. i, 6. ⁵⁰ Jerem. vi, 16.

οἱ μὲν γὰρ καὶ ἑδοὶ Κυρίου τῶν ἁγίων προφητῶν Α
 οἱ λόγοι, καὶ τῆς διὰ Μωσέως ἐντολῆς, ἡ ὡς ἐν
 σκιά καὶ τύποις προαγορευοῦσι μυστηρίου τοῦ κατὰ
 Χριστόν. Ταυτασι τοιαυτοῦν τὰς τρίβους διερευνώ-
 μενοι μαθάνομεν τὴν ὁδὸν τὴν ἀγαθὴν. τοῦτ' ἐστὶ,
 τὴν ἐν Χριστῷ πολιτείαν· βαδίσαντες ἐν αὐτῇ ταῖς
 ἐαυτῶν ψυχαῖς, τὸν ἀληθῆ καὶ διὰ πνεύματος ἀγνι-
 σμὸν εὐρήσομεν. Εὐθείαν τείνουσιν φησὶ γενέσθαι τῶν
 εὐσεβῶν τὴν ὁδὸν, πῶς γὰρ οὐκ εὐθεία καὶ ἀτραχὺς,
 καὶ οὐδὲν ἔχουσα παντελῶς ἄναντες, ὅτε τὸ ῥῆμα τῆς
 πίστεως λέγοντες δικαιοῦμεθα, καὶ τὴν διὰ τοῦ ἁγίου
 βαπτίσματος καταπλουτοῦμεν κάθαρσιν; Εὐθεῖα δὲ
 καὶ ἐτέρως ἢ τῶν εὐσεβούντων ὁδὸς. Ἀνηρημένων
 γὰρ τῶν ἐχθρῶν, καὶ καθηρημένων τῆς τοῦ διαβόλου
 πλονεξίας καὶ πάσης δυσχερείας ἐφιλωμένης, τί τὸ
 ἀνθεστηκὸς ἔστι, καὶ παραλύειν δυνάμενον τῆς εὐσε-
 βείας τοὺς ἐραστὰς; Θεὰ δὲ ὅπως καταλειανθείσης
 τῆς τῶν εὐσεβούντων ὁδοῦ τρόπον τινὰ τῶν ἐν τύποις
 καὶ σκιάις ἀνατροπῆν ἔσεσθαι φησὶ. Ἐπιφέρει γὰρ
 οὐχ ἀπλῶς, τὸ, Ἡ ὁδὸς Κυρίου κρίσις· τουτέστιν, οὐ
 μίσχων προσαγωγὰ, οὐ προβάτων σφαγὰ, οὐ
 πόπανα καὶ λιθανωτοί· κρίσις δὲ μᾶλλον, τοῦτ' ἐστὶ,
 δικαιοσύνη. Ἔθος γὰρ τῇ θεοποιησῆσθαι Γραφῇ τῷ τῆς
 κρίσεως ὄνοματι τὴν δικαιοσύνην ὑποηλοῦν. Καθάπερ
 ἀμῆλει καὶ ὁ μακάριος Δαβὶδ· Ἐτιμή, φησὶ, βασιλέως
 κρίσιν ἀγαπᾷ, ὁ τοῦτ' ἐστὶν, τὴν δικαιοσύνην· ἐγ-
 γὴ γὰρ τῇ παρὰ θεῶν καὶ ἀνθρώπων· πᾶσά ἐστι
 βασιλεία φιλοῦσα δικαιοσύνην. Οὐκοῦν ἡ ὁδὸς Κυρίου
 κρίσις. Χαίροντας δὲ λιαν εἰσχομίζει πάλιν τοὺς τὴν
 εὐθείαν ταύτην βαδιουμένους ὁδόν· φασὶ γὰρ, ὅτι
 Ἠλίπισαμεν ἐπὶ τῷ ὀνόματι σου, καὶ ἐπὶ τῇ μνηίᾳ ἢ
 ἐπεθύμει ἡ ψυχὴ ἡμῶν. Πᾶσα γὰρ ἡμῶν ἡ ἐλπίς εἰς
 Χριστόν, οὗ καὶ ἀεὶ μεμνήμεθα, ταύτην ἔχοντες τὴν
 ἐπιθυμίαν, ὅτι καὶ δι' αὐτῆς σεσώσμεθα.

Ἔκ νυκτὸς ὀρθρίζει τὸ πνεῦμά μου πρὸς σέ,
 ὁ θεός, δίδει φῶς τὰ προστάγματά σου ἐπὶ τῆς
 γῆς.

Νύκτα καλεῖ, τὸν πρὸ τῆς ἐνανθρωπήσεως τοῦ Κυ-
 ρίου καιρὸν· ὄρθρον δὲ τὴν προφητικὴν πρόγνωσιν·
 φῶς δὲ ἀληθινὸν τὸ εὐαγγέλιον τοῦ ἡλίου τῆς δικαιο-
 σύνης Χριστοῦ, ὃ καὶ τῆς ἀπανταχοῦ γῆς μαθεῖν ἐγ-
 καλεῖται. Καὶ γὰρ οὐκ ἀπὸ φύσεως φησὶ τὸ μαθεῖν,
 ὡς περὶ τὸ βλέπειν ἢ τὸ βαδίζειν, ἀλλ' ἀπὸ σπουδῆς καὶ
 ἐπιμελείας. Ὁ δὲ μὴ μαθῶν ἐκ ζώντων ἀρθήσεται,
 καὶ τὴν ὁδὸν Χριστοῦ οὐκ ὄψεται. Οἱ λέγοντες·
 Ἠλίπισαμεν ἐπὶ τῷ ὀνόματι σου, καὶ ἐπὶ τῇ μνηίᾳ, ἢ
 ἐπεθύμει ἡ ψυχὴ ἡμῶν προσεπάγομεν ἀναγκαίως
 καὶ τοῦτο. Τὸν γὰρ τοῦ θεοῦ εἰς νοῦν εἰσοικισάμενοι
 φωτισμὸν, καὶ τῆς ἀρχαίας ἀπάτης τὸν σκότον ἀπο-
 πεμφάμενοι, καὶ τὴν τῆς ἀμαρτίας ἀχλὺν καθηφανι-
 σμένῃ ῥῶντες, ἀναφέρουσιν ὧδὰς τὰς χαριστηρίους,
 καθάπερ ἐκ νυκτὸς, καὶ σκότους ὀρθρίζειν λέγοντες,
 ὅσον διαυγαζούσης ἐν αὐταῖς τῆς νοητῆς ἡμέρας, καὶ
 ἐσφύρουσιν λοιπὸν ἀνατέλλοντος ἐν ταῖς καρδίαις αὐ-
 τῶν, καθὰ γέγραπται. Τοῖς τοιοῦτοις καὶ ὁ θεοσέσιος
 Παῦλος ἐπιστάλλει, καὶ φησιν· Ὁ ποτὲ σκότος, νῦν
 δὲ φῶς ἐν Κυρίῳ. Καὶ μὴν καὶ ἐτέρωθι· Ὁ γὰρ

Domini sunt sermones sanctorum prophetarum, et
 Mosiacæ præceptionis mysteriique de Christo velut
 in umbra et figuris prædictio. Itaque has semitas
 pervestigantes, viam bonam discimus, id est,
 Christianæ vitæ institutionem, et incedentes in ea
 nostris animabus veram et spiritualem purificatio-
 nem invenimus. Rectam ergo piorum viam factam
 dicit. Qui enim non esset recta ac plana, nihilque
 omnino habens prærupti, quando, verbum fidei di-
 centes, justificamur : et per sacrosanctum baptisma
 abunde ac perfecte repurgamur. Recta vero est et
 alio modo via piorum. Nam sublatis hostilibus, et
 amota diaboli tyrannide, omnique difficultate ex-
 pedita, quid est quod obstat amplius, aut quod
 pietatis amantes possit labefactare? Specta autem,
 quomodo via piorum quodammodo levigata typi-
 corum et umbratillum eversionem fore dicat. Infert
 enim non simpliciter illud : Via Domini iudicium,
 id est, non vitulorum oblationes, non ovium ma-
 ctationes, non liba, aut thura, sed iudicium potius, id
 est, justitia. Mos enim est Scripturæ divino afflatu
 præditæ, iudicii nomine justitiam subindicare, quem-
 admodum etiam et beatus David : « Honor, inquit,
 regis iudicium diligit », id est, justitiam. In ho-
 nore namque est, tum apud Deum, 361 tum
 apud homines, omne regnum diligens justitiam.
 Itaque via Domini iudicium. Rursus inducit eos op-
 pido quam gaudentes, qui rectam hanc viam in-
 gredientur. Dicunt enim : Speravimus in nomine
 tuo, et in memoria quam desiderat anima nostra.
 Omnis siquidem spes nostra in Christum coniecta
 est, cujus sumus etiam semper memores, hoc ha-
 bentes desiderium, quia et iude servati sumus.

VERS. 9. De nocte vigilat spiritus meus ad te, Deus,
 propterea quod lux præcepta tua super terram.

Noctem vocat tempus quod incarnationem præ-
 cessit : mane autem prophetica prænotionem, lu-
 cem autem veram, Evangelium solis justitiæ Christi,
 quod ubique terrarum disci præcipitur. Nec enim a
 natura disci ait quemadmodum natura videmus aut
 incedimus, sed cura et studio. Qui vero non didice-
 rit, de medio vivorum tolletur, et Christi gloria
 non videbit. Qui dicunt : Speravimus in nomine
 tuo et in memoria quam concupivit anima nostra,
 adducunt porro necessario et illud. Divino enim
 lumine in mentem velut domicilium admissio, et
 inveterata erroris caligine amandata, cum peccati
 nubem amotam conspiciantur, odas gratiarum refe-
 runt, quasi de nocte et ex tenebris evigilare ac sur-
 gere mane dicentes, elucete in illis, quæ sub men-
 tis notionem cadit, die, et lucifero denuo exoriente
 in cordibus eorum, sicut scriptum est. Talibus etiam
 divinus Paulus missa epistola ait : « Qui quondam
 tenebræ, nunc autem lux in Domino ». Et alibi :
 « Nec enim sumus noctis aut tenebrarum, sed lucis

⁶¹ Psal. xcviij, 4. ⁶² Ephes. v, 8.

fili et filii dei ⁴³. » Illustratur siquidem credentium mens evangelicis vaticiniis. Ilinc dicit etiam divinus David, velut ad Dominum nostrum Jesum Christum : « Lucerna pedibus meis lex tua, et lumen semitis meis ⁴⁴. » Caligine etenim velut et obumbrationibus nimirum litteræ, sapientissimi Mosis lex quasi incrasata est. Sed in evangelicis præconiis, nuda et pel-lucida veritatis forma apparet, et mentem exhilarat priorum sensibus instar luminis infusum.

ρύγμασι γυμνὸν καὶ διαφανὲς τὸ τῆς ἀληθείας ταῖς τῶν εὐσεβούντων διανοίαις φωτὸς δίκην εἰσχεόμενον.

VERS. 10. *Justitiam discite qui inhabitatis terram. Cessavit enim impius. Omnis qui **362** non didicerit justitiam in terra, veritatem non faciet. Tollatur impius, ne videat gloriam Domini.*

Dixit sicuti voce prophetæ Deus : « Et erunt omnes docti a Deo ⁴⁵. » Vide ergo quo pacto in his verbis sermo nobis inducat Christum fuisse veluti mystagogum quemdam gentibus in ipsum credentibus. Nam qui semel agnoverunt ejus præcepta lucem esse super terram his oportuit ; oportuit, inquam, cognitionem ejus quod est utile, ab eo inseri. « O vos, » inquit, « qui inhabitatis terram, discite justitiam. » Similis est illi vox Davidica : « Audite hæc omnia, gentes ; aures advertite, omnes qui inhabitatis orbem terrarum ⁴⁶. » Lex siquidem quæ in littera est, rudimentis solum carnalem Israellem informavit. Dominus autem noster Jesus Christus, mansuetudinis lino expanso, terram universam sub celo quasi hlaqueavit. Merito igitur illis qui universam terram incolunt, consultit, dicens : Justitiam ab illo dictam, id est, evangelicam eis discendam esse. Quod autem damno non careat, illius sermonibus non obtemperare, adjungit porro et ait : Cessavit enim impius. Omnis qui non discit justitiam in terra, veritatem non faciet. Abibit enim, inquit, in exitium et interitum, ac velut exstinguetur. Istud enim puto significare, Cessavit. Omnis qui non admiserit justitiæ evangelicæ cognitionem, et qui veritatem non fecerit. Veritatem rursus hic vim Christianæ conversationis appellat, adorationemque ac cultum in spiritu atque veritate. Umbram enim habens lex futurorum bonorum, et non ipsam rerum imaginem, non erat veritas. Christus autem, illiusque vaticinia, justitia et veritas non immerito possint intelligi, illudque, puto, dicendum est : Factus est nobis a Patre justitia Christus, eisque præterea veritas. Discite igitur justitiam, inquit, et veritatem : nimirum, eum qui vere Filius est, et universorum opifex ac Dominus, agnoscite. Tolle tur quippe et exterminabitur omnis impius, ne videat gloriam Domini. Ejusmodi est illud quo Christus Judæicum populum alloquitur : « Amen, amen dico vobis, quia si non credideritis quod ego sum, in peccatis vestris moriemini ⁴⁷. » Et rursus : « Qui credit in Filium, non judicatur. Qui autem non credit, jam iudicatus est, quia non credi-

αμεν νυκτὸς, οὐδὲ σκοτοῦς, ἀλλὰ υἱὸς φωτὸς, καὶ υἱὸς ἡμέρας. » Καταλαμβάνεται γὰρ τῶν πιστευόντων ὁ νοῦς τοῖς εὐαγγελικοῖς θεσπίσμασι. Ταύτη τοί φησι καὶ ὁ θεσπέσιος Δαβὶδ ὡς πρὸς τὸν Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστόν· « Λύχνος τοῖς ποσὶ μου ὁ νόμος σου, καὶ φῶς τοῖς τρίβοις μου. » Ἀγλύϊ μὲν γὰρ οἰονεὶ πως καὶ κατασκιάσμασι τοῖς ἀπὸ γέ φημι τοῦ γράμματος, ὁ διὰ τοῦ πανσόφου Μωσέως καταπαχύνετο νόμος. Ἐν δὲ γε τοῖς εὐαγγελικοῖς κη-ἐκφαίνεται κάλλος, καὶ καταφαιδρύνει τὸν νοῦν

Δικαιοσύνην μάθετε, οἱ ἐνοικοῦντες ἐπὶ τῆς γῆς. Πέπαυται γὰρ ὁ ἀσεβής. Πᾶς δὲ οὐ μὴ μάθη δικαιοσύνην ἐπὶ τῆς γῆς, ἀλήθειαν οὐ μὴ ποιήσῃ. Ἀρθήτω ὁ ἀσεβής, ἵνα μὴ ἴδῃ τὴν δόξαν Κυρίου.

Ἐφη τοῦ ὁ Θεὸς διὰ φωνῆς προφήτου· « Καὶ ἔσονται πάντες διδακτοὶ Θεοῦ. » Ὅρα δὴ οὖν ὅπως ἐν τοῦτοις ἡμῖν ὁ λόγος μυσταγωγὸν ὡσερ τινὰ τοῖς ἐξ ἔθνων πιστεύουσαν αὐτὸν εἰσκομίζει γεγονότα Χριστόν. Ἐδεῖ γὰρ, ἔδει τοῖς ἀπαῖς ἐπεγνωκόσιν, ὅτι φῶς εἰσι τὰ προστάγματα αὐτοῦ ἐπὶ τῆς γῆς, τὴν τοῦ συμφέροντος εἰδησιν ἐνίσθαι παρ' αὐτοῦ. « Ὡ τοῖνον, φησὶν, οἱ κατοικοῦντες ἐπὶ τῆς γῆς μάθετε δικαιοσύνην. » Ἐοικε δὲ τοῦτο τῷ διὰ φωνῆς τοῦ Δαβὶδ· « Ἀκούσατε ταῦτα, πάντα τὰ ἔθνη· ἐνωτίσασθε, πάντες οἱ κατοικοῦντες τὴν οἰκουμένην. » Ὁ μὲν γὰρ ἐν γράμμασι νόμος πεπαιδαγωγῆκε μόνον τὸν κατὰ σάρκα Ἰσραὴλ, ὁ δὲ γε Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστὸς τὸ τῆς ἡμερότῃτος ἀπλώσας λίνον ἄλην σεσαγγήνευε τὴν ὑπὸ οὐρανόν. Εἰκότως οὖν ἔρα καὶ τοῖς ἀνά πᾶσαν τὴν γῆν συμβουλεύει, λέγων, ὅτι Χρῆ μαθάνειν αὐτοῦς, τὴν δι' αὐτοῦ λαληθεῖσαν δικαιοσύνην, τοῦτ' ἔστι, τὴν εὐαγγελικὴν. Ὅτι δὲ τὸ ἀπειθεῖν τοῖς παρ' αὐτοῦ λόγοις οὐκ ἀζήμιον, προσεπάγει καὶ φησι· Πέπαυται γὰρ ὁ ἀσεβής. Πᾶς δὲ οὐ μὴ μάθη δικαιοσύνην ἐπὶ τῆς γῆς ἀλήθειαν οὐ μὴ ποιήσῃ, οὐχ ἴσεται γὰρ, φησὶν, εἰς βλεθρον καὶ ἀπώλειαν, καὶ ὅσον ἀποσεσθήσεται. Τοῦτο γὰρ οἶμαι τὸ Πέπαυται δηλοῦν. Πᾶς εἴ τις μὴ προσδέξῃται τῆς δικαιοσύνης τῆς εὐαγγελικῆς τὴν εἰδησιν, καὶ δὲ ἂν μὴ ποιήσῃ τὴν ἀλήθειαν. Ἀλήθειαν δὲ πάλιν ἐν τοῦτοις τῆς ἐν Χριστῷ πολιτείας ἀποκαλεῖ τὴν δύναμιν, καὶ τὴν ἐν πνεύματι τε καὶ ἀληθεῖς προσκύνειν, καὶ λατρεῖν. Σκιὰν γὰρ ἔχων ὁ νόμος τῶν μελλόντων ἀγαθῶν, καὶ οὐκ αὐτὴν τὴν εἰκόνα τῶν πραγμάτων, οὐκ ἦν ἀλήθεια. Χριστὸς δὲ καὶ τὰ αὐτοῦ θεσπίσματα νοοῖτ' ἂν εἰκότως δικαιοσύνη καὶ ἀλήθεια. Οἶμαι δὲ δεῖν κάκεινο εἰπεῖν, Γέγονεν ἡμῖν παρὰ τοῦ Πατρὸς δικαιοσύνη Χριστὸς, ἔστι δὲ πρὸς τοῦτω καὶ ἀλήθεια. Μάθετε τοῖνον τὴν δικαιοσύνην, φησὶ, καὶ τὴν ἀλήθειαν· τοῦτ' ἔστιν, ἐπίγνωτε τὸν ἀληθῶς Υἱὸν καὶ τὸν ἄληθινον δημιουργὸν καὶ Κύριον. Ἀρθήσεται γὰρ καὶ ἐκ μέσου γενήσεται πᾶς ὁ ἀσεβής, ἵνα μὴ ἴδῃ τὴν δόξαν Κυρίου. Τοιοῦτόν ἔστι τὸ δι' αὐτοῦ τοῦ Χριστοῦ τοῖς Ἰουδαίωι δημοῖς προσπεφωνημένον· « Ἀμην, ἀμην λέγω ὑμῖν, ὅτι ἐὰν μὴ πιστεύσητε ὅτι ἐγὼ εἰμι, ἐν ταῖς ἀμαρτίαις

⁴³ 1 Thess. v, 5. ⁴⁴ Psal. cxviii, 105. ⁴⁵ Isa. liv, 13; Joan. vi, 45. ⁴⁶ Psal. xlviii, 2. ⁴⁷ Joan. viii, 24.

δμῶν ἀποθάνεισθε. » Καὶ πάλιν· « Ὁ πιστεύων εἰς τὸν Υἱὸν οὐ κρίνεται, ὁ δὲ μὴ πιστεύων, ἥδη κέκριται, ὅτι μὴ πεπίστευκεν εἰς τὸ ὄνομα τοῦ μονογενοῦς Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ. » Ὁ δὲ ἁπαλὸς κατακεκριμένος, καὶ ταῖς ἰδίαις ἐναποθανῶν ἁμαρτίαις, πῶς ἂν ἴδω τὴν δόξαν Κυρίου; Οὐ γὰρ συνίσταται Χριστῷ, καὶ τῆς παρ' αὐτοῦ δόξης κατ' οὐδένα τρόπον μετεσχηκῶς, τὸν τῶν ἁγίων οὐκ ἔβηται κληρὸν.

Κύριε, ὑψηλὸς σου ὁ βραχίον, καὶ οὐκ ἤδεισαν· γνόττες δὲ ἀισχυρθήσονται. Ζῆλος λήψεται λαὸν ἀπαίδευτον, καὶ νῦν πῦρ τοῦς ὑπεραντίους ἔδεται.

Ἀπειλοῦντος Θεοῦ τοῖς μὴ μανθάνουσι δικαιοσύνην, καὶ τοῖς μὴ ποιῶσι τὴν ἀλήθειαν· κατὰ γε τοὺς ἀρτίως ἡμῖν προαποδοθέντας λόγους εἰς ἀνάμνησιν ὁ προφήτης ἔρχεται τῆς τοῦ Ἰσραὴλ ἀγνοίας τε ἅμα καὶ ἀπειθείας. Ὁ μὲν γὰρ τῶν ἁγίων δημιουργὸς Θεὸς Λόγος, ὁ παναλκῆς τοῦ Πατρὸς βραχίον, δι' οὗ τὰ πάντα προήχθη πρὸς γένεσιν, ἐν μορφῇ καὶ ἰσότητι τοῦ Πατρὸς ὑπάρχων ἑαυτὸν καθῆκεν εἰς ἐκούσιον κένωσιν, καὶ τεταπεινώκεν ἑαυτὸν, καθὰ γέγραπται, γνόμενος ἄνθρωπος, ἵνα δικαιώσῃ τοὺς ἐπὶ τῆς γῆς, διὰ πίστεως δὲ δηλονότι τῆς εἰς ἑαυτὸν· καὶ εἰργάζετο μὲν τὰ ὑπὲρ λόγον, καὶ διὰ τῆς τῶν δρωμένων μεγαλοπρεπειας, ὅτι καὶ Θεὸς καὶ ἐκ Θεοῦ κατὰ φύσιν ἔστιν, ἡξίου γνωρίζεσθαι, λέγων· « Εἰ οὐ ποιῶ τὰ ἔργα τοῦ Πατρὸς μου, μὴ πιστεύετε μοι· εἰ δὲ ποιῶ, κἂν ἐμοὶ μὴ πιστεύητε, τοῖς ἔργοις πιστεύετε. » Εἰ δὲ καὶ τοὶ τῶν οὕτω θαυμασμασμένων θεωροὶ γεγονότες, καὶ τῶν παρ' αὐτοῦ λόγων ἀντήκοοι, σκληροὶ καὶ ἀνουθέτητοι μεμενῆκασι, μᾶλλον δὲ καὶ ἀπίλυτον ἐσχῆκασι στόμα. Τετομῆκασι γὰρ Σαμαρείτην, καὶ μέθυσον καὶ τέκτονος υἱὸν, καὶ τὰ ἐπι τούτων ἀπηχέστερα δυσσεβοῦντες εἶπεν. Ταῦτα τοῖνυν διὰ τῆς τοῦ Πνεύματος δαδουχίας προεγνωκῶς ὁ προφήτης ποιῆται τοῖς λόγοις πρὸς τὸν ἐν τοῖς οὐρανοῖς Πατέρα καὶ Θεὸν, καὶ φησι, Κύριε, ὑψηλὸς σου ὁ βραχίον, καὶ οὐκ ἤδεισαν. Τῇ μὲν γὰρ ἀξίᾳ τῆς ἰδίας ὑπεροχῆς, καὶ ὡς ἐν δόξῃ τῇ θεοπρεπεῖ, μέγας καὶ ὑψηλός· καὶ μὲν τοὶ καὶ παναλκῆς ἔστιν ὁ βραχίον τοῦ Πατρὸς, τοῦτ' ἔστιν, ὁ δι' οὗ τὰ πάντα γέγονε Θεὸς Λόγος. Ἐπειδὴ δὲ ὤφθη μετὰ σαρκὸς ἠγνοήκασιν αὐτοῦ τὴν δόξαν. Πλὴν ἀισχυρθήσονται, φησὶν, εἰ μάθειον αὐτὸν ὄντα δηλονότι τὸν ζωοποιὸν τοῦ Θεοῦ Λόγον. Ἐμαθον δὲ τίνα τρόπον; Αὐτοὶ μὲν γὰρ τὸν ἀρχηγὸν τῆς σωτηρίας ἀπεκτείνασιν, καὶ τὸν ἅγιον τοῦ Ἰσραὴλ ἠρνήσαντο, καθάπερ φησὶν ὁ θεοπέσιος Πέτρος. Ἐπειδὴ δὲ τὰ τοῦ θανάτου ὄνομα διαβήρῃζας τριήμερος ἀνεβίω Χριστὸς, καὶ τοῦτο ἐγνωκασιν οἱ τῶν Ἰουδαίων μάλιστα καθηγηταί, τότε δὴ, τότε καὶ κατηγορήθησαν, καὶ γοῦν δεδιότες μὴ ἄρα πως ἔκπυστον εἰς ἁπάντας τὸ τῆς ἀναστάσεως γένοιτο μυστήριον, ἀργύρια ἱκανὰ δεδώκασι τοῖς στρατιώταις, καθὰ γέγραπται· ἵνα εἴπωσιν ὅτι· « Οὐ μαθηταὶ αὐτοῦ νυκτὸς ἐλθόντες ἔκλεψαν αὐτόν. » Ἀισχυρθήσονται δὲ καὶ καθ' ἕτερον τρόπον. Ὅταν γὰρ ἴδωσιν αὐτὸν ἐν τῇ συντελείᾳ τοῦ αἰῶνος ἐρχόμενον ἐν τῇ δόξῃ τοῦ Πατρὸς μετὰ τῶν ἀγγέλων, τότε καὶ ἐντροπήν ἔξουσι τὴν

A dit in **368** nomen unigeniti Filii Dei ^{66.69.} » Qui autem semel condemnatus est, propriisque peccatis immortalis, qui poterit gloriam Domini videre? Non enim erit cum Christo, ejusque gloriae nullo modo particeps, sanctorum sortem non videbit.

αὐτοῦ δόξης κατ' οὐδένα τρόπον μετεσχηκῶς, τὸν τῶν ἁγίων οὐκ ἔβηται κληρὸν.

VERS. 11. *Domine, excelsum tuum brachium, et non cognoverunt: cum vero sciverint, erubescunt. Emulatio apprehendet populum ineruditum, et nunc ignis adversarios comedet.*

Cum Deus sit comminatus illis qui justitiam non discunt, et veritatem non faciunt, juxta verba jam ante a nobis exposita, propheta in mentionem B Israeliticæ ignorantie simul et inobediencie incidit. Nam universorum opifex Deus Verbum, fortissimum Patris brachium, per quem omnia in lucem ortumque producuntur, in forma et æqualitate Patris existens, sese ad voluntariam exinanitionem demisit, seque ipse humiliavit, ut scriptum est, factus homo, ut eos qui in terra sunt justificaret, per fidem scilicet in ipsum: ac quæ orationem excedunt, operatus est, et cum Deus, et ex Deo natura esset, ex rerum gestarum magnitudine dignatus est innotescere, inquit: « Si non facio opera Patris mei, nolite mihi credere: si facio, etsi mihi non creditis, operibus credite ^{70.} » At isti rerum tam mirabilium spectatores, ejusque sermonum auditores ipsissimi, præfracti tamen et admonitionis impatientes remanserunt, imo potius oris sui fores paulas effrenesque habuerunt. Nam Samaritanum eum, et ebriosum, et fabri filium, et nominibus adhuc odiosioribus impii audebant appellare. Cum hæc face spiritus præcivisset propheta, verba hæc ad Patrem ac Deum in cælis facit, et inquit: Domine, excelsum tuum est brachium, et non cognoverunt. Est enim ex suæ præstantiæ dignitate, et velut ex divina gloria magnus et excelsus est, et prævalidum Patris brachium, nimirum per quem fiunt omnia Deus Verbum. Postquam autem in carne apparuit, ejus ignoraverunt gloriam. Verum erubescunt, inquit, ubi eum didicerint esse, videlicet vivificum Dei Verbum. Didicerunt autem quomodo? Nam ipsi principem salutis interfecerunt, et sanctum Israel negaverunt, sicut ait divinus Petrus ^{71.} Posteaquam autem vincula mortis dirupisset, tertia die revixit: **364** quod Judæorum maxime doctores resciverunt. Tunc, tunc sane erubuerunt, et veriti nequando resurrectionis mysterium in vulgus percelebraretur, multum argentum dederunt militibus, sicut scriptum est, ut dicerent: « Discipuli ejus noctu venientes furati sunt illum ^{72.} » Erubescunt etiam alio modo. Quando enim viderint in consummatione sæculi venientem, in gloria Patris cum sanctis angelis, tunc etiam pudore infinito suffundentur. Nam filii sponsi cum essent, propter patres, ipsorum enim erant promissiones et legislatio et testamentum, missi tamen

^{66.69} Joan. III, 18. ⁷⁰ Joan. x, 37, 38. ⁷¹ Act. III, 14, 15. ⁷² Matth. xxviii, 13.

sunt in tenebras extremas. Ineruditum itaque populum nominat eos merito. Et æmulatione, inquit, apprehendet eos, et ignis adversarios comedet. Cum enim abjecti fuerint, et spe in Christum ejecti, et declarati a repromissionibus alieni, gentesque fuerunt assumptæ: hinc æmulatione cõficiantur, et tanquam igne quodam invidiæ videlicet miseri consumpti manent. Tale quid scriptum est in canticis, de his qui sunt sanguinis Israelitico orti: Ipsi ad æmulationem provocarunt me in nou diis, irritaverunt me in idolis suis⁷². Et ego æmulatione provocabo eos in non gente, in gente stulta ad iram commovebo eos.

τος Ἰσραὴλ, ὅτι αὐτοὶ παραζήλωσάν με ἐπ' οὐ θεοῦ· ζηλώσω αὐτούς ἐπ' οὐκ ἔθναι· ἐπ' ἔθναι ἀσυνέτω παροργιῶ αὐτούς.

VERS. 12, 13. *Domine Deus noster, pacem da nobis, omnia enim tradidisti nobis, Domine Deus noster, posside nos. Domine, extra te alium non novimus, nomen tuum nominamus.*

Consueverunt sancti prophete, pro Israele preces fundere, erant enim amici Dei, et pietatis ornamentis pulchre coronati. Nam ex radice Abrahami semel cum essent sati, et ex sanguine sanctorum patrum, Israelitis tribubus suis indolere oportuit: cum eos propter impietatem in Christum perire viderent. Hinc nunc quoque beatus propheta Isaias pergit, dicens: « Domine Deus noster, pacem da nobis, omnia enim tradidisti nobis⁷³. » Si enim donaveris, inquit, pacem nobis, omni bono abundabimus, omniumque tuorum donorum participes efficiemur. Et quam pacem necessariam est videre. Aut enim ipsam petunt Christum: ipse est enim pax nostra, secundum Scripturas, et per illum spirituali scilicet cognatione etiam Patri copulamur. Vel illud dicunt. Qui enim nondum crediderunt, **365** et peccati maculam abjectam remolamque non habent, a Deo sejuacti sunt, et in hostium loco justo numerantur, et superba cervice sunt, et adversus ipsas Domini leges pugnant. At qui morigeri sunt, et ad frenum flexiles, et ad omnia que ei placent parati, amantissimi sunt, pacemque cum eo habent. Cæterum vere Dei donum est, et ex superna venit munificentia. Da igitur nobis, o Domine, ut pacem habeamus erga te, et profano ac detestabili peccato e medio profligato, tibi spiritualiter per mediatorum Christum uniamur. Cujusmodi est illud Paulina voce dictum recte: « Justificanti igitur ex fide, pacem habemus erga Deum per Dominum et Servatorem nostrum Jesum Christum⁷⁴. » Quod cum factum fuerit, Dei possessio et sors erimus. Hinc sapienter infertur illud: Domine, posside nos. Extra te alium non scimus, nomen tuum nominamus. Moribus enim similes sint oportet, et Deo soli conjuncti, qui cum ipso pacem habent: ita ut illum et solum sciant, et aliorum commentitii Dei nomen omnino ne in lingua quidem gerant. Solum enim illum, quia solus est noster et natura et veritate Deus, nominare oportet. Quale est illud, quo nos lex sapientissimi Mosis affata est:

ἀμήρυτον, υἱοὶ μὲν ὄντες τοῦ νομφῶνος διὰ τοὺς πατέρας, αὐτῶν γὰρ αἱ ἐπαγγελίαι, καὶ ἡ νομοθεσία, καὶ ἡ διαθήκη, πεμπόμενοι δὲ εἰς τὸ σκότος τὸ ἐξώτερον. Ἀπαιδεύτον τοίνυν εἰκότως ὀνομάζει λαόν, καὶ ὅτι ζῆλος αὐτοὺς λήψεται, φησί, καὶ ὅτι πῦρ τοὺς ὑπεναντίους ἔδεταί. Ἐπειδὴ γὰρ ἀπόπεμπτοι γεγόνασιν αὐτοί, καὶ ἐχθρόβληται τῆς εἰς Χριστὸν ἐλπιδος, καὶ ἀπεδείχθησαν μὲν ἀλλότριον τῶν ἐπαγγελιῶν, προσελήφθη δὲ τὰ ἔθνη, ταύτη τοι κατατρώχονται τῷ ζῆλῳ, καὶ οἷον ὑπὸ πυρὸς δαπανώμενοι, τοῦ τῆς βασκανίας δηλονότι διατελοῦσιν οἱ δεῖλαιοι. Γέγραπται τι τοιοῦτον καὶ ἐν ὧδαίς περὶ τῶν ἐξ αἱμαπαρώξυνάν με ἐν τοῖς εἰδώλοις αὐτῶν. Κἀγὼ παρα

Κύριε ὁ Θεὸς ἡμῶν, εἰρήνην δὸς ἡμῖν, πάντα γὰρ ἀπέδωκας ἡμῖν· Κύριε ὁ Θεὸς ἡμῶν, κτήσαι ἡμᾶς. Κύριε, ἐκτός σου ἄλλον οὐκ οἶδαμεν· τὸ ὄνομά σου ὀνομάζομεν.

Ἔθος τοῖς ἀγίοις προφήταις, τὰς ὑπὲρ γε τοῦ Ἰσραὴλ ποιῆσθαι λιτάς, ἦσαν μὲν γὰρ φιλόθεοι, καὶ τοῖς εἰς εὐσέθειαν ἀύχημασιν εὐ μάλα κατασετημένοι. Ἐπειδὴ δὲ ἀπαξ ἐκ βίτης πεφθασιν Ἀβραάμ καὶ ἐξ αἱματος τῶν ἁγίων πατέρων ἐπιστυγνάξουσιν ἀναγκαίως ὡς ὁμογενεῖς τοῖς ἐξ Ἰσραὴλ ὀρώντες ἀλλυμένους διὰ γε τὴν εἰς Χριστὸν δυσσέθειαν. Ταύτη τοι καὶ νῦν ὁ μακάριος προφήτης Ἡσαίας πρόσσει λέγων· « Κύριε ὁ Θεὸς ἡμῶν, εἰρήνην δὸς ἡμῖν· πάντα γὰρ ἀπέδωκας ἡμῖν. » Εἰ γὰρ χάρισαι, φησί, τὴν εἰρήνην ἡμῖν, παντὸς ἐσόμεθα πλήρεις ἀγαθοῦ, καὶ ἀπεσχῆκαμεν τῶν παρὰ σοῦ χαρισμάτων τελειωτάτην τὴν μέθεξιν. Καὶ ποῖαν αἰτοῦσιν εἰρήνην, ἰδεῖν ἀναγκαῖον ἢ γὰρ αὐτὸν αἰτοῦσι Χριστὸν· αὐτὸς γὰρ ἔστιν ἡ εἰρήνη ἡμῶν, κατὰ τὰς Γραφάς, καὶ δι' αὐτοῦ συνήφθημεν τῷ Πατρὶ, δι' οἰκειότητος δὲ, δηλονότι τῆς πνευματικῆς. Ἡ γοῦν ἐκεῖνο φασιν. Οἱ μὲν γὰρ οὕτω πιστεύσαντες, καὶ ἀναπόβλητον ἔχοντες τὴν ἐκ τῆς ἁμαρτίας κληίδα, διεστήκασιν τοῦ Θεοῦ, καὶ ἐν ἄχθρῶν τάξει νοοῦνται δικαίως, γαῦρόν τε ἔχουσι τὸν αὐχένα, καὶ τοῖς τοῦ Δεσπότης μάχονται νόμοις. Οἱ δὲ εὐπειθεῖς καὶ εὐήνεοι, καὶ πρὸς πᾶν ὄτιον ἔτοιμοι τῶν αὐτοῖς ἀρεσκόντων φιλαίτατοι τέ εἰσι καὶ εἰρήνην ἔχουσι πρὸς αὐτόν. Ἄλλ' ἔστι τὸ χρῆμα θεόδοτον ἀληθῶς, καὶ διὰ τῆς ἀνωθεν φιλοτιμίας ἐργύμενον. Δὸς τοίνυν ἡμῖν, ὦ Δέσποτα, τὸ εἰρηνεῦσαι πρὸς σέ, καὶ ἐκ μέσου γενομένης τῆς βοήθου καὶ βδελυρᾶς ἁμαρτίας ἐκωθῆναι σοὶ πνευματικῶς διὰ μεσίτου Χριστοῦ. Τοιοῦτον ἔστι τὸ διὰ τῆς τοῦ Παύλου φωνῆς ὀρθῶς εἰρημένον· « Δικαιωθέντες οὖν ἐκ πίστεως, εἰρήνην ἔχομεν πρὸς τὸν Θεόν διὰ τοῦ Κυρίου καὶ Σωτήρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, » οὐ δὴ γεγονότος κτήσις ἐσόμεθα, καὶ κληρὸς Θεοῦ. Ταύτη τοι σοφῶς ἐπενήνεται τὸ, Κύριε κτήσαι ἡμᾶς, ἐκτός σου ἄλλον οὐκ οἶδαμεν, τὸ ὄνομά σου ὀνομάζομεν. Μονοτρόπος γὰρ εἶναι χρῆ, καὶ Θεῷ μόνῳ καταζευγμένους τοὺς εἰρηνεύοντας πρὸς αὐτόν, ὥστε καὶ αὐτὸν εἰδέναι μόνον, καὶ ἑτέρου παντελῶς ψευδιονύμου Θεοῦ, μηδὲ ἐπιγλώττης ὄνομα φέρειν. Δεῖ γὰρ αὐτὸν ὀνομάζειν μό-

⁷² Psal. LXXVII, 58. ⁷³ Isa. xxvi, 12. ⁷⁴ Rom. v, 1.

νον, ὅτι καὶ μόνος ἐστὶν ἐφ' ἡμᾶς φύσει τε καὶ ἀλη- A « Dominum Deum tuum adorabis, et ei soli servies, θεῖα Θεός. Τοιοῦτόν τι καὶ ὁ τοῦ πανσόφου Μωσῆος; et nomini ejus⁷⁴. »
 ἡμῖν ἐπεφώνησε νόμος, « Κύριον τὸν Θεόν σου προσκυνήσεις, καὶ αὐτῷ μόνῳ λατρεύσεις, καὶ τῷ ὀνόματι αὐτοῦ. Ἀμήν. »

Οἱ δὲ νεκροὶ ζῶην οὐ μὴ ἴδωσιν, οὐδὲ ἱατροὶ οὐ μὴ ἀναστήσωσι. Διὰ τοῦτο ἐπήγαγες, καὶ ἀπώ-
 λησας, καὶ ἤρας πᾶν ἄρσεν αὐτῶν. Πρόσθεες αὐτοῖς κακὰ, Κύριε, πρόσθεες κακὰ πᾶσι τοῖς ἐνδύξουσ τῆς γῆς.

Οἱ μόνον εἰδότες τὸν φύσει τε καὶ ἀληθῶς ὄντα Θεὸν ὀνομάζοντες τε τὸ ἄνομα αὐτοῦ, καὶ ἐπαριθμοῦντες αὐτῷ παντελῶς οὐδένα, λέγοντες τε διὰ τοῦτο, Κύριε, ἐκτός σου ἄλλον οὐκ εἶδαμεν, συνείρουν ἀναγκαίως, τὸ, ὅτι Οἱ νεκροὶ ζῶην οὐ μὴ ἴδωσιν, ἐκτός σου δὴ πάλιν. Ζῶη γὰρ ὧν κατὰ φύσιν ὁ τῶν ὄλων δημιουργός καὶ Κύριος ζωογονεῖ τὰ πάντα, καὶ ἐν αὐτῷ κινούμεθα, καὶ ἐσμεν. Ἄλλ' οὐδὲ ἱατροὶ, φησὶν, οὐ μὴ ἀναστήσωσιν· ἐπομένου καὶ τούτῳ τοῦ ἐκτός σου δη-
 λονότι. Πάντα γὰρ ἡμῖν παρὰ Θεοῦ, καὶ αὐτοῖς ἐποίη-
 σεν ἐκ γῆς φάρμακα, κατὰ τὸ γεγραμμένον. Ὅσον μὲν οὖν ἦκεν εἰς γε τὸ γράμμα, φημί, καὶ τὸν πρό-
 χειρόν τε καὶ εἰς τοῦφανεὶς λόγον, ἢ τῶν ἐνοιῶν ἀπόδοσις ἔχοι ἂν ὀρθῶς ὡδέ γε, καὶ οὐχ ἑτέρως. Ἐπειδὴ δὲ χρῆ κατὰ νοῦν ἴναί τι τὸν λόγον, καὶ τῆς προφητικῆς ἀκριβεῖας ἀπογομνοῦν τὸν σκοπὸν, ἐκεῖνό φημεν ἀναγκαίως· νεκροὶ τινές εἰσι καὶ οὐχὶ δὴ πάν-
 τως κατὰ τὴν σάρκα, νενεκρωμένοι δὲ μᾶλλον ὑπὸ φιληθονίας κοσμικῆς, καὶ ζῶην οὐκ ἔχοντες τὴν ἀγίαν τὴν ἐν Χριστῷ τε καὶ ἀγγελικῇ. Ἄλλ' ἐκτός σου, φη-
 σὶν, οἱ τοιοῦτοι, οὐκ ἂν μεταλάχοιεν τῆς ζωῆς, ἔτι τῆς ζωοποιούσης χάριτος. Ἐκτός σου δὲ πάλιν οἱ τῶν ψυχικῶν ἀβρώστημάτων ἀπαλλάττειν οἶοί τε τοὺς ἐναλόνας αὐτοῖς, οἱ καὶ ἱατροὶ πνευματικοὶ νοοῖντ' ἂν εἰκότως· οὐκ ἂν τινα τῶν ἡβρωστηχότων ἀναστή-
 σαιαν. Ἰατροὺς δὲ φημεν πνευματικούς εἶναι, τοὺς ἀγίους προφήτας, ἀποστόλους τε καὶ εὐαγγελιστάς· οἱ διὰ τῆς ἀνωθεν χάριτος, καὶ τῆς ἐν πνεύματι χορηγίας τὸν ἴσθαι δυνάμενον καταπλουτοῦντες λόγον θεραπεύουσι τοὺς τετραυματισμένους ὑπὸ τε τῆς ἀμαρτίας, καὶ τῆς τοῦ διαβόλου σκαιότητος. Εἰκόξ δὲ δὴ τι καὶ ἕτερον τὸν προφητικὸν ἡμῖν ὑπαινίττεσθαι λόγον· ὁ γάρ τοι Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστὸς ἰσο-
 σθενῆ καὶ ἰσοκλεῖ τῷ Φύσαντι καταδεικνύς ἑαυτὸν ἀνίστη μὲν ἐκ μνημάτων τοὺς νεκροὺς, τοὺς δὲ ἐν ἐσχάταις ὄντας ἴατο νόσοις. Ἀλλὰ καίτοι τῶν οὕτω παραδόξων ἀποτελεσθῆς γεγονὸς οὐ τετίμηται παρὰ τῶν θεοαμείνων· ἐδίωκόν τε καὶ οὕτως αὐτὸν οἱ τῶν Ἰουδαίων μάλιστα καθηγηταί, καὶ διδάσκαλοι. Ἐπειδὴ τοίνυν ἐκτός σου φησὶν, οὐκ ἂν ἔοιεν ζῶην οἱ νεκροί, σὺ γὰρ εἰ καὶ μόνος ὁ ζωοποιεῖν δυνάμενος, οὐδ' ἂν ἀναστήσειεν ἐκ μνημάτων ἱατροί, οὐς ἀνέστησας αὐτός· ἠπίστησαν δὲ καὶ μετὰ τοῦτο ἔτι, καὶ ἀκαθέκτως λελυτήκασιν, οὐς ἦν εἰκόξ, καὶ πρὸ γε τῶν ἄλλων ἔσεσθαι πιστούς· διὰ τοῦτο ἐπήγαγες, καὶ ἀπώλησας, καὶ ἤρας πᾶν ἄρσεν αὐτῶν. Ἐπήγαγες γὰρ τὴν ὀρ-
 γὴν αὐτοῖς, ἢ καὶ ἀπέχειρεν ἀναγκαίως οὐκ ἄρδην ἅπαντα τὸν Ἰσραὴλ· σέσωσται γὰρ τὸ κτεάλειμμα·

VERS. 14, 15. *Mortui vitam non vident, neque medici resuscitabunt. Propterea induxisti, et perdidisti, et sustulisti omne masculinum eorum. Adde illis mala, Domine, adde mala omnibus terræ gloriois.*

Qui solum natura et vere Deum norunt, ejusque nomen nominant, et ei nullum adnumerant, ideoque dicunt: Domine, extra te alium non scimus, adnectunt illud necessario: Mortui vitam non videbunt, extra te scilicet. Vita enim omnium cum sit ille natura universorum opifex et Dominus, omnia in vitam producit: et in eo movemur et sumus⁷⁵. Sed nec medici, inquit, suscitabunt: illo videlicet consequente, extra te. Omnia enim nobis a Deo, et ipse fecit de terra pharmaca, juxta id quod scriptum est. Quantum igitur, inquam, ad litteram pertinet, et ad primam obviamque verbi speciem, hac sententiarum expositio hoc modo recte se habet, et non aliter. Cum autem sermonem hunc 366 ad mentem prophetæ procedere oporteat, cumque prophetiæ subtilitatis scopus denudandus sit, illud necessario dicimus, quosdam nondum carne tenus adhuc esse mortuos, sed esse voluptate mundana mortuos, quique vita sancta, Christiana et evangelica non præditi. Sed extra te, inquit, ejusmodi sunt, qui vitæ sive gratiæ vivificæ exsortes sunt. Tersus extra te qui animi morbis eos qui his delinrent liberare valebant, qui et spirituales medici merito queant intelligi, neminem eorum qui ægrata-
 runt, potuerunt suscitare. Spirituales autem medicos esse dicimus sanctos prophetas et apostolos et evangelistas, qui sermone ad sanandum potente ditati, a peccato et diaboli nequitia vulneratos curant. Verisimile est etiam propheticum sermonem aliud nobis subinnuere. Dominus enim noster Jesus Christus, potentia et gloria parem se Genitori ostendens, mortuos ex monumentis resuscitavit, morbisque extremis correptos sanavit. Verisimiliter harum rerum adeo mirabilium et incredibilium D affectos, ab his qui spectarunt non colebatur, sed illum adeo persecuti sunt Judæorum maxime præceptores et doctores. Quoniam igitur extra te, inquit, non possunt vitam videre mortui: tu enim solus es qui ad vitam excitare potes, nec suscitabit e monumentis medicus, quos ipse suscitasti: infideles erant, insuper vero impotenter etiam inrabiem acti sunt, quos ante alios par erat fideles exstitisse: propterea induxisti, et perdidisti, et sustulisti omne eorum masculinum. Induxisti enim illis iram, quæ totum Israele funditus non delevit (nam servatæ sunt reliquæ), sed omne masculinum eorum, id est, primarium ordinem. Est enim maxime primarium, si feminam spectes, masculinum. Mares etiam

⁷⁴ Deut. vi, 13; Matth. iv, 10. ⁷⁵ Act. xvii, 28.

forsitan vocat, apud Judæos juniores ac florentiores, non corporis robore, sed legalium præceptorum scientia. Quale etiam dictum est a Deo apud unum e prophetis : « Vadam ad optimates et alloquar eos⁷⁸. » Ecce una mente contriverunt jugum, diruperunt vincula : quod autem præstantiores et sanctiores inter Judæos, miseros jure merito vocet, iramque in illos vehementius effuderit, planum faciet ipse Christus, dicens : « Væ vobis, Scribæ et Pharisei hypocritæ, quia peragratis mare **367** et aridam, ut faciatis unum proselytum : et si contingat, facitis illum filium gehennæ duplo magis quam vos estis⁷⁹. » Et rursus etiam : « Væ vobis legisperitis, quoniam tulistis clavem scientiæ, ipsi vero non ingredimini, et eos qui introibant prohibuistis⁸⁰. » Merito igitur plectitur masculum, id est, quod excellit, et in honore est, et quasi fortitudine spirituali ad cognitionem legalem pervenit : quibus etiam mala vult addi. Non solum enim a conjunctione quæ cum Deo est exciderunt, cum contra Christum debaccharentur, sed et fame consumpti sunt, et hinc in calamitates inciderunt, regione eorum vastata et omulno eversa. Quos autem dixit mares, eosdem etiam gloriosos appellat : utpote præcellentes, aliisque antestantes, quod sacerdotii insignibus coronarentur. Omne masculum eorum, divinitus traditum, et auxiliare ; mala vero ea dicit quæ affligendi vim habent, sive iras divinitus illatas, famas, pestes, bella, et his similia. Gloriosos autem, qui malis sunt conspicui, et potentia clari.

δοτον, και σύμμαχον, κακά δὲ τὰ κακωτικά φησιν, και τὰ τούτοις ὅμοια. Ἐνδόξους δὲ τοὺς ἐν καλοῖς

Vers. 16, 17. *Domine, in afflictione recordati sumus tui, in afflictione parva, eruditio tua nobis. Et ut parturians propinquat ad pariendum, et in dolore suo clamat, sic facti sumus dilecto tuo.*

Beatus propheta ex multo maxima pietate contra Judaicos ausus commotus, cum dixerit : Appone mala omnibus gloriosis terræ : ne quis eum asperum inimicemque esse putet, qui non rogat ut qui peccarunt deplorablentur, sed potius in afflictione malisque versentur : necessario intulit quod cunctis solet obvenire, quod nimirum in afflictionibus et necessitatibus meminisse Dei omnia potentis consueverunt. Nam summa et alta tranquillitas remissos facit, interdum ad contemptum usque nedum præ nimia pigritia peccatorum sensum adimit, cum in hanc mentem sententiamque prolapsi fuerint. At afflictio ad Deum veluti retrahit, et ad agnitionem offensarum reducit. Hac proinde de causa inquit : Appone mala gloriosis terræ ; quoniam hoc omnibus commune est, tum maxime te habere in memoria, et tua cogitare ac sentire, quando in calamitatibus venerint communionem. In afflictione enim parva erudimur : Deo non nimium grave, non nimis durum supplicium inferente, **368** sed iram potius mansuetudine temperante. Non erat ergo odio habentis

ἀλλὰ πᾶν ἄρσεν αὐτῶν, τοῦτ' ἐστὶ, τὸ ἠγοούμενον τάγμα. Ἡγεμονικώτατον γὰρ ὡς πρὸς γε τὸ θῆλυ τὸ ἄρσεν. Ἀρρένας δὲ ἀποκαλεῖ Ἰσως τοὺς οἰονεὶ νεανικωτέρους τῶν Ἰουδαίων, οὐ κατὰ τὴν τοῦ σώματος εὐρωστίαν, κατὰ τὴν γνώσιν δὲ μᾶλλον τῶν νομικῶν ἐνταλμάτων, τοιοῦτόν ἐστι τὸ πρὸς ἕνα τῶν προφητῶν εἰρημένον παρὰ Θεοῦ· « Πορεύσομαι πρὸς τοὺς ἄδρους, και λαλήσω πρὸς αὐτούς. » Και Ἰδοὺ ὁμοθυμαδὸν συνέτριψαν ζυγὸν, διέρρηξαν δεσμούς, ὅτι δὲ τὸ προὔχόν τε και ἱερώτερον ἐν τοῖς Ἰουδαίοις ταλανίζεται μὲν εἰκότως, βαγδαιοτέραν δὲ τὴν ὀργὴν ἐπήντησεν αὐτῷ, σαφηνεῖ λέγων αὐτὸς ὁ Χριστὸς· « Οὐαὶ ὑμῖν, Γραμματεῖς, και Φαρισαῖοι ὑποκριταί, ὅτι περιάγετε τὴν θάλασσαν, και τὴν ξηρὰν, ποιῆσαι ἕνα προσήλυτον· και ἐὰν γένηται, ποιεῖτε αὐτὸν υἱὸν γεέννης διπλοτέρου ὑμῶν. » Και πάλιν· « Και ὑμῖν τοῖς νομικοῖς οὐαὶ, ὅτι ἤρατε τὴν κλεῖδα τῆς γνώσεως, αὐτοὶ οὐκ εἰσέρχεσθε, και τοὺς εἰσερχομένους ἐκωλύσατε. » Κολάζεται τοίνυν εἰκότως τὸ ἄρσεν, τοῦτ' ἐστὶ, τὸ ἐν ὑπεροχῇ και τίμιον. Και ὡς ἐν ἀνδρεία τῇ πνευματικῇ τότε ἤχον εἰς εἶδησιν τὴν κατὰ τὸν νόμον, ὅς και προστεθῆναι βούλεται κακά. Οὐ γὰρ μόνον ἀποπεπτώκασι τῆς πρὸς Θεὸν οικειότητος ἐμπαροινήσαντες τῷ Χριστῷ, ἀλλὰ γὰρ και τῷ λιμῷ δεδαπάνηται, και ταῖς ἐντεῦθεν περιπεπτώκασι συμφοραῖς, καταδηωθείσης αὐτῶν τῆς χώρας, και ἀνατετραμμένης εἰς ἄπαν. Οὐς δὲ εἰρηκεν ἄρρένας, τοῦτους και ἐνδόξους ἀποκαλεῖ ὡς διαπρέποντας δηλονότι, και ὑπερκειμένους τῶν ἄλλων, διάτοιο τὸ κατεστέφθαι τοῖς τῆς ἱερωσύνης ἀρχήμασιν. Τὸ πᾶν ἄρσεν αὐτῶν θεοῖς ηἱτοι τὰς θεηλάτους ὀργὰς, λιμοὺς, λοιμοὺς, πολέμους, περιφανεῖς, και ἐν δυναστείαις περιδοήτους.

Κύριε, ἐν θλίψει ἐμνήσθημέν σου, ἐν θλίψει μικρῇ ἢ παιδεία σου ἡμῖν. Και ὡς ἡ ὄδινοσα ἐγγίξει τοῦ τεκεῖν, και ἐπὶ τῇ ὄδῳ αὐτῆς ἐκέκραγεν, οὕτως ἐγενήθημεν τῷ ἀγαπητῷ σου.

Ἐκ πολλῆς ἄγαν φιλοθελίας ὁ μακάριος προφήτης κεκινημένος κατὰ τῶν Ἰουδαϊκῶν τολμημάτων εἰρηκώς τε ὅτι Πρόσθεσ κακὰ πᾶσι τοῖς ἐνδόξοις τῆς γῆς, ἕνα μὴ τις εἶναι νομίζεται τραχὺς τε και ἀπηνῆς οὐ κατοικτεῖρεσθαι μᾶλλον παρακαλῶν τοὺς ἡμαρτηκότας, ἀλλ' ἐν θλίψει γενέσθαι και κακοῖς, ἐπήνεγκεν ἀναγκαιῶς τὸ πεφυκὸς ἄπασι συμβαίνειν, φημί δὲ τὸ ἐν θλίψει και ἀνάγκαις διαμεμνησθαι φιλεῖν τοῦ πάντα ἰσχύοντος Θεοῦ. Τὸ μὲν γὰρ τῆς εὐθυμίας πλάτος ἀνίησιν ἐσθ' ὅτε πρὸς καταφρόνησιν, και οὐδ' ὄσον εἰπεῖν ἀσθάνεσθαι τῶν πλημμελημάτων αὐτοῦς ἐκ πολλῆς ἄγαν βραθυμίας εἰς τοῦτο γνώμης κατωλισθησαντας. Συνελαύνει δὲ ὡς περὶ τὴν θλίψιν πρὸς Θεὸν, και εἰς ἐπίγνωσιν ἀναφέρει τῶν διεπταισμένων. Οὐκ οὖν ταύτης ἕνεκα τῆς αἰτίας, φησιν, ἔφησεν ὅτι, Πρόσθεσ κακὰ τοῖς ἐνδόξοις τῆς γῆς, ἐπειπερ ἐστὶ κοινὸν ἄπασι τότε τὸ ἐμάλιστα αε ποιεῖσθαι διὰ μνήμης, και τὰ σὰ βουλευέσθαι, και φρονεῖν, ὅταν συμφοραῖς κοινωνήσωσιν. Ἐν γὰρ θλίψει μικρῇ παιδευόμεθα, οὐκ ἄκρατον οὐδὲ εἰς ἄπαν ἀπηνῆ τὴν τιμωρίαν ἐπάγοντος τοῦ Θεοῦ, συγκεραννύοντος δὲ μᾶλλον ἡμερῶν τε

⁷⁸ Jerem. v, 5. ⁷⁹ Matth. xxiii, 15. ⁸⁰ Luc. xi, 52.

την ὀργήν. Οὐκοῦν οὐ μισοῦντος ἦν τοὺς ἡμαρτηκό-
τας τὸ θλίβειν ἐπάγεσθαι παρακαλεῖν αὐτοῖς, ἀγα-
πῶντος δὲ μᾶλλον καὶ παιδεύεσθαι παρακαλοῦντος
αὐτούς· ἵνα ἐπιπέσῃ ἐκ προαιρέσεως ἰδίας καρπὸν
οὐκ ἐσχῆκασιν τὴν εὐσέδειαν, κἀν γοῦν ὡς ἐξ ἀνάγκης
περιτρέποντο πρὸς τοῦτο τῆς θείας ὀργῆς εἰς ἀσθη-
σιν κεκλημένοι. Τοιοῦτον, οἶμαι, ἐστὶ τὸ διὰ φωνῆς τοῦ
Δαβὶδ ὀρθῶς εἰρημένον· « Ἐν χαλινῷ καὶ ἐν κημῶ
τάς σιαγόνας αὐτῶν ἀγχαῖς τῶν μὴ ἐγγιζόντων πρὸς
σέ. » Ἄλλ' ἐκείνοι μὲν ἀφόρητα πεπλημεληχότες,
καὶ ἐμπαροινήσαντες τῷ Χριστῷ περιπεσοῦνται τῇ
θλίψει. Ἡμεῖς δὲ οἱ σοὶ καὶ τὰ ἀφρονούντες καὶ λέ-
γοντες διετέθημεν οὐχ ἑτέρως ἐπὶ τῷ ἀγαπητῷ σου,
τοῦτ' ἐστὶ, τῷ Υἱῷ· καθάπερ ἀμέλει, καὶ ὠδίνουσα
γυνὴ μονοουχὶ κατακεκραγότες τῶν ἀτιμαζόντων
αὐτῶν ὀδυνόμενοι τε διὰ τοῦτο λίαν, καὶ πλείστην
ὄσπην τῶν ἀπειθούντων αὐτῷ ποιούμενοι τὴν καταβο-
λήν. Ἔστι δ' ἀληθὲς ὃ φασὶ καὶ γοῦν αὐτὸς ὁ μακά-
ριος Ἰσαίας ταῖς Ἰουδαίων ἀθυροστομαῖς ἐπιτιμῶν,
καὶ πεποιήνται κατὰ Χριστοῦ· « Ὑμεῖς δὲ, » φησὶ,
« προσαγάγετε ὧδε, υἱοὶ ἀνομοῖ· σπέρμα μοιχῶν καὶ
πόρνης, ἐν τίνι ἐνετροφήσατε, καὶ ἐπὶ τίνι ἠνοήσατε τὸ
στόμα ὑμῶν, καὶ ἐπὶ τίνα ἐγαλάσατε τὴν γλῶτταν
ὑμῶν; Οὐχ ὑμεῖς ἐστε τέκνα ἀπωλείας, σπέρμα ἀνο-
μων; » Καὶ μὴν καὶ ὁ μακάριος Δαβὶδ περὶ αὐτῶν
ποῦ φησιν· « Σκοτισθήτωσαν οἱ ὀφθαλμοὶ αὐτῶν ποῦ
μὴ βλέπειν, καὶ τὸ νῶτον αὐτῶν διὰ παντός σύγκα-
ψον. » Πλείστοι τε ὅσοι πρὸς τοῦτο παρὰ τῶν ἁγίων
συναγωγῆς, διὰ τὴν εἰς Χριστὸν δυσέδειαν.

ὡς τὸν φόβον σου, Κύριε, ἐν γαστρὶ ἐλάβομεν, C
καὶ ὠδινήσαμεν, καὶ ἐτέκομεν πνεῦμα σωτηρίας,
ὁ ἐκνήσαμεν ἐπὶ τῆς γῆς.

Οἱ λέγοντες, ἐκ φιλοθείας γενέσθαι τῷ ἀγαπητῷ
τοῦ Πατρὸς, δῆλον δὲ ὅτι τῷ Υἱῷ, καθάπερ ὠδίνουσα
γυνὴ, τῇ τοῦ λόγου τροπῇ νονεχῶς ἐμμένοντες, ὠδι-
νήσαι τέ φασὶ καὶ μὴν καὶ εἰληφέναι κατὰ γαστρός,
καὶ τῆς σωτηρίας τὸ πνεῦμα τεκεῖν ἐπὶ γῆς. Πρέπει
δ' ἂν, ὡς ἔφην, ὁ τοιοῦτος λόγος προφήταις τε καὶ
ἁγίοις ἀποστόλοις τε καὶ εὐαγγελισταῖς οἵ τῆς ἀνωθεν
μυσταγωγίας καταπλουτοῦντες τὴν χρηργίαν καὶ οἶόν
τινας νοητοὺς δεχόμενοι σπερματικούς ἐκτετόκασιν
τοῖς ἐπὶ τῆς γῆς πνεῦμα σωτηρίας, τοῦτ' ἐστὶ, τὴν ἐν
πνεύματι διδασκαλίαν, ἣ καὶ ζωῆς ἐστὶ τῆς εἰς αἰῶ-
νας πρόξενος. Ἔθος γὰρ τῇ θεῷ Γραφῇ πνεῦμα πλει-
στάκις ὀνομάζειν τὰς τιμῶν συγγραφάς. « Καὶ γοῦν
δοκιμάζετε, » φησὶ, « τὰ πνεύματα εἰ ἐκ τοῦ Θεοῦ
ἐστίν. » Ἄει γὰρ ἐν ἁγίῳ Πνεύματι τὸ σωτήριον λα-
λεῖται κήρυγμα, ἦγουν ἐν πνεύματι κοσμικῶ τὰ ὁσα-
πέρ ἐστὶ τῇ ἀληθείᾳ μαχόμενα. Γράφει γοῦν ὁ θεοσπέ-
σιος Παῦλος περὶ ἑαυτοῦ τε καὶ τῶν ἄλλων ἁγίων·
« Ἡμεῖς δὲ οὐ τὸ πνεῦμα τοῦ κόσμου τούτου ἐλάβομεν,
ἀλλὰ τὸ πνεῦμα τὸ ἐκ τοῦ Θεοῦ, ἵνα ἴδωμεν τὰ ὑπὸ
τοῦ Θεοῦ χαρισθέντα ἡμῖν. » Πνεῦμα τοίνυν σωτηρίας
τὸ εὐαγγελικὸν ἀποκαλοῦσι κήρυγμα. Ἀποφέρει γὰρ

A eos qui peccarunt, rogare ut illis afflictionem indu-
cat, sed magis amantis, et erudiri illos rogantis :
ut quia sponte ac voluntate sua fructum non ha-
buerunt pietatem, veluti ex necessitate ad id tradu-
cantur, in iræ divinæ sensum vocati. Simile, opinor,
est illud recte Davidica voce dictum : « In freno et
lupato maxillas eorum stringas, qui non propin-
quant ad te ⁸¹. » Sed illi quidem cum intoleranda
delicta patrarint, Christoque obbacchati fuerint, in
afflictionem incident. Nos autem, qui tui sumus, et
tua sapiamus ac loquimur, aliter affecti sumus erga
dilectum tuum, id est, Filium : sane instar partu-
rientis feminae tantum non clamamus contra eos qui
eum dedecore aspergunt, graviterque ob id dolemus,
ac plurimum contra eos qui ei non parent, vocife-
ramur. Estque verum quod dicunt. Quippe beatus
ipse Isaias Judæorum dicacitatem increpans, qua
usi sunt contra Christum : « Vos, » inquit, « acce-
dite huc ; filii iniqui, semen adulterorum et mere-
tricis, cui insultastis ? in quem aperuistis os ves-
trum ? in quem laxastis linguam vestram ? Nonne
vos filii esitis perditionis, semem iniquum ⁸² ? » Qui-
nimo et beatus David de illis ait : « Obtenebrentur
oculi eorum ne videant, et dorsum eorum omnino
iacurva ⁸³. » Sunt vero præterea complures sancto-
rum prophetarum sermones contra Judaicam Sya-
gogam, propter hanc in Christum impietatem.

προφητῶν γεγονάσι λόγοι κατὰ τῆς τῶν Ἰουδαίων

VERS. 18. Propter timorem tuum, Domine, nos
uterum gessimus et parturivimus, et peperimus spi-
ritum salutis, quo gravidi fuimus super terra.

Qui dicunt pietatis causa fuisse se dilectio Patris
Filio, scilicet instar feminae parturientis, in figura
sermonis prudenter commorantes, se parturire di-
cunt, et uterum tulisse, et spiritum salutis super
terra peperisse. Quadrare, ut dixi, potest hæcoratio
prophetis, et sanctis apostolis, et evangelistis, qui
supernæ mystagogiæ largitione ditati, et velut in-
telligibili semine accepto, spiritum salutis in ter-
ra pepererunt, nimirum doctrinam spiritualem,
quæ vitæ æternæ conciliatrix est et procuratrix.
Solet enim Scriptura divina, spiritum sæpe no-
minare **369** aliquorum scripta. « Et probate, »
inquit, « spiritus an ex Deo sint ⁸⁴. » Nam in Spi-
ritu sancto salutaris prædicatio resonat, et in spi-
ritu mundi, quæcunque sunt veritati pugnancia.
Scribit nimirum divinus Paulus de seipso aliisque
sanctis : « Nos autem non accepimus spiritum mundi
hujus, sed spiritum ex Deo : ut videamus quæ sunt
a Deo nobis donata ⁸⁵. » Spiritum ergo salutis vo-
cat evangelicam prædicationem : deducti enim ad
sempiternam et longævam vitam (1).

εἰς ἀμήρυστον ζωὴν καὶ εἰς μακράωντα βίον.

⁸¹ Psal. xxxi, 9. ⁸² Isa. lviij, 5, 4. ⁸³ Psal. lxxviii, 24. ⁸⁴ I Joan. iv, 1. ⁸⁵ I Cor. ii, 12.

(1) Catena Cordierii (III, 922) hæc addit sub nomine Cyrilli : Τοῦ αὐτοῦ. Ἐγκαρπον ἀποφαινεῖ τὴν
PATROL. GR. LXX.

VERS. 19. *Non cademus, sed cadent habitantes in terra. Resurgent mortui, et excitabuntur qui sunt in monumentis, et lætabuntur qui in terra sunt. Nam ros qui a te est, sanitas illis est; terra impiorum cadet.*

Admiratione sane digna est sanctorum vigilantia. Intelligunt enim semper verbis quæ apud nos faciunt, occurri solere. Itaque cum dixissent, se illis qui in terra sunt spiritum salutis peperisse, mortem tamen contra terræ incolas deinceps etiamnum invalescere videant, quasi dixisset quispiam: Quæ nobis utilitas divinorum præconiorum? ubi salutis spiritus? cadunt enim qui sunt in terra: necessario contra opponunt apologiam, ac inquirunt: Resurgent mortui, gratia quidem Dei, quemadmodum ait beatus Paulus⁶⁶. Dominus noster Jesus Christus pro omnibus gustavit mortem, verum revixit die tertio, et factus est primitiæ eorum qui dormierunt, et radix eorum qui per ipsam ad vitam transformantur, et quasi principium humanæ naturæ, quæ exiit corruptionem, speque inconcussa vitam æternam possidemus. Itaque prorsus ac omnino reviviscunt mortui, et mortis imperium in totum abolebitur: verum cum tempus quo resurrectio futura est nondum adsit, natura hominis interim subcidit, eo quod moriendum est, et mortem olim in Christo debilitatam, et in nobis quoque ipsis futuram debilem, tempore suo, perfert. An igitur, inquit, istud nostris sermonibus repugnabit, salutaribusque prædicationibus, quod in terra qui sunt cadant? Certe hoc omnino nihil est. Resurgent enim mortui, et qui in terra ac monumentis sunt corpora, in vitam redibunt. Jam rursus hujus quis tandem erit modus? Ros qui a te est, sanitas illis est. Et rorem in his **370** vocare eum sentiunt vivificam Spiritus efficacitatem et potentiam, per quam excitandos esse mortuos beatus David ait. Psallit enim ad Deum, et dicit: « Avertente enim te faciem, turbabuntur, et in pulverem suum revertentur. Emittes Spiritum tuum, et creabuntur, et renovabis faciem terræ⁶⁷. » Est ergo ros vivificus Spiritus a Patre per Filium, per quem terrestribus corporibus incorruptio tribuitur: at qui in terra cadent, reviviscunt (1). Terra vero eorum qui

⁶⁶ I Cor. xv, 35. ⁶⁷ Psal. ciii, 29, 30.

τοῦ ἀνθρώπου ψυχὴν ὁ τοῦ Θεοῦ λόγος, καὶ τῶν σαρκικῶν ἐπιθυμιῶν κολάζει τὴν κίνησιν. Μητέρα γὰρ ἔσκειν ὁ νοῦς ὁ ἀνθρώπινος, ὃς εἰ λάθοι παρὰ Θεοῦ τὰ τῆς εὐσεβείας σπέρματα, τίχτει πάντως καρποῦς ἀγαθοῦς. Οὐκοῦν ἔγκαρποι οἱ ἐν Χριστῷ· τίχτουσι γὰρ ὡς ἀπὸ γαστρὸς καὶ μητέρας νοητῆς καρποῦς, ὡς ἔφη, ἀγαθοῦς.

EJUSDEM. *Verbum Dei secundam reddit hominis animam, et carnalium desideriorum motum compescit. Mulieris enim utero similis est mens humana, quæ quidem si a Deo pietatis semina receperit, parit omnino bonos fructus. Igitur secundi sunt qui Christo adhærent: pariunt enim quasi ex utero et matrice spiritali fructus, ut dixi, bonos.*

(1) Hæc in catena Corderii sic exponuntur: Ἡ γὰρ δρόσος ἡ παρὰ σου ἰαμα αὐτοῖς ἐστίν.

Οὐ πεσοῦμεθα, ἀλλὰ πεσοῦνται οἱ ἐνοικοῦντες ἐπὶ τῆς γῆς. Ἀναστήσονται οἱ νεκροί, καὶ ἐγερθήσονται οἱ ἐν τοῖς μνημείοις, καὶ εὐφρανθήσονται οἱ ἐν τῇ γῇ. Ἡ γὰρ δρόσος ἡ παρὰ σου ἰαμα αὐτοῖς ἐστίν· Ἡ δὲ γῆ τῶν ἀσεβῶν πεσεῖται.

Ἀξιάγατος ἀληθῶς τῶν ἁγίων ἡ νῆψις. Ἐννοοῦσι γὰρ αἱ πῶς τὸ ἀντιτετάχθαι δοκοῦν, οἷς ἂν πρὸς ἡμᾶς ποιοῖντο λόγοις. Οὐκοῦν ἐπειδήπερ πνεῦμα σωτήριον ἀποτεκεῖν ἔφασκον τοῖς ἐπὶ τῆς γῆς, κατισχύοντα δὲ καὶ μετὰ τοῦτο εἶ τῶν ἐπὶ γῆς ὁρώσι τὸν θάνατον, οἴοντι τινος λέγοντος· Τίς ἡ ὄνησις τῶν θείων ἡμῶν κηρυγμάτων; ποῦ δὲ τῆς σωτηρίας τὸ πνεῦμα; πίπτουσι γὰρ οἱ ἐπὶ τῆς γῆς· ἀντεπάγουσιν ἀναγκαιῶς τὴν ἀπολογία, καὶ δὴ καὶ φασιν, Ἀναστήσονται οἱ νεκροί, χάριτι μὲν Θεοῦ, καθά φησιν ὁ μακάριος Παῦλος· Ὁ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστὸς ὑπὲρ πάντος ἔγευσάτο θανάτου, πλην ἀνεβίω τριήμερος, καὶ γέγονεν ἀπαρχὴ τῶν κεκοιμημένων, καὶ ῥίζα τῶν δι' αὐτοῦ μεταπλαττομένων εἰς ζωὴν, καὶ οἶον ἀρχὴ τῆς ἀνθρώπου φύσεως ἀποδομμένης τὴν φθορὰν· καὶ πεπλουτήκαμεν μὲν ἐν ἀκλονήτοις ἐλπίσι τὴν εἰς αἰῶνα ζωὴν. Ἄραρε δὲ ὅτι πάντα τε καὶ πάντως ἀναβιώσονται μὲν οἱ νεκροί, καταργηθήσεται δὲ εἰσάπαν τοῦ θανάτου τὸ κράτος· πλην οὐπω παρόντος τοῦ καιροῦ καθ' ὃν ἡ ἀνάστασις· ὑποπίπτει τῶς ἡ ἀνθρώπου φύσις, τῷ τεθνάναι δεῖν. Καὶ τὸν ἐν Χριστῷ τῶς ἡσθενηκότα, καὶ ἐν ἡμῶν τε αὐτοῖς ἐσόμενον ἀσθενητὰ κατὰ καιροῦς ὑπομένει θάνατον. Ἄρ' οὖν ἐκεῖνο, φησὶ, τοῖς παρ' ἡμῶν ἀντιτετάχεται λόγοις, ἧγον σωτηρίας κηρύγμασι, τὸ πίπτειν εἰς τοὺς ἐπὶ τῆς γῆς; Καὶ τί τοῦτο ἐστίν; παντελῶς οὐδέν. Ἀναβιώσονται γὰρ οἱ νεκροί, καὶ τὰ ἐν γῇ καὶ μνημείοις σώματα παλινδρομήσει πρὸς ζωὴν. Καὶ τίς ἂν γένοιτο τοῦδε δὴ πάλιν ὁ τρόπος; Ἡ δρόσος ἡ παρὰ σου ἰαμα αὐτοῖς ἐστίν. Καὶ δρόσον ἐν τούτοις ἀποκαλεῖν ἐγνώκασι τὴν ζωοποιὸν τοῦ Πνεύματος ἐνεργετὴν τε καὶ δύναμιν, δι' ἧς ἐγερθήσονται τοὺς νεκροὺς ὁ μακάριος ἔφη Δαβὶδ. Ψάλλει γὰρ πρὸς Θεὸν, καὶ φησιν· « Ἀποστρέψαντος γὰρ σου τὸ πρόσωπον, παραχθῆσονται, καὶ εἰς τὸν χόλον αὐτῶν ἐπιστρέψουσι καὶ ἐξαποστελεῖς τὸ Πνεῦμά σου, καὶ κτισθήσονται, καὶ ἀνακαινίεις τὸ πρόσωπον τῆς γῆς. » Δρόσος οὖν ἄρα ζωοποιὸς τὸ Πνεῦμα παρὰ Πατρὸς δι'

ΚΥΡΙΑΛΟΥ. Δρόσον ἐν τούτοις ἀποκαλεῖσθαι· ἐγνώκαμεν τὴν ζωοποιὸν τοῦ Πνεύματος ἐνεργετὴν τε καὶ δύναμιν, δι' ἧς ἐγερθήσονται τοὺς νεκροὺς ὁ μακάριος ἔφη Δαβὶδ. Ψάλλει γὰρ πρὸς Θεὸν καὶ φησιν· « Ἀποστρέψαντος δὲ σου τὸ πρόσωπον παραχθῆσονται· καὶ εἰς τὸν χόλον αὐτῶν ἐπιστρέψουσι καὶ ἐξαποστελεῖς τὸ Πνεῦμά σου, καὶ κτισθήσονται, καὶ ἀνακαινίεις τὸ πρόσωπον τῆς γῆς. » Δρόσος οὖν ἄρα ζωοποιὸς τὸ Πνεῦμα παρὰ Πατρὸς, ἡ καὶ αὐτοῖς τοῖς ἐκ γῆς σώμασιν ἐνείσα τὴν ἀφθορᾶσαν. Καὶ πάλιν· Δρόσον οἶμαι λέγειν τὴν ζωοποιὸν τοῦ ἁγίου Πνεύματος δύναμιν, καὶ τὴν τοῦ θανάτου λυτικὴν ἐνεργετὴν ὡς Θεοῦ καὶ ζωῆς. Καὶ πάλιν· Δρόσον ἐν τούτοις οὐχ ἕτερόν τι παρὰ τὸ Πνεῦμα λέγων, ἦτοι ζωοποιὸν τοῦ Πνεύματος ἐνεργετὴν, ἢ διὰ Χριστοῦ καὶ τοῖς ἡρῶν κατεσθαρμένους ἐκχερομένην τὴν σώμασιν τὴν ὀλιθιῶν

Υἱοῦ, καὶ αὐτοῖς τοῖς ἐκ γῆς σώμασιν ἐνείσα τὴν ἀφορασίαν. Ἄλλ' οἱ μὲν ἐν γῆ πεσόντες ἀναβιώσονται, ἡ δὲ γὰρ τῶν δεδουσεδηκότων γῆ πεσεῖται, καὶ τοῦτο παθεῖν συνέβη τῇ τῶν Ἰουδαίων χώρᾳ· πεπαρωνή- κασι γὰρ εἰς Χριστὸν, καὶ εἰς τοὺς ἀγίους μυσταγωγούς, καίτοι τὸ τῆς σωτηρίας τεκόντας πνεῦμα τοῖς ἐπὶ τῆς γῆς.

Báδιζε, λαός μου, εἰσελθε εἰς τὰ ταμειῖά σου, ἀποκλείσον τὴν θύραν σου, ἀποκρύβηθι μικρὸν ὄσον ὄσον, ἕως ἄν παρέλθῃ ἡ ὄργη Κυρίου. Ἴδού γὰρ Κύριος ἀπὸ τοῦ ἁγίου τόπου ἐπάγει τὴν ὄργην ἐπὶ τοὺς ἐνοικοῦντας ἐπὶ τῆς γῆς. (1) Καὶ ἀνακαλύψει ἡ γῆ τὸ αἷμα αὐτῆς, καὶ οὐ κατακαλύψει τοὺς ἀνηρημένους.

Τὸ τοῦ Θεοῦ πρόσωπον ἐν τούτοις ἡμῖν εἰσοχμίζε- ται τῶν ἁγίων τὸν νοῦν ἐπαλείφοντος εἰς τὸ θληπα- θές. Ἐπειδὴ γὰρ ἐμελλον, καὶ τοῖς ἐξ αἵματος Ἰσραὴλ, καὶ τοῖς ἀνὰ πᾶσαν τὴν ὑπ' οὐρανὸν τὸ τῆς σωτηρίας ποιοῦντες πνεῦμα, τοῦτ' ἐστὶ, τὸ εὐαγγελικὸν ἱερουργοῦντες κήρυγμα, δεινοῖς τε καὶ ἀφορήτοις πειρασμοῖς περιπεσεῖσθαι, καὶ αὐτὸν δὲ τὸν ἐπὶ ψυχῇ καὶ αἵματι κίνδυνον ὑπομείναι· ταῦτητοι καὶ μάλα εἰκότως κα- τανεανειώεσθαι φιλεῖν τῶν τοιούτων αὐτοὺς ἀναπέ- θεσι, λέγων· Βάδιζε, λαός μου, εἰσελθε εἰς τὰ ταμειῖά σου. Εὐφύεστατα δὲ καὶ εὐφῆμως ἄγαν ἀποκαλεῖ τὰ ταμειῖα τέχα που τὰ ἐν τῇ γῆ μνήματα· καὶ δὴ καὶ ἐν Ἰσραὴλ τοῖς ἀληθῶς ἀποκρυπτομένοις ἀποκλείει τὰς θύ- ρας, καὶ διαλανθάνει ἀνεχεσθαι βραχὺ, ἕως ἄν παρ- ἔλθῃ ἡ ὄργη Κυρίου. Εἰρηται μὲν γὰρ τῇ τοῦ γέ- νους ἀρχῇ, τοῦτ' ἐστὶ, τῷ Ἀδάμ· Ἐγὼ εἶ, καὶ εἰς γῆν ἀπελεύσῃ· καὶ ἐπάρατος ἦν διὰ τὴν παράβασιν ἢ ἀνθρώπου φύσιν· ταῦτητοι καὶ ὑπενηνεχται τῇ ἑβραϊκῇ. Αὐθῆσεται δὲ τὰ ἐκ θείας ὄργης ἐπενηνεγμένα. Καὶ τοῦτο εἰς ἅπαν κατὰ τὸν τῆς συντελείας καιρὸν καταργουμένου θανάτου, καὶ τῆς τοῦ διαβόλου τυραν- νίδος ἀνηρημένης, καὶ τῆς ἀμαρτίας ἐκδεσθωμένης. Οὐκ οὐκ ἀποκρύβηθι, φησὶν, ὦ λαός μου, καὶ ἀνάσχω βραχὺ καὶ ὄσον ὄσον, ἕως ἄν ὁ ἐξ ὄργης Κυρίου θάνα- τος παρελάσῃ, καὶ ὁ τῆς ἀπάντων ἀναστάσεως ἀνα-

vixerunt impie cadet. Quod usu venit regioni Ju- daicae : quippe qui in Christum debacchati fuerunt, sanctosque mysteriorum antistites, quantumvis spi- ritum salutis in terra degentibus peperissent.

VERS. 20, 21. Vade, popule mi, ingredi in con- clavia tua, claude ostium tuum, abscondere medicum quantumcumque, donec pertranseat ira Domini. Ecce enim Dominus a sancto loco inducit iram in eos qui habitant super terram. Et revelabit terra sanguinem suum, et non abscondet interfectos.

Dei persona nobis hisce verbis sanctorum men- tem ad patientiam exhortantis, et quasi inuuentia, inducitur. Cum enim tum sanguine Israelitico oris, tum per totum terrarum orbem degentibus, spi- ritum salutis administrantes, id est, sacrosanctam Evangelii praedicationem in graves et intolerabiles casuri essent calamitates, adeoque vitae et sanguinis discrimen subituri : huic et quidem meritissimo sua- det adversus res ejusmodi fortes animos gerere, dicens : Vade, popule mi, ingredi in conclavia tua. Aptissimo et fausto nomine conclavia vocat, fortassis in terra monumenta : ac perinde quasi detecti essent, suadet ut fores claudant, sustineant- que parumper latere, donec ira Domini pertranseat. Dictum enim est principio generis, id est, Adamo : « Terra es, et in terram reverteris » : ac quidem maledicta fuit, propter transgressionem hominis, natura, unde corruptioni subjecta. Haec autem ex ira divina illata solventur, idque in solidum, con- summationis tempore : exinanita morte, et diaboli tyrannide sublata, peccatoque obruto ac sepulto. Abscondere igitur, inquit, o popule mi, subinde medicum quantumcumque, donec mors ex ira Dei inflicta pertranseat, omniumque resurrectionis tempus declaretur. Etiam si enim, inquit, perpetua-

¹⁸ Gen. III, 19.

μὲν ἐξελαύνει φθορὰν, ἀντικρίνεσθαι δὲ ὡσπερ πα- ρασκευάζει τὴν ζωὴν. Ὅσπερ γὰρ ἡ δρόσος ἐπὶ γῆς κατιοῦσα ἡρέμα καὶ πρώως ἐκτρέφειν καὶ αὐξίνει ποιεῖ τὰ ἐναποκεῖμενα αὐτῇ σπέρματα· τὸν αὐτὸν τρόπον ἡ παρὰ σοῦ δρόσος ἱαμα καὶ ζωὴν καὶ σωτηρίαν παρέξει τοῖς σοῖς νεκροῖς, ὧν τὰ σώματα κατὰ και- ρὸν ἐπὶ τῆς γῆς ἐσπάρη. Οὐκ ἄν δὲ ἀμάρτοις, αὐτὴν εἶναι λέγων δρόσον τὸν μονογενῆ τοῦ Θεοῦ Λόγον· ὡς ἐπιστάξας τὰς ἑαυτοῦ ζωοποιούς σταγόνας τοῖς ἑαυ- τοῦ νεκροῖς ὄμου τε ἱασιν ἀμαρτημάτων, εἴ ποῦ τι αὐτοῖς κατὰ ἄνθρωπον πεπλημμέλητο παρέξει· ὄμου τε ἀνάστασιν καὶ σωτηρίαν, καὶ ζωὴν αἰώνιον αὐτοῖς δωρήσεται. Ἄλλ' οὐχὶ τὰ τῶν ἀσεβῶν τοιαῦτα.

Ros enim qui a te, sanatio eis est [Vulgata : Quia ros lucis ros tuus]. CYRILLI. Cognovimus in his rorem appellari vivificam Spiritus operationem atque virtutem, per quam mortuos suscitandos esse David dixit, siquidem alibi ad Deum psallit, et ait : « Avertente autem te faciem turbabuntur : auferes spiritum eorum, et deficient, et in pulvere suum revertentur. Emittes Spiritum tuum, et creabuntur, et renovabis faciem terrae (Psal. ciii, 29). » Ros igitur vitalis est Spiritus a Patre missus, per quem etiam terrenis corporibus impertit immortalitatem. Et iterum : Ro-

rem puto appellari vitalem virtutem Spiritus sancti, atque operationem quae mortem destruat ; utpote quae Dei sit ac vitae. Et rursus : Rorem hoc loco non aliud quam Spiritum dicens, vel vitalem Spiritus sancti operationem, quae per Christum infusa etiam corporibus jam pridem corruptis expellit mortalem corruptionem, et pro ea vitam reddit. Quemadmodum enim ros in terram delapsus est ea causa ut sensim et leniter semina in ipsa recondita augeantur et crescant : eodem modo ros a te stillans medicinum et vitam ac salutem praebit deunctis tuis, quorum corpora super terram pro tempore sparsa fuerunt. Nentiquam tamen errabis, si dixeris ipsum rorem esse Unigenitum Dei Verbum : quod quidem suas vitales stillas emittens mortuis suis simul curationem afferet peccatorum, si quid ab ipsis secundum hominem peccatum fuerit ; atque insuper a mortuis resurgendi tribuet facultatem, et salutem ac vitam sempiternam. Caterum res impiorum non sic se habent.

(1) In exemplari Vaticano haec reperitur : Ἐπι- στέφασθαι τὴν ἀνορίαν τῶν κατοικούντων τὴν γῆν κατ' αὐτῶν ὄπως. Quae cum nec in Humfredi versione, nec in LXX legantur, credibile est ex margine in textum irrepisse.

ris forte mortem, protervia hostium etiam in sanctos A
mysteriorum antistites assiliente, attamen omnium
herus supplicium his qui sanctos sustulerunt inferet.
Inducet enim a sancto Dominus iram super eos qui
habitant in terra. Simile est hoc illi : « Et pluit
Dominus a Domino super Sodoma ignem et sul-
phur⁶⁶. » Igitur Filius a sancto Patris inferet iram
habitantibus super terra. Ut enim ipse dixit : « Pater
non iudicat quemquam, sed iudicium omne dedit
Filio, ut omnes colant Filium, quemadmodum col-
unt Patrem⁶⁷. » Instante vero tempore quo ira
infigetur qui contra sanctificatos deliquerunt, san-
guinem suum revelabit terra, et non abscondet
interfectos, id est, omnis sanguis qui cecidit in
terram erit manifestus, nemoque occultabitur, seu
in oblivionem veniet eorum qui sunt oppressi inju-
ria. Recordabitur etenim omnium opifex, nec
nullus omnino erit illorum qui injuste interempti
sunt, qui non erit notus, cujusque Deus non mem-
nerit.

CAP. XXVII. VERS. 1. *Die illo inducet Deus gladium
sanctum, et magnum, et fortem, super draconem ser-
pentem fugientem, super draconem serpentem tor-
tuosum, et interficiet draconem.*

Inducendam iram his qui impie egerunt, sanctos-
que occiderunt, cum perpulchre disseruisset, ipsum
quoque Satanam dixit, cum filiis suis una esse tol-
lendum, cujus strategematis cedentes, oppugnarunt
sanctos, illorum resistentes prædicationibus. Illo
enim, inquit, tempore, quo reteget terra sanguinem
suum, sanctum gladium, et acutissimum et magnum,
prævalidum et invictum, Unigenitum, scilicet Ver-
bum, inducet Pater super draconem serpentem
fugientem, super draconem serpentem tortuosum,
et interficiet draconem. Draconem vero et serpen-
tem nominat Satanam. Acerbus enim est et veneni
jaculator; et ad hæc timidus. Semper enim ei fami-
liare est fugere. Dirus est etiam et maleficiis gau-
dens. Currit enim tortuose instar bestiar; at tolletur,
quippe qui in posterum nihil efficiet, imo magis
verborum impietatem luet, pœnam ultimam per-
pessus, et in portis inferorum detentus, æternæ
372 *damnæ materia ac opus, diuturnum ac in-
finitum sustinens supplicium.*

VERS. 2, 3. *Die illo vinea bona, desiderium inci-
pere contra eam. Ego civitas munita, civitas oppu-
gnata; frustra potum dabo illi. Capietur enim nocte,
die vero cadet murus.*

Cum absolverit percommode sermonem de his
qui per fidem quasi illaqueati sunt, ostenderitque
apertissime, unguendos unguento, et vino potandos,
in monte sancto omnium nostrum Servatoris Christi,
(montem autem dicimus esse Ecclesiam) cumque
adjecisset ultionem fore eorum qui interfecti fuerant

A δειχθεὶς καιρός. Εἰ γὰρ καὶ πάθης, φησί, τὸ τεθνάναι
τυχόν, τῆς τῶν μισούντων σκαιότητος ἐπιβριπούσης,
καὶ τοῦτο τοῖς ἁγίοις μυσταγωγούς, ἀλλ' οὖν ὁ πᾶν-
των Δεσπότης ἐπολεῖ τὴν κόλασιν τοῖς ἀνηρηκόσιν
ἁγίους. Ἐπάγει γὰρ ἀπὸ τοῦ ἁγίου Κύριος τὴν ἔρ-
γην ἐπὶ τοὺς κατοικοῦντας ἐπὶ τῆς γῆς. Ὅμοιον
τοῦτό ἐστιν ἐκεῖνῳ· « Καὶ ἔβρεξε γὰρ Κύριος παρὰ
Κυρίου ἐπὶ Σόδομα πῦρ καὶ θεῖον. » Οὐκοῦν ὁ Υἱὸς
ἀπὸ τοῦ ἁγίου [Hunfred. Πατρός] Πνεύματος ἐπολεῖ
τὴν ὀργὴν ἐπὶ τοὺς κατοικοῦντας ἐπὶ τῆς γῆς. Ὡς
γὰρ αὐτός ποῦ φησιν· « Ὁ Πατὴρ κρίνει οὐδένα,
ἀλλὰ τὴν κρίσιν πᾶσαν δέδωκε τῷ Υἱῷ, ἵνα πάντες
τιμῶσι τὸν Υἱόν, καθὼς τιμῶσι τὸν Πατέρα. » Ἐν-
στάντος δὲ τοῦ καιροῦ, καθ' ὃν ἡ ὀργὴ τοῖς ἀνόσια
πεπλημεληκόσι κατὰ τῶν ἡγιασμένων ἐπενεχθήσε-
ται, τὸ αἷμα αὐτῆς ἀνακαλύψει ἡ γῆ, καὶ οὐ κατα-
κρύψει τοὺς ἀνηρημένους, τοῦτ' ἐστὶ, πᾶν ὅπερ πέ-
πτωκεν εἰς γῆν αἷμα τοῦτο ἔσται φανερόν, ἀποκρυβή-
σεται οὐδεὶς, ἤγουν εἰς ἀλήθειαν οἰχθήσεται τῶν ἡδι-
κημένων. Μεμνήσεται γὰρ ἀπάντων ὁ Δημιουργός,
καὶ οὐδεὶς ἔσται παντελῶς τῶν ἀδίκως ἀνηρημένων,
ὃς οὐκ ἔσται γνώριμος, καὶ ἐν μνήμῃ Θεοῦ.

Τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ ἐπάξει ὁ Θεὸς τὴν μάχαιραν
τὴν ἁγίαν, καὶ τὴν μεγάλην, καὶ τὴν ἰσχυράν,
ἐπὶ τὸν δράκοντα τὸν ὄφιν φεύγοντα, ἐπὶ τὸν
δράκοντα τὸν ὄφιν τὸν σκολιόν, καὶ ἀνελεῖ τὸν
δράκοντα.

Ἐπενεχθήσεσθαι τὴν ὀργὴν τοῖς ἡσεθηκόσι, καὶ
ἀπεκτονόσιν αὐτούς, εὖ μάλα διειρηκῶς συναναίρε-
θήσεσθαι τοῖς ἑαυτοῦ τέκνοις, καὶ αὐτὸν ἔφη τὸν
C Σατανᾶν· οὐ τοῖς στρατηγήμασιν εἰκόντες κατεστρά-
τευον τῶν ἁγίων οἱ τοῖς παρ' αὐτῶν κηρύγμασιν
ἀντεξάγοντες. Κατ' ἐκεῖνο γὰρ, φησί, τοῦ καιροῦ, καθ'
ὃν ἀνακαλύψει ἡ γῆ τὸ αἷμα αὐτῆς, τὴν ἁγίαν τε καὶ
τομωτάτην, καὶ μεγάλην μάχαιραν, τὸν παναληθῆ
καὶ ἀκαταγώνιστον, τοῦτ' ἐστὶ, τὸν μονογενῆ Λόγον,
ἐπάξει ὁ Πατὴρ ἐπὶ τὸν δράκοντα τὸν ὄφιν φεύγοντα·
ἐπὶ τὸν δράκοντα ὄφιν σκολιδόν, καὶ ἀνελεῖ τὸν δρά-
κοντα. Δράκοντά τε καὶ ὄφιν ὀνομάζει τὸν Σατανᾶν.
Πικρὸς γὰρ καὶ ἰοδόλος, καὶ πρὸς γε τοῦτο δευδός.
Ἄει γὰρ φεύγειν ἔθος αὐτῷ. Δεινὸς δὲ ἐστὶ καὶ
φιλοκακῶργος. Σκολιοδρομεῖ γὰρ ὡσπερ τὸ θηρίον,
πλὴν ἀναίρεθῆσεται· καὶ γὰρ ἀπρακτῆσει λοιπόν,
μᾶλλον δὲ τοὺς τῆς ἀνοσιότητος ἀποτίσει λόγους,
ποιήνῃ ἀνατλάς τὴν ἐσχάτην, καὶ ταῖς ἕξου πύλαις
κάτοχος γεγὼτός, ἔργον τε τῆς εἰς αἰῶνα φλογός
μακρᾶν τε καὶ ἀτελεύτητον ὑπομένων κόλασιν.

Τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ ἀμπελῶν καλὸς, ἐπιθύμημα
ἐξάρχειν κατ' αὐτοῦ. Ἐγὼ πόλις ὄχυρά, πόλις
πολιορκουμένη· μάτην ποτιῶ αὐτήν. Ἀλώσεται
γὰρ νυκτός, ἡμέρας δὲ πεσείται τείχος.

Διαπεράνας εὖ μάλα τὸν ἐπὶ γε τοῖς διὰ πίστεως
σεσαγηνευμένοις λόγον, καὶ ὅτι χρίσονται μύρω, καὶ
πίονται οἶνον ἐν τῷ ὄρει τῷ ἁγίῳ τοῦ πάντων ἡμῶν
Σωτῆρος Χριστοῦ σαφέστατα διεπιπῶν· ἔθος δὲ εἶναι
φαμεν τὴν Ἐκκλησίαν· προσεπαγαγῶν τε ὅτι καὶ
ἐχθίχης ἔσται τῶν ἀνηρημένων δι' εὐσέβειαν, καὶ

⁶⁶ Gen. xix, 24. ⁶⁷ Joan. v, 22, 23.

μήν ὅτι τῆ ὀγίη, καὶ μεγάλη μαχαίρα πάντη τε καὶ Ἀ πάντως ὁ ἀποστάτης ἀπολείται δράκων, ἀνακομίζει τὸν λόγον ἐπὶ τοῖς συμβεβηκόσιν ἐξ ἀμαθίας τοῖς ἐξ αἵματος τοῦ Ἰσραὴλ. Κατ' ἐκεῖνο γάρ, φησὶ, τοῦ καιροῦ, καθ' ὃν ἀπαράδεκτον τὴν εἰς Χριστὸν ποιεῖσονται πίστει· Ἐγὼ ὁ ἀμπελὼν ὁ καλὸς, οὗ καὶ τὸ κατάρχειν ἐπιθύμημα φαίη τις ἂν· ἐγὼ ἡ πόλις ἡ ὀχυρά· πεποιθῆται γάρ οὕτως ὡς ἀπὸ γε τῆς Ἱερουσαλήμ ὁ λόγος· Ἔσομαι πόλις πολιορκουμένη. Εἶτα τὸ τοῦ Θεοῦ πρόσωπον ὁ προφήτης ἡμῖν εἰσκομίζει, λέγων, ὅτι Μάτην ποτιῶ αὐτήν. Εἰ γάρ καὶ γέγονε, φησὶ, ἀμπελος εὐκληματοῦσα ὁ Ἰσραὴλ, κατὰ τὴν Ἱερουσαλήμ, ἀλλ' ἐποίησεν ἀκάνθας, καὶ ἀνόνητον ἐφ' ἑαυτῇ τὴν διὰ τοῦ νόμου παράκλησιν ἐποίησατο. Μάτην οὖν ἄρα πεπότικέ τε αὐτήν διὰ τοῦ πάλαι νόμου, κἂν εἰ ποτίσεις ἐτι δι' εὐαγγελικοῦ κηρύγματος, ἀνωφέλητος καὶ οὕτως ὑπομενεῖ. Τί τοίνυν ἐνεῦθεν συνέβη παθεῖν αὐτήν; Ἀλώσεται νυκτὸς, ἡμέρας δὲ πεσεῖται τείχος. Ἐπειδὴ γάρ αὐτὴν πόλιν ὠνόμασεν Ἰσχυράν, καὶ μέντοι πολιορκουμένην, ἀναλόγως τῇ τῶν νοσημάτων ἀκολουθεῖ ἀλῶναι τὴν αὐτήν, καὶ μήν ὅτι καὶ τὸ τείχος πεσεῖται δισχυρίζετο. Τὸ δὲ γε νυκτὸς μὲν ἀλῶναι καὶ ἐν ἡμέρᾳ δὲ πεσεῖσθαι τείχος, οἷοί τε τοιοῦτον ὑποδηλοῦν. Ἐληπτὰ μὲν γάρ, ἦτοι πεπόρθηται, καθάπερ ἐν ἀχλύϊ καὶ σκότει γεγεννημένη διὰ τοῖς μὴ ἀνασχέσθαι λέγοντας τοῦ Χριστοῦ· «Ἔως τὸ φῶς ἔχετε, περιπατεῖτε ἐν τῷ φωτὶ, ἵνα μὴ ἡ σκοτία ὑμᾶς καταλάβῃ.» Ἐπειδὴ δὲ τῶν παρ' αὐτοῦ λόγων ὀλίγα πεφροντικότες διατεταλέκασιν, οἱ δειλοὶ κατελήφθησαν ὡς ἐν σκότῳ. Κατεκράτησε γάρ αὐτῶν ἡ ἀμαρτία. Καὶ τοῦτο ἦν ἄρα τὸ διὰ φωνῆς τοῦ Χριστοῦ πρὸς αὐτοὺς εἰρημένον· «Ἀμὴν λέγω ὑμῖν, ἐὰν μὴ πιστεύσητε ὅτι ἐγὼ εἰμι, ἐν ταῖς ἀμαρτίαις ὑμῶν ἀποθανεῖσθε.» Ἦλω τοιγαροῦν, καὶ ἀπομεμένηκεν ἐν ἀμαρτίαις· πέπτωκε δὲ τείχος ὡς ἐν ἡμέρᾳ, τοῦτ' ἔστιν, ἐναργῶς τε καὶ ἐφανῶς, τῆς παρὰ Θεοῦ περιβολῆς ἐστέρηται. Τοιοῦτόν τι φησὶ καὶ ἐν ἀρχαῖς ὁ μακάριος προφήτης Ἡσαίας· «Ὁ γὰρ ἀμπελῶν Κυρίου Σαβαώθ, ἄνθρωπος τοῦ Ἰουδα νεόφυτον ἠγαπήμενον. Ἐμείνα τοῦ ποιῆσαι σταφυλήν, ἐποίησε δὲ ἀκάνθας.» Εἶτα προσεπάγει· «Νῦν δὲ ἀναγγελῶ ὑμῖν τί ποιήσω τῷ ἀμπελῶνι μου· ἀφελῶ τὸν φραγμὸν αὐτοῦ, καὶ ἔσται εἰς διαρπαγὴν· καὶ καθελῶ τὸν τοῖχον αὐτοῦ, καὶ ἔσται εἰς καταπάτημα, καὶ ἀνήσω τὸν ἀμπελῶνα μου καὶ οὐ μὴ τμηθῆ, οὐδ' οὐ μὴ σκαφῆ, καὶ ἀναδύσεται εἰς αὐτὸν ὡς εἰς χέρσον ἀκανθα, καὶ ταῖς νεφέλαις ἐντελοῦμαι τοῦ μὴ βρέξαι εἰς αὐτὸν δετόν.» Ὅρα δὲ ὅπως ἐστὶν ἀληθὲς ὅπερ ἔφη, τοῦτ' ἔστιν, Μάτην ποτιῶ αὐτήν. Οὐ γὰρ δέδωκεν ἐτι τὸν νοσητὸν ὑπέτον τοῖς ἐξ Ἰσραὴλ· καθεῖλε δὲ τὸν φραγμὸν αὐτοῦ, καὶ πρὸς γε τοῦτε τὸν τοῖχον. Καὶ φραγμὸν μὲν ἴσως τὰς ἐκ τῶν ἀγγέλων ἐπιουρίας ἀποκαλεῖ· τοῖχόν γε μὴν ἀληπετόν τε καὶ πεπηγότα τῆς παρ' ἑαυτοῦ δυνάμεως τὴν περιβολήν. Ὅρη γάρ, φησὶ, κύκλω αὐτοῦ, καὶ Κύριος κύκλω τοῦ λαοῦ αὐτοῦ. Ἐὰν δὲ λέγῃ τὸ, «πέπτωκεν,» οὐχὶ πάντως ὅτι καὶ κατεκομίσθη δηλοῖ, ἀλλ' ὅτι μάλλον ἀφήρηται. Μεμύνηκε γὰρ ἀνεπικύρητος ὁ Ἰσραὴλ, καὶ τῆς ἀνωθεν φειδοῦς καὶ ἀγάπης ἀμέτοχος παντελῶς.

¹⁰ Ose. x, 1. ¹¹ Joan. xii, 35. ¹² Joan. viii, 24. ¹³ Isa. v, 7. ¹⁴ Ibid., 5, 6.

religionis ergo, et gladio sancto et magno draconem defectorem prorsus penitusque perdendum, sermonem redintegrat de his quæ obtigerant per ignorantiam sanguine Israelitico prognatis. Sub id enim tempus, inquit, quo fidem in Christum non recipient: Ego vitis pulchra, cujus desiderium incipere quispiam dixerit: ego civitas munita. Ilabetur enim hæc oratio velut ab Jerusalem: Ero civitas oppugnata. Deinde personam Dei nobis inducit propheta dicens: Frustra dabo illi potum. Etsi enim, inquit, fuerit vitis frondosa, juxta vocem Jeremiæ [Osee] **, Israel, tamen protulit spinas, et legis exhortationem sibi reddidit inutilem. Frustra igitur lege antiqua illam potavit: et si evangelica prædicatione eam etiamnum potaret, et illud quoque manebit inutile. Quid ergo inde eveniet? Capietur nocte, die vero cadet murus. Postquam enim civitatem fortem nominavit, et tamen obsessam, consecutioni sententiarum accommodatè dicit quoque eam capi, et mœnia casura affirmat. Illud autem, noctu capi, et interdum easura mœnia, tale quid videtur submonstrare. Occupata enim fuit et vastata, ut quæ fuerit tanquam in caligine ac tenebris versata, eo quod non sustinuerit Christum dicentem: « Donec lucem habetis, ambulate in luce, ne tenebræ vos comprehendant ». Cumque sermones ejus semper parviduxerint, miseri veluti in tenebris comprehensunt. Dominatum enim est in eos peccatum. Id quod voce Christi ad eos dictum est: « Amen dico vobis, nisi credideritis quod ego sim, in peccatis vestris moriemini ». Capta est igitur, mansitque in peccatis; cecidit murus velut in die, id est, conspicue ac manifeste divino munimento privata est. Cujusmodi etiam in principio dicit propheta beatus Isaias: « Vinea enim Domini Sabaoth, homo Juda, novella, dæcta. Expectavi ut proferret uvam, at protulit spinas ». Dein adjunxit: « Nunc autem annuntiabo vobis quid facturus sim vineæ meæ: Auferam sepem ejus, et erit direptioni, et tollam murum ejus, et erit conculcationi. Et demam vineam meam, et non putabitur neque fodietur; et ascendet in illam ut in terram inculatam spinæ. Et nubibus mandabo ne pluviam in eam depluant ». Vides, quo pacto verum sit quod dixi, nimirum: Frustra potum illi dabo. Non enim amplius pluviam intelligibilem Israelitis dedit, sed ejus sepem, atque etiam murum diruit. Sepem quidem fortassis angelorum auxilia vocat; murum inexpugnabilem et fixam ejus potentiæ munitionem. Montes enim, inquit, in circuitu ejus. Et Dominus in circuitu ejus; et Dominus in circuitu populi sui. Et si dicit, « cecidit, » non significat sane dejectum, sed potius sublatum esse. Mansit enim Israel destitutus præsidio, et prorsus expers supernæ misericordiæ atque amoris.

VERS. 4. *Non est quæ non apprehendit eam. Quis me ponet ut custodem stipulæ in agro? Propter hostilem hanc regionem aspernatus sum eam.*

Obessa fuit Judæorum regio post Servatorem cruci affixum, et ex omnibus gentibus congregati, potentissimæ nempe Romanorum copiæ, adversus gentem Judaicam fortiter consurrexerunt. Quin et alio modo vastata est, intelligenter nimirum et reconditæ. Tradita enim est in conculcationem immundis spiritibus. Si enim sepimento sit privata, et raurus qui illam servat dirutus sit, equis dubitare potest quin direptioni ferarum intellectualium sit exposita? Hoc siquidem voce Davidis dictum fuit de illa, ad universorum servatorem Christum: « Quare destruxisti sepem ejus, et vindemiant eam omnes qui prætergrediuntur viam? » Depopulata est eam sus ex silva, et asinus ferus depasus est eam. Etenim per hæc, vastas perturbationes, **374** quibus mens Judæorum subjugata est, significat, asino extremam rationis inopiam, sus vero voluptatem significante. Quod igitur ab omni deprædari volente capi possit facile, docet, cum inquit: Non est quæ illam non apprehendet: non enim est manus, non vis, vel hominum, vel malorum spirituum, quæ illam non comprehendit. Sed, o Domine, dixerit forte quispiam, non servasti tuum populum, non custodivisti, non murus ei prævalidus existitisti. Certe, inquit, custodivi, et gratia mea et potentia circumvallavi, quin et custodiri oportuit tunc cum legis fructum haberet. At vero, inquit, cum eo infelicitatis deducta esset, eo spirituali laboris odio laboraret, ut nullum virtutis fructum ederet, videreturque stipulæ inani et infructuosæ similis: quis me constituet ut custodiam eam? Quæ enim est ex hac mea securitate et custodia utilitas, si bonis fructibus vacua fuerit? Quis mihi hoc persuadebit? Hoc enim denotat, « Constituere » ad custodiendum stipulam in agro. Sed quomodo eo infelicitatis devenit, rationem reddit, cum dicit: Propter hanc hostilem regionem repudiavi eam. Commonstrat his verbis tantum et digito Jerusalem. Postquam, inquit, mihi facta est infestissima, propterea et quidem justissime illam repudiavi. Non enim aliam hostilem esse dicit hic, rursum aliam se repudiasse, sed eandem potius Jerusalem, et ut hostilem demonstrat, et repudiasse dicit, dejectam videlicet spirituali eam ipso societate. Dixit enim ei: « Quoties volui congregare filios tuos, quemadmodum Gallina congregat pullos suos sub alis, et noluistis? Et ecce relinquitur vobis domus vestra deserta. »

VERS. 5. *Propter hoc igitur fecit Dominus Deus omnia quæcumque ordinavit. Combusta sum, clamant omnes habitantes in ea.*

Cum enim, inquit, hostilis facta sit, et conservatori restiterit, et vocanti ad vitam velut inimico bellum intulerit, propterea omnia quæcumque or-

Οὐκ ἔστιν, ἢ οὐκ ἐπελάβετο αὐτῆς. Τίς με θήσει φυλάσσειν καλάμην ἐν ἀγρῷ; Διὰ τὴν πολεμίαν ταύτην ἠθέτηκα αὐτήν.

Πεπολιόρχηται μὲν ἡ τῶν Ἰουδαίων χώρα μετὰ τὸν τοῦ Σωτῆρος σταυρῶν. Καὶ οἱ ἐκ παντὸς ἔθνους συναγερμένοι, τοῦτ' ἔστιν, ἡ πανσθενῆς τῶν Ῥωμαίων στρατιὰ, κατεξανέστησαν ἀνδρικῶς τοῦ τῶν Ἰουδαίων ἔθνους. Πεπόρθηται δὲ καὶ ἐτέρως, νοητῶς δηλονότι, καὶ κεκρυμμένως· δέδοται γὰρ εἰς καταπάτημα τοῖς ἀκαθάρτοις πνεύμασιν. Εἰ γὰρ ἐστέρηται τοῦ φραγμοῦ, καὶ τὸ σῶζον αὐτὴν ἀφήρηται τείχος, πῶς ἂν ἐνδοικασεῖ τις ὅτι γέγονε νομῆ τῶν νοητῶν θηρίων; Καὶ τοῦτο ἦν ἄρα τὸ διὰ φωνῆς τοῦ Δαβὶδ περὶ αὐτῆς εἰρημένον πρὸς τὸν τῶν ἑλίων Σωτῆρα Χριστόν· « Ἴνα τί καθεῖλες τὸν φραγμὸν αὐτῆς, καὶ τρυγῶντες αὐτὴν πάντες οἱ παραπορευόμενοι τὴν ὁδόν; » Ἐλυμήνατο αὐτὴν ὅς ἐκ δρυμοῦ· καὶ ἄνος ἄγριος κατενεμήματο αὐτήν. Ἡ γὰρ τὰ πολύτροπα διὰ τούτων σημαίνει πάθη ὑφ' ὧν κεκράτηται τῶν Ἰουδαίων ὁ νοῦς· ἀλογίαν μὲν τὴν ἐσχάτην τοῦ ἔθνους σημαίνοντος· ἠδονὴν γε μὴν τοῦ ὄψος. Ὅτε οὖν γέγονεν εὐάλωτος παντὶ τῷ καταδουῶν ἐθέλοντι τοῦτο διδάσκει, λέγων· Οὐκ ἔστιν ἢ οὐκ ἐπελάβετο αὐτῆς, οὐ γὰρ ἔστι χεὶρ ἥτις δύναμις, ἢ ἀνθρώπων ἢ πονηρῶν πνευματῶν ἥτις οὐκ ἐπελάβετο αὐτῆς. Ἄλλ', ὡ Δέσποτα, φαίη τις ἂν ἔσως· οὐ γὰρ ἔσως ὡς σὸν ἔντα λαὸν, οὐκ ἐφρούρεις αὐτήν, καὶ τείχος ἦσθα τὸ παναλκῆς. Να, φησὶ, πεφρούρηκά τε καὶ περιδέβληκα τῇ καρῃ· ἔμαυτοῦ χηριδί τε καὶ εὐσθε- **C** νεία· ἀλλ' ἦν ἀναγκαῖον φρουρεῖσθαι τότε καρπὸν ἔχοντα τὸν ἐκ νόμου. Ἐπειδὴ δὲ λοιπὸν κατεκομίσθη εἰς τοῦτο, φησὶν, ἀθλιότητος, καὶ ἀφιλεργίας πνευματικῆς, ὡς καρπὸν ἔχειν τὸν ἐξ ἀρετῆς οὐδένα· εἰκοι δὲ καλάμην ψιλῆ καὶ ἀκάρπω· τίς με θήσει φυλάσσειν αὐτόν; Ποῖον γὰρ ἔστι τὸ ἐκ τῆς ἀσφαλείας ὄψελος, εἰ καρπῶν ἐρήμη γέγονεν ἀγαθῶν; τίς οὖν ἀναπαίσει με; Τοῦτο γὰρ τὸ ἐθήσει· δηλοῖ φυλάσσειν καλάμην ἐν ἀγρῷ. Ἄλλὰ γὰρ πῶς εἰς τοῦτο τάλαιπωρίας ἐκδέσθηεν ἀπολογεῖται λέγων· Διὰ τὴν πολεμίαν ταύτην ἠθέτηκα αὐτήν. Καταδείκνυσιν ἐν τούτοις μονουχὶ καὶ δακτύλῳ τὴν Ἰερουσαλήμ. Καὶ ἐπειδήπερ, φησὶ, γέγονέ μοι πολεμιατῆ, ταύτητοι καὶ μάλα εἰκότως ἠθέτηκα αὐτήν. Οὐχ ἐτέραν τοίνυν πολεμίαν ἐν ἑαυτῷ γενέσθαι φησὶν, ἀθετῆσαι τε πάλιν ἐτέραν, αὐτὴν δὲ μάλλον τὴν Ἰερουσαλήμ, ὡς πολεμίαν καταδείκνυσιν, καὶ ἠθετεῖσθαι φησὶν, ἀποβεβλημένος δηλονότι τῆς πρὸς αὐτὸν οικειότητος πνευματικῆς. Ἐφη γὰρ πρὸς αὐτήν· Ἐπιστάς ἠθέλησα ἐπισυναγαγεῖν τὰ τέκνα σου, ὃν τρόπον ὄρνις ἐπισυνάγει τὰ νοσσία αὐτῆς ὑπὸ τὰς πτέρυγας, καὶ οὐκ ἠβλήσατε. Ἴδοὺ ἀφίεται ὑμῖν ὁ οἶκος ὑμῶν ἐρημος. »

Τοίνυν διὰ τοῦτο ἐποίησε Κύριος ὁ Θεὸς πάντα ὅσα συνέταξε. Κατακέτανυμι, βοήσονται πάντες οἱ κατοικοῦντες ἐν αὐτῇ.

Ἐπειδὴ γὰρ γέγονε πολεμία, φησὶ, καὶ ἀντέστη τῷ σῶζοντι, καὶ πεπολέμηκεν ὡς ἐχθρῷ τῷ καλοῦντι πρὸς ζωὴν, διὰ τοῦτο πάντα ὅσα συνέταξε, τοῦτ'

¹ Psal. LXXXVIII, 41, 42. ² Math. XXIII, 37, 38.

ἔστιν, ὥρισέ τε καὶ γενέσθαι βεβούλευται, διεκόμισεν εἰς πέρας. Καὶ τίνα ταῦτά ἐστι; Τὸ ἠθετηθῆαι πάντως σου, τὸ μηκέτι σχεῖν τὸν νοητὸν ὕετόν. Τὸ ὑπομείναι τὴν πολιορκίαν, τὸ ἐν ἔνδειά γενέσθαι τῆς ἀνωθεν εὐμελείας, καὶ περιβολῆς. Ἐμπέπρησται γὰρ καὶ εἰς ἀχρεϊότητα κατακομισθῆ παντελῆ. Καὶ κατακέκαυμαι, βήσονται πάντες, φησὶν, οἱ κατοικοῦντες ἐν αὐτῇ. Κἂν εἰ βούλοιτό τις ἱστορικώτερον τοῖς προσκειμένοις προσβαλεῖν, κατεμπρησθεῖσαν εὐρήσει τὴν Ἱερουσαλήμ. Εἰ δὲ καὶ καθ' ἕτερον τρόπον, ὁ ἐμπρησμός ἐν τούτοις τὴν εισάπαν ἀχρεϊότητα δηλοῖ. Καὶ τὸν ὀλοτρόπως ἐπιβριφέντα τοῖς Ἰουδαίοις ἀφανισμόν, μονονουχί τῆς θείας ὀργῆς καταπιμπράσης αὐτοῦς, καὶ χούν οἶά περ καὶ σποδιὰν ἀποφαίνοντος. Τοιοῦτόν τί φησι καὶ ὁ θεοπέσιος προφήτης Ἰερεμίας ὡς πρὸς γε τὴν Ἱερουσαλήμ. « Ἐλαίαν ὠραίαν εὐσκιον τῶ εἶδει ἐκάλεσε Κύριος τὸ ὄνομά σου εἰς φωνὴν περιτομῆς αὐτῆς. ἀνήφθη πῦρ ἐπ' αὐτὴν, μεγάλη ἡ θλίψις ἐπ' αὐτήν. » Ἐχρηώθησαν οἱ κλάδοι αὐτῆς. Ἀχρειοὶ γὰρ ὀλοτρόπως τὴν τοῦ ἀνθρώπου ψυχὴν, τὸ ἀποφοιτῆσαι Θεοῦ, καὶ ἀμοιρῆσαι παντελῶς τῆς παρ' αὐτοῦ χάριτος, καὶ ἐπικουρίας. « Φοβερόν γὰρ τὸ ἐμπασεῖν εἰς χεῖρα Θεοῦ ζῶντος, » καὶ ἀνάλασκον ἐστίν. »

Ποιήσωμεν εἰρήνην αὐτῶ, ποιήσωμεν εἰρήνην οἱ ἐρχόμενοι, τέκνα Ἰακώβ. Βλαστήσει, καὶ ἐξανθήσει Ἰσραὴλ, καὶ ἐμπλησθήσεται ἡ οἰκουμένη τοῦ καρποῦ αὐτοῦ.

Ὡς τῶν Ἰουδαίων ἀπειρηκότων τὴν εἰς τὸν τῶν ὅλων Σωτῆρα Χριστὸν ἀγάπην τε καὶ πίστιν, ὡς ἀπολακτίσαντος μὲν τοῦ ἡγαπημένου, μεταστήσαντος δὲ τὴν κλῆσιν ἐπὶ τὰ ἔθνη, καὶ τοὺς ἐκ περάτων τῆς ὑπ' οὐρανὸν σαγηνεύοντος τοῦ Χριστοῦ διὰ τῶν ἁγίων ἀποστόλων, ὁ μακάριος προφήτης τοῖς ἀπανταχόθεν λαοῖς σοφὸς προαναφαίνεται σύμβουλος, καὶ φησι πρὸς αὐτούς. Ἀποπεφοίτηκε μὲν ὁ Ἰσραὴλ, ἀπέλακτισεν ὁ πρωτότοκος, ἀρνεῖται τὴν πίστιν, δεδυσσέθηκεν εἰς τὸν λυτρωτὴν. ἀλλ' ἡμεῖς οἱ ἐρχόμενοι, τοῦτ' ἐστίν, οἱ μέλλοντες ἤξειν κατὰ καιρούς. ἤξειν δὲ δὴ πάντως ὡς ἀπὸ σκότους εἰς φῶς, ἐξ ἀμαθίας Ἑλληνικῆς εἰς ἐπίγνωσιν τοῦ κατὰ ἀλήθειαν ὄντος Θεοῦ, ἐξ ἀμαρτιῶν εἰς δικαιοσύνην. ποιήσωμεν εἰρήνην αὐτῶ, τοῦτ' ἐστίν, τὴν ἀρχαίαν καταλύσαντες ἐχθρὰν, εἰρηνεύσωμεν πρὸς τὸν Θεόν. Ἀνηρημένης γὰρ τῆς ἀμαρτίας καὶ κατηργημένου τοῦ Σατανᾶ, καὶ οὐδενὸς ὄντος ἐτι διακωλύοντος, τοῦ διίστάντος καὶ χωρίζοντος ἡμᾶς ἀπὸ Χριστοῦ, συναινέσωμεν τοῖς αὐτοῦ θεσπίσμασιν. ἀκολουθήσωμεν οἷς ἂν βούλοιτό τε καὶ λέγοι, ὑπαγάγωμεν τὸν αὐχένα τοῖς Εὐαγγελικοῖς κηρύγμασι. ποιήσωμεν γὰρ οὕτω τὴν πρὸς αὐτὸν εἰρήνην. Τοιοῦτό τί φησι καὶ ὁ πάνσοφος Παῦλος τοῖς ἐξ ἔθνῶν κεκλημένοις. « Δικαιωθέντες οὖν ἐκ πίστεως εἰρήνην ἔχομεν πρὸς τὸν Θεόν, διὰ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ. » Παρακαλέσας τοίνυν τοὺς ἐρχομένους, περὶ ὧν καὶ ὁ μακάριος ἔφη Δαβὶδ. « Ἀναγγελήσεται τῶ Κυρίῳ γενεὰ ἡ ἐρχομένη, » μεθίστηται τὸν λόγον ἐπ' αὐτοὺς τοὺς ἁγίους ἀποστόλους

dinavit, id est, defœnivit, fierique decrevit, ad finem perduxit. Et quæ tandem ista? Repudiari omnino, pluviam intelligibilem posthac non habere, obidionem pati, superno favore et munimento carere. Incensa est enim, et prorsus inutilia **375** reidita. Et combustus sum, clamabunt, inquit, omnes qui habitant in illa. Si vero quis historica his dictis adicere mallet, incensam inveniet Jerusalem. Similiter, incensio omnimodam in his verbis inutilitatem denotat, omnibusque modis incumbentem Judæis desolationem, divina ira illos tantum non incendente, et in pulverem veluti ac cinerem redigente. Tale quid etiam dicit Jeremias divinus propheta tanquam ad Jerusalem: « Olivam umbrosam pulchram specie vocavit Dominus nomen tuum; ad vocem circumcisionis ejus accensus est ignis super eam: magna afflictio super illam ⁹⁶. » Inutiles facti sunt rami ejus. Inutile est enim et noxium animæ hominis, a Deo discedere, ejusque gratia et auxilio omnino privari. « Horrendum est enim incidere in manus Dei viventis ⁹⁷, » et quemadmodum ait Moses: « Deus noster ignis consumens est ⁹⁸. »

VERS. 6. Faciamus pacem cum eo, faciamus pacem qui venimus, filii Jacob. Germinabit et florebit Israel, et implebitur orbis terræ fructu ejus.

Periade quasi Judæi dilectioni ac fidei in Servatorem universorum Christiani renuntiassent, quasi que dilectus eos repulsi, vocationemque ad gentes transtulisset, Christusque a sinibus terræ homines velut irretiret per sanctos apostolos, beatus propheta omnibus ubique gentibus fidus consultor adest jam, et dicit: Recessit Israel, recalcitravit primogenitus, negat fidem, impius in redemptorem exstitit: at nos, qui venimus, id est, qui olim veniemus, veniemus autem omnino velut a tenebris ad lucem, ab ignorantia Græca ad agnitionem veri Dei, a peccatis ad justitiam: faciamus pacem cum eo, id est, pristina similitate dissoluta, pacem apud Deum habeamus. Sublato namque peccato, et abolito Satana, et nemine prohibente qui nos a Christo secludat et separet, consentiamus ejus vaticiniis, quæ velit et dicit sequamur, Evangelii prædicationi cervicem subdamus; sic enim faciemus pacem cum eo, cujusmodi dicit etiam sapientissimus Paulus his qui ex gentibus vocati sunt: « Justificati igitur ex fide, pacem habemus **376** apud Deum per Dominum nostrum Jesum Christum ⁹⁹. » Hortatus igitur eos qui veniant (de quibus etiam David ait: « Annuntiabitur Domino ætas ventura ¹), sermonem ad ipsos sanctos apostolos traducit: et cum orbem terrarum Deo adducendum intellexisset, seu per Spiritum sanctum didicisset, exsilit quodammodo, et præ ingenti gaudio inquit: Filii Jacob germinabunt, et efflorescet Israel, et implebitur

⁹⁶ Jerem. xi. 16. ⁹⁷ Hebr. x. 31. ⁹⁸ Deut. iv. 24. ⁹⁹ Rom. v. 1. ¹ Psal. xxi. 32.

orbis terrarum fructu ejus. Nati enim sunt ex sanguine Jacob, qui cognominatus est etiam Israel, divini discipuli. Postquam vero ab ortu in occasum, et in omnem terram exiit sonus eorum, et in fines orbis terrarum verba eorum², vocata est ad agnitionem gentium multitudo, et sicuti verba prophetæ habent, impletus est orbis terrarum fructu ejus. Cujus vero? Scilicet Israelis, id est, eorum qui orti sunt ex Israelis sanguine. Fructus namque sudorum apostolicorum sunt credentes, quos gaudium et coronam divinus Paulus nominavit. Gloriatio enim vere, et prædicatio sanctorum mystagogorum sunt, qui per ipsos servati sunt.

τοῦτ' ἴσται, τῶν ἐξ αἵματος Ἰσραὴλ. Καρποὶ γὰρ αὐτοὺς καὶ στέφανον ὁ θεοπέσις ὠνόμασε Παῦλος· γῶν οἱ δι' αὐτῶν σεσωσμένοι.

VERS. 7. Nunquid ut ipse percussit, sic et ipse cadetur? et sicut ipse occidit, sic occidetur? Rixans et exprobrans emittet eos.

Cohæret plane cum his quæ dicta sunt, horum verborum sententia: quo autem modo quoad licet dicemus. Etenim diximus quod filii Jacob germinabunt, et florebit Israel, et implebitur orbis fructu ejus. Sed pericula quasi urgeret quispiam ac diceret: Etiam impie egit ultra modum Israel; præfractus enim fuit et pervicax, occiditque sanctos, ac in quemvis justum hominem ac prophetam grassatus est, et manum habet plenam sanguinibus: ita quomodo cursus florebit? et quomodo quasi nihil sceleris admissum sit, implebitur orbis fructu ejus? quibus propheta: Nunquid, inquit, ut ipse percussit, etiam ipse sic cadetur? An ut ipse occidit, sic occidetur? Impotenti enim iracundia, et effrenato impetu contra sanctos usus, eos interfecit, quasi nullo modo misereri novisset. An igitur pari et æquali vindicta utetur in eos fons clementiæ, sicque tollet eos, quomodo et ipsi sanctos **377** sustulerunt? An potius vincet ut Deus, et non in totum excindet dilectum et electum quondam propter patres? Tale quiddam est apud unum e sanctis prophetis dictum a Deo: « Quid tibi faciam, Ephraim? quid tibi faciam, Juda? Sicut Adama ponam te, et sicut Seboim conversum est cor meum in hoc. Conturbata est pœnitentia mea. Non faciam juxta iram furoris mei. Non relinquam ut deleatur Ephraim, quoniam Deus ego sum, et non homo in te sanctus³. » Nam oportuit, oportuit, inquam, eum qui Deus est, et non homo ut nos, et clementia nos anteire, et ut natura quidquid ortum habet superat, sic mortalibus antestare, et hac, inquam, humanitate debet excellere. Itaque florebit Israel, et implebitur orbis terrarum fructu ejus, eo modo qui jam expositus est. Non enim sic occidetur, inquit, sicut ipse occidit, neque pari modo ferietur, etiamsi immani furore exagitatus sanctos percusserit. Ergo quæ tandem erit mensura hujus contra illos commotionis? Rixans,

² Psal. xviii, 5. ³ Usc. xi, 8, 9.

ὅτι κατακτήσονται τῷ Θεῷ τὴν ὑπ' οὐρανὸν, ἐνενησὴκῶς, ἤτοι μεμαθηκῶς διὰ τοῦ ἁγίου Πνεύματος ἀνασκιρτῆ τρόπον τινὰ, καὶ φησὶν ἐκ πολλῆς ἀγαντῆς περιχαρείας· Τέκνα Ἰακώβ βλαστήσει, καὶ ἐξανθήσει Ἰσραὴλ, καὶ ἐμπλησθήσεται ἡ οἰκουμένη τοῦ καρποῦ αὐτοῦ. Γεγονάσι μὲν γὰρ ἐξ αἵματος Ἰακώβ, ὅς μετωνόμασται καὶ Ἰσραὴλ, οἱ θεοπέσιτοι μαθηταί. Ἐπειὴ δὲ ἐξ ἡοῦς εἰς ἐσπέραν, καὶ εἰς πᾶσαν τὴν γῆν ἐξῆλθεν ὁ φθόγγος αὐτῶν, καὶ εἰς τὰ πέρατα τῆς οἰκουμένης τὰ ῥήματα αὐτῶν, κέκληται πρὸς ἐπίγνωσιν τῶν ἔθνῶν ἡ πληθὺς, καὶ καθὰ φησι τῆς προφητείας ὁ λόγος, ἐνεπλήσθη ἡ οἰκουμένη τοῦ καρποῦ αὐτοῦ. Καὶ τίνος ἄρα; Ἡ δηλονότι τοῦ Ἰσραὴλ, ἰδρωτῶν ἀποστολικῶν οἱ πιστεύσαντες· χαρὰν δὲ καύχημα γὰρ ἀληθῶς καὶ δόξα τῶν ἁγίων μυσταγωγ-

B Μὴ ὡς αὐτὸς ἐπάταξε, καὶ αὐτὸς οὕτως πληγήσεται, καὶ ὡς αὐτὸς ἀνείλεν, οὕτως ἀναιρεθήσεται; Μαχόμενος, καὶ ὀνειδίτων ἐξαποστελεῖ αὐτούς.

Ἐπειτα σφόδρα τοῖς εἰρημένοις ἡ τῶν προκειμένων διάνοια· καὶ κατὰ τὴν δὲ τρόπον ἐροῦμεν ὡς ἐνι. Ἐφημεν γὰρ ὅτι τέκνα Ἰακώβ βλαστήσει καὶ ἐξανθήσει, καὶ ἐμπλησθήσεται ἡ οἰκουμένη τοῦ καρποῦ αὐτοῦ. Ἄλλ' ὡς περ τινὸς ἀντεγειρομένου τε καὶ λέγοντος· Καίτοι δεδουσέθηκεν οὐ μετρῶς ὁ Ἰσραὴλ· σκληρὸς γὰρ γέγονε καὶ δυσάγωγος, καὶ ἀπέκτονε μὲν ἁγίους, ἐπεπῆδησε δὲ δικαίῳ παντὶ καὶ προφήτῃ, καὶ αἱμάτων ἔχει τὴν χεῖρα μεμεστωμένην· εἰτα πῶς ἐξανθήσει πάλιν, καὶ ὡς γεγονότος τῶν ἐκτόπων οὐδένος ἐμπλησθήσεται ἡ οἰκουμένη τοῦ καρποῦ αὐτοῦ; πρὸς δὲ τὰ τοιαῦτα φησὶν ὁ προφήτης· Μὴ ὡς αὐτὸς ἐπάταξε, καὶ αὐτὸς οὕτως πληγήσεται; Ἡ ὡς αὐτὸς ἀνείλεν, οὕτως ἀναιρεθήσεται; Ἐχρήσατο μὲν γὰρ, φησὶ, κατὰ τῶν ἁγίων ἀκράτῳ θυμῷ, καὶ ἀχαλῶνις ὀργαῖς ἀνείλεν αὐτούς ὡς κατ' οὐδένα τρόπον οἰκτερεῖν εἰδώς. Ἄρ' οὖν ἰσορροποῖς ὀργαῖς, καὶ ἰσοστάθμῳ δίκῃ κεχρήσεται κατ' αὐτῶν ἡ τῆς ἡμερότητος πηγῆ, καὶ οὕτως αὐτοὺς ἀνελεῖ, καθὰ καὶ αὐτοὶ τοὺς ἁγίους ἀνηρήκασιν; Ἡ νικήσει μᾶλλον ὡς Θεὸς, καὶ οὐκ εἰσάπαν ἀποκτερεῖ τὸν ἡγαπημένον, καὶ ἀπόλεκτον γεγονότα ποτὲ διὰ τοὺς πατέρας; Τοιοῦτόν τί ἐστὶ τὸ δι' ἐνὸς τῶν ἁγίων προφητῶν εἰρημένον παρὰ Θεοῦ· « Τί σοι ποιήσω, Ἐφραῖμ; τί σοι ποιήσω, Ἰούδα; Ὡς Ἄδαμὰ θήσομαι, καὶ ὡς Σεβωεὶμ μετεστράφη ἡ καρδία μου ἐν τούτῳ. **D** Συνεταράχθη ἡ μεταμέλειά μου. Οὐ μὴ ποιήσω κατὰ τὴν ὀργὴν τοῦ θυμοῦ μου. Οὐ μὴ ἐγκαταλείψω τοῦ ἐξαλειφθῆναι τὸν Ἐφραῖμ, διότι Θεὸς ἐγὼ εἰμι, καὶ οὐκ ἄνθρωπος ἐν σοὶ ἅγιος. » Ἐδεῖ γὰρ, εἰδεῖ Θεὸν ὄντα, καὶ οὐκ ἄνθρωπον καθ' ἡμᾶς, καὶ προὔχον ἐν ἡμερότητι, καὶ ὡς περ ἐστὶ κατὰ φύσιν ἐπέκεινα παντὸς γενητοῦ, οὕτως ὑπερκεῖσθαι καὶ ὑπερέχειν τὸν ἐπὶ τῆς γῆς, καὶ κατὰ γέ φημι τὴν φιλανθρωπίαν. Οὐκοῦν ἐξανθήσει μὲν Ἰσραὴλ, ἐμπλησθήσεται δὲ καὶ ἡ οἰκουμένη τοῦ καρποῦ αὐτοῦ, κατὰ γε τὸν ἤδη προαποδοθέντα λόγον. Οὐ γὰρ οὕτως ἀναιρεθήσεται,

φησί, καθά καὶ αὐτοὺς ἀνεῖλεν, οὔτε μὴν ἐν Ἰσραὴλ παταχθήσεται τρόπῳ, κἄν εἰ ἐπάταξεν αὐτοὺς τοὺς ἁγίους ἀγρίῳ θυμῷ κατεθηγμένους. Ποῖον οὖν ἄρα τὸ μέτρον τῆς ἐπ' αὐτοῖς κινήσεως; Μαχόμενος, φησί, καὶ ὀνειδίζων ἐξαποστελεῖ αὐτούς· τὸ, « Ἐξαποστελεῖ » νοήσας ἀνεῖ τῷ, τῆς πρὸς ἑαυτὸν οικειότητος ἀποπέμψεται. Τοῦτο πέπραχεν ὁ Σωτὴρ· ἀπόπεμπτον γὰρ ἐποίησε τὸν Ἰσραὴλ. Μαχόμενός τε καὶ ὀνειδίζων, τὸ δὲ Μαχόμενος ἀντὶ τοῦ ἐπιπλήττων τεθειμένον. Ἐπιπλήττων γὰρ Ἰουδαίοις, καὶ μέντοι καὶ ὀνειδίζων ἐφασκεν ὁ Σωτὴρ· « Ἱερουσαλήμ, Ἱερουσαλήμ, ἡ ἀποκτενοῦσα τοὺς προφῆτας, καὶ λιθοβολοῦσα τοὺς ἀπεσταλμένους πρὸς αὐτήν· ποσάκις ἠθέλησα ἐπισυναγαγεῖν τὰ τέκνα σου, ὃν τρόπον ὄρνις ἐπισυνάγει τὰ νεσσία ἑαυτῆς ἐπὶ τὰς πτέρυγας, καὶ οὐκ ἠβηθήσας; Ἰδοὺ ἀφίεται ὁ οἶκος ὑμῶν ἔρημος. » Τοῦτο γὰρ ἦν εἰς μακρὰν ἔσεσθαι διατεινομένου. Οὐ δὲ γεγονότος ἀπώλων ὁ Ἰσραὴλ, εἰ καὶ σέσωτας τὸ κατάλειμμα καθά καὶ αὐτοὺς φησιν Ἡσαίας· « Καὶ ἐὰν ἦ ὁ ἀριθμὸς τῶν υἱῶν Ἰσραὴλ ὡς ἡ ἄμμος τῆς θαλάσσης, τὸ κατάλειμμα σωθήσεται. »

Ὁὐ σὺ ἦσθα ὁ μελετῶν τῷ πνεύματι τῷ σκληρῷ φῶ ἀναλεῖν αὐτοὺς πνεύματι θυμοῦ;

Ὅρα τὸν προφήτην ἐν τούτοις ἀγιοπρεπεῖ παρήρησια χρώμενον, διελέγχοντά τε τὸν Ἰσραὴλ ὅτι πεπολέμηκεν ἁγίους· καὶ μελέτην ἐποίησατο, τὸ, οἶονεῖ σκληρῷ τε καὶ ἀνημέρῳ πνεύματι χρώμενον ἀναιρεῖν αὐτούς, καὶ ἀτίθασσον αὐτοῖς ἐπαφίεσθαι τὸ φρόνημα. Εἰ τοίνυν λέγοιμι, φησίν, ὅτι αὐτοὺς ἀνεῖλε, καὶ ἐπάταξε, οὐ ψευδομυθία τὸ χρῆμά ποθεν, ἀληθὲς δὲ μᾶλλον ἀναφανέεται τὸ εἰρημένον. Ὁ γὰρ Ἰσραὴλ οὐ σὺ ἦσθα ὁ μελετῶν, ἦγουν εἰσθῶς πνεύματι μὲν, ὡς ἔφη, κεκλήσθαι σκληρῷ, κατεπιφύεσθαι δὲ θηριοπρεπῶς τῶν ἀπεσταλμένων παρὰ Θεοῦ; Κἄν ἀρνήσῃ, φησίν, αὐτὸν παροῖσω μάρτυρα τὸν τῶν δῶν κριτήν. Ἐφη γὰρ ποῦ Χριστὸς πρὸς αὐτούς· « Τίνα τῶν προφητῶν οὐ κατέκτειναν οἱ πατέρες ὑμῶν; ὅτι οὐκ ἐνδέχεται

προφήτην ἀπολέσθαι ἔξω Ἱερουσαλήμ. »
Διὰ τοῦτο ἀφαιρέσεται ἡ ἀνομία Ἰακώβ, καὶ τοῦτο ἐστὶν ἡ εὐλογία αὐτοῦ, ὅταν ἀφέλωμι αὐτοῦ τὴν ἀμαρτίαν, ὅταν θῶσι πάντα τοὺς λίθους τῶν βωμῶν κατακεκομμένους ὡς κορτίν λεπτὴν, καὶ οὐ μὴ μέλη τὰ δένδρα αὐτῶν, καὶ τὰ εἰδῶλα αὐτῶν ἐκκεκομμένα ὡσπερ δρυμὸς μακρὰν.

Διὰ μέσου προστρίψας ὁ μακάριος προφήτης τὸν κατὰ γε τῶν δεδουσεθηκότων εἰς τοὺς ἁγίους προφῆτας ἐλεγχόν, ἔχεται πάλιν τῆς τῶν νοημάτων ἀκολουθίας, καὶ φησιν ὡς ἐκ προσώπου τοῦ Θεοῦ· Διὰ τοῦτο ἀφαιρέθησεται ἡ ἀνομία Ἰακώβ. Διὰ τοῦτο ποῖον; Ἐπειδὴ γὰρ οὐχ ὡς αὐτοὺς ἀνεῖλεν, οὕτως ἀναιρεθήσεται, οὔτε μὴν ὡς αὐτοὺς ἐπάταξεν, οὕτως πληγήσεται, τῆς ἐνοῦσης γαληνότητος τῷ Θεῷ νικώσης ἀεὶ τὰς ἀνθρωπίνους μικροψυχίας, καὶ οὐχὶ πάντη τε καὶ πάντως τοῖς ἐπὶ γῆς πλημμελήμασιν Ἰσραηλῆϊς τὰς δίκας ἐπάγοντος, συγκεραννύοντος δὲ μᾶλλον ἡμερότητι τὴν ὀργήν· ταύτησιν φησιν· Ἀφαιρέθησεται ἡ ἀνομία Ἰακώβ, τοῦτ' ἐστὶ, τεύξεται φιλανθρωπίας, ἀνήσει δὲ αὐτῷ κατὰ καιροὺς τὰ ἐγκλη-

A inquit, et exprobrans emittet eos. « Emittet, » intellige, pro, A sua conjunctione relegabit, quod Servator fecit; relegavit enim abdicavitque Israellem. Rixans et exprobrans. Rixans, posuit pro increpans. Increpans enim Judæos, et etiam exprobrans, dicebat Servator: « Jerusalem, Jerusalem, quæ occidis prophetas, et lapidibus obruis missos ad te: quoties volui congregare filios tuos, quemadmodum congregat gallina pullos suos sub alas, et nolulistis? Ecce relinquitur domus vestra deserta ». Hoc enim erat nihil aliud quam affirmare discessionem ab illis non longe abfore. Quo quidem pacto periiit Israel, etiamsi salvæ factæ sunt reliquæ, sicut inquit et Isaias ipse: « Et si sit numerus filiorum Israel ut arena maris, reliquæ salvæ erunt ». »

καὶ ἕτερον οὐδὲν, ἢ τὴν ἀπ' αὐτῶν ἀποφοίτησιν οὐκ τῶν υἱῶν Ἰσραὴλ ὡς ἡ ἄμμος τῆς θαλάσσης, τὸ

VERS. 8. Nonne tu eras qui meditaberis spiritu duro interficere illos spiritu furoris?

Contemplare prophetam in his digna sanctis libertate utentem, et argumentem Israellem quod sanctos debellaverit, et duro et immitti spiritu studium adhibuerit quo illos e medio tolleret, animoque in eos **378** efferato irrueret. Si igitur dixerit, inquit, illum sustulisse et percussisse, minime erit hæc falsa doctrina, sed quod dictum est verum apparebit. Nam, o Israel, nonne tu eras qui meditaberis, id est, solebas spiritu duro, ut dicebam, contra eos qui niisi fuerant a Deo, belluino more grassari? Et si negaveris, inquit, testem adhibebo ipsum universorum judicem. Dixit enim alicubi Christus illis: « Quem e prophetis non occiderunt patres vestri? » Rursus: « Non capit prophetam perire extra Jerusalem? »

VERS. 9. Propter hoc auferetur iniquitas Jacob, et hoc est benedictio ejus, quando auferentur peccatum ejus, quando posuerint omnes lapides ararum contritos, ut pulverem minutum. Nec manebunt arbores eorum, et idola eorum excisa velut lucus longe.

Interjecta reprehensione contra eos qui impie se in sanctos prophetas gesserant, prosequitur denuo beatus propheta sententiarum contextum, et inquit velut in persona Dei: Propter hoc auferetur iniquitas Jacob. Propter hoc: quidnam? Etenim quia ille non sic interficietur ut interfecit, neque sic percutietur quemadmodum ipse percussit, cum Deus clementia præditus sit, quæ humanam imbecillitatem semper vincit, neque unquam de peccatis in terra commissis æquale supplicium sumit, sed iram mansuetudine temperat; hinc ait: Remittetur iniquitas Jacob, id est, experietur humanitatem, atque tempore suo culpas ei remittet, criminibusque eum absolvet. Et hæc est benedictio ejus. Promisit enim Abrahamo dicens: « Certe benedicendo benedicam

• Matth. xxiii, 36 38. • Isa. x, 21. • Matth. xxiii, 31. • Luc. xiii, 33.

tibi, et multiplicando multiplicabo semen tuum *. » Atqui divinus Abraham benedictus revera non fuit, neque multiplicatum est semen ejus, pro ratione ac proportione peccatorum pœnas solventibus his qui ex illius erant orti sanguine. Cum autem etsi nihil boni egerant, sed ad ultimam impietatem potius deducti sunt, illi quoque hac remissione collocupletati sint, servata est, transiitque in eos benedictionis promissio. Quando igitur, inquit, auferam peccatum ejus, hic erit ei modus benedictionis. Tempus quoque perspicuum facit quo ille futurus est a delictis liber. Quando enim, **379** inquit, vocati per fidem ad agnitionem veri Dei, adversus pristinum errorem pugnabunt, quando e medio tollentur aræ, fana, et idolorum examina, quando igne concremabunt templa inanimis idolis facta, quando suas excident arbores, præterea manufacta velut lucum quendam : tunc quidem, tunc remittet Deus etiam Israelitis offensas. Idque, opinor, est quod lumen divinus ille Paulus dicebat : « Quando plenitudo gentium intrabit, tum omnis Israel servabitur *. » Nam concremare templa, lucos eis affixos excindere, statuasque propterea subvertere, nihil aliud omnino significat, quam eos qui olim errarant, operaque manuum suarum adorarunt, ad veritatis agnitionem transiunt : eoque religionis pietatisque eventuros, ut his quæ quondam adoraverant manus injiciant, deosque ex ligno factos tanquam lucum quempiam excendant.

ρον οὐδὲν ἢ ἐκεῖνὸ που πάντως, ὅτι τῶν πάλαι πλανωμένων, καὶ προσκυνούντων τοῖς ἔργοις τῶν ἰδίων χειρῶν μετάστασις ἔσται πρὸς ἀληθείας ἐπίγνωσιν, ὥστε πρὸς τοῦτο φιλοθεας ἦκειν αὐτοὺς, ὡς καὶ τοῖς πάλαι προσκυνουμένοις παρ' αὐτῶν ἐπαφείναι τὰς χεῖρας, καὶ τοὺς ἐκ ξύλων θεοὺς καθάπερ τινὰ δρυμὸν ἀποκείραι.

Υβασ. 10. *Habitans grex dimittetur velut grex derelictus, et erit multo tempore in depastionem, et illic requiescent, et post tempus non erit in illa quidquam viride, propterea quod exsiccabitur.*

Translatum gregem nominat Israelem, eo quod complures habuerit eosque bonos pastores, tantum non illic cohabitantes, qui eos ad omne quod laudatum est adducere dirigereque noverunt. Itaque repletus est pastoribus bonis. Sed erit, inquit, dimissus. Quid sit autem, dimissus erit, ipse statim explicavit, dicens : Velut grex derelictus, id est, omni præside curatoreque destitutus. Quod cum fiet, longo tempore in depastionem prostituetur. Diripient enim eos feræ sub intelligentiam cadentes, et potentissimæ, id est, Satanæ, et quæ cum illo et sub illo sunt, potestates malæ. Nam cum nemo malarum potestatum insultus ab hominis corde abarceat, capi facillime poterit, demigrabitque quocunque illis certe videbitur. Si vero dicenda sunt quæ ex historia consequuntur, præda facti sunt, post crucem Salvatoris, etiam Romani exercitus. Mansit enim apud eos, et requievit instar stolonis cujusdam robusti; sed parvo, inquit, **380** tempore

ἔστιν ἡ εὐλογία αὐτοῦ. Ἐπηγγεῖλατο μὲν γὰρ τῷ Ἀβραάμ λέγων · « Ἡ μὲν εὐλόγησά σε καὶ πληθύνων πληθυνὼ τὸ σπέρμα σου. » Ἄλλ' οὐκ ἀνηλόγηθη κατὰ ἀλήθειαν ὁ θεσπέσιος Ἀβραάμ, οὐδ' ἀν ἐπληθύνθη τὸ σπέρμα αὐτοῦ, ἀναλόγους τοῖς ἡμαρτημένοις ἐξαιτουμένων τὰς δικὰς τῶν ἐξ αἵματος αὐτοῦ. Ἐπειδὴ δὲ καίτοι πεπραχότες τῶν ἀγαθῶν οὐδὲν, μᾶλλον δὲ κατενηνεγμένοι πρὸς ἀνοσιότητα τὴν ἐσχάτην, πεπλουτήχασιν καὶ αὐτοὶ τὴν ἀρεσιν, τετήρηταί τε καὶ διαδέθηκιν εἰς αὐτοὺς ἡ τῆς εὐλογίας ὑπόθεσις.

Ὅταν τοίνυν ἀφέλωμαι, φησί, τὴν ἁμαρτίαν αὐτοῦ οὗτος ἔσται τῆς εὐλογίας ὁ τρόπος αὐτῷ. Ἐναργῆ δὲ καθίστησι τὸν κληρὸν καθ' ὃν ἔσται καὶ αὐτὸς τῶν πλημμελημάτων ἐλεύθερος. Ὅταν γὰρ, φησὶν, οἱ διὰ τῆς πίστεως κεκλημένοι πρὸς ἐπίγνωσιν τοῦ κατ' ἀλήθειαν ὄντος Θεοῦ τῆς ἀρχαίας καταστρατεύονται πλάνης, ὅταν ἐκ μέσου γένωνται βωμοί, καὶ τεμένη, καὶ ὁ τῶν εἰδώλων ἔσμός, ὅταν πυρὶ δαπανήσῃσι τοὺς τοῖς ἀψύχοις εἰδώλοις ἐκπεπονημένους ναοὺς · ὅταν ἐκκόψωσι τὰ δένδρα αὐτῶν, καὶ πρὸς γε τοῦτοις τὰ χειροποίητα, καθάπερ τινὰ δρυμὸν · τότε δὴ τότε ἀνήσει Θεὸς καὶ αὐτοῖς τοῖς ἐξ Ἰσραὴλ τὰ διεπαισμένα. Καὶ τοῦτο, οἶμαι, ἔστιν, ὅπερ ἔφησε φῶς ὁ θεσπέσιος Παῦλος · « Ὅταν δὲ τὸ πλήρωμα τῶν ἐθνῶν εισέλθῃ, τότε πᾶς Ἰσραὴλ σωθήσεται. » Τὸ γὰρ ὅπως κατεμπρῆσαι ναοὺς, καὶ τοὺς παραπεπηγότας αὐτοῖς ἀποκείραι δρυμοὺς, προσθεῖναι δὲ καὶ αὐτῶν τῶν ἀγαλμάτων τὴν καταστροφὴν, κατασημήνειεν ἂν ἔτερον οὐδὲν ἢ ἐκεῖνὸ που πάντως, ὅτι τῶν πάλαι πλανωμένων, καὶ προσκυνούντων τοῖς ἔργοις τῶν ἰδίων χειρῶν μετάστασις ἔσται πρὸς ἀληθείας ἐπίγνωσιν, ὥστε πρὸς τοῦτο φιλοθεας ἦκειν αὐτοὺς, ὡς καὶ τοῖς πάλαι προσκυνουμένοις παρ' αὐτῶν ἐπαφείναι τὰς χεῖρας, καὶ τοὺς ἐκ ξύλων θεοὺς καθάπερ τινὰ δρυμὸν ἀποκείραι.

Τὸ κατοικούμενον ποιμνιον ἀνεμῆνον ἔσται, ὡς ποιμνιον καταλειμμένον, καὶ ἔσται πολὺν χρόνον εἰς βόσκημα, καὶ ἐκεῖ ἀναπαύσονται, καὶ μετὰ χρόνον οὐκ ἔσται ἐν αὐτῷ πᾶν χλωρὸν, διὰ τὸ ξηρανθῆναι.

Κατοικούμενον ποιμνιον ὀνομάζει τὸν Ἰσραὴλ διὰ τοι τὸ πλεῖστους μὲν ὄσους, καὶ ἀγαθοὺς ἐσχηκεῖναι ποιμένας, καὶ μονονουχί, καὶ συνοικοῦντας ἔχειν τοὺς ἀπευθύνειν εἰδόμενος εἰς πᾶν ὄτιοῦν τῶν ἐπαινουμένων. Οὐκοῦν ἐπεπλήθει ποιμῆσιν ἀγαθοῖς, ἀλλ' ἔσται, φησὶν, ἀνεμῆνον· καὶ τί τὸ ἀνεμῆνον ἔστιν, αὐτὸς παραχρῆμα διεσάφησε, λέγων · Ὡς ποιμνιον καταλειμμένον, τοῦτ' ἔστι, παντὸς ἐπιστάτου, καὶ κηδεμόνος ἡρημωμένον. Οὗ δὴ γεγονότος, εἰς χρόνους πρὸς κείσεται μακροῦς εἰς βόσκημα. Κατανεμηθήσονται γὰρ αὐτοὺς νοητοὶ τε καὶ ἀλκιμώτατοι θῆρες, τοῦτ' ἔστιν, ὁ Σατανᾶς, καὶ αἱ σὺν αὐτῷ καὶ ὑπ' αὐτῷ δυνάμεις πονηραί. Ἀποσθεύοντος γὰρ οὐδενὸς τῆς ἀνθρώπου καρδίας τὰς τῶν πονηρῶν δαιμόνων ἐφόδους εὐάλωτος ἔσται, καὶ πρὸς πᾶν ὄτιοῦν τῶν ἐκείνοις δοκούντων ἀμελητὶ κατοικήσεται. Εἰ δὲ χρὴ τι καὶ τοῖς ἱστορικῶς γεγονόσιν ἀκόλουθον εἰπεῖν, νομῆ γεγονάσι μετὰ τὸν τοῦ Σωτῆρος σταυρὸν, καὶ τῆς Ῥωμαίων στρατείας. Κατέλυσε γὰρ καὶ ἀνεπαύσατο παρ' αὐ-

* Gen. xxii, 17; Hebr. vi, 14. * Rom. xi, 25.

τις ολίπερ τις μόσχος ευσθενής· ἀλλ' ὀλίγου δια- γεγονότος καιροῦ, φησὶν, οὐκ ἔσται ἐν αὐτῇ πᾶν γλωρὸν διὰ τὸ ξηραυθῆναι, τοῦτ' ἔστι, μέχρι τοσοῦτου κατανεμηθῆσονται τὴν χώραν ὡς ἀποφανθῆναι ξη- ράν, καὶ οὐκ ἔχουσαν εἶ νομήν. Τοῦτο δὲ ἔστιν ἀπό- δειξις ἐναργῆς τοῦ μὴ πρότερον ἀποφοιτῆσειν αὐτῶν τῆς χώρας τοὺς καταδρῶντας αὐτήν, εἰ μὴ πᾶν ὀτιοῦν τῶν ἐναυτοῖς χρησίμων, καὶ μέχρι τῶν ἀγανεῦτελεστά- των μονονουχί, καὶ κατεδηδοκῶσιν ἴδιον πεποίηται κληρον. Ὁ αὐτὸς δ' ἂν γένοιτο λόγος, καὶ εἰ ἑλοῖτό τις οἶά τινας μόσχους τὰς τῶν Ἰουδαίων καρδίας κατανεμηθῆσθαι λέγειν τοὺς ἀκαθάρτους δαίμονας· μέχρι γὰρ τοσοῦτου κατέφαγον αὐτὰς ὥστε τάχα που καὶ ἀπορεῖν ἐτι νομής, διὰ τὸ μηδὲν εἶναι λοιπὸν ἐν αὐτοῖς σώζεσθαι τῶν ἀγαθῶν, ὃ δαπανᾶσθαι πέφυκε παρ' αὐτῶν.

Γυναῖκες ἐρχόμεναι ἀπὸ θεάς, δεῦτε. Οὐ γὰρ λαὸς ἔστιν ἔχωρ σύνεσιν. Διὰ τοῦτο οὐ μὴ οἰ- κτειρήσῃ ὃ ποιήσας αὐτοὺς, οὐδὲ ὃ πλάσας αὐ- τοὺς οὐ μὴ ἐλεήσῃ.

Εἰρηκῶς ὅτι τὸ κατοικοῦμενον ποίμνιον ἀνειμένον ἔσται, καὶ ὅτι νομὴ γενήσεται, καὶ εἰς βόσκημα προσ- κείσεται, κατὰ γε τοὺς ἤδη προαποδοθέντας λόγους, ὡς ἤδη τοῦ Ἰσραὴλ ἔξω γεγονότος τῆς πρὸς Θεὸν οἰκειότητος διὰ τὴν εἰς Χριστὸν ἀσέθειαν, καὶ διαθή- κης τῆς πρώτης, ἐθῶν τε τῶν κατὰ τὸν νόμον ἀπο- πεπαυμένων, εὐαγγελίζεσθαι τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν τὴν ἀνάστασιν ταῖς ἀγίαις προστέταχε γυναιξίν, ὧν καὶ ὁ Ματθαῖος διαμνησθαι, λέγων ὡδί· « Ὁψὲ δὲ Σαβ- βάτων ἤ ἐπιφωσκούση εἰς μίαν Σαββάτων, ἦλθε Μα- ρία ἡ Μαγδαληνῆ, καὶ Μαρία ἡ ἄλλη θεωρησαί τὸν τάφον. Καὶ ἰδοὺ σεισμὸς μέγας ἐγένετο. Ἐπειδὴ δὲ γεγόνασι περιδεεῖς, ἔφη πρὸς αὐτὰς ὁ μακάριος ἀγγε- λος· Μὴ φοβεῖσθε ὑμεῖς. Οἶδα γὰρ ὅτι Ἰησοῦν τὸν ἐσταυρωμένον ζητεῖτε· οὐκ ἔστιν ὧδε, ἠγέρθη γάρ, καθὼς εἶπεν. Δεῦτε, ἴδετε τὸν τόπον ὅπου ἔκειτο, καὶ ταχὺ πορευθεῖσαι εἰπατε τοῖς μαθηταῖς αὐτοῦ, ὅτι ἠγέρθη ἀπὸ τῶν νεκρῶν, καὶ ἰδοὺ πρόδραμι ὑμᾶς εἰς τὴν Γαλιλαίαν· ἐκεῖ αὐτὸν ὄψεσθε. Καὶ μετὰ γε τὰς τοῦ ἀγγέλου φωνὰς, ἰδοὺ Ἰησοῦς ὑπήνητησεν αὐταῖς λέγων· Χαίρετε. Αἱ δὲ προσελθοῦσαι ἐκράτησαν αὐτοῦ τοὺς πόδας καὶ προσεκύνησαν αὐτῷ. Τότε λέγει αὐταῖς ὁ Ἰησοῦς· Μὴ φοβεῖσθε, ὑπάγετε, ἐπαγγείλατε τοῖς μαθηταῖς μου, ἵνα ἀπέλωσιν εἰς τὴν Γαλιλαίαν, κάκει με ὄψονται. » Οὐκοῦν ἀφιεμένου τοῦ Ἰσραὴλ, ὑμεῖς αἱ σοφαὶ γυναῖκες, φησὶν, ἤχετε, καὶ μάλα γοργῶς εὐαγγελιζόμεναι τὴν ἀνάστασιν τοῦ τὸν θάνατον ἀποκτείναντος, καὶ ἀνελόντος τὴν φθο- ράν, καὶ δικαιούντος τῇ πίστει τοὺς ἡμαρτηκότας, καὶ ἀπαλλάττοντος· μολυσμῶν τοὺς ἐναλόντας αὐτοῖς, τοῦ μεταπλάττοντος εἰς καινότητα ζωῆς τοὺς προ- σκύνοντας αὐτῷ, τοῦ τὴν νέαν τοῖς ἐπὶ γῆς ἀναδείξαντος ζωὴν, τοῦτ' ἔστι, τὴν εὐαγγελικὴν, καὶ στήσαντος μὲν τῆς ἐν νόμῳ λατρείας τὸ ἀδρανὲς, καταλαμπρύ- ναντος δὲ τὴν ἀλήθειαν, καὶ τῆς ἐν πνεύματι τε καὶ ἀληθείᾳ προσκυνήσεως τὴν ὁδὸν ἐναργῆ καταστήσαν-τος τοῖς σεβομένοις αὐτόν. Ἦχετε δὲ οὖν. Ἀποπέ- πτωκε γὰρ τῆς ἐλπίδος ὁ Ἰσραὴλ. Οὐ γὰρ ἔστι λαὸς

A intercedente, nihil crit in ea viride, eo quod ex- siccatum erit, id est, diripient terram usque eo ut arida appareat, nihil habens ultra pastionis. Hoc autem argumentum est evidens, non prius discas- suros ab eorum regione qui illam devastant, quam totum quod illis utile est ad utiliora quæque tantum non devastaverint, propriamque sortem fecerint. Possit etiam et hæc esse oratio, si quis accipere velit, Judæorum corda velut stolones quosdam, impuros dæmonas vastare; usque eo namque devorarent ea, ut in posterum destituantur pabulo; quod sit in illis deinceps nihil boni, nihil saluum ac reliquum quod possit ab iis consumi.

VERS. 11. Mulieres venientes a spectaculo, adeste. Non enim est populus habens intelligentiam. Propterea non commiserabitur qui fecit eos, et qui formavit eos non parcell.

Cum dixerit translatum gregem dimittendum esse, foreque prædam, et in depastionem prostituendum, ut verba jam ante exposita habent, ac si jam Israel a conjunctione quæ cum Deo est, propter impietatem in Christum excluderetur, et testamento primo, et ritibus legalibus cessantibus: præcipit sanctis mulieribus Servatoris nostri resurrectionem evangelizare, quarum etiam meminit Matthæus, sic inquit: « Vespera autem Sabbatorum, quæ il- lucescit in unam Sabbatorum, venit Maria Magda- lena, et Maria alia, ut viderent sepulcrum. Et ecce motus magnus factus est. Cum autem valde territæ essent, dixit illis beatus angelus: Nolite timere vos. Scio enim quod Jesum crucifixum quæritis: non est hic, surrexit enim, quemadmodum dixit. Venite, videte locum ubi positus erat, et celeriter profectæ, dicite discipulis ejus quod suscitatus sit a mortuis: et ecce præcedit vos in Galilæam; illic eum videbitis. Post vero dicta angeli, ecce Jesus occurrit illis, dicens: Avete. Illæ autem accedentes apprehenderunt pedes ejus, et adorarunt eum. Tum dicit illis Jesus: Ne timeatis, abite, renuntiate discipulis meis ut abeant in Galilæam, ibique me videbunt. » Igitur dimisso Israele, vos sapientes mulieres, inquit, venite, et **381** evangelizate for- tissime resurrectionem ejus qui mortem occidit, et mortem peremit, peccantes fide justificat, in- quinamentis implicatos liberat, qui ad novitatem vitæ transformat accedentes ad ipsum, qui novam iis qui in terra sunt vitam ostendit, id est, evange- licam, qui legalis cultus imbecillitatem abolet, ve- ritatem illustrat, viam spiritualis et veræ adora- tionis colentibus ipsum planam constituit. Venito igitur. Excidit enim spe Israel. Non enim est po- pulus intelligens. Exæcatus namque est corde, et manet in tenebris, et in caligine peccati detinetur. Non enim attendere voluit dicenti Christo: « Quan- diu lucem habetis, ambukate in luce, ne vos tene-

¹⁰ Matth. XVIII, 1 seqq

bræ comprehendant ¹¹. » Admirandam vero esse A
 dico Servatoris dispensationem, in his sapientissimi-
 nis etiam mulieribus. Possit enim, opinor, quis
 dicere : An non erant sancti discipuli, quibus for-
 tasse melius erat, utpote divinorum dogmatum sacris
 administris, etiam ante alios faustum resurrectio-
 nis nuntium prædicare? Cur enim potius illi non
 viderunt primi Jesum potentiam mortis dissolven-
 tem, sed mulieribus apparuit, et dignitate apostola-
 tus illis tributa, ire jubet, discipulisque referre
 Christum excitatum e mortuis, et primæ ejus glori-
 am spectarunt? Ad hæc dicimus, factum esse
 hominem Unigenitum Dei Verbum, ut infirmum
 curaret, hominemque pristinis sceleribus exsolvet.
 Oportebat igitur, oportebat gratificari mulieri-
 bus annuntiandæ resurrectionis prærogativam. Cum
 enim prima et antiquior mulier Adamum in trans-
 gressionem induxisset, dictis serpentis subserviciis,
 fuissetque illa mortis procuratrix et conciliatrix :
 cur non illa debuit tam gravium criminum causas ab
 apostolatu depellere? « Ubi enim, » inquit, « abun-
 davit peccatum, exuberavit gratia ¹². » Datum est
 salutis Evangelium feminæ, quæ mortis ministra
 fuit. Dictum enim est his necessario : Avete, ab eo
 qui maledictionem imposuerat in principio. Dixit
 enim illi : « In dolore paries filios ¹³. » Soluta sunt
 ergo secundis prima, et quod infirmum erat cura-
 tum est. Itaque illis præcipit Evangelium prædicare,
 Christi amore erga Judæos refrigerante. Nam, in-
 quit, postquam **382** amentissimi et insulsi manse-
 runt, non misericordiam capiet eorum qui fecit
 eos, neque digni sunt quorum misereri oporteat.
 rάπενται τὸ ἡβρωστηχός. Αὐταῖς οὖν ἄρα τὸ εὐαγγελίζεσθαι δεῖν ἐπιτάττει τῆς πρὸς Ἰουδαίους ἀγά-
 πης ἀποφοιτήσαντος τοῦ Χριστοῦ. Ἐπειδὴ γὰρ ἀνούστατοι τε καὶ ἀμαθεῖς ἀπομεινέκασι, φησὶν, οὐκ
 ἂν ἐλεήσειεν αὐτοὺς ὁ ποιήσας αὐτοὺς, οὐδ' ἂν εἴεν ἄξιοι τοῦ κατοικτεῖρεσθαι δεῖν.

VERS. 12. *Et erit die illo, obsepit Dominus a fossa C
 fluminis, usque ad Rhinocururon. Vos autem congre-
 gate filios Israel singulos.*

Excitatus Christus, cum præcepisset sanctis apo-
 stolis : « Euntes docete omnes gentes, baptizantes
 eos in nomen Patris, et Filii, et sancti Spiritus ¹⁴, »
 et in cælos ascendisset : ira videlicet e supernis in
 eos qui impie in ipsum debacchati sunt descendit.
 Consumpti enim sunt ferro et igne, insurgente
 contra eos Romanorum manu, cunctasque eorum
 urbes incendente, ipsa Hierosolyma, ipsum celebre
 templum diruente. Terminatur igitur regio Judææ
 Euphratis flumine, versus orientem et austrum,
 et ea quæ vocatur Rhinocururon. Est autem illa
 urbs Ægyptum claudens et Palæstinam. Cum ergo
 Judææ nobis terminos nominaverit, obsepturum
 affirmat Dominum omnia circumcirca finitima, id
 est, universam Judæam. Obsepit, posuit pro obsi-
 debit et premet, et in summas adducet difficultates.
 Obseptio enim, sive conclusio, inevitabilem afflictio-
 nem vel calamitatem significare poterit. Quin et

ἔχων σύνεσιν. Πεπώρωται γὰρ τὴν καρδίαν, καὶ με-
 μνήκεν ἐν σκότει, καὶ τῇ τῆς ἁμαρτίας ἀχλύϊ κε-
 κράτηται. Οὐ γὰρ ἤθελε προσέχειν λέγοντι τῷ Χρι-
 στῷ : « Ἔως τὸ φῶς ἔχετε, περιπατεῖτε ἐν τῷ φωτὶ,
 ἵνα μὴ σκοτία ὑμᾶς καταλάβῃ. » Χρῆναι δὲ φημι τὴν
 τοῦ Σωτῆρος οἰκονομίαν, καὶ ἐπὶ γε ταυταῖσι ταῖς
 πανσόφοις ἀποθαυμάσαι γυναίξει. Φαίη γὰρ ἂν, οἶμαι,
 τίς · Οὐ γὰρ ἦσαν ἄγιοι μαθηταί, οἷς ἦν τάχα που
 καὶ ἄμεινον, ἅτε δὴ καὶ τῶν θείων δογμάτων ἐρρου-
 γοῖς, καὶ πρό γε τῶν ἄλλων εὐαγγελισασθαι τὴν ἀνά-
 στασιν ; Διατί γὰρ οὐχὶ δὴ μᾶλλον ἐκείνοι τεθέανται
 πρῶτοι τοῦ θανάτου τὸ κράτος παραλύσαντα τὸν
 Ἰησοῦν, ὥφθη δὲ γυναίξει, καὶ τὸ τῆς ἀποστολικῆς
 ἀξίωμα περιθεῖς αὐταῖς ἵνα κελύει, φάναι τε τοῖς
 μαθηταῖς, ὅτι καὶ ἐκ νεκρῶν ἐγήγερται ὁ Χριστὸς.
 B καὶ πρῶται τεθέανται τὴν δόξαν αὐτοῦ ; Πρὸς δὴ τὰ
 τοιαῦτά φαμεν, ὅτι γέγονεν ἄνθρωπος ὁ μονογενῆς
 τοῦ Θεοῦ Λόγος, ἵνα θεραπεύσῃ τὸ ἀρρώστοῦν, καὶ
 τῶν ἀρχαίων αἰτιαμάτων ἀπαλλάξῃ τὸν ἄνθρωπον.
 Ἔδει δὴ οὖν, εἶδει χαρίσασθαι γυναίξει τὸ εὐαγγελί-
 σασθαι πρῶταις τὴν ἀνάστασιν. Ἐπειδὴ γὰρ ἡ πρῶ-
 τη, καὶ ἀρχαιότερα γυνὴ παρεκόμισε τὸν Ἀδὰμ εἰς
 παράβασιν, ταῖς τοῦ ἥφους ὑπηρετούσα φωναῖς, καὶ
 γέγονεν αὐτῆ τοῦ θανάτου πρόξενος, πῶς οὐκ ἔδει
 τῶν οὕτως δεινῶν ἐγκλημάτων ἀποκρούσασθαι τὰς
 αἰτίας διὰ τῆς ἀποστολῆς ; Οὐ γὰρ ἐπλεόνασε, φη-
 σὶν, « ἡ ἁμαρτία, ὑπερεπερίσσευσεν ἡ χάρις. » Δέδοται
 τῆς σωτηρίας τὸ εὐαγγέλιον τῇ τὸν θάνατον διακονη-
 σαμένην γυναίξει. Εἴρηται γὰρ πρὸς αὐτάς ἀναγκαίως
 τὸ Χαίρετε παρὰ τοῦ τὴν ἄραν ἐπιθέντος ἐν ἀρχῇ·
 Ἐφη γὰρ πρὸς αὐτὴν· « Ἐν λύπαις τέξῃ τέκνα. »
 Ἀέλνται τοίνυν τοῖς δευτέροις τὰ πρῶτα, καὶ τεθε-
 ἄνται τὸν θάνατον τοῦ Χριστοῦ, καὶ τοῖς ἄγιοις ἐπι-
 τάξαντος ἀποστόλοις· « Πορευθέντες μαθητεύσατε
 πάντα τὰ ἔθνη, βαπτίζοντες αὐτοὺς εἰς τὸ ὄνομα
 τοῦ Πατρὸς, καὶ τοῦ Υἱοῦ, καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος· »
 καὶ μὴν καὶ εἰς αὐτοὺς ἀναβάντος τοὺς οὐρανοὺς,
 ἐπενήνεκται τοῖς εἰς ἑαυτὸν ἀνοσίως πεπαρφηκόσι
 τὰ ἐξ ὀργῆς, τῆς ἀνωθεν δὲ δηλονότι. Δεδαπάνηται
 γὰρ καὶ σιδήρῳ καὶ πυρὶ, καταξανιστάσης αὐτῶν
 τὸν πόλεμον τῆς Ῥωμαίων χειρὸς, καὶ πάσας μὲν
 αὐτῶν κατεμπεπράσσης τὰς πόλεις, καὶ αὐτὰ δὲ τὰ
 Ἰερουσόλυμα, καὶ τὸν διαβόητον ἐκείνον καθελούσης
 ναόν. Τερματίζεται τοίνυν τῶν Ἰουδαίων ἡ χώρα,
 τοῖς τε Εὐφράτου νάμασιν ὡς ἡώ τε καὶ νότον, καὶ
 τῇ καλουμένην Ῥινοκορούρων. Πόλις τε αὕτη τὴν τε
 Αἰγυπτίων ὀρίζουσα, καὶ μέντοι τὴν Παλαιστινῶν.
 Οὐκοῦν τῆς Ἰουδαίας ἡμῖν τοὺς ὅρους ὀνομάσας,
 συμφράξει διαβεβαιούται τὸν Κύριον τὰ ἐμπεριεχό-
 μενα πάντα, τοῦτ' ἐστίν, ἅπασαν τὴν Ἰουδαίαν. Τὸ

Καὶ ἔσται ἐν τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ, συμφράξει
 Κύριος ἀπὸ τῆς διώρυγος τοῦ ποταμοῦ, ἕως Ῥι-
 νοκορούρων. Ὑμεῖς δὲ συναγάγετε τοὺς υἱοὺς
 Ἰσραὴλ κατὰ ἕνα ἕνα.

Ἐγγεγερμένου τοῦ Χριστοῦ, καὶ τοῖς ἄγιοις ἐπι-
 τάξαντος ἀποστόλοις· « Πορευθέντες μαθητεύσατε
 πάντα τὰ ἔθνη, βαπτίζοντες αὐτοὺς εἰς τὸ ὄνομα
 τοῦ Πατρὸς, καὶ τοῦ Υἱοῦ, καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος· »
 καὶ μὴν καὶ εἰς αὐτοὺς ἀναβάντος τοὺς οὐρανοὺς,
 ἐπενήνεκται τοῖς εἰς ἑαυτὸν ἀνοσίως πεπαρφηκόσι
 τὰ ἐξ ὀργῆς, τῆς ἀνωθεν δὲ δηλονότι. Δεδαπάνηται
 γὰρ καὶ σιδήρῳ καὶ πυρὶ, καταξανιστάσης αὐτῶν
 τὸν πόλεμον τῆς Ῥωμαίων χειρὸς, καὶ πάσας μὲν
 αὐτῶν κατεμπεπράσσης τὰς πόλεις, καὶ αὐτὰ δὲ τὰ
 Ἰερουσόλυμα, καὶ τὸν διαβόητον ἐκείνον καθελούσης
 ναόν. Τερματίζεται τοίνυν τῶν Ἰουδαίων ἡ χώρα,
 τοῖς τε Εὐφράτου νάμασιν ὡς ἡώ τε καὶ νότον, καὶ
 τῇ καλουμένην Ῥινοκορούρων. Πόλις τε αὕτη τὴν τε
 Αἰγυπτίων ὀρίζουσα, καὶ μέντοι τὴν Παλαιστινῶν.
 Οὐκοῦν τῆς Ἰουδαίας ἡμῖν τοὺς ὅρους ὀνομάσας,
 συμφράξει διαβεβαιούται τὸν Κύριον τὰ ἐμπεριεχό-
 μενα πάντα, τοῦτ' ἐστίν, ἅπασαν τὴν Ἰουδαίαν. Τὸ

¹¹ Joan. xii, 35. ¹² Rom. v, 20. ¹³ Gen. iii, 16. ¹⁴ Matth. xxviii, 19.

δὲ συμφράξει τέθεικεν ἀντὶ τοῦ πολιορκήσει, καὶ καταθλίψει, καὶ εἰς ἀπορίαν κατοίσει τὴν ἐσχάτην. Ἡ γὰρ σύμφραξις, ἦγουν ὁ συγκλεισμός τὴν διάφυκτον κάκωσιν ἦτοι συμφορὰν ὑπεμψήθειεν ἄν. Καὶ καθ' ἕτερον δὲ τρόπον τὸ συμφράξει νοήσεις. Συγκλείεσται γὰρ ὡσπερ τῶν Ἰουδαίων ὁ νοῦς, ὥστε κατὰ μηδένα δύνασθαι· τρόπον τὸ τῆς ἀληθοῦς θεοπτείας εἰσδέξασθαι φῶς, μήτε μὴν συνιέναι τὸ Χριστοῦ μυστήριον, ὡσπερ ὁ μακάριος γράφει Παῦλος· « Πῶρως ἀπὸ μέρους γέγονε τῷ Ἰσραὴλ, καὶ ἄχρι σήμερον, ἦνικα ἄν ἀναγινώσκηται Μισηθῆς, κάλυμμα ἐπὶ τὴν καρδίαν αὐτῶν κεῖται. » Καὶ τοῦτο, οἶμαι, ἔστιν ἡ σύμφραξις. Ὅτι δὲ οὐ κατὰ πᾶσαν τοῦτο γέγονε τὴν ὑπ' οὐρανὸν, ἦγουν κατὰ πάντων τῶν ἔθνῶν, ἀλλὰ κατὰ μόνης τῆς Ἰουδαίας καὶ τῶν ἐν αὐτῇ παρέδειξεν ἐναργῶς· οὐχ ἀπλῶς τὴν σύμφραξιν συμβῆναι λέγων, ἀλλ' ἐκ τῆς διώρυγος τοῦ ποταμοῦ, ἕως Ῥινοκοροῦρων. Καὶ ταυτὶ μὲν τοῖς Ἰουδαίων δήμοις ἀπεκτονάσει τοὺς προφήτας, καὶ λιθοβολήσσει τοὺς ἀπεσταλένους παρὰ Θεοῦ, προστεθεικόσι δὲ καὶ αὐτὸν τὸν Ἰῆδον, συμβήσεσθαι φησιν. Ἐτα μεθίστησι τὸν λόγον εἰς τὸ αὐτοῦ πρόσωπον τοῦ πάντων ἡμῶν Σωτῆρος Χριστοῦ, διαλεγόμενου τε καὶ λέγοντος τοῖς ἁγίοις ἀποστόλοις, ἦγουν ἅπασιν τοῖς κατὰ καιρὸν ἱερουργοῦσι τὸ Εὐαγγέλιον αὐτοῦ, καὶ μυσταγωγεῖν ἐιωθόσιν· Ὑμεῖς δὲ συναγάγετε τοὺς υἱοὺς Ἰσραὴλ κατὰ ἕνα ἕνα. Τοῦτ' ἔστι, μὴ πολὺς ἔστω λόγος τοῖς τὸ διδάσκειν πεπιστευμένοις, κἀν εἰ μὴ ὀρθῶς κατὰ πληθὺν εἰστρέχων ὁ Ἰσραὴλ· ἀλλ' εἴ τις εἴη συνετὸς ἐν αὐτοῖς καλεῖσθω διὰ τῆς πίστεως, ἡκέτω δὲ καὶ καθ' ἕνα, καὶ οἷον ἐξειλεγμένος. Σέσωσται γὰρ τὸ κατάλειμμα τοῦ Ἰσραὴλ. Καὶ γοῦν οἱ θεσπέσιοι μαθηταὶ πλειστάκις αὐτοῖς προσπεφωνήκασι, καθάπερ ἀμέλει καὶ ὁ θεσπέσιος Πέτρος· « Καὶ νῦν, ἀδελφοί, » φησὶν, « οἶδα, ὅτι κατ' ἀγνοίαν ἐπράξατε, καθὰ καὶ οἱ ἄρχοντες ὑμῶν. Μετανοήσατε οὖν καὶ βαπτισθήτω ἕκαστος ὑμῶν ἐπὶ τῷ ὀνόματι τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, καὶ λήψεσθε τὴν δωρεὰν τοῦ ἁγίου Πνεύματος. Ὑμῖν γὰρ εἰσιν αἱ ἐπαγγελίαι, καὶ τοῖς τέκνοις ὑμῶν. » Καὶ σεσαγήνηνται μὲν οὐ μέτριος πληθὺς· πλην τὸ γε ἦκον εἰς ἅπαν τὸ Ἰουδαίων ἔθνος ὄλιγοστοὶ παντελῶς, καὶ οἷον καθ' ἕνα παρεδέχθησαν οἱ σεσωσμένοι, διὰ πίστεως δὲ δηλονότι τῆς ἐν Χριστῷ.

Καὶ ἔσται, ἐν τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ σαλπιοῦσι τῇ σάλπιγγι τῇ μεγάλῃ, καὶ ἤξουσιν οἱ ἀπολόμενοι ἐν τῇ χώρᾳ τῶν Ἀσσυρίων, καὶ οἱ ἀπολόμενοι ἐν Αἰγύπτῳ, καὶ προσκυνήσουσι τῷ Κυρίῳ ἐπὶ τὸ ὄρος τὸ ἄγιον ἐν Ἱερουσαλήμ.

Ἔθος τοῖς ἁγίοις προφήταις ἀσαφεία τινὲ τῶν ἑαυτῶν κατακρύπτειν λόγον, καὶ ἐπείτοι πρὸς ὄργας ἀχάλινον γεγόνασιν οἱ ἐξ Ἰσραὴλ, μέσσην τινὰ διανοῶν λέναι τρίβον, ὡς εἶναι πλειστάκις ἀσυμφανὲς τὸ δηλούμενον. Σαλπίσαι μὲν κατ' ἐκεῖνο καιροῦ φησιν, οὐχ ἐτέρους, ὡς γε οἶμαι πάλιν, πλην ὅτι τοὺς ἁγίους μυσταγωγούς, σαλπίσαι δὲ οὐχ ἀπλῶς, ἀλλὰ σάλπιγγι τῇ μεγάλῃ, τοῦτ' ἔστι, τοῖς εὐαγγελικοῖς κηρύγμασι χειρημένους μονονουχὶ κατηχησάι, καὶ μέγα τι καὶ ἑξαισίον ἀνακεκραγένας τοῖς ἐπὶ τῆς γῆς. « Καὶ γὰρ τοὶ κατὰ ἀλήθειαν εἰς πᾶσαν τὴν

A alio modo intelliges illud, obsepit. Conclusa enim quodammodo erat mens Judæorum, ut nullo modo posset lucem veræ contemplationis divinæ recipere, neque Christi mysterium cognoscere; sicuti beatus Paulus scribit: « Exæcatio ex parte facta est Israeli; et ad hunc usque diem, cum legitur Moses, velamen cordi illorum impositum est ¹⁴. » Et hoc est, opinor, obseptio. Quod autem hoc factum sit, non contra universum orbem terræ, nimirum contra universas gentes, sed contra solam Judæam et qui in ea sunt, ostendit manifeste, cum dicit obseptioem non simpliciter contigisse, sed a fossa fluminis usque ad Rhinocurura. Et hoc quidem dicit eventurum populo Judaico, qui prophetas occidit, et missos a Deo lapidavit, ipsamque Filium cruci affixit. Deinde sermonem transfert ad omnium nostrum **383** Servatoris Christi personam, disserentis et dicentis sanctis apostolis, videlicet omnibus, succedente tempore, Evangelium ejus ministrantibus, et mystica sacra tractare solitis: Vos autem congregate filios Israel singulos. Id est, ne multis verbis utantur, quibus docendi provincia concredita est, etiamsi non videatur Israel conformatim ingredi: sed si quis inter eos sit intelligens, vocetur per fidem, veniatque seorsim et tanquam selectus. Salvæ enim sunt reliquæ Israel. Et quidem divini discipuli eos allocuti sunt sæpenumero, quemadmodum sane divinus Petrus: « Et nunc, fratres, » inquit, « scio quod ex ignorantia fecistis, quemadmodum et principes vestri. Resipiscite itaque, et baptizetur unusquisque vestrum in nomine Domini nostri Jesu Christi, et accipietis donum sancti Spiritus ¹⁵. Vobis enim sunt promissiones et filiis vestris ¹⁶. » Et capta est haud modica multitudo; verum hi præ universa gente Judæorum paucissimi omnino erant, et veluti sigillatim unusquisque susceptus est, servatus per fidem, videlicet in Christo.

VERS. 13. *Et erit die illo, clangent tuba magna, et venient qui perierant in regione Assyriorum, et qui perierant in Ægypto, et adorabunt Dominum super montem sanctum in Jerusalem.*

Mos est sanctis prophetis obscuritate quadam suum obtegere sermonem, et quoniam effrenes ac præcipites in iram erant Israelitæ, media quadam via in sententiis incedere, ita ut sit sæpe obscurum quod significatur. Tuba canere non alios dicit, ut arbitror, quam sanctos mysteriorum antistites; et non simpliciter tuba canere, sed tuba magna, id est, evangelica prædicatione tantum non resonare, id est, magnum quiddam et stupendum clamare in terra degentibus. « Etenim vere in omnem terram exiit sonus eorum, et in fines orbis verba eorum ¹⁷. »

¹⁴ II Cor. III, 14, 15. ¹⁵ Act. III, 17. ¹⁶ Act. II, 38. ¹⁷ Psal. XVIII, 5.

Tuba enim usus est olim quoque magnus Moyses, et non magna. Exili enim voce præditus erat, et tarda lingua; et legalium prædicationum vis ad solam regionem Judæorum contrahabatur. At divina et salutifera prædicatio cunctas urbes pervadit et regiones, et veluti per universam terram quæ sub cælo est, intonuit. Tale quid etiam in libris Mosaicis scriptum **384** est: « Ambulavit enim universorum Deus specie ignis super montem Sina ». Erant autem fumi et grandines, et caligine profunda ætherium corpus obtenebratum est; sed etiam, inquit, vox tubæ sonabat valde. Tum his subinfert, dicens: Factæ sunt autem voces tubæ procedentes multo fortiores. Initio enim lex exili voce resonabat; at tempore procedente, voces tubæ factæ sunt quam fortissimæ. Illo, inquit, tempore, magna tuba clangent, id est, evangelicum præconium resonabunt: eos qui erraverunt colligentes, et qui in loco captivorum facti sunt, ac idololatriæ laqueis impliciti, a pristino errore extrahentes. Venient enim, inquit, perdit in regione Assyriorum, et perdit in Ægypto, et adorabunt Dominum in monte Jerusalem. Duas regiones posuit maxime præ cæteris superstitionas, Assyriorum, inquam, et Ægyptiorum. Sed hi, inquit, qui in illis perierunt, venient vocati per fidem ad agnitionem veri Domini et Dei, adorabuntque eum, non in fanis contaminatis, sed in monte sancto, Ecclesia videlicet: quam etiam Jerusalem nominat. montem quidem, eo quod humile omnino nihil humive repens existat in Ecclesiis, sed altis et sublimibus præcellat opinionibus. Jerusalem vero quod sit vere pacis visio. Θεοῦ, καὶ προσκολλησοῦσιν αὐτῷ, οὐκ ἐν τοῖς τεμένεσιν ἔτι τοῖς μεμολυσμένοις, ἀλλ' ἐπὶ τῷ ἁγίῳ ὄρει, τοῦτ' ἐστὶν, τὴν Ἐκκλησίαν, ἣν καὶ Ἱερουσαλήμ ὀνομάζει· ὄρος μὲν ὅτι χθαμαλὸν ἢ χαμαιβρίφες οὐδὲν τὸ σύμπαν ἐν Ἐκκλησίαις, ἀλλ' ὑψηλοῖς τε καὶ ἐπηρμένοις διαπρέπει δόγμασιν. Ἱερουσαλήμ δὲ ὅτι ὄρασις ἀληθῶς εἰρηγῆς ἐστίν.

CAP. XXVIII. VERS. 1. *Væ coronæ injuriæ, mercenarii Ephraim, flos cadens de gloria super vertice montis pinguis, ebrii sine vino.*

Cum supra ostenderit vocandos esse per fidem ad agnitionem veritatis, omnesque adoratos Dominum quicumque perierunt laqueis detenti idololatriæ, orationem ad proceres Judæorum traducit, qui impietatis in Christum origo et occasio populo subdito exstiterunt. Non enim eos per legem et prophetas adduxerunt ad agnitionem eorum quæ promissa fuerant antiquitus, sed in foveam interitus depressos excommunicarunt, exterminaruntque e Synagoga, qui illum esse Christum confessi sunt. Sic etenim ait divinus Joannes. Convellentes autem veluti et labefactantes fidem in illo, et **385** imperitum mentem a fide recta abducentes, Jesum Samaritanum, et ebriosum, et ex scortatione natum appellitarunt. Et quod adhuc his magis est impium, ad Pilatum adduxerunt, et ut cruci affigeretur rogaverunt, quantumque in ipsis erat, vitæ

ἤν ἐξῆλλθεν ὁ φύργος αὐτῶν, καὶ εἰ; τὰ πέρατα τῆς οἰκουμένης τὰ βήματα αὐτῶν. » Σάλπιγγι γὰρ ἐκέχρητο κατὰ καιροὺς καὶ ὁ μέγας Μωσῆς, πλὴν οὐ τῇ μεγάλῃ· ἰσχυρόφωτος γὰρ καὶ βραδύγλωσσος ἦν, καὶ τῶν νομικῶν κηρυγμάτων ἡ δύναμις εἰς μόνην τὴν τῶν Ἰουδαίων συνεστέλλετοχώραν. Τὸ δὲ θεῖον καὶ σωτήριον κήρυγμα διὰ πάσης ἔρχεται πόλειός τε καὶ χώρας, καὶ οἷον ὅλης κατεβρόντησε τῆς ὑπ' οὐρανόν. Γέγραπται δὲ τι τοιοῦτον καὶ ἐν τοῖς Μωσείως βιβλίοις· « Κατεφοίτησε μὲν γὰρ ὁ τῶν ὀλίγων Θεὸς ἐν εἰδει πυρός ἐπὶ τὸ ὄρος τὸ Σινᾶ. » Ἐγίνοντο δὲ καπνοὶ καὶ χάλασαι, καὶ γνόφῳ βαθεῖ τὸ αἰθέριον κατεμελαίνετο σῶμα· ἀλλὰ καὶ φωνή, φησὶ, τῆς σάλπιγγος ἤχει μέγα. Ἔϊτα τοῦτοις ἐπιφέρει λέγων· Ἐγίνοντο δὲ αἱ φωναὶ τῆς σάλπιγγος προβαίνουσαι ἰσχυρότεραι σφόδρα, σφόδρα. Ἐν ἀρχαῖς μὲν γὰρ ὁ ἰσχυρόφωτος ἀνεφωνήθη νόμος, προβαίνοντος δὲ τοῦ καιροῦ, τῆς σάλπιγγος αἱ φωναὶ γεγόνασιν ἰσχυραὶ σφόδρα, σφόδρα. Κατ' ἐκεῖνο, φησὶ, τοῦ καιροῦ τοῖνον τῇ μεγάλῃ σάλπιγγι, τοῦτ' ἐστὶν, τὸ εὐαγγελικὸν ἀναφωνήσοῦσι κήρυγμα, συλλέγοντες τοὺς πεπλανημένους καὶ τοὺς ἐν τάξει τῶν δορυκτῆτων γεγεννημένους, καὶ τοὺς τῆς εἰδωλολατρίας ἐναλόντας βρόχοις τῆς ἀρχαίας ἀπάτης ἐξέλκοντες. Ἦξουσι γὰρ, φησὶν, οἱ ἀποδόμνοι ἐν χώρα τῶν Ἀσσυρίων, καὶ οἱ ἀποδόμνοι ἐν Αἰγύπτῳ, καὶ προσκυνήσοῦσι τῷ Κυρίῳ ἐπὶ τὸ ὄρος τὸ ἅγιον ἐν Ἱερουσαλήμ. Δύο τέθεικε χώρας τὰς ὅτι μᾶλλον τῶν ἄλλων δεισιδαιμονοστέρας, τὴν τε Ἀσσυρίων, φησὶ, καὶ τῶν Αἰγυπτίων. Ἄλλ' οἱ ἐν αὐταῖς ἀπολωλότες, φησὶν, ἤξουσι κεκλημένοι διὰ τῆς πίστεως πρὸς ἐπίγνωσιν τοῦ κατ' ἀλήθειαν ὄντος Κυρίου, καὶ

οὐαὶ τῷ στεφάνῳ τῆς ὕδρωσ, οἱ μισθωτοὶ Ἐφραῖμ, τὸ ἄνθος τὸ ἐκπεσὸν ἐκ τῆς δόξης ἐπὶ τῆς κορυφῆς τοῦ ὄρους τοῦ παχέος, οἱ μεθύοντες ἀνευ οἴνου.

Προαποφῆνας, ὅτι κεκλήσονται διὰ τῆς πίστεως εἰς ἐπίγνωσιν ἀληθείας, καὶ προσκυνήσοῦσι τῷ Κυρίῳ πάντες ὅσοι διολώλασι τοῖς τῆς εἰδωλολατρίας βρόχοις ἐνισχημένοι, μετακομίζει τὸν λόγον ἐπὶ τοὺς τῶν Ἰουδαίων κληρονομάς, οἱ καὶ τῆς κατὰ Χριστοῦ δυσσεβείας γεγόνασιν ἀρχὴ καὶ πρόφασις τοῖς ὑπὸ χεῖρα λαοῖς. Οὐ γὰρ ἀπεκόμιζον εἰς ἐπίγνωσιν αὐτοῦ τῶν πάλαι προηγγελμένων διὰ τε τοῦ νόμου καὶ τῶν προφητῶν, ἀλλὰ γὰρ τοῖς τῆς ἀπωλείας ἐνιέντες βρόχοις ἀποσυναγώγους ἐποιοῦντο τοὺς ὁμολογοῦντας ὅτι αὐτὸς ἐστὶν ὁ Χριστός. Οὕτω γὰρ ποῦ φησὶν ὁ Θεσπέσιος Ἰωάννης. Κατασεύοντες δὲ ὡσπερ τὴν ἐπ' αὐτῷ πίστιν, καὶ τῶν ἀγγελίων τὸν νοῦν τῆς εὐθείας ἀποκομίζοντες, Σαμαρείτην καὶ μέθυσον, καὶ ἐκ πορνείας γεγεννημένον ὀνόμαζον τὸν Ἰησοῦν. Καὶ τὸ ἐπιτοῦτων δυσσεβέστερον, Πιλάτῳ προσήγον, καὶ δὴ καὶ σταυροῦσθαι παρακλήσαν, ἀπεκτόνασι τε τὸν ἀρχηγὸν τῆς ζωῆς, τὸ γε

¹⁴ Exod. xix, 18.

ἤκον ἐπ' αὐτοῖς, πλὴν ἀνεβίω πατήσας τὸν θάνατον· ζῶν γὰρ ἦν κατὰ φύσιν ὡς Θεός, καὶ εἴπερ ἦν ἐν σαρκί. Οὐδὰ τοίνυν, φησί, τῷ στεφάνῳ τῆς ὑβρεως. Στέφανον αὐτοὺς ἀποκαλεῖ. Καὶ γὰρ ἦσαν αὐτοὶ τοῦ παντός Ἰσραὴλ στέφανος ὡσερ τις καὶ δόξα, τοῖς τῆς ἱερωσύνης αὐχμήσιν διαπρέποντες, καὶ τὸ τῆς ἡγεμονίας λαχόντες ἀξίωμα. Ἄλλ' οὐ μεμενήκασιν ἐν ταῖς ἐκνεμηθείσαις αὐταῖς εὐκλείαις τε καὶ ὑπεροχαῖς, ἀποπεπτώκασιν δὲ μᾶλλον ὑβρεως στέφανος γεγονότες. Περιβέβληνται γὰρ ἀτιμίᾳ καὶ μῶμῳ καὶ τοῖς εἰς δυσσέθειαν ἐγκλήμασι γεγονότες ἔνοχοι, καθάπερ ἄνθος κατεμαρῆθησαν. Γεγόνασι γὰρ αὐτοὶ καὶ μισθωτοὶ τοῦ Ἑφραῖμ. Ἑφραῖμ δὲ φησὶ τὸν Ἰούδαν, διάττοι τὸ ἐκ φυλῆς εἶναι τῆς Ἑφραῖμ. Αὐτὸν οὖν ἄρα κατεμισθοῦντο τῆς Ἰουδαίων Συναγωγῆς οἱ προσεσηκότες, πρὸς γε τὸ χρῆναι ταῖς αὐτῶν μισθωτοῖς ὑπηρετεῖν καὶ παραδοῦναι τὸν διδάσκαλον. Ὁ δὲ καὶ πέπρακται. Οὐδὰ τοίνυν τῷ στεφάνῳ τῆς ὑβρεως, φησί, τοῦτ' ἔστι, τοῖς ἡγουμένοις, οἳ καὶ ἐμισθώσαντο τὸν Ἑφραῖμ, τοῦτ' ἔστι, τὸν ἐκ φυλῆς Ἑφραῖμ. Γεγόνασι τε ταύτης ἕνεκα τῆς αἰτίας ὡς ἄνθος ἐκπεσὸν ἐκ τῆς δόξης. Ὡσερ γὰρ δόξα τοῖς ἄνθεσι τὸ ἐξω τε ὀρᾶσθαι μαρσαμοῦ, καὶ ἐν τῷ τῆς ἰδίας φύσεως κάλλει, κατὰ τὸν ἴσον οἶμαι τουτοῦ τρόπου νοηθεῖν ἂν καὶ ἐφ' ἡμῶν αὐτῶν. Ἔως μὲν γὰρ ἔσμεν ἐν οἷς ἡμᾶς εἶναι πρέπει, τῆς ἑαυτῶν ψυχῆς ἀδιαιόγητον εὐμέλα τηροῦμεν τὸ κάλλος· παρατετραμμένης δὲ τῆς ἐν ἡμῖν διανοίας ἐφ' ἧ μὴ προσήκειν, ἄνθος ἐσόμεθα τῆς αὐτῷ πρεπούσης δόξης ἐκπεπτωκός. Ὁ δὲ καὶ πεπόνθησιν οἱ Γραμματεῖς τε καὶ Φαρισαῖοι, καὶ γνώμην, καὶ λόγους, καὶ ἐγχειρήματα, καὶ πᾶν ὅτι οὖν τῶν ἐκτόπων καταθήγοντες τοῦ Χριστοῦ. Πού δὲ τὸ ἄνθος ἦν τὸ ἐκπεσὸν τῆς δόξης, καὶ τίνα τρόπον ἀπεκληρώσατο; Ἐπὶ τῆς κορυφῆς τοῦ ὄρους τοῦ παχέος. Ὅρος δὲ παχὺ τὸν Ἰσραὴλ ὀνομάζει· παχὺ μὲν, ὅτι ταῖς εὐθυμίας κατεπαινετο· ὄρος δὲ, διάττοι τὸ ὑψοῦ τεθεῖσθαι παρὰ Θεοῦ, κατὰ γε τὸ ἔνδοξον, φημί. Αὐτὸς γὰρ πού φησὶ περὶ τῶν ἐξ Ἰσραὴλ· Ἰὺδὸν ἐγέννησα καὶ ὑψωσα. Ὁ ἔθος δὲ τῆς θεῆς Γραφῆς τὴν τῶν Ἰουδαίων μητέρα, φημί δὴ τὴν Ἰερουσαλήμ, ὄρει παρεικάζειν ἐσθ' ὅτε. Ἐκείντοι τοίνυν ἄνθος ἐπὶ τῆς κορυφῆς τοῦ ὄρους, τοῦτ' ἔστιν, ἐπάνω πάντων, καὶ ἐπὶ πάντας ὡς ἡγούμενοι, καὶ τὸ κατάρχειν τῶν ἄλλων ταῖς ἐκ νόμου λαχόντες ψήφοις. Οὗτοι δὲ ἦσαν οἱ μεθύοντες ἀνευ οἴνου. Καὶ γὰρ ἦν ἐξ ἀμπέλου Σοδόμων ἡ ἀμπελος αὐτῶν, καὶ ἡ κληματὶς αὐτῶν ἐκ Γομόρρας, ἡ σταφυλὴ αὐτῶν σταφυλὴ χολῆς, βότρως πικρίας αὐτοῖς, καὶ θυμὸς δρακόντων ἀνάτορος. Κατεμεθύοντο γὰρ οὐκ οἶνον τοῦτον πίνοντες τὸν αἰσθητὸν, ἀλλὰ τὸ ἐξ ἀκράτου θυμοῦ, καὶ μανίας μέθυσμα, καὶ τῆς διαβολικῆς δυστροπίας τὸν σκοτισμὸν ταῖς αὐτῶν διανοαῖς εἰσοικίζόμενοι.

Ἰδὸν ἰσχυρὸν καὶ σκληρὸν ὁ θυμὸς Κυρίου ὡς χάλαζα καταφερομένη, οὐκ ἔχουσα σκέπη, βία καταφερομένη, ὡς ὕδατος πολὺ πλῆθος σύρον χώραν τῆ γῆ, ποιήσει ἀνάπανσιν ταῖς χερσὶ καὶ τοῖς ποσὶ, καὶ καταπατηθήσεται ὁ στέφανος τῆς ὑβρεως, οἱ μισθωτοὶ τοῦ Ἑφραῖμ.

¹ Isa. 1, 2.

A principem occiderunt. Verum calcata morte revixit, ut qui vita esset natura tanquam Deus, etiamsi in carne existeret. Væ igitur, inquit, coronæ injuriæ. Coronam eos vocat. Erant enim illi totius Israelis corona veluti quædam et gloria, sacerdotii insignibus excellentes, et principatus auctoritatem sortiti. Verum in hac dignitate et prærogativa sibi deputata non permanserunt, imo exciderunt potius, cum facti essent corona injuriæ, seu insolentiæ. Circumdati enim ignominia et labe, impletisque crimine implicati, tanquam flos emarcuerunt. Erant enim illi mercenarii Ephraim. Ephraim dicit Juda, quod esset ex tribu Ephraim. Mlum igitur mercede conduxerunt Judaicæ Synagogæ præfecti, ut essent cædis eorum administri, et hunc Doctorem traderent. Quod factum est. Væ ergo, inquit, coronæ injuriæ, id est, proceribus, qui etiam mercede conduxerunt Ephraim, scilicet eum qui esset e tribu Ephraim. Hanc namque ob causam facti sunt velut flos cadens de gloria. Quemadmodum enim florum gloria est sine marcore esse, et in suæ naturæ pulchritudine conspici, pari modo et in nobis ipsis posse intelligi arbitror. Quandiu enim versamur in quibus nos versari convenit, animæ nostræ pulchritudinem diligenter custodimus illibatam; at mente nostra ad ea quæ parum decet transversa, nos erimus cujus decora gloria defluxit. Quod usuvenit Scribis et Pharisæis, mente, sermone, conatibus, omnibusque prodigiosis machinamentis contra Christum instructis. At ubi erat flos decidens de gloria, et quem locum obtinuit? In vertice montis pinguis. Montem pinguem, Israellem nominat: pinguem quidem, quod tranquillitate et securitate gestiret; montem vero, quod in sublimi a Deo collocaretur, quod ad nobilitatem, inquit, attinet. Ait enim ipse de Israelitis: « Filios genui et evexi ¹⁸. » Est autem familiare divinæ Scripturæ matrem Judæorum, Jerusalem inquam, monti comparare quandoque. Positi igitur erant flos **386** in vertice montis, id est, supra omnes et in omnes velut principes, et ad imperitandum aliis suffragio legis delecti. Hi erant ebrii sine vino. Etenim ex vite Sodomorum erat vitis eorum, et sarmentum eorum ex Gomorrha, uva bilis, botrus amarus illis, et ira draconum insanabilis. Inebriati sunt enim, non hoc vinum subjectum sensibus bibendo, sed ex impotenti ira et furore ebrietatem et diabolicæ perversitatis obtenebrotationem in animi quasi domicilium admitiendo.

VERS. 2, 3. *Ecce forte et durum ira Domini, sicut grando quæ deorsum demittitur, non habens tegmen, violenter demittitur, velut aquæ magna vis trahens regionem, in terra faciet quietem manibus et pedibus, et conculcabitur corona superbiæ, mercenarii Ephraim.*

Quomodo illis dira contingent, et quod impietatis in Christum pœnas daturi sint, in duram et implacabilem iram justī iudicis incidentes, hisce verbis propheticus sermo nobis submonstrat. Veniet enim, inquit, veniet contra nos dura et sœva ira Domini, sicque veniet perinde quasi grando demitteretur contra eos qui non habent velamentum, demissa violenter, id est, non tolerabiliter, seu potius fortiter et acriter, ac si quis funda vibrata, immaniter aliquem impeteret. Veniet ergo, inquit, instar grandinis, aut tanquam vis aquæ multæ trahens regionem. Est autem et hoc inexpugnabile. Agedum enim flumine, ut exempli causa dicam, vel torrente impetuosisimo demisso, quid est quod obstore aut resistere valeat, quodque aquarum irruptioni non cedat? Veniet igitur velut aqua, totam inundans regionem, videlicet Judæorum. Erit autem casus tam horribilis, ut in tota terra facturus sit requiem. At qualem requiem, et quam? Manibus et pedibus. Est autem hæc verborum sententia. Nam qui natate discunt, si quidem sit aquarum status placidus et velut tractabilis, pedibus manibusque adductis et porrectis, mediocriterque laborantibus, suffocationis periculum effugiunt. At impetus aquarum si omnino irruat, ita ut exitus non pateat, quiescit ac desinit natate omnino captus, videturque labore liberatus, **387** ac cum sit prorsus submersus, ut deinceps præfocetur necesse est. Itaque ironiam habet hæc oratio, cum ait terræ facturam requiem aquam, requiemque manibus et pedibus. Simile est enim ac si diceret: Frustra laboret nemo, ut adventanti in omnes calamitati occurrat. Adeo enim impetuose ruet, ut si laborare vellent, nec consilio providere possint, nec cogitatione præcipere. Nemo enim enatabit, ac, velit nolit, deprimetur, quocumque aqua attrahens detulerit, id est, violentissima et invulnerabilis manus Romani exercitus. Tunc quidem, tunc conculcabitur, id est, pedibus eorum, quos dixi, subjicietur corona superbæ, mercenarii Ephraim. Quinam autem isti sunt, ex his quæ jam supra dicta sunt cognovimus.

πατηθήσεται, τοῦτ' ἐστίν, ὅπῃ πόδας κείσεται τῶν ἐρηχόντων ὁ στέφανος τῆς ὕβρεως, οἱ μισθωτοὶ τοῦ Ἐφραΐμ. Τίνες δὲ οὗτοι, διὰ τῶν ἡδὴ προειρημένων ἐγνώκαμεν.

Vens. 4. Et erit flos qui decidit de spe gloriæ, in summo montis excelsi, velut præcoqua ficus quam simul atque vidit aliquis, priusquam eam manu sumat, devorare cupiet.

Quid sit ille flos decidens de spe gloriæ, et quid præterea significaverit, in vertice montis excelsi situm esse et conspici, ex paulo ante dictis evasit perspicuum. Florem enim, utpote in monte conspicuum, vel Israel, vel eos qui ut præsent delecti sunt, optime intelliges. Sed erit, inquit, tanquam præcoqua ficus. Nam cum fructus in sicu matureseunt, si quis forte alios prævenit et antevertit, fiatque ita aptus esui, qui videt, alacriter invadit cupitque devorare, et fortassis impetu ad hoc inflammato, quantum ad appetitum attinet, manum se extendere cunctantem accusat, oreque diducto in

Τίνα τρόπον αὐτοῖς τὰ δεινὰ συμβήσεται, καὶ ὅσα τῆς εἰς Χριστὸν δυσσεβείας ἀποτίσουςι δίκας σκληρῶς τε καὶ ἀνημέρῳ παραπεσόντες θυμῷ τοῦ τὰ δίκαια κρίνοντος, διὰ τούτων ἡμῖν ὁ προφητικὸς ὑπεμφαίνει λόγος. Ἦξει γάρ, ἤξει, φησὶ, σκληρὸς καὶ δυσάντητος καθ' ὕμῶν ὁ θυμὸς Κυρίου, ἤξει δὲ οὕτως ὡσανεὶ καὶ χάλαζα καταφέροιο κατά τινων οὐκ ἔχόντων σκέπην, καταφερόμενος δὲ σὺν βίᾳ, τοῦτ' ἐστίν, ἀφορήτως, ἐντόνως δὲ μᾶλλον καὶ μονονουχὶ κατασφενδονώντός τινος, καὶ ἀγρίως τισὶν ἐπιφέροντος. Ἦξει δὲ σὺν ὡς χάλαζα, φησὶν, ἢ καὶ ὡς ὕδατος πολλὴ πλῆθος σύρον χώραν. Ἀμαχον δὲ καὶ τοῦτο. Ποταμοῦ γάρ, φέρε εἰπεῖν, ἦτοι χειμάρρου βαγδαϊότατα καταφερομένου, ποῖον ἔσται τὸ ἀντιστατοῦν, καὶ ἀντισχεῖν δυνάμενον, καὶ τῆ τῶν ὑδάτων ῥύμη μὴ παραχωροῦν; Ἦξει δὲ σὺν ὡς ὕδωρ ὄλην ἐπικλύζον τὴν χώραν, δῆλον δὲ ὅτι τὴν τῶν Ἰουδαίων. Ἔσται δὲ οὕτως ἀπηνῆς ἡ καταφορά, ὡς καὶ ἀνάπαυσιν ποιῆσαι τῆ γῆ. Ἀνάπαυσιν δὲ ποῖαν ἄρα, καὶ τίνα; Ταῖς χερσὶ καὶ τοῖς ποσὶ. Καὶ ἔσται τοιοῦτος τῶν ἐρημένων ὁ νοῦς. Οἱ γάρτοι νήχεσθαι μεμελητηκότες, εἰ μὲν εἴη τυχὸν ἡρεμαῖα τε καὶ οἶον εὐαφῆς τῶν ὑδάτων ἢ στάσις, πόδας τε καὶ χεῖρας συστῆλλοντες, καὶ ἐκτεινόντες, διαπονηθέντες τε συμμέτρως, τὸν ἐκ τοῦ καταπνίγεσθαι διαδράσκουσι κίνδυνον. Τῆς δὲ τῶν ὑδάτων ὀρμῆς ἀπρόσιτον παντελῶς ἐχούσης τὴν προσβολὴν παύεται τοῦ νήχεσθαι πάντη τε καὶ πάντως ὁ ἐναλοῦς, καὶ δοκεῖ μὲν ἀπαλλάττεσθαι πόνου, καταπνίγεται δὲ λοιπὸν ὡς ἐξ ἀνάγκης τε καὶ βίας πάντη τε καὶ πάντως ὑποδρύχιος γεγυνώς. Οὐκοῦν διαγεῖται ὁ λόγος, καὶ εἰρωνεύεται, ἀνάπαυσιν τῆ γῆ ποιῆσαι λέγων τὸ ὕδωρ, ἀνάπαυσιν δὲ ταῖς χερσὶ καὶ τοῖς ποσὶ. Ὅμοιον γάρ ὡς εἰ καὶ λέγει τυχὸν, εἰκῆ πονεῖται μηδεὶς, εἰς ἀνίστασιν τῆς μελλούσης κατὰ πάντων ἰέναι συμφορᾶς. Ἦξει γάρ οὕτως ῥαγδαίως, ὡς ἀπρόσβλητον εἶναι παντελῶς καὶ ἀνόνητον ὀλοτρόπως τοῖς ἐθέλουσι πονεῖν γενέσθαι τὸ χρεῖμα. Διανήξεται γάρ οὐδεὶς, κατακομισθήσεται δὲ καὶ ἄκων, οὐπερ ἂν φέροι τὸ καθέκον ὕδωρ, τοῦτ' ἐστίν, τῶν Ῥωμαίων στρατείας ἡ βιασιόατη καὶ ἀθραυστος χεῖρ. Τότε δὲ τότε καταπατηθήσεται, τοῦτ' ἐστίν, ὅπῃ πόδας κείσεται τῶν ἐρηχόντων ὁ στέφανος τῆς ὕβρεως, οἱ μισθωτοὶ τοῦ Ἐφραΐμ.

Καὶ ἔσται τὸ ἄνθος τὸ ἐκπεσὸν τῆς ἐλπίδος τῆς δόξης, ἐπ' ἄκρον τοῦ ἔρους τοῦ ὕψηλοῦ ὡς πρόδρομοι σύκου, ὁ ἰδὼν αὐτὸ πρὶν εἰς τὴν χεῖρα αὐτοῦ λαβεῖν, θελήσει αὐτὸ καταπιεῖν.

Τὸ δὲ ἄνθος τὸ ἐκπεσὸν τῆς ἐλπίδος τῆς δόξης, τί δὲ δὴ πρὸς τοῦτο κατασημαίνειεν ἂν, τὸ ἐπ' ἄκρου τοῦ ἔρους τοῦ ὕψηλοῦ κείσθαι τε αὐτὸ καὶ ὀρᾶσθαι, διὰ τῶν ἐναγχοῦς ἐρημένων κατέστη γινώριμον. Ἄνθος μὲν γάρ, τὸ ὡς ἐν βρει περίοπτον, ἦτοι τὸν Ἰσραὴλ, ἦγουν τοὺς καθηγεῖσθαι λαχόντας εὐ μάλα συνήσεις. Ἄλλ' ἐστίν, φησὶν, ὡς πρόδρομος σύκου. Μελλόντων γάρ τῶν ἐν συκῆ πεπαλίνεσθαι καρπῶν, εἴπερ τι τῶν ἄλλων προελάσειε τυχὸν, γένοιτό τε οὕτως ἐδώδιμον, ἐπιτηδῆ μὲν προθύμως ὁ θεθεαμένος, γλίχεται δὲ καταπιεῖν, καὶ τάχα που ταῖς εἰς τοῦτο διαπύροις ὀρμαῖς, καὶ τό γε ἔκρον εἰς ὄρεξιν αἰτιᾶται

μέλλουσαν τὴν χεῖρα πρὸς ἔκτασιν, καὶ διευρύνων ἅ τὰ στόμα, τοῖς κλάδοις ἐκπηδῆ. Οὕτως ἔσται, φησί, τοῖς ἀρπάζουσιν ὁ Ἰσραήλ. Καταπέπεται γὰρ, ὡς ἔφην, ὑπὸ Ῥωμαίων, ἡδεῖά τε γέγονε τοῖς ἐλοῦσι τροφή.

Ἡ ἡμέρα ἐκείνη ἔσται Κύριος Σαβαώθ ὁ στέφανος τῆς ἐλπίδος, ὁ πλάκελις τῆς δόξης τῷ καταλειφθέντι μου λαῷ. Καταλειφθήσονται ἐν πνεύματι κρίσεως ἐπὶ κρίσιν, καὶ ἰσχύον κωλύων [κωλύον] ἀνελεῖν.

Τίνα τε καὶ ὅπως τοῖς κυριοκτόνοις συμβήσεται, διεσάφην ἡμῖν ὁ λόγος ἐν τούτοις· προσεπάγει δὲ λοιπὸν τὴν ἐπὶ γε τοῖς πεπιστευκόσιν ἐξήγησιν· οὐ γὰρ εἰς ἅπαν ἀπόλωνεν ὁ Ἰσραήλ. Σέσωσται δὲ τὸ κατάλειμμα, κατὰ τὴν τοῦ προφήτου φωνήν. Πεπίστευκε γὰρ εἰς Χριστὸν οὐ μετρία πληθὺς, τῆς γέγονεν ἀρχὴ τις ὡσπερ καὶ πρωτόλιον ὁ τῶν ἁγίων ἀποστόλων χορδός. Κατ' ἐκεῖνο δὴ οὖν τοῦ καιροῦ, φησὶν, ἔσται Κύριος Σαβαώθ ὁ στέφανος τῆς ἐλπίδος, ὁ πλάκελις τῆς δόξης τῷ καταλειφθέντι μου λαῷ. Αὐτὸς γὰρ ὁ τῶν δυνάμεων Κύριος σταφανώσει τοὺς πεπιστευκότας ἐλπίδι τε καὶ δόξῃ, καὶ ἐλπίδι μὲν τῆς τῶν ἐσομένων ἀγαθῶν δηλονότι, δόξῃ δὲ, ὅτι συμβασιλεύσουσιν αὐτῷ, καὶ τῶν ἀνωτάτω γερῶν εἰσω γεγονότες, ζηλωτοὶ τε ἔσονται καὶ ἀπόδλεπτοι. Τί γὰρ ἔσται τὸ ἰσοστατοῦν εἰς εὐκλείας λόγον τοῖς ἐλπίζουσι λαβεῖν τῆς ἐν Χριστῷ βασιλείας τὸν στέφανον; Τούτοις ἐτέρωθι φησὶν αὐτὸς ὁ προφήτης Ἡσαΐας· Καὶ ἔτη στέφανος κάλλους, καὶ διάδημα βασιλείας ἐν χειρὶ Θεοῦ σου. Δόξη γὰρ ἀταλευτήσῃ τοὺς εἰς αὐτὸν πιστεύοντας σταφανώσει Χριστός, καταπαίνει δὲ καὶ ἐλπίδι λιπαρωτάτη. Ἔσται δὲ τῶν τοιοῦτων ἐν μεθέξει, φησὶν, ὁ καταλειφθεὶς μου λαός, τοῦτ' ἔστι, τὸ ἐξ Ἰουδαίων κατάλειμμα· συνευδοχθέντος δηλονότι καὶ τοῦ ἐτέρου λαοῦ, τοῦτ' ἔστι, τῶν ἐθνῶν οἱ καὶ ἐπὶ Χριστῷ φρονούντες μεγάλα προσεύχονται, καὶ κεκράγασι πρὸς τὸν ἐν τοῖς οὐρανοῖς Πατέρα καὶ Θεόν· Κύριε, ὡς ὄπλη εὐδοκίας ἐστεφανώσας ἡμᾶς. Εὐδοκήσαντος γὰρ τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς, ὄπλον ἡμῖν ἀρραγῆς ἐδείχθη καὶ γέγονεν ὁ Χριστός, τοῖς τοῦ πονηροῦ βέλεσιν ὑπὲρ ἡμῶν αὐτὸν ἀντεξάγων, ἄφρωτον τε καὶ ταῖς ἐκείνου δυστροπίαις ἀχείρωτον τὸν αὐτοῦ τετήρηκε λαόν. Τοιοῦτόν τι, καθάπερ ἐγώ μαι, κατασημαίνει λέγων περὶ τοῦ καταληφθέντος λαοῦ, τοῦτ' ἔστι, τῶν ἐν πίστει δεδικαιωμένων· Καταλειφθήσονται ἐν πνεύματι κρίσεως ἐπὶ κρίσιν, καὶ ἰσχύον κωλύων ἀνελεῖν. Πάλαι μὲν γὰρ ἅπαξ, ὡς ἔπος εἰπεῖν, τὸ ἐπὶ γῆς γένος ἀνεῖλεν ὁ Σατανᾶς τοῖς τῆς ἀμαρτίας βόθροις ἐγκαθεῖς. « Οὐ γὰρ ἦν ὁ ποῶν χρηστότητα, οὐκ ἦν ἕως ἐνός, ἀλλὰ πάντες ἐξέκλιναν ἅμα, ἠχραιώθησαν, » κατὰ τὴν τοῦ Ψάλλοντος φωνήν. Ἐπειδὴ δὲ γέγονεν ἄνθρωπος ὁ μονογενὴς τοῦ Θεοῦ Λόγος, ἐκρίνευ ἡμῶν τὴν κρίσιν, δεδίκασεν ὡσπερ ἡμῖν τε καὶ τῷ πλεονεκτήσαντι Σατανᾷ, καὶ κατεψήφισατο μὲν ἐκεῖνον τὸν βλεθρον, ἀπέστησε δὲ τῶν ἐπὶ τῆς γῆς ὡς ὀλετήρα, καὶ ἀνδροκτόνον, εἴσωσε

ramos assukat. Sic erit, inquit, diripientibus Israel. Devoratus est enim, ut dicebam, a Romanis, dulcisque cibis factus est capientibus.

Vers. 5, 6. Die illo erit Dominus Sabaoth corona spei, ornamentum gloriae relicto populo meo. Derelinquentur in spiritu iudicii super iudicium et fortitudinem, prohibens interficere.

Quae et quomodo Domini intersectoribus evenitura sunt, exposuit nobis hisce verbis oratio. Deinceps adducit explicationem de fidelibus: non enim in totum periit Israel, sed, juxta vocem prophetae, reliquiae salvae factae sunt. Credidit namque in Christum non parva multitudo, 388 ejus principium quoddam et quasi primitiae exstitit sanctorum apostolorum chorus. Eo igitur tempore, inquit, erit Dominus Sabaoth corona spei, ornamentum gloriae derelicto populo meo. Ipse enim exercituum Dominus coronabit credentes spe et gloria, futurorum videlicet honorum: gloria, quod cum illo simul regnabunt, et summorum donorum facti participes, admirabiles existent et illustres. Quid enim ad rationem honoris par esse poterit sperantibus, se regni in Christo coronam accepturos? Ad haec atibi dicit ipse propheta Isaias: Et eris corona pulchritudinis, et diadema regni in manu Dei tui. Gloria enim infinita coronabit credentes in se Christus, speique opima recreabit, quasique saginabit. Talium, inquit, participes erit derelictus populus meus, scilicet Judaeorum reliquiae: comprehenso videlicet etiam alio populo, nimirum ex gentibus: qui in Christo magna fiducia concepta, orant et clamant ad Patrem et Deum coelestem: Domine, velut armis benevolentiae coronasti nos. Benevolentiae enim et pacato Deo Patre, arma nobis infracta exhibitus et factus est Christus, se telis maligni pro nobis opponens, populumque suum invulneratum, et ab ejus malitia immunem intactumque custodivit. Istud demum, ut opinor, significat, quod dicit de populo assumpto, id est, fide justificatis: Derelinquentur in spiritu iudicii, super iudicium et fortitudinem prohibens interficere. Semel enim olim Satanas, ut ita dicam, interfecit terrigenas, in peccati voragine dejectos. « Non enim erat qui recte faceret, non erat ne unus: sed omnes declinarunt, simul inutiles facti sunt »²⁰, juxta vocem Psallentis. At posteaquam factus esset homo unigenitum Dei Verbum, nostrum judicavit iudicium, et inter nos et Satanam tyrannum, se arbitrum interposuit, ac illius stragem damnavit, in terra velut perniciosum et homicidium exterminavit: itaque perditus, id est nos, servavit. Idque docet inquitens: « Nunc iudicium est hujus mundi, nunc princeps mundi hujus ejectionis foras: » et: « Si exaltatus fuero de terra, omnes traham ad me ipsum »²¹. « Quippe diserte ait: « Non misit Deus

²⁰ Psal. lxxi, 2, 4. ²¹ Joan. xii, 31, 32.

Filium suum in mundum ut judicet mundum, sed
389 ut mundus servetur per illum. » Quomodo
 ergo dicit: Judicium est mundi hujus? Nos enim
 sumus, qui quondam clamavimus, voce prophetarum:
 « Excitare, Domine, et attende judicio meo, Deus
 mi, et Domine mi, causæ meæ ²². » Nam etiam ju-
 dicio de nobis justo facto, gratias agimus et dici-
 mus: « Confitebor tibi, Domine, in toto corde meo;
 narrabo omnia mirabilia tua, psallam nomini tuo,
 Altissime ²³. » Et quam ob causam? Quia fecisti
 judicium meum, et egisti causam meam: sedisti in
 solio judicans judicium: increpasti gentes, et periiit
 impius. Increpatæ sunt enim catervæ dæmonum,
 simulque cum illis periiit impius, id est, Satan. De-
 relinquentur igitur, id est, conservabuntur in spiritu
 judicii. Judicavit enim et justificavit, ut dixi, super
 judicium et fortitudinem, id est, recto judicio et
 potentia, videlicet divina, prohibens interficere eos
 qui credunt in eum.

απόλωλε δὲ τούτοις ὁ ἀσεβής, τοῦτ' ἐστίν, ὁ Σατανᾶς. Καταλειφθήσονται τοίνυν, τοῦτ' ἐστίν, περιση-
 θήσονται ἐπὶ πνεύματι κρίσεως· ἔκρινε γὰρ καὶ δεδικαίωκεν, ὡς ἔφη, ἐπὶ κρίσιν καὶ ἰσχύον, τοῦτ'
 ἐστίν, ὀρθοκροσία καὶ δύναμις, ὃλον δὲ ὅτι τῇ θεοκρατεῖ, κωλύων ἀνελεῖν τοὺς εἰς αὐτὸν πιστεύοντας.

*Veras. 7. Hi enim vino erraverunt, erraverunt præ
 sicera; sacerdos et propheta mente alienati sunt
 præ vino. Vacillaverunt propter ebrietatem sicerae,
 erraverunt. Hæc est visio.*

Describit aliquo modo ecs qui lapsi sunt, quique
 Deum diutina hac inobedientia offenderunt. Erra-
 verunt enim tales, inquit, vino et ebrietate tituban-
 tes, non quidem sensibus subjecta aut corporea: at
 potius mentis cæcitate capti, quam hominibus otio
 et ignaviæ deditis, dirus draco immittit. Scribit
 enim divinus Paulus: Deus sæculi hujus obtenebra-
 vit intelligentiam infidelium, ne lux Evangelii gloriæ
 Dei illucesceret. Vinum igitur et siceram ex dia-
 boli perversitate in animos hominum immisissam,
 rectissime tenebras vocat. Stupore autem et admi-
 ratione veluti percullitur, quod non solum indoctis-
 sima vulgi multitudo hoc morbo laborare videatur,
 verum etiam sacerdos et propheta mente præ vino
 excesserint. Vinum rursus ebrietatem ex ignorantia
 vocat. Mirum vero, videre sacerdotem et prophe-
 tam hoc pati cum reliquis. Nam quos æquum erat
 alios instituere, et ad utilitatem indagandam et ve-
 nandam dirigere, et salutis semitam ostendere: hi
 et quidem præ aliis tenebras receperunt; ita ut va-
 cillant, **390** et quovis vento, idque ex hac men-
 tis ebrietate, circumferrentur. Dixerit autem quis-
 piam, inquit, hanc rem veluti phasma ac visionem
 esse: id est, miraculum vel stuporem. [Quando enim
 præter spem et opinionem quidpiam contingit, tunc
 videntibus quemdam vehementem stuporem incutit.]
 His autem verbis prophetam dicit, non omnino ve-
 rum, et a Deo missum: sed potius quam sibi ipsi
 gloriam existimationemque prophetæ affingit; de
 quibus loquitur voce Ezechielis: Væ prophetanti-

Α δὲ οὕτως τοὺς ἀπολωλότας, τοῦτ' ἐστίν, ἡμᾶς. Τοῦτο
 διδάσκων φησὶ, Νῦν κρίσις ἐστὶ τοῦ κόσμου τούτου·
 νῦν ὁ ἄρχων τοῦ κόσμου τούτου ἐκθλιθῆσεται ἐξ ἡ-
 μῶν. Καὶ γὰρ ἐὰν ὑψωθῶ ἐκ γῆς, πάντας ἔλκυσσω πρὸς
 ἑμαυτόν. Καίτοι φησὶν ἐναργῶς, « Οὐκ ἀπέστειλεν ὁ
 θεὸς τὸν Υἱὸν αὐτοῦ εἰς τὸν κόσμον, ἵνα κρίνῃ τὸν
 κόσμον, ἀλλ' ἵνα σωθῆ ὁ κόσμος δι' αὐτοῦ. » Πῶς οὖν
 ἄρα φησὶν, ὅτι κρίσις ἐστὶ τοῦ κόσμου τούτου;
 Ἡμεῖς γὰρ ἐσμεν οἱ πάλαι βρωῦντες διὰ φωνῆς προ-
 φητῶν· « Ἐξεγέρθητι, Κύριε, καὶ πρόσθετος τῇ κρί-
 σει μου, ὁ θεὸς μου καὶ ὁ Κύριός μου, εἰς τὴν δίκην
 μου. » Ὅτι καὶ δικαίας κρίσεως ἐφ' ἡμᾶς γενομένης
 εὐχαριστοῦντές φαμεν, « Ἐξομολογήσομαί σοι, Κύριε,
 ἐν ὅλῃ καρδίᾳ μου· διηγῆσομαι πάντα τὰ θαυμαστὰ
 σου, ψαλῶ τῷ ὀνόματί σου, Ὑψίστε. » Καὶ διὰ
 πολλῶν αἰτιῶν; Ὅτι ἐποίησας τὴν κρίσιν μου καὶ τὴν
 δίκην μου. Ἐκάθισας ἐπὶ θρόνον, ὁ κρίνων δικαιο-
 σύνην, ἐπετίμησας ἔθνεσι, καὶ ἀπώλετο ὁ ἀσεβής·
 ἐπετιμήθησαν γὰρ τὰ τῶν δαιμόνων στίφη, συν-

Οὔτοι γὰρ οἶνω πεπλανημένοι εἰσὶν· ἐπιλανθή-
 θησαν διὰ τὸ σίκερα, ἱερεὺς καὶ προφήτης ἐξ-
 ἔστησαν διὰ τὸν οἶνον· ἐσεισθησαν ἀπὸ τῆς μέ-
 θης τοῦ σίκερα· ἐπιλανθήθησαν. Τοῦτ' ἐστὶ φά-
 σμα.

Καταδεικνύει τρόπον τινὰ τοὺς ὠλισθηκότας, καὶ
 διὰ τῆς οὕτω μακρᾶς ἀπειθείας προσηκουχότας
 Θεῷ. Πεπλάνηται γὰρ οἱ τοιοῦτοι, φησὶν, οἶνον καὶ
 μέθυσμα πεπωκότες, οὐκ αἰσθητὸν ἢ σωματικόν,
 σκοτισμὸν δὲ μᾶλλον ἐλόντες εἰς νοῦν, ὃν τοῖς εἰωθόσι
 βραθυμεῖν ὁ παγγάλεπος ἐνίησι θράκων. Γράφει γὰρ
 ὁ θεσπέσιος Παῦλος, ὅτι ὁ θεὸς τοῦ αἰῶνος τούτου
 ἐσχότισε τὰ νοήματα τῶν πιστῶν, εἰς τὸ μὴ αὐγάσαι
 τὸν φωτισμὸν τοῦ Εὐαγγελίου τῆς δόξης τοῦ Θεοῦ.
 Οἶνον οὖν ἄρα καὶ σίκερα τὸν ἐκ τῆς τοῦ διαβόλου
 δυστροπίας ταῖς τῶν ἀνθρώπων ψυχαῖς ἐνιέμενον
 σκότον εἰ μάλα καλεῖ. Καὶ καταπλήττεται δὲ ὡσπερ,
 οὐχ ὅτι μόνη τοῦτο παθοῦσα φαίνεται τῶν ἀγελαίων
 ἢ ἀμαθιστάτη πληθὺς, ἀλλὰ γὰρ ἐτι πρὸς ἐκείνοις,
 ἱερεὺς καὶ προφήτης ἐξέστησαν διὰ τὸν οἶνον. Οἶνον
 δὲ πάλιν τὸ ἐκ τῆς ἀμαθίας μέθυσμά φησι. Θαυμα-
 στὸν δὲ ὅτι τοῖς ἄλλοις ἰσοῦ τοῦτο πεπονηθότας κα-
 τίλοι τις ἂν ἱερεὶ καὶ προφήτῃ. Οὐδὲ γὰρ ἦν εἰκὸς
 καὶ τοὺς ἄλλους ἅπαντας ἀπευθύνειν δύνασθαι πρὸς
 τὴν τοῦ συμφέροντος θήραν καὶ τὴν τῆς σωτηρίας
 καταδείξαι τρίβον, οὗτοι τάχα που καὶ πρὸς γε τῶν
 ἄλλων τὸν σκότον ἐδέχοντο, ὥστε καὶ καταδουλεῖσθαι,
 καὶ πάντα πνεύματι περιφέρεσθαι, καὶ τοῦτο ἐκ μέ-
 θης τῆς νοητῆς. Φαίη δ' ἂν τις τὸ πρᾶγμα οἶόν τι
 γενέσθαι φάσμα, τοῦτ' ἐστίν, θάμβος ἢ ἐκπληξιν.
 Προφήτην δὲ φησὶν ἐν τούτοις οὐχὶ πάντως τὸν ἀληθῆ
 καὶ παρὰ Θεοῦ, ἐκείνον δὲ μᾶλλον τὸν οἰονεὶ δόξαν
 ἑαυτῷ τὴν προφητικὴν περιπλάττοντα· περὶ ὧν φησι
 διὰ φωνῆς Ἰεζεχίηλ· Οὐαί, οἱ προφητεύοντες ἀπὸ
 καρδίας αὐτῶν, καὶ οὐκ ὅπῃ στόματος Κυρίου. Δικ-

²² Psal. xxiv, 23. ²³ Psal. ix, 2, 5.

θεδλῆνται δὲ καὶ διὰ φωνῆς Ἡσαίου· φησὶ γάρ που περὶ τῆς Ἱερουσαλήμ, Οἱ ἠγούμενοι αὐτῆς μετὰ δώρων ἔκρινον, οἱ προφήται αὐτῆς μετὰ ἀργυρίου ἐμαντεύοντο.

Ἄρὰ ἐδεται ταύτην τὴν βουλήν· αὕτη γὰρ ἡ βουλή ἐνεκεν πλεονεξίας.

Πεπλανῆσθαι λέγων ἱερέα τε ὁμοῦ καὶ προφήτην, καὶ μὴν καὶ ἐκστῆναι φρενὸς ἀγαθῆς διὰ τὸν οἶνον τὸν ἐξ ἀμπέλου Σοδόμων, μέθυσμά τε τὸ νοητὸν, προσεπενεγκῶν δὲ ὅτι τοῦτό ἐστι φάσμα, τοῦ· ἔστι, κατὰ πλῆξιν, καὶ οἶόν τι θάμβημα, καταδείκνυσιν εὐθὺς καὶ τὴν τοῦ καταπεπληχθαι πρόφασιν, καὶ τῆς τῶν ἱσρέων ἐκστάσεώς τε καὶ μέθης τὰ ἐγκλήματα. Ταύτη τοί φησιν, Ἄρὰ ἐδεται ταύτην τὴν βουλήν. Ἐπάρατος γὰρ ἡ τῶν Ἰουδαίων σκέψις γέγονεν ἀληθῶς, ἡ ἐπὶ γέ φημι τῷ πάντων Σωτῆρι ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστῷ. Προαπίστευτε μὲν γὰρ ὁ Θεὸς καὶ Πατὴρ τοὺς ἁγίους προφήτας, καὶ ἀπεκτόνασιν αὐτούς. Εἶτα μετ' ἐκείνους πέπομφε τὸν ἀγαπητὸν λαβεῖν τοὺς καρποὺς τοῦ ἀμπελώνου αὐτοῦ, κατὰ γὰρ τὴν ἐν τοῖς Εὐαγγελίοις παραβολήν. Οἱ δὲ τοῦ ἀμπελώνου προσεσηκότες ἀγνωμονέτατοι γεωργοί, καίτοι συνέντες ὅτι αὐτὸς ἔστιν ὁ υἱός, καὶ ὁ τοῦ χωρίου δεσπότης, εἶπον, φησὶν, ἐν ἑαυτοῖς· Οὗτός ἐστιν ὁ κληρονόμος· δεῦτε, ἀποκτείνωμεν αὐτὸν, καὶ σχῶμεν ἑαυτοῖς τὴν κληρονομίαν αὐτοῦ. Ἐπάρατος τοίνυν, φησὶν, ἡ τοιαύτη βουλή. Ταύτης καὶ ὁ μακάριος Δαβὶδ μέμνηται λέγων ποτὲ μὲν, ὅτι « Ἰνα τί ἐφύραξαν ἔθνη, καὶ λαοὶ ἐμελέτησαν κενά; Παρέστησαν οἱ βασιλεῖς τῆς γῆς, καὶ οἱ ἄρχοντες συνήχθησαν ἐπὶ τὸ αὐτὸ κατὰ τοῦ Κυρίου, καὶ κατὰ τοῦ Χριστοῦ αὐτοῦ. » Ποτὲ δὲ πάλιν περὶ τῶν τὰ τοιαύτη πεπληγμεληκόντων· Καθελεῖς αὐτοὺς, καὶ οὐ μὴ οἰκοδομήσεις αὐτούς, ὅτι ἐκλιναν εἰς σὰ κακὰ, διελογίσαντο βουλήν, ἣν οὐ μὴ δύνανται στήναι. Ὅσον μὲν γὰρ ἦκεν εἰς δύναμιν ἐπιχειρημάτων, ἀπέκτειναν τὸν υἱόν, οἰθθέντες ὅτι τὸν δεσποτικὸν αὐτοὶ καθέξουσι κληρὸν· ἀνεβίω δὲ ὡς Θεός, καὶ ἀπόλεσε μὲν κακοὺς κακῶς, τοὺς ἀληθέρους καὶ ἀγνώμονας γεωργοὺς, ἐκδέδυκε δὲ τὸ χωρίον ἐτέροις, ὄηλον δὲ ὅτι τοῖς ἁγίοις ἀποστόλοις καὶ εὐαγγελισταῖς, καὶ τοῖς τῶν ἁγίων Ἐκκλησιῶν διδασκάλοις. Ἐπάρατος οὖν ἡ τῶν Ἰουδαίων βουλή, γέγονε γὰρ ἐνεκα πλεονεξίας. Πλεονεξία γὰρ ἀληθῶς τὸ ἐθεληῆσαι τοὺς οἰκέτας κατεπιφύεσθαι τοῦ δεσπότη, ἴδιόν τε πεποιῆσθαι κληρὸν τὸν οὐ τετάξαντο γεωργοί, καίτοι μισθὸν ἔχοντες διαρκῆ τῆς ἱερωσύνης τὰ γέρα, καὶ τὰς ἐκ τοῦ τῶν ἄλλων προτετάχθαι τιμάς.

Τίτι ἀνηγγέλιμεν κακά; καὶ τίτι ἀνηγγέλιμεν ἀγγελίαν;

Ἔθος τοῖς ἁγίοις προφήταις, καὶ πάση δὲ τῇ θεοπνεύστῃ Γραφῇ διὰ δύο πράγματα ἐπέγεισθαι καὶ συνωθεῖν ἐπὶ τὸ βιοῦν ὀρθῶς ἐλέσθαι τὸν ἄνθρωπον. Ἡ γὰρ τοῖς τῆς κολάσεως δείμασι τὸν ἀπεσκληκτότα νοῦν εἰσελπε περιθραύοντες μετασσοῦσιν ἐπὶ τὸ ἀμεινον, ἢ ταῖς τῶν γερῶν ὑποσχέσεις ἀποτελοῦσιν εὐτολμοτέρους περὶ τὸ χρῆναι ἐληπαθεῖν ὑπὲρ τῶν εἰς εὐσέβειαν ἀνδραγαθημάτων· ὁποῖόν ἐστι τὸ διὰ φωνῆς Ἡσαίου πρὸς Ἰουδαίους, « Καὶ ἐν θέλητε καὶ εἰς-

A bus ex corde suo, et non ex ore Domini. Accusantur etiam voce Isaiae. Nam de Jerusalem dicit: Duces illius propter munera judicabant, prophetae ejus propter argentum vaticinabantur.

VERS. 8. Exsecratio devorabit hoc consilium. Hoc enim consilium est propter avaritiam.

Cum ait errasse sacerdotem pariter et prophetam, et sana mente motos esse propter vinum ex vitibus Sodomorum, et animi ebrietatem; cumque adjiceret, hoc esse visionem ebrui spectrum, id est, obstupescationem, et veluti miraculum: statim demonstrat occasionem hujus stuporis et excessus ebrietatisque, sacerdotum crimina. Ideoque inquit: Exsecratio devorabit hoc consilium. Exsecratio enim Judaeorum consultatio fuit vere, in Christum; inquam, omnium nostrum Servatorem. Praemisit enim Deus et Pater sanctos prophetas, et eos occiderunt. Dein, post illos misit dilectum, ut perciperet fructus vineae suae, ut in evangelica parabola habetur. Praefecti autem vineae stultissimi agricolae, etsi intelligerent illum esse filium, et loci dominum, dixerunt tanien, inquit, apud sese: Hic est haeres, adeste, occidamus eum, et habeamus inter nos haereditatem ejus. Exsecrabile ergo est, inquit, hoc consilium. Hujus etiam meminit beatus David, nunc dicens: « Quare fremuerunt gentes, et populi meditati sunt inania? Astiterunt reges terrae, et principes congregati sunt in unum, adversus Dominum, et adversus Christum ejus *; » nunc rursus de his qui talia deliquerunt: Evertes eos, et non aedificabis eos, quia declinaverunt in te mala, cogitaverunt consilium quod non potuerunt stabilire. Quantum enim ad illorum vim et conatus attinet, occiderunt filium, rati **391** se herilem sortem obtenturos: ut ut Deus revixit, et malos male perdidit, sceleratos et stultos agricolas, et fundum dedit aliis, nimirum sanctis apostolis et evangelistis, et sanctarum Ecclesiarum doctoribus. Exsecrabile igitur consilium Judaeorum: factum est enim avaritiae causa. Est enim vere avaritia, servos velle superiores esse hero, et suum patrimonium fieri id cuius sunt constituti cultores: maxime cum mercedem habeant satis amplam, sacerdotii praemia, honoresque, quibus aliis praesident.

Cui annuntiavimus mala? et cui annuntiavimus nuntium?

Sanctis prophetis in more est, adeoque universae Scripturae divinae, duabus rebus hominem inducere et impellere, ut recte vitam instituere velit. Aut enim supplicii terrore frangunt obfirmatum animum, et ad melius incitant: aut praemiorum pollicitationibus audientiores efficiunt, ut virilia pro pietate facinora fortiter subeant. Quale est illud voce Isaiae ad Judaeos: « Si volueritis et audieritis me, bona terrae edetis. Si vero nolueritis, neque audieritis

* Psal. 11, 1, 2.

me, gladius vos devorabit. Os enim Domini locutum est hæc 19. » Ostendit igitur Israel indomium, sermones sanctorum prophetarum veluti contempsisse, cum ait : Cui annuntiavimus mala? et cui annuntiavimus nuntium? Ecce enim, ecce, cui? inquit, pro, duro et rebeli et imprudenti populo ministravimus, et e supernis divinatorum sermonum legationem afferentes, annuntiavimus illi mala, id est, supplicia, minas, quæ prorsus certe ad caput eorum qui contumaces esse solent, affligentur : annuntiavimus nuntium, id est, læta annuntiavimus bona his qui bene consueverunt agere divinitus destinata. At nihilo melior reddetur intractabilis Israel, proclivis ad delicta, multumque laborans morbo inobedientiæ. Cum igitur dicit : Cui? nullo modo dignum significat. Etenim post hanc adeo clarum sanctorum prophetarum prædictionem, nihil secius tamen refractarii existerunt et improbi, et omnibus vitiis animum refertum repletumque habentes. Quin et immanes facti sunt ministri diabolicæ crudelitatis et amarulentis. Cruci enim 392 tradiderunt universorum Servatorem et Redemptorem, Christum, inquam, per quem et quocum sit Patri gloria cum Spiritu sancto in sæcula. Amen.

TOMUS II.

VERS. 1. Ablactati a lacte, avulsi ab ubere, afflictionem super afflictionem exspecta, spem super spem, adhuc parum adhuc parum, propter irrisionem laborum, propter linguam alteram.

Desiit nobis oratio prima, in hoc : Cui annuntiavimus mala? et cui annuntiavimus nuntium? Prædictorum vero sententiam interpretantes, dicimus sanctorum prophetarum personam introductam esse, ortos ex sanguine Israelitico quodammodo increpantium : quippe qui temere ac frustra illorum sermonibus intersint, nihilo autem meliores reddantur, tametsi mala illis et nuntium fuissent prænuntiata. Ac mala quidem esse confirmavimus, supplicia delinquentibus destinata. Nuntia vero, in spe bona honores. Itaque perinde quasi nihil juvantur qui ex sanguine Israelitico oriundi sunt, licet annuntia-verint illis prophetæ hæc a Deo, minas, inquam, et futurorum bonorum repromissiones : Cui, inquit, annuntiavimus mala? et cui annuntiavimus nuntium? Jam cum sancti prophetæ veluti conticuerint, suumque sermonem finiverint, ipse universorum Deus sanctos compellat, dicens : Ablactati a lacte, avulsi ab ubere, afflictionem afflictioni adjice, spem spei. Nam qui admonitioni recalcitrant, et frenum jandiu abjecerunt, merito repudiati sunt, et salutis in Christo expertes ibunt in interitum. Vos autem deinceps per fidem vocati ad agnitionem veritatis, qui tanquam ab ubere et lacte legalis pædagogis abstracti estis, cibum olim parvulis accommodatum capientes, et rudiori mente præditi, proveci vero

19 Isa. i, 19, 20.

A ακούσητέ μου, τὰ ἀγαθὰ τῆς γῆς φάγεσθε· ἐν δὲ μὴ θέλητε, μηδὲ εἰσακούσητέ μου, μάχαιρα ἑμὴς κατέδεταί. Τὸ γὰρ στόμα Κυρίου ἐλάλησε ταῦτα. Ὡς οὖν ἀτιμάσαντα τῶν ἁγίων προφητῶν τοὺς λόγους· τὸν ἐξήνιον Ἰσραὴλ μονονουχὶ καταδείκνυσι, λέγων· Τί νι ἀνηγγεῖλαμεν ἀγγελίαν; Ἰδοὺ γὰρ, ἰδοὺ τί νι; φησὶν, ἀντὶ τοῦ, σκληρῶ τε καὶ ἀπειθεῖ καὶ ἀσυνέτῳ λαῷ διεκονησάμεθα, καὶ τοὺς ἀνωθεν παρὰ Θεοῦ διαπορθμεύσαντες; λόγους, ἀνηγγεῖλαμεν αὐτῷ κακὰ, τοῦτ' ἐστι, τὰς κολάσεις, τὰς ἀπειλάς, αἱ πάντη τε καὶ πάντως τοῖς τῶν ἀπειθεῖν εἰωθότων κατηργηθήσονται κεφαλῆς. Ἀνηγγεῖλαμεν ἀγγελίαν, τοῦτ' ἐστιν, εὐηγγελισάμεθα τὰ ἀγαθὰ τὰ τοῖς ἀγαθοῦργεῖν εἰωθόσιν ἡντρεπισμένα παρὰ Θεοῦ. Ὁφείλῃται δὲ παντελῶς οὐδὲν ὁ δυσμετακόμιστος Ἰσραὴλ, ὁ πεπηγῶς εἰς τὸ πλημμελές, καὶ πολὺ νοσήσας τὸ δυσόκουν. Ὅταν τοίνυν λέγει τὸ, τί νι; τῷ κατ' οὐδένα τρόπον ἀξίῳ δημοί· καὶ γὰρ τοι μετὰ πῆν οὕτω σαφῆ τῶν ἁγίων προφητῶν προαγόρευσιν, οὐδὲν ἤστων ἀμελιχτοί τε ἦσαν καὶ πονηροί, καὶ δυστροπίας ἀπάσης ἐπίμεστον ἔχοντες τὴν καρδίαν. Γεγόνασι δὲ καὶ πικρίας διαβολικῆς ὑπέρταται γοργοί· σταυρῷ γὰρ παρέδωκαν τὸν τῶν ὅλων Σωτῆρα καὶ Αὐτρωτὴν, φημί δὴ Χριστὸν, δι' οὗ καὶ μεθ' οὗ τῷ Πατρὶ ἡ δοξα σὺν ἁγίῳ Πνεύματι εἰς τοὺς αἰῶνας. Ἀμήν.

TOMOS B.

Οἱ ἀπογεγαλακτισμένοι ἀπὸ γάλακτος, οἱ ἀπεσπασμένοι ἀπὸ μαστοῦ, θλίψιν ἐπὶ θλίψει προσδέχου, ἐλπίδα ἐπ' ἐλπίδι, ἐτι μικρόν, ἐτι μικρόν, διὰ φανλισμὸν χειλέων, διὰ γλώσσης ἐτέρας.

Κατέληξε μὲν ἡμῖν ὁ πρῶτος λόγος εἰς τὸ, Τί νι ἀνηγγεῖλαμεν κακὰ; καὶ τί νι ἀνηγγεῖλαμεν ἀγγελίαν; Διερμηνεύοντες δὲ τῶν προειρημένων τὴν δύναμιν, λέγομεν ὅτι τὸ τῶν ἁγίων προφητῶν εἰσεκομίθη πρόσωπον ἐπιτιμῶντων τρόπον τινὰ τοῖς ἐξ αἵματος Ἰσραὴλ, ὡς εἰκῆ μὲν τοῖς παρ' αὐτῶν ἐνταυτηχόσι λόγοις, ὠφεληθεῖσι δὲ παντελῶς οὐδὲν, καί τοι καὶ κακῶν αὐτοῖς, καὶ μέντοι καὶ ἀγγελίας προηγορευμένων. Καὶ κακὰ μὲν εἶναι τὰς τοῖς εἰωθόσι πλημμελεῖν ἡντρεπισμένας κολάσεις διαθεβαίουμεθα, ἀγγελίας τε τὰς ἐπ' ἀγαθαῖς ἐλπίσι τιμάς. Ὡς οὐδὲν οὖν τὸ σύμπαν ὠφελημένων τῶν ἐξ αἵματος Ἰσραὴλ, εἰ καὶ ἀνηγγέλκασιν αὐτοῖς οἱ προφῆται τὰ παρὰ Θεοῦ, ἀπειλάς τε φημι καὶ τῶν ἐσομένων ἀγαθῶν ὑποσχέσεις, Τί νι, φησὶν, ἀνηγγεῖλαμεν κακὰ; καὶ τί νι ἀνηγγεῖλαμεν ἀγγελίαν; Σεσηγηκότων δὲ ὡσπερ τῶν ἁγίων προφητῶν, καὶ μέχρι δὴ τούτων τὸν οἰκεῖον στησάντων λόγον, αὐτὸς ὁ τῶν ὅλων Θεὸς τοῖς ἀγίοις ἐπιφωνεῖ λέγων· Οἱ ἀπογεγαλακτισμένοι ἀπὸ γάλακτος, οἱ ἀπεσπασμένοι ἀπὸ μαστοῦ, θλίψιν ἐπὶ θλίψει προσδέχου, ἐλπίδα ἐπ' ἐλπίδι. Οἱ μὲν γὰρ ἀνουθέτητοι, φησὶν, καὶ πολὺ νοσοῦντες τὸ ἐξήνιον, ἐξώσθησαν εἰκότως, καὶ τῆς ἐν Χριστῷ σωτηρίας ἀμέτοχοι γεγονότες βαδιοῦνται πρὸς βλεθρον. Ὑμεῖς δὲ λοιπὸν οἱ διὰ πίστεως κεκλημένοι πρὸς ἐπίγνωσιν ἀληθείας, οἱ καθάπερ τινὲς

μαστοῦ καὶ γάλακτος ἀπεσπασμένοι τῆς ἐν νόμῳ **A**
 παιδαγωγίας· οἱ τροφήν μὲν πάλαι νηπιοπρεπῆ δε-
 χόμενοι, καὶ ἀμαθεστέραν ἔχοντες τὴν φρένα, προ-
 θεθηκότες δὲ νῦν εἰς ἄνδρα τέλειον εἰς μέτρον ἡλικίας
 τοῦ πληρώματος τοῦ Χριστοῦ, καὶ εἰς τὴν τελείως
 πρέπουσαν μεταφοιτήσαντες τροφήν, καὶ οὐ μεμενη-
 κότες ἀπειροὶ λόγου δικαιοσύνης, κατευθύνετε τὰς
 ἑαυτῶν καρδίας εἰς παραδοχὴν τοῦ νέου κηρύγματος
 τῆς εὐαγγελικῆς πολιτείας τῶν διὰ Χριστοῦ θεσπι-
 σμάτων. Ἀνδρίζεσθε πρὸς ὑπομονὴν, καὶ εἰ θλίψις
 ἐπέρχοιτο συγχῆ τε καὶ ἀλλεπάλληλος ἐγγηγερμένων
 τῶν πειρασμῶν, καὶ τῆς τῶν διωκόντων ὠμότητος
 ἐπιφουμένης ὑμῖν, καρτερήσατε βραχὺ, καὶ ἐπὶ βραχὺ
 προσδέχεσθε τὰς θλίψεις, ἵνα καὶ ἐλπίδα πλουτήση-
 τε, τὴν γέ φημι τὴν ὑπὲρ νοῦν τῶν ἀνθρώπων.
 « Ὁφθαλμοὶ γὰρ, φησὶν, οὐκ ὄδον, καὶ οὐς οὐκ **B**
 ἤκουσε, καὶ ἐπὶ καρδίαν ἀνθρώπου οὐκ ἀνέστη, ἃ
 ἠτοίμασεν ὁ Θεὸς τοῖς ἀγαπῶσιν αὐτόν. » Εἶτα δια-
 δείκνυσι ποῖα τις ἔσται πρώτη κατ' αὐτῶν ἡ θλίψις.
 Διὰ φαυλισμὸν γὰρ, φησὶ χειλέων, καὶ διὰ γλώσσην
 ἐτέρας. Ἔστι δὲ τοιοῦτος τῆς προφητείας ὁ νοῦς. Ἐν
 ταῖς Πράξεσι τῶν ἁγίων ἀποστόλων γέγραπται, ὅτι
 « Κατὰ τὴν ἡμέραν τῆς Πεντηκοστῆς ἦσαν πάντες
 ὁμοῦ συνηγμένοι ἐπὶ τὸ αὐτὸ, καὶ ἰδοὺ ἐγένετο ἐκ τοῦ
 οὐρανοῦ ἦχος ὡσπερ φερομένης πνοῆς βιαίας. » Εἶτα
 φησὶν· « Ὄφθησαν αὐτοῖς διαμεριζόμεναι γλώσσαι
 ὡσεὶ πυρὸς, καὶ ἐκάθισεν ἐφ' ἕνα ἕκαστον αὐτῶν,
 καὶ ἤρξαντο λαλεῖν ἐτέρας γλώσσαις, καθὼς τὸ
 Πνεῦμα ἐδίδου ἀποφθέγγεσθαι αὐτοῖς. » Προστέταξε
 γὰρ αὐτοῖς ὁ Χριστὸς ἀπὸ Ἱεροσολύμων μὴ χωρί-
 ζεσθαι, περιμένειν δὲ τὴν ἐπαγγελίαν τοῦ Πατρὸς,
 ἣς ἂν ἐνδύσωνται ἐξ ὕψους δύναμιν. Εἶτα κατα-
 θέοντες ἐλάλουν τοῖς ἐξ Ἰσραὴλ, καὶ ἄπασι δὲ τοῖς
 ἐξ ἐτέρων χωρῶν ταῖς δοθείσαις αὐτοῖς παρὰ Θεοῦ
 γλώσσαις, « καὶ κατεπλήττοντο μὲν ἀκούμενοι, καὶ
 δὴ καὶ ἐφασκον, οὐκ ἰδοὺ πάντες οἱ λαλοῦντές εἰσιν
 Ἰουδαῖοι; Καὶ πῶς πάντες ἡμεῖς ἀκούομεν ἕκαστος
 τῆ ἰδίᾳ γλώσσῃ λαλούντων αὐτῶν; Ἄλλοι δὲ ἔλεγον, »
 φησὶν, « ὅτι Γλεῦκος μεμστρωμένοι εἰσὶ, » τοῦτ' ἔστι,
 μεθύουσι, τοῦτο, οἶμαι, ἐστὶ τὸ διὰ φαυλισμὸν χειλέων
 διὰ γλώσσης ἐτέρας. Ἐλάλουν μὲν γὰρ γλώσσαις ἐτέ-
 ραις, τοῦ πάντα ἰσχύοντος Θεοῦ καὶ τοῦτο προειρη-
 κότες. Ἐν ἑτερογλώττοις γὰρ, φησὶ, καὶ ἐν χεῖλεσιν ἐτέρων
 λαλήσω τῷ λαῷ τούτῳ, καὶ οὐδ' ὡς πιστεύ-
 ουσιν. Ἄλλὰ καιροὶ θεοῦ εἰς πληροφορίαν δέχεσθαι τὸ
 σημεῖον, ἐνοήσαντας τὴν ἐπὶ τούτῳ γεγεννημένην
 παρὰ Θεοῦ προαγόρευσιν, τοῦτο μὲν οὐκ ἔδρων, κατονειδίζοντες
 δὲ τὸ μεθύειν αὐτοῖς μεμενῆκασιν ἐν
 ἀπειθείᾳ.

Ἔτι λαλήσουσι τῷ λαῷ τούτῳ λέγοντες αὐτῷ **D**
 Τοῦτο τὸ ἀνάπαιμα τῷ πίνοντι, καὶ τοῦτο τὸ σύν-
 τριμμα, καὶ οὐκ ἠθέλησαν ἀκούειν.

Ἐφη ποῦ Θεὸς ἐπὶ ταῖς Ἰουδαίων ἀνομοίαις ἀγα-
 νακτῶν· Ἰδοὺ ἐγὼ ἐπάγω λιμὸν ἐπὶ τὴν γῆν, οὐ
 λιμὸν ἄρτου, οὐδὲ δίψαν ὕδατος, ἀλλὰ λιμὸν τοῦ ἀκού-
 σαι λόγων Κυρίου. Καὶ ἀπὸ ἀνατολῶν ἕως δυσμῶν
 παραδραμούνται ζητούντες τὸν λόγον Κυρίου, οὐ μὴ
 εὔρωσιν. Οὐκοῦν ἐπενήνεκται λιμὸς νοητὸς τοῖς ἐξ
 Ἰσραὴλ, καὶ ἐπειδήπερ οὐ παρεδέξαντο διὰ τῆς
 πίστεως τὸν ἄρτον τῆς ζωῆς τὸν ἐξ οὐρανοῦ καταβε-

nunc in virum perfectum, in mensuram ætatis ple-
 niitudinis Christi, et ad cibum perfectis **393** aptum
 transeunt, quique non ignari sermonis justitiæ
 existiterit: præparate corda vestra, ut novam præ-
 dicationem evangelicæ conversationis suscipiatis,
 Christianique oracula. Viros vos præbete patientia, et
 si afflictio accedat crebra, alia ex alia succedens,
 excitatis tentationibus, et persequentium crudelitate
 grassante in vos, sustinete paululum, et paululum
 sufferte afflictiones, ut et spe divites sitis, spe, in-
 quam, quæ mentem humanam excedit. « Oculus
 enim, » inquit, « non vidit, et auris non audivit,
 et in cor hominis non ascendit, quæ præparavit
 Deus diligentibus se ²⁶. » Deinde ostendit quænam
 futura sit prima illa contra eos afflictio. Propter
 irrisionem, inquit, labiorum, et propter linguam
 alteram. Est autem hæc mens prophetica. In Acti-
 bus sanctorum apostolorum scriptum est: « Die
 Pentecostes erant omnes simul congregati in unum.
 Et ecce factus est de cælo sonitus, tanquam adve-
 nientis spiritus vehementis ²⁷. » Deinde ait: « Con-
 spectæ sunt illis dispertitæ linguæ instar ignis, et
 eorum unicuique insedit, et cœperunt loqui variis
 linguis, prout Spiritus dabat eis eloqui ²⁸. » Præ-
 ceperat enim Christus illis ut Hierosolymis non
 recederent, sed expectarent promissionem Patris,
 donec ex alto induantur virtute. Deinde descenden-
 tes locuti sunt Israelitis, omnibusque ex aliis regio-
 nibus, datis sibi a Deo linguis, et et stupore percussi
 sunt audientes, et dicebant: Nonne omnes qui
 loquuntur Judæi [Galilæi] sunt? Et quomodo nos
 audimus eos loquentes, propria quisque lingua? Alii
 autem dixerunt, » inquit, « Musto pleni sunt ²⁹. » hoc
 est, opinor, per irrisionem labiorum, propter linguam
 alteram. Loquebantur enim linguis diversis ma-
 gnifica Dei omnia potentis. Et hoc prædixit: Variis
 linguis, inquit, et labiis variis loquar populo huic,
 neque tamen sic credent. Cum autem oportuisset
 certa fide signum accipere, et cogitari ob hoc divi-
 nitus factum esse hoc vaticinium, hoc minime
 fecerunt, sed exprobrantes illis ebrietatem, incre-
 duli esse perrexerunt.

Vers. 28. Quia loquentur populo huic dicentes: **Hæc est requies bibenti, et hæc 394** contritio, et noluerunt audire.

Dixit alicubi Deus, contumacia Judæorum offen-
 sus: Ecce ego induco famem in terram, non fa-
 mem panis, neque sitim aquæ, sed famem audiendi
 sermonem Domini. Et ab oriente ad occidentem
 circumibunt, quærent sermonem Domini, et non
 invenient ³⁰. Inducta est igitur fames intelligentiæ
 Israelitis, quia non susceperunt per fidem panem
 vitæ, qui de cælo descendens vitam dedit mundo:

²⁶ 1 Cor. II, 9. ²⁷ Act. II, 1, 2. ²⁸ Ibid., 3, 4. ²⁹ Ibid., 7, 8, 13. ³⁰ Amos VIII, 11, 12.

ideoque inopia cibi divinitus dati, justissime laborarunt. « Non enim, » inquit, « in solo pane vivet homo, sed in omni verbo quod egreditur ex ore Dei ¹⁰. » Debacchati sunt autem in universorum Servatorem et Redemptorem; attamen bonus cum sit, impium vocavit ad resipiscentiam per sanctos apostolos. Allocutus est ergo illos B. Petrus, quod sanctum et justum negaverint, et vitam principem occiderint, et homicidam sibi donari petiverint. Quin et hoc adjecit: « Et nunc scio, fratres, quod per ignorantiam feceritis, sicut et principes vestri. Pœnitentiam igitur agite, et baptizetur unusquisque vestrum in nomine Domini Jesu, et accipietis donum sancti Spiritus. Vobis enim sunt promissiones, et filiis vestris ¹¹. » Itaque, inquit, avulsi ab ubere et lacte, vocati ad apostolatam, et novæ prædicationis ministri facti, loquentur populo huic, clare ostendentes quænam sit requies bibentis, et quæ sit contritio, id est, quid utile, quid secus. At non audiverunt. Unde, opinor, motus quidam e sanctis eos affatus est: « Duræ cervicis et inobedientes corde, vos semper sancto Spiritui resistitis ¹². » Vide enim quo pacto illi, quantumvis intolerabiliter impii fuerint, pædagogos habuerint sanctos apostolos, ad resipiscentiam adducentes, et utilitatis cognitionem instillantem: at moribus duris erant ac præfractis supra modum præditi.

φορητῶς παιδαγωγούς ἐσχῆκασιν τοὺς ἁγίους ἀποστόλους ἀποκομιζοντας εἰς μετάνωσιν καὶ τὴν τοῦ συμμέροντος γνώσιν ἐνιέντας αὐτοῖς· οἱ δὲ ἦσαν ἀγέρωχοι, καὶ πολὺ λίαν ἀπεισκληκότες, καὶ ἀσέτις ἀπονευκότες εἰς τὸ ἀπειθῆς καὶ δυσάγωγον τοῦ τρόπου.

Vers. 13. *Et erit eis verbum Dei, afflictio super afflictionem, spes supra spem.*

Quibus tandem? Sanctis apostolis videlicet et evangelistis, qui divinum sacræ prædicationis munus administrantes, orbem **395** terrarum peragrabant, eos qui errabant irretientes, adducentes Christo per fidem eos qui olim dicebant ligno: Pater meus es tu, et lapidi: Tu genuisti me. Verum non sine sudore cursum sui apostolatus confecerunt, sed afflicti, vexati, et hostium Dei insidias sustinentes. Factum est igitur eis verbum Domini, afflictio super afflictionem, nec id solum, sed et spes ad spem. Exantlatis enim pro pietate in Christum laboribus, in spe diuturna, imo infinita erunt, et una cum Christo regnantes, corona incorruptionis cingentur.

Adhuc paululum, adhuc paululum, ut vadant, et cadant in posteriora, et periclitentur, et conterentur, et capientur.

Exstimulat ad fortitudinem, et inungit ad patientiam sanctos apostolos. Prædicarunt enim Israelitis, et salutis sermonem faustum illis annuntiarunt. Verum in eos tanquam indomitæ bestiæ insiliebant, ad conciliabula pertrahebant, illisque charitatem in Christum germanam, tanquam piaculare scelus crimini dabant, et acerbis dieteriis incesebant, et

ἀθηκῶτα, καὶ ζῶν διδόντα τῷ κόσμῳ· ταῦτητοι καὶ μᾶλα εἰκότως ἐν ἐνδείξ γεγόνασιν τῆς θεοσδότου τροφῆς· Ἰού γὰρ ἐπ' ἄρτω, ἢ φρῆ, ἢ μόνω ζῆσται ἄνθρωπος, ἀλλ' ἐπὶ παντὶ ῥήματι ἐκπορευομένῳ διὰ στόματος Θεοῦ. » Καὶ πεπαρηνῆκασιν μὲν εἰς τὸν τῶν ὄλων Σωτῆρα καὶ Αυρωτῆν· ἐπειδὴ δὲ ἐστὶν ἀγαθός, καίτοι δεδυσσεθηκῶτα οὐ φορητῶς ἐκάλει πρὸς μετάνωσιν διὰ τῶν ἁγίων ἀποστόλων. Προσπεφώνηκε γοῦν αὐτοῖς ὁ μακάριος Πέτρος, ὅτι θῆ τὸν ἄγων καὶ δίκαιον ἠρνήσαντο, καὶ ἀπεκτόνασιν τὸν ἀρχηγὸν τῆς ζωῆς, καὶ ἠτήσαντο ἄνδρα φονέα χαρισθῆναι αὐτοῖς. Πλὴν καὶ τοῦτο προσετίθει, « Καὶ νῦν, ἀδελφοί, οἶδα ὅτι κατὰ ἄγνοιαν ἐπράξατε, ὡσπερ καὶ οἱ ἄρχοντες ὑμῶν. Μετανοήσατε οὖν, καὶ βαπτισθήτω ἕκαστος ὑμῶν ἐπὶ τῷ ὄνοματι Κυρίου Ἰησοῦ, καὶ λήψασθε τὴν δωρεάν τοῦ ἁγίου Πνεύματος. Ὑμῖν γὰρ εἰσὶν αἱ ἐπαγγελίαι, καὶ τοῖς τέκνοις ὑμῶν. » Οἱ τοίνυν, φησὶν, ἀπεσπασμένοι ἀπὸ μαστοῦ τε καὶ γάλακτος, οἱ κεκλιμένοι πρὸς ἀποστολήν, καὶ τῶν νέων κηρυγμάτων γεγονότες ἱερούργοι, λαλήσουσι τῷ λαῷ τοῦτῳ καταδεικνύοντες ἐναργῶς, ποῖα μὲν ἀνάπαυσις ἔσται τῷ πίνοντι, καὶ οἷον τὸ σύντριμμα, τοῦτ' ἔστι, τί τὸ ὠφέλιμον, καὶ τὸ ἐναντίον. Καὶ οὐκ ἂν ἀκούσειεν ἄν. Ὅθεν, οἶμαι, κεκλιμένος τις τῶν ἁγίων ἔφη πρὸς αὐτούς· Ἰσχυροτράχηλοι καὶ ἀπειθεῖς τῇ καρδίᾳ, ὑμεῖς ἀεὶ τῷ ἁγίῳ Πνεύματι ἀντιπίπτετε. » Ἄθρει γὰρ ὅπως καίτοι δεδυσσεθηκότες οὐ

Καὶ ἔσται αὐτοῖς τὸ λόγιον Κυρίου τοῦ Θεοῦ, θλίψις ἐπὶ θλίψει, ἐλπίς ἐπ' ἐλπίδι.

Τίσι ἐσται; Τοῖς ἁγίοις ἀποστόλοις δηλονότι καὶ εὐαγγελισταῖς, οἱ τῷ Θεῷ ἱερούργοι κήρυγμα περιήσαν τὴν ὑπ' οὐρανὸν σαγηνεύοντες τοὺς πεπλανημένους, προσκομιζοντας διὰ πίστεως τῷ Χριστῷ τοὺς πάλαι λέγοντας τῷ ξύλῳ· Πατὴρ μου εἶ σύ, καὶ τῷ λίθῳ, Σὺ ἐγέννησάς με. Πλὴν οὐκ ἀνιδρωτὶ κατωρθώκασιν τῆς οἰκίας ἀποστολῆς τὸν δρόμον, ἀλλὰ θλιδόμενοι, κακουχοῦμενοι, καὶ τὰς τῶν ἀφιλοθέων ὑπομένοντες ἐπιβουλὰς. Γέγονεν οὖν αὐτοῖς τὸ λόγιον Κυρίου θλίψις ἐπὶ θλίψει, καὶ οὐχὶ τοῦτο μόνον, ἀλλὰ γὰρ καὶ ἐλπίς ἐπὶ ἐλπίδι. Ἀνατλάντες γὰρ τοὺς ὑπὲρ γε τῆς εἰς Χριστὸν εὐσεβείας ἀγῶνας, ἐπ' ἐλπίσιν ἔσονται μακραις, μᾶλλον δὲ καὶ ἀτελευτήτοις, καὶ τὸν τῆς ἀφθαρσίας περικελεύονται· στέφανον συμβασιλεύοντες τῷ Χριστῷ.

Ἐστὶ μικρὸν, ἔτι μικρὸν, ἵνα πορευθῶσι, καὶ πέρσωσιν εἰς τὰ ὀπίσω, καὶ κινδυνεύσωσι, καὶ συντριβήσονται, καὶ ἀλώσονται.

Καταθήγει πρὸς ἀνδρείαν, καὶ ἀλείφει πρὸς ὑπομονὴν τοὺς ἁγίους μυσταγωγούς. Διεκήρυττον μὲν γὰρ τοῖς ἐξ Ἰσραὴλ, καὶ τὸν τῆς σωτηρίας αὐτοῖς εὐηγγελίζοντο λόγον. Ἄλλ' ἐπετήδων αὐτοῖς θηρίων ἀτιθάσσω δίκην, εἰσεκόμιζον εἰς συνέδρια, καὶ οἶα τι τῶν ἀγαν ἐκτοπωτάτων ἐγχαλοῦντες αὐτοῖς τῆς εἰς Χριστὸν ἀγάπης τὸ γνήσιον, λοιδορίαις μὲν ταῖς

¹⁰ Luc. iv, 4. ¹¹ Act. iii, 17; ii, 38. ¹² Act. vii, 51.

κατ' αὐτῶν ἐχρῶντο πικραῖς, κατακισιάμενοι δὲ, καὶ ταῖς διὰ μαστίγων πληγαῖς καταζαίνοντες ἔφασκον· «Ὁὐ παραγγεῖλα παρηγγεῖλαμεν ὑμῖν μηδὲν λαλεῖν ἐπὶ τῷ ὀνόματι τούτῳ; Καὶ ἰδοὺ ἐπληρώσατε τὴν Ἱερουσαλήμ τῆς διδαχῆς ὑμῶν.» Καὶ καθ' ἑτέρους δὲ τρόπους ἐπιφυόμενοι, καὶ ἀγρίως ἐπιβουλεύοντες, συντριβῆς αὐτοῖς καὶ ἰδρώτων γεγόνασι πρόξενοι. Ἐξυφαίνει τοίνυν αὐτοῖς ὁ τῶν ὄλων Θεὸς διαρκῆ τὴν παράκλησιν, καὶ τὸν ὄσον οὐδέπω παρεσόμενον τῶν διωκόντων βλεθρον προαναφαίνει λέγων· Ἔτι μικρόν, ἔτι μικρόν. Οὐ γὰρ μακρὸς ἔσται, φησὶν, ὁ καιρὸς τοῦ καὶ ὀπίσω πεσεῖν αὐτοὺς, συντριβῆναι τε καὶ κινδυνεῦσαι, καὶ μὴν καὶ ἀλῶναι καὶ πορευθῆναι πρὸς βλεθρον. Ταῦτ' ἄρα φημεν τοῖς Ἰουδαίων συμβῆναι λαοῖς νοητῶς τε ἅμα καὶ σωματικῶς, ἡγουν αἰσθητῶς. Κεκινδυνεύασι γὰρ καὶ ἀπολώλασι κατὰ δύο τρόπους, τοῦτο μὲν πολέμῳ τε καὶ πολιορκίαις θαπανάμενοι, τοῦτο δὲ, καὶ αὐτῷ τῷ Σατανᾷ γλυκὺ γεγονός θήραμα, καὶ ταῖς ἑαυτῶν κεφαλαῖς τὸν ἐκ τῆς ἀσεβείας ἐπαντήσαντες βλεθρον.

Διὰ τοῦτο ἀκούσατε λόγον Κυρίου, ἄνδρες θεθλιμμένοι, καὶ ἄρχοντες τοῦ λαοῦ τούτου ἐν Ἱερουσαλήμ, ὅτι εἶπατε· Ἐποιήσαμεν διαθήκην μετὰ τοῦ ἁδου, καὶ μετὰ τοῦ θανάτου συνθήκας. Καταιγὶς φερομένη ἐὰν παρέλθῃ, οὐ μὴ ἐλθῇ ἡμῖν· ἐθήκαμεν ψεύδος τὴν ἐλπίδα ἡμῶν, καὶ τῷ ψεύδει σκεπασθησόμεθα.

Ἐπειδὴ γὰρ, φησὶν, ἀφόρητα τὰ ἐσόμενα καθ' ὑμῶν, καὶ τοὺς μέχρι παντὸς ἀσεβεῖν εἰρημένους πικρὰ τε καὶ δυσδιάφικτος ἐκδέξεται εἰκη· διὰ τοῦτο ἀκούσατε λόγον Κυρίου. Ἦν γὰρ ἀπονεύσαι τοῦ κακοῦ, τοῖς ἀποστολικοῖς κηρύγμασιν ἐπενεγκόντας τὸν νοῦν, καὶ οἷς ἂν λέγοι Χριστὸς ἀμελητὶ συννεύοντας. Ἀκούσατε τοίνυν τὸν λόγον Κυρίου, ἄνδρες θεθλιμμένοι, καὶ ἄρχοντες τοῦ λαοῦ τούτου ἐν Ἱερουσαλήμ. Θεθλιμμένους δὲ φησὶ τοὺς ἐξ Ἰσραὴλ, ἅτε δὴ τῷ κατακρίνοντι νόμῳ πεφορτισμένοι. Ὁργὴν γὰρ ὁ νόμος κατεργάζεται, καὶ ἀθετήσας τις νόμον Μωσέως χωρὶς οἰκτιρμῶν ἐπὶ δυσὶν, ἢ τρισὶ μάρτυσιν ἀποθνήσκει. Τοιγάρτοι καὶ ὁ σφώτατος Παῦλος τοῖς μετὰ τὴν πίστιν, δῆλον δὲ ὅτι τὴν εἰς Χριστὸν, ὑπονοστεῖν ἐθέλουσιν ἐπὶ τὰς τοῦ νόμου σκιάς ἐπιστέλλει καὶ φησὶ· «Τὸ στόμα ἡμῶν ἀνέψω πρὸς ὑμᾶς, ὦ Κορίνθιοι, ἡ καρδία ὑμῶν πεπλάτυται, οὐ στενοχωρεῖσθε ἐν ἡμῖν, στενοχωρεῖσθε δὲ ἐν τοῖς σπλάγχθοις ὑμῶν, τὴν δὲ αὐτὴν ἀντιμισθίαν ὡς τέκνοις λέγω, πλατύνθητε καὶ ὑμεῖς, μὴ γίνεσθε ἑτεροζυγοῦντες ἀπίστοις.» Θεθλιμμένοι τοίνυν εἴεν ἂν οἱ ὑπὸ γε τῆς Μωσέως ἐντολῆς ἔτι κείμενοι καὶ πεπεισμένοι τρόπον τινά, καὶ τοῦ νόμου τὸ δυσαχθεῖς ἔχοντες εἰς νοῦν καὶ καρδίαν. Προσπεφώνηκε μὲν οὖν ἄρχουσί τε καὶ λαοῖς. Εἶτα μεταξὺ παρεντίθησέν τινα τῶν Ἰουδαίων λόγον, ἐξ ἀπονοίας τε καὶ οἷον ἐξ ἀπογνώσεως αὐτοῖς ἀνοσίως ἐξηρημένον. Καὶ ποῖος οὗτός ἐστι, ἀναγκαίως με εἰπεῖν· ὁ μὲν γὰρ τῶν ὄλων Θεὸς μακρόθυμος τε καὶ ἀνεξίτητος ὢν, οὐκ εὐθὺς τοῖς πταίοισιν ἐπηφείει τὴν κόλα-

A plagis ac verberibus afficientes, et excoriantes dicebant: «Nunquid nos interdicto interdiximus vobis ne cuiquam loquamini in nomine isto? Et ecce implevistis Jerusalem doctrina vestra». Quin aliis quoque modis insultantes, et immaniter insidiantes affixerunt eos, laboremque illis facessiverunt. Pertexit itaque universorum Deus illis consolationem uberrimam, et interitum persequentium qui mox adfuturus erat, ante demonstrat, inquiens: Adhuc paululum, adhuc paululum. Non enim longe aberit tempus, inquit, cum retro cadent illi, et conterentur, et in pericula adducentur, et capientur reentque in interitum. Hoc autem dicimus evenisse Judaico populo, spiritualiter simul et corporaliter bifariam: partim bello et obsidione consumpti, partim quod essent dulcis præda Satanæ, et ex impietate hauserint quasi conflagrantque suo capiti interitum.

VERS. 14, 15. Propter hoc audite verbum Domini, viri afflicti, et principes populi hujus in Jerusalem, quoniam dixistis: Fecimus sædus cum inferis, et pacta cum morte. Turbu irruens si pertransierit, nequaquam veniet ad nos. Posuimus in mendacio spem nostram, et mendacio protegemur.

Quoniam, inquit, intolerabilia sunt futura contra vos, et acre ac inevitabile supplicium excipiet eos qui se omni impietati dederunt: propterea audite verbum Domini. Licuit enim illis declinare a malo, si apostolicis prædicationibus mentem intenderent, hisque quæ Christus locutus est vere annouerent. Audite ergo verbum Domini, viri afflicti, et principes populi hujus in Jerusalem. Afflictos dicit Israelitas, videlicet lege quæ condemnat operatos. Iram enim lex operatur. Et qui legem Mosis rejecerat, sine misericordia sub duobus aut tribus testibus moriebatur. Quippe Paulus sapientissimus epistola missa his qui post fidem nimirum in Christum, ad legis umbras redire voluerunt, inquit: «Os nostrum patet ad vos, o Corinthii, cor nostrum dilatatum est: non estis angusti in nobis, sed angusti estis in visceribus vestris: eandem autem remunerationem vobis ut filiis præcipio, dilatamini et vos. Nolite iugum ducere cum infidelibus». Afflicti igitur esse queant hi qui adhuc subsunt præcepto Mosis, quique sunt oppressi quodammodo, et onus legis grave mente et corde habent. Allocutus est itaque principes et populos: dein interea sermonem quemdam Judæorum interponit, qui ab illis ex contumacia, et veluti ex desperatione excogitatus est. Et quis tandem iste, necesse est dicere. Deus enim universorum longanimus, et malorum patiens, non statim infert supplicium offendentibus, sed iram differt, terrore percellens, et prædicatione futurorum malorum interdum ad resipiscentiam revocans. Hinc sæpenu-

²² Act. v, 28. ²³ II Cor. vi, 11-14.

mero per sanetos prophetas inveniemus eum dicentem : Ecce venit, et, adhuc parum, adhuc parum, et, mox, mox. Sed audaces et superbi cum debuissent offensas corrigere p̄sterioribus, lenitatem Domini in occasionem risus verterunt. Simul atque audiverant enim prophetam dicentem : Adhuc parum, adhuc parum, quam mox, illico inter se dixerunt : Longum tempus inter verba prophetæ et exhibitionem prædictorum interjacet. Nos moriemur, 397 et divina ira in illos iusillet. Siquidem dixit Deus prophetæ Ezechieli : « Fili hominis, filii populi tui dicunt : Visio hæc, quam hic videt, in dies multos, et in tempora longa hic prophetat. Propter hoc dic : Vivo ego, dicit Adonai Dominus : non amplius procrastinabunt omnes sermones mei quos loquar. Quia loquar sermonem, et faciam, dicit Adonai Dominus ».

Exprobrat igitur Israelitis, utpote contemptibus, et tantum non dicentibus : Fecimus fœdus cum inferis, et cum morte pacta. Quænam illa? Turbo irruens si transierit, non invadet nos. Etenim, inquit, etiam si voce dicant, tamen ipsis factis tantum non clamaverunt : Pacta fecimus cum inferis : capient enim nos. Et si veniat forte turbo, seu periculum contra nos, non veniat a nobis. Posuimus enim in mendacio spem nostram, et mendacio protegemur. Qui enim sibi ipsis fluxerunt quod lubet, et dicunt : Moriemur antequam turbo ingruat, seu calamitates, quomodo non in mendacio spem suam posuerunt? Non etenim erat penes eos ut possent effugere, et morte eorum, quorum minas acceperant, insultum prævenire, sed in divinæ et ineffabilis potentiae et excellentiæ potestate situm est.

τῶν συμφορῶν, πῶς οὐ ψεύδος ἔθεντο τὴν ἑαυτῶν ἐλπίδα; Οὐ γὰρ ἦν ἐν αὐτοῖς τὸ διαφυγεῖν δύνασθαι, καὶ φθάσαι τῷ θανάτῳ τῶν ἀπειληθέντων τὴν ἐφοδόν, ἔκειτο δὲ μᾶλλον ἐν ἐξουσίᾳ τῆς θείας τε καὶ ἀπορρήτου δυνάμεως, καὶ ὑπεροχῆς.

VERS. 16. *Propter hoc sic dicit Dominus : Ecce ego immitto in fundamenta Sion lapidem sumptuosum, electum, angularem, pretiosum, in fundamenta ejus : et qui credit in eo, non confundetur. Et ponam iudicium in spem, misericordia vero mea in stateras.*

Hæc sunt adaptanda superioribus quæ sunt in medio interjecta : Propter hoc enim, inquit, audivit verbum Domini, viri afflicti, et principes populi hujus in Jerusalem. Quid autem est quod audire jussit? Ecce ego immitto in fundamenta Sion lapidem electum, angularem, pretiosum, in fundamenta ejus. Et qui credit in eo non pudebit. Lapidem igitur electum, sumptuosum et pretiosum, vocat Dominum nostrum Jesum Christum, divinitatis gloria et præstantia excellentem. Ipse est basis, et spes, et fulcrum, et fundamentum immotum Sion sub intelligentiam cadentis, id est, Ecclesiæ; idque explanat dicens, eum in fundamenta conjecit a Patre. Angularem vero esse 398 ait, utpote qui per fidem unam duos populos, Israeliti-

στιν, ἀνεβάλλετο ἐκ τὴν ὀργὴν καταπτῶν τοῖς δειμασι καὶ τῇ προαγορεύσει τῶν ἐσομένων κακῶν μεταστροφῶν ἐστ' ὅτε πρὸς μετάγωσιν. Ταύτη τοι πλειστάκις διὰ τῶν ἁγίων προφητῶν εὐρήσομεν λέγοντα τὸ, Ἰδοὺ ἔρχεται, καὶ τὸ, ἔτι μικρὸν, ἔτι μικρὸν, καὶ τὸ, ὅσον, ὅσον. Ἄλλ' οἱ θρασεῖς καὶ ἀγέρωχοι, καίτοι δέον ἐπανορθοῦν τοῖς δευτέροις τὰ ἐπταισμένα, γέλωτος ἐποιοῦντο πρόφασιν τοῦ Δεσπότου τὴν ἡμερότητα. Ἄμα τε γὰρ ἤκουον προφήτου λέγοντος τὸ, Ἔτι μικρὸν, ἔτι μικρὸν, ὅσον, ὅσον· εὐθύς πρὸς ἀλλήλους ἔφασκον, Καιροὶ μεταξὺ κείσονται μακροὶ τῶν τοῦ προφήτου βημάτων, καὶ τῆς ἀναδείξεως τῶν προηγγελμένων. Ἡμεῖς θενηξόμεθα, καὶ τοῖς μεθ' ἡμᾶς ὁ θεὸς ἐφαλεῖται θυμῶς. Καὶ γοῦν ἐφη Θεὸς πρὸς τὸν προφήτην Ἰεζεχιήλ, « Υἱὲ ἀνθρώπου, οἱ υἱοὶ τοῦ λαοῦ σου λέγουσιν : Ἡ θρασις, ἣν οὗτος ὄρεξ', εἰς ἡμέρας πολλὰς, καὶ εἰς καιροὺς μακροὺς οὗτος προφητεύει. Διὰ τοῦτο εἶπον, Ζῶ ἐγώ, λέγει Ἄδωναὶ Κύριος· οὐ μὴ μηκύνωσιν οὐκ ἔτι πάντες οἱ λόγοι μου οὐς ἂν λαλήσω. Ὅτι λαλήσω λόγον καὶ ποιήσω Ἄδωναὶ Κύριος. » Οὐνεὶδίξει τοῖνον τοῖς ἐξ Ἰσραὴλ, ὡς εἰωθόσι καταφρονεῖν, καὶ μονονοῦχι λέγουσιν : Ἐποίησαμεν διαθήκην μετὰ τοῦ ἔθου, καὶ μετὰ τοῦ θανάτου συνθήκας. Ποῖαι δὲ αὗται; Καταιγὶς φερομένη ἐκ τῆν παρέλθῃ, οὐ μὴ ἔλθῃ ἐφ' ἡμᾶς. Μόνον γὰρ οὐχί, φησὶ, κἂν εἰ μὴ φωνῆ λέγοιεν, ἀλλ' οὖν αὐτοῖς κεκράγασιν τοῖς ὄρωμένοις, ὅτι Συνθήκας πεποιήμεθα πρὸς τὸν ἔθον, λήφεται γὰρ ἡμᾶς; Κἂν εἰ ἐπέλθοι τυχὸν ἡ καταιγὶς, ἤγουν ὁ ἀπειληθεὶς καθ' ἡμῶν ἔσεσθαι κίνδυνος, οὐ μὴ ἐπέλθῃ ἡμῖν. Τεθείκαμεν γὰρ ψεύδος

τὴν ἐλπίδα ἡμῶν, καὶ τῷ ψεύδει σκεπασθησόμεθα. Οἱ γὰρ ἑαυτοῖς ἀναπλάσαντες τὸ δοκοῦν, καὶ φάσκοντες, ὅτι Τεθηξόμεθα πρὸς τῆς καταιγίδος, ἦτοι πρὸς τὸν κίνδυνον, οὐ μὴ ἐπέλθῃ ἡμῖν. Τεθείκαμεν γὰρ ψεύδος τὴν ἐλπίδα ἡμῶν, καὶ τῷ ψεύδει σκεπασθησόμεθα. Οἱ γὰρ ἑαυτοῖς ἀναπλάσαντες τὸ δοκοῦν, καὶ φάσκοντες, ὅτι Τεθηξόμεθα πρὸς τῆς καταιγίδος, ἦτοι πρὸς τὸν κίνδυνον, οὐ μὴ ἐπέλθῃ ἡμῖν. Τεθείκαμεν γὰρ ψεύδος τὴν ἐλπίδα ἡμῶν, καὶ τῷ ψεύδει σκεπασθησόμεθα. Οἱ γὰρ ἑαυτοῖς ἀναπλάσαντες τὸ δοκοῦν, καὶ φάσκοντες, ὅτι Τεθηξόμεθα πρὸς τῆς καταιγίδος, ἦτοι πρὸς τὸν κίνδυνον, οὐ μὴ ἐπέλθῃ ἡμῖν. Τεθείκαμεν γὰρ ψεύδος τὴν ἐλπίδα ἡμῶν, καὶ τῷ ψεύδει σκεπασθησόμεθα.

Διὰ τοῦτο οὕτω λέγει Κύριος· Ἰδοὺ ἐγὼ ἐμβάλλω εἰς τὰ θεμέλια Σιών λίθον πολυτελεῆ, ἐκλεκτὸν, ἀκρογωνιαῖον, ἐντιμον, εἰς τὰ θεμέλια αὐτῆς· καὶ ὁ πιστεύων ἐπ' αὐτῷ, οὐ μὴ κατασχυνοθῆ. Καὶ θήσω κρίσιν εἰς ἐλπίδα, ἡ δὲ ἐλεημοσύνη μου εἰς σταθμούς.

Ταῦτα συναπτέον τοῖς ἀνωτέροις τῶν διὰ μέσου προσεβήριμμένων· Διὰ τοῦτο γὰρ, φησὶν, ἀκούσατε λόγον Κυρίου, ἄνδρες θεβλιμμένοι, καὶ ἀρχοντες τοῦ λαοῦ τούτου ἐν Ἱερουσαλήμ. Τί δὲ δὴ καὶ ἀκοῦσαι προστέταχεν; Ἰδοὺ ἐγὼ ἐμβάλλω εἰς τὰ θεμέλια Σιών λίθον πολυτελεῆ, ἐκλεκτὸν, ἀκρογωνιαῖον, ἐντιμον, εἰς τὰ θεμέλια αὐτῆς, καὶ ὁ πιστεύων ἐπ' αὐτῷ οὐ μὴ κατασχυνοθῆ. Λίθον μὲν οὖν ἐκλεκτὸν, πολυτελεῆ καὶ ἐντιμον, τὸν Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστὸν ἀποκαλεῖ, καὶ τῇ τῆς θεότητος δόξῃ καὶ ὑπεροχῇ διαπρέποντα. Ὅτι δὲ αὐτὸς κρηπίς τε καὶ ἔρεισμα, καὶ ἀκλόνητος ὑποβάθρα γέγονε τῇ νοητῇ Σιών, τοῦτ' ἐστὶ, τῇ Ἐκκλησίᾳ, διατρανοὶ λέγων εἰς τὰ θεμέλια βεβλησθαι αὐτὸν παρὰ τοῦ Πατρὸς. Ἀκρογωνιαῖον δὲ εἶναι φησὶν, ὡς διὰ πίστεως μᾶς κατα-

²⁴ Ezech. xi, 27, 28.

σφίγγοντα πρὸς ἐνόητα τὴν πνευματικὴν τοὺς δύο λαοὺς, τὸν τε ἐξ Ἰσραὴλ, φησὶ, καὶ μέν τοι τὸν ἐξ ἔθνων· ἀεὶ γάρ πως ἐν ταῖς γωνίαις τῶν οἰκοδομημάτων δύο συμβαίνουσι τοῖχοι, καὶ ἀλλήλοις συναρμολογούμενοι κατασφίγγονται πρὸς ἐνόητα. Ἄλλ' ὁ πιστεύων, φησὶν, ἐπ' αὐτῷ, οὐ μὴ κατατρυπηθῆ. Ἄθρει δὲ ὅπως ἀνίησι τρόπον τινὰ τοὺς πεπεισμένους, καὶ τοῖς τεθλιμμένοις κατευρύνει τῆς εὐαγγελικῆς πολιτείας τὸ ἐλευθερον. Ὡ γὰρ τεθλιμμένοι, φησὶν, ἰδοὺ τίθημι τὸν ἐκλεκτὸν λίθον εἰς τὰ θεμέλια Σιών. Καὶ τί τὸ ἐντεῦθενδ' ἔφαρξεν; Ὁ πιστεύων ἐπ' αὐτῷ οὐ μὴ κατατρυπηθῆ. Ἄναπτειβει δὲ διὰ τοῦτου τῆς τοῦ νόμου δυσαχθείας ἀπολύσασθαι τὸν αὐχένα, καὶ τῆς ἀνοήτου, καὶ ἀδρανοῦς ἀποφοιτῆσαι σκιάς, ἀνθελείσθαι δὲ μάλλον τὴν διὰ πίστεως χάριν, καὶ τὴν ἐν Χριστῷ δικαιοσύνην ἀρκάσαι πόνον ἔχουσαν οὐδένα. Θῆσω δὲ, φησὶν, εἰς ἑλπίδα κρίσιν, ἢ δὲ ἐλεημοσύνη μου εἰς σταθμὸς. Καὶ γὰρ ὡς αὐτὸς φησὶν ὁ Σωτὴρ· « Ὁ Πατήρ κρίνει οὐδένα, ἀλλὰ πᾶσαν τὴν κρίσιν δέδωκε τῷ Υἱῷ, ἵνα πάντες τιμῶσι τὸν Υἱὸν, καθὼς τιμῶσι τὸν Πατέρα. » Τοῦτο συνελθὼν ὁ μακάριος Παῦλος ἐπιστέλλει καὶ φησὶν, ὅτι· « Τοὺς πάντας ἡμᾶς φανερωθῆναι δεῖ ἔμπροσθεν τοῦ βήματος τοῦ Χριστοῦ, ἵνα κομίστηται ἕκαστος τὰ διὰ τοῦ σώματος πρὸς & ἔπραξεν, εἴτε ἀγαθόν, εἴτε φαῦλον. » Ἔσσεσθαι τοίνυν τὴν κρίσιν ἐλπίζομεν, ἐλεείσθαι δὲ οὕτως ὡς ἀν' ἐκάστην πρέπει, καὶ ἀναλόγως δηλονότι τοῖς κατωρθωμένοις. Τοῦτο γὰρ οἶμαι δηλοῦ τὸ, ἐλεημοσύνη τοῦτ' ἔστι, κατὰ τὸν τοῦ δικαίου, καὶ οἶον ἰσοῦσθαι ταῖς ἀγαθουργίαις λόγους.

Kal oi peποιθότες μάτην, ψευδεῖς, οτι οὐ μὴ παρέλθη ἡμᾶς καταιγίς, μὴ ἀφέλη ἡμῶν τὴν διαθήκην τοῦ θανάτου, καὶ ἡ ἐλπίς ἡμῶν ἢ πρὸς τὸν ἄδην, οὐ μὴ ἐμμελήνῃ; Καταιγίς φερομένη ἐὰν ἐπέλθῃ, ἔσσειθ' αὐτῇ εἰς κατακάτημα. Ὅταν παρέλθη, λήψεται ἡμᾶς. Πρῶτ', πρῶτ' παρελεύσεται ἡμέρας, καὶ ἐν νυκτὶ ἔσσει ἐλπίς πονηρὰ.

Ἐφην, ὅτι τῶν ἁγίων προφητῶν τοῖς ἐξ αἵματος Ἰσραὴλ προαγορευόντων τὰ ἐσόμενα, καὶ τὴν θείαν ὀργὴν μονονυχὶ καὶ παρουσίαν ἥδη καταδεικνύντων αὐτοῖς, εἰς ἐκτόπους ἀπονοίας ἀπογαυρούμενοι διελόγιζοντό τε καὶ ἔφασκον, ὅτι κἀν εἰ γένοιτο ταῦτα τυχόν, ἀλλ' οὖν εἰς ἀνάβληθιν ἔσσει καιρῶν, καὶ οὐκ ἀντίκα παρῆσται τῶν προηγγελμένων τὸ πέρας, βαπανθήσεται δὲ τῆς ἡμετέρας ζωῆς ὁ χρόνος, καὶ μεθ' ἡμᾶς ἔσσει τὰ δεινὰ. Ταῦτα δὲ λέγοντες καὶ ἐνθυμούμενοι, μονονυχὶ καὶ συνθήκας ἐδόκουν μετὰ τοῦ θανάτου ποιείσθαι, καὶ οἶον ἐλπίδα τὴν πρὸς τὸν ἄδην. Ταύτη τοί φησι πρὸς αὐτούς· Οἱ πεποιθότες μάτην, ψευδεῖς, οτι οὐ μὴ παρέλθη ἡμᾶς καταιγίς. Φοβήθητε μὴ καὶ ἀφέλη ἡμῶν τὴν διαθήκην τοῦ θανάτου, καὶ ἡ ἐλπίς ἢ πρὸς τὸν ἄδην οὐ μὴ ἐμμελήνη. Οἶδε γὰρ, οἶδε καρδίας καὶ νεφρούς, καὶ τῶν εἰς νοῦν κινήματων τὴν δύναμιν ὁ τῶν ὄλων Δημιουργός. Ὅταν οὖν ἐλπίδα τὴν τοιαύτην ἔχουσι, φησὶ· Μὴ ἔρα πως τὰ ἐν ὑμῖν ἐγνωκὼς ἀποστήσῃ ταύτην ἡμῶν τὴν μετὰ τοῦ θανάτου συνθήκην; Ἀποστήσει δὲ τίνα τρόπον; Εἰ γὰρ ἐπέλθοι τὰ ἐξ ὀργῆς, τοῦτ' ἔστιν, ἢ

cum, inquam, et gentilem, unione spirituali coniungit. Semper enim in angulis ædificiorum duo concurrunt muri, et contigui in unum coagmentantur. At qui credit in eo, inquit, non pudeflet. Vide autem quo pacto reficiat et relaxet quodam modo credentes, et afflictis libertatem evangelicæ conversationis patefaciat. O afflicti enim, inquit, ecce pono electum lapidem in fundamenta Sion. Et quæ iude utilitas? Qui credit in eo non pudeflet. Hinc vero suadet a gravi legis onere collum subducere, et ab inutili et inefficaci umbra recedere, et gratiam per fidem potius amplecti, justificationemque in Christo, quæ nihil laboris habet, arripere. Ponam, inquit, iudicium in spem, misericordiamque mea ad stateras. Etenim, ut ipse Servator inquit : « Pater iudicat neminem, sed omne iudicium dedit Filio, ut omnes honoret Filium, quemadmodum honorant Patrem ». Quod intelligens beatus Paulus, scribit in Epistola, et inquit : « Omnes nos manifestari oportet coram tribunali Christi, ut reportet unusquisque ea quæ sunt per corpus, sive bonum, sive malum ». Futuram igitur iudicium speramus, et misericordiam, prout cuius convenit, recte factis nimirum congruenter. Quod significare puto illud : Misericordiam esse a iudicante nos ad stateras, id est, ex ratione æqui et boni, beneficiis veluti respondentis.

γίνεσθαι παρὰ τοῦ κρίνοντος ἡμᾶς εἰς σταθμοὺς, ἵνα ἐσσει ταῖς ἀγαθουργίαις λόγους.

VERS. 17-19. Et qui credunt frustra, mendaces sunt, quia non transibit per vos tempestas, nonne etiam auferet vobis testamentum mortis, et spes vestra quæ erga infernum, non permanebit? Tempestas ruens si supervenerit, eritis illi in conculcationem. Cum pertransierit, tollet vos Mane, mane pertransibit interdiu, et in nocte erit spes mala.

Dixi, sanctis prophetis futura prædicentibus Israelitico sanguine ortis, divinamque illis iram modo non præsentem jam ostendentibus, incredibili contumacia insolentes disputasse dixisseque : Etiamsi fiant fortassis ista, tamen erit mora dilatioque temporis, et non statim aderit eorum quæ prænuntiata sunt exitus; dilabetur autem vitæ nostræ tempus, post nos hæc gravia erunt. Ista dicentes et cogitantes, tantum non cum morte fœdera fecisse visi sunt, et veluti spem habuere in inferis. Hinc dicit illis : Qui confidunt frustra, mendaces, quia non pertransibit vos turbo; timeate ne vobis auferat fœdus mortis, et spes in inferis non maneat. Novit enim, novit corda et renes, et animi motuum vim, universitatis Opifex. Cum igitur hæc in vobis novit, delebit hoc vestrum cum morte fœdus? Delebit autem quonam modo? Si enim adveniat ira, id est, turbo, non alii post vos, sed vos ipsi eritis conculcationi. Et tollet vos mane, mane; id est, non in longinquum erit, sed veluti diluculo et cras, non

²⁶ Joan. v, 22. ²⁷ II Cor. v, 10.

erit omnino e malis evasio, sed in die et nocte erit mala spes, id est, omni tempore, rerum gravium expectatione consumemini. Deo enim affligere volente, quis propulsabit calamitatis insulium? vel quis divino furori reluctabitur?

ἐλπὶς πονηρᾶ, τοῦτ' ἔστι, κατὰ πάντα καιρὸν τῆ τῶν ἐθέλοντος, τίς ἂν ἀποστήσῃ τῆς συμφορᾶς τὴν ἐφοδὸν; ἢ τίς τῶν θεῶν διαμάχεται θυμῷ;

VERS 20, 21. *Discite audire, qui estis in tribulatione: Non possuntis pugnare. Ipsi autem debilitamur, et vos congregemini. Sicut mons impiorum consurgit, et erit in valle Gabaon. Cum furore faciet opera sua, amaritudinis opus. At furor ejus aliene utetur, et amaritudo ejus aliena.*

Optimus maximas universalitatis Deus omnes homines vult salvos fieri, et ad agnitionem veritatis venire. Hinc eos qui infirmi erant, commones faciens, et qui animam suam nihili fecerunt, in rectam et planam semitam revocans, omnes vias omnemque orationem admovet: nunc enim suppliciorum minis ac iræ terroribus concutiens, ad melius reducit, nunc autem bonorum pollicitationibus inescat, attrahitque ad utile. Cum igitur comminatus fuerit, prædixitque fore ut prorsus penitusque turbine sue calamitate mox contra illos futura implicarentur, essentque omni tempore in spe mala; consolationis oratione adhibita, indulgentius agit, nec sinit animum despondere, veluti sapientissimi et peritissimi medici, qui membrorum corporis morbos aliquando 400 pharmaco acri curant, remediisque fortissimis, morborum in deterius progressum resecant, aliquando vero modicis et veluti mitissimis tantum non incantant valdeque molliunt. Postquam minatus est ergo monet, hortaturque ut animum adhibeant evangelicæ prædicationi, dicens: Discite audire, coangustati, deinde ait: Non possumus pugnare. Meminit vero etiam eorum quæ facta sunt olim in valle Gabaon. Admodum autem obscurum reddit cum dictionis expositio, tum ipsum solum contextusque compositionis. Puto autem ex historia hæc referenda. Vix enim sic erit perspicuum studiosis quod significatur. Bellum itaque gerente et duce Israelitarum Jesu filio Nave, et intolerabiliter grassante in regiones gentium, ac compluribus delectis: Gabaitæ veriti ne similia paterentur, cum essent ex alienigenarum urbibus, accurrerunt ad eum, et mentiti se fellerunt primum, et admissi sunt. Sed posteaquam cogniti sunt, et qui, et unde existerent, facti sunt aquæ geruli, et ligni cæsores cœstai. Quod ubi cognovissent gentium reges (quinque autem illi erant), bellum gesserunt contra Gabaon, crimini dantes quod ad Israelitas confugissent. Cum autem in extremis essent Gabaonitæ, cumque reputarent se pares non esse resistendo, rogarunt ut manu Jesu liberarentur. Hic vero statim opem ferens subditis suis, alienigenarum ducibus restitit. Deinde quid tunc manu Dei gestum fuerit, docebunt sacre Litteræ. Habent enim sic 20: « Et cum adortus

καταγίγῃ, οὐκ ἕτεροί τινες τῶν μεθ' ὑμᾶς, ἀλλ' ὑμεῖς αὐτοὶ γενήσεσθε εἰς καταπάτημα. Καὶ λήψεται ὑμᾶς πρῶτ' ἄνω, τοῦτ' ἔστιν, οὐκ εἰς μακρὰν, ἀλλ' οἷον ὄρειον τε καὶ αὐριον. Οὐκ ἔσται ὄλιγος ἀνάπτωσις ἐκ κακῶν, ἀλλ' ἐν ἡμέρᾳ καὶ ἐν νυκτὶ ἔσται δεινῶν προσδοκία δαπανηθήσεσθε. Θεοῦ γὰρ κακῶν

Μάθετε ἀκούειν, στενοχωρούμενοι· οὐ δυνάμεθα μάχεσθαι. Καὶ αὐτοὶ δὲ ἀσθενοῦμεν, τοῦ ἡμᾶς συναρῆναι. Ὡσπερ ὄρος ἀσεβῶν ἀναστήσεται, καὶ ἔσται ἐν τῇ φάραγγι Γαβαὼν. Μετὰ θυμοῦ ποιήσει τὰ ἔργα αὐτοῦ, πικρίας ἔργον· ὁ δὲ θυμὸς ἀλλοτριῶς χρήσεται, καὶ ἡ πικρία αὐτοῦ ἀλλοτρίᾳ.

Ἀγαθὸς ὢν λίαν ὁ τῶν ὄλων Θεὸς πάντας ἀνθρώπους θέλει σωθῆναι καὶ εἰς ἐπίγνωσιν ἀληθείας ἐλθεῖν. Ταύτην τοὶ νοουθετῶν τοὺς ἡσθενηκότας καὶ ἀνακομιζῶν εἰς εὐθεσίαν τε καὶ ἀπλανῆ τρίβον τοὺς τῆς ἑαυτῶν ψυχῆς κατημεληκότας, διὰ παντὸς ἐρχεται τρόπου τε καὶ λόγου. Ποτὲ μὲν γὰρ ταῖς τῶν κολάσεων ἀπειλαῖς καὶ τοῖς ἐξ ὀργῆς δειμασι προκαταπτῶν πρὸς τὸ ἄμεινον, ποτὲ δὲ ταῖς τῶν ἀγαθῶν ὑποσχέσεσι σαγηνεῖσι πρὸς τὸ συμφέρον. Ἀπειλήσας τοιγαροῦν καὶ προειρηκόσ, ὅτι τε πάντη τε καὶ πάντως ἀλώσονται μὲν ὑπὸ τῆς καταγίγῃος, ἦτοι τῆς ὄσον οὐδέπω κατ' αὐτῶν ἐσομένης συμφορᾶς, καὶ ὅτι κατὰ πάντα καιρὸν ἐν ἐλπίσει ἔσονται πονηραῖς· κατὰ τὸν τῆς παρακλήσεως χαρίζεται λόγον καὶ ἀπυγινώσκειν οὐκ ἐᾷ. Καθάπερ τις τῶν ὅτι μάλιστα σοφῶν καὶ εὐτεχνεστάτων ἰατρῶν, οἱ τῶν τοῦ σώματος μελῶν τὰ ἡβρωσθηκότα, ποτὲ μὲν δριμύει θεραπεύουσι φαρμάκῳ, καὶ τοῖς ἄγαν εὐσθενεστάτοις ἐπικουρήμασι τὴν ἐπὶ τὰ χεῖρω τῶν παθῶν ἐπίδοσιν ἀνακόπτουσι, ποτὲ δὲ συμμέτροις καὶ οἷον ἡμερωτάτοις μονονουχὶ καταγορητέουσι, εὐ μάλα καταμαλθάσσουσιν. Ἀπειλήσας τοίνυν νοουθετεῖ, καὶ τοῖς εὐαγγελικοῖς κηρύγμασιν ὑποθῆναι τὸν νοῦν διακελεύεται, λέγων· Μάθετε ἀκούειν, στενοχωρούμενοι. Ἔπειτα, φησὶ τὸ, οὐ δυνάμεθα μάχεσθαι. Διαμνημονεύει δὲ καὶ τῶν ἐν τῇ φάραγγι Γαβαὼν γεγονότων κατὰ καιρούς. Καὶ πεποιθῆται μὲν ἀσυμφανῶς λίαν ἡ τῶν λέξεων ἀπόδοσις, καὶ αὐτὸ δὲ τῆς συνθήκης τὸ ὕφος. Οἶμαι δὲ δεῖν τὰ ἐκ τῆς ἱστορίας εἰπεῖν. Ἔσται γὰρ οὕτω καὶ μόλις ἐναργῆς τοῖς φιλομαθέσι τὸ δηλούμενον. Στρατηγούστων τοίνυν καὶ καθηγουμένου τῶν ἐξ Ἰσραὴλ τοῦ Ἰησοῦ τοῦ Ναυῆ, καὶ ταῖς τῶν ἔθνῶν χώραις οὐ φορητῶς κατασχέπτοστος, πλειστον τε ὄσων ἀπολωλότων, τὰ ἴσα παθεῖν δεδιώτες οἱ ἐκ Γαβαὼν, πόλις δὲ αὕτη τῶν ἀλλοφύλων μία, προσεδραμήμασιν αὐτῶν, καὶ ψευδοσποῦντες ἔλαθον ἐν ἀρχαῖς, καὶ δὴ καὶ εἰσεδέχθησαν. Ἐπειδὴ δὲ μετὰ τοῦτο, τίνες τε καὶ ὅθεν εἰσὶν ἐγνώσθησαν, ὕδροφόροι τε καὶ ξυλοκόποι γεγονάσι τῇ συναγωγῇ. Τοῦτο μεμαθηκότες οἱ τῶν ἔθνῶν βασιλεῖς, πέντε δὲ οὗτοι, κατεστράτευσαν τῆς Γαβαὼν, ἐγκαλοῦντες ὅτι προσπεφεύγασιν τοῖς ἐξ Ἰσραὴλ. Ἐπειδὴ δὲ ἦσαν ἐν ἐσχάτοις οἱ ἐκ Γαβαὼν, καὶ ἀμήχανον ἑαυτοῖς ἐλογίζοντο τὴν ἀντίστασιν, σώζεσθαι παρεκάλουν διὰ χειρῶς

²⁰ Josue, v, 1 seqq.

τοῦ Ἰησοῦ. Ὁ δὲ τοῖς ἀπαξ ὄπ' αὐτῶ γεγονόσιν ἐπικουρῶν τοῖς τῶν ἀλλοφύλων στρατιῶσι ἀντετάτατο. Εἶτα τί τὴν νικαδὴ τῶν διὰ χειρὸς Θεοῦ γενέσθαι συμβέβηκε, διδάξει τὸ Γράμμα τὸ ἱερὸν. Ἐχει γὰρ οὕτως: « Καὶ ἐπέπερ ἐγένετο εἰς αὐτοὺς Ἰησοῦς ἄψω, ὄλην τὴν ἡμέραν ἐπορεύθη ἐκ Γαλιλάων, καὶ ἐξέστησεν αὐτοὺς ὁ Κύριος ἀπὸ προσώπου τῶν υἱῶν Ἰσραὴλ, καὶ συντρίψει συνέτριψε μεγάλη ἐν Γαθαῶν, καὶ κατεδίωξαν αὐτοὺς ὁδὸν ἀναβάσεως Ὀρωνιμ, καὶ κατέκοπτον αὐτοὺς ἕως Ἀζακῆ, καὶ ἕως Μαδαϊκά. Ἐν δὲ τῷ φυγεῖν αὐτοὺς ἀπὸ προσώπου τῶν υἱῶν Ἰσραὴλ ἐπὶ τῆς καταβάσεως Ὀρωνιμ, καὶ Κύριος ἐπέβριψεν αὐτοῖς λίθους χαλάζης ἐκ τοῦ οὐρανοῦ, ἕως Ἀζιγκᾶ καὶ ἐγένοντο πλείους οἱ ἀποθνήσκοντες διὰ τοὺς λίθους τῆς χαλάζης, ἢ οὗς ἐπέκτειναν οἱ υἱοὶ Ἰσραὴλ μαχαίρᾳ ἐν τῷ πολέμῳ. » Δέχεται τοίνυν ὡς ἀπὸ γε τῶν τοῖς ἀρχαίοις συμβεβηκότων, εἰκόνα καὶ τύπον τῆς ἐσομένης τῆς ἐξ Ἰσραὴλ ἐπικουρίας παρὰ Θεοῦ τοῦ σώζειν εἰδότες, ἐπερ ἔλοινο τοῖς τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν καταπίεσθαι λόγοις. Ἑμεῖς γὰρ, φησὶν, οἱ στενοχωρούμενοι, τοῦτ' ἐστίν, οἱ διὰ πλείστης ὁδύνης κευρωμένοι, οἱ ταῖς ἀπωλείαις καὶ τοῖς τῶν ἐσομένων δειμασιν οἰονεῖ πως ἐκτεθλιμμένοι, μάθετε ἀκούειν, καλέσατε καὶ αὐτοὶ Ἰησοῦν εἰς ἐπικουρίαν, εἴπατε καθάπερ ἀμέλει καὶ οἱ ἐκ τῆς Γαθαῶν. Οὐ δυνάμεθα μάχεσθαι, καὶ ἀσθενοῦμεν τοῦ συναχθῆναι, πρὸς ἀντίστασιν δηλονότι τῶν ἐπιόντων ἐχθρῶν. Καὶ τί τοῦτο, λέγουσιν, ἔσται; Γνώσεσθε, φησὶν, ὅτι κἂν εἰ φέροιτο καθ' ὑμῶν, ὡσπερ ὄρος, ἔφοδος ἀνδρῶν ἀσεθῶν, ἔσται κατ' αὐτῶν τὰ ἐν τῇ φάραγγι Γαθαῶν. Κατὰ γὰρ τῶν πολεμούντων ὑμῖν μετὰ θυμοῦ ποιήσει τὰ ἔργα αὐτοῦ, καὶ πικρίας ἔργα, τοῦτ' ἐστίν, ὀργῆς. Καὶ τίς ἄρα, ἢ δηλονότι ὁ ἐπαμύμων Θεός; Ὁ δὲ θυμὸς αὐτοῦ ἄλλοτρίως χρῆσεται, καὶ ἡ πικρία αὐτοῦ ἄλλοτρία. Ὀργὴ γὰρ, φησὶ, ξένη τε καὶ ἀνυθῆθς καταστρατεύεται τῶν ἀνωθεν ὁ οὐρανὸς καταχέων ὡσπερ τινὰ χάλαζαν τὰ ἐξ Ἰσραὴλ, ταῖς ὁδοῖς μου εἰ ἐπορεύθη, ἐν τῷ μηδὲν ὀλιθόντας αὐτοὺς ἐπέβαλον τὴν χεῖρά μου. »

Καὶ ὑμεῖς μὴ εὐφρανθῆτε, μηδὲ ἰσχυσάτωσαν ὑμῶν οἱ δεσμοί, διότι συντετελεσμένα, καὶ συντετημένα πράγματα ἤκουσα παρὰ Κυρίου Σαβαώθ, ἃ ποιήσει ἐπὶ πᾶσαν τὴν γῆν.

Εἰσφέρεται πάλιν τὸ τοῦ μακαρίου προφήτου πρόσωπον τοῖς τῶν Ἰουδαίων καθηγηταῖς ἐπισκῆπτόν τε καὶ λέγον, ὅτι πάντη τε καὶ πάντως δεήσει τὸ μήτε χαίρειν αὐτοὺς, τοῦτ' ἐστίν, μὴ τοῖς κατὰ Χριστοῦ τολμήμασιν ἐναδρύνεσθαι, καταστυγνάζειν δὲ μᾶλλον, καὶ δακρυρροεῖν ἐπὶ γε ταῖς σφῶν αὐτῶν ἀσεβείαις, μήτε μὴν συντείνειν κατὰ τῶν ὑπὸ χεῖρα λαῶν τοὺς ἀπὸ γε τοῦ νόμου δεσμοὺς, ἐφεῖναι δὲ μᾶλλον πιστεῦσαι εἰς Χριστὸν ἕξω γενέσθαι τῆς ἀρχαίας ἐντολῆς, καὶ τὰ ἐν σκιαῖς ἀφέντας καὶ τύποις, τὴν ἐν πνεύματι τε καὶ ἀληθείᾳ ἐπιδέχεσθαι προσκύνησιν. Πνεῦμα γὰρ ὁ Θεὸς, καὶ ὄν ἐν πνεύματι καὶ ἀληθείᾳ δεῖ προσκυνεῖν. Ὅτι δὲ δεσμοὶ οἳ τὸν νόμον ἦν, δικαίων μὲν οὐδένα τετελείωκε γὰρ οὐδὲν κατα-

A fuisset illos Jesus repente, totam noctem profectus est ex Galgalia, et conturbavit eos Dominus a facie filiorum Israel, et attrivit eos Dominus attritione magna in Gabaon, et persecuti sunt per viam ascensus Oronim [LXX, Ectheron], et percusserunt eos usque ad Azeca, et usque ad Madaiica. Cum autem fugerent ipsi a facie filiorum Israel, in descensu Oronim, Dominus projecit in eos lapides grandinis de caelo usque ad Azeca. Plures autem mortui sunt lapidibus grandinis, quam quos occiderunt filii Israel gladio in bello. » Sumit igitur velut ab his quæ contigerunt veteribus, imaginem et figuram auxilii futuri Israelitis a **401** Deo, qui servare potest, si quidem velint Servatoris nostri verbis parere. Vos enim, inquit, coangustati, id est, multos dolores adentes, excidiis et futurorum horroribus veluti oppressi, discite audire; vocate et vos Jesum in auxilium; dicite quemadmodum certe et Gabaonitæ: Non possumus pugnare, et debiles sumus, ac congregemur, ut resistamus invadentibus, videlicet inimicis. Et quid hoc, inquirunt, erit? Cognoscetis, ait, etiamsi feratur contra vos veluti mons, insultus hominum impiorum, illis eveniat ea quæ fuerunt in valle Gabaon. Nam contra eos qui bellum inferunt vobis, cum furore faciet opera sua, et opera amaritudinis, id est, iræ. Et quis tandem? an non videlicet vindex Deus? Furor autem ejus aliene utetur, et amaritudo ejus aliena. Ira enim, inquit, nova et inusitata bellabit contra persequentes vos: pugnabitque cælum cum illis, e supernis effundens tanquam grandinem impotentis sui furoris severitatem. Tale quid dicit et voce Psallentis: « Si populus meus audivisset me, Israel si in viis meis ambulasset, vel ad nihilum inimicos eorum redigissem, et illis qui premunt eos injecissem manum meam ». »

διωκόντων ὑμᾶς. Πολεμήσει τε αὐτοῖς ὕψος τε καὶ ἐξ ἀκράτου θυμοῦ. Τοιοῦτόν τι φησι καὶ διὰ τῆς τοῦ Ἰσραὴλ, ταῖς ὁδοῖς μου εἰ ἐπορεύθη, ἐν τῷ μηδὲν ὀλιθόντας αὐτοὺς ἐπέβαλον τὴν χεῖρά μου. »

VERS. 22. *Et vos ne lætemini, neque roborentur vobis vincula, quia consummatas et concisas res audivi a Domino Subaoth, quas faciet saper omnem terram.*

D Inducitur rursus beati prophetæ persona, Judæorum præceptores impetens et dicens: Omnino non oportet eos gaudere, id est, non insolescere conatibus audacissimis contra Christum, sed tristari magis, et lacrymas perfundere ob suas impietates: neque legis vincula populo manus suæ subdito injicere, sed permittere potius ut credentes in Christum a veteri præcepto immunes sint, et quæ in umbris erant et figuris omittentes, cultum in spiritu et veritate admittant. Est enim, inquit, spiritus Deus, et quem in spiritu et veritate oportet adorare. Quod autem lex quoddam quasi vinculum sit, justificans neminem (nec enim consummavit quidquam) sed veluti infirmos et manifestis transgressionibus

³⁹ Psal. LXXX, 14.

implicatos supplicio coercens, nemo est qui ambigat. Unde, opinor, B. David, et quidem recte, Israelitas ad gratiam per fidem contendere vehementer hortatur, **402** dicens : « Rumpamus vincula eorum, et projiciamus a nobis jugum ipsorum ⁴⁰. » Onerarunt enim, onerarunt Judæorum præceptores impie suos subditos, et gravi illis jugo imposito videlicet legaliam mandatorum, tanquam infraetis catenis constrinxerunt. Hinc propheta dicit eis : Ne roborentur nobis vincula, quia consummatas et concisas res audi vi a Domino Sabaoth, quas faciet super omnem terram. Et quænam sunt hæc consummatæ et concisæ res? Prædicatio evangelica, gratia quæ est per fidem, justificatio per Christum, sanctificatio per Spiritum. Lex enim non erit concisa neque consummata, nihil siquidem, ut dixi, consummavit. Erant autem theoremata ejus ac tractationes, quasi per ambages et anfractus, longosque litteræ circuitus. Cæterum hæc salvifica prædicatio perfectissimam habet et concisam viam, quæ scilicet ducit per fidem ad justitiam et sanctificationem. Lex autem solis dabatur Israelitis, Mose administro. Gratia vero et veritas per Jesum Christum facta est, nec jam solum Israelitis, sed omnibus etiam terræ incolis. Nam Moses ille divinus alocutus est Israelitis, dicens in hunc modum : Audi, Israel. Dominus autem noster Jesus Christus per Iyram Psallentis : « Audite, inquit, hæc, omnes gentes ; auribus percipite, qui inhabitatis terram ⁴¹. »

προσεφώνει τοις ἐξ Ἰσραὴλ οὕτω λέγων· Ἄκουε, φάλλοντος λύρας· Ἄκούσατε, φησὶ, ταῦτα, πάντα τὰ ἔθνη· ἐνωτίσασθε, πάντες οἱ κατοικοῦντες τὴν εἰκουμένην. »

VERB. 23. Auribus percipite, et audite vocem meam ; **C** attendite, et audite sermones meos.

Rursus his verbis ipsius Servatoris infertur personis, tantum non incantantis Israelitas, ac persuadentis, et quidem disertissime, evangelicæ prædicationis sermonem admittere, ejusque voces Mosaico præcepto non postponere. Quod autem non oporteat negligenter et oscitanter divinis et evangelicis sermonibus adhibere animum, ostendit dicens : Attendite, et audite sermones meos. Attentione enim opus est, et etiam obedientia, his qui ea prudentia et consilio valent, ut animorum suorum amplitudinem doctrina ac institutione quæ supra legem, nimirum Christiana, complere satagant. Quod vero exhibito illo, periculosum et noxium sit cultum legalem sectari, confirmabit **403** Paulus, dicens his qui ex nimia stultitia post fidem in ipsam et emundationem per sacrum lavacrum, ad Mosaica, id est, legalia reversi sunt : « Aboliti estis a Christo, quicumque in lege justificamini, a gratia excidistis. Nos enim per fidem spem justitiæ expectamus ⁴². » Verisimile est et aliud subiunni, ex eo quod dicat Christus : Attendite, et audite sermones meos. Si enim vuleritis subtiliter, inquit, umbras legis animo perspiculare, et digna attentione æstimare typos, omnino

ἀσφίγγων δὲ ὡσπερ εἰς κόλασιν τοὺς ἡσθενηκότας, καὶ ταῖς παραβάσειν ἐνόχους ὄντας ἐληλεγεμένους, οὐκ ἀν ἐνδοιάσειέ τις. Ὅθεν οἶμαι καὶ μάλα ὀρθῶς τὸν μακάριον προφήτην Δαβὶδ εἰς τὴν διὰ πίστεως χάριν ἰέναί γε γοργῶς συμβουλεύειν τοῖς ἐξ Ἰσραὴλ, λέγοντα· « Διαβρήξωμεν τοὺς δεσμοὺς αὐτῶν, καὶ ἀποθρήψωμεν ἀφ' ἡμῶν τὸν ζυγὸν αὐτῶν. » Ἦσαν γὰρ, ἦσαν οἱ τῶν Ἰουδαίων καθήγηται καταφορτίζοντες ἀνοσίως τοὺς ὑπεζευγμένους, καὶ ζυγὸν αὐτοῖς ἐπιτιθέντες τὸν δυσαχθῆ, δῆλον δὲ ὅτι τὸν τῶν νομικῶν ἐνταλμάτων, καὶ οἶονεῖ τισιν ἀβρήκτοις σειραῖς κατασφίγγοντες. Ταύτη τοι φησὶ πρὸς αὐτοὺς ὁ προφήτης· Μὴ ἰσχυράτωσαν ὁμῶν οἱ δεσμοί, διότι συντετελεσμένα καὶ συντετημημένα πράγματα ἤκουσα παρὰ Κυρίου Σαβαὼθ, ἃ ποιήσει ἐπὶ πᾶσαν τὴν γῆν. Καὶ ποῖα ταῦτα ἐστὶ τὰ συντετελεσμένα καὶ συντετημημένα πράγματα ; Τὸ κήρυγμα τὸ εὐαγγελικόν, ἢ διὰ πίστεως χάρις, ἢ ἐν Χριστῷ δικαιοσύνη, ὃ διὰ τοῦ Πνεύματος ἁγιασμός. Ὁ μὲν γὰρ νόμος οὐ συντετημημένος ἦν, οὔτε συντετελεσμένος. Τετελείωκε γὰρ, ὡς ἔφη, οὐδέν. Ἦν δὲ ὡσπερ καὶ ἐν κύκλοις, καὶ ἐν μακραις τοῦ γράμματος περιόδους τὰ ἐν αὐτῷ θεωρήματα. Τὸ δὲ γε σωτήριο κήρυγμα τελειοτάτην ἔχει καὶ συντετημημένην ὁδὸν ἀποφέρει γὰρ διὰ πίστεως εἰς δικαιοσύνην καὶ ἁγιασμόν. Καὶ ὁ μὲν νόμος μόνος ἐδόθη τοῖς ἐξ Ἰσραὴλ, διακονοῦντος Μωσέως. Ἡ δὲ χάρις καὶ ἡ ἀλήθεια διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ ἐγένετο, καὶ οὐκ ἐστὶ μόνον τοῖς ἐξ Ἰσραὴλ, ἀλλὰ τοῖς ἀπὸ πᾶσαν τὴν ὑπ' οὐρανόν. Μωσῆς μὲν γὰρ ὁ θεσπέσιος Ἰσραὴλ· ὁ δὲ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστός· διὰ τῆς

Ἐνωτίσασθε, καὶ ἀκούετε τῆς φωνῆς μου προσέχετε, καὶ ἀκούετε τοὺς λόγους μου.

Ἐν τούτοις πάλιν τὸ αὐτοῦ τοῦ Σωτῆρος εἰσφέρεται πρόσωπον, μονοουχὶ κατεπρόδοτος τοῖς ἐξ Ἰσραὴλ, ἀναπειθοντός τε καὶ μάλα σαφῶς τὸν τῶν εὐαγγελικῶν κηρυγμάτων προσέσθαι λόγον, καὶ τὰς αὐτοῦ φωνάς, μὴ κατόπιν παραβρίπτειν τῆς διὰ Μωσέως ἐντολῆς. Ὅτι δὲ οὐκ ἡμελημένως, οὔτε μὴ ἀτημελῶς προσέρχεται δεῖ τοῖς θεοῖς τε καὶ εὐαγγελικοῖς ἐμφανίζει λέγων· Προσέχετε, καὶ ἀκούετε τοὺς λόγους μου. Προσοχῆς γὰρ χρεῖα, καὶ μὲν τοι κατ' εὐπειθείας τοῖς εἰς τοῦτο ἤκουσι λογισμῶν ἀγαθῶν, ὡς τῆς ἑαυτῶν διανοίας τὸ πλάτος κατεμπλήσαι ζητεῖν τῆς ὑπὲρ νόμον εἰσηγήσεως, δῆλον δὲ ὅτι τῆς διὰ Χριστοῦ. Ὅτι γὰρ ἀναδειχθέντος αὐτοῦ τὸ μεταποιοῦσθαι τισὶ τῆς κατὰ νόμον λατρείας ἐπισφαλές τε καὶ ἐπιζήμιον πιστώσεται λέγων ὁ Παῦλος τοῖς μετὰ τὴν πίστιν τὴν εἰς αὐτὸν, καὶ τὴν διὰ τοῦ ἁγίου βαπτίσματος κάθαρσιν, ἐκ πολλῆς ἄγαν ἀβελτηρίας ὑπονοστήσασιν ἐπὶ τὰ Μωσέως, ἤτοι· τὰ ἐν νόμῳ· « Κατηργήθητε ἀπὸ Χριστοῦ, οἱ τινες ἐν νόμῳ δικαιοῦσθε, τῆς χάριτος ἐξέπεσατε. Ἡμεῖς γὰρ διὰ πίστεως ἐλπίζομεν δικαιοσύνην ἀπακδεχόμεθα. » Εἰκόσ δὲ δὴ τι καὶ ἕτερον ὑπαινίττεσθαι διὰ γε τοῦ φάναι Χριστόν· Προσέχετε καὶ ἀκούετε τοὺς λόγους μου. Εἰ γὰρ δὴ

⁴⁰ Psal. II, 3. ⁴¹ Psal. XLVIII, 2. ⁴² Galat. V, 4, 5.

βούλεσθε, φησί, ταῖς τοῦ νόμου σκιαῖς λογῶν ἐνίναί Α τὸν νοῦν, καὶ προσοχῆς τῆς δεούσης ἀξιῶν τοὺς τύπους, ἀκούσεσθε πάντως τῶν ἐμῶν λόγων. Γράφονται γὰρ ἐν τύποις, καὶ ζῆνον οὐδὲν εἰσκαχόμενα τῶν ἐμῶν θεσπισμάτων ἢ δύναμις, εἰ γε δὴ νοοῖτε πνευματικῶς ὁ νόμος. « Εἰ γὰρ ἐπιστεύετε, » φησί, « ἔγραψαν. »

Μὴ δὴν τὴν ἡμέραν μέλλει ὁ ἀροτριῶν ἀροτριῶν ἢ σπέρων ἐτοιμάσαι πρὶν ἐργάσασθαι τὴν γῆν; Οὐχ ὅταν ὀμαλίση αὐτῆς τὸ πρόσωπον, τότε σπείρει μικρὸν μελάνθιον καὶ κύμινον; Καὶ πάλιν σπείρει πυρρὸν καὶ κριθῆν, καὶ ζῆαν ἐν τοῖς ὄροις σου.

Βαθὺ μὲν λίαν τὸ αἰνίγμα, καὶ δυσκάτοπος κομίδῃ τῶν προκειμένων ὁ νοῦς· ἐρῶ δὲ ὡς ἐνι, καὶ κατὰ γε τὸ ἐγχαρωῦν. Ἀπόβλητον ἐποιούνο τοῦ Σωτῆρος πὸν λόγον οἱ τάλανες Ἰουδαῖοι, καὶ πρόφασις ἦν αὐτοῖς, τὸ ἀπριεῖ ἔχεσθαι φιλεῖν τῆς διὰ Μωσέως ἐντολῆς. Ἔφοντο γὰρ ὅτι καὶ εὐσεβοῦσι τάχα που, μεταποιούμενοι μὲν τῶν ἐν τύποις, διαπτύοντες δὲ ὡσπερ τῆς ἀληθείας τὸ κάλλος. Ταύτη τοι καὶ ἐδίωκον τὸν Ἰησοῦν, ὡς τῆς νομικῆς ἐντολῆς τὴν δύναμιν ἐτέρωσέ πη παροχετεύοντα, καὶ εἰς ἐτέραν αὐτοὺς ἀποφέροντα λατρείαν, φημί δὴ τὴν εὐαγγελικὴν. Δέχεται τοίνυν ὡς ἀπὸ γε τῆς ἐν χερσίν οὐσης αὐτοῖς γεωργίας τὸ παράδειγμα, καὶ φησιν· Μὴ ὄλην τὴν ἡμέραν μέλλει ὁ ἀροτριῶν ἀροτριῶν; Καὶ ὁ βούλεται δηλοῦν, ἔστι τοιοῦτον. Αἱ τῶν εἰδωλολατρύοντων καρδίαι σκληραὶ τέ εἰσι καὶ ἀτεγχοί, καὶ αἰὼναι τις ἀγρία γῆ χειρσωμένη. Δεῖ τοίνυν αὐταῖς, καθάπερ τινὸς ἀρότρου, τοῦδ' ἀπαιτῶσαντος λόγου, τοῦ τῆς κατηχῆσεως ἐηλωνότι· ἵνα καὶ τὸν ἄνωθεν καὶ τὸν ἐξ οὐρανοῦ προσδέξωνται σπῆρον· οὕτω τε λοιπὸν καρποφορήσειαν τῷ Θεῷ τὴν εἰς πᾶν ὅτι τῶν αγαθῶν ἐφεσίν τε καὶ προθυμίαν. Τοιοῦτόν τι γέγονε τοῖς ἐξ Ἰσραήλ. Ἦσαν μὲν γὰρ ἐν Αἰγύπτῳ τοῖς αὐτοῖσι προσκυνούντες θεοῖς, κέκληνται γε μὴν διὰ τοῦ πανσόφου Μωσέως· δέδοται δὲ καὶ νόμος αὐτοῖς, ἀρότρου δίκην διατέμνειν αὐτοῖς εἰδῶς τὰς συνεσφιγμένας αὐτῶν καρδίας, καὶ νοῦν τὸν χειρσωμένον. Ἄλλ' ἦν ἀναγκαῖον μὴ μόνον αὐτοὺς εἰς ἀρχὰς καλεῖσθαι τῆς νοητῆς γεωργίας, ἐπιλάμφαντος δὲ ἡδὴ τοῦ πάντων ἡμῶν Σωτῆρος Χριστοῦ, καρποφορεῖν τῷ Θεῷ καὶ τῆς ἐν πνεύματι λατρείας τὴν δύναμιν. Οὐκοῦν ἐπειδήπερ, ὡς ἔφην, ἀπόβλητον ἐποιούνο τὸν διὰ Χριστοῦ λόγον, προκειμένοι τοῖς Μωσέως, ταύτητοι καὶ λίαν εἰκότως μεθίστησιν αὐτοὺς τοῦ τοιοῦδε φρονήματος, λέγων· Μὴ ὄλην τὴν ἡμέραν μέλλει ὁ ἀροτριῶν ἀροτριῶν; Ἦ τὴν ἀνήροτον γῆν τὴν ἀγρίαν, καὶ ἀκαυθοτόκον διαπτύσσω, φησιν, ἵνα ἔτοιμος γένοιτο πρὸς τὴν τῶν σπερμάτων παραδοχὴν, μὴ διὰ παντὸς ἀροτριῶν; Ὁ δὲ τὴν γῆν, φησιν, ἐργάσεσθαι βουλόμενος, ἄρα πρὶν εἰς νοῦν τοῦτο λαβεῖν ἐτοιμάσει σπέρμα; Οὐχ ὅταν ὀμαλίση αὐτῆς τὸ πρόσωπον, τότε σπείρει μικρὸν μελάνθιον, καὶ κύμινον; Καὶ πάλιν σπείρει πυρρὸν, καὶ κριθῆν καὶ ζῆαν ἐν τοῖς ὄροις σου. Ἔδει γὰρ, ἔδει, φησί, προομαλισθῆναι διὰ τῆς ἐν τύποις ἐντολῆς

sermone meos audietis. Describor enim in typis, et peregrinam nihil induxit vis meorum vaticiniorum, si quidem spiritualiter lex intelligatur. « Si enim, » inquit, « credideritis Moysi, credetis et mihi, de me namque ille scripsit 42. »

Vers. 24, 25. Nunquid tota die debet arans arare, aut semen præparare, antequam præparat terram? Nonne cum æquavit faciem ejus, tunc seminat parvum papaver et cyminum? Et rursus seminat triticum, et hordeum, et speltam in finibus tuis.

Propositorum verborum sententia profundissimum sane et obscurum ænigmodum est ænigma, dicam vero ut licet, et quatenus conceditur. Rejecerunt Servatoria verbum miseri Judæi, et causa illis erat quod volebant Mosaicis præceptis mordicis adhærescere. Putabant enim se pietatem colere, sectando typica, et pœchritudinem veritatis veluti despueudo. Unde Jesum persecuti sunt, tanquam legalis præcepti vim aliorum derivantem, et ipsos ad alium cultum, evangelicum, inquam, traducientem. Sumit ergo veluti ab agricultura obvium et familiare exemplum, et inquit: Num totum diem debet qui arat arare? Quod hunc habet sensum: Idololatrarum pectora dura sunt et rigida, et veluti agrestis quedam terra inculta. Opus est igitur illis tanquam aratro, dissecatum sermone, sermone scilicet institutionis, uti supernum celesteque semen admittant: sicque deinceps fructificent Deo omnium bonorum desiderium et promptitudinem. Tale quid factum est Israelitis. Colebant enim in Ægypto eos qui ibi erant deos; per 404 Mosen vero sapientissimum vocati sunt, data quoque est illis lex, quæ aratri instar sciudere poterat corda eorum obturata et constricta, mentemque incultam. Sed enim necesse erat non solum ut ad principia agriculturæ sub intelligentiam cadentis vocarentur: sed illucescente jam omnium nostrum Servatore Christo, Deo fructificarent spiritualis cultus virtutem. Itaque postquam, ut dixi, sermonem Christi rejecerant, affixi Mosaicis præceptis, ideo, idque justissime, transfert eos ab hoc instituto, dicens: Num totum diem debet qui arat arare? Qui, inquit, terram inaratam, agrestem et spinosam subigit, ut apta sit et parata ad recipiendum semen, num semper arat? Qui, inquit, terram colere vult, an non, priusquam hoc animo cogitat, præparabit semina? Nonne cum æquavit ejus superficiem, tunc serit parvum papaver et cyminum? Et rursus serit triticum, et hordeum, et speltam in finibus tuis. Oportuit enim, inquit, oportuit, corda eorum qui pædagogia instituti erant, levigari ante, præceptisque typicis præcoli, quasique terræ enjuspam superficiem præparari, ut deinceps ad fructus edendos prom-

42 Joan. v, 46.

ptissima et accommodata esse conspiciatur. Agricola autem, inquit, si æquet et leviget superficiem terræ, non statim neque ab initio solidiora jactit semina, sed parva adhiuc et infirma emittit, papaver nimirum et cyminum: apta autem nudataque jam terra ad fructus proferendos, tum, inquit, tum et triticum et hordeum et speltam serit. Hic enim modus artificiosæ agricolationis est in tuis finibus. Facta est igitur lex omnibus præcultrix et quasi prælevigatrix, ac quidam velut agricola peritissimus, inserens his qui instituti sunt, quasi papaver quoddam et cyminum, et parva et umbratilia, et quæcunque semina per se ipsa et sola esui minime apta sunt, sed quæerunt æmper adjuungi et adhærere aliis, quo utilia esse videantur. Si namque tritico et hordeo, id est, panibus ex tritico et hordeo confectis adjungantur, tunc quemdammodo videntur esse utilissima. Ea vero est legalis cultus virtus. Si enim non habeat utilitatem ex solidiore cibo, id est, evangelico, per spiritualem interpretationem, sola et ex se nihil commoditatis habere poterit:

πνευματικῆς ἐρμηνείας τῆ στερωτέρᾳ τροφῆ, τοῦτ' ἔστι, τῆ εὐαγγελικῆ, μόνη καὶ καθ' ἑαυτὴν οὐδὲν ἂν ἔχοι τὸ ὠφελοῦν.

VERS. 26-29. *Et erudieris judicio Dei tui, et lætaberis.* 405 *Non enim cum duritia purgatur papaver nigrum, neque rota plaustrum circumducit super cyminum, sed virga excutitur melanthium, cyminum autem cum pane comeditur. Non enim in æternum ego vobis irascor, neque vox amaritudinis meæ concutiat vos. Et hæc a Domino Saboth egressa sunt portenta.*

Cum ad emundationem peccatorum, inquit, inefficax esset lex, amota est umbra, inutilia apparuerunt typica, et introductum est iudicium vivificum et vere utilissimum. Et cujusmodi tandem est illud? Postquam enim per legem non potuit homo justificari, apparuit nobis unigenitum Dei Verbum, consummatam rem et concisam proponens, justificationem nimirum per fidem. Tu igitur, inquit, o Israel, obedienti cervicæ omnium Servatori Christo subjecta, ab illo iudicio erudieris, discendo nimirum ab illo viam salutis. Eris enim sic in lætitia. Postquam vero semel papaveris nigri et cymini fecerit mentionem, aliquid inde utile desumit, et inquit: Non cum duritia purgatur papaver nigrum, et quæ sequuntur deinceps. Erat enim transgressionum reus Israel, et ad legis observationem piger esse convinceretur. Dixit igitur universorum Deus: « Populus isto labiis me honorat, cor autem eorum procul abest a me »⁴³. Frustra colunt me, doctrinas docentes, mandata hominum. Nonne igitur pigritiam in legem pœnas justissime exigere potuit? Certe, inquit. Verum humanus est legislatoris scopus ac consilium. Nam quemadmodum, inquit, nigrum pa-

τὴν τῶν παιδαγωγουμένων καρδίαν, καὶ οἰοεὶ τινος γῆς εὐτρεπισθῆναι τὸ πρόσωπον, ὡς ἐτοιμοτάτην ὄρασθαι πρὸς τὸ δύνασθαι λοιπὸν ἐπιτηδείως ἔχειν εἰς καρποφορίαν. Ὁ δὲ γε γηπόνος, φησί, κὰν ὀμαλλῆ τὸ πρόσωπον τῆς γῆς, οὐκ εὐθὺς οὐδὲ ἐκ πρώτης τῶν στερωτέρων σπερμάτων ποιεῖται τὴν καταβολὴν, ἀλλ' ὅσα ἂν εἰσι τῶς μικρά, καὶ ἀσθενῆ, τοῦτ' ἔστι, μελάνθιον καὶ κύμινον· καὶ γυμνασθείσης δὲ ἡδὴ τῆς γῆς εἰς καρποφορίαν, τότε δὴ τότε στείρει, φησὶ, καὶ πυρὸν καὶ κριθὴν καὶ ζέα. Τρόπος γὰρ οὗτος γηπονίας ἐντέχνου ἐν τοῖς σοῖς ὄρλοις. Γέγονεν οὖν ἅπασι μονοουχὶ προομαλιστῆς ὁ νόμος· καὶ οἳ τις εὐτεχνέστατος γεωργός, κατασπείρων ἐν τοῖς παιδαγωγουμένοις, οἰοεὶ τι μελάνθιον καὶ κύμινον, τὰ μικρά τε καὶ ὡς ἐν σκιάις, καὶ ὅσα τῶν σπερμάτων, αὐτὰ καθ' ἑαυτὰ, καὶ μόνα, ἐδώδιμα μὲν οὐδαμῶς, ζητοῦντα δὲ πάντως τὴν πρὸς ἕτερα συμπλοκὴν, ἵνα ὄρωτο καὶ χρῆσιμα. Εἰ γὰρ δὴ προσεπάγοιτο πυρὸν καὶ κριθῆ, τοῦτ' ἔστιν, ἄρτοις τοῖς ἐκ πυρῶν, ἢ κριθῆς, τότε δοκεῖ πως εἶναι καὶ χρεωδέστατα. Τοιαύτη δὲ πῶς ἔστι καὶ τῆς κατὰ νόμον λατρείας ἡ δύναμις. Εἰ γὰρ μὴ ἔχοι τὸ συμφέρεσθαι δοκεῖν διὰ τῆς εὐαγγελικῆς, μόνη καὶ καθ' ἑαυτὴν οὐδὲν ἂν

Καὶ παιδευθήσῃ κρίματι Θεοῦ, καὶ εὐφρανθήσῃ. Οὐ γὰρ μετὰ σκληρότητος καθαίρεται τὸ μελάνθιον, οὐδὲ τροχὸς ἀμάξης περιάγει περὶ τὸ κύμινον, ἀλλὰ βάδβφ ἐκτινάσσεται τὸ μελάνθιον, τὸ δὲ κύμινον μετὰ ἄρτου βρωθήσεται· οὐ γὰρ εἰς τὸν αἰῶνα ἐγὼ ὑμῖν ὀργισθήσομαι, οὐδὲ φωνῆ τῆς πικρίας μου καταπατήσει ὑμᾶς. Καὶ τὰυτα παρὰ Θεοῦ Σαβαὼθ ἐξῆλθε τὰ τέρατα.

Ἄδραμῶς ἔχοντος τοῦ νόμου, φησί, πρὸς κάθαρσιν ἁμαρτιῶν, ἀποκεκίνηται μὲν ἡ σκιά, ἀχρεῖα δὲ πέφνην τὰ ἐν τύποις, εἰσκεκόμεναι δὲ κρίμα τὸ ζωοποιόν, καὶ ἐπωφελέστατον ἀληθῶς. Καὶ ποῖον τοῦτό ἐστιν; Ἐπειδὴ γὰρ οὐκ ἦν ἐν νόμῳ δικαιοθῆναι τὸν ἄνθρωπον, ἐπέφανεν ἡμῖν ὁ μονογενὴς τοῦ Θεοῦ Λόγος, συντετελεσμένον καὶ συντετηγμένον πρᾶγμα προθεῖς, τοῦτ' ἔστι, τὴν ἐν πίστει δικαιοσύνην. Σὺ τοίνυν, φησὶν, ὁ Ἰσραὴλ, εὐήνιον ὑποθεῖς τῷ πάντων Σωτῆρι Χριστῷ τὸν αὐχένα, τῷ παρ' αὐτοῦ κρίματι παιδευθήσῃ, τοῦτ' ἔστιν, ἐπὶ τὸ μανθάνειν τῆς παρ' αὐτοῦ σωτηρίας τὴν ὁδόν. Ἔση γὰρ οὕτως ἐν εὐφροσύνῃ. Ἐπειδὴ δὲ ἅπας τὸν ἐπὶ μελανθίῳ τε καὶ κυμίνῳ πεποίηται λόγον, δέχεται τι χρῆσιμον ἐξ αὐτῶν, καὶ φησὶν· Οὐ μετὰ σκληρότητος καθαίρεται τὸ μελάνθιον, καὶ τὰ ἐξῆς. Ἦν μὲν γὰρ παραβάσειν ἔνοχος ὁ Ἰσραὴλ, καὶ πρὸς αὐτὴν τὴν τοῦ νόμου τηρησὶν βάθυμος γεγωνῶς ἤλθκετο. Ἐφη γοῦν ὁ τῶν ὄλων Θεός· « Ὁ λαὸς οὗτος τοῖς χεῖλεσί με τιμᾷ, ἡ δὲ καρδία αὐτῶν πόρρω ἀπέχει ἀπ' ἐμοῦ. » Μάτην δὲ σέβονται με, διδάσκοντες διδασκαλίας, ἐντάλματα ἀνθρώπων. Ἄρ' οὖν οὐκ ἂν ἐξέτισε δίκας καὶ μάλα εἰκότως βραθυμίας τῆς εἰς γε τὸν νόμον; Ναί, φησὶν. Ἄλλ' ἔστι· φιλόανθρωπος ὁ τοῦ νομοθέτου σκοπός.

⁴³ Isa. xlix, 15.

Ἄσπερ γὰρ τὸ μελάνθιον, φρῖν, οὐ σκληρῶς καθαίρεται, οὕτε μὴν ἀμάξης τροχὸς περιάγει ἐπὶ τὸ κύμινον, ἀλοῶν δηλονότι, καὶ λεπτύνων αὐτὸ, καθάπερ ἀμέλει καὶ ἐπὶ σίτου πράττεται, ῥάβδῳ δὲ μᾶλλον καθαίρεται ἤγουν ἐκτινάσσεται· οὕτω τοῖς εἰς τὸν νόμον ἡμαρτηκόσιν ὁ νομοθέτης προσενεχθήσεται, δίκας μὲν οὐκ ἀπαιτῶν σκληρὰς, ῥάβδῳ δὲ μᾶλλον, καὶ σωματέροις κινήσειν ἀποκαθαίρων αὐτούς. Προστίθει δὲ ὅτι τὸ κύμινον μετὰ ἀρτου βρωθήσεται, δέδειχεν ὅτι τῆς νομικῆς λατρείας τὸ ἐξωφανὲς αὐτὸ καὶ ἐαυτὸ καὶ μόνον ἀγρίον εἰς θνησιν. Ἔσται δὲ χρήσιμόν τε καὶ ἀναγκαῖον εἰ τῆ στερεᾷ συνάπτοιτο τροφῇ, τοῦτ' ἔστι, τοῖς εὐαγγελικοῖς θεοσπίμασι. Διεξηγησάμενος γὰρ μὴν τὸ αἰνίγμα, τὸ ἐπὶ γὰρ τῷ κυμίνῳ καὶ μελανθίῳ φημί· καὶ τί ἂν βούλοιο, δηλοῦντος ὅτι ῥάβδῳ τὸ μελάνθιον ἐκτινάσσεται, προσεπάγει καὶ φησιν· Οὐ γὰρ εἰς τὸν αἰῶνα ἐγὼ ὑμῖν ὀργισθήσομαι, οὐδὲ ῥωνὴ τῆς πικρίας μου καταπατήσει ὑμᾶς. Ἔσομαι γὰρ οὐ βαρύνῃς, φησὶν, ἀλλ' οὐδὲ δίκην ὑμῶν καταψηφιοῦμαι τὴν ἐσχάτην, οὐδὲ πικρὸν ἐφ' ὑμῖν ἐξίσω τὸ κρίμα, ὡς καὶ εἰς καταπάτημα γενέσθαι τοῖς ἐξ ὀργῆς συμβαίνουσιν. Ὅτι δὲ εἰς ἄκρον ἀνεξικακίας ἔληλακῶς, κἀν τούτῳ δὴ πάλιν ὁ τῶν ὄλων Θεὸς φαίνεται προσοπεδείκνυσι λέγων· Καὶ ταῦτα παρὰ Κυρίου Σαβαὼθ ἐξῆλθε τὰ τέρατα. Τέρας γὰρ ἀληθῶς, καὶ σημεῖον οὐκ ἀθαύμαστον, τὸ ἐν τοσούτοις ὄντα παραπτώμασιν ἐλεεῖσθαι τὸν Ἰσραὴλ, καὶ ἀριθμητῶν ἐγκλημάτων ἀποκερδᾶναι τὴν ἄφεσιν, Θεοῦ κατοικτείροντος.

Βουλεύσασθε, ὑψώσατε ματαίαν παράκλησιν.

Τὴν ἀμνησίαν αὐτοῖς τὴν ἐφ' οἷς πεπαρφήκασιν ὑπικνούμενος, καὶ ὅτι πικρὸς οὐκ ἔσται λίαν ἐπ' αὐτοῖς εὖ μάλα διετηρῶς βουλῆς ἀγαθῆς ἐπιλαθέσθαι κελεύει· κατενιδίαι δὲ, ὅτι ματαίαν παράκλησιν, μέγα τι καὶ ὑψηλὸν χρέμα εἶναι νομίσαντες, ἐξω φέρονται τοῦ εἰκότος. Ποία δὲ ἡ παρ' αὐτοῖς καὶ μεγάλη νομισθεῖσα παράκλησις, ἔχουσα δὲ τὸ ἀνόητον; Ἐκεῖνη που πάντως. Ἐφασκον γὰρ, Ποιήσομεν διαθήκην μετὰ τοῦ ἄδου καὶ μετὰ τοῦ θανάτου συνθήκας· καταιγὶς φερομένη ἐν ἐπέλθῃ, οὐ μὴ ἔλθῃ ἡμῖν· ἐθήκαμεν ψεῦδος τὴν ἐλπίδα ἡμῶν, καὶ τῷ ψεῦδει σκεπασθησόμεθα. Ἄλλ' οἱ ταῦτα διενθυμούμενοι, καὶ κενὴν ἔχοντες τὴν ἐλπίδα, οἰθθέντες τὸ ὅτι τεθνήξονται πρὸ τῶν δεινῶν ἤκουον ἐναργῶς· Καταιγὶς φερομένη ἐν ἐπέλθῃ, ἔσεσθε αὐτῇ εἰς καταπάτημα. Ὅταν παρέλθῃ, λήψεται ὑμᾶς.

Ὅσα πόλις Ἀριήλ, ἢν Δαβὶδ ἐπολέμησε. Συναγάγετε γερνήματα ἐνιαυτὸν ἐπὶ ἐνιαυτὸν. Φάγεσθε γὰρ σὺν Μωάβ· ἐκθλίψω γὰρ Ἀριήλ, καὶ ἔσται αὐτῆς ἡ ἰσχὺς, καὶ ὁ πλοῦτος. Καὶ κυκλώσω, ὡς Δαβὶδ ἐπὶ σέ· καὶ βαλῶ περὶ σέ χάρακα, καὶ θήσω περὶ σέ πύργους, καὶ ταπεινωθήσονται οἱ λόγοι σου εἰς τὴν γῆν, καὶ εἰς τὴν γῆν οἱ λόγοι σου δύσονται. Καὶ ἔσται ὡς οἱ φωνοῦντες ἐκ γῆς ἢ φωνῆ σου, καὶ πρὸς τὸ ἔδαφος ἢ φωνῆ σου ἀσθενηήσει.

Δέχεται τι τῶν ἱστορικῶς γεγονότων ἐν καιρῷ τῆς βασιλείας τοῦ μακαρίου Δαβὶδ, καὶ τοῦτο ποιεῖ μο-

A paver non purgatur duriter, et rota plaustrum non circumagit cyminum, cum illud scilicet tritura et comminuit, ut sane fit in frumento, sed virga potius purgatur et excutitur: ita legislator iis qui in legem deliquerunt accedet, haud duras quidem poenas exposcens, sed virga potius et moderatis illos agitationibus expurgabit. Cum vero adiecit: Cyminum cum pane comedetur, ostendit legalis cultus externam speciem per se ipsam et solitariam parum juvare, at utile et necessarium fore, si solido cibo, nempe evangelicæ prædicationi adhibeatur. Quod tum dixi, **406** cum ænigma illud de cymino et nigro papæ vere interpretarer. Quid autem illud velit, scilicet, Virga nigrum papaver excutietur, adjungit et inquit: B Non enim in æternum ego vobis irasceam, neque vox amaritudinis meæ conculcabit vos. Non enim, inquit, ero iracundus, neque vos poenæ extremæ addicam, nec acerbum in vos proferam iudicium ut conculcemini, quod fieri solet tum cum res iram geruntur. Quod autem ad summum omnis patientiæ pervenerit, hoc rursus universorum Deus videtur porro ostendere, inquiens: Et hæc a Domino Sabaoth exiverunt portenta. Portentum enim vere, et monstrum est admiratione dignum, tot tantisque delictis obrutum Israel, misericordiam consequi, et innumerabilium criminum remissionem, Deo commiserante, lucrifacere.

Consilium inite, estollite vanam consolationem.

Cum oblivione deleturum se quod debacchati essent promississet, iramque in eos non admodum gravem fore, rectissime dixisset: bonum consilium capere jubet, insinuatque quod vanam consolationem, magnum quiddam et eximium rati, a decoro aberrarent. At quæ tandem est hæc magna, ut illi putant, consolatio, quæ tamen utilitatis nihil habet? Hæc prorsus: dicebant enim: Faciemus sœdus cum inferis et cum morte. Tempestas irruens si pertranseat, non veniet ad nos, posuimus mendacium spem nostram, et mendaciorum protegemur. At hi qui hæc cogitant, et vanam spem habent, et qui morituros se ante graves calamitates existimarunt, audiverunt clare: Tempestas irruens si venerit, eritis ei in conculcationem; cum transierit, tollet vos.

CAP. XXIX. VERS. 1-4. *Væ civitas Ariel, quam David expugnavit; congregate germina annum super annum. Comeditis enim cum Moab. Nam affligam Ariel, et erit ejus fortitudo et divitiæ mihi. Et circumdabo sicut David super te. Et mittam vallum in circuitu tuo, et ponam circum te turres, et deficientur sermones tui in terram, et in terram sermones tui cadent. Et erit velut loquentium e terra vox tua, et ad pavementum vox tua infirmabitur.*

407 Sumit quiddam historice factum tempore beati Davidis, idque facit fere ut Judaicæ Synago-

gæ scelera contra Christum ostendat. Sunt enim figuræ rerum verarum, ea quæ in umbris veteribus contigerunt. Quæ ergo nunc Jerusalem est, olim Jebus vocata est, quam beatus David obsedit. Quam vero ob causam, ex ipsis sacris Litteris cognoscemus. Habetur vero sic in secundo libro Regnorum: « Et abiit David, et omnes viri ejus in Jerusalem ad Jebusæum inhabitantem terram. Et dictum est Davidi: Non ingreditur David huc, quia restiterunt cæci et claudi, dicentes: Non ingreditur huc. Accepit autem David munitam Sion. Hæc est civitas David. Et dixit David die illo: Omnis percussiens Jebusæum, tangat punitio cæcos, et claudos oppugnantes animam Davidis⁴⁴. » Itaque beato Davidi Hierosolymitani, id est, Jebusæi cæci et claudi restiterunt, quo facto misere disperierunt. Cepit enim eam. Restiterunt autem omnium Servatori Christo, ipsius adventus tempore, habitatores Jerusalem, claudi et cæci. Non enim recto pede incedere potuerunt, sed nec divinam lucem mente comprehenderunt, fidemque non receperunt, Scribæ maxime et Pharisei. Dixerat enim de illis ita affectis voce Davidis: « Filii alieni mentiti sunt mihi, filii alieni inveterati sunt, et claudicaverunt a semitis suis⁴⁵. » Scribit vero illis Paulus, inquit: « Quapropter manus remissas et genua soluta erigite, et gressus rectos facite pedibus vestris, ut non claudicans quis erret, magis autem sanetur⁴⁶. » Quod autem cæci fuerint, confirmabit ipse Servator dicens: « In judicium ego in mundum hunc veni, ut qui non vident videant, et qui vident cæci fiant⁴⁷. » Visum enim receperunt gentes, etsi alioqui non viderint. Occæcati sunt Judæorum populi, etiam videntes mysterium, quantum ad legalem mystagogiam attinet. Exclamat igitur contra Jerusalem, et inquit: Væ civitas Ariel, quam David expugnavit. Ariel vero eam dicit, nomine usue multis recepto. Exponitur enim Ariel, *leo Dei*. Et quoniam expeditiones invictas contra omnes alias regiones et gentes **408** fecit Jerusalem, Dei ope vincens, et leonis in morem rapiens et lacerans resistentes, tale cognomen sortita est. Væ igitur, inquit, o misera civitas, quæ olim velut læna frendebat in gentes, nunc vero demum in has adeo acerbas et insanabiles incidit calamitates. Expugnavit enim illam quondam David, et qui ex eo natus est postea Christus. Ait porro ad eos: Congregate germina ab anno ad annum. Comeditis enim cum Moab. Per totum enim biennium universam peragrans Judæam Dominus noster Jesus Christus, doctrinas omni sapientia refertas adhibuit, divinamque illis et evangelicam prædicationem tradidit. Cum adit igitur temporis opportunitas, præbeatque facultatem spirituales cibos colligendi, et eos in animo et corde tanquam in horreo coacervandi, ne sitis in hoc tardi, sed potius omni abjecta cunctatione, alacriter colligite. Comeditis enim cum

Α νοουχὶ πρὸς ἀνάδειξιν τῶν τολμηθέντων κατὰ Χριστοῦ παρὰ τῆς Ἰουδαίων συναγωγῆς. Τύποι γὰρ τῶν ἀληθῶν τὰ ὡς ἐν αἰαῖς τοῖς ἀρχαιότεροις συμβεθηκότα. Οὐκοῦν ἡ νῦν Ἰερουσαλήμ, Ἰεβοὺς ἐκαλεῖτο ποτε. Ταύτην πεπολιόρκηκεν ὁ μακάριος Δαβὶδ. Καὶ διὰ ποῖαν αἰτίαν, ἐξ αὐτῶν εἰσόμεθα τῶν ἱερῶν Γραμμάτων. Ἔχει γὰρ οὕτως, ἐν τῇ δευτέρᾳ τῶν Βασιλειῶν· « Καὶ ἀπῆλθε Δαβὶδ, καὶ πάντες οἱ ἄνθρωποι αὐτοῦ εἰς Ἰερουσαλήμ πρὸς τὸν Ἰεβουσαῖον τὸν κατοικοῦντα τὴν γῆν, καὶ ἐβρέθη τῷ Δαβὶδ, ὅτι Οὐκ εἰσελεύσεται Δαβὶδ ὧδε· ὅτι ἀνέστησαν οἱ τυφλοὶ καὶ οἱ χωλοὶ λέγοντες, ὅτι Οὐκ εἰσελεύσεται ὧδε. Καὶ κατελάβετο Δαβὶδ τὴν περιεχομένην Σιών. Αὕτη ἡ πόλις τοῦ Δαβὶδ. Καὶ εἶπε Δαβὶδ ἐν τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ· Πᾶς τύπτων Ἰεβουσαῖον ἀπέσθω ἐν παραξίφιδι τοὺς τυφλοὺς, καὶ τοὺς χωλοὺς τοὺς πολεμοῦντας ψυχὴν Δαβὶδ. » Οὐκοῦν τῷ μὲν μακαρίῳ Δαβὶδ οἱ ἀπὸ γῆ τῆς Ἰερουσαλήμ ἦσι τῆς Ἰεβοὺς ἀντέστησαν τυφλοὶ καὶ χωλοὶ, καὶ τοῦτο ποιητικότες οἰκτρῶς διολόλωσι. Κατελάβετο γὰρ αὐτὴν, ἀντέστησαν δὲ τῷ πάντων Σωτῆρι Χριστῷ, κατὰ τὸν τῆς ἐπιδημίας αὐτοῦ καιρὸν, οἱ τῆς Ἰερουσαλήμ οἰκῆτορες χωλοὶ, καὶ τυφλοὶ· οὐ γὰρ ἤδεισαν ὀρθοποδεῖν. Ἄλλ' οὐδὲ τὸ θεῖον εἰς νοῦν ἐδέχοντο φῶς, οἱ τὴν πίστιν οὐ προσέμενοι, γραμματεῖς δὴ μάλιστα καὶ Φαρισαῖοι. Καὶ γοῦν ἐφη διὰ φωνῆς τοῦ Δαβὶδ· « Ὑποὶ ἀλλότριον ἐψεύσαντό μοι, υἱοὶ ἀλλότριον ἐπαλακίωθησαν καὶ ἐχώλωναν ἀπὸ τῶν τρίβων αὐτῶν. » Ἐπιστέλλει δὲ αὐτοῖς καὶ ὁ Παῦλος λέγων· « Διὸ τὰς παρειμένας χεῖρας, καὶ τὰ παραλελυμένα γόνατα ἀνορθώσατε, καὶ τροχιάς ὀρθὰς ποιήσατε τοὺς ποσὶν ὑμῶν, ἵνα μὴ τὸ χωλὸν ἐκτραπή, ἰαθῆ δὲ μᾶλλον. » Ὅτι δὲ ἦσαν καὶ τυφλοὶ, πιστώσεται λέγων αὐτὸς ὁ Σωτῆρ· « Εἰς κρίμα ἐγὼ εἰς τὸν κόσμον τοῦτον ἦλθον, ἵνα οἱ μὴ βλέποντες βλέψωσι· καὶ οἱ βλέποντες τυφλοὶ γένωνται. » Ἀνέδρασαν μὲν γὰρ τὰ ἔθνη, καίτοι μὴ ὀρώντά ποτε. Τετυφλώνονται δὲ τῶν Ἰουδαίων οἱ δῆμοι, καίτοι βλέποντες τὸ Χριστοῦ μυστήριον τὸ γε ἤκον εἰς τὴν διὰ νόμου μυσταγωγίαν. Ταλανίζει τοίνυν τὴν Ἰερουσαλήμ, καὶ φησιν· Οὐαὶ πόλις Ἀριήλ, ἣν Δαβὶδ ἐπολέμησεν· Ἀριήλ δὲ αὕτην φησιν, ὀνόματι κεχρημένος τῷ κατὰ συνθήθειαν τοῖς πολλοῖς. Ἐρμηνεύεται μὲν γὰρ Ἀριήλ, λέων Θεοῦ. Ἐπειδὴ δὲ κατὰ πᾶσαν τῶν ἀλλῶν κωρῶν καὶ ἐθνῶν ἀφορήτους ἐποιεῖτο τὰς ἐφόδους Ἰερουσαλήμ, νικῶσα διὰ Θεοῦ, καὶ λέοντος δίκην ἀρπάζουσα καὶ σπαράττουσα τοὺς ἀνταίροντας, τοιαύτην ἔλαχε τὴν ἐπωνυμίαν. Οὐαὶ τοίνυν, φησιν, ὦ ἀθλίη πόλις· ἡ ποτὲ μὲν ὡς λέαινα καταβρυχομένη τῶν ἐθνῶν, περιπεσοῦσα δὲ μετὰ τοῦτο ταῖς οὕτω πιχραῖς καὶ ἀνηκέστοις συμφοραῖς. Πεπολέμηκε μὲν γὰρ αὐτὴν πάλαι ὁ Δαβὶδ, ὁ δὲ ἐκ σπέρματος αὐτοῦ γεγονὼς μετ' αὐτὸν, τοῦτ' ἐστὶ Χριστός. Εἰτά φησι πρὸς αὐτούς· Συναγάγετε γεννήματα ἐνιαυθὸν ἐπ' ἐνιαυτόν· ἐάγεσθε μὲν γὰρ σὺν Μωάβ. Ἐν δυσὶ γὰρ ὅλοις ἔτεσιν ἅπασαν περιουσιῶν τὴν Ἰουδαίαν ὁ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστὸς ταῖς πανσόφοις ἐχρήσατο διδασκαλίαις, καὶ τὸ θεῖον αὐτοῖς καὶ εὐαγγελικὸν παρστήθει κήρυγμα. Καιροῦ

⁴⁴ II Reg. v, 6 seqq. ⁴⁵ Psal. xvii, 46. ⁴⁶ Hebr. xii, 12 seqq. ⁴⁷ Marc. iv, 12.

τοιγαροῦ, φησὶν, ἐνεστὶ κίτος, καὶ διδόντος τοῦ δύ-
 νασθαι τροφᾶς συλλέγειν πνευματικᾶς, καὶ ὅσον εἰς
 ἀποθήκην σωρεύειν αὐτάς, εἰς νοῦν καὶ καρδίαν, μὴ
 νωθροὶ περὶ τοῦτο γένησθε. Πάντα δὲ μάλλον ὀκνον
 ἀποπεμφάμενοι, προθύμως συλλέξατε. Φάγεσθε γάρ
 σὺν Μωάβ· ἡ Μωαβιτῶν χώρα γέγονε ποτε δεισδαι-
 μονεστάτη, καὶ ἦν ὅλως ἐν αὐτῇ οὐδεις, ὁ τῷ κατὰ
 φύσιν καὶ ἀληθῶς ὄντι Θεῷ προσκυνεῖν ἀνεχόμενος.
 Οὐκοῦν ὡς ἀπὸ χώρας μιᾶς τῆς εἰδωλολατροῦσης
 ἅμα τὸ σύμπαν τῶν πλανωμένων πρῶτον δέχεται,
 καὶ φησιν, ὅτι Φάγεσθε γάρ σὺν Μωάβ. Εἰσεκλήθη-
 ται γάρ καὶ τὰ ἔθνη, καὶ κοινὴ γέγονε τροφή τοῖς τε
 ἐξ αἵματος Ἰσραὴλ, καὶ αὐτοῖς δὲ τοῖς πλανωμένοις
 ποτὲ, τὸ εὐαγγελικὸν καὶ σωτήριον κήρυγμα. Ἐἴτα
 προσεπάγει καὶ φησι, Ἐκθλίψω γάρ Ἀριήλ, ἀποδώ-
 σεις δὲ τοῦτω τῷ πρώτῳ. Ἐφη γάρ, ὅτι Οὐαί, πόλις
 Ἀριήλ. Ἐἴτα διὰ μέσου παρεμβλῆς τὰ ἐκ τῆς συμβου-
 λῆς πάλιν ἔχεται τοῦ σκοποῦ, καὶ φησιν· Ἐφη, ὅτι
 Οὐαί, πόλις Ἀριήλ· ἐκθλίψω γάρ αὐτήν, καὶ ἔσται
 αὐτῆς ἡ ἰσχύς καὶ ὁ πλοῦτος ἐμοί, τοῦτ' ἔστιν, Ἐγὼ
 πάντα τὸν πλοῦτον αὐτῆς, καὶ πᾶσαν τὴν ἰσχύν λή-
 ψομαι· καὶ τοῦτο νοήσεις αἰσθητῶς τε ἕμα καὶ πνευ-
 ματικῶς. Ὁ μὲν γὰρ ἐπίγειος αὐτῶν κεκένωται
 πλοῦτος, ἀρπαζόντων δηλονότι τῶν πολιορκούντων
 αὐτήν. Συντέθραυσται καὶ ἡ πάλαι μεγάλη, καὶ δια-
 σθῆτος ἰσχύς, νενίκηται γάρ ὑπὸ τῆς τῶν Ῥωμαίων
 χειρὸς. Γυμνοὶ δὲ πρὸς τοῦτω γεγονάσι τῶν ἐξ ἀρε-
 τῆς ἀχρημάτων, καὶ παντὸς ἀγαθοῦ πτωχεῖαν ἤρ-
 βωστηκότες συναποβεβλήκασι τοῖς ἄλλοις, καὶ τῆς
 ἐν νόμῳ σοφίας τὸν πλοῦτον. Λέγω δὲ, ὅτι Κυκλώσω
 ἐπὶ σὲ χάρακα, καθήσω ἐπὶ σὲ πύργους, τὴν γεγενη-
 μένην πολιορκίαν κατὰ τῆς Ἰερουσαλήμ μετὰ τὸν
 τοῦ Σωτῆρος σταυρὸν ὑπεμφαίνει. Ἐπειδὴ δὲ γεγόνα-
 σιν ἀλάζονες οἱ Φαρισαῖοι, καὶ φωνᾶς ἤρῳοντο κατὰ
 τοῦ Χριστοῦ δεινὰς τε καὶ ἐπηρμένους· Ἐφασκον
 γάρ· « Ἡμεῖς οἶδαμεν ὅτι Μωσεὶ λελάληκεν ὁ Θεός,
 τοῦτον δὲ οὐκ οἶδαμεν πῶθεν ἐστὶ· » ταῦτητοι φησιν,
 ὅτι Ταπεινωθήσονται οἱ λόγοι σου εἰς τὴν γῆν. Καὶ
 οὐκ αὐτοὶ πάντως οἱ λόγοι τοῦτο πείσονται κατὰ τὸ
 ἀληθές, ἀλλ' οἱ τολμήσαντες εἰπεῖν αὐτοῦς, ἔσονται
 καταβεβλημένοι, οἱ πάλαι φορτικὰ καὶ ὑπέρογκα λα-
 λεῖν εἰωθότες, ὀπνηγεμένοι τοῖς ἐκ τοῦ πολέμου κα-
 κοῖς. Σμικρὰν καὶ ἀσθενεστάτην ἔξουσι τὴν φωνήν,
 φέγγονται δὲ οὕτως, καθάπερ ἀμέλει καὶ οἱ ἐκ τῆς
 γῆς φωνοῦντες, τοῦτ' ἔστιν, οἱ νεκρομάντις, οἱ ἐπει-
 ὄν προσποιοῦνται ψυχὴν ἀνεγκυεῖν, ἰσχνόν τι καὶ τετριγὸς
 ὑποφωνοῦσι μόλις, ὡς αὐτῆς ἡρέμα καὶ ἀπὸ
 τῆς γῆς λαλοῦσης ψυχῆς.

Καὶ ἔσται ὡς κονιορτὸς ἀπὸ τροχοῦ ὁ πλοῦτος
 τῶν ἀσεβῶν, καὶ ὡς χυρὸς φερόμενος, καὶ ἔσται
 ὡς στιγμὴ παραρηῆμα παρὰ Κυρίου Σαβαώθ.

Ἀσεβεῖς ὀνομάζει τοὺς εἰς Χριστὸν παροινήσαν-
 τας, καὶ σταυρῷ παραδόντας τὸν Λυτρωτὴν, καὶ τῆς
 σωτηρίας τὸν χορηγὸν θανάτῳ περιβαλεῖν τολμήσαν-
 τας, εἰ καὶ ἀνεβίω πάλιν ὡς Θεὸς ἐν σαρκί. Τοῦτον
 τὸν πλοῦτον ὡς κονιορτὸν ἀποιχῆσθαι φησιν, ἀπο-
 πτήναι δὲ καὶ ὡς χυρὸν ἀπὸ τροχοῦ· καὶ οὐκ ἐν μῆ-
 κει χρόνου, ἀλλ' ἐν βραχεῖ, καὶ ὅσον ἐν στιγμῇ. Καὶ

Moab. Erat autem quondam Moabitarum regio su-
 perstitiosissima, et inter eos nemo prorsus exstitit,
 qui natura et vere Deum adorare sustineret. Ex
 una itaque regione idololatrica quodammodo, simul
 omnem errantium personam intelligit, et inquit:
 Comedetis enim cum Moab id est, cibos a Christo
 omnium Servatore appositos, seu germina nimi-
 rum sub intelligentiam cadentia comedetis cum Moab.
 Vocatae namque sunt et gentes, et communis cibus,
 tum Israelitico ortis sanguine, tum aliis quondam
 errantibus, facta est evangelica et salutaris praedi-
 catio. Deinde adjungit et inquit: Affigam enim Ariel,
 expones etenim hoc de primo. Dixerat enim: Vae ci-
 vitati Ariel. Tum interpositis illis de consilio, rursus
 prosequitur institutum, et inquit, Dixi: Vae civitati
 Ariel: affigam enim eam, et erit ejus fortitudo et
 divitiarum mearum, id est, Ego omnes ejus divitias et om-
 nem fortitudinem tollam; quod intelliges sensu, tum
 externo tum spirituali. Terrenarum namque divitiarum
 eorum emunctae et exinanitae sunt, diripientibus videlicet
 his qui eam obsidebant. Confracta est etiam magna
 olim et celebrata fortitudo, quippe qui vici sunt manu
 Romanorum. Ad haec nudati sunt virtutis ornamentis,
 omniumque bonorum laborantes penuria, simul
 cum aliis etiam legalis sapientiae divitias abjecerunt.
 Dico praeterea illud: Cingam te vallo, et ponam
 circum te turres: obsidionem Jerosolymitanam,
 409 quae facta est post crucem Salvatoris, ostende-
 re. Cum autem arrogantes essent Pharisaei, et
 vocem contra Christum immanem et superbam
 jaclarent, nam dictitabant: « Nos scimus Moysi lo-
 cutum esse Deum, hunc autem nescimus unde
 sit » hinc ait: Deprimetur sermones tui in
 terram. Nec tamen hoc eveniet omnino ac vere
 ipsis sermonibus, sed qui ausi sunt illos loqui, hi
 dejicientur: qui olim dura et fastuosa loqui solebant,
 hi belli malis exponentur. Ili exilem et debilissi-
 mam vocem habebunt, et ita sonabunt, ut qui certe
 et terra sonum edunt, nimirum ut necromantiae, qui
 evocatis mortuis fundunt oracula: qui cum fin-
 gunt se animam educere, subtile quid et stridul-
 um vix mussitant, quasi ipsa anima leniter et e
 terra loquente.

VERS. 5. Et erunt sicut pulvis de rota divitiarum
 impiorum, et sicut lanugo quae rapitur, et erit sicut
 punctus repente a Domino Sabaoth.

Impios nominat qui in Christum debacchati sunt,
 et cruci tradiderunt Redemptorem, principemque
 salutis morti tradere audebant, etsi denuo ut Deus,
 in carne revixerit. Has divitias velut in pulve-
 rem abituras ait, et instar pulveris de rota avolatu-
 ras, et non longo tractu temporis, sed brevi, et tan-
 quam in puncto. Hanc autem rem a Domino Sabaoth

⁶⁵ Joan. ix. 29.

futuram, id necessario indicavit, ne qua illos vana spes ludat, dum se effugituros expectant.

VERS. 6. *Visitatio enim erit cum tonitru et commotione et voce magna, turbo irruens, et flamma ignis devorans.*

Quidnam illud significare velit: A Domino Sabaoth, explanat cum visitationem quamdam in illos fore dicit. Nequaquam enim despiciet Deus et Pater, impietatis crimen in Filium. Sed excitabit, inquit, velut tonitru quoddam, et commotionem, et tempestatem, et flammam ignis quæ belli devorat potentiam.

VERS. 7, 8. *Et erunt ut somniantis in somno divitiæ gentium omnium, quæ militaverunt contra Jerusalem, et omnes qui congregati sunt contra eam, et qui affligebant: erunt sicut qui in somno bibunt, et edunt, et cum surrexerint, vanum eorum est insomnium. Et 410 quemadmodum somnians siti-bundus videtur sibi bibere, et cum surrexerit, adhuc sitit, animaque ejus frustra sperat, sic erunt divitiæ omnium gentium, quotquot militarunt contra montem Sion.*

Cum dicit opes impiorum, id est, in Christum debacchantium, fore tanquam cinerem, et tanquam pulverem de rota, neque vastatores ipsos tuta et segura possessione fruituros confirmat. Qui enim, inquit, sic divites evaserunt, perinde erunt, ac si per visum nocturnum se ditatos esse crederent, cum tamen nihil omnino lucri habeant. Nam evigilantes somniorum agnoscent fallaciam, et quod verum esse autumabant, id omnino umbram esse et opinionem invenient. Id quod etiam videre licet in his, qui vel fame vel siti tenentur. Appetit enim corporis natura necessario quæ sui sunt, et licet interdum somnus mentem oblectet, nihilo secius tamen cupiditate rerum earum quas habere vult, inflammatur. Hinc, credo, tenues quædam rei imaginationes ac phantasie ceu vapores quidam mentem obsident ac circumcursant, sed erit vana et prorsus inutilis opinio, ubi somnus deinceps ab oculis discesserit. Hæ sunt, inquit, divitiæ omnium gentium, quotquot bellum gerunt contra montem Sion. Quando autem vel quomodo hæc fieri contigerit, omitto dicere.

VERS. 9, 10. *Dissolvimini et obstupescite, et inebriamini, non sicera, neque vino, quia potavit vos Dominus spiritu compunctionis, et claudet oculos eorum, et prophetarum eorum, et principum eorum, qui vident sculptilia.*

Pergit porro cum divinorum oraculorum contemplationibus, et divinam et cœlestem, evangelicam, inquam, prædicationem pro nihilo ducentibus, de integro disputare. Quanquam enim gratiam per Christum lucrifacere, idque facillime, potuissent, si mentis cervicem sequacem subdidissent: hoc qui-

æti τὸ χρῆμα παρὰ Κυρίου Σαβαώθ συμβήσεται, διαμεμήνυκεν ἀναγκαιώς, ἵνα μὴ τις ἐλπὶς αὐτοῦς διαπαλίῃ κενὴ προσδοκῶντας ὅτι καὶ διαφεύξονται.

Ἐπισκοπὴ γὰρ ἔσται μετὰ βροτῆς καὶ σει, σμοῦ, καὶ φωτῆς μεγάλης· καταιγὶς φερομένη, καὶ φλόξ πυρὸς κατεσθίουσα.

Τί ἂν βούλοιο δηλοῦν τὸ, Παρὰ Κυρίου Σαβαώθ, διατρανοὶ λέγων, ὡς ἔσται τις ἐπ' αὐτοῖς ἐπισκοπὴ. Περιφέρεται γὰρ ὁ Θεὸς οὐδαμῶς καὶ Πατὴρ τῆς εἰς τὸν Υἱὸν δυσσεβείας τὰ ἐγκλήματα. Ἄλλ' ἐποίσει, φησὶ, καθάπερ τινὰ βροντῆν, καὶ σεισμὸν, καταιγίδα, καὶ φλόγα πυρὸς κατεσθίουσαν τοῦ πολέμου τὴν ἔσοδον.

Καὶ ἔσται ὡς ὁ ἐνυπνιαζόμενος ἐν ὕπνῳ, ὁ πλοῦτος τῶν ἐθνῶν πάντων, ὅσοι ἐπεστράτευσαν ἐπὶ Ἱερουσαλήμ, καὶ πάντες οἱ συνηγμένοι ἐπ' αὐτήν, καὶ θλίβοιτες αὐτήν· καὶ ἔσονται ὡς ἐν ὕπνῳ πεινῶντες καὶ ἐσθλοῦτες, καὶ ἐξαναστάντων μάταιον αὐτῶν τὸ ἐνύπνιον. Καὶ δὲ τρόπον ἐνυπνιαζέσθαι ὁ διψῶν ὡς πίνων καὶ ἐξαναστὰς ἔτι διψᾷ, ἢ δὲ ψυχὴ αὐτοῦ εἰς κενὴν ἤλπισεν, οὕτως ἔσται ὁ πλοῦτος πάντων τῶν ἐθνῶν, ὅσοι ὑπεστράτευσαν ἐπὶ τὸ ἕρος τὸ Σιών.

Ὡς κοινῶς ἐσεσθαι λέγων, καὶ ὡς χροῦν ἀπὸ τροχοῦ τῶν πλοῦτων τῶν ἀσεβῶν, δηλον δὲ ὅτι: τῶν εἰς Χριστὸν πεπαρωνηκότων, οὐδὲ αὐτοῖς τοῖς καταδηλώσασιν ἐν ἀσφαλείῃ καὶ βεβαίᾳ γενήσεσθαι κτήσας δισχυρίζεται. Ἔσονται γὰρ οὕτω πεπλουτηκότες, φησὶν, ὡς ἂν εἰ καὶ τινες τῶν ἐν ὄρασει νυκτερινῇ καταπλουτήσασιν μὲν οὐκ ἐπιθυμῶντων, κεκερδακότων δὲ παντελῶς οὐδέν. Ἐξυπνοὶ γὰρ γεγονότες, τὴν τῶν ὀνειράτων ἀπάτην ἐπιγνώσκοντες, καὶ ὅπερ εἶναι νενομίκασιν ἀληθῆς, τοῦτο δὴ πάντως εὐρήσουσι σκιάν οὖσαν, καὶ δόκησιν. Συμβαίνει δὲ τι τοιοῦτον, καὶ ἐπὶ τῶν ἢ πείνην τυχόντων ἢ διψῆσαι κατισχημένων ἰδεῖν· ὀρεκτικᾷ μὲν γὰρ ἢ τοῦ σώματος φύσιν ἀναγκαίως τὰ ἑαυτῆς ὕπνου τε μὴν ἐσθ' ὅτε τὸν νοῦν κατακλήσαντος, οὐδὲν ἤττον ἢ φύσιν ἐν ἐπιθυμίαις ἔστιν ὧν ἂν βούλοιο τυχόντων. Ἐντεῦθεν, οἶμαι πού, καθάπερ τινὲς ἀτμοὶ καὶ φαντασίαι λεπταὶ τοῦ πράγματος περιθέουσι τὴν νοῦν, ἀλλ' ἔσται ματαία καὶ ἀνόητος παντελῶς ἢ δόκησις, ὕπνου λοιπὸν τῶν ὀνειράτων ἀπονοστήσαντος. Οὕτως ἔστω, φησὶν, ὁ πλοῦτος πάντων τῶν ἐθνῶν, ὅσοι ἐπεστράτευσαν ἐπὶ τὸ ἕρος τὸ Σιών. Πότε δὲ ἢ πῶς γενέσθαι ταυτὶ συμβέβηκε, παρεῖσθαι λέγειν.

Ἐκλύθητε, καὶ ἐκστήτε, καὶ κραιπαλήσατε, οὐκ ἀπὸ σίκερα, οὐδὲ ἀπὸ οἴνου, ὅτι πεπότικεν ὑμᾶς Κύριος πνεύματι καταλύσεως, καὶ καμύσει τοὺς ὀφθαλμοὺς αὐτῶν, καὶ τῶν προφητῶν αὐτῶν, καὶ τῶν ἀρχόντων αὐτῶν, οἱ ὄρωντες τὰ γλυπτά.

Προδιαλέγεται πάλιν τοῖς τῶν θεῶν θεοπισμάτων καταφρονηταῖς, καὶ παρ' οὐδὲν ἠγεῖσθαι μεμελητηκόσι τὸ θεῖον τε καὶ οὐράνιον κήρυγμα, φησὶν δὲ τὸ εὐαγγελικόν. Καίτοι γὰρ παρὸν αὐτοῖς, καὶ σφόδρα ἐτοιμῶς τῆς διὰ Χριστοῦ σωτηρίας ἀποκερδάναι τὴν χάριν, εὐήνιον τὴν τῆς διανοίας ἐπάγουσιν αὐ-

χένα, τούτο μὲν οὖν οὐκ ἔδρων οἱ δεῖλαιοι, περι-
 αυτιζόμενοι δὲ καὶ μεγάλη φρονούντες ἐφ' ἑαυτοῖς
 ἀνέδην ἐφασκον· « Ἡμεῖς τοῦ Μωσέως ἐσμὲν μα-
 θηταί· ἡμεῖς οἶδαμεν ὅτι Μωσῆ λελάληκεν ὁ Θεός,
 τοῦτον δὲ οὐκ οἶδαμεν πῶθεν ἐστίν. » Ἄλλ' ἔχουον
 Χριστοῦ λέγοντος ἐναργῶς· « Ἐγὼ εἰμι τὸ φῶς τοῦ
 κόσμου. » Καὶ πάλιν· « Ἔως τὸ φῶς ἔχετε, περι-
 πατεῖτε ἐν τῷ φωτι, ἵνα μὴ ἡ σκοτία ὑμᾶς κατα-
 λάβῃ. » Ἐπειδὴ δὲ καίτοι τῶν οὕτω σεπτῶν ἀκροώμε-
 νοι λόγων γεγόνασι μὲν κατ' οὐδένα τρόπον ἑαυτῶν
 ἀμείνους ἢ σοφώτεροι· σκληροὶ δὲ καὶ ἀκαμπεῖς
 κατεφωρόντο λοιπόν· τότε δὴ τότε καὶ μάλα εἰκότως
 κατελήφθησαν ὑπὸ τῆς σκοτίας, ἐκκλύονται δὲ τρόπον
 τινά, καὶ φρονὸς ἐξέστησαν ἀγαθῆς, καὶ καθάπερ ἐξ
 οἴνου κεκραυπαληκότες πρὸς πᾶν ὄτιον τῶν ἐκτό-
 πων εὐκόλως καταδεδύνηται. Τιοῦτόν τι σημαίνων B
 φησὶ πρὸς αὐτούς· Ἐκλύθητε, καὶ ἔκστητε καὶ
 κραιπαλίψατε, οὐκ ἀπὸ σίκερα, οὐδ' ἀπὸ οἴνου.
 Οἶδε γὰρ, οἶδε καταμεθύσκειν τὸν νοῦν, οὐχὶ πάντη τε
 καὶ πάντως οἶνος ὁ αἰσθητὸς, ἦγουν τὸ μεθύσκον
 κέρασμα, τοῦτ' ἐστὶ, τὸ σίκερα. Συμφοραὶ δὲ μᾶλλον
 τοῦτο δρῶσι νεανικώτερον, καὶ οἷα τὴν πύρωσις ἐκ
 θείας ὀργῆς τῆ διανοίας συμβαίνουσα, τοῦτο γὰρ, οἶμαι,
 διδάσκει λέγων· Καὶ καμύσει τοὺς ὀφθαλμοὺς αὐ-
 τῶν, καὶ τῶν προφητῶν αὐτῶν, καὶ τῶν ἀρχόντων
 αὐτῶν οἱ δρῶντες τὰ γλυπτά. Οἱ γὰρ πάλαι, φησὶ,
 διὰ τῆς τοῦ νόμου παιδαγωγίας σεσοφωμένοι, καὶ
 τῆς ἀληθείας τὸ κάλλος ὡς ἐν ἀμυδραῖς ἔτι κατα-
 θεώμενοι ταῖς σκιαῖς, καὶ συνιέντες ἐκ μέρους τῶν
 ἁγίων προφητῶν τοὺς λόγους, καὶ αὐτοῦ δὴ τούτου
 στερηθήσονται. Καμύσει γὰρ τοὺς τῆς διανοίας αὐ-
 τῶν ὀφθαλμοὺς, καίτοι πάλαι βλέποντας τὰ γλυπτά C
 [Sept. κρυπτά, non γλυπτά]. Πείζεται δὲ τοῦτο,
 φησὶν, δρῶν, καὶ προφήτης, τοῦτ' ἐστίν, ἠγούμενος
 καὶ ἱερεύς. Ἀνόμαζον γὰρ προφήτας τοὺς τῶν ἁγίων
 προφητῶν πολυπραγμονούντας τὰ προφητῶν. Ἦσαν
 δὲ τινες παρὰ τοῖς Ἰουδαίοις νομιμαθείας ὑπόληψιν
 ἔχοντες καθηγηταί καὶ διδάσκαλοι, καθάπερ ἀμέλει
 καὶ Γαμαλιήλ, περὶ οὗ πολὺς παρ' αὐτοῖς ὁ λόγος ἦν.

Καὶ ἔσται ὑμῖν πάντα τὰ ρήματα ταῦτα, ὡς οἱ
 Λόγοι τοῦ βιβλίου τοῦ ἐσφραγισμένου τούτου, ὃ
 εἰν δώσουσιν αὐτὸ ἀνθρώπῳ ἐπισταμένῳ γράμ-
 ματα, λέγοντες· Ἀνάγνωθι ταῦτα, καὶ ἔρεῖ· Οὐ
 δύναμαι ἀναγνῶναι, ἐσφράγισται γάρ. Καὶ δοθή-
 σεται τὸ βιβλίον τοῦτο εἰς χεῖρας ἀνθρώπου μὴ D
 ἐπισταμένου γράμματα, καὶ ἔρεῖ αὐτῷ· Ἀνά-
 γνωθι τοῦτο, καὶ ἔρεῖ· Οὐκ ἐπισταμαι γράμματα.

Ἔφη που πρὸς Ἰουδαίους ὁ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς
 Χριστός· « Ἐρευνητέ τὰς Γραφάς, ὅτι ἐν αὐταῖς
 δοκεῖτε ὑμεῖς ζωὴν αἰώνιον ἔχειν. Καὶ αὗται εἰσὶν αἱ
 μαρτυροῦσαι περὶ ἐμοῦ, καὶ οὐ θέλετε ἔλθειν πρὸς
 με, ἵνα ζωὴν ἔχητε. » Οὐκοῦν εἰκὴ πεπονήκασιν ἄνω
 τε καὶ κάτω τὴν διὰ Μωσέως ἐντολὴν ἀειλογούντες οἱ
 ἐξ Ἰσραὴλ καὶ προσποιούμενοι μὲν τῶν νομικῶν
 γραμμάτων εἰς νοῦν καὶ καρδίαν οὐκ ἀγεννή συλλέ-
 ξασθαι σύνεσιν, οὐ μὴν ἐπιζητούντες Χριστόν, καίτοι
 τοῦ νόμου τὸ αὐτοῦ λαλοῦντος μυστήριον. Ἦχουον

dem minime factitarunt miseri, sed praesidentes
 sibi, et de se magna sentientes, impudenter dixe-
 runt· « Nos Moysis sumus discipuli; nos scimus
 Moysi locutum esse Deum, hunc autem nescimus
 unde sit ⁴⁰. » At Christum diserte dicentem audi-
 verunt· « Ego sum lux mundi ⁴⁰. » Et rursus·
 « Quoad lucem habetis, ambulate in luce, ne **411**
 vos tenebrae comprehendant ⁴¹. » Postquam autem,
 etsi haec gravissime dicta audiverunt, facti sunt
 nulla ratione meliores seipsis, vel sapientiores, sed
 duri et praeracti postea deprehensi sunt· tunc
 quidem, tunc merito tenebris comprehensi sunt,
 et quodammodo defecerunt, et quasi vino temulen-
 ti in omnem turpitudinem facile deturbati sunt.
 Tale quid significat, cum ait illis· Deficite et ob-
 stupescite, et inebriamini, non sicera neque vino.
 Etenim potest quidem, potest vinum hoc quod sen-
 sibus est subjectum, vel etiam illa inebrians mi-
 stura, sicera scilicet, mentem inebriare, sed non
 omnino ac in totum; sed calamitates et velut ex-
 caecatio quaedam ex divinae irae cogitatione obveniens,
 hoc citius efficiunt et efficacius. Hoc enim, puto,
 docet, aens· Et claudet oculos eorum, et prophe-
 tarum suorum, et principum suorum, qui vident
 sculptilia. Qui enim, inquit, olim legali praedagogia
 instituti tum erant, et veritatis pulchritudinem
 velut in obscuris adhuc umbris aspexerunt, et ex
 parte sermones sanctorum prophetarum intellexe-
 runt, etiam hoc ipso, inquam, privabuntur. Oc-
 cludet enim mentis eorum oculos, etiamsi viderint
 olim sculptilia. Eveniet autem istuc, inquit, principi
 et prophetae, id est, praefecto et sacerdoti. Nomi-
 narunt enim prophetas eos qui sanctorum prophe-
 tarum prophetias summa contentione indagabant.
 Erantque apud Judaeos quidam, legis specie tenuis
 studiosi praecceptores et doctores, quemadmodum
 certe et Gamaliel, de quo multus apud eos perva-
 gabatur sermo.

VERS. 11, 12. Et erunt vobis omnia ista verba,
 velut sermones libri signati hujus, quem si homini
 scienti litteras tradant, dicentes· Lege haec, dicet·
 Non possum legere, signatus est enim. Et dabitur
 liber hic in manus hominis non scientis litteras,
 dicetque illi· Lege hunc, et dicet· Non scio lit-
 teras.

Dixit Judaeis Dominus noster Jesus Christus·
 « Scrutamini Scripturas, quia in illis putatis vos
 habere vitam aeternam, et illae sunt quae testifican-
 tur de me. Et non vultis venire ad me ut vitam
 habeatis ⁴¹. » Itaque frustra sursum ac deorsum la-
 borarunt Israelitae, Moysis praeccepta semper in ore
 habentes, fingentes quidem **412** se haud vulgarem
 legis cognitionem animo et pectore condidisse,
 cum Christum non inquirant, etsi lux ejus explicet
 mysterium. Nam et rursus audiverunt· « Si credi-

⁴⁰ Joan. ix, 29 ⁴¹ Ibid. viii, 12. ⁴¹ Ibid. xii, 33. ⁴¹ Ibid. v, 39, 40.

dissetis Moysi, credidissetis mihi : de me enim ille scripsit ⁵⁵. » Cum ergo de lege non frequens illis esset sermo, imo vero eum qui ab ea prædictus erat interficerent, honoris erga Moysen nulla ratione habita : obsignata est quodammodo a Deo, quasi liber unus, divinitus allata Scriptura. Unus enim liber est, tota Scriptura, et ab uno sancto Spiritu prodita : at quomodo est obsignata ? Nec enim qui legere possunt, et litteras norunt, quidquam in eo possunt intelligere : nec etiam si qui nesciunt litteras, in eo quidpiam reconditum cognoscent, sed erit omnibus ex æquo lex obsignata, eo quod sententiarum vim ne hi qui legere scirent assequerentur. Hoc demum voce Davidis ad Deum hymno decantatum est : « Obtenebrentur oculi eorum ne videant, et dorsum eorum semper incurva ⁵⁶. »

VERS. 13. *Et dixit Dominus : Appropinquat mihi populus iste, labiis suis honorant me, cor autem eorum procul abest a me. Frustra vero colunt me, docentes mandata hominum et doctrinas.*

Judæi enim mandatorum legis profunditatem perspicere se profitentes, et in ore ac lingua mandatum olim patribus descriptum habentes, ex hoc solo divini cultus vim meliebantur : eorum autem, quæ oraculo tradita sunt, omnino nihil præstabant ; sed, contempta velut legislatoris voluntate, ad doctrinas et hominum mandata convertebantur. Nam traditiones quasdam vanas de novo sibimet fabricantes, pios se putabant et bonos : at ipsis factis deprehendebantur a charitate in Deum imprudenter resiliisse. Quod ad legem igitur lingua tenus habitam attinet, se vicinos Deo existimabant. Sed quia illam implere volebant, deprehensi sunt recessisse, et extranei ab illo fuisse. Cæterum adhæsisse illos magis hominum mandatis, vel inde fieri posset perspicuum. « Accesserunt enim aliquando ad Servatorem Scribæ et Pharisæi dicentes : Quare discipuli tui transgrediuntur **413** mandatum seniorum ? Non enim lavant manus, cum panem edunt. Quibus dixit : Quare et vos transgredimini mandatum Dei ? Deus namque dixit : Honora patrem tuum et matrem tuam ; et qui maledixit patri vel matri, morte moriatur. Vos autem dicitis : Qui dicit patri vel matri, Donum quod ex me est, cedet in commodum tuum, nec honofabit patrem vel matrem ; et irritum fecistis mandatum Dei propter traditionem vestram ⁵⁷. » Adduxitque huc dictum hoc quod vobis præ manibus est, nam ait : « Hypocritæ, bene prophetavit Isaias de vobis, dicens : Populus iste labiis me honorat ⁵⁸. » Cum ergo pædagogum contempsissent, et legem Dei nullo loco dignati, ad doctrinas et mandata hominum conversi fuissent, hinc justissime divinitus inspiratæ Scripturæ liber obsigna-

A γάρ πάλιν · « Εἰ ἐπιστεύετε Μωσῆ, ἐπιστεύετε ἄν ἐμοί, περὶ γὰρ ἐμοῦ ἐκεῖνος ἔγραψεν. » Οὐκοῦν ἐπειδήπερ οὐ πολλὸς ἦν παρ' αὐτοῖς ὁ τοῦ νόμου λόγος, μᾶλλον δὲ ἀπεκτόνασι τὸν δι' αὐτοῦ προαναφωνούμενον, καὶ τῆς εἰς Μωσέα τιμῆς ἀλογήσαντες κατεσφραγίσθη τῶρον τινὰ παρὰ Θεοῦ, καθάπερ βιβλίον ἕν, ἡ θεόπνευστος Γραφή. Ἐν γὰρ ἡ πᾶσά ἐστι καὶ λελάληται δι' ἐνὸς τοῦ ἁγίου Πνεύματος· κατεσφραγίσθη δὲ τίνα τρόπον ; Οὐτε γὰρ οἱ ἀναγνῶναι δυνάμενοι, καὶ εἰδότες γράμματα συνιέναι τι δύνανται τῶν ἐν αὐτῷ, οὔτε μὴν καὶ εἰ μή τις εἰδείη γράμματα, γνώσεται τι τῶν κεκρυμμένων ἐν αὐτῷ· ἀλλ' ἔσται πᾶσιν ἐν ἴσῳ τρόπῳ κατεσφραγισμένος ὁ νόμος, ὡς ἄληπτον παντελῶς, καὶ τοῖς τὴν λέξιν εἰδόσι, τὴν τῶν ἐννοιῶν γενέσθαι δύναμιν. Καὶ τοῦτο ἦν ἄρα τὸ διὰ φωνῆς τοῦ Δαβὶδ πρὸς τὸν Θεὸν ὑμνούμενον· « Σκοτισθήτεσαν οἱ ὀφθαλμοὶ αὐτῶν τοῦ μὴ βλέπειν, καὶ τὸν νῶτον αὐτῶν διὰ παντὸς σύγκυφον. »

Καὶ εἶπε Κύριος· Ἐγγίξει μοι ὁ λαὸς οὗτος τῷ στόματι, καὶ τοῖς χεῖλεσιν αὐτῶν τιμῶσί με, ἡ δὲ καρδία αὐτῶν πόρρω ἀπέχει ἀπ' ἐμοῦ. Μάτην δὲ σέβονται με, διδάσκοντες ἐντάλματα ἀνθρώπων καὶ διδασκαλίας.

Ἐποκρινόμενοι γὰρ Ἰουδαῖοι τῶν νομικῶν ἐνταλμάτων τὸ βάθος ὄραν, καὶ ἐπὶ γλώττης ἔχοντες τὴν πάλαι διωρισμένην τοῖς πατράσιν ἐντολὴν, μεμετρηκασιν ἐν τούτῳ καὶ μόνῳ τῆς πρὸς Θεὸν λατρείας τὴν δύναμιν. Ἐδρων μὲν γὰρ τῶν θεθεωσιμῶν τὸ σύμπαρ οὐδὲν, ἀτιμάσαντες δὲ ὡσπερ τὴν τοῦ νομοθέτου βούλησιν ἐτρέποντο πρὸς διδασκαλίαν, καὶ ἀνθρώπων ἐντάλματα. Παραδόσεις γὰρ τινὰς εἰκάσας καινοτομοῦντες ἑαυτοῖς ζήοντο μὲν εἶναι φιλόθεοί τε καὶ ἀγαθοί, ἠλέγχοντο δὲ δι' αὐτῶν τῶν πραγμάτων τῆς εἰς Θεὸν ἀγάπης ἀσυνέτως ἀποπηδῆσαντες. Οὐκοῦν τό γε ἤκον εἰς τὸ ἐπὶ γλώττης ἔχειν τὸν νόμον, ἐγγύς ἑαυτοῦς ἐνόμιζον εἶναι Θεοῦ· διὰ δὲ γε τοῦ μὴ ἀνέχεσθαι πληροῦν αὐτὸν, ἀποφοιτῶντες ἠλέγχοντο, καὶ ἔξω που γεγόνητο αὐτοῦ. Ὅτι γὰρ τοῖς ἀνθρώπων ἐντάλμασι προσέκειντο μᾶλλον, κἀντεῦθεν ἄν γένοιτο καταφανές· Ἐπροσῆταν μὲν γὰρ ποτε τῷ Σωτῆρι λέγοντες οἱ Γραμματεῖς, καὶ οἱ Φαρισαιοὶ· Διατί οἱ μαθηταὶ σοὶ παραβαίνουσι τὴν ἐντολὴν τῶν πρεσβυτέρων ; Οὐ γὰρ νίπτονται τὰς χεῖρας ὅτε ἄρτον ἐσθίουσι. Καὶ πρὸς γε ταῦτο ἔφασκεν ὁ Κύριος· Διατί καὶ ὑμεῖς παραβαίνετε τὴν ἐντολὴν τοῦ Θεοῦ ; Ὁ γὰρ Θεὸς εἶπε· Τίμα τὸν πατέρα σου, καὶ τὴν μητέρα σου· καὶ ὁ κακολογῶν πατέρα ἢ μητέρα, θανάτῳ τελευτάτω. Ὑμεῖς δὲ λέγετε· Ὅς ἂν εἴπῃ τῷ πατρὶ, ἢ τῇ μητρὶ, Δῶρον ὃ ἐάν ἐξ ἐμοῦ ὠφελῆθῃς, οὐ μὴ τιμήσῃ τὸν πατέρα αὐτοῦ, ἢ τὴν μητέρα· καὶ ἠκυρώσατε τὴν ἐντολὴν τοῦ Θεοῦ διὰ τὴν παράδοσιν ὑμῶν. Προσεπήνεγκε δὲ τούτοις τὸ προκειμένον ὑμῖν ῥητόν· ἔφη γὰρ, ὅτι Ἐποκρίνεται, καλῶς προεφήτευσεν Ἰσαίας περὶ ὑμῶν λέγων, Ὁ λαὸς οὗτος τοῖς χεῖλεσιν με τιμᾷ. Οὐκοῦν ἐπειδήπερ τὸν παιδαγωγὸν ἀτιμάσαντες, καὶ τοῦ μηδενὸς ἀξιώσαντες λόγου τὸν παρὰ Θεοῦ νόμον ἐτρέποντο

⁵⁵ Joan. v, 46. ⁵⁶ Psal. LXXVIII, 24. ⁵⁷ Matth. xv, 2 seqq. ⁵⁸ Marc. vii, 15

πρὸς διδασκαλίαν καὶ ἐντολὰς ἀνθρώπων, κατεσφρα-
γίσθη ταύτητοι, καὶ σφῶδρα εἰκότως τὸ τῆς θεοπνεύ-
στου Γραφῆς βιβλίον. Οὐ γὰρ ἦν ἀκόλουθον τὴν διὰ
τῆς θεοπνεύστου Γραφῆς πλουτίσαι σύνεσιν τοὺς κα-
ταφρονοῦντας αὐτῆς.

*Διὰ τοῦτο ἰδοὺ προσθήσω τοῦ μετατεθῆναι τὸν
λαὸν τοῦτον, καὶ μεταθήσω αὐτοὺς, καὶ ἀπολώ-
τῃ σοφίαν τῶν σοφῶν, καὶ τὴν σύνεσιν τῶν
συνετῶν κρύψω.*

Μετεκομίσθη γὰρ ὡσπερ ὁ τῶν Ἰουδαίων δῆμος
κατὰ πολλοὺς, οἶμαι, τρόπους. Κληρὸς μὲν γὰρ ὠνο-
μάσθη Θεοῦ, μερὶς τε αὐτοῦ καὶ σχοίνισμα· μετετέθη
δὲ ὡσπερ. Οὐ γὰρ ἔτι κληρὸς κεχηρημάτικεν αὐτῷ,
μερὶς δὲ γέγονεν ἀλωπέκων, καὶ δέδοται τῷ Σατανᾷ,
καὶ τοῖς ἀκαθάρτοις πνεύμασιν εἰς τροφήν, μετετέθη
δὲ καὶ ἀπὸ γοῦ τοῦ φρονεῖν ὀρθῶς, εἰς ἀδόκιμον νοῦν
ἐκ δόξης εἰς ἀτιμίαν, ἐξ ἰσχύος εἰς ἀσθένειαν, ἐκ
τοῦ εἶναι σοφὸς εἰς ἐσχάτην ἀβελτηρίαν. Ἀπολώ
γὰρ, φησὶ, τὴν σοφίαν τῶν σοφῶν, καὶ τὴν
σύνεσιν τῶν συνετῶν κρύψω. Εἶναι μὲν γὰρ ἐδό-
κουν σοφοὶ τε καὶ πολυγνώμονες οἱ Γραμματεῖς τε
καὶ οἱ Φαρισαῖοι, νομομαθείας ἔχοντες δόξαν, ἀλλὰ
κέκρυπται παρὰ Θεοῦ, καὶ μονονουχὶ συνεστάλη τῶν
σοφῶν ἢ σύνεσις, τοῦτ' ἔστιν, ὁ νόμος, ἡγουν ἢ θεό-
πνευστος Γραφή.

*Οὐαὶ οἱ βαθέως βουλήν ποιοῦντες, καὶ οὐ διὰ
Κυρίου· οἱ ἐν κρυφῇ βουλήν ποιοῦντες, καὶ
ἔσται ἐν τῷ σκότει τὰ ἔργα αὐτῶν, καὶ ἐροῦσι·
Τίς ἡμᾶς ἑώρακε; καὶ τίς ἡμᾶς γινώσκει ἢ ἡ
ἡμεῖς ποιούμεν;*

Ὅτε ποιήν καὶ δίκην καθορίζει τινῶν ὁ τῶν
ἄλων Θεός, εὐθύς ἐπιφέρει τὰς τοῦ πράγματος αι-
τίας, καὶ ἰστήσιν ἐναργῆ τὰ τῶν πεπονηθέντων ἐγκλή-
ματα, ἵνα καὶ δίκαιος ὀρθῶς πάντα κολάζων ἐν δίκῃ.
Ἐφη τοίνυν ὡς ἀσύνετοι παντελῶς ἔσονται τῶν Ἰου-
δαίων οἱ δῆμοι κατεσφραγισμένου τοῦ νόμου, καὶ
ἀπάσης ἐξηρημένης τῆς ἐν αὐτοῖς συνέσεως, ἀπομεί-
ναι τυφλοὺς, νοητῶς θηλονότι. Ποία τοιγαροῦν τὰ ἐγ-
κλήματα, καὶ ἐπὶ τίσιν αὐτοῖς τὸ ἐν γε τούτῳ κα-
τολισθεῖν συμβέβηκε διατρανοῖ παραρηρήμα. Πλείστα
γὰρ ὄσαι κατὰ Χριστοῦ γεγονάσιν αἱ παρ' αὐτῶν σχέ-
ψεις, καὶ ἀπάδουσαι Θεῷ. Τοῦτο γὰρ, οἶμαι, ἔστι τὸ,
οὐ διὰ Κυρίου· καὶ δὴ καὶ φοντο κατὰ σφᾶς αὐτοὺς
βουλεύεσθαι μὲν λεληθότως, καὶ ἐγχειρημάτων ἄπτε-
σθαι πικρῶν ὡς τάχα που καὶ λέγειν, Τίς ἡμᾶς
ἑώρακεν, ἢ τίς γινώσκει ἢ ἡμεῖς ποιούμεν; Ἀλλ'
ἡγνόησαν ὅτι τὸν θεῖόν τε καὶ ἀκέραιον νοῦν οὐκ ἂν
διαλάβοι βουλή, καὶ σχέψις ἀνθρώπου πικρὰ, καὶ ἐγ-
χειρημάτων δύναμις, καὶ εἰ πράττοι τὸ τυχόν ἐν σκό-
τει καὶ κεκρυμμένως. Κατεμισθοῦντο μὲν γὰρ τὸν
προδότην Ἰούδα, μονονουχὶ λέγοντες· Δῆσωμεν τὸν
δίκαιον, ὅτι δύσχερστος ἡμῖν ἔστι. Καὶ δὴ σταυρῷ
παρέδωσαν, καὶ τὸ γε ἦχον ἐπ' αὐτοῖς ἀπεκτόνασι
τὸν ἀρχηγὸν τῆς ζωῆς· ἐγγεγεμένῳ δὲ πάλιν ἐκ νε-
κρῶν ἐπεφύοντο δεινοὶ καὶ λεληθότως ἔδρων τὰ ἐξ
ἀνοσίας τε καὶ βασιάνου φρενός. Ἐγγέθη γὰρ
γινόντες αὐτὸν, ἀργύρια ἱκανὰ δεδώκασιν τοῖς στρατιώ-
ταις τοῖς τοῦ τάφου φρουροῖς, ἵνα εἰπωσιν ὅτι οἱ μα-
θηταὶ αὐτοῦ διὰ νυκτὸς λαθόντες ἐκλεψαν αὐτόν.

tus est. Non enim consentaneum erat cognitione
Scripturæ divinitus aspiratæ ditari eos, qui illam
despectui haberent.

*VERS. 14. Propter hoc ecce rursus transferam
populum istum, et transferam illos; et perdam
sapientiam sapientum, et intelligentiam intelligen-
tium abscondam.*

Transportatus enim veluti erat Judaicus populus,
multis, ut mihi videtur, modis. Nam vocabatur sors
Dei et portio ejus et funiculus, at translatus est
quodammodo. Non enim ultra appellatus est ejus
sors; sed vulpium portio factus est, et Satanæ
immundisque spiritibus in cibum datus. Verum
translatus est a recto sensu in mentem reprobam,
a gloria in ignominiam, a fortitudine in infirmitate,
a sapientia in extremam stultitiam. Perdam
enim, inquit, sapientiam sapientum, et intelli-
gentiam intelligentium abscondam. Videbantur
nimirum Scribæ et Pharisei sapientes et valde
cordati, scientiæ legis opinionem consecuti: ac a
Deo abscondita est et tantum non coarctata sapien-
tium intelligentia, id est, lex seu Scriptura divini-
tus inspirata.

*VERS. 15. Væ his qui profundum consilium ca-
piunt, et non per Dominum; qui in abscondito consi-
lium capiunt, et quorum opera erunt in tenebris, et
dicent: Quis nos vidit? aut quis nos cognoscet, aut
quæ nos facimus?*

Quando pœnam et supplicium quibusdam con-
stituit universorum Deus, statim 414 infert hujusce
rei causas, et eorum quibus hæc acciderunt crimina
plana facit, ut et justus appareat is, qui omnia
pro justitia non punit. Dicebat igitur imprudentem,
omnino futurum Judæorum populum lege obsignata:
et omni eorum cognitione sublata, mansurum cæ-
cum, mente videlicet et intelligentia. Qualia itaque
crimina sint, et de quibus causis illis contigerit ut
huc prolaberentur, mox explanat. Plurima eorum
contra Christum exstiterunt consilia, et a Deo dis-
sentientia. Hoc nimirum, opinor, est illud, Non per
Dominum. Quin et cogitarunt apud se clam con-
silia inire, et res arduas suscipere, ut etiam di-
cant: Quis nos vidit? aut quis sciet quæ nos fa-
cimus? At ignorarunt consilium cogitationemque
hominis acutam et moliminum potentiam non
posse divinam et incorruptam mentem latere, etsi
ea fortassis in tenebris et occulte faciant. Con-
dlexerant enim proditorem Judam, tantum non
dicentes: Ligemus hunc justum, quia inutilis est
nobis. Et sane cruci tradiderunt, quantumque in
ipsis erat, principem vitæ interfecerunt, et excitato
e mortuis rursus, insultarunt acerbi, hæcque præ-
stiterunt clam ex impietate et animo malevolo.
Cum enim excitatum illum fuisse cognovissent ar-
genteos sat multos dederunt militibus sepulcri
custodibus, uti dicerent, discipulos ejus noctu
venisse et furatos fuisse illum. Væ igitur, inquit,

his qui solent ea consilia inire, non per Dominum, A
sed veluti in Beelzebub.

VERS. 16. *Nonne ut lutum figuli reputabimini? Nunquid dicet figmentum fictori, Non tu me fixisti? aut opus ei qui fecit: Non tu me fecisti?*

Cum dixisset: Transferam populum istum, hise verbis prorsus penitusque ostendit hanc rem se emendaturum, et quidem facile citra laborem, cum ait, transformandos esse ipsos prout voluerit is qui condidit, quemadmodum certe opus manibus figuli fabrefactum. Cujusmodi est etiam quod propheta Jeremias docuit, dicens: « Surge enim, » inquit, « et descende in domum figuli, et ibi audies sermones meos. Et descendi in domum figuli, et ecce ille faciebat opus super lapides, et cecidit vas quod ipse fecit manibus suis: et rursum fecit ex illo vas alterum, quomodo placuit ei **415** facere. Et dixit Dominus ad me: Nonne, ut figulus hic, potero facere vos, domus Israel? Ecce ut lutum figuli vos estis in manibus meis ⁸¹. » Transformatur enim facile ad quodcumque voluerit quod ad se factum est, universorum artifex et opifex.

VERS. 17. *Nonne adhuc modicum, et transferetur Libanus, quasi mons Chermel, et mons Chermel in silvam reputabitur?*

Cum dicit eos fore velut lutum figuli, et transformandos in fœdiora, propterea quod insint ipsis plurima peccata, quomodo res futura sit perspicue demonstrat, et quod subobscurè videbatur dictum, quodammodo candide et clare ostendit. Libanus itaque mons est Phœniciæ, qui in ipso et circa ipsum habitant, erant homines quam superstitionissimi. Similiter etiam Chermel, vel Chermelus, mons erat in regione Judæorum maximus, in quo habitasse dicitur Elias Thesbita. Itaque per montes seu regiones in quibus sunt montes, significare vult eos, qui in illis habitant, et inquit: Transferetur, nimirum transmutabitur Libanus, eritque velut mons Chermelinus: mons autem Chermelinus, velut Libanus, id est, qui quondam idolis servierunt, Deum qui adoratur in Judæa agnoscent, et in numero classeque primogeniti Israelis reputabuntur. Qui ex semine Israelis sunt, sicut aliquando similes inhabitantibus Libanum et errantibus. Ejectus enim est Israel a conjunctione quæ est cum Deo, propter impietatem in Christum. Assumptæ sunt etiam gentes, et sanctificatæ per Spiritum, divinæ naturæ facti sunt participes. Transferetur igitur Libanus, inquit, velut mons Chermel: mons vero Chermel ut silva reputabitur, id est, ut silva lignorum agrestium, quorum finis est combustio. Vel etiam alio modo. Fuerunt enim velut lignorum

ὄψαι τοίνυν, φησιν, οἱ τὰς τοιάσδε βουλὰς ποιεῖν εἰωθότες, οὐ διὰ Κυρίου μᾶλλον, ἀλλ' ὡς ἐν γε τῷ Βεελζεβούλ.

Ὅχι ὡς ὁ πηλὸς τοῦ κεραμέως λογισθήσεσθε; Μὴ ἐρεῖ τὸ πλάσμα τῷ πλάσαντι· Ὁὐ σὺ με ἐπλασας; ἢ τὸ ποίημα τῷ ποιήσαντι, Ὁὐ συνετώς με ἐποίησας;

Εἰρηκῶς ὅτι Μεταθήσω τὸν λαὸν τοῦτον, ὅτι πάντη τε καὶ πάντως κατορθώσει τὸ χρῆμα καὶ λίαν ἀμογητὶ διαδείκνυσιν ἐν τούτοις, μεταπλασθήσεσθαι λέγων αὐτοὺς εἰς ὅπερ ἂν ὁ δημιουργήσας ἐθέλοι, καθάπερ ἀμέλει καὶ τὸ διὰ χειρῶν κεραμέως τεχνουργούμενον. Τοιοῦτόν τι πάλιν καὶ ὁ προφήτης Ἰερεμίας ἐδιδάσκειτο· « Ἀνάστηθι γὰρ, φησὶ, καὶ **B** κατάθθι εἰς τὸν οἶκον τοῦ κεραμέως, καὶ ἐκεῖ ἀκούσῃ τοὺς λόγους μου. Καὶ κατέβην εἰς τὸν οἶκον τοῦ κεραμέως, καὶ ἰδοὺ αὐτὸς ἐποίησεν ἔργον ἐπὶ τῶν λίθων, καὶ διέπεσε τὸ ἀγγεῖον ὃ αὐτὸς ἐποίησεν ἀπὸ τῶν χειρῶν αὐτοῦ· καὶ πάλιν ἐποίησεν αὐτὸ ἀγγεῖον ἕτερον, καθὼς ἤρεσαν ἐνώπιον αὐτοῦ τοῦ ποιῆσαι, καὶ εἶπε Κύριος πρὸς με· Μὴ ὡς ὁ κεραμεὺς οὗτος οὐ δυνήσομαι ποιῆσαι ὑμᾶς, ὁ ἴσος τοῦ Ἰσραὴλ; Ἰδοὺ ὡς ὁ πηλὸς τοῦ κεραμέως ὑμεῖς ἐστε ἐν ταῖς χερσὶ μου. » Μεταπλάττει γὰρ εὐκόλως, ἐφ' ὅπερ ἂν ἔλοιτο τὸ παρ' αὐτοῦ γεγονός ὁ τῶν ἔλων τεχνίτης καὶ δημιουργός.

Ὁὐκέτι μικρὸν καὶ μετατεθήσεται ὁ Λίβανος ὡς τὸ ἔρος τὸ Χερμέλ, καὶ τὸ ἔρος τὸ Χερμέλ εἰς δρυμὸν λογισθήσεται;

C Ἔσεσθαι λέγων αὐτοὺς ὡς πηλὸν κεραμῶς, καὶ μεταπλασθήσεσθαι πρὸς τὰ αἰσχίω, διὰ τοι τὸ πλείστην ὄσσην ἐν αὐτοῖς εἶναι τὴν ἀμαρτίαν, τὴν τρόπον ἔσται τὸ χρῆμα διαδείκνυσιν ἐναργῶς, καὶ καταλευκαίνει τρόπον τινὰ τὸ ἀμυδρῶς εἰρησθαι δοκοῦν. Λίβανος μὲν ἔρος ἐστὶ τῆς Φοινίκης, καὶ ἦσαν πάντες οἱ ἐν αὐτῷ καὶ περὶ αὐτὸ κατοικοῦντες ἀνῆρωποι τῶν ὅτι μάλιστα δεισιδαιμονεστάτων, ὁμοίως δὲ καὶ τὸ Χερμέλ ἔρος ἦν ἐν τῇ Ἰουδαίῳ χώρᾳ παμμέγεθς, ἐν ᾗ κατοικήσῃ λέγεται καὶ ὁ Θεσβίτης Ἡλίας. Οὐκοῦν ἀπὸ τῶν ὁρῶν ἦτοι τῶν χωρίων ἐν αἷς τὰ ἔρη, τοὺς ἐνοικοῦντας ἐν αὐτοῖς, κατασημαῖνα βούλεται, καὶ φησιν, ὅτι Μετατεθήσεται, ὅεστι μεταβληθήσεται ὁ Λίβανος, ἔσται δὲ ὡς τὸ Καρμήλιον ἔρος. Τὸ δὲ ἔρος τὸ Καρμήλιον ὡς ὁ Λίβανος, τοῦτ' ἔστιν, οἱ μὲν ποτε τοῖς εἰδύλοις λατρεύοντες τὸν ἐν τῇ Ἰουδαίᾳ προσκυνοῦμενον ἐπιγνώσκονται Θεὸν, καὶ ἐν τάξει τοῦ πρωτοτόκου Ἰσραὴλ καταλογισθήσονται. Οὐ γὰρ μὴν ἐκ σπέρματος Ἰσραὴλ τοῖς τὸν Λίβανον οἰκοῦσι καὶ πλανωμένοις ποτὲ γενήσονται παραπλήσιοι. Ἐκδέλλεται μὲν γὰρ ὁ Ἰσραὴλ τῆς πρὸς Θεὸν οἰκειότητος διὰ τοι τὴν εἰς Χριστὸν δυσσεβειαν. Προσελήθη δὲ τὰ ἔθνη, καὶ ἡγιασμένα διὰ τοῦ Πνεύματος, θείας φύσεως γεγονάσι κοινωνοί. Μετατεθήσεται τοίνυν, ὁ Λίβανος, φησιν, ὡς τὸ ἔρος τὸ Χερμέλ, καὶ τὸ ἔρος τὸ Χερμέλ εἰς δρυμὸν λογισθήσεται, τοῦτ' ἔστιν, ὡς ὕλη ξύλων ἀγρίων, ὧν τὸ τέλος εἰς καῦσιν. Ἡ καὶ καθ'

⁸¹ Jer. XVIII, 2 seqq.

Ἴτερον τρόπον. Ἀρτυόμενοι γὰρ ὡσπερ γεγόνασιν τοῖς ἐξ Ἰσραὴλ οἱ καταδηοῦντες αὐτὸν, καὶ τοῦτο, οἶμαι, δηλοῖ λέγων ὁ προφήτης Ζαχαρίας· « Διάνοιξον, ὦ Λίβανος, τὰς θύρας σου, καὶ καταφαγέτω πῦρ τὰς κέδρους σου. Ὀλουξάτω πίτυς, διότι πέπτωκε κέδρος. Ὀλούξατε, δρυες τῆς Βασανιτιδος, ὅτι κατεσπάσθη ὁ δρυμὸς ὁ σύμφυτος » Ἄθρει δὴ οὖν, ὅτι καὶ αὐτὸς τῷ Λιβάνῳ παρεικάζει τὴν Ἰουδαίαν, ὡς οὐδὲν διαφέρουσαν τῶν ἐν αὐτῷ πάλαι, τοῦτ' ἔστι, τῶν πλανωμένων. Πίτυν δὲ καὶ κέδρον, καὶ μὲν τοι καὶ δρῦν τοὺς ἐν αὐτῇ πεσόντας ἀποκαλεῖ. Ὑψηλοὶ γὰρ ὄντες, ὑψοῦ τε ἡμένοι, καθάπερ ὑπὸ πυρὸς δεδαπάνηται τῆς θείας ὀργῆς.

Καὶ ἀκούσονται ἐν τῇ ἡμέρᾳ ἐκεῖνῃ κωφοὶ λόγους βιβλίου, καὶ οἱ ἐν τῷ σκότει, καὶ οἱ ἐν τῇ ἐμίχλῃ. Ὁφθαλμοὶ τυφλῶν βλέψονται, καὶ ἀγαλλιάσονται πτωχοὶ διὰ Κυρίου ἐν εὐφροσύνῃ, καὶ οἱ ἀπηλιπισμένοι τῶν ἐθνῶν ἐμπλησθήσονται εὐφροσύνης.

Τὴν τῶν ἐθνῶν κλῆσιν διὰ γε τῶν προκειμένων ἡμῖν ἐναργέστατα δηλοῖ. Ἔστι δὲ καθάπερ ἐξ ἀντιστρόφου τῶν πραγμάτων τὴν φύσιν ἰδεῖν συμβαίνουσαν. Ἐφη μὲν γὰρ ἐτι κατασφραγισθήσεται τὸ τοῦ νόμου βιβλίον ἤχουν ἀπάσης τῆς θεοπνεύστου Γραφῆς, καὶ τὸν τῶν Ἰουδαίων κρυβήσεται νοῦν τῶν θεῶν λογίων ἢ γνώσις· ὡς τὸν μὲν εἰδὸτα γράμματα, φάναι τὸ, Οὐ δύναμαι ἀναγνῶναι, ἐσφράγισται γὰρ, τὸν μὴ εἰδὸτα δὲ, φάναι τὸ, Οὐκ οἶδα γράμματα, ἀλλ' ὅτι κεκλήσονται τὰ ἔθνη πρὸς ἐπίγνωσιν Θεοῦ καὶ τὸ τῶν εὐαγγελικῶν κηρυγμάτων εἰς νοῦν καὶ καρδίαν εἰσδέξονται φῶς, καὶ αὐτὸν δὲ συνήσουσι τὸν διὰ Μωσέως νόμον, καίτοι κωφοὶ καὶ ἀνήκοοι γεγονότες ποτὲ, καὶ ὅσον ἐν ἐμίχλῃ καὶ σκότῳ διατρίβοντες, ὡς ἐν ἀμαθίᾳ καὶ πλάνῃ καθίστησιν ἐναργές. Ἡσθῆσθαι δὲ φησὶν αὐτοῦς, οὐκ ἐφ' ἑτέροις τισὶ τοῖς κατὰ τόνδε τὸν βίον πράγμασιν, ἀλλ' ἐπὶ Κυρίῳ, τοῦτ' ἔστι, Χριστῷ. Πτωχοὶ γὰρ ὄντες, καὶ τῶν ἀγαθῶν οὐδὲν ἔχοντες εἰς νοῦν, ἀλλ' ἐν ἐνδείᾳ πάσης ὑπάρχοντες ἀρετῆς, καὶ ἐλπὶδα μὴ ἔχοντες· ἄθεοι γὰρ ἦσαν ἐν τῷ κόσμῳ, κατὰ τὸ γεγραμμένον· πλησθήσονται ἐν εὐφροσύνῃ. Ἔσσονται γὰρ, καὶ ἀμαρτίας ἐλεύθεροι καὶ πλήρεις ἀγιασμοῦ, καὶ θανάτου κρείττονες, καὶ ἐλπίδων ἐπίμεστοι τῶν παρὰ Θεοῦ, διηνεκοῦς εὐφροσύνης μέτοχοι.

Ἐξέλιπεν ἄνομος, καὶ ἀπόλετο ὑπερήφανος, καὶ ἐξωλοθρευθήσονται οἱ ἀνομοῦντες ἐπὶ κακίᾳ, καὶ οἱ ποιοῦντες ἀμαρτεῖν ἀνθρώπους ἐν λόγῳ· πάντας δὲ τοὺς ἐλέγχοντας ἐν πύλαις πρόσκομμα θήσουσι, καὶ ἐπληρίασαν ἐν ἀδίκῳ δίκαιοι.

Ὡς ἐκ μέσου γενομένων, καὶ ἐκβελημένων τῆς πρὸς Θεὸν οικειότητος τῶν ἐξ Ἰσραὴλ, εἰ καὶ μὴ εἰς ἅπαν· σέσωσται γὰρ τὸ κατάλειμμα κατὰ τὴν τοῦ προφήτου φωνήν· ἐκλειοπένας φησὶν ἄνομόν τε καὶ ὑπερήφανον· ἄνομοι μὲν γὰρ ὡς μηδὲ αὐτὸν τετηρηχότες τὸν νόμον, τραπόμενοι δὲ μᾶλλον εἰς διδασκαλίαις· καὶ ἐντάλματ' ἀνθρώπων. ὑπερήφανοι δὲ λίαν καὶ κατωφρυωμένοι· δεινῶς ὡς Χριστὸν ἀτιμάσαντες. Ποτὲ μὲν γὰρ ἔρξ-

casuros Israelitis qui depopulantur eos. Id quod, opinor, significat propheta Zacharias, dicens : « Aperi, o Libane, portas tuas, et comedat ignis cedros tuas. Floret pinus, quia cecidit cedrus ; plorate, quercus Basanitidis, quia succisa est silva consita. » Vide itaque hunc quoque Libano comparare Judæam, utpote quæ ab his qui quondam in eo erant, nimirum errore deceptis, nihil differat. Pinum autem et cedrum et etiam **416** quercum, appellat in ea casuros. Nam elati et in altum subvecti, tanquam igne divinæ iræ consumpti sunt.

VERS. 18, 19. *Et audient die illa surdi sermones libelli, et qui in tenebris sunt, et qui in nebula.* **B** *Oculi cæcorum videbunt, exsultabunt pauperes propter Dominum in lætitia, et spe destitute gentes implebuntur lætitia.*

Vocationem gentium ex his quæ proposita sunt, evidentissime ostendit. Est autem videre rerum quæ accidit naturam velut e contrario. Nam dixerat obsignandum libellum legis, seu universæ Scripturæ divinitus inspiratæ, et divinorum eloquiorum notitiam, Judæorum mentem esse celandam : adeo ut qui scit litteras, dicat : Haud queo legere : obsignata enim est, et qui non novit, dicat, Haud novi litteras. Verum quod vocabuntur gentes ad agnitionem Dei, lucemque evangelicæ prædicationis in animum et pectus recipient, ipsamque Mosaicam legem cognoscent, quantumvis surdæ fuerint, nec olim audierint, et velut in nebula ac tenebris ceu in ignorantia et errore versatæ fuerint, planum facit ac perspicuum. Gavisuros autem eos dicit, non in alia re quapiam hujus vitæ, nisi in Domino, id est, Christo. Nam pauperes cum sint, et nihil boni in mente habeant, sed omnium virtutum penuria laborent, spe etiam destituantur (nam erant carentes Deo, in mundo, sicuti scriptum est), explebuntur lætitia. Erunt enim a peccato liberi, et pleni sanctimonia, et morte superiores, et spe referti a Deo, et æternæ lætiæ consortes.

VERS. 20, 21. *Defecit iniquus, et periiit superbus, et deliti sunt inique agentes propter malitiam, et facientes peccare homines in sermone : omnes autem arguentes in portis, offensionem ponent, et detorserunt ad injusta justum.*

Sublatis velut e medio, et ejectis a Dei consortio et conjunctione Israelitis, tametsi non in totum, servatæ enim sunt reliquæ, juxta prophetæ vocem : defecisse inquit iniquum et superbum : iniqui, ut qui ipsam legem non servarint, sed aversi fuerint potius ad doctrinas et mandata **417** hominum : superbi vero et admodum superciliosi, Christum velut graviter contemnent. Dixerunt enim, nunc : « Nonne hic est fabri filius, cujus nos

patrem et matrem novimus? Quomodo igitur dicit, **A** ex caelo descendit? ⁸⁵? Nunc rursus: « Abraham mortuus est, et prophetæ mortui sunt, et tu dicis: Si quis meum sermonem audiverit, mortem non videbit in sæculum; quem teipsum facis ⁸⁶? » Quin et alibi videre licet Scribas et Phariseos valide impie dicentes: « Dæmonium habet, et furit, quid illum auditis ⁸⁷? » Deleti sunt ergo prævaricantes inique semper, propter insignem malitiam et nequitiam ipsorum magnitudinem. Isti erant qui faciunt homines peccare in sermone: nam abducētes, ut dixi, populum suæ manus subditum a legis reverentia, peccare fecerunt, persuadentes suum sermonem, sua ipsorum nimirum præcepta servare, efficientesque ut hæc pro lege ducerent; et quod his magis est impium, posuerunt offensionem arguentes in portis. Etenim sancti prophetæ supernos et divinos sermones tanquam legati annuntiantes Israelitis, redarguebant interdum, idque libere, non clam, sed velut pro portis. At qui delecti erant a gregem manus et potestati suæ commissum instituendum, cumque omnia quæ utilia essent ut pædagogici docere deberent eos, qui a recta et inculpata via excurrunt, offensionem fecerunt reprehensiones hasce utiles, illos seductores et mendaces videlicet nominantes. Scopus enim propositumque eorum fuit injustis rebus iustitiæ vim semper pervertere. Hoc nimirum, opinor, est: Detorserunt ad injusta justum: puta, cum lex dicat: « Honora patrem tuum et matrem tuam ⁸⁸; » et: « Qui maledicit patri vel matri, morte moriatur ⁸⁹. » Isti docuerunt dicere genitoribus ex ipsis genitos filios: Donum quod ex me est, in tuum commodum cedet. Si hoc dicat, non honorabit patrem suum vel matrem suam. Licebit, inquit, non honorare patrem vel matrem. Hoc enim illis objecit Christus, inquit: Irritastis præceptum Dei propter traditionem vestram.

VERS. 22, 23. Propterea hæc dicit Dominus, super domum Jacob, quam segregavit ex Abraham: Non erubescet nunc Jacob, nec faciem mutabit nunc Israel: at quando videbunt filii eorum opera mea, propter me sanctificabunt nomen meum, **418** et sanctificabunt sanctum Jacob, Deum Israel timebunt.

Advigilat semper oratio prophetica, et malitiam eorum qui reprehendendi studio tenentur, præoccupat. Dixit enim: Deficit iniquus, perit superbus, deleti sunt inique agentes propter malitiam. Quoniam vero ex insigni imperitia verisimile erat quosdam putare Deum mentitum fuisse, cum in totum non perierit Israel, sed reliquiarum, uti dixi, servatæ fuerint; hinc valde opportune mentionem facit spei extremis sæculi temporibus Israeli reservatæ. Vocabuntur siquidem et ipsi per fidem in Christo, et post gentes accurrent. Cum enim, inquit, plenitudo

scion: « Οὐχ οὐτό; ἔστιν ὁ τοῦ τέκτονος υἱός, οὗ ἡμεῖς οἰδαμεν τὸν πατέρα καὶ τὴν μητέρα; Πῶς οὖν λέγει ὅτι ἐκ τοῦ οὐρανοῦ καταβέβηκε; » Ποτὲ δὲ πάλιν: « Ἀβραὰμ ἀπέθανε, καὶ οἱ προφῆται ἀπέθανον, καὶ σὺ λέγεις, Ἐάν τις μου τὸν λόγον ἀκούσῃ, θάνατον οὐ μὴ ἴδῃ εἰς τὸν αἰῶνα. Τίνα σεαυτὸν ποιεῖς; » Καὶ μὴν καὶ ἐτέρωθι κατιδοὶ τις ἀν' αὐτοὺς ἀνοσιώτατα λέγοντας τοὺς Γραμματέας τε καὶ Φαρισαίους: « Δαιμόνιον ἔχει καὶ μαίνεται, τί αὐτοῦ ἀκούετε; » Ἐξωλοθρεύθησαν τοίνυν οἱ παρανομῶντες ἀεὶ διὰ πολλὴν κακίαν καὶ τῆς ἐνοῦσης αὐτοῖς δυστροπίας τὸ μέγεθος. Οὗτοι δὲ ἦσαν οἱ ποιῶντες ἀμαρτεῖν ἀνθρώπους ἐν λόγῳ· ἀποκομίζοντες γάρ, ὡς ἔφην, τοὺς ὑπὸ χεῖρα λαοὺς τῆς εἰς τὸν νόμον αἰδοῦς, ἀμαρτάνειν παρεσκευάζον τὸν ἴδιον λόγον ἦτοι τὰ ἑαυτῶν ἐντάλματα **B** τηρεῖν ἀναπειθόντες· καὶ ταῦτα ἠγείσθαι παρασκευάζοντες νόμον· καὶ τὸ ἔτι τούτων ἀνοσιώτερον, ἐποιούοντο πρόσκομμα τοὺς ἐλέγχοντας ἐν πύλαις. Οἱ μὲν γάρ ἅγιοι προφῆται τοὺς ἀνωθεν καὶ παρὰ Θεοῦ διαπορθμεύοντες λόγους, τοὺς ἐξ Ἰσραὴλ ἠλεγχον ἐσθ' ὅτε, καὶ τοῦτο ἐν παρρησίᾳ καὶ οὐ λεληθότως, ἀλλ' ὡς ἐν πύλαις. Οἱ δὲ καθηγεῖσθαι λαχόντες τῶν ὑπὸ χεῖρα ποιμνίων, καὶ παιδαγωγεῖν ὀφειλοντες εἰς πᾶν ὅτιοῦν τῶν χρησίμων τοὺς τῆς ὀρθῆς τε καὶ ἀμωμήτου παρεκθέντας ὁδοῦ, τοὺς ὀφελούντας ἐλέγχους ἐποιούοντο πρόσκομμα, πλάνους τάχα που καὶ ψευδοεπεῖς ὀνομάζοντες. Σκοπὸς γάρ ἦν αὐτοῖς τὸ ἐν ἀδίκοις πράγμασι τὴν τοῦ δικαίου δύναμιν παρευθύνειν ἀεὶ. Τοῦτο γάρ, οἶμαι, ἔστι τὸ, Ἐπλαγίσαν ἐν ἀδίκοις δίκαιον, ὡς ἐν τῷ νόμῳ λέγοντος, « Τίμα τὸν **C** πατέρα σου καὶ τὴν μητέρα σου, » καὶ, « Ὁ κακολογῶν πατέρα, ἢ μητέρα, θανάτῳ τελευτάτω. » Αὐτοὶ λέγειν ἐδίδασκον τοὺς γεγεννηκόσι τοὺς ἐξ αὐτῶν γεννωμένων· Δῶρον δ' ἐὰν ἐξ ἐμοῦ ὠφελήθῃς. Ἐὰν εἰ τοῦτο λέγοιεν, οὐ μὴ τιμῆση τὸν πατέρα αὐτοῦ, ἢ τὴν μητέρα αὐτοῦ. Ἐξέστω, φησί, μὴ τιμᾶν πατέρα, ἢ μητέρα. Τοῦτο γὰρ αὐτοῖς ὠνεῖδίζεν ὁ Χριστὸς λέγων· Ἡκυρώσατε τὴν ἐντολὴν τοῦ Θεοῦ διὰ τὴν παράδοσιν ὑμῶν.

Διὰ τοῦτο τάδε λέγει Κύριος, ἐπὶ τὸν οἶκον Ἰακώβ, ὃν ἀζώρισεν ἐξ Ἀβραάμ· Οὐ νῦν ἀσχυρῆθήσεται Ἰακώβ, οὐδὲ νῦν τὸ πρόσωπον μεταβαλεῖ Ἰσραὴλ· ἀλλ' ἔσταν ἴδωσι τὰ παιδία αὐτῶν τὰ ἔργα μου, δι' ἐμὲ ἀγιάσουσι τὸ ὄνομα μου, καὶ ἀγιάσουσι τὸν ἅγιον Ἰακώβ, καὶ τὸν Θεὸν τοῦ Ἰσραὴλ φοβηθήσονται.

Ἀνανήφει πανταχοῦ τῆς προφητείας ὁ λόγος, καὶ τῶν εἰωθότων φιλοσοφῶν προαναδέλπει τὴν κακουργίαν. Ἐφη γάρ μὲν, ὅτι Ἐξέλιπεν ἀνομίος, ἀπώλετο ὑπερήφανος· ἐξωλοθρεύθησαν οἱ ἀνομοῦντες ἐπὶ κακίᾳ. Ἐπειδὴ δὲ ἦν εἰκὸς ἐκ πολλῆς ἀγαν ἀμαθίας οἴεσθαι τινὰς ψευδοεπῆσαι τὸν Θεόν· οὐκ εἰσάπαν ἀπολωλότος τοῦ Ἰσραὴλ, σεοισμένου δὲ, ὡς ἔφην, τοῦ καταλείμματος· ταῦτητοι καὶ σφόδρα χρησίμως διαμνησθῆται τῆς ἐλπίδος τῆς τετηρημένης τῷ Ἰσραὴλ ἐν ἐσχάτοις τοῦ αἰῶνος καιροῖς. Κληθήσονται καὶ αὐτοὶ διὰ πίστεως τῆς ἐν Χριστῷ, καὶ ὁπίσω δρα-

⁸⁵ Matth. xiii, 55. ⁸⁶ Joan. viii, 52. ⁸⁷ Matth. xi, 18. ⁸⁸ Exod. xx, 12. ⁸⁹ Ibid. xxi, 17.

μούνται τῶν ἐθνῶν. Ὅταν γάρ, φησί, τὸ πληρωμα A τῶν ἐθνῶν εἰέλθῃ, τότε πᾶς Ἰσραὴλ σωθήσεται. Τί οὖν φησι· Διὰ τοῦτο τάδε λέγει Κύριος, ἐπὶ τὸν οἶκον Ἰακώβ ὃν ἀπόρριπεν ἐξ Ἀβραάμ; Ἐξελεγεμένος γάρ ἦν ἀπὸ πάντων τῶν ἐθνῶν ὁ Ἰσραὴλ, καὶ οἷα τις κληρὸς ἐξαίρετος τῷ Θεῷ, τὸ ἐξ Ἀβραάμ τε καὶ Ἰακώβ κατελογίσθη γένος. Ἄλλ' οὐ νῦν αἰσχυνοῦσονται, φησὶν, οὐδὲ νῦν μεταβαλοῦσι τὸ πρόσωπον, τοῦτ' ἔστιν, οὐκ εὐθὺς ὅτε καὶ δεδυσεθήκασι εἰς Χριστὸν, ἐν ἐπιγνώσει γεγονότες τῆς ἑαυτῶν ἀμαρτίας αἰσχυνοῦσονται, καὶ οἷον μεταχωρήσουσι, ὡς πρὸς γε τὸ δεῖν οὐκέθ' ὀρᾶσθαι τοιοῦτους. Τοῦτο γάρ, οἶμαι, ἔστι τὸ μεταβαλεῖν τὸ πρόσωπον· ἀλλὰ προϋόντος τοῦ καιροῦ, ὅταν οἱ ἐξ αὐτῶν γεγονότες ἴδωσί μου τὰ ἔργα, τοῦτ' ἔστιν, ὅταν θεάσωνται κλημένην τὴν ὑπ' οὐρανόν, καὶ πιστεύσαντας τοὺς ἀνὰ πᾶσαν τὴν γῆν εἰς ἐμέ· ὅταν ἴδωσι τὴν τοῦ διαβόλου δύναμιν κατασσεισμένην, ἀνηρημένης δὲ δηλονότι τῆς ἀρχαίας ἐκείνης, καὶ βεβήλου πλάνης, καὶ ὁμοῦ τεμένεσιν εἰδιῶλων ἐμπερηγμένων, τότε ἀγιάσουσι τὸ νομᾶ μου, ἀντι τοῦ, ἅγιον ἠγγήσονται με καὶ αὐτοὶ· ἀγιάσουσι δὲ ὡς ὄντα κατὰ ἀλήθειαν τὸν ἅγιον τοῦ Ἰακώβ, καὶ τὸν Θεὸν τοῦ Ἰσραὴλ. Οὕτω γάρ με φοβηθήσονται· Ὅδὸς δὲ πρὸς σωτηρίαν ἀεὶ πῶς ἔστιν ὁ τοῦ Θεοῦ φόδος. Γέγραπται γάρ, ὅτι « Φόδος Κυρίου ζωὴν ποιεῖ. »

Καὶ γνώσονται οἱ τῷ πνεύματι πλανώμενοι σύνεσιν, οἱ δὲ γογγύζοντες μαθήσονται ὑπακούειν, καὶ αἱ γλῶσσαι αἱ ψελλίζουσαι μαθήσονται λαλεῖν εἰρήνην.

Ἀγιάσαντες γάρ τὸ νομᾶ τοῦ πάντων ἡμῶν Σωτῆρος Χριστοῦ, καὶ ἀραρότως πεπιστευότες, ὡς ἔστιν αὐτὸς ἅγιος τοῦ Ἰακώβ, καὶ ὁ Θεὸς τοῦ Ἰσραὴλ γνώσονται σύνεσιν· καίτοι πνεύματι πλάνης κατασχημένοι ποτὲ, καὶ τὸν νόμον ἔχοντες κατασφραγισμένον· οἱ δὲ ἀεὶ γογγύζοντες μαθήσονται ὑπακούειν. Διεγόγγυζον γάρ κατὰ Χριστοῦ οἱ τῶν Ἰουδαίων δῆμοι, ποτὲ μὲν λέγοντες· « Πεντήκοντα ἔτη οὐπω ἔχεις, καὶ Ἀβραάμ ἐώρακας; » ποτὲ δὲ πρὸς τοῦτους, καὶ διώκειν αὐτὸν οὐ παραιτούμενοι· καὶ εἰς ἐγκλήματος δύναμιν καταγράφοντες αὐτῷ τὴν ἀλήθειαν. Ὁ μὲν γάρ τῶν ὄλων Σωτῆρ Ἰῶν ἑαυτὸν ἀνόμαζε τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς, καὶ οὐδὲν οὖσαν τὴν τοῦ νόμου σκιὰν ἀποφαίνων, τῆς ἐν πνεύματι λατρείας παρετίθει τὸ κάλλος. Οἱ δὲ ἐδίωκον αὐτὸν, « Οὐ μόνον, φησὶν, ὅτι ἔλυε Σάββατον, ἀλλὰ καὶ πατέρα ἴδων ἔλεγε τὸν Θεόν, ἴσον ἑαυτὸν ποιῶν τῷ Θεῷ. » Οἱ τοίνυν καταγογγύζοντες μαθήσονται ὑπακούειν, φησὶν, καὶ αἱ γλῶσσαι αἱ ψελλίζουσαι μαθήσονται λαλεῖν εἰρήνην. Τῶν γάρ μὴ ὀρθὰ περὶ Χριστοῦ λαλεῖν εἰωθότων ἐψέλλιζον αἱ γλῶσσαι, πλὴν μαθήσονται, φησὶ, τὰ αὐτοῦ λαλεῖν καὶ τὰ εἰς εἰρήνην ἐρεύεσθαι μάλλον, οὐκ ἀποφοιτοῦντες ἔτι πρὸς ἀπόνοιαν τὴν πρῶτην, ὑποφέροντες δὲ μάλλον αὐτῷ τὸν τῆς διανοίας αὐχένα. Λαλεῖν δὲ εἰρήνην πρὸς τὸν Ἰησοῦν εἰ τις λέγει, Κύριος ὁ Θεὸς ἡμῶν, κτῆσαι ἡμᾶς, ἐκτός σου ἄλλον οὐκ οἶδαμεν, τὸ νομᾶ σου ὀνομάζομεν.

Οὐαὶ, τέκνα ἀποστάται, τάδε λέγει Κύριος·

A gentium intraverit, tunc omnis Israel salvus fiet⁶⁰. Quid itaque ait : Propterea hæc dicit Dominus, de domo Jacob, quam segregavit ex Abraham? Selectus enim erat ex omnibus gentibus Israel, et veluti sors quædam eximia Deo, Abrahamiticum et Jacobæum genus reputabatur. Sed nunc, inquit, non erubescunt, neque faciem nunc mutabunt, id est, non quam primum impie egerunt in Christum, agnitis suis peccatis erubescunt, et veluti retro cedent, ut qui tales videri nolint: hoc enim, opinor, est mutare faciem; sed, tempore procedente, cum ex ipsis nati viderunt opera mea, id est, cum aspexerint vocatum omnem orbem terrarum, et credentes in me quotquot ubique gentium sunt, cum viderint diaboli potentiam conquassatam, everso scilicet inveterato illo et profano errore, simulque cum delubris incensis idolis : tunc sanctificabunt nomen meum, pro, sanctum credent esse me etiam ipsi : ipsi sanctificabunt vero utpote revera sanctum Jacobi, et Deum Israelis. Sic enim me timebunt. Via autem ad salutem semper est Dei timor. Scriptum namque est : « Timor Domini vilam parit⁶¹. »

VERS. 21. Et cognoscent spiritu errantes intelligentiam, et murmurantes discent obedire, et linguæ balbutientes discent loqui pacem.

Nam ubi nomen Servatoris omnium nostrum Christi sanctificaverint, constanterque crediderint, ipsum esse sanctum Jacob, 419 et Deum Israelis, cognoscent intelligentiam, quantumvis olim spiritu erroris detenti, legemque obsignatam habentes semperque murmurantes discent obedire. Nam Christo obmurmurabat Judaicus populus, alias dicentes : « Quinquaginta annos nondum habes, et Abraham vidisti⁶²? » Alias etiam persequi eum non detrectarunt, et crimini dederunt illi veritatem. Servator enim universorum Filium se nominavit Dei et Patris, et umbram legis nihil esse ostendens, spiritualis cultus pulchritudinem adjecit. At hi persecuti sunt eum, « Non solum, inquit, quod violarit Sabbatum, sed quod et patrem suum vocavit Deum, æqualem se ipsum faciens Deo⁶³. » Hi igitur obmurmurantes discent obedire, inquit, linguæ balbutientes discent loqui pacem. Balbutiebant enim linguæ eorum, qui nihil recie de Christo loquebantur; verum discent, inquit, quæ illius sunt loqui, imo clamare quæ ad pacem pertinent : non redeuntes ad priorem amentiam amplius, sed mentis cervicem potius ipsi submittentes. Loquetur autem pacem ad Jesum, si quis dicat : Domine Deus noster, posside nos, extra te alium non novimus, nomen tuum nominamus.

CAP. XXX. VERS.] 1-5. Væ, filii desertores, hæc

⁶⁰ Rom. xi, 25. ⁶¹ Prov. xiv, 27. ⁶² Journ. viii, 17. ⁶³ Ibid. v, 18.

dicit Dominus: Iniistis consilium non per me, et dicta non ex spiritu meo, ut adderetis peccatum peccatis: abeunt ut descendant in Ægyptum, me autem non interrogaverunt, ut auxilium habeant a Pharaone, et protegantur ab Ægyptiis. Erit enim vobis protectio Pharaonis dedecori, et fiducia in Ægypto probro, quia sunt in Tani principes, nulli mali: frustra laborabunt de populo qui non proderit eis ad auxilium, neque ad utilitatem, sed ad dedecus et probrum.

Exclamat rursus in Israelitas tanquam peccatis deditos et apostatas factos, et improbissimos, et tetra consilia capientes, non per Deum. Non enim fas consilium capere per Deum, qui in re ulla mala consentiunt, sed is cum Deo consilium capit, et in rebus agendis progreditur, quisquis pius est et bonus, et justitiæ amans. Scriptum est enim: « Cogitationes justorum judicia ⁶³. » Accusat ergo stupidum Israellem, ut qui sententiam de Christo tulerit a Deo dissentientem. Consultarunt enim **420** in consessu et dictitarunt: « Quid facimus, quia iste homo multa facit signa? Si dimittamus illum sic, venient Romani, et tollent nostram et civitatem et regionem. Alius vero ex his qui cum imperio et dignitate erant, inquit: Vos nihil prorsus scitis. Expediit unum hominem mori, et non totam gentem perire ⁶⁴. » Manifeste istuc docet in evangelicis parabolis Dominus, inquit: « Qui vineam plantavit, paterfamilias, emisit servos eos, ut reportarent fructus. Interfecerunt autem illos agricolæ ⁶⁵. » Neque eo tantum proruperunt eorum impietatis scelera, nam filio conspecto post famulos misso a patre, dixerunt, inquit, apud se: « Hic est hæres, venite, interficiamus illum, et habeamus nobis hæreditatem ejus ⁶⁶. » Apostatæ itaque sunt, tam nefariorum et impiorum consiliorum magistri, peccatum peccatis addentes. Interfecerunt enim, uti dicebam, prophetas sanctos, dein post ipsum etiam hæredem, id est, filium. Quod autem diuturna et diu ante cogitata sententia eorum, ad apostasiam defectionemque a Deo spectarit, certo pleneque fidem conatur facere, dicens: Qui proficiscuntur ut descendant in Ægyptum (me autem non interrogaverunt), ut auxilium habeant a Pharaone, et protegantur ab Ægyptiis. Interjectum vero est illud in medio: Me autem non interrogarunt: consecutio vero sententiæ hoc modo se habet: Væ, inquit, descendantibus in Ægyptum, ut auxilia petant a Pharaone, inveniantque protectionem subsidiumve ab Ægyptiis. Denuntiatio enim illis bello et pugna, et rege Assyriorum contra Judæorum regionem arma movente, confugerunt ad Ægyptios, eorumque opem implorarunt: cum oporteret Deum placare, et ea in quibus illum offenderant, reditu recursuque ad meliora delere et avertere. Nam quod illius bonitate ditati et favore, hostium pedibus

Ἐποιήσατε βουλὴν οὐ δι' ἐμοῦ, καὶ συνθήκας οὐ διὰ τοῦ πνεύματός μου, προσθεῖναι ἁμαρτίας ἐφ' ἁμαρτίαις· οἱ πορευόμενοι καταβῆναι εἰς Αἴγυπτον· ἐμὲ δὲ οὐκ ἐπερώτησαν, τοῦ βοηθηθῆναι ὑπὸ Φαραῶ, καὶ σκεπασθῆναι ὑπὸ Αἴγυπτίων. Ἔσται γὰρ ὑμῖν ἡ σκέπη Φαραῶ εἰς αἰσχύνην, καὶ τοῖς πεποιθόσιν ἐπ' Αἴγυπτον θρῆσχος, ὅτι εἰσὶν ἐν Τάνει ἀρχηγοὶ, ἀγγελιοὶ πονηροὶ· μάτην κοπιᾶσσοσι πρὸς λαὸν ὃς οὐκ ὠφέλησεν αὐτοὺς, οὔτε εἰς βοήθειαν, οὔτε εἰς ὠφέλειαν, ἀλλ' εἰς αἰσχύνην καὶ θρῆσχος.

Ταλανίζει πάλιν ὡς φιλαμαρτήμονας καὶ ἀποσιτάτας γεγονότας τοὺς ἐξ Ἰσραὴλ, πονηροὺς τε ἄγαν καὶ πικρὰ βουλευομένους, οὐ διὰ Θεοῦ. Οὐ γὰρ τοι θέμις μετὰ Θεοῦ βουλευέσθαι, τοὺς ἐπὶ τινι τῶν φαύλων ὁμογνωμονεῖν ἐθέλοντας. Βουλευέσεται δὲ μετὰ Θεοῦ, καὶ χωρήσει πρὸς τὰ πρακτικὰ πᾶς εἴ τις ἐστὶν εὐσεθῆς τε καὶ ἀγαθός, καὶ δικαιοσύνης ἐραστής. Γέγραπται γάρ, ὅτι « Λογισμὸν δικαίων κρίματα. » Κατατιθάται τοῖνον τὸν ἀπόκλητον Ἰσραὴλ, ὡς ἀφῆδουσαν τῷ Θεῷ γνώμην εἰσενεγκάμενον ἐπὶ Χριστῷ. Διεσκέπτοντο μὲν γὰρ συνδρεύοντες, καὶ δὴ καὶ ἔφασκον· « Τί ποιοῦμεν, ὅτι οὗτος ὁ ἄνθρωπος πολλὰ ποιεῖ σημεῖα; Ἐὰν ἀφῶμεν αὐτὸν οὕτως, ἐλεύσονται εἰ Ῥωμαῖοι, καὶ ἀρούσιν ὑμῶν καὶ τὴν πόλιν καὶ τὴν χώραν. Ἄλλοι δὲ τῶν τεταγμένων ἐν ἡγουμένοις, Ἰσραηλῖται, φησὶν, οὐκ οἴδατε οὐδὲν, ὅτι συμφέρει ἵνα εἰς ἄνθρωπος ἀποθάνῃ, καὶ μὴ ὅλον τὸ ἔθνος ἀπόληται. » Σαφέστερον τοῦτο αὐτὸ διδάσκει λέγων ὁ Κύριος ἐν παραβολαῖς εὐαγγελικαῖς, ὅτι « Ὁ τὸν ἀμπελῶνα φυτεύσας οἰκοδοεσπότης, ἀπέστειλε τοὺς ἑαυτοῦ δούλους, ὥστε κομίσασθαι τοὺς καρποὺς, ἀπεκτόνασι δὲ τοὺτους οἱ γεωργοί. » Καὶ οὐ μέχρι τούτων τὰ τῆς ἐκείνων δυσσεβείας γεγονάσιν ἐγκλήματα· ἀλλὰ γὰρ καὶ τὸν υἱὸν τεθεσάμενον μετὰ τοὺς οἰκέτας ἀπεσταλμένον παρὰ τοῦ πατρὸς, εἶπον, φησὶν, ἐν ἑαυτοῖς, « Οὗτός ἐστιν ὁ κληρονόμος, δεῦτε, ἀποκτείνωμεν αὐτὸν, καὶ σχῶμεν ἑαυτοῖς τὴν κληρονομίαν αὐτοῦ. » Ἀποσάται τοιγαροῦν οἱ τῶν οὕτω πικρῶν καὶ ἀνοσιῶν σκευμάτων εἰσηγηταί, οἱ προστιθέντες ἁμαρτίαν ἐφ' ἁμαρτίας· ἀπεκτόνασι γὰρ, ὡς ἔφην, προφήτας ἁγίους· εἶτα καὶ αὐτὸν μετ' ἐκείνους τὸν κληρονόμον, τοῦτ' ἐστὶ, τὸν υἱόν. Ὅτι δὲ ἐκ πολλοῦ ἄνωθεν αὐτοῖς ἡ γνώμη πρὸς ἀπόστασιν βλέπει τὴν ἀπὸ Θεοῦ, πληροφορεῖν πειράται λέγων· Οἱ πορευόμενοι καταβῆναι εἰς Αἴγυπτον· ἐμὲ δὲ οὐκ ἐπερώτησαν, τοῦ βοηθηθῆναι ὑπὸ Φαραῶ, καὶ σκεπασθῆναι ὑπὸ Αἴγυπτίων, προσέβριπτε διὰ μέσου τῆ, Ἐμὲ δὲ οὐκ ἐπερώτησαν. Ἡ δὲ γε τῶν νοημάτων ἀκολουθία τοῦτον ἔχει τὸν τρόπον· Οὐαί, φησὶν, οἱ καταβαίνοντες εἰς Αἴγυπτον τοῦ βοηθηθῆναι ὑπὸ Φαραῶ, καὶ σκέπην εὐράσθαι τὴν ἀπὸ γε τῶν Αἴγυπτίων. Περιγηγελέμενον γὰρ αὐτοῖς πολέμου καὶ μάχης καὶ τοῦ βασιλείας Ἀσσυρίας κατα τῆς Ἰουδαίων χώρας ὅπλα κινήσαντος προδεδραμηχασιν Αἴγυπτίους, καὶ τὴν παρ' αὐτῶν ἐπικουρίαν ἐκάλουν, καίτοι δέον ἐκμελιίσσεσθαι Θεόν, ἀποτρέβεσθαι τε ταῖς εἰς τὰ ἀμείνω μεταδρομαῖς, τὰ ἐφ' οἷς αὐτῷ προσχερού-

⁶³ Prov. xii, 5. ⁶⁴ John. ii, 47 seqq. ⁶⁵ Matth. xxi, 35. ⁶⁶ Ibid., 38.

κασιν. Ὅτι γὰρ τὴν παρ' αὐτοῦ πλουτοῦντες εὐμεί-
 νειαν, οὐκ ἂν ὑπηνέχθησαν τοῖς τῶν πολεμουμένων
 ποσίν, ἢ τῶν ἤδη φθασάντων πιστώσεται πείρα.
 Τίνα γὰρ οὐ νενικήκασι; τίνας οὐ κεκρατήκασι διὰ
 Θεοῦ; Ἄλλ' οὐδὲν εἶναι καταλογιζόμενοι τὸ σώζε-
 σθαι παρ' αὐτοῦ, μᾶλλον δὲ τὸ μὴ δύνασθαι σώζειν
 τινὰς τῆς πανσθενοῦς καθορίζοντες διεξιᾶς, τὰς ἐξ
 ἀνθρώπων ἐζήτουν ἐπικουρίας. Ἄλλ' ἔσται, φησὶ, πρὸ
 χρῆμα αὐτοῖς εἰς αἰσχύνην καὶ θνείδος. Εἰσὶ γὰρ ἐν
 Τάνει, φησὶν, ἀρχηγοί, ἄγγελοι πονηροί. Κατέβησαν
 γὰρ εἰς Αἴγυπτον οἱ ἐξ Ἰσραὴλ, φωνή τε, καὶ ἄπερ
 ἔφην ἀρτίως, ἀρκέσειν αὐτοῖς τῶν ἐν Τάνει καθηγη-
 τῶν, ἦτοι βασιλέων, τὴν ἐπικουρίαν. Ἄλλ' ἦλθον
 κακῆ:σε τινες ἀπαγγέλλοντες τοῖς κρατοῦσι τῆς χώρας
 πονηρὰ, καὶ δύσοιστα, κωχίωρηκε γὰρ κατὰ τῶν Αἴ-
 γυπτίων ὁ Ἀσσύριος, μετὰ γε τὸν πρὸς Τυρίους
 πόλεμον. Μάτην οὖν ἄρα, φησὶν, οἱ ἐξ Ἰσραὴλ κο-
 πιάσουσι κατατρέχοντες πρὸς λαὸν, ὃς κατ' οὐδένα
 τρόπον αὐτοὺς ὀνήται δυνήτεται. Ἔσται γὰρ αὐτοῖς
 οὔτε ἀποχρόντως ἔχων εἰς ἐπικουρίαν, οὔτε μὴν εἰς
 τὸ δύνασθαι τῶν ἐπηρητημένων ἀπαλλάξει κακῶν,
 ἀλλ' εἰς αἰσχύνην, καὶ θνείδος. Ἐπεταί γὰρ αἰεὶ τοῖς
 τὴν ἑαυτῶν καρδίαν ἀποστήσασι τῆς εἰς Θεὸν ἐλπί-
 δος, τὸ πάντη τε καὶ πάντως παντὶ περιπίπτειν
 κακῶ. Καὶ ἀληθεύει λέγων ὁ μακάριος Δαβὶδ·
 « Ἀγαθὸν τὸ ἐλπίζειν ἐπὶ Κύριον, ἢ πεποθεῖναι ἐπ'
 ἄνθρωπον. Ἐκρύπεται δὲ καὶ παντὸς ἀπαλλάττει κακοῦ
 τοὺς ἀγαπῶντας αὐτὸν, καὶ αὐτῷ προσεῖσθαι
 σπουδάζοντας. »

**H ORASIS TON TETRAPODON TON EN TH C
 EPHIMQ.**

Ὡς θεοεαμένος τινὰ τῶν ἐσομένων κατὰ καιροῦς
 κατὰ τὴν τῶν Ἰουδαίων χώραν, καὶ νῦν ἡμῖν ὁ προ-
 φήτης ποιεῖται τὴν ἀφήγησιν. Χρῆναι δὲ φημι τῆς
 ἱστορίας ἡμᾶς διαμνημονεῦσαι πάλιν, ἐφ' ἣ γέγονεν
 ὁ λόγος αὐτῷ. Ἔσται γὰρ οὕτω τοῖς ἐντευξομένοις
 εὐκάτοπος τῶν προκειμένων ἢ δύναμις. Βασιλεύον-
 τος τοίνυν τῆς Ἰουδαίων χώρας Ἰεχωνίου τοῦ Ἐλια-
 χεῖμ· εἶτα πολὺ διανενευκῆτος τοῦ Ἰσραὴλ εἰς ἀπό-
 στασιν τὴν ἀπὸ Θεοῦ, καὶ ταῖς τῶν εἰδώλων λατρείαις,
 προσκειμένου· τε ἄγαν καὶ παροτρύνοντος ἐφ' ἑαυτῷ
 τὸν τῶν ὄλων Θεόν· πλεῖστοι μὲν ὅσοι γέγονασι πρὸς
 αὐτοὺς οἱ λόγοι διὰ φωνῆς Ἰερεμίου καλοῦντος εἰς
 μεταγνώσιν, συμβουλεύοντός τε καὶ μάλα εὐφρόνως,
 ἀποτρίψασθαι μὲν τὸν ἐκ τε τοῦ πεπλανησθαι μῶ-
 μον, μᾶλλον δὲ τῆς εἰς ἄκρον δυσσεθείας ἀποκρού-
 σασθαι τὰ ἐγκλήματα, μεταχωροῦντας ἐπὶ τὸ ἄμεινον,
 καὶ παλινδρομοῦντας εἰς ἀλήθειαν. Οἱ δὲ ἦσαν σκλη-
 ροί τε καὶ ἀνουθέτητοι, καὶ τοὺς τῶν ἁγίων προφη-
 τῶν ἀποσειόμενοι λόγους, καὶ πραγμάτων αὐτοὺς
 πειρᾶσθαι παρεσκευάζον. Κατατεθηγμένος τοίνυν ἐπ'
 αὐτοὺς ὁ πάντα ἰσχύων Θεός, κατεξανέστησε τὸν
 Ναβουχοδονόσορ, ὃς εἰλέ τε τὴν Ἰουδαίαν, καὶ κατε-
 ἐμπρόσας τὰς ἐν αὐτῇ πόλεις τε καὶ χώρας προσ-
 κατέστησε τὸν Σεδεκίαν. Ἀποστρεφθέντων δὲ καὶ
 αὐτοῦ, λελυπημένος ὁ Ἀσσύριος κατεστράτευσε πάλ-
 λιν τῆς Ἰερουσαλήμ· καὶ δὴ καὶ ἐλὼν, καὶ αὐτὸν δὲ
 τὸν θεὸν κατεμπρόσας ναὸν, ὑπενόστησε εἰς τὴν ἑαυ-

A subjecti non fuerint, eorum quæ jam antecesserunt experimentum ac documentum confirmabit. Quem enim non vicerunt? quem ope divina non superarunt? Verum cum salutem ab ipso pro nihilo ducerent, imo nec posse quemquam conservare omnipotentem dexteram staverent, ab hominibus auxilia quæsierunt. Sed hæc res, inquit, in delectus et probum illis vertetur. Sunt namque in Tani, inquit, principes, nuntii mali. **421** Descenderunt siquidem in Ægyptum Israelitæ, putaruntque, sicuti jam dicebam, sufficturum sibi præfeciorum in Tani seu regnum auxilium. At inde quoque venerunt quidam mala et intoleranda nuntiantes dominatoribus regionis. Expeditionem enim fecit contra Ægyptios Assyrius, post bellum gestum adversus Tyrios. Frustra igitur, inquit, laborarunt Israelitæ dum currunt ad populum, qui nullo modo illis poterit subvenire. Non enim satis habebit quo ipsis opituletur, neque quo possit ab impendentibus eos malis liberare, sed ad dedecus et opprobrium. Sequitur enim semper eos qui suo corde a spe in Deum defecerunt, ut prorsus omninoque in omnia mala incidant. Vere quidem dicit beatus David, inquitens : « Melius est sperare in Domino, quam confidere in hominem. Eripit autem et omni malo liberat diligentes se, ipsique studentes adherere ». »

VISIO QUADRUPEDUM IN DESERTO.

Quod futura quædam suo tempore contra Judæorum regionem contemplatus fuerit, etiam nunc propheta nobis declarat. Operæ pretium vero duco rursus nobis historiam commemorare, cujus causa hæc illi habita est oratio. Ita enim sensus et vis horum verborum perspicuus evadet legentibus. Regnante ergo in regione Judæa Jechonia filio Eliachim, inde quoque Israele multum ad defectionem a Deo declinante, valdeque cultui idolorum affixo, et universorum Deum in se provocante : plurimæ apud eos habitæ sunt orationes per vocem Jeremiæ vocantis ad resipiscentiam, prudentissimeque suadentis, ut erroris labem abstergerent et eluerent, imo summæ impietatis scelera excuterent, relapsi ad melius, reversi ad veritatem. Hi autem duri et præfracti, sanctorum prophetarum sermones rejicere, et ne gotia illis facessere. Itaque exacerbatu contra illos omnipotens Deus, excitavit Nabuchodonosorum, qui Judæam occupavit, et incensis in ea urbibus et vicis Sedeciam insuper præfecit. Cæterum illo resiliante offensus Assyrius, de integro bellum intulit Jerusalem; qua capta, et ipso Dei **422** templo incenso, in suam terram rediit. Tum itaque qui relictus sunt et servati, et qui effugere poterant gladium Babyloniorum, cum tota familia in Ægyptum descenderunt, etiamsi eos Deus hoc facere prohiberit, ac manifestissime dicat voce Jeremiæ · No-

⁶⁶ Psal. cxvii, 8 seqq.

lite descendere in Ægyptum. Cum vero nihilo se-
cius inobedientes manserint, perierunt in Ægypto. Nabuchodonosorus enim occupavit eam, simulque cum Israelitis sustulit Ægyptios. Visionis itaque hæc causa est, et occasio, hæc sunt rei omnes circumstantiæ. Sed dicenda nobis sunt, ut arbitror, quoad licet, singula.

Ναβουχοδονόσορ, καὶ ὁμοῦ τοῖς ἐξ Ἰσραὴλ ἀνήρτηκε πρόφασις αὕτη, καὶ ὅσων ἡ πᾶσα περίστασις. Δεῖ δὲ,

Vers. 6, 7. *In afflictione et angustia, leo et catulus leonis inde, et aspides et progenies aspidum volantium, qui ferebant super asinos et camelos divitiis suas ad gentem, quæ non proderit illis ad auxilium, sed ad dedecus et probrium. Ægyptii nequidquam inaniterque succurrent vobis. Annuntia eis, Vana consolatio vestra hæc.*

Sortito dedit divinus Jesus, scilicet Nave filius, terram promissionis, his qui erant ex sanguine Israel. Aiunt autem tribum Juda maxime, quæ ad Orientem et Austrum spectant, in regione Judæa, sortitam esse: adjacente illis et imminente deserto, unde qui vellet possit in Ægyptum transire. Tempore igitur afflictionis et angustiarum, id est, obsidente Nabuchodonosoro, et incumbente, et Judææ civitates affligente: leo et catulus leonis inde. Leones fortassis vocat, qui principatum oblinebant, et potentissimos, quique viribus haud parvis contra alios valebant: catulos leonis forsitan ex his natos: aspidas et aspidum progenies, rursus alios acerbos et pestiferos, summæque improbitati innutritos. Quod autem dicat: volantium, intelliges eos qui volucris cursu celeriterque tendunt ad omnia nefaria. Improbi vero omnes et acerbissimi plane sunt, qui a dilectione divina recedentes, ligno dicunt: Pater meus es tu; et lapidi: Tu genuisti me; et qui operibus manuum suarum venerationem exhibent. Isti ergo super asinos et camelos, relictas sibi divitiis asportarunt ad gentem, quæ non proderit illis ad auxilium, sed ad dedecus et opprobrium. Inutilis enim 423 prorsus illis est hæc res, et vana facta est consolatio, id est, quod putarunt sibi fore solatio. Etenim, uti dixi, simul cum incolis regionis Ægyptiorum perierunt, vi etiam illam delente Nabuchodonosoro. Gravissimum itaque est Deum offendere, etsi iram aliquibus intendat, vanum est omne consilium, nihilque omnino servabit eos contra quos hæc sunt. « Manum enim excelsam quis avertet? » sicuti scriptum est.

Vers. 8-11. *Nunc ergo sede et scribe in libro hæc, et in libro: quod fiet in diebus temporum ista, et usque in æternum. Quia populus incredulus est, filii mendaces, qui noluerunt audire legem Dei; qui dicunt prophetis: Nolite annuntiare nobis, et videntibus visiones: Nolite loqui nobis, alia loquimini*

66 Jer. II, 27. 66 Isa. XIV, 27.

τοῦ. Τότε δὴ οὖν οἱ περιλειφθέντες, καὶ σεισισμένοι, καὶ διαφυγεῖν ἰσχύοντες τῶν Βαβυλωνιωτῶν τὸ ξίφος πανοικεῖ κατέβαινον εἰς τὴν Αἴγυπτον· καίτοι Θεοῦ τοῦτο ὄρᾳν οὐκ ἐφιέμενος αὐτοῖς, ἀλλ' ἐναργέστατα λέγοντος διὰ φωνῆς Ἰερεμίου· Μὴ καταβαίνετε εἰς Αἴγυπτον. Ἐπειδὴ δὲ οὐδὲν ἤττον μεμετήκασιν ἀπειθεῖς, ἀπολώλασιν ἐν Αἰγύπτῳ. Ἐπεὶ γὰρ καὶ αὐτὴν ὁ τοῦς Αἰγυπτίους. Ἡ μὲν οὖν τῆς ὀρᾶσεως αἰτία καὶ οἶμαι, καθ' ἕκαστον ἡμᾶς διειπεῖν, ὡς ἐνι.

Ἐν τῇ θλίψει, καὶ τῇ στενοχωρίᾳ λέων, καὶ σκύμνος λέοντος ἐκείθεν, καὶ ἀσπίδες καὶ ἔκγονα ἀσπίδων πετομένων, οἱ ἔφερον ἐπ' ὄνων καὶ καμήλων τὸν πλοῦτον αὐτῶν πρὸς ἔθνος δ' οὐκ ὠφελήσει αὐτοὺς εἰς βοήθειαν, ἀλλ' εἰς αἰσχύνην, καὶ δυνείδος. Αἰγύπτιοι μάταια καὶ κενὰ ὠφελήσουσιν ὑμᾶς; Ἀπάγγειλον αὐτοῖς, ὅτι Ματαλα ἢ παράκλησις ὑμῶν αὕτη.

Κεκληροδότηκε μὲν τοῖς ἐξ αἵματος Ἰσραὴλ τῆς ἐπαγγελίας τὴν γῆν ὁ θεσπέσιος Ἰησοῦς, ὁ τοῦ Ναυῆ δηλονότι. Φασὶ δὲ τὴν Ἰουδα μάλιστα φυλὴν τὰ πρὸς ἡῶν τε καὶ νότον τῆς Ἰουδαίων χώρας διαλαγεῖν, προσπαρκακειμένης αὐτοῖς τῆς ἐρήμου, διακομιζούσης τε τοὺς ἐθέλοντας εἰς τὴν Αἴγυπτον. Ἐν καιρῷ τοιγαροῦν τῆς θλίψεως καὶ τῆς στενοχωρίας, τοῦτο ἔστι, πολιορκουμένου τοῦ Ναβουχοδονόσορ ἐγκειμένου τε καὶ καταθλίβοντος τὰς τῆς Ἰουδαίας πόλεις· λέων καὶ σκύμνος λέοντος ἐκείθεν. Καὶ λέοντας μὲν ἴσως ἀποκαλεῖ τοὺς καθηγείσθαι λαχόντας, καὶ δυνατωτάτους, καὶ ἐν ἀσθενείαις ὄντας ταῖς κατὰ τῶν ἄλλων οὐ μικραῖς. Σκύμνους δὲ τάχα τοὺς ἐξ αὐτῶν· ἀσπίδα δὲ καὶ ἀσπίδων ἔκγονα πάλιν ἐτέρους πικρούς τε καὶ ἰσοδύναμους, καὶ ἀκράτῳ πονηρίᾳ συνθετραμμένους. Ἐὶ δὲ λέγοι, πετομένων, τῶν εὐπετῶς, καὶ ὀξείως πρὸς πᾶν ὀτιοῦν τῶν ἐκτόπων χωρουμένων νοήσεις. Πονηροὶ τε ἅπαντες καὶ πικροὶ λίαν ὁμολογούμενως οἱ τῆς εἰς Θεὸν ἀγάπης ἀποφοιτήσαντες, καὶ τῷ ξύλῳ λέγοντες· Πατὴρ μου εἶ σύ, καὶ λίθῳ· Σὺ ἐγέννησάς με· καὶ τοῖς ἔργοις τῶν ἰδίων χειρῶν τὸ σέβας ἀνάπτοντες· οὗτοι τοιγαροῦν ὑπὸ ὄνων τε καὶ καμήλων τὸν περιλειφθέντα αὐτοῖς ἀπεκόμιζον πλοῦτον πρὸς ἔθνος δ' οὐκ ὠφελήσει αὐτοὺς εἰς βοήθειαν, ἀλλ' εἰς αἰσχύνην καὶ δυνείδος. Ἀνόνητον γὰρ παντελῶς τὸ χρῆμα αὐτοῖς, καὶ ματαλα γέγονεν ἢ παράκλησις, τοῦτ' ἔστιν, ἣν ἐνόμιζον εἶναι παραμυθειαν αὐτοῖς. Συναπολώλασι γὰρ, ὡς ἔφην, τοῖς τῶν Αἰγυπτίων οἰκοῦσι χώραν, κατὰ κράτος καὶ αὐτὴν ἀνηρηκότος τοῦ Ναβουχοδονόσορ. Πάνδεινον οὖν ἄρα τὸ προσκρούειν Θεῷ, κἂν εἰ ὄργην ἐπάγοι τισίν. Πᾶσα μὲν γὰρ εἰκατά σκέψις αὐτοῖς. Διασώσει δὲ τὸ σύμπαν, οὐδὲν τοὺς καθ' ὧν ἂν γένοιτο. « Τὴν γὰρ γείρα τῆς ὑψηλῆς τίς ἀποστρέψει; » κατὰ τὸ γεγραμμένον.

Νῦν οὖν καθίσας γράψον ἐπὶ πυξίου ταῦτα, καὶ εἰς βιβλίον, ὅτι ἔσται εἰς ἡμέρας καιρῶν ταῦτα, καὶ ἕως εἰς τὸν αἰῶνα. Ὅτι λαὸς ἀπειθὴς ἔστιν, υἱοὶ ψευδεῖς, οἱ οὐκ ἠδούλοντο ἀκοῦειν τὸν νόμον τοῦ Θεοῦ· οἱ λέγοντες τοῖς προφήταις· Μὴ ἀναγγέλλετε ἡμῖν, καὶ τοῖς τὰ ἑράματα ἐρωσι·

Μὴ λαλεῖτε ἡμῖν, ἀλλὰ ἡμῖν λαλεῖτε καὶ ἀναγγέλλετε ἡμῖν ἑτέραν πλάνησιν, καὶ ἀποστρέψατε ἡμᾶς ἀπὸ τῆς ὁδοῦ ταύτης· ἀφέλετε ἀφ' ἡμῶν τὸν τρίβον τοῦτον, καὶ ἀφέλετε ἀφ' ἡμῶν τὸ λόγιον τοῦ ἁγίου Ἰσραὴλ.

Ὡς ἐσομένων κατὰ καιροῦ τῶν πραγμάτων γραφῆναι αὐτὰ ποιῆσθαι προστέταχε, καὶ ἀποσημῆσθαι κελεύει. Συμῆσεται γάρ, φησὶν, εἰς ἡμέρας καιρῶν· ἀξιοθῆσθαι δὲ καὶ μνήμης αὐτὰ τῆς εἰς αἰῶνα. Καὶ ἀληθῆς ὁ λόγος. Ἔσται γάρ ἀεὶ γνωρίσματα προφητῶν, καὶ μέχρις αὐτῆς συντελείας τοῦ παρόντος αἰῶνος. Ἀποσημῆναι δεῖ οὖν, φησὶ, καὶ γὰρ εἰσι λαὸς ἀπειθῆς. Ἔσται δὲ τὸ χρέημα πρὸς ὠφέλειαν αὐτοῖς. Εἰ γὰρ ἀπειθήσειαν τοῖς ἐσομένοις κατ' ἐκεῖνο τοῦ καιροῦ προφήταις ἁγίοις, ἐντραπήσονται καὶ μάλα εἰκὸς αὐτοῦς τὸ προειρηθῆναι ταῦτα καὶ διὰ σοῦ. Ψευδεῖς δὲ αὐτοὺς ὀνομάζει καθάπερ ἐγῶμαι πάλιν διὰ τοῦ τὸ μὴ τηρῆσαι τῷ Θεῷ τὸ γνήσιον εἰς εὐσέθειαν, ψεύσασθαι δὲ τὴν ὑπόσχεσιν, ἣν πεποίηται κατὰ καιροῦ τοῦ διὰ Μωσέως αὐτοῖς ὀρίζοντος νόμου ἐν τῷ βρεῖ Σινᾶ τῶν πάντων ἡμῶν κρατοῦντος· Θεοῦ. Εὐρήσομεν γὰρ σαφῶς εἰρηκότας· Ἄντα ὅσα εἶπε Κύριος ὁ Θεός, ποιήσομεν, καὶ ἀκουσόμεθα. Παρεγγυῶντος τοιγαροῦν τοῦ νόμου καὶ λέγοντος· «Κύριον τὸν Θεόν σου προσκυνήσεις, καὶ αὐτῷ μόνῳ λατρεύσεις. Καὶ οὐ ποιήσεις σεαυτῷ εἰδώλον·» παρ' οὐδὲν πεποίηται τὴν ἐντολὴν· λελατρεύκασι γὰρ εἰδώλους. Ταύτητος καὶ μάλα εἰκότως υἱοῦ αὐτοῦ ὀνομάζει ψευδεῖς. Ψάλλει δὲ πού καὶ ὁ Δαβὶδ καὶ φησιν· «Οἱ ἔχθροὶ Κυρίου ἐψέυσαντο αὐτῷ·» καὶ μὴν καὶ ὡς ἐκ προσώπου Χριστοῦ, «Υἱοὶ ἀλλότριοι, φησὶν, ἐψέυσαντό μοι.» Πρόφασις δὲ τῆς τοιαύτης νόσου γέγονεν αὐτοῖς τὸ μῆτε τινοὺς αἰδοῦς ἀξιοῦν τὸν νόμον, ἀτιμάζειν δὲ καὶ αὐτοὺς τοὺς τῶν ἁγίων προφητῶν λόγους. Καὶ τοῦτο διδάσκει λέγων· Οὐ οὐκ ἠθούλοντο ἀκούειν τὸν νόμον τοῦ Θεοῦ· οἱ λέγοντες τοῖς προφήταις, Μὴ ἀπαγγέλλετε ἡμῖν, καὶ τοῖς τὰ ὄροματα ὀρώσι· Μὴ λαλεῖτε ἡμῖν, ἀλλὰ ἡμῖν λαλεῖτε, καὶ ἀναγγέλλετε ἡμῖν ἑτέραν πλάνησιν, καὶ ταύτης ἡμᾶς ἀποστρέψατε τῆς ὁδοῦ, καὶ ἀφέλετε ἀφ' ἡμῶν τὸ λόγιον τοῦ ἁγίου Ἰσραὴλ. Πολλοὶ μὲν γὰρ καὶ πλειστάκις ἁγίοις προφήταις ἐπεφύοντο πικροί, ταυτὶ βοῶντες καὶ λέγοντες οἱ ἐξ Ἰσραὴλ. Ἴδοι δ' ἄν τις αὐτὸ καὶ μάλα ἐναργῶς, ὅτε παρακαλοῦντος Ἰερεμίου, Μὴ καταβαίνετε εἰς Αἴγυπτον, πρὸς ταῦτα ἤ υἱὸς Νηριῶν συμβάλλει σε πρὸς ἡμᾶς, καὶ τὰ ἐξῆς.

Ὅτι ἠπειθήσατε τοῖς λόγοις τούτοις, καὶ ἠλλοίωσατε ἐπὶ ψεύδει, καὶ ἐτιθήσατε, καὶ πεποιθῶς ἐγένου ἐπὶ τῷ λόγῳ τούτῳ· διὰ τοῦτο ἔσται ἡμῖν ἡ ἀμαρτία αὐτὴ ὡς τείχος πίπτου παραχρῆμα πόλεως οχυρᾶς ἐαλωκυίας, ἧς παραχρῆμα παρήσθη τὸ πτώμα· καὶ τὸ πτώμα αὐτῆς ἔσται ὡς σύντριμμα ἀγγείου δοτρακίου, ἐκ κεραμοῦ λεπτὰ ὥστε μὴ εὐρεῖν ἐν αὐταῖς δοτρακίον. ἐν ᾧ πῦρ ἀρεῖς, καὶ ἐν ᾧ ἀποσυριεῖς μικρὸν ὕδωρ.

Ὅτι πάντη τε καὶ πάντως εἰς παγγάλεπον αὐτοῖς ἐκβήσεται· πῖρας τὸ ἀπειθεῖν ἐλέσθαι ταῖς τῶν ἁγίων

Quasi hæc essent futura suo tempore, scribi ea mandat, et obsignari jubet. Contingent namque, inquit, in diebus temporum, æternisque monumentis digna sunt. Et verus est sermo. Semper enim erunt documenta prophetarum, usque ad consumptionem hujus sæculi. Obsignari igitur dicit. Sunt enim populus incredulus. Erit autem hæc res illis utilitati. Nam si non credant futuris illo tempore prophetis sanctis, pudesceri eos maxime par est, cum hæc et per te fuerint prædicta. Mendaces autem nominat eos, sicuti ego judico, propterea quod germanam pietatem in Deum religionemque non conservent, quodque fidem fefellerint quam dederunt temporibus Moysis, qui eis in monte Sina leges descripsit, leges, inquam, Dei omnium nostrum dominatoris. Invenimus enim dixisse eos: Omnia quæ dixit Dominus Deus, faciemus et audiemus. Præcipiente igitur lego et dicente: «Dominum Deum tuum adorabis, et ei soli servies. Et non facies tibi ipsi idolum»⁶⁷; nihil hoc præceptum fecerunt, idolis enim servierunt. Hinc justissime eos nominat filios mendaces. Psallit autem David, ac inquit: «Inimici Domini mentiti sunt ei»⁶⁸; et veluti in persona Christi: «Filii alieni, inquit, mentiti sunt mihi»⁶⁹. Causa hujusce morbi eorum erat, quod **424** legem nulla dignarentur reverentia, ipsosque sermones sanctorum prophetarum contemptui haberent. Quod etiam docet, inquit: Qui noluerunt audire legem Dei, dicentes prophetis: Nolite annuntiare nobis, et videntibus visiones: Nolite loqui nobis, alia nobis loquimini, et annuntiate nobis alium errorem, et avertite nos ab hac via, et auferte a nobis verbum sancti Israel. Multis enim prophetis sanctis idque multoties insultarunt homines acerbi, Israelitæ istuc clamantes atque dicentes. Perspicue illud videre est, quod cum Jeremias hortaretur ne descenderent in Ægyptum, ad hæc illi mendacia, Non misit te Dominus, sed filius Nerii emisit te ad nos, et reliqua. Eφρησαν αὐτοὶ ψευδῆ, οὐκ ἀπέστειλέ σε Κύριος, ἀλλ'

VERS. 12-14. Quia non credidistis sermonibus his, et sperastis in mendacio; et quia murmurastis et confisus fuisti sermoni huic, propterea erit vobis peccatum hoc quasi murus cadens subito, civitate munita capta, cujus subito adest ruina, et ruina ejus erit quasi contractio vasis testacei ex figuli officina, comminuti ita ut non inveniat in eis testa, quæ ignem tollas, et quæ abstruhas parum aquæ.

Docere aggreditur gravem illis exitum omnino imminere, quod sanctorum prophetarum monitis

⁶⁷ Lev. xxvi, 1. ⁶⁸ Psal. lxxx, 16. ⁶⁹ Psal. xvii, 46.

nonint obtemperare, sed in mendacium spem ponant, et quod inconsiderate sese munire ac tueri conantur. Cum enim sermones prophetarum suggillaveritis, errorem eos nominantes, impieque dictitantes: Auferte a nobis verbum Domini, hinc vobis peccatum hoc tanquam murus captæ urbis concidet, idque subito, id est, brevi, urbis, inquam, sic attritæ, ut vas testaceum in minutas particulas confringitur, ut fragmenta singula omnino sint inutilia, ut nemo possit in eis vel ignem portare, vel modicam aquæ copiam collectam dispergere. His autem verbis innuit, quod tanta erit ac consimilis quodammodo pœna inobedientibus, et increscet calamitas, ut in ultimam miseriam deducantur, interque eos nemo prorsus reperiat, qui non in horum malorum sortem deventurus sit.

VERS. 15. Sic dicit Dominus sanctus Israel: Cum conversus ingemueris, tunc servaberis et **425** cognosces ubi fueris, quod confusus fueris inanis.

Cum supplicium eis omnium ultimum intentarit, et futurorum terribilium exagitaverit, commode mox etiam iræ in eos causam demonstrat, viamque salutis. Benignus est enim et humanus Conditor, et ut ipse dicit alicubi voce Ezechielis: « Non vult mortem impii, sed ut convertat a via mala, et vivat ».) Punitur ergo Israel, quippe qui a dilectione in Deum prorsus refugerit, et idolorum cultui se addixerit: at permittit volenti resipiscere ut expers malorum sit. Nam, inquit, cum a via prava et scelerata converteris, ab adorando, inquam, creaturam, et ab exhibendo venerationem ligno et lapidi, tunc servaberis. Ad hæc disces, ad quam tandem mentem, ad quam stupiditatem potius recideris, confusus inanis. Si enim subvenire non valeant sibi, aliis opem afferre qui possent? Quid enim est idolo infirmus? Sunt nempe materia inanimis, et præterea nihil, epikourian; τί γὰρ εἶδωλον τὸ ἀδρανέστερον; Εἰσὶ γὰρ ἄψυχοι θεοί.

VERS. 16, 17. Vana fortitudo vestra facta est, et nolulistis audire: sed dixistis, Equis fugiemus, propterea fugietis, et in pernicious equitabimus, propterea pernices erunt qui persequuntur vos. Voce unius fugient mille, et voce quinque fugient multi, donec relinquamini quasi malus natis super montem, et quasi signum ferens super collem.

Etiam si, inquit, experientia ipsa inveneritis spem in his qui dii habiti sunt, irritam esse, et videatis eorum fortitudinem vanam, nihilominus inobedientes mansistis. Audientes enim, inquit, non esse descendendum in Ægyptum, sed colendum fide eum qui servare promisit, nolulistis audire, sed dixistis: Equis fugiemus, et in pernicious equitabimus. Satis enim putastis ad salutem vobis, in

προφητῶν νοουθεσίαις, ἐλπῖδα τε ποιείσθαι τὸ ψεῦδος, καὶ τὸ εἰς νοῦν ἤξον ἀπερισκέπτως κρατύνειν ἐπιχειρεῖν, πειράτται διδάσκειν. Ἐπειδὴ γὰρ τοῖς τῶν προφητῶν ἐπετιμήσατε λόγοις, πλάνησιν αὐτοὺς ὀνομάζοντες, καὶ ψάσκοντες ἀνοσίως· Ἀφέλετε ἀφ' ἡμῶν τὸ λόγιον Κυρίου, ταῦτ' ἐστίν· καὶ ὡς ἀλούσης πόλεως τείχος ἐπιπεσεῖται ἡμῖν ἡ ἁμαρτία αὐτή, καὶ τοῦτο παραχρῆμα, τοῦτ' ἐστίν, οὐκ εἰς μακράν· πύλῃος δὲ φημι τῆς οὕτω συντετριμμένης, ὡς ἂν εἰ καὶ ἀγγεῖον ὀστράκινον εἰς λεπτά συνθράνοιτο, ὡς τῶν συνθραυσμάτων ἕκαστον ἀχρεῖον εἶναι παντελῶς, μηδένα δύνασθαι μήτε πῦρ ἐν αὐτῷ διακομίσει ποιῆσαι, μήτε μὴν ὕδατος βραχέϊαν σκεδάσθαι συλλογῆν. Αἰνίττεται δὲ διὰ τούτων, ὅτι τοσαύτη τοῖς ἀπειθεῖσιν ἐν ἀσκήσει δίκη καὶ ἐφαλεῖται συμφορὰ, ὡς εἰς Β ἐσχάτην αὐτοὺς κατακομίσει ταλαιπωρίαν, εὐρίσκεισθαι δὲ παντελῶς ἐν αὐτοῖς οὐδένα τὸν ἐξω μεμενηκότα τοῦ μὴ πρὸς λήξιν ἐλάσαι κακῶν.

Οὕτως λέγει Κύριος ὁ ἄγιος τοῦ Ἰσραὴλ· Ὅταν ἀποστραφεῖς σενιάτης, τότε σωθήσῃ, καὶ γνώσῃ ποῦ ἦσθα, ὅτι ἐπεποιθεῖς ἐπὶ τοῖς μεταλοις.

Τὴν ἀπασῶν ἐσχάτην αὐτοῖς ἐπαρτήσας δίκην, καὶ τοῖς τῶν ἐσομένων δειμασι προκαταποθήσας, χρησίμως δεικνυσιν εὐθύς καὶ τῆς ἐπ' αὐτῆς ὀργῆς τὴν αἰτίαν, καὶ τῆς σωτηρίας τὴν ὁδόν. Χρηστὸς γὰρ ἐστὶ καὶ φιλόανθρωπος ὁ Δημιουργὸς, καὶ ὡς αὐτὸς ποῦ φησι διὰ φωνῆς Ἰεζεχίηλ, « Οὐ θέλει τὸν θάνατον τοῦ ἀποθνήσκοντος, ὡς τὸ ἀποστρέψαι αὐτὸν ἀπὸ τῆς ὁδοῦ τῆς πονηρίας, καὶ ζῆν αὐτόν. » Κολάζεται τοίνυν ὁ Ἰσραὴλ ὡς τῆς εἰς Θεὸν ἀγάπης ὀλοτρόπως ἀποδραμῶν, καὶ ταῖς τῶν εἰδῶλων λατρείαις προστεθειμένος, πλὴν ἐφίησιν ἐλομένω μετανοεῖν, ἐξω φέρεσθαι τοῦ κακοῦ. Ὅταν γὰρ φησὶν, ὡς ἐξ ὁδοῦ φαύλης τε καὶ μιαιῶν ἀποστρέψης τοῦ χρεῖναι φημι τῇ κτήσει προσκυνεῖν, καὶ ξύλω καὶ λίθω προσάγειν τὸ σέβας, τότε σωθήσῃ, καὶ πρὸς γε τοῦτο μαθήσῃ λοιπὸν ὅποι ποτὲ ἦσθα φρενῶν, μᾶλλον δὲ ἀμαθίας, πεποιθὸς ἐπὶ τοῖς μεταλοις. Εἰ γὰρ ἑαυτοὺς ἐπαρκεῖν οὐχ οἶοί τε, πῶς ἂν ἕτεροις χαρίζαιτο τὴν γὰρ ἄψυχος ὕλη, καὶ ἕτερον οὐδὲν, οἱ τῶν πλανωμέ-

Ματαία ἡ ἰσχὺς ὑμῶν ἐγενήθη, καὶ οὐκ ἐβούλεσθε ἀκούειν, ἀλλ' εἶπατε· Ἐφ' ἵππων φευξόμεθα διὰ τοῦτο φευξέσθε, καὶ ἐπὶ κούφοις ἀναβάταις ἐσόμεθα· διὰ τοῦτο κούφοι ἐσονται οἱ διώκοντες ὑμᾶς. Διὰ φωνῆν ἐνὸς φεύξονται χίλιοι, καὶ διὰ φωνῆν πολλῶν, φεύξονται πολλοί, ἕως ἂν καταλειφθῆτε ὡς ἱστὸς ἐπ' ἔρους, καὶ ὡς σημάλιον φέρων ἐπὶ βουνοῦ.

Καίτοι γὰρ διὰ πείραξ ἀνόνητον εὐρηκότες τὴν εἰς γέ φημι τοὺς νομισθέντας εἶναι θεοὺς ἐλπῖδα, καὶ τὴν ἰσχὺν αὐτῶν ὀρῶντες ματαίαν, οὐδὲν ἤττον ἀπειθεῖς μεμενήκατε, φησὶν. Ἀκούοντες γὰρ μὴ καταθεῖν εἰς Αἴγυπτον, τιμῆσαι δὲ πιστεῖ τὸν διασῶσειν ὑπισχνούμενον, οὐκ ἠθέλετε ἀκούειν, ἀλλ' εἶπατε, Ἐφ' ἵππων φευξόμεθα, καὶ ἐπὶ κούφοις ἀναβάταις ἐσόμεθα. ἠθήθητε γὰρ, ὡς ἀπόρη πρὸς σω-

•• Ezech. XVIII, 32.

τηριαν ὑμῖν τὸ τῆς Ἰουδαίας ἀποδραμεῖν. Ἀλλὰ ἅ κοῦφοι, φησὶν, ἔσονται οἱ διώκοντες ὑμᾶς, τοῦτ' ἔστι, πτηνοὶ καὶ ὀξεῖς, δεινοὶ δὲ οὕτω καὶ φοβεροὶ παρ' ὑμῖν, καὶ εἰς τοῦτο δειλίας κατοικήσεται τῶν ἀνηκόων ὁ νοῦς, ὡς ἐνδὸς τῶν πολεμίων καὶ μόνον ἀναδοξάσαντος τραπέσθαι χιλοῦς εἰς φυγὴν. Εἰ δὲ δὴ καὶ πέντε καταλήξειαν τῆς Ἰουδαίων φάλαγγος φεύγονται: πολλοί· ἐπίσημον δὲ οὕτως ὑπομενοῦσι τὴν τάλαιπωρίαν, ὡς περισπτον γενέσθαι, καὶ οὐδενὶ τὸ σύμπαν ἀγνοουμένην, ὀρωμένην δὲ οὕτως καθάπερ ἀμέλει καὶ ἰσθὺν εἰς τὴν ἐπ' ὄρους ἀναστήσεις, ἣ καὶ σημαίαν ἐπὶ βουνού. Σημαίαν δὲ καὶ ἰσθὺν φησὶν εἶναι τὸ ἐν βουνοῖς, ἣ γηλόφοις ἐγειρόμενον ξύλον σημεῖα τινὰ φοροῦν, δι' οὗ σημαίνουσι τοῖς στρατεύμασιν οἱ καθηγείσθαι λαχόντες, ἣ ὅτι νευκῆχασι, καὶ τὰ τῆς μάχης αὐτοῖς εὖ ἔχει τυχόν, ἤγουν ὅτι χρὴ συναγείρεσθαι πρὸς αὐτούς, ἵνα τι τῶν ἁγίων ἀκούσειαν.

Kal pálin menei ὁ Θεὸς τοῦ οἰκτειρῆσαι ὑμᾶς· καὶ διὰ τοῦτο ὑψώθησεται τοῦ ἐλεῆσαι ὑμᾶς, διότι κριτὴς Κύριος ὁ Θεὸς ὑμῶν. Καὶ ποῦ καταλείψετε τὴν δόξαν ὑμῶν;

Ἐλπίδα πάλιν τετήρηκε τοῖς ἐξ Ἰσραήλ. Σέσωται γὰρ τὸ κατάλειμμα. Οὐ γὰρ δολόβριζος, φησὶν, ὁ ἥγαπημένος οἰχθήσεται πρὸς ἀπόλειαν, οὔτε μὴν ἐπιλήσεται τοῦ οἰκτειρῆσαι ὁ Θεός, καθὰ φησὶν ὁ μακάριος Δαβὶδ, ἀλλ' ἔσται τὸ βνομα αὐτοῦ δεδοξασμένον καὶ ὑψηλόν, ὅταν ὑμᾶς ἐλεήσῃ. Ἀλλ' ἔρεῖς, ὅτι Καίτοι πῶς οὐκ ἦν ἀγαθὸν τὸ μηδ' ὅλως τὴν δίκην ἐπενεγκεῖν; Ἀλλ' ἔννοεῖν ἀκόλουθον, ὅτι πρὸς τὸ εἶναι χρῆστος καὶ κριτὴς ἔστιν. Ἐργον δὲ τοῦ κρίνοντος ὀρθῶς τε καὶ ἀδεκάστως τὸ ἀναλόγως τοῖς ἐκάστου πταίσμασιν ἐπιμετρεῖν τὰς δίκας. Ἀγαθὸν δὲ πάλιν τὸ καὶ ἡμέρω νύμῃ μεταπλάττειν ἐπὶ τὸ ἄμεινον τοὺς κεκοιρασμένους. Ὑμεῖς δὲ, φησὶ, ποῦ καταλείψετε τὴν δόξαν ὑμῶν; Ἄνεῖ δὲ τοῦ, καταλείψετε, τὸ, καταλείφθησεται, φησὶν. Ἀδιαφορεῖ γὰρ ἐσο' ὅτε περὶ τὰς λέξεις ἡ θεόπνευστος Γραφή. Ὁνειδίξει τοιγαροῦν αὐτοῖς ὅτι τὴν ἐλυτῶν δόξαν τὸ εἶναι Θεοῦ καὶ λέγεσθαι, κληρὸς γὰρ ἦσαν αὐτοῦ, οὐδενὸς πεποινηται λόγου. Καταλείοιπαι γὰρ αὐτὴν μεταπίπτοντες εἰς τὰ αἰσχρῶ, καὶ λατρεύσαντες τοῖς ἔργοις τῶν ἰδίων χειρῶν, καὶ ἀπειθοῦντες μὲν προφήταις ἁγίοις, ἀλογήσαντες δὲ καὶ αὐτῆς τῆς παρὰ Θεοῦ σωτηρίας, καὶ ψευδῆ, καὶ ἀνόητον ἐλπίδα τὴν ἐπ' ἀνθρώποις Αἴγυπτίων.

Μακάριοι πάντες οἱ ἐμμένοντες ἐν αὐτῷ, διότι λαὸς ἅγιος ἐν Σιών οἰκήσει, καὶ Ἱερουσαλὴμ κλαυθμῷ ἐκλυουσεν· Ἐλέησόν με. Ἐλεήσει σε τὴν φωνὴν τῆς κραυγῆς σου ἡλίκα εἶδεν, ἐπίκουσέ σε.

Δόξαν ὀνομάσας τοῦ Ἰσραήλ τὸν τῶν ὄλων Σωτήρα Θεόν, διαδείκνυσιν ὅτι τὸ μὴ ἐθέλειν ἀποφοιτᾶν αὐτοῦ, προσεργεῖσθαι δὲ μᾶλλον αὐτῷ διὰ τῆς εἰς πᾶν ὅτι οὖν εὐπειθείας καὶ ὑποταγῆς, πάντῃ τε καὶ πάντως ἀποφαίνει μακαρίους. Ὅτι δὲ κατὰ τὸν τῆς τοῦ Σωτήρος ἡμῶν ἐπιδημίας καιρὸν, πολλοὶ μεταγνώσονται τῶν ἐξ αἵματος Ἀβραάμ, καὶ ὁ καλούμενοι διὰ πίστεως, καὶ ἀπάσης ἀμαρτίας

Judæam recurrere. At pernices, inquit, erunt qui persequuntur vos, id est volucres et celeres. Adeo ferores ac formidabiles erunt vobis, ad eam timiditatem inobedientium animus delabatur, ut si unus hostium vociferetur solum, mille in fugam vertantur: sin quinque clamorem edant, ex phalange Judæorum multi fugient: adeo vero insignem calamitatem sustinebunt, ut conspicua futura sit, **426** nullique omnino non cognita: adeoquespectabilis, quemadmodum si quis certe malum in monte, vel etiam signum in colle statuerit. Signum autem et malum vocat lignum in collibus, et tumulis excitatum, signa quædam ferens, unde significant præfecti militibus, vel quod vicerint, bellique fortuna pulchre ceciderit, vel forte ut ad se convocentur, aliquid auditori necessarium.

VERS. 18. Et rursus expectabit Deus ut misereatur vestri, et propterea in altum tollitur, ut sit propitius vobis, quia iudex Dominus Deus vester. Et ubi relinquetis gloriam vestram?

Spem rursus Israelitis servavit. Conservatæ enim sunt reliquæ. Non enim, inquit, dilectus funditus abibit in interitum, neque obliviscetur misereri Deus, sicuti inquit beatus David, sed erit non enim ejus gloriosum et excelsum, quando vestri misertus fuerit. Sed inquit: Nonne boni proprim fuisset omnino pœnam non intulisse? Sed cogitandum est quod sit et benignus et iudex. Judicium autem officium est, recte et incorrupte pro ratione delictorum cujusque, admetiri pœnas: rursus boni est, punitos placido nutu in melius transformare. Vos, inquit, ubi relinquetis gloriam vestram? Relinquetis, dicit, pro relinquetur. Scriptura enim divinitus aspirata de verbis minus interdum laborat. Objicit itaque illis, quod gloriam suam per quam essent et dicerentur Dei (næm sors ejus erant), nihili æstimarint. Illam enim reliquerant, in turpiora se transferentes, et operibus manuum suarum servientes, et sanctis prophetis minus obediens, ipsamque a Deo salutem negligentes, et falsam inutilemque spem in hominibus colentes. Descenderunt enim, uti dixi, in Ægyptum.

τετιμηχότες. Καταβεθήχασι γὰρ, ὡς ἔφην, εἰς τὴν

VERS. 19. Beati omnes qui perseverant in eo, quia populus sanctus in Sion habitabit, et Jerusalem fletu flevit, Miserere mei. Miserebitur tui: vocem clamoris tui quando vidit, audivit te.

Cum gloriam Israelis universorum Servatorem Deum nominarit, prorsus penitusque beatos pronuntiat, si nolint ab eo recedere, sed magis per obedientiam in **427** omnibus submissionemque ei inniti velint. Quod etiam Servatoris nostri adventus tempore, multi ex sanguine Abrahami pœnitentiam acturi sint, et justificati per fidem, et omni peccato liberati, per Spiritum divitias san-

cationis consecuturi, locet, inquit: Populus sanctus in Sion habitabit. Fletum enim fleuit, inquit, Jerusalem, Miserere mei. Cumque sit universorum Deus ad humanitatem promptus et expositus, ad miserendum paratissimus: Miserebitur tui, inquit, tuumque clamorem exaudiet. Simul ac enim resipiscentem intuitus fuerit, oblivionis malorum gratiam etiam alacriter confert. Nam quod ad voluntatem omnium Domini attinet, omnes per fidem in Christo salvi esse potuissent. Cum autem Redemptorem non admisserint, hinc traditi sunt in exsilium, utpote quod ipsi elegerunt

VERS. 20, 21. *Et dabit vobis Dominus panem afflictionis, et aquam angustam, et nequaquam ultra appropinquabunt tibi qui decipiunt te: quia oculi tui videbunt decipientes te, et aures tuæ audient sermones qui te deceperunt, dicentes: Hæc via, ambulemus in ea, sive ad dextram, sive ad sinistram.*

Factus est nobis virtus panis vitæ Dominus noster Jesus Christus. Dixit enim diserte: « Ego sum panis qui de celo descendit, et vitam dat mundo ⁷⁰. » Sed est quoque aqua, non sub sensum cadens aut materialis, sed divina potius et intelligentiæ subiecta. Nuncupatus siquidem est flumen pacis, et torrens deliciarum, idque dicimus, psallente et dicente beato Davide tanquam ad Deum et Patrem, de his qui fide justificati sunt: « Apud te fons vitæ, et torrente deliciarum potabis eos ⁷¹. » Panis igitur et aqua vivifica, Christus: sed cum sudore et labore invenitur. Magna enim bona et eximia non percipiuntur ab his qui jacent et deliciantur, sed ab his qui sudores et labores in hac re collocatos contemnunt. Sic divinus David mysterium Christi scrutatus est, psallens et dicens: « Si ascendero in lectum strati mei, si dedero somnum oculis meis, et palpebris meis dormitationem, et requiem temporibus meis: donec invenero locum Domino, tabernaculum Deo Jacob. Ecce audivimus eam in Ephratha, **428** invenimus eam in campis silvæ ⁷². » Natus est enim in Bethlehem Emmanuel, quæ est Ephratha. Promittit igitur universorum Deus Israelitis ad se convertentibus, panem afflictionis et aquam angustam daturum se, id est, vitam, quæ in Christo, donaturum, suique notitiam: quam colligere quis poterit, et in animi sui thesauris reponere, non in voluptates delabendo, non ignavam vitam ducendo, non latam et laxam viam ingrediendo, sed potius per angustam portam, quæ ducit ad vitam, subintrando. Hunc itaque panem, inquit, si acceperis, tunc fles etiam securus, neque in errorem proclivis, nec verbis decipientium facile abreptus. Videbis enim illos, et sermones eorum audies. Nam olim cum non poteras eorum verba dijudicare, similis eras his qui nec omnino vident, cum sermones eorum qui consueverunt fallere audiunt; sed pane hoc accepto, videbis

ἀππλλαγμένοι, τὸν δὲ τοῦ Πνεύματος καταπλουτήσουσιν ἀγιασμὸν, διδάσκει λέγων, ὅτι Λαὸς ἄγιος ἐν Σιών οἰκῆσει. Κλαυθμῷ γὰρ ἔκλαυσε, φησὶν, Ἰερουσαλήμ, Ἐλέησόν με. Ἐπειδὴ δὲ πρόθυμος εἰς φιλοanthropίαν, ἐτοιμότατά τε κατοικτεῖρειν ὁ τῶν ὄλων Θεὸς εἰδώς, Ἐλέησει σε, φησὶν, ἔσαι δὲ καὶ τῆς σῆς κατήκοος κραυγῆς: ἅμα τε γὰρ μετανοοῦντα τεθέανται, καὶ ἀμελεῖτι κατένευσε τῆς ἀμνησιχακίας τὴν χάριν. Οὐκοῦν ὅσον μὲν ἦκεν εἰς γε τὸ δοκοῦν τῶ πάντων Δεσπότη, πάντες ἂν διεσώθησαν διὰ πίστεως τῆς ἐν Χριστῷ. Ἐπειδὴ δὲ οὐ προσήμαντο τὸν Αὐτρωτήν, ταύτητος δίδονται πρὸς ἀκώλειαν. Εἴλοντο γὰρ τοῦτο μᾶλλον αὐτοί.

Καὶ δώσει ὑμῖν Κύριος ἄρτον θλίψεως καὶ ὕδωρ στενόν, καὶ οὐκ ἔτι μὴ ἐγγίωσι σοι οἱ πλανῶντές σε· ὅτι οἱ ὀφθαλμοὶ σου ὄψονται τοὺς πλανῶντάς σε, καὶ τὰ ὠτά σου ἀκούσονται τοὺς λόγους τῶν ὀπίσω σε πλανησάντων, οἱ λέγοντες: Ἄστη ἡ ὁδός, κορευθῶμεν ἐν αὐτῇ, εἴτε δεξιὰ, εἴτε ἀριστερά.

Γέγονεν ἡμῖν εἰς δύναμιν ἄρτου ζωῆς ὁ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστός. Ἐφη γὰρ ἐναργῶς: « Ἐγὼ εἰμι ἄρτος ὁ ἐκ τοῦ οὐρανοῦ καταβάς, καὶ ζωὴν δίδους τῷ κόσμῳ. » Ἄλλ' ἔστω καὶ ὕδωρ, οὐκ αἰσθητὸν τε καὶ ἔνυλον, θεῖον δὲ μᾶλλον καὶ νοητόν. Κεχηρημάτικε γούν ποταμὸς εἰρήνης, καὶ χεῖμαρβρός τρυφῆς, καὶ τοῦτέφαμεν ψάλλοντος καὶ λέγοντος τοῦ μακαρίου Δαβὶδ ὡς πρὸς Θεὸν καὶ Πατέρα περὶ τῶν ἐν πίστει δεδικαιωμένων· ὅτι « Παρὰ σοὶ πηγὴ ζωῆς, καὶ τὸν χεῖμαρβρόν τῆς τρυφῆς σου ποτιεῖς αὐτούς. » Ἄρτος οὖν ἄρα καὶ ὕδωρ τὸ ζωοποιὸν ὁ Χριστός· εὐρίσκεται δὲ σὺν ἰδρωτί, καὶ πόνῳ. Τὰ γὰρ τοι μεγάλα, καὶ ἐξαιρέτα τῶν ἀγαθῶν, οὐ τοῖς ἀναπίπτουσι, καὶ τρυφῶσιν ἀλώσιμα γένοιτ' ἂν, ἀλλ' εἰ τοῖς εἰωθόσι παρ' οὐδὲν ἠγεῖσθαι τοὺς ἐπ' αὐτοῦ διή τούτῳ καὶ ἰδρωτάς καὶ πόνους· οὕτως· ἐξήτει τὸ Χριστοῦ μυστήριον ἀναμαθεῖν· καὶ ὁ θεσπέσιος Δαβὶδ ψάλλον τε καὶ λέγων· « Εἰ ἀναβήσομαι ἐπὶ κλίνης στρωμνῆς μου, εἰ δώσω ὕπνον τοῖς ὀφθαλμοῖς μου, καὶ τοῖς βλεφάροις μου νυσταγμὸν, καὶ ἀνάψουσιν τοῖς κροτάφοις μου ἕως οὗ εὐρῶ τόπον τῷ Κυρίῳ, σκῆνωμα τῷ Θεῷ Ἰακώβ. Ἴδου ἠκούσαμεν αὐτὴν ἐν Ἐφραθῇ, εὐρομεν αὐτὴν ἐν τοῖς πεδίοις τοῦ ὄρουμου. » Γεγέννηται γὰρ ἐν Βηθλεὲμ ὁ Ἐμμανουήλ, ἧτις ἐστὶν Ἐφραθᾶ. Ἐπαγγέλλεται τοίνυν ὁ τῶν ὄλων Θεὸς τοῖς ἐξ Ἰσραὴλ ἐπιστρέφουσι πρὸς αὐτὸν ἄρτον δίδοναι θλίψεως, καὶ ὕδωρ στενόν, τοῦτ' ἔστι, ζωὴν τὴν ἐν Χριστῷ χαρισθῆναι καὶ γνώσιν τὴν περὶ αὐτοῦ, ἣν ἂν τις συλλέξαιτο, καὶ τοῖς τῆς ἑαυτοῦ διανοῆς ἐναποκλείσειε θησαυροῖς, οὐκ ἀναπίπτων εἰς τρυφάς, οὐκ ἐξίτηλον ἔχων τοῦ βίου τὴν ἀγωγὴν, οὔτε μὴν τὴν πλατεῖαν καὶ εὐρύχωρον βαδίζων ὁδὸν, εἰσερχόμενος δὲ μᾶλλον διὰ τῆς στενῆς πύλης τῆς ἀποφερούσης εἰς ζωὴν. Τοῦτον οὖν ἄρα, φησὶν, εἰ λάβοις τὸν ἄρτον, τότε γενήσῃ καὶ ἀσφαλῆς, οὐκ εὐκολός εἰς παραφορὰν, οὐδὲ τοῖς τῶν πλανώντων λόγους ἐτοιμῶς συναρπαζόμενος. Ὅφει γὰρ αὐτούς, καὶ ἀκούσῃ τῶν λόγων αὐτῶν. Πάλαι

⁷⁰ Joan. vi, 33. ⁷¹ Psal. xxxv, 9. ⁷² Psal. cxxxi, 3 seqq.

μὲν γὰρ ἀπὸ γε τοῦ δύνασθαι μὴ διακρίνειν τὰ παρ' αὐτῶν, ὃ ἐν ἰσῷ τεθεῖς τοῖς μηδὲ ὀρῶσιν ὄλως, μήτε μὴν ἀκούουσι τῶν λόγων τῶν εἰωθῶτων πλανῶν· λαθῶν δὲ τὸν ἄρτον ἔβηε δὴ πάντως αὐτοὺς, καὶ τίνες ἄρα τὴν ξὺν εὔ μάλα συνήσεις· ὅσα διαφέροντες ἀπλῶς, καὶ λέγοντες· Αὐτὴ ἡ ὁδὸς, πορευθῶμεν ἐν αὐτῇ, εἴτε δεξιὰ, εἴτε ἀριστερά· οὐ γὰρ ἦν διάκρισις τοῦ περὶ κότες ἀδικεῖν. καὶ τοῦ μὴ τοιοῦτου, ἀλλ' ὅσον ἀπερισκέπτως πρὸς πᾶν ὁτιοῦν ἀπεκόμιζον τῶν ἀπάντων οἱ λόγοι.

Καὶ ἐξαίρεσις τὰ εἰδῶλα τὰ περιηργυρωμένα, καὶ περιεχρυσωμένα· λεπτὰ ποιήσεις, καὶ λιμνήσεις ὡς ὕδωρ ἀποκαθημένης, καὶ ὡς κύπρον ὡσεὶ αὐτά

Ἦρῆποι ἂν, οἶμαι, καὶ τοῦτο κατορθοῦν, ἐλέσθαι τοῖς τε ἐξ ἔθνῶν κεκλημένοις διὰ τῆς πίστεως εἰς ἐπίγνωσιν ἀληθείας, καὶ μὴν καὶ αὐτοῖς τοῖς ἐξ αἵματος Ἰσραὴλ. Αὐτεῖ δὲ οὐδὲν ἀρμόσαι λέγειν καὶ τοῖς ἐξ Ἑλληνικῆς ἰουσι πλάνης, τὸ, Δώσει ὑμῖν Κύριος ἄρτον θλίψεως καὶ ὕδωρ στενόν· καὶ οὐκ ἔτι μὴ ἐγγίωσι σοι οἱ πλανῶντές σε. Οἱ μὲν τάλανες Ἰουδαῖοι πονηροῦς ἐσχῆκασιν τοῦ καθηγητᾶς, Γραμματέας δὴ λέγω, καὶ Φαρισαίους, οἱ πρὸς πᾶν ὁτιοῦν τῶν δοκούντων αὐτοῖς ἀποκομίζειν ἠθέλον, ἐξιστάντες μὲν τῆς Μωσείως ἐντολῆς, ἀναπειθόντες δὲ προσέχειν διδασκαλίαις καὶ ἐντάλμασιν ἀνθρώπων. Κατεγιώσκειτο δὲ πρὸς τοῦτοις ὁ Ἰσραὴλ, ὡς ἐκθεσθῆναι εἰς τοῦτο φρενοβλαθείας, ὡς καὶ ἀψύχοις εἰδῶλοις ἐλέσθαι προσκυνεῖν. Ἑλλήνων δὲ παῖδες ἀνοσίους ἐσχῆκασιν διδασκάλους, οἱ ψυχικὴν καὶ δαιμονιώδη ἔχοντες σοφίαν, ἀναριθμητὸν τῷ βίῳ δαιμονίων ὄχλον ἐκήρυξαν, καὶ προσκυνεῖν τῇ κτίσει, παρὰ τὸν κτίσαντα. Λαθόντες δὲ οὖν τὸν ἄρτον τῆς ζωῆς καὶ τὸ ὕδωρ τὸ ζωοποιόν, οὗτοι τε κάκεινοι τῶν ἀρχαίων ἀπηλλάττοντο διδασκάλων, μᾶλλον δὲ τῶν πλανῶντων αὐτοὺς, κατεγνωκότες δὲ τῆς ἀπάτης περιεῖλον τὰ εἰδῶλα. Δεδικαίωται γὰρ διὰ πίστεως, μονονουχὶ καὶ ἐρόσθαι φράσαντες τῷ Σατανᾷ καὶ τοῖς ἀκαθάρτοις πνεύμασι, καὶ τοὺς πάσαι παρ' αὐτοῖς νομισθέντας εἶναι ὑψηλοὺς, τοὺς ψευδῶν ἡμῶν λέγω θεοὺς, καταμυσσάμενοι τε καὶ φεύγοντες, ὡς ἂν καὶ τι τῶν ἄγαν ἐστουγημένων καὶ εἰς ἐσχάτην τελευτῶντων ἀκαθαρσίαν. Κόπρου γὰρ καὶ ὕδατος ἀποκαθημένης, τί ἂν γένοιτο βδελυρώτερον;

Τότε ἔσται ὑπέρος τῷ σπέρματι τῆς γῆς σου, καὶ ὁ ἄρτος τοῦ γεννημένου τῆς γῆς σου ἔσται πλησμονὴ καὶ λιπαρός. Καὶ βοσκηθήσεται σου τὰ κτήνη τῇ ἡμέρᾳ ἐκεῖνη τόπον πλοῦτος καὶ εὐρύχωρον. Οἱ ταῦροι ὑμῶν καὶ οἱ βόες καὶ οἱ ἐργαζόμενοι τὴν γῆν φάγονται ἀχυρὰ ἀναπεποιημένα ἐν κριθῇ λελιμμημένα.

Ἐσχημάτισται μὲν ὡς ἀπὸ γε τῶν εἰωθῶτων γηπονεῖν ὁ λόγος, οἱ ἐπειδὴν ἀμφιλαφῆ τῶν ἀνωθεν καὶ ἐξ οὐρανοῦ καταχεομένων ὑδάτων καταπλουτήσωσι τὴν φορᾶν, τότε δὲ πάντως καὶ εὐκαρπίαν ἔχουσι πολλήν, καὶ εἰς πλατύτητα ζωαρχῆ, καὶ αὐτὴν δὲ τοῖς κτήνεσι τὴν ἐξ ἀγροῦ κείρουσι πόαν· μεταπλάττεται δὲ πάλιν ἐκ τῶν αἰσθητῶν εἰς πνευματικὴν θεωρίαν τῶν προ-

A omnino eos, et quo affectu ac indole sint, plane cognosces : nimirum dissentientes plane et dicentes : Hæc est via, ambulemus in ea, sive ad dextram, sive ad sinistram. Non enim erat injusti, et ejus quod tale non est, discrimen, sed velut inconsiderate ac promiscue ad quidvis eos quorumvis verba abducebant.

VERS. 22. *Et auferes idola argentea, et deaurata : comminues ea, et disperges velut aquam menstruatæ mulieris, et ut stercus proturbabis ea*

Existimo decere cum eos qui ex gentibus vocati sunt per fidem ad agnitionem veritatis, tum eos qui orti sunt sanguine Israelitico, ut hoc velint recte administrare. Nihil autem incommodi est si dicamus, quadrare etiam his qui e Græco errore exierunt : Dabit vobis Dominus panem afflictionis, et aquam angustam, et nequaquam appropinquabunt tibi decipientes te. Judæi sane miseri malos habuerunt præceptores, Scribas, inquam, et Pharissæos, qui ad id omne quod ipsis collubitum est, abducere volabant, a præceptis Mosaicis avertentes, et persuadentes doctrinis et præceptis hominum attendere. Accusabatur porro Israel, quod eo quasi dementiæ progressus esset, ut et inanima idola voluerit adorare. Atqui Græcorum filii impios doctores habuerunt, qui animali et dæmoniaca præditi sapientia, innumerabilem in vita dæmoniorum turbam prædicarunt, docueruntque creaturam supra Creatorem adorare. Accepto autem pane vitæ, et aqua vivifica, tam hi, quam illi, a pristinis liberati sunt doctoribus, aut potius deceptoribus, et se erroris accusantes, idola abstulerunt. Justificati sunt enim per fidem, Satana immundisque dæmonibus, seu spiritibus tantum non valedicentes, et qui olim apud eos sublimes habitus sunt, falso nominatos, inquam, deos, execrantes et fugientes, tanquam rem maxime odiosam et extreme immundam. Quid enim stercore, et aqua menstruæ mulieris esse potest detestabilius?

VERS. 25, 24. *Tunc erit pluvia semini terræ tuæ, et panis germinis terræ tuæ erit abundans et pinguis. Et pascentur jumenta tua die illo, in loco pingui et spatio. Tauri vestri et boves operantes terram, comedent paleas, immistas hordeo ventilato.*

Orationis figura sumitur ab agricolis qui, postquam magnam pluvie copiam et supernis et e caelo effusæ opulenter acceperint, tunc omnino et fertilitatem multam habent, et amplius proventus, qui satis ad victum suppeditent, herbamque ex agro jumentis demetunt. Transfertur autem rursus eorum quæ proposita sunt sententia, a rebus sub sensum

⁷⁰ Joan. vi, 35. ⁷¹ Psal. xxxiv 9. ⁷² Psal. cxxx, 3 seqq.

cadentibus, ad spiritualem considerationem. Cum enim, inquit, panem afflictionis, et aquam angustam dederit tibi Deus, quando videris decipientes te, et animum tuum ab illis averteris, quando idola sustuleris, et veræ Dei cognitionis illustrationem acceperis, tunc spirituali fertilitate abundabis. Erit namque pluvia semini terræ tuæ. Pluviam dicit intelligibilem Spiritus consolationem, quæ corda colentium Deum recreat et quasi opimat, et fructuosos efficit. David enim canit de his qui per fidem in Christo justificati sunt : « Pluviam voluntariam segregabis, o Deus, hæreditati tuæ ⁷², » evangelicam nempe et salutarem prædicationem et consolationem, ut dixi, per sanctum Spiritum. Dixit quoque alicubi propheta Isaias, ex persona Dei, de Israelitis, qui erant vinea : Et mandabo nubibus, ut non depluant in eam pluviam. Erit ergo, inquit, pluvia semini terræ tuæ. Quin et panis **430** germinis terræ tuæ erit abundans et pinguis, id est, fructus tuorum operum erit adjumento et utilitati. Fructum enim edet, et pinguis erit et copiosus. Nam Malachias propheta defectores Israelitarum alloquebatur, dicens : « Quia decipiens erat vitulus tuus, Samaria, quia corrupta vento severunt, et subversio eorum excipiet ea ⁷³. » Manipulus non habens vires faciendi farinam. Rursus et alter e sanctis, increpat quosdam, et inquit : Et Domini Dei tui non es recordatus, propterea plantabis plantationem infidam. Infrugifer enim est impiorum fructus, et labores inutilis, et conatum successus nihil habet utilitatis. At pii fructuosi sunt, quibus bene sane apprecatur divinus Paulus, inquiens : « Deus autem justitiæ augeat sementem vestram, et multiplicet proventus justitiæ vestræ ⁷⁴. » Adjecit vero his propheta : Et jumenta pascentur in loco pingui et spatioso. Jumenta puto illum vocare pusillanimes et simplices, qui mente tardi sunt : vocati autem semel ad agnitionem Dei per fidem, intelligentiæ pastum invenient, et in loco pingui pascentur, id est, in Scriptura divino Spiritu prodita, vere spatiosa. Est enim lata et ampla, et tendens ad pietatem. Tauros, seu boves operantes terram, esuros dicit paleas commistas hordeo ventilato, id est, bene saginati spirituali pastu, et solidis repleti disciplinis, terram colent. Tauros autem, opinor, vocat hisce verbis, eos qui divinæ prædicationis ministerio funguntur, et magna virtute Evangelium annuntiant. In hoc nobis fidem faciet iterum sapientissimus Paulus, legale præceptum intelligens spiritualiter. Dixit enim, « Scriptum est : Non obturabis os bovi trituranti. » Tum adjicit : « Num boves curæ sunt Deo ⁷⁵? » An propter nos omnino dicit? Itaque tanquam ab optima vitulorum pastione explicat effingitque spiritualia, datque intelligere, electis, cultoresque Christi velut terram frugiferam reddentibus, pulcherrimum solidumque pastum adfuturum. Oportuit enim, oportuit populorum præfectos spiritualibus bonis

καί μὲνων ὁ νοῦς. Ἐπειδὴν γὰρ, φησὶ, τὸν ἄρτον τῆς θλίψεως καὶ τὸ ὕδωρ τὸ στενὸν δοθεῖν σοι παρὰ Θεοῦ, ὅταν ἴδῃς τοὺς πλανῶντάς σε, καὶ ἀποστήσης τὴν σεαυτοῦ διάνοιαν ἀπ' αὐτῶν, ὅταν ἐξάρῃς τὰ εἰδῶλα, καὶ τῆς ἀληθοῦς θεογνωσίας εἰσδέξῃ τὸν φωτισμὸν, τότε καὶ ἐν εὐκαρπίαις ἔσῃ πνευματικαῖς. Ἔσται γὰρ ὑετὸς τῷ σπέρματι τῆς γῆς σου. Ἦτεδὸν δὲ φησὶ τὴν διὰ τοῦ Πνεύματος νοητὴν παράκλησιν, ἣ τὰς τῶν σεβομένων Θεὸν καταπαταίνει καρδίας, καὶ μὴν καὶ εὐκάρπους ἀποτελεῖ. Ψάλλει μὲν γὰρ ὁ Δαβὶδ περὶ τῶν ἐν πίστει τῇ ἐν Χριστῷ δεδικαιωμένων· « Βροχὴν ἐκούσιον ἀφοριεῖς ὁ Θεὸς τῇ κληρονομίᾳ σου, » τὸ εὐαγγελικὸν δηλονότι καὶ σωτήριον κήρυγμα, καὶ τὴν διὰ τοῦ ἁγίου Πνεύματος, ὡς ἔφην, παράκλησιν. Ἔφη δὲ πού καὶ ὁ προφήτης Ἡσαίας, ὡς ἐξ προσώπου Θεοῦ, περὶ τῶν ἐξ Ἰσραὴλ, ὃς ἦν ἀμπελών· Καὶ ταῖς νεφέλαις ἐντελοῦμαι τοῦ μὴ βρέξαι εἰς αὐτὸν ὑετόν. Ἔσται τοίνυν ὑετὸς, φησὶ, τῷ σπέρματι τῆς γῆς σου. Ἀλλὰ καὶ ὁ ἄρτος τοῦ γεννήματος τῆς γῆς σου ἔσται πλησμονὴ καὶ λιπαρὸς, τοῦτ' ἔστιν, ὁ τῶν σῶν ἔργων καρπὸς εἰς δνησιν ἔσται. Τελεσφορηθήσεται γὰρ, καὶ πῶν ἔσται καὶ πολὺς. Μαλαχίας μὲν γὰρ ὁ προφήτης τῶν ἀποστήσασιν τῶν ἐξ Ἰσραὴλ προσεφώνει λέγων· « Διότι πλανῶν ἦν ὁ μόσχος σου Σαμάρεια, ὅτι ἀνεμόφθορα ἔσπειραν, καὶ ἡ καταστροφὴ αὐτῶν ἐκδέξεται αὐτά. » Δράγμα οὐκ ἔχον ἰσχὺν τοῦ ποιῆσαι ἄλευρον. Ἄλλος δὲ πάλιν τῶν ἁγίων ἐπιπλήττει· τισὶ καὶ φησὶ· Καὶ Κυρίου τοῦ βοηθοῦ σου οὐκ ἐμνήσθη· διὰ τοῦτο φυτεύσεις φύτευμα ἄπιστον. Ἀτελεσφόρητος γὰρ ὁ τῶν ἀνοσιῶν καρπὸς, ἀνόνητος δὲ καὶ οἱ πόνοι, καὶ τῶν ἐπιχειρημάτων ἢ ἐκθασίαν οὐδὲν ἔχει τὸ δνησιφόρον. Ἔτι καρποὶ γε μὴν οἱ θεοφιλεῖς, οἷς μάλᾳ ὀρθῶς ὁ θεσπέσιος Παῦλος ἐπέσχεται λέγων· « Ὁ δὲ Θεὸς τῆς δικαιοσύνης αὐξήσῃ τὸν σπῶρον ὑμῶν καὶ πληθύνει τὰ γεννήματα τῆς δικαιοσύνης ὑμῶν. » Προσεπάγει δὲ τοῦτοις ὁ προφήτης, ὅτι καὶ τὰ κτήνη κατανεμηθήσονται τόπον πῶνα καὶ εὐρύχωρον· κτήνη δὲ οἶμαι λέγειν αὐτὸν τάχα πού τοὺς ὀλιγογνώμονας, καὶ ἀκραιότερους, οἱ βραδείς μὲν εἰσι τὴν διάνοιαν, κεκλημένοι δὲ ἅπαξ εἰς ἐπίγνωσιν Θεοῦ διὰ τῆς πίστεως νοητὰς εὐρήσουσι τροφὰς, καὶ εἰς τόπον πῶνα κατανεμηθήσονται, τοῦτ' ἔστι, τὴν θεόπνευστον Γραφὴν, τὴν εὐρυχωρίαν ἀληθῶς. Πλατεῖα γὰρ καὶ πολλὴ καὶ πρέχουσα πρὸς εὐσέθειαν. Τοὺς δὲ γε ταύρους, ἦτοι τοὺς βοῦς τοὺς ἐργαζομένους τὴν γῆν, φάγεσθαι φησὶν ἄχυρα ἀναπεποιημένα ἐν κριθῇ λελιχημένη, τοῦτ' ἔστιν, ἐν εὐτροφίαις ἔσονται πνευματικαῖς. Καὶ τῶν στερεῶν ἀναπιμπλάμενοι μαθημάτων ἐργάσονται τὴν γῆν. Ταύρους δὲ, ὡς γε οἶμαι, φησὶν ἐν τοῦτοις τοὺς τὸ θεῖον ἱεουργοῦντας κήρυγμα καὶ εὐαγγελιζομένους δυνάμει πολλῇ. Καὶ πιστώσεται εἰς τοῦτο πάλιν ἡμᾶς ὁ πάνσοφος Παῦλος, τὴν νομικὴν ἐντολὴν νοήσας πνευματικῶς. Ἔφη γὰρ, ὅτι· « Γέγραπται, Οὐ φιμώσεις βοῦν ἀλώοντα. » Προσεπάγει δὲ, « Μὴ τῶν βοῶν μέλλει τῷ Θεῷ; » ἢ δι' ἡμᾶς πάντως λέγει; Οὐκοῦν ὡς ἀπὸ γε τῆς ἀρίστης τῶν μὲ-

⁷² Psal. lxxvii, passim. ⁷³ Osce viii, 5. ⁷⁴ II Cor. ix, 10. ⁷⁵ I Cor. ix, 9.

Tumen habent, sed deinceps velut in die radium solarem aspiciunt. Qui cum velut in die existunt, et quasi sole collustrati sunt, eo quod natura Deum sciant, septuplo majorem adhuc illustrationem accipient. Quales erant legis gnari, in animo habentes velut solaris radii coruscationem, eo, inquam, quod scirent omnium Conditorum et Dominum. Audierant enim: Audi, Israel, Dominus Deus tuus, Dominus unus est: necdum legem exacte cognoverant. At Christo illucescente, proficiente eorum cognitione in melius, et inspecta deinde lege spiritualiter, lux quæ illis inest, solis tantum non septies erit clarior. Sol enim justitiæ universorum Deus, et est et intelligitur, et ipse est universa sapientia. Resplendit autem per legem Israelitis. Nam velut e caligine pristina Ægyptiaci erroris eduxit, fecitque eos intelligere et confiteri solum illum esse universorum Deum ac Dominum. Verum, inquit, hæc erunt, quando sanaverit Dominus contritionem populi sui, et dolorem plagæ tuæ. Attritos enim nos, et dolore plagæ confectos (impendebat namque supplicii metus et Græcis et Judæis), sanavit Christus. Erasmus autem quodammodo demisso animo, et infirma ac soluta mente ad opera justitiæ præditi, sed hic non hæsimus. Medicinam enim universorum Deus gratuito dedit, et effecit veteri morbo liberos, et ad omnia quæ illi placent robustissimos, ac fide in Christum justificatos. Per quem et cum quo sit gloria Patri cum sancto Spiritu in sæcula sæculorum. Amen.

ἄγαν εἰς πᾶν ὅτι οὖν τῶν ἀρεσκόντων, καὶ πιστεῖ τῇ Θεῷ καὶ Πατρὶ ἡ δόξα σὺν ἁγίῳ Πνεύματι εἰς τοὺς

433 TOMUS III.

Vers. 27, 28. *Ecce nomen Domini venit post multum temporis, ardens furor cum gloria. Eloquentium laborum ejus, eloquium iræ plenum; et ira furoris ejus quasi ignis devorat. Et spiritus ejus quasi aqua in valle trahens, veniet ad collum usque, et dividetur, ut terreat gentes errore vano, et persequetur eos error vanus, et capiet eos in conspectu ipsorum.*

Septies clariorem fore solis lucem credentibus in Christum, cum optime declaraverit, eo tempore, quo populi sui conquassationem sanabit, commode adjungit, divinum furorem etiam futurum contra Satanam qui contrivit, et contra ea quæ sunt cum illo dæmonia. Non enim exercebunt tyrannidem perpetuam in nos, nec firmam ac inconcussam potestatem habebunt: maxime ubi Servator omnium Christus humano generi illuxerit. Sed propheticus sermo non est velut nudus et relectus, sed obumbratus potius ac profundus. Est enim figuratus quasi de Assyriis, qui Jerusalem vastarunt, totamque ceperunt Judæam: et dilectum Israellem captivum habentes, reversi sunt in patriam suam, tantum non insultantes divinæ gloriæ, putantesque quod nolente Deo superaverint eos qui illum colunt. Siquidem Rhaphaces eos qui erant in muro affatus

μενοι φῶς, οὐχ ὡς ἐν νυκτὶ μένουσιν, ἔτι βραχὺ τε καὶ σελήναϊον ἔχοντες φῶς, ἀλλ' ὡς ἐν ἡμέρᾳ λοιπὸν ἀκτίνα βλέποντες τὴν ἡλιακὴν. Οἱ δὲ γε ὄντες ὡς ἐν ἡμέρᾳ καὶ ὅσον ἡλίῳ καταλαμπόμενοι, διὰ γε τοῦ τὸν φύσει Θεὸν εἰδέναι, πολλαπλασίονα τὸν ἐπὶ τούτῳ λήψονται φωτισμόν. Τοιοῦτοί τινες ἦσαν οἱ νομοϊστορες, ἔχοντες μὲν ὡσπερ εἰς νοῦν ἡλιακῆς ἀκτίνος ἀπαύγασμα, κατὰ γέ φημι τὸ εἰδέναι τὸν τῶν ὄλων Δημιουργὸν καὶ Κύριον. Κύριος ὁ Θεὸς σου, Κύριος εἰς ἔστιν. Οὐπω γε μὴν συνίεσαν ἀκριβῶς τὸν νόμον. Ἐπιλάμψαντος δὲ τοῦ Χριστοῦ, προκοπούσης αὐτοῖς τῆς γνώσεως ἐπὶ τὸ ἀμεινον, καὶ θεωρουμένου λοιπὸν τοῦ νόμου πνευματικῶς, μονουοῦχι καὶ ἑπταπλάσιον ἔσται τὸ ἔν ἐν αὐτοῖς τοῦ ἡλίου φῶς. Ἥλιος γὰρ δικαιοσύνης, ὁ τῶν ὄλων Θεὸς καὶ ὑπάρχων, καὶ νοουμένος, καὶ αὐτὸς ὢν ἡ πᾶσα σοφία. Ἐλαμψε δὲ διὰ τοῦ νόμου τοῖς ἐξ Ἰσραὴλ. Ἐξεκόμισε γὰρ ὡς ἐξ ἀγλῦος ἀρχαίας τῆς ἐν Αἰγύπτῳ πλάνης. Νοῆσαι τε καὶ ὁμολογεῖν παρεσκεύασεν ὅτι δὴ μόνος αὐτὸς εἴη ὁ τῶν ὄλων Θεὸς καὶ Κύριος. Ἄλλ' ἔσται ταῦτα, φησὶν, ὅταν ἰάσῃται Κύριος τὸ σύντριμμα τοῦ λαοῦ αὐτοῦ, καὶ τὴν ὀδύνην τῆς πλάνης σου ἰάσεται. Συνετριμμένους γὰρ ἡμᾶς, καὶ ἐν ὀδύνῃ πληγῆς ὄντας· ἐπήρητο γὰρ ὁ τοῦ κολάζεσθαι φόβος Ἑλλήσι τε καὶ Ἰουδαίοις· ἰάσεται Χριστὸς. Ἥμεν δὲ τρόπον τινὰ παρειμένους τοῦ νοῦν, καὶ ἀδρανῆ, καὶ ἐκλυτον εἰς τὰ τῆς δικαιοσύνης ἔργα τὴν διάνοιαν ἔχοντες. Ἄλλ' οὐ μεμενηκαμεν ἐν τούτοις. Ἐχαρίσται γὰρ τὴν ἄκρην ὁ τῶν ὄλων Θεὸς, ἀπέφηνε δὲ καὶ νόσου τῆς ἀρχαίας ἀπηλλαγμένους καὶ εὐσθενεστάτους εἰς Χριστὸν δειδικαιωμένους· δι' οὗ καὶ μεθ' οὗ τῶν αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

C

TOMOS Γ'.

Ἰδοὺ τὸ ὄνομα Κυρίου διὰ χρόνου ἔρχεται πολλοῦ, καί οἱ μετὰ δόξης· τὸ λόγιον τῶν χειλέων αὐτοῦ, λόγιον ῥηγῆς πλήρες· καὶ ὄρη τοῦ θυμοῦ αὐτοῦ ὡς πῦρ ἔδεται. Καὶ τὸ πνεῦμα αὐτοῦ ὡς ὕδωρ ἐν φάραγγι σύρον, ἤξει ἔως τοῦ τραχήλου καὶ διασπασθήσεται, τοῦ ἔθνη ταραξάει ἐπὶ πλανήσει ματαλά, καὶ διώξεται αὐτοὺς πλάνησις ματαλά, καὶ λήψεται αὐτοὺς κατὰ τὸ πρόσωπον αὐτῶν.

Ἐπταπλάσιον ἔσεσθαι τοῦ ἡλίου τὸ φῶς τοῖς εἰς Χριστὸν πιστεύουσιν εὖ μάλα διερηκῶς, κατ' ἐκεῖνο τοῦ καιροῦ, καθ' ὃν ἂν ἰάσῃται τὸ σύντριμμα τοῦ λαοῦ αὐτοῦ, προσπαγεῖ χρησίμως, ὅτι καὶ κατὰ τοῦ συνετριμμένου Σατανᾶ, καὶ τῶν σὺν αὐτῷ δαιμονίων ὁ θεὸς ἔσται θυμὸς. Οὐ γὰρ ἐμελλον ἀκαταλήκτων ἔξαι τὴν καθ' ἡμῶν τυραννίδα, καὶ ἀκατάσβεστον τὴν ἰσχύν, ἐπιλάμψαντος μάλιστα τῶν τῶν ἀνθρώπων γένει τοῦ πάντων Σωτῆρος Χριστοῦ. Γέγονε δὲ τῆς προφητείας ὁ λόγος, οὐχ ὅσον γυμνός τε καὶ ἀναμφίστος, κατεσκιασμένος δὲ μᾶλλον καὶ βαθύς. Ἐσχημάτισται μὲν γὰρ ὡς περὶ τῶν Ἀσσυρίων, οἱ πεπορθήκασιν μὲν τὴν Ἱερουσαλήμ, εἶλον δὲ ἅπασαν τὴν Ἰουδαίαν, καὶ δορυλόητον ἔχοντες τὸν ἡγαπημένον Ἰσραὴλ, ὑπενόστησαν εἰς τὴν ἑαυτῶν, μονουοῦχι τῆς θείας δόξης κατορχούμενοι, καὶ οἰρηθέντες ὅτι καὶ οὐχ ἐκόντος Θεοῦ κεκρατήκασιν τῶν προσκυ-

νούντων αὐτῷ. Καὶ γοῦν ὁ Παφάκης τοῖς ἐν τῷ τεί- A
 χει προσπεφώνηκε λέγων, «Μὴ ἀπατάτω ὑμᾶς Ἐζε-
 χίας λέγων, ὅτι ῥύσεται ὁ Θεὸς Ἰσραὴλ ἐκ χειρὸς
 μου. [Μὴ βρύβρευοι ἐβρόδυσαντο οἱ Θεοὶ τῶν ἔθνῶν
 ἔκδοτος τὴν ἑαυτοῦ χόλυν ἐκ χειρὸς μου (1)];»
 Καταλαζονευσάμενοι τοῖνυν καὶ πολλὰ πεφλυαρη-
 κότες κατὰ τῆς ἀρρήτου δόξης ἀλοῖεν ἂν οἱ περι-
 ῶν ὁ λόγος. Διατελέσαντος δὲ τοῦ Ἰσραὴλ ἐν αἰχμα-
 λωσίᾳ καὶ ἐν δουλείᾳ τῇ παρ' αὐτοῖς ἔτος ἑβδομη-
 κοστὸν, ἐξείλετο πάλιν καὶ σέσωκεν ὁ τῶν ὄλων Θεός.
 Ἀνεκόμισε γὰρ εἰς τὴν Ἰουδαίαν, ἡγουμένων τὸ
 τηλικάδε Ζοροβάβελ τοῦ Σαλαθιήλ, ὃς ἦν ἐκ φυλῆς
 Ἰούδα, καὶ μέντοι καὶ Ἰησοῦ τοῦ ἱερέως τοῦ μεγά-
 λου. Οὐκοῦν δοκεῖ μὲν πως τῆς προφητείας ἡ δύνα-
 μεις, τό γε ἦκον εἰς τοῦμφανὲς τῶν συμβεβηκότων B
 τοῖς Χαλδαίοις καὶ τῇ Βαβυλῶνι ποιεῖσθαι μνήμην.
 Αἱ δὲ ἄλλοις τῶν εἰρημένων ἔννοιαι κατὰ τοῦ νοη-
 τοῦ γεγονόσιν Ἀσσυρίῳ, τοῦτ' ἐστὶ, τοῦ Σατανά,
 πρὸς ὃν εἰρηται παρὰ Θεοῦ. Ὅν τρόπον ἱμάτιον ἐν
 αἵματι πεφυρμένον, οὐκ ἔσται καθαρὸν, οὕτως οὐδὲ
 σὺ ἔση καθαρὸς, διότι τὴν γῆν μου ἀπόλεσας, καὶ
 τὴν λαὸν μου ἀπέκτεινας, οὐ μὴ μείνης εἰς τὸν
 αἰῶνα χρόνον, σπέρμα πονηρὸν. Ἐτοίμασον τὰ τέκνα
 σου σφαγῆναι ταῖς ἁμαρτίαις τοῦ πατρὸς σου, ἵνα
 μὴ ἀναστῶσι, καὶ τὴν γῆν κληρονομήσωσι, καὶ
 ἐμπλήσωσι τὴν γῆν πολέμου, καὶ ἐπαναστήσομαι
 αὐτοῖς, λέγει Κύριος Σαβαώθ, καὶ ἀπολώ αὐτῶν
 ὄνομα, καὶ κατάλειμμα, καὶ σπέρμα. Ἦξει τοῖνυν C
 ὁ χρόνος πολλοῦ τὸ ὄνομα Κυρίου, φησί. Καὶ εἰ
 μὲν ἱστορικῶς τις ἔλοιτο νοεῖν, δι' ἐτῶν ἑβδομή-
 κοντα κατηλέησεν ὁ Θεὸς τὸν Ἰσραὴλ. Εἰ δὲ δὴ τὴν ἔσω
 καὶ κεκρυμμένην τῶν ἔννοιῶν διάξοι τρίτον, εἰσδέ-
 ξεται κατὰ νοῦν, ὅτι πλεῖστον μὲν διατετέλεκε χρό-
 νον ὁ τῆς ἁμαρτίας εὐρέτης, τῆς ἑαυτοῦ δυστροπίας
 τὸν ζυγὸν ἐπιτιθεῖς ἅπασιν τοῖς ἐπὶ τῆς γῆς, ὥστε
 καὶ ἰδίους ἀποφῆναι προσκνητὰς, καὶ τοῖς τῆς ἁμαρ-
 τίας ἐγκαταδῆσαι βρόχοις. Ἄλλ' ἐπέφανεν ἡμῖν ὁ
 μονογενὴς τοῦ Θεοῦ Λόγος διὰ χρόνου πολλοῦ, καὶ
 γέγονε καιόμενος ὁ θυμὸς μετὰ δόξης, καὶ τὸ λόγιον
 τῶν χειλέων αὐτοῦ λογιὸν ὀργῆς πλήρες. Κύρος μὲν
 γὰρ ὁ Καμβύσου, Θεοῦ παροτρύνοντος, καὶ ἐξαν-
 ιστάτος εἰς μάχην, κατεστράτευσε τῆς Χαλδαίων,
 εἰλθε τε κατὰ κράτος τὴν Βαβυλωνίων, καὶ οἶον ὀργῆ
 καὶ πῦρ γέγονεν αὐτοῖς, πάντας γὰρ ὡσπερ κατεδή-
 δοκε, καὶ ἀφόρητον ἔχων τὴν ἐφοδον, ὡς ὕδωρ ἐν D
 φάραγγι σύρον ὤφθη τοῖς αὐτόθι, καὶ θορόβου καὶ
 τραχῆς ἐνέπλησε πάντα τὰ Χαλδαίων ἔθνη, κατ-
 εγνωσμένα δικαίως ἐπὶ πλανήσει ματαίᾳ. Ὤφθησαν
 γὰρ, ὡς ἔφη, ὅτι καὶ ἀκοντος Θεοῦ κατεκράτησαν
 τῆς Ἰουδαίας. Κατέλαβε τοῖνυν αὐτοὺς ἡ ματαία
 πλάνησις. Ἐπενήνεκται γὰρ αὐτοῖς παρὰ Θεοῦ τὰ
 ἐξ ἀκράτου θυμοῦ, καὶ ταῖς σφῶν αὐτῶν διολύλασι
 δυσσεβείαις· αὐτὸ δὴ τοῦτο πεπονηθότα, καὶ τὸν ἀρ-
 χέικαον δράκοντα κατέδοι τις ἂν. Γέγονε γὰρ αὐτῷ

est, dicens : « Ne decipiat vos Ezechias, dicens :
 Eripiet Deus Israel de manu mea. Num eripue-
 runt dii gentium, singuli regionem suam de manu
 mea ? » Insolentes igitur esse, et multum adversus
 ineffabilem majestatem blaterare, arguuntur hi, de
 quibus sermo est. Sed cum durasset Israel in ca-
 pitivitate et servitute apud eos septuaginta annos,
 rursus eripuit et servavit universorum Deus. Re-
 duxit enim in Judæam, ducibus tum Zorobabele, filio
 Salathielis ex tribu Juda, et Jesu sacerdote magno :
 sensus igitur prophetiæ, quantum quidem ad su-
 perficiem attinet, mentionem videtur facere eor-
 um quæ Chaldæis et Babyloii acciderunt. At
 434 vera dictorum sententia de Assyrio est sub
 intelligentiam cadente, nimirum Satana, ad quem
 dictum est a Deo : Quemadmodum vestimentum
 sanguine mistum non erit mundum, sic neque tu
 eris mundus, eo quod terram meam perdidisti, et
 populum meum occidisti ; non manebis in æterna
 tempora, semen improbum. Præpara filios tuos, ut
 mactentur in peccatis patris tui : ne resurgant, et
 terram hæreditario accipiant, et terram bello im-
 pleant, et ego resistam illis, dicit Dominus Sa-
 baoth, et perdam eorum nomen, et reliquias, et
 semen. Veniet igitur, inquit, post multum tempo-
 ris, nomen Domini. Si historice quis malit intelli-
 gere, post annos septuaginta misertus est Deus Is-
 raelis. Sin intus abstrusam sententiæ semitam in
 animum admiserit, longo tempore inventor pec-
 cati, jugum nequitiae suæ, omnibus terræ incolis
 imposuit jugiter, ut suos efficeret cultores, et pec-
 cati laqueis irretiret. Atqui post multum temporis,
 unigenitum Dei Verbum nobis apparuit. Et factus
 est ardens furor cum gloria, et eloquium labio-
 rum ejus, eloquium iræ plenum. Cyrus enim Cam-
 bysis filius, Deo stimulante et excitante, sine causa
 oppugnavit Chaldæos, terramque Babyloniorum
 cepit. Et velut ira et ignis factus est illis, omnes
 enim quasi devoravit, et intoleranda facta impres-
 sione, tanquam aqua in valle trahens factus est
 his qui ibi erant, et tumultu ac turba omnes Chal-
 dæorum gentes implevit, juste propter errorem
 vanum condemnatas. Putabant enim, ut dixi, quod
 etiam nolente Deo, devicissent Judæam. Invasit
 itaque eos vanus error. Irrogatum est enim ex im-
 potenti et vehementi furore supplicium, suisque
 perierunt impietatibus. Quod etiam passum fuisse
 principem malorum draconem videre est. Factum
 est enim illi eloquium Domini, eloquium iræ ple-
 num. Jubebantur enim et ipse et malæ cum ipso
 potestates in abyssum abire, et consumpti sunt ve-
 lut igni et aqua multa, distracti et agitati in ea-
 vernis infimis vi spiritus. Conturbati sunt enim
 et ipsi errore vano. Dixit namque : Universum or-

18. IV Reg. xviii, 32, 33.

(1) Quæ incinis clauduntur inseruimus ; legit enim interpres, typhotharumque oscitantia excidisse. videntur. EDIT. PATROL.

liem terrarum comprehendam manu ut nidum, et velut relicta ova tollam, et non est qui fugiat me, vel contradicat mihi. Putabat nimirum se revera Deum esse, et gloria. quæ soli omnium Conditori competebat, ad se perpetuo translata, terræ incolæ se posse vincere existimavit. Turbati ergo sunt, erroris vani damnati, et in his capti sunt. Pœna enim illis, et furor, et supplicium, ob hanc etiam causam illata sunt.

ἔξεται με ἢ ἀντεῖπει μοι. Ἐβήθη δὲ ὅτι Θεὸς ἔστι κατὰ ἀλήθειαν, καὶ τὴν μόνω πρέπουσαν τῶ πάντων δημιουργῶ δόξαν εἰς αὐτὸν μεταθεὶς διηνεκῶς ἐνόμισε δύνασθαι κρατεῖν τῶν ἐπὶ τῆς γῆς. Ἐταράχθησαν τοίνυν ἐπὶ πλανήσει ματαῖα κατεγνωσμένοι, καὶ μὲς καὶ κόλασις ἐπιγέχθησαν, καὶ ταύτης ἕνεκα τῆς

VERS. 29. *Num semper oportet vos lætari, et semper ingredi sancta mea velut festum celebrantes, et velut lætantes, intrare cum tibia montem Domini, ad Deum Israelis?*

Dixi, devicta Judæa, Babylonios continenter insultasse captis, et impie admodum divinum templum derisisse. Sed capti sunt et ipsi: quo autem modo, non est obscurum. O igitur Assyrii, inquit, nunquid omni tempore adversus meos cultores gaudere debetis, et in panegyris occasionem trahere, et prohibente nemine, sancta mea ingredi, etiam cum tibia et cithara? Atque hæc quidem historice. Sin contra Satanam et quæ ejus sunt sapientes ac sentientes dicantur, hoc modo intelliges: Gaudebat longo tempore, contra ineffabilem majestatem se extollens, et sanctos conterens, et justitiæ operariis immaniter resistens, et veluti conspurcare sancta Dei studens, et hanc rem festi et voluptatis loco ducens, et contra direptos ac possessos triumphans. Verum exiit hinc miser, Christo illum in id quod præter spem erat detrudente, et a tyrannide in nos deturbante.

Πνεύματος ἁγιασµόν. Ὁ δὲ τοῦ κατάρχειν διηµαρτηκῶς ἐν ἀκαταλήκτοις ἐστὶ δυσθυµίαις, καὶ τῆς αὐτοῦ δυναστείας κατολοφύρεται τὴν καταστροφὴν

VERS. 30, 31, 32. *Per vocem enim Domini vincentur Assyrii plaga ea, qua percutiet eos. Et erit ei undecunque, unde erat illis spes auxilii qua is confisus est; ipsi cum tibiis et citharis bellabunt contra illum ex commutatione.*

436 Per vocem Domini, pro, jubente Domino, dicit. Etenim victi sunt Assyrii, et plagæ obnoxii sibi illatæ, Cyro et Persis et Medis, ut dixi, potentia et voluntate Dei, depopulantibus eos et tollentibus. Sed ante hæc, tum Medi, tum Persæ erant Chalæorum defensores, habebantque spem in illis posse se feliciter agere, ac regiones et populos quos velent, facile subigere. Ii ergo, inquit, illi, in quibus erat Babylonis spes auxilii, rebus mutatio-

τὸ λόγιον Κυρίου, λόγιον ἐργίης πλήρες. Προσεάτοντο γὰρ εἰς τὴν ἄβυσσον ἀπελθεῖν, αὐτὸς τε καὶ αἱ σὺν αὐτῷ δυνάμεις πονηραί. Δεδαπάνηται ἐξ ὡσπερ καὶ ὑπὸ πυρὸς, καὶ ὡς ἐξ ὕδατος πολλοῦ κατασυρόμεναι τῇ δυνάμει τοῦ πνεύματος ἐν τοῖς κατωτάτω μυχοῖς. Συνεταράχθησαν γὰρ ἐπὶ πλανήσει καὶ αὐταὶ ματαῖα. Ἐφῆ μὲν γὰρ, ὅτι τὴν οἰκουμένην ὅλην καταλήψομαι τῇ χειρὶ ὡς νοσσιάν, καὶ ὡς καταλελειμμένα ὡὰ ἀρῶ, καὶ οὐκ ἔστιν ὃς διαφεύξεται.

Mὴ διὸ παντὸς δεῖ ὑμᾶς εὐφραίνεσθαι καὶ εἰσπορεύεσθαι εἰς τὰ ἁγιά μου διαπαντὸς ὡσεὶ ἐρτάζοντες, καὶ ὡς εὐφραυομένους εἰσελθεῖν μετὰ αὐλοῦ εἰς τὸ ὄρος Κυρίου πρὸς τὸν Θεὸν τοῦ Ἰσραὴλ;

Ἐφῆν ὅτι κατακρατήσαντες τῆς Ἰουδαίων χώρας οἱ Βαβυλώνιοι κατεχόρευον τῶν ἐαλωκότων, καὶ αὐτὸν που τάχα τὸν θεὸν διαγελῶντες ἀνὸ νοσσιώτατα διετέλουν. Ἄλλ' ἤλωσαν καὶ αὐτοὶ· καὶ τίνα τρόπον, οὐκ ἀσυμφανές. Ὡ τοίνυν Ἀσσύριοι, φησὶ, μὴ ἐν παντὶ καιρῷ κατευφραίνεσθαι τῶν ἐμῶν ὀφείλετε προσκυνητῶν, καὶ πανηγύρεως ἀφορμὴν ποιεῖσθαι, ἐξείργοντος οὐδενὸς εἰσπορεύεσθαι εἰς τὰ ἁγιά μου, καὶ μετὰ αὐλοῦ καὶ κιθάρης; Καὶ ταυτὶ μὲν ἱστορικῶς. Πρὸς δὲ γε τὸν Σατανᾶν καὶ τοὺς τὰ αὐτοῦ φρονούντας εἰ λέγοιτο, τοῖόνδε τι νοήσεις· Εἰς μακροὺς ἡψφραίνετο χρόνους τῆς ἀρρήτου δόξης κατεπιρρόμενος, καὶ συνθραύων ἁγίους, καὶ τοῖς τῆς δικαιοσύνης ἐργάταις ἀγρίως ἀντιπατόμενος, καὶ οἷον καταμαίνειν ἐπιχειρῶν τὰ ἁγία τοῦ Θεοῦ, ἑορτὴν τε καὶ θυμηδίαν τὸ χρέμα ποιοῦμενος, καὶ τοῖς πλεονεκτοῦμένοις ἐπιγανύμενος. Ἄλλ' ἐκπέπτωκε τῶν τοιούτων ὁ δειλίαιος, Χριστοῦ κατορθώσαντος εἰς τὸ παρ' ἐλπίδα, καὶ τῆς καθ' ἡμῶν ἀποσοδῆσαντος τυραννίδος. Πέπαιται τοίνυν αὐτοῦ πᾶσα θυμηδία, καὶ εὐφροσύνη· ἔστησε τὴν καθ' ἡμῶν χορείαν, καὶ εἰς πᾶν τοῦναντίον μεταπεφοίτηκε τῶν πραγμάτων ἢ φύσις. Ἡμεῖς μὲν γὰρ τέρψιν καὶ τρυφὴν πεποιήμεθα τὴν διὰ Χριστοῦ σωτηρίαν, καὶ τὴν ἐν πίστει δικαίωσιν, καὶ τὸν διὰ τοῦ

Διὰ γὰρ φωνῆς Κυρίου ἠττηθήσονται Ἀσσύριοι, τῇ πληγῇ ἣν ἀρ πατάξῃ αὐτούς. Καὶ ἔσται αὐτῶν κυκλόθεν ὄθεν ἦν αὐτῶν ἡ ἐλπίς τῆς βοήθειας, ἐφ' ἣ αὐτοὺς ἐπεποίησε· αὐτοὶ μετὰ αὐλῶν καὶ κιθάρης πολεμήσουσιν αὐτὸν ἐκ μεταβολῆς.

Τὸ, διὰ φωνῆν Κυρίου, φησὶν, ἀντὶ τοῦ, κελεύοντος τοῦ Κυρίου. Καὶ γὰρ ἠττηθήσαν οἱ Ἀσσύριοι, καὶ ὑπὸ πληγῆν γεγόνασι τὴν ἐπενηγεμένην αὐτοῖς, Κύρου καὶ Περσῶν καὶ Μήδων καταδουόντων, ὡς ἔζην, καὶ ἡρπχότων αὐτοὺς κατὰ κράτος καὶ βουλήσιν Θεοῦ. Ἄλλ' ἦσαν πρὸ τούτων ἐπ' αὐτοῖς τὴν ἐλπίδα τοῦ δύνασθαι κατορθοῦν τὸ κατακρατεῖν εὐκόλως, ὡν ἂν ἔλοινοτο χωρῶν καὶ λαῶν. Αὐτοὶ τοίνυν, φησὶν, ἐκείνοι, ἐφ' οἷς ἦν τοῖς Βαβυλωνίοις ἡ τῆς

ἐπικουρίας ἐλπίς, μονονουχί μεταβολήν, καὶ ἀνάχυσιν ἅ-
την εἰς πᾶν τοῦναντίον πεπονητότων αὐτοῖς τῶν πραγ-
μάτων, μετὰ κιθάρας καὶ αὐλῶν, τοῦτ' ἔστι, χαίροντές
τε καὶ ἑορτάζοντες πολεμήσουσιν αὐτῷ. Τοῦτο δ' ἂν
ὄρωτο γεγονός; ἐπὶ γὰρ τῷ Σατανᾷ καὶ τῆς τῶν ἀκα-
θάρτων πνευμάτων ἀγέλης. Ἐἶχον μὲν γὰρ ἐν τῷδε
τῷ κόσμῳ μυρίους τε ὄσους, μᾶλλον δὲ καὶ ἀναρι-
θμήτους προσκνητάς, ἀλλὰ διὰ φωνῆς Κυρίου, τοῦτ'
ἔστι, διὰ κηρύγματος Χριστοῦ, γεγόνασιν ὑπὸ πλη-
γῆν καὶ ἠττήθησαν, καὶ οὗς προσεδόκησαν ἔχειν
ἐπικουροῦντας ἑαυτοῖς, οὗτοι παραδόξως εἰς πᾶν
τοῦναντίον ὑπομείναντες τὴν μεταβολήν. Κέκληνται
γὰρ διὰ πίστεως καὶ πεπολεμηκασιν αὐτοῖς. Καθ-
ήθησιν γὰρ τεμένη, κατεσεισθήσαν βουνοὶ, καὶ πλη-
θὺς ἀκαθάρτων δαιμόνων δεδαπάνηται πυρὶ, καὶ
τοῦ πάλαι κρατοῦντος κατεγνώκατες, Θεὸν τὸν φύσει
καὶ ἀληθῶς Βασιλέα καὶ Κύριον ἐπεγράψαντο. Καὶ
πεποιήθησαν περὶ πολλοῦ τὸ διὰ πάσης ἀρετῆς τὸν
εὐδόκιμον ἀληθῶς καὶ ἐξαίρετον ἐπιτηδεύειν βίον, τὸ
ἐν φαυλότητι ζῆν ῥιπτοῦντες ὡς ἀπώτατω.

Ὁὗ γὰρ πρὸ ἡμερῶν ἀπαιτηθήσῃ; *Μὴ καὶ σοὶ
ἠτοιμάσθῃ βασιλεύειν; Φάραγγα βαθεῖαν, ξύλα
κείμενα, πῦρ, καὶ ξύλα πολλὰ. Ὁ θυμὸς Κυρίου,
ὡς φάραγξ ἀπὸ θείου καιομένη.*

Πολεμηθήσεσθαι τὸν Ἀσσύριον, ἀφ' ὧν ἦν εἰκὸς
καὶ ἐπικουρεῖσθαι μᾶλλον προσδοκᾶν, καὶ ὅτι τὰ
παντὸς ἐπέκεινα κακοῦ πείσεται λέγων, ἀναγκαίως
ἐπιφέρει καὶ ταῦτα. Ἐπειδὴ γὰρ μακροῦς αὐτοῖς
χρόνους ἀνεξικακῆσας ὄραται, καὶ μόλις ἐπενεγχόν
ἀφόρητα πεπλημεληκόσι τὰς δίκας, ἀπολογεῖται
τρόπον τινὰ, καὶ φησὶν· Οὐ γὰρ πρὸ ἡμερῶν ἀπαι-
τηθήσῃ. Ἀνεξικακεῖ μὲν γὰρ ὁ τῶν ὄλων Θεός, καὶ
τοῖς πταίουσιν ἐπιδαφιλεύεται τὴν χρηστότητα, ἢ
τάχα πως αὐτοῖς μεταθεθεῖν αἱ γνώμαι πρὸς τὰ
ἀμείνω, καὶ μετανοεῖν ἤρημένοι, τὴν ὀφειλομένην
αὐτοῖς διαδιδράσκωσι κύλασιν. Οὐδεὶς δὲ τούτων
γεγενημένου, λοιπὸν ἐπάγει τὰ ἐξ ὀργῆς, οὐ πρὸ
ἡμερῶν τοῦτο πράττων, ἀλλ' ὡς ἐν καιρῷ λοιπὸν
καὶ ὅσον εἰς μέτρον ἐλθοῦσης, τὸ ὅτι μάλιστα πρέ-
πον τῇ γαλήνῳ καὶ φιλανθρωπία τοῦ πάντων
κρατοῦντος Θεοῦ. Οὐκοῦν, ὦ Ἀσσυρίε, φησὶ, γέγονά
σοι χρηστός, καὶ μακρόθυμος. Οὐ γὰρ πρὸ ἡμερῶν
ἀπαιτηθήσῃ. Δῆλον δὲ ὅτι τὰς ἐφ' οἷς εἰς τοὺς ἑμοὺς
πεπαρμένης δίκας. Τοιοῦτόν ἐστι τὸ πρὸς τὸν μα-
κάριον Ἀβραάμ εἰρημένον· Οὐδέπω γὰρ ἀναπεπλή-
ρωνται αἱ ἀμαρτίαι τῶν Ἀμωρραίων ἕως τοῦ νῦν.
Ἄλλὰ καὶ ὁ μακάριος προφήτης Ζαχαρίας γυναῖκα
τεθεσθαι φησὶ, περυγυθέντα μὲν ἔποπος δίκην,
ἀποφέροντα δὲ τὸ μέτρον, καὶ ὡς ἐν εἶδει γυναικὸς
καθημένην ἐν μέσῳ τὴν ἀμαρτίαν. Συμμετρεῖ γὰρ
ὁ νομοθέτης τοῖς ἐκάστου πλημελημασιν ἀναλό-
γως τὰς δίκας. Ἄλλ' ἠθήσῃ, ὦ Ἀσσυρίε, φησὶν, ὅτι
καὶ σοὶ ἠτοιμάσθῃ τὸ διηνεκῶς βασιλεύειν, ἦτοι δύ-
νασθαι κρατεῖν, καὶ ἀκράδαντον ἔχειν τὴν κατὰ
πάντων πλεονεξίαν; Ἄλλ' ἐσφάλης τ' ἀληθοῦς· κλη-
ρονομήσεις γὰρ μᾶλλον φάραγγα βαθεῖαν, καὶ ξύλα
κείμενα, καὶ πῦρ. Ἔσται γὰρ οὕτως ἐπὶ σὲ καὶ ἐπὶ

nemet tantum non confusionem in omne contrarium
subeuntibus, cum cithara et tibiis, id est, gaudentes
et festum celebrantes, bellabunt contra illum. Hoc
etiam videri potest factum in Satana et immundo-
rum spirituum grege. Habebant enim in hoc mundo
infinitos, potius et innumeros cultores, sed per vo-
cem Domini, id est, per prædicationem Christi,
plagæ subjecti sunt, et victi, et quos sperabant
habere auxiliares sibi, hi præter opinionem passi
sunt mutationem in omne contrarium. Vocati enim
sunt per fidem, et cum illis gesserunt bellum. Nam
subversa sunt fana, commoti colles, et multitudo
immundorum dæmonum igne est consumpta, et ve-
tere principe damnato, Deum natura et vere, Regis
ac Domini titulo insigniverunt. Et magni æstima-
runt, vitam probatam et præclaram in omni vir-
tute vere colere: vitam autem vitiosam quam lon-
gissime profugarunt.

VERS. 35. *Non enim ante dies lues? Nunquid etiam
tibi paratum est regnare? Vallam profundam, ligna
posita, ignem et ligna multa. Furor Domini, ut talis
a sulphure incensa.*

Ubi dixisset Assyrium bello impetendum ab his,
a quibus par erat potius auxilium expectare, quod-
que hæc quæ omnibus malis acerbiora essent pate-
retur, necessario infert et ista. Postquam enim longo
tempore eos tolerasse videbatur, vixque intulisse
supplicia intoleranda patrantibus, apologiam facit
quodammodo, et inquit: Non enim ante dies lues.
Tolerat enim, et benigne ac prolixè benignitatem
suam confert in delinquentes universorum Deus, ut
ad meliora eorum mentes convertantur, et pœnitentiam
agentes debitam sibi pœnam effugiant. Quod
cum factum non sit, deinceps inducit **437** iram:
non ante dies hoc faciens, sed veluti tempore, cum-
que ad mensuram venit, prout maxime serenitati
et humanitati omnium dominatoris Dei convenit.
Itaque, inquit, o Assyrie, fui tibi benignus et lon-
ganimis. Non enim ante dies lues, scilicet pœnas,
eo quod in meos debacchatus es. Tale est quod
dictum fuit beato Abrahamo: « Nondum enim ex-
pleta sunt peccata Amorrhæorum usque ad hoc
tempus ». Quin et beatus Zacharias propheta ⁸⁰
mulieres se vidisse ait alias instar upuræ, et defe-
rentes mensuram, et velut in forma mulieris sedens
in medio peccatum. Admetitur enim legislator ana-
logice et convenienter uniuscujusque delictis pœnas.
Sed putasti, inquit, o Assyrie, quod et tibi præpara-
tum sit continue regnare, vel posse imperium te-
nere, et inconcussum habere in omnes dominatum?
Sed aberrasti a vero: nam hæreditario potius accipies
valem profundam, et ligna posita, et ignem.
Erit enim sic in te et in tuos furor Domini. Dixerim
autem et hoc convenire maxime dici Satanae. Pos-
edit enim vi terram universam, priusquam Christus

⁷⁹ Gen. xv, 16. ⁸⁰ Zach. v, 9.

effulserit. Ubi vero Deus et Dominus effulsit nobis, ahactus est tanquam sævissima fera e grege credentium, descenditque ad orcum, ignem et flammam ibi hæreditario consecutus. Erit namque ei furor Domini, quasi vallis a sulphure incensa. Non igitur ante dies luit, sed tempore postea illum ad hoc vocante. Nec enim comparatum est, ut ille regnet perpetuo, ut certe Christo Servatori omnium, cui illud per vocem Davidis dici a nobis commode potest: « Solium tuum, Deus, in sæculum sæculi, virga rectitudinis, virga regni tui ⁶¹. »

τῷ πάντων Σωτῆρι Χριστῷ· ᾧ δὴ πρὸ ὑμῶν πρόπει ὁ Θεός, εἰς τὸν αἰῶνα τοῦ αἰῶνος· ῥάβδος εὐθύτητος

CAP. XXXI. VERS. 1, 2. *Væ qui descendunt in Ægyptum ad auxilium, qui equis confidunt et curribus. Sunt enim multi, et eorum qui equis insident multitudo magna. Et non confitei sunt Sancto Israelis, neque Deum quæsierunt. Ipse autem sapienter adduxit super eos mala. Et verbum ejus non frustrabitur. Et insurget in domos hominum malorum, et contra spem eorum vanam. Ægyptium hominem et non Deum, equorum carnes, nec est auxilium.*

438 Cum propheta didicerit eventura Assyriis, temporum successu, et quod Persis ac Medis devastantibus eorum regionem, funditus internecione deferentur, Deo nempe in illos excitante Cyrum: venit ad commemorationem inobedientiæ Israelitarum. Cepit enim Babylonius Judæam, et ipsam sanctam civitatem, dico Jerusalem: abduxitque Israelitæ captivum, relictis deinde in Judæa Deus exhibuit misericordiam. At cum illi ad Ægyptios desiderare voluerunt, veriti ne quando de integro bellum sibi inferretur ab Assyriis, mandavit is qui servare potest, per vocem Jeremiæ, ne descenderent in terram Ægyptiorum. Cæterum ubi postea quoque facti sunt rebelles, putaveruntque servaturas se potius humanas suppetias, ceciderunt in Ægypto, et funditus omnes interierunt. Exclamat igitur in ipsos propheta: *Væ, inquit, qui descendunt in Ægyptum, ad auxilium. Non enim Deo qui omnia valet nixi sunt, sed equis potius et curribus, quorum magnus erat numerus in Ægypto; verum sapiens universorum Deus adduxit in illos mala, et verbum ejus non frustratum est. Dixit enim illis voce Jeremiæ, quæ infra posita sunt. Igitur in domos hominum malorum insurget, scilicet confugientium in Ægyptum, et ad spem eorum vanam. Elegerunt enim, inquit, adiutorem Ægyptium hominem et non Deum, equorum carnes. Loquitur autem propheta, emphasi vehementissima, Israelitarum inscitiam redarguens. Quid enim est equus, nisi sola caro? Et quæ vis est carnis adeo infirmæ, et corruptioni subjectæ? Tale quid etiam inquit propheta Jeremias: « Exsecratus, qui spem habet in homine, et firmabit carnem brachii sui, cujus cor recedit a*

τοὺς σοὺς ὁ θυμὸς Κυρίου. Φαίην δ' ἄν, ὅτι ταυτὶ δὴ μάλιστα πρόπει ἄν καὶ αὐτῷ λέγεσθαι τῷ Σατανᾷ. Πεπλεονέκτηκε μὲν γὰρ τὴν σύμπασαν γῆν ἑπιλάμψαι Χριστόν. Ἐπειδὴ δὲ Θεὸς καὶ Κύριος ἐπέφανε ἡμῖν, ἀπεσοβήθη μὲν οἷά τις παγγάλεπος θῆρ τῆς τῶν πιστευσάντων ἀγέλης, κατώχρετο δὲ καὶ εἰς ἄδου πῦρ ἐκεῖ κληρονομήσων, καὶ φλόγας. Ἔσται γὰρ αὐτῷ ὁ θυμὸς Κυρίου ὡς φάραγξ ὑπὸ θεοῦ καιομένη. Οὐκοῦν οὐ πρὸ ἡμερῶν ἀπητήθη, καιροῦ δὲ λοιπὸν εἰς τοῦτο καλοῦντος αὐτόν· οὐ γὰρ ἠτημάσθη βασιλεύειν καὶ αὐτῷ διηγεκῶς, καθάπερ ἀμέλει καὶ ἄν λέγεσθαι τὸ διὰ φωνῆς τοῦ Δαβὶδ· « Ὁ θρόνος σου, ἡ ῥάβδος τῆς βασιλείας σου. »

B *Οὐαί, οἱ καταβαίνοντες εἰς Αἴγυπτον ἐπὶ βοήθειαν, οἱ ἐφ' ἵπποις πεποιοῦτες, καὶ ἄρμασιν· ἔστι γὰρ πολλὰ καὶ ἐφ' ἵπποις πλήθη σφόδρα. Καὶ οὐκ ἦσαν πεποιοῦτες ἐπὶ τὸν Ἄγγιον τοῦ Ἰσραὴλ, καὶ τὸν Θεὸν οὐκ ἐζήτησαν. Καὶ αὐτὸς σφοδρῶς ἤγαγεν ἐπ' αὐτοὺς κακὰ, καὶ ὁ λόγος αὐτοῦ οὐ μὴ ἀθετηθῆ, καὶ ἐπανωστήσεται ἐπ' οἴκους ἀνθρώπων πονηρῶν, καὶ ἐπὶ τὴν ἐλπίδα αὐτῶν τὴν ματαίαν. Αἰγύπτιον ἀνθρώπων καὶ οὐ Θεὸν, ἵππων σάρκας, καὶ οὐκ ἔστι βοήθεια.*

Μεμαθηκῶς ὁ προφήτης τὰ τοῖς Ἀσσυρίοις συμβησόμενα κατὰ καιροῦς, καὶ ὅτι Περσῶν καὶ Μήδων καταδουόντων αὐτοῖς τὴν χώραν πανολεθρεῖ καταφθαρησονται, Θεοῦ δηλονότι κατεξανιστάτους αὐτοῖς τὸν Κύρον, εἰς ἀνάμνησιν ἔρχεται τῆς ἀπειθείας τῶν ἐξ Ἰσραὴλ. Ἐλε μὲν γὰρ τὴν Ἰουδαίαν ὁ Βαβυλωνίος, καὶ αὐτὴν δὲ τὴν ἁγίαν πόλιν, φησὶ δὴ τὴν Ἱερουσαλήμ, ἀπεκόμισέ τε τὸν Ἰσραὴλ αἰχμηάτων, εἶτα τοῖς περιλειμμένοις κατὰ τὴν Ἰουδαίαν εἰδίδου Θεὸς τὸν ἔλεον. Ἐπειδὴ δὲ ἠβελον μεταφοιτησάι πρὸς Αἰγυπτίους δεδιότες μὴ ἄρα πως καὶ εἰσαῦθις αὐτοῖς ὁ παρὰ τῶν Ἀσσυρίων ἐπενεχθεῖ πόλεμος, προσέταττεν ὁ σώζειν δυνάμενος, διὰ φωνῆς Ἱερεμίου, μὴ καταβαίνειν αὐτοὺς εἰς τὴν Αἰγύπτω. Ἐπειδὴ δὲ καὶ μετὰ τοῦτο γεγόνασιν ἀπειθεῖς, ψήθησαν δὲ ὅτι διασώσει μάλλον αὐτοὺς ἡ ἀνθρώπων ἐπικουρία, πεπτώκασιν ἐν Αἰγύπτῳ, καὶ ἄρθησαν πάντες ἀπολώλασι. Ταλανίζει τοίνυν αὐτοὺς ὁ προφήτης· Οὐαὶ γὰρ, φησὶν, οἱ καταβαίνοντες εἰς Αἴγυπτον ἐπὶ βοήθειαν. Ἐθάρσησαν γὰρ οὐχὶ δὴ μάλλον τῷ πάντα ἰσχύοντι Θεῷ, ἀλλ' ἐφ' ἵπποις καὶ ἄρμασι· πλεῖστα γὰρ ἦν ἐν Αἰγύπτῳ. Ἀλλὰ σφοδρῶς ὦν ὁ τῶν ὄλων Θεὸς ἤγαγεν ἐπ' αὐτοὺς κακὰ, καὶ ὁ λόγος αὐτοῦ οὐ μὴ ἀθετηθῆ. Ἐφη γὰρ διὰ φωνῆς Ἱερεμίου πρὸς αὐτοὺς τὰ ὑποτεταγμένα. Οὐκοῦν ἐπ' οἴκους ἀνθρώπων ἀναστήσονται πονηρῶν, τῶν καταπεφυγόντων εἰς Αἴγυπτον δηλονότι καὶ ἐπὶ τὴν ἐλπίδα αὐτῶν τὴν ματαίαν. Ἐβλοντο γὰρ ἐπικουρον, φησὶν, Αἰγύπτιον ἀνθρώπων, καὶ οὐ Θεὸν, ἵππων σάρκας. Ἐμφαντικώτατα δὲ φησὶν ὁ προφήτης, τῶν ἐξ Ἰσραὴλ ἐλέγχων τὸ ἀμαθές. Τί γὰρ ἔστιν ἵππος ἢ ὅτι μόνη σὰρξ; Ποία δὲ σαρκὸς ἡ δύναμις, τῆς οὕτως ἀσθενούς καὶ ὑποκειμένης τῇ φθορᾷ; Τοιοῦτόν τι φησὶ καὶ ὁ

⁶¹ Psal. XLIV, 7.

προφήτης Ἰερεμίας· « Ἐπικατάρατος, ὃς τὴν ἐλπίδα ἔχει ἐπ' ἄνθρωπον, καὶ στηρίσει σάρκα βραχίονος αὐτοῦ, καὶ ἀπὸ Κυρίου ἀποστή ἡ καρδία αὐτοῦ. » « Ἀγαθὸν γὰρ ἀληθῶς τὸ ἐλπίζειν ἐπὶ Κύριον, ἢ ἐλπίζειν ἐπ' ἄνθρωπον. »

Ὁ δὲ Κύριος ἐπάξει τὴν χεῖρα αὐτοῦ ἐπ' αὐτούς· καὶ κοπιήσουσιν οἱ βοηθοῦντες, καὶ ἅμα πάντες ἀπολοῦνται.

Ἐπεὶ γὰρ Αἰγύπτιοι τὴν ἀλάζονα καὶ ἀγέρωχον ὄφρυν ὑφούντες, ἐδέχοντο μὲν τοὺς ἐξ Ἰσραήλ, ζῶντο δὲ οἱ τῶν παρὰ σφίσι ψευδωνύμων θεῶν ἢ δυνάμεις ἐν ἀμεινοσίν ἐστι τοῦ τῶν Ἑβραίων Θεοῦ, δέδονται καὶ αὐτοὶ τοῖς Βαβυλωνίοις· κεκρατήκασι γὰρ τῆς χώρας, καὶ συνδιολώλασι τοῖς οἰκοῦσιν αὐτήν, οἱ αὐτοὶ κατελιγμένοι τῶν ἐξ Ἰσραήλ. Ταῦτα φησὶν ἐπάξειν αὐτοῖς τὴν χεῖρα τὸν Κύριον, καὶ ὅτι πάντη τε καὶ πάντως κοπιήσουσι, τοῦτ' ἐστίν, ἀτονήσουσιν, οἱ τὴν ἀμαχον αὐτοῖς ἐπικουρίαν ὑπισχνούμενοι, καὶ ἅμα πάντες ἀπολοῦνται.

Ὅτι οὕτως εἶπέ μοι Κύριος· Ὅν τρόπον ἐὰν βοήσῃ λέων, ἢ σκύμνος ἐπὶ τῇ θήρᾳ, ἢ ἐλαθε, καὶ κρᾶξῃ ἐπ' αὐτῆς, ὅως ἂν ἐμπλησθῇ τὰ ὄρη τῆς θωπῆς αὐτοῦ, καὶ ἠετήθησαν, καὶ τὸ πλῆθος τοῦ θυμοῦ ἐπτοήθησαν· οὕτω καταθήσεται Κύριος ἐπιστρατεῦσαι ἐπὶ τὸ ὄρος Σιών, ἐπὶ τὰ ὄρη αὐτῆς. Ὡς ὄρνεα πετόμενα, οὕτως ὑπερασπιεῖ Κύριος ὑπὲρ Ἱερουσαλήμ, καὶ ἐξελεῖται, καὶ περιποιήσεται, καὶ σώσει.

Προσέβριψε μὲν ὁ προφήτης μεταξὺ τὴν ἐπίπληξιν, τὴν ἐπὶ γε, φημί, τοῖς καταβαίνουσιν εἰς Αἴγυπτον, καὶ μὴν καὶ ἐπικουρον εἶχειν ἐλομένους Αἰγύπτιον ἄνθρωπον, καὶ οὐ Θεόν. Ἐφη δὲ οἱ συνδιολοῦνται τοῖς ἐπαμύνειν ὑπισχνουμένοις. Εἶτα πάλιν ἀνακομίζει πρὸς τὸ ἐν ἀρχαῖς τὸν λόγον· εἰπὼν γὰρ, ὅτι φάραγγα βαθεῖαν κληρονομήσουσιν οἱ Ἀσσύριοι, προαφηγείται σαφῶς, ὅτι καὶ ἐπικουρήσει Θεὸς τοῖς εὐσεβομένοις αὐτὸν, καὶ ὑπεραθλήσει τῶν κατὰ τὴν Ἰουδαίαν, ἐφαλεῖται δὲ οὕτω τοῖς ἀδικεῖν ἐθέλουσιν αὐτήν, καθάπερ ἀμέλει καὶ λέων ἐπὶ θήρᾳ μέγα τι καὶ ἐξαισιον τοῖς ἀνθεοσηκόσιν ἐπιβρυχώμενος. Φατοὶ γὰρ τοῦτο τὸ θηρίον, λιμοῦ κατεξανιστῶντος αὐτὸ πρὸς τὸ δεῖν, ἢ βοῶν ἀγέλαις, ἡγουν ἐτέροις τῶν θρεμμάτων ἐπιπηδᾶν, προκαταπτοεῖν αὐτὰ δεινῶ καὶ φοβερωτάτῳ βρυχήματι, καὶ ἀφόρητον ποιεῖσθαι τοῖς ποιμέσι τὴν ἐφοδον. Οὕτως, φησὶν, καταθήσεται Κύριος ἐπιστρατεῦσαι ἐπὶ τὸ ὄρος τὸ Σιών, τοῦτ' ἐστίν, τὴν Ἱερουσαλήμ, ἐπὶ τὰ ὄρη αὐτῆς. Ὡς ὄρνεα πετόμενα, οὕτως ὑπερασπιεῖ Κύριος ὑπὲρ Ἱερουσαλήμ. Νεοστοκομοῦσι μὲν γὰρ ἐν τοῖς ὄρεσι πτηνὰ, καὶ ἐν τοῖς δασέσι τῶν φυτῶν διαπηγνυται καλιάς. Εἰ δὲ δὴ τις ἔσπερος ὄρνις ἢ ὄφις ἀποσυλησάι βούλοιο τῶν νεοττῶν, ὑπερμάχεται δεινῶς ἢ τεκοῦσα αὐτούς, καὶ τῆς ἐνοῦσης αὐτῆς φιλοστοργίας τὴν δύναμιν καθίστησιν ἐναργῆ, περιπταμένη τε καὶ τρύζουσα καὶ μονοχυλὴ πλεῖστην ὄσσην τοῦ παραλοῦν ἐθέλοντος ποιομένη τὴν καταβολήν. Οὕτως, φησὶν, ὁ τῶν ὄλων Κύριος, ὑπερασπιεῖ τῆς Ἱερουσαλήμ, καὶ ἐξελεῖται, καὶ περιποιήσεται, καὶ σώσει. Γέγονε δὲ ταῦτα πε-

Domino⁸². — « Vere enim melius est sperare in Domino, quam sperare in homine⁸³. »

« Agathon gar alēthōs tō elpizein ep̄i Kyriōn, ἢ elpizein ep̄i anthrōpon. »

VERS. 3. Dominus autem adducet manum suam in eos, et laborabunt auxiliantes, et simul omnes peribunt.

Postquam enim Ægyptii arrogans et elatum tolentes supercilium, recepissent Israelitas, putassentque virtutem suorum falso nominatorum deorum, præstantiorem esse Deo Hebræorum, traditi sunt et ipsi Babylonis: subegerunt namque regionem, et qui ibi relictis sunt 439 Israelitæ, una cum inhabitantibus eam perierunt. Dicit igitur Dominum ipsis inducturum manum, et quod prorsus penitusque laborabunt, id est, debilitabuntur hi, qui inexpugnabile præsidium illis promittunt: et simul omnes peribunt.

VERS. 4, 5. Quia sic dixit mihi Dominus: Quemadmodum, si clamavit leo vel catulus leonis ob prædam quam cepit, et vociferabitur super ea, donec impleti sint montes voce ejus, et victi sint, et magnitudine furoris perterriti: sic descendet Dominus ut prælietur in monte Sion, in montibus ejus. Ut aves volantes, sic proteget Dominus Jerusalem, et eripiet, et fovebit, et servabit.

Interjecit propheta territationem, in eos, inquam, qui descendunt in Ægyptum, et qui adiutorem habere maluerunt Ægyptium hominem, et non Deum. Dixitque simul periturus cum his qui promittebant subsidium: rursusque ad eum sermonem redit, qui ab initio fuit. Cum enim dixisset: Vallem profundam hæreditario possidebunt Assyrii, manifeste declarat Deum auxilium laturum rite colentibus se, et pro Judæis pugnaturum, et sic aggressurum illos qui injuria Judæam volunt afficere, veluti leo quidem, ob prædam magna et horribili voce irrugit obsistentibus. Nam aiunt hanc feram, fame incitante, quo armenta boum vel alia pecora aggrediat, prius illa perterrere magno et terrifico admodum rugitu, et intolerabilem impetum facere in pastores. Sic, inquit, descendet Dominus ut prælietur in monte Sion, id est, Jerusalem, in montibus ejus. Ut aves volantes, sic proteget Dominus Jerusalem. Pullos enim suos curant in montibus volucres, et in densis arboribus constituunt nidos. Quod si alia quæpiam avis vel serpens pullos velit diripere, mater defendit acriter, et circumvolitando et substridendo, et tantum non ingentem clamorem edendo in eum qui destruere vult, affectus pietatisque suæ virtutem declarat. Sic, inquit, universorum Dominus proteget Jerusalem, et eripiet, et fovebit, et servabit. Facta sunt autem hæc, vastata Babylone, et Cyro e captivitate Israelæm relaxante. 440 Reversi enim sunt, regnum administrante apud eos Zoro-babelo filio Salathielis, qui erat ex tribu Juda, sa-

⁸² Jerem. xvii, 5. ⁸³ Psal. lvi, 9.

cerdotio autem fungente Jesu filio Josedec, sacerdote magno. Cumque instaurarent moenia Jerusalem, adorti sunt finitimi quidam, volentes impedire. Nemo tamen vicit, Deo nervos ac vires audente Israel. Ejusmodi quoque exstitit in nos Servatoris nostri auxilii virtus. Cepit enim omnes captivos, qui creditus est hujus sæculi esse Deus: sed insiliit in illum Christus, tanquam leo quidam vel catulus leonis, et verbo potentiae suae eum abolevit. Dominus est Sabaoth. Et præliatus est in monte Sion, id est, certavit pro intelligibili Sion, quæ est Ecclesia Dei viventis, et velut proprium suum nidum servavit fortiter. Pater siquidem peccati factavit insigni superbia, Totum orbem habitabilem comprehendam manu velut nidum: et velut derelicta ova tollam, et non est qui effugiat me, vel contradicat mihi. Servator vero universorum et Dominus, congregavit fideles in unum, quemadmodum gallina congregat pullos suos sub alis, et extra omnes insidias posuit. Eripuit enim et fovit, asseruitque sibi universam terram, et servavit orbem terrarum.

μοι. Ὁ δὲ γε τῶν ὄλων Σωτὴρ καὶ Κύριος συνήγαγε τοὺς πιστεύσαντας εἰς αὐτόν, ὃν τρόπον ἐπισυνάγει ὄρνις τὰ νοσολὰ ἐαυτῆς ὑπὸ τὰς πτέρυγας, καὶ ἀπάσης ἐξω τέθεικεν ἐπιβουλῆς. Ἐξείλετο γὰρ, καὶ πεποιοῦσεν ἐαυτῷ τὴν σύμπασαν γῆν, καὶ σέσωκε τὴν ὑπ' οὐρανόν.

Vers. 6. *Convertimini, qui profundum consilium consultabatis et iniquum.*

Dicente Deo, se velut præliaturum in monte Sion, et insultaturum in eos qui injuria opprimunt Israel, sive credentes in ipsum, robustissimi leonis instar, et adjiciente, se protecturum et erepturum, et asserturum, et servaturum: rursus propheta exclamat in illos qui credere non sustinent, quod omnipotens sit Dei dextera, et quos velit facile ab hostibus conservet. O igitur, inquit, qui adeo turpi et execrabilissima infidelitate laboratis, qui universorum Deum dereliquistis, et auxilia ab hominibus inconsulto corrogatis, et insipienter nescio quomodo impium et ridiculum in hoc secuti fueritis, convertimini ad Deum, consilia capite meliora, dicite et vos: « Domine Deus virtutum, beatus homo qui sperat in te ⁶⁴. »

Vers. 7-9. *Quia in die illa auferent homines manufacta sua argentea et aurea, quæ fecerunt manus eorum, et cadet Assur. Non gladius viri, neque gladius hominis devorabit illum, et fugiet non a facie gladii. At juvenes erunt victi: petra enim circumdabuntur quasi vallo, et vincuntur: qui autem fugerit, capietur.*

Redit et nunc oratio ad scopum sibi propositum. Proteget enim, inquit, Dominus Jerusalem, id est, pugnabit pro sua Ecclesia, quæ est civitas ipsius, et eripiet in se credentes, et sibi vindicabit illos, et propriam sortem reputabit, et ad hæc, etiam servabit. At quo pacto? Liberabunt enim seipsos a profana et detestanda idololatria, nec ultra colent

α πορθημένης τῆς Βαβυλώνας, Κύρου τε ἀνέντος τῆς αἰχμαλωσίας τὸν Ἰσραήλ. Ὑπενόστησεν μὲν γὰρ, τὴν παρ' αὐτοῖς βασιλείαν διέποντος Ζοροβάβελ τοῦ Σαλαθιήλ, ὃς ἦν ἐκ φυλῆς Ἰούδα, ἱερατεύοντος δὲ τοῦ Ἰησοῦ τοῦ Ἰωσεδέκ τοῦ ἱερέως τοῦ μεγάλου. Ἐπειδὴ δὲ ἀνατειχίζεῖν ἤθελον τὴν Ἱερουσαλήμ, ἐπεφύοντο μὲν τῶν ὁμόρων τινὲς διακωλύειν ἐθέλοντες: νενίκηκε δὲ οὐδείς, Θεοῦ νευροῦντος τὸν Ἰσραήλ. Γέγονε δὲ τοιαύτη καὶ ἐφ' ἡμᾶς τῆς τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν ἐπικουρίας δυνάμεις. Ἐίπε μὲν γὰρ αἰχμαλιώτους ἅπαντας ὁ νομισθεὶς εἶναι Θεὸς τοῦ αἰῶνος τούτου· ἀλλ' ἐπεπήδησεν αὐτῷ Χριστὸς οἷά τις λέων, ἢ σκύμνος λέοντος, καὶ κατήργηκεν αὐτὸν τῷ ῥήματι τῆς δυνάμεως αὐτοῦ. Κύριός ἐστι Σαβαώθ. Καὶ ἐπεστράτευσεν ἐπὶ τὸ ὄρος Σιών, τοῦτ' ἐστίν, ὑπερηγωνίσασα

β τῆς νοητῆς Σιών, ἣτις ἐστὶν Ἐκκλησία Θεοῦ ζῶντος, καὶ ὡσπερ τινὰ καλιὰν ἰδίαν σέσωκεν εὐσθενῶς. Ὁ μὲν γὰρ τῆς ἀμαρτίας πατὴρ ἐκ πολλῆς ἀγαν ὑπεροφίας ἐφασκε· τὴν οἰκουμένην ὅλην καταλήψομαι τῇ χειρὶ ὡς νοσολὰ· καὶ ὡς καταλειμμένα ὠὰ ἀρῶ, καὶ οὐκ ἔστιν ὃς διαφεύξεται με, ἢ ἀντίπη

Ἐπιστράφητε, οἱ τὴν βαθεῖαν βουλήν βουλεύμενοι, καὶ ἄνομον.

Τοῦ Θεοῦ λέγοντος, ὡς ἐπιστρατεύσει μὲν ἐπὶ τὸ ὄρος Σιών, ἐφαλεῖται δὲ τοῖς ἀδικοῦσι τὸν Ἰσραήλ, ἦτοι τοὺς πιστεύοντας εἰς αὐτὴν, ἀλκιμωτάτου λέοντος δίκην, προσεπάγοντος δὲ, ὅτι καὶ ὑπερασπείει, καὶ περιποθήσεται, καὶ σώσει· πάλιν ὁ προφήτης κατακέκραγε τῶν πιστεύειν οὐκ ἀνεχομένων, ὅτι πανθενής ἐστὶν ἡ τοῦ Θεοῦ δεξιὰ, καὶ σώσει βριθώς, οὓς ἂν ἔλοιτο παρ' ἐχθρῶν. Ὡ τοίνυν, φησὶν, οἱ τὴν οὕτως αἰσχροὺν καὶ βδελυρωτάτην ἀπιστίαν νενοσηκότες, οἱ τὸν τῶν ὄλων καταλειπότες Θεὸν, καὶ τὰς ἐξ ἀνθρώπων ἐπικουρίας ἀσυνέτως ἐραυζόμενοι, καὶ τὴν ἐπὶ τούτῳ σκέψιν ἄνομόν τε καὶ καταγέλαστον, οὐκ οἶδ' ὅπως, τετιμῆκότες, ἐπιστράφητε πρὸς Θεὸν, βουλεύσασθε τὰ ἀμείνω, λέγετε καὶ ὑμεῖς· « Κύριε ὁ Θεὸς τῶν δυνάμεων, μακάριος ἄνθρωπος ὁ ἐλπίζων ἐπὶ σέ. »

Ὅτι τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ ἀφελούνται οἱ ἄνθρωποι τὰ χειροποίητα αὐτῶν τὰ ἀργυρᾶ, καὶ τὰ χρυσᾶ, ἃ ἐποίησαν αἱ χεῖρες αὐτῶν, καὶ πεσειῖται Ἀσσοῦρ. Οὐ μάχαιρα ἀνδρῶν, οὐδὲ μάχαιρα ἀνθρώπου καταφάγεται αὐτόν, καὶ φεύξεται οὐκ ἀπὸ προσώπου μαχαίρας. Οἱ δὲ νεανίσκοι ἔσονται εἰς ἡτέγημα, πέτρα γὰρ περιληφθήσονται, ὡς χάρακι, καὶ ἡτέγηθήσονται· ὁ δὲ φεῦγων ἀλώσεται.

Ἐπάνεισι καὶ νῦν ὁ λόγος ἐπὶ τὸν αὐτῷ προτεθέντα σκοπόν. Ὑπερασπείει μὲν γὰρ, φησὶν, ὁ Κύριος τῆς Ἱερουσαλήμ, τοῦτ' ἐστίν, ὑπεραβλήσει τῆς ἐαυτοῦ Ἐκκλησίας, ἣτις ἐστὶν ἡ πόλις αὐτοῦ. Καὶ ἐξείλεται τοὺς εἰς αὐτὸν πιστεύοντας, καὶ ἐαυτῷ περιποιήσεται τούτους, καὶ ἔθιον καταλογεῖται κληρὸν αὐτούς, καὶ πρὸς γε τούτῳ καὶ σώσει. Τίνα δὲ τρόπον; Ἀκαλλά-

⁶⁴ Psal. lxxxviii, 13.

ξουσι γὰρ ἑαυτοὺς τῆς βεβήλου καὶ βδελυρᾶς εἰδωλο-
λατρίας, καὶ τοῖς ἔργοις τῶν ἰδίων χειρῶν οὐκ ἔτι
λατρεύουσιν, εἴτ' οὖν εἰέν χρυσᾶ καὶ ἀργυρᾶ, εἴτ'
οὖν καὶ καθ' ἑτερόν τινα τρόπον πολυτελῶς ἐκπεποιη-
μένα. Πρὸ μὲν γὰρ τῆς τοῦ Σωτῆρος ἐπιδημίας ἀν-
επίτητο περὶ ταῦτα τῶν ἀνθρώπων τὸ γένος, καὶ οἱ
μὲν τῇ κτίσει λελατρεύκασιν, καὶ τοῖς τοῦ κόσμου
στοιχείοις τὴν τῷ Θεῷ πρέπουσαν δόξαν ἐκνεμεμή-
κασιν, καθὼς ὁ προφήτης· Τὸ ἀργύριον αὐτῶν, καὶ
τὸ χρυσίον αὐτῶν ἐποίησαν ἑαυτοῖς εἰδωλα. Ἐπιλάμ-
ψαντος δὲ τοῦ Χριστοῦ τῶν οὕτως αἰσχυρῶν καὶ μυ-
σαρῶν ἐγκλημάτων ἐλευθέρᾳ γέγονεν ἡ σύμπασα γῆ.
Καθῆρηται γὰρ τεμένη, καὶ βωμοί, καὶ τὰ χειρο-
ποίητα, καὶ γέγονεν ἐκποδὸν ἢ πάλαι τοῦ Σατανᾶ,
πᾶσαν τὴν γῆν καταμαίνουσα πλάνη. Ἀνηρημένων
δὲ οὖν τῶν χειροποιήτων, φησὶν, συνδιολεῖται τῇ
πλάνῃ καὶ ὁ ταύτης εὐρετής, τοῦτ' ἐστίν, ὁ Σατανᾶς
ὁ νοητὸς Ἀσσοῦρ, ἡγοῦν ὁ Ἀσσύριος. Πεισῖται γὰρ
οὐκ ἀνδρὸς μαχαίρα πληττόμενος, καὶ δειλαίος ἔσται,
κατοικήσεται γὰρ εἰς ἄδου ταῖς ἄλλαις ὁμοῦ ζυνάμει
πονηραῖς. Τοῦτ' γὰρ ἡμῖν ὑπεμαρτίνει λέγων· Οἱ δὲ
νεανίσκοι ἔσονται εἰς ἥττημα, τοῦτ' ἐστίν, οἱ ἰσχυροὶ
καὶ κρατοῦντες ἐκ πλεονεξίας τῶν ἐπὶ τῆς γῆς, ἡτ-
τηθήσονται καὶ πεσοῦνται. Πῶς ἦ τίνα τρόπον; Πέ-
τρα γὰρ περιληφθήσονται ὡς χάρακι. Πέτραν ἔν
τούτοις ἡμῖν τὴν ἀβράνθην καὶ ἀθραυστον τοῦ Σωτῆρος
δύναμιν ὀνομάζει. Οὐκοῦν τῇ θεῖᾳ δυνάμει, καθάπερ
τῇ πέτρᾳ συνειλημμένοι, καὶ ὡς χάρακι, ἦτοι χα-
ρακώσει, καὶ περιβολῇ, παραχωρήσουσι τὸ νικᾶν, καὶ
οὐκ ἂν τις αὐτῶν διαφύγοι. Ἀλώσεται γὰρ πάντῃ τε
καὶ πάντως, κἂν εἴ τις ἔλοιτο τοῦτο δρᾶν. Σημαίνει
γὰρ, οἶμαι, τοῦτο τὸ, Ὅ δὲ φεύγων ἀλώσεται. Τίς οὖν
ἄρα λοιπὸν ἐξ αὐτῶν ὁ σωζόμενος, εἰ περιληφθήσου-
ται μὲν ὡς χάρακι τῇ πέτρᾳ, φυγῆς δὲ αὐτοῖς οὐδεὶς
τὸ σύμπαν δοθήσεται τόπος; Κατώρθωκε δὲ ταῦτα τοῦ
Σωτῆρος ἡ δύναμις, καταργήσασα μὲν τὸν Ἀσσοῦρ,
τᾶς σὺν αὐτῷ δυνάμεις πονηρὰς, καὶ ὅσων χάρακι
ἄδου μυχοῖς κολασθησομένας ἐγκαθειργνῶσα αὐτάς.

Τάδε λέγει Κύριος· Μακάριος ὁς ἔχει ἐν Σιών
σπέρμα, καὶ οἰκίους ἐν Ἱερουσαλήμ. Ἰδοὺ γὰρ
βασιλεὺς δίκαιος βασιλεύσει, καὶ ἀρχόντες μετὰ
κρίσεως ἄρξουσιν. Καὶ ἔσται ὁ ἄνθρωπος κρύπτων
τοὺς λόγους αὐτοῦ· καὶ κρυθήσεται ὡς ἐφ' ὕδα-
τος φερόμενος, καὶ φανήσεται ἐν Σιών, ὡς ποτα-
μὸς φερόμενος ἐνδοξος, ἐν γῇ διψώσῃ.

Ἀναφανδὸν ἔν τούτοις ὁ μακάριος προφήτης τῆς
μετὰ σαρκὸς οἰκονομίας τοῦ Μονογενοῦς ἀναφωνεῖ τὸ
μυστήριον. Μακάριος γὰρ ἔσθεθαί φησι τοὺς κατ'
ἐκεῖνο καιροῦ κατοικήσαντας τὴν Σιών· δῆλον δὲ ὅτι
τὴν νοητὴν. ἥτις ἐστὶν Ἐκκλησία Θεοῦ ζῶντος. Μα-
κάριοι γὰρ ἀληθῶς, καὶ πρὸς γε τοῦτο ἡμᾶς αὐτοὺς ὁ
Ἐωτῆρ πληροφορήσει λέγων τοῖς πιστεύουσιν εἰς αὐ-
τόν· « Ἀμὴν, ἀμὴν λέγω ὑμῖν, ὅτι πολλοὶ προφηταὶ
καὶ δίκαιοι ἐπεθύμησαν ἰδεῖν ἃ βλέπετε, καὶ οὐκ εἶ-
δον, καὶ ἀκοῦσαι ἃ ἀκούετε, καὶ οὐκ ἤκουσαν. » Ὑμῶν
δὲ μακάριοι οἱ ὀφθαλμοὶ ὅτι βλέπετε, καὶ τὰ ὠτα
ὁμῶν ὅτι ἀκούετε. Οὐκοῦν οἱ ἐσχηκότες, φησὶν, οἱ-

A opera suarum manuum, sive auro, sive argento,
sive alio modo sumptuose efficta. Nam ante adven-
tum Servatoris, stupore harum rerum percellebatur
humanum genus, et hi quidem creaturam adora-
runt, alii etiam mundi elementis gloriam attribue-
runt quæ Deo convenit : ut et propheta : Argentum
suum et aurum suum fecerunt sibimet idola.
Postquam autem Christus illuxit, ab hisce sædis et
detestabilibus vitiiis libera facta est universa terra.
Eversa sunt enim delibra et aræ, et manufacta, et
semotus est error antiquus Satanæ, totam terram
polluens. Sublatis igitur, inquit, manufactis, una
cum errore et erroris quoque patronus peribit, ni-
mirum Satanæ, intelligibilis Assur sive Assyrius.
Cadet enim non gladio viri percussus, et timidus
B erit : abibit siquidem in Orcum, simul cum aliis
malis potestatibus. Hoc namque subindicavit nobis,
dicens : Vincentur autem juvenes, id est, fortes et
dominatum usurpantes in terræ habitatores, infe-
riores erunt et cadent. Quo pacto, aut quomodo?
Petra enim circumdabuntur quasi vallo. Petram hic
nobis vocat, infractam et inconcussam Servatoris
potentiam. Itaque divina potentia tanquam rupe
quadam cincti, et quasi vallo seu munimento et
sepimento, cedent victoriam, et nemo eorum fugiet.
Nam si quis hoc facere velit, omnino omni ex latere
capietur. Nimirum, significat hoc, opinor, illud :
Fugiens capiatur. Quis ergo eorum deinceps salvus
evadet, si tanquam 442 vallo circumcludantur
petra, sicque nullus fugæ locus illis omnino detur?
C Præstitit vero hæc Servatoris potentia : partim
Assur, id est, Satanam abolens, partim cum eo
malas simul potestates tollens, et veluti vallo cir-
cumdans, et inefficaces reddens, et Orci recessibus
coercens, ut puniantur.

τοῦτ' ἐστίν, τὴν Σατανᾶν, συγκαθελοῦσά τε τοῦτῃ καὶ
περιβαλοῦσα, καὶ ἀπράκτους ἀποφήνας, καὶ τοῖς

CAP. XXXII. VERS. 1, 2. *Hæc dicit Dominus : Beatus
qui habet in Sion semen, et domesticos in Jerusalem.
Ecce enim rex justus regnabit, et principes cum judicio
imperabunt. Et erit homo occultans sermones suos, et
occultabitur ut ab aqua quæ fertur : et apparebit in
Sion, ut fluvius currens inclutus in terra sitienti.*

D Aperte hisce verbis beatus propheta mysterium
dispensationis Unigeniti in carne enuntiat. Nam
beatos fore ait, qui eo tempore inhabitant Sion,
scilicet intelligibilem, quæ est Ecclesia Dei viventis.
Beati enim vere. Et ad hæc Servator ipse nos cer-
tos reddet, dicens credentibus in ipsum : « Amen,
amen dico vobis, quia multi prophetæ et justi con-
cupierunt videre quæ vos videtis, et non viderunt ;
et audire quæ auditis, et non audiverunt ». Vestri
autem oculi beati, quia vident, et aures vestræ,
quia audiunt. Qui igitur, inquit, habuerunt interio-
rem ac quasi domesticam consuetudinem per spiri-

⁶⁷ Matth. xiii, 17.

tum cum Domino nostro Jesu Christo, et fructus A
tulerunt in Sion intelligibili, et domesticos ac intimo-
s habuerunt in Jerusalem, quæ alia non est
quam ipsa Sion, ter beati sunt, et omnibus bonis
præditi. Habuimus et nos quoque domesticos ac
necessarios, spiritu, scilicet sanctos mystagogos
sacrorumque antistites. Ecce enim rex justus re-
gnabit, et principes cum judicio imperabunt. Regna-
vit namque Christus super nos, justus pariter ac
immaculatus, ac justitiæ omnis administer, et eo-
rum quæ supra legem sunt præceptor. Imperarunt
etiam cum judicio principes. Cum judicio dicit, pro,
occulte. Erit siquidem justus Rex, homo quidem et
frater per omnia eorum qui in terra sunt: revera
enim Deus est: Verbum enim caro factum est⁸⁵,
juxta Scripturas. Et erit occultans sermones suos. B
Plurima enim locutus est in parabolis Dominus
noster Jesus 443 Christus, qui etiam proclamavit
hoc ipsum ante voce Davidis, dicens: « Aperiam in
parabolis os meum, eructabo occulta a constitu-
tione⁸⁶. » Nec id solum dicit, sed, Et occultabitur
quasi ab aqua quæ fertur. Impetum tentationum,
aquæ quæ celeriter fertur, vel fluviorum rivis
qui in terra rapide fluunt, solent sacræ Litteræ
comparare. Quando igitur, inquit, grassantur in
eos tentationes, suntque tanquam aqua celeriter ac
rapide ruens, ipse occultabitur, id est, ab insidiis
tentantium immunis erit, ut non capiatur. Dixitque
de illo David: « Non proficiet inimicus in eo, et
filius iniquitatis non apponet nocere ei⁸⁷. » Sæpe
enim insidias struxerunt populi Judæorum, inci-
tantibus illos ad hoc, his qui tunc præfuerunt,
Scribis dico et Phariseis. Sed non poterat Christus
præter voluntatem quidquam pati eorum quæ solent
molesta esse. Illi enim lapidarunt, hic autem, sicuti
ait beatus evangelista, per medium eorum transiit,
et sic præterit, id est, non curavit. Eritque his qui
sunt in Sion, velut fluvius incitatus, gloriosus, in
terra sitiente. His enim qui sitierunt, ex gentibus
vocatis ad agnitionem ejus, nec habentibus sermo-
nem qui servare novit, factus est velut quidam
fluvius, divite rivulo exuberans, et etiam gloriosus,
id est, insignis. Complures enim alii quoque fluvii
vocati sunt. Etenim beatus David sanctos myste-
riorum antistites, quique sermonem e supernis et
cælitus hauserunt, qui fidem admiserunt, fluvii
comparans, ait: « Elevaverunt flumina, Domine,
elevaverunt flumina vocem suam⁸⁸. » Claræ enim et
exaudibiles erant sanctorum apostolorum voces:
at eorum nemo adeo fuit gloriosus, ut certe quidem
est hic torrens deliciarum, id est, Christus. Ab eo
enim dicimus quoque aliis omnibus datum esse, ut
abunde habeant unde possent mysteria tradere,
et vivificum Dei sermonem animis credentium
instillare.

Vers. 3-8. *Et non erunt amplius confidentes homi-*

κειότητα τὴν διὰ πνεύματος πρὸς τὸν Κύριον ἡμῶν
Ἰησοῦν Χριστόν, καὶ καρποφορήσαντες ἐν τῇ νοητῇ
Σιών, καὶ οικεῖους ἐσχηκότες ἐν Ἱερουσαλήμ· οὐχ
ἑτέρα δὲ παρὰ τὴν Σιών αὕτη· τρισμακάριοι τε καὶ
ἐν παντὶ γεγονῶσι καλῶ. Ἐσχήκαμεν δὲ καὶ ἡμεῖς
οικεῖλους, τοὺς κατὰ πνεῦμα δηλονότι, τοὺς ἁγίους
μυσταγωγούς. Ἰδοὺ γὰρ βασιλεὺς δίκαιος βασιλεύσει,
καὶ ἄρχοντες μετὰ κρίσεως ἄρξουσι. Βεβασίλευκε γὰρ
ἡμῶν ὁ Χριστὸς ὁ δίκαιός τε καὶ ἄμωμος, καὶ δικαιο-
σύνης ἀπάσης βραβευτῆς, καὶ τῶν ὑπὲρ νόμον εἰσ-
ηγητῆς. Ἦρξαν δὲ καὶ μετὰ κρίσεως ἄρχοντες. Τὸ δὲ,
μετὰ κρίσεως, ἀντὶ τοῦ, κεκρυμμένως, φησὶν. Ἔσται
γε μὴν ὁ δίκαιος βασιλεὺς ἀνθρωπος μὲν καὶ ἀδελφός
κατὰ πάντα τοῖς ἐπὶ τῆς γῆς· Θεὸς γὰρ κατὰ ἀλή-
θειαν. Ὁ γὰρ τοι Λόγος γέγονε σὰρξ, κατὰ τὰς Γρα-
φάς. Ἔσται δὲ κρύπτων τοὺς λόγους αὐτοῦ. Πλείστα
γὰρ ὅσα λελάληκεν ἐν παραβολαῖς ὁ Κύριος ἡμῶν
Ἰησοῦς Χριστός, ὃς καὶ διὰ φωνῆς τοῦ Δαβὶδ αὐτὸ δὴ
τοῦτο προανακεκράγει λέγων· « Ἀνοίξω ἐν παραβο-
λαῖς τὸ στόμα μου, ἐρεύξομαι κεκρυμμένα ἀπὸ κα-
ταβολῆς. » Καὶ οὐχὶ τοῦτο μόνον φησὶν, ἀλλὰ γὰρ καὶ
κρυθήσεται, ἥ ἀφ' ὕδατος φερομένου. Ὑδατι φε-
ρομένῳ πάλιν, ἢ τοῖς ποταμοῖς νόμασι βαγδαίως τῆς
γῆς καταχεομένοις, παρεικάζειν ἔθος τοῖς ἱεροῖς
Γράμμασι τῶν πειρασμῶν τὴν ἔφοδον. Ὅταν τοίνυν
κατεπιφύωνται, φησὶν, αὐτῶν πειρασμοί, εἰέν τε
καθάπερ ὕδωρ φερόμενον, αὐτὸς κρυθήσεται, τοῦτ'
ἔστιν, ἀνάλωτος ἔσται ταῖς τῶν πειραζόντων ἐπιβου-
λαῖς. Ἐφη δὲ που καὶ ὁ Δαβὶδ περὶ αὐτοῦ, ὅτι· « Οὐχ
ὠφελῆσει ἐχθρὸς ἐν αὐτῷ, καὶ υἱὸς ἀνομίας οὐ προσ-
θήσει τοῦ κακῶσαι αὐτόν. » Πλειστάκις μὲν γὰρ ἐπ-
εβούλευσαν οἱ τῶν Ἰουδαίων δῆμοι, παροτρυνόντων
εἰς τοῦτο αὐτοὺς τῶν τότε καθηγεσθαι λαχόντων,
Γραμματέων τε φημί καὶ Φαρισαίων. Ἄλλ' οὐκ ἦν
ὑπομείναι τι τῶν εἰωθῶτων λυπεῖν ἀβουλήτως Χρι-
στόν. Οἱ μὲν γὰρ ἐλίθαζον, ὁ δὲ, καθὰ φησὶν ὁ μακά-
ριος εὐαγγελιστῆς, ἐπορευέτο διὰ μέσου αὐτῶν, καὶ
παρῆγεν οὕτως, τοῦτ' ἔστι, οὐ πεφροντικῶς. Ἔσται δὲ
τοῖς ἐν Σιών ὡς ποταμὸς φερόμενος ἔνδοξος ἐν γῆ
διψώση. Δεδίψηχόσι γὰρ τοῖς ἐξ ἔθνων κεκλημένους
εἰς ἐπίγνωσιν αὐτοῦ, καὶ τὸν εἰδὸτα σώζειν οὐκ ἔχουσι
λόγον, γέγονεν οἷά τις ποταμὸς πλουσίῳ καταχεομέ-
νῳ νόματι, καὶ πρὸς γε τοῦτῳ καὶ ἔνδοξος, τοῦτ'
ἔστιν, ἐπίσημος. Πλείστοι μὲν γὰρ καὶ ἕτεροι κέκλην-
ται ποταμοί. Καὶ γοῦν ὁ μακάριος Δαβὶδ τοὺς ἁγίους
μυσταγωγούς, καὶ τοὺς ἄνωθεν ἐξ οὐρανοῦ ποτίζοντας
λόγον, τοὺς τὴν πίστιν προσιεμένους ποταμοὺς παρει-
κάζων ἔφασκεν· « Ἐπῆραν οἱ ποταμοί, Κύριε, ἐπ-
ῆραν οἱ ποταμοὶ φωνὰς αὐτῶν. » Ἐξάκουστοι μὲν
γὰρ αἱ τῶν ἁγίων ἀποστόλων φωναί. Ἄλλ' οὐδεὶς αὐ-
τῶν ἔνδοξος οὕτω, καθάπερ ἀμέλει καὶ ὁ χειμάρρους
τῆς τρυφῆς, τοῦτ' ἔστι, Χριστός. Παρ' αὐτοῦ γὰρ καὶ
τοῖς ἄλλοις ἅπασι δεδοσθαι φημὲν τὸ ἐπιτηδείως ἔχειν
πρὸς γε τὸ δύνασθαι μυσταγωγεῖν, καὶ τὸν ζωοποιῶν
τοῦ Θεοῦ λόγον ταῖς τῶν πιστευόντων ἐνίεναι ψυ-
χαῖς.

Καὶ οὐκέτι ἔσονται πεποιθότες ἐπ' ἀνθρώποις.

⁸⁵ Joan. 1, 14. ⁸⁶ Psal. LXXVII, 2. ⁸⁷ Psal. LXXXVIII, 25. ⁸⁸ Psal. XCII, 3.

ἀλλὰ τὰ ὦτα δώσουσιν ἀκούειν· καὶ ἡ καρδία τῶν ἀσθενούντων προσέξει τοῦ ἀκούειν, καὶ αἱ γλῶσσαι αἱ ψελλίζουσαι ταχὺ μαθήσονται λαλεῖν εἰρήνην, καὶ οὐκέτι μὴ εἰπωσιν οἱ ὑπηρέται σου, Σίγα. Ὁ γὰρ μωρὸς μωρὰ λαλήσει, καὶ ἡ καρδία αὐτοῦ μάταια νοήσει, τοῦ συντελεῖν ἄνομα, καὶ λαλεῖν πρὸς Κύριον κλάνησιν, τοῦ διαφθεῖραι ψυχὰς πεινώσας, καὶ τὰς ψυχὰς τὰς διψώσας κενὰς ποιῆσαι. Ἡ γὰρ βουλή τῶν ποτηρῶν ἄνομα βουλεύσεται, καὶ καταφθεῖραι ταπεινοὺς ἐν λόγοις ἀδίκους, καὶ διασθεδᾶσαι λόγους ταπεινῶν καὶ αὕτη ἡ βουλή μένει.

Ἀρμόσειεν ἂν εὖ μάλα τῶν προκειμένων ἡ δύναμις τοῖς τε ἐξ ἐθνῶν κεκλημένοις διὰ τῆς πίστεως, καὶ τοῖς ἐξ αἵματος Ἰσραήλ. Οἱ μὲν γὰρ τοῖς ψευδωνύμοις λελατρευότες θεοῖς, ἀνθρώποις ἐπιθαρσῆσαντες, οἱ γεγόνασι παρ' αὐτοῖς δοκῆσαι σοφίας ἔχοντες δόξαν καὶ ὑπόληψιν τῆς εἰς ἄκρον ἔλλογιμότητος, παρεκομίσθησαν εἰς ἔκτροπὸν τε καὶ κίβδηλον νοῦν. Πεπλάνηται γὰρ καὶ εἰρήχασι τῷ ξύλῳ· Πατήρ μου εἶ σύ, καὶ τῷ λίθῳ, Σὺ ἐγέννησάς με· καὶ Θεοῦ ἐπεγράψοντο τοὺς οὐκ ὄντας θεοῦς. Ἰουδαῖοι γε μὴν τοῖς καθηγεῖσθαι λαχοῦσι προσεσχηκότες, οὐ παρεδέχοντο τὴν πίστιν τὴν εἰς τὸν Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστόν. Ὄνοντο γὰρ οἱ τῶν ἱερῶν Γραμμάτων ὄντες ἐπιστήμονες, ἀμεινον ὁ αὐτοὶ βεβοῦλευνται, καὶ οὐκ ἠγνοήχασι τὸ Θεῷ δοκοῦν καὶ τοῖς ὑπὸ χεῖρα λαοῖς τὸ ὅτι μάλαστα τελοῦν εἰς θνησιν. Οὐκέτι τοῖνον ἔσονται, φησὶν, ἐπ' ἀνθρώποις πεποιηότες, παρέξουσι δὲ τὰ ὦτα πρὸς γε τὸ δεῖν τὸν τοῦ Σωτῆρος ἐπακροᾶσθαι λόγον, καὶ ἡ τῶν ἀσθενούντων καρδία ποτὲ λοιπὸν ἀνδρυνθεῖσα πρὸς σύνεσιν προσέξει τοῦ ἀκούειν, αἱ δὲ γλῶσσαι αἱ ψελλίζουσαι, τοῦτ' ἔστιν, αἱ λαλεῖν ὀρθῶς οὐκ εἰδυαί ποτε· ψελλισμὸς γὰρ οἰονεῖ πως ἔστι τὸ μηδὲν μὲν δύνασθαι λαλεῖν τῶν εἰς δόξαν Θεοῦ, δαπανᾶν δὲ λόγους εἰς ὑμολογίαν τῶν ψευδωνύμων μαθήσονται, φησὶ, λαλεῖν εἰρήνην. Λαλεῖν εἰρήνην, οὐδὲν ἕτερον ἔστιν, ἢ διὰ γλώσσης ἔχειν Χριστόν τε καὶ τὰ αὐτοῦ· καὶ γὰρ ἔστιν αὐτὸς ἡ εἰρήνη ἡμῶν κατὰ τὰς Γραφάς. Ψελλισμὸς δὲ τοῖς ἐξ Ἰσραήλ, τὸ μὴ ἀνέχασθαι λαλεῖν τὸ Χριστοῦ μυστήριον· ἀειλογεῖν δὲ τὸν νόμον, καὶ τὰς ἐν αὐτῷ σκιας, καὶ διδασκάλων. Ἀλλὰ καὶ οὗτοι πεπαύσονται, φησὶ, καὶ ἅπας αὐτοῖς γενήσεται· λόγος περὶ Χριστοῦ. Ὅτι δὲ τῶν ἀρχαίων οὐκ ἀνέξονται διδασκάλων, διαμεμήνυκεν εἰπὼν· Καὶ οὐκέτι οὐ μὴ εἰπωσι τῷ μωρῷ ἄρχειν. Μωροὶ γὰρ ὁμολογουμένως οἱ παρ' Ἑλλῆσι σοφοί· μεμώραται γὰρ ἡ σοφία τοῦ κόσμου. Μωροὶ δὲ καὶ οἱ τῶν Ἰουδαίων καθηγηταὶ καὶ διδάσκαλοι, τὸ διὰ τῆς ἐν νόμῳ σκιάς γραφόμενον οὐκ ἐπεγνωκότες, καὶ τοὺς τῶν ἁγίων προφητῶν οὐ συνιέντες λόγους. Οὐκ ἔροῦσιν οὖν ἔτι τῷ μωρῷ ἄρχειν, ἀλλ' οὗτε μὴν οἱ τῶν μωρῶν ὑπερησῶνται τοῖς παρ' αὐτῶν διδασκομένοις ἔροῦσι τὸ, Σίγα. Λελαλήχασι μὲν γὰρ ἐν Βεελζεβοῦλ οἱ ἐν κόσμῳ σοφοί, καὶ δογμάτων σκαιῶν, καὶ ψυχρῶν, καὶ πρὸς γε τούτῳ καὶ ἀνοσίων γεγόνασιν εὑρεταί. Ἀλλ' εἴ τις ἐλοιτο ταῖς ἑαυτῶν ἀντιτάττεσθαι φλυαρίαις, καὶ ὡς

nibus; sed aures dabunt ad audiendum, et cor infirmorum attendet ut audiat, et linguæ balbutientes cito discent loqui pacem, et non ultra dicent ministri tui, Sile. Stultus enim stulta loquetur, et cor ejus vana intelligit, ut perficiat iniqua, et loquatur ad Dominum errorem, ad corrumpendum animas esurientes, et animas sitientes vacuas reddet. Consilium enim malorum iniqua cogitabit, ut corrumpant humiles sermonibus injuriis, et dissipent sermones humilium in judicio. Pii autem prudentia cogitarunt, et consilium eorum movet.

Conveniet perpulchre verborum propositorum vis atque sententia, tum vocalis ex gentibus perfidiam, tum sanguine Israelitico oriandis. Nam qui falso nominatis diis servierunt, hominibus freti accessi, ad illos sapientis famam, et summæ eloquentiæ opinionem et existimationem consecuti, in mentem sædam et corruptam quasique adulterinam abducti sunt. Nam decepti sunt, et dixerunt ligno: Pater meus es tu; et lapidi: Tu me genuisti, et deos nuncupabant qui dii non sunt. Judæi vero, cum his qui præficiabantur attenderint, fidem in Dominum nostrum Jesum Christum haud admiserunt. Existimarunt enim qui sacrarum Litterarum periti erant, melius quam illos consuluisse, et quid Deo gratum, quid populo subdito utilissimum esset, non ignõrassent. Ergo non amplius, inquit, erunt hominibus confisi, sed adhibebunt aures, ut Servatoris sermones excipiant, et infirmorum cor aliquando tandem viriliter confirmatum ad cognitionem, attendet ut audiat. Linguæ autem balbutientes, id est, quæ recte loqui non sciunt unquam (est enim quodammodo balbuties, nihil posse in gloriam Dei, sed in celebrandis falso nominatis diis verba consumere), discent, inquit, loqui pacem. Loqui autem pacem, nihil aliud est quam in lingua habere Christum et quæ sunt ejus. Est enim ille pax nostra, secundum Scripturas. Balbuties quoque est Israelitis, non sustinere loqui Christi mysterium, sed garrive semper legem, et quæ in ea sunt umbras, et præcepta hominum atque doctrinas. Sed et hi, inquit, cessabunt, et omnis erit eorum de Christo sermo. Quod autem veteres doctores non ferent, ostendit, inquiens: Et non ultra loquantur stulto ut imperet. Stulti enim plane, qui apud Græcos sapientes sunt. Infatuata est enim mundi sapientia. Stulti etiam Judæorum magistri ac doctores, qui in umbra legis quid scriptum esset non cognoverunt, et sermones sanctorum prophetarum non intellexerunt. Non igitur dicent amplius stulto, ut imperet, sed neque stultorum ministri, his qui apud eos docentur, dicent: Sile. Locuti sunt enim in Beelzebul, qui in mundo sunt sapientes, et dogmatum sinistrorum et frigidorum, et præterea etiam impiorum inventores. Verum si quis eorum nugis resistere vellet, et illas velut prodigiosas de-

80 Jer. II, 27.

formare atque adulterare, assiliunt quidam eorum qui solent eis ministrare, et clamant ut sileant, qui volunt eorum dictis non contradici. Narrant enim moris fuisse, cum Pythagoræ discipuli loquerentur interdum frigida et ridicula, et multis incredibilia, illud dicere, Ipse dixit: hoc est, Sile, et fidem adhibe dogmatis inventori, etiam citra examen. Non igitur dicent, inquit, ministri tui, Sile. Loquetur enim stultus omnino stulta, sed et vana sentiet, et cor ejus unum habet scopum, ut peragat iniqua, et loquatur ad Dominum errorem. Nihil enim aliud quam error sunt Græcorum nugamenta, contra Dei gloriam concinnata, ad corrumpendos animos esurientes, et ad animos sitientes evacuandos. Discedunt enim studio flagrant quidam aliquando, deinde ad istos imprudenter accedentes, nihil omnino utilitatis percipiunt: et licet esuriant et sitiant discere, ut videtur, aliquid semper, quod ipsis sit necessarium et utile, ad salutem animæ: tamen consilium, inquit, improhorum, iniqua cogitabit, et hoc spectat, ut injustis sermonibus corrumpat, et in judicio sermones humilium dissipet. Amatores enim mundanæ sapientiæ, et perversorum dogmatum assertores, etiam omne adhibent studium ac diligentiam, ut sermones doctrinæ sanctorum mystarum, quos etiam humiles nominat, dispergant atque dissipent: quantumvis in judicio facti fuerint, id est, non oscitanter, sed expense et excusse, ac in sapientia superna ac divina. Nam hoc, opinor, docet addens: Pii vero prudentia cogitarunt, et hoc consilium manet. Etenim sapientum in mundo compta loquacitas evanuit. Obtinuit autem priorum consilium, id est, doctrina, sive prædicatione. Et pios esse dicimus, qui divinum et evangelicum sermonem his qui per universam terram sunt, administrant.

VERS. 9, 10. *Mulieres divites, surgite, et audite vocem meam. Filia, in spe audite sermones meos. Diei anni mentionem facite in dolore cum spe.*

Mos est Scripturæ divinitus aspiratæ, mulierum personam sæpenumero vel urbibus, vel etiam villis apponere, et cum una est metropolis, reliquas ejus filias appellare, sicut nimirum et divinus David inquit de Sion, sive Jerusalem, et accolis: « Audivit, et lætata est Sion, et exsultarunt filia Judææ⁹⁰. » Semper enim fere sunt circum matrem omnium dominam, parvæ et subditæ civitates. Inducitur ergo hic, ipsius Servatoris persona nobis, civitatibus Judææ consilium dans, et dicens: Mulieres divites, surgite, et audite vocem meam. Exhortatur itaque ut obedientiam velint colere, et admittere ipsius sermones, videlicet evangelicam et salutarem prædicationem. Divites vero ipsas nunc percommode appellat, utpote admodum populosas jam, habentesque innumeram incolarum multi-

Α ἐκτόπως γεγενημένας κατακλιθῆναι αὐτάς, ἀναπιδῶσι τινες τῶν ἐκείνων ὑπηρετεῖν εἰωθῶτων, ἀναφωνοῦσι τε σιγῆν, ἀναντιρρήτους εἶναι θέλοντες τὰς ἐκείνων φωνάς. Φασὶ γοῦν, ὅτι τοῖς Πυθαγόρου μαθηταῖς λαλοῦσιν ἔσθ' ὅτε ψυχρά τε καὶ καταγελαστοὶ, καὶ ἀπιστοῦμένων παρὰ πολλῶν, ἔθος ἦν λέγειν τοῦτο, Αὐτὸς ἔφατο, τοῦτ' ἔστι, Σίγα, καὶ δίδου τῷ τοῦ ὀγματοῦ εὐρετῆ καὶ ἀβασανίστως τὴν πίστιν. Οὐκέτι τοῖνον μὴ εἴπωσι, φησὶν, οἱ ὑπηρεταὶ σου, Σίγα. Λαλήσει γὰρ ὁ μωρὸς πάντως που μωρὰ, μάταια δὲ νοήσει καὶ ἡ καρδία αὐτοῦ, ἕνα σκοπὸν ἔχουσα, τὸ συντελεῖν ἄνομα, καὶ λαλεῖν πρὸς Κύριον πλάνησιν. Πλάνησι; γὰρ καὶ ἕτερον οὐδὲν, οἱ παρ' Ἑλλήσιν ὕβλοι κατὰ τῆς τοῦ Θεοῦ δόξης συνθεβημένοι, πρὸς τὸ διαφθεῖραι ψυχὰς πεινώσας, καὶ τὰς ψυχὰς τὰς διψώσας κενὰς ποιῆσαι. Μαθητῶσι μὲν γὰρ ἔσθ' ὅτε τινὲς, εἴτα προσιέντες ἐκείνοις ἀκατασκέπτως ὀνίανται μὲν παντελῶς οὐδὲν, δεικνύνται δὲ μᾶλλον, καίτοι πεινήσαντες καὶ διψήσαντες, τὸ μαθεῖν που πάντως ἀναγκαῖον αὐτοῖς καὶ χρήσιμον εἰς σωτηρίαν ψυχῆς· ἀλλ' ἡ βουλή, φησί, τῶν ποιητῶν ἄνομα βουλεύεται, καὶ εἰς τοῦτο βλέπει πρὸς τὸ ψυχὰς καταφθεῖραι ἐν λόγοις ἀδικίαις, καὶ διασκεδάσαι λόγους ταπεινῶν ἐν κρίσει. Οἱ γὰρ τῆς κοσμικῆς σοφίας ἐρασταὶ, καὶ τῶν διεστραμμένων δογμάτων ὑπασπισταί, καταστρατεύονται τῆς διδασκαλίας τῶν ἁγίων μυσταγωγῶν, οὓς καὶ ταπεινοὺς ὀνομάζει, καὶ πᾶσαν τίθενται σπουδὴν, ὥστε διασκεδάσαι τοὺς λόγους αὐτῶν, καίτοι γεγονότας ἐν κρίσει, τοῦτ' ἔστιν, οὐκ ἀτημελῶς, κεκριμένως δὲ μᾶλλον, καὶ ἐν σοφίᾳ τῇ ἀκωθεν, καὶ παρὰ Θεοῦ. Τοῦτο γὰρ, ὁμῶς, διδάσκει προστιθείς, Οἱ δὲ εὐσεβεῖς συνετάξουσιν αὐτοῖς, καὶ αὕτη ἡ βουλή μένει. Ἐργησε μὲν γὰρ τῶν ἐν κόσμῳ σοφῶν ἡ εὐκομπὸς ἀθυροστομία. Κεκράτηκε γὰρ τῶν εὐσεβῶν ἡ βουλή τοῦτ' ἔστιν, ἡ μάθησις, ἥτις τὸ κήρυγμα. Καὶ εὐσεβεῖς εἶναι φαμέν τοὺς τὸν θεὸν καὶ εὐαγγελικῶν τοῖς ἀνὰ πᾶσαν τὴν γῆν ἱερουργούντας λόγον.

Γυναῖκες πλούσιαι, ἀνάστητε, καὶ ἀκούσατε τῆς φωνῆς μου· θυγατέρες, ἐν ἐλπίδι ἀκούσατε τοὺς λόγους μου. Ἡμέρας ἐνιαυτοῦ μνηστῆρα ποιήσασθε ἐν ὀδύρῃ μετὰ ἐλπίδος.

Ἔθος τῆς θεῆς Γραφῆς καὶ θεοπνεύστῃ, γυναικῶν πρόσωπον περιτιθέσθαι πλειστάκις ἢ πόλεσιν, ἢ καὶ κώμαις, ἀλλὰ καὶ μητροπόλεως οὐσης μᾶς, θυγατέρας αὐτῆς τὰς ἐτέρας ἀποκαλεῖν, καθάπερ ἀμέλει καὶ ὁ θεσπέσιος Δαβὶδ περὶ τῆς Σιών ἥτις τῆς Ἰερουσαλήμ καὶ τῶν περιουκιδῶν φησὶν: « Ἦκουσε καὶ ἠυφράθη Σιών, καὶ ἠγαλλιάσαντο αἱ θυγατέρες τῆς Ἰουδαίας· » αἰεὶ γὰρ πως περὶ μητέρα τὴν ἀπασῶν ἠγουμένην εἰσὶν αἱ μικραὶ τε καὶ ὑπ' αὐτῇ πόλεις. Εἰσχεκόμεσται τοῖνον ἐν τούτοις ἡμῖν τὸ αὐτοῦ τοῦ Σωτῆρος πρόσωπον, ταῖς τῆς Ἰουδαίας πόλεσι συμβουλευσὸν καὶ λέγον· Γυναῖκες πλούσιαι, ἀνάστητε, καὶ ἀκούσατε τῆς φωνῆς μου. Προτρέπει μὲν οὖν εἰς τὸ ἐλέσθαι τιμᾶν τὸ εὐπειθὲς αὐτάς, καὶ τοὺς παρ' αὐτοῦ προσεσθαι λόγους, δῆλον δὲ ὅτι τὸ σωτήριο καὶ εὐαγγελικὸν κήρυγμα· πλουσίαις δὲ

⁹⁰ Psal. xcvi, 8.

αὐτὰς ἀποκαλεῖ νυνὶ μάλιστα χρυσίμωσ, ὅτε δὴ καὶ πολυάνθρουσας ἔτι, καὶ ἀμέτρητον ἔχουσας τὴν τῶν ἐνοικούντων πληθύν, πλὴν οὐκ εἰς μακρὰν ἐσομένας ἐρήμους καὶ πενιχροτάτας, τό γε ἦκον, εἰς τὸ μηδένα τῶν ἐνοικούντων ἔχειν, εἰ μὴ τοῖς αὐτοῦ θεοπλάσμασιν ὑπενεγκεῖν ἔλοιντο τὸν τῆς ἑαυτῶν διανοίας αὐχένα. Ὡ τοῖνον γυναῖκες, φησὶν, ὦ θυγατέρες, ἀκούσατε τοὺς λόγους μου ἐν ἐλπίδι, τοῦτ' ἔστιν, οὐκ ἀμισθὶ μᾶλλον, ἀλλ' ἐπ' ἐλπίδι λαμπρᾶ. Τί δὴ οὖν ἄρα τὸ προστατόμενον; Μνεῖαν ποιήσασθε, φησὶν, ἡμερῶν ἐνιαυτοῦ καθ' ὃν ἐπέφανεν ὁ Χριστός, καὶ ἐνεκέρυξεν ἑναργῶσ ταῖς ἀνά πάσαν τὴν Ἰουδαίαν πόλεις τε καὶ κώμας. Ἐφη γὰρ αὐτὸς διὰ φωνῆς Ἥσαου· « Πνεῦμα Κυρίου ἐπ' ἐμέ, οὐ εἶνεκεν ἔχρισέ με, εὐαγγελίσασθαι πτωχοῖς ἀπέσταλκέ με, κηρῦξαι αἰχμαλώτοις ἀφῆσιν, καὶ τυφλοῖς ἀνάβλεψιν, ἀποστερεῖται τεθραυσμένους ἐν ἀφῆσει, λάσασθαι τοὺς συστεριμμένους τὴν καρδίαν, καλέσαι ἐνιαυτὸν Κυρίου δεκτόν. » Ἀνάστητε τοῖνον, φησὶν, τοῦτ' ἔστι, διαγρηγορήσατε, καὶ ἐλπίδα καλὴν προσοικισάμεναι κατὰ νοῦν μνημονεύσατε τῶν ἡμερῶν τοῦ ἐνιαυτοῦ καθ' ὃν, ὡς ἔφην, τὸ παρὰ τοῦ πάντων ἡμῶν Σωτῆρος Χριστοῦ γέγονε κήρυγμα. Ἐπιτάττει δὲ μὴ παρειμένωσ; μήτε μὴ ἀμελῶσ τοῦτο δρᾶν, ἀλλ' ὡς ἐν σπουδῇ καὶ μετὰ φροντίδος· κατορθοῦται γὰρ οὕτω τὰ ἀγαθὰ.

Ἀνήλωται ὁ τρυγητός, πῆκνυται ὁ σπόρος, οὐκέτι μὴ ἔλθῃ ἔκστης, λυπήθητε, αἱ πεποιθυῖαι, ἐκδύσασθε, γυναικῶν γένεσθε, περιζώσασθε τὰς ὀσφύας, καὶ ἐπὶ τῶν μαστῶν κόπτεσθε. Ἐπὶ ἀγροῦ ἐπιθυμήματος, καὶ ἀμπέλου γενήματος, ἡ γῆ τοῦ λαοῦ μου ἀκαθὰ καὶ χόρτος ἀναθήσεται, καὶ ἐκ πάσης οἰκίας εὐφροσύνη ἀρθήσεται. Πόλις πλουσία, οἰκοὶ ἐγκαταλειμμένοι, πλοῦτον πόλεωσ καὶ οἰκοὺς ἐπιθυμητοῦσ ἀφήσουσι. Καὶ ἔσονται αἱ κώμασ σπήλαια ἕωσ τοῦ αἰῶνος, εὐφροσύνη θνῶν ἀγρίων, καὶ βοσκήματα ποιμένων.

Ὅτι τοῖς ἐξ Ἰσραὴλ οὐκ ἀζήμιον, μᾶλλον δὲ ἀπάσης αἰκίας καὶ συμφορᾶσ ἔσται πρόξενον τὸ μὴ βούλεσθαι παρὰ Χριστοῦ προσέσθαι λόγον, διαδοῖκνυσιν ἐν τούτοις. Ἐμελλον γὰρ αἱ κατὰ πάσαν τὴν Ἰουδαίαν καταδηθῆσασθαι πόλεις, καταπιμπράσης ἀπάσης τῆς Ῥωμαίων χειρὸσ, ὡσ ἄρᾶσθαι μὲν κενάνθρουσ αὐτάσ, καταχερσωθῆναι τε καὶ τὰ ἐξαιρέτα τῶν χωρίων, οἰχεσθαι τε πρὸσ φυγὴν τοὺσ διαδράναι μόλισ ἰσχύσαντασ, οἴκου τε καὶ πλοῦτου διαπεσεῖν, καὶ θηρίων ἐνδιαίτημα τὴν πολυάνθρωπον ποτὲ γενέσθαι πόλιν ἢ κώμην. Εἰ δὲ δὴ τίσ βούλοιο καὶ πνευματικῆν ἐπὶ τοῖσ προκειμένοισ δέχεσθαι θεωρίαν, ἐκείνο συνήσει· Τρυγητόν, ὡσ γε οἶμαι, καὶ σπόρον ἀποκαλεῖ τῆσ νοητῆσ εὐκαρπίας τὴν δύναμιν, καθ' ἣν ἔσμεν εὐάρεστοι τῷ Θεῷ, οὐχ οἶον ἀκαθὰν τὴν πολυειδῆ τίχοντεσ ἀμαρτίαν, ἀλλ' ὡσ πίων τε καὶ εὐκαρπος γῆ παρὰ Θεῷ τιμῶμενοι. Ἀποπεπτῶκασι τοῖνον τῆσ νοητῆσ εὐκαρπίας οἱ τάλανεσ Ἰουδαῖοι· καὶ ὁ νοητὸσ ἀμπέλου ἀκαθνοτόχοσ γέγονε γῆ. « Ἐπέμεινε γάρ, φησὶ, τοῦ ποιῆσαι σταφυλὴν, ἐποίησε δ' ἀκάνασ. » Εἰρηται δὲ καὶ διὰ φωνῆσ τοῦ προφήτου περὶ τοῦ Ἰσραὴλ, ὅτι ἀνεμοφθόρα ἔσπειραν, καὶ ἡ καταστροφή αὐτῶν ἐκδέξεται αὐτά. « Δράγμα

A tudinem: verum brevi futuras desertas et egenissimas, ita ut nullum habituræ sint qui inhabitet, nisi ejus oraculis cervicem mentis suæ malint subjicere. O igitur, inquit, mulieres, o filiæ: audite sermones meos in spe, id est, non absque mercede, sed potius cum spe ampla et splendida. Quid ergo jubetur? Mentionem facite, inquit, dierum anni quo apparuit Christus, et diserte prædicavit civitatibus et pagis per universam Judæam. Dixit enim ipse voce Isaia: « Spiritus Domini super me, propterea unxit me, ut fausta nuntiem pauperibus misit me, ut prædicem captivis remissionem, et cæcis visum, ut dimittam contractos per remissionem, ut sanem contritos corde, ut proclamem annum Domini acceptum ». Exsurgite igitur, id est, evigilate, et bona spe animo concepta, commemorate dies anni quo, ut dicebam, facta est a Christo omnium nostrum Servatoris prædicatio. Jubet autem ut hoc agant non remisse aut negligenter, sed studio et cura. Sic enim recte perficiuntur bona.

VERS. 11-14. Consummata est vindemia, cessavit semen, ut non amplius veniat. Obstupescite, contristamini, confidentes, exuite vos, nude estote, cingite lumbos, et super ubera plangite: de agro cupiditatis et vite genimimis, terra populi mei spinam et gramen proferet, et ex omni divitiis civitatis: civitas dives, domus derelictæ, divitiis civitatis et domos desiderabiles amittent: et erunt villæ speluncae usque in sæculum, lætitia onagrorum, et pascua pastorum.

Non impunitum fore, sed causam efficientem omnis supplicii, et miseræ Israelitis, hisce verbis ostendit, eo quod sermonem Christi non receperint. Erant enim civitates per universam Judæam vastandæ, incendente eas Romanorum manu, ut vacuæ viris conspicerentur, et loca eximia delerentur, et in fugam verterentur qui vix fugere valuerunt, domoque et divitiis exciderent, et civitas seu villa aliquando multis hominibus referta, habitaculum ferarum fieret. Siu etiam velit quis spiritualementem intelligentiam in hisce verbis propositis accipere, illud cognoscet: Vindemiam et semen, ut arbitror, vocat intelligibilis fertilitatis virtutem, qua sumus Deo quasi terra pinguis et secunda. Exciderunt ergo intelligibili fertilitate hi miseri Judæi: et intelligibilis vinea, facta est terra parens et ferax spinarum. « Expectavit enim, inquit, ut ferret uvam, et tulit spinas ». Dictumque est voce prophetæ de Israel, quod ventosa seminarunt, et subversio eorum excipiet ea. « Manipulus non habens vim conficiendi farinam ». Consumpta ergo est, inquit, vindemia, id est, non amplius vinea nuncupaberis, nihil enim est tibi maturum. Cessavit se-

¹¹ Isa. LXI, 4 seqq. ¹² Isa. V, 2. ¹³ Osee VIII, 7.

μου, non eris terra pariens bona, et fructuum mitium nutritrix. Hinc et meritissime obstupescite, id est, percellimini et admiramini. Contristamini, conidentes. Vos enim, inquit, quæ quondam superbistis in Deo, cum videritis cor vestrum omnis boni mane, tunc tunc dolete. Exuite vos, nudæ estote, accingite lumbos, et super ubera plangite. Ex agro cupiditatis, et vite geniminis. Luctus, inquit, causa est, quod pereat et prorsus vastetur ager 448 desiderabilis, et vinea admirabilis. Significat autem per hæc Israel. Explicat illud etiam aliter, et inquit: Terra populi mei spinam et gramen profert. In vastitatem enim redactus est Israel: dimisit siquidem vineam suam, et nubibus imperavit ut non depluerent in eam pluviam. Et facta est lætitia onagrorum, et malorum pastorum paseua, nimirum immundorum spirituum. Sic quoque beatus David, velut de vinea Israele orationem conformans ad universorum Servatorem Deum: « Vineam, inquit, ex Ægypto transtulisti, ejecisti gentes, et plantasti eam⁹⁴. » Deinde adjungit, inquit: Quare destruxisti sepem ejus, et vindemiant eam omnes qui trans-eunt viam? Vastavit eam aper silvestris, et asinus feros depastus est eam. Quemadmodum enim loca quæ inculta jacent, negligunt et abjiciunt possessores, et nulla illis cura est, quodcumque damnum ipsis inferatur: sic et Deus noster virtutis amans, relinquit animam, et omni nudam desitutamque misericordia reddit, si bonorum operum fructibus vacua sit.

τρόπον τὰ τῶν χωρίων κεχρωσμένα παραβριπτοῦσιν αὐτοῖς ἐπιφέροιτο βλάβος· οὕτω καὶ ὁ φιλάρετος ἡμῶν Θεὸς ἀνίησι ψυχὴν, καὶ φειδοῦς ἀπάσης ἀποφαίνει γυμνήν, εἰ καρπῶν ἐρήμη γένοιτο τῶν εἰς ἀγαθουργίαν.

VERS. 15-18. *Donec adveniat in vos Spiritus ab excelsis, et erit solitudo Chermel. Et Chermel in salium deputabitur, et requiescet in solitudine judicium, et justitia in Carmelo habitabit. Et erunt opera justitiæ, pax, et obtinebit justitia requiem, et confidentes erunt inque in æternum. Et habitabit populus ejus in civitate pacis, et habitabit confidens, et requiescet cum divitiis.*

Tempus declarat, quo intelligibili secunditate vacuum erit Israeliticum genus rebellans. Sermonem enim transfert ad eos qui submissione et obedientia Dominum nostrum Jesum Christum coluerunt, et ad eos qui purgati sunt per fidem in ipsum, et facti sunt participes sancti Spiritus. Futura enim sunt, inquit, prædicta, et desolabitur propter effrenem contumaciam Israel, donec adveniat in vos Spiritus ab excelsis. Ut enim in Actis sanctorum apostolorum legimus: « Erant omnes congregati in unum, circiter dies sacræ Pentecostes. Ecce vero factus est subito e caelo sonus, instar concitati et vehementis venti, et replevit domum ubi erant coacti: et visæ sunt illis dispertitæ linguæ tanquam ignis et

οὐκ ἔχον ἰσχὴν τοῦ ποιῆσαι ἄλευρον. » Ἀνάλωται τοίνυν, φησὶν, ὁ τρυγητὸς, τοῦτ' ἐστίν, οὐκέτι χρηματιεῖς ἀμπελῶν. Οὐδὲν γὰρ σοι τῶν ὀρίμων. Πέπαυται ὁ σπόρος, οὐκ ἔση καλλιτόκος γῆ καὶ καρπῶν ἡμέρων τροφή. Ταύτησι καὶ ἴαν εἰκότως ἔκστητε, τοῦτ' ἐστίν, καταπλάγητε, καὶ θαυμάσατε. Λυπήθητε, αἱ πεποιθῦσαι. Αἱ γὰρ πάλα μέγα φρονοῦσαι, φησὶν, ἐπὶ Θεῷ, ὅταν ἐρήμην τὴν ἑαυτῶν καρδίαν παντὸς ἀγαθοῦ καταθρήσητε, τότε δὴ τότε λυπήθητε. Ἐκδύσασθε, γυμναὶ γένεσθε, περιζώσασθε τὰς ὀσφύας, καὶ ἐπὶ τῶν μαστίων κόπτεσθε. Ἀπὸ ἀγροῦ ἐπιθυμηματος καὶ ἀμπελοῦ γενήματος. Πρόφασίς ἐστὶ τοῦ θρήνου, φησὶ, τὸ ἀπολέσθαι, καὶ ἠφανίσθαι παντελῶς ἀγρὸν ἐπιθυμητὸν, καὶ ἀμπελῶνα θαυμασμαμένον. Σημαίνει δὲ διὰ τούτου τὸν Ἰσραήλ. Καταλευκαίνει δὲ καὶ ἐτέρως αὐτὸ, καὶ φησιν, ὅτι Ἡ γῆ τοῦ λαοῦ μου ἀκάνθα καὶ χόρτος ἀναθήσεται. Κατεχρησώθη γὰρ, ὡς ἔφη, ὁ Ἰσραήλ. Ἀνῆκε γὰρ τὸν ἀμπελῶνα αὐτοῦ, καὶ ταῖς νεφέλαις ἐνετελλετο τοῦ μὴ βρέξαι εἰς αὐτὸν ὑετὸν. Καὶ γέγονεν εὐφροσύνη ὄνων ἀγρίων, καὶ πονηρῶν ποιμένων βοσκήματα, τοῦτ' ἐστίν, τῶν ἀκαθάρτων πνευμάτων. Οὕτω καὶ ὁ μακάριος Δαβὶδ ὡς περὶ ἀμπελῶνος τοῦ Ἰσραήλ τοὺς λόγους περιποιοῦμενος πρὸς τὸν τῶν ὄλων Σωτῆρα Θεόν· « Ἀμπελον, φησὶν, ἔξ Ἀιγύπτου μετήρα, ἐξέδαλες ἔθνη, καὶ κατεφύτευσας αὐτήν. » Εἶτα προσεπάγει λέγων· Ἴνα τί καθεῖλες τὸν φραγμὸν αὐτῆς, καὶ τρυγῶσιν αὐτὴν ἅπαντες οἱ παραπορευόμενοι τὴν ὁδόν; Ἐλυμήματο αὐτὴν ὡς ἐκ δρυμοῦ, καὶ μονιὸς ἀγριος κατενεμήσατο αὐτήν. Ὅνπερ γὰρ οἱ κεκτημένοι, καὶ λόγος αὐτοῖς οὐδεὶς, κὰν εἰ πᾶν Θεὸς ἀνίησι ψυχὴν, καὶ φειδοῦς ἀπάσης ἀποφαινει γυμνήν, εἰ καρπῶν ἐρήμη γένοιτο τῶν εἰς ἀγαθουργίαν.

« Ἐως ἂν ἐπέλθῃ ἐφ' ὑμᾶς Πνεῦμα ἀφ' ὕψηλοῦ. Καὶ ἔσται ἔρημος ὁ Χερμὲλ, καὶ ὁ Χερμὲλ εἰς δρυμὸν λογισθήσεται. Καὶ ἀναπαύσεται ἐν τῇ ἐρήμῳ κρίμα, καὶ δικαιοσύνη ἐν Καρμήλω κατεκλήσει. Καὶ ἔσται τὰ ἔργα τῆς δικαιοσύνης, εἰρήνη, καὶ κρητήσι ἡ δικαιοσύνη ἀνάπαυσιν, καὶ πεποιθότες ἔσονται ἕως τοῦ αἰῶνος· καὶ κατοικήσει ὁ λαὸς αὐτοῦ ἐν πόλει εἰρήνης, καὶ ἐνοικήσει πεποιθῶς, καὶ ἀναπαύσεται μετὰ πλούτου.

Ἐναργῆ καθίστησι καὶ τὸν χρόνον, καθ' ὃν τῆς νοητῆς εὐκαρπίας ἔρημον ἔσται τὸ ἐξ Ἰσραὴλ ἀπειθήσαν γένος. Μεθίστησι γὰρ τὸν λόγον ἐπὶ γε, φημι, τοὺς ταῖς εὐπειθειαῖς τετιμηκότας τὸν Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστὸν, καὶ κεκαθαρμένους μὲν διὰ τῆς εἰς αὐτὸν πίστεως, γεγονότας δὲ καὶ ἐν μεθέξει τοῦ ἁγίου Πνεύματος. Ἔσται γὰρ, φησὶ, τὰ προηγγελμένα, καταχρησθησεται δὲ διὰ τὸ ἐξήμιον ὁ Ἰσραήλ, ἕως ἂν ἐπέλθῃ ἐφ' ὑμᾶς Πνεῦμα ἀφ' ὕψηλοῦ. Ὡς γὰρ ἐν ταῖς Πράξεσι τῶν ἁγίων ἀποστόλων ἀνέγνωμεν· « Ἦσαν πάντες συνηγμένοι ἐπὶ τὸ αὐτὸ, περὶ τὰς ἡμέρας τῆς ἁγίας Πεντηκοστῆς. Καὶ ἰδοὺ ἐγένετο ἄφνω ἐκ τοῦ οὐρανοῦ ἦχος ὡσπερ φερομένης πνοῆς βιαίας, καὶ ἐπλήρωσε τὸν οἶκον οὗ ἦσαν συνηγμένοι »

⁹⁴ Psal. LXXIX, 9.

καὶ ὠφθησαν αὐτοῖς διαμεριζόμεναι γλώσσαι, ὡσαύτως καὶ ἐκάθησαν (1) ἐφ' ἑνα ἑκαστον αὐτῶν, καὶ ἤρξαντο λαλεῖν ἑτέραις γλώσσαις, καθὼς τὸ Πνεῦμα ἐδίδοι ἀποφθέγγεσθαι αὐτοῖς. » (Ὅταν τοίνυν, φησὶν, ἔλθῃ ἐφ' ὑμᾶς τοὺς πιστεύοντας τὸ ἀνωθέν τε καὶ ἐξ ὕψους Πνεῦμα τοῦ Θεοῦ, τότε καὶ ἔρημος ἔσται ὁ Χερμελ. Τὸ δὲ Χερμελ ἦτοι ὁ Κάρμηλος ὄρος ἐστὶ παμμέγεθες ἐν τῇ Ἰουδαίᾳ, καὶ ὕλη ἕτε δασαία κατὰ-κομον. Παρεικάζει τοίνυν αὐτὴν τε τὴν Ἱερουσαλήμ, καὶ ἅπασαν δὲ τὴν περὶ οἰκίδα χώραν τῷ Χερμελ, ἅ-τε δὴ καὶ ἀναριθμητῶν ἔχουσαν τὴν τῶν ἐνοικούντων πληθύν. Ἄλλ', ἔσται, φησὶν, ἔρημος καὶ λογισθήσεται εἰς ὄρυμόν. Ὁρυμὸν δὲ φησὶ τὴν ἀγρίαν ὕλην, ἥς ἡ χρεια πρὸς καύσιν. Ἐκκόπεται γὰρ τὰ ἀνήμερα τῶν ξύλων, καὶ φλογός εἰσι τροφή. Ἐκκοπέντος δὲ τοῦ Χερμελ, καταλογισθέντος δὲ καὶ εἰς ἀγρίαν ὕλην, ἀναπαύσεται ἐν τῇ ἐρήμῳ κρίμα. Ἐρημῶν δὲ φησὶν ἀινυματωδῶς τὴν τῶν ἐθνῶν χώραν, ἥς καὶ ἐτέρωθεν διαμεμένηται λέγων αὐτὸς ὁ προφήτης Ἡσαίας· « Εὐφράνθητι, ἔρημος ἡ διψῶσα. Ἀγαλλιάσθω ἔρημος, καὶ ἀνθεῖτω ὡς κρίνον. » Ἐρήμῳ δὲ παρεικάζεται διὰ τοι τὸ ἄκαρπον καὶ ὄϊον ἐψιλωμένον, καὶ ἀνεστη-κὸς ἐν αὐτῇ εἶναι παντελῶς ὀδύν. Ἄλλὰ καὶ τοῦτο πεπλοῦσται. Πέφηνε καὶ εὐδενδρότατη πνευματικῶς, ὅτι κατέφκησεν ἐν αὐτῇ Χριστός. Καὶ γοῦν ἐφη διὰ φωνῆς πάλιν τοῦ προφήτου Ἡσαίου· « Καὶ ποιήσω ἐν τῇ ἐρήμῳ ὕδωρ, ποταμούς θήσω, εἰς τὴν ἀνυδρον γῆν, κέδρον, καὶ πύξον, καὶ μυρσίην, καὶ κυπάρισσον, καὶ λεύκην. » Σημαίνονται γὰρ διὰ τούτων, αἱ διὰ πίστεως τῆς εἰς αὐτὸν εὐδοκίμουσαι ψυχαί, καὶ εἰς ὕψος ἠρμέναι τὸ ἐκ διαφόρων καὶ πολυειδῶς ἀρε-τῆς. Ἀναπαύσεται τοίνυν, φησὶν, ἐν τῇ ἐρήμῳ κρίμα, καὶ δικαιοσύνη ἐν τῷ Καρμηλῷ κατοικήσει, ἀντὶ τοῦ, ἀγαθὸν ἐμπολιτεῦσεται τῇ τε ἐρήμῳ καὶ τῷ Καρμηλῷ. Ὁ δὲ Χερμελ καὶ ὁ Κάρμηλος, οὐχ ἑτερόν τι, καὶ ἑτερόν ἐστιν, ἀλλ' ἐν ὄρει τὸ δι' ἀμφοῖν ση-μαίνεται. Πῶς οὖν ἔρα καὶ ἔρημον ἔσται καὶ εἰς ὄρυμόν λογισθήσεται, καὶ ἐν αὐτῷ κατοικήσει δι-καιοσύνη; Φαμέν ὅτι οὐκ εἰς ἅπαν ἐκπέπτωκε τῆς πρὸς Θεὸν οἰκειότητος ὁ Ἰσραὴλ, σώσεται δὲ τὸ κατάλειμμα, καὶ συναγαλάνονται τοῖς ἐξ ἐθνῶν οἱ ἐξ αὐτῶν πιστεύσαντες. Καὶ κατέφκησεν ὁ Χριστός ἐν τούτοις τε χἀκείνοις, ὅς ἐστι δικαιοσύνη καὶ κρίμα. Δεδικαιώμεθα γὰρ ἐν αὐτῷ, δικαίω τε δὲ καὶ ὀρθῷ κρίματι καταργηθείσης τῆς ἀμαρτίας, καὶ ἀνηρη-μένου τοῦ Σατανᾶ. Τί οὖν ἐν ἐρήμῳ ἐργάσεται κατοικήσας ὁ Χριστός, ὅς ἐστι δικαιοσύνη, διατρανοῖ λέγων· Καὶ ἔσται τὰ ἔργα τῆς δικαιοσύνης, εἰρήνη· « Ἐλθὼν γὰρ ὁ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστός, » ὡς ὁ Παῦλος φησὶν, « εὐηγγελισατο εἰρήνην τοῖς μακρὰν, καὶ εἰρήνην τοῖς ἐγγύς, » τοῦτ' ἐστίν, Ἐλλησί τε καὶ Ἰουδαίοις· ἐκράτυνε δὲ παρ' ἡμῖν ἡ δικαιοσύνη τὴν ἀνάπαυσιν. Εἰρηνεύσαντες γὰρ πρὸς Θεὸν, καὶ καταλύσαντες τὴν ἔχθραν, ἐν πόλεσίν ἔσμεν ἀναπαύ-σεως, καὶ τῆς εἰς αἰῶνα τρυφῆς. Καὶ γεγόναμεν ἐν

insederunt unicuique 449 eorum, et coeperunt loqui diversis linguis, sicut Spiritus dabat eis eloqui 99. » Quando igitur, inquit, venerit in vos credentes e supernis et ab excelso Dei Spiritus, tunc et solitudo erit Chermel. Chermel autem sive Carmelus mons est ingens in Judæa, et silva spissa densus. Comparat itaque Chermelo ipsam Jerusalem, et omnem finitimam regionem, scilicet quæ innumerabilem habet multitudinem inhabitantium. Sed erit, inquit, solitudo, et reputabitur ut silva. Silvam dicit horridum et agreste nemus, cujus usus est combustio. Excinduntur enim ligna squalida et horrentia, et flammæ sunt fomentum. Exciso igitur Chermelo, et reputato instar agrestis silvæ, requiescet in solitudine iudicium. Solitudinem dicit ænigmatice B gentium regionem, cujus et alibi meminit ipse propheta Isaias, dicens : « Lactare, solitudo, quæ sitis ; exsallet solitudo, et floreat ut liliium 99. » Comparat autem solitudini, eo quod infructuosa sit, et velut nudata, in qua etiam nulla arbor unquam crevit. Sed hæc ditata est, et facta est arboribus densissima spiritualiter, quando in ea Christus habitavit. Et sane itorum dixit voce prophætæ Isaiæ : « Et faciam in solitudine aquam, et in loco aquis carente flu- vium ; collocabo in terra aqua carente cedrum, et buxum, et myrtum, et cypressum, et populum 99. » Significantur enim per hæc animæ probatæ per fidem in ipsum, et erectæ in altum, variorum et multiplicium virtutum fastigium. Requiescet igitur, inquit, in solitudine iudicium, et iustitia in Carmelo habitabit, pro, bonam versabitur in solitudine et Carmelo. Chermel et Carmelus non diversa sunt, sed utroque unus idemque mons significatur. Quo- modo igitur solitudo erit, et in silva numerabitur, et in eodem habitabit iustitia ? Dicimus non in totum excidisse a conjunctione cum Deo Isaaclem, sed reliquæ salvæ sunt, et congregantur cum gem- tibus qui ex illis crediderunt, et Christus tam in his quam in illis habitavit, qui est iustitia et judi- cium. In illo enim justificati sumus, et iusto et recto iudicio, abolito peccato, et sublato Satana. Quid igitur Christus qui habitavit, qui iustitia est, in solitudine effecturus sit declarat, inquitens : 450 Et erunt opera iustitiæ, pax. « Adveniens enim Do- minus noster Jesus Christus, » ut ait Paulus, « evangelizavit pacem vobis qui longe fuistis, et pacem iis qui prope 99, » id est, et Græcis et Iudæis : obtinuitque nobis iustitia requiem. Pace enim facta cum Deo, et dissoluta inimicitia, in civitatibus sumus requiescentes æternæ voluptatis. Et facti sumus in illo confidentes, usque in æternum, et habitavimus in civitate pa- cis, id est, Ecclesia Dei viventis. In ea enim habitat Christus, qui est pax. Et requievimus cum divitiis. Qui enim omnibus bonis et omni virtute egēbamus, a Deo alieni in mundo, et spem non habentes, di-

99 Act. II, 21 seqq. 99 Isa. XXXV, 1. 99 Isa. XLI, 19. 99 Ephes. II, 17.

(1) Ἐκάθησαν, ad linguas refert Cyrillus.

vites sumus jam per Christum, et magis adhuc A erimus, supernorum et divinorum charismatum amplissimam accessionem consecuti.

εὐφροσύνη, καὶ ἀναπαύματα μετὰ τοῦ πλούτου. Οἱ γὰρ πάλαι παντὸς ἀγαθοῦ πράγματος, καὶ ἀρετῆς ἀπάσης ἐν ἠδύει καθεστῆκότες, οἱ ἄθιοι κατὰ τὸν κόσμον, καὶ ἐλπὶδα μὴ ἔχοντες, πλούσιοι διὰ Χριστοῦ ἐσμέν τε ἤδη, καὶ ἔτι μειζρόνως ἐσόμεθα, τῶν ἀνωθεν καὶ παρὰ Θεοῦ χαρισμάτων ἀμφιλαφεστάτην λαχόντες τὴν ἐπίδοσιν.

Vnas. 19. *Et quando si descenderit, non invadet vos, et erunt qui habitant in silvis tam fidentes quam hi qui in campis.*

Cum impie egissent in Dominum nostram Christum Judæi, et quantum nefariis consiliis et summis viribus contendere poterant, illam tantum non occidissent, violentissima grando, nimirum divinæ iræ, omniversam infestavit regionem. Redacta est enim in vastitatem, capta est, et vastata, et in omnes ventos dispersi sunt, juxta vocem prophete. Quando igitur grando, inquit, invecta erit, id est, divina ira, non vos qui creditis, et qui habitatis in civitate pacis, invadet, neque germina justitiæ vestræ corrumpet, neque homines nostros labores pesumidabit, sed erunt tam confidentes hi qui habitant in silvis, quam hi qui in campis. Quid istud est? Terra enim spissis lignis referta, aspera est et arationi parum accommodata: illa vero terra campestris est et æquabilis, agricolis ad seminum curam servientium procreationem aptissima. Deo igitur annexente, omnia erunt fertilia, et terra quondam aspera, efficietur seminum sativorum alumina. Omnia enim fructum ferunt per Christum, intelligentiæ scilicet fractas, spiritualiter. In spinis autem seminatur nemo. Sed innovantes novalia, juxta prophetæ vocem⁹⁷, seranus in justitia, viventes non ultra secundam ætatem et voluptuarie, sed conversantes magis evangelice.

451 Vnas. 20. *Beati serentes super omnem aquam, ubi bos et asinus calcant.*

Traducto sermone ad agriculturæ opera et ad feracitatem agrorum, commemoratur in translatione, et beatos nominat seminantes super aquam, ubi bos et asinus calcant. Aquam enim Scriptura divino Spiritu prodita divinum et cœlestem sermonem appellat, et sanctorum mystarum predicationem. Loquuntur enim in Spiritu etiam ipsi. Confirmabit etiam ipse Servator dicens: « Non vos qui loquimini, sed Spiritus Patris vestri qui loquitur in vobis⁹⁷. » Cum sit enim vivificus Dei sermo, idcirco ac quidem merito aquæ comparatur Vivifica est enim aqua, efficiensque omnis fecunditatis. Tales igitur aquæ intelligibiles eum nobis suppeditentur, colere solentis virtutis officia, studemusque pietatis insudare laboribus. In his aquis bos et asinus calcant, id est, Judæorum populus et gentium. Justitiam nonneque Deus circumlocutionem ex fide, et præputium per fidem; et ut Paulus ait: « Interstitio maceris diruto, et lege mandatorum in decretis

αὐτῷ πεποιθότες ἕως τοῦ αἵματος, καὶ καταπῆκαμεν ἐν πόλει τῆς εἰρήνης, τοῦτ' ἐστίν, Ἐκκλησίᾳ Θεοῦ ζώντος. Ἐν αὐτῇ γὰρ κατοικεῖ Χριστός, ὃς ἐστίν

Ἡ δὲ χάλαζα ἐὰν καταβῇ, οὐκ ἐφ' ὑμᾶς ἔξει. Καὶ ἔσονται οἱ ἐνοικοῦντες ἐν τοῖς δρυμοῖς πεποιθότες ὡς οἱ ἐν τῇ πεδινῇ.

Δεδουσεθηκότων Ἰουδαίων εἰς τὸν Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστόν, καὶ τό γε ἤκον εἰς ἀνοσιότητα λογισμῶν καὶ ἐγγειρημάτων δύναμιν ἀπεκτονόντων αὐτὴν, μονονουχί βραγδαϊοτάτη χάλαζα, τοῦτ' ἐστίν, τὰ ἐκ θείας ὀργῆς, κατὰ πάσης ἡνέχθη τῆς χώρας. Δέδοται γὰρ εἰς ἐρήμωσιν, ἤλω, καὶ πεπάρθηται, καὶ διεσπάρησαν εἰς πάντα ἀνεμον κατὰ τὴν τοῦ προφήτου φωνήν. Ὅταν τοίνυν ἡ χάλαζα κατενεχθῇ, φησὶ, τοῦτ' ἐστίν, τὰ ἐκ θείας ὀργῆς, οὐκ ἐφ' ὑμᾶς ἔξει τοὺς πιστεύσαντας, καὶ τοὺς κατοικοῦντας ἐν πόλει εἰρήνης, οὔτε μὲν τὰ γενήματα τῆς δικαιοσύνης ἡμῶν καταφθαίρει, οὔτε τοὺς ἀγαθοὺς; ἡμῶν διαλυμαίνεται πόνους, ἐν ἰσῇ δὲ τάξει πεποιθότες ἔσονται τοῖς κατοικοῦσιν ἐν τοῖς δρυμοῖς καὶ οἱ ἐν τῇ πεδινῇ· καὶ τί δὴ τοῦτό ἐστιν; Ἡ μὲν γὰρ βασίσι ξύλοις κατὰ κόσμος γῆ τραχεῖά πῶς ἐστὶ καὶ οὐκ εὐέροτος. Ἡ δὲ γὰρ ὑπερὰ καὶ ὀμάλῃ τοῖς γηπονεῖν εἰωθόσιν, ἐπιτηδεῖα πρὸς τὴν ἐδωδίμων σπερμάτων γένεσιν. Θεοῦ τοιγαροῦν κατανεύοντος ἔσται τὰ πάντα ἐν εὐκαρπείαις, καὶ σπερμάτων ἡμέρων τροφῆς ἢ πάλαι τραχεῖα δειχθήσεται γῆ. Καρποφορεῖ γὰρ τὰ πάντα διὰ Χριστοῦ, νοητῶς δὲ δηλονότι καὶ πνευματικῶς. Καὶ σπείρει μὲν ἐπ' ἀκάνθαις οὐδεὶς. Νεώσαντες δὲ νεώματι κατὰ τὴν τοῦ προφήτου φωνήν, σπείρωμεν εἰς δικαιοσύνην, ζώντας μὲν οὐκ ἐπι κατὰ σάρκα καὶ φιληδόνως, πολιτευόμενοι δὲ μᾶλλον εὐαγγελικῶς.

Μακάριοι οἱ σπείροντες ἐπὶ πᾶν ὕδωρ, οὗ βοῦς καὶ ὄνος πατεῖ.

Παρενηνεγμένου τοῦ λόγου πρὸς τὰ ἐκ τῆς γηπονίας ἔργα, καὶ τὰς ἐν ἀγροῖς εὐκαρπείας, ἐπιμένει τῇ μεταφορῇ, καὶ μακαρίους ὀνομάζει τοὺς σπείροντας ἐφ' ὕδωρ, οὗ βοῦς, καὶ ὄνος πατεῖ. Ὑδωρ μὲν γὰρ ἡ θεόπνευστος Γραφή, τὸν θεῖον ἡμῖν καὶ οὐράνιον ὀνομάζει λόγον, καὶ τὸν τῶν ἁγίων μυσταγωγόν. Λαλοῦσι γὰρ ἐν Πνεύματι καὶ αὐτοί. Καὶ πιστώσεται λέγων αὐτὸς ὁ Σωτὴρ: « Οὐχ ὑμεῖς ἐστε οἱ λαλοῦντες, ἀλλὰ τὸ Πνεῦμα τοῦ Πατρὸς ὑμῶν τὸ λαλοῦν ἐν ὑμῖν. » Ἐπειδὴ γὰρ ἐστὶ ζωοποιὸς ὁ τοῦ Θεοῦ λόγος, ὕδατι ταύτῃ τοι καὶ μάλα εὐχρῶς παρεκτάζεται. Ζωοποιὸν γὰρ τὸ ὕδωρ, καὶ ἀπάσης πράξεον εὐκαρπείας. Τῶν ταούτων οὖν ὑδάτων τὴν νοητὴν ἔχοντες χορηγίαν γεωργεῖν εἰδόμεθα τὰ εἰς ἀρετὴν. Καὶ τοῖς κατ' εὐσέβειαν πόνους ἐνδρουῶν σπουδάζομεν, ἐν τούτοις τὰς ὕδασι βοῦς καὶ ὄνος πατεῖ· τοῦτ' ἐστίν, ὃ τε ἐξ Ἰουδαίων λαός, καὶ μὲν τοι καὶ ἐξ ἔθνων. Δεδικαίωκα γὰρ ὁ Θεὸς περιτομὴν ἐκ πίστεως, καὶ ἀχροθυσίαν διὰ τῆς πίστεως. Καὶ ὡς ὁ Παῦλος φησὶ: « Τὸ μεσ-

⁹⁷ Jer. iv, 5: Ose. x, 12. ⁹⁸ Matth. x, 20.

τοιχον τοῦ φραγμοῦ λύσας, καὶ τὸν ἐν ὀδοῖσιν ἀβρογάτο, condidit duos in unum novum hominem, faciens pacem, et reconciliavit Deo, jugum imponens ambobus unum, et conjungens animorum consensu, per fidem, et charitatem, et sanctificationem 99. » Bovi vero assimilat Judæorum gentem : mundum enim animal est, secundum legem, bos, et oblatas est in odorem bonæ fragrantia Deo. Asinus autem immundus. Et quidem eam primogenita animantium jussisset offerri Deo : « Sanctificabis enim mihi, inquit, omne primogenitum aperiens vulvam : » rejectit asinum, sic dicens : « Omne aperiens vulvam asini mutabis ove 99. » Verum enimvero etiamsi impurus fuerit, propterea quod erraverit sorte gentium populus, tamen sanctificatus est per fidem : in Christo etenim justificatus est, et vetera peccata sacrosancto baptismo abluit, et promiscuæ, et dixi, cum Judæis jugo Servatoris nostri subjectus est.

οὐαὶ τοῖς ταλαιπωροῦσιν ὑμᾶς · ὑμᾶς δὲ οὐδεὶς ποιεῖται ταλαιπώρους, καὶ ὁ ἀθετῶν ἑμᾶς οὐκ ἀθετεῖ. Ἀλώσονται οἱ ἀθετοῦντες, καὶ παραδοθήσονται, καὶ ὡς σὴς ἐπὶ ἱματίου, οὕτως ἡτηθήσονται.

Μακαρίους ἠνομάζει τοὺς σπείροντας ἐπὶ πᾶν ἔδαρ, οὐ βοῦς καὶ ἄνος πατεῖ. Ἐλέγομεν δὲ σημαίνεσθαι διὰ τούτων τοὺς τε ἐξ Ἰουδαίων, καὶ μέντοι τοὺς ἐξ ἐθνῶν διὰ τῆς πίστεως κεκλημένους εἰς ἐπίγνωσιν τοῦ Χριστοῦ. Ἄλλ' ἦν εἰκὸς διαλογίζεσθαι τινὰς, καὶ μὴν καὶ φράσαι· Ἐἴτα πῶς οἱ τοιοῦτε μακάριοι διωκόντων αὐτοὺς τῶν φρονούντων τὰ ἐν κόσμῳ, καὶ ἀφορήτους μὲν περιστάσεις περιβαλόντων αἰεὶ, κατακομιζόντων δὲ καὶ εἰς αὐτὸ τὸ τεθνᾶναι πολλὰκις; Ἀναρῆφει τοίνυν ὁ λόγος εἰς παράκλησιν τῶν πεπιστευκότων καὶ φησιν· Οὐαὶ τοῖς ταλαιπωροῦσιν ὑμᾶς, ὑμᾶς δὲ οὐδεὶς ποιεῖ ταλαιπώρους. Τὸ μὲν γὰρ παθεῖν διὰ Χριστοῦ τὸς ἁγίους εὐκλεῖς, τοῖς γε μὴν ἐπιφέρουσι τοὺς διωγμούς, ἐλέθρου τὸ χρέμα πρόξενον. Ἐαυτοὺς οὖν ἄρα ταλαιπώρους ἀποφαινοῦσι, καὶ οὐχὶ δὴ μᾶλλον τοὺς πεπονθότας, εἴπερ οἱ συμπάσχοντες συμβασιλεύουσι τῷ Χριστῷ. Ἀλλὰ κἄν αἴ τις ὑμᾶς ἀθετῆσει, φησὶν, θανάτῳ κατ' οὐδὲν ἀθετεῖ. Ἀλώσονται γὰρ οἱ τοῦτο δρᾶν εἰωθότες, τοῦτ' ἔστιν, οὐ διαφεύξονται τὰ ἐκ τῆς θείας ὀργῆς· ἔσονται δὲ ταῖς ἐπιανεχθησομέναις αὐτοῖς δίκαις οἰονεῖ πρὸς κατέδρωσιν, καθάπερ ἀμέλει καὶ ἱματίον ὑπὸ σιγῆς. Οὐκ οὖν ὁ μὲν πόνος τοῖς ἁγίοις, ὡς ἔφη, τῶν εἰς αἰῶνα πρόξενος ἀγαθῶν. Τὸ γε μὴν ἐλέσθαι κακοῦ οὐκ ἀζημίον. Μᾶλλον δὲ τῆς ἀπάσιον ἐσχάτης πρόφασις ἔσται δίκης.

Κύριε, ἐλέησον ἡμᾶς, ἐπὶ σοὶ γὰρ πεποιθήμεν. Ἐγνώθη ἡ ἐπίστασις τῶν ἀπειθοῦντων εἰς ἀπίσταν. Ἡ δὲ σωτηρία ἡμῶν ἐν κυρίῳ θλήψου. Θεοῦ τοῖς ἁγίοις προσπεφωνηκότος· Οὐαὶ τοῖς ταλαιπωροῦσιν ὑμᾶς· ὑμᾶς δὲ οὐδεὶς ποιεῖ ταλαιπώρους· ἐκ πολλῆς ἄγαν περιχαρείας αὐτοὶ μονουοῦσι, καὶ ἀνασκιρτῶντές φασιν· ὅτι τῶν ἀπειθεῖν ἐλομένων ἀνόνητος ἔσται πᾶς πόνος, καὶ ὅτι πολλὴν νοσοῦντες τὴν ἀκαρπλίαν βαδιοῦνται πρὸς ἐλεθρον, σωτηρίας δὲ

abrogato, condidit duos in unum novum hominem, faciens pacem, et reconciliavit Deo, jugum imponens ambobus unum, et conjungens animorum consensu, per fidem, et charitatem, et sanctificationem 99. » Bovi vero assimilat Judæorum gentem : mundum enim animal est, secundum legem, bos, et oblatas est in odorem bonæ fragrantia Deo. Asinus autem immundus. Et quidem eam primogenita animantium jussisset offerri Deo : « Sanctificabis enim mihi, inquit, omne primogenitum aperiens vulvam : » rejectit asinum, sic dicens : « Omne aperiens vulvam asini mutabis ove 99. » Verum enimvero etiamsi impurus fuerit, propterea quod erraverit sorte gentium populus, tamen sanctificatus est per fidem : in Christo etenim justificatus est, et vetera peccata sacrosancto baptismo abluit, et promiscuæ, et dixi, cum Judæis jugo Servatoris nostri subjectus est.

CAP. XXXIII. VERS. 1. *Væ, qui miseros faciunt vos! sed nemo vos facit miseros: et qui reprobat vos, non reprobat. Capientur reprobantes, et tradentur, et ut tinea in vestimento, sic isti superabuntur.*

452 Beatos nominat qui serunt in omni aqua, ubi bos et asinus calcant. Diximus per hæc significari, tum ex Judæis, tum ex gentibus per fidem ad agnitionem Christi vocatos. At verisimile erat quosdam disputaturos et dicturos : Ergo qui tandem beati sint ejusmodi, cum eos persecutantur hi qui mundana sapiunt, et difficultatibus intolerabilibus semper implicent, et sæpe in capitis adducant periculum? Vigilat igitur et excitatur hæc oratio ad consolationem credentium, et inquit : *Væ illis qui vos faciunt miseros, vos autem nemo miseros reddit.* Pati enim propter Christum, sanctis gloriam, inferentibus autem persecutionem, parit exitium. Seipsos ergo miseros efficiunt, non eos qui passi sunt : siquidem qui compatiuntur, conregnant cum Christo. Atqui, inquit, si quis vos repudiaverit, seipsum etiam repudiat. Capienturque qui hoc facere solent, id est, non effugient iram divinam : sed erunt pœnis sibi illatis veluti exesi et exhausti, veluti certe vestimentum a tinea. Itaque labor, ut dixi, sanctis æternorum honorum conciliator est. At qui volunt malo officere Deo dicatos, non erunt immunes, imo his qui hoc faciunt extremi supplicii causa est.

τοὺς ἀνακειμένους τῷ Θεῷ, τοῖς τοῦτο πράττουσιν

VERS. 2. *Domine, miserere nostri, in te enim confisi sumus. Redactum est semen incredulorum ad interitum, at salus nostra in tempore afflictionis.*

Postquam Deus affatus fuisset sanctos : *Væ his qui miseros reddunt vos, cum tamen vos nemo inluceros reddat : præ immenso gaudio illi, tantum non exsidentes dicunt, et misericordiam quaerunt, et in ipso omnem spem habent. Quod autem infidelium omnis labor irritus futurus sit, quodque multi*

99 Ephes. 11, 16 seqq. 99 Exod. 31, 10.

sterilitate laborantes et infructuosi, ad interitum ruituri sint, cum his salus dabitur, semper suis temporibus demonstrabitur. Omnis enim in Christo virtus ipsorum, etiamsi prorsus debiles esse nunquam videantur, quatenus, inquam, persecutione inimicorum premantur. Sed tunc maxime is qui servare novit, mansuetudinis erga illos et auxilii e supernis magnitudinem exerit. Itaque tempore afflictionis maxime salus est sanctis mystagogis. Quod ostendet sapientissimus Paulus, scribens: « Quando ergo infirmus **453** sum, tum potens sum. » Cui universorum Salvator: « Sufficit tibi gratia mea. Potentia enim mea in infirmitate perficitur ¹. »

VERB. 3, 4. *Propter vocem timoris tui obstupuerunt populi: a timore tuo, et a sublimitate tua dispersæ sunt gentes. Nunc autem congregabuntur spolia vestra, parvi et magni: perinde ac si quis congreget locustas, sic illudent vobis.*

Prorsus penitusque fore ut increduli Israelitæ, qui fidem Christianam non admiserunt, omnium turpissima et indignissima paterentur, et lex Moisaica proclamavit ante, et nihilominus etiam sanctorum prophetarum sermones ostendunt. Et ipse adeo Christus dixit: « Quando videritis obsessam undique a militibus Jerusalem, tunc dicetis montibus: Operite nos; et collibus: Cadite super nos ². » Propter vocem igitur timoris tui, inquit, nimirum quæ concutit timore, obstupuerunt populi: illud, εξέστησαν, dicit, pro percussi sunt. Quo modo stupore percussi sunt? Præ magnitudine, ut arbitror, calamitatis. Intoleranda enim mala dementant, et veluti stultum reddunt patientem. Sin quis maluerit εξέστησαν alio modo intelligere, significare potest hæc vox, patria ejecti sunt, sic autem in omnes gentes dispersi sunt. Et hactenus vox sanctorum prophetarum. Jam persona Dei infertur, dicens illis videlicet attonitis: Nunc congregabuntur spolia vestra, parvi et magni. Non enim diu, inquit, erit cum trademini hostibus, neque procrastinabuntur minæ, sed primo quoque tempore prædæ eritis, parvus et magnus. Sic vos colligent hi qui vastant, ut si quis multitudinem locustarum in agris congreget, non cum labore hoc efficiens, sed facile et velut per lusum. Dicere autem possit aliquis hoc ipsum passum esse Israelæm, etiam spiritualiter traditum Satanæ, et impuris spiritibus tanquam hostibus, in direptionem, et ut tanquam locustæ irrisioni prostituantur.

δὲ μᾶλλον, καὶ οἷον ὡς ἐν ἀθύρματι. Φαίη δ' ἂν τις αὐτὸ δὴ τοῦτ' ἐπιπονηθέναι τὸν Ἰσραὴλ, καὶ πνευματικῶς παραδοθέντα τῷ Σατανᾷ, καὶ τοῖς ἀκαθάρτοις πνεύμασι, καθάπερ τισὶ πολεμίοις εἰς διαρπαγὴν, καὶ εἰς γὰρ τὸ δεῖν ἀκριδῶν δίχην ἐμπαίεσθαι.

VERB. 5, 6. *Sanctus Deus qui habitat in excelsis. Repleta est Sion iudicio et justitia: in lege tradentur, in thesauris salus **454** nostra. Illic sapientia, et scientia, et pietas erga Dominum: hi sunt thesauri justitiæ.*

τῆς βοθησομένης αὐτοῖς ἔσται πᾶντως κατὰ καιροὺς ἢ ἀνάδειξις. Πᾶσα γὰρ δύναμις αὐτῶν ἐν Χριστῷ. Κἂν εἰ δοκοῖεν ὅπως ἀσθενῆσαι ποτε κατὰ γένημι τὸ διώκεσθαι παρ' ἐχθρῶν, ἀλλ' οὖν τότε δὴ μάλιστα τῆς εἰς αὐτοὺς ἡμερότητος, καὶ τῆς ἀνωθεν ἐπικουρίας ἐμφανίζει τὸ μέγεθος ὃ σῴζειν εἰδώς. Οὐκοῦν ἐν καιρῷ θλίψεως ἢ σωτηρίας τοῖς ἀγίοις μάλιστα μυσταγωγοῖ. Καὶ τοῦτο δαίξει γράφων ὁ πάνσοφος Παῦλος: « Ὅταν γὰρ ἀσθενῶ, τότε δυνατός εἰμι. » Καὶ μὴν καὶ πρὸς αὐτὸν ὁ τῶν ὄλων Σωτήρ: « Ἀρκαί σοι ἡ χάρις μου. Ἡ γὰρ δύναμις μου ἐν ἀσθενείᾳ τελειοῦται. »

Διὰ φωνῆν τοῦ φόβου σου ἐξέστησαν λαοί. Ἀπὸ τοῦ φόβου σου καὶ ἀπὸ τῆς ὑψώσεώς σου διεσπάρησαν εἰς τὰ ἔθνη. Νῦν δὲ συναχθήσονται τὰ σκύλα ὑμῶν μικροῦ καὶ μεγάλου. Ὅν τρόπον ἂν τις συνάγῃ ἀκριδας, οὕτως ἐμπαίξουσιν ὑμῖν.

Ὅτι πάντη τε καὶ πάντως ἀπειθεῖν ἐλομένους τοῖς ἐξ Ἰσραὴλ, καὶ τὴν εἰς Χριστὸν πίστιν οὐ τροσειμένοις τὰ πάντων ἀσχιστα παθεῖν συμβήσεται· καὶ οὕτως μὲν ὁ διὰ Μωσέως παρακεκράγει νόμος, εὐδὲν δὲ ἦτον καὶ οἱ διὰ τῶν ἁγίων προφητῶν ἐμφανίζουσι λόγοι. Καὶ μὴν καὶ αὐτὸς ἔφη Χριστός: « Ὅταν ᾤητε κυκλωμένην ὑπὸ στρατοπέδων τὴν Ἱερουσαλήμ, τότε ἔρεϊτε τοῖς ὄρεσι· Καλύψατε ἡμᾶς, καὶ τοῖς βουνοῖς· Πέσατε ἐφ' ἡμᾶς. » Διὰ τὴν φωνὴν τοῦ φόβου, τοῦ φόβου σου, τοῦτ' ἔστι, τὴν καταπτοῦσαν εἰς φόβον, ἐξέστησαν λαοί, τὸ δὲ, ἐξέστησαν, ἀντὶ τοῦ, κατεπλήγησαν, φησί. Πεπονηθῆναι δὲ τὴν κατάκληξιν. Τίνα τρόπον; Ἀπὸ γε, οἶμαι, τοῦ μεγέθους τῆς συμφορᾶς. Τὰ γὰρ ἀφόρητα τῶν κακῶν, ἐξωτίθησι φρενός, καὶ οἷον ἀσύμετον ἀποφαίνει τὸν πεπονητότα. Εἰ δὲ δὴ τις ἔλειτο τὸ, ἐξέστησαν, καὶ καθ' ἕτερον τρόπον χρῆναι νοεῖν, κατασημήγειεν ἂν ἡ φωνὴ, ἀντὶ τοῦ, ἐξω τῆς ἐνεγκούσης γεγόνασιν. Οὕτω δὲ διεσπάρησαν εἰς πάντα τὰ ἔθνη. Καὶ μέχρι μὲν τούτων ἢ τῶν ἁγίων προφητῶν φωνῆ, τὸ δὲ γὰρ τοῦ Θεοῦ πρόσωπον εἰσφέρεται παραχρῆμα λόγον αὐτοῖς, δηλονότι τοῖς ἐκτεπληγμένοις καὶ διεσπαρμένοις, ὅτι Νῦν συναχθήσονται τὰ σκύλα ὑμῶν, μικροῦ καὶ μεγάλου. Οὐ γὰρ εἰς μακρὰν, φησί, παραδοθήσεσθε τοῖς ἐχθροῖς, οὐδὲ εἰς ὑπερθέσεις βαδίζεται τὸ ἀπειλούμενον. Ἄλλ' αὐτίκα δὴ μᾶλλον κορθηθήσεσθε μικρός τε καὶ μέγας. Οὕτω τε ὑμᾶς οἱ καταδρῶντες συλλέξουσιν, ὡς ἂν εἰ καὶ τίς τῶν ἐν ἀγροῖς τὴν τῶν ἀκριδῶν συναγεῖραι πληθύν, οὐ οὖν πόνω τὸ χρῆμα πλεῶν, ἀπονῆτι δὲ μᾶλλον, καὶ οἷον ὡς ἐν ἀθύρματι. Φαίη δ' ἂν τις αὐτὸ δὴ τοῦτ' ἐπιπονηθέναι τὸν Ἰσραὴλ, καὶ πνευματικῶς παραδοθέντα τῷ Σατανᾷ, καὶ τοῖς ἀκαθάρτοις πνεύμασι, καθάπερ τισὶ πολεμίοις εἰς διαρπαγὴν, καὶ εἰς γὰρ τὸ δεῖν ἀκριδῶν δίχην ἐμπαίεσθαι.

Ἅγιος ὁ Θεὸς ὁ κατοικῶν ἐν ὑψηλοῖς. Ἐνεπλήσθη Σιών κρίσεως καὶ δικαιοσύνης. Ἐν νόμῳ παραδοθήσονται, ἐν θησαυροῖς ἢ σωτηρία ἡμῶν, ἐκεῖ σοφία, καὶ ἐπιστήμη, καὶ εὐσέβεια πρὸς τὸν Κύριον· οὗτοι εἰσι θησαυροὶ δικαιοσύνης.

¹ II Cor. xii, 9, 10. ² Luc. xxiii, 29, 30.

Ἀναφωνοῦσι πάλιν οἱ ἅγιοι, καὶ ταῖς καθηκούσαις A
 δοξολογίαις καταγεραίρειν ἐπαίγονται τὸν τῶν ὕλων
 Σωτῆρα Θεὸν τὸν κατοικοῦντα ἐν ὑψηλοῖς, ἢ ἐν τοῖς
 οὐρανοῖς δηλονότι, ἢ καὶ ἐν κτίσμασι λογικῶς ὡς ἂν
 εἴη τὸ ὕψος, ὡς ἐν νοητῷ μεγέθει τῆς πολυειδοῦς
 ἀρετῆς. Δοξολογοῦσι τοίνυν τὸν Θεὸν κατατεθηπότας
 τὴν Σιών, τοῦτ' ἐστὶ, τὴν Ῥεκκλησίαν Χριστοῦ, χρι-
 στωῦ καὶ δικαιοσύνης ὁρῶντες ἐμπεπησμένην. Ἡ
 μὲν γὰρ ἐπίγειος Ἱερουσαλήμ τῆς οὕτω λαμπρᾶς
 ἀπολείπεται δόξης. Προσήκατο γὰρ οὐδ' αὖτως τὴν
 παρὰ Θεοῦ καὶ Πατρὸς δικαιοσύνην, τοῦτ' ἐστὶ, Χρι-
 στόν. Ἡ δὲ γε ἐξ ἐθνῶν Ἐκκλησία, ἢ νοητὴ καὶ
 ἀληθεύσα Σιών μεστὴ γέγονε κρίσεων καὶ δικαιο-
 σύνης· ἢ δὲ κρίσις ἐν τούτοις, τὴν δικαιοκρασίαν τὴν
 ἐφ' ἑκάστῳ πράγματι δηλοῖ. Ζῆν γὰρ ἔθος τοῖς
 ἁγίοις λογικῶς, καὶ ἐννόμως, καὶ κατευφραίνεσθαι B
 ὑπὸ τῶν εὐαγγελικῶν θεσπισμάτων. Εἶτα θαυμάζουσι
 τοὺς ἐξ Ἰσραὴλ, ὡς νόμον μὲν ἔχοντας, καί-τοι δο-
 θέντα παρὰ Θεοῦ πρὸς ἐπιουριαν, ἀπολωλότας δὲ δι'
 αὐτοῦ. Ὡς γὰρ ὁ μακάριος γράφει Παῦλος, « Ἀτεθού-
 ντες τὴν τοῦ Θεοῦ δικαιοσύνην, καὶ τὴν ἰδίαν ζητοῦν-
 τες στήσαι, τῇ δικαιοσύνῃ τοῦ Θεοῦ οὐχ ὑπετάγησαν.
 Τέλος γὰρ νόμου Χριστὸς εἰς δικαιοσύνην παντὶ τῷ
 πιστεύοντι. » Ὁ μὲν γὰρ νόμος ἦν ἐν σκιάς μέχρι
 καιροῦ διορθώσεως κείμενος. Ἀναλάμψαντος δὲ τοῦ
 νέου κηρύγματος, καὶ τῆς ἀληθείας εἰσχεομισμένης,
 ἐχρῆν δὴ πῶς πάντως ἀρχῆσαι τοὺς τύπους, καὶ
 ἀπρακτῆσαι τὴν σκιά· ἀλλ' ὁ φιλόνομος Ἰσραὴλ,
 καί-τοι τῷ νόμῳ συναγοραεῖν ἐθέλων, ἐνιστάμενός τε
 ταῖς Μωσέως ἐντολαῖς, εὐσεβεῖ· τε διὰ τοῦτο νομί-
 ζων, παραδέδοται τοῖς ἐχθροῖς. Οὐ γὰρ ἔδει ταῖς οὕτω
 μακραῖς ἀπειθείαις ἀτιμάζειν τὴν ἀλήθειαν. Οὐκοῦν
 ἐν νόμῳ παραδοθήσονται. Ἡμῖν δὲ τοῖς ἐξ ἐθνῶν πι-
 στεύουσι καὶ ὁ πάλας δι' ἀγγέλων λαληθείς νόμος
 μεσολαβοῦντος Μωσέως θησαυρὸς ἠρέβη σωτηρίας.
 Ἐκεῖ γὰρ, τοῦτ' ἐστὶν, ἐν αὐτῷ σοφία τέ ἐστὶ καὶ
 ἐπιστήμη, καὶ εὐσέβεια πρὸς τὸν Κύριον. Διακέκραγε
 γὰρ ὁ Μωσέως νόμος τὸ τοῦ Χριστοῦ μυστήριον, καὶ
 τῆς εὐαγγελικῆς πολιτείας τὴν δύναμιν ὡς ἐν σκιάς
 εὐρήσομεν, ἰσχνὸν ἐνιέντες τοῖς γεγραμμένοις τὸν
 νοῦν. Καὶ γοῦν ἔφασκεν ὁ Σωτῆρ τοῖς Ἰουδαίων δή-
 μοις· « Εἰ ἐπιστεύετε Μωσῆ, ἐπιστεύετε ἂν ἐμοί,
 περὶ γὰρ ἐμοῦ ἐκεῖνος ἔγραψεν. » Οὐκοῦν θησαυρὸς
 δικαιοσύνης ὁ νόμος τοῖς οὐ προσέχουσι τῇ
 σκιά, διακύπτουσι δὲ μᾶλλον αὐτὴν, καὶ τὸ τῆς ἀληθείας
 κάλλος πολυπραγμονεῖν σπουδάζουσι.

Ἰδοὺ δὴ ἐν τῷ φόβῳ ὑμῶν αὐτοὶ φοβηθή- D
 σονται· οὐς ἐφοβεῖσθε φοβηθήσονται ἀφ' ὑμῶν·
 ἀγγελιοὶ ἀποσταλήσονται ἀξιοῦντες εἰρήνην, πι-
 κρῶς κλαίοντες, παρακαλοῦντες εἰρήνην. Ἐρη-
 μωθήσονται γὰρ αἱ τούτων ὁδοί, πέπανται ὁ
 φόβος τῶν ἐθνῶν, καὶ ἡ πρὸς τούτους δια-
 θήκη αἰρεται, καὶ οὐ μὴ λογισθήσεσθε αὐτούς
 ἀθρώπους.

Πάλιν ἡμῖν ἐν τούτοις ὁ τῶν δυνάμεων Κύριος
 πρᾶθαρσύνων ὁρᾶται τοὺς ἁγίους μυσταγωγούς·
 καὶ φόβου παντὸς ἀπαλλάττων, καὶ τῶν ἐσομένων
 αὐτοῖς ἀγαθῶν προαναφαίνων τὸ πλάτος. Ἐδίωκον
 μὲν γὰρ τοὺς ἁγίους ἀποστόλους οἱ τάλανες Ἰουδαῖοι·

Interloquuntur rursus sancti, et debitis laudibus
 ornare satagunt universorum Servatorem Deum, qui
 in excelsis habitat, vel in caelis videlicet, vel in
 aedificiis ratione praeditis, quorum altitudo sita est
 in multiplicium virtutum intelligibili magnitudine.
 Gloriam igitur canunt Deo, suspicientes nimirum
 Sion, id est Christi Ecclesiam, videntes eam judi-
 cio et justitia repletam. Terrena enim Jerusalem
 hac tam illustri gloria destituitur. Nequaquam enim
 admisit justitiam Dei et Patris, id est, Christum.
 Ecclesia autem gentium, intelligibilis et vorior Sion,
 plena facta est iudicio et justitia. Iudicium hic ju-
 stum in re quaque iudicium denotat. Solent enim
 sancti congruenter rationi et legibus vivere, et
 evangelicis oraculis semet oblectare. Deinde admi-
 rantur Israelitas, legem habentes a Deo traditam in
 auxilium, per eam tamen perire. Nam, ut beatus
 Paulus scribit, « Rejicientes Dei justitiam, et prop-
 riam stabilire quærentes, justitiæ Dei non sunt
 subjecti. Finis enim legis Christus, ad justitiam
 omni credenti ». Lex namque erat in umbris, us-
 que ad tempus reformationis posita; nova vero
 prædicatione elucescente, et veritate introducta,
 omnino cessare figuras oportuit, et umbras exole-
 scere. Sed contentiosus et pertinax Israel, etiamsi
 voluerit legi consentire, et Moisaicis præceptis in-
 sistere, per hoc pietatem se colere arbitratus, tra-
 ditur hostibus. Non enim tam diuturna contumacia
 veritatem contemnere oportebat. Itaque in lege tra-
 dentur. Nobis autem, qui ex gentibus credimus,
 lex quondam per angelos locuta, sequestre M. yse,
 thesaurus salutis inventa est. Illic enim, hoc est,
 in illa, et sapientia est, et scientia, et pietas in
 Deum. Nam clamitavit lex Mosaica Christi myster-
 rium, et evangelicæ politiæ virtutem tanquam in
 umbris inveniemus, subtiliter et exquisite his quæ
 scripta sunt adhibentes animum. Dixit quippe Ser-
 vator Judaico populo : « Si credidissetis Moysi,
 credidissetis et mihi. De me enim ille scripsit ». »
 455 Est ergo lex thesaurus justitiæ non atten-
 dentibus umbræ, sed ipsam penitus introsipienti-
 bus, et veritatis decus exquirere studentibus.

VERS. 7, 8. Ecce timore vestro ipsi timebunt; quos
 timuistis, ii timebunt vos. Angelus mittentur rogantes
 pacem, amare flentes, exhortantes pacem. Deferentur
 enim horum viæ. Cessavit timor gentium, et testa-
 mentum quod ad illos attinet tollitur, nec reputabitur
 eos homines.

Rursus hiis verbis Dominus exercituum animare
 videtur sanctos mystagogos, omnique metu liberare,
 et futurorum ipsis bonorum amplitudinem præ-
 monstrare. Persecuti sunt enim sanctos apostolos
 miseri Judæi, partim citantes ad concilium, partim

¹ Rom. x, 5, 4. ² Joan. v, 16.

virgine cedentes, et dicam scribentes illia, criminis-
que locos ducentes Christi religionem, et in divina
prædicatione studium et promptitudinem. Dixerunt
enim : « Interminando interminati sumus vobis, ne
cuiquam loquamini in nomine isto. Et ecce imple-
vitis Jerusalem doctrina vestra ⁴. » Ipsos etiam
sanctos apostolos invenimus timentes Judæorum
insultum, et procidentes sanctissimo Deo, ac dicen-
tes : « Inspice minas istorum, et da servis tuis, ut
cum fiducia libere loquamur sermonem tuum ⁵. »
Itaque, inquit, ecce ipsi potius vos, non vos ipsos
timebitis. Illi quos timuistis, timebunt vos. Mitte-
re etiam tempore suo angelos, petentes pacem, et
amare sentes. Deserent enim horum viæ, id est,
iter sibi non cedet prospere : cum maluerint cum
Deo pugnare, et Domini nutui contradicere. Olim
enim Israel, ab initio, inquam, divinæ prædicationis,
sanctis mystagogis erat molestus. Cum autem mul-
titudine credentium numero, vinceret per totam ur-
bem et regionem, victa demum est eorum superbia,
et credentium pedibus subjecti sunt, et sentes, et
aatis fore sibi putantes solatii, si pace cum ipsis
digni habiti fuerint. Hæc est, opinor, mens prophe-
tiam. Cessavit enim, inquit, timor gentium, scilicet
Judæorum, et fœdus cum illis tollitur. Facti nam-
que sunt alieni a consortio Dei, et **456** extranei
a promissionibus. Quia « Non omnes qui ex Israel,
sunt Israel : neque quia semen Abraham sunt,
omnes filii : sed filii promissionis hi reputabuntur
pro semine ⁶, » id est, qui sunt ex fide in Christo.
Justificatus est enim per fidem primus pater Abra-
ham. Accepto igitur fœdere quod ad illos attinet,
non reputabitis eos homines, id est, nullo pretio
dignos existimabitis.

οὐ ἐκ πίστεως τῆς ἐν Χριστῷ. Δεδικαλωται γὰρ διὰ πίστεως ὁ προπάτωρ Ἀβραάμ. Ληθηθεὶς τοίνυν, φησὶ, τῆς πρὸς αὐτοὺς διαθήκης, οὐ μὴ λογισησθε αὐτοὺς ἀνθρώπους, τοῦτ' ἐστίν, οὐδεὶς ἀξίους ἡγήσεσθε λόγου.

VERS. 9. *Luxit terra, erubuit Libanus, saltus factus est Saron. Manifesta erit Galilæa et Carmelus.*

Libanus mons est in Phœnicia celeberrimus, cedris aliisque lignis densissimus. Huic igitur monti solet Scriptura divinitus inspirata Judæorum Synagogam comparare : utpote quæ numerosam habeat incolarum multitudinem, sicuti etiam voce alterius prophetæ dicit ei : « Aperi, Libane, portas tuas ⁷. » Luxit igitur terra, non quidem absolute omnis, sed hæc terra Judæorum et derelicta a Deo, et ab ipsius misericordia exclusa, a Romanis vastata est. Erubuit Libanus, id est, Jerusalem. Hæc enim quondam clara et celebris, et supernæ benevolentiae igne inflammata, et invictam habens potentiam contra omnes, cecidit sub pedibus inimicorum, incensa ac deserta est, et Domini misericordia privata. Saltus factus Saron. Locus est in Judæa, cui nomen Saronas, campos habens arabiles, et ad agriculturam valde accommodos. Cæterum, inquit,

Α τοῦτο μὲν καλοῦντες ἐν συνεθείᾳ, τοῦτο δὲ καὶ ῥάβδοις καταπαίοντες, καὶ γραφὴν αὐτοῖς καὶ εἰς ἐγκληματος δύναμιν καταλογιζόμενοι τὴν εἰς Χριστὸν εὐσέθειαν, καὶ τὴν ἐπὶ τῷ θεῷ κηρύγματι σπουδὴν τε καὶ προθυμίαν. Ἐφασκον γάρ, ὅτι « Παρ' ἀγγελία παρηγγελισαμεν ὑμῖν μηδεὶν λαλεῖν ἐπὶ τῷ ὀνόματι τοῦτῳ. Καὶ ἰδοὺ πεπληρώκατε τὴν Ἱερουσαλήμ τῆς διδασχῆς ὑμῶν. » Καὶ αὐτοὺς δὲ τοὺς ἁγίους ἀποστόλους εὐρήσομεν δεδιότας μὲν τῶν Ἰουδαίων τὴν ἔξοδον, προσπίπτοντας δὲ τῷ παναγίῳ Θεῷ, καὶ λέγοντας· « Καὶ ταῦν, Κύριε, ἔπιθε τὴν ἀπειλήν αὐτῶν, καὶ ὅς τοις δούλοις σου μετὰ παρρησίας λαλεῖν τὸν λόγον σου. » Ἰδοὺ τοίνυν, φησὶν, αὐτοὶ μᾶλλον ὑμᾶς, καὶ οὐχ ὑμεῖς αὐτοὺς φοβηθήσεσθε· οὐς ἐφοβεῖσθε φοβηθήσονται ἀφ' ὑμῶν. Ἀποστελοῦσι δὲ κατὰ **B** καιρὸν καὶ ἀγγέλους αἰτοῦντες εἰρήνην, καὶ πικρῶς κλαίοντες. Ἐρημωθήσονται γὰρ αἱ τούτων ὁδοί, τοῦτ' ἐστίν, οὐκ εὐδοθηθήσονται θεομαχεῖν ἡρημένοι, καὶ δεσποτικοῖς νεύμασιν ἀντεξάγοντες. Πάλαι μὲν γὰρ ὁ Ἰσραὴλ, ἐν ἀρχαῖς ὄντος φημί τοῦ θεοῦ κηρύγματος, ἀφόρητος ἦν τοῖς ἁγίοις μυσταγωγοῖς. Ἐπεὶ δὲ ἡ τῶν πιστευσάντων πληθὺς ἀριθμοῦ γέγονε κρείσσων, ἐν ἀπάσῃ πόλει τε καὶ χώρα νενικηται λοιπὸν ἡ ἐκείνων ἀπόνοια, καὶ εἰσὶν ὑπὸ πύδας τῶν πεπιστευκότων ἡττημένοι τε καὶ κλαίοντες, καὶ ἀποχρήσειν ἐν αὐτοῖς εἰς εὐθυμίαν ἡγούμενοι τὸ κἄν γοῦν εἰρήνης ἀξιοῦσθαι τῆς πρὸς αὐτοὺς. Οὗτος, οἶμαι, ἐστὶ τῆς προφητείας ὁ νοῦς. Πέπαυται γὰρ, φησὶν, ὁ φόβος τῶν ἐθνῶν, τῶν Ἰουδαϊκῶν δηλονότι, καὶ ἡ πρὸς αὐτοὺς διαθήκη ἀίρεται. Ἀλλότριον γὰρ γεγόναι τῆς πρὸς Θεὸν οικειότητος, καὶ ξένοι τῶν ἐπαγγελιῶν· ὅτι « Μὴ πάντες οἱ ἐξ Ἰσραὴλ, οὐδὲ ὅτι εἰσὶ σπέρμα Ἀβραάμ, πάντες τέκνα· ἀλλὰ τὰ τέκνα τῆς ἐπαγγελίας ταῦτα λογίζεσθαι εἰς σπέρμα, » τοῦτ' ἐστίν,

C Ἐπένθησεν ἡ γῆ, ἠσχύνθη ὁ Ἄθβανος, ἔλη ἐγένετο ὁ Σαρὼν. Φανερά ἐσται ἡ Γαλιλαία καὶ ὁ Κάρμηλος.

Ἄθβανος ἐστίν ὁ Ἄθβανος ἐν Φοινίκῃ τῶν ὅτι μάλιστα διαφανεστάτων, κέδρις τε καὶ τοῖς ἑτέροις τῶν ξύλων εὖ μάλα κατάκομον. Τοῦτῳ δὲ τῷ θρεῖ παρεικάζειν ἔθος τῇ θεοπνευστῷ Γραφῇ τὴν τῶν Ἰουδαίων συναγωγὴν, ἃτε δὴ καὶ ἀριθμοῦ κρείττονα τὴν τῶν ἐνοικούντων ἔχουσα πληθύν, καθάπερ ἀμέλει καὶ διὰ φωνῆς ἑτέρου προφήτου τοῦ πρὸς αὐτὴν φησιν, Διάνοιξον, ὁ Ἄθβανος, τὰς θύρας σου. Ἐπένθησε τοίνυν ἡ γῆ, καὶ οὐχ ἀπλῶς πᾶσα, μόνη δὲ ἡ παθοῦσα τὴν ὑπὸ Ῥωμαίων δὴσιν ἡ τῶν Ἰουδαίων γῆ. Τάχα που καὶ ἐγκαταλειμμένη ὑπὸ Θεοῦ, καὶ τῆς ἀπ' αὐτοῦ θυμῆδας ἐξωκισμένη. Ἠσχύνθη δὲ καὶ ὁ Ἄθβανος, τοῦτ' ἐστίν, ἡ Ἱερουσαλήμ. Ἡ γὰρ πάλαι περιφανής· καὶ ἀσπίδος, καὶ ταῖς ἀνωθεν εὐμενείαις πεπυργωμένη, καὶ ἀμαχὸν ἔχουσα τὴν κατὰ πάντων ἰσχύν, πέπτωκεν ὑπὸ πύδας ἐθνῶν, ἐμπέπηρησται, καὶ ἡρημωται, καὶ φειδούς ἐστεργετὶ τῆς παρὰ Θεοῦ, ἔλη

⁴ Act. v, 28. ⁵ Act. iv, 29. Act. iv, 16. ⁶ Rom. ix, 6 seqq. ⁷ Z. ch. xi, 1

γένονεν ὁ Σαρών. Χῆρος δὲ κατὰ τὴν Ἰουδαίαν ἄ
 ἐστίν, ὡς δυομα Σαρωνῆς, εὐήροτα μὲν ἔχων πεδία,
 πρὸς δὲ γε τὸ χρῆναι γηπονεῖν ἐπιτηδείως, ἔχοντα
 λίαν. Ἄλλ' ἡ οὕτως φησὶν εὐκαρπὸς τε καὶ γονιμο-
 τάτη γῆ ἔλη γέγονε, τοῦτ' ἐστίν, βασίει, πλείστης ὄσης
 ἀκίνθης φουέσης ἐν αὐτῇ. Δέχεται δὲ πάλιν, ὡς ἐξ
 ὁμοιότητος τῶν ἐμφανεστέρων πνευματικῆν θεωρίαν.
 Κατεχερσώθη γὰρ ὡσπερ ὁ Ἰσραήλ· καὶ ἡ πάλα
 καρπῶν ἡμέρων τροφῆς, καὶ οἷά τις ἀγαθὴ καὶ
 πλείρα γῆ, τοῦτ' ἐστίν, ἡ τῶν Ἰουδαίων συναγωγὴ
 γέγονεν ἀκαθροτόκος. « Ἐμείνα γὰρ, φησὶ, τοῦ ποιῆ-
 ζαι σταφυλῆν, ἐποίησε δὲ ἀκίνθος. » Ἄλλὰ ταυτὶ
 μὲν τοῖς Ἰουδαίοις συμβήσεται, δεδουσεθήσασιν γὰρ
 εἰς Χριστόν. Ἡ δὲ γε Γαλιλαία, καὶ ὁ Κάρμηλος φα-
 νερά ἐσται, τοῦτ' ἐστίν, ἐμφανῆς, καὶ περίοπτος τοῖς
 ἀπανταχῆ. Γαλιλαίαν δὲ φησὶ τὴν τῶν ἔθνῶν χώραν,
 ἦτοι τὰ ἔθνη. Καὶ τάχα που τὴν ἐξ ἔθνῶν Ἐκκλησίαν,
 ἣν καὶ τῷ Καρμῆλῳ παρεκάζειν ἄξιόν. Κάρμηλος
 δὲ ὄρος ἐστὶ θαλάσσιον καὶ ὑψηλόν. Τοιαύτη δὲ πως ἡ
 Ἐκκλησία Χριστοῦ. Πλείστοι γὰρ ὄσοι τεθῆλασιν ἐν
 αὐτῇ θεοφιλῆ τὴν διάνοιαν ἔχοντες, καὶ παντός ἐπί-
 μεστον ἀγαθοῦ, ὑψοῦ τε ἡρμένην, καὶ τῶν ἐπιγείων
 πραγμάτων ἀνψικισμένην. Γέγραπται γὰρ ὅτι τοῦ
 τε τὴν Ἐκκλησίαν ἐξομοιοῦν ἔθος τῇ θεοπνευστῷ

*Nūn ἀναστήσομαι, λέγει Κύριος, νῦν δοξασθή-
 σομαι, νῦν ὑψωθήσομαι. Nūn ὑψέσθε, νῦν αἰ-
 σθήσεσθε· μάταια ἐστὶν ἡ ἰσχύς τοῦ πνεύματος
 ὑμῶν, πῦρ ὑμῶν κατέδεται· καὶ ἔσονται ἔθνη
 κατακαυμμένα, ὡς ἀκάνθα ἐν ἀγρῷ ἐβρύμμένη,
 καὶ κατακαυμένη.*

Ὁ μονογενὴς τοῦ Θεοῦ Λόγος ὁ ἐν μορφῇ καὶ ἰσότητι
 τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς ὑπάρχων, ὡς ἐξ αὐτοῦ κατὰ
 φύσιν, καὶ ἀποβήτως γεγεννημένος, κεκένωκεν ἑαυ-
 τὸν μορφῆν δούλου λαβὼν, καὶ ἐν σχήματι ἀνθρώ-
 πων γενόμενος τεταπεινώκεν ἑαυτὸν, γενόμενος
 ὑπῆκοος μέχρι θανάτου· θανάτου δὲ σταυροῦ.
 Ἐπειδὴ δὲ τὴν ὑπὲρ τῆς ἀπάντων ζωῆς ὑπομείνας
 σταυρὸν ἀνεβίω πάλιν ὡς Θεός, τότε δὴ τότε τοῖς εἰς
 τοῦτο δυσσεβείας ἐληλακόσιν, ὡς μὴ ἀπειθῆσαι μόνον
 αὐτῷ, καίτοι καλοῦντι πρὸς ζωὴν, ἀλλὰ γὰρ λοιδο-
 ραῖς τε καὶ αἰκίσμασι, καὶ αὐτῷ δὲ τῷ θανάτῳ τολ-
 μήσαι περιθάλειν, τὴν αὐτοῖς πρόπεουσιν ἐπήρησε
 δίκην. Κάκει γὰρ κακῶς διολύλασιν, ἐμπερησμέ-
 νων μὲν αὐτοῖς τῶν πόλεων. Καταδῆρωθείσης δὲ εἰς
 ἄπην τῆς γῆς, τότε δὴ τότε τὴν τοῦ παθόντος ἐμάν-
 θανον δόξαν, καὶ ταῖς οὕτω δειναῖς καὶ ἀφύκτοις
 ἐνολισθήσαντες συμφοραῖς, ἔγνωσαν μόλις, ὡς οὐκ
 εἰς ἓνα τῶν προφητῶν τὰ τῆς δυσσεβείας αὐτοῖς
 ἀνοστίως ἐξεπράττετο, ἀλλὰ γὰρ εἰς αὐτὸν τὸν τῶν
 ὅλων Σωτῆρα καὶ Λυτρωτῆν. Ὡς μελλούσης αὐτίκα
 δὴ μάλα τῆς θείας ὀργῆς ἐπιπίπτειν αὐτοῖς· Nūn
 ἀναστήσομαι, φησὶ, λέγει Κύριος. Ἀνεξικαχῆσας
 γὰρ ὡς Θεὸς πρὸ τοῦ τιμίου σταυροῦ, πεπονώως ἦδη
 τὰ ἐπ' αὐτῷ μονοουχὶ καὶ κατεξανίσταται τῶν
 ἐχθρῶν. Ἐδοξάσθη δὲ καὶ ὑψώθη παραδοῦς μὲν εἰς
 ὕψος τὸς μέχρι παντός μεμαχτημένους αὐτῷ, κε-
 κληκῶς δὲ τὰ ἔθνη διὰ τῆς πίστεως, καὶ τῷ νοητῷ

*hæc adeo fructuosa et fecundissima terra, id est,
 densa compluribus spinis in ea crescentibus. Sumit
 iterum, velut a similitudine rerum apparentium,
 spiritualem intelligentiam. Desolatus est enim vel-
 uti Israel, et terra quondamatrix suavium fru-
 ctuum, et veluti bona et optima, nimirum Judæorum
 Synagoga, facta est spinarum parens. « Expectavi
 namque, inquit, ut proferret uvam, et protulit spi-
 nas ». Sed hæc Judæis evenient, quippe qui im-
 pie in Christum egerint. Manifesta erit Galilæa et
 Carmelus, id est, illustris et conspicua ubilibet lo-
 corum degentibus. Galilæam vocat regionem gen-
 tium, seu gentes, et fortassis Ecclesiam ex genti-
 bus : 457 quam etiam dignatur Carmelo compe-
 rare. Carmelus autem mons est densus et excelsus.*

*Talis est quodammodo Ecclesia Christi. Complures
 enim in ea surserunt, piam mentem habentes,
 pleam omnino bono, in altum erectam, et a rebus
 terrenis sejunctam. Scriptum est enim : Dei poten-
 tes terræ multum elevati sunt. Est autem solema
 Scripturæ divinitus inspiratæ Ecclesiam montibus
 assimilare.*

Θεοῦ οἱ κραταῖοι τῆς γῆς σφόδρα ἐπήρησαν. Ὅρασε
 Γραφή.

*VERS. 10-12. Nunc exurgam, dicit Dominus, nunc
 gloriose prædicabor, nunc orehar, nunc videbitis,
 nunc sentietis. Vana erit fortitudo spiritus vestri.
 Ignis vos derorabit, et erunt gentes combustæ, ut
 spina in agro projecta, et exustu.*

Unigenitum Dei Verbum, conforme et æquale Deo
 et Patri, utpote ab ipso secundum naturam et ineff-
 fabili modo genitum, exinanivit seipsum, forma
 servi accepta, et in habitu hominum factus, humili-
 aviit seipsum, factus obediens usque ad mortem,
 mortem autem crucis. Cum autem hanc crucem pro
 vita omnium subiisset, et denuo ut Deus revixisset,
 tunc, tunc istis hujus suæ impietatis convictis, ita
 ut non solum non obedirent quantumvis vocanti ad
 vitam, sed audent etiam conviciis et flagris et
 morte ipsa afficere, dignam pœnam intentavit. Mali
 enim male perierunt : incensis ipsorum urbibus, et
 terra in universum vastata. Tum didicerunt ejus
 qui passus est gloriam, et in tam graves et inevi-
 tabiles prolapsi calamitates, vix tandem cognoverunt,
 non in unum aliquem e prophetis hanc impie-
 tatem scelerate patratam esse, sed in ipsum omnium
 Servatorem et Redemptorem. Quasi itaque divina
 ira confestim in illos incideret : Nunc exurgam,
 inquit, dicit Dominus. Nam ante pretiosam crucem
 cum mala tulisset ut Deus, passus j. in ea, insurgit
 propemodum contra inimicos, et glorificatus est
 et erectus, traditis in perniciem his qui omnia in
 illum machinatis sunt, vocatisque per fidem, et in-
 telligibili ac divina luce illustratis, qui olim in
 tenebris erant, et mentem pectusque inscitæ cali-
 gine circumfusum habebant. Nunc igitur glorifica-

D

² Isai. v, 2,

hor, nunc videbitis, nunc sentietis. Vana enim erit A
spiritus vestri fortitudo, id est, in nihil 458 eva-
det. Circumdabo enim vos nolentes, et ignis eritis
alimentum, velut spina in agro combusta et pro-
jecta. Consumpti sunt nimirum, ut dixi, ab omni-
vora flamma quodammodo, cum divinæ iræ motus
incidissent. Nam, ut beatus Moyses ait : « Deus no-
ster ignis est consumens⁷. »

μονουοχι παμφάγω φλογὶ περιπεπτωκότες τοὶς ἐκ
Μωσῆς : « Ὁ Θεὸς ἡμῶν πῦρ καταναλισκὸν ἐστίν. »

Vers. 13. Audient qui longe sunt quæ feci, scient
qui prope sunt fortitudinem meam. Recesserunt qui
in Sion erant iniqui, apprehendet enim tremor ini-
quos.

Missus quidem est a Deo et Patre Dominus no-
ster Jesus Christus ad perditas oves domus Israel.
Eorum etenim erant promissiones, leges, et foedus, B
et patres; mansitque per universam Judæam sese
manifestans : partim doctrina supra legem usus,
partim divinis signis supra rationem territans. Sed
inutile prorsus fuit hoc Judæis, propter magnam
perversitatem mentis. Docuit enim Dominus; Scri-
bæ vero et Pharisei increpantes auditores, dix-
erunt : « Dæmonium habet, et furit, quid auditis il-
lum⁸? » Malos et immundos iurepavit spiritus, idque
cum potestate, ut Deus : at hi, hanc supernatura-
lem adeo et ineffabilem vere calumniantes poten-
tiam, ausi sunt dicere : Hic non ejecit dæmonia,
nisi in Beelzebul principe dæmoniorum⁹. Hinc ab-
jecti sunt, et justissime, spei in illum haud partici-
pes. Et ad hæc mysteria introductæ sunt gentes,
et salutarem et evangelicam prædicationem recepe-
runt. Hoc, opinor, docet, dicens : Audient qui sunt
longe, quæ feci. Nam quantum ad legis institutio-
nem attinet, prope erat Israel : gentes vero a cog-
nitione et conjunctione cum Deo, videlicet spirituali,
semotæ erant, colentes creaturam supra Creatorem.
Sed hi, inquit, audient quæ feci, cum nollet audire
Israel. Scient qui propinqui sunt fortitudinem
meam. Perfit enim non in totum Israel : sed ex il-
lis plurimi crediderunt, et velut prope Deum facti
sunt. Quia in lege instituti jam fuerunt, Dei forti-
tudinem cognoverunt. Crediderunt namque eum
miracula edidisse, ut Deum. Sed hi, inquit, scient.
Recesserunt autem, et omnino expertes facti sunt
spei sanctorum, qui in Sion iniqui sunt. 459 Ap-
prehendet etiam illos tremor, quantumvis insigniter
implos. Nam experientia calamitatum quæ illis in-
flictæ sunt, satis fuerit ad comprimendam eorum
deinceps insolentiam.

καίτοι· λίαν ὄντας ἀσεβεῖς. Ἀρκεῖσι γὰρ τῶν
δεῖν, καὶ καταδεισάει λοιπὸν τὸν παρ' αὐτῶν ὄρισμόν.

Vers. 14. Quis annuntiabit vobis, quod ignis ar-
dent? Quis annuntiabit vobis locum æternum?

Quod in acerbum et inevitabile supplicium in-
cident, ignis alimentum futuri iudicii tempore qui
in Christum impie fecerunt, hic demonstrat. Dixit

δὲ καὶ τῷ θεῷ καταφαιδύρας φωτὶ τοῦ; ἐν σκότῳ
πάλαι· καὶ τὴν ἐκ τῆς ἀμαθίας ἀγλὴν εἰς νοῦν ἔχον-
τας, καὶ καρδίαν. Νῦν οὖν δοξασθήσομαι, νῦν ἕψεσθε,
νῦν αἰσθήσεσθε, ματαία γὰρ ἔσται τοῦ πνεύματος
ὑμῶν ἡ ἰσχύς, τοῦτ' ἐστίν, εἰς οὐδὲν ἐκτελευτήσει.
Περίεσομαι γὰρ, καὶ οὐχ ἐκόντων ὑμῶν, καὶ πυρὸς
ἔσεσθε τροφή, καθάπερ ἀκανθα ἐν ἀγρῷ κατακεκαυ-
μένη, καὶ ἐρρίμμένη. Δεδαπάνηται γὰρ, ὡς ἔφη,
θείας ὀργῆς κινήμασιν. Ὡς γὰρ φησὶν ὁ μακάριος

Ἀκούσονται οἱ πόρρωθεν ἃ ἐποίησα, γήσονται
οἱ ἐγγίζοντες τῆν ἰσχύν μου. Ἀπέστησαν οἱ
ἐν Σιών ἄνομοι, λήφεται γὰρ τρόμος τοὺς ἀσε-
βεῖς.

Ἀπεστάλη μὲν παρὰ Θεοῦ καὶ Πατρὸς ὁ Κύριος
ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστὸς εἰς τὰ ἀπολωλότα πρόβατα
εἰκου Ἰσραὴλ. Καὶ γὰρ ἦσαν αὐτῶν αἱ ἐπαγγελίαι,
ἡ νομοθεσία, καὶ ἡ διαθήκη, καὶ οἱ πατέρες, καὶ
διατετέλεκε μὲν τοῖς ἀνά πᾶσαν τὴν Ἰουδαίαν ἐμ-
φανῆ καθιστὰς ἑαυτὸν· καὶ τοῦτο μὲν διδασκαλίαις
ταῖς ὑπὲρ νόμον χρώμενος, τοῦτο δὲ ταῖς ὑπὲρ λόγον
καταπλήτων θεοσημασίαις. Ἀλλὰ γέγονεν ἀνώνητον
τοῖς Ἰουδαίοις παντελῶς τὸ χρῆμα διὰ πολλὴν σκαί-
τητα νοῦ. Ἐδίδασκε μὲν γὰρ ὁ Κύριος· οἱ δὲ Γραμ-
ματεῖς τε καὶ Φαρισαῖοι τοῖς ἀκρωμένοις ἐπιπλή-
τοντες ἔλεγον· « Δαιμόνιον ἔχει, καὶ μαίνεται, τί
ἀκούετε αὐτοῦ; » Πονηροῖς καὶ ἀκαθάρτοις ἑπεσίμα
πνεύμασι, καὶ τοῦτο μετ' ἐξουσίας, ὡς Θεός· οἱ δὲ
τὴν οὕτως ὑπερφῦδ καὶ ἀπόρρητον συκοφαντοῦντες
ἰσχύν ἀληθῶς, ἀπετόλμων λέγειν· Οὗτος οὐκ ἐκβάλ-
λει τὰ δαιμόνια, εἰ μὴ ἐν Βεελζεβούλ ἄρχοντι τῶν
δαιμονίων. Οὐκοῦν ἀπόπεμπτοι γέγονασι, καὶ σφόδρ
εἰκότως ἀμέτοχοι τῆς εἰς αὐτὸν ἐλπίδος. Μεμυστα-
γώγηται δὲ τὰ ἔθνη, καὶ τὸ σωτήριόν τε καὶ εὐαγ-
γελικὸν παρεδέξαντο κήρυγμα. Τοῦτο, οἶμαι, διδάσκει
λέγων· Ἀκούσονται οἱ πόρρωθεν ἃ ἐποίησα. Ὅσον
μὲν γὰρ ἦκεν εἰς γε τὸ πεπαιδευθῆαι νόμῳ, γέγονεν
ἐγγὺς ὁ Ἰσραὴλ· ἀφειστήκεισαν δὲ τὰ ἔθνη τῆς
πρὸς Θεὸν οικειότητος, ἤδηλον δὲ ὅτι πνευματικῆς,
λελατρευκότα τῇ κτίσει παρὰ τὸν κτίσαντα. Ἄλλ'
οὗτοι, φησὶν, ἀκούσονται ἃ ἐποίησα, οὐκ ἐθελήσαντος
ἀκοῦσαι τοῦ Ἰσραὴλ. Γνώσονται· οἱ ἐγγίζοντες τὴν
ἰσχύν μου. Ἀπόλωλε γὰρ οὐκ εἰσάπαν ὁ Ἰσραὴλ·
πλειστοὶ γε μὴν καὶ ἐξ αὐτῶν πεπιστεύκασι, καὶ
οἷον ἐγγὺς ὄντες Θεοῦ. Διὰ τὸ ἤδη λαχεῖν τὴν ἐν
νόμῳ παιδείαν, ἐγνώκασι τὴν ἰσχύν τοῦ Χριστοῦ.
Πεπιστεύκασι γὰρ ὅτι θαυματουργῆκεν ὡς Θεός.
Ἄλλ' οὗτοι μὲν γνώσονται, φησὶν. Ἀπέστησαν δὲ
καὶ ἐξῶ γέγονασιν ὀλοτρόπως τῆς τῶν ἀγίων ἐλπί-
δος οἱ ἐν Σιών ἄνομοι. Λήφεται δὲ αὐτοὺς καὶ τρῶ-
δος ἐπεννηγεμένων αὐτοῖς συμφορῶν ἢ πείρα πρὸς γε τὸ

Τίς ἀναγγελεῖ ὑμῖν, ὅτι πῦρ καισται; Τίς ἀναγ-
γελεῖ ὑμῖν τὸν τόπον τὸν αἰώνιον;

Ὅτι σκληρὰ καὶ ἀφύκτω περιπεσοῦνται κολάσει,
πυρὸς ἐσόμενοι τροφή κατὰ τὸν τῆς κρίσεως καιρὸν
οἱ ὀυσαθεοῦντες εἰς Χριστὸν, δι' ἀδικουσιν ἐν τοῦ-

⁷ Deut. iv, 24. ⁸ Joan. x, 20. ⁹ Matth. xii, 24 seqq.

τοῖς. Ἐφη γάρ που καὶ αὐτός· Ἐμὴν λέγω ὑμῖν, ὁ πιστεύων εἰς τὸν Υἱὸν, ἔχει ζωὴν αἰώνιον· ὁ δὲ ἀπειθῶν τῷ Υἱῷ, οὐκ ὄψεται τὴν ζωὴν, ἀλλ' ἡ ὀργὴ τοῦ Θεοῦ μένει ἐπ' αὐτόν. » Τοῖς δὲ οὖν ἄρα φησὶ σκληροκαρδίοις οὖσι, καὶ ἀπειθεῖν ἡρημένους ἀναγγελεῖ τὸν τόπον τὸν αἰώνιον, καὶ ὅτι πῦρ ἡγυρεύεται τε καὶ ἀνακαίεται, καὶ τοῦτο διηγεῖται. Ὡς γὰρ αὐτός που πάλιν φησὶν ὁ προφήτης περὶ τῶν θευνῶτων ταῖς ἐαυτῶν πλημμελείαις· Ἐὐ σκώληξ αὐτῶν οὐ τελευτήσει, καὶ τὸ πῦρ αὐτῶν οὐ σβεσθήσεται, καὶ ἔσονται εἰς ὄρασιν πάση σαρκί. »

Πορευόμενος ἐν δικαιοσύνῃ, λαλῶν εὐθεῖαν ὁδόν. μισῶν ἀνομίαν καὶ ἀδικίαν, καὶ τὰς χεῖρας ἀποσιεύμενος ἀπὸ δώρων, βαρύνων τὰ ὦτα, ἵνα μὴ ἀκούσῃ κρῖσιν αἵματος, καμύων τὸς ὀφθαλμούς, ἵνα μὴ ἴδῃ ἀδικίαν· οὗτος οἰκίσει ἐν ὕψηλῳ σπηλαίῳ πέτρας ἰσχυρᾶς· ἄρτος αὐτῷ δοθήσεται, καὶ τὸ ὕδωρ αὐτοῦ πιστόν. Βασιλέα μετὰ δόξης ὕψεσθε, καὶ οἱ ὀφθαλμοὶ ὑμῶν ὄψονται τὴν πόρρωθεν, ἡ ψυχὴ ὑμῶν μελετήσει ὁδόν.

Ὅτι μὲν οὖν κατοικήσονται μὲν εἰς ἔδου κολασθησόμενοι, περιπεσοῦνται δὲ τῇ ἀσθέσει φλογὶ ταῖς κατὰ Χριστοῦ δυσσεβείαις ἐνισχημένοι τινές, εὖ μάλα διαμεμήνυκε. Προσεπάγει δὲ χρησίμως, ἥ καθίστησιν ἐναργές, τίνες ἂν εἴεν οἱ τῆς εἰς αἰῶνα ζωῆς μεταλαχέιν ὀφείλοντες, καὶ τοὺς παρ' αὐτοῦ χαρίσματα, θεοῖς δὲ δηλονότι καὶ πνευματικοῖς, ἐντυφύσαντες κατὰ καιροῦς. Ὁ γάρ τοι, φησὶ, πορευόμενος ἐν δικαιοσύνῃ, τοῦτ' ἐστίν, ὁ τὰ τῆς δικαιοσύνης ἔργα τετιμηκώς, καὶ βίον ἐπασκήσας τὸν ἐξαίρετον, καὶ ὁ λαλῶν εὐθεῖαν ὁδόν, τοῦτ' ἐστίν, ὁ διὰ γλώττης ἔχων πᾶν ὅσον ἐστὶν ἀποπέρον εἰς τὸ εὐθὺ, καὶ ὁ μισῶν ἀδικίαν, καὶ πᾶς εἴ τις ἐστὶ φιλορηματίας ἀμείνων, καὶ δωροδοκίας ἐχθρῶς, καὶ τὴν καθ' αἵματος κρῖσιν τῆς οικείας ἀποσοδῶν ἀκοῆς, ἀποστρέφων δὲ καὶ τοὺς ὀφθαλμούς, ὡς ἂν μὴ τι τῶν ἀδίκων θεάσαιτο, οὕτως οἰκίσει ἐν ὕψηλῳ σπηλαίῳ πέτρας ἰσχυρᾶς. Ἐν ἀσφαλείᾳ γὰρ ἔσται, φησὶ, καὶ ὄν ἐν πέτρᾳ τὴν ὀκνησιν ἔχων ἀκλόνητον, εὐρήσει τὴν ἐφ' ἅπασιν τοῖς εὐκτατοῖς διαμονήν. Εἰκόσ δὲ δὴ που, καὶ πέτραν ἡμῖν ὠνομάσθαι διὰ τούτων τὸν Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν τὸν Χριστόν, ἐν ἧ καθάπερ τι σπήλαιον, ἢ καὶ προβάτων σηκὸς ἢ Ἐκκλησία νοεῖται ἀσφαλῆ καὶ ἀκράδαντον ἔχουσα τὴν εἰς τὸ εὖ εἶναι διαμονήν· Ἐὐ γὰρ εἰ Πέτρος, φησὶν ὁ Σωτὴρ, ἔ καὶ ἐπὶ ταύτῃ τῇ πέτρᾳ θεμελιώσω μου τὴν Ἐκκλησίαν· καὶ πύλαι ἔδου οὐ κατισχύσουσιν αὐτῆς. » Τῷ τοίνυν, φησὶν, κατοικήσαντι ἐν τῇ τοιαύτῃ πέτρᾳ δοθήσεται μὲν ἄρτος, χορηγηθήσεται δὲ καὶ ὕδωρ πιστόν. Τοῖς γὰρ οἰκοῦσι τὴν Ἐκκλησίαν, ἄρτος ζωῆς δίδεται, Χριστός, παρὰ τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς, καὶ μὴν καὶ ὕδωρ πιστόν τὸ τοῦ ἁγίου βαπτίσματος δηλονότι πιστοῦς καὶ ἔδραλους ἀποφαίνον τοὺς ἀξιουμένους αὐτοῦ. Δίδεται γὰρ ἡ τοῦ ἁγίου βαπτίσματος χάρις τοῖς κεκαθαρμένοις διὰ τοῦ ἁγίου βαπτίσματος. Οἱ δὲ γε λαθόντες, βασιλέα μετὰ δόξης ὕψεσθε,

Anim alleubi et ipse: Amen dico vobis: Qui credit in Filium, habet vitam æternam. Qui non credit Filio, non videbit vitam, sed ira Dei manet super eum. » Itaque hominibus duri pectoris et inobedientibus annuntiat locum æternum, et quod ignis præparatus sit et ardeat, idque perpetim. Sicut enim ipse propheta rursus dicit de his qui peccatis suis immortui sunt: Vermis eorum non morietur, et ignis eorum non exstinguetur, venientque in conspectum omni carni. »

Vers. 15-17. Ambulans in justitia, loquens rectam viam, odio habens iniquitatem et injustitiam, et manus retrahens a muneribus, obturans aures, ne audiat iudicium sanguinis, claudens oculos, ne videat injustitiam: hic habitabit in excelsa spelunca petra fortis; panis ei dabitur, et aqua ejus fidelis. Regem cum gloria videbitis, et oculi vestri videbunt terram procul, anima vestra meditabitur timorem.

Ostendit pulcherrime, quosdam impietate in Christum involutos, abituros ad inferos, puniendos, et in flammam inextinctam casuros. Opportune vero adnectit, quod manifestum reddit, quoniam sint hi qui æterna vita potiri debent, et qui sint tempore suo charismatis, divinis scilicet et spiritualibus, abundantari. Nam, inquit, ambulans in justitia, id est, qui opera justitiæ colit, et vitam præclaram instituit, et qui loquitur rectam viam, id est, qui in lingua habet quiddam ad id quod rectum est adducit, et qui odit injustitiam, et quisquis avaritia superior est, et hostis corruptelæ munerum, et qui aures suas avertit a iudicio sanguinis, et oculos amovet, ne quid injusti videant, hic habitabit in excelsa spelunca petra fortis. **460** Securus enim erit, et veluti in petra domum habens, immotam inveniet in omnibus optabilibus permanentem. Quinimo consentaneum est his verbis petram nobis vocari Dominum nostrum Jesum Christum, in quo tanquam spelunca quædam vel ovium stabulum Ecclesia intelligitur, habens tutum et inconcussum, ita ut bene sit, domicilium. Ἐ Tu es enim, inquit Servator, ἔ Petrus, et super hac petra fundabo meam Ecclesiam, et portæ inferorum non prævalebunt contra eam. » Hinc ergo, inquit, in hac petra habitanti, dabitur panis, et suppeditabitur aqua fidelis. Habitantibus namque in Ecclesia panis vitæ Christus datur a Deo et Patre, et aqua fidelis, sacrosancti nimirum baptismatis, fideles et stabiles efficiens eos qui eo digni habentur. Data est enim sacrosancti baptismatis gratia purificatis per sacrum baptismum. Qui vero regem accipitis, inquit, cum gloria videbitis, id est, Christum. Videbitis etiam terram procul, nondum enim intuiti sunt terram, de qua ait Servator: Ἐ Beati mites, quia ipsi hæreditate acci-

¹¹ Joann. III. 36. ¹² Isa. LXVI, 24. ¹³ Matth. XVI, 18.

piet terram ¹¹. » Adhuc eam procul quasi intue-
mur oculis intelligentiæ: hinc etiam solemus me-
ditari timorem Dei, ut in ea simus, et simul cum
aliis sanctis, charismatis per Christum repleti,
eum gloria et laude extollimus

τητοι καλ μελετην ειθισμεθα τον του Θεου φοβον, ινα
δια Χριστου χαρισματα αναπιμπλαμενοι, δοξολογουμεν αυτον.

VERS. 18, 19. *Ubi sunt grammatici? ubi consi-
liarii? ubi est numerans eos qui conglobant parvum
et magnum populum? Cui non consilium dederunt,
neque sciebat profundam vocem habentem, ita ut
non audiret populus contemptus, et non est audienti
intelligentia.*

Præmiis eorum qui pietatem amplexi sunt ex-
positis, transit rursus ad exacerbandum, probro dans,
idque merito, Judæorum præceptoribus, quod inconsulto
exciderint ab eo statu in quo possent et felicititer
agere per gratiam supernam, et omnibus bonis abundare.
Nam cum meliores videri, studium virtutis pium habere,
fidenique recipere potuissent, hoc miseri non fecerunt,
sed provoluti potius in sædiora, multis modis involuti et
capti sunt. Etsi enim legem semper consuevissent loqui,
et sanctorum prophetarum verba curiosè iudigare,
ut sic cognoscerent Deum Verbum, qui in humana
forma ipsis apparuit, et incolis terræ illuxit,
ignorant **461** ipsum, aut certe cognito mysterio
gravati sunt acerbi. Nam Filio, qui missus erat
a Deo et Patre, post servos, agnito, dixerunt:
« Hic est hæres, venite, occidamus eum, et habeamus
nos hæreditatem ejus ¹². » Et quidem quantum
ad conatum vimque ipsorum attinet, interfecerunt
(etiamsi ille inferorum portis teneri non potuit),
exstimulantes ad hoc populum subditum, et clamaverunt
contra illum, Pilato dicentes:
« Tolle, tolle, crucifige eum ¹³. » Hac de causa,
velut summæ impietatis rei, et Dominicæ cordis
crimine impliciti, extranei facti sunt a spe in
Christum, detrusi sunt a conjunctione quæ est
cum Deo, et præcipitati sunt in calamitates insana-
biles. Dicit ergo illis: Ubi sunt litterati? pro, in
quibus malis sunt? Grammaticos seu litteratos
vocat Scribas. Ubi sunt consiliarii? Et qui tandem
sunt isti? Qui in sacerdotio constituti sunt, de
quibus lex Mosis dicit: « Quia labia sacerdotis
custodient iudicium, et legem exquirent ex ore
ejus ¹⁴. » Admonitionibus enim sacerdotum,
populus qui sub manu est, instituitur. Ubi ergo
sunt consulentes? Ubi est numerans eos qui in
agmen cogunt populum parvum et magnum? Rur-
sum hic mihi contemplare fastu turgidos Scribas
et sacerdotes sive Phariseos, qui populum suæ
potestati et manui subditum contra Christum
conglobarunt, et copias manumque populi parvi
et magni collegerunt, qui domum Pilati cingentes
postularunt sibi donari homicidam Barabbam, et
cum qui nullius facinoris reus erat omnino, Chri-

φησι, τουτ' εστι, Χριστον. « Ήθεθα δε και γην πορ-
ρωθαν, ουτω γαρ πεθεαμενοι την γην, περι ης φη-
σιν ο Σωτηρ· « Μακαριοι οι πραεις, οτι αυτοι κλη-
ρονοησουσι την γην. » Τοις της διανοιας θυμασιν
οιον πορρωθεν αυτην ουσαν ετι καταθεωματα. Ταυ-
την αυτη γενωμεθα και ομου τοις αλλοις αγιοις, των
εν αυτην.

Που εστιν οι γραμματικοι; Που εστιν οι συμβου-
λευοντες; που εστιν ο αριθμων τους συστρε-
φομενους μικρον και μεγαν λαον; ου συνεδο-
λευσαν, ουδε ηδει βαθυφωνον, ωστε μη ακουσαι
λαος περυσλισμετος· και ουκ εστι τω ακουοντι
συνησις.

Καταστήσας αναρηγη των ευσεβειν ηρημενων τα
γερα, μετεισι παλιν επι το χρηνα λυπειν, κατονει-
δίζων εικοτως τοις των Ιουδαιων καθηγηταις ως
ημαρτηκοσιν εξ αβουλιας του δια της ανωθεν χαριτος
εημερειν δυνασθαι, και θεοφιλες εχειν εις αρετην
το σπουδασμα προσημενους την πιστιν· τουτο μεν
ουκ εδρων οι δειλαιοι, κατολισθαίνοντες δε μαλλον,
εις τα αιτχια κατα πολλους ηλίσκοντο τροπουσ. Καλ-
τοσ γαρ τον νομον οι λεγειν ειωθότεσ, και τασ των
αγιων προφητων πολυπραγμονουντεσ φωνασ. ουτω
δε ειδεναι μεν τον αυτοις εν ανθρωπεια μορφη πε-
φηνότα Θεον Λόγον, επιλάμψαντά τε τοις επι της
γησ, ηγνωηκασιν αυτον, η και τάχα που συνέντεσ το
μυστηριον επεφυοντο πικροί. Αποσταλέντα γαρ τον
Υιον παρα του Θεου και Πατροσ μετὰ τουσ οικετιασ
επιγονότεσ εφασκον· « Ουτοσ εστιν ο κληρονομοσ,
δευτε αποκτεινωμεν αυτον, και σχωμεν εαυτοις την
κληρονομιαν αυτου. » Καλ δε και απεκτονασι το γε-
ηκον εις εγγειρηματων δυναμιν, ει και μη γεγρονε
κατοχοσ ταίσ αδου πυλαισ. Καταθήγοντεσ επ' αυτου
τουσ υπο χειρα λαουσ, οι κατακεκραγασιν αυτη Πι-
λάτω λεγοντεσ· « Αιρε, αιρε, σταυρωσον αυτον. »
Καλ ταυτησ ενεκα της αιτιασ, ως ταίσ ανωτατω δυσ-
σεβειασ ενοχοι, και τω της Κυριοκτονιασ εγκληματι
κατηχθισμενοι, ξενοι μεν γεγωνασι της εις Χριστον
ελπιδοσ, απωλοντο δε της προς Θεον οικειοτητασ και
κατωλισθον εις ανηκιστουσ συμφορασ. Φησι τοιγαρ-
ον προς αυτοουσ· Που εστιν οι γραμματικοι; αντι
του, Εν τισι γεγωνασι καχοις; Γραμματικουσ δε φησι
τουσ γραμματεασ. Που εστιν οι συμβουλευοντεσ;
Καλ τινεσ αν ειν ουτοι; Παλιν οι τεταγμενοι προς
ιερουργιαν περι των ο Μωσειωσ φησι νομοσ, οτι
« Χειλη Ιερεωσ φυλαζεται κρσιν, και νομον εκζητη-
σουσιν εκ στοματοσ αυτου. » Ταίσ γαρ παρα των
ιερων νουθεσιασ, ο υπο χειρα παιδαγωγειται λαοσ.
Που τοινυν οι συμβουλευοντεσ; Που εστιν ο αριθμων
τουσ συστρεφομενους μικρον και μεγαν λαον; Εν-
ταυθα μοι παλιν σημαινόμενοσ αθρει γραμματεασ τα
και Ιερεασ ητοι Φαρισαίουσ, οι κατεσωρευσαν του
Χριστου τουσ υπο χειρα λαουσ, και συστροφην πε-
ποληνται δημων μικρων και μεγάλων· οι και το
Πιλάτου περισχόντεσ οικητηριον, ηξιουσ ανεισθαι
μεν, φησι, σφισι τον φονετην Βαραββα, σταυρου-
σθαι γε μην τον επ' ουδενι των ατόπων το σόμπαυ

¹¹ Matth. v, 4. ¹² Marc. xii, 7. ¹³ Joan. xix, 15.

¹⁴ Malach ii, 7.

κατεγνωσμένον, φημί δὴ Χριστόν. Οὐ γὰρ ἐποίησεν ἁμαρτίαν. Τοῦτου διαμέμνηται Ματθαῖός τε καὶ Μάρκος, εἰ μακάριοι εὐαγγελισταί. Πιλάτου γὰρ λέγοντος ὅτι χρὴ μᾶλλον τῇ ἑορτῇ τὸν Ἰησοῦν αὐτοῖς ἀνεῖσθαι πεπλημμεληκότα μηδὲν, ὁ Ματθαῖός φησιν, ὅτι οἱ ἀρχιερεῖς, καὶ οἱ πρεσβύτεροι ἐπεισαν τοὺς δῆλους, ἵνα αἰτήσωνται τὸν Βαραβῆάν, τὸν δὲ Ἰησοῦν ἀπολέσωσι. Τοῦτο δὲ αὐτὸ καὶ ὁ Μάρκος, ὡς ἔφη, ἐναργέστατα λέγει. Πού τοίνυν ὁ ἀριθμῶν τοὺς συστρεφομένους μικρὸν καὶ μέγαν λαόν; ἢ οὐ συνεβούλευσαν, οὐδὲ ᾔδει βαθύφωνον, ὥστε μὴ ἀκοῦσαι λαὸς πεφασλισμένος, καὶ οὐκ ἔστι τῶ ἀκούοντι σύνεσις. Καὶ δυσχερεστάτη μὲν λίαν ἡ τῶν λέξεων συνθήκη, καὶ δυσκάτοπτος ὁ ἐν αὐτοῖς νοῦς ἔστιν. Ἐρῶ δὲ ὡς ἐνι. Πού γὰρ, φησὶν, ὁ ἀριθμῶν τοὺς συστρεφομένους μικρὸν καὶ μέγαν λαόν, ἢ λαῶν οὐ συνεβούλευσαν; Ὁ μὲν γὰρ πολὺς, ὡς ἔοικε, δῆμος ἡγνῶει Χριστόν ὄντα Ἰῶν τοῦ Θεοῦ τὸν καταδωμένον. Ἐδρῶν δὲ τοῦτο διὰ τὸ τοὺς ἔγνωκότας, τοῦτ' ἔστι, τοὺς ἡγουμένους, μὴ συμβουλευσαί μᾶλλον αὐτῶ τὴν εἰς αὐτὸν προσήκασθαι πίστιν. Οὐ γὰρ ᾔδει, φησὶν, ὁ λαὸς τὸν βαθύφωνον, τοῦτ' ἔστι, Χριστόν. Βαθύφωνον δὲ αὐτὸν ὀνομάζει, διὰ τοι τὸ κεκρυμμένους εἶναι, καὶ ὡς ἐν αἰνίγμασι καὶ παραβολαῖς τοὺς παρ' αὐτοῦ λόγους. Καὶ γοῦν εἰσεκεκόμεσται διὰ τῆς τοῦ Ψάλλοντος λύρας οὕτω λέγων· « Ἀνοίξω ἐν παραβολαῖς τὸ στόμα μου, ἐρεῦξομαι κεκρυμμένα ἀπὸ καταβολῆς κόσμου. » Προσελάλει δὲ καὶ τοῖς Ἰουδαίοις ἐν παραβολαῖς. Οὐκοῦν οὐ συνεβούλευσαν τῶ λαῶ, φησὶν, ἀλλ' οὐδὲ ᾔδει τὸν βαθύφωνον. Οὐ συνεβούλευσαν δὲ ὥστε μὴ ἀκοῦσαι λαὸς πεφασλισμένος. Εἰ γὰρ ἦσαν συμβουλευσάντες, οὐκ ἂν ἤκουσε λαὸς πεφασλισμένος. Μακάριοι δὲ μᾶλλον ὡς ἐπεγνωκότες τὸν Λυτρωτὴν. Ἄλλ' οὐκ ἦν, φησὶ, τῶ ἀκούοντι σύνεσις. Ἀσύνητοι γὰρ ὄντες οἱ Ἰουδαῖοι, τὰς τῶν ἡγουμένων οὐκ ἐδοκίμαζον φωνὰς, οὐδὲ διέκρινον πότερον ποτε χρῆστὰ συμβουλεύουσιν, ἢ ὀρωσι τὸ ἐναντίον.

Ἴδου Σιών ἡ πόλις, τὸ Σωτήριον ἡμῶν, οἱ ὀφθαλμοὶ σου δὴσονται Ἱερουσαλήμ, πόλις πλουσία, σκηναὶ αὐτῆς οὐ μὴ σεισθῶσιν, οἱ πάσσαλοι τῆς σκηνῆς αὐτῆς εἰς τὸν αἰῶνα χρόνον, οὐδὲ τὰ σχοινία αὐτῆς οὐ μὴ διαρραγῶσιν, ὅτι τὸ ὄνομα Κυρίου μέγα ὑμῖν. Τόπος ὑμῖν ἔσται, ποταμοὶ καὶ διώρυγες πλατεῖς, καὶ εὐρύχωροι.

Διὰ μέσου θετειμένων τῶν τοῦ Θεοῦ λόγων οὐς πεποίηται πρὸς τοὺς ἀσυνέτους τῶν Ἰουδαίων γραμματικῶς, καὶ τοὺς ἀνόσια συμβουλευόντας, εἰσφέρεται πάλιν τὸ πρόσωπον τῶν τῆς ἀληθείας ἐραστῶν, ἐπεγνωκῶν τε τὴν ἐπιφάνειαν τοῦ Χριστοῦ καὶ λεγόντων. Ἡ τὴν ἐπὶ γῆς Ἐκκλησίαν, ἡγουν τὴν ἐν οὐρανοῖς τὴν ἄνω καλλίπολιν, τὴν τῶν ἁγίων τροφόν. Ὅστε κἀν εἴτε τὴν ἐπὶ γῆς Ἐκκλησίαν ὀνομάσειε τις, εἴτ' οὖν ἐκαίην εἰς νοῦν δέξαίτο, ἐν ἔσται τὸ δι' ἀμφοῖν δηλούμενον. Οἱ γὰρ ἐν τῇ ἄνω κατὰ γεγονότες, ἔσονται κατὰ καιροῦς καὶ ἐν ἐκαίην τῇ ἄνω καὶ ἐν οὐρανοῖς. Οὐκοῦν ἐπειδήπερ ἐκ περιχρησίας πολλῆς

atum dico, crucifigi. Non enim fecit peccatum. Huius meminerunt Matthæus et Marcus, beati evangelistæ. Nam Pilato dicente, oportere potius in festo Jesum remitti, qui nihil deliquerat, sacerdotum principes, ut Matthæus narrat¹⁵, et seniores persuaserunt turbis ut Barabbam peterent, Jesum vero perderent. Id quod etiam Marcus, ut dixi, manifestissime narrat¹⁶. Ubi igitur est qui numerat eos qui in agmen cogunt parvum et magnum populum? Cui populo non dederunt consilium, neque sciebat profundam vocem habentem, ita ut non audiret populus contemptus. Nec est audiendi intelligentia. Difficillima est horum verborum compositio, et eorum mens obscura. Dicam tamen ut licet. Ubi enim, inquit, est numerans 462 eos qui in agmen cogunt populum parvum et magnum? Cui populo non consilium dederunt. Magna enim pars populi, ut videbatur, nesciebat Christum esse Dei Filium, in quem vociferabantur. Quod fecerunt propterea quod hi qui sciverunt, id est, præfecti, non consuluerint potius ut fidem in hunc admitterent. Non enim scivit, inquit, populus profundam vocem habentem, nimirum Christum. Profundæ vocis eum propterea nominat, quod occulti sint et velut in ænigmatibus et parabolis ejus sermones. Siquidem introducitur per lyram Psallentis sic dicens: « Aperiam in parabolis os meum, eructabo abscondita a constitutione mundi¹⁷. » Allocutus est igitur Judæus per parabolas. Igitur non dederunt, inquit, consilium populo. Sed neque sciebat profundam vocem habentem. Non consuluerunt autem, ita ut non audiret populus contemptus. Si enim consulissent, non audivisset populus contemptus. At beati qui agnoverunt Redemptorem. Verum, inquit, non erat audienti intelligentia. Parum enim intelligentes Judæi, præfactorum voces non dijudicabant, nec discernabant commodane consulerent, an secus facerent.

VERS. 20, 21. *Ecce Sion Salutare nostrum, oculi tui videbunt Jerusalem civitatem opulentam, tentoria quæ non movebuntur, neque commovebuntur parvilli tentorii ejus in æternum tempus, neque funiculi ejus rumpentur, quia nomen Domini magnum vobis. Locus vobis erit, flumina et fossæ latæ et spatiosæ.*

Interpositis in medio Dei sermonibus, quos habuit ad insipientes Judæorum litteratos, et impios consiliarios, rursus introducitur persona veritatis amantium, et agnoscendum apparitionem Christi, atque dicentium: *Ecce Sion civitas Salutare nostrum. Significant per hæc vel in terra Ecclesiam, vel in cælis summam et pulchram civitatem altitricem sanctorum. Quare sive hanc in terris Ecclesiam nominet quis, sive illam animo concipiat, unum per utrumque demonstrabitur. Qui enim in hac inferiori sunt, erunt progressu temporis, etiam in illa summa et cælesti. Proinde dum magno gau-*

¹⁵ Matth. xxvii, 17 sqq. ¹⁶ Marc. xv, 1 seqq. ¹⁷ Psal. lxxvii, 2

dio tantum non exsiliunt, agnoscentes Sion, in qua salus nostra est, id est Christus, dum ipsi sibi eam ostendunt, statim divinus sermo eorum **463** voces excipit, et inquit: Oculi tui videbunt Jerusalem, civitatem opulentam. Sermocinatur autem velut ab antiqua similitudine, et ab eo tentorio quod in deserto erat. Opulentam nominat Sion, et inconcussum tabernaculum. Confirmat enim habere eam funiculos infractos, et paxillos fixos firmosque in perpetuum. Fulcitur enim Ecclesia, et solida est ac immota, et bona ejus mansio. « Non enim, inquit, portæ inferorum prævalebunt adversus eam. » Redditque causam cur talis futura sit, et inquit credentibus in Christum: Quia nomen Domini magnum vobis. Nam his qui non receperunt fidem, haud magnum neque gloriosum est nomen Christi: at apud nos qui credidimus, magnum et excelsum. Adoramus quippe ut Deum, ut Filium vere Patris, ut Verbum hominem factum, ad universorum salutem. Hoc igitur, inquit, semper manens tentorium, vobis erit locus. Etenim Ecclesiam Christi fecimus tanquam civitatem summæ illius figuram. Eruntque in ea flumina, et fossæ latæ et spatiosæ. Significat autem his verbis sanctos evangelistas, et apostolos, qui successu temporum præsidet Ecclesiis, qui instar fluvialis rivuli credentium animos irrigant, et in eos divinis sermonibus influunt, amplissimamque consolationem ingerunt, scilicet per sanctum Spiritum. Verum hi omnes fluvii et fossæ, unum summum capiunt, scilicet Christum, de quo scriptum est: « Fluvii impetus lætitia afficiunt civitatem Dei ¹⁷. » Et ipse alicubi voce prophætæ dicit de suis adoratoribus: « Ecce ego declino in eos velut fluvium pacis, et velut torrentem qui inundat gloriam gentium ¹⁸. »

VERB. 22. *Non ambulabis per hanc viam, neque ambulabit navigium insonans. Deus enim meus magnus est: non præteribit me Dominus iudex noster, Dominus princeps noster, Dominus rex noster, Dominus ipse nos servabit.*

Relabitur oratio ad personam credentium. Nam cum fluviorum et fossarum fecisset mentionem, ideo et quidem valde merito veluti de navigio dicit. Et quid autem sibi velit, explicare conabor. Nam ante adventum Servatoris nostri deprædatus est orbem habitabilem, nemine increpante, Satanas. Sed postquam per Christum liberati sumus, et sanctum **464** tabernaculum, Ecclesiam inquam, inhabitamus, evangelicorum et apostolicorum sermonum velut deliciis luxuriamus, et audentiores sumus contra illum qui olim diripere valuit; et quia credimus Christum servaturum corda nostra, nec permissurum iniquitatis inventori, ut in illa ingrediatur, alloquimur eum: Non ambulabis per hanc viam, nec trans-

A μονονοχι και ανασκιρτωσιν, επιγνωκοτες την Σιών, εν η τω σωτηριον ημων, τουτ' εστι, Χριστος, αλλη λους αυτην καταδεικνουςιν, ευθους ο θειος διαδεχεται λογος τας παρ' αυτων φωνας, και ψησιν. Οι οφθαλμοι σου εβρονται Ιερουσαλημ, πολις πλουσια· και διαλεγεται μεν ως εξ ομοιότητος της αρχαιας και εν τη ερημω σκηνης. Πλουσιαν τε ονομάζει την Σιών, και ακατάσειστον εσεσθαι την σκηνην. Διςχυριζεται γαρ, ερρηκτα μεν εχουσα τα σχοινια, πασσάλους δε πεπηγότας διηνεκώς. Ερηρεισται γαρ η Εκκλησία, και ακράδαντον εχει την εις το ευ ειναι διαμονήν. « Πύλαι γαρ ηδου, ψησιν, ου κατισχυσουσιν αυτης. » Και αποδίδωσι την αιτιαν, δι' ην εσται τοιαυτη, και ψησι τοις πιστεύσασιν εις Χριστον, οτι το ονομα Κυριου μέγα υμιν. Τοις μεν γαρ ου προσηχαμένοις την πίστιν, ου μέγα και δεδοξασμένον εστι το ονομα του Χριστου. Παρ' ημιν δε τοις πιστεύσασιν, μέγα και ύψηλον. Προσκυνουμεν γαρ ως Θεον, ως Υιόν αληθώς του Πατρος, ως ενανθρωπήσαντα Λόγον επι σωτηρια των δλων. Αυτη τοιουν, ψησιν, η αιε μένουσα σκηνη τόπος υμιν εσται. Πόλιν γαρ ωςπερ πεποιημεθα την Εκκλησιαν Χριστου της άνω των τύπον. Εσονται δε εν αυτη ποταμοι και διώρυγες πλατεις και ευρύχωροι. Σημαίνει δε δια τούτων τους αγίους ευαγγελιστας, τους αποστόλους, τους των Εκκλησιών κατά καιρους ηγουμένους, οι ποταμίου νάματος δικην τας των πιστευσάντων κατάρδουσι διανοίας, τοις παρά Θεου λόγοις αυτας επικλύζοντες, και άμφιλαπη παράκλησιν ενιέντες αυτοις, δηλον δε οτι την δια του αγίου Πνεύματος. Αλλ' ουτοι πάντες οι ποταμοι και αι διώρυγες ενα των ανωτάτων δέχονται, δηλον δε οτι Χριστον, περι ου γέγραπται: Του ποταμου τα όρμηματα ευφραίνουσι την πόλιν του Θεου. Ψησι δε που και αυτος δις φωνης προφήτου περι των ιδίων προσκυνητων· « Ιδου εγω εκκλινω επ' αυτους ως ποταμος ειρήνης, και ως χειμάρρους επικλύζων δόξαν εθνών. »

Ου πορεύση ταύτην την οδόν, ουδέ πορεύσεται πλοιον εν αυλον. Ο γαρ Θεός μου μέγας εστιν. Οθ παρελεύσεται με Κύριος. Κριτής ημών Κύριος, αρχων ημών Κύριος· αυτός ημιας σώσει.

D Μετακεφοίτηκε πάλιν ο λόγος επι το των πιστευσάντων πρόσωπον. Ήπειδη γάρ ποταμών, και διωρύγων έποίησατο μήμην, ταύτη τοι, και σφόδρα εικότως, ως περι πλοίου ψησι. Και τι δη άρα δηλοί, διατρανουν πειράσομαι. Πρό μεν γάρ της του Σωτηρος ημών επιδημίας κατεληξέτο την οικουμένην, ουδενός επιτιμώντος, ο Σατανάς. Ήπειδη δε λελυτρώμεθα δια Χριστου, και την αγίαν οικουντες σκηνην, ψησι δη την Εκκλησιαν τοις ευαγγελικις και αποστολικις ενσπαταλώμεν λόγοις, κατεθαρσήσαμεν του πάλαι πλεονεκτείν ισχυόντος, και δει τηρήσει Χριστός τας καρδις ημών, ουκ εφιεις τψ της άνομίας ευρετή κατεπεμβαίνειν αυτών· διδ οι πεπιστευκοτες φαμέν προς αυτον· Ου πορεύση ταύτην την οδόν, ουδέ πορεύσεται πλοιον εν αυλον, τουτ' εστιν, ουκ έτομέθα

¹⁷ Psal. XLV. 5. ¹⁸ Isai. LXVI. 12.

βασίμοι τὰς σαῖς ἐτι πλεονεξίαις· ἀλλ' οὐδὲ ἐν τούτοις εὐρεθήσῃ τοῖς ποταμοῖς, καθάπερ τι πλοῖον ἐναυλον. Ἄλλ' ἰσως φαίη τις ἄν· Πόθεν τοῦτο λέγειν τεθαροσῆκατε; Ναί, φησὶν, ἔχομεν τὸ θαροσεῖν. Ὁ γὰρ Θεὸς μου μέγας ἐστὶ, καὶ οὐ παρελεύσεται με· τούτ' ἐστίν, οὐ διελεύσεται δι' ἐμοῦ, καθὰ καὶ πρῶην ὁ Σατανᾶς. Οὐχ ὑποκείσομαι τοῖς ἐκείνου ποσὶ· Κύριος γὰρ ἡμῶν ἐστὶ κριτὴς. Κύριος ἄρχων ἡμῶν, Κύριος βασιλεὺς ἡμῶν, Κύριος αὐτὸς ἡμᾶς σώσει. Πάλαι μὲν γὰρ αὐτὸς ἦν ἐκείνος ὁ δυστροπώτατος τε, καὶ ἀπηνής ἄρχων ἡμῶν. Ἐπειδὴ δὲ τὸν εὐαγγελικὸν καὶ σωτήριον ὑπεδράμομεν ζυγόν, κριτὴν ἐσχκαμεν ἄρχοντα, βασιλέα, Κύριον, τὸν Ἰδὸν, καὶ αὐτὸς ἡμᾶς σώσει. Ἐτέρως δὲ τοῦτο διδάσκει λέγων αὐτὸς ὁ προφήτης Ἡσαίας, περὶ τε τῆς Ἐκκλησίας τοῦ Θεοῦ, καὶ περὶ τῶν ἐν πίστει τῇ ἐν Χριστῷ δεδικαιωμένων· Ἔσται ἐκεῖ ὁδὸς καθαρὰ, καὶ ὁδὸς ἀγία κληθήσεται, καὶ οὐκ ἔσται ἐκεῖ ὁδὸς ἀκάθαρτος, οὐδὲ ἔσται ἐκεῖ λέων, οὐδὲ τῶν θηρίων τῶν πονηρῶν οὐδὲν, οὐ μὴ ἀναβῆ ἔκει. Ἄλλὰ πορεύσονται ἐν αὐτῇ λελυτρωμένοι διὰ τὸν Κύριον.

Ἐβράβησαν τὰ σχοινία σου, ὅτι οὐκ ἐτίσχυσαν. Ὁ ἰστός σου ἐκλίνας, οὐ χαλάσει τὰ ἰστία, οὐκ ἀρεῖ σημεῖον, ἕως οὐ παραδοθῇ εἰς προνομήν.

Πλοῖου διαμνημονεύσας, καὶ σκηνὴν ὀνομάσας, ἔχεται πάλιν τῆς τοῦ Θεοῦ διακωλύσεως· καὶ φησὶν, ὡς πρὸς γε τὴν τῶν Ἰουδαίων Συνεγωγὴν, ἧτοι τὴν σκηνὴν, ὅτι Ἐβράβησαν τὰ σχοινία σου, ὅτι οὐκ ἐτίσχυσε. Τῆς μὲν γὰρ Σιών τῆς πόλεως τῆς πλουσίας οὐ διαβράβησεσθαι τὰ σχοινία φησὶν εἰς τὸν αἰῶνα χρόνον. Τεθεμελίωκε γὰρ, ὡς ἔφην, ἐπὶ πέτραν τὴν ἑαυτοῦ Ἐκκλησίαν ὁ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστός· ἐβράβη δὲ ὡσπερ τὰ σχοινία τῆς Ἰουδαίων σκηνῆς, οὐ γὰρ ἰσχυσαν. Ὡσπερ δὲ ἀνέμου βραγαίου καταγεομένου νηὸς συντείνεται τὰ ἰστία, καὶ χαλάται μὲν οὐδαμῶς οὐκ ἐφιέντος τοῦ πνεύματος, ὑπομένει δὲ τὴν ναυαγίαν οὕτω, φησὶ, καὶ ὁ ἀδὸς ἰστός κέκλιται, καὶ οὐ μὴ χαλάσῃ τὰ ἰστία. Οὐκοῦν ὡς ἐξ εἰκόνας τῶν ναυτιλομένων τοῦ συμβεβηκότος τῇ τῶν Ἰουδαίων Συνεγωγῇ ποιεῖται τὴν δήλωσιν. Ἄλλ' οὐδὲ σημεῖον ἀρεῖ, φησὶν. Μενεῖ δὲ οὕτως ἕως οὐ παραδοθῇ εἰς προνομήν. Ἰδοὺ καὶ τούτῳ χρῆται παραδείγματι, πολυτρόπως ἡμῖν σημαίνων τὰ συμβεβηκότα αὐτοῖς. Ἔθος μὲν γὰρ τοῖς ἐν πολέμῳ νενικηκόσι ἐπαίρειν σημεῖον, ἧτοι τρόπαιον ὑψοῦν. Οἱ δὲ γε ἠττώμενοι, σημεῖον οὐκ αἵρουσιν. Οὐκ ἀρεῖ τὸλμυ, φησὶν, σημεῖον, τοῦτ' ἐστίν, οὐ περιγενήσεται τῶν ἐχθρῶν, ἀσθενήσει δὲ μᾶλλον, ἕως οὐ παραδοθῇ εἰς προνομήν. Σημαίνει δὲ διὰ τούτων ἀπάντων, ὅτι καὶ ὑπὸ πάδας κείσεται τοῦ Σατανᾶ, καὶ ναυαγίαν ὑπομενεῖ, καὶ οὐ περιέσται ποτὲ τῆς ἐκείνου δυστροπίας, καθάπερ ἀμέλει καὶ οἱ τὴν ἀκατάσειστον οἰκοῦντες σκηνὴν, ἔσται δὲ μᾶλλον εἰς προνομήν αὐτῶν.

Τόλμυ πολλοὶ χωλοὶ προνομήν ποιήσουσι, καὶ οὐ μὴ εἴπῃ· Κοπιῶ, ὁ λαὸς ὁ ἐνοικῶν ἐν αὐτοῖς· ἀψείθη γὰρ αὐτοῖς ἡ ἁμαρτία.

Ἰουδαῖοι μὲν γὰρ, καίτοι τὸ ὀρθοποδεῖν δύνασθα· λαχόντες ἀπὸ γε τῆς ἐν νόμῳ παιδαγωγίας, εἰς προ-

hibit navigium insomans, id est, non erimus pervii aut expositi tuis jam direptionibus, sed neque in his fluviis inveniatis, veluti navis quaedam insonans. At dixerit quispiam fortassis: Unde hoc audetis dicere? Certe, inquit, habemus unde confidamus. Deus enim meus est magnus, et non præteribit me, id est, non transibit per me, ut ante, Satanas. Non subjiar ipsius pedibus, Christus enim noster est iudex. Dominus princeps noster, Dominus rex noster, Dominus ipse nos servabit. Erat enim quondam iste, infestissimus ille et immitis, princeps noster. Postquam autem ad hoc evangelicum et salutare jugum accurrimus, iudicem habuimus, principem, regem, Dominum, hunc Filium: et ipse nos servabit. Alio modo docet hoc, inquit ipse propheta Isaias, et de Ecclesia Dei, et de justificatis per fidem in Christo: Erit illic via pura, et via sancta vocabitur, et non erit illic via impura, neque erit illic leo, nec ulla mala bestia ibi nascetur. Sed ambulabunt in ea redempti per Dominum.

VERS. 22, 23. Dirupti sunt funiculi tui, quia non prævaluerunt. Malus tuus inclinatus est, non pandet vela, non tollet signum, donec tradatur vastationi.

Navigii mentione facta, et tabernaculo commemorato, persequitur rursus Dei interpositam orationem, atque ad Judæorum Synagogam seu tabernaculum: Dirupti sunt funiculi tui, quia non prævaluerunt. Nam Sion civitatis opulentæ funiculos non ruptum iri dicit in æternum tempus. Fundavit enim, ut dixi, super petram Dominus noster Jesus Christus suam Ecclesiam. Sed dirupti sunt velut funes Judaici tabernaculi, utpote qui non prævaluerunt. Cæterum, ut vehemente vento perflante, navis vela intenduntur, minime vero laxantur, flatu non permittente, et naufragium patitur: sic, inquit, malus tuus inclinatus est, et non laxabis vela. Itaque tanquam imagine quadam ex navigantibus sumpta, id quod 465 accidit Judæorum Synagogæ, ostendit. Sed nec signum tollet, inquit, at præbebit sic, donec tradatur vastationi. Ecce hoc quoque utitur exemplo, multifariam nobis significans quæ ipsis acciderunt. Solent enim in bello victores signum tollere, vel tropæum erigere: victi autem signum non tollunt; itaque ait: Non tollet signum, id est, non superabit hostes, sed imbecillior erit, donec tradatur vastationi. Ex quibus Salatanæ omnibus significat, subjiendum pedibus Satanæ, et naufragium passurum, nec unquam fore superiorem ejus sævitia, sicuti sane hi qui inconcussam habitant tabernaculum, sed in prædam ei futurum.

VERS. 24. Igitur multi claudi prædam agent, et non dicet, Laboro, populus qui habitat in illis. Remissum est enim illis peccatum.

Judæi enim, etsi recto pede incedere per legis prædagogiam potuissent, in prædam traduntur Sa-

tanæ. At gentes, licet mentem habeant claudicantem (quippe erraverunt), et rectas ire vias nesciebant, prædas agent. Nam lucrabuntur divina, victo Satana. Quodque gravi peccati onere ablegato, spiritualem habituræ sint requietem, explicat, dicens: Non dicet, Laboro, populus habitans in illis, remissum est enim ipsis peccatum. Nam qui sunt ex sanguine Israelis, impendente videlicet ipsis peccato (nec enim justificantem gratiam admisserunt), merito in prædam abrepti sunt, et velut captivi sunt peccati inventori. At qui ex gentibus sunt, meliores, quam ut accusari possint propter peccatum (ablatum enim est, Christo abstergente), omni voluptate fruentur, omnique labore immunes et liberi sunt, relogata omni molestia. Quorum meminit etiam beatus David: « Beati, quorum remissæ sunt iniquitates, et quorum tecta sunt peccata. Beatus vir cui non imputabit Dominus peccatum ¹⁹. » Etiam si dicat peccator: « Iniquitates meæ superarunt caput meum, velut onus grave gravatæ sunt in me ²⁰. » Siquidem lex intolerabilis erat. Et Christus dixit: « Venite ad me, omnes qui laboratis, et onerati estis, et ego reficiam vos ²¹. »

CAP. XXIV. VERS. 1-4. *Accedite, gentes, et audite, principes, 466* audiat terra, et qui in ea sunt, orbis habitabilis, et populus in eo. Quia furor Domini super omnes gentes, et ira in omnem numerum eorum, ut perdat eos, et tradat eos mactationi, et vulnerati eorum projiciantur, et mortui, et ascendet eorum fetor, et rigabuntur montes sanguine eorum, et convolvetur cælum ut liber, et omnes stellæ cadent, quasi folia de vite, et ut cadunt fici de ficu. Ebrius est gladius meus in cælo.

Cum perpulchre disernerit Judæorum Synagogam naufragium incursum, et tradendam his qui vastaturi sunt eam, in prædam, cumque his vocationem gentium subintulerit: Multi enim claudi, inquit, prædam facient: necessariam aggreditur catechesin et institutionem his qui olim claudicantem habuerunt mentem, nunc autem didicerunt recto pede incedere, per fidem in Christum. Commemorat igitur iudicium contra omnes futurum, parvos æque ac magnos. Hinc ait gentibus velut e longinquo constitutis: Accedite, gentes, et audite, principes. Illud, accedite, posuit, pro, appropinquate. Nam quandiu sunt in errore, et serviunt creature supra Creatorem, longe a Deo constituti sunt. Sublata autem causa ob quam longe abesse dicuntur, conjuncti sunt cum Deo, et prope esse intelligunt: participes facti ipsius, quod consortes sint sancti Spiritus. Propinquate igitur, inquit, gentes et principes. Audiat terra, et qui in ea sunt, orbis terræ, et populus in ea. Et quid

νομήν δέδονται τῷ Σατανᾷ. Οἱ δὲ γε ἐξ ἐθνῶν, καίτοι χυλεύουσιν ἔχουτες τὴν διάνοιαν, ἐπεπλάνητες γὰρ καὶ ὀρθὰς εἶναι τρίβους οὐκ ᾔθεσαν, ποιήσουσι προνομίην. Κερθάνουσι γὰρ τὰ παρὰ Θεοῦ, νικῶντες τὸν Σατανᾶν. Ὅτι δὲ καὶ τὸ τῆς ἁμαρτίας δυσαχθὲς φορτίον ἀποπεμφάμενοι, πνευματικὴν ἔξουσι τὴν ἀνάπαυσιν διατρανοῖ λέγων· Οὐ μὴ εἴπη, Κοπιῶ, ὁ λαὸς ὁ ἐνοικῶν ἐν αὐτοῖς· ἀφείθη γὰρ αὐτοῖς ἡ ἁμαρτία. Οἱ μὲν γὰρ ἐξ αἵματος Ἰσραὴλ, ἅτε δὴ καὶ ἐπιρμμένης αὐτοῖς τῆς ἁμαρτίας· προσήκατο γὰρ οὐδαμῶς τὴν δικαιοῦσαν χάριν, εἰκότως δέδονται προνομίῃ, καὶ ὄδον αἰχμάλωτοι τῷ τῆς ἁμαρτίας εὐρέτη. Οἱ δὲ ἀμείνους γεγονότες τοῦ κατηγορεῖσθαι διὰ τὴν ἁμαρτίαν, ἀφήρηται γὰρ Χριστοῦ διασηχόντος, ἀπάσης εἰσω γενήσονται θυμῆδας, ἀπαλλαγθήσονται δὲ καὶ κόπῳ παντὸς, ἀποπεμφάμενοι τὸ λυτοῦν. Τούτων καὶ ὁ μακάριος Δαβὶδ διαμέμνηται λέγων· « Μακάριοι, ὧν ἀφείθησαν αἱ ἀνομίαι, καὶ ὧν ἐπεκαλύφθησαν αἱ ἁμαρτίαι. Μακάριος ἀνήρ, ᾧ οὐ μὴ λογίσται Κύριος ἁμαρτίαν. » Καίτοι λέγοντος τοῦ πλημμελεῖν εἰωθότος, ὅτι· « Αἱ ἀνομίαι μου ὑπερῆραν τὴν κεφαλὴν μου, ὡσεὶ φορτίον βαρὺ ἐβαρύνθησαν ἐπ' ἐμέ. » Δυσφόρητος δὲ καὶ ἀνομος [Humsfr. legit ὁ νόμος] ἦν. Καὶ γοῦν ἐφη Χριστός· « Δεῦτε πρὸς με, πάντες οἱ κοπιῶντες καὶ πεφορτισμένοι, καὶ γὰρ ἀναπαύσω ὑμᾶς. »

Προσαγάγετε, ἔθνη, καὶ ἀκούσατε, ἄρχοντες. Ἀκουσάτω ἡ γῆ καὶ οἱ ἐν αὐτῇ· ἡ οἰκουμένη, καὶ ὁ λαὸς ὁ ἐν αὐτῇ. Δίδοι ὁ θυρὸς Κυρίου ἐπὶ πάντα τὰ ἔθνη, καὶ ἡ ὄρη ἐπὶ τὸν ἀριθμὸν αὐτῶν, τοῦ ἀπολέσαι αὐτούς, καὶ παραδοῖναι αὐτοὺς εἰς σφαγήν. Οἱ δὲ τραυματῆαι αὐτῶν βιβήσουσιν καὶ οἱ νεκροὶ, καὶ ἀναθήσεται αὐτῶν ἡ ὄσμη, καὶ βραχίσηται τὰ ὄρη ἀπὸ τοῦ αἵματος αὐτῶν. Καὶ εὐλιχθήσεται ὁ οὐρανὸς ὡς βιβλίον, καὶ πάντα τὰ ἄστρα πεσούσι ὡς φύλλα ἐξ ἀμπέλου, καὶ ὡς κλίπει σῦκα ἀπὸ συκῆς. Ἐμεθύθη ἡ μάχαιρά μου ἐν τῷ οὐρανῷ.

Ναυαγιῷ περιπεσεῖν τὴν τῶν Ἰουδαίων Συναγωγὴν εὐ μάλα διετηκῶς, καὶ ὅτι παραδοθήσεται τοῖς καταδουλοῦσιν αὐτὴν εἰς προνομίην τε καὶ ἄλλωσιν· καὶ τούτοις ἐπενεγκῶν τὴν τῶν ἐθνῶν κλήσιν· Πολλοὶ γὰρ χυλοὶ, φησὶ, προνομίην ποιήσουσιν· ἀνεγκλίαν ποιεῖται τὴν κατήχησιν τοῖς ποτε μὲν χυλεύουσιν ἔχουσι τὴν διάνοιαν, μεμαθηκῶσι δὲ τὸ ὀρθοποδεῖν διὰ πίστεως τῆς εἰς Χριστόν. Διαμνημονεύει τοιγαροῦν τῆς κατὰ πάντα ἐσομένης κρίσεως μικρῶν τε καὶ μεγάλων. Ταῦτη τοι φησὶν ὡς ἐτι πόρρω καθεστήκῳσι τοῖς ἔθνεσι· Προσαγάγετε, ἔθνη, καὶ ἀκούσατε, ἄρχοντες. Τὸ δὲ, προσαγάγετε, τείθειεν, ἀντὶ τοῦ, προσεγγίσατε. Ἔως μὲν γὰρ εἰσιν ἐν τῷ κλενᾶσθαι τυχόν, καὶ λατρεύειν τῇ κτίσει παρὰ τὸν κτίσαντα, πόρρω που Θεοῦ καθεστήκασιν. Ἐξηρημένης δὲ τῆς αἰτίας, ἐφ' ἣ καὶ μακρὰν εἶναι λέγονται, προσοικεῖνται Θεῷ, καὶ ἐγγύς γενέσθαι νοοῦνται, μέτοχοι γεγονόσιν αὐτοῦ, διὰ τοῦ μεταλαχεῖν ἁγίου Πνεύματος. Ἐγγίσατε τοῖνον, φησὶν, ἔθνη τε καὶ ἄρχοντες. Ἀκουσάτωσαν δὲ καὶ ἡ γῆ, καὶ οἱ ἐν αὐτῇ,

¹⁹ Psal. xxxi, 1, 2. ²⁰ Psal. xxxvii, 5. ²¹ Matth. xi, 28.

ἡ οἰκουμένη, καὶ ὁ λαὸς ὁ ἐν αὐτῇ. Καὶ εἰ δὴ τὸ δη-
 λούμενον; Ἐπίρρηται γὰρ ὄργη. φησὶν, ἐπὶ πάντας
 τοὺς ἐν αὐτῇ, καὶ οὐχ ἀπλῶς ἢ ἀδιακρίτως· ἤξει δὲ
 μᾶλλον ἐπ' ἐκείνους, οἳ καὶ ἀναπόδλητον ἐσχίχασιν
 τὴν ἀμαρτίαν, καὶ ταῖς ἑαυτῶν ψυχαῖς τὸν ἐκ τοῦ
 πλημμελεῖν ῥῆπον ἐντετηγμένον. Ὅτι δὲ καὶ ἀπο-
 λούνται, καὶ οἶον εἰς ἔλεθρον καὶ σφαγὴν παραδοθή-
 σονται, καὶ καταμιανούσιν τὸν πάντα χῶρον, ὡς ἐπὶ
 σωματῶν διολωλότων τὸ τοῦ λόγου διαπλάττει σχῆμα.
 Βραχίσεται γὰρ, φησὶ, τὰ ὄρη ἀπὸ τοῦ αἵματος αὐ-
 τῶν. Εἶτα τὸν τοῦδε καιρὸν ἐμφανῆ καθίστάς, τὴν
 τοῦ κόσμου συντέλειαν εἰς μέσον ἄγει, καὶ φησιν,
 Εἰλιχθήσεται μὲν ὡς βιδλίον ὁ οὐρανός, ἐν ἴσῳ δὲ
 φύλλοις τὰ ἄστρα πεσεῖται. Ὡς γὰρ ὁ τοῦ Σωτῆρος
 εἰρηκε μαθητῆς περὶ τῆς ἐσχάτης ἡμέρας· «Ὅτι ἐν
 αὐτῇ μὲν οἱ οὐρανὸν ροιζήδον παρελεύσονται, στοι-
 χεῖα δὲ κευσούμενα λυθήσεται, γῆ καὶ τὰ ἐν αὐτῇ
 ἔργα κατακαήσεται πάντα. Καινοὺς δὲ οὐρανοὺς, καὶ
 καινὴν γῆν κατὰ ἐπαγγέλματα αὐτοῦ προσδοκῶμεν.»
 Οὐκοῦν τὸ εἰλιχθήσεσθαι τὸν οὐρανὸν, πεσεῖσθαι δὲ
 καὶ τὰ ἄστρα, τὸν τοῦδε τοῦ παντός ἀνακαινισμὸν
 ὑπεμφαίνειεν ἂν. Ἐλευθερωθήσεσθαι δὲ τὴν κτίσιν,
 καὶ ὁ θεοσέσιος ἐφη Παῦλος ἀπὸ τῆς δουλείας τῆς
 φθορᾶς, εἰς τὴν ἐλευθερίαν τῆς δόξης τῶν τέκνων τοῦ
 Θεοῦ. Προστίθει; δὲ ὅτι, Ἐμεθύσθη ἡ μάχαιρά μου ἐν
 τῷ οὐρανῷ, δίδωσι νοεῖν, ὅτι τῆς θείας ὄργης ἢ ἐροδοῦ
 οὐ κατὰ μόνων ἤξει τῶν ἐπὶ τῆς γῆς, ἀλλὰ γὰρ καὶ
 κατ' αὐτῶν δραμεῖται τῶν ἀκαθάρτων πνευμάτων,
 οὓς καὶ κορυφαίους τοῦ σκότους, καὶ πνευματικὰ
 τῆς πονηρίας ἐν τοῖς ἐπουρανίοις δομαζέειν ἴδως τοῖς
 ἱεροῖς Γράμμασι. Κολασθήσονται γὰρ καὶ οἶον κατα-
 κορέσουσι, δι' ἧς ὑψίστανται δίχης τὴν τοῦ Θεοῦ μά-
 χαιραν, τετυραννευκότες μὲν εἰς χρόνους μακροὺς,
 οὐρανῶν· ἐξαιτούμενοι τε τῶν οὕτως δεινῶν δυσσεβειῶν τὰς δίχας.

Ἰδοὺ ἐπὶ τὴν Ἰδουμαίαν καταβήσεται, καὶ ἐπὶ
 τὸν λαὸν τῆς ἀπωλείας μετὰ κρίσεως. Ἡ μάχαιρα
 Κυρίου ἐνεπλήσθη αἱμάτων, ἐπαχύνθη ἀπὸ στέα-
 τος ἄρνων, καὶ ἀπὸ στέατος ταύρων, καὶ κριῶν.

Ἀπὸ τῆς καθ' ὅλου κρίσεως καταβιβάζει τὸν λόγον
 ἐπὶ τὴν τοῖς Ἰδουμαίοις ἐπετηνεγμένην κόλασιν, διὰ
 τοὺς εἰς Χριστὸν δυσσεβείαν. Ἰδουμαίαν γε μὴν
 τὴν Ἰουδαίαν ἀποκαλεῖ· βραχὺ παραλλάξας, ἵνα φαί-
 νοιτε καὶ κατασκώπων αὐτὴν. Ὁ μὲν γὰρ ἐξ Ἰσαὰκ
 γεγονώς Ἡσαῦ, βρώσεως μιᾶς καταπωλήσας τὰ πτω-
 τήκια, κέκληται δὲ δικαίως Ἐδώμ, τοῦτ' ἐστὶ,
 γῆνιος· φρόνημα γὰρ ἦν τοιοῦτων ἐν αὐτῷ· ἀπ' αὐτοῦ
 δὲ λοιπὸν οἱ ἐξ αὐτοῦ κέκληνται, τοῦτ' ἐστὶν, Ἰδου-
 μαῖοι. Γῆνιος γὰρ καὶ αὐτοῦ, γεώδης ἔχειν τὸ φρό-
 νημα οἰηθεῖεν ἂν, ὡς ἀπὸ γῆς φημι τῆς τοῦ ὀνόματος
 ἔρμηνείας. Ἰδουμαίαν τοίνυν τὴν Ἰουδαίαν ἀποκαλεῖ,
 ὡς οὐκ εἰδίαν τὰ ἄνω φρονεῖν, ἐνιζήσασαν δὲ μᾶλλον
 πᾶσι ἐπιγείοις πράγμασι, καὶ σαρκικῶν ἔχουσαν τὸ
 φρόνημα. Ἰδοὺ τοιγαροῦν, ἢ ἐν τῷ οὐρανῷ μεθυθεῖσα
 μάχαιρα, φησὶ, καταβήσεται νῦν ἐπὶ τὴν Ἰουδαίαν,
 ἥτοι τὴν Ἰδουμαίαν, καὶ ἐπὶ τὸν λαὸν τῆς ἀπωλείας,
 πλὴν μετὰ κρίσεως. Ἀπωλείας δὲ λαὸς τίς ἂν ἕτερος
 εἴη παρά γε τὸν Ἰσραήλ; Οὐ γὰρ ἠθέλησε τιμῆσαι

A demonstratur? Impendet enim, inquit, ira omnibus
 qui in ea sunt, et non simpliciter et promiscue,
 sed invadet potius illos qui peccatum non abje-
 cerunt, habentque delictorum sorde animis suis
 imbutas. Quod autem peribunt, et velut in exitium
 et inactionem trahentur, et omnem locum pol-
 luent, corporibus velut intereuntibus, orationis
 schema exprimit. Nam ait: Rigabuntur montes
 sanguine ipsorum. Dein tempore declarato, mun-
 di consummationem adducit in medium, et inquit:
 Convolvetur quasi liber cœlum, instar foliorum
 stellæ cadent. Sicuti etiam discipulus Servatoris
 dixit de extremo die: «Quia in 467 ca cœli
 magno impetu transibunt, et elementa calore sol-
 ventur: terraque et quæ in ea sunt opera, ex-
 urentur omnia. Et novos cœlos, et novam terram,
 juxta promissa ipsius exspectamus²².» Igitur illud,
 convolvemtos esse cœlos, et casuras stellas, hujus
 universitatis renovationem potest ostendere. Libe-
 randam vero esse creaturam divinus etiam Pau-
 lus ait, a servitute corruptionis, in libertatem
 gloriæ filiorum Dei²³. Cum addit: Ebrius est
 gladius meus in cœlo, dat intelligere divinæ iræ
 impetum non in sola terrestria incursum, sed
 in ipsos impuros spiritus: quos etiam mundi
 dominos, rectores tenebrarum, et spiritualia ne-
 quitiae in supercœlestibus vocare solent sacræ
 Litteræ²⁴. Punitentur enim, et veluti exsaturabunt
 Dei gladium supplicio quod tolerant, cum tyranni-
 dem exercuerint in longum tempus, et totum
 terrarum orbem, quantum in ipsis erat, deleve-
 rint, luentes pœnas tam insignis impietatis.

καὶ ὅλην ἀπολέσαντες τὸ γε ἦχον ἐπ' αὐτοῖς τὴν ὑπ'

VERS. 5, 6. *Ecce ad Idumæam descendet, et ad
 populum interitui destinatum cum judicio. Gladius
 Domini repletus est sanguine, pinguis factus est
 adipe agnorum, et adipe taurorum et arietum.*

A generalijudicio demittit orationem ad punishmentem
 illatam Idumæis, propter impietatem in Christum.
 Idumæam vocat Judæam, paululum immutans, ut
 eam deridere videatur. Esau enim natus ex Isaac,
 qui cibo solo vendidit primogenita, jure vocatus est
 D Edom, id est terrenus. Sic enim is affectus erat,
 a quo ceteri nomen habent, nimirum Idumæi:
 quippe terreni et ipsi. Terrenum habere affectum
 intelligi potest ex ipsa, ut dixi, nominis interpre-
 tatione. Idumæam igitur Judæam vocat, ut quæ ne-
 sciret ea quæ supra sunt sapere, sed magis rebus
 terrenis assideret, et carnalem affectum haberet.
 Ecce igitur, inquit, gladius in cœlo ebrius est, de-
 scendet nunc super Judæam seu Idumæam, et ad
 populum interitui destinatum. At cum judicio, po-
 pulus interitui destinatus, quis esset nisi Israel?
 Noluit enim fide colere Redemptorem. 468 Verum
 gladius ebrius est cum judicio, seu cum justo judi-
 cio, non enim simpliciter vel citra discrimen, et

²² II Petr. III, 10, 13. ²³ Rom. XII, 21. ²⁴ Ephes. VI, 12.

velut funditus perit Israel, at salvæ factæ sunt reliquæ per Silem, scilicet in Christum. Vocati sunt enim ex Judæis innumerabiles, et crediderunt in Christum. Sed in contumacibus gladius Domini cruentus exsaturatus est, id est, ira tantum non mactans, et quasi arietes quosdam et tauros crassos et præpingues sternens. Quibus merito id dici poterit a nobis: « Agite nunc, divites, flete, ululantes super miseriis vestris, quæ adveniunt ». Subinferemus et his illud: Luxuriastis, lascivistis super terram, enutrivistis corda vestra, velut in die mactationis. Tales enim exstiterunt moderatores Judæorum, pascentes in pingui loco et spatioso, ex redditibus populi, obesi velut omnibus honoribus. Sed ut arietes et tauri ceciderunt, in gladium Domini irruentes miseri.

τὴν τὸπον πίονα καὶ εὐρύχωρον τὰς ἐκ τῶν λαῶν πάντων τιμαῖς. Ἄλλ' ὡς κριοὶ καὶ ταῦροι πεπτῶκασι, τῆ τοῦ Κυρίου μαχαίρα περιπεσόντες οἱ δαίλαοι.

Vers. 7. Quia sacrificium in Bosor Domino, et cædes magna in Idumæa, et concident robusti cum eis, et arietes et tauri, et ebria erit terra sanguine, et adipe eorum implebitur.

Bosor interpretatur coarctatio, et munitio, et faustam nuntiam, et caro. Idumæam igitur vocat Bosor, ut intelligas carnalem, vel coarctatam, id est, obsessam; vel faustum nuntium, in ea enim fausta annuntiavit Christus. Addi potest, et munitio: Dominus enim erat in circuitu ejus, et in circuitu populi sui, quemadmodum scriptum est. Sed in hac, inquit, sacrificium Domino. Sacrificati enim sunt gladiis obsidentium, et non in odorem bonæ fragrantiae ascendentes Deo, sed in satietatem gladii qui eos percutit. Quod autem non sola multitudo in Idumæa perdenda sit, sed insignium in ea virorum futura sit cædes plurima et miserabilis, ænigmatice subindicat, inquiens robustos, et arietes, et tauros casuros cum illis. Et inebriabitur terra sanguine eorum, et adipe eorum implebitur. Hæc autem dicit quasi de tauris et arietibus projectis in terram, et multum sanguinis fundentibus, eo quod diffuant, eamque tantum non irrigantibus.

469 Vers. 8-11. Dies enim judicii Domini, et annus retributionis judicii Sion. Et vertentur valles ejus in picem, et terra ejus in sulphur. Et erit terra ejus ardens velut pix noctu et interdum, et non exstinguetur in æternum tempus, et ascendet fumus ejus sursum. In ætates deseretur, et habitabunt in ea aves, et erinacei, et ibes, et corri. Et injicietur super eam funiculus geometriæ deserti, et onocentauri habitabunt in ea.

21. Jac. v, 1.

τῆ πίστει τὸν Λυτρωτὴν. Πλὴν ἡ μάχαιρα μετὰ κρίσεως, ἦτοι μετὰ δικαιοκρισίας· οὐ γὰρ ἀπίως, ἢ ἀδιακρίτως, καὶ ὅσον ἄρθρον ἀπόλων ὁ Ἰσραὴλ, ἀλλὰ σέσωσται τὸ κατάλοιμα διὰ πίστεως, δηλονότι τῆς εἰς Χριστόν. Κέκληνται γὰρ καὶ ἐξ Ἰουδαίας οὐκ εὐαριθμητοὶ, καὶ πεπιστεύκασιν εἰς Χριστόν. Ἐπὶ δὲ τοῖς ἀπειθήκασιν ἐνεπλήσθη αἵματος ἡ τοῦ Κυρίου μάχαιρα, τοῦτ' ἔστιν, ἡ ὄργη μονοουχὶ κατασφάξασα, καὶ οἶόν τινας κριοῦς, καὶ ταύρους ἀδρούς καὶ πίονας κατάστρώσασα, οἷς ἂν εἰκότως λέγοιτο πρὸς ἡμῶν· « Ἄγε νῦν, οἱ πλοῦσοι, κλαύσατε, ὀλοῦξαντες ἐπὶ ταῖς τάλαιπωραῖς ὑμῶν ταῖς ἐπερχομέναις. » Προσεποιοῦμεν δὲ τούτοις τὸ, Ἐτρυφήσατε, ἐσπατάλησατε ἐπὶ τῆς γῆς, ἐθρέψατε τὰς καρδίας ὑμῶν ὡς ἐν ἡμέρᾳ σφαγῆς. Τοιοῦτοι γὰρ γεγόνασιν οἱ τῶν

Ἰουδαίων καθηγηταί, καταβοσκόμενοι μὲν τρόπον καρποφορίας· καταπιανθέντες δὲ ὡς περ ταῖς παρὰ πάντων τιμαῖς. Ἄλλ' ὡς κριοὶ καὶ ταῦροι πεπτῶκασι, τῆ τοῦ Κυρίου μαχαίρα περιπεσόντες οἱ δαίλαοι.

Ἔστιν ἡ μάχαιρα τοῦ Κυρίου ἐν Βοσὸρ, καὶ σφαγὴ μεγάλη ἐν τῇ Ἰουδαίᾳ· καὶ συμπέσονται οἱ ἄδρου μετ' αὐτῶν, καὶ οἱ κριοὶ, καὶ οἱ ταῦροι, καὶ μεθυθήσεται ἡ γῆ ἀπὸ τοῦ αἵματος, καὶ ἀπὸ τοῦ στέατος αὐτῶν ἐμπλησθήσεται.

Βοσὸρ ἐρμηνεύεται συνοχὴ, καὶ δούρωσις, καὶ ἐσαγγελισμός, καὶ μὲν τοὶ καὶ σάξ. Τὴν τοίνυν Ἰουδαίαν καὶ Βοσὸρ ὀνομάζει, ἵνα νόησης σαρκίνην, ἢ συνηχημένην, τοῦτ' ἔστι, πολιορκηθεῖσαν· ἦγον εὐαγγελισμὸν, εὐηγγελισατο γὰρ ἐν αὐτῇ Χριστός. Προσθεῖν δ' ἂν, ὅτι καὶ δούρωσις· Κύριος γὰρ ἦν κύκλω αὐτῆς, καὶ κύκλω τοῦ λαοῦ αὐτοῦ, καθὰ γέγραπται. Ἄλλ' ἐν ταύτῃ, φησί, θυσία τῶ Κυρίῳ. Τέθονται γὰρ ταῖς τῶν πολιορκησάντων μαχαίραις, καὶ οὐκ εἰς ὄσμην εὐωδίας ἀναβαίνοντες τῷ Θεῷ, ἀλλ' εἰς κόρον τῆς καταπαύσεως αὐτοῦ μαχαίρας. Ἔστι δὲ οὐχὶ ἐν μόνῃ τῇ Ἰουδαίᾳ δαπανηθήσεται πληθὺς, ἀλλὰ γὰρ καὶ τῶν ἐπισήμων ἐν αὐτοῖς πλείστη τε ὄση καὶ ἐλεεινὴ γενήσεται πτώσις, αἰνιγματωδῶς ὑπεμφαίνει λέγων, τοὺς ἀδρούς, καὶ τοὺς κριοῦς, καὶ τοὺς ταύρους πεσεῖσθαι μετ' αὐτῶν, καὶ ὅτι μεθυθήσεται ἡ γῆ ἀπὸ τοῦ αἵματος αὐτῶν, καὶ ἀπὸ τοῦ στέατος αὐτῶν ἐμπλησθήσεται. Ὡς γὰρ ἐπὶ ταύρων, καὶ κριοῦν ἐβρίμμένων εἰς γῆν, καὶ αἱματὸς τε χύσιν ἰέντων, πολλὴν ὑπὸ τοῦ κατατῆμισθαι, μόνον δὲ οὐχὶ καὶ καταρδόντων αὐτὴν τοιαυτὰ φησιν.

Ἡμέρα γὰρ κρίσεως Κυρίου, καὶ ἐνιαυτὸς ἀνταποδόσεως κρίσεως Σιών. Καὶ στραφήσονται αὐτῆς αἱ φάραγγες εἰς πίσσαν, καὶ ἡ γῆ αὐτῆς εἰς θεῖον· καὶ ἔσται ἡ γῆ αὐτῆς καιομένη, ὡς πίσσα, νυκτὸς καὶ ἡμέρας, καὶ οὐ σβεσθήσεται εἰς τὸν αἰῶνα χρόνον, καὶ ἀναθήσεται ὁ καινὸς αὐτῆς ἄνω. Εἰς γενεὰς ἐρημωθήσεται, καὶ κατοικήσουσιν ἐν αὐτῇ ὄρεα καὶ ἐχίνοι, καὶ ἰβεις, καὶ κόρακες. Καὶ ἐπιβληθήσεται ἐπ' αὐτὴν σπαρτὸν γεωμετρίας ἐρήμου, καὶ ὀνοκένταυροι οἰκήσουσιν ἐν αὐτῇ.

Ἐναργέστερον ἐν τούτοις ἄπερ εφη δι' αἰνιγμάτων ἄφηκε νοεῖν. Ὀνομάζει γὰρ δὴ τὴν Σιών, ἣ καὶ κρίσεως ἡμέραν, καὶ ἀναποδόσεως ἐνιαυτὸν ἐνεστη-
 κέναι φησί, καθ' ὃν μονοουχί πίσεως τε καὶ θείου καταβράνθέντων ἀπάσης αὐτῶν τῆς χώρας, ἀνημέρω
 πυρὶ δαπανηθήσονται, καὶ ἀκατευνάστους ἔξουσι
 φλόγας· καὶ καπνὸν δὲ τάχα που τὸν ἀναβαίνοντα,
 νοεῖν ἀκόλουθον τὴν οἰονεὶ τοῦ πάθους ἀκοῆν, καὶ
 τοῖς πόρρω κατασημαίνουσαν τῆς ἐπενεχθείσης αὐ-
 τοῖς συμφορᾶς τὸ μέγεθος. Ἐρημωθήσεσθαι δὲ φησὶν
 αὐτὴν εἰς γενεάς, καὶ τὰ ταῖς ἐρημουμέναις πόλεσι
 συμβαίοντα λέγει. Ὅρνεα μὲν γὰρ, καὶ ἐχίνους,
 ἴβεις τε καὶ κόρακας ἐναυλισθήσεσθαι φησὶν αὐτῇ,
 καὶ μὴν ὅτι καὶ εἰς ἐρημον καταμετρηθήσεται,
 κατοικοῦντων ὄνοκενταύρων ἐν αὐτῇ. Ὀνοκενταύρους
 ἰε φησὶ τοὺς ἀγρίους τῶν θυνων, οἳς δὴ καὶ φίλον
 ἰνδίαίτημα ποιεῖσθαι τὰ εἰσάπαν ἔρημα τῶν χωρίων.
 Ἐχίνους δὲ λέγειν τοὺς ἀκάνθη κατημφισμένους
 τῶν μυῶν. Εἰ δὲ δὴ τις ἔλοιτο καὶ θεωρίαν ἐπὶ τού-
 τοις τὴν ἐσωτάτω λαβεῖν, φαμὲν ὅτι τὰς ἡρημωμέ-
 νας, καὶ οἶον μεμονωμένας τῶν ἀνθρώπων διανοίας,
 διὰ τοι τὸ μὴ κατοικεῖν ἐν αὐταῖς διὰ τοῦ πνεύματος
 τῶν ὄλων Θεὸν, τὰ πονηρὰ τῶν θηρίων κατανεμη-
 θήσονται, καὶ καταυλήσουσιν ἐν αὐτῇ τὰ ἀκάθαρτα
 ἐχίνων τέ φημι καὶ κοράκων, καὶ θυνων ἀγρίων.

Οἱ ἄρχοντες αὐτῆς οὐκ ἔσονται, οἱ γὰρ βασι-
 λεῖς αὐτῆς, καὶ οἱ ἄρχοντες, καὶ οἱ μεγιστᾶνες
 αὐτῆς, ἔσονται εἰς ἀπώλειαν.

Ἄδρους καὶ κριτοὺς καὶ ταύρους ἐν τοῖς ἀνωτέρω
 λέγων, τοὺς τῶν Ἰουδαίων καθηγητάς, ἤγουν τοὺς
 τὴν περίοπτον λαχόντας δόξαν, ἣ κατὰ τὸν τῆς ἱερω-
 σύνης τρόπον, ἣ διὰ τοι τὸ ἐν πλοῦτι καὶ περιφανείᾳ
 γυνέσθαι πολλῇ· ἄρχοντας ἐν τούτοις κατονομάζει,
 σαφεστέρην τὴν ἐπ' αὐτοῖς ἀποφαινων δῆλωσιν. Οἱ
 τοῖνον ποτὲ βασιλεύοντες αὐτῶν, φησὶ, καὶ οἱ ἄρχον-
 τες καὶ οἱ μεγιστᾶνες οὐκ ἔσονται. Οὐ γὰρ ἔτι ταῖς
 κατὰ πάντων ἐντροφήσουσι δυναστείαις, οὔτε μὴν
 ἐξίτηλον ἀρῶσιν ὄφρυν, ταῖς οὕτως ὑπερηρμέναις
 ἐνσπαταλῶντες τιμαῖς· ἀλλ' ἐξωσθήσονται θώκων
 τῶν ἐν ἀρχαῖς· καὶ οἶον βασιλείας ἀπολισθήσαντες,
 καὶ τοῦ κατάρχειν ἐκβεβλημένοι κατοικήσονται πρὸς
 ἀπώλειαν, ὁμοῦ τοῖς ἑτέροις παρ' αὐτῶν διολωλόσι.
 Γεγόνασι γὰρ ἀφορμὴ τοῖς ἐπὶ χεῖρα πρὸς θλεθρον.
 Καὶ τοῦτο διδάξει λέγων ὁ τῶν ὄλων Θεός· « Ποιμέ-
 νες πολλοὶ διέφθειραν τὸν ἀμπελῶνά μου, ἐμόδλυναν
 τὴν μερίδα μου. » Ἐδωκαν μερίδα ἐπιθυμητὴν μου
 εἰς ἐρημον ἄβατον. Ἐγενήθη εἰς ἀφανισμόν ἀπ-
 ωλείας.

Καὶ ἀναψύσει εἰς τὰς πόλεις αὐτῶν ἀκάνθινα
 ξύλα, καὶ εἰς τὰ ὄχυράματα αὐτῆς· καὶ ἔσται
 ἔπαυλις σειρήνων, καὶ οὐλή στρουθῶν. Καὶ συν-
 αντιήσουσι δαιμόνια ὄνοκενταύροις, καὶ βοήσου-
 ναι ἕτερος πρὸς τὸν ἕτερον· ἐκεῖ ἀναψύσσονται
 ὄνοκέτανροι. Εἴηρον γὰρ αὐτοῖς ἀνάψυξιν·
 ἐκεῖ ἐνόσσευσεν ἐχίνος.

Πάλιν ἡμῖν ἑτέρω τρόπῳ τὰ ταῖς ἐρήμοις συμβαί-
 νοντα πειράται διατρανοῦν. Ἔως μὲν γὰρ πολυ-
 ἀνδρούσιν αἱ πόλεις, οὐδὲν αὐταῖς τῶν ἀγρίων ἐμ-

Clarius his verbis proponit ad intelligendum quæ
 dixit per ænigmata. Nominat enim Sion, cui et ju-
 dicii diem et retributionis annum imminere ait,
 quando pice et sulphure tantum non effusis in totam
 eorum regionem immiti igne consumentur, et irre-
 quietas flammæ habebunt: fumum autem ascen-
 dentem fortassis intelligere oportet, rumorem veluti
 afflictionum, qui longe dissitis significat calamitatis
 quæ inflicta est magnitudinem. Deserendam ait eam
 in ætates, et quæ desertis urbibus contingunt, dicit.
 Nam aves, et erinaceos, et ibides, et corvos ait in
 ea commoratorios, et in desertum commensuran-
 dam esse, habitantibus in ea onocentauris. Onocen-
 tauros vocat onagros, quibus gratum est in deser-
 tissimis locis versari. Echinos seu erinaceos, mures
 dicit spina vestitos. Sin maluerit quis intimam
 contemplationem seu internam accipere intelligen-
 tiam in hisce verbis, dicimus desertas, et velut de-
 solatas hominum mentes, eo quod non in illis habi-
 tet per spiritum universorum Deus, a malis bestiis
 depascentur, et impuri spiritus ibi diversabuntur,
 tanquam in forma ditorum erinaceorum, et corvo-
 rum, et asinorum silvestrium.

VERS. 12. *Principes ejus non erunt; reges enim
 et principes, et magnates ejus interibunt.*

Cum dixerit in superioribus, robustos, et arie-
 tes, et tauros, Judæorum gubernatores, nimirum
 conspicuam gloriam sortitos seu sacerdotii ratione,
 sive quod divitiis et honore insigni illustres fuerint:
 his verbis principes nominat, apertiori eos designans
 vocabulo. Itaque qui reges eorum quondam erant,
 inquit, et 470 principes, et magnates non erunt.
 Non enim potentia delicate insolescent in omnes,
 nec vanum tollent supercilium, adeo sublimibus
 luxuriantes honoribus: sed detrudentur solio et
 principatu, et, quasi regno delapsi et imperio de-
 jecti, abibunt in interitum simul cum aliis per illos
 pereuntibus. Facti sunt enim occasio exitii populo
 suæ manui commisso. Quod etiam docebit univer-
 sorum Deus, inquit: « Pastores multi corrupere-
 runt vineam meam, polluerunt partem meam. »
 Dederunt partem meam desiderabilem in desertum
 inivium. Redacta est ad interitum pessimum.

VERS. 13, 14. *Et renascentur in civitatibus eorum
 spinea ligna, et in munitioibus ejus: et erunt cubi-
 lia sirenum, et aula struthionum. Et occurrent dæmo-
 nia onocentauris, et clamabit alter ad alterum; illic
 requiescent onocentauri. Invenerunt enim sibi re-
 quietem; illic nidum construxit erinaceus.*

Rursum nobis alio modo quæ in solitudine con-
 tingunt, conatur declarare. Quandiu enim virorum
 multitudo refertæ sunt civitates, nulla ligna silve-

¹¹ Jer. 11, 10.

stria in eis nascuntur, et recedunt bestię quę desertis gaudent. Ubi autem viris vacuę sunt et incolis destitutę, tunc veluti inculta quędam tellus invenietur, spinis plena, struthionum et sirenum maxime habitaculum. Sirenas autem dicit, volucres vocem lugubrem noctu edentes, et propemodum ululantes : quę interdum solitarię sunt, et in desertis locis commorantur : imo in tenebris volant, exempli causa, noctua et similia. Cum dicit dęmonia et onocentauros sibi invicem occurrere, et clamare alterum ad alterum, summam veluti solitudinem civitatum subinnuit. Habitare enim dicuntur libenter in desertis locis etiam mali spiritus; libentissime etiam divertunt ferę, quęcumque abesse ab hominibus impendio cupiunt, et naturę lege ad sęvitiam instituuntur.

VERS. 15-17. *Et servavit terra filios ejus cum securitate : illic cervi occurrerunt, et viderunt facies inter se. Numero transierunt, et una ex eis non periit; altera alteram non quęrebat, quia Dominus pręcepit ipsis, et spiritus ejus congregavit ipsas. Et ipse 471 immittet eis sortem, et manus ejus divisi ipsis, ut pascerentur. In æternum tempus hereditatem habebitis, in omnes ætates quiescent in ea.*

Cum dixerit regionem Judęorum in extremam solitudinem tradendam, et prorsus expertem esse supernę et divinę misericordię et dilectionis, rursum memorat eos qui servati in ea fuerunt. Isti esse possunt reliquię, nimirum fideles. Et de illis hic dicit : Servavit terra filios ejus cum securitate. Filii enim erant Judaicę regionis, credentes Israelitę, et securitatem et quasi turrin immotam auxilii inventientes, Dominum nostrum Jesum Christum. Ab his filiis qui servati sunt, cervi quodammodo nati sunt divini discipuli : comparantur, et meritissime, cervis. Est enim animal serpenticida, et aquarum fontes sæpe et libenter frequentat. Tales sunt omnes hi qui in sortem divinę religionis assumpti sunt, ad evertendum intelligibilem draconem instructi et idonei, gloriam ejus subvertendo, et nequitię illius venenum infirmum et inefficax reddendo. Sed et in aquarum fontibus sub intelligentiam cadentibus velut nasciunt, id est, spiritualium bonorum ministeriis, tantum non irrigantibus mentem, et fructuosam eam Deo efficientibus. Illic igitur, inquit, id est, in his qui servati sunt, occurrerunt sibi invicem cervę, admiratę sunt ipsę sese. Hoc enim opinor significare illud : Viderunt facies suas inter se. Nulla periclitata est, nam id sibi vult, Transierunt numero, et una ex his non periit. Altera alteram non quęsivit. Quis igitur servavit? Dominus pręcepit ipsis, et spiritus ejus congregavit ipsas. Elegit enim eas, et jussit docere omnes gentes, et baptizare in nomine Patris, et Filii, et Spiritus sancti ²⁵. Inji-

²⁵ Matth. xxviii, 19.

Α φύεται ξύλων· αποφοιτᾷ δὲ καὶ τὰ ταῖς ἐρήμοις χαίροντα τῶν θηρίων. Ἐπειδὴν δὲ κέανδροί τε γένοιτο, καὶ τῶν οἰκούντων ἐστερημένα, τότε καὶ οἳά τις χέρσος εὐρεθῆσεται γῆ, μεστὴ μὲν ἀκάνθης, ἐναύλισμα δὲ στρουθῶν, σειρήνων μάλιστα. Σειρήνας δὲ φησι τὰ ἐν νυκτὶ θρηνώδη φωνὴν ἰέντα τῶν πτηνῶν, καὶ μονονοχὶ κατολοῦζοντα, ἃ μεθ' ἡμέραν μὲν ἡρεμεῖ, καὶ ταῖς ἐρήμοις τῶν χωρῶν ἐναυλιζέται· ποιεῖται δὲ μᾶλλον τὰς πτήσεις ἐν σκότῳ, οἷον ἡ γλαυξ, καὶ τὰ εἰκότα. Δαιμόνια δὲ καὶ ὄνοκενταύρους ἀλλήλοις συναντώντας, καὶ μὴν καὶ βοῦντας, ἕτερος πρὸς ἕτερον λέγων, τὴν οἷον ἀκρατον ἐρημίαν τῶν πόλεων ὑπαινίττεται. Ἐμφιλοχωρεῖν γὰρ λέγονται τοῖς ἡρεμοῦσι τῶν τόπων καὶ πονηρὰ πνεύματα. Ἡδιστα δὲ καταλύει καὶ τῶν θηρίων ὅσα

Β τῶν ἀνθρώπων τὸ ἀπεινὰ ποιεῖται περὶ πολλοῦ, καὶ φυσικοῖς εἰς τὸ ἀνήμερον παιδαγωγεῖται νόμοις. Καὶ ἔσωσεν ἡ γῆ τὰ παῖδια αὐτῆς μετὰ ἀσφαλείας· ἐκεῖ ἔλαφοι συνήνησαν, καὶ εἶδον τὰ πρόσωπα ἀλλήλων. Ἀριθμῶ παρῆλθον, καὶ μία αὐτῶν οὐκ ἀπόλετο· ἑτέρα τὴν ἑτέραν οὐκ ἐζήτησεν, ὅτι Κύριος ἐνετείλατο αὐταῖς, καὶ τὸ πνεῦμα αὐτοῦ συνήγαγεν αὐτάς. Καὶ αὐτὰς ἐπιβαλεῖ αὐτοῖς κλήρους, καὶ ἡ χεὶρ αὐτοῦ διμέρισεν αὐτοῖς βόσκεισθαι· εἰς τὸν αἰῶνα χρόνον κληρονομήσατε, εἰς γενεὰς γενεῶν ἀναπαύσομαι ἐπ' αὐτοῖς.

Εἰς ἐρημίαν ἐσχάτην παραδοθήσεται λέγων τὴν τῶν Ἰουδαίων χώραν, καὶ ἀμοιρησαί παντελῶς τῆς ἀνωθεν καὶ παρὰ Θεοῦ φειδοῦς· καὶ ἀγάπης διαμένηται πάλιν τῶν ἐν αὐτῇ διασσεωσμένων. Εἶεν δ' ἂν οὗτοι τὸ κατάλειμμα, τοῦτ' ἐστίν, οἱ διὰ πίστεως. Καὶ περὶ αὐτῶν ἐνόθεε φησὶν, ὅτι Σέσωκεν ἡ γῆ τὰ παῖδια αὐτῆς μετὰ ἀσφαλείας. Ἰδοὶ γὰρ γεγόνασι τῆς Ἰουδαίων χώρας οἱ ἐξ Ἰσραὴλ πιστεύοντες ἀσφάλειάν τε, καὶ οἷον ἐπύργον ἀκατάσειστον εἰς ἐπικουρίαν εὐρόντες τὸν Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστόν. Ἀπὸ δὲ γε τῶν ἀνασσεωσμένων παιδίων, ἔλαφοι τρόπον τινὰ γεγόνασιν οἱ θεσπέσιοι μαθηταί. Παρεικάζονται δὲ ταῖς ἐλάφοις καὶ μάλα εἰκότως. Ὀφιοκτόνον γὰρ ἐστὶ τὸ ζῶον, καὶ πηγαῖς ὑδάτων ἐμφιλοχωρεῖν εἰωθός. Τοιοῦτοι δὲ πάντες οἱ τῆς εἰς Θεὸν εὐσεβείας εἰς λῆξιν ἡρμένον πρὸς ἀναίρεσιν τοῦ νοητοῦ δράκοντος ἐπιτηδείως ἔχοντες διὰ τοῦ καταστρέφειν τὴν δόξαν αὐτοῦ ἀδρανῆ τε καὶ ἀπρακτον τῆς ἐνουσης αὐτῷ δυστροπίας τὸν υἱὸν ἀποφαινέιν. Ἄλλὰ καὶ ταῖς νοηταῖς τῶν ὑδάτων ἐνσπαταλώσι πηγαῖς, τοῦτ' ἐστίν, ταῖς τῶν πνευματικῶν ἀγαθῶν χορηγίαις, μονονοχὶ καταρδοῦσαι τὸν νοῦν, εὐκαρπὸν τε αὐτὸν ἀποφαινούσαι τῷ Θεῷ. Ἐκεῖ τοίνυν, φησὶ, τοῦτ' ἐστίν, ἐν τοῖς ἀνασσεωσμένοις συνήνησαν ἀλλήλαις ἔλαφοι. Τεθαυμάκασιν ἀλλήλας. Τοῦτο γὰρ οἶμαι δηλοῦν τὸ, εἶδον τὰ πρόσωπα ἀλλήλων. Κεκινδύνευκε δὲ οὐδεμία, τοῦτο γὰρ πάλιν τὸ, Παρῆλθον ἀριθμῶ, καὶ μία αὐτῶν οὐκ ἀπόλετο, ἑτέρα τὴν ἑτέραν οὐκ ἐζήτησαν. Τίς οὖν ὁ σώσας; Κύριος ἐνετείλατο αὐταῖς, καὶ τὸ πνεῦμα αὐτῶν

συνήγαγεν αὐτάς, καὶ προστέταχε μαθητεύειν πάντα τὰ ἔθνη· καὶ βαπτίζειν εἰς τὸ ὄνομα τοῦ Πατρὸς, καὶ τοῦ Υἱοῦ, καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος. Ἐπιβαλεῖ δὲ αὐτοῖς καὶ κληροῦς, καὶ διεμέρισεν ἡ χεὶρ αὐτοῦ βόσκεισθαι εἰς τὸν αἰῶνα χρόνον. Ἐκνεμένηται γὰρ τοῖς ἁγίοις ἀποστόλοις οἳά τινες κληροῖ παρ' οἷς ἕκαστον διακηρύξαι ἐχρῆν. Καὶ γοῦν τέθειται μὲν ὁ θεοπέσιος Πέτρος εἰς τὴν περιτομήν. Κεχηρημάτιξε δὲ τὸ Πνεῦμα λέγον· « Ἀφορίσατε δὴ μοι τὸν Βαρνάβαν, καὶ τὸν Σαῦλον, εἰς τὸ ἔργον ὃ προσκέκληται αὐτούς· καὶ γεγόνασιν ἀπόστολοι τῶν ἔθνῶν. » Διεμέρισε τοίνυν αὐτοῖς ἡ χεὶρ αὐτοῦ κληροῦς, ὥστε βόσκεισθαι εἰς τὸν αἰῶνα χρόνον. Ἐπειδὴ γὰρ ἐλάφων ἐποίησατο μνήμην, τέθεικεν ἀναγκαίως τὸ, βόσκεισθαι· μόνον γὰρ οὐχὶ κατεδοτήσαντο τὰς χώρας, ἐντροφῶντες τοῖς διὰ πίστει· καλουμένοις εἰς ἐπίγνωσιν ἀληθείας, καὶ κληροῦς οὕτως αὐτοῖς. Καὶ γοῦν ὁ θεοπέσιος Παῦλος τοῖς δι' αὐτοῦ σεσωσμένοις προσηγάμει, λέγων· « Χαρὰ καὶ στέφανός μου. » Ὅτι δὲ ἀτελεῦτήτων αὐτοῖς φυλαχθήσεται παρὰ Θεοῦ τὸ ἐπὶ τούτοις αὐχμημα, διατρανοῖ λέγων τὸ, Ἀναπύσσονται ἐπ' αὐτῆς. Ἐπ' αὐτῆς δὲ τίνος; Ἡ δηλονότι τῆς ἐκνεμηθείσης αὐτοῖς κληρονομίας παρὰ Θεοῦ. Διαμνημονεύσαι δὲ χρῆ καὶ τοῦ μακαρίου ψάλλοντος Δαβὶδ περὶ αὐτῶν, ὅτι « Φωνὴ Κυρίου Ἀρυμοὶ γὰρ ὡσπερ νοηταῖς ἐλάφους ἀνεδείχθησαν ἦν κατενεμήθησαν νοητῶς ταῖς τῶν πιστευόντων

Ἐνφράνθητι, ἔρημος διψῶσα· ἀγαλλιῶσθω ἔρημος, καὶ ἀνθίστω ὡς κρίνον. Ἐξανθήσει καὶ ἀγαλλιῶσεται τὰ ἔρημα τοῦ Ἰορδάνου· καὶ ἡ δόξα τοῦ Λιβάνου ἐδόθη αὐτῇ, καὶ ἡ τιμὴ τοῦ Καρμύλου, καὶ ὁ λαὸς μου ὄψεται τὴν δόξαν Κυρίου, καὶ τὸ ὄψος τοῦ Θεοῦ ἡμῶν.

Ἐρημον καὶ στείραν ἀποκαλεῖν ἔθος τῇ θεοπνεύστῳ Γραφῇ τὴν ἐξ ἔθνῶν Ἐκκλησίαν, ἢ ποτε μὲν ἐν τούτοις ἦν, οὔτε τὸν ἐξ οὐρανοῦ νοητὸν ἔχουσα νυμφίον, φημί δὴ Χριστὸν, ἀλλὰ καὶ ἐν ἐνδείᾳ τυγχάνουσα παντὸς ἀγαθοῦ, καὶ οἶον ἀκάνθης οὔσα τροφὸς δίψης τε καὶ ἀνυδρίας. Ἐπειδὴ δὲ γέγονεν ἐν αὐτῇ Χριστός· (προσελήφθη γὰρ διὰ τῆς πίστεως καὶ τὸ θεῖον παρ' αὐτοῦ πεπλούτηκε νῆμα· πηγὴ γὰρ ἐστὶ ζωῆς, καὶ χεῖμάρρους τροφῆς· καὶ αὐτὸς ἦν ὁ λέγων δι' ἑνὸς τῶν ἁγίων προφητῶν· « Ἴδού ἐγὼ ἐκκλίνω ἐπ' αὐτούς ὡς ποταμὸς εἰρήνης, καὶ ὡς χεῖμάρρους ἐπικλύζων δόξαν ἔθνῶν ») στείρα μὲν οὐκέτι καὶ ἔρημος· πολύπαις δὲ μᾶλλον καὶ ὑπὸ νυμφίῳ, καὶ εὐανθῆς νοητῶς. Ἡ πάλαι τοίνυν διψῶσα κατεσφραγίσθη, φησὶν· ἐξανθήτω δὲ καὶ ὡς κρίνον ὄμου καὶ τὸ ἀνθηρὸν, καὶ τὸ εὐώδες ἔχουσα. Χριστοῦ γὰρ γέγονεν ὄσμη, καὶ πιστῶσεται· γράφων ὁ Παῦλος, ὅτι « Χριστοῦ εὐωδία ἐσμέν τῷ Θεῷ. » Τὰ δὲ γε ἔρημα τοῦ Ἰορδάνου, τὴν περὶ αὐτὸν ἔρημόν φησιν. Οὐ γὰρ τοῖς ἀπειθήσασιν ἐξ Ἰσραὴλ, ἀλλ' ἡμῖν τοῖς ἐξ ἔθνῶν, ἢ καὶ τοῖς ἐξ αὐτῶν πιστεύουσι, τὸ τοῦ Ἰορδάνου δέδοται νῆμα, καὶ παρ' ἡμῖν ἐστὶ βαπτιζόμεθα γὰρ ἐν αὐτῷ, καὶ ἡμῶν, ὡς ἔφην, γέγονεν ἡ ἀγία πηγὴ. Ταύτη τοίνυν ἐν τῇ ἐρήμῳ, φησὶ, τῇ ποτὲ μὲν

ciet eis sortes, et distribuit manus ejus, ut pascerentur in æternum tempus. Divisæ sunt namque sanctis apostolis velut quædam sortes, quibus unumquemque prædicare oportuit. Præpositus scilicet est divinus Petrus circumcissioni. Vaticanatusque est Spiritus dicens : « Segregate mihi Barnabam et Paulum, ad opus, ad quod vocavi eos, et erunt apostoli gentium » . » Divisit igitur illis manus ejus sortes, ut pascerentur in æternum tempus. Quoniam **472** enim cervorum fecit mentionem, necessario posuit, pasci; nam regiones modo non pascebant, oblectantes se in his qui per fidem vocati sunt ad agnitionem veritatis, et sors hæc illis. Quippe divinus Paulus alloquitur eos qui per ipsum vocati sunt, inquit : « Gaudium et corona mea » . » Sine sine autem servandam ipsa a Deo hanc de illis gloriationem, exponit, dicens : Requiescent in ea. In qua? Scilicet in hæreditate sibi distributa a Deo. Nec prætereundum est, quod beatus David de illis psallit : « Vox Domini præparantis cervos, et revelabit silvas » . » Silvæ enim intelligibilibus cervis monstratæ sunt a Deo, innumerabilis gentium multitudo : quam possidebant intelligibiliter, in probitate credentium acquiescentes, et quasi delicias.

καταρτιζομένη ἐλάφους καὶ ἀποκαλύψει δρυμούς. » παρὰ Θεοῦ, τῶν ἔθνῶν ἡ ἀριθμοῦ κρατῶν πλῆθῴς, ἐνσπαταλῶντες ἐπιεικείαις.

CAP. XXXV. VERS. 1, 2. *Lætare, desertum sitiens, exultet solitudo, et floreat ut lilium. Efflorescent et exultabunt solitudines Jordanis, et gloria Libani data est ei, et honor Carmeli. Et populus meus videbit gloriam Domini, et altitudinem Dei nostri.*

Desertam et sterilem appellare solet divino Spiritu tradita Scriptura gentium Ecclesiam, quæ olim in illis erat : non habens e cælo intelligibilem sponsum, Christum, inquam, sed inopia laborans bonorum omnium, et quasi nutrix spinarum, siticulosa et aquis carens. At ubi in ea esset Christus (assumptus enim est per fidem, et divino ejus rivulo ditata est : fons enim est vitæ, et torrens deliciarum, dixit ipse apud quemdam et sanctis propletis : « Ecce ego inclino in eos, velut fluvium pacis, et velut torrentem inundantem gloriam gentium »), ultra sterilis non erat, nec deserta : imo secunda, et sub sponso, et florida intelligibiliter. Quæ olim igitur sitiens erat, lætetur, inquit, et efflorescat quasi lilium, tum floridum, tum odoratum. Christi enim odor fuit. Quod confirmabit Paulus scribens . « Christi bonus odor sumus Deo » . » Deserta Jordanis, dicit circum ipsum solitudinem. Non enim rebellibus Israelitis, sed nobis gentibus, et inter eas credentibus, Jordanis rivulus datus est, et apud nos est ; nam in eo baptizamus, et, ut dixi, noster est sanctus fons. Hinc **473** itaque, ait, in solitudine quondam siticulosa, nunc autem celebrem Jordanem sortita, gloria Libani data est ei, et honor Carmeli.

²² Act. XIII, 2. ²⁶ Philipp. IV, 1. ²³ Psal. XXVIII, 9. ²⁷ Isa. LXVI, 12. ²⁸ II Cor. II, 15.

Libanus et Carmelus dicitur sæpe Jerusalem, et ipsum Del templum. Verum gloria digna sancta civitate, et divino templo, data est gentium Ecclesie: et in ea vidimus gloriam Domini, et altitudinem Dei. Nam Judæi tanquam nudo homini et præ aliis nihil egregium habenti, adducti sunt Domino: nos autem altitudinem gloriæ ipsius vidimus. Deum enim scimus ipsum, propter nos ex dispensatione et providentia factum hominem, itaque Deum. ἡμεῖς δὲ τὸ ὕψος τῆς δόξης αὐτοῦ τεθεάμεθα. Θεὸν κότα, καὶ οὕτως Θεόν.

Vers. 3-6. *Corroboramini, manus remissæ, et genua labantia. Consolamini, pusillanimes; corroboramini, ne timeatis. Ecce Deus noster judicium retribuit et retribuet: ipse veniet, et servabit nos. Tunc aperientur oculi cæcorum, et aures surdorum audient. Tunc saltabit sicut cervus claudus, et expedita erit lingua balborum.*

Digna est mystagogia, et spiritualis consolatio his qui ex gentibus ad agnitionem Christi vocati sunt: Corroboramini, manus remissæ, et genua labantia. Nam errantibus adhuc manus sunt pigræ, et genua soluta. Nec semper hæc dicit de corporis partibus, sed mente et intelligentia infirmos invenimus qui decipiuntur, et in erroribus versantur. Nec enim ullum pietatis officium apud eos invenire est, nec firmitatem genuum, seu mentis puram viam in justitia gradientis. Sed robusti estote, inquit, ut ad Deum possitis currere. Vos autem qui veluti ordinati estis ad ministerium divinæ prædicationis, consolamini infirmos, dicite sapienter his qui parvo animo præditi sunt: Roboramini, ne timeate. Non enim robusta mens est Deum nescientibus; timent enim velut impressiones afflictionum, et Satanam olim contra ipsos tyrannidem occupantem, et porro, mortem. At ecce, inquit, Deus, id est, non multo post Servator, qui retribuet judicium. Condemnabit enim principem sæculi hujus, et liberabit a servitute eos qui sub illo oppressi sunt. Veniet enim, veniet, et servabit nos. Quid tum? Veniet tunc his qui super terram nos. Aperientur oculi cæcorum: nam qui olim creaturæ supra Creatorem servierunt, ipsam creaturam, quæ olim seduxit, 474 tanquam ducem quandam facient, pulchre ad agnitionem Opificis adducentem. Ex pulchritudine enim opificii, analogice architectator eorum conspicitur: et, ut Paulus ait, « Invisibilia ejus, a creatione mundi, per ea quæ facta sunt, intellecta conspiciuntur, æterna ejus virtus, et divinitas »²⁶. » Aperientur igitur, inquit, oculi olim cæcorum, aures surdorum audient. Nam qui quondam, divinis sermonibus rejectis, mysticam sanctorum etiam institutionem recipere non studuerunt, libenter eam admittent. Saltabit etiam tanquam cervus claudus, et diserta erit lingua balborum. Siquidem qui olim recto pede nesciverunt insistere, sed veluti remissa mente fuerunt, cervorum in morem, inquit, exsillent, id est,

διψώσῃ, λαχούσῃ δὲ νῦν τὸν διαβόητον Ἰερδάνην, ἡ δόξα δέδοται τοῦ Λιβάνου, καὶ ἡ τιμὴ τοῦ Καρμήλου. Λίβανος δὲ καὶ Κάρμηλος εἰσρηταὶ πλειστάκις ἡ Ἱερουσαλήμ, καὶ αὐτὸς ὁ θεὸς νεώς. Ἄλλ' ἡ πάλας πρέπουσα δόξα τῇ τε ἀγία πόλει καὶ τῷ θεῷ ναῷ, δέδοται τῇ ἐξ ἐθνῶν Ἐκκλησίᾳ, καὶ ἐν αὐτῇ τεθεάμεθα τὴν δόξαν Κυρίου, καὶ τὸ ὕψος τοῦ Θεοῦ. Ἰουδαῖοι μὲν ὡς ἀνθρώπων ψιλῶ, καὶ οὐδὲν ἔχοντι παρὰ τοὺς ἄλλους τὸ πλεόν προσφέροντο τῷ Κυρίῳ· γὰρ ἴσμεν αὐτὸν, οἰκονομικῶς δι' ἡμᾶς ἐνηθρωπη-

Ἰσχύσατε, χεῖρες ἀνειμένα, καὶ γόνατα παραλελυμένα. Παρακαλέσατε τοὺς ὀλιγοψύχους τῇ διανοίᾳ· Ἰσχύσατε, μὴ φοβεῖσθε. Ἰδοὺ ὁ Θεὸς ἡμῶν κρίσιν ἀνταποδίδωσι καὶ ἀνταποδώσει. Αὐτὸς ἤξει καὶ σώσει ἡμᾶς. Τότε ἀνοιχθήσονται ὀφθαλμοὶ τυφλῶν, καὶ ὡτα κωφῶν ἀκούσονται. Τότε ἀλείται ὡς ἔλαφος ὁ χωλὸς, καὶ τραπὴ ἔσται γλώσσα μογιλάλων.

Πρέπουσα μυσταγωγία, καὶ παράκλησις πνευματικῇ τοῖς ἐξ ἐθνῶν καλουμένοις εἰς ἐπίγνωσιν τοῦ Χριστοῦ, τὸ, Ἰσχύσατε χεῖρες ἀνειμένα, καὶ γόνατα παραλελυμένα. Τοῖς μὲν γὰρ ἐτι πλανωμένοις, αἱ χεῖρες ἀργαί, παραλελυμένα δὲ καὶ τὰ γόνατα. Καὶ οὐχὶ δὴ πάντως περὶ τῶν τοῦ σώματος μοριῶν τὰ τοιαῦτά φησιν, ἀρρωστούοντας δὲ νοητικῶς εὐρήσασμεν τοὺς ἐν ἀπάταις καὶ πλάναις. Οὐτε γὰρ ἔργον εὐσεβείας παρ' αὐτοῖς ἔστιν εὐρεῖν, οὐτε ἰσχύν γονάτων, ἦγουν διανοίας, τὴν εὐαγίῃ τῆς δικαιοσύνης διαπορευομένους ὁδόν. Ἄλλ' ἰσχύσατε, φησιν, ἵνα καὶ δραμεῖν δύνωνται πρὸς Θεόν. Ἔμεις δὲ ὡς τεταγμένοι πρὸς ἱερουργίαν τοῦ θεοῦ κηρύγματος παρακαλέσατε τοὺς ἡσθηνοκῶτας, λέγετε σαφῶς τοῖς ὀλιγοψύχοις· Ἰσχύσατε, μὴ φοβεῖσθε. Οὐ γὰρ εὐρωστος ὁ νοῦς τοῖς οὐκ εἰδόσι τὸν Θεόν· δεδίασι γὰρ ὡς περὶ τὰς τῶν παθῶν ἐφόδους, καὶ τὸν πάλας κατ' αὐτῶν τυραννήσαντα Σατανᾶν, καὶ πρὸς γε τοῦτῃ τὸν θάνατον. Ἄλλ' ἰδοὺ, φησιν, ὁ Θεός, τοῦτ' ἔστιν, οὐ μακρὰν ὁ Σωτὴρ, ὃς ἀνταποδώσει κρίσιν. Κατακρινεῖ γὰρ τὸν ἄρχοντα τοῦ αἰῶνος τούτου, καὶ ἀπαλλάξει τῆς ὑπ' αὐτῷ δουλείας; τοὺς βεβιασμένους. Ἦξει γὰρ, ἤξει καὶ σώσει ἡμᾶς. Τί οὖν; Ἦξει τότε τοῖς ἐπι τῆς γῆς, ἀνοιχθήσονται ὀφθαλμοὶ τυφλῶν. Οἱ γὰρ πάλας τῇ κτίσει παρὰ τὸν Κτίστην λατρεύοντες, αὐτὴν τὴν ποτε πλανήσασαν κτίσιν, χειραγωγὸν ὡς περὶ τινα ποιήσονται, καλῶς ἀποφέρουσαν πρὸς ἐπίγνωσιν τοῦ Δημιουργοῦ. Ἀπὸ γὰρ καλλοῆς κτισμάτων, ἀναλόγως ὁ γενεσιουργὸς αὐτῶν θεωρεῖται· καὶ ὡς φησιν ὁ Παῦλος, « Τὰ ἀόρατα αὐτοῦ, ἀπὸ κτίσεως κόσμου, τοῖς ποιήμασι νοούμενα καθοράται, ἢ τε ἀίδιο; αὐτοῦ δύναμις καὶ θεϊότης. » Ἀνοιχθήσονται τοίνυν οἱ ὀφθαλμοὶ τῶν πάλας τυφλῶν, ἀκούσονται τὰ ὡτα τῶν κωφῶν. Οἱ γὰρ πάλας τοὺς περὶ Θεοῦ λόγους ἀποσειόμενοι, καὶ ἀπαράδεκτον ποιεῖσθαι σπουδάζοντες τὴν τῶν ἁγίων μυσταγωγίαν, ἀσμένως αὐτὴν παραδέξονται. Ἀλείται δὲ καὶ ὡς ἔλαφος ὁ χωλὸς, καὶ τραπὴ ἔσται ἡ γλώσσα μογιλάλων. Οἱ γὰρ τοὶ πάλας, φησιν, ὀφθοποδεῖν οὐκ εἰδότες, ἀλλ' οἰοῦσι παρεμ-

²⁶. Rom. 1, 20.

νον ἔχοντες τὸν νοῦν ἐλάφων δίχην ἀναπηδήσουσι, Α τούτ' ἔστιν, εὐδρομοὶ τε καὶ εὐκλειεῖς ἔσονται ἡ νοητῶς δηλονότι, καὶ πρὸς γε τοῦτω καὶ ὀφιοκτόνοι, καὶ εἰδότες εὐστομεῖν. Ἀλήθειαι γὰρ τὰ τοῦ Θεοῦ μᾶλλον, οὐκέτι λέγοντες τῷ ξύλῳ· « Πατήρ μου εἰ σύ καὶ τῷ λίθῳ· Σὺ ἐγέννησάς με. » Ἰστέον δὲ ὅτι καὶ σωματικῶς ταῦτα πεπληρώκεν ὁ Χριστὸς ταῖς ἀπόρρητοις θεοσημαίαις καταπλήττων τὴν Ἰουδαίαν.

Ἔστιν ἐρράγη ἐν τῇ ἐρήμῳ ὕδωρ, καὶ φάραγξ ἐν τῇ διψώσῃ. Καὶ ἡ ἀνυδρος ἔσται εἰς ἔλη, καὶ εἰς τὴν διψώσαν γῆν, πηγὴ ὕδατος· ἐκεῖ ἔσται εὐφροσύνη ὀρνέων, ἑκαυλὶς καλάμου, καὶ ἔλη.

Εὐφρανθῆναι προστέταχε τὴν διψώσαν ἔρημον· εἶτα προσεπάγει τὴν τῆς εὐφροσύνης αἰτίαν εὐθύς. Ἐρράγη γὰρ ὕδωρ ἐν αὐτῇ, φησί. Καὶ τὸ, ἐρράγη, καλῶς, ἵνα τὸ ἀμφιλαφὲς τῆς χορηγίας διὰ τοῦτο σημαίνηται. Φάραγξα δὲ φησιν, ἀντὶ τοῦ ποταμοῦ· οὗ δὴ γεγονότος ἡ ἀνυδρὸς ποτε στραφήσεται λοιπὸν εἰς ἔλη. Ἐξεῖ δὲ καὶ ὕδατος πηγὴν, ἣ τὸν ἅγιον Ἰορδάνην, ἤγουν καὶ αὐτὸν τὸν τῶν ὄλων Σωτῆρα Χριστόν· πηγὴ γὰρ ἔστι ζωῆς, καὶ φάραξ ὕδατος ζῶντος. Ἐπ' αὐτῶν γέγονεν ἡ τῶν ὀρνέων συνδρομὴ τε καὶ εὐφροσύνη. Ὅρνεα δὲ φησιν ἐν τούτοις, τοὺς τῶν ἐπιγειῶν ἀναπτάντας πραγμάτων, καὶ ὑψοῦ γεγονότας διὰ τὴν ἀρετὴν, τὰ ἄνω τε φρονεῖν ἐλομένους· οὗτοι χαίρουσιν ὡς ἐπὶ πηγῇ τῷ Χριστῷ, τῷ ποιήσαντι τὴν ἔρημον ἑκαυλὶν καλάμου, καὶ ἔλη. Τὰ μὲν γὰρ εὐδενδρα τῶν χωρίων ἀεὶ πως τοῖς ἔλεσι στεφανοῦσθαι φιλεῖ. Ἡ δὲ ἐξ ἐθνῶν Ἐκκλησία τὸ ἐξ οὐρανοῦ πλουτήσασα νῆμα, καὶ τοῖς θεοῖς καταρδομένη χάρισμασι, καὶ ταῖς τῶν ἁγίων διδασκαλίαις ἐνσπατάλησασα, τροφὸς ἔστιν ἐλῶν, καὶ καλάμου, C ρυτον δὲ ἁγιασμοῦ.

Ἐκεῖ ἔσται ὁδὸς καθαρὰ, καὶ ὁδὸς ἀγία κληθῆσεται, καὶ οὐ μὴ περιέλθῃ ἐκεῖ ἀκάθαρτος, οὐδὲ ἔσται ἐκεῖ ὁδὸς ἀκάθαρτος· οἱ δὲ δισπαρμένοι πορεύονται ἐπ' αὐτῆς, καὶ οὐ μὴ πλανηθῶσι. Καὶ οὐκ ἔσται ἐκεῖ λέων, οὐδέ τι τῶν θηρίων τῶν πορνῶν οὐ μὴ ἀναβῆν ἐπ' αὐτῆν, οὐδ' οὐ μὴ εἰρεθῆν ἐκεῖ, ἀλλὰ πορεύονται ἐν αὐτῇ λελυτρωμένοι διὰ Κύριον, καὶ συνηγμένοι ἀποστραφῆσονται, καὶ ἤξουσιν εἰς Σιών μετ' εὐφροσύνης, καὶ εὐφροσύνη αἰώνιος ὑπὲρ κεφαλῆς αὐτῶν. Ἐπὶ γὰρ τῆς κεφαλῆς αὐτῶν ἀνεῖσι καὶ ἀγαλλίαμα, καὶ εὐφροσύνη καταλήσεται αὐτοὺς, ἀπέδμε δ' ὄνη καὶ στεναγμὸς καὶ λύπη.

Ὅδον ὀνομάζει καθαρὰν τῆς εὐαγγελικῆς πολιτείας D τὴν δύναμιν, ἤγουν καὶ ἐτέρως τὴν διὰ τοῦ Πνεύματος κάθαρσιν. Ἀποσμήχει γὰρ τὴν ἐντετηγμένην ταῖς τῶν ἀνθρώπων ψυχαῖς κηλῖδα, καὶ ἀπαλλάττει πλημμελημάτων, καὶ ῥύπου παντὸς ἀποφαίνει κρείττονας. Ὅδὸς οὖν ἅγια καὶ καθαρὰ καὶ μᾶλλον ὁρθῶς ὠνόμασται, ἀνέμβατος δὲ τοῖς οὕτω κεκαθαρμένοις. Πολιτεύεται γὰρ οὐδεὶς εὐαγγελικῶς μὴ οὐχὶ πρότερον τὸν διὰ τοῦ ἁγίου βαπτίσματος καταπλουτήσας κάθαρσιν· οὐδεὶς οὖν ἄρα τῶν ἀπίστων. Οὗτοι γὰρ οἱ ἀκάθαρτοι βαδίζονται, φησιν, ἐν αὐτῇ. Πορεύονται δὲ μᾶλλον οἱ δισπαρμένοι, τοῦτ' ἔστιν, οὐ;

A cursu agiles, et eruribus firmi erunt: nimirum intelligibiliter, et porro serpentum interfectores, et bene dicendi periti. Loquentur enim divina, non amplius dicentes ligno: « Pater meus es tu; et lapidi: Tu genuisti me³⁶. » Sciendum vero hæc etiam corporaliter Christum implevisse, ineffabilibus miraculis perterrentem Judæam.

VERS. 7. Quia rupta est in deserto aqua, et vallis in terra sitiente. Vertetur terra sine aquis in paludes, et in siticulosa terra erit fons aquæ; illic erit lætitia avium, caula arundinis, et paludes.

Lætari jussit siticulosam solitudinem: dein mox lætitiae causam subnectit. Rupta enim est, inquit, in ea aqua. Et bene quidem, rupta est, ut maxima vis B subadministrationis inde significetur. Vallem dicit pro fluvio: quo facto, locus sine aquis deinde in paludes vertetur. Habebit etiam aquæ fontem, vel sanctum Jordanem, vel etiam ipsum universorum Servatorem Christum: fons enim est vitæ, et aquæ vivæ puteus. In illis factus est avium concursus, et lætitia. Aves hic dicit eos qui ultra res terrenas evolant, et qui alti sunt propter virtutem, et quæ supra sunt sapiunt: hi gaudent Christo tamquam fonte, qui effecit desertum, caulam arundinis, et paludes. Semper namque aquosa loca paludibus quasi ornari solent. Et Ecclesia gentium, cœlesti rivo ditata, et divinis charismatis rigata, et doctrina sanctorum affluens et quasi luxurians, nutrix est paludum et arundinum, id est, in Christo 475 florentium ad vitam C æternam per sanctificationem.

τοῦτ' ἔστι τῶν ἐν Χριστῷ τεθηλότων εἰς ζωὴν ἀμή-

VERS. 8-10. Illic erit via pura, et via sancta vocabitur, et non transibit illic immundus: neque erit illic via immunda; at dispersi ambulabunt in ea, et non errabunt. Et non erit illic leo, neque ulla mala bestia ascendet ad eam, neque invenietur illic: sed ambulabunt in ea redempti per Dominum, et congregati convertentur, et venient in Sion cum lætitia, et congregati perpetua super caput eorum. Nam in capite eorum laus et exultatio, et lætitia apprehendet eos; fugit dolor, et tristitia, et gemitus.

Viam puram vocat evangelicæ conversationis virtutem, vel aliter, purificationem per Spiritum. Detergit enim maculam animis hominum impressam, et a delictis absolvit, et efficit ne ullis commaculemur sordibus. Via ergo sancta et pura, et quidem recte dicta est, sed his qui nondum emundati sunt, inaccessa. Versatur enim nemo evangelicæ, qui prius ditatus non est purgatione per sacrum baptismum; nec igitur quisquam infidelium. Nam hi qui impuri sunt, vadent, inquit, in ea. Sed ambulabunt dispersi, id est, quos sparsit Satan: innuit vero gentes; nec errabunt. Olim siquidem errabant.

³⁶ Jer 11, 27.

lignis et lapidibus servientes, et obliquis viis insistentes. Nunc autem discent rectam viam et puram, ad sanctam vitam adducentem. Quod autem a vi diabolica liberi, hanc gloriosam vitam transacturi sint, candidè et perspicue tradit, inquit: Nec leo, nec alia quæpiam mala bestia, illic erit, id est, in via pura. Olim enim tanquam sæva fera, cum impiis spiritibus insultavit terræ incolis inventor peccati: sed per Christum fractus est, et a grege credentium abactus est, et a Christo ejectus est hac contra eos tyrannide. In hac ergo via pura per Christum redempti, et congregati per fidem, in unam animorum consensionem coibunt, et, via veteri ommissa, convertentur, et venient in Sion, id est, Ecclesiam, habentes et in terra et in cælo jugem lætitiā. Laudibus igitur vehent Deum qui servavit. **476** Et exultatio, et lætitia, et omne genus voluptatis in Christo capiet eos, nec ullum prorsus gustabunt dolorem aut gemitum. Nam qui vocati sunt ad spem adeo amplam, qui æternæ vitæ hæredes futuri sunt, et gloriæ supernæ decoribus locupletandi sunt, qui exspectant ut cum ipso Christo simul regnent, quem illi dolorem percipient? aut quem accipient gemitum? cum universorum Deus malas bestias perditurus sit et vastaturus. Imo gaudebunt potius, ut qui futuri sunt omnium bonorum omnino omnibusque modis consortes.

ἔσονται λύπης μέτοχοι; ἢ ποῖον εἰσδέχονται στεναγμῶν; τὸν τῶν ὄλων Θεὸν τὰ πονηρὰ τῶν θηρίων κατανεμηθήσονται καὶ καταλύσουσιν. Ἡσθήσονται γὰρ μᾶλλον ὡς ἐν παντὶ πάντῃ τε καὶ πάντως ἐσόμενοι καλῶ.

TOMUS IV.

CAP. XXXVI. VERS. 1, 2. *Factum est autem, in quartodecimo anno, regnante Ezechia, ascendit Sennacherim rex Assyriorum ad civitates Judææ munitas, et cepit eas. Et misit rex Assyriorum Rabsacen ex Lachis, in Jerusalem, ad regem Ezechiam cum copiis multis, stetitque in aquæductu piscinæ superioris, in via agri fullonis.*

Nota est omnibus studiosis historia; paucis tamen verbis, ut potero, expediā. Regnante Achazo Hierosolymis, cum deinde Phacee filius Romeliæ, et Rhaasson rex Syriæ, obsidione Judæam premerent, ipsisque Hierosolymis manus injicere cogitarent, nec ad resistendum satis validus esset; hic quem commemoravi, legatis missis, Theglathalasarum Assyriorum regem in subsidium vocavit, multisque muneribus ei persuasit ut suppetias ipsi ferret, et regum contra se conspirantium, Samaritæ, inquam, et Syriæ, vim reprimeret²⁰. Quo quidem facto, perierunt qui cum eo bellarunt. Cepit enim Damascus et Syriam Assyrius, et redactus est in manum ac potestatem ejus, et coactus ad tributum vectigaliaque pendenda deinceps Achazus. Erat autem is flagitiosissimus, quippe idolorum cultor et Dei osor,

ἔσκόρπισεν ὁ Σατανᾶς, δηλοῖ δὲ τὰ ἔθνη, καὶ οὐ μὴ πλανηθῶσι. Πάλαι μὲν γὰρ πεπλάνηται ξύλοις τε καὶ λίθοις ἑλεατρευκότες, καὶ σχολιάς ἰόντες ὁδοῦς. Νῦν δὲ μαθήσονται τὴν εὐθείαν καὶ καθαράν τὴν πρὸς ἀγίαν ζωὴν ἀποφέρουσαν τρίβον. Ὅτι δὲ καὶ τῆς τοῦ διαβόλου πλεονεξίας ἐλευθεροὶ γεγονότες τὸν οὕτως εὐκλεᾶ διαζήσονται βίον, διαλευκαίνει λέγων, ὡς Οὐτε λέων, οὔτε μὴν ἑτερόν τι τῶν πονηρῶν θηρίων ἐκεῖ ἔσται, τοῦτ' ἔστιν, ἐν τῇ ὁδῷ τῇ καθαρᾷ. Πάλαι μὲν γὰρ οἷά τις ἀγριος θῆρ ὁμοῦ τοῖς ἀνοσίοις πνεύμασιν ἐπεπῆδα τοῖς ἐπὶ γῆς ὁ τῆς ἀμαρτίας εὐρετής· ἀλλ' ἠσθένησεν ἐν Χριστῷ, ἀτελήλαται δὲ τῆς τῶν πιστευσάντων ἀγέλης, καὶ τῆς κατ' αὐτῶν πλεονεξίας ἐξεσοθήθη παρὰ Χριστοῦ. Ἐν ταύτῃ τριγαροῦν τῇ ὁδῷ τῇ καθαρᾷ οἱ διὰ Χριστοῦ λελυτρωμένοι, καὶ συναχθέντες διὰ τῆς πίστεως εἰς ὁμοψυχίαν βαδιοῦνται, καὶ τὴν πάλαι τρίβον ἀφέντες ἀποστραφήσονται, καὶ ἤξουσιν εἰς Σιών, τοῦτ' ἔστιν, τὴν Ἐκκλησίαν, τὴν δὲ ἐπὶ γῆς, καὶ ἐν οὐρανοῖς εὐφροσύνην ἔχοντες τὴν ἀμήρυντον. Δοξολογήσουσι γὰρ τὸν διασώσαντα Θεόν. Ἀγαλλίαμα δὲ καὶ εὐφροσύνη, καὶ πᾶν εἶδος τῆς ἐν Χριστῷ θυμηδίας, καταλήψεται αὐτοὺς, καὶ ἀγευστοὶ παντελῶς λύπης ἔσονται, καὶ στεναγμοῦ. Οἱ γὰρ ἐπ' ἑλίσι ταῖς οὕτω λαμπραῖς κεκλημένοι, οἱ τῆς εἰς αἰῶνα ζωῆς ἐσόμενοι κληρονόμοι, καὶ δόξης τῆς ἀνωθεν καταπλουτεῖν μέλλοντες τὰ αὐχμήματα, καὶ αὐτῷ δὲ προσδοκῶντες συμβουλευσαί Χριστῷ, ποίας

C

TOMOS Δ'.

Καὶ ἐγένετο τοῦ τεσσαρεσκαίδεκάτου ἔτους βασιλεύοντος Ἐζεχίου, ἀνέβη Σενναχειρὶμ βασιλεὺς Ἀσσυρίων ἐπὶ τὰς πόλεις τῆς Ἰουδαίας τὰς ὄχυρας, καὶ ἔλαθεν αὐτάς. Καὶ ἀπέστειλε βασιλεὺς Ἀσσυρίων Παθακῆν ἐκ Λαχῆς εἰς Ἱερουσαλήμ πρὸς τὸν βασιλέα Ἐζεχίαν, μετὰ δυνάμεως πολλῆς, καὶ ἔστη ἐν τῷ ὕδραγωγῷ τῆς κολυμβήθρας τῆς ἀνω, ἐν τῇ ὁδῷ τοῦ ἀγροῦ τοῦ ἤρως.

Ἐναργῆς μὲν ἅπασιν τοῖς φιλομαθεστέροις τῆς ιστορίας ὁ λόγος· ἐρῶ δ' οὖν ὁμοῦ βραχυλογησας ὡς ἐνι. Βασιλεύοντος τοῦ Ἀχάζ ἐν τοῖς Ἱεροσολύμοις, εἶτα Φακαὲ τοῦ Ῥωμελίου, καὶ τοῦ Ῥαασσῶν τοῦ βασιλέως Συρίας ἐκπολιορκούντων τὴν Ἰουδαίαν, καὶ αὐτοῖς δὲ τοῖς Ἱεροσολύμοις ἐπαφεῖνα: τὴν χεῖρα βουλευσαμένων, ἀτονήσας πρὸς ἀντίστασιν ὁ μνημονευθεὶς, πρεσβεῖαν ἐπέπελετο, καὶ δὴ καὶ ἐκάλει πρὸς ἐπικουρίαν τὸν Θεγλαφαλλαστῆρ Ἀσσυρίων βασιλέα, καὶ δώροισι αὐτὸν ἀναπέθει πολλοῖς ἐπαμύναί τε οἱ, καὶ τὰς τῶν ἐπ' αὐτὸν συμπεφωνηκότων βασιλέων, τοῦ τε τῆς Σαμαρείας φημι, καὶ τοῦ τῆς Συρίας ἀνακόφαι πλεονεξίας. Οὗ δὴ γεγονότος, διολύλασι μὲν οἱ πολεμοῦντες αὐτῷ. Ἐῖλε γὰρ τὴν τε Δαμασκὸν, καὶ τὴν Συρίαν ὁ Ἀσσύριος, γέγονε δὲ ὑπὸ χεῖρα τὴν αὐτοῦ, καὶ ὑπὸ δασμὸν καὶ τέλη λοιπὸν ὁ

²⁰ IV Reg. xvi, 5 seqq.

"Αχαζ. Ἦν δὲ τῶν δι' ἄλλοις φαυλοτάτων. Εἶδω-
 λολάτρης τε γὰρ καὶ θεομισθῆς καὶ τοὺς ἄλλους τάχα
 που νενικηκώς ἅπαντας ταῖς κατὰ τοῦ Θεοῦ δυστρο-
 πίας. Καταλύσαντος δὲ τὸν ἀνθρώπινον βίον τοῦ
 "Αχαζ, βεβασλευκεν αὐτ' αὐτοῦ Ἐζεχίας, υἱὸς μὲν
 ὢν αὐτοῦ, πλὴν ἀνήρ θεοφιλῆς, καὶ τῆς ἀνωτάτω
 δικαιοσύνης καὶ εὐσεβείας ἀνημμένος τὰ αὐχίματα.
 Οὗτος ἠθέτησεν, φησὶ, ἐν τῷ βασιλείῳ Ἀσσυρίων. Οὐ
 γὰρ ἠθέσχετο τὴν ἑαυτοῦ βασιλείαν ὑπὸ δασμοῦς
 ἔσσει γενέσθαι, καθάπερ ἀμέλει καὶ "Αχαζ. Ταύτης
 ἕνεκα τῆς αἰτίας ὁ Σαναχειρείμ ὁ τῶν Ἀσσυρίων
 βασιλεὺς, ὡς ὀφείλων ἔχειν ὑπὸ δασμοῦς τὴν τε
 Ἰουδαίαν ἅπασαν, καὶ αὐτὴν τε τὴν παρ' αὐτοῖς
 βασιλείαν, ἀνεκαίετο μὲν εἰς ὄργας, καταδῆώσας δὲ
 τὴν Σαμάρειαν καὶ ταῖς κατὰ τὴν Ἰουδαίαν πόλεις
 ἐπηρέει τὴν στρατιάν, ἐλὼν δὲ πολλὰς, ἐπ' αὐτὰ
 ὄπλα τέως κινήσοντα πολέμου νόμῳ, ἀπειλαῖς δὲ
 σοντα τὸ δημοτικόν.

Καὶ ἐξῆλθε πρὸς αὐτὸν Ἐλιακίμ ὁ τοῦ Χαλ-
 κίου ὁ οἰκονόμος, καὶ Σομνάς ὁ γραμματεὺς, καὶ
 Ἰωὰχ ὁ τοῦ Ἀσάφ ὁ ὑπομνηματογράφος. Καὶ
 εἶπεν αὐτοῖς Ῥαψάκης· Εἰπατε Ἐζεχίμ· Τάδε
 λέγει ὁ βασιλεὺς, ὁ μέγας βασιλεὺς Ἀσσυρίων·
 Μὴ ἐν βουλήῃ ἢ λόγῳι χειλέων παράταξις γίνε-
 ται; Καὶ νῦν ἐπὶ τίνι πέποιθας, ὅτι ἀπειθεῖς μοι;
 Ἰδοὺ πεποιθὼς εἶ ἐπὶ τὴν ῥάβδον τὴν καλαμ-
 νην, τὴν κεκλασμένην ταύτην ἐπ' Αἴγυπτον, ὅς
 ἐν ἐπ' αὐτὴν ἐπιστηριχθῆ, εἰσελεύσεται εἰς τὴν
 χεῖρα αὐτοῦ. Οὗτός ἐστι Φαρωῦ βασιλεὺς Αἰγύ-
 πτου, καὶ πάντες οἱ πεποιθότες ἐπ' αὐτῷ.

Κεκλεισμένων δηλονότι τῶν πυλῶν, καὶ τοῖς τείχε-
 σιν ἐφεστηκότος δήμου, πάντως περὶ τοῦ μαχημωτάτου
 τὴν τῶν πρεσβειῶν ἀποτελούντος χρεῖαν, ἐξήσαν
 πρὸς Ῥαψάκην οἱ ἀπόλεκτοι τοῦ βασιλέως, καὶ προῦ-
 χοντες ἐν ἱερουργίᾳ. Ὁ δὲ Περσικῆς ὠμότητος ὢν,
 ἔχων δὲ στόμα λαλοῦν μεγάλα, κατὰ τὸ γεγραμμένον,
 τῆς τοῦ Θεοῦ δόξης κατεθρασύνετο. Καὶ ψιλῆ μὲν
 κλήσει τὴν Ἐζεχίαν ὀνομάζει, οὐ προσθεθεικῶς βα-
 σιλέα· οὐχ ἕτερόν τι τῶν ὅσα ἐστὶ τῶν ἐν τοιαύταις
 ὑπεροχαῖς πρεπωδέστατα. Τὸν δὲ γε τῶν Ἀσσυρίων
 βασιλεία, οὐχ ἀπλῶς αὐτὸ δὴ τοῦτό φησιν, ἀλλὰ καὶ
 μέγαν ἀποκαλεῖ. Φησὶ δὲ ὅτι, Μὴ ἐν βουλήῃ ἢ λόγῳι
 χειλέων παράταξις γίνετα; Ἐπειδὴ γὰρ Ἰουδαῖοι
 τὸν διὰ Μωσέως νόμον ἔχοντες σφώτεροι τῶν ἄλλων
 ἐθνῶν ἐνομιζόντο· καὶ γοῦν Ἐφασκον, Μακάριοί
 ἐσμεν Ἰσραὴλ, ὅτι τὰ ἀρεστά Κυρίου γνωστά ἡμῖν
 ἐστὶ· καταφέρει πρὸς τὸ μηδὲν ὁ Ῥαψάκης τὸ ἐπὶ
 τούτῳ καύχημα, πολέμου καὶ μάχης ἐνεστηκότων,
 ἀνόνητον παντελῶς ἔσεσθαι λέγων εἰς ἐπικουρίαν
 αὐτοῖς, καὶ τὸ ἐν εἰδήσει νόμων, καὶ τὸ συνετὸν καὶ
 μόναις βουλαῖς, καὶ αὐτὸ δὴ τὸ ἐν λόγοις οἰονεῖ πως
 ἐντριβές. Ἐπειδὴ δὲ τινες τῶν βεβασιλευκῶν τῆς
 Ἰουδαίας εἰς ἐπικουρίαν κεκλήχασιν τῶν Αἰγυπτίων
 τὴν χεῖρα, καίτοι τοῦτο θρῶντες ἐκτόπως, ὥθη καὶ
 νῦν ὁ Ἀσσύριος, οὐκ ἐπὶ Θεῷ μᾶλλον πεποιθέναι τὸν
 Ἐζεχίαν, ἀλλ' ἑτέροις τισί, μᾶλλον δὲ τοῖς τῶν
 Αἰγυπτίων ἔχουσι τὴν γῆν. Ταύτη τοι καλαμίνην αὐ-

et caeteros omnes perversitate contra Deum supera-
 vit. 477 Cum migrasset ex humana vita Achazus,
 in regnum ejus successit Ezechias, hujus quidem
 filius, vir tamen Dei amans, et summæ justitiæ
 pietatisque gloriam adeptus. Hic, inquit, in regem
 Assyriorum prævaricatus est: nec enim sustinuit
 regnum suum tributarium esse, sicuti certe Achazus.
 Hac de causa, Senacherim, rex Assyriorum,
 quasi debuisset habere totam Judæam vectigalem,
 regnumque ipsorum, ira incensus est, Samariaque
 devastata, etiam contra Judææ civitates duxit exer-
 citum: captisque multis, ad ipsam demum Hieroso-
 lymam mittit Rabsacen: non ut arma tum lege
 belli moveret, sed ut vulgus et minis et pollicitatio-
 nibus blandis inescaret.

λοιπὸν τὰ Ἱεροσόλυμα πέμπει τὸν Ῥαψάκην, οὐχ
 μᾶλλον, καὶ ὑποσχέσει ταῖς εἰς ἡμερότητα δελεά-

Vers. 3-6. Et exivit ad eum Eliacim filius Chelcia,
 œconomus, et Somnas scriba, et Joach filius Asaph
 qui erat a commentariis, dicitque illis Rabsaces:
 Dicite Ezechia: Hæc dicit rex, magnus rex Assyrio-
 rum: Non consilio neque sermonibus labiorum fit
 prælium. Nunc vero cui confidis, quod mihi non ob-
 temperas? Ecce confisus es virgæ arundineæ, confractæ
 isti Ægypto; qui si innixus fuerit, penetrabit man-
 um ejus, et perforabit. Sic est Pharaos, rex Ægypti,
 et omnes qui ei confidunt.

Clausis nimirum portis, et stante in mœnibus
 populo, cumque semper fortissimus legationis mu-
 nere fungitur, exiverunt ad Rabsacen electi et præ-
 stantes ministri regis. Iste autem, Persica crudeli-
 tate præditus, et os habens, sicuti scriptum est,
 loquens magnifica, contra divinam majestatem au-
 dacter se opposuit. Et simplici quidem appellatione
 Ezechiam nominat, non addito regis vocabulo, nec
 alia re quapiam viris ea dignitate præditis convenien-
 tissima. At regem Assyriorum vocat, nec simpliciter
 hoc ipso contentus, sed et magnam appellat. Ait vero:
 Num consilio vel sermonibus labiorum prælium si?
 Quoniam enim Judæi legem Mosis habentes, reli-
 quis gentibus sapientiores habebantur (nam dice-
 bant: Beati sumus Israel, quia quæ placita sunt
 Deo, nobis cognita sunt), Rabsaces gloriationem in
 hoc nullam esse dicit, bello et prælio instantibus,
 ac prorsus inutilem 478 ipsis ad auxilium fore
 dicens, scientiam legum et cognitionem, et quidquid
 tandem in solo consilio aut verbis quasi situm est.
 Cumque regum Judææ quidam in subsidium voca-
 rent Ægyptiorum manum (atque id quidem turpiter
 factum est), putavit quoque nunc Assyrius Ezechiam
 non in Deo fiduciam collocavisse, sed in aliis
 quibusdam, maxime Ægyptum obtinentibus. Hinc
 etiam arundineam virgam nominat eam. Imbecilla
 enim, inquit, semper et fragilis spes est in illis, et

³⁰ IV Reg. xviii, 7.

obessent potius quam prodessent qui ipsi utantur, A quemadmodum sane arundinea virga, super qua si quis resederit, et illa prorsus confringitur, et qui ei confisus est læditur.

VERS. 7-9. Quod si dicetis : Domino Deo nostro confidimus : nunc miscemini domino meo regi Assyriorum, et dabo vobis duo millia equorum, si poteritis dare sessores super eos. Et quomodo potestis comparere coram toparcha uno ?

Obilaterat adhuc effreni ore, et cornua in altum tollit, et injustitias contra Deum loquitur. Si enim, inquit, illi confiditis, miscemini domino meo, id est, capessite arma, et state in procinctu. Ego quoque B adjiciam equos vobis bis mille, et hoc, inquit, ad fidem satis erit : quia superabitis manum Assyriorum, si inveniatis insessores, vel gnaros omnino in bellis equitandi. Dein, cum neque hoc præstare possitis, quomodo superabitis unum toparcham ? Nam divisum est Assyriorum imperium, et reges subjectos habet ei qui major est omnibus, hique toparchæ nominantur.

VERS. 10. Servi sunt qui confidunt in Ægyptiis, in equo et equite. Et nunc haud sine Domino ascendimus in regionem hanc oppugnatam eam. Dominus dixit mihi : Ascende in terram hanc, et disperse eam.

Spem omnem in Ægyptiis tantum non resecat et C tollit, et in servis numerari dicit eos jam qui illis confidunt. Capiuntur enim facile, inquit, qui equo et equiti fidunt. Deinde acerbum quiddam, et velut ex malitia sua resonat, affirmans se non sine Domino contra Judæam bellum capessere. Si enim, inquit, quemadmodum vos ipsi dicitis, **479** magnus est et potentissimus Deus vester, et propugnat regionem, qui nos ascendimus in eam ? Si enim vicinus auxiliantis vires, non magnus est, sed tenuis et imbellis. Sin magnus et validus, non prohibemur, si velimus, populari Judæam : non ascendimus contra eam sine Domino.

VERS. 11, 12. Et dixit ei Eliacim, et Somnus scriba, et Joach : Loquere pueris tuis Syriace, audiemus enim nos, et ne loquaris nobis Judaice. Et quare loqueris in aures hominum super muro ? Dixit autem Rabsaces illis : Num ad Dominum vestrum, aut ad vos misit me dominus meus, ut loquar sermones hos ? An non ad homines sedentes super muro, ut comedant stercus, et bibant urinam una vobiscum ? τούς ἀνθρώπους τούς καθημένους ἐπὶ τῷ τείχει, ἵνα φάγωσι κόπρον καὶ πλωσιν οὖρον μεθ' ὑμῶν ἅμα ;

Vehementer trepidum est semper vulgus, et proclive admodum ad contemptum, ingruente maxime bello, et cæde exspectata, aut urbis incendio. Hinc prudentissime qui sermones cum Rabsace habent, siunt non oportere ipsum loqui Judaice, sed lingua Syrorum uti debere potius. Nolebant

τὴν ὀνομάζει ῥάβδον. Σαθρὰ γὰρ πῶς, φησί, καὶ εὐδία- κλαστος αἰεὶ, ἢ ἐπ' ἐκείνους ἔλπις, καὶ ἀδικούσα μάλ- λον, ἢ ὠφελεῖν ἰσχύουσα τοὺς κεχρημένους αὐτῇ : καθάπερ ἀμῆλει καὶ καλαμῖνῃ ῥάβδος, ἢ εἴπερ τις ἐπαναπαύσεται, συνθραύσει μὲν πάντως αὐτήν, ἢ δὲ ἀδικήσει τὸν ἐπ' αὐτῆς θαρσῆσαντα.

Εἰ δὲ λέγετε · Ἐπὶ Κύριον τὸν Θεὸν ἡμῶν πεποιθήμεν, νῦν μίχθητε τῷ κυρίῳ μου τῷ βασιλεῖ Ἀσσυρίων, καὶ δώσω ὑμῖν δισχιλίαν ἵππων, εἰ δυνήσεσθε δοῦναι ἀναβάτας ἐπ' αὐτούς. Καὶ πῶς δύνασθε ἀποστρέψαι εἰς πρόσωπον τοπάρχου ἐνός ;

Ἄθυροστομεῖ πάλιν, καὶ τὸ κέρασ εἰς ὕψος ἐπαί- ρει, καὶ ἀδικίαν λαλεῖ κατὰ τοῦ Θεοῦ. Εἰ γὰρ δὲ, φησὶν, ἐπ' αὐτῷ πεποιθῆσθε, μίχθητε τῷ κυρίῳ μου, τοῦτ' ἐστίν, ἐξοπλίσασθε, καὶ στήτε πρὸς μάχην. Ἐγὼ δὲ προσθήσω καὶ ἵππους ὑμῖν δισχιλίας, καὶ ἀρκέσει τοῦτο, φησί, πρὸς πίστιν, ὅτι περιγενήσεσθε τῆς Ἀσσυρίων χειρὸς, ἐὰν εὐρητε τοὺς ἀναθησομέ- νους ἢ καὶ εἰδότες ὅλους ἱππεύειν ἐν μάχαις. Εἴτα πῶς οὐδὲ τοῦτο πληροῦν δυνάμενοι περιγενήσεσθε το- πάρχου ἐνός ; Καταδιήρηται γὰρ ἡ τῶν Ἀσσυρίων ἀρχή, καὶ βασιλείας ὑποβεθηκότας ἔχει τοῦ πάντων μείζονος, οἱ καὶ ὀνομάζοντο τοπάρχαι.

Οἰκέται εἰσὶν οἱ πεποιθότες ἐπ' Αἰγυπτίους, εἰς Ἴππον, καὶ ἀναβάτην. Καὶ νῦν μὴ ἄνευ Κυρίου ἀνέβημεν ἐπὶ τὴν χώραν ταύτην πολεμήσαι αὐτήν. Κύριος εἶπε πρὸς με· Ἀνάβηθι ἐπὶ τὴν γῆν ταύτην, καὶ ἀνελαὶ αὐτήν.

Ἀποκείρει παντελῶς τὴν ἐπ' Αἰγυπτίους ἐλπίδα. μονοουχὶ καὶ ἐν οἰκέταις ἤδη τετάχθαι λέγων τοὺς ἐπ' αὐτῇ πεποιθότες. Ἀλώσονται γὰρ, φησὶν, εὐκόλως ἵππων τε καὶ ἀναβάτην τεθαρρήκότες. Εἴτα πικρὸν τι καὶ ὦς : ἀπὸ γε τῆς ἐνούσης αὐτῷ δυστροπίας ἀποφθέγγεται, οὐκ ἄνευ Κυρίου διαβεβαιούμενος τὴν κατὰ τῆς Ἰουδαίας ἀφρεσθαι μάχην. Εἰ γὰρ δὲ, φησὶ, καθάπερ αὐτοὶ φατε, μέγας τε καὶ ἀλιμιώτα- τος ὁ παρ' ὑμῖν ἐστὶ Θεός, καὶ ὑπεραθλεῖ τῆς χώρας, πῶς ἀνέβημεν ἐπ' αὐτήν ; Εἰ μὲν γὰρ πεπλευοεντή- καμεν τὴν τοῦ ἐπαμύναντος ἰσχύον, οὐ μέγας ἐστὶ. μᾶλλον δὲ βραχύς τε καὶ ἀναλκίς. Εἰ δὲ μέγας καὶ δυνατός, οὐ κεκωλύμεθα καταδηοῦν θέλοντες τὴν Ἰουδαίαν · οὐκ ἀνέβημεν ἐπ' αὐτήν ἄνευ Κυρίου.

Καὶ εἶπε πρὸς αὐτὸν Ἐλιακίμ, καὶ ὁ Σομνῦς ὁ γραμματεὺς, καὶ Ἰωάχ· Ἀλλήσον πρὸς τοὺς παῖδάς σου Συριστὶ, ἀκούομεν γὰρ ἡμεῖς· καὶ μὴ λάλει πρὸς ἡμᾶς Ἰουδαῖστὶ. Καὶ ἵνα τί λαλεῖς εἰς τὰ ὦτα τῶν ἀνθρώπων ἐπὶ τῷ τείχει ; Καὶ εἶπε Ῥαψάκης πρὸς αὐτούς· Μὴ πρὸς τὴν Κύ- ριον ὑμῶν, ἢ πρὸς ὑμᾶς ἀπέσταλκέ με ὁ κύριός μου λαλήσαι τοὺς λόγους τούτους ; Οὐχὶ πρὸς τούς ἀνθρώπους τούς καθημένους ἐπὶ τῷ τείχει, ἵνα φάγωσι κόπρον καὶ πλωσιν οὖρον μεθ' ὑμῶν ἅμα ;

Εὐκαταπτότητον αἰεὶ πῶς ἐστὶ τὸ δημοτικόν, καὶ πολὺ λίαν ἔτοιμον εἰς ὀλιγωρίαν, ἐνεσθηκότος μάλι- στα πολέμου, καὶ σφαγῆς ἔσσεσθαι προσδοκωμένης, ἐμπρησμάτων τε τῶν ἀνά τὴν πόλιν. Ταύτην τοι καὶ μάλα ἐμφρόνως οἱ τῷ Ῥαψάκῃ προσδιαλεγόμενό- φασι, μὴ δεῖν χρῆναι λαλεῖν αὐτὸν Ἰουδαῖστ', κεχρη-

εσθαι δὲ μᾶλλον τῇ Σύρων φωνῇ. Οὐ γὰρ ἤθελον βαρβαρικῆς ἀπονοίας γέμοντας λόγους ἐνέεσθαι παρ' αὐτοῦ ταῖς τῶν δημοτῶν ἀκοαῖς, καίτοι παροτρύνοντος αὐτοῦ εἰς ἀλκὴν τοῦ βασιλέως Ἐζεχίου, καὶ φάσκοντος ἐναργῶς ὅτι Κύριος μετ' αὐτῶν, καὶ ὅτι τοῖς μὲν ἐπὶ Θεῷ πεποιθόσιν ἀκράδαντος ἐλπίς, εὐκατάσιστα δὲ τὰ ἀνθρώπινα, καὶ οὐδὲν ὄλως ὡς πρὸς γέ φημι τὴν τοῦτου δύναμιν. Ἀλλὰ συνήσιν ὁ Παψάκης, καὶ τὴν αἰτίαν οὐκ ἀγνοεῖ τοῦ κεκωλύσθαι λαλεῖν Ἰουδαῖσι. Ταύτη τοι φησιν ὡς οὐ πρὸς αὐτοὺς, οὔτε μὴν πρὸς τὴν βασιλέα σκοπὸς αὐτῷ γέγονε τῆς ὁδοῦ, ἀλλ' ἵνα μᾶλλον τοῖς ἐν τῷ τείχῃ προσδιαλέγηται. Ὑβρίζει δὲ πάλιν, καὶ τοὺς ἐξ ἀκαθάρτου καρδίας ἐρεύγεται λόγους, φάσκων, ὅτι ταύτης ἕνεκα τῆς αἰτίας ἐπικάθηται τῷ τείχῃ τηροῦντες τὴν πόλιν, ἵνα λιμῶντοντες, ἐν ἐνδείᾳ τε γεγονότες ἕρτου τε καὶ ὕδατος, εἰς τοῦτο κατενεχθεῖεν ἀνάγκης, καὶ τροφὴν ποιήσασθαι καὶ πότον.

Καὶ ἔστη Παψάκης, καὶ ἐβόησε φωνῇ μεγάλῃ Β Ἰουδαῖσι, καὶ εἶπεν· Ἀκούσατε τοὺς λόγους τοῦ βασιλέως τοῦ μεγάλου, βασιλέως τῶν Ἀσσυρίων. Τάδε λέγει ὁ βασιλεὺς· Μὴ ἀπατάτω ὑμᾶς Ἐζεχίας λόγοις ὃ οὐ δυνήσονται ρύσασθαι ὑμᾶς· καὶ μὴ λεγέτω ὑμῖν Ἐζεχίας, ὅτι Ῥύσεται ὑμᾶς ὁ Θεός, καὶ οὐ μὴ παραδοθῇ ἡ πόλις αὕτη εἰς χεῖρας βασιλέως Ἀσσυρίων. Μὴ ἀκούετε Ἐζεχίου. Τάδε λέγει ὁ βασιλεὺς Ἀσσυρίων· Εἰ βούλεσθε εὐλογηθῆναι, ἐκπορεύεσθε πρὸς με, καὶ φάγεσθε ἕκαστος τὴν ἀμπελον αὐτοῦ, καὶ τὰς σικὰς αὐτοῦ, καὶ πιεσθε ὕδωρ τοῦ λάκκου ὑμῶν ἕως ἂν ἔλθω καὶ λάβω ὑμᾶς εἰς γῆν, ὡς ἡ γῆ ὑμῶν, σίτου καὶ οἴνου, καὶ ἄρτων καὶ ἀμπελώνων.

Μεθίστησι τοὺς λόγους ἐπ' αὐτοὺς ἤδη τοὺς ταῖς C ἐπάλλεσιν ἐνιζήσαντας, καὶ τοῖς ἐθέλουσιν ἐκπολιορκεῖν ἀντιφέρεσθαι προτεθυμημένους· ἄνω τε καὶ κάτω βασιλέα μέγαν ἀποκαλεῖ τὸν Ἀσσύριον, καὶ κατασμικρύνει μὲν ἐλπίδα τὴν ἐπὶ Θεῷ, ψεύστην δὲ ἀποκαλεῖ τὸν Ἐζεχίαν, καὶ ἀπατεῶνα, λέγοντα χρῆναι μᾶλλον ἐπανακεῖσθαι Θεῷ, δεδιέναι δὲ κατ' οὐδὲνα τρόπον, ἐπαμύνοντος αὐτοῦ τὰς ἐξ ἀνθρώπων ἐφόδους. Εἶτα ἐπαγγέλλεται τοῖς αὐτομολοῦσιν ἐπ' αὐτὸν, ὡς ἔσονται μὲν ἐν τοῖς ἑαυτῶν μέχρι καιροῦ· τοῦτο γὰρ τὸ, Ἔως ἔλθω, καὶ λάβω ὑμᾶς. ἀπολαύσουσι δὲ τῶν ἰδίων ἀγρῶν, καὶ καταλείπει ὡσπερ τῆς αἰχμαλωσίας τὸ δέημα, καὶ τὸ τραχὺ τοῦ πράγματος ἀπατηλοῖς κατακρύπτει λόγους, προστιθεὶς τὸ, Ἔως ἔλθω, καὶ λάβω ὑμᾶς· εἰς τὴν γῆν ὡς ἡ γῆ ὑμῶν. Παρεικάζει γὰρ τὴν Ἀσσυρίων τῇ τῶν Ἰουδαίων γῆ· μονονουχὶ λέγων· Καὶ τὴν Ἰουδαίαν ἀφέντες κἄν γένησθε παρ' ἡμῖν οὐδὲν ἤττον τὴν ἑαυτῶν εὐρήσετε. Γῆ γὰρ ἔστι σίτου καὶ οἴνου, καὶ ἄρτων καὶ ἀμπελώνων, ἡ Περσῶν τε καὶ Ἀσσυρίων.

Μὴ ὑμᾶς ἀπατάτω Ἐζεχίας, λέγων· Ὁ Θεός ρύσεται ὑμᾶς. Μὴ ἐρβύσαντο οἱ θεοὶ τῶν ἐθνῶν ἕκαστος τὴν ἑαυτῶν χώραν ἐκ χειρὸς βασιλέως Ἀσσυρίων· Ποῦ ἔστιν ὁ Θεός Ἐμὰθ καὶ Ἀρφαθ; καὶ ποῦ ἔστιν ὁ Θεός τῆς πόλεως Σεπφαροῦμ; Μὴ ἠδύνατο ρύσασθαι Σαμάρειαν ἐκ τῆς χειρὸς

A enim eum sermones barbaricæ superbiæ plenos popularium auribus instillare, quantumvis eos ad fortitudinem rex Ezechias excitaret, diceretique diserte: Dominus est nobiscum, et spem firmam esse his qui Domino confidunt, facile vero labascere humana, et nihil prorsus esse ad hujus, inquam, potentiam. Verum intelligit id etiam Rabsaces, et causam non ignorat cur prohibeatur loqui Judæice. Hinc ait, non ad ipsos, neque ad regem protectionis hujus consilium fuisse, sed ut cum illis in muro disputaret. Kursus contumeliosus est, et sermones ex impuro corde eructat, dictitans, propterea sedere in muro, et custodire civitatem, ut propter inopiam panis et aquæ eo adducantur necessitatis, ut omnino invisâ ipsis etiam canibus, cibum faciant sibi et potum.

ὡς τὰ εἰσάπαν ἀπηχθημένα καὶ αὐτοῖς τάχα που
VERS. 15-17. Et stetit Rabsaces, et clamavit voce magna Judæice, et dixit: Audite verba regis magni, regis Assyriorum. **480** Hæc dicit rex: Ne decipiat vos Ezechias verbis quæ non poterunt liberare vos, neque dicat vobis Ezechias: Liberabit vos Deus, nec tradetur civitas hæc in manus regis Assyriorum. Nolite audire Ezechiam. Hæc ait rex Assyriorum: Si velitis beati esse, egredimini ad me, et edite quisque vitem suam et ficus suas, et bibite aquam cisternæ vestræ, donec veniam, et accipiam vos in terram quæ perinde est ut terra vestra, terra frumenti et vini, et panum et vinearum.

Convertit sermonem jam ad eos qui in propugnaculis sedebant, parati resistere his qui volebant obsidere. Supra et infra vocat magnum regem Assyrium, et spem in Deo elevat, et mendacem Ezechiam appellat, et deceptorem, qui dicat requiescendum potius esse in Deo, et hominum impetus, eo subveniente, nullo modo extimescendos. Promittit denum confugientibus ad se, fore ipsos in suis possessionibus ad tempus (hoc enim illud est, donec veniam et accipiam vos): suisque agris fruituros. Mitigat vero quasi captivitatis horrorem, et rei asperitatem, fucatis verbis contegit, addens illud: Donec veniam et accipiam vos, in terram quæ perinde est ac terra vestra. Assimilat namque Assyriorum terram terræ Judæorum, in hanc fere sententiam: Amissa Judæa, etsi sitis apud nos, nihilo tamen minus vestram ipsorum terram inveniatis. Terra enim est frumenti et vini, et panum et vinearum, Persarum regio et Assyriorum.

VERS. 18-21. Ne decipiat vos Ezechias dicens: Deus vester liberabit vos. Nunquid liberaverunt dii gentium suam quisque regionem de manu regis Assyriorum? Ubi est Deus Emath, et Arphath? et ubi est Deus civitatis Sepharim? Num poterunt liberare Samariam e manu mea? Quis deorum omnium

gentium istorum liberavit terram suam de manu mea? quomodo liberabit Deus Jerusalem de manu mea? Et siluerunt, et nemo ei respondit verbum, quia praecepit rex ut nihil responderent.

Barbara iterum mente Rabsaces, et verbis contra Deum insolescit, et magna spirat, quod Assyriorum rex plurimas **481** civitates gentium ceperit, nullaque earum a falso nominatis diis servata fuerit. Verum ignoravit ligna illos fuisse et lapides, et nihil aliud quam humanae manus solertiam. At Judææ Deus, imo universi mundi Deus, est vivus et verus: non recens et fletus, sed fictor potius ipsorum sæculorum, et opifex universitatis, et exercituum Dominus. Existimat ergo Rabsaces, evidentissimo fore argumento Judæis, ipsos prorsus penitusque capiendos, etiamsi magnus Deus illis ferret auxilium, eo quod nemo Græcorum deorum servare potuerit civitatem, seu regionem, in qua colebatur. Propterea inquit: Ubi Dens Emath et Arphath? Adjecit et illud: Num potuerunt liberare Samariam de manu mea? At dicere poterō: O miserissime, aureos vitulos isti quoque adorarunt, captaque est regio, Deo subtrahente auxilium. Et, ut supra dixi, si nullus e diis Græcorum servavit suam civitatem, hoc nihil ad Deum vere et natura et magnum pertinet. Nam illi arte humana adepti hoc sunt, nimirum ut solum esse videantur: hic vero cunctis dominatur, et invictam habet manum, utpote exercituum Dominus. Respondet autem nemo Rabsaci, quod rex edixerit tacere, et quidem prudentissime. Imperitis enim sermonibus, et fastui barbarico, et contra Deum petulantix illacrymari potius quam reclamare oportuit. Idque, opinor, docet beatus David, inquit: « Apposui ori meo custodiam, cum consisteret peccator contra me. Obmutui, et dejectus sum, et a bonis silui ²¹. »

618. « Ἐθέμην τῷ στόματι μου φυλακὴν ἐν τῷ καὶ ἐταπεινώθην, καὶ ἐσίγησα ἐξ ἀγαθῶν. »

CAP. XXXVII. VERS. 1. *Et intravit Eliacim Cheliciæ aconomus, et Somnus scriba exercitus, et Joach a commentariis ad Ezechiam scissis vestibus, et annuntiaverunt ei sermones Rabsacis. Et factum est cum audiret rex Ezechias, scidit vestimenta, saccum induit, et ascendit in domum Domini.*

Propter Rabsacis jaclantiam, et effrenem contra Deum linguæ pruritus, rumpunt vestes qui ad ipsum missi sunt, et Persicæ insolentix foeda responsa regi annuntiant. Hic autem dirumpit vestem, et amictus est **482** sacco, id est, vestitu lugubri, et ascendit, inquit, in domum Domini. Et quæ causa fuit consciendi amictum? Moris erat apud Judæos, in blasphemis conviciisque contra Deum istud factitare. Siquidem traditus est Servator

μου; Ἦς τῶν θεῶν πάντων τῶν ἐθνῶν τούτων ἐβύστατο τὴν γῆν αὐτοῦ ἐκ χειρὸς μου, ὅτι βύσται ὁ θεὸς Ἰερουσαλὴμ ἐκ χειρὸς μου; Καὶ ἐσώπησαν, καὶ οὐδεὶς ἀπεκρίθη αὐτῷ λόγον, διὰ τὸ προστάξει τὸν βασιλέα μηδὲν ἀκριθῆναι.

Βαρβαρίζει πάλιν τῇ γνώμῃ Ῥαψάκης, καὶ τοῖς κατὰ Θεοῦ λόγοις ἐμβαρύνεται, καὶ μέγα πεφρόνηκε Ἀσσυρίων πλείστας μὲν ὄσας ἐλόντως πόλεις τῶν ἐθνῶν, σεσωσμένης δὲ οὐδεμιᾶς ὑπὸ τῶν ἐν αὐτῇ ψευδωνύμων θεῶν, ἀλλ' ἠγνόησεν ὅτι ξύλα μὲν ἦσαν ἐκεῖνοι, καὶ λίθοι, καὶ ἀνθρωπιᾶς χειρὸς φιλοτέχνημα, καὶ ἕτερον οὐδέν. Ὁ δὲ γε τῆς Ἰουδαίας Θεός, μᾶλλον δὲ ὁ τοῦ κόσμου παντός, ἐστὶ Θεὸς ζῶν καὶ ἀληθινός, οὐ πρόσφατος πεποιημένος, ποιητὴς δὲ μᾶλλον καὶ αὐτῶν αἰῶνων, καὶ δημιουργὸς τῶν ὄλων, καὶ τῶν δυνάμεων Κύριος. Οἴεται δὴ οὖν ὁ Ῥαψάκης ἐναργεστάτην ἀπόδειξιν τοῖς Ἰουδαίοις ἔσσεσθαι, τοῦ ὅτι πάντῃ τε καὶ πάντως ἀλώσονται, κἂν ἐπικουρῆσθαι αὐτοῖς Θεὸς ὁ μέγας, τὸ μηδένα τῶν παρ' Ἑλλήσι θεῶν ἀνασῶσαι δύνασθαι πάλιν, ἦτοι χῶρον ἐν ἧ καὶ ἐτετίμητο. Διὰ τοῦτο φησι· Ποῦ ὁ Θεὸς Ἐμάθ, καὶ Ἀρφάθ; Προσεπάγει δὲ τὸ, ὅτι Μὴ ἠδύναντο ῥύσασθαι Σαμάρειαν ἐκ τῆς χειρὸς μου; Ἀλλ', Ὡ τρισάθλιε, φαίην ἂν, δαμάεσι καὶ αὐτοὶ προσκεκυνήκασιν ταῖς χρυσαῖς, ἦλω τε ἡ χώρα, Θεοῦ συστέλλοντος τὴν ἐπικουρίαν. Καὶ, ὡς ἔφην φθάσας, εἰ μηδὲς τῶν παρ' Ἑλλήσι θεῶν σέσωκε τὴν αὐτοῦ, τοῦτο πρὸς Θεὸν οὐδὲν τὸν ἀληθῶς, καὶ φύσει, καὶ μέγαν. Οἱ μὲν γὰρ ἐκ τέχνης ἀνθρωπίνης διέλαχον, τὸ κἂν γοῦν ὁρᾶσθαι μόνον. Ὁ δὲ κατεξουσιάζει τῶν ὄλων, καὶ ἄμαρον ἔχει τὴν χεῖρα, τῶν δυνάμεων ὑπάρχων Κύριος. Ἀποκρίνεται δὲ οὐδεὶς τῷ Ῥαψάκη, σιωπῶν ἐπιτάττοντος τοῦ βασιλέως, καὶ μάλ' ἐμφρόνως. Ἀπαιδεύτοις δὲ λόγοις, καὶ φρονήματι βαρβαρικῷ, καὶ ταῖς κατὰ Θεοῦ γλωσσαλγίαις ἐπιδακρύειν μᾶλλον, ἢ ἀντεξάγειν ἐχρῆν. Καὶ τοῦτο, οἶμαι, διδάσκει λέγων ὁ μακάριος Δαυστήναι τὸν ἁμαρτωλὸν ἐναντίον μου, ἐκωφώθην,

Καὶ εἰσῆλθεν Ἐλιακίμ ὁ τοῦ Χελικίου οἰκονόμος, καὶ Σομνάς ὁ γραμματεὺς τῆς δυνάμεως, καὶ Ἰωάχ ὁ ὑπομνηματογράφος πρὸς Ἐζέχιαν ἐσχισμένοι τοὺς χιτῶνας, καὶ ἀνήγγειλαν αὐτῷ τοὺς λόγους Ῥαψάκου. Καὶ ἐγένετο ἐν τῷ ἀκούσῃ τὸν βασιλέα Ἐζέχιαν, ἐσχισεν τὰ ἱμάτια, καὶ σάκκον περιεβάλετο, καὶ ἀνέβη εἰς τὸν οἶκον Κυρίου.

Ἐπὶ ταῖς Ῥαψάκου μεγαληγορίαις, καὶ ταῖς ἀγαλίνοις περὶ τοῦ Θεοῦ γλωσσαλγίαις περιβῆγγυονται τοὺς χιτῶνας οἱ πρὸς αὐτὸν ἐσταλμένοι, καὶ ἀπαγγέλλουσι μὲν τῷ βασιλεὶ τὰ ἐκ τῆς Περσικῆς ἀπονοίας ἐκτόπως ἀνηγορευμένα. Ὁ δὲ κατεβῆγγυ τὴν ἐσθῆτα, καὶ μετημφιέσατο σάκκον, τοῦτ' ἐστὶν, ἱμάτιον πενθῶδες, καὶ ἀνέβη, φησὶν, εἰς τὸν οἶκον Κυρίου. Καὶ ποῖα τις ἢ πρόφασιν τοῦ περιβῆγγυσθαι τὰ ἄμφια; Ἔθος ἦν Ἰουδαίοις ἐπὶ ταῖς κατὰ Θεοῦ δυσ-

²¹ 1^a sal. xxxviii, 2.

φημίαις τούτο ὄρν. Καὶ γοῦν παραδέδοται μὲν ὁ Ἰσραὴλ ὑπὸ τοῦ Σατῆρ τοῖς τῶν Ἰουδαίων καθηγηταῖς, καὶ ὁ τοῦ κόσμου κριτῆς ἐκρίνετο παρ' αὐτοῖς. Ἄλλ' ἐσιώπα, ταῖς τῶν ψευδοπροφητῶν φωναῖς οὐκ ἀποκρινόμενος. Εἰτά φησι πρὸς αὐτὸν ὁ ἀρχιερεὺς· « Ἐξορκίζω σε κατὰ τοῦ Θεοῦ τοῦ ζώντος, ἵνα ἡμῖν εἴπῃς εἰ σὺ εἶ ὁ Χριστὸς ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ; Λέγει αὐτῷ ὁ Ἰησοῦς· Σὺ εἶπας. Πλὴν λέγω ὑμῖν, Ἄπ' ἄρτι ἕψεσθε τὸν Υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου καθήμενον ἐκ δεξιῶν τῆς δυνάμεως, καὶ ἐρχόμενον ἐπὶ τῶν νεφελῶν τοῦ οὐρανοῦ. Τότε ὁ ἀρχιερεὺς διέβροχε τὰ ἱμάτια αὐτοῦ, λέγων· Ἐβλασφήμησεν. » Ἐφη δὲ καὶ δι' ἐνὸς τῶν προφητῶν ὁ τῶν ὄλων Θεὸς τοῖς ἐξ αἵματος Ἰσραὴλ, ὅτι· « Διαβρόχεται τὰς καρδίας ὑμῶν, καὶ μὴ τὰ ἱμάτια ὑμῶν. » Ὡς γὰρ ἴσως εὐσεβεῖν, καὶ ταῖς ἀνωτάτω τιμαῖς κατευφραίνειν Θεόν, ἐπὶ ταῖς κατ' αὐτοῦ δυσσημίαις τοὺς χιτῶνας κατασχίζοντες, καὶ εἰ μηδὲνα ποιοῖντο λόγον τῶν διὰ Μωσέως τεθεσπισμένων. Σάκκον μὲν γὰρ ἦτοι περιβλήμα πενθικὸν περιτέθειται μὲν Ἐζεχίας, ἀνεῖσι δὲ καὶ εἰς τὸν οἶκον τοῦ Θεοῦ, καὶ μάλα εἰκότως. Πενθεῖν γὰρ ἀκόλουθον, κλαίειν δὲ καὶ κατατρυχεῖσθαι τοὺς ἐν ἀκμαῖς ὄντας κακῶν, καὶ σωτηρίας ἐλπῖδα ποιεῖσθαι Θεόν, αὐτῷ τε προσκαθῆσθαι, καὶ θαμιζεῖν (1) ἐν ἀγίοις τόποις, ἔνθα μάλιστα περπωδέστερον τὰς πρὸς αὐτὸν ἱκετείας ποιοῦτ' ἂν τις.

Καὶ ἀπέστειλεν Ἐλιακίμ τὸν οἰκονόμον, καὶ Σομνᾶν τὸν γραμματέα, καὶ τοὺς πρεσβυτέρους τῶν ἱερῶν περιβεβλημένους σάκκον πρὸς Ἡσαΐαν υἱὸν Ἀμὼς τὸν προφήτην, καὶ εἶπαν αὐτῷ· Τάδε λέγει Ἐζεχίας· Ἡμέρα θλίψεως, καὶ ὀνειδισμοῦ, καὶ ἐλεγμοῦ, καὶ ὀργῆς ἡ σήμερον ἡμέρα, ὅτι ἦκει ἡ ὥδιν τῆς τικτούσης, ἰσχυρὸν δὲ οὐκ ἔχει τοῦ τεκεῖν. Εἰ πως εἰσακούσῃ Κύριος ὁ Θεός σου τοὺς λόγους Ραψάκου, οὗς ἀπέστειλε βασιλεὺς Ἀσσυρίων ὀνειδίζειν Θεόν ζῶντα, καὶ ὀνειδίζειν λόγους οὗς ἤκουσε Κύριος ὁ Θεός σου, καὶ δεηθῆσθαι πρὸς Κύριον τὸν Θεόν σου περὶ τῶν καταλειμμένων τούτων.

Τοὺς προύχοντας ἐν ἱεροσολῶν καὶ ταῖς ἀνωτάτω τιμαῖς ἐκ νόμου κατεστημένους ὁμοῦ τοῖς ἄλλοις, οὐκ ἂν ἐσθήμασιν ὄντας ἱεροῖς, καὶ τοῖς τῆς λειτουργίας πρεπωδέστεροις· ἐν σάκκῳ δὲ μᾶλλον, ἦτοι πενθικοῖς περιβλήμασι κατηφιτισμένους ἵναί προσηλάσθαι πρὸς τὸν μακάριον προφήτην Ἡσαΐαν, ἀπαγγεῖλαι τε ὅτι θλίψεως αὐτοῖς ἐπιπέπτωκεν ἡμέρα καὶ ὀνειδισμοῦ. Μονονοχὶ γὰρ, φησὶ, κατονειδίζει Θεὸς τοὺς τὴν ἁγίαν οἰκοῦντας πόλιν, ὡς τῆς κατὰ νόμον ἐπιεικείας ἡμεληχότας· ἐλέγχει δὲ πεπλημμεληχότας, ἐπάγει τε οὕτω τὰ ἐξ ὀργῆς. Ἄκειν τε εἰς τοῦτο ὑπὸ τὰ πράγματα αὐτοῖς διαβεβαιούντο σαφῶς ὡς εἰκέναι τὸν Ἰσραὴλ γυναίκα μὲν τικτούση, γενομένη δὲ λοιπὸν ἐν ἐσχάτοις διὰ τὸ μὴ δύνασθαι τεκεῖν. Βούλεται δὲ καὶ διὰ τῆς τοῦ προφήτου μεστειίας ἐπακούσαι τῶν λόγων Ραψάκου τὸν τῶν ὄλων Θεόν, οὗς ἀκήκοε δι' ἑαυτοῦ. Λαυθαίνει γὰρ αὐτὸν

Judæorum gubernatoribus, et mundi judex ab illis judicatus est. Sed tacuit, inquit, mentientium vocibus minime respondens. Dein dicit ei princeps sacerdotum : « Adjuro te, per Deum vivum, ut nobis dicas, tunc es Christus ille Filius Dei? Ait illi Jesus : Tu dixisti. Verum aio vobis : Ab hoc tempore videbitis Filium hominis sedentem ad dexteram potentie, et venientem in nubibus cœli. Tunc princeps sacerdotum, conscissis vestibus, dixit : Blasphemavit ²². » Dixitque etiam per unum e prophetis universorum Deus sanguini Israelitico : « Disrumpite corda vestra, et non vestimenta vestra ²³. » Putabant enim fortassis se pie facere, et summis honoribus Deum oblectare, cum propter blasphemias in eum tunicas discinderent, etiamsi vaticinia Moysis nihili penderent. Saccum vero seu indumentum lugubre circumposuit Ezechias, ascenditque in donum Dei, et sane merito. Lugere enim consentaneum est, et plorare, et affligi eos qui in summo discrimine malorumque cuspide versantur, Deumque spem salutis facere, ipsi assidere et adhærere, ubi possit quis ad eum preces decentissime fundere.

VERS. 2-4. Et misit Eliacim œconomum, et Somnam scribam, et seniores sacerdotum, indutos sacco, ad Isaiam filium Amos, prophetam et dixerunt ei : Hæc ait Ezechias : Dies afflictionis et opprobrii, et redargutionis et iræ est hodiernus dies, quia venit dolor parienti, sed vires non habet ad parientium : si quomodo audiat Dominus Deus tuus verba Rabsacis, quæ misit rex Assyriorum, ad maledicendum Deo viventi, et ad objiciendum verba, quæ audivit Dominus Deus tuus, et deprecaberis ad Dominum Deum tuum pro relictis his.

Præcellentes sacerdotio viros, et ex lege summis ornatos honoribus, jubet simul cum aliis ire ad beatum prophetam Isaiam, non sacris indutos vestibus, et ministerio convenientioribus, sed potius saccis et lugubribus **483** indumentis, ut renuntiarent accidisse sibi diem afflictionis et opprobrii. Tantum enim non, inquit, exprobrat Deus civitatis sanctæ incolis, quasi æquitatem moderationemque in lege præscriptam neglexissent : delinquentesque redarguit, inducitque sic iræ signa. Eoque res ipsorum venisse, palam affirmant, ut similis sit Israel mulieri parienti, et quæ extremis torquetur post cruciatibus, eo quod non queat parere. Vultque Deum universorum, per prophetæ intercessionem, audire verba Rabsacis, quæ per se ipsum audivit. Latet enim illum eorum quæ sunt nihil. Quasi vero multis jam in aliis civitatibus dirutis ædificiis at-

viderat Cotelerius *Monum. Eccl. Gr.* II, p. 535. Edit.

²² Matth. xxvi, 64, 65. ²³ Joel II, 13

(1) Ed. Θαυμάζειν, *admirari*, corr. ex cod. Venet. ap. *Mai Bibl. Nov. PP.* III, 445; quod jam

que incensis, Deprecare, inquit, pro relictis his. A Ezechias valde prius adiutorem rogat fieri eum qui apud Deum in pretio est, videlicet prophetam. Utile igitur ad genua accidere Deo, sanctis viris assistentibus. Annuit enim propter eos, et sæpe miseretur lacrymæ etiam ignavorum. ἀγίων. Κατανεύει γὰρ δι' αὐτούς, καὶ ἐποικτεῖρει πολλάκις καὶ τῶν βραθυμῶν εὐθότων τὸ δάκρυον.

VERS. 5-7. *Et dixit eis Isaias : Sic referetis domino vestro : Hæc ait Dominus : Ne timeas verba quæ audisti, quibus maledixerunt mihi legati regis Assyriorum. Ecce ego immitto in illum spiritum, et audito nuntio revertetur in regionem suam, et cadet gladio in terra sua.*

Confirmat et recreat Deus, nec ita multo post, imo statim et confestim eum qui ipsi confidit, spemque ei ostendit auxiliarem : nec caruit prænio, quod ad domum Dei cucurrit, simulque precibus, doloris quoque lacrymas emisit. Placatur sic humanissimus universorum Dominus. Cum enim Rabsaces omnem præcidisset spem salutis, Israelitis, etiamsi vellet servare is qui omnia potest Deus, impie dicitans : Ne decipiat vos Ezechias, quod liberaturus sit Deus Jerusalem e manu mea. Num liberaverunt dii gentium illorum regionem quisque suam de manu mea ? Hinc nec sine causa liberat his terroribus, nec frigidis et anilibus sermonibus, et barbarica dicacitate eos dejici sinit, sed potius ad spem optatissimam erigit, cum ait, superbum tyrannum nolentem volentem in suos fines reducendum malo spiritu territante, et metum ipsi **484** non tolerabilem de suo regno injiciente, et casurum gladio, non periclitantem in aliena regione, nec vero hostium strage gloriantem, aut splendidis propter fortitudinem in hostes honorariis locupletatum, sed in terra sua, idque præter spem et opinionem, et a quibus servari par erat, in discrimen vocatum. Qui vero sint isti, ex consequentibus videbimus.

ἔκει ἐν τῇ γῆ αὐτοῦ παρ' ἐλπίδα τοῦτο, καὶ ἀδοκῆτως ποιεῖσθαι τὰς διατριβὰς, πέπτωκεν ἐκεῖ, καὶ παρ' οὐκ τῶν ἐφεξῆς εἰσόμμεθα.

VERS. 8-13. *Et reversus est Rabsaces, et deprehendit regem obsidentem Lobnan, audivitque rex Assyriorum, egressum esse Tharatha regem Æthiopum, ut obsidione premeret eum. Et hoc audito, reversus est, et misit nuntios ad Ezechiam dicens : Sic referetis Ezechiae regi Judææ : Ne decipiat te Deus tuus, cui confisus es, dicens : Non tradetur Jerusalem in manus regis Assyriorum. An non audivisti quæ fecerunt reges Assyriorum omni terræ quam destruxerunt ? Num liberarunt eos dii gentium, quos patres mei perdiderunt ? Gazan, et Charan, et Raphis, quæ sunt in regione Thæman ? Ubi sunt reges Emath, et Arphath, et civitatis Empharaim, Ana et Ava ?*

Καὶ εἶπεν αὐτοῖς Ἡσαίας· Οὕτως ἐρεῖτε πρὸς τὸν κύριον ὑμῶν· Τάδε λέγει Κύριος· Μὴ φοβηθῆς ἀπὸ τῶν λόγων ὧν ἤκουσας, οὗς ὠνεῖδισάν με οἱ πρέσβεις βασιλέως Ἀσσυρίων. Ἴδού ἐγὼ ἐμβάλλω εἰς αὐτὸν πνεῦμα, καὶ ἀκούσας ἀγγελίαν ἀποστραφήσεται εἰς τὴν χώραν αὐτοῦ, καὶ B πεσεῖται μαχαρὰ ἐν τῇ γῆ αὐτοῦ.

Παραθαρσύνει Θεὸς, καὶ οὐκ εἰς μακρὰν, ἀλλ' εὐθὺ καὶ παραχρῆμα τὸν ἐπ' αὐτῷ πεποιθότα, καὶ ὄνησιφόρον αὐτῷ δέδειχε τὴν ἐλπίδα, καὶ οὐκ ἀμισθον τὸ δραμεῖν εἰς οἶκον Κυρίου, καὶ ὁμοῦ ταῖς λιταῖς τὸ ἐκ πόνου καθεῖναι δάκρυον. Ἐκμειλίσεται οὕτως φιλόανθρωπος ὢν ὁ τῶν ὄλων Δεσπότης. Ἐπειδὴ δὲ ὁ Ῥαψάκης ἀποκείρων τῶν ἐξ Ἰσραὴλ τοῦ σωθῆναι τὴν ἐλπίδα, κὰν εἰ ἔλοιτο διασώζειν αὐτούς ὁ πάντα ισχύων Θεὸς, ἀνοσίως ἔφρασκε· Μὴ ἀπατάτω ὑμᾶς Ἐζεχίας, ὅτι ῥύσεται ὁ Θεὸς Ἱερουσαλὴμ ἐκ χειρὸς μου. Μὴ ἐβρῦσαντο οἱ θεοὶ τῶν ἐθνῶν τούτων ἕκαστος τὴν ἑαυτοῦ χώραν ἐκ χειρὸς μου ; Ταύτη τοι καὶ μάλα εἰκότως ἀπαλλάττει δειμάτων, καὶ ψυχροῖς, καὶ γράωδες λόγοις, καὶ βαρβαρικαῖς ἀθυροστομίαις C ἐπιστυγνάζειν οὐκ ἐξ, μᾶλλον δὲ ἀναβρῶνυσιν εἰς πολυεύκτον ἐλπίδα, καὶ οὐχ ἐκόντα λέγων τὸν ἀλαζύνα τύραννον ἀνακομισθήσεσθαι εἰς τὴν ἑαυτοῦ, πονηροῦ καταπτοῦντος πνεύματος, καὶ εἰς δειλίαν αὐτὸν τὰς ὑπὲρ γε τῆς ἑαυτοῦ βασιλείας οὐ φορητῶς συναλεύοντος, πεσεῖσθαι δὲ καὶ μαχαρὰ, κινδυνεύσαντα μὲν οὐδαμῶς ἐν ἀλλοδαπῇ, οὔτε μὴν ἐπαυχῆσαντα ταῖς κατὰ τῶν πολεμίων σφραγαῖς, καὶ τῆς κατ' ἐχθρῶν εὐανδρίας, λαμπρὰ πλουτοῦντα γέρα· ἀλλ' ἐν τῇ γῆ αὐτοῦ (1) ποιεῖσθαι τὰς διατριβὰς, πέπτωκεν D συμβεβηκός· Ἐνθα γὰρ οἴεσθαι δειμάτων ἀπηλλαγμένον ἦν εἰκὸς σώζεσθαι κινδυνεύοντα. Τίνες δὲ οὗτοι

Καὶ ἀπεστρεψε Ῥαψάκης, καὶ κατέλαβε πολιορκούντα τὸν βασιλέα Λαμνὰ· καὶ ἤκουσε βασιλεὺς Ἀσσυρίων ὅτι ἐξῆλθε Θαραθὰ βασιλεὺς Αἰθιοπίων πολιορκῆσαι αὐτόν· καὶ ἀκούσας ἀπέστρεψε, καὶ ἀπέστειλεν ἀγγέλους πρὸς Ἐζεχίαν, λέγων· Οὕτως ἐρεῖτε Ἐζεχίᾳ βασιλεῖ τῆς Ἱουδαίας· Μὴ σε ἀπατάτω ὁ Θεὸς σου ἐφ' ᾧ πέποιθας ἐπ' αὐτῷ, λέγων· Οὐ μὴ παραδοθῆ Ἱερουσαλὴμ εἰς χεῖρας βασιλέως Ἀσσυρίων· Ἡ οὐκ ἤκουσας ἃ ἐποίησαν βασιλεῖς Ἀσσυρίων, πᾶσαν τὴν γῆν ἀπόλεσαν ; μὴ ἐβρῦσαντο αὐτούς οἱ θεοὶ τῶν ἐθνῶν, οὗς οἱ πατέρες μου ἀπόλεσαν, τὴν τε Γάζαν καὶ Χαρρὰν, καὶ Ῥαφεῖς, αἱ εἰσιν ἐν χώρᾳ Θαιμάρ ; Ποῦ εἰσιν οἱ βασιλεῖς Αἰθιόθ, καὶ Ἀρζάθ, καὶ πόλις Ἐμφαρουεῖμ Ἀνὰ καὶ Αὐθά,

(1) Abundant in Græco cod. nonnulla, quæ hic representantur.

Κατειλημμένης τάχα που τῆς Λάχης, καὶ ὑπὸ Ἀ χεῖρα γεγενημένης τὴν βαρβαρικὴν, ἐπολιορκεῖτο μετ' ἐκείνην ἡ Λαμυὰ, ἐκεῖ Ῥαφάκης κατειληφέναι λέγεται τὸν Ἀσούριον· ὁ δ' ἐτεθορύθητο λίαν. Κατεστράτευσεν γὰρ αὐτοῦ Θαραθὰ Αἰθιοπῶν βασιλεὺς. Ἐἵτα δεδιὼς μὴ καταληφθεῖσθαι αὐτῷ τῆς χώρας ἔξω γένοιτο θώκων τῶν περιφανεστάτων, ἀφίησι μὲν τὴν Ἰουδαίαν, σπεύδει δὲ μᾶλλον εἰς τὴν ἑαυτοῦ· πλήν οὐ καθυφῆκε τῆς ἐνούσης ὠμότητος αὐτῷ. Πρὸς ἀκράτους δὲ ὤσπερ ὄργας ἀνακαυμένους, διὰ τοι τάχα που τὸ μὴ θελήσει τούτους ἐξ Ἰσραὴλ, ἦτοι τούτους τὴν ἅγιαν οἰκούντας πόλιν τοῖς τοῦ Ῥαφάκου λόγοις ἀναπεισμένους αὐτομολῆσαι παρ' αὐτὸν, ἀθυροστομεῖ δὴ πάλιν κατὰ τῆς τοῦ Θεοῦ δόξης ὁ δειλιος· καὶ τισι τῶν οἰκείων ἐντέλλεται δρομαίως ἵνα ἵπτοι πρὸς Ἐζεχίαν ἀπαγγεῖλαι τὰ οἱ τὰ παρ' αὐτοῦ. Ταῦτα δὲ ἦσαν δυσφημίαι κατὰ Θεοῦ λέγοντος σαφῶς· ἐπειδὴ τῶν ἐτέρων χωρῶν ἦτοι ἐθνῶν οἱ θεοὶ τοῖς προσκυνοῦσιν αὐτούς συνδιολώσασιν, μηδ' ἂν αὐτὸν ἰσχύσασιν τὸν τῶν Ἑβραίων Θεὸν ἐξελέσθαι τε αὐτούς, καὶ τῆς Ἀσσυρίων ἐξαρπάσαι χεῖρός. Ἐἵτα πόλεις ἀπαριθμεῖται παπορθημένας, ἃς καὶ ἦν εἰκὸς δύνασθαι πολλά, ἐξ ὧν ἕτεροι πεπόνθασιν. Διὰ τούτων αὐτῶν καταπτώων, ὡς τεθνηζομένους, καὶ τούτους ἐπ' αὐτῷ πεποιότας τῷ πάντων κρατοῦντι Θεῷ.

Καὶ ἔλαβεν Ἐζεχίας τὸ βιβλίον παρὰ τῶν ἀγγέλων, καὶ ἤνοιξεν αὐτὸ ἐναντι Κυρίου· καὶ προσηύξατο Ἐζεχίας πρὸς Κύριον λέγων· Κύριε Σαβαὼθ ὁ Θεὸς Ἰσραὴλ ὁ καθημένος ἐπὶ τῶν Χερουβίμ, σὺ μέγας Θεὸς εἰ πάσης βασιλείας τῆς οἰκουμένης. Σὺ ἐποίησας τὸν οὐρανὸν, καὶ τὴν γῆν. Εἰσάκουσον, Κύριε, εἰσδέξου, Κύριε, καὶ ἴδε τοὺς λόγους, οὓς ἀπέστειλε Σεναχηρείμ, ὀνειδίξεν Θεὸν ζῶντα.

Ἐκ πολλῆς ἄγαν τῆς εἰς Θεὸν εὐσεβείας ἀπλοῖ τὸ βιβλίον, οὐχ ὡς ἀγνοοῦντι Θεῷ τῆς τοῦ Σεναχηρείμ ἀλαζονείας τὸ μέγεθος, κατακεκραγῶς δὲ μᾶλλον τῆς βαρβαρικῆς ἀπονοίας, καὶ οἰονεὶ μάρτυρα τῆς ἐκείνου θρασυστομίας ποιούμενος αὐτὸν τὸν τῶν ὄλων κατεξουσιάζοντα Θεόν. Ἄθρει δὲ ὅπως τοῖς τοῦ Σεναχηρείμ ἀναφέρεται λόγοις, ἀνατείνων τὴν ἱκετηρίαν. Ὁ μὲν γὰρ τό γε ἦκον ἐπ' αὐτῷ τὴν τοῦ Θεοῦ δόξαν κατακερτομῶν· Μὴ σε ἀπατάτω, φησὶν, ὁ Θεός σου, ἐφ' ᾧ σὺ πέποιθας ἐπ' αὐτῷ λέγων· Οὐ μὴ παραδοθῆ Ἱερουσαλὴμ εἰς χεῖρας βασιλέως Ἀσσυρίων. Ὁ δὲ τῆς ἐξουσίας ὁμολογεῖ τὸ μέγεθος, Κύριον Σαβαὼθ ὀνομάζων αὐτὸν, καὶ Θεὸν Ἰσραὴλ, καὶ ἐπὶ πᾶσαν τὴν κτίσιν τὴν ἄνω τε καὶ λογικὴν. Σὺ γὰρ εἶ, φησὶν, ὁ καθημένος ἐπὶ τῶν Χερουβίμ. Προσομολογεῖ δὲ ὅτι· καὶ εἰ λέγοντο τινες ἐπὶ γῆς βασιλεῖς· ἀλλ' οὖν ὁ φύσει τε καὶ ἀληθῶς βασιλεὺς, καὶ πάντα ὑπὸ πόδας ἔχων, αὐτὸς ἂν εἴη καὶ μόνος ὁ γῆς τε καὶ οὐρανοῦ δημιουργὸς, καὶ ὑποστήσας νεύματι τὰ οὐκ ὄντα ποτέ. Εἰσακούσαι δὲ παρακαλεῖ καὶ εἰσδέξαι, τοῦτ' ἔστι, μὴ παραβλέψαι, καὶ παρελθεῖν, τὰς οὕτω πικρὰς δυσφημίας· ἀλλ' ἐν δίκῃ κολάσαι τὸν ἀλιτήριον. Ὀνειδίξει γὰρ Θεὸν ζῶντα, φησὶ, τοῦτ' ἔστι, κατ' οὐδὲν εἰκότα τοῖς τῶν ἐθνῶν, οἷς ἐκεῖνος παρεκάζων αὐτὸν ἀνοσίως κατεθρασύνετο.

Occupata Lache, et redacta in potestatem barbaricam, obsidebatur post eam Lobna; illic Rabsaces dicitur invenisse Assyrium, qui multum angebatur: militavit enim contra illum Tharatha Æthiopian rex. Dein veritus ne, occupata ab ipso regione, sedibus suis pulcherrimis exueretur, relicta Judæa, properat in suam patriam, de crudelitate tamen sua nihil remisit. Ira autem impotenti inflammatus, quod Israelitæ seu sanctæ civitatis incolæ nolent ad ipsum confugere, verbis Rabsacis persuasi: de integro effreni ore blaterat miser contra divinam majestatem, et in mandatis dat quibusdam servis familiaribus ut properare se ad Ezechiam conferrent, eique hæc ipsius nomine renuntiarent. Erant autem blasphemix contra Deum, cum palam diceret, quoniam dii aliorum, sive regionum simul cum adoratoribus suis perierant, non posse ipsum Deum Hebræorum eos eripere, et a manu Assyriorum defendere. Tum urbes vastatas enumerat, quas etiam verisimile est multum potuisse. Ex ipsis quæ reliqui passi sunt, hos velut jam morituros percellens, qui ipsi Deo omnium dominatori confisi sunt.

VERS. 14-17. Et accepit Ezechias librum a nuntiis, aperuitque eum coram Domino, et oravit Ezechias ad Dominum dicens: Domine Sabaoth Deus Israel, qui sedes super Cherubim, tu solus Deus es omnis regni orbis terrarum. Tu fecisti cælum et terram. Exaudi, Domine, inspice, Domine, et vide, et audi verba quæ misit Senacherim, ut maledicat Deo viventii.

Ex immensa pietate in Deum, explicat librum Deo, non quasi ignoranti arrogantix Senacherim magnitudinem, sed ut in barbaricam hanc superbiam exclamaret, ejusque audacis et duri oris ac procacitatis, ipsum universorum Dominatorem quasi testem faceret. Ac vide quomodo Senacherim sermonibus adversetur, edens hanc supplicationem. Nam ille, quantum in se erat, Dei majestatem incessens, inquit: Ne diciat te Deus tuus, cui confisus es, dicendo: Non tradetur Jerusalem in manus regis Assyriorum. At hic dominationem magnitudinem confitetur, cum eum Dominum Sabaoth nominat, et Deum Israelis, et superiorem omni creatura, superna et rationis compote. Tu enim es, inquit, qui sedes super Cherubim. Confitetur porro, etiamsi quidam in terra reges dicantur, hunc natura et vere regem esse, et omnia pedibus substrata habere, ipsum esse solum et terræ et cœli conditorem, et nutu ea quæ non erant quondam, sustentare. Exaudire obsecrat, et inspicere, id est, non despicere, neque præterire has adeo diras blasphemias, sed hunc consecretatum juste plectere. Maledixit enim, inquit, Deo viventii, id est, nullo modo similem gentium diis, quibus ille audax eum impie comparavit.

VERS. 18-20. Vere quidem vastarunt reges Assyriorum orbem terræ universum, et regionem eorum, et coniecerunt idola ipsorum **486** in ignem; non enim dii erant, sed opera manuum hominum, ligna et lapides, et perdidērunt eos. Tu autem, Domine Deus noster, serva nos de manu eorum, ut cognoscat omne regnum quod tu sis Deus solus.

Audivi, inquit, barbarum dicentem: Num liberaverunt dii gentium suam quisque regionem a manu mea? Et si hoc dicat quispiam, laudo et credo. Superarunt enim omnem terram, urbes coneremarunt: cum falso nominati dii nihil ferre opis potuerint: nullum enim servarunt. Qui enim, aut unde? cum facti sint ex lapide et ligno, et opera artis lapidariæ, sintque fabricarum opificium? Hinc etiam cum suis cultoribus perierunt. Sed tu serva nos, o Domine. Hoc enim certo argumento erit, fidemque faciet universo orbi terrarum, ut firmam concipiant fiduciam, quod tu solus sis Deus. Quemadmodum enim quod caperentur regiones gentium, testimonium erat contra falso nuncupatos deos, quod omnino nihil sint: sic etiam, quod effugiat ejusque evadat manus Jerusalem, quæ tibi subest et tua est, testatam quoque propemodum et perspicuam faciet omnibus undique hominibus liberationem tuæ potentiae, et absolutissimæ gloriæ, quodque solus sis tu ipse Deus, et in cælo et in terra.

VERS. 21. Et missus est Isaias filius Amos ad Ezechiam, et dixit ei: Hæc dicit Dominus Deus Israel: Audivi quæ orasti ad me de Senacherim rege Assyriorum.

Non longe post servat, sed in propinquo est, et quasi ad pedes orationis ac petitionis, exitus. Mittitur enim propheta, qui ante hæc contra barbarum tacuit, et hunc contra eum Dei calculum ac sententiam non retulit: Hæc, inquit, dicit Deus Israel. Animat credentem, nec dicit aliquem e falso nuncupatis diis misisse, sed eum in bonam spem vocans, Dominam nominat, et Deum Israelis. Laudat quidem et approbat quodammodo, inquit: Audivi quæ orasti ad me de Senacherim rege Assyriorum. Probo enim sane, inquit, hunc zelum et affectum; novi pietatem: hanc contra me blasphemiam et maledicentiam ferre non poteras, accessisti lacrymans, et tanquam dolens meo nomine, et tuam fecisti trinitatem, hæc in me facta convicia. Laude ergo dignissimus est sanctorum zelus, et Dei gloria contumeliis et maledictis exagitata, cum **487** hi dolent, lætatur Deus.

VERS. 22, 23. Hic est sermo quem locutus est de illo Deus: Contemnit te et subsannat te, virgo filia Sion, in te caput movet filia Jerusalem. Quem exprobasti, et quem concitasti? aut contra quem sustulisti vocem tuam? et non sustulisti in excelsum oculos tuos ad Sanctum Israelis, quia per nuntios probra jecisti in Dominum.

Exponit deinceps calculum et iudicium contra

Ἐπ' ἀληθείας γὰρ ἠρῆμισαν βασ. λείς Ἀσσυρίων τὴν οἰκουμένην ὅλην, καὶ τὴν χώραν αὐτῶν, καὶ ἀρέβαλον τὰ εἰδωλα αὐτῶν εἰς τὸ πῦρ. Οὐ γὰρ θεοὶ ἦσαν. ἀλλ' ἔργα χειρῶν ἀνθρώπων, ξύλα, καὶ λίθος, καὶ ἀπόλωσαν αὐτούς. Σὺ δὲ, Κύριε ὁ Θεὸς ἡμῶν, σῶσον ἡμᾶς ἐκ χειρῶν αὐτῶν, ἵνα γινῶ πάσα βασιλεία τῆς γῆς ὅτι σὺ εἶ ὁ Θεὸς μόνος.

Ἀκήκοα, φησὶ, τοῦ βαρβάρου λέγοντος· Μὴ ἐρρύσαντο οἱ θεοὶ τῶν ἔθνῶν ἕκαστος τὴν αὐτοῦ χώραν ἐκ χειρὸς μου; Κἂν εἰ τοῦτο λέγοι τις, ἐπαινῶ καὶ πεῖθομαι. Κεκρατήχασαι γὰρ ἀπάσης τῆς γῆς, καὶ τὰς πόλεις ἐνέπρησαν, οὐδὲν ἀπόνασθαι δυναμένης τῶν ψευδωνύμων θεῶν· σεσώκασαι γὰρ οὐδένα. Πῶς γὰρ, ἢ πόθεν, ξύλου τε καὶ λίθου πεποιημένα καὶ τέχνης ἔργα λιθουργικῆς, καὶ τεκτόνων ὄντες φιλοτεχνήματα: Ταῦτ' ἔχει τοὶ καὶ τοῖς ἰδίῳ προσκυνηταῖς ὁμοῦ διολώλασιν. Ἀλλὰ σὺ, σῶσον ἡμᾶς, ὦ Δέσποτα. Τεκμήριον γὰρ καὶ τοῦτο, καὶ ἀναπαίθει πᾶσαν τὴν ὑπ' οὐρανὸν, εἰς γε τὸ χρῆναι διακεῖσθαι, καὶ ἀραρότως ὅτι σὺ μόνος εἶ Θεός. Ὅσπερ γὰρ τὸ ἀλῶναι τὰς ἔθνῶν χώρας κατεμαρτύρησε τῶν ψευδωνύμων θεῶν, τὸ μὴδὲν εἶναι παντελῶς· οὕτω, καὶ τὸ διαφυγεῖν τῆς ἐκείνων χειρὸς ἔξω γενέσθαι τὴν Ἱερουσαλήμ τὴν ὑπὸ σοὶ τε καὶ σὴν μονοουχί καὶ διαμαρτύρεται, καὶ σαφῆ ποιήσεται τοῖς ἀπανταχοῦ τὴν ἀνάβησιν τῆς σῆς εὐσθενείας, καὶ ἀκηράτου δόξης, καὶ ὅτι μόνος εἶ αὐτὸς ὁ Θεὸς ἐν τε οὐρανῷ, καὶ ἐπὶ γῆς.

Καὶ ἀπεστᾶλη Ἡσαΐας υἱὸς Ἀμὸς πρὸς Ἐzechiam, καὶ εἶπεν αὐτῷ· Τάδε λέγει Κύριος ὁ Θεὸς Ἰσραὴλ· Ἦκουσα ἃ προσήψω πρὸς με περὶ Σαναχηρείμ βασιλέως Ἀσσυρίων.

Οὐ μακρὰν ὁ αὐξων, ἀλλ' ἐγγὺς καὶ οἶονε κατὰ πόδα τῆς προσευχῆς τῶν αἰτηθέντων τὸ πέρας. Ἀποστέλλεται μὲν γὰρ ὁ προφήτης· σεσιγηκῶς δὲ τῶς τὰ ἐπὶ τῷ βαρβάρῳ, καὶ τὴν ἐπ' αὐτῷ τοῦ Θεοῦ ψήφον οὐκ ἀπαγγέλλας· Τάδε λέγει Κύριος, φησὶν, ὁ Θεὸς Ἰσραὴλ. Ἐπιβρόνουνσι τὸν πιστευκῶτα, καὶ οὐχ ἕνα τινὰ τῶν ψευδωνύμων θεῶν ἀποφαίνει τὸν ἀποστελλαντα, εὐθαρσῆ δὲ μᾶλλον ἀποτελῶν Κύριον ὀνομάζει, καὶ Θεὸν Ἰσραὴλ. Ἐπαινεῖ δὲ ὡσπερ καὶ ἀποδέχεται λέγων· Ἦκουσα ἃ προσήψω πρὸς με περὶ Σαναχηρείμ βασιλέως Ἀσσυρίων. Μονοουχί γὰρ, φησὶν, ἀποδέχομαι τὸν ζῆλον, οἶδα τὴν φιλοθετίαν, ἀφόρητον ἐποίησα τὴν κατ' ἐμοῦ δυσφημίαν· προσῆλθε δεδακρυμένος, καὶ οἶον ἀλήθης ὑπὲρ ἐμοῦ, καὶ σὴν ἐποίησα λύπην τοὺς εἰς ἐμὲ γεγονότας ὄνειδισμούς. Ἀξιεπαυνετώτατος τὸίνυν τῶν ἁγίων ὁ ζῆλος, καὶ τῆς τοῦ Θεοῦ δόξης δυσφημουμένης, ὅταν ἀληθῶσιν αὐτοῖ, Θεὸς κατευφραίνεται.

Οὗτος ὁ λόγος δὲ ἐλάλησε περὶ αὐτοῦ ὁ Θεός· Ἐγαύλισέ σε καὶ ἐμυκτήρισέ σε παρθένος θυγάτηρ Σιών· ἐπὶ σοὶ κεφαλὴν ἐκίνησε θυγάτηρ Ἱερουσαλήμ. Τίνα ὠνείδισας καὶ παρώξυνσας; ἢ πρὸς τίνα ὑψώσας τὴν φωνὴν σου; Καὶ οὐκ ἦρας εἰς ὑψὸς τοὺς ὀφθαλμούς σου εἰς τὸν Ἄγιον τοῦ Ἰσραὴλ, ὅτι δι' ἀγγέλων ὠνείδισας Κύριον. Ἐμφανῆ λοιπὸν τὴν ἐπὶ τῷ βαρβάρῳ καθίστησι

ψῆφον· καὶ φησιν ὅτι μυκτηρισμὸν ἐπ' αὐτῷ ποιήσεται, καὶ καταβονήσει τὴν κεφαλὴν παρθένου θυγατρὸς Σιών ἢ τὴν Ἱερουσαλήμ. Φαμέν δὲ ὅτι παρθένον, καὶ θυγατέρα τὴν Σιών ἦτοι τὴν Ἱερουσαλήμ ὀνομάζει· καὶ παρθένον μὲν ὡς ἀμόλυντον, καὶ τὸν τῆς βδελυρᾶς εἰδωλολατρίας οὐκ ἔχουσαν μῶμον· θυγατέρα δὲ, ὅτι τὴν παρὰ πατρὸς ὀφειλομένην διέθεσιν τοῖς ἐξ αὐτοῦ τέκνοις ὑπονεμένην αὐτῇ. Ἐφαύλισε δὲ τὸν Ἀσσύριον, ἦτοι κεφαλὴν ἐπ' αὐτῷ κεκίνηκέ τινα τρόπον· ἐπεμείδισσε γὰρ ἠττωμένῳ, καὶ οἶον ἔδῃν καὶ μέλος ἀναρμόνιον τὰς αὐτοῦ ποιήσεται συμφορᾶς. Ἔϊτα πρὸς αὐτὸν φησι· Τίνα ὠνεΐδισας, καὶ παρώξυνας; ἢ πρὸς τίνα ὑψώσας τὴν φωνὴν σου; Ἄρα γὰρ ἓνα τῶν ψευδωνύμων θεῶν ταῖς οὐτῶ θερμαῖς ἐλύπεις φωναῖς; Καίτοι πῶς οὐκ ἔδει, φησὶ, τὸν τῆς διανοίας ὀφθαλμὸν εἰς ὕψος ἐπαῖραι, ἐνοῆσαι τε ἄρα, τίς δὲ καὶ πόσος ἐστὶν ὁ Θεὸς τοῦ Ἰσραὴλ; Ἔδει καὶ ἐπ' αὐτῆς τῆς τῶν κτισμάτων θέας, τῆς τοῦ δημιουργοῦ δυνάμεως τὸ μέγεθος, ἀναλόγως ἰδεῖν. Ἔδει τῆς δόξης καταβῆσαι τὸ ὕψος, καὶ μηδὲν ἐπ' αὐτῷ λογίσασθαι τῶν χαμαλωτέρων. Ἄλλ' οὐδεὶν τῶν τοιούτων διαμνημονεύσας, φησὶν, ὠνεΐδισας τὸν Κύριον.

Σὺ γὰρ εἶπας· Τῷ πλήθει τῶν ἀρμάτων ἀνέβην εἰς ὕψος ὄρεων, καὶ εἰς τὰ ἔσχατα τοῦ Λιβάνου, καὶ ἔκαστα τὸ ὕψος τοῦ κέδρου αὐτοῦ, καὶ τὸ κάλλος αὐτῆς, καὶ εἰσῆλθον εἰς ὕψος μέρους τοῦ δρυμοῦ, καὶ ἔθηκα γέφυραν, καὶ ἠρήμωσα ὕδατα, καὶ πᾶσαν συναγωγὴν ὕδατος.

Τῆς Περσικῆς ἀλαζονείας ἐξηγεῖται τὸν ἔχον, καὶ τὸ ἀσύνετον φύσημα, καὶ τῆς μεγαληγορίας τὸ μέγεθος. Λιβάνῳ γὰρ παρεικάζει, καθὰ καὶ φθάσαντες ἐφημεν, τὴν τε τῶν Ἰουδαίων χώραν, καὶ αὐτὴν τάχα που τῶν Σαμαρειτῶν, ἣν κατωκίχασιν αἱ δέκα φυλαί. Ὁ μὲν γὰρ Λιβανὸς ὄρος ἐστὶν ἐν Φοινίκῃ κέδροις τὴν ξύλων ὕψου δὴ λίαν ἠρμένους εὐθαλῆς καὶ κατάκομον. Νοεῖται δὲ πως τοιαύτη τῶν Ἰουδαίων ἡ χώρα, ὕψηλὴ μὲν, ὅτι Θεὸς ἦν ὁ ἐπαμύνων αὐτῇ, δασεῖά γε μὴν, ὅτι ἀριθμοῦ κρείττονας ὄρεσθαι τοὺς ἐν αὐτῇ. Ἄλλ' εἶλον μὲν τὴν Σαμάρειαν οἱ Ἀσσύριοι τύραννοι, συγκατεδήλωσε δὲ αὐτῇ, καὶ τῆς Ἰουδαίας οὐκ εὐαριθμητοὺς πόλεις. Σὺ τοίνυν, φησὶν, ὦ Ἀσσύριε, γαῦρον ἔχων τὸ φρόνημα, καὶ τῶν γεγονότων τὴν ἔκδοσιν ταῖς αὐτοῦ δυνάμεσιν ἀνατιθεῖς, εἶπας ὅτι Τῷ πλήθει τῶν ἀρμάτων ἀνέβην εἰς ὕψος ὄρεων, καὶ εἰς τὰ ἔσχατα τοῦ Λιβάνου, τοῦτ' ἐστὶν, ἐπ' αὐτὴν τὴν βασιλείαν τὴν παρὰ γε τοῖς ἐξ Ἰσραὴλ. Ἐκάστα τὸ ὕψος τοῦ κέδρου αὐτοῦ. Αὐτοῦ τίνος; Τοῦ Λιβάνου, δηλονότι τῆς Ἰουδαίας. Ὑψος δὲ κέδρου τὴν παρ' αὐτοῖς βασιλείαν φησὶ, καὶ εἰσῆλθον εἰς ὕψος μέρους τοῦ δρυμοῦ. Ὡς γὰρ ἐφημ, τῇ τῶν Σαμαρειτῶν συνδιολώσας πολλὰ τῆς Ἰουδαίας πόλεις. Ἐφησὶ δὲ ὅτι Ἐθηκα γέφυραν, καὶ ἠρήμωσα ὕδατα, καὶ πᾶσαν συναγωγὴν ὕδατος. Πέρσαι γὰρ καὶ Ἀσσύριοι ταῖς ἑαυτῶν δυνάμεσι τὸ πάντα εὐνάσθαι κατορθοῦν ἀπονέμοντες, ἐν τῷ καταθεῖν τῶν χωρῶν, τοὺς μὲν τῶν ποταμῶν ἐγεφύρουν, ἔφερον δὲ πλειστάκις ὡς βυτες τοσοῦτο: τὸν ἀριθμὸν, ὡς δαπανᾶν εὐνάσθαι πηγὰς, καὶ ὕδατων συναγω-

A barbarum, atque sanis et ludibris excepturam eum, et concussuram caput, virginem filiam Sion, sive Jerusalem. Dicimus vero eum virginem et filiam dicere, Sionem seu Jerusalem: virginem quidem, utpote impollutam, et detestabilis idololatriæ macula non infectam: filiam autem, quod patris affectam, quo suos liberos prosequi debet, ei tribuerit. Contempsit Assyrium, et caput in illum movit quodammodo: nam derisit victum, et ejus calamitates in cantilenam et carmen concinnum vertit. Deinde ait ei: Cui exprobrasti, et quem contitasti? vel contra quem extulisti vocem tuam? An enim aliquem falso nuncupatum deum his ardentibus et inflammatis verbis offendisti? Nonne decebat, inquit, mentis oculos in altum attollere, et cogitare quis et quantus sit Deus Israelis? Decebat etiam ex ipsa creationis inspectione, opificis potentiae magnitudinem ratione quadam et analogia perspicere: decebat majestatis ejus celsitudinem intueri, et contra eum nihil humile et terrenum cogitare. Verum, inquit, nihil horum tibi venit in mentem, probra jecisti in Dominum.

VERS. 24, 25. Tu enim dixisti: Multitudine curruum ego conscendi altitudinem montium, et extrema Libani, et succidi altitudinem cedri ejus, et pulchritudinem ejus, et intravi in altitudinem partis silvæ, et posui pontem, et vastavi aquas, et omnem collectionem aquæ.

C Persicæ arrogantiae fastum, et stultum tumorem, et jactantiæ magnitudinem exponit. Nam comparat Libano, sicuti ante diximus, regionem Judæorum, et Samariam etiam fortassis, quam duodecim tribus incoluerunt. Libanus enim mons est in Phœnicia, cedrorum lignis altissimis floridus et referus. Intelligitur vero talis esse Judæorum regio, excelsa quidem, quod 488 Deus sit qui illis subveniet, densa vero, quod cernantur esse in ea innumerabiles. Verum Samariam Assyrii tyranni ceperunt, unaque cum ea, Judææ civitates innumeras vastarunt. Tu igitur, inquit, o Assyrie, qui superbo et elato es animo, quique rerum gestarum eventum copiis tuis ascribis, dixisti: Multitudine curruum ascendi in altitudinem montium, et in extrema Libani, id est, ad ipsum Israeliticum regnum. Succidi altitudinem cedri ejus. Cujus tandem? Scilicet Libani, Judææ. Altitudinem cedri, eorum regnum dicit. Et intravi in altitudinem partis silvæ. Etenim, ut dixi, una cum terra Samaritanorum, multæ quoque Judææ urbes deletæ sunt. Dixisti etiam: Posui pontem, et vastavi aquas, et omnem collectionem aquarum. Persæ enim et Assyrii suis viribus attribuentes quod omnia præclare administrarent, cum regiones incursionibus infestarent, supra quædam flumina pontes construebant, sæpe vere auferebant, ut qui toti numero essent ut fontes et congregationem aquarum potuerint consumere, nec ipsa adeo flumina quandoque succerint viris et equis sitientibus. Græci autem scriptores,

qui res Persicas suis scriptis mandarunt, dicunt eos ponte stravisse Hellespontum. Et si flumen, inquit, adeunti regionem vel civitatem, in medio obstare inveniatur, imperasse tyrannum his verbis : Potando consumatur. Hujus igitur Persarum elationis meminit universorum Deus, et jactabundos et gloriosulos redarguit. Deinde post ostendit non potuisse ipsos hæc tam fastuosa, de quibus superbiaerunt, exsequi : sed hoc ejus decretum contra delinquentes prolatum, opinionem banc illis quod potuerint, ingeneravit.

ὁπέρογκα· ψήφος δὲ μᾶλλον ἢ παρ' αὐτοῦ κατὰ τῶν ἐνεποίησεν αὐτοῖς.

VERS. 26, 27, *Nonne hæc audivisti olim, quæ ego feci? Ab antiquis diebus decrevi, nunc autem ostendi, ut vastarem gentes in munitionibus, et habitantes in civitatibus munitis. Remisi manus, et exaruerunt, et fuerunt tanquam flos aridus in tectis, et ut gramen.*

Hæc igitur omnia, inquit, quæ te præstitisse putasti, nonne te pudet tuis viribus ascribere? Verum, o tu qui vanum supercilium tollis in re nihili, an non hæc audivisti olim, quæ ego **489** feci? Nam, inquit, si tu velis prophetarum meorum sermones perscrutari, jam ante dixi ea futura. Ego enim ab antiquis diebus decrevi, id est, definiti et annui : ostendique tempore nunc vocante demum ea quæ prænuntiata sunt : ut vastarem gentes in civitatibus munitis, id est, non infirmas aut captu faciles. Ego manus remisi, et exaruerunt. Qui enim quondam tolerantia et patientia continui eas, ac conservavi ut essent et consisterent, manum auxiliarem subtraxi, et instar herbarum exaruerunt, et sicuti gramen aridum igni in alimentum tradidi. Quod etiam alibi dicit ei : cum enim a Deo definita impius effecisset, et apud se plurimum sibi placeret, rursus audivit Deum dicentem : « Num gloriabitur securis absque percussione cum ipsa? Num extolletur serra absque trahente eam ²²? » Siquidem ut hæc instrumenta se ad opera non movent, sed manum vibrantis expectant : sic etiam, inquit, tu divinæ iræ instrumentum fuisti, tuis viribus ipse neutiquam opus fecisti, at tanquam securis et serra existitisti, quæ ad inserviendum moventis voluntati destinata est.

VERS. 28. *Nunc autem requiem tuam, et exitum tuum, et introitum tuum ego novi : at ira tua qua iratus es, et amarulentia tua ascendit ad me.*

Insolescis igitur, inquit, divinorum judiciorum factus administer, et cogitas forsitan apud te, te solum tot gentes et regiones magnifice domuisse, ut incenderes eas et caperes. Verum ego tuam requiem, et exitum, et introitum novi. Requiem, ut ego quidem arbitror, mortem vocat : exitum et introitum, ad omnes res agendas viam. Nihil enim prorsus

²² Isa. x, 15.

γάς, καὶ μὴδὲ αὐτοὺς ἔσθ' ὅτε ποταμοὺς ἀρκέσαι δεδιψηκόσιν ὁμοῦ καὶ ἀνδράσι καὶ ἵπποις. Οἱ δὲ γε τῶν Ἑλλήνων λογάδες, ὅσοι τῶν Περσικῶν ἐν ἰδίαις συγγραφαῖς ἔθεντο μνήμην, φασὶν αὐτοὺς καὶ αὐτὸν γεφυρῶσαι τὸν Ἑλλήσποντον· καὶ εἰ ποταμὸς, φασὶν εὐρηταὶ διὰ μέσου περιόντων αὐτῶν ἢ χῶραν, ἢ πόλιν, προσέταττεν ὁ τύραννος λέγων· Δαπανάσθω πινόμενος. Διαμένηται τοίνυν ὁ τῶν ἄλων θεὸς τῆς Περσῶν ἀλαζονείας, καὶ φιλοκομπεῖν εἰωθότας ἐλέγχει. Ἐἶτα μετὰ τοῦτο δείκνυσιν ὅτι μὴ μᾶλλον αὐτοὶ δεδύνηνται κατορθοῦν, ἐφ' οἷς πεφρονήκασιν τὰ οὕτως πλημμελούντων ἐνηνεγμένη τὴν τοῦ δύνασθαι δόξαν

Ὁὐ ταῦτα ἤκουσας πάλαι ἢ ἐγὼ ἐποίησα ; Ἐξ ἀρχαίων ἡμερῶν συνέταξα, νῦν δὲ ἐπέτευξα ἐξερημῶσαι ἔθνη ἐν ὄχυροις, καὶ ἐνοικούντας ἐν πόλεσιν ὄχυραῖς. Ἀνῆκα τὰς χεῖρας, καὶ ἐξηράνθησαν, καὶ ἐγένοντο ὡς ἄνθος ξηρὸν ἐπὶ δωματίων, καὶ ὡς ἀγρωστὶς.

Ταυτὶ μὲν οὖν ἅπαντα, φησὶν, ἅπερ αὐτὸς οἶει κατωρθωκέναι, ταῖς ἐαυτοῦ δυνάμεσιν ἀνατιθεῖς, οὐκ ἐρυθρίας ; Ἄλλ', ὦ ματαῖαν ἔχων ἐπ' οὐδενὶ τὴν ὄφρυν, οὐ ταῦτα ἤκουσας πάλαι, ἢ ἐγὼ ἐποίησα ; Εἰ γὰρ δὴ βούλοιο, φησὶ, τοὺς τῶν ἐμῶν προφητῶν πολυπραγμονῆσαι λόγους, ἔφην ἤδη φθάσας ὅτι ταῦτα γενήσεται. Ἐγὼ γὰρ ἐξ ἀρχαίων ἡμερῶν συνέταξα, τοῦτ' ἔστιν, ὥρισα καὶ κατένευσα· ἀπέδειξα δὲ νῦν καιροῦ καλοῦντος εἰς πέρας τὰ προηγγελμένα, ὥστε ἐξερημῶσαι ἔθνη ἐν πόλεσιν ὄχυραῖς, τοῦτ' ἔστιν, οὐκ ἀσθενῆ, καὶ εὐάλωτα. Ἐγὼ τὰς χεῖρας ἀνῆκα, καὶ ἐξηράνθησαν. Ὁ γὰρ πάλαι ταῖς ἀνεξικακίαις ἐτι συνέχων αὐτὰ πρὸς τὸ εἶναι, καὶ συνεχεῖναι τὴν ἐπαμύνουσαν ἀπέσθησα χεῖρα, καὶ ἐν ἴσῃ πῶς κατεξηράνθησαν, καὶ χόρτου δίκην κατεμαρῆθησαν, καὶ οἷά τις ἀγρωστὶς ξηρὰ πυρὶ δέδοται τροφή. Τοῦτο τοι καὶ ἐτέρωθι φησὶ πρὸς αὐτόν· ἐπειδὴ γὰρ τὰ ὀρισθέντα γενέσθαι παρὰ Θεοῦ διαπεράνας ὁ δυσσεβὴς, ἐφ' ἑαυτῷ πεφρόνηκε μέγα, πάλιν ἤκουε Θεοῦ λέγοντος· « Μὴ δοξασθῆσεται ἀξίην, ἀνευ τοῦ κόπτοντος ἐν αὐτῇ ; Ἡ ὕψωθήσεται πρίων ἀνευ τοῦ ἔλκοντος αὐτόν ; » Ὅσπερ γὰρ τὸ τοιαῦδε τῶν ὀργάνων, οὐχ ἑαυτὰ κινεῖ πρὸς ἔργα τυχόν, περιμένει δὲ μᾶλλον τὴν τοῦ σαλευόντος χεῖρα· οὕτω καὶ σὺ, φησὶ, γέγονας ὄργανον τῆς θείας ὀργῆς, οὐ μὴν αὐτὸς εἰργάσω ταῖς δυνάμεσι ταῖς σαῖς, ἀλλ' ἦσθα μᾶλλον οἶον ἀξίην, καὶ πρίων τοῖς τοῦ κινούντος θελήμασιν ὑπηρετεῖν τεταγμένος.

Νῦν δὲ τὴν ἀνάπαυσίν σου, καὶ τὴν ἐξοδόν σου ἐγὼ ἐπίσταμαι· ὁ δὲ θυμὸς σου ὄν ἐθυμώθης, καὶ ἡ πικρία σου ἀνέσθη πρὸς με.

Καταλαζονεύη μὲν οὖν, φησὶ, τῶν θείων κριμάτων γερονῶς ὑπουργός, οἶει δὲ ἴσως κατὰ στυτὸν, καὶ μόνος κατεμμεγέθησαι τοσοῦτων ἐθνῶν καὶ χωρῶν. ὡς κατεμπρῆσαι τε καὶ ἐλεῖν αὐτάς. Ἄλλ' ἐγὼ τὴν σὴν ἀνάπαυσιν, καὶ τὴν ἐξοδόν, καὶ τὴν εἰσοδόν ἐπίσταμαι. Ἀνάπαυσιν δὲ καθάπερ ἐγῆμαι τὸν θάνατον ὀνομάζει, ἐξοδὸν τε καὶ εἰσοδόν, τὴν εἰς πᾶν ὄτιον

τῶν πρακτέων ἔδδν. Λανθάνει γὰρ ὅλως οὐδὲν τὸν πάντα εἰδῶτα νοῦν. Προσπιθεὶς δὲ, ὅτι Ὁ θυμός σου, ὃν ἐθυμώθης, καὶ ἡ πικρία σου ἀνέβη πρὸς με, μονοουχὶ φησι, Οὐ ὄϊχα ποιητῆς δεδουσημηκῶς ἔση. Παρῶφομαι γὰρ οὐδαμῶς τῶν σῶν ἀνοσιῶν ἐνθυμημάτων τὸ κακόηθες καὶ πικρὸν, ἀλλ' οἶον εἰς λύπην ἡρεθισμένος τοῖς σοῖς ἐπιθήσω θυμοῖς τὴν αὐτοῖς πρέπουσαν δίκην.

Καὶ ἐμβαλῶ σιμὸν εἰς τὴν βῖνά σου, καὶ χαλινὸν εἰς τὰ χεῖλη σου, καὶ ἀποστρέψω σε ἐπὶ ὁδῶ ἢ ἤρχου ἐν αὐτῇ.

Ἐπειδὴ περ ὁ Ἀσσύριος κτηνοπραπεστάτην ἔχων τὴν ἀλογίαν κατεκερτόμει Θεὸν, καὶ οἶον ἀνασκιρτήσας εἰς ἀχάλινον ἀγριότητα τῆς τοῦ Θεοῦ δόξης παλιμφήμους ἠφίει φωνάς, ταύτητος καὶ μάλα εἰκότως ὡς ἐπὶ κτήνος φησὶν, ὅτι Φιμὸν ἐμβαλῶ εἰς τὴν βῖνά σου, καὶ χαλινὸν εἰς τὰ χεῖλη σου, μονοουχὶ ταῖς τῶν πλῆγῶν ἐπαγωγαῖς ἀνασειράζων αὐτόν, καὶ τῷ μεγέθει τῶν συμφορῶν οἷά τινα χαλινῶ τῶν οὕτως ἐκτόπων ἀνακόπτων ἐγχειρημάτων. Ὑπονοστήσειεν γε μὴν καὶ πρὸς τὴν ἑαυτοῦ τὸν Ἀσσύριον φησιν. Ὑπέστρεψε γὰρ ἀκούσας ὅτι Θαραθά βασιλεὺς Αἰθιοπίων ἐξῆλθε κατ' αὐτοῦ. Καίτοι, Ἔῃ δὴ ποτε, φαίη τις ἂν, πεσοῦστος αὐτῷ τῆς στρατιᾶς ἀπάσης, οὐ σέσωσται μόνον αὐτός, ἀλλὰ γὰρ καὶ ὑπενόστησεν εἰς τὴν ἑαυτοῦ; Ἔδει γὰρ, ἔδει γυμνὸν γεγόνότα τῆς ὑπὸ χεῖρα πληθῆος, οἰκονομικῶς τὴν τοῦ δαπανώτος ἀγγέλου χεῖρα φυγεῖν αὐτόν, ἔν' ὀλοφύρηται τὴν ἑαυτοῦ συμφορὰν καὶ εἰς τίνα δεδυσφήμηκε γυνῶ, καὶ τοῖς ἄλλοις ἅπασιν ἀπαγγεῖλη τὸ παράδοξον.

Τοῦτο δὲ σοὶ τὸ σημεῖον. Φάγε τοῦτον τὸν ἐνιαυτὸν, ἃ ἔσπαρχας, τῷ δὲ ἐνιαυτῷ δευτέρῳ τὸ κατάλειμμα, τῷ δὲ τρίτῳ σπειραντες ἀμήσατε, καὶ φυτεύσατε ἀμπελώνας, καὶ φάγεσθε τὸν καρπὸν. Καὶ ἔσονται οἱ ἐγκαταλειμμένοι ἐν τῇ Ἰουδαίᾳ εἰς διάφρευξιν· φησὶ οὖσι βίβαν κάτω, καὶ ποιήσουσι σπέρμα ἄνω. Ὅτι ἐξ Ἰερουσαλὴμ ἔσονται οἱ καταλειμμένοι, καὶ οἱ σωζόμενοι ἐξ ὄρους Σιών. Ὁ Κύριος Κύριος Σαβαὼθ ποιήσει ταῦτα.

Ἀποστραφῆσθαι λέγων τὸν Ἀσσύριον εἰς τὴν ἑαυτοῦ, καὶ τῆς Ἰουδαίων ἀποφοιτήσιν χώρας, ὀρίζει τὸν χρόνον καθ' ὃν ἔσται τοῦτο, καὶ φησι· Φάγε τοῦτον τὸν ἐνιαυτὸν ἃ ἔσπαρχας, καὶ τὰ τούτοις ἐφεξῆς. Οὐπω γε μὴν ἅπασιν ἐναργὲς πότερον ποτε τῷ Σεναχηριμ δέδοται τὸ σημεῖον, ἤγγον Ἐζεχία καὶ τοῖς ἄλλοις αὐτόν. Πλὴν ἐροῦμεν τῶν γεγραμμένων τὸν νοῦν. Εἶτα τοῦτον ἐφαρμοστέον ἐκείνοις, ἢ τούτοις. Εἰ μὲν Ἐζεχία δεδόσθαι φαμὲν τὸ σημεῖον, συνίεμεν οὕτως Ἐπεπολιόρηκτο μὲν Ἰερουσαλὴμ, πλείστης δὲ ὕσης τῆς Ἀσσυρίων στρατιᾶς κατεμπερῆσαι τε καὶ ἐλεῖν ἐπιχειροῦσας αὐτήν, πλείστη τις ὄση τῶν ἐωδύμων συγκομιδῆ, καρποὶ τε ἐναποκείμενοι, καὶ τὰ δ' ὧν ἂν γένηται διαζῆν δύνασθαι τοὺς ἐν Ἰερουσαλὴμ σωζόμενους. Σὺ ταιγαροῦν ὁ Ἐζεχία, φησὶ, καὶ ἅπας ὁ μετὰ σοῦ λαός, φάγε τοῦτον τὸν ἐνιαυτὸν ἃ ἔσπαρχας· τῷ δὲ δευτέρῳ τὸ κατάλειμμα. Τῷ δὲ τρίτῳ σπειραντες ἀμήσατε, καὶ φυτεύσατε ἀμπελώνας. Δυσὶ γὰρ ἔτεσιν ὅλοις ἐνιζήσας τῇ Σαμαρει-

A latet eam mentem quæ novit omnia. Cum adjicit : Ira tua, quæ iratus es, et amarulentia tua ascendit ad me, hoc fere dicit : Non impune blasphemus eris ; non enim non videro tuarum impiarum cogitationum malitiam et amarulentiam, sed velut ad dolorem commotus, ira tua dignam pœnam infligam.

VERS. 29. Et injiciam circulum in nasum tuum, et frenum labiis tuis, et avertam te ea via, qua venisti.

Quoniam Assyrius belluina et bruta facinorose premitus, incepsabat Deum, et insultans quasi effrenata immanitate, contra Dei majestatem probrosas voces emittebat ; hinc et justissime velut de bellua dicit : Circulum injiciam naso tuo, et frenum labiis tuis, plagarum inflictione tantum non retrahens illum, et magnitudine calamitatum, quasi quodam freno, hæc tam foeda facinora præscindens. Reversurum etiam dicit Assyrium ad suam patriam. Rediit enim cum audisset Tharatha, regem Æthiopyum, expeditionem contra ipsum fecisse. Quamquam dixerit aliquis, Quid est quod, etsi totus ejus exercitus ceciderit, tamen non solum ipse servatus est, sed etiam in suam regionem reversus est ? Oportuit enim, oportuit eum, nudum sua multitudine ac destitutum, providentia quadam ac consilio, consumentis angeli manum effugere, uti suam deplorearet calamitatem, intelligeretque in quem convicia jecisset, omnibusque aliis hoc admirabile et incredibile factum renuntiaret.

VERS. 30-32. Hoc autem tibi signum. Comede hoc anno quæ seminasti, anno autem secundo reliquias. Tertio seminantes metite, et plantate vineas, et comedite fructum. Et derelicti in Judæa, mittent radicem deorsum, et facient semen sursum. Quia ex Jerusalem erunt derelicti, et servati de monte Sion. Zelus Domini Sabaoth faciet hæc.

Ὁ Κύριος Κύριος Σαβαὼθ ποιήσει ταῦτα.

Cum dixerit Assyrium reversurum domum, et discessurum ex regione Judæa, tempus prædicit, quo hoc fiet, et inquit : Comede hoc anno, quæ seminasti, et quæ sequuntur. Nec quidem constat omnibus, utrum Senacherim datum sit hoc signum, vel Ezechia et suis. Verum explicabo scriptorum sententiam, itaque vel illis, vel his accommodanda est. Si enim Ezechia datum esse signum dicamus, sic intelligimus : Erat nimirum Jerusalem obsessa. Cumque ingens exercitus Assyriorum eam aggrediretur incendere et capere, maxima erat eduliorum importatio, fructusque repositi sunt, et ex quibus possent hi, qui in Jerusalem servati sunt, vivere. Tu ergo, o Ezechia, inquit, omnisque tecum populus, comede hoc anno, quæ seminasti, et secundo reliquias. Et tertio, ubi seminaveritis, metite, et plantate vineas. 491 Per duos enim annos continuos obsedit terram Samaritanorum, totamque vastavit Assyrius. Jam-

que tertio fere instante abiit fugiens, cum delevis-
sent Rapsacis milites plurima loca circum Jerusa-
lem, ipsamque obsiderent. Tertio igitur anno, in-
quit, deinceps remissio erit, et satis erit agricolis
et vinearum cultoribus, siquidem eas plantare vo-
luerint, pace nimirum præstante ipsis etiam secu-
ritatem. Fore autem in tuto et in tranquillo, qui ex
bello servati et superstites sunt, indicat, cum dicit,
quasi de arboribus : Radicem extendent deorsum,
et sursum semen jacent. Habituros autem secure
et tuto, et extra omnem metum, illud docet, quod
profundam radicem habeant. Ad finem etiam dura-
turam hanc tranquillitatem, ex eo intelligi potest,
quod sursum agat radices. Annectit deinde : Zelus
Domini Sabaoth faciet hæc. Quia enim blasphe-
miam admittebat Assyrius, audebatque eum diis
falso nuncupatis comparare, et dicere : Num libera-
bit Deus Jerusalem de manu mea? Hæc omnia licet,
inquit, concitato ad zelum et æmulationem Omni-
potente. Sin contra Senacherim dicatur : « Comede
hoc anno, quæ seminasti, secundo reliquias : » dici-
mus belligerare solitos, vel contra regiones, vel
contra civitates, protracta interdum obsidione et
bello ipsorum in dies prorogato, agriculturam at-
tingere et exercere, ut alimentum habeant. Ita hoc
modo etiam de illo dictum intelligi possit.

ταινομένης, ἄπτονται καὶ γηπονίας, ἔν' ἔχοιεν τροφάς. Καὶ κατὰ τοῦτον αὐτὸν ἀρμόσει τὸν τρόπον, τὸ
καὶ ἐπ' αὐτοῦ νοεῖσθαι τὸ εἰρημένον.

VERS. 33. Propterea sic dicit Dominus contra re-
gem Assyriorum : Nequaquam invadet civitatem hanc,
nec mittet in eam sagittam, nec mittet in eam scu-
tum, nec circumdabit eam vallo, sed via qua venit,
eandem revertetur.

In capita quodammodo recolligit dictorum sen-
tentiam, et quasi paucis epitomen contexens, rei
cursum exitumque ponit perspicue. Non enim, in-
quit, suscipiet bellum, imo ante pugnam, antequam
arma vibret, antequam intentet immittatque sagit-
tam, antequam levet scutum, antequam eam vallo
circumdret, eandem ipsa via revertetur, et in do-
muis verbis dicere, fixam ac congestam in monu-
mentis seu tumulis struem lignorum, quæ acuta
sunt, ut qui cadunt, eorum nemo servetur.

492 VERS. 34, 35. Hæc dicit Dominus : Prote-
gam civitatem hanc, ut servem eam propter me, et
propter David servum meum.

Resecat ac deprimit supercilium eorum qui mi-
sericordia divina servati sunt : nec sinit alta sapere
ac timere civitatis sanctæ inhabitatores. Erat enim
plane probabile, cogitare eos ac dicere, se coli a
Deo et æstimari propter morum probitatem et jus-
titiæ suæ spirituales fragrantiam. Servat ergo ut
Deus, at juvat servatos, dum eos insolentiae fluctibus
non sinit obrui. Ait enim se protecturum civitatem,
videlicet sanctam, nequaquam propter inhabitan-
tes, sed nec in gratiam cujusquam, qui eo vixit
tempore, hoc beneficii collaturum, sed propter se

τῶν, καὶ καταδηώσας δὴν ὁ Ἀσσύριος, τρίτου μόλις
ἐνστάντος ἤρατο φυγὰς, ἀπολωλότων μάλιστα τῶν
μετὰ Παψάκου κύκλι τῆς Ἱερουσαλήμ, καὶ πολιορ-
κούντων αὐτήν. Οὐκοῦν ἐν φρίτῳ, φησὶν, ἔπει λοιπὸν
ἀνείσθω, καὶ γηπόνους τὸ ἀρκοῦν καὶ τοῖς ἀμπέλων
μελεδωνοῦς τὸ, εἴπαρ ἔλοινοτο φυτεύειν αὐτάς· εἰ-
ρήνης δηλονότι βραβευοῦσης αὐτήν καὶ τὴν ἀσφα-
λειαν. Ὅτι δὲ ἐν βεβαίῳ κείσονται καὶ περιλειμμένοι,
καταμηνύει λέγων, ὡς ἐπὶ φυτῶν, ὅτι καὶ ῥίζαν κα-
τατενοῦσι κάτω, καὶ ἄνω σπέρμα βαλοῦσι. Καὶ τὸ
μὲν ὅτι κατοικήσουσιν ἀσφαλῶς, καὶ ἐρηρσισμένοις,
καὶ παντὸς ἔξω δειμάτος, δίδωσι νοεῖν τὸ ῥίζαν
ἔχειν εἰς βάθος. Ὅτι δὲ καὶ εἰς πέρας αὐτοῖς ἐκτα-
θῆσεται τῆς εὐημερίας τὸ χρῆμα, νοεῖν ἐπίγει τοῦ
ἄνω σπέρμα ποιεῖν. Προσεπάγει δὲ, ὅτι ὁ ζῆλος Κυ-
ρίου Σαβαώθ ποιήσει ταῦτα. Ἐπειδὴ γὰρ δεδυστή-
μηκεν ὁ Ἀσσύριος, καὶ τοῖς ψευδωνύμοις αὐτὸν παρ-
εικάζων θεοῖς τετόλμηκεν εἰπεῖν, Οὐ μὴ ῥύσεται ὁ
θεὸς Ἱερουσαλήμ ἐκ χειρὸς μου; Ταῦτα πάντα γε-
νήσεται, φησὶ, κεινημένου εἰς ζῆλον τοῦ πάντα
ἰσχύοντος. Εἰ δὲ δὴ φέροι κατὰ τοῦ Σαναχηρείμ τὸ,
« Φάγε τοῦτον τὸν ἐνιαυτὸν, ἃ ἔσπαρχας, ἢ δὲ δευ-
τέρῳ τὸ κατέλειμμα, » φαμὲν ὅτι οἱ καταστρατεύειν
εἰλωότες, ἢ χωρῶν, ἢ πόλεων, βραδυνούσης ἐσθ' ὅτε
τῆς πολιορκίας καὶ τῆς μάχης αὐτοῖς εἰς χρόνους ἐκ-
τείνονται τὸν τρόπον, τὸ κατὰ τοῦτον αὐτὸν ἀρμόσει τὸν τρόπον, τὸ
καὶ ἐπ' αὐτοῦ νοεῖσθαι τὸ εἰρημένον.

Διὰ τοῦτο οὕτως λέγει Κύριος ἐπὶ βασιλείᾳ Ἀσ-
συρίων· Οὐ μὴ εἰσέλθῃ εἰς τὴν πόλιν ταύτην,
οὐδ' οὐ μὴ βάλῃ ἐπ' αὐτήν βέλος, οὐδ' οὐ μὴ
βάλῃ ἐπ' αὐτήν θυρεὸν, οὐδ' οὐ μὴ κικλώσῃ
ἐπ' αὐτήν χάρακα ἀλλὰ τῇ ὀδῷ ἢ ἡλθεῖν, ἐν αὐτῇ
ἀποστραφήσεται.

Ἀνακεφαλαίουται τρόπον τινὰ τῶν εἰρημένων τὸν
νοῦν, καὶ τὴν τοῦ πράγματος εἰς πέρας διεκδρομήν,
ὡς ἐν ὀλίγοις ἐπιτεμῶν, καθίστησιν ἐναργῆ. Οὐ γὰρ
ἄψεται πολέμου, φησὶν, ἀλλὰ πρὸ μάχης πρὶν ὄπια
σαλευσαι, πρὶν ἐκτείνειν καὶ ἐπαφεῖναι βέλος, πρὶν
ἀνατιθεῖν θυρεὸν, πρὶν ἐπ' αὐτήν κυκλώσαι χάρακα,
τὴν αὐτὴν ὀδὸν ὑπονοστήσει, καὶ οἰκοὶ δραμεῖται,
φησὶν. Ἰστέον δὲ ὅτι χάρακά φησὶν ἐν τούτοις τὴν
ἐν ταῖς τάφροις καταπηγνυμένῶν τῶν ξύλων πληθύν,
εἰς ὅξυ κατρηκουμένων, ἵνα δὴ σώζοιτο τῶν πεσόντων
μηδεῖς.

Τὸς λέγει Κύριος· Ὑπερασπῖω ὑπὲρ τῆς πό-
λεως ταύτης τοῦ σώσαι αὐτήν δι' ἐμέ, καὶ διὰ
Δαβὶδ τὸν δούλον μου.

Ἀποκείρει τὴν ὄψρην τῶν ἐν ἑλέει Θεοῦ σεσω-
σμένων, καὶ ὑπέρογκα φρονεῖν οὐκ ἔφ' τοὺς τὴν ἁγίαν
οἰκοῦντας πόλιν. Ἦν γὰρ δὴ καὶ μάλα εἰκὸς, ὀλε-
σθαι τε καὶ λέγειν αὐτοῖς, ὅτι τετίμηνται παρὰ Θεοῦ
διὰ τὸ ἐπεικὸς τοῦ τρόπου, καὶ τῆς ἐνοῦσης αὐτοῖς
δικαιοσύνης τὴν νοητὴν εὐχοσμίαν. Οὐκοῦν διασώζει
μὲν ὡς θεὸς, ὠφελεῖ δὲ σεσωσμένους, τοῖς τῆς ἀλα-
ζονείας κύμασιν οὐκ ἐφίεις ἐναλίσκεσθαι. Ὑπερ-
ασπείειν γὰρ ἔφη τῆς πόλεως, δηλονότι τῆς ἁγίας, οὐ
διὰ γε τοὺς ἐνοικοῦντάς ποθεν, ἀλλ' οὐδετέρῳ τινὶ
τῶν κατ' ἐκεῖνο καιροῦ ζώντων ἐστὶ τὸ χρῆμα ὁμ-

ρούμενος, ἀλλὰ δι' ἑαυτὸν, καὶ Δαβὶδ, ὃν καὶ παῖδα Α Ἰβιον ὀνομάζει, καὶ δι' ἑαυτὸν μὲν, ὅτι χρηστός τε ἐστὶ καὶ φιλοκτίρμων, καὶ χροῖν δὴ που τοῖς τὴν θεῖαν αὐτοῦ κατακτερομοῦσι δόξαν τὴν αὐτοῖς ὅτι μάλιστα πρέπουσαν δίκην ἐπενεγκεῖν. Διὰ Δαβὶδ πάλιν, ὅτι ταῖς τῶν ἁγίων μνήμαις χαρίζεται πολλαῖς τὸ ἀμνησικάκων, ἐφ' οἷς ἐσθ' ὅτε πλημμυροῦσιν οἱ ἐξ αὐτῶν.

Καὶ ἐξῆλθεν ἄγγελος Κυρίου, καὶ ἀνέβη ἐκ τῆς παρεμβολῆς τῶν Ἀσσυρίων ἑκατὸν καὶ ὀγδοήκοντα καὶ πέντε χιλιῶδες· καὶ ἀναστάντες τὸ πρῶτον, εἶρον πάντα τὰ σώματα νεκρά. Καὶ ἀποστραφεῖς ἀπῆλθε Σαναχηρείμ βασιλεὺς Ἀσσυρίων, καὶ ᾤκησεν ἐν Νινευῇ· καὶ ἐν τῷ αὐτῷ προσκυνεῖν ἐν τῷ οἴκῳ Ἀσινὰκ τὸν πάτερарχον αὐτοῦ, Ἀδραμέλεχ καὶ Σαρασάρ οἱ υἱοὶ αὐτοῦ Β ἐπάταξαν αὐτὸν μαχαίραις· αὐτοὶ δὲ διεσώθησαν εἰς Ἀρμενίαν, καὶ ἐβασίλευσεν Ἀχορδάν υἱὸς αὐτοῦ ἀπ' αὐτοῦ.

Προσεπήνεκται χρησίμως τοῖς ἐπηγγελμένοις τῶν προσδοκῆθέντων τὸ πέρας, ἵνα μὴ φαίνοιτο ψευδοεπῆς ὁ τῶν ὄλων Θεός. Δεδαπάνηται γὰρ ἡ τῶν Ἀσσυρίων πληθὺς, οὐ ταῖς Ἰουδαίων ἀλοῦσα χερσίν, οὐ τόσον αὐτοῖς ἐπανατείναντός τινος, οὐ δόρυ πρὸς μάχην ἤρηκότος, ἢ ξίφος ἀπογυμνώσαντος, οὐχ ἱππων κραταιῶν, ἀρξαμένου τὴν μάχην ἀγγέλου γε μὴν ἀβρήτην δυνάμει καταστορέσαντος, καὶ πληθὺν ἀποφαίνοντος· νεκρῶν τὴν ἀριθμὸν κρείττονα. Καταπλήττεται τοίνυν τῷ θαύματι καίτοι θρασὺς ὢν ἄγαν ὁ στρατηγός, ἤγουν ὁ Σαναχηρείμ, οὐκαδὲ τε ἀνεκομισθῆ μόλις, καὶ γυμνός C εἰσάπαν ἤς ἐπεσύρετο στρατιᾶς ὑπονοστήσας, ἐλεεινῶς κατώκησε, φησὶν, ἐν Νινευί. Εἰ τὸ λαῖπον [ἴσ. εἶτα λοιπὸν] τὰς παρὰ τοῦ Θεοῦ γενομένας ὑποσχέσεις εἰς πέρας ἐνήνεκται. Πέπτωκε γὰρ ἐν τῷ οἴκῳ αὐτοῦ πάτερарχόν τινα προσκυνῶν, ἕνα ὀρθόντι τῶν κατὰ σάρκα πατέρων ἢ πάππων αὐτοῦ. Τοῖς γὰρ ἅπαξ πεπλανημένοις ἔθος, οὐχὶ δὴ μόνοις τοῖς ἀκαθάρτοις πνεύμασιν, ἀλλὰ γὰρ καὶ ὅσοις ἂν ἔλοιτο νεκροῖς τὸ χρῆμα προσνέμειν. Ἐκπεπωκῆτες γὰρ ἅπαξ τῆς εὐθείας ὁδοῦ πρὸς ὀτιοῦν τῶν δοκούντων αὐτοῖς ἀθανάτιστον ποιοῦνται τὴν ἀποδρομὴν. Υἱοὺς δὲ εἶναι φησι τοὺς ἀπεκτονότας αὐτόν· ψήφου γὰρ θείας ἐπενηγεμένης τισί, κατακινδυνεύουσαν πάντη τε καὶ πάντως οἱ τοῦτο παθόντες, καὶ ὡς τοῖς ἄγαν ἐχθροῖς περιτεύχονται τοῖς ἰδίοις. Οὐ τὴν ἐξ αἵματος οἰκειότητα D τῆς ἀσφαλείας ἐνέχυρον ἔχοντες, οὐ διάθεσιν καὶ σπουδὴν τὴν ὀφειλομένην πατράσιν ἐκ τέκνων, ἀλλὰ δι' ὃν ἦν εἰκὸς σώζεσθαι κινδυνεύοντας, διὰ τούτων αὐτῶν τοῖς τῆς ἀπώλειας ἐνιμέμους βάρβοις. Καὶ ταυτὶ μὲν τό γε ἦχον εἰς τὸ τῆς ἱστορίας ἐξωφανές οὐκ ἀκόμψως εἰρησθαί δοκῶ. Δεῖν δὲ οἶμαι καὶ τι τῶν ἐσωτάτων θεωρημάτων εἰπεῖν εἰς παράκλησιν τοῖς πνευματικοῖς. Ἡ μὲν γὰρ ἁγία πόλις, τοῦτ' ἐστίν, ἡ Σιών, ἤγουν Ἱερουσαλήμ, τύπος ἂν εἴη τῆς Ἐκκλησίας Χριστοῦ, τῆς ἀληθεστέρως Σιών· ταύτην ἐσθ' ὅτε, μᾶλλον δὲ ὡς ἐπίπαν οἱ τῆς ἀληθείας πολιορκουσίεν ἐχθροί, τοῦτ' ἐστίν, οἱ τῶν ἀνοσίμων αἰρέσεων εὐρέται· καὶ πολιορκουσίεν οὐ μόνοι, καταμισθούμενοι δὲ τρόπον τινα καὶ τὰς ἐν κόσμῳ δυναστείας, ἐμπνέον-

et Davidem, quem etiam filium suum nominat. Propter se autem, quia benignus est et misericors, oportuitque divinam majestatem conviciis proscindentibus poenam dignam inferre. Propter Davidem rursus, quod sanctorum virorum memoriae hoc beneficii dat, ut obliviscatur malorum, quæ posteri ipsorum interdum admiserunt.

VERS. 36-38. *Et egressus est angelus Domini, et occidit ex castris Assyriorum centum et octoginta et quinque millia. Et cum surrexissent mane, invenerunt omnia corpora mortua. Et reversus abiit Sennacherim rex Assyriorum, et habitavit in Ninive. Et cum ille adoraret in domo Asarac patronum suum, Adramelech et Sarasar, filii ejus, percusserunt eum gladiis. Ipsi autem servati sunt in Armenia. Et regnavit Achordan filius ejus pro eo.*

Subnectitur opportune promissis expectatorum finis, ne universoram Deus mendax videatur. Consumpta est enim Assyriorum multitudo, non capta manibus Judæorum, non arcu cujusquam tenso, non hasta ad pugnam sublata, non gladio extracto, non equis strenuis pugna inita, sed ineffabili potentia angelus prostravit, multitudinemque cadaverum innumerabilem effecit. Percellitur itaque miraculo, quantumvis audacissimus, hic vir bellicosus, nimirum Sennacherim, vixque reductus est domum, omninoque nudus exercitu quem advexit, reversus est miserabiliter. Habitat, inquit, in 493 Ninive. Sic demum promissa a Deo facta ad exitum perducta sunt. Cecidit enim in domo sua, patriarchum quemdam seu patronum adorans, unum aliquem videlicet et patribus carnis propagatione, vel ex avis suis. Consueverunt enim qui semel errarunt, hoc honoris tribuere non solum imparis spiritibus, sed et quibuslibet mortuis. Nam cum semel exciderint recta via, ad quidvis quod collubitum est, currunt citra discrimen. Filios esse dicit qui ipsum interfecerunt. Nam divina sententia in aliquos lata, undecunque et omnibus modis veniunt in pericula, quibus hoc accidit: non sanguinis conjunctionem incolumitatis pignus habentes, non affectum neque studium filiorum patribus debitum: sed a quibus servari eos par erat, periclitantes, per eos ipsos in foveam interitus præcipitantur. Et hæc quidem quoad exteriorem speciem historicam non inornate dicta esse puto. Dicendum est etiam aliquid de interiori tractatione seu contemplatione, ad consolationem spiritualium. Civitas enim sancta, nempe Sion, vel Jerusalem, typus esse potest Ecclesiæ Christi, et verioris Sion: quam interdum, imo fere semper, veritatis hostes obsident, id est, impiarum hæreseum inventores: nec obsident soli, sed conductis quodammodo mundi potestatibus ac dynastiis, insufflante hoc illis intelligibili Sennacherim, id est Satana, et quasi emittente suos subditos, quique ejus nequitie solent subservire. Qui

postquam veniunt, pugnantque cum veritatis assertoribus, ac divinam derident majestatem, operæ quidem pretium minime faciunt. Silebunt enim qui obsidentur. Quam vero ob causam, beatus Paulus docebit, inquit: « Non esse verbis pugnandum inutiliter ²⁴, » et rursus: « Hæreticum hominem post unam aut alteram admonitionem devita, sciens, quod eversus sit, qui talis est ²⁵. » Nam qui semel toti sunt delapsi in errores et fucos, et mendacio constricti, superflua est eorum fortassis qui prodesse solent oratio. Scriptum est enim: In aures audientium loquere. Quando igitur veritatis inimici vel honores vel requiem pollicentur, sicuti hic sceleratus Rapsaces, vel pericula aut prælia minantur, ad Deum est accedendum, et **494** ex solo auxilio supero pendendum. Sufficiet enim supera et præpotens dextera, tum ad conservationem eorum qui recto pede solent incedere, tum ad interitum illorum qui resistunt. Abiget enim eos: inenarrabili quodam robore usus, et liberabit bello Sionem, vere sanctam et impollutam, id est, Ecclesiam, quippe adversus quam portæ inferorum non valebunt ²⁶.

Σιών τὴν ἁγίαν οὕτως καὶ ἄμωμον, τοῦτ' ἐστὶ, τὴν Ἐκκλησίαν. Πύλαι γὰρ ἕδου οὐ κατισχύσουσιν αὐτῆς.

CAP. XXXVIII. 7 VERS. 1-3. *Factum est autem eo tempore, ægrolavit Ezechias usque ad mortem, accessitque ad eum Isaias filius Amos propheta, et dixit ei: Hæc dicit Dominus: Dispone de domo tua, morieris enim tu, et non vives. Et convertit Ezechias faciem suam ad parietem, et oravit ad Dominum dicens: Memento, o Domine, quemadmodum ambulavi in conspectu tuo, cum veritate, in corde vero, et quæ placita sunt in conspectu tuo, feci. Et flevit Ezechias fleu magno.*

Spectatissima pietate in Deum præditus fuit Ezechias, et celebrem ideo gloriam adeptus est. Nam aras revulsit, delubra diruit, adyta incendit, lucos excidit, et jugibus sacrificiationibus legi consentaneis Deum coluit. Acolas etiam Judææ barbaros vicit, ut tributarios et vectigales multos faceret. Urbes etiam instauravit, ac ut semel dicam, laude ac gloria summa abundans, merito admirationi fuit. Cæterum abductus est brevi, ut Hebræorum filii aiunt, a decoro, et animo magno elatoque fuit, ac in superbix laqueos incidit. Hanc ob causam ex amore virgam ei intentavit Deus: « Quem enim amat, inquit, erudit Dominus, flagellatque filium quem recipit ²⁷. » Verberat enim ut liberorum amans pater, traducens ad meliora, et abducens a turpioribus eos, qui iis sunt impliciti. Quemadmodum enim medici acerrimi et peritissimi, quæ in corpore computruerunt, vel igni colliquefaciunt et absumunt, vel ferro secant, non odio erga ægrotantem istud faciitantes, sed potius misericordia in eum victi: ad eundem, credo, modum, universorum

τοὺς πρὸς τοῦτο τοῦ νοητοῦ Συναγχερεῖμ, δῆλον δὲ ὅτι τοῦ Σατανᾶ, καὶ οἶον ἐπαφιέντος τοὺς ὑπὸ χεῖρα καὶ τοὺς ὑπηρετεῖν εἰωθότας τὰς δυστροπίας αὐτοῦ, οἷ, ἐπειδὴν ἤκωσι τοῖς τῆς ἀληθείας προεστηκόσι διαμαχόμενοι, τῆς τοῦ Θεοῦ δόξης καταφλυαροῦντες, πολλὰ τεύζονται μὲν τὸ σύμπαν λόγου οὐδενός. Σιωπήσουσι γὰρ οἱ πολιορκούμενοι, καὶ διὰ ποίαν αἰτίαν, ὁ μακάριος Παῦλος διδάξει λέγων: « Μὴ λογομαχεῖν ἐπ' οὐδενὶ χρησίμῳ » καὶ ἄλιν, « Αἰρετικὸν ἄνθρωπον μετὰ μίαν, καὶ δευτέραν νοουθεσίαν παραιτοῦ, εἰδὼς ὅτι ἐξέστραπται ὁ τοιοῦτος. » Τοῖς γὰρ ἅπαξ ὀλοτρόπως ἀπονενευκόσι πρὸς ἀπάτην καὶ φανακισμὸν, καὶ κερρατημένοις τῷ ψεύδει περιττός που τάχα καὶ τῶν ὠφελῶν εἰωθότων ὁ λόγος. Γέγραπται γάρ: Εἰς ὧτα ἀκουόντων λάλει. Ὅταν τοίνυν οἱ τῆς ἀληθείας ἐχθροὶ ἢ τιμὰς καὶ ἀναπαύσεις ἐπαγγέλλονται, καθάπερ Ῥαψάκης ὁ ἀληθῆριος, ἤγουν ἀπειλοῦσι κινδύνους καὶ μάχας, Θεῷ προσέρχεσθαι χρὴ καὶ τῆς ἀνωθεν ἐπιουρίας μεταποιεῖσθαι μόνης. Ἀρκέσει γὰρ ἡ ἄνω τε καὶ παναλκῆς δεξιὰ, καὶ πρὸς γε τὸ σῶσαι τοὺς ὀρθοποδεῖν εἰωθότας, καὶ πρὸς βλεθρον τῶν ἀνεστῆκόντων. Ἀποσοθήσει γὰρ αὐτοὺς ἀπορρήτοις τισὶν εὐσθενείαις χρώμενος, καὶ ἀπαλλάξει πολέμου τὴν

Ἐγένετο δὲ ἐν τῷ καιρῷ ἐκείνῳ, ἐμαλακίσθη Ἐζεχίας ἕως θανάτου. Καὶ ἦλθε πρὸς αὐτὸν Ἡσαΐας υἱὸς Ἀμὼς ὁ προφήτης, καὶ εἶπε πρὸς αὐτόν· Τάδε λέγει Κύριος· Τάξαι περὶ τοῦ οἴκου σου, ἀποθνήσκεις γὰρ σὺ, καὶ οὐ ζήσῃ. Καὶ ἀπέστρεψεν Ἐζεχίας τὸ πρόσωπον αὐτοῦ πρὸς τὸν τοίχον, καὶ προσηύχαστο πρὸς Κύριον, λέγων· Μνήσθητι, Κύριε, ὡς ἐπορεύθην ἐνώπιόν σου μετὰ ἀληθείας, ἐν καρδίᾳ ἀληθινῇ, καὶ τὰ ἀρεστὰ ἐνώπιόν σου ἐποίησα. Καὶ ἐκλυσεν Ἐζεχίας κλυθμῷ μεγάλῳ.

Ἐγένετο δὲ ἐν τῷ καιρῷ ἐκείνῳ, ἐμαλακίσθη Ἐζεχίας ἕως θανάτου. Καὶ ἦλθε πρὸς αὐτόν Ἡσαΐας υἱὸς Ἀμὼς ὁ προφήτης, καὶ εἶπε πρὸς αὐτόν· Τάδε λέγει Κύριος· Τάξαι περὶ τοῦ οἴκου σου, ἀποθνήσκεις γὰρ σὺ, καὶ οὐ ζήσῃ. Καὶ ἀπέστρεψεν Ἐζεχίας τὸ πρόσωπον αὐτοῦ πρὸς τὸν τοίχον, καὶ προσηύχαστο πρὸς Κύριον, λέγων· Μνήσθητι, Κύριε, ὡς ἐπορεύθην ἐνώπιόν σου μετὰ ἀληθείας, ἐν καρδίᾳ ἀληθινῇ, καὶ τὰ ἀρεστὰ ἐνώπιόν σου ἐποίησα. Καὶ ἐκλυσεν Ἐζεχίας κλυθμῷ μεγάλῳ.

Ἐγένετο δὲ ἐν τῷ καιρῷ ἐκείνῳ, ἐμαλακίσθη Ἐζεχίας ἕως θανάτου. Καὶ ἦλθε πρὸς αὐτόν Ἡσαΐας υἱὸς Ἀμὼς ὁ προφήτης, καὶ εἶπε πρὸς αὐτόν· Τάδε λέγει Κύριος· Τάξαι περὶ τοῦ οἴκου σου, ἀποθνήσκεις γὰρ σὺ, καὶ οὐ ζήσῃ. Καὶ ἀπέστρεψεν Ἐζεχίας τὸ πρόσωπον αὐτοῦ πρὸς τὸν τοίχον, καὶ προσηύχαστο πρὸς Κύριον, λέγων· Μνήσθητι, Κύριε, ὡς ἐπορεύθην ἐνώπιόν σου μετὰ ἀληθείας, ἐν καρδίᾳ ἀληθινῇ, καὶ τὰ ἀρεστὰ ἐνώπιόν σου ἐποίησα. Καὶ ἐκλυσεν Ἐζεχίας κλυθμῷ μεγάλῳ.

Ἐγένετο δὲ ἐν τῷ καιρῷ ἐκείνῳ, ἐμαλακίσθη Ἐζεχίας ἕως θανάτου. Καὶ ἦλθε πρὸς αὐτόν Ἡσαΐας υἱὸς Ἀμὼς ὁ προφήτης, καὶ εἶπε πρὸς αὐτόν· Τάδε λέγει Κύριος· Τάξαι περὶ τοῦ οἴκου σου, ἀποθνήσκεις γὰρ σὺ, καὶ οὐ ζήσῃ. Καὶ ἀπέστρεψεν Ἐζεχίας τὸ πρόσωπον αὐτοῦ πρὸς τὸν τοίχον, καὶ προσηύχαστο πρὸς Κύριον, λέγων· Μνήσθητι, Κύριε, ὡς ἐπορεύθην ἐνώπιόν σου μετὰ ἀληθείας, ἐν καρδίᾳ ἀληθινῇ, καὶ τὰ ἀρεστὰ ἐνώπιόν σου ἐποίησα. Καὶ ἐκλυσεν Ἐζεχίας κλυθμῷ μεγάλῳ.

Ἐγένετο δὲ ἐν τῷ καιρῷ ἐκείνῳ, ἐμαλακίσθη Ἐζεχίας ἕως θανάτου. Καὶ ἦλθε πρὸς αὐτόν Ἡσαΐας υἱὸς Ἀμὼς ὁ προφήτης, καὶ εἶπε πρὸς αὐτόν· Τάδε λέγει Κύριος· Τάξαι περὶ τοῦ οἴκου σου, ἀποθνήσκεις γὰρ σὺ, καὶ οὐ ζήσῃ. Καὶ ἀπέστρεψεν Ἐζεχίας τὸ πρόσωπον αὐτοῦ πρὸς τὸν τοίχον, καὶ προσηύχαστο πρὸς Κύριον, λέγων· Μνήσθητι, Κύριε, ὡς ἐπορεύθην ἐνώπιόν σου μετὰ ἀληθείας, ἐν καρδίᾳ ἀληθινῇ, καὶ τὰ ἀρεστὰ ἐνώπιόν σου ἐποίησα. Καὶ ἐκλυσεν Ἐζεχίας κλυθμῷ μεγάλῳ.

²⁴ 1 Tim. vi, 20. ²⁵ Tit. iii, 10, 11. ²⁶ Matth. xvi, 18. ²⁷ Hebr. xii, 6.

ειωθότες, φειδοὶ δὲ μᾶλλον τῇ περὶ αὐτὸν ἡττώμενοι· κατὰ τὸν αὐτὸν, οἶμαι, τρόπον ὅτων ὄλων Θεὸς τῶν ἐν ἡμῖν νοσημάτων ἀποκείρει τὰ βλάβη συμμέτροις ἀγανακτήσεσιν, ἵνα μὴ σὺν τῷ κόσμῳ κατακριθῶμεν, κατὰ τὸ γεγραμμένον. Ἀρβωστία τοίνυν περιπέπτωκεν ὁ βασιλεὺς Ἐζεχίας, καὶ δὴ εἰς λῆξιν τοῦ παντὸς ἦκοντι κακοῦ· κεινὸν δὲνευκε γὰρ ἐσχάτως διὰ τῆς τοῦ προφήτου φωνῆς· ὅτι τεθνήσκειται, λέγει, καὶ ὅτι προσήκει διατυποῦν αὐτὸν τὸν οἶκον αὐτοῦ. Τοῦτο δὲ ἦν οὐκ ἠγνοηκότες μὲν ὅτι ζήσεται, καὶ τὸ τῆς ἀρβωστίας διαφεύξεται· δεῖν δὲ ἐλέη τῷ παρ' αὐτοῦ, καλοῦντος δὲ καὶ παραθήγοντος εἰς προσευχὴν· ἵνα αἰτήσας κομισθῆται παρ' αὐτοῦ τὸν ἔλεον. Κατοικτεῖται γὰρ τοὺς ἀγαπωμένους, καὶ τοὺς γνησίους χαρίζεται τῶν ποθυομένων τὴν εὐρεσιν καὶ τοὺς τῶν ἰκετιῶν προσίσταται λόγους. Ὁ δὲ καὶ πέπραχται. Προσηύξατο γὰρ Ἐζεχίας, λέγων· Μνήσθητι, Κύριε, ὡς ἐπορεύθη ἐνώπιόν σου μετὰ ἀληθείας, ἐν καρδίᾳ ἀληθινῇ, καὶ τὰ ἀρεστὰ ἐνώπιόν σου ἐποίησα. Καλῆ τῶν δικαίων ἡ παρῆρησία· μονονουχὶ γὰρ τῶν πεπονημένων ἀντέκτισιν καὶ τοὺς τῆς γνησιότητος αἰτούσι καρπούς. Ἐπιγάννυται δὲ τοῖς ἐννόμως βεβιωκόσιν ὁ τῶν ὄλων Θεός, καὶ τοῖς τὸν ἐξαιρετὸν διασώζουσι βίον κατανεύει βρδῖως, ὅταν ἴδῃ δεδακρυμένους, καὶ πόνον τῇ προσευχῇ συμπλέκοντας.

Καὶ ἐγένετο λόγος Κυρίου πρὸς Ἰσαΐαν λέγων· Πορεύθητι καὶ εἰπέ· Ἐζεχία· Τύδε λέγει ὁ Θεὸς Δαβὶδ τοῦ πατρὸς σου· Ἦκουσα τῆς φωνῆς τῆς προσευχῆς σου, καὶ εἶδον τὰ δάκρυά σου· Ἰδοὺ προστίθημι πρὸς τὸν χρόνον σου ἕτη δεκάπετα, καὶ ἐκ χειρὸς βασιλέως Ἀσσυρίων σώσω σε, καὶ ὑπὲρ τῆς πόλεως ταύτης ὑπερασπιῶ. Τοῦτο δὲ σοὶ τὸ σημεῖον παρὰ Κυρίου, ὅτι ὁ Θεὸς ποιήσει τὸ ρῆμα τοῦτο, ὃ ἐλάλησεν· Ἰδοὺ στρέψω τὴν σκιὰν τῶν ἀναβαθμῶν οὗς κατέβη ὁ ἥλιος, τοὺς δέκα ἀναβαθμούς. Καὶ ἀνέβη ὁ ἥλιος τοὺς δέκα ἀναβαθμούς οὗς κατέβη ἡ σκιά.

Ὁ μακρὸς μεταξὺ γέγονε χρόνος, ἀλλ' εὐθὺς κατανεύει Θεός, καὶ δέχεται τοῦ δικαίου τὰς λιτάς. Ὡς γὰρ ἐν ταῖς Βασιλείαις γέγραπται, πρὶν τὸν μακάριον προφήτην ἔξω γενέσθαι τῆς τοῦ βασιλέως αὐλῆς, γέγονε πρὸς αὐτὸν ὁ τοῦ Θεοῦ λόγος. Ὑπονοστήσας δὲ οὖν παραχρῆμα, τοὺς παρ' αὐτοῦ λόγους καθίστησιν ἐναργεῖς. Ἀκηκοέναι γὰρ ἔφη τῆς φωνῆς αὐτοῦ, τοῦτ' ἐστὶ, προσδέξασθαι τὴν εὐχὴν, καὶ ἐποπεῦσαι τὸ δάκρυον· νέμει τε αὐτῷ παραχρῆμα τὸ διαπηδῆσαι δύνασθαι τοῦ θανάτου τὸ δεῖμα, καὶ τῆς προστεθείσης ζωῆς κατασημαίνει τὸ μέτρον, ἵνα πρὸς τὸ τέλος ἀφορῶν, καὶ ὅτι πάντῃ τε καὶ πάντως τεθνήσκειται διακείμενος, ἀπαράδεκτον εἰς νοῦν τὸ τῆς ὑπεροψίας ποιοῖτο νόσημα. Ὑπισχνεῖται δὲ ὅτι, καθάπερ ἐπήγγελται φθάσας, κρείττονα τῆς Ἀσσυρίων χειρὸς ἀποφαίνει μὲν αὐτὸν, ὑπερασπιεῖ δὲ τῆς Ἰερουσαλῆμ. Ἔδρα τε ταῦτα, πάντα τρόπον δυσθυμίας ἐκ μέσου τιθεῖς, καὶ πολὺ λίαν ἀλγήσαντα τοὺς ἐξ ἡμερότητος ἀγαθοῖς ἀνακτόμενος. Ὁ γὰρ πλήξας μοτύσει ὑμᾶς. Χρηστὸς γὰρ ἐστὶ καὶ φιλοκτερίμων ὁ τῶν ὄλων Θεός.

A Deus offensiones morborum in nobis moderata acerbitate ac securitate rescindit, ne cum mundo, sicuti scriptum est, condemnemur ³⁶. In ægrotationem igitur incidit rex Ezechias, **495** et in omnium malorum sortem veniens, extreme periclitatus est, ut ex verbis prophetæ constat, qui cum moriturum dicit, et par esse ut domum suam disponat. Quod non erat ignorantis, ipsum victurum et ægrotationis gravitatem misericordia sua declinaturnum : sed vocantis et ad precationem exstimulantis : ut precatus misericordiam ipsius reciperet. Etenim miseretur eorum quos diligit, et germanis filiis concedit ut rebus cupitis potiantur, et supplices orationes admittit. Quod et factum est. Oravit enim Ezechias, dicens : Memor esto, o Domine, quemadmodum ambulavi coram te cum veritate, in corde vero, et quæ tibi placent, feci ³⁷. Pulchra est justorum libertas ac fiducia : nam laborum mercedem prope et ingenuitatis fructus postulant. Lætatur etiam his qui legitime vixerunt, universorum Deus, et his qui præclaram vitam transigunt, facile annuit, quando videt eos lacrymari, et laborem precibus conjungere.

VERS. 4-8. Et factum est verbum Domini ad Isaiam, dicens : Vade et dic Ezechia : Hæc dicit Deus David patris tui : Audiui vocem precationis tuæ, et vidi lacrymas tuas. Ecce adjicio ad tempus tuum annos quindecim, et de manu regis Assyriorum servabo te, et civitatem hanc protegam. Hoc autem tibi signum a Domino, facturum Deum hanc rem, quam locutus est. Ecce verto umbram graduum per quos descendet sol decem gradibus in domo patris tui, reduco solem decem gradibus. Et ascendit sol decem gradibus, per quos descendit umbra.

Non multum temporis intercedit, sed statim Deus innuit et justæ preces recipit. Nam, ut in Regnis scriptum est, priusquam beatus propheta exisset aula regis, factum est ad illum verbum Dei ³⁷ : reversus igitur mox sermones ejus exponit. Ait enim se audisse vocem ejus, id est, suscepisse precationem et respexisse lacrymas, datque ei illico, ut D mortis terrorem possit effugere, et terminos vitæ adjectæ designat, ut finem intuens, et se prorsus penitusque moriturum sentiens, **496** morbum superbix non sinat in animum introumitti. Promittitque, ut pollicitus est ante, se illum superiorem manu Assyriorum effecturum, et se quoque propugnaturum Jerusalem. Præstitit autem omnia hæc, contractionem animi e medio profligans, et eum qui valde dolore confectus erat, placibilitatis clementiæque bono recreans. Qui enim percussit, sanabit nos ³⁸, benignus quippe est et misericors universorum Deus ³⁸. Et fide quoque corroborat, quod hæc sint ad finem provehenda quæ sunt promissa, signo solis,

³⁶ 1 Cor. XI, 32. ³⁷ IV Reg. xx, 5. ³⁸ IV Reg. xx, 4. ³⁹ Osce vi, 2. ⁴⁰ Joel II, 13.

et factæ tunc conversionis umbræ decem gradibus. A Dicunt autem Achazum Ezechix patrem, in domo sua, velut machina et arte quadam, gradus quosdam confici curavisse, qui velut horas numerarent, et cursum solis decursu umbræ in illis factæ metirentur. Quod igitur remigraturus in vitam esset Ezechias, planum fecit Deus, retrogradiente solis umbra, et die ad inusitatam horarum mensuram prolata. Nihil vero est omnino quod ab universorum Domino non possit effici, imo quidquid voluerit, præclare perficit, si vel solum inuenerit.

ORATIO EZECHIX REGIS
JUDÆÆ,

Quando aegrotavit, et ex morbo suo convaluit.

VERS. 10-13. Ego dixi: In excelso dierum meorum vadam ad portas inferi, relinquam annos residuos. Dixi: Non ultra videbo salutare Dei in terra, non ultra videbo hominem ex cognatione mea. Dereliqui quod reliquum est vitæ meæ, exiit et recessit a me, quasi dissolvat tentorium is, qui fixit. Spiritus meus factus est apud me, velut tela lanam tractantis, quæ appropinquat ad succidendum. Die illa traditus sum, usque mane, quasi leoni, sic ossa mea contrivit. Nam a die ad noctem usque traditus sum.

Necessario illud ante alia dicendum est, Septuaginta posuisse hic, « in excelso dierum meorum, » ut alii interpretes, « in dimidio dierum, » reddiderunt. Ego quidem arbitror verba 497 Septuaginta prudentissime esse posita. Obsessa enim est sancta civitas, Rapsace et Assyriorum innumerabili multitudine cam undique cingentibus. At promisit Deus, per vocem Isaïæ, facturum se admirabilia præter opinionem, et periclitantes servaturum, et propulsaturum a Judæa tyrannum, et ipsum moriturum, uli rem domesticam constituisset. His igitur omnibus ad exitum provelctis, eo tempore, quod universorum Deus dixit, sublata sunt jam in altum Ezechix regni insignia. Ego itaque, inquit, apud me dicebam, Tempore gloriæ, vel in excelso dierum meorum, ero pro foribus inferorum, et relinquam annos residuos. Deinde his porro attexit ea, quibus contingit eos, qui morbo correpti sunt, et non multo post mortem videbunt, extremis consternari terroribus. Hæc autem sunt: Non ultra videbo salutem a Deo, non videbo hominem ex cognatione mea, reliqui quod reliquum est vitæ meæ, abiit a me: factus sum quasi dissolutum tabernaculum, et quasi tela mulieris lanam tractantis, id est, operantis seu textentis, et demum appropinquantis ad succidendum. Deinde ait: Tota nocte et die traditus sum leoni cuidam quodammodo, qui ossa mea conterit. Et qui tandem leo? Vel morbi dolor, et tantum non mors feræ instar infremens, et insultum minitans: vel terror qui ex mortis expectatione surgit. Atterit

Ἐμπεδοὶ δὲ πρὸς πίστιν, ὅτι πρὸς πέρας ἐκθήσεται τὰ ἐπηγγελμένα σήμερι τῷ κατὰ τὸν ἥλιον, κατὰ τὴν γενομένην τότε ἐπιστροφὴν τῆς σκιᾶς ἐν τοῖς δέκα ἀναβαθμοῖς. Φασὶ δὲ εἶναι Ἄχαζ ὁ Ἐζεχίου πατήρ ὡς ἐκ μηχανῆς τινας καὶ τέχνης ἐν τῷ ἰδίῳ οἴκῳ ἀναβαθμούς τινας γενέσθαι παρεσκευάσεν, οἷον ὑπολογουῦντας, καὶ τὸν ἥλιον δρόμον ἐκμετρεῖν εἰσθότας τῇ καταδρομῇ τῆς ἐπὶ αὐτοῖς γενομένης σκιᾶς. Ὅτι τοίνυν ἐμελλεν ὁ Ἐζεχίας ὑπονοστήσειν εἰς ζωὴν, φανερὸν ἐποίησε Θεὸς ἀνόπιν λύσιν τῆς ἡλίου σκιᾶς, καὶ ἐκτεινομένης ἡμέρας εἰς ὧρῶν ἀσύνηθες μέτρον. Δυσήνυτον δὲ παντελῶς οὐδὲν τῷ τῶν ἔλων Δεσπότῃ, ἀλλ' ὅπερ ἂν ἔλοιτο, κατορθοὶ κατανεύσας μόνον.

ΠΡΟΣΕΥΧΗ ΕΖΕΧΙΟΥ ΒΑΣΙΛΕΩΣ ΤΗΣ
ΙΟΥΔΑΙΑΣ,

B

Ἦνίκα ἐμαλακίσθη, καὶ ἀνέστη ἐκ τῆς μαλακίας αὐτοῦ.

Ἐγὼ εἶπα ἐν τῷ ὕψει τῶν ἡμερῶν μου, Πορεύσομαι ἐν πύλαις ἄδου· καταλείψω τὰ ἔτη τὰ ἐπίλοιπα. Εἶπα· Οὐκέτι οὐ μὴ ἴδω τὸ σωτήριον τοῦ Θεοῦ ἐπὶ τῆς γῆς, οὐκέτι οὐ μὴ ἴδω ἄνθρωπον ἐκ τῆς συγγενείας μου. Κατέλιπον τὸ λοιπὸν τῆς ζωῆς μου· ἐξῆλθε καὶ ἀπῆλθεν ἀπ' ἐμοῦ, ὡς περὶ ὁ καταλύων σκηνὴν πῆξας· τὸ πνεῦμά μου κίρ' ἐμοὶ ἐγένετο, ὡς ἰστός ἐρίθου ἐγγιζούσης ἐκτεμεῖν. Ἐν τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ παρεδόθη, ἕως πρῶτ' ὡς λέοντι, οὕτως τὰ ὀστέα μου συντέριψεν· ἀπὸ γῆρι τῆς ἡμέρας ἕως τῆς νυκτὸς παρεδόθην υἱεῦ.

C

Ἄναγκαῖον ἐκεῖνον καὶ πρὸ γε τῶν ἄλλων εἰπεῖν· οἱ μὲν γὰρ Ἐβδομήκοντα θεθείκασιν, ἐν τούτοις τὸ « ἐν τῷ ὕψει τῶν ἡμερῶν μου, » ὡς γε μὴν ἕτεροι τῶν ἔρμηνευτῶν τὸ « ἐν ἡμίσει τῶν ἡμερῶν » ἐκδεδώκασιν. Οἱμαὶ δὲ ἔγωγε, καὶ σφόδρα ἐμφρόνως τὰς τῶν Ἐβδομήκοντα θεθείσθαι φωνάς. Πεπολιόρητον μὲν γὰρ ἡ ἅγια πόλις, Ῥαφάκου καὶ τῶν σὺν αὐτῷ κύκλῳ περιστησάντων τὴν τῶν Ἀσσυρίων ἀριθμοῦ κρείττονα πληθύν. Ἄλλ' ἐπηγγέλλετο Θεὸς διὰ τῆς Ἡσαίου φωνῆς, ὅτι ποιήσει παράδοξα, καὶ διασώσει τοὺς κινδυνεύοντας, καὶ ἀποστήσει τῆς Ἰουδαίας τὸν τύραννον, καὶ ὅτι θευθήσεται τὰ οἴκοι καταλαβῶν. Τούτων δὴ οὖν ἀπάντων εἰς πέρας ἐκθεδηκότων, καθ' ὃν ἔφη καιρὸν ὁ τῶν ἔλων Θεὸς, ἐμελλε τῆς Ἐζεχίου βασιλείας ἀρεσθαι εἰς ὕψος τὰ αὐχίματα. Ἐγὼ τοίνυν εἶπον ἐν ἔμαυθῷ, φησίν, ὅτι ἐν καιρῷ τῆς εὐκλείας, ἦγον ἐν αὐτῷ τῷ ὑφ' οὐσθαι τὰς ἡμέρας μου, ἔσομαι μὲν ἐν πύλαις ἄδου, καταλείψω δὲ τὰ ἔτη τὰ ἐπίλοιπα. Εἶτα τούτοις προσεπάγει τὰ δι' ὧν τοῖς ἐσχάτοις δέμασι συμβαίνει προσομιλεῖν τοὺς ἀβρωστειὰ κατεληγμένους, καὶ οὐ μακρὰν ὀρῶντας τὸν θάνατον. Ταῦτα δὲ ἐστὶν τὸ, Οὐκέτι οὐ μὴ ἴδω σωτηρίαν τὴν παρὰ Θεοῦ, οὕτε μὴν ἴδω ἄνθρωπον ἐκ τῆς συγγενείας τῆς ἐμῆς· ἀφῆκα τὸ λοιπὸν τῆς ζωῆς μου, ἀπῆλθεν ἀπ' ἐμοῦ· γέγονα δὲ ὡς περὶ λυομένη σκηνή, καὶ ὡς ἰστός γυναικὸς ἐρίθου, τοῦτ' ἐστίν, ἐργασομένης, ἦγον ὑφαινούσης, καὶ λοιπὸν ἐγγιζούσης ἐκτεμεῖν. Εἶτά φησιν, ὅτι Ἐν ὄλῃ νυκτὶ καὶ ἡμέρᾳ καθάπερ τινὶ λέοντι παρεδόθη τὰ ὀστέα μου συντέριβοντι. Καὶ τίς ὁ ἔλων; Ἡ τῆς ἀβρωστειᾶς τὸ ἔλθος, καὶ

μονονουχὶ καταβρυχόμενος ὡς ἐν ἐφθεῖ θηρίου ὁ θάνατος, καὶ τὴν ἐφοδὸν ἀπειλῶν, ἤγγουν τὸ ἐκ τοῦ θανάτου προσδοκᾶν ἀνειμένον δειμα. Συντριβεῖ γὰρ συνήριπται δύναιμιν.

Ὡς χελιδῶν, οὕτως φωνήσω, καὶ ὡς περιστέρα, οὕτως μελετήσω. Ἐξέλιπον γάρ μου οἱ ὀφθαλμοὶ τοῦ βλέπειν εἰς τὸ ὕψος τοῦ οὐρανοῦ πρὸς Κύριον, ὃς ἐξείλετό με, καὶ ἀφείλετό μου τὴν ὀδύνην τῆς ψυχῆς. Κύριε, καὶ περὶ αὐτῆς ἀνηγγέλη σοι, καὶ ἐξήγησάς μου τὴν ανοήν, καὶ παρακληθεὶς ἐξῆσα. Εἶλον γάρ μου τὴν ψυχὴν, ἵνα μὴ ἀπόληται, καὶ ἀπέρριψας ἐπίσω μου πάσας τὰς ἁμαρτίας μου.

Τὰς χαριστήριους ἀνατείνων ψδὰς, τὰ τῶν σπουδίων εὐστομεῖν εἰωθότα μιμῆσθαι καταπαγγέλλεται, καὶ ἀκαταλήκτους ποιεῖσθαι τὰς ὑμνωδίας. Φησὶ δὲ ὅτι τοὺς τῆς διανοίας ὀφθαλμοὺς ἀνατείνας πρὸς Θεὸν, σώσασθαι, καὶ διαπέφσυγε καὶ τῆς ψυχῆς τὴν ὀδύνην, καὶ αὐτὸν δὲ τὸν θάνατον. Ἐξήγειρας γὰρ, φησὶ, τὴν ζωὴν, ἐξῆσά τε καὶ περιεποίησω τὴν ἔμην, ἵνα μὴ ἀπόληται, καὶ ἀπέρριψας ἐπίσω μου πάσας τὰς ἁμαρτίας μου. Τοῦτο δὲ οὐκ ἔστι νοσοῦντος τὴν ἀλαζονείαν, ἀλλ' ἐπαγνώκτος ἤδη τὴν ἑαυτοῦ φύσιν, καὶ εἰδότες ἀκριβῶς ὅτι πολλαὶς ἔνοχοι πάντες ἔσμεν ἁμαρτίας, καὶ εἰ μὴ βούλοιο σώζειν ἐλέω Θεός, οὐδεὶς καυχῆσεται ἀγνήν ἔχειν τὴν καρδίαν, ἀλλ' οὐδ' ἂν παρῆρσιόσθηται καθαρός εἶναι ἀπὸ ἁμαρτίας. Οὐκοῦν ἐν ταῖς εὐπαθείαις, αἴπερ ἂν ἡμῖν γένοιτο παρὰ Θεοῦ, δοξολογεῖσθαι πρὸς ἡμῶν ὡς ἀμνημονήσας; τῶν ἐπ' οἷς ἦν εἰκὸς ὀσίως κολάζεσθαι. Σοφοὶ γὰρ, φησὶν, οἱ ἑαυτῶν ἐπιγνώμονες

Οὐ γὰρ οἱ ἐν ἄδου αἰρέσουσί σε, οὐδὲ οἱ ἀποθινόντες εὐλογήσουσί σε, οὐδὲ ἐλπιοῦσιν οἱ ἐν ἄδου τὴν ἐλεημοσύνην σου. Οἱ ζῶντες εὐλογήσουσί σε, ὃν τρόπον κἀγώ. Ἀπὸ γὰρ τῆς σήμερον παιδία ποιήσω, ἃ ἀναγγελοῦσι τὴν δικαιοσύνην σου, Κύριε τῆς σωτηρίας μου, καὶ οὐ παύσομαι εὐλογῶν σε μετὰ ψαλτηρίου πάσας τὰς ἡμέρας τῆς ζωῆς μου.

Τὴν ἴσῃν ἂν ἔχοι τοῖς προκειμένοις διάνοιαν τὰ διὰ τῆς τοῦ ψάλλοντος φωνῆς εἰρημένα· « Τίς ἡ ὠφέλεια ἐν τῷ αἵματι μου ἐν τῷ καταβαίνειν με εἰς διαφθοράν; Μὴ ἐξομολογήσεται σοι χοῦς, ἢ ἀναγγελεῖ τὰ θαυμάσιά σου; » Οἱ γὰρ ἅπαξ τεθνεώτες, καὶ ταῖς ἄδου πύλαις γεγονότες κάτοχοι, ἀποπεπύσσονται τάχα που καὶ τοῦ δοξολογεῖν. Προσεπιθεῖν δ' ἂν οἷς ἐργάσαντο παντελῶς οὐδὲν, μενοῦσι δὲ μᾶλλον ἐν οἷς κατελείφθησαν, καὶ τὸν τῆς καθόλου κρίσεως ἐκδέχονται καιρόν. Οὐκοῦν οἱ ζῶντες, φησὶν, καὶ τοῦτο ὀρᾶν ὅτι τὸ ἀγαθὸν ἔχοντες ἐξουσίαν, ἐπειδὴν εὐπάθειεν, εὐλογήσουσί σε ὃν τρόπον κἀγώ. Ὑπισχεῖται δὲ παιδία ποιεῖν, ἃ ἀναγγελοῦσι τὴν τοῦ Θεοῦ δικαιοσύνην. Καὶ οἱ μὲν φασὶν ὅτι χοροστασίαν ἀπαγγέλλεται, καὶ ψαλμῶδους τοὺς ἐν γε τῷ θεῷ ναῦ κατα-

Anim timor et consternatio animum, omnipotentis vim elidit ac comminuit.

φόδος τε ὁμοῦ καὶ δυσθυμία ψυχὴν, καὶ πᾶσαν αὐτῆς

VERS. 14-17. Quasi hirundo sic vociferabor, et quasi columba, sic meditabor. Defecerunt enim mei oculi, ne aspicerem ego celsitudinem cæli ad Dominum, qui exemit me, et abstulit a me dolorem animi. Domine, de ipsa renuntiatum est tibi, et suscitasti spiritum meum, et consolatione adhibita vixi. Eripuisti enim animam meam, ne pereat, et projecisti a me omnia peccata mea.

B Gratulatoria proferens carmina, aviculas quæ suavissime solent canere, imitari se prædicat, et perpetuos hymnos laudesque decantare. Ait vero, mentis oculis ad Deum subvectis servatum se fuisse, et cum animi dolores, tum ipsam mortem effugisse. Excitasti enim, inquit, me ad vitam, et vixi, et asseruisti animam meam, ne pereat, et projecisti post me omnia peccata mea. Hoc autem non est hominis arrogantie morbo laborantis, sed agnoscens jam naturam suam, et probe intelligentis, omnes nos pluribus peccatis esse constrictos, et nisi Deus ex misericordia servare vellet, neminem gloriatuum, castum se cor habere, sed nec libere dicturum, se a peccato mundum esse. Quare in beneficiis quibus nos a Deo afficimur, glorificetur a nobis, ut qui oblivioni dederit ea, quorum nos juste dare pœnas æquum erat. Sapientes enim, inquit, sunt qui se norunt.

VERS. 18-20. Non enim qui apud inferos sunt, laudabunt te, neque mortui tibi benedicent, neque sperabunt qui apud inferos sunt, misericordiam tuam. Qui vivunt benedicent tibi, quemadmodum et ego. Nam ab hodierno die filios faciam, qui annuntiabunt justitiam tuam, Domine salutis meæ, neque desinam benedicere tibi cum psalterio omnibus diebus vitæ meæ.

Similem hisce verbis sententiam habent ea, quæ voce Psallentis dicta sunt : « Quæ utilitas est in sanguine meo, cum descendero ad corruptionem? Num confitebitur tibi pulvis, vel annuntiabit miracula tua? » Qui namque semel mortui sunt, et in inferorum portis tenentur, desistent etiam Dei laudes celebrare. Nihil enim quidquam his quæ operati sunt, possunt adjuccere, sed manebunt potius, in quibus relicti sunt, et generalis iudicii tempus expectabunt. Itaque viventes, inquit, et qui beneficii faciendi facultatem habent, cum beneficiis affecti sint, benedicent tibi, quemadmodum et ego. Pollicetur deinde se filios facturum, qui divinam justitiam annuntient. Quidam dicunt illum chororum symphonicum promittere, et psalmodum cantores sua-

³⁹ Psal. xxix, 10

vissimos in divino templo præfecturum. Alii vero mente arcanioribus etiam rebus intenta dicunt, cum altum saperet Ezechias, putasse regnum se habere sine fine vitamque perennem, persuasus, de Christo scripta, tanquam de filio Davidis, de se dicta fuisse, et eo respexisse. Unde dicunt, etiamsi quatuordecim annos regnasset, nunquam tamen visum esse curam egisse suscipiendorum liberorum: nunc **499** itaque edoctum vitæ suæ terminum, curare eos qui sibi succedant, et quod filios dicat, et quod adjiciat: Annuntiabunt Domini justitiam; a vero tamen ejus aberravit oratio. Natus est enim Manasses impius et nefarius: verum quantum ad patris animum, pius etiam fuit, et divinæ gloriæ nuntius.

VERS. 21, 22. *Et dixit Isaias ad Ezechiam: Cipe massam ficuum, et lere, et emplastrum impone, et sanus eris. Et dixit Ezechias: Hoc est signum quod ascendam in domum Dei.*

In quarto libro Regnorum scriptum est, causam morbi Ezechiae fuisse ulcus malum et intractabile⁹⁹, ut ipsas etiam artes medicorum respueret. Sed ubi semel Deus vitam annuit justo, et morbum quoque jussit tollere et deterere: et ex quibus verisimile, imo exploratum ac certissimum est, dolores vulneris ingravescere, ille per hæc dedit ut liberaretur. Est enim paradoxorum et incredibilium semper effectrix manus Omnipotentis, et hæc nimirum manus opitulatrix meat per ea quæ sunt a communi opinione abhorrentia. Tere igitur, inquit, massam ficuum, ut emplastrum imponas, et sanus eris. Et erat exspectandum, uti dixi, ut læderetur vulnus, aut certe nihil sentiret opis. Sed cum Deus jusserit, hoc in signi vim utitur prudentissimus Ezechias, et inquit: Si ex massa ficuum sanus fuero, cessante morbo, et omni in me dolore conspito, hoc mihi signum erit firmum et verum, quod ascendam in domum Dei, ei scilicet facturus sacrificia et oraturus⁹⁹.

CAP. XXXIX. VERS. 1, 2. *In tempore illo misit Meodach filius Ladam, rex Babylonis, epistolas, et legatos, et dona Ezechiae; audivit enim ægrotasse illum usque ad mortem, et convalescere. Gavisusque super eis est Ezechias gaudio magno, et monstravit eis domum Nechotha, et stactæ, et suffimentorum, et unguenti; et argenti, et auri, omnesque domos vasorum gazæ, et quæcumque erant in thesauris suis, nec erat quidquam quod non monstraverit Ezechias in domo sua.*

500 Mortuo Senacherim, e suis filiis regnasse loco ejus narrat Scriptura sacra Nochordam filium.

⁹⁹ IV Reg. xx 7. ⁹⁹ ibid., 8.

στήσει τοὺς εὐφρονωτάτους. Ἐτεροι δὲ καὶ τοὺς ἀποβήτοτέροις ἔτι τὸν νοῦν ἐνιέντες λέγουσιν, ὅτι περὶ ὑψηλὰ φρονήσας ὁ Ἐζεχίας ψήθη τάχα που καὶ ἀτελεύτητον ἔχειν τὴν βασιλείαν καὶ αὐτὴν ἀκατάληκτον ζωὴν· διατεθεὶς ὅτι τὰ ἐπὶ Χριστῷ γεγραμμένα, ὡς ἐφ' ὑπὸ τοῦ Δαβὶδ, εἰς αὐτὸν εἰρηαί τε καὶ βλέπει. Ὅθεν φασὶ, καίτοι τεσσαρεσκαίδέκατον ἔτος ἐν τῷ βασιλεύειν ἔχων, οὐχ ὁράται πεφροντικῶς τοῦ χρῆναι παιδοποιεῖν· μεμαθηκῶς τοιγαροῦν τὸ τῆς αὐτοῦ ζωῆς πέρας, τῶν διαδεξομένων αὐτὸν ποιεῖται φροντίδα, καὶ ὅτι παιδία φησὶ, καὶ προστίθησιν ὅτι Ἄναγελοῦσι τὴν τοῦ Κυρίου δικαιοσύνην· καὶ τῆς μὲν ἀληθείας διημάτηκεν ὁ λόγος αὐτῷ. Γέγονε γὰρ ὁ Μανασσῆς δυσσεβὴς τε καὶ ἀλητῆριος, πλὴν τὸ γε ἦκον εἰς τὴν τοῦ φύσαντος γνώμην, ἦν καὶ αὐτὸς εὐσεβὴς καὶ τῆς τοῦ Θεοῦ δόξης ἀπαγγελεύς.

B Καὶ εἶπεν Ἡσαίας πρὸς Ἐζεχίαν· Λάβε παλάθην ἐκ σύκων, καὶ τρίψον, καὶ κατάπλασαι, καὶ ὑγίης ἔση. Καὶ εἶπεν Ἐζεχίας· Τοῦτο δὴ τὸ σημεῖον, ὅτι ἀναθήσομαι εἰς τὸν οἶκον τοῦ Θεοῦ.

Ἐν τῇ τετάρτῃ τῶν Βασιλείων γέγραπται, ὅτι πρόφασις τῆς ἀβρώστιας τῷ Ἐζεχίᾳ γέγονεν ἔλκος πονηρὸν καὶ δυσμεταχειρίστον, ὡς καὶ αὐτὰς ἀπειπεῖν τὰς τῶν ἱατρῶν εὐτεχνίας. Ἐπειδὴ δὲ ἀπαξ κατένευσε Θεὸς τῷ δικαίῳ τὴν ζωὴν, καὶ τὸ ἀποτρέψασθαι τὴν νόσον προστέταξε, δι' ὧν ἦν εἰκὸς, μᾶλλον δὲ καὶ ἀναμφιδόλως ἔχον, ὅτι πρὸς ἐπίδοσιν ἀλγημάτων κατανεύσει τὸ τραῦμα, διὰ τούτων ἀπαλλάττεσθαι. Παραδοξοποιεῖς γὰρ αἰεὶ τοῦ πάντα ἰσχύοντος ἡ χεὶρ· καὶ διὰ τῶν ἀδοκίμων ἐρχεται τῆς ἐπικουρίας ὁ τρόπος· δηλον δὲ ὅτι τῆς παρ' αὐτοῦ. Τρίψον τοίνυν, φησὶν, ἐκ σύκων παλάθην, κατάπλασαι, καὶ ὑγίης ἔση. Καὶ ἦν ἐντεῦθεν, ὡς ἔφην, ἀδικηθήσεσθαι προσδοκᾶν, ἦγουν ἀπόνασθαι τι τὸ τραῦμα. Ἐπειδὴ δὲ ὁ Θεὸς προστάτων ἦν, εἰς σημείου δυνάμειν τὸ χρῆμα ποιεῖται πανσήμετος ὢν Ἐζεχίας, καὶ φησὶν, ὅτι Εἰ καὶ διὰ σύκων παλάθης ὑγιασθήσομαι, σημεῖον ἔσται τοῦτό μοι βέβαιόν τε καὶ ἀληθὲς ὅτι ἀναθήσομαι εἰς τὸν οἶκον τοῦ Θεοῦ, θύσων τε αὐτῷ δηλονότι, καὶ προσευξόμενος καταληγούσης τῆς ἀβρώστιας, καὶ παντὸς ἀλγήματος οἴοντι κατευνασθέντος ἐν ἐμοί.

Ἐν τῷ καιρῷ ἐκείνῳ ἀπέστειλε Μεοδάχ υἱὸς τοῦ Λαδάμ ὁ βασιλεὺς τῆς Βαβυλωνίας, ἐπιστολάς, καὶ πρέσβεις, καὶ δῶρα Ἐζεχίᾳ· ἤκουσε γὰρ ὅτι ἐμαλακίσθη ἕως θανάτου, καὶ ἀνέστη. Καὶ ἐχάρη ἐπ' αὐτοῖς Ἐζεχίας χαρὰν μεγάλην· καὶ ἔδωκεν αὐτοῖς τὸν οἶκον τοῦ Νεχοθά, καὶ τῆς στακτῆς καὶ τῶν θυμιαμάτων, καὶ τοῦ μύρου, καὶ τοῦ ἀργυρίου καὶ τοῦ χρυσοῦ, καὶ πάντα τοὺς οἴκους τῶν σκευῶν τῆς γᾶς, καὶ πάντα ὅσα ἦν ἐν τοῖς θησαυροῖς αὐτοῦ, καὶ οὐκ ἦν οὐδὲν, ὃ οὐκ ἔδωκεν Ἐζεχίας ἐν τῷ οἴκῳ αὐτοῦ.

Τεθνεώτος τοῦ Συναχηραῖμ ὑπὸ τῶν ἐκτουῦ παίδων βασιλευκέναι: φησὶ τὸ Γράμμα τὸ ἱερὸν Νε-

χοσδῶν τὸν υἱὸν αὐτοῦ ἀντ' αὐτοῦ. Ἄλλ' ὡς εἴκειν, ἄ
 ἔκεινον γεγονότος ἐκ μέσου, τοὺς τῆς βασιλείας κη-
 κληρονόμηκε θώκουσ Μεωδᾶχ ὁ τοῦ Λααδάν. Οὗτος
 πεπομφέναι λέγεται πρὸς Ἐζεχίαν δῶρά τε ὁμοῦ
 καὶ ἐπιστολάς, καὶ πρέσβεις· καὶ ποῖα τίς ἐστὶν ἡ
 τοῦδε πρόφασις, εἰπεῖν ἀναγκαῖον. Ἦκουσε γάρ,
 φησὶν, ὅτι ἐμαλακίσθη ἔως θανάτου καὶ ἀνέστη·
 ἀλλ' οὐχὶ τοῦτο μόνον, τὸ μαλακισθῆναι μὲν, φημί, τὸν
 Ἐζεχίαν, βέβαιον δὲ αὐθις εἰς εὐρωστίαν ἀναδραμεῖν,
 κατέπληξε τὸν Βαβυλωνίων, ἀλλ' ἐκεῖνο πάντως τὸ
 μέγα καὶ ἐξαισίον ἀλήθως σημεῖον· ἀρόρητον τε καὶ
 θεοπρεπεῖ νεύματι παλινδρομεῖν ὁ ἥλιος προσετά-
 τετο καὶ ὀπίσω βαδίσειν, ὥστε καὶ ἀνελεῖν τὴν σκιάν
 τοὺς δέκα ἀναβαθμούς. Βαβυλωνίων δὲ καὶ Χαλ-
 δαίων οἱ ἐπὶ κλην ἀσφοί, ἰσχυροὶ λίαν ὑπάρχοντες, εἰ
 καὶ αὐτοὺς εἶναι φάσκοντες περὶ τε τοῦ ἡλίου δρό-
 μων, καὶ ἀστέρων ἐπανατολάς, καὶ δύσεις, οὐκ
 ἠγνοῦσθαι κατὰ τὸ εἶδος τὴν ἀνόπιν ὑποστροφῆν, καὶ
 τῆς ἡμέρας ἐκείνης τὸ ἀσύνηθες μήκος. Ἦν δὲ δὴ
 καὶ μάλα εἰκὸς ἐκτεθρυλλῆσθαι τοῖς ἀνά πᾶσαν τὴν
 γῆν τοῦ σημείου τὴν δύναμιν, καὶ ὅτι δέδοται πρὸς
 βεβαίωσιν τῆς ἐπαγγελίας τοῦ Θεοῦ, τῆς ἐπί γε, φημί,
 τῷ Ἐζεχίᾳ γενομένης. Καὶ καθ' ἕτερον δὲ τράπον τε-
 θαυμακέναι φαμέν τὸν Μεωδᾶχ τὸ παραδόξως συμ-
 βεβηχὸς τοῖς μετὰ Ῥαψάκου πολιορκήσασιν τὴν Ἰε-
 ρουσαλήμ, οὓς ἐν μιᾷ νυκτὶ δεδαπάνηκεν ἀγγέλου
 καταπταίοντα χεῖρ, ὡς εὐρεθῆναι πάντα πρῶτ' τὰ
 σώματα νεκρά. Οὐκοῦν ἦγον μὲν οἱ πρέσβεις, ἐπ'
 αὐταῖς δὴ ταῦταις ταῖς πέρας λόγου θεοσημίας κατα-
 θαυμάσαντος τοῦ Μεωδᾶχ τὴν Ἐζεχίου δικαιοσύνην.
 Ὁ δὲ καίτοι δέον τοῖς ἐκ Βαβυλώνης ἀφιγμένοις
 λαμπρὴν ποιεῖσθαι διήγησιν τὰς κατὰ καιροὺς ἐπι-
 κουρίας τοῦ πάντα ἰσχύοντος Θεοῦ, καὶ τῶν παρα-
 δόξων τὴν μεγαλοργίαν, ἵνα καὶ ἔτι μειζρόνως τὴν
 θεῖαν ὑπεροχὴν θαυμάζοντες, καὶ τὴν ἀμαχὸν ἐξου-
 σίαν τοῦ πάντων Δεσπότητου, διὰ τῶν παρ' αὐτοῦ μυ-
 σταγωγηθέντων λόγων, ὑπονοστήσειαν εἰς τὴν ἑαυ-
 τῶν, τὴν περὶ Θεοῦ γνώσιν καταπλουτήσαντες· ἦν
 γὰρ οὕτω δύνασθαι καὶ ἑτέρουσ ὠφελεῖν ἐπαγγέλλον-
 τας ἅ μεμαθήκασι· τοῦτο μὲν οὐκ ἔδρα, παρεκομι-
 σθη δὲ μᾶλλον εἰς ἀνθρωπίνην φιλοκομίαν, καὶ οὐκ
 ἀπ' ὧν τετίμηται παρὰ Θεοῦ τὴν ἑαυτοῦ δόξαν οἰκο-
 νομεῖ, ἀλλ' ἐκ πλοῦτου τοῦ κατὰ τὴν βασιλείαν, καὶ
 μέχρι τούτων ὀρίζει τῆς ἐνούσης εὐκλείας ἑαυτῷ
 τὴν δύναμιν. Ἐδειξε γάρ, φησὶν, αὐτοῖς τὸν οἶκον
 τοῦ Νεχοθά· διερμηνεύεται δὲ τὸ Νεχοθά τῶν ἀρω-
 μάτων, καὶ τῆς στακτῆς, καὶ τοῦ μύρου, καὶ τοῦ
 τῶν σκευῶν τῆς γάζης, τοῦτ' ἐστὶ, τῆς περιουσίας.
 τὸν πλοῦτον, ἦτοι τὴν περιουσίαν.

Καὶ ἦλθεν Ἰσαίας ὁ προφήτης πρὸς τὸν βασι-
 λέα Ἐζεχίαν, καὶ εἶπε πρὸς αὐτόν· Τί λέγουσιν
 οἱ ἄνθρωποι οὗτοι, καὶ πόθεν ἤκασιν πρὸς σέ;
 Καὶ εἶπεν Ἐζεχίας· Ἐκ γῆς πόρρωθεν ἤκασιν
 πρὸς με, ἐκ Βαβυλώνος. Καὶ εἶπεν Ἰσαίας· Τί
 εἶδοσαν ἐν τῷ οἴκῳ σου; Καὶ εἶπεν Ἐζεχίας·
 Πάντα τὰ ἐν τῷ οἴκῳ μου εἶδοσαν, καὶ οὐκ ἐστὶν
 ἐν τῷ οἴκῳ μου, ὃ οὐκ εἶδοσαν, ἀλλὰ καὶ τὰ ἐν
 τοῖς θησαυροῖς μου εἶδοσαν. Καὶ εἶπεν αὐτῷ

Sed, ut apparet, eo quoque e medio sublato, regni
 solium hereditate accepit Meodach filius Ladani.
 Hic misissae dicitur ad Ezechiam dona simul et
 epistolas, et legatos. Quae autem hujus sit causa,
 necessario dicendum. Audivit enim, inquit, aegrot-
 tasse usque ad mortem, et convaluisse : at non hoc
 solum admiratione percussit Babylonium, quod, in-
 quam, aegrotarit Ezechias, et rursus ad bonam
 valetudinem redierit, sed illud omnino magna et
 ingens vere signum : Ineffabili et divino nutu sol
 jussus est recurrere et retrogredi, ut et umbra
 decem gradus redierit. Babyloniorum et Chaldæorum
 cognomine Sophi, id est sapientes, cum se jactient
 in cursu solis, et stellarum ortu, et occasu cog-
 noscendo subtiliter doctos : hanc retroversionem,
 ut videtur, et diei ejus insolitam magnitudinem
 non ignorarunt. Est autem et illud probabile, di-
 vulgatam fuisse per universam terram signi virtu-
 tem, et ad confirmationem promissi divini, quod,
 inquam, Ezechiae factum est, fuisse datum. Alio
 quoque modo dicimus, Meodach admiratum esse id
 quod supra opinionem accidit his, qui cum Rapsace
 obsederunt Jerusalem, quos percutiens manus an-
 geli una nocte consumpsit, ita uti mabe omnia
 corpora mortua invenirentur. Itaque venerunt leg-
 gati, his divinis ac rationem excedentibus signis
 admirante Meodach Ezechiae justitiam. Hic vero
 cum profectis ex Babylone, illustri narratione,
 auxilia omnipotentis Dei, diversis temporibus, et
 incredibilium harum rerum splendorem ac magni-
 ficentiam exponere debuisset, et ut ipsi quoque
 divinam excellentiam et invictam universorum
 Domini potestatem, ex his quos ille institueret ser-
 monibus magis admirantes, reverterentur in pa-
 triam, divina cognitione locupletati (sic enim licuit
 et aliis prodesse, cum hi reuantiarent quae didi-
 cissent) : hoc ille minime fecit, sed in humanam
 potius jactantiam prolapsus est, nec suam gloriam
 ex his rebus, quibus est honoratus a Deo, sed ex
 regni opulentia aestimat, hincque dignitatis suae
 501 potentiam metitur. Monstravit enim, inquit,
 illis domum Nechotha, nimirum, si interpreteris,
 aromatum, et stactæ, et unguenti, et argenti, et
 auri, et omnes domos vasorum gazarum, id est,
 facultatum. Gaza enim vox Persica esse dicitur,
 denotatque divitias seu facultates.

ἀργυρίου καὶ τοῦ χρυσοῦ, καὶ πάντας τοὺς οἶκους
 γάζα γὰρ λέξις μὲν εἶναι λέγεται Περσικῆ, δηλοῖ δὲ

VERS. 3-7. Et venit Isaias propheta ad regem
 Ezechiam, dixitque ei : Quid narrant homines isti?
 et unde veniunt ad te? Et ait Ezechias : E terra
 longinqua veniunt ad me, ex Babylone. Et ait Isaias :
 Quid viderunt in domo tua? Et ait Ezechias : Omnia
 quae in domo mea sunt viderunt, non est quidquam
 in domo mea, quod non viderint, quin et quae in
 thesauris meis sunt, viderunt. Atque illi Isaias :
 Audi verbum Domini Sabaoth : Ecce dies veniunt, et

accipiant omnia quæ in domo tua sunt : et quæcumque congregaverunt patres tui, usque ad diem hanc, in Babylonem venient, et nihil relinquent : atque Deus, Etiam a filiis tuis quos genuisti, accipient, et facient spadones in domo regis Babyloniorum.

ὅτι καὶ ἀπὸ τῶν τέκνων σου ὡς ἐγέννησάς γε τοῦ βασιλέως τῶν Βαβυλωνίων.

Mittitur quidem propheta a Deo, sed primum adveniens et Ezechiae occurrens, quasi de sua sententia fingit se loqui. Hinc dicit : Quid dicunt homines isti? Est autem valde usitata hæc ejus oratio. Advenerunt siquidem Babylonii, quod fortassis cuperent scire, ut dixi, causam retrogressionis solis, et cur hoc signum tam celebratum factum fuerit. Ille vero cum, ut dicebam, potius debuisset divinam excellentiam eis narrare, et quod ipsius nutu hæc creatura recederet, domum ostendit suffimentorum et gazarum. Sciscitatur igitur propheta, cur venerint, et qui eorum hic sermo fuerit: cui nihil prorsus ille respondit: hoc solum dicit, ex Babylone et ex terra longinqua venisse: multum fortassis inde sibi placens, quod tanti viri, tam longo intervallo interjecto dissiti, haud mediocri studio ejus amicitiam ambierint. Interrogante ergo propheta, quid spectassent, ac rege dicente, nihil fuisse reliquum quod ipsis esset invisum: ait venturos dies, quando omnia in **502** thesauris ipsius, et ante ipsum studio et cura coacervata, transirent ad Babylonios: adiecit et illud, quod ex futuris sibi, temporis successu, filiis, perinde quasi ex remotiori generis successione essent, spadones, id est eunuchos, in domo regis Babyloniorum facerent, harum scilicet rerum artifices. Narrant, imo et Regnorum liber testatur hæc contigisse diebus Jeconixæ, quando vi totam Judæam Nabuchodonosorus cepit, Jerosolyma et insuper divinum templum incendit, Israelicque captivum abduxit, inter quos erant divinus Daniel et ejus socii, in domo regis Babyloniorum, quos etiam dicunt fuisse spadones, id est eunuchos. Cujusmodi est hæc, et cui usui est hæc prænuntiatio? Innuit hinc Deus, vel quod satius fuisset, ac sapientius horum quæ admirabiliter facta essent a divina excellentia et magnificentia, necessariam instituere narrationem, illis qui ex Babylone venerunt: vel etiam quod tantum non illexerit Babyloniorum oculos, eo quod recon-

ditæ in thesauris ostenderit.

νον ἦν δῆπου, καὶ σοφόν, ἀναγκαίαν ποιήσασθαι ὑπεροχῆς, καὶ μεγαλοργίας, ἧχουν καὶ μονονουχί παραδείξει τὰ κεκρυμμένα ἐν θησαυροῖς.

VERS. 8. Et ait Ezechias Isaia: Bonus sermo Domini, quem locutus est: Fiat autem pax et justitia diebus meis.

Destituitur apologia et defensione, cumque orationem non habeat, qua suis delictis opem afferat, bonum ait esse sermonem Dei, licet hæc prænuntiaverit, de quibus par erat ut uberes lacrymæ ex oculis

ἤσπαται· Ἄκουσον τὸν λόγον Κυρίου Σαβαώθ· Ἰδοὺ ἡμέραι ἔρχονται, καὶ λήψονται πάντα τὰ ἐν τῷ οἴκῳ σου, καὶ ὅσα συνήγαγον οἱ πατέρες σου ἕως τῆς ἡμέρας ταύτης, εἰς Βαβυλώνα ἤξει, καὶ οὐδὲν οὐ μὴ καταλείψουσιν· εἶπε δὲ ὁ Θεός· λήψονται, καὶ ποιήσουσι σπάδονας ἐν τῷ οἴκῳ

Ἄπέσταλται μὲν ὁ προφήτης παρὰ Θεοῦ, πλὴν ἐν ἀρχαῖς Ἐζεχία συντετυχηκῶς ὡς ἀπὸ γνώμης οικείας ἀφιγμένος προσποιεῖται λαλεῖν. Ταύτη τοί φησι· Τί λέγουσιν οἱ ἄνθρωποι οὗτοι; Ἐν κῆθει δὲ πολλῷ γέγονεν ὁ λόγος αὐτῷ. Ἀφίκοντο μὲν γὰρ οἱ Βαβυλώνιοι, τάχα που τὴν αἰτίαν, ὡς ἔφη, ἀναμαθεῖν σπουδάζοντες τῆς ἀνόπιν ὑποστροφῆς τοῦ ἡλίου, καὶ ἐφ' ὅτῳ γέγονε τὸ διαδόητον οὕτω σημείον. Ὁ δὲ καίτοι μᾶλλον, ὡς ἔφη, ἀφηγεῖσθαι δέον αὐτοῖς τὴν θείαν ὑπεροχὴν, καὶ ὅτι τοῖ; αὐτοῦ νεύμασιν ἡ κτίσις παραχωρεῖ, τὸν οἶκον ἔδειξε τῶν θυμιαμάτων, καὶ τῆς γάζης. Διαπυθάνεται τοιγαροῦν ὁ προφήτης ἐφ' ὅτῳ τε ἤκουσι, καὶ τίς ὁ λόγος αὐτοῖς. Ὁ δὲ πρὸς ταῦτο μὲν ἔφη παντελῶς οὐδὲν· ὅτι δὲ ἐκ Βαβυλώνος ἤκουσι, καὶ ἐκ γῆς μακρόθεν, αὐτὸ δὴ τοῦτ' καὶ μόνον φησι· τάχα που καὶ μέγα πεφρονηκῶς, ὡς καὶ τῶν ἄγων, καὶ μακροῖς διαστήμασι τοῖς μεταξὺ κειμένοις ἀφετηρότων, τῆς πρὸς αὐτὸν μεταποιεῖσθαι φιλίας οὐ μέγιστος διεσπουδακῶτων. Ἐρωμένου δὲ οὖν τοῦ προφήτου τί ἄρα θεάτανται, τοῦ γε μὴν βασιλέως οὐδὲν ἀπομείναι λέγοντος ἀποπτον αὐτοῖς, ἡμέρας ἤξειν φησι, κατ' ἄς ἅπαντα τὰ ἐν τοῖς θησαυροῖς αὐτοῦ, καὶ διὰ σπουδῆς, καὶ διὰ φροντίδος τῶν πρὸ αὐτοῦ συναγερμένα, μετοιχῆσονται πρὸς Βαβυλωνίους· προσετίθει δὲ τοῦτοις ὅτι καὶ ἐκ τῶν ἐσομένων αὐτῷ κατὰ καιροῦς παίδων, ὡς ἐν μακροτέραις δὲ τοῦ γένους διαδοχαῖς σπάδονας, τοῦτ' ἔστιν, εὐνοήτους, ἐν τῷ οἴκῳ τοῦ βασιλέως τῶν Βαβυλωνίων ποιήσουσιν οἱ ταῦτα δηλονότι τεχνίται. Συμβεθῆκεναι δὲ τὰ τοιαῦτά φησι, μᾶλλον δὲ ἡ τῶν Βασιλειῶν διαμαρτύρηται βίβλος, ἐν ἡμέραις Ἰεχονίου, ὅτε κατὰ κράτος ἅπασαν τὴν Ἰουδαίαν ἐλὼν ὁ Ναβουχοδονόσορ, κατεμπρήσας δὲ τὰ Ἱεροσόλυμα, καὶ προσέτι τὸν θῆλον νεῶν, ἀπεκόμισε τὸν Ἰσραὴλ αἰχμάλωτον, ἐν οἷς ἦσαν οἱ τῶν ἀμφὶ τὸν θεσπέσιον Δαυιὴλ ἐν τῷ οἴκῳ τοῦ βασιλέως τῶν Βαβυλωνίων, οὓς φασὶ γενέσθαι σπάδονας, τοῦτ' ἔστιν εὐνοήτους.

Ποῖα τι; οὖν ἄρα καὶ ἐφ' ὅτῳ χρησίμῳ γέγονε τῆς τοιαύτης προαπαγγελίας τὸ χρῆμα; Δείκνυσι γὰρ διὰ τούτου Θεός, ἡ ὅτι τοῖς ἐκ Βαβυλώνος ἤκουσιν, ἀμειδίγησιν τὰ παραδόξως γεγενημένα διὰ τῆς θείας καὶ κατερεθίσαι τὸν Βαβυλωνίων ὀφθαλμῶν, διὰ τοῦ

Καὶ εἶπεν Ἐζεχίας πρὸς Ἰσαίαν· Ἀγαθὸς ὁ λόγος Κυρίου ὃν ἐλάλησες· γενέσθω δὲ εἰρήνη καὶ δικαιοσύνη ἐν ταῖς ἡμέραις μου.

Ἠπόρησε πρὸς ἀπολογία, καὶ τοῖς ἑαυτοῦ παιμασι τὸν ἐπικουροῦντα λόγον οὐκ ἔχων, ἀγαθὸν εἶναι φησι τὸν τοῦ Θεοῦ λόγον, καίτοι προαπηγγελότα τὰ ἐφ' οἷς ἦν εἰκὴς ἄχρητον ἐξ ὀμμάτων καταχεῖσθαι

δάκρυον. Εἶτα τὴν ἐν ταῖς ἰδίαις ἡμέραις εἰρημέντην ἄμαραντον. Deinde suis diebus pacem quærit, modo non vale dicto suis posteris, et abjecta omnino cura et regionis suæ et civitatis et generis. Verum satius fuisset ei, de his quæ prædicta sunt luxisse, et a Deo misericordiam petivisse, et posterorum nomine felicitatem non temporariam et contractam postulare. Sed valde infirma est mens humana, et in multis labimur omnes **, secundum id quod scriptum est : nec quisquam nostrum cordatus, et in omnes partes sapiens esse poterit : sed cor etiam amans Dei, et mens admirabilis, sæpe in id quod minus rectum est, impingit.

Παρακαλεῖτε, παρακαλεῖτε τὸν λαόν μου, λέγει ὁ Θεός· ἱερεῖς, λαλήσατε εἰς τὴν καρδίαν Ἱερουσαλήμ, παρακαλέσατε αὐτήν, ὅτι ἐπλήσθη ἡ ταπεινώσις αὐτῆς· λέλυται αὐτῆς ἡ ἀμαρτία, ὅτι ἐδέξατο ἐκ χειρὸς Κυρίου διπλᾶ τὰ ἀμαρτήματα αὐτῆς.

Μεταπεφοίτηκεν ὁ λόγος ἐπὶ τὰ ἐν Χριστῷ, καὶ τῆς δι' αὐτοῦ χάριτος ποιεῖται λοιπὸν ἐναργῆ τὴν ἀνάβρῃσιν· πλὴν οὐκ ἔξω τοῦ εἰκότος ὁρᾶται κεραιώτως, οὕτε μὴν εἰσακεκομισμένοι· ἐν οὗ καιρῷ τῷ καθήκοντι. Φαίεν γὰρ ἂν ἴσως τινὲς τῶν οὐ λίαν ἡκριθιχότων τὰ ἐν τῇ θεῖᾳ Γραφῇ· Τίνα δὴ τρόπον τοῖς Ἐξελίχου λόγοις ὁ προφήτης ἐν τούτοις ἡμῖν ποιεῖται γέιτονα τὴν ἐπὶ Χριστῷ προαγόρευσιν; Ἀπολογησόμεθα δὲ πρὸς τοῦτο ἡμεῖς ἐκείνο λέγοντες· ὅτι διζμνημονεύσας ὁ λόγος τῆς τελευταίας ἀλώσεως τῆς Ἰουδαίων γῆς, καὶ αὐτῶν δὲ τῶν Ἱεροσολύμων, ὡς ἐν καιρῷ καὶ χρεῖα λοιπὸν, τὴν μετὰ τοῦτο γενομένην παρὰ Θεοῦ παράκλησιν εἰσακεκομίσκειν ἀναγκαῖως. Ἐρῶ δὲ διὰ βραχέων τὴν διασάρησιν ἀκριβῆ τῶν ἀρτίως ἡμῖν εἰρημένων. Πλεῖσται μὲν γὰρ γεγονάσι κατὰ τῶν Ἱεροσολύμων ἔξοδοι, καὶ πεπύρθηται πολλάκις ἡ τῶν Ἰουδαίων χώρα· τοῦτο μὲν ὑπὸ χειρὸς Ἀσσυρίων· τοῦτο δὲ καὶ ἐξ ὁμόρων Βαβυλῶν, καὶ μὴν καὶ ἐτέρων τινῶν καταδρόντων αὐτῆν. Εἶτα τελευταία γέγονεν ἄλωσις, ἡ διὰ γε τοῦ Ναβουχοδονόσορ ἐν καιροῖς τῆς Ἰερονίου βασιλείας, ὅτε καὶ αἰχμάλωτος ὁ Ἰσραὴλ εἰς τὴν τῶν ἡρηκότων ἀπεκομίσθη χώραν. Καὶ ἐν καιροῖς τῆς βασιλείας Κύρου τῆς αἰχμαλωσίας ἀνέθη καὶ ὑπενόστησεν εἰς τὴν Ἰουδαίαν, ἀνεδειματό τε τὸν νεῶν, καὶ κατακρήνασιν οὐ μεμερισμένους, μέχρι τῆς τοῦ Σωτήρος ἡμῶν παρουσίας. Ἐπειδὴ τοίνυν τῆς ἐσχάτης αἰχμαλωσίας πεποιῖται μνήμην, ὅτε πάντα τὰ ἐν θησαυροῖς τῶν βασιλέων τῆς Ἰουδαίας ἐλθόντες (γρ. ἔχοντες) οἱ Βαβυλώνιοι ὑπενόστησαν εἰς τὴν ἑαυτῶν, ἀναγκαιώς καὶ τῆς μετὰ τοῦτο γεγεννημένης παρακλήσεως, δῆλον δὲ ὅτι τῆς διὰ Χριστοῦ, ποιεῖται τὴν προαγόρευσιν τοῖς τὸ θεῖον ἱερουργουσίον Εὐαγγέλιον, ἐπιτάττων, καὶ λέγων· « Παρακαλεῖτε, παρακαλεῖτε τὸν λαόν μου, λέγει ὁ Θεός. » Παράκλησις γὰρ πρὸς σωτηρίαν πρώτοις μάλιστα τοῖς ἐξ Ἰσραὴλ ἡ Χριστοῦ γέγονε πα-

manarent. Deinde suis diebus pacem quærit, modo non vale dicto suis posteris, et abjecta omnino cura et regionis suæ et civitatis et generis. Verum satius fuisset ei, de his quæ prædicta sunt luxisse, et a Deo misericordiam petivisse, et posterorum nomine felicitatem non temporariam et contractam postulare. Sed valde infirma est mens humana, et in multis labimur omnes **, secundum id quod scriptum est : nec quisquam nostrum cordatus, et in omnes partes sapiens esse poterit : sed cor etiam amans Dei, et mens admirabilis, sæpe in id quod minus rectum est, impingit.

CAP. XL. VERS. 1-2. *Consolamini, consolamini populum meum, dicit Deus : Sacerdotes, loquimini ad cor Jerusalem, consolamini eam, quia completa est humiliatio ejus; solutum est ejus peccatum, quia recepit de manu Domini duplicia peccata ejus*

Transit oratio ad Christi tempora, et gratiæ per ipsum clarum inducit vaticinium : nec extra decorum videtur exspatiari, neque intempestive introducta est. Dicent enim quidam in divinis Litteris non satis diligenter versati : Qui sit, ut propheta, hic sermonibus Ezechie prædictionem de Christo nobis vicinam faciat? Ad hoc sic defensionem instituemus, illud dicentes : Cum ultimam Judaicæ terræ captivitatem, ipsorumque adeo Jerosolymorum commemorasset oratio : tempestive veluti, et utiliter deinceps factam a Deo consolationem jam induxit, et necessario. Sed paucis dicam, exponamque accurate, quæ a nobis modo dicta sunt. Plures enim impressiones contra Jerosolyma factæ sunt, et sæpe regio Judæorum vastata est, partim manu Assyriorum, partim finitimorum Barbarorum, aliorumque eam populantium. Postremam demum facta est captivitas per Nabuchodenesorum, temporibus regni Jechoniae, quando Israel captivus est abductus in regionem eorum qui illum vicerant. Temporibus vero regni Cyri, a captivitate relaxata est, rediitque in Judæam, ac templum refecit, et habitaverunt non disperse, usque ad Servatoris nostri adventum. Quando igitur ultimæ captivitatis mentionem fecit, cum omnes regum Judææ thesauros capientes Babylonii, redierunt in terram suam, necessario etiam post hæc consolationis factæ, videlicet per Christum, prædictionem facit, his qui divinum administrant Evangelium præcipiens et dicens : « Consolamini, consolamini populum meum, dicit Deus. » Prima enim ad salutem consolatio, maxime Israelitis, fuit Christi adventus, et per illum oracula, cum dicat aperte : « Non sum missus, nisi ad oves perditas domus Israel 40. » O igitur, inquit, sacerdotes, o ministri novorum et Christi vaticiniorum, loquimini ad cor Jerusalem, id est, acceptum auditoribus

** Jac. III 2. 40. Matth. x, 24.

sermonem consolationis habete. **504** Molesta enim et onerosa erat lex omnibus, et docens typos, non immittens in mentem et cor rerum necessariorum institutionem auditoribus: sed velut externam cognitionis speciem, tanquam in sola littera, idque vix, tradidit. At salutaris et evangelica prædicatio loquitur, Spiritu sancto cujusque cogitationis profunditatem patefaciente, et spirituales meditationes ac contemplationes immittente, et sanctorum sermones indulgente, et in penitissimis quasi animi penetrabilibus inurente. Talis erat beatus David, psallens et dicens: « In corde meo abscondi eloquia tua, ne peccem tibi ⁴¹. » Quin et sanctos apostolos allocutus est Servator: Reponite vos in cordibus vestri sermonem, nimirum ab ipso traditum et salutarem. Quod autem ad mentem et cor loquatur evangelica sanctorum mystagogorum prædicatio, cooperante ad hoc, imo perficiente totum hoc sancto Spiritu, ex sacris Litteris fides peti potest. Dixit enim Deus per unum e sanctis prophetis: « Ecce dies veniunt, dicit Dominus, et consummabo super domum Israel et domum Judæ fœdus novum, non secundum fœdus quod feci cum patribus eorum, in die quâ apprehendi manum eorum, ut educerem eos e terra Ægypti, quia ipsi non permanserunt in fœdere meo. Et ego neglexi eos, dicit Dominus, quia hoc est fœdus quod pasciscar cum illis in diebus illis, dicit Dominus: dans leges meas in mentem eorum, et in cordibus eorum inscribam eas ⁴². » Scribit etiam ad quosdam beatus Paulus: « Epistola nostra vos estis, quæ intelligitur et legitur ab omnibus hominibus, dum palam sit, vos esse epistolam Christi, subministratam a nobis, inscripam non atramento, sed Spiritu Dei viventis, non in tabulis lapideis, sed in tabulis cordis carnis ⁴³. » Placet autem quibusdam, pro divinæ prædicationis ministris, sacerdotes his verbis nominari sanctos angelos, quibus illud quadrare potest maxime, in cordibus loqui posse. Consolamini igitur illam. Quid vero dicentes? nempe destitisse ab ira in ipsos excitata, universorum Dominum. « Completa est humiliatio ejus: » abunde enim, inquit, humiliata est, et dissolutum est ejus peccatum. « Quia recepit de manu Domini duplicita peccata ejus. » An ergo **505** præter decorum punivit Deus, et pares criminibus poenas non imposuit, sed longe ac veluti duplo graviore? Qui vero hoc probabile? Qui verus est, cum dicit: Non puniet Dominus bis idem in afflictione ⁴⁴? Ergo quomodo est intelligendum quod dicitur? Quemadmodum enim pater quispiam filiorum amans, et ex intimo visceribus totus misericors, cum delinquenti cniptiam paululum offensus fuerit, putatur forte etiam ultra modum ei factus commotior (causa autem hujus est indulgentia, et patris affectus liberis debitus), sic ait Jerusalem, quam consolatur accipere de manu Domini duplicita peccata: quæ plerumque vehementer rerum gravium ac intoleranda-

ρουσία, καὶ τὰ δι' αὐτοῦ θεσπίσματα λέγοντες ἐνεργῶς· « Οὐκ ἀπεστῆλθην εἰ μὴ εἰς τὰ ἀπολωλότα πρόβατα οἴκου Ἰσραὴλ. » Ὁ τοίνυν, φησὶν, ἱερεῖς, ὡς λειτουργοὶ τῶν νέων, καὶ διὰ Χριστοῦ θεσπισμάτων, λαλήσατε εἰς τὴν καρδίαν Ἱερουσαλήμ, τοῦτ' ἔστιν, εὐπαράδεκτον τοῖς ἀχρωμένοις τὴν τῆς παρακλήσεως ποιήσαθε λόγον. Φορτικὸς μὲν γὰρ ὁ νόμος ἦν ἅπασιν, καὶ σικίας διδάσκων καὶ τύπους· οὐκ εἰς νοῦν καὶ καρδίαν τὴν περὶ τῶν ἀναγκαίων ἐνείεις παιδεύσιν τοῖς ἀχρωμένοις, ἀλλ' ὡς ἐξωφανῆ τινα γινώσκον τὴν ὡς ἐν γράμμασι μόνους ἐνετίθει μόλις. Τὸ δὲ γε σωτήριον, καὶ εὐαγγελικὸν λαλεῖται κήρυγμα, δεικνύοντος τοῦ ἁγίου Πνεύματος τῆς ἐκάστου διανοίας τὸ βάθος, καὶ πνευματικῆς θεωρίας εἰσπέμποντος, καὶ τοὺς τῶν ἁγίων ἐμπηγνύοντος λόγους, καὶ τοῖς ἐσωτάτοις τῆς διανοίας μυχοῖς ὁλοῦ πως ἐγκατακαίοντος. Τοιοῦτός τις ἦν ὁ μακάριος Δαβὶδ ψάλλον τε καὶ λέγων· « Ἐν τῇ καρδίᾳ μου ἔκρυψα τὰ λόγια σου, ὅπως ἂν μὴ ἀμάρτω σοι. » Ἀλλὰ καὶ τοῖς ἁγίοις ἀποστόλοις προσπεφώνηκεν ὁ Σωτὴρ, ὅτι· Θεέστε ὑμεῖς εἰς τὰς καρδίας ὑμῶν λόγον, δῆλον δὲ ὅτι τὴν παρ' αὐτοῦ, καὶ σωτήριον. Ὅτι δὲ εἰς νοῦν καὶ καρδίαν λαλεῖται τὸ εὐαγγελικὸν κήρυγμα παρὰ τῶν ἁγίων μυσταγωγῶν, συνεργαζομένου πρὸς τοῦτο, μᾶλλον δὲ κατορθοῦντος τὸ πᾶν τοῦ ἁγίου Πνεύματος, ἐκ τῶν ἱερῶν Γραμμάτων ἔπιτο ἂν ἡ πίστις. Ἐφη γάρ που Θεὸς δι' ἐνὸς τῶν ἁγίων προφητῶν· « Ἰδοὺ ἡμέραι ἔρχονται, λέγει Κύριος, καὶ συντελέσω ἐπὶ τὸν οἶκον Ἰσραὴλ, καὶ ἐπὶ τὸν οἶκον Ἰούδα διαθήκην καινὴν· οὐ κατὰ τὴν διαθήκην ἣν διεθέμην τοῖς πατέρας αὐτῶν, ἐν ἡμέρᾳ ἐπιλαθομένου μου τῆς χειρὸς αὐτῶν, τοῦ ἐξαγαγεῖν αὐτοὺς ἐκ γῆς Αἰγύπτου, ὅτι αὐτοὶ οὐκ ἀνέμειναν ἐν τῇ διαθήκῃ μου. Καὶ γὰρ ἡμέλησα αὐτῶν, λέγει Κύριος, ὅτι αὐτὴ ἡ διαθήκη ἦν διαθήσεται αὐτοῖς ἐν ταῖς ἡμέραις ἐκείναις, λέγει Κύριος· διδοὺς νόμους μου εἰς τὴν διάνοιαν αὐτῶν, καὶ ἐπὶ τὰς καρδίας αὐτῶν ἐπιγράψω αὐτούς. » Γράφει δὲ τισὶ καὶ ὁ μακάριος Παῦλος· « Ἡ ἐπιστολὴ ὑμῶν ὑμεῖς ἔστε, γινωσκόμενη τε καὶ ἐπιγνωσκόμενη ὑπὸ πάντων ἀνθρώπων, φανερούμενοι ὅτι ἐστὲ ἐπιστολὴ Χριστοῦ διακονηθεῖσα ὑφ' ἡμῶν, ἐγγεγραμμένη οὐ μέλανι, ἀλλὰ Πνεύματι Θεοῦ ζῶντος, οὐκ ἐν πλαστῇ λιθίνῃ, ἀλλ' ἐν πλαστῇ καρδίας σαρκίνας. » Δοκεῖ δὲ τισιν, ἀντὶ τῶν τοῦ Θεοῦ κηρύγματος ἱερουργῶν ἱερεῖς ἐν τοῦτοις ὀνομάσθαι τοὺς ἀγγέλους τοὺς ἁγίους· οἷς δὲ μάλιστα πρέπει ἂν καὶ τὸ ἐν καρδίαις δύνασθαι λαλεῖν. Παρακαλέσατε τοίνυν αὐτὴν. Τί δὲ ἄρα λέγοντες; ὅτι κατέληξε τῆς ὀργῆς τῆς ἐπ' αὐτοῖς γενομένης ὅτων ὄλων Θεός. « Ἐπλήσθη ἡ ταπεινότης αὐτῆς. » Ἀποχρώντως γὰρ, φησὶ, τεταπεινῶται, καὶ λέλυται αὐτῆς ἡ ἀμαρτία. « Ὅτι ἐδέξίτο ἐκ χειρὸς Κυρίου διπλὰ τὰ ἀμαρτήματα αὐτῆς. » Ἀρ' οὐχὶ πέρα τοῦ δέοντος ἐκόλαζε Θεός, καὶ οὐκ ἰσορροπούς τοῖς ἐγκλήμασιν ἐπετίθει τὰς δίκας, ἀλλ' ὑπὲρ ταῦτας πολὺ, καὶ ὅσον ἐν διπλῷ· εἶτα πῶς οὐκ ἀπίθανον τὸ χρῆμά ἐστι; Πῶς δὲ ἀληθεύσει, λέγων· Οὐκ ἐκδικήσει Κύριος οἷς ἐπὶ τὸ αὐτὸ ἐν θλίψει; πῶς

⁴¹ Psal. cxviii, 11.

⁴² Jer. xxxi, 31-34.

⁴³ II Cor. iii, 2, 5.

⁴⁴ Job xxxiii, 14.

οὐν ἄρα συνιέναι χρὴ τὸ εἰρημένον; οἶον γάρ τις φιλόπαις πατήρ καὶ πλείστην ἔχων τὴν εὐσπλαγγνίαν πλημμυλοῦντά τινα τὸν υἱὸν (τῶν υἱῶν;) ὀλίγα λελυπηκῶς, οἴεται τάχα που καὶ παρὰ τοῦ μέτρου τὸ ἐπ' αὐτῷ πεποῆσθαι κίνημα· αἴτιον δὲ τούτου διλοστοργία, καὶ ἡ παισὶν ἐκ πατρὸς ὀφειλομένη διάθεσις· οὕτω δεδέχθαι φησὶν ἐκ χειρὸς Κυρίου Ἱερουσαλήμ, ἐπὶ πολὺ μὲν ἄγαν κατεγνωσμένην, δεινοὺς τε, καὶ ἀφορήτους πράγμασι, μετρίως γε μὴν, καὶ οὐκ ἰσορρόπως τοῖς παρ' αὐτοῦ γινομένοις κεκολασμένην. « Καὶ γὰρ ἐστὶν ἀληθῶς οἰκτίρων καὶ ἐλεήμων ὁ Κύριος, μακρόθυμος, καὶ πολυέλεος, καὶ ἀληθινός, καὶ οὐ κατὰ τὰς ἀνομίας ἡμῶν ἐποίησεν ἡμῖν; οὐδὲ κατὰ τὰς ἀμαρτίας ἡμῶν ἐποίησεν ἡμῖν. »

Φωνὴ βοῶντος ἐν τῇ ἐρήμῳ· Ἐτοιμάσατε τὴν ὁδὸν Κυρίου, εὐθείας ποιεῖτε τὰς τρίβους αὐτοῦ. Πᾶσα φάραγξ πληρωθήσεται, καὶ πᾶν ὄρος καὶ βουνὸς ταπεινωθήσεται· καὶ ἔσται πάντα τὰ σκοιῶν εἰς εὐθείαν, καὶ ἡ τραχεία εἰς πεδιάδα, καὶ ὀρθήσεται ἡ δόξα Κυρίου, καὶ ὄψεται πᾶσα γῆ τὸ σωτήριον τοῦ Θεοῦ, ὅτι Κύριος ἐλάλησε.

Αελυτρωσθαι λέγων τὸν Ἰσραὴλ, ἀπηλλάχθαι δὲ καὶ τῶν ἰδίων πταισμάτων τὴν Ἱερουσαλήμ παρακληθῆναι τε προσεταχῶς αὐτὴν, μονονουχὶ κατὰ πῶδας τῶν εἰρημένων ἴοντα τε, καὶ τρέχοντα τὸν τῆς παρακλήσεως ὑποφαίνει καιρὸν· ἔστι δὲ οὗτος τῆς τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν ἐπιδημίας, οὗ καὶ πρόδρομος εἰσβέβηκεν ὁ θεσπέσιος· Βαπτιστῆς ἐν τῇ ἐρήμῳ τῆς Ἰουδαίας, διακεκραγῶς τε καὶ λέγων· « Ἐτοιμάσατε τὴν ὁδὸν Κυρίου· εὐθείας ποιεῖτε τὰς τρίβους τοῦ Θεοῦ ἡμῶν. » Τοῦτο τοι προσγυκῶς ἐν πνεύματι, καὶ ὁ μακάριος Ζαχαρίας ὁ αὐτοῦ γεγονώς Ἰωάννου πατὴρ προσφῆτευσε, λέγων· « Καὶ σύ, παιδίον, προσφῆτης Ὑψίστου κληθήσῃ· προπορεύσῃ γὰρ πρὸ προσώπου Κυρίου ἐτοιμάσαι τὰς ὁδοὺς αὐτοῦ. » Καὶ περὶ αὐτοῦ πρὸς αὐτοὺς ἔφασκεν ὁ Σωτήρ· « Ἐκεῖνος ἦν ὀλύχνος ὁ καιόμενος καὶ φαίνων. » Ὑμεῖς δὲ ἠβησατε ἀγαλλιασθῆναι πρὸς ὥραν ἐν τῷ φωτὶ αὐτοῦ. « Ἥλιος μὲν γὰρ δικαιοσύνης, καὶ φῶς τὸ ἀληθινόν ἐστιν ὁ Χριστός. Λύχνος δὲ πειρικήζει τὸ Γράμμα τὸ ἑρὸν, τὸν μακάριον Βαπτιστήν. Ὡς γὰρ πρὸς τὸ θεῖόν τε καὶ ἀβῆτον φῶς, πρὸς τὴν ἄφραστόν τε καὶ ὑπερμεγέθη λαμπρότητα, παρεϊκάζοιτο ἂν εἰκὸς τῷ λύχνῳ τῷ βραχεῖ τὸ τῆς ἀνθρωπίνης διανοίας μέτρον, καὶ εἰ πλήρες γένοιτο φωτὸς καὶ σοφίας. Τί τοίνυν ἐστὶ τὸ, « Ἐτοιμάσατε τὴν ὁδὸν Κυρίου, » καὶ τό γε δὲ θεῖν εὐθείας ποιῆσθαι τὰς τρίβους αὐτοῦ; Σαφηνίζει προστιθεὶς· « Πᾶσα φάραγξ πληρωθήσεται, καὶ πᾶν ὄρος καὶ βουνὸς ταπεινωθήσεται, καὶ ἔσται πάντα τὰ σκοιῶν εἰς εὐθείαν, καὶ ἡ τραχεία εἰς πεδιάδα. » Εἰσι μὲν γὰρ λεωφόροι τινεὶς, ἧτοι τρίβοι βάσιμοι μὲν ἡμιστά γε, τραχεῖαι δὲ αὗται καὶ δυσπόρευτοι, ὡς πῆ μὲν ἀνίστασθαι πρὸς ὄρη τε καὶ βουνοὺς, πῆ δὲ αὐτὰς καταφέρεσθαι, καὶ εἰς κρημνοὺς ἀποκρεμᾶσθαι βαθεῖς. Εἰ δὲ δὴ γένοιτό πως ὑψιζῆσαι μὲν τὰ ὑψοῦ καὶ ἀνάντη, ἀναπίμπλασθαι δὲ τὰ ἐν κοίλῃ καὶ βάθει, τότε δὴ, τότε πάντη τε καὶ πάντως εἰς εὐθείαν ἔσται τὰ σκοιῶν, καὶ εἰς

rum accusata fuit, ab ipso tamen moderate et non pro dignitate factorum punita. « Est enim vere misericors et clemens Dominus, longanimis et multæ misericordiæ et verax, neque secundum iniquitates nostras fecit nobis, neque secundum peccata nostra rependit nobis ».

διπλᾶ τὰ ἀμαρτήματα αὐτῆς, τὴν παρακαλουμένην διπλᾶ τε, καὶ ἀφορήτους πράγμασι, μετρίως γε μὴν, καὶ οὐκ ἰσορρόπως τοῖς παρ' αὐτοῦ γινομένοις κεκολασμένην. « Καὶ γὰρ ἐστὶν ἀληθῶς οἰκτίρων καὶ ἐλεήμων ὁ Κύριος, μακρόθυμος, καὶ πολυέλεος, καὶ ἀληθινός, καὶ οὐ κατὰ τὰς ἀνομίας ἡμῶν ἐποίησεν ἡμῖν; οὐδὲ κατὰ τὰς ἀμαρτίας ἡμῶν ἐποίησεν ἡμῖν. »

VERS. 3-5. Vox clamantis in deserto: Parate viam Domini, rectas facite semitas ejus. Omnis vallis implebitur, et omnis mons et collis humiliabitur. Et erunt omnia quæ obliqua sunt, directa, et aspera in vias campestres, et apparet gloria Domini, et videbit omnis caro salutare Dei, quia Dominus locutus est.

Cum dixerit redemptum esse Israel, et absolutam a suis delictis Jerusalem, cumque jussisset consolationem ei adhiberi: tempus consolationis, proxime et tantum non ad pedes jam dictorum, ut ita dicam, subjungit, nimirum Servatoris nostri adventum: cujus prævius ac præcursor venit divinus ille Baptista in deserto Judææ, clamans et dicens: « Parate viam Domini, rectas facite semitas Dei nostri ».

Quod cum præcississet spiritu etiam beatus Zacharias, hujus Joannis pater, prophetavit, dicens: « Et tu, puer, propheta Altissimi vocaberis. præhæbis enim faciem Domini, ut pares vias ejus ».

Et de eo dixit illis Servator: « Ille erat lucerna ardens et lucens, vos autem voluistis exsultare ad tempus in luce ejus ».

Sol enim justitiæ et lux vera est Christus. Lucernæ vero **506** comparat Scriptura sacra beatum Baptistam. Etenim, si divinam et ineffabilem lucem, si inexplicabilem et immensum splendorem respicias, merito comparari possit parvæ lucernæ mentis humanæ modulus, etiamsi plenus sit lucis et sapientiæ. Quid ergo est, « Parate viam Domini, et rectas facite semitas ejus? »

Explanat, addens: « Omnis vallis implebitur, et omnis mons et collis reddetur humilis, et erunt omnia prava in directa, et aspera in vias planas ».

Sunt enim quedam publicæ viæ, et semitæ minime perviæ, sed asperæ illæ quidem et inviæ, ut aliquando assurgendum sit ad montes et colles, aliquando per eosdem descendendum, nunc in præcipitiis pendeas, nunc in colles profundos deferaris. Sin contingat ut edita hæc et prærupta loca subsident, et quæ in cavo ac profundo sunt compleantur: tunc, tunc undequaque recta erunt, quæ erant obliqua, et campi plani, et via expedita, quæ quondam erat aspera et abrupta. Hoc factum est intelligibiliter, Servatoris nostri potentia. Olim enim omnibus, ut sic dixerim, hominibus inaccessa erat vita eximia, et

⁴⁴ Psal. ciii, 8, 10. ⁴⁵ Luc. iii, 4. ⁴⁶ Luc. i, 76.

⁴⁷ Joan. v, 35. ⁴⁸ Luc. iii, 3.

evangelicæ conversationis semita parum trita: quod mens omnium mundanis et terrenis esset detenta cupiditatibus, ac subjecta carnis, iisque sædis motibus. Postquam autem homo factus atque caro, secundum Scripturas, in carne abolevit peccatum, et principatus, ac potestates, et rectores mundi hujus demolitus est⁴⁸: æquabilem nobis et ad currendum arctissimam viam pietatis effecit, nihil habentem acclive, vel in altum sublatum, nihil cavum aut deorsum, sed in campos magis complanatum. Omnia enim obliqua, facta sunt directa. Nec hoc solum, sed et apparebit, inquit, gloria Domini, et videbit omnis caro salutare Dei⁴⁹, quia Dominus locutus est. » At quo pacto, et quomodo gloriam dicit apparituram? Frat enim et est unigenitum Dei Verbum, utpote Deus existens, et ex Deo Patre, arcana ratione natus, in deitatis præstantia, supra omnem principatum, et potestatem, et thronum, et dominationes, et omne nomen quod nominatur, non solum in hoc sæculo, sed et in futuro⁵⁰; et ipse est gloriae Dominus, et novimus nos gloriam ejus, etiamsi olim non noverimus: quando sicut et nos, factus homo dispensatione, **507** se potentia, operatione, gloria Deo et Patri æqualem declaravit: omnia verbo potentiae suæ ferens, miracula facile peragens, creaturam increpans, mortuos excitans, et cætera mirifica citra laborem perficiens. Apparuit igitur gloria Domini, et contemplata est omnis caro salutem Dei, scilicet Patris. Salvatorem enim et Redemptorem nobis misit de cælo Filium. Cum enim lex nihil consummaret, et typica sacrificia non haberent vim abstergendi peccata, in Christo consummamus, et ab omni labe liberati, adoptionis spiritu honoramur. Hæc in illo gratia, quantum quidem ad scopum et animum servantis, per omnem carnem meavit, id est, per omnes homines. Carnem enim intelligere oportet hominem. Si quidam videantur hujus salutis expertes, verus tamen sic est prophetæ sermo. Scopus enim et propositum honorantis et servare volentis attenditur, non desideria vocatorum expenditur. Adijcit idque necessario: Quia Dominus locutus est, ne quis eum mendacia proferre arbitretur, vel ex corde suo, et quod ipsi visum est eructare, sed potius Dei opinionem, et quod prorsus penitusque futurum est, præsignificare.

ρίας ἡμοιορηκότες, ἀψευδῆς ἂν εἴη· καὶ οὕτως ὁ τοῦ διασῶσαι θελήσαντος, καὶ οὐχὶ τῶν κεκλημένων τῷ ὅτι Κύριος ἐλάλησε, ἵνα μὴ τις οἴηται ψευδηγορεῖν αὐτὸν, ἢ καὶ ἀπὸ καρδίας, ἢ καὶ τῆ δοκοῦν ἐρεῦγεσθαι τυχόν. Ἄλλ' ὅτι τῷ Θεῷ δόξαν, καὶ τὸ πάντη τε καὶ πάντως ἐσόμενον προμεμήνηκε.

VERS. 6-8. Vox dicentis: Clama. Et dixi: Quid clamabo? Omnis caro fenum, et omnis gloria hominis quasi flos feni. Exaruit fenum, et flos decidit; verbum autem Domini manet in æternum.

Perspicue demonstrat non licere aliter videre salutem Dei, iis qui vere illum amant, et eo potiri cupiunt, nisi hoc solo, ut quæ ipsi placita et grata

Α ψιλὰ πεδία, καὶ οἶον ὑπτιον ἔχοντα τὴν ὄδον τὰ τραχέα τε, καὶ παραγγώδη. Πότε τούτο; τούτο γέγονε νοητῶς διὰ τῆς τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν ἰσχύος. Πάλαι μὲν γὰρ ἅπανσιν, ὡς ἔπος εἶπειν, ἀνθρώποις διασπόμευτος ἦν ἡ ἑξαιρετος ζωῆ, καὶ τῆς εὐαγγελικῆς πολιτείας ἡ τρίβος ἀνεπιτήδευτος, διάτοι τὸ κεκρατῆσθαι τὸν τῶν ἀπάντων νοῦν κοσμητικῆς καὶ γεώδεις ἐπιθυμίαις, καὶ τοῖς τῆς σαρκὸς ἐκτόποις κινήμασιν ὑποφέρεσθαι. Ἐπειδὴ δὲ γεγονώς ἄνθρωπος, ἦτοι σὰρξ, κατὰ τὰς Γραφάς, κατήγγηχε τὴν ἀμαρτίαν ἐν τῇ σαρκί, καθεῖλε δὲ καὶ ἀρχὰς καὶ ἐξουσίας, καὶ τοὺς κοσμοκράτορας τοῦ κόσμου τούτου, λείαν ἡμῖν καὶ εὐδρομωτάτην ἀπέφηνε τὴν εἰς εὐσέβειαν ὄδον οὐδὲν ἔχουσαν τὸ ἀναντες, ἢ καὶ ἠρμένον ὕψου, οὐδὲν τὸ κοῖλον τὸ κάτω, ἀλλ' εἰς πεδία μᾶλλον ἐψιλωμέ-

Β νην. Πάντα τὰ σκολιὰ γεγόνασιν εἰς εὐθείαν. Καὶ οὐχὶ τούτο μόνον, ἀλλὰ γὰρ καὶ ὀφθησεται, φησὶν, ἡ δόξα Κυρίου, καὶ ὄψεται πᾶσα σὰρξ τὸ σωτήριον τοῦ Θεοῦ, ὅτι Κύριος ἐλάλησε. » Δόξαν δὲ φησὶν ὀφθήσεσθαι, πῶς ἢ τίνα τρόπον; Ἦν μὲν γὰρ, καὶ ἔστιν ὁ μονογενὴς τοῦ Θεοῦ Λόγος, ἅτε δὴ καὶ Θεὸς ὑπάρχων, καὶ ἐκ Θεοῦ Πατρὸς ἀπορρήτως γεγεννημένος ἐν ταῖς τῆς θεότητος ὑπεροχαῖς ὑπεράνω πάσης ἀρχῆς καὶ ἐξουσίας, ὀρόνων τε, καὶ κυριοτήτων καὶ παντὸς ὀνόματος ὀνομαζομένου, οὐ μόνον ἐν τῷ αἰῶνι τούτῳ, ἀλλὰ καὶ ἐν τῷ μέλλοντι· καὶ αὐτὸς ἔστιν ὁ τῆς δόξης Κύριος, ἐγνώκαμεν δὲ καὶ ἡμεῖς τὴν δόξαν αὐτοῦ, καίτοι πάλαι μὴ εἰδότες, ὅτε καθ' ἡμᾶς γενόμενος ἄνθρωπος οικονομικῶς ἔδειξεν ἑαυτὸν, ἰσοσθενῆ, καὶ ἰσοουργόν, καὶ ἰσοκλεῖ τῷ Θεῷ

Κ καὶ Πατρὶ, φέρων τὰ πάντα τῷ βῆματι τῆς δυναμείας αὐτοῦ, καὶ κατορθῶν εὐκόλως τὰς θεοσημίας, ἐπιτιμῶν τῇ κτίσει, νεκροῦς ἀνιστάς, καὶ τὰ ἕτερα δὲ τῶν θαυμάτων ἀμογητὶ κατορθῶν. Ὀφθη τοίνυν ἡ δόξα Κυρίου· θεάεται δὲ καὶ πᾶσα σὰρξ τὸ σωτήριον τοῦ Θεοῦ, δῆλον δὲ ὅτι τοῦ Πατρὸς. Σωτήρα γὰρ ἡμῖν καὶ Ἀυτρωτὴν πέπομφεν ἐξ οὐρανοῦ τὸν Υἱόν. Τελειούοντος γὰρ οὐδὲν τοῦ νόμου, καὶ τῶν ἐν τύποις θυσιῶν οὐκ ἔχουσῶν τὸ δύνασθαι διασμήχειν ἀμαρτίας, ἐν Χριστῷ τελειούμεθα, καὶ ἀπάσης κηλίδος ἀπηλλαγμένοι, τῷ τῆς υἰοθεσίας τετιμήμεθα πνεύματι. Καὶ ἡ μὲν ἐπὶ τούτῳ χάρις, εὐ γὰρ ἦσαν εἰς τὸν τοῦ διασιύζοντος σκοπόν, ἐπὶ πᾶσαν ἂν τοῖ σάρκα, τοῦτ' ἔστιν, ἐπὶ πάντας ἀνθρώπους. Σάρκα γὰρ ἐν τούτοις τὸν ἄνθρωπον νοητέον. Εἰ δὲ δὴ φαίνοντό τινες τῆς σωτη-

προφήτου λόγος. Ὁ γὰρ σκοπὸς τοῦ τιμήσαντος, καὶ βῆθμον ἐξετάζεται. Προσπάγει δὲ ἀναγκαιῶς ὡς

Φωνῆ· λέγοντος· Βόησον. Καὶ εἶπα· Τί βοήσω; Πᾶσα σὰρξ χόρτος, καὶ πᾶσα δόξα ἀνθρώπου ἄνθος χόρτου. Ἐξηράθη ὁ χόρτος, καὶ τὸ ἄνθος ἐξέπεσε· τὸ ρῆμα τοῦ Θεοῦ μένει εἰς τὸν αἰῶνα.

Ἵτι μὴ ἐτέρως ἔξεστιν ἰδεῖν τὸ σωτήριον τοῦ Θεοῦ τοὺς ἀληθῶς ἐρῶντας αὐτοῦ, καὶ τυχεῖν αὐτοῦ γλιγομένους, πλὴν ὅτι μόνου τοῦ ἐλθεῖναι φρονεῖν τε,

⁴⁸ Coloss. ii, 15. ⁴⁹ Luc. iii, 6. ⁵⁰ Ephes. i, 21.

καὶ δρᾶν τὰ αὐτῶ δοκοῦντα καὶ φίλα, καθίστησιν A
 ἑναργές. Δεῖ γάρ, οἶμαι, τοὺς ἐθέλοντας ἀγιοπρεπῶς
 πολιτεύεσθαι, καὶ τὴν εὐαγῆ, καὶ ἐξαιρετον ἐπανελέ-
 σθαι ζωὴν, καὶ τῆς ἐν Χριστῶ πολιτείας οἷά τινα
 στέφανον ἀναδήσασθαι τὰ αὐχήματα, παρ' οὐδὲν
 μὲν ποιῆσθαι τὸν ἐν τῷδε τῷ βίῳ περιπασμὸν,
 δόξαν δὲ τὴν ἐν ἀνθρώποις, καὶ πρόσκαιρον, ὡς
 ἀπωτάτω βλέπειν, ἡγεῖσθαι τε κατὰ ἀλήθειαν χόρτω
 καὶ πῶαις ὁμοιωθῆναι τὰ ἀνθρώπινα, ἔχειν τε εἰς
 νῦν καὶ καρδίαν τὸ τοῦ Θεοῦ ῥῆμα, τοῦτ' ἔστι, τὸν
 ἐκ Θεοῦ καὶ Πατρὸς Λόγον. Κατοικεῖ γάρ ἐν ταῖς
 καρδίαις ἡμῶν διὰ τῆς πίστεως, καὶ τὸ θεῖον αὐτοῦ
 Πνεῦμα καταπλουτήσαντες, αὐτὸν ἔχομεν ἐν ἑαυτοῖς.
 Ἀξιοκτετον γάρ τὸ χρῆμά ἐστι, καὶ τῆς εἰς αἰῶνα
 πρόξενον ζωῆς. Διαμῆνων γάρ εἰς τὸν αἰῶνα, καὶ
 ζῶν ὁ τοῦ Θεοῦ Λόγος διατηρεῖ, καὶ ζωοποιεῖ. E
 δὲ δὴ βούλοισθε τὸ τοῦ Θεοῦ ῥῆμα νοεῖν τὴν ἐν-
 τολὴν αὐτοῦ· φαμὲν ὅτι καὶ τοῦτο ἔστιν οὐ μετρίως
 ὀνησιφόρον. Διατηρεῖ γάρ καὶ αὐτὸ τοὺς κατορθού-
 ντας αὐτὸ πρὸς μακροαίωνα βίον· κατὰ γε τὸ παρ'
 αὐτοῦ τοῦ Σωτῆρος εἰρημένον· « Ἀμήν, ἀμήν
 λέγω ὑμῖν, ἕάν τις τὸν λόγον μου τηρήσῃ, θάνατον
 οὐ μὴ ἴδῃ εἰς τὸν αἰῶνα. »

*Ἐπ' ὄρος ὑψηλὸν ἀνάσθηθι, ὁ εὐαγγελιζόμενος
 Σιών, ὑψώσον τῆ ἰσχύϊ τὴν φωνήν σου, ὁ εὐαγ-
 γελιζόμενος Ἱερουσαλήμ· ὑψώσατε, μὴ φοβεῖ-
 σθε· εἰπὸν ταῖς πόλεσιν Ἰουδα· Ἰδοὺ ὁ Θεοδύμων,
 Ἰδοὺ Κύριος μετὰ ἰσχύος ἔρχεται, καὶ ὁ βραχίων
 μετὰ κυρείας. Ἰδοὺ ὁ μισθὸς αὐτοῦ μετ' αὐτοῦ,
 καὶ τὸ ἔργον ἐναντίον αὐτοῦ. Ὡς ποιμὴν ποιμανεῖ
 τὸ ποιμνιον αὐτοῦ, καὶ τῷ βραχίονι αὐτοῦ συν-
 ἄξει ἀγνας, καὶ ἐν γαστρὶ ἔχούσας παρακαλέσει.*

Τοῖς τὸ θεῖον καὶ σωτήριον ἰερούργοῦσι κήρυγμα,
 φημί δὴ τοῖς ἀγίοις ἀποστόλοις καὶ εὐαγγελισταῖς,
 ἢ καὶ ἀπαξιαπλῶς τοῖς κατὰ καιροὺς τῶν λογικῶν
 ποιμνίων προσετηχόσι, καὶ μυσταγωγικῶν ἔχουσι
 τὸ ἐπιτηδεύμα, τίνα δὴ τρόπον εἰς φιλόδοξοι τε,
 καὶ διαβόητοι, καὶ τῆς ἀνωτάτω δόξης ἐπίμεστοι
 διαδεῖκνυσιν ἐν τούτοις. Οὐ γάρ τοι προσήκει, φησὶν,
 εὐαγγελιζόμενον τοῖς ἀπανταχοῦ τὴν δόξαν καὶ τὸ
 σωτήριον τοῦ Θεοῦ περιδεῶς, καὶ ὑπεσταλμένως,
 καὶ λαυθάνειν σπουδάζοντα τοῦτο δρᾶν· ἀλλ' ὅσον
 ὕψου γεγονότας, καὶ ἅπασιν ὀρωμένους, καὶ ἐν
 πολλῇ παρρησίᾳ καθάπερ ἐν θρεῖ πηδήσαντας δια-
 πρυσίῳ τρόπον τινὰ κεχρησθαι φωνῇ, καὶ δειματός
 εὐθερέα. Ὁ δὲ καὶ ὑπάρξαι σφίσι, αὐτοὶ οἱ θεσπέ-
 σιοι μαθηταὶ λιπαροῦντες, ἔφασκον πρὸς τὸν τῶν
 ὄλων κρατοῦντα Θεόν· Καὶ νῦν, Κύριε, ἐπίδε ἐπὶ
 τὰς ἀπειλὰς αὐτῶν, δῆλον δὲ ὅτι τῶν Ἰουδαίων, καὶ
 ὅς τοῖς δούλοις σου μετὰ παρρησίας λαλεῖν τὸν
 λόγον σου. Ὑψώσατε τοῖσιν, μὴ φοβεῖσθε, φησὶν.
 Ἀπαγγέλλετε ταῖς πόλεσιν Ἰουδα, Ὁ Θεὸς ὑμῶν,
 Ἰδοὺ Κύριος μετὰ ἰσχύος ἔρχεται, καὶ ὁ βραχίων
 μετὰ κυρείας. Τὸ δὲ Ἰδοὺ προστιθεῖς, οὐκ εἰς μήκος
 ἐξ τῆς ἀξιέως ἀνατείνεσθαι τὴν ἐλπίδα, ἀλλ' ὅσον
 οὐδέπω, καὶ μετὰ βραχὺ παρεσόμενον, μάλλον δὲ
 καὶ ἀγγιζούρον ἤδη πῶς γεγονότα τὸν Αὐτρωτὴν

sunt, et sentire velint et agere. Oportet namque
 eos, qui more sanctorum versari et sinceram præ-
 claramque eligere vitam, et conversationis Chri-
 stianæ insignia tanquam coronam quamdam sibi
 redimire volunt, occupationem turbasque quæ in
 vita accidunt contemnere, 'gloriamque humanam et
 temporariam quam longissime projicere, vereque
 existimare, humana, feno et herbis esse similia,
 animoque et corde habere Dei verbum, id est, ex
 Deo et Patre Sermonem. Habitat enim in cordibus
 nostris per fidem, et divino ejus Spiritu ditati,
 ipsum in nobis ipsis habemus⁸⁰. Est enim res pos-
 sessione digna, et æternæ vitæ procuratrix. **508**
 Permanet enim in æternum, et vivens Dei Sermo
 conservat et vivificat. Si quis autem velit intelligere
 verbum Dei, ejus præceptum, et hoc quoque dici-
 mus non mediocrem afferre utilitatem. Conservat
 enim et illud eos qui recte obeunt, ad vitam bea-
 tam, juxta ipsius Servatoris dictum: « Amen, amen
 dico vobis, si quis sermonem meum custodierit,
 mortem non videbit in æternum⁸⁰. »

*VERS. 9-11. Montem excelsum conscende, qui evan-
 gelizas Sion, exalta in fortitudine vocem tuam, qui
 evangelizas Jerusalem, exaltate, nolite timere; dic
 civitatibus Judæ: Ecce Deus vester, ecce Dominus
 cum fortitudine venit, et brachium cum dominatione.
 Ecce merces ejus cum eo, et opus in conspectu ejus.
 Ut pastor pascet gregem suum, et brachio suo con-
 gregabit agnos, et prægnantes consolabitur.*

Ostendit hisce verbis divinam et salutarem præ-
 dicationem administrantibus, sanctis, inquam, apo-
 stolis et evangelistis, vel etiam, ut semel dicam,
 his qui temporum successu gregibus præditis ra-
 tione præficerentur, et sacræ mysteriorum cu-
 ram haberent, quemadmodum Dei amantes, et ce-
 lebres et pleni summæ gloriæ esse possint. Non
 enim decet, inquit, qui evangelizant omnibus, un-
 dique gloriam et salutem Dei, timide et submisse id
 facere, quasi qui latere studeant, sed tanquam in
 excelso positos, et omnibus conspicuos, et magna
 libertate tanquam in monte exsultantes, clara quo-
 dammodo voce, quæ aures penetret uti, et quæ sit
 metu libera. Quod ut sibi adesset, divini discipuli
 precabantur, dicentes universorum dominatori Deo:
 Et nunc, Domine, inspicere minas eorum, videlicet
 Judæorum, et da servis tuis cum fiducia libere lo-
 qui sermonem tuum. Tollite igitur, et nolite timere,
 inquit. Annuntiate civitatibus Judæ: Deus vester,
 ecce Dominus cum fortitudine venit, et brachium
 cum dominatione. Cum adjicit illud: Ecce, non in
 longinquum sinit adventus spem extendi, sed mox
 et brevi adfuturum, imo jam prope in foribus esse
 Redemptorem ostendit. Nam jubet eos manum vel-

⁸⁰ Ephes. III, 17. ⁸⁰ Joan. VIII, 51.

ut extendere, et digito eum qui prænuntiatus est, A indicare. Quod autem non ut unus sanctorum prophetarum, nec instar supplicum futurus sit, 509 sed auctoritate Domini, et potentia, et dominatione Deo convenienti præditus, palam ostendit, cum dixit: Cum fortitudinis venit, et brachium cum dominatione. Nam divini prophetæ, ut quædam fuerent a Deo, et essent suo populo rogabant. At universorum Servator et Dominus, non preces fundens, non precario accipiens quidpiam aut dans, sed ut vere Filius, paterna bona, cum dignitate libero convenienti, credentibus in se distribuit, omniaque et potestate et arbitrio suo est operatus. Quod autem dispensationis hoc mysterium non esset infructuosum ei, qui propter nos noster factus est, et crucem sustinuit, et in ea mortem, ostendit dicens: « Ecce merces cum eo, et opus coram eo, » et mercedem nominat, fructum ex eo quod secundum carnem mortuus sit. Dixit enim: « Amen, amen dico vobis, nisi granum frumenti quod in terram cecidit moriatur, ipsum solum manet. Si moriatur, plus fructus fert⁴¹. » Et rursus: « Si exaltatus fuero et terra, omnes traham ad meipsum⁴². » Quemadmodum enim Paulus inquit: « Subivit crucem, contempto pudore. Quare et Deus illum exivit, et donavit ei nomen supra omne nomen, ut in nomine Jesu Christi omne genu flectatur, cælestium, terrestrium et subterraneorum, et omnis lingua confiteatur, quod Dominus Jesus Christus sit ad gloriam Dei Patris⁴³; » hoc etiam cum præscivisset divinus David spiritu, psallit, et inquit ad eum: « Omnes gentes quas fecisti venient, et adorabunt in conspectu tuo, Domine⁴⁴. » Itaque non caret mercede, nec infructuosa est hæc dispensatio. At secuti sunt et quasi ob oculos pascentis fuerunt greges sui: et ante oculos ejus qui brachio suo, id est fortitudine, agnos colligit. Nam credentes in ipsum, ut nuper genitæ et recens natæ oves, ad novitatem vitæ instaurati sunt, consecuti videlicet regenerationem e supernis, et per Spiritum. Itaque primum quidem lac illud rationale appetunt, educati infantum more, sed excresecunt in mensuram ætatis plenitudinis Christi. Pasi sunt ergo agni, et quædam fetæ seu prægnantes consolationem acceperunt. Agni enim quasi modo nati et modo orti, intelligi merito possunt gentiles. Prægnantes seu uterum gerentes, dicere possit quis eos, 510 puto, qui suum sermonem jam parturiunt, velut ex legis doctrina ac prophetarum prædicationibus. Servavit enim Christus non solum gentiles, sed etiam prognatos sanguine Israelitico, ad quos etiam dicit se missum esse potissimum. Ili etiam consolationem acceperunt, dum exactam cognitionem hujus mysterii occurrentem quasi et oblatam sibi, fide confirmarent.

VERS. 12-14. *Quis mensus est manu aquam, et*

διαδεικνυσι. Χεῖρα γὰρ ὡσπερ προτείνειν αὐτοὺς προστέταχε, καὶ δακτύλῳ φανεροῦν τὸν προηγγελ- μένον. Ὅτι δὲ οὐ καθ' ἓνα τῶν ἁγίων προφητῶν οὔτε μὴν ἐν μέτροις ἔσται τῆς ἰκέταις, ἀλλ' ἐν ἐξουσίᾳ δεσποτικῇ, καὶ ἐν δυνάμει τε καὶ κυριότητι τῇ θεοπροπεσιτάτῃ, διεσάφησεν εἰπὼν, « Μετὰ ἰσχύος ἔρχεται, καὶ βραχίων μετὰ κυρείας. » Οἱ μὲν γὰρ θεσπέσιοι προφήται γενέσθαι τινὰ παρὰ Θεοῦ, καὶ μὴν καὶ ὑπάρξει τοῖς ὑπὸ χεῖρα λαοῖς παρεκάλουν. Ὁ δὲ γε τῶν ὄλων Σωτὴρ καὶ Κύριος, οὐ προσευ- χὴν ἀνατείνων, οὔτε μὴν ἐξ αἰτήσεώς τι δεχόμενος, καὶ διδοὺς, ἀλλ' ὡς Υἱὸς ἀληθῶς, τὰ ἐκ Πατρὸς ἀγαθὰ μετὰ τῆς ἐλευθέρῳ προποῦσης ἀξίας διανεμένηκε τοῖς πιστεύουσιν εἰς αὐτὸν, εἰργάζετο δὲ πάντα δυνάμει τε ἰδίᾳ χρώμενος, καὶ μέντοι καὶ ἐξουσίᾳ. Ὅτι δὲ τῆς οἰκονομίας τὸ μυστήριον οὐκ ἀκαρπὸν ἔσται τῷ καθ' ἡμᾶς γενομένῳ, καὶ σταυρὸν ὑπομει- ναντι, καὶ τὸν ἐν αὐτῷ θάνατον, διαδείκνυσι λέγων· « Ἴδοὺ ὁ μισθὸς μετ' αὐτοῦ, καὶ τὸ ἔργον ἐναντίον αὐτοῦ, » καὶ μισθὸν ὀνομάζει τὸν ἐκ τοῦ κατὰ σάρκα θεοθάνατι καρπὸν. Ἐφη γὰρ, ὅτι· « Ἀμὴν λέγω ὑμῖν, ἐὰν μὴ ὁ κόκκος τοῦ σίτου πεσὼν εἰς τὴν γῆν ἀποθάνῃ, αὐτὸς μόνος μένει. Ἐὰν δὲ ἀποθάνῃ, καρπὸν πλείονα φύει. » Καὶ πάλιν· « Ἐὰν ὑψωθῶ ἐκ γῆς, πάντας ἔλκυσω πρὸς ἑμαυτόν. » Ὡς γὰρ ὁ Παῦλος φησιν· « Ὑπέμεινε σταυρὸν αἰσχυντῆς καταφρονήσας. Διὸ καὶ ὁ Θεὸς αὐτὸν ὑπερύψωσεν καὶ ἐχαρίσατο αὐτῷ ὄνομα, τὸ ὑπὲρ πᾶν ὄνομα· ἵνα ἐν τῷ ὀνόματι Ἰησοῦ πᾶν γόνυ κάμψῃ, ἐπουρανίων, καὶ ἐπιγείων, καὶ καταχθονίων· καὶ πᾶσα γλῶσσα ἐξομολογήσεται ὅτι Ἰησοῦς Χριστὸς εἰς δόξαν Θεοῦ Πατρὸς· » τοῦτο καὶ ὁ θεσπέσιος Δαβὶδ προγενναῖως ἐν πνεύματι ψάλλει καὶ φησι πρὸς αὐτόν· « Πάντα τὰ ἔθνη ὅσα ἐποίησας ἤξουσι, καὶ προσκυνήσουσιν ἐνώπιόν σου, Κύριε. » Οὐκοῦν οὐκ ἄμισθος οὐδὲ ἀκαρπος ἡ οἰκονομία. Ἠκολούθησε δὲ καὶ γέγονεν ὡσπερ ἐν ἐφθαλμοῖς αὐτοῦ ποιμαίνοντος τὰ ἑαυτοῦ ποίμνια, καὶ τῷ βραχίονι αὐτοῦ, τοῦτ' ἔστι, τῇ ἰσχύϊ συλλέγοντος ἄρνας. Οἱ γὰρ πιστεύσαντες εἰς αὐτὸν ὡς ἀρτιγενῆ, καὶ νεογνὰ πρόβατα πρὸς καινότητα ζωῆς ἀνεκτί- σθησαν, λαχόντα δηλονότι τὴν ἀνωθεν, καὶ διὰ τοῦ Πνεύματος ἀναγέννησιν. Τοιγάρτοι τὸ λογικὸν ἐπιπο- θοῦσι γάλα τρεφόμενα μὲν νηπιοπρεπῶς ἐν ἀρχαῖς, ἀναβαίνοντα δὲ, καὶ εἰς μέτρον ἡλικίας τοῦ πληρώ- ματος τοῦ Χριστοῦ. Οὐκοῦν ἐπομάθησαν μὲν οἱ ἄρνες, παρακέλνται δὲ καὶ κνοφοροῦσαι τινες, ἥτοι ἐν γαστρὶ ἔχουσαι. Ἄρνες μὲν γὰρ ὡσπερ ἀρτι- φανεῖς, καὶ ἀρτιτόκιοι νοοῦν· ἂν εἰκότως οἱ ἐξ ἔθνῶν. Ἐχούσας γε μὴν ἐν γαστρὶ φαίη τις ἂν τοὺς ἤδη τὸν ἐπ' αὐτῷ λόγον ὠδίνοντας, ὡς ἀπὸ γε τῶν νομικῶν διδαγμάτων, προφητικῶν κηρυγμάτων. Σέσωκε γὰρ ὁ Χριστὸς, οὐχὶ δὴ μόνους τοὺς ἐξ ἔθνῶν, ἀλλὰ γὰρ καὶ τοὺς ἐξ αἵματος Ἰσραὴλ, πρὸς οὓς δὴ μάλιστα, καὶ ἀπεστάλθαι φησιν, οἱ καὶ παρακέλνται βε- βαιούντες τῇ πίστει τὴν προσδραμοῦσαν ἐν αὐτοῖς τοῦ μυστηρίου γνώσιν ἀκριβῆ.

Τίς ἐμέτρησε τῇ χεῖρι τὸ ὕδωρ, καὶ τὸν οὐρα-

⁴¹ Joan. xii, 24, 25. ⁴² ibid. 33. ⁴³ Philipp. ii, 10, 11. ⁴⁴ Psal lxxv, 9.

τὴν σπιθαμῆ, καὶ πᾶσαν τὴν γῆν δρακί; **A** *cælum palmo, et omnem terram pugno? Quis appendit montes pondere, et rupes s'atera? Quis cognovit mentem Domini, et quis consiliarius ejus fuit, qui instruet eum? Aut quem consuluit, et instruxit eum? Aut quis ostendit ei judicium? aut viam intelligentiæ quis monstravit?*

Διὰ τῶν ἀνεπίκτων τε καὶ ἀμηχάνων ἄπασιν ἀνθρώποις, μᾶλλον δὲ τάχα πού, καὶ ταῖς ἄνω, καὶ ἐν οὐρανῷ δυνάμεισι πειράται δεικνύειν τῆς ἐν Θεῷ σοφίας τὸ ὑπερτενές τε καὶ ἀκατάληπτον. Τεθαύμασαι γάρ τὸ μυστήριον τοῦ Χριστοῦ, καὶ ἐν ἀπορρήτοις ὁράται λόγους τῆς οἰκονομίας ὁ λόγος. Καὶ μοι δοκεῖ ταῖς τοῦ Παύλου φωναῖς ἐπὶ καιροῦ κεχρημένον εἰπεῖν· « Ὁ βᾶθος πλοῦτου, καὶ σοφίας, καὶ γνώσεως Θεοῦ! ὡς ἀνεξερεύνητα τὰ κρίματα αὐτοῦ, καὶ ἀνεξιχνίαστοι αἱ ὁδοὶ αὐτοῦ! Τίς γὰρ ἔγνω νοῦν Κυρίου; » Ἡ οὐκ ἀδελφὰ τοῖς προκειμένοις ταυτὶ, φαίη τις ἂν καὶ μάλα εἰκότως; Βαθὺ γὰρ βᾶθος, καὶ ἀκατάληπτον τὸ ἐν τοῖς θείοις σκέμμασι διαφαίνεται. Καὶ ὡσπερ ἐστὶν ἀνεπιτήδευτον παντελῶς καὶ ἀμηχανον ἀνθρωπεῖα χεῖρὶ σύμπαν μετρεῖσθαι τὸ ὕδωρ, καὶ σπιθαμῆ τὸν οὐρανὸν, καὶ ἄπασαν δὲ τὴν γῆν δρακί, καὶ σταθμῷ, καὶ ζυγῷ τὴν τῶν ὀρῶν ὄγκην ὅση τίς ἐστι γενέσθαι καταφανῆ, κατὰ τὸν ἴσον τουτοῦ τρόπου, οὐκ ἂν τις καταλάβῃ τὸν νοῦν Κυρίου. Καὶ πιστώσεται λέγων αὐτὸς δι' ἑνὸς τῶν ἁγίων προφητῶν· « Οὐ γὰρ εἰσὶν αἱ ὁδοὶ μου ὡσπερ αἱ ὁδοὶ ὑμῶν, ἀλλ' ὡς ἀπέχει ὁ οὐρανὸς ἀπὸ τῆς γῆς, οὕτως ἀπέχουσιν αἱ ὁδοὶ μου ἀπὸ τῶν ὁδῶν ὑμῶν, καὶ τὰ διανοήματα ὑμῶν ἀπὸ τῆς διανοίας μου. » Ποίου γὰρ, φησὶν, ἐδεήθην ποτὲ τοῦ συμβουλευόντος ἢ συμβιβάζοντος, ἢ δεικνύοντος αὐτῷ κρίσιν, τοῦτο ἔστιν, τὴν δικαιοσύνην, ἣτοι δικαιοκρισίαν, ἣ συνέσεως ὁδόν. Εἰ γὰρ αὐτόχρημα σοφία τυγγάνει, καὶ αὐτὸς σοφοὶ πάντα νοῦν, καὶ φωτὸς ἐστὶ τοῦ κατὰ σύνεσιν τῆ λογικῆ κρίσει χορηγός· πῶς ἂν ἐτέρου δέοιτ' ἂν, ἢ κατὰ τίνα τρόπον ὅπερ ἂν βουλευσαίτο, διαμωμῆσαιτ' ἂν τις; « Ὅτι δὲ ἐντεῦθεν ὁφελος μέγα τοῖς ἀκρωμένοις ὁ προφήτης ἐνεργάζεται. » Ἡδὴ γὰρ τινες τῶν ἀπίστων ἔτι κατατολμῶσι λέγειν· Τί γὰρ ἔδει καθ' ἡμᾶς γενέσθαι τὸν τοῦ Θεοῦ Λόγον, καὶ σαρκὸς ἀνέχεσθαι, καὶ ῥύπον τὸν ἐξ αὐτῆς, διασῶσαι θελήσαντα τοὺς ἐπὶ γῆς. καίτοι κατανεῦσαι φησι χαλεπὸν οὐδὲν ὡς Θεὸς κατορθῶσαι τε τὸ δοκοῦν. Εἶτα πῶς οὐκ εἰκὴ γέγονεν ἄνθρωπος; Καὶ δι' ἐκτόπων ἐνοιῶν περιστάντες ἀνοσίως εἰς τὸ ἀκαλλῆς τὴν οἰκονομίαν, τῆ τοῦ μυστηρίου μάχονται δόξη. Ἀνακόπτει τοίνυν αὐτῶν τὰς ἀσυνέτους κενοδοξίας ὁ προφήτης ἐν τούτοις· καὶ ἀκατάληπτον εἶναι φησι τὴν ἐν Θεῷ σοφίαν, καὶ τὸν ἐν αὐτῷ νοῦν, εἰ καὶ ἔστιν αὐτόχρημα σοφία καὶ νοῦς ὁ ὑπερτάτος τε καὶ ἀχραιφνέστατος, ἵνα λοιπὸν καὶ ἀπαράδεχτος ἦν, μᾶλλον δ' ἂν γελῶτο δικαίως τῶν ἀπίστων ὁ λόγος, ἐπιτιμᾶν, οὐκ οἶδ' ὅπως, τῆ μετὰ σαρκὸς οἰκονομίᾳ τοῦ Μονογενοῦς οὐκ εὔγενομένη τετολημχότων. Δοκεῖ δὲ τισὶ· Τίς ἐμέτρησε τῆ χειρὶ τὸ ὕδωρ, καὶ τὸν οὐρανὸν σπιθαμῆ,

B *Ex his quæ nullus mortalium assequi potest et præstare, imo fortassis nec supernæ cœlestesque potestates, conatur ostendere præstantem et incomprehensam vim divinæ sapientiæ. Admirabile est enim Christi mysterium, et inter arcana recensetur hic sermo de providentia et dispensatione. Et mihi videtur tempestive utendum Pauli verbis: « O profunditatem divitiarum, et sapientiæ, et cognitionis Dei! quam inscrutabilia sunt judicia ejus, et impervestigabiles viæ ejus! Quis enim cognovit mentem Domini? » Annon hæc licet merito dicere cognaia esse his quæ proponuntur? Alta enim est profunditas, et incomprehensa videtur divinarum rerum consideratio. Et quemadmodum nullo studio, nulla arte fieri potest ut humana quis manu universam aquam, et palmo cælum, omnemque terram pugno metiatur, et pondere ac statera montium tractum quantum sit perviderit: ad eundem plane modum nemo poterit mentem Domini comprehendere. Huic rei faciet ipse fidem, cum ait per quemdam e sanctis prophetis: « Non enim sunt viæ meæ ut viæ vestræ, sed ut distat cælum a terra, sic distant viæ meæ a viis vestris, et cogitationes vestræ a cogitatione mea. » Quo enim egebam, inquit, consulente, aut instruente, aut ostendente judicium, id est, justitiam, vel justum judicium, vel intelligentiæ viam? Si enim reipsa sapientia sit, et ipse omnem mentem reddat sapientem, si et lucem intelligentiæ, creaturæ ratiōni participi subministret, qui opus habeat alio? **511** vel quomodo possit reprehendere quispiam, quod ille capit, consilium? Quantam igitur utilitatem hinc auditoribus propheta comparat! Jam enim quidam infideles audent etiamnum dicere: Quid enim oportebat Dei Verbum more nostro nasci, et carnem induere ejusque sordes, ut terræ incolas servaret? quandoquidem nihil sit ipsi, ut ait, difficile annuere, et possit quod vult, ut Deus, perficere? Deinde annon frustra factus est homo? Ita dum monstrosis sententiis hanc dispensationem impie deformant ac dedecorant, mysterii gloriæ ac majestati repugnant. Amputat igitur propheta his verbis stultas ac inanes cogitationes, et comprehendi non posse dicit divinam sapientiam, ac mentem, quamvis sit revera sapientia ipsa ac mens, summa et sincerissima, ita ut deinceps non sit probabilis, imo ridicula sit jure, infidelium oratio, qui ausi sunt, nescio quomodo, dispensationem Unigeniti in carne tanquam non recte factam calumniari. Placet autem quibusdam illud: Quis mensus est manu aquam, et cælum*

⁸⁸ Rom. xi, 35. ⁸⁹ Isa. lv, 8 10.

palmo, et quæ sequuntur, accommodare omnium dominatori Deo, ut qui possit et aquam metiri, et cælum et terram, et montes et rupes, et omnium etiam inaccessorum cognitionem habeat, et omne quod factum est apprehendat, et quidquid est in creaturis, magnum, tumidum, immensum, et multum, nihil existimet ⁶⁶. Hoc si quis velit intelligere, nihil offendet.

TOMUS V.

VERS. 15-21. *Si omnes gentes velut stilla e situla, et velut momentum stateræ reputatæ sunt, et quasi saliva reputabuntur. Libanus quoque non sufficit ad combustionem, et omnia quadrupedia non sufficiunt ad holocaustum, et omnes gentes nihil sunt, et quasi nihil reputatæ sunt. Cum quo comparastis Dominum? cui similitudini assimilastis eum? Nunquid imaginem fecit faber, aut auri fusor conflans aurum, inauravit eam? Lignum enim 512 quod non putrescit eligit faber, et sapienter quærit quomodo statuat eam imaginem, ut non moveatur. Nonne scietis? nonne audietis? annon annuntiatum est ab initio vobis? nonne cognovistis fundamenta terræ?*

Dispensationem ac ministerium Unigeniti in carne propheticus sermo nobis commemoravit, et abumbe admiratus est arcanam sapientiam, qua etiam servati sumus, et natura ac vere Dominum agnoscentes, gratia ipsius digni habiti sumus, congregati, velut agni, brachio ipsius, et illi subditi tanquam pastori optimo: posuit enim animam pro ovibus suis. Et cum fieri non posse ostenderit ut ejus mentem perspiciamus et emetiamur, confessusque fuerit eum esse summam sapientiam, et supra omnia: introducit necessario eum ad gentes, sive ad eos qui creaturam supra Creator: adorant, sermones habentem, et ab inveterato, et a majoribus et a patribus traditum errore abducentem, et ad meliora traducendum, et ad cognitionem dignam hominibus reducendum. Demonstrat ergo Dei omnium dominatoris immansem præstantiam, et magnificentiam ipsius excellentem dignitatem, omniaque præ illo exigua esse, et perinde ac nihil haberi: quantum quidem, inquam, attinget ad potentiam et gloriam ipsius celsitudinem. Hinc ait: Siquidem omnes gentes ut stilla e situla, et ut momentum stateræ reputatæ sunt, et ut saliva reputabuntur ⁶⁷. Exigua namque sunt hæc, et nullius omnino pretii. Nam quid est stilla una decedens e situla? Quid momentum stateræ, redigens ad æquabilitatem id quod videtur esse minus? Aut quid saliva, id est, sputum humanum? Sed nec suffecerit, inquit, ei Libanus ad combustionem, vel in holocaustum omnia quadrupedia ⁶⁸. Sunt enim plane contemptibilia ejusmodi: et si omnia ad holocaustum adducantur ei, etiam illa præ divina ma-

A καὶ τὰ ἐξῆς, ἐφαρμόττειν τῷ πάντων κρατοῦντι Θεῷ, ὡς δυναμένῳ καὶ ὕδωρ ἐκμετρεῖν, οὐρανὸν τε καὶ γῆν, ὄρη τε καὶ νάπας, καὶ πάντων ἀπασαπλῶς ἔχοντι γνῶσιν, καὶ τῶν ἀνεφίκτων, καταδραττομένων τε παντὸς τοῦ γεγονότος, καὶ ὡς οὐδὲν ἔχοντι τὰ ἐν μεγέθει τε καὶ ὄγκῳ τσοῦτω τῶν κτισμάτων καὶ τὰ ἐν ἀμετρήτῳ πληθῶνι νοούμενα. Τό γε δὴ χρῆναι νοεῖν οὕτως εἰ γέ τις ἔλοιτο, τυχὸν ἀδικήσειεν ἂν οὐδέν.

TOMOS E'.

Εἰ πάντα τὰ ἔθνη ὡς σταγῶν ἀπὸ κάδου, καὶ ὡς ῥοπή ζυγοῦ ἐλογίσθησαν, καὶ ὡς σίελος λογισθήσεται; Ὁ δὲ Λιβανὸς οὐκ ἰκανὸς εἰς καῦσιν, καὶ πάντα τὰ τετράποδα οὐκ ἰκανὰ εἰς ἑλοκάρπωσιν, καὶ πάντα τὰ ἔθνη εἰς οὐδὲν εἰσι, καὶ ὡς οὐδὲν ἐλογίσθησαν. Τίτι ὠμοιώσατε Κύριον, καὶ τίτι ὠμοιώματι ὠμοιώσατε αὐτόν; Μὴ εἰκόσι ἐποίησε τέκτων, ἢ χρυσοκόμος χωνεύσας χρυσίον περιεχύρωσεν αὐτόν; Ἐύλον γὰρ ἀσηπτον ἐκλέγεται τέκτων, καὶ σοφῶς ζητεῖ πῶς στήσει αὐτοῦ εἰκόνα, ἵνα μὴ σαλεύηται. Οὐ γινώσκουσι οὐκ ἀκούετε; οὐκ ἀνηγγέλη ἐξ ἀρχῆς ὑμῖν; οὐκ ἔγνωτε τὰ θεμέλια τῆς γῆς;

Τῆς μετὰ σαρκὸς οἰκονομίας τοῦ Μονογενοῦς ὁ προφητικὸς ἡμῖν διαμνημονεύσας λόγος, καὶ ἀποχρώντως καταθαυμάσας τὴν ἀπόρρητον σοφίαν, δι' ἧς καὶ σιωσάμεθα, καὶ τὸν φύσει τε καὶ ἀληθῶς Δεσπότην ἐπεγνωκότας, τῆς παρ' αὐτοῦ χάριτος ἡξιώμεθα, συναγῆ γερμένοι μὲν ὡς ἄρνες τῷ βραχίονι αὐτοῦ, γεγονότες δὲ καὶ ὑπ' αὐτῷ καθάπερ ὑπὸ πτερίνῃ τῷ λίαν ἀγαθῷ τέθεικε γὰρ τὴν ψυχὴν ὑπὲρ τῶν ἑαυτοῦ προβάτων. Καὶ μὴν καὶ ἀνεφίκτον ἀποφῆνας τοῦ δύνασθαι καταδεῖν, ἤγουν ἀναμετρησαὶ τυχὸν τὸν νοῦν, σοφίαν τε τὴν ἀνωτάτω καὶ πάντων ἐπέκεινα διωμολογητικῶς αὐτῶν, εἰσχεκόμικεν ἀναγκαίως τὸν πρὸς γε τοὺς ἐξ ἔθνων, ἤγουν ἐτι προσκυνούντας τῇ κτίσει παρὰ τὸν κτίσαντα, ποιούμενον λόγους, καὶ ἀποκομίζοντα μὲν τῆς ἀρχαίας, καὶ παρονοικῆς, καὶ πατροπαράδοτου πλάνης, μετισταύνατα δὲ πρὸς τὰ βελτίω καὶ πρὸς γνῶσιν ἀνακομίζοντα τὴν ἀνθρωποπρεπῆ. Καταβίβουσι τοίνυν τοῦ πάντων κρατοῦντος Θεοῦ τὴν ἀμετρητὸν ὑπεροχὴν, καὶ τῆς ἐνούσης αὐτῷ μεγαλοπρεπείας τὸ ὑπερφερές ἀξίωμα, καὶ ὅτι πάντα αὐτῷ μικρὰ, καὶ ἐν ἴσῳ τοῦ μηδενὸς καταλογισθεῖεν ἂν ὡς πρὸς γε, φημί, τῆς ἐνούσης αὐτῷ δυνάμεως τε καὶ δόξης τὸ ὑπερτενές. Ταῦτηται φησὶν· Εἰ πάντα τὰ ἔθνη ὡς σταγῶν ἀπὸ κάδου, καὶ ὡς ῥοπή ζυγοῦ ἐλογίσθησαν, καὶ ὡς σίελος λογισθήσονται. Μικρὰ δὲ ταῦτα καὶ τοῦ μηδενὸς ἄξια παντελῶς. Τί γὰρ μία καταφερομένη σταγὼν ἀπὸ κάδου; Τί δ' ἂν εἴη καὶ ζυγοῦ ῥοπή, πρὸς ἰσότητα φέρουσα τὸ ἡττησθαι δοκῶν; Τί δὲ καὶ σίελος, τοῦτ' ἐστὶ, πτύσμα τὸ ἀνθρώπινον; Ἄλλ' οὐδὲν ἀρκέσειεν αὐτῷ, φησὶν, ὁ Λιβανὸς εἰς καῦσιν, ἢ εἰς ὀλοκάρπωσιν πάντα τὰ τετράποδα. Εὐκαταφρόνητα δὲ τὰ τοιαῦτα παντελῶς· κἂν εἰ πάντα προσκομίζοιτο πρὸς ὀλοκάρπωσιν αὐτῷ,

⁶⁶ Isa. xl, 12 seqq. ⁶⁷ ibid., 15. ⁶⁸ ibid., 16.

καὶ αὐτὰ τῆς τοῦ Θεοῦ δόξης ἐβρίθω κατόπιν. Καὶ εἰ πάντα τὰ ἔθνη, φησὶν, ὡς οὐδὲν εἰσιν, καὶ ὡς οὐδὲν ἐλογίσθησαν, τίνοι ὁμοιώματι ὁμοιώσατε αὐτόν; Τί γὰρ ἔσται τὸ εἶδος αὐτῶ, καὶ ἰσοστατοῦν, ἢ εἰς φύσιν, ἢ εἰς ὄλκην, ἢ καὶ εἰς εὐκλείας λόγον; Ἄρα γὰρ μὴ τέκτονος τέχναις, καὶ ξυλουργοῦ ἐμπειρίας; Ἄρα χρυσοῶν, ἢ καὶ ὡς ἐν εἰκόني μεμόρφωται πρὸς ὅτιον τῶν κτισμάτων; ἤγουν ἐποιήθη, φησὶν, ἀνδραιοῖδες ἄγαλμα; Ὑμνοῦν. Οὐ γὰρ ἂν γένοιτό τι τὸ ἴσον αὐτῶ. Θεὸς γὰρ ὑπάρχων φύσει, καὶ κατ' αὐτὸν οὐκ ὄντος, ἐτέρου, πάντα που πάντως καὶ ὑπερκεῖσεται. Ἀποφῆνας δὴ οὖν παντὸς ἐπέκεινα τοῦ πεποιημένου καὶ κεκλημένου πρὸς γένεσιν, διαγελά μετὰ τοῦτο τὴν εἰδώλων ποίησιν, καὶ φησιν, ὅτι Ἐύλον ἄσηπτον ἐκλέγεται τέκτων, καὶ σοφῶς ζητεῖ, πῶς στήσει αὐτοῦ εἰκόνα, ἵνα μὴ ταλεύηται· ὥστε τῆς τοῦ τέκτονος ἐμπειρίας εἴη ἂν, τὸ, τοῖς πλανωμένοις κατὰ γε τὸ μέτρον τῆς ἐνοούσης συνάσεως αὐτῶ, κατασκευάσαι θεὸν κατὰ τὸ αὐτοῖς δοκοῦν, καὶ διὰ πλείστης ἀσφαλείας ἐπικουρούμενον, ἵνα μὴ σαλεύηται καὶ συνθραύηται πεσόν. Ἦσαν οὖν ἄρα θεῶν ἐν σπάνει, οἱ τῶν εἰδώλων προσκυνηταί, τεκτονικῆς ἐμπειρίας οὐκ οὐσίας ἐπὶ τῆς γῆς· ἀλλ' οὐδ' ἂν ἐσώζοντο τὰ γεγονότα χειροποίητα, εἰ μὴ σοφῶς ἐζήτησεν ὁ τεχνουργὸς τὰ δι' ὧν ἂν ἐστάναι δύναντο, καὶ ἀκλόνητον ἔχειν τὴν ἔδραν. Φαίη δ' ἂν, οἶμαι, τις, καὶ σφόδρα εἰκότως τὸ διὰ φωνῆς τοῦ Δαβὶδ· «Τὰ εἴδωλα τῶν ἐθνῶν ἀργύριον, καὶ χρυσοῖν, ἔργα χειρῶν ἀνθρώπων.» Προσεπάγει δὲ τοῦτοις· «Ὅμοιοι αὐτῶν γέγοντο πάντες οἱ ποιῶντες αὐτὰ, καὶ πάντες οἱ πεποιθότες ἐπ' αὐτοῖς.» Διαγελάσας τοίνυν τὴν εἰδώλων κατασκευὴν, μεθίστησι τὸν λόγον ὡς ἐντροπήν τε καὶ ἐπανόρθωσιν τῶν πεπλανημένων, καὶ ἀπροφάσιστον αὐτοῖς τὸ ἐπὶ τοῦτοις πλημμελεῖς ἀποφαίνει λέγων· Οὐ γνώσεσθε; οὐκ ἀκούσεσθε; ἀντὶ τοῦ, οὐκ ἔγνωτε; οὐκ ἤκούσατε; οὐκ ἀνηγγέλη ἐξ ἀρχῆς ὑμῖν; οὐκ ἔγνωτε τὰ θεμέλια τῆς γῆς; θεμέλια δὲ τῆς γῆς τελευταῖά τε καὶ ἄκρα φησὶν αὐτῆς. Ἔγνωτε δὴ οὖν, φησὶν, οἱ ἐκ περάτων εἰς πέρατα. Ἦκούσατε, καὶ ἀνηγγέλη ὑμῖν ἐξ ἀρχῆς. Ἀνηγγέλη δὲ τί; Ὅτι Θεὸς μὲν ὁ φύσει καὶ ἀληθῶς, εἷς γέ ἐστι καὶ μόνος· ξύλα δὲ καὶ λίθοι, καὶ ἕτερον οὐδὲν, τὰ δι' ἀνθρώπων ἡμῖν εἰς θεοὺς τεχνουργούμενα. Οὐ γὰρ σεσίγηκεν ἡ θεόπνευστος Γραφή· ἄνωθεν δὲ μᾶλλον ἢ τῆς ἀληθείας κεκήρυκται γνώσις, διὰ πατριαρχῶν, διὰ νόμου καὶ προφητῶν. Οὐ γὰρ ὅτε καθ' ἡμᾶς γενόμενος ὁ τοῦ Θεοῦ μονογενὴς Λόγος, ἀνθρώπος ἐπέλαμψεν τοῖς ἐπὶ τῆς γῆς· τότε καὶ πρῶτον ἐν ταῖς ἐσχάταις διαβολαῖς τοῦ πλανᾶσθαι γέγονεν. Ἀλλ' ἦν ἀρχαῖον, ὡς ἔφη, τῆς εἰδωλολατρίας τὸ κατηγόρημα. Οὐ γὰρ διαλέλοιπεν ὁ τὸν ἁγίον χορὸς κακῶν αὐτῆν, καὶ βεβελυρᾶν ἀποφαινῶν, καὶ τὸν τῶν ὄλων δημιουργὸν καὶ Κύριον ἐναργῆ καθιστάς.

Ὁ κατέχων τὸν γύρον τῆς γῆς, καὶ οἱ κατοικοῦντες ἐν αὐτῇ ὡς ἀκρίδες. Ὁ στήσας ὡς καμάραν τὸν οὐρανόν, καὶ διατήξας ὡς σκηρὴν τοῦ κατοικεῖν.

gestate a tergo projicerentur. Siquidem omnes, inquit, gentes, quasi nihil sunt, et quasi pro nihilo habitæ sunt. Cui similitudini similem fecistis eum? Quid enim erit ei simile, et æquipollens, seu naturæ, seu ponderis, seu nobilitatis ratione? Num enim arte fabri, et lignarii, num auri fusorum peritia formatus est **513** in effigiem alienius creaturæ? An, inquit, effictus est humana imago? Minime. Nihil enim quidquam ei æquari potest. Deus enim cum sit natura, et quia ex se aliud non exsistit, omnibus omnino erit superior. Cum itaque ostenderit, supra omne esse quod factum est et quod genitum est, deridet post hæc idolorum effictionem, et inquit: Lignum quod non putrescit, eligit faber, et sapienter quærit quomodo statuat ejus simulacrum, ne moveatur: quasi sit fabri peritiæ, hominibus istis errore seductis, deum fabricari pro mensura et modulo cognitionis suæ, ex animi eorum sententia: ut ita securo ac tuto muniat præsidio, ne moveatur: neve, cum ceciderit, confringatur. Habuerunt igitur paucos deos idolorum cultores, cum in terra fabricale ædificium non vigeret: neque servata essent ea quæ erant manufacta, si artifex sapienter non quævisset unde consistere poterant, sedemque habere immotam. Licet autem, opinor, non abs re illud voce Davidis dicere: «Idola gentium argentum et aurum, opera manuum hominum.» Quibus adjungit: «Similes illis fiant omnes qui faciunt ea, et omnes qui confidunt illis.» Cum irriserit igitur idolorum fabricationem, sermonem transfert, ut pudesciat et corrigat errantes, et peccatum eorum in hoc declarat esse inexcusabile, cum dicit: Nonne sciētis? nonne audietis? pro, annon cognovistis? annon audivistis? annon est annuntiatum ab initio vobis? annon cognovistis fundamenta terræ? Fundamenta terræ, ultimas et extremas ejus partes vocat. Cognovistis igitur, inquit, a finibus usque ad fines. Audivistis, et annuntiatum est vobis ab initio. Quid est annuntiatum? Deum, inquit, natura et vere unum esse et solum; humana vero opera de diis, ligna et lapides esse, ac præterea nihil. Nec enim tacuit Scriptura divinitus inspirata, imo veritatis potius cognitio e supernis per patriarchas, per legem et prophetas confirmata est. Non enim quando nobiscum factus homo unigenitum Dei Verbum illuxit terræ incolis, tunc primum errorem perstrinxit, sed erat, uti dixi, vetus hæc accusatio idololatriæ. Non enim destitit sanctorum chorus eam exagitare, et execrabilem rededere, universonique Opificem et Dominum patefacere.

514 VERS. 22. Qui continet circumulum terræ, et qui habitant in ea, quasi locustæ. Qui statuit quasi fornitem cælum, et fixit quasi tabernaculum ad inhabitandum.

⁵⁰ Isa. xl, 17 seqq. ⁵¹ Psal. cxliii, 8, 16. ⁵² Isa. xl, 25.

Ex pulchritudine creaturarum perspicitur ratione quadam et analogia eorum architectator, ab his qui sana mente sunt. Licet enim sapientibus pervidere, idque facillime, quisnam sit et quantum hujus universitatis effector et artifex, velut ab hac præstantia, et administratione inexplicabili et divina, per quam hæc creatura, cum non esset, facta est, et facta conservatur, et potentia effectoris, ut bene sit et consistat, continetur. Cui enim comparari potest? inquit Dominus. Annon superet ille omnem mentem, qui solus universam terram manu comprehendit, qui eam ita ut pulchre solidata sit continet, quique cælum in ea quasi fornicem bene firmavit, et more tabernaculi expandit, ita ut inhabitent eam, scilicet propter quos facta est? Quemadmodum enim ipse propheta ait: Non incassum fecit eam, sed ad inhabitandum. An ergo, inquit, apud Deum magna est hæc habitantium in terra multitudo, quantumvis immensa? Nequaquam. Nam præ divina magnificentia et excellentia, sunt quasi locustæ. Vel etiam alio modo. Continet enim orbem terræ, id est, omnem ejus circum, et præ ipso nihil sunt qui eam incolunt, quantumvis instar locustarum gregatim in ea pascant, et omnem numerum transcant. Est autem hoc admirabile et magni ad omnipotentis Dei celebrationem ac commendationem.

VERS. 23, 24. Qui reddit principes ut nihil regant, et terram quasi in nihilum redegit. Non enim plantabunt, non serent, nec radices aget in terra radix eorum. Spiravit in eos ventus, et exaruerunt, et procella velut stipulas eos colliget.

Solebant hi qui errore decepti erant, quique hunc naturæ ac vere Deum ignorarunt, non modo dæmonum greges adorare, et ligno dicere: Deus meus es tu, et lapidi: Tu genuisti me⁶³: sed etiam homines insignes in terra factos, inconsideratissime deos facere. Nimirum Senacherim reversus ex Judæa in terram suam, adorare dicitur patrem suum. Obtulerunt enim etiam mortuis sacrificia, et heroes vocant eos, deosque nuncuparunt. **515** Par itaque erat, cum multitudinem idolorum aperte traduxisset, et ad hunc quoque devenire sermonem, et fidem facere errantibus, ut humana pro nihilo ducant. Quin etiam si quidam in terra illustres et mirabiles existerint olim, vel soliis summis ac regiis eminentes, vel alio quopiam honoris privilegio illis temporibus digni habiti fuerint, nullo tamen modo eos esse deos existiment: imo potius cogitent, hoc ipsum imperare posse aliquibus, non aliunde nisi a Deo datum esse. Et quod res sit apud Deum omnipotentem haudquaquam difficilis, ostendit dilucide cum dicit, principes ab ipso reddi ut nihil regant. Amplificat adhuc, et inquit: Terram

Ἄπο καλλοῦνς κτισμάτων ἀναλόγως ὁ γενεσιουργὸς αὐτῶν θεωρεῖται, παρὰ γε τοῖς οὖσιν ἐν καλῷ φρονός. Ἐνεστι γὰρ δὴ τοῖς σοφοῖς τὸ κατιδεῖν δύνασθαι, καὶ μάλα βραδίως, τίς δὴ ἀρά, καὶ πόσος ἐστὶν ὁ τοῦδε τοῦ παντός ποιητῆς καὶ τεχνίτης, ὡς ἀπὸ γε τῆς ὑπεροχῆς καὶ τῆς ἀβρόχτου καὶ θεοπερεποῦς οικονομίας, καὶ ἦν ἡ κτίσις οὐκ οὔσα γέγονε, καὶ γενομένη σώζεται, τῇ τοῦ πεποικηκότος ἰσχύϊ πρὸς τὸ εὖ εἶναι καὶ συνεστάναι συνεχομένη. Τίτι γὰρ ἂν ὁμοιωθεῖται; φησὶν ὁ Κύριος. Πῶς δὲ οὐχ ὑπὲρ πάντα νοῦν ὁ μόνος τῇ χειρὶ δραττόμενος ἀπάσης τῆς γῆς, καὶ συνέχων αὐτὴν πρὸς τὸ ἐρηρεῖσθαι καλῶς, καὶ οἷά τινα καμάραν ἐπανορθώσας αὐτῇ τὸν οὐρανὸν, καὶ ἐν τρώπῳ σκηνης διατείνας, ὥστε κατοικεῖν ἐν αὐτῇ τοὺς δι' οὐς δηλονότι καὶ γέγονεν; Ὡς γὰρ αὐτὸς ποῦ φησιν ὁ προφήτης. Οὐκ εἰς κενὸν ἐποίησεν αὐτὴν, ἀλλὰ κατοικεῖσθαι. Ἄρ' οὖν πολὺ πρὸς Θεὸν, φησὶ, καίτοι ἀμέτρητος οὔσα τῶν ἐν γῇ κατοικούντων ἡ πληθὺς; οὐδαμῶς. Ὡς γὰρ τοι πρὸς τὴν τοῦ Θεοῦ μεγαλειότητα καὶ ὑπεροχὴν εἶεν ἂν ὡς ἀκρίδες. Ἡ καὶ καθ' ἕτερον τρόπον. Κατέχει γὰρ τὸν γύρον τῆς γῆς, τοῦτ' ἐστίν, ἅπαντα τὸν κύκλον αὐτῆς, καὶ οὐδὲν πρὸς αὐτὸν οἱ κατοικούντες αὐτὴν, καίτοι δίκην ἀκρίδων ἀγγεληδὸν ἐν αὐτῇ καταβοσκόμενοι, καὶ ἀριθμοῦ παντὸς ἰόντες ἐπέκεινα. Θαυμαστὸν δὲ καὶ τοῦτο, καὶ μέγα πρὸς εὐφημίαν τοῦ πάντα ἰσχύοντος Θεοῦ.

Ὁ διδοὺς ἄρχοντας εἰς οὐδὲν ἄρχειν, τὴν δὲ γῆν ὡς οὐδὲν ἐποίησεν. Οὐ γὰρ μὴ σπειρωσιν, οὐδ' οὐ μὴ φυτεύσωσιν, οὐδ' οὐ μὴ βιώσῃ εἰς τὴν γῆν ἡ βίχα αὐτῶν. Ἐπνευσεν ἐπ' αὐτοὺς ἄνεμος, καὶ ἐξηράνθησαν, καὶ καταγίς ὡς φρύγανα ἀναλήψεται αὐτοὺς.

Ἔθος τοῖς πεπλανημένοις, καὶ οὐκ εἰδῶσι Θεὸν τὸν φύσει καὶ ἀληθῶς, οὐχὶ δὴ μόναις ταῖς τῶν δαιμόνων ἀγέλαις προσκυνεῖν, καὶ τῷ ξύλῳ λέγειν Θεός μου εἶ σύ, καὶ τῷ λίθῳ, Σὺ ἐγέννησάς με, ἀλλὰ γὰρ καὶ ἀνθρώπους ἐπισήμους γεγονότας ἐπὶ τῆς γῆς ἀβουλότατα θεοποιεῖν. Καὶ γοῦν ὁ Σαναχρείμ ὑπονοστήσας ἐκ τῆς Ἰουδαίας εἰς τὴν ἑαυτοῦ προσκυνεῖν ἐλέγετο τὸν πάτερρον αὐτοῦ. Προσεκόμεζον γὰρ καὶ τοῖς τεθνεῶσι θυσίας, ἤρωάς τε καλοῦντες αὐτοὺς ἀπεγράφοντο θεούς. Ἔδει τοίνυν διαβεβλημένης ἐναργῶς τῆς τῶν εἰδώλων πληθύος, καὶ ἐπ' αὐτὸν δὴ τοῦτον χωρῆσαι τὸν λόγον, ἀναπεῖσαι τοὺς πεπλανημένους οὐδὲν παντελῶς ἠγεῖσθαι τὰ ἀνθρώπινα· ἀλλὰ γὰρ κἂν εἰ τινες τῶν ἐπὶ τῆς γῆς λαμπροὶ τε καὶ ἀξιόγαστοι γεγονάσι κατὰ καιροῦς, ἢ θώκοις ἐμπρέποντες τοῖς ἀνωτάτω, καὶ βασιλικῶς, ἤγουν ἐτέρας ὑπεροχῆς ἡξιωμένοι κατὰ καιροῦς, κατὰ μηδένα τρόπον οἰεσθαι θεοὺς ὑπάρχειν αὐτοὺς, ἐννοεῖν δὲ μᾶλλον ὅτι, καὶ τὸ δύνασθαι, καὶ τὸ ἀρχειν τισὶν εἶη ἂν οὐχ ἐτέρωθεν πληγὴ ὅτι παρὰ Θεοῦ δοτόν. Καὶ ὅτι τὸ χρεῖμα δυσχερεῖας ἀπάσης ἀπηλλαγμένον ἐστὶ παρὰ γε τῷ πάντα ἰσχύοντι Θεῷ, διαδείκνυσιν ἐναργῶς, οὐδὲν τοὺς ἄρχοντας εἰς τὸ ἀρχειν διδοσθαι λέ-

⁶³ Jer. ii, 27.

γων παρ' αὐτοῦ. Ἀνάγει δὲ καὶ ἐπὶ τὸ μείζον ἔτι καὶ φησι, Τὴν γῆν ὡς οὐδὲν ἐποίησεν. Ὅτι δὲ ἐν ἐξουσίᾳ κεῖται τῇ παρὰ Θεοῦ τὸ καὶ σωῆσθαι τινα μνήμην, ἢ μὴ, τῶν γεγονότων ἐν γῇ λαμπρῶν τε καὶ ἐπισήμων, ἀποφαίνει λέγων· Οὐ γὰρ μὴ σπείρωσιν, οὐδ' οὐ μὴ φυτεύουσιν. Εἰ μὴ γὰρ βούλοιο, δηλονότι Θεός, οὐδένα, φησιν, ἔξουσιν ἐν γῇ καρπῶν, ἀλλ' οὐδὲ ῥίζαν ἢ μνήμην, ἀλλ' οἷον ἀνέμου κατενεχθέντος ἐπ' αὐτοὺς βαδιοῦνται πρὸς τὸ μηδὲν, φρυγάνοις ἐν Ἰσρ. Πάντα γὰρ τὰ ἀνθρώπινα μικρὰ καὶ εὐδιαβήριστα, καὶ εὐανάτρεπτα παντελῶς, καὶ πάαις ἐν Ἰσρ καταμαραίνονται. Προσκυνητέον οὖν ἄρα Θεῷ δὴ μόνῳ τῷ κατὰ φύσιν καὶ ἀληθῶς, καὶ λόγος ἔστω μηδεὶς τῶν ἐξ ἐπιστήμης τεκτόνων ἐξευρημένων, μήτε μὴν ἀνθρώπων οἷς ἐπεγράφη πρὸς τινῶν τὸ θεῶν δομα. Νεκρολατρεία γὰρ τοῦτο, καὶ ἕτερον οὐδὲν.

Nūn οὖν τίμι με ὠμοῦσατε; καὶ εἶπεν, Ὑψωθήσονται, ὁ Ἄγιος. Ἀραβιλέψατος εἰς ὕψος τοῦς ἐξουσιῶν ὑμῶν, καὶ ἴδετε τίς κατέδειξε ταῦτα πάντα· ὁ ἐκφέρων κατὰ ἀριθμὸν τὸν κόσμον αὐτοῦ, πάντα ἐπ' ὄνοματι καλέσει ἀπὸ πολλῆς ἐξέτης, καὶ ἐν κράτει ἰσχύος οὐδὲν σε ἔλαθεν.

Ὁ πάνσοφος Παῦλος κατακέκραγεν εἰκότως τῆς τῶν πλανωμένων ἀμαθίας, καὶ τῆς τῶν εἰδωλολατρῶντων πληθῆος δικαιοσύνην ποιεῖται τὴν καταβολήν. Ἐξὼν γὰρ αὐτοῖς καὶ ἐξ αὐτῆς τῆς κτίσεως τὸν τῶν ὅλων εἶδέναι γενεσιουργὸν καὶ τεχνίτην, ἀπεκομίσθησαν εἰς ψευδολατρείαν, καὶ προσκεκνήχασιν τοῖς οὐκ οὔσι θεοῖς. Ἐφη δὲ οὕτω περὶ τοῦ πάντων κρατούντος Θεοῦ· « Τὰ γὰρ ἀόρατα αὐτοῦ ἀπὸ κτίσεως κόσμου τοῖς ποιήμασι νοούμενα καθορᾶται, ἢ τε αἰδῶν αὐτοῦ δύναμις καὶ θεϊότης, εἰς τὸ εἶναι ἀναπολογήτους. Διότι γινόντες τὸν Θεὸν, οὐχ ὡς Θεὸν ἐδόξασαν, ἢ εὐχαρίστησαν, ἀλλ' ἑματαιώθησαν ἐν τοῖς διαλογισμοῖς αὐτῶν, καὶ ἐσκοτίσθη ἡ ἀσύνετος αὐτῶν καρδία· καὶ φάσκοντες εἶναι σοφοί, ἐμωράνθησαν, καὶ ἠλλαξαν τὴν δόξαν τοῦ ἀφάρτου Θεοῦ ἐν ὀμοιωματι εἰκόνης φθαρτοῦ, καὶ πετεινῶν, καὶ τετραπόδων, καὶ ἔρπετων. » Οὐκοῦν ἐπειδὴ περ, φησὶ, κατέχω τὸν γύρον τῆς γῆς, καὶ οἶά τινα σκηνὴν ἐκτέταχα τὸν οὐρανὸν, δίδωμί τε ἀρχοντας εἰς οὐδὲν ἀρχεῖν, καὶ οἷον ἀκρίσι παρεικάζω τοὺς ἐπὶ τῆς γῆς, τίμι με ὠμοῦσατε; ἀντι τοῦ, Τίμι με παρεικάζοντες οὐκ ἂν ἐξω γένησθε τοῦ εἰκότος, οὐδ' ἂν ἀμαρτήτε τ' ἀληθοῦς. Ἀρὰ με τὸν οὐρανὸν εἰπόντες, ἢ καὶ ἐνὶ τῶν στοιχείων ἐξομοιοῦν ἐθέλοντες, ὕψουν μὲν νομίζετε; Ἄλλ' οὐδὲν τῶν κτισμάτων ἐοικὸς ἔμοι, καὶ τὸ κατὰ πᾶν ὅτι οὐν ἀπαρλλάκτως ἔχον. Ἰσοστατήσῃε γὰρ ἂν οὐδεὶς εἰς οὐσίας λόγον τῷ καλοῦντι πρὸς ὑπαρξίν τὰ οὐκ ἔντα ποτέ. Ὅτι γὰρ οὐ κατὰ γε τοὺς παρ' ὑμῖν εἶμι θεός, τοὺς ἐκ τέχνης ἀνθρωπίνης λαχόντας τὴν γένεσιν, ἐξ αὐτῶν θεωρήσατε τῶν κτισμάτων. Ἄρατε εἰς ὕψος τοὺς ὀφθαλμοῦς, ἴδετε τὸ στερέωμα, τὸν τῶν ἀστέρων χορδὸν, ἐνοήσατε τίς κατέδειξε ταῦτα πάντα, τίς ὁ ἐκφέρων κατὰ ἀριθμὸν τὸν κόσμον αὐτοῦ, δηλὸν δὲ ὅτι τοῦ οὐρανοῦ. Κόσμον δὲ τοῦ οὐρανοῦ τοὺς ἀστέρας ἀποκαλεῖ, οὓς εἶδέναι φη-

A. quasi in nihilum redigit. Quod autem positum sit in Dei potestate, conservare memoriam, vel secus, eorum qui in terra clari insignesque evaserunt, ostendit, dicens: Non enim serent, neque plantabunt. Nisi enim velit, scilicet Deus, nullum, inquit, habebunt in terra fructum, sed neque stirpem, nec memoriam: sed tanquam vento in eos irruente, in nihilum velut sarmenta recident ⁶². Omnia enim humana, parva sunt, et facile projici ac omnino everti queunt, atque herbarum in morem emarcescunt. Adorandus est igitur Deus solus, Deus, inquam, natura et vere: nec ulla sit eorum ratio quos fabricum scientia invenit, neque etiam hominum qui a quibusdam deorum nomine insigniuntur. Est enim hæc necrolatria ac mortuorum cultus, et præterea nihil.

VERS. 25, 26. Nunc igitur, cui me assimilastis? et dixit Sanctus, In excelsum collocabor. Attollite in excelsum oculos vestros, et contemplantini quis ostendit hæc omnia, qui educit juxta numerum ornamentum suum, omnes nomine vocabit a multa gloria, et in robore fortitudinis, nihil te lutuit.

Sapientissimus Paulus vociferatus est non immerito contra errantium imperitiam, et contra multitudinem idola colentium, justissime exclamavit. Nam cum liceret illis, ex ipsa adeo creatione universorum Creatorem et architectum videre, abducti sunt in pseudolatriam, ac eos qui dii non sunt, adoraverunt. Dixit autem ita de omnium dominatore Deo: « Quæ namque ejus sunt inspectabilia, ex creatione mundi, dum considerantur per opera, perspiciuntur, æterna ejus potentia et divinitas, **516** ut sint inexcusabiles. Quapropter, cum Deum noverint, non ut Deo gloriam tribuerunt, nec gratias egerunt, sed vanis cogitationibus usi sunt, et obtenebratum est insipiens cor eorum; et professi se esse sapientes, infatuati sunt, et mutaverunt gloriam incorruptibilis Dei in similitudinem imaginis corruptibilis hominis, et volucrum, et quadrupedum, et serpentium ⁶³. » Quandoquidem ergo, inquit, orbem terræ contineo, et velut tabernaculum, quoddam extendi cælum, reddoque reges ut nihil regant, et terræ incolas cicadis similes facio, cui, me assimilastis ⁶⁴? pro, quocum me comparabitis, ut decorum non transilatis, et non a vero aberratis? An cælum nominantes, vel etiam alicui me elemento assimilare volentes, putatis vos me extollere? At nulla creatura mihi similis, et quæ per omnia mihi respondeat. Nullus enim æquare poterit, ratione substantiæ, eum qui ad ortum vocat ea quæ aliquando non erant. Non enim esse me ex numero vestrorum deorum, qui humano artificio habent ortum, perspicite ex ipsis creaturis. Tollite in sublime oculos, videte firmamentum, stellarum chorum; cogitate quis hæc omnia ostenderit, quis educat in numero ornatum ejus, scilicet cæli. Ornatum autem cæli, stellas vocat, quas se cognoscere

⁶² Isa. xl, 24. ⁶³ Rom. i, 20-22. ⁶⁴ Isa. xl, 25.

dicit apud se, non solum visas multitudine, sed etiam sigillatim, et quasi nominatim. Divina res hæc et eximia: quippe propheta multum hoc miratur, et affatur eum: Ex multa gloria, et in robore fortitudinis, nihil te latuit. Nam sicuti dicit sacra Scriptura, Numerabiles ei sunt stille pluvie. Nihil enim prorsus latet hanc ineffabilem sapientiam, ac mentem quæ novit omnia.

VERS. 27. *Non enim dicas Jacob, et quid locutus est Israel? Abscondita est via mea a Deo, et Deus meus iudicium meum abstulit, et recessit.*

Quod hi errantes vocabuntur suo tempore, et veritatis luce ditati, animo ac corde agnoscent universitatis Creatorem et artificem, quodque sapientes et cordati futuri sunt, et ex pulchritudine creaturarum, ratione et proportione quadam, contemplantur eum qui totum hoc quidquid est, inenarrabili potentia produxit ut esset, optime disseruit. Ex his jam ita dictis, cum satis justam **517** iis mystagogiam institutionemque contexerit, orationem ad eos transfert qui sanguine Jacobi sive Israelis orti sunt. Postquam enim offendissent in lapidem offensionis, et salutis auctore ac chorago non recepto, a conjunctione quæ cum illo est procul abessent, non jam contra receptam in lege umbram, sed contra adorationem ac cultum per spiritum ac in veritate invectum, id est, evangelicum, obmurmuraverunt, et iniquum: Abscondita est via mea a Deo, id est, non considerat legalem vivendi rationem, ac institutionem. Nam qui sic vivunt, nempe prout sapientissimi Moysis præceptum jussit, eos deinceps inspicere non dignatur. Sed abstulit iudicium meum, et recessit, id est, legem cessare fecit. Iudicium vocant legem: quod docebit beatus David, cum alloquitur universorum Deum: « Iudicium et justitiam in Jacob tu fecisti⁶⁶; » id est, tu per angelos, vel per Moysis intercessionem, legem statuisti. Dixitque etiam Moyses de Israel: Illic dedit et justificationes et iudicia. Abstulit igitur meum iudicium, id est, legis quodammodo cultum abiecit, et abstulit a nobis, ac recessit. Non enim curat amplius electos, et primogenitos Israel in nihilum abiit.

VERS. 28. *Et nunc nonne cognovisti, neque audivisti? Deus æternus, Deus qui fabricavit terminos terræ, non esuriet, neque laborabit, neque prudentia ejus inventio.*

Olim namque, o Israel, eruditus es lege, cognovisti ex prophetis modum futuræ post legem dispensationis. Proditæ enim lex est, umbras habens et typos futurorum bonorum, et mysterii Christi virtutem quasi parturiens in littera: multifariam enim per legis præceptum ante Christus formabatur, ejusque mysterium ænigmatice describebatur. Hoc ipse confirmabit, cum dicit Israelitis inobedientibus: « Si

σὶν ἐν ἑαυτῷ, οὐκ ἴδη μόνον κατὰ πληθὺν ὀρωμένους, ἀλλὰ γὰρ καὶ καθ' ἕκαστον, καὶ ὅσον ὀνομαστί. Θεοπρεπὲς δὲ τοῦτο, καὶ ἐξαιρετὸν· καὶ γοῦν ὁ προφήτης ἐν πολλῷ ποιεῖται τὸ χρῆμα τῷ θαύματι, καὶ φησι πρὸς αὐτόν· Ἐπὶ πολλῆς δόξης, καὶ ἐν κράτει ἰσχύος οὐδὲν σε ἔλαθεν. Ὡς γὰρ φησὶν τὸ Γράμμα τὸ ἱερὸν, Ἀριθμηταὶ εἰσι παρ' αὐτοῦ σταγόνες ὕετοῦ. Λάθοι γὰρ ἂν παντελῶς οὐδὲν τὴν ἀπόρρητον σοφίαν, τὸν πάντα εἰδὸτα νοῦν.

Μὴ γὰρ εἶπης Ἰακώβ, καὶ τί ἐλάλησεν Ἰσραὴλ; Ἄπεκρύβη ἡ ὁδὸς μου ἀπὸ τοῦ Θεοῦ, καὶ ὁ Θεὸς μου τὴν κρίσιν μου ἀφείλε, καὶ ἀπέστη.

Ὅτι κεκλήσονται κατὰ καιροὺς οἱ πλανώμενοι, καὶ τὸ τῆς ἀληθείας εἰς νοῦν καὶ καρδίαν καταπλουτήσαντες φῶς, ἐπιγνώσονται μὲν τὸν τῶν ὄλων γενεσιουργὸν καὶ τεχνίτην, καὶ μάλα διειρηκῶς, ἔσονται δὲ ὅτι σοφοὶ καὶ ἀγγίχοι, καὶ ἀπὸ καλλονῆς κτισμάτων θεωρήσουσιν ἀναλόγως τὸν τότε τὸ συμπαν ἀρρήτην δυνάμει προενεγκόντα πρὸς ὑπαρξίν, καὶ ἀποχρῶσαν αὐτοῖς ἐξυψήνας τὴν μυσταγωγίαν διὰ τῶν ἤδη προειρημένων, μεθίστησι τὸν λόγον ἐπὶ τοὺς ἐξ αἵματος Ἰακώβ, ἦτοι τὸν Ἰσραὴλ. Ἐπειδὴ γὰρ προσέκοψαν τῷ λίθῳ τοῦ προσκόμματος, καὶ τὸν τῆς σωτηρίας χορηγὸν οὐ παραδεξάμενοι, τῆς πρὸς αὐτὸν οικειότητος γεγόνασι πού μακρὰν, οὐκέτι παραδεχθείσης τῆς κατὰ νόμον σκιάς, οὐκ εἰσκεκομισμένης δὲ μᾶλλον τῆς ἐν πνεύματι τε καὶ ἀληθείᾳ προσκυνήσεως, καὶ λατρείας, τοῦτ' ἐστὶ, τῆς εὐαγγελικῆς, διεγούγγυζον λέγοντες· Ἄπεκρύβη ἡ ὁδὸς μου ἀπὸ τοῦ Θεοῦ, τοῦτ' ἐστὶ, τὴν νομικὴν οὐκ ἐπισκέπτεται πολιτείαν. Ζῶντας γὰρ οὕτω, καθάπερ ἀμέλει καὶ ἡ διὰ τοῦ πανσόφου Μωσέως προστέταχεν ἐντολή, τῆς παρ' αὐτοῦ λοιπὸν ἐποπτείας οὐκ ἀξιοί. Ἀφείλε δὲ μου τὴν κρίσιν καὶ ἀπέστη, τοῦτ' ἐστὶν, ἔπαυσε τὸν νόμον. Κρίσιν δὲ φασὶ τὸν νόμον· καὶ τοῦτο διδάξει λέγων ὁ μακάριος Δαβὶδ πρὸς τὸν τῶν ὄλων Θεόν· « Κρίσιν καὶ δικαιοσύνην ἐν Ἰακώβ σὺ ἐποίησας· » τοῦτ' ἐστὶ, Σὺ τὸν δι' ἀγγέλων, ἤγουν διὰ τῆς Μωσέως μεσιτείας ὄρισαν νόμον· ἔφη δὲ καὶ Μωσὴς περὶ τοῦ Ἰσραὴλ, ὅτι Ἐκεῖ ἔδωκεν αὐτῷ δικαιώματα καὶ κρίσεις. Ἀφείλε μου τοῖνον τὴν κρίσιν, τοῦτ' ἐστὶ, τὴν κατὰ νόμον λατρείαν ἀποθεβληκῶς μονοουχί, καὶ ἀφείλεν αὐτὴν ἀφ' ἡμῶν, καὶ ἀπέστη. Κηδεταὶ γὰρ οὐκέτι τῶν ἐξειλεγμένων, καὶ ὁ πρωτότοκος Ἰσραὴλ οἴχεται πρὸς τὸ μηδέν.

Καὶ νῦν οὐκ ἔγνωσ, εἰ μὴ ἤκουσας; Θεὸς ἀλόγιος, Θεὸς κατασκευάσας τὰ ἄκρα τῆς γῆς, οὐ πεινάσει, οὐδὲ κοπιήσει, οὐδὲ ἐστὶν ἐξέυρεσις τῆς φρονήσεως αὐτοῦ.

Πάλαι μὲν γὰρ, ὦ Ἰσραὴλ, ἐπαιδευθῆς διὰ νόμου, ἔγνωσ διὰ προφητῶν τῆς μετὰ τὸν νόμον ἐσομένης οἰκονομίας τὸν τρόπον. Κεχρησφόδηται μὲν γὰρ ὁ νόμος, σκιάς ἔχων καὶ τύπους τῶν μελλόντων ἀγαθῶν, καὶ τοῦ κατὰ Χριστὸν μυστηρίου τὴν δύναμιν ὡς ἐν ὠδίσιν ἔχων τῷ γράμματι· πολυτρόπως γὰρ διὰ τῆς κατὰ νόμον ἐντολῆς προανεμορφούτο Χριστὸς, καὶ τὸ ἐπ' αὐτῷ μυστήριον αἰνιγματικῶς κατεγρά-

⁶⁶ Psal. xcviij, 4.

φετο· καὶ πιστώσεται λέγων αὐτὸς τοῖς ἀπειθεῖν ἄ
 ἔλομένοις ἐξ Ἰσραὴλ· « Εἰ πιστεύετε Μωσῆ, ἐπι-
 στεύετε ἂν ἐμοί, περὶ γὰρ ἐμοῦ ἐκαίνος ἔγραψεν. »
 Ἐπειδὴ δὲ, φησὶν, αἰτιάται λέγων, Οὐκ ἐπισκέπτεται
 μου τὰς κατὰ νόμον ὁδοὺς· τοῦτο γὰρ ἔστι τὸ
 Ἄπεκρῦθη ἡ ὁδὸς μου ἀπὸ τοῦ Θεοῦ, καὶ ὅτι
 ἀφείλεν ἡμῶν τὴν κρίσιν, ἤτοι τὸν νόμον, καὶ
 ἀπέστη· ὡς ἔγνωκώς δὲ που πάντως τὸν ἐν τῷ
 Θεῷ σκέποντα, τοιάδε φησί· Ἔστω, φησὶ, κἂν γούν
 νῦν οὐκ ἔγνωσ, εἰ μὴ ἤκουσας; τοῦτ' ἔστιν, εἰ μὴ
 ἀκούσθης; ὁμοιον δὲ ὡς εἰ λέγοι· Δέχομαι τὴν προσ-
 ποίησιν οἰκονομικῶς. Οὐκ ἔγνωσ, εἰ μὴ μάθοις, ἤτοι
 μὴ ἀκούσθης. Ἄκουε τοίνυν, Θεὸς αἰώνιος. Θεὸς ὁ
 κατασκευάσας τὰ ἄκρα τῆς γῆς, οὐ πεινάσει, οὐδὲ
 κοπιήσει. Προσεκόμιζες δὲ, φησὶ, τὰς δι' αἱμάτων
 θυσίας πρόβατα, καὶ βοῶν ἀνετίθεις ἀποπεραίνων
 εὐχὰς· λιθανωτοῖς ἐτίμας καὶ καπνοῖς, τρυγῶσι καὶ
 περιστεραῖς· ἀλλ' ἴσθι· τοι καὶ μὴ ἀγνοήσης ὅτι τὰ
 ἄκρα κατεσκευάσας ὁ Θεὸς ὁ αἰώνιος. Ἄκρα δὲ τῆς γῆς
 τὰ πέρατά φησιν, ἵνα διὰ τοῦτου νοηταὶ πᾶσα. Οὐ
 πεινάσει, οὐδὲ κοπιήσει. Ὅμοιον εἶναι· τοῦτ' ὀφῆμι τῷ
 πρὸς αὐτοὺς εἰρημένῳ, διὰ τῆς τοῦ Ψάλλοντος φωνῆς·
 « Μὴ φάγοιμι κρέα ταύρων, ἢ αἶμα τράγων πλώμαι; »
 Πῶς γὰρ μοι, φησὶ, προσκομιζετε τὰς θυσίας; ἄρ'
 ὡς πεινῶντι, καὶ ὑπὸ λιμοῦ κοπιῶν εἰσιθῆτι; ἀπαγε
 τῆς δυσθούλειας. Ὁ γὰρ αἰώνιος Θεὸς ὁ φείρεσθαι
 μὴ εἰδώς, οὔτε πεινάσει, οὔτε κοπιήσει· οὐδὲ γὰρ
 αὐτοῦ τι τῶν ἀνθρωπίνων ἄφεται. Ἀλλ' οὐδ' ἔστιν
 ἐξέφρασις τῆς φρονήσεως αὐτοῦ. Αἰτία μὲν γὰρ ἔσθ'
 ὅτι, φησὶ, λέγων· Εἰ νῦν ἀπαράδεκτον ἐποίησω τὴν
 διὰ Μωσέως ἐντολήν, ἤτοι τὴν ἐν νόμῳ σκιάν, τί καὶ
 ὅπως ἐνομοθέτεις ἐν ἀρχαῖς; εἰ κρείττονα τῶν ἀρ-
 χαιῶν τὰ νέα, τοῦτ' ἔστι, τὰ εὐαγγελικὰ θεσπίσματα,
 δικαί' ταῦτα καὶ πρὸς αὐτοῦ θέσθεται τοῦ νόμου;
 Ἀλλὰ μὴ εἶπες τοῦτο, φησὶν. Οὐ γὰρ εὗρεν δύνα-
 σαι τὴν ἀκατάληπτον φρόνησιν, ἤτοι σοφίαν τοῦ
 Θεοῦ. Δέδεται μὲν γὰρ ἡ διὰ Μωσέως ἐντολή· καὶ
 ἐπὶ τίσιν ἄρα, καὶ διὰ ποίαν αἰτίαν ὁ Παῦλος διδάξει,
 λέγων, ὅτι « Νόμος παρεστῆθε, ἵνα πλεονάσῃ τὸ
 παράπτωμα. » Καὶ πάλιν· « Συνέκλεισε γὰρ ἡ
 Γραφή τὰ πάντα ὑπὸ ἀπέθειαν, ἵνα τοὺς πάντας
 ἐλεήσῃ. » Ἠρίστη τοίνυν ὁ τῆς ἀμαρτίας παραδει-
 κτικός, καὶ οἷον ἐτῆς ἀπάντων ἀσθενείας ἔλεγχος,
 ἵνα, ἐπειπερ οὐκ οἶδε δικαιοῦν τοὺς ἡμαρτηκότας,
 κατακρίνει δὲ μᾶλλον αὐτοὺς, λοιπὸν ἀναγκάτως εἰσ-
 φέρεται τῆς διὰ Χριστοῦ φιλοτιμίας ἡ χάρις, δι-
 καιοῦσα τὸν ἀσεβῆ, καὶ ἀπαλλάττουσα τῶν πλημμε-
 λημάτων τοὺς ἐνισχημένους αὐτοῖς. Οὐκοῦν οὐκ ἔστιν
 ἐξέφρασις τῆς φρονήσεως τοῦ πάντα σοφῶς οἰκονο-
 μούντος Θεοῦ, καὶ προαναδείξαντος μὲν τὸν νόμον
 οὐρανοῦν, ἵνα δικαιοῦσῃ τῇ πίστει τοὺς ἐν ἀμαρτίαις.

Διδοὺς τοῖς πειρώσιν ἰσχυρὸν, καὶ τοῖς μὴ ὀδυ-
 νομένοις λύσιν. Πεινᾶσουσι γὰρ νεώτεροι, καὶ
 κοπιήσουσι νευνίσκοι, καὶ ἐκλεχτοὶ ἀνίσχυοι
 ἔσονται. Οἱ δὲ ὀπομινορτες Θεοῦ, ἀλλὰξουσιν
 ἰσχυρὸν, πτεροφυήσουσιν ὡς ἀετοί, ἐραμοῦνται
 καὶ οὐ κοπιήσουσι, βαδιεῦνται καὶ οὐ πεινᾶσουσι.

credidissetis Moysi, credidissetis et mihi : de me
 enim ille scripsit 67. » Quoniam vero, inquit, cri-
 minatur, dicens : Non considerat vias meas in lege,
 id enim est : Abscondita est via mea a Deo, et
 abstulit nostrum iudicium, sive legem, et recessit,
 quasi non novisset prorsus eum qui Deo con-
 fidit : hæc dicit : Esto, inquit, etiam nunc non
 cognovisti, vel non audivisti? id est, nonne audire
 potuisti 68? Simile 518 est ac si dicat : Admitto
 fictionem quam instituisti. Non cognovisti, nisi di-
 diceris vel audieris. Audi igitur, Deus æternus est.
 Deus, qui fabricavit extrema terræ, non esuriet,
 neque laborabit. Obtulisti, inquit, sanguinolenta sa-
 crificia, oves et boves immolasti, vota fecisti, thure
 et fumo, turturibus et columbis honorasti. Sed cog-
 nosce, neque sis nescius, eum qui fabricavit ex-
 trema terræ, Deum esse æternum. Extrema terræ,
 fines dicit, ut inde tota terra intelligatur. Non
 esuriet, neque laborabit, simile est ei quod
 dicitur illis voce Psallentis : « Num edam car-
 nes taurorum, aut sanguinem hircorum bibam 69? »
 Quomodo enim mihi, inquit, adducitis sacrificia?
 an ut esurienti, et præ fame laboranti? Apage
 consilii inopiam. Æternus enim Deus corrumpi
 non potest, neque esuriet, neque laborabit, nec
 illum quidquam rerum humanarum attinget. Sed
 neque est inventio prudentiæ ipsius. Causaris
 enim, inquit, et dicis interdum : Si nunc rejeceris
 præceptum Moysi, seu legis umbram, cur omnino
 legem condidisti ab initio? si nova, id est, evangelica
 oracula, præstantiora sint veteribus, cur hæc ad
 ipsam legem apponuntur? Ne dicas, inquit, istud.
 Non enim poteris invenire incomprehensam Dei
 prudentiam, sive sapientiam. Data enim est lex per
 Moysem; ob quæ autem, et quam ob causam, Paulus
 docebit, inquit : « Lex subingressa est, ut abun-
 daret delictum 70. » Et rursus : « Concludit enim
 Scriptura omnia sub inobedientia, ut omnium mi-
 sereretur 71. » Definitur igitur esse peccati monstra-
 trix, et omnium infirmitatis quasi redargutio, ut
 quoniam justificare peccatores non poterat, sed
 condemnet potius, deinceps necessario inducatur
 munificentia per Christum gratia, quæ justificat
 impium, et liberat delictis eos qui illis sunt impli-
 cati. Itaque non est inventio prudentiæ Dei, qui
 omnia gubernat sapienter, et qui præmonstravit
 legem, ut peccata redarguat, qui misit Filium de
 cælo, ut justificaret per fidem peccatis obru-
 tos.

εἰς ἔλεγχον ἀμαρτίας, πέμψαντος δὲ τὸν Υἱὸν ἐξ

Vers. 29-31. Qui dat esurientibus fortitudinem,
 et non dolentibus mærorem. Esurient enim juvenes,
 et laborabunt adolescentes, et electi infirmi erunt. Qui
 vero expectant Deum, mutabunt fortitudinem, alas
 assumunt ut aquilæ, 519 current et non labora-
 bunt, gradientur et non esurient.

67 Joan. v, 46. 68 Isa. vi, 27, 28. 69 Psal. cxix, 15. 70 Rom. v, 20. 71 Rom. xi, 32.

Hoc mihi simul ac complexim intellige : Deus æternus, Deus qui fabricavit extrema terræ, ipse est qui dat esurientibus robur. Non enim unquam cibi inopiaangebatur, Deus quippe et æternus. Imo dat potius ipse esurientibus robur spirituale, justitiam : item dat non dolentibus mœrorem. Atque hoc bifariam intelliges. Vel enim ex ingenti stupore, et ex eo quod ignoraverint Dei voluntatem, nescientibus se offendisse eum, ac in graves atque inevitabiles calamitates incidentibus, dat auxilii causa ut doleant in posterum, de his in quibus lapsi sunt. Dolor enim qui est secundum Deum, poenitentiam ad salutem non poenitentiam operatur, vel erucifigentibus Jesum, et propterea gaudentibus (sic enim affecti sunt Judæorum proceres, et quicumque ausi sunt dicere : « Sanguis ejus super nos, et super filios nostros » ;) dat mœrorem, dum effecit ut in calamitatibus bellique malis versarentur ; et quoniam a conjunctione quæ est cum illo exciderunt, destituti sunt omni fortitudine ac cibo spirituali. Hinc tantum non exponens quod dictum est, infert dicens : Esurient enim juvenes, et laborant adolescentes, et electi infirmi erunt. Nam quod ad gentes attinet, quæ defecerant, et infirmæ erant, et sic pedibus diabolicis subjectæ, et facientes incunctanter quicquid immundis spiritibus visum esset, fortes quidam erant et juvenes : at intelligibiliter videlicet et spiritualiter, fame et labore premebantur. Jam qui ex legis pædagogia recte noverunt agere, et præceptum sibi traditum semel, perficere, hi, inquit, esurient et laborant, id est, ad omnia bona infirmi erunt et inhabiles. Fames enim divinorum sermonum si quibus contingat, declarat eos prorsus infirmos et fractos, et qui nihil boni præclare ac fortiter possunt peragere. Quod autem fame perierit gens Israelitica, credentibus in Dominum nostrum Jesum Christum, a malo ereptis, proclamatur Deus, quondam dicens per unum e prophetis : « Ecce dies veniunt, dicit Dominus, et inducam famem super terram, non famem panis, neque sitim aquæ, sed famem audiendi verbum Domini. Et ab oriente usque ad occidentem circumcursabunt, quærentes verbum 520 Domini, et non invenient »⁷². Quomodo enim infirmi non essent, quomodo non laborarent, ac fame mentis et intelligentiæ non disperirent, cum videlicet Christum non admiserint, etiam cum dicat aperte : « Ego sum panis vivus, qui e cælo descendit, et vitam dat mundo : si quis hunc panem edit, vivet in æternum »⁷³ ? Cum autem propter insignem insulsiatam, etiam cum habere potuissent, panem vitæ non comederint, fame contabuerunt, deliciantibus gentibus. Est enim verum quod dicit Salomon : « Non fame perimet Dominus animam justam, vitam vero impiorum subvertet »⁷⁴. Sed hæc usuvenerunt Judæis, quippe qui impii fuerant in ducem vitæ. At qui sustinent Dominum, id est, qui Christo ser-

A Νόει δὴ μοι κατὰ κοινού, τὸ, ὅτι Θεὸς ὁ αἰώνιος, Θεὸς ὁ κατασκευάσας τὰ ἄκρα τῆς γῆς, αὐτὸς ἐστὶν ὁ διδοὺς τοῖς πεινῶσιν ἰσχύ. Οὐ γάρ τοι τροφῆς ἐν ἐνδείᾳ γέγονε ποτε Θεὸς ὢν καὶ αἰώνιος. Δίδωσι δὲ τοῖς πεινῶσι μᾶλλον αὐτὸς τὴν δικαιοσύνην, πνευματικὴν εὐσάνδριαν· δίδωσι δὲ ὁμοίως καὶ τοῖς μὴ ὀδονομένοις λύπην. Καὶ τοῦτο νοήσεις διχῆ. Καὶ γάρ τοι ἐκ πολλῆς ἄγαν ἀναισθησίας, καὶ ἐκ τοῦ μὴ ἐγνωκέναι τὸ ἀρέσκον Θεῷ, μήτε μὴν εἰδῶσιν ὅτι προσκρούοντες αὐτῷ δειναῖς, καὶ ἀφύκτοις περιπεσοῦνται δίκαις, δίδωσιν εἰς ἐπικουρίαν τὸ λυπεῖσθαι λοιπὸν ἐφ' οἷς ἂν πταίωσιν. Ἡ γὰρ κατὰ Θεὸν λύπη μετάνοιαν εἰς σωτηρίαν ἀμεταμέλητόν τε κατεργάζεται, ἤγουν τοῖς σταυρώσασιν τὸν Ἰησοῦν, καὶ τάχα πού καὶ χαίρουσιν ἐπὶ τούτῳ (διστέθησαν γὰρ οὕτως οἱ τε τῶν Ἰουδαίων καθηγηταί, καὶ ὅσοι τετολημάκασιν εἰπεῖν· « Τὸ αἷμα αὐτοῦ ἐφ' ἡμᾶς καὶ ἐπὶ τὰ τέκνα ἡμῶν ») διδοὺς λύπην, συμφοραῖς αὐτοὺς καὶ πολέμου κακοῖς ὀμιλεῖσαι παρασκευάσας· καὶ ὅτι τῆς πρὸς αὐτὸν οἰκειότητος ἀπωλισθήκασιν, ἐρημοὶ γεγῶνασιν ἀπάσης ἰσχύος καὶ τροφῆς πνευματικῆς. Ταῦτητοι μονοουχὶ καὶ διερμηνεύων τὸ εἰρημένον ἐπιφέρει, λέγων· Πεινάσουσι γὰρ νεώτεροι, καὶ κοπιᾶσουσι νεανίσκοι, καὶ ἐκλεπτοὶ ἀνίσχυες ἔσονται. Ὅσον μὲν γὰρ ἤκεν εἰς τὸ ἐκλελυθῆναι τὰ ἔθνη, ἡσθενηκέναι τε οὕτως, καὶ ὑπὸ πάδας ἐβρίφθαι διαβολικῶς, καὶ πράττειν ἀμελεῖν τὸ τοῖς ἀκαθάρτοις πνεύμασι δοκοῦν, ἀνδρεῖοι τινες ἦσαν καὶ νεώτεροι· νοητῶς δὲ δηλονότι, καὶ πνευματικῶς, πείνη καὶ κόπῳ κατείχοντο. Οἱ δὲ διὰ τῆς ἐν νόμῳ παιδαγωγίας εἰδότες ἀγαθουργεῖν, καὶ τὴν δοθεῖσαν ἅπαξ ἀποπειραίνοντες ἐντολήν, ἀλλ' οὕτοι, φησὶ, πεινάσουσι, καὶ κοπιᾶσουσι, τοῦτ' ἐστὶν, ἀνίσχυες ἔσονται πρὸς πᾶν ὀτιοῦν τῶν ἀγαθῶν. Ὁ γὰρ τοι λιμὸς τῶν θείων λόγων εἰ συμβαίνοι τισιν, ἀποφαίνει δὴ πάντως αὐτοὺς ἡσθενηκότας, καὶ παρειμένους, καὶ καταθλιβῆναι εἰδότες τῶν ἀγαθῶν οὐδέν. Ὅτι δὲ λιμῷ κατεφθάρη τὸ ἔθνος τὸ ἐξ Ἰσραὴλ, ἐξηρημένων τοῦ κακεῖ τῶν πεπιστευκότων εἰς τὸν Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστὸν, προαναφωνεῖ Θεός, καὶ πάλαι λέγων δι' ἐνὸς τῶν προφητῶν· « Ἴδου ἡμέραι ἔρχονται, λέγει Κύριος, καὶ ἐπάξω λιμὸν ἐπὶ τὴν γῆν, οὐ λιμὸν ἄρτου, οὐδὲ δίψαν ὕδατος, ἀλλὰ λιμὸν τοῦ ἀκοῦσαι τὸν λόγον Κυρίου· καὶ ἀπ' ἀνατολῶν ἕως δυσμῶν περιδραμούνηται ζητοῦντες τὸν λόγον Κυρίου, καὶ οὐ μὴ εὔρωσι. » Πῶς γὰρ οὐκ ἐμελλον ἀνίσχυες ἔσεσθαι καὶ κοπιᾶν, καταφθειρεσθαι τε λιμῷ νοητῷ, δῆλον ὅτι Χριστὸν οὐ παραδεξάμενοι, καίτοι λέγοντα σαφῶς· « Ἐγὼ εἰμι ὁ ἄρτος ὁ ζῶν, ὁ ἐκ τοῦ οὐρανοῦ καταβάς, καὶ ζῶν διδοὺς τῷ κόσμῳ· ἐάν τις τὸν ἄρτον τοῦτον φάγη, ζήσεται εἰς τὸν αἰῶνα ; » Ἐπειδὴ δὲ διὰ πολλὴν ἀδουλίαν, καίτοι μεταλαχρῖν ἐξόν, οὐ κατεβδόκασιν τὸν ἄρτον τῆς ζωῆς, λιμῷ κατατῆχονται, τρυφῶντων τὸν ἐθνῶν. Ἀληθὲς γὰρ ὅτι, καθά φησιν ὁ Σολομών, « Οὐ λιμοκτονῆσει Κύριος ψυχὴν δικαίαν, ζῶν δὲ ἀσεβῶν ἀνατρέψει. » Ἀλλὰ ταῦτα μὲν Ἰουδαίους συνέβη παθεῖν. Δεδυσσεθήκασιν γὰρ εἰς τὸν ἀρχηγὸν τῆς ζωῆς.

⁷² Matth. xxvii, 25. ⁷³ Amos, viii, 11, 12. ⁷⁴ Joan. vi, 51, 52. ⁷⁵ Prov. x, 3.

Οἱ γὰρ μὴν ὑπομένοντες τὸν Θεὸν, τοῦτ' ἔστιν, οἱ Χριστῷ δουλεύοντες, καὶ τὰ αὐτοῦ φρονούντες, καὶ κατορθοῦν σπουδάζοντες, ἀλλάξουσιν ἰσχύον. Οὐ γὰρ ἐν ἐκείναις μεμενήκασι ταῖς ἀσθενεῖαις ἐν αἷς ἦσαν ποτε πλανώμενοι, καὶ ὑπεξευγμένοι τῷ Σατανᾷ, καὶ ταῖς κοσμικαῖς ἡδοναῖς, ἀλλ' ἑτέραν ἔξουσιν, τοῦ Χριστοῦ δηλονότι χορηγοῦντος αὐτοῖς τὸ δύνασθαι κατευμεγεθεῖν βδελυρᾶς ἀπάσης ἡδονῆς, καὶ τῶν τῆς ἀμαρτίας ἕξω φέρεσθαι βρόχων. Γέγραπται γάρ· « Ἰσχύς μου καὶ ὑμνήσις μου ὁ Κύριος. » Ἀνακαινισθήσονται δὲ οὗτω, φησὶν, ὡσανεὶ καὶ ἄετρί. Καὶ τοῦτο διδάξει λέγων ὁ μακάριος Δαβὶδ· « Ἀνακαινισθήσεται ὡς ἄετου ἡ νεότης σου. » Δραμοῦνται δὲ, καὶ οὐ κοπιήσουσι. Πρόθυμοι γὰρ καὶ νεανικοὶ τὰς τῆς εἰς Θεὸν εὐσεβείας διδοέουσαι τρίβους, διδόντος αὐτοῖς τὰ ζωαρχῆ, καὶ κοπιᾶν οὐκ ἔωντος Χριστοῦ. Ἐμπίμπλησι γὰρ τὰς καρδίας τῶν ἀγαπῶντων αὐτὸν τῆς ἀνωθεν εὐσθενείας, ὥστε καὶ εἰ γένοιτο πειρασμοῖς καὶ κόποις περιπεσεῖν, κατορθοῦντας τὴν ἀρετὴν, κρείττους γενέσθαι τοῦ καμῆν, εὐ εἰδότας ὅτι πολυεύκτων ἡ ὑπομονή, καὶ εἰ ἐνυπάρχοι τισιν, ἀποφαίνει δὴ πανδοκιμωτάτους. « Κατεργάζεται γὰρ ἡ ὑπομονὴ δοκιμῆ, ἡ δὲ δοκιμὴ ἐλπίδα, ἡ δὲ ἐλπίς οὐ κατασχύνει τοὺς οὕτω ζῆν εὐθότας. » Παρὰ θῆγει περὶ εὐανδρίαν, δῆλον δὲ ὅτι τὴν ἐφ' ἅπασιν ἀγαθοῖς, ὁ μακάριος Δαβὶδ λέγων· « Ἀνδρίζεσθε, καὶ κραταιοῦσθε ἡ καρδία ὑμῶν, πάντες οἱ ἐλπίζοντες ἐπὶ Κύριον. »

Ἐγκαινίζεσθε πρὸς με, νῆσοι. Οἱ γὰρ ἄρχοντες ἀλλάξουσιν ἰσχύον· ἐγγισάτωσαν, καὶ λαλησάτωσαν ἅμα, τότε κρῖσιν εὐαγγελιάτωσαν.

Κατὰ διαφόρους τρόπους αἱ νῆσοι νοοῦνται. Εἰσὶ μὲν γὰρ καὶ ἐν θαλάσσαις πολλαί, λέγονται δὲ οὕτω καὶ πόλεις ἔσθ' ὅτε, καὶ κῶμαι πλατεῖαν ἔχουσαι κύκλω γῆν ἀνήροτον καὶ κεχερωμένην· τοιαύτας εἶναι φασὶ τὰς τῶν Ἰδουμαίων καὶ Μωαβιτῶν, ὡς ἐν ἐρήμῳ κειμένας. Ἦσαν δὲ οὗτοι δυσσεβεῖς καὶ εἰδωλόατραι, καὶ τῆς Ἰουδαίων χώρας οὐ μακράν. Φαμὲν τοίνυν, ὅτι τὴν τῶν ἐθνῶν πρόσληψιν κατασημεῖναι θέλων, καὶ ὡς ἐκ μέσου ἐπὶ τὸ πᾶν τὴν τοῦ πράγματος δύναμιν ἀποφέρων, ταῖς τῶν πλανωμένων πόλεσι προσφωνεῖ, λέγων· Ἐγκαινίζεσθε πρὸς με, νῆσοι, τοῦτ' ἔστι, τὴν ἐκ τοῦ πλανᾶσθαι, καὶ πλημμυλεῖν παλαιῶσιν, καὶ σαθρότητα τῶν ἰδίων ἀποπεμφάμενοι καρδιῶν, ἀνακαινίσθητε διὰ μεταγνώσεως. Βουλεύσασθε τὰ ἀμείνω, παραδέξασθε τὴν εἰς καινότητα ζωῆς ἀνακαινίζουσαν χάριν, δῆλον δὲ ὅτι τὴν διὰ Χριστοῦ. Εἰκὸς δὲ δὴ καὶ ἐτέρως, νήσους ἐνθάδε κατονομάσθαι τὰς Ἐκκλησίας, αἱ μονουχὶ μεταξὺ περιστάσεων κοσμικῶν τέθεινται, καὶ τοῖς τῶν ἐπανισταμένων αὐταῖς περικλύζονται κύμασι, πλὴν ἰδρυσιν ἔχουσιν ἀσφαλῆ, καὶ ἀκράδαντον διαμένουσι. Τεθεμελιώνται γὰρ ἐπὶ πέτραν, καὶ ἔστιν ἐν αὐτῇ Χριστός. Αὗται τοίνυν αἱ ὡς νῆσοι κατωνομασμένοι, τοῦτ' ἔστιν, αἱ Ἐκκλησίαι. Σημαίνεται δὲ δι' αὐτῶν, ἡ τῶν διὰ πίστεως κεκλημένη πληθὺς, ἡ φιλαμαρτήμων ποτὲ, ἡ βδελυρὰ καὶ ἀκάθαρτος, σαθρὰ δὲ καὶ ἐβρῦτιδωμένη, μετεφοίτησε διὰ Χριστοῦ πρὸς καινότητα ζωῆς, γέγονε παρθένος, ἀγνή, μὴ

A viunt, et quæ ejus sunt sapiunt, et recte facere student, mutabunt fortitudinem. Non enim manserunt in illis infirmitatibus in quibus erant aliquando errantes, et subditi Satanæ jugo et mundi voluptatibus, sed aliam habebunt, Christo scilicet suppeditante illis facultatem qua omnem voluptatem detestabilem superent, et e laqueis peccati eluctentur. Scriptum est enim : « Fortitudo mea et laus mea, Dominus 76. » Renovabuntur igitur sic, inquit, velut aquilæ. Quod etiam docebit beatus David : « Renovabitur sicut aquilæ juventus tua 77. » Current et non laborabunt. Prompti enim et instar juvenum alacres, vias conficient divinæ pietatis, dante illis Christo quæ ad vitam suppeditant, et laborare non permittente. Implet enim corda diligentium se superna fortitudine, ut, si contingat illos in tentationes et labores incidere, qui convenienter virtuti vivunt, laborem superent, probe scientes valde optabilem esse patientiam. Quæ si adsit aliquibus, eos semper efficit per omnia probatissimos. « Operatur enim patientia probationem, probatio vero spem, spes autem non pudefacit, qui sic consueverunt vivere 78. » Stimulat ad fortitudinem, in omnibus nimirum bonis, beatus David, ita dicens : « Viriliter agite, et roboretur cor vestrum, omnes qui speratis in Domino 79. »

CAP. XLI. VERS. 1. Renovamini ad me, insulæ. Principes enim mutabunt fortitudinem; appropinquent et loquantur simul, tunc judicium annuntiant.

C Variis modis intelliguntur insulæ. Sunt enim et in mari complures, dicuntur sic etiam civitates interdum et villæ, quæ 521 amplam circumcirca habent terram inaratam et incultam : quales dicunt esse Idumæorum et Moabitarum, utpote in deserto sitas. Erant autem hi Impii et idololatræ, non procul a regione Judæorum. Itaque dicimus, cum gentium ascriptionem notare, et velut a re in medium producta, ad universum genus summam negotii transferre vellet, errantium civitates affatur, dicens : Renovamini ad me, insulæ, id est, erroris et peccati vetustate, et vitiositate animorum vestrorum amandata, renovamini per poenitentiam. Cogitate meliora, accipite gratiam, videlicet Christi, quæ in novitatem vitæ renovat. Verisimile est aliter quoque nominari hic insulas, Ecclesias, quæ mundi hujus difficultatibus et angustiis circumscinduntur, et insurgentium contra eas fluctibus jactantur, verum stationem habent firmam, et immotæ permanent. Nam fundatæ sunt super petram, in qua est etiam Christus. Hæ igitur tanquam insulæ dictæ sunt, nimirum Ecclesiæ. Significatur autem per hæc, vocatorum per fidem multitudo, quæ quondam peccatis dedita, execrabilis et impura, vitiosa et rugosa, per Christum ad novitatem vitæ transmigravit, virgo facta est, pura, maculam aut rugam non habens, sed potius sancta et incontaminata.

⁷⁶ Psal. cxvii, 14. ⁷⁷ Psal. ciii, 5. ⁷⁸ Rom. v, 3-5. ⁷⁹ Psal. xxvi, 14.

Renovamini igitur ad me, inquit. Mutare quoque pulchre affirmat principes fortitudinem. Principes hic nominat veritatis præcones, alios aliis post vocationem suffectos, ut et declarant Petrus et Paulus, et reliquus apostolorum catalogus, quibus illud amplius quadrat: Alas assument ut aquilæ, current et non laborabunt, gradientur et non esurient. Talia enim miracula eorum Acta demonstrant. Non enim consimiles primis illis, scilicet proceribus Judæorum, erant Servatoris nostri discipuli, sed alia potentia velut spirituali præditi, nimirum longe erant meliores, et incomparabiliter præstantiores virtutis insignibus. Hi ergo principes appropinquent, et loquantur simul. Appropinquent, de tempore intelliges. Si enim aperuerit illos tempus, simul loquentur. Perinde est ac si diceret: Omnes idem narrabunt eis quos mysteria docent; quasi ex uno loquentes **522** spiritu, non verbis inter se pugnabunt, sed summo cum concentu et consensu de divinis dogmatis prædicabunt, occultumque Christi mysterium annuntiabunt. Hoc enim est, ut arbitror: Tunc iudicium annuntient. Quia namque Israelitæ iudicium nominarunt, Mosaicam legem, hinc etiam opponens illi hanc evangelicam et salutarem prædicationem, eam iudicium his verbis iure optimo appellat. Iustum enim iudicium vere, et legislatoris quæ Deo placet efficacia, non in legis umbra, sed in prædicatione sanctorum mystagogorum, novorum principum ostenditur. Qui cum didicissent a Christo iudicium, vel Dei ac Patris voluntatem, eam nobis uno ore ac consensu annuntiarunt.

μυσταγωγῶν τῶν νέων ἀρχόντων. Οἱ καὶ μαθόντες καὶ Πατρός, ταύτην καὶ ἡμῖν ταυτοεπούντες ἀπηγγέλλασιν.

VERS. 2. *Quis suscitavit ab oriente iustitiam, vocavit eam ad pedes suos, et vadit?*

Non propter nudam et solam creaturarum magnificentiam admirari decet universorum dominatorem Deum, sed per ea quibus nos afficit beneficia, suæ serenitatis et placibilitatis dat specimen. Servavit enim mortales, genusque humanum omnino perditum a morte, a corruptione, a diaboli tyrannide asseruit. Abolevit enim illum una cum potestatibus quæ cum illo sunt, justificavitque per fidem, peccato, quod contra nos tyrannice sæviebat, profligato.

Sed hæc omnia egregie per Christum præstita sunt: « Factus est enim nobis a Deo et Patre iustitia et redemptio, et sanctificatio ⁸⁰. » Et perillustrati sumus consortesque facti misericordiæ et charitatis, et omnium omnino quæ ad salutem valent. Hoc quoque nobis prædixit quidam sanctorum prophetarum, cum ait: « Et exoriatur vobis timentibus nomen meum, sol iustitiæ, et sanatio in alis ejus ⁸¹. » Quis ergo, inquit, velut solem ab oriente oriri fecit iustitiam? id est, Christum. Quis illam vocavit? id est, venire fecit, et apparere terræ incolis, et ita apparere, ut ad pedes eat vocantis,

ἔχουσα σπίλον, ἢ βυτίδα, ἀγία δὲ μᾶλλον, καὶ ἁμωμος. Οὐκοῦν ἐγκαινίσετε πρὸς με, φησὶν. Ἀλλάξει γὰρ μὴν τοὺς ἄρχοντας ἰσχύον εὐ μάλα δι᾽ ἰσχυρίζεται. Ἄρχοντας ἐνταῦθα τοὺς τῆς ἀληθείας ὀνομάζει κήρυκας, ἐτέρους ἀνθ' ἐτέρων μετὰ τὴν κλήσιν γεννημένους. Καὶ δηλοῦσι Πέτρος καὶ Παῦλος, καὶ ὁ λοιπὸς τῶν ἀποστόλων κατάλογος, εἰς οὗς προσφύεσσι ἐκλαδέσθαι καὶ τὸ, Πτεροφυήσουσιν ὡς ἀετοί. Δραμοῦνται, καὶ οὐ κοπιήσουσι. Βαδιοῦνται, καὶ οὐ πεινάσουσι. Τοιαῦτα γὰρ αἱ κατ' αὐτοὺς Πράξεις ἐμφαίνουσι θαύματα. Οὐ γὰρ τοὶ κατὰ τοὺς πρῶτους, τοῦτ' ἐστὶ, τοὺς τῶν Ἰουδαίων καθηγητὰς, οἱ τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν γενόμενοι μαθηταί. Ἄλλ' ὡς ἐν ἐτέροις δυνάμει, πνευματικῇ δὴλον δὲ ὅτι, πολλῶν ἦσαν ἀμείνων, καὶ ἀσυγχρότως ὑπερκαίμενοι τοῖς κατὰ ἀρετὴν αὐχήμασιν. Οὗτοι τοίνυν οἱ ἄρχοντες ἐγγισάτωσαν, καὶ λαλήσάτωσαν ἅμα. Τὸ δὲ, ἐγγισάτωσαν, κατὰ χρόνον νοήσεις. Εἰ γὰρ ἀναδείξειεν αὐτοὺς ὁ καιρὸς, ἅμα λαλήσουσιν. Ὅμοιον ὡς εἰ λέγοι: Πάντες τὸ αὐτὸ τοῖς μυσταγωγούμενοις ἐροῦσιν. Ὡς γὰρ ἐξ ἐνὸς λαλοῦντες πνεύματος οὐ τοῖς ἀλλήλων διαμαχρῶνται λόγοις, συμφώνως δὲ μᾶλλον τὸ περὶ τῶν θεῶν δογμάτων ποιήσονται κήρυγμα, καὶ καταγγελοῦσι κεκρυμμένως τὸ Χριστοῦ μυστήριον. Τοῦτο γὰρ, εἶμαι, ἐστὶ τὸ, Τότε κρίσιν ἀναγγεῖλάτωσαν. Ἐπειδὴ γὰρ οἱ ἐξ Ἰσραὴλ κρίσιν ὀνόμαζον τὴν διὰ Μωσέως νόμον, ταύτητοι καὶ μάλα εἰκότως ζῆτεζάτων αὐτῶ τὸ εὐαγγελικὸν καὶ σωτήριον κήρυγμα, κρίσιν αὐτὸ διὰ τούτων ἀποκαλεῖ. Ἡ γὰρ ἀληθῶς δικαιοκρασία, καὶ τῆς ἀρεσκούσης Θεῷ νομοθεσίας ἡ δύναμις, οὐκ ἔν γε μᾶλλον τῇ κατὰ νόμον σκιᾷ διαφαίνεται, ἀλλ' ἐν τῷ κηρύγματι: τῶν ἁγίων παρὰ Χριστοῦ τὴν κρίσιν, ἦτοι τὴν βούλησιν τοῦ Θεοῦ

Τίς ἐξῆγειρεν ἀπὸ ἀνατολῶν δικαιοσύνην, ἐκάλεισεν αὐτὴν κατὰ πόδας αὐτοῦ, καὶ πορεύεται;

Οὐκ ἀπὸ γε ψιλῆς καὶ μόνης τῆς ἐν τοῖς ποιήμασι μεγαλοουργίας καταθαυμάζεσθαι πρέπει τὸν τῶν ὄλων κατεξουσιάζοντα Θεόν, ἀλλὰ γὰρ καὶ δι' ὧν εὐεργετεῖ, τῆς ἐνούσης αὐτῷ γαληνότητος ποιεῖται τὴν ἐνδοξίαν. Σέσωκε γὰρ τοῦ: ἐπὶ τῆς γῆς, καὶ ἀπολοῦντος εἰσάπαν τὸ γένος τὸ ἀνθρώπινον καὶ θανάτου, καὶ φθορᾶς ἐξείλετο, καὶ τῆς τοῦ διαβόλου πλεονεξίας. Κατήργηκε γὰρ αὐτὸν, ὁμοῦ ταῖς δυνάμει ταῖς σὺν αὐτῷ, διεδικαίωσε δὲ διὰ πίστει, τὴν τυραννήσανσαν καθ' ἡμῶν ἀποσοθήσας ἁμαρτίαν. Ἀλλὰ ταῦτ' ἔδη πάντα καταρωθῶθαι διὰ Χριστοῦ: Ἐγένετο γὰρ ἡμῖν παρὰ Θεοῦ καὶ Πατρός δικαιοσύνη καὶ ἀπολύτρωσις, καὶ ἁγιασμός. » Καὶ πεφωτισμένα δὲ δι' αὐτοῦ, μετεσχηκαμεν δὲ φειδοῦς καὶ ἀγάπης, καὶ ἀπαξιαπλῶς παντὸς τοῦ σῶξιν εἰδότος. Καὶ τοῦτο ἡμῖν δι' ἐνὸς τῶν ἁγίων προφητῶν προανεφώνει λέγων: « Καὶ ἀνατελεῖ ἡμῖν τοῖς φθοιμένοις τὸ ὄνομα μου, ἦλιος δικαιοσύνης, καὶ ἰασίς ἐν ταῖς πτέρυξι αὐτοῦ. » Τίς τοίνυν, φησὶ, καθάπερ ἦλιον ἐξ ἀνατολῶν ἀναγεῖν παρεσκεύαστε τὴν δικαιοσύνην; τοῦτ' ἐστὶ, Χριστόν. Τίς ἐκάλεσεν αὐτὴν; τοῦτ' ἐστὶν, ἀρικήσθαι παρεσκεύασε, καὶ

⁸⁰ I Cor. 1, 50. ⁸¹ Malac. 1v, 2.

ἐμφανισθῆναι δὲ οὕτως, ὡς καὶ πορεύεσθαι κατὰ **A** πόδας τοῦ κεκληκότος, ἀντὶ τοῦ μονουοῦχι κατ' ἔχνος ἵνα τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς; Ἀνεστράφη γὰρ οὕτως ἐν γῆ Κύριος, τὰ τοῦ Πατρὸς ἔργα πληρῶν, καὶ αὐτὸν ἡμῖν ἐν ἰδίᾳ φύσει καταδεικνύς. Ἦν γὰρ καὶ ἔστιν ἰσοσθενὴς αὐτῷ, καὶ δι' αὐτῶν τῶν πραγμάτων πεπληροφόρηκε τοὺς ἐπὶ τῆς γῆς, ὅτι κατὰ πᾶν ὁτιοῦν ἰσομέτρως ἔχει τῷ γεγεννηκότι. Καὶ γοῦν ἔφασκεν ἐναργῶς· « Εἰ οὐ ποῦ τὰ ἔργα τοῦ Πατρὸς μου, μὴ πιστεῦτέ μοι. Εἰ δὲ ποῦ, κἂν ἐμοὶ μὴ πιστεῦτε, τοῖς ἔργοις μου πιστεῦτε. » Ἐπόμενος δὲ πανταχοῦ τῇ θελήσει τοῦ Πατρὸς, μᾶλλον δὲ αὐτοῦ ὧν ἡ θέλησις τοῦ Πατρὸς, τοῖς Ἰουδαίων δῆμοις προσεφώνει λέγων· « Ὑμεῖς κατὰ τὴν σάρκα κρίνετε· ἐγὼ οὐ κρίνω οὐδένα. Καὶ ἐὰν κρίνω δὲ ἐγὼ, ἡ κρίσις ἡ ἐμὴ δίκαια ἐστίν, ὅτι οὐ ζητῶ τὸ θέλημα **B** τῷ ἐμόν, ἀλλὰ τὸ θέλημα τοῦ πέμψαντός με. » Ὅρξ̄ς οὖν ὅπως οἴονεῖ κατὰ πόδας πορεύεται τοῦ Πατρὸς. Τυγάρτοι καὶ ἔφασκεν· « Ἐγὼ ἐν τῷ Πατρὶ, καὶ ὁ Πατὴρ ἐν ἐμοὶ ἐστίν » καὶ, « Ὁ ἑωρακὴς ἐμὲ, ἑώρακε τὸν Πατέρα μου. »

Δώσει ἐναντίον ἐθνῶν, καὶ βασιλεῖς ἐκστήσει. Καὶ δώσει εἰς γῆν τὰς μαχαίρας αὐτῶν, καὶ ὡς φρύγανυ ἐξωσμένα τὰ τόξα αὐτῶν. Καὶ διώξεται αὐτοὺς, καὶ διελεύσεται ἐν εἰρήρῃ ἡ ὁδὸς τῶν πιδῶν αὐτοῦ. Τίς ἐνήρησε, καὶ ἐποίησε ταῦτα; Ἐκέλευσεν αὐτήν, ὁ καλῶν αὐτήν ἀπὸ γενεῶν ἀρχαίων.

Πρὸ μὲν γὰρ τῆς τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν ἐπιδημίας, κτηνῶν ἀλόγων διενεγκόντες οὐδὲν οἱ ἐπὶ τῆς γῆς, **C** ἀμαθία πολλὴ συζῶντες ἐφαίνοντο, κεκράτηντο δὲ καὶ ἀγνωσία καὶ σκόπη, καὶ δεδουλεύασαι τοῖς κοσμοκράτορι τοῦ αἰῶνος τούτου, καὶ τοῖς τοῦ διαβόλου θελήμασι τὸν τῆς ἐαυτῶν διανοίας ὑπενεγκόντες αὐχίνα, ταῖς εἰς φουλότητα τροχαῖς κατεφύεροντο πρὸς ἀπόλειαν. Ἄλλ' ἐπέλαμψεν αὐτοῖς ὁ Χριστός. Αὐτὸς γὰρ ἐστίν ἡ προσδοκία τῶν ἐθνῶν. Καὶ τῶν πάλαι πλεονεκτούντων ἀπαλλάξας ἐλευθέρους ἀπέφηνε, καὶ υἱὸς Θεοῦ, πάντα ῥύπον τὸν ἐν αὐτοῖς διασμήξας· δεδικαίωκε γὰρ διὰ πίστεως, καὶ τῇ τοῦ ἁγίου Πνεύματος χύσει λαμπροὺς ἀπέφηνε καὶ πεφωτισμένους. Τὴν τοίνυν δικαιοσύνην τὴν ἐν ἡλίῳ τάξει μονουοῦχι καὶ ἐγγηγερμένην ἐξ ἀνατολῶν δέδωκε τοῖς ἔθνεσιν, ἐξωσθέντος δηλονότι τοῦ Ἰσραὴλ διὰ τὴν εἰς αὐτὸν δυστέθειαν. Οὐ δὲ γεγονότος, καὶ πληθύνος ἀνασεωσμένης τῆς οὕτω πολλῆς ἐξανέστησαν οἱ βασιλεῖς. **D** Ἐκστασις γὰρ ὡσπερ ἐπιπέτωκε τοῖς κοσμοκράτορι τοῦ αἰῶνος τούτου, καὶ πεφύθηται τὸ θεῖον καὶ ἀφύρητον κρίμα, τὸ ἐπὶ γε, φημί, τοῖς ἔθνεσι γεγονός. Οἱ δὲ πάλαι δεινοὶ τε καὶ εὐσθενεῖς καὶ τῇ θεῖᾳ δόξῃ μαχόμενοι, καὶ ὅσον ὄπλα κινεῖν κατ' αὐτῆς εἰωθότες, καὶ μαχαίρας ἀπογυμνοῦν, καὶ τὸ τῆς ἀπονοίας ἐντείνειν τόξον, πεπτώκασιν εἰς γῆν, καὶ τὰ τοῦ πολέμου σκευὴ μεθέντες, φρυγάνοις ἐν ἰσφ γεγόνασι. Πεποιήται δὲ πάλιν ὁ ἐπὶ τούτοις λόγος ὡς ἐξ ὁμοιότητος τῶν καθ' ἡμᾶς. Ἦττηνται γὰρ αἱ πονηραὶ δυνάμεις καὶ ἅπας αὐτῶν κακουργίας ἡσθένησε τρόπος, Χριστοῦ διαρπάζοντος τὰ σκευὴ αὐτῶν. « Οὐ γὰρ ὠφέλησει, »

id est, tantum non vestigiis Dei et Patris insistat? Sic enim versatus est in terra Dominus, et Patris opera implendo, et cum nobis in propria natura exhibendo. Erat enim et est æqualis ei potentia, et ex ipsis factis plene persuasit mortalibus, **523** quod per omnia parem Genitori mensuram habeat. Liquido enim dixit: « Si non facio opera Patris mei, ne credatis mihi. Sin facio, etiamsi mihi non credatis, operibus credite ⁸². » Cumque semper voluntatem Patris sequeretur, imo ipse potius esset voluntas Patris, Judæorum populum allocutus est, dicens: « Vos secundum carnem iudicatis: ego non iudico quemquam. Et si iudico, iudicium meum est justum, quia non quero voluntatem meam, sed voluntatem ejus qui misit me ⁸³. » Vides ergo quo pacto Patris quasi vestigiis insistat. Dixit enim: « Ego in Patre, et Pater in me est ⁸⁴; » et: « Qui vidit me, vidit et Patrem meum ⁸⁵. »

VERS. 2-4. Dabit in conspectu gentium, et reges stupefaciet. Et dabit in terram gladios eorum, et velut stipulas projectas, arcus eorum. Et persequetur eos, et pertransibit in pace via pedum ejus. Quis operatus est, et effecit hæc? Vocavit eam is qui vocat eam ab ætatibus antiquis.

Nam autē Servatoris nostri adventum, a brutis animalibus nulla in re discrepantes terræ incolæ, in magna ignorantia versari ac vivere videbantur, et inscitia ac tenebris involuti detentique sunt, mundique ac sæculi hujus rectoribus servierunt, ac diaboli voluntati mentis suæ cervicem submittentes, per vias vitiorum devoluti sunt in interitum. Sed illuxit illis Christus. Ipse est enim expectatio gentium. Et ab his qui olim occuparunt ereptos, liberos effecit et filios Dei, omnesque sordes eorum abstersit; nam per filium justificavit, et sancti Spiritus perfusione claros reddidit et illustratos. Hanc igitur justitiam, solis locum tenentem quodammodo et excitatam ab oriente, dedit gentibus, repulso videlicet Israele, propter hanc in illum impietatem. Quo facto, et multitudine adeo numerosa servata, insurrexerunt reges. Exstasis enim quasi et stupor in mundi hujus rectores incidit, et reformidarunt divinum et intolerandum iudicium, quod, inquam, factum est in gentibus. Qui autem olim potentes et validi erant, divinæque rebellaverunt majestati, et velut arma movere contra eam, ac gladios extrahere, et insolentiæ arcum intendere soliti sunt, in terram ceciderunt, et instrumentis belli ni-sis, stipulis facti sunt assimilés. **524** Sumitur rursus in hisce verbis oratio tanquam ex similitudine eorum quæ apud nos sunt. Victæ enim sunt malæ potestates, et omnis eorum maliitæ modus est debilitatus, Christo ejus vasa seu instrumenta diripiente. « Non enim juvabit. » ⁸⁶

⁸² Joan. x, 37, 38. ⁸³ Joan. viii, 15, 16. ⁸⁴ Joan. xiv, 11. ⁸⁵ ibid., 9.

« inimicus in eo, et filius iniquitatis non apponet A nocere ei ». Oportuit enim, oportuit, malis potestativis ante sublatis, et dejecto in terram omnium hoste, tunc tunc, et quidem valde opportune, gentium perfici redemptionem. Persecutus est enim illos Christus, id est, in fugam vertit. Non etenim licebat resistere Deo, qui etiam pristinae illorum tyrannidi finem imposuit, ne non paterentur illa per omnia, quæ par erat eos qui terram perdiderunt, subire. Hostibus ergo fugatis. Via enim, inquit, pedum ejus in pace pertransibit; nullum impedimentum omnium nostrum Servatori Christo res nostras administranti est injectum. Sed tanquam planam et æquabilem viam ingrediens, omnium nostrum salutem, nullo inimico infringente aut obsistente, est operatus. Næm ceciderunt. Quis ergo operatus est hæc omnia? vel quis vocavit justitiam? Nonne ego, inquit, qui et nunc et extremis temporibus eam ostendi, et vocavi ab ætate antiquis. Non enim nuperum est Christi mysterium, sed ante constitutionem mundi præfinitum, Deo quod futuram est præsciente. Simul enim atque cecidit Adam, imo priusquam in hoc laberetur, præcognovit Conditor, et medelæ futuræ illi suo tempore, scilicet per Christum, tempus præfinit. Neque vero mireris quod inveniatur prævidisse nos per fidem in ipsum justificatos. Quos enim, inquit, cognovit, etiam præfinit conformes imagini Filii ipsius, hos et vocavit. Quoniam igitur nos præfinit sumus ex præcognitione, quanto magis ipse per quem servati sumus et vocati?

*Οτε τούτων ἡμεῖς προωρίσμεθα κατὰ πρόγνωσιν, πῶς

VERS. 4-6. *Ego Deus primus, et in tempora ventura ego sum. Viderunt gentes, et timuerunt, termini terræ appropinquaverunt, et venerunt simul, judicans unusquisque proximo et fratri ad auxiliandum.*

Primum se Deum esse dicit, non quasi esset secundum se secundus. Qui enim, aut unde? unus enim est, et universorum Deus, **525** non habens principium ut sit, sed vocans ipse potius ad ortum omnia. Primus igitur et solus, et sine principio Deus, universorum opifex, nec alio modo erit per infinita sæcula sequentia. Ipse enim est et solus. Quoniam autem viderunt gentes Christum, ejusque nobis exhibitam justitiam, videruntque omnino oculis mentis gloriam ipsius, timuerunt, inquit, ab extremis terræ, usque ad extrema, id est per universum orbem terrarum. Et aggregatæ sunt et appropinquaverunt, non jam procul manentes, et velut alienati per peccatum, sed tanquam prope facti, cognitione spirituali, et in unam fidem et animorum consensum congregati. Hoc enim, opinor, significat: Appropinquaverunt, et venerunt simul. Cumque gustassent Dominum, et intellexissent eum benignum esse, et pulchritudinem veritatis admirati fuissent, non sibi ipsis solum

φθῆν, « ὁ ἐχθρὸς ἐν αὐτῷ, καὶ υἱὸς ἀνομίας οὐ προσθήσει τοῦ κακῶσαι αὐτόν. » Ἐδει γάρ, ἔδει, προσηρημένων τῶν κακῶν, καὶ ποτηρῶν δυνάμεων, καὶ κατενεχθέντος εἰς γῆν τοῦ πάντων ἐχθροῦ, τότε δὴ τότε, καὶ λίαν καιροῦ, τῶν ἐθνῶν γενέσθαι τὴν λύτρωσιν. Κατεδίωξε γὰρ αὐτοὺς ὁ Χριστὸς, τοῦτ' ἔστιν, ἔτρεψε πρὸς φυγὴν. Οὐ γὰρ ἦν ἀντανίστασθαι τῷ Θεῷ, καὶ τὴν ἀρχαίαν αὐτῶν τυραννίδα συνελαύνοντος εἰς πέρας, μὴ οὐχὶ πάντα τε καὶ πάντως ἐκεῖνα παθεῖν ἅπερ ἦν ἀκόλουθον ἐπενεχθῆναι παρ' αὐτοῦ τοῖς ἀπολέσσαι τὴν γῆν. Δεδωγμένων τοιγαροῦν τῶν ἐχθρῶν. Ἡ ὁδὸς γάρ, φησὶ, τῶν ποδῶν αὐτοῦ ἐν εἰρήνῃ διελεύσεται· οὐδὲν γὰρ γέγονεν ἐμποδῶν οἰκονομοῦντι τὰ καθ' ἡμᾶς τῷ πάντων ἡμῶν Σωτῆρι Χριστῷ. Ἄλλ' ὅσον διὰ ψιλῆς καὶ ὑπτίας ὁδοῦ βαδίζων, τὴν πάντων ἡμῶν κατῶρθωκε σωτηρίαν, οὐδενὸς ἐχθροῦ παραλύοντος ἢ ἀνθισταμένου. Πεπτῶκασι γάρ. Τίς οὖν ἄρα ἐνήργησε ταῦτα πάντα, ἢ τίς ἐκάλεσε τὴν δικαιοσύνην; Οὐκ ἐγὼ, φησὶν, ὁ νῦν μὲν καὶ ἐν καιρῷ τῷ ἐσχάτῳ καταδείξας αὐτὴν, κεκληκῶς δὲ αὐτὴν ἀπὸ γενεῶν ἀρχαίων. Οὐ γὰρ πρόσφατόν ἐστι τὸ Χριστοῦ μυστήριον, προώριστο δὲ μᾶλλον πρὸ καταβολῆς κόσμου, προεγνωκῶτος Θεοῦ τὸ ἐσόμενον. Ἄμα γὰρ πέπτωκεν ὁ Ἀδάμ, μᾶλλον δὲ πρὶν εἰς τοῦτο κατολισθεῖν αὐτόν, προενόησεν ὁ Δημιουργὸς καὶ τῆς ἐσομένης αὐτῷ κατὰ καιροῦ θεραπείας, δῆλον δὲ ὅτι τῆς διὰ Χριστοῦ. Προωρίσατο τὸν τρόπον, καὶ μὴ τι θαυμάσης, ὅτι καὶ ἡμᾶς αὐτοὺς διὰ πίστειως τῆς εἰς αὐτὸν δεικναιμένου προαναθροίσας εὐρίσκειται. Οὐς γὰρ ἔγνω, φησὶ, καὶ προώρισε συμμόρφους τῆς εἰκόνης τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ, τοῦτους καὶ ἐκάλεσεν. Οὐ μᾶλλον αὐτὸς ὁ δι' οὗ σεσῶσμεθα, καὶ κεκλημέθα;

Ἐγὼ Θεὸς πρῶτος, καὶ εἰς τὰ ἐπερχόμενα ἐγὼ εἰμι. Εἶδοσαν ἔθνη καὶ ἐφοβήθησαν, τὰ ἄκρα τῆς γῆς ἤγγισαν, καὶ ἦλθον ἅμα, κρῖτων ἕκαστος τῷ πλησίον, καὶ τῷ ἀδελφῷ βοηθήσει.

Πρῶτον εἶναι αὐτὸν Θεόν φησιν, οὐκ ὡς γεγονότος μετ' αὐτὸν δευτέρου. Πῶς γὰρ ἢ πόθεν; εἰς γὰρ ἐστὶ καὶ τῶν ὄλων Θεός, οὐκ ἀρχὴν ἔχων τοῦ εἶναι, κεκληκῶς δὲ μᾶλλον εἰς τὸ εἶναι τὰ πάντα. Αὐτὸς οὖν πρῶτος καὶ μόνος, καὶ ἀναρχος Θεός, ὁ τῶν ὄλων δημιουργός, καὶ εἰς ἀπεράντους αἰῶνας τοὺς ἐφεξῆς οὐ καθ' ἕτερον ἔσται τρόπον, αὐτὸς γὰρ ἐστὶ καὶ μόνος. Ἐπειδὴ δὲ θεῶνται τὰ ἔθνη Χριστὸν καὶ τὴν παρ' αὐτοῦ γενομένην ἡμῖν δικαιοσύνην, θεῶνται δὲ πάντες τοῖς τῆς διανοίας ἁμαρτίας τὴν δόξαν αὐτοῦ, πεφθόγηται, φησὶν, οἱ ἀπ' ἄκρων τῆς γῆς ἕως ἄκρων, τοῦτ' ἔστιν, οἱ ἀπὸ πᾶσαν τὴν οἰκουμένην. Καὶ συνήχθησαν καὶ ἤγγισαν, οὐκέτι μένοντες μακρὰν, καὶ ὡς ἄλλοτριούμενοι διὰ τὴν ἁμαρτίαν, ἀλλ' ὅσον ἐγγύς γεγονότες διὰ τὴν οἰκείτητα τὴν πνευματικὴν, καὶ εἰς μίαν πίστιν καὶ ὁμοψυχίαν συνηγημένοι. Τοῦτο γὰρ οἶμαι δηλοῦν τὸ, ὅτι ἤγγισαν, καὶ ἦλθον ἅμα. Γευσάμενοι δὲ τοῦ Κυρίου, καὶ συνέντες ὅτι χρηστός ἐστὶ, καὶ τῆς ἀληθείας τὸ κάλλος καταθαυμάσαντες, οὐκ ἑαυτοῖς μόνον τετηρήκασι τὸ δῶρον, ἀλλὰ γὰρ

⁸⁶ Psal. LXXXVIII, 25.

εὖ ποιούντες, καὶ ἐπεικῶς κεχοίκασιν ἕκαστος τῷ Ἀ
ἀδελφῷ καὶ τῷ φίλῳ βοηθῆσαι, φησί.

Καὶ ἐρεῖ· Ἰσχυσεν ἀνὴρ τέκτων, καὶ χαλκεὺς
τύπτων σφύρα, ἅμα ἐλαύνων. Ποτὲ μὲν ἐρεῖ·
Σύμβλημα καλὸν ἔστιν. Ἰσχύρωσαν αὐτὰ ἐν
ἡλοῖς, θήσονται αὐτὰ, καὶ οὐ κινήθῃσονται.

Τῆς ἐπικουρίας τὸν τρόπον καθίστησιν ἐναργῆ.
Ἐκαστος γὰρ τῶν κεχρικότων τῷ πλησίον, καὶ τῷ
ἀδελφῷ βοηθῆσαι, μυσταγωγῆθεις, φησί, καὶ ἐγνωκῶς
τὴν ἀλήθειαν, καὶ ἑτέρους νοουθήσει λέγων· Ἰσχυ-
σεν ἀνὴρ τέκτων καὶ χαλκεὺς τύπτων σφύρα, ἅμα
ἐλαύνων. Ἰσχυος δὲ τίνα τρόπον; συνθεῖς γὰρ ἐι-
δωλα καὶ διάγλύφας εἰς θεὸν ὁ τεκτονικὴν ἔχων τὴν
ἐμπειρίαν, καὶ μὴν καὶ χαλκεὺς τύπτων σφυρήλατον
ἀγαλμα πεποιηκῶς ἀπεκόμισε τοῖς ἠπατημένοις εἰς
ἀδόκιμον νοῦν, καὶ τῶν ἑαυτοῦ πόνων ἤγουν εὐρημά-
των ἀπέφηνε προσκυνητὰς τοὺς κατ' εἰκόνα Θεοῦ
γεγονότας. Εἶτα διαγελά τῶν εἰδώλων τὴν ποίησιν,
καὶ οἷον ἀπομιμείται τῶν ἐργαζομένων αὐτὰ τοὺς
λόγους ἐπιφωνούντων ἀλλήλοις, ὅτι Σύμβλημα κα-
λὸν ἔστιν. Οἱ γὰρ τῶν εἰδώλων δημιουργοὶ χεῖρα
τυχόν ἢ πόδα, ἢ καὶ ἑτερόν τι τῶν τοῦ σώματος μο-
ρίων ἀπεργασάμενοι ἀποτελοῦσι αὐτὰ διὰ συμβλη-
μάτων, καὶ μέλη μέλεσιν ἐναρμόζοντες, καὶ ἰσχυρὰ
ποιούντες αὐτὰ ἐν ἡλοῖς· εἶτα τιθέντες καὶ ἀσφαλιζό-
μενοι πρὸς τὸ ἐστάναι, καὶ μὴ σαλεύεσθαι. Γέλως δὲ
ταῦτά ἐστι καὶ ἕτερον οὐδὲν, καὶ τῆς τῶν προσκυ-
νούντων αὐτὰ ματαιότητος, καὶ τῆς εἰς ἄκρον εὐηθείας
ἀποδεικτικά. Τὸ γὰρ εἰδέναι μὲν ὅτι καὶ ἐκ μορίων
λεπτῶν καὶ συμβλημάτων τῶν κατὰ μέρος ἀπε-
τελέσθη τὸ εἶδωλον, καὶ τὴν ἐπὶ τῷ γενέσθαι, καὶ
μὴν, καὶ ἐστάναι διαμονήν, καὶ ἀσφάλειαν ἐν ἡλοῖς
ἔχειν· εἶτα προσκυνεῖν αὐτὰ, καὶ θεοὺς ὀνομάζειν,
πῶς οὐχ ἀπάσης μωρίας ἐπίμεστον ἀληθῶς;

Σὺ δὲ, Ἰσραὴλ, παῖς μου, Ἰακώβ, ὃν ἐξελεξά-
μην, σπέρμα Ἀβραάμ, ὃν ἠγάπησα, οὐ ἀντελαβό-
μην ἀπ' ἄκρων τῆς γῆς, καὶ ἐκ τῶν σκοπιῶν αὐ-
τῆς ἐκάλεσά σε, καὶ εἶπά σοι· Παῖς μου εἶ, ἐξ-
ελεξάμην σε, καὶ οὐκ ἐγκατέλιπόν σε. Μὴ φοβοῦ.
Μετὰ σοῦ γάρ εἰμι. Μὴ πλανῶ. Ἐγὼ γάρ εἰμι ὁ
θεὸς σου ὁ ἐπισχύσας σοι, καὶ ἐβοήθησά σοι, καὶ
ἰσχυροποίησάν σε ἐν τῇ δεξιᾷ τῆ δικαίᾳ μου.

Μυσταγωγῆσας εὖ μάλα τοὺς ἐξ ἔθνῶν, καὶ εἰδέναι
παρασκευάσας ὅτι καὶ θεὸς ἐστὶ καὶ τῶν ὄλων δη-
μιουργός, αὐτῷ τε ὑπέκειν τὰ πάντα καὶ τοῖς θεοῖς
αὐτοῦ νεύμασι, καὶ γεγονάσιν ἐν ἀρχαῖς, καὶ πρὸς τὸ
εἶναι παρενηνεγμένα πέπηγεν ἐν καλῷ, καὶ ἀκλόνητον
ἔχει διαμονήν, παραθαρσύνει λοιπὸν ἀναγκαιῶς τοὺς
τῶν εὐαγγελικῶν θεοπισμάτων ἱερουργούς, δι' ὧν
ἐμελλον τὸν τῆς κατηχῆσεως ποιεῖσθαι λόγον τοῖς ἐξ
ἔθνῶν. Ἀποφαίνει δὲ αὐτοὺς σοφοὺς καὶ εὐτολμοτάτους,
καὶ τῆς τῶν ἁγίων πατέρων ἀρετῆς ἀποφέρει πρὸς
ἀνάμνησιν, καὶ τὴν εἰς αὐτοὺς γενομένην ἀγάπην εἰδέ-
ναι βούλεται. Ταῦτητοι φησί· Σὺ δὲ, Ἰσραὴλ, παῖς μου,
Ἰακώβ, ὃν ἐξελεξάμην, σπέρμα Ἀβραάμ, ὃν ἠγάπη-
σα. Ἰακώβ δὲ καὶ Ἰσραὴλ, καὶ σπέρμα τὸ Ἀβραάμ τοῦ
ἠγαπημένου, εἴεν ἂν οὐχ ἕτεροι παρά γε τοὺς ἐξ Ἰσραὴλ
πιστεύσαντας εἰς Χριστὸν, ὧν οἶονεῖ τινες ἀπαρχῆ

reservarunt hoc doni, sed benigne fecerunt, et ex
aequo et bono judicarunt, quisque fratri et amico,
iuravit, ad auxiliandum.

VERS. 7. Et dicit: Potior fuit vir faber et ærarius
qui percussit malleo, atque producit. Et aliquando
dicit: Conflatio bona est. Confirmarunt ea clavis,
ponent ea, et non movebuntur.

Modum auxilii ponit ante oculos. Unusquisque
enim eorum qui judicantur ut proximo et fratri
suo auxilium ferat, mysteriis, inquit, initiatus, et
qui veritatem cognovit, alios monebit, dicens:
Potior fuit vir faber et ærarius, et qui percussit
malleo, ac producit. At quomodo fuit potior?
Cum enim confecisset idolum, et deum sculpsisset
is qui fabrilem artem callet, et ærarius percutiens
cum malleo ductam imaginem effinxisset, adduxit
eos qui decepti sunt in reprobam mentem, et qui
facti sunt ad Dei imaginem, eos suorum laborum
seu inventorum cultores reddidit. Dein irridet ido-
lorum fictionem, et velut mimesi quendam orationem
eorum qui fabricantur ea, imitatur, qui applau-
dunt sibi, Conflatio pulchra est. Idolorum nam-
que opifices, ubi manum, vel pedem, vel quampiam
partem expoliverunt, ea conflando et consolidando,
et membra membris adaptando et firmando, clavis
dein conjungendo et communiendo, perficiunt ut stare
possint, et non moveri. At plane ridiculum est, et va-
nitalis adorantium, et summæ stupiditatis argumen-
tum. 526 Nam cum sciant, ex minutis particulis, et
commissuris ac portionibus effici idolum, et quod
perpetuitatem ex eo quod factum sit, quod consi-
stat, et ex clavis firmitudinem habeat, deinde ad-
orare illa, et deos existimare, an non vere omni
supplicio vindicandum est?

VERS. 8-10. Tu autem, Israel, puer meus, Jacob,
quem elegi, semen Abrahæ, quem dilexi, quem
assumpsi ab extremis terræ, et a summitatibus ejus
vocavi te, et dixi tibi: Puer meus es, elegi te, et
non dereliqui te. Ne timeas. Tecum enim sum. Non
fallo. Ego enim sum Deus tuus, qui corroboravi te,
et auxiliatus sum tibi, et protexi te dextra justa
mea.

Mysteria edoctis pulcherrime gentibus, et in-
structis, quod Deus sit et universorum opifex,
eique obediant omnia, ejusque divinis nutibus, et
quod ab initio exstiterit, et quod quæ in vitam
producta sunt pulchre fixerit, ac inconcusse per-
maneant, deinceps animat necessario evangelico-
rum vaticiniorum ministros, per ea quibus gentes
instituere debebant. Sapientes autem eos reddidit
etiam et audentissimos, et virtutem sanctorum pa-
trum in audentiam revocat, et charitatem erga illos
scire vult. Hinc ait: Tu, Israel, puer meus, Jacob,
quem elegi, semen Abraham dilectum, non sunt alii
quam Israelitæ credentes in Christum, quorum veluti
quædam primitiæ fuerunt divini discipuli. Electos
porro et dilectos ait esse patres, illud quodam-

modo dicens : Qui ex stirpe nobili estis , adeo honorata , adeo amata a me , qui ex sanguine estis Abrahamæ , patriæ virtutis laudem æmulamini , et eorum pietatis estote imitatores. Dicit etiam se assumpsisse Abrahamum , et eum ab extremitatibus et summitatibus terræ vocasse , propterea quod e longinquo et e terra Chaldæorum evocatus sit in Judæam. Audivit enim Deum dicentem : « Egredere e terra tua , et e cognatione tua , et e domo patris tui , et veni in terram quam tibi monstrabo ⁸⁷. » Dicit præterea quasi de toto Israel , Dixi tibi : Puer meus es. Vocatus est enim primogenitus. Erat quoque , ut dixi , **527** electus , nec relictus a Deo. Audivit , Ne timeas , et porro , Non fallo. Ego enim sum Deus tuus , qui roboravi te. Doceratur namque ex lege , Deum unum esse , et Dominum unum , et eum solum esse colendum , quod adjutus fuerit a Deo , et ipsius dextera , quæ est opifex et creatrix ejus potentia , nimirum Filius. Et in tuto fuit , et ab omnibus insidiis immunis. Vicit enim gentes , et hæreditatem accepit terræ eorum.

τοῦ γέγονε , καὶ κρείττων πάσης ἐπιβουλῆς. Νενίκηκε

VERS. 11-14. *Ecce confundentur et erubescunt omnes qui adversantur tibi. Erunt enim ac si non sint , et peribunt omnes adversarii tui. Quæres eos , et non invenies homines qui debacchabuntur in te. Erunt enim quasi non sint , neque erunt qui bellum gerant contra te , quia ego Deus tuus , qui teneo dextram tuam , qui dico tibi : Ne timeas , vermicule Jacob , parvule Israel. Ego opitulatus sum tibi , dicit Deus , qui redimo te , sanctus Israel.*

Hæc quoque superiorum est redditio. Tu enim puer meus , Israel , inquit , et Jacob , quem elegi , semen Abrahamæ , quem dilexi. Ecce erubescunt et pudent omnes qui adversantur tibi. Complures enim sanctis mystagogis insidiati sunt olim , et salutari prædicationi ex sua perversitate resistere nitebantur , sed facti sunt tanquam nihilum , et impietatis adversarii disperierunt. Nam in eo quod ministris divinæ prædicationis reclamarint , nihil aliud contendebant quam ut dogmatis et opinionibus pietatis reluctarentur. Non erunt igitur , inquit , sed quæres eos , et non invenies qui debacchati fuerint in te. Erunt enim tanquam non sint. Hoc siquidem est voce beati Davidis hymno decantatum : « Vidi impium subvectum et elatum quasi cedros Libani , et præterii , et ecce non erat ; et quæsivi eum , et non est inventus locus ejus ⁸⁸. » Extollunt enim se multi altum sapientes contra ætatem sanctorum antistitum , ac radicibus e terra peribunt , ut perhibent sacræ Litteræ. Et qui altum sapiunt , gravem patientur et inexpectatam ruinam. Scriptum est enim : « Qui altam facit domum suam , quærît ruinam ⁸⁹. » Itaque , inquit ,

Α γεγόνασιν οἱ θεσπέσιοι μαθηταί. Ἀπολέκτους δὲ γενέσθαι , καὶ ἡγαπηθῆσαι φησι τοὺς πιτέρας , μονονουχὶ λέγων . Οἱ ἐκ ῥίζης εὐγενοῦς , καὶ τῆς οὕτω τετιμημένης καὶ ἡγαπημένης παρ' ἐμοῦ , οἱ ἐξ αἵματος Ἀβραάμ , τῆς πατρῴας ἀρετῆς ζηλοῦτε τὴν εὐφημίαν , καὶ τῆς ἐκεῖνων φιλοθετίας γένεσθε μιμηταί . Ἀντιλαβέσθαι γε μὴν τοῦ Ἀβραάμ φησι , καλέσαι τε ἀπ' ἀκρων τῆς γῆς αὐτὸν , ἦτοι ἐκ τῶν σκοπιῶν αὐτῆς , διὰ τοι τὸ πόρρωθεν καὶ ἐκ γῆς Χαλδαίων μετακλήσθαι πρὸς τὴν Ἰουδαίαν . Ἀκήκοε γὰρ Θεοῦ λέγοντος ἑ "Ἐξέλθε ἐκ τῆς γῆς σου , καὶ ἐκ τῆς συγγενείας σου , καὶ ἐκ τοῦ οἴκου τοῦ πατρὸς σου , καὶ δεῦρο εἰς τὴν γῆν , ἣν ἄν σοι δεῖξω . » Εἰτά φησιν ὡς περὶ παντὸς τοῦ Ἰσραὴλ , ὅτι Εἰπά σοι ἑ Παῖς μου εἶ . Πρωτότοκος γὰρ ὠνόμασται . Γέγονε δὲ καὶ ἀπόλεκτος , ὡς ἔφην , καὶ οὐκ ἐγκατελήφθη παρὰ Θεοῦ . Ἦκουσε ἑ Μὴ φοβοῦ , καὶ προσέτι τὸ , Μὴ πλανῶ . Ἐγὼ γὰρ εἰμι ὁ Θεός σου ὁ ἐνισχύσας σε . Ἐδιδάσκετο γὰρ διὰ τοῦ νόμου , ὅτι Θεὸς εἷς ἐστι , καὶ Κύριος εἷς , καὶ αὐτῷ χρὴ μόνον λατρεύειν , καὶ ὅτι βεβοήθηται παρ' αὐτοῦ καὶ διὰ τῆς αὐτοῦ δεξιᾶς , ὅς ἐστι δημιουργὸς αὐτοῦ δύναμις , τοῦτ' ἐστιν , ὁ Υἱός . Καὶ ἀσφαλῆς αὐτῶν ἔθνη , καὶ κεκληρονόμηκε τὴν γῆν αὐτῶν ἐκεῖνων .

Ἰδοὺ ἐντραπήσονται , καὶ αἰσχυνοῦνται πάντες οἱ ἀντικείμενοί σοι . Ἔσονται γὰρ ὡς οὐκ ὄντες , καὶ ἀπολούνται πάντες οἱ ἀντιδικοί σου . Ζητήσεις αὐτούς , καὶ οὐκ εὐρήσεις τοὺς ἀνθρώπους , οἱ παροινήσουσιν εἰς σέ . Ἔσονται γὰρ ὡς οὐκ ὄντες , καὶ οὐκ ἔσονται οἱ ἀντιπολεμοῦντές σοι , ὅτι ἐγὼ ὁ Θεός σου ὁ κρατῶν τῆς δεξιᾶς σου , ὁ λέγων σοι ἑ Μὴ φοβοῦ , σκόληξ Ἰακώβ , ἐλιγιστὸς Ἰσραὴλ . Ἐγὼ ἐβόηθησά σοι , λέγει ὁ Θεός , ὁ λυτροῦμένός σε ὁ ἅγιος τοῦ Ἰσραὴλ , καὶ αἰρετὸς εἰς τοὺς αἰῶνας .

Ἀπόδοσις καὶ ταῦτα τοῖς ἀνωτέρω . Σὺ γὰρ , Ἰσραὴλ , παῖς μου , φησὶ , καὶ Ἰακώβ , ὃν ἐξελεξάμην , σπέρμα Ἀβραάμ , ὃν ἡγάπησα . Ἰδοὺ αἰσχυνοῦνται , καὶ ἐντραπήσονται πάντες οἱ ἀντικείμενοί σου . Πλείστοι μὲν γὰρ γεγόνασι κατὰ καιροῦς , οἱ τοῖς ἁγίοις μυσταγωγοῖς ἀνοσιῶς ἐπιβουλεύσαντες , καὶ τοῖς σωτηριοῖς κηρύγμασι τὰ ἐκ τῆς αὐτῶν δυστροπίας ἀντεξαγαγεῖν ἐπιχειρήσαντες . Ἀλλὰ γεγόνασιν ὡς οὐδὲν , καὶ ἀπολώλασιν οἱ τῆς εὐσεβείας ἀντιδικοί . Τὸ γὰρ ἀντιπράττειν τοῖς ἱερουργοῖς τοῦ Θεοῦ κηρύγματος εἴη ἂν ἕτερον οὐδὲν πλὴν ὅτι τὸ μάχεσθαι τοῖς τῆς εὐσεβείας δόγμασιν . Οὐκ ἔσονται τὸινυν , φησὶν , ἀλλὰ ζητήσεις αὐτούς , καὶ οὐ μὴ εὐρῆς τοὺς εἰς σέ πεπαρμηκότας . Ἔσονται γὰρ ὡς οὐκ ὄντες . Καὶ τοῦτ' ἐστι τὸ διὰ φωνῆς τοῦ μακαρίου Δαβὶδ ὑμνούμενον ἑ Εἶδον ἀσεβῆ ὑπερψοῦμενον , καὶ ἐπαίρομενον ὡς τὰς κέδρους τοῦ Λιβάνου , καὶ παρήλθον , καὶ ἰδοὺ οὐκ ἦν ἑ καὶ ἐξήτησα αὐτὸν , καὶ οὐκ εὐρέθη ὁ τόπος αὐτοῦ . » Κατεπαίρονται μὲν γὰρ πολλοὶ τῶν τὰ ὑψηλὰ φρονεῖν εἰωθότων τῆς τῶν ἁγίων μυσταγωγῶν ἡλικίας . Ἀλλ' ὀλόβριζοι ἐκ γῆς ὀλοῦνται , καθά φησι τὸ Γράμμα τὸ ἱερὸν . Καὶ οἱ φρονοῦντες τὰ ὑψηλὰ , δεῖν ἦν καὶ

⁸⁷ Gen. xii , 1 . ⁸⁸ Psal. xxxvi , 35 . ⁸⁹ Prov. xvii , 16 .

ἀδύκτων ὑπομενοῦσι τριβὴν. Γέγραπται γάρ· «Ὁς ἄψηλὸν ποιεῖ τὸν ἑαυτοῦ οἶκον, ζητεῖ συντριβὴν. » Οὐκ οὖν οὐκ ἔσονται, φησὶν, οἱ ἀντιπολεμοῦντές σε· καὶ οὐ δὴ πού φησιν, ὅτι τοῖς ἁγίοις ἀποστόλοις ἀντιστήσεται μὲν οὐδέεις. Ὑπάρξει δὲ πάντως τὸ λαμπρῶς ἵνασι γαλήνης. Οὐ γὰρ ἔστιν ἀληθές. Μυροὶ γὰρ ὅσοι πεπολεμηκασιν αὐτοῖς, ἀλλ' οὐδὲ εὐρεθεῖεν ὡς ὑπάρχοντες, ταπεινούμενοι δηλονότι, καὶ τοῖς τῆς θείας ὀργῆς κινήμασιν ὑποπίπτοντες. Ταύτητοι πρὸς εὐάνδριαν ἀνακομιζέει αὐτοὺς λέγων· Ἐγὼ ὁ θεός σου ὁ κρατῶν τῆς δεξιᾶς σου, τοῦτ' ἔστιν, ὁ ἀντιλαμβανόμενός σου, καὶ ἀποφαίνων κρείττονα παντὸς πειρασμοῦ· Ἐγὼ ὁ λέγων σοι, Μὴ φοβοῦ, Ἰακώβ, ὀλιγοστός Ἰσραὴλ. Ὅσον μὲν γὰρ πρὸς γε τὴν τῶν πολεμοῦντων πληθύν, ἦτοι τὰς δυναστείας, ὀλιγοστὸς ἦν παντελῶς ὁ Ἰσραὴλ, καὶ οὐ σύμπαν φησὶν ἔθνος, ἀλλὰ τοὺς πρὸς αὐτοῦ ληφθέντας εἰς ἀποστολῆν. Ἄλλ' ἦν ὁ σώζων αὐτοὺς μέγας ἰσχυρὸς καὶ κραταῖος εἰς ἐπικουρίαν, ἄμαχον ἔχων τὴν χεῖρα. Λυτρουμένου γὰρ Θεοῦ τίς ὁ κακῶσαι δυνάμενος;

Ἰδοὺ ἐποίησά σε ὡς τροχοὺς ἀμάξης, ἀλοῦντας, καινοὺς, πρηστηροειδέεις. Καὶ ἀλοήσεις ὄρη, καὶ λεπυνεῖς βουνοὺς, καὶ ὡς χοῦν θήσεις, καὶ λιμῆσεις, καὶ ἄνεμος λήψεται αὐτοὺς, καὶ καταιγὶς διασπερεῖ αὐτούς.

Αἰγυπτίων μὲν παῖδες συνενεγκόντες ἐξ ἀγρῶν ἐπὶ τὴν ἄλωνα θράγματα, εἶτα βοὺς ἐπαφιέντες αὐτοῖς, καὶ ἐν κύκλῳ περικομίζοντες καταλεπύνουσι ταῖς χηλαῖς τοὺς ἀστάχους. Διακρίνουσι δὲ καὶ διιστώσει τῶν ἀχύρων σίτον, οἱ γὰρ μὴν ἐν ἐτέραις πόλεσι καὶ χώραις ἀμάξαις χρώμενοι καὶ τροχοῖς πρηστηροειδέσιν. Αὐτὸ δὴ τοῦτ' ἐμελετήκασιν κατορθοῦν. Ἰδοὺ τοίνυν, φησὶν, ὦ Ἰσραὴλ, πεποίηκά σε ὡς τροχοὺς ἀμάξης ἀλῶντας, καινοὺς, πρηστηροειδέεις. Καὶ τί τὸ ἀλωόμενον; ἀστάχους ἄρα καὶ σίτος, καὶ τὰ ἐξ ἀγρῶν εἰς ἄλλο συμπεφυρμένα; Οὐδαμῶς, ἀλλ' ὄρη, καὶ βουνοί. Καὶ τίνας ἂν εἶεν οἱ τοιοῦτοι πάλιν; Πρῶτον μὲν αἱ πονηραὶ τε καὶ ἀντικείμεναι δυνάμεις. Δέδωκε γὰρ ἡμῖν ὁ τῶν ὄλων Σωτὴρ πατεῖν ἐπάνω ἡφραιων, καὶ σκορπίων, καὶ ἐπὶ πᾶσαν τὴν δύναμιν τοῦ ἐχθροῦ. Εἶτα παρεικάζειν εἴκειν ὄρεσι καὶ βουνοῖς τοὺς ὑψηλὰ φρονεῖν εἰωθότας, καὶ ὑπέρογκον ἔχοντας φρόνημα, ὑψοῦ τε ἡρόμενους, καὶ ἐν δυναστεαῖς ὄντας κοσμικαῖς, καὶ τοῖς ἁγίοις μυστηγωγῶν, κατεξανιστάνας ἐαυτοὺς, καὶ δίκην ὄρων ἢ βουνῶν ὑπανεῖν εἰωθότας, ὡς δυσχερεστάτην αὐτοῖς ἀποφαίνεω τὴν ὁδὸν, τὴν ἐπὶ γε, φησὶ, τῷ χρόνῳ πληροῦν τῆς ἀποστολῆς τὸν δρόμον. Ἄλλὰ καὶ τοὺς οὕτως ὄντας, φησὶ, λεπυνεῖς, ἀχύρων δίκην ἀναπτήναι παρασκευάσεις ταῖς τῶν ἀνέμων αὖραις διασκιδναμένους, καὶ ὅσον καταιγίδα διδοῦς, ὥστε διασπερεῖν αὐτούς. Βαδιοῦνται γὰρ οὕτω πρὸς τὸ μηδέν.

Σὺ δὲ εὐφρανθήσῃ ἐπὶ τοῖς ἁγίοις, Ἰσραὴλ. Καὶ ἀγαλλιάσονται οἱ πτωχοὶ, καὶ οἱ ἐνδεεῖς. Ζητήσουσι γὰρ ὕδωρ, καὶ οὐκ ἔσται· καὶ ἡ γλῶσσα

A non erunt qui bellum gerant contra te. Nec prorsus ait : Nemo sanctis **528** apostolis restitutus est ; neque etiam semper futurum est ut splendide ac tranquille vivant. Non enim hoc verum est ; innumerum namque pugnarunt contra eos, sed Deo protegente erunt perinde ac si non fuissent, neque intervenientur supergites, dejecti nimirum, et divinae iræ æstui succumbentes. Hinc ad fortitudinem eos revocat, dicens : Ego Deus tuus, apprehendens dexteram tuam, id est, suscipiens te, et reddens te omnibus tentationibus superiorem : Ego, inquam, qui dico tibi : Ne timeas, Jacob, parvule Israel. Quantum enim ad multitudinem bellantium, vel ad dynastias attinet, omnino parvulus erat Israel, non de tota gente loquor, sed de his qui ex **B** illis assumpti sunt ad apostolatam. Verum qui servat eos magnus est et fortis, et satis validus ad auxilium ferendum, ut qui invictam manum habeat. Deo enim liberante, quis malo poterit afficere ?

VERS. 15, 16. *Ecce feci te quasi rotas plaustris triturantes, novas, presteri similes. Et triturabis montes, et comminues colles, et quasi in pulverem rediges, et ventilabis, et ventus auferet eos, et tempestas disperget eos.*

Ægyptiorum filii, comportatis ex agris in aream manipulis, quos deinde bobus alligantes et circumagentes, ita unguis spicas comminuunt, a paleis vero triticum discernunt atque separant. In aliis vero urbibus et regionibus, plaustris et rotis presteri similibus utentes, hoc idem conantur efficere. Ecce igitur, inquit, o Israel, feci te ut rotas plaustris triturantes, novas, presteri ac turbini similes. Et quid trituratur ? an vero spica, et triticum, et quæ ex agris in aream convehuntur ? Nequaquam, sed montes et colles. Qui tandem sunt isti ? Primum quidem male et adversarie potestates. Dedit namque universorum Servator nobis ut proculcaremus serpentes et scorpiones, et omnem inimici potentiam. Deinde comparare videtur montibus et collibus eos qui altum sapiunt, et tumido sunt animo et elato, et qui mundanis dynastiis ac potestatibus præficiuntur, quique sæpè mystagogis se opponunt, et obstant instar montium vel collium, ut illis impeditißimam difficillimamque viam reddant, quominus, inquam, cursum apos olatus perficiant. Sed qui tales sunt, inquit, comminues, efficiesque ut palearum in morem avolent, aura ventorum dissipati, **529** et trades quasi tempestati, ut illos dispergat. Sic enim in nihilum abibunt.

VERS. 16, 17. *Tu vero lætaberis in sanctis, Israel. Et exultabunt pauperes et inopes. Quærent enim aquam, et non erit, et lingua eorum siti exaruit.*

⁹⁰ Luc. x, 19.

Ego sum Dominus Deus, ego exaudiam Deus Israel, et non derelinquam eos.

Hostes, inquit, divinæ prædicationis, et qui iter tuum impediunt, o Israel, inquit, ibunt in exsilium. Lætaberisque tu in sanctis, Israel, id est, deliciaberis, ubi complures factos filios, et in filiis Israel numeratos videris. « Non enim omnes ex Israel, hi Israel: neque quia sunt semen Abrahæ, omnes filii; sed filii promissionis recensebuntur in semen ⁹¹. » Quod autem in more fuerit sanctis apostolis gaudere et exsultare, de his qui fide, scilicet in Christum, probati spectabilesque erant, declarabit etiam Paulus, epistolam ad eos mittens, et dicens: « Gaudium et corona mea ⁹². » Quin et unumquemque sanctorum discipulorum ad eundem modum affectum esse, equidem jure optimo dixerim. Summæ enim voluptatis causa illis erat errantium conversio, et eorum qui non noverunt veritatem, ad melius reductio. Lætaberis ergo in sanctis, Israel. Qui autem hi sint, enarrat, dicens: Exsultabunt pauperes et inopes, id est, gentes. Erant enim omnium honorum indigi, et charismatum divinorum omnino expertes. Nam qui illum prorsus ignorat, eos virtutis insignibus carere est necesse. Pauperes igitur et inopes exsultabunt. Qui, aut quo pacto? Quærent enim aquam, et non erit, inquit: et lingua eorum præ siti exaruit. Quærent, his verbis, dicit pro, Quasiverunt. Quoniam autem non invenerunt, lingua eorum siti exaruit. Exstiterunt enim apud Græcos multi philologi, et disputatores, et indagatores veritatis: sed qui docere norit apud eos hæc, non erat. Non erat aqua vivifica. Non erat qui saturare posset veritatis dogmatibus eos qui eam amant. Exaruit ergo lingua eorum præ siti. Sed ego exaudiam eos, inquit Deus Israel, nec derelinquam eos. Miseratus est enim turbæ errantium, nec reliquit eam in **530** hac superperorum donorum inopia, imo potius explevit: idque quo modo, ex sequentibus pulchre enucleabit.

VERS. 18-20. Sed aperiam in montibus flumina, et in medio camporum fontes: veritam desertum in paludes, et sitientem terram in aqueductus. Ponam in terra carente aquis cedrum, et buxum, et myrtum, et cypressum, et populum, ut videant, et cognoscant, et cogitent, et certo sciant, manum Domini fecisse hæc omnia, et sanctum Israelis ostendisse.

Desertum et terram aquis carentem dicit esse gentium regionem. Desertum quidem, quod nudata sit quodammodo, et arboribus florentissimis, sub intelligentiam scilicet cadentibus, deserta ac destituta, spinarum solum nutrix, et lignorum silvestrium, et quorumlibet igni ad consumendum accoun-

αὐτῶν ἀπὸ τῆς δίψης ἐξηράνθη. Ἐγὼ εἰμι Κύριος ὁ Θεός, ἐγὼ ἐπακούσομαι ὁ Θεός Ἰσραὴλ, καὶ οὐκ ἐγκαταλείψω αὐτούς.

Οἱ μὲν οὖν ἐχθροὶ τοῦ θεοῦ κηρύγματος, καὶ τὴν σὴν διακόπτοντες τρίβον, ὡ Ἰσραὴλ, φησὶν, οἰχήσονται πρὸς ἀπώλειαν. Εὐφρανθήσῃ δὲ σὺ ἐν τοῖς ἁγίοις, Ἰσραὴλ, τοῦτ' ἐστίν, ἐντροφήσεις ὅταν ἴδῃς πολλοὺς γεγονότας ἁγίους, καὶ ἐν υἱοῖς Ἰσραὴλ τεταγμένους. « Οὐ γὰρ πάντες οἱ ἐξ Ἰσραὴλ, οὗτοι Ἰσραὴλ, οὐδ' ὅτι εἰσὶ σπέρμα Ἀβραάμ, πάντες τέκνα, ἀλλὰ τὰ τέκνα τῆς ἐπαγγελίας λογίζονται εἰς σπέρμα. » Ὅτι δὲ χαίρειν ἦν ἔθος, καὶ ἐπιγάνυσθαι τοῖς ἁγίοις ἀποστόλοις ἐπὶ τοῖς εἰωθόσιν εὐδοκίμεῖν, διὰ πίστεως δηλονότι τῆς εἰς Χριστὸν, σάφηναι καὶ ὁ Παῦλος ἐπιστέλλων αὐτοῖς, καὶ λέγων· « Χαρὰ καὶ στέφανός μου. » Καὶ ἕκαστον δὲ τῶν ἁγίων μαθητῶν τὸν αὐτὸν διακεῖσθαι τρόπον φαίην ἂν ἐγωγε, καὶ μάλα εἰκότως. Θυμηδίας γὰρ τῆς ἀνωτάτω πρόφασις ἦν αὐτοῖς ἢ τῶν πλανωμένων ἐπιστροφή, καὶ τῶν οὐκ εἰδόντων τὴν ἀλήθειαν ἢ πρὸς τὸ ἀμεινον ἀνακομιδῆ. Εὐφρανθήσῃ τοίνυν ἐν τοῖς ἁγίοις, Ἰσραὴλ. Τίνες δὲ οὗτοι διαδεικνύσι, λέγων· Ἀγαλλιᾶσονται οἱ πτωχοὶ καὶ ἐνδεεῖς, τοῦτ' ἐστίν, τὰ ἔθνη. Ἦσαν γὰρ ἐν ἐνδείᾳ παντὸς ἀγαθοῦ, καὶ ἀμέτοχοι παντελῶς τῶν παρὰ Θεοῦ χαρισμάτων. Τοὺς γὰρ ὅλως ἀγνοοῦντας αὐτὴν ἀμοιρεῖν ἀνάγκη τῶν εἰς ἀρετὴν αὐχημάτων. Οἱ πτωχοὶ τοιγαροῦν καὶ οἱ ἐνδεεῖς, ἀγαλλιᾶσονται. Πῶς, ἢ τίνα τρόπον; Ζητήσοις γὰρ ὕδωρ, καὶ οὐκ ἔσται, φησὶ, καὶ ἡ γλῶσσα αὐτῶν ἀπὸ τῆς δίψης ἐξηράνθη. Τὸ δὲ, ζητήσουσιν, ἐν τούτοις, ἀντὶ τοῦ, ἐζήτησαν, φησὶν. Ἐπειδὴ δὲ οὐκ εὐρήκασι, ἡ γλῶσσα αὐτῶν ὑπὸ δίψης ἐξηράνθη. Γεγόνασιν μὲν γὰρ καὶ παρ' Ἑλλῆσι πολλοὶ φιλολόγοι τε καὶ φιλοζητηταί, καὶ τῆς ἀληθείας ἐρευνηταί· ἀλλ' οὐκ ἦν παρ' αὐτοῖς ὁ ταῦτα διδάσκειν εἰδώς. Οὐκ ἦν ὕδωρ τὸ ζωοποιόν. Οὐκ ἦν ὁ κατακορῆσαι δυνάμενος τοῖς εἰς ἀλήθειαν δόγμασι τοὺς ἐρῶντας αὐτῆς. Ἐξηράνθη τοίνυν ἡ γλῶσσα αὐτῶν ὑπὸ δίψης. Ἀλλ' ἐγὼ ἐπακούσομαι αὐτῶν, φησὶν ὁ Θεός Ἰσραὴλ, καὶ οὐκ ἐγκαταλείψω αὐτούς. Κατηλέησε γὰρ τὴν τῶν πλανωμένων πληθύν, καὶ οὐκ ἀφῆκεν αὐτὴν ἐν ἐνδείᾳ τῶν ἄνωθεν χαρισμάτων, ἐνέπλησε δὲ μᾶλλον, καὶ τίνα δὴ τρόπον, διὰ τῶν ἐφεξῆς εὖ μάλα διατρανοῖ.

Ἄλλ' ἀνοίξω ἐπὶ τῶν ὀρέων ποταμούς, καὶ ἐν μέσῳ τῶν πεδίων πηγὰς· ποιήσω τὴν ἐρημον εἰς ἔλη, καὶ τὴν διψῶσαν γῆν ἐν ὕδραγωγοῖς. Θήσω εἰς τὴν ἀνυδρον γῆν κέδρον, καὶ πύξον, καὶ μυρσίνην, καὶ κυπάρισσον, καὶ λεύκη· ἵνα ἴδωσι καὶ γνώσι, καὶ ἐννοήσωσι, καὶ ἐπιστώσονται ἄμω, ὅτι χεῖρ Κυρίου ἐποίησε ταῦτα πάντα, καὶ ὁ ἄγιος τοῦ Ἰσραὴλ κατέδειξε.

Ἐρημόν τε καὶ ἀνυδρον εἶναι φησὶ τὴν τῶν ἐθνῶν χώραν. Ἐρημον μὲν διάτοι τὸ ἐπιλιῶσθαι τρόπον τινὰ, καὶ φυτῶν ἐρήμην εἶναι τῶν εὐθαλεστάτων, νοητῶν δὲ δηλονότι· ἀκάνθης δὲ μόνης ὄρασθαι τροφόν, καὶ ξύλων ἀγρίων μητέρα, καὶ ὅσα πυρὶ πρὸς τὸ δαπανᾶσθαι χρήσιμον. Ταῦτα τὰ ἔθνη ποτὲ

⁹¹ Rom. ix, 6, 7. ⁹² Philip. iv, 1.

ἐκαρποφόροι, ἀλλὰ τοῖς πάλοι δεδιψηχόσι φησὶν· Ἄνοιξω μὲν ἐπὶ τῶν ὀρέων ποταμούς, ἄνδρας ἀγίους δηλονότι τοὺς τὸν θεῖον, καὶ ἄνωθεν καταπλουτήσαντας λόγον, καὶ ποταμίων ναμάτων δίκην τοῖς διψῶσιν ἐκχέοντας, καὶ οἶον ἀναπηγάζοντας. Ὡστε καὶ τὴν ἔρημον ποτὲ μεταβαλοῦσαν τὴν ὕψιν ἔλη φαίνεσθαι, καὶ ὄρυμους, καὶ γῆν τὴν διψῶσαν ἐν ὄδραγωγοῖς. Ὑδραγωγοὶ δὲ πάλιν εἶεν ἂν οἱ κατὰ καιροὺς καὶ ἐν ἐκάστη χώρᾳ τε καὶ πόλει γεγονότες μυταγωγοὶ, καὶ διδάσκαλοι τῶν Ἐκκλησιῶν· οἱ καθάπερ ἐκ πηγῶν τε καὶ ποταμῶν τῶν τῆς θεοπνεύστου Γραφῆς εἰς νοῦν καὶ καρδίαν εἰσοικισάμενοι λόγον, καὶ εἰς ἑτέροισιν αὐτῶν μερισθῆσαι, ὡς τινες ὄδραγωγοὶ κήπους κατάρθοντες τοὺς εὐθαλεστάτους. Τίνα δὲ τρόπον ἡ ἔρημος εἰς ἔλη μεταστῆσεται, καὶ ποίον ἔσται ξύλων τροφὸς, διδάσκει λέγων· «Θῆσω εἰς τὴν ἀνυδρον γῆν κέδρον, καὶ πύξον, καὶ μυρσίνην, καὶ κυπάρισσον, καὶ λεύκην.» Ταῦτα δὲ πάντα ἔστιν εὐώδη καὶ ἄσηπτα ξύλα. Πρόσεστι δὲ τοῖς ἀγίοις, καὶ τὸ εὐδοσμον, νοητῶς δὲ διὰ πολιτείας εὐαγοῦς· καὶ τό γε μὴ καταφθίρεισθαι καθιεμένους ἐκλύτους εἰς ἐπιθυμίας κοσμικὰς, ἔσταναι δὲ καὶ ἐρηρεισμένους, ριζοῦντας Θεοῦ, καὶ ἀνέχοντας ταῖς ἐπικουρίαις. Ὑποστηρίζει γὰρ τοὺς δικαίους ὁ Κύριος, καθὰ γέγραπται. Ἔσονται δὲ, φησὶ, ποταμοὶ, καὶ πηγαί, καὶ ὄδραγωγοί, καὶ ἐν ὄρεσι καὶ πεδίοις, καὶ οἶον πανταχοῦ. Ἔσται δὲ καὶ ἔρημος εἰς ἔλη, ἵνα οἱ καλούμενοι διὰ πίστεως καὶ αὐταῖς ὕψειν ἴδωσιν, ἐπιγῶσι δὲ καὶ δι' ἐνοιῶν ἀγαθῶν, καὶ δὴ καὶ μάθοιεν ἐκ τῆς τῶν γεγονότων μεγαλοουργίας, καὶ ἀδοκῆτου μεταβολῆς, ὅτι δὴ μὴ ἀπλῶς μηδὲ αὐτομάτως τὰ οὕτω μεγάλα καὶ διαδόητα κατορθοῦσθαι φιλεῖ. Κατέδειξε γὰρ μᾶλλον αὐτὰ χεῖρ Κυρίου, τοῦτ' ἔστι, δύναμις τε καὶ ἐξουσία θεοπρεπῆς, ἧγουν ὁ Υἱὸς, δι' οὗ τὰ πάντα, καὶ ἐν ᾧ τὰ πάντα γέγονε τε ἤδη, καὶ τεθραυματούργηται παρὰ τοῦ Πατρὸς. Οὐ γὰρ ψευδῶνυμοι θεοὶ, οὔτε μὴ στοιχεῖα κοσμικὰ· ἀλλ' οὐδὲ ὁ νομισθεὶς εἶναι Θεὸς τοῦ αἰῶνος τούτου, γέγονεν αὐτῷ ἐργάτης, ἀλλ' ὁ Ἅγιος τοῦ Ἰσραὴλ κατέδειξεν.

Ἐγγίζει ἡ κρίσις ὑμῶν, λέγει ὁ Θεός· ἤγγισαν αἱ βουλαὶ ὑμῶν, λέγει ὁ βασιλεὺς Ἰακώβ.

Τὴν τῶν ἐθνῶν κλησιν ὡς ἔσται κατὰ καιροὺς εὖ μάλα διειρηκῶς, ὑποσχόμενός τε ποιήσειν τὴν ἔρημον εἰς ἔλη, καὶ τὴν διψῶσαν γῆν ἐν ὄδραγωγοῖς, κέδροις τε, καὶ πύξῳ καὶ τοῖς ἑτέροις φυτοῖς κατάκομον ἀποφῆναι, καὶ τὴν ἑαυτοῦ χεῖρα θαυμασθῆσεσθαι λέγων, ὡς τῶν οὕτω μεγάλων δημιουργῶν, προσδιαλέγεται πάλιν τοῖς τῶν εἰδώλων ποιηταῖς, καὶ τοῖς τὰ τοιάδε τεχνίταις, καὶ φησιν ἐγγὺς γενέσθαι τὴν κρίσιν αὐτῶν. Κρίσιν δὲ φησιν, ἡ τὴν ὀφειλομένην κόλασιν αὐτοῖς. ἧγουν τὴν αἰσχύνην, καὶ ἐντροπήν. Ὅσις γὰρ ψήψω Θεοῦ, καὶ δικαίῳ κρίματι κολασθεῖεν ἂν ὡς ἠπατηχότες τὴν ὑπ' οὐρανόν, καὶ βουλὰς οὐκ ἀληθεῖς εἰσκεκομικότες. Ἐδίδαξαν γὰρ τοὺς ἐπὶ τῆς

modorum, mater esse videatur. Hos fructus aliquando tulerunt gentes. Cæterum his, inquit, qui quondam sitiverunt, aperiam in montibus flumina: viros nempe sanctos, qui divino et superno ditati sunt sermone, et qui fluviatilium rivorum instar, sitientibus effundunt, et quasi scaturiunt, ut desertum quondam mutet faciem, et in eo paludes ac silvæ appareant, et terra sitiens in aquæductus vertatur. Aquæductus rursus esse possunt, qui variis temporibus, et in unaquaque regione ac civitate mystagogi sunt ac doctores Ecclesiarum: qui velut e fontibus atque fluvii sermonem Scripturæ divinitus inspiratæ, in mentem ac cor quasi in domicilium receperunt, eumque ad alios transferunt, et quasi aquæductus quidam, florentissimos hortos irrigant. Quomodo autem solitudo in paludes transferatur, et cujusmodi lignorum nutrix futura sit, docet inquit: «Ponam in terra carente aquis cedrum, et buxum, et myrtum, et cupressum, et populum.» Hæc vero omnia ligna sunt bene odorata, et quæ non putrescunt. Adest et sanctis quoque sua fragrantia, scilicet intelligibiliter, ex pura conversatione, et non admittunt corruptionem, quatenus soluti non sunt in hujus mundi cupiditates. Stant etiam firmi, radicante quasi Deo, et adamiculis sustentante. «Confirmat enim justos Dominus», sicuti scriptum est. Erunt autem, inquit, flumina, et fontes, et aquæductus, etiam in montibus et campis, et fere ubilibet. Verteturque solitudo in paludes, ut qui vocati sunt per fidem, etiam oculis suis videant, et sana cogitatione agnoscant, et ex factorum magnificentia **531** et repentina mutatione discant, hæc tam magna et celebrata non absolute per se aut fortuito perfici potuisse. Ostendit enim illa potius manus Domini, id est, potentia et facultas divina, nimirum Filii, per quem omnia, et in quo omnia facta sunt¹¹, etiam admirabiliter præstita a Patre. Non enim falso nuncupati dii, nec elementa mundi, neque qui putatur esse Deus hujus sæculi, effector horum existit, sed Israelis Sanctus illa exhibuit.

VERS. 21. *Appropinquat judicium vestrum, dicit Deus: appropinquarunt consilia vestra, dicit rex Jacob.*

Vocationem gentium quod suo tempore sit futura cum perpulchre ostenderit, pollicitus se versurum solitudinem in paludes, et sitientem terram in aquæductus, et cedris, et buxo, aliisque arboribus densam effecturum: ac dicens suam manum admirationi fore, utpote harum rerum adeo magnarum architectatricem: dialogo rursus cum idolorum effectoribus, et ejusmodi rerum artificibus disputat, atque appropinquare judicium ipsorum. Judicium dicit vel debitam ipsis punitionem, vel ruborem et pudorem. Sancto enim calculo Dei, et justo judicio puniri possunt, utpote qui orbem terrarum deceperint, et consilia non vera adduxerint.

¹⁰ Psal. xxxvi, 17. ¹¹ Hebr. ii, 10.

Docuerunt namque terræ habitatores dicere ligno : A « Pater meus es tu ; et lapidi : Tu genuisti me ⁹⁹. » Hinc ait eorum consilia appropinquasse, id est, ad finem pervenisse, excutiente errore et ignorantie tenebras dissipante Deo, Deo, inquam, non ex illis falso nuncupatis scilicet, sed Domino et Deo vere, et rege Jacob, id est, eorum qui sunt ex sanguine Israel. His verbis memoriam refricat signorum quæ edita sunt in liberatione Israelitarum, ex quibus optime cognoscitur divinæ ipsius auctoritatis et incomparabilis excellentiæ potentia.

Vers. 22-24. *Appropinquent, et annuntient vobis quæ contingent, vel priora quæ erant ; dicite, et adhibebimus mentem, et cognoscemus quæ ultima, et quæ ventura. Dicite nobis, annuntiate ventura in novissimo, et cognoscemus vos deos esse. Benefacite et malefacite, et mirabimur, et videbimus simul, unde sitis vos, et unde opus vestrum. De terra abominatorem elegit vos.*

Divinæ et ineffabilis gloriæ proprium ac peculiare est, omnia scire, nihil prorsus **532** ignorare, neque præteritorum, neque instantium, neque futurorum. Etenim per sapientissimam Moysen ea quæ ante fabricationem hujus mundi, et quæ principio erant, olarum reddidit terræ incolis, dicens : « In principio fecit Deus cælum et terram. Terra erat inaspectabilis et inordinata, et tenebræ supra abyssum ⁹⁹, » et universi mundi fabricam diligentissime persequitur. Quin et Dominus noster Jesus Christus, qui olim illa locutus est per Moysen, annuntiavit vobis quæ eventura sunt in novissimis, ut nimirum discipulus ejus ait : « Cæles novos et terram novam, et promissiones ejus expectamus ⁹⁹. » Licet quoque illum audire clare dicentem : « Num me celabitur quidquam ⁹⁹ ? — « Est enim vere vivus sermo Dei, et efficax, et acutior gladio ancipiti, et pertingens usque ad divisiones animæ et spiritus, et compagum et medullarum, nec est ulla res creata non manifesta in conspectu ipsius, sed omnia nuda et patefacta oculis ipsius ⁹⁹. » Quia vero Deus est, servat et beneficiis afficit, et omni voluptate spirituali explet, eos scilicet qui ipsum colunt ; malo afficit autem, et pœnam infert contemnentibus, et bene operari dedignantibus. Sed D nihil horum videre licet in his quæ ex lapidibus facta sunt. Quid enim movit materia inanima ? Aut quomodo benefacere alicui aut malefacere poterunt, cum sibi ipsis subvenire nequeant, sed accipiant ab aliis, et quod stent, et quod solum videantur ? Veniant itaque, inquit, qui putantur ab his esse dii, annuntient quæ contingent, dicant priora, et novissima, et ventura. Cognoscemus enim tum quod dii sitis. Verum, inquit, non potestis annuntiare. Ergo vel benefacite vel malefacite. Sin horum nihil poteritis præstare, post videbimus, id est, fa-

γῆς τῶ ξύλω λέγειν : « Πατήρ μου εἶ σύ, καὶ τῷ λίθῳ, Σὺ ἐγέννησάς με. » Ταῦτητοι καὶ ἐγγίσει φησὶ τὰς βουλὰς αὐτῶν, τοῦτ' ἔστιν, εἰς πέρας ἐλθεῖν, κατασειόντος τὴν πλάνην, καὶ τὴν ἐκ τῆς ἀμαθίας ἀγλὴν κατασκαδαννύτος Θεοῦ, καὶ οὐχ ἑνὸς τῶν παρ' αὐτῶν ὄντος, τῶν ψευδωνύμων δηλονότι φαιμέν, ἀλλὰ Κυρίου, καὶ Θεοῦ κατὰ ἀλήθειαν, καὶ τοῦ βασιλέως Ἰακώβ, τοῦτ' ἔστι, τῶν ἐξ αἵματος Ἰσραὴλ. Ἀποφέρει δὲ διὰ τούτων εἰς ἀνάμνησιν τῶν γεγονότων σημείων, ἐπὶ τῇ λυτρώσει τῶν ἐξ Ἰσραὴλ, δι' ὧν εὐ μάλα διαγινώσκειται τῆς ἐνοῦσης αὐτῷ θεοκρετοῦς ἐξουσίας, ἡ ἀσυγκρίτου ὑπεροχῆς ἡ δύναμις.

Ἐγγισάτωσαν, καὶ ἐπαγγελιάτωσαν ὑμῖν ἡ συμβήσεται, ἡ τὰ πρότερα τίνα ἦν· εἶπατε, καὶ ἐπιστήσομεν τὸν νοῦν, καὶ γνωσόμεθα, τί τὰ ἐσχάτα, καὶ τὰ ἐπερχόμενα. Εἶπατε ἡμῖν, ἀπαγγείλατε τὰ ἐπερχόμενα ἐκ' ἐσχάτου, καὶ γνωσόμεθα, ὅτι θεοὶ ἐστέ. Εὐ ποιήσεται, καὶ κακώσατε, καὶ θαυμασόμεθα, καὶ ὀφόμεθα ἅμα, ἔτι πόθεν ἐστὲ ὑμεῖς, καὶ πόθεν ἡ ἐργασία ὑμῶν· ἐκ τῆς βδέλυγμα ἐξελέξατο ὑμᾶς.

Τῆς θείας τε καὶ ἀπορρήτου δόξης ἰδιόν τε καὶ ἐξαιρετον τὸ πάντα μὲν εἰδέναι, ἀγνοεῖν δὲ παντελῶς οὐδὲν οὔτε τῶν προγεγονότων, οὔτε τῶν ἐνεστηκότων, ἡ τῶν ἐσομένων. Καὶ γοῦν δὴ [γρ. διὰ] μὲν τοῦ πανσόφου Μωσέως τὰ πρὸ τῆς συμπήξεως τοῦδε τοῦ κόσμου, καὶ τὰ ἐν ἀρχαῖς ἐναργῆ τοῖς ἐπὶ τῆς γῆς καθίστασι λέγων· « Ἐν ἀρχῇ ἐποίησεν ὁ Θεὸς τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν. Ἡ δὲ γῆ ἦν ἄορατος καὶ ἀκάτασκεύαστος, καὶ σκότος ἐπάνω τῆς ἀβύσσου· » καὶ τὴν παντός τοῦ κόσμου ποίησιν ἀκριθέστατα διεξέρχεται. Ἀλλὰ καὶ ὁ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστός, ὁ πάλαι λαλήσας ἐκεῖνα διὰ Μωσέως, ἀπήγειλεν ἡμῖν τὰ ἐν ἐσχάτοις· ὡς γὰρ ὁ αὐτοῦ φησι μαθητῆς· « Καὶ νῦν οὐρανοῦς, καὶ καινῆν γῆν, καὶ τὰ ἐπαγγέλματα αὐτοῦ προσδοκῶμεν. » Ἔστι δὲ ἀκοῦσαι λέγοντος ἐναργῶς· « Μὴ ἀπ' ἐμοῦ κρυβήσεται τί ; » — « Καὶ γὰρ ἐστὶν ἀληθῶς ζῶν ὁ λόγος τοῦ Θεοῦ, καὶ ἐναργῆς, καὶ τομώτερος μᾶλλον μαχαίρας διστόμου, καὶ δεικνύμενος ἄχρι μερισμοῦ ψυχῆς καὶ πνεύματος, ἀρμῶν τε καὶ μυελῶν, καὶ οὐκ ἔστι κτίσις ἀφανῆς ἐνώπιον αὐτοῦ, πάντα δὲ γυμνὰ, καὶ τετραχλισμένα τοῖς ὀφθαλμοῖς αὐτοῦ. » Ἐπειδὴ δὲ ἐστὶ Θεός, σώζει μὲν καὶ εὐεργετεῖ, καὶ ἀπάσας ἐμπύπλησι θυμηθίας, πνευματικῆς δηλονότι, τοὺς σεβομένους αὐτόν· κακοὶ δὲ καὶ ὑποφέρει ταῖς δίκαις τοῦς καταφρονεῖν εὐθότας, καὶ ἀγαθουργεῖν οὐκ ἀνεχομένους. Ἀλλὰ τῶν οὐδὲν ἐν γε τοῖς ἐκ λίθων πεποιημένοις κατῖδοι τις ἄν. Τί γὰρ οἶδεν ἀψυχὸς ὕλη ; Ἡ πῶς ἄν εὐ ποιησειάν τινα, ἡ καὶ κακῶσαι δύναιντο τὰ μήτε ἑαυτοῖς ἐπαμῦναι δυνάμενα, λαβόντα δὲ παρ' ἐτέρων καὶ τὸ ἐστάναι τε καὶ ὀρᾶσθαι μόνον ; Ἡκέτωσαν τοῖνον, φησὶν, οἱ νομισθέντες παρ' ὑμῖν εἶναι θεοί· ἀπαγγελιάτωσαν ἡ συμβήσεται, λεγέτωσαν τὰ πρότερα, καὶ τὰ ἐσχάτα, καὶ τὰ ἐπερχόμενα. Γνωσόμεθα γὰρ τότε, φησὶν, ὅτι θεοὶ ἐστέ. Ἄλλ' οὐ δύνασθε, φησὶν, ἀπαγγεῖλαι.

⁹⁹ Jer. II, 27. ⁹⁹ Gen. I, 1, 2. ⁹⁹ II Petr. III, 13. ⁹⁹ Eccl. XXXIX, 24. ⁹⁹ Hebr. IV, 12.

Οὐκοῦν κἀν εὖ ποιήσατε καὶ κακώσατε. Εἰ δὲ τούτων ἄ
 δύνασθε δρᾶν οὐδὲν, λοιπὸν ὑφόμεθα, τοῦτ' ἔστιν,
 εὐκολὸν ἰδεῖν, πόθεν ἐστὲ ὑμεῖς, καὶ πόθεν ἡ ἐργασία
 ὑμῶν· ἐστὲ γὰρ ἐκ γῆς βδέλυγμα πεποιημένον. Ἡ
 γὰρ ἐκ ξύλου φέρε εἰπεῖν τὸ εἰδῶλον γένοιτ' ἂν, ἢ
 λίθου λαμπροῦ καὶ ἐξελεγεμένου, ἤγουν ἐξ ἑτέρας
 ὕλης· ταῦτα δὲ πάντα ἐστὶν ἐκ γῆς. Δεῖ δὲ, οἶμαι,
 καταθαυμάσαι τοὺς τῶν εἰδώλων προσκυνητάς, εἰ
 μὴδὲ ἐκεῖνο ἐγνώκασιν παρ' αὐτῶν, τὸ, ὅποι· ποτὲ
 καταλήξει τὰ πράγματα αὐτοῖς. Οὐ γὰρ ἔγνωσαν, ἢ
 προειρηθῆσαν ὡς αὐτοὺς τεμένεσι κατεμπροσθήσονται,
 κείρονται δὲ καὶ εἰς γέλωτα κατὰ καιροῦς καὶ
 αὐτοὺς τοῖς κάλοι πεπλανημένοι.

Ἐγὼ δὲ ἤγειρα τὸν ἀπὸ βορρᾶ, καὶ τὸν ἀφ'
 ἡλίου ἀνατολῶν· κεκλήσονται τῷ ὀνόματι μου.

Ὁ μὲν γὰρ τῶν ἀκαθάρτων εἰδώλων ἐσμός, ἐπι-
 περ ἦσαν ἕτερον οὐδὲν, πλὴν οὗ μόνον ξύλα τε καὶ
 λίθοι, πεπλανήκασι τοὺς ἠπατημένους. Ἀπήγγειλαν
 δὲ αὐτοῖς παντελῶς οὐδὲν ἢ τῶν πρώτων ἢ τῶν
 ἐσχάτων, οὕτε μὴν εὖ πεποιθήκασι τινεas, ἤγουν κακῶ-
 σαι δεδύνηται. Ἐγὼ δὲ, φησὶν, ἐπεὶ περ ἀγαθός
 εἰμι Θεός, βεβούλημαι πάντας ἀνθρώπους σωθῆναι,
 καὶ εἰς ἐπίγνωσιν ἀληθείας ἔλθειν. Σέσωκα τὴν ὑπ'
 οὐρανόν, ἐν Ἰσραὶ τοῖς τεθνεῶσι κειμένους ἤγειρα
 πολλούς. Καὶ τίνες ἂν εἴεν οὗτοι διδάσκει λέγων·
 Τὸν ἀπὸ βορρᾶ, καὶ τὸν ἀφ' ἡλίου ἀνατολῶν, τοῦτ'
 ἔστι, τὸν λαὸν τὸν ἐξ ἔθνῶν. Ὡς γὰρ τοι πρὸς τὴν
 τῶν Ἰουδαίων χώραν νοτιωτάτην οὖσαν βορειότερα
 μάλλον ἢ τῶν ἔθνῶν, καὶ τὸν πρὸς ἀκτίνα λαχούσα
 τόπον. Οὐκοῦν ὁ ἀπὸ βορρᾶ, καὶ ἀφ' ἡλίου ἀνατολῶν, C
 εἴη ἂν ὁ ἐξ ἔθνῶν λαός, οἱ κέκληνται τῷ ὀνόματι τοῦ
 Χριστοῦ. Χριστιανοὶ γὰρ ὠνομάσμεθα, καὶ ἐσμέν.
 Κατεκτήσατο γὰρ αἷματι τῷ ἰδίῳ ἡμᾶς, καὶ ἠγορά-
 σμεθα τιμῆς, καὶ ἐσμέν οὐχ ἑαυτῶν. Εἰς γὰρ ὑπὲρ
 πάντων ἀπέθανεν, ἵνα οἱ ζῶντες μηκέτι ἑαυτοῖς
 ζῶσιν, ἀλλὰ τῷ ὑπὲρ αὐτῶν ἀποθανόντι καὶ ἔγερ-
 θέντι. Τοιγάρτοι φαμέν ὡς πρὸς γε τὸν ἑαυτῶν
 Σωτῆρα καὶ Λυτρωτὴν· Κύριε, ἐκτός σου ἄλλον οὐκ
 οἶδαμεν, τὸ ὄνομά σου ὀνομάζομεν. » Κεκλήμεθα
 τοῖνον τῷ ὀνόματι αὐτοῦ, καὶ τοῦτο ἦν ἄρα τὸ εἰρη-
 μένον διὰ τῆς τοῦ προσφῆτου φωνῆς· Τοῖς δὲ δου-
 λεύουσι μοι κληθήσεται ὄνομα καινόν, ὃ εὐλογηθήσε-
 ται ἐπὶ τῆς γῆς. Δοκεῖ δὲ, φησὶν, τὸν ἀφ' ἡλίου ἀνατολῶν
 Χριστὸν εἶναι λέγειν, διὰ τοι τὸ γεγράφα: περὶ
 αὐτοῦ· « Ἰδοὺ ἀνὴρ, Ἄνατολή ὄνομα αὐτοῦ. » Καὶ
 πάλιν, ὡς τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς περὶ αὐτοῦ λέγον-
 τος· « Τίς ἐξήγειρεν ἀπὸ ἀνατολῶν δικαιοσύνην; »
 « Ἐγένετο γὰρ ἡμῖν δικαιοσύνη Χριστός, ἁγιασμός τε
 καὶ ἀπαλύτρωσις προσέτι. »

Ἐρχέσθωσαν ἄρχοντες, καὶ ὡς πηλὸς κερα-
 μέως, καὶ ὡς κεραμεὺς καταπατῶν πηλόν, κατα-
 πατηθήσεσθε. Τίς γὰρ ἀναγγελεῖ τὰ ἐξ ἀρχῆς,
 ἵνα γινώμεν καὶ τὰ ἔμπροσθεν; Καὶ ἐροῦμεν, ὅτι
 ἀληθῆ ἔστιν. Οὐκ ἔστιν ὁ προλέγων, οὐδὲ ὁ
 ἀκούων τοὺς λόγους ὑμῶν.

Ἐμελλε γὰρ Θεοῦ κατανεύοντος, ἢ τῶν εἰδώλων
 πληθῆς καταπίμπρασθαι, καὶ τοῖς τῶν πιστευσάντων

cile est videre, unde vos sitis, et unde operatio
 vestra: estis enim e terra abominatio facta. Aut
 enim e ligno, exempli gratia, idolum fiat, sive ex
 insigni et selecto lapide, sive ex alia materia, hæc
 autem omnia e terra sunt. Miraudique sunt, credo,
 idolorum cultores, si aliud non cognoverint, quor-
 sum res ipsorum evasuræ sint. Neque enim norunt,
 nec prædixerunt, ipsos una cum templis incenden-
 dos, et risui temporibus succedentibus exponendos
 etiam his qui olim errarunt.

532 Vers. 25. Ego vero excitavi eum qui ab
 aquilone, et eum qui ab ortu solis: vocabimur no-
 mine meo.

Nam immundorum idolorum examina, quoniam
 præter sola ligna et lapides nihil erant, in errorem
 eos qui decepti fuerunt deduxerunt: nihilque illis
 omnino vel primum, vel novissimum annuntiaverunt,
 nec bonis affecerunt quemquam, nec malis afficere
 potuerunt. Ego autem, inquit, quippe qui bonus et
 Deus sum, volui omnes homines servari, et ad veri-
 tatis agnitionem venire⁹⁶. Servavi orbem terrarum,
 et qui perinde ac mortui jacebant, multos excitavi.
 Et qui tandem hi sunt? Docet, cum inquit: Eum
 qui est ab aquilone, et qui ab ortu solis, id est, po-
 pulum gentium. Nam si regionem Judæorum respi-
 cias, quæ maxime ad austrum vergit, magis est
 aquilonaris terra gentium, et quæ ad solis radium
 spectantem locum obtinet. Itaque qui ab aquilone
 est et ab ortu solis, poterit esse populus gentium,
 qui nomine Christi vocati sunt. Christiani enim
 nominamur et sumus⁹⁷. Acquisivit siquidem nos
 sanguine suo, et empti sumus pretio, neque sumus
 nostri juris. « Unus enim pro omnibus est mortuus,
 ut qui vivunt, non amplius sibi vivant, sed ei qui
 pro illis mortuus est, et excitatus⁹⁸. » Hinc dicimus
 velut Servatori nostro et Redemptori: Extra te
 alium non novimus, nomen tuum nominamus. No-
 mine itaque illius vocamur. Dictum quoque est hoc
 voce prophetica: Qui mihi serviunt, novum illis
 videtur nomen, quod prædicabitur supra terram.
 Videtur autem, eum qui ab ortu solis est, Christum
 dicere, eo quod scriptum sit de eo: « Ecce vir,
 Oriens nomen ei. » Et rursus, veluti Deo et Patre de
 eo dicente: « Quis excitavit ab Oriente justitiam⁹⁹ »
 « Factus enim est nobis justitia Christus, sanctifica-
 tio, et præterea redemptio⁹⁹. »

Vers. 26. Veniant principes, et ut lutum figuli,
 et ut figulus conculcans lutum, sic conculcabimini.
 Quis enim annuntiabit ea quæ a principio, ut cogno-
 scamus ea quæ ad faciem sunt? Et dicemus quod ve-
 rum sit. Nullus est qui prædicat, neque qui audiat
 sermones vestros.

Deo enim annuente, idolorum multitudo combu-
 renda erat, et credentium pedibus instar luti con-

⁹⁶ I Tim. II, 1. ⁹⁷ I Joan. III, 1. ⁹⁸ II Cor. V, 15. ⁹⁹ Isa. XLI, 2. ⁹⁹ I Cor. I, 50.

culcanda. **534** Calcata sunt enim quasi pulvis, et quasi lutum figuli, et quæ præterea nihil aliud essent. Erat enim e terra ortus eorum. Quod autem hæc omnia ad finem perducenda erant, suo tempore, sanctis militantibus, et divino nutui alacriter quasi que juveniliter subservientibus, declarat dicens : Veniant principes, id est, designentur populorum duces, qui credentes in me ab errore revocent, et contra inanimos deos armis instruant. Quis enim inter illos, inquit, annuntiat quæ sunt a principio, ut cognoscamus? vel priora, ut his quæ sunt dicta, ad exitum provecis, annuamus comprobemusque quod vera locuti fuerint? Sed, inquit, inter deos falso nuncupatos non est, vel inter immundos spiritus, qui prædicat : neque inter homines, qui vestros sermones audiat. Olim namque per regiones et urbes, in idolorum fanis, falsæ erant vaticinationes, et falsæ prædictiones dæmoniorum, tripodes et lebetes, et multitudo innumerabilis decipientium, multique Iverunt sciscitaturi ab ipsis oracula. Cum autem illuxisset nobis Dei Verbum, considerunt in adytis idola, conticuerunt dæmones qui seducunt, imo missi sunt in Orcum, et in Tartaro custodiuntur. Vocati sunt autem ad agnitionem veritatis, qui olim eorum sermones habuerunt in pretio. Quod docet, inquiens : « Neque est qui audiat sermones vestros. »

Vers. 27, 28. *Principatum Sioni dabo, et Jerusalem consolabor in via. Nam a gentibus ecce nemo, et a simulacris eorum non erat qui annuntiaret. Et si interrogavero eos, Unde estis? non respondebunt mihi. Sunt enim factores vestri, et frustra qui seducunt vos.*

Rursus pollicetur Servatoris ostensionem : per quem servatus est orbis terrarum, et vocata est ad agnitionem veritatis errantium multitudo. Ut enim haboremus præceptorem, qui sciret et posset ad salutis viam adducere, factus est homo unigenitum Dei Verbum. Et rex cum sit natura (in quantum et Deus, et ex Deo Patre intelligitur, omnibus dominante et creaturam pedibus subjiciente), rex in nos constitutus et electus dicitur. Scriptum enim est de illo : « Ecce rex justus regnabit, et principes cum iudicio imperitabunt ». Regnavit enim ac imperavit orbi terrarum Christus. Et **535** id manifestum nobis reddit, cum ait : « Data est mihi omnis potestas in cælo et in terra ». Eisi enim in universitatem rerum potestatem haberet ut Deus, propter carnis ministerium sibi data esse ait quæ ut Deus habuit. Cum ergo regnum obtinuerit, principes nobis præfecit sanctos apostolos, qui etiam imperarunt nobis cum juri io, id est, cum justitia. Dabo itaque Sioni, inquit, id est, Ecclesie, sive credentium multitudini, principatum servantem, id est, Christum. Consolabor etiam Jerusalem, quæ rursus est Ecclesie introitus. Consola-

ποσι πηλοῦ παρεβρίφθαι δίκην. Πεπάτηνται γὰρ, καὶ ὡς χυῖς, ἢ καὶ ὡς πηλὸς κεραμῆως, καὶ ἕτερον ὄντα παρὰ τοῦτον οὐδέν. Ἦν γὰρ ἐκ γῆς ἡ γέννησις αὐτοῖς. Ὅτι δὲ ἐμελλε ταῦτα σύμπαντα πρὸς πέρας ἀγεσθαι κατὰ καιροὺς στρατηγούντων ἁγίων, καὶ τοῖς τῷ Θεοῦ νεύμασιν ὑπηρετούντων νεανικῶς καταδεικνύσι λέγων τὸ, Ἐρχέσθωσαν ἄρχοντες, τοῦτ' ἔστιν, ἀναδεικνύσθωσαν οἱ τῶν λαῶν ἡγεμόνες, οἱ τοὺς εἰς ἐμὲ πιστεύοντας ἐπιθηγοντες τῇ πλάνῃ, ἐξοπλιζόντες τε κατὰ τῶν ἀψύχων θεῶν. Τίς γὰρ ἐν αὐτοῖς, φησὶν, ἀπαγγελεῖ τὰ ἐξ ἀρχῆς ἵνα γινώμεν, ἢ καὶ τὰ ἐμπροσθεν, ἵνα ἐκβεδηχῶτων τῶν εἰρημένων εἰς πέρας συννεύσωμεν ὅτι λελαλήκασιν ἀληθῆ; Ἄλλ' οὐκ ἦν, φησὶν, ἐν τοῖς ψευδωνύμοις θεοῖς, ἤγουν ἐν τοῖς ἀκαθάρτοις πνεύμασιν ὁ προλέγων. ἄλλ' οὐδὲ ἐν ἀνθρώποις ὁ ἀκούων τοὺς λόγους ὑμῶν. Πάλαι μὲν κατὰ τε χώρας καὶ πόλεις ἐν ταῖς τῶν εἰδώλων τεμένεσι ψευδομανταῖα τε ἴσαν, καὶ ψευδηγορίαῖαι δαιμονίων, τρίποδες δὲ καὶ λέθητες, καὶ πληθὺς ἀναριθμητος τῶν ἀπατᾶν εἰωθότων. ἐβάδιζον δὲ πολλοὶ χρησμοὺς ληψόμενοι παρ' αὐτῶν. Ἐπει δὲ ἐπέλαμψεν ἡμῖν ὁ τοῦ Θεοῦ Λόγος, πεπτώκασι μὲν τὰ ἐν σχολῆς εἰδῶλα, σεσιγήκασι δὲ καὶ οἱ πλανῶντες δαίμονες. μᾶλλον δὲ καὶ κατεπέμφθησαν εἰς ἔδου, καὶ τεταρτάρονται. Κέκληνται δὲ πρὸς ἐπίγνωσιν ἀληθείας οἱ πάλαι τοὺς παρ' αὐτῶν τιμῶντες λόγους, καὶ τοῦτο διδάσκει λέγων. « Οὐτε μὴν ὁ ἀκούων τοὺς λόγους ὑμῶν. »

Ἀρχὴν Σιών δώσω, καὶ Ἱερουσαλήμ παρακαλέσω εἰς ὁδόν. Ἀπὸ γὰρ τῶν ἐθνῶν Ἰδοὺ οὐθεῖς, καὶ ἀπὸ τῶν εἰδώλων αὐτῶν, οὐκ ἦν ὁ ἀναγγέλλων. καὶ ἐὰν ἐρωτήσω αὐτοῦς, Πόθεν ἐστὶ; οὐ μὴ ἀποκριθῶσι μοι. εἰσι γὰρ οἱ ποιῶντες ἡμᾶς, καὶ μάτην οἱ πλανῶντες ὑμᾶς.

Ἵπισχνεῖται πάλιν τὴν τοῦ Σωτῆρος ἀνάδειξιν, δι' οὗ σέσωσται μὲν ἡ ὑπ' οὐρανὸν, κέκληται δὲ πρὸς ἐπίγνωσιν ἀληθείας ἡ τῶν πλανωμένων πληθὺς. Ἴνα γὰρ ἔχωμεν τὸν καθηγητὴν, τὸν ἀποκομιζέειν εἰδῶτα καὶ δυνάμενον εἰς τὴν τῆς σωτηρίας ὁδόν, γέγονεν ἄνθρωπος ὁ μονογενὴς τοῦ Θεοῦ Λόγος, καὶ βασιλεὺς ὦν φύσει. καθὸ καὶ Θεὸς καὶ ἐκ Θεοῦ νοῖται Πατὴρ, τοῦ δὴ πάντων κρατοῦντος, καὶ ὑπὸ πόδας κειμένην ἔχοντος τὴν κτίσιν. χειροτονησθαι λέγεται βασιλεὺς ἐφ' ἡμᾶς. Γέγραπται γὰρ περὶ αὐτοῦ. « Ἰδοὺ δὴ βασιλεὺς δίκαιος βασιλεύσει, καὶ ἄρχοντες μετὰ κρίσεως ἄρξουσιν. » Βεβασιλευκε γὰρ τῆς ὑπ' οὐρανὸν ὁ Χριστὸς, καὶ τοῦτο ἡμῖν ἐναργῆς καθίστησι λέγων. « Ἐδόθη μοι ἐξουσία πᾶσα ἐν οὐρανῷ καὶ ἐπὶ γῆς. » Καίτοι γὰρ τῶν ὄλων κατεξουσιάζων ὡς Θεός, διὰ τὴν μετὰ σαρκὸς οἰκονομίαν ἐκυτῶ δεδῶσθαι φησὶν, ἔπερ εἶχεν ὡς Θεός. Βασιλεύσας τοίνυν, ἄρχοντας ἐφ' ἡμᾶς χειροτόνηκε τοὺς ἁγίους ἀποστόλους, οἱ καὶ ἤρξαν ἡμῶν μετὰ κρίσεως, τοῦτ' ἔστι, μετὰ δικαιοσύνης. Δώσω τοίνυν, φησὶ, τῇ Σιών, τοῦτ' ἔστι, τῇ Ἐκκλησίᾳ, ἥτοι τῇ τῶν πιστευόντων πληθῆ, τὴν σῴζουσαν ἀρχὴν, τοῦτ' ἔστι Χριστόν. Παρακαλέσω δὲ καὶ τὴν Ἱερουσαλήμ, ἡ ἔστι πάλιν τῆς Ἐκκλη-

•• Isa. xxxii, 1. •• Matth. xxviii, 18.

σίας εἰσοδος. Παρακεκλήμεθα γὰρ δυναμούμενοι διὰ Χριστοῦ, καὶ τὴν εἰς ζωὴν ἀποφέρουσαν τὴν ἀμήρτων δεδιδάγμεθα τριβὸν. Ἀπὸ γὰρ τῶν ἐθνῶν, φησὶν, ἰδοὺ οὐδεὶς, καὶ ἀπὸ τῶν εἰδώλων αὐτῶν οὐκ ἦν ὁ ἀπαγγέλλων. Πλεῖστοι μὲν γὰρ ὄσοι γεγονάσαι παρ' Ἑλλήσι σοφοί, καὶ λογάδες· ἀλλ' οὐδεὶς ἦν ἐν αὐτοῖς ὁ διδάξαι δυνάμενος τὴν εἰς εὐσέθειαν ὁδόν. Εἰδώλων δὲ πλήρεις οἱ παρ' αὐτοῖς ὄντες ἦσαν νέοι, ἀλλ' οὐδὲ ἐν τοῖς εἰδώλοις, ἤγουν ἐν τοῖς ψευδωνύμοις θεοῖς ἦν ὁ τὴν τοῦ συμφέροντος θήραν ἀγγεῖλαι δυνάμενος, ἤγουν εἰς ὁδὸν ἀπευθύναι δικαιοσύνης. Μᾶλλον δὲ τι τοῦτο φημι· Οὐδ' ἀνεῖ ἐρωτηθεῖεν, φησὶ, Πόθεν ἐστέ; δύνανται· ἀν ἀποκρίνασθαι. Οἱ δὲ ἑαυτοὺς οὐκ εἰδότες, ὕλη γὰρ εἰσι κωφὰ καὶ ἀναίσθητος, πῶς ἂν ἐτέροις γένοιτο καθηγηταί; ἢ πῶς ἂν τισὶ καταδείξειαν ὅλας τὸ τελοῦν εἰς θησιν; Εἰσὶ γὰρ, εἰσὶν ὅμας μὲν ποιῶντες τοὺς ψευδωνύμους πλάττοντες Θεοὺς, ὅμας δὲ πάλιν πλανῶντες τοὺς προσκυνοῦντάς γε αὐτούς.

Ἰακώβ ὁ παῖς μου, ἀντιλήψομαι αὐτοῦ· Ἰσραὴλ ὁ ἐκλεκτός μου, προσεδέξατο αὐτὸν ἡ ψυχὴ μου. Ἔδωκα τὸ πνεῦμά μου ἐπ' αὐτόν. Κρίσιν τοῖς ἐθνεσιν ἐξολοσε. Οὐ κεκράξεται, οὐδὲ ἀνήσει, οὐδὲ ἀκουσθήσεται ἐξω ἡ φωνὴ αὐτοῦ. Κάλαιμον συνταθλασμένον οὐ συντριψέι, καὶ λίνον τυφόμενον οὐ σβέσει, ἀλλ' εἰς ἀλήθειαν ἐξολοσε κρίσιν. Ἀναλάμψει, καὶ οὐ θραυσθήσεται, ἕως ἂν θῆ ἐπὶ γῆς κρίσιν· καὶ ἐπὶ τῷ ὄνοματι αὐτοῦ ἐθνη καὶ λαοὶ ἐλπιούσιν.

Προσηγγεῖται, λέγων, Ἀρχὴν Σιών δώσω, καὶ ποῖα τις αὐτῇ διαδείκνυσαι σαφῶς. Κεχειροτόνηται γὰρ ἐπὶ τὴν νοσην Σιών, τοῦτ' ἐστίν, ἐπὶ τὴν Ἐκκλησίαν ἄρχων καὶ καθηγητῆς, οὐκ εἰς ἀρχὴν τοῦ πράγματος ἀναβαίνων τότε, ὅτε καὶ εἰς τοῦτο παρενεχθῆναι λέγεται. Ἦν γὰρ καὶ ἔστιν ἀεὶ βασιλεὺς, καὶ τῶν ὄλων Κύριος ὁ ἐκ Παρθένου Λόγος. Ἐπειδὴ δὲ γέγονεν ἄνθρωπος, ἴδιον ποιεῖται τὸ τῆς ἀνθρωπότητος μέτρον. Οὕτω γὰρ ἦν ἀληθῶς, καὶ ἀνευδοιάτως πιστεύεσθαι πρὸς ἡμῶν, ὅτι γέγονε καθ' ἡμᾶς. Οὐκοῦν κἂν εἰ λέγοιτο λαβεῖν τὸ κατὰ πάντων κράτος, τῆς μετὰ σαρκὸς οἰκονομίας ἔσται τὸ λαβεῖν, οὐ τῆς ὑπεροχῆς αὐτοῦ, καθ' ἣν νοεῖται τῶν ὄλων Δεσπότης. Ἰακώβ δὲ αὐτὸν ἀποκαλεῖ καὶ Ἰσραὴλ, ὡς ἐξ αἵματος γεγονότα τὸ κατὰ σάρκα τὸν ἐξ Ἰακώβ, ὃς μετωνομάσθη καὶ Ἰσραὴλ. Φησὶ δὲ, ὅτι Ἀντιλήψομαι, καὶ ἀπόλεκτον ὀνομάζει. Συνειργάζετο γὰρ ὁ Πατὴρ τῷ Υἱῷ, καὶ ὡς δυνάμει τῆς ἰδίας ἀπετέλει τὰς μεγαλουργίας. Ἔστι δὲ καὶ ἀπόλεκτος ἀληθῶς, ὅτι καὶ ὠραῖος κάλλει παρὰ τοὺς υἱοὺς τῶν ἀνθρώπων, καὶ παραδεκτὸς ὡς ἡγαπημένος· ἠὲ δόκησε γὰρ ὁ Θεὸς καὶ Πατὴρ ἐν αὐτῷ. Ἐφη γοῦν· « Οὐτός ἐστιν ὁ Υἱός μου ὁ ἀγαπητός, ἐν ᾧ ἠδόκησα. » Ὅτι δὲ κέχρισται κατὰ τὸ ἀνθρώπινον, καὶ μετεσχηκέναι λέγεται τοῦ ἁγίου Πνεύματος, καίτοι τὸ Πνεῦμα διδοὺς αὐτός, καὶ ἀγιάζων τὴν κτίσιν, σαφηνεῖ λέγων· Ἔδωκα τὸ Πνεῦμά μου ἐπ' αὐτόν. Βαπτισθέντι γὰρ αὐτῷ τὸ Πνεῦμα, φησὶν, ἐπεφύληκεν ἐξ οὐρανῶν ἐν εἰδῶσι περιστερᾶς καὶ

tionem namque perfusi sumus, corroborati per Christum, et edocti sumus semitam quæ ad vitam æternam deducit. A gentibus enim, inquit, ecce nemo, et ab idolis eorum non erat qui annuntiaret. Plurimi enim apud Græcos et sapientes et eloquentes fuerunt : sed inter eos, qui docere posset viam pietatis, nemo erat. Idolorum apud eos complura erant delubra, sed non erat inter idola, vel inter falso nuncupatos deos, qui utilitatis quasi indaginem annuntiare potuit, vel ad justitiæ viam dirigere. Imo hoc dico, nec si interrogentur, inquit, Unde estis? poterunt respondere. Qui vero sese non norunt, materia enim sunt muta et sensibus carens, quomodo duces aliorum esse possunt? vel quomodo ulli ostendant quod illis cedat in commodum? Sunt enim, sunt qui faciunt vos, falso nuncupatos deos formantes. Vos rursus decipiunt, qui eos adoratis.

CAP. XLII. VERS. 1-4. *Jacob puer meus, suscipiam eum; Israel electus meus, assumpsit eum manus mea. Dedi spiritum meum super eum. Judicium gentibus profert. Non clamabit, neque remittet, neque audietur foris vox ejus. Calamum confractum non conteret, et linum fumans non exstinguet, sed in veritate profertur judicium. Splendebit, et non conteretur, donec ponat in terra judicium. Et in nomine ejus gentes sperabunt.*

Promisit ante, dicens, Principatum Sioni dabo, et qui tandem ille sit, manifesto demonstrat. Præfectus est enim intelligibili Sioni, id est, Ecclesiæ princeps et gubernator, non tum ascendens ad principatum, cum 536 ad hoc adductus dicitur. Erat enim et est semper rex, et universorum Dominus, ex Virgine Verbum. Postquam autem homo factus est, propriam adsciscit humanitatis mensuram. Sic enim credere vere et indubie possumus, eum ad similitudinem nostram factum esse. Quare ubi dicitur accepisse in omnia imperium, hoc erit dispensationis in carne accipere, non divinæ præstantiæ, ex qua universorum Dominus esse intelligitur. Jacobum autem et Israel eum vocitat, quasi natum ex sanguine Jacob secundum carnem, qui cognominatus est quoque Israel. Dicit porro : Suscipiam, et electum nominat. Cooperabatur enim Pater Filio, et velut potentiæ suæ faciebat mirabilia. Est etiam electus vere, quia speciosus est decore præ filiis hominum, et acceptus, ut qui dilectus est, in quo scilicet Deus et Pater acquievit. Dixit ergo : « Hic est Filius meus dilectus, in quo mihi complacui. » Quod autem unctus sit more humano, et particeps fuisse dicatur sancti Spiritus, etiamsi ipse Spiritum det, et sanctificet creaturam, declarabit, cum ait : Dedi Spiritum meum super eum. Baptizato enim ei supervenit, inquit, Spiritus cælitus, specie columbæ, et mansit super eum. Quod si tempore quo baptizatus est, recipit Spiritum, pro mensura humanitatis,

¹ Matth. iii, 17.

possit et hoc esse inter cætera. Non enim quatenus Deus est, sanctificatus est, cum Spiritum accepit: ipse enim, ut dixi, est qui sanctificat: sed quatenus apparuit homo, ratione dispensationis. Unctus est igitur, ut et iudicium proferat gentibus. Iudicium his verbis iustum vocat iudicium. Iustificavit enim illas, Satana condemnato qui occupaverat tyrannidem. Quod ipse nos docuit, inquit: « Nunc iudicium est mundi huius. Nunc princeps mundi huius eicietur foras. Et ego si exaltatus fuero de terra, omnia traham ad meipsum². » Damnavit enim capitis eum, ut dixi, qui orbem terrarum occupavit, et illeptos servavit sancto iudicio. Sed nec clamabit, inquit, nec remittet, neque audietur foris vox ejus. Peregrinatus est enim universorum Servator et Dominus in submissione multa et humilitate, et quasi sine strepitu, et injuria afficiens neminem, sed in silentio et quiete, ut concontractum calamum non contriverit, et linum fumigans non exstinxerit, id est, ne in abjectissimos et in perpetiundo damno simidiasimos **537** pedem immiserit. Quid ergo faciet, et quid administrabit gentibus? In veritate proferet iudicium. Iudicium hic videtur legem dicere. Scriptum est enim de Israelis et omnium dominatore Deo: Illic dedit ei iudicium, et rursus, Iudicium et justitiam in Jacob tu fecisti. Iudicium igitur sive legem in umbris et in typis vere proferet, per oracula evangelica, quibus viam conversationis sibi acceptæ indicavit, et cultum legis in littera in veritatem transtulit. Judæi vero miseri debacchati sunt in eum, et morte carnis affligere ausi sunt. Verum resplenduit ut lux, et non concontractus est, id est, eum interitus non devicit. nec insolentia eorum qui insidias struxerunt eum superavit. Soluta enim est mors, et revixit divine, et calcavit hostes, et passio ejus toti terrarum orbi facta est salutis occasio. Non conteretur itaque donec ponat in terra iudicium. Neque vero existimes eum tempus aliquod præfinire quo vulnerandus sit, postquam scilicet posuerit in terra iudicium: sed illud potius dicit, Superior erit adversariis, et adeo vincet, ut etiam per universam terram positurus sit iudicium. Prædicatum est enim Evangelium per omnem terram, et quasi fixit sua vaticinia. Scriptum est enim: « Justitia tua in sæculum, et lex tua veritas³. » Speraverunt, inquit, gentes in nomine ejus. Agnito enim quod Deus vere sit, et quamvis in carne apparuerit, enim spem facient, sicuti inquit Psaltes: « In nomine ejus exsultabunt tota die. » Vocati sumus enim Christiani, et in eo omnem spem habemus⁴.

ὅτι « Δικαιοσύνη εἰς τὸν αἰῶνα, καὶ ὁ νόμος σου ἀλήθεια. » Ἠλπισέ γε μὴν τὰ ἔθνη, φησὶν, ἐπὶ τῷ ὀνόματι αὐτοῦ. Ἐπεγνωκότα γὰρ ὅτι Θεὸς κατὰ ἀλήθειαν ἐστὶν, καὶ εἰ πέφηνε σαρκὶ, αὐτὸν ἐλπὶδα ποιήσονται, καὶ καθὰ φησὶν ὁ Ψάλλον· « Ἐν τῷ ὀνόματι αὐτοῦ ἀγαλλιάσονται ὅλην τὴν ἡμέραν. » Κεκήμηθα γὰρ Χριστιανολ, καὶ ἐπ' αὐτῷ πάσαν ἔχομεν ἐλπίδα.

VERS. 5-7. Sic dicit Dominus Deus, qui fecit caelum et fixit illud, qui firmavit terram et quae in ea sunt, et qui dedit spirationem populo qui in ea est, et spiritum calcantibus eam: Ego Dominus Deus vocavi te

ἔμεινεν ἐπ' αὐτόν. Εἰ δὲ ἐν καιρῷ τοῦ βαπτισθῆναι δέχεται τὸ Πνεῦμα τῷ τῆς ἀνθρωπότητος μέτρῳ, εἴη ἂν μετὰ τῶν ἄλλων, καὶ τοῦτο. Οὐ γάρ τοι καθ' ὅ Θεός ἐστιν, ἠγιάζετο τὸ Πνεῦμα λαβῶν· αὐτὸς γὰρ, ὡς ἔφην, ὁ ἀγιάζων ἐστίν· ἀλλὰ καθὼ πέφηνεν ἀνθρώπος οἰκονομικῶς. Κέχρισται τοίνυν, ὥστε κρίσιν τοῖς ἔθνεσιν ἐξοῖσαι. Κρίσιν δὲ τὴν δικαιοκρασίαν ἐν τούτοις φησὶ. Δεδικαίωκε γὰρ αὐτὰ κατακρίνας τὸν πλεονεκτῆσαντα Σατανᾶν. Καὶ τοῦτο ἡμᾶς αὐτοὺς ἐβίβαξεν, εἰπὼν· « Νῦν κρίσις ἐστὶ τοῦ κόσμου τούτου. Νῦν ὁ ἄρχων τοῦ κόσμου τούτου ἐκβλήθησεται ἔξω. Καὶ γὰρ ἐὰν ὑψωθῶ ἐκ γῆς, πάντα ἑλκύσω πρὸς ἑμαυτόν. » Κατεψηφίσαστο μὲν γὰρ τὸν ἐλεθρον τοῦ πλεονεκτῆσαντος, ὡς ἔφην, τὴν ὑπ' οὐρανὸν, ὅτι γὰρ δὲ κρίματι σέσωκε τοὺς ἠπατημένους. Ἄλλ' οὐ κεκράτῃσεται, φησὶν, οὐδὲ ἀνήσει, οὐδὲ ἀκουσθήσεται ἔξω ἢ φωνῆ αὐτοῦ. Ἐπεβίβησε γὰρ ὁ τῶν ὄλων Σωτὴρ καὶ Κύριος ἐν ὑφέσει πολλῇ καὶ ἀφιλοκομπίᾳ, καὶ οἷον ἀψοφητὶ, καὶ ἀδικῶν οὐδένα· ἀλλ' ἐν σιγῇ τε, καὶ ἡρεμίᾳ, ὥστε καὶ συντεθλασμένον μὴ συντρίψαι κάλαμον, μήτε μὴν λίθον τυφόμενον σβέσειν, τοῦτ' ἐστὶ, μήτε τοῖς ἀγαν εὐτελεστάτοις καὶ εὐτολμάτατα λίαν ὑπομένειν εἰσθῶσι τὸ βλάβος ἐπαφείναι: πόδα. Τί οὖν ἐργάσεται, καὶ τί κατορθώσεται τοῖς ἔθνεσιν; Εἰς ἀλήθειαν ἐξοῖσαι κρίσιν. Ἐν τούτοις ἔοικε τὸν νόμον ἀποκαλεῖν. Γέγραπται γὰρ περὶ τοῦ Ἰσραὴλ, καὶ τοῦ πάντων κρατούντος Θεοῦ, ὅτι ἐκεῖ ἔδωκεν αὐτῷ δικαιώματα καὶ κρίσιν· καὶ πάλιν, Κρίσιν καὶ δικαιοσύνην ἐν Ἰακώβ σὺ ἐποίησας. Τὴν κρίσιν τοίνυν ἤτοι τὸν νόμον τὸν ἐν σκιαῖς ὄντα καὶ τύπος, εἰς ἀλήθειαν ἐξοῖσαι τῶν εὐαγγελικῶν θεσπισμάτων, δι' ὧν τῆς ἀρεσκούσης αὐτῷ πολιτείας ἀνέδειξε τὴν ὁδὸν, καὶ τὴν ἐν γράμματι κατὰ νόμον λατρείαν μετέστησεν εἰς ἀλήθειαν. Καὶ πεκαρηνήκασι μὲν εἰς αὐτὸν οἱ τάλανος Ἰουδαῖοι θανάτῳ τῷ τῆς σαρκὸς λυπησάσι τολμήσαντες. Πλὴν ἀνέλαμψεν ὡς φῶς, καὶ οὐ συνεθραύσθη, τοῦτ' ἐστὶν, οὐ νενίκηται τῇ φθορᾷ, οὐ κεκράτηκεν ἡ τῶν ἐπιβουλεύόντων ἀπνοῖα. Αἰέλουται γὰρ ὁ θάνατος, καὶ ἀνεβίω θεοπεπίως, καὶ πεπάτηκεν ἔχθρους, καὶ γέγονε τοῖς κατὰ πᾶσαν τὴν ὑπ' οὐρανὸν σωτηρίας ἀφορμὴ τὸ παθεῖν αὐτόν. Οὐ θραυσθήσεται τοίνυν, ἕως ἂν θῆ ἐπὶ τῆς γῆς κρίσιν. Καὶ μὴ ὑπολάβῃς ὅτι καιρὸν ὀρίζει τινὰ καθ' ὃν θραυσθήσεται, τοῦτ' ἐστὶ, μετὰ τὸ θεῖναι τοῖς ἐπὶ τῆς γῆς τὴν κρίσιν· ἀλλ' ἐκαίνο μάλλον φησὶ. Περιγενήσεται τῶν ἀθεσθηκότων, καὶ κρατήσεται τοσούτον, ὥστε καὶ ἐν πάσῃ τῇ γῇ θεῖναι τὴν κρίσιν. Κεκήρυκται γὰρ τὸ εὐαγγέλιον ἐν πάσῃ τῇ γῇ, καὶ οἷον πέπηγε τὰ αὐτοῦ θεσπίσματα. Γέγραπται γὰρ,

Ὁὕτως λέγει Κύριος ὁ ποιήσας τὸν οὐρανὸν, καὶ πῆξας αὐτόν, ὁ στερεώσας τὴν γῆν, καὶ τὰ ἐν αὐτῇ, καὶ διδοὺς προῆν τῷ λαῷ τῷ ἐπ' αὐτῆς, καὶ πνεῦμα τοῖς πατοῦσιν αὐτήν· Ἐγὼ Κύ-

² Joan. xii, 31, 32. ³ Psal. cxviii, 142. ⁴ Psal. lxxxviii, 17.

μιος ὁ Θεὸς ἐκάλεσά σε ἐν δικαιοσύνῃ, καὶ κρατήσω τῆς χειρὸς σου, καὶ ἐνισχύσω σε. Καὶ ἔδωκά σε εἰς διαθήκην γένους, εἰς φῶς ἐθνῶν, ἀνοῖξαι ὀφθαλμοὺς τυφλῶν, ἐξαγαγεῖν ἐκ δεσμῶν δεδεμένους, καὶ ἐξ οἴκου φυλακῆς καθημένους ἐν σκότει βαθεῖ.

Ψευδοπροφήται, καὶ ψευδομάντις κλείστοι μὲν ὄσοι γεγόνασι κατὰ καιροὺς ἐν τῷ Ἰσραήλ. Συμβέθηκα δὲ ταύτης ἕνεκα τῆς αἰτίας ἀπιστεῖσθαι καὶ αὐτοὺς τοὺς ἀπεσταλμένους παρὰ Θεοῦ, καὶ προφήτας ἀληθῶς, καὶ ἐν Πνεύματι ἁγίῳ λαλεῖν εὐθότας. Καὶ τό γε παράδοξον, ὅτι καὶ αὐτοὺς ἐλοιδορήθη Χριστὸς, ὡς οὕτε ἀπεσταλμένος παρὰ Θεοῦ, οὕτε μὴ ἀληθῶς ἁγίος τε ὑπάρχων, καὶ ἐν ὑπεροχῇ θεότητος ἀποτελῶν τὰ παράδοξα. Καὶ γοῦν οἱ τῶν Ἰουδαίων καθηγηταί, καίτοι τερατοουργοῦντα βλέποντες, ποτὲ μὲν ἐφασκον αὐτὸν ἐν Βεελζεβούλ ἄρχοντι τῶν δαιμονίων ἐκβάλλειν τὰ δαιμόνια· ποτὲ δὲ πάλιν ἀλλήλοις προσελάλουν· Ἐὶ ἦν οὗτος παρὰ Θεοῦ ἄνθρωπος, οὐκ ἂν ἔλυε τὸ Σάββατον. Καὶ πρὸς γε ταῦτα, Χριστὸς ἐπιεργάτο κλειστάκις ἀπολογεῖσθαι καὶ πληροφορεῖν ὅτι μὴ κατ' ἐκείνους ἔστι τοὺς ἐν ψιλῇ καὶ μόνῃ γεγονότας δοκῆσαι τοῦ ἀπεσταλθαι παρὰ Θεοῦ. Ἐφη γοῦν· Ὁ κλέπτῃς οὐκ ἔρχεται, εἰ μὴ ἵνα κλέψῃ, καὶ ὀύσῃ, καὶ ἀπολέσῃ. Ἐγὼ ἦλθον ἵνα ζωὴν ἔχωσι. Καὶ πάλιν· Ἐγὼ ἦλθον ἐν τῷ ὀνόματι τοῦ Πατρὸς μου. Ἴνα τοῖνον καὶ αὐτὸν ἔχη μαρτυροῦντα τὸν ἐν τοῖς οὐρανοῖς Πατέρα, καὶ διὰ προφητῶν ἁγίων χρησίμως τε καὶ ἀναγκαίως ἔφησεν, ὅτι Ἐγὼ Κύριος ὁ Θεὸς ὁ διαπῆξας τὸν οὐρανὸν, ὁ τὴν γῆν ἔδραιοτάτην καὶ ἀκλόνητον ἀποφήνας. ὁ ζῶν καὶ ζωοποιός, καὶ πνοὴν ἅπασι διδούς. Ἐγὼ ὁ τῶν ὄλων Θεὸς καὶ Κύριος· ἐκάλεσά σε ἐν δικαιοσύνῃ. Οὐ γὰρ αὐτόμολος, φησὶ, κατ' ἐκείνους γέγονε τοὺς ψευδοπροφήτας, τοὺς ἐπὶ καρδίᾳ αὐτῶν λαλοῦντας, καὶ οὐκ ἀπὸ στόματος Κυρίου· ἀλλ' ἐγὼ σε κέκληκα, τοῦτ' ἔστι, κατ' εὐδοκίαν ἐμὴν ἐν δικαιοσύνῃ παρήγαγον. Κρατήσω τῆς χειρὸς σου, καὶ ἐνισχύσω σε· ἀντὶ τοῦ, Συνεργάσομαί σοι, καὶ ἀποφανῶ πάντα ἰσχύοντα. Καὶ οὕτι πού φημεν ὡς ἀσθενῆ καὶ ἀναλκῆ οἶδεν ὄντα τὸν ὕἱον ὁ Πατὴρ, οὕτε μὴ ἐπικουρίας ἐνδεῆ. Αὐτοὺς γὰρ ἔστιν ὁ τῶν δυνάμεων Κύριος, καὶ ἡ τοῦ Πατρὸς ἀνίκητος δεξιὰ, δι' ἧς τὰ πάντα παρήχθη πρὸς ὑπαρξίν. Ποιεῖται δὲ πάλιν τοὺς λόγους, ὡς πρὸς ἕνα τῶν καθ' ἡμᾶς, καθ' ὃ πέφηνεν ἄνθρωπος, καὶ δοκεῖ πως διὰ τὸ ἀνθρώπινον δυναμοῦσθαι παρὰ τοῦ Πατρὸς. Οὕτω γὰρ αὐτὸν καὶ ἀναστῆσαι λέγεται, δοῦναί τε ὄξεν αὐτῷ, καὶ ἀποφῆναι κρείττονα τῆς τῶν φονευόντων ἐπιβουλῆς. Εἰ γὰρ τεταπεινώκεν ἑαυτὸν, καὶ καθῆκεν ἐκὼν εἰς κένωσιν, δεῖ δὴ πάντως καὶ τὸ τῆς κενώσεως ὀρᾶσθαι μέτρον, καὶ δι' αὐτῶν τῶν πραγμάτων νοεῖσθαι τὸ ταπεινόν. Ὅρα δὲ ὡς περὶ ἀνθρώπου λέγων τὸ, Κρατήσω τῆς χειρὸς σου, καὶ ἐνισχύσω σε, εὐθὺς διαδεικνύσει Θεὸν ὄντα φύσει καὶ ὕἱον ἀληθῶς, καὶ φῶς ἐκ φωτός. Δέδωκα γὰρ σε, φησὶν, εἰς διαθήκην γένους, εἰς φῶς ἐθνῶν, ἀνοῖξαι ὀφθαλμοὺς τυφλῶν. Ἀφίκετο γὰρ ὁ μονογενὴς τοῦ

A in justitia, et apprehendam manum tuam, et corroborabo te. Et dedi te in fœdus generi meo, in lucem gentium, ut aperires oculos cæcorum, ut educeres e vinculis vinctos, et e domo custodiæ sedentes in tenebris.

Pseudoprophetæ et falsi vates complices erant in Israel diversis temporibus. 538 Hanc ob rem accidit, ut non crederentur hi, qui a Deo missi sunt, et qui vere prophetæ erant, quique in Spiritu sancto loquebantur. Et, quod incredibile est, ipse Christus dicitur exagitatus est, quasi non missus a Deo, quasi non esset vere sanctus, quasi illa mirabilia facinora, divinitatis prærogativa non perfecisset. Nimirum Judæorum principes, etsi prodigia viderent, tamen nunc illum in Beelzebul principe dæmoniorum ejicere dæmonia jactabant, nunc rursus inter se loquebantur: Si esset hic homo a Deo, non solvisset Sabbatum. Contra hæc sæpenumero conatus est se defendere Christus, et probare se non esse, quales illi fuerunt, qui solummodo a Deo missi sola opinione videbantur. Dixit itaque: « Fur non venit, nisi ut furetur, et mactet, et perdat. Ego veni ut vitam habeant ». Et iterum: « Ego veni in nomine Patris mei ». Ut igitur haberet cœlestem ipsum Patrem sibi testem, etiam per sanctos prophetas utiliter et necessario dixit: Ego Dominus Deus, qui fixi cœlum, qui terram stabilissimam et inconcussam feci, qui vivo, et vivifico, et spirationem do omnibus. C Ego universorum Dominus ac Deus vocavi te in justitia. Non enim, inquit, sponte sua accessit, quem admodum illi pseudoprophetæ, qui ex corde suo loquuntur, et non de ore Domini: sed ego te vocavi, id est, Ex mera benevolentia, et beneplacito meo, in justitia adduxi. Apprehendam manum tuam, et corroborabo te, pro, Adjutor ero tibi, et te reddam omnipotentem. Nec dicimus hæc, quasi Pater Filium infirmum et imbecillum esse noverit, et auxilio destitutum. Is est enim Dominus exercituum, et invicta Patris dextera: qua omnia in ortum producta sunt. Sed verba facit iterum, quasi ad aliquem nostræ conditionis, in quantum homo apparuit, et videtur quodammodo propter humanitatem a Patre roborari. Sic enim illum suscitasse dicitur, et gloriam ei tribuisse, et occisorum insidiis fortiore reddidisse. Si enim humiliaverit seipsum, et ad hanc exinanitionem volens se dimiserit: oportet plane et exinanitionis modum ac mensuram apparere, et ex ipsis factis humilitatem intelligi. Vide autem quomodo istuc quasi de homine dicat: Apprehendam manum tuam et corroborabo te: et mox illum ostendit Deum esse natura, et 539 Filium vere, et lumen de lumine. Dedi enim te, inquit, in fœdus generis, in lucem gentium, ut aperires oculos cæcorum. Venit etenim unigenitum Dei Verbum in hunc mundum cum carne, et sui generis, id est, sanguinis Israelitici hominibus (ex his enim apparuit secundum

^a Jo2n. x, 10. ^b ibid.

carnem natus ex muliere) novum dedit fœdus, olim voce prophetarum prænuntiatum. Factus est etiam gentibus lux: divinum quoque est et istuc. Etenim legislatorem, et irritam reddere sapientissimi Moysis umbram, et adjicere porro nova antiquis divinisima potestate, et illuminare posse eos qui versantur in tenebris, et oculos cæcorum aperire (affulsit enim gentibus divina et cœlestis lux), quid? nonne manifesto est indicio et argumento, eum et esse Deum et ex Deo secundum naturam? Quod autem spiritibus in inferno prædicatum abierit, et detentis in domo custodiæ apparuerit Christus, et omnes vinculis liberaverit, et necessitate, et pœna, et supplicio, porro pergit ostendere, cum ait, eum educere e vinculis vinctos, et e domo custodiæ sedentes in tenebris.

καὶ ποιῆς, καὶ δίκης, προαπέφηνεν εἰπὼν, ἐξαγαγεῖν ἡμῶν ἐν σκότει.

VERS. 8, 9. *Ego Dominus Deus tuus, hoc meum est nomen. Gloriam meam alteri non dabo, nec virtutes meas sculptilibus. Quæ a principio ecce venerunt, et nova, quæ ego annuntiabo, et antequam annuntientur, indicata sunt vobis.*

Proprie enim et vere et solus tum est, tum dicitur a nobis universorum opifex. Et sicuti Paulus sapientissimus inquit: « Etiam si multi sunt dii et domini, et in cœlo et in terra: at nobis unus Deus ac Pater, ex quo omnia, et nos ex ipso: et unus Dominus Jesus Christus, per quem omnia, et per ipsum nos ¹. » Quoniam autem magnarum rerum et mirabilium effectorem se nobis induxit: nec idolis inanibus, nec alteri creaturæ ulli suam gloriam daturum se ait aut divinas virtutes, sed sibi ipsi soli servasse. Nec enim consentaneum est, divinitatis gloriam ulli alii præterea substantiæ ratione convenire, nisi ipsi naturæ soli et ineffabili, et quæ est supra omnia. Cum autem dicat nulli se gloriam suam daturum, Filio eam donavit. Gloria enim evectus est, quemadmodum sane et Pater qui adoratur in cœlo et in terra. Quomodo ergo dedit ei qui quasi alius ab ipso non sit, 540 ratione æqualis substantiæ, licet in hypostasin propriam uterque dividatur? Una siquidem summæ divinitatis natura, in tribus subsistentiis propriis, et intelligitur et adoratur ab his qui recte sentiunt. Cum dicit: Quæ a principio, ecce venerunt, et nova quæ ego annuntiabo, et antequam annuntientur, indicata sunt nobis: non vult ut a nobis sermone Servatoris nulla in re credatur. Quemadmodum enim, inquit, ad finem adducta sunt quæ ab initio dicta sunt de adventu ipsius: sic evenient vere, etiam quæ dicit nova, et antequam manifesta flant, sunt indicata. Quænam illa? Promisit enim nobis Dominus noster Jesus Christus vitam futuri sæculi, quæ est scilicet in incorruptione, sanctificatione, justitia, regnum cœlorum: spiritualium bonorum gloriosam participationem, probitatis fructus, pietatis præmia, charitatis erga

Ἀ Θεοῦ Λόγος εἰς τόνδε τὸν κόσμον μετὰ σαρκὸς, καὶ τοῖς ἐκ γένους, τοῦτ' ἔστι, ἐξ αἵματος Ἰσραὴλ· ἐξ αὐτῶν γὰρ πέφηνεν τὸ κατὰ σάρκα γεννηθεὶς ἐκ γυναικός· τὴν καινὴν δέδωκε διαθήκην, τὴν πάλαι προηγελεμένην διὰ φωνῆς προφητῶν. Γέγονε δὲ καὶ τοῖς ἔθνεσι φῶς. Θεοπρεπὲς δὲ καὶ τοῦτο. Τὸ γὰρ τοῖ νομοθέτην, καὶ ἄπρακτον ἀποφῆναι τὴν τοῦ πανσόφου Μωσέως σκιάν, προσεπιθεῖναι δὲ τοῖς ἀρχαίοις τὰ νέα θεοπρεπεστάτη ἐξουσίᾳ, τὸ δὲ δὴ καὶ φωτίζειν τοὺς ἐν σκότῳ δύνασθαι, καὶ τυφλῶν ἀνοίγειν ὀφθαλμούς· ἐνήστραψε γὰρ τοῖς ἔθνεσι τὸ θεῖον τε καὶ οὐράκιον φῶς· πῶς οὐκ ἂν ἔχοι σαφῆ τὴν ἀπόδειξιν, τοῦ, καὶ ὅτι Θεός, καὶ ἐκ Θεοῦ κατὰ φύσιν ἔστιν; Ὅτι δὲ καὶ τοῖς ἐν ἄδου πνεύμασι πορευθεὶς ἐκέρυξε, καὶ τοῖς καθειργμένοις ἐν οἴκῳ φυλακῆς ἐπεφάνη

Β Χριστὸς, καὶ πάντας ἀνήκε δεσμῶν, καὶ ἀνάγκης, ἐκ δεσμῶν δεδεμένους καὶ ἐξ οἴκου φυλακῆς καθ-

Ἐγὼ Κύριος ὁ Θεός, τοῦτό μου ἔστιν ὄνομα. Τὴν δόξαν μου ἐτέρῳ οὐ δώσω, οὐδὲ τὰς ἀρετὰς μου τοῖς γλυπτοῖς. Τὰ ἀπ' ἀρχῆς ἰδοὺ ἦκασι, καὶ καινὰ ἃ ἐγὼ ἀναγγεῖλω. Καὶ πρὸ τοῦ ἀναγγεῖλαι ἐδηλώθη ὑμῖν.

Κυρίως γὰρ καὶ ἀληθῶς καὶ μόνος Θεός ἂν εἴη, καὶ λέγοιτο πρὸς ἡμῶν ὁ τῶν ὄλων Δημιουργός. Καὶ καθά φησιν ὁ πάνσοφος Παῦλος· « Κἀν εἰ πολλοὶ τινες εἰεν θεοὶ καὶ κύριοι ἐν τε οὐρανῷ, καὶ ἐπὶ τῆς γῆς· ἀλλ' ἡμῖν εἷς Θεός καὶ Πατήρ, ἐξ οὗ τὰ πάντα, καὶ ἡμεῖς ἐξ αὐτοῦ· καὶ εἷς Κύριος Ἰησοῦς Χριστός, δι' οὗ τὰ πάντα, καὶ ἡμεῖς δι' αὐτοῦ. » Ἐπειδὴ δὲ μεγάλων ἡμῖν καὶ θεαμασμένων πραγμάτων ἀποτελεσθῆν ἐαυτὸν εἰσεκεκόμεν, οὐ τοῖς ἀψύχοις εἰδώλοις, οὔτε μὴν ἐτέρῳ τινὶ τῶν κτισμάτων τῆ ἐαυτοῦ δόξαν χαριεῖσθαι φησιν, ἥτοι τὰς θεοπρεπεῖς ἀρετὰς, ἀλλ' ἐαυτῷ τηρῆσαι μόνῳ. Καὶ γὰρ ἦν ἀκόλουθον τὴν τῆς θεότητος δόξαν, οὐδενὶ τῶν ἄλλων καὶ παρ' αὐτῶν οὐσιωδῶς ἐτέρῳ ἐμπρέπειν, ἀλλ' αὐτῇ καὶ μόνῃ τῇ ἀρρήτῳ καὶ ὑπὲρ πάντα φύσει. Οὐδενὶ δὲ λέγων τὴν ἐαυτοῦ χαριεῖσθαι δόξαν, ἐδώκεν αὐτὴν τῷ Υἱῷ· δεδόξασται γὰρ, καθάπερ ἀμέλει καὶ ὁ Πατήρ προσκυνούμενος ἐν τε οὐρανῷ καὶ ἐπὶ γῆς. Πῶς οὖν ἄρα ἐδώκεν ὡς οὐκ ὄντι παρ' αὐτῶν ἐτέρῳ, κατὰ γὰρ τὸν τῆς ὁμοουσιότητος λόγον, κἀν εἰς ὑπόστασιν ἰδικὴν ἐκάτερος ἀπετέμενετο; Μία γὰρ ἡ τῆς ἀνωτάτω θεότητος φύσις ἐν τρισὶν ὑποστάσεσιν ἰδικαῖς, νοουμένη τε καὶ προσκυνουμένη παρὰ τῶν ὀρθῶ φρονεῖν εἰλωθῶτων. Λέγων· Τὰ δὲ ἀπ' ἀρχῆς, ἰδοὺ ἦκασι. Καὶ καινὰ, ἃ ἐγὼ ἀναγγεῖλω, καὶ πρὸ τοῦ ἀναγγεῖλαι, ἐδηλώθη ἡμῖν· οὐκ ἐφέησι πρὸς ἡμῶν τὸν τοῦ Σωτῆρος κατὰ τι γούν ὄλως ἀπιστεῖσθαι λόγον. Ὡς περ γὰρ, φησιν, εἰς κέρως ἤχθη τὰ ἀπ' ἀρχῆς εἰρημένα περὶ τῆς ἐπιδημίας αὐτοῦ, οὕτως ἐκδήσεται πρὸς τὴν ἀλήθειαν· καὶ ἄπερ ἂν εἴπη καινὰ, πρὶν ἐμφανῆ γενέσθαι δηλωθῆ. Ποῖα δὲ ταῦτά ἐστιν; Ἐπ' ἀγγεῖλατο γὰρ ἡμῖν ὁ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς ὁ Χριστὸς τὴν εἰς αἰῶνα τὸν μέλλοντα ζωὴν, δηλονότι τὴν ἐν ἀφθαρσίᾳ, καὶ ἀγίασμῳ, καὶ δικαιο-

¹ I Cor. viii, 5, 6.

σύνη, τὴν τῶν οὐρανῶν βασιλείαν· τῶν πνευματικῶν ἀγαθῶν τὴν εὐκλεᾶ μέθεξιν, τοὺς τῆς ἐπιεικειᾶς καρπούς, τῆς εὐσθείας τὰ γέρα, τῆς εἰς αὐτὸν ἀγάπης τὸν στέφανον· ὧν καὶ ἡμᾶς γένοιτο τυχεῖν δι' αὐτοῦ χάριτος καὶ φιλανθρωπίας· δι' αὐτοῦ τε καὶ σὺν αὐτῷ τῷ Θεῷ καὶ Πατρὶ ἡ δόξα σὺν ἁγίῳ Πνεύματι εἰς τοὺς αἰῶνας. Ἀμήν.

BIBAION TETAPTON.

541 LIBER QUARTUS.

ΛΟΓΟΣ Α'.

B

ORATIO I.

Ἐπέφανεν ἐν ἡμῖν Θεὸς ὧν Κύριος, κατὰ τὰς Γραφάς, καὶ σεσαγήνευται δι' αὐτοῦ πρὸς τὴν διὰ πίστεως χάριν ἡ τῶν πλανεμένων ἀγέλη. Προδοκία γὰρ ἦν ἐθνῶν, καὶ τοὺς ἐν ὁμίλῃ καὶ σκότῳ πρὸς τὸ τῆς ἀληθείας ἐκάλεσε φῶς ὁ Θεὸς καὶ Πατὴρ δι' αὐτοῦ. Καὶ τοῦτο ἡμῖν κατέστησεν ἐναργὲς διὰ τῶν ὀπίσω, βραχὺ λέγων· « Ἐγὼ Κύριος ὁ Θεὸς ἐκάλεσά σε ἐν δικαιοσύνῃ, καὶ κρατήσω τῆς χειρὸς σου, καὶ ἐνισχύσω σε, καὶ δέδωκά σε εἰς διαθήκην γένους, εἰς φῶς ἐθνῶν, ἀνοῖξαι ὀφθαλμοὺς τυφλῶν, ἐξαγαγεῖν ἐκ δεσμῶν δεδεμένους, καὶ ἐξ οἴκου φυλακῆς καθμένους ἐν σκότῳ βαθεῖ. » Τέθειται γὰρ ὁ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστὸς παρὰ τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς εἰς διαθήκην μὲν τοῦ κατὰ σάρκα γένους, φημὶ δὴ τῶν ἐξ Ἰσραὴλ, οἷς καὶ πάλαι Θεὸς ἐπηγγέλλετο δι' ἐνδὸς προφήτου λέγων· « Ἴδοὺ ἡμέραι ἔρχονται, λέγει Κύριος, καὶ συντελέσω ἐπὶ τὸν οἶκον Ἰσραὴλ, καὶ ἐπὶ τὸν οἶκον Ἰούδα διαθήκην καινὴν, οὐ κατὰ τὴν διαθήκην ἣν διεθέμην τοῖς πατράσιν αὐτῶν. » Μωσῆς μὲν γὰρ ὁ θεσπέσιος, οὐκίᾳ καὶ τύπου διάκονος ἦν, ἐν μέτροις ὑπάρχων τοῖς ἰκετικοῖς. Χριστὸς γε μὴν ὡς Υἱὸς καὶ Κύριος διαθήκης καινῆς γέγονε βραβευτής. Καινῆς δὲ φημι, τῆς εἰς καινότητα ζωῆς ἀγίας ἀναμορφώσεως τὸν ἄνθρωπον, καὶ διὰ πολιτείας εὐαγγελικῆς εὐδόκιμον, καὶ ἀληθινὸν ἀποφαινοῦσης προσκυνητὴν· « Πνεῦμα γὰρ, φησὶν, ὁ Θεός, καὶ τοὺς προσκυνοῦντας αὐτὸν ἐν πνεύματι καὶ ἀληθείᾳ δεῖ προσκυνεῖν. » Οὐκοῦν τέθειται εἰς διαθήκην γένους, καὶ εἰς φῶς ἐθνῶν, τοῦ ἀνοῖξαι ὀφθαλμοὺς τυφλῶν, καὶ ἐξαγαγεῖν ἐκ δεσμῶν δεδεμένους. Ὁ μὲν γὰρ ἀρχέκακος Σατανᾶς κατεσκότισε τῶν ἐθνῶν τὰς καρδίας· « Ἐμπαταιώθησαν γὰρ ἐν τοῖς διαλογισμοῖς αὐτῶν, καὶ φάσκοντες εἶναι σοφοὶ ἐμωράνθησαν, καὶ ἤλλαξαν τὴν δόξαν τοῦ ἀφάρτου Θεοῦ ἐν ὁμοιώματι εἰκόνης φθαρτοῦ ἀνθρώπου, καὶ πετεινῶν, καὶ τετραπόδων, καὶ ἔρπετῶν. » Τὸ δὲ γε φῶς τὸ ἀληθινόν, τοῦτ' ἐστὶ, Χριστὸς, ὡς νοητὸς ἡμῖν ἀνέτειλεν ἑωσφόρος, καὶ ὡς τῆς δικαιοσύνης ἥλιος, τὴν τῆς ἀληθοῦς θεογονίας ἀπλώσας ἀκτίνα, τὸν ἐκ διαβολικῆς ἀπά-

Apparuit nobis Deus Dominus, ut in Scripturis habetur: et per ipsum captus est ac irretitus ad gratiam per fidem grex errantium. Expectatio enim erat gentium, et per ipsum Deus ac Pater in tenebris et caligine mentis et intelligentiæ versantes ad veritatis lucem evocavit. Idque nobis verbis superioribus perspicuum reddidit, paucis dicens: « Ego Dominus Deus vocavi te in iustitia, et apprehendam manum tuam, et corroborabo te, et dedi te in foedus generis, in lucem gentium, ut oculos cæcorum aperires, victos e vinculis educeres et sedentes in tenebris profundis e domo custodiæ ». Positus enim est Dominus noster Jesus Christus a Deo et Patre in foedus sui generis, secundum carnem Israelitarum, inquam: quibus etiam per quemdam e prophetis iterum Deus adpromisit, cum inquit: « Ecce dies veniunt, dicit Dominus, et 542 consummabo super domum Israelis, et super domum Juda testamentum novum, non juxta foedus, quod pepigi cum patribus eorum ». Moses namque divinus umbræ et typi minister erat, supplicis mensuram ac personam gerens: Christus vero, ut Filius ac Dominus, testamenti novi factus est administrator. Novi, inquam, quod ad novitatem sanctæ vitæ revocat, quod hominem reformat, et quod per evangelicam conversationem probatum et verum cultorem efficit. « Deus enim, inquit, est spiritus, et qui eum adorant, in spiritu et veritate oportet adorare ». Itaque positus est in testamentum generis, et in lumen gentium, ut aperiret oculos cæcorum, et educeret victos e vinculis. Nam princeps ac caput malorum Satanas cordibus gentium offudit tenebras. « Evanuerunt enim in cogitationibus suis, et cum se profiterentur esse sapientes, infatuati sunt, et gloriam incorruptibilis Dei in similitudinem imaginis corruptibilis hominis, et volucrum, et quadrupedum, et reptilium, commutarunt ». Vera autem lux, id est Christus, velut intelligibilis lucifer nobis exortus est, et velut sol justitiæ: veræ ac diviniæ cognitio-

⁸ Isa. XLII, 6, 7. ⁹ Jer. XXXI, 31, 32. ¹⁰ Joan. IV, 24. ¹¹ Rom. I, 21-25.

nis radio expanso, tenebras diabolici erroris, quæ A terræ incolæ obruerunt, dissipavit: suorum delictorum catenis inevitabilibus captos e vinculis liberavit. Quod ergo hi quondam creaturam præ Creatore coluerunt, qui tenebras mentis circumtulērunt, qui operibus manuum suarum persuasi sunt se prosternere, qui procul a Deo abfuerunt, per fidem quæ est in Christo vocandi essent, et universorum Regem atque Dominum agniture, pulcherrime oratio prophetica declarat. Præcipit enim his qui per Christum misericordiam consecuti sunt, ut ipsum gloriosè prædicarent: itaque inquit:

VERS. 10. *Cantate Domino canticum novum; principatus ejus, celebrate nomen ejus ab extremo terræ: descendentes in mare, et navigantes in eo, insulæ, et incolentes eas.*

Novus est hymnus seu canticum, novitati rerum congruens. « Si quis enim in Christo est, nova creatura est, sicuti scriptum est: Et vetera præterierunt, et facta sunt omnia nova ¹². » Redempti enim sunt ex Ægyptiorum tyrannide, qui ex sanguine Israelitico fuerunt, sapientissimo Moyse tum sequestro: erepti sunt ex laterum labore, et e vanis sudoribus in studiis terrenis, e sævitia præfactorum operis, e dominatoris inhumanitate: transierunt per medium mare, comederunt in deserto manna, biberunt aquam ex petra, transiverunt Jórdanem sicco pede, introducti sunt in terram promissionis. Sed hæc apud nos omnia nova sunt, et antiquis incomparabiliter meliora. Non enim carnali, sed spirituali servitute liberati sumus, et pro rerum terrenarum studiis, erepti sumus ex carnalis cupiditatis inquinacionibus: nec operum exactores effugimus Ægyptios, nec tyrannum impium quidem, et inclementem, hominem tamen sicut et nos: at potius malos et impuros dæmonas impellentes ad peccandum, et hujus gregis præsidem, id est, Satanam. Transivimus, tanquam salum quoddam, præsentis vitæ fluctus, et in ea turbam ac tumultuationes vanas. Manna mentis et intelligentiæ, panem cæli qui vitam dat mundo, edimus: aquam ex petra, Christi rivis, intelligibilibus scilicet, quasi affluentes et delicias bibimus. Jordanem, sancto baptisate dignati, transivimus. In terram promissam et dignam sanctis intravimus, cujus etiam Servator ipse meminit, dicens: « Beati mites, quia ipsi terram hæreditario possidebunt ¹³. » Itaque ob nova facinora, novum hymnum cantari oportuit a principatu ejus: id est, ab his qui subsunt et parent ei: et hymnum cantari oportuit, vel eo dignam glorificationem, non in sola Judæorum regione, sed a terminis terræ scilicet usque ad terminos, id est, per universorum orbem terrarum. Olim enim erat in Judæa notus Deus, et in solo Israel magnum nomen ejus. Postquam autem vocati sumus per Christum ad agnitionem veritatis; plenum factum est cælum et terra gloria ipsius. Sic enim et Psaltes ait:

της ἐπισκῆψαντα τοῖς ἐπὶ τῆς γῆς κατεσκέδασε σκότον· ἠλευθέρωσεν ἐκ δεσμῶν τοὺς ταῖς τῶν οὐρανῶν πλημμελημάτων σειραῖς ἐν ἀφύκτοις εἰλημένους. Ὅτι τοίνυν οἱ πάλα τῆ κτίσει παρὰ τὸν Κτίστην λατρεύοντες, οἱ σκότον ἔχοντες εἰς νοῦν, οἱ τοῖς ἔργοις τῶν ἰδίων χειρῶν ἀναπαισιζόμενοι προσκυνοῦν, οἱ μακρὰν ὄντες Θεοῦ, κεκλήσονται διὰ πίστεως τῆς ἐν Χριστῷ, ἐπιγινώσκονται τε τὸν τῶν ἀπάντων Βασιλέα καὶ Κύριον, διαδαικνυσιν εὐ μάλα τῆς προφητείας ὁ λόγος. Προστάττει γὰρ τοῖς ἠλεημένοις διὰ Θεοῦ δοξολογεῖν αὐτὸν, οὕτω τέ φησιν·

Ἵμνήσατε τῷ Κυρίῳ ὕμνον καινόν, ἡ ἀρχὴ αὐτοῦ, δοξάζετε τὸ ὄνομα αὐτοῦ ἀπ' ἄκρου τῆς γῆς· οἱ καταβαλόντες εἰς τὴν θάλασσαν, καὶ πλεόντες αὐτὴν· αἱ γῆσοι, καὶ οἱ κατοικοῦντες αὐτάς.

B Καινὸς ὁ ὕμνος, καὶ τῆ τῶν πραγμάτων καινότητι πρέπων. « Εἰ τις γὰρ ἐν Χριστῷ, καινὴ κτίσις, κατὰ τὸ γεγραμμένον, καὶ τὰ ἀρχαῖα παρῆλθε, γέγονε δὲ τὰ πάντα καινὰ. » Ἀελύτρωται μὲν γὰρ ἐκ τῆς Αἰγυπτίων πλεονεξίας οἱ ἐξ αἱματος Ἰσραὴλ, μεσιτεύοντος τὸ τρηναῖο τοῦ πανσόφου Μωσέως, καὶ πλινθείας ἐξήρηται, καὶ ἰδρώτων κενῶν τῶν ἐπὶ γῆνιοις σπουδασμασιν ἔργον· κηδεστῶν ἀγριότητος, καὶ τῆς τοῦ κρατοῦντος ἀπανθρωπίας· διεβιδάσθησαν διὰ μέσης θαλάσσης, ἔφαγον ἐν τῇ ἐρήμῳ τὸ μάννα, ἔπιον ὕδωρ ἐκ πέτρας, ἀδρόχῳ ποδὶ διήλθον τὸν Ἰορδάνην, εἰσεκομισθησαν εἰς τὴν γῆν τῆς ἐπαγγελίας. Τάδε ἐφ' ἡμῖν πάντα καινὰ, καὶ τῶν ἀρχαίων ἀσυγκρίτως ἐν ἀμείνοισιν. Οὐ γὰρ σαρκικῆς, μᾶλλον C δὲ πνευματικῆς δουλείας ἐξηρήμεθα, καὶ ἀντὶ τῶν περὶ γῆν σπουδασμάτων τῶν ἐκ φιλοσαρκίας ἀπηλλάγμεθα μολυσμῶν· οὐκ ἐργοδιώκτας ἐφύγομεν Αἰγυπτίους, οὐδὲ τύραννον μὲν ἀσεβῆ, καὶ ἀνήμερον, πλὴν ἀνθρώπων καθ' ἡμᾶς, τοὺς συνωθούοντας δὲ μᾶλλον εἰς ἀμαρτίαν πονηροὺς καὶ ἀκαθάρτους δαίμονας, καὶ τὸν ταῖς τούτων ἀγέλαις ἐφεστηκότα, τοῦτ' ἐστι, Σατανᾶν. Διέβημεν καθάπερ τινὰ θάλατταν, τοῦ παρόντος βίου τὸν κλύδωνα, καὶ τὴν ἐν αὐτῷ τύρην, καὶ εἰκαίως ὄντως περισπασμούς. Ἐφάγομεν τὸ μάννα τὸ νοητὸν, τὸν ἄρτον τὸν ἐξ οὐρανοῦ, τὸν ζωὴν διδόντα τῷ κόσμῳ· ἐπίομεν ὕδωρ ἐκ πέτρας, τοῖς Χριστοῦ νόμασιν ἐντρυφήσαντες, νοητοῖς δὲ δηλονότι. Διέβημεν τὸν Ἰορδάνην, ἀξιοθέντες τοῦ ἀγίου βαπτίσματος, εἰσῆλθομεν εἰς τὴν D τοῖς ἀγίοις ἐπηγγελμένην καὶ πρέπουσαν γῆν, ἧς καὶ αὐτὸς ὁ Σωτὴρ διαμνημονεύει, λέγων· « Μακάριοι οἱ πραεῖς, ὅτι αὐτοὶ κληρονομήσουσι τὴν γῆν. » Οὐκοῦν ἐπὶ καινοῖς κατορθώμασι, καινὸν ἔδει γενέσθαι τὸν ὕμνον παρὰ τῆς ἀρχῆς αὐτοῦ· τοῦτ' ἐστι, παρὰ τῶν ὑπ' αὐτῷ γεγονότων καὶ ἀρχομένων ὑπ' αὐτοῦ· γενέσθαι δὲ τὸν ὕμνον, ἧτοι τὴν αὐτῷ πρέπουσαν δοξολογίαν, οὐ μάλα γε μόνην τὴν τῶν Ἰουδαίων χώραν, ἀλλὰ γὰρ ἀπ' ἄκρου τῆς γῆς εἰς ἄκρον δηλονότι, τοῦτ' ἐστίν, ἅπασαν τὴν ὑπ' οὐρανόν. Πάλα μὲν γὰρ ἦν ἐν τῇ Ἰουδαίᾳ γνωστὸς ὁ Θεός, καὶ ἐν μένῃ τῷ Ἰσραὴλ μέγα τὸ ὄνομα αὐτοῦ. Ἐπειδὴ

¹² II Cor. v, 17. ¹³ Matth. v, 4.

δὲ κεκλήμεθα διὰ Χριστοῦ πρὸς ἐπίγνωσιν ἀληθείας, ἅ
πλήρης γέγονεν ὁ οὐρανὸς καὶ ἡ γῆ τῆς δόξης αὐτοῦ.
Οὕτω γάρ που καὶ ὁ Ψάλλον φησίν, ὅτι « Πληρω-
θήσεται τῆς δόξης αὐτοῦ πᾶσα ἡ γῆ. » Τίνας οὖν οἱ
δοξολογεῖσθαι τὸ ὄνομα αὐτοῦ προστάττοντες ἀπ'
ἄκρου τῆς γῆς, οἱ τοὺς ὑδρούς ἱστάντες αὐτῶ, καὶ
χοροστατεῖν ἀναπειθόντες, καὶ εἰς θάλασσαν συγκα-
λοῦντες πνευματικῶν, οἱ καταβαίνοντες εἰς θάλασσαν,
καὶ πλέοντες αὐτήν, αἱ νῆσοι, καὶ οἱ κατοικοῦντες
αὐτάς; Διαμέμνηται δὲ, καθάπερ ἐγῶμαι, τῶν ἁγίων
ἀποστόλων. Οὐ γάρ τοι κατὰ μόνην τὴν Ἰουδαίαν
ἐκήρυττον τὸν Ἰησοῦν, καὶ τὴν δι' αὐτοῦ χάριν, ἀλλὰ
γῆρ καὶ θάλασσαν διαπεραιούμενοι ταῖς τῶν ἔθνῶν
εὐηγγελίζοντο χώραις. Ἄφικοντο γοῦν καὶ μέχρι τοῦ
Ἰλλυρικοῦ, καὶ ἐπέκεινα, ὥστε καὶ τὰς ἐν τῇ θα-
λάσῃ νήσους μὴ ἀνηκόους ἀπομείναι τῶν ἱερῶν κη-
ρυγμάτων, μήτε μὴν τοὺς οἰκούντας αὐτάς. Καὶ
ἱστορικῶς μὲν ὡδὶ τοῖς εἰρημένους προσβαλεῖς. Συν-
ήσεις δὲ, εἰ δοκεῖ, καὶ καθ' ἕτερον τρόπον τῆς προφη-
τείας τοὺς λόγους. Θαλάσση μὲν γάρ ἡ θεόπνευστος
Γράφη παρεικάζει πολλάκις τὸνδε τὸν κόσμον, ἥτοι
τὸν βίον τὸν ἀνθρώπινον, κατὰ γε τὸ ἐν Ψαλμοῖς
ὑμνούμενον· « Αὕτη ἡ θάλασσα ἡ μεγάλη, καὶ εὐρύ-
χωρος· ἐκεῖ ἐρπετὰ, ὧν οὐκ ἔστιν ἀριθμὸς, ζῶα μι-
κρὰ μετὰ μεγάλων. » Ἐοικένας δὲ θαλάσση τὸν καθ'
ἡμᾶς ἰσχυρίζεται βίον, δι' αὐτὸ τάχα που τὸ ἀστά-
θητον τῶν ἐν αὐτῇ πραγμάτων, καὶ τὸ ἄνω τε, καὶ
τὸ κάτω, καὶ τὸ ἐν συγχύσει πολλῇ. Διαπλέουσι δὲ
τὴν τοιάνδε θάλασσαν οἱ μὴ βαπτίζόμενοι παρ' αὐτῆς,
ἀνανηχόμενοι δὲ ὥσπερ, καὶ περισπασμῶν ἑαυτοὺς
ἀπαλλάττοντες κοσμικῶν. Οὗτοι τῆς παρὰ Θεοῦ τυ-
χόντες ἐπιουρίας, καὶ τῶν διὰ Χριστοῦ χαρισμάτων
ἀεὶ μεμνημένοι δοξολογοῦσιν αὐτὸν, αἳ τε νῆσοι,
τοῦτ' ἔστιν, αἱ Ἐκκλησίαι μονοουχί τῇ νοητῇ διεω-
σμένοι θαλάσση, καὶ δεχόμενοι τοὺς χειμαζόμενους
ὑπὸ πνεύματος πονηροῦ, αὐταὶ δοξολογοῦσι Χριστὸν,
φαμέν, ἤγουν ὀνομάζομεν, τοὺς ἐν αὐταῖς ὄντας ἁγίους
Καλοῦνται γὰρ νῆσοι καὶ ὀρεινὰ εἰς κωμῶν ἢ πόλεων
ἐν μέσῳ καίμενοι πολλῆς τε καὶ εὐρείας γε μὴν
ἐρίμου.

*Εὐφρανθήτι, ἔρημος, καὶ αἱ κῶμαι αὐτῆς, ἐπαύ-
λεις, καὶ οἱ κατοικοῦντες Κηδάρ. Εὐφρανθήσου-
νται οἱ κατοικοῦντες Πέτραν, ἀπ' ἄκρων τῶν ὀρέων
βοήσουσι. Δώσουσι τῷ Θεῷ δόξαν, τὰς ἀρετὰς
αὐτοῦ ἐν ταῖς νήσοις ἀναγγελοῦσιν.*

Οἱ μακάριοι προφήται τοὺς περὶ τῆς τοῦ Σωτῆρος
ἡμῶν ἐπιδημίας ἐξυφαίνοντες λόγους, τῆς τῶν ἔθνῶν
κλήσεως ποιοῦνται μνήμην πλεισταχοῦ. Καὶ γὰρ ἦν,
ὡς ἔφη, ἔθνῶν προσδοκία Χριστός. Ἐπαφίᾳσι δὲ
τοὺς περὶ τῶν τοιούτων λόγους, οὐχ ἅπασιν ἀπλῶς
τοῖς ἀνὰ πᾶσαν τὴν οἰκουμένην ἔθνεσι καὶ λαοῖς. Οὐ
γὰρ ἦν εἰκὸς ἀναριθμήτου πληθοῦς ἀναπιμπλάσης
τὴν ὑπ' οὐρανὸν ἰσχυοπεῖν ἐλέσθαι τοσοῦτον, ὡς καὶ
ἀπάντων ποιεῖσθαι μνήμην ὀνομαστί τε, καὶ κατὰ
γένος, δεχόμενοι δὲ πολλάκις τὰς ὁμόρους μὲν τῇ
Ἰουδαίᾳ χώρας, εἰδωλοατρούσας δὲ σφόδρα, εἶτα
ταύτας κληθήσεσθαι λέγοντες κατὰ καιροῦς, ὡς ἐκ
μέρους τὴν τοῦ παντὸς ἐποιοῦντο δήλωσιν. Ὁμόρου

« Implebitur gloria ejus omnis terra ¹⁴. » Qui
sunt ergo qui jubent nomen ejus celebrari ab ex-
tremis terræ finibus, qui cantores ei constituunt,
qui suadent simul chororum symphoniarum instituire,
qui ad festum convocant spirituale? qui descendunt
in mare, et in eo navigant, insulæ et eas inhabitan-
tes? Mentionem hic facit, ut ego sentio, sanctorum
apostolorum. Non enim per solam Judæam prædi-
carunt Jesum, et gratiam per ipsum, **544** sed et
mare trajicientes, regionibus gentium Evangelium
nuntiarunt. Nam ad Illyricum usque et ultra per-
venerunt, ut etiam maritimæ insulæ sacras prædi-
cationes audirent, et qui etiam in illis habitarunt.
Atque hæc quidem historice dicta sic expendere
poteris. Intelliges autem, si placet, alio modo pro-
pheticos sermones. Mari enim sæpenumero Scriptura
divinitus inspirata hunc mundum et vitam huma-
nam comparat, secundum id quod in Psalmis canitur:
« Hoc mare magnum et spatiosum, illie reptilia,
quorum non est numerus, animalia parva cum
magnis ¹⁵. » Similem autem confirmat esse vitam
nostram mari, propter rerum in ea inconstantiam,
et quod susque deque plurimum misceantur. Hoc
mare transfretant, qui in eo non demersi sunt, sed
enatant quasi, et se mundi occupationibus extricant:
hi divinum auxilium consecuti, et donorum per
Christum semper memores, eum celebrant. Insulæ
quoque, nimirum Ecclesiæ, quæ intelligibile mare
tantum non cingunt, et mali spiritus fluctibus ja-
ctatos recipiunt, hæc Christum celebrant, nempe qui
eas inhabitant. Ecclesias cum enim dicimus seu nomi-
namus, sanctos in illis cultores significamus. Scien-
dum et illud: Vocantur enim insulæ etiam villæ seu
urbes, quæcumque magnæ et latæ in medio solitu-
dinis positæ sunt.

ἤγουν οἱ κατοικοῦντες αὐτάς. Ἐκκλησίας γὰρ ὅτε
προσκυνητὰς σηµαίνομεν. Ἰστέον γε μὴν κακείνο·
Καλοῦνται γὰρ νῆσοι καὶ ὀρεινὰ εἰς κωμῶν ἢ πόλεων
ἐν μέσῳ καίμενοι πολλῆς τε καὶ εὐρείας γε μὴν
ἐρίμου.

VERS. 11, 12. *Lætare, solitudo, et vici ejus, villa,
et qui inhabitant Cedar. Lætabuntur qui habitant in
Petra, de summis montibus clamabunt. Dabunt glo-
riam Deo, virtutes ejus in insulis annuntiabunt.*

Beati prophetæ, cum sermones de adventu Serva-
toris nostri contexunt, plerumque mentionem faciunt
vocationis gentium. Erat enim, ut dixi, expectatio
gentium Christus. Cæterum de rebus ejusmodi, non
omnibus absolute sermones injiciunt, per universum
scilicet orbem gentibus et populis. Non enim veri-
simile erat, cum innumerabilis multitudo orbem
terræ impleret, adeo subtiliter et minutim voluisse
dicere, ut omnium nominatim et sigillatim facerent
mentionem, sed regionibus accolis Judææ sumptis,
idololatriæ deditissimis, quin illas vocandas suo tem-
pore **545** dicerent, ex parte totum demonstrabant.
Itaque cum esset finitima Judaicæ terræ solitudo

¹⁴ Psal. ciii, 24. ¹⁵ Psal. ciii, 25.

lata, ad austrum sita, quam occuparunt Saraceno- A
rum et Arabum gentes : dicit eos qui in ea habi-
tant, gratiam et salutem per Christum aliquando
consecuturos. Nomina, etiam vicis seu oppidulis,
quæ sunt, inquam, in solitudine, sunt villæ, et Cea-
dar : et Petra quæ in Arabia hodieque sita est, et
sic nominata. Superstitiosissimi sunt, ut dixi, hi de
quibus sermo est, nimirum horum locorum incolæ,
et in totum prolapsi sunt in apostasiam et defectio-
nem a Deo, ut qui impuros spiritus coluerunt. Quo-
niam vero, ut dixi, participes futuri erant vocatio-
nis et salutis, quæ est per evangelicam prædicationem
et fidem in Christo ; hinc et quidem jure optimo,
propheta tanquam pulchros pedes habens, evangelizat
bona, et tantum non in altum tollit vocem, et
inquit : « Lætare, solitudo, et vici ejus, villæ, et qui
inhabitantes Cedar : lætabuntur qui inhabitantes Pe-
tram ¹⁶. » Magna hæc est et admiranda Servatoris
nostri potentia et præstantis demonstratio, qui tam
dura et præfracta corda tam facile mollierit, per-
suaseritque ab inveterato errore discedere, et me-
liora præferre, et se ad veritatem applicare. Quod
etiam voce Ezechielis præsignificavit, dicens : « Avel-
lam cor eorum lapideum de carne eorum, et dabo
illis cor carneum, id est, tenerum, ut me cognos-
cant, quia ego sum Dominus ¹⁷. » Quod itaque et hi
vocandi essent, ostendit dicens : Lætare, solitudo, et
quæ sunt deinceps. Qui autem sint, qui a summi-
tate montium clamant, et qui dant Deo gloriam, et
in insulis ejus virtutes deprædicant, operæ pretium
est videre. Nihil prohibet, quo minus illi esse intel-
ligantur qui Petram inhabitant, præaltam et excel-
sam regionem atque civitatem, qui vocati sunt,
qui non jam hymnos et odas contextunt falso nomi-
natis diis, sed potius Deum qui illuminavit, et ad
veritatem pellexit et quasi inescavit, celebrant. Vel
qui a summis montibus clamant, dici possunt et sane
recte divini discipuli, quibus etiam alibi propheta
dicit : « Montem excelsum **546** conscende, qui evan-
gelizas Sion : extolle fortiter vocem tuam, qui evan-
gelizas Jerusalem. Tollite, ne timeat ¹⁸. » Prædica-
bant enim summa fiducia et libertate loquendi, et
neminem mortalium latere volebant, sed erant ubi-
vis gentium omnibus conspicui, velut civitas in
monte sita, nec sermo eorum abscondite et occulte
habitus est, sed summa cum libertate et fiducia, ut
modo dicebam. Hoc enim illis Servator etiam ipse
præcepit, cum inquit : « Quod dico vobis in tene-
bris, dicite in luce : et quod in aurem auditis, præ-
dicite in tectis ¹⁹. » Dederunt igitur gloriam Deo, et
virtutes ejus in insulis annuntiarunt. Nam sanctorum
apostolorum et evangelistarum sermo videtur
fuisse gloriæ Servatoris nuntius. Nunc enim de
ineffabili ejus deitate verba faciunt, et eximiam vir-
tutem laudibus ferunt, nec eum inter mortales geni-
tos recensent, sed supra omne quod existit collo-
cant, et natura eundem cum Deo et Patre faciunt :

τοίνυν ούσης τῆ τῶν Ἰουδαίων γῆ τῆς πλᾶτειας
ἐρήμου τῆς κατὰ νότου κειμένης, ἣν δὴ κατενέμοντο
τὰ Σαρακηνῶν καὶ Ἀράβων ἔθνη, τοὺς οἰκοῦντας
ἐν αὐτῇ τεύξεσθαι φασὶ κατὰ καιροὺς τῆς διὰ Χρι-
τοῦ χάριτος, καὶ σωτηρίας. Ὀνόματα δὲ ταῖς κώμαις,
ἦτοι ταῖς πολίχναις, ταῖς κατὰ γέφυρην τὴν Ἐρημῶν,
ἀπαύλεις, καὶ Κηδάρ, καὶ Πέτρα, κατὰ τὴν Ἀράβ-
λων γῆν καὶ εἰς δεῦρο κειμένη, οὕτω τε ὀνομασμένη.
Δεισιδαιμονέστατοι δὲ, ὡς ἔφην, οἱ περὶ ὧν ὁ λόγος,
ἦγουν οἱ τούτων οἰκῆτορες, καὶ ὀλοτρόπως ἐκνενεύ-
κασιν εἰς ἀπόστασιν τὴν ἀπὸ Θεοῦ. Λελατρεύκασιν
γὰρ τοῖς ἀκαθάρτοις πνεύμασιν. Ἐπειδὴ δὲ ἐμελλον,
ὡς ἔφην, ἐν μεθέξει γενέσθαι κλήσεώς τε καὶ σωτηρίας
τῆς διὰ τῶν εὐαγγελικῶν κηρυγμάτων, καὶ πίστεως
τῆς ἐν Χριστῷ· ταύτητοι καὶ μάλα εἰκότως, ὡς ὠραίους
B ἔχων τοὺς πόδας ὁ προφήτης, ἐν τούτοις εὐαγγελί-
ζεται γὰρ ἀγαθὰ, μονονοῦχι καὶ εἰς ὕψος αἶρει τὴν
βοῆν, καὶ φησιν· Ἐὐφράνθητι, Ἐρημος, καὶ αἱ κώμαι
αὐτῆς, ἐπαύλεις, καὶ οἱ κατοικοῦντες Κηδάρ· εὐφραν-
θήσονται οἱ κατοικοῦντες Πέτραν. » Ἐνδειξίς δὲ με-
γάλῃ, καὶ ἀξιάγαστος τῆς τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν δυνά-
μεως, καὶ ὑπεροχῆς τὸ χρημᾶ ἐστι, τοῦ τὰς οὐ-
ρανῶν, καὶ ἀνοουθετήτους καρδίας, εὐκόλως κατα-
μαλάξαντος, καὶ ἀναπέισαντος μὲν τῆς ἀρχαίας ἀπά-
της ἀποφοιτᾶν, ἀνθελέσθαι δὲ τὰ ἀμείνω, καὶ μεθαρ-
μύζεσθαι πρὸς ἀλήθειαν. Καὶ τοῦτο ἡμῖν διὰ φωνῆς
Ἰεζεκιὴλ προκαταμεμήνυκε λέγων, ὅτι· Ἐκσπάσει
τὴν καρδίαν αὐτῶν τὴν λιθίνην, ἐκ τῆς σαρκὸς αὐτῶν,
καὶ δώσω αὐτοῖς καρδίαν σαρκίνην, τοῦτ' ἐστὶν, τρυ-
φερὰν, τοῦ εἰδέναι αὐτοὺς ἐμὲ, ὅτι ἐγὼ εἰμι Κύριος. »
C Οὐκοῦν ὅτι κεκλησονται καὶ αὐτοὶ, κατεστήμαινε λέ-
γων· Ἐὐφράνθητι, Ἐρημος, καὶ τὰ τούτοις ἐφεξῆς. Οἱ
δὲ γε ἀπ' ἄκρων τῶν ὀρέων βοῶντες, διδόντες τε τῷ
Θεῷ δόξαν, καὶ ἐν ταῖς νήσοις ἀναγγέλλοντες τὰς ἀρε-
τὰς αὐτοῦ, τίνες εἶεν ἂν, ἄξιοι ἰδεῖν. Λυπεῖ τοιγαροῦν
οὐδὲν, καὶ αὐτοὺς νοεῖσθαι τοὺς κεκλημένους, οἱ Πέ-
τραν οἰκοῦντες, ὑψηλὴν οὕτω καὶ ἠρμένην χώραν τε
καὶ πόλιν, οὐκέτι μὲν ὕμνους καὶ ψόδους ὑφαίνουσι
τοῖς ψευδωνύμοις θεοῖς, δοξολογοῦσι δὲ μᾶλλον τὴν
καταφωτισάντα Θεόν, καὶ σαγηνεύσαντα πρὸς ἀλή-
θειαν. Ἦγουν οἱ ἀπ' ἄκρων τῶν ὀρέων βοῶντες, λέ-
γουσι· ἂν εἶναι, καὶ μάλα ὀρθῶς, οἱ θεοσπέσιοι μαθη-
ταί. Οἷς καὶ ἐτέρωθι πού φησιν ὁ προφήτης· Ἐπ'
ὄρος ὑψηλὸν ἀνάβηθι, ὁ εὐαγγελιζόμενος Σιών· ὑψώσου
τῆ ἰσχυί τὴν φωνήν σου, ὁ εὐαγγελιζόμενος Ἰερουσα-
λήμ. Ὑψώσατε, μὴ φοβεῖσθε. » Διεκλήρουτον γὰρ ἐν
παρρησίᾳ πολλῇ, καὶ οὐδένα τῶν ὄντων λανθάνειν
ἤθελον, ἀλλ' ἦσαν περιποτοὶ τοῖς ἀπανταχοῦ, καθὼς
πόλις ἐν ὄρει κειμένη· καὶ ὁ λόφος αὐτοῖς οὐκ ἐν
παραδύσσει, καὶ ληληθῶς ἦν, ἀλλ' ἐν πολλῇ παρρη-
σίᾳ, καθάπερ ἔφην ἀρτίως. Τοῦτο γὰρ αὐτοῖς καὶ
αὐτὸς ὁ Σωτῆρ ἐνετέλετο λέγων· Ὁ λέγω ὑμῖν ἐν
τῇ σκοτίᾳ, εἶπατε ἐν τῷ φωτὶ, καὶ ὁ εἰς τὸ οὐδὲν
ἀκούετε, κηρύττετε ἐπὶ τῶν δωματίων. » Ἐδίδουσαν
τοίνυν τῷ Θεῷ δόξαν, καὶ ἀπήγγελλον αὐτοῦ τὰς
ἀρετὰς ἐν ταῖς νήσοις. Ὁ γάρτοι τῶν ἁγίων ἀπο-
στόλων τε καὶ εὐαγγελιστῶν λόγος τῆς τοῦ Σωτῆρος

¹⁶ Isa. XLII, 11. ¹⁷ Ezech. II, 19. ¹⁸ Isa. XL, 9. ¹⁹ Matth. X, 27.

δόξης ἐξαγγελεῦς ὄραται γεγεννημένος. Ποτὲ μὲν γὰρ αὐτοὺς περὶ τῆς ἀρρήτου θεότητος αὐτοῦ ποιῶνται λόγους, καὶ τὴν ὑπερκόσμιον ὕμνουσιν ἀρετὴν, οὐκ ἔν γεννητοῖς τιθέντες αὐτὸν, ἀλλ' ἐπέκεινα παντὸς τοῦ κεκλημένου πρὸς ὑπαρξίν, καὶ ἐν ταυτότητι φυσικῇ τῇ πρὸς Θεὸν καὶ Πατέρα· ποτὲ δὲ αὐ διηγῶνται τὰς ὑπὲρ θαῦμα καὶ λόγον αὐτοῦ θεοσημείας. Τὸ γὰρ ἐγείρειν ἐκ μνημάτων νεκροὺς, καὶ τὸ ὡς ξηρὰ κερῆσθαι θαλάσσην, βάσιμον αὐτὴν ἀποφαίνοντα τοῖς ἰδίοις ποσὶ, καὶ τὸ ἀνέμοις ἐπιτιμᾶν, καὶ λόγῳ συντρίβειν τὸν Σατανᾶν, θεοπρεπῆ τὴν δόξαν αὐτῷ πραγματεύεται.

Κύριος ὁ Θεὸς τῶν δυνάμεων ἐξελεύσεται, καὶ συντρίψει πόλεμον· ἐπεγερεῖ ζῆλον, καὶ βοήσεται ἐπὶ τοὺς ἐχθροὺς αὐτοῦ μετὰ ἰσχύος· Ἐσιώπησα, μὴ καὶ ἀεὶ σιωπήσομαι καὶ ἀνέξομαι; Ἐκαρτέρησα ὡς ἡ τίκτουσα.

Πρόβεισι καὶ νῦν ὁ λόγος ἐν τάξει πολλῇ, καὶ οὐκ ἀθαύμαστον ἔχει τὴν οἰκονομίαν. Ἐμελλόν γὰρ οἱ τῶν τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν θεοπισμάτων ἱερουργοί, τὰς ἀρετὰς αὐτοῦ διακηρῦττειν τοῖς ἀπανταχοῦ, καὶ ἐν παρῆρσι πολλῇ τοὺς περὶ γε τούτων αὐτῶν ποιῆσαι λόγους. Ἄλλ' ἦν ἀναγκαῖον ἐννοεῖν, ὅτι πάντῃ τε καὶ πάντως ἀναστήσονται ταῖς οὕτω σεπταῖς αὐτῶν σπουδαῖς τε καὶ προθυμίαις οἱ τῆς ἀληθείας ἐχθροί, καὶ τῇ τοῦ Σωτῆρος δόξῃ πολυτρόπως ἐπιβουλεύοντες, ἄνδρες θηλονότι φθόροι τε καὶ θεισιμαίμονες, καὶ διαβολικῆς σκαιότητος ὄργανα, καὶ τῆς ἐκείνου δυστροπίας ὑπασπισταί, ἡ τάχα που σὺν αὐτοῖς καὶ αὐτὰ τῶν δαιμονίων τὰ σίφη, ἅτε δὴ καὶ κατασειομένης αὐτῶν τῆς δόξης, καὶ τῆς ἐκ πλεονεξίας πεπορισμένης ἀρχῆς. Κεκρατῆκασι γὰρ ἐξ ἀπάτης τῆς ὑπ' οὐρανόν. Ὅτι τοίνυν ἀνάλωτοι γενήσονται τοῖς ἐχθροῖς, περιέσται δ' αὐτῶν οὐδεὶς Θεοῦ συνασπίζοντας, διαδείκνυσιν ὁ προφήτης ἐν τούτοις, λέγων, ὅτι Κύριος τῶν δυνάμεων ἐξελεύσεται, καὶ συντρίψει πόλεμον, καὶ τὸ, ἐξελεύσεται, φησὶν, ὡς ἐπὶ τινος τῶν ἐπὶ γῆς βασιλείων ταῖς τῶν πολεμίων φάλαγγιν ἀφορητῶς ἐμπέπτοντος ὁμοῦ ταῖς ὑπὸ σκῆπτρα στρατιαῖς. Ὅτι δὲ περιέσται πάντως ὁ τῶν δυνάμεων Κύριος, ἐπέφηθεν, εἰπὼν, ὅτι συντρίψει πόλεμον. Οὐ γὰρ εὐάντητός τιςιν ἡ παρὰ Θεοῦ δύναμις, μᾶλλον δὲ οὐδενὶ τῶν ὄντων οἴσθη, κατεξανισταμένη, καὶ ἐμπέπτουσα, κἂν δυνάμεις ἐννοῶμεν πονηράς, κἂν αὐτὸν τὸν ἀποστάτην καὶ ἀλητῆριον Σατανᾶν, κἂν ἐπιγείους τινὰς, οἷς ἀντ' ἐκείνων μέλοι· ἀλλ' οὖν ἔσονται ληπτοί, καὶ τοῦτο ἀπονητέ γε μὴν καὶ ἀκονιτέ. « Τὴν χεῖρα γὰρ τὴν ὑψηλὴν τίς ἀποστρέψει; » κατὰ τὸ γεγραμμένον. Ὅτι τοίνυν τοῖς ἀνθισταμένοις τῷ χορῷ τῶν ἁγίων ἀποστόλων, οὐ πρὸς μόνους ἁγίους ἀγγέλους ὁ πόλεμος ἦν καὶ ἔστιν εἰς δεῦρο, ἀλλὰ γὰρ καὶ πρὸς αὐτὸν τὸν τῶν δυνάμεων Κύριον, πεπληροφόρηκεν ὁ προφήτης, αὐτὸν ἐξελεύσεσθαι λέγων, ἵνα συντρίψῃ πόλεμον. Ἐγερεῖ ζῆλον, φησὶ, τοῦτ' ἔστι, παροξυσμόν, ἢ τὸν παρ' ἑαυτοῦ κατ' ἐχθρῶν, κατὰ γε τὸ γεγραμμένον ἐν ταῖς τοῦ Ζαχαρίου λόγοις· « Ἐζήλωκα τὴν Ἰερουσαλήμ, καὶ τὴν Σιών ζῆλον μέγαν » ἤγουν ἐκ τῶν ὑπεραθλούντων τῆς δόξης αὐτοῦ, δῆλον δὲ ὅτι τῶν σεβομένων αὐτὸν, ὧν ἕνα γενέσθαι καὶ ἀπόλετον τὸν ἰερώτατον

nunc rursus miracula ejus, quæ nec mirari satis nec eloqui possumus, narrant. Nam excitare e monumentis mortuos, et tanquam arida terra uti mari, illudque suis pedibus permeabile facere, ventos increpare, et verbo Satanam conterere, divinam ejus gloriam diligentissime asserunt.

VERS. 13, 14. Dominus Deus virtutum egredietur, et conteret bellum, excitabit æmulationem, et clamabit contra inimicos ejus cum fortitudine. Tacui, num etiam semper tacebo, et sustinebo? Patienter egi, ut B pariens.

Progreditur nunc quoque sermo ordine concinno, et mirabilem habet œconomiam ac dispensationem. Ministri enim oraculorum Servatoris nostri prædicaturi erant ejus virtutes omnibus ubique, et multa cum fiducia de illis rebus verba facturi. Cæterum cogitare debent, undecunque restituros huic eorum sancto studio et alacritati veritatis hostes, quique majestati Servatoris modis omnibus struunt insidias, homines scilicet corrupti et superstitiosi, et malitiæ diabolicæ organa, et ejus perversitatis propugnatores, et simul cum illis ipsa demonum agmina, videlicet quando gloria eorum et imperium vi partum concutitur. 547 Dominabantur enim per fraudem orbi terrarum. Ostendit itaque his verbis, fore ut non caperentur ab hostibus, neque quemquam eos superaturum, Deo protegente, dicens: Dominus virtutum egredietur, et, egredietur, dicit veluti de quopiam rege in terra, qui copiis suo sceptro parentibus hostium phalanges intolerabili impetu adoritur. Quod autem prorsus evasurus sit Dominus exercituum superior, indicat, cum inquit: Conteret bellum. Nec enim ulli mortalium obvia est divina vis, imo nulli omnium qui sunt tolerabilis, si insurgat et impetum faciat, sive potestates malas, seu ipsium defectorem et exitiosum Satanam, sive mortalem aliquem, cui hæc pro illis curæ sunt, intelligamus. Verum et hi quoque comminentur, idque sine labore et pulvere. « Manum enim excelsam quis avertet? » secundum id quod scriptum est³⁰. Quod igitur bellum et fuerit et adhuc sit his qui choro sanctorum apostolorum resistebant, non contra sanctos angelos solum, sed adversus ipsum Dominum exercituum, fidem plene fecit propheta, cum ait, ipsum egressurum, ut bellum conterat. Excitabit æmulationem, inquit, excandescantiam et ardorem: vel suum in hostes, secundum id quod scriptum est in sermonibus Zachariæ: « Æmulatus sum Jerusalem et Sion æmulatione magna³¹: » vel eorum qui pro ejus gloria certant, videlicet qui ipsum colunt, quorum unum, electum et sanctissimum Paulum fuisse dicimus, qui etiam inquit: « Quis nos separabit a dilectione Christi? Afflictio? num angustia? num persecutio? num fames? num nuditas? num pericu-

³⁰ Isa. xiv, 27, ³¹ Zachar. i, 14.

lum? num gladius? — « Mibi enim vivere, Christus : A et mori, lucrum 20. » Sic æmulatores et zelatores dicimus fuisse, et sanctos martyres, qui Satana fuerunt fortiores, eumque virtute Christianæ pietatis oppugnarunt. Servarunt enim fidem et charitatem erga ipsum germanam : Excitabit ergo zelum, inquit, et clamabit contra inimicos suos cum fortitudine. Clamabit, posuit pro, jubilet. Vox etiam hæc victoribus convenientissima, contra victos successum quodammodo gratulans. Deinde inquit : Tacui, num etiam semper tacebo et sustinebo? Patienter duravi, ceu pariens. Hinc optime perspici poterit, quo tempore multitudo gentium in errore versabantur, 548 cum illos Satan dissiparet ac dispergeret, et tenebris peccati quasi denigraret, et a cognitione Domini abduceret, quis tum natura et vere sit universorum Deus, succurrere illis quidem voluisse qui supra omnes est Deum : sed rem abjecisse, et patienter tulisse, cum sine dubio expectaret commodum tempus auxilii ferendi : nimirum quando incarnatum est et homo factum unigenitum ejus Verbum. Tunc enim, tunc bellum intulit his, qui nos vicerunt, et ab eorum malitia eripuit, opemque attulit, et servavit, proprioque nos jugo subdidit. Itaque præterlapsis retro temporibus, dilaceratis terræ incolis, et Satana leonis in morem omnes devorante : Tacui, inquit : num etiam semper tacebo et sustinebo? Patienter egi, sicut quæ parit 21. Vido igitur quanta misericordia terræ incolis persecutus sit Deus universorum, tametsi, ut inquit Psalinnista, nemo exerceret bonitatem, sed omnes ad unum usque declinarent et prorsus essent inutiles 22. Et cum hac de re dolores sentiret (quatenus quidem in illum tristitia cadere poterat), et istuc nostra causa pateretur : tempus, ut dixi, auxilio opportunum observavit.

νας ἔχων τὰς ἐπὶ τούτῳ, καὶ ἔπειρ ἠνείχετο καὶ δι' ἡμᾶς καίρῳ τετήρηκεν, ὡς ἔφην, τῷ πρόποντι

Vers. 15. *Expellam et arefaciam similes, et ponam fluvios in insulas, et paludes siccabo.*

Quid hic significet ἐκστῆσω, inquirendum est necessario. Vel enim dicit : Qui nunc terræ dominantur, ejiciam, exterminari curabo, ac deturbari imperio illis contra omnes dato, secundum id quod dictum est a Christo : « Nunc princeps mundi hujus ejectionem foras 23 : » vel illud ἐκστῆσω, intelliges, D pro, admirari faciam eos qui præstantia facinora et modum dispensationis meæ vident, et inexplicabilis potentie eminentiam : sicuti nimirum propheta Abacum ob hoc eodem stupore percussus est, cum ait : « Domine, audi vi auditionem tuam, et timui : consideravi opera tua, et obstupui 24. » Vel etiam, si placet alio modo illud, ἐκστῆσω, intelliges. Qui enim decepti nunc sunt et in tenebris et caligine diabolica, eos ad veritatis agnitionem transferam, et ad divinam et intelligibilem ac cælestem lucem : qui nunc polluti sunt, et pro-

Α Παῦλον φαμεν, ὃς δὴ καὶ φησιν : « Τίς ἡμᾶς χωρίσει ἀπὸ τῆς ἀγάπης τοῦ Χριστοῦ; Θλίψεις, ἢ στενοχωρία, ἢ λιμὸς, ἢ θυμὸς, ἢ κίνδυνος, ἢ μάχαιρα; » πάλιν, « Ἐμοὶ γὰρ τὸ ζῆν Χριστός, καὶ τὸ ἀποθανεῖν κέρδος. » (Ὁὕτω φαμέν γενέσθαι ζηλωτὰς, καὶ τοὺς ἀγίους μάρτυρας, οἱ κρείττους γεγόναι τοῦ Σατανᾶ, καὶ πεπολεμηκασιν αὐτοῦ τῇ δυνάμει, τῆς εἰς Χριστὸν εὐσεβείας ἕνεκα. Τετηρήκασι γὰρ τὴν πίστιν, καὶ τῆς εἰς αὐτὸν ἀγάπης τὸ γνήσιον. Ἐπεγερεῖ τοιγαροῦν ζῆλον, φησὶ, καὶ βοησεται ἐπὶ τοὺς ἐχθροὺς αὐτοῦ μετὰ ἰσχύος· τὸ βοησεται, τιθεὶς, ἀντὶ τοῦ, καταλαλάξει. Φωνὴ δὲ αὕτη τοῖς νικῶσι προπεδοσάτῃ, καταρχουμένη τῶν νενικημένων. Ἐκτὰ φησιν· Ἐσιώπησα, μὴ καὶ ἀεὶ σιωπήσομαι, καὶ ἀνέξομαι; Ἐκαρτέρησα ὡς ἡ τίκτουσα. Ἐντεῦθεν εὐ μάλα κατῖδοι τις ἂν ὅτι κατ' ἐκεῖνο τοῦ καιροῦ, καθ' ὃν ἦν ἐν πλάνῃ τῶν ἐθνῶν ἢ πληθὺς, διαρπάζοντος αὐτοὺς τοῦ Σατανᾶ, καὶ τῷ τῆς ἀμαρτίας σκότῳ καταμεγαλίνοντος, ἀποφέροντός τε καὶ τοῦ μὴ εἰδέναι μόνον, τίς ὁ φύσει καὶ ἀληθῶς ἔστι τῶν ὄλων Θεός, ἐπαμῦναι μὲν αὐτοῖς ἦθελεν ὁ πάντων ἐπέκεινα Θεός· ἀνεδύετο δὲ τὸ χρῆμα, καὶ διεκαρτέρει σαφῶς, τὸν πρόποντα ταῖς ἐπικουρίαις περιμένον καιρὸν· ἦν δὲ οὗτος καθ' ὃν ἐσαρκώθη τε, καὶ ἐνηθρώπησεν ὁ μονογενὴς αὐτοῦ Λόγος. Τότε γὰρ τότε κατεστρατεύσατο τῶν ἡμᾶς νενικηκόντων, καὶ ἐξελετο μὲν τῆς ἐκείνων σκαιότητος, ἀντελάβετο δὲ καὶ σέσωκε, καὶ τοῖς ἰδίοις ἡμᾶς ὑπήνεγκε ὑγούσι. Οὐκοῦν κατὰ μὲν τὴν παρρηχότα καιρὸν διαρπαζομένων τῶν ἐπὶ τῆς γῆς, καὶ λέοντος δίχην κατεσθίοντος ἀπαντας τοῦ Σατανᾶ· Σοσίγηκα, φησὶ· μὴ καὶ ἀεὶ σιωπήσομαι, καὶ ἀνέξομαι; Ἐκαρτέρησα ὡς τίκτουσα. Ἄθρει δὴ οὖν δοτὴν ἐποιεῖτο φειδῶ τῶν ἐπὶ τῆς γῆς ὁ τῶν ὄλων Θεός· καίτοι, καθὰ φησιν ὁ Ψαλμωδός, οὐδενὸς ποιούντος χρηστότητα· ἐκκεκλιότων δὲ ἀπάντων, καὶ ἕως ἐνός, καὶ εἰσάπαν ἠχρειωμένων, μονονουχί. Καὶ ὠδύνη αὐτὸν εἶναι δεκτικόν, παθῶν ἂν, καὶ τοῦτο τὰς ἐπικουρίας.

Ἐκστῆσω, καὶ ξηρανῶ ἄμα, καὶ θήσω ποταμούς εἰς γήσους, καὶ ἔλη ξηρανῶ.

Τί τὸ Ἐκστῆσω, καταστημῆναι ἂν ἐν τούτοις, πολυπραγματεῖν ἀναγκαῖον. Ἡ γὰρ ἐκεῖνό φησιν, ὅτι τοὺς νυνὶ κρατοῦντας τοὺς ἐπὶ τῆς γῆς ἐκβαλῶ, ἔξω τε γενέσθαι παρασκευάσω τῆς πεπορισμένης αὐτοῖς κατὰ πάντων ἀρχῆς, κατὰ γε τὸ εἰρημένον παρὰ Χριστοῦ· « Νῦν ὁ ἀρχῶν τοῦ κόσμου τούτου ἐκδηθήσεται ἔξω » ἢ τὸ Ἐκστῆσω, συνήσεις, ἐντὶ τοῦ, θαυμάσαι ποιήσω τοὺς ὀρώντας τὰ κατωρθωμένα, καὶ τῆς ἐμῆς οἰκονομίας τοὺς τρόπους, καὶ τῆς ἀφράστου δυνάμεως τὴν ὑπερβολὴν· καθάπερ ἀμείλει καὶ ὁ προφήτης Ἀβδακούμ ἐπ' αὐτοῖς δὴ τούτοις κατεπλήττετο λέγων· « Κύριε, εἰσακήκου τὴν ἀκοήν σου, καὶ ἐφοβήθην· κατενόησα τὰ ἔργα σου, καὶ ἐξέστην. » Ἦγουν εἰ πέρ τι δοκεῖ, καὶ καθ' ἕτερον τρόπον τὸ, Ἐκστῆσω, συνήσεις. Τοὺς γὰρ νυνὶ πλανωμένους, τοὺς ἐν σκότῳ, καὶ ἀμύχλη διαβολικῇ, μεταστῆσω πρὸς ἐπίγνωσιν ἀληθείας, καὶ πρὸς τὸ θεῖον

20 Rom. viii, 35. 21 Isa. xlii, 14. 22 Psal. xiii, 3. 23 Joan. xii, 31. 24 Habac. iii, 2.

τε καὶ νοητὴν καὶ οὐράνιον φῶς τοὺς νῦν μεμολυσμένους, καὶ βδελυρῶν, καὶ ἀπερικέθαρτον ἔχοντας νοῦν, πρὸς διάθεσιν μεταβαλῶ τὴν ἀσυγκρίτως ἀμείνω, ὥστε τῶν μὲν ἀρχαίων ρύπων ἀποφοιτῶν, ἀνθελέσθαι δὲ μᾶλλον τὸ ἀγαθοῦργεῖν. Τὸ δὲ γε Ξηραῶν ἔμμα, σημαίνει τι πάλιν τοιοῦτον, ὃ δὴ σαφηνιεῖ τῶν ἐφεξῆς κειμένων ἢ δύναμις. Θῆσω γάρ, φησι, ποταμούς εἰς νήσους, καὶ ἔλη Ξηραῶν. Τίνες ἂν εἴεν οἱ εἰς νήσους τιθέμενοι ποταμοί, καὶ τὰ Ξηραῖνόμενα τῶν ἑλών; Φαμέν οὖν ὅτι οἱ παρ' Ἑλληνισμῶν ποιεῖται καὶ λογάδες, οἱ γεγόνασι μὲν τῆς πολυθέου πλάνης κήρυκες. Θεοποιοῦνται γάρ τὴν χτίσιν, καὶ ἀναριθμήτους θεοὺς εἰσεκόμισαν τῷ βίῳ. Ἦσαν δὲ ὡσπερ τινὲς ποταμοί, ποτιζόντες μὲν ἀνατροπῇ θολερᾷ, καθὰ γέγραπται, τοὺς ἠπατημένους, καὶ λόγων ἐξησκημένων νάμασι τὸν τῶν θαυμαζόντων αὐτοὺς ἐπικλύζοντες νοῦν, συνέχοντές τε διὰ τοῦτου πρὸς πλάνησιν, καὶ οἷά τινα τροφὴν παρατιθέντες αὐτοῖς τῆς ἑαυτῶν καλλιπετίας τὸ γλυκὺ καὶ ἐπίχαρι. Οὐκοῦν παρεικάζοντο ἂν εἰκότως ποταμοῖς τε καὶ ἕλεσι, τοῦτ' ἔστι, δρυμοῖς, ἦγουν ἄλσεσι πλειεστην τε ὄσσην καὶ εὐανθῆ λαχοῦσι τὴν πόαν. Τοὺς τοιούτους οὖν ποταμοὺς εἰς νήσους μεταβάλλειν ἐπαγγέλλεται ὁ Θεός, τοῦτ' ἔστι, Ξηροῦς καὶ ἀνύδρους ἀποφῆναι, ἔλη δὲ ὡσπερ ἐργάσασθαι Ξηρά, ὃ δὴ καὶ γέγονεν. Ἀπρακτεῖ γὰρ λοιπὸν τῆς ἐκείνων εὐστομίας τὸ καλλιπετές. Καὶ πρόσκειται μὲν αὐτοῖς παντελῶς οὐδεὶς, διαλακτέσαντες δὲ ὡσπερ τὰ σαθρὰ καὶ βέδηλα, καὶ γρασπεπῆ τῶν πλανώντων μυθάρια, τὴν ἐν Χριστῷ σοφίαν ἀρκάζουσιν οἱ ποτε πλανώμενοι. Γράφει γοῦν ὁ Παῦλος· « Ποῦ σοφός; ποῦ γραμματεὺς; ποῦ συζητητῆς τοῦ αἰῶνος τούτου; Οὐχὶ ἐμώρανεν ὁ Θεὸς τὴν σοφίαν τοῦ κόσμου; » Οὐκοῦν ποταμοὺς εἶναι φαμέν τοὺς εἰς νήσους τεθειμένους, τοὺς εἰς ἀπάτην Ἑλληνικὴν συνέχοντας λόγους τῶν παρ' Ἑλληνισμῶν. Ἦγουν καὶ ἑτέρας νήσους εἶναι δεδώκαμεν ἐν τοῖς προλαβοῦσι τὰς Ἐκκλησίας Χριστοῦ, δεχομένας τοὺς ναυτιλλομένους, νοητῶς δηλονότι καὶ πνευματικῶς, καὶ ὀρητηριοῖς ὡσπερ τισὶν ἐμβάλλοντας ἀσφαλεῖσι τοῖς ἐν αὐταῖς διδασκάλοις, διαφεύγοντάς τε τὸ πνεῦμα τὸ πονηρὸν τὸ καταχειμᾶζον αἰεὶ τοὺς καταβαίνοντας εἰς τὴν θάλασσαν ἐν πλοίοις, καὶ ποιούντας ἐργασίαν ἐν ὑδασι πολλοῖς. Θαλάσση δὲ παρεικαστέον, ὡς ἔφη, τοῦ καθ' ἑμᾶς βίου τὸν κλύδωνα, καὶ τῶν ἐπιγείων πραγμάτων τὴν τύρβην. Ξηραίνονται δὲ καὶ τὰ ἔλη, τοῦτ' ἔστιν, αἱ νομαὶ τῶν πραγμάτων τῶν ὑπὸ χεῖρα ποτὲ τὴν σατανικῆν· ἵνα λοιπὸν ὑπ' αὐτῷ γένοιτο τῷ πάντων ἀρχιποιμένῳ, φημι δὴ Χριστῷ. « Ὁς οὐ κατ' ἐκείνους τοὺς ψευδοποιμένας εἰς ἀκάνθας καὶ τριβόλους ἀποκομίζει τὰ ἴδια θρέμματα, ποιμαίνει δὲ μᾶλλον ἐν κρίνοις » καὶ ἴδια αὐτοῦ θεοπέσματα.

Καὶ ἄξω τυφλοὺς ἐν ὁδῷ ἢ οὐκ ἐγνωσαν, καὶ τρίβους ἃς οὐκ ᾔδεισαν πατήσαι ποιήσω αὐτούς. Ποιήσω αὐτοῖς τὸ σκότος εἰς φῶς, καὶ τὰ σκοτὰ εἰς εὐθείαν. Ταῦτα τὰ ῥήματα ποιήσω, καὶ οὐκ ἐγκυριαλισίῳ αὐτοὺς, λέγει Κύριος ὁ Θεός.

Ἐλθόντος γὰρ τοῦ Κυρίου τῶν δυνάμεων, ἵνα συντρέψῃ πόλεμον, καὶ καθρηγμένων τῶν ἐχθρῶν,

A fana ac incircumcisa mente præditi, ad mentem traducam incomparabiliter meliorem: 549 ut a pristinis sordibus recedant, et potius bene agere studio ac curæ habeant. Arefaciam simul, tale quiddam significat, quod etiam patefaciet consequentium sententia. Ponam enim, inquit, fluvios in insulas, et paludes exsicabo **. Quia sunt isti fluvii retæcti in insulas, et siccatae paludes? Dicimus esse scilicet Græcorum poetas et oratores, qui erant erroris multorum deorum præcones. Deificarunt enim creaturam, et innumerabiles deos in vitam invexerunt. Erantque velut quidam fluvii, potantes, uti scriptum est, subversione turbulenta seductos, et qui orationum elaboratarum rivis in mentem eorum qui ipsos admirantur, influunt, et hinc in errore detinent, et suæ ornatæ dictionis sævitatem et gratiam quasi pastum quemdam adhibent. Itaque merito comparari queant fluvii et paludibus, id est, saltibus, seu silvis, in quibus herbæ plurimum floret et crescit. Hos fluvios in insulas conversurum se promittit Deus, id est, aridos et siccos redditurum, et paludes quoque velut exsiccaturum. Quod etiam factum est. Nam irritum facit deinceps ilorum eloquentiæ ornatum et elegantiam, et nihil prorsus illis suppetit. Et qui quondam decepti erant, calcatis veluti corruptis et profanis et anilibus decipientium fabulis, sapientiam Christi rapiunt. Scribit itaque Paulus: « Ubi sapiens? ubi scriba? ubi inquisitor hujus sæculi? Nonne infatuavit Deus sapientiam mundi **? » Proinde dicimus fluvios redactos in insulas vel esse sermones Græcorum sapientum in errore Græco detinentes: vel etiam alias insulas exposuimus in præcedentibus, esse Christi Ecclesias quæ excipiunt eos qui navigant, intelligibiliter scilicet et spiritaliter, et qui velut aggeribus quibusdam suos doctores tute communiunt, et qui malum spiritum effugiunt, semper eos qui navigiis in mare descendunt, et in aquis multis opus faciunt, fluctibus quasi et tempestatibus jactantem. Mari vero, ut dixi, assimilandus est fluctus nostræ vitæ, et rerum terrenarum turbatio. Exsiccantur vero et paludes, id est, pascua pecorum, quondam sub manu satanica, ut deinde subsint principi ac omnium pastori, Christo, inquam: qui non ut illi 550 falsi pastores, sua pecora in spinas et tribulos inducit, sed pascit potius in liliis. Fragrantissima enim sunt intelligibiliter, divina et sacra et propria ejus oracula.

VERS. 16. Et ducam cæcos in via quam non novērunt, et semitas, quas ignorarunt calcare eos faciam. Mutabo illis tenebras in lucem, et obliqua in directa. Hæc verba faciam, et non derelinquam illos, dicit Dominus.

Egresso enim Domino exercituum, ut conterat bellum, et deletis hostibus, et redactis in insulas

** Isa. XLII, 15. ** I Cor. I, 20.

fluvis, et exsiccatis paludibus, prout jam a nobis illa oratio pertractata est, redempti sunt omnino, qui in captivis numerabantur, et qui diaboli nequitiæ subjecti erant: et cæci cum essent (cæcavit enim corda eorum ille apostata), iterum ducuntur, a Christo videlicet, in vias quas antea nesciverunt. Sunt autem illæ omnino evangelica vaticinia, et vita cognitioni et virtuti consentanea, et sanctæ vitæ pulchritudo. Allocutus est igitur gentes divinus Paulus : « Eratis enim quondam tenebræ, nunc autem lux in Domino ²⁷. » Factæ itaque sunt illis tenebræ in lucem, pro, abierunt res in contrarium. Nam rudēs facti sunt sapientes, qui quondam errarunt, rectas omnis justitiæ vias cognoverunt : qui cum boni nihil scivissent, omnis virtutis scientes et gnari evaserunt, et officiorum pietatis studiosi. Facta sunt obliqua in directa, id est, difficilia et ardua, pervia et plana, æquabilia et levigata. Tale quid in prædicatione Joannis Baptistæ subindicatur. Omnis enīna vallis implebitur, et omnis mons et collis humilis erit, et erunt obliqua in directa, et aspera in vias planas ²⁸. Colles enim et concavitates viam efficiunt inæqualem. Cum autem tumulus non est, nec cavitas, recta semper est via, et permeabilis, et omnibus difficultatibus extricata. Quod etiam alibi dicit ipse beatus propheta Isaias : « Via enim piorum recta, inquit, et præparata ²⁹. » Est enim via conversationis vere evangelicæ non aspera et invia, **551** sed potius æquabilis et veluti campestris, his qui vitam eximiam amant et excellentem. Promisit igitur hæc verba seu promissa Deus, se ad exitum perducturum, nec eos relicturum, id est, semper una futurum, juxta id : « Ecce ego vobiscum sum omnibus diebus usque ad consummationem sæculi ³⁰. »

γέλλεται δὴ οὖν ταῦτα τὰ ῥήματα, ἦτοι τὰς ἐπαγγελίας εἰς πέρας ἀγειν Θεός, καὶ μὴ ἔγκυαλιπτεῖν αὐτούς, τοῦτ' ἐστὶ, συνεῖναι διὰ παντός, κατὰ γε τὸ, « Ἰδοὺ ἐγὼ μεθ' ὑμῶν εἰμι πάσας τὰς ἡμέρας, ἕως τῆς συντελείας αἰῶνος. »

VERS. 17. *Ipsi autem convertentur retrorsum. Ignominia afficiuntur, qui confiditis sculptilibus, qui dicitis coniatoriis : Vos estis dii nostri.*

Tempestive admodum transfert orationem ad gentem Judaicam, qui, cum legem haberent Moysis, manu ducentem ad Dei cognitionem, et ut velint perficere ea, in quibus laudem eos consecuturos verisimile erat, lapsi sunt in apostasiam, et in multorum numinum cultus puteum illapsi, in bathrum exitii descenderunt; unde et non sine causa Deum, qui omnem ipsis et misericordiam et benevolentiam tribuit, offenderunt. Cum ergo ante oratio prædicasset, vocandas gentes suo tempore, et calcaturas quas non noverunt vias, et tenebras in lucem, et obliqua in recta versum iri : ruditatem eorum qui ex sanguine Israelitico orti sunt, retegil, dicens : Ipsi vero conversi sunt retrorsum. Illud, ipsi, sumendum est emphatice : nimirum qui di-

θετειμένων δὲ καὶ εἰς νήσους τῶν ποταμῶν, καὶ ἀφανυνθέντων τῶν ἐλῶν, κατὰ γε τοὺς ἀρτίως ἡμῖν γενομένους τῆς θεωρίας λόγους, λελύτρωνται πάντως οἱ ἐν δορυκτῆτων τάξει γεγονότες, καὶ ταῖς τοῦ διαβόλου δυστροπῆαις ὑπενηνεγμένοι, τυφλοὶ δὲ ὄντες· ἐτύφλωσε γὰρ τὰς καρδίας αὐτῶν ὁ ἀποστάτης· ἄγονται λοιπὸν ὑπὸ Χριστοῦ, δηλονότι εἰς ὁδοῦς, ἃς οὐ πρότερον ᾔδεισαν. Αὗται δὲ εἰσι τὰ εὐαγγελικὰ πάντως θεοπίσματα καὶ ὁ κατὰ σύνεσιν τε καὶ ἀρετὴν βίος, καὶ τῆς ἀγιοπρεποῦς εὐζωίας τὸ κάλλος. Προσπεφώνηκε γοῦν καὶ ὁ θεσπέσιος Παῦλος τοῖς ἐξ ἐθνῶν· « Ἦτε γὰρ ποτε σκότος, νῦν δὲ φῶς ἐν Κυρίῳ. » Γέγονε τοίνυν αὐτοῖς τὸ σκότος εἰς φῶς· ἀντὶ τοῦ, μετακεχώρηκεν εἰς πᾶν τούναντίον τὰ πράγματα. Οἱ γὰρ ἀμαθεῖς γεγονάσι σοφοί, οἱ ποτε πλανώμενοι τὰς εὐθείας πάσης δικαιοσύνης ἐγνώκασιν ὁδοῦς, οἱ τῶν ἀγαθῶν εἰδότες οὐδὲν ἀρετῆς ἀπάσης ἀνεδείχθησαν ἐπιστήμονες, καὶ τῶν εἰς εὐσέβειαν σπουδασμάτων ἐπιμεληταί. Γέγονον αὐτοῖς τὰ σκολιὰ εἰς εὐθείαν, τοῦτ' ἐστὶ, τὰ δυσχερῆ καὶ δυσήνυτα βάσιμα, καὶ ἱππῆλατα, ὑπτία τε καὶ ἐφιλωμένα. Τοιοῦτόν τι καὶ ἐν τοῖς Ἰωάννου τοῦ Βαπτιστοῦ κηρύγμασιν ὑπεμφαίνεται. Πᾶσα γὰρ φάραξ πληρωθήσεται, καὶ πᾶν ὄρος, καὶ βουνὸς ταπεινωθήσεται, καὶ ἔσται τὸ σκολιὰ εἰς εὐθείαν, καὶ ἡ τραχεῖα εἰς ὁδοῦς λείας. Βουνοὶ μὲν γὰρ καὶ κοιλότητες τὸ ἀνωμάλως ἔχειν τὴν ὁδὸν ἀποφαίνουσιν. Ὁχθοῦ δὲ οὐκ ὄντος, οὕτως μὴν κοιλότητος εὐθεῖά που πάντως, καὶ εὐήλατός ἐστὶν ἡ ὁδὸς, καὶ δυσχερεῖας ἀπάσης ἀπηλλαγμένη. Τοῦτο καὶ ἐτέρωθι τοῦ ψηφιστοῦ ὁ μακάριος προφήτης Ἡσαίας· « Ὁδὸς γὰρ, φησὶ, εὐσεβῶν εὐθεῖα ἐγένετο, καὶ παρεσκευασμένη ἡ ὁδὸς τῶν εὐσεβῶν. » Καὶ γὰρ ἐστὶν ἀληθῶς τῆς εὐαγγελικῆς πολιτείας ἡ ὁδὸς οὐ τραχεῖα καὶ δύσβατος, ὁμαλὴ δὲ μάλλον, καὶ ὁσον ὑπτία τοῖς τὸν ἐξαιρετον ἀγαπῶσι βίον. Ἐπαγχοῖον ὑπτία τοῖς τὸν ἐξαιρετον ἀγαπῶσι βίον. Ἐπαγχοῖον ὑπτία τοῖς τὸν ἐξαιρετον ἀγαπῶσι βίον.

καὶ μὴ ἔγκυαλιπτεῖν αὐτούς, τοῦτ' ἐστὶ, συνεῖναι διὰ παντός, κατὰ γε τὸ, « Ἰδοὺ ἐγὼ μεθ' ὑμῶν εἰμι πάσας τὰς ἡμέρας, ἕως τῆς συντελείας αἰῶνος. »

Αὐτοὶ δὲ ἀποστραφήσονται εἰς τὰ ὀπίσω. Ἀσχύνθητε ἀισχύνην οἱ πεποιοότες ἐπὶ τοῖς γλυπτοῖς, οἱ λέγοντες τοῖς χωρευτοῖς, ὑμεῖς ἐστε θεοὶ ἡμῶν.

Ἐπὶ καιροῦ δὴ λίαν μεθίστησι τοὺς λόγους ἐπὶ τῶν Ἰουδαίων ἔθνος, οἱ νόμον ἔχοντες αἰσχύνην διὰ τὴν ἀπειθήσειν πρὸς Θεόν, καὶ τὸ θεῖον ἀποπεραινῆν βούλεσθαι· καὶ τὸν ἀποστόλου κῆρυγμα εὐδοκιμῆσαι αὐτούς· καὶ τοῖς τῆς πόλεως ἀποστόλου εἰς τὸ τῆς ἀπωλείας κρούεσθαι τε διὰ τῶν αὐτοῖς καὶ φερούσας δὴ οὐ κατὰ καιροῦ ἔσαν. Ἔστα εὐθείαν, τὸ λύπτει, καὶ ἔμφαντ.

²⁷ Ephes. v, 8. ²⁸ Luc. iii, 5. ²⁹ Isa. xxvi, 7. ³⁰ Matth. x

νόμῳ θεῶν παιδαγωγοῦμενοι, καὶ ὑπὸ χειρᾶ γεγόνό- **A**
 τεσ τὴν ἐμὴν, καὶ μεσίτην λαχόντες Μωσέα, οἱ διαβ-
 ῥήθην ἀκούσαντες· « Κύριος ὁ Θεὸς σου, Κύριος εἷς
 ἐστὶ· καὶ οὐκ ἔσονται σοὶ θεοὶ ἕτεροι πλὴν ἐμοῦ. »
 Οὗτοι τῆς τῶν ἐθνῶν πληθῦος ἐν ἀγαθαῖς οὐσίας
 ἐλπῖσιν ἀπεστράφησαν εἰς τὰ ὀπίσω πρὸς τοὺς ἐν
 Αἰγύπτῳ μολυσμοὺς ἀνοσιῶς ὑπονοστήσαντες, καὶ
 τῆς ἀρχαίας ἀπάτης ἀναλαβόντες τὸν μῶμον. Καὶ
 γέγονεν αὐτοῖς τὸ τῆς ἀληθοῦς παροιμίας· « Κύων
 ἐπιστρέψας ἐπὶ τὸ ἴδιον ἐξέρεμα, καὶ ὅς λουσαμένη
 εἰς κύλισμα βορβόρου. » Ἐφη τι τοιοῦτον καὶ ὁ
 Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστὸς εἰς τὴν ἀρχαίαν ἀσε-
 θεϊαν παλινδρομοῦντα δεικνύων τὸν Ἰσραήλ. « Ὅταν
 ἄρ, φησὶν, τὸ ἀκάθαρτον πνεῦμα ἐξέλθῃ ἀπὸ τοῦ
 ἀνθρώπου, πορεύεται δι' ἀνύδρων τόπων ζητοῦν ἀνά- **B**
 παυσιν, καὶ μὴ εὐρίσκον ὑποστρέφει εἰς τὸν τόπον
 ὅθεν ἐξῆλθεν. Καὶ ἔλθον εὐρίσκει σχολάζοντα, καὶ
 σεσαρωμένον. Τότε παραλαμβάνει ἑπτὰ ἕτερα πνεύ-
 ματα πονηρότερα ἑαυτοῦ, καὶ εἰσελθόντα κατοικεῖ
 ἐκεῖ. Καὶ γίνεται τὰ ἔσχατα τοῦ ἀνθρώπου ἐκείνου
 χειρότερα τῶν πρώτων. » Λελατρεύκασι μὲν γὰρ τοῖς
 Αἰγυπτίων θεοῖς, ἀλλ' ἐκβέβληται τὸ δαιμόνιον, κε-
 κλημένων αὐτῶν πρὸς Θεογονσίαν, διὰ γέ φημι τοῦ
 νόμου· ἠβρωσθήκασι δὲ τὴν ἐπὶ τῷ πεπλανηθῆσαι
 διαβολῆν, καὶ ἔτι χειρόνως, ὅτε τὸν φύσει Θεὸν εἰδόν-
 τεσ γεγόνασιν ἀποστάται, θεοὺς τιμήσαντες τοὺς
 οὐκ ὄντας θεοὺς. Αἰσχύνθητε δὴ οὖν αἰσχύνην, φησὶ,
 οἱ πεποιθότες ἐπὶ τοῖς γλυπτοῖς, καὶ τῆς ὑπερ πάντα
 θεότητος τὸ σεπτὸν ὄνομα, τοῦτ' ἐστὶ τὴν δόξαν, τοῖς
 χειροτμήτοις, καὶ χειροποιήτοις ἀνάπτοντες.

Οἱ κωφοὶ, ἀκούσατε, καὶ τυφλοὶ, ἀναβλέψατε **C**
 ἰδεῖν. Καὶ τίς κωφός, ἀλλ' ἢ οἱ παῖδες μου; καὶ
 τυφλὸς, ἀλλ' ἢ οἱ κυριεύοντες αὐτῶν; Καὶ ἐτυ-
 γλώθησαν οἱ δοῦλοι τοῦ Θεοῦ. Εἶδετε πλεονάκια,
 καὶ οὐκ ἐφυσλάξατε· ἠνερωγμένα τὰ ὦτα, καὶ οὐκ
 ἠκούσατε.

Κωφοὺς καὶ τυφλοὺς τοὺς τοῖς εἰδώλοις λελα-
 τρευκότες εὔ μάλα φησὶν. Ὡς γὰρ ὁ πάνσοφος γρά-
 φει Παῦλος· « Ὁ Θεὸς τοῦ αἰῶνος τούτου ἐτύφλωσε
 τὰ νοήματα τῶν ἀπίστων, εἰς τὸ μὴ διαυγᾶσαι τὸν
 φωτισμὸν τοῦ Εὐαγγελίου τοῦ Χριστοῦ. » Πρέποι δ'
 ἂν ἡ τοῦ λόγου δύναμις ἐπι μάλα τοῖς ἐς Ἰσραήλ,
 οἷς δὴ καὶ μετὸν αὐτοῖς τὸ θεῖον εἰς νοῦν κατα-
 πλουτήσῃ φῶς, ἐνιέντος αὐτοῖς τοῦ νόμου τῆς θεο-
 γωνσίας τὴν ἑλλαμψιν, ἠγάπησαν ἀνοήτως τὸ
 περιπατεῖν, καὶ τοῖς τῆς ἀπάτης ἐγκα-
 τὰς. Τυφλοὶ δὲ δὴ καὶ αἱ ἀπεύρωτοι. Ἄπειργοι
 ὁσὶ ἀπὸ τῆς ἀγάπης καὶ τοῦ λόγου
 τῶν ἀ-
 λος·
 ἰς πο-
 νημι-
 ἰας,
 τοῦ
 ὀλοῦ

vina lege instituti sunt, et manai mœæ subditi sunt, **A**
 et sequestrem Moysen habuerunt, qui clare audi-
 verunt, « Dominus Deus tuus, Dominus unus est :
 et non erunt dil tibi alii præter me²¹. » Hi, cum
 multitudo gentium in bona spe esset, retro conversi
 sunt, ad Ægyptiaca inquinamenta impie reversi, et
 pristini erroris labem receperunt. Acciditque illis
 quod vero proverbio jactatum est : « Canis reversus
 ad vomitum suum, et sus lota in cœni volutabro²². »
 Simile quiddam dixit etiam Dominus noster Jesus
 Christus, cum Israelæam ad veterem impietatem re-
 currentem notaret. « Cum enim, inquit, spiritus
 impurus exierit ex homine, transit sicutulosa loca,
 quærens quietem : et cum non invenit, redit in
 locum unde exiit. Et postquam venit, iuvenit eum
 vacantem, et scopis mundatum. Tunc accipit septem
 alios spiritus peiores se, et ingressi habitant illic.
 Et sunt ultima hominis **552** illius deteriora prio-
 ribus²³. » Nam deos Ægyptiorum coluerunt, sed eje-
 ctum est dæmonium, ipsis vocatis ad Dei cognitio-
 nem, per legem, inquam. Verum eo quod errave-
 rint accusati sunt : adhuc tamen in deteriore loco
 erant, quod, cum Deum natura cognovissent, facti
 sunt apostatae, quippe qui deos qui dii non erant,
 coluerint. Ergo ignominia afficimini, inquit, qui
 confiditis scultilibus, et qui augustum deitatis, quæ
 supra omnia est, nomen, id est gloriam, manu
 conditis attribuitis.

VERS. 18-20. Surdi, audite, et cæci, respicite, ut
videatis. Et quis surdus, nisi pueri mei? et cæcus, nisi qui dominantur ipsis? Et cæcati sunt servi Dei. Vidistis sæpe, et non custodivistis : apertæ aures, et non audivistis.

Surdos et cæcos vocat pulcherrime, qui **B**
 servierunt. Quemadmodum enim sapientissimus
 Paulus scribit : « Deus sæculi hujus exstupidavit
 mentes infidelium, ut non illuceret Evangelium
 Christi illustratio²⁴. » Convenire autem
 orationis sensus maxime Israelitis,
 licuisset divina luce ditescere
 illis lege divinæ cognitionis
 runt stulte in tenebris am-
 queis. Quin et alio
 nihil velaret, quod
 arum, ratione
 ervidere
 Inas-

aurdi, nisi qui dominantur eorum? Obcæcata est enim multitudo subdita, ducum ignavia et supinitate huc prolapsa. Nam ipsi erant auctores inscitæ, et erroris præceptores. Surdi quoque erant qui dominantur eorum, id est, qui principatum obtinebant: quippe qui, etiamsi gloriam Dei vidissent, et longo usu et experientia huc proveci fuissent, conversi sunt ad apostasiam. Noluerunt enim obedire Deo, clare dicenti: « Non erunt tibi dii alii **553** præter me ²⁷. » Postquam vero divinorum vaticiniorum gnari et periti, devenerunt simul cum his qui jugo subditi erant, ad defectionem et apostasiam, tantum non percellitur dicens: « Cæcati sunt servi Dei. » Et quænam illis occasio cæcitatatis fuit? Volentes, inquit, huc deducti estis. Cum enim sæpenumero licuisset custodire, quia vidistis, et audire, quia novistis et intellexistis quæ scripta erant: non custodivistis, nec sustinivistis ea proferri ac dici, nec curam adhibuistis, nec obedientiam, ut vel aures sacrosanctis legibus patefaceretis. Inexcusable sunt ergo Judæorum crimina. Quamvis enim possent scire verum, et ad hoc legem quasi manufactricem habentem: periude tamen fuerunt, ac qui oculis hæditi non sunt, aut quibus aures frustra prominent in capite, cum sacrosancias leges audire noluerint.

Vers. 21. Dominus Deus cogitavit, ut justus haberetur, et magnis prædicaret laudibus.

Eripui, inquit, eos e tyrannide Ægyptiorum, liberavi, cum alienis præter æquum servirent, instituti sunt per legem ad divinam cognitionem, dedi illis Moysen modestiæ antistitem. Erat enim mihi propositum, qui Dominus sum universorum, justitiæ operarium, et præstantissimorum operum studiosum, reddere Israël, ut cum perductus esset in sensum et intelligentiam donorum meorum, magnis laudibus prædicaret, id est, indesinenter celebraret, scilicet me omnis eorum felicitatis datorem ac dispensatorem, et eorum quibus locupletati erant suppeditatorem. Sed horum nihil sentientes, mala probationis rependerunt Domino, et collo e jugo ejus excusso, servierunt Satanæ, et in cæno erroris multorum deorum se volutantes, execrabilia facti sunt, et Deo virtutis amanti invisibili. Hoc quod dixi alibi, est de illis perspicue, tanquam de vinea: « Expectavi ut ferret uvam, et tulit spinas ²⁸. »

Vers. 22. Et vidi, et populus fuit vastatus et direptus. Laqueus enim in conclavibus ubique, et in domibus simul, ubi absconderunt eos, facti sunt depraedatio, et non erat qui eriperet e direptione, nec erat qui diceret: Redde.

Revocat illis in memoriam, quæ acciderunt patribus: eo quod execrandæ multorum **554** nuninum superatktionis reibus capti essent. Quod fecit non frustra, sed ut eos modestiores redderet, timentes ne similia cum majoribus patiantur. Quandoquidem

Α φλός, ἀλλ' ἢ οἱ παῖδες μου; καὶ κουφοὶ, ἀλλ' ἢ οἱ κυριεύοντες αὐτῶν; Τετύφλωνται μὲν γὰρ ἡ ὑπὸ χεῖρα πληθὺς ταῖς τῶν ποδηγῶν βῆθυμιαῖς εἰς τοῦτο πεσοῦσα. Αὐτοὶ γὰρ ἦσαν οἱ τῆς ἀμαθίας αὐτοῖς παραττιοὶ γεγονότες, καὶ τοῦ πλανᾶσθαι καθηγηταί. Κουφοὶ δὲ ἦσαν οἱ κυριεύοντες αὐτῶν· τοῦτ' ἔστιν, οἱ καθηγείσθαι λαχόντες· καίτοι γὰρ ὀρῶντες τὴν τοῦ Θεοῦ δόξαν, καὶ διὰ πείρας· ἐλάσαντες μακρᾶς, ἐτρέποντο πρὸς ἀπόστασιν. Οὐ γὰρ ἤθελον ὑπακούειν Θεῷ, λέγοντι σαφῶς· « Οὐκ ἔσονται σοι θεοὶ ἕτεροι πλὴν ἐμοῦ. » Ἐπειδὴ δὲ τῶν ἐμῶν θεσπισμάτων ὄντες ἐπιστῆμονες ἰμοῦ τοῖς ὑπεζευγμένοις κατῴχοντο πρὸς ἀπόστασιν, μονονοχὶ καταπλήττεται, λέγων· « Ἐτυφλώθησαν οἱ δοῦλοι τοῦ Θεοῦ. » Καὶ ποῖα γέγονεν αὐτοῖς ἡ τῆς τυφλώσεως ἀφορμὴ; Ἐκόντες, Β φησὶ, παρηνέχθητε πρὸς τοῦτο. Ἐξὼν γὰρ πλειστάκις ἑωρακότας φυλάξασθαι, καὶ ἀκούειν εἰδότας ἦτοι συνιέντας τὰ γεγραμμένα, οὐκ ἐφυλάξασθε παθεῖν τὴν ἀπόφασιν, οὔτε μὴν μελέτην ἐποιήσασθε τὴν εὐπάθειαν, κατευρύνοντες ὡσπερ τοῖς ἱεροῖς νόμοις τὴν ἀκοήν. Ἀπροφάσιστα δὴ οὖν τὰ τῶν Ἰουδαίων ἐγκλήματα. Καίτοι γὰρ μετὸν εἰδέναι τὸ ἀληθές, καὶ χειραγωγῶν εἰς τοῦτο λαχόντας τὸν νόμον, ἐν ἴσῳ γεγόνασι τοῖς οὐκ ἔχουσιν ὀφθαλμοὺς καὶ τὰ ὦτα προκείμενα μάτην τῇ κεφαλῇ, διὰ τὸ μὴ βούλεσθαι τῶν ἱερῶν ἐπακροᾶσθαι νόμων.

Κύριος ὁ Θεὸς ἐβούλετο, ἵνα δικαιωθῇ, καὶ μεγαλύνη αἴνεσιν.

Ἐξευλόμην, φησὶ, τῆς Αἰγυπτίων πλενεξίας αὐτοῦς, ἡλευθέρωσα παρὰ τὸ εἶδος ἄλλοτριῶν ἠετεύοντα· ἐπαιδαγωγῆσα δὲ νόμου πρὸς θεογνωσίαν· εὐκοσμίας αὐτοῖς ἐπιστάτην δέδωκα Μωσέα. Σκοπὸς γὰρ ἦν ἐμοὶ τῷ Κυρίῳ τῶν ἄλων δικαιοσύνης· ἐργάτην, καὶ ἀριστον ἔργων ἐπιμελητὴν ἀποφῆναι τὸν Ἰσραὴλ, ἵν' εἰς αἰσθησιν ἐνηνεγμένοις τῶν σωρηθέντων αὐτῷ παρ' ἐμοῦ, μεγαλύνη αἴνεσιν, τοῦτ' ἔστιν, ἀκαταλήκτως δοξολογήσειεν ἐμὲ, δηλονότι τὸν ἀπάσης αὐτοῖς εὐμερίας πρῦτανιν, καὶ ὧν πεπλουτήκασι χορηγὸν γεγονότα. Ἄλλ' οὐδεὶς τῶν τοιούτων εἰς αἰσθησιν ἐνηνεγμένοι, πονηρὰ ἀντὶ ἀγαθῶν ἐκτετακασὶ τῷ Δεσπότη, καὶ τῶν αὐτοῦ ζυγῶν ὑπεκλύσαντες τὸν αὐχένα, δεδουλεύκασι τῷ Σατανᾷ, καὶ τοῖς τῆς πολυθέου πλάνης βορδύροις ἐγκάλινδουμένοι βδελυροὶ γεγόνασι, καὶ ἀπηγημένοι παρὰ γὰρ τῷ φιλαρέτῳ Θεῷ. Τοῦτὸ ἔστιν ἐναργῶς ὅπερ ἔφη καὶ ἐτέρωθί σου περὶ αὐτῶν ὡς περὶ ἀμπέλου· « Ὑπέμεινα τοῦ ποιῆσαι σταφυλὴν, ἐποίησε δὲ ἀκάνθας. »

Καὶ εἶδον, καὶ ἐγένετο λαὸς πεπρονομευμένος.

Ἡ γὰρ παρὶς ἐν τοῖς ταμίσις πανταχοῦ, καὶ ἐν οἰκίσι ἅμα δαπν ἔκρυψαν αὐτοῦς, ἐγένοντο εἰς προνομήν, καὶ οὐκ ἦν ὁ ἐξαῖρούμενος ἀρπαγμα, καὶ οὐκ ἦν ὁ λέγων· Ἄπδορος.

Εἰς ἀνάμνησιν αὐτοῦς ἀποφέρει τῶν ταῖς πατράσι συμβεθηκότων, διὰ τοῖ ἀλῶναι βρόχοις τοῖς τῆς ἐπαράτου πολυθείας. Πέπραξε δὲ τοῦτο οὐ μάτην, ἀλλ' ἵν' ἀποφῆνη σωφρονεστέρους τὰ ἴσα τοῖς πάλαι παθεῖν δεδιότας. Ἐπειδὴ γὰρ, φησὶ, γεγόνασι τυφλὰ

²⁷ Exod. x, 3. ²⁸ Isa. v, 2.

καὶ κωφοὶ, παρωσάμενοι μὲν τὸ λατρεῦειν Θεῷ, ἔ-
 λους δὲ καὶ λίθοις τὸ σέβας ἀνηπτον. Εἶδον μὲν οὖν
 τοῦτο ἐγὼ, γέγονε δὲ ὁ λαὸς πεπρονομευμένος, καὶ
 διηρπασμένος. Ὅτε γὰρ ἐπισκέπτεται Θεὸς τὰ τῶν
 ἀφορήτως δυσσεβούντων ἐγκλήματα, τότε καὶ δίκας
 ἐπάγει τὰς ἀναλόγως ἔχουσας τοῖς αἰτιάμασι. Διηρ-
 πάσθη τοίνυν ὁ λαὸς, καὶ γέγονε τοῖς ἐχθροῖς προνο-
 μή· καὶ διὰ ποίαν αἰτίαν; ἢ γὰρ πῶγλις ἐν τοῖς τα-
 μείοις πανταχοῦ, καὶ ἐν οἴκοις ἅμα ἔκρυψαν αὐτούς.
 Τίνας δὲ αὐτούς; Χωνευτοὺς δηλονότι θεοῦς. Ὑπο-
 πλαττώμενοι γὰρ τὸ θεοσεβεῖν οἱ τῶν Ἰουδαίων καθ-
 ηγηται, καὶ τοῖς νομίμοις θεοπέσμασι τὸ γε ἦκον
 εἰς τοῦμφανὲς ὑποτιθέντες τὸν ἀχένα, τῆς ἀποστα-
 σίας τὴν νόσον εἰς νοῦν ἔκρυπτον καὶ καρδίαν,
 προσκυνούντες τοῖς οὐκ οὔσι θεοῖς· καὶ τούτους ἐν
 τοῖς ταμείοις τῶν ἰδίων οἴκων ἐγκατακλείοντες λα-
 θραῖας ἐποιοῦντο τὰς τῶν θυσῶν προσαγωγὰς. Γέ-
 γραπται γοῦν ἐν τῷ Ἰεζεχιάλ· « Ἰὲ ἀνθρώπου,
 ἔρυσον. Καὶ ὤρυξα δὴ ἐν τῷ τοίχῳ. Καὶ εἶδον, φησὶ,
 καὶ ἰδοὺ πᾶσα ὁμοίωσις ἐρπετοῦ καὶ κτήνους, καὶ
 πάντα τὰ εἰδῶλα οἴκου Ἰσραὴλ διαγεγραμμένα ἐπ'
 αὐτοῦ κύκλῳ. Καὶ εἶπε πρὸς με· Ἐώρακας, οὐδὲ
 ἀνθρώπου, μὴ μικρὰ τῷ οἴκῳ Ἰσραὴλ ἃ ποιοῦσιν
 ἕκαστος ἐν τῷ κοιτῶνι αὐτῶν τῷ κρυπτῷ; » Ἄθρει
 δὴ οὖν ὅπως ἕκαστος αὐτῶν ἐν τῷ κοιτῶνι αὐτῶν τῷ
 κρυπτῷ τὴν γενομένην αὐτῷ παγίδα, τοῦτ' ἐστι,
 τὴν εἰδωλολατρείαν κειμένην ἔχων, ὑπεπλάττετο τὴν
 τῶν νόμων αἰδῶν. Ταῦτητοι φησιν· Ἐγένοντο εἰς
 προνομήν, καὶ οὐκ ἦν ὁ ἐξαιρεόμενος ἀρπαγμα, καὶ
 οὐκ ἦν ὁ λέγων, Ἀπόδος. Θεοῦ γὰρ οὐκ ἐπαμύνοντος,
 τίς αὐτοὺς ἐξελετο τῆς οὕτω βαρείας καὶ ἀνηκέστου
 συμφορᾶς; οὐκ ἐπιπλήττοντος δὲ τοῖς διαρπάζουσι,
 τίς ἂν αὐτοῖς εἴη τὸ, Ἀπόδος; Οὐ γὰρ ἐζήτησε Θεὸς
 ὡς ἴδιον εἶναι κληρὸν, παρήκε δὲ μᾶλλον ὡς ἀλλότριον
 γεγονότα αὐτοῦ διὰ τοῦ προσηυθεῖν τοῖς οὐκ οὔσι
 θεοῖς. Ἔοικε δὲ διὰ τούτων τὸν τῆς αἰχμαλωσίας
 ὑποφαίνειν καιρὸν, ὃν διατετελέκασιν οἱ ἐξ Ἰσραὴλ
 ὑπὸ χεῖρα πεσόντες ἐχθρῶν. Μέχρι γὰρ ἔτους ἑβδο-
 μηκοστοῦ οὐκ ἦν ὁ ἐξαιρεόμενος αὐτοῦς, οὐτε μὴν
 τοῖς διαρπάσαι λέγων, Ἀπόδος. Οἰκονομικῶς δὲ
 σφόδρα μετὰ γε τὸ φάναι τῶν ἐθνῶν τὴν κλησιν, τὰ
 ἐφ' οἷς ἐκθέβληνται τῆς πρὸς Θεὸν οἰκειότητος οἱ ἐξ
 Ἰσραὴλ, εἴρηται σαφῶς, ἵνα δικαία ψήφω φαίνεται
 Θεὸς πανταχοῦ κεχηρμένος. Ἔδει γὰρ, εἶδει τοὺς τὴν
 εἰς Θεὸν ἀσέβειαν τιμήσαντας, ἔξω γενέσθαι τῆς
 παρ' αὐτοῦ φειδοῦς καὶ ἀγάπης· τοὺς γε μὴν ἐξ
 ἀμαθίας τοῖς τῆς ἀμαρτίας βόθροισι ἐνειλημμένους,
 καὶ ὑπὸ χεῖρα πεσόντας διαβολικῆν, κατοικτειρήσαι
 παρὰ τοῦ πάντων Δημιουργοῦ, καλουμένους εἰς ἐπι-
 γνωσιν αὐτοῦ, καὶ εἰς τὸ τῆς ἀληθείας φῶς. Τοῦτο
 γὰρ που καὶ διὰ τοῦ πανσόφου Μωσέως, εὐρίσκεται
 λέγων· Ἄντοι παρεζήλωσάν με ἐπ' οὐ θεοῖς, παρ-
 ὠξυνάν με ἐπὶ τοῖς γλυπτοῖς αὐτῶν. Καγὼ παραζη-
 λῶσω αὐτούς ἐπ' οὐκ ἔθνη· ἐπ' ἔθνεσι ἀσυνέτω παρ-
 οργιῶ αὐτούς. Ἐφη δὲ που καὶ ὁ θεοσπέσιος Μελποδῶς,
 ὅτι « Παρεπίκραναν αὐτὸν ἐν τοῖς γλυπτοῖς αὐτῶν,
 καὶ ἐν τοῖς ἐπιτεθεύμασι αὐτῶν παρεζήλωσαν

enim, inquit, caeci et surdi facti sunt, repulso ac
 rejecto Dei cultu, et lignis ac lapidibus veneratio-
 nem exhibuerunt ³⁹. Vidi istuc ego : factusque est
 populus vastatus et direptus. Quando enim Deus
 considerat intolerabiliter impiorum crimina, tum
 etiam pœnas inducit pares flagitiis. Direptus est
 igitur populus, et factus est hostibus deprædatio.
 Et quam ob causam? Laqueus enim in conclavibus
 ubique, et in domibus simul absconderunt eos.
 Quosnam? conflates deos scilicet. Nam cum sin-
 gerent Judæorum moderatores, se Deum colere, et
 legalibus oraculis cervicem submittere, quantum ad
 externam speciem, animo ac corde apostasiæ mor-
 bum occultabant : et cum adorarent non natura
 deos, et in conclavibus suarum aedium eos clauderent,
 clandestina illis sacrificia offerebant. Scri-
 ptum est itaque apud Ezechielem ⁴⁰ : « Fili hominis,
 perfora. Et perforavi parietem. Et vidi, inquit, et
 ecce omnis similitudo reptilis et jamenti, et omnia
 idola domus Israel descripta in eo per circuitum.
 Dixitque mihi : Vidisti, fili hominis : num parva
 sunt, domo Israelis, quæ facit quisque in cubili
 suo occulto? » Vide igitur, quo pacto eorum singuli
 in cubili suo occulto, cum laqueum sibi positum,
 id est, idololatriam haberent, reverentiam tamen
 erga legem simulaverint. Hinc ait : Facti sunt de-
 prædatio, et non erat qui a direptione eriperet, nec
 erat qui diceret : Redde. Nam cum Deus non sub-
 veniret, quis eos ab hac tam gravi et non sananda
 calamitate eriperet? Cumque ille non reprehenderet
 diripientes, quis illis diceret : Redde? Non enim
 jam Deus ut propriam sortem eos quæsit, sed ut
 alienam a se dimisit, propterea quod ad non deos
 declinarent. Videturque his verbis, captivitatis tem-
 pus subinnuere, quo Israelitæ in potestate ac manu
 inimicorum perpetuo fuerunt. Nam ad septuagesi-
 mum usque annum, qui illos eriperet, nemo fuit,
 neque qui diripientibus diceret : Redde. Commo-
 dissime autem et apposite, postquam vocationem,
 inquam, gentium exposuit, etiam quibus de causis
 Israelitæ a consortio Dei ejecti fuerint, **555** diserte
 dictum est, ut justo calculo usus semper Deus vi-
 deatur. Oportuit enim, oportuit eos, qui impietatem
 in Deum exercuerunt, ejus misericordiæ et amoris
 expertes esse : at qui ex ignorantia peccati laqueis
 impliciti erant, et in manum diabolicam cadebant,
 eos par fuit inflammatos agnitione Dei et luce verita-
 tis, ab omnium Opifice misericordiam consequi.
 Hoc enim etiam apud sapientissimum Moysen dicere
 reperitur : Ipsi ad æmulationem provocarunt me
 in non diis, irritaverunt me in sculptilibus auis.
 Et ego ad æmulationem provocabo eos in non gente,
 in gente stulta concitabo eos. Et divinus Psalmista
 dixit alicubi : « Exacerbaverunt eum in sculptiliis
 suis, et in studiis suis ad æmulationem eum provo-
 carunt. Aspexitque Dominus Deus et despexit, et
 plane nihili fecit Israel ⁴¹. » Si autem spiritualis

³⁹ Isa. XLII, 17. ⁴⁰ Ezech. VIII, 8. ⁴¹ Psal. LXXVII, 58.

aliqua consideratio apponenda sit, diabolicum laqueum animo et corde habere cavemus: et in phantasiis ratiocinationum mala idola, ad lasciviam vocantia sædasque voluptates, ne simus præda Satanæ, et dæmoniorum direptio. Scriptum est enim: « Si spiritus dominantis ascenderit in te, locum tuum ne deseras, quia curatio cessare faciet peccata magna ⁴¹. »

VERS. 23. *Quis in vobis qui auribus percipiet hæc? Audite in futura.*

Familiale est Scripturæ divinitus inspiratæ, dicere, ut auribus percipiant, cum sermo non obiter aut oscitanter, sed in rebus necessariis vigilanter accipiendus est: ut quod proditur, mente et corde repositum habeant. Cujusmodi est quod voce Psalenti dictum est: « In corde meo abscondi eloquia tua, ne peccem tibi ⁴². » Scriptum est enim, in psalmo quadregesimo octavo: « Audite hæc, omnes gentes, attendite, omnes qui habitatis orbem terræ. » Nam audire, omnibus ubilibet qui vocem vel alium quempiam sonum hauriunt, commune est: at vero attendere est, ut dixi, cum aliquid vaticinio proditum in mentem immigrat, eamque occupat. Videtur ergo hic sermo propheticus eos requirere, qui æquius ac cordatius auscultaerunt, ut ad futurarum rerum securitatem, quæ veteribus contigerunt, acciperent. Quemadmodum enim dixit Paulus: « Hæ res in typis contigerunt illis, scripta sunt **556** antem, nos admonendi gratia, in quos sæculorum fines devenerunt ⁴³. » Non enim oportet nos frustra narrationes de hisce legere, sed ad animi utilitatem hæc capere, et cavere diligenter, ne similibus illaqueemur peccatis, ne in calamitates eorum incidamus.

VERS. 24, 25. *Quis dedit in direptionem Jacob, et Israellem deprædantibus eum? Nonne Deus, cui peccarunt, nec voluerunt in viis ejus ingredi, neque audire legem ejus? Et induxit in eos iram furoris sui et oppressit eos bellum, et qui comburebant eos. Nec tamen ulli ex illis cognoverunt, neque animo consideraverunt.*

Emphatice admodum in his verbis, Jacobum et Israellem videtur nominare. Et ut a nobis hujus emphaseos vis intelligatur, velut breviter dicemus. Variis enim temporibus Israelitæ servierunt Ægyptiis, sed Moyse seqnestre, a Deo liberati sunt, at in manu forti et brachio excelso, sicuti scriptum est. In finitis namque et intolerandis plagis in eos qui diripuerunt animadvertit. Postquam vero e terra Ægyptiorum fugissent, pede mare trajecerunt, pænem angelorum comederunt, aquam de petra biberunt, in terram promissionis introducti sunt, regna debellarunt, hostes superarunt, potentem et horri-

α αὐτόν· καὶ εἶδε Κύριος ὁ Θεός, καὶ ὑπερείδῃ, καὶ ἐξουδένωσε σφόδρα τὸν Ἰσραήλ. » Εἰ δὲ χρὴ τίνα καὶ θεωρίαν πνευματικὴν τοῖς εἰρημένοις ἐπενεργεῖν, φυλαττόμεθα παγίθια διαβολικὴν εἰς νοῦν ἔχειν καὶ καρδίαν, καὶ τὰ ἐν φαντασίαις λογισμῶν εἰδῶλα πονηρὰ, καλοῦντα πρὸς ἀσέλγειαν καὶ εἰς ἐκτόπους ἡδονάς, ἵνα μὴ γενώμεθα τῷ Σατανᾷ, καὶ ἄρπαγμα δαιμονίων. Γέγραπται γάρ, ὅτι « Ἐὰν πνεῦμα τοῦ ἐξουσιάζοντος ἀναβῇ ἐπὶ σέ, τόπον σου μὴ ἀφῆς, ὅτι ἱαμα καταπαύσει ἁμαρτίας μεγάλας. »

Τίς ἐν ὑμῖν ἐνωτισαίται ταῦτα; εἰσακούσατε εἰς τὰ ἐπερχόμενα.

Ἔθος τῇ θεοπνεύστῳ Γραφῇ τὸ ἀκουτίσασθαι λέγειν, ἐπὶ τοῦ μὴ παρέργως, ἢ ἀτημελῶς, τὸν ἐπί γε τοῖς ἀναγκαίοις πράγμασι δέχεσθαι λόγον, νηφελῶς δὲ μᾶλλον, ὥστε καὶ εἰς νοῦν καὶ καρδίαν ἀπόθετον ἔχειν τὸ διηγγελμένον. Ὅποιόν ἐστι τὸ διὰ τῆς τοῦ Ψάλλοντος φωνῆς εἰρημένον· « Ἐν τῇ καρδίᾳ μου ἔκρυψα τὰ λόγια σου, ὅπως ἂν μὴ ἁμάρτω σοι. » Γέγραπται γὰρ. καὶ ἐν τεσσαροκοστῷ καὶ οὐδὲν ψάλμῳ· « Ἀκούσατε ταῦτα, πάντα τὰ ἔθνη, ἐνωτίσασθε, πάντες οἱ κατοικοῦντες τὴν οἰκουμένην. » Τὸ μὲν γὰρ ἀκούσαι, κοινὸν ἅπασιν τοῖς ἄπαξ εἰς οὐς λαβοῦσι φωνὴν, ἢ καὶ ἕτερόν τινα κτύπον· τὸ δὲ μὴ ἐνωτίσασθαι, τὸ εἰς νοῦν, ὡς ἔφην, εἰσοικίσασθαι τι τῶν θεθεσπισμένων. Ἔοικε τοίνυν ὁ προφητικὸς ἐν τουτοῖσι λόγος τοὺς ἐπιεικτέστερον ἤγουν ἐμφρονέστερον ἀκροασάμενους ἐπιζητεῖν, ὥστε καὶ εἰς τῆς τῶν μελλόντων ἀσφάλειαν τὰ τοῖς πάλαι συμβεθεκῶτα λαλεῖν. Ὡς γὰρ ὁ Παῦλος φησιν, ὅτι· « Τὰ τοιαῦτα τῶν πραγμάτων τυπικῶς συνέβαιεν ἐκείνοις. Ἐγράφη δὲ πρὸς νοθεσίαν ἡμῶν, εἰς οὐς τὰ τέλη τῶν αἰώνων κατήντηκε. » Δεῖ γὰρ ἡμᾶς οὐ μάλιστα τοῖς περὶ αὐτὸν ἐντυχάνειν διηγήμασιν, ἀλλ' εἰς ὄνησιν ταῦτα δέχεσθαι ψυχῆς, παραιτεῖσθαι σφόδρα τὸ τοῖς ἴσοις ζῶναι πταίσμασιν, ἵνα μὴ ταῖς ἐκείνων περιπίπτωμεν συμφοραῖς.

Τίς δέδωκεν εἰς διαρπαγὴν Ἰακώβ, καὶ Ἰσραήλ τοῖς προνομύσασιν αὐτόν; Οὐχὶ ὁ Θεός ᾧ ἡμάρτοσαν αὐτῷ, καὶ οὐκ ἠθούλοντο ἐν ταῖς ὁδοῖς αὐτοῦ πορεύεσθαι, οὐδὲ εἰσακούειν τοῦ νόμου αὐτοῦ; Καὶ ἐπήγαγεν ἐπ' αὐτοὺς ὄρηθν θυμοῦ αὐτοῦ, καὶ κατίσχυσεν ἐπ' αὐτοὺς πόλεμος, καὶ οἱ συμπλέγοντες αὐτοὺς κύκλω· καὶ οὐκ ἔγνωσαν ἔκαστος αὐτῶν, οὐδὲ ἔθετο ἐπὶ ψυχῆν.

Ἐμφαντικώτατα ἴδαν τὸν τε Ἰακώβ, καὶ τὸν Ἰσραήλ ἔοικεν ὀνομάζειν ἐν τούτοις. Καὶ τίς ἂν νοίτο πρὸς ἡμῶν ἢ τῆς ἐμφάσεως δύναμις, ἐροῦμεν ὡς ἐν βραχεῖ. Ἐθῆτευον μὲν γὰρ Αἰγυπτίοις κατὰ κειροῦς οἱ ἐξ Ἰσραήλ· λελύτρωνται δὲ παρὰ Θεοῦ μεσιτεύοντος τοῦ Μωσῆως, πλὴν ἐν χειρὶ κραταιᾷ καὶ ἐν βραχίονι ὑψηλῷ, καθὰ γέγραπται. Μυρίαις γὰρ ὄσαι, καὶ ἀφορήτοις πληγαῖς τοὺς πλεονεκτοῦντας κατηκίετο. Ἐπειδὴ δὲ τῆς Αἰγυπτίων ἐξέδραμον γῆς, διέβησαν ποδὶ τὴν θάλασσαν, κατεδηδόκασιν ἄρτον ἀγγέλων, ἔπιον ὕδωρ ἐκ πέτρας, εἰσεκομίσθησαν αἰς τὴν γῆν τῆς ἐπαγγελίας, κατηγωνίσαντο βασιλείας, κεκρα-

⁴¹ Eccle. x, 4. ⁴² Psal. cxxviii, 11. ⁴³ I Cor. x, 11.

τήκασιν ἐχθρῶν, δεινὴν καὶ δυσάντητον ἐσχήκασι χεῖρα καὶ διαδόητον ἐπὶ τούτῳ τὴν δόξαν. Ὅπλον δὲ ἦν αὐτοῖς ὁ πῶν ὄλων θεός, ὁ ἰστάς μὲν τοῦ ἡλίου καὶ σελήνης δρόμον, κατὰ γε τῆς Γαβαῶν, ἐπαφίαις δὲ χαλάζας τοῖς ἀλλοφύλοις ἐξ οὐρανοῦ καὶ εἰς λήξιν πάσης εὐκλείας τὸν οἰκεῖον ἀναβιδάζων λαόν. Τίς τοίνυν, φησὶ, τὸν διαδόητον Ἰσραὴλ, τὸν ἀξιοζήλωτον Ἰακώβ, τὸν ἀνάλωτον ἐχθροῖς, τὸν εὐσθενῆ τε καὶ μαχιμώτατον, καὶ ἀεὶ νικῆν εἰωθότα δέδωκεν εἰς διαρπαγὴν, καὶ τοῖς πρηνομεύουσι; Πῶς ἠσθένησεν ὁ νικᾶσθαι μὴ εἰδώς; Πῶς ὑπνέθη, καὶ γέγονεν ὑπὸ πόδας τῶν ἀνθεστηκότων ὁ πᾶσιν ὕψου, καὶ ἄθραυστον ἀνατείλων τὸ κέρασ; Ἐπειδὴ δὲ ἦν ἀναγκαῖον τοὺς μετ' ἐκείνους ἡμᾶς μὴ ἀγνοῆσαι τὰς αἰτίας τοῦ παραδεδόσθαι τὸν οὕτω λαμπρὸν, καὶ ἐξηρημένον λαόν, ἐπήνεγκεν ἀναγκαίως. Οὐχὶ ὁ θεὸς ᾧ ἡμάρτισαν αὐτῷ, καὶ οὐκ ἐβούλοντο ταῖς ὁδοῖς αὐτοῦ πορεύεσθαι, οὐδὲ ἀκοῦειν τοῦ νόμου αὐτοῦ; Ἡ δὲ ἐπὶ τοῖς ἀμφιλόγοις ἐρώτησις ὁμολογίαν ἔχει σαφῆ τοῦ πράγματος. Θεὸς γάρ που πάντως ὁ δεὸς αὐτόν, καὶ τὴν τοῖς ἐγκλήμασιν πρέπουσαν ἐπαρτήσας ὀργὴν. Ταύτητοι τοίνυν κατίσχυσεν αὐτοὺς πόλεμος. Ἀσύνηθας δὲ τοῦτο τοῖς ἐξ Ἰσραὴλ, ἀεὶ γὰρ κερρατήκασι συνασπίζοντος θεοῦ. Ἐπειδὴ δὲ εἰς τοὺς θελοὺς αὐτοῦ παρφηήκασι νόμους, ἔρημοι γεγονάσιν αὐχημάτων τῶν πάλαι. Πεπιτώκασιν εἰς τὸ ἀδρανὲς, κατεκομίσθησαν εἰς τὸ ἀναλκας· κύκλω γεγονάσιν αὐτῶν οἱ συμφλέγοντες, καὶ ὁδόν τινα πυρὶ δαπανῶντες αὐτοὺς τῷ μεγέθει τῶν ἐπενηνεγμένων, ἦγουν καταπιμπράντες αὐτῶν τὰς πόλεις, κατὰ τὸ ἐτέρωθί που σαφῶς εἰρημένον. Αἱ πόλεις ὑμῶν πυρίκαυστοι. Πλὴν οὐκ ἔγνωσαν, φησὶν, ἕκαστος αὐτῶν, οὐδὲ ἔθεντο ἐπὶ ψυχῇν· ἀναισθησίας ἐν τούτοις ὑπομένουσι γραφήν. Ἄρτιοι μὲν γὰρ εἰς σύνεσιν εἶεν ἂν οἱ τὸ πρὸς κρούειν θεῷ παραιτούμενοι, καὶ τοῦ παθεῖν τι τῶν ἐξ ὀργῆς ἐξω τείνοντες πόδα, διὰ γε τὸ τρυφερὸν ὑπέχειν αὐτῷ τὸν αὐχένα. Οἱ γε μὴν, καὶ ἐν αὐτῷ γεγονότες τῷ παθεῖν ἐξ ἀνθρωπίνων ὀλισθημάτων, εἰ μὴ αἰσθάνοιτο τῶν ἐπενηνεγμένων, ἀπάσης ἂν εἶεν ἐλπιδος ἀγαθῆς οἱ τοιοῦδε μακρᾶν. Ὅτι δὲ καὶ τοῖς τοιοῦτοις ἐγκλήμασιν ἔνοχοι γεγονάσιν οἱ ἐξ Ἰσραὴλ, καταβρῆσαι τις ἂν Ἰερεμίου λέγοντος πρὸς τὸν τῶν ὄλων θεόν· «Κύριε, οἱ ὀφθαλμοὶ σου εἰς πίστιν, ἐμαστίζωσας αὐτοὺς, καὶ οὐκ ἠθέλησεν δέξασθαι παιδείαν.» Μνησθήμεθα ὅτι μετὰ τὸ ἀλῶναι τὴν Ἰερουσαλήμ, ἀποκομισθῆναι δὲ καὶ αἰχμάλωτον τὸν Ἰσραὴλ, τοῖς περιλειμμένοις ὁ προφήτης Ἰερεμίας προσελάλει τὰ περὶ θεοῦ λέγοντος μὴ κατελθεῖν εἰς Αἴγυπτον. Ἐἶτα πρὸς αὐτῶν αἱ γυναῖκες ἀναίθην ἔφασκον, μᾶλλον δὲ οὐδ' εἰς αἰσθησὶν ἐνηνεγμέναι τῆς ὀργῆς, ὅτι οὐκ ἀπέστειλέ σε Κύριος. Προσεπήγαγον δὲ τούτοις τὰ ἐξ ἀκράτου φρενοδραβείας. Ἐπειδὴ γάρ, ἔφασκον, διαλείπομεν θύουσαι τῇ βασιλίδι τοῦ οὐρανοῦ, ἐπῆλθεν ἐφ' ἡμᾶς πάντα τὰ κακὰ ταῦτα. Ἄλληθὲς οὖν ἄρα τὸ εἰρημένον, ὅτι οὐκ ἔγνωσαν ἕκαστος αὐτῶν, οὐδὲ ἔθεντο ἐπὶ ψυχῇν, κατισχύσαντος αὐτῶν τοῦ πολέμου, καὶ τῶν κύκλω περιεχόντων καταφλε-

bilcm manum habuerunt, et celeberrimam inde gloriam consecuti fuerunt. Arma vero eorum erat universorum Deus : qui in Gabaon cursum solis sistebat et lunæ, et de cælo grandines in alienigenas demisit, et suum populum in omnis dignitatis sortem evertit ⁴⁴. Ergo, inquit, quis Israelcem celebratissimum, Jacobum æmulandum et admirandum, hostibus insuperabilem, præpotentem, et bellacissimum, et semper vincere solitum, in direptionem dedit, et deprædantibus objecit? Quomodo attenuatus est, qui vinci non poterat? Quomodo subjugatus et subjectus adversariorum pedibus, qui contra omnes excelsum et invulnerabile cornu efferebat? Quia autem necessarium erat nos, qui illos secuti sumus, causas, cur populus adeo illustris et electus traditus fuerit, non ignorare, induxit necessario : Nonne Deus, cui peccarunt, et non voluerunt viis ejus ingredi, neque legem ejus audire? Hæc in ambiguis rebus interrogatio, rei manifestam habet **557** confessionem. Deus enim erat omnino, qui dedit eum, et qui sceleribus iram dignam intendentem. Hinc itaque illos bellum oppressit. Eratque hoc Israelitis insuetum : ut qui semper Deo protegente, superiores evaserint. At ubi in divinas ejus leges debacchati sunt, veteribus ornamentis deserti et destituti sunt, ad impotentiam reciderunt, ad imbellem timiditatem deducti sunt, circumcirca erant qui eos comburerent, et veluti igne quodam, rerum quæ inferrebantur magnitudine, consumerent, vel eorum civitates incenderent, quemadmodum alibi clare dictum est : Civitates vestræ igni incensæ sunt. Verum non cognoverunt, inquit, ulli ex illis, nec animum adhibuerunt : quibus stupiditatis dica hisce verbis scribitur. Etenim cognitione perfecti et absoluti esse possent, si Deum offendere supersederent, et a supplicio ac ira procul quasi pedem removissent, si cervicem ei teneram et flexilem præbuisent. Qui vero propter humanos lapsus patiuntur, si ea quæ inferuntur non sentiant, hi ab omni spe bona procul absunt. Fuisse autem Israelitas talibus implicatos noxiis, videre licet ex Jeremia, qui affatur Deum universorum : « Domine, oculi tui ad fidem, flagellasti eos, et noluerunt suscipere disciplinam ⁴⁵. » Meminimus, postquam capta esset Jerusalem, et Israel captivus esset abductus, his qui reliqui erant, locutum esse Jeremiam prophetam, quæ Deus dixerat, ne descenderent in Ægyptum. Deinde impudenter mulieres, imo nulla ejus iræ sensu tactæ, ei dixerunt : Non misit te Dominus : et alia hæc ex impotenti insaniam adjecerunt. Postquam enim, dixerunt, destitimus sacrificare reginæ cæli, hæc omnia mala in nos venerunt. Proinde verum est quod dicitur : Non cognoverunt ulli ex illis, neque animum adhibuerunt, cum bellum illos opprimerat, et undique cingentibus eos, qui combusserunt.

⁴⁴ Jos. x, 12. ⁴⁵ Jer. v, 3.

carnem natus ex muliere) novam dedit foedus, olim a voce prophetarum praenuntiatum. Factus est etiam gentibus lux: divinum quoque est et istuc. Etenim legislatorem, et irritam reddere sapientissimi Moysis umbram, et adicere porro nova antiquis divinisima potestate, et illuminare posse eos qui versantur in tenebris, et oculos caecorum aperire (affulsit enim gentibus divina et caelestis lux), quid? nonne manifesto est indicio et argumento, eum et esse Deum et ex Deo secundum naturam? Quod autem spiritibus in inferno praedicatum abierit, et detentis in domo custodiae apparuerit Christus, et omnes vinculis liberaverit, et necessitate, et poena, et supplicio, porro pergit ostendere, cum ait, eum educere et vinculis victos, et e domo custodiae sedentes in tenebris.

καὶ ποιητῆς, καὶ δίκης, προαπέφηνεν εἰπὼν, ἔξαγαγεῖν ἡμῶν ἐν σκότει.

VERS. 8, 9. *Ego Dominus Deus tuus, hoc nomen est nomen. Gloriam meam alteri non dabo, nec virtutes meas sculpsitibus. Quae a principio ecce venerunt, et nova, quae ego annuntiabo, et antequam annuntientur, indicata sunt vobis.*

Proprie enim et vere et solus tum est, tum dicitur a nobis universorum opifex. Et sicuti Paulus sapientissimus inquit: « Etiam si multi sunt dii et domini, et in caelo et in terra: at nobis unus Deus ac Pater, ex quo omnia, et nos ex ipso: et unus Dominus Jesus Christus, per quem omnia, et per ipsum nos? » Quoniam autem magnarum rerum et mirabilium effectorem se nobis induxit: nec idolis inanibus, nec alteri creaturae ulli suam gloriam daturum se ait aut divinas virtutes, sed sibi ipsi soli servasse. Nec enim consentaneum est, divinitatis gloriam ulli alii praetera substantiae ratione convenire, nisi ipsi naturae soli et ineffabili, et quae est supra omnia. Cum autem dicat nulli se gloriam suam daturum, Filio eam donavit. Gloria enim ectectus est, quemadmodum sane et Pater qui adoratur in caelo et in terra. Quomodo ergo dedit ei qui quasi alius ab ipso non sit, 540 ratione aequalis substantiae, licet in hypostasin propriam uterque dividatur? Una siquidem summæ divinitatis natura, in tribus subsistentiis propriis, et intelligitur et adoratur ab his qui recte sentiunt. Cum dicit: Quae a principio, ecce venerunt, et nova quae ego annuntiabo, et antequam annuntientur, indicata sunt nobis: non vult ut a nobis sermone Servatoris nulla in re credatur. Quemadmodum enim, inquit, ad finem adducta sunt quae ab initio dicta sunt de adventu ipsius: sic evenient vere, etiam quae dicit nova, et antequam manifesta fiant, sunt indicata. Quenam illa? Promisit enim nobis Dominus noster Jesus Christus vitam futuri saeculi, quae est scilicet in incorruptione, sanctificatione, justitia, regnum caelorum: spiritualium bonorum gloriosam participationem, probitatis fructus, pietatis praemia, charitatis erga

Θεοῦ Λόγος εἰς τόνδε τὸν κόσμον μετὰ σαρκὸς, καὶ τοῖς ἐκ γένους, τοῦτ' ἔστι, ἐξ αἵματος Ἰσραὴλ· ἐξ αὐτῶν γὰρ πέφηνεν τὸ κατὰ σάρκα γεννηθεὶς ἐκ γυναικός· τὴν καινὴν δέδωκε διαθήκην, τὴν πάλαι προηγγελωμένην διὰ φωνῆς προφητῶν. Γέγονε δὲ καὶ τοῖς ἔθνεσι φῶς. Θεοπρεπὲς δὲ καὶ τοῦτο. Τὸ γὰρ τοι νομοθέτην, καὶ ἄπρακτον ἀποφῆναι τὴν τοῦ πανσόφου Μωσέως σκιά, προσεπιθεῖναι δὲ τοῖς ἀρχαίοις τὰ νέα θεοπρεπεστάτη ἐξουσία, τὸ δὲ δὴ καὶ φωτίζειν τοὺς ἐν σκότῳ δύνασθαι, καὶ τυφλῶν ἀνοίγειν ὀφθαλμούς· ἐνήστραψε γὰρ τοῖς ἔθνεσι τὸ θεῖόν τε καὶ οὐράνιον φῶς· πῶς οὐκ ἂν ἔχοι σαφῆ τὴν ἀπόδειξιν, τοῦ, καὶ ὅτι Θεός, καὶ ἐκ Θεοῦ κατὰ φύσιν ἐστίν; Ὅτι δὲ καὶ τοῖς ἐν ἄδου πνεύμασι πορευθεὶς ἐκέρυξε, καὶ τοῖς καθειργμένοις ἐν οἴκῳ φυλακῆς ἐπεφάνη

B Χριστὸς, καὶ πάντας ἀνῆκε δεσμῶν, καὶ ἀνάγκης, ἐκ δεσμῶν δεδεμένους καὶ ἐξ οἴκου φυλακῆς καθ-

Ἐγὼ Κύριος ὁ Θεός, τοῦτό μου ἐστὶν δρομὰ. Τὴν δόξαν μου ἐτέρῳ οὐ δώσω, οὐδὲ τὰς ἀρετὰς μου τοῖς γλυπτοῖς. Τὰ ἀπ' ἀρχῆς ἰδοὺ ἤκασι, καὶ καινὰ ἃ ἐγὼ ἀναγγελλῶ. Καὶ πρὸ τοῦ ἀναγγεῖλαι ἐδηλώθη ὑμῖν.

Κυρίως γὰρ καὶ ἀληθῶς καὶ μόνος Θεός ἂν εἴη, καὶ λέγοιτο πρὸς ἡμῶν ὁ τῶν ὅλων Δημιουργός. Καὶ καθά φησιν ὁ πάνσοφος Παῦλος· « Κἂν εἰ πολλοὶ τινες εἴεν θεοὶ καὶ κύριοι ἐν τε οὐρανῷ, καὶ ἐπὶ τῆς γῆς· ἀλλ' ἡμῖν εἰς Θεὸς καὶ Πατήρ, ἐξ οὗ τὰ πάντα, καὶ ἡμεῖς ἐξ αὐτοῦ· καὶ εἰς Κύριος Ἰησοῦς Χριστός, δι' οὗ τὰ πάντα, καὶ ἡμεῖς δι' αὐτοῦ. » Ἐπειδὴ δὲ μεγάλων ἡμῖν καὶ θαυμασμένων πραγμάτων ἀποτελεσθῆν ἐαυτὸν εἰσεκεκόμικεν, οὐ τοῖς ἀψύχοις εἰδώλοις, οὔτε μὴν ἐτέρῳ τινὶ τῶν κτισμάτων τὴν ἐαυτοῦ δόξαν χαριεῖσθαι φησιν, ἥτοι τὰς θεοπρεπεῖς ἀρετὰς, ἀλλ' ἐαυτῷ τηρῆσαι μόνῳ. Καὶ γὰρ ἦν ἀκλόουθον τὴν τῆς θεότητος δόξαν, οὐδενὶ τῶν ἄλλων καὶ παρ' αὐτῶν οὐσιωδῶς ἐτέρῳ ἐμπρέπειν, ἀλλ' αὐτῇ καὶ μόνῃ τῇ ἀρρήτῳ καὶ ὑπὲρ πάντα φύσει. Οὐδενὶ δὲ λέγων τὴν ἐαυτοῦ χαριεῖσθαι δόξαν, δέδωκεν αὐτὴν τῷ Υἱῷ· δεδόξασται γὰρ, καθάπερ ἀμέλει καὶ ὁ Πατήρ προσκυνούμενος ἐν τε οὐρανῷ καὶ ἐπὶ γῆς. Πῶς οὖν ἄρα δέδωκεν ὡς οὐκ ὄντι παρ' αὐτῶν ἐτέρῳ, κατὰ γε τὸν τῆς ὁμοουσιότητος λόγον, κἂν εἰς ὑπόστασιν ἰδικὴν ἐκάτερος ἀπετέμνετο; Μία γὰρ ἡ τῆς ἀνωτάτω θεότητος φύσις ἐν τρισὶν ὑποστάσεσιν ἰδικαῖς, νοουμένη τε καὶ προσκυνουμένη παρὰ τῶν ὀρθῶ φρονεῖν εἰωθῶτων. Λέγων· Τὰ δὲ ἀπ' ἀρχῆς, ἰδοὺ ἤκασι. Καὶ καινὰ, ἃ ἐγὼ ἀναγγελλῶ, καὶ πρὸ τοῦ ἀναγγεῖλαι, ἐδηλώθη ἡμῖν· οὐκ ἐφῆσι πρὸς ἡμῶν τὸν τοῦ Σωτῆρος κατὰ τι γοῦν ὅλως ἀπιστεῖσθαι λόγον. Ὡς περ γὰρ, φησιν, εἰς πέρας ἤχηται τὰ ἀπ' ἀρχῆς εἰρημένα περὶ τῆς ἐπιδημίας αὐτοῦ, οὐτὴν ἐκθήσεται πρὸς τὴν ἀλήθειαν· καὶ ἄπερ ἂν εἴπη καινὰ, πρὶν ἐμφανῆ γενέσθαι δηλωθῆ. Ποῖα δὲ ταῦτά ἐστιν; Ἐπηγγεῖλατο γὰρ ἡμῖν ὁ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς ὁ Χριστὸς τὴν εἰς αἰῶνα τὸν μέλλοντα ζωὴν, δηλονότι· τὴν ἐν ἀφθαρσίᾳ, καὶ ἀγιασμῷ, καὶ δικαιο-

⁷ I Cor. viii, 5, 6.

σὺνη, τὴν τῶν οὐρανῶν βασιλείαν· τῶν πνευματικῶν ἀγαθῶν τὴν εὐκλεῆ μέθεξιν, τοὺς τῆς ἐπιεικειᾶς καρπούς, τῆς εὐσεβείας τὰ γέρα, τῆς εἰς αὐτὸν ἀγάπης τὸν στέφανον· ὧν καὶ ἡμᾶς γένοιτο τυχεῖν δι' αὐτοῦ χάριτος καὶ φιλανθρωπίας· δι' αὐτοῦ τε καὶ

A ipsum coronam. Quæ utinam consequamur, gratia ejus et benignitate! Et per ipsum et cum ipso sit Deo ac Patri gloria, cum sancto Spiritu in æternitatem. Amen.

σὺν αὐτῷ τῷ Θεῷ καὶ Πατρὶ ἡ δόξα σὺν ἁγίῳ Πνεύματι εἰς τοὺς αἰῶνας. Ἀμήν.

BIBAIION TETAPTON.

541 LIBER QUARTUS.

ΛΟΓΟΣ Α'.

B

ORATIO I.

Ἐπέφανεν ἐν ἡμῖν Θεὸς ὧν Κύριος, κατὰ τὰς Γραφάς, καὶ σεσαγήνευται δι' αὐτοῦ πρὸς τὴν διὰ πίστεως χάριν ἢ τῶν πλανωμένων ἀγέλη. Προδοκία γὰρ ἦν ἐθνῶν, καὶ τοὺς ἐν ὀμίχλῃ καὶ σκότῳ πρὸς τὸ τῆς ἀληθείας ἐκάλεσε φῶς ὁ Θεὸς καὶ Πατὴρ δι' αὐτοῦ. Καὶ τοῦτο ἡμῖν κατέστησεν ἐναργὲς διὰ τῶν ὀπίσω, βραχὺ λέγων· Ἐγὼ Κύριος ὁ Θεὸς ἐκάλεσά σε ἐν δικαιοσύνῃ, καὶ κρατήσω τῆς χειρὸς σου, καὶ ἐνισχύσω σε, καὶ δέδωκά σε εἰς διαθήκην γένους, εἰς φῶς ἐθνῶν, ἀνοίξει ὀφθαλμοὺς τυφλῶν, ἐξαγαγεῖν ἐκ δεσμῶν δεδεμένους, καὶ ἐξ οἴκου φυλακῆς καθημένους ἐν σκότῳ βαθεῖ. Ἰδέθεται γὰρ ὁ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστὸς παρὰ τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς εἰς διαθήκην μὲν τοῦ κατὰ σάρκα γένους, φημί δὴ τῶν ἐξ Ἰσραὴλ, οἷς καὶ πάλαι Θεὸς ἐπηγγέλλετο δι' ἐνὸς προφήτου λέγων· Ἰδοὺ ἡμέραι ἔρχονται, λέγει Κύριος, καὶ συντελέσω ἐπὶ τὸν οἶκον Ἰσραὴλ, καὶ ἐπὶ τὸν οἶκον Ἰούδα διαθήκην καινὴν, οὐ κατὰ τὴν διαθήκην ἣν διεθέμην τοῖς πατράσιν αὐτῶν. Ἰδού μοι γὰρ ὁ Θεὸς ἐπέσπευσεν, οὐκ εἰς τὸν οἶκον Ἰσραὴλ, ἀλλ' ἐν μέτροις ὑπάρχων τοῖς ἰκετικοῖς. Χριστὸς γε μὴν ὡς Υἱὸς καὶ Κύριος διαθήκης καινῆς γέγονε βραβευτής. Καινῆς δὲ φημι, τῆς εἰς καινότητα ζωῆς ἀγίας ἀναμορφώσεως τὸν ἄνθρωπον, καὶ διὰ πολιτείας εὐαγγελικῆς εὐδόκιμον, καὶ ἀληθινὸν ἀποσκηνούσης προσκυνητήν· Ἐνεῦμα γὰρ, φησὶν, ὁ Θεός, καὶ τοὺς προσκυνούοντας αὐτὸν ἐν πνεύματι καὶ ἀληθείᾳ δεῖ προσκυνεῖν. Ὁκοῦν τέθειται εἰς διαθήκην γένους, καὶ εἰς φῶς ἐθνῶν, τοῦ ἀνοίξει ὀφθαλμοὺς τυφλῶν, καὶ ἐξαγαγεῖν ἐκ δεσμῶν δεδεμένους. Ὁ μὲν γὰρ ἀρχέκακος Σατανᾶς κατεσχότισε τῶν ἐθνῶν τὰς καρδίας· Ἐματαιώθησαν γὰρ ἐν τοῖς διαλογισμοῖς αὐτῶν, καὶ φάσκοντες εἶναι σοφοὶ ἐμωράνθησαν, καὶ ἤλλαξαν τὴν δόξαν τοῦ ἀφθάρτου Θεοῦ ἐν ὁμοιωματι εἰκόνης φθορᾶς ἀνθρώπου, καὶ πετεινῶν, καὶ τετραπόδων, καὶ ἔρπετων. Ἐν τῷ δὲ γε φῶς τὸ ἀληθινὸν, τοῦτ' ἔστι, Χριστὸς, ὡς νοητὸς ἡμῖν ἀνέτειλεν ἑωσφόρος, καὶ ὡς τῆς δικαιοσύνης ἥλιος, τὴν τῆς ἀληθοῦς θεογονίας ἀπλώσας ἀκτίνα, τὸν ἐκ διαβολικῆς ἀπά-

Apparuit nobis Deus Dominus, ut in Scripturis habetur: et per ipsum captus est ac irretitus ad gratiam per fidem grex errantium. Expectatio enim erat gentium, et per ipsum Deus ac Pater in tenebris et caligine mentis et intelligentiæ versantes ad veritatis lucem evocavit. Idque nobis verbis superioribus perspicuum reddidit, paucis dicens: « Ego Dominus Deus vocavi te in justitia, et apprehendam manum tuam, et corroborabo te, et dedi te in fœdus generis, in lucem gentium, ut oculos cæcorum aperires, vinctos e vinculis educeres et sedentes in tenebris profundis e domo custodiæ ». Positus enim est Dominus noster Jesus Christus a Deo et Patre in fœdus sui generis, secundum carnem Israelitarum, inquam: quibus etiam per quemdam e prophetis iterum Deus adpromisit, cum inquit: « Ecce dies veniunt, dicit Dominus, et 542 consummabo super domum Israelis, et super domum Juda testamentum novum, non juxta fœdus, quod pepigi cum patribus eorum ». Moyses namque divinus umbræ et typi minister erat, supplicis mensuram ac personam gerens: Christus vero, ut Filius ac Dominus, testamenti novi factus est administrator. Novi, inquam, quod ad novitatem sanctæ vitæ revocat, quod hominem reformat, et quod per evangelicam conversationem probatum et verum cultorem efficit. Deus enim, inquit, est spiritus, et qui eum adorant, in spiritu et veritate oportet adorare. Itaque positus est in testamentum generis, et in lumen gentium, ut aperiret oculos cæcorum, et educeret vinctos e vinculis. Nam princeps ac caput malorum Satanæ cordibus gentium offudit tenebras. Evanuerunt enim in cogitationibus suis, et cum se profiterentur esse sapientes, infatuati sunt, et gloriam incorruptibilis Dei in similitudinem imaginis corruptibilis hominis, et volucrum, et quadrupedum, et reptilium, commutarunt. Vera autem lux, id est Christus, velut intelligibilis lucifer nobis exortus est, et velut sol justitiæ: veræ ac diviniæ cognitio-

⁶ Isa. XLII, 6, 7. ⁷ Jer. XXXI, 31, 32. ⁸ Joan. IV, 24. ⁹ Rom. I, 21-25.

nis radio expanso, tenebras diabolici erroris, quæ terræ incolæ obruerunt, dissipavit: suorum delictorum catenis inevitabilibus captos e vinculis liberavit. Quod ergo hi quondam creaturam præ Creatore coluerunt, qui tenebras mentis circumtulērunt, qui operibus manuum suarum persuasi sunt se prosternere, qui procul a Deo absuerunt, per fidem quæ est in Christo vocandi essent, et universorum Regem atque Dominum agnitori, pulcherrime oratio prophetica declarat. Præcipit enim his qui per Christum misericordiam consecuti sunt, ut ipsum gloriose prædicarent: itaque inquit:

VERS. 10. *Cantate Domino canticum novum; principatus ejus, celebrate nomen ejus ab extremo terræ: descendentes in mare, et navigantes in eo, insulæ, et incolentes eas.*

Novus est hymnus seu canticum, novitati rerum congruens. « Si quis enim in Christo est, nova creatura est, sicuti scriptum est: Et vetera præterierunt, et facta sunt omnia nova ¹². » Redempti enim sunt ex Ægyptiorum tyrannide, qui ex sanguine Israelitico fuerunt, sapientissimo Moyse tum sequestro: erepti sunt ex laterum labore, et e vanis sudoribus in studiis terrenis, e sævitia præfactorum operis, e dominatoris inhumanitate: transierunt per medium mare, comederunt in deserto manna, biberunt aquam ex petra, transiverunt Jordanem sicco pede, introducti sunt in terram promissionis. Sed hæc apud nos omnia nova sunt, et antiquis incomparabiliter meliora. Non enim carnali, sed spiritali servitute liberati sumus, et pro rerum terrenarum studiis, erepti sumus ex carnalis cupiditatis iniquationibus: nec operum exactores effugimus Ægyptios, nec tyrannum impium quidem, et inclementem, hominem tamen sicut et nos: at potius malos et impuros dæmonas impellentes ad peccandum, et hujus gregis præsi-lem, id est, Satanam. Transivimus, tanquam salum quoddam, præsentis vitæ fluctus, et in ea turbam ac tumultuationes vanas. Manna mentis et intelligentiæ, panem cœli qui vitam dat mundo, edimus: aquam ex petra, Christi rivis, intelligibilibus scilicet, quasi affluentes et delicias bibimus. Jordanem, sancto baptismate dignati, transivimus. In terram promissam et dignam sanctis intravimus, cujus etiam Servator ipse meminit, dicens: « Beati mites, quia ipsi terram hæreditario possidebunt ¹³. » Itaque ob nova facinora, novum hymnum cantari oportuit a principatu ejus: id est, ab his qui subsunt et parent ei: et hymnum cantari oportuit, vel eo dignam glorificationem, non in sola Judæorum regione, sed a terminis terræ scilicet usque ad terminos, id est, per universorum orbem terrarum. Olim enim erat in Judæa notus Deus, et in solo Israel magnum nomen ejus. Postquam autem vocati sumus per Christum ad agnitionem veritatis; plenum factum est cœlum et terra gloria ipsius. Sic enim et Psaltes ait:

της ἐπισκήψαντα τοῖς ἐπὶ τῆς γῆς κατεσκέδασε σκότον· ἠλευθέρωσεν ἐκ δεσμῶν τοὺς ταῖς τῶν οικειῶν πλημμελημάτων σεираίς ἐν ἀφύκτοις εἰλημμένους. Ὅτι τοῖνον οἱ πάλοι τῆ κτίσει παρά τὸν Κτίστην λατρεύοντες, οἱ σκότον ἔχοντες εἰς νοῦν, οἱ τοῖς ἔργοις τῶν ἰδίων χειρῶν ἀνακαταπεσιμένοι προσκυνοῦν, οἱ μακρὰν ὄντες Θεοῦ, κεκλήσονται διὰ πίστεως τῆς ἐν Χριστῷ, ἐπιγνώσονται τε τὸν τῶν ἀπάντων Βασιλεῖα καὶ Κύριον, διαδείκνυσιν εὖ μάλα τῆς προφητείας ὁ λόγος. Προστέττει γὰρ τοῖς ἠλεημένοις διὰ Θεοῦ δοξολογεῖν αὐτὸν, οὕτω τέ φησιν·

Ἵμνήσατε τῷ Κυρίῳ ὕμνον καινὸν, ἡ ἀρχὴ αὐτοῦ, δοξάζετε τὸ ὄνομα αὐτοῦ ἀπ' ἄκρου τῆς γῆς· οἱ καταβαλόντες εἰς τὴν θάλασσαν, καὶ πλέουτες αὐτήν· αἱ νῆσοι, καὶ οἱ κατοικοῦντες αὐτάς.

Καινὸς ὁ ὕμνος, καὶ τῆ τῶν πραγμάτων καινότητι πρέπων. « Εἰ τις γὰρ ἐν Χριστῷ, καινὴ κτίσις, κατὰ τὸ γεγραμμένον, καὶ τὰ ἀρχαῖα παρῆλθε, γέγονε δὲ τὰ πάντα καινά. » Αὐλῶνται μὲν γὰρ ἐκ τῆς Αἰγυπτίων πλεονεξίας οἱ ἐξ αἱματος Ἰσραὴλ, μειστεύοντες τὸ τηλικαδε τοῦ πανσόφου Μωσέως, καὶ πλινθείας ἐξήρηνται, καὶ ἰδρώτων κενῶν τῶν ἐπὶ γῆνιοις σπουδασμασιν ἔργον· κηδεστῶν ἀγριότητος, καὶ τῆς τοῦ κρατοῦντος ἀπανθρωπίας· διεβιδάσθησαν διὰ μέσης θαλάσσης, ἔφαγον ἐν τῇ ἐρήμῳ τὸ μάννα, ἔπιον ὕδωρ ἐκ πέτρας, ἀβρόχῳ ποδὶ διήλθον τὸν Ἰορδάνην, εἰσεκομισθήσαν εἰς τὴν γῆν τῆς ἐπαγγελίας. Τάδε ἐφ' ἡμῖν πάντα καινά, καὶ τῶν ἀρχαίων ἀτυχερίτως ἐν ἀμείνοσιν. Οὐ γὰρ σαρκικῆς, μᾶλλον δὲ πνευματικῆς δουλείας ἐξήρημεθα, καὶ ἀντὶ τῶν περὶ γῆν σπουδασμάτων τῶν ἐκ φιλοσαρκίας ἀπηλλάγμεθα μολυσμῶν· οὐκ ἐργοδιώκτας ἐφύγομεν Αἰγυπτίους, οὐδὲ τύραννον μὲν ἀσεβῆ, καὶ ἀνήμερον, πλὴν ἀνθρωπον καθ' ἡμᾶς, τοὺς συνωθοῦντας δὲ μᾶλλον εἰς ἀμαρτίαν πονηροὺς καὶ ἀκαθάρτους δαίμονας, καὶ τὸν ταῖς τούτων ἀγέλαις ἐφεστηκότα, τοῦτ' ἐστὶ, Σατανᾶν. Διέβημεν καθάπερ τινὰ θάλατταν, τοῦ παρόντος βίου τὸν κλύδωνα, καὶ τὴν ἐν αὐτῷ τύρβην, καὶ εἰκαίως ὄντως περισπαμοῦς. Ἐφάγομεν τὸ μάννα τὸ νοητὸν, τὸν ἄρτον τὸν ἐξ οὐρανοῦ, τὸν ζωὴν διδόντα τῷ κόσμῳ· ἐπίομεν ὕδωρ ἐκ πέτρας, τοῖς Χριστοῦ νάμασιν ἐντροφῆσαντες, νοητοῖς δὲ δηλονότι. Διέβημεν τὸν Ἰορδάνην, ἀξιωθέντες τοῦ ἀγίου βαπτίσματος, εἰσῆλθομεν εἰς τὴν τοῖς ἁγίοις ἐπηγγελμένην καὶ πρέπουσαν γῆν, ἧς καὶ αὐτὸς ὁ Σωτὴρ διαμνημονεῖ, λέγων· « Μακάριοι οἱ πραεῖς, οἱ αὐτοὶ κληρονομήσουσι τὴν γῆν. » Οὐκοῦν ἐπὶ καινοῖς κατορθώμασι, καινὸν ἔδει γενέσθαι τὸν ὕμνον παρά τῆς ἀρχῆς αὐτοῦ· τοῦτ' ἐστὶ, παρά τῶν ὑπ' αὐτῷ γεγονότων καὶ ἀρχομένων ὑπ' αὐτοῦ· γενέσθαι δὲ τὸν ὕμνον, ἦτοι τὴν αὐτῷ πρέπουσαν δοξολογίαν, οὐ κατὰ γε μόνην τὴν τῶν Ἰουδαίων χώραν, ἀλλὰ γὰρ ἀπ' ἄκρου τῆς γῆς εἰς ἄκρον δηλονότι, τοῦτ' ἐστὶν, ἅπασαν τὴν ὑπ' οὐρανόν. Πάσαι μὲν γὰρ ἦν ἐν τῇ Ἰουδαίᾳ γνωστὸς ὁ Θεὸς, καὶ ἐν μὲν τῷ Ἰσραὴλ μέγα τὸ ὄνομα αὐτοῦ. Ἐπειδὴ

¹² II Cor. v, 17. ¹³ Matth. v, 4.

δὲ κεκλήμιστα διὰ Χριστοῦ πρὸς ἐπίγνωσιν ἀληθείας, πλήρης γέγονεν ὁ οὐρανὸς καὶ ἡ γῆ τῆς δόξης αὐτοῦ. Οὕτω γάρ που καὶ ὁ Ψάλλον φησίν, ὅτι « Πληρωθήσεται τῆς δόξης αὐτοῦ πᾶσα ἡ γῆ. » Τίνες οὖν οἱ δοξολογεῖσθαι τὸ ὄνομα αὐτοῦ προστάττοντες ἀπ' ἄκρου τῆς γῆς, οἱ τοὺς ὕδους ἰσθάντες αὐτῶ, καὶ χοροστατεῖν ἀναπειθόντες, καὶ εἰς θάλασσαν συγκαλοῦντες πνευματικῶν, οἱ καταβαίνοντες εἰς θάλασσαν, καὶ πλέοντες αὐτήν, αἱ νῆσοι, καὶ οἱ κατοικοῦντες αὐτάς; Διαμέμνηται δὲ, καθάπερ ἐγῶμαι, τῶν ἁγίων ἀποστόλων. Οὐ γάρ τοι κατὰ μόνην τὴν Ἰουδαίαν ἐκήρυττον τὸν Ἰησοῦν, καὶ τὴν δι' αὐτοῦ χάριν, ἀλλὰ γὰρ καὶ θάλασσαν διαπαραϊούμενοι ταῖς τῶν ἐθνῶν εὐηγγελίζοντο χώραις. Ἀφίκοντο γοῦν καὶ μέχρι τοῦ Ἰλλυρικῶ, καὶ ἐπέκεινα, ὥστε καὶ τὰς ἐν τῇ θαλάσῃ νήσους μὴ ἀνηκόους ἀπομεῖναι τῶν ἱερῶν κηρυγμάτων, μήτε μὴν τοὺς οἰκοῦντας αὐτάς. Καὶ ἱστορικῶς μὲν ὥδι τοῖς εἰρημένοις προσβαλεῖς. Συνήσεις δὲ, εἰ δοκεῖ, καὶ καθ' ἕτερον τρόπον τῆς προφητείας τοὺς λόγους. Θαλάσση μὲν γάρ ἡ θεόπνευστος Γράφη παρεικάζει πολλαῖς τόνδε τὸν κόσμον, ἦτοι τὸν βίον τὸν ἀνθρώπινον, κατὰ γε τὸ ἐν Ψαλμοῖς ὑμνούμενον· « Αὕτη ἡ θάλασσα ἡ μεγάλη, καὶ εὐρύχωρος· ἐκεῖ ἐρπετὰ, ὧν οὐκ ἔστιν ἀριθμὸς, ζῶα μικρὰ μετὰ μεγάλων. » Ἐοικένας δὲ θαλάσση τὸν καθ' ἡμᾶς ἰσχυρίζεται βίον, δι' αὐτὸ τὰχα που τὸ ἀστάθμητον τῶν ἐν αὐτῇ πραγμάτων, καὶ τὸ ἄνω τε, καὶ τὸ κάτω, καὶ τὸ ἐν συγχύσει πολλῇ. Διαπλέουσι δὲ τὴν τοιάνδε θάλασσαν οἱ μὴ βαπτιζόμενοι παρ' αὐτῆς, ἀνανηχόμενοι δὲ ὡσπερ, καὶ περισπασμῶν ἑαυτοῦς ἀπαλλάττοντες κοσμικῶν. Οὗτοι τῆς παρὰ Θεοῦ τυχόντες ἐπιουρίας, καὶ τῶν διὰ Χριστοῦ χαρισμάτων ἀεὶ μεμνημένοι δοξολογοῦσιν αὐτὸν, αἱ τε νῆσοι, τοῦτ' ἔστιν, αἱ Ἐκκλησίαι μονοουχὶ τῇ νοητῇ διεσωσμέναι θαλάσση, καὶ δεχόμεναι τοὺς χειμαζομένους ὑπὸ πνεύματος πονηροῦ, αὐτὰς δοξολογοῦσι Χριστὸν, φαρμῆν, ἦγον ὀνομάζομεν, τοὺς ἐν αὐταῖς ὄντας ἁγίους Καλοῦνται γάρ νῆσοι καὶ ὄσαι πῆρ εἰσι κωμῶν ἢ πόλεων ἐν μέσῳ καίμεναι πολλῆς τε καὶ εὐρείας γε μὴν ἐρήμου.

Εὐφράνθητι, ἔρημος, καὶ αἱ κῶμαι αὐτῆς, ἐπαύλαις, καὶ οἱ κατοικοῦντες Κηδάρ. Εὐφρανθήσονται οἱ κατοικοῦντες Πέτραν, ἀπ' ἄκρων τῶν ὄρεων βοήσουσι. Δώσουσι τῷ Θεῷ δόξαν, τὰς ἀρετὰς αὐτοῦ ἐν ταῖς νήσοις ἀναγγελοῦσιν.

Οἱ μακάριοι προφηταὶ τοὺς περὶ τῆς τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν ἐπιδημίας ἐξυφαίνοντες λόγους, τῆς τῶν ἐθνῶν κλήσεως ποιοῦνται μνήμην πλεισταχοῦ. Καὶ γὰρ ἦν, ὡς ἔφη, ἐθνῶν προσδοκία Χριστός. Ἐπαφίᾳσι δὲ τοὺς περὶ τῶν τοιοῦτων λόγους, οὐχ ἄκασιν ἀπλῶς τοῖς ἀνὰ πᾶσαν τὴν οἰκουμένην ἔθνεσι καὶ λαοῖς. Οὐ γὰρ ἦν εἰκὸς ἀναριθμητοῦ πληθῆος ἀναπιμπλάσης τὴν ὑπ' οὐρανὸν ἰσχυοεπεῖν ἐλθεῖν τοσοῦτον, ὡς καὶ ἀπάντων ποιεῖσθαι μνήμην ὀνομαστῶν τε, καὶ κατὰ γένος, δεχόμενοι δὲ πολλαῖς τὰς ὁμόρους μὲν τῇ Ἰουδαίᾳ χώραις, εἰδωλοατρούσας δὲ σφόδρα, εἶτα ταύτας κληθῆσθαι λέγοντες κατὰ καιροῦς, ὡς ἐκ μέρους τὴν τοῦ παντὸς ἐποιοῦντο δῆλωσιν. Ὁμόρου

A « Implebitur gloria ejus omnis terra ¹⁴. » Qui sunt ergo qui jubent nomen ejus celebrari ab extremis terræ finibus, qui cantores ei constituunt, qui suadent simul chorum symphonicarum instituere, qui ad festum convocant spirituale? qui descendunt in mare, et in eo navigant, insulæ et eas inhabitantes? Mentionem hic facit, ut ego sentio, sanctorum apostolorum. Non enim per solam Judæam prædicarunt Jesum, et gratiam per ipsum, **544** sed et mare trajicientes, regionibus gentium Evangelium nuntiarunt. Nam ad Illyricum usque et ultra pervenerunt, ut etiam maritimæ insulæ sacras prædicationes audirent, et qui etiam in illis habitarent. Atque hæc quidem historice dicta sic expendere poteris. Intelliges autem, si placet, alio modo propheticos sermones. Mari enim sæpenumero Scriptura divinitus inspirata hunc mundum et vitam humanam comparat, secundum id quod in Psalmis canitur: « Hoc mare magnum et spatiosum, illic reptilia, quorum non est numerus, animalia parva cum magnis ¹⁵. » Similem autem confirmat esse vitam nostram mari, propter rerum in ea inconstantiam, et quod susque deque plurimum misceantur. Hoc mare transfretant, qui in eo non demersi sunt, sed enatant quasi, et se mundi occupationibus extricant: hi divinum auxilium consecuti, et donorum per Christum semper memores, eum celebrant. Insulæ quoque, nimirum Ecclesiæ, quæ intelligibile mare tantum non cingunt, et mali spiritus fluctibus jactatos recipiant, hæc Christum celebrant, nempe qui eas inhabitant. Ecclesias cum enim dicimus seu nominamus, sanctos in illis cultores significamus. Sciendum et illud: Vocantur enim insulæ etiam villæ seu urbes, quæcunque magnæ et latæ in medio solitudinis positæ sunt.

ἦγον οἱ κατοικοῦντες αὐτάς. Ἐκκλησίας γάρ ὅτε προσκυνητάς σηματοῦμεν. Ἰστέον γε μὴν κάκεινο· Καλοῦνται γάρ νῆσοι καὶ ὄσαι πῆρ εἰσι κωμῶν ἢ πόλεων ἐν μέσῳ καίμεναι πολλῆς τε καὶ εὐρείας γε μὴν ἐρήμου.

VERS. 11, 12. *Lætare, solitudo, et vici ejus, villæ, et qui inhabitant Cedar. Lætabuntur qui habitant in Petra, de summis montibus clamabunt. Dabunt gloriam Deo, virtutes ejus in insulis annuntiabunt.*

D Beati prophetæ, cum sermones de adventu Servatoris nostri contextunt, plerumque mentionem faciunt vocationis gentium. Erat enim, ut dixi, exspectatio gentium Christus. Cæterum de rebus ejusmodi, non omnibus absolute sermones injiciunt, per universum scilicet orbem gentibus et populis. Non enim verisimile erat, cum innumerabilis multitudo orbem terræ impleret, adeo subtiliter et minutim voluisse dicere, ut omnium nominatim et sigillatim facerent mentionem, sed regionibus accolis Judææ sumptis, idololatriæ deditissimis, quin illas vocandas suo tempore **545** dicerent, ex parte totum demonstrabant. Itaque cum esset finitima Judaicæ terræ solitudo

¹⁴ Psal. ciii, 21. ¹⁵ Psal. ciii, 25.

lata, ad austrum sita, quam occuparunt Saraceno-
rum et Arabum gentes : dicit eos qui in ea habi-
tant, gratiam et salutem per Christum aliquando
consecuturos. Nomina, etiam vicis seu oppidulis,
quæ sunt, inquam, in solitudine, sunt villæ, et Ce-
dar : et Petra quæ in Arabia hodieque sita est, et
sic nominata. Superstitiosissimi sunt, ut dixi, hi de
quibus sermo est, nimirum horum locorum incolæ,
et in totum prolapsi sunt in apostasiam et defectio-
nem a Deo, ut qui impuros spiritus coluerunt. Quo-
niam vero, ut dixi, participes futuri erant vocatio-
nis et salutis, quæ est per evangelicam prædicationem
et fidem in Christo ; hinc et quidem jure optimo,
propheta tanquam pulchros pedes habens, evangeli-
zat bona, et tantum non in altum tollit vocem, et
inquit : « Lætare, solitudo, et vici ejus, villæ, et qui
inhabitavit Cedar : lætabuntur qui inhabitant Pe-
tram ¹⁶. » Magna hæc est et admiranda Servatoris
nostri potentia et præstantiæ demonstratio, qui tam
dura et præfracta corda tam facile mollierit, per-
suaseritque ab inveterato errore discedere, et me-
liora præferre, et se ad veritatem applicare. Quod
etiam voce Ezechielis præsignificavit, dicens : « Avel-
lam cor eorum lapideum de carne eorum, et dabo
illis cor carneum, id est, tenerum, ut me cognos-
cant, quia ego sum Dominus ¹⁷. » Quod itaque et hi
vocandi essent, ostendit dicens : Lætare, solitudo, et
quæ sunt deinceps. Qui autem sint, qui a summi-
tate montium clamant, et qui dant Deo gloriam, et
in insulis ejus virtutes deprædicant, operæ pretium
est videre. Nihil prohibet, quo minus illi esse intel-
ligantur qui Petram inhabitant, præaltam et excel-
sam regionem atque civitatem, qui vocati sunt,
qui non jam hymnos et odas contextunt falso nomi-
natis diis, sed potius Deum qui illuminavit, et ad
veritatem pellexit et quasi inescavit, celebrant. Vel
qui a summis montibus clamant, dici possunt et sane
recte divini discipuli, quibus etiam alibi propheta
dicit : « Montem excelsum **546** conscende, qui evan-
gelizas Sion : extolle fortiter vocem tuam, qui evan-
gelizas Jerusalem. Tollite, ne timeate ¹⁸. » Prædica-
bant enim summa fiducia et libertate loquendi, et
neminem mortalium latere volebant, sed erant ubi-
vis gentium omnibus conspicui, velut civitas in
monte sita, nec sermo eorum abscondite et occulte
habitus est, sed summa cum libertate et fiducia, ut
modo dicebam. Hoc enim illis Servator etiam ipse
præcepit, cum inquit : « Quod dico vobis in tene-
bris, dicite in luce : et quod in aurem auditis, præ-
dicate in lectis ¹⁹. » Dederunt igitur gloriam Deo, et
virtutes ejus in insulis annuntiaverunt. Nam sanctorum
apostolorum et evangelistarum sermo videtur
fuisse gloriæ Servatoris nuntius. Nunc enim de
ineffabili ejus deitate verba faciunt, et eximiam vir-
tutem laudibus ferunt, nec eum inter mortales geni-
tos recensent, sed supra omne quod existit collo-
cant, et natura eundem cum Deo et Patre faciunt :

Α τοίνυν ούσης τῆ τῶν Ἰουδαίων γῆ τῆς πλατείας
ἐρήμου τῆς κατὰ νότου κειμένης, ἣν δὴ κατενέμοντο
τὰ Σαρακηνῶν καὶ Ἀράβων ἔθνη, τοὺς οἰκοῦντας
ἐν αὐτῇ τεύξεσθαι φασὶ κατὰ καιροὺς τῆς διὰ Χρι-
τοῦ χάριτος, καὶ σωτηρίας. Ὀνόματα δὲ ταῖς κώμαις,
ἦτοι ταῖς πολίχναις, ταῖς κατὰ γέφυρην τὴν Ἐρημον,
ἀπαύλεις, καὶ Κηδᾶρ, καὶ Πέτρα, κατὰ τὴν Ἀρόά-
λων γῆν καὶ εἰς δεῦρο κειμένη, οὕτω τε ὠνομασμένη.
Δεισιδαιμονέστατοι δὲ, ὡς ἔφην, οἱ περὶ ὧν ὁ λόγος,
ἦγον οἱ τούτων οἰκῆτορες, καὶ ὀλοτρόπως ἐκνενεύ-
κασιν εἰς ἀπόστασιν τὴν ἀπὸ Θεοῦ. Λελατρεύκασιν
γὰρ τοῖς ἀκαθάρτοις πνεύμασιν. Ἐπειδὴ δὲ ἐμελλον,
ὡς ἔφην, ἐν μετέξει γενέσθαι κλησεώς τε καὶ σωτηρίας
τῆς διὰ τῶν εὐαγγελικῶν κηρυγμάτων, καὶ πίστεως
τῆς ἐν Χριστῷ ταύτητοι καὶ μάλα εἰκότως, ὡς ὠραίους
ἔχων τοὺς πόδας ὁ προφήτης, ἐν τούτοις εὐαγγελί-
ζεται γὰρ ἀγαθὰ, μονουοχι καὶ εἰς ὕψος αἴρει τὴν
βοήην, καὶ φησιν· « Εὐφράνθητι, Ἐρημος, καὶ αἱ κῶμαι
αὐτῆς, ἐπαύλεις, καὶ οἱ κατοικοῦντες Κηδᾶρ· εὐφραν-
θήσονται οἱ κατοικοῦντες Πέτραν. » Ἐνδειξις δὲ με-
γάλη, καὶ ἀξιάγαστος τῆς τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν δυνά-
μεως, καὶ ὑπεροχῆς τὸ χρῆμά ἐστι, τοῦ τὰς οὕτω
σκληρὰς, καὶ ἀνοουθετήτους καρδίας, εὐκόλως κατα-
μαλάξαντος, καὶ ἀναπέσαντος μὲν τῆς ἀρχαίας ἀπά-
της ἀποποιεῖν, ἀνθελέσθαι δὲ τὰ ἀμείνω, καὶ μεθαρ-
μύζεσθαι πρὸς ἀλήθειαν. Καὶ τοῦτο ἡμῖν διὰ φωνῆς
Ἰεζεκιὴλ προκαταμεμήνηκε λέγων, ὅτι· « Ἐκσπάσει
τὴν καρδίαν αὐτῶν τὴν λιθίνην, ἐκ τῆς σαρκὸς αὐτῶν,
καὶ δώσω αὐτοῖς καρδίαν σαρκίνην, τοῦτ' ἐστι, τρυ-
φᾶν, τοῦ εἰδέναι αὐτοὺς ἐμὲ, ὅτι ἐγὼ εἰμι Κύριος. »
Οὐκοῦν ὅτι κεκλήσονται καὶ αὐτοί, κατεσήμεινε λέ-
γων· Εὐφράνθητι, Ἐρημος, καὶ τὰ τούτοις ἐφεξῆς. Οἱ
δὲ γε ἀπ' ἄκρων τῶν ὀρέων βοῶντες, διδόντες τε τῷ
Θεῷ δόξαν, καὶ ἐν ταῖς νήσοις ἀναγγέλλοντες τὰς ἀρε-
τὰς αὐτοῦ, τίνες εἶεν ἄν, ἄξιοι ἰδεῖν. Ἄπει τοιγαροῦν
οὐδὲν, καὶ αὐτοὺς νοεῖσθαι τοὺς κεκλημένους, οἱ Πέ-
τραν οἰκοῦντες, ὑψηλὴν οὕτω καὶ ἡρμένην χώραν τε
καὶ πόλιν, οὐκέτι μὲν ὕμνους καὶ ψδὰς ὑφαίνουσι
τοῖς ψευδωνύμοις θεοῖς, δοξολογοῦσι δὲ μᾶλλον τὸν
καταφωτισάντα Θεὸν, καὶ σαγηνεύσαντα πρὸς ἀλη-
θειαν. Ἦγουν οἱ ἀπ' ἄκρων τῶν ὀρέων βοῶντες, λέ-
γουντ' ἄν εἶναι, καὶ μάλα ὀρθῶς, οἱ θεσπέσιοι μαθη-
ταί. Οἷς καὶ ἐτέρωθι ποῦ φησιν ὁ προφήτης· « Ἐπ' ἔ-
δος ὑψηλὸν ἀνάβηθι, ὁ εὐαγγελιζόμενος Σιών· ὕψωσον
τῆ ἰσχύϊ τὴν φωνὴν σου, ὁ εὐαγγελιζόμενος Ἱερουσα-
λήμ. Ὑψώσατε, μὴ φοβεῖσθε. » Διεκήρυττον γὰρ ἐν
παρῆρησι πολλῇ, καὶ οὐδένα τῶν ὄντων λαυθάνειν
ἠθέλον, ἀλλ' ἦσαν περίοπτοι τοῖς ἀπανταχοῦ, καθά-
 πόλις ἐν ὄρει κειμένη· καὶ ὁ λόφος αὐτοῖς οὐκ ἐν
παραθύρῳ, καὶ λεληθῶτως ἦν, ἀλλ' ἐν πολλῇ παρῆρη-
σίᾳ, καθάπερ ἔφην ἀρτίως. Τοῦτο γὰρ αὐτοῖς καὶ
αὐτὸς ὁ Σωτὴρ ἐνετέλλετο λέγων· « Ὁ λέγω ὑμῖν ἐν
τῇ σκοτίᾳ, εἴπατε ἐν τῷ φωτί, καὶ ὁ εἰς τὸ οὐδὲν
ἀκούετε, κηρύξτε ἐπὶ τῶν ὀρέων. » Ἐδίδωσαν
τοίνυν τῷ Θεῷ δόξαν, καὶ ἀπήγγελλον αὐτοῦ τὰς
ἀρετὰς ἐν ταῖς νήσοις. Ὁ γάρτοι τῶν ἁγίων ἀπο-
στόλων τε καὶ εὐαγγελιστῶν λόγος τῆς τοῦ Σωτῆρος

¹⁶ Isa. XLII, 11. ¹⁷ Ezech. II, 19. ¹⁸ Isa. XL, 9. ¹⁹ Matth. X, 27.

δόξης ἐξαγγελεὺς ὁρᾶται γεννημένος. Ποτὲ μὲν γὰρ Α τοὺς περὶ τῆς ἀρρήτου θεότητος αὐτοῦ ποιοῦνται λόγους, καὶ τὴν ὑπερκόσμιον ὑμνοῦσιν ἀρετὴν, οὐκ ἔν γεννητοῖς τιθέτες αὐτὸν, ἀλλ' ἐπέκεινα παντὸς τοῦ κεκλημένου πρὸς ὑπαρξιν, καὶ ἐν ταυτότητι φυσικῇ τῇ πρὸς Θεὸν καὶ Πατέρα· ποτὲ δὲ αὐ διηγοῦνται τὰς ὑπὲρ θαῦμα καὶ λόγον αὐτοῦ θεοσημείας. Τὸ γὰρ ἐγείρειν ἐκ μνημάτων νεκροὺς, καὶ τὸ ὡς ξηρὰ κερῆσθαι θαλάσση, βάσιμον αὐτὴν ἀποφαίνοντα τοῖς ἰδίαις ποσὶ, καὶ τὸ ἀνέμοις ἐπιτιμᾶν, καὶ λόγῳ συντρίβειν τὸν Σατανᾶν, θεοπρεπῆ τὴν δόξαν αὐτῷ πραγματεύεται.

Κύριος ὁ Θεὸς τῶν δυνάμεων ἐξελεύσεται, καὶ συντρίψει πόλεμον· ἐπεγερεῖ ζῆλον, καὶ βοήσεται ἐπὶ τοὺς ἐχθροὺς αὐτοῦ μετὰ ἰσχύος· Ἐσιώπησα, μὴ καὶ δεῖ σιωπήσομαι καὶ ἀνέξομαι; Ἐκατέβησα ὡς ἡ τίκτουσα.

Πρόεισι καὶ νῦν ὁ λόγος ἐν τάξει πολλῇ, καὶ οὐκ ἀθαύμαστον ἔχει τὴν οἰκονομίαν. Ἐμελλον γὰρ οἱ τῶν τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν θεοσιμαμάτων ἱεουργοί, τὰς ἀρετὰς αὐτοῦ διακηρύττειν τοῖς ἀπανταχοῦ, καὶ ἐν παρρησίᾳ πολλῇ τοὺς περὶ γε τούτων αὐτῶν ποιῆσαι λόγους. Ἄλλ' ἦν ἀναγκαῖον ἐννοεῖν, ὅτι πάντῃ τε καὶ πάντως ἀναστῆσονται ταῖς οὕτω σεπταῖς αὐτῶν σπουδαῖς τε καὶ προθυμίαις οἱ τῆς ἀληθείας ἐχθροί, καὶ τῇ τοῦ Σωτῆρος δόξῃ πολυτρόπως ἐπιβουλεύοντες, ἄνδρες δηλονότι φθόροι τε καὶ δεισιμαίμονες, καὶ διαβολικῆς σκαιότητος ὄργανα, καὶ τῆς ἐκεῖνου δυστροπίας ὑπασπισταί, ἡ τάχα που σὺν αὐτοῖς καὶ αὐτὰ τῶν δαιμονίων τὰ στίφη, ἅτε δὴ καὶ κατασειομένης αὐτῶν τῆς δόξης, καὶ τῆς ἐκ πλεονεξίας πεπορισμένης ἀρχῆς. Κεκρατήχασι γὰρ ἐξ ἀπάτης C τῆς ὑπ' οὐρανόν. Ὅτι τοίνυν ἀνάλωτοι γενήσονται τοῖς ἐχθροῖς, περιέσται δ' αὐτῶν οὐδεὶς Θεοῦ συνασπίζοντος, διαδείκνυσιν ὁ προφήτης ἐν τούτοις, λέγων, ὅτι Κύριος τῶν δυνάμεων ἐξελεύσεται, καὶ συντρίψει πόλεμον, καὶ τὸ, ἐξελεύσεται, φησὶν, ὡς ἐπὶ τινος τῶν ἐπὶ γῆς βασιλέων ταῖς τῶν πολεμίων φάλαγγιν ἀφορήτως ἐμπέπτοντος ὁμοῦ ταῖς ὑπὸ σκῆπτρα στρατιαῖς. Ὅτι δὲ περιέσται πάντως ὁ τῶν δυνάμεων Κύριος, ἐπέφηνεν, εἰπὼν, ὅτι συντρίψει πόλεμον. Οὐ γὰρ εὐάντητός τισιν ἡ παρὰ Θεοῦ δύναμις, μᾶλλον δὲ οὐδενὶ τῶν ὄντων οἴσθη, κατεξασταμένη, καὶ ἐμπέπτουσα, κἂν δυνάμεις ἐννοῶμεν πονηράς, κἂν αὐτὸν τὸν ἀποστάτην καὶ ἀλητήριον Σατανᾶν, κἂν ἐπιγελοῦς τινὰς, οἷς ἀντ' ἐκεῖνων μέλοι· ἀλλ' οὖν ἔσονται ληπτοί, καὶ τοῦτο ἀπονητὶ γε μὴν καὶ ἀκονιτί. « Τὴν χεῖρα γὰρ τὴν ὑψήλην τίς ἀποστρέψει; » κατὰ τὸ γεγραμμένον. Ὅτι τοίνυν τοῖς ἀνθισταμένοις τῷ χορῷ τῶν ἁγίων ἀποστόλων, οὐ πρὸς μόνους ἁγίους ἀγγέλους ὁ πόλεμος ἦν καὶ ἔστιν εἰς δεῦρο, ἀλλὰ γὰρ καὶ πρὸς αὐτὸν τὸν τῶν δυνάμεων Κύριον, πεπληροφόρηκεν ὁ προφήτης, αὐτὸν ἐξελεύσεσθαι λέγων, ἵνα συντρίψῃ πόλεμον. Ἐγερεῖ ζῆλον, φησὶ, τοῦτ' ἔστι, παροξυσμὸν, ἡ τὸν παρ' ἑαυτοῦ κατ' ἐχθρῶν, κατὰ γε τὸ γεγραμμένον ἐν τοῖς τοῦ Ζαχαρίου λόγοις· « Ἐζήλωκα τὴν Ἱερουσαλήμ, καὶ τὴν Σιών ζῆλον μέγαν· » ἦγον ἐκ τῶν ὑπερ-αθλούντων τῆς δόξης αὐτοῦ, ὅληον δὲ ὅτι τῶν σεδομένων αὐτῶν, ὧν ἕνα γενέσθαι καὶ ἀπόδεικτον τὸν ἱερώτατον

nunc rursus miracula ejus, quæ nec mirari satis nec eloqui possumus, narrant. Nam excitare e monumentis mortuos, et tanquam arida terra uti mari, illudque suis pedibus permeabile facere, ventos increpare, et verbo Satanam conterere, divinam ejus gloriam diligentissime asserunt.

VERS. 13, 14. Dominus Deus virtutum egredietur, et conteret bellum, excitabit æmulationem, et clamabit contra inimicos ejus cum fortitudine. Tacui, num etiam semper tacebo, et sustinebo? Patienter egi, ut pariens.

Progreditur nunc quoque sermo ordine concinno, et mirabilem habet œconomiam ac dispensationem. Ministri enim oraculorum Servatoris nostri prædicaturi erant ejus virtutes omnibus ubique, et multa cum fiducia de illis rebus verba facturi. Cæterum cogitare debent, undecunq; restituros huic eorum sancto studio et alacritati veritatis hostes, quique majestati Servatoris modis omnibus struunt insidias, homines scilicet corrupti et superstitiosi, et malitiæ diabolicæ organa, et ejus perversitatis propugnatores, et simul cum illis ipsa dæmonum agmina, videlicet quando gloria eorum et imperium vi partum concutitur. 547 Dominabantur enim per fraudem orbi terrarum. Ostendit itaque his verbis, fore ut non caperentur ab hostibus, neque quemquam eos superaturum, Deo protegente, dicens: Dominus virtutum egredietur, et, egredietur, dicit veluti de quopiam rege in terra, qui copiis suo sceptro parentibus hostium phalanges intolerabili impetu adoritur. Quod autem prorsus evasurus sit Dominus exercituum superior, indicat, cum inquit: Conteret bellum. Nec enim ulli mortalium obvia est divina vis, imo nulli omnium qui sunt tolerabilis, si insurgat et impetum faciat, sive potestates malas, seu ipsum defectorem et exitiosum Satanam, sive mortalem aliquem, cui hæc pro illis curæ sunt, intelligamus. Verum et hi quoque comminuentur, idque sine labore et pulvere. « Manum enim excelsam quis avertet? » secundum id quod scriptum est ⁹⁰. Quod igitur bellum et fuerit et adhuc sit his qui choro sanctorum apostolorum resistebant, non contra sanctos angelos solum, sed adversus ipsum Dominum exercituum, fidem plene fecit propheta, cum ait, ipsum egressurum, ut bellum conterat. Excitabit æmulationem, inquit, excandescantiam et ardorem: vel suum in hostes, secundum id quod scriptum est in sermonibus Zachariæ: « Æmulatus sum Jerusalem et Sion æmulatione magna ⁹⁰: » vel eorum qui pro ejus gloria certant, videlicet qui ipsum colunt, quorum unum, electum et sanctissimum Paulum fuisse dicimus, qui etiam inquit: « Quis nos separabit a dilectione Christi? Afflictio? num angustia? num persecutio? num fames? num nuditas? num pericu-

⁹⁰ Isa. xiv, 27, ⁹⁰ Zachar. i, 14.

lum? num gladius? — « Mibi enim vivere, Christus: A et mori, lucrum ***. » Sic æmulatores et zelatores dicimus fuisse, et sanctos martyres, qui Satana fuerunt fortiores, eumque virtute Christianæ pietatis oppugnarunt. Servarunt enim fidem et charitatem erga ipsum germanam: Excitabit ergo zelum, inquit, et clamabit contra inimicos suos cum fortitudine. Clamabit, posuit pro, jubilabit. Vex etiam hæc victoribus convenientissima, contra victos successum quolammodo gratulans. Deinde inquit: Tacui, num etiam semper tacebo et sustinebo? Patienter duravi, ceu pariens. Hinc optime perspicui poterit, quo tempore multitudo gentium in errore versabantur, 548 cum illos Satan dissiparet ac dispergeret, et tenebris peccati quasi denigraret, et a cognitione Domini abduceret, quis tum natura et vere sit universorum Deus, succurrere illis quidem voluisse qui supra omnes est Deus: sed rem abjecisse, et patienter tulisse, cum sine dubio expectaret commodum tempus auxilii serendi: nimirum quando incarnatum est et homo factum unigenitum ejus Verbum. Tunc enim, tunc bellum intulit his, qui nos vicerunt, et ab eorum malitia eripuit, opemque attulit, et servavit, proprioque nos jugo subdidit. Itaque præterlapsis retro temporibus, dilaceratis terræ incolis, et Satana leonis in morem omnes devorante: Tacui, inquit: num etiam semper tacebo et sustinebo? Patienter egi, sicut quæ parit²¹. Vido igitur quanta misericordia terræ incolis prosecutus sit Deus universorum, tametsi, ut inquit Psalmista, nemo excerneret bonitatem, sed omnes ad unum usque declinarent et prorsus essent inutiles²². Et cum hac de re dolores sentiret (quatenus quidem in illum tristitia cadere poterat), et istuc nostra causa pateretur: tempus, ut dixi, auxilio opportunum observavit.

νας έχων τὰς ἐπὶ τούτῳ, καὶ εἴσω ἠνείχετο καὶ δι' ἡμᾶς καιρῷ τετήρηκεν, ὡς ἔφην, τῷ πρέποντι

VERB. 15. *Expellam et arefaciam simal, et ponam fluvios in insulas, et paludes siccabo.*

Quid hic significet ἐκστήσω, inquirendam est necessario. Vel enim dicit: Qui nunc terræ dominantur, ejiciam, exterminari curabo, ac deturbari imperio illis contra omnes dato, secundum id quod dictum est a Christo: « Nunc princeps mundi hujus ejicietur foras²³: » vel illud ἐκστήσω, intelliges, D pro-admirari faciam eos qui præstantia facinora et modum dispensationis mæ vident, et inexplicabilis potentie eminentiam: sicuti nimirum propheta Abacum ob hoc eodem stupore perculsus est, cum ait: « Domine, audi vi auditionem tuam, et timui: consideravi opera tua, et obstupui²⁴. » Vel etiam, si placet alio modo illud, ἐκστήσω, intelliges. Qui enim decepti nunc sunt et in tenebris et caligine diabolica, eos ad veritatis agnitionem transferam, et ad divinam et intelligibilem ac cælestem lucem: qui nunc polluti sunt, et pro-

Παῦλον φαιμεν, ὃς δὴ καὶ φησιν· « Τίς ἡμᾶς χωρίσει ἀπὸ τῆς ἀγάπης τοῦ Χριστοῦ; Θλίψεις, ἢ στενοχωρία, ἢ λιμὸς, ἢ γυμνότης, ἢ κίνδυνος, ἢ μάχαιρα; » πάλιν, « Ἐμοὶ γὰρ τὸ ζῆν Χριστὸς, καὶ τὸ ἀποθανεῖν κέρδος. » (ὅτω φαίμεν γενέσθαι ζηλωτὰς, καὶ τοὺς ἀγίους μάρτυρας, οἱ κρείττους γεγόνασι τοῦ Σατανᾶ, καὶ πεπολεμήκασιν αὐτοῦ τῇ δυνάμει, τῆς εἰς Χριστὸν εὐσεβείας ἕνεκα. Τετηρήκασι γὰρ τὴν πίστιν, καὶ τῆς εἰς αὐτὸν ἀγάπης τὸ γνήσιον· Ἐπαγερεῖται γὰρ οὖν ζῆλον, φησὶ, καὶ βοήσεται ἐπὶ τοὺς ἐχθροὺς αὐτοῦ μετὰ ἰσχύος· τὴ βοήσεται, τιθεὶς, ἀντὶ τοῦ, καταλαλάξει. Φωνὴ δὲ αὕτη τοῖς νικῶσι πρεπωδεστάτη, κατορχουμένη τρόποντινὰ τῶν νενικημένων. Εἰτά φησιν· Ἐσιώπησα, μὴ καὶ ἀεὶ σιωπήσομαι, καὶ ἀνέξομαι; Ἐκαρτέρησα ὡς ἡ τίκτουσα. Ἐντεῦθεν εὖ μάλα κατῶδοι τις ἂν ὄτι κατ' ἐκεῖνο τοῦ καιροῦ, καθ' ὃν ἦν ἐν πλάνῃ τῶν ἐθνῶν ἢ πληθὺς, διαρπάσσοντας αὐτοὺς τοῦ Σατανᾶ, καὶ τῷ τῆς ἀμαρτίας σκοτῶι καταμελαινόντος, ἀποφροντός τε καὶ τοῦ μὴ εἰδέναι μόνον, τίς ὁ φύσει καὶ ἀληθῶς ἔστι τῶν ὄλων Θεός, ἐπαμύναι μὲν αὐτοῖς ἦθελεν ὁ πάντων ἐπέκεινα Θεός· ἀνεδύετο δὲ τὸ χρῆμα, καὶ διεκαρτέρει σαφῶς, τὸν πρέποντα ταῖς ἐπικουραῖς περιμένον καιρὸν· ἦν δὲ οὗτος καθ' ὃν ἐσαρκώθη τε, καὶ ἐνηθρώπησεν ὁ μονογενὴς αὐτοῦ Λόγος. Τότε γὰρ τότε κατεστρατεύσατο τῶν ἡμᾶς νενικηκότων, καὶ ἐξελετο μὲν τῆς ἐκείνων σκαιότητος, ἀντελάβετο δὲ καὶ σέσωκε, καὶ τοῖς ἰδίοις ἡμᾶς ὑπήνεγκε ζυγοῖς. Οὐκοῦν κατὰ μὲν τὴν παρωχηκότα καιρὸν διαρπαζομένων τῶν ἐπὶ τῆς γῆς, καὶ λέοντος δίκην κατεσθίοντος ἅπαντας τοῦ Σατανᾶ· Σεισθήνα, φησὶ· μὴ καὶ ἀεὶ σιωπήσομαι, καὶ ἀνέξομαι; Ἐκαρτέρησα ὡς τίκτουσα. Ἄθρει δὴ οὖν ὄσπιν ἐποιεῖτο φειδῶ τῶν ἐπὶ τῆς γῆς ὁ τῶν ὄλων Θεός· καίτοι, καθά φησιν ὁ Ψαλμῶδς, οὐδενὸς ποιούντος χρηστότητα· ἐκκεκλιότων δὲ ἀπάντων, καὶ ἕως ἔνδς, καὶ εἰσάπαν ἠχρειωμένων, μονοκωχί. Καὶ ὠδὴ λύπης αὐτὸν εἶναι δεκτικὸν, παθῶν ἂν, καὶ τοῦτο τὰς ἐπικουρίας.

Ἐκστήσω, καὶ ξηρανῶ ἄμα, καὶ θήσω ποταμούς εἰς νήσους, καὶ ἔλι ξηρανῶ.

Τὶ τὸ Ἐκστήσω, κατασημήνειεν ἂν ἐν τούτοις, πολυπραγμονεῖν ἀναγκαῖον. Ἡ γὰρ ἐκεῖνο φησιν, ὅτι τοὺς νυνὶ κρατοῦντας τοὺς ἐπὶ τῆς γῆς ἐκβαλῶ, ἔξω τε γενέσθαι παρασκευάσω τῆς πεπορισμένης αὐτοῖς κατὰ πάντων ἀρχῆς, κατὰ γὰρ τὸν εἰρημένον παρὰ Χριστοῦ· « Νῦν ὁ ἀρχῶν τοῦ κόσμου τούτου ἐκβληθήσεται ἔξω » ἢ τὸ Ἐκστήσω, συνήσεις, ἀντὶ τοῦ, θαυμάσαι ποιήσω τοὺς ὀρώντας τὰ κατωρθωμένα, καὶ τῆς ἐμῆς οἰκονομίας τοὺς τρόπους, καὶ τῆς ἀφράστου δυνάμεως τὴν ὑπερβολὴν· καθάπερ ἀμέλει καὶ ὁ προφήτης Ἀβδακούμ ἐπ' αὐτοῖς δὴ τούτοις κατεπλήττετο λέγων· « Κύριε, εἰσακήκοα τὴν ἀκοήν σου, καὶ ἐφοβήθην· κατενόησα τὰ ἔργα σου, καὶ ἐξέστην. » Ἦγουν εἰ πέρ τῳ δοκεῖ, καὶ καθ' ἕτερον τρόπον τὸ, Ἐκστήσω, συνήσεις. Τοὺς γὰρ νυνὶ πλανωμένους, τοὺς ἐν σκοτῶι, καὶ ὀμίχλῃ διαβολικῇ, μεταστήσω πρὸς ἐπίγνωσιν ἀληθείας, καὶ πρὸς τὸ θεῖον

*** Rom. viii, 35. ²¹ Isa. xlii, 14. ²² Psal. xiii, 3. ²³ Joan. xii, 31. ²⁴ Habac. iii, 2.

τε καὶ νοητὴν καὶ οὐράνιον φῶς τοὺς νῦν μεμολυσμένους, καὶ βδελυρὸν, καὶ ἀπερικέθακτον ἔχοντας νοῦν, πρὸς διάθεσιν μεταβαλῶ τὴν ἀσυγκρίτως ἀμείνω, ὥστε τῶν μὲν ἀρχαίων ρύπων ἀποφοιτῶν, ἀνθελείσθαι δὲ μᾶλλον τὸ ἀγαθοῦργεῖν. Τὸ δὲ γε Ξηρανῶ ἄμα, σημαίνει τι πάλιν τοιοῦτον, ὃ δὴ σαφηνιεῖ τῶν ἐφεξῆς κειμένων ἢ δύναιμις. Θῆσω γάρ, φησί, ποταμοὺς εἰς νήσους, καὶ ἔλη ξηρανῶ. Τίνες ἂν εἰεν οἱ εἰς νήσους τιθέμενοι ποταμοί, καὶ τὰ ξηραίνόμενα τῶν ἑλῶν; Φαμέν οὖν ὅτι οἱ παρ' Ἑλλήσιν ποιηταὶ καὶ λογάδες, οἱ γεγόνασι μὲν τῆς πολυθέου πλάνης κήρυκες. Θεοποιήκασι γὰρ τὴν χεῖρην, καὶ ἀναριθμήτους θεοὺς εἰσεκόμισαν τῷ βίῳ. Ἦσαν δὲ ὡσπερ τινὲς ποταμοί, ποτιζόντες μὲν ἀνατροπῇ θολεῖα, καθὰ γέγραπται, τοὺς ἠπατημένους, καὶ λόγων ἐξησκημένων νόμασι τὸν τῶν θαυμαζόντων αὐτοὺς ἐπικλύζοντες νοῦν, συνέχοντές τε διὰ τοῦτου πρὸς πλάνησιν, καὶ οἷά τινα τροφήν παρατιθέντες αὐτοῖς τῆς ἑαυτῶν καλλιπέρας τὸ γλυκὺ καὶ ἐπίχαρι. Οὐκ οὖν παρεικάζοντο ἂν εἰκότως ποταμοῖς τε καὶ ἔλεσι, τοῦτ' ἔστι, ὄρυμοίς, ἤγουν ἀλσεσι πλειεστην τε δσην καὶ εὐανθῇ λαχοῦσι τὴν πόαν. Τοὺς τοιοῦτους οὖν ποταμοὺς εἰς νήσους μεταβάλλειν ἐπαγγέλλεται ὁ Θεός, τοῦτ' ἔστι, ξηροὺς καὶ ἀνύδρους ἀποφῆναι, ἔλη δὲ ὡσπερ ἐργάσασθαι ξηρὰ, ὃ δὴ καὶ γέγονεν. Ἀπρακτεῖ γὰρ λοιπὸν τῆς ἐκείνων εὐστομίας τὸ καλλιπέρας. Καὶ πρόσκειται μὲν αὐτοῖς παντελῶς οὐδεὶς, διαλακτῆσαντες δὲ ὡσπερ τὰ σαθρὰ καὶ βέβηλα, καὶ γρασπρεπῆ τῶν πλανώντων μυθάρια, τὴν ἐν Χριστῷ σοφίαν ἀρπάζουσιν οἱ ποτε πλανώμενοι. Γράφει γοῦν ὁ Παῦλος· « Ποῦ σοφός; ποῦ γραμματεὺς; ποῦ συζητητὴς τοῦ αἰῶνος τοῦτου; Οὐχὶ ἐμώραναν ὁ Θεὸς τὴν σοφίαν τοῦ κόσμου; » Οὐκοῦν ποταμοὺς εἶναι φαμεν τοὺς εἰς νήσους τεθειμένους, τοὺς εἰς ἀπάτην Ἑλληνικὴν συνέχοντας λόγους τῶν παρ' Ἑλλήσι σοφῶν. Ἦγουν καὶ ἑτέρας νήσους εἶναι δεδιώκαμεν ἐν τοῖς προλαβοῦσι τὰς Ἐκκλησίας Χριστοῦ, δεχομένας τοὺς ναυτιλλομένους, νοητῶς δηλονότι καὶ πνευματικῶς, καὶ ὀρητηρίοις ὡσπερ τισὶν ἐμβάλλοντας ἀσφαλῆσι τοῖς ἐν αὐταῖς διδασκάλοις, διαφεύγοντάς τε τὸ πνεῦμα τὸ πονηρὸν τὸ καταχειμάζον ἀεὶ τοὺς καταβαίνοντας εἰς τὴν θάλασσαν ἐν πλοίοις, καὶ πωιόντας ἐργασίαν ἐν ὑδασι πολλοῖς. Θαλάσση δὲ παρεικαστέον, ὡς ἔφηγν, τοῦ καθ' ἡμᾶς βίου τὸν κλύδωνα, καὶ τῶν ἐπιγείων πραγμάτων τὴν τύρβην. Ξηραίνονται δὲ καὶ τὰ ἔλη, τοῦτ' ἔστιν, αἱ νομαὶ τῶν πραγμάτων τῶν ὑπὸ χεῖρα ποτὲ τὴν σατανικῆν· ἵνα λοιπὸν ὑπ' αὐτῷ γένοιτο τῷ πάντων ἀρχικοιμένοι, φημὶ δὴ Χριστῷ. Ὅς οὐ κατ' ἐκείνους τοὺς ψευδοποιμένας εἰς ἀκάνθας καὶ τριβόλους ἀποκομίζει τὰ ἴδια θρέμματα, ποιμαίνει δὲ μᾶλλον ἐν κρίνοις ὡς εὐοσμήματα γὰρ νοητῶς τὰ θεῖα τε καὶ ἱερὰ, καὶ ἴδια αὐτοῦ θεσπίσματα.

Καὶ ἄξω τυφλοὺς ἐν ἰδῶν ἢ οὐκ ἔγνωσαν, καὶ τριβόλους ἃς οὐκ ἤδεισαν πατήσαι ποιήσω αὐτοὺς. Ποιήσω αὐτοῖς τὸ σκότος εἰς φῶς, καὶ τὰ σκολιά εἰς εὐθεΐαν. Ταῦτα καὶ ῥήματα ποιήσω, καὶ οὐκ ἐγκυαταλεΐψω αὐτοὺς, λέγει Κύριος ὁ Θεός.

Ἐλθόντος ἄρα τοῦ Κυρίου τῶν δυνάμεων, ἵνα συντρέψῃ πόλεμον, καὶ καθήρημένων τῶν ἐχθρῶν,

A fana ac incircumcisa mente præditi, ad mentem traducam incomparabiliter meliorem: 549 ut a pristinis sordibus recedant, et potius bene agere studio ac curæ habeant. Arefaciam simul, tale quiddam significat, quod etiam patefaciet consequentium sententia. Ponam enim, inquit, fluvios in insulas, et paludes exsiccabo⁵⁵. Quinam sunt isti fluvii reducti in insulas, et siccatae paludes? Dicimus esse scilicet Græcorum poetas et oratores, qui erant erroris multorum deorum præcones. Deificaverunt enim creaturam, et innumerabiles deos in vitam invexerunt. Erantque velut quidam fluvii, potantes, uti scriptum est, subversione turbulenta seductos, et qui orationum elaboratarum rivis in mentem eorum qui ipsos admirantur, influunt, et hinc in errore detinent, et suæ ornatæ dictionis sævitatē et gratiam quasi pastum quemdam adhibent. Quæ merito comparari queant fluviiis et paludibus, id est, saltubus, seu silvis, in quibus herbæ plurimum floret et crescit. Hos fluvios in insulas conversurum se promittit Deus, id est, aridos et siccos redditurum, et paludes quoque velut exsiccaturum. Quod etiam factum est. Nam irritum facit deinceps illorum eloquentiæ ornatum et elegantiam, et nihil prorsus illis suppetit. Et qui quondam decepti erant, calcatis veluti corruptis et profanis et anilibus decipientium fabulis, sapientiam Christi capiunt. Scribit itaque Paulus: « Ubi sapiens? ubi scriba? ubi inquisitor hujus sæculi? Nonne infatuavit Deus sapientiam mundi⁵⁶? » Proinde dicimus fluvios reductos in insulas vel esse sermones Græcorum sapientium in errore Græco detinentes: vel etiam alias insulas exposuimus in præcedentibus, esse Christi Ecclesias quæ excipiunt eos qui navigant, intelligibiliter scilicet et spiritualiter, et qui velut aggeribus quibusdam suos doctores tuto communiunt, et qui malum spiritum effugiunt, semper eos qui navigiis in mare descendunt, et in aquis multis opus faciunt, fluctibus quasi et tempestatibus jactantem. Mari vero, ut dixi, assimilandus est fluctus nostræ vitæ, et rerum terrenarum turbatio. Exsiccantur vero et paludes, id est, pascua pecorum, quondam sub manu satanica, et deinde subsint principi ac omnium pastori, Christo, inquam: qui non ut illi 550 falsi pastores, sua pecora in spinas et tribulos inducit, sed pascit potius in liliis. Fragrantissima enim sunt intelligibiliter, divina et sacra et propria ejus oracula.

VERS. 16. Et ducam cæcos in via quam non novērunt, et semitas, quas ignorarunt calcare eos faciam. Mutabo illis tenebras in lucem, et obliqua in directa. Hæc verba faciam, et non derelinquam illos, dicit Dominus.

Egresso enim Domino exercituum, ut conterat bellum, et deletis hostibus, et reductis in insulas

⁵⁵ Isa. XLII, 15. ⁵⁶ I Cor. I, 20.

*fluvlis, et exsiccatis paludibus, prout jam a nobis illa oratio pertractata est, redempti sunt omnino, qui in captivis numerabantur, et qui diaboli nequitiæ subjecti erant: et cæci cum essent (cæcavit enim corda eorum ille apostata), iterum ducuntur, a Christo videlicet, in vias quas antea nesciverunt. Sunt autem illæ omnino evangelica vaticinia, et vita cognitioni et virtuti consentanea, et sanctæ vitæ pulchritudo. Allocutus est igitur gentes divinus Paulus: « Eratis enim quondam tenebræ, nunc autem lux in Domino ²⁷. » Factæ itaque sunt illis tenebræ in lucem, pro, abierunt res in contrarium. Nam rudes facti sunt sapientes, qui quondam errarunt, rectas omnis justitiæ vias cognoverunt: qui cum boni nihil scivissent, omnis virtutis scientes et gnari evaserunt, et officiorum pietatis studiosi. Facta sunt obliqua in directa, id est, difficilia in ardua, pervia et plana, æquabilia et levigata. Tale quid in prædicatione Joannis Baptistæ subindicatur. Omnis enim vallis implebitur, et omnis mons et colles humilis erit, et erunt obliqua in directa, et aspera in vias planas ²⁸. Colles enim et concavitates viam efficiunt inæqualem. Cum autem tumultus non est, nec cavitas, recta semper est via, et permeabilis, et omnibus difficultatibus extricata. Quod etiam alibi dicit ipse beatus propheta Isaias: « Via enim piorum recta, inquit, et præparata ²⁹. » Est enim via conversationis vere evangelicæ non aspera et in via, **551** sed potius æquabilis et veluti dampetstris, his qui vitam eximiam amant et excellentem. Promisit igitur hæc verba seu promissa Deus, se ad exitum perducturum, nec eos relicturum, id est, semper una futurum, juxta id: « Ecce ego vobiscum sum omnibus diebus usque ad consummationem sæculi ³⁰. »*

γέλλεται δὴ οὖν ταῦτα τὰ ῥήματα, ἤτοι τὰς ἐπαγγελίας εἰς πέρας ἄγειν Θεός, ἵνα καὶ μὴ ἐγκαταλείψῃ αὐτοὺς, τοῦτ' ἐστι, συνεῖναι διὰ παντός, κατὰ γε τὸ, τῆς συντελείας αἰῶνος. »

Vers. 17. Ipsi autem convertentur retrorsum. Ignominia afficiuntur, qui confiditis sculptilibus, qui dicitis consortiis: Vos estis dii nostri.

Tempestive admodum transfert orationem ad gentem Judaicam, qui, cum legem haberent Moysis, manu ducentem ad Dei cognitionem, et ut velint perficere ea, in quibus laudem eos consecuturos verisimile erat, lapsi sunt in apostasiam, et in multorum numinum cultus puteum illapsi, in hærathrum exitii descenderunt; unde et non sine causa Deum, qui omnem ipsis et misericordiam et honorificentiam tribuit, offenderunt. Cum ergo ante oratio prædicasset, vocandas gentes suo tempore, et calcaturas quas non noverunt vias, et tenebras in lucem, et obliqua in recta versum iri: ruditatem eorum qui ex sanguine Israelitico orti sunt, reteggit, dicens: Ipsi vero conversi sunt retrorsum. Illud, ipsi, sumendum est emphatice: nimirum qui di-

α τεθειμένον δὲ καὶ εἰς νήσους τῶν ποταμῶν, καὶ ἀφανισθέντων τῶν ἐλῶν, κατὰ γε τοὺς ἀρτίως ἡμῖν γενομένους τῆς θεωρίας λόγους, λελύτρωνται πάντως οἱ ἐν δορυκτῆτων τάξει γεγόνοτες, καὶ ταῖς τοῦ διαβόλου δυστροπίας ὑπεννηγεμένοι, τυφλοὶ δὲ ὄντες, ἐτύφλωσε γὰρ τὰς καρδίας αὐτῶν ὁ ἀποστάτης· ἄγονται λοιπὸν ὑπὸ Χριστοῦ, δηλονότι εἰς ὁδοὺς, ἃς οὐ πρότερον ᾔδεισαν. Αὗται δὲ εἰσι τὰ εὐαγγελικὰ πάντως θεσπίσματα καὶ ὁ κατὰ σύνεσιν τε καὶ ἀρετὴν βίος, καὶ τῆς ἀγιοπρεποῦς εὐζώιας τὸ κάλλος. Προσπεφώνηκε γοῦν καὶ ὁ θεσπέσιος Παῦλος τοῖς ἐξ ἐθνῶν· « Ἥτε γὰρ ποτε σκότος, νῦν δὲ φῶς ἐν Κυρίῳ. » Γέγονε τοίνυν αὐτοῖς τὸ σκότος εἰς φῶς· ἀντὶ τοῦ, μετακεχώρηκεν εἰς πᾶν τοῦναντίον τὰ πρᾶγματα. Οἱ γὰρ ἀμαθεῖς γεγόνασι σοφοί, οἱ ποτε πλανώμενοι τὰς εὐθείας πάσης δικαιοσύνης ἐγνώκασιν ὁδοὺς, οἱ τῶν ἀγαθῶν εἰδότες οὐδὲν ἀρετῆς ἀπάσης ἀνεδείχθησαν ἐπιστήμονες, καὶ τῶν εἰς εὐσέβειαν σπουδασμάτων ἐπιμεληταί. Γέγονον αὐτοῖς τὰ σχολιά εἰς εὐθείαν, τοῦτ' ἐστι, τὰ δυσχερῆ καὶ δυσήνυτα βásiμα, καὶ ἰσπῆλατα, ὑπτιὰ τε καὶ ἐπιλωμένα. Τοιοῦτόν τι καὶ ἐν τοῖς Ἰωάννου τοῦ Βαπτιστοῦ κηρύγμασιν ὑπεμφαίνεται. Πᾶσα γὰρ φάραγξ πληρωθήσεται, καὶ πᾶν ὄρος, καὶ βουνὸς ταπεινωθήσεται, καὶ ἔσται τὴ σχολιά εἰς εὐθείαν, καὶ ἡ τραχεῖα εἰς ὁδοὺς λείας. Βουνοὶ μὲν γὰρ καὶ κοιλότητες τὸ ἀνωμάλως ἔχειν τὴν ὁδὸν ἀποφαίνουσιν. Ὀχθοῦ δὲ οὐκ ὄντος, οὐτε μὴ κοιλότητος εὐθειά που πάντως, καὶ εὐήλατος ἔστιν ἡ ὁδὸς, καὶ δυσχερεῖας ἀπάσης ἀπηλλαγμένη. Τοῦτο καὶ ἐτέρωθι ποῦ φησὶν αὐτὸς ὁ μακάριος προφήτης Ἡσαΐας· « Ὁδοὺς γὰρ, φησὶ, εὐσεβῶν εὐθεία ἐγένετο, καὶ παρεσκευασμένη ἡ ὁδὸς τῶν εὐσεβῶν. » Καὶ γὰρ ἔστιν ἀληθῶς τῆς εὐαγγελικῆς πολιτείας ἡ ὁδὸς οὐ τραχεῖα καὶ δύσβατος, ὁμαλὴ δὲ μᾶλλον, καὶ ὅσον ὑπτιὰ τοῖς τὸν ἐξαίρετον ἀγαπῶσι βίον. Ἐπαγγελίᾳ γὰρ εἰς τὸν οὐρανὸν ἀναβαίνομεν, καὶ οὐκ εἰς τὴν γῆν, οὐδὲν ἑσθίον οὐδὲν πίνον, οὐδὲν ἐν τῇ σαρκὶ ζῆν, ἀλλ' ἐν τῇ φαντασίᾳ ἡμῶν ἵνα ἴδωμεν τὸ πρόσωπον τοῦ κυρίου, καὶ ἴδωμεν τὸ εὐαγγέλιον, καὶ ἴδωμεν τὸν οὐρανόν, καὶ ἴδωμεν τὸν θρόνον τοῦ κυρίου, καὶ ἴδωμεν τὸν οὐρανόν, καὶ ἴδωμεν τὸν θρόνον τοῦ κυρίου, καὶ ἴδωμεν τὸν οὐρανόν, καὶ ἴδωμεν τὸν θρόνον τοῦ κυρίου. »

Αὐτοὶ δὲ ἀποστραφήσονται εἰς τὰ ὀπίσω. Ἀσχύνθητε αἰσχύνῃν οἱ πεποιθότες ἐπὶ τοῖς γλυπτοῖς, οἱ λέγοντες τοῖς χωρευτοῖς, ὑμεῖς ἔστε θεοὶ ἡμῶν.

Ἐπὶ καιροῦ δὴ λίαν μεθίστησι τοὺς λόγους ἐπὶ τῶν Ἰουδαίων ἔθνος, οἱ νόμον ἔχοντες τὸν διὰ Μωσέως χειραγωγοῦντα πρὸς θεογνωσίαν καὶ πρὸς γε τὸ δεῖν ἀποπεραίνειν βούλεσθαι τε τὰ ἐφ' οἷς ἦν εἰκὸς εὐδοκιμῆσαι αὐτούς, κεχωρήκασιν πρὸς ἀπόστασιν, καὶ τοῖς τῆς πολυθείας ἐμπεδηκότες τέλμασιν εἰς τὸ τῆς ἀπωλείας κατήχοντο βάρβαρον· προσκεκρούκασιν τε διὰ τοῦτο, καὶ σφόδρα εἰκότως τῷ πᾶσαν αὐτοῖς καὶ φειδῶ καὶ ἀγάπην νείμαντι Θεῷ. Προκηρύξας δὴ οὖν ὁ λόγος, ὅτι κεκλήσονται τὰ ἔθνη κατὰ καιροῦς, καὶ πατήσονται μὲν ὁδοὺς ἃς οὐκ ᾔδεισαν. ἔσται δὲ τὸ σκότος εἰς φῶς, καὶ τὰ σχολιά εἰς εὐθείαν, τὰς τῶν ἐξ αἵματος Ἰσραὴλ ἀμαθίας ἐκκαλύπτει, λέγων· Αὐτοὶ δὲ ἀπεστράφησαν εἰς τὰ ὀπίσω. Ἐμφαντικῶς ἐκλήπητον τὸ, αὐτοὶ· τοῦτ' ἐστιν, οἱ

²⁷ Ephes. v, 8. ²⁸ Luc. iii, 5. ²⁹ Isa. xxvi, 7. ³⁰ Matth. xxviii, 20.

νόμῳ θεῶν παιδαγωγούμενοι, καὶ ὑπὸ χειρᾶ γενομένοι
 τες τὴν ἐμὴν, καὶ μεσίτην λαχόντες Μωσέα, οἱ διαβ-
 ῥήθην ἀκούσαντες· « Κύριος ὁ Θεός σου, Κύριος εἰς
 ἐστὶ· καὶ οὐκ ἔσονται σοι θεοὶ ἕτεροι πλὴν ἐμοῦ. »
 Οὗτοι τῆς τῶν ἐθνῶν πληθὺς ἐν ἀγαθαῖς οὐσίας
 ἐλπίσιν ἀπεστράφησαν εἰς τὰ ὀπίσω πρὸς τοὺς ἐν
 Αἰγύπτῳ μολυσμοὺς ἀνοσίως ὑπονοστήσαντες, καὶ
 τῆς ἀρχαίας ἀπάτης ἀναλαβόντες τὸν μῶμον. Καὶ
 γέγονεν αὐτοῖς τὸ τῆς ἀληθοῦς παροιμίας· « Κύων
 ἐπιστρέψας ἐπὶ τὸ ἴδιον ἐξέρεμα, καὶ ὕς λουσαμένη
 εἰς κύλισμα βορβόρου. » Ἐφ' ἣν τοιοῦτον καὶ ὁ
 Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστὸς εἰς τὴν ἀρχαίαν ἀσε-
 βειαν παλινδρομοῦντα δεικνύων τὸν Ἰσραὴλ. « Ὅταν
 ἄρ, φησὶν, τὸ ἀκάθαρτον πνεῦμα ἐξέλθῃ ἀπὸ τοῦ
 ἀνθρώπου, παρεύεται δι' ἀνθρώπων τόπων ζητοῦν ἀνά-
 παυσιν, καὶ μὴ εὐρίσκον ὑποστρέφει εἰς τὸν τόπον
 ὅθεν ἐξῆλθεν. Καὶ ἐλθὼν εὐρίσκει σχολάζοντα, καὶ
 σεσαρωμένον. Τότε παραλαμβάνει ἐπτά ἕτερα πνεύ-
 ματα πονηρότερα ἑαυτοῦ, καὶ εἰσελθόντα κατοικεῖ
 ἐκεῖ. Καὶ γίνεται τὰ ἔσχατα τοῦ ἀνθρώπου ἐκείνου
 χείρονα τῶν πρώτων. » Λελατρεύκασιν μὲν γὰρ τοῖς
 Αἰγυπτίων θεοῖς, ἀλλ' ἐκβέβηται τὸ δαιμόνιον, κε-
 κλημένον αὐτῶν πρὸς θεογνωσίαν, διὰ γέ φημι τοῦ
 νόμου· ἡβρωσθήκασιν δὲ τὴν ἐπὶ τῷ πεπλανηθῆναι
 διαβολὴν, καὶ ἐπὶ χειρόνως, ὅτε τὸν φύσει Θεὸν εἰδόν-
 τες γεγονόσιν ἀποστάται, θεοὺς τιμῆσαντες τοὺς
 οὐκ ὄντας θεοὺς. Αἰσχύνηθη δὴ οὖν αἰσχύνην, φησὶ,
 οἱ πεποιθότες ἐπὶ τοῖς γλυπτοῖς, καὶ τῆς ὑπὲρ πάντα
 θεότητος τὸ σεπτὸν ὄνομα, τοῦτ' ἐστὶ τὴν δόξαν, τοῖς
 χειροποίητοις, καὶ χειροποιήτοις ἀνάπτοντες.

Οἱ κωφοὶ, ἀκούσατε, καὶ τυφλοὶ, ἀναβλέψατε
 ἰδεῖν. Καὶ τίς κωφός, ἀλλ' ἢ οἱ παῖδές μου; καὶ
 τυφλοὶ, ἀλλ' ἢ οἱ κυριεύοντες αὐτῶν; Καὶ ἐτυ-
 φλώθησαν οἱ δοῦλοι τοῦ Θεοῦ. Εἶδετε πλεονάκεις,
 καὶ οὐκ ἐφυλάξατε ἠνεργήματα τὰ ὤτα, καὶ οὐκ
 ἠκούσατε.

Κωφοὺς καὶ τυφλοὺς τοὺς τοῖς εἰδώλοις λελα-
 τρευκότες εὖ μάλα φησὶν. Ὡς γὰρ ὁ πάνσοφος γρά-
 φει Παῦλος· « Ὁ Θεὸς τοῦ αἰῶνος τούτου ἐτύφλωσε
 τὰ νοήματα τῶν ἀπίστων, εἰς τὸ μὴ διαυγᾶσαι τὸν
 φωτισμὸν τοῦ Εὐαγγελίου τοῦ Χριστοῦ. » Πρέποι δ'
 ἂν ἡ τοῦ λόγου δύναμις ὅτι μάλιστα τοῖς ἐξ Ἰσραὴλ,
 οἷς δὴ καὶ μετὸν αὐτοῖς τὸ θεῖον εἰς νοῦν κατα-
 πλουτῆσαι φῶς, ἐνιέντος αὐτοῖς τοῦ νόμου τῆς θεο-
 γνωσίας τὴν ἑλλαμψίν, ἠγάπησαν ἀνοήτως τὸ ἐν
 σκότῳ περιπατεῖν, καὶ τοῖς τῆς ἀπάτης ἐγκαθιέσθαι
 βρόχοις. Τυφλοὶ δὲ δὴ καὶ ἐτέρως. Ἀπείργοντος γὰρ
 οὐδενὸς ἀπὸ καλλονῆς κτισμάτων ἀναλόγως ὄραν τὸν
 τούτων Δημιουργόν· ὡς γὰρ ὁ πάνσοφος γράφει
 Παῦλος· « Τὰ ἀόρατα αὐτοῦ ἀπὸ κτίσεως κόσμου
 τοῖς ποιήμασιν νοούμενα καθορᾶται· ἦτε ἄϊδιος αὐτοῦ
 δύναμις, καὶ θεότης· » εἰς τοῦτο κατώλισθον ἀμα-
 θίας, ὥστε τοῖς χωνευτοῖς λέγειν· « Ὑμεῖς ἐστε οἱ
 θεοὶ ἡμῶν. » Ὅτι γὰρ οὐ περὶ τῆς τῶν ἐθνῶν πλη-
 θύος ὁ λόγος ἐστὶ τῷ προφήτῃ νυνὶ, ἀλλὰ περὶ τῶν
 ἐξ αἵματο· Ἰσραὴλ, διέδειξεν εἰπών· Καὶ τίς τυ-

vina lege instituti sunt, et manū meae subditi sunt,
 et sequestrem Moysen habuerunt, qui clare audi-
 verunt, « Dominus Deus tuus, Dominus unus est :
 et non erunt dii tibi alii præter me²¹. » Ili, cum
 multitudo gentium in bona spe esset, retro conversi
 sunt, ad Ægyptiaca inquinamenta impie reversi, et
 pristini erroris litem receperunt. Acciditque illis
 quod vero proverbio jactatum est : « Canis reversus
 ad vomitum suum, et sus lota in cœni volutabro²². »
 Simile quiddam dixit etiam Dominus noster Jesus
 Christus, cum Israelē ad veterem impietatem re-
 currentem notaret. « Cum enim, inquit, spiritus
 impurus exierit ex homine, transit sicutulosa loca,
 quærens quietem : et cum non invenit, redit in
 locum unde exiit. Et postquam venit, invenit eum
 vacantem, et scopis mundatum. Tunc accipit septem
 alios spiritus pejores se, et ingressi habitant illic.
 Et sicut ultima hominis **552** illius deteriora prio-
 ribus²³. » Nam deos Ægyptiorum coluerunt, sed eje-
 ctum est dæmonium, ipsis vocatis ad Dei cognitio-
 nem, per legem, inquam. Verum eo quod errave-
 rint accusati sunt : adhuc tamen in deteriori loco
 erant, quod, cum Deum natura cognovissent, facti
 sunt apostatæ, quippe qui deos qui dii non erant,
 coluerunt. Ergo ignominia afficimini, inquit, qui
 confiditis sculptilibus, et qui augustum deitatis, quæ
 supra omnia est, nomen, id est gloriam, manu
 conditis attribuitis.

VERS. 18-20. *Surdi, audite, et cæci, respicite, ut
 videatis. Et quis surdus, nisi pueri mei? et cæcus,
 nisi qui dominantur ipsis? Et cæcati sunt servi Dei.
 Vidistis sæpe, et non custodivistis : apertæ aures, et
 non audivistis.*

Surdos et cæcos vocat pulcherrime, qui idolis
 servierunt. Quemadmodum enim sapientissimus
 Paulus scribit : « Deus sæculi hujus exæcavit
 mentes infidelium, ut non illuceret Evangelii gloriæ
 Christi illustratio²⁴. » Convenire autem potest hic
 orationis sensus maxime Israelitis, quibus cum
 licuisset divina luce ditescere animo, immittente
 illis lege divinæ cognitionis irradiationem, amave-
 runt stulte in tenebris ambulare, et erroris implicari
 laqueis. Quin et alio modo cæci sunt. Cum enim
 nihil vetaret, quominus ex pulchritudine creatu-
 rarum, ratione quadam et analogia, earum Opificem
 perviderent : nam ut sapientissimus Paulus scribit :
 « Inaspectabilia ejus ex creatione mundi operibus
 intellecta perspicuntur, æterna ejus potentia et
 divinitas²⁵. » eo sunt delapsi inscitæ, ut confatili-
 bus dicerent : « Vos estis dii nostri²⁶. » Etenim
 prophetam nunc loqui, non de multitudine gentium,
 sed de his qui sunt ex sanguine Israël, ostendit,
 cum dixit : Et quis cæcus, nisi pueri mei? et

²¹ Exod. xx, 5. ²² II Petr. II, 22. ²³ Matth. xii, 45, 44, 45. ²⁴ Rom. I, 7. ²⁵ ibid. 20. ²⁶ Isa. xlii, 17.

aurdi, nisi qui dominantur eorum? Obcæcata est enim multitudo subdita, ducum ignavia et supinitate huc prolapsa. Nam ipsi erant auctores inscitæ, et erroris præceptores. Surdi quoque erant qui dominantur eorum, id est, qui principatum obtinebant: quippe qui, etiamsi gloriam Dei vidissent, et longo usu et experientia huc proveci fuissent, conversi sunt ad apostasiam. Noluerunt enim obedire Deo, clare dicenti: « Non erunt tibi dii alii **553** præter me ²⁷. » Postquam vero divinorum vaticiniorum gnari et periti, devenerunt simul cum his qui jugo subditi erant, ad defectionem et apostasiam, tantum non percellitur dicens: « Cæcati sunt servi Dei. » Et quam illis occasio cæcitatibus fuit? Volentes, inquit, huc deducti estis. Cum enim sæpenumero licuisset custodire, quia vidistis, et audire, quia novistis et intellexistis quæ scripta erant: non custodivistis, nec sustinivistis ea proferri ac dici, nec curam adhibuistis, nec obedientiam, ut vel aures sacrosanctis legibus patefaceretis. Inexcusabilia sunt ergo Judæorum crimina. Quamvis enim possent scire verum, et ad hoc legem quasi manu ductricem haberent: perinde tamen fuerunt, ac qui oculis præditi non sunt, aut quibus aures frustra prominent in capite, cum sacrosanctas leges audire noluerint.

VERS. 21. Dominus Deus cogitavit, ut justus haberetur, et magnis prædicaret laudibus.

Eripui, inquit, eos e tyrannide Ægyptiorum, liberavi, cum alienis præter æquum servirent, instituti sunt per legem ad divinam cognitionem, dedi illis Moysen modestiæ antisitem. Erat enim mihi propositum, qui Dominus sum universorum, justitiæ operarium, et præstantissimorum operum studiosum, reddere Israellem, ut cum perductus esset in sensum et intelligentiam donorum meorum, magnis laudibus prædicaret, id est, indesinenter celebraret, scilicet me omnis eorum felicitatis datorem ac dispensatorem, et eorum quibus locupletati erant suppeditatorem. Sed horum nihil sentientes, mala pro bonis rependerunt Domino, et collo e jugo ejus excusso, servierunt Satanæ, et in cæno erroris multorum deorum se volutantes, execrabilia facti sunt, et Deo virtutis amanti invisibili. Hoc quod dixi alibi, est de illis perspicue, tanquam de vinea: « Expectavi ut ferret uvam, et tulit spinas ²⁸. »

VERS. 22. Et vidi, et populus fuit vastatus et direptus. Laqueus enim in conclavitus ubique, et in domibus simul, ubi absconderunt eos, facti sunt de prædatio, et non erat qui eriperet e direptione, nec erat qui diceret: Redde.

Revocat illis in memoriam, quæ acciderunt patribus: eo quod execrandæ multorum **554** numinum superstitionis retibus capti essent. Quod fecit non frustra, sed ut eos modestiores redderet, timentes ne similia cum majoribus patiantur. Quandoquidem

Α φλδς, ἀλλ' ἢ οἱ παῖδές μου; καὶ κουφοὶ, ἀλλ' ἢ οἱ κυριεύοντες αὐτῶν; Τετύφλωνται μὲν γὰρ ἡ ὑπὸ χεῖρα πληθὺς ταῖς τῶν ποδηγῶν βραθυμίαις εἰς τοῦτο πεσοῦσα. Αὐτοὶ γὰρ ἦσαν οἱ τῆς ἀμαθίας αὐτοῖς παρατρεῖτοι γεγονότες, καὶ τοῦ πλανᾶσθαι καθηγηταί. Κουφοὶ δὲ ἦσαν οἱ κυριεύοντες αὐτῶν· τοῦτ' ἔστιν, οἱ καθηγεῖσθαι λαχόντες· καίτοι γὰρ ὀρῶντες τὴν τοῦ Θεοῦ δόξαν, καὶ διὰ πείρας ἐλάσαντες μακροῦς, ἐτρέποντο πρὸς ἀπόστασιν. Οὐ γὰρ ἤθελον ὑπακούειν Θεῷ, λέγοντι σαφῶς· « Οὐκ ἔσονται σοι θεοὶ ἕτεροι πλὴν ἐμοῦ. » Ἐπειδὴ δὲ τῶν ἐμῶν θεοπισμμάτων δυνατὲς ἐπιστήμονες ὁμοῦ τοῖς ὑπέρευγμένοις κατόχοντο πρὸς ἀπόστασιν, μονοουχὶ καταπλήττεται, λέγων· « Ἐτυφλώθησαν οἱ δοῦλοι τοῦ Θεοῦ. » Καὶ ποῖα γεγονεν αὐτοῖς ἡ τῆς τυφλώσεως ἀφορμὴ; Ἐκόντες, φησὶ, παρηγέθητε πρὸς τοῦτο. Ἐξὼν γὰρ πλειστάκις ἑωρακότας φυλάξασθαι, καὶ ἀκούειν εἰδότας ἦτοι συνιέντας τὰ γεγραμμένα, οὐκ ἐφυλάξασθε παθεῖν τὴν ἀπόφασιν, οὔτε μὴν μελέτην ἐποιήσασθε τὴν εὐπάθειαν, κατευρύνοντες ὡσπερ τοῖς ἱεροῖς νόμοις τὴν ἀκοήν. Ἀπροφάσιστα δὴ οὖν τὰ τῶν Ἰουδαίων ἐγκλήματα. Καίτοι γὰρ μετὸν εἰδέναι τὸ ἀληθές, καὶ χειραγωγῶν εἰς τοῦτο λαχόντας τὸν νόμον, ἐν ἴσῳ γεγόνασι τοῖς οὐκ ἔχουσιν ὀφθαλμοὺς καὶ τὰ ὤτα προκειμένα μάτην τῇ κεφαλῇ, διὰ τὸ μὴ βούλεσθαι τῶν ἱερῶν ἐπακροῦσθαι νόμων.

Κύριος ὁ Θεὸς ἐβούλετο, ἵνα δικαιωθῇ, καὶ μεγαλύνῃ αἰνεσίαν.

Ἐξειλόμην, φησὶ, τῆς Αἰγυπτίων πλεονεξίας αὐτοῦς, ἡλευθέρωσα παρὰ τὸ εἶδος ἀλλοτρίοις ὀητεύοντα: ἐπαιδαγωγῆσα διὰ νόμου πρὸς θεογνωσίαν· εὐκοσμίας αὐτοῖς ἐπιστάτην δέδωκα Μωσέα. Σκοπὸς γὰρ ἦν ἐμοὶ τῷ Κυρίῳ τῶν ὄλων δικαιοσύνης ἐργάτην, καὶ ἀρίστων ἔργων ἐπιμελητὴν ἀποφῆναι τὸν Ἰσραὴλ, ἵν' εἰς αἰσθησιν ἐνηνεγμένος τῶν δωρηθέντων αὐτῷ παρ' ἐμοῦ, μεγαλύνῃ αἰνεσίαν, τοῦτ' ἔστιν, ἀκαταλήκτως δοξολογήσειεν ἐμὲ, δηλονότι τὸν ἀπάσθης αὐτοῖς εὐημερίας πρῶταν, καὶ ὧν πεπλουτήκασιν χορηγὸν γεγονότα. Ἄλλ' οὐδεὶς τῶν τοιοῦτων εἰς αἰσθησιν ἐνηνεγμένοι, πονηρὰ ἀντὶ ἀγαθῶν ἐκτετίκασιν τῷ Δεσπότῃ, καὶ τῶν αὐτοῦ ζυγῶν ὑπεκλύσαντες τὸν αὐχένα, δεδουλεύκασιν τῷ Σατανᾷ, καὶ τοῖς τῆς πολυθέου πλάνης βορβόροις ἐγκυκλινομένοι βδελυροὶ γεγόνασι, καὶ ἀπηχθημένοι παρὰ γε τῷ φιλαρέτῳ Θεῷ. Τοῦτό ἐστιν ἐναργῶς ὅπερ ἔφη καὶ ἐτέρωθί που περὶ αὐτῶν ὡς περὶ ἀμπέλου· « Ὑπέμεινα τοῦ ποιῆσαι σταφυλὴν, ἐποίησε δὲ ἀκάνθας. »

Καὶ εἶδον, καὶ ἐγένετο λαὸς πεπρονόμενος.

Ἡ γὰρ παρὶς ἐν τοῖς ταμείοις παραταχοῦ, καὶ ἐν οἰκοῖς ἅμα ὄσων ἐκρυψάν αὐτοὺς, ἐγένοντο εἰς προνομίην, καὶ οὐκ ἦν ὁ ἐξαιρούμενος ἀρπαγία, καὶ οὐκ ἦν ὁ λέγων· Ἀπόδος.

Εἰς ἀνάμνησιν αὐτοῦς ἀποφέρει τῶν τοῖς πατράσι συμβεβηκότων, διὰ τοι τὸ ἀλῶναι βρόχοις τοῖς τῆς ἐπαράτου πολυθείας. Πέπραχε δὲ τοῦτο οὐ μάτην, ἀλλ' ἵν' ἀποφήνῃ σωφρονεστεροῦς τὰ ἴσα τοῖς πάλοι παθεῖν δεδιότας. Ἐπειδὴ γὰρ, φησὶ, γεγόνασι τυφλοὶ

²⁷ Exod. x, 3. ²⁸ Isa. v, 2.

καὶ κωφοὶ, παρωσάμενοι μὲν τὸ λατρεύειν Θεῷ, ξύ-
 λοις δὲ καὶ λίθοις τὸ σέβας ἀνῆπτον. Εἶδον μὲν οὖν
 τοῦτο ἐγὼ, γέγονε δὲ ὁ λαὸς πεπρονουμμένος, καὶ
 διηρπασμένος. Ὅτε γὰρ ἐπισκέπτεται Θεὸς τὰ τῶν
 ἀφορητῶς δυσσεβούντων ἐγκλήματα, τότε καὶ δικὰς
 ἐπάγει τὰς ἀναλόγως ἐχούσας τοὺς αἰτιάμασι. Διηρ-
 πάσθη τοίνυν ὁ λαὸς, καὶ γέγονε τοῖς ἐχθροῖς προνο-
 μή· καὶ διὰ ποίαν αἰτίαν; ἢ γὰρ πηγὶς ἐν τοῖς τα-
 μείοις πανταχοῦ, καὶ ἐν οἴκοις ἅμα ἔκρυψαν αὐτούς.
 Τίνας δὲ αὐτούς; Χωνευτούς δηλονότι θεοῦς. Ὑπο-
 πλαττόμενοι γὰρ τὸ θεοσεβεῖν οἱ τῶν Ἰουδαίων καθ-
 ηγηται, καὶ τοῖς νομίμοις θεσπίσμασι τὸ γε ἦκον
 εἰς τοῦμφανὲς ὑποτιθέντες τὸν αὐχένα, τῆς ἀποστα-
 σίας τὴν νόσον εἰς νοῦν ἔκρυπτον καὶ καρδίαν,
 προσκυνούντες τοῖς οὐκ οὔσι θεοῖς· καὶ τούτους ἐν
 τοῖς ταμείοις τῶν ἰδίων οἴκων ἐγκατακλείοντες λα-
 θραῖα ἐποιούντο τὰς τῶν θυσῶν προσαγωγὰς. Γέ-
 γραπται γοῦν ἐν τῷ Ἰεζεχὴλ· « Ἵὲ ἀνθρώπου,
 δρυξον. Καὶ ὠρυξα δὴ ἐν τῷ τοίχῳ. Καὶ εἶδον, φησὶ,
 καὶ ἰδοῦ πάσα ὀμοιωσὶς ἔρπετο καὶ κτήνους, καὶ
 πάντα τὰ εἰδῶλα οἴκου Ἰσραὴλ διαγεγραμμένα ἐπ’
 αὐτοῦ κύκλῳ. Καὶ εἶπε πρὸς με· Ἐώρακας, οὐκ
 ἀνθρώπου, μὴ μικρὰ τῷ οἴκῳ Ἰσραὴλ ἀ ποιούσιν
 ἕκαστος; ἐν τῷ κοιτῶνι αὐτῶν τῷ κρυπτῷ; » Ἄθρει
 δὴ οὖν ὅπως ἕκαστος αὐτῶν ἐν τῷ κοιτῶνι αὐτῶν τῷ
 κρυπτῷ τὴν γενομένην αὐτῷ παγίδα, τοῦτ’ ἐστι,
 τὴν εἰδωλολατρείαν κειμένην ἔχων, ὑπεπλάττετο τὴν
 τῶν νόμων αἰδῶ. Ταύτητοί φησιν· Ἐγένοντο εἰς
 προνομήν, καὶ οὐκ ἦν ὁ ἐξαίρουμένος ἄρπαγμα, καὶ
 οὐκ ἦν ὁ λέγων, Ἄπόδος. Θεοῦ γὰρ οὐκ ἐπαμύνονος,
 τίς αὐτούς ἐξελεῖτο τῆς οὕτω βαρείας καὶ ἀνηκέστου
 συμφορᾶς; οὐκ ἐπιπλήττοντος δὲ τοῖς διαρπάζουσι,
 τίς ἂν αὐτοῖς ἔφη τὸ, Ἄπόδος; Οὐ γὰρ ἐζήτησε Θεὸς
 ὡς ἴδιον ἔτι κλῆρον, παρήκxε δὲ μᾶλλον ὡς ἀλλότριον
 γεγονότα αὐτοῦ διὰ τοῦ προτνεύσαι τοῖς οὐκ οὔσι
 θεοῖς. Ἔοικε δὲ διὰ τούτων τὸν τῆς αἰχμαλωσίας
 ὑποφαίνειν καιρὸν, ὃν διατετελέκασι οἱ ἐξ Ἰσραὴλ
 ὑπὸ χεῖρα πεσόντες ἐχθρῶν. Μέχρι γὰρ ἔτους ἑβδο-
 μηκοστοῦ οὐκ ἦν ὁ ἐξαίρουμένος αὐτούς, οὔτε μὴν
 τοῖς διαρπάσασι λέγων, Ἄπόδος. Οἰκονομικῶς δὲ
 σφόδρα μετὰ γε τὸ φάναι τῶν ἐθνῶν τὴν κλῆσιν, καὶ
 ἐφ’ οἷς ἐκθέληται τῆς πρὸς Θεὸν οἰκειότητος οἱ ἐξ
 Ἰσραὴλ, εἴρηται σαφῶς, ἵνα δικαίῃ ψήφῳ φαίνηται
 Θεὸς πανταχοῦ κερημένος. Ἔδει γὰρ, εἶδει τοὺς τὴν
 εἰς Θεὸν ἀσέθειαν τιμήσαντας, ἐξω γενέσθαι τῆς
 παρ’ αὐτοῦ φειδοῦς καὶ ἀγάπης· τοὺς γε μὴν ἐξ
 ἀμαθίας τοῖς τῆς ἀμαρτίας βύθροις ἐνελημμένους,
 καὶ ὑπὸ χεῖρα πεσόντας διαβολικῆν, κατοικτειρησάι
 παρὰ τοῦ πάντων Δημιουργοῦ, καλουμένους εἰς ἐπί-
 γνωσιν αὐτοῦ, καὶ εἰς τὸ τῆς ἀληθείας φῶς. Τοῦτο
 γάρ που καὶ διὰ τοῦ πανσόφου Μωσέως, εὐρίσκειται
 λέγων· Αὐτὸς παρεζήλωσάν με ἐπ’ οὐ θεοῖς, παρ-
 ὠξυνάν με ἐπὶ τοῖς γλυπτοῖς αὐτῶν. Κἀγὼ παραζη-
 λῶσά αὐτούς ἐπ’ οὐκ ἔθνει· ἐπ’ ἔθνει ἀσυνέτῳ παρ-
 οργισῶ αὐτούς. Ἐφη δὲ που καὶ ὁ θεσπέσιος Μελῳδός,
 ὅτι « Παρεπίκραναν αὐτὸν ἐν τοῖς γλυπτοῖς αὐτῶν,
 καὶ ἐν τοῖς ἐπιτηδεύμασιν αὐτῶν παρεζήλωσαν

A enim, inquit, caeci et surdi facti sunt, repulso ac
 rejecto Dei cultu, et lignis ac lapidibus veneratio-
 nem exhibuerunt ³⁹. Vidi istuc ego : factusque est
 populus vastatus et direptus. Quando enim Deus
 considerat intolerabiliter impiorum crimina, tum
 etiam pœnas inducit pares flagitiis. Direptus est
 igitur populus, et factus est hostibus deprædatio.
 Et quam ob causam? Laqueus enim in conclavibus
 ubique, et in domibus simul absconderant eos.
 Quosnam? conflates deos scilicet. Nam cum fini-
 gerent Judæorum moderatores, se Deum colere, et
 legalibus oraculis cervicem submittere, quantum ad
 externam speciem, animo ac corde apostasiæ mor-
 bum occultabant : et cum adorarent non uatura
 deos, et in conclavibus suarum adium eos claude-
 B rent, clandestina illis sacrificia offerebant. Scri-
 ptum est itaque apud Ezechielem ⁴⁰ : « Fili hominis,
 perfora. Et perforavi parietem. Et vidi, inquit, et
 ecce omnis similitudo reptilis et iumentis, et omnia
 idola domus Israel descripta in eo per circuitum.
 Dixitque mihi : Vidisti, fili hominis : num parva
 sunt, domo Israelis, quæ facit quisque in cubili
 suo occulto? » Vide igitur, quo pacto eorum singuli
 in cubili suo occulto, cum laqueum sibi positum,
 id est, idololatriam haberent, reverentiam tamen
 erga legem simulaverint. Hinc ait : Facti sunt de-
 prædatio, et non erat qui a direptione eriperet, nec
 erat qui diceret : Redde. Nam cum Deus non sub-
 veniret, quis eos ab hac tam gravi et non sananda
 calamitate eriperet? Cumque ille non reprehenderet
 C diripientes, quis illis diceret : Redde? Non enim
 jam Deus ut propriam sortem eos quæsiuit, sed ut
 alienam a se dimisit, propterea quod ad non deos
 declinarent. Videturque his verbis, captivitatis tem-
 pus subinnuere, quo Israelitæ in potestate ac manu
 inimicorum perpetuo fuerunt. Nam ad septuagesim-
 um usque annum, qui illos eriperet, nemo fuit,
 neque qui diripientibus diceret : Redde. Commo-
 distissime autem et apposite, postquam vocationem,
 inquam, gentium exposuit, etiam quibus de causis
 Israelitæ a consortio Dei ejecti fuerint, **555** diserte
 dictum est, ut justo calculo usus semper Deus vi-
 deatur. Oportuit enim, oportuit eos, qui impietatem
 in Deum exercuerunt, ejus misericordiæ et amoris
 expertes esse : at qui ex ignorantia peccati laqueis
 D impliciti erant, et in manum diabolicam cadebant,
 eos par fuit inflammatos agnitione Dei et luce verita-
 tis, ab omniium Opifice misericordiam consequi.
 Hoc enim etiam apud sapientissimum Moysen dicere
 reperitur : Ipsi ad æmulationem provocarunt me
 in non diis, irritaverunt me in sculptilibus suis.
 Et ego ad æmulationem provocabo eos in non gente,
 in gente stulta concitabo eos. Et divinus Psalmista
 dixit alicubi : « Exacerbaverunt eum in sculptilibus
 suis, et in studiis suis ad æmulationem eum provo-
 carunt. Aspexitque Dominus Deus et despexit, et
 plane nihili fecit Israellem ⁴¹. » Si autem spiritualis

³⁹ Isa. XLII, 17. ⁴⁰ Ezech. VIII, 8. ⁴¹ Psal. LXXVII, 58.

aliqua consideratio apponenda sit, diabolicum laqueum animo et corde habere cavemus: et in phantasiis ratiocinationum mala idola, ad lasciviam vocantia fœdasque voluptates, ne simus præda Satanæ, et dæmoniorum direptio. Scriptum est enim: « Si spiritus dominantis ascenderit in te, locum tuum ne deseras, quia curatio cessare faciet peccata magna ⁴¹. »

VERS. 23. *Quis in vobis qui auribus percipiet hæc? Audite in futura.*

Familiale est Scripturæ divinitus inspiratæ, dicere, ut auribus percipiant, cum sermo non obiter aut oscitanter, sed in rebus necessariis vigilanter accipiendus est: ut quod proditur, mente et corde repositum habeant. Cujusmodi est quod voce Psalientis dictum est: « In corde meo abscondi eloquia tua, ne peccem tibi ⁴². » Scriptum est enim, in psalmo quadregesimo octavo: « Audite hæc, omnes gentes, attendite, omnes qui habitatis orbem terræ. » Nam audire, omnibus ubilibet qui vocem vel alium quempiam sonum hauriant, commune est: at vero attendere est, ut dixi, cum aliquid vaticinio proditum in mentem immigrat, eamque occupat. Videtur ergo hic sermo propheticus eos requirere, qui æquius ac cordatius auscultarunt, ut ad futurarum rerum securitatem, quæ veteribus contigerunt, acciperent. Quemadmodum enim dixit Paulus: « Hæ res in typis contigerunt illis, scripta sunt **556** autem, nos admonendi gratia, in quos sæculorum fines devenerunt ⁴³. » Non enim oportet nos frustra narrationes de hisce legere, sed ad animi utilitatem hæc capere, et cavere diligenter, ne similibus illaqueemur peccatis, ne in calamitates eorum incidamus.

VERS. 24, 25. *Quis dedit in direptionem Jacob, et Israellem deprædantibus eum? Nonne Deus, cui peccarunt, nec voluerunt in viis ejus ingredi, neque audire legem ejus? Et induxit in eos iram furoris sui et oppressit eos bellum, et qui comburebant eos. Nec tamen ulli ex illis cognoverunt, neque animo consideraverunt.*

Emphatice admodum in his verbis, Jacobum et Israellem videtur nominare. Et ut a nobis hujus emphaseos vis intelligatur, velut breviter dicemus. Variis enim temporibus Israelitæ servierunt Ægyptiis, sed Moyse sequestro, a Deo liberati sunt, at in manu forti et brachio excelso, sicut scriptum est. In finitis namque et intolerandis plagis in eos qui diripuerunt animadvertit. Postquam vero e terra Ægyptiorum fugissent, pede mare trajecerunt, panem angelorum comederunt, aquam de petra biberunt, in terram promissionis introducti sunt, regna debellarunt, hostes superarunt, potentem et horri-

A αὐτόν· καὶ εἶδε Κύριος ὁ Θεός, καὶ ὑπερῆκε, καὶ ἐξουδένωσε σφόδρα τὸν Ἰσραήλ. » Εἰ δὲ χρὴ τινα καὶ θεωρίαν πνευματικὴν τοῖς εἰρημένοις ἐπιτενεγκεῖν, φυλαττόμεθα παγίθω διαβολικὴν εἰς νοῦν ἔχειν καὶ καρδίαν, καὶ τὰ ἐν φαντασίαις λογισμῶν εἰδῶλα πονηρὰ, καλοῦντα πρὸς ἀσέλγειαν καὶ εἰς ἐκτόπους ἡδονάς, ἵνα μὴ γενώμεθα τῷ Σατανᾷ, καὶ ἄρπαγμα δαιμονίων. Γέγραπται γάρ, ὅτι « Ἐάν πνεῦμα τοῦ ἐξουσιάζοντος ἀναβῆ ἐπὶ σέ, τόπον σου μὴ ἀφῆς, ὅτι ἱαμα καταπαύσει ἁμαρτίας μεγάλας. »

Τίς ἐν ὑμῖν ἐνωτισεῖται ταῦτα; εἰσακούσατε εἰς τὰ ἐπερχόμενα.

Ἔθος τῇ θεοπνεύστῳ Γραφῇ τὸ ἀκουτῆσαι λέγειν, ἐπὶ τοῦ μὴ παρέργως, ἢ ἀτημελῶς, τὸν ἐπί γε τοῖς ἀναγκαίους πράγμασι δέχεσθαι λόγον, νηφαλιῶς δὲ μᾶλλον, ὥστε καὶ εἰς νοῦν καὶ καρδίαν ἀπόθετον ἔχειν τὸ διηγγελμένον. Ὅποιόν ἐστι τὸ διὰ τῆς τοῦ Ψάλλοντος φωνῆς εἰρημένον· « Ἐν τῇ καρδίᾳ μου ἔκρυψα τὰ λόγια σου, ὅπως ἂν μὴ ἁμάρτω σοι. » Γέγραπται γὰρ. καὶ ἐν τεσσαροκοστῷ καὶ ὀγδόῳ ψάλμῳ· « Ἀκούσατε ταῦτα, πάντα τὰ ἔθνη, ἐνωτίσασθε, πάντες οἱ κατοικοῦντες τὴν οἰκουμένην. » Τὸ μὲν γὰρ ἀκούσαι, κοινὸν ἄπασι τοῖς ἀπαῖς εἰς οὐς λαβοῦσι φωνήν, ἢ καὶ ἕτερον τινα κτύπον· τὸ δὲ μὴ ἐνωτίσασθαι, τὸ εἰς νοῦν, ὡς ἔφη, εἰσοικῆσθαι τῶν τῶν θεοσπισμένων. Ἔοικε τοίνυν ὁ προφητικὸς ἐν τουτοῖσι λόγος τοὺς ἐπιεικτέστερον ἦγον ἐμφρονέστερον ἀκροασάμενους ἐπιζητεῖν, ὥστε καὶ εἰς τῶν μελλόντων ἀσφάλειαν τὰ τοῖς πάλαι συμβεδηκότα λαλεῖν. Ὡς γὰρ ὁ Παῦλος φησιν, ὅτι· « Τὰ τοιαῦτα τῶν πραγμάτων τυπικῶς συνέβαιεν ἐκείνοις. Ἐχράφη δὲ πρὸς νοθεσίαν ἡμῶν, εἰς οὐς τὰ τέλη τῶν αἰώνων κατήντηκε. » Δεῖ γὰρ ἡμᾶς οὐ μᾶτην τοῖς περὶ αὐτὸν ἐντυγχᾶνεν διηγήμασιν, ἀλλ' εἰς δνησιν ταῦτα δέχεσθαι ψυχῆς, παρατεῖσθαι σφόδρα τὸ τοῖς ἰσοῖς ἰλῶναι παίσμασιν, ἵνα μὴ ταῖς ἐκείνων περιπίπτωμεν συμφοραῖς.

Τίς δέδωκεν εἰς διαρπαγὴν Ἰακώβ, καὶ Ἰσραήλ τοῖς προνομύσασιν αὐτόν; Οὐχὶ ὁ Θεός ᾧ ἡμάροσαν αὐτῷ, καὶ οὐκ ἠθούλοντο ἐν ταῖς ὁδοῖς αὐτοῦ πορεύεσθαι, οὐδὲ εἰσακούειν τοῦ νόμου αὐτοῦ; Καὶ ἐπήραγεν ἐπ' αὐτοὺς ὄρηθ θυμοῦ αὐτοῦ, καὶ κατίσχυσεν ἐπ' αὐτούς πόλεμος, καὶ οἱ συμπλέγοντες αὐτοὺς κύκλω· καὶ οὐκ ἔγνωσαν ἕκαστος αὐτῶν, οὐδὲ ἔθεντο ἐπὶ ψυχῆν.

Ἐμφαντικώτατα ἴαν τὸν τε Ἰακώβ, καὶ τὸν Ἰσραήλ ἔοικεν ὀνομάζειν ἐν τούτοις. Καὶ τίς ἂν νοῖτο πρὸς ἡμῶν ἢ τῆς ἐμφάσεως δύναμις, ἐροῦμεν ὡς ἐν βραχεῖ. Ἐθῆτευον μὲν γὰρ Αἰγυπτίους κατὰ κειροῦς οἱ ἐξ Ἰσραήλ· λελύτρωνται δὲ παρὰ Θεοῦ μεσιτεύοντος τοῦ Μωσέως, πλὴν ἐν χειρὶ κραταιᾷ καὶ ἐν βραχίονι ὑψηλῷ, καθὰ γέγραπται. Μυριάς γὰρ ὄσαι, καὶ ἀφορήτοις πληγαῖς τοὺς πλεονεκτοῦντας κατηχίζετο. Ἐπειδὴ δὲ τῆς Αἰγυπτίων ἐξέδραμον γῆς, διέβησαν ποδὶ τῆν θάλασσαν, κατεδεδόκασιν ἄρτον ἀγγέλων, ἐπιον ὑδωρ ἐκ πέτρας, εἰσακομίσθησαν εἰς τὴν γῆν τῆς ἐπαγγελίας, κατηγωνίσαντο βασιλείας, κεκρα-

⁴¹ Eccle. x, 4. ⁴² Psal. cxviii, 11. ⁴³ I Cor. x, 11.

τήκασιν ἐχθρῶν, δεινὴν καὶ δυσάντητον ἐσχῆκασι χεῖρα καὶ διαδόητον ἐπὶ τούτῳ τὴν δόξαν. Ὅπλον δὲ ἦν αὐτοῖς ὁ πῶν ὄλων Θεὸς, ὁ ἰστὰς μὲν τοῦ ἡλίου καὶ σελήνης ὄρμον, κατὰ γε τῆς Γαβαῶν, ἐπαφίεις δὲ χαλάζας τοῖς ἀλλοφύλοις ἐξ οὐρανοῦ καὶ εἰς λῆξιν πάσης εὐκλείας τὸν οἰκεῖον ἀναβιβάζων λαόν. Τίς τοίνυν, φησί, τὸν διαδόητον Ἰσραὴλ, τὸν ἀξιοζήλωτον Ἰακώβ, τὸν ἀνάλωντον ἐχθροῖς, τὸν εὐσθενῆ τε καὶ μαχιμώτατον, καὶ ἀεὶ νικᾶν εἰωθότα δέδωκεν εἰς διαρπαγὴν, καὶ τοῖς πρηνομεύουσι; Πῶς ἠσθένησεν ὁ νικᾶσθαι μὴ εἰδώς; Πῶς ὑπνέθη, καὶ γέγονεν ὑπὸ πόδας τῶν ἀνθεστηκότων ὁ πᾶσιν ὑψοῦ, καὶ ἀθραυστον ἀνατείλων τὸ κέρασ; Ἐπειδὴ δὲ ἦν ἀναγκαῖον τοὺς μετ' ἐκείνους ἡμᾶς μὴ ἀγνοῆσαι τὰς αἰτίας τοῦ παραδεδόσθαι τὸν οὕτω λαμπρὸν, καὶ ἐξηρημένον λαόν, ἐπήνεγκεν ἀναγκαίως. Οὐχὶ ὁ Θεὸς ᾧ ἡμάρτοσαν αὐτῷ, καὶ οὐκ ἐβούλοντο ταῖς ὁδοῖς αὐτοῦ πορεύεσθαι, οὐδὲ ἀκούειν τοῦ νόμου αὐτοῦ; Ἡ δὲ ἐπὶ τοῖς ἀμφιλόγοις ἐρώτησις ὁμολογίαν ἔχει σαφῆ τοῦ πράγματος. Θεὸς γάρ πῶν πάντως ὁ δόξας αὐτὸν, καὶ τὴν τοῖς ἐγκλήμασιν πρέπουσαν ἐπαρτήσας ὄργην. Ταύτητοι τοίνυν κατέχυσεν αὐτοὺς πόλεμος. Ἀσύνηθες δὲ τοῦτο τοῖς ἐξ Ἰσραὴλ, ἀεὶ γὰρ κερρατήκασι συνασπίζοντος Θεοῦ. Ἐπειδὴ δὲ εἰς τοὺς θεοὺς αὐτοῦ πεπαρφηθήκασιν νόμους, ἔρημοι γέγονασιν αὐχμημάτων πῶν πάλαι. Πεπτώκασιν εἰς τὸ ἀδρανές, κατακομισθῆσαν εἰς τὸ ἀναλκας· κύκλιον γέγονασιν αὐτῶν οἱ συμφλέγοντες, καὶ οἷόν τινα πυρὶ δαπανῶντες αὐτοὺς τῷ μεγέθει τῶν ἐπενηγεμένων, ἦγουν καταπιμπράντες αὐτῶν τὰς πόλεις, κατὰ τὸ ἐτέρωθί που σαφῶς εἰρημένον. Αἱ πόλεις ὅμων πύρκαυστοι. Πλὴν οὐκ ἔγνωσαν, φησὶν, ἕκαστος αὐτῶν, οὐδὲ ἔθεντο ἐπὶ ψυχῆν· ἀναίσθησις ἐν τούτοις ὑπομένουσι γραφήν. Ἄρτιοι μὲν γὰρ εἰς σύνεσιν εἶεν ἂν οἱ τὸ προσκροῦειν Θεῷ παραιτούμενοι, καὶ τοῦ παθεῖν τι τῶν ἐξ ὄργης ἔξω τεινόντες πόδα, διὰ γε τὸ τρυφερὸν ὑπέχειν αὐτῷ τὸν αὐχένα. Οἱ γε μὴν, καὶ ἐν αὐτῷ γεγονότες τῷ παθεῖν ἐξ ἀνθρωπίνων ὀλισθημάτων, εἰ μὴ αἰσθάνοιντο τῶν ἐπενηγεμένων, ἀπάσης ἂν εἶεν ἐλπίδος ἀγαθῆς οἱ τοιοῦτε μακρὰν. Ὅτι δὲ καὶ τοῖς τοιοῦτοις ἐγκλήμασιν ἔνοχοι γέγονασιν οἱ ἐξ Ἰσραὴλ, καταθρήσαι τις ἂν Ἰερεμίου λέγοντος πρὸς τὸν τῶν ὄλων Θεόν· «Κύριε, οἱ ὀφθαλμοὶ σου εἰς πίστιν, ἐμαστὶγώσας αὐτοὺς, καὶ οὐκ ἠθέλησεν δέξασθαι παιδείαν.» Μνησθημεθα ὅτι μετὰ τὸ ἀλῶναι τὴν Ἰερουσαλήμ, ἀποκομισθῆναι δὲ καὶ αἰχμάλωτον τὸν Ἰσραὴλ, τοῖς περιλειμμένοις ὁ προφῆτης Ἰερεμίας προσελάλει τὰ περὶ Θεοῦ λέγοντος μὴ καταλεῖν εἰς Αἴγυπτον. Ἐἶτα πρὸς αὐτῶν αἱ γυναῖκες ἀναίδην ἐφασκον, μᾶλλον δὲ οὐδ' εἰς αἰσθησὴν ἐνηνεγμένοι τῆς ὄργης, ὅτι Οὐκ ἀπέστειλέ σε Κύριος. Προσεπήγαγον δὲ τοῦτοις τὰ ἐξ ἀκράτου φρενοδραβείας. Ἐπειδὴ γάρ, ἐφασκον, διελεῖποιμεν θύσσαι τῇ βασιλίδι τοῦ οὐρανοῦ, ἐπῆλθεν ἐφ' ἡμᾶς πάντα τὰ κακὰ ταῦτα. Ἄληθές οὖν ἄρα τὸ εἰρημένον, ὅτι Οὐκ ἔγνωσαν ἕκαστος αὐτῶν, οὐδὲ ἔθεντο ἐπὶ ψυχῆν, κατεχύσαντος αὐτῶν γόντων παντελῶς αὐτούς.

bilem manum habuerunt, et celeberrimam inde gloriam consecuti fuerunt. Arma vero eorum erat universorum Deus : qui in Gabaon cursum solis sistebat et lunæ, et de cælo grandines in alienigenas demisit, et suum populum in omnis dignitatis sortem evertit ⁴⁴. Ergo, inquit, quis Israel celebratissimum, Jacobum æmulandum et admirandum, hostibus insuperabilem, præpotentem, et bellacissimum, et semper vincere solitum, in direptionem dedit, et deprædantibus objecit? Quomodo attenuatus est, qui vinci non poterat? Quomodo subjugatus et subjectus adversariorum pedibus, qui contra omnes excelsus et invulnerabile cornu efferebat? Quia autem necessarium erat nos, qui illos secuti sumus, causas, cur populus adeo illustris et electus traditus fuerit, non ignorare, induxit necessario : Nonne Deus, cui peccarunt, et non voluerunt viis ejus ingredi, neque legem ejus audire? Hæc in ambiguis rebus interrogatio, rei manifestam habet **557** confessionem. Deus enim erat omnino, qui dedit eum, et qui sceleribus iram dignam intendent. Hinc itaque illos bellum oppressit. Eratque hoc Israelitis insuetum : ut qui semper Deo protegente, superiores evaserint. At ubi in divinas ejus leges debacchati sunt, veteribus ornamentis deserti et destituti sunt, ad impotentiam reciderunt, ad imbellem timiditatem deducti sunt, circumcirca erant qui eos comburerent, et velut igne quodam, rerum quæ inferrebantur magnitudine, consumerent, vel eorum civitates incenderent, quem admodum alibi clare dictum est : **C** Civitates vestrae igni incensæ sunt. Verum non cognoverunt, inquit, ulli ex illis, nec animum adhibuerunt : quibus stupiditatis dica hisce verbis scribitur. Etenim cognitione perfecti et absoluti esse possent, si Deum offendere supersederent, et a supplicio ac ira procul quasi pedem removissent, si cervicem ei teneram et flexilem præbuisent. Qui vero propter humanos lapsus patiuntur, si ea quæ inferuntur non sentiant, hi ab omni spe bona procul absunt. Fuisse autem Israelitas talibus implicatos noxiis, videre licet ex Jeremia, qui affatur Deum universorum : « Domine, oculi tui ad fidem, flagellasti eos, et noluerunt suscipere disciplinam ⁴⁵. » Meminimus, postquam capta esset Jerusalem, et Israel captivus esset abductus, his qui reliqui erant, locutum esse Jeremiam prophetam, quæ Deus dixerat, ne descenderent in Ægyptum. Deinde impudenter mulieres, imo nullo ejus iræ sensu tactæ, ei dixerunt : Non misit te Dominus : et alia his ex impotenti insaniam adfecerunt. Postquam enim, dixerunt, destitimus sacrificare reginæ cæli, hæc omnia mala in nos venerunt. Proinde verum est quod dicitur : Non cognoverunt ulli ex illis, neque animum adhibuerunt, cum bellum illos oppresserat, et undique cingentibus eos, qui combusserunt.

τοῦ πολέμου, καὶ τῶν κύκλιον περιεχόντων καταφλε-

⁴⁴ Jos. x, 12. ⁴⁵ Jer. v, 5.

CAP. XLIII. VERS. 1, 2. *Et nunc sic dicit Dominus Deus, qui fecit te, Jacob, qui formavit te, Israel: Ne timeas, quoniam redemi te, vocavi te nomine tuo. Meus es tu: et si transieris per aquam, tecum sum, et flumina non cooperient te; et si transieris per ignem, non 558 combureris, flamma non comburet te, quia ego Dominus Deus sanctus, Israel, servans te.*

Mirari etiam nunc operæ pretium est misericordem Deum. Bonus enim cum sit natura Deus, et universorum conditor, etiamsi usuveniat, ad scelerum abluitionem, ut quidam in iræ justæ severitate incident, transit tamen ad misericordiam, nec longe post, et qui percussit, sanat, et aufert flagellum, et restituit pœnitenti ductos, et nos lapsos resuseitat, et his qui malis erant detenti ac calamitatibus, manum salutarem porrigit, eos omni ærumna extrahendo, et ad felicitatem traducendo. Specta enim quomodo velut in oblivionem delictorum veniat, et divina ἀμνηστία delere et obtinere promittit crimina: adjecto quasi alio principio temporis, quod illos ad tranquillitatem adduceret. Et, Nunc, peritule esse dicimus ut illud in libro Psalmorum dictum: « Hodie si vocem meam audieritis, nolite obdurare corda vestra, ut in exacerbatione ». Quemadmodum enim illic, Hodie, principium defluit temporum aliorum: sic et hic Nunc, argumentum habet ἀμνηστίας et oblivionis eorum quæ jam sunt commemorata, et ad principium vitæ ac rerum aliarum a Deo futurarum adducit. Itaque non sinit eos prois desperatione marcescere, nec in perpetuum aversatur, sed omni metu eximit, et dat fiduciam, ac spem facit omnia bona consequendi, Deo rerum naturam ad id quod incomparabiliter melius est convertente. Redemi enim te, inquit. Quo autem modo, manifestabit sapientissimus Paulus, cum dicit de omnium nostrum Salvatore Christo: Collubitum est Deo et Patri in illo tanquam in capite omnia summam comprehendere, et quæ in cœlis et quæ in terra ». In ipso enim est omnium redemptio et remissio, et præteritorum oblivio, et spiritualis cognationis, quæ cum eo, inquam, est, modus per sanctificationem perfectus et consummatus, quæ nos etiam ad communionem cum Deo et Patre adducit. Propterea dicit: Vocavi te nomine tuo. Quoniam? nimirum: Meus es tu. Christi enim esse dicimur, et hoc præclarum nomen est, quo cognominamur. Sciendum vero, quod in alia Scriptura dicatur: Vocavi te nomine meo, verum cum adjicit et dicit: Meus es tu, solvit alienationem, quam subire solent qui peccatis 559 detinentur. Non enim illi sunt Dei, licet universorum dominium teneat. Et deturbat a societate et conjunctione quæ cum illo est, ad res malas proclivitas. Unde dicimus eos qui sunt contaminati inquinamenti, non, esse Dei. Itaque spiritualis conjunctionis et cognationis, emphasis quædam est: Meus es tu. Promittitque ei auxilium

A *Και νῦν οὕτως λέγει Κύριος ὁ Θεός, ὁ ποιήσας σε, Ἰακώβ, ἐπέλασας σε, Ἰσραὴλ· Μὴ φοβοῦ, ὅτι ἐλυτρώσάμην σε, ἐκάλεσά σε τὸ ὄνομά σου. Ἐμὸς εἶ σύ. Καὶ ἐὰν διαβαίῃς δι' ὕδατος, μετὰ σοῦ εἰμι, καὶ ποταμοὶ οὐ συγκλύσουσί σε· καὶ ἐὰν διέλθῃς διὰ πυρός, οὐ μὴ κατακαυθῆς· φλόξ οὐ κατακαύσει σε· ὅτι ἐγὼ Κύριος ὁ Θεός, ὁ ἅγιος, Ἰσραὴλ, ὁ σώζων σε.*

Ἀγασθαι καὶ νῦν ἀναγκαῖον τοῦ φιλοκτιρίμονος Θεοῦ. Ἀγαθὸς γὰρ ὑπάρχων φύσει, καὶ τῶν ὄλων δημιουργὸς, κἀν εἰ γένοιτό τις ἀνάγκη πρὸς ἀπόντην ἐγκλημάτων καταπέσαι τινὲς τοῖς ἐκ δικαίας ὀργῆς κινήμασι, μεταφορικῶς πρὸς ἔλεον, καὶ οὐκ εἰς μακρὰν, καὶ ὁ πλήξας μοτοί, καὶ ἀποφέρει τὴν μάστιγα, καὶ ἀνακτάται μεταγινώσκοντας, καὶ ἀνίστησιν ἡμᾶς ὠλισθηκότας, καὶ τοῖς τῷ παθεῖν ἐνεκλημένοις χεῖρα νέμει σωτήριον, συμφορᾶς ἀπάσης ἐξέλκων αὐτοὺς, καὶ μεθιστὰς εἰς εὐήμεριαν. Ἄθρει γὰρ ὅπως εἰς λήθην ὥσπερ τῶν διεπταισμένων ἔρχεται, καὶ θεοπροπέειν ἀμνηστίας ἀφανίσειν ὑπισχνεῖται τὰ ἐγκλήματα προτιθεὶς αὐτοῖς ἀρχὴν ὥσπερ ἑτέραν καιροῦ πρὸς εὐθυμίαν αὐτοὺς ἀναφέροντος. Καὶ γοῦν τοιοῦτον εἶναι φαμεν τὸ ἐν βιβλῳ Ψαλμῶν εἰρημένον· « Σήμερον ἐὰν τῆς φωνῆς αὐτοῦ ἀκούσητε, μὴ σκληρύνετε τὰς καρδίας ὑμῶν, ὡς ἐν τῷ παραπικρασμῷ. » Ὡσπερ γὰρ ἐκεῖ τὸ Σήμερον ἀρχὴν ὀρίσκει καιρῶν ἑτέρων, οὕτω κἀνθάδε τὸ Νῦν ἀμνηστίας ὑπόθεσιν ἔχει τῶν ἤδη προειρημένων. Ἀναθεάζει δὲ πρὸς ἀρχὴν ὁδοῦ, καὶ πραγμάτων ἑτέρων ἐσομένων παρὰ Θεοῦ. Οὐκοῦν οὐκ ἔξ ταῖς εἰς ἅπαν εὐθυμίαις αὐτοὺς καταμαραίνεσθαι, οὔτε μὴν ἀτελεύτητον ποιεῖται τὴν ἀποστροφήν, ἐξίστησι δὲ καὶ φόβου παντός, καὶ δίδωσι τὸ θαρρῆειν, ὅτι τεύχεται παντὸς ἀγαθοῦ, μεθιστάντος Θεοῦ πρὸς τὸ ἀσυγκριτῶς ἄμεινον τῶν κατ' αὐτοὺς πραγμάτων τὴν φύσιν. Ἐλυτρώσάμην γὰρ σε, φησὶν· καὶ τίνα τρόπον σαφηνεῖ λέγειν ὁ πάνσοφος Παῦλος περὶ τοῦ πάντων ἡμῶν Σωτῆρος Χριστοῦ, ὅτι ἠδόκησεν ὁ Θεός καὶ Πατὴρ ἀνακεφαλαιώσασθαι τὰ πάντα ἐν αὐτῷ, τὰ τε ἐν τοῖς οὐρανοῖς, καὶ τὰ ἐπὶ τῆς γῆς. Ἐν αὐτῷ γὰρ ἡ πάντων λύτρωσις, ἄφεσις τε καὶ ἀμνηστία τῶν πάλαι, καὶ ὁ τῆς πνευματικῆς οἰκειώσεως τρόπος, τῆς πρὸς γέφυμ πρὸς αὐτὸν, δι' ἁγιασμοῦ τελούμενος, ἀναφέροντος ἡμᾶς εἰς κοινωνίαν τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς. Διὰ τοῦτο φησιν· Ἐκάλεσά σε τὸ ὄνομά σου· καὶ ποῖον; τοῦ· ἔστιν, Ἐμὸς εἶ σύ. Χριστοῦ γὰρ εἶναι λεγόμεθα, καὶ τοῦτο ἔστι τὸ καλὸν ὄνομα τὸ ἐπικληθὲν ἐφ' ἡμᾶς. Ἰστέον δὲ ὅτι καὶ ἐν ἑτέρῳ φέρεται Γραφῇ· Ἐκάλεσά σε τῷ ὀνόματί μου· πλην τὸ Ἐμὸς εἶ σύ, τίθεις τε καὶ λέγων, ἔλυσε τὴν ἀλλοτριώσιν, ἣν ὑπομένειν ἔθος τοὺς ἀμαρτίας ἐπισχημένους. Οὐ γὰρ εἰσὶν ἐκεῖνοι Θεοῦ, καίτοι κατεξουσιαζόντος τῶν ὄλων, ἐξίστησι δὲ τῆς πρὸς αὐτὸν οἰκειότητος ἡ πρὸς τὰ φαῦλα διάθεσις. Ταύτητοί φαμεν οὐκ εἶναι Θεοῦ τοὺς ὄντας ἐν μολυσμοῖς. Οὐκοῦν οἰκειώσεως ἔμφασις εἶη ἂν τῆς πνευματικῆς τὸ, Ἐμὸς εἶ σύ. Ὑπισχνεῖται δὲ καὶ ἄμαχον αὐτῷ τὴν ἐπικουρίαν,

« Psal. xciv, 8. » Ephes. i, 20, 23.

ὡς ἀνάλωτον γενέσθαι παντὶ πειρασμῷ. Ποταμοὶ γὰρ, καὶ ὕδωρ, καὶ φλόγες τὰς πολυειδεῖς τῶν πειρασμῶν ἐφόδους κατασημαίνουσι. Γέγραπται δὲ, ὅτι « Πάντες οἱ θέλοντες εὐσεβῶς ζῆν ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ διωχθήσονται. » Καὶ αὐτὸς γε Χριστὸς ἔφη πρὸς τοὺς εἰς αὐτὸν πιστεύουσι· Ἐλίψιν ἔχετε ἐν τῷ κόσμῳ. Ἄλλ' ἐὰν διαβαίνης δι' ὕδατος, φησί, μετὰ σοῦ εἰμι. Χριστοῦ γὰρ συνόντος ἀδικήσεις ἀν' οὐδὲν τοὺς ὄντας αὐτοῦ. Ἄλλ' ἰσχύος εἰς τοῦτο δραμοῦνται πνευματικῆς, ὥστε οὐδένα τοῦ καταχειμάζειν ἰσχύοντος ποιῆσθαι λόγον. Ἄλλὰ κἂν ἐπέλθῃ ποτὲ διωγμὸς ποταμίου ρεύματος δίκην, κἂν πυρὸς ἀκμὴν ἔχοι, καὶ φλογὸς, καὶ οὕτω νικᾶν, πλὴν εἰδότες ὅτι Θεὸς ὁ σώζων ἐστίν. Ἔστι γὰρ ἔξω τῆ θεῆς Γραφῆ καὶ ποταμοῖς, καὶ ὕδασι τὰς τῶν πειρασμῶν ἐφόδους ἐφομοῦν. Διαδείξει λέγων καὶ αὐτὸς ὁ Σωτὴρ ὡς ἐν εἰδει παραβολῆς, ἦγουν παραδείγματος· « Πᾶς οὖν ὅστις ἀκούει μου τοὺς λόγους τούτους, καὶ ποιῇ αὐτοὺς, ὁμοιωθήσεται ἀνδρὶ φρονίμῳ, ὅστις ψυχοδόμησεν τὴν οἰκίαν αὐτοῦ ἐπὶ τὴν πέτραν, καὶ κατέβη ἡ βροχὴ, καὶ ἦλθον οἱ ποταμοὶ, καὶ ἐπνευσαν οἱ ἀνεμοὶ, καὶ προσέπεσον τῇ οἰκίᾳ ἐκεῖνῃ, καὶ οὐκ ἔπεσε. Τεθεμελιώθη γὰρ ἐπὶ τὴν πέτραν, ἡ δὲ πέτρα ἐστὶ Χριστός. »

Ἐποίησά σου ἄλλαγμα Αἴγυπτον καὶ Αἰθιοπίας, καὶ Συήνην ὑπὲρ σέ, ἀφ' οὗ σὺ ἐντιμος ἐγένου ἐναντίον μου. Ἐδοξάσθης, κἀγὼ σε ἠγάπησα, καὶ δώσω ἀνθρώπους πολλοὺς ὑπὲρ σοῦ, καὶ ἀρχοντας ὑπὲρ τῆς κεφαλῆς σου. Μὴ φοβοῦ, ὅτι μετὰ σοῦ εἰμι.

Δυσέφικτος μὲν κομιδῆ τῶν προκειμένων ὁ νοῦς, ποιήσομαι δὲ τὴν ἀφήγησιν ὡς ἐνὶ Θεοῦ κατευθύνοντος, δίδωσι γὰρ αὐτὸς σοφίαν καὶ γνώσιν. Οὐκοῦν πρὶν ἐπιλάμψαι τῷ κόσμῳ Χριστὸν, ἥς ἐστὶ φῶς τὸ ἀληθινόν, ἐπεπλάνητο μὲν ἡ σύμπασα γῆ, βαθεῖ δὲ καὶ σφοδροτάτῃ τῆς ἀμαθίας καταμελαίνετο σκότις, καὶ πλείσται μὲν ἦσαν πανταχοῦ λατρεῖαι, κατὰ τὴν χώραν καὶ ἔθνη. Δεισιδαιμονέστεροι δὲ τῶν ἄλλων γεγόνασι Χαλδαῖοι, καὶ Φοίνικες, καὶ ὅσοι τὴν Αἴγυπτίον ἔχουσι γῆν, μέχρι Συήνης τε καὶ Αἰθιοπίας. Ὅμορον γὰρ τῆ τῶν Αἴγυπτίων οἰκοῦσι χώραν. Ἀπόλεκτος δὲ Θεοῦ κληρὸς μόνος ἦν ὁ Ἰσραὴλ καὶ μερὶς Κυρίου, κατὰ τὸ γεγραμμένον. Ἐπειδὴ δὲ δεδουσεβήκασιν εἰς τὸν Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστόν, καὶ γεγόνασιν κυριοκτόνοι, κληρὸς μὲν οὐκ ἔτι Θεοῦ μεμενῆκασί ποθεν· ἐξώλισθον δὲ τῆς πρὸς αὐτὸν οἰκειότητος, καὶ προσελήφθη τὰ ἔθνη, καὶ γεγόνασιν ἀντάλλαγμα τοῦ Ἰσραὴλ· καὶ οἱ πάλαι τῶν ἄλλων ἀπάντων δεισιδαιμονέστεροι, καὶ δυσάπονητοι ἔχοντες ἐν τούτῳ τὸν ῥύπον. Ἐφην τε ὅτι δεινοὶ, καὶ πικροὶ γεγόνασιν οἱ Αἰγύπτιοι, μάλιστα περὶ τὰς τῶν εἰδώλων εὐρέσεις, καὶ βαθεῖ εἰς ψευδολατρείαν, καὶ μέγα φρονοῦντες ἐπὶ τῷ σοφίεσθαι περιττὰ περὶ τὰς τῶν εἰδώλων θεραπειὰς τε ὁμοῦ, καὶ κλήσεις. Σοῦ τοίνυν τοῦ ἠγαπημένου, φησί, τοῦ ἐκνεμηθέντος εἰς κληρὸν ἐμοὶ ἐποίησα ἄλλαγμα Αἴγυπτον, καὶ Αἰθιοπίας, τοῦτ' ἐστὶ, πάλιν τὴν Αἴγυπτον· Αἰθιοπίας

invictum, quod nulla eum tentatio invadat. Nam fluvii, et aqua, et flammæ, multiples tentationum impetus designant. Scriptum est : « Omnes qui volunt ple in Christo Jesu vivere, persecutionem patientur ». Et ipsemet Christus alicubi dixit credentibus in se : Afflictionem habetis in mundo. Sed, inquit, si transieris aquam, tecum sum. Christus enim si una sit, nihil his qui sunt ejus, injuriam fecerit : at eo spiritualis fortitudinis devenient, ut nibili sint facturi eum qui valeat tempestatibus divexare et demergere : imo si persecutio in morem fluminis ac fluctus aliquando invadat, et ignis ac flammæ vim habeat, sic tamen evincet, illud scientes, Deum esse qui servat. Est enim familiare Scripturæ divinitus inspiratæ, et luminibus et aquis tentationum insulius assimilare, quod demonstrabit etiam Servator ipse, cum dicit, veluti forma quædam parabolæ seu exempli : « Omnis igitur qui audit sermones meos hosce, et facit eos, assimilabitur viro prudenti, qui ædificavit domum suam super petram, et descendit imber, et venerunt fluvii, et spiraverunt venti, et irruerunt in domum illam, et non cecidit. Fundata est enim in petra. Est autem petra Christus ». »

VERS. 3, 4. Feci commutationem tuam Ægyptum, et Æthiopiam, et Syenen pro te, ex quo honorabilis factus es coram me, gloriosus factus es, et ego te dilexi. Et dabo homines multos pro te, et principes pro capite tuo. Ne timeas, quia ego tecum sum.

Difficile est assequi sane mentem horum verborum; enarrabq tamen, Deo dirigente, ut potero : ipse enim dat sapientiam et cognitionem. Priusquam ergo Christus mundo illuxisset, qui est vera lux, terra universa errabat, et profundis altissimisque peccati tenebris obscurata erat, et complures passim cultus erant, per regiones et per gentes. Cæteris autem supersticiosiores exstiterunt Chaldæi et Phœnices, et quotquot terram Ægyptiorum occupant, usque ad Syenen et Æthiopiam. Conterminam namque regionem terræ 560 Ægyptiorum inhabitant. Solus Israel, Dei sors erat electa, et portio Domini, sicuti scriptum est. Cum autem impii fuerint in Dominum nostrum Jesum Christum, et dominicidæ exstiterint, nequaquam jam sors Dei mauserunt, sed a cognatione quæ cum illo erat deciderant, gentesque sunt assumptæ, et factæ loco Israelis commutatio : etiam qui reliquis omnibus olim erant supersticiosiores, et qui propterea sordes habebant non eluendas. Dixi vehementes et acres fuisse Ægyptios, maxime quod ad idolorum inventionem attinet, et profunde immersi pseudolatria ac falsis cultibus, altum sapiebant, quod supra modum ac sophisticè in adoratione et nominibus dæmonum philosopharentur. Itaque, inquit, pro te dilecto, pro te mihi in sortem tributo, feci commutationem, Ægyptum et Æthiopiam, id est, rursus Ægyptum. Æthiopas

¹¹ II Tim. III, 12. ¹² Matth. VII, 24, 25.

enim nominare Ægyptios solet divinitus inspirata Scriptura. Hinc per quemdam e sanctis prophetis dixit: Et vos, Æthiopes, vulnerati estis gladio meo⁴⁹. Pro te igitur suscepi, inquit, graviter iniquatos, et qui haberent impuritatem indelebilem quodammodo. Verum ex quo honorabilis factus es in conspectu meo, gloria evectus es. Non enim hæsit Ieracl in hac repudiatione et infamia perpetuo; nam ipse per fidem vocabitur quæ est in Christo, et sanctorum gloriæ socius erit ac particeps. Gloria enim subvectus es, inquit, et ego te dilexi. Illud autem: Dabo homines multos pro te, et principes pro capite tuo: demonstrare videtur, vocatis ad agnitionem Christi suo tempore Israelitis, quamplurimos fore qui sciant eos mysteria docere, et sapientes viros et facundissimos. Pro te enim, inquit, dabo multos homines, et principes dabo, qui pro tuo capite dicant. Caput autem credentium Christus, in quem omnis mystagogia respicit, ac institutio populorum qui docentur et ducuntur suo tempore, suffragio scilicet ipsius ac sententia. Ergo pro te, significare poterit, e re tua, pro utilitate tua, quæ cedet tibi discenti augustum et magnum capitis tui, id est Christi, mysterium. Vel etiam alio modo intelliges: Dabo homines multos pro te, et principes pro capite tuo. Abiectus enim fuisti et relegatus, inquit, et ab amicitia erga me et conjunctione prorsus alienus. **561** Hinc etiam in commutationem pro te gentes accepi, quæ ad ultimam prostituta sunt infamiam. Sed ex eo quod honoratus factus es in conspectu meo, nimirum quatenus credidisti, et gloriam ea de re adeptus es, dilexi te, et ita dilexi, ut si tempus incideret aut usus, ut multos homines ac principes pro capite tuo dari esset necesse, equidem darem. Est enim oratio hypothetica, et maximam habet emphasin et argumentum, honorari a Deo Israelem. Spemque facit certam, quod omni tempore et undequaque cum illis sit Deus. Tecum enim sum. Quod quidem satis est illis, ad omnem felicitatem. Si enim Deus una sit, e medio tollentur mala, et omne genus tranquillitatis nobis eorum loco inducitur.

VERS. 5, 6. *Ab oriente adducam semen tuum, et ab occidente congregabo te. Dicam Aquiloni: Adduc; et Africo: Ne prohibeto, adducito filios meos e terra longinqua, et filias meas ab extremis terræ, quotquot appellantur nomine meo.*

Apparuit his qui in terra erant, in forma nostra, id est, factum homo unigenitum Dei Verbum, ut Græcos et Judæos per multas ac varias offensiones detrusos in apostasiam ac defectionem ab omnium, inquam, Conditore, ad veram et incontaminatam Dei cognitionem attraheret, et in unionem spirituales, per fidem et sanctificationem perpulchre consummatam congregaret, tandemque conjunctione

A γὰρ τοὺς Αἰγυπτίους ὀνομάζειν ἔθος τῆ θεῆ Γραφῆ. Ἐφη γοῦν δι' ἐνὸς τῶν ἁγίων προφητῶν, Καὶ ὑμεῖς, Αἰθίοπες, τραυματῖαι μαχαίρας μου ἐστε. Εἰσεδεξάμην ἰοῖνον ἀντὶ σοῦ, φησί, τοὺς ἐν μολυσμοῖς ὄντας δεινοῖς, μόνον δὲ οὐχὶ καὶ ἀναπόδλητον ἔχοντας τὴν ἀκαθαρσίαν. Πλὴν ἀφ' οὗ ἐντιμος ἐγένου, ἐναντίον μου ἐδοξάσθης. Οὐ γὰρ ἔμεινεν ὁ Ἰσραὴλ ἐν ἀποστροφῇ τε καὶ ἀτιμίᾳ διηνεκεῖ. Κληθήσεται γὰρ καὶ αὐτὸς διὰ πίστεως τῆς ἐν Χριστῷ, καὶ τῆς τῶν ἁγίων δόξης κοινωνὸς ἔσται, καὶ μέτοχος. Ἐδοξάσθης γὰρ, φησί, καὶ γὰρ σε ἠγάπησα. Τὸ δὲ, Δώσω ἀνθρώπους πολλοὺς ὑπὲρ σοῦ, καὶ ἄρχοντας ὑπὲρ τῆς κεφαλῆς σου, καταδηλοῦν ἔοικεν, ὅτι κεκλημένων κατὰ καιροῦς εἰς ἐπίγνωσιν τοῦ Χριστοῦ τῶν ἐξ Ἰσραὴλ, πλείστοί τινες ἔσονται μυσταγωγεῖν εἰδότες αὐτοὺς, B ἄνθρωποι σοφοὶ καὶ ἐλλογιμώτατοι. Ὑπὲρ σοῦ γὰρ ποιῶν, φησί, δώσω πολλοὺς ἀνθρώπους. Δώσω δὲ καὶ ἄρχοντας ὑπὲρ τῆς σῆς λέγοντας κεφαλῆς· κεφαλῆ δὲ τῶν πιστευόντων Χριστὸς, εἰς ὃν πᾶσα βλέπει μυσταγωγία παρὰ τὴν ἐν εἰς τὸ καθηγεῖσθαι λαῶν ἀγομένων κατὰ καιροῦς, ψήφω δηλονότι τῆ παρ' αὐτοῦ. Οὐκοῦν τὸ, ὑπὲρ σοῦ, κατασημαίνειεν ἂν τὸ, ὑπὲρ τοῦ χρησίμου καὶ τελούτος εἰς ὄνησιν σοὶ τῷ μακθάνοντι τὸ σεπτὸν καὶ μέγα μυστήριον τῆς σῆς κεφαλῆς, τοῦτ' ἔστι Χριστοῦ. Ἦγουν καὶ καθ' ἕτερον συνήσεις τρόπον τὸ, Δώσω ἀνθρώπους πολλοὺς ὑπὲρ σοῦ, καὶ ἄρχοντας ὑπὲρ τῆς κεφαλῆς σου. Γέγονας γὰρ ἀπόκλητος, φησί, καὶ ἐξωκισμένος, καὶ τῆς πρὸς ἐμὲ φιλίας· τε καὶ οικειότητος ἀλλότριος παντελῶς. Ταῦτητοι, καὶ εἰς ἀντάλλαγμα σοῦ τὰ εἰς ἔσχατα ἤκοντα ἐξαπολύει τῶν ἐθνῶν ἐδεξάμην. Ἄλλ' ἀφ' οὗ ἐντιμος ἐγένου ἐναντίον μου, πιστεύσας; δηλονότι, καὶ τὴν ἐπὶ τοῦτω δόξαν εὐράμενος, ἠγάπησά σε. Ἦγάπησα δὲ οὕτως, ὥστε καὶ εἰ γένοιτο καιρὸς ἡ χρεῖα τοῦ πολλοῦ ἀνθρώπου καὶ ἄρχοντας ὑπὲρ τῆς σῆς δοθῆναι κεφαλῆς, δοίην ἂν. Ἔστι γὰρ ὑποθετικὸς ὁ λόγος, καὶ πλείστην ὄσην τὴν ἔμφασιν ἔχων τοῦ τετιμῆσθαι παρὰ Θεοῦ τὸν Ἰσραὴλ, δίδωσι γὰρ μὴν τὸ θαρβῆεν ἀρραρώτως, ὡς ἐν παντὶ καλῶ πάντη τε καὶ πάντως συνόντος Θεοῦ. Μετὰ σοῦ γὰρ εἶμι'. Ἀπόχη δὲ τοῦτο αὐτοῖς πρὸς πᾶσαν εὐημερίαν Θεοῦ γὰρ συνόντος, ἐκποδῶν μὲν ἔσται τὰ μοχθηρὰ, ἅπας δὲ τρόπος ἡμῶν εὐθυμίας καὶ τερπιολῆς ἤτ' οὐν D χαρᾶς ἀντεισχρίνεται.

Ἀπὸ ἀνατολῶν ἄξω τὸ σπέρμα σου, καὶ ἀπὸ δυσμῶν συναξῶ σε. Ἐρῶ τῷ Βορρᾶ· Ἄγε, καὶ τῷ Αἰβί· Μὴ κώλυε ἄγε τοὺς υἱοὺς μου ἀπὸ γῆς πύρρωθεν, καὶ τὰς θυγατέρας μου ἀπ' ἀκρῶν τῆς γῆς, πάντας ὄσοι ἐπικέκληνται τῷ ὀνόματι μου.

Ἐπέφανε τοῖς ἐπὶ γῆς ἐν εἰδει τῷ καθ' ἡμᾶς, τοῦτ' ἔστι, γενόμενος ἄνθρωπος, ὁ μονογενὴς τοῦ Θεοῦ Λόγος, ἵν' Ἑλληνᾶς τε καὶ Ἰουδαίους διὰ πολλῶν τε καὶ ποικίλων ὀλισθημάτων κατακομισθέντας εἰς ἀπόστασιν, τὴν ἀπὸ γῆς φημι τοῦ πάντων Δημιουργοῦ, συνελάσῃ πρὸς θεογονώσαν τὴν ἀληθινὴν καὶ ἀμώμητον, συναγάγῃ δὲ καὶ εἰς ἐνότητα τὴν πνευματικὴν διὰ πίστεως καὶ ἀγιασμοῦ, τελουμένης εἰς μῦστα

⁴⁹ Soph. II, 12.

καὶ τῆς πρὸς αὐτὸν οἰκειότητος, ἀξίους ὄντας **A** cum ipso dignos efficeret, et ita per seipsum Deo ac Patri conjungeret. Nam Christum hac de causa hominem factum esse, ex sacrosanctis Evangelii litteris, perspicere non est difficile. Revixit enim mirabiliter et supra omnium opinionem Lazarus, e mortuis. Multitudo autem Judæorum impiorum, et Phariseorum invisa Deo officina, coacto concilio, dicebant : « Quid agimus? nam hic homo multa signa edit. Si eum sic sinimus, venient Romani, et tollent gentem nostram et locum. Tum eorum quidam, Caiphas, dixit eis : Vos nihil scitis, neque cogitatis, conducibilis esse nobis, unum hominem mori pro populo, quam totam gentem perire ⁶⁰. » Quibus mox subnectit divinus evangelista : « Hæc autem ex semetipso non dixit, sed quod esset ejus **B** anni pontifex, **562** prophetavit Jesum moriturum esse pro gente, nec solum pro gente, sed etiam ut filios Dei dispersos in unum congregaret. » Nam quantum ad primam hominis creationem, et ad consilium ejus qui produxit, attinet, omnes ejus filii erant. Sed, uti dixi, Satanæ omnes dissipavit, et in varia peccata præcipitavit, et a conjunctione quæ cum illo erat, abstraxit in errorem abductos. Verum reduxit simul omnes Christus. Venit enim quæsitum id quod perierat. Hoc verbis hisce etiam significatur. Pollicetur enim Synagoga seu Ecclesie ex gentibus et Judæis coactæ, se omnes ab oriente ad occidentem, et ab Aquilone ac Africo, sive Austro, collecturum, ut inde omne clima ac plagam mundi intelligas. Oriens enim et occasus, Aquilo et C **C** Auster, id omnino nobis subindicant. Cum dicit enim, Aquiloni : Ducito, et Africo : Ne prohibeto : dat intelligere se non permittere ut feri et mali spiritus ad se venientibus resistent intelligibiliter : quemadmodum et olim sceleratus Satanæ, cum suis propugnatoribus, ceu tyrannus quidam sævus et superbus, in terræ incolæ grassatus est, non permittens eos intueri veritatem, vel ad Deum per conversionem accedere. Sed et hoc per Christum abolitum est, qui complanat viam salutis his qui vocati sunt, et omne obstaculum ante pedes jacens, quasi e medio tollendum curat. Cum nominat filios et filias, qui a quatuor plagis currunt, adventus Christi tempus manifestat, quo data est terræ incolis adoptionis gratia per sanctificationem in Spiritu. Non esse autem unius gentis, sed communem, et unam omnium vocationem, sed subindicavit, cum dixit : Quotquot vocati sunt nomine meo. Nominamur enim Christiani, seu populus Dei. Sic enim et Petrus, missa epistola ad eos qui vocati sunt per fidem, inquit : « Vos autem genus electum, regale sacerdotium, gens sancta, populus acquisitus, ut virtutes prædicetis ejus, qui e tenebris vos ad suam lucem admirabilem vocavit : qui quondam non populus, nunc autem populus in Domino ⁶¹. » ἀρετὰς ἐξαγγελίητε τοῦ ἐκ σκότους ὑμᾶς καλοῦντος δὲ λαὸς ἐν Κυρίῳ. »

⁶⁰ Joan. xi, 50. ⁶¹ I Petr. ii, 9, 10.

VERS. 7, 8. *Nam in gloria mea creavi eum, et formavi et feci eum. Et eduxi populum cæcum, et oculi eorum similiter cæci, et surdas aures habent. Omnes*
563 *gentes congregatæ sunt, et congregabuntur principes ex illis.*

Omnia facta sunt in Christo nova. Quod confirmabit sanctissimus Paulus, scribens : « Quare, si quis in Christo sit, nova creatura est. Vetera præterierunt. » Scribit etiam vocalis ad novitatem, scilicet spiritualem : « Et ne conformemini sæculi huic, sed transformemini in renovatione mentis vestræ, ut probetis vos, quæ sit voluntas Dei, bona et perfecta et plæcita ⁵⁵. » Renovati sumus enim in Christo per sanctificationem, regressi ad antiquam naturæ pulchritudinem, quæ est videlicet ad imaginem ejus qui condidit, per ipsum et in ipso : et ad novitatem vitæ, et quasi clementis quibusdam erudimur, peccato et omni vitiositate inveterata abjecta, et veterem hominem corruptum cupiditatibus erroris exuimus, et novum hominem renovatum ad imaginem ejus, qui ipsum condidit, induimus. Cæterum in Christo facta est reformatio, et quæ dicitur, nova creatura : quam non ex semine corrupto habuimus, sed ex sermone Dei viventis et manentis. Hunc ergo populum a quatuor orbis tractibus collectum, vocatumque nomine meo, non alius quispiam, sed ego in gloria mea creavi, et formavi, et feci. Gloriam autem Dei et Patris, licet Filium dicere; per ipsum enim et in ipso gloriose extollitur, juxta illud : Ego te glorificavi in terra, quod ab ipso diserte est dictum. Formatos enim, ut dixi, per ipsum fuisse, qui in illum credimus, inde certiores reddimur, quod ipsi conformes sint, et divinæ naturæ pulchritudinem animis suis illucescentem habeant. Simile quiddam dixit et divinus Psalmista : « Annuntiabit Domino ætas ventura, et populus qui creabitur laudabit Dominum ⁵⁶. » Cumque adjicit his, Populum eduxi cæcum : potentia suæ præstantiam, quæ nulla oratione explicari potest, et vere admirabilem, ostendit perspicue. Olim enim, quorum mens et cor diabolicæ perversitatis caligine et errore circumfusum erat, hos illustres effecit et irradiatos, quasi lucifer quispiam, et sol justitiæ illis exorians, et filios reddens non jam noctis et tenebrarum, sed lucis potius et dici, juxta sapientissimi Pauli vocem. Quod igitur populum cæcum eduxerit, nemini mortalium obscurum est. Sed perinde quasi huic orationi occurreret quispiam et diceret : Etiamnum **564** videre est oculos eorum cæcos, et aures surdas habent : apologiam instituit atque inquit : Omnes gentes congregatæ sunt una, et congregabuntur principes ex illis. O vos, prophetiæ sermones propemodum accipite, nondum quippe rerum tempus instat : atqui prorsus ac omnino congregabuntur suo tempore omnes gentes. Nam congregatæ sunt, dicit, pro congregabuntur, ut Scriptura divinitus

Ἐν γὰρ τῇ δόξῃ μου κατεσκευάσασα αὐτόν, καὶ ἐπλασα, καὶ ἐποίησα αὐτόν. Καὶ ἐξήγαγον λαὸν τυφλόν, καὶ ὀφθαλμοὶ αὐτῶν ὡσαύτως τυφλοὶ, καὶ κωφὰ τὰ ὦτα ἔχοντες. Πάντα τὰ ἔθνη συνήχθησαν ἅμα, καὶ συναχθήσονται ἄρχοντες ἐξ αὐτῶν.

Πάντα γέγονεν ἐν Χριστῷ καινὰ, καὶ πιστώσεται γράφων ὁ ἱερῶτατος Παῦλος · « Ὄστε εἰ τις ἐν Χριστῷ καινὴ κτίσις, τὰ ἀρχαῖα παρῆλθε. » Γράφει ἔτι καὶ τοῖς εἰς καινότητα κεκλημένοις, δῆλον δὲ ὅτι τὴν πνευματικὴν · « Καὶ μὴ συσχηματίζεσθε τῷ αἰῶνι τούτῳ, ἀλλὰ μεταμορφοῦσθε τῇ ἀνακαινώσει τοῦ νοῦ ὑμῶν εἰς τὸ δοκιμάζειν ὑμᾶς, τί τὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ τὸ ἀγαθόν, καὶ τέλειον, καὶ εὐάρεστον. » Ἀνεκαινώθημεν γὰρ ἐν Χριστῷ, δι' ἁγιασμοῦ πρὸς τὸ ἀρχαῖον τῆς φύσεως ἀναφοιτήσαντες κάλλος, τὸ κατ' εἰκόνα δηλονότι τοῦ ἕκ τῆς ἁμαρτίας, καὶ ἀπάτης φαυλότητος ἀποθαλόντες παλαιῶσιν · ἀπεδυσάμεθα δὲ τὸν παλαιὸν ἀνθρώπων τὸν φθειρόμενον κατὰ τὰς ἐπιθυμίας τῆς ἀπάτης, καὶ ἐνεδυσάμεθα τὸν νέον τὸν ἀνακαινούμενον κατ' εἰκόνα τοῦ κτίσαντος αὐτόν. Πλὴν ἐν Χριστῷ γέγονεν ὁ ἀναπλασμός καὶ ἡ καλουμένη καινὴ κτίσις, ἦν οὐκ ἐκ σπορᾶς φαρτῆς ἐσχῆκαμεν, ἀλλὰ διὰ λόγου ζώντος Θεοῦ μένοντος. Τὸν τοίνυν λαὸν τὸν ἐκ τεσσάρων τῆς ὑπ' οὐρανὸν κλιμάτων συνελεγμένον ἐπικληθέντα τε τῷ ὀνόματί μου οὐκ ἕτερός τις, ἀλλ' ἐγὼ μᾶλλον ἐν τῇ δόξῃ μου κατεσκευάσα, καὶ ἐπλασα, καὶ ἐποίησα· καὶ ὄψαν μὲν εἶναι τοῦ Θεοῦ, καὶ Πατρὸς φαίη ἂν τις τὸν Υἱὸν, δι' αὐτοῦ γὰρ καὶ ἐν αὐτῷ δοξάζεται, καὶ κατὰ γε τὸ, Ἐγὼ σε ἐδόξασα ἐπὶ τῆς γῆς, παρ' αὐτοῦ σαφῶς εἰρημένον. Πειπλάσθαι γὰρ, ὡς ἔφην, δι' αὐτοῦ τοὺς εἰς αὐτὸν πιστεύσαντας διαθεβαίουμεθα, τῇ πρὸς αὐτὸν συμμορφίᾳ τῆς Θελας φύσεως· κάλλος ἐναστράπτου ἔχοντας ταῖς ἑαυτῶν ψυχαῖς. Ἐφῆ τι τοιοῦτον καὶ ὁ θεοσέβιος Ψαλμωδός · « Ἀναγγελήσεται τῷ Κυρίῳ γενεὰ ἡ ἐρχομένη, καὶ λαὸς ὁ κτιζόμενος αἰνέσει τὸν Κύριον. » Προστίθει δὲ τούτοις, ὅτι Καὶ λαὸν ἐξήγαγον τυφλόν, τῆς ἑαυτοῦ δυνάμεως τὴν ἐπέκεινα λόγου παντὸς καὶ ἀξιάγαστον ὄντως ὑπεροχὴν καθίστησιν ἐναργῆ. Τοὺς γάρτοι πάλαι τὴν ἐκ διαβολικῆς σκαλιότητος ἀγλὴν καὶ ἀπάτην εἰς νοῦν ἔχοντας καὶ καρδίαν, λαμπροὺς ἀπέφηνε καὶ κατηγασμένους, ἕως φόρος οἶά τις, καὶ δικαιοσύνης ἥλιος ἀνίσχων αὐτοῖς, καὶ υἱὸς ἀποφῆνας, οὐκέτι νυκτὸς καὶ σκότους, φωτὸς δὲ μᾶλλον, καὶ μὴν καὶ ἡμέρας, κατὰ τὴν τοῦ σοφωτάτου Παύλου φωνήν. Ὅτι μὲν οὖν ἐξήγαγε λαὸν τυφλόν, οὐδενὶ τῶν ὄντων ἀσυμφανές· ἀλλ' ὡσπερ τινὸς τοῖς τοιούτοις λόγοις ἀντανισταμένου τε καὶ λέγοντος· Καίτοι καὶ εἰς δεῦρο κατιδοὶ τις ἂν τοὺς ὀφθαλμοὺς αὐτῶν ὡσαύτως τυφλοὺς, καὶ μὴν ὅτι κωφὰ τὰ ὦτα ἔχουσιν, ἀπολογεῖται λέγων· Πάντα τὰ ἔθνη συνήχθησαν ἅμα, καὶ συναχθήσονται ἄρχοντες ἐξ αὐτῶν. Μόνον γὰρ οὐχὶ προφητείας, ὡ αὐτοῖ, δέξεσθε λόγους· οὐπω γὰρ μὴν τῶν πραγμάτων ἐνέστηκε καιρός· πλὴν πάντη τε καὶ πάντως συναχθήσονται κατὰ καιροὺς πάντα τὰ ἔθνη. Τὸ γὰρ συνήχθησαν, ἀντὶ τοῦ, συναχθήσονται,

⁵⁵ Rom. xii, 2. ⁵⁶ Psal. ci, 19.

φησίν, ἔθους ὄντος τοιοῦτου τῆ θεοπνεύστῳ Γραφῆ. Α Τὰ γὰρ πάντα τε καὶ πάντως ἐσόμενα, καὶ ὡς ἤδη γεγονότα τίθησιν ἔσθ' ὅτε. Εἴρηται· γοῦν ὡς ἐκ προσώπου Χριστοῦ διὰ μὲν τῆς Ἑσαίου φωνῆς· Τὸν νῦτόν μου δέδωκα εἰς μάστιγας, ἀντὶ τοῦ, δώσω. Καὶ διὰ γε τοῦ Ψάλλοντος· « Διεμερίσαντο τὰ ἱμάτιά μου ἑαυτοῖς, καὶ ἐπὶ τὴν ἱματισμόν μου ἔβαλον κληῖρον, » ὅπερ καὶ γέγονεν ἐν καιρῷ τῆς ἐπιδημίας. Οὐκοῦν ἐπισυναχθήσονται, φησὶ, πάντα τὰ ἔθνη, καὶ οὐχὶ τοῦτο μόνον, ἀλλὰ ἔσονται καὶ ἄρχοντες ἐξ αὐτῶν, τοῦτ' ἔστι, λαῶν ἡγούμενοι, καὶ μυσταγωγοὶ, καὶ οἱ ποτε πλανώμενοι, καὶ ἐν σκότῳ κείμενοι βαθεῖα, φωτὸς ἔσονται τοῦ θεοῦ πρόξενοι τοῖς παρ' αὐτῶν μυσταγωγουμένοις. Ἐφη τι τοιοῦτον περὶ τῆς ἐξ ἔθνῶν ἐκκλησίας ὁ Μελωδός· « Ὡς τὸ σκότος αὐτῆς, οὕτω καὶ τὸ φῶς αὐτῆς. » Ὅσπερ γὰρ ἀμέτρητον καὶ βαθὺν ἡβρῶσθησε σκότον ἐν τῷ τῆς πλάνης καιρῷ, οὕτω πάλιν ὑπέριλαμπρος γέγονε, καὶ ὑπερφῶς λελευκαμένη. Ἄληθές γὰρ ὅτι, καθὰ φησὶν ὁ θεοπέσιος Παῦλος· « Οὐ ἐπερίσσευσεν ἡ ἁμαρτία, ὑπερπερίσσευσεν ἡ χάρις. »

Τίς ἀναγγελεῖ ταῦτα ; Ἡ τὰ ἐξ ἀρχῆς τίς ἀναγγελεῖ ὑμῖν ; Ἀγαγέτωσαν τοὺς μάρτυρας αὐτῶν, καὶ δικαιώθητωσαν, καὶ εἰπάτωσαν ἀληθῆ, καὶ ἀκουσάτωσαν.

Διαμνημονεύσας ἅπαξ τῶν ἔθνῶν, ἦτοι τῶν διὰ πίστειως κεκλημένων εἰς ἐπίγνωσιν ἀληθείας, ἐξυφαίνε τινὰ τρόπον μυσταγωγίας αὐτοῖς, καταγορεύοντα μὲν οὐ μικρῶς τῆς τῶν δαιμονίων ἀπάτης, οὐδὲν δὲ οὔσαν παντελῶς τὴν εἰδῶλων ποιῆσιν ἀποφαίνοντα· τὸ μὲν γὰρ εἰδέναι τὰ πάντα ἐξ ἀρχῆς μέχρι τέλους, πρέποι ἂν μόνῳ τῷ κατὰ φύσιν ὄντι Θεῷ. Πᾶσα γὰρ σύνεσις ἐξ αὐτοῦ, καὶ γνώσεως ἀπάτης ἐστὶ πηγὴ, καὶ ἐν αὐτῷ πάντες εἰσὶν οἱ θησαυροὶ σοφίας καὶ γνώσεως ἀπόκρυφοι, κατὰ τὸ γεγραμμένον. Εἰ δὲ τίς, καὶ τῶν ἐσομένων ἐσχηκῶς εὐρίσκειται γινῶσιν, ἐξ ἀποκαλύψεως τῆς παρ' αὐτοῦ τὸ δῶρον ὁρᾶται λαθῶν. Προσδιάλεγεται τοίνυν, ὡς ἔφη, τοῖς ἐξ ἔθνῶν, καὶ ὅη καὶ φησὶ· Πάντα μὲν ὑμῖν τὰ ἐσόμενα, καὶ ὅτι κληθήσεσθε μὲν κατὰ καιροὺς εἰς ἐπίγνωσιν ἀληθείας, διηγγελῆκα τε καὶ ἔφη ἐγὼ· ἕτερος δὲ τίς ταῦτα ὑμῖν ἀπαγγελεῖ, ἦγουν ὁρᾶται διειρηκῶς ; Ἀγαγέτωσαν τοὺς μάρτυρας αὐτῶν, καὶ δικαιώθητωσαν, καὶ εἰπάτωσαν ἀληθῆ, καὶ ἀκουσάτωσαν. Ἐγὼ μὲν γὰρ, φησὶ, λελάληκα διὰ προφητῶν· προεκήρυξα τὰ ἐσόμενα κατὰ καιροὺς, δι' ἀνδρῶν ἁγίων, καὶ ἔχω μάρτυρας τοῦ προειδέναι τὰ ἐσόμενα τοὺς ταῖς ἐμαῖς διακονησάμενους φωνάζεις. Τίνες δ' ἂν μαρτυρήσειαν τοῖς δαίμοσιν, ἦτοι τοῖς ἀψύχοις εἰδῶλοις, ὡς εἰρηκόσι τοιοῦτον δι' αὐτῶν ; Πλεῖστοι μὲν γὰρ οἱ παρ' Ἑλλήσι λογάδες εἰσὶ καὶ ποιηταί, ἔφη δ' ὅλως ἐξ αὐτῶν οὐδαὶς ὡς παρὰ γε τῶν ἰδίων θεῶν, ὅτι ταῦτα συμβήσεται κατὰ καιροὺς αὐτοῖς· οὔτε μὴν ἐπαθρήσαι τίς ἂν προαπηγγελκότα τινὰ τῶν παρ' Ἑλλήσι σοφῶν, ὅτι τῆς πεπορισμένης αὐτῷ δόξης ἐκ πλεονεξίας ἐξωσθήσεται κατὰ καιροὺς ὁ Σατανᾶς, ἦγουν ὅτι καταφαιδρυθήσεται διὰ πίστεως τῆς εἰς Χριστὸν ἢ ὑπ' οὐ-

A inspirata loqui consuevit. Nam quæ prorsus ac penitus futura sunt, interdum quasi jam facta essent, ponit. Dictum est scilicet, velut in persona Christi, voce Isaiæ : Tergum meum verberibus exposui, pro, exponam. Et per Psalten : « Diviserunt vestimenta mea sibi, et super vestem meam miserunt sortem ⁵⁴ : » quod factum est adventus tempore. Itaque congregabuntur, inquit, omnes gentes, nec id solum, verum et erunt ex illis principes, id est, populi duces et mysteriorum antistites, et qui olim erraverunt, et in profundis tenebris jacuerunt, diviniam lucem his, qui mysteriis initiati sunt per ipsos, præferent. Cujusmodi est quod de gentium ecclesia dixit Psalmographus : « Ut caligo ejus, sic lux ejus ⁵⁵. » Quemadmodum enim in tenebris immensis ac profundis versati sunt, tempore erroris : sic iterum eximie resplendent, et supra naturam candida facta est et illustris. Verum est enim quod dixit Paulus divinus : « Ubi abundavit peccatum superabundavit gratia ⁵⁶. »

VERS. 9. Quis annuntiabit hæc? Aut quæ a principia sunt, renuntiabit vobis? Adducant testes suos, et justi reddentur, et dicant vera, et audiant.

Cum semel gentium, vel eorum qui vocati sunt per fidem ad agnitionem veritatis, mentionem fecerit : contexit quamdam viam et rationem mystagogiæ, qua non parum suggillat errorem dæmoniorum, et idolorum effictionem omnino nihil esse declarat. Nam scire omnia, et quæ ab initio sunt usque ad finem, soli ei qui secundum naturam Deus est competit. Omnis enim ab illo est cognitio, et omnis fons est scientiæ, et in illo omnes sunt thesauri sapientiæ et scientiæ absconditi, secundum id quod scriptum est. Si quis autem posteriorum futuris sit scientia præditus, ex ipsius revelatione videtur hoc doni accepisse. Pergit itaque porro, ut dixi, cum ethnicis agere, **565** et inquit : Omnia vobis quæ sunt futura, et quod vocandi sitis tempore suo ad agnitionem veritatis, annuntiavi ego, et dixi : at quis alius hæc vobis annuntiabit, aut dixisse visus est? Adducant testes suos, et justi reddantur, et dicant vera, et audiant. Ego enim, inquit, locutus sum per prophetas. Proclamavi ante per sanctos prophetas, quæ successu temporum eventura erant, et testes habeo, me prævidisse futura, eos, qui ministerio, meo jussu, functi sunt. At qui testes erunt dæmonibus, aut inanibus idolis, quod aliquid ejusmodi dixerint? Nam plurimi erant oratores et poetæ apud Græcos : at eorum nemo prorsus dixit tanquam a suis diis, hæc illis, temporibus suis, eventura. Neque videre licet quemquam Græcorum sapientum, prænuntiasse, Satanam propter tyrannidem, suo tempore, a gloria ei tributa, depellendum : aut quod illustrandus sit fide in Christum orbis terrarum, et quod vocandæ essent

⁵⁴ Psal. xxi, 19. ⁵⁵ Psal. cxxxviii, 12. ⁵⁶ Rom. v, 20.

ad agnitionem ejus gentes : aut quod teneoræ idololatriæ facesseroent, et in orbe terrarum obtineret veritas. Adducant ergo testes suos, et ostendant ac dicant vera : et si hoc fiat, audiant eos, obsequantur, et collaudent, quod grex dæmoniorum, rerum futurarum notitia sit ditatus. Sed nullus illis testis adest : neque est rerum futurarum index. Erraverunt siquidem extra controversiam, qui eos putant deos esse. Sunt enim profani, et seductores, et scurræ.

VERS. 10. *Estote mihi testes, et ego testis, dicit Dominus Deus, et puer quem elegi, ut sciatis, et credatis, et intelligatis, quia ego sum. Ante me quoque non fuit alius deus, et post me non erit.*

Cum dixisset nihil testimonio suffragaturum impuris dæmonibus, vel operibus manuum hominis, quod futura sciant, pergit suos prophetas affari, et inquit : Estote mihi testes, locutus enim sum per vos cognitionem futurorum; meus Spiritus in vobis emicuit. Itaque vos meæ gloriæ et divinæ eminentiæ testes citabo. Testificabor et mihi ipse, et Filius quem elegi. Simile huic est, quod Servatoris nostri voce dictum est **566** Judæis : « Si ego testimonium fero de meipso, testimonium meum verum est, quia scio unde sum, et quo vado⁸⁶. » Et rursus : « Ego testimonium fero de meipso, et testimonium fert de me, qui misit me Pater⁸⁷. » Digna est ergo fidei Dei vox, quæcunque velit de sua gloria et excellentia dicere. Sequitur autem secundo loco, sanctorum virorum suffragium et cognitio, quæ ei reddit quæcunque naturæ omnes naturas superanti conveniunt. Propterea cum testes sanctos assumpsisset prophetas, ulterius pergit, et ad id quod extra controversiam est minimeque vanum, ad scipsum, inquam, et ad proprium Filium. Sufficit enim, ut dixi, ad fidem cordatis hominibus vox Dei. « Hæc locutus sum, inquit, vobis, non frustra, sed ut sciatis, et credatis, et cognoscatis, quod ego sum⁸⁸. » Per cognitionem enim fides est, et per fidem cognitio. Nisi enim, inquit, credideritis, non intelligetis. Credite autem, ante me non fuisse alium Deum, et post me non futurum. Neque enim erat præter ipsum Deus alius, sed ipse omnium principium, et supra omnem mentem, et post illum non erit. Manet enim idem, et naturam habet invariabilem, et prærogativam in omnes inviolabilem, regnumque perpetuum. Nam qui principium essentia non habet, ad quem finem perget?

VERS. 11-15. *Ego Deus, et non est præter me qui servet. Annuntiaui, et servavi, et exprobravi, et non erat in vobis alienus. Vox mihi testes : et ego testis, dicit Dominus Deus ab initio : et non est, qui de manibus meis eruat. Faciam, et quis avertet?*

Αρχὸν, καὶ κεκλήσονται τὰ ἔθνη πρὸς ἐπίγνωσιν αὐτοῦ, εἴτ' οὖν ὅτι τὸ τῆς εἰδωλολατρίας οἰχίσηται σκότος, καὶ κρατήσῃ τῆς ὑπ' οὐρανὸν ἡ ἀλήθεια. Ἀγαγέτωσαν τοίνυν τοὺς μάρτυρας αὐτῶν, καὶ δεξιᾶτωσαν εἰπόντας ἀληθῆ. Καὶν ἡ τοῦτο γένοιτο, ἀκούσάτωσαν αὐτῶν, τοῦτ' ἐστίν, ἀκολουθήτωσαν, καὶ συναινέτωσαν, ὅτι καὶ ἡ τῶν δαιμονίων ἀγέλη τῶν τῶν ἐσομένων γνώσιν καταπλουτεῖ. Ἄλλ' οὐδεὶς ὁ ἐκείνοις μαρτυρήσας; ἐστίν, οὔτε μὴν τῶν ἐσομένων ἐξαγγελεὺς. Πεπλάνηται δὴ οὖν ὁμολογουμένως οἱ θεοὺς εἶναι νομίζαντες αὐτούς· εἰσὶ γὰρ βέβηλοι, καὶ ἀπατεῶνες καὶ βωμολόχοι.

Γένεσθὲ μοι μάρτυρες, κατὰ μάρτυς, λέγει Κύριος ὁ Θεὸς, καὶ ὁ παῖς ὃν ἐξελεξάμην, ἵνα γνῶτε, καὶ πιστεύητε, καὶ συνῆτε ὅτι ἐγὼ εἰμι.
B Καὶ ἔμπροσθέν μου οὐκ ἐγένετο ἄλλος θεός, καὶ μετ' ἐμὲ οὐκ ἔσται.

Εἰπὼν, ὅτι μαρτυρήσειεν ἂν οὐδὲν τοῖς ἀκαθάρτοις δαίμοσιν, ἤγουν τοῖς ἔργοις τῶν ἀνθρωπίνων χειρῶν τὸ εἰδέναι τὰ ἐσόμενα, τοῖς ἑαυτοῦ προφήταις προεβλήγεται, καὶ φησὶν· Γένεσθὲ μοι μάρτυρες. Λελάληκα γὰρ δι' ὑμῶν, καὶ τῶν ἐσομένων τὴν γνῶσιν, τὸ ἐμὸν ὑμῖν ἐνήστραψε Πνεῦμα. Οὐκοῦν τῆς ἑμαυτοῦ δόξης καὶ θεοπροπεῦς ὑπεροχῆς παροίσω μάρτυρας. Μαρτυρήσω δὲ ἑμαυτῷ, καὶ ὁ Παῖς ὃν ἐξελεξάμην. Ὅμοιον τοῦτω τὸ διὰ τῆς τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν φωνῆς εἰρημένον πρὸς Ἰουδαίους· « Ἐὰν ἐγὼ μαρτυρῶ περὶ ἑμαυτοῦ, ἡ μαρτυρία μου ἀληθὴς ἐστίν, ὅτι οἶδα πόθεν εἰμι καὶ ποῦ ὑπάγω. » Καὶ πάλιν· « Ἐγὼ μαρτυρῶ περὶ ἑμαυτοῦ, καὶ μαρτυρεῖ περὶ ἐμοῦ ὁ πέμψας με Πατήρ. » Ἀξιόχρεως γὰρ ἡ Θεοῦ φωνὴ πρὸς πίστιν ἴν ἂν βούλοιο λέγειν περὶ τῆς ἑαυτοῦ δόξης καὶ ὑπεροχῆς. Ἐπεται δὲ κατὰ λόγον δεύτερον, καὶ ἡ παρά τῶν ἁγίων ψῆφος, καὶ σύνεσις ἀπονέμουσα αὐτῷ τὰ ὅσα περ ἂν πρέποι τῇ πασῶν ἐπέκεινα φύσει. Διὰ τοῦτο μάρτυρας παραλαβὼν τοὺς ἁγίους προφήτας, ἐπὶ τὸ μείζον ἀνεῖσι καὶ ἀψευδὲς ὁμολογουμένως, ἑαυτὸν, φημί, καὶ τὸν ἴδιον Ἰῶν. Ἀπόχρη γὰρ, ὡς ἔφην, εἰς πίστιν ἄπασαν τοὺς ἀρτίφροσιν ἡ Θεοῦ φωνή· « Ταυτὶ δὲ λελάληκα πρὸς ὑμᾶς, φησὶν, οὐ μάτην, ἀλλ' ἵνα γνῶτε, καὶ πιστεύσητε, καὶ συνῆτε ὅτι ἐγὼ εἰμι. » Διὰ γὰρ γνώσεως ἡ πίστις, διὰ δὲ τῆς πίστεως ἡ σύνεσις. Ἐὰν γὰρ μὴ πιστεύσητε, οὐδ' οὐ μὴ συνῆτε, φησὶ· πιστεύσητε δὲ ὅτι ἔμπροσθέν μου οὐκ ἐγένετο ἄλλος θεός, καὶ μετ' ἐμὲ οὐκ ἔσται. Οὔτε γὰρ πρὸ αὐτοῦ Θεοῦ ἦν ἕτερος, ἀλλὰ αὐτὸς ἡ πάντων ἀρχὴ καὶ παντὸς ἐπέκεινα νοῦ, καὶ μετ' αὐτὸν οὐκ ἔσται. Μένει γὰρ ὁ αὐτὸς, καὶ ἀναλλοίωτον ἔχει τὴν φύσιν, καὶ ἀκράδαντον τὴν κατὰ πάντων ὑπεροχὴν, καὶ διηγεκῆ βασιλεῖαν. Ὁ γὰρ ἀρχὴν οὐκ ἔχων τοῦ εἶναι, πρὸς ποῖον ὀραμεῖται τέλος;

Ἐγὼ Θεός, καὶ οὐκ ἔστι παρὲξ ἐμοῦ σῶζων. Ἀρήγγεῖλα, καὶ ἔσωσα. Ὁρείδισα, καὶ οὐκ ἦν ἐν ὑμῖν ἀλλότριος. Ὑμεῖς ἐμοὶ μάρτυρες, καὶ ἐγὼ μάρτυς, λέγει Κύριος ὁ Θεός, ὅτι [αἱ. ἔτι] ἀρχῆς, καὶ οὐκ ἔστιν ὁ ἐκ τῶν χειρῶν μου ἐξαιρούμενος. Ποιήσω, καὶ τίς γέ μὴ ἀποστρέψῃ;

⁸⁶ Joan. viii, 14. ⁸⁷ ibid. 18. ⁸⁸ Joan. x, 38.

Μαρτυρήσατε, φησίν, ὅτι ἐγὼ μόνος ὁ τῶν ὄλων Θεός, οὐδενὸς πρὸ ἐμοῦ γεγονότος, οὔτε μὴ ἐσομένου μετ' ἐμέ. Μόνος γάρ. εἰμι ὁ σώζων ἐγὼ, καὶ τοῦτο ὑμῖν ἔκπαλαι προσήγγελα, καὶ τὸ λαλήθην ἤγαγον εἰς πέρας. Διέσωσα γάρ ἐν Χριστῷ ὠνειδίσα, καὶ οὐκ ἦν ἐν ὑμῖν ἀλλότριος. Ἐπελανθάνοντο μὲν γὰρ κατὰ καιροὺς οἱ ἐξ Ἰσραὴλ τῶν ἱερῶν θεοπισμάτων, τῶν διὰ γέ φημι τοῦ πανσόφου Μωσέως, καὶ φιλήθονοι μᾶλλον ἦσαν οἱ φιλόθεοι. Εἶτα βραθυμίαι; πραττόμενοι λόγους, κατεκινδύνεον ἑσθ' ὅτε πολεμίων αὐτοῖς ἐπαφιεμένων. Ἄλλ' ἐν τῷ τῆς θλίψεως καιρῷ τὸν αἰεὶ σώζοντα καλεῖν ἐπιχειροῦν εἰς ἐπικουρίαν. Καὶ τοῦτο αὐτοῖς ὠνειδίσα, διὰ τῆς Ἱερεμίου φωνῆς λέγων· « Καὶ ἐν τῷ καιρῷ τῶν κακῶν αὐτῶν ἐροῦσιν· Ἄναστα, καὶ σῶσον ἡμᾶς. Καὶ ποῦ εἰσιν οἱ θεοί σου, οὓς ἐποίησας σεαυτῷ; Ἐλ ἀναστήσονται, καὶ σώσουσί σε ἐν καιρῷ τῆς κακώσεώς σου; » Οὐκοῦν ὠνειδίσα πλειστάκις ὑμῖν τοῖς ἐξ αἵματος Ἰσραὴλ, καὶ μεμαθήκατε διὰ πείρας, ὅτι οὐκ ἦν ἐν ὑμῖν Θεός, ἀλλότριος δηλονότι. Σέσωκε γὰρ ὑμᾶς ἐκείνων οὐδεὶς. Εἰμι τοιγαροῦν μόνος ὁ σώζων ἐγὼ. Διὸ δὴ μαρτυρήσατε, καγὼ δὲ μάρτυς ἑμαυτοῦ γενήσομαι, λέγει Κύριος ὁ Θεός. Ἦγουν κατ' ἐκεῖνο· « Πᾶς οὖν ὅστις ὁμολογήσειεν ἂν ἐμοὶ ἔμπροσθεν τῶν ἀνθρώπων, ὁμολογήσω καγὼ ἐν αὐτῷ. » Μαρτυρήσατε δὴ οὖν ὅτι· ἐγὼ εἰμι ἔτι ἀπ' ἀρχῆς, τοῦτ' ἔστιν, ὁ ἀπ' ἀρχῆς εἰς δεῦρο προαπαγγέλλων τε τὰ ἐσόμενα, καὶ σώζειν ἀκονητὶ δυνάμενος τοὺς τὴν πρὸς ἐμὲ διψῶντας οἰκείωσιν. Σώζων δὲ οὕτως, ὡς δύνασθαι παντελῶς οὐδένα τῶν ἐμῶν ἐξαρπάσαι χειρῶν τὸν ἀπαξ προσηλημμένον. Οὐκ ἔστι γὰρ ὁ ἐκ τῶν χειρῶν μου, φησίν, ἐξαιρούμενος. Ποίησω, καὶ τίς ἀποστρέψει αὐτό; Πεποίηκα γὰρ τὴν τῶν ἔθνων κλῆσιν, φησίν, ἦτοι, σέσωκα τοὺς πλανωμένους. Καὶ τίς τοῦτο μεταβαλεῖ, ἦγουν μεταστήσει πρὸς τὸ μὴ οὕτως ἔχειν. Ὅτι γὰρ ἐκ τῆς τοῦ Θεοῦ χειρὸς οὐδεὶς ἀρπάσει τοὺς παρ' αὐτοῦ σεσωσμένους, πιστώσεται λέγων αὐτό; ὁ Σωτήρ· « Τὰ πρόβατα, τὰ ἐμὰ τῆς φωνῆς μου ἀκούουσι, καγὼ γινώσκω αὐτά, καὶ ἀκολουθοῦσά μοι· καγὼ δίδωμι αὐτοῖς ζωὴν αἰώνιον, καὶ οὐ μὴ ἀπόλωνται εἰς τὸν αἰῶνα, καὶ οὐ μὴ ἀρπάσῃ τις αὐτὰ ἐκ τῆς χειρὸς μου. Ὁ Πατήρ μου, ὃς δέδωκέ μοι, πάντων μελῶν ἐστὶ, καὶ οὐδεὶς δύναται ἀρπάξαι ἐκ τῆς χειρὸς τοῦ Πατρὸς μου. » Τοῦτ' ἔστιν ἐναργῶς τὸ γεγραμμένον· « Οὐκ ἔστιν ὁ ἐκ τῶν χειρῶν μου ἐξαιρούμενος. »

Οὕτως λέγει Κύριος ὁ Θεός ὁ λυτρούμενος ὑμᾶς, ὁ ἅγιος Ἰσραὴλ· Ἐρεκεν ὑμῶν ἀποστελῶ εἰς Βαβυλῶνα, καὶ ἐπεγερωῦ πάντας φύροντας, καὶ Χαλδαῖοι ἐν πλοίοις δεθήσονται.

Διὰ τῶν ἀρτίως ἡμῖν εἰρημένων οὐκ ἀγεννῆ παραίνεσιν ἐξυφῆνας τοῖς ἐξ ἔθνων κεκλημένοις εἰς ἐπίγνωσιν αὐτοῦ, καὶ διαδείξας ὅτι μόνως ἔχει τῶν τε ἐν ἀρχαῖς, καὶ διὰ μέσου, καὶ τελευταίων τὴν γνῶσιν, καὶ μὴν ὅτι παρ' αὐτὸν ἕτερος οὐδεὶς ἐστὶ παντελῶς ὁ διασῶσαι δυνάμενος, καὶ βεβαίαν ἐν αὐτοῖς διὰ τούτων ἐνιδρύσας τὴν πίστιν, μεθίστησι τοὺς λόγους ἐπὶ τοὺς ἐξ αἵματος Ἰσραὴλ, καὶ πειρᾶται πληρο-

Testes estote, inquit, quod ego solus universorum Deus, nec fuit quisquam præter me, nec post me futurus est. Solus enim sum ego qui servo, et hoc vobis jam olim prænuntiavi, et quod dictum est, ad finem perduxi. Servavi enim in Christo, exploravi, et non erat in vobis alienus. Obliti enim erant ad tempus Israelitæ sacrærum vaticiniorum, quæ, inquam, per sapientissimum Moysen sunt prodita; et voluptatis amantiore erant, quam Dei. Deinde otii sui pœnas dantes, interdum, hostibus ipsos invadentibus, periclitati sunt. Verum afflictionis tempore, ejus qui semper servat, conati sunt auxilium implorare. Hoc, inquit, illis exprobravi voce Jeremiæ, dicens: « Et tempore malorum suorum dicent: Surge, et serva nos. Et ubi sunt **567** dii tui, quos fecisti tibi ipsi? Surgente et servabunt te, tempore afflictionis tuæ⁸⁸? » Itaque exprobravi sæpe vobis, qui estis ex sanguine Israel, et usu didicistis et experientia, non fuisse inter vos Deum, alienum videlicet. Servavit enim vos eorum nullus. Sum igitur solus ego servator. Quare testificamini, et ego testis mihi ipsi ero, dicit Dominus Deus. Nimirum juxta illud: « Quisquis ergo confitebitur me coram hominibus, constebor et ego illum coram Patre meo qui est in cœlis⁸⁹. » Testificamini igitur, quod ego futura prænuntiem, ab initio huc - que, et servare queam citra pulverem, eos qui meam familiaritatem et consortium sitiunt. Et ita servo, ut nemo unquam possit e manibus meis eripere, quem semel ante cepi et occupavi. Non est enim, inquit, qui de manibus meis eruat. Faciam, et quis avertet illud? Effeci enim, inquit, vocationem gentium, aut, servavi errantes. Et quisnam hoc mutabit? aut transferet, ut ita se non habeat? Nam quod nemo rapiet e Dei manibus eos, qui ab ipso servati sunt, confirmabit ipse Servator, dicens: « Oves meæ vocem meam audiant, et ego cognosco eas, et sequuntur me, et ego do illis vitam æternam, nec peribunt in æternum, nec quisquam rapiet eas de manu mea. Pater meus, qui dedit mihi, omnium maximus est, et nemo potest rapere de manu Patris mei. » Id plane est, quod scriptum est: « Non est qui ex manibus meis eruat⁹⁰. »

D VERS. 14. Sic dicit Dominus Deus, qui redimit vos, sanctus Israel: Propter vos mittam in Babylonem, et suscitabo cunctos fugientes, et Chaldaei navibus vincientur.

Cum ex illis quæ modo dicta sunt, haud enervem exhortationem contexuisset, ad eos, qui ex gentibus vocati erant, ad ipsius agnitionem, et declarasset solum habere se omnium, et quæ ante initium fiunt, et in medio et in fine, notitiam: nec esse omnino alium quemquam, qui servare posset, et firmam ac solidam in illis per hæc fidem constabilire: transfert orationem ad sanguine Israelitico oriundos, et

⁸⁸ Jer. II, 27, 28. ⁸⁹ Matth. x, 32. ⁹⁰ Joan. x, 16-18.

persuadere nititur se omnipotentem esse, et miraculorum effectorem, rerumque naturas suo nutui cedere, et ipsa mundi elementa subservire, ac quidquid **568** ipse velit, hoc omnino perfici, nulla re impediante. Etenim opus, opus, inquam, erat Israelitis maxima illuminatione, et hortatibus et monitis, quæ stabilem constantemque ipsorum mentem redderent. Cæterum cum delaberentur ad quæ fas non erat, et ad alios deos declinarent, idolis et militiæ cœli sacrificarunt, sicuti scriptum est : instituit igitur illis prædictionem futurorum, et Babyloniorum calamitates artificiosissime ante detegit : ipsos quidem fore apud eos captivos præsignificans : illos tamen propter ipsos passuros indignissima, ut dixi, præmonstrans. Et quia de rebus maximis ad eos habebatur oratio, necessario potentia sue incomparabilem gloriam, et fortitudinis eminentiam ostendit, inquam : Sic dicit Dominus Deus, qui redemit vos, sanctus Israelis. Ut enim vetera facta, in liberatione, inquam, Ægyptiaca, illis revocaret in memoriam, quando magna miraculorum ac ostentorum multitudo ipsius gloriæ testis fuit, propterea se Dominum Deum nominavit, et Redemptorem esse confirmavit. Atque hæc quidem hactenus. Quid est autem illud futurum? Propter vos mittam, inquit, in Babylonem. Cepit enim Babylonius captivum Israel, et de patria sede deturbavit, imo potius universam Judæorum regionem una cum celebratissimo templo incendit, et ad montes Persarum ac Medorum transtulit. Cumque eo decidissent miseriæ, septuagesimo anno exacto, misertus est eorum Deus, et contra Chaldaeos excitat Cyrum, Cambysis filium, Persis et Medis suppetias ferentibus : qui vi Chaldaeorum et Babyloniorum terram occuparunt, etiamsi eos ante meluissent, et tyrannicam eorum manum exhorruissent. Habet vero sic traditio : Cyrum magnates quosdam in ea cepisse, dein ferro vinxisse, et per Caspium mare, in loca inaccessa et inculta ablegasse. Suscitatus est autem contra Babylonios Cyrus, Deo incitante, et ei posse superare, concedente. Nam ait voce Isaïæ : « Sic ait Dominus uncto meo Cyro, cujus dexteram apprehendi, ut subjiciantur ei gentes ⁶¹. » Et iterum : « Ego ante te ibo, et montes complanabo, portas æneas conteram, et vectes **569** ferreos confringam. Et dabo tibi thesauros tenebrosos, absconditos, qui non videntur, aperiam tibi ⁶². » Nam quandoquidem Babylonii acri et impotenti ira contra Israelitas concitati, Deum offenderant : ideo et ipsi dediti sunt Persis et Medis, qui erga illos quoque intoleranda usi sunt inhumanitate. Dictum est scilicet Babylonii a quodam e sanctis prophetis : Quemadmodum fecisti, sic erit tibi : retributio tua retribuetur in caput tuum. Vestra igitur causa, inquit, o Israel, mittam in Babylonem. At quem mittam? Annon sane celebrem illum Cyrum ejusque copias? Illud, mittam, significat, legabo, aut, emittam. Excitabo quoque in eos, qui olim fugerant,

A φορεῖν ὡς ἔστι παναλκῆς, καὶ θαυματουργός, καὶ ὅτι τοῖς αὐτοῦ νεύμασιν αἱ τῶν πραγμάτων εἰκονοῖ φῦσαι· ὑπηρετεῖ δὲ καὶ αὐτὰ τὰ τοῦ κόσμου στοιχεῖα, καὶ ὅπερ ἂν αὐτὸς ἐθέλῃσει, τοῦτ' ἐπὶ πάντως διαπεραίνεται, παρὰ πάδας κειμένου μηδενός. Ἐβει γὰρ, ἔδει τοῖς ἐξ Ἰσραὴλ πλειστάς τε ὄσης φωταγωγίας καὶ τῶν εἰς ἐδραϊότητα νοῦ καθιστάντων αὐτοῖς παραινήσεων τε καὶ ὑπομνημοσυνῶν, ἐπεὶ τοὶ παρωλισθοῦν ἐφ' ἃ μὴ θέμις, καὶ θεοῖς ἐτέροις προσνεύσαντες, κατατεθύκασιν εἰδώλοις, καὶ τῇ στρατιᾷ τοῦ οὐρανοῦ, καθὰ γέγραπται· ποιεῖται τοίνυν αὐτοῖς τῶν ἐσομένων τὴν προαγόρευσιν, καὶ τὰς τῶν Βαβυλωνίων προεκαλύπτει συμφορὰς, εὐτεχνέστατα λίαν, ὡς ἔσονται μὲν αὐτοὶ παρ' ἐκείνων αἰχμάλωτοι προκαταδεικνύς· πείσονται δὲ ὅτι τὰ πάντων ἀσχιστα δι' αὐτοῦς προαναφωνῶν, ὡς ἔφην. Ἐπειδὴ δὲ περὶ μεγίστων πραγμάτων ὁ πρὸς αὐτοῖς ἐγγίνετο λόγος, ἀναγκαιῶς τῆς ἑαυτοῦ δυνάμεως τὴν ἀπαράβλητον δόξαν, καὶ μὴν τῆς ἰσχύος τὴν ὑπερβολὴν καταδείκνυσι λέγων· Οὕτως λέγει Κύριος ὁ Θεός, ὁ λυτρούμενος ὑμᾶς ὁ ἅγιος Ἰσραὴλ. Ἴνα γὰρ εἰς ἀνάμνησιν αὐτοῦς ἀποκομίση τῶν πάλαι, τῶν ἐπὶ γέφηνι τῇ λυτρώσει τῇ ἐξ Αἰγύπτου γενομένη, ὅτε καὶ πολλὴ τερατορρηγμάτων πληθὺς μεμαρτύρηκεν αὐτοῦ τῇ δόξῃ, διὰ τοῦτο Κύριον τὸν Θεὸν ἑαυτὸν ὀνομάσας, καὶ λυτρωτὴν εἶναι διεβεβαίωσατο. Καὶ ταῦτ' ἐν τούτοις. Τί δὲ δὴ τὸ ἐσόμενον; Ἐνεκεν ὁμῶν ἀποστελῶ, φησὶν, εἰς Βαβυλῶνα. Εἴτε μὲν γὰρ ὁ Βαβυλώνιος αἰχμάλωτον τὸν Ἰσραὴλ, καὶ τῆς ἐνεγκούσης ἐξαναστήσας, μᾶλλον δὲ κατεμπρήσας, ἄπασαν τὴν τῶν Ἰουδαίων χώραν ὁμοῦ τῷ διαβολῆτι ναψί, μετέστησεν εἰς τὰ ὄρη Περσῶν τε καὶ Μήδων. Ἐπειδὴ δὲ τοῖς εἰς τοῦτο πεσοῦσι ταλαπωρίας ἐβδομηκοστὸν ἔτος διεπεραίνετο, κατηλέει θεὸς αὐτοῖς, καὶ δὴ κατεξανίστησι τῶν Χαλδαίων Κύρον τὸν Καμβύσου συνασπισζόντων Περσῶν καὶ Μήδων· οὗτοι κατὰ κράτος εἶλον τὴν τῶν Χαλδαίων, ἦτοι τὴν Βαβυλωνίων, καίτοι πάλαι δεδιότες αὐτοῖς, καὶ πλεονεκτοῦσαν αὐτῶν τὴν χεῖρα παραιτούμενοι. Ἐχει δὲ ἡ παράδοσις ὅτι τῶν μεγιστάνων ἐν αὐτῇ τινὰς ὁ Κύρος ἔλων, εἶτα σιδήρῳ καταδεσμεύσας, διὰ τῆς Κασπίας θαλάσσης εἰς ἀβάτους καὶ ἀοικήτους ἐξέπεμψε χώρας. Κατεγήγερται δὲ τῶν Βαβυλωνίων ὁ Κύρος Θεοῦ καταθῆγοντος, καὶ τὸ δύνασθαι κρατεῖν ἐκνενεμηχότος αὐτῷ. Ἐφη γὰρ πρὸς αὐτὸν διὰ τῆς Ἰσαίου φωνῆς· « Οὕτως λέγει Κύριος τῷ Χριστῷ μου Κύρω, οὗ ἐκράτησα τῆς δεξιᾶς ἐπακοῦσαι ἐμπροσθεν αὐτοῦ ἔθνη. » Καὶ πάλιν· « Ἐγὼ ἐμπροσθέν σου πορεύσομαι, καὶ ὄρη ὄμαλιῶ, θύρας χαλκᾶς συντρίψω, καὶ μοχλοῦς σιδηροῦς συνθλάσω· καὶ δώσω σοι θησαυροὺς σκοτεινοῦς, ἀποκρύφους, ἀοράτους, ἀνοίξω σοι. » Ἐπειδὴ γὰρ οἱ Βαβυλώνιοι κατὰ τῶν ἐξ Ἰσραὴλ δεινῶν καὶ ἀκράτῳ θυμῷ χρησάμενοι προσκεκρούκασι Θεῷ, διὰ τοῦτο δέδονται καὶ αὐτοὶ Πέρσαις τε καὶ Μήδοις, οἱ καὶ ἀφορήτοις ἀπανθρώπαις ἐχρήσαντο κατ' αὐτῶν. Εἰρηται γοῦν πρὸς τὴν Βαβυλῶνα δι' ἐνὸς τῶν ἁγίων προφητῶν· Καθὼς

⁶¹ Isa. XLV, 1. ⁶² ibid. 2, 3.

ἐποίησας, οὕτως ἔσται σοι· τὸ ἀνταπόδομά σου ἂν ἀνταποδοθήσεται εἰς κεφαλὴν σου. Ὑμῶν τοίνυν ἔγχεα, φησὶν, ὦ Ἰσραὴλ, ἀποστελῶ εἰς Βαβυλῶνα, ἀποστελῶ δὲ τίνα; Ἡ πάντως που τὸν ἀοίδιμον Κύρον, καὶ τὴν ὑπ' αὐτῷ στρατιάν; Τὸ δὲ ἀποστελῶ τὸ ἐπιπέμφω δηλοῖ. Ἐπεγεῶν δὲ αὐτοῖς καὶ πάντα τοὺς πάλαι φεύγοντας, εἰκοντάς τε αὐτοῖς καὶ δεδιδότας ὡς μαχητάς, καὶ ἀλκιμωτέρους. Καὶ Χαλδαῖοι ἐν πλοίοις δεθήσονται. Ὡς γὰρ ἔφην φθάσας, καὶ αὐτοὶ μετακίσθησαν εἰς ἀπικισμένας καὶ ἀβάτους χώρας, τὴν καλουμένην Κασπίαν διαπλεύσαντες θάλασσαν. Ἰστέον δὲ ὅτι καὶ ἑτέρα φέρεται γραφή. Χαλδαῖοι γὰρ, φησὶν, οὐκ ἐν πλοίοις μᾶλλον, ἀλλ' ἐν κλοιοῖς δεθήσονται. Σέσωκε δὲ καὶ νοητῶς πάντας τοὺς ἐπὶ τῆς γῆς ὁ τῶν ἔλων Σωτὴρ καὶ Κύριος τὰ τῶν δαιμονίων καταργήσας στίφη, καὶ τὴν ἁμαχον αὐτοῦ καὶ ὑπερφυᾶ δύναμιν κατεξαναστήσας αὐτῶν, τοῦτ' ἔστι Χριστόν. Οὕτω γὰρ ἡμᾶς αἰχμαλώτους ὄντας ἐλυτρώσατο, καὶ τοῖς ἐκεῖνου θελήμασιν οἰοῦνθ' ἠθεύοντες ἀπέφηνεν ἐλευθέρους, καὶ ὡς ἐκ βαρβάρου γῆς ἀποστάσας ἐπανήγαγεν εἰς τὴν αὐτῷ περιεποιήσατο, κηλίδος ἀπάσης ἀπαλλάξας καὶ μολυσμῶν, ἀγίαν τε καὶ ἁμωμον ἀποφύνας.

Ἐγὼ Κύριος, ὁ Θεὸς ὑμῶν, ὁ ἅγιος, ὁ καταδείξας Ἰσραὴλ βασιλέα ὑμῶν.

Τὰ μεγάλα καὶ ἐξαιρέτα τῶν πραγμάτων καὶ ἀπιστεῖται πολλάκις, ὅταν ἔσεσθαι προαγγέλλωνται. Ταύτητοι καὶ σφόδρα εἰκότως ὁ τῶν ἔλων Θεός, ὅτε τι τοιοῦτον ἐπαγγέλλεται, πρὸς πίστιν τοῦ ἀκρουμένου τὴν ἑαυτοῦ δόξαν ἐμφανῆ καθιστάς, Κύριόν τε τῶν ἔλων καὶ Θεὸν ἑαυτὸν ὀνομάζει. Τί δ' ἂν γένοιτο τὸ ἀντιστατοῦν τό γε οὕτως ἔχοντι φύσεώς τε καὶ δόξης; Ὅταν τοίνυν ὑμῖν προαγορεύσω, φησὶν, οὐ καθ' ἓνα καὶ αὐτός εἰμι τῶν ψευδωνύμων Θεῶν, οἳ μὴδὲν ὄντες παντελῶς, οὐδ' ἂν ἐργάζαντο τι μικρὸν ἢ μέγα· εἰμὶ δὲ μᾶλλον Κύριος ὁ Θεός, ὅ ἐν ὑμῖν ἅγιος, τοῦτ' ἔστι, σεπτὸς, καὶ τῶν ἄλλων ἀπάντων ἐξηρημένος, καὶ ἀμάχοις νεύμασιν ἂν βούλωμαι κατορθῶν. Εἰμὶ δὲ ὁ καταδείξας Ἰσραὴλ βασιλέα ὑμῶν. Τοῦτο διχῆ νοητέον· ἢ γὰρ ἐκεῖνο φησὶν· Ὡς ἐγὼ εἰμι ὁ καταδείξας ἑμαυτὸν διὰ πολλῶν σημείων, καὶ τῆς ὑπὲρ λόγον ἀλκῆς τε καὶ ἐξουσίας βασιλέα ὑμῶν ἤγουν ἑτερόν τι διὰ τούτου καταδηλοῦν ὑποτοπητέον· Ἰσραὴλ καὶ μὲν τοι καὶ Ἰακώβ παρὰ ταῖς θεαίας ὀνόμασται· Γραφαῖς δὲ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστός, καθάπερ ἀμέλει καὶ Δαβὶδ· διὰ τοι· τὸ ἐκ σπέρματος εἶναι κατὰ σάρκα τῶν ὀνομασμένων. Εἰμὶ τοιγαροῦν, φησὶν, ἐγὼ ὁ καταδείξας τὸν ἐξ ἁλματος Ἰακώβ τε καὶ Ἰσραὴλ βασιλέα ὑμῶν. Πλείστην δὲ ὅσην ἔχει τὴν οἰκονομίαν ὁ λόγος. Ἐπειδὴ γὰρ λυτρώσεως μερικῆς ἐποίησατο μνημῆν· ἀνεκομίσθη γὰρ, ὡς ἔφην, ὁ Ἰσραὴλ ἐκ τῆς Βαβυλῶνος εἰς τὴν Ἰουδαίαν, ἀναγκαίως ἐπὶ τὸ μείζον ἀσυγκρίτως ἀναδιβάσει τὴν ὑπόσχεσιν, καὶ διαμνησθῆται λυτρώσεως τῆς ἐσομένης διὰ Χριστοῦ, καὶ οὐ μερικῆς ἔτι, καὶ ὡς ἐπ' ἔθνους ἑνός, καθὰ καὶ πάλαι, γενικώτερον δὲ μᾶλλον καὶ κατὰ παντὸς ἰούσης τῆς ὑπ' οὐρανόν. Ὅτι δὲ οὐκ ἀθαύμαστον τοῦ Χριστοῦ τὸ μυστήριον διὰ τὴν τῆς οἰκονομίας ὑπερβολήν, καὶ τὸ τῆς εἰς ἡμᾶς ἡμερότητας μέγεθος, ἐνδοιάσειεν ἂν οὐδεὶς τῶν γε ἀπαθῆ εἰδόντων αὐτό. Θεὸς γὰρ ὢν φύσει, καὶ

et cesserant illis, et velut bellatores ac fortiores meuerant. Et Chaldaei navibus vincientur. Nam, ut supra dixi, et ipsi transportati sunt in remota et inaccessa loca, transmissa mari quod Caspium dicitur. Sciendum autem, aliam circumferri scripturam. Chaldaei enim, inquit, non in πλοίοις, id est, navibus, sed in κλοιοῖς, hoc est, torquibus seu ligaminibus vincientur. Servavit autem intelligibiliter omnes terræ incolae universorum Servator et Dominus, catervis dæmonum profligatis et deletis, et invicta sua et supernaturali potentia, hoc est, Christo, contra eos excitato. Sic enim nos captivos redemit, et servientes veluti eorum voluntatibus, liberos efficit, et veluti e barbara terra ereptos, in terram intelligentia ac mente perceptam Judæam, quam ipse sibi acquisivit, ab omni labe et contaminationibus liberavit, et sanctam ac immaculatam reddidit.

Eccelesia, adduxit, quam ipse sibi acquisivit, ab omni labe et contaminationibus liberavit, et sanctam ac immaculatam reddidit.

Vers. 15. Ego Deus vester sanctus, qui ostendi Israel regem vestrum.

Magna et eximia quæ sunt, sæpe, cum fore prænuntiantur, parum creduntur. Idcirco, et sane merito, universorum Deus, cum tale quiddam promittat, ad fidem faciendam auditoribus, suam gloriam manifestam facit et perspicuam, et se Dominum universorum ac Deum nominat. Quid illi qui eam naturam habet, et tantam gloriam, poterit resistere? Quando igitur vobis prænuntio aliquid, inquit, non sum e numero falso nuncupatorum deorum, qui plane nihil sunt, nec quidquam seu parvum seu magnum efficere poterunt: at sum Dominus Deus, inter vos sanctus, id est, augustus, et præ aliis omnibus eximius et invictus. 570 et inexpergnabilis, quidquid vel nutu volo efficere. Et sum, qui ostendi Israel regem vestrum, hoc dupliciter intelligendum. Vel enim illud inquit: Ego sum, qui ostendi meipsum regem vestrum multis signis, et fortitudine et potentia, quæ verbis exprimi non potest: vel aliud quiddam significari hic credendum est, Israellem scilicet et Jacob dici in divinis Litteris, Dominum nostrum Jesum Christum, quemadmodum videlicet et David: ex eo quod sit ex semine horum secundum carnem, quos diximus, oriundus. Sum igitur, inquit, qui ostendi regem vestrum ortum ex Jacob et Israelis sanguine. Optimam dispositionem habet oratio. Nam postquam mentionem fecisset liberationis particularis, reductus est enim, ut dixi, Israel ex Babylone in Judæam: ad incomparabiliter majoræ extendit promissionem, et commemorat liberationem quæ per Christum futura est, non particularem jam, aut quæ velut unius sit gentis, ut olim, sed quæ latius pateat, et quæ universum orbem terrarum pervadat. Christi autem mysterium admirabile esse, propter dispensationis eminentiam, et erga nos placibilitatis magnitudinem, nemo eorum qui illud semel

noverunt, est qui ambigat. Deus enim natura, et ex A
Deo Patre, cum illuxisset Unigenitus, exinanivit
se, formamque servi sumpsit, ut a diaboli tyrannide
liberaret eos qui ei subiacebant, suisque sceptris
subjiceret. Itaque hoc quidem loco meminit hæc
oratio, quasi particularis redemptionis quæ futura
esset suo tempore, quæ solis Judaico sanguine
ortis data est, et generalis, per Christum scilicet,
per quam servavit Deus et Pater totum orbem ha-
bitabilem.

Vers. 16, 17. Sic dicit Dominus : Qui dat in
mari viam, et in aqua vehementi semitam, qui educit
currus et equum, et multitudinem robustam. Sed
dormierunt, et non resurgent, extincti sunt ut linum
exstinctum.

Bona et utilia, etsi dicantur sæpe a Deo et ho-
minibus, tamen molestæ sapientibus nullo modo sunt,
sed ad salutem potius necessaria. Hinc Paulus sa-
pientissimus scribit quibusdam per epistolam : « Ea-
dem dicere vobis, mihi quidem non grave est, vobis
autem tutum ⁴³. » Quoniam enim humana mens, insi-
gni quadam socordia corrumpitur, ita ut **571** quan-
doque in oblivionem veniat eorum quæ a Deo uni-
cuique data sunt : idcirco divina oratio subinde
eorum memoriam nobis refricat, nec sinit frigere
socordia, sed pietatis amore, et studio omnium
bonorum accendit. Ergo, cum redemptus fuisset
Israel, plurimis ac incredibilibus beneficiis ei præ-
stitis, deinde vero eorum oblitus, aversi fuissent ad
defectionem, et ad eos declinavissent qui dii non
erant : necessario Deus redigit illis in memoriam
suam potentiam dicens dedisse se viam in mari, et
in aqua vehementi semitam. Trajecerunt enim
medium mare, cum e regione Ægyptiorum profici-
scentur, et pedibus Jordanem transierunt. Et
hanc esse dicimus in aqua vehementi semitam.
Quæ admiratus divinus David psallit : « Quid est
tibi, mare, quod fugisti ? Et tu, Jordanis, quia con-
versus es retrorsum ⁴⁴ ? » Et iterum de Deo : « Con-
vertens mare in aridam, per fluvium transibunt
pede ⁴⁵. » Itaque dedit in mari viam, et in aqua
vehementi semitam, et currus et equum et multi-
tudinem fortem eduxit. Phæro enim persecutus
est Israelitico sanguine ortos, curribus et equis
usus, et terrificæ manu subsidiariorum militum :
atqui nullo modo injuriam fecit redemptionis. Dormie-
runt enim, et non resurgent, inquit, sed extincti
sunt, ut linum exstinctum. Nam præfocati sunt aquis,
et simul cum equis perierunt, et ut linum quod fa-
cile comburitur, ira divina consumpti sunt, et ex-
stincti sine labore, id est, in nihilum abierunt, et
veluti in cineres redacti sunt. Linum enim igne
facile consumitur, et statim antequam manum
verteris, exstinguitur, et flammam parit tenuissi-
mam. Si quis autem dicat : Cum princeps terræ
Ægyptiæ, sua sponte in Israellem incursionem
faciat, quomodo ipse universorum Deus, equos et

ἐκ Θεοῦ Πατρός ἀναλάμψας ὁ Μονογενής, καθέκαστο
μὲν εἰς κένωσιν, ἔλαβε δὲ δούλου μορφὴν, ἵνα τῆς
τοῦ διαβόλου τυραννίδος ἀπαλλάξας τοὺς ὑπὸ αὐτῷ
καίμηνους, τοῖς ἰδίοις ὑπαγάγῃ σκήπτροις. Μέννηται
δὲ οὖν ὁ λόγος ἐν τούτοις, ὡς ἐσομένης κατὰ καιρῶς
λυτρώσεως μερικῆς, ἣ μόνοις δέδοται τοῖς ἐξ αἵματος
Ἰσραὴλ, καὶ καθόλου, καὶ γενικωτάτης, διὰ Χριστοῦ
δηλονότι, δι' ἧς σέσωκεν ὁ Θεὸς καὶ Πάτερ τοὺς ἀνά
πᾶσαν τὴν οἰκουμένην.

Ὅτω λέγει Κύριος· Ὁ διδοὺς ἐν θαλάσῃ ὁδόν,
καὶ ἐν ὕδατι ἰσχυρῶ τρίβον, ὁ ἐξαγαγὼν ἄρματα,
καὶ ἵππον καὶ ὄχλον ἰσχυρόν. Ἄλλ' ἐκοιμήθη-
σαν, καὶ οὐκ ἀναστήσονται, ἐσβέσθησαν ὡς
λίνον ἐσβεσμένον.

B Τὰ χρηστὰ καὶ ὄνησιφόρα, κἄν πλειστάκις λαλεῖ-
ται παρὰ τε Θεοῦ καὶ ἀνθρώπων, ὀχληρὰ μὲν οὐ-
δαμῶς εἰεν ἂν τοῖς ἀρετιφοσι, ἀναγκαῖα δὲ μᾶλλον
εἰς σωτηρίαν. Ταύτητοι καὶ ὁ πάνσοφος Παῦλος
ἐπιστέλλει τισὶ· « Τὰ αὐτὰ λέγειν ὑμῖν, ἐμοὶ μὲν οὐκ
ὀκνηρὸν, ὑμῖν δὲ ἀσφαλές. » Ἐπειδὴ γὰρ ἐκ πολλῆς
ἀγαν ῥήθυμίας ὁ ἀνθρώπινος νοῦς καταφείρεται πρὸς
λήθην ἐσθ' ὅτε τῶν δεδορημένων ἐκάστῳ παρὰ Θεοῦ,
διὰ τοῦτο πρὸς ἀνάμνησιν αὐτῶν ἀναβιδάζει πλει-
σταχοῦ θεοῦ ἡμᾶς λόγος, οὐκ ἔων εἰσάπαν ἀποφύγε-
σθαι πρὸς τὸ ῥήθυμον, ἀναζωπυρῶν δὲ μᾶλλον εἰς
φιλοθελίαν, καὶ εἰς παντὸς ἐφρονεῖν ἀγαθοῦ. Οὐκοῦν
ἐπειδὴ περ λελύτρωται ὁ Ἰσραὴλ, πλείστον ὅσων
ὑπὲρ αὐτοῦ παραδόξως τετελεσμένων, εἶτα τούτων
ἀμνημονήσαντες ἐτρέπαντο πρὸς ἀπόστασιν, καὶ τοῖς
οὐκ οὔσι θεοῖς ἠροσνεύεσκασιν, ἀναγκαίως αὐτοῦς
πρὸς ἀνάμνησιν τῆς ἑαυτοῦ δυνάμεως ἀνακομίζει
Θεὸς, δεδοκίναί· λέγων ὁδὸν ἐν θαλάσῃ, καὶ ἐν ὕδατι
ἰσχυρῶ τρίβον. Διεβιδάσθησαν γὰρ διὰ θαλάσσης,
μέσης τῆς Αἰγυπτίων ἀπαιρόντες χώρας, διέβησαν
δὲ καὶ ποδὶ τὸν Ἰορδάνην. Καὶ ταύτην εἶναι φημεν
τὴν ἐν ὕδατι ἰσχυρῶ τρίβον. « Ἄ δὴ καὶ θαυμάτας ὁ
θεσπέσιος, ψάλλει Δαβὶδ· « Τί ἐστὶ σοι, θάλασσα, ὅτι
ἐφυγες ; καὶ σὺ, Ἰορδάνη, ὅτι ἐστράφης εἰς τὰ ὀπίσω ; »
Καὶ πάλιν περὶ Θεοῦ λέγων· « Ὁ μεταστρέφων τὴν
θάλασσαν εἰς ξηρὰν, ἐν ποταμῷ διελεύσονται ποδὶ. »
Οὐκοῦν δέδωκεν ἐν θαλάττῃ ὁδόν, καὶ ἐν ὕδατι ἰσχυρῶ
τρίβον. Ἐξήγαγε δὲ, καὶ ἄρματα, καὶ ἵππον, καὶ
ὄχλον ἰσχυρόν. Κατεδίωξε μὲν γὰρ ὁ Φαραὼ τοὺς ἐξ
αἵματος Ἰσραὴλ ἐν ἄρμασι τε καὶ ἵπποις, καὶ δυσ-
ανήτην χρώμενος τῇ τῶν συνασπισζόντων χειρὶ,
πλὴν κατ' οὐδένα τρόπον νενίκηκε, ἦτον ἠδίκτησε
τοὺς λελυτρωμένους. Ἐκοιμήθησαν γὰρ, καὶ οὐκ
ἀναστήσονται, φησὶν, ἀλλ' ἐσβέσθησαν ὡς λίνον
ἐσβεσμένον. Ἐναπεπνίγησαν γὰρ τοῖς ὕδατιν, ἵπποις
τε ὁμοῦ καὶ βουλάσι, καὶ ὡς εὐκατάπρηστον λίνον
ὑπὸ θείας ὀργῆς δεδαπάνηται, καὶ κατεσβέσθησαν
ἀμογητι, τοῦτ' ἐστὶ, κερωρήκασιν εἰς τὸ μηδὲν, καὶ
οἶον ἀποτετέφρωνται. Τὸ γὰρ τοι λίνον πυρὶ μὲν
ἔτοιμον εἰς ἀφανισμόν, σβέννυται δὲ καὶ χειρὸς ἀπῆ,
καὶ ἀδρανεστάτην ὠδίνει φλόγα. Εἰ δὲ δὴ τις λέγοι,
Τοῦ τῆς Αἰγυπτίων ἐξάρχοντος γῆς ἰδίᾳ βουλήσει

⁴³ Philip. III, 4. ⁴⁴ Psal. XI, 3. ⁴⁵ Psal. LXV, 6.

κατατρέχοντες τοῦ Ἰσραὴλ, πῶς αὐτὸς ὁ τῶν ὄλων Θεὸς ἐξαγαγεῖν λέγεται τοὺς Ἰππους, καὶ ἄρματα, καὶ τὸν ὑπ' ἐκείνων στρατόν; Φαμέν ὅτι εἴρηται πρὸς Ἰφραὲλ παρὰ τοῦ τῶν ὄλων κρατοῦντος Θεοῦ· « Εἰς αὐτὸ τοῦτο ἐξήγειρά σε, ὅπως ἐνδείξωμαι ἐν σοὶ τὴν δύναμιν μου, καὶ ὅπως διαγγελῆ τὸ ὄνομά μου ἐν πάσῃ τῇ γῆ. » Καὶ ταυτὶ μὴν εἰρήσθω πάλιν ἱστορικῶς. Φαμέν δὲ ὅτι τοὺς εὐ βιοῦν ἡρημένους, καὶ τὴν ὑπὸ τῷ διαβόλῳ δουλείαν παραιτουμένους, ἀποφοιτῶντάς τε τῶν περὶ γῆν σπουδασμάτων, καὶ οἶον ἀπαίρειν ἐθέλοντας πάσης ἀκαθαρσίας, διώκει μὲν ὁ πονηρὸς, σώζει δὲ παραδόξως Θεὸς, βάσιμον αὐτοῖς ἀποφαίνων τοῦ παρόντος βίου τὸν κλύδωνα, καὶ ἀφράστῳ δυνάμει διαβιδάζων αὐτούς, καὶ τοῖς τοῦ παρόντος βίου περισπασμοῖς οὐκ ἐπιείκει ἐπικλύζειν αὐτούς, ἀλλ' ἐπέκεινα σαρκικῶν κυμάτων γενέσθαι παρασκευάζων, ἐξημερῶν δὲ ὥσπερ τινὰ θάλασσαν αὐτοῖς τοὺς πολυτρόπως συμβαίνοντας πειρασμούς· ἵνα ἰσχύσῃσαν ἐν γῆ γεγονότες ἐρήμῳ, τοῦτ' ἐστίν, ἐν καταστάσει νοῦ καθαρῆ καὶ σχολαῖα φαγεῖν τὸν ἄρτον τὸν ἐξ οὐρανοῦ, καὶ πιεῖν ὕδωρ ἐκ πέτρας, τοῦτ' ἐστίν, ἐν μετέξει γενέσθαι Χριστοῦ, διαβιδασθῆναι τε τὸν Ἰορδάνην, οὕτω τε εἰς τὴν γῆν τῆς φημι.

Μὴ μνημονεύετε τὰ πρῶτα, καὶ τὰ ἀρχαῖα μὴ συλλογίζεσθε. Ἴδού ποιῶ καινὰ, ἃ τῶν ἀνατελεῖ, καὶ γνώσεσθε. Καὶ ποιήσω ἐν τῇ ἐρήμῳ ὁδόν, καὶ ἐν τῇ ἀνύδρῳ ποταμούς. Εὐλογησέ με τὰ θηρία τοῦ ἀγροῦ, σειρήνες, καὶ θυγατέρες στρουθῶν, ὅτι δέδωκα ἐν τῇ ἐρήμῳ ὕδωρ, καὶ ποταμούς ἐν τῇ ἀνύδρῳ, ποτίσθαι τὸ γένος μου τὸ ἐλεεινόν, λαόν μου ὃν περιεποιήσαμην, τὰς ἀρετὰς μου καὶ κατορθώματα διηγεῖσθαι.

Ὅσπερ ἐν τοῖς ἀνόπιν βραχὺ μερικὴν οὖσαν τὴν ἐσομένην λύτρωσιν τοῖς ἐξ Ἰσραὴλ, παρετίθει μὲν εἰς γνώσιν αὐτοῖς, ἀναβιδάζων δὲ τῶν πραγμάτων τὴν ἀφήγησιν ἐπὶ τὸ ἄμεινον, ἀσυγκρίτως τῆς διὰ Χριστοῦ σωτηρίας ἐποιεῖτο τὴν μνήμην, ἀναδειξάει λέγων ἡμῶν βασιλέα τὸν Ἰσραὴλ· οὕτω κἀνάθε διαμνημονεύσας χρησίμως τῆς τε Ἐρυθρᾶς θαλάσσης, καὶ τῶν Ἰορδάνων ναμάτων, καὶ τοῦ διαβιδασμοῦ τῶν ἐξ Ἰσραὴλ, πάλιν ἐπίνεισιν ἐπὶ τὸ Χριστοῦ μυστήριον. Διὰ τοῦτο φησι· Μὴ μνημονεύετε τὰ πρῶτα, καὶ τὰ ἀρχαῖα μὴ συλλογίζεσθε. Ἡ γὰρ τῶν ἀσυγκρίτως ὑπερκειμένων ἐπεισοφῶν, λήθη δίδωσιν ἔσθ' ὅτε τὸ ἐλαττον, καὶ τὰ λαμπρὰ τῶν πραγμάτων ἀπαμβλύνουσι πως τὰ μὴ οὕτως ἔχοντα κατὰ φύσιν, κἀν προτερεῖ κατὰ τὸν χρόνον. Τοιοῦτόν τι καὶ ὁ πένθος Παῦλος, ὅτι· « Νῦν μὲν γινώσκωμεν ἐκ μέρους· ὅταν δὲ ἔλθῃ τὸ τέλειον, τὸ ἐκ μέρους καταργηθήσεται. » Μεγάλα μὲν γὰρ καὶ λόγου παντὸς ἐπέκεινα τὰ τετελεσμένα παρὰ Θεοῦ διὰ τοῦ πανσόφου Μωσέως, ὑπερφερῆ δὲ καὶ ἀνεστηκῶτα τὰ διὰ τῆς τοῦ Σωτήρος ἡμῶν ἰσχύος τε καὶ ὑπεροχῆς. Σέσωσται γὰρ δι' αὐτοῦ, καὶ παρ' αὐτοῦ τῶν ἀνά πᾶσαν τὴν οἰκουμένην ἐθνῶν ἢ πληθῶς. Διὰ τοῦτο μονοουχί, καὶ ἐπιλανθάνεσθαι· κελεῖε τῶν πρώτων. Προσερεῖται [α]. προσ-

A currus et exercitum ejus dicitur educere? Respondemus dictum esse Pharaoni ab universorum dominatore Deo: « In hoc ipsum excitavi te, ut ostenderem in te potentiam meam, et ut annuntietur nomen meum in universa terra ». Atque hoc quidem dictum sit historice. Dicimus autem, qui recte vitam instituere cupiunt, et servitutem diaboli effugere, et a terrenis studiis recedere, ac qui volunt quasi subducere se ab omni impuritate, 572 eos malignum persequi, sed Deum mirabiliter servare, et inexplicabili potentia, per hujus vitæ fluctuationem commodum transitum et quasi permeabilem illis reddere, nec sinere eos hujus vitæ curis immergi, sed efficere, ut carnalibus quasi fluctibus superiores evadant, ac veluti mare quoddam, sic tentationes varie incidentes tranquillare ac sedare: ut cum in hac terra sunt tanquam in deserto, id est, in statu animi puro et quieto, panem coelestem edere, et aquam de petra bibere valeant, id est, Christi participes esse, et transire Jordanem, sicque in terram promissionis perduci. Ita spiritualis omnino quod dico, intelliget.

ἐπαγγελλας ἐλάσαι, συνήσει πάντως ὁ πνευματικὸς ὁ

VERS. 18-21. *Ne memineritis priorum, et antiqua ne recogitatis. Ecce facio nova, quæ exorientur, et cognoscetis ea; et faciam in deserto viam, et in loco ubi aqua non est, flumina. Laudabunt me bestiae agri, sirenes, et filii struthionum, quod dederim in deserto aquam, et flumina in aquis carente, ut potum dem generi meo electo, populoque quem acquisivi, ut virtutes meas narret.*

Quemadmodum in superioribus particularem redemptionem Israelitis futuram cognoscendam proposuit, et rerum narrationem ad incomparabiliter majora provehens, salutis per Christum fecit mentionem, dicens se ostendisse regem nostrum Israel, sive ortum sanguine Israelis: sic etiam hic cum opportune commemorasset mare Rubrum, et undas Jordanis, et transitum Israelitarum: de integro ad Christi mysterium revertitur. Propterea inquit: Ne memineritis priorum, et antiqua ne reputetis. Illatio enim rerum incomparabiliter eminentium, interdum dat oblivioni id quod est minus: et res illustres, ea quæ ex natura sua ita non sunt, hebetant quodammodo et obscurant, etiamsi priora sint tempore. Tale quiddam etiam Paulus sapientissimus tradit: « Nunc cognoscimus ex parte: quando vero venerit quod est perfectum, quod ex parte est abolebitur ». Magna enim sunt, et majora quam quæ ulla oratione explicari queant, quæ sunt a Deo per Moysen sapientissimum exhibita: sed excellunt et antestant quæ fortitudine et præstantia Servatoris nostri sunt præstita. 573 Per illum enim et ab illo, gentium multitudo per universum orbem habitabilem servata est. Pro-

⁶⁶ Exod. ix, 16. ⁶⁷ I Cor. xiii, 12.

pterea jubet tantum non oblivisci priorum, et in illis potius, quæ incomparabiliter eminent, et illustrem habent gloriam, mentem defigere. Faciam ergo, inquit, in deserto viam. Intelligitur hic desertum, arida quondam et infructuosa, et velut parens spinarum, multitudo gentium, eo quod sit in ea nullus omnino pius, et probatus, et qui certo novit bene egerē. Nam sicuti Psaltes ait : « Omnes declinaverunt, simul inutiles facti sunt : nec erat in illis qui faceret bonitatem, non erat usque ad unum ⁶⁷. » In hoc igitur deserto apparuit via, quæ gradientes illac, ad Dei cognitionem veram, ad sanctam et puram vitam, ad omnem omnium rerum bonarum scientiam deducit. Hanc viam esse dicimus, vel divinam et evangelicam et salutarem prædicationem, vel forte ipsummet Christum. Audivimus enim ipsum luculenter dicentem : « Ego sum via ⁶⁸. » Nec solum in deserto via fuit, sed ostensi sunt et fluvii, qui undis intelligibilibus et animo utilibus eos qui in eo fuerunt, poterant inebriare. Quos dicimus esse, evangelicorum et apostolicorum vaticiniorum ministros : quorum meminit etiam divinus David, inquit : « Extulerunt flumina voces suas ⁶⁹. » Ut enim iterum idem dicit : « In omnem terram exivit sonus eorum, et in fines orbis terræ verba eorum ⁷⁰. » Præter fluvios jam commemoratis intelligi etiam possunt hi qui populi ductores fuerunt, et qui recte et inculcate mysteria tradere norunt, et qui pietatis sermonibus irrogare accedentes ad Christum per fidem poterunt. Aquis carentem nominat gentium multitudinem. Non enim apud eos erant doctores veritatis, et qui salutare undas haberent. Nam, juxta B. Pauli vocem : « Cum profiterentur se esse sapientes, stulti facti sunt, et mutaverunt gloriam incorruptibilis Dei, in similitudinem imaginis corruptibilis hominis, et volatilium, et quadrupedum, et serpentium ⁷¹. » Monstrata ergo, inquit, via, in deserto, et loco aquis carente flumina capiente, laudabunt me bestię agri, sirenes, et filię struthionum, quod dederim in deserto aquam, et flumina in terra aquis carente, ut dem potum generi meo electo, populo meo quem acquisivi, ut virtutes meas narret. Besite agri denotare videntur **574** homines præ insigni in scitta efferatos quodammodo, et viventes more agresti. Vixerunt autem sic gentes. Sirenas, et filias struthionum dicit eos, qui apud illos ornate loqui norunt, et qui eximia facultate dicendi sunt præditi. Solet autem divinitus inspirata Scriptura, sirenas vocare, passerēs stridentes, et qui melodicum quiddam et numerosum solebant resonare. Ejusmodi erant Græcorum superstitionis doctores, et poetæ, et oratores. Inest enim illis suavitas, et ornatus, quantum ad orationem attinet, nihil vero docent necessarium. Sed hi, inquit, omnes celebrabunt me, ut qui dederim aquam intelligibilem, et in loco qui caret aquis, flumina

Α ερείδασθαι] δὲ μᾶλλον τὸν νοῦν τοῖς ἀσυγκρίτως ὑπερκειμένοις, καὶ λαμπρὰν ἔχουσι δόξαν. Ποιήσω τοῖνον, φησὶν, ἐν τῇ ἐρήμῳ ὁδόν. Νοεῖται γὰρ μὴν ἐρημος ἐν τούτοις, ἢ πάλαι ξηρὰ καὶ ἀκαρπος τῶν ἐθνῶν πληθῆς, καὶ οἶον ἀκανθοτόκος, διὰ τὸ εἶναι παντελῶς ἐν αὐτῇ μηδένα τὸν εὐσεβῆ, καὶ εὐδόκιμον, καὶ ἀγαθοεργεῖν εἰδότες σωφῶς. Ὡς γὰρ ὁ ψάλλων φησὶ : « Πάντες ἐξέκλιναν, ἅμα ἠχρειώθησαν, καὶ οὐκ ἦν ἐν αὐτοῖς ὁ ποιῶν χρηστότητα, οὐκ ἦν ἕως ἐνός. » Ἐν ταύτῃ δὴ οὖν τῇ ἐρήμῳ πέφηνεν ὁδὸς ἀποφέρουσα τοὺς δι' αὐτῆς ἐρχομένους πρὸς θεογνωσίαν τὴν ἀληθῆ, καὶ εἰς ἀγίαν καὶ ἀβέβηλον ζωὴν, καὶ εἰς πᾶσαν ἐπιστήμην ἀγαθοῦ παντὸς πράγματος. Φαμέν δὲ εἶναι ταύτην τὴν ὁδόν, ἣ τὸ θεῖον τε καὶ εὐαγγελικὸν καὶ σωτήριον κήρυγμα, ἣ τάχα που καὶ αὐτὸν τὸν Χριστόν. Ἀκηκόαμεν γὰρ αὐτοῦ λέγοντος ἐναργῶς : « Ἐγὼ εἰμι ἡ ὁδός. » Ἄλλ' οὐχ ὁδὸς μόνη γέγονεν ἐν τῇ ἐρήμῳ, ἀνεδείχθησαν δὲ καὶ ποταμοί, νοτιοῖς καὶ ψυχωφελέσι νόμασι καταμεθύσκειν εἰδότες τοὺς ἐν αὐτῇ. Φαμέν δὲ εἶναι καὶ τοὺς τοὺς τῶν εὐαγγελικῶν τε καὶ ἀποστολικῶν θεσπισμάτων ἱερουργοὺς, ὧν καὶ ὁ θεσπέσιος Δαβὶδ διαμνημονεῖ λέγων : « Ἐπῆραν οἱ ποταμοὶ φωνὰς αὐτῶν. » Ὡς γὰρ αὐτὸς που πάλιν φησὶν : « Εἰς πᾶσαν τὴν γῆν ἐξῆλθεν ὁ φόβος αὐτῶν, καὶ εἰς τὰ πέρατα τῆς οἰκουμένης τὰ ῥήματα αὐτῶν. » Πρὸς δὲ γὰρ τοὺς ὀνομασμένους ποταμοὺς νοηθεῖν ἂν καὶ οἱ λαῶν ἠγούμενοι, καὶ μυσταγωγεῖν εἰδότες ὀρθῶς τε καὶ ἀμωμήτως, καὶ τὰς εἰς εὐσέθειαν λόγους κατάρθειν δυνάμενοι τοὺς προσιόντας Χριστῷ διὰ τῆς πίστεως. Ἄνυδρον δὲ τὴν τῶν ἐθνῶν ὀνομάζει πληθύν. Οὐ γὰρ ἦν παρ' αὐτοῖς διδάσκαλος ἀληθείας, καὶ σωτηριώδεις ἔχων τὸ νόμα. « Φάσκοντες γὰρ εἶναι σοφοί, ἐμωράνθησαν, » κατὰ τὴν τοῦ μακαρίου καὶ θεοπιστοῦ Παύλου φωνήν : « Καὶ ἤλλαξαν τὴν δόξαν τοῦ ἀφθάρτου Θεοῦ, ἐν ὁμοιώματι εἰκόνης φθαρτοῦ ἀνθρώπου, καὶ πετεινῶν, καὶ τετραπόδων, καὶ ἐρπετῶν. » Ἀναδειχθείσης τοῖνον ὁδοῦ, φησὶν, ἐν ἐρήμῳ, καὶ λαβούσης τῆς ἀνύδρου ποταμοῦς, εὐλογῆσαι μὲ τὴ θηρία τοῦ ἀγροῦ, σειρήνας, καὶ θυγατέρας στρουθῶν, ὅτι ἔδωκα ἐν τῇ ἐρήμῳ ὕδωρ, καὶ ποταμοὺς ἐν γῆ ἀνύδρω, ποτίσαι γένος μου τὸ ἐκλεκτὸν, λαὸν δὲν περιεποιήσάμην τὰς ἀρετὰς μου διηγείσθαι : καὶ θηρία μὲν ἀγροῦ δηλοῦν εἰκοιε τοὺς ἐκ πολλῆς ἀγαν ἀμαθίας ἐκθηριωθέντας τρόπον τινὰ καὶ ζῶντας ἀγρίως. Ἐξῆ δὲ οὕτως τὰ εἶδη. Σειρήνας δὲ καὶ θυγατέρας στρουθῶν τοὺς εὐστομεῖν παρ' αὐτοῖς εἰδότες φησὶ, καὶ ἐξησχημένους τὸ καλλιεπές. Ἔθος δὲ τῇ θεοπνεύστῳ Γραφῇ σειρήνας ἀποκαλεῖν τὰ τῶν στρουθῶν λαλίστατα, καὶ ἐμμελές : τι καὶ εὐρυθμόν ἀναφωνεῖν εἰωθότα. Γεγόνασι δὲ πως τοιοῦτοι τῶν Ἑλλήνων δεισιδαιμονίας οἱ διδάσκαλοι, ποιηταὶ τε καὶ λογογράφοι. Ἔνεστι γὰρ αὐτοῖς τὸ ἡδύ τε καὶ εὐκομιπὸν, τὸ γὰρ ἔχον εἰς λόγους. Διδάσκουσί γὰρ μὴν τῶν ἀναγκαίων οὐδέν. Ἄλλ' οὗτοι πάντες δοξολογήσουσί με, φησὶν, ὡς ὕδωρ δόντα τὸ νοητὸν, καὶ ἀνύδρω δέξαντα ποταμοῦς. Ἦνα τὸ ἐκλεκτὸν μου ποτίσται γένος : καὶ ποῖον τοῦτό ἐστιν, ἢ ἐκείνοι που πάντως,

⁶⁷ Psal. xiii, 5. ⁶⁸ Joan. xiv, 6. ⁶⁹ Psal. xcii, 5. ⁷⁰ Psal. xviii, 5. ⁷¹ Rom. i, 25.

οἷς καὶ ὁ πάνσοφος Πέτρος προσπεφώνηκε λέγων·
 « Ὑμεῖς δὲ γένο· ἐκλεκτὸν, βασιλείου ἱεράτευμα,
 ἔθνος ἅγιον, λαὸς εἰς περιποίησιν, ἵνα τὰς ἀρετὰς
 ἐξαγγέλητε τοῦ ἐκ σκότους ὑμᾶς καλέσαντος ἐπὶ τὸ
 θαυμαστὸν αὐτοῦ φῶς, οἱ ποτε οὐ λαὸς, νῦν δὲ λαὸς ἐν
 Κυρίῳ; »

Οὐ νῦν ἐκάλεσά σε, Ἰακώβ, οὐδὲ κοιτιάσαι σε
 ἐποίησα, Ἰσραήλ. Οὐκ ἤνεγκάς μοι πρόβατα τῆς
 δλοκαρπώσεώς σου, οὐδὲ ἐν ταῖς θυσίαις σου
 ἐδόξασάς με, οὐδὲ ἐδούλευσας ἐν ταῖς θυσίαις
 σου. Οὐδὲ ἐγκοπον ἐποίησά σε ἐν λιβανωτῶ,
 οὐδὲ ἐκθήσω μοι ἀργυρίου θυμίαμα, οὐδὲ τὸ
 στέαρ τῶν θυσίων σου ἐπεθύμησα. Ἀλλ' ἐν ταῖς
 ἀμαρτίαις σου, πλημμελήμασί τε καὶ ἀδικίαις
 καὶ τοῖς τοιουτοτρόποις προέστην σοι.

Διὰ τῶν ἡδὴ προεξητασμένων, ἡγουν προαναγνω-
 σμένων, τῆς ἐν Χριστῶ διαθήκης καὶ τῶν παρ αὐτοῦ
 χαρισμάτων ἐποιεῖτο τὴν προαγόρευσιν. Ἐφη γὰρ
 ἐν ἐρήμῳ ποιήσειν ὄδον, καὶ ἐν ἀνύδρῳ ποταμούς·
 ταύτης ἕνεκα τῆς αἰτίας εὐλογηθήσεσθαι παρὰ πάν-
 των τῶν θηρίων τοῦ ἀγροῦ· τρώπος δ' ἂν νοοτο θυ-
 σίας νουτῆς ἡ δοξολογία, καὶ τῆς νέας καὶ ἐν Χριστῶ
 διαθήκης καρπός. Ἐν δὲ γε τοῖς προκειμένοις πληρο-
 χορεῖν πειράται τὸν Ἰσραήλ, ὅτι λελύτρωνται μὲν ἐξ
 Αἰγύπτου, καὶ τῆς αὐτόσε θητείας ἐξήρηται, καὶ
 τῶν οὕτως ἀνιαρῶν ἀπηλλάχθη πόνων, οὐχ ἵνα μό-
 σχου· αὐτῷ προσαγάγῃ, καὶ τὴν δι' αἵματος καὶ
 καπνῶν ποιῆται πρόσδοον. Ἀποβλήματα γὰρ τὰ
 τοιαῦτα παρὰ Θεῶ, καὶ σκιά μᾶλλον εἰσιν ἢ ἀλήθεια.
 Φησὶ τοίνυν Οὐ νῦν ἐκάλεσά σε, Ἰακώβ. Τὸ δὲ νῦν,
 ἐκκληπτέον, ἀντὶ τοῦ, οὐχ ὅτε οὐσίς, ἡγουν οὐκ ἐν τῷ
 βουθετεῖν θνητὰ καὶ μηλοσφαγεῖν κέκληκά σε, ἵνα μὴ
 ἄρα πως οἰηθῆς ἀντέκτισιν ὡσπερ τινὰ τῆς προ-
 αγωγῆς ἐσχηκέαι τὴν λύτρωσιν, ἀλλ' ὅτι σε μᾶλ-
 λον ἐν ἀμαρτίαις, καὶ μολυσμοῖς ἔνοχον, λελάτρευ-
 κας γὰρ τοῖς Αἰγυπτίω θεοῖς, φειδοῦς ἤξίωσα καὶ
 ἀγάπης. Ἡμερότητος οὖν ἄρα τὸ δῶρον, καὶ φι-
 λανθρωπίας καρπός ἡ χάρις, καὶ ὡς ἐξ ἀγάπης ἡ λύ-
 τρωσις. Οὐδὲν γὰρ, φησὶ, πρὸς ἐμὲ τὰ πρόβατα τῆς
 δλοκαρπώσεώς σου, οὐτε μὴν ἐν ταῖς θυσίαις σου
 ἐδόξασάς με. Τὸ γὰρ ἀπαράδεκτον ὅλως καὶ εἰκῆ
 προσφερόμενον, πῶς ἂν εἰς δόξαν γένοιτο τὴν ἐμὴν;
 Ἀλλ' οὐδὲ ἐδούλευσας ἐν ταῖς θυσίαις σου. Ὅ μὲν
 γὰρ τι τῶν ἀγαθῶν ἐπιτηδεύων, φησὶ, καὶ αὐχτημά-
 των τῶν εἰς ἀρετὴν γενόμενος ἀποτελεστής, ὁ τοῖς
 ἐμοῖς νεύμασιν ὑποβελὸν τὸν αὐχένα, καὶ θεοπισμά-
 των τῶν ἱερῶν ἐργάτης, δουλεύειν ἂν λέγοιτο τῷ ἐπὶ
 πάντας Θεῶ. Ὅ δὲ γε λιβανωτῶ τὴν ἀγίαν καπνί-
 ζων σκητὴν, καὶ βοῦς προσάγων ἢ πρόβατα, ἢ τι
 τῶν ἀριστῶν κατωρθωκῶς, τὴν τῆς γνησιότητος οὐκ
 ἀποίσεται δόξαν· Πέπραχε γὰρ ὅλως ὁ τοιοῦτος τῶν
 ἀρεσκόντων ἐμοὶ οὐδὲν, οὐκοῦν οὐκ ἐν γε τῷ θύειν τὸ
 δουλεύειν ἐστίν, ἀλλ' ἐν τῷ βουλεύεσθαι τρυφερὸν τε
 καὶ οἶον ἀναφῆ τοῖς αὐτοῦ θελήμασιν ὑποφέρειν τὸν
 αὐχένα. Ὅσον γὰρ ἤκον, φησὶν, εἰς τὸ αὐτὸ μοι δο-
 κοῦν, οὐκ ἂν ἐγκοπόν σε ἐποίησα ἐν λιβανωτῶ, οὐδ'

ostenderim. Ut potum dem generi meo electo. Quale
 istud est, nisi illi prorsus, quos etiam sapientissimus
 Petrus affatus est, inquit : « Vos genus electum,
 regale sacerdotium, gens sancta, populus acquisitioni-
 nis, ut virtutes annuntietis ejus, qui e tenebris vos
 ad lucem suam admirabilem vocavit, qui quondam
 non populus, nunc autem populus in Domino ? »

VERS. 22-24. Non jam vocavi te, Jacob, nec labo-
 rare te feci, Israel. Non obtulisti mihi oves holo-
 causti tui. Neque in sacrificiis tuis magnificasti me,
 nec servivisti in hostiis tuis. Neque laborem fecisti
 in thure, nec emisti mihi argento thymiamata, nec ad-
 ipem hostiarum tuarum concupivi. Sed in peccatis
 tuis et in injustitiis tuis defendi te.

In his quæ jam excussa ante sunt vel prælecta,
 foederis in Christo, et ejus charismatum prædi-
 cationem posuit. Dixit enim se in deserto facturum
 viam, et in loco siticuloso fluminem, hac de causa se
 ab omnibus agri hostiis prædicatum iri : prædicatio
 hæc intelligi potest genus quoddam hostiæ intelli-
 gibilis, et fructus novi, et in Christo foederis. In
 his autem quæ proposita sunt, fidem conatur facere
 Israeli, se ex Ægypto liberatum esse, et servituti
 inibi vindicatum, adeoque gravibus ereptum labo-
 ribus : non ut ei vitulos offerat, et per sanguinem
 et fumos sibi aditum patefaciat. Rejectamenta enim
 sunt hæc apud Deum, umbra magis sunt, quam veritas.
 Itaque dicit : Non jam vocavi te, Jacob. Illud, Jam,
 accipiendum est, pro, Non quando sacrificas, puta,
 non cum boves offers et pecora mectas, vocavi te :
 ne forte **575** putes, te liberationem habuisse velut
 quoddam oblationis præmium : sed cum in peccatis
 versareris, et inquinamenti esses implicitus (nam
 Ægyptiorum diis serviebas), tum misericordia te et
 amore dignatus sum. Ergo donum est placabilitatis
 et humanitatis fructus est gratia, et velut ex cha-
 ritate liberatio. Nihil enim, inquit, ad me holocau-
 sti tui oves, nec in hostiis tuis me laudasti. Nam
 quod plane non est acceptum aut gratum, sed fru-
 stra oblatum est, qui hoc ad meam cedet gloriam?
 Sed neque serviebas in hostiis tuis. Nam qui honi-
 quidpiam, inquit, exercet, et quæ virtutis sunt in-
 signia præstat, qui meo nutui cervicem supponit,
 et sacrosancta vaticinia exsequitur, hic dici potest
 servire Deo qui est super omnia. At qui thuris
 fumo sanctum tabernaculum perfundit, et boves
 offert vel oves; qua re præclare gesta, veram ac
 germanam gloriam referet? Hic enim plane nihil,
 quod sit mihi voluptati, fecit. Non est ergo in sac-
 rificando obsequium, sed teneram ac quasi tracta-
 bilem cervicem ejus voluntati submittendo. Nam
 quantum ad id attinet quod mihi placet, inquit,
 non laborem tibi exhibui in thure, nec emisti mihi
 thymiamata argento, sed nec adipem hostiarum tua-
 rum concupivi. Simile huic est, quod per aliam

¹⁰ I Petr. ix, 10.

prophetam dictum est illis : « Holocaustomata cum hostiis vestris colligite, et edite carnes. Quia non locutus sum patribus vestris, de holocaustis et hostiis die illa, qua eduxi eos e terra Aegypti⁷⁵. » Dixit autem et alibi iterum idem propheta Jeremias : « Quid mihi thus de Saba affertis, et cinnamomum de terra longinqua? Holocausta vestra non sunt accepta, et victimæ vestræ non placuerunt mihi⁷⁶. » Quin et voce Psalmistæ : « Non accipiam de domo tua vitulos, neque de gregibus tuis hircos⁷⁷. » Declarat autem abjectum esse plane umbratilem cultum, dum eos abducit a typis, et ad justificationem per Christum adducit, docetque evangelicæ conversationis curam suscipiendam esse, per quam solam sit, ut possimus Deo placere, et vere irreprehensibilem ac sincerum cultum, spirituales videlicet, retinere. « Deus etenim, inquit, est spiritus, et qui adorant eum, in spiritu et veritate adorare oportet⁷⁸. »

καὶ εὐκρινεὺς εἰς λατρείαν, ὅλον δὲ ὅτι τὴν πνευματικὴν προσκυνούντας αὐτῷ ἐν πνεύματι καὶ ἀληθείᾳ δεῖ

576 VERS. 25, 26. *Ego sum, ego sum qui deleo iniquitates tuas nec meminero. Tu autem memento, et judicemur. Dic tu iniquitates tuas prior, ut justificeris.*

Rursus specta, Deum virtuti legalis cultus, facultatem liberandi ab insita ipsorum impuritate, non tribuisse. Nec enim fieri potest, ut sanguis taurorum et hircorum peccata auferat, et in his umbra legis est inutilis. Etenim ex lege nemo justificatur, juxta divini Pauli vocem. Scribit enim in Epistola de se et aliis apostolis seu credentibus ex circumcisione : « Nos, inquit, natura Judæi, et non ex gentibus peccatores, scientes non justificari hominem ex operibus legis, sed fide Jesu Christi : nos quoque, inquam, in Jesum Christum credidimus, ut per illum justificaremur⁷⁹. » Ne itaque putes, inquit, te unquam posse victimis et fumis liberum te a vitiositatis crimine efficere : ac scito potius, quod ego sim qui deleo iniquitates tuas, et non meminero. Justificati enim sumus, non ex operibus justitiæ, quæ fecimus nos, sed ex multa misericordia ejus, qui oblivisci voluit nostrorum delictorum. Hoc enim solum etiam servat terræ incolas, qui mentem infirmam habent, et ad omnia quæ in lege accusantur, facile sequacem. Admodum enim, inquit, proclivis est mens hominis ab adolescentia ad mala. Hinc justissima de causa divinus David humanorum lapsuum meminit, inquiens : « Si iniquitates observaveris, Domine, quis subsistet? Quia apud te propitiatio est⁸⁰. » Misericordiam igitur capit Deus universorum, et auspiciato nutu et divina oblivione usus, a culpa liberat et offensis eos, qui deprehensi et convicti sunt. Verum non sinit misericordiam consecutos, miserentis gratiam scire ipsos. Et perutile hoc ac sanctis curæ fuisse

ἂν ἐκτίσω μοι ἀργυρίου θυμίαμα, ἀλλ' οὐδὲ στέαρ τῶν θυσιῶν σου ἐπεθύμησα. Ἔοικε τούτῳ τὸ δι' ἑτέρου προφήτου πρὸς αὐτοὺς εἰρημένον· « Τὰ ὀλοκαυτώματα αὐτῶν ὑμῶν μετὰ τῶν θυσιῶν ὑμῶν συνάγετε, καὶ φάγετε κρέα, ὅτι οὐκ ἐλάλησα πρὸς τοὺς πατέρας ὑμῶν, περὶ ὀλοκαυτωμάτων, καὶ θυσιῶν, ἐν ἡμέρᾳ ἣ ἀνήγαγον αὐτοὺς ἐκ γῆς Αἰγύπτου. » Ἐφη που καὶ ἐτέρωθι πάλιν ὁ αὐτὸς προφήτης Ἱερεμίας· « Ἴνα τί μοι λιβανον ἐκ Σαβᾶ φέρετε, καὶ κινάμωμον ἐκ γῆς μακρῶν; Τὰ ὀλοκαυτώματα ὑμῶν οὐκ εἰσὶ δεκτὰ, καὶ αἱ θυσίαι ὑμῶν οὐχ ἡδυνάν με. » Καὶ μὴν, καὶ διὰ τῆς τοῦ ψάλλοντος φωνῆς· « Οὐδέξομαι ἐκ τοῦ οἴκου σου μόσχους, οὐδὲ ἐκ τῶν ποιμνίων σου χιμάρους. » Ἀπόβλητον δὲ ποιεῖται πανταχοῦ τὴν ἐν σκiais λατρείαν, ἀπιστὰς μὲν αὐτοὺς τῶν τύπων, συναλων δὲ ὡς περ εἰς δικαιοσιν τὴν ἐν

Χριστῷ, καὶ τῆς εὐαγγελικῆς πολιτείας μεταποιεῖσθαι διδάσκων, δι' ἧς ἂν γένοιτό τε καὶ μόνῃς τὸ εὐαρεστῆν δύνασθαι τῷ Θεῷ, καὶ τὸ ἄμωμον ἀληθῶς πνευματικῆν. « Πνεῦμα γάρ, φησὶν, ὁ Θεός, καὶ τοὺς προσκυνεῖν. »

Ἐγὼ εἰμι, ἐγὼ εἰμι ὁ ἐξαλείφων τὰς ἀνομίας σου, καὶ οὐ μὴ μνησθήσομαι. Σὺ δὲ μνησθήθῃ καὶ κριθῶμεν. Λέγει σὺ τὰς ἀνομίας σου πρῶτος, ἵνα δικαιωθῆς.

Ἄθρει δὲ μοι πάλιν, ὡς οὐ τῇ δυνάμει τῆς κατὰ νόμον λατρείας ἐκνεμένης Θεός τὸ ἀπαλλάττειν δύνασθαι τινὰς τῆς ἐνοῦσης αὐτοῖς ἀκαθαρσίας. Ἀδύνατον γὰρ αἷμα ταύρων καὶ τράγων ἀφαιρεῖν ἁμαρτίας, καὶ ἀνόνητος ἐν τούτοις ἡ τοῦ νόμου σκιά.

Δικαιοῦται γὰρ οὐδεὶς ἐν νόμῳ κατὰ τὴν τοῦ θεοπεσίτου Παύλου φωνήν. Ἐπιστέλλει γούν, καὶ φησι περὶ τε αὐτοῦ, καὶ τῶν ἄλλων ἀποστόλων, ἦθρον τῶν πεπιστευκότων ἐκ περιτομῆς· « Ἡμεῖς φύσει Ἰουδαῖοι, καὶ οὐκ ἐξ ἐθνῶν ἁμαρτωλοὶ· εἰδότες δὲ ὅτι οὐ δικαιοῦται ἄνθρωπος ἐξ ἔργων νόμου, ἐὰν μὴ διὰ πίστεως Ἰησοῦ Χριστοῦ· καὶ ἡμεῖς εἰς Χριστὸν Ἰησοῦν ἐπιστεύσαμεν, ἵνα δικαιωθῶμεν ἐν αὐτῷ. » Μὴ τοίνυν, φησὶν, στήθῃς ὡς δυνήσῃ ποτὲ τῶν ἐκ φαυλότητος ἐγκλημάτων ἐλευθερον ἀποφῆναι σαυτὸν διὰ θυσίας καὶ καπνῶν. Ἴσθι δὲ μᾶλλον ὅτι ἐγὼ εἰμι ὁ ἐξαλείφων τὰς ἀνομίας σου, καὶ οὐ μὴ μνησθήσομαι. Δεδικαιώμεθα γὰρ οὐκ ἐξ ἔργων δικαιοσύνης, ἀ ἐποήσαμεν ἡμεῖς, ἀλλὰ κατὰ τὸ πολὺ ἔλεος αὐτοῦ ἀμνημονεῖν ἐθέλοντος τῶν ἡμετέρων αἰτιαμάτων.

Σώζει γὰρ τοῦτο καὶ μόνον τοὺς ἐπὶ τῆς γῆς, ἀδρανῆ, καὶ εὐπαρακόμιστον τὴν διάνοιαν ἔχοντας· πρὸς πᾶν ὅτι οὖν τῶν ἐκ νόμου διαβεβλημένων. Ἐπιμελῶς γὰρ, φησὶν, ἔγχεται ἡ διάνοια τοῦ ἀνθρώπου ἐπὶ τὰ πονηρὰ ἐκ νεότητος. Ταῦτη τοι, καὶ μάλα εἰκότως ὁ θεοπέσιος Δαβὶδ τῶν ἀνθρωπίνων ὀλισθημάτων διαμέμνηται λέγων· « Ἐὰν ἀνομίας παρατήρησῃς, Κύριε, τίς ὑποστήσεται; ὅτι παρὰ σοὶ ὁ ἴλασμός ἐστι. » Κατοικτεῖται μὲν οὖν ὁ τῶν ὄλων Θεός, καὶ δὴ καὶ αἰσίοις καὶ ἀμνηστίας χρώμενος ταῖς θεοπεπέσιον, ἔξω τίθησιν αἰτίας, καὶ

⁷⁵ Jer. vii, 21, 22. ⁷⁶ Jer. vi, 20. ⁷⁷ Psal. xlii, 9. ⁷⁸ Joan. iv, 24. ⁷⁹ Gal. ii, 15, 16. ⁸⁰ Psal. cxix, 3, 4.

ὀλισθημάτων τοὺς ἀλόγους αὐτοῖς. Πλὴν οὐκ ἐξ τοῦς ἠλεημένους τὴν τοῦ δικαιοῦντος αὐτοῦς εἰδέναί χάριν. Ἐπιωφελὲς δὲ τοῦτο καὶ διὰ σπουδῆς τοῖς ἀγίοις γεγὼνός εὐρήσομεν. Ψάλλει γοῦν καὶ φησιν ὁ μακάριος Δαβὶδ, ποτὲ μὲν, ὅτι « Τὴν ἀνομίαν μου ἐγὼ γινώσκω, καὶ ἡ ἁμαρτία μου ἐνώπιόν μου ἐστὶ διὰ παντός· » καὶ πάλιν, ὅτι « Τὴν ἄνομίαν μου ἐγὼ ἀναγγεῶ, καὶ μεριμνήσω ὑπὲρ τῆς ἁμαρτίας μου. » Ἐγὼ τοίνυν, φησιν, ἀμνημονήσω μὲν τῶν αἰτιαμάτων. Μήμενσὸ γε μὴν αὐτὸς, καὶ δὴ καὶ κριθῶμεν. Ὁμολόγει δὲ σὺ, καὶ βεβαίαν ἔχε τὴν ἀμνηστειάν. Γέγραπται γάρ ὅτι, « Δίκαιος ἑαυτοῦ κατήγορος ἐν πρωτολογία. » Καὶ πάλιν, « Μὴ αἰσχυνθῆς ὁμολογῆσαι ἐφ' ἁμαρτίαις σου. » Οὐ τετήρηκε τὴν τοιαύτην ἐντολὴν ὁ ὑπέροφρος Φαρισαῖος, ὃν ἐν ταῖς εὐαγγελικαῖς παραβολαῖς ἴσθησιν εὐχόμενον ὁ Σωτὴρ ἐν τῇ συναγωγῇ, εἶτα πολὺ νοσοῦντα τὸ ἀμαθές, καὶ ἐξ εἰκαλοῦ φουσηματος λέγοντα· « Ὁ Θεός, εὐχαριστῶ σοι, ὅτι οὐκ εἰμι ὡς οἱ λοιποὶ τῶν ἀνθρώπων, ἀρπαγες, ἔδικοι, ἢ καὶ ὡς αὐτός ὁ τελώνης· νηστεύω δις τοῦ σαββάτου, ἀποδεκατῶ πάντα τὰ ὑπάρχοντά μοι. » Οὗτος οὐκ ἠνέσχετο λέγειν τὰς ἑαυτοῦ ἁμαρτίας. Κατακέκριται δὴ οὖν ὡς ἀλαζών τε καὶ ψεύστης, καθαρὸς γάρ οὐδεὶς ἀπὸ ρύπου, καὶ πολλὰ πταίμεν ἅπαντες. Ἐγὼ δὲ καὶ ὁμολόγει τὰς ἁμαρτίας ὁ τελώνης τὰς ἑαυτοῦ. Εἰστήκει γάρ τύπτων τὸ στήθος, Δεδικαίωται δὴ οὖν ὁμολογήσας τὰ ἡτήματα, καὶ κρύψας, ἵνα καθαρισθῇ.

Οἱ πατέρες ὑμῶν πρῶτοι, καὶ οἱ ἄρχοντες ὑμῶν ἠνόμησαν εἰς ἐμέ. Καὶ ἐμίαναν οἱ ἄρχοντες τὰ ἁγία μου· καὶ ἔδωκα ἀπολέσαι Ἰακώβ καὶ Ἰσραὴλ εἰς ἐνειδισμόν.

Εἰπὼν· Ἐγὼ εἰμι ὁ ἐξαλείφων τὰς ἀνομίας σου, καὶ οὐ μὴ μνησθήσομαι, συνείδεν ὅτι τάχα πού τινες τοῖς εἰρημένοις ἀνταναστήσονται, καὶ δὴ καὶ ἐροῦσιν· Εἰ τετίμηκας ἀμνηστειᾶ τὸν Ἰσραὴλ, εἰ γέγονεν ἐπ' αὐτῷ πολλή τις ἄγαν ἡ γαληνότης, εἰ κεκάθαρται τῶν ρύπων, καὶ τῶν ἀρχαίων αἰτιαμάτων τοὺς μολυσμῶς ἀπενίψατο, πῶς ἢ τίνων ἐξήτηται δίκας τοῖς τῶν πολεμίων ξίφει δαπανώμενος· εἶτα δορυληπτός γεγὼνός, καὶ τῆν ἐνεγκοῦσαν ἀφελίς, καὶ ὑπὸ χεῖρα καὶ ζυγὸν τῶν ἠρηκότων γεγενημένος; Δέδοται γάρ τοῖς ἐκ Βαβυλῶνος ἦκουσι μαχηταῖς. Ἀπολογεῖται δὴ οὖν τὸ Κριθῶμεν, λέγων, καὶ φησιν, ὡς αὐτοὶ γεγονάσι, καὶ τούτου αἰτιοί τε καὶ πρόξενοι ταῖς σφῶν αὐτῶν κεφαλαῖς. Οἱ γάρ πατέρες ὑμῶν, φησί, καὶ οἱ ἄρχοντες ὑμῶν ἠνόμησαν εἰς ἐμέ. Καὶ οὐκ ἀπλῶς αἰτιάται προγόνους πατέρας ἡμῖν ἐν τούτοις εἰπὼν. Ἔοικε δὲ μάλλον βούλεσθαί τι τοιοῦτον ὑποδηλοῦν. Οἱ γάρ τοι πρὸς ἱερουργίαν ἐξειλεγμένοι σοφοί τε καὶ νομοῖστορες, καὶ παιδαγωγεῖν εὐχότες τοὺς ὑπὸ χεῖρα λαοὺς, πατέρες ἂν λέγοιντο τῶν ὑπερζυγμένων, ἄρχοντες τε καὶ ἠγοῦμενοι. Ὅταν τοίνυν οὐκ ἐκ πληθύος τῆς ἀγελαίου πράττηται τινα τῶν ἀτόπων, παρ' ἐκείνων δὲ μάλλον οὐς ἦν εἰκόσ δύναισθαι καὶ τὰ τῶν ἐτέρων ἐπανορθοῦν, φορτικὸν τὸ χρῆμα, καὶ δυσδιάφυκτος ἡ δίκη, καὶ ἀφειλομένη

inveniemus. Psallit enim et inquit beatus David alias: « Iniquitatem meam ego cognosco, et peccatum meum contra me est semper⁷⁸. » Et rursus alias: « Iniquitatem meam ego annuntiabo, et de peccato meo sollicitus ero⁷⁹. » Ego itaque, inquit, obliviscar delictorum. Tu ipse memento, et iudicemur. Confitere tu, et scito fore certam oblivionem. Scriptum est enim: « Justus sui ipsius 577 accusator est in principio sermonis⁸⁰. » Et iterum: « Ne pudeat confiteri peccata tua. » Non hoc praeceptum servavit superciliosus Pharisaeus, quem in evangelicis parabolis proponit Servator precantem in synagoga, morbo ignorantiae et vani tumoris multum laborantem, ac dicentem: « Gratias tibi ago quod non sum quales reliqui hominum, rapaces, injusti, aut qualis est hic publicanus: jejunabo in sabbato, decimas de omnium facultatibus mearum⁸¹. » Iste enim sustinuit dicere sua peccata. Condemnatus igitur est, ut arrogans et mendax. Nemo etenim mundus est a sordibus. Et multum labimur omnes. Novit autem et confessus est sua publicanus. Stabat enim pulsans pectus, ac dicens: « Deus, propitius esto mihi peccatori. » Justificatus est ergo, confessus culpas, et abominationis suae sordes non celans, ut emundaretur⁸².

καὶ λέγων· « Ὁ Θεός, ἐλάσθητί μοι τῶ ἀμαρτωλῷ. » τῆς ἐκείνου αὐτῷ βδελυρίας τῶν ρύπων οὐκ ἀπο-

Vers. 27, 28. Patres vestri primi, et principes vestri inique pravariicati sunt in me. Et contaminaverunt principes sancta mea. Et dedi ut perderent Jacob, et Israel in opprobrium.

Cum dixisset: Ego sum qui deleo iniquitates tuas, et non meminero, novit forsitan aliquos his quae dicta sunt occursuros, et quidem dicturos: Si honoraveris Israeleni oblivione peccatorum, si ei comparata sit summa tranquillitas, si emundatus sit a sordibus, et inquinamenta veterum delictorum abluerit: quo modo aut quarum culparum poenas pendit, hostium gladiis confectus, captivus factus, et patria amissa, et in manu ac sub iugo eorum qui vastarunt? Nam traditus fuit bellatoribus venientibus ex Babylone. Excusat igitur factum, inquit: Judicemur, et ait ipsos fuisse auctores huius, et accersivisse haec suis ipsorum capitibus. Patres enim vestri, inquit, et principes vestri inique egerunt in me. Nec simpliciter hoc crimini dat majoribus cum dicit, Patres vestri. Sed tale quid his verbis videtur potius velle denotare. Nam qui ad ministerium electi erant, et sapientes, et legisperiti, et populum sibi commissum erudire solebant eorum qui iugo suberant, patres, et principes, et duces, appellari poterant. Itaque cum haec absurda et indecora, non a gregaria turba perpetrentur, sed ab his, quorum erat aliorum scelera corrigere, 578 molestum est, et poena inevitabilis, et in posterum debita his qui fecerunt impie. Ergo,

⁷⁸ Psal. I, 5. ⁷⁹ Psal. xxxvii, 19. ⁸⁰ Prov. xviii, 17. ⁸¹ Luc. xviii, 11, 12. ⁸² ibid 13.

inquit, qui in loco patrum sunt positi, et qui prae-
 fuerunt vobis, impii fuerunt in me. Cum dicit, In
 me, ostendit haec quae turpiter et impie designata
 sunt, non in unum aliquem nostrae sortis hominem
 facta esse, sed contra ipsam majestatem Dei, qui est
 supra omnia. Puta, cum proximum quis injuria affe-
 cerit, vel avaritia, et insolentia, aut alio modo circum-
 veniens: peccat quidem, verum in hominem suae
 naturae similem, et non in Deum. Qui autem cul-
 tum repellit, et daemoniorum deceptionibus seipsum
 exponit, et adorat illa, contra Deum se opponit, et
 quantum in ipso est, illum e sedibus divinitatis de-
 pellit, et excutere conatur a praerogativa et gloria
 quae ipsi et soli congruit. Israelitae vero diversis
 temporibus hoc facitabant. Nam idolis servierunt,
 et cum sacerdotibus oraculis vane dixerent, puram
 et superbam in Deum cervicem voluerant erigere.
 Accusati igitur eos, et ait: Sacerdotes non dixe-
 runt: Ubi est Dominus? Et profertentes legem non
 cognoverunt me; et prophetarum imple agebant in me.
 Et rursus: Quare loquimini mihi? Omnes vos ini-
 quo egistis, et omnes vos impie egistis in me, dicit
 Dominus omnipotens. Polluerunt ergo, inquit, prin-
 cipes vestri sancta mea. Ausi sunt enim non in
 Jerusalem solum daemonum columnas erigere, sed
 et in ipso templo divino hoc impie fecisse depre-
 hensi sunt. Dixit igitur universarum Deus de syna-
 goga Judaeorum: Quod flagitium abominabile com-
 misit dilecta in domo mea? abominationem dicens,
 ad Dei formam fabricatam statuam et loco Dei fa-
 bricatam imaginem⁴². Contaminantur etiam sancta
 alio modo, si contemptui habeantur ab aliquibus
 ea quae in gloriam Dei reverenter et sancte fieri
 jubentur, et si qui divinarum ejus legum trans-
 gressionem nihili faciant. Itaque quia, inquit,
 patres vestri impii in me fuerunt, et principes
 sancta mea contaminarunt, ideo dedi hostibus, ut
 perdant Jacob, et propter haec, infamia notavi
 Israel.

Cap. XLIV. Vers. 1. Nunc vero audi, puer mi
 Jacob, et Israel quem elegi.

Cum primatum fecerit mentionem, et 579 cri-
 mina optime explicaverit, ob quae traditus est in
 interitum et opprobrium defector Israel: rursus
 illis promittit malorum oblivionem, et instaurare
 vult ac revocare eos ad perfectam et inculpabilem
 obedientiam. Praetermisso autem velut ignorantis
 tempore, quo legem habens, Deum non amare de-
 prehendebatur: rursus aliud illis tempus praefinit,
 cum inquit, Nunc: cui simile est: «Hodie si vocem
 ejus audieritis, ne obduretis corda vestra sicut in
 exacerbatione⁴³.» Nam tempore, inquit, jam prae-
 teritum, gravissime in te et quidem semper justo
 clamatum est. Etenim te ipsum in apostasiam praeci-
 pitasti, non mediocriter offendisti, magistra lege

λοιπόν τοῖς ἡσεθηκόσι. Οὐκοῦν, οἱ ἐν τάξει πατέρων
 κείμενοι, φησὶ, καὶ τοὶ λαχόντες ἀρχὴν ὑμῶν, ἠνόμη-
 σαν εἰς ἐμέ. Τὸ δὲ, εἰς ἐμέ, λέγων, διαδείκνυσιν ὅτι
 οὐκ εἰς ἓνα τῶν καθ' ἡμᾶς πέπρακται τὰ παρ' ἐκεί-
 νων ἐκτόπως τε καὶ ἀνοσίως πεπλημμελημένα, ἀλλ'
 εἰς αὐτὴν τὴν δόξαν τοῦ πάντων ἐπέκεινα Θεοῦ.
 Οἶδόν τι φημι· ὅταν μὲν γὰρ τις ἀδικήσῃ τινὰς τῶν
 πέλας, ἢ πλεονεξίᾳ καὶ ὑβρεὶ περιβαλὼν, ἤγουν καθ'
 ἕτερόν τινα τρόπον, πλημμελεῖ μὲν, πλὴν εἰς ἀνθρω-
 πον ὁμοφυᾶ, καὶ οὕτι που πρὸς Θεόν. Ὁ δὲ γε τὴν
 ὑπ' αὐτῷ λατρεῖαν διωθόμενος, καὶ ταῖς τῶν δαιμο-
 νίων ἀπάταις ἐαυτὸν ὑποθεῖς καὶ προσκυνήσας αὐτοῖς,
 ἀνταίρει κατὰ Θεοῦ, καὶ τό γε ἦχον εἰς αὐτὸν τῶν
 τῆς θεότητος αὐτὸν ἐξίστησι θώκων, καὶ ἀποσαλεύειν
 πειράται τῆς αὐτῷ καὶ μόνην πρεπούσης ὑπεροχῆς τε
 καὶ δόξης. Πειράχασι δὲ τοῦτο κατὰ καιροῦς οἱ ἐξ
 Ἰσραὴλ. Λελατρεύχασι μὲν γὰρ εἰδῶλοις, καὶ δὴ καὶ
 ἐβρώσθαι φράσαντες τοῖς ἱεροῖς θεσπίσμασι, σκληρὸν
 καὶ ἀγέρωχον ἀνατείνειν ἤθελον τῷ Θεῷ τὸν αὐθέντα.
 Αἰτιᾶται γοῦν αὐτοῦς, καὶ φησιν· Οἱ ἱερεῖς οὐκ εἶπαν,
 Ποῦ ἐστι Κύριος; Καὶ οἱ ἀντεχόμενοι τοῦ νόμου οὐκ
 ἠπίστησαντό με, καὶ οἱ προφήται ἠσέβουν εἰς ἐμέ. Καὶ
 πάλιν· Ἴνα τί λαλεῖτε πρὸς με; Πάντες ὑμεῖς ἠνο-
 μήσατε, καὶ πάντες ὑμεῖς ἠσεβήσατε εἰς ἐμέ, λέγει
 Κύριος παντοκράτωρ. Ἐμίαναν τοίνυν οἱ ἀρχόντες,
 φησὶ, τὰ ἅγια μου. Τετολμήχασι γὰρ οὐκ ἐν μόνῃ τῇ
 Ἱερουσαλὴμ τὰς τῶν δαιμονίων ἐγείραι στήλας, ἀλλ'
 γὰρ καὶ ἐν αὐτῷ τῷ θεῷ ναῶ τοῦτο πεπραχότες
 ἀνοσίως ἀλοῦεν ἄν. Ἐφ' γοῦν ὁ τῶν ὄλων Θεὸς περὶ
 τῆς Ἰουδαίων συναγωγῆς· Τί ἡ ἡγαπημένη ἐν τῷ
 εἰκῶ μου ἐπαίτησε βδέλυγμα; βδέλυγμα λέγων τὸν
 τύπον Θεοῦ τετεχνουργημένον εἶγμα καὶ εἰκόνα.
 Μιαινόνται δὲ τὰ ἅγια καὶ καθ' ἕτερον τρόπον,
 εἰ καταφρονοῦντο πρὸς τινων τὰ εἰς δόξαν Θεοῦ
 σεπτῶς καὶ ἀγιῶς ἐπιτελεῖσθαι προσηταγμένα, καὶ
 παρ' οὐδὲν ἡγοῦντό τινες τῶν θεῶν αὐτοῦ νόμον τὴν
 παράθεσιν. Οὐκοῦν ἐπειδήπερ οἱ πατέρες ὑμῶν,
 φησὶν, ἠνόμησαν εἰς ἐμέ, ἐμίαναν δὲ καὶ οἱ ἀρχόντες
 τὰ ἅγια μου, τοῦτο δέδωκα τοῖς ἐχθροῖς ὥστε ἀπο-
 λέσαι τὸν Ἰακώβ, καὶ ὄνειδισι τοῖς ἐπὶ τούτων
 περιέβληκα τὸν Ἰσραὴλ.

Nūn δὲ ἀκουσον. παῖς μου Ἰακώβ, καὶ Ἰσραὴλ
 ὃν ἐξελεξάμην.

Διαμνημονεύσας τῶν πρώτων, καὶ τὰς αἰτίας
 εὐ μάλα διειρηκώς, ἐφ' οἷς δέδοται πρὸς ἀπώλειάν τε
 καὶ ὄνειδισμόν ὁ ἀποστάτης Ἰσραὴλ· πάλιν αὐτοῖς
 ἀμνησικακίαν ἐπαγγέλλεται, καὶ ἀνακαινίζειν βούλε-
 ται πρὸς ὀλοτελῆ καὶ ἀμώμητον εὐπειθειαν αὐτούς.
 Παρεῖς δὲ ὡσπερ τὸν τῆς ἀμαθίας καιρὸν, καθ'
 ὃν ὁ φιλόθεος γεγωνῶς, ὁ νόμον ἔχων πεφώραται,
 πάλιν ἕτερον αὐτοῖς ὀρίζει καιρὸν, τὸν Nūn λέγων·
 εἰκέναι τούτῳ φημι τὸ, εἰ σήμερον ἐάν τῆς φωνῆς
 αὐτοῦ ἀκούσητε, μὴ σκληρύνητε τὰς καρδίας ὑμῶν
 ὡς ἐν τῷ παραπικρασμῷ. Κατὰ μὲν γὰρ τὸν ἦδη
 παρωχηκότα καιρὸν, φησὶ, πλείστην τε ὅση κατὰ
 σοῦ γέγονε καὶ δικαία που πάντως ἢ καταβή·
 σεαυτὸν γὰρ καθήκας εἰς ἀπόστασιν, προσκέκρυψας

⁴² Jer. xi, 17. ⁴³ Psal. xciv, 8.

οὐ μετρίως παρωθούμενος τὸν παιδαγωγοῦντα νόμον, A
 τραπόμενος δὲ πρὸς ἃ μὴ θέμις, καὶ τοῖς τῆς ἀπει-
 θείας ἐγκλήμασι σεαυτὸν ἐνιείς. Ἄλλ' ἐκεῖνα παρεί-
 σθω, φησί. Νῦν ἀκουσον, τοῦτ' ἔστι, Κάθεσ τὸ φρό-
 νημα τὸ ὑπέροφρυ. Γνώθι τὸν σεαυτοῦ Δεσπότην·
 ἔπελθε τὸν τῆς εὐπειθείας ζυγὸν, ἐννοήσας ὅτι παῖς
 ὠνομάσθης ἐμός. Ἐποησάμην δὲ σε καὶ ἀπόλεκτον
 ἐκ πάντων, δηλονότι τῶν ἐθνῶν τῶν ὄντων ἐπὶ τῆς
 γῆς. Ὅτε γὰρ διεμέριζεν ὁ Ὑψίστος ἔθνη, ὡς διέ-
 σπειρεν υἱοὺς Ἀδάμ, ἔστησεν ὄρια ἐθνῶν κατὰ ἀρι-
 θμὸν ἀγγέλων Θεοῦ. Ἐγενήθη λαὸς Κυρίου μερὶς
 αὐτοῦ, σχολίασμα κληρονομίας αὐτοῦ Ἰσραήλ. Ἐν-
 τρέπει δὴ οὖν, καὶ οἷον ἐλέγχει παρανομήσαντας
 καὶ προσκρούσαντας οὐ μετρίως τοὺς ἐν τάξει τέκνων
 γεγονότας αὐτῷ, καὶ ἐν τῇ τῶν ἀπολέκτων μοίρᾳ
 κειμένους. B

ΔΟΓΜΕ Β.

Ὅδῳ λέγει Κύριος ὁ Θεὸς ὁ ποιήσας σε, καὶ
 ὁ πλάσας σε ἐκ κοιλίας, Ἐτι βοηθήσῃ.

Ἐγκαλέσας τοῖς ἐξ Ἰσραὴλ τὴν ἀπόστασιν, καὶ
 τὸ ἀποφοιτῆσαι μὲν τῆς πρὸς αὐτὸν ἀγάπης, ἑαυτοὺς
 δὲ προσνεύειν τοῖς οὐκ οὖσι θεοῖς· ἔφη γὰρ, ὅτι Οἱ
 πατέρες ὑμῶν, καὶ οἱ ἄρχοντες ὑμῶν ἠνόμησαν εἰς
 ἐμὲ, καὶ ἐμίαναν οἱ ἄρχοντες τὰ ἅγιά μου· οἰκονο-
 μικώτατα λίαν καὶ ταῦτα ἐπιφέρει· οὐκ ἐξ γὰρ ἀπ-
 ανεχθῆναι πρὸς ἀπόστασιν, ἦτ' οὖν ἀπόγνωσιν, οὕτε
 μὴν τῆς εἰς αὐτὸν ἐλπίδος εἰσάπαν ἀπολιθεῖν. Ἡμε-
 ρότητα δὲ πάλιν αὐτοῖς ἐπαγγέλλεται, καὶ διὰ τῆς C
 συνήθους ἀνακτᾶται φιλανθρωπίας, καὶ ἀνακομίζει
 πρὸς μετάνοιαν. Καὶ διδάσκει ἐννοεῖν, ὅτι μὴ εἰσ-
 ἄπαν ἀπεστράφη τοῖς ἡμαρτηκότας, οὕτε μὴν ὀλοβ-
 ρίζος ὁ Ἰσραὴλ ἀπολείται, κατοικτείνοντος αὐτοῦ,
 καὶ τοῖς εἰς αὐτὸν πιστεύουσι τὴν τῆς σωτηρίας ὁδὸν
 εὐ μάλα καταλαβαίνοντος· ἑαυτὸν δὲ λέγων Κύριόν τε
 καὶ Θεόν, ποιήσαντα καὶ πλάσαντα ἐκ κοιλίας, ὑπεμ-
 φαίνει ἑοικέν, ὅτι καὶ πεπλάνηται τὸ τῆς θεότητος
 νομομα περιθεῖς ἑτέροις, καὶ τὴν τῆς κυριότητος ὁδὸν
 ἀνάψας ἀβούλωσ τοῖς οὐκ οὖσι θεοῖς. Ὅτι δὲ καὶ οὐκ
 ἔγνω τὸν Ποιητὴν, καὶ τὸν παρενεγκόντα πρὸς ὑπαρ-
 ξιν οὐκ ὄντα ποτὲ τὸν ἐπὶ τῆς γῆς ἄνθρωπον, ὑπεμ-
 φαίνει πάλιν, πλάστην τε καὶ ποιητὴν ἑαυτὸν εἶναι
 διαθεβατούμενος, καὶ οἷον ἀχαριστίας γραφόμενος
 τοὺς τῆς εἰς αὐτὸν ἀγάπης ἀποπηδήσαντας. Καὶ γὰρ D
 ἔστι τῶν ἀτόπων, τοῖς μὲν κατὰ σάρκα γονεῦσι τὰς
 ἀνωτάτω τιμὰς προσφέρεισθαι παρ' ἡμῶν, νόμου τοῦ
 Θεοῦ καὶ τοῦτο βραβεύοντος, τὸν δὲ γε τῶν ὄλων γε-
 νεσιουργόν, μὴ οὐχὶ δὴ μάλλον ἐκείνων ταῖς αὐτῷ
 προσέουσιν εὐφημίαις καταγεραίρεσθαι καὶ τιμᾶσθαι
 πρὸς ἡμῶν διὰ τῆς εἰσάπαν ὑποταγῆς. Τοιοῦτόν τι
 φησι καὶ δι' ἑνὸς τῶν ἁγίων προφητῶν· « Ἰδὲς δο-
 ξάζει τὸν πατέρα, καὶ δούλος τὸν αὐτοῦ κύριον. Καὶ
 εἰ πατήρ εἰμι ἐγὼ, ποῦ ἔστιν ἡ δόξα μου; καὶ εἰ
 κύριός εἰμι ἐγὼ, ποῦ ἔστιν ὁ φόβος μου; λέγει Κύ-
 ριος παντοκράτωρ. » Ἐν ταυτῷ γὰρ ἔστι, καὶ Κύριος
 μὲν ὡς ὑπὸ ζυγᾶ καὶ δουλείαν ὄλην ἔχων τὴν κτίσιν.

²² Mal. 1, 6.

repulsa, et conversus ad quæ non erat licitum ei,
 inobedientiæ crimen incurrens. Sed hæc, inquit,
 missa fiant. Nunc audi, id est, deprime affectum
 hunc superciliosum, nosce Dominum tuum, obedien-
 tiæ jugum subi, cogitans, te meum puerum esse
 nominatum. Et selegi te ex omnibus, scilicet gen-
 tibus in terra degentibus. Quando enim dividebat
 gentes Altissimus, et dispergebat filios Adæ, con-
 stituit fines gentium, pro numero angelorum Dei :
 factus est populus Domini portio ejus, funiculus
 hæreditatis ejus, Israel. Ruborem incutit itaque,
 et velut arguit eos qui prævaricati sunt, et haud
 parum offenderant, cum in loco filiorum ei essent,
 et in numero ac sorte electorum.

ORATIO II.

VERS. 2. Sic ait Dominus Deus, qui fecit te, et
 qui formavit te de ventre : Adhuc habebis auxi-
 lium.

Cum Israelitas apostasiæ insinulaverit, et quod
 a dilectione erga ipsum recesserint, seque non diis
 addixerint; nam dixit: Patres vestri et principes
 vestri impie egerunt in me, et polluerunt principes
 sancta mea : appositissime hæc quoque infert; nec
 enim sinit eos ad desperationem religi, aut omni
 in illum spe excidere : sed denuo placabilitatem pro-
 mittit, et pro consueta 580 humanitate recreat,
 et ad resipiscentiam reducit. Et subindicat non in
 totum se aversatum esse eos qui peccarunt, nec
 funditus interiisse Israel, ipso commiserante, et
 credentibus in ipsum viam salutis perpulchre com-
 planante. Seipsum vero Dominum ac Deum cum
 dicit, facientem et formantem de ventre, subinnue-
 re videtur, errasse illum cum nomen divinitatis
 aliis attribuerit, et dominationis gloriam inconsi-
 derate ad non deos transtulerit. Quod autem non
 norit effectorem, et eum qui non hominem aliquando
 in terra, produxit ut esset, rursus subinnuit, cum
 se formatorem et effectorem esse affirmat, et cum
 dicam ingratitude velut scribit illis, qui a chari-
 tate erga ipsum resilierunt. Est enim absurdissim-
 um, carnalibus parentibus summos honores a
 nobis exhiberi, lege divina etiam hoc præscribente,
 et universorum Conditorum, non multo etiam magis
 quam illos, sibi convenientibus decorari laudibus,
 ac honorari a nobis submissione et obedientia in
 omnibus. Cujusmodi est etiam, quod per quemdam
 e sanctis prophetis dicit : « Filius glorificat patrem,
 et servus dominum suum. Et si pater ego sum, ubi
 est gloria mea? Et si dominus sum, ubi est timor
 meus? dicit Dominus omnipotens ». Similiter
 enim est et Dominus, quippe qui universam creatu-
 ram sub jugo et servitute habeat. Dixit enim illi
 divinus Psaltes : « Omnia tua : » et item, Pater,
 utpote formator et fector, et essentiæ procreator.

Itaque velut et debito et officio submissee præstanda est ei filiis digna subjectio, et servis conveniens timor. Quando igitur Deus seipsum formatorem et effectorem esse dicit, mentibus ac cogitationibus subjicit oportere nos ipsam colere, ut hujus essentiae suppeditatorem, et substantiæ auctorem his qui quondam non fuerunt. Cum autem ait peccatoribus, Adhuc habebis auxilium, in spem ac fiduciam erigit, licet multis et inevitabilibus culpis sint impliciti, reservari tamen bonitatis et humanitatis reliquias, nec quidquam obstare, quominus et illi quoque serventur, si quidem velint redire ad meliora, et decentiora, et ejus legibus consentanea. οὐδὲν πῶ σῶζεσθαι καὶ αὐτοὺς, εἴπερ ἔλοιτο μεταφοιτᾶν ἐπὶ τὰ ἀμείνω καὶ πρεπωδέστερα, καὶ τοὺς παρ' αὐτοῦ συμβαίνοντα νόμοις.

Vers. 3-5. Ne timeas, puer mi Jacob, et dilecte Israel, quem elegi, quia ego dabo aquam in siti ambulanti in loco aquis carente. Ponam spiritum meum super sementium et 381 benedictiones meas super filios tuos. Et orientur ut gramen in medio aquæ, et ut salix juxta præterfluentem aquam. Hic dicat, Dei sum, et ille clamabit in nomine Jacob. Et alius scribet, Dei sum in nomine Israel.

Videtur his verbis Israellem et Jacob nominare, sanctorum apostolorum chorum, velut una persona comprehensum. Unum enim sunt omnes in Christo. Considera enim quomodo eum dilectum et electum esse dicat: tametsi quomodo non sit omnibus manifestum, nunquam nominasse eos dilectos et electos, qui fidem in ipsum respuerunt. Verum quia erant ex sanguine Jacob et Israelis, vasa honorata et electa, et vocati sunt ad sacrum evangelicam prædicationis opus: putavit oportere illos tam splendidis nominibus coronare, utpote futuros tanquam luminaria in mundo sermonem vitæ continentia, et universæ terræ sub sole mystagogos. Ne timeas igitur, ait: id est, viriliter age, et corroborare, et patienti ac juvenili animo præditus sis, et persequentium assultus et tumultus deridens, firmam habe in Deo fiduciam. Complures enim sacrosanctis repugnant prædicationibus, et insurget multitudo impia, nostris sermonibus resistens. Sed, inquit, vince timiditatem, et ignaviam, et parum virilem mollietatem. Ego enim dabo aquam ambulanti in loco aquis carente. Est enim jucundum et salubre, in loco siticuloso euntibus, in fontes aquarum incidere. Et ter desiderabile ac nullo jam magis optabile esse dicimus, languentibus amore pietatis, ut divinis et intelligibilibus madefiant rivulis, et spiritualibus consolationibus: unde fiat, ut mens humana, etsi debilitata aliquantulum, virilitate ac robore instauretur. Aqua quam Deus hic promittit suppeditaturum se ambulanti in loco aquis carente, est Spiritus sanctus. Nimirum ipse Servator dixit, quemadmodum inquit Scriptura: « Fluvii de ventre

Ἄφη γὰρ που πρὸς αὐτὸν ὁ θεσπέσιος Μελωδός, ἔτι « Τὰ σύμπαντα σά. » Πατήρ δὲ δὴ πάλιν ὡς πλάστης, καὶ ποιητῆς, καὶ εἰς τὸ εἶναι παρενεγκών. Οὐκ οὖν καθάπερ ἐν ὀφλήματος τάξει καταθετόν τῷ Θεῷ καὶ τὴν υἱοῖς πρέπουσαν ὑποταγήν, καὶ τὸν ἀρμόττοντα τοῖς οἰκέταις φόβον. Ὅταν τοίνυν πλάσῃ τε καὶ ποιητὴν ἑαυτὸν εἶναι λέγει Θεός, ἀναφέρει πρὸς ἐνοίας τοῦ χρῆναι τιμᾶν, ὡς καὶ αὐτοῦ τοῦ εἶναι γενόμενον χορηγόν, καὶ τῆς ὑπάρξεως αἰτιον τοῖς οὐκ οὐσί ποτε. Λέγων δὲ τοῖς ἡμαρτηκόσι τὸ Ἔτι βοηθήσει, δίδωσι θαρρῆναι ὅτι καίτοι πολλαὶ καὶ ἀφύχτοις αἰτίας ἐνελημμένους ἡμερόστητος ἐκ φιλανθρωπίας τετήρηται λείψανον. Καὶ ἀπειρήξῃ ἂν

Μὴ φοβοῦ, παῖς μου Ἰακώβ, καὶ ὁ ἡγαπημένος Ἰσραήλ. ἂν ἐξελεξάμην. Ὅτι ἐγὼ δώσω ὕδωρ ἐν διψῇ τοῖς πορευομένοις ἐν ἀνύδρῳ. Ἐπιθήσω τὸ πνεῦμά μου ἐπὶ τὸ σπέρμα σου, καὶ τὰς εὐλογίας μου ἐπὶ τὰ τέκνα σου. Καὶ ἀνατελοῦσιν ὡσεὶ χόρτος ἀπὸ μέσον ὕδατος, καὶ ὡς ἰτέα ἐπὶ παραρρέον ὕδωρ. Ὅστος ἐρεῖ, Τοῦ Θεοῦ εἰμι, καὶ ὁστος βοήσεται ἐπὶ τῷ ὀνόματι Ἰακώβ. Καὶ ἕτερος ἐπιγράψῃ, Τοῦ Θεοῦ εἰμι, ἐπὶ τῷ ὀνόματι τοῦ Ἰσραήλ.

Ἔοικεν ἐν τούτοις Ἰσραήλ τε καὶ Ἰακώβ ὀνομάζειν τὸν τῶν ἁγίων ἀποστόλων χορὸν ὡς ἐνὶ προσώπων νοούμενον. Ἐν γὰρ πάντες εἰσὶν ἐν Χριστῷ. Ἄθραε γὰρ ὅπως ἡγαπημένον αὐτὸν καὶ ἀπόλεκτον εἶναι φησι, καίτοι πῶς οὐχ ἅπασιν ἐναργές, ὡς οὐκ ἂν πῶποτε τοῖς τὴν εἰς αὐτὸν πίστιν ἠθετηκότας ὀνόμασεν ἀγαπητοὺς καὶ ἐξελεγεμένους. Ἐπειδὴ δὲ ἐξ αἵματος ὄντες Ἰακώβ τῷ καὶ Ἰσραήλ, σκευὴ γεγονασιν τίμια καὶ ἀπόλεκτα, καὶ κέκληνται πρὸς ἱεουργίαν τῶν εὐαγγελικῶν κηρυγμαίων, δεῖν ᾤθη ταῖς οὕτω λαμπραῖς στεφανώσι φωναῖς, ἅτε δὴ καὶ ἐσομένους ὡς φωστήρας ἐν κόσμῳ, λόγῳ ἐπέχοντας ζωῆς, καὶ τῆς ὑπ' ἡλίμ μυσταγωγούς. Μὴ φοβεῦ τοίνυν, φησι, τοῦτ' ἔστιν, ἀνδρίζου, καὶ ἰσχυς, τῆσπαθές τε καὶ νεανικὸν ἔχε τὸ φρόνημα, καὶ τὰς τῶν διωκόντων ἐπαναστάσεις καταγελῶν, βεβαίαν ἔχε τὴν πίστιν ἐπὶ τῷ Θεῷ. Πλείστοι γὰρ ὅσοι τοῖς ἱεροῖς διαμάχονται κηρύγμασι, καὶ ἀνταναστήσεται πληθὺς ἀνοσία τοῖς παρ' ὑμῶν ἀντιπράττουσα λόγοις. Ἄλλ' ἔσο δειλίας ἀμείνων, φησὶν, δυνου τε καὶ ἀνανδρείας. Ἐγὼ γὰρ δώσω ὕδωρ τοῖς πορευομένοις ἐν ἀνύδρῳ. Ἢδὲ μὲν γὰρ καὶ σωτήριον τοῖς ἐν τῇ διψᾷ βαδίζουσι τὸ πηγαῖς ὕδατων περιτυχεῖν. Τριπόθητόν τε, καὶ ἐτι μᾶλλον εἶναι φαίμεν τοῖς κάμνουσι δι' εὐσέθειαν τὸ τοῖς θεοῖς τε καὶ σοφτοῖς κατάρθεσθαι νόμισιν, ἦτοι ταῖς διὰ τοῦ πνεύματος παρακλήσεσι, δι' ὧν ἂν γένοιτο τὸν ἀνθρώπινον νοῦν ἀτονήσαντά πως βραχὺ ἀνηρῶθηται πρὸς εὐάνδρειαν. Ὑδωρ δὲ ἐν τούτοις, ὅπερ ὑπισχεῖται τοῖς ἐν ἀνύδρῳ πορευομένοις χορηγήσειν Θεός, τὸ Πνεῦμά φαίμεν εἶναι τὸ ἅγιον. Ἐφη γοῦν αὐτὸς ὁ Σωτήρ, καθὼς εἶπεν ἡ Γραφή: « Ποταμοὶ ἐκ τῆς κοιλίας αὐτοῦ βρῦσουσιν ὕδατος ζωῆς. »

** Juan. vii, 38.

Διατρανῶν δὲ τῶν εἰρημένων τὴν δύναμιν ὁ πάνσοφος εὐαγγελιστὴς ἐπήνεγκεν εὐθύς· «Τοῦτο δὲ εἶπε περὶ τοῦ Πνεύματος ὃ ἐμελλον λαμβάνειν οἱ πιστεύοντες εἰς αὐτόν.» Ζωοποιῶν μὲν γὰρ τὸ ὕδωρ ἐστὶ, καὶ ἀναθιβάσει πρὸς ἀβύσσιν φυτὰ τε καὶ χόρτους, ἀπομιμνῆται δὲ πως τοῦ ἁγίου Πνεύματος τὴν ἐνέργειαν, δι' οὗ τὰ πάντα συνέστηκε πρὸς τὸ εἶναι διακρατούμενα, καὶ τὴν εἰς πᾶν ὄντιον τῶν ἀγαθῶν ἐπίδοσιν ἢ νοσητὴ κτίσις καταπλουτεῖ, καὶ οἷον ἀναπηδᾷ πρὸς ἀβύσσιν ἰοῦσα τὴν πνευματικὴν. Ὅτι δὲ τὴν τοῦ ἁγίου Πνεύματος ζωοποιὴν δύναμιν καὶ ἐνέργειαν, τὴν δι' αὐτοῦ παράκλησιν νοσητὴν ὑπεμφαίνει· τὸ τοῖς δι' ἀνδρῶν βαδίζουσιν ἐπαγγέλλεσθαι ὕδωρ σαφηνεῖ τὸ ἐφεξῆς. Ἐπιθήσω γάρ, φησί, τὸ Πνεῦμά μου ἐπὶ τὸ σπέρμα σου, καὶ τὰς εὐλογίας μου ἐπὶ τὰ τέκνα σου. Σπέρμα δὲ καὶ τέκνα τῶν ἁγίων ἀποστόλων εἶναι φαμεν τοῖς δι' αὐτῶν κεκλημένους εἰς ἐπίγνωσιν ἀληθείας, καὶ εἰς ἀναγέννησιν τὴν πνευματικὴν, ἣν οὐκ ἐκ σπορᾶς φθαρτῆς τούτους ἀναγεννώσιν, ἀλλὰ διὰ λόγου ζῶντος Θεοῦ καὶ μένοντος, καὶ δι' αὐτοῦ τοῦ ἁγίου Πνεύματος ἐνεργείας. Ἐπιστέλλει γοῦν ὁ Θεοπέσιος Παῦλος τοῖς δι' αὐτοῦ κεκλημένους, καὶ φησί· «Κἀν γὰρ μῆτρους παιδαγωγούς ἔχητε ἐν Χριστῷ, ἀλλ' οὐ πολλοὺς πατέρας.» Ἐν γὰρ Χριστῷ Ἰησοῦ διὰ τοῦ εὐαγγελίου ἐγὼ ὑμᾶς ἐγέννησα. Εὐρήσομεν δὲ πανταχοῦ τέκνα καλοῦντα τοὺς εἰς αὐτὸν δι' αὐτῶν πιστεύσαντας. Ἐπιθήσω τοίνυν, φησί, τὸ Πνεῦμά μου ἐπὶ τὸ σπέρμα σου, καὶ τὰς εὐλογίας μου ἐπὶ τὰ τέκνα σου. Εὐλογίας δὲ φαμεν τὰς ἐκ Θεοῦ τοῖς ἁγίοις χορηγούμενας, τῶν πνευματικῶν χαρισμάτων τὸ πολυειδές. Ἡ μὲν γὰρ δίδεται λόγος σοφίας, ἑτέρον δὲ λόγος γνώσεως, καὶ τὰ τούτοις ἐπόμεια. Γράφει δὲ πού καὶ ὁ πάνσοφος Παῦλος, ὅτι· «Ἐκαστος ἑμῶν ἴδιον χάρισμα ἔχει ἐκ Θεοῦ.» Εἶτα ποία εἰς ἂν γένοιτο τῶν εὐλογιῶν ἢ θνησις, διεσάφησε προστιθείς, ὅτι Ἀνατελοῦσιν ὡς χόρτος ἀνά μέσον ὕδατος, καὶ ὡς ἰτέα ἐπὶ παραρρέον ὕδωρ. Πόαι καὶ φυτὰ, ἅπερ ἐν χώροις εἶεν ἀνύδροις, βραδέως μὲν ὄλως ἀνίσχει, ἀνίσχοντα δὲ παραχρῆμα μαραινεται. Εὐανθῆ δὲ λίαν τὰ οἷσπερ ἂν παρακείτο ναμάτων χύσις, καὶ ὑδάτων φορὰ συνέχουσα πρὸς τὸ ζῆν, ἀειθαλὲς δὲ φυτὸν τῆς ἰτέας τὸ χρῆμα, πηγᾶς τε καὶ ποταμοῖς ἀεὶ παραπεφυκός. Ἐκμεμεθυσμένοι δὴ οὖν, φησί, τοῖς νοητοῖς νόμασιν οἱ ταῦτα καταπλήθησαντες, ὁμολογήσουσιν ὅτι μόνον ἴσασιν ἑμὲ, καὶ Θεὸν ἐπιγράφονται τὸν καλέσαντα αὐτούς. Λέγων δὲ, ὅτι οὗτος ἐρεῖ, ὅτι Τοῦ Θεοῦ εἰμὶ, καὶ οὗτος βοήσεται, καὶ ἕτερος ἐπιγράψει, τὴν τῶν ἐπ' αὐτῶν τρεχόντων διὰ πίστεως τῆς ἐν Χριστῷ κατασημαίνει πληθύν. Οὐ γὰρ κεκλησεται λαὸς, ἅπασα δὲ μᾶλλον τῶν ἐθνῶν ἢ πληθὺς, ἢ κατὰ γε τὴν ὑψηλίον, καὶ πάντες ὁμολογήσουσιν, ὅτι γεγόνασι τοῦ Θεοῦ, καὶ αὐτὸν ἐπιγράφονται Σωτῆρα, καὶ Λυτρωτὴν, καὶ χρηματίζουσι λοιπὸν ἐπὶ τῷ ὀνόματι Ἰακώβ, τούτ' ἔστιν, ὅτι σχολισμα, καὶ κληρὸς εἰσι τοῦ Θεοῦ. Ἐγενήθη γάρ, φησί, λαὸς Κυρίου μερὶς αὐτοῦ, σχολισμα κληρονομίας αὐτοῦ Ἰσραὴλ. Καυχώμεθα δὲ οἱ πιστεύσαντες

ejus fluent aquæ vitæ. » Explicans autem dictorum vim sapientissimus evangelista, mox adjecit : « Hoc autem dixit de Spiritu quem accipiuri erant credentes in ipsum ⁹⁷. » Vivifica enim res est aqua, et plantas ac gramina facit augescere : et quodammodo imitatur sancti Spiritus energiam : per quem omnia constiterunt, et bene sunt, et firmantur, et intelligibilis creatura omnium **582** honorum accessione locupletatur, et velut assilit et ascendit ad spirituale incrementum. Quod autem Spiritus sanctus vivificam vim et energiam, ac intelligentia perceptam ejus consolationem significat, cum promittit aquam, iter per locum aqua carentem facientibus, id quod sequitur, declarabit. Ponam enim, inquit, Spiritum meum super semen tuum, et benedictiones meas super filios tuos. Semen autem et filios sanctorum apostolorum esse dicimus eos qui per ipsos vocati sunt ad agnitionem veritatis, et ad regenerationem spiritualem : quos non ex semine corruptio regenerant, sed per verbum viventis et manentis Dei, et per Spiritus sancti energiam. Scribit ergo in Epistola divinus Paulus his qui vocati sunt per ipsum, et ait : « Nam etiamsi innumeris pædagogos habetis in Christo, tamen non multos habetis patres. Siquidem in Christo Jesu per Evangelium ego vos genui ⁹⁸. » Semperque invenimus eum qui crediderunt in illum per ipsos, vocare filios. Ponam itaque, inquit, Spiritum meum super semen tuum, et benedictiones meas super filios tuos. Benedictiones autem sanctis a Deo subministratas appellamus, spiritualium donorum varietatem. Huic enim datus est sermo sapientiæ, alteri sermo scientiæ, et quæ sequuntur. Scribit siquidem sapientissimus Paulus : « Unusquisque nostrum donum proprium habet a Deo ⁹⁹. » Deinde, quænam sit benedictionum utilitas, declaravit, cum adjecit : Exorientur ut gramen in medio aquæ, et ut salix juxta præterfluentem aquam. Herbæ enim et plantæ, quæ sunt in locis aqua carentibus, lente omnino crescunt, et cum creverint, statim emarcescunt. Sed optime florent, quæ rivulorum fluxus, et aquarum cursus alluit, qui vitam conservat : semperque viret planta salicis, fontibus ac fluminibus semper adnascens. Irrigati ergo, inquit, rivulis sub intelligentiam cadentibus, qui his ditati sunt constebuntur, quod me solum sciant, et Deum nuncupabunt, qui eos vocavit. Cumque ait : Hic dicet : Dei sum, et ille clamabit, et alius scribet, multitudinem ad eum per fidem in Christo currentium denotat. Non enim vocabitur aliquis unus populus, sed omnis potius quæ sub sole est multitudo gentium, et omnes constebuntur, quod sint Dei, et ipsum nuncupabunt Servatorem et Redemptorem, et appellabuntur deinceps nomine Jacob (Et quodnam erat nomen Jacobæis? Portio et funiculus, et sors Dei. Ascendent ergo credentes, et scribent in nomine Jacob) [*Desunt inclusa verba in Græco cod.*] : id **583** est, quod sint funiculus et sors Dei.

⁹⁷ Joan. vii, 39. ⁹⁸ I Cor. iv, 15. ⁹⁹ I Cor. vii, 7.

Factus est enim, inquit, populus Domini sors ejus, funiculus hereditatis ejus, Israel. Gloriamur itaque qui credimus, quod simus sors Dei. et Christi omnium nostrum Servatoris portio.

VERS. 6, 7. Sic ait Dominus Deus rex Israel, qui liberavit ipsam, Deus Sabaoth: Ego primus, et ego post hæc, præter me non est Deus. Quis est qualis ego sum? Siet, vocet, et paret mihi, ex quo feci hominem in æternum. Et ventura antequam veniant annuntient vobis. Ne abscondamini, et annuntiavi vobis.

Cognitionis in Christo, cum ex his quæ jam lecta sunt mentionem ferisset, sermonem ad aliud quiddam necessarium convertit. Quia enim pro tempore, divinus propheta Isaias hæc nobis de istiusmodi rebus composuit sermones, cognabat apud eos Dei hostis, ut intolerandis vitis plena essent omnia. Erat enim cuique dens et religio, sua libido: necessariam admonitionem inducit Deus, aptissimis argumentis involutam: a cultu multorum numinum, et vitis, quæ inde oriuntur, transferens, et per resipiscentiam ad agnitionem veritatis exhortans, et suæ ipsius gloriæ et incomparabilis potentiæ refricans memoriam. Hinc ait: Sic dicit Dominus rex Israel, qui liberavit eum, Deus Sabaoth. Scire enim vult eos, se Deum esse et Dominum exercituum, et ut videant velut ab ebrietate respirantes, se a tyrannide Ægyptiorum, Deo mira operante, et potentiæ suæ, et amplitudinis magnitudinem exserente, fuisse liberatos. Nam quid factum est non mirabile? Quæ plaga non est indicta his qui eos invaserunt? Nonne inexplicabilis potentiæ ipsius aperta demonstratio esse poterit, mare divisum esse, aquas, tanquam murum, fixas ac firmas constituisse, et fugientes medium transire? Et quæ tandem in deserto exstiterunt miracula? Nonne illis panem cœlitus dedit? Nonne petram dirupit in deserto, et illis tanquam in abyssu multa, potavit? Et nonne aquas perinde quasi flumina deduxit? nonne Jordanis rivalis velut frenum quoddam apposuit, ita ut pedibus eorum transitum paraverit? Necessario itaque, non simpliciter, his verbis Dominum sese et Deum appellat, sed adjunxit porro, qui liberavit ipsum: in memoriam **584** reducens, ut dixi, incredibiliter ab ipso præserta. Scito igitur, ait: quod ego Deus primus, et ego post hæc, et præter me non est Deus. Deus enim est principium universorum, ipse sine principio, et omnia ab ipso ortum habent; ortus autem ipse est et genitus a nomine: sed est qui est, et qui futurus est. Hoc enim est nomen ei, et monumentum æternum, in ævum sempiternum. Neque ergo ante illum alius erat Deus, neque erit præter ipsum. Longe autem utilissima est hæc exhortatio his, qui negarunt ipsum, et qui ex insigni imprudentia lapsi sunt in hanc opinionem multorum numinum. Quod vero nullus sit ei similis, vel alius ab ipso sit numerandus,

Ἄ ἐπὶ τῶ γενέσθαι Θεοῦ κλήρος, καὶ μέρος τοῦ πάντων ἡμῶν Σωτῆρος Ἰησοῦ Χριστοῦ.

Οὕτω λέγει Κύριος ὁ Θεὸς ὁ βασιλεὺς τοῦ Ἰσραὴλ, ὁ ρυσάμενος αὐτὸν Θεὸς Σαβαὼθ· Ἐγὼ πρῶτος, καὶ ἐγὼ μετὰ ταῦτα· πλὴν ἐμοῦ οὐκ ἔστι Θεός. Τίς ὡσπερ ἐγὼ; Στήτω, καὶ καλεσάτω, καὶ ἐτοιμωσάτω μοι, ἀπ' οὗ ἐποίησα ἄνθρωπον εἰς τὸν αἰῶνα. Καὶ τὰ ἐπερχόμενα πρὸ τοῦ ἐλθεῖν ἀναγγελάτωσαν ὑμῖν. Μὴ παρακαλύπτεσθε, καὶ ἀπήγγεिला ὑμῖν.

Τῆς ἐν Χριστῷ γνώσεως διὰ τῶν ἀρτίως ἡμῖν ἀναγνώσεων ποιησάμενος μνήμην, μεθίστησι τὸν λόγον ἐφ' ἑτερόν τι τῶν ἀναγκαίων. Ἐπειδὴ γὰρ κατ' ἐκεῖνο καιροῦ, καθ' ὃν ὁ θεοπείσιος προφήτης Ἡσαίας τοὺς περὶ τῶν τοιοῦτων ἡμῖν συντίθει λόγους, βασιλεύοντος παρ' αὐταῖς θεομισοῦς, καὶ ἐν ἀφορήτοις γέγονεν ὀλισθήμασιν. Ἦν γὰρ ἐκάστῳ τὸ δοκοῦν θεὸς καὶ σέβας· ἀναγκαίαν αὐταῖς τὴν καρδίας εὐφροσύνην ἐλέγχους ἐγκεκλωσμένην ποιεῖται Θεός· μεθιστὰς μὲν αὐτοὺς τῆς πολυθείας, καὶ τῶν ἐν τούτοις ἀβρώστημάτων· προσκαλούμενος δὲ διὰ μεταγνώσεως εἰς ἐπίγνωσιν ἀληθείας, καὶ τῆς αὐτοῦ δόξης, καὶ ἀσυγκρίτου δυνάμεως ἀνακομιζῶν εἰς ἀνάμνησιν. Ταύτη τοι φησὶν· Οὕτω λέγει Κύριος ὁ βασιλεὺς τοῦ Ἰσραὴλ, ὁ ρυσάμενος αὐτὸν Θεὸς Σαβαὼθ. Ὅτι γὰρ Θεός ἐστι καὶ τῶν δυνάμεων Κύριος, εἰδέναι βούλεται, καὶ καθάπερ ἐκ μέθης ἀνενεγκόντας ἰδεῖν, ὅτι καὶ τῆς Αἰγυπτίων πλεονεξίας ἐξηγήρηται, θαυματουργούντος αὐτοῦ, καὶ τῆς ἐνοούσης αὐτῷ δυνάμεως, καὶ ὑπεροχῆς τὸ μέγεθος ἐμφανίζοντος. Τί γὰρ οὐ πέπρακται τῶν τεθουμασμένων; Ποία δὲ τοῖς πλεονεκτοῦσιν αὐτοὺς οὐκ ἐπηγέθη πληγῆ; Ἦ πῶς τῆς ἀφράστου δυνάμεως αὐτοῦ οὐκ ἂν γένοιτο σαφῆς ἀπόδειξις, τὸ διαστήναι μὲν θάλασσαν, παγῆναι δὲ καὶ ὡσεὶ τεῖχος τὰ ὕδατα, καὶ διὰ μέσων ἰέναι τοὺς φεύγοντας; Τί δὲ δὴ τὰ ἐν τῇ ἐρήμῳ μετὰ τοῦτο θαυματουργήματα; Οὐκ ἄρτον αὐτοῖς ἔδωκε τὸν ἐξ οὐρανοῦ; Οὐ διεβρόχη πέτραν ἐν ἐρήμῳ, καὶ ἐπότισεν αὐτοὺς ὡς ἐν ἀβύσσῳ πολλῇ; καὶ καταγγαγεν ὡς ποταμούς ὕδατα; οὐ τοῖς Ἰορδάνου νάμασιν οἷά τινα χαλινὸν ἐπιθείς, ποδὶ παρεσκεύασε παρελθεῖν; Ἀναγκαίως τοίνυν, οὐχ ἀπλῶς Κύριόν τε καὶ Θεὸν ἐν τούτοις ἑαυτὸν ἀποκαλεῖ· προσεπήγαγε δὲ, ὅτι καὶ ρυσάμενος αὐτὸν, εἰς ἀνάμνησιν ἀνακομιζῶν, ὡς ἔφη, τῶν δι' αὐτὸν παραδόξως τετελεσμένων. Ἰσθὶ δὴ οὖν, φησὶν, ὅτι Ἐγὼ Θεὸς πρῶτος, καὶ ἐγὼ μετὰ ταῦτα, καὶ πλὴν ἐμοῦ οὐκ ἦν Θεός. Ἀρχὴ γὰρ τῶν ὄλων Θεός· ἀναρχός ὢν αὐτός, καὶ παρ' αὐτοῦ πάντα παρήχθη πρὸς γένεσιν· αὐτὸς μὲν οὖν γέγονεν ὑπ' οὐδενός, ἀλλ' ἔστιν ὢν τε καὶ ἐσόμενος. Τοῦτο γὰρ δογμα αὐτῷ, καὶ μνημόσυνον αἰώνων γενεῶν γενεαῖς. Οὕτε τοίνυν πρὸ αὐτοῦ Θεός ἕτερος ἦν, οὔτε τις ἔσται μετ' αὐτόν. Εἴς γὰρ φύσει Θεός, καὶ ἕτερος παρ' αὐτόν οὐδεὶς. Χρησιμωτάτη δὲ ἵεν ἡ παραίνεσις τοῖς ἀρνησαμένοις αὐτόν, καὶ ἐκ πολλῆς ἄγαν ἀσυνεσίας ὠλισθηκόσιν εἰς γε τὸ οἰεσθαι θεοὺς εἶναι πολλοῦς. Ὅτι δὲ κατ' αὐτόν οὐδεὶς ἦγον ἕτε-

ρος ἐπ' αὐτῷ καταλογισθῆναι, διαδείκνυσι λέγων· Τίς ὡσπερ ἐγώ; Ποῖος ἄρα τοῖς παρ' ὑμῶν ὑπονοηθεῖσι θεοῖς, ἦγον ἀσυνέτως ὀνομασμένοις, κατὰ τὴν ἐμὴν ἔσται δόξαν τε καὶ δύναμιν; Ἐκ ποίας ἄρα μεγαλοφυρίας θεοῦ αὐτοῦς εἶναι πεπιστεύκατε; Στήτω τις, εἴπερ ἐστὶ κατ' ἐμέ. Ἐτοιμασάτω τις τὸν ἰσθρῶπον ἔχοντα φύσιν, ἢ κατ' ἰσχύον ἢ δόξαν. Καλεσάτωσαν οὖς ἂν ἔλοινοτο τῶν ψευδωνύμων θεῶν, ἀφ' οὗ ἐποίησα ἄνθρωπον εἰς τὸν αἰῶνα. Ἐκτισάμην γάρ, φησιν, οὐρανοῦς, καὶ τὰ ἐν αὐτοῖς, ἀναριθμήτων ἀγίων πνευμάτων ἀγάλας προσκυνούσας ἔχων καὶ λατρευούσας ἐμοί, πλὴν ἀφ' οὗ πεποίηκα τὸν ἄνθρωπον ἐπὶ τῆς γῆς, καὶ ἐν τοῖς ἐφεξῆς, τοῦτ' ἔστιν, εἰς τὸν αἰῶνα, δεῖξάτω μοι τις τὸν κατ' ἐμέ. Λέγων δὲ πάλιν τὸ, Ἄφ' οὗ ἐποίησα ἄνθρωπον, ἑαυτὸν μὲν δείκνυσιν ὄντα δημιουργόν, τοὺς δὲ ψευδωνύμους θεοὺς οὐδὲν ὄντας παντελῶς. Τίνα γάρ τῶν προσκυνούντων αὐτοῦς εἰς τὸ εἶναι παρήνεγκαν; πλὴν δημιουργὸς ἐγὼ ὑπάρχων γνωρίζομαι, καὶ κτίστης τῶν ὄλων, καὶ ἀπάντων ἔχων τὴν γνῶσιν. Ἐρευνήσατε τοῦτο παρὰ τοῖς παρ' ὑμῶν ῥηθείαι θεοῖς, τὰ ἐπερχόμενα πρὸ τοῦ ἔλθεῖν ἀναγγειλάτωσαν ὑμῖν. Θεῶ γὰρ κατὰ φύσιν πρέπει ἂν τὸ πᾶσαν ἔχειν τὴν γνῶσιν τῶν τε ἤδη παρψηκῶτων, καὶ τῶν ἐσομένων. Εἰ δὲ οὐδεὶς ἐν τοῖς ψευδωνύμοις θεοῖς τοῦτο λαχὼν εὐρίσκειται, ἀσυμφανὲς, ὅτι οἱ τὴν Θεοῦ γνῶσιν οὐκ ἔχοντες, οὐκ ἂν εἰεν θεοί. Μὴ παρακαλύπτεσθε, ἀντὶ τοῦ, Μὴ σιωπάτε, μηδὲ ἀποπροσκοιέσθε.

Οὐκ ἀπαρχῆς ἠγνωσίασθε, καὶ ἀπήγγεिला ὑμῖν;

Ὡς γάρ ὑπάρχων φύσει Θεός, καὶ πάντα εἰδὼς τὰ ἐσόμενα, καὶ τὰ ἤδη προγεγενημένα, προαπήγγεिला ὑμῖν διὰ προφητῶν ἁγίων διὰ τοῦ πανσόφου Μωσέως. Ἐξεκάλυφα γάρ τὸ Χριστοῦ μυστήριον, καὶ οὐδὲν ἔστιν ὧν ἦν ἀκόλουθον καταφανῆ καὶ ἡμῖν αὐτοῖς γενέσθαι τὴν γνῶσιν, ὃ μὴ προαπήγγεिला παρ' ἐμοῦ. Οὐκοῦν ἐκεῖνοι μὲν οὐ θεοί, τῶν ἐοικῶτων Θεῶ λαχόντες οὐδέν. Ἐγὼ δὲ εἶμι κατὰ φύσιν, ὅπερ εἶναι πεπίστευμαι Θεός, ὄλον δὲ ὅτι τῶν ὄλων, καὶ γένεσιν ἔχων θεοπρεπῆ. Μυσταγωγῶ τοιγαροῦν ὁ λόγος τοὺς τῆς ἀληθοῦς θεοπτίας ἀπαντηγεμένους, καὶ ἀψύχοις εἰθῶλοισι προσνεύσαντας, καὶ τῷ ξύλῳ λέγοντας· Πατὴρ μου εἰ σὺ, καὶ τῷ λίθῳ· Σὺ ἐγέννησάς με. »

Μάρτυρες ὑμεῖς ἐστε, εἰ ἔστι Θεός πλὴν ἐμοῦ.

Ἀποφέρει πάλιν εἰς ἀνάμνησιν τῆς ἐπιδειχθείσης αὐτοῖς δυνάμεώς τε καὶ ἐξουσίας, ἥπερ ἂν πρέπει τῷ γε ὄντι κατὰ φύσιν Θεῶ, καὶ τῶν ὄλων Κυρίῳ, ὅτε τῆς Αἰγυπτίων ἐκλελύτρωνται γῆς. Τότε γάρ τότε συνωπλιζέτο τῷ Δεσπότη καὶ ἡ κτίσις αὐτῆ, καὶ τῆς τῶν πλεονεκτούντων αὐτοῦς κατεξανέστη σκαιότητος, στοιχείων γάρ ἐπράττοντο μεταβολαῖς [Ἰσ. μεταβολαί]. Μετεσκευάζετο γάρ εἰς αἷμα τὸ ὕδωρ, τριήμερός τε καὶ βαθύς ἐξετέλειτο σκότος. Κατηφείε δὲ αὐτῶν καὶ χαλάσας ὁ οὐρανός, σκνίπες τε καὶ βάτραχοι, καὶ κυνόμια, καὶ ὁ τῶν πρωτοτόκων θάνατος ἐπενήνεκται, καὶ διεβησαν δὲ διὰ θαλάσσης μέσης.

ostendit, cum ait : Quis est sicut ego sum ? Quis ergo apud eos qui a vobis dii existimantur, et imprudenter nominantur, meam adaequat gloriam et potentiam ? Ex qua operum magnificentia credidistis eos esse deos ? Stet aliquis, si mei similis sit, paret quis aliquem qui par sit vel natura, vel fortitudine, vel gloria. Vocent quos lubet falso nuncupatos deos, ex quo feci hominem in aeternum. Condidi enim, inquit, caelos, et innumerabilem sanctorum spirituum gregem, qui adorat et colit me, ex quo creavi hominem, in terra, et quae sequuntur, id est, ab omni aeternitate ostendat mihi quispium mihi similem. Cum iterum ait : Ex quo creavi hominem, seipsum declarat esse opificem, falso autem nuncupatos deos, nihil prorsus esse. Quem enim caelorum suorum produxerat in vitam et in essentiam ? Verum ego opifex esse cognoscor, et conditor universorum, et omnium rerum cognitione praeditus. Scrutamini hoc ab his qui dii a vobis dicti sunt. Ventura, antequam veniant, annuntient vobis. Deo enim natura convenit, omnem habere et jam praeteritorem et futurorum notitiam. Sin nemo reperitur in falso nuncupatis diis, qui hoc sit consecutus, eos qui cognitione divina praediti non sunt, deos non esse, obscuram non est. Ne abscondamini, pro, Ne tacete, ne dissimulate.

VERB. 8. Nonne ab initio auribus accepistis, et annuntiavi vobis ?

Nam velut natura Deus, et omnia intelligens, futura, et jam facta, 585 praenuntiavi vobis, per prophetas sanctos, per sapientissimum Moysen, Christi enim mysterium revelavi, nec erat quidquam, cujus cognitionem par erat vobis patesceri, quod non fuerit a me praenuntiatum. Itaque illi qui Deo nihil dignum habuerunt, dii non sunt. Ego vero sum natura, ut esse me credunt, Deus, videlicet universorum, et ortum habeo divinum. Mystica itaque sacra docet haec oratio, eos qui abidolatri erant a vera divina contemplatione, et delapsi ad inanimata idola, et qui dicunt ligno : Pater meus es tu, et lapidi : Tu genuisti me 90.

Testes vos estis, si est Deus praeter me.

Rursus in memoriam revocat, exhibitam ipsi potentiam et auctoritatem, quae Deo natura et Domino universorum convenit, quando fuerint a terra Aegyptiorum redempti. Tunc enim, tunc etiam creatura ipsa cum Domino simul armata est, et perversitati eorum, qui illos invaserant tyrannice, restitit. Elementorum namque factae sunt mutationes : quippe in sanguinem aqua conversa est, primiduum profundae tenebrae diffusae sunt, et infestavit eos grando caelestis, et ciniphes, et ranae, cynomia, et mors primogenitorum estillata, ac mare trajecerunt. Postquam autem in terram promissionis

peruenissent, gentes multas subegerunt, etiam viribus pollentiores. Et terrifici et formidabiles extiterunt, tum finitimis gentibus, tum longe dissitis, et suspiciendi et celebres. Itaque non alii vestra, sed vos ipsi intelligere potestis, quis hæc gesserit, quis creaturam in vestro negotio armaverit, quis vires hostium fregerit, vosque contra omnes robore coronaverit, vos estis testes meæ eminentiæ, siquidem recte volueritis iudicare. Nec opus habebitis aliis pædagogis. Plurimi enim erant dii apud Ægyptios, illorumque adyta referta erant imaginibus. Plurimi item apud Amorrhæos, Evæos, Pherezæos, aliasque gentes: sed eorum nemo satis præsidii in suis habuisse visus est: imo et qui adorati sunt una cum adoratoribus vos comminuitis. Est enim vaticinio peditum per Moysen: Aras eorum demoliemini, et columnas eorum comminuetis, **588** et sculpitilia deorum igni comburetis. Itaque si verum vellitis dicere, vos mihi testes eritis, num sit Deus præter me. Nam si quis meis copiis obstiterit, et vicerit, repeletur apud vos deus. Sin deprehensi fuerint nihil esse, et per vos facti fuerint opus ac fomentum ignis: ipsa experientia, inquit, novistis, non esse Deum præter me.

εις ταῖς ἑμαῖς δυνάμεις, καὶ νενίκηκα, λογιέσθω πῶρος ἔργον γεγῆνασι δι' ὑμῶν, διὰ πείρας αὐτῆς ἕντως Θεοῦ.

VERS. 9, 10. *Et non audierunt tunc, qui formantur et sculpservunt, omnes vani sunt qui fingunt quæ ipsis allubescunt, quæ non proderunt eis: sed pudescunt qui fingunt deum, et qui sculpunt inutilia, et omnes quotquot facti sunt, exaruerunt, et surdi ex hominibus.*

Ostendit his verbis dira et gravissima defectorum flagitia, siquidem tanta fide præditi, non esse alium naturæ et vere Deum præter ipsum, et ex ipsis præclare factis persuasi, illum solum fuisse, eo prolapsi sunt stupiditatis, ut, etiam ipsa lege diserte illis proclamante, et dicente: « Dominum Deum tuum adorabis, et eum solum coles, et non facies tibi ipsi simulacrum, nec ullius similitudinem rei, quæcunque in cælo supra, et quæcunque in terra deorsum, et quæcunque in aquis sub terra⁹¹, » obedire tamen ei pro nihilo duxerunt, sed potius conversi sunt impie, ut fingerent et formarent deos ex lignis et lapidibus. Sed vani sunt ejusmodi, et sane merito, nulla enim necessaria causa ad hoc aggressi sunt, sed pro libidine potius sua fecerunt. Facti sunt enim amatores vanitatis. Quæ est enim ex ligno et lapide utilitas? Itaque consilii inconsiderati fructus, et manifestum argumentum frigidæ cogitationis est, idoli effictio. Verum non cessuram illis hanc rem impune, denuntiat, inquiens: Pudescunt omnes fingentes deum, et sculpservunt inutilia. Et omnes quotquot facti sunt, exaruerunt, et surdi ex hominibus. Si quidem de manu conditis sumantur hæc dicta, Exaruerunt,

A Ἐπειδὴ δὲ εἰς τὴν τῆς ἐπαγγελίας ἐπίδραμον γῆν, νενικήκασι ἐθνη πολλά τε καὶ εὐσθενέστερα τῆς ἐνούσης αὐτοῖς ἰσχύος. καὶ δεινοὶ γεγόνασι, καὶ δυσάντητοι τοῖς τε ὁμόροις τῶν ἐθνῶν, καὶ τοῖς ἔτι μακρὰν ἀπόβλεπτοι τε καὶ διαθήητοι. Οὐκοῦν οὐχ ἕτεροι μᾶλλον εἶδεν ἄν, ἀλλ' ὑμεῖς αὐτοὶ τὰ καθ' ὑμᾶς αὐτοῦς, τίς ὁ ταῦτα κατορθώσας, τίς δὲ ὁ τὴν κτίσιν σύνοπλον ἔχων ἐν τοῖς καθ' ὑμᾶς; τίς ὁ συνθραύσας ἐθρῶν δυνάμεις, καὶ ταῖς κατὰ πάντων ὑμᾶς στεφανῶν εὐανδρείαις; ὑμεῖς ἔστε τῆς ἐμῆς ὑπεροχῆς οἱ μάρτυρες, εἴπερ ἔλοισθε φρονεῖν ὀρθῶς, καὶ οὐχ ἑτέρων δεηθῆσεσθε παιδαγωγῶν. Πλείστοι μὲν γὰρ παρὰ τοῖς Αἰγυπτίοις ἦσαν οἱ θεοὶ, καὶ μεστοὶ τῶν ἀγαλμάτων οἱ παρ' ἐκείνοις σκηοί. Πλείστοι δὲ ὁμοίως, οἱ παρὰ γε Ἀμορραίοις, Εὐαίοις **B** τε καὶ Φερεζαίοις, καὶ τοῖς ἑτέροις τῶν ἐθνῶν· ἀλλ' ἐκείνων οὐδεὶς ἀρκέσας εἰς σωτηρίαν τοῖς σφετέροις ὀφθαί. μᾶλλον δὲ καὶ αὐτοῦς τοὺς προσκυνουμένους τοῖς προσκυνούσιν ὁμοῦ συνετρέψατε. Θεόσκηται γὰρ διὰ Μωσείως ὅτι τοὺς βωμοὺς αὐτῶν καθ-ελεῖτε, καὶ τὰς στήλας αὐτῶν συντρέψετε, καὶ τὰ γλυπτὰ τῶν θεῶν κατακάυσετε πυρὶ. Οὐκοῦν εἴπερ ἔλοισθε τάληθῆς εἰπεῖν, ὑμεῖς ἐμοὶ μαρτυρήσατε, εἰ ἔστι Θεὸς πλην ἐμοῦ. Εἰ μὲν γὰρ ἀντεγήγηρταί παρ' ὑμῖν θεός. Εἰ δὲ οὐδὲν ὄντες πεφώρανται, καὶ ἐγνώκατε, φησιν, ὅτι οὐκ ἔστι Θεὸς πλην ἐμοῦ τοῦ

C *Καὶ οὐκ ἤκουσαν τότε οἱ πλάσσαντές τε καὶ γλύφοντες, πάντες μάταιοι οἱ ποιοῦντες τὰ καταθύμια αὐτῶν, ἃ οὐκ ὀφελήσει αὐτούς· ἀλλ' ἀίσχυρῆθησονται οἱ πλάσσοντες θεόν, καὶ γλύφοντες ἀνωφελεῖ, καὶ πάντες ὅσοι ἐγένοντο ἐξηράνθησαν, καὶ κωφοὶ ἀπὸ ἀνθρώπων.*

Ἀποφαίνει διὰ τούτων δεῖνὰ καὶ παγγάλεπα τὰ ἐγκλήματα τῶν ἀποστατῶν, εἰ τοσαύτην ἔχοντες πληροφορίαν, ὅτι μὴ ἕτερός ἐστι παρ' αὐτῶν, φύσει τε καὶ ἀληθῶς Θεός· ἐξ αὐτῶν δὲ ὡς περ ἀναπεισιμένοι τῶν κατωρθωμένων, ὡς εἴη μόνος αὐτῆς, πρὸς τοῦτο κατώλισθον εὐθείας, ὥστε καὶ αὐτοῦ τοῦ νόμου διαβρήθησαν αὐτοῖς ἐπιφωνούντος καὶ λέγοντος· « Κύριον τὸν Θεόν σου προσκυνήσεις, καὶ αὐτῶ μόνῳ λατρεύσεις, καὶ οὐ ποιήσεις σεαυτῶ εἰδῶλον, οὐδὲ **D** παντὸς ὁμοίωμα, ὅσα ἐν τῷ οὐρανῷ ἄνω, καὶ ὅσα ἐν τῇ γῆ κάτω, καὶ ὅσα ἐν τοῖς ὕδασι ὑποκάτω τῆς γῆς· » ἐποιήσασθε μὲν παρ' οὐδὲν τὸ ὑπακούειν αὐτῶ· ἐτρέψασθε δὲ μᾶλλον ἀφιλοθέως ἐπὶ γε τὸ δεῖν πλάττειν τε καὶ διαμορφῶν τοὺς ἐκ ξύλων τε καὶ λίθων θεούς. Μάταιοι δὴ οὖν οἱ τοιοῦτοι, καὶ σφόδρα εἰκότως, ἐπ' οὐδὲν μὲν τῶν ἀναγκαίων εἰς τοῦτο λόντες, ποιοῦντες καὶ μᾶλλον τὰ καταθύμια ἑαυτῶν, γεγόνασι γὰρ ματαιότητος ἐρασταί. Ποῖα γὰρ ὄνησις ἡ παρὰ λίθου τε καὶ ξύλου; Οὐκοῦν βουλῆς ἀσύνετου κερποὶ καὶ ψυχρῶν ἐνθυμημάτων ἔργον ἄν νοοῖτο σαφὲς ἡ εἰδώλου ποιήσις. Πλὴν ὅτι τὸ χρῆμά ἐστιν οὐκ ἀζήμιον, προαπεφαίνει λέγων· Αἰσχυρῆθησονται πάντες οἱ πλάσσοντες θεόν, καὶ γλύφοντες ἀνωφελεῖ, καὶ πάντες ὅσοι ἐγένοντο ἐξηράνθησαν, καὶ κωφοὶ

⁹¹ Deut. v, 8 seqq.

ἀπὸ ἀνθρώπων. Εἰ μὲν οὖν ἐπ' αὐτῶν ἐκλήφθει τῶν χειροτεμνῶν τὰ εἰρημένα, φαμέν, ὅτι τὸ Ἐξηράνθησαν, ἀντὶ τοῦ, ἀπώλοντο, νοτήριον. Εἰ δὲ ἐπ' αὐτῶν κείτο τῶν τὰ τοιαῦτα δρᾶν εἰσθότων, εὔ ἂν ἔχοι· καὶ τῆδε νοεῖν· εἰρηται γὰρ ὡς ἐπὶ φυτῶν τῶν ἀκαρπεῖν εἰσθότων, εἰ ἀφαναινοῦντο πῶς καὶ ἐκκόπτοντο λοιπὸν εἰς φλόγα καὶ καυσίν. Τὸ δὲ, Κωφοὶ ἀπ' ἀνθρώπων, ἀντὶ τοῦ, Τελουῦντες μὲν ἐν ἀνθρώποις οὐκ ἔτι, κωφοὶ δὲ μᾶλλον καὶ ἀνάσθητοι πανταλῶς, ὥστε κατ' οὐδένα τρόπον ἐπεικίναται τοῖς παρ' αὐτοῖς γενομένοις. Ὡλλοὶ γὰρ που καὶ φησὶν ὁ μακάριος Ψολμωδός· « Τὰ εἰδῶλα τῶν ἐθνῶν ἀργύριον καὶ χρυσίον, ἔργα χειρῶν ἀνθρώπων. Στόμα ἔχουσι καὶ οὐ λαλήσουσιν· ὀφθαλμοὺς, καὶ οὐκ ὄψονται· ὦτα, καὶ οὐκ ἀκούουσιν. » Ἐπιφέρει δὲ τούτοις· « Ὅμοιοι αὐτοῖς γέγοντο οἱ ποιοῦντες αὐτὰ, καὶ πάντες οἱ πεποιθότες· ἐπ' αὐτοῖς. » Καρποὶ γὰρ τῆς ἐσχάτης ἀναίσθησιας; νοθήσειν ἂν τὰ τοιαῦτα τῶν κακῶν. Καίτοι τὸν φησὶ καὶ ἀληθῶς ὄντα θεὸν διὰ τείρας αὐτῆς ἐγνωκότες, εἶτα λίθοις καὶ ξύλοις τὴν αὐτῶν καὶ μόνον προπεδωσάτην δόξαν ἀναπέμποντες, πῶς οὐκ ἂν νοθήσειν μωροὶ, καὶ ἀκάρδιοι, καὶ τῆς εἰς λῆξιν μὴν ὀλίγα διενεγκεῖν διὰ γε σφῶν αὐτῶν τετεχνουργημένων;

Συναγῆθησαν πάντες, καὶ στηνωσαν ἅμα, καὶ ἐντραπήθησαν, καὶ αἰσχυρῆθησαν ἅμα, ὅτι ὤξυνε τέκτων σίδηρον, σκεπάρνῳ εἰργάσατο αὐτό, καὶ ἐν τερέτρῳ ἐτρησεν αὐτό. Εἰργάσατο αὐτό ἐν τῷ βραχίονι τῆς ἰσχύος αὐτοῦ, καὶ κινήσει, καὶ ἀσθηθήσει, καὶ οὐ μὴ πῆν ὕδωρ.

Οὐ καθ' ἓνα μᾶλλον, ἀλλ', εἴπερ ἔλοιτο, καὶ κατὰ πληθὺν συναγῆγερμένους ἐντραπήσεσθαι φησὶ τοὺς τῶν εἰδῶλων θεραπευτὰς ταῖς σφῶν αὐτῶν δυσουαίαις, καὶ λύσαι τὸ προτεινόμενον, καὶ ποῖον ἄρα ποῦτὸ ἐστίν, εὐθὺς ἐπιφέρει λέγων· Ὁξυνε, φησὶ, τέκτων σίδηρον. Διαμένεται δὲ καὶ τῶν ὀργάνων δι' ὧν ἡ ποίησις, ἵνα τὴν τοῦ λιθοῦργου τέχνην προσκυνούντας αὐτοὺς ἀποφήνη, καὶ οὐκ αὐτὸ τὸ ξύλον. Εἰ γὰρ ἦν θεός, οὐκ ἂν ἐδέησε τέχνης αὐτῶν, καὶ τῆς τινὸς ἐπιστήμης· ἀλλ' ἦν ἂν καὶ οὕτω θεός. Εἰ δὲ ξύλον μὲν οὐκ εἰργασμένον, οὔτε μὴν εἰδοποιηθὲν, εἰκαίαν ὕλην νομίζεις, τεκτονευθὲν δὲ προσκυνεῖς καὶ θεὸν εἶναι λέγεις, ἡ τέχνη σοι γέγονεν εἰς θεόν, καὶ τοῦτο ἀνδρὸς ἀσθενούς καὶ ὑποκειμένου τῷ φθειρῆσθαι. Φθορὰς γὰρ ἀπόδειξις τὸ δεῖσθαι τροφῆς καὶ ποτοῦ. Τὸ γὰρ, Οὐ μὴ πῆν ὕδωρ, οὐκ ἀποφαντικῶς εἰρησθαι φαμέν. Ἀναγνωστέον δὲ μᾶλλον ὡς ἐν ἐρωτήσῃ καὶ ὑποστιγμῇ. Ἐψεται γὰρ ἡ σύνεσις, ὅτι καὶ πάντως; που καὶ πίεται. Εἶτα πῶς ὁ φθαρτὸς θεῶν ἀφάρτων ἔσται δημιουργός, ἢ πῶς ὁ θνητὸς ποιήσει τοὺς ἀθανάτους; Δεῖ γὰρ πάντως ἐνεῖναι τῶν γε ὄντι κατὰ ἀλήθειαν θεῶν τὸ ἀφάρτων καὶ ἀνώλεθρον, μᾶλλον δὲ καὶ τὸ εἶναι ζῶν, καὶ ζωοποιεῖν δύνασθαι τὰ οἷσπερ ἂν ἐνέιναι βούλοιο τὴν ζωὴν. Σκεπάρνου δὲ οὖν καὶ τερέτρου, καὶ τεκτονικῆς ἰσχύος τε καὶ τέχνης ἐπίδειξις ἡ τῶν πλανωμένων λατρεία· εἴπερ ἐστὶν ἀληθές, ὡς ἔφη, ὅτι

intelligendum esse dicimus pro, Perierunt. Si de ipsis hominibus qui talia factitarunt, accipiantur, recte quadrat si etiam sic intelliges. Nam vult de arboribus infuctuosas quæ inaruerunt et excindi possent ad flammam et combustionem, dictum est. Illud autem, Surdi ex hominibus, 587 pro, Nihil inter homines efficiens amplius, sed surdi et insensati prorsus, ut nihil ab his, quæ facta sunt ab ipsis, differant. Psallit enim etiam beatus David, ac inquit: « Mola gentium argentum et aurum, opera manuum hominum. Os habent, et non loquentur; oculos habent, et non videbunt; aures habent, et non audiunt ». Subditque istis: « Similes illis fiunt qui faciunt ea, et omnes qui confidunt in illis ». Fructus enim extremæ stupiditatis, intelligi possunt ejusmodi mala. Quamvis eum natura et vere Deum esse, ipsa experientia noverint, postea lapidibus et lignis gloriam ei et soli convenientissimam accommodaverint, quidni stulti et recordes intelligantur esse cor deliriis plenum possidentes, nec multum his quæ fabricata sunt dissimiles?

ἐμβρόντησις μμμεστωμένην ἔχοντας τὴν καρδίαν, καὶ

VERS. 11, 12. Congregentur omnes, et stent simul, et pudefiant, et erubescant simul; quia acuit faber ferrum, ascia operatus est illud, et terebro perforavit illud. Fabricavit illud brachio fortitudinis suæ, et esuriet, et infirmus erit, et non bibit aquam.

C

Non singulos idolorum cultores, sed, si velint, etiam universos congregatos, pudefaciendos ait, et quod ipsi prætexunt, sua ipsorum insipientia dissolvere. Quod quale sit, statim inferi, dicens: Acuit faber ferrum. Commemorat etiam instrumenta quibus fit effectio, ut declaret illos, non ipsam lignum, sed latuini artem adorare. Si enim deus esset, non egeret arte ejus, aut alicujus scientia. At esset ita quoque Deus. Si autem lignum non fabricatum, nec figuratum, vanam materiam putas, fabricatum autem adoras, et deum esse dicis: ars illa tibi est pro deo, idque hominis imbecilli et interitui subjecti. Corruptionis enim indicium est, cibo egere et potione. Illud enim: Non bibit aquam, non cum negatione enuntiatum dicimus, sed legendum potius est cum interrogatione et subdistinctione. Sequitur enim sensus: Certe omnino bibit. Deinde quomodo corruptibilis, deorum incorruptibilium erit opifex? aut quomodo mortalis, faciet immortales? Iusit enim oportet vero Deo incorrupto et interitus vacuitas, imo et ut vivat, et ut vitam tribuere possit

D

588 his, quibus vitam velit inesse. Itaque cultus horum qui errant, manifesto in ascia et terebro, et fabrilis robore et arte positus est: siquidem quod dixi verum sit, nolle eos lignum aut lapidem informem adorare: forma vero torno inducta, omnia quæ ab illis conspiciuntur, deos esse.

⁹² Psal. cxii. 12-14. ⁹³ ibid. 16.

ξύλον μὲν ἢ λίθον ἀμόρφωτον οὐκ ἂν ἔλοιντο προσκυνεῖν· μορφῆς γε μὴν ἐντετορνευμένης, θεοὶ πάντα παρ' αὐτοῖς τὰ ὀρώμενα.

VERS. 15-20. Cum elegisset faber lignum, statuit illud in mensura, et formavit illud in circino, et fecit illud velut formam viri, et velut speciem hominis, ut statueret illud in domo. Qui succidit lignum de silva, quod plantavit Dominus, pinum quam etiam pluvia nutrit, ut sit hominibus in combustionem, et cum sumpsisset, ab eo calefactus est. Et succedentes, coxerunt panes, inde ex reliquo fecerunt deos et adorant eos; cujus dimidium combusserunt igni, et succedentes, panes inde coxerunt, et inde carnes assavit, comeditque et repletus est, et calefactus dixit: Jucundum mihi, quod calefactus sum et viderim ignem. De reliquo autem fecit deum sculptilem, et adorant illum, et orat, dicens: Libera me, quia deus meus es tu. Non cognoverunt, ut saperent, quia tenebrae illis offusae sunt, ut non viderent oculis suis, nec intelligerent corde suo. Nec perpendit corde suo, neque ex, enlit animo suo, neque cognovit prudentia, quod dimidium ejus combusserit igni, et coxerit super carbones panes, et assatas carnes ederit, et reliquum ejus in abominationem verterit. Et adorant illud. Scitote, quod cinis cor eorum, et erunt, et nemo potest eripere animam suam. Videte, non diceis, quod mendacium in dextra mea.

Γινώσθε ὅτι σκοδὸς ἡ καρδιά αὐτῶν, καὶ πλανῶνται, καὶ οὐδεὶς δύναται ἐξελεῖσθαι τὴν ψυχὴν αὐτοῦ. Ἴδετε, οὐκ ἐρεῖτε ὅτι ψεῦδος ἐν τῇ δεξιᾷ μου.

Perspicua est aemulorum horum verborum mens, nec quidquam est hic praeruptum aut arduum. Scribitur enim, quasi excordem et proterus tota mente alienatum, et ratione sensuque debito omnino privatum esse cultorem idolorum, pariter et artificem. Multum autem in narratione ac descriptione eorum commoratur: simul et pudore velut errantes afficiens, et malo captis oculos aperiens, suadensque ipsam spectare 569 veritatem. Quod si velint hoc animo reputare, immunes erunt a plaga, et a fatuitatis vulneribus, capita sua eximent. Verum illud dicimus, graviter et sapienter videri orationem hanc nobis esse temperatam, ut quae satis sit efficax ad persuadendum multis, ut ab errore multorum deorum desistant, ac natura et vere Deo velint subjici. Cum elegisset, inquit, faber lignum, statuit illud in mensuram, et circino concinnavit, ac ad formam viri direxit, et quasi ad pulchritudinem hominis in domo statuit. Ars, inquit, eorum qui deos fabricari solent, omni admiratione est dignissima, quando in ligno formam et pulchritudinem viri effingit. Quod autem ad imitationem alicujus est fabricatum a quopiam homine, semper veritate ipsa est inferius, et quasi a tergo sequitur. Haec qui ligna vel lapides ad hominis speciem factos adorant, plano deprehensi sunt suam ipsorum speciem colere, et cum longe praestantiores sint his ad imitationem expressis, suam ipsorum naturam contumelia afficiunt, ut qui gloriam uberiores eis tribuant. Est ergo extremæ stupiditatis accusatio, et summæ insulsiatatis criminatio. Statuit enim in domo, id est, in templo

Ἐκλεξάμενος τέκτων ξύλον ἐστῆσεν αὐτὸ ἐν μέτρῳ, καὶ ἐν κόλλῃ ἐρύθμισεν αὐτὸ, καὶ ἐποίησεν αὐτὸ ὡς μορφὴν ἀνδρός, καὶ ὡς ὠραιότητα ἀνθρώπου, στήσαι αὐτὸ ἐν οἴκῳ. Ἐξέκοψε ξύλον ἐκ τοῦ δρυμοῦ, ὃ ἐφύτευσε Κύριος, πίτυν καὶ ὑπερὸς ἐμήκυνεν, ἵνα ἢ ἀνθρώποις εἰς καύσιν, καὶ λαβῶν ἀπ' αὐτοῦ ἐθερμάνθη, καὶ κούσαντες ἐπέψαν ἄρτους ἐπ' αὐτῷ, τὸ δὲ λοιπὸν εἰργάσαντο εἰς θεοὺς, καὶ προσκυνοῦσιν αὐτοῖς· οὗ τὸ ἡμῖν αὐτοῦ κατέκαυσαν ἐν πυρὶ, καὶ κούσαντες ἄρτους ἐπέψαν ἐπ' αὐτῷ, καὶ ἐπ' αὐτοῦ κρέας ὀπτήσας ἔφαγε, καὶ ἐνεπλήσθη, καὶ θερμανθεὶς εἶπεν· Ἠδύ μοι δεῖ ἐθερμάνθη, καὶ εἶδον πῦρ. Τὸ λοιπὸν ἐποίησεν εἰς θεὸν γλυπτὴν, καὶ προσκυνεῖ αὐτῷ καὶ προσεύχεται λέγων· Ἐξελοῦ με, δεῖ θεὸς εἶ σύ. Οὐκ ἔγνωσαν φρονῆσαι, δεῖ ἀπημαυρώθησαν τοῦ βλέπειν τοῖς ὀφθαλμοῖς αὐτῶν, καὶ τοῦ νοῆσαι τῇ καρδίᾳ αὐτῶν. Καὶ οὐκ ἐλογίσαστο τῇ καρδίᾳ αὐτοῦ, οὐδὲ ἀνελογίσαστο τῇ ψυχῇ αὐτοῦ, οὐδὲ ἔγνω τῇ φρονήσει, δεῖ τὸ ἡμῖν αὐτοῦ κατέκαυσαν ἐν πυρὶ, καὶ ἐπέψαν ἐπὶ τῶν ἀνθρώπων αὐτοῦ ἄρτους, καὶ ὀπτήσας κρέας ἔφαγε, καὶ τὸ λοιπὸν αὐτοῦ εἰς βδέλυγμα ἐποίησε, καὶ προσκυνοῦσιν αὐτῷ.

Ἐναργῆς μὲν σφόδρα τῶν προκειμένων ὁ νοῦς καὶ οὐδὲν ἀναντες ἐν αὐτοῖς. Γράφεται γὰρ ὡς ἀκίρδιον, καὶ πάσης ἔξω φρενὸς γεγονότα, καὶ λογισμοῦ τοῦ καθήκοντος ὀλοτρόπως ἐστερημένον τὸν τῶν εἰδῶλων προσκυνητῆν, καὶ προσέτι τὸν τεχνουργόν. Ἐμφανεῶς μὲν ἐν τρέπῳ ὡς παπλανημένους, καὶ ἀνοικτῶν ὀφθαλμῶν τοῖς ἐνεκλιγμένοις τῷ κακῷ, καὶ εἰς αὐτὴν ὄρῃν ἀναπειθῶν τὴν ἀλήθειαν, ἣν εἴπερ ἔλοιεν εἰς νοῦν, ἔξω γενήσονται πάγης, καὶ τῶν ἐξ ἀβελτηρίας τραυμάτων τὰς αὐτῶν ἀπαλλάξουσιν κεφαλὰς. Πλὴν ἐκαίνό φαμεν· πικρὸν γὰρ τοι καὶ σοφὸν ἔοικεν ἡμῖν ἐν τούτοις κατασκευάζειν ὁ λόγος, καὶ οὐκ ἔχων ἀνικάνως εἰς τὸ ἀναπεισῆαι δύνασθαι πολλοὺς, τῆς μὲν πολυθεοῦ πλάνης ἀποφοιτῶν, ἀνθελεῖσθαι δὲ μάλλον τὸ ὑπὸ θεῷ γενέσθαι τῷ φύσει καὶ ἀληθείᾳ. Ἐκλεξάμενος γὰρ, φησὶ, τέκτων ξύλον, ἐστῆσεν αὐτὸ ἐν μέτρῳ, καὶ ἐν κόλλῃ ἐρύθμισεν αὐτό· ἐποίησεν αὐτὸ ὡς μορφὴν ἀνδρός, καὶ ὡς ὠραιότητα ἀνθρώπου στήσαι αὐτὸ ἐν οἴκῳ. Ἡ τέχνη, φησὶ, τῶν θεουργῶν εἰσθότων, τότε δὴ μάλιστα τοῦ παντὸς ἀξιώθει θαύματος, ὅταν ἐνεργάσῃται τῷ ξύλῳ μορφὴν, καὶ κάλλος ἀνδρός. Τὸ δὲ κατὰ μίμησιν τὴν τινὸς ὑπὸ τοῦ τεχνουργοῦμένου ἡττάται πάντως που ἀληθοῦς, ἥτοι κατόπιν ἔρχεται. Οὐκοῦν οἱ προσκυνοῦντες τοῖς εἰς ἀνθρώπων εἰδοποιηθεῖσι ξύλοις ἢ λίθοις, τὸ αὐτῶν εἶδος ὀρησκέοντες ἀλοῖεν ἀν, καὶ πολλῶν κρείττους· βντες τῶν κατὰ μίμησιν τὴν αὐτῶν ὑβρίζουσι φύσιν, ὡς τὴν ὁμείων ὁδῶν ἐκαίνεις προσέμεοντες. Ἀνασθησάς οὖν ἄρα τῆς ἐσχάτης ἢ γραφῆς, καὶ τῆς εἰς ἄκρον ἀβελτηρίας τὰ ἐγκλήματα. Ἰστῆσι γὰρ ἐν

οἶκῳ, τοῦτ' ἔστιν ἐν ναῶ τὸ ξύλον ὃ ἐξέκοψεν ἐκ τοῦ δρυμοῦ. Καταδείκνυσιν ἐν τούτοις τοὺς θεοποιεῖν εἰωθότας, οὕτε τὴν ὕλην ἠγνοηκότας ἐξ ἧς γεγόνασιν, ἵνα μὴ λέγωσι τιλάς, κατὰ τὸ Ἑλλήνων ἔθος, διῆπετῆ τε καὶ αὐτόγωνα, ἤγουν αὐτολόχευτα τὰ ἐν σηκοῖς ἀνατεθειμένα. Ὅτι δὲ τῆς τοῦ Θεοῦ δημιουργίας παρασημαίνουσι τὸν σκοπὸν, διελέγχει λέγων πεφυτεῦσθαι ἐν δρυμῶ τὸ ξύλον, ἐκτετράφθαι δὲ καὶ ὑετῶν χορηγίαις, ἵνα ἢ ἀνθρώποις εἰς καῦσιν· τὰ δὲ εἰς καῦσιν γεγονότα θεοποιούντες, αὐτοὶ πυρὸς ἔσονται τροφή σὺν αὐτοῖς. Μονοουχὶ καταπλήττεται λέγων, ὅτι τὸ ἤμισυ κατέκαυσεν ἐν πυρὶ, καὶ ταῖς ἑαυτοῦ δεδιπνήκει χρεῖαις. Τοῦτο μὲν ὀφιοποιῶν, καὶ εἰς ἄρτου πέψιν τὰ τῶν θεῶν δεχόμενος μέρη. Εἶτα εἰς τοῦτο πέπτωκεν ἀσυνεσίας ὡς τῷ τῆς χρεῖας λειψάνῳ προσκυνεῖν, προσεύχεσθαι τε καὶ λέγειν· Ἐξελοῦ με ὅτι θεὸς μου εἶ σύ. Σποδὸς οὖν ἄρα καὶ ἕτερον οὐδὲν· ἡ καρδιὰ αὐτῶν, καὶ πεπλάνηται, καὶ σῦδεῖς ἂν ἐξέλαιοι τὰς τῶν εἰς τοῦτο πεσόντων ψυχὰς, πλὴν ὅτι μόνος, εἴπερ ἔλοιτο, Θεός, ποιῶν πάντα, καὶ μετασκευάζων, καὶ φωτίζων τὸ ἔσχοτισμένον, καὶ ἐπιστρέφον τὸ πεπλάνημένον. Ἄλλ' ἔνεστι μὲν τὸ ἀνωφέλές καὶ μάταιον τοῖς χειρομήτοις θεοῖς, ὕλη γάρ εἰσι κωφή καὶ ἀνάσθητος. Ἴδετε δὲ, τοῦτ' ἔστι, κατανοήσατε, καὶ οὐκ ἔρεῖτε ὅτι ψεῦδος ἐν τῇ δεξιᾷ μου. Πάντα μὲν γὰρ ἐπ' ἐκείνοις, φησὶν, ἐψευσμένα ὀνόματά τε καὶ δόξα. Ἐν δὲ τῇ ἐμῇ δεξιᾷ, τοῦτ' ἔστιν, ἐν τῷ Υἱῷ· δεξιὰ γὰρ τοῦ Πατρὸς ὁ Υἱὸς ὀνόμασται πανταχοῦ παρὰ τῇ θεοπνευστῶ Γραφῇ· οὐδὲν ἂν εὔρεθῆι τὸ ἐψευσμένον, ἀλλὰ καὶ εἰ τε Θεὸς ὀνομάζοιτο, Θεὸς ἔστιν ἀληθινός· καὶ εἴτε Κύριος, οὐκ εἰσκακρημένον ἔχει τὸ χρῆμα, φύσει δὲ μᾶλλον ἔστι τῶν ἄλων δεσπότης· κἂν εἰ βασιλεύς, κἂν εἰ φῶς, κἂν ζωὴ καὶ δύναμις, κἂν δημιουργός, πάντα ταῦτά ἐστιν οὐ κατεψευσμένως· οὐ γὰρ ἔστι γενητός, ἐπέκεινα δὲ φυσικῶς παντὸς νοοῖτο ἂν τοῦ παρηγμένου πρὸς γένεσιν, Θεὸς ὑπάρχων ἐκ Θεοῦ, καὶ φῶς ἀληθινὸν ἐκ φωτὸς ἀληθινοῦ.

Μνήσθητι σαῦτα, Ἰακώβ καὶ Ἰσραὴλ, ὅτι παῖς μου εἶ σύ· ἐπλασά σε παιδὰ μου· καὶ σύ, Ἰσραὴλ, μὴ ἐπιλανθάνου μου. Ἰδοὺ γὰρ ἀπὸ λειψῆ ὡς νεφέλην τὰς ἀνομιὰς σου, καὶ ὡς γνόφον τὰς ἀμαρτίας σου. Ἐπιστρέφθη πρὸς με, καὶ λυτρώσομαι σε.

Ἐφη τοῦ Χριστοῦ· Ὁ εἰδὼς τὸ θέλημα τοῦ κυρίου αὐτοῦ καὶ μὴ ποιήσας δαρήσεται πολλάς· ὁ δὲ μὴ εἰδὼς, καὶ μὴ ποιήσας, δαρήσεται ὀλίγας. Ὅσα δὲ πάντως ἢ ἐφ' ἐκατέρῳ πράγματι ψῆφος. Τοῖς μὲν γὰρ οὐκ εἰδόσι τὸ θέλημα τὸ δεσποτικόν, εἶτα διαπαιτούσι, καὶ τοῖς τῆς παραδόσεως αἰτιάμασιν ἐνισχημένοις συγγοίη τις ἂν τὸ μὴ ἐγνωσκέναι, δεχόμενος εἰς ἕλκου πρόφασιν. Τοῖς γε μὴ ἐν εἰδήσει νόμων τὸ βᾶθμειν ἠρημένοις προσγένειτο ἂν ἐν δίκῃ τὸ κολάζεσθαι δεῖν. Ὑπτιώσεως γὰρ ἑναργεῦς τὰ αἰτιάματα. Ἴνα τοίνυν ἑαυτοῦ γένοιτο κρείττων ὁ Ἰσραὴλ, πλείστοις μὲν ὄσοις ἄλους αἰτιάμασιν, ἀμνηστία δὲ τῇ παρὰ Θεοῦ τιμώμενος, μεμνήσθαι προστέταχται

⁹⁹ Luc. xii, 47, 48.

A lignum, quod de silva excidit. Ex quibus ostendit eos qui deos fingere solent, ne materiam quidem unde fierent ignoravisse, ne possent aliqui dicere, juxta Græcæ nationis opinionem, quæ in adytis erant reposita ac dedicata, a Jove delapsa, et sua sponte nata, et ex se genita fuisse. Quod autem divinæ creationis institutum adulterent, arguit, cum ait : Lignum in silva plantatum, et pluviarum ministerio ac ope enutritum, ut hominibus ad combustionem serviret. Qui autem ex his quæ combustæ destinata erant, deus faciunt, ipsi simul cum illis ignis alimentum erunt. Præterea tantum non ad rationem percellitur, cum dicit : Dimidium combusto igni, et ad suos usus assumpsit. Hinc etulum conficit, et panes coxit, cum gentibus sortem capiens. B Deinde eo insipientiæ recidit, ut sui usus reliquias adoret et oret, et dicat : Eripe me, quia deus meus es tu. Cinis proinde est, et præterea nihil, cor eorum, et decepti sunt, nec quisquam poterit animas eorum, qui huc prolapsi sunt eripere : præterquam solus, si quidem velit, Deus, qui facit omnia et transponit, quod est obtenebratum illustrat, et quod erravit, convertit. Cæterum his diis manu factis nulla inest utilitas, **590** sed vanitas : quippe materia sunt surda et insensata. Videte, id est, intelligite. Et non dicetis : Mendacium in dextra mea. Omnia enim in illis sunt falsa, et nomina et gloria. At in dextra mea, id est, in Filio (nam semper in Scriptura divinitus inspirata, Filius nominatur dextera Patris), nihil mendacii inveniri potest : sed sive dicatur Deus, est Deus verus : sive Dominus, non falso aut furtim huc se insinuat, at est potius natura herus universorum : sive rex, sive lux, sive vita, sive potentia, sive opifex, omnia hæc non vane, non falso existit. Non enim genitus est naturaliter, sed supra omnia esse intelligitur, quæ genita sunt ac producta, Deus existens ex Deo, et verum lumen de vero lumine.

VERS. 21, 22. *Memento horum, Jacob et Israel, quia puer meus es tu, formavi te puerum meum : et tu, Israel, ne obliviscaris mei. Ecce enim delevi velut nubem iniquitates tuas, et velut caliginem peccata tua. Revertere ad me, et redimam te.*

Christus dixit : Qui novit voluntatem domini sui, et non facit, vapulabit multis ; qui autem non novit, nec facit, vapulabit paucis ⁹⁹. Sancta omnino est in utraque re sententia. Qui enim voluntatem herilem non norunt, peccantque, his, licet transgressionis crimini affines sint, potest quis ignoscere, sumens ignorantiam ad occasionem misericordiae. Sed qui cum leges scirent, torpescere malunt, jure in eos animadvertitur. Supinitatis enim crimen est manifestum. Quo igitur melior se ipso evadat Israel, cum plurimorum criminum convictus fuerit, ita tamen in pretio et honore apud Deum habitus, ut oblivisci noluerit : jubetur suæ socordiae memi-

nisse, et ejus, qui pro sua placabilitate est commiseratus. Horum, inquit, memento, Jacob. Et quænam sunt illa? Quæ jam supra dicta sunt, et quod filius meus tu sis. Et formavi te puerum meum. Manifestissimo demonstrat his verbis, Israellem non caruisse pædagogis, sed legi et jugo subditum fuisse, et complures monitores habuisse: puer itaque fuit in hoc, et ad hoc formatus. Quonam pacto? Dixerimus ut possumus. Formatur enim homo simpliciter, nempe de terra, quemadmodum et primus parens Adam. Sumpsit enim, inquit, Deus pulverem de terra, et **591** formavit hominem. Serpit deinde, et post hunc modum creationis progreditur ad hanc, qua nos sumus præditi, formam. Etenim formatur unusquisque in utero matris suæ, et hæc via terræ incolæ ducit eo, ut sint essentiæ participes. Formatur item in filium Dei, intelligibiliter informatus, divinarum legum scientia, ad speciem effigiemque excellentem, quæ virtutum ornata in animis hominum inhæret ac insidet. Hæc autem pulchritudo intelligi potest spiritualis. Formantur etiam velut in Christo, per sancti Spiritus participationem, ad ipsius speciem. Scribit siquidem ad Galatas divinus Paulus: « Filioli, quos iterum parturio, donec formetur Christus in vobis ». Formatur autem in nobis Christus, sancto Spiritu nobis divinam quamdam formam, per sanctificationem et justitiam indente. Sic enim, sic in animis nostris elucet, character substantiæ Dei ac Patris: reformante, ut dixi, sancto Spiritu, nos per sanctificationem in ipsum. Itaque rursum dixit sanctissimus Paulus: « Ne conformes sitis sæculo huic, sed transfiguremini mentis vestræ renovatione, ut probetis vos, quæ sit voluntas Dei bona, et accepta et perfecta ». Quin et velamen dicit appositum fuisse Judæorum cordibus, nos autem omnes detecta facie gloriæ Domini speculantes, in eandem transformari imaginem, a gloria in gloriam, tanquam a Domini Spiritu. Formamur igitur in pueros Dei. Quoniam autem pueri nomen commune est; accipitur enim tum de servis, tum de filiis, dicimus convenire formati in lege, ut potius in servos formentur. Spiritus enim servitutis erat super Israel, et eorum socordia illis non erat impunita: quippe quos lex ut servos punivit. Si quis autem formetur in Christo, in filium Dei formatur, his, quos jam diximus, modis. Meminisse itaque oportet etiam humanitatis ejus qui justificat, et quod simus in filiorum adoptionem, atque in gloriam formati, ac tanquam Patri Deo, eorum quæ in nos facta sunt ab ipso, quasi vices rependentes. Quo autem pacto recte hoc fiat, docet, cum inquit: Et tu, Israel, ne sis oblitus mei. Oblivisci autem quis poterit Dei, cum pietatem quæ erga illum est contemnit, aut cum prorsus recedit. Quod Israelitæ faciturrunt, cum non deos colebant: faciunt etiamnum quidam, cum retrocedunt a **592** fide, quo-

A τῆς αὐτοῦ ῥαθυμίας, καὶ τῆς τοῦ κατοικτεῖροντος ἡμερότητος. Μνήσθητι γὰρ ταῦτα, φησὶν, Ἰακώβ. Καὶ ποῖα ταῦτα; Τὰ τε ἤδη προειρημένα, καὶ ὅτι παῖς μου εἶ σύ. Καὶ ἐπλάσά σε παῖδά μου. Διαδείκνυσι δὲ καὶ μάλα σαφῶς ἐν τούτοις, ὅτι [οὐ] μεμένηκεν ἀπαιδαγωγῆτος ὁ Ἰσραὴλ, ἀλλ' ἦν ὑπὸ νόμον καὶ ζυγῶν, καὶ πλείστους ἔχων τοὺς νοθετεῖν εἰδότας· παῖς οὖν ἄρα κατὰ τοῦτο καὶ πεπλασμένος εἰς τοῦτο. Τίνα δὲ τρόπον, ἐροῦμεν ὡς ἐνι. Πλάττεται μὲν γὰρ τις ἄνθρωπος ἀπλῶς, καθάπερ ἀμέλει καὶ ὁ προπάτωρ Ἀδάμ ἐκ γῆς. Ἔλαβε γὰρ, φησὶν, ὁ Θεὸς χοῦν ἀπὸ τῆς γῆς, καὶ ἐπλασε τὸν ἄνθρωπον. Ἔρπει δὲ κατὰ γε τὸν τῆς δημιουργίας τρόπον, καὶ εἰς δεῦρο τὰ καθ' ἡμᾶς. Πλάττεται γὰρ ἕκαστος ἐν γαστρὶ τῆς αὐτοῦ μητρὸς, καὶ ὁδὸς αὕτη πρὸς τὸ εἶναι φέρουσα τοὺς ἐπὶ τῆς γῆς. Πλάττεται δὲ καὶ εἰς παῖδα Θεοῦ διαμορφούμενος νοητῶς τῇ τῶν θείων εἰδήσει νόμων πρὸς εἶδος ἐξαίρετον, τὸ ἐκ τῆς τῶν ἀρετῶν εὐκοσμίας ταῖς τῶν ἀνθρώπων ἐπισυμβαλὼν ψυχαῖς. Τοῦτο κάλλος ἀν νοοῖτο τὸ πνευματικόν. Πλάττονται δὲ καὶ οἶον ἐν Χριστῷ διὰ μετοχῆς τοῦ ἁγίου Πνεύματος εἰς εἶδος τὸ πρὸς αὐτόν. Γράφει γοῦν Γαλάταις καὶ ὁ θεσπέσιος Παῦλος· Ἐκτενία, οὐς πάλιν ὠδίνω, ἄχρις οὗ μορφωθῆ Χριστὸς ἐν ὑμῖν. Ὑμορφοῦται γὰρ μὴν ἐν ἡμῖν ὁ Χριστὸς, ἐνιέντος ἡμῖν τοῦ ἁγίου Πνεύματος θείαν τινὰ μόρφωσιν, δι' ἁγιασμοῦ καὶ δικαιοσύνης. Οὕτω γὰρ, οὕτω ταῖς ἡμετέρας ἐμπρέπει ψυχαῖς ὁ χαρακτήρ τῆς ὑποστάσεως τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς, ἀναμορφοῦντος ἡμᾶς, ὡς ἔφην, τοῦ ἁγίου Πνεύματος δι' ἁγιασμοῦ πρὸς αὐτόν. Ἐφη γοῦν καὶ ὁ ἱερώτατος πάλιν Παῦλος· Ἐμὴ συσχηματίζεσθε τῷ αἰῶνι τούτῳ, ἀλλὰ ἀναμορφοῦσθε τῇ ἀνακαινώσει τοῦ νοῦ ὑμῶν, εἰς τὸ δοκιμάζειν ὑμᾶς εἰ τὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ τὸ ἀγαθόν. Καὶ εὐάριστον καὶ τέλειον καὶ κάλυμμα μὲν ταῖς Ἰουδαϊκῶν καρδίαις τεθείσθαι φησὶν, ἡμᾶς δὲ πάντας ἀνακακαλυμμένων προσώπων τὴν δόξαν Κυρίου κατοπτριζομένους, τὴν αὐτὴν εἰκόνα μεταμορφοῦσθαι ἀπὸ δόξης εἰς δόξαν, καθάπερ ἀπὸ Κυρίου Πνεύματος. Πλαττόμεθα δὲ οὖν εἰς παῖδα Θεοῦ. Ἐπειδὴ δὲ τὸ τοῦ παιδὸς ὄνομα κοινόν πάς ἐστι· λαμβάνεται γὰρ ἐπὶ τε οἰκετῶν καὶ υἱῶν, φαιμέν, ὅτι πρέπει ἂν τοῖς ἐν νόμῳ πλαττομένοις τὸ εἰς οἰκέτας πλάττεσθαι μᾶλλον. Πνεῦμα γὰρ ἦν δουλείας ἐπὶ τὸν Ἰσραὴλ, καὶ ἦν αὐτοῖς τὸ ῥαθυμεῖν οὐκ ἀζήμιον· ἐκόλαζε γὰρ ὡς οἰκέτας ὁ νόμος. Εἰ δὲ ἐν Χριστῷ πλάττοιτο τις, εἰς υἱὸν πλάττεται Θεοῦ, κατὰ γε τοὺς ἀρτίως εἰρημένους τρόπους. Χρὴ τοιγαροῦν μεμνησθαι καὶ τῆς τοῦ δικαιοῦντος φιλανθρωπίας, καὶ ὅτι πεπλάσμεθα πρὸς υἰότητα καὶ δόξαν, καὶ οἶον τῷ Πατρὶ τῷ Θεῷ εἰς ἡμᾶς παρ' αὐτοῦ γενομένων ἀνταποτινόντες τὰς ἀμοιβάς. Καὶ ὅπως ἂν γένοιτο τοῦτο, καλῶς ἐκπαιδεύει λέγων· Καὶ σύ, Ἰσραὴλ, μὴ ἐπιλανθάνου μου. Ἐπιλανθάνοιτο δὲ ἂν τις Θεοῦ, τῆς εἰς αὐτὸν εὐσεβείας ὀλιγορῶν, ἢ καὶ εἰσάπαν ἀποφοιτῶν. Δεδράκασι μὲν οἱ ἐξ Ἰσραὴλ τοῦτο τοῖς οὐκ οὔσι θεοῖς λατρεύσαντες· δρῶσι δὲ καὶ εἰς εὐερόβ τινες ἀνόπιν ἰόντες μετὰ τὴν πίστιν,

⁹⁶ Gal. iv, 19. ⁹⁷ Rom. xii, 2. ⁹⁸ II Cor. iii, 14.

ὦν τὸ κρίμα ἐνδικόν ἐστι, κατὰ τὸ γεγραμμένον. Ἄρα
 ὅτι δὲ τὸ ἐπιλανθάνεσθαι Θεοῦ κατασημαίνει πλει-
 σταχῶς τὸ τῆς εὐσεβείας τῆς εἰς αὐτὸν ἀποδραμεῖν,
 εἰσόμεθα, λέγοντος αὐτοῦ πρὸς τοὺς ἐξ αἵματος
 Ἰσραὴλ· « Ἦμεῖς οἱ ἐπιλανθανόμενοι μου, καὶ ἐτρο-
 μάζοντες τῷ δαιμονίῳ τράπεζαν, καὶ πληροῦντες τῇ
 τύχῃ κέρασμα, καὶ ἐγκαταλιπόντες τὸ ἕρος τὸ ἁγίον
 μου. Ἐγὼ παραδώσω ὑμᾶς εἰς μάχαιραν, πάντες
 σφαγῇ προσείθετε. » Καὶ ἐπ' αὐτῷ δὴ τοῦτῃ καταθε-
 δόχη τῶν ἐξ Ἰσραὴλ διὰ φωνῆς Ἰερεμίου λέγων·
 « Μὴ ἐπιλήσεται νόμφη τὸν κόσμον αὐτῆς, ἢ παρθένος
 τῆς στήθοσιδεσμίδος αὐτῆς; ὁ δὲ λαός μου ἐπελάθετό
 μου ἡμέρας πολλὰς, ὧν οὐκ ἔστιν ἀριθμός. » Οὐκ-
 οὖν ἢ μὲν λήθη πολλὰκις τὴν ἀπόστασιν ὑπεμφί-
 νεειν ἄν. Ἡ δὲ γε μνήμη τὸ ἐδραῖον εἰς πίστιν, καὶ
 ἀκράδαντον εἰς ἀγάπην, καὶ τὸ εἰς πᾶν ἔτιοῦν τῶν
 αὐτῇ δοκούντων εὐσθενές. Μὴ δὴ τοιγαροῦν ἐπιλαν-
 θάνου μου, φησὶν, μέμνησο δὲ μάλλον. Ἰδοὺ γὰρ
 ἀπήλειψα ὡς νεφέλην τὰς ἀνομίας σου. Καὶ τὸ ἀπ-
 ἠλειψά φησιν ἐν τούτοις, ἀντὶ τοῦ ἀπαλειψά, καὶ ὡσπερ
 τινὰ γνόφον, καὶ νεφέλην διαλύσας ἀφανίσω. Ὅτι
 γὰρ ἀντὶ τοῦ ἀπαλειψά τὸ ἀπῆλειψά φησι, διαδείξειεν
 εὖ μάλα τὸ ἐφεξῆς. Ἐπιστρέφῃ γὰρ, φησὶ, πρὸς με,
 καὶ λυτρώσομαι σε. Πῶς γὰρ ἀπῆλειψεν ὁ καλῶν εἰς
 ἐπιστροφὴν; Ὡς οὐκ μὲν ἐπιστρέψαντας, ἤζοντας
 δὲ καὶ εἰς τοῦτο κατὰ καιροὺς, ὅταν ἐπιλάμψῃ τῷ
 κόσμῳ Χριστὸς, δι' οὗ πᾶσα πλημμελημάτων ἀφεσις,
 καὶ ἐπιστροφή καὶ κλήσις ἢ πρὸς Θεόν, διὰ τε τῆς
 ἀρίστων ἀνδραγαθιμάτων.

*Εὐφράνητε, οὐρανοί, ὅτι ἠλέησεν ὁ Θεὸς τὸν
 Ἰσραὴλ. Σαλπίατε, θεμέλια τῆς γῆς, βοήσατε,
 ὄρη, εὐφροσύνην, οἱ βουνοὶ καὶ πάντα τὰ ξύλα
 τὰ ἐν αὐτοῖς, ὅτι ἐλυτρώσατο ὁ Θεὸς τὸν Ἰακώβ,
 καὶ Ἰσραὴλ δοξασθήσεται.*

Καταβῆσαι τις ἂν κἀνευθεὶ ἀμογητὶ, ὅτι τῶν
 ἀμαρτιῶν ἢ ἄφεσις, καὶ μὴν καὶ ἡ πάντων ἐπιστροφή
 καὶ λύτρωσις, ὡς ἐσομένη διὰ Χριστοῦ προαναφωεῖ
 τὸ κατὰ καιροὺς διὰ προφητῶν ἁγίων. Ἐπειδὴ γὰρ
 Θεὸς Κύριος ὧν ἐπέφανεν ἡμῖν, καὶ συνανεστράφη
 τοῖς ἐπὶ τῆς γῆς, ὡς ἄνθρωπος, ὁ ἀμυδὸς ὁ ἀληθινός,
 ὁ αἴρων τὴν ἀμαρτίαν τοῦ κόσμου, τὸ πάντα γινον ἰσ-
 ρεῖον· τότε δὴ τότε, καὶ πρόφασις ἐορτῆς τὸ χρῆμα
 γέγονε ταῖς ἡμέραις τε καὶ ἐν οὐρανῷ δυνάμει λογικαῖς,
 ἦτοι τοῖς τῶν ἁγίων ἀγγέλων τάγμασιν. Ἦδον γὰρ,
 ἦδον ἐπὶ τῇ γεννήσει αὐτοῦ, τῇ κατὰ σάρκα φημί,
 καὶ δὴ καὶ ἔρασκον· « Δόξα ἐν ὑψίστοις Θεῷ, καὶ ἐπὶ
 γῆς εἰρήνη, ἐν ἀνθρώποις εὐδοκία. » Καὶ εἴπερ ἐστὶν
 ἀληθές, πάντως δὲ δὴ που καὶ ἀληθές, ὅτι κατὰ τὴν
 τοῦ Σωτῆρος φωνὴν χαρὰ ἐστὶν ἐν τοῖς οὐρανοῖς ἐν-
 ώπιον τῶν ἁγίων ἀγγέλων ἐφ' ἐνὶ ἀμαρτωλῶ μετα-
 νοοῦντι, πῶς ἂν ἐνδοιάσειε τις ὡς τὴν ὑφήλιον πᾶσαν
 εἰς τὴν τῆς ἀληθείας ἐπίγνωσιν ἀναχομίζοντος τοῦ
 Χριστοῦ, καὶ καλοῦντος εἰς ἐπιστροφὴν, καὶ δικαιοῦν-
 τος ἐν πίστει, καὶ διακρεπῆ τιθέντος δι' ἁγιασμοῦ,
 χαρὰ καὶ πανήγυρις παρὰ τοῖς ἄνω πνεύμασιν ἦν;
 Εὐφραϊνομένων τοίνυν τῶν οὐρανῶν, ὅτι ἠλέησεν ὁ
 Θεὸς τὸν Ἰσραὴλ καὶ οὐτε που τὸν κατὰ σάρκα μόνον,

rum iudicium justum est, sicuti scriptum est. Quod
 autem oblivisci Deum, significet saepenumero a pie-
 tate resilire, intelligemus, ipso loquente ad Israeli-
 tas: « Vos qui obliviscimini mei, et paratis daemo-
 nio mensam, et impletis fortunæ potionem, et dera-
 linquitis montem sanctum meum. Ego tradam
 vos in gladio, omnes caede cadetis ». Et ob eandem
 quoque rem vociferatus est contra Israelitas, vocæ
 Jeremiæ dicens: « Num obliviscetur sponsa mundi
 sui? nam virgo fasciæ pectoralis suæ? Populus au-
 tem meus oblitus est mei, dies multos, quorum non
 est numerus ». Itaque saepe oblivio defectionem
 potest denotare. Memoria vero est firmitudo fidei,
 stabilitas dilectionis, et in omni quod illi placeat
 constans fortitudo. Ne obliviscaris ergo mei, sed
 memento potius. Ecce enim delevi velut nubem ini-
 quitates tuas. Delevi, dicit hic pro, delebo, et velut
 caligine quadam ac nube dispulsa auferam. Nam
 quod delevi pro, delebo dica, optime declarat quod
 sequitur. Revertere enim, inquit, ad me, et rediman-
 te. Quomodo enim delevit, qui vocat ad conversio-
 nem? perinde quasi nondum essent reversi, sed huc
 suo venirent tempore, quando illucescet Christus
 mundo, per quem omnis est delictorum remissio, et
 conversio, et ad Deum vocatio, per fidem in ipsum
 et vitæ institutionem evangelicam, et optimam
 facta.

εἰς αὐτὸν πιστεως, καὶ πολιτείας εὐαγγελικῆς, καὶ

*Vers. 23. Lætantini, cæli, quia misertus est Deus
 Israelis. Canite tuba, fundamenta terræ. Clamate,
 montes, præ lætitiis, colles et omnia ligna quæ in eis,
 quia redemit Deus Jacob, et Israel gloria afficie-
 tur.*

Hinc facile nullo labore perspicere licet proclama-
 tum fuisse per prophetas sanctos, illis temporibus
 futuram per Christum remissionem peccatorum, et
 reversionem ac redemptionem omnium. Postquam
 enim Deus et Dominus apparuit nobis, et versatus
 est simul cum terræ incolis, ut homo agnus verus,
 qui tollit peccata mundi, sacrosanctam victimam, tunc
 tunc, supremis ac cælestibus potestatibus ratione
 prælitus, seu sanctorum angelorum ordinibus, causa
 festi exstitit. Cecinerunt enim, cecinerunt 593
 propter nativitatem ejus carnalem, inquam, et di-
 xerunt: « Gloria in excelsis Deo, et in terra pax,
 in hominibus bona voluntas ». Et si verum
 sit (est autem omnino verum), secundum Ser-
 vatoris vocem, gaudium esse in cælis coram
 sanctis angelis, super uno peccatore resipiscen-
 te *, an dubitandum est, cum totum terrarum orbem
 ad veritatis agnitionem reducit Christus, cum ad
 conversionem vocat, cum fide justificat, et per
 sanctificationem illustrem reddit, gaudium et pane-
 gyrim summis spiritibus fuisse? Lætantibus igitur
 cælis, quod misertus sit Deus Israelis, non carnalis
 solum, sed ejus etiam qui spiritualis intelligitur,

* Isa. lxxv, 41, 42. * Jer. xxii, 32. † Luc. ii, 13, 14. † Luc. xv, 7.

tuba cecinerunt fundamenta terræ, id est, evangelicorum vaticiniorum ministri, quorum sonus clarissimus ubique circumferebatur, et quasi tubæ quædam sacræ circumsonuerunt, ubivis gentium annuntiantes Servatoris gloriam, vocantes ad agnitionem Christi, et qui ex circumcissione fuerunt, et qui olim creaturam supra Creatorem coluerunt. Sed quare eos dicimus vocari terræ fundamenta? Est enim omnium fundamentum et basis inconcussa Christus, qui omnia coerces ac continet, ut bene firma sint: in ipso enim omnes edificamur, domus spiritualis, compacti per Spiritum in templum sanctum, in habitaculum ipsius; habitat enim in cordibus nostris per fidem. Fundamenta etiam proxima et viciniora nobis intelligi possunt, apostoli et evangelistæ, oculati testes, et ministri sermonis, facti in confirmationem fidei. Nam ubi cognoverimus ipsorum traditiones esse sequendas, rectam et minime alienam aut deviam a Christo fidem servabimus. Ab ipso enim dictum est divino Petro (quando sapienter et inculpatè fidem in ipsum confessus est, dicens: Tu es Christus Filius Dei viventis): « Tu es Petrus, et super hanc petram ædificabo Ecclesiam meam²; » petram, opinor, vocans, immotam fidem discipuli. Diutius est item voce Psallentis: « Fundamenta ejus in montibus sanctis³. » Optime sanctis montibus comparandi sunt sancti apostoli et evangelistæ, quorum cognitio firmata est instar fundamenti posteris, non sinens eos, qui per ipsos irretiti sunt, in reprobam fidem **594** decidere. Tuba igitur canunt fundamenta terræ. Verum spectata mihi hanc observationem. Exili enim voce et tarda lingua erat Moyses. Non enim erat lex exaudibilis, nisi per solam Judæam. Tuba ergo canite, qui pro Christo legatione fungimini. « Exiit enim in omnem terram sonus eorum, et in fines orbis terræ verba eorum⁴. » Jubet autem montes clamare lætitiā. Fundamenta terræ, montes hic iterum vocat. Spectabiles enim erant et conspicui divini discipuli, opere et sermone illustres, et omnibus ubique notissimi, quos etiam allocutus est sermo propheticus: « Montem excelsum conscende, qui evangelizas Sion. Extollere fortitudine tua, qui evangelizas Jerusalem⁵. » Hos igitur montes intelligibiles clamare jubet lætitiā. Hinc etiam videra licet et vim legis et, longe præstantiorem evangelicæ prædicationis differentiam. Lex enim punitiones mimitans transgredientibus, et supplicia inevitabilia his qui convicti sunt intentans, lætitiā non clamavit, sed potius tristitiā. At evangelicorum vaticiniorum administratores, et Christi charismatum ministri, lætitiā mundo prædicant. Etenim ubi est peccati remissio, et justificatio per fidem, et sancti Spiritus participatio, et adoptionis splendor, et regnum cælorum, et non vanas spes honorum, quæ mens nequit complecti, ibi continua est lætitiā et gaudium. Colles autem et lingua in illis esse dicimus, quæ inferiora sunt monti-

Α ἀλλή γὰρ καὶ τὸν κατὰ πνεῦμα νοούμενον· ἐσάλπισε τὰ θεμέλια τῆς γῆς, τοῦτ' ἐστὶν οἱ τῶν εὐαγγελικῶν θεσπισμάτων ἱερουργοί· τοῦτων ἡχὴ διαπύσσο; προσηνέχθη πανταχοῦ, καὶ οἶά τινες σάλπιγγες ἀνεφώνησαν ἱεραὶ, τὴν τοῦ Σωτῆρος δόξαν περιεγγέλωσαι τοῖς ἀπανταχοῦ, καὶ καλοῦσαι πρὸς ἐπίγνωσιν τοῦ Χριστοῦ τοὺς τε ἐκ περιτομῆς, καὶ τοὺς πάλα: τῇ κτίσει λατρεύοντας παρὰ τὸν Κτίστην. Θεμέλια δὲ τῆς γῆς ὠνομάσθαι φεμὲν αὐτοὺς, διὰ ποίαν αἰτίαν; Ἔστι μὲν γὰρ ἀπάντων θεμέλιος καὶ ἀκατάσειστος ὑποβάθρα Χριστός, ὁ ἀνέχων ἀπαντα, καὶ διακρατῶν εἰς τὸ εὖ εἶναι τὰ ἐρηρσιμένα· ἐπ' αὐτῷ γὰρ πάντες ἐποικοδομούμεθα, οἶκος πνευματικῆς συναρμολογούμενοι διὰ Πνεύματος εἰς ναὸν ἅγιον, εἰς κατοικητήριον αὐτοῦ. Κατοικεῖ γὰρ ἐν ταῖς καρδίαις ἡμῶν διὰ πίστεως, θεμέλιοι δὲ προσεχέστεροι, καὶ ἐγγὺς μάλλον, ἢ καθ' ἡμᾶς νοηθεῖεν ἀν' ἀπόστολοι τοὶ καὶ εὐαγγελισταὶ, γαγονότες μὲν αὐτόπται καὶ ὁμηρέται τοῦ λόγου, γαγονόμενοι δὲ καὶ εἰς ἐδραῖωμα πίστεως. Ταῖς γὰρ αὐτῶν παραδόσειν ἔπασθαι δεῖν ἐγνωκότες, εὐθὴ καὶ ἀδιάστροφον τῷ Χριστῷ τὴν πίστιν τηρήσομεν. Εἰρηται γὰρ που παρ' αὐτοῦ πρὸς τὸν θεσπέσιον Πέτρον (ὅτε σοφῶς καὶ ἀνεπιπλήκτως τὴν εἰς αὐτὸν πίστιν ὁμολογῶν ἔρασκεν· Σὺ εἰ Χριστὸς ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ τοῦ ζῶντος)· « Σὺ εἰ Πέτρος, καὶ ἐπὶ ταύτῃ τῇ πέτρᾳ θεμελιώσω μου τὴν Ἐκκλησίαν, » πέτραν, οἶμαι, λέγων τὸ ἀκράδαντον εἰς πίστιν τοῦ μαθητοῦ. Εἰρηται δὲ που καὶ διὰ τῆς τοῦ Ψάλλοντος φωνῆς· « Οἱ θεμέλιοι αὐτοῦ ἐν τοῖς ὄρεσι τοῖς ἁγίοις. » Ὅρσι δὲ παρεκαστέον ἁγίοις εὖ μάλα τοὺς ἁγίους ἀποστόλους τε καὶ εὐαγγελιστάς, ὧν ἡ γνώσις τοῖς μετ' αὐτοὺς θεμελίου δίκην ἐρηρσιεται, μεταπίπτειν οὐκ ἔωσα πρὸς τὸ ἀδοκίμον εἰς πίστιν τοὺς δι' αὐτῶν σεσαγγελνημένους. Σαλπίζουσι τοίνυν τὰ θεμέλια τῆς γῆς· πλὴν δρα τὴν ἐπιτήρησιν. Ἰσχυρόφωνος γὰρ καὶ βραδύγλωσσος ἦν ὁ Μωϋσῆς. Οὐ γὰρ ἦν ὁ νόμος ἐξάκουστος, πλὴν δεῖ τοῖς κατὰ μόνην τὴν Ἰουδαίαν, Σαλπίζατέ γε μὴν, οἱ τὰ Χριστοῦ πρεσβεύοντες. « Εξῆλθε γὰρ εἰς πᾶσαν τὴν γῆν ὁ φθόγγος αὐτῶν, καὶ εἰς τὰ πέρατα τῆς οἰκουμένης τὰ ῥήματα αὐτῶν. » Βοῶν δὲ τοῖς ἔρσι εὐφροσύνην προστέταχε· τὰ δὲ θεμέλια τῆς γῆς, ἔρη πάλιν ἐν τούτοις εἰπῶν ἀπόβλεπτοι γὰρ καὶ διαφανεῖς οἱ θεσπέσιοι μαθηταί, ἔργω τε καὶ λόγῳ διαπρεπεῖς, καὶ τοῖς ἀπανταχοῦ γνωριμώτατοι, οἷς καὶ προφητικῶς ἐπεφώνησε λόγος· « Ἐπ' ἕρος ὑψηλὸν ἀνάβηθι, ὁ εὐαγγελιζόμενος Σιών· ὕψωσον τῇ ἰσχυί σου, ὁ εὐαγγελιζόμενος Ἱερουσαλήμ. » Ταῦτ' ἴθι οὖν ἄρα τὰ ἔρη τὰ νοητὰ βοῆσαι προστέταχεν εὐφροσύνην. Ἐνεστι δὲ κἀνευθεῖν ἰδεῖν τὴν τε τοῦ νόμου δύναμιν, καὶ τῶν εὐαγγελικῶν κτηρυμάτων τὴν ἐπὶ τὸ κρείττον διαφοράν. Ὅ μὲν γὰρ νόμος, κολάσεις ἀπειλῶν τοῖς παραβαίνουσι, καὶ δικαίαι ἀφύκτοις ἐνείει; τοὺς ἀλίσκομένους, οὐκ εὐφροσύνην ἔδωκε μάλλον, ἀλλὰ κατήφειαν· οἱ δὲ γε τῶν εὐαγγελικῶν θεσπισμάτων ἱερουργοί, καὶ τῶν παρὰ Χριστοῦ χαρισμάτων διάκονοι, εὐφροσύνην τῷ κόσμῳ διακηρύττουσιν. Ὅπου γὰρ ἄρσει; ἁμαρτιῶν, καὶ μὴν καὶ

² Math. xvi, 18. ³ Psal. lxxvii, 1. ⁴ Psal. xviii, 5. ⁵ Is. i, 2.

δικαιώσις ἐν πίστει, καὶ ἀγίου Πνεύματος μέθεξις, ἅ
καὶ υἰοθεσίας λαμπρότης, καὶ οὐρανῶν βασιλεία, καὶ
τῶν ὑπὲρ νοῦν ἀγαθῶν ἐλπίς οὐ κατεψευσμένη, ἐκεῖ
πρὸ πάντων ἐστὶν εὐφροσύνη καὶ χαρὰ. Βουνοὺς δὲ
καὶ ξύλα τὰ ἐν αὐτοῖς φαμεν εἶναι πάλιν τοὺς τῶν
ὄρων ἠττωμένους, καὶ βραχὺ πῶς ὑποκαθήμενους,
κατὰ γὰρ τὸ τῆς ἐνούσης αὐτοῖς εὐζωίας μέτρον, ὑπερ-
ανεστηχότων δηλονότι τῶν ἀγίων ἀποστόλων, καὶ
εὐαγγελιστῶν. Οὐκοῦν βουνοὶ μὲν ἂν εἴεν οἱ βραχὺ
πῶς τῆς ἐκείνων εὐκλείας ὑφιζήκότες, καὶ τοῦ μα-
γέθους τῆς ἀρετῆς ἠττώμενοι, πλὴν ἀνέχοντες καὶ
αὐτοὶ, καὶ ἐπιγείων ὄντας ἐπέκεινα πραγμάτων, καὶ
φρονοῦντες τὰ ἄνω, καὶ τὸ ὑψοῦ νοεῖσθαι κατ' ἀρετὴν
κεκληρωμένοι. Ξύλα δὲ τὰ ἐν αὐτοῖς, τὰ ὑπ' αὐτῶν
τεθραμμένα, νοηθεῖεν ἂν οἱ δι' αὐτῶν πιστεύσαντες,
καὶ οἷον εἰς ἀνδρα τέλειον ἀναβεδηκότας, καὶ εἰς μέ-
τρον ἡλικίας διελάσαντες τοῦ πληρώματος τοῦ Χρι-
στοῦ. Εἴεν δ' ἂν οὗτοι καὶ διδάσκαλοι λαῶν, καὶ
ποιμῶν καθηγῆται, ταῖς παρὰ σφῶν αὐτῶν νοηταῖς
εὐκαρπίασι τοὺς προσιόντας αὐτοῖς ἀνακτώμενοι.
Οὐκοῦν τὴν ἐν Χριστῷ νοουμένην εὐφροσύνην συγ-
κεκράγαι τοῖς θεμέλοις τῆς γῆς, βουνοὶ καὶ ξύλα
τὰ ἐν αὐτοῖς, χαίρουσι δὲ ὅτι ἐλυτρώσατο ὁ Θεὸς τὸν
Ἰακώβ, καὶ Ἰσραὴλ δοξασθήσεται. Οὐ γὰρ ἐλυτρώθη
μόνον τοὺς τῆς ἁμαρτίας ἀποτριψάμενος μολυσμοῦς,
καὶ πυρὸς καὶ δίκης ἐξηρημένος, ἀλλὰ γὰρ καὶ ἐδοξάσθη Θεοῦ
γεγονῶς οἰκετός, καὶ υἱὸς αὐτοῦ χρημα-
τίσας, καὶ ἀδελφότητα λαχὼν τὴν πρὸς γὰρ τὸν ἕνα
καὶ φύσει καὶ ἀληθῶς Ἰῶν, τοῦτ' ἐστὶ, Χριστόν.

Οὕτω λέγει Κύριος ὁλυτρωμένος σε, καὶ ὁ
πλάσας σε ἐκ κοιλίας· Ἐγὼ Κύριος ὁ συντελῶν
πάντα. Ἐξέτεινα τὸν οὐρανὸν μόνος, καὶ ἐστε-
ρέωσα τὴν γῆν. Τίς ἐτερος διασκεδάσει σημεῖα
ἐγγυστριμύθων, καὶ μαντείας ἀπὸ καρδίας; ἀπο-
στρέψων φρονίμους εἰς τὰ ὀπίσω, καὶ τὴν βουλήν
αὐτῶν μωραίων, καὶ ἰσῶν ῥήματα παιδὸς αὐ-
τοῦ, καὶ τὴν βουλήν τῶν ἀγγέλων αὐτοῦ ἀλη-
θεύων.

Οἰκονομικώτατα λίαν ὁ τῶν ὄλων Θεὸς κἀν τούτοις
ἡμῖν διαλέγεται, καὶ πειρᾶται πληροφορεῖν τοὺς οἱ
γε πεπαρφήκασιν εἰς τὴν δόξαν αὐτοῦ, μεθιστάντες
αὐτὴν εἰς ἑτέρους, δηλονότι ὅτι τοὺς οὐκ ὄντας Θεοῦς,
ὡς ἐστὶν αὐτὸς γενεσιουργὸς τῶν ὄλων, καὶ ταμίας,
κτίστη; τε καὶ ποιητὴς καὶ αὐτῶν τῶν παιδευομένων.
Ἐπειδὴ δὲ περὶ πραγμάτων πλείστον τε ὄσων καὶ
θαυμαστῶν ἐποιεῖτο τὰς ὑποσχέσεις, ἃς δὴ καὶ ἦν
εἰκὸς ἀπιστεῖσθαι πρὸς τινων, χρησίμως, ὡς ἐζην,
τὴν ἰδίαν αὐτοῖς προαναφαίνει δύναμιν καὶ ὑπεροχὴν,
ὡς ἂν εἶδεν, ὅτι πάντη τε καὶ πάντως, ὅπερ ἂν ἔλοιτο
κατορθοῦν, τοῦτο δραμεῖται πρὸς πέρας. Πρὸς τί γὰρ
ἐνικάνως ἔχει, ἢ πῶς οὐκ ἂν δύναται λυτρωσθαι τινὰς
ὁ ἐκ κοιλίας πλάσας, τοῦτ' ἐστὶν, ὁ καὶ εἰς αὐτὸ τὸ
εἶναι καλέσας, καὶ εἰς ὑπαρξίν ἐνεγκὼν τοὺς οὐκ
ἔντας ποτὲ, ὁ συντελῶν τὰ πάντα, τοῦτ' ἐστὶν, ὁ τα-
μίας; τῶν ὄλων, ἕκαστά τε αὐτῶν τε καὶ διτιθύνων
κατὰ τὸ αὐτῷ δοκοῦν; Τοῦτο δὲ πάντως εὖ ἔχει. Οὐ
γὰρ ἂν ἁμαρτή Θεὸς τοῦ τῆ ἰδίας δόξης περιπεσοτάτου.
Ἥ πῶς οὐκ ἂν εἴη πανσθενής, καὶ παντὸς ἐπέκεινα,
καὶ νοῦ, καὶ λόγου, ὁ τὸν παμμεγέθη τούτων τανύσας
οὐρανῶν, καὶ στερεώσας τὴν γῆν; ὡς καὶ ὁ Ψάλλων

bus, et paululum subaliditia ac subjēcta, quod ad
illorum rectæ vitæ mensuram attinet : eminentibus
nimirum et exstantibus sanctis apostolis et evange-
listis. Colles igitur esse possunt, qui paululum ce-
dunt illorum gloriæ, et qui a magnitudine virtutis
vincuntur : quanquam et hi quoque excellunt,
et rebus terrenis superiores sunt, et quæ supra
sunt sapiunt, et ut sublimia quæ cum virtute
sunt cogitent, delecti sunt et cooptati. Ligna
quoque hic enutritia ab ipsis, intelligi possunt qui
per illos crediderunt, et velut in virum perfectum
adoleverunt, et ad mensuram ætatis plenitudinis
Christi pervenerunt. Hi sunt etiam doctores popu-
lorum, et moderatores gregis, instaurantes et cor-
roborantes eos qui ad ipsos accedunt, ubertate ac
fertilitate sub intelligentiam cadente. Conclamant
igitur lætitiā, quæ in Christo intelligitur, 595
fundamentis terræ, colles et ligna quæ in eis sunt,
et gaudent, quod redemerit Deus Jacob, et Israël
gloria afficietur. Non enim solum liberatus est, de-
lectis peccati iniquationibus, et ab igne et pœna
vindictus : sed gloria affectus est, Dei factus dome-
sticus, et vocatus ejus filius, et fraternitatem cum
eo qui unus est et natura et vere Filius, id est, Chri-
stus, sortitus.

Vers. 24, 25. Sic dicit Dominus qui redemit te,
et qui formavit ab utero : Ego Dominus consummans
omnia. Extendi cœlum solus, et firmavi terram. Quis
alius dissipabit signa ventiloquorum, et divinationes
de corde? Convertens prudentes retrorsum, et consi-
lium eorum insatians, et confirmans verba pueri
sui, et consilium angelorum sanctorum ratum efficiens.

Appositissime universarum Deus etiam hic no-
hiscum disputat, et fidem conatur facere his, qui
convertentes se ad alios, qui scilicet dii non sunt,
in illum debacchabantur, se esse procreatorum uni-
versorum, et dispensatorem, et conditorem, et
effectorem eorum qui docentur. Postquam autem
de rebus plurimis et mirabilibus promissa fecisset,
quæ verisimile erat ab aliquibus non credi, uti-
liter, ut dixi, suam illis prius ostendit potentiam
et eminentiam, ut intelligant, quidquid ille ullo
modo velit perficere, hoc ad finem perventurum.
Quid enim non potest? quid non valet? quomodo
non posset redimere, qui ex utero formavit, id
est, qui vocavit ut essent et existerent, producen-
tes qui aliquando non erant, consummans omnia.
id est, dispensator universorum, et pro suo quocum-
que arbitratu disponens? Quod semper feliciter succedet.
Non enim Deus errabit ab eo quod est suæ gloriæ
convenientissimum. Aut qui omnipotens non esset,
qui omni est tempore antiquior et oratione ma-
jor, qui ingens hoc cœlum extendit, et firmavit
terram, quemadmodum etiam Psaltes ait : « Fun-

davit terram super firmitatem ejus ¹. » Qui autem eo ascendit potentiae, vel potius omnis est potentia, semper quae facturus est, nemine velante, perducet ad exitum. Cum dicit : « Solus extendens caelum ², » non excipit eum qui est de substantia sua Deus Verbum unigenitum : illum, inquam, per quem omnia, et in **596** quo omnia : sed quia nullus Deus falso nuncupatus, quidquam omnino opis Deo, qui est super omnia, conferat. Cum enim omnino non sint, quo pacto ut cooperarii creatis Dei admitti possunt ? Non igitur his verbis distinctionem inesse dicimus, quoad naturalem et ex ipso genitum Filium : sed quod non alterius sit praeterquam Dei effectio, ut caelum extendatur, aut ut terra sedes immotas ac stabiles habeat. Cum ergo ostenderit ex his verbis suam gloriam, et incomparabilem eminentiam, et potentiae magnitudinem : quarum rerum effector erit posteris temporibus, hic consequenter declarat, aperteque exponit. Quis enim alius, inquit, dissipabit signa ventriquoorum et divinationes cordis ? Cum namque Servator omnium nostrum Christus nobis de caelo nondum effulsisset, in omnes diabolicæ tyrannidis violentia extensa erat, et profundæ tenebræ incolas terræ omnes obruerunt, et quasi devoraverunt. Erant enim, erant et per regiones et per civitates aræ ac delubra, et examina imaginum, et deorum falso nuncupatorum innumerabilis multitudo, et incantationes, et falsæ divinationes passim, et imposturæ ac fuci dæmoniorum, quæ scire se fingebant et prænuntiare posse futura, cum nihil quidquam vel dicerent, vel scirent. Postquam autem vera lux, id est, unigenitus Sermo Dei, totum orbem terrarum undequaque evangelicis oraculis illustrasset, ignorantisque nebula dispulsa esset, et illæ tenebræ profundæ desiissent, vocatique essent ad agnitionem veritatis errantes : tunc, tunc signa ventriquoorum dissipata sunt. Ventriquoos dicit falsos vates, vel pythnicos, ex sui cordis sensu eructantes quod lubet, qui nihil tamen veri sciunt. De quibus etiam dixit propheta Ezechiel : « Væ prophetantibus de corde suo, et omnino nihil videntibus ³. » Dissipata igitur sunt ejusmodi hominum data aliquibus ex falsa divinatione signa seu prædictiones. Abolita sunt enim ubique carmina ac decantationes Græcanicæ, et qui mentiri consuerunt dii Græcorum obticuerunt : et aversi sunt retro prudentes, et consilia eorum infatuata sunt. Videtur autem his verbis prudentes appellare, vel Græcorum μαγος : vocabantur enim apud eos σοφί : **597** vel forte qui sapientiæ opinionem apud eos nacti sunt, et intelligentia acres, et qui vi ac facultate dicendi præditi erant, et linguæ volubilitate præstantes, et qui non erant imparati ab eloquentia, sed qui mendacium dictionis suæ elegantia ornare valuerunt. Istos dicimus aversos fuisse retro, cum deinceps sapientia ipsorum infructuose et inutilis de-

A φησίν : « Ἐθαμελίωσε τὴν γῆν ἐπὶ τὴν ἀσφάλειαν αὐτῆς. » Ὁ δὲ εἰς τοῦτο δυνάμει ἀναθετήκως, μάλ-
λον δὲ ἢ πᾶσα δύναμις, πάντως που καὶ οἶσει πρὸς
πέρας ἄπερ ἂν ἐθέλοιτο δρᾶν, ἀπειργοντος οὐθένος.
Μόνος δὲ φησιν ἐκτείνειν τὸν οὐρανὸν, οὐκ ἔξω τι-
θεὶς τὸν ἐκ τῆς οὐσίας αὐτοῦ Θεὸν Λόγον μονογενῆ,
τὸν δι' οὗ τὰ πάντα, καὶ ἐν ᾧ τὰ πάντα· ἀλλ' ὅτι τῶν
ψευδοινύμων θεῶν παντελῶς οὐδεὶς συνεργάσατό τι
τῷ ἐπὶ πάντας Θεῷ. Οἱ γὰρ οὐκ ὄντες ὄλωσ, πῶς ἂν
εἰσοδεχθεῖεν ὡς ἐργάται, ἢ μᾶλλον εἰπεῖν ὡς συνεργά-
ται δημιουργοῦντος Θεοῦ ; Οὐκοῦν οὐ πρὸς γε τὸν
φύσει καὶ ἐξ αὐτοῦ γεννηθέντα Υἱόν φάμεν ἐν τούτοις
γενέσθαι τὴν ἀντιδιαστολήν, ἀλλ' ὅτι μὴ ἐτέρου μάλ-
λον Θεοῦ γέγονεν ἐναποτέλεσμα τὸ ταυσοῦθῆναι τὸν
οὐρανὸν, ἤγουν ἀκραδάντους ἔδρας ἐσχηκέναι τὴν γῆν.
B Καταδείξας τοίνυν ἑαυτοῦ διὰ τούτων τὴν δόξαν, καὶ
τὴν ἀπαράβλητον ὑπεροχὴν, καὶ τὸ τῆς δυνάμεως
μέγεθος, τίκων ἔσται κατὰ καιροὺς ἀποτελεστής, ἐν
τοῖς ἐφεξῆς διαδείκνυσι τὰ καὶ ἀφηγεῖται σαφῶς. Τίς
γὰρ ἕτερος, φησὶ, διασκεδάσει σημεῖα ἐγγαστριμύθων,
καὶ μαντείας ἀπὸ καρδίας ; Οὐπω γὰρ ἡμῖν ἐπιλάμ-
ψαντος ἐξ οὐρανῶν τοῦ πάντων ἡμῶν Σωτῆρος Χριστοῦ,
τῆς τοῦ διαδόλου τυραννίδος ἢ πλεονεξίας κατὰ πάντων
ἐξετείνετο, καὶ βαθὺς ἄπαντας τοὺς ἐπὶ τῆς γῆς
κατεδόσκειτο σκότος. Ἦσαν γὰρ, ἦσαν κατὰ τε χώραν
καὶ πόλιν, βωμοὶ καὶ τεμένη, καὶ ἀγαλμάτων ἐσθῆς,
καὶ ψευδωνύμων θεῶν οὐκ ἀριθμουμένη πληθὺς, γοη-
τεῖαι τε καὶ ψευδομαντεῖαι πανταχοῦ, καὶ δαιμονίων
φανακισμοὶ, πλαττομένων μὲν εἰδέντι τε καὶ προαγ-
C γέλειν δύνασθαι τὰ ἐτόμενα, λεγόντων γε μὴν ἢ εἰδόν-
των παντελῶς οὐδέν. Ἐπειδὴ δὲ τὸ φῶς τὸ ἀληθινόν,
τοῦτ' ἔστιν, ὁ μονογενὴς τοῦ Θεοῦ Λόγος, τοῖς εὐαγ-
γελικοῖς θεσπισμασιν ὅλην περιήστραψε τὴν ὑπ'
οὐρανὸν, ἀπελήλαται μὲν ἡ τῆς ἀμαρτίας ἀχλύς, καὶ
ὁ βαθὺς ἐκεῖνος πέπαυται σκότος, κέκληνται δὲ πρὸς
ἐπίγνωσιν ἀληθείας οἱ πεπλανημένοι· τότε δὴ τότε
δισκεδάσθησαν τὰ σημεῖα τῶν ἐγγαστριμύθων.
Ἐγγαστριμύθους δὲ φησὶ τοὺς ψευδομάντις, ἦτοι
τυθωνικοὺς, τοὺς ἀπὸ γε τῆς σφῶν αὐτῶν καρδίας
ἀνερευγομένους τὸ δακοῦν, καὶ τῶν ἀληθῶν εἰδότες
οὐδέν. Περὶ τῶν τοιούτων καὶ ὁ προφήτης Ἰεζεκιήλ
φησιν· « Οὐαὶ τοῖς προφητεῦουσιν ἀπὸ καρδίας αὐ-
τῶν, καὶ τὸ καθ' ὅλου μὴ βλέπουσι. » Δισκεδάσθη
D τῶν τοιούτων τὰ ἐκ τῆς ψευδομαντείας δι-
δόμένα τιτι σημεῖα, ἦτοι προαναρήσεις. Ἠρτήσαν
γὰρ τὰ Ἑλληνικὰ χρηστήρια πανταχοῦ, καὶ σεσιγή-
κασιν οἱ ψευδοεπεῖν εἰκοθότες τῶν παρ' Ἑλλήσι θεῶν
ἀπεστράφησαν δὲ καὶ φρόνιμοι εἰς τὰ ὀπίσω, καὶ
ἐμωράνθησαν αἱ βουλαὶ αὐτῶν. Ἔοικε δὲ φρονίμους ἐν
τούτοις, ἢ τοὺς παρ' Ἑλλήσι μάγους ἀποκαλεῖ·
ὠνομάζοντο γὰρ παρ' ἐκείνοις σοφοί· ἢ τάχα που, καὶ
τοὺς ἐν δόξῃ σοφῶν παρ' αὐτοῖς γυγονότας, καὶ μικροὺς
εἰς σύνεσιν, καὶ λόγων ἔχοντας δεινῶσιν, καὶ ἀρίστους
εἰς εὐγλωττίαν, καὶ οὐκ ἔχοντας ἀνικάνως εἰς γε τὸ
δύνασθαι ταῖς παρὰ σφῶν εὐπειλαῖς κατακαλλῶναι τὸ
ψεῦδος. Τοὺς τοιοῦτους ἀπεστράφθαι φάμεν εἰς τὰ
ὀπίσω· λοιπὸν ἀχρήστου καὶ ἀνωφελοῦς ἀποδεδειγμέ-

¹ Psal. ciii, 4. ² ibid. 2. ³ Ezech. xii, 3.

νης τῆς ἐν αὐτοῖς σοφίας, ἢ ψυχικῆ τέ ἐστι καὶ ἐπίγειος δαιμωνιώδης. Μεμωράνθαι δέ φησι τὴν σοφίαν τοῦ κόσμου, παρὰ Θεοῦ δηλονότι, καὶ ὁ πάνσοφος Παῦλος. Ἀποστραφέντων δέ, φησί, τῶν φρονίμων, καὶ πάσης αὐτῶν βουλῆς ἀσυνέτου τε καὶ ἀνοήτου παντελῶς ἀποδεδειγμένης, ἔστησεν ὁ Θεὸς καὶ Πατὴρ τὰ ῥήματα τοῦ ἑαυτοῦ Παιδός, τοῦτ' ἐστι, τὸ εὐαγγελικὸν καὶ σωτήριον θέσπισμα, ὅπερ ἡμῖν αὐτὸς ἐλάλησεν ὁ Χριστός. Ἀπέδειξε δὲ καὶ ἀληθῆ τὴν βουλήν τῶν ἀγγέλων αὐτοῦ. Ἄγγελοι γὰρ νοηθεῖεν ἂν οἱ τὰ Χριστοῦ πρεσβεύοντες, καὶ τῷ κόσμῳ διακηρύττοντες. Βουλὴ δὲ ἦν αὐτοῖς ἀγαθὴ, καὶ παραίνεσις τοῖς ἀπανταχοῦ τῶν ἀρχαίων μὲν αἰτιαμάτων ἀποροπέτῃν, ἀναβρῶνυσθαι δὲ πρὸς ἀγαθοῦργίας, καὶ τῶν ἀμεινόνων ἀντέχεσθαι, καὶ Θεὸν εἰδέναι τὸν φύσει καὶ ἀληθῶς, καὶ τοῖς αὐτοῦ νόμοις ὑπενεγκεῖν τὸν ἀρχάνα, τρέχειν δὲ οὕτω πρὸς σωτηρίαν καὶ ζωὴν. Οὐκοῦν μεστὰ μὲν ἀπάσης ἀληθείας εἰσὶν οἱ παρ' αὐτῶν λόγοι· μεμώρανται δὲ τὰ Ἑλλήνων, τὸ τῆς ἀληθείας οὐκ ἔχοντες κάλλος· πάντα γὰρ παρ' ἐκείνοις ψευδῆ, καὶ προφητεία, καὶ σύγεις, καὶ τῶν ἐν δοκῆσει θεῶν, ἢ καὶ αὐτοῖς τοῖς πλανωμένοις ἀγνωσομένη πληθύς.

Ὁ λέγων Ἱερουσαλήμ· Κατοικηθήσῃ, καὶ ταῖς πόλεσι τοῦ Ἰούδα· Οἰκοδομηθήσθεσθε, καὶ τὰ ἔρημα αὐτῆς ἀναταλεῖ.

Ἐφεται καὶ οὕτω τὸ, Ἐγὼ εἰμι, τοῦτ' ἐστιν, Ἱερουσαλήμ, ὁ λυτρούμενός σε, ὁ συντελῶν πάντα, καὶ ἐκτείνας τὸν οὐρανόν. Εἰμι τοιγαροῦν, φησὶν, ὁ λέγων Ἱερουσαλήμ· Κατοικηθήσῃ. Ἐβλον μὲν γὰρ αὐτὴν κατὰ κράτος οἱ Βαβυλώνιοι, τὴν τῶν Ἰουδαίων ὅλην καταδρῶσαντες χώραν. Ἄλλ' ἐκλελύτρωνται παρὰ Θεοῦ, καὶ τὸν τῆς αἰχμαλωσίας ἀπαδύσαντο ζυγόν, ἀφέντος τοῦτο δρᾶν τοῦ τὴν Βαβυλῶνα καταμπρῆσαντος, Κύρου φημί τοῦ Καμβύσου· καὶ δὴ καὶ ὑποστήσαντες εἰς τὴν Ἰουδαίαν, τὰς τε πόλεις ἀνεδείμαντο κατὰ τὸν νεῶν, καὶ κατωκῆχασιν ἐν εἰρήνῃ. Εὐφρέστατα τοῖσιν ὁ προφητικὸς ἡμῖν λόγος οἰκοδομηθήσθεσθαί λέγων τὴν Ἱερουσαλήμ, διδωσιν ἐννοεῖν τοῖς ἀκρωμένοις, ὡς ἀλώσεται κατὰ καιροῦς, καὶ καταστραφήσεται. Καὶ οὐκ ἀπὸ γε τῶν μοθηρῶν ποιεῖται τὴν προαγόρευσιν τῶν συμβησομένων αὐτοῖς, ἀπ' ἐκείνων δὲ μᾶλλον ἐφ' οἷς ἦν εἰκὸς ἡσθῆναι λίαν μετὰ τοῦ καὶ εἰς ἐννοίας, ὡς ἔφη, ἐλθεῖν τῶν σκυθρωποτέρων. Οὐκοῦν Θεοῦ προστάττοντος οἰκοδομηθήσθεσθαί τὴν Ἱερουσαλήμ, ἀλοῦσάν που πάντως πρῶτον ὁ τῆς προφητείας κατασημαίνει λόγος. Εἰ δὲ δὴ τις βούλοιο καὶ βαθυτέροις ἐτι θεωρήμασιν ἐμβάλλειν, φαμέν ὅτι τὴν ἀληθεστέραν Ἰουδαίαν, ὅλην δὲ ὅτι τὴν Ἐκκλησίαν, ἣς ἂν ἔνοικοι καὶ πᾶντα νοηθεῖεν ἂν οἱ τὴν ἐν πνεύματι φοροῦντες περιτομήν. Ἐρημον οὐσάν ποτε πολυανδροῦσαν ἔδειξεν ὁ τοῦτο γενέσθαι προστεταχώς, ὄφλον δὲ ὅτι Θεὸς ἐν Χριστῷ, ἀνέτειλε δὲ τὰ ἔρημα αὐτῆς. Ἐύλοισ γὰρ νοητοῖς εὐρέθη κατάκομος, καὶ οἶον εὐδενδροτάτη, καὶ ὑψηλὰς ἀγίων ἔχουσα κεφαλὰς. Ἔθος γὰρ τῇ θεοπνευστῇ Γραφῇ φυτοῖς καὶ ξύλοις ἀφομοιοῦν ἔσθ' ὅτε τὸν τῶν ἀγίων χορόν. Ἐφῆ γοῦν ὁ τῶν

clararetur, ut quæ esset animalis, terrena et demoniaca. Infatuatam enim sapientiam mundi fuisse, a Deo nempe, dicit Paulus sapientissimus⁶⁶. Aversis autem, inquit, prudentibus, et omni eorum consilio imprudenti et inutili declarato, statuit Deus et Pater verba Pueri sui, id est, evangelicum et salutare oraculum, quod ipsemet Christus nobis locutus est, et consilium angelorum suorum verum ratumque effecit. Angeli autem intelligi possunt, qui nomine Christi legatione funguntur, et mundo tanquam præcones concionantur. Consilium autem eorum bonum erat et exhortatio ubique omnibus, ut a pristinis vitis discederent, et honestas actiones fortiter capesserent, et adhererent melioribus, ac Deum patura et vere cognoscerent, eisque legibus collum subderent, itaque ad salutem vitamque contenderent. Siquidem eorum sermones omni veritate pleni sunt, Græcorum autem deliria nullam veritatis pulchritudinem habebant, sed falsa apud illos erant omnia, et prophetia, et cognitio, et imaginariorum deorum illis ipsis qui errabant: ignota multitudo.

VERS. 26. Qui dicit Jerusalem: Habitaberis, et civitatibus Juda: Edificabimini, et solitudines ejus suscitabo.

Sequetur hoc sic: Ego sum, nimirum, o Jerusalem, redimens te, consummans omnia, et extendens cælum. Ego sum igitur, inquit, dicens Jerusalem: Edificaberis. Nam eam vi ceperunt Babylonii, qui universam terram Judæorum depopulati sunt: sed redempti sunt a Deo, et captivitatis jugum exuerunt, permittente hoc facere eos Cyro, patre, inquam, Cambysis, qui Babylonem incendit. Hi reversi in Judæam, et urbes refecerunt, et templum, et pacate habitaverunt. Itaque percipite sermo propheticus cum Jerusalem edificandam dicit, subindicat auditoribus, 598 capiendam temporibus subsequētibz et subvertendam. Nec prædictionem facit molestiarum quæ illis contingerent, sed eorum, de quibus verisimile erat eos impense gavisuros: ita tamen ut res asperiores quoque mentem cogitationemque, ut dixi, subeant. Cum ergo Deus jubet, ut edificetur Jerusalem, capiendam omnino primum oratio prophetica innuit. Si quis autem profundiorē velit adhuc speculationem considerationemque annectere: veriorē Judæam esso dicimus Ecclesiam, cujus incolæ ac cives intelligentem esse, qui circumcisionem gestant in spiritu. Quæ deserta et solitaria quondam erat, viris refertam effecit is, qui hoc fieri jussit, nimirum Deus in Christo, et solitudines ejus reparavit. Lignis enim intelligentia perceptis densa inventa est, et veluti obsita arboribus, et habens alta sanctorum capita. Solet enim divinitus inspirata Scriptura plantis arboribusque sanctorum interdum chororum assimilare. Dixit siquidem universorum Deus voce sanctorum: « Ponam in siticulosa terra cedrum et

⁶⁶ I Cor. I, 20.

buxum, et myrtum, et cupressum, et populum⁹. » Dicitur est autem voce Psallentis ad Deum : « Saturabuntur ligna campi, cedri Libani quas plantasti¹⁰. » Iterum alio loco : « Tunc exsultabunt omnia ligna silvæ a conspectu Domini, quia venit ad iudicandum terram. Iudicabit autem terram in iustitia, et populos in veritate¹¹. » Neque dicimus esse lignorum sensu carentium gaudere : sed potius quadrabit hoc sanctis, quos gavisuros dicit, ubi Christus influxerit. Iudicavit enim sic orbem terrarum in iustitia, quando eos qui errarunt quondam justificavit, et Satanam ejusque angelos ad interitum damnavit.

ἐν δικαιοσύνῃ, δικαίως μὲν ἐν πίστει τοὺς πεπλανημένους ποτὲ, καταδικάσας δὲ τὸν διεθρον τοῦ Σατανᾶ καὶ τῶν ἀγγέλων αὐτοῦ.

VEN. 27, 28. Qui dicit abyssis : Desolaberis, et fluvios tuos exsiccabo. Qui dicit Cyro, ut sapiat, et omnes voluntates meas faciet. Qui dicit Jerusalem : Edificaberis, et domum sanctam meam fundabo.

Abduetus est Israel, ut dixi, processu temporis captivus : ceperunt enim Judæam Babylonii. Cum autem septuagesimus annus captis jam exactus esset, et clementiæ, scilicet divini, tempus tandem instaret, contra Chaldaeos excitavit **599** Cyrum Cambysis patrem, qui Persarum et Medorum imperium administrabat. Is cepit eos, et solvit Judæos ac laxavit, doctus, prædixisse de eo Deum, cui servierunt, quod ejus præsidii munus et hostibus foret superior, et plane volentibus resistere formidabilis, quodque divinum ipse templum restauraret. Quod igitur omnino in vastitatem redigenda esset Babyloniorum regio, quantumvis populosisima, denotat, cum inquit : Ego sum qui dico abyssis : Desolaberis. Abyssum enim hic innumerabilem Babyloniorum multitudinem nominavit : fluvios autem ejus, gentes quæ ad eam confluxerunt, quæ finitimæ erant, ac loca habebant confinia, ab ipsis in subsidium accersita. Familiare deinde est Scripturæ divinæ, fluminibus, et mari, et aquis, semper multas gentes comparare. Dixit siquidem divinus Psalles de omnium nostrum Servatore Christo, et de multitudine gentium, quæ ejus voce ac verbis irretita et capta est : « Vox Domini super aquas, Deus gloriæ tonuit¹². » Vox enim Domini, id est, evangelica et salutaris prædicatio, per omnes gentes pervagata est, quando tantum non in illas detonabat. Personuit enim velut per universum orbem terrarum sacra et salutaris prædicatio. Rursus scriptum est : « Elevaverunt flumina voces suas¹³. » Flumina enim hic nominari dicimus sanctos apostolos, quorum voces, id est, doctrinæ, factæ sunt passim omnibus conspicuæ. Dictum est autem et de ipsa Babylone et Ninive, quia piscina aquæ sint quæ ejus. Erat igitur Deus qui dicit abyssis : Desolaberis, et fluvios tuos exsiccabo. Ille item erat, qui dicit Cyro, ut sapiat, pro, ut omnia scienter admi-

δλων θεὸς διὰ φωνῆς ἁγίων, ὅτι « Ἔβρω εἰς τὴν ἀνυψωσὴν γῆν κέδρον, καὶ πύξον, καὶ μυρσίνην, καὶ κυπρίσον, καὶ λεύκην. » Εἴρηται δὲ καὶ διὰ τῆς τοῦ Ψάλλοντος φωνῆς περὶ τῶν ἁγίων πρὸς θεόν, ποτὲ μὲν, ὅτι « Χορτασθήσονται τὰ ξύλα τοῦ πεδίου, αἱ κέδροι τοῦ Λιβάνου ἅς ἐφύτευσας » ποτὲ δὲ πάλιν : « Τότε ἀγαλλιάσονται πάντα τὰ ξύλα τοῦ δρυμοῦ, ἀπὸ προσώπου Κυρίου, ὅτι ἐρχεται κρίναι τὴν γῆν. Κρίνει τὴν οἰκουμένην ἐν δικαιοσύνῃ, καὶ λαοὺς ἐν τῇ ἀληθείᾳ αὐτοῦ. » Καὶ οὕτως φαμεν ὡς τῶν ἀναισθητῶν ἁγίων τὸ χαίρειν ἐστὶ, πρόπει δ' ἂν μᾶλλον ἁγίους τὴν χεῖρα, οὐδ' ἔτι καὶ ἡσθηταί φησιν ἐπιλάμψαντος τῷ κόσμῳ Χριστοῦ. Ἐκρίνη γὰρ οὕτω τὴν οἰκουμένην

Ὁ λέγων τῇ ἀβύσσῳ Ἐρημώθησεν, καὶ τοὺς ποταμοὺς σου ξηραῖω. Ὁ λέγων Κύρῳ φρονεῖν, καὶ πάντα τὰ θελήματά μου ποιήσει. Ὁ λέγων Ἱερουσαλήμ Ὀικοδομηθήσεται, καὶ τὸν οἶκον τὸν ἁγίον μου θεμελιώσω.

Ἀπεκομισθὴ μὲν αἰχμάλωτος ὁ Ἰσραὴλ, ὡς ἔφη, κατὰ καιροῦς· εἶλον γὰρ τὴν Ἰουδαίαν χώραν οἱ Βαβυλώνιοι. Ἐπειδὴ δὲ τοῖς ἀλοῦσιν ἐβδομηκοστὴν ἤδη ἔτος τετέλεστο, καὶ ἐνεσιτῆκει λοιπὸν ὁ καιρὸς τῆς ἐν αὐτοῖς ἡμερότητας, δῆλον δὲ ὅτι τῆς παρὰ θεοῦ, κατεξανέστησε τῶν Χαλδαίων, Περσῶν τε καὶ Μήδων διέποντα τὴν ἀρχὴν τὸν Καμβύσου Κύρου, ὃς εἶλεν αὐτοὺς, ἀντήκε τε τοὺς Ἰουδαίους, μεμαθηκώς ὅτι θεὸς ἦ λελατρεύσασαι προηγόρευσε περὶ αὐτοῦ, ὡς ταῖς παρ' αὐτοῦ νευρούμενος ἐπικουρίας, καὶ ἀμείνων ἔσται τῶν ἐχθρῶν, καὶ δυσάντητος κομιδῆς τοῖς ἐθέλουσιν ἀντανίστασθαι, καὶ ὅτι τὸν θεὸν αὐτῆς ἀναστήσει ναόν. Ὅτι τοίνυν ἐμελλεν ἐρημωθῆσθαι παντελῶς, καίτοι πολυανδροῦσα λίαν, ἡ Βαβυλωνίων, κατασημαίνει λέγων· Ἐγὼ εἰμι ὁ λέγων τῇ ἀβύσσῳ Ἐρημώθησεν. Ἄβυσσον γὰρ ἐν τούτοις τὴν ἀριθμοῦ κρείττονα τῶν Βαβυλωνίων ὀνόμαζε πληθύν· ποταμοὺς δὲ αὐτῆς τὰ εἰς αὐτὴν ἐπιρρέοντα τῶν ἐθνῶν, ἧ περίοικα τε ἦν, καὶ τὰς ὁμόρους ἔχοντα χώρας ἐκέκληντο παρ' αὐτῶν εἰς ἐπικουρίαν. Ἔθος δὲ πάλιν τῇ θεῷ Γραφῇ, ποταμοῖς καὶ θαλάσσαις, καὶ ὕδασι παρεικάζειν ἀεὶ πως τὰ πολλὰ τῶν ἐθνῶν. Ἐφ' ἧ γοῦν ὁ θεσπέσιος Μελωδὸς περὶ τὸ πᾶντων ἡμῶν Σωτήρος Χριστοῦ, καὶ τῆς τῶν ἐθνῶν πληθούσης, ἡ ταῖς αὐτοῦ σεσαγγήνευται φωναῖς· « Φωνὴ Κυρίου ἐπὶ τῶν ὑδάτων, ὁ θεὸς τῆς δόξης ἐβρόντησε Κύριος. » Ἢ γὰρ τοι φωνὴ τοῦ Κυρίου, τοῦτ' ἐστὶ, τὸ εὐαγγελικὸν καὶ σωτήριον κήρυγμα κατὰ πάντων ἠνέχθη τῶν ἐθνῶν, ὅτε μονονουχὶ κατεβρόντησεν αὐτῶν. Περιεκύπησε γὰρ ὡς παρὰ πᾶσαν τὴν ὑπ' οὐρανὸν, τὸ ἱερὸν καὶ σωτήριον κήρυγμα. Γέγραπται δὲ πάλιν· « Ἐπήραν οἱ ποταμοὶ φωνὰς αὐτῶν. » Ποταμοὺς γὰρ ἐν τούτοις ὀνομάσθαι φαμέν τοὺς ἁγίους ἀποστόλους, ὧν αἱ φωναί, τοῦτ' ἐστὶν, αἱ διδασκαλίαι γεγόνασι γνώριμοι τοῖς ἀπανταχοῦ. Εἴρηται δὲ ποῦ καὶ περὶ αὐτῆς τῆς Βαβυλώνας, καὶ Νευεὺ, ὡς κολυμβήθρα ὕδατος τὰ ὕδατα αὐτῆς. Ἦν

⁹ Isa. xlii, 19. ¹⁰ Psal. ciii, 16. ¹¹ Psal. cxvii, 8, 10. ¹² Psal. cxviii, 3. ¹³ Psal. cxiii, 3.

οὐν ἀπεὶ θεὸς ὁ λέγων τῇ ἀδύσσω· Ἐρημωθήσῃ, καὶ ἅ τοὺς ποταμούς σου ξηρανῶ. Καὶ αὐτὸς ἦν ὁμοίως ὁ λέγων τῷ Κύρῳ φρονεῖν, ἀντὶ τοῦ μετὰ συνέσεως πάντα δρᾶν, καὶ πάντα τὰ αὐτῷ δοκούντα πληροῦν. Ταῦτα δὲ ἦν τὸ δίκην ἐκτίσαι τοὺς Βαβυλωνίους ὧν πεπράχουσιν ὡμῶς καταδρῶντες τὴν Ἰουδαίαν, καὶ τὸν ἱερὸν καὶ θεῖον κατατιμπράντες ναὸν, ἀνεῖσθαι τε πρὸς τούτῳ τὸν Ἰσραὴλ, καὶ ἀναδείμασθαι τὸν οἶκον, ἤγουν θεμελιῶσαι. Τοῦτο γὰρ μᾶλλον εἶπεν ἀλθιέστερον. Προστέταχε μὲν γὰρ ὁ Κύριος, καὶ χρημάτων πόρους προστιθεὶς ἀναστήναι τὸν ναὸν, καὶ κατεβάλετο μὲν ὑποβάθρας. Ἐπειδὴ δὲ μετὰ τὸν ἀνθρώπινον κατέλυσε τὸν ναὸν, κεκώλυται μὲν ἐκ τῆς τῶν βασκανίας ἢ τῶν ἔργων ἐπίδοσις παρὰ τοῦ μετ' αὐτὸν. Ἦχθη γε μὴν εἰς πέρας καὶ μετὰ τοῦτο πάλιν, Θεοῦ κατανεύοντος. Ἐχομεν δὲ τῆς ἱστορίας τὸ ἀκριβὲς παρὰ γε τῇ θεοπνεύστῳ Γραφῇ· καὶ τὸ μακροῦς ἐν τούτοις τρίθειν ἐλέσθαι λόγους, περιττὸν οἶμαι ποῦ. Μὴ δὲ λεγέτωσάν τινες, ὡς ὁ θεὸς διέφευσαι λόγος, ὅτι μὴ πάντα τὰ τῷ Θεῷ δοκούντα πεποίηκεν ὁ Κύριος, ἄνθρωπος ὧν εἰδωλόατρως. Ἔτακται γὰρ τὸ, Πάντα τὰ θελήματά μου ποιήσει, κατ' ἐκεῖνά ποῦ πάντως ἄπειρ ἐκὼς βούλεσθαι δηλοῦν. Θεὸν, τὸ ἀλῶναί φημι τὴν Βαβυλωνίων, τὸ ἀπαλλαγῆναι δεσμῶν καὶ δουλείας τὸν Ἰσραὴλ, καὶ τὸ ἐγεργῆναι τὸν ναὸν, καὶ τὰς τῆς Ἰουδαίας οἰκοδομηθῆναι πόλεις.

Οὕτω λέγει Κύριος ὁ Θεὸς τῷ χριστῷ μου. Κύρῳ, οὐ ἐξείησα τῆς δεξιᾶς ἐπακούσαι ἔμπροσθεν αὐτοῦ ἔθνη, καὶ ἰσχυρὰ βασιλέων διαβρήξω, ἀνοιξὼ ἔμπροσθεν αὐτοῦ θύρας, καὶ πόλεις οὐ συγκλεισθήσονται. Ἐγὼ ἔμπροσθεν αὐτοῦ πορεύσομαι, καὶ ὄρη ὀμαλιῶ, θύρας χαλκᾶς συντριψῶ, καὶ μοχλοὺς σιδηροῦς συνθλίψω. Καὶ ἐώσω σοι θησανρούς σκοτεινοὺς, ἀποκρύφους, ἀοράτους ἀνοιξῶ σοι, Ἰνα γνῶς ὅτι ἐγὼ Κύριος ὁ Θεὸς ὁ καλῶν τὸ ὄνομά σου, Θεὸς Ἰσραὴλ. Ἐνεκεν Ἰακώβ τοῦ παιδός μου, καὶ Ἰσραὴλ τοῦ ἐκλεκτοῦ μου, ἐγὼ καλῶ σε τῷ ὀνόματι μου [Vulg. σου], καὶ προσδέξομαι σε. Σὺ δὲ οὐκ ἔστιν ἔργω με, ὅτι ἐγὼ Κύριος ὁ Θεός, καὶ οὐκ ἔστιν ἐτι πλὴν ἐμοῦ Θεός. Οὐκ ἦδεις δέ με. Ἰνα γνῶσιν οἱ ἀπὸ ἀνατολῶν ἡλίου, καὶ οἱ ἀπὸ δυσμῶν, ὅτι οὐκ ἔστι πλὴν ἐμοῦ. Ἐγὼ Κύριος ὁ Θεός, καὶ οὐκ ἔτι. Ἐγὼ ὁ κατασκευάσας φῶς, καὶ ποιήσας σκότος, ὁ ποιῶν ποίων πάντα ταῦτα.

Ταύτη φαμὲν ἐντετυχηκέαι τῇ προφητείᾳ τὸν ἀλκιμώτατον Κύρον, ἡσθῆναι τε λίαν ἐπὶ τοῖς περὶ αὐτοῦ προηγορευμένοις παρὰ Θεοῦ, καὶ εἰς τοῦτο γνώμης ἐλθεῖν, ὥστε καὶ ἐν ταῖς ὑπὸ χεῖρα πόλεις τε καὶ χύραις ποιήσασθαι τὴν ἀνάβρῃσιν τῆς τοῦ Θεοῦ δόξης, ὁμολογοῦντα σαφῶς, ὅτι μόνος αὐτὸς εἶναι Θεός, καὶ τῶν ὄλων Κύριος, ὁ παρὰ τῶν Ἰουδαίων προσκυνούμενος. Καὶ σαφῆς μὲν λίαν, ὡς γε οἶμαι, τῆς προφητείας ἡ δύναμις, ἥτοι τῶν προφητικῶν προβήσεων. Ἐκαστα δὲ τῶν εἰρημένων ἐπιπράμοντες, ὡς ἐν τὸ δοκοῦν εἶναι φησὶν [ἀφανὲς] ἔσθ' ὅτε καὶ ἄναγες, σαφῆς καταστήσομεν. Χριστὸν μὲν γὰρ ὀνομάζει τὸν Κύρον, καὶ οὐχ ὡς ἓνα τῶν ἁγίων, καθ' ὧν ἂν κείτο τοῦνομα, καταχρηστικῶς δὲ, ὡς ἀπὸ γε τοῦ κρησθῆναι, ληφθῆναι. ἀλλ' ἔτι τοὺς καλούμενους εἰς βασιλείας

mistret, omniaque quæ ipsi videntur exsequatur. Hæc sunt autem pœnam factorum a Babylonis exigere, Judæam crudeliter populantibus, ac sacrosanctum et divinum templum incendentes, et Israelcem præterea relaxare et domum relicere sive fundare. Hoc enim dicere propius est veritati. Mandavit enim Cyrus, subsidio pecuniarum addito, templum excitare : et fundamenta quidem jecit. At postquam ex humana vita migravit, quorundam invidia operum fastigium et accessio impediatur ab eo qui ei 600 successit. Postea vero rursus ad finem adductum est, Deo annuente. Historiam satis accurate expositam habemus in Scriptura divinitus inspirata : et de his longos sermones contereō ac consumere, supervacaneum esse arbitror. Neque vero dicat aliquis, Dei verbum mentitum esse, propterea quod non omnia quæ Deus volebat fecit Cyrus cum idola coleret. Hoc enim adjungitur : Omnes meas voluntates exsequetur, nimirum ea, quæ verisimile est Deum velle commonstrare, occupare, inquam, regionem Babyloniorum, liberare Israelcem vinculis et servitute, et templum erigere, et civitates Judææ ædificare.

CAP. XLV. VERS. 1-7. Sic dicit Dominus Deus christo meo Cyro, cujus apprehendi dexteram, ut obediant ante eum gentes, et fortitudinem regnum frangam, aperiā ante eum portas, et urbes non claudentur. Ego ante eum ibo, et montes complanabo, portas æneas conteram, et vectes ferreos confringam. Dabo tibi thesaurus tenebrosos, absrutuos, inuspectabiles aperiā tibi, ut cognoscens quod ego sim Dominus Deus, vocans nomen tuum, Deus Israel. Propter Jacob puerum meum, et Israel electum meum, ego vocabo te nomine meo, et suscipiam te. Tu autem non cognovisti me, quia ego Dominus Deus, et non sit præter me alius Deus. Non novisti me. Ut cognoscant qui ab ortu solis, et qui ab occasu, quod non sit præter me. Ego Dominus Deus, et non est præter me. Ego qui subricavi lucem et feci tenebras, faciens pacem, et creans mala. Ego Dominus Deus faciens omnia hæc. εἰρήνην, καὶ κτίξω κακὰ. Ἐγὼ Κύριος ὁ Θεός

Narrant hic, potentissimum Cyrum legisse hanc prophetiam, et impendio de his quæ a Deo de ipso prænuntiata sunt gavisum, et eo animo fuisse, ut divinæ gloriæ præconium in suis urbibus et regionibus promulgaret, confessusque fuerit diserte, illum solum esse Deum universorumque Dominum, qui a Judæis colebatur. Sed apertissima est, ut ego quidem arbitror, prophetiæ seu prophetiarum prædictionum vis atque sententia. Singula dictorum percurramus, quoad licuerit, et quod interdum videbitur esse obscurum et præruptum, 601 explicemus. Christum enim nominat Cyrum, non quasi unum quempiam e sanctis, de quibus nomen illud accipi potest, abusive sumptum quasi ab eo quod unctus fuerit, sed quod in more positum fuerat, vocatos a Deo ad regnum,

etiam si non fuerint sancti et colendi, oleo inungere. Invenimus enim sanctos prophetas dixisse aliquibus eorum qui ad hoc destinati erant: « Unxit te Dominus regem super Israel ¹³. » Christus igitur seu unctus erat Cyrus tanquam rex. Cæterum quod per Deum imperium obtinuerit, et ad hanc insignem gloriam subvectus fuerit, subinnuit, cum eum unctum nominarit, id est, unctioe et suffragio suo ad regnum evocatum. Hinc ait se apprehendisse ejus dextram. Assumptionis autem illud signum esse potest evidens, sicuti dictum est a sanctis in libro Psalmorum: « Tenuisti manum meam dextram, in consilio tuo deduxisti me ¹⁴. » Apprehendisse dicit dextram ejus, ut auscultent ei gentes, id est, ut subjiciantur ei ac cedant, ac regum frangatur potentia. Septem enim dicunt esse reges uni præcellenti subditos apud Babylonios. Quod autem sua sponte urbes aperirentur, nihilque Cyro incursanti contra hostium robur omnino obstaret, demonstrat, inquit: « Urbes non clauduntur. Coram te ibo, et montes complanabo; id est, omnia nuda et plana ut sint efficiam, ut nemo resistat. Sin vero quis occurrat, et tanquam mons copiis tuis obviam eat: etiam hunc solo æquabo; id est, miserum et humilem et imbellem reddam. Portas æneas conteram, et vectes ferreos confringam tibi, thesauros tenebrosos, reconditos, inaspectabiles aperiam tibi. Narrant Babylonios postquam capta esset civitas, in speluncis tenebrosis se abdidisse et obruisse, maxime qui inter illos essent cæteris insigniores: qui mortem pertimescentes, more serpentium omnem speluncam et petrarum scissuras ingressi, abscondebantur: sed latere non poterant. Quidam enim significabant hoc Cyro, qui faces accendi jussit, et e recessibus tenebrosis extrahi, qui timore aufugerant, sicque diris ræntis subjici. Alii vero dicunt, quod thesauros Babyloniorum sub terra abditos exinaniverit. Ita tu eris illustris et celebris, ut ⁶⁰² scias quod ego sum Dominus Deus, qui vocat nomen tuum, Deus Israel, propter Jacob puerum meum, et Israel electum meum. Vocavi enim te, inquit, ad hoc, ego Deus solus, et hac tam illustri te honoravi gloria, ut fias tu servo meo Israeli beneficus. Ego vocavi te, inquit, et gloria coronavi. Tu autem me non cognovisti esse Dominum, et præter me non esse Deum. Nec me nosti; perinde est ac si diceret aperte: Non percepisti hanc talem gloriam a me, tanquam mercedem illustrium factorum, ad pietatem spectantium: sed ornavi te, etiam cum meam divinitatem non noveris et excellentiam, imo cum in numero quidem esses eorum qui me adorant; sed ut cognoscant, qui ab ortu solis et occasu sunt, non esse præter me alium. Quia enim volui, inquit, meos eripi, etiam per eos qui gloriam meam non norunt hanc rem conficiam, ut manifeste videant, qui in universa terra sunt, Deum præter me non esse. Sum enim Dominus exercituum, et omnis gentis ac generis Dominus, et quo-

A παρὰ Θεοῦ, κἀν εἰ μὴ τινες εἶεν ἄγιοι καὶ σεπτοί, ἐκλίψω καταχρόνιον θεός ἦν. Ἐδρῆσομεν γὰρ τοὺς ἁγίους προφήτας τισὶν εἰρηκότας τῶν εἰς τοῦτο παρενηγγελμένων, ὅτι: « Ἐχριστέ σε Κύριος εἰς βασιλεία ἐπὶ Ἰσραὴλ. » Χριστός οὖν ὁ Κύρος ὡς βασιλεύς· πλὴν ὅτι διὰ Θεοῦ κεκράτηκεν, ἤρθη τε εἰς δόξαν ὑπερφυσία, δίδωσιν ἔννοειν, χριστὸν ὀνομάσας αὐτὸν, τοῦτ' ἐστὶ χριστὸν καὶ ψήφῳ τῇ παρ' αὐτοῦ κεκλημένον εἰς βασιλείαν. Ταύτητος φησιν, ὅτι κεκράτηκε τῆς δεξιᾶς αὐτοῦ. Ἀντιλήψεως δ' ἂν σημεῖον γένοιτο καὶ τοῦτο σαφές, κατὰ γε τὸ ὑπὸ τῶν ἁγίων ἐν βίβλῳ Ψαλμῶν εἰρημένον: « Ἐκράτησες τῆς χειρὸς μου, τῆς δεξιᾶς μου, ἐν τῇ βουλή σου ὠδήγησάς με. » Κεκρατημένοι δέ φησι: τῆς δεξιᾶς αὐτοῦ, ὥστε καὶ ἐπακούσαι ἐμπροσθεν αὐτοῦ ἔθνη, τοῦτ' ἐστὶν, ὑποταχθῆναι καὶ ὑπεῖκειν αὐτῷ, διαρραγῆναι δὲ τὴν βασιλείων ἰσχύον. Ἐπεὶ γὰρ εἶναι φασὶ βασιλέας ὑπὸ τὸν ἓνα καὶ προύχοντα παρὰ τοῖς Βαβυλωνίοις: Ὅτι δὲ ἐμελλόν ἀνοίγνυσθαι μὲν αὐτομάτως αἱ πόλεις; διακωλύσαι δὲ παντελῶς οὐδὲν κατατρέχοντα τὸν Κύρον τῆς τῶν πολεμίων ἰσχύος, διαδεικνύσαι λέγων: Πόλεις οὐ συγκλεισθήσονται. Ἐμπροσθέν σου πορεύσομαι, καὶ ὄρη ὄμαλιῶ, τοῦτ' ἐστὶν, ἅπαντά σοι ψιλά, καὶ εὐήλατα γενέσθαι παρασκευάσω, ὡς μηδὲν εἶναι τὸ ἀντιστατῶν. Ἀλλὰ κἀν εἰ τις ἐπέλθοι, καὶ οἶον ἕως ταῖς σαρξὶς δυνάμεισιν ὑπαντήσῃσιν, καὶ τοῦτο ὄμαλιῶ, τοῦτ' ἐστὶν, οἰκτρὸν ἀποφανῶ, καὶ χαμαιῤῥιφές, καὶ ἀναλκις. Θύρας χαλκᾶς συντρέψω, καὶ μοχλοὺς σιδηροῦς συνθλάσω, καὶ δώσω σοι θησαυροὺς ἀποκρύφους, ἀοράτους ἀνοίξω σοι. Φασὶ τοὺς Βαβυλωνίους μετὰ τὸ ἀλῶναι τὴν πόλιν, σπηλαίοις ἑαυτοὺς ἐγκαταχῶσαι σκοτεινοῖς, μάλιστα δὲ τοὺς ἐν αὐτοῖς ὄντας περιφανεστέρους τῶν ἄλλων, οἱ δεδιότες τὸν θάνατον, ὄρων δίκην ἐν παντὶ σπηλαίῳ καὶ σχισμαῖς πετρῶν καταδύντες ἐκρύπτοντο, οὐ μὴν ἰσχύσαι διαλαθεῖν. Κατεσημαίνοντο γὰρ τοῦτ' [ἰ. τοῦτο] τῷ Κυρίῳ τινές· ὁ δὲ καὶ δῆλας ἀναφθῆναι προτέταχε, καὶ ἐκ μυκῶν σκοτεινῶν ἀνορύττεσθαι τοὺς πεφοβημένους, οὕτω τε πικραῖς ὑποθεῖναι δίκαις. Ἄλλοι δὲ φασιν ὅτι τοὺς Βαβυλωνίων ἐκένωσε θησαυροὺς ὑπὸ γῆν ὄντας καὶ κεκρυμμένους. Ἔση δὲ γοῦν περιφανῆς οὕτω καὶ ἀοιδιμος, ἵνα γινώσκῃ ὅτι ἐγὼ Κύριος ὁ Θεός, ὁ καλῶν τὸ ὄνομά σου, Θεός Ἰσραὴλ, ἔνεκεν Ἰακώβ τοῦ παιδός μου, καὶ Ἰσραὴλ τοῦ ἐκλεκτοῦ μου. Κέκληκα γὰρ σε πρὸς τοῦτο, φησὶν, ἐγὼ Θεός μόνος, καὶ τετίμηκά σε ταῖς οὕτως λαμπραῖς εὐκλείαις, ἵνα εὐπάθοι παρὰ σοῦ ἐμὸς ὡν οἰκέτης ὁ Ἰσραὴλ. Ἐγὼ μὲν κέκληκά σε, φησὶ, καὶ κατεστεφάνωσα ταῖς εὐκλείαις. Σὺ δὲ οὐκ ἔγνωσ με ὅτι ἐγὼ εἰμι Κύριος, καὶ οὐκ ἐστὶν ἔτι πλὴν ἐμοῦ Θεός, καὶ οὐκ ἦδεις με ὁμοιον ὡς εἰ λέγοι σαφῶς. Οὐκ ἀντέκτισιν λαμπρῶν ἀνδραγαθημάτων τῶν ὀρόντων εἰς εὐσέβειαν ἐκομίσω παρ' ἐμοῦ τὴν τοιαύτην δόξαν· τετίμηκα δὲ σε, καίτοι μὴ εἰδὸς τὴν ἐμὴν θεότητα καὶ ὑπεροχὴν, ἀλλ' οὐδ' ἐναριθμιον ὄντα τοῖς προσκυνουσί με, ἀλλ' ἵνα γινώσκῃ οἱ ἀπὸ ἀνατολῶν ἡλίου, καὶ οἱ ἀπὸ δυσμῶν, ὅτι οὐκ ἐστὶ πλὴν ἐμοῦ. Εἰ γὰρ ἔλοιμην,

¹³ Psal. XLIV, 8. ¹⁴ Psal. LXXII, 23.

ψησιν, ἐκρύεσθαι τοὺς ἔμοῦς, καὶ διὰ τῶν οὐκ εἰδόντων τὴν δόξαν τὴν ἐμὴν ἀποπερανῶ τὸ χρῆμα, ὑπέρις τοῦ σαφῶς εἰδέναι τοὺς ἀνὰ πᾶσαν ὄντας τὴν γῆν, οἷ· Θεὸς οὐκ ἔστι πλην ἔμοῦ. Εἰμὶ γὰρ τῶν δυναμένων Κύριος, καὶ παντὸς ἔθνους, καὶ γένους Δεσπότης· καὶ ὅποιπερ ἂν θελήσασμαι, τὰς τῶν ἐπὶ γῆς ἀποφέρω καρδίας, ὥστε τῶν ἐμῶν θελημάτων ὑπουργοὺς ἀναφαίνεσθαι καὶ τοὺς οὐκ ὄντας ἔμοῦς. Ἐγὼ τοίνυν εἰμὶ Κύριος ὁ Θεός, ὁ κατασκευάσας φῶς καὶ ποιήσας σκότος, τοῦτ' ἔστιν, ἡμέραν τε καὶ νύκτα, ἦγουν φῶς μὲν τοῖς λελυτρωμένοις, σκότος δὲ τοῖς πεπορθημένοις. Οἱ μὲν γὰρ ἔχαιρον, ὡς ἀπαλαττόμενοι τῶν δεσμῶν, οἱ δὲ ἦσαν ἐν ἀφύκτοις συμφοραῖς. Ἐγὼ εἰμὶ ὁ ποιῶν εἰρήνην, καὶ κτίζων κακὰ. Ἐκλήψη καὶ τοῦτο κατὰ τὴν Ἰσθν διάνοιαν, ὡς ἔφην, ἀρτίως· Εἰρήνην μὲν τοῖς λελυτρωμένοις, κακὰ δὲ, τοῦτ' ἔστι, κακωτικὰ, ἦτοι πάσης κακώσεως ἐμποητικὰ, τοῖς ὤμοις καὶ ἀγρίοις, τοῖς ἐπηνεηγμένοις τῷ Ἰσραὴλ. Ὅτι γὰρ λελύπηκε τὸ χρῆμα Θεὸν, σαφῆς ἂν γένοιτο, λέγοντος αὐτοῦ διὰ φωνῆς ἀγγέλου τῷ προφήτῃ Ζαχαρία· «Ἐξήλωκα τὴν Ἱερουσαλήμ καὶ τὴν Σιών ζῆλον μέγαν, καὶ θυμῷ μεγάλῳ ὀργίζομαι ἐπὶ τὰ ἔθνη τὰ συνεπιτιθέμενα, ἀνθ' ὧν μὲν ἐγὼ ὀργίσθην ὀλίγα, αὐτοὶ δὲ συνεπέθεντο εἰς κακὰ.» Καὶ μὴν καὶ ὡς πρὸς αὐτῶν τῶν Βαβυλωνίων· «Ἐγὼ δέδωκα αὐτοῖς εἰς τὰς χεῖράς σου, σὺ δὲ οὐκ ἔδωκας αὐτοῖς ἔλεος.» Ὅτι δὲ κατὰ βούλησιν Θεοῦ ταῖς Βαβυλωνίων ἀλαζονεῖαις ἐπεπήδησεν ὁ Κύριος, θρασύς τε καὶ παναλκῆς, καὶ τῇ πρεπούσῃ τοῖς πάσχουσιν ὠμότητι χρώμενος, εἰσόμεθα, λέγοντος αὐτοῦ, εἰς τῆς Ἱερεμίου φωνῆς, ὡς πρὸς γὰρ τὸν Κύρον· «Πικρῶς ἐπίβηθι ἐπ' αὐτήν, καὶ ἐπὶ τοὺς κατοικοῦντας ἐν αὐτῇ, καὶ ἐκδίκησον μάχαιραν, καὶ ἀφάνισον, λέγει Κύριος, καὶ ποιεῖ κατὰ πάντα ὅσα ἐνέλλομαί σοι.» Καὶ πρὸς τούτοις ἔτι· «Ἦνοιξε Κύριος τὸν θησαυρὸν αὐτοῦ, καὶ ἐξήνεγκε τὰ σκεύη τῆς ὀργῆς αὐτοῦ, ὅτι ἔργον Κυρίου ἐν γῆ Χαλδαίων, ὅτι ἐληλύθησαν οἱ καιροὶ αὐτῆς. Ἀνοιξατε τὰς ἀποθήκας αὐτῆς, ἐρευνήσατε αὐτήν ὡς σπήλαιον, καὶ ἐξολοθρεύσατε αὐτήν. Μὴ γενέσθω αὐτῆς κατάλειμμα, ἀναζηράνατε πάντας τοὺς καρποὺς αὐτῆς, καταβήτωσαν εἰς σφαγῆν. Οὐκ ἔσως αὐτῶν.» Ἐφη δὲ πού καὶ αὐτὸς ὁ προφήτης νόιους· «Ἰδοὺ ἐπεγερωῦ ὑμῖν τοὺς Μήδους, οἱ οὐ τοξέματα νεανίσκων συντρίψουσι, καὶ τὰ τέκνα φείσονται οἱ ὀφθαλμοὶ αὐτῶν, ὁ δὲ δλονότι τῶν Μήδων.

Eūphranθήτω ὁ οὐρανὸς ἀνωθεν, καὶ αἱ νεφέλαι ὀρανάτωσαν δικαιοσύνην· ἀνατειλάτω ἡ γῆ, καὶ βλαστησάτω ἔλεος, καὶ δικαιοσύνην ἀνατειλάτω ἅμα.

Ἔθος καὶ μελέτη πλεισταχῶ τῆ θεοπνεύστῳ Γραφῇ διεξάγειν τοὺς λόγους ἐκ τῶν καθ' ἕκαστά τε καὶ ἀνὰ μέρος ἐπὶ τισι γεγονότων εἰς τὸ καθόλου καὶ ἐπὶ πάντας, καὶ καθάπερ ἐξ ἐνεργουῦς εἰκόνας τῶν ἱστορικῶς πεπραγμένων ἀναβιδάζειν ἀστείως τῶν παιδευομένων τὸν νοῦν εἰς θεωρίας μυστικωτέρας. Ὅ δὲ καὶ ἐπὶ τῶν ἐν χειρὶ στίχων ἔνεστιν ἰδεῖν. Μαρτὸς μὲν γὰρ δεδαπάνηται λόγος διὰ τῶν ἀνοπίων

cunque voluero, corda eorum qui in terra sunt, inclino, ut etiam mei non sunt, voluntates tamen meas exsequantur. Ego igitur sum Dominus Deus, qui fabricavi lucem, et feci tenebras, id est, diem et noctem, vel lucem redemptis, tenebras perditis. Illi enim, velut liberati vinculis, gaudebant: hi autem in miseria indeclinabili versabantur. Ego sum qui constituo pacem, et creo mala. Et hoc accipies eo, quem jam dixi, sensu: Pacem redemptis, mala vero, id est, male affligentia, vel omnis malæ afflictionis efficientia, crudelibus et immanibus, qui invasurunt Israellem. Nam quod offenderit Deum hæeres, perspicuum esse potest, cum dicat voce angeli, prophetæ Zachariæ: «*Amulatus sum Jerusalem et Sion æmulatione magna, et furore magno irascor gentibus simul conspirantibus, pro eo quod ego iratus parum fuerim, ipsæ autem conspiraverunt ad mala*»¹⁴. » Quin et velut de ipsis Babylonis: «*Ego tradidi eos in manus tuas: tu autem non exhibuisti illis misericordiam*»¹⁵. » Quod autem ex voluntate Dei Babyloniorum insolentiæ insultarit Cyrus, et audax, et fortissimus, et digna his qui supplicio affecti sunt usus crudelitate: **603** intelligemus, ipso dicente velut ad Cylum, voce Jeremiæ: «*Acriter invade eam, et habitantes in ea. Ulciscere gladio, et vasta, ait Dominus, et fac juxta omnia quæcumque præcipio tibi*»¹⁶. » Et ad hæc iterum: «*Aperuit Dominus thesaurum ejus, et protulit vasa iræ suæ, quia opus Domino in terra Chaldæorum, quoniam venerunt tempora ejus. Aperite apothecas ejus, scrutamini illam tanquam speluncam, et delete eam. Ne sint illius reliquiæ. Exsiccate omnes fructus ejus, et descendant in occisionem. Væ illis, quia venit dies eorum, et tempus vindictæ eorum*»¹⁷. » Dixit etiam ipse propheta Isaias, velut in persona Dei, ad Babylonios: «*Ecce excitabo contra vos Medos, qui non rationem habent argenti, nec auro opus habent. Arcus juvenum conterent, et filiorum vestrorum misericordiam non capient, nec filiis tuis præsent oculi eorum*»¹⁸. » nimirum Medorum.

αὐτοῖς, ὅτι ἦκει ἡ ἡμέρα αὐτῶν, καὶ καιρὸς ἐκδίκῆς Ἠσαίας, ὡς ἐκ προσώπου τοῦ Θεοῦ πρὸς Βαβυλωνολογίζονται ἀργύριον, οὐδὲ χρυσοῦ χρεῖαν ἔχουσι. ὡμῶν οὐ μὴ ἐλετσωσιν, οὐδ' ἐπὶ τοῖς τέκνοις σου

VERS. 8. Lætetur cælum desuper, et nubes spargant justitiam, aperiat terra, et germinet misericordia, et justitia exoriat simul.

Solemne ac familiare est divinitus aspiratæ Scripturæ, sæpenumero sermonem ab his quæ sigillatim et particulatim de aliquibus facta sunt, ad genus universum et ad omnes producere, et velut a luculenta rerum historice gestarum imagine, mentem eorum qui instituuntur, ad considerationes magis arcanas ac mysticas scite traducere. Quod etiam in his versibus qui præ manibus sunt, videre

¹⁴ Zachar. 1, 14, 15. ¹⁵ Isa. XLVII, 6. ¹⁶ Jer. 1, 17. ¹⁷ Jer. L, 25, 27. ¹⁸ Jer. LI, 1-5.

licet. Longa enim oratio in superioribus consumpta A est de Cyro Persarum et Medorum principe, ut qui Babylonicam regionem devastavit, et vi eam deleverit, Israellem a servitute inibi et captivitatis vinculis relaxavit, templum Hierosolymitanum fundavit, et contra Chaldaeos, Deo ipsum exacuente, et portas æneas ipsi aperiente, et vectes ferreos confringente, excitatus fuerit. Erat autem hæc narratio particularis. Soli enim ex sanguine Israelitico erant in tranquillitate collocandi, et a laboribus captivitatis liberandi. Deinceps vero sententiarum vim transfert jam ad ipsum Emmanuelem, qui exhibitus erat a Deo et Patre, ut captivis remissionem prædicaret, et cæcis visum, **604** ut peccatorum suorum catenis inevitabiliter constrictos malo eriperet, et incolas terræ, a diaboli tyrannide liberatos, rursus ad se recurrere faceret, itaque per se Deo et Patri adduceret. Factus enim est sequester Dei et hominum; et per ipsum in uno spiritu Patri reconciliamur, et ipse est pax nostra ¹⁶, secundum Scripturas: ipse divinum, hoc est, suum templum restauravit, id est, Ecclesiam. Ipse enim sibi eam repræsentavit virginem puram, non maculam, aut rugam, aut tale quidpiam habentem, sed potius sanctam et intemeratam. Itaque perspicere licet optime in Cyro ejusque factis, tanquam in imagine, divina ac præclara beneficia universæ terræ habitatoribus divinitus donata. Illic est itaque scopus propositorum verborum. Singula autem, ordine prout scripta sunt, quomodo licet interpretabimur. Lætetur ergo cælum sursum, id est, qui in supera civitate versantur, et illustre atque admirabile tenent habitaculum, angeli et archangeli, et qui ultra illos sunt, et throni, et dominationes, et potestates rationis participes, et supremarum sedium asites et apparitores. Dicimus autem causam hilaritatis fuisse etiam cælestibus spiritibus conversionem terræ incolarum errantium ad Deum, per Christum, inquam, omnium nostrum Servatorem, et cæcorum receptum visum, et ut semel dicam, peccatorum salutem. Si enim gaudent de uno peccatore respiciente ¹⁷, qui fas est ambigere, gaudere eos et lætari, cum orbem terrarum servatum conspiciantur? Itaque inquit: Cælum lætetur supra, et spargant nubes justitiam. Nubes autem intelligibiles esse dicimus supernas potestates, a quibus spirituales consolationes pluvie instar demittuntur, et in corda destillant credentium: juxta id quod alibi aperte dictum est de Israelitis, quasi de vite: Et nubibus mandabo, ne depluant in eos pluviam ¹⁸: vel etiam ipsos sanctos mystagogos, et eos qui sunt in terra, quorum primi et primitiæ fuerunt divini discipuli, qui universam terram peragantes, divinum et sacrosanctum sermonem dissiparunt, et quasi siticulosam quampiam et infructuosam terram, quotquot ubique sunt, exhilarantes, et quasi intelligibiliter irrigantes, **605** spiritualis feracitatis causa

περὶ Κύρου, τοῦ Περσῶν τε καὶ Μήδων ἐξάρχοντος, ὡς καταδηώσαντος μὲν τὴν Βαβυλωνίων, καὶ κατὰ κράτος αὐτὴν ἡρηκότος, θητείας δὲ τῆς αὐτόσε, καὶ τῶν τῆς αἰχμαλωσίας δεσμῶν ἀνέντος τὸν Ἰσραήλ. Ἰεμελιώσαντος δὲ καὶ τὸν ἐν τοῖς Ἱεροσολύμοις νεῶν, κατεγγεγερταὶ δὲ καὶ οἱ τῆς Χαλδαίων καὶ Θεοῦ καταθήγοντος, καὶ ἀνοηγνύοντος αὐτῷ θύρας χαλκᾶς, καὶ μοχλοῦς σιδηροῦς συνθραύοντος. Ἄλλ' ἦν τοῦτο διήγημα μερικόν. Ἰπῆρξε γὰρ μόνοις τὸ διευθυμεῖσθαι δεῖν, καὶ τῶν τῆς αἰχμαλωτίας ἀπαλλάττεσθαι: πόνων, τοὺς ἐξ αἵματος Ἰσραήλ. Μεθίστησι δὲ λοιπὸν τῶν ἐνοικῶν τὴν δυνάμειν ἐπ' αὐτὸν ἔρη τὸν Ἐμμανουήλ, ὃς ἀνεδείχθη παρὰ Θεοῦ καὶ Πατρὸς, ἵνα κηρύξῃ μὲν αἰχμαλώτους ἄφεσιν, τυφλοὺς ἀνάβλεψιν, ἵνα τοὺς ταῖς τῶν ἰδίων ἀμαρτημάτων B σειραῖς ἀφύκτως κατεσφιγμένους ἐξέλθῃται τοῦ κακοῦ, καὶ τῆς τοῦ διαβόλου τυραννίδος ἐλευθέρους ἀποφύνας, τοὺς ἐπὶ τῆς γῆς παλινδρομησαὶ παρασκευάσῃ πρὸς ἑαυτὸν, προσαγάγῃ τε οὕτω δι' ἑαυτοῦ τῷ Θεῷ καὶ Πατρὶ. Γέγονε γὰρ μεσίτης Θεοῦ καὶ ἀνθρώπων, καὶ δι' αὐτοῦ τὴν καταλλαγὴν ἐσχηκαμεν ἐν ἐνὶ πνεύματι πρὸς τὸν Πατέρα, καὶ αὐτὸς ἐστὶν ἡ εἰρήνη ἡμῶν, κατὰ τὰς Γραφάς: αὐτὸς ἐστὶν ὁ θεῖος ἦτοι τὸν ἑαυτοῦ ναὶν ἀνεδείματο. τοῦτ' ἐστὶ, τὴν Ἐκκλησίαν. Αὐτὸς γὰρ αὐτὴν ἑαυτοῦ παρέστησεν παρθένον ἀγνήν, μὴ ἔχουσαν σπῖλον ἢ ρυτίδα, ἣ τι τῶν τοιοῦτων, ἀγίαν δὲ μᾶλλον, καὶ ἀμώμον. Οὐκοῦν ὡς ἐν εἰκόνι τῷ Κύρῳ καὶ τοῖς παρ' αὐτοῦ γεγονόσι κατιδοίς τις ἂν εὖ μάλα τὰ τοῖς ἀνὰ πᾶσαν τὴν γῆν διδωρημένα παρὰ Θεοῦ θεοπροπῆη κατορθώματα. Οὗτος μὲν οὖν τῶν προκειμένων ἡμῖν ὁ σκοπός. Ἐκαστα δὲ κατὰ μέρος τῶν γεγραμμένων ὡς ἐνὶ διερμηνεύσομεν. Εὐφραίνεσθω τοίνυν, φησὶν, ὁ οὐρανὸς ἄνωθεν, τοῦτ' ἐστὶν, οἱ τὴν ἄνω τρίβοντας πύλιν, καὶ τὸ λαμπρὸν καὶ ἀξιάγαστον ἔχοντες ἐνδιαίτημα, ἄγγελοι τε καὶ ἀρχάγγελοι, καὶ τὰ τούτων ἐπέκεινα, θρόνοι τε καὶ ἐξουσίαι, καὶ δυνάμεις λογικαί, καὶ τῶν ἀνωτάτω θώκων οἱ παραστάται. Φαμὲν δὲ οἱ θυμῆδίας πρόσφασις καὶ αὐτοῖς δὴ γέγονε τοῖς ἐν οὐρανῷ πατράσιν, ἢ τῶν πεπλανημένων ἐπὶ τῆς γῆς ἐπιστροφή πρὸς τὸν Θεόν, ἢ διὰ γέφυρῃ τοῦ πάντων ἡμῶν Σωτῆρος Χριστοῦ, ἢ τυφλῶν ἀνάβλεψις, καὶ ἀπασι- απλῶς τῶν ἀπολωλότων ἢ σωτηρία. Εἰ γὰρ χαίρουσιν ἐφ' ἐνὶ ἀμαρτωλῶν μετανοοῦντι, πῶς ἐνδοιάσαι θέμις, ὡς ἦδονται τε καὶ κατευφραίνονται σεσωσμένην ὀρώμετες τὴν ὑπ' οὐρανόν; Οὐκοῦν ἄνωθεν μὲν ὁ οὐρανὸς εὐφραίνεισθω, φησὶ, βανάτωσαν δὲ καὶ αἱ νεφέλαι δικαιοσύνην. Νεφέλας ἰὲ εἶναι φαμεν νοητάς τὰς ἄνω δυνάμεις, δι' ὧν αἱ διὰ τοῦ πνεύματος παρακλήσεις ὑετοῦ καθιένται δίκην, καὶ ταῖς τῶν πιστευόντων καρδίαις ἐνοστάζουσι, κατὰ γε τὸ ἐτέρωθί που σαφῶς εἰρημένον ὡς περὶ ἀμπέλου περὶ τῶν ἐξ Ἰσραήλ. Καὶ ταῖς νεφέλαις ἐντελοῦμαι τοῦ μὴ βρέξαι ἐπ' αὐτοὺς ὑετόν· ἤγουν καὶ αὐτοὺς τοὺς ἀγίους μυσταγωγούς, καὶ τοὺς δυνατοὺς ἐπὶ τῆς γῆς, ὧν καὶ πρῶτοι καὶ ἀπαρχὴ γεγόνασιν οἱ θεοσέβιοι μαθηταί, οἳ δὴ ἅπασαν περιφοιτῶντες τὴν γῆν, τὸν

¹⁶ Ephes. 11, 14. ¹⁷ Luc. 15, 47. ¹⁸ Isa. 5, 6.

θεῖόν τε καὶ ἱερὸν κατεσκευάσαν λόγον, καὶ καθάπερ
 τινὰ διψάδα καὶ ἄκαρπον γῆν, τοὺς ἀπανταχοῦ κατ-
 ευφραίνοντες, καὶ οἷον κατάρθοντες νοσητῶς, πρό-
 φασις αὐτοῖς εὐκαρπίας γεγόναι τῆς πνευματικῆς.
 Οὐκοῦν Τουδαίοις ἅτε μὲν, ἅτε δὲ καὶ γεγονόσι
 κυριοκτόνοις, καὶ εἰς αὐτὸν παροινήσασι τὸν τῶν
 νοσητῶν ναμάτων δοτήρα Χριστόν, ἐκέλευε Θεὸς ταῖς
 νεφέλαις τὸ μὴ δίδόναι τοὺς ὑετούς, τοῖς γε μὴν εἰς
 αὐτὸν πιστεύουσι καθεῖναι προστάττονται, καὶ κατάρ-
 θειν ἀμφιλαφῶς τὰς τῶν προσιδόντων αὐτῷ καρδίας.
 « Ἔτεῶν γε μὴν καθιεμένων, ἀνατειλάτω, φησὶν, ἡ
 γῆ, καὶ βλαστησάτω ἔλεος, καὶ δικαιοσύνην ἀνατει-
 λάτω ἄμα. » Ἦν γὰρ ἀναγκαῖον τῶν νοσητῶν νεφελῶν,
 ὡς ἔφη, τοῖς εἰς δικαιοσύνην μαθημασιν ἀρδευου-
 σῶν τὴν ὑπ' οὐρανὸν, καθάπερ ἐκ σπερμάτων ἀγα-
 θῶν, ἀναζητῆσαι τε καὶ ἀναβλαστῆσαι καρποὺς ἀγα-
 θούς. Ὅσπερ γὰρ κατάρχοντος ἐπὶ τῆς γῆς τοῦ τῆς
 ἀμαρτίας εὐρετοῦ, καὶ διὰ τῶν ἐν κόσμῳ σοφῶν,
 μυσάρᾳ τε καὶ βέβηλα πανταχοῦ καθιέντος σπέρματα,
 οὐδεὶς ἦν ὁ ποιῶν χρηστότητα, οὐκ ἦν ἕως ἐνός, ἀλλὰ
 πάντες ἐξέκλιναν, ἄμα ἠχρειώθησαν, καὶ καρπῶν
 ἐπιεικείας ἔρημος ἦν ἡ σύμπασα γῆ, οὐπω τῶν τῆς
 δικαιοσύνης μαθημάτων, ὑετῶν δίκην, καθιεμένω
 τοῖς ἀπανταχοῦ. λοιπὸν, ἦν ἀκλόουθον τοὺς τῆς εἰς
 Θεὸν εὐσεβείας εἶναι καρποὺς. ἔλεος δὲ εἶναι φαμεν
 τὴν ἀγάπην, ἣτις ἐστὶ τοῦ νόμου τὸ πληρωμα, συμ-
 παρομαρτούσης αὐτῇ καὶ δικαιοσύνης, καὶ πάντως
 ποῦ τῆς εὐαγγελικῆς. ἥς καὶ βραβευτῆς καὶ διδάσκα-
 λος αὐτὸς ἡμῖν γέγονεν ὁ Χριστός. Φαίη δ' ἂν τις,
 ἔλεος καὶ δικαιοσύνην τὴν ἐκ γῆς ἀνίσχουσιν, ἢ καὶ
 βλαστήσασαν, αὐτὸν εἶναι τὸν Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν
 τὸν Χριστόν. Γέγονε γὰρ ἡμῖν παρὰ Θεοῦ καὶ Πα-
 τρός ἔλεος καὶ δικαιοσύνη· εἴπερ ἐστὶν ἀληθὲς ὡς
 ἠλεῆθημεν ἐν αὐτῷ, καὶ δεδικαιώμεθα, τῶν ἀρχαίων
 αἰτιαμάτων λαθόντες τὴν ἄφεσιν, ἤγουν ὅτι παρ' αὐ-
 τοῦ διδέμεθα τὴν εἰς λῆξιν ἀγαθῶν παντὸς ἀνακο-
 μίσαι δυναμένην ἡμᾶς δικαιοσύνην, δι' ἧς καὶ
 σεσῶσμεθα. Εἰ δὲ ἡ γῆ τὴν δικαιοσύνην ἀναφῶναι
 προστέτακται, χαλεπαινέτω μηδεὶς, ἐνοήσας ὅτι καὶ
 ὁ Παλμῶδός ποῦ φησι περὶ Θεοῦ καὶ Πατρός, καὶ
 αὐτοῦ δὲ τοῦ Ἐμμανουὴλ· « Εἰργάσατο δικαιο-
 σύνην ἐν μέσῳ τῆς γῆς. » Οὐ γὰρ ἄνωθεν καὶ ἐξ
 οὐρανοῦ κατεκόμισεν ἡμῖν τὴν ἑαυτοῦ σάρκα Χρι-
 τῶς, γεγένηται δὲ μᾶλλον κατὰ σάρκα ἐκ γυναικὸς,
 ἢ καὶ μία γέγονε τῶν ἐπὶ γῆς. Ὅταν οὖν λέγεται
 γῆς γενέσθαι καρπὸς καὶ βλάστημα, συνήσεις, ὡς ἔφη,
 ὅτι γέγονε κατὰ σάρκα ἐκ γυναικὸς ληφθεῖστος
 εἰ; τοῦτο πρὸς ὑπουργίαν, καίτοι μίς οὗσης τῶν ἀπὸ
 τῆς γῆς.

Ἐγὼ εἰμι Κύριος ὁ Θεὸς ὁ κτίσας σε· ποῖον δ'
 βελτιοτέρα κατεσκευάσα ὡς πηλὸν κεραμῶς;

Τὴν αἰτίαν ὡσπερ ἀποδίδωσιν ἐν τούτοις, τοῦ καὶ
 Θεὸν ὄντα κατὰ φύσιν Υἱὸν, κενῶσαι μὲν ἑαυτὸν,
 εἰέσθαι δὲ καὶ παθεῖν ὑπὲρ ἡμῶν, καὶ τῆς οὕτω με-
 γάλτης ἀξιώσαι φειδύς τοὺς ὄντας ἐπὶ τῆς γῆς, ὡς
 ἀντάλλαγμα τὴν ἰδίαν προσέθαι ψυχὴν· μᾶλλον δὲ
 καὶ ἀνασχέσθαι λαβεῖν τὴν τοῦ δούλου μορφήν, καὶ
 τῆς ἀνωτάτω δόξης ἀλλάξασθαι τῆς ἀνθρώπου φύ-
 σεως τὸ μικροπρεπές. Ταύτητοι φησὶν, ὅτι Ἐγὼ
 εἰμι, νῦν ἐκληπτέον, ἀντὶ τοῦ, ὑφέστηκα καὶ ζῶ,

in illis exstiterunt. Itaque Judæis, ut qui dominicidæ
 fuerint, et in Christum ipsum datorem vivorum sub
 intelligentiam cadentium debacchati sunt, mandat
 nubibus Deus, ne dent pluvias : at jubentur demit-
 tere in ipsum credentibus, et largiter madefacere
 corda accedentium. « Pluviis demissis, aperiatur,
 inquit, terra, et germinet misericordia, et justitia
 simul exoriatur »¹⁸. » Erat siquidem opus nubibus
 sub intelligentiam cadentibus, ut dixi, quæ justitiæ
 præceptis ac institutis orbem irrigarent : ut velut
 ex seminibus bonis excrescerent boni fructus et
 efflorescerent. Imperium enim terræ velut obtinente
 peccati inventore, et per mundi sapientem passim
 execranda et profana semina demittente, cum
 nemo esset qui bonitatem exerceret, ne ad unum
 usque, sed omnes declinassent simul, et inutiles
 facti fuissent, omnisque terra vacua esset probitatis
 fructibus, justitiæ præceptis ac disciplina, instar
 pluvie nondum usquam demissa : consentaneum
 deinceps erat, fructus esse pietatis erga Deum. Mi-
 sericordiam esse dicimus, charitatem quæ est legis
 complementum, comitante simul justitia evange-
 lica, cujus dispensator et doctor factus est nobis
 ipse Christus. Potest etiam quis dicere misericor-
 diam et justitiam, ex terra enascentem et germi-
 nantem, ipsum Dominum nostrum Jesum Christum.
 Factus est enim nobis a Deo et Patre misericordia
 et justitia, siquidem verum est, nos in ipso mise-
 ricordiam consecutos, et accepta remissione pristi-
 norum scelerum justificatos, et ab illo justitiam,
 quæ nos in sortem omnium bonorum potest addu-
 cere, et per quam servamur, accepisse. Si autem
 jubeatur terra justitiam germinare, ne quis offen-
 datur, cogitans, etiam Psalmistam de Deo et Patre,
 et ipso Emmanuele dicere : « Operatus est justitiam
 in medio terræ »¹⁹. » Non enim e supernis et e caelo
 nobis carnem suam Christus deportavit, sed potius
 natus est secundum carnem de muliere, quæ est
 una ex his quæ sunt in terra. Quando igitur dici-
 tur terræ esse fructus et germen, intelliges, ut
 dixi, natum secundum carnem de muliere, quæ ad
 hoc ministerium assumpta est, licet ex terrestribus
 illa una fuerit.

ἢ καὶ μία γέγονε τῶν ἐπὶ γῆς. Ὅταν οὖν λέγεται
 γῆς γενέσθαι καρπὸς καὶ βλάστημα, συνήσεις, ὡς ἔφη,
 ὅτι γέγονε κατὰ σάρκα ἐκ γυναικὸς ληφθεῖστος
 εἰ; τοῦτο πρὸς ὑπουργίαν, καίτοι μίς οὗσης τῶν ἀπὸ
 τῆς γῆς.

606 Ego sum Dominus Deus, qui creavi te : quem
 meliorem paravi ut lutum figuli?

Causam veluti reddit his verbis, quamobrem
 Deus cum sit, natura Filius, seipsum exinaniverit,
 volueritque pro nobis pati, et terræ incolæ tanta
 dignari misericordia, ut pretium velut redemptionis
 animam suam profuderit, imo et servi formam ac-
 cipere, et summam gloriam humanæ naturæ par-
 vitate commutare sustinuerit. Hinc ait : Ego sum,
 quod nunc sumendum est pro, subsisto et vivo,
 Deus existens verus, et exercituum Dominus, et

¹⁸ Isa. v, 7. ¹⁹ Psal. lxxiiii, 12.

producens in ortum omnia, et mortem non efficiens, sed ad incorruptionem potius creans omnia. Dein hominis naturam honore afficiens, et quoniam nullum in terris animal ei ulla ratione sit æquiparandum, Quem, inquit, meliorem paravi ut lutum figuli? formati enim ab ipso sumus, pulvere sumpto de terra, et efformato instar figuli pulcherrime. Sed non sistit hic humanæ naturæ dignitas, sed majus in nobis est munus et donum artificii divini: ut qui ad imaginem et similitudinem ipsius efficti sumus, et locupletati ipsius majestatis caractere, intelligibiliter coruscante in animis nostris, tametsi carne tenuis sumus terra et ex terra. Quare non contemnendum est, sed admirandum in terra animal, homo in quo sic Deus gloriatur. Dixit quippe ad patientissimum Jobum, cum sua magnifica opera declarat: « Num tu, accepto terræ luto, animal formasti, et eloquens illud locasti in terra? » Psallit etiam divinus David: « Domine, quid est homo, quod memor es ejus, aut filius hominis, quod invisisti eum? » Deinde humanæ naturæ excellentiam narrat, inquit: « Minorasti eum paulo minus ab angelis, gloria et honore coronasti eum, et præfecisti eum operibus manuum tuarum. Omnia subjecisti pedibus ejus. » Sapientissimus enim Paulus propositorum versuum aliquot Christo accommodavit. Dici autem potest convenienter et de omni homine nostræ conditionis; nihil enim falsi inest.

Παῦλος. Λέγοιτο δ' ἂν οὐκ ἀπεικονίως καὶ ἐπὶ παντὸς ἀνθρώπου τοῦ καθ' ἡμᾶς· ἐφευρισμένον γὰρ ἐν αὐτοῖς οὐδέν.

VERS. 9, 10. Nunquid arans arabit terram totum diem? Num dicet lutum figulo: Quid facis, quod non laboras, neque habes manus? 607 Væ qui dicit patri, Quid generabis? et matri, Quid parturles?

Profundus est hic sermo, et obscuritate multa obumbratus: tamen ut quod commodum ac verum est, intelligas, explicandus est prius, credo, paucis scopis sententiarum. Sic enim quasi palpabilis erit et acceptus auditoribus. Universorum itaque Deus Israel ex Ægypto redemit, et ab errore multorum deorum liberavit, et a seductione dæmonum, per legem Mosaicam ad veræ cognitionis Dei fulgorem educendo. Docuit enim unum Deum colere, et Dominum unum adorare: dein per figuram umbræ ad majora adhuc et perfectiora, id est, ad ea quæ in Christo sunt, traducere voluit. Pædagogus enim erat lex, et ad tempus usque reformationis posita, nimirum adventus Servatoris nostri: qui legalium præceptorum umbra, et literæ typis semotis, spiritualis et veri culus pulchritudinem nudæ et aperte his qui in terra degunt, invexit. Sed gravate hoc ipsum tulerunt Judæi, et adhuc typis patrocinantes, Christo restiterunt, et Mosaicorum vaticiniorum subversionem ei inpegerunt, nunc dicentes: « Si hic homo a Deo esset, non violaret Sabbatum »; » nunc aliis ver-

Θεὸς ὑπάρχων ἀληθινός, καὶ τῶν δυνάμεων Κύριος, καὶ παρενεγκῶν εἰς τὸ εἶναι τὰ πάντα, καὶ θάνατον οὐ ποιήσας, κτίσας δὲ μᾶλλον ἐπὶ ἀφθαρσίᾳ τὰ πάντα. Εἶτα τιμῶν τὴν ἀνθρώπου φύσιν, καὶ ὅτι τῶν ἐπὶ γῆς ἀπάντων ζῶων ἰσοστατήθειεν ἂν αὐτῇ παντελῶς οὐδὲν, Ποῖον, φησί, βέλτιον κατεσκευάσα ὡς πηλὸν κεραμῆως; πεπλάσμεθα γὰρ παρ' αὐτοῦ χοῦν λαβόντος ἀπὸ τῆς γῆς, καὶ κεραμῆως δίκην εὐμάλα διαμορφώσαντος. Ἄλλ' οὐ μέχρι τούτων τῆς ἀνθρώπου φύσεως τὸ ἀξίωμα, ἀλλὰ τι καὶ μείζον ἐν ἡμῖν ξενιόν τε καὶ δῶρον εὐτεχνίας Θεοῦ. Πεποιήμεθα γὰρ καθ' εἰκόνα καὶ ὁμοίωσιν αὐτοῦ, καὶ τῆς αὐτοῦ δόξης; τὸν χαρακτῆρα πεπλουτήκαμεν νοητῶς ἐναστράπτοντα ταῖς ἡμετέραις ψυχαῖς, εἰ καὶ ἐσμεν κατὰ σάρκα γῆ καὶ ἐκ γῆς. Οὐκοῦν οὐκ εὐκαταφρόνητον, μᾶλλον δὲ καὶ ἀξιάγαστον ἐπὶ γῆς ζῶον ὁ ἀνθρώπος· οὕτω τε Θεὸς ἐπ' αὐτῷ σεμνύνεται. Καὶ γοῦν ἐφη πρὸς τὸν πληθαθέστατον Ἰωβ, τὰς ἐαυτοῦ μεγαουργίας ἐναργεῖς καθίστας· « Ἡ συλλαβὼν γῆς πηλὸν, ἐπλασας ζῶον, καὶ λαλήτην αὐτὸ ἔθου ἐπὶ τῆς γῆς; » Ὑἄλλει δὲ που καὶ ὁ Θεοπέσιος Δαβὶδ· Κύριε, τί ἐστὶν ἀνθρώπος, ὅτι μιμησικὴ αὐτοῦ; υἱὸς ἀνθρώπου, ὅτι ἐπισκέπτεται αὐτόν; » Εἶτα τῆς ἀνθρώπου φύσεως τὸ περιφανὲς ἐξηγεῖται λέγων· « Ἠλάττωσας αὐτὸν βραχὺ τι παρ' ἀγγέλου· δόξη καὶ τιμῇ ἐστεφάνωσας αὐτόν, καὶ κατέστησας αὐτὸν ἐπὶ τὰ ἔργα τῶν χειρῶν σου. Πάντα ὑπέταξας ὑποκάτω τῶν ποδῶν αὐτοῦ. » Ἐφήρμωσε μὲν γὰρ τῷ Χριστῷ τῶν προκειμένων στίχων τινὰς ὁ πάνσοφος

Μὴ ὁ ἀροτριῶν ἀροτριάσει τὴν γῆν ἡμέραν; Μὴ ἐρεῖ ὁ πηλὸς τῷ κεραμῆϊ· Τί ποιεῖς, ὅτι οὐκ ἐργάζῃ, οὐδὲ ἔχεις χεῖρας; Ὁ λέγων τῷ πατρὶ· Τί γεννήσεις; καὶ τῇ μητρὶ· Τί ὠδινθήσεις;

Βαθὺς μὲν ὁ λόγος, καὶ ἀσαφεὶς πολλῇ κατεσκιασμένος, εἴση δ' ὁμοῦς εὐθὺ τοῦ χρησίμου, καὶ ἀληθοῦς· χρῆναι δὲ οἶμαι προαναπτύξαι βραχὺ τῶν νοημάτων τὸν σκοπόν. Ἔσται γὰρ οὕτως εὐαφῆς τε καὶ εὐπαράδεκτος τοῖς ἀκρωμένοις. Οὐκοῦν ὁ τῶν ὄλων Θεὸς ἐλυτρώσατο μὲν ἐξ Αἰγύπτου τὸν Ἰσραὴλ, ἐξέλετο δὲ καὶ τῆς πολυθεοῦ πλάνης, καὶ τῆς τῶν δαιμονίων ἀπάτης, νόμῳ τῷ διὰ Μωσέως ἀνακομίσας αὐτὸν εἰς τὴν τῆς ἀληθοῦς Θεογονίας αὐγὴν. Ἐνὶ γὰρ λατρειῶν ἐδίδαξε Θεῷ, καὶ Κύριον ἕνα προσκυνεῖν· εἶτα διὰ τύπων καὶ σκιᾶς ἀναβιβάξεν ἥθειεν ἐπὶ τὰ ἐπι μείζω, καὶ τελειώτερα, τοῦ· Ἔστι, τὰ ἐν Χριστῷ. Παιδαγωγὸς γὰρ ὁ νόμος ἦν, ἔκειτο δὲ καὶ μέχρι καιροῦ διορθώσεως· ἦν δὲ οὗτος ὁ τῆς τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ ἐπιδημίας, ὅτε τῶν νομικῶν ἐνταλμάτων ἀποστήσας τὴν σκιά, καὶ τοὺς ἐν γράμμασι τύπους τῆς ἐν πνεύματι καὶ ἀληθοῦς λατρείας τὸ κάλλος εἰσεκόμισε τοῖς ἐπὶ τῆς γῆς, γυμνῶς τε καὶ ἀπημφιεσμένως. Ἄλλ' ἐπ' αὐτῷ δὴ οὖν τούτῳ δευσαφορήσασιν Ἰουδαῖοι, καὶ τοῖς τύποις ἐπι συναγορεύοντες ἀντεπράττοντο τῷ Χριστῷ, καὶ τῶν Μωσαϊκῶν θεσπισμάτων τὴν λύσιν ἐνεκάλουν

10 Job. xxxiii, 6. 11 Psal. viii, 5. 12 ibid. 6-8.

13 Joan. ix, 16.

αὐτῶ, ποτὲ μὲν λέγοντες· « Εἰ ἦν οὗτος παρὰ Θεοῦ ἄνθρωπος, οὐκ ἂν ἔλυε τὸ Σάββατον »· ποτὲ δὲ καὶ τοῖς ἔτι χεῖροσι κατασφενδωνῶντες λόγοις. Οὐκοῦν ἐπειδὴ περ ἀπαράδεκτον ἐποιοῦντο τῶν εὐαγγελικῶν κηρυγμάτων τὴν δυνσιν ἀναδιθάζουσα ἐπὶ πνευματικῆν εὐκαρτίαν ἐκ τῆς ἀνονήτου σκιάς, ταῦτη τοί φησι· Μὴ ὀροτριῶν ἄροτριάσει τὴν γῆν ὅλην τὴν ἡμέραν; Ὡ ἀνόητοι, φησίν· ἀνατέμνει μὲν γὰρ τοῖς ἄροτριοις τὴν ἀρουραν ὁ γηπόνος, ἀλλ' οὐ μέχρι παντὸς τοῦτο δρᾷ, οὐδὲ ἅπαντα τοῖς ἄροτριοις τὸν τῆς γηπονίας δαπανῆσει καιρόν. Ἀνατέμνει γὰρ τὴν ἀρουραν, οὐχ ἵνα φαίνεται τοῦτο παθοῦσα μόνον, ἀλλ' ἵνα εὐπαράδοχος ἦ τοῖς ἐν αὐτῇ καταβαλλομένοις σπέρμασι, καὶ καρπογόνος ὄσθη. Οὐκοῦν ὑλομανούσας ποτὲ καὶ οἶον κεχερωμένας τὰς ἀπάντων ἡμῶν καρδίας, ὡσερ ἄροτρω χρησάμενος τῷ διὰ Μωσέως νόμῳ, προειργασμαι, καὶ γεωργοῦ δίκην ἀνατέμνων, εὐπρεπεῖς ἀποφαίνω αὐτὰς εἰς καταβολὴν σπερμάτων ἀγαθῶν. Ὁ δὲ γε ἀγαθοῦ παντὸς σπορεύς, ὁ ἐμός ἐστιν Υἱός. Προσδέξασθε τοίνυν τὰ παρ' αὐτοῦ, καὶ μὴ βούλασθε διηνεκῶς στέργειν, καὶ ἀγαπᾶν τὸν ἄροτῆρα νόμον. Ἐροτριάσει γὰρ, ὡς ἔφη, οὐχ ἵνα μὲν ἔχητε τοῦτο· ποία γὰρ δνησις ἐντεῦθεν; ἀλλ' ἵνα τοὺς τῆς ἀληθείας ἐκτέκητε καρπούς. Ἐπειδὴ δὲ καὶ μεταπεπλάσμεθα νοητῶς ἐν Χριστῷ, ἤγουν μετεστοιχειώθημεν, οἱ μὲν ἐκ πλάνης Ἑλληνικῆς εἰς τὴν τῆς ἀληθείας ἐπίγνωσιν, καὶ εἰς ζωὴν ἀγίαν, τὴν διὰ τοῦ πάντων ἡμῶν Σωτῆρος Χριστοῦ· οἱ γε μὴν ἐκ περιτομῆς εἰς ἀνάληψιν μαθημάτων εὐαγγελικῶν, καὶ εἰς κινδύνητα λατρείας, οὐκ ἔτι τῶν τύπων ἐχούσης τὸ ἀτερπὲς, ἐκλαμπούσης δὲ μάλλον τῆς πνευματικῆς τῷ εὐπρεπέστατον κάλλος· ὑπῆρξε δὲ ἡμῖν κάκεινους τὴν διὰ ὕδατός τε καὶ πνεύματος ἀναγέννησιν ἐν Χριστῷ πλουτήσασι· ὁμοίως δὲ ἦν τοῖς Ἰουδαίωι δῆμοις ἀπόβλητός τε καὶ ἀπαράδεκτος ἢ ἐπ' αὐτοῖς δὴ τουτοιοῖ χάρις· ἀντέπραπτον γὰρ, ὡς ἔφη, τοῖς παρὰ Χριστοῦ θεσπίσμασι· ταῦτη τοί φησι· Μὴ ἔρεῖ ὁ πηλὸς τῷ κεραμεῖ· τί ποιεῖς, ὅτι οὐκ ἐργάζῃ, οὐδὲ ἔχεις χεῖρας; Ὁ λέγων τῷ πατρὶ· τί γεννήσεις; καὶ τῇ μητρὶ· τί ὠδινήσεις; Ἐγὼ μὲν γὰρ, φησίν, ἀναμορφῶσαι βούλομαι πρὸς τὰ ἀμείνω, καὶ οἷον ἀναπλάσαι πρὸς τὰ βελτίω διὰ γεννήσεως νοητῆς, πάντως δῆπου τῆς δι' ὕδατός τε καὶ πνεύματος. Ἀλλὰ τοῖς ἐμοῖς σκέμμασιν ἀσυνέτως ἀντιπράττετε. Ἄρ' οὖν ἐπειτίμησε, φησίν, ὁ πηλὸς τῷ κεραμεῖ ποτε, ὡς χεῖρα τὴν τεχνουργὸν οὐκ ἔχοντι, ἢ ὡς οὐκ εἰδότεί τίνα χρῆ τῶν τροπῶν διαμορφῶσαι τὸ ἐν χερσίν; Ἀλλ' ὁ μέλλων τεχθήσεσθαι, φησὶ, μὴ πῦσιν προσήγαγε τῷ ἰδίῳ πατρὶ, ἄρα γεννήσει; Εἶτα τίς ὑμεῖς, ὡς πηλὸς ὄντες εἰς χεῖρας κεραμέως, καὶ οὐκ εἰδότες ὅπως τίνα τρόπον ἢ νοητῆ περι ὑμᾶς ἀναγέννησις· ἔσται, οὐ δεδίκατε φιλονεικεῖν; καὶ οὐχὶ δὴ μάλλον ὡς τεχνίτη καὶ πατρὶ τὸ ὅπως ἂν γένοιτο ταυτὶ παρὰ χωρεῖν ἐγνώκατε; ὅτι γὰρ ἐφιλονεικῶν Ἰουδαῖοι τοῖς τοῦ Σωτῆρος λόγοις, οἱ γεγόνασιν αὐτῷ περι τούτων, χαλεπὸν οὐδὲν συνδεῖν. Ἐφη γὰρ πρὸς Νικόδημον· « Ἀμὴν, ἀμὴν λέγω ὑμῖν, ἐν

his tanquam funda quæpiam incessentes. Quoniam ergo evangelicæ prædicationis utilitatem aspernati sunt, quæ illos ab intelli umbra, ad spiritualem fertilitatem adducit, hinc ait : Num stans arabit terram agricola, sed non semper hoc facit, nec totum agricolationis tempus aratris consumit. Scindit enim terram, non ut hoc solum patiat, sed ut apta sit recipiendis, quæ jacta sunt in ipsa, seminibus, utque fructuosa appareat. Itaque ante quidem præcolui ac præparavi corda omnium vestrum silvestria quondam et quasi inculta, Mosaico quodammodo usus aratro, et agricole in morem scindens, ea effeci ad jactum bonorum seminum accommodata. Bonorum autem omnium sator est hic meus Filius. Itaque hujus doctrinam recipite, neque velitis semper legem aratricem amare et diligere. Aravit enim, ut dixi, non ut ibi acquiesceret : quæ enim inde est utilitas? sed ut veritatis fructus proferatis. Quoniam autem transformati et transfigurati sumus intelligibiliter in Christo, alti ab errore Græco ad veritatis agnitionem, et ad sanctam vitam, per omnium nostrum Servatorem Christum : alii a circumcissione ad recipiendum instituta ac disciplinam evangelicam, et ad novitatem cultus, non jam deformitatem figurarum habentis, sed potius spirituali decentissimam pulchritudine enitescens : contigit autem hoc nobis et illis, regeneratione per aquam et spiritum in Christo ditatis : similiter etiam postquam hanc suam gratiam Judaicus populus rejecit nec recepit (restiterunt enim, ut dixi, Christi vaticiniis), hinc ait : Nunquid dicet lutum figulo : Quid facis, quod non operaris, neque manus habes? Væ qui dieit patri : Quid generabis? et matri : Quid parturites? Ego enim, inquit, reformare volo ad meliora, et velut refinere ad potiora per generationem intelligibilem, eam scilicet omnino quæ fit per aquam et spiritum. Sed meis decretis imprudenter resistitis. Num, inquit, aliquando lutum reprehendit figulum, quasi manum artificiosam non haberet? aut quasi nesciret quemadmodum formare, quod præ manibus est, oporteat? Sed et nascendus, inquit, nunquid interrogavit suum patrem, unde generaret? Jam vos quasi lutum in manibus figuli, et omnino ignari, quemadmodum regeneratio mentis et intelligentiæ vestræ sit futura, quomodo non veriti estis contendere? cur non potius novistis ei ut artificii et patri cedere, ac ipsi producendi modum relinquere? Nam contendisse Judæos adversus Servatoris sermones hanc de re habitos, videre non est difficile. Dixit enim Nicodemo : « Amen, amen dico vobis, nisi quis natus fuerit ex aqua et spiritu, non potest videre regnum Dei ». Is vero insultans et recalcitrans temere his, quæ mente capi non possunt, oppugnat et dicit : « Num potest homo, senex cum sit, in ventrem matris suæ denno intrare et nasci? »

¹¹ Joan. III, 3. ¹² ibid. 4.

Adject his etiam allam mystagogiam : Qui possunt hæc fieri? Quid igitur ad hæc Christus? « Si terrena dixi vobis, et non creditis, quomodo, si dixerò vobis cælestia, credituri sitis? » **609** Cedendum ergo est his, quæ dicit Deus, necessario. Ipse enim novit suorum operum viam. Et quæ ab eo fabricata sunt, a nemine etiam curioso carpi possunt, et quæ mentem superant, ab hominibus nostri similibus indubitata fide honorari et suspici debent. Sciendum vero prophetam Jeremiam in domum figuli missum fuisse, ut illum fabricantem videret : dissimulato autem luto, et in aliud vas reflecto, dixit ei Deus : « Nonne ut figulus hic potero vobis : facere, domus Israel? Ecce ut lutum figuli vos estis in manibus meis? » Quod autem transformemur intelligibiliter in sanctam et optimam vitam, declarabit Paulus, « Nos, inquiens, omnes relecta facie gloriam Domini speculantes, ad eandem imaginem transformamur, a gloria in gloriam, velut a Domini Spiritu? » per quem et regeneramur, semen habentes non amplius corruptioni obnoxium, sed id quod est per verbum viventis et manentis Dei.

τὴν εὐχὴν Κυρίου κατοπεριζόμενοι, τὴν αὐτὴν εἰκόνα Κυρίου Πνεύματος· ὁ δὲ οὐ καὶ ἀναγεννώμεθα, σπορὴν ἔχοντες οὐκέτι φθαρτὴν, ἀλλὰ τὴν διὰ λόγου ζῶντος Θεοῦ, καὶ μένοντες.

YENS. 11, 12. *Quia sic dicit Dominus Deus sanctus Israel, qui fecit ventura : Interrogate me de filiabus et filiis meis, et de operibus manuum mearum mandate mihi. Ego feci terram et hominem in ea. Ego manu mea firmavi cælum. Ego omnibus astellis mandavi.*

Superiorum verborum sensus expositio in his verbis apparet. Horum autem versuum sententia ita se habet: Si enim, inquit, lutum unquam increpavit figulum, et ejus qui finxit manum velut rudem aut otiosam accusavit; si quis de his quæ nondum sunt, vel facta sunt, sed expectantur ut fiant, curiose sciscitatus est, cujusmodi liberorum pater suus sit futurus sator: interrogate me et vos, qui mihi, succedentibus temporibus, filii et filie eritis, quomodo istud fiat, ac quemadmodum filii futuri sitis et filie. Mandate mihi et de operibus manuum mearum. Mandate, inquit, pro imperate, et Deo, velut ignorantium rerum agendarum viam, ac cunctemini dare consilium. Admiratione igitur et quidem meritissimo dignus est sapientissimus Paulus, qui sic scripsit: « O profunditatem divitiarum, et sapientie, et cognitionis Dei! quam sunt inscrutabilia judicia ejus, et impervestigabiles viæ ejus! Quis enim novit mentem Domini? aut quis consiliarius ejus fuit? » Non enim ulla in re sua ullo homine opus habet omnium architectatrix **610** sapientia: non, etiamsi apud nos quidpiam sit factu difficile aut impossibile. Ipsa enim potest omnia, quæ habet omnimodam potentiam, imo quæ est ipsa omnis potentia. Dominus enim est potentiarum et exerci-

α μη τις γεννηθῆ ἔξ ὕδατος, καὶ πνεύματος, οὐ δύναται ἰδεῖν τὴν βασιλείαν τοῦ Θεοῦ. Ὁ δὲ τοῖς ὑπὲρ νοῦν ἀσυνέτως ἐπιπηδῶν ἀντανίστατο λέγων· « Μὴ δύναται ἄνθρωπος γέρον ὦν εἰς τὴν κοιλίαν τῆς μητρὸς αὐτοῦ δευτερον εἰσελθεῖν καὶ γεννηθῆναι; » Προσετίθει δὲ τούτοις καὶ ἑτέραν μυσταγωγίαν, Πῶς δύναται ταῦτα γενέσθαι; Τί οὖν πρὸς ταῦτα Χριστός; « Εἰ τὰ ἐπίγεια εἶπον ὑμῖν, καὶ οὐ πιστεύετε, πῶς ἐὰν εἶπω ὑμῖν τὰ ἐπουράνια, πιστεύσετε; » Ἐκεῖν οὖν ἀναγκαῖον οἷς ἂν λέγοι Θεός. Αὐτὸς οἶδε τῶν ἰδίων ἔργων τὴν ὁδὸν, ἀπολυπραγμόνητα δὲ τὰ παρ' αὐτοῦ τεχνουργούμενα, καὶ ἀνευδοκίαστω πιστεῖται τὰ ὑπὲρ νοῦν ὄντα, τὸν καθ' ἡμᾶς τιμᾶσθαι προσήκει.

Ἰστέον δὲ, ὅτι καὶ ὁ προφήτης Ἱερεμίας εἰς τὸν οἶκον τοῦ κεραμέως ἐπέμπετο, τεχνουργοῦντα αὐτὸν ὀφόμενος· διαπεσόντος δὲ τοῦ πηλοῦ, καὶ εἰς ἀγγεῖον ἕτερον ἀναπεπλάσμενον, πρὸς αὐτὸν ἔφη Θεός· « Μὴ, ὡς ὁ κεραμεὺς οὗτος, οὐ δύνησμαι ὑμᾶς, οἶκος Ἰσραὴλ; Ἰδοὺ ὡς πηλὸς τοῦ κεραμέως ὑμεῖς ἐστε ἐν χειρὶ μου. Ὅτι δὲ καὶ μεταπλαττόμεθα νοητικῶς εἰς ἀγίαν τε καὶ πηγάλῃν ζωὴν, σαφηνιεῖ λέγων ὁ Παῦλος· « Ἡμεῖς δὲ πάντες, ἀνακεκαλυμμένῳ προσώπῳ μεταμορφούμεθα ἀπὸ ὁδοῦ εἰς ὁδὸν, καθάπερ ἀπὸ φθαρτῆς, ἀλλὰ τὴν διὰ λόγου ζῶντος Θεοῦ, καὶ μένοντες.

Ἐπιτομή. Ὅτι οὕτω λέγει Κύριος ὁ Θεὸς ὁ ἄγιος Ἰσραὴλ, ὁ ποιήσας τὰ ἐπερχόμενα· Ἐπερωτήσατέ με περὶ τῶν θυγατέρων, καὶ περὶ τῶν υἱῶν μου, καὶ περὶ τῶν ἔργων τῶν χειρῶν μου ἐντεῖλασθέ μοι. Ἐγὼ ἐποίησα γῆν, καὶ ἄνθρωπον ἐπ' αὐτῆς. Ἐγὼ τῇ χειρὶ μου ἐστέρησα τὸν οὐρανόν. Ἐγὼ πᾶσι τοῖς ἀστροῖς ἐντετελέμην.

Τῆς τῶν ἀνωτέρω διανοίας ἀπόδοσις ἐν τούτοις; ὁρᾶται γεγεννημένη. Ἐχει δὲ οὕτως τῶν στίχων ὁ νοῦς· Εἰ γὰρ ὁ πηλὸς τῶν κεραμῶν, φησὶν, ἐπατίμησέ ποτε, καὶ ὡς ἀεχνῆ πως ἡ ἀρχειότεραν τὴν τοῦ διατελάσαντος ἐγράψατο χεῖρα· εἰ περιειργάσατό τις τῶν οὐπῶ μὲν ὄντων ἢ γεγεννημένων, γεγεννησθαι δὲ προσδοκωμένων, ὁποῖων ἄρα τέκνων ὁ αὐτοῦ πατήρ ἔσται σπορεύς· ἐρωτήσατέ με καὶ ὑμεῖς, οἱ ἐσόμενοί μου κατὰ καιροῦς υἱοὶ τε καὶ θυγατέρες· πῶς ἂν γένοιτο, καὶ τίνα τρόπον ὑμεῖς εἰς υἱοὺς ἔσεσθέ μοι, καὶ θυγατέρας. Ἐντεῖλασθέ μοι καὶ περὶ τῶν ἔργων τῶν χειρῶν μου. Τὸ δὲ ἐντεῖλασθε, φησὶν, ἀνεῖ τοῦ διατάξασθε, καὶ ὡς οὐκ εἰδότες τῶν πρακτέων τῆς ὁδοῦ, μὴ ὀκνήσητε γνωμοδοτῆσαι τῷ Θεῷ. Ἀξιόλαστος οὖν καὶ σφόδρα εἰκότως ὁ πάνσοφος Παῦλος· ὡς γεγραφώς· « Ὁ βάθος πλοῦτος, καὶ σοφίας, καὶ γνώσεως Θεοῦ! Ὡς ἀνεξερεύνητα τὰ κρίματα αὐτοῦ, καὶ ἀνεξιχνίαστοι αἱ ὁδοὶ αὐτοῦ! Τίς γὰρ ἔγνω νοῦν Κυρίου; ἢ τίς σύμβουλος αὐτοῦ ἐγένετο; » Δεῖται γὰρ ὅλως οὐδενὸς ἐν γε τοῖς καθ' αὐτὴν ἢ πάντων τεχνίτις σοφία. Ἀλλ' οὐδ' ἂν εἴη τι τῶν καθ' ἡμᾶς ἀπορῶν τε καὶ ἀμήχανων αὐτῆς. Πάντα γὰρ δύναται ἐν πανσοθενὲς ἔχουσα· μᾶλλον δὲ ἢ πᾶσα δύναμις ἐστὶν αὐτῆς. Κύριος γὰρ ἐστὶ τῶν ὀντάμεων ὁ τῶν ὄλων Θεός, οἷός τε κατὰ μόνος αὐτὸς τῶν ἰδίων ἔρ-

¹⁰ Joan. iii, 12. ¹¹ Jerem. xviii, 6. ¹² II Cor. iii, 18. ¹³ Rom. xi, 55.

γων τὴν ὁδόν. Οὐκοῦν ἀπολυπραγμόνητα αὐτοῦ, καὶ τὰ ὑπὲρ νοῦν, καὶ λόγον ἀνεφικτα μὲν ταῖς ἀνθρώπων διανοαῖς, αὐτῷ γε μὴν ἐγνωσμένα. Καὶ γοῦν δι' ὑδατός τε καὶ πνεύματος τὴν νοητὴν ἀναγέννησιν δεδούθει πιστεύομεν τοῖς ἐπεγνωκόσι τὴν ἐπιφάνειαν τοῦ Χριστοῦ. Ἐπειδὴ Νικοδήμω τὴν χάριν ἐναργῆ καθιστᾶν ἐβούλετο Χριστός, ἐξηγεῖτο μὲν τοῦ πράγματος τὴν ὁδόν· ὁ δὲ συνιελὶς τῶν-λεγομένων οὐδὲν, τῶν τοῦ Σωτῆρος βημάτων κατηγορεῖσε τὸ ἀμύχανον. Ὁ τε καὶ οὕτως ἔχοντα γνώμης, πιστεῖ δεχέσθαι τὸ θαῦμα παρενεγγύησε, λέγων· « Ὁ οἶδαμεν λαλοῦμεν, καὶ ὁ θεωροῦμεν μαρτυροῦμεν. » Οὐκοῦν εἰ μὴ συνέμεν τῶν θεῶν ἔργων τὴν ὁδόν, ἐνδοιασμοῦ παντὸς τὸν ἑαυτῶν ἀπαλλάττοντες νοῦν, Θεῷ λέγομεν· Οἶδα ὅτι πάντα δύνασαι, ἀδυνατεῖ δέ σοι οὐδέν· μὴ ἐρωτῶμεν αὐτὸν περὶ τῶν θυγατέρων, καὶ τῶν υἱῶν αὐτοῦ. Μῆτε μὴν ἐντελλώμεθα, ἡγουν διατάττωμεν αὐτῷ περὶ τῶν ἔργων τῶν χειρῶν αὐτοῦ· ἀλλ' ὡς πληρὸν κεραμεὶ παραχωρῶμεν ἡμεῖς ἐργάζεσθαι τὸ δοκοῦν. Μεθίστησι γὰρ ἀμογητὴ πρὸς ὅπερ ἂν βούλοιο τὰ καθ' ἡμᾶς, καὶ μεταπλάττει τὸν νοῦν ἐκ τῶν αἰσχύνων ἐπὶ τὸ ἀμεινον, καὶ καρδίαν ἡμῶν ἐνίησι καινὴν, ἀποβρίζουσα τὴν πρώτην. Καὶ γοῦν ἔφη τι τοιοῦτον διὰ φωνῆς Ἰεζεκιήλ, ὅτι « Ἐκσπάσω τὴν καρδίαν αὐτῶν τὴν λιθίνην ἐκ τῆς σαρκὸς αὐτῶν, καὶ δώσω αὐτοῖς καρδίαν σαρκίνην, τοῦτ' ἔστι, τρυφερὰν τε καὶ εὐεϊκτον, τοῦ εἰδέναι αὐτοὺς ἐμὲ, ὅτι ἐγὼ εἶμι Κύριος. » Ἀποφοιτῶντες γὰρ φαυλόητος τε ἀπάσης, καὶ μολυσμῶν, εἶτα τὴν ἑαυτῶν διάνοιαν μεθαρμόζοντες εἰς τὸ πληροῦν ἐθέλει [γρ. ἐθέλει] τὸ ἀγαθόν· προσλαβόντες δὲ τούτῳ καὶ τὴν ἐξ ὑδατός τε καὶ Πνεύματος νοητὴν ἀναγέννησιν, εἰς υἱοῦς καὶ θυγατέρας ἐσόμεθα Θεοῦ. Ὅτι γὰρ ἐνεστιν αὐτῷ τὸ πανθενὲς, διαδεικνυσι λέγων· Ἐγὼ ἐποίησα γῆν καὶ ἄνθρωπον ἐπ' αὐτῆς. Ὁ δὲ τῆς ἀνθρώπου γενέσεως εὐρετής, ὁ παρενεγκὼν εἰς τὸ εἶναι τὸν οὐκ ἦντα ποτὲ, πῶς ἀνοήσει πρὸς ἀναμόρφωσιν τὴν πνευματικὴν; καὶ οὐχὶ δῆλον τοῖς ἑαυτοῦ νεύμασι μεταχωρήσειεν ἂν, εἰς πᾶν ὄντιον τῶν κατὰ γνώμην αὐτῷ, τῶν ποιημάτων ἢ φύσει; Τί τὸ παράδοξον εἰ τὴν τοῦ ἀνθρώπου διάνοιαν μεταχαλεῖει πρὸς τὸ δοκοῦν ὁ ἰδίᾳ χειρὶ στερεώσας τὸν οὐρανόν; Καίρα γε μὴν τοῦ Πατρὸς τὴν παντουργὸν εἶναι φάμεν Υἱὸν δι' οὗ τὰ πάντα, καὶ ἐν ᾧ τὰ πάντα. Τῷ λόγῳ γὰρ Κυρίου, φησὶν, οἱ οὐρανοὶ ἐστερεώθησαν. Αὐτὸς ἅπασιν τοῖς ἀστροῖς ἐνετέλατο, τοῦτ' ἔστι, διετάξατο, ὅπως ἕκαστον αὐτῶν εἶναι χρή. Ἥλιος μὲν γὰρ εἰς ἀρχὰς τέθειται τῆς ἡμέρας, σελήνη δὲ τῆς νυκτός. Ἀλλ' ὡς ὁ Ψάλλων φησὶν· « Ὁ ἥλιος ἔγνω τὴν δύσιν αὐτοῦ. Ἔθετο δὲ σκότος ὁ τῶν ὄλων Θεός, καὶ ἐγένετο νύξ. » Ψάλλει γοῦν πάλιν ὁ θεοπέσις Δαβὶδ, καὶ φησι· « Σὴ ἔστιν ἡ ἡμέρα, καὶ σὴ ἔστιν ἡ νύξ. Σὺ κατηρέισω ἦλιον, καὶ σελήνην. » Οὐκοῦν ἐκότερον τούτων τὸν αὐτῷ τεταγμένον διαπραΐνει δρόμον εὐτάκτου φορᾶ, καὶ μεμετρημένοις ὠρῶν διαστήμασιν. Ὁμοίως δὲ καὶ τὰ λοιπὰ τῶν ἔστρον κατὰ τὸν αὐτοῖς δοθέντα παρὰ Θεοῦ νόμον,

Autum universorum Deus, novitque solus ipse suorum operum viam. Itaque extra reprehensionem etiam curiosorum sunt facta ipsius : et quæ nec mente comprehendi, nec oratione possunt, et ad quæ hominum animi non possunt pertingere, ea ipsi sunt cognita. Siquidem exempli causa, regenerationem intelligibilem per aquam et spiritum datam esse his qui agnoverunt apparitionem Christi, nos credimus. Sed cum Nicodæo gratiam hanc explicare vellet Christus, et rei viam exponeret : is nihil eorum quæ dicta sunt intelligens, verborum Christi difficultatem inexplicabilem accusavit. Hoc autem animo affectum, ut fide miraculum reciperet, confirmavit is qui dicit : « Quod novimus, loquimur, et quod vidimus, testamur » . » Quam igitur divinorum operum viam non intelligamus, nec omni dubio mentem liberaverimus, tum Deo dicimus : Scio te omnia posse, et tibi nihil esse impossibile; non sciscitamus de filiabus ejus et de filiis. Nec unquam mandamus aut præcipimus ei de operibus manuum suarum : sed ut lutum nos figulo cedimus et concedimus, ut quod ipsi visum est operetur. Transfert enim citra laborem quocunque, voluerit, quæ nostra sunt, et a turpioribus ad id quod est melius animum transformat, nobisque cor novum immittit, extirpato priore. Nimirum ejusmodi quidpiam dixit voce Ezechielis : « Evellam cor eorum lapideum ex carne ipsorum, et dabo illis cor carneum, id est, tenerum et sequax, ut ipsi me sciant, quod ego sum Dominus » . » Recedentes enim a vitiositate omni et iniquationibus, deinde mentem nostram componentes, ita ut vestri quod bonum est exsequi, et huic etiam adjungentes regenerationem intelligentia perceptam, quæ est per aquam et Spiritum, filii et filix Dei erimus. Quod enim insit ei cunctipotentia, declarat, inquit : Ego feci terram et hominem in ea. Inventor autem generationis humanæ et auctor, qui produxit eum, cum non esset quondam, ut sit : quomodo ad reformationem spiritualem erit inhabilis et ineptus? Annon potius nutu ejus et sententia ad quamcunque speciem natura creaturarum demigrare et transire poterit? Et quid ita mirum aut incredibile videri debet, si hominis mentem pro suo arbitratu aliter fingat **611** ac fabricet, qui manu cælum firmavit? Manum autem Patris, omnium rerum opificem, esse dicimus Filium, per quem omnia, et in quo omnia. Verbo enim Domini, inquit, cæli firmati sunt. Ipse omnibus stellis mandavit, id est, imperavit, quomodo earum unaquæque esse deberet. Sol enim positus est ut diei, luna ut nocti imperet. Sed et, ut Psalter ait, « Sol novit occasum suum. Posuitque tenebras universorum Deus, et facta est nox » . » Psallit iterum divinus David, et inquit : « Tuus est dies, et tua est nox. Tu constituisti solem et lunam » . » Itaque horum utrumvis ab ipso ordinatum cursum

¹¹ I Joan. 1, 2.

¹² Ezech. xxxvi, 25.

¹³ Psal. ciii, 19, 20.

¹⁴ Psal. lxxiii, 16.

conficit, motu bene composito, et stasis horarum A
intervallis. Similiter et reliquæ stellæ juxta, legem
sibi a Deo datam, et oriuntur suis temporum vi-
cibus et occidunt. Ipse enim illis mandavit, qui
minus.

VERS. 13. *Ego suscitavi illum cum justitia regem,
omnes viæ ejus rectæ. Ipse ædificabit civitatem
meam, et captivitatem populi mei convertet, non
cum pretio neque cum muneribus, dixit Dominus
Sabaoth.*

Quidam fortassis dixerint, hæc de Cyro patre
Cambysis efferri, eo quod ille relaxarit Israeleni, et
e vinculis captivitatis exemerit, templumque Hierosolymitanum fundaverit; verum sequentium con-
sideratio sensum vimque sententiarum non ad illum, B
sed potius ad omnium nostrum Servatorem Chri-
stum, qui excitatus est cum justitia, contrahet. Illuxit
enim nobis Deus et Dominus, placuitque Deo et
Patri, omnia in ipso tum cœlestia, tum etiam terre-
stria summam comprehendere. Itaque excitatus est
cum justitia, non facta aut docendo percepta, sed
existens ipse revera etiam justitia. Scriptum autem
est alibi de eo: « Ecce rex justus regnabit et prin-
cipes cum judicio venient^{17*}. » Erat quippe semper
rex universorum unigenitum Dei Verbum, simul
cum Deo et Patre, et omnem creaturam aspectabi-
lem et inaspectabilem pedibus subjecit Si quis vero
homo terrestris ab ejus regno deficeret et resili-
ret, ejusque sceptrum parvificeret, eo quod in manu ac
potestate esset diaboli, peccatique laqueis teneretur: C
rursus jugo suo hic omnis justitiæ et admini-
strator et largitor submitit. 612 Sunt enim omnes
ejus viæ rectæ. Viæ autem Christi esse dicimus
evangelica oracula, per quæ, ad omnem tendentes
virtutem, et pietatis insignibus nostra ipsorum capita
ornantes, ad supernæ vocationis bravium perveni-
mus. Rectæ siquidem hæ viæ, nihilque in illis obli-
quum vel perversum, sed directæ velut et permea-
biles. Scriptum est enim: « Via piorum recta facta
est, et parata via piorum¹⁸. » Nam semita legis aspera
est, per multos typos ac figuras gradiens, et intole-
rabilis est difficultatis. At plana est evangelicorum
oraculorum via, et nihil confragosum omnino habet
aut asperum. Viæ igitur Christi rectæ, et ipse ædi-
ficavit sanctam civitatem, id est, Ecclesiam, in qua
et ipse commoratur; habitat enim in sanctis, et facti
sumus templa Dei viventis, Christum in nobis
ipsis habentes, per sancti Spiritus participationem.
Fundavit ergo Ecclesiam, ipseque est fundamentum
in quo et nos tanquam lapides sumptuosi et pretio-
sum: et qui credit in eo, non pudebit¹⁹. » Ipse
igitur, fundata Ecclesia, avertit etiam populi sui

ἀνίσχει τε κατὰ καιροὺς καὶ δύεται. Αὐτοῖς ἐνετεί-
λατο Θεὸς ὡν φύσει καὶ τῶν ὄλων δημιουργὸς κύ-
ριος.

Deus est natura, et universorum opifex ac do-

Ἐγὼ ἤγειρα αὐτὸν μετὰ δικαιοσύνης βασιλέα.
Πᾶσαι αἱ ὁδοὶ αὐτοῦ εὐθεῖαι. Οὗτος οἰκοδομήσει
τὴν πόλιν μου, καὶ τὴν αἰχμαλωσίαν τοῦ λαοῦ
μου ἐπιστρέψει, οὐ μετὰ λύτρων, οὐτε μετὰ δώ-
ρων, εἶπε Κύριος Σαβαώθ.

Φαίεν ἂν Ἰσως τινὲς, εἰρησθαι ταυτὶ περὶ Κύρου
τοῦ Καμβύσου, διὰ τε τὸ αὐτὸν ἀνεῖναι τὸν Ἰσραὴλ,
καὶ τὸν τῆς αἰχμαλωσίας ἀπολύσαι δεσμῶν, θεμελιώ-
σαι δὲ καὶ τὸν ἐν Ἱεροσολύμοις νεῶν· ἀλλ' ἦτοι τῶν
B ἐφεξῆς θεωρία περιστάσει μᾶλλον τῶν ἐννοιῶν τὴν
δύναμιν, οὐκ ἐπ' ἐκεῖνον μᾶλλον, ἀλλ' ἐπὶ τῶ πάντων
ἡμῶν Σωτῆρι Χριστῷ, ὃς ἐγήγερται μετὰ δικαιοσύ-
νης. Ἀνέλαμψε γὰρ ἐφ' ἡμᾶς Θεὸς ὡν Κύριος, εὐ-
δοκῆσαντος τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς ἀνακεφαλαιώσασθαι
τὰ πάντα ἐν αὐτῷ, τὰ ἐν τοῖς οὐρανοῖς καὶ τὰ ἐπὶ
τῆς γῆς. Οὐκοῦν ἐγήγερται μετὰ δικαιοσύνης οὐκ
εἰσπονητοῦ καὶ διδακτῆς, ἀλλ' ὑπάρχων αὐτὸς αὐτό-
χρημα καὶ δικαιοσύνης. Γέγραπται δὲ καὶ ἐτέρωθί
του περὶ αὐτοῦ: « Ἰδοὺ δὴ βασιλεὺς δικαίος βασι-
λεύει, καὶ ἀρχοντες μετὰ κρίσεως ἀρξουσιν. » Ἦν μὲν
γὰρ αἰεὶ βασιλεὺς τῶν ὄλων ὁ μονογενὴς τοῦ Θεοῦ
Λόγος ὁμοῦ τῷ Θεῷ καὶ Πατρὶ, καὶ πᾶσαν ἔχων ὑπὸ
πόδας τὴν κτίσιν ὁρατὴν καὶ ἀόρατον, ἀποσκιρτή-
σαντα δὲ τῆς ὑπ' αὐτῷ βασιλείας τὸν ἀνθρώπον τὸν
C ἐπὶ τῆς γῆς, καὶ τῶν αὐτοῦ σκήπτρων ὀλιγορήσαν-
τα, διὰ τοι τὸ ὑπὸ χεῖρα γενέσθαι διαβολικῆν, καὶ
τοῖς τῆς ἀμαρτίας ἐνεσεσθῆναι βρόχοις, πάλιν ὑπ-
ήγαγε τοῖς ἑαυτοῦ ζυγοῖς ὁ δικαιοσύνης ἀπάσης καὶ
βραβεύτης καὶ δοτῆρ. Εἶσι γὰρ αὐτοῦ πᾶσαι αἱ ὁδοὶ
εὐθεῖαι. Ὅδοὺς δὲ εἶναι φαμεν τοῦ Χριστοῦ τὰ θεῖά
τε καὶ εὐαγγελικὰ θεσπίσματα, δι' ὧν εἰς πᾶσαν λό-
γους ἀρετὴν, καὶ τοῖς τῆς εὐσεβείας ἀρχήμασιν ἑαυ-
τῶν σεμνύοντες τὰς κεφαλὰς, εἰς τὸ τῆς ἀνω κλή-
σεως βραβεῖον ἐργόμεθα. Εὐθεῖαι γὰρ μὴν αἱ ὁδοὶ
D οὐλοῦν γὰρ οὐδὲν ἐν αὐταῖς ἢ διεστραμμένον, ἀλλ'
οἷον ὀρθοὶ καὶ εὐήλατοι. Γέγραπται γὰρ, ὅτι: « Ὅδὸς
εὐσεβῶν εὐθεῖα ἐγένετο, καὶ παρεσκευασμένη ἡ ὁδὸς
τῶν εὐσεβῶν. » Τραχεῖα μὲν γὰρ πῶς ἢ τοῦ νόμου
τρόφος διὰ πολλῶν ἰούσα τύπων, καὶ δυσχερείας οὐ
φορητῆς, ψιλὴ δὲ ἢ διὰ τῶν εὐαγγελικῶν θεσπισμά-
των, καὶ οὐδὲν ἔχουσα παντελῶς τὸ ἀναντες ἢ τραχύ.
Εὐθεῖαι δὲ οὖν αἱ ὁδοὶ τοῦ Χριστοῦ, καὶ αὐτὸς ὑποκό-
μησε τὴν ἀγίαν πόλιν, τοῦτ' ἐστὶ, τὴν Ἐκκλησίαν,
ἐν ἣ καὶ αὐτὸς ἀλλίσκεται· κατοικεῖ γὰρ ἐν ἀγίοις, καὶ
ναοὶ γεγόναμεν Θεοῦ ζῶντος, Χριστὸν ἔχοντες ἐν
ἑαυτοῖς διὰ μετοχῆς τοῦ ἀγίου Πνεύματος. Τεθεμε-
λίωκε τοίνυν τὴν Ἐκκλησίαν αὐτὸς ὡν ὁ θεμέλιος,
ἐφ' ἧ καὶ ἡμεῖς ἐποικοδομούμεθα, ὡς λίθοι πολυτε-
λεῖς καὶ τίμιοι εἰς ναὸν ἅγιον, εἰς κατοικητήριον τοῦ
Θεοῦ ἐν πνεύματι. Ἀκλόνητος δὲ παντελῶς ἡ Ἐκ-
κλησία, Χριστὸν ἔχουσα τὸν θεμέλιον, καὶ ἀκατά-
σειστον ὑποβάθραν· Ἰδοὺ γὰρ τίθημι, φησὶ, τὰ θε-

^{17*} Isa. xxxii, 1. ¹⁸ Isa. xlvii, 7. ¹⁹ I Petr. ii, 6,

μέλια Σιών, λίθον ἐκλεκτόν, ἀκρογωνιαῖον. ἔντιμον, ἅ καὶ ὁ πιστεύων εἰς αὐτόν, οὐ μὴ κατασχυνῆ. » Αὐτὸς οὖν ὁ θεμελιώσας τὴν Ἐκκλησίαν, ἐπέστρεψε καὶ τὴν αἰχμαλωσίαν τοῦ λαοῦ αὐτοῦ. Τυραννομήνους γὰρ ἡμᾶς τοὺς ἐπὶ τῆς γῆς ὑπὸ τε τοῦ Σατανᾶ καὶ τῆς ἀμαρτίας, σέσωκέ τε καὶ ἐξείλετο, καὶ τοὺς ἰδίους ὑπήγαγε ζυγοῖς· πλὴν οὐ μετὰ λύτρων, οὐδὲ μετὰ δώρων· ὡς γὰρ ὁ αὐτοῦ μαθητῆς, « Οὐ φθαρτοῖς ἀργυρίῳ ἢ χρυσίῳ ἐλυτρώθημεν ἐκ τῆς ματαίας ἡμῶν ἀναστροφῆς πατροπαραδότου, ἀλλὰ τιμίῳ αἵματι ὡς ἀμνοῦ ἀμώμου, καὶ ἀσπίλου Χριστοῦ. » Δέδωκε γὰρ ὑπὲρ ἡμῶν τὸ ἴδιον αἷμα, καὶ οὐκ ἐσμὲν ἐαυτῶν, ἀλλὰ τοῦ πριαμένου καὶ σώσαντος. Ταύτη- τοι, καὶ μάλα εἰκότως, οἱ τῆς ἁγίας πίστεως τὸν κατηγοροῦνται φωνῆς, ὡς τὸν ἀγοράσαντα αὐτοὺς

οὕτως λέγει Κύριος Σαβαώθ· Ἐκοπίασεν Αἴγυπτος, καὶ ἐμπορίαί Αἰθιοπῶν, καὶ οἱ Σαβαῖμ ἄνδρες ὑψηλοὶ ἐπὶ σέ διαβήσονται, καὶ σοὶ ἔσονται δοῦλοι, καὶ ὀπίσω σου ἀκολουθήσουσι δεδεμένοι χειροπέδας, καὶ προσκυνήσουσί σοι, καὶ ἐν σοὶ προσεύξονται. Ὅτι ἐν σοὶ ὁ Θεὸς ἐστίν, καὶ οὐκ ἦν Θεὸς πλὴν σου. Σὺ γὰρ εἶ Θεός, καὶ οὐκ ἤδειμεν, ὁ Θεὸς τοῦ Ἰσραὴλ σωτήρ. Αἰσχυνθήσονται, καὶ ἐτραπήσονται πάντες οἱ ἀντικείμενοι αὐτῷ, καὶ πορεύσονται ἐν αἰσχύνῃ.

Τὸν περὶ τοῦ πάντων ἡμῶν Σωτῆρος Χριστοῦ προεισχομίας λόγον, καὶ προαπαγγελίας ὅτι ἐπιστρέψει τὸν λαὸν αὐτοῦ οὐ μετὰ λύτρων, οὐδὲ μετὰ δώρων, καταδεικνυσὶν εὐθὺς τοὺς κληθσομένους εἰς λύτρωσιν, δῆλον δὲ ὅτι τοὺς ἐξ ἔθνων, οἷς δὴ μάλιστα Χριστὸς ἐπιλάμψας ὁράται. καίτοι λέγων ἐναργῶς· « Οὐκ ἀπεστάλην εἰ μὴ εἰς τὰ πρόβατα τὰ ἀπολωλότα οἴκου Ἰσραὴλ. » Ἄλλ' ἐκεῖνοις μὲν καὶ πρώτοις θεῖόν τε καὶ εὐαγγελικὸν ἐνηστράψε φῶς. Ἐπειδὴ δὲ, καθὰ γέγραπται, ἐλπᾶνθη, καὶ ἐπαχύνθη, καὶ ἀπελάττισεν ὁ ἡγαπημένος Ἰσραὴλ (ἀπεκτόνασι γὰρ τὸν ἀρχηγὸν τῆς ζωῆς)· ταύτη- τοι καὶ μάλα εἰκότως ταῖς ἔθνων ἀγέλαις ἐπέλαμψεν ὁ Χριστὸς, καὶ αὐτὸ δὴ τοῦτ' ἐστὶ τῶν προκειμένων θεωρίας ἐνδὸν εὐρήσομεν. Ὑνομάζει δὲ τῶν ἔθνων τὰ πάντων μάλιστα δεισιδαιμονέστατα, ἵνα καὶ ἡ τοῦ καλοῦντος εἰς μετάγνωσιν θαυμάζηται δύναμις. Ὡσπερ γὰρ δὴ τότε μάλιστα τῶν ἰατροῦν εἰδῶτων ἐπαινεῖται τὸ εὐτεχνές, ὅταν τινὰς τὰ ἀπεγνωσμένα νοσοῦντας τῶν παθῶν ἀπαλλάττειν δύνωνται ταῖς σφῶν αὐτῶν ἐμπειρίας ἐπὶ καιροῦ χρώμενοι· οὕτω καὶ ὁ Θεός, ἐμφανεστέρην ἑαυτοῦ τὴν ὑπερφυᾶ καθίστησι δόξαν, ὅταν τινὰς τῶν ἁγῶν ἐκκεκλιχότων, καὶ εἰς αὐτόν που τὸν κατωτάτω πυθμένα φαυλότητός τε καὶ ἀσεβείας κατενηγεγμένων, ἀνανήχῃσθαι τε καὶ ἀναφοιτῆν ἀναπέσει πρὸς ἔφεσιν ἀρετῆς, καὶ εἰς ἀπότριψιν τοῦ κακοῦ, καὶ οἶον εἰς ἀμφίσειν τῶν ἐπαινουμένων. Αἰγύπτιοι τοίνυν, καὶ τὰ τῶν Αἰθιοπῶν ἐμπορεῖα, τοῦτ' ἐστίν, αἱ Θεβαίων πόλεις, αἷς εἰσι πρόσκοι τοὶ καὶ ἀγχιτέρμο- νες οἱ καλούμενοι Σαβαῖμ, τοῦτ' ἐστίν, τὰ τῶν Αἰθιοπῶν, ἤγουν τῶν Ἰνδῶν ἔθνη (τάχα που τὴν κλησιν

A captivitate. Nos enim oppressos tyrannide in terra, a Satana et peccato servavit et liberavit, et suo iugo subiecit: verum non pretio, neque muneribus. Sic enim ipsius discipulus: « Non corruptibilibus, argento aut auro liberati sumus a vana nostra conversatione a patribus tradita, sed pretioso sanguine, velut agni immaculati et incontaminati Christi ³⁰. » Dedit enim pro nobis proprium sanguinem: neque sumus juris nostri, sed ejus qui emit et servavit. Hinc, et quidem jure optimo, qui rectæ fidei directum canonem prætergrediuntur, voce sanctorum accusantur, ut Dominum qui illos redemit negantes.

εὐγενῆ κανόνα παρατρέχοντες διὰ τῆς τῶν ἁγίων Δεσπότην ἀρνούμενοι.

B VERS. 14-16. Sic ait Dominus Deus Sabaoth: Laboravit Ægyptus, et negotium Æthiopum, et Sabaim viri excelsi ad te transibunt, et tibi erunt servi, et post te sequentur vinciti manicis, et adorabunt te, et in te orabunt. Quia in te Deus est, et non **613** est Deus præter te. Tu enim es Deus, et nescivimus, Deus Israel servator. Erubescunt et pudefient omnes qui adversantur ei, et ambulabunt in ignominia.

Sermone de Christo omnium nostrum Servatore introducto, et præsignificato quod avertet et dimittet populum suum, non pretio nec muneribus: continuo vocandos ad redemptionem ostendit, videlicet ex gentibus, quibus maxime illuxisse visus Christus, tametsi dicat aperte: « Non sum missus nisi ad oves perditas domus Israel ³¹. » Sed illis quidem et primis divina et evangelica lux affulsit. At postquam pinguefacti sunt et incrassati, et recalcitravit dilectus meus Israel, quemadmodum scriptum est ³¹ (occiderunt enim principem vitæ): hinc jure quidem optimo gregi gentium Christus illuxit. Hoc est quod hic in horum verborum consideratione et contemplatione inesse invenimus. Nominat siquidem gentes omnium superstitionissimas, ut virtus ac potentia vocantis ad poenitentiam fiat admirabilis. Quemadmodum enim artificium eorum qui medicinæ periti sunt, tum imprimis laudatur, quando desperatæ valetudinis homines, experimentis suis tempestive usi, liberare possunt, ita etiam Deus insignem gloriam suam illustriorem reddit cum eorum aliquos, qui graviter lapsi sunt, et ad ipsum infimum vitiositatis et impietatis detrusi sunt, emergere facit et egredi, ut virtutem expetant, et mala aversentur, et res cum laude conjunctas suscipiant. Ægyptii itaque et emporia Æthiopum, id est, Thebanorum urbes (quibus accolæ et contermini sunt hi, qui Sabaim dicuntur, id est, Æthiopum vel Indorum gentes, sortiti appellationem fortassis a Saba, temporibus antegressis, eorum regioni et terræ imperitante), laborarunt, inquit. Laborarunt, bifariam in-

³⁰ 1 Petr. 1, 19. ³¹ Matth. x, 6. ³¹ Deut. xxxii, 15.

telligendum. Vel enim illud vult insinuare, defatigatos fuisse et afflictos intolerabiliter, erroris tempore, crudeli tyranno subjugatos, Satanae, et gregibus daemonum servientes, sacrificia et fructus ipsorum, filios, inquam, et filias deposcentibus: vel olim diros et infractos, et propugnatores antiqui erroris, et omni fretos robore, **614** ut Græcicæ impietati suæ juveniliter adhærescant. At postquam illuxit Christus, et veram lucem omnium in corda inmisit, et veluti mentis ac intelligentiæ quidam lucifer exortus est: laborarunt, id est, non manserunt, ut ante, pervicaces, et remiserunt veluti de pristina contentione ac vehementia, victoriamque ipsius prædicationi cesserunt. Nec falsa fuit aut mendax de illis oratio. Sic enim sapientissimus Paulus scribit: « Ubi abundavit peccatum, superabundavit gratia ²². » Nam Ægyptiorum terra, augustis et sanctis ecclesiis plena conspicitur. Altaria ubique et monachorum greges, et virginum examina, et exercitiorum labores cum ingenti voluptate, et cursus ad virtutem, et magna alacritas et fervens, et quæ frangi non sustinet: Christianique cultum ad ipsos usque Sabaim, et Indicas gentes protendit ac propagat. Est enim, est videre etiam apud illos et apud emporia Æthiopiæ, hoc est, in Thebanorum terra. Isti ergo, inquit, Ægyptii, et Sabaim excelsi viri, id est, conspicui et notissimi omnibus, et nulli non cogniti, quod sint insigniter daemoniorum cultores, et diabolicorum inventorum propugnatores, ad te transibunt: id est, primo relicto errore, et exsiliantes a fovea interitus, venient ad te, et tibi erunt servi, tuæ scilicet voluntatis administri. Significat enim hoc servitutis nomen a Deo positum. Sequuntur te vincit manibus. Insistent, inquit, tuis vestigiis, evangelica lege manufacti, ad quæcunque agenda, et excellentis vitæ semitam transibunt, vincit manibus, id est, charitatis nexibus, et compedibus inexplicabilis in Deum pietatis, ut dicere queant: « Quis nos separabit a dilectione Christi? Afflictio? num angustia? num persecutio? num fames? num nuditas? num periculum? num gladius ²³? » Hi, inquit, adorabunt te, et in te orabunt; quia in te Deus est, et non est Deus præter te. Tu enim es Deus, et non novimus, Deus Israel servator. Flectit enim omnium Servatori Christo omne genu, et omnis lingua confitetur, et in ipsum omnis precatio desinit. In Christo enim petimus a Deo et Patre postulata, et in ipso oramus, confitentes etiam **615** in ipso Deum esse, et præter ipsum non esse Deum. Sed et enim sentire nos docuit, cum ait divino discipulo, Philippo scilicet ²⁴: « Tanto tempore vobiscum sum, et me non nosti, Philippe? Non credis, quod ego in Patre, et Pater in me est? qui vidit me vidit Patrem meum. Ego et Pater unum sumus. » Itaque illud: Deus in te est; et: Non est Deus præter te, idem valent, idemque denotant, quod « Et

λαχόντες ὡς ἀπό γε τῆς Σαβᾶ τῆς βασιλευσάσης κατὰ καιροὺς τῆς αὐτῶν χώρας τε καὶ γῆς), ἐκοπίασαν, φησί· τὸ δὲ, Ἐκοπίασαν, διχῆ νοητόν· ἢ γὰρ ἐκεῖνο βούλεται δηλοῦν, ὅτι κεκμήκασιν οὐ φορητῶς, κατὰ γε τὴν τοῦ πλανᾶσθαι καιρὸν ὡμῶ τυράννῳ κατεζευγμένοι τῷ Σατανᾷ, καὶ ταῖς τῶν δαιμονίων ἀγέλαις δουλεύοντες ἐξαιτοῦντι θυσίας, καὶ αὐτὰ τὰ αὐτῶν γεννήματα, υἱοὺς τέ φημι καὶ θυγατέρας· ἦγουν ὅτι πάλαι μὲν ἦσαν δεινοὶ καὶ θθραυστοὶ, καὶ οἷον ὑπασπιστὰι τῆς ἀρχαίας ἀπάτης, καὶ σθένει παντὶ χρώμενοι πρὸς γε τὸ δεῖν ἔχουσαι νεανικῶς τῆς προκειμένης αὐτοῖς δυσσεβείας Ἑλληνικῆς. Ἐπειδὴ δὲ ἐπέλαμψεν ὁ Χριστὸς, καὶ φῶς τὸ ἀληθινὸν ταῖς ἀπάντων ἀνῆκε καρδίαις, καὶ ὡσπερ τις νοητὸς ἀντίτειλεν ἑωσφόρος, ἐκοπίασαν, τοῦτ' ἔστιν, οὐ μεμενήκασιν ἐνοστατικοὶ, καθὰ καὶ πρότερον, καθυφῆκαν δὲ ὡσπερ τοῦ πάλαι τόνου, παραχωρήσαντες τὸ νικᾶν τοῖς περὶ αὐτοῦ κηρύγμασι, κατεψεύσθη δὲ οὐδαμῶς ὁ περὶ τούτων λόγος. Ὡς γὰρ ὁ πάνσοφος γράφει Παῦλος: « Οὐ ἐπλεόνασεν ἡ ἁμαρτία, ὑπερπερίσσευσεν ἡ χάρις. » Ἠλήρης γὰρ ἡ τῶν Αἰγυπτίων ὀράται γῆ σεπτῶν καὶ ἁγίων ἐκκλησιῶν. Θυσιαστήρια πανταχοῦ καὶ μοναστῶν ἀγέλαι, καὶ παρθένων ἑσμοὶ, καὶ ἀσκήσεων πόνοι σὶν θυμηδία πολλῇ καὶ δρόμος εἰς ἀρετὴν, καὶ προθυμία πολλῇ, σφριγῶσά τε καὶ ἐκκόπτεσθαι μὴ ἀνεχομένη καὶ τῷ [ἰρ. τὸ] Χριστοῦ παρατείνει σέβας, καὶ μέχρις αὐτῶν τῶν Σαβαίμ, ἦτοι τῶν Ἰνδικῶν ἐθνῶν. Ἔστι γὰρ, ἔστι καὶ παρ' ἐκείνοισι ἰδεῖν ὅσα καὶ ἐν Αἰγύπτῳ, καὶ ἐν τοῖς ἐμπορίοις τῆς Αἰθιοπίας, τοῦτ' ἔστιν, ἐν τῇ Θεβαίων γῇ. Οὗτοι δὲ οὖν οἱ Αἰγύπτιοι, φησὶ, καὶ οἱ Σαβαίμ ἄνδρες ὄντες ὑψηλοὶ, τοῦτ' ἔστιν, ἀπόβλεπτοι, καὶ γνωριμώτατοι τοῖς ἀπανταχοῦ, καὶ ἀγνοηθέντες οὐδεὶς ὅτι τέ εἰσιν ἐξηρημένως δαιμονίων θεραπευταὶ, καὶ διαβολικῶν εὐρεμάτων ὑπασπιστὰι, ἐπὶ σὲ διαβήσονται, τοῦτ' ἔστι, τὴν πρώτην ἀφέντες ἀπάτην, καὶ τῶν τῆς ἀπαιθείας βάθρων ἀποπηδήσαντες, ἤξουσιν πρὸς σέ, καὶ σοὶ ἔσονται δοῦλοι, καὶ τῶν σῶν δηλονότι θελημάτων ὑπουργοί. Κατασημαίνει γὰρ τοῦτο τὸ τῆς δουλείας ὄνομα τεθειμένον ἐπὶ Θεοῦ. Ὅπισω σου ἀκολουθήσουσι δεδεμένοι χειροπέδαις. Βαδιοῦνται γὰρ κατ' ἔγνω, φησὶ, τὸ ὄν, τοῖς εὐαγγελικῶς χειραγωγούμενοι νόμοις εἰς ἕκαστα τῶν πρακτέων, καὶ τὴν τῆς ἐξαιρέτου ζωῆς διελάσσουσι τρίβον δεδεμένοι χειροπέδαις, τοῦτ' ἔστι, δεσμοῖς ἀγάπης, καὶ σειραῖς ἀρρήτου φιλοθετίας, ὥστε δύνασθαι λέγειν· « Τίς ἡμᾶς χωρήσει ἀπὸ τῆς ἀγάπης τοῦ Χριστοῦ; θλίψις, ἢ στενοχωρία, ἢ διωγμὸς, ἢ λιμὸς, ἢ γυμνότης, ἢ κίνδυνος, ἢ μάχαιρα; » Οὗτοι προσκυνήσουσί σοι, φησὶ, καὶ ἐν σοὶ προσεύχονται, ὅτι Θεὸς ἐν σοὶ ἔστι, καὶ οὐκ ἔστι Θεὸς, πλὴν σοῦ. Σὺ γὰρ εἶ Θεὸς, καὶ οὐκ ἤθεμιεν, ὁ Θεὸς τοῦ Ἰσραὴλ σωτήρ. Κάμπτει γὰρ τῷ πάντων Σωτῆρι Χριστῷ πᾶν γόνυ, καὶ πᾶσα γλῶσσα ἐξομολογεῖται, καὶ εἰς αὐτὸν ἔρχεται πᾶν πέρασ εὐχῆς. Ἐν Χριστῷ γὰρ αἰτοῦμεν παρὰ Θεοῦ καὶ Πατρὸς τὰ αἰτήματα, καὶ ἐν αὐτῷ προσευχόμεθα, ὁμολογοῦντες ὅτι καὶ ἐν αὐτῷ Θεὸς ἔστι, καὶ οὐκ ἔστι Θεὸς πλὴν

²² Rom. v, 20. ²³ Rom. viii, 35. ²⁴ Joan. xiv, 9, 10.

αὐτοῦ. Οὕτω γὰρ ἡμᾶς φρονεῖν ἐδίδαξε λέγων τῷ Α
 Θεοσκοπῶ μαθητῇ (Φίλιππος οὗτος ἦν)· Ἐποῦτον
 χρόνον μεθ' ὑμῶν εἶμι, καὶ οὐκ ἔγνωκάς με, Φίλιππε;
 Οὐ πιστεύεις ὅτι ἐγὼ ἐν τῷ Πατρὶ, καὶ ὁ Πατὴρ ἐν
 ἐμοὶ ἐστιν; Ὁ ἑωρακὸς ἔβλε, ἑώρακε τὸν Πατέρα.⁴
 Ἐγὼ καὶ ὁ Πατὴρ ἐν ἑσμέν. Ἐ Τὸ τοῖνον, Ὁ Θεὸς ἐν
 σοὶ ἐστι, καὶ οὐκ ἐστι Θεὸς πλὴν σοῦ, ἴσῃν ἔχει δύ-
 ναμιν τῷ, ὅτι Ἐ Καὶ ὁ Λόγος ἦν πρὸς τὸν Θεόν, καὶ
 Θεὸς ἦν ὁ Λόγος. Οὗτος ἦν ἐν ἀρχῇ πρὸς τὸν Θεόν.
 Εἰ δὲ δὴ βούλοτό τις τῶν εἰρημένων τὴν δύναμιν
 καὶ εἰς μόνον τὸ πρόσωπον τοῦ Χριστοῦ περιενεγκεῖν
 εὐτέργως, φαμέν ὅτι κατὰ τὴν τοῦ θεοσκοπίου Παύλου
 φωνήν, κατώκηκε μὲν ἐν Χριστῷ πᾶν τὸ πλήρωμα τῆς
 θεότητος σωματικῶς. Ἦν δὲ αὐτὸς ὁ Θεός, οὐκ εἰς υἱοὺς
 δύο διηρημένος, ἀλλ' ὡς ἰδίαν ἔχοντος τοῦ Λόγου τὴν
 σάρκα, ἐν ἧ καὶ κατοικήκεν λέγεται. Οὐκοῦν κἂν
 τοῦτῃ νοεῖται Θεός, καθάπερ ἐν ἀνθρωπίνῳ σώματι
 ψυχῇ· ἀλλ' ὅδν εἰς Υἱὸς ἐστιν ὁ Θεός. Ἰστέον γε μὴν,
 ὅτι τὴν τοῦ Κυρίου σάρκα φαμέν ἐψυχῶσθαι ψυχῇ
 νοεῖται. Ὁμοιωτοῦσι δὴ οὖν, ὅτι Καὶ ἐν σοὶ ὁ Θεός
 ἐστι, καὶ οὐκ ἐστι Θεός πλὴν σοῦ. Σὺ γὰρ εἰ Θεός,
 καὶ οὐκ ἤδειμεν, ὁ Θεός τοῦ Ἰσραὴλ σωτήρ. Αὕτη
 μετανοούντων φωνή, καὶ μεταφοιτώντων ἤδη πρὸς
 τὸ φῶς ἐξ ἀπάτης καὶ σκότους, καὶ εἰς ἐπίγνωσιν
 ἀληθείας διεληλακόντων, καὶ τὸν φύσει τε καὶ ἀληθῶς
 ἐπαγνωσκόντων Θεόν, καὶ τῶν ὄλων δημιουργὸν καὶ
 Κύριον. Σωτήρ᾽ ἄγε μὴν τοῦ Ἰσραὴλ ὀνομάζουσιν αὐ-
 τὸν τὸν ἐνανθρωπήσαντα καὶ σεσαρκωμένον, αὐτὸν
 ἔκτεινον εἶναι πιστεύσαντες, ὃς καὶ πάλαι τοὺς ἐξ
 Ἰσραὴλ ἐπίκουρος ἦν. Ἦγον Ἰσραὴλ συνήσεις οὕτι
 σου τὸν κατὰ σάρκα μόνον, ἀλλὰ γὰρ καὶ εἰ τις ἕτε-
 ρος ὄρῃν δύναται Θεόν. Διερμηνεύεται γὰρ τὸ Ἰσραὴλ
 τοῦς ὄρων Θεόν. Ὁρᾷ δὲ Θεόν τοὺς τῆς διανοίας ὁμ-
 μασι, ὁ τὸν τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς χαρακτήρα βλέ-
 πων, τοῦτ' ἐστι, τὸν Υἱόν, ᾧ καὶ ἐντραπήσεσθαι φησι
 τοὺς ἀνθεστηκότας, πορευθῆσεσθαι δὲ καὶ ἐν αἰσχύνῃ.
 Οἱ γὰρ τὴν εἰς αὐτὸν πίστιν οὐ προσηκόμενοι, θεομαχῆσαντες δὲ,
 καθάπερ ἀμέλει καὶ Ἰουδαῖοι, πάντες
 ἔσονται κατησχυμένοι, ἠτιώμενοι μὲν τῆς ἀνικτήτου χειρὸς,
 ἀδικούντες δὲ παντελῶς οὐδὲν τὴν δόξαν αὐ-
 τοῦ, ταῖς γε μὴν σφῶν κεφαλῆς ὄλεθρον ἐπαντήσαντες,
 εἰς αἰσχύνῃ ἔσονται καὶ θνεῖδος. Ἔσονται
 γὰρ εἰς θρασὶν πάσῃ σαρκί, κατὰ τὴν τοῦ προφήτου φωνήν.

Ἐγκαινίσεσθε πρὸς με, νῆσοι. Ἰσραὴλ σώζεται
 ὑπὸ Κυρίου σωτηρίαν αἰώνιον. Οὐκ αἰσχυνθή-
 σονται, οὐδὲ μὴ ἐντραπῶσιν ἕως τοῦ αἰῶνος,
 λέγει Κύριος παντοκράτωρ.

Ἄνευρῶναι πάλιν τὴν προαγόρευσιν τῆς τῶν ἐθνῶν
 κλήσεως καὶ ἐπιστροφῆς· καὶ οὐ μέχρι μόνον Ἰσραὴλ
 τῶν Αἰγυπτίων τῆς τε Αἰθιοπίας τῶν ἐμπορίων, καὶ
 αὐτῶν δὲ τῶν Σαβαίμ· ἀλλὰ γὰρ ὅτι κεκλήσονται καὶ
 αἱ κατὰ πᾶσαν ὄντες τὴν γῆν, καὶ ἀγίων Ἐκκλησιῶν
 ἀνάδειξις ἐστὶ πανταχοῦ, διαμνησκεν ἐν τούτοις.
 Προαφῶναι γὰρ ὡσπερ ταῖς Ἐκκλησίαις ὁ πανσθε-
 νῆς τοῦ Θεοῦ λόγος τὸ ἐγκαινίσεσθαι πρὸς αὐτὸν, ὃς
 δὴ καὶ νῆσους κατονομάζειν ἀξιοῖ. Ὡσπερ γὰρ αἱ
 κατὰ τὴνδὲ τὴν θάλασσαν νῆσοι βᾶλλονται μὲν αἰ-
 ταῖς τῶν κυμάτων ὄρμασι, πλὴν ἀκλόνητοι διαμέ-
 νουσιν, εἰσδέχονται δὲ καὶ κινδυνεούσας ἔσθ' ὅτε τὰς
 ναῦς, καὶ σώζουσιν ἐκ κυμάτων, κλῆπον αὐταῖς προ-

Verbum erat apud Deum, et Deus erat Verbum.
 Hoc erat in principio apud Deum.⁴ Si cui
 libeat vim sœ significationem dictorum etiam ad
 solam Christi personam referre, plano dicimus, ju-
 xta divini Pauli vocem, habitasse in Christo om-
 nem plenitudinem divinitatis corporaliter.⁴ Erat
 quippe ipse Deus, et non in duos filios divisus,
 sed propriam carnem veluti habente Verbo, in
 qua et habitasse dicitur. Igitur etiam in hoc in-
 telligitur Deus, tanquam in humano corpore anima,
 tamen unus est Filius Deus. Sciendam vero nos
 dicere Domini carnem animari, anima intelligen-
 tiæ particeps. Contentur igitur: Et in te Deus
 est, et non est Deus præter te. Tu enim es Deus,
 et non novimus, Deus Israel servator. Hæc est
 pœnitentiam agentium vox, et jam ab errore et
 tenebris ad lucem revertentium, et ad agnitionem
 veritatis transeuntium, et natura atque vere Deum,
 et universorum fabricatorem et Dominum agno-
 scentium. Servatorem Israelis nominant illum qui
 humanitatem sumpsit et carnem: illum eundem
 credentes esse, qui erat quondam Israelitarum
 adminiculator. Vel Israellem intelliges, non solum
 carnalem, sed etiam si quis alius Deum potest videre.
 Interpretatur enim Israel, mens videns Deum.
 Videt autem Deum mentis oculis, qui Dei ac Pa-
 tris characterem, nimirum Filium aspicit. Cui, in-
 quit, qui restiterunt, pudescunt, et in pudore am-
 bulabunt. Nam qui fidem in ipsam non receperunt,
 sed cum Deo quodammodo pugnarunt, scilicet
 Judæi, omnes erunt prostrati et devicti ab immota
 manu: qui ejus quidem majestatem nulla prorsus
 injuria æquivalent, suis autem capitibus exitium
 creant, et dedecus ignominiamque contrahunt.
 Erunt enim, juxta vocem prophetæ, spectaculo omni
 carni.

VERB. 17. Innovamini ad me, insulæ. Israel servatur
 a Domino salute æterna. Non confundentur, 616
 neque erubescunt usque in sæculum, dicit Dominus
 omnipotens.

Rursus explicat et dilatat prædictionem vocatio-
 nis gentium, et conversionis, et non in solis Ægyptiis,
 aut emporiis Æthiopiæ, aut ipsis illis Sabaim
 constituit, sed vocandos esse omnes ubique terra-
 rum, et sanctarum Ecclesiarum patefactionem pas-
 sim futuram, his verbis significavit. Compellat enim
 veluti Ecclesias omnipotens Dei sermo, ut ad ipsum
 innoventur: quas etiam insulas dignatur nominare.
 Quemadmodum enim insulæ juxta mare, jactantur
 quidem semper fluctuum motibus, verum ipsæ ma-
 nent inconcussæ, et naves quandoque periclitantes
 recipiunt, et sinum illis fluctibus vacuum porrigentes,
 servant a fluctibus: sic Ecclesiæ Christi jaceat

⁴ Joan. 1, 1, 2. ⁵ Coloss. 11, 9.

quidem tanquam in mediis vitæ turbis, et solitudine, **A** et innumeris agitantur tentationibus; verum in Christo domicilium habent immotum: et eos qui mundanarum rerum inutili inanemque turbationem ac tumultuationem fugiunt, et velut tempestatibus acti sunt a Satana et peccato, in domum admittunt. Eas igitur comparare oportet insulis. Hoc enim sibi vult hic divinus sermo. Innovamini igitur ad me, inquit, insulæ. Jam vero nomen Ecclesiæ multitudinem credentium in Christum declarat, ministros, et populos, pastores, et doctores, et subditos. Illi nimirum omnes in Christo innovabantur, suo tempore, scilicet quo nobis illuxit Deus Dominus. Tunc enim, tunc renovabamur etiam ad vitæ, ac morum institutorumque novitatem, et in cultu etiam. Abjecimus enim peccatum inveteratum, et in Christo facti sumus nova creatura, ipsius legibus ac pædagogia instituti ac ducti ad nobilem et amabilem vitæ conversationem. Siquidem Paulus sapientissimus vocatis per fidem scribit, et inquit interdum quidem: « Exuite veterem hominem cum perturbationibus et cupiditatibus suis, et induite novum, renovatum ad imaginem ejus qui condidit eum ³⁷. » Interdum vero rursus: « Ne conformes sitis sæculo huic, sed reformemini renovatione mentis vestræ, ut probetis vos, quæ sit voluntas Dei bona et accepta et perfecta ³⁸. » Et crucifigi simul dicit, veterem nostrum hominem, ut novum induamus, **617** per conversationem et vitam in Christo. Innovamur ergo, et cultus ratione: alii, qui Judaicos ritus sectantur, umbris relictis et figuris. Non enim utentur posthac boum victimis et thure, sed spiritualiter et non materialiter, suffimentis odoratissimis; alii e gentium multitudine capti et irretiti, ad meliora transmigrabunt, et ad ea quæ incomparabiliter excellunt atque eminent. Non enim jam veterem mentis habebunt caliginem, sed, divina et intelligibili luce intronmissa, et sancti et veri colores erunt. Desistent enim adorare creaturam et mutam sensusque expertem materiam, et vaticiniis ac præstigiis supersedebunt, et scurrilitatis Græcicæ errorisque dæmoniorum absurditatem circumcidet et amputabunt, atque, ut semel dicam, fœdioribus omissis, et ab exsecrandis recedentes studiis, omni erunt virtute ornati et dogmatum veritatis periti. Innovatio igitur hæc est quoad nos. Nova enim creatura est in Christo. Promittit siquidem universorum Deus, se omnes, inquam, illos qui secundum carnem sunt, et in filiis Abraham ex promissione numerantur (« non enim omnes ex Israel, hi Israel sunt, sed filii promissionis, hi reputantur in filiis ³⁹»), servaturum salute æterna, ut cum dedecore, tum ignominia careant, idque perpetuo. Exuto enim in Christo profano peccato, et diabolicæ tyrannidis jugo soluto, et una cum illis abjecta corruptione, at induta incorruptione in his erimus jugiter. Non etenim nobis peccatum insultabit amplius, neque

τείνουσαι τὸν ἀκύμονα· οὕτως αἱ Ἐκκλησίαι Χριστοῦ, καίονται μὲν ὡςπερ ἐν μεσαιτάτῃ τοῦ βίου τύρβης τε καὶ ἀμειξίας, καὶ ἀναριθμητῶν μὲν ἀνέχονται πειρασμῶν, πλὴν ἔχουσι ἐν Χριστῷ τὸ ἀκράδαντον. εἰσοικίζονται δὲ τοὺς φεύγοντας τῶν ἐν τῷδε τῷ κόσμῳ πραγμάτων ἀνωφελῆ καὶ διάκενον ταραχῆν, καὶ οἷον καταχειμαζομένους ὑπὸ τε τοῦ Σατανᾶ καὶ τῆς ἁμαρτίας. Νήσοις δὴ οὖν παρεικαστέον αὐτάς. Τοῦτο γὰρ ἐν τούτοις ὁ θεὸς βούλεται λόγος. Ἐγκαινίζεσθε δὴ οὖν πρὸς με, φησὶν, ὦ νῆσοι. Τὸ γε μὴν τῆς Ἐκκλησίας ὄνομα τὴν τῶν εἰς Χριστὸν πιστευσάντων ὑφαίνει πλῆθὺν, ἱερουργούς τε καὶ λαούς, ποιμένας, καὶ διδασκάλους, καὶ τοὺς ὑπὸ χεῖρα κατεζευγμένους, ἀλλ' οὗτοι πάντες ἀνεκαινίσθησαν ἐν Χριστῷ, κατὰ καιροῦς δηλονότι καθ' οὓς ἐπέλαμψεν ἡμῖν θεὸς ὢν Κύριος. Τότε γὰρ, τότε καὶ ἀνεκαινίσθημεν εἰς καινότητα ζωῆς, ἡθῶν τε καὶ τρόπων, καὶ προσέτι λατρείας. Ἀποθεβλήκαμεν γὰρ τὴν ἐκ τῆς ἁμαρτίας παλαιώσιν, γεγόνாமεν δὲ καινὴ κτίσις ἐν Χριστῷ τοῖς αὐτοῦ νόμοις παιδαγωγούμενοι, πρὸς εὐκλεῆ καὶ ἀξίεραστον πολιτείαν. Καὶ γοῦν ὁ πάνσοφος Παῦλος τοῖς κεκλημένοις διὰ πίστεως ἐπιστέλλει καὶ φησι, ποτὲ μὲν, ὅτι· Ἐκδύσασθε τὸν παλαιὸν ἄνθρωπον, σὺν τοῖς παθήμασι καὶ ταῖς ἐπιθυμίαις αὐτοῦ, καὶ ἐνδύσασθε τὸν νέον, τὸν ἀνακαινούμενον κατ' εἰκόνα τοῦ κτίσαντος αὐτόν· ποτὲ δὲ πάλιν, « Μὴ συσχηματίζεσθε τῷ αἰῶνι τούτῳ, ἀλλὰ ἀναμορφοῦσθε τῇ ἀνακαινώσει τοῦ νοῦς ὑμῶν εἰς τὸ δοκιμάζειν ὑμᾶς, τί τὸ θέλημα τοῦ θεοῦ τὸ ἀγαθόν, καὶ εὐάρεστον, καὶ τέλειον. » Συνεσταυρωῦσθαι δὲ φησι καὶ τὸν παλαιὸν ἡμῶν ἄνθρωπον, ἵνα ἐνδυσώμεθα τὸν νέον διὰ τῆς ἐν Χριστῷ πολιτείας καὶ ζωῆς. Ἀνακαινίζόμεθα δὲ κατὰ γε τὸν τῆς λατρείας τρόπον, οἱ μὲν ἐκ τῶν Ἰουδαϊκῶν ὄντες ταγμάτων, σκιάς ἀφέντες καὶ τύπους. Κεχρησονται γὰρ βουθυσίας μὲν καὶ λιθανωτοῖς οὐκέτι, πνευματικῆν δὲ, καὶ αἴθλον, καὶ καθάπερ ἐν τάξει τῶν εὐκοσμοτάτων θυμμάτων· οἱ δὲ ἐκ τῆς τῶν ἐθνῶν πληθύος σεσαγηνημένοι μετοικισθῆσονται πρὸς τὰ ἀμείνω, καὶ ἀσυγκρίτως ὑπερκεείμενα. Οὐ γὰρ ἐστὶ τὸν ἀρχαῖον εἰς νοῦν ἔξουσι σκότον, ἀλλὰ τὸ θεῖόν τε καὶ νοητὸν εἰσοικισάμενοι φῶς, δοιοὶ τε καὶ ἀληθεῖς ἔσονται προσκυνηταί. Ἀποπεπαύσονται γὰρ τοῦ προσκυνεῖν τῇ κτίσει κωφᾶς τε καὶ ἀναισθητοῖς ὕλαις· ἀφένονται δὲ μαντείων τε καὶ γοητείων, καὶ καθαρῶσιν τὸ ἀπηχῆς βωμολοχίας Ἑλληνικῆς καὶ ἀπάτης δαιμονίων, καὶ ἀπαξιαπλῶς τὰ αἰσχίω μεθέντες, καὶ βδελυρῶν σπουδασμάτων ἀπονοστήσαντες, ἔσονται ἀρετῆς ἀπάσης ἐν καλῷ, καὶ τῶν τῆς ἀληθείας δογμάτων ἐπιστήμονες. Ἐγκαινισμὸς οὖν ἄρα τὰ καθ' ἡμᾶς. Καινὴ γὰρ κτίσις τὰ ἐν Χριστῷ. Ἐπαγγέλλεται γε μὴν ὁ τῶν ὄλων θεὸς ἅπαντα τὸν κατὰ σάρκα, φημί, καὶ τὸν ἐν τέχνῳι Ἀβραὰμ ἐξ ἐπαγγελίας, καταταταγμένον (« Οὐ γὰρ πάντες οἱ ἐξ Ἰσραὴλ, οὗτοι Ἰσραὴλ, ἀλλὰ τὰ τέκνα τῆς ἐπαγγελίας, ταῦτα λογίζονται εἰς τέκνα »), σώζειν σωτηρίαν αἰώνιον, αἰσχύνης τε καὶ ἐντροπῆς ἔσσεσθαι πορρωτέρω, καὶ ταῦτα διηνε-

³⁷ Ephes. iv, 22. ³⁸ Rom. xii, 2. ³⁹ Rom. ix, 6-8.

κῶς. Ἀποδυσάμενοι γὰρ ἐν Χριστῷ τὴν βέβηλον ἁμαρτίαν καὶ τῆς τοῦ διαβόλου πλεονεξίας ἀπολυσάμενοι τὸν ζυγὸν, συναποβάλλοντες δὲ τούτοις τὴν φθορὰν, ἐνδυσάμενοι τε τὴν ἀφθαρσίαν, ἐν τούτοις ἐσόμεθα διὰ παντός. Οὐκ εἶμι γὰρ ἡμῶν ἁμαρτία κατορχήσεται· ἀλλ' οὐδὲ πλεονεξίας ταῖς πρώταις καὶ τὸ τοῦ θανάτου κράτος κατὰ τὸν αἰῶνα τὸν οὐ τῷ Πατρὶ ἡ δόξα καὶ τὸ κράτος σὺν ἁγίῳ Πνεύματι εἰς

ΛΟΓΟΣ Γ'.

Οὕτω λέγει Κύριος ὁ ποιήσας τὸν οὐρανὸν, οὗτος ὁ καταδείξας τὴν γῆν, καὶ ποιήσας αὐτήν, οὗτος διώρισεν αὐτήν. Οὐκ εἰς κενὸν ἐποίησεν αὐτήν, ἀλλὰ κατοικεῖσθαι. Ἐγὼ εἰμι Κύριος, καὶ οὐκ ἔστιν ἕτι. Οὐκ ἐν κρυφῇ λέλάληκα, οὐδὲ ἐν τῷ σκότεινῳ. Οὐκ εἶπα τῷ σπέρματι Ἰακώβ, Μύταιοι ζητήσατε. Ἐγὼ εἰμι Κύριος ἀληθῶν δικαιοσύνην, καὶ ἀναγγέλλων ἀλήθειαν.

Ἡροανακηρύξας τὴν ἀφίξιν τοῦ πάντων ἡμῶν Σωτήρος Χριστοῦ, καὶ τὸν τῆς σωτηρίας κατασημάνας καιρὸν, καθ' ὃν ἄπαντας τὸν τῆς ἀρχαίας ἀμαθίας ἀφέντας σκότον, πρὸς τὴν ἀληθοῦς θεογνωσίας μεταωρήσουσι φῶς, ἀναγκαίαν ἐν τούτοις ποιεῖται τὴν παραίνεσιν Ἰουδαίους τε καὶ Ἕλλησι προστιθεὶς ἐναργῆ τὰ δι' ὧν εἰσονται καὶ μάλα σαφῶς, ὅτι τε αὐτὸς εἰς θεὸς τῶν ὄλων καὶ δημιουργός, ἕτερος δὲ παρ' αὐτὸν οὐδεὶς. Ταύτην τοι φησὶν· Οὕτω λέγει Κύριος, καὶ οὐκ ἀπλῶς Κύριος, πλείστοι τε γὰρ εἰσιν ἐν τε οὐρανῷ καὶ ἐπὶ τῆς γῆς, ὡς ἐν καταχρήσει λαχόντες τοῦνομα· ἀλλ' ἐκεῖνος αὐτὸς ὁ φύσει τε καὶ ἀληθῶς τοῦτο ὑπάρχων ὅπερ εἶναι καὶ λέγεται, καὶ ὡς ἀπὸ γῆ τῶν κατωρθωμένων τὴν δόξαν ἔχων οὐ κατεφουσμένην. Οὗτος γάρ, φησὶ, Κύριος ὁ ποιήσας τὸν οὐρανὸν πάμμεγα πρὸς ἀπόδειξιν εὐκλείας τῆς ἀνωτάτω, καὶ ὑπεροχῆς πανθενούς, τὸ ποιῆσαι τὸν οὐρανὸν καὶ καταδείξαι τὴν γῆν, ἰδρῦσαι τε αὐτήν. Αὐτὸς γὰρ διώρισεν αὐτήν, τοῦτ' ἔστι, κεχυμένην ἐν ἀβύσσοις ἀόρατὸν τε καὶ ἀκατάσκευον οὖσαν ἄλλαι ἀπέφηνεν ὁρατὴν, καὶ εἰργασμένην. Διώρισε γὰρ αὐτήν· ἔφη γὰρ κατὰ γῆ τὴν πίστιν τῶν Μωσέως βιβλίων· «Συναχθήτω τὸ ὕδωρ εἰς συναγωγὴν μίαν, καὶ ἀφθῆτω ἡ ξηρά.» Ὁφθῆ δὴ οὖν ἐξ ὑδάτων, καὶ ὑποβρυχίαν οὖσαν ἀεργῆ τε εἰσάπαν διέστησεν ἀνὰ μέρος, κλειθρα καὶ πύλας ταῖς ἀβύσσοις ἐπιθεῖς, καὶ ἀποκρίνας εὖ μάλα τῶν ὑδάτων αὐτήν. Ὅτι δὲ παρήγαγε χρησίμως εἰς τοῦτό τε καὶ ἀναγκαίως, οὐχ ἵνα ὁρῶτο μόνον, ἀλλ' ἵνα ἔχη τὸν οὐκ οἰκήτορας, δηλον δὲ ὅτι τοὺς ἐξ αὐτῆς πεπλασμένους, καθάπερ ἀμέλει καὶ οὐρανὸν τοὺς ἁγίους ἀγγέλους προδιεσάφησεν εἰπῶν· Οὐκ εἰς κενὸν ἐποίησεν αὐτήν, ἀλλὰ κατοικεῖσθαι. Ὅχημα δὴ οὖν καὶ ὡς τις οἶκος ἀνεδείχθη τοῖς κατοῦσιν αὐτήν, τοῦτ' ἔστιν, ἡμῖν. Εἰ δὲ παρήχθημεν παρ' αὐτοῦ πρὸς ὑπαρξιν, πῶς οὐκ ἀληθῶς εἰπεῖν ὅτι πάντως που καὶ διὰ τοῦτο γεγόναμεν, ἵνα προσκυνῶμεν αὐτῷ τε καὶ μόνῳ, καὶ γενεσιουργὸν ὄντα τῶν ὄλων ἐπιγινώσκοντες χαριστηρίου ὁδὸς ἀναφέρωμεν; Ἐγὼ τοίνυν εἶμι, καὶ οὐκ ἔστιν ἕτι· Εἰ γὰρ

¹¹ Gen. 1, 9.

A priori nos tyrannidi subjiciet deus Satanas : sed et mortis imperium, prorsus in æternum intercidet atque peribit, calcatum in Christo, per quem et quocum sit gloria et imperium Deo ac Patri cum sancto Spiritu, in æterna sæcula. Amen.

ὑποθήσει πάλιν ὁ Σατανᾶς· οἰχθήσεται δὲ εἰσάπαν μέλλοντα πεπατημένον ἐν Χριστῷ, δι' οὗ καὶ μεθ' οὗ τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

ORATIO III.

VERS. 18, 19. Sic dicit Dominus qui fecit cælum, hic Deus qui ostendit terram, et fecit eam, hic distinxit eam. Non frustra fecit eam, sed ut habitaretur. Ego sum Dominus, et **618** non est alius. Non in occulto locutus sum, neque in loco terræ tenebroso. Non dixi semini Jacob, Vanum quærite. Ego sum Dominus loquens justitiam, et annuntians veritatem.

Cum Servatoris omnium nostrum Christi adventum prædixerit, et salutis tempus quo, pristinae ignorantiae caligine relicta, ad veræ Dei cognitionis lucem omnes pervenient, significarit, necessariam hic attexit adhortationem, declarans et ob oculos proponens eum Judæis, tum Græcis, unde sciant apertissime ipsum esse Deum et universorum opificem, et præterea neminem. Hinc ait : Sic dicit Dominus : et non simpliciter Dominus ; complures enim et in cælo et in terra, per abusionem hoc sortiti nominis : sed ille ipse qui natura et vere existit id quod esse dicitur, et a præclaris factis habet hanc non fucatam aut ementitam gloriam. Ille enim, inquit, Dominus est qui fecit cælum. Plurimum facit ad demonstrationem nobilitatis summæ, et eminentiæ omnipotentis, cælum facere, et terram ostendere, eamque stabilire. Ipse enim distinxit eam, id est, absconditam in abyssu, et inaspectabilem et incompositam quondam, spectabilem fecit et compositam. Distinxit enim eam ; dixit enim secundum fidem Mosaicorum librorum : « Congregetur aqua in congregationem unam, et appareat arida¹¹. » Apparuit itaque ex aquis, et submersam omninoque illaboratam et incultam seorsim discrevit, claustra et ostia abyssis obdidit eamque optime ab aquis secrevit. Quod autem ad hunc finem utiliter et necessario perduxerit, non ut conspiciatur solum, sed ut incolas habeat, nimirum ex ipsa formatos, sicuti videlicet et cælum habet sanctos angelos, declaravit supra cum dixit : Non frustra fecit eam, sed ut inhabitetur. Vehiculum igitur et velut domicilium quoddam, eam calcantibus, id est, nobis, proposita est. Quod si ab eo producti sumus et editi, quidni verum sit, si dicamus omnino nos ideo factos esse, ut adoremus illum et solum, agnoscamusque esse creatorem universorum, gratiasque et laudes referamus ? Ego igitur sum, et non est præterea alius. Si etenim ille sit qui fecit cælum et terram ostendit, nec eam frustra fecit, sed ad inhabitandum :

quisnam alius præter **619** ipsum Deus existere intelligatur? aut quis illum potentia et gloria æquabit? aut quis omnino prope accedet? Et quidni omnis mortalium natura ab hac tam magna et superante omnia gloria, fortitudine, et sapientia vincatur? Nemo est alius. Solus est igitur, et præter ipsum omnino nullus potest natura et vere Deus intelligi. Verumtamen dixerit profecto quispiam aliquando: Quis cognovit scopum et propositum ipsius? aut quis potest dicere utrum aliquando etiam alio quoquam gloria et vocatione Dei velit coronari, an seipsum solum? Defendit itaque, et inquit: Non in occulto locutus sum, nec in loco terræ tenebroso: non dixi semini Jacob, Vanum quærite. Reges, inquit, constitui hisce de rebus, non in abscondito illis loquens, nec id quærens ut laterem, sed perspicue et manifeste. Descendit enim Dominus super montem Sina, specie ignis; illic caligo erat, et procella et fumi, et sonorus clangor tubarum. Circumstitit enim omnis populus, sequente Mose, et a Deo leges ferebantur, nec præcepit Israël ut quæreret quidpiam vanum, id est, idolum, vel falso nominatum cultum: sed e contrario præcepta voverunt. Nam dictum est ei: «Dominum Deum tuum adorabis, et ei soli servies: et non erunt tibi dii alii præter me. Et non facies tibi ipsi simulacrum, neque similitudinem ullius rei, quæcumque est in cælo supra, et quæcumque in terra deorsum, et quæcumque in aquis sub terra ⁴⁰.» Itaque dictam est ei: Ego sum Dominus. Simile est ei: quod non semel, et sæpe dicit: Sum Deus solus, et universorum Dominus, loquens iustitiam, et annuntians veritatem. Iustitiam, ut ego dico, legem dicit: est enim iustitiæ dispensatrix lex; veritatem autem, Christi disciplinam et instituta. Inest enim legi forma veritatis, et occultatur in umbris Christi mysterium. De ipso enim scripsit Moyses. Itaque in eo quod loquatur iustitiam, annuntiat una cum ea etiam veritatis quidam vigor: siquidem verum est umbram fuisse legem, et in ea fuisse formam et speciem veritatis.

ὄν αὐτῇ καὶ τῆς ἀληθείας ἡ δύναμις, ἕπερ ἀληθῆς θείας ἡ μόρφωσις.

Vras. 20. *Congregamini et venite, convivite vimal, qui servamini ex gentibus. Non cognoverunt qui tollunt lignum sculpturam suam, et qui orant velut deos qui non servant.*

620 Abduxit ab intima Dei conjunctione et consortio terræ incolæ draco defector, et submotus a vera Dei notitia dissipavit ac coniecit in seductionem et errorem multorum deorum, et in vitia precipitans, perversitatis suæ limum ipsis inexplicabile et inextricabile reddidit. Verum apparuit Emmanuel, impeditos educens viriliter ac fortiter, carnisque mortem nostra causa subivit, ut, quemadmodum ait evangelista, filios Dei dispersos in unam congregaret. Nam quos dissipavit tanquam sævus et fe-

στιν αὐτὸς ὁ ποιήσας τὸν οὐρανὸν, καὶ τὴν γῆν καταδείξας, καὶ μὴ εἰς κενὸν ποιήσας αὐτήν, ἀλλὰ κατοικεῖσθαι· τίς ἂν ἕτερος νοοῦτο παρ' αὐτὸν ὑπάρχων Θεός; ἢ τίς κατ' ἰσχύον καὶ δόξαν ἰσοσταθῆσαι αὐτῷ; ἢ τίς ἄλλως ἐγγύς καὶ παρὰ βραχύ; πῶς δὲ οὐχ ἅπαντα ἠττάται τῶν γεννητῶν ἢ φύσις, τῆς οὕτω μεγάλης καὶ ὑπεραιρούσης τὰ πάντα, δόξης, ἀκτῆς καὶ σοφίας; Οὐκ ἔστιν οὐδεὶς. Μόνος οὖν ἄρα, καὶ ἕτερος ἐπ' αὐτῷ παντελῶς οὐδεὶς νοοῦτ' ἂν εἶναι Θεὸς φύσει τε καὶ ἀληθῶς. Ἄλλὰ καὶ φαίη τις ἂν ἔσθ' ὅτε· Τίς ἔγνω τὸν ἐν αὐτῷ σκοπὸν; ἢ τίς ὁ φράσαι δυνάμενος, πότερον ποτε καὶ ἐτέρους τινὰς τῆς τοῦ Θεοῦ δόξης καὶ κλήσει στεφανοῦσθαι βούλεται, ἤγουν ἑαυτὸν τε καὶ μόνον; Ἄπολογεῖται δὲ οὖν καὶ φησιν: Οὐκ ἐν κρυφῇ λελέχηκα, οὐδὲ ἐν τόπῳ γῆς· σκοτεινῶν οὐκ εἶπα τῷ σπέρματι Ἰακώβ, Μάταια ζητήσατε. Νόμους, φησι, θέταξα περὶ τούτων αὐτοῖς οὐκ ἐν παραβύσει λαλῶν, οὐδὲ λαθεῖν σπουδάσας, ἀλλ' ἐναργῶς, καὶ ἀναφανδόν. Κατέβη γὰρ Κύριος ἐπὶ τὸ ὄρος τὸ Σινᾶ ἐν εἰσει πυρός· ἐκεῖ γνέφος ἦν καὶ θύελλα καὶ καταιγὶς, καὶ σαλπείγων ἠχὴ διαπύσιος. Παριστήκας γὰρ πᾶς ὁ λαὸς μοικτεῦντος τοῦ Μωσέως, ἐξηγγέλλοντο δὲ παρὰ Θεοῦ νόμοι, οὐ παρεγγυῶντος τῷ Ἰσραὴλ ζητῆσαι τι μάταιον, τοῦτ' ἔστιν, εἰδῶλον, ἤγουν ψευδιώνυμον σέβας, ἀλλ' ἐκ τῶν ἐναντίων ἀπεργουσαι ἐντολαί. Εἰρηται γὰρ πρὸς αὐτὸν· «Κύριον τὸν Θεόν σου προσκυνήσεις, καὶ αὐτῷ μόνῳ λατρεύσεις, καὶ οὐκ ἔσονται σοι θεοὶ ἕτεροὶ πλὴν ἐμοῦ. Καὶ οὐ ποιήσεις σεαυτῷ εἰδῶλον, οὐδὲ παντὸς ὁμοίωμα, ὅσα ἐν τῷ οὐρανῷ ἔσται, καὶ ὅσα ἐν τῇ γῇ κάτω, καὶ ὅσα ἐν τοῖς ὕδασι ὑποκάτω τῆς γῆς.» Οὐκοῦν εἰρηται πρὸς αὐτὸν· τὸ δὲ, Ἐγὼ εἰμι Κύριος, ὁμοιον ὡς εἰ λέγοι, καὶ οὐχ ἕπαξ, πειστέκις, τὸ ὅτι δὴ Μόνος εἰμι Θεός, καὶ τῶν ἄλλων Κύριος, λαλῶν δικαιοσύνην καὶ ἀναγγέλλων ἀλήθειαν· καὶ δικαιοσύνην μὲν, ὡς γε οἶμαι, φησι τὸν νόμον· ἔστι γὰρ δικαιοσύνης βραβευτῆς ὁ νόμος· ἀλήθειαν δὲ τὰ Χριστοῦ παιδεύματα. Ἐνεστι δὲ τῷ νόμῳ τῆς ἀληθείας ἡ μόρφωσις, καὶ ἐγκέκρυπται ταῖς σκιαῖς τὸ Χριστοῦ μυστήριον. Περὶ αὐτοῦ γὰρ γέγραπεν ὁ Μωσῆς. Οὐκοῦν ἐν τῷ λαλῆσαι τὴν δικαιοσύνην, ἀναγγέλλεται ἔστιν ὅτι σκιά μὲν ὁ νόμος ἦν, νῦν δὲ αὐτῷ τῆς ἀλη-

D. *Συνάχθητε, καὶ ἤκουσε, βουλευσασθε ἅμα, οἱ σωζόμενοι ἀπὸ τῶν ἐθνῶν. Οὐκ ἔγνωσαν οἱ ἀλλοτρίους τὸ ξύλον τὸ γλύμμα αὐτῶν, καὶ προσευχόμενοι ὡς θεοὺς, εἰ οὐ σώζουσιν.*

Ἀπεβουκάλησε μὲν τῆς πρὸς Θεὸν οικειότητος σχετικῆς τοὺς ὄντας ἐπὶ τῆς γῆς ὁ δράκων ὁ ἀποστάτης, καὶ τῆς ἀληθοῦς θεογνωσίας ἀποσκευάσας κατεσχέδασεν εἰς ἀπάτην, καὶ πολύθεον πλάνησιν, καὶ τοῖς τῆς φαυλότητος τρόποις ἐγκαθιείς, δυσδιάφυκτον τε καὶ ἀνεξίτητον ἀπέφηνεν αὐτοῖς τῆς ἑαυτοῦ δυστροπίας τὸ λῖνον. Ἄλλ' ἐπέφανεν ὁ Ἐμμανουὴλ ὁ ἐξάγων τοὺς πεπεδημένους ἐν ἀνδρείᾳ, ὑπέμεινέ τε δὲ ἡμᾶς τὸν κατὰ σῶμα θάνατον, ἵνα, ὡς ὁ εὐαγγελιστῆς φησι, τὰ τέκνα τοῦ Θεοῦ τὰ δι-

⁴⁰ Deut. v, 8; vi, 13.

εσκορπισμένα συναγάγη εις εν. Ἄ γὰρ διεσκόρπισεν ἄς ὤμῳ; καὶ ἄγριος λύκος ἐπιπηδήσας ὁ Σατανᾶς, ταῦτα συνεκόμεσεν ὁ Χριστὸς ὁ ποιμὴν ὁ καλὸς, ὁ τὴν ψυχὴν ἑαυτοῦ θείας ὑπὲρ τῶν προβάτων. Οὐκοῦν αὐτὸ δὴ τοῦτο κατασημαίνει, λέγων· Συνάχθητε, τοῦτ' ἔστι, συνδέθητε πίστει μίῃ, καὶ ὁμοψυχίᾳ. Συνάχθητε τῷ πάντων κρατοῦντι Θεῷ δι' ἁγιασμοῦ καὶ δικαιοσύνης· ἤχετε πλησίον, οἱ μακρὰν ὄντες ἔτι καὶ ἀπεσχοινισμένοι διὰ τὴν ἁμαρτίαν, καὶ τὸ εἰς αἰσχροτάτην καὶ βδελυρωτάτην κατακομισθῆναι διάθεσιν τοῦ νοῦ. Ἄφεστάναι δέ φαμεν τοῦ Θεοῦ τοὺς πεπλανημένους, οἱ καὶ ἐγγὺς ἔσονται διὰ πίστεως τῆς εἰς Χριστόν. Προσπεφώνηκε γοῦν τοῖς εἰς τοῦτο δραμοῦσι ὁ πάνσοφος Παῦλος· « Νυνὶ δὲ οἱ ποτε ὄντες μακρὰν ἐγενήθητε ἐγγὺς ἐν τῷ αἵματι τοῦ Χριστοῦ. » Καὶ πάλιν περὶ αὐτοῦ, ὅτι « Ἐλθὼν εὐ-γγηγλισάτω εἰρήνην ἡμῖν τοῖς μακρὰν, καὶ τοῖς ἐγγύς. » Ταῦτητοι διὰ προφητῶν ἁγίων τοῖς ἔτι μακρὰν ἐλέγετο· « Ἐγγίσατε τῷ Θεῷ, καὶ ἐγγίει ὑμῖν. » ἤχετε δὴ οὖν, φησὶ, καὶ βουλεύσασθε ἅμα, οἱ σωζόμενοι ἀπὸ τῶν ἐθνῶν. Τὸ δὲ, Βουλεύσασθε, φησὶν, ἀντὶ τοῦ, Πραττέσθωσαν παρ' ὑμῶν τὰ τῆς εἰς Θεὸν ἐπιστροφῆς, μὴ ἀβούλως, ἢ ἀκατασκέπτως, ἀλλ' ἐν φρονήσει θεαυμασμένη. Διὰ γὰρ τῆς πίστεως προελάσαι σύνεσιν, εἴπερ οὐκ ἔστιν ἐνδοιαστὸν ὅτι τῆς ἐν τῷ πεπλανηθῆαι δυσβουλίας κατεγνωκότες, καὶ τῆς ἀρχαίας ἀπάτης ἀποστρεφόμενοι τὴν ζημίαν, ἀπιμεν δρομαῖοι πρὸς Θεόν, τὴ τῆς ἀληθοῦς θεογνωσίας δεχόμενοι φῶς, καὶ τοῖς ἀμείνοσιν ἀσυγκρίτως τὴν ἐξ ὀρθῆς διανοίας ψῆφον ἐπάγοντες. Βουλεύσασθε δὴ οὖν, τοῦτ' ἔστιν, φρονήσατε, οἱ ἀπὸ τῶν ἐθνῶν σωζόμενοι. Ὡς γὰρ ἀφροσύνης ὄντας μεστοῦς ἀποφοιτᾶν ἐπιτάττει πρὸς ἐμφρονα νοῦν, ἀξιάγαστόν τε καὶ ἀνεπίπληκτον σύνεσιν, δι' ἧς ἂν γένοιτο κατιδεῖν τὴν τοῦ πάντων κρατοῦντος Θεοῦ δυνάμιν τε καὶ δόξαν. Ἄλλ' οὐκ ἔγνωσαν τοῦτο, φησὶ, τοῦτ' ἔστιν, ἀνοῦστατοι παντελῶς νοηθεῖεν ἂν ὄντες, καὶ ἀσυνείας ἐμπλεῖ τῆς ἐτῆτης. Οἱ ἀφροντες τὸ ξύλον γλύμμα αὐτῶν. Τὸ δὲ ἀφροντες ἐν τούτοις, ἀντὶ τοῦ ὑψοῦντες νοήσεις, ὥστε καὶ τὴν τῷ Θεῷ πρέπουσαν δόξαν ἀνάπτειν αὐτῷ, καὶ τούτῳ ξύλῳ καὶ παρ' αὐτῶν ἐγγεγλυμμένῳ. Εἴτα προσευχόμενοι ὡς πρὸς θεοῦς, οἱ οὐ σώζουσιν. Ἀμαθεῖς οὖν ἄρα, καὶ οὐ μακρὰν τῶν προσκυνουμένων τό γε ἤχον εἰς ἀναισθησίαν, οἱ ταῖς ἑαυτῶν προσκυνοῦντες τέχναις, καὶ ἐξ ὕλης ἀναισθητοῦ ζητοῦντες ἐπικουρίαν, καὶ τὴν τοῦ Θεοῦ κλησιν προσνέμοντες τοῖς διὰ σφῶν αὐτῶν τεχνουποιούμενοις καὶ τεχνουφρημένοις. Ἀκουέτωσαν τῆς τοῦ Ψάλλοντος λύρας ἐπιτωθαζούσης αὐτοῖς αὐτά, καὶ πάντες οἱ πεποιθότες ἐπ' αὐτοῖς. »

Εἰ ἀναγγελοῦσιν, ἐγγισάτωσαν, ἵνα γνῶσιν ἅμα, τίς ἀκουσὰ ταῦτα ἐποίησεν ἀπ' ἀρχῆς. Τότε ἀνηγγέλη ὑμῖν· Ἐγὼ ὁ Θεός, καὶ οὐκ ἔστιν ἄλλος πλὴν ἐμοῦ· δικαίως καὶ σωτήρ οὐκ ἔστι πάρεξ ἐμοῦ. Ἐπιστρέψατε πρὸς με, καὶ σωθήσεσθε οἱ ἐπ' ἐσχάτου τῆς γῆς.

Παγίδας ἱστάντες δεινάς τε καὶ πολυτρόπους τοῖς

rus lupus insultans Satanas, hos Christus coegit, tanquam bonus pastor, qui animam suam pro ovibus posuit. Hoc itaque ipsum significat dicens : Congregamini, id est, una fide et animorum consensione colligamini. Congregamini Deo omnium dominatori, per sanctificationem et justitiam. Venite prope, qui longe adhuc estis, ab hoc funiculo ac sorte remoti propter peccatum. Quippe in sædam et exsecratissimam mentis affectionem deductos, a Deo abscessisse dicimus eos qui erraverunt, qui etiam prope erunt per fidem in Christum. Siquidem Paulus sapientissimus currentes ad hoc affatus est : « Nunc autem qui quondam procul eratis, facti estis prope in sanguine Christi ⁴¹. » Et rursus de eodem : « Venit ut evangelizaret pacem nobis, qui aberamus procul, et his qui prope aderant ⁴². » Hinc per prophetas sanctos his qui jam procul aberant, dicebat : « Appropinquate Deo, et appropinquabit vobis ⁴³. » Venite igitur, inquit, et consulite simul, quæ servamini ex gentibus. Consulite, dicit, pro, Quæ ad conversionem attineant, gerantur a vobis non inconsulto neque inconsiderate, sed miranda prudentia. Per fidem enim cognitio augetur : siquidem non est dubium, si erroris nos et stultitiæ condemnaverimus, et a pristina impostura convertamur, nos propere cursimque ire ad Deum, et veræ Dei cognitionis lucem accipere, et rebus melioribus citra comparisonem recti iudicii calculo subscribere. Consulite igitur, id est, sapite, qui ex gentibus servamini. Nam velut insipientiæ plenos ad mentem sapientem eos jubet redire, et admirabilem inculpataque intelligentiam, qua perspicere omnium dominatoris Dei et potentiam et maiestatem liceat. Sed hoc non **621** noverunt, inquit, id est, omnino amentes esse intelligi possunt, et extrema pleni inscitia. Qui tollunt lignum sculpturam suam. Qui tollunt, intelliges hoc loco, pro, Qui extollunt, ut ei gloriam Deo dignam attribuant, cum lignum sit, et ab ipsis sculptum. Deinde orant veluti deos, qui non servant. Ideoque sunt rudes, et parum abest quin similes illis sint qui adorantur, quantum ad stupiditatem, hi qui suum adorant artificium, et a materia quæ sensu caret, auxilium quaerunt, et Dei appellationem rebus : seipsis fabricatis attribuunt. Audiant ergo lyram Psallentis, subsannantem illos et clamantem : « Similes illis fiunt qui faciunt ea, et omnes qui confidunt in eis ⁴⁴. »

καὶ βοῶσης· « Ὅμοιον αὐτοῖς γένοιτο οἱ ποιῶντες

VERS. 21, 22. Si annuntiam, appropinquant, ut scian: simul, quis hæc auditui patefecerit ab initio. Tum annuntiatum est vobis : Ego Deus, et non est alius præter me : justus et servator non est præter me. Convertimini ad me, et salvi eritis, vos qui estis in extremo terræ.

Laqueos ponentes terræ incolis, graves et multi-

⁴¹ Ephes. II, 13. ⁴² ibid. 17. ⁴³ Jac. IV, 8. ⁴⁴ Psal. CXXII, 15.

plices, et foveas interitus fodientes scelerati dæmones, et divinitatis gloriam impie rapientes et deprædantes, suisque capitibus accommodantes, au-
 lacissimi, erroris sui machinamenta conflare et
 xstruere nitentur. Nam semper ad certum tem-
 pus fingebant se futura scire, et posse illa discere
 volentibus annuntiare. Oracula itaque per regiones
 et urbes erant et falsa vaticinia ubique et omina-
 tiones, ac impostorum multitudo, ut scriptum est,
 ex suo corde loquentium, et, conjectores, et necro-
 mantici, et qui e terra edunt vocem, ac ventri loqui,
 quique e farinis vaticinantur, et ut semel dicam,
 orbis terrarum mendacium plenus erat et impostor-
 um. Neque igitur ulla vera futurorum cognitione
 erant præditi, sed vanitate, nugamentis, errore et
 dolo, nec quidquam erat præterea aliud. Hinc dicit
 universorum Deus: Si annuntiabunt, appropinquent,
 ut sciant simul. Si enim possunt annuntiare, in-
 quit, veniant, ut simul sciant, ut aliquid palam om-
 nes in unum coacti annuntient. Erant enim, ut
 dixi, seorsum ac passim oracula. Alique alio ive-
 runt, **622** et mentientes impuros dæmones ad-
 orarunt. Si vere, inquit, annuntiare possunt, simul
 et eodem in loco congregati omnes, sciant aliquid
 futurorum, quis auditui patefecerit illa ab initio.
 Quis est enim superstitiosorum, aut quis illorum
 vatium falsorum, vel eorum qui illis vaticiniis ad-
 dicti erant, qui unquam novit vel annuntiavit, suo
 tempore effulsurum in mundo Christum, aut nu-
 bem erroris abituram, et falso nominatæ cogniti-
 onis tenebras dispellendas, et effulsurum terræ inco-
 lis, tanquam intelligibilem luciferum, tanquam
 splendorem et diem, tanquam solem justitiæ, Chris-
 tum? Sed neque, inquit, hi qui futurorum cogni-
 tionem præ se tulerunt dæmones, hæc ab initio
 nuntiarunt: neque illorum vanitatis administri.
 Nullus enim Græcorum poetarum vel rhetorum
 hæc res tam illustres commemoravit. Quis igitur
 hæc auditui patefecit ab initio? Tunc etiam annun-
 tium est vobis, id est, ab initio. Annuntiata sunt
 autem a nullo alio, sed a me potius, qui omnia novi,
 et antequam fierent, prænuntiavi. Locutus sum
 enim vobis illa, et per Moysen et per prophetas
 sanctos, qui meos ad vos tanquam legati deporta-
 runt sermones. Itaque, inquit, ego sum Deus, et
 non est alius præter me. Sum autem justus et
 servator. Injusti enim sunt scelerati dæmones, et
 perniciosi, et sanguinolenti, detrudentes in exitium
 terræ incolas. Justus et servator est universorum
 Deus, subveniens oppressis, solvens vinculis dire-
 ptos, et catenis peccatorum constrictos, illustrans
 obtenebratos, roborans debilitatum, excitans quod
 jacet, et convertens quod errat. Hinc dicit: Con-
 vertimini ad me, et servabimini ab extremo terræ.
 Quibus ex verbis optime perspicere licet gratiæ per
 Christum magnitudinem, omnes qui sunt in terra
 pervadentem. Contracta enim erat salus et gratia
 per Moysen, ad unam gentem Israelis means: at
 gratia per Christum porrecta est velut et ad ter-

ἐπὶ τῆς γῆς, καὶ τοὺς τῆς ἀπωλείας ὀρύττοντες βό-
 θρους, οἱ ἀλιτήριοι δαίμονες, καὶ τὴν τῆς θεότητος
 δόξαν ἀνοσίως καταληστεύοντες, καὶ ταῖς σφῶν αὐ-
 τῶν ἀνάπτοντες κεφαλαῖς, οἱ πάντολμοι τὰ τῆς ἐαυ-
 τῶν ἀπάτης ἐργαστήρια συγκροτεῖν ἐσπούδαζον.
 Ὑποκρινόμενοι δὲ τὸ εἰδέναι τὰ μέλλοντα, καὶ ἀπ-
 αγγέλλειν αὐτὰ δύνασθαι τοῖς ἐθέλουσι μαθεῖν, μέχρι
 καιροῦ διατετελέεσσι γοῦν ἀρπάζοντες. Χρησθήρια
 γοῦν κατὰ χώρας τε καὶ πόλεις, ψευδομαντεῖαι τε
 ἦσαν πανταχοῦ, καὶ κληδωνισμοί, καὶ φενάκων πλη-
 θὺς τὰ ἀπὸ καρδίας αὐτῶν λαλούντων, κατὰ τὸ γε-
 γραμμένον, χρησιμῶσι, καὶ νεκουμάνταις, καὶ οἱ
 φωνοῦντες ἐκ γῆς, ἐγγαστρίμυθοι τε καὶ ἀλφειτομάν-
 τεις, καὶ ἀπαθαπλῶς ψευστῶν, καὶ φενάκων ἡ
 ὑψηλὸς πεπλήρωτο. Ἦν οὖν ἄρα παρ' αὐτοῖς οὐδε-
 μία μὲν ἀληθῆς τῶν ἐσομένων ἡ γνῶσις, ψευδηγορία
 δὲ, καὶ βωμολοχίαι καὶ ἀπάτη, καὶ δόλος, καὶ ἕτερον
 οὐδέν. Ταύτη τοι φησὶν ὁ τῶν ὄλων Θεός· Ἐὶ ἀναγγε-
 λούσιν, ἐγγισάτωσαν, ἵνα γνῶσιν ἅμα. Ἐὶ γὰρ δύναν-
 ται, φησὶν, ἀπαγγέλλειν, ἠκέτωσαν ἵνα γνῶσιν ἅμα,
 ἵνα τι κατὰ πρόσωπον ὁ πάντες εἰς ἓν συναγ-
 γερμένοι (ἦσαν μὲν γὰρ, ὡς ἔφην, ἀνὰ μέρος
 πλεισταχοῦ χρησθήρια. Ἄλλοι δὲ ἄλλως ἐφοίτων, καὶ
 ψευδηγοροῦντας ἐτίμων τοὺς ἀκαθάρτους δαίμονας)
 εἰ δὲ ἀληθῶς ἀναγγέλλαι δύνανται, φησὶν, ἅμα καὶ
 κατὰ ταῦτ' ἐν γενόμενοι πάντες, γνώτωσάν τι τῶν
 ἐσομένων, τίς ἀκουστὰ ἐποίησε ταῦτα ἀπ' ἀρχῆς.
 Τίς γὰρ τῶν δεισιδαιμόνων, ἢ τῶν παρ' ἐκεῖνοις προ-
 φητῶν, ἢ τῶν τοῖς μαντείοις προσκαθημένων, ἔγνω-
 ποτὲ καὶ ἀπήγγειλεν ὅτι κατὰ καιροὺς ἐπιλάμψει
 τῷ κόσμῳ Χριστὸς, καὶ ὅτι τὸ τῆς ἀπάτης οἰχῆσεται
 νέφος, καὶ ἀποσκευασθήσεται μὲν ὁ τῆς ψευδωνύμου
 γνώσεως σκότος, ἀναλάμψει δὲ τοῖς ἐπὶ τῆς γῆς, ὡς
 νοητὸς ἑσωφόρος, ὡς αὐγὴ καὶ ἡμέρα, ὡς δικαιο-
 σύνης ἥλιος ὁ Χριστός; Ἄλλ' οὕτω, φησὶν, οἱ τῶν
 ἐσομένων γνῶσιν ἔχειν ὑποπλαττόμενοι δαίμονες
 ἀνήγγειλαν ταῦτα ἀπ' ἀρχῆς, ὅτε μὴ τῆς ἐκεῖνων
 ψευδοπειίας οἱ ὑπουργοί. Οὐδεὶς γὰρ τῶν παρ'
 Ἑλλήσι ποιητῶν ἦτοι λογογράφων τῶν οὕτω λαμ-
 πρῶν ἐμνήσθη πραγμάτων. Τίς οὖν ταῦτα ἀκουστὰ
 πεποίηκεν ἀπ' ἀρχῆς; Τότε καὶ ἀνηγγέλη ὑμῖν,
 τοῦτ' ἐστίν, ἀπ' ἀρχῆς. Ἀνηγγέλη δὲ οὐ παρ' ἐτέρου
 τινός, παρ' ἐμοῦ δὲ μᾶλλον τοῦ πάντα εἰδότης, καὶ
 πρὶν γενέσθαι προαπηγγελκότος. Λελάληκα γὰρ ὑμῖν
 αὐτὰ διὰ τε Μωσέως, καὶ προφητῶν ἁγίων, οἱ τοὺς
 παρ' ἐμοῦ πρὸς ὑμᾶς διεπρόβημευσαν λόγους. Οὐκοῦν
 ἐγὼ εἰμι, φησὶν, ὁ Θεός, καὶ οὐκ ἐστὶν ἄλλος πλὴν
 ἐμοῦ. Εἰμὶ δὲ δίκαιος, καὶ σωτὴρ. Ἄδικοι μὲν γὰρ οἱ
 ἀλιτήριοι δαίμονες, καθὰ καὶ φθορεῖς, καὶ φιλαίμα-
 τοι, καὶ κατωθῶντες εἰς βλεθρον τοὺς ἐπὶ τῆς γῆς.
 Δίκαιος καὶ σωτὴρ ὁ τῶν ὄλων Θεός, ἐπαμύνων τοῖς
 ἡδικημένοις, καὶ δεσμῶν ἀντίς τοὺς διηρπασμέ-
 νους, καὶ σειραῖς ἀμαρτιῶν κατεσφιγμένους,
 καταφωτίζων δὲ τοὺς ἐσκοτισμένους, ἐνισχύων τὸ
 ἡσθενηκὸς, καὶ τὸ κελίμενον ἀνιστάς, καὶ τὸ πλανώ-
 μενον ἐπιστρέφων. Ταύτη τοι φησὶν· Ἐπιστρέφητε
 πρὸς με, καὶ σωθήσεσθε, οἱ ἐπ' ἐσχάτου τῆς γῆς. Ἐν
 ταῦτοις εὐ μάλα τῆς διὰ Χριστοῦ χάριτος κατίδοι τις
 ἂν τὸ μέγεθος εἰς πάντας διήκων τοὺς ὄντας ἐπὶ τῆς

γῆς. Συνεσταλμένη μὲν γὰρ ἡ διὰ Μωσέως χάρις, καὶ σωτηρία, ἡ ἐφ' ἐν ἔθνος ἰούσα τὸν Ἰσραὴλ· μακρὰ δὲ ὡσπερ καὶ μέχρι τερμάτων τρέχουσα γῆς ἡ διὰ Χριστοῦ. Σεσαγήνευται γὰρ διὰ πίστεως τῆς εἰς αὐτὸν εἰς σωτηρίαν καὶ ζωὴν ἡ σύμπασα γῆ.

Ἐγὼ εἰμι ὁ Θεός, καὶ οὐκ ἔστιν ἄλλος. Κατ' ἐμμοῦτοῦ ὁμνῶ· εἰ μὴ ἐξελεύσεται ἐκ τοῦ στόματός μου δικαιοσύνη, οἱ λόγοι μου οὐκ ἀποστραφήσονται· ὅτι ἐμοὶ κάμψει πᾶν γόνυ, καὶ ὁμῆται πᾶσα γλῶσσα τὸν Θεόν, λέγουσα· Δικαιοσύνη καὶ δόξα πρὸς αὐτὸν ἤξουσιν.

Ἐδεῖ τῆς ψευδωνύμου λατρείας καθηρημένης παρεῖθαι εἰς μέσον τὴν ἀλήθειαν, καὶ οἶον ἀπεληλαμένου τοῦ σκότους περιεστράφαι τὸ φῶς. Ταῦτητοι, καὶ μάλα εἰκότως μετὰ γε μὴν ἐπωφελῆ, καὶ ὀνησιφόρον ταυτηνὶ παραίνεσιν, τὴν ἑαυτοῦ δόξαν καθίστησιν ἐμφανῆ. Ἐγὼ γὰρ εἰμι Θεός, φησί, καὶ οὐκ ἔστιν ἄλλος. Εἶτα τῶν ἔσεσθαι προσδοκωμένων διὰ Χριστοῦ προκαταμηνύει τὴν δύναμιν, ὀρκῶ πιστούμενος, ὅτι πάντη τε καὶ πάντως ἡ δι' αὐτοῦ λαλουμένη δικαιοσύνη τοῦτ' ἔστιν, ἡ ἐν Χριστῷ διὰ πίστεως τοῖς ἀνὰ πᾶσαν χρισθεῖσα τῇ ὑπ' οὐρανὸν, καὶ οἱ αὐτοῦ λόγοι, τὸ εὐαγγελικὸν δηλονότι καὶ σωτήριον κήρυγμα, πάντη τε καὶ πάντως ἀναλάμψει κατὰ καιρούς. Καταδηλοῖ γὰρ, οἶμαι, τοῦτ' ἐδ, ὅτι ἀποστραφήσονται. Θεοῦ γὰρ ὑπισχυομένου, καὶ ὅτι πάντη τε καὶ πάντως ἔσται τι λέγοντας, τίς ὁ ἐγκόψαι δυνάμενος; Ὅμνυσι δὲ οὖν καθ' ἑαυτοῦ. Ἄνθρωποι μὲν γὰρ κατὰ τοῦ μελίζονος ὁμνύουσι, καὶ πάσης αὐτοῖς ἀντιλογίας πέρας εἰς βεβαίωσιν ὁ ὀρκος. Θεὸς δὲ ὁ πάντων ἐπέκεινα, καὶ ἀσυγκρίτοις ὑπεροχαῖς τῶν ἄλλων ἡρμένονος, ὁμνυσι καθ' ἑαυτοῦ. Οὐ γὰρ ἦν ὁμοῖαι καθ' ἑτέρου αὐτὸς ὢν, ὡς ἐφην, τὸ πάντων ἀκρότατον, καὶ τὸ εἰς λῆξιν ἀνεστηκός, κατὰ τε φύσιν καὶ δόξαν. Τί οὖν ἄρα τὸ ἐπαγγελθέν; Σωτηρία, καὶ ἐπιστροφή παντὸς τοῦ ἐπὶ τῆς γῆς ἔθνους. Ἐμοὶ γὰρ κάμψει, φησί, πᾶν γόνυ, καὶ ὁμῆται πᾶσα γλῶσσα τὸν Θεόν. Τὸ δὲ, Κάμψει Θεῷ γόνυ, ὀρκίον τε πρὸς ἀπάντων αὐτοῦ γίνεσθαι τὸ ἄνομα, τί ἂν ἕτερον εἶναι νοοῖτο πλὴν ὅτι πάντων ἐπιστροφή, καὶ ἐπίγνωσις, καὶ τῆς πρὸς αὐτὸν οἰκειότητος δήλωσις; Οἱ γὰρ ὄλως δι' ἐπιστροφῆς πρὸς Θεὸν ἐπιφοιτῶσι παντελῶς καὶ τοῦ κάμψαι γόνυ τοῖς ἀκαθάρτοις πνεύμασι, καὶ τοῦ ὁμῆσαι κατὰ τινος ἔχειν αὐτοὺς ὡς θεοὺς (οὐ γὰρ ὁμοῦνται κατὰ τινος ὡς περὶ Θεοῦ), ἀλλ' ἓνα τὸν φύσει, καὶ ἀληθῶς ὄντα γινώσκοντες, ταῖς αὐτοῦ ζεύγλαις ὑπέχουσι τὸν αὐχένα, καὶ κάμπουσι τε τὸ γόνυ ποιούμενοι τὰς λιτὰς, καὶ εἰ εὐορκεῖν ἔλοιτό πως, αὐτοῦ καὶ μόνου διαμνησονται λέγοντες, ὅτι Πᾶσα δικαιοσύνη καὶ πᾶσα δόξα πρὸς αὐτὸν ἤξουσι, τοῦτ' ἔστιν, αὐτῷ δὲ πρέπει καὶ μόνῳ. Δεῖ γὰρ τὰ πάντων ἄριστα τῶν ἔργων, καὶ πᾶν ὅσον ἐστὶν ἐν ῥήμασι τελοῦν εἰς δόξαν Θεοῦ, τοῦτο αὐτῷ πρὸς ἡμῶν ἀνάπτεσθαι μόνῳ.

Ἀσχυρῶσονται πάντες οἱ ἀσπρίζοντες ἑαυτοὺς ἀπὸ Κυρίου· δικαιοθῶσονται, καὶ ἐν τῷ Θεῷ δοξασθήσεται πᾶν τὸ σπέρμα τῶν υἱῶν Ἰσραὴλ.

Ἄληθές κατ' ἄμφω τὸ εἰρημένον, καὶ οὐκ ἂν ὁ Θεὸς διαφεύσεται λόγος. Ἐψεται γὰρ πάντως τοῖς

minos usque terræ excurrit. Capta est enim et irretita per fidem in ipsum, ad salutem et vitam, terra universa.

VERS. 23, 24. Ego sum Deus, et non est alius.

Per me ipsum juro, nisi egredietur de ore meo justitia, sermones mei non avertentur: quia mihi curvabitur omne genu, et 623 jurabit omnis lingua per Deum, dicens: Justitia et gloria ad eum venient.

Sublato falso nominato cultu, in medium prodire veritatem oportuit, et tenebris veluti depulsis lucem undique emicare. Hinc quidem meritissime, post utilem et fructuosam hanc exhortationem, suam declarat gloriam. Ego enim, inquit, sum Deus, et non est alius. Deinde eorum quæ futura exspectantur per Christum, virtutem præsignificat, jurejurando confirmans, quod dicta per ipsum justitia, id est, quæ in Christo, per fidem gratis donata est universum terrarum orbem inhabitantibus, et sermones ejus, evangelica scilicet et salutaris prædicatio, omnibus locis omnibusque modis elucescent. Indicat enim, opinor, hoc: Non avertentur. Nam, Deo promittente, et prorsus penitusque futurum dicente, quis poterit impedire? Jurat igitur per seipsum. Homines enim per eum, qui major est, jurant, et omnis controversiæ finis est illis, ad rem confirmandam, Jusjurandum⁶²³. Deus autem qui est supra omnia, et incomparabili excellentia antestat cæteris, per seipsum jurat. Non enim potuit jurare per alium, cum ipse, ut dixi, omnium sit summus, et ad summum fastigium natura et gloria erectus. Quid est igitur quod annuntiatum est? Salus et conversio omnium ubique gentium. Mihi enim, inquit, flectet se omne genu, et jurabit omnis lingua per Deum. Flectet se genu Deo, et nomen ejus ab omnibus in juramento adhibebitur, quid aliud significat, quam omnium conversionem et agnitionem, et conjunctionis cum ipso patefactionem? Qui enim per conversionem ad Deum redeunt, prorsus nec genu immundis spiritibus flectunt, neque lingua illos ut deos circumferunt. Non enim per ullum aliquem jurabunt, tanquam per Deum: sed unum natura et vere esse cognoscentes, ejus jugo cervicem supponunt, et genu flectunt, et si legitime jurare velint, ejus solius mentionem faciunt, dicentes: Omnis justitia et gloria ad eum venient, id est, ei et soli convenit. Omnia namque facta præstantissima, et dicta omnia quæcumque ad Dei gloriam redundant, debent ei a nobis soli accommodari.

624. VERS. 25, 26. Confundentur omnes qui se a Domino separant; justi fient, et in Deo glorificabitur omne semen filiorum Israel.

Verum est in utraque parte quod dictum est, neque potest divinus sermo mentiri. Sequitur enim

⁶²³ Hei. r. vi, 16.

semper eos qui volunt a conjunctione et consortio Dei, nimirum spirituali, refugere, pudor : at qui illum ex puro corde diligunt, his obveniet, ut in illo glorificentur, et justitia præluceant. Hi autem sunt, non carnalis Israel, sed verius semen filiorum Israel. Ut autem dilucidiorum ac planiorum faciamus propositorum sententiam, illud dicimus. Illuxit enim terræ incolis, unigenitum Dei Verbum, ea specie qua nos sumus, et caro factum est, secundum Scripturas, et venit captivis remissionem, cæcis visum prædicans, contractos liberans, contritos corde sanans, et anam Domini acceptum vocans. Quamquam autem oportuisset Judæos maxime fidem in ipsum admittere, cum et legem pædagogum, et sanctos prophetas mystagogos sortiti essent : hoc tamen non fecerunt, sed ab eo velut resilierunt, suntque pudore suffusi, peccatum habentes indelebile, quod illis ignominiam inurit et infamiam. Verum est ergo, Omnes qui separant sese a Domino, confundentur. Nam audierunt ipsum dicentem : « Amen, amen dico vobis : Nisi credideritis quod ego sum, in peccatis vestris moriemini ⁴⁶. » Qui autem ejus adventum agnovissent, per fidem justificati sunt, et magnam et perennem lucri fecerunt gloriam, declarati sancti Spiritus participes, et illustri adoptionis filiorum dignitate locupletati, Dedit enim illis hanc dignitatem, ut filii Dei fierent : ad hæc cum spem dignam et calumniæ non obnoxiam habeant, regnum cælorum accipient hæreditario. Hi possunt intelligi esse, semen filiorum Israel. Filios etiam Israel in his verbis nominari dicimus, sanctos apostolos et evangelistas : erant enim ex Judæis, quod ad carnem attingit : eosque præterea filios ipsorum, qui per ipsos vocati sunt ad agnitionem Christi. Allocutus est scilicet divinus Paulus eos qui per ipsum crediderunt : « Etiam si mille pædagogos habetis in Domino, non tamen habetis multos patres. Nam in Jesu per **625** Evangelium ego vos genui ⁴⁷. » Invenimus etiam sæpenumero et alios præter sanctos apostolos, qui filios vocant eos qui per ipsos ad salutem, quæ est in Christo, irretiti sunt.

CAΡ XLVI. VERS. I. *Cecidit Bel, contritus est Dagon, facta sunt sculptilia eorum, ut bestiarum et fumentorum.*

Vaticinia, quæ sunt a prophetis sanctis de omnium nostrum Servatore Christo, semper prædictiones necessariae rerum ab ipso gestarum, vel in mundo recte administratarum, sequuntur. Facinus autem inter omnia insigne erat, sublatum esse e medio Satanam, et nefariam ac hominum interemptricem dæmoniorum multitudinem. Ubi itaque ille mundo illuxisset, dissipata est ingens et execrabilis peccati caligo, quam Satanam omnium animis immiserat, ne lucem veritatis aspicerent. Cessavit porro dæmoniorum tyrannis, et idololatriæ ludibria. Itaque necessario, ut dixi, hic sermo nobis hisce de rebus

ἀποφοιτῆν ἐθέλουσι τῆς πρὸς Θεὸν οἰκειότητος, δῆλον δὲ ὅτι πνευματικῆς, τὸ καταισχύνεσθαι δεῖν· προαιεσθαί γε μὴν, τὸ ἐν αὐτῷ δοξάζεσθαι, καὶ διαπρέπειν ἐν δικαιοσύνῃ, τοῖς ἐκ καρδίας εἰλικρινοῦς ἀγαπῶσιν αὐτόν. Οὗτοι δ' ἂν εἴεν οὗτοι που πάντως ὁ κατὰ σάρκα Ἰσραὴλ, τὸ σπέρμα δὲ μᾶλλον τῶν υἱῶν Ἰσραὴλ. Σαφαστέραν δὲ τὴν τῶν προκειμένων ἀποτελοῦντας διάνοιαν ἐκεῖνό φαμεν. Ἐπέλαμψε γὰρ τοῖς ἐπὶ τῆς γῆς ὁ μονογενὴς τοῦ Θεοῦ Λόγος, ἐν εἶδει τῷ καθ' ἡμᾶς, ἦτοι γενόμενος σὰρξ, κατὰ τὰς Γραφάς· ἀφίκετο δὲ κηρύσσων ἀιχμαλώτους ἄφρων, καὶ τυφλοῖς ἀνᾶβλεψιν, ἀποστῆλων τεθραυσμένους ἐν ἀφέσει, καὶ ἰώμενος τοὺς συντετριμμένους τὴν καρδίαν, καὶ κελῶν ἐνιαυτὸν Κυρίου δεκτόν. Ἄλλὰ καίτοι δέον Ἰουδαίου μάλιστα τὴν εἰς αὐτὸν προσήκασθαι πίστιν, ἅτε δὴ καὶ παιδαγωγὸν λαχόντας τὸν νόμον, καὶ ἀγίους προφήτας μυσταγωγούς, τούτο μὲν οὐ πεπράχασιν, ἀπεπῆδησαν δὲ ὡσπερ αὐτοῦ, καὶ γεγόνασιν ἐντροπῆς ἀνάμυστοι, τὴν καταισχύνουσαν αὐτοῖς ἁμαρτίαν ἀναπόβλητον ἔχοντες. Ἀληθὲς οὖν, ὅτι ἀισχυνθήσονται πάντες οἱ ἀφορίζοντες ἑαυτοὺς ἀπὸ Κυρίου. Ἦκουον γὰρ λέγοντος αὐτοῦ· « Ἀμήν, ἀμήν λέγω ὑμῖν, Ἐὰν μὴ πιστεύσητε ἐτι ἐγὼ εἶμι, ἐν ταῖς ἁμαρτίαις ὑμῶν ἀποθανεῖσθε. » Οἱ γε μὴν ἐπεγνωκότες τὴν ἐπιφάνειαν αὐτοῦ δεδικαίωνται μὲν διὰ πίστει, κεκερδήκασι δὲ μακρὰν καὶ ἀτελεύτητον δόξαν, μέτοχοι μὲν ἀγίου Πνεύματος ἀναδεδειγμένοι, καταπλουτήσαντες δὲ τὸ λαμπρὸν τῆς υἰοθεσίας ἀξίωμα. Δέδωκε γὰρ αὐτοῖς ἔξουσίαν τέχνα γενέσθαι Θεοῦ, ἀξιόληπτόν τε πρὸς τούτοις καὶ ἀδιάβλητον ἐσχηκότες ἐλπίδα· κληρονομήσουσι γὰρ τὴν τῶν οὐρανῶν βασιλείαν. Νοθεῖεν δ' ἂν οὗτοι τὸ σπέρμα τῶν υἱῶν Ἰσραὴλ. Υἱοὺς δὲ Ἰσραὴλ ἐν τούτοις ὀνομάσθαι φαμέν τοὺς ἀγίους ἀποστόλους, καὶ εὐαγγελιστάς· ἦσαν γὰρ κατὰ σάρκα ἐξ Ἰουδαίων. Υἱοὺς δὲ αὐτῶν τοὺς δι' αὐτῶν κεκλημένους εἰς ἐπίγνωσιν τοῦ Χριστοῦ. Προσπεφώνηκε γοῦν ὁ θεσπέσιος Παῦλος τοῖς δι' αὐτοῦ πιστεύουσι· « Κἀν γὰρ μυρίους ἔχητε παιδαγωγούς ἐν Κυρίῳ, ἀλλ' οὐ πολλοὺς πατέρας. Ἐν γὰρ Χριστῷ Ἰησοῦ διὰ τοῦ Εὐαγγελίου ἐγὼ ὑμᾶς ἐγέννησα. » Εὐρίσκομεν δὲ πλεισταχοῦ καὶ ἐτέρους τῶν ἀγίων ἀποστόλων, τεχνία καλοῦντας τοὺς δι' αὐτῶν σεσαγηνευμένους εἰς σωτηρίαν τὴν ἐν Χριστῷ.

Ἔπεσε Βῆλ, συντετριβὴ δαγῶν, ἐγένετο τὰ γλυπτὰ αὐτῶν ὡς θηρία καὶ κτήνη.

Ἀεὶ πως ἀκολουθεῖ ταῖς προβήσεσιν, αἴπερ ἂν γένοιτο διὰ προφνητῶν ἀγίων περὶ τοῦ πάντων ἡμῶν Σωτῆρος Χριστοῦ, προαγορεύσεις ἀναγκαῖαι τῶν δι' αὐτοῦ γενομένων, ἦγουν τῶν τῷ κόσμῳ καταρωμένων. Κατόρθωμα δὲ τὸ πάντων ἐξαιρετον τὸ ἐκ μέσου γενέσθαι τὸν Σατανᾶν, καὶ τὴν βέβηλον δὲ, καὶ ἀνδροκτόνον πληθύν. Ἐπιλάμψαντος τοίνυν αὐτοῦ τῷ κόσμῳ, λέλυται μὲν ἡ πάλαι πολλὴ καὶ ἐπάρατος τῆς ἁμαρτίας ἀχλύς, ἦν ταῖς ἀπάντων διανοίαις ἐνήκεν ὁ Σατανᾶς, ἵνα μὴ βλέπωσι τῆς ἀληθείας τὸ φῶς. Πέπαυται δὲ καὶ τῶν δαιμονίων ἡ τυραννίς, καὶ τὰ τῆς εἰδωλολατρίας παίγνια. Οὐκοῦν ἀναγκαῖως, ὡς ἔφηνα,

⁴⁶ Joan. viii, 21. ⁴⁷ I Cor. iv, 15.

ὁ περὶ γε τούτων ἡμῖν εἰσεκομίσθη λόγος, καὶ πεπτωκέναι φησὶ τὸν Βῆλ. Εἶδον δὲ τοῦτο μάλιστα τῶν Βαβυλωνίων, τετιμημένον δὲ καὶ ἐν ἑτέροις πόλεσι. Καὶ φασὶ εἶναι τὸν Βῆλ τὸν παρ' Ἑλλήσι τοῖς ἀθέοις μυθολογούμενον Κρόνον, ὃν καὶ φασὶν ὤμην εἶναι καὶ φιλαίματον, καὶ ἀνδροκτασῶν ἑραστήν. Ἀναγέγραπται γοῦν ἐν ἱστορίαις Ἑλληνικαῖς, ὡς ἐν ἡμέρᾳ μὲν τριακοσίων τῶν ξένων ἑσφαζόν τινες αὐτῷ, ἡμισαράν καὶ στυγερὴν Θεψὶ καὶ ἀνθρώπους ἐπιτελασθῆναι πανήγυριν. Καὶ γοῦν ὁ τῶν ὄλων Θεός, ἐπὶ ταῖς οὕτω δειναῖς ἀσθεαῖς ἀγανακτῶν, δι' ἐνό; πού φησι τῶν ἁγίων προφητῶν τοῖς τὰ τοιαῦτα δρᾶν εἰωθόσι· Θύσατε ἀνθρώπους· μόσχοι γὰρ ἐκλελοίπασιν. Εἰς τοῦτο γὰρ μισανθρωπίας τε καὶ ἀγρύπτητος καθικέσθαι φησὶ τοὺς ἀκαθάτους δαίμονας, ὥστε καὶ ἀσπρόστως διεψῆν ἀνθρώπινον αἷμα, καὶ ταῖς τῶν ἀλισκομένων φθοραῖς ἐπιγάνυσθαι. Οὐ γὰρ ἐν ἰσῶς εἰσικεν αὐτοῖς ὁ κλάζων μόσχος ἐπὶ βωμῷ, λιθανετοί τε καὶ πρόβατα· γλιχονται δὲ μέλλον τῆς ἀνθρώπων σφαγῆς. Ἐπίσσε τοῖνον, φησὶν, ἡ Βῆλ, τοῦτ' ἔστι, κατηνέχθη, καὶ ἔπισσεν ἡ τοῦ δαίμονος ἰσχύς· ἵνα λοιπὸν τὸν ἐκ τῆς ἐκείνων σκαίετης ἀποβαλόντες ζυγὸν ἐλευθέρῃ καὶ ἀβίασθῃ γνώμῃ πρέχωσι πρὸς Θεὸν εἰ ποτε ταῖς ἐκείνου δυστροπῖαις ἐνισχημένοι. Συνετρίθη δὲ καὶ ὁ Δαγών. Σέβασμα δὲ καὶ τοῦτο τῶν τῆν παραλίαν οἰκούντων, ἡ καὶ δημορὸς ἐστὶ τῆς Ἰουδαίας, Ἀσκαλωνιτῶν τέ φημι καὶ Γαζανῶν, οὓς καὶ Φυλιστιεὶα ἦγον ἀλλοφύλους ἡ θεία κλιεταχοῦ κατονομάζει Ἰραφή. Εὐ δὲ δὴ σφόδρα τὸ, Συνετρίθη, φησὶν, ὡς ἀπὸ γε τοῦ συμβεβηκότος αὐτῷ κατὰ καιροῦς, καὶ νῦν ὁ προφήτης τὸν περὶ αὐτοῦ διεξάγων λόγον. Ἀνεγόμεν γὰρ ἐν ταῖς βίβλοις τῶν Βασιλειῶν, ὅτι τὴν θεῖαν ποτὲ πιθωτὸν λαβόντες οἱ ἀλλόφυλοι εἰσῆγαγον εἰς τὸν οἶκον Δαγῶν· εἶτα εἰσελθόντες εἰ τοῦ δαιμονίου θεραπευταί, τεθέανται πεπτωκὸς τὸ εἶδωλον ἔμπροσθεν τῆς κιβωτοῦ, καὶ συνετρίθη ὑπομείναντος αὐτοῦ ὡς ἀποβαλεῖν χεῖράς τε καὶ πόδας, καὶ κεφαλὴν. Σφόδρα οὖν χαρίεντως ὡς ἀπὸ γε τοῦ συμβάντος κατὰ καιροῦς τὸ, Συνετρίθη, φησὶ. Φαμὲν δὲ ὅτι τῆς εἰδωλολατρίας τὴν ἀναίρεσιν ὁ προφητικὸς ἡμῖν ὑπεμφαίνει λόγος, ὡς ἐκ μέρους τὸ τε Βῆλ, καὶ τὸν Δαγῶν ὀνομάσας. Οὐ γὰρ ἦν ἀπάντων τῶν ἐπὶ τῆς γῆς εἰδῶλων ποιήσασθαι μνήμην, ἀλλ' ὡς ἐκ μέρους ἐπὶ τὸ πᾶν διατάττει πάλιν.

Αἴρατε αὐτὰ καταδεδεμένα, ὡς φορτίον κοπιῶνται, καὶ πεινῶντι ἐκλελυμένοι, οὐκ ἰσχύοντι ἄμα· οἱ οὐ δύνησονται σωθῆναι ἀπὸ πολέμου· αὐτοὶ δὲ αἰχμάλωτοι ἠσχύθησαν.

Τὸ τῶν χειροτμητῶν ἀνωφελές, καὶ μάταιον καταδεικνυσι πάλιν ἡμῖν ὁ λόγος ἐν τούτοις, ὡς ἀπὸ γε τῶν ἐπ' αὐτοῖς τελουμένων παιγνίων, αἰσχύνης οὖσαν ἀνάπλεων τὴν τῶν κλωνυμένων ἀποφαίνει λατρείαν. Ἐπετέλου μὲν γὰρ τοῖς δαιμονίοις ψυχρὰς καὶ καταγελάστους ἔσθ' ὅτε τὰς πανηγύρεις· εἶτα τῶν σηκῶν ἐκκομίζοντες τὰ ἀγάλματα, ἐπαναθέμενοι τε ταῦτα τῶν ἱερῶν τινὲς περιήσαν ἐν πλατείαις κατασειόμενοι τε καὶ ὄλον μεθύσκοντες ὡς ἀχθοφοροῦντες ἄγαν, καὶ ἐνθαπερ ἂν ἐπιβαρῆσειεν ὁ διακομίζων

· 7 · I. Reg. v, 1 sqq.

A. *introducatus est. Et cecidisse ait Bel. Erat autem hoc præcipue Babyloniorum idolum, sed in aliis etiam civitatibus cultum. Narrant autem Belum, apud Græcos atheos, fabulose dictum Saturnum : quem etiam ferunt crudelem esse, et sanguinis sitiētem, et cædis hominum amantem. Traditum est etiam in historiis Græcis, quosdam ei uno die triginta hospites mactasse, et abominandam et inuisam Deo atque hominibus celebratam panegyrim. Deus sane universorum his adeo gravibus impietatibus indignatus, per unum e sanctis prophetis dicit his qui talia facere solebant : Mactate homines ; vituli enim defecerunt. Eo enim inhumanitatis et immunitatis venisse dicit impuros dæmonas : ut sitiērent insatiabiliter humanum sanguinem, et eorum qui rei et convicti erant, interitu delectarentur. Non enim forte vitulus in ara clamans, et thura ac oves illis conveniebant, sed hominum cædem cupiebant. Cecidit igitur, inquit, Belus, id est, defecuit est, et cecidit dæmonis potentia : Ita ut deinceps, perveritatis jure abjecto, libera et spontanea mente, qui quosdam illius mæbriā impediti erant et retardati, ad Deum currebant. Contritus est etiam Dagon. Numen erat hoc etiam eorum qui oram maritimam inhabitabant, quæ est Judææ contermina : Ascalonitarum, Inqum, et Gazanorum, quos etiam Philistii, vel alienigenas, 626 divina Scriptura sæpe nominat. Pulcherrime dixit : Contritus est : quippe propheta nunc orationem de eo prosequitur, velut ab eventu qui subsequenti tempore ei contigit. Legebat enim in libris Regnorum 47, alienigenas acceptam quandoque Dei arcam, in domum Dagon introduxisse : deinde ingressos dæmonii cultores, idolum collapsum ante arcam vidisse, et comminatum illum fuisse, ut manus, pedes, caput amiserit. Percite itaque velut ab eo quod subsequenlibus post temporibus contigerat, inquit : Contritus est. Dicimus vero propheticam orationem nobis idololatriæ eversionem subindicare, cum quasi ex parte Belum et Dagon nominavit. Non enim potuit omnium in terre idolorum mentionem facere, sed velut a parte totam describit.*

D. *VERB. 2. Portatis ea alligata velut onus laboranti, esurienti, et deficienti, et impotenti denique, qui non poterunt salvi evadere e bello : ipsi autem captivi ducti sunt.*

Manuconditorum inutility et inanitatem rursus hic nobis demonstrat hæc oratio, et velut a ludicris quæ illis exhibebantur, pudendum admodum esse errantium cultum ostendit. Celebrabant etenim dæmonii frigidæ interdum et ridiculas panegyres : deinde sacrifici quidam educentes ex adytis imagines, et illas consecrantes ac dedicantes, circumibant, in plateis titubantes et quasi ebrii, perinde quasi onus gravissimum portarent : et ubi oneraret id quod ferre volebant, ibi et premi se et bajulare onus

non posse simulabant. Populus autem imprudens et gregarius, et mulierculæ mentis inopes laudibus inanimam materiam efferebant, cum tamen speciem aliquam seu viri seu feminæ viderent, et vere putabant pondus intolerabile fuisse eum qui portabatur a dedicantibus. Divina igitur oratio hic deridet magnam Græcorum stupiditatem, et ait de imaginibus quæ erant in adytis, quas incognito volebant adorare : Portatis illas illigatas quasi onus laboranti, esurienti, et deficienti, atque impotenti denique. Hæc enim, ut dixi, quidam sacrifici fingebant, cum manufacta circumferrent. Qua autem ratione **627** infirmitas eorum quæ adorabantur dignoscatur, ex multis aliis rebus id quidem licet videre. Lignum enim aut lapis, aut alia quæpiam materia est, ejusmodi idolorum effictio. Cum vero ex rebus maxime opportunis illud demonstrare erat necesse, reducit illos in memoriam suæ captivitatis futuræ, a Babylonis, inquam, quam etiam perpassi sunt, quandoquidem relicta legis impletione, et unius ac naturæ Dei cultu, ad omnia infestatissima abierunt, et operibus suarum manuum procubuerunt, et quemadmodum scriptum est⁴⁷⁷, militiæ insuper cæli sacrificarunt. Unde igitur imbecillitas fictitiorum deorum apparebit? Non poterunt, inquit, salvi evadere e bello, sed ipsi sunt captivi ducti. Capta namque urbe vel regione, si qui apud eos sint aurei et argentei dii, ante alla omnia primi ab eversoribus capiuntur, quos deceret, siquidem essent dii, et suis auctoribus subvenire, et se manu hostium superiores declarare. Quid igitur prodest sculptile, quia sculpsit illud, juxta sermonem prophetæ, et formarunt illud conflatile specie fallaci, si neque sibi ipsis, neque aliis subvenire valeat? At qui hoc fieri a ligno et lapide poterat? **628** πὸν, ὅτι ἔγλυψαν αὐτὸ κατὰ τὸν τοῦ προφήτου λόγον, ἐπλασαν αὐτὸ χόνευμα φαντασίαν ψευδῆ, ὃ μῆτε σφίσι αὐτοῖς, μῆτε ἑτέροις ἐπαμύνειν εἰσὶν οἱοί τε ; Πῶς γὰρ ἂν γένοιτο τι τοιοῦτον παρὰ γε ξύλου, καὶ λίθου ;

VERS. 3, 4. Audite me, domus Jacob, et residuum Israel, qui portamini ab utero, et erudimini ab infantia usque ad senectutem. Ego sum, et donec senescatis, Ego sum : Ego sustineo vos. Ego feci, et ego dimittam vos. Suscipiam et servabo vos.

Artificiosissime rursus neclitur oratio, et ornate progreditur, decenter et composite. Postquam enim belli mentionem fecit, quo accidit, ut infinita hominum et mulierum multitudo interinoreretur, et ad virorum paucitatem Judæorum regio admodum redigeretur, hinc ait velut ad domum unam, et velut ad residuum ac barbaricæ crudelitatis reliquias : Audite me, domus Jacob, et omne residuum Israelis. Non mediocre utilitatem attulisset auditoribus hæc oratio, siquidem sapuissent, et quod e re esset expendissent. Tristia enim et intolerabilia, cum prænuntiata sunt, facile quis evadet, causas incursionis vitans : sed adventantia et velut insipientia, quoniam modo quis repellere poterit? Residuum **628** ergo appellat eos tantum non clamans, consumendos esse bello et prædam fore bar-

ἤθελον, ἔχει πῶς καὶ συκωθούμενοι, καὶ μὴ δύνασθαι φέρειν τὸ ἀγθος ὀποκρινόμενοι. Ὁ δὲ ἀσύνητός τε καὶ ἀγελαῖος δῆμος, γυναῖκά τε φρενῶν ἔρημα, κατεκρότει ταῖς εὐφημίαις, τὴν ψυχὸν ὕλην εἰδοποιηθεῖσαν ὀρῶντες εἰς ἄνδρα τυχὸν ἢ γυναῖκα, ζῶντό τε κατὰ ἀλήθειαν καὶ ἀφόρητον ἐνείναί βαρος τὸν διακομιζόμενον τοῖς ἀναθεμένιοις εἰς ὤμους αὐτόν. Διαγέλλεται γὰρ οὖν ὁ θεὸς ἡμῖν ἐν τούτοις λόγος τῆς Ἑλληνικῆς ἀναισθησίας τὸ μέγεθος, καὶ φησι περὶ τῶν ἐν σχολῆς ἀγαλμάτων, ἃ καὶ προσκυνεῖν ἀσυνέτως ἤθελον. Ἄγρετε αὐτὰ καταδεδεμένα ὡς φορτίον κοπιῶντι, καὶ πεινῶντι ἐκλειόμενῳ, οὐκ ἰσχύοντι ἄμα. Ταῦτα γὰρ, ὡς ἔφη, ὑπεπλάττοντο τῶν ἱερέων τινὲς ἐν τῷ περικομίζειν τὰ χειροποίητα. Πῶς οὖν ἄρα τῶν προσκυνουμένων τὸ ἀδρανὲς γνωσθήσεται, ἐκ πολλῶν μὲν καὶ ἐτέρων κατῴδοι τις ἂν αὐτό. Ξύλον γὰρ ἢ λίθος ἢ ἐτέρα τις ὕλη τῶν τοιούτων γένεσις. Ἐπειδὴ δὲ ἀναγκαῖον ἐκ τῶν οὐ μάλιστα χρησίμων καταδείξαι τοῦτο, πρὸς ἀνάμνησιν αὐτοῦ ἀποφέρει τῆς ἐσομένης αὐτῶν αἰχμαλωσίας, τῆς ὑπὸ γέφυμι τῶν Βαβυλωνίων, ἣν δὴ καὶ πεπόνθασιν, ἐπεὶ τοὶ μεθέντες τὸ γρῆναι κληροῦν τὸν νόμον, καὶ τὸν ἕνα τε καὶ φύσει θεραπεύειν θεόν, κατῴχοντο πρὸς πᾶν ὅτιον τῶν ἀπληχεστάτων, καὶ προσκεκυνήκασιν τοῖς ἔργοις τῶν ἰδίων χειρῶν· τεθύκασιν τε πρὸς τούτῳ, καὶ τῇ στρατιᾷ τοῦ οὐρανοῦ, καθὰ γέγραπται. Πόθεν οὖν ἄρα τὸ ἀδρανὲς τῶν ἐν ὑπολήψει θεῶν ὀφθήσεται ; Οὐ δυνήσονται, φησὶ, διασωθῆναι ἀπὸ πολέμου, αὐτοὶ δὲ αἰχμάλωτοι ἤχθησαν. Ἐξουσίας γὰρ πόλεως ἢ χώρας, εἰ δὴ τινες εἴεν παρ' αὐτοῖς περιχρῆστοί τε καὶ περιάργυροι θεοὶ, πρῶτοι τῶν ἄλλων ἀπάντων παρὰ τῶν ἡρηκότων λαμβάνονται, οἷς ἦν εἰκόσ, εἴπερ τινὲς ἦσαν θεοὶ, καὶ τοῖς ἰδίοις ἐπαμύναι προσκυνηταῖς, καὶ ἀμύνουσιν αὐτοῖς ἀποφῆναι τῆς τῶν πολεμίων χειρὸς. Τί τοίνυν ὠφέλει γλυτῶσαι αὐτὸ χόνευμα φαντασίαν ψευδῆ, ὃ μῆτε σφίσι αὐτοῖς, μῆτε ἑτέροις ἐπαμύνειν εἰσὶν οἱοί τε ; Πῶς γὰρ ἂν γένοιτο τι τοιοῦτον παρὰ γε ξύλου, καὶ λίθου ;

Ἀκούσατέ μου, οἶκος τοῦ Ἰακώβ, καὶ τὸ κατάλοιπον τοῦ Ἰσραὴλ, οἱ αἰρόμενοι ἐκ κοιλίας, καὶ παιδευόμενοι ἐκ παιδίου ἕως γῆρας. Ἐγὼ εἰμι, ἕως ἂν καταγρησῆτε. Ἐγὼ εἰμι. Ἐγὼ ἀνέχομαι ὄμων. Ἐγὼ ἐποίησα, καὶ ἐγὼ ἀνήσω· ἐγὼ ἀναλήψομαι, καὶ σώσω ὑμᾶς.

Εὐτεχνέστατα πάλιν ὁ λόγος ἔχει, καὶ πρόβεισιν ἐν κόσμῳ τῷ δέοντι, καὶ οικονομικῶς. Ἐπειδὴ γὰρ πολέμου μνήμην ἐποίησατο, καθ' ὃν συμβέβηκε πληθὺν ἀμέτρητον ἄνδρῶν καὶ γυναικῶν ἀποθανεῖν, καὶ ὀλιγανθρῆσαι σφόδρα τῶν Ἰουδαίων τὴν χώραν, ταύτην τοὶ φησὶν ὡς πρὸς οἶκον ἕνα, ὡς πρὸς κατάλειμμα, καὶ βαρβαρικῆς ὀμότητος λείψανον. Ἀκούσατέ μου, ὁ οἶκος τοῦ Ἰακώβ, καὶ πᾶν τὸ κατάλοιπον τοῦ Ἰσραὴλ. Ὁννησε δ' ἂν οὐ μετρίως τοὺς ἀκρωμένους ὁ λόγος, εἴπερ τινὲς ἦσαν ἀγγίλοι, καὶ τῶν χρησίμων ἐξετασται. Τὰ γάρτοι σκυθρωπὰ καὶ δυσφύρητα προσηγγελέμενα μὲν εὐκόλως ἂν τις καὶ παρελάσειε τὰς τῆς ἐφόδου φυγῶν αἰτίας· ἀφιγμένα δὲ καὶ οἷον ἐπιπηδῆσαντα, πῶς ἂν διακρούσασαιτο ; Τὸ κατάλοιπον τοίνυν αὐτοῦ ἀποκαλεῖ μονονουχὶ κειραγῶς, ὅτι διαπανθῆσονται τῷ πολέμῳ, καὶ βαρ-

⁴⁷⁷ IV Reg. xvii, 16.

βαρικῆς ὠμότητος ἔσονται θίραμα, εἰ μὴ τῶν οὕτως ἐκτόπων ἀποπεπαύσονται σπουδασμάτων. Ὅτι δὲ τὸ δυσμαθὲς ταῖς τῶν Ἰουδαίων ἔνεστι ψυχαῖς, καὶ χροῖμα γέγονεν αὐτοῖς ἀνόνητον, ἢ τοῦ νόμου μελέτη, διαδείκνυσι λέγων· Οἱ αἰρόμενοι ἐκ κοιλίας, καὶ παιδεύμενοι ἐκ παιδίου ἕως γῆρας. Ἐκ βρέφους γὰρ καὶ μέχρι τῆς πρεσβυτικῆς ἡλικίας τοῖς ἱεροῖς τε καὶ θεοῖς ἐμμελετῶντες Γράμμασιν ὠφέληνται μὲν οὐδέν· ὡς περ δὲ οὐδεμιὰς παράπαν νοουθεσίας ἰξυόμενοι κατῴχοντο πρὸς ἀπόστασιν τὴν ἀπὸ Θεοῦ. Ἄλλὰ καὶ εἰ μακρὸς ὑμῖν, ἤσιν, ἔδαπανήθη χρόνος, ἐν ἀνοήτοις μελέταις, καὶ ἀμαθεστάτους ὄντας ὀρώ, τῆς ἐμφύτου γαληνότητος οὐ πεπαύσομαι· καθίστημι δὲ οὕτως ἐμαυτὸν ὑμῖν ἐναρτῆ λέγων· Ἐγὼ εἰμι, τοῦτ' ἔστι, ζῶ καὶ ὑπάρχω· οὐχ ὡς γενέστωσ ἔχων ἀρχὴν ἢ καταλήγειν εἰς πέρας εἰδώς, ἀλλ' ὁ αὐτὸς αἰεὶ καὶ ὡσαύτως ἔχων, καὶ ἕως ἂν καταγηράσῃτε πάλιν ὁ αὐτὸς ἔσομαι. Οὐ γὰρ μοι καθ' ὑμᾶς ἔπεισι γῆρας, ἀλλ' εἰμι ζῶν τε καὶ παναλικῆς. Καὶ ἐγὼ μὲν ἐποίησα τὰς ἐπενεχθείσας ὑμῖν τοῦ πολέμου συμφορὰς ὅσας ψήφω καλῶν εἰς δίκην τοὺς τὴν ἐμὴν ὑβρίσαντας δόξαν. Πλὴν ἐγὼ ἀνήσω, τοῦτ' ἔστιν, ἀφήσω, καὶ ταῖς ἀμνησικαχίαις πεπονηκότας ὑμᾶς ἀνακτήσομαι. Ἐγὼ ἀναλήψομαι καὶ σώσω ὑμᾶς. Ὁ γὰρ δοῦς εἰς χεῖρας ἐχθρῶν πάλιν ὑμᾶς οἰκειώσομαι, καὶ τῶν τῆς αἰχμαλωσίας ὑμᾶς ἀπολύσω δεσμῶν. Οὐχ οὖν ὡς πολυειδεῖ φαρμάκῳ τὰς τῶν εἰς αὐτὸν πεπαρῶνηκότων, καὶ ἐκ πολλῆς ἀγαν ἀμαθίας ὠλισθηκότων ἐφ' ἃ μὴ θέμις, θεραπεύει καρδίαν, τοῦτο μὲν ἀπειλαῖς, τοῦτο δὲ καὶ ὑποσχέσεσιν ἀγαθαῖς. Σκοπὸς γὰρ αὐτῶ σώσασαι τὸ ἀπολωλὸς, καὶ τῶν τοῦ διαβόλου χειρῶν ἀρπάσαι τὸ πλανώμενον.

Τίμι με ὠμοιώσατε; Τεχνάσασθε, οἱ πλανώμενοι, οἱ συμβαλλόμενοι χρυσίον ἐκ μαρσίπου, καὶ ἀργύριον ἐν ζυγῷ· στήσουσιν ἐν σταθμῷ, καὶ μισθωσάμενοι χρυσοχόον ἐποίησαν χειροποίητα, καὶ κύφραντες προσκολλησιν αὐτῶ. Αἰρουσιν αὐτὸ ἐπὶ τῶν ὤμων, καὶ περυσονται. Ἐὰν δὲ θῶσιν αὐτὸ ἐπὶ τοῦ τόπου, μενεῖ, οὐ μὴ κινηθῆ· καὶ ὅς ἂν βοήσῃ πρὸς αὐτὸ, οὐ μὴ εἰσακούσῃ, ἀπὸ κακῶν οὐ μὴ σώσῃ αὐτόν.

Ἵθριστὰς ὄντας ἐλέγχει, καὶ ὀλιγογνώμονας τοὺς τῶν εἰδώλων προσκυνητὰς, καὶ εἰς αὐτὴν θείαν καὶ ἀνωτάτω πλημμυλοῦντας φύσιν. Κατακομίζουσι γὰρ, τὸ γε ἦχον εἰς ἑαυτοὺς, τῆς ἐνούσης αὐτῇ δόξης τὸ ὑπερτενὲς, ἐφ' ἃ μὴ προσῆκε, καὶ εἰς ἄψυχον ὕλην κατακομίζουσι τοῖς ἰδίῳ αὐτῆν τεχνουργήμασιν ἀπονέμοντας, εἴτα ποιναῖς ταῖς ἐσχάταις ἐνισχημένους ὁσίων τὰς ἑαυτῶν ἀποφαινοντες κεφαλὰς. Τίμι δὴ οὖν ὠμοιώσατέ με, φησὶ, τὸν τῆ φύσει τῶν ὄλων διεστηκότα, καὶ ἀσυγκρίτους ὑπεροχαῖς ὑψοῦ τε ἠρμένον, καὶ παντὸς ἐπέκεινα γεννητοῦ, τὸν τῶν ὄλων δημιουργὸν, βασιλέα τε ὁμοῦ καὶ Κύριον; Εἰκός δὲ δὴ που, καὶ ἕτερόν τι βούλεσθαι καταδηλοῦν λέγοντα τοῖς πεπλανημένοις τὸν Θεόν· Τίμι με ὠμοιώσατε; Ἴδετε, τεχνάσασθε, οἱ πεπλανημένοι. Χρυσίον μὲν γὰρ, φησὶ, καὶ ἀργύριον συνεισφέροντες, εἴτα μισθωσάμενοι χρυσοχόον διαπλάττουσι μορφὴν ἢ ἀνδρὸς, ἢ γυναικὸς, ἢ ζῴου θηρίου, φέρε εἰπεῖν, ἢ κτήνους, ὄνομά τε

A barorum crudelitatis: si non a studiis adeo fœdis destiterint. Quod autem indociles erant Judæorum animi, et nulli prorsus usui fuerit illis meditatio legis, ostendit, inquit: Qui portamini ab utero, et erudimini ab infantia ad senectutem usque. A parvulis enim ad senilem ætatem, in sacris et divinis Litteris exercitati, nihil utilitatis ceperunt, et ac si nulla omnino monitione dignati fuissent, in apostasiam a Deo reciderunt. Sed tamen, inquit, etsi longum tempus consumptum vobis fuerit in parum frugiferis exercitationibus, et vos ad docendum ineptissimos videam, ab insita placibilitate non desistam: sed meipsum vobis sic manifesto et dico: Ego sum, id est, vivo et subsisto, non quasi ortus initium habens, vel quasi exitum prospiciens: sed B idem semper, et mihi similis, et iterum donec senescatis, idem ero. Non enim mihi, ut vobis, adest senium, at sum vivens et omnipotens. Et ego effeci calamitates quæ vobis e bello incumbunt, sancto et pio calculo vocans ad prænam eos qui meam gloriam ignominiose polluerunt. Veruntamen ego dimittam, id est, remittam, et oblitus omnium injuriarum, vos qui laborastis, instaurabo. Ego suscipiam et servabo vos. Nam ego qui dedi vos in manus hostium, rursus vos in gratiam recipiam, vosque solvam captivitatis compediibus. Itaque multiplici quasi pharmaco sanat corda eorum, qui in illum debacchati sunt, et præ insigni inscitia ad quæ fas non erat prolapsi sunt, partim minis, partim bonis pollicitationibus. Scopus enim ipsi et propositum est servare quod periit, et eripere e manibus diaboli, quod erravit.

VERS. 5-7. Cui me comparastis? videte et excogitate, qui erratis, et qui confertis aurum de marsupio, argentum in statera appendunt libra, et conducto aurifabro, fecerunt opus manu confectum et incurvati adorant illud. Portant illud humeris, et vadunt. Si autem posuerint illud in loco, manet, non movebitur: et qui clamaverit ad illud, non exaudiet, e malis non servabit eum.

Contumeliosos esse arguit et angusto animo præditos idolorum cultores, et in 629 ipsam divinam ac supremam naturam delinquere. Quantum enim in ipsis est, eminentiam ipsius gloriæ, ad quæ non convenit, et ad inanimam materiam deprimunt et abjiciunt: dum eam ad sua officia et signenta transferunt, et pœnis ultimis sacra sua capita implicant. Cui igitur me, inquit, comparastis, cunctis natura præcellentem, et incomparabili præstantia in sublime evectum, et omnibus mortalibus superiorem, universorum opificem, regem simul et dominum? Quin et aliud quidpiam verisimile est significare velle Deum, cum ait errantibus: Cui me comparastis? Videte et excogitate, qui erratis. Dicit enim: Aurum et argentum conferentes, deinde, conducto aurifabro, formam aut viri, aut feminæ confingunt, aut etiam bestię, ut ita dicam, vel jumentı, nomenque dei illi formato ab ipsis sta-

tim inditur. Cogitate igitur, inquit, cui me comparastis? Vel enim viro, vel mulieri, vel etiam bestiis, vel animalibus rationis expertibus. Annon sane res hæc extreme est impia? Excogitate aliquid in defensionem, exsolvite vos a crimine. Sed enim haud invenietis rationem qua hoc probetis. Nam cum naturam, quæ omnia superat, ad bestias et jumenta deprimatis: qua oratione utemini, quæ ad criminium vim propulsandam sufficiat? Quod autem idolorum fictio nihil aliud sit quam cogitationis vanitas et vilitas, conatur ostendere; hinc præcise admodum et tenuiter loquitur. Colligunt enim, inquit, e marsupio argentum et aurum, et in statera ponunt et æquilibrium, unoquoque fortassis conferente, ut ex æquo et bono qui plus contribuit, ei magis faveat et propendeat [qui fabricatus est. Dicituros enim omnes puto, quod si pecuniarum essent indigi, omnino Deum non haberent: et nisi abandonaret orbis terrarum artificibus, nemo esset omnino qui ab illis coleretur. Sed et eo ruditalis et insipientiæ mentis. veniunt, ut cum ipsi ante suos deos existant, honorent tamen eos qui post sunt geniti, et eos ipsi faciunt, quos par erat potius factores videri: et cum materiæ domini sint, ea necessarium in abusum sumpta ab ipsis petunt salutem. Onus portant, diis in humeros sublatis, cum eos immobiles videant, quique abducantur quocumque liberit, et illis preces offerunt. Quando igitur videris **630** eos preces accipere, tum expecta fore auxilium. Sin eos et sensu carere et motu videas, quam tandem utilitatem, ab illis expectes? Sed tu simili morbo laboras, neque quidquam sentis, quippe extreme stupidus et insensatus.

VERS. 8-11. Mementote horum, et ingemiscite; poenitentiam agite qui errastis, redite ad cor. Et mementote priorum a sæculo, quoniam ego sum Deus, et non est præter me: annuntians prius ultima, antequam ipsa fiant, et completa sint. Et dixi: Omne meum consilium stabilis, et omnia quæcumque cogitavi faciam, vocans ab oriente volucrum, et de terra remotia. De quibus cogitavi lacrimas sum, adduxi, creavi, et feci. Dum enim, et sanctum effeci iter ejus.

Conspicatus Deus eos errore, tenebris et gravi ignorantia detentos, iterum eorum caput misericordiam, et jubet respicere veluti, et oculum mentis diligenter ad facta referre, ut a malo ad meliora transferantur, et orationes ad ipsos habitas sempiterna tenentes memoria, respiscant: nec lingua tantum simpliciter et tenuiter, sed ipso corde et ex animo faciant. Est enim laude dignissimus et verus, ejusmodi poenitentia modus. Quod igitur idolorum effictio res sit ridicula, ex his quæ jam prædixit, perspicere jubet. Quod autem ipse sit omnium Deus, ex dignitatibus Deo dignissimis, quæ ipsi natura iusunt, intelligere persuadet. Sum enim, inquit, ego Deus, et omnium cognitionem habeo, et

τῶ διαπεπλασμένῳ θεῷ εὐθύς δίδοται παρ' αὐτῶν. Κατανοήσατε τοίνυν, φησί, τίνι ὁμοιώσατέ με; Ἦ γάρ ἀνδρὶ ἢ γυναικί, ἢ καὶ θηρίοις ἢ ζώοις ἀλόγοις. Ἐἴτα πῶς οὐχ ἀπάσης ἐπέκεινα δυσσεβείας τὸ χρῆμά ἐστι; Τεχνάσασθέ τι πρὸς ἀπολογίαν ἀπολύσασθε τὰς ἀμαρτίας. Ἄλλ' οὐκ ἂν εὗρητε τὸν ἐπικουροῦντα λόγον πρὸς τοῦτο ὑμῖν. Τὴν γὰρ ὑπὲρ πάντα φύσιν εἰς θηρία, καὶ κτήνη κατακομίζοντες, ποιοῦσθε ἀρα κεχρήσασθε λόγοις δυναμένοις ἐξαρκέσαι εἰς γε τὸ δύνασθαι τὰ ἐγκλήματα διαφεύγειν; Ὅτι δὲ χυδαίωτος ἐνοιῶν καὶ ἕτερον οὐδὲν ἢ εἰδώλων ποιήσας πειρᾶται διδάσκειν· ταύτη ται καὶ λίαν ἰσχυροπεῖ. Συνάγουσι γάρ ἐκ μαρσίπου, φησὶν, ἀργύριον καὶ χρυσοῖον, καὶ ἐν ζυγῷ θήσουσιν, ἐν σταθμῷ ἰσομέτρῳ, ἐκάστου τάχα συνεισκομίζοντος, ἵνα κατὰ τὸ εἶκος τῶ πλέον εἰσφέροντι προσκείτο μάλλον ὁ τεχνουργούμενος. Φαίη δ' ἂν, οἶμαι, τίς ὡς εἶπερ ἦσαν χρημάτων ἐπιδείξει, οὐδ' ἂν ὄλωσ ἐσχληκασί θεῶν, καὶ εἰ μὴ τεχνιτῶν ὑπόρειτῃ ὑπ' οὐρανόν, οὐδέ τις ἦν ὄλωσ ὁ πρὸς αὐτῶν προσκυνούμενος. Ἦκασσι δὲ ἀμαθίας εἰς τοῦτο καὶ ἀσυνέτων ἐνοιῶν, ὥστε προδυσσετηκότες αὐτοὶ τῶν ἰδίων θεῶν τιμῶσιν θντας ἄφιγενεῖς, καὶ οὐσ χρή θήπου μάλλον ὀρᾶσθαι δημιουργοῦς, δημιουργοῦσιν αὐτοὶ· καὶ οἱ τῆς ὕλης κύριοι, καὶ εἰς κατάχρησιν ἀναγκαίαν λαβόντες αὐτὴν παρ' αὐτῆς αἰτοῦσι τὸ σώζεσθαι. Ἀχθοφοροῦσι τοὺς θεοὺς ἐπ' ὤμων αἵροντες αὐτοὺς· ἀκινήτους θντας ὀρῶσι, καὶ ὡσπερ ἂν εἰλοτό τις ἀποφερομένους, καὶ αὐτοὺς προσάγουσι τὰς λιτάς. Οὐκ οὖν ἔσαν ὄλης λαβόντες τὴν λιτήν, τότε προσδόκησον ἴεσθαι τὴν ἐπικουρίαν. Εἰ δὲ ἀναισθητοὺς τε ὁμοῦ καὶ ἀκινήτους θντας ὀρᾶς, εἴτα τίνα παρ' αὐτῶν ἐκδέχη τὴν θνησιν; Τὰ ἴσα νοσῶν οὐκ αἰσθάνη. Πέπτωκας γὰρ εἰς ἐσχάτην ἀναισθησίαν.

Μνήσθητε ταῦτα, καὶ στενάξατε· μετανοήσατε, οἱ πικρανήμενοι. Ἐπιστρέψατε τῇ καρδίᾳ, καὶ μνήσθητε τὰ πρότερα ἀπὸ τοῦ αἰῶνος, δεῖ ἐγὼ εἶμι ὁ θεός, καὶ οὐκ ἔστιν πλὴν ἐμοῦ· ἀναγγέλλων πρότερον τὰ ἔσχατα πρὶν αὐτὰ γενέσθαι, καὶ ἅμα συνετελέσθη. Καὶ εἶπα· Πᾶσά μου ἢ βουλή στήσεται, καὶ πάντα ὅσα βεβούλευμαι ποιήσω, καλῶν ἀπὸ ἀνατολῶν πετεινῶν, καὶ ἀπὸ γῆς κόρρωθεν. Περὶ ὧν βεβούλευμαι, ἐλάλησα, καὶ ἤγαγον, ἔκτισα, καὶ ἐποίησα. Ἔγαγον αὐτὸν, καὶ εὐδῶσα τὴν ὁδὸν αὐτοῦ.

Ἀπάτη καὶ σκόπη καὶ ἀμαθία δεινῇ χειρατημένους ὀρῶν κατοικτελερεὶ πάλιν αὐτοὺς ὁ θεός, καὶ ἀνόπιν ὡσπερ ἰναὶ κελεύει, τῆς διανοίας τὸν ὀφθαλμὸν ἀκριβῆ τοῖς πράγμασιν ἐπιφέροντας, ἵνα καὶ ἵνα κακοῦ εἰσι μαθόντες μεθορμίσωνται πρὸς τὰ ἀμείνω, καὶ τῶν πρὸς αὐτοὺς γεγονότων λόγων ἀτελευτήτους ἔχοντες μνήμας, μετανοεῖν εἰλοιντο, καὶ οὐκ ἀπὸ γλώττης μόνον τοῦτο δρῶντας ἀπλῶς, ἀλλ' ἐξ αὐτῆς καρδίας. Ἀξιεπαίνετώτατος γὰρ καὶ ἀληθής ἐστι ἂν ὁ τῆς τοιδόσε μεταγνώσεως τρόπος. Ὅτι μὲν οὖν ἢ εἰδώλων ποιήσας χρῆμά ἐστι καταγέλαστον, ἐξ ὧν ἦδη προεῖπε διειδέναὶ κελεύει. Ὅτι δὲ θεός πάντων ἐστὶν αὐτός, ἐκ τῶν ἐνότων αὐτῷ κατὰ φύσιν θεοπρεπεστάτων ἀξιομάτων ἐνοεῖν ἀναπέθει. Εἰ μάλ

γὰρ ἐγὼ, φησὶν, ὁ πάντων ἔχων τὴν γνῶσιν, καὶ πρὶν γενέσθαι τι καταμηνύων αὐτὸ, καὶ εἰς πέρας ἄγων τὸ ἐπηγγεμένον. Διαθεβατοῦμαι δὲ πρὸς τοῦτο, ὅτι πᾶν εἴ τι βεβούλευμαι συντετέλεσται, καὶ ἀπρακτῆσειαν ἂν παντελῶς οὐδὲν τῶν δοκούντων ἔμοι. Πάμμεγα δὲ καὶ τοῦτο πρὸς ἀπόδειξιν ἰσχύος ἀμάχου καὶ θεοπροποῦς. Ἄνθρωποι μὲν γάρ, καί τινι τὰς ἀνωτάτω τιμὰς λαχόντες καὶ τὰς εἰς λῆξιν ἔχοντες δυναστείας, προτίθενται τινα σκοπὸν, καὶ κατορθῶσαι τι βουλεύονται, ἀλλ' οὐ πάντη τε καὶ πάντως αὐτοῖς ἔρχεται κατὰ ῥοῦν τὰ διεσκευμένα. Πλεῖστα γὰρ ὅσα παρεμπίπτει τὰ μεταξὺ, καὶ δυσάντητον ἔχει τὴν ἐκκοπὴν. Θεὸς γε μὴν ὁ τῶν ὄλων, εἴπερ τι βούλοιο δρᾶν, τί ἂν γένοιτο τὸ ἀνιστατοῦν, καὶ ἀντεξάγον αὐτό; Ἄ γὰρ θεὸς ὁ ἄγιος βούλεται, τίς διεσκεδάσει; καὶ τὴν χεῖρα τὴν ὑψηλὴν πῶς ἀποστρέψει; Οὐκοῦν εἰς ἀπόδειξιν τοῦ ὅτι θεὸς ἐστὶ κατὰ φύσιν καὶ ἀληθῶς, λέγοιτο ἂν εἰκότως παρ' αὐτοῦ τὸ, Πᾶσα ἡ βουλή μου στήσεται, καὶ πάντα ὅσα βεβούλευμαι, ποιήσω. Ἔπειτα πρὸς τοῦτο φησι, Καλῶν ἀπὸ ἀνατολῶν πετεινῶν, καὶ ἀπὸ γῆς πόρρωθεν περὶ ὧν βεβούλευμαι καὶ ἀκολούθησεν καὶ τούτῳ τὸ, Ἐγὼ εἰμι. Πετεινὸν γε μὴν τὸ καλούμενον ἐξ ἀνατολῶν, καὶ ἐκ γῆς πόρρωθεν τὸν Βαβυλώνιον εἶναι φαμεν, ὃς τὴν Ἰουδαίῳ ἀπασαν καταμνήσας χώραν, εἴλε τὰ Ἱεροσόλυμα καὶ τὸν ἐν αὐτοῖς κατέσσεισε νεῶν. ἔπειτα πλείστους τῶν τε ἀγελαίων, καὶ ἐπιφανῶν ἐξαναστήσας ἀπεκόμισε μὲν τῆς ἐνεγκούσης αὐτοῦς, ἐναπέθετο δὲ τῇ Περσῶν χώρᾳ τε καὶ γῆ, τὸν τῆς εἰχμαλωσίας σκληρῶς τε καὶ ἀφορήτως αὐτοῖς ἐπιβρίψας ζυγόν. Ἔσται δὲ σοι καὶ τοῦτο σαφές, ἐξ ὧν ἐφη θεὸς πρὸς τὸν μακάριον προφήτην Ἰεζεχὴλ. Ἔχει δὲ οὕτως. Ἐ καὶ ἐγένετο λόγος Κυρίου πρὸς με, λέγων. Γιὰ ἀνθρώπου, διήγησαι διήγημα, καὶ εἶπον παραβολὴν πρὸς τὸν οἶκον τοῦ Ἰσραὴλ, καὶ εἶπες. Τάδε λέγει Ἄδωναι Κύριος. Ὁ ἀετὸς ὁ μέγας ὁ μακρὸς τῆς ἐκτάσει, πληρῆς οὐρύχων, ὃς ἔχει τὸ διήγημα εἰσελθεῖν εἰς τὸν Λίβανον, καὶ ἔλαβε τὰ ἐπιλεκτά τῆς κέδρου, τὰ ἄκρα τῆς ἀπαλότῃτος ἀπέκτισε, καὶ ἤνεγκεν αὐτὰ εἰς γῆν Χανάν, εἰς πῶλιν τετοιχισμένην ἔθετο αὐτὰ, καὶ ἔλαβεν ἀπὸ τοῦ σπέρματος τῆς γῆς, καὶ ἔδωκεν αὐτὸ εἰς τὸ πεδῖον φυτῶν, ἐν ὕδατι πολλῷ, ἐπιβλεπόμενον ἔταξεν αὐτὸ, καὶ ἐγένετο εἰς ἀμπελον ἀσθενοῦσαν, καὶ μικρὰν τῷ μεγέθει τῷ ἐπιφαινεσθαι αὐτῇ τὰ κλήματα αὐτῆς ἐπ' αὐτὸ, καὶ αἱ ῥίζαι αὐτῆς ὑποκάτω τῆς γῆς αὐτῆς ἦσαν. Καὶ ἐγένετο εἰς ἀμπελον καὶ ἐποίησεν ἀπωρυγὰς, καὶ ἐξέτεινε τὴν ἀναδενδράδα αὐτῆς. Ἐ ταυτεῖ μὲν οὖν ἐφη θεὸς πρὸς τὸν μακάριον προφήτην Ἰεζεχὴλ. Ἐπειδὴ δὲ δυσέφικτος ἦν ὁ λόγος, καὶ τῶν νοημάτων ἡ δύναμις οὐ σφόδρα σαφῆς τοῖς ἀκρωμένοις, αὐτὸς δὴ πάλιν αὐτὴν διατρανοὶ λέγων. Ἐ εἶπον δὲ πρὸς τὸν οἶκον τοῦ Ἰσραὴλ τὰ παραπικραίνοντα. Οὐκ ἐπίστασθε τί ἐστὶ ταῦτα ἃ εἶπον. Ὅταν ἔλθῃ βασιλεὺς Βαβυλώνας ἐπὶ Ἱερουσαλήμ, καὶ λήφεται τὸν βασιλέα αὐτῆς, καὶ τοὺς ἀρχοντας αὐτῆς, καὶ ἄξει αὐτοὺς πρὸς αὐτὸν εἰς Βαβυλώνα. Καὶ λήφεται ἐκ τοῦ σπέρματος τῆς βασι-

antequam fiat quidpiam, id significo, et quod annuntiatum est, ad finem perducere. Quin et porro pergit confirmare: Quidquid cogitavi, completum est, et quæcunque mihi placent, omnino sicut. Et hoc quidem magnum momentum habet ad demonstrandum insuperabilem et Deo dignam potentiam. Homines enim quanquam summos honores consequantur, et summos principatus obtineant, tamen cum sibi aliquem velut scopum proponunt, et aliquid efficere statuant, non semper neque omnino illis secundo anime procedunt quæ in animo habent. Plurima enim obiter incidunt, et graves remoras injiciunt. Si quid autem universorum Deus velit agere, quid illi obsistere et obstare poterit? Quæ enim sanctus Deus vult, quis **631** dissipabit? et quis manum ejus excelsam avertet? Itaque ad demonstrandum se esse naturæ et vere Deum, merito illud dixerit: Omne consilium meum stabit, et omnia quæcunque cogitavi, faciam. Deinde ad hæc ait: Vocans ab oriente volucrum et e terra longinqua ea de quibus cogitavi, quod sequetur etiam illud: Ego sum. Volucrum autem ab oriente et ex terra remota vocatam, Babylonium esse dicimus, qui universam regionem Judaicam incendit, et Hierosolyma cepit, et templum quatescit ac disturbavit: dein plurimis tum gregariis tum illustribus viris deturbatis, a patria abduxit, et in regione atque terra Persarum collocavit, jugo captivitatis duriter et intolerabiliter illis injecto. Erit hoc autem perspicuum ex his quæ Deus ad beatum prophetam Ezechielem dixit, quæ sic habent: « Habitusest autem sermo Domini ad me, dicens: Fili hominis, narra narrationem, et dic parabolam ad domum Israel, et dices: Hæc dicit Adonai Dominus: Aquila magna, longo membrorum ductu, plena unguium, cui voluntas fuit intrandi in Libanum, et tulit electa cedri, summitates mollitiæ amputavit, et attulit eas in terram Chanaan, in civitate mœnibus cincta posuit illas; accepitque de semine terræ, et transtulit id in campum satum, in aqua multa, inspectum id ordinavit. Et facta est vitis infirma, et parva magnitudine, ut apparet sarmenta ipsius in eo, et radices ipsius subter illa terra erant. Factaque est vitis magna, et fecit propagines, extenditque ramos suos ⁴⁸. » Hæc igitur dixit Deus ad beatum prophetam Ezechielem. Quoniam autem sensum orationis assequi non poterant, nec valde perspicua erat auditoribus, ipse denuo explanat, cum ait: « Dic autem domui Israel irritanti, Nescitis, quid sibi velint quæ dixi. Cum venerit rex Babylonis ad Jerusalem, capiet regem ejus, et principes ejus, et ducet eos ad se in Babylonem. Et accipiet de semine regni, et faciet cum eo sædus, et inducet in eum exsecrationem, et duces terræ accipiet, ut sit regnum infirmum, nec unquam erigetur, et servet pactum, **632** ac firmet illud ⁴⁹. » Nam ut in libro Paralipomenon legimus: Postquam sancta civitas capta esset, Sedeciam

⁴⁸ Ezech. xvii, 2-6. ⁴⁹ ibid. 12-14.

captivum et aliquot illustriores viros, cum ipso A vinclos in terram Chaldæorum Babylonius abduxit ⁵⁰. Et hæc quidem sunt electæ arbores cedri. Ego igitur, inquit, sum qui voco ab oriente volucrum. De quibus cogitavi, locutus sum, et adduxi, nec mentitus sum, inquit: prænuntiavi ventura esse suo tempore, et quod prædictum est, ad exitum est perductum. Creavi, id est, paravi mala, scilicet male affligentia, et belli calamitates, his qui meam contaminarunt gloriam, et qui ad idola inanimata declinarunt. Et feci; duxi illum, ac secundavi iter ejus. Non enim ipsius manus erat opus, debellare Israel, si quidem ei adjutor fuit Deus. Sed enim ego qui servo et præfui, secundavi iter ejus ut supplicium de his sumeret, qui pietatem in ipsum parvi fecerunt, imo vero prorsus resilierunt, B ita ut honorem ac gloriam illi et soli convenientem lignis tribuerint et lapidibus.

ἦν ἔργον τὸ κατισχύσαι τοῦ Ἰσραὴλ, εἰπερ ἦν ἐπικουρος αὐτῷ Θεός. Ἄλλ' αὐτὸς σώζων καὶ προσετηκώς, εὐώδωσα αὐτοῦ τὴν ὁδὸν αὐτοῦ, ἵνα ὑπαγάγῃ ταῖς δίκαις τοὺς τῆς εἰς αὐτὸν εὐσεβείας ὀλίγα πεφροντιστάς, μᾶλλον δὲ καὶ εἰσάπαν ἀποσκιρτήσαντας, ὥστε, καὶ ξύλοις, καὶ λίθοις τὴν αὐτῷ τε καὶ μόνῃ προπεδοστάτην ἀναθεῖναι τιμὴν τε καὶ δόξαν.

VERS. 12. 13. *Audite me, qui perdidistis cor, qui longe estis a justitia. Prope feci justitiam meam, et salutem quæ ex me est non tardabo. Dedi in Sion salutem Israeli in gloriam.*

Ecce de integro illis salutem appronniti, et animum despondere non sinit, ne immensa tristitia victi et dejecti, procul absint ab ea spe, quod serva- C buntur scilicet, modo velint resipiscere. Excordes enim erant, errantes, et verus erat de illis sermo. Quo enim illi animo affecti erant, qui quos ipsi creant adorant, et veneratione lignis et lapidibus exhibita, ab ipsis petunt salutem? Verum etiam sic eos suffert, et deceptorum miseretur, et eorum qui ceciderunt commiseratur, et bonis pollicitationibus reducit ad intelligentiam, et expurgari jubet, et qui procul sunt, et remoti a justitiæ sorte, id est, Deo, ad se jubet venire. Videtur autem pollicitatione particularis salutis, etiam universæ ac generalissimæ demonstrationem una intexere. Servaverat enim ex terra Chaldæorum eos, qui captivi in eam fuerunt delati, et hoc, opinor, licebit particulare auxilium dicere: generalissimum autem fuit **633** illud per Christum, quod veteribus etiam non longe post exhibendum denuntiabatur. Prope enim, inquit, adduxi justitiam meam, et salutem quæ ex me est, non remorabor. Simile esse hoc dicimus ei: « Adhuc paululum, et qui venturus est veniet, et non tardabit ⁵¹. » Data est autem in Sion salus Israeli in gloriam. Sion his verbis nominat eam, quæ cadit sub intelligentiam, id est Ecclesiam Christi, in qua ejus salutem omnes in gloria percipimus, quicunque intelligibilis Israel efficitur. Ut enim Judæus est non ex carne solum, sed si quis in spiritu circumcissione dignus est habitus: sic et Israel non

λέλας, καὶ διαθήσεται πρὸς αὐτὸν διαθήκην, καὶ εἰσάξει αὐτὸν ἐν ἀρᾷ, καὶ τοὺς ἠγουμένους τῆς γῆς λήψεται τοῦ γενέσθαι βασιλείαν ἀσθενῆ, καὶ τὸ καθόλου μὴ ἐπαίρεσθαι τοῦ φυλάσσειν τὴν διαθήκην αὐτοῦ, καὶ ἰσθάνειν αὐτήν. Ὡς γὰρ ἐν βίβλῳ τῶν Βασιλειῶν ἀνεγνώμων, μετὰ τὸ ἀλῶναι τὴν ἁγίαν πόλιν, τὸν Σεδεκίαν αἰχμάλωτον, καὶ τινὰς τῶν ἐπιφανῶν σὺν αὐτῷ δεδεμένους, ἀπεκόμισεν εἰς τὴν Καλδαίων ὁ Βαβυλώνιος· καὶ ταῦτά ἐστι τὰ ἐκλεκτά τῆς κέδρου. Εἰμὶ τοίνυν ἐγὼ, φησὶν, ὁ καλῶν ἀπὸ ἀνατολῶν πετεινόν. Περὶ ὧν βεβούλευμαι, ἐλάλησα καὶ ἤγαγον, οὐ διεψεύσμαι, φησί. Προσπήγγελλα μὲν γὰρ ὡς ἤξει κατὰ καιροῦς, ἀλλ' εἰς πέρας ἤχη τὸ προαιρημένον.

Ἐκτίσα, τοῦτ' ἐστι, κατεσκευάσα κακὰ, δηλονότι γοῦν τὰ κακωτικά, καὶ τὰς τοῦ πολέμου συμφορὰς τοῖς τὴν ἐμὴν ἀτιμάσασσι δόξαν, καὶ εἰδώλοισι ἀψύχοις προσσενευκόσι. Καὶ ἐποίησα, ἤγαγον αὐτὸν, καὶ εὐώδωσα τὴν ὁδὸν αὐτοῦ. Οὐ γὰρ τῆς ἐκείνου χειρὸς ἦν ἔργον τὸ κατισχύσαι τοῦ Ἰσραὴλ, εἰπερ ἦν ἐπικουρος αὐτῷ Θεός. Ἄλλ' αὐτὸς σώζων καὶ προσετηκώς, εὐώδωσα αὐτοῦ τὴν ὁδὸν αὐτοῦ, ἵνα ὑπαγάγῃ ταῖς δίκαις τοὺς τῆς εἰς αὐτὸν εὐσεβείας ὀλίγα πεφροντιστάς, μᾶλλον δὲ καὶ εἰσάπαν ἀποσκιρτήσαντας, ὥστε, καὶ ξύλοις, καὶ λίθοις τὴν αὐτῷ τε καὶ μόνῃ προπεδοστάτην ἀναθεῖναι τιμὴν τε καὶ δόξαν.

Ἀκούσατέ μου, οἱ ἀπολωλεκότες τὴν καρδίαν, ὡς μακρὰν ἀπὸ τῆς δικαιοσύνης. ἤγγισα τὴν δικαιοσύνην μου, καὶ τὴν σωτηρίαν τὴν παρ' ἐμοῦ οὐ μὴ βραδύνω. Δέδωκα ἐν Σιών σωτηρίαν τῷ Ἰσραὴλ εἰς δόξασμα.

Ἰδοὺ δὴ πάλιν σωτηρίαν αὐτοῖς ἐπαγγέλλεται, καὶ ἀπογινώσκειν οὐκ ἔβ, μὴ ἔρα πως ταῖς ἐπέκεινα C μέτρου δυσθυμίαις κεκρατημένοι, μακρὰν γένοιτο τῆς ἐλπίδος τοῦ δεῖ σωθῆσθαι, μετανοεῖν ἤρημένοι. Ἀκάρδια μὲν οὖν οἱ πλανώμενοι, καὶ ἀληθῆς ἐπ' αὐτοὺς ὁ λόγος. Ποίῳ γὰρ νῦν κεχηρημένοι δημιουργοῦσιν αὐτοὶ τοὺς προσκυνουμένους, ξύλοις τε καὶ λίθοις ἀνατιθέτες τὸ σέβας, παρ' αὐτῶν αἰτοῦσι τὸ σώζεσθαι; Πλὴν καὶ οὕτως ἀνέχεται Θεός, καὶ κατοικτελερεῖ μᾶλλον ἠπατημένους, καὶ πεισόντας ἐλαΐ, καὶ ὑποσχέσειν ἀγαθαῖς ἀνακομίζει πρὸς σύνεσιν, καὶ ἀνανήθειν κελεύει, καὶ μακρὰν ὄντας διεσχοινισμένους τε τῆς δικαιοσύνης, τοῦτ' ἐστι, Θεοῦ, πρὸς αὐτὸν λέναι κελεύει. Ἔοικε δὲ ταῖς ὑποσχέσει τῆς μερικῆς σωτηρίας, καὶ τῆς καθόλου καὶ γενικωτάτης συναναπλέκειν τὴν δόξαν. Σέσωκε μὲν γὰρ ἐκ γῆς Καλδαίων τοὺς ἐν τάξει δορυκτῆτων εἰς αὐτὴν ἀπενηνεγμένους, καὶ μερικὸν ἐπικούρημα φαίη ἂν, οἶμαι, τὸ τοῦτ', γενικωτάτων δὲ τὸ διὰ Χριστοῦ, ὃ καὶ ἀναδείξειν οὐκ εἰς μακρὰν τοῖς πάλαι κατεπηγγέλλετο. ἤγγισα γὰρ, φησὶ, τὴν δικαιοσύνην μου, καὶ τὴν σωτηρίαν τὴν παρ' ἐμοῦ οὐ μὴ βραδύνω. Ἔοικεναὶ δὲ τοῦτό φαμεν τῷ, Ἔτι μικρὸν ὁ ἐρχόμενος ἤξει, καὶ οὐ χρονιεῖ. Δέδοται δὲ ἐν Σιών ἡ σωτηρία τῷ Ἰσραὴλ εἰς δόξασμα. Καὶ Σιών ἐν τούτοις τὴν νοητὴν ὀνομάζει, τοῦτ' ἐστι, τὴν Ἐκκλησίαν Χριστοῦ, ἐν ἣ τὴν αὐτοῦ σωτηρίαν ἐν δόξῃ δεχόμεθα πάντες ὅσοι τελοῦμεν εἰς τὸν νοητὸν Ἰσραὴλ. Ὅσπερ γὰρ Ἰουδαῖός ἐστιν οὐχ ὁ κατὰ σάρκα μόνον, ἀλλὰ γὰρ εἰ τις καὶ τῆς ἐν πνεύματι περιτο-

⁵⁰ Il Par. xxxvi, 6. ⁵¹ Habac. ii, 3.

μῆς ἤξλωται· οὕτως καὶ Ἰσραὴλ, οὐχ οἱ ἐξ αἵματος ἄ μόνον τοῦ Ἰσραὴλ γεγονότες, ἀλλὰ γὰρ καὶ ὄσοι νοῦν ἐσχηκασιν ὄρωντα Θεόν, ὃ καὶ εἰς τέκνα τέθινται, καὶ κατ' ἐπαγγελίαν τοῦ Ἀβραάμ, καὶ τούτους εἶναι φάμεν τὸν ἀληθέστερον Ἰσραὴλ.

Κατάβηθι, κάθισον ἐπὶ τὴν γῆν, παρθένος θυγάτηρ Βαβυλώνας· κάθισον εἰς τὴν γῆν [οὐκ ἔστι ὄρος· εἰσελθε εἰς τὸ σκότος (1)]. θυγάτηρ Χαλδαίων,· ὅτι οὐκέτι προστεθήσῃ κληθῆναι ἀπαλή, καὶ τρυφερά. Ἀδὲς μύλων, ἄλεσον ἄλεσρον, ἀποκάλυψον τὸ κατακάλυμμά σου, ἀνακάλυψαι τὰς πολιάς, ἀνήσυρε τὰς κνήμας, διάδηθι ποταμούς. Ἀνακαλυφθί, σεται ἡ αἰσχύνη σου· λήψομαι.

Εἶπὼν ὅτι Δίδωκα τῷ Ἰσραὴλ σωτηρίαν εἰς δόξαμα, καὶ τὴν ἐκ τῆς αἰχμαλωσίας αὐτοῖς ἐπαγγελιάμενος λύτρωσιν, διαμνημονεύει λοιπὸν καὶ ἀφηγείται σαφῶς, τίνα τε ἦλω τρόπον καὶ πεπόρηται, καὶ ὅσον ἐν πίνακι καταγράφει τῶν ἀλόγων τὸ σχῆμα. Ὡσπερ γὰρ τῆ τῶν Ἰουδαίων χώρα τὴν ἐκ τοῦ πολέμου τῶν Βαβυλωνίων προκαταμεμήνυκεν ἐξανάστασιν, λεπτῶς ἕκαστα διεξιῶν, καὶ λέγων· « Ἀνθ' ὧν ὑψώθησαν αἱ θυγατέρες Σιών, καὶ ἐπορεύθησαν ὑψηλῶ τραχήλῳ, καὶ νεύμασιν ὀφθαλμῶν, καὶ τῆ πορείᾳ τῶν ποδῶν, ἅμα σύρουσάι τοὺς χιτῶνας, καὶ τοῖς ποσὶν ὄμα παίζουσαι, καὶ ταπεινώσει ὁ Θεὸς ἀρχούσας θυγατέρας Σιών· καὶ Κύριος ἀποκαλύψει τὸ σχῆμα αὐτῶν ἐν τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ, καὶ ἀφελεί Κύριος τὴν δόξαν τοῦ ἱματισμοῦ αὐτῶν, καὶ τοὺς κόσμους αὐτῶν, καὶ τὰ ἐμπλόκια, καὶ τοὺς κοσμήτους, » καὶ τὰ τούτων ἐφεξῆς· εἶτα προσεπάγει τοῦτοις· « Καὶ ἔσται ἀντὶ ὀσμῆς ἡδελᾶς κοριορτὸς, καὶ ἀντὶ ζύωνης σχοινίῳ ζύωσῃ, καὶ ἀντὶ τοῦ κόσμου ἰς κεφαλῆς τοῦ χρυσοῦ φαλακρῶματα ἕξεις διὰ τὰ ἔργα σου· καὶ ἀντὶ τοῦ χιτῶνος τοῦ μεσοπορφύρου περιζύωσῃ σάκκον· » οὕτω καὶ νῦν οἶα πείσονται τῶν Βαβυλωνίων αἱ θυγατέρες ἦγουν αἱ σύνοικοι, Περσῶν τε καὶ Μήδων περιελκόντων αὐτάς, διαδείκνυσι λέγων· Κατάβηθι, κάθισον ἐπὶ τὴν γῆν, ὕπερφήμισεν ἄν τὸ, ταπεινώθητι, καίτοι πάσαι νοσοῦσα δεινῶς τὴν ὑπερηφίαν. Κατάβηθι τοῖνον ἐξ ὄρους καὶ φρονήματος ὑψηλοῦ πρὸς ταπεινώσιν, ἐκ δόξης εἰς ἀτιμίαν, ἐκ τρυφῆς εἰς τλαιπωρίαν, ἐξ ἀμετρήτου πλοῦτος εἰς πτωχείαν ἐσγάτην, ἐξ ἐλευθερίας εἰς δουλείαν, καὶ ἀπαξιαπλῶς ἐξ ἀπάντων τῶν ἡδίστων ἐπὶ τὰ χεῖρω καὶ μοχθηρότατα. Κάθισον εἰς τὸ σκότος, τὸ ἐκ τῆς ἀνηκέστου συμφορᾶς δηλονότι. Καταδουλοὶ γὰρ τὸν νοῦν λύπη δριμεία καταχεομένη ψυχῆς, καὶ ἀδοκῆτων ἐφοδος πόνων, καὶ φορτίου δίχην ἐπιπίπτων φόβος. Ὅτι δὲ παρελήλακεν αὐτῆς ὁ τῆς ἀρχαίας εὐμερίας καιρὸς, δείκνυσι λέγων· Οὐκέτι μὴ προσθήσῃ κληθῆναι ἀπαλή, καὶ τρυφερά. Τὰ μὲν γὰρ τῶν Χαλδαίων γύναια, τὸ ἀπεικὸς οὐδὲν, ἀβράν ἐσχηκέναι τὴν διαίταν, εἶναι τε φιλόκοσμα, καὶ κομμωτικὴν ἐπιστήμην οὐκ ἐν μικρῷ ποιεῖσθαι λόγῳ·

qui ex sanguine solum Israel nati sunt, sed quicunque præditi mente sunt quæ Deum videt, qui etiam ex promissione in filiis Abrahami numerantur: quem nos veriore in Israellem esse dicimus.

CAP. XLVII. VERS. 1-3. *Descende, sede super terram, virgo filia Babylonis; sede in tenebris, filia Chaldeorum; quoniam non ultra adjicietur ut voceris tenera et lauta. Cape molam, mole farinam, relege tegumentum tuum; delege canos, et denuda tibias, transi flumina. Relegetur ignominia tua: apparebunt dedecora tua. Quod justum est de te sumam.*

φανήσονται οἱ ὀνειδισμοὶ σου. Τὸ δίκαιον ἐκ σοῦ

Cum dixerit: Dedi Israeli salutem in gloriam, et annuntiaverit captivis redemptionem, commemorat deinceps et exponit clare, quemadmodum capta et vastata sit, et tanquam in tabula depingit captorum habitum. Sicut enim bellicam incursionem Babyloniorum ante in regionem Judæorum præsignificavit, singula minutatim percurrens, et dicens: « Eo quod evectæ sunt filie Sion, et incesserunt elato collo, et in unguibus oculorum, et in progressu pedum, simul trahunt tunicas, et simul pedibus lusciant, humiliabit etiam Deus principes filias Sion. Et Dominus releget habitum earum die illo, et auferet Dominus gloriam vestimenti earum, et ornamenta, et plexos crines, et vestes sumbriatas, » et quæ sequuntur¹¹; deinde adjungit his: « Eritque pro odore suavi fetor, et pro zona funiculo cingeris, et pro ornatu capitis aureo calvitium habebis, propter opera tua; pro tunica clavatae purpuræ eris succincta 634 sacco¹²: » ita nunc quoque quæ passuræ sunt filie Babyloniorum, et finitimæ, Persis atque Medis eas obsidentibus, commonstrat, inquiring: Descende, sede in terra, virgo filia Babylonis. Sede in terra, significat, humilis fias, quæ tantopere superbite gravissimo morbo laborasti. Descende ergo de monte, a mente elata ad humilitatem, a gloria ad infamiam, » deliciis ad miseriam, ab immensis opibus ad extremam mendicantem, a libertate in servitutem, et, ut semel dicam, ab omnibus rebus jucundissimis ad deteriora et calamitosissima. Sede in tenebris, nimirum præ insensibili calamitate. Serviliter enim subjugat mentem dolor vehemens infusus in animum, et imopinatorum laborum impressio, et timor quasi incubans. Præterisse autem veteris ipsorum felicitatis tempus ostendit, cum ait: Non amplius vocaberis delicata et lauta. Non enim vero est dissimile, mulierculus Chaldæorum splendide victitasse, et stultissime elegantie, et compte fucandi artem non in minimo pretio habuisse. Quin ferunt etiam ipsos acierum instruendarum scientes auro et lapidibus gloriari, et ornatu admirabili splendescere in ipsis

¹¹ Isai. III, 16-19. ¹² ibid. 24.

(1) Quæ uncis inclusa sunt non reperiuntur in Vulg., neque in Sept.

etiam præliis. Non vocaberis ergo amplius, inquit, **A** ταυ και αυτους φασι τους των τακτικων επιστημονας χρυσω και λιθοις επιτεμνυνοσθαι, και ουκ αθυμαστω κωσμη διαπρεπειν επειγεσθαι, και εν αυταις ταξ μάχαις. Ου κεκλήθη τοίνυν επι τρυφερὰ, φησίν, υποπτηση δε μάλλον, και ουκ εκουσα, την εν τῷ θητευσεν ταλαιπωριαν· ἀλήσεις αλευρον, γυμνη των της κροπλης οφθηση καλυμμάτων· ἀτημελως δηλονοτι της τριχός διαρρέουσης πανταχου, καιτοι πάλαι ποικιλως ανεσφιγμένης. Ἀνακάλυψαι τὰς πολιὰς, και τουτο σημειον αν γένοιτο σαφές, του προς τωσάυτην ωμότητα τους ηρηκότας ελθειν, ως μηδὲ προσούτιδος φαισεσθαι γυναικός. Ἀνάστυρε τὰς κνήμας, διάδοθι ποταμούς. Ἀνακαλυφθήσεται ἡ αίσχυνή σου, φανήσονται οι δνειδισμοί σου. Τὰς γάρ ποι πεσούσας ἀπαξ εις ἀπαγωγὴν, και της ενεγκουσης ἀποφερομένας, εις την των νεικηκότων, και μεταξυ παρεμπιπτοντας των ποταμων διαπαραιούσθαι δει ποδῖ, ἀνασυρομένας δηλονοτι, και την θηλείαις πρέπουσαν αιδω μηκέτι φερουσας εν οφθαλμοις· ἀλλ' ως εξ ἀνάγκης και τὰ του σώματος ἀπὸβήρητα γυμούσας πολλοις. Φαιη δ' αν τις και ἐτέρως αὐτης οφθῆναι την αιδω, και φανῆναι τους δνειδισμούς ως ἀλούσης ἀπαξ, και εν ταξ ἀπεικτοις γενομένης, καιτοι πάλαι τρυφώσης, και τὰς εις λῆξιν εὐμερείαις ἐναδρουομένης. Εἰτά φησιν, οτι Τὸ δίκαιον εκ σοῦ λήψομαι, τουτ' εστι, ὅπερ χρηθ σε παθειν, τουτο παρὰ σοῦ λήψομαι. Καὶ ποιον τουτο εστι, δι' ἐτέρω σου ἀγιων προφητων προκαταμεμήνυκεν ειπών· «Καθὼς ἐποίησα, ποιήσω αὐτῆ.» Καὶ πάλιν· «Καθὼς ἐποίησας, ἔσται σοι οὕτως· τὸ ἀνταπόδομά σου ἀνταποδοθήσεται σοι εις κεφαλὴν σου.» Εἴρηται δὲ και ἐτέρωθι που περι παντός του πλημμελεῖν ειωθότος· «Οὐαὶ τῷ ἀνόμῳ, πονηρὰ κατὰ τὰ ἔργα αὐτοῦ συμβῆσεται αὐτῷ.»

Vers. 4. *Non ultra tradam te hominibus, dicit C*
is qui erivit te, Dominus Sabaoth : Sanctus Israel
nomen ei.

Interjecta est alia oratio, idque tanquam ad
Israellem : promittitque Deus nullo eos tempore in
hostium manus casuros, et misertum se eorum ait,
qui percussit dignas ac quasi æquales pœnas luerint,
et qui potius ultra id quod æquum est puniti fue-
rint. De eo namque dixit : « Sacerdotes, loquimini
ad cor Jerusalem, consolamini eam ; quia impleta
est humiliatio ejus, solutum ejus est peccatum,
quia recepit de manu Domini duplicia peccata ⁵¹. »
Ergo, inquit, Qui eripuit te Dominus Sabaoth, cui
etiam nomen est Sanctus Israel, dixit, quod post-
hac non traderis malis et inmitibus hominibus,
scilicet his qui vicerunt eo quod Deus iratus esset, et
misericordia ac dilectione vacuum dimiserat Israel-
lem, quos ad defectionem conversos conspicatus
est, et effreni in impetu, ut ea faciant quæ in di-
vinis suis legibus sunt accusata.

Vers. 5-7. *Sede compuncta, ingredi tenebras,*
filia Chaltheorum : non ultra vocaberis Itebor regni.
Irritatus sum contra populum meum, contaminasti
hereditatem meam. Ego dedi eos in manus tuas, tu
autem non tribuisti illis misericordiam ; senis jugum
nimirum : aggravasti, et dixisti : In æternum ero prin-

**Οὐκέτι μὴ παραδῶ σε ἀνθρώποις, εἶπεν ὁ βυ-
σάμενός σε Κύριος Σαβαώθ· ὁ ἄγιος Ἰσραὴλ
ὄνομα αὐτῷ.**

Παρεισέβληκε μεταξυ λόγος ἕτερος, και ως προς
γε τον Ἰσραηλ, και ὑπισχενεται θεος τὰ κατ' οὐδένα
καιρὸν ὑπὸ χεῖρα πεσεῖν ἐχθρῶν, ελεῆσαι γὰρ ως
ισοστάθμους των αὐτῷ πεπληρημελημένων ἐκτετικώ-
τας δίκαας, μάλλον δὲ και πέρα τουτου κεκολασμέ-
νους. Ἐφη γὰρ που περι αὐτοῦ· « Ἰερεῖς, λαλήσατε
εις την καρδιαν Ἰερουσαλημ, παρακαλέσατε αὐτην,
οτι ἐπλήσθη ἡ ταπεινωσις αὐτης. ἔλυται αὐτης ἡ
ἀμαρτία, οτι ἐδῆξατο ἐκ χειρὸς Κυρίου τὰ ἀμαρτή-
ματα αὐτης. » Οὐκοῦν Ὁ βυσάμενός σε, φησὶ, Κύ-
ριος Σαβαώθ, ἢ και ὄνομα ἄγιος Ἰσραηλ, εἶπεν,
Οὐκέτι παραδοθήσθη πονηροῖς, και ἀφιλοκτείροισιν
ἀνθρώποις, δηλον δὲ οτι τοῖς πάλαι νικήσασιν, ἐπί-
τοι θεος ὠργίζετο, και φειδοῦς και ἀγάπης ἔρημον
ἤφειε τον Ἰσραηλ, τραπομένους ὄρων εις ἀπόστασιν
και ἀσχετῶς ἰόντας ἐπι τοῦ χρεῖναι ὄρῶν, ἀ τοῖς θεοῖς
αὐτοῦ διαβέβληται νόμοις.

Κάθισον, κατατενεγγιμένη, εἰσελθε εις τὸ σκότος,
θυγάτηρ Χαλθαίων· οὐκέτι μὴ κληθήσῃ Ἰσχυς
**βασιλείας. Παρωξύνθη ἐπὶ τῷ λαῷ μου, ἐμί-
νας τὴν κληρονομίαν μου. Ἐγὼ δάδωκα αὐτοῦς**
εις τὰς χεῖράς σου, σὺ δὲ οὐκ ἔδωκας αὐτοῖς
ἐλεος, τοῦ πρεσβυτέρου ἐδάμνας τὸν θυγῆρ

⁵¹ Ezech. vii, 27. ⁵² Abd., 15. ⁵³ Isa. iii, 11. ⁵⁴ Isa. xl, 2.

σφοδρία, και εϊπας· Εϊς τὸν αἰῶνα ἔσομαι ἀρ- A
γοσα. Οὐκ ἐνόησας ταῦτα ἐν τῇ καρδίᾳ σου,
οὐδὲ ἐμνήσθης τὰ ἔσχατά σου.

Δικαία ψήφω πανταχοῦ κεχορημένον ἑαυτὸν δεϊ-
κνύει, και δίκας ἐπάγοντά τισιν οἷς ἂν πλημμελεῖεν,
τὰς ἰσορρόπους. Πλεῖστα γὰρ ἦν ὅσα τὰ ἐγκλήματα
τῶν Βαβυλωνίων, και γράφεται μὲν αὐτοῖς ἐπὶ πολλῇ
λίαν ὠμότητι και ἀπανθρωπίᾳ, καταδεικνυσι δὲ και
ἀλαζόνια, και ταῖς ἰδίαις δυνάμεσιν ἀσυνέτως ἐπιθα-
ρήσασαν, ὥστε και οἰεσθαι τὴν ἐπὶ τὰ χεῖρα μετα-
βολὴν κατ' οὐδένα τρόπον ὑποστήσεσθαι ποτε. Οὐκ-
οὖν ὅταν, φησιν, ὑπομείνης τὴν ἄλωσιν, τότε κατα-
νευυμένη κάθισον. Τὸ δὲ, κατανευυμένη, φησιν,
ἀντὶ τοῦ, νοήσασα, κἂν γοῦν ὀφέ ποτε, και μάλιστα
κατὰ σαυτὴν· δέχου δὲ σκοτοδινίαν. Ἐφη γὰρ ὅτι τὰ
ἀνήκεστα τῶν κακῶν σκότον ὥσπερ τινὰ καταχέει B
τοῦ νοῦ, και ὁλον κόνις ἐμπέπτει ταῖς ψυχαῖς. Οὐκέτι
τοῖνον, φησι, κληθήσῃ Ἰσχυρὸς βασιλείας. Ὀνομάζετο
γὰρ οὕτως ἡ Βαβυλῶν, ἅτε δὴ και πληθύν ἔχουσα
τὴν ἀριθμὸν κραιττονα, και χεῖρα μαχιμωτάτην, και
ἀποκρῶσαν εἰς ἀντίστασιν, εἰ δὴ πού τινες εἶεν οἱ
ἀνθιστάμενοι, και ἀντεξάγοντες τοῖς τὸ κρατεῖν ἔχουσι
παρ' αὐτοῖς. Εἶτα ποῖα τις ἦν ἡ πρόφασις τοῦ κατ-
επαχθῆναι τῶν Βαβυλωνίων τὰ ἐκ θείας ὀργῆς ἐπ-
εννηγεμένα, διατρανοὶ λέγων· Παρωξύνθη ἐπὶ τῷ λαῷ
μου, ἐμίανας τὴν κληρονομίαν μου. Ἐγὼ ἔδωκα αὐ-
τοῖς εἰς τὰς χεῖράς σου, σὺ δὲ οὐκ ἔδωκας αὐτοῖς
ἔλεος. Τοιοῦτόν τι και διὰ φωνῆς Ζαχαρίου φαίνεται
λέγων· « Ἐξήλωκα τὴν Ἱερουσαλήμ και τὴν Σιών
ζῆλον μέγαν, και θυμῷ μεγάλῳ ὀργίζομαι ἐπὶ τὰ
ἔθνη τὰ συνεπιτιθέμενα, ἀνθ' ὧν ἐγὼ μὲν ὠργίσθη C
ὀλίγα, αὐτοὶ δὲ συνεπέθετο εἰς κακά. » Παιδεύει
μὲν γὰρ ἐξ ἀγάπης ἔσθ' ὅτε Θεός, και ἀνοουετήτους
τινάς γεγόντας, και γαῦρον αὐτῷ στήσαντας τὸν
αὐχένᾳ μεθίστησι διὰ πόνον εἰς εὐάνιον, ἢ χεῖρας
ἐχθρῶν ἐπαγαγῶν αὐτοῖς, ἢ και ἑτέραις πη λύπαις
ἐνείεις αὐτοῖς. Ὅσπερ γὰρ τὰ θυσίατα τῶν τραυμά-
τιων πῦρ ἢ σιδηρός ἐξιδάται πολλάκις, ἅτε δὴ τῆς
πῶν φαρμάκων συμμετρίας οὐκ ἀνεχόμενα, τὸν αὐ-
τὸν δὴ τρόπον, οἶμαι, και ὁ φιλάρετος ἡμῶν Θεός,
ὅταν ἰδῇ ψυχὴν ἀσχετοῖς ἰουσαν ὀρμαῖς κατὰ πετρῶν,
και τῶν τῆς φαυλότητος τρόπων ἀπρὶξ ἀντεχομένην,
πιχροῖς αὐτὴν ἐξιδάται πόνους. Εἰσὶ δὲ οἱ κολαστῶν
ἐν τάξει παρελιτμημένοι, δεινοῖς και ἀκράτοις κέ-
χρηται θυμοῖς, και πέρα φέρονται τοῦ εἰκότος, ἀφο-
ρήτως καταφορετίζοντες τοὺς ὑπ' αὐτοῖς γεγόντας. D
Παγχάλεπον τοῖνον τὸ χρῆμά ἐστι, και παροξύνεται
Θεός ἐπὶ τοῖς τοῦτο δρᾶν εἰωθόσιν. Ἀφεκτέον δὴ
ὅσον τοῦ κακοῦ, κἂν εἰ πού τινες πράττοντο δίκας,
Θεοῦ παιδεύοντος, ἐπὶ τὸ ἡμερον βλέπωμεν, εἰ εἰδῶ-
τες ὅτι παροξύνεται λίαν ὁ παιδεύτης, εἰ παρὰ μέ-
τρον τὰ τῆς δίκης αὐτοῖς ἐπιφέροιο πρὸς ἡμῶν.
Οὐκ ἠλέησας τοῖνον, φησι, πρεσβύτην, και εἴλες μὲν
αὐτοῖς οὐκ ἀπὸ τῆς σῆς ἰσχύος, δόντος δὲ μάλλον
ἐμοῦ. Ἐέγονας δὲ σκληρὸς τε και ἀγριόθυμος, και
ἐν ἔσχατούτου φορτικώτερον εἰς τοῦτο προήλθες ἀλα-
ζονείας, ὥστε οἰεσθαι τε και λένειν, ὡς ἀκατάληκτον

ceps. Non cogitasti hæc in corde tuo, neque recordata
es novissima tua.

Justo calculo semper usum se ostendit, et pœnas
quæ delictis ex æquo respondeant, quibusdam indigere.
Plurima enim Babyoniorum erant peccata, et
insignis crudelitatis atque inhumanitatis dicam illis
scribit, et arrogantem eam esse demonstrat, et in-
consulto suis viribus confisam esse: adeo ut [propter
muro cinctam urbem] se nullo modo passuram esse
mutatiouem unquam arbitraretur. Itaque, inquit,
636 quando captivitatem pateris, tunc conpuncta
sede. Compuncta, dicit, pro cogitans, licet sero,
apud teipsam maxime. Tenebris involvere. Dixit
enim mala incurabilia velut tenebras quasdam
menti offundere, et tanquam pulverem in animos
incidere. Non ergo, inquit, posthac vocaberis Robur
regni. Sic enim nominata est Babylon, utpote quæ
innumerablem haberet multitudinem, et manum
bellacissimam et satis ad resistendum instructam,
siquidem essent qui adversarentur, et contra illos
qui imperium apud se habebant, copias educerent.
Dein causam cur hæc Babylois ex ira divina illata
fuerint et irrogata, exponit, dicens: Irritatus eram
contra populum meum, contaminasti hereditatem
meam. Ego dedi illos in manus tuas, tu autem non
tribuisti illis misericordiam. Tale quiddam etiam
voce Zachariæ videtur dicere: « Æmulatus sum
Jerusalem et Sion emulatione magna, et furore ma-
gno irascor gentibus quæ una aggrediuntur, quoniam
ego iratus sum moerere, ipsæ simul aggressæ
sunt ad mala ». Ex amore enim interdum castigat
Deus, et qui admonitionis impatientes erant, ac super-
bani in illum cervicem erigebant, per labores ef-
ficat ut sint sequaces et flexiles: vel manum hostium
in illos inducendo, vel aliis eos doloribus afflictan-
do. Nam ut vulnera quæ difficulter sanantur, sæpe
ignis sanat et ferrum, utpote cum pharmaca com-
moda respuant: ad eundem, credo, modum et
virtutis amans noster Deus, cum animum videt ef-
freni impetu in rupes ire præcipitem, et vitium tena-
citer adherescere, acribus eum curat laboribus.
Sunt qui ad pœnas inferendas asciti sunt, qui gra-
viter et impotenter ira excalescunt, modumque
atque æquum transeunt, ac intolerabiliter eos qui
subsunt onerant. Est ergo hæc res gravissima, et
offenditur Deus succensetque his qui hoc solent
perpetrare. Absinentium igitur est a malo: et si
aliqui, Deo castigante, pœnas sumant, spectentus
clementiam et placibilitatem, certo scientes casti-
gatoreum valde incandescere, siquidem pœnæ illis
immoderate a nobis inferantur. Non ergo, inquit,
misertus es senis, cumque non tuis viribus illos, sed
me dante, ceperis, durus fuisti et animo immitti: et,
quod adhuc est molestius, eo pervenisti arrogantis,
ut putares et diceres, 637 habiturum te im-
perium quod non fluii, et potestatem, quæ non la-

⁶⁶ Zach. i, 14, 15.

benefactari posset. Deinde, inquit, extrema quæ tibi contingunt, nec cogitare, neque meminisse voluisti. Quænam sunt illa? Captivitas scilicet, et calamitas ipsa a Deo illata.

Vers. 8-10. *Nunc vero audi hæc, o delicata, sedens, confidens, dicens in corde tuo: Ego sum, et non est alia; non sededo vidua, neque sciam orbitatem. Nunc autem invadent te subito duo hæc die uno: viduitas et sterilitas invadent te subito, in veneficio tuo, in robore incantatorum tuorum vehementer, in spe nequitiæ tuæ. Tu enim dixisti: Ego sum, et non est alia. Scito prudentiam horum et fornicationem tibi fore dedecori et confusioni.*

Disputat velut cum nefaria et lasciva quæpiam muliercula quæ molliter et solutius deliciatur, ac studet elegantix. Cæterum illud dicimus, complures fuisse magos apud Chaldaeos, quos etiam sapientes nominarunt: quorum admovit et mendacibus vaticiniis omnia factitabant Babylouii. Simulantes enim habere se exactam futurorum scientiam, dominatoribus terræ nihil triste vaticinabantur, sed illa potius, quibus delectari auditores viderentur. Cogitandum est ergo, Cyro bellum illis denuntiante, et iam hostilem manum adducente, semper istos coram adfuisse, illud mentientes, et dicentes quod mox illo superiores forent, et citra omnem laborem vincerent, triumphumque contra hostes canerent, et jaceantibus insultarent. Hæc quidem illi. Verum audi nunc, o delicata [id est, a me disce vera, o delicata]. Quibus verbis traducit et insectatur Babylouiorum vivendi rationem, ut solutiorem et remissam. Splendidi enim erant, unguentis odoratissimis delibuti, et cultu vario usi, et ornatus elegantiam pluri facientes: ita ut apud illos in pretio esset succandi ac lepocinandi ars, et de pulchritudine certamen esset. Propterea delicata dicta est. Vocat etiam illam sedentem, pro, imperitantem, videlicet accolis, imo etiam longe dissitis gentibus. Eratque confidens, id est, infinita multitudine bellatorum nitens audacius, ut etiam diceret: Ego sum, et non est alia. Putabat enim nullam omnino fore aliam secum confèrendam. Sed spe frustrata est, et a vero erravit. Excitatus enim est Cyrus, qui Persas in eos et Medos induxit. Et vix agnovit hoc documento, fuisse aliam se fortiorem, Persarum nimirum et Medorum regionem et terram, a qua facta est vidua et sterilis, etiamsi olim se hoc passuram non expectaverit. Viduata enim est et destituta rege suo, qui ibi morti traditus est: sterilis autem facta est et orbata bellatorum multitudine, gladiis vastantium consumpta. Invasit ergo eam et viduitas et sterilitas. Hæc, inquit, contingat tibi in veneficio tuo, et in incantatorum tuorum magno robore, in spe nequitiæ tuæ. Quænam, inquit, malam spem habuisti in tuis veneficiis et incantationibus, hinc facta es et sterilis et vidua. In altum enim tollens supercilium, et animo

A Ξεις την ἀρχήν, καὶ τὸ ἐν ἀκλονήτοις εἶναι δυναστείας. Εἶτα ταῦτα συμβαίνοντά σοι, φησὶν, οὐδὲ εἰς νοῦν ἔχειν ἤξιου, οὐδὲ εἰς μνήμην ἐδέξω τὰ ἐσχάτα. Ποία δὲ ἦν ταῦτα; Τὰ τῆς αἰχμαλωσίας δαγλονότι, καὶ τῆ; ἐπενεχθείσης αὐτῇ ταιλατωρίας παρὰ Θεοῦ.

Nun̄ δὲ ἀκουσον ταῦτα, ἡ τρυφερὰ, ἡ καθημένη, ἡ πεποιθὺα, ἡ λέγουσα ἐν τῇ καρδίᾳ αὐτῆς· Ἐγὼ εἰμι, καὶ οὐκ ἔστιν ἕτέρα· οὐ καθιῶ χήρα, οὐδὲ γνώσομαι ὄρφαντα. Nun̄ δὲ ἤξει ἐξουίτης τὰ δύο ταῦτα ἐπὶ σὲ ἐν ἡμέρᾳ μῶ· χηρεία καὶ ἀτεκνία ἤξει ἐξουίτης ἐπὶ σὲ, ἐν τῇ φαρμακείᾳ σου, ἐν τῇ ἰσχύϊ τῶν ἐπαοιδῶν σου σφόδρα, τῇ ἐλπίδι τῆς πονηρίας σου. Σὺ γὰρ εἶπας· Ἐγὼ εἰμι, καὶ οὐκ ἔστιν ἕτέρα. Γνωθὶ δὲ ἡ σὺνσεις καὶ B ἡ πορνεία τούτων ἔσται σοι ἀσχύνη καὶ ἐντροπή.

Δι' ἀλέγεται μὲν ὡς βεβήλην καὶ μάχην τινὲ γυναικί, θρυπτομένην τε καὶ ὠραῖζεσθαι μεμελετηχότ. Πλὴν ἐκεῖνὸ φαμεν· Πλείστοι τινες ἦσαν παρὰ τοῖς Χαλδαίοις οἱ μάγοι, οὓς δὴ καὶ σοφοὺς ὠνόμαζον, ὧν ταῖς ὑποθήκαις καὶ ψευδηγόροις μαντείας πάντα ἔδρων οἱ Βαβυλώνιοι. Ὑποπλαττόμενοι γὰρ ἀκριθῆ τῶν μελλόντων εἶδθαι ἔχειν ἐμαντεύοντο τοῖς κρατούσι τῆς γῆς σκυθρωπὸν μὲν οὐδὲν, ἐκεῖνα δὲ μάλλον, οἷς ἦν εἰκὸς ἐπιγάννουσθαι τοὺς ἀκρωμένους. Χρῆ τοίνυν ἐνοεῖν, ὅτι, καὶ Κύρου τὴν ἐφοδὸν ἀπειλούντος αὐτοῖς ἦδθ' ἐπ' ἀγόντος τὰς τῶν πολεμίων ἐμβολὰς, παρῆσαν που πάντως εἰς μέσον ἐκεῖνο ψευδηγοροῦντες καὶ λέγοντες, ὡς αὐτίκα δὴ μάλα περιέσσονται μὲν αὐτοῦ, κρατήσουσι δὲ καὶ λίαν ἀμογητὶ, καὶ καταλλάξουσι τῶν ἐχθρῶν, ἐπορχήσουσθαί τε κειμένους. Ἄλλ' ἐκεῖνοι μὲν ταῦτα. Nun̄ δὲ ἀκουσον, τρυφερὰ. Διασύρει δὲ διὰ τούτων τῶν Βαβυλωνίων τὴν δαίταν, ὡς ὕδαρεστέραν καὶ ἀνειμένην. Ἄθροϊ γὰρ ἦσαν, μύροις μὲν τοῖς εὐδοεστάτοις καταχρῖόμενοι, στολαῖς δὲ ποικίλαις χρώμενοι, καὶ τὴν ἐκ τοῦ κοσμεῖσθαι τιμῶντες φαιδρότητα, ὥστε καὶ ἐν λόγῳ κείσθαι παρ' αὐτοῖς τὴν κομμωτικὴν ἐπιστήμην, εἶναι τε καὶ κάλλους ἄμιλλαν. Τρυφερὰ δὲ οὐν ὠνόμασται διὰ τοῦτο. Φησὶ δὲ αὐτὴν καὶ καθημένην, ἀντὶ τοῦ, βασιλεύουσαν, τῶν προσείκων δαγλονότι, μάλλον δὲ, καὶ τῶν ἐπι μακρὰν ἐθνῶν. Ἦν δὲ καὶ πεποιθὺα, τούτ' ἔστιν, ἀμετρήτῳ πληθούϊ τῶν μαχίμων ἐπιθαρσῆσασα, ὥστε καὶ λέγειν· Ἐγὼ εἰμι, καὶ οὐκ ἔστιν ἕτέρα. Ῥήθη γὰρ ὅτι κατ' αὐτὴν οὐδεμία ἔσται παντελῶς ἕτέρα. Ἄλλ' ἐσφάλετο τῆς ἐλπίδος, καὶ διημάρτηκε τάληθοῦς. Ἄντεγγήρεται γὰρ ὁ Κύρος, Πέρσας τε καὶ Μήδους ἐπάγων αὐτοῖς· καὶ μόλις ἔγω παθοῦσα τὴν ἀλωσιν, ὡς ἦν ἕτέρα καὶ κρείττων αὐτῆς, ἡ Περσῶν δαγλονότι καὶ Μήδων χώρα τε καὶ γῆ. ὕφ' ἧς γέγονε χήρα τε καὶ ἀτεκνος, καίτοι τὸ παθεῖν οὐ προσδεκῶσά ποτε. Κεχρήρευται γὰρ τοῦ βασιλεύοντος ἐν αὐτῇ κατενηνεγμένου πρὸς θάνατον, ἠτεκνώθη δὲ τῆς τῶν μαχίμων πληθούος τοῖς ἡρηχότων ξίφεισι δεδαπανημένης. Ἦλθεν οὖν ἐπ' αὐτῇ χηρεία τε καὶ ἀτεκνία. Καὶ ταῦτα συμβήσεται σοι, φησὶν, ἐν τῇ φαρμακείᾳ σου, καὶ ἐν τῇ ἰσχύϊ τῶν ἐπαοιδῶν σου σφόδρα τῇ ἐλπίδι τῆς πονηρίας σου. Ἐπειδὴ γὰρ, φησὶ, πονηρὰν εἶχες ἐλπίδα ἐπὶ γε ταῖς αὐτῆς φαρ-

μακείαις καὶ ταῖς ἐπαοιδαῖς, ταῦτητοι γέγονας ἀε-
κνός τε καὶ χήρα· ὕψου γὰρ αἰρῶσα τὴν ὄφρυν, καὶ
ἀλαζονεία· ἐμπλεῶν τὴν διάνοιαν ἔχουσα, σαυτὴν
ἀμείνω τῶν ἄλλων πασῶν καὶ ἀλκιμωτέραν φήθης
εἶναι χωρῶν. Ἐφης γὰρ ὅτι οὐκ ἔστιν ἑτέρα. Γνωθὶ
δὴ οὖν ὅτι ἡ σύνεσις τούτων, καὶ ἡ πορνεῖα σου ἔσται
σοι αἰσχύνη. Φθάσας ἔφην ὅτι σοφοὺς ἐκάλουν τοὺς
μάγους, ἦτοι συνετούς. Ἴσθι δὴ οὖν, ὦ Βαβυλῶν,
φῆσιν, ὅτι ἡ σοφία τῶν μάγων, ἦγουν ψευδομάντεων,
καὶ ἐπαοιδῶν, καὶ ἡ πορνεῖα σου πρὸς τοὺτοίς ἔσται
σοι αἰσχύνη. Πέπτωκας γὰρ ὑπὸ χεῖρα τῶν ἐχθρῶν, ὡς
τούτοις ἐπιθαρσῆσασα, ὧν οὐδὲν ἀπόνασθαι δυνατὸν,
πλὴν ὅτι καταισχυνηθῆναι μόνον ὡς εἰκαλὸν ἐπ' αὐτοῖς
λαβοῦσαν ἐλπίδα. Πορνεῖαν γέ φῆσιν ἐν τούτοις τὴν
Βαβυλωνίων, οὐτι που πάντως τὴν σωματικὴν, ἀλλὰ
γὰρ τὴν ὀκρατὴ καὶ ἀχάλινον ἀπόστασιν τὴν ἀπὸ
νῆων ἀπάταις ὄλοις ὡσπερ ἀπεκομιζέτο τοῖς Ἰσίοις.

Καὶ εἶπας τῇ καρδίᾳ σου· Ἐγὼ εἰμι, καὶ οὐκ
ἔστιν ἑτέρα· καὶ ἤξει ἐπὶ σὲ ἀπώλεια, καὶ οὐ μὴ
γνώσῃς· βόθουρος, καὶ ἐμπεσῆ εἰς αὐτόν. Καὶ ἤξει
ἐπὶ σὲ ταλαιπωρία, καὶ οὐ μὴ δυνησῆ καθαρὰ
γενέσθαι· καὶ ἤξει ἐπὶ σὲ ἐξαιζήτης ἀπώλεια, καὶ
οὐ μὴ γνώσῃς.

Γράφεται πάλιν ἀλαζονείας αὐτὴν, καὶ ἀποστή-
σασαν μὲν ὀλοτρόπως τὴν ἑαυτῆς καρδίαν τοῦ εἰδέναι
φιλεῖν, ὡς ἐν ἀνθρώποις μὲν ἀραρὸς οὐδὲν, ἀπήρη-
ται δὲ τῶν θείων διανοεμάτων τὸ εἶναι τυχὸν ἢ μὴ
τοῖς ἐπὶ τῆς γῆς· ἀλλ' οἱ γε τοῦτο εἰδέναι μὴ ἀνα-
σχόμενοι, ταῖς σφῶν αὐτῶν ἀνάπτουσι κεφαλαῖς τὸ
πάντα δύνασθαι κατορθοῦν, καὶ ὅσαπερ ἂν τελεῖν
δύναται πρὸς εὐημερίαν αὐτούς, οἱ τοιοῦτοι θαυμά-
ζουσι, καὶ βλάβδον ὡσπερ ἑαυτοῖς ὑποστήσαντες κα-
λαμίνην· ἀλολεῖν ἂν, πλίπτουσι γὰρ ἀδοκῆτως, καὶ τὸν
παρ' ἐλπίδα θρηνοῦσιν ὄλεθρον. Οὐκοῦν ἐπειδήπερ
ἔφης ἐν τῇ καρδίᾳ σου· Ἐγὼ εἰμι, καὶ οὐκ ἔστιν
ἑτέρα, καταλήψεται σε πικρὸν τῆς οὕτω δεινῆς ἀλα-
ζονείας τὸ πέρας. Ἦξει γὰρ ἐπὶ σὲ ἀπώλεια, καὶ οὐ
μὴ γνώσῃς, τοῦτ' ἔστιν, ἀνόητός σοι καὶ ἡ μαντεία
πρὸς τοῦτο γενήσεται. Πείσεις γὰρ ἀ οὐκ ἔγνως, καὶ
συμῆσεται σοι πικρὰ καὶ ἀδοκῆτος συμφορά. Ἦξει
βόθουρος, καὶ ἐμπεσῆ εἰς αὐτόν· ὅμοιον ὡς εἰ λέγοι,
δεινὸν καὶ δυσδιάφυκτον κακόν. Τοῖς γὰρ ἀπαξ εἰς
βόθρον κατενεχθεῖσιν, εἴπερ τις εἴη βαθύς, τὸ διαφυ-
γεῖν δύνασθαι τῶν ἀνηγύτων ἔσθ' ὅτε. Ἦξει δὲ καὶ
ταλαιπωρία, καὶ οὐ μὴ δυνησῆ καθαρὰ γενέσθαι·
ἤξει καὶ ἀπώλεια, καὶ οὐ μὴ γνώσῃς. Οὐ γὰρ ἦν εἰδέ-
ναι τοὺς μάγους τὸ ἐσόμενον ἀπλῶς· μαντευόμενοι
δὲ τὰ πρὸς χάριν, καὶ ἀπὸ καρδίας αὐτῶν λαλοῦντες,
κατὰ τὸ γεγραμμένον, ἀσύμβατον ταῖς προαγορεύσεις

ἐκείνων συμβεβηχὸς τῶν ἐλλισθέντων τὸ πέρας.
Στήθι νῦν ἐν ταῖς ἐπαοιδαῖς σου, καὶ τῇ πολλῇ
φωρμακείᾳ σου, ἀ ἐμάρθανες ἐκ νεότητός σου,
εἰ δυνησῆ ὡφεληθῆναι. Κεκοπιακὰς ἐν ταῖς βου-
λαῖς σου. Στήτωσαν, καὶ σωσάτωσάν σε οἱ
ἀστρολόγοι τοῦ οὐρανοῦ, οἱ ὄρωντες τοὺς ἀστέ-
ρας ἀναγγελάτωσάν σοι τί μέλλει ἐπὶ σὲ ἐρχε-
σθαι. Ἴδου πάντες ὡς φρύγανα ἐπὶ πυρὶ κατα-
κίησονται, καὶ οὐ μὴ ἐξέλωνται τὴν ψυχὴν
αὐτῶν ἐκ φλογός, ὅτι ἔχεις ἄνθρακας πυρός,
καθίσαι ἐπ' αὐτούς· οὗτοι ἔσονται σοι βοηθεῖα,

A superbia pleno ac turgido prædita, teipsam omnibus
allis regionibus meliorem esse putavisti et poten-
tiorē. Dixisti enim non esse aliam. Scito igitur
prudentiam eorum, et fornicationem tuam fore tibi
delecori. Supra dixi eos vocasse sapientes, magos,
sive prudentes. Scias igitur, o Babylon, sapientiam
magorum, seu falsorum vatum, et incantatorum, ac
fornicationem tuam, fore tibi delecori. Cœcidisti
enim in manus inimicorum, quod illis rebus firmis
unde nihil adjumenti esse poterat, nisi solum ut
confundereris, quod vanam in illis spem collocaveras.
Fornicationem dicit hic Babyloniorum, non corpora-
lem, sed intemperantem et effrenam a Deo defe-
ctionem. Nam terra erat sculptilitium, et dæmonum
B seductionibus tanquam plenis velis abducta est.

Θεοῦ. Γῆ γὰρ ἦν τῶν γλυπτῶν, καὶ ταῖς τῶν δαιμο-

VERS. 11. Et dixisti corde tuo : Ego sum, et non
est alia; et veniet in te exitium, et nescies : fossa, et
in eam incidēs. Veniet in te miseria, nec poteris
munda fieri : ac subito veniet in te exitium, neque
scies.

Arrogantiae denuo accusat eam et cor ipsius, quod
plane defecit, nec scire voluit, in hominibus nihil
esse firmum, et pendere a divino nutu, ut simi vel
non sint in terra habitatores. Hoc illi scire non sus-
tinentes, suis ipsorum capitibus acceptum ferebant
quod omnia recte administrare possent; 639 eos-
que mirabantur, qui tantam illis felicitatem pepe-
rerunt. Sed comperiantur virgam arundineam sibi
supposituisse : ceciderunt enim de improvviso, et exiti-
um suum præter spem lugent. Quia igitur corde
tuo dicebas : Ego sum, et non est alia, assequetur
te acerbus tantæ arrogantiae exitus. Veniet enim in
te exitium, neque scies, id est, inutilis reddetur ad
hoc tibi vaticinatio. Patieris enim quæ nesciebas,
et eveniet tibi acerba et inexpectata calamitas. Veni-
et fossa, et in illam incidēs, perinde ac si dice-
ret, grave et inevitabile malum. Qui enim semel in
foveam detrusi sunt, modo profunda sit, fieri non
potest ut effugiant. Veniet etiam miseria, nec po-
teris munda fieri. Veniet et exitium, et nescies. Non
enim poterant magi scire futurum omnino, sed cum
vaticinarentur ad gratiam, et ex corde suo, ut
scriptum est, loquerentur, viderunt exitum et
prædictionibus suis et spei contrarium acci-
disse.

VERS. 12-15. Sta nunc in incantationibus tuis, et
multis beneficiis tuis, quæ didicisti ab adolescentia
tua, si poteris juvari. Laborasti in consiliis tuis :
stent, et servent te astrologi cæli, qui contemplantur
stellas, annuntient tibi, quid tibi venturum sit. Ecce
omnes quasi stipulæ igni comburentur, et non eripient
animum suam e flamma; quia habes carbonēs ignis,
sedebis super eos. Illi erunt tibi auxilio, laborasti in
commutatione ab adolescentia : homo in semetipso er-
ravit, tibi autem non erit sulus.

ἐκοπίσας ἐν τῇ μεταβολῇ ἐκ νεότητος ἄνθρωπος καθ' ἑαυτὸν ἐπιληθῆναι, σὶ δὲ οὐκ ἔσται σωτηρία.

Deridet et velint ironice deludit magorum super- A
stitionis vanum ludicrum, et omnino inutile esse
hoc vitæ institutum demonstrat. Congregatis enim,
inquit, bellatoribus, et Cyro tibi adversante, et hos-
tili phalange contra tuas sagittas prævalente,
scilicet infirma erunt, et artis sagittariæ virtus nihil
proderit, quando cum armatis simul et peditibus
erumorum sessores cadent. Sta in incantationibus
tuis, et in multis beneficiis tuis, quæ didicisti a
juventute tua, si juvari poteris. Excita, inquit, con-
tra obsidentes, **640** magos, contra in-
truendæ aciei peritos, incantationes frigidæ; sed non po-
teris, inquit. Laborasti in consiliis tuis: laborasti,
dicit pro, infirma eras ac debilitata in consiliis
tuis beneficiis. Juvare enim te omnino nihil con-
silia magorum quæ videntur esse sapientia. Si vero
potas meum sermonem a veritate aberrasse, stent
et servant te astrologi cæli: qui continentur stel-
læ, annuntiant tibi, quid tibi sit venturum. Alius
hic est ordo nugatorum, præter magos, inquam, et
incantatores. Finxerunt enim apud eos quidam, se
ortus et occasus stellarum scire, et motum uniuscujus-
que emetiri, ubi sint, et unde veniant: affirmarunt
que per hæc falsam disciplinam, se futurorum co-
gnitionem assequi. Itaque si non sunt vaniloqui, et si
in ordinem prophetarum coopiant eos stellæ, quæ
firmamentum obtinent: dicant ea quæ eventura
sunt. Sed non habent, inquit, quod dicant: erunt
enim cum aliis velut stipulæ, ignis opus et alimen-
tum, nec quisquam eorum effugiet. Deinde irridens
quodammodo Babyloniam tanquam errantem, infert
et ait: Habes carbonem ignis, id est, inflammatus et
serventes homines, de quibus est sermo. Super eos se-
debis. Hæc scesio denotare potest quietem. Hi erunt
tibi auxilio; si namque, inquit, volueris in menda-
ciis magorum acquiescere, et in aliorum nugamentis:
multum inde auxilii invenies. Deinde iterum illam
alloquitur: Laborasti in mutatione ab adolescentia.
Rursus, laborasti, accipiendum est pro, infirmata es.
Nam ubi a Deo defeceris, et ad ignominiam prolapsus
eris, declinando ad errores dæmonum, idque ab
adolescentia, infirma facta es, et facile capi poteris.
Non enim ditata eras præsidio ejus qui solus servare
novit, quique est exercituum Dominus. Adjicit his:
Homo apud seipsum erravit, tibi vero non erit salus.
Simile est ac si dicat: Multi homines erraverunt
humanitas, tolerabili defectione Deum offendentes,
vel quod desciscerent ad carnalia, vel etiam quol
alio quopiam morbi genere laborarent. Tu vero eo
impietatis progressa es, ut nullus tibi relictus sit
saluti locus. Nam semper gravia delicta pœna
æqualis sequetur.

Ἐτερόν τι τύχην ἀρβώσασθαι τῶν παθῶν. Σὺ δὲ εἰς
ρίαν περιλειφθῆναι τρόπον ταῖς γὰρ ἀσχετοῖς
ἡ δίχῃ.

641 CAP. XLVIII. VERS. 1-3. Audite hæc, do-
mus Jacob, qui vocati estis nomine Israelis, et ex
Juda exiistis, qui juratis nomine Domini Dei Israel,
recitantes non ex veritate, nec ex justitia, et adha-

Διαγελά και οἶον κατεριωνεύεται τῆς τῶν μάγων
δεισιδαίμονίας, τὸ διάκνον ἄθυρμα, και δὴ και εἰς-
ἀπαν ἀνωφελὲς ἀποφαίνει τὸ ἐπιτήδευμα. Συναγχερ-
μένων γὰρ τῶν μαχίμων, φησί, Κύρου τε ὄντος κατὰ
σοῦ, και τῆς τῶν πολεμίων φάλαγγος κατευμεγε-
θούσης τῶν παρὰ σοὶ τοξευμάτων, ἀσθενήσουσιν αἱ
ἀσπίδες, και τῆς τοξείας ἡ δύναμις ὠφελήσει μηδὲν,
ὅταν ὀπλίταις ὁμοίως, και τοῖς πεζομάχοις οἱ τῶν
ἱππων πέσωσιν ἐμβάται. Στήθι ἐν ταῖς ἐπαοιδαῖς
σου, και τῇ πολλῇ φαρμακείᾳ σου, ἃ ἐμάνθανες ἐκ
νεότητός σου, εἰ δυνήθῃς ὠφελῆθῃναι. Ἀνάστησον,
φησί, τοὺς πολιορκουσί τοὺς μάγους, τοὺς εὖ εἰδῶσι
τὰ τακτικὰ τῶν ἐπαοιδῶν τὰς ψυχρολογίας· ἀλλ' οὐ
δυνήθη, φησί. Κεκοπίσας ἐν ταῖς βουλαῖς σου.
Ἰσησαν γὰρ σε παντελῶς οὐδὲν τὰ δοκοῦντά πως
εἶναι σοφὰ τῶν μάγων βουλεύματα. Εἰ δὲ οἶει τὸν
ἐμὸν τῆς ἀληθείας ἐφαμαρτῆσαι λόγον, στήτωσαν
και σωσάτωσάν σε οἱ ἀστρολόγοι τοῦ οὐρανοῦ, οἱ
ὀρώμε; τοὺς ἀστέρους ἀναγγελάτωσάν σοι, τί μέλλει
ἐπὶ σὲ ἐρχεσθαι. Ἐτερον τοῦτο βωμολόχων μὲν
τάγμα τι, μετὰ γέ φημι τοὺς μάγους και τοὺς
ἐπαοιδούς. Προσεποιούοντο γὰρ τῶν παρ' αὐτοῖς τινες,
τὰς γε ἀνατολὰς και τὰς δύσεις τῶν ἀστρων εἰδέναι,
και τὴν ἐκάστου κίνησιν ἀναμετρῆν ὅποι ποτὲ εἰσι,
και πόθεν ἐρχονται, διετίνοντό τε διὰ τῆς εἰς τοῦτο
ψευδοῦς ἀκριθείας τὴν τῶν ἐσομένων δέχεσθαι γνῶ-
σιν. Οὐκοῦν εἴπερ εἰσὶν οὐ ψευδοσκέις, και εἰ προφη-
τῶν αὐτοῖς ἀποπληροῦσι τάξιν οἱ τὸ στερέωμα λα-
χόντες ἀστέρες, λεγέτωσαν τὰ συμβησόμενα. Ἀλλ'
οὐκ ἂν ἔχοιεν φράσαι, φησὶν, ἔσονται γὰρ ὁμοῦ τοὺς
ἄλλοις, φρυγάνων δίχην, πυρὸς ἔργον και τροφή,
και οὐκ ἂν τις αὐτῶν διαφύγοι. Εἶτα τρόπον τινὰ
προσμειδῶν τῇ Βαβυλωνίῳ, ὡς πεπλανημένη, ἐπι-
φέρει και φησιν, Ἐγὼ εἰς ἀνθρακας πυρὸς, τοῦτ' ἔστι,
θερμούς και ζέοντας ἀνδρας τοὺς περι ὧν ὁ λόγος,
ὅταν ἐπ' αὐτοῖς καθίσαις. Ἢ δὲ κάθισις καταση-
μαίνειν ἂν τὴν ἀνάπαυσιν. Οὗτοι ἔσονται σοὶ βοή-
θεια· εἰ γὰρ ἔλοιο, φησὶν, ἐπαναπαύεσθαι ταῖς μάγων
ψευδοσκέαις, και ταῖς τῶν ἐτέρων βωμολογίαις,
πολλὴν ἐντεῦθεν εὐρήσις τὴν ἐπικουρίαν. Εἶτα πάλιν
πρὸς αὐτὴν· Ἐκοπίσας ἐν τῇ μεταβολῇ ἐκ νεότητος.
Πάλιν τὸ, ἐκοπίσας, ἀντὶ τοῦ, ἡσθένησας, ἐκληπτέον.
Ἀποστᾶσα γὰρ Θεοῦ και μεταφοιτήσασα πρὸς ἐξίτη-
λίαν, διὰ τοῦ προσνεῦσαι δαιμονίων ἀπάταις, και
τοῦτο ἐκ νεότητος, ἀσθενῆς γέγονας και εὐάλωτος.
Οὐ γὰρ ἐπλούτεσι εἰς ἐπικουρίαν τὴν παρὰ γε μόνου
τοῦ σώζειν εἰδότης, ὃς δὴ και ἔστι τῶν δυνάμεων
Κύριος. Προσεπέγει δὲ τούτοις, ὅτι Ἄνθρωπος καθ'
ἑαυτὸν ἐπλανήθη, σοὶ δὲ οὐκ ἔσται σωτηρία· ὁμοιον
ὡς εἰ λέγοι· Πολλοὶ τῶν ἀνθρώπων ἀνθρωπίνως
ἐπλανήθησαν, συμμετρίαις ἀποστάσεσι Θεῷ προση-
κροῦντες, ἢ διὰ τοῦ καθιξέσθαι πρὸς τὰ σαρκῆς, ἦ και
τοῦτο προῦθης ἀνοσιότητος, ὥστε μηδένα σοὶ σωτη-
ἐκκλίσεισιν ἔψεται πάντως Ἰσραηλῆς και Ἰσὸβροπος

Ἀκούσατε ταῦτα, οἶκος Ἰακώβ, οἱ κεκλημένοι
τῷ ὀνόματι Ἰσραὴλ, και εἰ ἐξ Ἰούδα ἐξεἰσθότες,
οἱ ἐμνύοντες τῷ ὀνόματι Κυρίου Θεοῦ Ἰσραὴλ,
μυνησκόμενοι, οὐ μετὰ ἀληθείας, εἰδὲ μετὰ

δικαιοσύνης, καὶ ἀντεχόμενοι τῷ ὀνόματι τῆς πόλεως τῆς ἁγίας, καὶ ἐπὶ τῷ Θεῷ τοῦ Ἰσραὴλ ἀντιστηριζόμενοι· Κύριος Σαβαὼθ ὄνομα αὐτῷ. Τὰ πρότερον ἔτι ἀνήγγειλα, καὶ ἐκ τοῦ στόματός μου ἐξῆλθε, καὶ ἀκουστὸν ἐγένετο. Ἐξάκινα ἐποίησα, καὶ ἐπῆλθε.

Διαπεράνας τὸν λόγον τὸν ἐπί γε τοῖς Βαβυλωνίοις, μεθίστησι πάλιν τῆς νοουθεσίας τὴν δύναμιν ἐπὶ τοὺς ἐξ αἵματος Ἰσραὴλ, κεκλικότας αὐτοὺς εἰσάπαν ὁρῶν, καὶ ἔλαις ὡσπερ ἤνθιας ἀπενηνεγμένους εἰς ἀπόστασιν. Μετὰ γάρ τοι τὴν Ἐζεκίου τελευτὴν τοὺς τῆς βασιλείας διέπων Ὁρόνους ὁ ἐξ αὐτοῦ γεγονὼς Μανασσῆς, ἀνὴρ γέγονε δυσσεβέστατος, καὶ ταῖς τῶν δαιμονίων ἀπάταις ὀλοτρόπως συνηρασμένος· προῦθη δὲ εἰς τοῦτο κακίας, φαυλότητός τε καὶ ἀνοσιῶν ἐγχειρημάτων, ὥστε βωμῶν καὶ ἀγαλμάτων τὴν ἁγίαν πλησαι πόλιν, καὶ ἐν αὐτῷ δὲ τῷ θείῳ ναῷ καθιδρῦσαι βδέλυγμα, τοῦτ' ἔστιν, ἐν τάξει Θεοῦ πεποιημένον ἀγαλμα. Ἰτιαιτο γοῦν ἐν τούτοις τὴν Ἱερουσαλήμ ὁ Θεὸς τῶν ὁλῶν, οὕτω λέγων· «Τί ἡ ἡγαπημένη ἐν τῷ οἴκῳ μου ἐποίησε βδέλυγμα; Μὴ εὐχαὶ καὶ κρέα ἁγίων ἀφελούσιν ἀπὸ σοῦ τὰς κακίας σου, ἢ τούτοις διαφεύξῃ;» Ποτὲ δὲ πάλιν, ὅτι «Κατὰ ἀριθμὸν πόλεων σου ἦσαν θεοὶ σου, Ἰούδα, καὶ κατὰ ἀριθμὸν διόδων τῆς Ἱερουσαλήμ ἐτάξατε βωμοὺς θυμῶν τῷ Βαάλ. Ἴνα τί λαλεῖτε πρὸς μέ; Πάντες ὑμεῖς ἠνομήσατε, καὶ πάντες ὑμεῖς ἠσεδήσατε πρὸς ἐμέ, λέγει Κύριος.» Ἱερεμίου γε μὴν προσπίπτοντος καὶ λιτὰς ἀνατείνοντος τὰς ὑπὲρ γε τοῦ Ἰσραὴλ, ἔφη Θεός· «Καὶ σὺ μὴ προσεύχου περὶ τοῦ λαοῦ τούτου, καὶ μὴ ἀξίου τοῦ ἐλεηθῆναι αὐτούς, καὶ μὴ προσέλθῃς μοι περὶ αὐτῶν ἐν δεήσει τε καὶ προσευχῇ, ὅτι οὐκ εἰσακούσομαι. Οὐχ ὁρᾷς τί οὗτοι ποιοῦσιν ἐν ταῖς πόλεσιν Ἰούδα, καὶ ἐν ταῖς ὁδοῖς Ἱερουσαλήμ; Οἱ υἱοὶ αὐτῶν συλλέγουσι ξύλα, καὶ οἱ πατέρες αὐτῶν καίουσι πῦρ, καὶ αἱ γυναῖκες αὐτῶν τρίζουσι σταῖς τοῦ ποιῆσαι χαμῶνας τῇ στρατιᾷ τοῦ οὐρανοῦ· καὶ ἔσπεισαν σπονδάς θεοῖς ἀλλοτρίοις, ἵνα παροργίσωσί με.» Ὡς γάρ ἐφην φθάσας, ὁ Ἐζεκίου παῖς Μανασσῆς λελάτρευκε μὲν τῇ στρατιᾷ τοῦ οὐρανοῦ, λόγου δὲ παντὸς ἀξίου ἠθέλε γόητάς τε καὶ ψευδομάντεις, ἐπιποδοὺς καὶ οὐνοσκοπούς, τέθυκέ τε τοῖς εἰδώλοις καὶ τινα τῶν αὐτοῦ τέκνων. Οὐκοῦν εἰς τοῦτο φαυλότητος καὶ δυσσεβείας ὠλισθηκότα τὴν Ἰσραὴλ συχναῖς νοουθεσίαις εἰς τὸ τῆς ἀληθείας φῶς ἀνακομίζειν ἠθέλεν ὁ τῶν ὁλῶν Θεός. Ταύτη τοι καὶ μάλα συχνὸν τὸν τῆς παρακλήσεως αὐτοῖς ἐχαρίζετο λόγον, ἵνα τὸν τῆς ἐαυτῶν διανοίας ἀνευρόνοντας ὀφθαλμῶν, καὶ δαιμονιώδους αὐτῶν ἀγλῶς ἀπαλλάττοντες, κἄν γοῦν ὀψέ τε καὶ μόλις ἴδωσιν ἰσχύσωσι, τίς ἔστιν ὁ τῶν ὁλῶν Γενεσιουργός καὶ Δεσπότης. Ταύτη τοι φησιν· Ἀκούσατε ταῦτα, ὁ οἶκος Ἰακώβ, οἱ κεκλιμένοι τῷ ὀνόματι Ἰσραὴλ, καὶ οἱ ἐξ Ἰούδα ἐξεληθόντες. Οἰκονομικώτατα λίαν τῆς τῶν πατέρων εὐγενείας, τῆς ὡς ἐν ἤθει, φημί, καὶ τρόποις ποιεῖται μνήμην πρὸς ἐντροπήν τῶν ἐκκεκλικότων. Ἦσαν γάρ, ἦσαν ἐξ αὐτῶν μὲν κατὰ τὴν ἀρχα, πλὴν ἀλλό-

rentes nomini civitatis sanctae, et in Deo Israelis contra stabiliti: Dominus Sabaoth nomen ejus. Priora jam annuntiavi, et ex ore meo egressa sunt, et auditum est. Subito feci, et venerunt.

Absolute sermone de Babyloniis, admonitionis vim iterum convertit ad Israeliticis sanguine oriundos, quos omnino declinasse vidit, et totis velut habens delatos in apostasiam. Post mortem enim Ezechiae, qui regni solium administravit, ex ipso genitus Manasses vir maxime impius fuit, et ab erroribus daemonum in totum abreptus: ad eamque improbitatem, nequitiam impiaque faciora processit, ut aris et imaginibus sanctam civitatem impleverit, et in ipso divino templo abominationem, id est, loco Dei factam imaginem collocaverit. Propterea accusavit universorum Deus Jerusalem, ita inquit: «Quid dilecta in domo mea commisit abominationem? Nunquid orationes et carnes sanctorum auferent a te iniquitates tuas? aut his fugies?» Rursus alibi: «Pro numero civitatum tuarum erant dii tui, Juda, et pro numero viarum Jerusalem statuisti aras, et immolasti Baal. Quid loquimini ad me? Omnes vos inique egistis, et omnes vos impie praevicari estis in me, dicit Dominus.» Et cum Jeremias procumberet, et preces funderet pro Israele, Deus dixit: «Et tu noli orare pro populo hoc, et ne roga ut miserear eorum, et ne accedas ad me pro illis in obsecratione et precatione, quia non exaudiam. Annon vides quid illi faciant in civitatibus Juda et in viis Jerusalem? Filii eorum colligunt ligna, et patres eorum accendant ignem, et mulieres eorum subigunt farinam aqua conspersam, ut faciant placentas militiae caeli. Et libaverunt liba diis alienis, ut ad iram me concitarent.» Nam, ut supra dixi, Manasses filius Ezechiae coluit militiam caeli, omnique honore dignari voluit praestigiatos, falsos vates, incantatores et augures, ac sacrificavit idolis etiam quemdam e suis filiis. Itaque demum ad hanc impietatem prolapsus Israellem crebris monitis ad veritatis lucem volebat reducere universorum Deus. Hinc saepissime illis consolationis sermonem impertit: ut aperto mentis ipsorum oculo, et a daemionica caligine liberato, sero licet et vix aspicere tum queant quis ille sit universorum Creator et Dominus. Hinc ait: Audite haec, domus Jacob, vocati nomine Israel, et ex Juda exeuntes. Appositissime mentionem facit patrum nobilitatis, in moribus, inquam, ac vitae consuetudine, ad pudorem eorum qui lapsi sunt. Erant enim, erant, quantum ad carnem attinet, ex illis: verum alieni et longe ab eorum probitate aberant, aliis moribus, alia mente praediti, et nudum tantum eorum nomen habebant, sed mente dissidebant ab his de quorum nobilitate gloriaatur. Vanum autem hoc

¹¹ Jer. xi, 18. ¹² ibi. 13. ¹³ Jer. vii, 16 seqq.

esse auxilium discrete ostendit Dominus noster Jesus Christus. Nam Judæi de splendore patrum sese effeferentes, et illorum virtutes jactantes, imprudenter dixerunt: « Nos patrem habemus Abraham. » Ille vero iis: « Si filii Abraham essetis, opera Abrahami fecissetis ⁶⁶. » Non satis est igitur ad nobilitatis virtutem nomen his qui ex illustribus sunt patribus, nisi etiam claritatis quæ in illis fuit, sint imitatores. Pudore ergo afficit eos, cum dicit eos vocatos esse nomine Israelis, et exiisse e Juda, id est, senine Juda ortos esse, nulla tamen in re illis prorsus similes fuisse. Crimini etiam illis dat quod in nomine Domini Dei Israelis juraverint, et legis quidem præceptum perfecerint (nam inquit: « Nomine ejus jurabis, percipies fructus juramentorum ⁶⁷ »), sed non in veris nec justis rebus, sed falsis, ex legis præscripto; deinde etiam quod adhererint sanctæ civitati, et in Deo Israelis stabiliti fuerint. Volebant enim in altum erigere supercilium, quod sanctam et Dei nominatam civitatem inhabitaverint. Audiverunt enim in divino templo psallentes sacrorum ministros de Jerusalem: « Gloriosa dicta sunt de te, civitas Dei ⁶⁷. » Hujus etiam meminit ipse Dominus, dicens non oportere quemquam jurare per **643** caput suum, quia non possunt unum capillum album vel nigrum facere, nec per Hierosolyma, quia civitas est magni regis. Jurarunt enim per Hierosolyma, et eam, ut dixi, civitatem Dei nominarunt. Stabiliti sunt etiam in illo, dicentes eum suum esse robur, qui Dominus est exercituum. Verum eos qui sic hæc habere putarunt, non oportuit Dei civitatem profanare aris et sacrificiis, et dæmonum erroribus implicitos, nec apud se irritare eum cui confisi sunt, sed bonis potius studiis eum exhibitare, et pietatis soliditatem ei tanquam sacrificium quoddam offerre. Verum audite hæc, inquit. Quænam illa? Priora jam annuntiavi. De ore meo exiverunt, et auditum est. Subito feci, et venerunt. Quia enim, ut dixi ab initio, Manasses, Dei hostis, conjectores et aruspices, ut vocantur, undique congregatos, semper quid futurum esset interrogavit, et eorum nugis abreptus, eos hoc manifeste scire putavit, hinc inquit universorum Deus: Ego tibi prima annuntiavi, nec ab alio quopiam annuntiavi, nec ab alio quopiam falso nominatorum deorum hæc dicta sunt vobis; sed de ore meo prodierunt. Et auditum tibi est, et subito feci, et venerunt; id est, etiamsi non exspectaveris illa ad finem ventura, tamen ex rebus ipsis finem etiam cognovisti, quia feci, et venerunt. Videtur autem priorem illam ex bello illatam miseriam dicere, quando ex sua patria abducti, et acerbæ servitutis jugum accipientes, in Persarum regionem deportabantur. Secunda enim postea illis contigerunt, ex Babylonis, quæ ex ira divina illis inflictæ sunt: quæ jam a nobis pluribus verbis dicta sunt.

τριτοι, και μακρὰν τῆς ἐκεινῶν ἐπιεικίας, ἑτερότροποι τε και ἑτερογνώμονες, και ψιλὴν ἔχοντες τὴν ἀπ' ἐκεινῶν κλῆσιν, ἀσύμβατοι δὲ τὴν γνώμην ἐκεινοῖς ἦντες ὧν αὐχοῦσι τὴν εὐγένειαν. Ὅτι δὲ εἰκαῖον τοῦτο πρὸς τὴν δὴσιν αὐτοῖς, διέδειξεν ἐναργῶς ὁ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστός. Ἰουδαῖοι μὲν γὰρ ἐπὶ τῇ τῶν πατέρων λαμπρότητι φρονούντες μέγα, καύχημά τε ποιούμενοι τὰς ἐκεινῶν ἀρετὰς, ἀσυνέτως ἐφασκον· « Ἡμεῖς πατέρα ἔχομεν τὸν Ἀβραάμ. » Ὁ δὲ πρὸς αὐτούς· « Εἰ τέκνα τοῦ Ἀβραάμ ἦτε, τὰ ἔργα τοῦ Ἀβραάμ ἵποιεῖτε ἄν. » Οὐκοῦν οὐκ ἀπόρησιν τοῦνομα πρὸς εὐκλείας δύναμιν τοῖς ἐκ πατέρων οὔσι λαμπρῶν, εἰ μὴ τῆς ἐνοῦσης αὐτοῖς φροδότητος γένοιτο μιμηταί. Ἐντρέπει τοίνυν αὐτούς, κακλήσθαι μὲν λέγων τῷ ὀνόματι Ἰσραὴλ, ἐξελεῖν δὲ καὶ ἐξ Ἰούδα, τοῦτ' ἔστι, και ἐκ τῆς Ἰούδα σπορᾶς ἀναφῦναι, μὴ μὴν εἰκίναει κατὰ τι γοῦν αὐτοῖς ἄλλως. Αἰτιᾶται δὲ πρὸς τοῦτοίς ὡς ὀμνύοντας μὲν τῷ ὀνόματι Κυρίου τοῦ Θεοῦ Ἰσραὴλ, και νομικὴν μὲν ἀποπεραίνοντας ἐντολήν· « Τῷ γὰρ ὀνόματι, φησὶν, αὐτοῦ ὀμνύειν δεχόμενος τὰς τῶν ὄρκων χρείας, » οὐκ ἐπ' ἀληθείαι μᾶλλον και δικαιοῖς πράγμασιν, ἀλλ' ἐπὶ τοῖς ἐκ νόμου κατεφευσμένοις· εἶτα και ἀντεχομένους τῆς πόλεως τῆς ἁγίας, και ἐπὶ τῷ Θεῷ τοῦ Ἰσραὴλ ἀντιστηριζόμενους. Ὑψηλὴν γὰρ ἤθελον ἀνατείνειν τὴν ὄφρῶν ὡς ἄγταν οἰκοῦντες πόλιν, και ὀνομαζομένην Θεοῦ. Ἦκουον γὰρ ἐν τῷ θείῳ ναῷ ψαλλόντων ἱερουργῶν περὶ τῆς Ἱερουσαλήμ· « Δεδοξασμένα ἐλαλήθη περὶ σοῦ, ἡ πόλις τοῦ Θεοῦ. » Διαμέμνηται και τούτου και αὐτοῖς ὁ Κύριος λέγων, μὴ χρῆναί τινας ὀμνύειν κατὰ τῆς ἐαυτῶν κεφαλῆς, ὅτι οὐ δύνανται μίαν τρίχα λευκὴν ἢ μέλαιναν ποιῆσαι· μήτε μὴν εἰς Ἱερουσόλυμα, ὅτι πόλις ἐστὶ τοῦ μεγάλου βασιλέως. Ὄμνυσον γὰρ κατὰ τῶν Ἱερουσόλυμων, πόλιν αὐτὴν, ὡς ἔφη, ὀνομάζοντες Θεοῦ. Ἀντεστηρίζοντο δὲ και ἐπ' αὐτῷ, ἰσχυρὸν ἐαυτῶν εἶναι λέγοντες τὸν τῶν δυνάμεων Κύριον. Ἀλλ' ἦν ἀναγκαῖον τοὺς ὧδε τότε ἔχειν ὑπειλυφῶτας μὴ τὴν τοῦ Θεοῦ βεβηλώσαι πόλιν βωμοῖς, και θυσίαις, και ταῖς τῶν δαιμονίων ἀπάταις ἐνισχημένους, μήτε μὴν κατερεθίζειν ἐφ' ἑαυτοῖς τὸν ἐφ' ᾧ τεθαρήσασιν, κατευφραίνειν δὲ μᾶλλον σπουδάσασιν ἀγαθοῖς, και καθάπερ τινὰ θυσίαν αὐτῷ προσκομίζοντες τὸ ἀραρὸς εἰς εὐσέθειαν. Πλὴν ἀκούσατε ταῦτα, φησὶ· και ποῖα ταῦτα; Τὰ πρότερα ἐτι ἀπήγγειλα, ἐκ τοῦ στόματός μου ἐξῆλθε, και ἀκουστὸν ἐγένετο. Ἐξάπινα ἐποίησα, και ἐπῆλθεν. Ἐπειδὴ γὰρ, ὡς ἔφη, ἐν ἀρχαῖς τοὺς τε καλουμένους γνώστας και οἰωνοσκόπους πανταχόθεν συναγαγὼν ὁ θεομισθὴς Μανασσῆς ἀεὶ τὸ μέλλον περιεργάζετο, και ταῖς ἐκεινῶν βωμολογίαις συνηρπασμένος, ψῆθὴ τάχα που και εἰδέναι σαφῶς αὐτό· ταύτη τοί φησιν ὁ τῶν ἄλων θεός· Ἐγώ σοι και τὰ πρῶτα ἀπήγγειλα, και οὐ παρ' ἑτέρου τινὸς τῶν ψευδωνύμων θεῶν ἐλαλήθη ταῦτα πρὸς ὑμᾶς, ἀλλ' ἐκ τοῦ στόματός μου ἐξῆλθε· και ἀκουστὸν σοι γέγονε, και ἐξάπινα ἐποίησα, και ἐπῆλθε, τοῦτ' ἔστιν, εἰ και μὴ

⁶⁶ Joan. viii, 59: ⁶⁷ Deut. vi, 13. ⁶⁷ Psal. lxxxvi, 3.

προσεδόκησας εἰς πέρας ἤξειν αὐτά, ἀλλ' οὖν ἔγνωσ διὰ πραγμάτων αὐτῶν, καὶ πειρὰς αὐτῆς, ὅτι καὶ ἐποίησα, καὶ ἐπῆλθεν. Ἔοικε δὲ προτέραν λέγειν τὴν ἐπενεχθεισαν αὐτοῖς ἐκ τοῦ πολέμου ταλαιπωριαν, ὅτε καὶ τῆς ἐνεγκούσης αὐτοὺς ἀπηννεγμένοι, καὶ πικρὰς δουλείας λαθόντες ζυγόν, εἰς τὴν Περωῶν καὶ Μήδων ἀπεσκομίζοντο χώραν. Δεύτερα γὰρ μετ' ἐκείνα συμβέβηκε τοῖς Βαβυλωνίοις τὰ ἐκ θείας ὀργῆς ἐπενεχθέντα αὐτοῖς, ἃ καὶ ἦδη διὰ πλείστων ὄσων ἡμῶν εἰρηται λόγων.

Γινώσκω ἐγὼ ὅτι σκληρὸς εἶ, καὶ νεῦρον σιδη- A
*ροῦν ὁ τράχηλός σου, καὶ τὸ μέτωπόν σου χαλ-
κοῦν. Καὶ ἀνήγγελά σοι τὰ πάλαι πρὶν ἐλθεῖν
ἐπὶ σέ, ἀκουστόν σοι ἐποίησα.*

Διαβαίνουσιν ἐν τούτοις τῆς ἀνωτάτω φύσεως τὴν ἀπαράβλητον ἡμερότητα, καὶ ὄσον εἰς ἀνθρώπους ποιεῖται τὸν ἔλεον, καὶ εἰ τινα εἶεν τῶν καταλυτεῖν αὐτὸν εἰωθότων. Ἰσοπαλῆ γὰρ ἔχει τὴν γαληνότητα τῇ οικείᾳ δόξῃ. Καὶ ὡσπερ ἀμέτροις ὑπεροχαῖς τὸ τῶν γεννητῶν ὑπερνήχεται μέτρον, οὕτως ἐστὶ καὶ ἀτυχερίως φιλόφρωνος. Ἄθρει γὰρ ὄπως, καίτοι σκληρὸν ὄντα τὸν Ἰσραὴλ γινώσκων, γαῦρόν τε καὶ ἀπεριβραυστον ἔχοντα τὸν αὐχένα, ὥστε καὶ δοκεῖν νεῦρον εἶναι σιδηροῦν, σκληρὸν δὲ δηλονότι καὶ ἀκαμπές, μέτωπόν τε χαλκοῦν, τοῦτ' ἐστὶ, πάλιν ἀπυρρυθριακός, καὶ ἀνάτρεπτον, καὶ αἰδοῦς ἀπάσης B ἔστερημένον, προσηγγεῖλεν αὐτῷ τὰ ἐσόμενα, καὶ πρὶν ἐλθεῖν ἐποίησεν ἀκουστά. Ἐδρα δὲ τοῦτο οὐ μάτην, ἀλλ' ἐπέπερ ἀνουθέτητον εἶχον τὴν καρδίαν, τὰς τῶν σκυθρωπῶν ἐποιεῖτο προαγορεύσεις, ἵνα τάχα πως βραχὺ περιβραυσθέντες τοῖς δείμασιν ἀποφοιτήσκειν μὲν τῆς ἐκτόπου καὶ βδελυρωτάτης ζωῆς, μεταρμόσαιντο δὲ πρὸς γε τὸ δεῖν τὰ ἀμείνω ζητεῖν, καὶ τὴν ἐπάρατον καὶ βδελυρωτάτην ἀφέντες ψευδολατρίαν, ἣν τοῖς ψευδωνύμοις προσήγον θεοῖς, προσκυνεῖν ἔλοιοντο τὸν ἕνα καὶ φύσει καὶ ἀληθῶς ὄντα Θεόν. Οὐς γὰρ οὐ μεθίστησι λόγος ἐκ τῶν ἀτόπων ἔχειρημάτων, τούτους ἐστ' ὅτε καὶ οὐχ ἐκόντας ἐξίστησι φόβος Καίτοι τοιοῦτον ἡμῶν ὑποδηλοῦν ἔοικεν ὁ θεοπέσιος Δαβὶδ, ψάλλον τε καὶ λέγων πρὸς τὸν τῶν ὄλων Σωτῆρα Θεόν : « Ἐν χαλινοῦ καὶ κημῶ τὰς C σιαγόνας αὐτῶν ἄγξεις, τῶν μὴ ἐγγιζόντων πρὸς σέ. »

Μὴ εἶπης ὅτι τὰ εἰδωλά μοι ἐποίησαν, καὶ μὴ εἶπης ὅτι τὰ γλυπτά καὶ χωνευτὰ ἐντελλαντό μοι. Ἦκούσατε ταῦτα, καὶ θυεῖς οὐκ ἔγνωτε, ἀλλὰ καὶ ἀκουστά σοι ἐποίησα τὰ καινὰ ἀπὸ τοῦ νῦν, ἃ μέλλει γίνεσθαι. Καὶ οὐκ εἶπας· Νῦν γίνεται, καὶ οὐ πάλαι, καὶ οὐ προτέραις ἡμέραις ἤκουσας αὐτά. Μὴ εἶπης, ὅτι Ἰνῶσκα αὐτά. Οὐτε ἔγνωσ, οὐτε ἠπίστω, οὐτε ἀπ' ἀρχῆς ἤνοιξά σου τὰ ὦτα. Ἔγνω γὰρ ὅτι ἀστῶν ἀστέσεις, καὶ ἀνομος ἔτι ἐκ κοιλίας κληθήσῃ. Ἔνεκεν τοῦ ἐμοῦ ὀνόματος δαίξω σοι τὸν θυμόν μου, καὶ τὰ ἐνδοξά μου ἐπάξω ἐπὶ σοί, ἵνα μὴ ἐξολοθρεύσω σε. Ἴδου πέρυκα ἔσθ' ἔνεκεν ἀργυρίου· ἐξιλάμην δὲ σε ἐκ καμίνου πτωχείας. Ἔνεκεν ἐμοῦ ποιήσω σοι, ὅτι τὸ ἐμὸν ὄνομα βεβηλοῦται, καὶ τὴν δόξαν μου ἐτέρω οὐ δώσω.

Ἐν τοῖς Ἱερειῶν τοῦ προφήτου λόγοις εὐρίσκομεν ὅτι τῶν ἐκ Βαβυλῶνος ἠρπύκων ποτὲ τὴν ἁγίαν πόλιν, καταδησάντων καὶ πᾶσαν τὴν Ἰουδαίαν, ἀποκομισάντων δὲ καὶ τὸν Ἰσραὴλ αἰχμαλώτων, αἱ περι-

*VERS. 4. Scio ego quod durus sis, et nervus ferreus collum tuum, et frons tua aenea. Et annuntia-
vi tibi antiqua antequam venirent super te, auditui tuo patefeci.*

Declarat his verbis summæ naturæ incomparabilem benignitatem, et quanta erga homines afficiatur misericordia, etiamsi illum offenderint; habet enim suæ gloriæ parem clementiam. Et quemadmodum immensa excellentia mensuram mortalium superat quasque eminet, 644 sic est etiam incomparabiliter humanus. Vide enim quomodo, etsi sciat Israelæm durum esse, et cervicem habere elatam et infractam, ut etiam nervus ferreus, durus scilicet et inflexilis esse videatur, et frontem habere æneam, id est, quæ depudit, et quæ omnem pudorem ac verecundiam abiecit, tamen illi futura prænuntiaverit, et antequam venirent, audita fecerit. Idque non abs re fecit : sed quia cor admonitionis impatiens habuerunt, rerum tristium prædictionem mentionemque fecit, ut, paululum his fracti terroribus, a sæda et execratissima vita recederent, et se ad querendum meliora transferrent, omissoque detestabili maximeque execrando cultu, quem falso nuncupatis diis attribuerunt, unum et natura et vere Deum adorarent. Quos enim oratio a turpibus non averit conatibus, eos interdum etiam nolentes metus facit desistere. Tale quid etiam nobis insinnare videtur divinus David, psallens et dicens universorum Servatori Deo : « In freno et canno maxillas eorum constringes qui non appropinquant tibi ».

VERS. 5-11. Ne dicas quod Idola mihi fecerunt, neve dicas quod Sculptilia et conflabilia mandaverunt mihi. Audivistis omnia, et vos non cognovistis : imo et patefeci tibi nova, ab hoc tempore, quæ futura sunt. Et non dixisti : Nunc fiunt, et non olim, et non prioribus diebus audivisti ea. Ne dicas : Scio illa. Nec scivisti, nec nosti, nec a principie aperui aures tuas. Novi enim quod pravariicans pravariicaberis, et impius adhuc ab utero vocaberis. Propter nomen meum ostendam tibi furorem meum, et gloriosa mea inducam tibi, ut non destruiam te. Ecce vendidi te, non propter argentum, et erga te de fornace mendicitatis. Propter me faciam tibi, quia nomen meum profanatur, et gloriam meam alteri non dabo.

In Jeremiæ prophetæ sermonibus invenimus quod, ubi Babylonii expugnassent sanctam aliquando civitatem, depopulati fuissent omnem Judæam, Israelicque captivum abduxissent, mu-

³⁴ Psal. xxxi. 9.

lieres relicta **645** in Ægyptum una cum Israelitis A qui servati sunt, voluerint descendere, etiam resistente propheta, et ut domi manerent persuadente, et causam dilucide afferente. Sed illæ his contra reclamaverunt dicentes: « Posteaquam cessavimus sacrificare reginæ cœli, invaserunt nos omnia hæc mala ⁹⁹. » Nam existimabant, etiamsi passi erant captivitatem, se propterea sub pedibus hostium corruisse, quod falso nominatos deos offendissent, eorumque destituti essent præsidio. Hinc etiam Jeremias propheta affatus est Deum: « Domine, oculi tui in fidem; flagellasti eos, et non doluerunt, confecisti eos, et noluerunt suscipere disciplinam ⁹⁹. » Cum ergo, inquit, ego antequam veniant quæ contigerunt patefecerim, ne rursus dicas: Idola mihi fecerunt. Quid fecerunt? Quod implicatus fueris, scilicet belli calamitatibus: non ob iram eorum abductus eras captivus, nec quia eorum præsidium repudiaveris, in hanc pœnam inevitabilem te induxerunt. Sculptilia enim sunt et consuetilia. Neque vero illud, inquit, apud te dicas: Idola mihi mandarunt, pro, minata sunt, seu denuntiarunt me hæc talia mala passurum. Audivisti hæc ex me: at vos non cognovistis, id est, non intellexistis, nec facti estis sapientes. Hoc enim dicimus esse revera intelligere. Intelligentiæ enim opus erat ac officium, et admirabilis prudentiæ fructus, ab his quæ prædicta erant declinare, et tristem non expectare exitum, sed omnem iram ac pœnam effugere. Itaque patefeci tibi nova ab hoc tempore, quæ futura sunt. Nam rerum quæ non factæ sunt, nec contigerunt, a Deo prædictiones factæ erant. Ne dicas ergo, non olim neque prioribus te diebus audivisse hæc; prædixi enim ab initio. Ne dicas: Scio hæc, videlicet per falsos vates et vaniloquos. Neque enim nosti hæc, nec scivisti, nec ab initio aperui tibi aures; id est, antequam hi mei sermones habiti erant, non hoc tibi notum aut testatum feci per alterum: sed finem his quæ prædicta sunt imposui. Novi enim quod prævaricans prævaricaberis, et impius adhuc ab utero vocaberis. Nam hoc convenit his qui a ventre prævaricari impieque agere voluerunt (dicebantur enim a puero servire diis alienis), ut illis dignæ pœnæ irrogarentur. Ostendi tibi furorē meum propter nomen meum, et inducam gloriosā **646** mea super te, ne deleam te. Erat enim necesse furorē ostendi Israeli contemnenti, et ad omnem nequitie fastigium provecto, nulloque omnino in pretio divinum honorem habenti. Ut tamen rursus magnitudinem humanitatis quæ in illo inest cerneremus, admisceri tristibus inopinata erat operæ pretium, ne deleantur. Nam e manu hostium eos servavit, et cum in limum supplicii cecidissent, denuo eripuit, et e captivitatis laqueis exsolvit, ne in totum deleat Israelē. Ecce ergo, inquit, vendidi te, non propter argentum, id est, pecunie causa. Nec enim abs te aliquid ejusmodi quaesivi,

λειφθεῖσαι γυναῖκες ἐβούλοντο μὲν ἅμα τοῖς ἐξ Ἰσραὴλ ἀνασσωσμένοις καταλθεῖν εἰς Αἴγυπτον, ἀντανισταμένου γε μὴν τοῦ προφήτου, οἴκαθε τὸ μένειν αὐτοὺς ἀναπελθόντος, καὶ τὴν αἰτίαν καταλευκαίνοντος, αἱ κατὰ ταῦτα αὐτοῖς ἀνανέχραγον λέγουσαι: « Ἐπειδὴ διελείπομεν θύουσας τῇ βασιλίᾳ τοῦ οὐρανοῦ, ἐπύθοντο ἐφ' ἡμᾶς πάντα τὰ κακὰ ταῦτα. » ὦνοντο γὰρ, καίτοι παθόντες τὴν ἄλωσιν, ὅτι τοῖς ψευδωνύμοις θεοῖς προσκρούσαντες, καὶ τῆς ἐπικουρίας ἐστερημένοι πεπτώκασιν ὑπὸ πίδας ἐχθρῶν. Ταύτη τοι καὶ ὁ προφήτης Ἰερემίας ἐρη πρὸς θεόν: « Κύριε, οἱ ὀφθαλμοὶ σου εἰς πίστιν ἐμπετίγμισας αὐτούς, καὶ οὐκ ἐπίνεσαν, συντέλεσας αὐτοῦς, καὶ οὐκ ἠθέλησαν δέξασθαι παιδείαν. » Ἐμοῦ τοίνυν, φησὶν, ἀκουστά σοι ποιήσαντος πρὶν ἔλθειν τὰ συμβεβηκότα, μὴ πάλιν εἴπῃς, τὰ εἰδωλά μοι ἐποίησαν. Τί ἐποίησαν; τὸ ἀλῶναι δηλονότι ταῖς ἐκ τοῦ πολέμου συμφοραῖς: οὐκ ἐκ τῆς ἐκεῖνων ὀργῆς ἀπήχθης αἰχμάλωτος, οὐδὲ ἀποστήσαντι τὴν ἐπικουρίαν τὴν παρὰ γε σφῶν αὐτῶν δυσδιάφυκτόν σοι τὴν δίκην ἐπήγαγον. Γλυπτὰ γὰρ εἰσι καὶ χωνευτά. Μήτε μὴν ἐκεῖνο, φησὶν, εἴπῃς κατὰ σαυτὸν, ὅτι τὰ εἰδωλά μοι ἐνετεβλάντο, ἀντὶ τοῦ, ἠπειλήσαν, ἤγουν προσηγγείλαν ὅτι πείσομαι τὰ τοιαῦτα τῶν κακῶν. Ἠκούσατε ταῦτα παρ' ἐμοῦ, καὶ ὑμεῖς οὐκ ἐγνώτε, τοῦτ' ἐστίν, οὐ συνήκατε, οὔτε μὴν γέγονατε σοφοί. Τοῦτο γὰρ ἐν αἰ φραμεν τὸ συνίνασι κατὰ ἀλήθειαν. Ἔργον γὰρ ἦν συνετὸν, καὶ φρονήσεως: τῆς ἀξιαγὰστος καρπὸς τὸ ἀπονεύσαι τῶν προηγορευμένων, καὶ τῶν σκυθρωπῶν μὴ περιμενεῖν τὸ πέρας, ἀλλ' ἐξω γενέσθαι πάσης ὀργῆς τε καὶ δίκης. Οὐκοῦν ἀκουστά σοι ἐποίησα καινὰ ἀπὸ τοῦ νῦν ἢ μέλλαι γίνεσθαι. Οὐπω γὰρ γενομένων οὔτε μὲν συμβεβηκότων αἱ προαγορεύσεις ἐγένοντο παρὰ θεοῦ. Μὴ τοίνυν εἴπῃς, ὅτι οὐ πάλα καὶ οὐ πρότεραις ἡμέραις ἤκουσας αὐτά, προηγόρευσα γὰρ ἐξ ἀρχῆς. Μὴ εἴπῃς, ὅτι Γινώσκω αὐτά, διὰ τῶν ψευδομάντειων δηλονότι καὶ ψευδηγόρων. Οὔτε γὰρ ἐγὼς αὐτὰ οὔτε ἠπίστω, οὔτε μὴν ἀπὸ ἀρχῆς ἤνοιξά σου τὰ ὠτα. τοῦτ' ἐστίν, οὐ, πρὶν τοὺς ἐμοῦ λόγους γενέσθαι, πεποίηκά σοι τοῦτο. παρ' ἑτέρου γνωστόν· ἐπήγαγον δὲ τῶν προηγορευμένων τὸ πέρας. Ἔγνων γὰρ ὅτι ἀθετῶν ἀθετήσεις, καὶ ἄνομος ἐτι ἐκ κοιλίας κληθήσῃ. Ἔδει δὲ τοῖς ἀθετοῦσι καὶ ἀνομείν ἠρημένοις, καὶ τοῦτο ἀπὸ γαστροῦ· ἐδιδάσκοντο γὰρ ἐκ νηπίου τὸ λατρεύειν θεοῖς ἄλλοτρίοις: τὰ αὐτοῖς προεπούσας ἐπατηθῆναι δίκας. Ἔδειξά σοι τὴν θυμὸν μου, ἐνεκεν τοῦ ὀνόματός μου, ἐπάξω δὲ καὶ τὰ ἐνδοξά μου ἐπὶ σέ, ἵνα μὴ ἐξολοθρεύσω σε. Ἦν γὰρ ἀναγκαῖον καταφρονήσαντι μὲν τῷ Ἰσραὴλ, καὶ ἀπάσης φαυλότητος ἐς λῆξιν ἐληλεκότι, καὶ οὐδενὸς λόγου παντελῶς τὴν εἰς θεὸν ἀξιοῦντι τιμὴν δειχθῆναι τὸν θυμὸν, ὑπὲρ δὲ τοῦ πάλιν ἰδεῖν τῆς ἐνοῦσης αὐτῷ φιλανθρωπίας τὸ μέγεθος, προσεγεχθῆναι τοῖς σκυθρωποῖς καὶ τὰ παράδοξα, ἵνα μὴ ἐξολοθρευθῶσι. Σέσωκε γὰρ αὐτοὺς ἐκ χειρὸς ἐχθρῶν, καὶ πεσόντας εἰς τὸ τῆς δίκης λῖνον πάλιν ἐξελετο, καὶ τῶν τῆς αἰχμαλωσίας ἀπέλυσε βρόχων, ἵνα μὴ εἰς ἅπαν ἐξολοθρευθῆ τὸν Ἰσραὴλ. Ἰδοὺ δὴ οὗν πέπρα-

⁹⁹ Jer. XLIV, 18. ⁹⁹ Jer. v, 5.

κά σε, φη-ιν, οὐχ ἔνεκεν ἀργυρίου, τοῦτ' ἔστιν, οὐ
 χατημάτων ἔνεκα. Οὐ γὰρ ἐζήτησά τι τῶν τοιούτων
 παρὰ σοῦ, οὔτε μὴν ἐν χρεία γέγονα τῶν ἐπιγίλων
 τινός, ἢ μόσχων, ἢ προβάτων, ἢ τράγων σφαγῆς·
 ἀλλ' ἐπέπερ ἡμάρτανες, καὶ ῥάθυμοι· ἦσθα περὶ τὴν
 ὀφειλομένην ἐμοὶ παρὰ σοῦ τιμὴν τε καὶ δόξαν. Πλὴν
 καὶ οὕτως ἐξειλάμην σε, φησὶν, ἐκ καμίνου πτωχείας·
 δεδούλευκε γὰρ τοῖς Βαβυλωνίοις. Ἐπεται δὲ πάντως
 τοῖς ἐκ δουλείας κακοῖς καὶ τὸ ἐν ἐνδείᾳ κελθεῖν παν-
 τὰς ἀγαθοῦ. Ἐνεκεν ἐμοῦ ποιήσω σοι, ὅτι τὸ δνομά
 μου βεβηλοῦται. Ἦνοντο γὰρ οἱ ἡρηκότες ὅτι, καίτοι
 Θεοῦ σώζειν ἐθέλοντος αὐτοὺς καὶ προσεσχηκότος, ἔτι
 νενικήκασιν, καὶ οὐχ ἐκόντος αὐτοῦ πλεονεκθήσαντες
 τὸν ἐπικουρούμενον. Βεβηλοῦται τοίνυν, φησὶ, τὸ
 δνομά μου, τοιαύτας ἐκείνων τὰς δόξας περὶ ἐμοῦ
 ἐχόντων. Δώσω δὲ ἐγὼ οὐδενὶ τῶν ἄλλων τὴν δόξαν
 μου. Δόξα δὲ Θεοῦ τὸ σώζειν ἐστὶ, καὶ ἐλεεῖν, καὶ τὸ
 πληροῦν, ἄπερ ἔλοιτο κατορθοῦν.

Ἄκουέ μου, Ἰακώβ, καὶ Ἰσραὴλ ὃν ἐγὼ καλῶ. Β
 Ἐγὼ εἰμι πρῶτος, καὶ ἐγὼ εἰμι εἰς τὸν αἰῶνα·
 καὶ ἡ χεὶρ μου ἐθεμελίωσε τὴν γῆν, καὶ ἡ δεξιὰ
 μου ἔστερέωσε τὸν οὐρανόν.

Εἰς ἀνάμνησιν αὐτοὺς ἀναφέρει πάλιν τῆς δοθείσης
 αὐτοῖς τιμῆς τε καὶ δόξης, καὶ προσέτι φειδοῦς τε
 καὶ ἀγάπης. Ἡξίωνται γὰρ τῶν ἀνωτάτω γερούν, οἱ
 καὶ ἐκ πάντων τῶν ἐθνῶν κέκληνται μόνοι πρὸς οἰ-
 κειότητα τὴν πρὸς αὐτὸν, μερὶς τε καὶ κληρὸς γε-
 γόνασιν αὐτοῦ. Καὶ γοῦν ὁ θεσπέσιος Μωϋσῆς προσ-
 εφώνει ποτὲ τοῖς ἐξ Ἰσραὴλ οὕτω λέγων· « Ἰδοὺ
 Κυρίου τοῦ Θεοῦ σου ὁ οὐρανὸς τοῦ οὐρανοῦ, καὶ σε
 ἐξελέξατο ὁ Κύριος ἐκ πάντων τῶν ἐθνῶν εἶναι αὐτοῦ
 λαόν· » καὶ πάλιν, « Ὅτε διεμέριζεν ὁ Ὑψίστος ἔθνη,
 ὡς δὲ ἔσπειρεν υἱοὺς Ἀδάμ, ἔσθησε ὄρια ἐθνῶν κατὰ
 ἀριθμὸν ἀγγέλων Θεοῦ, καὶ ἐγενήθη μερὶς Κυρίου
 λαὸς αὐτοῦ Ἰακώβ, σχοίνισμα κληρονομίας αὐτοῦ
 Ἰσραὴλ. » Ἐδει οὖν, ἔδει τοὺς οὕτω τετιμημένους, τοὺς
 εὐκλεῆς καὶ ἀπόλεκτον λαχόντας δνομα, τοὺς εἰς κλη-
 ρον Θεοῦ τεταγμένους, καὶ τὸ ἐν ἀπολέκτοις εἶναι
 πλουτήσαντας, μὴ ἀπονεῦσαι τι πρὸς ἃ μὴ θέμις,
 μὴδὲ ταῖς ἐξιτήλοις ἐπαναστάσει καταλυεῖν ἐλέσθαι
 τὸν εὐεργέτην, τὸν ἀπάσης αὐτοῖς δοτῆρα τιμῆς, καὶ
 χορηγὸν ὄντα τῶν οὕτως ἐξηρημένων καὶ τριποθήτων
 ἀγαθῶν. Ἄλλ' οὐδὲν τῶν τοιούτων εἰς νοῦν ἔλόντες οἱ
 δεῖλαιοι τοῖς τῆς εἰδωλολατρίας ἐνεπάγησαν τέλμασι,
 καὶ Θεὸν ἀρέντες τὸν ἀληθινὸν τοῖς τοῦ κόσμου στοι-
 χείοις λελατρεύκασιν. Πλὴν καὶ οὕτως κατοικτεῖρει
 πάλιν αὐτούς· καλεῖ γὰρ πρὸς εὐπάθειαν τὸ, Ἄκου-
 σάτέ μου βοῶν, καὶ ὅπερ ἦν ἀμεινον ἐν ἀρχαῖς ἐλέ-
 σθαι πληροῦν ἵνα καὶ ἀκράδαντον ἔχωπι τὴν εὐμε-
 ρίαν, τοῦτο καὶ γοῦν ὀψὲ διαπεράναι προστέταχεν,
 ἵνα ἔξω πύδα θεῖον τῆς δίκης, καὶ τῆς ἐπενηγεμέ-
 νης αὐτοῖς θητείας ἀπολύσαινο τὰ θεσμά. Ἐπειδὴ δὲ
 προσεκύνησαν τῇ στρατιᾷ τοῦ οὐρανοῦ, καὶ τὸν Κτί-
 στήν ἀφέντες τοῖς παρ' αὐτοῦ πρὸς τὸ εἶναι παρεν-
 γεγεμένους ἀνήππωντο σέβας, μυσταγωγῶν πάλιν αὐ-
 τοὺς. Ὡς γὰρ ὁ μακάριος ἔφη Παῦλος· « Ὀφειλοντες

A quasi mihi opus esset re aliqua terrena, seu vitu-
 lorum, seu ovium, seu hircorum caede : sed quia
 peccavisti, et securus in honore et gloria quam
 mihi eripueras, fulisti. Verumtamen sic, inquit,
 eripni te de fornace mendicitatis : servivit namque
 Babyloniis. Sequitur autem servitutis mala etiam
 ut omnium bonorum laborent inopia. Propter me
 faciam tibi, quia nomen meum profanatur. Nam va-
 statores putabant quod, etiamsi Deus servare voluis-
 set eos et protexisset, tamen vicissent, quodque
 ipso nolente adiutum subegissent. Itaque profa-
 natur, inquit, nomen meum, illis hanc opinionem
 de me habentibus. Dabo autem ego gloriam meam
 nulli alteri. Gloria autem Dei est, servare et mise-
 reri, et posse omnibus dominari, et sine labore ex-
 sequi quaecumque praestare velli.

B VERS. 12, 13. *Audi me, Jacob, et Israel quem ego
 voco. Ego sum primus, et ego sum in aeternum, et
 manus mea fundavit terram, et dextera mea stabili-
 vit caelum.*

In memoriam revocat iterum illis honorem
 quem dedit, et gloriam, et praeterea etiam miseri-
 cordiam ac charitatem. Summis enim honorariis
 affecti sunt, qui soli ex omnibus gentibus ad con-
 sortium familiaritatemque cum ipso vocati sunt,
 et portio facti ejus et sors. Quippe divinus Moyses
 affatus est alicubi Israelitas, sic dicens : « Ecce
 Domini Dei tui caelum caeli est. Et te elegit Dominus
 ex omnibus gentibus⁶¹ : » et rursus : « Quando Al-
 tissimus separavit gentes, et dispersit filios
 C Adam, statuit fines gentium pro numero angelo-
 rum Dei, et factus 647 est portio Domini populus
 ejus Jacob, funiculus haereditatis ejus Israel⁶². »
 Oportuit itaque, oportuit sic honoratos, nobile et elec-
 tum nomen sortitos, in sortem Dei conpartos, et ea
 praerogativa ditatos ut in electis essent, non ad ea
 delabi quae fas non est, nec hunc beneficium enormi
 rebellionem offendere, qui illis omnis honoris dator
 est, et adeo eximiorum et optatissimorum bonorum
 suppeditator. Sed horum nihil omnino cogitantes
 miseri in puteum idololatriae defixi sunt, et, relicto
 vero Deo, mundi elementa coluerunt. Verum et sic
 miseretur rursus illorum : vocat nimirum ad obe-
 dientiam : Audite clamores meos, et quod in
 principio implere praestitisset, ut etiam inconcussa
 D felicitate fruerentur, id, sero licet, jubet nunc exse-
 qui, quo pedem e poena extrahant, et illatae sibi
 servitutis vincula excutiant. Cum autem adorarent
 militiam caeli, et, Creatore derelicto, rebus ab ipso
 in lucem editis venerationem attribuerent, rursus
 mysticis eos initiat rudimentis. Nam, ut beatus
 Paulus ait : « Cum doctores per tempus esse de-
 buissent, rursus opus habuerunt eo qui ipsos doce-
 ret, quae prima divinorum oraculorum elementa

⁶¹ Deut. VII, 6. ⁶² Deut. XXXII, 8, 9.

sint, et lacte, non solido cibo opus habuerunt⁴³. » A είναι διδάσκαλοι διὰ τὸν χρόνον, πάλιν ἐσχηκασί
 Quod igitur ipse sit « qui est », et ante omnes sit, et
 essentiam habeat interminatam, Deus natura, de-
 monstrat, cum ait : Ego sum primus, et ego sum in
 aeternum. Primo autem quis intelligi possit esse
 prior? Queniammodum enim principio et vero
 et primo non intelligitur aliud prius : sic neque
 primo prior alius quisquam potest intelligi. Itaque
 semper et ante omnia, et in infinita saecula est
 universorum Deus. Qui enim principium non
 habet, in quem tandem finem desinet? Et hæc
 quidem quoad divinam gloriam. Deorum vero
 falso nominatorum examina, seu mundi elementa,
 neque prima intelligi possunt, neque eodem
 modo et similiter habere se perpetuo poterunt.
 Stellæ siquidem, sol et luna, adhuc ipsum cælum,
 in essentiam suam hæc producta sunt, et princi-
 pium habuerunt et ortum, atque tandem etiam esse
 desinent. Nec quidquam in illis videre est quod
 non prorsus penitusque divinæ ac immortalis naturæ
 gloriæ subiaceat. Quod autem hæc oratio 648
 non erret a veritate, ostendit mox, cum ait : Ma-
 nus mea iudavit terram, et dextra mea stabilivit
 cælum. At quomodo quod factum est, de æqualitate
 certabit cum eo qui fabricavit? quomodo de gloria
 contendit cum eo qui illud condidit? Demonstrat
 itaque absurdissimum esse, et omnis impietatis ac-
 cusandum, creaturam præ Creatore velle adorare,
 et illo qui semper et primus est relicto, in tempore
 factis nomen et dignitatem veræ Divinitatis tribuere,
 idque suis ipsorum artificiis donare. Adorantur
 namque quæ digiti ipsorum fecerant, juxta id quod
 scriptum est. Manum vero et dextram suam Deus
 et Pater nominat Filium. Sic enim illum sæpenu-
 mero in Scriptura divinitus inspirata vocatum esse
 invenimus. Siquidem et divinus Moyses dixit :
 « Dextra tua, Domine, gloriosa facta est; in fortitu-
 dine dextra manus tua, Domine, confregit hos-
 ties⁴⁴. » Et beatus David : « Roboretur manus, ele-
 vetur dextra tua⁴⁵. »

σου χεῖρ, Κύριε, ἐθραυσεν ἐχθρούς. » Ὁ δὲ μακάριος Δαβὶδ : « Κραταιωθήτω ἡ χεῖρ σου, ὑψώθητω ἡ δεξιὰ σου. »

VERS. 14. *Vocabo eos, et stabunt simul, et congregabuntur omnes, et audient. Quis eis annuntiavit hæc?*

Vellem, inquit, illis congregatis quæstionem ponere, ut plane dicant quem conjectorem aut predictorem fuisse putent vere eorum quæ illis inopinatio illata sunt, videlicet calamitatis quæ ex bello nascitur. Nam falsorum vatum nullus prænuntiasse cernitur. Fingebant enim se Deum invocare, et fatiscere, ac dæmoniorum numine afflatos esse. Verum nulla erat in impuris spiritibus futurorum præscientia, nec in materiis inanibus quæ in deos formatae sunt. Nullus igitur omnino deorum inaginariorum prænuntiavit. Ego autem singula minutatim significavi per sanctos prophetas : sed tamen cum licuisset malum subterfugere, et a laqueo im-

χρείαν τοῦ διδάσκοντος αὐτοὺς, τίνα τὰ στοιχεῖα τῆς ἀρχῆς τῶν λογίων τοῦ Θεοῦ, καὶ γεγύνασι χρείαν ἔχοντες γάλακτος, καὶ οὐ στερεὰς τροφῆς. » Ὅτι τοῦ-
 νυν αὐτός ἐστιν ὁ ὢν, καὶ ἐστὶ πρὸ πάντων, καὶ ἀκατάληκτον ἔχει τὸ εἶναι θεὸς ὢν κατὰ φύσιν, δια-
 δείκνυσι λέγων· Ἐγὼ εἰμι πρῶτος, καὶ ἐγὼ εἰμι εἰς τὸν αἰῶνα. Τοῦ δὲ πρῶτου τίς ἂν νοοῖτο πρότερος ; Ὡσπερ γὰρ τῆς ὄντως τε καὶ πρώτης ἀρχῆς οὐκ ἂν πρότερα νοοῖτο παρ' ἐκείνην ἀρχὴν· οὕτως οὐκ ἂν νοοῖτο τοῦ πρώτου πρώτος τις ἕτερος. Οὐκοῦν ἀλλὴ καὶ πρὸ πάντων καὶ εἰς ἀπεράντους αἰῶνάς ἐστιν ὁ τῶν ὄλων θεός. Ὁ γὰρ μὴ ἔχων ἀρχὴν εἰς πᾶν ποτε καταλήξει τέλος ; Καὶ τὰ μὲν τῆς θείας δόξης ἐν τούτοις. Ὁ δὲ γε τῶν ψευδωνύμων θεῶν ἐσμός, ἤγουν

B τὰ τοῦ κόσμου στοιχεῖα, οὕτε πρώτα νοηθεῖεν ἂν, οὕτε κατὰ τὰ αὐτὰ καὶ ὡσαύτως ἔχειν εἰς αἰῶνα δύνανται. Ἄστρα μὲν γὰρ, ἥλιος καὶ σελήνη, καὶ αὐτὸς δὲ πρὸς τούτοις ὁ οὐρανός, παρεκομίσθησαν εἰς τὸ εἶναι, καὶ ἀρχὴν λαβόντα καὶ γένεσιν, καὶ εἰς τὸ πέρα ; τοῦ εἶναι δραμούντα ποτε· καὶ οὐδὲν ἐν αὐτοῖς καταθρῆσαι τίς ἂν, ὃ μὴ πάντα τε καὶ πάντως τὴν θείας καὶ ἀκηράτου φύσεως ὑποκάθηται δόξαν. Ὅτι δὲ οὐκ ἂν ἀμάρτοι τάληθούς ὁ ἐπὶ τῷδε λόγος, διέδειξεν εὐθύς λέγων· Ἡ χεῖρ μου θεμελίωσε τὴν γῆν, καὶ ἡ δεξιὰ μου ἐστερέωσε τὸν οὐρανόν. Εἶτα πῶς τὸ ποιηθὲν, περὶ τῶν ἰσων ἀμύλλησεται τῷ τεκτηναμένῳ, καὶ τῇ τοῦ δημιουργήσαντος αὐτὸ φιλονεικήσει δόξη ; Ἀποφαίνει δὴ ὅν ἀτοπώτατον, μᾶλλον δὲ καὶ δυσσεβείας ἀπάσης ἔχον γραφὴν, τὸ ἐλέσθαι τῇ κτίσει παρὰ τὸν Κτίσαντα προσκυνεῖν, καὶ τὸν ἀεὶ καὶ πρώτον ὄντα ἀφέντα, τοῖς ἐν χρόνῳ πεποιημένοις τὸ τῆς ἀληθοῦς Θεότητος ὀνομάζει τε καὶ χρῆμα προσνέμειν, καὶ ταῖς ἑαυτῶν εὐτεχνίαις χαριζέσθαι τοῦτο. Προσεκύνησαν γὰρ ἀ ἐποίησαν οἱ δάκτυλοι αὐτῶν, κατὰ τὸ γεγραμμένον. Χεῖρα δὲ καὶ δεξιὰν ἰδίαν ὁ θεὸς καὶ Πατὴρ ὀνομάζει τὸν Υἱόν. Οὕτω γὰρ πλεισταχοῦ παρὰ τῆς θεοπνεύστου Γραφῆς κεκλημένον εὐρήρησμεν. Καὶ γοῦν ὁ θεσπέσιος Ἐφη Μωσῆς : « Ἡ δεξιὰ σου, Κύριε, δεδοξασται ἐν ἰσχύϊ, ἡ δεξιὰ

C Καλέσω αὐτοὺς, καὶ στήσονται ἅμα, καὶ συναχθήσονται πάντες, καὶ ἀκούσονται. Τίς αὐτοῖς ἀνήγγειλε ταῦτα ;

D Ἐβουλόμην γὰρ, φησὶ, συναγγεγερμένοι αὐτοῖς προσθεῖναι πεῦσιν, καὶ δὴ καὶ ἐρεῖσθαι σαφῶς, τίνα προγνώστην, ἤγουν προαγορευτὴν οἴονται γενέσθαι κατὰ ἀλήθειαν, τῶν ἀδοκῆτως αὐτοῖς ἐπενηγεγμένων, δηλον δὲ ὅτι τῆς ἐκ τοῦ πολέμου συμφορᾶς. Τῶν μὲν γὰρ ψευδομάντεων οὐδεὶς προαπαγγελίας ὄραται. Θεοκλητεῖν μὲν γὰρ ἐσκήπτοντο, καὶ εἶναι τινες ἐπίπνοιοι καὶ δαιμονίων κάτοχοι. Πλὴν οὐδεμία γὰρ ἐν ἀκαθάρτοις πνεύμασιν ἡ πρόγνωσις τῶν ἐσομένων, οὕτε μὴ ἐν ἀψύχοις ὄλας μεμορφωμέναις εἰς θεούς. Οὐκοῦν τῶν μὲν ἐν δόξῃ θεῶν παντελῶς οὐδεὶς ὁ παραγγελίας ἐστίν. Ἐγὼ δὲ μεμήνυκα διὰ προφητῶν ἀγίων ἕκαστα λεπτῶς· εἶτα ἔξην ὑπεκνεῦσαι τοῦ

⁴³ Hebr. v, 12. ⁴⁴ Exod. xv, 6. ⁴⁵ Psal. lxxviii, 14.

κακοῦ, καὶ ἔξω φέρεσθαι παῖδος, ἐνυστάξατε, μα- A
 τυρούσαν τοῖς ἔμοις λόγοις τάληθες τὴν τῶν κακῶν
 περιμείναντες πείραν. Ποία τοίνυν ὑμῖν τῶν γοητῶν
 ἢ χρεια; ποία τῶν ψευδοπροφητῶν ἢ δυνασις; τί δὲ
 τῶν οἰωνοσκοπεῖν εἰωθῶτων εἶδεῖν ἂν ἐργαστήρια; οἷ
 τῶν εἰδῶτων τεμένην καταλαμβάνοντες, καὶ τοῖς
 ἀκαθάρτοις βωμοῖς προσεζήσαντες, ὀβολῶν εὐτελεστά-
 των πωλοῦσι τὸ ψεῦδος τὸ ἀπὸ καρδίας αὐτῶν ὡς
 παρὰ Θεοῦ, καὶ τοῖς προσιούσιν αὐτοῖς ἀνερευγόμε-
 νοι τὸ δοκοῦν ἔνεκεν δρακῶν κριθῆς καὶ κλάσμα-
 τος ἄρτου, κατὰ τὸ εἰρημένον διὰ φωνῆς Ἰεζε-
 χι:τλ.

Ἄγαπῶν σε ἐποίησα τὸ θέλημά σου ἐπὶ
 Βαβυλῶνος, τοῦ ἄραι σπέρμα Χαλδαίων. Ἐγὼ
 ἐλάλησα, ἐγὼ ἐκάλεσα, ἤγαγον αὐτὸν, καὶ
 εὐώδωσα τὴν ὁδὸν αὐτοῦ. Προσαγγέτε πρὸς
 με, καὶ ἀκούσατε ταῦτα· οὐκ ἀπ' ἀρχῆς ἐν
 κρυφῇ ἐλάλησα· ἦνίκα ἐγένετο, ἐκεῖ ἤμην,
 καὶ νῦν Κύριος ἀπέστειλέ με, καὶ τὸ Πνεῦμα
 αὐτοῦ.

Οὐκ ἔφ' ἄλλο ἀποκομιζέσθαι πρὸς ὑπονοίας οὐκ
 ἀληθεῖς. Ἦν μὲν γὰρ καὶ σφόδρα εἰκός, ἅτε δὴ καὶ
 ἀπαιδαγωγῆτον ἔχοντας νοῦν, καὶ πολλὴν ἴαν εὐπαρα-
 κόμιστον πρὸς ἀπόστασιν, καὶ τοῖς τῆς ἀπάτης βρά-
 χους εὐάλωτον, οἴεσθαι τε καὶ λέγειν τὰ ἐκ τοῦ πο-
 λέμου συμβῆναι παθεῖν αὐτοὺς ἐξ ὀργῆς τάχα πού
 τῶν ψευδωνύμων Θεῶν, παρεωραμένης μὲν τῆς
 αὐτοῖς προεπούσης καὶ ὀφειλομένης θεραπείας, προσ-
 κεκομιγμένων δὲ οὐκέτι τῶν θυσῶν αὐτῶν, κατ-
 οικτεῖραι δὲ πάλιν καὶ τοῖς ἐκεῖνα παθοῦσιν ἐπιμε-
 τρησαί τε ἐξ ὀργῆς, καὶ τὸ ἀπεικός· οὐδὲν ὁ λόγος
 ἔχει. Προσπεδείξαμεν γὰρ ὅτι, πεπορημένης τῆς
 Ἰερουσαλήμ, καὶ κατεμνησθείσης ὁμοῦ τῷ ναφ τῆς
 Ἰουδαίας ἀπάσης, αἱ περιλειφθεῖσαι γυναῖκες ἔφα-
 σον συμβῆναι ταῦτα αὐταῖς, ὅτι διαλελοίπασι θύου-
 σαι τῇ βασιλείᾳ τῶν οὐρανῶν. Ἴνα τοίνυν εἶδεῖν
 τὸν Λυτρωτὴν, μὴ ἑτέροις Θεοῖς, αὐτῶν δὲ μᾶλλον τὴν
 ἐπὶ τῷ σώζεσθαι προσενέμοντες χάριν, ἐναργέστατά
 φησιν, ὡς τῆ περι αὐτοῦ φειδοὶ καὶ ἀγάπῃ κεκινημέ-
 νος, ὅπερ ἦν αὐτοῖς τριπόθητον καὶ πολύευκτον,
 τοῦτο καὶ εἰς πέρας ἔλθειν παρεσκευάσε, τὸ ἐξαρθῆ-
 ναι δηλονότι τὸ σπέρμα τῶν Χαλδαίων, ἅτε δὴ καὶ
 ἠρηκότων αὐτοὺς, καὶ πάντα τρόπον ἀπανθρωπίας
 ἐνδειξαμένων, καὶ τοῖς εἰς λῆξιν αὐτοὺς περιεβλη-
 κῶτων κακοῖς. Ἀγάπη τοίνυν τῇ πρὸς σὲ παρωμή-
 θην εἰς τὸ δεῖν συμπερᾶναι τὸ σοὶ δοκοῦν ἐπὶ τῇ
 τῶν Βαβυλωνίων, ὥστε καὶ ἐξῆραι τὸ σπέρμα τῶν
 Χαλδαίων. Εἶτα περὶ Κύρου φησὶν, ὡς τοῖς αὐτοῦ
 νύμασιν ἤχηθαι τε καὶ κέκληται πρὸς γε τὸ δεῖν κατα-
 δηῶσθαι τὴν γῆν, καὶ κατὰ κράτος ἐλεῖν αὐτήν. Ἐγὼ
 ἤγαγον, καὶ εὐώδωσα τὴν ὁδὸν αὐτοῦ. Λελάληκα δὲ
 ταῦτα ἀπ' ἀρχῆς, φησὶ, καὶ οὐκ ἐν κρυφῇ, προση-
 γγγελα ἐναργῶς διὰ προφητῶν ἁγίων· Οὕτω λέγει
 Κύριος· τῷ χριστῷ μου Κύρῳ, οὗ ἐκράτησα τῆς δε-
 ξιάς· ἐπακούσασι ἔμπροσθεν αὐτοῦ ἔθνη, καὶ ἰσχύιν βα-
 σιλέων διαβρῆξω. Οὐκοῦν οὐ λαθραῖον οὔτε μὴ ἐν
 παραβύσει τὸν περὶ αὐτοῦ πεποίημαι λόγον, ἀλλ'
 ἤγαγον αὐτὸν, καὶ ἐκάλεσα, καὶ εὐώδωσα τὴν ὁδὸν
 αὐτοῦ· καὶ οὐ λελάληκα μόνον, ἀλλὰ γὰρ καὶ δρῶντι

A munes esse, vos dormivistis, et horum malorum
 experientiam verborum testem verum exspe-
 ctastis. Quæ est igitur præstigatorum utilitas?
 qui falsorum prophetarum usus? quid eorum qui
 augurari solent officinas scire attinet? qui idolorum
 fana occupantes, et impuris aris assidentes, vilissi-
 mis obolis vendunt mendacium, et sui cordis som-
 nia ac quidquid libet tanquam a Deo eructant his
 qui ad ipsos accedunt, propter pugillum hordei et
 frustulum 649 panis, juxta id quod voce Eze-
 chielis dictum est.

VERS. 15, 16. Qui diligo te, feci voluntatem tuam
 super Babylonem, ut auferrem semen Chaldaeorum.
 Ego locutus sum, ego vocavi, adduxi eum et secundavi
 viam ejus. Accedite ad me et audite hæc : principio
 non in abscondito locutus sum ; tum cum febat illic
 eram, et nunc Dominus misit me et Spiritus ejus.

Non sinit illos denuo ad cogitationes non veras
 transversim abripi. Erat enim admodum verisimile,
 eos qui mentem habebant nulla pædagogia insti-
 tutam, sed ad defectionem proclivem, et erroris
 expositam laqueis, cogitare et dicere quod ea mala
 belli pati ipsos contigerit ex indignatione deorum
 falso nuncupatorum, contempto ab ipsis digno et
 debito cultu, nec ulterius oblati sacrificiis : quan-
 doque illi et miserti sint, et rursus cum ista pa-
 terentur, illi admensi sint hæc ex ira supplicia :
 nec quidquam absouum habet hæc oratio. Nam
 ante ostendimus, vastata Jerusalem, et simul cum
 divino templo tota Judæa desflagante, relictis mu-
 lieres dixisse, hæc illis usu venisse quod destitissent
 reginæ cæli sacrificare. Quo igitur sciant Redempto-
 rem, gratiamque non diis alienis, sed ipsi potius quod
 servati fuerint, referant, apertissime ait se miseri-
 cordia sua motum et amore, quod illis erat desideratis-
 simum et optatissimum ad finem perduxisse, ut sci-
 licet auferretur semen Chaldaeorum, quippe qui illos
 expugnant, et omne genus inhumanitatis ostende-
 rant, et his malis eos gravissimis implicaverant.
 Amore igitur erga te, inquit, incitatus sum, ut
 perficerem quod tibi placuit in terra Babyloniorum,
 ut semen Chaldaeorum tollerem. Deinde ait de Cyro,
 quod suo nutu adductus et vocatus fuerit, ut terram
 vastaret et vi caperet. Ego enim, inquit, adduxi,
 et secundavi viam ejus. Locutus sum hæc, inquit,
 principio, et non in abscondito : prænuntiavi ma-
 nifeste per sanctos prophetas : Sic dicit Dominus
 uncto meo Cyro, cujus apprehendi dexteram, ut
 subjicerentur ei gentes, et robur regum dirumpam.
 Non igitur clam vel in occulto de eo sermonem
 650 habui, sed adduxi eum et vocavi et prospere-
 ravi viam ejus. Nec locutus sum solum, sed quæ
 tibi grata sunt effecti, et perfeci ex animi tui sen-
 tentia : robur Chaldaeorum evertens, et illum po-
 tentissimum reddens et formidabilem, qui illos de-
 levit, ita ut non fuerint illa manu Cyri gesta, sed

τὸ οἰεσθαι καὶ φροναῖν, τοὺς ψευδωνύμους αὐτοῖς ἁπαυῖναι θεοὺς, τοὺς οὐκ ὄντας ὅλως. Διὰ γὰρ τοῦτο, 'καθάπερ ἐγῆμαι, τὸ 'Εγὼ εἰμι ὁ Θεός σου, φησὶ, τοῦ, εἰμὶ, σημαίνοντος τὸ, ὑπάρχω. Τοῦτο καὶ τῷ πανσόφῳ Μωσῆ διηγήρευσε λέγων· «'Εγὼ εἰμι ὁ ὢν.» Ἦν γὰρ ἔστι κυρίως τε καὶ ἀληθῶς ὁ τῶν ὄλων Θεός. Τὰ δὲ γε παρ' αὐτοῦ πρὸς τὸ εἶναι παρενηγεμένα ὄντα μὲν καὶ αὐτὰ λέγοντ' ἄν, πλὴν ὅτι γεγονάσι, καὶ ἀρχὴν τοῦ εἶναι διεκλήρωσαντο. Οὕτω τοίνυν φησὶ Κύριος ὁ ρυσάμενός σε, "Ἁγίος Ἰσραὴλ· 'Εγὼ εἰμι ὁ Θεός σου. Ἄλλ', ὦ Δέσποτα, φησὶ ἄν, οἶμαι, τίς τῶν ἐξ αἵματος Ἰσραὴλ, ἐλυτρώσω καὶ σέσωκας, ἐξείλου πυρὸς καὶ δίχης, ζυγοῦ καὶ δουλείας, βαρβάρου χειρὸς, ὡς παναλκῆς δηλονότι, καὶ φιλοῖς νεύμασιν ἄπερ ἄν ἔλοιо κατορθῶν. Ἔϊτα πῶς οἱ ὑπὸ σὴν ὄντας φειδῶ καὶ ἀγάπην εἰς σὲ τὸν ἐπίκουρον σύχουντες ἀεὶ, πρὸς τοῦτο ταλαιπωρίας κατενηγέμεθα, ὥστε καὶ ὑπὸ πόδα· πεσῶν ἐχθρῶν, καὶ θητεῦσαι παρὰ τὸ εἶδος τοὺς ἐλευθέρους ἐξ ἐλευθέρων; Τί' οὖν πρὸς ταῦτα Θεός; Δέδειχά σοι τοῦ εὐρεῖν σε τὴν ὁδὸν, ἐν ἣ πορεύσῃ ἐν αὐτῇ. Νόμον σοι τέθεικα, φησὶ, τῶν πρακτέων τὸν ὀριστὴν, τὸν ἀπευθύνειν εἰδὸτα πρὸς πᾶν ὅτιοῦν τῶν ἡδίστων ἐμοί, ποδηγὸν εἰς δικαιοσύνην, διδάσκαλον εὐσεβείας, εἰς εὐθείαν ὁδὸν ἀποφέροντα, δι' ἧς εἰ πράττειν ἠθέλης, κατήνησας εἰς γε τὸ εἶναι γνήσιος καὶ λάτρις ἀληθῆς, καὶ τοῖς ἐξ ἀρετῶν ἀυξήμασιν εὖ μάλα κατεστεμμένος. Ἄλλ' ἐξῆυ τρίβου γέγονας τῆς ἐπ' εἰθῆ, καὶ ἀμαξήτῳ ἀφείς, ὡς περ παρεστράπης; ἐφ' ἃ μὴ θέμις· λαλάτρευκας τῇ στρατιᾷ τοῦ οὐρανοῦ, τέθουκας εἰδώλοισι, προσεκύνηκας τοῖς οὐκ οὔσι θεοῖς, ἐπελάθου τοῦ Κτίσαντος, παρ' οὐδὲν ἠγγίσω τὸν δοθέντα νόμον. Εἰ γὰρ ἦσθα γεγονὼς τῶν ἐμῶν ὑπάκοος ἐντολῶν, ἐγένετο ἄν ὡσεὶ ποταμὸς ἡ εἰρήνη σου, καὶ ἡ δικαιοσύνη ὡσεὶ κύμα θαλάσσης. Καὶ θβούλεται δηλοῦν, ἔστι τοιοῦτον· Τοὺς χειμάρρους φασίν, ὑετοῦ τοῖς ὄρεσιν ἐνασχέψαντος λάθρου, καταφέρεσθαι δεινῶς τε καὶ ἀφορητῶς, ὡς ἀντισχεῖν δύνασθαι παντελῶς; οὐδὲν ταῖς ἐκείνων ὀρμαῖς. Εὐδῆλον δὲ κάκεινο, οἶμαι ποῦ. Αἱ γὰρ ποῦ τῶν θαλάσσης κυμάτων ἐμβολαὶ δειναὶ καὶ δυσάντητοι, καὶ οὐ πλωτῆρσι μόνοις, ἤγουν ταῖς ὀλάσιν, ἀλλὰ καὶ κύμαῖς ἔσθ' ὅτε ταῖς πέτραις. Ἀπορῆγγυνται γὰρ αὐταί, κρουνηδὲν αὐταῖς τῶν ὑδάτων ἐρῆγγυμένω. Οὐκοῦν εἰ τῶν ἐμῶν, φησὶ, κατήκοος ἦσθα λόγων, εἰ τὸν νοῦν ἐπιγγαγες εὐπειθῆ, ἐγένετο ἄν ἡ εἰρήνη σου ποταμοῦ καὶ ὑδάτων δίχην, ἀκαταμάχητος τοῖς ἐχθροῖς, ἤγουν τοῖς ἐθέλουσιν ὑπαντᾶν. Ἡ τάχα ποῦ, καὶ καθ' ἕτερον τρόπον, ἵνα τὸ τῆς εἰρήνης ἀφθονόν τε αὐτοῖς καὶ διηνεκὲς ἀποφήνη χρῆμα, ποταμῷ παρεϊκάξει καὶ κύμασι, ποταμῷ μὲν ἀεὶ καὶ ἀμφιλαφῶς ῥέοντί τε καὶ φερομένῳ, κύμασι τε κυρτουμένῳ; ἀεὶ, καὶ ὅσον διηνεκῶς τῇ χέρσῳ προστρέχουσιν. Ἐγένετο δ' ἄν καὶ τὸ σπέρμα σου ὡσεὶ ἄμμος, καὶ τὰ ἐκγόνα τῆς κοιλίας σου ὡς ὁ χοῦς τῆς γῆς. Ὅμοιον ὡς εἰ λέγοι. Οὐδενὸς οὐ ξίφος ἐπανατεινοντος, οὐ τῆς τῶν πολεμίων χειρὸς ὀλοθρευούσης τινὰς, πολύχους ἦσθα

A falso nuncupatos deos illis opera tulisse, qui omnino non sunt. Propterea ut, equidem arbitror, dicit: Ego sum Deus tuus, sum, denotante, existo. Id quod etiam sapientissimo Moysi annuntiavit, cum ait: «Ego sum qui sum⁶⁶.» Proprie enim et vere est ὢν universorum Deus. Quæ autem ab illo producta sunt, ut in rerum natura sint, etiam illa ὄντα dici possunt: verum ideo quod facta sunt, et principium suæ essentiæ sunt sortita. Sic itaque inquit Dominus qui liberavit te, Sanctus Israel: Ego sum Deus tuus. Verum, o Domine, dixerit, credo, quispiam eorum qui ex sanguine Israelitico sunt orti, redemisti nos et servasti, eripuisti ex igne et a pœna, a jugo et servitute et manu barbara: tu videlicet omnipotens, et solo nutu quæcunque volueris peragens. Ergo quomodo nos, qui ex tua misericordia et dilectione pendemus, qui in te adjutor semper gloriamur, ad hoc miseria delati sumus, ut etiam pedibus inimicorum succumbamus et præter æquum liberi ex liberis nati serviamus? Quid igitur ad hæc Deus? Docui te invenire viam in qua ambulares. Legem tibi, inquit, posui rerum agendarum definitricem, quæ ad omnia mihi acceptissima dirigat, ducem ad justitiam, doctricem pietatis, ad rectam viam perducantem, ex cujus præscripto si agere velis, eo pertigisti, ut genuinus sis et verus cultor, et virtutum ornamentis pulcherrime coronatus. Cæterum tu a recta via exorbitasti et, semita relicta, ad quæ fas non erat deviasi, militiam cœli coluisti, sacrificasti idolis, **652** non deos adorasti, Conditoris oblitus es, legem datam pro nihilo duxisti. Si enim fuisses meis præceptis audiens, fuisset tanquam flumen pax tua, et justitia tanquam fluctus maris. Quod autem significare vult, ejusmodi est: A sunt torrentes, pluvia rapida in montes delapsa, ferri violenter et intolerabiliter, ita ut impetuoso eorum cursu nihil omnino possit resistere. Quin et illud puto esse perspicuum. Fluctuum maris impressiones violentæ sunt et terribiles, non modo navitis et onerariis navibus, sed ipsis interdum rupibus. Rumpuntur enim et ipsæ, aquis magno impetu in eas impingentibus. Itaque dicit: Si meis verbis auscultasses, si mentem sequacem et obedientem adhibuisses, facta fuisset pax tua, flumini et fluctus in morem, inexpugnabilis hostibus et quibuslibet occurrentibus. Vel etiam alio modo, ut pacis libertatem et perpetuitatem ostendat, flumini comparat et fluctibus; flumini quidem semper et ubertim fluenti et præterlabenti, fluctibus autem semper eurvatis, et velut perpetuo terram incursantibus. Factum etiam fuisset semen tuum tanquam arena, et fetus uteri tui quasi pulvis terræ. Perinde est ac si dicat, Nullo vel gladium extrahente, nulla hostium manu quempiam excindente, secundus fuisses et innumerabilis, ut arenæ et pulveri comparari possent tui liberi. Quia autem debacchatus es in

⁶⁶ Exo. i. iii, 14.

Deum, et non mediocriter offendisti, in omnia A forda illapsus, paululum concisus es, et illam generis propagationem multitudine dilatata non habes; verumtamen neque nunc quidem exterminaberis. Conservata enim sunt Israelis reliquiae ubique. Dixit enim Deus, non casuram funditus illam, propter factam pauperibus promissionem. Deinde ait: Exi de Babylone, fugiens a Chaldaeis. Hic est nutus et voluntas regis a captivitate liberans Israelitum. Quomodo enim qui in terra rerum summa possidentur, et regni thronos occupant, terrae habitatoribus interdum exsilii remissionem annuunt, benevolenti nutu et voce rem declarantes: sic etiam universorum Deus humanum ac benevolenti nutum laborantibus impertit, et ait aperte: Exi, ut sciant esse Redemptorem, et omnis tranquillitatis B praebitorem.

553 Vers. 20-22. Vocem laetitiae annuntiate, et audiat hoc: Annuntiate usque ad extremum terra. Dicite: Liberavit Dominus terram meam Jacob; quod si siltorini, per desertum ducet eos; scindentur petrae, et fluent aquae, et bibet populus meus. Non est laetitia impis, dicit Dominus.

Admirabilem digna plane sunt omnia, quae facit Deus. Quae vero caeteris ejus operibus praecellunt, et suam gloriam obtinent, si latent, officium his qui eorum cognitione privantur: si cognita sunt, haud parum adjuvant. Hinc etenim videre licet ineffabilem ejus gloriam, et in omnibus excellentiam, et sublimem manum, et omnipotentem gloriam. Redemit enim ex Aegypto Israelitum. At ut magnificus appareret, ejusque gloria universum orbem inhabitantibus illustris fieret, assumptus est velut rex quoddam Pharaon, ut cum verbis Moisaieis recitasset, evocaret Deum, ad gloriam suam deinceps omnibus demonstrandam, et ad immensam potentiae declarandam magnitudinem. Dictum est enim illi: « In hoc ipsum excitavi te, ut ostenderem in te potentiam meam, et ut annuntietur nomen meum in universa terra ». Hae veteribus quidem contigerunt, tamen facta sunt ad nostram admonitionem, in quos fines saeculorum devenerunt. Oportuit igitur, oportuit redemptionem Israelitarum ex Babylone non silentio praeteriri, sed velut promulgari ubique omnibus. Ideoque ait: Vocem laetitiae annuntiate. Vocem autem laetitiae esse dicimus doxologiam, quam instituit aliquis, cum eum celebrat propter haec tanta et tam illustria facinora. Haec proprie et vere est laetitiae vox conveniens iustis, quos par est laudes canere. Psallit nimirum etiam divinus David, et inquit: « Vox exultationis et salutis in tabernaculis iustorum ». Vocem autem vult habere narrationem redemptionis Israelitarum, ejusmodi est in libro Psalmorum. Habet vero se

καὶ ἀναριθμητός, ὥστε ψάμμυ καὶ γὰρ παρεικάζεσθαι σου τὰ τέκνα. Ἐπειδὴ δὲ πεκαρῶνηκᾶς εἰς Θεόν, καὶ προσκίεουκας οὐ μετρίως πρὸς πᾶν ὄντιόν τῶν ἐκτόπων ἐκβεθῆκως, συνεστάλης εἰς βραχὺ, καὶ τὴν τοῦ γένους εἰς πληθὺν ἐπίδοσιν εὐρυνωμένην οὐκ ἔχεις, πλὴν οὐδὲ νῦν οὐ μὴ ἐξολοθρευθῆς. Τετήρηται γὰρ πανταχοῦ τὸ κατάλειμμα τοῦ Ἰσραὴλ. Ἐφη δὲ Θεὸς οὐδαμοῦ πεσεῖν ὀλόρριζον αὐτὸν διὰ τὴν τοῖς πατράσιν δοθεῖσαν ἐπαγγελίαν. Εἰτά φησιν, ὅτι Ἔξελθε ἐκ Βαβυλῶνος φεύγων ἀπὸ τῶν Χαλδαίων. Νεῦμα τοῦτο βασιλικὸν ἀπαλλάττον τῆς αἰχμαλωσίας τὸν Ἰσραὴλ. Ὡσπερ γὰρ οἱ τῶν ἐπὶ γῆς κρατοῦντες πραγμάτων, καὶ τοὺς τῆς βασιλείας διέποντες θρόνους τοῖς ὑπὸ γῆν οὔσι φυγῆς κατανεύουσιν ἔσθ' ὅτε τὴν ἀφῆσιν, φιλανθρώπων νεύματι καὶ φωνῇ B σημαίνοντες τὸ χρήμα· οὕτω καὶ ὁ τῶν ὅλων Θεὸς νεῦμα φιλάνθρωπον τοῖς πεπονηκόσιν ἐχαρίζετο, καὶ τὸ, Ἔξελθε, φησὶν ἐναργῶς, ἐν· εἰδείεν τὸν Λυτρωτὴν καὶ ἀπάσης αὐτοῖς εὐθυμίας τὸν χορηγόν.

Φωνὴν εὐφροσύνης ἀναγγεῖλατε, καὶ ἀκουστοὶν γενέσθω τοῦτο. Ἀναγγεῖλατε ὡς ἐσχάτω τῆς γῆς. Λέγετε· Ἐρρύσατο Κύριος τὸν δούλον αὐτοῦ Ἰακώβ, καὶ ἐξὸν διψήσωσι, δι' ἐρήμου ἀξει αὐτοῦς, σχισθήσονται πέτραι καὶ βνήσονται ὕδατα, καὶ πίεται ὁ λαὸς μου. Οὐκ ἔστι χαίρειν τοῖς ἀσεβέσι, λέγει Κύριος.

Ἄξιοθαύμαστα μὲν πάντα ἐστὶν ἔμολογουμένως ἄπερ δρῆψ Θεός. Τὰ γε μὴν τῶν ἄλλων ὑπερκαίμενα, καὶ δόξαν λαχόντα τὴν ἀνωτάτω τῶν ἔργων αὐτοῦ, λαμβάνοντα μὲν ἀδικαί τοὺς τοῦ εἰδέναι τυχόν ἀπεστερημένους, γνωσθέντα γε μὴν ὀνήνησιν οὐ μικρῶς. Ἐνεσσι γὰρ ἐντεῦθεν ἰδεῖν τὴν τε ἀφραστον αὐτοῦ δόξαν, καὶ τὴν κατὰ πάντων ὑπεροχὴν, καὶ τὴν ὑπέριον χεῖρα, καὶ πανοθενὴ δόξαν. Ἐλυτροῦτο μὲν γὰρ ἐξ Αἰγύπτου τὸν Ἰσραὴλ. Ἄλλ' ἵνα ὀρῶτο μεγαλοουργός, ὥστε καὶ τοῖς ἀνά πάσαν οὔσι τὴν γῆν ἐμφανῆ γενέσθαι τὴν δόξαν αὐτοῦ, παρελήφθη μέγας ὁ Φαραὼ καθάπερ τι σκευός, ἵνα τοῖς διὰ Μωσῆως ἀντανιστάμενος λόγοις, καλέσῃ Θεὸν εἰς γε τὸ χρῆναι λοιπὸν τὴν ἴδιαν ἄπασιν ἐμφανίσαι δόξαν, καὶ τῆς ἀμετρήτου δυνάμεως καταδείξει τὸ μέγεθος. Εἰρηται γὰρ πρὸς αὐτόν· « Εἰς αὐτὸ τοῦτο ἐξήγειρά σε, ὅπως ἐκδείξωμαι ἐν σοὶ τὴν δυνάμιν μου, καὶ ὅπως διαγγελῆ τὸ ἐνομά μου ἐν πάσῃ τῇ γῆ. » Καὶ συμβέβηκε μὲν ἐκεῖνα τοῖς πάλαι, γέγοναι δὲ πρὸς νοθεσίαν ἡμῶν, εἰς οὓς τὰ τέλη τῶν αἰώνων κατήνηκε. Ἔδει δὲ οὖν, ἔδει τὴν ἐκ Βαβυλῶνος λυτρωσιν τῶν ἐξ Ἰσραὴλ μὴ σιγᾶσθαι μᾶλλον, ἀλλ' οἷον ἀνακηρύττεσθαι τοῖς ἀπανταχοῦ. Ταῦτη τοι καὶ φησι· Φωνὴν εὐφροσύνης ἀναγγεῖλατε. Εὐφροσύνης δὲ φωνὴν εἶναι φαίμεν τὴν δοξολογίαν, ἣν ἂν ποιῆσαιτό τις ὁμῶν αὐτὸν ἐπὶ τοῖς οὕτω μεγάλοις καὶ λαμπροῖς κατορθώμασιν. Αὕτη κυρίως τε καὶ ἀληθῶς εὐφροσύνη, φωνὴ πρέπουσα δικαίοις, οἷς ἀρμόσαι καὶ τὸ χρῆναι δοξολογεῖν. Ψάλλει γοῦν καὶ ὁ Θεοπέσιος Δαβὶδ, καὶ φησι· « Φωνὴ ἀγαλλιάσεως καὶ σωτηρίας ἐν σηναῖς δικαίων. » Βούλεται δὲ τὴν φωνὴν, ἀφῆ-

⁶⁴ Exod. ix, 16. ⁶⁷ Psal. cxvii, 15.

ήγησιν ἔχειν τῆς λυτρώσεως τῶν ἐξ Ἰσραήλ, ὅποια ἄρα
 τις ἦν ἢ ἐν βίβλῳ Ψαλμῶν. Ἐχει δὲ οὕτως· « Εὐδό-
 κησας, Κύριε, τὴν γῆν σου· ἀπέστρεψας τὴν αἰχμα-
 λωσίαν Ἰακώβ, ἀφῆκας τὰς ἀνομίας τῷ λαῷ σου,
 ἐκάλυψας πάσας τὰς ἀμαρτίας αὐτῶν. » Ταυτὶ γὰρ
 εἰ καὶ πραγμάτων πνευματικῶν ἐμπεριέχει τὴν δῆ-
 λωσιν, ἀλλ' οὖν εἰσι καὶ τῇ ἱστορίᾳ χρήσιμα. Ἵπι-
 σχυνέεται δὲ ὅτι, ἐὰν διψήσωσι δι' ἐρήμου βαδίζοντες,
 ὕδωρ ἐκ πέτρας ἄξει αὐτοῖς. Σχηθῆσεται πέτρα,
 καὶ ρυθῆσεται ὕδωρ, καὶ πίεται ὁ λαὸς μου. Καί φα-
 μεν ὅτι δείκνυσιν ἐν τούτοις, ὡς οὐχ ἕτερός τις Θεὸς
 ἦν ὁ τῆς Αἰγυπτίων σκαλιότητος ἐλευθερώσας τὸν
 Ἰσραήλ, καὶ διαγαγὼν διὰ θαλάσσης μέσης, καὶ τρο-
 φὰς ἐν ἐρήμῳ διδοὺς, καὶ ὕδωρ ἐκ πέτρας ἐξ-
 ενεγκῶν· ἀλλ' ὁ αὐτὸς ἀεὶ κατὰ αὐτὰ, καὶ ὡσαύτως
 ἔχων, καὶ τὰ ἴσα τοῖς πάλοι τερατοῦργεῖν δυνάμενος.
 Εἰ γὰρ ἔλθοιεν δι' ἐρήμου, φησί, εἶτα γένοιτο ποτοῦ,
 καὶ ὕδατων ἐν σπάνει, τὸ ἀρχαῖον ἐκεῖνο δειχθήσεται
 σημεῖον αὐτοῖς· ἐκκομισθήσεται γὰρ ὕδωρ ἐκ πέ-
 τρας· καὶ τοῦτο μὲν γεγὸνός, οὐχ εὖροι τις ἂν ἀνα-
 θαινόντων εἰς τὴν Ἰουδαίαν ἐκ τῆς Βαβυλώνας τῶν
 ἐξ Ἰσραήλ. Εἴρηται δὲ, ὡς ἔφην, οἰκονομικῶς, ἵνα
 εἰδοῖεν ὅτι Θεὸς ὁ πάλοι, καὶ νῦν ἐστίν, ἴση τε δυ-
 νάμει, καὶ ἰσαμίλλοις θαύμασι χρῆσθαι δυνάμενος,
 καὶ ἀμετάπτωτον ἔχων ἰσχὺν, ἐπιτοῶν τε ὡς περ καὶ
 νόμον ἐκφέρει γενικόν. Οὐ γὰρ ἔστι χαίρειν τοῖς
 ἀσθεθεῖσι, λέγει Κύριος. Ἀληθὲς καὶ τοῦτο. Κατηφὲς
 γὰρ πως ἀεὶ τῶν δυσσεβῶν τὸ πρόσωπον πληττομέ-
 νης κατὰ τὸ εἰκὸς τῆς καρδίας, καὶ τοῖς τοῦ συνει-
 δότος ἐλέγχους ἀχθοφοροῦντος τοῦ νοῦ. Προσδοκῶ
 γὰρ οὐ στεφάνους, οὐκ ἐπαίνου τιμῆν, πῦρ δὲ μάλ-
 λον, καὶ δίκην, ἃ τοῖς πλημμελοῦσιν ἠτύρῃσται.
 Ἡ τάχα που καὶ ἀρμόσειεν ἂν τοῖς Βαβυλωνίοις ἡ
 φωνή. Ἐχαιρον μὲν γὰρ ὡς τὸν τοῦ Θεοῦ λαὸν
 ἠρηκότες, ζῶντο δ' ὅτι καὶ τῆς αὐτοῦ κατευμεγεθῆ-
 σαντες δεξιᾶς τῆς Ἰουδαίας κεκρατήκασιν. Ἀλλ'
 ἐσφάλοντο τάληθρῶς. Οἱ μὲν γὰρ ὅτι πλημμελοῦντες
 πεφώρανται φειδοῦς ἔξω γεγονάσι τῆς παρ' αὐτοῦ,
 οἱ δὲ ὅτι σκληροὶ τε ἦσαν, καὶ ἀπεράμους καὶ τὸ
 ἐλεεῖν οὐκ εἰδότας τὰς αὐτοῖς προπεύσας ἐζητηνται
 δίκας, ἐστέρηνται δὲ, καὶ τοῦ χαίρειν, ἔτι κεκολα-
 σμένην ἔχοντες τὴν ὀφρὺν, κεκολασμένον ἤδη τὸ
 φρόνημα. Οὐ γὰρ ὅτι νενικήκασί ποτε τοὺς ἐξ Ἰσραήλ
 μετῆν ἔτι τὸ χαίρειν αὐτοῖς, ἀλλ' ὅτι κακοῖ
 κακῶς διολώλασιν ὠλοθρευμένης αὐτοῖς τῆς χώρας τὸ

ita : « Benedixisti, Domine, terram tuam, avertisti
 captivitatem Jacob, remisisti iniquitatem plebis
 tuæ, operuisti omnia peccata eorum⁶⁵. » Hæc enim,
 etiamsi rerum spiritualium explicationem contineant,
 tamen sunt etiam historice utilia. Promittit autem,
 si sitiunt iter facientes per desertum, educturum
 654 se illis aquam e petra. Scindetur petra, et
 fluet aqua, et bibet populus meus. Dicimus autem
 eum his verbis ostendere non fuisse alium Deum,
 qui a crudelitate Ægyptiorum liberavit Israelæm,
 qui per medium mare traduxit, qui cibum in de-
 serto suppeditavit, qui aquam e petra eduxit : sed
 eundem ipsum semper eodem modo et similiter se
 habentem, et qui antiquis paria miracula potest
 edere. Si enim transierint solitudinem, inquit, et
 potionis aquarumque urgeantur inopia, vetus illud
 signum eis exhibebitur, ex petra enim aqua edu-
 cetur. Sed hoc nemo inveniet factum esse, Israelitis
 ex Babylone in Judæam ascendentibus. Dictum est
 autem, sicuti commemoravi, singulari consilio, ut
 viderent Deum qui olim fuit, nunc esse, et æquali
 potentia et consimilibus miraculis uti posse, et in-
 violabilem habere fortitudinem, quique veluti cla-
 mat et legem generalem profert. Non enim est
 lætitia impiis, ait Dominus. Verum et hoc est.
 Tristis est enim semper quodammodo vultus im-
 piorum, perculso, ut videtur, corde, animoque
 conscientie redarguentis onus portante. Non enim
 coronas exspectat, non laudis honorem, sed ignem
 et supplicium, quæ præparata sunt delinquentibus.
 Vel etiam forte quadrabit hæc vox Babyloniis.
 Gaudebant enim quod populum Dei sustulissent :
 putabantque se, devicta ejus dextra, Judæam ob-
 tenuisse. Sed lapsi sunt a vero. Nam illi, quia deli-
 quisse deprehensi sunt, misericordia ejus orbat
 sunt ; hi, quia duri erant, et immites et misereri
 nescii, dignas pœnas deposcebantur et deinceps
 lætitia privabantur, afflictum jam supercilium,
 afflictum animum habentes. Non enim, quia olim
 Israelitas vicerunt, posthac gaudio afficientur, sed
 quia mali male perierunt, deleta ipsa regione, acer-
 bum dolorem ceperunt.

ΛΟΓΟΣ Δ'.

Ἀκούσατέ μου, γῆσοι, καὶ προσέχετε, ἔσθη, διὰ
 χρόνου πολλοῦ στήσεται, λέγει Κύριος. Ἐκ κοι-
 λίας μητρὸς μου ἐκάλεσε τὸ ὄνομά μου, ἔθνη
 τε στόμα μου ὡσεὶ μάχαιραν ὀξεῖαν, καὶ ὑπὸ τὴν
 σκέπην χειρὸς αὐτοῦ ἐκρύβη με. Ἐθνή με ὡς
 βέλος ἐκλεκτὸν, καὶ τῇ φαρέτρᾳ αὐτοῦ ἐσκέπασέ
 με, καὶ εἶπέ μοι· Δούλός μου εἶ σὺ, Ἰσραήλ, καὶ
 ἐν σοὶ δοξασθήσομαι.

Διὰ πλείστων ὄσων παραινέσεων, καὶ ὑποθημοσυ-
 νῶν δνησι τὸν Ἰσραήλ, μεθίστησι τὴν μυσταγωγίαν
 ἐπὶ τὰς τῶν ἐθνῶν ἀγέλας, καὶ δὴ τὸ μυστήριον τοῦ

D

ORATIO IV.

CAP. XLIX. VERS. 1-3. Audite me, insulæ, et
 attendite, gentes; post tempus longum stabit, dicit
 Dominus. Ex ventre matris meæ 655 vocavit nomen
 meum, posuitque os meum quasi gladium acutum, et
 sub protectione manus suæ abscondit me. Posuit me
 quasi sagittam electam, et in pharetra sua abscondit
 me, et dixit mihi : Servus meus es tu, Israel, et in te
 glorificabor.

Cum plurimis exhortationibus et admonitionibus
 Israelæm juverit, mystagogiam ad gentium greges
 convertit, et illis mysterium Christi patefacit ite-

⁶⁵ Psal. LXXXIV, 1.

rum, unde pecunia et execrabilis vita relicta, ad gratissimam ipsi vitæ Institutionem reducantur, verumque lumen animo amplectantur, ut aperte quæ natura et vere Deus sit, et quæ sit universorum dominatrix natura intelligant. Affatur autem insulas, quas esse dicimus Christi Ecclesias, velut in mari positas, tempestate videlicet hujus vitæ, et intolerandis fluctuum insultibus agitata, persecutionibus scilicet et afflictionibus, quas veritatis hostes et vocationi divinæ repugnantes illis inferunt. De talibus insulis dictum est sæpe in Scriptura divinitus inspirata. Psallit nimirum beatus David et ait : « Dominus regnavit, exsulet terra, lætentur insulæ multæ⁶⁶. » Quando enim regnum orbis terrarum Christus tenebat, ac universam terram in manus ditionemque suam recipiebat, et a tyrannide dæmonum evellebat, tunc exsultabant etiam, id est, lætitia plenæ erant per totam terram Ecclesiæ. Nam ex consequentibus perspicuum esse potest, his verbis prophetam, cum insulas nominat, gentium Ecclesiam innuere. Statim namque addidit post illud : Audite me, insulæ, hoc : Attendite, gentes. Ait deinde : Per longum tempus stabit, dicit Dominus. Promittit, ut dixi, omnium nostrum Servatoris Christi patefactionem, et quia Deus Verbum una cum terræ incolis in specie nostra versabitur. Verum quod tum prophetiæ, non ipsarum rerum patefactionis tempus fuerit, ostendit, cum dicit : Per tempus multum stabit, quod promissum videlicet est et prophetatum. Quid autem illud sit, ipsa Servatoris persona introducta declarat : De ventre matris meæ vocavit nomen meum. Immiscet autem hic mysterium profundum et magnum, et quod superna quadam mystagogia opus habet. Revelatum est enim sic divino Petro⁶⁷. Erat enim et est Deus Verbum 656 æqualis potentix, et eundem thronum habens cum Deo et Patre, simulque existit et simul æternus est. Nomina etiam ante humanitatem nature ipsius erant consentanea, Deus, vita, lux, sapientia, virtus : aliaque ad hæc sunt, quæ in sacris Litteris inveniuntur. Postquam vero seipsum demisit et exinanivit, in similitudine hominum factus, et forma inventus ut homo, ⁶⁸ nomen accipit commune, scilicet, Christus, Jesus, et Nobiscum Deus. Illud, Nobiscum, significat in rebus quæ ad nos spectant, et nostræ sunt conditionis et naturæ. Scriptum enim est : « Ecce virgo uterum geret, et pariet filium, et vocabunt nomen ejus Emmanuel⁶⁹. » Beatus quoque Gabriel revelans sanctæ et Deiparæ virgini mysterium : « Ne timeas, » inquit, « Maria. Invenisti enim gratiam apud Deum. Ecce concipies in utero, et paries filium, et vocabis nomen ejus Jesum. Ipse enim servabit populum suum a peccatis ipso- rum⁷⁰. » Num igitur dissidentia sibi dixerunt hic beatus angelus et propheta? Nequaquam. Divinus enim propheta, spiritu loquens mysteria, Deum nobiscum factum præsignificavit, a natura et dis-

Χριστού αὐταῖς καταλυκαίνει πάλιν, δι' οὗπερ Ἐμελλον τὸν κτηνοπροπητῆ, καὶ ἐπάρατον μεθέντες βίον εἰς τὴν αὐτῷ φιλαίπατην ἀνακομίζεσθαι πολιτείαν, καὶ φῶς εἰς νοῦν δέχεσθαι τὸ ἀληθινόν· ὥστε σαφῶς εἰδέναι τίς ὁ φύσει καὶ ἀληθῶς Θεός ἐστι, καὶ ἡ τῶν ὄλων κατακρατούσα φύσις. Προσφωνεῖ δὲ ταῖς νήσοις, ἃς δὴ καὶ εἶναι φαμεν τὰς Ἐκκλησίας Χριστοῦ, καθάπερ ἐν θαλάττῃ κειμένας, τῷ κλύδωνι δηλονότι τοῦ παρόντος βίου, καὶ ἀφορήτοις κυμάτων περιεχομένας ἐμβολαῖς, διωγμοῖς, δηλονότι, καὶ περιστάσεσιν, ἃς ἐπιφέρουσιν αὐταῖς οἱ τῆς ἀληθείας ἐχθροὶ, καὶ τῆ Θεοῦ κληθεὶ μαχομένοι. Περὶ τῶν τοιούτων νήσων, εἴρηται μὲν πλεισταχοῦ παρὰ τῆ θεοπνεύστῃ Γραφῇ. Ψάλλει δὲ πού καὶ ὁ μακάριος Δαβὶδ, καὶ φησιν· « Ὁ Κύριος ἐβασίλευσεν, ἀγαλλιάσθω ἡ γῆ, εὐφραινέσθωσαν νῆσοι πολλαί. » Ὅτε γὰρ βεβατίλευκε τῆς ὑπ' οὐρανὸν ὁ Χριστὸς πᾶσαν ὑπὸ χεῖρα λαβῶν, καὶ τῆς τῶν δαιμόνων τυραννίδος ἐκσπάσας· τότε καὶ ἠγαλλιάσαντο, τοῦτ' ἐστιν, εὐφοροῦντες μεσταὶ γεγονῶσιν, αἱ κατὰ πᾶσαν τὴν γῆν Ἐκκλησίαι. Ὅτι γὰρ ὁ προφήτης ἐν τούτοις νήσους ὀνομάσας τὰς ἐξ ἐθνῶν Ἐκκλησίας δηλοῖ, σαφῆς ἂν γένοιτο διὰ τῶν ἐξῆς. Προσεπήνεγκε γὰρ εὐθύς τὸ, Ἀκούσατέ μου, νῆσοι, τὸ, Προσέχετε, ἔθνη. Εἰτά φησιν, ὅτι διὰ χρόνου πολλοῦ στήσεται, λέγει Κύριος. Ὑπισχεῖται μὲν, ὡς ἔφη, τὴν τοῦ Σωτῆρος πάντων ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ ἀνάδειξιν, καὶ ὅτι Θεὸς ὢν ὁ Λόγος, συνασπρέφεται τοῖς ἐπὶ τῆς γῆς ἐν εἶδει τῷ καθ' ἡμᾶς. Πλὴν ὅτι προφητείας ἦν ὁ καιρὸς τὸ τριημέριον, ὅπου δὲ καὶ αὐτῆς τῆς τῶν πραγμάτων ἐμφανείας, διαδεικνύσι λέγων, ὅτι διὰ χρόνον πολλοῦ στήσεται τὸ ἐπαγγελθὲν δηλονότι, ἡγουν τὸ προφητεύμενον. Τί δὴ τοῦτό ἐστιν, αὐτὸ τοῦ Σωτῆρος τὸ πρόσωπον εἰσοκομισθῆ λέγον· Ἐκ κοιλίας μητρὸς μου ἐκάλεσε τὸ ὄνομά μου. Συνέβαλεν ἐν τούτοις εὐθύς τὸ μυστήριον τὸ βαθύ καὶ μέγα, καὶ τῆς ἀνωθεν μυσταγωγίας δεόμενον. Ἐξεκαλύφθη γὰρ οὕτω τῷ θεοπεσίῳ Πέτρῳ. Ἦν μὲν γὰρ καὶ ἐστὶ Θεὸς ὁ Λόγος, ἰσοκλήτης, καὶ ὁμόθρονος τῷ Θεῷ καὶ Πατρὶ, συνυπάρχων δὲ, καὶ συναΐδιος. Ὄνόματα δὲ τὰ πρὸ τῆς ἐνανθρωπήσεως οὐκ εἶχοντα τῆ αὐτοῦ φύσει, Θεός, καὶ σοφία, καὶ φῶς, ζῶη, καὶ δύναμις· ἕτερα δὲ πρὸς τοῦτοις ἃ παρὰ τοῖς ἱεροῖς εὐρίσκεται Ἰράμμασιν. Ἐπειδὴ δὲ καθήκειν ἑαυτὸν εἰς κένωσιν ἐν ὁμοιώματι ἀνθρώπου γενόμενος, καὶ σχήματι εὔθεθις ὡς ἀνθρώπος, ὄνομα δέχεται τὸ κοινόν, τοῦτ' ἐστι, τὸ Χριστός τε καὶ Ἰησοῦς, ἦτοι τὸ, Μεθ' ἡμῶν ὁ Θεός. Τοῦ μεθ' ἡμῶν σημαίνοντος τὸ ἐν τοῖς καθ' ἡμᾶς. Γέγραπται γὰρ, ὅτι· Ἰδοὺ ἡ παρθένος ἐν γαστρὶ ἕξει, καὶ τέξεται υἱόν, καὶ καλέσουσι τὸ ὄνομα αὐτοῦ Ἐμμανουὴλ· ὅτι μακάριος Γαβριὴλ ἐκκαλύπτων τῇ ἀγίᾳ καὶ θεοτόκῳ παρθένῳ τὸ μυστήριον· « Μὴ φοβοῦ, » φησὶν, « ἡ Μαριάμ. Εὖρες γὰρ χάριν παρὰ Θεοῦ, καὶ ἰδοὺ συλλήψῃ ἐν γαστρὶ, καὶ τέξῃ υἱόν, καὶ καλέσεις τὸ ὄνομα αὐτοῦ Ἰησοῦν. Αὐτὸς γὰρ σώσει τὸν λαόν αὐτοῦ, ἀπὸ τῶν ἀμαρτιῶν αὐτῶν. » Ἀρ' οὖν ἀσυμβάτους ἀλλήλαις εἰρήκασι φω-

⁶⁶ Psal. xcvi, 1. ⁶⁷ Matth. xvi, 17. ⁶⁸ Philipp. ii, 7. ⁶⁹ Isa. vii, 14. ⁷⁰ Luc. i, 30, 31; Matth. i, 21.

νάς, ὁ τε μακάριος ἄγγελος, καὶ ὁ προφήτης; Οὐ μὲν ἄρα οὖν. Ὁ μὲν γὰρ θεσπέσιος προφήτης πνεύματι λαλῶν μυστήρια, μεθ' ἡμῶν γεγονότα Θεὸν προκαταμεμήνυκεν, ἀπὸ τε τῆς φύσεως, καὶ τῆς οἰκονομίας τῆς μετὰ σαρκὸς; οὕτως ὀνομάσας αὐτόν. Ὁ δὲ γε μακάριος ἄγγελος ἐκ τῆς ἐνεργείας αὐτῷ τοῦνομα θεῖς· σέσωκε γὰρ τὸν ἴδιον λαόν. Σωτήρ οὖν ἄρα κέκληται διὰ τοῦτο. Καὶ γοῦν ὅτε τὴν κατὰ σάρκα γέννησιν ὑπέμεινε δι' ἡμᾶς, αἱ τῶν ἀγγέλων στρατια τοῖς ποιμέσι τὸν τόκον εὐηγγελίζοντο, λέγουσαι· « Μὴ φοβείσθε ὑμεῖς· Ἰδοὺ γὰρ εὐαγγελιζόμεθα ὑμῖν σήμερον χαρὰν μεγάλην, ἣτις ἐστὶ παντὶ τῷ λαῷ, ὅτι ἐτέχθη σήμερον Σωτήρ, ὃς ἐστὶ Χριστὸς Κύριος, ἐν πόλει Δαβίδ. » Οὐκοῦν Ἐμμανουὴλ μὲν, ὅτι Θεὸς ὢν φύσει γέγονε μεθ' ἡμῶν, τοῦτ' ἐστὶν, ἀνθρώπος. Ἰησοῦς γε μὴν, ὅτι σώζειν ἔδει τὴν ὑπ' οὐρανόν, Θεὸν ὄντα αὐτόν, καὶ γενόμενον ἀνθρώπον. Ὅτε τοίνυν προήλθεν ἐκ κοιλίας τῆς ἑαυτοῦ μητρὸς, γενένηται γὰρ ἐξ αὐτῆς κατὰ σάρκα, τότε καὶ ἐκλήθη τὸ ὄνομα αὐτοῦ. Ἀνάμωστον οὖν ἄρα τῷ Θεῷ λόγῳ πρὸ τῆς γεννήσεως τῆς κατὰ σάρκα φημι τὸ Χριστοῦ ὄνομα. Κεχρισμένος γὰρ οὐπω, πῶς ἂν λέγοιτο Χριστός; Ὅτε γὰρ προήλθεν ἐκ κοιλίας μητρὸς ἀνθρώπου, τότε συνδρομον τῆ κατὰ σάρκα γεννήσει δέχεται τὴν κλησιν. Τεθῆναι δὲ φησι τὸ στόμα αὐτοῦ ὡσεὶ μάχαιραν ὀξεῖαν. Ἀληθὲς καὶ τοῦτο. Γέγραπται γὰρ πού περὶ αὐτοῦ, μᾶλλον δὲ φησιν αὐτὸς ὁ προφήτης Ἡσαίας· « Καὶ ἐστὶ δικαιοσύνη ἐξωσμένη τὴν ὀσφύν, καὶ ἀληθεία ἐλημμένους τὰς πλευράς, καὶ ἐν πνεύματι διὰ χειλέων ἀνελεῖ ἀσεβῆ. » Τὸ γὰρ τοι θεῖον καὶ οὐράνιον κήρυγμα, τοῦτ' ἐστὶ, τὸ εὐαγγελικόν, τὸ διὰ στόματος λαληθὲν τοῦ Χριστοῦ, μάχαιρα γέγονεν ὀξεῖά τε καὶ τομωτάτη κατὰ τῆς τοῦ διαβόλου τυραννίδος, ἀναιροῦσα τοὺς κοσμοκράτορας τοῦ σκότους τούτου, καὶ τὰ πνευματικὰ τῆς πονηρίας. Ἀπεσκέδασε γὰρ τὴν τῆς ἀπάτης ἀγλήν, καὶ ταῖς ἀπάντων καρδίαις τὴν τῆς ἀληθοῦς θεογνωσίας ἐνήκεν ἀγῆν· μετσκεύασε γὰρ τὴν ὑπ' οὐρανὸν εἰς εὐσεβῆ πολιτείαν, καὶ εὐαγῶν ἐπιτηδεύματων πάντα; ἀπέφηνεν ἑραστάς, ἀπεθέρισε τοῦ κόσμου τὴν ἀμαρτίαν, δικαίων τῆ πίστιι τὸν ἀσεβῆ, καὶ Πνεύματος ἁγίου τοὺς προσόντας ἀναπιμπλάς, καὶ υἱοὺς αὐτοῦ; ἀποφαίνων Θεοῦ, εὐσθενὲς αὐτοῖς, καὶ μαχιμώτατον ἐντιθεὶς τὸ φρόνημα, καὶ δοὺς αὐτοῖς τὴν μάχαιραν τοῦ Πνεύματος, ὃ ἐστὶ ῥῆμα Θεοῦ, ἵνα τοῖς ποτε κεκρατηκόσιν ἀντανιστάμενοι πρὸς τὸ βραβεῖον τῆς ἄνω κλήσεως τρέχωσι, παρεμποδίζοντος οὐδενός. Ὅτι δὲ τῆς τοῦ διαβόλου τυραννίδος ἀναιρετικῆ γέγονε τοῖς ἐπὶ τῆς γῆς, ἡ διὰ Χριστοῦ παιδευσίς τε καὶ μυσταγωγία, σαφηνεῖ λέγων ὁ προφήτης Ἡσαίας· Ἐν τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ ἐπάξει ὁ Θεὸς τὴν μάχαιραν τὴν ἁγίαν τὴν μεγάλην ἐπὶ τὸν δράκοντα τὸν ὄφιν σκολιόν, καὶ ἀνελεῖ τὸν δράκοντα. Προσεπάγει δὲ, ὅτι Καὶ ὑπὸ τὴν σκέπην τῆς χειρὸς αὐτοῦ ἐκρυφῆ με. Καὶ φησι μὲν ἀνθρωποπρεπῶς, πλὴν τοῖς ἀρείφοροι χαλεπὸν οὐδὲν, καὶ διὰ τούτων ἰδεῖν ἀχώριστον ὄντα τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς τὸν Υἱόν,

A pensatione quæ simul cum carne conjuncta est, sic illum denominans. Beatus vero angelus ex operatione et efficientia ei nomen imposuit; servavit enim populum suum : propterea vocatus est Servator. Siquidem quando banc carnis generationem propter nos subiverat, angelorum copiæ pastoribus partum faustum et felicem annuntiarunt, dicentes : « Nolite timere : ecce enim evangelizo vobis hodie gaudium magnum, quod erit futurum omni populo, quia natus est hodie Servator, qui est Deus Dominus in civitate David ⁷². » Itaque Emmanuel dictus est, quia Deus natura factus est nobiscum, id est, homo. Jesus autem quia servaturus erat orbem terrarum, Deus ipse et homo factus. Quando igitur prodiit e ventre suæ matris, ex ea enim natus est, quod ad carnem attinet, tunc etiam vocatum est nomen ejus. Parum enim congruens nomen est Christus Deo Verbo, ante nativitate, quæ est, inquam, secundum carnem. Nondum enim unctus, quomodo Christus dici potest? Quando enim prodiit e ventre matris homo, tunc appellationem accipit carnali nativitati consentientem. Positum etiam sibi os dicit, velut gladium acutum. Verum quoque hoc est. Scriptum est enim de eo, imo dicit ipse propheta Isaias : « Et erunt **657** lumbi ejus succincti justitia, et latera involuta veritate. Et in spiritu per labia auferet impium ⁷³. » Divina enim et cœlestis prædicatio, id est, evangelica, ore Christi enuntiata, gladius erat acutus et penetratissimus ⁷⁴, contra diaboli tyrannidem, tollens rectores tenebrarum harum, et spiritualia nequitiae ⁷⁵. Dissipavit enim erroris caliginem, et omnium cordibus veræ Dei cognitionis radium immisit, et orbem terrarum ad piam vitæ conversationem traduxit, omnesque sanctorum institutorum amatores reddidit, ac mundo peccatum quasi decussit atque demessuit, fide justificans impium, replens eos qui accedunt sancto Spiritu, eosque efficiens Dei filios, fortem et ad pugnam validissimum illis indens animum, dansque illis gladium Spiritus, id est, verbum Dei, ut, his qui quondam superiores erant resistentes, ad bravium supernæ vocationis currant, nullo obstante. Quod autem hæc disciplina et mystagogia per Christum diaboli tyrannidem in his qui in terra sunt everterit, declarabit propheta Isaias, dicens : Illo die inducet Deus gladium sanctum, magnum, super draconem serpentem obliquum, et draconem interficiet. Addit : Et sub protectione manus suæ abscondit me. Humano more loquitur; verum prudentibus nihil difficile etiam ex his verbis videre Filium a Deo et Patre non esse dividiuum, et fuisse hominem factum. Ait enim fuisse sub protectione dextræ ejus ut subindiceret naturæ suæ vim, quæ capi et expugnari non potest, sibi reservari, etiam si nostram conditionem subiverit. Nemo enim omnipotentem dexteram vincet : at, ut dixi, ratione et mensura humanitatis Verbum separatum est. Est enim Verbum a Deo Patre for-

⁷² Luc. ii, 40, 41. ⁷³ Isa. xl, 5. ⁷⁴ Hebr. iv, 12. ⁷⁵ Ephes. vi, 12.

tissimum, et ipse est Dominus exercituum. Quia vero factus est homo, non dedecorat Pater virtutem mysterii, sed dispensationem confirmat, et de eo inquit Iyra Psallentis: « Non proficiet inimicus in eo, et filius iniquitatis non perget malis afficere eum. Et concidam a conspectu ejus inimicos ejus, et qui oderunt eum in Jugam vertam: et veritas mea, et misericordia mea cum eo ⁷². » Vide igitur, vide etiam illum humano more prophetica voce loquentem, qui propter nos nostri similis fuit: Sub protectione manus sue abscondit me. Posuit me, inquit, velut sagittam electam, et in pharetra sua contexit me. Complures enim fuerunt sagittæ Dei, suis temporibus, in sua præscientia, tanquam in pharetra absconditæ, suo quæque convenienti tempore productæ. Sed electa et supra omnes erat, Christus, abscondita, ut dixi, in præscientia Patris, velut in pharetra. Præscitus enim fuit ante constitutionem mundi, productus vero in medium, quando totam terram oportebat invisere, quæ in interitum et exitium ceciderat, eo quod creaturæ supra Creatorem serviret, et immundis subiaceret spiritibus, et peccati laqueis illigata fuerit. Hæc sagitta electa, uti dixi, ipsum Satanam interimet, et potestates malas quæ cum ipso sunt. Interimet similiter hostes veritatis, et quæ sacrosanctis ejus prædicationibus impie resisterunt. Quin et aliter vulnerat, ad utilitatem et salutem. Sic enim in Cantico canticorum ait percussa sponsa: « Vulnerata ego sum amore ⁷³. » Dixitque mihi, inquit, scilicet Pater: Servus meus es tu, Israel, et in te glorificabor. O profunditatem divitiarum et sapientiæ et scientiæ Dei! quemadmodum scriptum est ⁷⁴. Erat enim et est liber Filius, ut qui arcano modo ortus sit ex essentia quæ est tanquam regina omnium. Verum audivit Patrem dicentem: Servus meus es tu. Itaque Verbum natura liber, dispensatione carnali et secundum carnem intellecta, formatur servus: ut rursus cogites ejus de muliere secundum carnem nativitatem in tempore. Israellem fuisse dicit eum, quod fuerit natus ex sanguine Israel, quod ad carnem attinet; sed etiam, inquit, in te glorificabor. Glorificatus enim erat universorum Deus etiam per prophetas sanctos, sed non in illis. In Christo autem inconsueto et inusitato modo: ut qui in illo glorificatus fuerit. Et Christo glorificato, Pater in ipso glorificatur. Videmus in illo relucens eum per divinam auctoritatem, ac potentiam, et energiam in omnibus, per sanctificationem, et justitiam, et omnimodam clementiam. Exprimitur enim sic intelligibiliter Divinitas. Siquidem Christus etiam dixit: « Qui vidit me, vidit Patrem meum ⁷⁵. » Dixitque sapientissimus Paulus, in persona Christi glorificari eum qui genuit. **659** Itaque inquit: In te glorificabor. Flectet enim se Filio etiam in carne nato, omne genu, cœlestium, terrestrium et subterraneorum, et omnis lingua confitebitur quia Dominus Jesus

και οτι γεγονεν ανθρωπος. Ὑπο σκέπη γὰρ εἶναι φησι τῆς δεξιᾶς αὐτοῦ, ἵνα τὸ ἀληπτον, καὶ ἀκαταγώνιστον τῆς ἑαυτοῦ φύσεως ὑπεμφαίνῃ σωζόμενον αὐτῷ, καὶ εἰ γέγονεν ἐν τοῖς καθ' ἡμᾶς. Κατισχύσει γὰρ τῆς πανσθενούς δεξιᾶς οὐδεὶς, κερύριται δὲ, ὡς ἔφη, ὁ Λόγος τοῖς τῆς ἀνθρωπότητος μέτροις. Ἐτι μὲν γὰρ παναλκῆς ὁ ἐκ Θεοῦ Πατρὸς Λόγος, καὶ αὐτός ἐστιν ὁ τῶν δυνάμεων Κύριος. Ἐπειδὴ γέγονεν ἀνθρωπος, οὐκ ἀτιμάζων ὁ Πατὴρ τοῦ μυστηρίου τὴν δύναμιν, συγκαθίσταται τῇ οἰκονομίᾳ, καὶ φησι: πρὸς αὐτὸν διὰ τῆς τοῦ Ψάλλοντος λύρας· οὐκ ὠφελήσει ἐχθρὸς ἐν αὐτῷ, καὶ υἱὸς ἀνομίας οὐ προσθήσει τοῦ κακῶσαι αὐτὸν, καὶ συγκόψω ἀπὸ προσώπου τοῦ ἐχθροῦ αὐτοῦ. Καὶ τοὺς μισοῦντας αὐτὸν τροπώσομαι. Καὶ ἡ ἀλήθειά μου καὶ τὸ ἔλεός μου μετ' αὐτοῦ. » Ἄθρει δὴ οὖν, ἄθρει, καὶ διὰ τῆς τοῦ προφήτου φωνῆς, ἀνθρωποπρεπῶς λέγοντα τὸν δι' ἡμᾶς, καθ' ἡμᾶς· Ὑπο τὴν σκέπη τῆς χειρὸς αὐτοῦ ἐκρυψέ με. Ἔθηκε με, φησὶν, ὡς βέλος ἐκλεκτὸν, καὶ ἐν τῇ φαρέτρᾳ αὐτοῦ ἐσέκασέ με. Πλείστα μὲν γὰρ τὰ τοῦ Θεοῦ βέλη γεγόνασι, κατὰ καιροὺς καθάπερ ἐν φαρέτρᾳ κρυπτόμενα τῇ προγῶσει αὐτοῦ, προκομισθέντα δὲ κατὰ τὸν ἐχάστῃ πρέποντα καιρὸν, ἐκλεκτὸν δὲ βέλος: καὶ ὑπὲρ πάντα, Χριστὸν κρυπτόμενον μὲν, ὡς ἔφη, ὡς ἐν φαρέτρᾳ τῇ προγῶσει τοῦ Πατρὸς. Προεγνώσθη γὰρ πρὸ καταβολῆς κόσμου, παρνεχθὲν δὲ εἰς μέσον, ὅτε καὶ ἐχρῆν ὅλην ἐπισκέψασθαι τὴν γῆν, πεσοῦσαν εἰς κλεθρον, καὶ ἀπώλειαν διὰ τοῦ λατρεύειν τῇ κτίσει, παρὰ τὸν κτίσαντα, καὶ τοῖς ἀκαθάρτοις ὑποκείμεναι πνεύμασι, καὶ ταῖς τῆς ἀμαρτίας ἐνδεδέσθαι βρόχοις. Τοῦτο τὸ ἐκλεκτὸν βέλος, ἀναίρει μὲν, ὡς ἔφη, τὸν Σατανᾶν αὐτὸν, καὶ τὰς σὺν αὐτῷ δυνάμεις πονηράς. Ἀναίρει δὲ ὁμοίως τοὺς τῆς ἀληθείας ἐχθροὺς, καὶ τοῖς ἱεροῖς αὐτοῦ κηρύγμασιν ἀνοσιῶς ἀνθεστηκότας. Τιτρώσκει δὲ καὶ ἐτέρως εἰς θνητὴν τε καὶ σωτηρίαν. Οὕτω γὰρ φησὶν ἐν τῷ Ἄσματι τῶν ἁσμάτων πληττομένη νύμφη, ὅτι « Τετρωμένη ἀγάπης ἐγὼ εἰμι. » ἔειπε δὲ μοι, φησὶν, ὁ Πατὴρ, ὄλον δὲ ὅτι Δουλός μου εἶ σύ, Ἰσραὴλ, καὶ ἐν σοὶ δοξασθήσασμαι. Ὁ βάθος πλοῦτου τε καὶ σοφίας, καὶ γνώσεως Θεοῦ! κατὰ τὸ γεγραμμένον. Ἦν μὲν γὰρ, καὶ ἐστὶν ἐλεύθερος ὁ Υἱὸς, ὡς ἐκ τῆς βασιλευούσης πάντων οὐσίας ἀναφύς ἀπορρήτως. Ἄλλ' ἤκουσε τοῦ Πατρὸς λέγοντος· Δουλός μου εἶ σύ. Οὐκοῦν ὁ ἐλεύθερος κατὰ φύσιν Λόγος πράττεται δούλος δι' οἰκονομίας σαρκικῆς, ἡγουν τῆς κατὰ σάρκα νοουμένης, ἵνα πάλιν ἐννοῆς τὴν ἐκ γυναικὸς ἐν χρόνῳ κατὰ σάρκα γέννησιν αὐτοῦ. Ἰσραὴλ δὲ αὐτὸν γενέσθαι ὀνομάζει, διὰ τοῦ ἐξ αἵματος Ἰσραὴλ γενέσθαι κατὰ σάρκα· ἀλλὰ καὶ ἐν σοὶ, φησὶ, δοξασθήσασμαι. Ἐδοξάσθη μὲν γὰρ ὁ τῶν ὄλων Θεός, καὶ διὰ προφητῶν ἀγίων, πλὴν οὐκ ἐν αὐταῖς. Ἐν Χριστῷ δὲ ξένως, καὶ ἀσυνήθως. Ἐδοξάζετο γὰρ ἐν αὐτῷ. Δοξαζόμενου δὲ Χριστοῦ, ὁ Πατὴρ ἐν αὐτῷ δοξάζεσθαι. Ὅρωμεν αὐτὸν ἐν αὐτῷ διακρέποντα, διὰ τῶν θεοπροπῶν ἀξιωματῶν καὶ τῆς κατὰ πᾶν ὁτιοῦν δυνά-

⁷² Psal. LXXXVIII, 23-25. ⁷³ Cant. IV, 9. ⁷⁴ Rom. XI, 33. ⁷⁵ Joan. XIV, 9.

μεῶς τε καὶ ἐνεργείας, ἀγιασμοῦ καὶ δικαιοσύνης, A Christus est in gloria Dei Patris, sicuti scriptum καὶ ἡμερότητος τῆς εἰσάπαν. Εἰδοποιεῖται γὰρ νοη- est ⁷⁶.
 τῶς τὸ Θεῖον οὕτως. Καὶ γοῦν ἔφη Χριστός· « Ὁ ἑωρακὼς ἐμὲ, ἑώρακε τὸν Πατέρα μου. » Ἐφη δὲ καὶ ὁ πάνσοφος Παῦλος ἐν προσώπῳ Χριστοῦ δοξάζεσθαι τὸν γεννήσαντα. Οὐκοῦν ἐν σοί, φησί, δοξασθήσομαι. Κάμψει γὰρ τῷ Υἱῷ, καὶ ἐν σαρκὶ πεφηνότι, πᾶν γόνου, καθὰ γέγραπται, ἐπουρανίων τε καὶ ἐπι- γείων, καὶ καταχθονίων, καὶ πᾶσα γλῶσσα ἐξομολογήσεται ὅτι Κύριος Ἰησοῦς Χριστὸς εἰς δόξαν Θεοῦ Πατρὸς.

Καὶ ἐγὼ εἶπα· Κενῶς ἐκοπίασα, καὶ εἰς μάτην, καὶ εἰς οὐδὲν ἔδωκα τὴν ἰσχὺν μου. Διὰ τοῦτο ἡ κρίσις μου παρὰ Κυρίῳ, καὶ ὁ κόπος μου ἐναν- τίων τοῦ Θεοῦ μου.

Ἐπέφανεν ὁ τῶν ὄλων μὲν Σωτῆρ, ἵνα πᾶσαν ἀπαλλάξῃ τὴν ὑπ' οὐρανόν, τῆς τοῦ διαβόλου σκαιό- τητος, καὶ θανάτου, καὶ ἀμαρτίας, καὶ χαρίσμασιν ἱεροῖς λελαμπρυσμένους τοὺς προσιόντας αὐτῷ διὰ ^B τῆς πίστεως. Κέκληνται δὲ πρὸς τοῦτο καὶ πρό γε τῶν ἄλλων οἱ ἐξ αἵματος Ἰσραὴλ· προτετίμηγτο δὲ οὕτως τῶν ἔθνῶν ὥστε φάναι τὸν Ἰησοῦν· « Οὐκ ἀπεστάλην, εἰ μὴ εἰς τὰ ἀπολωλότα πρόβατα οἴκου Ἰσραὴλ. » Οἱ δὲ τὴν οὕτως εὐκλεᾶ καὶ ἐξαιρετον λαχόντες τιμὴν, ἀπιστοὶ γεγόνασι, καὶ ἀποστάται θρασεῖς, καὶ ἀτιμαγέλοι δεινοὶ καὶ ἀγέρωχοι. Καί τοι ἐέον ἀσμενέστατα προσελθεῖν τῇ χάριτι, καὶ κα- τακερδᾶναι τὴν πίστιν, καὶ τὰ ἐξ αὐτῆς ἀγαθὰ, τοῦτο μὲν οὐκ ἔδρων, πόθεν; ἀντανίσταντο δὲ, κα- λοῦντι πρὸς σωτηρίαν δυσφημοῦντες ἀφυλάκτως, ἀκαθέκτως λοιδοροῦντες· καὶ τί γὰρ οὐ τῶν δεινῶν ἀποφθεγγόμενοι ἀνέδην, καὶ τελευταῖον ἐσταύρωσαν. Οὐκοῦν τό γε ἦγον εἰς τὸ τὴν ἀπειθοῦντων ἀπηνεῖς, ^C καὶ τὴν ἐκτόπως αὐτοῖς μελετηθεῖσαν ἀντιλογίαν, κενῶς κεκοπίακεν ὁ Σωτῆρ, καὶ εἰς μάταιον, καὶ εἰς οὐδὲν ἔδωκε τὴν ἰσχὺν αὐτοῦ. Οὐ γὰρ ἠνέσχετο, καθ- ἀπερ ἔφην ἀρτίως, τῶν ἰσρῶν αὐτοῦ κηρυγμάτων ὁ ἀπόπληκτος Ἰσραὴλ· οὐ τετίμηκεν αὐτοῦ τὸν κόπον. Κόπος γὰρ ἦν τῷ Λόγῳ τὸ γενέσθαι καθ' ἡμᾶς, καὶ τῆς ἀνθρωπίνης ἀνασχέσθαι μικροπρατείας. Ἄλλ' ἡ κρίσις μου, φησὶν, ὁ Πατήρ, οὐς δεδαπάνηκα πό- νους ὑπὲρ γε τῆς αὐτῶν σωτηρίας. Διὰ τοῦτο, καὶ ἡ κρίσις ἐξενήνεκται παρ' αὐτοῦ. Ποία δὲ ἡ κρίσις ἦν; Ἐκδέθληνται· τῆς πρὸς αὐτὸν οικειότητος, ἐξ- ὤσθησαν τοῦ εἶναι λαὸς Θεοῦ, ἀμέτοχοι γεγόνασι τῆς παρ' αὐτοῦ σωτηρίας, ἀγευστοὶ μεμενήκασι τῆς τῶν ἀγίων ἐλπίδος, εἰσκέκληνται δὲ ἀντ' ἐκεῖνων τῶν ἔθνῶν ἡ πληθὺς. Καὶ ἀντὶ τῶν παρ' αὐτοῖς ποιμένων, ^D ἔστροι κεχειροτόνηνται δίκαιοι, καὶ θεοφιλεῖς, καὶ σπουδασιμάτων εὐαγῶν ἐπιμεληταί, καὶ λαῶν ἠγεῖ- σθαι δυνάμενοι φωστῆρες ἐν κόσμῳ λόγον ἐπέχοντες ζωῆς, καθὰ φησὶν ὁ πάνσοφος Παῦλος. Βούλει τὴν κρίσιν ἰδεῖν τοῦ Πατρὸς, ἦτοι τὴν ἐπ' ἐκεῖνοις ψῆφον, ἀκουε τοῦ Σωτῆρος λέγοντος τοῖς τῶν Ἰουδαίων καθ- ηγηταῖς· « Ἀνθρωπὸς τις ἦν οὐκὸςσπότης, ὅστις ἐφύτευσεν ἀμπελῶνα, καὶ φραγμὸν αὐτῷ περιέθηκε, καὶ ὠρυξεν ἐν αὐτῷ ληνόν, καὶ ὠκοδόμησε πύργον, καὶ ἐξέδδοτο αὐτὸν γεωργοῖς, καὶ ἀπεδήμησεν. » Εἰτά φησὶν· « Πέπομφε δούλους ἀποληφόμενους τοὺς καρ- πούς, καὶ πάντες κεκινδυνεύασιν. Ἐπειδὴ δὲ ὕστε-

Vers. 4. Et ego dixi : Frustra laboravi et in va- num, in nihilum dedi fortitudinem meam. Propterea iudicium meum apud Dominum, et labor meus cor- ram Deo meo.

Apparuit universorum Servator, ut totam orbem terrarum a diaboli malitia, a morte et a peccato liberaret, et sanctis charismatis illustraret eos qui per fidem ad ipsum accedunt. Vocati sunt au- tem ad hoc ante alios orti ex sanguine Israelis, et sic honore præpositi gentibus, ut dicat Jesus : « Non sum missus nisi ad oves perditas domus Israel ⁷⁶ ; » præcipialique sanctis apostolis, in viam gentium ne abeant, et in civitatem Samaritanorum ne ingrediantur, sed proficiscantur ad oves perditas domus Israel ⁷⁷. Sed hi adeo inclytum et eximium honorem sortiti, infideles facti sunt, et apostatæ audaces, et gregis contemptores, diri et superbi. Cumque oportuisset libentissime ad gratiam hanc accedere, et fidem ejusque bona lucrifacere, hoc neutiquam fecerunt, sed vocanti ad salutem resti- terunt, temere insectantes, et intemperanter sub- sannantes. Quid enim grave non obloquebantur impudenter? et ad extremum crucifixerunt. Itaque quod ad infidelium sævitiam, et ad contradictionem quam illi turpiter meditati sunt, atinet, frustra laboravit Servator, et in vanum et in nihilum dedit fortitudinem suam. Non enim pati potuit, ut jam dixi, sacram ejus prædicationem stupidus Israel, nec laborem ejus honori habuit. Labor enim erat Verbo, ut nostram conditionem susceperet et ad humanam parvitatem se demitteret. Sed, inquit, iudicium meum apud Dominum, et labor meus cor- ram Deo meo. Novit, inquit, Pater quos labores consumpsi pro salute eorum. Propterea etiam judi- cium ab illo prolatum est. Quale erat iudicium? Ejecti sunt a conjunctione quæ cum illo est, depulsi sunt, ne flant populus Dei, expertes facti sunt sa- lutis ejus, nec sanctorum spem gustarunt, ac loco eorum vocata est gentium multitudo. Et pro illorum pastoribus creati sunt alii justi, et Deo grati, et sanctorum studiorum candidati, et qui populis præ- esse norunt, lumina in mundo, sermonem habentes vitæ, quemadmodum **660** sapientissimus Paulus inquit ⁷⁸. Vis iudicium videre Patris, et sententiam in illos latam, audi Servatorem dicentem præfectis Judæorum : « Homo quidam erat paterfamilias, qui plantavit vineam, et sepem ei circumdedit, ac fodit in ea torcular, et ædificavit turrin, locavitque eam agricolis, et peregre profectus est ⁷⁹. » Ait deinde :

⁷⁶ Philipp. II, 10, 11. ⁷⁷ Matth. xv, 24. ⁷⁸ Matth. x, 5, 6. ⁷⁹ Philipp. II, 15, 16. ⁸⁰ Matth. xxi, 35.

« Emisit servos ut caperent fructus ; et omnes in pericula adducti sunt. Postquam etiam deinceps misisset filium, etiam illum conspicati quisque inter se dixerunt : Hic est hæres : venite, occidamus illum, et occupemus nobis ipsis hæreditatem ejus. Et quidem occiderunt. » Hanc parabolam cum illis dixisset, rursus introducit Dominus dicens : « Quando igitur venerit dominus vineæ, quid faciet illis agricolis? Cui illi : Malos male perdet, et vineam locabit aliis, qui reddant ei fructus tempore suo. Ad hæc dicit Christus : Propterea dico vobis : Toletur a vobis regnum cælorum, et dabitur genti alteri, fructus ejus edituræ ⁷⁹. » Quod tandem accidit. Constituti enim sunt alii vinearum curatores, et sapientes agricolæ, id est, divini discipuli. Sub his pluviam nubes demiserunt, etiamsi jussæ fuerint ne amplius Judaicam vineam irrigarent. Sub his non spinas, sed uvam vindemiavit Christus. Docemur enim dicere : « Dominus dabit bonitatem, et terra nostra dabit fructum suum ⁸⁰. » Posset quis aliter etiam dicere, fuisse præ oculis Patris laborem Filii, et rectum exivisse judicium. Observa mihi iterum vim sermonis, ac considera dispensationem quam nobis quoque sapientissimus Paulus explicat, dicens : « Cum esset in forma et æqualitate Patris Filius, non rapinam arbitratum esse æqualem Deo, sed exinanivisse seipsum, et obediens Patri, usque ad mortem, et quidem mortem crucis : hac de causa superexaltatum esse, nomenque ei donatum, super omne nomen, ut in nomine ejus omne genu se flecteret ⁸¹. » Erat enim et est Deus Verbum ; sed postquam nuncupatus est homo, et hoc vere factus esset, in gloriam suam cum carne ascendit. Pro Deo enim agnitus est, nec incassum laboravit. Nam hoc dispensationis genus ei cessit in gloriam : non **661** ut insolens quiddam et peregrinum se redderet, sed ut orbis terrarum Servatorem et redemptorem se declararet. Quo etiam cognito, effectum est ut cæli, et terra, et etiam inferiora ei procumberent.

Vers. 5, 6. Et nunc sic dicit Dominus qui formavit me ab utero servum sibi, ut congregarem Jacob et Israel. Ad eum congregabor, et glorificabor coram Domino : et Deus meus erit mihi fortitudo. Et dixit mihi : Magnum tibi est, ut voceris puer meus, ut suscite tribus Jacob, et dispersionem Israel convertas.

Dicimus etiam hic Dominum Jesum Christum nihilominus humanis verbis usum esse, etiamsi maximum pietatis mysterium exponat, et modum exinanitionis aperiat. Observa enim quo pacto, cum natura et vere sui juris sit, formasse dicat eum servum sibi, verumtamen ab utero. Non enim cum nudum esset, et carnem non haberet Verbum, in ser-

ρον ἀπέστειλε τὸν υἱὸν, καὶ αὐτὸν ἐωρακότες, φησιν, εἶπον· Οὗτός ἐστιν ὁ κληρονόμος ἐν ἑαυτοῖς, δεῦτε, ἀποκτείνωμεν αὐτὸν, καὶ σκώμεν ἑαυτοῖς τὴν κληρονομίαν αὐτοῦ. Καὶ δὴ καὶ ἀπεκτόνασι. » Ταύτης βῆθεις αὐτοῖς τῆς παραβολῆς, εἴρηται πάλιν ὁ Κύριος λέγων· « Ὅταν οὖν ἔλθῃ ὁ κύριος τοῦ ἀμπελῶνος, τί ποιήσει τοῖς γεωργοῖς ἐκείνοις ; Οἱ δὲ πρὸς αὐτὸν· Κακῶς κακοῦς ἀπολέσει αὐτούς, καὶ τὸν ἀμπελῶνα ἐκδώσει ἐτέροις, ὅτινες ἀποδώσουσιν αὐτῷ τοὺς καρποὺς ἐν τοῖς καιροῖς αὐτῶν. Καὶ πρὸς γε ταῦτα φησιν ὁ Χριστός· Διὰ τοῦτο λέγω ὑμῖν, ἀρῆσεται ἀφ' ὑμῶν ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν, καὶ δοθήσεται ἔθνει ἐτέρῳ ποιοῦντι τοὺς καρποὺς αὐτῆς. » Ὁ δὴ καὶ εἰς πέρας ἐνήνεκται. Τίθεινται γὰρ ἑτεροὶ τῶν ἀμπελῶνων μελεδωνοὶ, καὶ σοφοὶ γηπόνοι, τοῦτ' ἐστιν, οἱ θεσπέσιοι μαθηταί. Ἐπὶ τούτων υἱοῦς ἡμῖν αἱ νεφέλαι καθῆκαν, καίτοι τὸν Ἰουδαϊκὸν ἀμπελῶνα μηκέτι κατάρθειν κεκαλεισμέναι. Ἐπὶ τούτων οὐκ ἀκάνθας μᾶλλον, ἀλλὰ σταφυλὴν τετρύγηκεν ὁ Χριστός. Δεδιδάγμεθα γὰρ λέγειν, ὅτι· Ὁ Κύριος· δώσει χρηστότητα, καὶ ἡ γῆ ἡμῶν δώσει τὸν καρπὸν αὐτῆς. » Φαίη δ' ἄν τις, καὶ ἐτέρως, ὅτι γέγονεν ἐν ὀφθαλμοῖς τοῦ Πατρὸς ὁ πόνος τοῦ Υἱοῦ, καὶ κρίσις ἐκδέθηκεν ὀρθή. Καὶ μοι πάλιν ἄρει τοῦ λόγου τὴν δύναμιν, ἐνοήσας τὴν οἰκονομίαν, ἣν καὶ αὐτὸς ἡμῖν ὁ πάνσοφος Παῦλος διατρανοῖ λέγων· « Ἐν μορφῇ καὶ ἰσότητι τοῦ Πατρὸς ὄντα τὸν Υἱὸν, οὐχ ἄρπαγμὸν ἠγῆσασθαι τὸ εἶναι Ἰσα Θεῶ, ἑαυτὸν δὲ κενῶσαι, καὶ ὑπήκουον γενέσθαι τῷ Πατρὶ μέχρι θανάτου, θανάτου δὲ σταυροῦ· ταύτης τε ἕνεκα τῆς αἰτίας ὑπερυψοῦσθαι τε καὶ τὸ ὄνομα αὐτῷ χαρισθῆναι τὸ ὑπὲρ πᾶν ὄνομα, ἵνα ἐν τῷ ὀνόματι αὐτοῦ πᾶν γόνη κάμψῃ, » Ἦν μὲν γὰρ, καὶ ἔστι Θεὸς Λόγος. Ἐπειδὴ δὲ κεχηρμάτικεν ἀνθρωπος, καὶ γέγονε τοῦτο κατὰ ἀλήθειαν, εἰς τὴν ἑαυτοῦ δόξαν ἀναβέβηκε μετὰ σαρκός. Ἐγνώσθη γὰρ ὅτι Θεός ἐστι, καὶ πεπόνηκεν οὐκ εἰκῆ. Γέγονε γὰρ εἰς δόξαν αὐτῷ τῆς οἰκονομίας ὁ τρόπος, οὐκ εἰς εὐθεῖας τι, καὶ ξένον ἀνατιθεῖς αὐτὸν, ἀλλὰ Σωτῆρα, καὶ Λυτρωτὴν ἀποφῆνας τῆς ὑπ' οὐρανῶν, ὃ δὴ καὶ γνωσθὲν προσπεσὲν αὐτῷ παρεσκευάσεν οὐρανὸν τε καὶ γῆν, καὶ τὰ ἔτι κατώτερα.

Καὶ νῦν οὕτω λέγει Κύριος, ὁ πλάσας με ἐκ κοιλίας δοῦλον ἑαυτοῦ, τοῦ συναγαγεῖν τὸν Ἰακώβ καὶ τὸν Ἰσραήλ. Πρὸς αὐτὸν συναχθήσομαι, καὶ δοξασθήσομαι ἐναντίον Κυρίου, καὶ ὁ Θεός μου ἔσται μοι ἰσχύς. Καὶ εἶπέ μοι, Μέγα σοὶ ἐστὶ τὸ κληθῆναι σε παῖδά μου, τοῦ στῆσαι τὰς φυλάς Ἰακώβ, καὶ τὴν διασπορὰν τοῦ Ἰσραὴλ ἐπιστρέψαι.

Οὐδὲν ἤττον ἐν τούτοις εἶναι φαμεν αὐτὸν τὸν Κύριον Ἰησοῦν τὸν Χριστὸν τὸν οὕτως ἀνθρωποπρεπέσι κεχηρμένον φωναῖς, εἰ καὶ ὅτι μάλιστα τὸ μέγα τῆς εὐσεβείας διατρανοῖ μυστήριον, καὶ τὸν τῆς κενώσεως τρόπον καθίστησιν ἐναργῆ. Ἄθρει γὰρ ὅπως τὸν φύσει καὶ ἀληθῶς ἑαυτοῦ πλάσαι φησὶν αὐτὸν εἰς δοῦλον ἑαυτοῦ, πῆλιν ἐκ κοιλίας. Οὐ γάρ

⁷⁹ Matth. xxi, 34-43. ⁸⁰ Psal. lxxvi, 6. ⁸¹ Philipp. ii, 6-8

το γυμνὸν ὄντα, καὶ ἄσαρξον ἔτι Λόγον, εἰς τὴν
 τῆς δουλείας διάπλασιν ἐνεχθῆναί φησιν αὐτὸν,
 εὐδοκῆσαντος τοῦτο τοῦ Θεοῦ, καὶ Πατρὸς· ἐκ κοι-
 λίας δὲ μᾶλλον, τοῦτ' ἐστίν, ὅτε κατὰ σάρκα ἐγεννήθη
 ἐκ γυναικός. Τότε γὰρ Θεὸς φύσει, καὶ ἐλευθερός,
 ὡς ἐκ Θεοῦ τε καὶ ἐλευθέρου Πατρὸς, τὴν τοῦ δού-
 λου ἔχεται μορφήν, ἦτοι πλάσιν. Οὐ γὰρ τοι φαίη
 τις ἂν, εἴ γε νοῦν ἔχοι, ὡς τὸ δοῦλον φύσει εἰς δου-
 λείαν πλάττεται μᾶλλον, ἀλλ' ὁ δουλείας ἐπέκεινα,
 καὶ ζυγοῦ, καὶ τοῖς τῆς φυσικῆς ἐλευθερίας ἐμπρέ-
 πων ἀυχίμασι δέχοιτο ἂν εἰκότως τὴν τοῦ δούλου
 πλάσιν, ἦτοι μορφήν. "Οὐ γὰρ ἐλευθέρος ὢν ὁ υἱὸς
 καθῆκεν αὐτὸν εἰς τοῦτο ἐκῶν, πῶς ἂν ἐνδοιασεί-
 τις Παύλου λέγοντος, ἐν μορφῇ μὲν εἶναι αὐτὸν τοῦ
 Θεοῦ, ἠγεῖσθαι δὲ οὐχ ἄρπαγμα τὸ ἴσα εἶναι Θεῷ,
 ἀλλ' ἐκ τῆς κατὰ πᾶν ὀτιοῦν ἰσότητός τε καὶ ὁμοιό-
 τητος, καθικέσθαι μὲν οὐκ ἀβουλήτως εἰς δούλου
 μορφήν, ἐν ὁμοιώματι δὲ ἀνθρώπων γενέσθαι. Θεὸς
 γὰρ ἦν μετὰ τούτου, διέδειξε δὲ οὐδὲν ἤττον ἡμῖν
 τὸ φύσει τε καὶ κληθῶς ἐλευθερον, καὶ οὐκ ἀνεθε-
 λήτως τὸ δοῦλον, ἐν τῇ πῶν διδράχμων συνεισφορᾷ.
 "Ἦροντο μὲν γὰρ τὸν θεσπέσιον Πέτρον οἱ δασμολό-
 γοι, πότερόν ποτε συνεισκομίζει τοῖς ἄλλοις Χριστοῦ
 τὸ διδραχμον, ἤγουν ἀπόδλητον ποιεῖται τὴν κατὰ-
 θεσιν. Εἶτα πρὸς αὐτὸν ὁ Κύριος· « Οἱ βασιλεῖς τῆς
 γῆς ἀπὸ τίνας λαμβάνουσι τέλη, ἢ κῆνσον; ἀπὸ τῶν
 υἱῶν ἐκυτῶν, ἢ ἀπὸ τῶν ἀλλοτρίων; » Διέποντος δὲ
 τοῦ μαθητοῦ τάληθές, ἀπὸ γὰρ τοι τῶν ἀλλοτρίων
 κομιζονται οἱ βασιλεῖς τὸ ταχθέν· « Ἄρα γε, φησὶν,
 ἐλεύθεροί οἱ υἱοὶ εἰσιν. "Ἰνα δὲ μὴ σκανδαλίσωμεν
 αὐτούς, πορευθεὶς εἰς τὴν θάλασσαν, βάλε ἀγκιστρον,
 καὶ τὸν ἀναθάνατα πρῶτον ἰχθῖον ἄρον, καὶ ἀνοίξας
 τὸ στόμα αὐτοῦ, εὐρήσεις στατήρα· ἐκείνους λαθῶν
 δὲς αὐτοῖς ἀντὶ ἐμοῦ καὶ σοῦ. » Πλάττεται τοίνυν ὁ
 ἐλεύθερος κατὰ φύσιν εἰς δοῦλον οἰκονομικῶς, ὅτε
 καὶ ἐκ κοιλίας ἐγεννήθη τῆς κατὰ σάρκα μητρός.
 Καιρὸς γὰρ οὗτος ὁ πρέπων τοῖς τῆς κενώσεως μέ-
 τροις. "Οτι δὲ διακονικῶς ἐπλάττετο, πεπληροφόρη-
 κεν εἰπῶν, τοῦ συναγαγεῖν τὸν Ἰακώβ, καὶ τὸν
 Ἰσραήλ. Καθῆκετο γὰρ ἐν τοῖς καθ' ἡμᾶς Θεὸς ὢν ὁ
 Λόγος, οὐχ ἑτέρου του χάριν, πλὴν ὅτι τοῦ διασωῖσαι
 τὸν Ἰσραήλ, καὶ συναγαγεῖν τὸν Ἰακώβ. Κατεσχέ-
 δασε μὲν γὰρ ἅπαντας τοὺς ὄντας ἐπὶ τῆς γῆς ὁ
 φαυλότητος ἀπάσης εὐρέτης εἰς πολυειδίῃ, καὶ πολυ-
 μορφον ἁμαρτίαν. Τοὺς μὲν γὰρ ἀπέστησεν ὀλοτρό-
 πως τοῦ κτίσαντος, αὐτωῦ τε καὶ τοῖς ἀκαθάροις
 δαίμοσιν ὑποκεῖσθαι παρασκευάσας, καὶ δυσδιά-
 φυκτον αὐτοῖς τὸν τῆς ἁμαρτίας ἐπιβρίψας ζυγόν,
 καὶ ἀποστήσας εἰς ἅπαν τοῦ, καὶ εἰδέναι τις ὁ φύσει
 τῶν ὄλων ἐστὶ Θεὸς Κύριος. Τοὺς δὲ τὸν Μωσέως
 νόμον ἔχοντας βραβευτὴν τῶν πρακτέων, ῥαθύμους,
 καὶ ἀναπεπνωκότας ἀπέφηγε, πρὸς πᾶν ὀτιοῦν τῶν
 ἐκτόπων ἀπνευγκῶν, ὡς ὀλίγον μὲν τοῦ νόμου ποιεί-
 σθαι λόγον κομιδῆ, πράττεσθαι δὲ μᾶλλον εἰς γε τὸ
 ἐκάστω δοκοῦν, καὶ διδάσκει διδασκαλίαις ἐντάλματα
 ἀνθρώπων. "Επειδὴ δὲ ἐπέφανε τῷ κόσμῳ Χριστὸς
 συνήχθη διὰ πίστεως εἰς μίαν καὶ ὁρθήν, καὶ ἀνεπι-

vitutem se formatum et redactum ait, postquam hoc
 Deo et Patri collibuisse, sed ab utero potius, id
 est, quando secundum carnem natus esset de mu-
 liere. Tum enim Deus natura et liber, utpote ex Deo
 et libero Patre, servi speciem seu formam accipit.
 Nemo enim mentis compos dixerit servum natura
 in servitutem forinari; sed qui extra servitutem erat
 et jugum, ac naturalis libertatis insignibus illustris,
 merito potest servi formationem sive figuram capere.
 Nam quod liber et filius se hunc volens sub-
 mittit, quis dubitaverit, cum dicat Paulus, in forma
 Dei fuisse, nec rapinam duxisse æqualem se esse
 Deo, sed ab hac in omnibus rebus æqualitate et si-
 militudine, non libenter ad hanc servi formam de-
 venisse, et ad hominum factum esse similitudinem⁶⁰.
 Deus enim erat cum illo, nihilominus tamen nobis
 ostendit in collatione didrachmorum, se natura et
 vere liberum, voluntate autem servum. Interroga-
 bant enim divinum Petrum exactores, utrum cum
 aliis Christus didrachma conferret, an recusaret
 contribuere. Tum ei ait Dominus: « Reges terræ a
 quo tributa exigunt, vel censum? a filiis suis, an
 ab alienis⁶¹? » Discipulo autem quod verum erat
 dicente, ab alienis **662** exigunt reges tributum:
 « Ergo, » inquit, « liberi sunt filii. Sed ne eos offen-
 damus, abi ad mare, et lanium jacito, et qui pri-
 mus ascenderit piscis, eum tollito, et aperto ejus
 ore, staterem invenies: eum capito, et illis pro me
 ac te dato. » Formatum itaque natura liber, in ser-
 vum dispensatione, quando natus erat ab utero ma-
 tris secundum carnem. Tempus enim illud erat
 mensuræ exinanitionis congruens. Quod autem in
 ministri modum formatus sit, silem facit, cum ait:
 Ut congregarem Jacob et Israel. Nostram enim in-
 duit naturam Deus Verbum, non ob aliud nisi ut
 servaret Israel et congregaret Jacob. Dissipavit
 enim omnes qui sunt in terra, omnis vitiositatis in-
 ventor, in multiplex et multiforme peccatum. Alios
 enim in totum defecere fecit a Creatore, et sibi et
 impuris dæmonibus subiecit, et inevitabile jugum
 peccati illis injecit, omninoque abduxit, ut quis es-
 set natura universorum Deus ac Dominus ignorarent.
 Alios autem, qui legem Mosaicam haberent,
 rerum agendarum arbitram, pigros et residues effe-
 cit, et ad omnem pertraxit turpitudinem, ut exi-
 guam admodum rationem legis habuerint, sed quod
 cuique visum erat, fecerint, ac doctrinas mandata
 hominum docuerint. Sed ubi Christus apparuit
 mundo, congregata sunt per fidem in unam et re-
 ctam et inculpatam sententiam quæ Satanas dissi-
 paverat, et qui olim a dilectione Dei recesserant ad
 illum accurrerunt, et peccato inimicitiae causa, præ
 studio rerum bonarum, a tergo rejecto, apud Christum
 pacem habent. Exhortati sunt enim eos etiam
 divini prophetæ, ut huc mortate tenderent. Nimirum
 Isaias: Ineamus, inquit, pacem, cum illo, ineamus
 pacem venientes. Clamarunt etiam divini discipuli:

⁶⁰ Philipp. II, 6 seqq. ⁶¹ Matth. xvii, 24 seqq.

« Pro Christo igitur legatione fungimur, tanquam A Deo exhortante per nos : per Christum rogamus, reconciliamini Deo ⁸¹. » Cum Deo autem reconciliamur, quando ad Christum per fidem accedimus, quemadmodum iterum sanctissimus Paulus inquit : « Deus erat in Christo, mundum reconcilians sibi ipsi ⁸². » In Christo namque mundus Deo reconciliatur. Itaque ministerium humanitatis declarat, **663** cum ait, in servum formatum esse se a Patre, ab utero, ut congreget Israel et Jacob. Quod si quis dicat gentem Judaicam his verbis denotari, a scopo ille quidem non aberraverit. Dixit enim alicubi Christus : « Non sum missus nisi ad oves perditas domus Israel⁸³. » Sin quis voluerit omnes per fidem servatos, Israel et Jacobum nominare, sic etiam recte habet. Siquidem verum est, non solum esse Judæum qui in manifesto est: nec eam circumcisionem quæ in carne est, dici posse vere circumcisionem : sed Judæum esse qui in occulto est, et qui circumcisionem habet cordis, in spiritu, non littera, cujus laus non ab hominibus est, sed a Deo. Quod si igitur Judæus sit, qui spiritu habet circumcisionem, non competit in quemquam istorum, ut Israel vel Jacob nominetur ⁸⁴. Ad hunc sermonem adjecta est vox eorum qui per fidem vocati sunt, fidem suam interponentium ac pollicitantium. Ad ipsum congregabor, et glorificabor coram Domino. Et Deus meus erit mihi fortitudo. Nam hoc fieri jubet Deus, et simul propemodum jussorum hoc in loco commemoratorum finis venit. C Servatus est enim non totus Israel, sed quidam non crediderunt, et propter suam nequitiam evangelicæ doctrinæ gratiam non admiserunt. Vocata est autem simul cum reliquiis multitudo gentium ; hi etiam in filiis Abraham numerantur, ita ut, quantum ad dispensationem, scopus illius adventus nunquam frustratur. Congregatus est enim omnis, si quis est Israel, et etiam Jacob sicuti jam illa verba sunt ante nobis exposita. Promittit itaque in Christo vocatus populus, quod ad Deum congregabitur, videlicet per fidem, et quod coram Deo glorificabitur, illustrem adoptionis gloriam lucratus, et divinæ naturæ particeps, et sancto Spiritu ornatus, et factus optimorum institutorum sectator, et etiam quod Deum credet suam esse fortitudinem. Sic enim afflicti eos par est qui salutem ab eo expetunt. Adjungit porro his : Et dixit mihi : Magnum tibi est, ut voceris puer meus, suscitatus tribus Jacob et dispersionem in Israelis convertas. Si fas sit loqui humano more, non sinit Filium Patrem remisse et cunctanter obire dispensationem, nec servilis **664** formæ humilitatem carere patitur suo præmio, sed fructuosum hoc munus reddit, et hanc abjectionem non irremuneratam relinquit, et dispensationis onus non erit absque admiratione, quin et gloriosum fiet, etiamsi inglorium videatur. Erat enim humile plane Verbo ex Deo nato ut vocaretur puer, id est, famu-

πληκτον γνώμην, ἃ κατεσκέδασεν ὁ Σατανᾶς, καὶ οἱ πάλαι τῆς πρὸς Θεὸν ἀγάπης ἀποφοιτήσαντες προσεδραμήκασι αὐτῷ, καὶ τὴν ἐχθροποιὸν ἁμαρτίαν σπούδασμα τῶν ἀγαθῶν ῥιπτοῦντες κατόπιν, εἰρηνεύουσι πρὸς Χριστόν. Προὔτρπον μὲν γὰρ αὐτούς, καὶ οἱ θεσπέσιοι προφῆται γοργῶς λέναι πρὸς τοῦτο. Ἦσαίς γοῦν, Ποιήσωμεν εἰρήνην αὐτῷ, φησί, ποιήσωμεν εἰρήνην οἱ ἐρχόμενοι. Ἐκέκραγον δὲ καὶ οἱ θεσπέσιοι μαθηταί· « Ὑπὲρ Χριστοῦ οὖν πρσεβύομεν ὡς τοῦ Θεοῦ παρακαλοῦντος δι' ἡμῶν, δεόμεθα ὑπὲρ Χριστοῦ, καταλλάγητε τῷ Θεῷ. » Πρὸς Θεὸν δὲ ποιούμεθα τὰς καταλλαγὰς, ὅτε προσέμεν τῷ Χριστῷ διὰ πίστεως. Ὡς γὰρ αὐτός που πάλιν φησὶν ὁ ἱερῶτατος Παῦλος· « Θεὸς ἦν ἐν Χριστῷ, κόσμον καταλλάσων ἑαυτῷ. » Ἐν γὰρ Χριστῷ κόσμος τῷ Θεῷ καταλλάττεται. Οὐκοῦν ἐναργῆ τῆς ἐνανθρωπήσεως τὴν διακονίαν καθίστησι λέγων, εἰς δούλον πεπλάσθαι παρὰ τοῦ Πατρὸς ἐκ κοιλίας, ἵνα συναγάγῃ τὸν Ἰσραὴλ, καὶ τὸν Ἰακώβ. Κἂν εἰ μὲν τις λέγοι τὸ τῶν Ἰουδαίων ἔθνος διὰ τούτων σημαίνεσθαι, οὐκ ἂν ἔξω διάττοι σκοποῦ. Ἐφη γὰρ που Χριστός· « Οὐκ ἀπεστάλην, εἰ μὴ εἰς τὰ ἀπολωλότα οἴκου Ἰσραὴλ. » Εἰ δὲ δὴ βούλοιο τοὺς διὰ πίστεως σσωσμένους ἅπαντας, Ἰσραὴλ τε καὶ Ἰακώβ ὀνομάζειν, εὖ ἂν ἔχοι, καὶ οὕτως. Εἴπερ ἐστὶν ἀληθὲς ὡς εὐ μόνον ἐστὶν ὁ Ἰουδαῖος ὁ ἐν τῷ φανερῷ, ὅτε μὴ ἐν σαρκὶ περιτομῇ, λέγοιτ' ἂν οὕτως περιτομῇ· Ἰουδαῖος δὲ μᾶλλον ὁ ἐν κρυπτῷ, καὶ περιτομῇ ἔχων καρδίας ἐν πνεύματι, οὐ γράμματι, εὖ ὁ ἔπαινος, οὐκ ἔξ ἀνθρώπων, ἀλλ' ἐκ τοῦ Θεοῦ. Εἴγε τοίνυν Ἰουδαῖός ἐστιν ὁ πνεύματι περιτομῇ ἔχων, ἀπίξ εἶεν ἂν οὐδενὶ τῶν γε τοιούτων Ἰσραὴλ τε καὶ Ἰακώβ ὀνομάζεσθαι. Παρμεβέβληται δὲ μεταξὺ τοῦ λόγου ὑπὸ τῶν διὰ πίστεως κεκλημένων, φωνῇ κατατιθεμένων, ὅτι καὶ πρὸς αὐτὸν συναχθήσομαι, καὶ δοξασθήσομαι ἐναντίον Κυρίου, καὶ ὁ Θεός μου ἔσται μοι ἰσχύς. Ἄμα γὰρ τοι προστάττει γενέσθαι Θεός, καὶ μονονοῦχι τῶν κατὰ πόδας εἰρημένων τύπων προσταχθέντων ἔρχεται πέρας. Σέσωσαι μὲν γὰρ οὐχ ἅπαξ ὁ Ἰσραὴλ, ἀλλ' ἠπίστησάν τινες διὰ γε τὴν σφῶν αὐτῶν μοχθηρίαν, τὴν τῶν εὐαγγελικῶν παιδευμάτων οὐ προσηκάμενοι χάριν. Συνεισκέληται δὲ τῷ καταλείμματι τῶν ἐθνῶν ἡ πληθὺς· οἱ καὶ εἰς τέχνα θέτεινται τοῦ Ἀβραάμ, ὥστε πανταχόθεν τὸ γε ἦκον εἰς οἰκονομίαν, μὴ ἀφαρματάνειν τῆς ἐπιδημίας τὸν σκοπὸν· συνήχη γὰρ ἅπας εἰ τίς ἐστὶν Ἰσραὴλ, καὶ μὲν τοί γε, καὶ Ἰακώβ, κατὰ τοὺς ἀρτίως ἡμῖν προαποδοθέντας λόγους. Ὑπισχνεῖται τοίνυν ὁ ἐν Χριστῷ κεκλημένος λαός, ὅτι καὶ συναχθήσεται πρὸς Θεὸν δηλονότι διὰ τῆς πίστεως, καὶ ὅτι δοξασθήσεται ἐναντίον τοῦ Θεοῦ, τὸ λαμπρὸν τῆς υἱοθεσίας ἀποκερδαίνων καύχημα, καὶ θείας φύσεως μέτοχος γεγωνῶς, καὶ ἀγιῶ Πνεύματι κατηγιασμένος, καὶ ἀρίστων ἐπιτηδεμάτων ἐπιμελητῆς ἀναδειγμένος, καὶ ὅτι Θεὸν ἠγήσεται τὴν ἑαυτοῦ ἰσχύν. Οὕτω γὰρ διακεῖσθαι πρέπει, τοὺς τῆς παρ' αὐτοῦ σωτηρίας, καὶ δόξης ἐπιεμένους. Προσεπάγει τούτοις·

⁸¹ II Cor. 5, 20. ⁸² Ibid., 19. ⁸³ Matth. xv, 24. ⁸⁴ Rom. II, passim.

Καὶ εἶπέ μοι· Μέγα σοί ἐστὶ τὸ κληθῆναι σε παῖδά μου, τοῦ στήσαι τὰς φυλάς Ἰακώβ, καὶ τὴν διασπορὴν τοῦ Ἰσραὴλ ἐπιστρέψαι. Εἰ χρὴ τι καὶ ἀνθρωπίνως εἶπειν, οὐκ ἔβ' τὸν Υἱὸν ὁ Πατὴρ κατονηῆσαι τὴν οἰκονομίαν, οὔτε μὴν ἄμισθον τὸ μικροπρεπὲς τῆς τοῦ δούλου μορφῆς, ἀλλ' ὅσον ἔγκαρπον ἀποφάνει τὸ χρῆμα, καὶ οὐκ ἄμισθον τὴν ταπεινωσιν, καὶ τὸ τῆς οἰκονομίας φορτικὸν οὐκ ἐσόμενον ἔξω θαύματος, εὐκλεῆς τε πρὸς τοῦτο, καὶ τὸ ἀδοξῆσαι δοκεῖν. Ἦν μὲν γὰρ σμικρὸν ὁμολογουμένως, τῷ ἐκ τοῦ Θεοῦ φύντι Λόγῳ, τὸ κληθῆναι παῖδα, τοῦτ' ἐστὶν, οἰκέτην. Δηλοῖ γὰρ τοῦνομα ποτὲ μὲν τὸν Υἱὸν, ποτὲ δὲ, ὡς ἔφην, τὸν οἰκέτην. Ἡ δὲ γε τῶν ἐνοπιῶν χρεῖα τοῦτ' τε κάκεινο, κατὰ τὸν ἑκατέρω πρέποντα καιρὸν εἰσχομίζεσθαι ποιεῖ. Ἐπειδὴ δὲ περὶ τῆς μετὰ σαρκὸς οἰκονομίας ὁ λόγος ἐστὶ, πρέποι ἂν εἰκότως τὸν παῖδα νοεῖσθαι δούλον. Οὐκοῦν, κὰν εἰς μικρὸν, ὡς ἔφην, τῷ Υἱῷ τῆς δουλείας τὸ δυσκλεῆς, ἀλλ' ἦν ἐτέρως. Καὶ δὴ καὶ γέγονεν οὐ μικρὸν αὐτῷ· Δοξάζεται γὰρ παρὰ πάντων, ὡς ἀρπαγμὸν μὲν οὐκ ἠγασάμενος τὸ εἶναι ἴσα Θεῷ, καὶ τοῖς τῆς δουλείας ἐνομιλήσας τρόποις, καὶ καθιγμένος εἰς κένωσιν, ὑπομείνας τε σταυρὸν, καὶ τὰ ἐν αὐτῷ, καὶ τῆς ἀπάντων ζωῆς ἀντάλλαγμα τὴν ἑαυτοῦ ψυχὴν καταθείς, ἵνα καταλύσῃ τυραννίδα διαβολικὴν, καὶ τὰ τῶν δαιμονίων διελάσῃ στίφη τῆς καθ' ἡμῶν ἀφορήτου πλεονεξίας, ἵνα ἐκ μέσου ποιήσῃ τὴν ὀλεθροποιὴν ἁμαρτίαν, ἵνα καταργήσῃ θάνατον, καὶ τὴν τοῦ ἀνθρώπου φύσιν ἀναμορφώσῃ πρὸς τὸ ἀπ' ἀρχῆς, καὶ παραδῷ τῷ Θεῷ τὴν αὐτοῦ τε καὶ ἑαυτοῦ βασιλείαν, ὅπ' οὐδενὸς ἐστὶ τυραννομένην, ἀποβάλλουσαν δὲ μᾶλλον τῆς ἐτέρων πλεονεξίας τὸν ζυγόν.

Ἰδοὺ τέθεικά σε εἰς φῶς ἔθνῶν, τοῦ εἶναί σε εἰς σωτηρίαν ὧς ἐσχάτου τῆς γῆς.

Οὐκ ἠγνόησεν ὁ Πατὴρ τὸ τῶν Ἰουδαίων ἀπεσκληρότης, καὶ ἀνουθέτητον φρόνημα, καὶ ὀλοτρόπως ἐκτετραμμένον εἰς τὸ ἐξήνιον. Προσῆξαντο γὰρ οὐδαμῶς τὴν διὰ Χριστοῦ παίδευσιν, καίτοι δέον ἄγασθαι μὲν τῆς ἡμερότητας, καὶ ἀσυγκρίτου φιλανθρωπίας τὸν Λυτρωτὴν, ὑπὲρ τῆς δὲ ὡσπερ χερσὶ παραδέξασθαι τὴν φιλοτιμίαν. Ἴνα τοίνυν μὴ ἐν ἀποτεύξει σκοποῦ γενέσθαι δοκῇ τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν οἰκονομίαν, ἅτε δὴ, καὶ ἀπολακτίσαντος τοῦ ἠγασμένου λαοῦ, καὶ οὐ προσιεμένου, καθάπερ ἔφην, τὴν αὐτοῦ λύτρωσιν, προσεπῆνεγκεν ὁ Πατὴρ, ὅτι σωτηρίας καταδείξει τρίβον, καὶ τὸ τῆς ἀληθοῦς θεογνωσίας ἐνήσει φῶς τοῖς ἐν ἀχλύϊ καὶ σκότῳ. Ἐκαλεῖτο γὰρ ὁ Ἰσραὴλ εἰς τοῦτο, Χριστοῦ λέγοντος ἐναργῶς· « Ἐγὼ εἰμι τὸ φῶς τοῦ κόσμου. » Καί· « Ἔως τὸ φῶς ἔχετε, περιπατεῖτε ἐν τῷ φωτὶ, ἵνα μὴ ἡ σκοτία ὑμᾶς καταλάβῃ. » Ἐπειδὴ δὲ μᾶλλον ἠγάπησαν τὸ σκότος, ἢ τὸ φῶς, κατελείφθησαν ὑπ' αὐτοῦ, καίτοι τῶν ἁγίων προφητῶν τὴν ἐν Χριστῷ χάριν αὐτοῖς προγορευκότων. Ὁ μὲν γὰρ τις ἔφη· « Φωτίζου, φωτίζου, Ἱερουσαλήμ· ἦκει γὰρ σου τὸ φῶς, καὶ ἡ δόξα ἐπὶ σὲ ἀνατέταλκεν. Ἰδοὺ σκότος, καὶ γνόφος καλύψει γῆν ἐπ' ἔθνη. Ἐπὶ δὲ σὲ φανήσεται Κύριος, καὶ ἡ δόξα αὐτοῦ ἐπὶ σὲ ὀφθήσεται. » Ὁ δὲ τις ἔτερος· « Καὶ ἀνατελεῖ ὑμῖν τοῖς φοδομένοις τὸ νομᾶ μου, ἥλιος δικαιοσύνης, καὶ φαις ἐν ταῖς πτέρυξιν αὐτοῦ. » Ἐπειδὴ δὲ, καθά φησι τὸ Γράμμα τὸ ἱερὸν, τὰ ὦτα αὐτῶν ἐδάρυναν τοῦ μὴ εἰσακοῦσαι, τοὺς ὀφθαλμοὺς αὐτῶν ἐκάμυσαν· ἐπέλαμψε τοῖς ἔθνεσιν ὁ Χριστὸς, καὶ φωτὸς τοῦ θείου

lus. Denotat enim hoc nomen aliquando filium : aliquando etiam, ut dixi, famulum. Prout sententia postulat, poterit alterutrum horum suo tempore opportuno adhiberi. Quoniam autem sermo est de dispensatione in carne, apte conveniet nunc, ut puer intelligatur servus. Ergo, ut dixi, licet abstracta res Filio sit ignobilitas servitutis, aliter tamen se res habuit. Non enim parum erat illi ut qui ab omnibus glorificatur, quod cum non rapinam duxerit esse æqualem Deo, etiam servili more versatus hic fuerit, et ad hanc exinanitionem deveniret, crucemque ejusque mala subierit, et ad omnium vitam redimendam suam ipsius animam deposuerit, ut tyrannidem diabolicam aboleret, et dæmoniorum agmina ab intolerabili in nos violentia deturbaret, ut exitiosum peccatum de medio tolleret, ut mortem deleteret, ut hominis naturam ad primam originem restingeret, et ejus suumque regnum Deo traderet, quod nullius postea tyrannide occuparetur, aliorumque violentiæ jugum potius excuteret.

Ecce posui te in lucem gentium, ut sis tu salus usque ad extremum terræ.

Non ignoravit Pater animum Judæorum obduratum, et admonitionis impatientem, et prorsus ad effrenationem aversum. Non enim doctrinam Christi receperunt, etiamsi par esset ut Redemptoris clementiam et incomparabilem humanitatem admirarentur, et obvis veluti manibus majestatem implecterentur. Itaque ne Servatoris nostri dispensatio scopo ac proposito suo frustraretur, cum videlicet populus recalcitrasset suo præfecto, et redemptionem, ut dixi, non admisisset, subiunxit Pater, salutis viam se ostensurum, et veræ Dei notitiæ lucem immisurum in caligine et tenebris versantibus. Ad hanc enim vocatus erat Israel, Christo aperte dicente : « Ego sum lux mundi ». Et : « Donec lucem habetis, ambulate in luce, ne vos tenebræ comprehendant ». 665 Quoniam vero tenebras dilexerunt magis quam lucem, illis comprehensi sunt, etiamsi sancti prophetæ gratiam in Christo illis ante prædicassent. Alius enim dixit : « Illuminare, illuminare, Jerusalem, venit enim tuum lumen, et gloria Domini super te exorta est. Ecce tenebræ et caligo operient terram et gentes. Super te autem apparet Dominus, et gloria ejus in te videbitur ». Alter etiam inquit : « Vobis qui timetis nomen meum, exoriatur sol justitiæ, et sanatio in pinnis ejus ». Sed quia, ut sacræ Litteræ dicunt, aures eorum aggravatæ sunt ut non audirent, et oculi eorum oclusi, illuxit Christus gentibus, orbemque terrarum divina luce replevit, ut ab ortu usque ad occasum, et ad

¹¹ Joan. VIII, 12. ¹² Joan. XII, 35. ¹³ Isa. I, 42. ¹⁴ Malach. IV, 2.

terminos usque terræ, ex ejus gloria fructum perciperent, et puris animi oculis, divinam et supremam naturam perspicerent, eique et soli spiritualem cultum consecrarent.

VERS. 7. Sic dicit Dominus qui eruit te Deus Israel: Sanctificate eum qui despicit animam suam, qui abominationi habetur a gentibus, qui servus est principum. Reges videbunt eum, et surgent principes, adorabuntque eum propter Dominum, quia fidelis est sanctus Israel, et elegi te. Sic dicit Dominus: Tempore accepto exaudivi te, et in die salutis adjuvi te.

Quanta misericordia dignatus sit Deus et Pater eos qui per Christum vocati sunt, etiam hinc discere poteris. Mysticis enim sacris eos imbuat, et profundum ac magnum humanitatis reteggit mysterium, nec ullum sinit lapide offensionis confringi, et per imprudentiam ad petram scandali impingere. Contritus enim erat sic stupidus Israel. Quid est ergo quod dicit? Ego qui erui te Deus Israel, sic tibi dico: Sanctificate eum qui despicit animam suam, id est, augustum et sanctum habetote, et studio complectimini eum qui animam suam despicit, id est, nihili ducit. Factus enim pro nobis homo unigenitum Dei Verbum, posuit pro nobis animam suam, voluitque propter nos mortem carnis perpeti: nec suæ naturæ quidquam suscepit. Nam ipse superior erat quam ut pateretur, utpote Deus: verum sic, inquam, eam abjecit, idque pro peccatoribus. **666** Quod etiam admiratus est sapientissimus Paulus. Inquit enim: « Commendat autem suam erga nos charitatem Deus: adhuc enim cum nos essemus peccatores, » adhuc, inquam, eo tempore, « pro impiis est mortuus ⁸⁷. » Christus etiam ipse ait: « Bonus pastor animam suam ponit pro ovibus ⁸⁸. » Itaque et nobis eam posuit; nam vibice ejus nos sanati sumus, et ipse languidus erat propter iniquitates nostras, et propter peccata nostra traditus. Sanctificetur itaque, inquit, id est, sanctus prædicetur. Hoc quippe Deo et soli quadrat proprie et peculiariter; nam quanquam multi sancti sunt, et potestates ratione præditæ, atque etiam in terra homines, attamen ex participatione ejus qui natura et solus est sanctus, vereque hoc exsistit, sancti nuncupantur. Sicut enim ille vera lux est, dignitatis tamen hoc aliis impertit: « Vos enim, » inquit, « estis lux mundi ⁸⁹; » sic etiam qui solus est sanctus cum Deo et Patre, et sancto Spiritu, dat velut ex sua plenitudine suis consortibus sanctificationem. Sic dicimus et in precibus: « Pater noster, qui es in cælis, sanctificetur nomen tuum ⁹⁰. » Nec vero dicimus sic precari nos, ut aliqua sanctificationis accessio nomini Patrie fiat (id enim perabsurdum)

μεμεστωμένην ἀπέφηνε τὴν ὑπ' οὐρανὸν, ὥστε τοὺς ἐξ ἡοῦς εἰς δύοσιν, καὶ μέχρι τῶν περάτων τῆς γῆς ἀπόνασθαι τῆς φιλοτιμίας, καὶ καθαροὺς διανοίας ἑμ-
μασι τὴν θείαν τε, καὶ ἀνωτάτω περιαθρῆσαι φύσιν, καὶ τοὺς τῆς πνευματικῆς λατρείας, αὐτῇ τε καὶ μόνῃ καθιερώσαι τρόπους.

Οὕτως λέγει Κύριος, ὁ βυσάμενός σε Θεὸς Ἰσραὴλ: Ἀγιάσατε τὸν φαυλίζοντα τὴν ψυχὴν αὐτοῦ, τὸν βδελυσσόμενον ὑπὸ τῶν ἐθνῶν, τῶν δούλων τῶν ἀρχόντων. Βυσιλεῖς ὄψονται αὐτὸν, καὶ ἀναστήσονται ἀρχοντες, καὶ προσκυνήσουσιν αὐτῷ ἕνεκεν Κυρίου, ὅτι πιστός ἐστιν ὁ ἅγιος Ἰσραὴλ, καὶ ἐξελεξάμην σε. Οὕτως λέγει Κύριος: Καίρῳ δεκτῷ ἐπήκουσά σου, καὶ ἐν ἡμέρᾳ σωτηρίας ἐβοήθησά σοι.

Ὅσης ἠξίωσε φειδοῦς τοὺς διὰ Χριστοῦ κεκλημέ-
νους ὁ Θεὸς καὶ Πατὴρ, κἀντεῦθεν ἂν μάθοις. Μυσταγωγεῖ γὰρ αὐτοὺς, καὶ τὸ βαθύ, καὶ μέγα τῆς ἐνανθρωπήσεως ἐκκαλύπτει μυστήριον, οὐκ ἔων περιθραύεσθαι τινὰς τῷ λίθῳ τοῦ προσκόμματος, καὶ προσπταίνειν ἐξ ἀβουλίας τῇ πέτρᾳ τοῦ σκανδάλου. Συνετριβὴ γὰρ οὕτως ὁ ἀπόπληκτος Ἰσραὴλ. Τί δὴ οὖν ἄρα φησίν; Ἐγὼ ὁ βυσάμενός σε Θεός, οὕτω φημι πρὸς σέ· Ἀγιάσατε τὸν φαυλίζοντα τὴν ψυχὴν αὐτοῦ, τοῦτ' ἐστὶ, σεπτὸν, καὶ ἅγιον ἡγήσαθε, καὶ ποιῆσθαι σπουδάσατε τὸν τὴν ἑαυτοῦ ψυχὴν ἐκφαυλισάντα, τοῦτ' ἐστὶν, ἐξευτελίσαντα. Γεγονώς γὰρ ἄνθρωπος ὁ Θεός, καὶ μονογενὴς τοῦ Θεοῦ Λόγος, τέθεικεν ὑπὲρ ἡμῶν τὴν ἰδίαν ψυχὴν, εἰλετό τε παθεῖν δι' ἡμᾶς τὸν κατὰ σάρκα θάνατον, οὐδὲν ὑπομείνας εἰς ἰδίαν φύσιν. Αὐτὸς γὰρ ὡς ἐπέκεινα τὸν παθεῖν ὑπάρχων ὡς Θεός, πλὴν οὕτως εἴπω παρέβριψεν αὐτὴν, καὶ τοῦτο ὑπὲρ ἁμαρτωλῶν. Ὁ δὲ καὶ θεαύμακεν ὁ πάνσοφος Παῦλος. Ἐφη γὰρ, ὅτι « Συγίστησι τὴν ἑαυτοῦ ἀγάπην ὁ Θεός εἰς ἡμᾶς· ἔτι γὰρ ὄντων ἡμῶν ἁμαρτωλῶν κατὰ καιρὸν ὑπὲρ ἀσεβῶν ἀπέθανεν. » Αὐτὸς δὲ πού ὁ Χριστός φησὶ πού· « Ὁ ποιμὴν ὁ καλὸς τὴν ψυχὴν ἑαυτοῦ τίθησιν ὑπὲρ τῶν προβάτων. » Τέθεικε τοίνυν αὐτὴν ὑπὲρ ἡμῶν, τῷ γὰρ μύλωπι αὐτοῦ ἡμεῖς λάθημεν, καὶ αὐτὸς ἐμαλακίσθη διὰ τὰς ἀνομίας ἡμῶν, καὶ διὰ τὰς ἁμαρτίας ἡμῶν παρεδόθη. Ἀγιαζέσθω οὖν, φησὶ, τοῦτ' ἐστὶν, ἅγιος ἡγέσθω, ἦσουν ὁμολογέσθω. Θεῷ δ' ἂν πρέπει τοῦτο, καὶ μόνῳ κυρίως τε καὶ ἰδικῶς. Εἰ γὰρ καὶ εἰσὶν ἅγιοι πολλοὶ δυνάμεις τε λογικαί, καὶ μὴν, καὶ ἐπὶ γῆς ἄνθρωποι, ἀλλ' οὖν ἐκ μετοχῆς τοῦ κατὰ φύσιν ἁγίου, καὶ μόνου τοῦτο ὑπάρχοντος ἀληθῶς, ἅγιοι χρηματίζουσιν. Ὡσπερ γὰρ φῶς μὲν ἐστὶ τὸ ἀληθινόν αὐτὸς, δέδωκε δὲ τὸ ἀξίωμα, καὶ ἐτέροις· « Ὑμεῖς γὰρ ἐστε, » φησὶ, « τὸ φῶς τοῦ κόσμου. » Οὕτω καὶ μόνος ὢν ἅγιος ὁμοῦ τῷ Θεῷ, καὶ Πατρὶ, καὶ τῷ ἁγίῳ Πνεύματι δίδωσιν ὡς ἐξ ἰδίου πληρώματος, καὶ τοῖς μετόχοις αὐτοῦ τὸν ἁγιασμόν. Οὕτω φαμὲν, καὶ ἐν προσευχαίς· « Πάτερ ἡμῶν ὁ ἐν τοῖς οὐρανοῖς, ἁγιασθήτω τὸ ὄνομά σου. » Καὶ οὕτω πού φαμεν, ὡς προσθήκη ἁγιασμοῦ τῷ ὄνοματι τοῦ Πατρὸς γενέσθαι παρακαλοῦμεν· εὐθες γὰρ κομιδῇ τὴν χρῆμά ἐστιν· εἶναι δὲ μᾶλλον παρὰ πάντων ὅπερ ἐστὶν

⁸⁷ Rom. v, 8, 9. ⁸⁸ Joan. x, 15. ⁸⁹ Matth. v, 14. ⁹⁰ Matth. vi, 9.

ἀληθῶς εὐχόμεθα. τοῦτ' ἔστιν, ἄγιον, καὶ φοβερόν· οὕτω κἀνθάδε τὸ, Ἁγιάσατε, νοητέον, κἀν εἰ πεφάυλικε, φησὶ, τὴν ψυχὴν αὐτοῦ, τοῦτ' ἔστι, κἀν εἰ τῶν ἀνθρωπίνων παθεῖν λέγεται, καὶ τὴν ἰδίαν σάρκα θανάτου γεύσασθαι παρεσκευάσε, τέθεικε δὲ τὴν αὐτοῦ ψυχὴν ὑπὲρ πολλῶν. Ἐπιτρέχει δὲ ὁ λόγος, καὶ διαμέμνηται καὶ ἐτέρων, ἃ δὲ γένοιτ' ἂν ἔσθ' ὅτε καὶ ἐμποδῶν τοῦ χρῆναι πιστεῦειν αὐτῷ τοὺς τῆς οἰκονομίας οὐχ ὀρῶντας βάθος τοῖς γε μὴν ἀρείφροσιν οὐδὲν ἂν ἐμποιῆσαι βλάβος. Παραδοθέντα μὲν γὰρ Πιλάτῳ τὸν Ἰησοῦν, κατεδεδεμένον τῶν στρατιωτῶν τινας, τοῦτο μὲν καταπαίοντες ἀνοσίως, τοῦτο δὲ, καὶ ἐμπύσμασιν ἀτιμάζοντες, καὶ στεφάνῳ τῷ ἐξ ἀκνωθῶν ὑβρίσαντες, κατακερτομούντες τε καὶ λέγοντες· « Καίρε, ὁ βασιλεὺς τῶν Ἰουδαίων. » Διὰ τοῦτο φησὶ τὸν βδελυσσόμενον ὑπὸ τῶν ἐθνῶν, τῶν δούλων, τῶν ἀρχόντων. Ἐψεται δὲ πάντως καὶ τούτῳ τὸ, Ἁγιάσατε, ἀλλ' ὅτι πέποιθε μὲν οἰκονομικῶς τὰ παρὰ τῶν ἐθνῶν ἐμπαίγματα· ἀναλάμψει δὲ μετὰ τοῦτο, καὶ δοξασθήσεται παρὰ πάντων ἐν ὑπεροχαῖς ταῖς ἀνωτάτω, καὶ τῶν ἐν ταῖς ὑποκαθημέναις ὄντων τιμαῖς, προαγορεύει λέγων· Βασιλεῖς αὐτὸν ὄψονται, καὶ ἀναστήσονται, ἐκ τῶν τῆς βασιλείας δηλονότι θώκων. Ἀρχοντες καὶ προσκυνήσουσιν αὐτῷ. Ὀψονται δὲ οὐ τοῖς τοῦ σώματος ὀφθαλμοῖς, ἀλλὰ γὰρ ὡς ἐν περιθρήσει νοῦ καὶ καρδίας. Ὁρῶμεν γὰρ οὕτω τὴν δόξαν Χριστοῦ. Προσκυνήσουσι δὲ αὐτῷ ἕνεκεν Κυρίου, τοῦτ' ἔστιν, ἕνεκεν ἐμοῦ. Δοξάζεται γὰρ ὡς Υἱὸς τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς, καὶ ὅτι πιστὸς ἔστιν ὁ ἅγιος Ἰσραήλ. Τὸ δὲ πιστὸς ἐν τούτοις τὸν αἰ μένοντα δηλοῖ. Ἀκλόνητος γὰρ ἡ βασιλεία τοῦ Θεοῦ, καὶ Πατρός· ὁμοίως δὲ, καὶ ἡ τοῦ Υἱοῦ· οὐκ ὄντων πιστῶν τῶν ψευδωνύμων θεῶν. Εἰσὶ γὰρ ἀρτιγενεῖς, καὶ ἀπολλύμενοι, καὶ οὐ μένυτες. Ὁ δὲ τῶν ὄλων Σωτὴρ, καὶ Κύριος πιστὸς ἀληθῶς, τοῦτ' ἔστιν, εὐβητικῶς ἐν ταῖς ἰδίαις ὑπεροχαῖς, καὶ ἀκλονήτως ἔχων, καὶ αὐτὸς, ἐξελέξατο τοὺς διὰ Χριστοῦ κεκλημένους. « Οὐς γὰρ ἔγνω, » φησὶ, « καὶ προώρισε συμμόρφους τῆς εἰκόνος τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ, τούτους καὶ ἐκάλεσεν, ἡγάσέ τε πρὸς τούτῳ, καὶ ἐδόξασεν. » Ἐδεῖ δὲ οὖν, εἶδει τοὺς ἐξειλεγμένους ἀγιάσαι τὸν φαυλίζοντα τὴν ψυχὴν αὐτοῦ, καὶ μὴ τοῖς τῆς ἀνθρωπότητος ἐνορῶντας ἀποσφαλῆναι τοῦ πρέποντος, καὶ τῆς ἐπ' αὐτῷ γνώσεως ἀκριβοῦς ἀποφέρεσθαι, συνιέντας δὲ μᾶλλον τῆς οἰκονομίας τὸ σοφὸν προσκυνεῖν αὐτῷ, διαχεισθαι δὲ, καὶ ἀραρότως, ὅτι τοῦ πιστοῦ Κυρίου φύσει τε καὶ ἀληθῶς Υἱὸς ἔστι, καὶ εἰ πέφηνεν οἰκονομικῶς ἐν εἶδει τῷ καθ' ἡμᾶς, καὶ τὸ τῆς κενώσεως ὑπέδω μέτρον. Προσδιαλέγεται δὲ τοῖς ἐξελεγμένοις, καὶ φησιν, ὅτι Καίρῳ δεκτῷ ἐπήκουσά σου, καὶ ἐν ἡμέρᾳ σωτηρίας ἐδοθήθησά σοι. Προέγνωστο μὲν πρὸ καταβολῆς κόσμου Χριστὸς, καὶ τὸ αὐτοῦ μυστήριον· ἐπέλαμψε δὲ κατὰ καιροὺς οὓς ἤθελεν ὁ Δυναστὴς, καθ' οὓς ἡμῖν βοήθηθηκε, καὶ τὸν τῆς ἐνανθρωπήσεως καιρὸν, σωτηρίας ἡμέραν εἶναι φησιν. Οὕτω γάρ που καὶ ὁ θεσπέσιος Παῦλος· « Ἰδοὺ νῦν, »

A sed optamus ut ubique sit quod vere est, id est, sanctum et terribile: sic etiam hic intelligendum est, Sanctificate. Etiam, inquit, qui desepxit animam suam, id est, humani quiddam passus esse dicitur, suamque carnem gustare mortem effecit: posuitque animam suam pro multis. Progreditur oratio, et commemorat alia quæ impedire interdum possunt quominus credant ei qui dispensationis profunditatem non vident: prudentibus vero nihil afferet incommodi. Traditum enim Pilato Jesum quidam milites diris devovebant, et partim impie percusserunt, partim etiam spitis dehomestarent, et corona spinea contumeliam irrogarunt, deriserunt, atque dixerunt: « Ave, rex Judæorum »⁹⁹. Propterea vocat eum abominationi habitum a gentibus, qui servus est principum. Consequetur autem illud: Sanctificate. Cæterum quod perpressus ait ex dispensationis ratione in dibus gentium, ideo etiam postea refutabit, et illustrabitur ab omnibus, in summa dignitate **667** constitutis, et etiam inferiore honore præditis, prædicat: Reges videbunt eum, et surgent, de regni videlicet solio. Principes etiam adorabunt eum: Videbunt autem non oculis corporis, sed velut mentis et cordis perlustratione. Sic enim videmus gloriam Christi. Adorabunt vero illum propter Dominum, id est, propter me. Glorificatur enim velut Filius Dei et Patris, quia fidelis est Sanctus Israel. Fidelis, hic significat semper manentem. Immutum enim est et stabile regnum Dei et Patris: similiter et Filii, cum tamen falso nuncupati dii fideles non sint. Sunt enim nuper nati, et pereunt, et non manent. Universorum autem Servator et Dominus vere fidelis est, id est, ad suam ipse dignitatem provectus, stabilis et constans, elegit qui per Christum vocati erant, « Quos enim præscivit, » inquit, « etiam præsinivit, ut conformes essent et ipsi imagini Filii sui, et vocavit, et sanctificavit, et glorificavit »¹⁰⁰. Oportuit igitur, oportuit electos sanctificare eum qui animam inhabitat, et non mensuram humanitatis intueri, et a decore decidere, et ab exacta ejus cognitione deerrare, sed potius dispensationis sapientiam intelligere, illumque adorare, et constanter sic animo affici ac persuaderi illum esse fidelis Domini natura et vere Filium, etiamsi pro ratione dispensationis in forma nostra apparuerit et exinanitionis mensuram induerit. Alloquitur porro electos et inquit: Tempore accepto exaudivi te, et in die salutis adjuvi te. Præscitus quidem erat ante mundi constitutionem Christus, et ejus mysterium: illuxit autem illis temporibus quibus visum est Dominatori, cum etiam nobis opem attulit. Humanitatis tempus dicit esse diem salutis. Sic enim divinus Paulus: « Ecce nunc, » inquit, « tempus acceptabile, ecce nunc dies salutis »¹⁰¹. Psallit etiam propheta David et ait: « Pax est

⁹⁹ Matth. xxvii, 29. ¹⁰⁰ Rom. viii, 29, 30. ¹⁰¹ II Cor. vi, 27.

dies quam fecit Dominus, exultemus et lætemur in ea ¹¹. »

« Αὕτη ἡ ἡμέρα ἦν ἐποίησεν ὁ Κύριος, ἀγαλλιασώμεθα, καὶ εὐφρανθώμεν ἐν αὐτῇ. »

Vers. 8-12. *Et dedi te in testamentum gentium, ut constituas terram, et possideas hæreditatem deserti, ut dicas his qui in vinculis sunt: Exite; et his qui in tenebris: Illustremini. In omnibus viis suis pascentur, et in omnibus viis pascua eorum. Non esurient, neque sitient, neque feriet eos æstus, neque sol; sed qui miseretur eorum, consolabitur eos, et per fontes aquarum ducet eos. Et verlam omnem montem in viam, et omnem semitam in pastum eis. Ecce e longinquo veniunt, hi ab aquilone, illi a mari, alii de terra Persarum.*

Visum est quibusdam interpretibus qui antegressi sunt, hujus capituli initium facere: Sic dicit Dominus: Tempore accepto exaudiui te, et in die salutis adjuvi te. Et aiunt hæc dici a Deo et Patre omnium nostrum Salvatori Christo, talemque sensum attestant. Oravit, inquit, ante crucem pretiosam, dicens: « Pater, si possibile est, transeat a me calix iste ¹²; » nec auditus est, bibit enim illud. Postquam autem calcasset mortem succurrente Patre, dictum est ei necessario: Tempore accepto exaudiui te, et in die salutis adjuvi te. Videtur tamen mihi hæc oratio valde a probabilitate aliena. Nam cum sciret bibendum esse poculum, et non posse orbem terrarum conservari nisi per mortem carnalem et resurrectionem e mortuis, peraccommodate formatur hujus precationis ratio, ut passionis deprecatione accusatio foret cædis Judaicæ. Quomodo enim impietatis in eum crimine teneretur Israel, si non illi coacta ac violenta hæc passio, propter ignobilitatem fuisset? verum etiam sic voluntarium fuit, et mundi peccatum tollere, et nostram naturam ad novitatem sanctæ vitæ reformare. Sciendum enim sic ab illo dictum esse: « Descendi de cælo, non ut facerem voluntatem meam, sed voluntatem ejus qui misit me. Hæc est voluntas ejus qui misit me, ne quid perdam ex omnibus quæ dedit mihi, sed ut resuscitem illa in novissimo die ¹³. » Apparuit enim mundo Christus, et sacram prædicationem auspiciatus est apud Israelitas. Verum quia inobedientes erant et obdurati, effrenes et audaces, non receperunt fidem, sed contra eam peccarunt multifariam: ad ultimum etiam cruci affixerunt. Hinc mihi spectat arcanæ sapientiæ virtutem. Nam mortem videlicet carnis illatam illi a sinistra Judæorum nequitia, causam salutis exstitisse **669** dico universæ terræ incolis. Et mors per ejus resurrectionem abolita est, et calcata est corruptio, nosque in vitam reflorimus, qui per Adami prævaricationem detrudebamur in contrarium. Non

φησι, « καιρὸς εὐπρόσδεκτος, ἰδοὺ νῦν ἡμέρα σωτηρίας. » Ψάλλει δὲ καὶ ὁ προφήτης Δαβὶδ, καὶ φησιν·

« Αὕτη ἡ ἡμέρα ἦν ἐποίησεν ὁ Κύριος, ἀγαλλιασώμεθα, καὶ εὐφρανθώμεν ἐν αὐτῇ. »

Καὶ ἔδωκά σε εἰς διαθήκην ἐθνῶν, τοῦ καταστῆσαι τὴν γῆν, καὶ κληρονομήσαι κληρονομίαν ἐρήμου, λέγοντα τοῖς ἐν δεσμοῖς· Ἐξέλθετε· καὶ τοῖς ἐν τῷ σκότει· Ἀνακαλύψθητε. Καὶ ἐν πάσαις ταῖς ὁδοῖς αὐτῶν βοσκηθήσονται, καὶ ἐν πάσαις ταῖς ὁδοῖς ἡ νομὴ αὐτῶν. Οὐ κενιάσουσιν, οὐδὲ διψήσουσιν, οὐδὲ κατάξει αὐτοὺς καύσων, οὐδὲ ὁ ἥλιος· ἀλλ' ὁ ἐλεῶν αὐτοὺς παρακαλέσει, καὶ διὰ πηγῶν ὑδάτων ἄξει αὐτούς. Καὶ θήσω πᾶν ὄρος εἰς ὄδον, καὶ πᾶσαν τρίβον εἰς βόσκημα αὐτοῖς. Ἴδοὺ οὗτοι πόρρωθεν ἔρχονται. Οὗτοι ἀπὸ Β βορρᾶ, καὶ οὗτοι ἀπὸ θαλάσσης, ἄλλοι δὲ ἐκ γῆς Περσῶν.

Ἔδοξέ τισι τῶν προλαβόντων ἐξηγητῶν ἀρχὴν τοῦ προκειμένου κεφαλαίου ποιήσασθαι· Οὕτω λέγει Κύριος· Καίρῳ δεκτῷ ἐπήκουσά σου, καὶ ἐν ἡμέρᾳ σωτηρίας ἐβοήθησά σοι. Καὶ φασιν εἰρησθαι ταυτὶ παρὰ Θεοῦ καὶ Πατρὸς τῶ πάντων ἡμῶν Σωτῆρι Χριστῷ. Προσεξυφαίνουσι δὲ, καὶ τοῖόνδε τινα νοῦν. Ἡξέτω μὲν γὰρ, φησὶ, πρὸ τοῦ τιμίου σταυροῦ, λέγων· « Πάτερ, εἰ δυνατόν, παρελθέτω ἀπ' ἐμοῦ τὸ ποτήριον τοῦτο· » καὶ οὐκ ἠκούσθη, πέτωκε γὰρ αὐτό. Ἐπειδὴ δὲ πεπάτηκε τὸν θάνατον ἀντιλαμβανομένου τοῦ Πατρὸς, εἴρηται πρὸς αὐτὸν ἀναγκαίως τὸ, Καίρῳ δεκτῷ ἐπήκουσά σου, καὶ ἐν ἡμέρᾳ σωτηρίας ἐβοήθησά σοι. Δοκεῖ δὲ μοι πολὺ τὸ εὐπίθανον ἀβρώστειν ὁ λόγος. Καίτοι γὰρ εἶδός ὅτι γρη πτεῖν τὸ ποτήριον, καὶ οὐκ ἂν ἐξέλθοι τὸ διασωθῆναι δύνασθαι τὴν ὑπ' οὐρανόν, πλην ὅτι διὰ τοῦ θανάτου τῆς σαρκὸς αὐτοῦ, καὶ τῆς ἐκ νεκρῶν ἀναστάσεως οἰκονομικώτατα λίαν τὸ τῆς προσευχῆς ἐπράττετο σχῆμα, ἵνα τοῦ πάθους ἡ παραίτησις τῶν Ἰουδαίων μαιφρονίας κατηγορηθῇ· ἐπεὶ τίνα τρόπον τοῖς τῆς εἰς αὐτὸν δυσσεβείας ἐγκλήμασιν ἔνοχος γέγονεν ὁ Ἰσραὴλ, εἰ μὴ ἀβούλητον ἦν αὐτῷ τὸ παθεῖν διὰ τοῖ τὸ δυσκλεές; πλην, καὶ οὕτω γέγονε θελήτων, καὶ ἀποστῆσαι τοῦ κόσμου τὴν ἁμαρτίαν, καὶ ἀναμορφῶσαι τὰ καθ' ἡμᾶς, εἰς καινότητα ζωῆς ἁγίας. Συνιέει γὰρ οὕτω καὶ τὸ εἰρημένον παρ' αὐτοῦ, ὅτι « Καταθέθηκα ἐκ τοῦ οὐρανοῦ, οὐχ ἵνα ποιῶ τὸ θέλημα τὸ ἐμὸν, ἀλλὰ τὸ θέλημα τοῦ πέμφαντός με, τοῦτ' ἐστι, τὸ θέλημα τοῦ πέμφαντός με Πατρὸς, ἵνα πᾶν ὃ δέδωκέ μοι, μὴ ἀπολέσω αὐτὸ ἐξ αὐτοῦ, ἀλλὰ ἀναστήσω αὐτὸ ἐν τῇ ἐσχάτῃ ἡμέρᾳ. » Ἐπέεανε γὰρ τῷ κόσμῳ Χριστός, καὶ τῶν ἱερῶν ἀπήρητο κηρυγμάτων παρὰ τοῖς ἐξ Ἰσραὴλ. Ἐπειδὴ δὲ ἦσαν ἀπειθεῖς, καὶ κατεσκληνότες, ἐξήνιοι, καὶ θρασεῖς, οὐ προσήκαντο τὴν πίστιν, ἀλλ' ἡμάρτανον μὲν εἰς αὐτὴν πολυτρόπως, εἴτα τελευτατον ἐσταύρωσαν. Ἐνταῦθα βλέπε μοι τῆς ἀπορρήτου σοφίας τὴν δύναμιν. Ἀπὸ γὰρ τῆς Ἰουδαίων σκαιότητος ἐπενηνεγμένον αὐτῷ, φημι δὴ τὸν θάνατον. Δῆλον δὲ ὅτι τὴν τῆς σαρκὸς σωτηρίας πρόφασιν ἐποίησατο τοῖς ἀνὰ πᾶσαν τὴν γῆν, κατηγορηθῆ

¹¹ Psal. cxvii, 24. ¹² Matth. xxvi, 39. ¹³ Joan. v, 38, 39.

δὲ θάνατος διὰ τῆς ἀναστάσεως αὐτοῦ, καὶ πεπότη-
ται φοροῦ [γρ. φοροῦ], καὶ ἀνεθάλλομεν εἰς ζωὴν, οἱ
διὰ τῆς ἐν Ἀδὰμ παραβάσεως κατενηνεγμένοι πρὸς
τὸ ἐναντίον. Οὐκοῦν οὐκ ἀπόττειν γενέσθαι φαμέν
ἐν τῇ τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν Χριστοῦ προσευχῇ, μὴ γέ-
νοιτο, οἰκονομίαν δὲ μᾶλλον, ἢ περὶ ἂν ἔποιτο τὸ θαυ-
μάζεσθαι δεῖν. Καὶ καθ' ἕτερον δὲ τρόπον σοφὴν γε-
νέσθαι φαμέν τὴν ἐντεῦξιν τὴν πρὸ γέ φημι τοῦ
τιμίου σταυροῦ. Γέγονε γὰρ ἡμῖν ὑποτύπωσις, καὶ
ὑπογραμμὸς ἀναγκαίου πράγματος· πειρασμοῦ γὰρ
ἐπηρητημένου, καὶ φόβου παραχειμαζόντος, οὐ βλάβη-
μοις εἶναι χρῆ, καὶ ἀναπεπτωκότας, ἐγρηγορότας δὲ
μᾶλλον, εἴτα συντείνεσθαι εἰς προσευχάς, καὶ Θεοῦ
δεισθαι τοῦ σώζοντος, ἵν' ἔπερ εἴη φίλον αὐτῷ βρόχων
ἔξω καὶ παγίδος ἀποφέρομεν πόδα. Εἰ δὲ δὴ τὸ
χρῆναι παθεῖν ὡς ἔσται μᾶλλον ἡμῖν ὀνησιφόρον
ἐπίσταται, καὶ τοῦτο ἤκειν ἐς πέρας, αὐτοῦ νέμοντος
τὴν ὑπομονήν. Ἀπιθάνου τοιγαροῦν τῆς τινων δόξης
ἀποδεδειγμένης, φέρε τῶν ἐν χερσὶν ἀπτώμεθα πάλιν.
Δεδωκέναι γὰρ αὐτὸν φησὶν εἰς διαθήκην ἐθνῶν τοῦ
καταστῆσαι τὴν γῆν, καὶ κληρονομήσαι κληρονομίαν
ἐρήμου, λέγοντα τοῖς ἐν δεσμοῖς· Ἐξέλθετε, καὶ τοῖς
ἐν τῷ σκότει, Ἀνακαλύφθητε. Ἀπολακτίσαντος γὰρ
τοῦ Ἰσραὴλ, καὶ τῆς εἰς αὐτὸν ἀγάπης διὰ τῆς
ἀπιστίας ἀποφοιτήσαντος, νενομοθέτηκε τοῖς ἔθνεσιν
ὁ Χριστὸς, καὶ τὴν Καινὴν αὐτοῖς Διαθήκην ὤριστο,
τοῦτ' ἔστι, τὸ εὐαγγελικὸν καὶ σωτήριον κήρυγμα,
καὶ κατέστησε τὴν γῆν τεθορυβημένην δηλονότι, καὶ
οὐκ ἐν καλῷ συνέσεως οὔσαν. Πεπλάνητο γὰρ τῇ
κτίσει λατρεύουσα, καὶ ταῖς τῶν ἀκαθάρτων πνευμά-
των ἀγέλαις ὑποθητεύουσα. Ἐδρα γὰρ μόνον τὸ
ἐκείνοις δοκοῦν. Οἱ δὲ κατεκόμιζον εἰς ἅπαν εἶδος
ἀκαθαρσίας αὐτήν, καὶ κτηνοπρεπῆ διαβιοῦν ἐκέλευον
βίον. Τεθορύβητο τοίνυν οὐ μετρίως ἡ γῆ καὶ τετά-
ρακτο· πλὴν κατέστη διὰ Χριστοῦ, καὶ ὄσον ἐκ χει-
μῶνος, καὶ ζάλης μετακεχώρηκεν εἰς εὐδίαν. Γέγονε
γὰρ αὐτοῦ μέρος τε καὶ κληρὸς. Καὶ τοῦτο ἦν ἄρα,
τὸ ἐν δευτέρῳ ψαλμῷ πρὸς αὐτὸν εἰρημένον, ὡς ἐκ
τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς· « Αἰτῆσαι παρ' ἐμοῦ, καὶ δώσω
σοι ἔθνη κληρονομίαν σου, καὶ τὴν κατάσχεσίν
σου τὰ πέρατα τῆς γῆς. » Ἐρημον δὲ ὀνομάζει τῶν
ἐθνῶν τὴν πληθύν, ἀκάρπην καὶ ἀνύδρην γῆν παρεϊκά-
ζων αὐτῆν. Πλὴν, ὡς ἔφη, κληρὸς γέγονε Χριστοῦ.
Πῶς δὲ, καὶ τίνα τρόπον; Ἐν δεσμοῖς γὰρ οὔσι, καὶ
σειραῖς τῶν ἰδίων ἀμαρτημάτων κατεσφιγμένοις
ἐπεφώνησε τό· Ἐξέλθετε. Οὔσι δὲ καὶ ἐν σκότει, καὶ
ἐν ἀχλύϊ τῇ νοση, καὶ μονονοχῆ βαθεῖα νυκτὶ κατα-
κεχωρημένοις, ἀνακαλυφθῆναι προστέταξε, καὶ εἰς
φῶς ἐλθεῖν, ἀνευρῆναι τῆς διανοίας τοὺς ὀφθαλμοὺς,
καὶ τὸ παρ' αὐτοῦ καὶ θεῖον εἰσοικίσασθαι φῶς. Οἱ
δὲ δὴ τούτων ἀξιοθθέντες, φησὶν, ἐν πάσαις ταῖς ὁδοῖς
αὐτῶν βοσκηθήσονται, καὶ ἐν πάσαις ταῖς τρίβοις ἡ
νομὴ αὐτῶν. Πλείσται μὲν γὰρ αἱ τῆς ἐπεισελαίας
ὁδοί, ἀλλ' ἦν τοῖς ἔθνεσι βάσιμος μὲν οὐδέμια, τρα-
χεῖα δὲ καὶ ἀνάντης, κεκράτηντο δὲ καὶ ταῖς τῶν ἰδίων
παθῶν ἐμβολαῖς, καὶ ταῖς τοῦ διαβόλου πλεονεξίαις,
ἄβαστον αὐτοῖς τιθέντος τὸ ἀγαθόν. Ἐπειδὴ δὲ ἐπέλαμψε

A igitur desperationem fuisse in hac Servatoris nostri
precatone dicimus, absit, sed potius dispensatio-
nem, quam par est admirari. Alio quoque modo
dicimus hanc orationem, ante pretiosam crucem,
prudenti consilio factam esse. Exstitit enim nobis
exemplar et forina rei necessariae. Tentatione nam-
que impendente et metu inundante, non desides
esse nos oportet et supinos, sed vigilantes potius
et intentos orationi, et Deum Servatorem rogare
ut, si visum sit, plagis et laqueo pedem extricemus.
Sini patendum sit, nobis magis profuturum scit,
si perveniat ad exitum, ipso tribuente patientiam.
Cum ergo demonstratum sit opinionem quorundam
minus esse probabilem, agendum rursus quae pra-
manibus sunt attingamus. Dedit enim se illum
ait Pater in testamentum gentium; ut constituat
terram, et possideat hereditatem deserti, dicens
illis qui in vinculis sunt: Exite, et his qui in tene-
bris sunt: Illustramini. Cum itaque revalcitrasset
Israel, et a dilectione in illum per infidelitatem
recessisset, Christus leges tulit gentibus, et Novum
illis Testamentum, id est, evangelicam et salutarem
praedicationem descripsit, ac terram, scilicet turba-
tam et non satis prudentem, constituit. Nam erra-
verat creaturam colendo, et impurorum spirituum
turmis serviendo. Fecerunt siquidem id solum quod
ipsis visum esset. Alii vero eam in omne turpitu-
dinis genus deduxerunt, et pecuariam vitam jusse-
runt vivere. Turbata est igitur terra non mediocri-
ter et tumultuata: verum per Christum constituta
est, et velut ex tempestate et fluctuatione, conversa
est in serenitatem. Facta est enim portio et sors
ejus. Idque est quod in secundo psalmo dictum est
ei velut a Deo et Patre: « Postula a me, et dabo
tibi gentes hereditatem tuam, et possessionem tuam
terminos terrae ». Desertum nominat, gentium
multitudinem, infructuosae et siticulosae terrae eam
comparans. Verum, ut dixi, facta est sors Christi.
Qui et quomodo? **670** His enim qui vinculis et
catenis suorum peccatorum constricti erant, acclama-
vit: Exite. Qui in tenebris et caligine mentis
versabantur et tantum non profunda nocte obruti
erant, eos jussit illustrari, et ad lucem venire,
oculosque animi aperire, suamque ac divinam lu-
cem intrmittere. Qui vero his bonis, inquit, digni
habiti sunt, in omnibus viis suis pascentur, et in
omnibus semitis pascuca eorum. Erant enim illis
plures viae prohibitis, sed nulla gentibus pervia,
ac aspera, et praerupta. Victique sunt a suarum
perturbationum impressionibus et diaboli tyran-
nide, qui bonitatis iter illis interclusit. Sed ubi
Christi gratia illuxit, vincula eorum solvit, illustra-
vit cor, inde per omnem viam currere, bonumque
mentis ac intelligentiae pabulum colligere (hoc enim
significat, Pascentur) omnemque semitam prohibita-
tis celeriter transire valuerunt. Nihilque vetat di-
cere quia semitae et viae nostros animos adducunt

¹¹ Psal. II, 8.

ad Deum, seu ad sanctam et excellentem vitæ institutionem, divinitus inspiratæ Scripturæ, quæ errantibus minime fuerunt cognitæ. Postquam autem ad lucem veritatis vocati sunt, suppetebant illis pastus et pascua, quæ spirituali robore nutriunt, omniumque bonorum desiderio; promittitque illis Deus gratiæ suæ, et auxilii, et spiritualis consolationis copiam. Non enim esurient, neque sitient, inquit. Olim enim spiritualis consolationis expertes erant, nec divinam legem habebant, non prophetam, non pædagogum, non magistrum, non doctorem, non intelligibilium aquarum fontem. At cum a Deo misericordiam consecuti sunt, spiritualia bona deinceps affatim suppeditabantur, et cibum qui animos juvat habuerunt: panem de cælo ederunt, aquam viventem biberunt, de qua etiam ipse Christus dixit, ad Samaritanam mulierem verba faciens: « Quisquis de hac aqua bibit, iterum sitiet. At qui bibit de aqua illa quam ego dabo ei, fiet ei fons aquæ salientis in vitam æternam⁹⁶. » Dixit item propheta Isaias de iustificatis in fide et evangelicis oraculis cervicem mentis submittentibus: « Illic habitabit in excelsa spelunca rupis fortis; panis ei dabitur, et aqua ejus **671** fidelis⁹⁷. » Sed nec æstus illos feriet, neque sol. Factus est enim illis Christus protector: qui etiam olim filius Israel suspendit interdiu nubem, et noctu in columna ignis præcessit. Itaque inquit: Extra solem erunt et æstum, id est, tegentur umbraculo divino, ut nihil contingat quod sit molestum, vel quod ad pusillanimitatem adducat. Cujusmodi est quod divinus Paulus etiam dixit: « Potens est Deus, qui non sinet vos tentari supra quam potestis, sed una cum tentatione faciet proventum, ut possitis sufferre⁹⁸. » Hoc enim puto significare, Qui miseretur eorum, consolabitur eos. Ducet enim per fontes aquarum, et vertet omnem montem in viam, et omnem semitam in pastum eis. Fontes hic dicimus sanctos prophetas, et apostolos, et evangelistas, quibuscum versantes sapienter et perite, haurimus ab illis vivificum et divinum sermonem, qui salis abunde posset animas nostras ad pietatem confirmare, et spiritualem nobis ingenerare voluptatem. Sic enim scriptum est: Et haurietis aquas cum lætitia e fontibus salutaris⁹⁹. » Quod autem nullum præclarum facinus arduum futurum sit aut difficile his qui per Christum servati sunt, illud subinnuere poterit, cum ait, omnem montem in viam esse vertendum. Videtur enim sublime, et altum, et inaccessum multis esse, ut virtutem quis colat, puta, continentiam, temperantiam, longanimitatem, patientiam, mansuetudinem, charitatem et reliqua: sed planam et æquabilem omnem hanc viam nobis reddidit Servator, ut quod impervium et inmeabile esse videbatur, id levigatum et propositum sit illac ire volentibus. Idque est, opinor, quod aperte dictum

Α τοῦ Σωτῆρος ἡ χάρις, ἔλυθεν αὐτῶν τὰ δεσμά, κατεφώτισε τὴν καρδίαν, ἰσχυσαν ἐνταῦθα διὰ πάσης τρέχειν ὁδοῦ, καὶ τὴν νοητὴν ἐντροπίαν συλλέγειν· τοῦτο γάρ, τὸ βοσκηθῆσονται ἐπηλοῖ, καὶ εἰς πᾶσαν τρίβον ἀγαθουργίας ἰέναι γοργῶς. Ἐργεῖ δὲ οὐδὲν κάκεινο εἰπεῖν, ὅτι τρίβοι καὶ ὁδοὶ τὰς ἡμετέρας διανοίας ἀποφέρουσι πρὸς Θεόν, ἤγουν πρὸς εὐαγῆ, καὶ ἐξαιρετον πολιτεῖαν αἱ θεόπνευστοὶ Γραφαί· αὐταὶ δὲ ἦσαν γινώριμαι μὲν ἥμισυ τοῖς πεπλανημένοις. Ἐπειδὴ δὲ πρὸς τὸ τῆς ἀληθείας κέκληνται εἰς, νομαὶ γεγόνασιν αὐταῖς, καὶ βοσκήματα τρέφοντα πρὸς εὐανδρίαν τὴν πνευματικὴν, καὶ εἰς ἔφεσιν ἀγαθοῦ παντός. Ὑπισχνεῖται δὲ Θεὸς αὐτοῖς τὸ ἀμφιλαφὲς τῆς παρ' ἑαυτοῦ χάριτος, καὶ ἐπικουρίας, καὶ πνευματικῆς παρακλήσεως. Οὐ γὰρ πεινάσουσιν, οὐδὲ διψήσουσι, φησί. Πάλαι μὲν γὰρ ἦσαν ἐν ἐνδείᾳ παρακλήσεως πνευματικῆς, οὐ γὰρ ἦν παρ' αὐτοῖς θεῖος νόμος, οὐ προφήτης, οὐ παιδαγωγός, οὐ καθηγητής, οὐ διδάσκαλος, οὐ νοητῶν ὑδάτων πηγὴ. Ἐπειδὴ δὲ ἠλέηνται παρὰ Θεοῦ, δαψιλεστάτῃ λοιπόν αὐτοῖς ἡ τῶν πνευματικῶν ἀγαθῶν χορηγία γέγονε τροφὴν ἐσχηκόσι τὴν ψυχωφελῆ. Ἐφαγον γὰρ ἄρτον ἐξ οὐρανοῦ, ὕδωρ ζῶν ἐπιον, περὶ οὗ καὶ αὐτὸς ἔφη Χριστὸς πρὸς τὴν ἐν Σαμαρείᾳ γυναῖκα τοὺς λόγους ποιούμενος· « Πᾶς ὁ πίνων ἐκ τοῦ ὕδατος τοῦτου διψήσει πάλιν. Ὅς δ' ἂν πίη ἐκ τοῦ ὕδατος, οὐ ἐγὼ δώσω αὐτῷ, γενήσεται αὐτῷ πηγὴ ὕδατος ἄλλομένου εἰς ζωὴν αἰώνιον. » Ἐφη δὲ πού καὶ ὁ προφήτης Ἠσαίας περὶ τῶν ἐν πίστει δεδικαιωμένων, καὶ τοῖς εὐαγγελικοῖς θεσπίσμασιν ὑπαγόντων τὸν τῆς διανοίας αὐχένα· « Οὗτος οἰκήσει ἐν ὑψηλῷ σπηλαίῳ πέτρας ἰσχυρᾶς· ἄρτος αὐτῷ δοθήσεται, καὶ τὸ ὕδωρ αὐτοῦ πιστόν. » Ἄλλ' οὐδὲ πατάζει αὐτοὺς καύσων, οὐδὲ ὁ ἥλιος. Γέγονε γὰρ αὐτοῖς σκεπασθῆς ὁ Χριστός. Ὁ καὶ πάλαι τοῖς υἱοῖς Ἰσραὴλ ἐπαρτήσας μὲν ἐν ἡμέρᾳ νεφέλῃν, ἡγούμενος δὲ ἐν στύλῳ πυρὸς τὴν νύκτα. Ἐξω δὲ οὖν ἡλίου, καὶ καύσωνος ἔσονται, φησί, τοῦτ' ἔστι, τεύξονται τῆς παρὰ Θεοῦ σκέπης, ὡς μὴδὲν αὐτοῖς συμβῆναι φορτίου, ἤγουν ἀποφέρων εἰς ἀλιγοψυχίαν. Τοιοῦτόν τι καὶ ὁ θεσπέσιος ἔφη Παῦλος· « Δυνατὸς ὁ Θεός, ὃς οὐκ ἔασει ἡμᾶς πειρασθῆναι ὑπὲρ ὃ δύνασθε, ἀλλὰ ποιήσει σὺν τῷ πειρασμῷ, καὶ τὴν ἔκθεσιν τοῦ δύνασθαι ὑπενεγκεῖν. » Τοῦτο οἶμαι δηλοῦν τὸ παρακαλεῖν αὐτοὺς τὸν ἐλεοῦντα αὐτοῖς. Ἄξει γὰρ διὰ πηγῶν ὑδάτων, καὶ θήσει πᾶν ἄρος εἰς ὄδον, καὶ πᾶσαν τρίβον εἰς βόσκημα αὐτοῖς. Πηγὰς δὲ φαμεν ἐν τούτοις τοὺς ἀγίους προφήτας, ἀποστόλους τε καὶ εὐαγγελιστάς, ὅς ἐνομιλοῦντες σωφῶς τε καὶ ἐντέχνως ἀρῶμεθα παρ' αὐτῶν ζωοποιῶν τε καὶ θεῖον λόγον, ἀποχρώντως ἔχοντα πρὸς τὸ δύνασθαι διανευροῦν εἰς εὐσέβειαν τὰς ἡμετέρας ψυχὰς, καὶ τροφὴν ἡμῖν ἐργάσασθαι τὴν πνευματικὴν. Οὕτω γὰρ γέγραπται· « Καὶ ἀντήσετε ὕδωρ μετ' εὐφροσύνης, ἐκ τῶν πηγῶν τοῦ σωτηρίου. » Ὅτι δὲ θνήσκοντες, ἢ δύσθετον οὐδὲν τῶν ἐξαιρέτων ἀνδραγαθημάτων τοῖς διὰ Χριστοῦ σεσωσμένοις, ὑπεμψήνειεν ἂν τὸ πᾶν ἄρος εἰς ὄδον τεθεῖσθαι λέγειν. Δοκεῖ μὲν

⁹⁶ Joan. iv, 13. ⁹⁷ Isa. xxxiii, 16. ⁹⁸ I Cor. x, 13. ⁹⁹ Isa. xii, 3.

γάρ πως ἦρθαι τε καὶ ὑψοῦ, καὶ ἀπρόσιτον εἶναι πολλοῖς τὸ ἐναργῆ γενέσθαι τινὰ, οἷον ἐγκρατεῖα, σωφροσύνη, μακροθυμία, ἀνεξικακία, πραότητι, ἀγάπη καὶ τοῖς λοιποῖς· ἀλλὰ λείαν καὶ εὐήλατον πᾶσαν ἡμῖν ὁδὸν ἀπέφηνεν ὁ Σωτήρ, ὥστε καὶ τὸ δυσπρόρευτον, καὶ δυσήλατον εἶναι δοκοῦν ἐψιλωμένον προσκεῖσθαι τοῖς δι' αὐτοῦ βαδίζειν ἐθέλουσι. Καὶ τοῦτο, οἶμαι, ἔστι τὸ δι' ἐνδῶ τῶν ἀγίων προφητῶν σαφῶς εἰρημένον· « Πᾶσα φάραγξ πληρωθήσεται, καὶ ἔσται πάντα τὰ σκολιὰ εἰς εὐθεΐαν, καὶ ἡ τραχεῖα εἰς ὁδοὺς λείας. » Καὶ πάλιν· « Ὅδὸς εὐσεβῶν εὐθεῖα ἐγένετο, καὶ παρεσκευασμένη ἡ ὁδὸς τῶν εὐσεβῶν. » Ὅτι δὲ ἀριθμοὶ κρείττονες οἱ κεκλημένοι γεγόνασι, καὶ ἐκ παντὸς μέρους τῆς ὑπ' οὐρανὸν συναγῆγεμένοι, διαμεμήνυκεν εἰπών· Ἰδοὺ οὗτοι πόρρωθεν ἔρχονται, καὶ οὗτοι ἀπὸ βορρᾶ καὶ θαλάσσης, ἄλλοι δὲ ἐκ γῆς Περσῶν. Τὸ γὰρ πόρρωθεν εἰσικεν ὑποδηλοῦν τὰ μέρη τὰ νοτία, ὃ δὲ βορρᾶς τὰ βόρεια, θάλασσα δὲ τὰς πρὸς δυσμὰς χώρας. Οὕτω γὰρ καὶ αὐτῶν ὁ Ψαλμῶδης διαμνημονεύει λέγων· « Τὸν βορρᾶν, καὶ τὴν θάλασσαν σὺ ἔκτισας. » Οἱ δὲ ἐκ γῆς Περσῶν εἰεν ἂν, οἱ ἐξ ἠοῦς σεσαγνημένοι. Πρὸς ἅκτινα γὰρ ἡ Περσῶν γῆ ἔστιν. Ἡ τάχα που, καὶ τοὺς προσκυνήσαντας αὐτῷ μάγους νοεῖσθαι πρέπει.

Ἦκον γὰρ εἰς τὴν Ἰουδαίαν πυνθανόμενοι τε καὶ δαίων· εἶδομεν γὰρ αὐτοῦ τὸν ἀστέρα ἐν τῇ Ἀνατολῇ, καὶ ἤλθομεν προσκυνήσαι αὐτῷ. Προσκυνήσαντες γὰρ, καὶ δώροις ἐτίμων, λιθάνῃ τε φημί, καὶ χρυσῷ, καὶ σμύρῃ. Διαμέμνηται δὲ τοῦτο λέγων ὁ Ψαλμῶδης, περὶ τοῦ πάντων ἡμῶν Σωτήρος Χριστοῦ· « Καὶ ζήσεται, καὶ δοθήσεται αὐτῷ, ἐκ τοῦ χρυσοῦ τῆς Ἀραβίας. » Ἀραβίαν γὰρ ἐν τούτοις τὴν τῶν Περσῶν ὀνομάζει χώραν.

Εὐφράνθητε, οὐρανοί, καὶ ἀγαλλιάσθω ἡ γῆ. Ῥηξάτωσαν τὰ ὄρη εὐφροσύνην, ὅτι ἠλέησεν ὁ Θεὸς τὸν λαὸν αὐτοῦ, καὶ τοὺς ταπεινοὺς τοῦ λαοῦ αὐτοῦ παρεκάλεσεν.

Εἰς ἓνα συγκολεῖ θίβασον, οὐρανὸν καὶ γῆν καὶ τὴν ἐπὶ τοῖς παρ' αὐτοῦ σεσωσμένους ἀποπληροῦν ἑορτῆν εὖ μάλα διακελεύεται. Νοθεῖεν δ' ἂν οὐρανοὶ μὲν οὐκ αὐτὸ τὸ στοιχεῖον, ἀλλ' οἱ ταῖς ἄνω μοναῖς ἐνδιατιπώμενοι, καὶ ἐναύλισμα πλουτοῦντες τὸν οὐρανὸν, ἀγίαί τε Δυνάμεις, Ἀρχαί, καὶ Θρόνοι, καὶ Ἐξουσίαι, καὶ τὰ ἐπιπέκεινα Σεραφίμ. Γῆ δὲ ὁμοίως οἱ παρ' αὐτοῖς προσδοκῶντες ἔσεσθαι τὴν ἐπιφάνειαν αὐτοῦ, καὶ παρεσόμενον εἰδότες αὐτὸν ἐπὶ λυτρώσει τῶν ἐξ Ἰσραὴλ, καὶ ἀπάντων δὲ τῶν ἐθνῶν τῶν ἀνὰ πᾶσαν ἐπιπῶν τὴν γῆν· καθάπερ ἀμέλει, καὶ Συμεὼν ὁ δίκαιος, βρέφος ἔτι βραχὺ τὸν Ἰησοῦν ἐν ἀγκάλαις ἔχων ἐδοξολόγει Θεὸν, οὕτω λέγων· « Nūn ἀπολύεις τὸν δοῦλόν σου, Δέσποτα, κατὰ τὸ ῥῆμά σου ἐν εἰρήνῃ, ὅτι εἶδον οἱ ὀφθαλμοί μου τὸ σωτήριόν σου. ὃ ἡτοίμασας κατὰ πρόσωπον πάντων τῶν ἐθνῶν, » καὶ τὰ ἐξῆς. Εἰ τάχα που, καὶ αὐτοὺς νοητέον τοὺς σεσωσμένους, ἐπὶ γε σφίτερον αὐτοῖς τελούντας· τὴν ἑορτῆν, καὶ ταῖς καθηκούσας δοξολογίας στεφανοῦντας τὸν Λυτρωτῆν· ὅρη γε μὴν παραρρήγνυντα τὴν εὐφροσύνην, ὑποτοπητέον εἶναι, καθάπερ ἔφην ἀρτίως, τὰς ἡρμένας ὑψοῦ κατ' ἀρετὴν δυνάμεις λογικὰς, ἡγούν τοὺς τῶν εὐαγγελικῶν κηρυγμάτων ἱερουργούς, οἱ Χριστὸν λα-

A est ab uno e sanctis prophetis : « Omnis vallis implebitur, et omnia erunt obliqua recta, et aspera in vias planas¹. » Et iterum : « Via piorum recta fuit, et præparata via piorum². » Quod autem innumeri fuerint vocati, et ex omni parte sub cælo congregati, ostendit dicens : « Ecce e longinquo veniunt, et hi quidem ab aquilone et mari, alii ex terra Persarum. Illud, e longinquo, videtur indicare partes australes ; aquilo, aquilonares ; mare, occidentales regiones. Horum enim sic mentionem facit Psalmodus, cum ait : « Aquilonem et 672 mare tu creasti³. » Illi vero e terra Persarum esse possunt, qui capti et inescati sunt Orientales. Ad orientem enim est Persarum terra. Fortassis etiam magos intelligere convenit, qui eum adorant. Venerunt enim in Judæam, percontantes et dicentes : « Ubi est qui natus est rex Judæorum ? Nam vidimus stellas ejus in Oriente, et venimus adoratum eum⁴. » Si quidem adorarunt, et donis honorarunt, thure, inquam, auro et myrrha. Meminit hujus etiam Psalmodus, cum dicit de omnium nostrum Servatore Christo : « Et vivet, et dabitur ei de auro Arabia⁵. » Arabiam enim hic Persarum regionem nominat.

λέγοντες· « Ποῦ ἔστιν ὁ τεχθεὶς βασιλεὺς τῶν Ἰουδαίων ; εἶδομεν γὰρ αὐτοῦ τὸν ἀστέρα ἐν τῇ Ἀνατολῇ, καὶ ἤλθομεν προσκυνήσαι αὐτῷ. » Προσκυνήσαντες γὰρ, καὶ δώροις ἐτίμων, λιθάνῃ τε φημί, καὶ χρυσῷ, καὶ σμύρῃ. Διαμέμνηται δὲ τοῦτο λέγων ὁ Ψαλμῶδης, περὶ τοῦ πάντων ἡμῶν Σωτήρος Χριστοῦ· « Καὶ ζήσεται, καὶ δοθήσεται αὐτῷ, ἐκ τοῦ χρυσοῦ τῆς Ἀραβίας. » Ἀραβίαν γὰρ ἐν τούτοις τὴν τῶν Περσῶν ὀνομάζει χώραν.

VERS. 13. *Lætamini, cæli, et exsulet terra, erumpant montes lætitiā, quia misertus est Deus populi sui, et humiles populi sui consolatus est.*

Cælum et terram in unum sodalitiū convocat, et propter eos qui ab illo servati sunt, festum celebrare, optime præcipit. Cæli intelligi possunt, non ipsum elementum, sed qui in summis habitaculis commorantur, et cælesti locupletati sunt domicilio, et sanctæ Potestates, Principatus, Throni, Dominationes, et quæ sunt ultra Seraphim. Terra similiter, qui in ea exspectant fore ejus apparitionem, et qui norunt illum adfore, ad redimendum Israelitas, omnesque gentes in universa terra degentes ; sicuti videlicet Simeon ille justus, parvulum adhuc infantem habens in ulnis, celebravit Deum, sic inquam : « Nunc dimittis servum tuum, Domine, secundum verbum tuum in pace. Quia viderunt oculi mei salutare tuum, quod parasti in conspectu omnium gentium⁶, » etc. Si forte illos intelligere oporteat qui servati sunt, ob hoc ipsum celebrantes festum, et Redemptorem coronantes dignis laudibus. montes erumpentes lætitiā, putandum est esse, quemadmodum modo dixi, subvectas illas in sublimi potestates rationis participes, vel evangelicæ predicationis ministros, qui Christum et quæ ejus sunt loquuntur, et terram implent lætitiā quæ

¹ Isa. xl, 4. ² Isa. xxvi, 7. ³ Psal. lxxxviii 15. ⁴ Matth. ii, 2. ⁵ Psal. lxxi, 15. ⁶ Luc. i, 29-32.

Intellectu percipitur. Annuntiant enim : Quia miserius est Deus populi sui, et humiles populi sui consolatus est. Misertus est enim omnium, cum illis Christus illuxerat. Siquidem verum est, erepti sunt e manu **673** diaboli et sævitia dæmoniorum, et a peccato quod in eos tyrannidem exercuit liberati, et mortis insuper vinculis : donatique gratia, et excellenti dono, sancti Spiritus facti participes, et adoptionis gratia illustrati, et spe, quæ mentem ac cogitationem superat, ditati. Verum observa sermonem prophetæ; ait enim : Humiles populi sui consolatus est. Humiles esse dicimus eos, qui flexile et tractabile collum submitunt Christo, et jugum regni ejus non contemnunt, eo quod fidem admiserunt, ac præparati sunt, in spiritu et veritate adorationem ac cultum ei præstare, cum hi qui fidem non admiserant, non sint humiles, sed cornu in altum erigant, et injustitiam contra eum loquantur, et contra sacrosancta ejus vaticinia, superbam velut cervicem mentis attollunt. Hi non sunt donati spirituali consolatione : non enim erant digni. Quæ enim pars fidelium cum infidelibus, secundum id quod scriptum est ?

VERS. 14, 15. *Dixit enim Sion : Dereliquit me Dominus, et Dominus oblitus est mei. Num obliviscitur mater filii sui, vel non miserebitur partus uteri sui? Etiam si autem horum oblita fuerit mulier, ego tamen non obliviscar tui.*

Proposuit enim universorum Servator et Dominus etiam ante alios, filiis Sion, seu ex sanguine Israel gratiam per fidem, et in finitis sermonibus fidem illis conatus est facere, ut apprehenderent opportunitatem, qua possent, si in illum credidissent, gloria patribus promissa locupletari. At hi præfracti erant et inobedientes, et, legibus, quæ per sapientissimum Moysen descriptæ erant, despectis et propheticis prædicationibus neglectis, a fide exciderunt, et crimine dominicidii tanquam laqueo capti sunt. Hac de causa lapsi sunt, et a conjunctione quæ cum ipso est procul sunt alienati; reliquiæ tamen servatæ sunt, et funditus Israel non periit ⁶. Cæterum pauci sunt servati, et præ infidelium multitudine omnino pauci. Percite itaque Sion, Judææ matris personam sustinens, nunc introducitur propemodum et luget quasi despecta a Deo explosente. Hinc paucissimis ipsi **674** relictis liberis, dicit : Dereliquit me Dominus, et Dominus oblitus est mei. Et quid ad hæc Dominus? Incomparabilem in homines charitatem declarat, et Sioni intelligibili misericordiæ bona promittit, et quod non posset aliquando sui signi obliviisci conatur persuadere. Quemadmodum enim mulier quæ peperit, suorum liberorum oblivisci non potest, ut quæ legem naturæ habet, summæ pietatis et indulgentiæ dispensatricem et administratricem : sic, inquit, ego meo

λοῦντες, καὶ τὰ αὐτοῦ νοητῆς εὐφροσύνης πιμπλάσκει τὴν γῆν. Ἀπαγγέλλουσι γὰρ ὅτι ἠλέησεν ὁ Θεὸς τὸν λαὸν αὐτοῦ, καὶ τοὺς ταπεινοὺς τοῦ λαοῦ αὐτοῦ παρεκάλεσεν. ἠλέησε γὰρ ἅπαντας ἐπιλάμψας αὐτοῖς ὁ Χριστὸς· εἰς τὸν ἀληθῆς, ἐξήρηγται χειρὸς διabolικῆς, καὶ δαιμονίων σκαιοτήτος. Ἀπηλλάχθησαν δὲ, καὶ τῆς πάλαι τυραννοῦσης κατ' αὐτῶν ἀμαρτίας, καὶ προσέτι τῶν τοῦ θανάτου δεσμῶν ἠξίωται δὲ χάριτος, καὶ ὑπερκοσμοῦ δωρεᾶς, μέτοχοι γεγονότες ἁγίου Πνεύματος, καὶ τῆ τῆς υἰοθεσίας δόξης κατηγορηλατῆται, καὶ τὴν ὑπὲρ νοῦν ἐλπίδα πλουτήσαντες. Πλὴν ἄθρει τὴν ἐπιτήρησιν τῶν τοῦ προφήτου λόγων· τοὺς γὰρ ταπεινοὺς τοῦ λαοῦ αὐτοῦ, φησὶ, παρεκάλεσε. Ταπεινοὺς δὲ εἶναι φαμεν τοὺς εὐνήσιον ὑφέντας, οὐκ ἀτιμάσαντας τὸν ζυγὸν, διὰ τοι τὸ προσήκασθαι τὴν πίστιν, ἠὲ περιπλοῦσθαι δὲ καὶ τὴν ἐν πνεύματι τε καὶ ἀληθείᾳ προσκύνῃσιν αὐτῷ, καὶ λατρείαν ἐπιτελεῖν τῶν τὴν πίστιν οὐ προσηκαμένων, οὐκ ὄντων ταπεινῶν, ἀλλ' ὑψοῦ τὸ κέρας ἰόντων [ἡρ. ἰέντων], καὶ λαλούντων ἀδικίαν κατ' αὐτοῦ; καὶ τοῖς ἱεροῖς αὐτοῦ θεοπίσμασι, γάρρον ὡς περ ἀνατεινόντων τὸν τῆς διανοίας ἀχένα. Οὗτοι τῆς πνευματικῆς οὐκ ἠξίωται παρακλήσεως. Οὐ γὰρ ἦσαν ἄξιοι. Τίς γὰρ μερὶς πιστῶν μετὰ ἀπίστων, κατὰ τὸ γεγραμμένον;

Εἶπε γὰρ Σιών, Ἐγκατέλιπέ με Κύριος, καὶ ὁ Κύριος ἐπελάθετό μου. Μὴ ἐπιλήσεται μήτηρ τοῦ παιδὸς αὐτῆς, τοῦ ἐλεῆσαι, καὶ ἐκχοῖα τῆς κοιλάδας αὐτῆς; Εἰ δὲ καὶ ἐπιλάθοιτο ταῦτα γυνή, ἀλλ' ἐγὼ οὐκ ἐπιλήσομαι σου.

Προῦθηκε μὲν γὰρ ὁ τῶν ὄλων Σωτὴρ Κύριος, καὶ πρὸ γε τῶν ἄλλων τοῖς τῆς Σιών τέκνοις, ἦτοι τοῖς ἐξ αἵματος Ἰσραὴλ τὴν διὰ πίστεως χάριν, καὶ διὰ μυρίων ὄσων αὐτοὺς ἀνέπειθε, λέγων, Ἐπιδράξασθε τοῦ καιροῦ, καθ' ὃν ἦν δύνασθαι πιστεῦσαι εἰς αὐτὸν τὰς τοῖς πατρᾶσιν ἐπηγγελμένας καταπλουτήσαι φιλοτιμίας. Οἱ δὲ ἦσαν ἀπεγκοι, καὶ ἀπειθεῖς, καὶ γοῦν τῶν διὰ τοῦ πανσόφου Μωσέως ὑπερορώντες νόμων, καὶ προφητικῶν κηρυγμάτων ὀλίγα πεφροντικότες, καὶ τοῦ πιστεῦν ἐξώλισθον, καὶ τοῖς τῆς κυριοκτονίας ἤλωσαν βρόχοις. Οὐκοῦν ἐξώθησαν ταύτης ἕνεκα τῆς αἰτίας, καὶ τῆς πρὸς αὐτὸν οικειότητος τέθεινται μακρὰν, πλὴν σέσωσται τὸ κατάλειμμα, καὶ οὐχ ὀλόρριζος ἀπόλωτο ὁ Ἰσραὴλ. Βραχεῖς δὲ λίαν αἱ σέσωσμένοι γεγονάσι, καὶ εὐαρίθμητοι παντελῶς ὡς πρὸς γε τὴν τῶν ἀπειθοῦντων πληθύν. Ἀστείατα τοῖνον ἡ Σιών τὸ τῆς Ἰουδαίας μητρὸς ἐπέχουσα πρόσωπον εἰσφέρεται νυνὶ μονονουχί, καὶ κλειούσης ὡς παρεωραμένης παρὰ τοῦ συγκροτούτου Θεοῦ. Ταύτη τοι, καὶ ὀλιγοστῶν αὐτῆ περιλειφθέντων τέκνων. Ἐφη γὰρ, φησὶν, ὅτι Ἐγκατέλιπέ με Κύριος, καὶ ὁ Κύριος ἐπελάθετό μου. Καὶ τί πρὸς ταῦτα Θεός; Ἀπαράβλητον ἀποφαίνει τὴν εἰς ἀνθρώπους ἀγάπην, καὶ τῆ νοητῆ Θεὸς Σιών ἀπαγγέλλεται. τὰ ἐξ οἰκτιρῶν ἀγαθὰ, καὶ ὡς οὐκ ἂν ἐπιλάθοιτο ποτε τῶν ἐαυτοῦ κτισμάτων πειράται πληροφορεῖν. Ὡς περ γὰρ οὐκ ἂν ἐπιλάθοιτο τεκοῦσα γυνὴ τῶν ἐαυτῆς τέκνων

⁶ II Cor. vi, 15. ⁶ Isa. x, 21, 22.

βραβευτήν έχουσα τῆς ἀνωτάτω φιλανθρωπίας, ἦτον A φιλοστοργίας, τὸν τῆς φύσεως νόμον· οὕτως οὐδ' ἂν ἐγὼ ἐπιλαθομένην, φησί, τῶν ἐμῶν εἰ τάχα που καὶ τῆς ἐν μητρᾷ φιλοστοργίας ὑπερνήχεται τὰ τοῦ Θεοῦ ἐκεῖνα. Ὁ μὲν γὰρ οὐδὲν ἀπεικῶς, καὶ εἰς λήθην πεσεῖν δύνασθαι. Ἐμὲ δὲ τοῦτο παθεῖν οὐ θέμις. Οὐκοῦν ὁ μὲν λόγος ὡς ἀπὸ γε τῆς ἐπὶ γῆς Σιών, ἦγουν τῆς τῶν Ἰουδαίων μητρὸς παθούσης τὴν ἀπαιδίαν, ἦγουν ὀλιγοπαιδίαν· ἡ δὲ γε ὑπόσχεσις ὡς πρὸς γε τὴν νοητὴν ἐστὶ Σιών· ἢ καὶ πάνσοφος Παῦλος προσεληλυθέναι φησὶ τοὺς πιστευσάντας· ἵνα τὴν ἐξ ἐθνῶν, καὶ Ἰουδαίων συναγχευμένην Ἐκκλησίαν ἐνοήσῃ, τύπον ἐπέχουσαν τῆς ἁγίας, ἥς καὶ ὁ πάνσοφος Παῦλος διαμνημονεύει λέγων· « Ἡ δὲ ἁγία Ἱερουσαλήμ ἐλευθέρα ἐστίν, ἥτις ἐστὶ μήτηρ πάντων ἡμῶν. » Πόλις γὰρ ἐστὶ Θεοῦ ζῶντος, καὶ πρωτοτόκων τροφῶς, καὶ μήτηρ B ἀγίων ἀπογεγραμμένων ἐν οὐρανοῖς, ἥς οὐκ ἂν ἐπιλάθοιτο ποτε Χριστός. Ἀγαπᾷ γὰρ τὴν Ἐκκλησίαν, ἣν αὐτὸς αὐτῷ παρέστησε, κτήσας τοὺς δύο λαοὺς εἰς ἓνα καινὸν ἄνθρωπον, καὶ ἀποκαταλλάξας ἀφοτέρους ἐν ἐνὶ σώματι πρὸς τὸν Πατέρα. Πῶς οὖν ἂν ἐπιλάθοιτο τοῦ ἰδίου σώματος; τοῦτ' ἐστὶ, τῆς Ἐκκλησίας, ἥς ἐστὶ κεφαλὴ.

Ἴδου ἐπὶ τῶν χειρῶν μου ἐξωγράφησά σου τὰ τεῖχη, καὶ ἐνώπιόν μου εἰ διὰ καρτῶς, καὶ ταχὺ οἰκοδομηθήσῃ ὑπ' ὧν καθηρέθης, καὶ οἱ ἐρημώσαντές σε ἐξελεύσονται ἐκ σοῦ.

Δυσεύρητος κομιδῇ τῶν προκειμένων ὁ νοῦς. Ποίας γὰρ εἶναι τὰς τοῦ Θεοῦ χεῖρας ὑποτοπῆσαι τις ἂν, ἐφ' ὧν καὶ γεγράφαι τὰ τεῖχη Σιών, ἐνοεῖσθαι θέμεις; Πλεισταχοῦ μὲν τὸ Γράμμα τὸ ἱερὸν χεῖρας ὀνομάζει Θεοῦ, τὰς δραστηρίους αὐτοῦ δυνάμεις, δι' ὧν εἰς τὸ εἶναι τὰ πάντα παρήνεγκεν, εἰ καὶ ἐνεργεῖ τι τῶν κατὰ γνώμην αὐτῷ· οἷον τὴν εἰς τὸ εἶναι πάροδον ἀνθρώπου παντὸς διατρανοῖ λέγων ὁ Μελωδός· « Αἰ χεῖρές σου ἐπλασαν με, καὶ ἐποίησάν με, ὅτι αὐτοῦ ἐστὶν ἡ θάλασσα, καὶ αὐτὸς ἐποίησεν αὐτὴν, καὶ τὴν ξηρὰν αἱ χεῖρες αὐτοῦ ἐπλασαν. » Καὶ πάλιν· « Καὶ σὺ κατ' ἀρχάς, Κύριε, τὴν γῆν ἐθεμελίωσας, καὶ ἔργα τῶν χειρῶν σου εἰσιν οἱ οὐρανοί. » Εἶτα πῶς ἂν τις ὑπονοήσῃε τὰς δραστηρίους δυνάμεις τοῦ Θεοῦ, καὶ ἄπειρ ἐν πῖνακι γεγράφαι τὰ τεῖχη Σιών τῆς ἐνθάδε νοουμένης; ἢ καὶ ποίων ὄλως διαμνημονεύει τειχῶν ὁ λόγος; Τί οὖν ἄρα φαμέν; Ἀπεῖρξεν ἂν οὐδὲν, ὡς γε οἶμαι, τὸν Χριστοῦ μαθητὴν, τοιοῦτόν τινα τοῖς προκειμένοις ἐφαρμόσαι νοῦν. Ἡτιᾶτο τὸν Κύριον ἢ Σιών, ὡς ἐπιλαθόμενον αὐτῆς. Ἄλλ' ὅτι μὴ τοῦτο ἐστὶν ἀληθὲς περὶ αὐτῆς δεικνύειν ὁ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστός, ὡς ἀπὸ γε τῶν τῆς ἐνανθρωπήσεως, καὶ ὧν ὑπέμεινε δι' ἡμᾶς, γενόμενος κατ' ἡμᾶς. Καίτοι γὰρ ἐξὸν ἐν μορφῇ καὶ ἰσότητι τοῦ Πατρὸς ὑπάρχειν αὐτὸν, οὐκ ἀρπαγμὸν ἐποίησατο τοῦτο, καθίκετο δὲ μᾶλλον εἰς κένωσιν. Ἐλάβε δούλου μορφήν, καὶ γέγονεν ὑπῆκοος τῷ Πατρὶ μέχρι θανάτου, θανάτου δὲ σταυροῦ. Ἐκρεμάθη γὰρ ἐπὶ ξύλου, προσηλωθεῖσάν αὐτοῦ τῶν χειρῶν. Πλὴν τὸ σωτήριον πάθος καθύπερθε ἀρχάς, θεθριάμβευσε κοσμοκράτορας τοῦ αἰῶ-

rum oblivisci nequeo: siquidem affectum indigentiamque maternam, quæ divina sunt, superant et supereminent. Illa autem, non dissentaneum quin in oblivionem venire possit. Me autem hoc pati fas non est. Itaque oratio est, velut a terrestri Sion, seu Judæorum matre, quæ vel sterilitatem, vel paucitatem liberorum passa est: promissio autem est, velut ad intelligibilem Sion, ad quam sapientissimus Paulus dicit accessisse eos qui crediderunt⁹: ut ex gentibus et Judæis coactam Ecclesiam intelligas, typum habentem superioris, cujus etiam sapientissimus Paulus meminit, cum dicit: « Superna Jerusalem libera est, quæ est mater omnium nostrum¹⁰. » Civitas enim est Dei viventis, et primogenitorum nutrix, et mater sanctorum qui descripti sunt in cælis: cujus nunquam obliviscetur Christus. Diligit namque Ecclesiam, quam ipse sibi repræsentavit, conditis duobus populis in unum hominem novum, et utroque reconciliato in uno corpore, apud Patrem. Qui autem obliviscatur proprii corporis? id est, Ecclesia: cujus ipse est caput.

VERS. 16, 17. *Ecce super manus meas depinxi muros tuos, et coram me es semper, et cito edificaberis, a quibus destructa es, et qui devastarunt te, egredientur ex te.*

Non facile profecto inveniri potest horum verborum sententia. Quales enim esse Dei manus suspicabitur quis, super quibus depictos muros Sion, cogitandum est? Sæpe numero enim sacra Scriptura manus Dei nominat, ejus actuosam potentiam, per quam omnia in lucem produxit, et quando aliquid ex animi sui sententia efficit: quemadmodum omnibus hominibus ingressum in vitam declarat Psaltes cum ait: « Manus tuæ formarunt me, et fecerunt me¹¹, quia ipsius est mare, et ipse fecit illud, et aridam manus ejus 675 formarunt¹². » Et rursum: « Et tu ab initio, Domine, terram fundasti, et opera manuum tuarum sunt cæli¹³. » Dein quomodo putabit quispiam actiosa potentia Dei, velut in tabula, pictos esse muros Sion quæ hic intelligitur? vel cujusmodi tandem murorum mentionem facit oratio? Quid igitur dicimus? Nihil prohibeblt, ut opinor, Christi discipulum his verbis hujusmodi sententiam accommodare. Accusabat Dominum Sion, ut qui sui oblitus esset. Quod autem hoc verum non sit, Dominus noster Jesus Christus conatur ostendere ab humanitate veluti, et ab his quæ passus est, factus propter nos nostri similis. Etenim cum licuisset ei in forma et æqualitate Dei et Patris esse, non rapinam illud arbitratus est, sed descendit ad hanc exinanitionem, accepitque formam servi, factus obediens usque ad mortem, et quidem mortem crucis¹⁴. Suscepit enim est in ligno, affixis clavo manibus. Verum salutaris passio dejecit principatus, et triumphavit

⁹ Hebr. xii, 22. ¹⁰ Galat. iv, 26. ¹¹ Psal. cxviii, 73. ¹² Psal. xciv, 5. ¹³ Psal. ci, 26. ¹⁴ Philip. ii, 7.

de mundi ac sæculi hujus dominatoribus, omnesque A
diabolica tyrannide liberavit, nos Deo adduxit. Vi-
bice enim ipsius nos sanati sumus, et super ligno
in corpore suo peccata nostra portavit: et ipse
quidem languit, at nos servati sumus, et facta est
ipsius passio, securitas et murus nobis: ut qui nos
ab execratione legis redemerit, factus pro nobis
execratiō, et quatenus ipse passus est et tentatus,
tentatis succurrit: et passus est extra civitatem,
ut suo sanguine populum sanctificaret. Itaque, ite-
rum enim dicam, Christi passio, et pretiosa crux,
et manuum ipsius affixio, securitas fuit et murus
inaccessus et infractus his qui in ipsum credide-
runt. Dicere ergo possit jure: Ecce manibus meis
depinxi muros tuos. Intelliges per fissionem ma-
nuum, sive passionem hoc uno significari. Depinxi,
pro, efformavi, dicit. Et coram me es semper. Si
enim passus est pro nobis, quomodo nostri oblivis-
ceretur? vel quomodo non essent in oculis ejus,
propter quos ligno affixus est? Sin voluerit quis
etiam alio modo horum verborum sententiæ aliud
adjicere, nihil absoli fuerit, puto, hoc pacto intelli-
gere, in manibus Dei Patris omnes esse, qui in Chri-
stum crediderunt. Hoc licet quidem, 676 opinor,
dicere, nec a vero erraverit. Quippe ipse ait:
« Oves meæ vocem meam audiunt, et sequuntur me.
Et ego do illis vitam æternam. » Porro etiam: « Nemo
rapiet eas de manu Patris mei¹⁵: » utpote quæ sint
sub umbraculo superno, et superno auxilio tan-
quam turri munitæ. Quando igitur Deus et Pater
manibus velut nos sustentat, et servat apud se, et
non permittit ad quæ fas non est abduci, nec in-
sidiandum malitiæ subijci, nec diabolicæ violentiæ
prædam fieri: nihil obstat quominus intelligas etiam
Sionis muros quasi depictos esse manibus suis, id
est, exercitatos ad decorem spiritualem, et pul-
chritudinem habentes, ex omni genere virtutis
optime dignosci. Muros autem Sionis sub intelli-
gentiam cadentis dicimus, sanctos apostolos et
evangelistas, in hoc a Deo positos, et sententiâ ip-
sius approbatos, quæ nunquam desinit aut defi-
cit. Scripta sunt enim nomina eorum in cælis,
et positi sunt in libro viventium. Neque mireris,
si dicat sanctos esse propugnacula et muros Ec-
clesiæ. Est enim ipse murus, et circummurale velut
munimentum. Quemadmodum autem ipse est lux
vera, eos tamen lucem mundi dicit: sic murus
cum sit, omnisque securitas eorum qui in ipsum
crediderunt, dedit mystagogis quasi illustrem hanc
dignitatem, ut vocentur muri suæ Ecclesiæ. Cito,
inquit, ædificaberis a quibus destructa fuisti. Nam
Judæi, sive Judæorum magistri, terrenam Sion,
vel suam matrem demoliti sunt, dum eam a Chri-
sto auferrent, et eam fidem non esse accipientiam
docerent. Nam dixerunt: « Nos scimus Mosi locu-
tum esse Deum, hic autem unde sit nescimus¹⁶. »
Et cum devenissent in sortem omnium malorum,

νος τούτου, ἠλευθέρωσεν ἅπαντας τῆς τοῦ διαβόλου
τυραννίδος, προσεκόμισεν ἡμᾶς τῷ Θεῷ. Τῷ γὰρ μύ-
λωπι αὐτοῦ ἡμεῖς λάθημεν, καὶ τὰς ἁμαρτίας ἡμῶν
ἀνήνεγκεν ἐν τῷ σώματι αὐτοῦ ἐπὶ τὸ ξύλον, καὶ ἐμα-
λακίσθη μὲν αὐτὸς, σεσώσμεθα δὲ ἡμεῖς, καὶ γέγονεν
ἡμῖν τὸ αὐτοῦ πάθος ἀσφάλεια τε καὶ τείχος· ἠγό-
ρασε γὰρ ἡμᾶς ἐκ τῆς κατάρας τοῦ νόμου, γενόμε-
νος ὑπὲρ ἡμῶν κατάρτα, καὶ ἐν ᾧ πέπονθεν αὐτὸς πει-
ρασθεὶς βεβοήθηκε τοῖς πειραζομένοις, ἔξω τε τῆς
πόλεως ἐπαθεν, ἵνα ἀγιάσῃ τῷ ἰδίῳ αἵματι τὸν λαόν.
Οὐκοῦν, ἐρῶ γὰρ καὶ αὐθις, τὸ Χριστοῦ πάθος, καὶ
ὁ τίμιος σταυρὸς, καὶ ἡ προσήλωσις τῶν αὐτοῦ χει-
ρῶν, ἀσφάλεια γέγονε, καὶ τείχος ἀπρόσιτόν τε καὶ
ἀρραγὲς τοῖς εἰς αὐτὸν πιστεύουσιν. Οὐκοῦν φαίη ἂν
εἰκότως, τὸ, Ἰδοὺ ἐπὶ τῶν χειρῶν μου ἐξωγράφησά
B σου τὰ τεῖχη. Νοήσεις τὴν διάτρησιν τῶν χειρῶν ἦτοι
τὸ πάθος, ὡς δι' ἐνὸς τούτου καταδηλούμενον. Τὸ δὲ
Ἐξωγράφησα, ἀντὶ τοῦ ἐνετύπωσα, φησί. Καὶ ἐνώπιόν
μου εἶ δια παντός. Εἰ γὰρ πέπονθεν ὑπὲρ ἡμῶν, πῶς
ἂν ἡμῶν ἐπιλάβοιτο; ἢ πῶς οὐκ ἂν εἶεν ἐν ὀφθαλμοῖς
αὐτοῦ δι' οὗς προσηλώθη τῷ ξύλῳ; Εἰ δὲ δὴ τις βού-
λοιο καὶ καθ' ἕτερον τρόπον τῆ τῶν προκαιμένων
ἐννοίᾳ προσβαλεῖν, οὐδὲν οἶμαι τὸ ἀπεικὸς νοησαί τι
τοιούτον· ἐν ταῖς τοῦ Θεοῦ Πατρὸς χερσὶ πάντα
εἶναι τοὺς εἰς Χριστὸν πιστεύσαντας, φαίη ἂν οἶμαι
τις, καὶ οὐκ ἂν ἁμάρτοι τάληθους. Ἐφη γὰρ αὐτός·
« Τὰ πρόβατα τὰ ἐμὰ τῆς φωνῆς μου ἀκούουσι, καὶ
ἀκαλουθοῦσι μοι. Καγὼ δίδωμι αὐτοῖς ζωὴν αἰώνιον. »
Προσέτι καὶ τούτοις, ὡς « Οὐδεὶς ἀρπάσει αὐτὰ ἐκ τῆς
χειρὸς τοῦ Πατρὸς μου, » ἅτε δὴ καὶ ὑπὸ σκέπην ὄντα
C τὴν ἄνω, καὶ ταῖς ἄνωθεν ἐπικουρίας εὖ μάλα πε-
πυργωμένα. Ὅτε τοίνυν ἅπαντας μὲν ἐν χερσὶ τοῦ
Θεοῦ καὶ Πατρὸς, ὅλον ἀνέγοντος ἡμᾶς, σώζοντός τε
καὶ παρ' ἑαυτοῦ, καὶ οὐκ ἐφιέντος ἀποκομίζεσθαι πη
πρὸς ἃ μὴ θέμις, οὔτε μὴν ταῖς τῶν ἐπαβουλεύοντων
ὑποφέρεσθαι δυστροπίαις, ἦγουν διαβολικῆς σκαιοῦ-
τος γενέσθαι θήραμα, τὸ ἀπειργον οὐδὲν, νοεῖν, καὶ τὰ
τῆς Σιών τεῖχη, ὅλον ἐξωγραφῆσθαι ταῖς ἑαυτοῦ χερ-
σι, τοῦτ' ἐστίν, ἐξηκοημένα πρὸς ἀστείότητα τὴν
πνευματικὴν, καὶ ὠραῖμόν ἔχοντα τὸ ἐξ ἀπάσης
ἀρετῆς εὖ μάλα διαγινώσκεισθαι. Τείχη δὲ γε τῆς νο-
τῆς Σιών γενέσθαι φαμέν τοὺς ἁγίους ἀποστόλους
καὶ εὐαγγελιστάς, θεθειμένους εἰς τοῦτο παρὰ Θεοῦ,
καὶ ἀδιάληπτον ἔχοντας παρ' αὐτῷ τὴν γῶμην. Ἐγέ-
γραπτο γὰρ αὐτοῖς ἐν οὐρανοῖς τὰ ὄνόματα, τίθεινται
D δὲ καὶ ἐν βίβλῳ ζώντων. Καὶ μὴ τοὶ θαυμάσης, εἰ
περιβόλους καὶ τεῖχη τῆς Ἐκκλησίας τοὺς ἁγίους
εἶναι φησιν. Ἔστι μὲν γὰρ αὐτὸς τὸ τείχος, καὶ πε-
ριτεῖχος. Ὅσπερ δὲ... ὑπόρχων, καὶ ἀσφάλεια πᾶσα
τῶν πιστευσάντων εἰς αὐτὸν, δέδωκε τοῖς ἁγίοις μυ-
σταγωγίαις ὡς ἐν ἀξιώματος τάξει λαμπροῦ, τὸ κα-
λεῖσθαι τεῖχη τῆς Ἐκκλησίας αὐτοῦ. Ταχὺ δὲ, φησιν,
οἰκοδομηθήσῃ ὑφ' ὧν καθρέθης. Ἰουδαῖοι μὲν γὰρ,
ἦγουν τῶν Ἰουδαίων, καθηγήσατο, τὴν ἐπίγειον Σιών,
ἦτοι τὴν ἑαυτῶν μητέρα καθέδρον, ἀποφέρωντες αὐτῇ
τοῦ Χριστοῦ, καὶ ἀπαράδεκτον ποιῆσαι τὴν πίστιν
διδάσκοντες. Ἐφασκον γὰρ: « Ἡμεῖς οἶδαμεν ὅτι

¹⁵ JOAN. x, 27, 28. ¹⁶ JOAN. ix, 29.

Μωσαϊ λελάληκεν ὁ Θεός, τοῦτον δὲ οὐκ οἶδαμεν πόθεν ἔστι. » Διελάσαντες δὲ εἰς λῆξιν τοῦ παντός κακοῦ, καὶ ἀνελόντες τὸν κληρονόμον, παραίτιοι γεγονάσι τοῦ πεσεῖν αὐτήν. Ἄλλ' ὡσπερ Ἰουδαῖοι καθέλω, οὕτω πάλιν Ἰουδαῖοι ἦντες οἱ θεσπέσιοι μαθηταί, ἤγειραν αὐτὴν μεταβαλοῦσαν δηλονότι, οὐ μείνανσαν ὑπερῆν, τοῦτ' ἔστιν, ἀπειθή, καὶ Κυριοκτόνον, ἀλλ' ἐν πίστει διαπρέπουσαν, ὄηλον δὲ ὅτι τῇ ἐν Χριστῷ. Οἱ δὲ ἐρημώσαντες αὐτὴν ἐξῆλθον ἀπ' αὐτῆς. Ἐκδέδληντο γὰρ οἱ πρῶτοι καθηγηταί, καὶ ἀντέστησαν ἕτεροι, ὧν καὶ ἀρτίως διεμνημονεύσαμεν· οὐ γὰρ ἦν ἑτέρως μεταβαλεῖν αὐτήν, καὶ ἀγαπήσαι Χριστόν, καὶ τῆς τοῦ νόμου σκιᾶς ἀνθελέσθαι σκιάν, εἰ μὴ τοῦ καθηγεῖσθαι παρανόμως αὐτῆς ἐξώσθησαν μὲν οἱ πρῶτοι, ἀντεγήγεραται δὲ τῶν ἁγίων μυσταγωγῶν ὁ χορὸς, ὧν καὶ ὁ θεσπέσιος Δαβὶδ ἀρίστην ποιεῖται μνήμην, ψάλλον σου, καὶ λέγων πρὸς τὸν τῶν ὄλων Σωτῆρα Χριστόν· « Καταστήσεις αὐτοὺς ἀρχοντας ἐπὶ πᾶσαν τὴν γῆν, καὶ μνησθήσονται τοῦ ὀνόματός σου ἐν πάσῃ γενεᾷ καὶ γενεᾷ. »

Ἄρον κύκλιψ τοὺς ὀφθαλμούς σου, καὶ ἴδε πάντας. Ἴδοὺ συνήλθοσαν, καὶ ἤλθοσαν πρὸς σέ. Ζῶ ἐγώ, λέγει Κύριος, ὅτι πάντας αὐτοὺς ἐνδόσῃ, καὶ περιθήσῃ αὐτοὺς ὡς κόσμον νόμφης.

Διὰ πάσης ἁγίας καὶ θεοπνεύστου Γραφῆς διηγόρευται σαφῶς, ὅτι μερὶς καὶ κλήρὸς ἔστι Χριστοῦ τοῖς ἐξ αἵματος Ἰσραὴλ, ἢ τοῖς τέκνοις τῆς ἐπιγείου Σιών, ἐν ἐσχάτοις τοῦ αἰῶνος καιροῖς. « Ἐπιστρέψουσι γὰρ, » φησί, « πρὸς Κύριον τὸν Θεὸν αὐτῶν, καὶ Δαβὶδ τὸν βασιλέα αὐτῶν. » Καὶ ἐπιστήσονται ἐπὶ τῷ Κυρίῳ καὶ ἐπὶ τοῖς ἀγαθοῖς αὐτοῦ ἐπ' ἐσχάτων τῶν ἡμερῶν. Παρεσιδέδληκε μὲν γὰρ, ἀπειθησόντων αὐτῶν, ἡ ἐξ ἐθνῶν Ἐκκλησία, ἣν καὶ νοσητὴν Σιών εἶναι φάμεν. Κεκλήσονται δὲ κάκεινοι, ἔσονταί μία ποιμνῆ, εἰς ποιμνῆ, ὥστε μηκέτι δύο Σιών ὀνομάζεσθαι, ἀμφω δὲ εἰς μίαν Ἐκκλησίαν τελεῖν, ἐνὸς τοῦ πάντων ἀρχιποιμῆνος ὑπὸ χεῖρα γεγενημένους. Ὅτι δὲ πάντῃ τε καὶ πάντως ἔσται ταῦτα, πληροφορεῖ λέγων πρὸς τὴν τῶν Ἰουδαίων μητέρα· Ἄρον κύκλιψ τοὺς ὀφθαλμούς σου, καὶ ἴδε πάντας. Ἴδοὺ συνήχθησαν, καὶ ἤλθοσαν πρὸς σέ. Ζῶ ἐγώ, λέγει Κύριος, ὅτι πάντας αὐτοὺς ἐνδόσῃ, καὶ περιθήσῃ ὡς κόσμον νόμφης. Κατσεδεδάσθησαν μὲν γὰρ ὡς οὐκέτι ποιμῆνος ὑπεστηκότος αὐτοῖς. Εἰρήται γὰρ που δι' ἐνὸς τῶν ἁγίων προφητῶν, ὡς ἐκ προσώπου Χριστοῦ· Καὶ εἶπα, Οὐ ποιμανῶ ὑμᾶς· τὸ ἀποθνήσκον ἀποθνησκέτω, καὶ τὸ ἐκλείπον ἐκλείπετω, καὶ τὰ καταλόιπα. Ἐσθιέτω ἕκαστος τὴν σάρκα τοῦ πλησίον αὐτοῦ. Τὸ γὰρ ὄλωσ ἐκπεπτωκὸς τῆς παρὰ Θεοῦ φειδύς καὶ ἀγάπης, ὁποῖον ἂν οὐ πάθοι τὸ βλάβος· Προσκειύονται γὰρ τοῖς ἐθέλουσι διασπᾶν, καὶ ἀποφῆρειν αὐτοὺς ὡσπερ ἂν ἐκάστῃ τῶν ἀδικούντων δοκεῖ. Ἀποκομιζουσι δὲ Θεοῦ, καὶ πονηροί, καὶ ἀληθῆριοι δαίμονες. Γέγραπται γὰρ, ὅτι « Μερίδες ἀλωπέκων ἔσονταί. » Δρώσι δὲ τοῦτο, καὶ τὰ πολυτρόπα τε καὶ ἐν ἡμῖν ὄντα πάθη. Δεδόσθαι γὰρ φησὶν ὁ πάνσοφος Παῦλός τιςας εἰς πάθη ἀτιμίας, καὶ εἰς ἀδόκιμον νοῦν. Τί οὖν ἐν

e: sustulissent hæredem : in causa fuerunt ut illa caederet. Sed ut Judæi demoliti sunt, sic rursus Judæi genere divini discipuli eam excitarunt, mutatam videlicet, non ut erat manentem, id est rebellem et dominicidam, sed fide nimirum in Christo resplendentem. Hi autem qui devastarunt eam, ab ea egressi sunt : quippe ejecti sunt primi duces, et loco eorum surrexerunt alii, quos jam commemoravimus. Non enim aliter licuit illam mutare, et Christum diligere, et pro legis umbra, veritatem amplecti, nisi primi depulsi **677** essent, ne illam inique moderarentur. Excitatus est contra sanctorum mystagogorum chorus, quorum David ille divinus pulcherrimam facit mentionem, psallens et inquiens ad universorum Servatorem Christum : « Constitues eos principes super omnem terram, et recordabuntur nominis tui in omnem æternitatem ¹⁷. »

Vers. 18. *Attolle undique oculos tuos, et vide omnes. Ecce congregati sunt, et venerunt ad te. Vivo ego, dicit Dominus, quia omnibus his vestieris, et circumdaberis eis quasi ornamento sponsæ.*

In tota sancta et divinitus inspirata Scriptura, clare dictum est, portionem et sortem Christi esse sanguine Israelitico oriundos, seu terrenæ Sion liberos, in extremis sæculi temporibus. « Revertentur enim, » inquit, « ad Dominum Deum suum, et ad David regem suum ¹⁸. » Et stupebunt in Domino, et in bouis ejus, postremis diebus. Subingressa est enim, illis diffidentibus, Ecclesia gentium, quam etiam intelligibilem Sion esse dicimus. Vocabuntur autem et illi, eritque unum ovile, unus pastor, ut non amplius duæ Sion nominentur, sed ambæ in unam consummentur Ecclesiam, unius summi pastoris manui subditam. Quod autem hæc prorsus penitusque futura sint, probat, cum Judæorum matrem alloquitur : Tolle undiquaque oculos tuos, et vide omnes. Ecce congregati sunt, et venerunt ad te. Vivo ego, dicit Dominus, quia omnibus eis vestieris, et circumdaberis velut ornato sponsæ. Erant enim disjecti, perinde quasi nullus pastor illis præfuisset. Dicitur enim est per unum e sanctis prophetis, velut in persona Christi : Et dixi, Non pascam vos : moriens moriatur, et deficiens deficiat, et reliqua. Et comedat quisque carnes proximi sui. Etenim quod in totum a divina misericordia et amore excidit, quibus tandem incommodis id non est obnoxium? Expositi enim erunt quibuslibet, ut diripiant eos et auferant, quocumque visum sit cuique eorum qui injuriam solent facere : et abducunt a Deo mali ac perniciosi dæmones. Scriptum est enim : « Partes vulpium erunt ¹⁹. » Quod etiam faciunt multiplices in nobis perturbationes. Nam tradi quosdam sapientissimus Paulus ait ²⁰ in perturbationes ignominiosas, et in mentem

¹⁷ Psal. XLIV, 17, 18. ¹⁸ Ose. III, 5. ¹⁹ Psal. LXXI, 11. ²⁰ Rom. I, 24 seqq.

reprobam. Quid igitur hisce verbis divina promittit oratio? Vocationem **678** et collectionem eorum qui dissipati sunt, et reversionem in spiritu eorum qui perierunt, et reditum eorum qui fugerunt, et reversionem et expergefactionem, et amoris in Christum præmia. Circumspice namque, inquit, et specta omnes. Ecce congregati sunt ad te. Ut autem firmam ratamque promissionem faciat, jurejurando quod dictum est confirmat, et inquit: Vivo ego, dicit Dominus, quia omnibus eis induam te velut ornatu sponsæ. Nam ecclesiarum ornamentum est multitudo aggregata. Nam ideo solet divinitus inspirata Scriptura Ecclesiam vestitu aureo et variegato exornare. Quemadmodum enim variæ et pretiosissimæ lapidum, Indicorum, inquam, species, aureis regulis inhærescentes, admirabile quoddam et spectabile ornamentum adjungunt: ita quoque sanctorum animæ virtutum insignibus decoratæ, splendidissima pulchritudine fulgent Divinitatis oculis, ita ut quisque gratias agat Christo, et dicat: Exsultet anima mea in Domino. Induit enim me veste salutis, et tunicam lætitiæ sponsalem ornatum mihi circumdedit, et quasi sponsæ circumposuit mihi mitram.

VERS. 19-21. *Quoniam deserta tua, et dissipata, et quæ corruerunt, nunc angustiora fient quam ut habitatores capere possint: et procul segregabuntur a te, qui devorant te. Dicit enim in aures tuas filii tui quos perdidisti: Angustus mihi locus est; fac mihi locum, ut habitem. Et dices in corde tuo: Quis genuit mihi istos? Ego quidem sine liberis, et vidua; hos ergo quis enutrivit mihi? Ego quidem derelicta sum sola; isti autem ubi mihi erant?*

Ex rebus quæ velut aspectu sentiuntur, et manifestiores sunt, etiam nunc contextit orationis habitum. Nam cum Israel non crederet, ipsique Christo manus intulisset, omnis Judæorum regio vastata est, ipsumque adeo templum incensum est una cum Hierosolymis: et tanta virorum paucitas Judæam occupavit, ut id subinde beatus propheta Isaias anigmatically indicet. Ait enim: « Et apprehendent septem mulieres virum unum, dicentes: Panem nostrum comedemus, et vestibus nostris amiciemur, modo tuo nomine vocemur. Aufer opprobrium nostrum ²¹. » Nam in lege dictum est: « Non erit effeta neque **679** sterilis in filiis Israel ²². » Hicque orbitatis dedecus intolerabile putaverunt. Cum igitur bellum omne genus masculinum consumpsisset, et qui reliqui erant, pauci admodum essent: septem mulieres dixit rogaturas unum virum, ut ipsarum auferret dedecus, id est, orbitatem. Quia vero onerosum erat unum virum septem mulieribus satis dare: panem suum edere, et vestibus suis amici pro-

²¹ Isa. iv, 1, 2. ²² Exod. xviii, 26.

(1) *Κανόν*. Hunfred. ad marginem scripserat *κρίσιν*, dubitans num legendum esset *κανόν*. Sed nullus conjecturæ locus, imo retinenda lectio. Canonones enim dicebantur in operibus cujuscuque

τούτοις ὁ θεὸς ὑπισχνεῖται λόγος; Κλήσιν καὶ συγκομιδὴν τῶν κατεσκαδασμένων, καὶ τὴν ἐν πνεύματι τῶν ἀπολωλότων ἐπιστροφὴν, καὶ τὴν τῶν δραπευσάντων ἐπάνοδον, ἐπιστροφὴν τε καὶ ἐργηγόρησιν, καὶ τῆς εἰς Χριστὸν ἀγάπης τὰ γέρα. Περιβλεψαί γάρ, φησὶ, καὶ ἄθροι τοὺς ἅπαντας. Ἰδοὺ συνήχθησαν πρὸς σέ. Ἵνα δὲ πιστὴν ἀποφανῆ τὴν ὑπόσχεσιν, ἔρχω βεβαίαι τὸ ῥηθὲν, καὶ φησὶ· Ζῶ ἐγὼ, λέγει Κύριος, ὅτι πάντας αὐτοὺς ἐνδύσω εἰς κόσμον νύμφης. Κόσμημα γὰρ ἐκκλησιῶν τὸ σύστημα. Διὰ γάρ τοι τοῦτο τὴν Ἐκκλησίαν ἱματισμῷ διαχύρασθαι καὶ πεποικιλμένῳ κατακοσμεῖν ἕθως τῆ θεοπνευστῆ Γραφῆ· ὄνπερ γὰρ αἱ πολυειδεῖς; καὶ πολυτελέστατοι τῶν λίθων, φησὶ δὴ τῶν Ἰνδικῶν, χρυσοῖς κανόνιν (1) ἐνισχημέναι, θαυμαστὸν τι καὶ ἀξιοθαύτατον ἐπιτελοῦσι κόσμημα· οὕτω καὶ αἱ τῶν ἁγίων ψυχῶν τοῖς ἐξ ἀρετῶν ἀυχήμασιν ἐξωραϊσμέναι, φαιδρὸν ἀποστειλοῦσι κάλλος τοῖς τῆς θεότητος ὀφθαλμοῖς, ὥστε καὶ ἕκαστον εὐχαριστοῦντα τῷ Χριστῷ λέγειν· Ἀγαλλιάσθω ἡ ψυχὴ μου ἐπὶ τῷ Κυρίῳ. Ἐνέδυσε γάρ με ἱμάτιον σωτηρίου, καὶ χιτῶνα εὐφροσύνης ὡς νομφίῳ περιέθηκέ μοι κόσμον, καὶ ὡς νύμφῃ περιέθηκέ μοι μίτραν.

Ἵνα δὲ ἐξηγήσῃ τὸν λόγον, φησὶ· Ὅτι τὰ ἔρημά σου, καὶ τὰ διαστραμμένα, καὶ τὰ πεπτωκότα, νῦν στενοχωρήσει ἀπὸ τῶν κατοικούντων, καὶ μικρυνθήσονται ἀπὸ σοῦ οἱ καταπληροῦντές σε. Ἐροῦσι γὰρ εἰς ὠτά σου οἱ υἱοί σου, οὓς ἀπολώλεκας· Στενός μοι ὁ τόπος, ποιήσόν μοι τόπον, ἵνα κατοικήσω. Καὶ ἐρεῖς ἐν τῇ καρδίᾳ σου· Τίς ἐγέννησέ μοι τούτους; Ἐγὼ δὲ ἄτεκρος, καὶ χήρα. Τούτους δὲ τίς ἐξέθρεψέ μοι; Ἐγὼ δὲ κατελείφθην μόνη. Οὗτοι δὲ μοι ποῦ ἦσαν;

Ὡς ἐκ τῶν ἐν ἡσέει καὶ ἐμφανεστέρων πραγμάτων ἐξυφαίνει καὶ νῦν τοῦ λόγου τὸ σῆμα· ἀπιστήσαντος μὲν τοῦ Ἰσραὴλ, καὶ αὐτῷ τὰς χεῖρας ἐπενεγκόντος Χριστῷ, πεπόρηται πᾶσα τῶν Ἰουδαίων ἡ χώρα, ἐνεπρήσθη δὲ τὸς Ἱεροσολύμοις ὄμοϋ, καὶ αὐτὸς ὁ νεὸς, καὶ τοσαύτῃ λειψανδρία κατέσχε τὴν Ἰουδαίαν, ὥστε τὸν μακάριον προφῆτην Ἰσαΐαν ἀνιγματοδῶς αὐτὸ δὴ τοῦτῃ καταμηνῦσαι πλεισταχῶ. Ἐφη γάρ, ὅτι· Καὶ ἐπιλήφονται ἑπτὰ γυναῖκες ἀνθρώπου ἑνὸς, λέγουσαι, Τὸν ἄρτον ἡμῶν φαγώμεθα, καὶ τὰ ἱμάτια ἡμῶν περιβαλλώμεθα, πλὴν τὸ ὄνομα τὸ σὸν κεκλήσθω ἐφ' ἡμᾶς. Ἀφῆλε τὸν ὄνειδισμὸν ἡμῶν. Ἐρηται μὲν γὰρ διὰ τοῦ νόμου, τὸ· Οὐκ ἔσται ἄγονος, οὐδὲ στεῖρα ἐν υἱοῖς Ἰσραὴλ. Οἱ δὲ τῆς ἀπαιδίας οὐ φορητὸν ἐποιοῦντο τὸν ὄνειδισμόν. Ὡς οὖν τοῦ πολέμου δαπανήσαντος ἅπαν τὸ ἄρσεν γένος, καὶ εὐαριθμητῶν παντελῶς ὑπολελειμμένων, ἑπτὰ γυναῖκας ἔφη δεχθῆσθαι ἐνὸς ἀνδρός, ὥστε ἀφῆλεν αὐτῶν τὸν ὄνειδισμόν, τοῦτ' ἔστι, τὴν ἀπαιδίαν. Ἐπειδὴ δὲ φορητὸν ἀρέσαι γυναῖξιν ἑπτὰ τὸν

materiæ exstantia a reliqua superficie ornamenta, quæ quidem producerentur in modum regulæ. Quod notavit Casaubon. ad Athen. v, 7.

ἔνα, τὸν ἑαυτῶν ἄρτον ἐσθίειν ἐπαγγέλλονται, καὶ τὰ ἑαυτῶν ἱμάτια περιβάλλεσθαι, ὡς οὐδεὶς ὅλως δεη-
θησόμεναι τῶν παρ' αὐτοῦ. Δεδιέναί γὰρ μόνον δι-
ελεβαιοῦντο τὸν τῆς ἀπειθείας ὀνειδισμὸν, ὡς ἔφην.
Ὡς οὖν εἰς ἐρημίαν παντελῆ καταστάσης αὐτῶν τῆς
χώρας, λύσιν ὑπισχνεῖται τοῦ συμπεδηκότος, καὶ τὰ
ἐρημα, καὶ τὰ πεπτωκότα στενοχωρήσεσθαι φησιν
ἀπὸ τῶν κατοικούντων. Μακρυνθέντων δηλονότι τῶν
καταπιόντων αὐτήν, δηλον δὲ ὅτι τῶν καθηγεῖσθαι
λαχόντων· οἱ μονοουχὶ καθάπερ τινὲς θῆρες ὠλόθρευ-
σαν, καὶ κατέπιον αὐτήν. Διαδείκνυσι δὲ τὴν τῶν
κληθησομένων πληθύν, ὡς πολλή τις εἴη, καὶ ἀναρί-
μητος. Οἱ γὰρ υἱοὶ σου, φησὶν, οὗς ἀπολώλεκας,
ἔρουσιν εἰς τὰ ὠτά σου, Πόισόν μοι τόπον. Εἰρηται
δέ που καὶ πρὸς τὴν νοτιήν Σιών· « Πλάτυνον τὸν
τόπον τῆς σκηπῆς σου καὶ τῶν αὐλαίων σου πῆξον. **B**
Μὴ φείσῃ, ἔτι εἰς τὰ δεξιά καὶ τὰ ἀριστερά ἐκπέτα-
σον. » Ἀνέγνωμεν δὲ καὶ ἐν τοῖς Μωσέως βιβλίοις,
ὅτι περὶ τὴν ἐν τῇ ἐρήμῳ σκηπῆν, διὰ γέ φημι τῶν
δέβρευν ἀποτελεσθεῖσαν, εὐρεται καὶ εὐμήκεις ἐτά-
χθησαν αὐλαί· τοῦτο μὲν εἰς ἡῶ καὶ ἀκτίνα βλέπου-
σαι, τοῦτο δὲ καὶ εἰς δύοσιν κατόπιον τῆς σκηπῆς, ναὶ
μὴν εἰς βορρᾶν καὶ νότον, ὑπεφαίνοντος τοῦ τύπου
τὸ ἐσόμενον κατὰ καιροῦς τῶν ἱερῶν αὐλῶν, ἦτοι τῶν
ἐκκλησιῶν, πλάτος τε καὶ μήκος. Πλὴν σοὶ οὕτως
πλεοναζούσης ἀεὶ τῆς χάριτος τῆς παρὰ Χριστοῦ,
στενοὶ τοῖς πιστεύουσιν οἱ τόποι πανταχοῦ, ὥστε καὶ
χαίρουσαν τὴν Ἐκκλησίαν, ἥτις ἐστὶ νοτιή Σιών,
ἀναλογισασθαι, καὶ καθ' ἑαυτὴν βοᾶν· Τίς ἐγέννησέ
μοι τούτους; Ἐγὼ δὲ φαίην ἂν, ὅτι πίστις ἡ ἐν Χρι-
στῷ. Δι' αὐτῆς γὰρ ἀτεκνος οὖσα καὶ χήρα, πολλή **C**
γένοντας ἐν τέκνοις· αὐτῆ σοὶ τοὺς σοὺς ἐξέθρεψε λαοὺς,
καὶ ἡ πάλαι καταληφθεῖσα μόνη, πεπλοῦτηκας ἀδοκῆ-
τως, καὶ πολὺπαις ὤφθης, ἡ πάλαι γυμνὴ καὶ μόνη.
Ὅτω λέγει Κύριος· Ἰδοὺ ἀίρω εἰς τὰ ἔθνη
τὴν χεῖρά μου, καὶ εἰς τὰς νῆσους ἀρῶ σύσσημόν
μου, καὶ ἄξουσι τοὺς υἱοὺς σου ἐν κόλπῳ, τὰς δὲ
θυγατέρας σου ἐπ' ὤμων ἀροῦσι. Καὶ ἔσονται βα-
σιλεῖς τιμητοὶ σου, αἱ δὲ ἀρχουσαι τροφοὶ σου
ἐπὶ πρόσωπον τῆς γῆς. Καὶ προσκυνήσουσί σοι,
καὶ τὸν χοῦν τῶν ποδῶν σου λείξουσι. Καὶ
γνώσῃ ὅτι ἐγὼ εἰμι Κύριος, καὶ οὐκ ἀισχυρθήσῃ
οὔτε μὴν ἐντραπήσῃ.

Ἐπαγγεῖλάμενος τῇ Σιών ὡς πολὺπαις ἔσται καὶ
εὐπαις, καὶ εἰς τοῦτο πληθὺς ἤξουσι τὰ τέκνα αὐ-
τῆς, ὥστε καὶ εὐρυτέρων ἢ πάλαι δεῖσθαι τόπων, **D**
καὶ ἐκπλατύνεσθαι παρακαλεῖν τὴν σκηπῆν, κατα-
δείκνυσιν εὐθύς ὅτι μὴ μᾶλλον ἐξ Ἰσραὴλ, ἀλλ' ἐκ
τῆς τῶν ἐθνῶν ἀγέλης ἡ τῶν ἐπηγγεμένων αὐτῇ
τέκνων ἀναφαίνεται πληθὺς. Ἀληθὲς δὲ τὸ χρῆμα,
καὶ δι' αὐτῶν ἔστιν ἰδεῖν τῶν πραγμάτων. Σέσωσται
μὲν γὰρ τὸ κατὰλειμμα τῶν ἐξ Ἰσραὴλ· βραχὺ δὲ
τοῦτο, καὶ εὐαριθμητόν· σεσαγήνευται δὲ διὰ πίστεως
τῆς ἐν Χριστῷ ἡ ὑπ' οὐρανῶν, καὶ τῶν ἀποστολικῶν
τε καὶ εὐαγγελικῶν κηρυγμάτων ἡ δύναμις προ-
εκόμισεν αὐτῷ τοὺς ἀνά πᾶσαν τὴν γῆν. Ὅτι τοίνυν
ἔσται τοῦτο, διαδείκνυσιν εἰπών· Ἰδοὺ ἐγὼ ἀίρω εἰς

mittunt : quasi nulla re ejus prorsus opus essent
habituræ. Solum enim affirmarunt se timere, ut
dixi, orbitalis ignominiam. Itaque perinde quasi in
solitudinem omnino reducta esset eorum regio, li-
berationem pollicetur ab eo quod contigit : et aī,
deserta et quæ corruerunt, angustiora fore quam
ut capiant habitatores : procul abactis scilicet iis
qui eam absorbent, nimirum qui prælecturam ob-
tinebant : qui tanquam feræ quædam tantum non
vastarunt eam et absorpserunt. Ostendit autem vo-
candorum multitudinem, utpote quæ copiosa esset
futura et innumerabilis. Filii enim tui, inquit, quos
perdidisti, in aurem tibi dicent : Fac mihi locum.
Est etiam dictum ad Sion²² intelligentia perceptam :
« Dilata locum tabernaculi tui, et pelles tentoriorum
tuorum fige. Ne parcas, adhuc in dextris et sinistris
extende²³. » Legimus item in libris Moysis, in taber-
naculo ex pellibus in deserto confecto, spatiosa et
bene longa tentoria fuisse constituta, partim ad
orientem et solis radium spectantia, partim ad oc-
casum post tabernaculum, et versus aquilonem et
austrum : qui typus amplitudinem et longitudinem
sacrorum tentoriorum, seu ecclesiarum, suo tem-
pore futuram subindicat. Verumtamen sic gratia
Christi semper abundante, angusti erunt loci uitique
credentibus, adeo ut apud se reputet Ecclesia,
quæ est intelligibilis Sion, et apud se clamet : Quis
generavit mihi istos? Ego vero dicerem, fidem in
Christo genuisse. Per eam namque orba et vidua,
numerosa facta es ac plena liberis : hæc tibi tuos
enutrivit populos. Et quæ olim inventa es sola,
præter opinionem ditata es, et liberis fecunda ap-
paruisti, quæ quondam nuda eras et solitaria.

Vers. 22, 23. Sic dicit Dominus : Tollo ad gen-
tes manum meam, et ad insulas tollam signum meum,
et adducunt filios tuos in sinu, filiasque tuas in hu-
meris portabunt. Et erunt reges nutritii tui, et regi-
næ nutrices tuæ **680** super faciem terræ. Et adora-
bunt te, et pulverem pedum tuorum lingent. Et scies
me esse Dominum, et non pudore afficeris, neque
confunderis.

Cum promississet Sion habituram ipsam et mul-
tos et probos liberos, filiosque suos eo multitudinis
venturos, ut ampliore loco quam olim indigerent,
et dilatari tabernaculum rogarent : statim demon-
strat, non ex Israel solum, sed ex gentium aggre-
gatione hanc promissorum ipsi filiorum multitudi-
nem exorituram. Verum hoc quidem est, et ex ipsis
rebus licet perspicere. Residuum enim ex Israel
servatum est : sed exiguum illud quidem et facile
numerable : sed et irretitus ac captus est per fidem
in Christo orbis terrarum, et apostolicæ atque
evangelicæ prædicationis virtus universæ terræ in-
colas ei adduxit. Quod igitur hoc futurum sit, osten-
dit : Ecce, inquit, ego tollo ad gentes manum

²² Isai. Liv, 2

meam. Significat autem illud Tollo, exalto, extollo. Manus autem fortitudinem aut virtutem denotare potest. Quando enim gentibus innotuit Christus per evangelicam prædicationem, et excelsus factus est et conspicuus, propter ea quæ edidit miracula, et per resurrectionem e mortuis, quando signum preciosæ crucis exhibitum est apud eos qui Deum natura et vere aliquando non noverant : tunc Sion copiosa sobole aucta et ditata est : tunc undique ad eam accurrebant, et sibi mutuo acclamabant, hortantes et dicentes : « Adeste, conscendamus montem Domini, et in domum Dei Jacob, et annuntiabunt nobis viam ejus, in eaque ambulabimus ²⁴. » Quod vero ad domum Dei pergentibus, abruptum aut asperum, aut obstaculum omnino nullum futurum sit, declarat, cum ait : Adducite filios tuos in sinu, et filias tuas super humeros tollent. Nam velut alumni erant gentium, beati discipuli, et qui post eos, sacræ mystagogiæ sermonem proferunt, et præsent Ecclesiis. Etenim eos qui fide accedunt, tantum non in sinu gestant, et in humeris repositos ferunt, nihil grave imponentes, sed velut infantes lacte nutriendos, et simplicem, et illis ad intelligendum facilem catecheseos sermonem apponentes. Quod rursus alibi nos docuit ipse propheta Isaias, dicens : « Via piorum recta facta est, et **631** preparata est via piorum ²⁵. » Via enim Domini judicium. Induxit etiam divinum Baptistam clamantem et dicentem : « Parate viam Domini, retas facite semitas Dei nostri. Omnis vallis implebitur, et omnis mons et collis humilis erit, et vertentur obliqua in rectam viam, et aspera in vias planas ²⁶. » Quod igitur his qui ad Sion tanquam ad matrem ire contendunt, futurus sit accessus citra omnem sudorem, illud subindicare potest, in gremium assumi, et in humeros tolli filios ejus et filias. Quod etiam honore summo et gloria et felicitate circumfluent, porro demonstrat, inquit : Reges eorum nutriti erunt, et reginæ nutrices. Licet enim, licet videre, propter dominatorum pietatem, honore affectos, et omni misericordia dignatos, eos qui in Christum crediderunt, adeo ut nihil aliud quam eorum alumni esse videantur. Si enim in faciem procumbant, et adorent Sion, id est, Ecclesiam, et velut in terram extensis manibus projecti, tantum non pulverem pedum ejus lingant : dubium non est quin ii qui ad hanc cognitionem proveci sint, et hac pietatis gratia illustrati, illud suis factis adjiciant, ut electos honore afficiant, et qui in Christum crediderunt, eos in liberorum loco habeant. Quo facto, non jam ut sterilis et vidua pudore afflictetur Sion, quæ, quoad Judæos, orbata erat liberis, sed erit gloria coronata.

ἂν τοῖς ἑαυτῶν ἐπιτηδεύμασι καὶ τὸ χρῆναι τιμῶν αὐτοῦ, τοὺς ἐν τάξει καταλογιῶνται τέκνων; Οὐ δὴ γεγονότος οὐχ ὡς ἄτεκνος ἔτι καὶ χήρα καταρχυνοῦνται ἢ τὸ γε ἦχον εἰς Ἰουδαίους ἀτεκνωθεῖσα Σιών, ἀλλ' ἔσται δόξη κατεστημένη.

Vers. 24. Num detrahet quis giganti spolia? Et cum captivos duxerit injuste, servabitur?

²⁴ Isa. II, 3. ²⁵ Isa. xxvi, 7. ²⁶ Luc. III, 4, 5.

τὰ ἔθνη τὴν χεῖρά μου. Σημαίνει δὲ τὸ Αἴρω, τὸ ὑψῶ, καὶ ἑπαίρω. Ἡ δὲ γε χεὶρ τὴν ἰσχύον ἦτοι τὴν δύναμιν ὑπεμφήνειεν ἄν. Ὅτε γὰρ τοῖς ἔθνεσιν ἐγνωρίσθη Χριστὸς διὰ τῶν εὐαγγελικῶν κηρυγμάτων, ὑψηλὸς τε γέγονε καὶ διαπρεπὴς δι' ὧν εἰργασται θαυμάτων, καὶ διὰ τῆς ἀναστάσεως τῆς ἐκ νεκρῶν, ὅτε τὸ σύστημα τοῦ τιμίου σταυροῦ παρεδείχθη, καὶ παρὰ τοῖς οὐκ εἰδῶσι ποτὲ τὸν φύσει καὶ ἀληθῶς ὄντα Θεόν, τότε πεπλούτηκε Σιών τὴν πολυπαιδίαν, τότε δρομαῖοι πανταχόθεν ἀφίκαντο πρὸς αὐτὴν προσροπάδην, ἀλλήλοισ ἐπιφωνοῦντες, καὶ λέγοντες : « Δεῦτε, ἀναβῶμεν εἰς τὸ ὄρος Κυρίου, καὶ εἰς τὸν οἶκον τοῦ Θεοῦ Ἰακώβ, καὶ ἀναγγελοῦσιν ἡμῖν τὴν ὁδὸν αὐτοῦ, καὶ πορευσόμεθα ἐν αὐτῇ. » Ὅτι δὲ τοῖς εἰς τὸν οἶκον ἰούσι τὸν θεόν, ἄναντες ἢ τραχὺ ἦχον ἐμποδῶν ἔσται παντελῶς οὐδὲν, διαδείκνυσσι λέγων : Ἄξουσι τοὺς υἱοὺς σου ἐν κόλπῳ, τὰς δὲ θυγατέρας σου ἐπ' ὤμων ἀρούσι. Παιδοκῆμοι γὰρ ὡσπερ τοῖς ἐξ ἔθνῶν γεγόνασιν οἱ μακάριοι μαθηταί, καὶ οἱ μετ' ἐκείνους ἔτι τὸν τῆς ἱερᾶς μυσταγωγίας προϊσχυόμενοι λόγον, καὶ προσετώτες Ἐκκλησιῶν. Τοὺς γὰρ τοι προσόντας τῇ πίστει μονοουχί, καὶ ἐν κόλποις αἴρουσι, καὶ εἰς ὤμους ἀνατιθέμενοι φέρουσι, μοχθηρὸν οὐδὲν ἐπιτάττοντες, ἀλλ' οἷον γάλακτι τρέφοντες νηπιόπρεπῶς, καὶ τὸν ἀπλοῦν αὐτοῖς καὶ εὐσύνοπτον κομιδῇ τῆς κατηχήσεως παρατιθέντες λόγον. Τοῦτο πάλιν αὐτὸς ἡμᾶς ὁ προφήτης Ἡσαίας ἐδίδαξεν εἰπὼν ἐτέρωθί που : « Ὅδὸς εὐσεβῶν εὐθεία ἐγένετο, καὶ παρεσκευασμένη ἡ ὁδὸς εὐσεβῶν. » Ἡ γὰρ ὁδὸς Κυρίου κρίσις. Εἰσκεκόμικε δὲ καὶ τὸν θεοσπίσιον, καὶ βαπτιστὴν βοῶντα, καὶ λέγοντα : Ἐτοιμάσατε τὴν ὁδὸν Κυρίου, εὐθείας ποιεῖτε τὰς τρίβους τοῦ Θεοῦ ἡμῶν. Πᾶσα φάραγξ πληρωθήσεται, καὶ πᾶν ὄρος καὶ βουνὸς ταπεινωθήσεται, καὶ ἔσται τὰ σκολιὰ εἰς εὐθείαν, καὶ ἡ τραχεῖα εἰς ὄδου λέας. Ὅτι τοίνυν ἰδρωτὸς δίχα παντός, ὡς ἐπὶ μητέρα τὴν Σιών ἰέναι προθυμουμένοι, ἢ διὰ πίστεως ἀφίξις ἔσται, τὸ εἰς κόλπους ἀναλαμβάνεσθαι, καὶ ἐπ' ὤμων αἴρεσθαι τοὺς τε υἱοὺς αὐτῆς καὶ μέντοι τὰς θυγατέρας, ὑπεμφήνειεν ἄν. Ὅτι δὲ καὶ τιμῆς τῆς ἀνωτάτω, δόξης τε καὶ εὐπαθείας ἔσονται μεστοί, προσεποφαίνει λέγων ὡς, Ἔσονται μὲν βασιλεῖς αὐτῶν τιθηνοί, αἱ δὲ ἀρχουσαι τροφοί. Ἔστι γὰρ, ἔστιν ἰδεῖν καὶ διὰ τῆς τῶν κρατούντων εὐσεβείας θεραπευομένους διὰ τιμῆς τοὺς εἰς Χριστὸν πιστεύσαντας, καὶ φειδοῦς ἀπάσης ἤξιωμένους, ὥστε καὶ δοκεῖν τροφείας αὐτῶν εἶναι μάλλον, καὶ ἕτερον οὐδέν. Εἰ γὰρ πίπτουσιν ἐπὶ πρόσωπον, καὶ προσκυνήσουσι τὴν Σιών, τοῦτ' ἔστι, τὴν Ἐκκλησίαν, καὶ οἷον ἀποσταμέναις χερσὶν εἰς γῆν ἑρβιμμένοι, μονοουχί καὶ λειχοῦσι τὸν χεῖν τῶν ποδῶν αὐτῆς : πῶς οὐκ ἂν ἀμφίβολον εἴη ἄν, ὅτι γνώμη εἰς τοῦτο προβεβηκότας, καὶ τῇ τῆς εὐσεβείας χάριτι κατηγλασμένοι, προσθελὲν τοὺς ἐξείλεγμένους, καὶ οἵπερ ἂν εἰς Χριστὸν πιστεύουσαν, καὶ ἡ λήψεται τις πυρὰ γίγαντος σκύλα; Καὶ ἂν αλχημαλωτεύσῃ ἀδίκως τις, σωθήσεται;

Ἐρώτησιν μὲν ὑποπλάττεται τὸ σχῆμα τοῦ λόγου, ἅπλην ἀπαιτεῖ τὴν σύνεσιν. Ὁ δὲ γε τῶν προκειμένων νοῦς τοιοῦτός ἐστὶ τις· Κατεβλήπητο μὲν γὰρ ἡ ὑπ' οὐρανὸν ὑπὸ τε τοῦ διαβόλου καὶ τῆς τῶν δαιμονίων ἀγγέλῃ· οὐκ ἦν ἐπὶ τῆς γῆς ὁ τῆς ἐκεῖνων σκαιοτήτος τὴν τυραννίδα διαφυγών. Οὐ γὰρ ἦν ὁ ποιῶν χρηστότητα, οὐκ ἦν ἕως ἐνός, ἀλλ' ἐν κατὰ πάντων ταῖς ἀπάντων καρδίαις ἐνοκήψασα, ἀπεκόμισέ τε τοῦ εἰδέναι τὸν φύσει καὶ ἀληθῶς ὄντα Θεὸν, προσενέμηκε δὲ τοῖς κεκρατηκόσι. Προσεκύνουν γοῦν, οἱ μὲν τῇ κτίσει παρὰ τὸν κτίσαντα, καὶ τοῖς τοῦ κόσμου στοιχείοις, οἱ δὲ καὶ αὐτοῖς λελατρεύουσι τοῖς τὴν ἀφορητὸν ἐπιτιθεῖσι πλεονεξίαν. Γεγόνασι τοίνυν ὡς ὑπὸ τυράνῳ σκληρῷ δορυλῆπτοι, καὶ αἰχμάλωτοι, καὶ τὸ γε ἦκον εἰς τὸν ἐνόητα νοῦν, τῷ χειρωσαμένῳ. Ἄλλ' οὐδεὶς ἦν ὄλων ὁ ἐπαμῦναι δυνάμενος τοῖς ἡδικημένοις. Ἐφη γοῦν εἰς ἀσχετίας ὑποψίας ἀναφυσώμενος, ὅτι τὴν οἰκουμένην ὅλην καταλήψομαι τῇ χειρὶ, ὡς νοσσιάν, καὶ ὡς ὡὰ καταλελειμμένα ἀρῶ, καὶ οὐκ ἔστι ὅς διαφεύξεται με, ἢ ἀντίπη μοι. Τοιαύτην ἔχοντας τοῦ διαβόλου κατὰ τῶν ἐπὶ γῆς τὴν ὄφρυν, διαπυθάνεται, καὶ φησὶν ὁ Σωτῆρ, Μὴ λήψεται τις παρὰ γίγαντος σκύλα; ὁ δυσχερὲς φησι, καὶ δυσήνυτον, νικήσαι τὸν ἰσχυρὸν, γίγαντα γὰρ ἐν τοῦτοις τὸν ἰσχυρὸν ὀνομάζει, καὶ σκύλα λαβεῖν παρ' αὐτοῦ. Εἶτα πῶς τοῦτο ἀμφίβολον; Δυσάντητοι γὰρ οἱ τοιοῦδε λίαν, καὶ οὐ τοῖς ἐθέλουσιν εὐκαταγώνιστοι, μόνοις δὲ μᾶλλον ἀλώσιμοι τοῖς ὑπερτενῇ καὶ ἄμαχον αἴρειν κατ' αὐτῶν ἰσχύοισι χεῖρα. Ἄλλ' ἐγώ, φησὶ, λήψομαι, καὶ ἀπαλλάξω τοὺς ἡδικημένους, καὶ τὸν τῆς δουλείας αὐτῶν ἀπορρήξας ζυγὸν, τῇ τῆς ἐλευθερίας χάριτι λαμπροὺς ἀποφανῶ. Πλὴν ὅτι δικαία ψῆφος τοῦ Θεοῦ σκυλεύσει τὸν Σατανᾶν, καὶ τῶν εἰς ἡμᾶς πεπλημμελημένων ἐξαίτησεις δίκας τὸν ἀλιτήριον, πιστώσεται προσεπενεγκῶν, Καὶ ἐὰν αἰχμαλωτεύσῃ τις ἀδίκως, σωθήσεται. Ὡς ἐν ἐρωτήσῃ πάλιν καὶ ὑποστιγμῇ τὸν στίχον ἐκδεξόμεθα. Ὁ γὰρ ἀδίκως ἐπιτηδῶν ταῖς ἡδικηκόσιν οὐδὲν, εἶτα τούτους αἰχμαλώτους ἑλθὼν, καὶ ταλαιπωρίας ἀφύκτοις ἐμβάλων, οὐ σωθήσεται, εἰσπραχθήσεται δὲ μᾶλλον τῶν αὐτῶν τετολημμένων τὰς δίκας. Οὐκ οὖν ἀνήσει μὲν ταῦς ἐν τάξει σκύλων, ἦγουν δορυκτῆτων ὑπ' αὐτῶν γεγονότας, προσοφλήσει δὲ καὶ τῶν ὑπ' αὐτοὺς οὐκ ἐν δίκῃ γεγονότων τοὺς λόγους. Τοιοῦτον καὶ ἐτέρωθι ποῦ φησιν· Ὁν τρόπον ἱμάτιον πεφυρμένον ἐν αἵματι οὐκ ἔσται καθαρὸν, οὕτως οὐδὲ σὺ ἔση καθαρὸς, διότι τὴν γῆν μου ἀπόλεσας, καὶ τὸν λαόν μου ἀπέκτεινας, οὐ μὴ μείνης εἰς τὸν αἰῶνα χρόνον. Προσαναμνήσει δὲ τις τοὺς ἐντευξομένους τῆδε τῇ συγγραφῇ, ὡς καὶ αὐτὸς ὁ Σωτῆρ εὐρίσκειται τι τοιοῦτον εἰπὼν ἐν τοῖς εὐαγγελικοῖς θεσπίσμασιν· « Ἡ πῶς δύνανται τις, » φησὶν, « εἰσελθεῖν εἰς τὴν οἰκίαν τοῦ ἰσχυροῦ, καὶ τὰ σκεῦη αὐτοῦ διαρπάσαι, ἐὰν μὴ πρῶτον δῆσῃ τὸν ἰσχυρὸν, καὶ τότε διαρπάσει σκεῦη αὐτοῦ; » Οἶκον μὲν γὰρ ἰσχυροῦ, τοῦτ' ἐστὶ, τοῦ Σατανᾶ, τὸν περιγέειον χῶρον ἔφη, καὶ

Interrogatione informatur orationis habitus : verum requirit intelligentiam. Horum autem verborum mens hæc est : Captus est orbis terrarum a diabolo et a grege dæmoniorum : nec erat cuiquam in terra integrum eorum perversitatis tyrannidem effugere. Nec enim erat qui faceret bonum, non erat usque ad unum : sed unum per omnes peccati linum extensum erat, et tenebræ et caligo omnium incumbabant cordibus : ita ut a natura et vere Deo abducerentur, et his qui dominati sunt traderentur. Adorabant enim alii creaturam supra Creatorem, et mundi elementa : alii eos qui intolerabili sævitiâ oppræsserant, **682** coluerunt. Itaque facti sunt duro tyranno subditi et captivi, qui etiam mentem internam in servitutem et captivitatem redegit. Sed nemo prorsus erat qui injuria affectis subvenire posset. Hinc intemperanti fastu inflatus dixit : Orbem universum comprehendam manu velut nidum, et velut ova derelicta tollam : nec est qui effugiat me, vel qui contradicat mihi. Cum ergo ad hunc modum supercilium erigeret contra terræ incolæ diabolus, sciscitatur et inquit Servator : Num detrahet quis a gigante spolia? Difficile est, inquit, et arduum vincere fortem (gigantem enim hic, fortem nominat), et spolia ei detrahere. Qui enim hoc dubium est? Sunt enim hi valde sævi, nec quibuslibet expugnabiles, sed his solummodo expositi et ad capiendum faciles, qui protensa et invicta manu eos valent oppugnare. Sed ego, inquit, detrahā, et liberabo injuria affectos : et jugo servitutis abjecto, libertatis gratia illustres reddam. Verum quod justa Dei sententia deprædetur Satanam, et delictorum in nos a scelerato pœnas deposcat, confirmabit, cum addit : Et si captivos duxerit injuste, servabitur? Veluti per interrogationem, interposita subdistinctione, hunc versum accipiemus. Nam qui injuste in eos qui nullam injuriam fecerunt insilit, et eos deinde captivos abducit, et in calamitates inevitabiles conjicit, non servabitur : sed eorum quæ ausus est, pœnas solvet. Itaque dimittet eos qui instar spoliolorum seu captivorum erant illi subditi, rationemque insuper reddet eorum quæ præter æquum et justum in illos fecerit. Cujusmodi est quod alibi dicit : Quemadmodum vestis sanguine polluta non erit munda, sic neque tu eris mundus, propterea quod terram meam perdidisti, et populum meum occidisti : non manebis in æternum tempus. Admoneri etiam possunt hi qui hanc Scripturam legent, ipsum etiam Servatorem inveniri tale quiddam dixisse in evangelicis oraculis : « Quomodo enim, » inquit, « potest quis ingredi domum fortis, et vasa ejus diripere, nisi prius ligaverit fortem, et tum vasa ejus diripiat? » Domum enim fortis, id est Satanæ, hunc orbem terrarum dixit, non quasi vere ejus esset, sed quia ab eo esset occupatus. Sed postquam ingressum est illam **682** incarnatum Verbum, ineffabili potentia ligato forti, vasa ejus,

¹⁷ Luc. xi, 21. ¹⁸ Matth. xii, 29.

id est, qui eadem cum ipso quondam sentiebant, ad se traduxit. Ut enim electionis vasa sanctos esse dicimus, sic vasa etiam diabolica, eos qui ei subsumunt, et idem cum illo sapere voluerunt vel coacti sunt, nominamus.

σκεύη, τοὺς ἄγιους εἶναι φαμεν, οὕτω καὶ σκεύη διαβολικὰ, τοὺς ὑπ' αὐτῶ γεγονότας, καὶ τὰ αὐτοῦ φρονεῖν ἐλομένους, ἤγουν κατηναγκασμένους.

Vers. 25. Sic dicit Dominus : Si quis captivum duxerit gigantem, accipiet spolia : accipiens autem a forti, servabitur.

Dixi jam inexplicabili et divina potentia Dominum nostrum Jesum Christum ingressum fuisse domum fortis, id est, in mundum cum carne venisse, et eum qui quondam occupavit et vi subiecit universæ terræ habitatores, eosque peccati jugo subdidit, ac ceu captivos reddidit, spoliasset, et quasi in vincula infracta conjectum, et catenis caliginis in tartarum præcipitatum, tradidisse in iudicium magni dici, custodiendum et puniendum, illumque demum diripuisse ; illis vero qui sub eo erant persuasisse ut recurrerent, vellentque Deo vere subijci, et ejus nutui obedire, et ea exsequi satagant, unde salutem possent consequi. Postquam vero obtinisset victoriam Christus, et ad nos quoque victoriam transmisit : verum non absque illo vincimus. Laus enim virtutis sanctorum ipse est, juxta vocem Psallentis 28. Quippe sapientissimus Paulus inquit : « Omnia possum in Christo, qui me corroborat 29. » Itaque hanc viam nobis aperuit et complanavit, ut possemus fortem spoliare, sive gigantem, nimirum Satanam. Si quis captivum duxerit, inquit, gigantem, accipiet spolia. Quando enim viribus diaboli superiores sumus, et inimicorum insultus evitamus, arma benevolentiae per omnia habentes ipsummet Christum : tunc malum spoliavimus, et vittricem sententiam reportamus, et ejus perversitate et malitia fortiores esse videmur. Verum hanc vincendi facultatem adesse viriliter agentibus, per Christum, et non aliter posse quempiam ad hanc dignitatem pervenire, ostendit pulcherrime, cum adjicit : Accipiens autem a forti, servabitur. Etenim si ille dederit ut illum homicidam draconem superemus, illum spoliabimus, et præterea servabimur, transmittente nos hac victoria ad perennem 684 vitam, ad gloriam, ad laudem et ad regnum cælorum. Dixit etiam ipse Christus, cum spoliasset Satanam, et viam planam et æquabilem ad victoriam obtinendam, his qui in ipsum crediderunt, reddidisset : « Ecce dedi vobis facultatem conculcandi super serpentes et scorpiones, et supra omnem potentiam inimici, et nihil potest vobis nocere 30. » Verum est igitur quod accipientes a forti, id est, ab ipso (est enim ille exercituum Dominus), et servamur, et vincimus. Quin et aliter spoliare quis poterit Satanam, si ejus subditos et aberrantes, ad veræ Dei cognitionis lucem artificiose reducat, et a vitiositate ad sanctam vivendi rationem traducat.

οὐκ ὡς δυνατὰ αὐτοῦ κατὰ ἀλήθειαν, ἀλλ' ὅτι κατέληπτο παρ' αὐτοῦ. Ἐπειδὴ δὲ εἰσῆλθεν εἰς αὐτὸν σαρκωθεὶς ὁ Λόγος, ἀφράστει δυνάμει καταδήσας τὸν Ἰσχυρὸν, μετέθηκεν εἰς ἑαυτὸν τὰ σκεύη αὐτοῦ, τοῦτ' ἔστι, τοὺς τὰ αὐτοῦ φρονούντας ποτα. Ὅσπερ ἐκλογῆς

Ὁὕτω λέγει Κύριος· Ἐάν τις αἰχμαλωτεύσῃ γίγαντα, λήψεται σκύλα· λαμβάνων δὲ παρὰ ἰσχύοντος, σωθήσεται.

Ἐφην ἄρτιως ὅτι δυνάμει ταῖς ἀβήτοις καὶ θεοπρεπέσι χρώμενος ὁ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστὸς εἰσῆλθεν εἰς τὴν οἰκίαν τοῦ Ἰσχυροῦ, τοῦτ' ἔστιν, εἰς τὸνδε τὸν κόσμον ἀφίεται μετὰ σαρκός, καὶ τὸν πάλαι πλεονεκτοῦντα, καὶ βιαζόμενον τοὺς ἀνὰ πᾶσαν τὴν γῆν, καὶ τοὺς τῆς ἀμαρτίας αὐτοῦς ὑποφέροντα ζυγοῖς, καὶ ἐν δορυκτῆτων τάξει πεποιημένον, ἐσκύλευσέ τε καὶ οἷον δεσμοῖς ἀβήτοις ἐμβαλὼν, σειραῖς ζόφου ταρταρώσας, παρέδωκεν εἰς κρίσιν μεγάλης ἡμέρας τηρεῖσθαι κολασθησόμενον, ἐσκύλευσέ τε καὶ μετὰ τοῦτο αὐτὸν, παλινδρόμειν ἀναπέσας τοὺς ὑπ' αὐτῶ γεγονότας, εἰς γε τὸ θέλειν τῶ κατ' ἀλήθειαν ὑποκεισθαι θεῶ, καὶ τῶν αὐτοῦ νευμάτων ἀντέχεσθαι, καὶ ἀποπαραίνειν ἐπέλγεσθαι τὸ τελοῦν αὐτοῖς εἰς σωτηρίας εὐρεσιν. Ἐπειδὴ δὲ καὶ κεκράτηκεν ὁ Χριστὸς, παρέπεμψε τὸ νικᾶν καὶ εἰς ἡμᾶς αὐτοὺς, πλὴν οὐ δίχα αὐτοῦ· τὸ γὰρ καύχημα τῆς δυνάμεως τῶν ἁγίων αὐτοῦ ἔστι, κατὰ τὴν τοῦ Ψάλλοντος φωνήν. Καὶ γοῦν ὁ πάνσοφος Παῦλος· « Πάντα ἰσχύω, φησὶν, ἐν τῶ ἐνδυναμοῦντί με Χριστῶ. » (Ὅλοῦν ἱππῆλατον καὶ ἡμῖν ἀποφαίνων τὸ δύνασθαι σκυλεύειν τὸν Ἰσχυρὸν, ἦτοι τὸν γίγαντα, φημι δὴ τὸν Σατανᾶν. Ἐάν τις αἰχμαλωτεύσῃ γίγαντα, φησὶ, λήψεται σκύλα. Ὅτε γὰρ διαβολικῆς ἰσχύος περιγιγνόμεθα, καὶ τὰς τῶν ἐχθρῶν ἐφόδους διαδιδράσκωμεν γενικῶς ὅπλον εὐδοχίας αὐτὸν ἔχοντες· τὸν Χριστὸν, τότε σκυλούμεν τὸν πονηρὸν, καὶ τὴν νικῶσαν ψῆφον ἀποφερόμενοι, καὶ κρείττους ἀναδειγμένοι τῆς ἐνούσης αὐτῶ σκαιότητός τε καὶ πονηρίας. Πλὴν ὅτι παρὰ Χριστοῦ τὸ δύνασθαι νικᾶν τοῖς ἀνδριζόμενοις προσγένοιτ' ἂν, καὶ οὐκ ἂν ἐτέρως εἰς τοῦτο εὐκλείας διελάσειε τις, διαδείκνυσιν εὐ μάλα προστιθεῖς· Λαμβάνων δὲ παρ' ἰσχύοντος σωθήσεται. Διδόντος γὰρ ἡμῖν τὸ δύνασθαι κατευμεγεθεῖν τοῦ μαιφρόνου δράκοντος, σκυλεύσομεν αὐτὸν, σωθησόμεθα δὲ πρὸς τοῦτω παραπέμποντος ἡμᾶς τοῦ νικᾶν εἰς ἀμύρητον ζωῆν, εἰς δόξαν, εἰς καύχημα, καὶ εἰς βασιλείαν οὐρανῶν. Ἐφη δὲ πού καὶ αὐτοῦ ὁ Χριστὸς, σκυλεύσας τὸν Σατανᾶν, καὶ τὴν δόδον δύνασθαι κρατεῖν ψιλῆν, καὶ εὐήλατον τοῖς εἰς αὐτὸν πιστεύουσιν ἀποφῆνας· « Ἰδοὺ δέδωκα πατεῖν ἐπάνω ὑφῶν ὑμῖν, καὶ σκορπίων, καὶ ἐπὶ πᾶσαν τὴν δύναμιν τοῦ ἐχθροῦ, καὶ οὐδὲν ὑμῶς οὐ μὴ ἀδικήσῃ. » Ἀληθὲς οὖν, ὅτι λαβόντες παρ' ἰσχύοντος, τοῦτ' ἔστιν, αὐτοῦ, καὶ γὰρ ἔστιν αὐτοῦ ὁ τῶν δυνάμεων Κύριος, σεσώσμεθά τε καὶ νενικήκαμεν. Σκυλεύσειε δ' ἂν τις καὶ ἐτέρως τὸν Σατανᾶν, τοῖς

28. Psal. lxxxviii, 18. 29. Philip. iv, 13. 30. Luc. x, 19.

ὕπ' αὐτῷ γενομένους καὶ πεπλανημένους εἰς τὸ τῆς ἀληθοῦς θεογνωσίας φῶς ἀποκομίζων εὐτέ-
χως, καὶ μεθιστάς ἐκ φαυλότητος εἰς εὐζωίαν ἀγιοπρεπή.

Ἐγὼ δὲ τὴν κρίσιν σου κρίνω, καὶ ἐγὼ τοὺς υἱοὺς σου ῥύσομαι, καὶ φάγονται οἱ θλίψαντές σε τὰς σάρκας αὐτῶν, καὶ πίνονται ὡς οἶνον νέον τὸ αἷμα αὐτῶν, καὶ μεθυσθήσονται, καὶ αἰσθανθήσεται πᾶσα σὰρξ, ἔτι ἐγὼ ὁ ῥυσάμενός σε, καὶ ἀντιλαμβανόμενος ἰσχύος Ἰακώβ.

Ποιεῖται μὲν τοὺς λόγους ὡς πρὸς γε φημι τὴν Σιών. Υἱοὺς δὲ αὐτῆς ὀνομάζειν ἔοικεν ἐν τούτοις τοὺς ἁγίους ἀποστόλους καὶ εὐαγγελιστάς. καὶ τοὺς μετ' ἐκείνους ἔτι κεκλημένους εἰς Ἱερουσαλὴν· οἱ καὶ ζωστήρες ἐν κόσμῳ γεγόνασι λόγον ἐπέχοντες ζωῆς, καὶ διακηρύττοντες πανταχοῦ τὴν δόξαν Χριστοῦ, καὶ τῆς παρ' αὐτοῦ σωτηρίας τὴν δύναμιν ἐμφανῆ καθιστώντες τοῖς ἀνά πᾶσαν τὴν γῆν, οἷς δὴ καὶ ὑπὴν οἶά τις θῆρ ὠμό, τε καὶ ἀπηνῆς, καὶ ἀρχέ-
κακος δράκων, θλίψεις καὶ διωγμοὺς ἐπισωρεύων αὐτοῖς, καὶ καταθήγων ἀφορήτως τοὺς τῆς ἐνοῦσης αὐτῷ μοχθηρίας ὑπασπιστάς. Ἐπεχειρήθησαν γοῦν διωγμοὶ πλειστάκις, κατὰ τῶν ἁγίων Ἐκκλησιῶν, καὶ τυράννων ἀγρίως ὠμότης ἐπιτηδέσασα, παρεκ-
μιστοὺς εἰς τοὺς ἐπὶ τοῖς μαρτυρίαις ἀγῶνας. Ἄλλ' ἐγὼ, φησὶν, ὦ Σιών· φαμέν δὲ εἶναι τὴν Ἐκ-
κλησίαν, ἣν δὴ καὶ Σιών ἀποκαλεῖ· τὴν κρίσιν σου κρίνω, καὶ ἐγὼ τοὺς υἱοὺς σου ῥύσομαι. Ἀδικήσαν-
τες γὰρ οὐδὲν οἱ Θεῷ προσκείμενοι, καὶ ἐπ' οὐδενὶ τὸ σύμπαν ἀτόπῳ κατεγνωσμένοι, εἶτα τοὺς μέχρι ψυχῆς καὶ αἵματος διενεγκόντες ἀγῶνας μετὰ λαμ-
πρῶν ἀνδραγαθημάτων εἰς τὰς ἄνω τρέχουσι μονάς· πλὴν τό γε ἦκον εἰς τὸν τῶν ἐπιβουλεύσαντων σκο-
πῶν, τεθνήκασί τε καὶ ἀπολώλασιν. Οὐκοῦν ἡ ἐπὶ τούτοις κρίσις, ἥτοι δικαιοκρασία πάντη τε καὶ πάν-
τως ἔσται παρὰ Θεοῦ. Οἱ μὲν γὰρ δι' εὐσέβειαν τοὺς εὐκλειεστάτους ἀγῶνας διανηξάμενοι, καὶ εἰς τὸ βραβεῖον τῆς ἄνω κλήσεως κατανήσαντες, τὸν τῆς ἀφθαρσίας ἀναθήσονται στέφανον. Οἱ δὲ γε τὴν δίω-
ξιν ἐπενεγκόντες αὐτοῖς, καὶ ἀπεκτονότες ἀδίκως, οὐς ἦν ἄμεινον ἐπειγεσθαὶ ζηλοῦν, τὰς ἐρυτῶν ἔδο-
νται σάρκας, καὶ οὐ τὸ τῶν πεπονηθέντων μᾶλλον, ἀλλὰ τὸ οἰκεῖον ὡσπερ ἐκροφήσουσιν αἷμα. Ἄ γὰρ ἑτέροις ἐπήγαγον, οὐκ ἐν δίκῃ πείσονται μᾶλλον ψήφῳ δικαίᾳ Θεοῦ, στεφανοῦντος μὲν τοὺς πεπονη-
τάς, ὑποφέροντος δὲ μακρᾶ καὶ ἀτελευτήτῳ κολάσει τοὺς ἀδικήσαντας. Ἔσται δὲ ἡ τοιαύτη δικαιοκρασία γνωριμωτάτη πάσης σαρκί, τοῦτ' ἔστιν, ἀνθρώπῳ παντί. Ἔσονται γὰρ ἐν τοῖς δι' εὐσέβειαν κινδυνεύου-
σιν. Ὡς ἀντιλήφεται πάντη τε καὶ πάντως ἡ παρ' ἐμοῦ βοήθεια τοῦ καὶ ἐνισχύοντός σε τὸν Ἰακώβ, τοῦτ' ἔστι, τὸν ἐκ σπέρματος Ἰακώβ. Ἐφην δὲ, ὅτι γέγραπται πως ὁ προφητικὸς ἐν τούτοις λόγος, εἰς πρόσωπον τῶν ἁγίων ἀποστόλων τε καὶ εὐαγγελι-
στῶν, οἵπερ ἦσαν ἐξ Ἰακώβ, κατὰ γέ φημι, τὴν σάρκα. Οὐκ ἀπίθανον δὲ καὶ Ἰακώβ ὀνομάζεσθαι περνησιτῶν ἅπαντα, τοῦτ' ἔστι, τὸν περνηζόντα τὸν
χοῦς εὐτέχως τε ἅμα καὶ νεανικῶς. Περνησιτῆς γὰρ

VERS. 26. *Ego autem iudicium tuum iudicabo, et ego filios tuos liberabo, et comedent qui afflixerunt te carnes suas, et bibent quasi vinum novum sanguinem suum, et ebrii erunt, et sentiet omnis caro quia ego Dominus qui liberavi te, et qui adjuvi fortitudinem Jacob.*

Verba facit, ut dixi, ad Sion; filios autem ejus hic videtur dicere, sanctos apostolos et evangelistas, et eos qui post illos vocati sunt præterea ad ministerium: qui etiam mundi lumina fuerunt, sermonem vitæ adhibentes, et ubique gloriam Christi prædicantes, et vim salutis ejus declarantes his qui universum orbem terrarum incolunt: contra quos etiam, ceu fera quæpiam immanis et inimitis, et malorum princeps draco, afflictiones et persecutiones accumulavit, et in eos improbitatis suæ satellites intolerabiliter stimulavit. Itaque persecutiones sæpe contra sanctas Ecclesias excitatæ sunt, et tyrannorum crudelitas immaniter insiliens, multos in martyrii certamen discrimenque adduxit. Sed ego, inquit, o Sion (eam vero dicimus esse Ecclesiam, quam Sion appellat), iudicium tuum iudicabo; et ego filios tuos liberabo. Qui enim nullam intulerunt injuriam, Deo adhærentes, et de nullo sædo crimine accusati, deinde etiam pro vita et sanguine certamen subiverunt, cum his illustribus factis currunt ad suprema habitacula: verum quantum ad consilium eorum qui insidias comparaverunt, mortui sunt et perierunt. Itaque iudicium contra istos, sive justum iudicium fiet omnino a Deo. Qui enim propter pietatem 685 e nobilissimis hisce certaminibus cõtatarunt, et ad bravium supernæ vocationis venerunt, incorruptionis corona revincuntur. At qui insectati sunt eos, et injuste eos occiderunt, quos præstabat æmulari, suas carnes edent, et non eorum qui passi sunt, sed proprium velut absorbebunt sanguinem. Nam quæ irrogarunt aliis non juste, patientur ipsi justa sententia, Deo eos qui passi sunt coronante: eos qui injuria affecerunt, diuturnæ et æternæ punitiõni subjicente. Eritque hoc justum iudicium omni carni, id est, omni homini notissimum. Nam qui propter pietatem in periculum veniunt, omnino auxilium feretur illis a me, qui te juvare possum, Jacob, id est, ex semine Jacob.

DIXI autem hunc sermonem propheticum scriptum esse in persona sanctorum, et apostolorum, et evangelistarum, qui erant ex Jacob, quod sane ad carnem attinet. Nec tamen absurdum est, ut Jacob nominetur quisvis supplantator, id est qui supplantat Satanam, et qui callide et quasi juvenili impetu laqueos peccati transilit. Jacob autem interpretatur supplantator.

CAP. L. VERS. 1. *Sic dicit Dominus: Qualis est liber repudii matris vestræ? cui dimisi eam? aut cui*

Οὕτως λέγει Κύριος· Ποῖον βιβλίον τοῦ ἀπο-
στειλίου τῆς μητρὸς ὑμῶν· ἐν ᾧ ἐξαστέεται

creditori vendidi vos? Ecce peccatis vestris dimisi a vobis matrem vestram.

Sine corpore, et a materia sejuncta, et sine specie atque simplex est Divinitas: nemoque qui recte facit, de eo ullam speciem assumit corporalem. Verum sancta Scriptura humano more nobiscum de ea loquitur. Nec enim aliter intelligere possent qui in hoc palpabili et crasso sunt corpore, nisi hæ res quæ apud nos sunt exempli gratia adducerentur: ut ex rebus sub sensum aspectumque venientibus, ex parte saltem intelligamus aliquid de divina et suprema essentia, quæ omnem speciem corpoream superat. Observa etiam hic humano more habitam esse a propheta orationem. Nam velut vir quispiam cum uxore habitans, et copulatus cum populo Judaico disserit, et loquitur de matre ipsorum: matre, inquam, quæ est terrestris et sensibilis Jerusalem: ut inde rursus in persona unius mulieris, eorum societas intelligatur. **686** Quemadmodum enim cum Ecclesiam dicimus, non circuiti murorum vim hujus dictionis accommodamus, sed piorum in ea potius sanctissimam multitudinem significamus: sic etiamsi quis matrem Judæorum dicat, ipsos nihilo secius designat. Itaque non ego, inquit, ejeci matrem vestram, cum essem ei sponsi vice, et probitatis semina jecerim, cum per legem, tum etiam per prophetas: sed illa potius divertit, jura quæ mihi debentur parvifaciens, et pro nihilo ducens quodammodo esse cum Deo. Nam qualis liber repudii ei datus est a me? Neminem enim Deus a suo consortio extrudit, nec quemquam rejicit eorum qui recto pede solent incedere; sed quicumque sunt in fide germani, et omnis honestatis scientes, his permittit ut liceat perpetuo societatis et conjunctionis cum illo firmas quasi opes possidere. Ab hac tanta gloria excidit quisquis divinis ejus oraculis tota mente repugnat et dissidet, et voluptatis quam Dei est amantior. Proinde quasi viri loco cum matre Judæorum cohabitasset, Qualis, inquit, liber repudii matris vestræ? cui illam dimisi? Nec enim quisquam, inquit, probaverit me illam repulisse et odio habuisse, sed illam accusabit potius, ut quæ sponte sua me desererit. Cui autem creditori vendidi vos? Alius est in his verbis orationis habitus ac figura. Nam velut famulos herus alloquitur. An enim, inquit, velut homo inopia pecuniæ pressus, et in creditores [χρηώστης, debitor vel creditor] incidens, peregre proficiscens aliis dominiis famulos meos exposui? At hoc quam plane stultum est vel cogitare, vel dicere! Supra enim necessitatem et inopiam est Divinitas, nec quidquam habet illa cum ea commercii. Igitur non vendidi, inquit, neque eloqui vos aliis heris, qui me diligitis, et a meis parentibus oraculis. Quomodo ergo alienæ servitutis jugum subiistis? Causa hujus mali vobis fuit peccatum. Hujus enim causa fabricavit vos omnes peccati pater, et omnis vitiositatis inventor, quique vos qui a consortio conjunctioneque cum Deo ex-

αὐτήν; ἢ τίνι ὑπόχρεως πέπρακα ὑμᾶς; ἰδρὸν ταῖς ἀμαρτίαις ὑμῶν ἐξαπέστειλα τὴν μητέρα ὑμῶν.

Ἀσωμάτων τε τὸ θεῖον, ἄβλόν τε καὶ ἀφανές, καὶ ἀπλοῦν. Καὶ οὐκ ἂν τις ἐπ' αὐτῷ τὰ εἰκότα δρῶν φαντασίαν τινὰ λάβῃ σωματικὴν. Πλὴν τὸ Γράμμα τὸ ἱερὸν ἀνθρωπίνως ἡμῖν τὰ περὶ αὐτοῦ διαλέγεται. Οὐ γὰρ ἦν ἐτέρως νοεῖν δύνασθαι τοὺς ἐν ἀπλοῖς καὶ παχέσιν ὄντας σώμασιν. Εἰ μὴ καθάπερ ἐν τάξει παραδειγμάτων παρεκομίσθη τὰ καθ' ἡμᾶς, ἵνα ἐκ τῶν ἐν αἰσθήσει καὶ ὄρατῶν πραγμάτων, κἂν γούν ἐκ μέρους νοεῖν ἰσχύσωμεν, τὰ περὶ τῆς θείας τε καὶ ὑπερτάτης οὐσίας, ἢ καὶ πάσης ἐστὶν ἐπέκεινα φαντασίας σωματικῆς. Ἄθρει δὲ ἐν τούτοις ἀνθρωποπρεπῆ γεγονότα τῷ προφήτῃ τὸν λόγον. Οἶα γὰρ **B** τὸ ἀνὴρ γυναίκα σύνοικος, καὶ συνηρμοσμένος, τοῖς Ἰουδαίων δήμοις διαλέγεται, καὶ φησὶ περὶ τῆς αὐτῶν μητρὸς· φησὶ δὲ τῆς ἐπιγείου, καὶ αἰσθητῆς Ἰερουσαλήμ· ἵνα δὲ πάλιν δι' αὐτοῦ, καὶ ὡς ἐν προσώπῳ μιᾶς γυναίκος τὸ αὐτῶν νοῆται σύστημα. Ὡς περὶ γὰρ Ἐκκλησίαν λέγοντες, οὐ ταῖς τῶν τειχῶν περιβολαῖς τὴν τῆς λέξεως δύναμιν ἐπάγειν εἰθίσιμεθα, καταδηλοῦμεν δὲ μᾶλλον τῶν ἐν αὐτῇ θεοσεβεῖν ἡρημένων τὴν εὐαγεστάτην πληθύν· οὕτω κἂν εἰ τις λέγοι τὴν Ἰουδαίων μητέρα, πάλιν οὐδὲν ἦττον αὐτοὺς κατασημαίνει. Οὐκοῦν οὐκ ἐγὼ, φησὶν, ἀποθέβληκα τὴν μητέρα ὑμῶν, καίτοι γεγονὼς αὐτῇ καθάπερ ἐν τάξει νυμφίου, καὶ τὰ τῆς ἐπιεικειᾶς σπέρματα καταβαλὼν διὰ τὸ νόμου καὶ προφητῶν· **C** ἀπαφοίτησε δὲ μᾶλλον αὐτῇ τῶν εἰς ἐμὲ δικαίων οἰιωθήσασα, καὶ μικροῦ παντελῶς ἀξιώσασα λόγου τὸ εἶναι μετὰ Θεοῦ. Ἐπεὶ ποῖον αὐτῇ δέδοται παρ' ἐμοῦ τῆς ἀποστασίας βιβλίον; Ἐκπέμπει μὲν γὰρ οὐδένα θεὸς τῆς πρὸς αὐτὸν οικειότητος· ἀποσείσεται δὲ τῶν ὀρθοποδῶν εἰωθῶτων οὐδένα· ἀλλ' οἷσπερ ἂν εἰεν γνήσιοι τὸ πρὸς πίστιν, καὶ ἀγαθοουργίας ἀπάσης ἐπιστήμονες, τοῦτοις ἐφίησι τὸ ἐξεῖναι διὰ παντὸς τὴν πρὸς αὐτὸν οικειότητα καταπλουτεῖν ἀραρότως. Ἐξω γὰρ μὴν τῆς τοιαύτης ἐρχεται δόξης ὃ γὰρ τοῖς θεοῖς αὐτοῦ θεσπίσμασιν ἀσυμφυῆ καὶ ἀσύμβατον τὴν διάνοιαν ἔχων, καὶ φιλήθους ὢν μᾶλλον, ἢ φιλόθεος. Οὐκοῦν ὡς ἐν ἀνδρὸς τάξει, τῇ τῶν Ἰουδαίων συνοικίσας μητρὶ· Ποῖον, φησὶ, τὸ βιβλίον τοῦ ἀποστασίου τῆς μητρὸς ὑμῶν, ἐν ᾧ ἐξαπέστειλα αὐτήν; **D** Οὐ γὰρ ἂν τις ἐπιδείξειε, φησὶν, ἐμὲ μᾶλλον αὐτὴν ἐξώσαντα, καὶ μεμισηκότα, καταγνώσεται δὲ μᾶλλον αὐτῆς, ὡς αὐτόκλητον ἐλομένης τὴν ἀπόστασιν. Τίνι δὲ ὑπόχρεως ὢν πέπρακα ὑμᾶς; Ἐτερον ἐν τούτοις τὸ σχῆμα τοῦ λόγου. Ὡς γὰρ οἰκέταις δεσπότης διαλέγεται. Ἄρα γὰρ, ὡς ἀνθρωπος, φησὶν, ἐν ἐνδείᾳ χρημάτων πεπιεσμένος, καὶ χρεώσταις περιπεσὼν ἀπεδόμην δεσπότης ἐτέροις οἰκέτας ὄντας ἐμούς; Καίτοι πῶς τοῦτο οὐκ εὐθεὶς παντελῶς, ἢ νοεῖν, ἢ φράσαι; Πέρα γὰρ ἀνάγκης τὸ θεῖον, καὶ οὐδὲν ἐπέκεινα τὸ σύμπαν αὐτοῦ. Οὐκοῦν οὐ πέπρακα, φησὶν, οὐδ' ἂν ἐξεδόμην ἐτέροις δεσπότης, ἀγαπῶντας ἐμὲ, καὶ τῶν ἐμῶν θεοπισμάτων ἀπηρημένους. Πῶς οὖν ἄρα τὸν τῆς ἐτέρων δουλείας ὑπεμύνατε ζυγόν; Πρῶτασις ὑμῖν τοῦ κακοῦ γέγονεν ἡ

ἁμαρτία. Ταύτης γὰρ ἕνεκα κατεκτίσαστο πάντας ἰμᾶς ὁ τῆς ἁμαρτίας πατήρ, καὶ φαυλότητος πάσης εὐρέτης· καὶ τοὺς τῆς πρὸς Θεὸν οικειότητος ἀποπίπτοντας ἀρπάζων εἰς ἑαυτὸν, καὶ τοὺς τῶν κακῶν βόθροις ἐγκαθιαιεῖ, καὶ εἰς πέταυρον ἔδου κατακομίζων αὐτούς. Ἐφέται γὰρ πάντως τοῖς ὀλισθηκόσι τῆς πρὸς Θεὸν οικειότητος τὸ δεῖν ἀφύκτοις ἐγκαταπεῖρασθαι βρόχοις. Δεινὸς γὰρ εἰς πλεονεξίαν ὁ Σατανᾶς, καὶ οὐσπερ ἂν ἴδοι τῶν ἐπὶ γῆς ὀλιγωρεῖν ἐλομένους τοῦ εἶναι μετὰ Θεοῦ, τοὺτους τοῖς ἰδίῳ ὑποφέρει ζυγοῖς, καὶ ἐν τοῖς ἐσχάτοι· κατακομίζει κακοῖς, δούλους αὐτοὺς ἀποφαίνων, ἀνεῖ ἑλευθέρων, καὶ ἐξ ἐνδύων ἀτίμους. Τοιαῦτα γὰρ αἶε τῆς ἐκείνου σκαιότητος τὰ ὄψονια.

Τὶ ὅτι ἦλθον, καὶ οὐκ ἦν ἄνθρωπος· Ἐκάλισσα, καὶ οὐκ ἦν ὁ ὑπακούων· Μὴ οὐκ ἰσχύει ἡ χεῖρ μου τοῦ ῥύσασθαι· Ἰδοὺ τῇ ἀπειλῇ μου ἐξερημώσω τὴν θάλασσαν, καὶ θήσω ποταμοὺς ἐρήμους, καὶ ξηρανθήσονται οἱ ἰχθύες ἀπὸ τοῦ μὴ εἶναι ὕδωρ, καὶ ἀποθανεῦνται ἐν δίψει. Καὶ ἐνδύσω τὸν οὐρανὸν σκοτόν, καὶ ὡς σάκκον τὸ περιβόλαιον αὐτοῦ.

Τὰ τῆς Σιών τέκνα, τοῦτ' ἔστι, τοὺς ἐξ αἵματος Ἰσραὴλ, καὶ αὐτὴν δὲ τὴν Σιών, τὴν ἐπίγειον Ἱερουσαλήμ δηλονότι, ταῖς σφῶν αὐτῶν ἁμαρτίαις καταπεπρασθαι τε καὶ ἐκβεβληθῆσθαι τῆς πρὸς αὐτὸν οικειότητος εὐ μάλα διειρηκῶς, ὑπὸ μῶμον ἄγει, καὶ γραφὴν τῆς εἰς λῆξιν ἀπονοίας τε ὁμοῦ καὶ ἀμαθίας. Ἐπιλάμψαντος γὰρ τοῦ Μονογενοῦς μετὰ σαρκὸς τοῖς ἐπὶ τῆς γῆς, καὶ ἐν εἶδει τῷ καθ' ἡμᾶς πεφηνότος, ἀμνημονήσαντες ἀνοσίως, καὶ νόμου, καὶ προφητῶν, σκληροὶ καὶ ἀτεγχοὶ μεμενῆσθαι, καὶ ἀσχετῶς νοσοῦντες τὸ ἐξήνιον. Οὐ γὰρ ἤθελον εἰδέσθαι τὸν Λυτρωτὴν, τῆς σωτηρίας τὸν πρύτανιν, τὸν δικαιοῦντα τὸν ἀσεβῆ, καὶ ἀπάσης αἰτίας ἀπαλλάξαι δυνάμενον τοὺς ταῖς ἀνθρωπίναις ἀσθενεῖαις ἐνεπιλημμένους. Ἦλθον τοίνυν, φησὶ, τοῦτ' ἔστιν, ἐνηνθρώπησά τε καὶ ἐπέφανα τοῖς ἐξ Ἰσραὴλ, καὶ οὐκ ἦν ἄνθρωπος ἐν αὐτοῖς, νονεχῆς δηλονότι, καὶ τὸν τῆς λυτρώσεως καιρὸν εἰδέσθαι δυνάμενος. Ἐκάλισσα, καὶ οὐκ ἦν ὁ ὑπακούων. Ὡς γὰρ αὐτός που πάλιν φησὶν ὁ προφήτης· Ἦσαίας ἐκ προσώπου τοῦ πάντων ἡμῶν Σωτήρος Χριστοῦ· « Εὐρέθην τοῖς ἐμὲ ζητοῦσιν, ἔμφρανῆς ἐγενόμην τοῖς ἐμὲ μὴ ἐπερωτῶσιν. Εἶπα, Ἰδοὺ εἰμὶ, τῷ ἔθνει, ὃ οὐκ ἠπίσταντά με. Ὀλην τὴν ἡμέραν ἐξεπέτασα τὰς χεῖράς μου πρὸς λαὸν ἀπειθοῦντα, καὶ ἀντιλέγοντα. » Ἐν δὲ γε τοῖς εὐαγγελικοῖς συγγραμμάσι πλεισταχοῦ τὸν Κύριον εὐρήσομεν καλοῦντα πρὸς πίστιν τοὺς ἰδίους [Hunfred. legit Ἰουδαίους]· « Δεῦτε πρὸς με πάντες οἱ κοπιῶντες, καὶ παφορτισμένοι, κἀγὼ ἀναπάσσω ὑμᾶς. Ἄρατε τὸν ζυγὸν μου ἐφ' ὑμᾶς. » Ποτὲ δὲ πάλιν· « Ὁ ἀκολουθῶν ἐμοὶ οὐ μὴ περιπατήσῃ ἐν τῇ σκοτίᾳ, ἀλλ' ἔξει τὴ φῶς τῆς ζωῆς. » Νὰ μὴν καὶ τὸ πιστεῦειν αὐτοῖς ἐγκαρπὸν τε καὶ ἐπωφελεὲς ἀποφαίνων· « Ἀμὴν λέγω, φησὶν, ὑμῖν, ὅτι ὁ πιστεῦων ἔχει ζωὴν αἰώνιον. » Πλεισταξ δ' ἂν καὶ ἐτέρας φωνὰς ἐπισωρεύσειε τις τὴν Ἰσὴν ἐχούσας δύναμιν, εἴπερ ἔλοιτο μακρηγορεῖν. Οὐκοῦν ἐκάλισσα, καὶ οὐκ ἦν ὁ ὑπακούων, φησὶν. Ἄλλ' ἴσως ἐκεῖνο ἐροῦσιν οἱ διὰ

cidum, ad se rapti, et in maiorum voragine demittit, et in laqueum orci detrudit. Sequetur enim omnino eos qui lapsi sunt a conjunctione cum Deo, **687** ut inevitabilibus laqueis involvantur. Est enim in occupando vehemens et violentus Satanas: et quos in terra habitantes viderit parviducere esse cum Deo, eos suis jugis subjicit, et in extrema deducit mala, ex liberis eos servos, ex gloriosis inhonoratos reddens. Ejusmodi enim semper sunt ejus sinistrae perversitatis stipendia.

VERS. 2, 3. Quid quoniam veni, et non erat homo? Vocavi, et non erat audiens. Annon poterit manus mea liberare? Ecce comminatione mea desertum faciam mare, et ponam flumina deserta, et arefient pisces eorum, eo quod non sit aqua, et sibi morientur. Et induam caelum tenebris, et quasi cilicium ponam operimentum ejus.

Liberos Sion, id est, sanguine Israelitico oriundos, ipsamque Sion, terrestrem videlicet Jerusalem, suis ipsorum peccatis divenditos, et ejectos a conjunctione cum Ipso, perpulchre disseruit: vocat nunc in reprehensionem et crimen insignis amentiae simul et incitiae. Nam quando Unigenitus illuxit terrae incolis in carne, et in specie nobis simili apparuit, impie et legem et prophetas oblivioni tradiderunt, duri et praefacti manserunt, et intemperanter effrenes fuerunt. Non enim volebant Redemptorem salutis principem agnoscere, qui justificat impium, qui omni crimine liberare potest eos qui humanis impediti sunt infirmitatibus. Veni igitur, inquit, id est, humanitatem indui, et apparui Israelitis: et non erat inter illos homo, videlicet cordatus, et qui redemptionis tempus scire posset. Vocavi, et non erat audiens. Etenim sic iterum ipse Isaia propheta, in persona omnium nostrum Servatoris Christi inquit: « Inventus sum his qui me non quaerunt, conspicuus factus sum his qui me non interrogant. Dixi, Ecce adsum genti quae mihi non credidit. Totæ die expandi manus meas ad populum incredulum et contradicentem ²¹. » In evangelicis etiam scriptis, sæpe invenimus Dominum vocantem ad fidem Judæos: « Venite ad me, omnes qui laboratis et onerati estis, et ego reficiam vos. Tollite jugum meum super vos. ²² » Rursus alibi: « Qui sequitur me, non ambulabit in **688** tenebris, sed habebit lucem vitae ²³. » Certe illis fructuosum et utile esse declarat ut credant, inquit: « Amen dico vobis quia qui credit, habet vitam æternam ²⁴. » Et complura alia congerere quis poterit in eandem sententiam, si quidem voluerit prolixè rem persequi. Itaque vocavi, inquit, sed non erat audiens. Cæterum illud fortassis dicent, qui sic ex insigni amentia offenderunt, duro et praefracto pectore, non valere manum meam orbem terrarum liberare. Atqui vere hic non

²¹ Isa. Lxv, 1, 2 ²² Matth. xi, 28, 29. ²³ Joan. viii, 12. ²⁴ Joan. vi, 47.

sentiant. Erat enim, ut dixi, in specie nostri, quamvis Deus esset, Verbum, hominem siquidem induit, carnis propagatione ortum habens ex muliere. Sed qui hoc noverunt, et divinorum ejus mysteriorum profunditatem non ignorarunt, illum omnia posse sciverunt, Deum natura existentem, et ad redemptionem orbis terrarum satis habuisse virum. At infidelis et inscii accesserunt ad eum, velut ad hominem promiscuum et communem, adeo ut insultarent et dicerent: « De bono opere non lapidamus te, sed propter blasphemiam: quia homo cum sis, tu facis teipsum Deum ».²⁵ Illis consentaneum erat et cogitare et dicere non valuisse manum ejus terræ incolis subvenire, nec liberare eos qui a diabolo et peccato victi sunt. Sed quando hæc, inquit, reputaveritis, etiam aliquid melius cogitate: non enim sum vestri similis, homo simpliciter, sed Deus potius, factus ad similitudinem ac speciem vestram, dispensationis causa, ut vos a morte et peccato eximerem. Ipse enim qui loquor adsum, qui quondam per Moysen edidi miracula, et ineffabili potentia mare, videlicet Rubrum, divisi. Nam aquis velut murus inductus est, et trajecerunt relempsi, et qui Ægyptiacæ servitutis jugum exuerunt. Desertum faciam mare hic dicit, pro, exsiccabo. Ponam autem flumina deserta. Ponam rursus, pro posui, intelligendum. Consistere enim fecit Jordanem, eumque reddit aquis vacuum, dum Jesus traduxit Israel, et in terram promissionis introduxit. Quod autem ait in aquis pisces exsiccari, intellige ad significandum totum exarsitum esse Jordanem, hoc assumi. Hujus adeo illustri et magni miraculi fecit mentionem etiam divinus David, dicens alicubi: « Quid est tibi, mare, quod fugisti? et tu, Jordanis, quod conversus es retrorsum »?²⁶ Alibi rursus: « Noverunt te aquæ, Deus, noverunt te aquæ, et timuerunt; turbatae sunt abyssi, multitudo sonitus aquarum ».²⁷ De Jordane iterum sic dicit: Tu exsiccasti flumina Ethem, id est, australia. Meminit etiam alterius miraculi, et inquit: Induam cælum tenebris, et ponam ut saccum experimentum ejus; et rursus, Induam, intelligendum est, pro indui. Meminimus enim sapientissimum Moysen scripsisse: Triduanæ et profundæ Ægyptiacæ regionis tenebræ dispersæ sunt: at nulla res omnino detrimentum Israelitis attulit: quibus erat dies et lux. Quod mirabile est et nulla oratione dici aut explicari potest. Cum igitur, inquit, ille ego sim qui et in carne apparui, et olim mare desertum feci, sive exsiccavi, illudque etiam in fluminibus effeci, et tenebris ingens cælum amici, multisque experimentis planum reddidi, me universorum Dominum esse, nihil non meis viribus præstari: quidni ridiculus sit, vel potius impietatis crimini assens, si quis velit sentire et dicere non posse manum meam liberare?

τούτο καὶ εἰς ποταμούς, καὶ σκότῳ περιβαλὼν τὸν παμμεγέθη τούτον οὐρανὸν, καὶ διὰ πείρας αὐτῆς καταστήσας ἔμφανές ἐστι τῶν ὄλων εἶμι Δεσπότης, ἀνήνυτον δὲ ταῖς δυνάμεσι ταῖς ἐμαῖς παντελῶς οὐδέν.

Α μακρὰς οὕτω ἀποβολὰς προσκεκρουχότες, οἱ σκληρὰν καὶ ἀθραυστον τὴν διάνοιαν ἔχοντες, ὡς οὐκ ἂν ἰσχύσειεν ἡ ἐμὴ χεὶρ ῥύσασθαι τὴν ἐπ' οὐρανὸν. Περφρονήκασι δὲ καὶ τούτῳ τῶν ἀληθῶν οὐδέν. Ἦν μὲν γὰρ, ὡς ἔφη, ἐν εἰδει τῷ καθ' ἡμᾶς, καίτοι Θεὸς ὢν ὁ Λόγος. Ἐνηθρώπησε δὲ τὴν κατὰ σάρκα ὑπομείνας γέννησιν ἐκ γυναικός. Ἄλλ' οἱ μὲν τοῦτο εἰδότες, καὶ τῶν θεῶν αὐτοῦ μυστηρίων οὐκ ἀγνοοῦντες τὸ βάθος, ἤδεσαν ὅτι πάντα δύναται Θεὸς ὢν φύσει, καὶ ἦν ἱκανὸς εἰς λύτρωσιν τῆς ὑπ' οὐρανὸν. Οἱ γὰρ μὴ ἀπιστοὶ τε καὶ ἀμαθεῖς ὡς ἀνθρώπων προσήσαν κοινῷ, ὥστε καὶ ἐπιτηδωντάς τε καὶ λέγοντας: « Περὶ καλοῦ ἔργου οὐ λιθάσομέν σε, ἀλλὰ περὶ βλασφημίας, ὅτι σὺ ἀνθρώπος ὢν ποιεῖς σεαυτὸν Θεόν. »

Τούτοις ἂν πρόποι καὶ τὸ οἰεσθαι τε, καὶ λέγειν, ὡς καὶ ἰσχύσειεν ἡ αὐτοῦ χεὶρ ἐπαμῦναι τοῖς ἐπὶ τῆς γῆς, καὶ ῥύσασθαι τοὺς κεκρατημένους ὑπὸ τε τοῦ διαβόλου, καὶ τῆς ἀμαρτίας. Ἄλλ' ὅταν ταῦτα λογισθήσεσθε, φησί, προσενθυμήθητέ τι τῶν ἀμεινῶν· οὐ γὰρ εἶμι καθ' ὑμᾶς ἀνθρώπος ἀπλῶς, Θεὸς δὲ μᾶλλον ἐν εἰδει τῷ καθ' ὑμᾶς γεγονὼς οἰκονομικῶς, ἵνα ὑμᾶς ἐξέλωμαι, καὶ θανάτου, καὶ ἀμαρτίας. Αὐτὸς γὰρ ὁ κἀλῶν, πᾶραιμι ὁ πάλαι θαυματουργήσας διὰ Μωσέως, καὶ ἀφράστῳ δυνάμει διελὼν τὴν θάλασσαν, ὅλον δὲ τὴν Ἐρυθρὰν. Ἐπάγη γὰρ ὡς τοῖχος τὰ ὕδατα, καὶ διέβησαν οἱ λελυτρωμένοι, καὶ τῆς ἐν Αἰγύπτῳ θητείας ἀποδυσάμενοι τὸν ζυγόν. Τὸ ἐξηρημώσω τὴν θάλασσαν, ἐνθάδε φησὶν, ἀντὶ τοῦ ξηρὰν αὐτὴν ἀπέφηνα. Θῆσω δὲ καὶ ποταμούς ἐρήμους. Τὸ δὲ γε Θῆσω πάλιν ἀντὶ τοῦ Τέθεικα νοητέον. Ἔστησε γὰρ τὸν Ἰορδάνην, καὶ ὑδάτων ἔρημον ἀπέφηνεν αὐτὸν διαβιβάζοντος τοῦ Ἰησοῦ τὸν Ἰσραήλ, καὶ εἰς τὴν γῆν τῆς ἐπαγγελίας εἰσχομίζοντος. Εἰ δὲ ὅφησιν ἀποξηραθῆσθαι ἐν τοῖς ὕδασι βυτὰς ἰχθύας, σύνες, ὅτι πρὸς δῆλωνιν τοῦ εἰσάπαν κατεξηράθη τὸν Ἰορδάνην, παρελήφθη καὶ τοῦτο, τῆς οὕτω λαμπρᾶς, καὶ μεγάλης θαυματουργίας διαμνημονεύει λέγων καὶ ὁ θεσπέσιος Δαβὶδ ποτὲ μὲν: « Τί ἐστὶ σοι, θάλασσα, ὅτι ἐφυγες, καὶ σὺ, Ἰορδάνη, ὅτι ἐστράφης εἰς τὰ ὀπίσω; » ποτὲ δὲ πάλιν: « Εἶδοσάν σε ὕδατα ὁ Θεός, εἶδοσάν σε ὕδατα, καὶ ἐφοδῆθησαν. Ἐταράχθησαν ἄβυσσοι, πλῆθος ἤχου ὑδάτων. » Περὶ δὲ τοῦ Ἰορδάνου πάλιν ὡδὲ φησὶ: Σὺ ἐξήρανας σταμούς Ἡθῆμ, τοῦ: ἔστι, τοὺς ἐν τῷ νότῳ. Διαμεμνηται καὶ ἑτέρας θαυματουργίας, καὶ φησιν, ὅτι Ἐνδύσω τὸν οὐρανὸν σκότος, καὶ θῆσω τὴς σάκκον τὸ περιδολαίον αὐτοῦ· καὶ τὸ Ἐνδύσω πάλιν ἀντὶ τοῦ, ἐνέδυσσα, νοητέον. Διαμεμνημέθα γὰρ γεγραφότος τοῦ Μωσέως τοῦ πανσόφου, ὅτι τριήμερος, καὶ βυθὸς τῆς Αἰγυπτίων χώρας κατεσκεδάσθη σκότος, ἠδίκησε δὲ παντελῶς οὐδέν τοὺς ἐξ Ἰσραήλ. Ἦν γὰρ αὐτοῖς, καὶ ἡμέρα, καὶ φῶς. Παράδοξον δὲ καὶ τοῦτο, καὶ πέρα λόγου παντός: Ὅτε τοῖνον αὐτὸς, φησὶν, ἐκεῖνός εἶμι, καὶ ἐν σαρκὶ πεφηνός, ὁ πάλαι τὴν θάλασσαν ἐρημώσας, ἦτοι ξηρὰν ἀποφῆνας, ἐργασάμενος δὲ

²⁵ Joan. x, 55. ²⁶ P. al. cxix, 5. ²⁷ Psal. lxxvi, 17.

πῶς οὐκ ἂν ὄφειλε γέλωτα, μᾶλλον δὲ δυσσεβείας ὑπομεῖναι γραφήν, εἴπερ τις ἔλοτο φρονεῖν τε καὶ λέγειν, οὐκ ἰσχύει ἡ χεὶρ μου τοῦ ῥύσασθαι;

Κύριος δίδωσί μοι γλῶσσαν παιδείας, τοῦ ἁγῶναι ἡνίκα θεὸς ἐπιπέιρ λόγον. Ἐθῆκέ με πρῶτ' προσέθηκέ μοι ὠτίον ἀκούειν, καὶ ἡ παιδεία Κυρίου ἀνοίγει μου τὰ ὦτα.

Οὐκ ἀπίθανον εἶη ἂν, μᾶλλον δὲ τοῖς τῆς ὀρθότητος λόγοις οὐκ ἀπεικός, τὸ ἐφαρμῶσαι τῇ χορῇ τῶν ἁγίων ἀποστόλων τὰς προκειμένας φωνάς, ἡγουν ἅπασιν τοῖς πιστεύουσιν εἰς τὸν Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν τὸν Χριστὸν, καὶ σεσοτισμένοις διὰ τοῦ πνεύματος, καὶ τὸν παρ' αὐτοῦ φωτισμὸν εἰς νοῦν, καὶ διάνοιαν ἐσχρηκῶσιν ἀμφιλαφῶς, οἱ καὶ ἐν μεθέξει γεγονῶσι θεῶν χαρισμάτων, καὶ τῆς θεοπνεύστου Γραφῆς τὸ βάθος, καθαροῖς διανοίας ἑμαῖσιν ἰσχυσαν καταδεῖν, εἰσω τε γεγονῶσιν εὐζωίας εὐαγγελικῆς εὐτεχνίας, καὶ συνέσεως ἁγιοπρεποῦς. Οὗτοι δὲ οὖν χαριστήριους ᾤδᾳς ἀνατείνοντες δεδῶσθαι φαῖν ἐν ἑαυτοῖς

γλῶσσαν παιδείας, τοῦτ' ἐστι, τὸ εὐπαιδεύτως δύνασθαι λαλεῖν, καὶ ἀνεπιπλήκτως τὰ θεῖα διατρανοῦν μυστήρια, πηνίκα τε καὶ ὅπως προσήκει πεχρηθῆσθαι τοῖς τῆς παρακλήσεως λόγοις. Ὁ δὲ καὶ ἔπραττον οἱ θεσπέσιοι μαθηταὶ κατασωρεύσαντες μὲν εἰς νοῦν, καὶ καρδίαν, ὄχι καὶ ἀμύμητον τὴν τῆς εἰς Χριστὸν πίστεως γνώσιν, ἐκάστῳ γε μὴν τῶν προσιόντων τοῖς θεοῖς κηρύγμασι τὸν αὐτῷ πρέποντα καὶ κατάλληλον προῖσχύμενοι λόγον. Τοῖς μὲν γὰρ ἐτι νηπίοις οἷον ἐν τάξει γάλακτος τὸν τῆς ἀπλῆς κατηχήσεως εὐ μέλα προσάγονται λόγον, τοῖς γε μὴν εἰς ἄνδρα τέλειον κατανήσασιν, ἀφιγμένοι δὲ καὶ εἰς μέτρον ἡλικίας τοῦ πληρώματος τοῦ Χριστοῦ τὸν στερεὸν καὶ τροφιμώτατον. Γλῶσσα δὲ οὖν αὕτη παιδείας, καὶ χάρισμα τοῦ γῶναι, ἡνίκα δεῖ εἰπεῖν λόγον. Τεθεῖσθαι δὲ αὐτοῦς φαῖν καὶ πρῶτ', τοῦτ' ἐστιν, εἰς νοῦν, καὶ καρδίαν ἡμέρας διαύγασμα, Ἐλλαμψιν θεοῦ καὶ νοητοῦ φωτὸς ἀνατολὴν ἐωσφόρου. Καὶ τοῦτο πάλιν εἰσῶμεθα τοῦ μακαρίου Παύλου γεγραφέντος ὡδὲ Ἐὐχαριστοῦντες τῷ Θεῷ καὶ Πατρὶ, ὃς ἐρρύσατο ἡμᾶς ἐκ τῆς ἐξουσίας τοῦ σκότους, καὶ μετέστησεν εἰς τὴν βασιλείαν τοῦ Υἱοῦ τῆς ἀγάπης αὐτοῦ ἐν τῷ φωτί.

Ὁ μὲν γὰρ Θεὸς τοῦ αἰῶνος τούτου ἐτύφλωσε τὰ νοήματα τῶν ἀπίστων εἰς τὸ μὴ διαυγᾶσαι τὸν φωτισμὸν ἐν αὐτοῖς τοῦ Εὐαγγελίου τοῦ Χριστοῦ. Ἡμῶν δὲ ὁ τῆς δικαιοσύνης ἀνέσχευ ἥλιος, φωτὶ τῷ θεῷ περιαστράπτων τὸ νοῦν, ὥστε καὶ υἱοὺς ἡμᾶς φωτὸς καὶ ἡμέρας εἶναι τε καὶ ὀνομάζεσθαι. Εἰτά φησι, Προσέθηκέ μοι ὠτίον τοῦ ἀκούειν, καὶ ἡ παιδεία Κυρίου ἀνοίγει μου τὰ ὦτα. Προσηκόμενοι γὰρ τὴν πίστιν τῆν εἰς Χριστὸν, καὶ τὴν παρ' αὐτοῦ πλουτήσαντες φωτισμὸν, ἐσχῆκαμεν ὠτίον προσθήκην, τοῦτ' ἐστιν, ἀκοῆς δύναμιν ἀσυνήθους, ἢ πάλαι. Ἰουδαῖοι μὲν γὰρ τὸν νόμον ἀναγινώσκοντες, οὐκ ὑπερρέχουσι τὴν σικίαν, ἀλλ' ἐνιζάνουσι τοῖς τύποις ψιλοῖς τε καὶ μύνοις. Ψυχικὸς γὰρ ἄνθρωπος οὐ δέχεται τὰ τοῦ πνεύματος τοῦ Θεοῦ, καθὰ γέγραπται. Ἡμεῖς γὰρ τὸν νόμον παιδαγωγὸν εἶναι πιστεύοντες, ἡνίκα ἂν τὰ δὲ Μωσῶς εἰς οὓς δεξώμεθα, συνίμεν ἐτέρας

VERS. 4, 5. Dominus dat mihi linguam disciplinæ, ut sciam quando oporteat me loqui verbum. Posuit mihi summo mane, apposuit mihi aurem ad audiendum, et disciplina Domini aperit mihi aures.

Nam est dissentaneum, imo rectissimæ orationi valde consentaneum est, ut choro sanctorum apostolorum hæc applicemus, vel etiam omnibus qui in Dominum nostrum Jesum Christum credunt, et qui spiritu eruditi sunt, et inde animam et mentem copiose illustratam habent, quique divinorum charismatum participes facti sunt, et Scripturæ divinitus inspiratæ profunditatem puris animi oculis valuerunt contemplari; et qui lectam evangelicamque vivendi rationem, qui prudentiam, qui cognitionem consecuti sunt sanctis accommodam. Hi

ergo odas gratulatorias cantantes, dicunt sibi linguam disciplinæ esse datam, id est, ut scienter loqui possint, et inculpate divina explicare mysteria: quando et quomodo consolationis sermonibus uti oporteat. Quod quidem fecerunt divini discipuli,

690 animos et corda, sana et immaculata fidei christianæ cognitione quasi complentes, et cumulantem, unicuique eorum, qui ad divinam prædicationem accesserunt, sermonem alium atque alium, prout sibi conveniebat, ingerentes. Nam parvulis adhuc tanquam lac simplicis institutionis, seu catecheseos sermonem optime proposuerunt: in virum autem perfectum occurrentibus, et ad mensuram ætatis plenitudinis Christi pervenientibus, cibum dederunt solidum, et ad nutriendum aptissimum. Hæc itaque fuit lingua disciplinæ, et donum scientiæ,

quando oportet sermonem loqui, additum sibi aiunt mane, id est, in animo et corde diei splendorem, divinæ et intelligibilis lucis illustrationem, luciferi ortum. Idque rursus intelligimus, beato Paulo scribente sic: «Gratias agentes Deo et Patri, qui eripuit nos a potestate tenebrarum, et transtulit ad regnum cœlestis charitatis suæ, in luce³⁷.» Deus enim sæculi hujus excæcavit sensus infidelium, ne illuminatio Evangelii Christi illis resplenderet: nobis autem sol justitiæ exortus est, mentes divina luce circumfulgens, ut nos filii lucis et diei simus et nominemur. Deinde addit: Apposuit mihi aures ad audiendum, et disciplina Domini aperit meas aures.

Nam ubi fidem in Christum admiserimus, et illuminatione ab illo ditati fuimus, auris appositionem habemus, id est, facultatem ac virtutem auditus, insoliti nec usitati. Judæi enim legem olim legentes, umbram non transgrediuntur, sed typis assident, nudis et solis. Animalis enim homo non capit ea quæ sunt spiritus divini, sicuti scriptum est. Nos enim legem pædagogum esse credentes, cum illa Mosaica in aurem admittimus, eadem aliis auribus intelligimus, transferimusque figuras ad veritatem, et umbram in spiritualis contemplatio-

³⁷ Colos. 1, 12.

nis occasionem vertimus. Habemus igitur aurium appositionem. Disciplina enim per Christum, id est, prædicatio evangelica et ejus mystagogia, docet legem spiritualiter intelligere, et aperit velut aures eorum qui in illum crediderunt, cum hoc Israelitæ non haberent. Alloquitur itaque eos Dominus noster Jesus Christus : « Scrutamini Scripturas, quia in illis putatis vos æternam vitam habere, et illæ sunt quæ testificantur de me : nec voluistis ad me venire, ut vitam habeatis ».⁶⁹¹ Scribitque de illis sapientissimus Paulus : « Quando legitur Moyses, velamentum eorum cordibus imponitur, neque detegatur quod per Christum abolebitur ».

διὰν αὐτῶν κείται, μὴ ἀνακαλυπτόμενον, ὅτι ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ Κυρίῳ ἡμῶν καὶ Λυτρωτῇ καταργεῖται. »

ORATIO V.

VERS. 6, 7. Ego autem non renuo, neque contradico. Dorsum meum præbui ad flagella, ac genas meas ad alapas, neque faciem meam averti ab ignominia sputorum, et Dominus auxiliator mihi factus est. Propterea non sum confusus, sed posui faciem meam sicut firmam petram, et novi quoniam non confundar, quia prope est qui iusti. cat me.

Ex his quæ supra jam lecta sunt et excussa, plurimum invectus est in Judæorum inobedientiam. Dixit enim : Veni, et non erat homo : et vocavi, nec erat audiens. Interim persona eorum qui fidem amplexati sunt interjecta est, qui dixerunt : Dominus mihi dat linguam disciplinæ, ut sciam quando oporteat sermonem loqui, et quæ post hæc illata sunt, qui etiam gratulabundas voces resonabant. Rursus intercurrit persona ipsius Christi, suam obedientiam Judæorum contumaciæ opposentis, ut omnino eos Dei hostes esse convincat, eosque qui superbum et durum collum tollunt, ad salutem vocantis. Ego enim vocavi, inquit, nec erat audiens. Desides facti sunt, ad obediendum tardi, et ignari, atque inepti ad intelligendum quid ipsis in rem futurum sit : quibusque modis verisimile erat posse eos, et quidem nullo labore, cum tyrannidem peccati, tum diabolicæ perversitatis insidias effugere : sed hi renuerunt. Ego autem non renui, nec contradico. Nam cum Deus et Pater vellet summam comprehendere omnia in me, tum cælestia, tum etiam terrestria : demisi me ut exinanirem meipsum, et ad humanæ mendicitatis descendi mensuram, homo apparens, ut obediens essem usque ad mortem, et quidem mortem crucis. 692 Præbui igitur tergum meum ad verbera, et genas meas ad alapas. Faciem autem meam non averti ab ignominia sputorum. Hoc enim ei contigit pati, cum et Judæorum ignominia in illum debaccharetur, et Pilatus plagis laceraret, et ex impiis ministris unus contumeliose tractaret, cæderetque, et reliqui despicerent. Verum hic unicus

ἀκοαὶς αὐτὰ, μεθιστάντες τοὺς τύπους εἰς ἀλήθειαν, καὶ πνευματικῆς θεωρίας πρόφρασιν ποιούμενοι τὴν σκιάν. Ἐσχῆκαμεν οὖν ὧτιών προσθήκην. Ἡ γὰρ διὰ Χριστοῦ παιδεία, τοῦτ' ἐστὶ, τὸ κήρυγμα τὸ εὐαγγελικόν, καὶ ἡ δι' αὐτοῦ μυσταγωγία, πνευματικῶς ἀναπέθει νοεῖν τὸν νόμον. Ἀνευρύνει ὡσπερ τὰ ὄρα τῶν πιστευσάντων εἰς αὐτὸν, οὐκ ἔχόντων τοῦτο τῶν ἐξ Ἰσραὴλ. Ἐφη γοῦν ὁ μὲν Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστὸς πρὸς αὐτούς : « Ἐρευνᾶτε τὰς Γραφάς, ὅτι ἐν αὐταῖς δοκεῖτε ὑμεῖς ζωὴν αἰώνιον ἔχειν, καὶ αὐταὶ εἰσιν αἱ μαρτυροῦσαι περὶ ἐμοῦ, καὶ οὐ θέλετε ἐλθεῖν πρὸς με ἵνα ζωὴν ἔχητε. » Γράφει δὲ περὶ αὐτῶν ὁ πάνσοφός τε καὶ θεοπέσιτος Παῦλος, ὅτι « Ἦνίκα ἀναγιγνώσκεται Μωσῆς, κάλυμμα ἐπὶ τὴν καρ-

B.

ΛΟΓΟΣ Ε΄.

Ἐγὼ δὲ οὐκ ἀπειθῶ, οὐδ' ἀντιλέγω. Τὸν νῶτόν μου δέδωκα εἰς μάστιγας, τὰς δὲ σιαγόνας μου εἰς βακίματα, τὸ δὲ πρόσωπόν μου οὐκ ἀπέστρεψα ἀπὸ αἰσχύνης ἐμπυνομάτων, καὶ ὁ Κύριος ἐγενήθη βοηθός μου. Διὰ τοῦτο οὐκ ἐνετράχην, ἀλλ' ἔθηκα τὸ πρόσωπόν μου ὡς στερεὴν πέτραν, καὶ ἔγνω ὅτι οὐ μὴ αἰσχυρῶ, ὅτι ἐγγίζει ὁ δικαίωσας με.

Διὰ τῶν ἤδη προαναγενομένων, ἤρουν προεξετασμένων, πλείστην ὀσσην πέπαλῃται τῆς Ἰουδαίων ἀπειθείας τὴν καταδοχὴν. Ἐφη γὰρ ὅτι Ἦλθον καὶ οὐκ ἦν ἀνθρωπος, ἐκάλεσα, καὶ οὐκ ἦν ὁ ὑπακούων, παρεισδεδληκός δὲ μεταξὺ τοῦ προσώπου τῶν προσηκαμένων τὴν πίστιν, καὶ λέγοντος· Κύριος δέδωκε μοι γλώσσαν παιδείας τοῦ γνώουσι ἠνίκα δεῖ εἰπεῖν λόγον, καὶ τὰ τοῦτος ἐπενηνεγμένα, καὶ χαριστηρίους ἀνατεινάντων φωνάς. Εἰστρέχει πάλιν τὸ αὐτοῦ πρόσωπον τοῦ Χριστοῦ, τὴν ἰδίαν ὑπακοὴν ταῖς Ἰουδαίων ἀπονοαῖς ἀντιπαρτιθένας σπουδάζοντος, ἵ' ὀλετρόπως αὐτοὺς θεομισεῖς δυνας ἐλέγξῃ, γαυρόν τε καὶ ἀπηνῆ τῷ καλοῦντι πρὸς σωτηρίαν ὑφούντας ἀχένα. Ἐγὼ μὲν γὰρ κέκλιχα, φησὶ, καὶ οὐκ ἦν ὁ ὑπακούων. Ὀκνηροὶ γεγόνασι πρὸς εὐπέθειαν, βραδεῖς καὶ ἀσύνητοι παντελῶς εἰς γε τὸ χρῆναι νοεῖν τὸ τελοῦν εἰς ὄνησιν αὐτοῖς, καὶ τὰ ἐπ' ὧν ἦν εἰκὸς διαδρᾶναι δύνασθαι, καὶ λίαν ἀμογητῆ, καὶ τῆς ἀμαρτίας τὴν τυρανίδα, καὶ τῆς διαβολικῆς σκαϊότητος τὰς ἐπιβουλὰς. Ἄλλ' αὐτοὶ μὲν ἠπειθήσαν, ἐγὼ δὲ οὐκ ἀπειθῶ. Ἐθελήσαντος γὰρ τοῦ Θεοῦ, καὶ Πατρὸς ἀνακεφαλαιώσασθαι τὰ πάντα ἐν ἐμοί, τὰ τε ἐν τῷ οὐρανῷ καὶ ἐπὶ τῆς γῆς, καθῆκα πρὸς κένωσιν ἐμαυτὸν, καὶ ἐν ταῖς τῆς ἀνθρωπίνης πτωχείας καταπολίτημα μέτροις, ἀνθρωπος πεφηνῶς ἵνα ὑπήκουος γένωμαι, καὶ μέχρι θανάτου, θανάτου δὲ σταυροῦ. Δέδωκα τοίνυν τὸν νῶτόν μου εἰς μάστιγας, τὰς δὲ σιαγόνας μου εἰς βακίματα. Τὸ δὲ πρόσωπόν μου οὐκ ἀπέστρεψα ἀπὸ αἰσχύνης ἐμπυνομάτων. Ταυτὶ γὰρ αὐτῷ συνέβη καθεῖν, τῆς Ἰουδαίων ἀπειθεύσεως ἐμπαροινούσης αὐτῷ, καὶ Πιλάτου μὲν μάστιγι καταξαινοντος, ἐνὸς δὲ τῶν ἀνοσίων ὑπηρετῶν ὑβρίζοντος,

⁶⁹¹ Joan. v, 39, 40. ⁶⁹² II Cor. III, 13, 16.

καὶ βράπισαντος, καὶ κατεμπυόντων ἐτέρων. Ἄλλ' ἦν εἰς ὁ σκοπὸς τῆ πάσχοντι· τὸ εἰς πέρας διεξαγαγεῖν τὸ ἀγαθὸν θέλημα τοῦ Πατρὸς. Καὶ γούν εἶπεν Χριστὸς, ὅτι «Καταβέβηκα ἐκ τοῦ οὐρανοῦ, οὐχ ἵνα ποιῶ τὸ θέλημα τὸ ἐμὸν, ἀλλὰ τὸ θέλημα τοῦ πέμψαντός με Πατρὸς.» Τοῦτο δὲ τὸ θέλημά ἐστὶ τοῦ πέμψαντός με, «Ἴνα πᾶν ὃ δέδωκέ μοι, μὴ ἀπωλέσω ἐξ αὐτοῦ, ἀλλὰ ἀναστήσω αὐτὸν ἐν τῇ ἐσχάτῃ ἡμέρᾳ.» Οὐκοῦν ὑπὲρ γε τοῦ κατορθῶσαι τοῖς εἰς αὐτὸν πιστεύουσιν τὴν ζωὴν, οὐχ ὕβρεις, οὐ μάλιστα, οὐκ ἐμπυουσμάτων πείραν ἀπόδεικτον ἐποιήσατο, καίτοι Θεὸς ὢν φύσει, καὶ Κύριος ἀληθινός. Εἰτά φησιν ὡς ἄνθρωπος, καὶ Κύριος βοηθὸς μου ἐγενήθη, διὰ τοῦτο οὐκ ἐνετρέπην, ἀλλ' ἔσθηκα τὸ πρόσωπόν μου ὡς στερεὰν πέτραν, καὶ ἔγνων ὅτι οὐ μὴ αἰσχυνθῶ ὅτι ἐγγίξει ὁ δικαίωσας με. Διαλέγεται μὲν οὖν ἀνθρωπίνως, ὡς ἔφη, καὶ κατ' οὐδένα τρόπον ἀπεικόντως τοῖς τῆς κενώσεως μέτροις. Πλὴν ἔοικεν ὑπαινέτῃσθαι διὰ τούτων τῶν λόγων τὴν τοῖς λόγοις ἔγκρασκῆσσαν δίκην, τῆς εἰς αὐτὸν δυσσεβείας ἕνεκα. Γέγονε γάρ, φησὶ, Κύριος βοηθὸς μου. Ὁμοιον, ὡς εἰς λέγοι, ἄδοντος μου τὴν νῦντον εἰς μάλιστα, τὰς δὲ εἰαγνάδας μου εἰς βράσιματα, πεπονθότος δὲ καὶ τὰ ἐπὶ τῶ σταυρῶ πάθη, γέγονε βοηθὸς ὁ Πατήρ. Ἐπήμυνε γάρ, καὶ οὐ συγκεχώρηκεν εἰς τὰ παντελῆς ἐντραπήναι τὸν ἴδιον Υἱόν, οὔτε μὴν καὶ κατασχυνθῆναι. Τετιμώρηνται γάρ, καὶ τῶν εἰς ἐμὲ πλημμελημάτων ἐκτετίκασιν δίκας οἱ θεομαχῆσαι τολμήσαντες. Ἐπενεγκῶν δὲ ὅτι Ἐγγίξει ὁ δικαίωσας με, πάλιν ὑπέφηνε ἀστειῶς, οὐκ εἰς μακρὰν, αὐδ' εἰς ἀνάβλησιν τὰ τῆς δίκης δραπεῖται τῶν εἰς αὐτὸν πεπαρρηκῶτων, ἀλλ' οἷον ἐγγύς, καὶ κατὰ πόδας βαδίζονται τῶν ἐγχειρημάτων. Δεδικαιώσθαι δὲ φαμεν τὸν Υἱὸν κατὰ τοῖόνδε τινὰ τρόπον. Ἐπειδὴ γὰρ ὄντα δίκαιον, καὶ κατ' οὐδένα τρόπον, ὡς ἔνοχον γεγονότα πταίσμασιν ἀποκτείναι τετολμήκασιν, τετιμώρηνται, καθάπερ ἔφη, καὶ ἡ τῶν πεπονθότων κόλασις τὸ ἀνεύθυνον παντελῶς μεμαρτύρηκε τῶ παρ' αὐτῶν ἀνοσίως ἐξυβρισμένῳ. Ἐφη τι τοιοῦτον ὁ Θεὸς καὶ Πατήρ «Καὶ δώσω τοὺς πονηροὺς ἀντὶ τῆς ταφῆς αὐτοῦ, καὶ τοὺς πλουσίους ἀντὶ τοῦ θανάτου αὐτοῦ.» Πλουσίους δὲ καὶ πονηροὺς, τοὺς τῶν Ἰουδαίων καθηγητὰς ὀνομάζει. Φιλοχρηματίαν γὰρ νοσοῦντες ἐσχάτην, κατεκομισθῆσαν δι' αὐτῆς, εἰς τὴν ἐπ' αὐτῶ πονηρίαν. Καίτοι γὰρ ἐπεγνωκότες αὐτὸν ἔφασκον· «Οὗτός ἐστιν ὁ κληρονόμος· θεῦτε, ἀποκτείνωμεν, καὶ σῶμεν ἑαυτοὺς τὴν κληρονομίαν αὐτοῦ.»

Τίς ὁ κρινόμενός μοι; ἀντιστήτω ἅμα. Τίς ὁ κρινόμενός μοι; ἐγγισάτω μοι.

Ὅτι μὲν δίκαιος, καὶ ἄθως ὢν παντελῶς· οὐ γὰρ ἐποίησεν ἁμαρτία· τὰς ἐκ τῶν Ἰουδαίων ὑπέστη παροινας, πιστώσεται λέγων καὶ αὐτὸς ὁ θεοπέσιος προφήτης περὶ αὐτοῦ· «Ἰδετε ὡς ὁ δίκαιος ἀπώλετο, καὶ οὐδεὶς ἐκδέχεται τῇ καρδίᾳ.» Καὶ πάλιν ὡς ἐκ προσώπου τῶν Ἰουδαίων περὶ αὐτοῦ· «Δήσωμεν τὸν δίκαιον, ὅτι δύσχητος ἡμῖν ἐστὶ.» Καὶ αὐτὸ δὲ τὸ χρῆμα διαδοήσειεν ἄν. Τὴν γὰρ τοι θέλαν, καὶ ἀκίρατον τοῦ λόγου φύσιν, πῶς ἦν ἐφικτὸν ἁμαρ-

erat scopus patientis, ut voluntatem bonam Patris exsequeretur. Siquidem Christus dixit: «Descendi de caelo, non ut faciam voluntatem meam, sed voluntatem ejus qui misit me: ut ex omni quod dedit mihi, nihil perdam, sed resuscitem illud in extremo die 38.» Itaque quae procuraret his qui in ipsum credunt vitam, non contumelias recusavit, non verbera, non sputorum tentationem, quantumvis Deus esset natura et verus Dominus. Ait deinde ut homo: Dominus mihi adiutor factus est. Propterea non sum confusus, sed posui faciem meam sicut firmam petram. Et cognovi me nulla ignominia affectum iri, quia prope est qui me justificat. Dissertit igitur, uti dixi, humano more, et semper exiuvationis mensurae congruenter. Verum his verbis subindicare videtur supplicium quod illis impietatis in ipsum ergo incumbit. Factus est enim, inquit, Dominus mihi auxiliator. Perinde est ac si dicit: Cum darem tergum meum ad verbera, et genas meas ad alapas, et passionem crucis paterer, factus est auxiliator Pater. Succurrit enim, neque concessit ut Filius suus prorsus rubore afficeretur ac pueresceret. Nam supplicio affecti sunt, et delictorum suorum in me poenas solverunt, qui ausi sunt cum Deo pugnare. Cum adiungit: Prope est qui me justificat, eleganter rursus innuit poenam in illum bacebantium non abesse procul, nec deinde procrastinandam, sed velut prope esse, et ipsorum factorum comitem fore quasi et pedisequam. Justificari autem dicitur Filius, quodammodo: Cum enim justum et nullo modo criminibus affinem occidere ausi fuissent, ut dixi, supplicio affecti sunt; et poenitentia eorum qui passi sunt, illius testatur innocentiam qui ab illis contumeliose exagitatus est et impie. Cujusmodi est quod dixit Deus et Pater: «Et dabo malos pro sepultura ejus, et divites pro morte ejus 39.» Divites et malos, Judaeorum duces nominat. Etenim cupiditate incredibili ardentibus, propterea in hanc detrusi sunt malitiam. Nam licet agnovissent illum, dixerunt: «Hic est haeres: venite, occidamus eum, et occupemus nobis ipsis haereditatem ejus 40.»

Vers. 8. *Quis est qui litigat mecum? resistat mihi simul. Et quis mecum litigat? appropinquet mihi.*

Quod justus et plene insons sit, nec fecerit illa peccata quae Judaei ex debacchatione illi impegerunt, confirmabit ipsemet etiam divinus propheta Isaias, dicens de eo: «Videte quia justus perii, et nemo attendit 40.» Et iterum velut in persona Judaeorum de eo: «Ligemus justum, quia inutilis est nobis 41.» Hoc etiam res ipsa clamat. Etenim divina et sincera verbi natura, ut ab eo quod decorum ipsique conveniens est aberret, delicti-

38 Joan. vi, 38, 39. 39 Isa. liii, 9. 40 Matth. i, 38. 41 Isa. lvii, 1. 42 Sap. ii, 12.

que maculam concipiat, fieri non potest. Dictum A siquidem est, de omnium nostrum Salvatore Christo: « Peccatum non novit, neque inventus est dolus in ore ejus⁴¹. » Cum igitur insontem se dicat et justum sustinuisse a Judaica Synagoga insidias, necessario eos qui vel omnino ignorarunt ejus innocentiam, vel nihil in illum indigne factum esse, sed juste ea in cruce perpassum esse existimaverunt, alloquitur et inquit: Quis est qui litigat mecum? resistat mihi simul. Simile huic est quod ab ipso Christo dictum est diserte, Scribis et Phariseis: « Quis ex vobis arguet me de peccato? Si veritatem loquor, quare vos non creditis mihi⁴²? » Quamvis enim factum fuerit sicuti nos, unigenitum Dei Verbum, eandemque prorsus induerit similitudinem, tamen hac quoque ratione creditur is solus naturam habere no-stra sublimiorem. Cum namque omnes homines subjecti sint offensis et delictis, nemoque sit cujus vita reprehensione omni ex parte careat: hic solus etiam, cum homo factus est, divinam sibi retinuit dignitatem. Nam Dei natura merito censeri potest major quam ut possit delinquere. Itaque etiam dixit: « Venit princeps hujus mundi, et in me non inveniet quidquam⁴³. » Nam qui **694** factus est similis nostri, ut nos a peccati laqueis eximeret, quomodo ille nobiscum peccati convinceretur, vel quomodo in reprehensione omnes in ipsum credentes vindicat? « Deus enim est qui justificat, quis est qui condemnet⁴⁴? »

VERS. 9. *Ecce Dominus adjurabit me: quis malo afficiet me? Ecce omnes vos sicut vestimentum veterascetis, et quasi lina comedet vos.*

Duo hoc uno docere vult eos qui impia hac et injusta contra illum laborabant invidia: tum utilia, tum necessaria. Primum, irritum fore prorsus consilium contra eum nefariumque facinus; deinde, acerbis et intolerandas poenas eos qui in illum deliquerunt, esse daturos. Putarunt enim posse se morti tradere, ducem vitae Dominum. Cæterum, ut Psalter ait: « Consultarunt consilium quod non poterunt stabilire⁴⁵. » Etenim fieri non potuit, cum vita ipse esset, eum a morte vinci. Excitatus est igitur potentia Dei et Patris, quemadmodum scriptum est, nec est infirmus, in quantum intelligitur Verbum et Deus, ut non possit, inquam, carnis suæ corruptionem abjicere; sed quia homo factus est, idque visus est a Patre accepisse. Omnia enim homini a Deo data sunt. Nam quod Deus et Pater per ipsum mortis imperium abolevit, ex resurrectione a mortuis percipuum esse potest, cum dicit Judæorum turbæ: « Solvite templum hoc, et in tribus diebus excitabo illud⁴⁶. » At quia quod supra inquam et naturam est hominis, id in more est personæ Patris attri-

τῆσαι τοῦ πρόποντός τε καὶ εὐκότος αὐτῆ, καὶ μῶ-
μον ὑποστῆναι πλημμελήματος; Εἰρηται γοῦν περὶ
τοῦ πάντων ἡμῶν Σωτῆρος Χριστοῦ, ὅτι ἐ Ἄμαρ-
τιαν οὐκ ἐποίησεν, οὐδὲ εὐρέθη δόλος ἐν τῷ στόματι
αὐτοῦ. Ὁλοκῶν ἐπειδήπερ ἀθῶων ἑαυτὸν ὄντα, καὶ
δικαίον φησιν, ὑπομείναι τὰς ἐκ τῆς Ἰουδαίων Συν-
αγωγῆς ἐπιβουλὰς, ἀναγκαιῶς τούτοις οὐκ εἰδῶσιν
αὐτοῦ τὸ εἰσάπαν εἰλικρινὲς ἢ τάχα που, καὶ οἰηθεῖ-
σιν, ὅτι πέπρακται τι τῶν ἀτόπων αὐτῷ, πέπονθε δὲ,
καὶ ἐν δίκῃ, τὰ ἐπὶ τῷ σταυρῷ, προσδιαλέγεται, καί
φησι· Τίς ὁ κρινόμενός μοι; ἀντιστήτω μοι ἄμα.
Ἔοικε τούτῳ τὸ περ' αὐτοῦ τοῦ Χριστοῦ σαφῶς εἰ-
ρημένον τοῖς Γραμματεῦσι, καὶ Φαρισαίοις· Ἐ τί;
ἐξ ὑμῶν ἐλέγξει με περὶ ἁμαρτίας; Εἰ ἀλθθειαν
λέγω, διὰ τί ὑμεῖς οὐ πιστεύετε μοι; ὁ Καίτοι γὰρ
B γεγωνὸς καθ' ἡμᾶς ὁ μονογενὴς τοῦ Θεοῦ Λόγος, καὶ
τὴν κατὰ πᾶν ὁμοίωσιν ὑποδύς, κατ' αὐτὸ δὴ
οὐδ' οὐτὶ καὶ μόνον ἐπέκεινα τῆς καθ' ἡμᾶς φύσεως
γενέσθαι πιστεύεται. Ὑποκειμένου γὰρ ἀνθρώπου
παντὸς παρίστασι τε καὶ πλημμελήμασι, καὶ οὐδε-
νὸς τὸ παράπαν ἀμώμητον ὁλοτρόπως ἐσχηκότος τὴν
ζωὴν· μόνος αὐτὸς, καὶ ὅτε γέγονεν ἀνθρώπος τὸ
θεοπρεπὲς ἀέλιωμα τετήρηκεν ἑαυτῷ. Θεοῦ γὰρ φύσις
τοῦ πλημμελεῖν ἐπέκεινα νοοῖτο ἂν εἰκότως. Τσιγα-
ροῦν καὶ ἐρασκεν, ὅτι ἐ Ἐρχεται ὁ ἄρχων τοῦ κῆ-
σμου τούτου, καὶ ἐν ἐμοὶ εὐρήσει οὐδέν. Ὁ γὰρ
γενόμενος καθ' ἡμᾶς, ἵνα ἡμᾶς ἐξέλτται τῶν τῆς
ἁμαρτίας βρόχων, πῶς ἂν αὐτὸς ἦλω μεθ' ἡμῶν, ἢ
πῶς γέγονεν ὅπερ μῶμον καὶ γραφὴν, ὁ γραφῆς
ἀπαλλάττων καὶ μώμου πάντας τοὺς πιστεύσαν-
τας εἰς αὐτόν; ὁ Θεὸς γὰρ ὁ δικαίων, τίς ὁ κατα-
κρίνων; ὁ

C Ἰδοὺ Κύριος βοηθεῖ μοι· τίς κακοῦσε με; Ἰδοὺ
πάντες ὑμεῖς ὡς ἱμάτιον παλαιωθήσεσθε, καὶ ὡς
σῆς καταφάγεται ἑμᾶς.

Δύο κατὰ ταυτὸν διδάξει βούλεται χρῆσιμά τε
καὶ ἀναγκαῖα τοὺς τὸν δυσσεβῆ, καὶ ἀδικον κατ' αὐ-
τοῦ νοσήσαντας φθόνων. Πρῶτον μὲν ὅτι πάντῃ τε
καὶ πάντως ἀπρακτικῆσιν ἂν ἡ κατ' αὐτοῦ σκέψις, καὶ
τὸ μαιφόνον ἐγχείρημα. Εἶτα ὅτι πικράς τε καὶ
ἀφορήτους τῶν εἰς αὐτὸν πεπλημμεληκότων πρα-
χθήσονται δίκαις· ὡς ἦθθησαν μὲν γὰρ δύνασθαι θανάτῳ
περιβαλεῖν ἀρχηγὸν ὄντα ζωῆς τὸν Κύριον. Ἄλλ' ὡς
ὁ Ὑάλλων φησιν, ἐ Ἐβουλεύσαντο βουλήν, ἣν οὐ μὴ
δύνωνται στήσαι. ὁ Καὶ γὰρ ἦν ἀμήχανον ζῶν ὄντα
αὐτὸν κραταῖσθαι θανάτου. Ἐγγίγεται οὖν τῆ δυνά-
μει τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς, καθὰ γέγραπται, καὶ οὐκ
ἀτονήσας αὐτὸς, καθὼ νοεῖται· Λόγος καὶ Θεός, εἰς γὰρ
τὸ δύνασθαι φημι τῆς ἑαυτοῦ σαρκὸς ἀποσοθῆσαι τὴν
φθορὰν, ἀλλ' ὅτι γέγονεν ἀνθρώπος, καὶ τούτο ἐέχθη-
σθαι δοκῶν παρὰ τοῦ Πατρὸς. Πάντα γὰρ ἀνθρώπων
θεόδοτα. Ὅτι γὰρ ὁ Θεός, καὶ Πάτερ δι' αὐτοῦ
κατήργηκε τὸ τοῦ θανάτου κράτος, εἰς τῆς ἐκ νεκρῶν
ἀναστάσεως αὐτοῦ, σαφῆς ἂν γένετο λέγοντος αὐτοῦ
ταῖς τῶν Ἰουδαίων ἀγέλαις· Ἐ Δύσατε τὸν ναὸν τού-
τον καὶ ἐν τρισὶν ἡμέραις ἐγερῶ αὐτόν. Ὁ Ἐπειδὴ ἐκ
τὰ ὑπὲρ ἀνθρώπου χεῖρά τε καὶ φύσιν, ἔθος αὐτῶ

⁴¹ 1 Petr. ii, 22. ⁴² Joan. iii, 46. ⁴³ Joan. xiv, 30. ⁴⁴ Rom. viii, 34. ⁴⁵ Psal. xi, 42. ⁴⁶ Joan. ii, 19.

τω προσωπω τοῦ Πατρὸς ἀνατιθέναι μᾶλλον, ταύτητοι κἀνθάδε φησιν ἀνθρωπίνως· Ἰδοὺ Κύριος βοηθεῖ μοι, τίς κακώσει με; Ἐπαμύνοντος γάρ, φησί, τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς, καὶ πᾶσαν ὑμῶν ἐπήρειαν ἀφανίζοντος, καὶ τὴν ἐμὴν ἰσχύοντος δόξαν, τίς ἔσται τοσοῦτος ἐν ὑμῖν, ὡς ἀντιτάξασθαι τῇ ἀνικῆτῳ βουλῇ, καὶ κακῶσαι δύνασθαι τὸν παρ' αὐτοῦ βοηθούμενον; Οὐκοῦν εἴπερ τινὲς ἦσαν νουνεχεῖς οἱ Γραμματεῖς τε καὶ Φαρισαῖοι, ἀπέσχοντο ἂν τῶν κατ' αὐτοῦ καμμάτων τε καὶ ἐπιχειρημάτων, διὰ προφητῶν τῶν ἁγίων προεγνωκότες, ὡς οὐκ ἂν ἰσχύσειαν ἀδικῆσαι Χριστὸν Θεὸν ὄντα, καὶ Κύριον, καὶ Υἱὸν ἀληθινὸν τοῦ Πατρὸς· αὐτοὶ δὲ μᾶλλον τὴν κατὰ γε σφῶν αὐτῶν δειρὴν τε καὶ τομωτάτην ἔλκουσι δίκην. Καὶ τοῦτο διδάσκει προσεπνευγῶν· Ἰδοὺ πάντες ὑμεῖς ὡς ἱμάτιον παλαιωθήσεσθε, καὶ ὡς σῆς καταφάγεται ὑμᾶς, τοῦτ' ἔστιν, εἰς παλαιώσεις, καὶ σῆψιν, καὶ εἰς ἀφανισμόν οἰχθήσεσθε, πολλοῖς καὶ ἀφύκτοις ἐντετηγμένοι κακοῖς, καὶ οἷον σητὸς δίκην ἐκδαπανώσης ὑμᾶς ἀνηκέστου συμφορᾶς. Τοῦτο πάλιν καὶ ἐτέρωθί ποῦ φησιν ὁ προφήτης Ἡσαίας· « Τί ἔτι πληγῆτε προστιθέντες ἁμαρτίας; Πᾶσα κεφαλὴ εἰς πόνον, καὶ πᾶσα καρδία εἰς λύπην· ἀπὸ ποδῶν ἕως κεφαλῆς, [οὐκ ἔστιν ἐν αὐτῷ ὀλοκληρία,] οὔτε τραῦμα, οὔτε μύλωψ, οὔτε πληγὴ φλεγμαίνουσα, οὐκ ἔστι μάλαγμα ἐπιθεῖναι, οὔτε ἔλαιον, οὔτε καταδέσμους. Ἡ γῆ ὑμῶν ἔρημος, αἱ πόλεις ὑμῶν πυρκαυστοὶ, τὴν χώραν ὑμῶν ἐνώπιον ὑμῶν ἀλλότριον κατεσθίουσιν αὐτήν, καὶ ἠρημῶνται κατεστραμμένη ὑπὸ λαῶν ἀλλοτρίων. » Ἰκανὴ σφόδρα, καὶ τῶν οὕτως ἀπευκτῶν ἡ τρῶρόητις ἡρεμεῖν ἀναπεῖσαι τοὺς Ἰουδαίους, καὶ κατὰ μὲν ὄντα τρόπον προσκρούειν ἐλέσθαι Θεῷ, εἴπερ ἐμελλεν, ὡς ἔφη, ἀπρακτῆσειν μὲν αὐτῶν ἢ ἐπιβουλή, τῶν δὲ ἀνγύτων ἐπιχειρημάτων αὐτοὶπραχθήσεσθαι δίκας, καὶ εἰς βλεθρον καὶ ἀπώλειαν πεσεῖσθαι παντελῆ.

Τίς ἐν ὑμῖν ὁ φοβούμενος τὸν Κύριον; ἀκουσάτω τῆς φωνῆς τοῦ Παιδὸς αὐτοῦ.

Ὡς ἱμάτιον παλαιωθήσεσθαι λέγων τοὺς, οἵπερ ἂν ἔλιντο πονεῖν ἀνηγύτως, καὶ ταῖς παρ' αὐτοῦ παραινίαις ἐντροφῶν (ἐφη γάρ, Ἰδοὺ πάντες ὑμεῖς ὡς ἱμάτιον παλαιωθήσεσθε, καὶ ὡς σῆς καταφάγεται ὑμᾶς), προτείνει λοιπὸν τοῖς ἐπιεικέτι τὴν φιλανθρωπίαν, καὶ τὴν τῆς σωτηρίας αὐτοῖς καταδεκνυσίαν τριβὸν· πλείστοι γάρ ὅσοι πεπιστεύουσι τῶν ἐξ Ἰσραὴλ, καθὼς καὶ ἐν ταῖς Πράξεσι τῶν ἀποστόλων διηγορεῖται σαφῶς. Σέσωσται γάρ τὸ κατάλειμμα, οὐ καὶ πρωτόλειον ὡσπερ τι καὶ ἀπαρχὴ γεγόνασιν οἱ θεσπέσιοι μαθηταί. Οὐκοῦν τοῖς ἐτοιμοτέροις πρὸς πίστιν τὰ ἐξ ἡμερότητας προΐσχηται λέγων· Τίς ἐν ὑμῖν ὁ φοβούμενος τὸν Κύριον; ἀκουσάτω τῆς φωνῆς τοῦ Παιδὸς αὐτοῦ. Ἐαυτὸν δὲ παιδα Θεοῦ λέγων ἐφήσει νοεῖν, ὅτι καὶ ἄνθρωπος γεγωνὸς Υἱὸς ἔστιν ἀληθινὸς τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς. Καὶ τὸ ἀκούσαι τῆς φωνῆς αὐτοῦ οὐ νόμου παράβασις ἦν, ἀλλὰ ρεδαλίσις νόμου, διὰ τούτου καὶ οὐκ ἀναγράφοντος τὴν ἀλήθειαν, ἥτις ἔστιν ὁ Χριστὸς καὶ τὰ αὐτοῦ θεσπίσματα. Ταύτητοι καὶ ὁ πάνσοφος

A buere : Idcirco hic quoque loquitur humano more : Ecce Dominus succurrit mihi, quis malo afficiet me? Etenim, inquit, Deo et Patre subveniente, omnemque vestram delente improbitatem, meamque stabiliente gloriam : quis in vobis erit tantus ut immutabili ejus consilio resistat, eumque qui ab eo adjuvatur, malo afficere possit? Itaque Scribæ et Pharisei, siquidem fuissent cordati, abstinentissent a consiliis et conatibus in illum molientis, cum ante ex prophetis sanctis legerant, neminem Christo nocere valuisse, Deo, et Domino et vero Patris Filio : at ipsi sibi hoc dirum et audacissimum contraxerunt supplicium. Ilque docet, cum supra 695 adjecit : Ecce omnes vos sicut vestimentum inveterascetis, et quasi tinea comedet vos; id est, in vetustatem, in corruptionem et interitum abibitis, multis malis confecti et inevitabilibus, et vos consumet quasi tinea insanabilis calamitas. Hoc iterum dicit illis alibi propheta Isaias : « Quid adhuc percutiemini, adjicientes peccatum? Omne caput languet, et omne cor mœret : a pedibus aut caput usque, non est in eo integra valetudo : neque vulnus, neque livor, neque plaga tumens : non licet fomentum apponere, neque oleum, neque ligaturas. Terra vestra deserta, civitates vestrae igne consumptæ sunt. Regionem vestram coram vobis alieni devorant, et desolata est, eversa a populis alienis ^{88. 89.} » Satis esset vehemens horum prædicationum ad persuadendum Judæis ut quiescerent, nulloque modo Deum offenderent : siquidem, ut dixi, inanes forent eorum insidiæ, et frustraneorum conatuum daturi erant pœnas, omninoque in interitum ac perniciem recasuri.

Quis est inter vos qui timeat Dominum? Audiat vocem Pueri ipsius.

Veluti vestimentum dicit eos inveterascere, quicunque volunt inutiliter laborare, et debacchationibus contra illum exsultare. Ait enim : Ecce omnes vos sicut vestimentum inveterascetis, et tinea comedet vos. Pergit deinceps probis et moderatis viris exhibere suam humanitatem, et salutis semitam illis monstrat. Phirimi etenim Israelitæ crediderunt, quemadmodum in Actis apostolorum aperte prædicatum est. Servatæ namque sunt reliquæ, quarum prima quasi spolia et primitiæ fuerunt divini discipuli. Itaque paratioribus ad fidem recipiendam proponit clementiam, dicens : Quis inter vos timet Dominum? audiat vocem Pueri ipsius. Cum se puerum Dei vocat, innuit se hominem factum, Filium verum Dei et Patris esse. Et audire vocem Pueri ejus, non legis erat transgressio, sed legis confirmatio, per figuram et umbram ante describens veritatem : quæ est Christus ejusque vaticinia. Hinc etiam sapientissimus Paulus scribit, et ait : « Legem igitur abolemus per

^{88. 89.} Isa. 1, 5, 6.

fidem? Absit, imo legem stabilimus. Scriptum est enim: Justus meus ex fide vivet ^{1-2a}. » Eratque legis **696** et prophetarum finis, Christi mysterium, justificans per fidem impium, et a culpis liberans eos qui delictis erant constricti. Itaque audire vocem Christi, id est, evangelicam et salutarem prædicationem recipere, legis erat confirmatio. Quod autem visum sit Deo et Patri, Filii voce institui terræ habitatores, evangelicarum litterarum vis demonstrare potest cordatioribus. Transformatus enim est in monte Christus, et facies ejus sicut sol resplenduit, et vestes ejus candidæ erant velut lux: apparueruntque Moyses et Elias colloquentes inter se; ac deinde vox facta est Dei et Patris, denuntiantis et dicentis sanctis apostolis: « Illic est Filius meus dilectus, ipsum audite ²⁹. » Si quis ergo, inquit, sit qui Dei timorem in animo habet, et quasi thesaurum quemdam apud se reposuit et occultavit, audiat vocem Pueri ejus. Est autem, uti dixi, evangelica et divina prædicatione, vocans ad redemptionem per fidem in Christo, et ad sanctam vitam institutionem, legali conversatione longe præstabiliorem. Illa enim, ut dixi, erat in umbris: hæc illustrem habet et manifestam veritatem.

καλοῦν εἰς λύτρωσιν τὴν διὰ πίστεως τῆς ἐν Χριστῷ, καὶ εἰς εὐαγγῆ πολιτείαν, καὶ πολὺ τῆς ἐν νόμῳ προσετέρα[ν]. Ἡ μὲν γὰρ ἦν, ὡς ἔφη, ἐν σκιάς, ἡ δὲ λαμπρὰν ἔχει καὶ ἐκφανῆ τὴν ἀλήθειαν.

VERS. 10. Vos qui ambulatis in tenebris, quibus non est lux, confidite in nomine Domini, et innitimini Domino.

Peritissimi medici, mordentibus pharmacis quædam subsidia vitium remedium admiscunt interdum, acerbum et asperiorum dolorem tantum non incantamento delinientes. Quale etiam nunc invenimus Dominum nostrum Jesum Christum fecisse. Reprehendit enim velut ambulantes in tenebris, et quasi caligine detentos, atque omnino luce privatos, divina videlicet et sub intelligentiam cadente, et pergentes non ad ea quæ ad salutem vel utilitatem faciunt, sed ad ista potius quæ facile eos in exitii barathrum deprimant. Non enim possunt, non possunt qui in tenebris sunt, unquam recto pede iacere. Deferuntur enim in puteum si quis inveniatur, et ad lapides si projecti sint, impingunt per imprudentiam. Vobis igitur, inquit, propono admonitiones, in tenebris versantibus, et lucem meam inconsiderate non admittentibus. « Confidite **697** nomini Domini, et innitimini Deo. » Nam populus Judaicus, cum ex insigni fatuitate unigenitum Dei Verbum in specie nobis consimili vidisset, il est hominem factum, mysterium de illo non intellexerunt: sed imprudentes sæpe probrosus verbis offenderunt, interdum Samaritanum eum nominantes et ebriosum: interdum zelo falso ad iram incitati. Dicebant enim: « De opere homo non lapidamus te, sed de blasphemia: quia tu, homo cum sis, teipsum Deum facis ⁴⁰. » Necessario, ut iam dixi, homo factus de-

Α Παῦλος ἐπιστέλλει, καὶ φησι· « Νόμον οὖν καταργοῦμεν διὰ τῆς πίστεως; μὴ γένοιτο, ἀλλὰ νόμον ἰστώμεν. Γέγραπται γάρ, ὅτι Ὁ δίκαιός μου ἐκ πίστεως ζήσεται. » Καὶ ἦν καὶ νόμου καὶ προφητῶν τὸ πέρας τὸ Χριστοῦ μυστήριον, δικαιοῦν ἐν πίστει τὸν ἀσεβῆ, καὶ ἀκαλλάττον αἰτιαμάτων τοὺς ταῖς σφῶν αὐτῶν πλημμελείαις ἐνισχημένους. Οὐκοῦν τὸ ἀκοῦσαι τῆς φωνῆς αὐτοῦ, δηλονότι τοῦ Χριστοῦ, τοῦτό ἐστι τὸ παραδέξασθαι τὸ εὐαγγελικὸν καὶ σωτήριον κήρυγμα, νόμου βεβαίως ἦν· ὅτι δὲ θελητόν ἐστι τῷ Θεῷ καὶ Πατρὶ τὸ ταῖς τοῦ Υἱοῦ παιδαγωγείσθαι φωναῖς τοῦ; ἐπὶ τῆς γῆς, καταδείξειεν ἂν τοῖς νονεχεστέροις τῶν εὐαγγελικῶν Γραμμάτων ἡ δύναμις. Μετεμορφωθὴ μὲν γὰρ ἐν τῷ ὄρει Χριστὸς, Ἐλαμφε δὲ τὸ πρόσωπον αὐτοῦ ὡς ὁ ἥλιος, καὶ τὰ ἰμάτια αὐτοῦ ἐγένετο λευκὰ ὡς τὸ φῶς· ὠψθησαν δὲ Μωσῆς καὶ Ἡλίας συλλαλοῦντες μετ' ἀλλήλων· ἔτα φωνὴ γέγονε τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς, τοῖς ἁγίοις ἀποστόλοις παρεγγυῶντες καὶ λέγοντο· « Οὗτός ἐστί μου ὁ Υἱὸς ὁ ἀγαπητός, ἀκούετε αὐτοῦ. » Εἰ τις οὖν ἄρα ἐστὶ, φησὶ, τὸν τοῦ Θεοῦ φόβον εἰς νοῦν ἔχων, καὶ ὡσπερ τινὰ θησαυρὸν κατακρύψας ἐν ἑαυτῷ, ἀκουσάτω τῆς φωνῆς τοῦ Παιδὸς αὐτοῦ. Ἔστι δὲ, ὡς ἔφη, τὸ εὐαγγελικὸν καὶ θεοπέσιον κήρυγμα, ὡς ἔφη, τὸ εὐαγγελικὸν καὶ θεοπέσιον κήρυγμα, καὶ εἰς εὐαγγῆ πολιτείαν, καὶ πολὺ τῆς ἐν νόμῳ προσετέρα[ν].

Οἱ πορευόμενοι ἐν σκότει, οὐκ ἔστιν αὐτοῖς φῶς, πεπολοῦνται ἐπὶ τῷ ὀνόματι Κυρίου, καὶ ἀντιστηρίσασθε ἐπὶ τῷ Κυρίῳ.

С У τῶν ἰατρῶν εὐτεχνέστατοι τοῖς δηκτικοῖς τῶν φαρμάκων ἐπιπλέκουσιν ἔσθ' ὅτε καὶ τὰς ἐκ τῶν ἡπίων ἐπικουρίας, μονονουχὶ καταγοητεύοντες τὴν ἀπηγῆ καὶ ἀγριωτέραν δόξην. Τοιοῦτόν τι καὶ νῦν πεπραχότα εὐρίσκωμεν τὸν Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν τὸν Χριστόν. Ἐλέγχει μὲν γὰρ ὡς ἐν σκότῳ βαδίζοντας, καὶ οἷον ἀχλύτι κεκρατημένους, καὶ φωτὸς ὀλοτρόπως ἐστερημένους, δῆλον δὲ ὅτι τοῦ θείου καὶ νοητοῦ, ποιουμένους δὲ καὶ τὰς τροχιάς ἐπ' οὐδενὶ μὲν τῶν τελούντων εἰς σωτηρίαν, ἤγουν εἰς ὄνησιν αὐτοῖς, ἐπ' ἐκεῖνοις δὲ μᾶλλον, ἄπερ ἂν εὐκόλως αὐτοῦς εἰς τὸ τῆς ἀπωλείας κατώθησε βάραθρον. Οὐ γὰρ ἔστιν, οὐκ ἔστιν ὀρθοποδεῖν δύνασθαι τοὺς ἐν σκότῳ ποτε καταφέρονται γὰρ, κἂν εὐρεθῆῃ που βόθρος, κἂν εἰ λίθοι διεβριμμένοι, προσπαλοῦσιν ἀφυλάκτοις αὐτοῖς. Ὑμῖν τοιγαροῦν, φησὶ, προτείνω τὰς νοθεσίας τοῖς ἐν σκότῳ πορευομένοις, καὶ τὸ παρ' ἐμοῦ φῶς ἀσυνέτως οὐ προσιεμένοις. Πεπολοῦνται ἐπὶ τῷ ὀνόματι Κυρίου, καὶ ἀντιστηρίσασθε ἐπὶ τῷ Θεῷ. Ἐπειδὴ γὰρ, ἐκ πολλῆς ἀγαν ἀβελτηρίας, οἱ τῶν Ἰουδαίων δῆμοι τὸν μονογενῆ τοῦ Θεοῦ Λόγον ὀρώντες ἐν εἰδει τῷ καθ' ἡμᾶς, τοῦτ' ἐστὶ γενόμενον ἀνθρώπου, οὐ συνίεσαν μὲν τὸ ἐπ' αὐτῷ μυστήριον, ἀσυνετοῦντες δὲ πλεισταχοῦ παλιμψήμοις ἐλύπου φωναῖς, ποτὲ μὲν Σαμαρείτην καὶ μέθυσον ὀνομάζοντες, ποτὲ δὲ καὶ ζήλω πεπλανημένῳ καταθηγρόμενοι πρὸς ὄργην (ἔφασκον γὰρ· « Περὶ καλοῦ ἔργου οὐ λιβάζομεν σε, ἀλλὰ περὶ βλασφημίας, ὅτι σὺ, ἀνθρώπος ὢν,

^{1-2a} Rom. iii, 17. ²⁹ Matth. xvii, 2-6. ⁴⁰ Joan. x, 33.

ποιεῖς σεαυτὸν Θεόν (· ἀναγκαίως, καθάπερ ἔφη, ἀ
ἐρτίως ἄνθρωπος γεγώνως, ἔναργῆ καθίστησιν αὐτοῖς
τὴν ὑπερτενῆ καὶ θεοπρεπτεστάτην αὐτοῦ δόξαν τε
καὶ δύναμιν, καὶ τοῦ μικρὰ φρονεῖν ἐπ' αὐτῷ βού
λεσθαι τινὰ ἀποκομίζε, λέγων· Πεποιθήσατε ἐπὶ τῷ
ὄνοματι Κυρίου, καὶ ἀντιστηρίσασθε ἐπὶ τῷ Θεῷ·
ἐναργέστατα δὴ οὖν ἑαυτὸν Κύριον καὶ Θεὸν εἶναί
φησιν, ἀποκομίζων, ὡς ἔφη, τοῦ χαμαιπετῆ καὶ
κατεβρίμμενα τινὰ περὶ αὐτοῦ βούλεσθαι φρονεῖν
τε καὶ λέγειν. Καύχημα δὲ τοῖς τὴν πίστιν εἰσδεξα
μένοις, τὸ ἐπ' αὐτῷ πεποιθῆναι, καὶ ῥάβδον ποιεί
σθαι καὶ στήριγμα. Ἀνέχει γὰρ πάντα πρὸς τὸ εἶναι
καλῶς. Καὶ τοῦτο, οἶμαι, διδάσκει λέγων ὁ θεσπέσιος
Μελψδὸς πρὸς τὸν τῶν ὅλων Πατέρα καὶ Θεόν· « Ἡ
ῥάβδος καὶ ἡ βακτηρία σου, αὐτὰ με παρεκάλεσαν. »
Εὐόλιθος μὲν γὰρ ὁ ἀνθρώπινος νοῦς πρὸς τὰ ἐν τῷ
δε τῷ κόσμῳ πράγματα, καὶ πολλὴ διανένευκεν εἰς
ἐκτόπους ἡδονὰς καὶ φιλοσρκίας· δεῖται δὲ αἰ
τοῦ σώζοντος, καὶ νέμοντος· χεῖρα σωτήριον, ὥστε
καὶ λέγειν τοὺς ἐν μελέξει γεγονότας τῆς ἐπικου
ρίας· « Ἔστησεν ἐπὶ πέτρας τοὺς πόδας μου, καὶ
κατεβύθη τὰ διαβήματά μου. » Ὅτι δὲ σκότῳ καὶ
ἀλύτῳ ἐμβέβλητο τῶν Ἰουδαίων ὁ νοῦς, ἐκ τῶν ἱερῶν
Γραμμάτων ἐνεστὶν ἰδεῖν. Ὁ μὲν γὰρ πάνσοφος Παῦ
λος, « Ὁ Θεὸς τοῦ αἰῶνος τούτου, φησὶν, ἐτύφλωσε
τὰ νοήματα τῶν ἀπίστων εἰς τὸ μὴ διαυγάζαι τὸν
φωτισμὸν τοῦ Εὐαγγελίου τῆς δόξης τοῦ Χριστοῦ. »
Ὁ δὲ γὰρ θεσπέσιος προφήτης Ἡσαΐας περὶ τῶν ἐξ
αἵματος Ἰσραὴλ ὡδέ τῆ φησὶν· « Ὑπομεινάντων
αὐτῶν φῶς, ἐγένετο αὐτοῖς σκότος, μέιναντες αὐγὴν·
ἐν ἀωρίᾳ περιπάτησαν. » Αὐτὸς δὲ Χριστὸς πρὸς
τὸ φῶς αὐτοῦ ἐκάλει, λέγων· « Ἐγὼ εἰμι τὸ φῶς τοῦ
κόσμου· ὁ ἐμοὶ ἀκολουθῶν οὐ μὴ περιπατήσει ἐν τῇ
σκοτ[ε]ρίᾳ, ἀλλ' ἔξει τὸ φῶς τῆς ζωῆς. » Ἄραρε δὴ
οὖν, καὶ ἔστιν ἀληθές, ὅτι τοῖς οὐχ ἔλομένοις ἀκολουθεῖν αὐτῷ
πάντῃ τε καὶ πάντως ἔψεται ὡς ἐν
νυκτὶ καὶ σκότῳ περιεῦσθαι.

Ἰδοὺ πάντες ὑμεῖς πῦρ καίετε, καὶ κατισχύ
σατε φλόγα. Πορεύεσθε τῷ φωτὶ τοῦ πυρὸς ὑμῶν,
καὶ τῆ φλογὶ, ἣ ἔξεκαύσατε. Δὲ ἐμὲ ἐγένετο ταῦτα
ὑμῖν, ἐν λύπῃ κοιμηθῆσατε.

Παραδεικνύσι τε καὶ ἕτερον αὐτοῖς, ὅπερ ἦν εἰκὼ,
ἀμογητὶ δύνασθαι μεθιστῆν αὐτοὺς εἰς γε τὸ δεῖν
ἐλέσθαι φρονεῖν ὀρθά. Αἱ γὰρ τοῖς τῶν κολάσεων
μνημαί, καὶ τὸν ἀπειθῆ καὶ κατεσκλητότα νοῦν τοῖς
ἐπωφελεῖσι δειμασίν, οἰονεῖ πως εὐαφῆ καὶ εὐήνιον ἀπο
φαίνουσι. Φησὶ τοιγαροῦν, ὅτι πῦρ ἀνακαίουσι καθ'
ἑαυτῶν οἱ κατισχύουσι φλόγα. Προσκρούοντες γὰρ δι'
μακρὰς ἀπειθείας, καὶ ἀλουθέτητον οὕτω καρδίαν
ἐθέλοντες ἔχειν, ἐγείρουσι καθ' ἑαυτῶν τὴν ἀσθεστον
φλόγα, τὴν τῆς κολάσεως δηλονότι. Τὴν Ἰσὴν ἔχει
διάνοιαν τοῖς προκειμένοις καὶ τὸ παρ' αὐτοῦ τοῦ
πάντων ἡμῶν Σωτήρος Χριστοῦ σαφῶς εἰρημένον·
« Ὁ πιστεύων εἰς τὸν Υἱὸν οὐ κρίνεται. Ὁ δὲ μὴ
πιστεύων ἤδη κέκριται, ὅτι μὴ πεπίστευκεν εἰς τὸ
ὄνομα τοῦ Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ. » Τί γὰρ ἕτερόν ἐστι τὸ
κρίνεσθαι, πλὴν ὅτι τὸ εἰς φλόγα πεσεῖν, καὶ εἰς τὸ
πῦρ τὸ αἰώνιον, τὸ ἡτοιμασμένον τῷ διαβόλῳ καὶ

clarat illis excellentem suam et divinissimam glo
riam ac potentiam, et ab humili cogitatione de ipso
abducit, dicens : Confidite nomini Domini, et inu
liti mini Deo. Disertissime igitur, Dominum sese et
Deum esse dicit, abducens, uti dixi, ab eo ne
humilia quaedam et abjecta de eo velint vel co
gitare vel dicere. Est autem gloriosum his qui
fidem acceperunt, illi confidere, eumque sibi vir
gam et fulcimentum constituere. Sustinet enim
omnia, ut bene sint. Idque, opinor, docet divinus
Lyricus dicens, ad universorum Patrem et Do
minum : « Virga tua et baculus tuus, ipsa me con
solata sunt ⁴¹. » Est enim labilis et præceps huma
na mens in res hujus mundi, et valde proci
vis est in sædas voluptates, et carnis studium :
ac semper eget eo qui servet, manumque saluta
rem porrigat, adeo ut etiam dicant, qui auxilii
participes facti sunt : « Constituit super petram
pedes meos, et direxit gressus meos ⁴². » Quod
autem tenebris et caligine mens Judæorum cir
cumfusa fuerit, ex sacris Litteris videre licet.
Sapientissimus enim Paulus inquit : « Deus sæculi
hujus excecavit sensus infidelium, ne resplendeat
illuminatio Evangelii gloriæ Christi ⁴³. » Divinus
item propheta Isaias de his qui sanguine Israeli
tico oriundi sunt, ait sic : « Expectantibus illis lucem
factæ sunt tenebræ, et exspectans splendorem,
in obscuritate ambulaverunt ⁴⁴. » Ipse etiam Christus
ad lucem vocavit eos, dicens : « Ego sum lux
mundi ; qui sequitur me, non ambulabit in tene
bris, sed habebit lucem vitæ ⁴⁵. » Est ergo
verum, quod qui eum sequi renuunt, om
nino illis **698** eveniet ut in nocte et tenebris
versentur.

VERS. 41. *Ecce omnes vos ignem accenditis, et fir
matis flammam. Ambulate in lumine ignis vestri, et
in flamma quam incendistis. Per me facta sunt hæc
vobis, in mœrore dormietis.*

Aliud quidpiam illis ostendit, quod videbatur eos
ad recte sapiendum potuisse sine labore traducere.
Commemoratio enim suppliciorum, etiam inobedien
tem et obfirmatum animum viili terrore, quodamme
do tractabilem et sequacem reddit. Ait itaque eos in
se ignem accendere, et flammam corroborare.
Nam cum per longam inobedientiam offendant, et
cor immorigerum habeant, excitant contra seipos
inextinctam flammam, punitiois scilicet. Consi
mitem his sensum habet id quod ab omnino nostrum
Servatore Christo dictum est aperte : « Qui credit
in Filium, non judicatur. At qui non credit, jam
judicatus est, quia non credit in nomen Filii Dei ⁴⁶. »
Quid est enim aliud judicari, quam in flam
mam incidere, et in ignem æternum, præparatum
diabolo et angelis ejus ? Cum autem apponit : Fir
mastis flammam, subinnuit quidpiam asperum. Et

⁴¹ Psal. xxii, 4. ⁴² Psal. xxxix, 5. ⁴³ II Cor. iv, 4. ⁴⁴ Isa. lix, 9. ⁴⁵ Joan. ii, 12. ⁴⁶ Joan. iii, 18.

quidem verum est. Qui enim materiam apponunt igni, quæ incendat, fortius illud reddit et firmat. Insanit enim quodammodo ex multa materia, flamma: at multis lignis non abundans fit languidior. Judæi igitur in se ignem inflammaverunt, prophetis occisis, et his qui missi sunt lapidibus obrutis. Firmaverunt autem et auxerunt flammam suam, cum prioribus sceleribus, debacchationes contra Christum addiderunt. Apposuerunt enim famulis, filium: et principem vitæ quantum in ipsis erat interfecerunt, etiamsi ut Deus et vita revixerit. Quoniam vero disciplinam Christi, legis umbræ inhærentes, haud admiserunt: ideo meritissime, cum se lucem legis habere autarent, nec tamen vere haberent, a conjunctione ac consortio suo eos abdicat, dicens: Ambulate in lumine ignis vestri, et in flammam quam incendistis. Nec enim erat lux in illis: sed cum putarent se legem scire, et quia postea nolebant Christianam doctrinam ipsi traditam admittere, hoc illis hanc flammam et incendium peperit. Dedit autem illos pœnas suæ in Christum debacchationis, et peccatis implicatos morituros, declarat, 699 cum adjicit: Per me facta sunt hæc vobis, in mœrore dormietis. Hæc autem qualia tandem fuerunt? Vastata est eorum regio, mali male perierunt, et capta est sancta civitas, et in manus inimicorum incidit. Combustum quoque est ipsum templum, et dormierunt in mœrore. Qui enim vitam finitum incircumcisi, et redemptionem per Christum renuunt accipere, non in spe præmiorum, nec in tranquillitate spirituali, sed in timore suppliciorum, et in mœrore, propter illa, dormiunt.

CAP. LI. VERS. 1, 2. *Audite me, vos qui quod justum est persequimini, et qui Dominum queritis. Intuemini in solidam petram quam excidistis, et in siveam lacus quam effodistis. Intuemini in Abraham patrem vestrum, et in Sarram quæ peperit vos, quia unus erat, et vocavi eum, et benedixi ei, et dilexi eum, et multiplicavi eum.*

Cum objecerit satis, his qui adversus veritatem obdurnerunt, et futurum illis supplicium declaraverit, nisi velint evangelicis oraculis obsequi, desinantque superbum et præfractum mentis suæ collum erigere: commode exhortationis orationem transfert ad eos qui ex sanguine Israel crediderunt. Non enim in totum perit gens Judæorum, sed servatæ sunt reliquæ, juxta prophetæ vocem. Siquidem, ut in Actibus sanctorum apostolorum scriptum est, complures sermonem de Christo amplexati sunt, et apparitionem gloriæ ipsius agnoverunt. Hos itaque affatur, et inquit: Audite me, qui persequimini quod justum est, et qui Dominum queritis. Justam dicit, pro justitiam, illam videlicet quæ per Christum, quæ, inquam, est per fidem in ipsum quæ justificat in primum, et ab omnibus sordibus liberat eos qui inquinati sunt, et quæ in Spiritu sanctificat, et quæ illustrem adoptionis laudem parit. Persequimini-

Α τοῖς ἀγγέλοις αὐτοῦ; Προσθεὶς δὲ ἔτι τὸ, Κατισχύεται φλόγα, νοεῖν ἐφήσει τε δριμύ τε καὶ ἀληθές. Οἱ μὲν γὰρ ὕλας ἐπιτιυέντες πυρὶ κατεμπιπρᾶσθαι δυναμένοις, κατισχύουσιν αὐτό. Μαίνεται μὲν γὰρ ἐν πολλαῖς ὕλαις ἢ φλόξ, ἀτονεῖ δὲ πως οὐκ εὐποροῦσα πολλῶν. Ἰουδαῖοι τοιγαροῦν πῦρ μὲν ἐξέκαυσαν καθ' ἑαυτῶν, ἀποκτείναντες μὲν τοὺς προφῆτας, καὶ θεοβολήσαντες τοὺς ἀπεσταλμένους, κατισχύσαν[τες] δὲ τὴν ἑαυτῶν φλόγα προσεπενεγκόντες τοῖς προλαθοῦσιν ἐγκλήμασι τὰς κατὰ Χριστοῦ παροινίας. Προσθεθεῖσθαι γὰρ τοῖς οἰκέταις τὸν Υἱὸν, καὶ τὴν ἀρχηγὸν τῆς ζωῆς τὸ γε ἔχον εἰς ἑαυτοὺς ἀπεκτόνασιν, εἰ καὶ ἀνεβίω Θεὸς ὢν καὶ ζωῆ. Ἐπειδὴ δὲ τὴν διὰ Χριστοῦ παιδεύειν οὐ προσήκοντο, ταῖς τοῦ νόμου σκιαῖς ἐμμένοντες· ταύτητοι, καὶ μάλα εἰκότως, ὡς φῶς μὲν ἔχειν οἰομένους τὸ ἀπὸ τοῦ νόμου, οὐ μὴν καὶ ἔχοντας ἀληθῶς, τῆς πρὸς αὐτὸν οἰκειότητος ἀποπέμπεται, λέγων· Πορεύεσθε τῷ φωτὶ τοῦ πυρὸς ὁμῶν, καὶ τῇ φλογί, ἣ ἐξέκαυσάτε. Οὐ γὰρ φῶς ἦν αὐτοῖς, ἀλλὰ τὸ δοκεῖν εἰδέναι τὸν νόμον, μὴ μὴν ἔτι προσέσθαι θέλειν τὰ διὰ Χριστοῦ, πυρὸς αὐτοῖς καὶ φλογὸς γέγονε πρόξενον. Ὅτι γὰρ ἐκτετίχασιν δίκας τῆς εἰς Χριστὸν παροινίας μετὰ τοῦ καὶ ἐναποδιῶναι ταῖς ἀμαρτίαις ἐνισχημένους, καθίστησιν ἐναργῆς προσεπενεγκῶν· δι' ἐμὲ ἐγένετο ταῦτα ὑμῖν. Ἐν λύπῃ κοιμηθήσεσθε. Ποῖα ταῦτα; Πεπύρρηται γὰρ αὐτῶν ἡ χώρα, κακοὶ τε κακῶς ἀπολώλασι, καὶ ἦλω μὲν ἡ ἀγία πόλις, καὶ πέπτωκεν ὑπὸ χειρᾶς ἐχθρῶν, κατεπρήσθη δὲ καὶ αὐτὸς ὁ ναὸς, ἐκοιμήθησαν δὲ καὶ ἐν λύπῃ. Οἱ γὰρ τελευτῶντες ἀπερικάθαρτοι, καὶ τὴν διὰ Χριστοῦ λύτρωσιν οὐκ ἀξιοθέντες· ἐλεῖν, οὐκ ἐν ἐλπιδὶ γερῶν καὶ θυμηδία πνευματικῇ, ἀλλ' ἐν φόβῳ κολάσεων καὶ ἐν λύπῃ δι' αὐτὰς κοιμηθήσονται.

Ἀκούσατέ μου, οἱ διώκοντες τὸ δίκαιον, καὶ ζητοῦντες τὸν Κύριον. Ἐμβλέψατε εἰς τὴν στερεὰν πέτραν, ἣν ἐλατομήσατε, καὶ εἰς τὸν βόθρον τοῦ λάκκου, ὃν ὤρυξάτε. Ἐμβλέψατε εἰς Ἀβραὰμ τὸν πατέρα ὑμῶν, καὶ εἰς Σάρραν τὴν ὠδίνουσαν ὑμᾶς, ὅτι εἰς ἣν, καὶ ἐκάλεσα αὐτὸν, καὶ ἐλόγησα αὐτὸν, καὶ ἠγάπησα αὐτὸν, καὶ ἐπλήθυνα αὐτόν.

Κατονείδισας ἀρχοῦντως τοῖς ἀπεσκληρόσι τὸ ἀληθές, καὶ τὴν συμβησομένην αὐτοῖς κόλασιν ἐναργῆ καταστήσας, εἰ μὴ ἔλοιτο τοῖς εὐαγγελικοῖς κατακολουθεῖν θεοπλομασιν, ἐπιμένουσι γαῦρόν τε καὶ ἀπηνῆ τὸν τῆς ἑαυτῶν διανοίας ἀνατείναντες αὐχένα, μεθίστησιν ἐπὶ καιροῦ τοὺς τῆς παραινέσεως λόγους ἐπὶ τοὺς ἐξ αἵματος Ἰσραὴλ πιστεύσαντας. Οὐ γὰρ εἰσάπαν ἀπόλωλε τὸ τῶν Ἰουδαίων ἔθνος, σέσωσται δὲ τὸ κατάλειμμα κατὰ τὴν τοῦ προφήτου φωνήν. Καὶ γοῦν, ὡς ἐν ταῖς Πράξεσι τῶν ἁγίων ἀποστόλων γέγραπται, πλείστοι παρεδέξαντο τὸν περὶ Χριστοῦ λόγον, ἐπέγνωσαν τὴν ἐπιφάνειαν τῆς δόξης αὐτοῦ. Τούτοις οὖν δρα προσδιαλέγεται, καὶ φησιν· Ἀκούσατέ μου, οἱ διώκοντες δίκαιον, καὶ ζητοῦντες τὸν Κύριον. Τὸ δίκαιον δὲ φησιν ἀντὶ τοῦ, τὴν δικαιοσύνην, δῆλον δὲ ὅτι τὴν διὰ Χριστοῦ, τὴν διὰ γε, φημι, τῆς εἰς αὐτὸν πίστεως, δικαιοσύνης τὸν ἀσεβῆ, καὶ βυπου πικρὸς ἀπαλλαττοῦσας τοὺς μεμολυσμένους, καὶ

ἀγιαζούσης ἐν Πνεύματι, καὶ τὸ λαμπρὸν τῆς υιοθε-
σίας περιποιούσης καύχημα. Διώκουσι δὲ τὸ δίκαιον,
οὐχ ὡς ἐλαύνοντες αὐτὸ, καὶ τῆς ἑαυτῶν ἀποστή-
σαντες διανοίας, ἀλλ' ὡς ἐπ' αὐτὸ τρέχοντες, ἵνα καὶ
καταλάβωσι. Τοιοῦτόν τι καὶ ὁ θεοπέσιος ἔφη Δαβὶδ·
« Ζήτησον εἰρήνην, καὶ διώξον αὐτήν. » Ἦγουν καὶ
κατ' ἐκεῖνο νοήσεις, ὃ ἐνήνεκται λέγων παρ' ἐνὶ τῶν
ἀγίων προφητῶν· Ἐν τίνι καταλάβω τὸν Κύριον,
ἀντιλήψομαι Θεοῦ μου ὑψίστου; Διώκουσι τοίνυν τὸ
δίκαιον, ὡς ἔφην, ἵνα εὐρόντες ἀρπάσωσιν. Οὗτο· ὃ
ἂν εἶεν οἱ καὶ αὐτὸν ζητοῦντες τὸν Κύριον, τοῦτ'
ἔστι τὸν Χριστόν. Εὐρίσκουσι γὰρ διὰ πίστεως,
καλοῦντος εἰς τοῦτο αὐτοὺς τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς.
Καὶ γοῦν ἔφη παρ' Χριστοῦ τοῖς Ἰουδαίωιν δῆμοις·
« Μὴ γογγύετε μετ' ἀλλήλων. Οὐδεὶς δύναται
ἔλθειν πρὸς με, ἐὰν μὴ ὁ Πατὴρ, ὃ πέμψας με, ἔλκυσῃ
αὐτόν. » Πλὴν ἐκεῖνο ἀρεῖ· Προσδιαλέγεται ὁ Θεὸς
οὐ πᾶσιν ἀπλῶς, ἐκεῖνοις δὲ μᾶλλον ὁπερ ἂν εἶεν
διώκοντες μὲν τὸ δίκαιον, ζητοῦντες δὲ καὶ αὐτόν,
κατὰ γε τοὺς ἀρτίως ἡμῖν εἰρημένους τρόπους. Οὐκ-
οῦν θεοδιδάκτοι πάντες εἰσὶν οἱ διὰ πίστεως τῆς ἐν
Χριστῷ κεκλημένοι πρὸς ἐπίγνωσιν ἀληθείας. Τί δ'
ἂν βούλοιο δηλοῦν καὶ τῶν ἐνομιῶν ἢ δύναμις,
ἐροῦμεν ὡς ἐνι. Πλείστη μὲν γὰρ ὅση τις ἦν τῶν
Ἰουδαίων πληθὺς, ὀλιγοστοὶ δὲ παντελῶς οἱ ἐξ αὐτῶν
πιστεῦσαντες. Πλὴν ὅτι προθήσονται κατὰ καιροὺς οἱ
πιστεῦσαντες εἰς ἀριθμῷ κρείττονα πληθύν, προσ-
ενηγεμένωιν τοῖς ἐκ περιτομῆς καὶ τῆς καλουμένης
ἀκροβυστίας, τοῦτ' ἔστι τῶν ἐθνῶν, Θεοῦ συλλέ-
γοντος, πειράται πληροφορεῖν, εἰς παραδείγμα τοῦ
πράγματος, ἦγουν εἰς βεβαιώσιν ἐλπίδος τῆς εἰς
τοῦτο λαβῶν τὸν θεοπέσιον Ἀβραάμ, καὶ σὺν αὐτῷ
τὴν Σάρραν. Ρίζα γὰρ γεγόνασι τοῦ παντὸς ἔθνους,
καίτοι προσηλυτικὴν καὶ ὑπέρωρον ἔχοντες ἡλικίαν,
καὶ οὐκ ἐν ἐλπίσιν ἔτι τοῦ δύνασθαι τεκεῖν. Ὁ μὲν
γὰρ ἑκατὸν ἐτῶν ἦν, ἡ δὲ στεῖρά τε καὶ ἀτεξ.
Ἐπειδὴ δὲ Θεῷ δυσήνυτον οὐδὲν, λεία δὲ πάντα καὶ
εὐήλατα, γεγόνασιν ἀρχὴ καὶ ρίζα πληθῆος ἀνθρώ-
πων κλινοεικούσης τοῖς ἄστροις. Ἐφίηται γὰρ που
πρὸς τὸν θεοπέσιον Ἀβραάμ, ἀναθέψαι μὲν εἰς τοὺς
ἄστρους, πιστεῦσαι δὲ ὅτι τοῖς ὀρωμένοις ἰσάριθμον
ἔσται τὸ σπέρμα αὐτοῦ. Ὅτι δὲ οὐ κατὰ γε τὸν τῆς
ἀνθρωπίνης φύσεως νόμον ἐκτέτοκεν ἡ Σάρρα, καὶ
πατὴρ γέγονε παιδὸς ὁ θεοπέσιος Ἀβραάμ, ὑπέργη-
ρος ἤδη καὶ ἀφηγητικῶς ἀνθρώπος, δύο δέχεται
παραδείγματα· πέτραν τε στερεὰν λατομουμένην,
καὶ βαθὺν λάκκον ὀρυγμένον. Ὅσπερ γὰρ ἔστι
τῶν ἄγαν δυσχερεστάτων τὰ ἐκ πέτρας στερεᾶς τε
καὶ ἀπηνοῦς λιθοτομεῖν δύνασθαι, καὶ φρέαρ ὀρύξαι
βριθύ· κατὰ τὸν ἴσον, οἶμαι, τρόπον, οὐκ εὐήλατον εἶη,
μᾶλλον τε καὶ ἀμήχανον τὸ ἐκ πρεσβύτου καὶ
στεῖρας· ἐκφῶναι τέκνον. Πλὴν τετέλεσται περὶ δόξως,
καὶ τοῦτο, Θεοῦ κατανεύοντος. Ὅταν τοίνυν ὑμεῖς οἱ
πιστεῦσαντες ὀλιγοστοὺς ἑαυτοὺς εἶναι νομίσητε,
ἄτε δὴ καὶ ἄντος ἐν ἀρχαῖς τοῦ θεοῦ τε καὶ ἱεροῦ
κηρύγματος, ἀλλ' οὖν ἀραρότως διατθέινται, φησὶν,
Ἔτι καὶ εἰς πληθύν ἐπιδώσει τὴν ἀριθμοῦ κρείττονα

tur autem justum, non velut profligantes illud et a
mente sua expellentes, sed velut ad id currentes, ut
assequantur. Cujusmodi est quod dixit etiam divi-
nus David : « Quære pacem, et persequere eam⁴⁷. »
Scilicet juxta illud etiam intelliges quod a propheta
sancto quopiam infertur, dicente : In quo apprehen-
dam Dominum ? suscipiam Deum meum altissimum.
700 Persequuntur igitur, ut dixi, quod justum
est, ut cum invenerint arripiant. Hi sunt qui ipsum
quærent Dominum, id est Christum. Inveniunt
enim per fidem, vocante ad hoc eos Deo et Patre.
Siquidem dixit Christus Judaico populo : « Nolite
murmurare inter vos. Nemo potest venire ad me,
nisi Pater, qui misit me, traxerit eum⁴⁸. » Verum
illud observa : Affatur Dens non omnes simpliciter,
sed filios potius qui persequuntur quod justum est,
idque quærent his qui jam dicti sunt modis. Itaque
a Deo docti sunt omnes qui per fidem in Christo
vocati sunt ad agnitionem veritatis. Quid autem si-
gnificetur his sententiis, quoad poterimus, dicemus.
Maxima enim erat multitudo Judæorum, sed omnino
paucissimi ex his crediderunt. Verum quod excre-
scent temporibus suis credentes in multitudinem
innumerabilem, adjuncto his qui ex circumcissione
sunt, præputio, ut vocatur, id est gentibus, Deo
colligente, conatur probare, sumpto divino Abraha-
mo, et cum eo Sarra, exempli causa et ad spei con-
firmationem. Radix enim fuerunt omnium gentium,
etiamsi senilem et plusquam maturam ætatem at-
tigerint, nec spes fuerit posse illos ultra parere.
Ille enim centum annorum erat, hæc sterilis et in-
fecunda. Sed quoniam Deo nihil non factu facile,
omniaque sunt proclivia et plana, hi principium et
stirps exstiterunt multitudinis hominum quæ cum
stellis possit contendere. Dictum siquidem est ad
divinum Abrahamum ut stellas respiceret, ac cre-
deret par numero fore semen ejus his quas con-
spexerat. Quia vero non humanæ naturæ lege pepe-
rit Sarra, paterque filii factus est divinus Abra-
ham, valde provecæ et inclinatæ jam ætatis homo :
duo exempla capit, petram solidam, quæ excisa est,
et foveam lacus, quæ effossa est. Quemadmo-
dum enim difficillimum est ex petra solida et immo-
nani lapides excindere, et puteum profundum exhaurire:
D eodem, credo, modo laud proclive est, imo impos-
sibile, ex sene et sterili nasci filium. Verum hoc
effectum est supra opinionem, Deo annuente. Quando
igitur putabitis, vos qui credidistis, esse vos paucis-
simos, videlicet cum **701** primum divina et sacra es-
set prædicatio : certo credendum, inquit, vestrum
numerum ac multitudinem fore innumerabilem. Unus
enim erat Abraham, et vocavi illum, et benedixi, et cum
benedixissem, etiam dilexi, et cum dilexissem, multi-
plicavi, id est, patrem constitui genis omnium Judæo-
rum, et eorum præterea qui ex promissione erant.
Siquidem dictum est Abrahamo : « Patrem multarum
gentium constitui te⁴⁹. » Itaque qui vocatus est, bene-

⁴⁷ Psal. xxxiii, 15. ⁴⁸ Joan. vi, 43, 44. ⁴⁹ Gen. xvii, 5.

dicitur, et qui benedictus est, omnino diligetur, et qui hoc consecutus est erit numerosus, spiritualiter videlicet. Varios enim virtutum et evangelicorum ornamentorum fructus edet. Verum etiam, juxta historiarum rationem, ex rebus ipsis promissionem esse veram licet videre. Adorat enim orbis terrarum, omnium Servatorem Christum, et omnia plena illius sunt, et omnis terra majestate ejus repleta est.

Καρπούς γὰρ ἔξει ποικίλους τοὺς ἐξ ἀρετῶν καὶ ἐξ ἱστορίας λόγον, ἀληθῆ διὰ πραγμάτων ἔνεστιν ἰδεῖν πάντων Σωτῆρι Χριστῷ, γέγονε δὲ τὰ πάντα αὐτοῦ

VERS. 3. *Et nunc consolabor te, Sion, et consolatus sum omnia deserti ejus, et ponam omnia deserti ejus, quasi paradysum Domini. Lætitiam et exultationem invenient in ea, confessionem et vocem laudis.*

Figuratur semper oratio sanctorum prophetarum rebus sub visum sensumque cadentibus. Affecta sunt enim et referuntur quodammodo ad ea quæ sensibus percipiuntur, illa quæ cadunt sub intelligentiam. Ideoque etsi nominet Sion, noli tamen illam terrenam intelligere, sed accipe eam quæ sub intelligentiam venit, quæ est Dei viventis Ecclesia; unde enim semper prophetæ sermones veros esse videbimus? Consolaturum enim se illam Deus promisit, id autem minime inveniemus factum, sed e contrario desolatam videre est et devastatam. Itaque habita nunc est a propheta oratio ad credentium multitudinem, quæ est Ecclesia Dei viventis. Sic nimirum dicit : Quemadmodum, inquit, vocavi Abrahamum, eumque unum constitui patrem multarum gentium; sic etiam te, o Sion, consolabor. Consolatio autem, hæc, est promissio lætitiæ efficiens, et certam spem afferens et inserens quasi auditoribus, Deo undecunque congregante eos qui per fidem vocandi sunt, non fore eam desertam et vastam, sed tanquam paradysum quamdam florentulam et arboribus fructuosissimam, deorsam pulchris et generosis plantis, **702** et fertilitatem habentem intelligibilem, id est lætitiæ, et exultationem, ac confessionem, vocemque laudis. Hæc intellige eum promittere abducturum se a legali cultu eos qui futuri sunt loco plantarum, et intelligibilem hortum repleturi, quem etiam Dei paradysum nominat. Olim enim lex Mosaica præcepit bovem sacrificare, pecora mactare, turtures Deo offerre, et similagine oleo conspersam. Cæterum ultra non patet ad Deum universorum aditus per hæc sacrificia, sed ut ipse Christus ait : « Deus est spiritus, et qui adorant eum, in spiritu et veritate oportet adorare »⁶⁶. Spiritus autem et vera oratio et intelligibilis cultus, vis ac virtus, salvem habet fragrantiam, spirituales lætitiæ et exultationem in spe in Christum. Sic enim confidimus transfiguraturum eum corpus humanitatis nostræ, ut conforme fiat corpori ipsius glorioso, et simul

τὰ καθ' ὑμᾶς. Εἷς γὰρ ἰν' Ἀβραάμ, καὶ ἐκάλεσα αὐτὸν, καὶ εὐλόγησα, καὶ εὐλογήσας ἠγάπησα, καὶ ἀγαπήσας ἐπλήθυνα, τοῦτ' ἔστι, πατέρα τέθεικα παντός τοῦ τῶν Ἰουδαίων γένους, ἦσαν ἔθνους, καὶ πρὸς γε τούτῳ τῶν ἐξ ἐπαγγελίας. Εἰρήται γὰρ πρὸς Ἀβραάμ, ὅτι « Πατέρα πολλῶν ἔθνων τέθεικά σε. » Οὐκοῦν ὁ καλούμενος εὐλογεῖται, καὶ ὅς ἂν εὐλογηθῆ, πάντῃ τε καὶ πάντως ἀγαπηθήσεται, καὶ ὁ τούτου τυχὼν ἔσται πολλοστός, πνευματικῶς δηλονότι. ἀρχημάτων εὐαγγελικῶν. Πλὴν καὶ κατὰ γε τὸν τῆς τῆν ἐπαγγελίαν. Προσκυνοῦν γὰρ ἡ ὑπ' εὐρανοῦ τῷ μεστὰ, καὶ πεπληρωταὶ τῆς δόξης αὐτοῦ πᾶσα ἡ γῆ.

Καὶ σὲ νῦν παρακαλέσω, Σιών, καὶ παρεκάλεσα πάντα τὰ ἔρημα αὐτῆς, καὶ θήσω τὰ ἔρημα αὐτῆς ὡς παράδεισον Κυρίου. Εὐφροσύνην καὶ ἀγαλλίαμα εὐρήσουσιν ἐν αὐτῇ, ἐξομολογήσουσι [α. ἐξομολόγησιν] καὶ φωνὴν αἰνέσεως.

Τῶν ἀγίων προφητῶν ὁ λόγος σχηματίζεται μὲν ἀεὶ πως πρὸς τὰ ὀρούμενα, καὶ τὰ ἐν αἰσθήσει πράγματα. Ἔχει γε μὴν τὴν ἀναφορὰν πρὸς τὰ ὑπὲρ αἰσθησίν τε καὶ νοητά. Οὐκοῦν καὶ Σιών ὀνομάζει, μὴ τὴν ἐπίγειον νῆσιν, δέχου δὲ μᾶλλον τὴν νοητὴν, ἥτις ἐστὶν Ἐκκλησία Θεοῦ ζῶντος· ἐπεὶ πῶς ἂν τις ἴδοι πρὸς ἀληθειαν ἐκβαίνοντας τοῦ προφήτου τοὺς λόγους; Παρακαλέσει μὲν γὰρ αὐτὴν Θεὸς ἐπηγγελλετο· τοῦτο δὲ οὐδαμῶ γεγονὸς εὐρήσομεν, ἀλλ' ἔτι γε τῶν ἐναντίων ἐρημωθεῖσαν ἔστιν ἰδεῖν καὶ πεπορημένην. Γέγονε τοίνυν ὁ λόγος τῷ προφήτῃ νυνὶ πρὸς τὴν τῶν πιστευσάντων πληθύν, ἥτις ἐστὶν Ἐκκλησία Θεοῦ ζῶντος. Καὶ τί δὴ ἄρα φησὶν; Ὡσπερ γὰρ, φησὶ, κέκληκα μὲν τὸν Ἀβραάμ, ἔνα δὲ πατέρα τέθεικα πολλῶν ἔθνων· οὕτω καὶ σὲ παρακαλέσω, Σιών. Ἡ δὲ παράκλησις ἐν τούτοις ὑπόσχεσις ἐστὶ κατευφραίνουσα, καὶ βεβαίαν ἐμφυτεύουσα τὴν ἐλπίδα τοῖς ἀκρωμένοις, τοῦ ὅτι πάντῃ τε καὶ πάντως Θεοῦ συναγεῖροντος τοὺς ἐν πίστει κληθεῖσόμενους, οὐκ ἔρημος ἔσται καὶ κενωμένη ἀλλ' οἷά τις παράδεισος εὐανθῆς τε καὶ εὐδενδρότατος, καλοῖς τε καὶ εὐγενεσὶ φυτοῖς κατὰχομος, καὶ εὐκαρπῖαν ἔχων τὴν νοητὴν, τοῦτ' ἐστὶν εὐφροσύνην καὶ ἀγαλλίαμα, ἐξομολόγησιν τε καὶ φωνὴν αἰνέσεως. Σύνεως ἐντεύθεν ὅτι τῆς νομικῆς λατρείας ἀποφέρειν ἐπαγγέλλεται τοὺς ἐν τάξει φυτῶν ἐσομένους, καὶ τὸν νοητὸν πληροῦντας κῆπον, ὃν δὴ καὶ παράδεισον ὀνομάζει Θεοῦ. Πάλαι μὲν γὰρ ὁ Μωσῆς νόμος βουθετεῖν ἐκέλευε, καὶ μηλοσφαιεῖν, τρυγῶνας τε προσάγειν Θεῷ, καὶ σμιδαλιν ἔλαιόδευτον. Ἄλλ' οὐ διὰ τούτων ἔτι προσίτος ὁ τῶν ὄλων Θεός, ἀλλ' ὡς αὐτὸς ἔφη Χριστός· « Πνεῦμα ὁ Θεός, καὶ τοὺς προσκυνῶντας αὐτὸν ἐν πνεύματι καὶ ἀληθείᾳ δεῖ προσκυνεῖν. » Ἡ δὲ ἐν πνεύματι καὶ ἀληθείᾳ προσκύνησις, καὶ τῆς νοητῆς λατρείας ἡ δύναμις, εὐσμίειν ἔχει τὴν πνευματικὴν εὐφροσύνην, καὶ ἀγαλλίαμα τῇ ἐλπίδι τῇ εἰς Χριστόν. Διακείμεθα γὰρ ὅτι καὶ μετασηματίζοι: τὸ σῶμα τῆς ταπεινώσεως ἡμῶν σύμμορφον τῷ σώματι τῆς δόξης αὐτοῦ· συνεσόμεθά τε καὶ συμβασιλεύσομεν αὐτῷ, τεταγμένοι μὲν ἐν

⁶⁶ Joan. iv, 24.

υιοῖς Θεοῦ, καταπλουτήσαντες δὲ τὸ θεῖον αὐτοῦ καὶ ἄ
ζωοποιὸν Πνεῦμα. Προσάγομέν τε καὶ ἡμεῖς εὐκαρ-
πίαν νοητὴν αὐτῷ, τὴν τε ἐξομολογίαν καὶ ψῆδὸς τὰς
χαριστηρίους. Τοιαύταις γὰρ θυσίαις εὐαρεστεῖται
Θεός.

ε

Ἀκούσατέ μου, λαός μου, καὶ οἱ βασιλεῖς, πρὸς
με ἐνωπίσασθε, ὅτι νόμος παρ' ἐμοῦ ἐξελεύσεται,
καὶ ἡ κρίσις μου εἰς φῶς ἐθνῶν.

Ἀνάδειξε]ν ὑπισχνούμενος πλείστην τε καὶ ἀριθ-
μοῦ κρείττονα τὴν τῶν εἰς αὐτὸν πιστευόντων πληθύν,
οὕτω αὐτῇ προσδιιάγεται, καθάπερ ἤδη συναγγε-
μίη. Μυσταγωγεῖ δὲ λοιπὸν ὡς ἰδίους ὄντας προσκυ-
νητάς, ἵνα καὶ ἀληθὲς ὑπάρχειν ὀρῶτο τὸ γεγραμ-
μένον περὶ αὐτῶν· «Καὶ ἔσονται πάντες διδακτοὶ
Θεοῦ.» Ὑπάλλει γοῦν καὶ ὁ θεσπέσιος Δαβὶδ, ὡδὲ τέ
φρῆσαι πρὸς τὸν τῶν ὄλων Σωτῆρα Χριστόν· «Μακά-
ριος ἄνθρωπος ὃν ἂν σὺ παιδεύσης, Κύριε, καὶ ἐκ
τοῦ νόμου σου διδάξης αὐτόν.» Ἐπηγγέλλετο δὲ καὶ
τῆς ἐπὶ τούτῳ φιλοτιμίας τοῖς ἐπεγνωκόσι τὴν ἐπι-
φάνειαν αὐτοῦ. Καὶ δὴ καὶ φησι δι' ἑνὸς τῶν ἁγίων
προφητῶν περὶ τῆς ἑαυτοῦ παρουσίας, τῆς γενομέ-
νης ἐν τῷδε τῷ κόσμῳ μετὰ σαρκός, ὅτι «Ἐν τῷ
καιρῷ ἐκεῖνω, λέγει Κύριος, διδοὺς νόμους μου εἰς
τὴν διάνοιαν αὐτῶν, καὶ εἰς τὰς καρδίας αὐτῶν
ἐπιγράψω αὐτούς.» Ὁρθῶς δὲ καὶ τοῦτο συνελθὼς ὁ
πάνσοφος Παῦλος γράφει, καὶ φησι τοῖς τούτου
τετυχηκόσιν· «Ἡ ἐπιστολὴ ἡ ἡμῶν ὑμεῖς ἐστε, ἐγγε-
γραμμένη οὐ μέλανι, ἀλλὰ πνεύματι Θεοῦ ζῶντος.»
Οὐκοῦν ἀκούσατέ μου, φησὶ, τοῦτ' ἐστὶ, τοὺς ἐμοὺς
εἰσδέξασθε λόγους, καὶ μὴ καθάπερ ὁ Ἰσραὴλ ἐξ-
ήνοιο γένεσθε, τῆς τοῦ νομικοῦ γράμματος προσκαί-
μενοι παλαιότητι, καὶ παρὰ τῶν τύπων ὀρῶντες
οὐδέν. Μέχρι καιροῦ διορθώσεως ἡ διὰ Μωσέως
τέθειται ἐντολὴ, φησὶν. Ἐπειδὴ δὲ ὁ τῆς ἐνανθρωπή-
σεως οὐ προσδοκᾶται μᾶλλον, ἀλλ' ἐνέστηκεν ἤδη
καιρὸς, μεταχωρεῖτω πρὸς ἀλήθειαν ἡ σκιά. Ἐμοῦ
τοίνυν ἀκούετε, λαός μου. Λέγων δὲ, λαός μου, τὴν
πνευματικὴν οικειότητα τὴν δωρηθεῖσαν αὐτοῖς ἐπὶ
καιροῦ προῖσχεται, δυσωπῶν, ὡς γε οἶμα, καὶ διὰ
τούτου, καὶ προθυμότερους ἀποτελῶν εἰς γε τὸ
χρῆναι, φημι, τὸν παρ' αὐτοῦ προσήκασθαι λόγον.
Καλεῖ δὲ οὐχὶ μόνους τοὺς τελούοντας ἐν λαοῖς, ἀλλὰ
γὰρ σὺν αὐτοῖς καὶ βασιλέας, ἵνα τοὺς ἄρχοντας
ἦτοι τοὺς τῶν λαῶν ἡγουμένους ἐννοῆς. Ἀπὸ γὰρ τῆς
τῶν πιστευσάντων πληθύος παρεκομίσθησαν εἰς τοῦτο
πολλοὶ, ὧν ἀπαρχὴ γεγόνασιν οἱ θεσπέσιοι μαθηταί·
εἶτα μετ' ἐκεῖνους κατ' ἴχνος ἰόντες οἱ μετ' αὐτοὺς
τὸ τῆς βασιλείας ὄνομα περιετέθησαν· ἅτε δὴ καὶ
βασιλείας ὄνομα πεπλουτηκότες, τεταγμένοι δὲ καὶ
εἰς τὸ καθηγείσθαι λαῶν. Καὶ γοῦν ὡς ἐκ πολλῆς
ἄγαν χαρᾶς χαριστηρίους ψῆδὸς ἀνατείνουσι Θεῷ
λέγοντες· «Ἵπέταξε λαοὺς ἡμῖν, καὶ ἔθνη ὑπὸ τοὺς
πόδας ἡμῶν.» Ὑπάλλει δὲ περὶ αὐτῶν καὶ ὁ θεσπέ-
σιος Μελωδός· «Ἄρχοντες λαῶν συνήχθησαν μετὰ
τοῦ Θεοῦ Ἀβραάμ.» Ὡ τοίνυν λαοὶ καὶ βασιλεῖς,

erimus, ac simul regnabimus cum eo, collocati
inter filios Dei, ac divino ejus et vivifico ditati Spi-
ritu. Adducimus etiam nos fertilitatem intelligibi-
lem ei, confessionem et vocem laudis, id est
hymnos et doxologias et odas gratulatorias. Talibus
enim sacrificiis delectatur Deus.

VERS. 4. Audi me, popule mi, et reges, mihi au-
scultate, quia lex a me egredietur, et judicium meum
in lucem gentium.

Demonstraturum se pollicitus fore copiosam et
innumerabilem in ipsum credentium multitudinem,
sic eam affatur, periude quasi jam esset congre-
gata, et illos instituit ac initiat de cætero, tanquam
suos adoratores, ut verum esse appareat quod scrip-
tum est de illis : « Et erunt omnes docti a Deo ** ».
Psallit igitur et divinus David sic, et ait ad uni-
versorum Servatorem Christum : « Beatus homo-
quem tu erudieris, Domine, et de lege tua docueris
eum ** ». Promittit etiam propterea gloriam his
qui ejus apparitionem agnoverunt. Quin et per
anum et sanctis prophetis dicit, de suo adventu in
hoc mundo cum carne : « In tempore illo, dicit
Dominus, dedi leges meas in animum eorum, et
cordibus eorum inscribam eas ** ». Quod recte in-
telligens sapientissimus Paulus, scribit, et inquit
his qui hoc assecuti sunt : « Epistola nostra vos est
tis, scripta, non atramento, sed spiritu Dei viven-
tis ** » Itaque audite me, inquit, 703 id est, meos
accipite sermones; neque, sicut Israel, effrenes et
rebelles sitis, legalis litteræ vestustati adherescentes,
et præter typos videntes nihil. At tempus usque
institutionis, inquit, præceptum per Moysen po-
situm est. At ubi humanitatis tempus non exspe-
ctatur, sed jam instat : transeat ad veritatem um-
bra. Me itaque audi, o popule mi. Cum dicū, o
popule mi, spiritualem conjunctionem ipsis dona-
tam opportune profert, persuadens, ut arbitror,
hinc et promptiores eos reddens, ut ejus scilicet ad-
mittant orationem. Nec eos solum vocat qui nu-
merantur in populo, sed cum illis una et reges, ut
principes vel populorum præfectos intelligas. Multi
enim ex credentium multitudine ad hoc sunt ad-
ducti, quorum primitiæ fuerunt divini discipuli ;
deinde post illos secuti eorum vestigia hi quibus
regum nomen impositum est, quique constituti
sunt ut præsent populis, illi, inquam, regio nomine
ditati, velut præ insigni gaudio, carmina gratiarum
actionis offerunt Deo, dicentes : « Subjecit populos
nobis, et gentes sub pedibus nostris ** ». Psallit item
de illis divinus etiam Cantor : « Principes popu-
lorum congregati sunt cum Deo Abraham ** ». O
igitur, populi et principes, inquit, audite me et
auscultate, et quid sit futurum aununtiate. Lex a
me egredietur, et judicium meum in lumen gen-
tium. Legem hic divinam et evangelicam prædica-
tionem dicit. Est enim aliusmodi quidem quodam-

** Isa. lvi, 13; Joan. vi, 45. ** Psal. xciii, 12.
** Ibid., 10.

** Isa. xli, 22. ** II Cor. iii, 5. *** Psal. xlvii, 4.

modo hoc novum et salutare oraculum : aut potius veteris legis mutatio in melius, et typorum præteritorum ad veritatem translatio. Dixit itaque Christus : « Ne putetis venisse me ut solvam legem et prophetas : non veni ut solvam, sed ut impleam. Dico enim vobis quod iota unum aut unus apex non præteribit ex lege, donec omnia fiant ⁶⁶. » Ceterum lex litteræ per Moysen data est : prædicatio autem salutaris, id est evangelica, per Christum exiit. Erat enim, ut videtur, consentaneum ut Moyses umbræ et figuræ minister, cognitionis autem et vericulus in spiritu illustrator fieret Christus. Est enim hæc veritas ⁶⁷. Inferit his : Judicium meum in lumen gentium. Judicium **704** hic vocat, vel sanctam et humanam ejus sententiam et calculum, et progressam ad lumen gentium gratiam, vel judicium, rectitudinem et justum judicium, vel justitiam, evangelicam videlicet. Sic enim divinus David sacræ prædicationis meminit, dicens : « Præparasti rectitudinem, judicium et justitiam in Jacob ut ferveris ⁶⁸. » Quid est quod dicat, divinam et salutare prædicationem habitam esse in Jacob, et non in reliquis gentibus? Meminisse oportet Deum aperte dixisse : « Non missus sum nisi ad perditas oves domus Israel ⁶⁹. » Quinimo et voce ipsius divini David : « Ego constitutus sum rex ab eo (scilicet Deo et Patre) super Sion montem sanctum ejus, annuntians præceptum Domini ⁷⁰. » Erant enim patres ex Israel, et promissio et legislatio et testamentum. Sed postquam defectores evaserunt, et parum morigeri, ac dominicidæ, migravit propterea deinceps gratia, et facta est lux gentium omnium.

πρόδοτα οίκου Ἰσραὴλ. » Καὶ μὴν καὶ διὰ φωνῆς αὐτοῦ τοῦ θεοῦ καὶ Πατρὸς ἐπὶ Σιών ὄρος τὸ ἅγιον αὐτοῦ, διαγγέλλων τὸ πρόσταγμα Κυρίου. » Ἦσαν μὲν γὰρ ἐξ Ἰσραὴλ οἱ πατέρες καὶ ἡ ἐπαγγελία, ἡ νομοθεσία τε καὶ ἡ διαθήκη. Ἐπειδὴ δὲ γεγονάσιν ἀποστάται δυσάγωγοι, καὶ Κυριοκτόνοι, μεταπεφοίτηκε λοιπὸν διὰ τοῦτο ἡ χάρις, καὶ γέγονεν εἰς φῶς τῶν ἐθνῶν ἀπάντων.

VERS. 5. *Appropinquat cito justitia mea, et egredietur salus mea, et in brachium meum gentes sperabunt. Me insula expectabunt, et in brachium meum sperabunt.*

Non sinit alacritatem vocatorum extinguere, aut uacore quasi marcescere, neque in longum tempus ait fore spei dilationem : sed ad pedes quodammodo hæc ipsa verba subsequi ipsam promissionem ostendit. Cujusmodi est quod, voce Habacum, vel ad ipsum a Deo dictum est : « Adhuc paululum, adhuc paululum, qui venit veniet, et non moram faciet ⁷¹. » Bonorum enim spes, cum stitit id quod expectant, cunctatione ac procrastinatione colliquescit. Hinc ait appropinquare justitiam. Siquidem personæ Dei et Patris sermones hos accommodare voluerimus : dicimus eum justitiam suam vocare Filium. Justificati enim sumus in ipso, et non ex operibus quæ fiunt in justitia, quæ fecimus nos, sed ex magna ipsius misericordia. Venit enim in hunc mundum, non ut illum judicaret, sed ut servetur per ipsum. Nec aliter servatus est nisi ex

ἄφθον, ἀκούσατέ μου, καὶ ἐνωτίσασθε, καὶ τί τὸ μέλλον ἐπαγγέλλ[λ]εσθε. Νόμος παρ' ἐμοῦ ἐφέλεύτεται, καὶ ἡ κρίσις μου εἰς φῶς ἐθνῶν. Νόμον ἐν τούτοις τὸ θεῖόν τε καὶ εὐαγγελικὸν ὀνομάζει κήρυγμα. Καὶ γὰρ ἔστιν ἑτεροειδὲς μὲν ὡσπερ τὸ θεσπισμα τὸ νέον τε καὶ σωτήριον· νόμου δὲ ὡσπερ ἀρχαίου μεταβολὴ πρὸς τὸ ἀμεινον, καὶ μετάστασις τύπων ἐκδεδραμηκότων πρὸς ἀλήθειαν. Ἐφ' ἧσιν ὁ Χριστός· « Μὴ νομίσητε ὅτι ἦλθον καταλύσαι τὸν νόμον ἢ τοὺς προφῆτας· οὐκ ἦλθον καταλύσαι, ἀλλὰ πληρῶσαι. Λέγω γὰρ ὑμῖν, ὅτι ἴωτα ἐν ἡ μίᾳ κεραία οὐ μὴ παρέλθῃ ἀπὸ τοῦ νόμου, ἕως ἂν πάντα γένηται. » Ἀλλ' ὁ μὲν ἐν γράμμασι νόμος ἐδόθη διὰ Μωσέως· κήρυγμα δὲ τὸ σωτήριον, τοῦτ' ἔστι τὸ εὐαγγελικόν, ἐξῆλθε διὰ Χριστοῦ. Καὶ γὰρ ἦν ἀκόλουθον, Μωσέα μὲν τῆς σικιᾶς καὶ τύπου γενέσθαι διάκονον, ὡς εἰσικε, γνώσεώς τε καὶ ἀληθοῦς λατρείας τῆς ἐν πνεύματι φωτιστῆν γενέσθαι Χριστόν. Αὐτὸς γὰρ ἔστι τὸ φῶς τὸ ἀληθινόν. Ἐπιφέρει δὲ τούτοις, ὅτι Ἡ κρίσις μου εἰς φῶς ἐθνῶν. Κρίσιν ἐνταυθα φησιν ἡ τὴν δόξαν καὶ φιλόανθρωπον αὐτοῦ ψῆφον, τὴν ἐξενεγκοῦσαν εἰς φῶς ἐθνῶν τὴν παρ' αὐτοῦ χάριν, ἧγουν κρίσιν, τὴν εὐθύτητα καὶ δικαιοκρισίαν, ἧτοι τὴν δικαιοσύνην, τὴν εὐαγγελικὴν δηλονότι. Οὕτω γὰρ ὁ θεσπέσιος Δαβὶδ τῶν ἱερῶν κηρυγμάτων διαμέμνηται λέγων· « Σὺ ἠτοίμασας εὐθύτητα, κρίσιν καὶ δικαιοσύνην ἐν Ἰακώβ σὺ ἐποίησας. » Εἰ δὲ τὸ θεῖόν τε καὶ σωτήριον κήρυγμα πεποιηθῆναι φησιν ἐν Ἰακώβ ἐν τούτοις, καὶ οὐχὶ μᾶλλον καὶ ἐν τοῖς ἑτέροις τῶν ἐθνῶν· ἀλλὰ χρὴ μεμνηθῆναι θεοῦ λέγοντος ἐναργῶς·

« Οὐκ ἀπεστάλην, εἰ μὴ εἰς τὰ ἀπολωλότα αὐτοῦ τοῦ θεσπέσιου Δαβὶδ· « Ἐγὼ δὲ κατεστάθην ἐπὶ Σιών ὄρος τὸ ἅγιον αὐτοῦ, διαγγέλλων τὸ πρόσταγμα Κυρίου. » Ἦσαν μὲν γὰρ ἐξ Ἰσραὴλ οἱ πατέρες καὶ ἡ ἐπαγγελία, ἡ νομοθεσία τε καὶ ἡ διαθήκη. Ἐπειδὴ δὲ γεγονάσιν ἀποστάται δυσάγωγοι, καὶ Κυριοκτόνοι, μεταπεφοίτηκε λοιπὸν διὰ τοῦτο ἡ χάρις, καὶ γέγονεν εἰς φῶς τῶν ἐθνῶν ἀπάντων.

Ἐγγίξει μοι ταχὺ ἡ δικαιοσύνη μου, καὶ ἐξελεύσεται ἐδὼ σωτήριόν μου, καὶ εἰς τὸν βραχίονά μου ἔθνη ἐλπιοῦσιν. Ἐμὲ νῆσοι ὑπομενοῦσι, καὶ εἰς τὸν βραχίονά μου ἐλπιοῦσιν.

Οὐκ ἔσται ταῖς ἀδικίαις καταμαραίνεσθαι τῶν κεκλημένων τὴν προθυμίαν, ὅστε μὴ εἰς χρόνους μακροῦς ἀνάκλησιν ἔσεσθαι τῆς ἐλπίδος φησιν, ἀλλ' ὅλον κατὰ πόδα τῶν λόγων τρέχουσιν ἀποφαίνει τὴν ὑπόσχεσιν. Ὅποιόν ἔστι τὸ διὰ φωνῆς Ἀμβρακίου, ἧτοι πρὸς αὐτὸν εἰρημένον παρὰ θεοῦ· « Ἐτι μικρὸν, ἔτι μικρὸν ὁ ἐρχόμενος ἦξει, καὶ οὐ χρονιεῖ. » Αἱ γὰρ τῶν ἀγαθῶν ἐλπίδες, παρὰ τῶν προσδοκῶντων αὐτὰς διψώμεναι, τῷ μελλησμῷ κατατήκουσι. Ταῦτησιν φησιν ἐγγίξει ἐαυτοῦ τὴν δικαιοσύνην. Καὶ εἰ μὲν τῷ προσώπῳ τοῦ θεοῦ καὶ Πατρὸς τοὺς ἐπὶ τῷδε λόγους ἀνάπτειν ἐθέλομεν, φαμέν ὅτι δικαιοσύνην αὐτοῦ τὸν Υἱὸν ἀποκαλεῖ. Δεδικαιώμεθα γὰρ ἐν αὐτῷ, καὶ οὐκ ἐξ ἔργων τῶν ἐν δικαιοσύνῃ, ἀ ἡμεῖς ἐποιήσαμεν, ἀλλὰ κατὰ τὸ πολὺ αὐτοῦ ἔλεος. Ἀφίκετο γὰρ εἰς τόνδε τὸν κόσμον, οὐχ ἵνα κρῖνῃ μᾶλλον αὐτὸν, ἀλλ' ἵνα σωθῇ δι' αὐτοῦ. Ἐσώθη δὲ οὐκ ἑτέρως πλὴν ὅτι

⁶⁶ Matth. v, 17-18. ⁶⁷ Joan. 1, 9. ⁶⁸ Psal. cxxvii 19. ⁶⁹ Matth. x, 6. ⁷⁰ Psal. ii, 6. ⁷¹ Habac. ii, 5.

διὰ πολλῆς ἡμερότητος. Ἐφη γάρ, ὅτι « Ἐγώ εἰμι ὁ ἐξαλείφων τὰς ἀνομίας σου, καὶ οὐ μὴ μνησθήσομαι. » Καὶ πάλιν « Καὶ σὺ, Ἰσραὴλ, μὴ ἐπιλανθάνου μου. Ἰδοὺ γὰρ ἀπήλειψα ὡς νεφέλην τὰς ἀνομίας σου, καὶ ὡς γνόφον τὰς ἀμαρτίας σου. » Ψάλλει δὲ καὶ Δαβὶδ, καὶ δὴ καὶ φησὶ πρὸς αὐτόν « Εὐδόκησας, Κύριε, τὴν γῆν σου, ἀπέστρεψας τὴν αἰχμαλωσίαν Ἰακώβ, ἀφήκας τὰς ἀνομίας τῷ λαῷ σου, ἐκάλυψας πάσας τὰς ἀμαρτίας αὐτῶν. » Οὐκοῦν ἐν τῇ τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς δικαιοσύνῃ, τοῦτ' ἐστίν, ἐν Χριστῷ, σεσώσμεθά τε καὶ ἡγιασμέθα, τοὺς τῆς φουλότητος ῥύπους ἀπομιψόμενοι. Εἰ δὲ αὐτὸς εἶη Χριστὸς ὁ λέγων τὸ, Ἐγγίξει ταχὺ ἡ δικαιοσύνη μου, δικαιοσύνην οὐδὲν ἤττον συνήσεις ἐν τούτοις, ἢ τὴν παρ' αὐτοῦ δικαιοῦσαν χάριν, ἣ γουὶν τὸ εὐαγγελικὸν καὶ οὐράνιον κήρυγμα, δι' οὗ τῆς ἀρεσκουσίας αὐτῷ δικαιοσύνης ἐγκώκαμεν τὴν ὁδόν, καὶ πρὸς πᾶν ὁτιοῦν τῶν ἀρίστων ἀνδραγαθημάτων πεποδηγημέθα, κατὰ τὸ ἐν Ψαλμοῦ εἰρημένον « Δύχος τοῖς ποσὶ μου ὁ νόμος σου, καὶ φῶς ταῖς τρίβοις μου. » Τὴν δὲ γε δικαιοσύνην καὶ σωτηρίον ὀνομάζει, καὶ μάλα εἰκότως. Παντὸς γὰρ ἡμᾶς ἐξέλκει κακοῦ, καὶ τῶν τοῦ θανάτου δεσμῶν ἀπαλλάττουσα πρὸς ζωὴν ἀναφέρει τὴν ἀμῆρτον. Ὑπὸ σπινθῆρα δὲ τι καὶ ἕτερον. Ἔθνη γὰρ ἐλπιοῦσι, φησὶν, εἰς τὸν βραχίονά μου. Καὶ μὴν καὶ νήσους ὑπομένειν αὐτὸν δισχυρίζεται. Πάλαι μὲν γὰρ τῶν ἰθῶν ἡ πληθὺς, δεσμοῖς ἀρβήκτοις ἐνελημμένη, τοὺς τῆς ἀμαρτίας, φημί, καὶ ταῖς τοῦ παμπονήρου καὶ ἀρχεκάκου δράκοντος ὑπενεχθεῖσα πλεονεξίαις αἰχμαλώτοις ἦν, καὶ ἐν ἐσχάταις ταλαιπωρίαις ἀνεπιπούρητος οὕσα παντελῶς. Οὐ γὰρ ἦν ὁ ἀπαλλάξαι δυνάμενος τῆς οὕτω πιχρᾶς καὶ ἀφύκτου συμφορᾶς οὐκ ἦν ὁ τὸν τῆς πλεονεξίας συνθραύων ζυγόν, ἀλλ' ἦσαν, ὡς ἔφη, ἐν δορυκτῆτων μοίρᾳ, γυμνοὶ μὲν ἀπάσης ἐλπίδος τῆς ἀναφερούσης εἰς ζωὴν, ἐρημοὶ δὲ παντὸς ἀγαθοῦ πράγματος. Οἱ γὰρ ὅλως τὸν φύσει καὶ ἀληθῶς ὄντα Δεσπότην οὐκ ἐγνωκότες, θεοὶ πάντως που καὶ ἐλπίδα μὴ ἔχοντες διετέλου ἐν κόσμῳ, κατὰ τὴν τοῦ μακαρίου φωνὴν Παύλου. Ἄλλ' οἱ πάλαι, φησὶν, ἀσθενεῖς, καὶ οἶον εἰς γῆν ἐβριμμένοι, τὸν ἐμὸν βραχίονα λαθόντες εἰς σωτηρίαν τὴν ἀδόκητον κερδανοῦσιν ἐλπίδα. Βραχίονα δὲ τοῦ Πατρὸς τὸν Υἱὸν ὀνομάζει πανταχοῦ τὸ Γράμμα τὸ ἱερὸν. Δύναμις γὰρ ἐστίν αὐτοῦ. Εἰ δὲ δὴ βούλοιτό τις καὶ τὸν αὐτοῦ τοῦ Υἱοῦ βραχίονα νοεῖν, ἐφ' ὃν τῶν ἰθῶν ἐλπίς ἐστὶν καλουμένων εἰς σωτηρίαν, τὴν αὐτοῦ συνήσεις δύναμιν τὴν θεοπρεπῆ καὶ ἐξαισίον, δι' ἧς συντρίψει τὸν Σατανᾶν καὶ τοὺς κοσμοκράτορας τοῦ κόσμου τούτου, σέσωκε τοὺς ἐξ ἰθῶν. Ἐφη γὰρ αὐτός « Ἡ πῶς δύνανται εἰς τὴν οἰκίαν τοῦ ἰσχυροῦ εἰσελεῖν, καὶ τὰ σκεῦη αὐτοῦ διαρπάσαι, εἰ μὴ πρῶτον δῆσῃ τὸν ἰσχυρὸν, καὶ τότε διαρπάσῃ τὰ σκεῦη αὐτοῦ; » Ἐφη δὲ καὶ ὁ Δαβὶδ « Σὺ ἐταπεινώσας ὡς τραυματίαν ὑπερήφανον, καὶ ἐν τῇ ἰσχύϊ τοῦ βραχίονός σου διεσκόρπισας τοὺς ἐχθρούς σου. » Ἐλπὶς οὖν ἀρα Χριστοῦ καὶ σωτηρίας ὁδὸς οὐχ

A multa clementia. Dixit enim : « Ego sum, ego sum qui deleo peccata tua, neque recordabor ». Atque iterum : « Et tu, Israel, ne obliviscaris mei : ecce enim delevi tanquam nubem iniquitates tuas, et tanquam caliginem peccata tua ». Psallit etiam David, et dicit ei : « Acceptasti, Domine, terram tuam, avertisti captivitatem Jacob ; remisisti iniquitates populo tuo, abscondisti omnia peccata eorum ». Itaque in Dei ac Patris justitia, id est in Christo, servati sumus et sanctificati, vitiositatis sordibus abluti. Sin ipse Christus sit qui hoc dicat : Appropinquat cito justitia mea : justitiam nihilominus hic intelliges, vel ejus justitiam gratiam, vel evangelicam et cœlestem prædicationem, per quam accepta et complacente illi justitia, viam novimus, et ad omnia præclara facta manu ducimur, juxta id quod in Psalmis dictum est : « Lucerna pedibus meis lex tua, et lux semitis meis ». Justitiam præterea salutem nominat, et quidem jure optimo. Ab omni enim malo nos extrahit, a mortis vinculis liberat, et ad vitam perennem traducit. Promittit etiam aliud quiddam. Gentes enim, inquit, sperabunt in brachium meum. Quin et insulas affirmat eum exspectare. Olim enim gentium multitudo vinculis infractis impedita ac capta, peccati, inquam, et in tyrannidem draconis, omnis improbitatis ac malorum principis devoluta, captiva erat, et in summis versabatur miseris, omni prorsus destituta præsidio. Nec enim quisquam potuit eam ab hac acerba et inevitabili calamitate liberare : nec quisquam erat qui tyrannidis jugum coufringeret. Sed, ut dixi, erant captorum loco, omni spe vitæ nudi, omnibusque bonis vacui. Etenim natura et vere Dominum prorsus ignorarunt, omninoque a Deo alieni, et spem non habentes in mundo permanserunt, juxta beati Pauli vocem. Sed qui olim, inquit, infirmi erant, et velut lumi prostrati, nunc brachio in salutem accepto, spem sibi inopinatum lucrifacient. Brachium autem Patris Scriptura sacra passim vocat Filium. Ejus enim est potentia. Si quis autem velit etiam ipsius Filii brachium intelligere, cui gentium multitudo innitetur, quæ ad salutem vocatæ sunt : scias esse ipsius divinam atque excellentem potentiam, per quam Satana contrito et mundi dominatoribus, gentes servavit. Dixit enim ipse : « Vel quomodo potest quis ingredi domum fortis, et vasa ejus diripere, nisi prius ligaverit fortem ? Et tunc rapiet vasa ejus ». Dixit item David : « Tu dejecisti ut vulneratum superbum, et in brachio virtutis tuæ dissipasti inimicos tuos ». Itaque spes Christus, et via salutis non solis Israelitis patuit, sed et omnibus gentibus : quem etiam exspectabant insulæ. Insulas quoque, ut opinor, dicit gentium ecclesias, quæ in medio tanquam mari positæ, rerum incur-

⁶⁰ Isa. XLIII, 25. ⁶¹ Isa. XLIV, 21, 22. ⁶² Psal. LXXXIV, 2, 3. ⁶³ Psal. CXVIII, 105. ⁶⁴ Ephes. II, 12, ⁶⁵ Matth. XII, 29. ⁶⁶ Psal. LXXXVIII, 11.

cionibus quasi fluctibus agitate, collaudationis cōsonam per patientiam auferunt. Operatur enim patientia probationem, probatio spem, spes autem non confundit. Proinde Deum expectare, nihil aliud esse intelligatur, quam per tolerantiam et patientiam ei recte placere, et propterea misericordia ipsius et respectu dignari. Scriptum est enim: « Expectans expectavi Dominum, et intendit mihi 67. »

τὸ ὑπομένειν Θεὸν νοηθεῖν ἂν ἕτερον οὐδὲν, πλὴν διὰ τῆς παρ' αὐτοῦ φειδοῦς τε καὶ ἐποπτείας; ἀξιοῦσθαι τὸν Κύριον, καὶ προσέσχε μοι. »

VERS. 6. *Tollite in cælum oculos vestros, et inspirate in terram deorsum, quoniam cælum sicut fumus firmatum est, et terra sicut vestimentum vetustate consumetur: inhabitantes autem terram, sicut hæc morientur. At salus mea in sempiternum erit, et iustitia mea non deficiet.*

Cum se in spem gentibus fore dicit, necessariam illis attexit mystagogiam. Non enim aliter poterant spiritali cognitione Deo agglutinari, qui illum non noverunt, nisi pristino errore liberati, et e laqueis ac diabolica perversitate soluti fuerint, ac nisi vera et irreprehensibili Dei cognitione locupletentur. Aditus enim quasi in familiaritatem ac conjunctionem cum Deo est, plane scire et confiteri Deum solum præter ipsum esse neminem. Quoniam igitur opinati sunt cælum esse Deum, et stellas lucidiores adorare persuasi sunt, ipsamque terram omnium pedibus subiectam coluerunt, omnino ab opinionibus pietatis, et ab eo qui natura universorum Deus est, recedentes: hinc creaturam aliam a se naturam habere ostendens, et incomparabilem esse fictoris et ficti differentiam declarans, tollere jubet oculos **707** in cælum, id est, ipsum firmamentum, et quæ in eo sunt, considerare, et mentem in terram demittere, ac quæ in ea sunt animantia, ac, ut semel dicam, omnia contemplari; sique velint illum admirari, non ibi mentem sistere, sed ex operum magnitudine, artificis potentiam metiri, et omnium Conditoris summam et ineffabilem gloriam. Solemus autem Dei cognitionem cum ex Scriptura divinitus inspirata, tum ex creaturarum tam magnificentia quam concinnitate colligere. Deridet siquidem Paulus Græcorum sapientes, quod cum opinionis errore seipsos sapientes esse fingerent, cor habuerunt refertum omni insipientia. « Venerati enim sunt, inquit, et coluerunt creaturam præ Creatore 68. » Increpat etiam alios qui rursus ad infirma et mendicæ mundi elementa revertuntur, illisque volunt præter æquum bonumque servire. Nam cordatioribus non erroris causam parere officii pulchritudinem, sed veræ de Deo cognitionis occasionem esse declaravit, cum ait: « Nam inaspectabilia ejus ex creatione mundi operibus intellecta perspicuntur, æterna ejus potentia et divinitas 69. » Quando itaque, inquit, firmatum cælum mirabimini, et velut

μόνοις γέγονε τοῖς ἐξ Ἰσραὴλ, ἀλλὰ γὰρ καὶ πᾶσι τοῖς ἔθνεσιν· ὃν δὴ καὶ ὑπομενοῦσι νῆσοι. Καὶ νήσους, ὡς γε οἶμαι, φησὶ τὰς ἐξ ἔθνων ἐκκλησίας, αἱ καθάπερ ἐν μέσῃ θαλάττῃ κείμεναι, ταῖς τῶν πραγμάτων προσβολαῖς ὡς ὑπὸ κυμάτων πληττόμεναι, τὸν τῆς εὐδοκίμησως στέφανον ἀποφέρονται διὰ τῆς ὑπομονῆς. Κατεργάζεται γὰρ ἡ ὑπομονὴ δοκιμὴν, ἡ δὲ δοκιμὴ ἐλπὶδα, ἡ δὲ ἐλπὶς οὐ καταίσχυνει. Οὐκοῦν διὰ καρτερίας καὶ ὑπομονῆς εὐαρεστεῖν αὐτῷ. καὶ διὰ τοῦτο. Γέγραπται γὰρ, ὅτι « Ὑπομένων ὑπέμεινα

Ἄρατε εἰς τὸν οὐρανὸν τοὺς ὀφθαλμοὺς ὑμῶν, καὶ ἐμβλέψατε εἰς τὴν γῆν κάτω, διὸ ὁ οὐρανὸς ὡς καπνὸς ἐστερεώθη, ἡ δὲ γῆ ὡς ἱμάτιον κελαιωθήσεται, οἱ δὲ κατοικοῦντες τὴν γῆν ὡσπερ ταῦτα ἀποθανοῦνται. Τὸ δὲ σωτήριόν μου εἰς τὸν αἰῶνα ἔσται, ἡ δὲ δικαιοσύνη μου οὐ μὴ ἐκλείπῃ.

Εἰς ἐλπίδα τοῖς ἔθνεσιν ἑαυτὸν ἔσεσθαι λέγων, ἀναγκαίαν αὐτοῖς ἐξυφαίνει τὴν μυσταγωγίαν. Οὐ γὰρ ἦν ἕτερος δύνασθαι κολλᾶσθαι Θεῷ κατ' οἰκειότητα τὴν πνευματικὴν, τοὺς οὐκ εἰδότας αὐτὸν, πλὴν διὰ τοῦ τῆς ἀρχαίας ἀπαλλάττεσθαι πλάνης, καὶ βροχῶν ἐξω γενέσθαι καὶ σκαιότητος διαβολικῆς, καταπλουτήσασθαι δὲ τὴν ἀληθῆ καὶ ἀμώμητον περὶ Θεοῦ γνώσιν. Εἰσβολὴ γὰρ ὡσπερ τῆς εἰς Θεὸν οἰκειότητος τὸ εἰδέναι τε σαφῶς καὶ ὁμολογεῖν, ὅτι Θεὸς ἕτερος παρ' αὐτὸν οὐδεὶς. Οὐκοῦν ἐπειδήπερ ἔφροντο μὲν Θεὸν εἶναι τὸν οὐρανὸν, καὶ τοῖς τῶν ἀστρῶν περιφανέστεροις προσκυνεῖν ἀνεπίεστον, καὶ αὐτὴν δὲ τὴν ὑπὸ πόδας ἀπάντων κειμένην ἐσέβοντο γῆν, ἀποφοιτήσαντες ὀλοτρόπως τῶν τῆς εὐσεβείας δογμάτων, καὶ τίς ὁ φύσει τῶν ὄλων Θεός, καὶ παρενεγκῶν εἰς τὸ εἶναι τὰ οὐκ ὄντα ποτὲ ταύτητοι φησιν, ἕτεροφυῆ τὴν κτίσιν ὡς πρὸς ἑαυτὸν ἀποφαίνων· καὶ ἀσύγκριτον οὖσαν τὴν διαφορὰν ποιητοῦ καὶ ποιήματος εὐμάλα διαδεικνύς, ἐπαίρειν κελεύει τοὺς ὀφθαλμοὺς εἰς τὸν οὐρανὸν, τοῦτ' ἔστιν, αὐτὸ κατασκέπτεσθαι τὸ στερέωμα καὶ τὰ ἐν αὐτῷ. κατιναίει δὲ πάλιν τὸν νοῦν καὶ εἰς τὴν γῆν, ἥτοι πρὸς θεωρίαν τῶν ἐν αὐτῇ, ζώων τε, φημί, καὶ ἀπαξιαπλῶς ἀπάντων τῶν ἐν αὐτῇ, κἂν εἰ ἔλοιτο θαυμάζειν αὐτὸν, μὴ μέχρι τούτου στηῆσαι τὸν νοῦν, ἀλλ' ἐκ τῆς τῶν ἔργων μεγαλειότητος ἀναμετρεῖν τοῦ τεχνησαμένου τὴν δύναμιν, καὶ τοῦ πάντων γενεσιουργοῦ τὴν ὑπερτάτην καὶ ἀρρήτον δόξαν. Εἰθίσμεθα δὲ πως τὴν περὶ Θεοῦ γνώσιν συλλέγειν ἀπὸ τῆς θεοπνεύστου Γραφῆς, καὶ ἐκ τῆς τῶν κτισμάτων μεγαλοουργίας τε ὁμοῦ καὶ τάξεως. Γελά γοῦν ὁ Παῦλος τοὺς παρ' Ἑλλήσι σοφοὺς, ὅτι σοφίας δόκησιν καίτοι ἑαυτοῖς περιπλάττοντες, ἀβελτηρίας ἀπάσης ἀνάμεστον ἔχουσι τὴν καρδίαν. « Ἐσεβάσθησαν γὰρ, φησὶ, καὶ ἐλάτρευσαν τῇ κτίσει παρὰ τὸν κτίσαντα. » Ἐπιτιμᾷ γοῦν καὶ ἑτέροις, ὡς ἐπιστρέφουσι πάλιν ἐπὶ τὰ ἀσθενῆ καὶ πτωχὰ στοιχεία τοῦ κόσμου, καὶ δουλεύειν αὐτοῖς ἐθέλουσι παρὰ τὸ εἰκόσ. Ὅτι γὰρ τοῖς νουνεχεστέροις οὐ τοῦ πλανᾶσθαι πρόφασιν ἂν ἐντέκοι τῆς δημιουργίας τὸ κάλλος, ἀρρομᾶς δὲ γνώσεως ἀληθοῦς τῆς περὶ Θεοῦ, διεσά-

67 Psal. xxxix, 2. 68 Rom. i, 25. 69 Ibid., 20.

φησιν ειπών· « Τὰ γὰρ ἀόρατα αὐτοῦ ἀπὸ κτίσεως ἅ
κρίσμου τοῖς ποιήμασιν νοούμενα καθορᾶται, ἢ τε
ἀϊδιος αὐτοῦ δύναμις, καὶ θεϊότης. » Οὐκοῦν ὅταν
θαυμάσῃτε, φησί, στερεωθέντα τὸν οὐρανὸν, καὶ οἶον
ἐν εἰδεί καπνοῦ ὀρώμενον, ἀλλ' ἴστε, φησὶν, ὅτι πρὸς
τὸ εἶναι παρενηνεγμένα λυθίσονται πάλιν. Τὰ γὰρ
ἀρχαῖς γενέσεως ἔχοντα καταλήξει πάλιν εἰς τὸ οὐκ
εἶναι ποτε. Παλαιωθήσεται τὸ ἴσιν ἢ γῆ, φησί, τοῦτ'
ἔστιν, ἀφανισθήσεται, καὶ οἱ κατοικοῦντες αὐτὴν ἀπο-
θανοῦνται, καθάπερ ταῦτα. Θάνατον δὲ τῶν στοιχείων
εὐφροῦ· ὀνομάζει τὴν εἰς τὰ ἀμείνω μεταβολήν. Ὡς
γὰρ ὁ Παῦλός φησιν, ὅτι « Καὶ αὐτὴ ἡ γῆ· ἐλευ-
θερωθήσεται ἀπὸ τῆς δουλείας τῆς φθορᾶς εἰς τὴν
ἐλευθερίαν τῆς δόξης τῶν τέκνων τοῦ Θεοῦ. » Ἐλευ-
θερωθήσεται δὲ τίνα τρόπον; σαφηνεῖ λέγων ὁ Χρι-
στοῦ μαθητῆς· « Ἦξει γὰρ ἡμέρα Κυρίου ὡς κλέ-
πτῆς, ἐν ἣ μὲν οὐρανοὶ ῥοιζήδων παρελεύσονται, στοι-
χεῖα δὲ καυσούμενα λυθίσονται, γῆ δὲ καὶ τὰ ἐν
αὐτῇ ἔργα κατακαυθήσονται πάντα· καινοὺς δὲ οὐρα-
νοὺς καὶ καινὴν γῆν κατὰ τὰ ἐπαγγέλματα αὐτοῦ
προσδοκῶμεν. » Οὐκοῦν τὴν τῆς κτίσεως ἀνακαινι-
σμὸν οἶον ἐκ νεκρῶν ἀνάστασιν, καθάπερ ἐπὶ σωμα-
τικῶν τῶν ἀνθρωπίνων ἔσσεσθαι φησί. Λυομένων δὲ τῶν
στοιχείων τὸ σωτήριόν μου εἰς τὸν αἰῶνα ἔσται, φη-
σὶν, ἢ δὲ δικαιοσύνη μου οὐ μὴ ἐκλείπη. Σωτήριον
μὲν οὖν καὶ δικαιοσύνην, καθάπερ πλειστάκις εἴπο-
μεν, ἀποκαλεῖ τὸν Υἱόν· αὐτοῦ δὲ λέγων αὐτὸν, τὴν
ἰδιότητα δείκνυσιν, ἦν ἔχει πρὸς αὐτὸν, ἐξ αὐτοῦ τε
καὶ ἐν αὐτῷ κατὰ φύσιν ὁ Υἱός. Πλὴν εἰς τὸν αἰῶνα
ἔσται, φησί, καὶ οὐ μὴ ἐκλείπη. Ὅση δὲ τίς ἐστιν ἡ
διαφορὰ δημιουργοῦ τε καὶ κτίσεως, ποιητοῦ καὶ
ποιήματος, ἐμφανίζει διὰ τούτων· Ἡ μὲν γὰρ κτίσις
παλαιωθήσεται, καὶ ὡς ἐκ τοῦ μὴ ἦντος εἰς τὸ εἶναι
παρενηνεγμένη οὐκ ἀμέτοχος ἔσται καὶ φθορᾶς. Ὁ
δὲ γε τῶν ὄλων γενεσιουργὸς καὶ τεχνίτης Θεὸς Λό-
γος, ὁ δι' οὗ τὰ πάντα, καὶ ἐν ᾧ τὰ πάντα, εἰς τὸν
αἰῶνα ἔσται, καὶ οὐ μὴ ἐκλείπη. Τοῦτο διδάσκει λέ-
γων καὶ ὁ Θεσπέσιος; Μελωδός, « Κατ' ἀρχὰς σὺ, Κύ-
ριε, τὴν γῆν ἐθεμελίωσας, ἔργα τῶν χειρῶν σου εἰσὶν
πάντες ὡς ἱμάτιον παλαιωθήσονται, καὶ ὡσεὶ περιβόλαιον
ἐλίξεις αὐτούς, καὶ ἀλλαγήσονται· σὺ δὲ ὁ
αὐτὸς εἶ, καὶ τὰ ἔτη σου οὐκ ἐκλείψουσιν. »

Ἀκούσατέ μου, οἱ εἰδοτάς κρῖσιν, λαός μου, οὗ
ὁ νόμος μου ἐν τῇ καρδίᾳ αὐτῶν· οὐ μὴ φοβηθί-
σεσθε ὀνειδισμὸν ἀνθρώπων, καὶ τῷ φουλισμῷ
αὐτῶν μὴ ἠτῆσθε. Ὡσπερ γὰρ ἱμάτιον παλαι-
ωθήσεται ὑπὸ τοῦ χρόνου, καὶ ὡς ἔρια βρωθήσεται
ὑπὸ σιτῆος· ἡ δὲ δικαιοσύνη μου εἰς τὸν αἰῶνα
ἔσται, τὸ δὲ σωτήριόν μου εἰς γενεὰς γενεῶν.

Μυσταγωγῆσας τοὺς ἐξ ἔθνων, καὶ τὸν ἀπλούστε-
ρον αὐτοῖς εἰκότα τε ταῖς αὐτῶν διανοαῖς ἐξυφῆνας
λόγον (γάλα γὰρ τοῖς ἐτι τὴν ἔξιν νηπιάζουσι περπω-
δέστερον) διαλέγεται πάλιν τοῖς ἀνδρείοις ἦδη, καὶ
εὐσθενεστέραν ἔχουσι τὴν καρδίαν, καὶ εὐ βεβηχότα
τὸν νοῦν
εἶ τληπαθεῖν
καὶ εὐσεβείας οὐδὲν ἠγέεται (1)

¹⁰ Rom. viii, 21. ¹¹ II Petr. iii, 10 13. ¹² Psal. ci, 26 28.

(1) Lacuna quæ hic cernitur in duobus codd. Vatic. eadem reperta est.

A in specie suavi intuemini, scitote etiam, inquit, quod
quæ producta sunt ut sint, rursus dissolventur. Quæ
namque principium ortus habent, rursus in id quod
non est, aliquando desinent. Vetustate ergo, inquit,
consumetur terra, id est, abolebitur; et qui inhabi-
tant terram, sicut illa morientur. Mortem autem
elementorum proprie nominat, et apte, mutationem
in melius. Ut enim Paulus inquit: « Etiam ipsa
creatura liberabitur a servitute corruptionis, in
libertatem gloriæ filiorum Dei ¹⁰. » Quo autem modo
liberabitur? ostendet Christi discipulus, dicens:
« Veniet enim dies Domini ut fur, in qua cæli pro-
cellæ in morem præturbunt, et elementa ardentia
dissolventur, ac terra et quæ in ea sunt res omnes
conflagrabit. Novos autem cælos et novam terram,
B secundum promissiones ejus expectamus ¹¹. » Igitur
creaturæ renovationem, velut ex mortuis resurre-
ctionem, quemadmodum in humanis corporibus,
fore ait. Dissolutis vero elementis, salus mea, inquit,
in sempiternum erit. Justitia autem mea non defi-
ciet. Salutem itaque et justitiam, **708** sicuti dixi-
mus sæpe, appellat Filium: et, suum, cum dicit,
ipsam proprietatem ostendit, quam habet cum eo,
et ex ipso ac in ipso natura est Filius. Verum in
sempiternum erit, inquit, neque deficiet. Quanta
autem sit opificis et creaturæ, fictoris et figmenti
differentia, planum facit, hisce verbis, dicens:
Vetustate enim consumetur creatura, et ut ex eo
quod non erat, in id quod est, producebatur, sic non
erit etiam a corruptione aliena. Et universorum
C creator et artifex Deus Verbum, per quem omnia,
et in quo omnia, in sempiternum erit, neque deficiet.
Quod docet etiam divinus Lyricus, cum ait: « Ab
initio tu, Domine, terram fundasti, et opera manuum
tuarum sunt cæli. Ipsi peribunt, tu autem permane-
bis, et omnes tanquam indumentum inveterascent,
et velut amictum involves eos, et mutabuntur: at
tu idem es, et anni tui non deficient ¹². »

VERS. 7, 8. Audite me, qui scitis judicium, popule
mi, cujus lex mea in corde eorum: non timeatis
D opprobrium hominum, et contemptu eorum ne vincamini.
Nam ut indumentum erunt, quod a tempore
exedet, et ut lana quæ comeditur a lineâ. Justitia
autem mea in sempiternum erit, et salus mea in
omnes ætates.

Cum gentes instituerit, et orationem simpliciore
illarumque animis convenientem pertexerit (lac
enim sensu adhuc parvulis magis est accommodum),
rursus viriles alloquitur, et qui firmiore pectore, et
mente quasi provectiore et maturiore præditi sunt.
. pati et
. pietas
pietatis nihil putat.

Qui autem hi sunt, manifeste dicit : Qui scitis iudicium, id est, qui tanquam probi quidam mensarii, quæque agenda probatis et exacte dijudicatis, et quod bonum est retinetis, ab omni vero re mala abstinētis. Hi sunt qui legem divinam in mente et corde repositam habent, eamque tanquam pædagogum ac directricem quamdam sapientem amplectuntur. Psallit nimirum Davi, et de omni justo ac sapiente inquit : « Lex Dei ipsius in corde ejus, neque movebuntur gressus ejus ⁷². » Est ergo res salutaris, in animo nostro atque corde, **709** divinam legem quasi reponere ac recondere. Sicut enim vas ex ænea aut alia quapiam materia confectum, admoto et concervato igne, manet calidum : sic et animus hominis, mente habens divinam legem, semper fervet spiritu. Dicitque sanctorum discipulorum quidam, propterea quod abundaret iniquitas, multorum charitatem refrigerescere. Audite igitur, inquit, qui scitis iudicium, meamque corde circumfertis legem. Nolite timere opprobrium hominum, et contempationem eorum ne vincamini. Omnes enim qui volunt pie vivere in Christo, persecutionem patiuntur : et cum propter pietatem patiuntur, commata ab his qui eam nesciunt, ferunt. Sed hæc pro nihilo habenda, sed illud sciendum potius, Ipsum universorum Servatorem et Dominum crucem subisse, ignominia contempta. Propterea etiam dicebat : « Non est discipulus supra doctorem, neque servus supra dominum suum. Si me persecuti sunt, etiam vos persequentur. Si patrem familias Beelzebul vocarunt, multo magis domesticos ejus ⁷³. » Ad hæc : « Beati estis, quando persequentur vos, et convitiabuntur, et in vos omnia maledicta dicent, mentientes propter me. Gaudete et lætamini, quia merces vestra multa est in cælis. Sic enim persecuti sunt prophetæ ante vos ⁷⁴. » Ergo esse oportet in his malis infracto animo, et frigidam quasi irriationem persequentium despuere, et omnia diceria contemnere, idque laudi ac gloriæ ducere, pietatis causa persecutionem pati, ac propter Christum diceriis affici. Quid est enim contumelia? quid injuria? quid oratio ex animo insipido exæstuans, præ illo qui patientiæ laudem consecutus est? Nam patientium decus suo tempore effulsurum, et eos qui contempserunt ac convitiis onerarunt, in nihilum abituros, probat, cum ait : Quasi indumentum vetustate consumuntur a tempore, et quasi lana comedentur a tineâ. Lana autem et indumentum, vetustatem et corruptionem patiuntur facillime. At justitia mea, id est justificatio per me, et salus quæ data est, diuturna erit et perennis, et in multis ætates propagabitur, id est, perpetuo consistet. Itaque si paucæ pietatis causa fuerimus perpassi, amplissimum inveniemus præmium. Testis erit sapientissimus Paulus dicens : « Brevis et levis hæc afflictio nostra, pondus gloriæ nobis parit, **710** non spectantibus quæ cernuntur, sed quæ non cernuntur

Τίνας δ' ἂν εἶεν οὗτοι, ἐναργῆς εἰπὼν· Οἱ εἰδότες κρίσιν, τοῦτ' ἔστιν, οἱ καθάπερ τινὲς τραπέζιται δόκιμοι, τῶν πρακτέων ἕκαστα δοκιμάζοντες, καὶ ἀκριβῶς διακρίνοντες, καὶ τὸ μὲν καλὸν κατέχοντες, ἀπεχόμενοι δὲ ἀπὸ παντὸς πονηροῦ πράγματος. Οὗτοι δὲ εἰσιν οἱ τὸν νόμον τοῦ Θεοῦ εἰς νοῦν ἔχοντες καὶ καρδίαν, καὶ ὡς περ τινὰ παιδαγωγὸν καὶ ἰθυνητρα σοφὸν αὐτὸν δέχεσθαι μεμελετηκότες. Ψάλλει γοῦν ὁ Δαβὶδ καὶ φησι περὶ παντὸς δικαίου καὶ σοφοῦ, ὅτι « Ὁ νόμος τοῦ Θεοῦ αὐτοῦ ἐν καρδίᾳ αὐτοῦ, καὶ οὐχ ὑποσκελισθήσεται τὰ διαβήματα αὐτοῦ. » Πρᾶγμα δὲ οὖν σωτήριον, τὸ εἰς νοῦν ἡμῶν καὶ καρδίαν ἀπόθετον ὡς περ τὸν θεῖον ποιεῖσθαι νόμον. Ὅσπερ γὰρ ἐξ ὕλης χαλκῆς, ἤγουν ἐτέρας τινὸς τοιαύτης, ἄγγος κατασκευασμένον, εἶτα πῦρ ἐνσεσωρευμένον ἔχον διαμένει θερμὸν, οὕτω καὶ ἀνθρώπου ψυχὴ τὸν θεῖον εἰς νοῦν ἔχουσα νόμον ζεεῖ πάντως τῷ πνεύματι. Φησὶ δὲ τις τῶν ἁγίων μαθητῶν, διὰ τὸ πληθυνθῆναι τὴν ἀνομίαν ἀποψυχθήσεσθαι τὴν ἀγάπην των πολλῶν. Ἀκούσατε τὸν οὖν, φησὶν, οἱ εἰδότες κρίσιν, καὶ τὸν ἐμὸν ἐν καρδίᾳ φοροῦντες νόμον. Μὴ φοβεῖσθε ὀνειδισμὸν ἀνθρώπων, καὶ τῷ φαλισμῷ αὐτῶν μὴ ἤττάσθε. Πάντες μὲν γὰρ οἱ θέλοντες ζῆν εὐσεβῶς ἐν Χριστῷ, διωχθήσονται· πάσχοντες δὲ δι' εὐλάβειαν, τοὺς παρὰ τῶν οὐκ εἰδόντων αὐτὴν τυθασμοὺς ὑπομένουσιν. Ἄλλ' οὐδὲν ἠγεῖσθαι τὰ τοιαῦτα χρεῖ, νοεῖν δὲ μᾶλλον, εἶτι καὶ αὐτῆς ὁ τῶν ὁλων Σωτὴρ καὶ Κύριος ὑπέμεινε ταυρὸν, ἀισχύνης καταφρονήσας. Καὶ διὰ τοῦτο ἔφρασκεν· « Οὐκ ἔστι μαθητὴς ὑπὲρ τὸν κύριον αὐτοῦ. Εἰ μὲν εἰδῶξαν, καὶ ὑμᾶς διώξουσιν· εἰ τὸν οἰκοδεσπότην Βεελζεβοὺλ ἐπεκάλεσαν, πολλῷ μᾶλλον τοὺς οἰκιακούς αὐτοῦ· » εἶτι τε πρὸς τοῦτοίς· « Μακάριοι ἐστε ὅταν διώξωσιν ὑμᾶς, καὶ ὀνειδίσωσιν, καὶ εἰπωσιν πᾶν πονηρὸν ῥῆμα καθ' ὑμῶν, ψευδόμενοι ἕνεκεν ἐμοῦ. Χαίrete καὶ ἀγαλλιᾶσθε, ὅτι ὁ μισθὸς ὑμῶν πολὺς ἐν τοῖς οὐρανοῖς. Οὕτω γὰρ εἰδῶξαν τοὺς προφήτας τοὺς πρὸ ὑμῶν. » Χρὴ τοιγαροῦν ὑμᾶς ἀθραυστον ἔχειν περὶ ταῦτα νοῦν, καὶ διαπτύειν ὡς ἔωλον τὸν τῶν διωκόντων γέλωτα, καὶ λοιδορίας μὲν ἀπάσης ὑπερφρονεῖν, ἠγείσθαι δὲ μᾶλλον πάσης ἐκκλησίας πρόφρασιν τὸ διώκεσθαι δι' εὐσέβειαν, καὶ τὸ λοιδορεῖσθαι διὰ Χριστόν. Τί γὰρ ὕβρις ἀδικήσει, καὶ λόγος ἀναθραυσθεὶς ἐξ ἀσυνέτου καρδίας τὸν εὐδοκίμου ἢ ὑπομονῆς; Ὅτι γὰρ τὸ μὲν τῶν παθόντων εὐκλεὲς ἐκλάμψει κατὰ καιροῦς, οἰχθήσονται δὲ πρὸς τὸ μηδὲν οἱ φαυλίσαντές τε καὶ ὀνειδίσαντες, πεπληρωφόρηχεν εἰπὼν, ὅτι Ὅσπερ ἱμάτιον παλαιωθήσονται ὑπὸ χρόνου, καὶ ὡσεὶ ἔριον βρωθήσονται ὑπὸ σητός. Ἐτοιμότατα δὲ πρὸς τὴν παθεῖν τὴν παλαιώσιν τε καὶ σήψιν, ἔριόν τε καὶ ἱμάτιον. Ἄλλ' ἡ δικαιοσύνη μου, τοῦτ' ἔστιν ἡ παρ' ἐμοῦ δικαιοσύνη, καὶ ἡ δοθησομένη σωτηρία μακρὰ καὶ ἀμήντος ἔσται, καὶ εἰς γενεὰς δραπεῖται πολλὰς, τοῦτ' ἔστι, στήσεται διηνεκῶς. Οὐκοῦν ὀλίγα παθόντες δι' εὐσέβειαν, ἀμφιλαφεστέρην εὐρήσομεν τὴν ἀντιμισθίαν. Καὶ μαρτυρήσει λέγων ὁ πάνσοφος Παῦλος, ὅτι· « Τὰ πασαυτίκα ἐλαφρὸν τῆς θλίψεως ἡμῶν, βάρος βίης

⁷² Psal. xxxvi, 51. ⁷³ Matth. x, 24, 25. ⁷⁴ Matth. v, 12.

κατεργάζεται ἡμῖν, μὴ σκοποῦντων ἡμῶν τὰ βλεπόμενα, ἀλλὰ τὰ μὴ βλεπόμενα. Τὰ γὰρ βλεπόμενα πρόσκαιρα, τὰ δὲ μὴ βλεπόμενα αἰώνια. »

Ἐξεγείρου, ἐξεγείρου, Ἱερουσαλήμ, καὶ ἐνδύσαι τὴν ἰσχὺν τοῦ βραχίονός σου. Ἐξεγείρου ὡς ἐν ἀρχῇ ἡμέρας, ὡς γενεὰ αἰῶνος.

Ἔοικεν ἐν τούτοις τῆς τοῦ Ἰσραὴλ κλήσεως τε καὶ ἐπιστροφῆς ποιῆσθαι μνήμην. Κεκλήσεται γὰρ καὶ αὐτὸς εἰς ἐπίγνωσιν τῆς δόξης τοῦ πάντων ἡμῶν Σωτῆρος Ἰησοῦ Χριστοῦ μετὰ γε τὴν τῶν ἐθνῶν εἰσδρομήν. Γέγραπται γοῦν ἐν προφήταις· « Διότι ἡμέρας πολλὰς καθήσονται οἱ υἱοὶ Ἰσραὴλ οὐκ ὄντος βασιλέως, οὐδὲ ὄντος ἀρχόντος, οὔτε ἱερατείας, οὔτε δέλων· καὶ μετὰ ταῦτα ἐπιστρέψουσιν εἰ υἱοὶ Ἰσραὴλ, καὶ ἐπιζητήσουσι Κύριον τὸν Θεὸν αὐτῶν, καὶ Δαβὶδ τὸν βασιλέα αὐτῶν, καὶ ἐκστήσονται ἐπὶ τῷ Κυρίῳ, καὶ ἐπὶ τοῖς ἀγαθοῖς· αὐτοῦ ἐπ' ἐσχάτου ἡμερῶν. » Ὅτι γὰρ ἐν τούτοις ὁ προφήτης Δαβὶδ ὀνομάζει τὸν ἐκ σπέρματος Δαβὶδ κατὰ σάρκα Χριστὸν, ἐνδοιάσειν οἱμαί παντελῶς οὐδένα. Τεθνεῶτος γὰρ ἤδη τοῦ θεοπαίου Δαβὶδ, πολλοὶ ὕστερον χρόνους οἱ τῆς προφητείας γεγόνασι λόγοι. Οἶδε δὲ καὶ ὁ πάνσοφος Παῦλος ἐσομένην κατὰ καιροῦς τὴν ἐξ αἵματος Ἰσραὴλ τὴν διὰ πίστεως κλήσιν. Ἐφη γὰρ αὐτὸς· ποτὲ μὲν, ὅτι « Ὅταν δὲ τὸ πλήρωμα τῶν ἐθνῶν εἰσέλθῃ, τότε πᾶς Ἰσραὴλ σωθήσεται· » ποτὲ δὲ καὶ αὐτοῖς τοῖς ἐξ ἐθνῶν πιστεῦσαι προσδιαλέγεται, καὶ φησιν, ὡς περὶ φωτοῦ καὶ ἐλαίας· « Εἰ δὲ τις τῶν κλάδων ἐξεκλάσθησαν, ἵνα σὺ ἐγκεντριθῆς, μὴ κατακαυῶ τῶν κλάδων. » Οὐ γὰρ σὺ τὴν ῥίζαν βαστάξεις, ἀλλ' ἡ ῥίζα σέ. Ὅσπερ γὰρ σὺ τῆς κατὰ φύσιν ἐξεκόπτης ἀγριελαίου, καὶ παρὰ φύσιν ἐνεκεντριθῆς εἰς κελυφαίον, οὕτω καὶ αὐτοῖς οἱ κατὰ φύσιν ἐγκεντριθῆσονται τῇ ἰδίᾳ ἐλαίᾳ. Ὡ τοίνυν Ἱερουσαλήμ, φησίν, ἐξεγείρου. Τοῦτο, οἱμαί, ἐστὶν ἐναργῶς, ὁδὴ γέγραφέ τισιν ὁ ἱερώτατος Παῦλος· « Ἐγειρε, ὁ καθεύδων, καὶ ἀνάστα ἐκ τῶν νεκρῶν, καὶ ἐπιφάσει σοι ὁ Χριστός· Διαγρηγόρησον τοίνυν, ἤγουν ὡς ἐκ νεκρῶν ἐγέρθητι, φησίν· ἐνδύσαι τὴν ἰσχὺν τοῦ βραχίονός σου, καὶ οὐκ αἰσθητοῦ βραχίονος, νοητοῦ δὲ μᾶλλον, τοῦ τῆς ψυχῆς, καθ' ἣν ἐστὶν ἐναργῶς εἰς κατόρθωσιν ἀρετῆς. Ἡσθένησε μὲν γὰρ ὁμολογουμένως ὁ Ἰσραὴλ ἐμπαροινήσας Χριστῷ, ἐπιστραφεὶς δὲ καὶ ἀνανήψας ἐνδύσεται πάλιν τὴν παρὰ Χριστοῦ δύναμιν. Καὶ τοῦτο ἦν ἄρα τὸ πρὸς αὐτὸν εἰρημένον δι' ἐνός τῶν ἀγίων προφητῶν, Ἐπιστράφηθι, Ἰσραὴλ, πρὸς Κύριον τὸν Θεόν σου, διότι ἠσθένησας ἐν ταῖς ἀδικίαις σου. Εἴρηται δὲ καὶ περὶ αὐτῶν διὰ φωνῆς Ἱερεμίου παρὰ τοῦ πάντων ἡμῶν Σωτῆρος Χριστοῦ· « Ἰδοὺ ἐγὼ δίδωμι ἐπὶ τὸν λαὸν τοῦτον ἀσθενεῖαν, καὶ ἀσθενήσουσιν ἐν αὐτῇ πατέρες, καὶ υἱοὶ ἅμα, γείτων καὶ ὁ πλησίον αὐτοῦ ἀπολοῦνται. » Ἀποπέπτωκε γὰρ ὀλοτρόπως ὁ Ἰσραὴλ, διὰ τὴν εἰς Χριστὸν ἀσέβειαν, τοῦ καὶ ὅλων δύνασθαι τὴν πληθροῦν τῶν τελείων εἰωθότως ἐξαιρεῖτον ζωὴν. Ἄλλ' ἐξεγείρου, φησίν, ὡς ἐν ἀρχῇ ἡμέρας, ὡς ἐν γενεᾷ αἰῶνος, ὥστε σε πρὸς τοῦτο δραμεῖν, καὶ ἀναφοιτῆσαι πάλιν εἰς ὅπερ ἤρθαι

tur. Nam quæ cernuntur, temporalia sunt : at quæ non cernuntur, sempiterna ⁷⁵. »

VERS. 9. *Excitare, excitare, Jerusalem, et indue fortitudinem brachii tui; excitare velut in principio diei, sicut generatio sæculi.*

Videtur hisce verbis vocationis et conversionis Israel mentionem facere. Nam et ille quoque ad agnitionem gloriæ omnium nostrum Servatoris Christi vocabitur, post gentium accursum. Scriptum est enim in prophetis : « Propterea dies multos sedebunt filii Israel, sine rege, sine principe, sine sacerdotio, sine illuminationibus; et deinde revertentur filii Israel, et exquirent Dominum Deum suum et Davidem regem suum, et obstupescunt in Domino et in bonis ejus in diebus extremis ⁷⁶. » Prophetam enim hic Davidem nominare eum qui est ex semine Davidis secundum carnem, Christum neminem omnino dubitaturum arbitror. Nam mortuo jam divino Davide, multis retro annis habiti sunt in sermones prophetici. Novit etiam sapientissimus Paulus futuram suis temporibus Israelitarum per fidem vocationem. Etenim ait alicubi : « Quando plenitudo gentium ingressa fuerit, tunc omnis Israel salvus erit ⁷⁷. » Alibi etiam eos qui crediderunt ex gentibus, et quasi de planta et oliva ait : « Quod si rami quidam avulsi sunt ut tu inserereris, noli contra ramos gloriarī ⁷⁸. » Non enim tu radicem fers, sed radix te. Nam quemadmodum tu ex naturali amputatus es oleastro, et præter naturam in bonam olivam insitus : sic et illi secundum naturam in propriam inserentur olivam. O Jerusalem ergo, inquit, excitare. Hoc plane esse puto, quod scripsit quibusdam sanctissimus Paulus : « Excitare, qui dormis, et resurge e mortuis, et apparebit tibi Christus ⁷⁹. » Expergiscere itaque, vel tanquam a mortuis excitare, inquit : indue fortitudinem brachii tui, non brachii sensibus percepti, sed intelligentiæ potius et animi, quæ plane ad virtutem dirigetur. Confessum est enim debilitatum et infirmum fuisse Israel, cum in Christum debaccharetur. Sed reversus et vigilans, induet rursus Christi potentiam. Idque est quod illis dictum est a quopiam sanctorum **711** prophetarum : Revertere, Israel, ad Dominum Deum tuum, quia infirmus es in injustitiis tuis. Dictum est item de illis etiam voce Jeremie, ab omnium nostrum Servatore Christo : « Ecce ego do super populum hunc infirmitatem, et infirmi erunt in eo patres et filii simul ; vicinus et proximus ejus peribunt ⁸⁰. » Excidit enim prorsus Israel, propter impietatem in Christum, ut omnino implere nequeant quæ ad præclaram vitam faciunt. Sed ait, excitare, velut in principio diei, velut in generatione sæculi, ut eo recurras ac redeas, ut fuisti ab initio, quando ad essentiam producta est humana natura, videlicet primus homo, antequam captus esset laqueis diabolicæ perversitatis, et nihili fecerat datum sibi man-

⁷⁵ II Cor. iv, 17. ⁷⁶ Ose. iii, v. 4. ⁷⁷ Rom. xi, 25, 26. ⁷⁸ Ibid. 17, 18. ⁷⁹ Ephes. v, 14. ⁸⁰ Jer. vi, 24.

datum. Refingit enim in illam nos Christus, et antiquam naturæ pulchritudinem nobis iterum inscribit, suum quasi characterem imprimens. Facti enim eramus ad imaginem et similitudinem ipsius. Scribit itaque optimus Paulus bis qui, post fidem receptam, ad legis umbram per ignorantiam traducti sunt: « Filioli, quos iterum parturio, usquodum formetur Christus in vobis ¹¹. »

τὴν πίστιν εἰς τὴν τοῦ νόμου σκιάν ἐξ ἀμαθίας οὐ μορφοῦσθαι Χριστὸς ἐν ὑμῖν. »

VERS. 10. *Nonne tu es quæ vastas mare, aquam abyssi multam? Quæ posuisti profunditates maris, viam transitus liberatis et redemptis?*

Religuit in memoriam Israeli magnifica in Ægypto facinora. Eos enim a dura et inevitabili servitute liberavit: a manu intolerabiliter opprimentis eripuit: per medium mare traduxit. Compactæ sunt enim quasi murus aquæ, et unda erat redemptis permeabilis; currebant siquidem tanquam in arido. Nec erant hæc eorum opera, sed declaratio incredibilis admirabilitatis, potentissimæ dexteræ. Deus enim, ut dixi, erat qui humidis illis perviam reddidit. Veruntamen perinde quasi ipsius Jerusalem opera fuissent, ab illa facta esse dicit: simulque suadet bono et fidenti esse animo, quod qui in Christum crediderunt, omnem vincent tentationem, et omnes vires hostis superabunt. Nam qui olim eos per medium mare traduxit, viam transitus ostendit liberatis et redemptis: propulsabit rursus quæ ab aliis sient aliquando, et persequetur fortissime. Scriptum est enim: « Omnes qui volunt pie vivere

712 in Christo, persecutionem patientur ¹². » Deus itaque dicit Jerusalem: « Nonne tu es quæ vastas mare? » et quæ sequuntur. Vel etiam alio modo intelliges horum verborum sententiam. Posteaquam vocata esset ad agnitionem Christi, dicente Deo et Patre: « Excitare, excitare, Jerusalem, et indue fortitudinem brachii tui, » expergesfacta quodammodo, et in memoriam reducta fortitudine illius, alloquitur eam, et inquit: Nonne tu es quæ vastas mare, et abyssi multitudinem? quæ posuisti profunditates maris viam transitus, liberatis nobis et redemptis via per fluctus patefacta. Et verisimile est, ex his jam factis exemplum ab illis accipi, ut fide inconcussa his quæ deinceps futura sunt credant. Nam qui per medium mare eos traduxit, omnino etiam hujus vitæ fluctus dissipabit, et rerum mundanarum vanam et discordem turbationem, frigidam et frustraneam reddet, ut nullo modo animæ vocatorum mundanis curis præfocentur: sed insuper etiam ex omni tentatione traducet, ita ut servati et redempti prædicent eum et dicant: « Cantate Domino canticum novum, quia mirabilia fecit Dominus. Servavit eum dextera ejus, et brachium sanctum ejus ¹³. » Dextera autem et brachium Dei ac Patris, non esse potest alius quiaquam, nisi Dominus noster Jesus Christus.

A καὶ ἐν ἀρχαῖς, ὅτε παρήχθη πρὸς ὑπαρξίν ἡ ἀνθρώπου φύσις, ἤγουν ὁ πρῶτος ἀνθρώπος, πρὶν ἀλῶναι βρόχοις σκαϊότητος διαβολικῆς, καὶ ποιήσασθαι παρ' οὐδὲν τὴν δοθεῖσαν ἐντολήν. Ἀναμορφοὶ μὲν γὰρ ἡμεῖς εἰς ἐκείνον Χριστὸς, καὶ τὸ ἀρχαῖον τῆς φύσεως κάλλος; ἐν ἡμῖν ἀναζωγραφεῖ, τοὺς ἑαυτοῦ χαρακτῆρας ἐντιθεῖς· γεγόναμεν γὰρ κατ' εἰκόνα καὶ ὁμοίωσιν αὐτοῦ. Γράφει γοῦν ὁ πανάριστος Παῦλος τοῖς μετὰ παρενηγεμένοις· « Τεκνία, οὐς πάλιν ὠδίνω, ἄκριβ

Ὁὐ σὺ εἰ ἡ ἐρημοῦσα θάλασσαν, ὕδωρ ἀδύσσου πλῆθος; ἡ θεῖσα τὰ βάθη τῆς θαλάσσης ὁδὸν διαβάσεως ρυομένοις καὶ λελυτρωμένοις;

Εἰς ἀνάμνησιν ἀναφέρει τὸν Ἰσραὴλ τῶν ἐν Αἰγύπτῳ μεγαλοῦρημάτων. Ἠλευθέρωσε μὲν γὰρ Β σκληρᾶς; καὶ ἀφύκτου δουλείας αὐτοὺς, ἐξεῖλετό τε χειρὸς τῆς καταθλιβούσης οὐ φορητῶς, διεδίθεσέ τε διὰ θαλάσσης μέσης. Ἐπάγη γὰρ ὡσεὶ τεῖχος; τὰ ὕδατα, καὶ πορευσίμων ἦν τοῖς λελυτρωμένοις τὸ ῥόδιον· ἔτρεγον γὰρ ὡς ἐπὶ ξηρᾶς. Καὶ οὐκ αὐτῶν μὲν ἔργα ταυτὶ, παραδοξοποιίας δὲ μᾶλλον ἐπιτελεῖς; τῆς πανσθενεστάτης δεξιᾶς. Θεὸς γὰρ ἦν, ὡς ἐφηγ. ὁ βάσιμον αὐτοῖς ἀποφαίνων τὴν ὑγρᾶν. Πλὴν ὡς αὐτῆς ἔργα τῆς Ἱερουσαλήμ τὰ δι' αὐτὴν γεγόνετα φησὶν, ὁμοῦ καὶ θαρρεῖν ἀναπειθῶν, ὅτι πιστεύσαντες εἰς Χριστὸν παντὸς περιέσσονται πειρασμοῦ, καὶ πάσης ἰσχύος ἐχθροῦ κατευμεγεθήσονται. Ὁ γὰρ πάλαι διαγαγὼν αὐτοὺς ἐπὶ θαλάσσης μέσης, καὶ ὁδὸν διαβάσεως τοῖς ρυομένοις καὶ λελυτρωμένοις ἀποφῆνας αὐτὴν, ἀποσοθήσει πάλιν πανσθενῶς, καὶ τὰ ἐσόμενα C παρὰ τινῶν ἐσθ' ὅτε διώξει. Γέγραπται γὰρ, ὅτι « Πάντες οἱ θέλοντες ζῆν εὐσεβῶς ἐν Χριστῷ, διωχθήσονται. » Οὐκ οὖν Θεὸς ὁ λέγων πρὸς τὴν Ἱερουσαλήμ· « Οὐ σὺ εἶ ἡ ἐρημοῦσα θάλασσαν; » καὶ τὰ ἐξῆς· « Ἦγουν καὶ καθ' ἕτερον συνήσεις τρόπον τῶν προκειμένων τὴν δύναμιν. Ἐπειδὴ γὰρ κέκληται πρὸς ἐπίγνωσιν τοῦ Χριστοῦ, λέγοντος τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρός· « Ἐξεγείρου, Ἱερουσαλήμ, καὶ ἐνδύσαι τὴν ἰσχύν τοῦ βραχίονός σου. » διαγρηγορήσασα τρόπον τινὰ, καὶ εἰς ἀνάμνησιν ἀνενηνεγμένη τῆς ἰσχύος αὐτῆς, προσδιαλέγεται, καὶ φησὶν αὐτῇ· Οὐ σὺ εἶ ἡ ἐρημοῦσα θάλασσαν, καὶ τῆς ἀδύστου πλήθος; ἡ θεῖσα τὰ βάθη τῆς θαλάσσης ὁδὸν διαβάσεως τοῖς ρυομένοις καὶ λελυτρωμένοις ἡμῖν, ὁδὸν ἀποφῆνας τὴν διὰ κυμάτων; Καὶ εἰκόσ; γε δήπου, τῶν ἤδη γεγεννημένων τὴν πείραν εἰς πίστιν ἀκλόνητον τῶν ἐξῆς ἐσομένων δεδέχθαι παρ' αὐτῶν. Ὁ γὰρ διὰ μέσης θαλάσσης διαγαγὼν αὐτοὺς, καταργήσει πάντως καὶ τοῦ παρόντος βίου τὸν κλύδωνα, καὶ τῶν ἐν κόσμῳ πραγμάτων τὴν εἰκαίαν τε καὶ ἄμικτον τύρβην ἕωλον ἀποφανεῖ, ὡς κατὰ μὴδὲνα τρόπον ἐναποπνηγῆναι φροντίσει κοσμικῆς τᾶς τῶν κεκλημένων ψυχᾶς· ἀλλ' ἐπέκεινα μὲν διελάσει πειρασμοῦ παντὸς, σεσωσμένους δὲ καὶ λελυτρωμένους δοξολογεῖν αὐτὸν λέγοντας· « Ἄσατε τῷ Κυρίῳ ἄσμα καινὸν, ὅτι θαυμαστά ἐποίησεν ὁ Κύριος. Ἔσωσεν αὐτὸν ἡ δεξιὰ αὐτοῦ, καὶ ὁ βραχίον ὁ ἄγιος αὐτοῦ. »

¹¹ Gal. iv, 19. ¹² II Tim. iii, 12. ¹³ Psal. xcvi, 1.

Δεξιὰ δὲ καὶ βραχίων τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς, οὐχ ἕτερος ἂν εἴη τις παρά γε τὸν Κύριον τῶν Ἰησοῦν τοῦ Χριστοῦ.

ὑπὸ γὰρ Κυρίου ἀποστραφῆσονται, καὶ ἤξουσιν εἰς Σιών μετ' εὐφροσύνης καὶ ἀγαλλιάματος αἰωνίου. Ἐπὶ γὰρ τῆς κεφαλῆς αὐτῶν ἀγαλλίασις καὶ αἰνεσις, καὶ εὐφροσύνη καταλήσεται αὐτούς· ἀπέδρα ὀδύνη, λύπη καὶ στεναγμός.

Διαπλάττει πάλιν τοῦ λόγου τὸ σχῆμα κατὰ τὴν τῶν ἤδη συμβεβηκότων αὐτοῖς δύναμιν. Πολυτρόπως γὰρ Θεῷ προσκρούοντες, καὶ ταῖς τῶν εἰδώλων λατρεῖαις καθάπερ τιτὸ βῆβροις ἐνολισθήσαντες, οὐ μετρίως κατεμυλιοντο· παρωσάμενοι δὲ καὶ τὴν τοῦ πανσόφου Μωσείως ἐντολήν, ἐτρέποντο πρὸς διδασκαλίαν καὶ ἐντάλματα ἀνθρώπων. Τούτων ἕνεκα πάντων δέδονται κατὰ καιροὺς τοῖς Βαβυλωνίοις, καὶ ἦσαν αἰχμάλωτοι τὴν Περσῶν τε καὶ Μήδων νεμόμενοι χώραν. Ἄλλ' ἠλέηται πάλιν. Κύρου γὰρ ἀνέντος αὐτοῦ κατὰ βούλησιν Θεοῦ, καὶ ἀποτρέχειν αὐτοῖς ἐφέντος, εἰς τὴν Ἰουδαίαν ἀνεκομίζοντο χαίροντες, καὶ ἀλαλάζοντες, καὶ τὰς εἰς Θεὸν ὑμνοδίας οἶά τινα στέφανον ἔχοντες ἐπὶ κεφαλῆς. Οὐκοῦν ὡς ἀπὸ γε τῶν ἱστορικῶς γεγονότων, καὶ τὴν ἐπὶ ταῖς τελευταίαις κλήσεσι θυμηδῖαν εὐ μάλα διαμορφῶ. Ἐπιστραφῆσονται γὰρ παρά Κυρίου, φησί, καὶ ἤξουσιν εἰς Σιών, τὴν νοτιήν δηλονότι, τοῦτ' ἐστὶ, τὴν Ἐκκλησίαν, εὐφραίνόμενοι τε καὶ χαίροντες. Ἔσται γὰρ ἐπὶ κεφαλῆς αὐτῶν αἴνεσις καὶ εὐφροσύνη, καὶ ἀγαλλίαμα καταλήσεται αὐτούς. Στεφανοὶ γὰρ ὡσπερ τὰς τῶν πιστευόντων ψυχὰς, καὶ πάσης αὐτὰς ἐμπιμπλῆσι χαρᾶς, ἀγαλλιάσεώς τε καὶ εὐφροσύνης ὁ τῶν ὄλων Σωτὴρ, δόξολογούμενος παρ' αὐτῶν, καὶ χορδῆ καὶ λύρα γεγονώς αὐτοῖς. Ὅπου δὲ ὄλως κλήσις καλοῦσα πρὸς μετάγνωσιν, καὶ ἐπιστροφήν, καὶ εἰς ἀπόνειψιν ἁμαρτίας, τὴν διὰ πίστεως δηλονότι τῆς ἐν Χριστῷ, ὅπου Πνεύματος ἁγίου χορηγία τε καὶ χάρις, καὶ ὕποθεσις τιμῆ, καὶ ἀτελευτήτων ἀπόλαυσις ἀγαθῶν, καὶ οὐρανῶν βασιλείας ἐλπὶς, ἐκεῖ που πάντως ἐστὶ καὶ τὸ κατευφραίνεσθαι δεῖν, ἀπέδρα δὲ καὶ ὀδύνη, λύπη, καὶ στεναγμός. Ποῖον γὰρ ἔξει τόπον ὀδύνης, καὶ ἐπὶ τίσιν ἂν γένοιτο στεναγμός, ἐνθα τοῦ στενάζειν καὶ ὀδυᾶσθαι πρόσφασις μὲν οὐδεμία παντελῶς, κατακρατεῖ δὲ μάλλον ἐλπὶς, ἀγαλλιάσεώς τε καὶ εὐφροσύνης, θυμηδίας τε τῆς ἀναποβλήτου καὶ χαρᾶς;

Ἐγὼ εἰμι, ἐγὼ εἰμι ὁ παρακαλῶν σε. Γινῶθι τί οὕσα ἐφοβήθης ἀπὸ ἀνθρώπου θνητοῦ, καὶ ἀπὸ υἱοῦ ἀνθρώπου, οἱ ὡσεὶ χόρτος ἐξηράνθησαν. Καὶ ἐπελάθου τὸν Θεὸν τὸν ποιήσαντά σε, τὸν πεποιήσαντα τὸν οὐρανὸν, καὶ θεμελιώσαντα τὴν γῆν. Καὶ ἐφόβου αἰεὶ πάσας τὰς ἡμέρας τὸ πρόσωπον τοῦ θλιβοτός σε. Ὅν τρόπον γὰρ ἐδούλευσάτο τοῦ ἄρα σε, καὶ γῆν ποῦ ὁ θυμός τοῦ θλιβοτός σε, Ἐγὼ γὰρ τῷ σώξασθαι σε οὐ στήσεται, οὐδὲ χρονεῖ.

Τὸ, Ἐγὼ εἰμι, φησὶν ἐν τούτοις, ἀντὶ τοῦ, ζῶ καὶ ὑπάρχω· καὶ γὰρ ἔστιν αὐτὸς ὁ ὄν. Ἀξίωμα δὲ

VERS. 11. *Nam a Domino reauentur, et venient in Sion, cum lætitia et exultatione æterna. In capite enim eorum exultatio et laus, lætitia apprehendet eos; fugiet dolor, mæror et gemitus.*

Format iterum orationis figuram, pro ratione eorum quæ jam illis contigerunt. Multipliciter enim Deum offendentes, et in idolorum cultus tanquam in foveas quasdam illapsi, non mediocriter contaminati sunt: et rejecto sapientissimi Moysis præcepto, conversi sunt ad doctrinas et mandata hominum. Harum rerum causa, traditi sunt, variis temporibus, Babylois, erantque captivi, Persarum ac Medorum regionem habitantes. Sed iterum misericordiam consecuti sunt. Cyro enim illos ex voluntate Dei liberante, et reditum illis permittente, in Judæam reduci sunt, 713 gaudentes et jubilantes, et hymnos de Deo, tanquam coronam quamdam habentes in capite. Itaque velut a rebus hisce quæ historice gesta sunt, etiam in postremis vocationibus voluptatem optime depingit. Reducentur enim, inquit, a Domino, et venient in Sion, quæ scilicet intelligentia percipitur, id est Ecclesiam, lætantes et gaudentes. Erit enim in capite eorum laus, et lætitia, et exultatio eos apprehendet. Coronat enim quasi animas credentium, omnique eas replet gaudio, et exultatione, et lætitia, universorum Servator, ab ipsis celebratus, illisque quasi chorda et lyra factus. Ubi autem vocatio est vocans ad pœnitentiam et conversionem, et ad peccati abstersionem, per silem videlicet in Christo, ubi Spiritus sancti ministerium est, et gratia, et adoptionis honor, ac infinitorum bonorum fruitio, et regni cælorum spes: ibi semper est unde lætemur, fugitque etiam dolor, mæror et gemitus. Quis enim locus relictus est dolori? Et quibus de causis gemitus esset, ubi gemendi et dolendi nulla prorsus est occasio, imo ubi spes exultationem, lætitiā, voluptatem quæ amitti non potest, atque gaudium in sua quasi potestate obtinet et possidet?

VERS. 12-14. *Ego sum, ego sum qui consolior te. Scito quæ sis, ut timeas hominem mortalem, et filium hominis, qui quasi fenum exaruerunt. Et oblita es Dei qui fecit te, qui fecit cælum, et qui fundavit terram. Et timuisti semper cunctis diebus faciem affligentis te. Quemadmodum enim cogitavit tollere te, et nunc ubi furor affligentis te? Cum enim te servaveris, non stabit, neque permanebit.*

Ego sum, hic dicit, pro, vivo et exsisto. Est enim ipse Qui est. Hæc est dignitas, et quasi privilegium

¹¹ E. cod. III, 14.

divinum et eximium. Inest siquidem huic soli naturæ quæ omnes superat, esse et vivere, non participatione ab alio, nec hoc quasi datum habenti, sed cum ipsa sit potius vita. Itaque inquit: Ego sum, qui consolor te, id est, qui omnem spiritualem consolationem impertior, et præsidii sustento, ut pulchre suffulta, tendas fortiter et audacter ad omnium virtutis rectitudinem. Vel etiam fortassis consolationem hic alio modo intelliges. **714** Vocavit enim Servator per Evangelii prædicationem ad peccati ablationem, per fidem scilicet in ipsum, ad participationem sancti Spiritus, et ad laudem ac gloriam adoptionis. Sed tu, inquit, o Israel, cum ego sim ille qui est, non veritus es vocantem ad vitam despiceret et contemnere, sed timuisti tibi ab homine mortali, et a filio hominis, qui ceu senem exaruerunt. Deinde oblitus es ejus Dei qui fecit te, qui formavit cælum, qui terram stabilivit. Et timuisti faciem affigentis te. Accusat autem Deus hisce verbis Judæorum præfectos, qui semper et assidue Servatoris gloriæ resistebant, et quantum in ipsis erat, eam omnino nullam reddiderunt. Varia enim hic edidit miracula: at illi contra divina signa plusquam admirabilia, acerba verba effuderunt, atque in Beelzebul principe dæmoniorum, eum ejicere dæmonia dictitarunt. Hic sæpe auditores doctrina et institutionibus plusquam legalibus demulcebat. Illi eo impietatis prolapsi sunt, ut eos qui laudabant reprehenderent, et dicerent: Dæmonium habet, et insanit; quid auditis illum? Reformidarunt igitur Phariseorum insidias: idque testificabitur beatus evangelista, dicens: « Noverant igitur principes eum esse Christum: sed propter Pharisæos non confessi sunt ⁸³. » Jam enim conspiraverant Judæi, ut si quis eum confiteretur Christum esse, Synagogæ communionem privaretur. Reprehendit etiam legum doctores ipse Servator, inquit: « Et vobis leguleiis vae, quia sustulistis clavem scientiæ, nec ipsi ingredimini, et alios ingredientes prohibetis ⁸⁴. » Accusat igitur Judaicum populum, quippe qui ex insigni imprudentia, Deum qui est et qui vivit, qui cælum firmavit verbo, qui terram fundavit, contempserit, prætulertque reverentiam erga homines, vocesque hominum mortaliū accepert, qui perinde ac herbæ exarescunt. Quod enim subituri sunt ultimum supplicium, qui turpem hunc timorem illis incusserunt, et hoc pacto a colendo eum qui ad salutem vocat abduxerunt, probavit, cum adjecit: Quemadmodum enim cogitarunt tollere te, et nunc ubi furor affigentis te? Cum enim tu servaberis, non stabit, neque permanebit. Scribarum enim et Phariseorum furor temporarius erat, contra populum manni ac potestati suæ subditum: **715** quin et in interitum abierunt, et mactationi sunt expositi. Et qui in Christum crediderunt, servati gaudebant, et ab ira divina liberi. Verum isti non durarunt, hoc est, non ita

Α τοῦτο θεοπροπέδες καὶ ἑξαισιον· Ἐνεστι γὰρ μόνη τῆ πασῶν ἐπέκεινα φύσει τὸ εἶναι τε καὶ ζῆν, οὐ μεθεκτῶς παρ' ἑτέρου λαχούση ταῦτα, οὔτε μὴ δοτὸν ἐχούση τὸ χρῆμα, αὐτῆς δὲ μᾶλλον οὐσης τῆς ζωῆς. Οὐκοῦν, εἰμὶ μὲν ἐγὼ, φησὶν, ὁ παρακαλῶν σε, τοῦτ' ἐστιν, ὁ πᾶσαν παράκλησιν πνευματικὴν δωρούμενος, καὶ ἀνέχων ταῖς ἐπικουρίαις εἰς τὸ ἐρρηγεῖσθαι καλῶς, πρὸς γε τὸ δεῖν ἰέναι μετ' εὐτολμίας εὐθὺ πάσης ἀρετῆς. Ἡ τάχα που καὶ παράκλησιν ἐν τούτοις καὶ καθ' ἕτερον συνήσεις τρόπον. Ἐκάλει γὰρ διὰ τῶν εὐαγγελικῶν κηρυγμάτων ὁ Σωτὴρ εἰς ἀπόνησιν ἀμαρτίας τὴν διὰ γε, φημι, τῆς εἰς αὐτὸν πίστεως εἰς μεθεξὶν ἁγίου Πνεύματος, καὶ καύχημα, καὶ δόξαν νιοθεσίας. Ἀλλὰ σὺ, φησὶν, ὦ Ἰσραὴλ, ἐμοῦ μὲν τοῦ ὄντος οὐ κατέδειξας ὑπερῶν, καὶ καταφρονήσας τοῦ καλοῦντος εἰς ζῶν, ἐφοβήθης δὲ ἀπὸ ἀνθρώπου φαρτοῦ, καὶ ἀπὸ υἱοῦ ἀνθρώπου, οἱ ὡσεὶ χόρτος ἐξηράνθησαν. Εἶτα ἀπελάθου τοῦ ποιησαντός σε θεοῦ, τοῦ τεκτιναμένου τὸν οὐρανὸν, διδρύσαντος δὲ τὴν γῆν, ἐφρόβου δὲ τὸ πρόσωπον τοῦ θλιβοντός σε. Αἰτιᾶται δὲ θεὸς ἐν τούτοις τοὺς τῶν Ἰουδαίων καθογηγῆτάς, οἱ μέχρι παντός διετέλεσαν τῆ τοῦ Σωτῆρος ἀνανιστάμενοι δόξη, καὶ τὸ γε ἤκον εἰς αὐτούς, οὐδὲν οὖσαν αὐτὴν παντελῶς ἀποφαίνοντες. Ἐθαυματουργεῖ μὲν πολυτρόποι, οἱ δὲ τοὺς ὑπὲρ θαῦμα πικροὺς κατέχεον λόγους θεοσημίας· ἔφασκον γὰρ ἐν Βεελζεβοῦλ ἄρχοντι τῶν δαιμονίων αὐτὸν ἐκβάλλειν τὰ δαιμόνια. Ταῖς ὑπὲρ νόμου εισηγήσει κατεκλήθησε πολλάκις τοὺς ἀκρωμένους· οἱ δὲ πρὸς τοῦτο κατώλισθον δυσσεβείας, ὥστε τοῖς ἐπαινοῦσιν ἐπιτιμᾶν, καὶ λέγειν· Δαιμόνιον ἔχει, καὶ μαίνεται· τί ἀκούετε αὐτοῦ; Ἐδεδίξαν τοίνυν τὰς τῶν Φαρισαίων ἐπιβουλάς· καὶ μαρτυρήσει λέγων ὁ μακάριος εὐαγγελιστής· « Ἐγνώσαν τοίνυν οἱ ἄρχοντες, ὅτι αὐτός ἐστιν ὁ Χριστός, ἀλλὰ διὰ τοῦ Φαρισαίου οὐχ ὡμολόγουν. » Ἦδη γὰρ συνέθεντο οἱ Ἰουδαῖοι, ἐὰν αὐτὸν ὁμολογήσῃ Χριστὸν εἶναι, ἀποσυνάγωγος γένηται. Ἐπιτιμᾶ δὲ τοῖς νομοδιδασκάλοις καὶ αὐτὸς ὁ Σωτὴρ λέγων· « Καὶ ὑμῖν τοῖς νομικοῖς οὐαί, ὅτι ἤρατε τὴν κλειδα τῆς γνώσεως, αὐτοὶ οὐκ εἰσέρχεσθε, καὶ τοὺς εἰσερχομένους κωλύετε. » Αἰτιᾶται τοίνυν τοὺς τῶν Ἰουδαίων δῆμους, ὡς ἐκ πολλῆς ἁγᾶν ἀσυνεσίας καταφρονήσαντας τοῦ ὄντος τε καὶ ζῶντος Θεοῦ, τοῦ τὸν οὐρανὸν ἀναστήσαντος λόγῳ, καὶ θεμελιώσαντος τὴν γῆν, προτιμήσαντας· δὲ μᾶλλον τὴν εἰς ἀνθρώπους αἰδῶ, καὶ φωνὴν δεξαμένους ἀνθρώπων φαρτῶν, οἱ πᾶσις ἐν Ἰσφ ζηραινόνται. « Ὅτι γὰρ ἔμελλον τὴν ἀπασῶν ἐσχάτην ὑπομείναι κόλασιν, οἱ τὸ ἔκτοπον αὐτοῖς ἐπιτιθέντες δόγμα [III. fr. legisse videtur δεῖμα], καὶ ἀπαγαγόντες διὰ τοῦτο τοῦ χρῆναι τιμᾶν τὸν καλοῦντα πρὸς σωτηρίαν, πεπληροφόρηκε, προστιθείς· Ὅν τρόπον γὰρ ἐβουλεύσαστο τοῦ ἄραι σε, καὶ νῦν τοῦ ὀ θυμὸς τοῦ θλιβοντός σε; Ἐν γὰρ τῷ σώζεσθαι σε οὐ στήσεται. οὐδὲ χρονεῖ. Γέγονε γὰρ τῶν Γραμματέων καὶ Φαρισαίων πρόσκαιρος ὁ θυμὸς κατὰ τῶν ὑπὸ χεῖρα λαῶν· ἀλλ' ὤχοντο πρὸς ἀπόλειαν, καὶ δίδονται πρὸς σφ-

⁸³ Joan. xii, 42. ⁸⁴ Luc. xi, 52.

γῆν. Καὶ οἱ μὲν πιστεύσαντες εἰς Χριστὸν, ἔχαιρον ἀνασσευσμένοι, ἔξω τε γεγονότες τῆς θείας ὀργῆς. Οἱ δὲ οὐκ ἔχρῳνισαν, τοῦτ' ἔστιν, οὐκ εἰς μακρὰν ἀπολώλασι, πεπορημένης ἀπάσης τῆς Ἰουδαίας, νῆς τῆς Ἱερουσαλήμ, ὁμοῦ τοῖς οἰκοῦσιν αὐτήν.

Ὅτι ἐγὼ ὁ Θεὸς σου, ὁ ταράσσων τὴν θάλασσαν, καὶ ἡχῶν τὰ κύματα αὐτῆς. Κύριος Σαβαώθ θροναί μοι. Θῆσω τοὺς λόγους μου εἰς τὸ στόμα σου, καὶ ὑπὸ τὴν σκιάν τῆς χειρὸς μου σκεπάσω σε, ἐν ᾗ ἔστησα τὸν οὐρανόν, καὶ ἐθεμελίωσα τὴν γῆν· καὶ ἐρεῖ Σιών, ὅτι Θεὸς μου εἰ σύ.

Αἰτιασάμενος τοὺς ἐξ Ἰσραὴλ, ὡς φοβηθέντας μὲν ἀνθρώπους, ἦτοι τοὺς προεστάναι λαχόντας τῆς συναγωγῆς, αἰδοί τε τῇ πρὸς αὐτοὺς τοῖς τῆς ἀπειθείας ἑλίμασιν ἀσυνέτως ἐμβεθηκότας, ἀλόγησαντάς τε παντελῶς τῆς εἰς αὐτὸν ἀγάπης, διαδείκνυσιν ἐν τούτοις, ὅτι καὶ περιστάσεις, καὶ διωγμούς, οἵπερ ἂν συμβαίνωσι τοῖς εὐσεβῶν ἡρημένοις, καθίστησιν ἀμογητί· καὶ τὰς τῶν ἐπιρραζόντων δυστροπίας, ἀπράκτους τε καὶ ἀδρανεῖς ἀποφαίνει, μεθιστάς εἰς τὸ ῥᾶον τὰ λυπηρὰ, καὶ παρατρέπων εἰς εὐθυμίαν τῶν ἀνιερῶν τὴν ἐφοδόν. Δέχεται δὲ πρὸς παράδειγμα ταύτην τὴν ὁρωμένην πλατεῖαν θάλασσαν. Ἐγὼ γάρ εἰμι, φησὶν, ὁ ταράσσων τὴν θάλασσαν, καὶ ἡχῶν τὰ κύματα αὐτῆς. Κύριος Σαβαώθ θροναί μοι. Ὅσπερ οὖν κυρτοῦται μὲν ἐσὺ ὅτε τὸ κύμα, καὶ βαγδαῖον τῇ χέρσῳ προσρήγνυται ταῖς τῶν ἀνέμων βλαῖς συνωθούμενον, μεταπίπτει δὲ πάλιν εἰς εὐδίαν καὶ γαλήνην εὐθύς ἐθέλοντος Θεοῦ· κατὰ τὸν αὐτὸν τουτοῖ τρέπον τὰ δεινὰ, καὶ δύσοιστα, καὶ παντὸς εἰς ἔσχατον ἀποφέροντα κακοῦ, μεθίστημι, φησὶν, οἶονεῖ πρὸς εὐδίαν κατανεύσας μόνον· πάντα γὰρ κατευνάσας θόρυβον, εἰς τὸ τῆς εὐθυμίας ἀνήμι πλάτος τοὺς τῆς εὐσεβείας ὑπεραθλῆν ἔλομένους. Καὶ τοῦτο, οἶμαι, ἐστὶ τὸ διὰ τῆς τοῦ Ψάλλοντος λύρας αἰνιγματωδῶς ὑμνούμενον· « Ἐπέταξε τῇ καταγιῖδι, καὶ ἔστη εἰς ἄβραν, καὶ ἐκόπασε τὰ κύματα αὐτῆς. » Ἴνα δὲ παντὸς ἐνδοιασμοῦ δίχα παραδέχοντο τὸ θαρρῆν, ἐπὶ πάντῃ τε καὶ πάντως εἰς πέρας δραμεῖται τὰ ἐπηγγελμένα, καὶ οὐκ ἂν ποτε διαψεύσασαι τῆς παρ' αὐτοῦ δοθείσης ἐπικουρίας ἢ ὑπόσχεσις· ἀναγκαιῶς φησὶν, ὅτι Κύριος Σαβαώθ θροναί μοι. Εἰ γὰρ ἐστὶ Κύριος τῶν δυνάμεων, πῶς ἀτονήσει πρὸς τὸ διασῶσαι τινα, ἢ ποῖον οὕτω τὸ δυσχερὲς, ἢ ἀναντες τῶν πραγμάτων, ἢ καὶ ἀνήνυτόν ἐστι τῇ πάντα ἰσχυροῦση δεξιᾷ; Προσεπάγει δὲ τι καὶ ἕτερον ἀρχοῦν εἰς ἐπικουρίαν, ὁμοῦ δὲ καὶ ἀποφαίνον, ὅτι λέλυται μὲν ὁ ἐπ' αὐταῖς θυμὸς, πέπαυται δὲ τῆς ἀποστεροφῆς τὸ βλάβος, καὶ λοιπὸν εἰσιν ἐν λόγῳ παρ' αὐτῶν, καὶ φειδοῦς ἤξιωνται καὶ ἀγάπης, ἥπερ ἂν πρόποι τοῖς ἐπεγνωκόσι τὴν ἐπιφάνειαν αὐτοῦ. « Θῆσω γὰρ, φησὶ, τοὺς λόγους μου εἰς τὸ στόμα σου. » Καὶ τί δὴ τοῦτο ἔστιν, ἔφη που ψάλλον ὁ θεσπέσιος Δαβὶδ· « Τῷ δὲ ἀμαρτωλῷ εἶπεν ὁ Θεός· Ἴνα τί σὺ διηγῆ τὰ δικαίωμά μου, καὶ ἀλαλαβάνεις τὴν διαθήκην μου διὰ στόματός σου; »

A longe post perierunt, cuncta Judæa vastata, et templo incenso, et deleta Jerusalem, simul cum his qui eam inhabitabant.

καὶ κατεμπερησθέντος τοῦ ναοῦ, καὶ ὠλοθρευμέ-

VERS. 15, 16. Quia ego Deus tuus, qui conturbo mare, et qui sonare facio fluctus ejus. Dominus Sabaoth est nomen mihi. Ponam sermones meos in os tuum, et sub umbra manus meæ protegam te, in qua statui calum, et fundavi terram: et dicit Sion, Deus meus es tu.

Accusatis Israelitis, ut qui homines timuerant, sive synagogæ præsides, ac horum reverentia, in puteum interitus imprudenter inciderunt, omninoque dilectionem in illum parvi duxerunt: ostendit hisce verbis se calamitates ac persecutiones, quæcunque piis contingant, leves ac faciles reddere, et insectantium perversitatem inefficacem infirmamque efficere, tristitia in mellus vertendo, et rerum asperarum insultum in tranquillitatem commutando. Assumit autem exempli causa, spatiosum hoc, quod videmus, mare. Ego enim sum, inquit, qui conturbo mare, et qui sonare facio fluctus ejus. Dominus Sabaoth nomen mihi. Quemadmodum igitur fluctus interdum attollitur, et vehementi impetu in terram irruit ac impingit, ventorum vi pulsus, ac rursus mox, Deo volente, in serenitatem et tranquillitatem mutatur: ad eundem quoque modum gravia et intolerabilia, et ad omnium malorum extremum deducuntia, solo, inquit, nutu velut in serenitatem convertio. Omni enim tumultu consopito, ad voluptatem amplissimam revoco ac resolvo eos qui pro pietate certamen suscipiunt. Idque est, opinor, quod ænigmaticè Psallentis lyra est decantatum: « Præcepit procellæ, et stetit in auram, et sedavit fluctus ejus⁶⁷. » Ut autem absque omni dubio spem ac fiduciam concipiant, omnino hæc quæ denuntiata sunt, ad exitum procursum, nec fallacem aut mendacem esse promissionem, sed auxilium esse certo ferendum, necessario ait: Dominus Sabaoth nomen mihi. Nam si est Dominus exercituum, **716** quomodo esset ad servandum aliquos imbecillus? aut quæ res tam est difficilis, tam ardua, quæ non possit ab omnipotente dextra perfici? Inducit porro et aliud quiddam quod ad auxilium satis sit, simulque declarat dissolutum esse et extinctum eorum furorem, et cessasse odii incommodum: deinceps vero se eorum rationem habiturum, et misericordia eos et amore dignaturum, qui his, qui agnoverunt apparitionem ejus, conveniunt. « Ponam enim, inquit, sermones meos in os tuum. » Quid autem sit, dixit ille divinus David, psallens: « Peccatori dixit Deus: Quare tu enarras justificationes meas, et assumis testamentum meum ore tuo⁶⁸? » — « Non enim decora est laus in ore peccatoris,⁶⁹ » quemadmodum scriptum est. Interdicit itaque et prohibet profa-

⁶⁷ Psal. cvi, 29. ⁶⁸ Psal. xl, 6. ⁶⁹ Eccli. xv, 9.

num et sceleratum Dei lex, omnino ejus sermones memorare. Dictum est enim : « Ex abundantia cordis os loquitur⁹⁹. » Quidni ergo cunctis perspicuum sit, eos qui cor malum habent, bonos sermones eructare non posse? Itaque sanctis maxime convenit, et mente legem Dei tenere, et lingua ac verbis quasi ebullire et depromere. Promittit igitur universorum Deus, velut justis jam et in fide sanctificatis, et ingenuitatis laudem percipientibus, se impositurum suos eorum ori sermones, ut, divinam legem crebris usurpantes sermonibus, viam sibi ad salutem accommodatam intelligant. De omni siquidem justo scriptum est : « Lex Dei ejus in corde ipsius, et non subvertentur gressus ejus¹⁰⁰. » Et iterum : « In corde meo abscondi oracula tua, ut ne peccem tibi¹⁰¹. » Sustinet enim nos divina lex, ut pulchre solidati et fundati simus, et mentem ad optima omnia vitæ instituta recte dirigamus; nec eam delabi ad deteriora sinit, et ab eo quod malo afficere solet, quasi juveniliter abducit et forlitter. Quia vero, ut dixi, eos velut jam ingenuos ac germanos alloquitur, aliud porro quidpiam appromittit. Protegam enim, inquit, te, umbra manus meæ. Dignum possessione est et eximium hoc quoque bonum, et ad salutem sat magnum, quibus semel eo frui conceditur. Manum enim Dei et Patris non aliud esse intelligimus, quam ab eo natum Filium Dominum nostrum Jesum Christum. His autem qui illi parent, nihil poterit nocere, eorum, quæ nocere solent. Erunt **717** namque robusti et fortissimi, omnemque tumultum ac tentationes vincent, nec a Satana capientur, omnemque carnis motitatem superabunt, nec animi neque corporis motibus affectibusve succumbent. Quod autem omnipotens Patris dextra sic eos afficiat, ostendit, cum adjicit: Qua statui cælum, et fundavi terram. Si enim, sicuti scriptum est, sermone Domini cæli firmati sunt, si terra constabilita est, ut immota maneat¹⁰²; quidni satis sit potens ad eos servandum, quicunque ejus protectionem volunt magni æstimare? Tunc, tunc, inquit, dicet Sion : Deus meus es tu. Hinc mihi considera Christianæ fidei confessionem clare et perspicue introductam. Olim enim Christum, licet multa edentem miracula, et divinorum signorum splendore, qui omnem orationem superat et admirationem, illustratum, ex insigni quadam impietate, ignorare se dicebant, cum tamen non ignoraverint vere, sed contumelia affecerunt. Dicere enim ausi sunt homines insigniter deliri, et stulti, et impia mente præditi : « Nos scimus cum Moysse locutum esse Deum, hunc autem unde sit, nescimus¹⁰³. » Sed hi, inquit, qui negant, et ad hanc impietatem delapsi sunt, lingua meos sermones circumferentes, et sub protectione manus meæ dexteræ versati, iterum agnoscent Redemptorem, et constitebuntur, dicentes ei : Deus meus es tu. Res igitur salutaris est fides, et via ad vitam adducens

A — « Οὐ γὰρ ὠρατοῖς αἴνοις ἐν στόματι ἁμαρτωλοῦ, » κατὰ γέγραπται. Ἀποσοβεῖ τοιγαροῦν τὸν βέθηλὸν τε καὶ ἀλιτήριον ὁ τοῦ Θεοῦ θυμὸς [α. νόμος;] τοῦ καὶ ὄλωσ τῶν αὐτοῦ διαμεμνησθαι λόγων. Ἐρρηται γάρ· « Ἐκ τοῦ περισσεύματος τῆς καρδίας λαλεῖ τὸ στόμα. » Πῶς οὐχ ἅπασιν ἐναργεῖς, ὡς οἱ καρδίαν ἔχοντες πονηρὰν, ἀγαθοῦ οὐκ ἂν ἐρεῦσα[ι]ντο λόγους; Ἀγίοις οὖν ἄρα πρεπωδέστατον τὸ καὶ εἰς νοῦν ἔχειν τὸν τοῦ Θεοῦ νόμον, καὶ ἀναδράττειν αὐτὸν, ὡσπερ διὰ γλώττης καὶ λόγου. Ὑπιοχνεῖται τοῖνον ὁ τῶν ὄλων Θεὸς ὡς ἔρη δικαίους, καὶ ἡγιασμένοις ἐν πίστει, καὶ τὸ τῆς γνησιότητος λαθοῦσι καύχημα, τοὺς ἑαυτοῦ λόγους ἐντιθέναι τοῖς στόμασιν αὐτῶν, ἵνα τοῦ θείου νόμου συχνῶς διαμνημονεύοντες, τὴν τοῦ χρησίου πρὸς σωτηρίαν αὐτοῖς εἶδειεν τρίβον. Γέγραπται γάρ·

B περὶ δικαίου παντὸς, ὅτι· « Ὁ νόμος τοῦ Θεοῦ αὐτοῦ ἐν τῇ καρδίᾳ αὐτοῦ, καὶ οὐχ ὑποσκελισθήσεται ἐκ διαθήματα αὐτοῦ. » Καὶ πάλιν· « Ἐν τῇ καρδίᾳ μου ἔκρυψα τὰ λόγια σου, ὅπως ἂν μὴ ἁμάρτω σοι. » Ἀνέχει γὰρ ἡμᾶς ὁ τοῦ Θεοῦ νόμος εἰς τὸ ἐρηρεῖσθαι καλῶς, καὶ εὖ βεβηκότα τὸν νοῦν εἰς πᾶν ἔτιον τῶν ἀρίστων ἐπιτηδευσμάτων ἔχειν· καὶ καταπίπτειν οὐκ ἔξ πρὸς τὰ χεῖρα, καὶ τοῦ πεφυκότος ἀδικεῖν ἀποφέρει νεανικῶς. Ἐπειδὴ δὲ, ὡς ἔφη, ὡς ἔρη γνησίους προσδιαλέγεται, προὑπιοχνεῖται τι καὶ ἕτερον. Σκεπάσω γὰρ σε, φησὶν, ὑπὸ τὴν σκέπη τῆς ἑμαυτοῦ χειρὸς. Ἀξιόκτητον δὲ καὶ τοῦτο, καὶ ἐξαιρετον ἀγαθόν, καὶ ἀποχρῶν εἰς σωτηρίαν τοῖς ἅπασι εἶναι ἡξιωμένοις αὐτό. Χεῖρα μὲν γὰρ τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς οὐχ ἕτερον εἶναι συνίμεν, πλὴν ὅτι τὸν ἐξ αὐτοῦ πεφηνότα Ὑῖον τὸν Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν τὸν Χριστόν. Τοὺς δὲ γε ὑπ' αὐτῷ γεγονότας ἀδικήσαντες ἂν οὐδὲν τῶν ὅσα πέφυκεν ἀδικεῖν. Ἔσονται γὰρ εὐσεβεῖς καὶ εὐτολμῶτατοι, θορυβοῦ τε παντὸς καὶ πειρασμῶν ἀμείνους, καὶ ἀνάλωτοι τῷ Σατανᾷ, καὶ σαρκικῆς ἀπάσης ἐπέκεινα βδελυρίας, καὶ πέρα παθῶν ψυχικῶν τε ἅμα καὶ σωματικῶν. Ὅτι δὲ πανταλῆς ἡ τοῦ Πατρὸς δεξιὰ διακεισθαι, παρασκευάζει προστιθεῖς· Ἐν ἧ ἔστησα τὸν οὐρανόν, καὶ ἔθεμελίωσα τὴν γῆν. Εἰ γὰρ τῷ λόγῳ Κυρίου οἱ οὐρανοὶ ἐστερεώθησαν, κατὰ γέγραπται, ἐρήρυσται δὲ καὶ ἡ γῆ πρὸς τὸ ἀκλονήτως ἔχειν πῶς οὐκ ἂν ἀρκέσειεν εἰς τὸ σῶσαι τινας, τοὺς ὅσπερ ἂν ἔλοιντο τὴν ὑπ' αὐτοῦ σκέπη ποιείσθαι, περὶ πολλοῦ; Τότε δὲ, τότε, φησὶν, ἐρεῖ Σιών· Θεὸς μου εἰ σὺ. Ἐνταῦθά μοι βίεπε σαφῶς τε καὶ ἐναργῶς τῆς εἰς Χριστόν πίστεως τὴν ὁμολογίαν εἰσηνεγεμένην. Πάλαι μὲν γὰρ καίτοι θαυματουργοῦντα πολυτρόπως, καὶ τῇ λαμπρότητι τῆς θεοσημείας, τῇ ὑπὲρ λόγον καὶ θαῦμα, δόξαν ἔχοντα Χριστόν, ἐκ πολλῆς ἄγαν ἀνοσιότητος ἀγνοεῖν ἐφασκον, οὐκ ἠγνωχότες ἀληθῶς, ἀλλ' ὑβρίζοντες. Τετολμήχασι γὰρ εἶπειν ἐκ πολλῆς ἄγαν ἐμβρονησίας, ἦγουν ἀπουσίας, καὶ ἀφιλοθέου φρονήματος· « Ἡμεῖς οἶδαμεν ὅτι Μωσῆ λέλάληκεν ὁ Θεός, τοῦτον δὲ οὐκ οἶδαμεν πόθεν ἐστίν. » Ἄλλ' οἱ πάλαι, φησὶν, ἀρνούμενοι καὶ δυσσεβείας εἰς τοῦτο καταλιπθήσαντες, λαβόντες ἐν γλώσση τοὺς ἑμοὺς λόγους,

⁹⁹ Luc. xii, 34. ¹⁰⁰ Psal. xxxvi, 31. ¹⁰¹ Psal. cxviii, 14. ¹⁰² Psal. xxiii, 6. ¹⁰³ Joan. ix, 29.

καὶ ὑπὸ τὴν σκέπη τῆς ἐμῆς γενόμενοι χειρὸς **A** sempiternam, est virtus Christianæ confessionis. δεξιᾶς, ἐπιγνώσκονται τὸν Ἀυτρωτὴν, ὁμολογήσουσι λέγοντες πρὸς αὐτόν· Θεὸς μου εἰ σύ. Χρῆμα τοιγαροῦν σωτήριον ἢ πίστις, καὶ ὁδὸς εἰς ζωὴν ἀποφέρουσα τὴν ἀμήρτυον, τῆς εἰς Χριστὸν ὁμολογίας ἡ δύναμις.

Ἐξεγείρου, ἐξεγείρου, ἀνάστηθι, Ἰερουσαλήμ, ἡ πιούσα τὸ ποτήριον τοῦ θυμοῦ ἐκ χειρὸς Κυρίου. Τὸ ποτήριον γὰρ τῆς πώσεως, τὸ κόνδυ τοῦ θυμοῦ ἐξέχεις, καὶ ἐξεκένωσας, καὶ οὐκ ἦν ὁ παρακαλῶν σε ἀπὸ πάντων τῶν τέκνων σου, ὡν ἔτρεκας· καὶ οὐκ ἦν ὁ ἀντιλαμβάνομενος τῆς χειρὸς σου, οὐδὲ ἀπὸ πάντων τῶν νιῶν σου, ὡν ὕψωσας.

Ἡ πεσοῦση καὶ ἔτι κειμένη τῇ Ἰουδαίων συν-
αγωγῇ προσδιιέγεται, καὶ ἀναστῆναι κελεύει, μονο-
νουχὶ χεῖρα διδούς, καὶ κατοικτείρων ὡς Θεός. Καὶ **B**
οὐ δῆπου φάμεν σωματικὴν εἶναι τὴν ἔγερσιν, ὅτι
μὴδὲ τοιαύτην νοεῖσθαι προσήκει τὴν πτώσιν, νοητὴν
δὲ μᾶλλον, ὡς ἐν ἀπιστίᾳ τετελεσμένην. Οὐκοῦν ἐν
πίστει τὸ τῆς ἐν τούτοις ἀναστάσεως ἀγαθόν. Πε-
πτῶκασι γὰρ ὁμολογουμένως εἰς ὄλεθρον, οὐ προσ-
ῆκάμενοι μὲν τὸ εὐαγγελικὸν καὶ σωτήριον κήρυγμα,
προσεσεληκότες δὲ μᾶλλον διδασκαλίαις τε καὶ ἐντάλ-
μασιν ἀνθρώπων, καίτοι Θεοῦ λέγοντος ἑναργῶς διὰ
φωνῆς Ἡσαίου· Ἐλπίετε μοι, οἱ μακαρίζοντες ὑμᾶς,
πλανῶσιν ὑμᾶς, καὶ τὴν τρίβον τῶν ποδῶν ὑμῶν
ταράττουσιν. Ἐξαιτιολογῶντες γὰρ παρ' αὐτοῖς τὸν
διὰ Μωσέως νόμον, οἱ καθηγείσθαι λαχόντες, καὶ
συχῶς ἐκεῖνο βουώντες· Μακάριοι ἔσμεν, Ἰσραὴλ,
ὅτι τὰ ἀρεστὰ Κυρίῳ γνωστὰ ἡμῖν ἔστιν, ἀπεκόμε-
ζον τῶν ὑπὸ χεῖρα τὸν νοῦν τῆς εἰς Χριστὸν ἀγά-
πης, καὶ τῆς αὐτοῦ χάριτος ἀλογεῖν ἀναπειθόντες,
πεπλανήκασιν αὐτοῦς, καὶ τὴν τρίβον τῶν ποδῶν
αὐτῶν συνέχουσι, ὀρθοποδεῖν οὐκ ἐβόησαν, ἤγουν δι'
εὐθείας ἐρχεσθαι τρίβου πρὸς τὴν ἐν πίστει δικαιο-
σιν, καίτοι τοῦ νόμου τελειοῦντος οὐδέν. Οὐκοῦν,
Ἐξεγείρου, φησὶ· τοῦτ' ἔστιν ἑναργῶς τὸ διὰ τῆς τοῦ
Παύλου φωνῆς, « Ἐγείραι, ὁ καθεύδων, καὶ ἀνάστα
ἐκ τῶν νεκρῶν, καὶ ἐπιφάσει σοι ὁ Χριστός. » Καὶ
μὴν κάκεινο πρὸς τούτῳ· Διὸ τὰς παρειμένας χεῖ-
ρας καὶ τὰ παραλελυμένα γόνατα ἀνορθώσατε, καὶ
τροχιὰς ὀρθὰς ποιεῖτε τοῖς ποσὶν ὑμῶν. Ὅτι δὲ
πρέπουσαν καὶ ἰσοπαλὴ ταῖς αὐτῶν δυσσεβείαις ἐκ-
τετίκασι δίκην ἐμπαροινήσαντες Χριστῷ, καὶ τὴν
ἀρχηγὸν τῆς ζωῆς, τὸ γε ἦγον ἐπ' αὐτοῖς, θανάτῳ
περιβάλειν τολμήσαντες, διαδέχουσι· λέγων· Ἡ
πιούσα τὸ ποτήριον τοῦ θυμοῦ ἐκ χειρὸς Κυρίου. Τὸ
ποτήριον γὰρ τῆς πώσεως, τὸ κόνδυ τοῦ θυμοῦ
ἐξέχεις, καὶ ἐξεκένωσας. Καὶ κόνδυ μὲν φησὶ τὸ
κρῖμα· τὸ δὲ, Ἐξεκένωσας, ἐν τούτοις οὐχὶ τὸ, Ἐξέχεις,
καταστημαίνειεν ἂν, ἐκεῖνο δὲ μᾶλλον, ὡς Ἄπαν ἐκπέ-
πωκας, τοῦτ' ἔστι, πλήρη τὸν θυμὸν εἰσεδέξω τὸν
παρὰ Κυρίου, καὶ ἰσόρροπον τοῖς παρανομήμασιν
ὑπομεμένηκας τὴν ὀργὴν. Κακοὶ γὰρ κακῶς ἀπόλω-
λασι, τοῦτο μὲν πεπορημένης αὐτῶν ἀπάσης τῆς
χώρας, ὁμοῦ δὲ τοῖς Ἱεροσολύμοις καὶ αὐτοῦ δὲ
κατεμπερσθέντος τοῦ περιβότου ναοῦ, καὶ προσέτι
τῆς εἰς Θεὸν ἐλπίδος ἀπολισθήσαντες, καὶ τῆς τῶν
ἀγίων ἀγέλης ἐξωσμένοι. Τούτων δὲ ἀπάντων συμ-

Vers. 17. 18. *Excitare, excitare, exsurge, Jerusale-
lem, quæ bibisti poculum furoris de manu Domini.
Poculum enim ruinæ, calicem furoris ebibisti et eva-
cuasti, nec erat qui consolaretur te ex omnibus fi-
liis tuis quos peperisti: nec erat qui apprehenderet
manum tuam, nec ex omnibus filiis tuis quos ex-
tulisti.*

Collapsam veluti et jam jacentem nunc Judæo-
rum synagogam affatur, et jubet resurgere, tantum
non manum porrigens, et ut Deus, miseratus. Nec
dicimus corpoream esse nanc excitationem, quia
nec illius modi intelligenda est hæc ruina, sed quæ
intelligentia percipitur, et in incredulitate quasi per-
ficitur. Ergo hujus resurrectionis bonum in fide
est. Ceciderunt enim plane in interitum, eo quod
evangelicam **718** et salutarem prædicationem non
admiserint, sed potius doctrinis et præceptis homi-
num attenderint, etiamsi aperte dicat voce Isaïæ
Deus: « Popule mi, qui vos beatos prædicant se-
ducunt vos, et semitam pedum vestrorum contur-
bant ». Semper enim hi qui principatum obtine-
bant apud eos, Moysis legem blaterantes, illudque
crebro clamantes, Beati sumus, Israel, quia quæ
Deo accepta sunt, nobis nota sunt: mentes suorum
C a dilectione Christi abduxerunt, et ejus gratiam
pro nihilo ducere persuaserunt, ac fefellerunt, se-
mitamque pedum eorum confuderunt, non sinentes
eos recto pede incedere, nec recta via ad fidei ju-
stificationem tendere, cum tamen lex nihil profi-
ceret. Itaque inquit: « Excitare, » id plane est, quod
voce Paulina dictum est: « Excitare, qui dormis, et
surge e mortuis, ac illuminabit te Christus ». Quin et illud præterea: Quocirca remissas manus,
et dissoluta genua surrigite, et rectas facite orbi-
tas pedibus vestris. Quod autem dignam et ipsorum
impietatibus parem poenam solverint, debacchati
in Christum, et principem vitæ, quantum in ipsis
erat, morte afficere ausi, declarat· Quæ bibisti,
inquiens, poculum furoris de manu Domini. Po-
culum enim ruinæ, et calicem furoris exhausisti
et evacuasti. Calicem vocat judicium. Evacuasti,
his verbis non significat, Effudisti, sed illud potius,
velut totum ebibisti, id est, plenum furorem a Do-
mino recepisti, et æqualem prævaricationibus iram
sustinuisti. Mali enim male perierunt: partim de-
vastata cuncta eorum regione, et simul cum Hiero-
solymsis incenso ipso templo celebratissimo: dein-
de etiam a spe in Deum decedentes, et a grege
sanctorum expulsi, his, inquit, omnibus tibi acci-
dentibus, et plenissimo furore velut inebriatæ tibi
nemo tuorum liberorum adfuit; non erat qui manum
tuam apprehenderet, nemo qui consolaretur. Com-
plices enim apud eos erant Levitæ et sacerdotes,

¹⁴ Isa. 1, 12. ¹⁵ Ephes. v, 14.

Jerisæ ac Pharisæi, honoribus præ omnibus circumfluentes, et in sublime eVecti, eo quod præcellerent et præstarent reliquis. Sed ex omnibus, nemo Judæam prohibuit calamitate quæ ex divina ira **719** illis illata est. Nemo erat tantus, qui intolerabilibus malis implicatæ illam vel mediocrem consolationem admovere posset. Itaque injuriam fecerunt, dum eos a dilectione Christi abduxerunt, et fidem in illum rejicere persuaserunt, illisque in interitus foveas prolapsis nihil adjumenti attulerunt.

Οδοῦν ἡδίκησαν μὲν ἀπάγοντες αὐτοὺς τῆς εἰς Θεὸν ἀναπεύθοντες πίστιν· ὤνησαν δὲ παντελῶς οὐδὲν,

VERS. 19, 20. *Duo ista contraria sunt tibi, et quis tecum contristabitur? Ruina et contritio, fames et gladius: quis te consolabitur? Filii tui indigentes, dormientes in compitis omnium viarum, sicut beta semicocta, pleni furore Domini, dissoluti per iram Domini Dei.*

Plurima mala quæ Judæis contigerunt enumerare licet, captivitatis tempore, sub Vespasiano, inquam, et Tito, cum tota Judæorum regio conflagravit, et nullum calamitatis genus illis defuit, sed ad summum quasi omnis mali fastigium pertigerunt. Quod etiam illis omnium Servator Christus prænuntiavit: abductos est enim a Pilati militibus, ad locum cræcis. Cum etiam mulieres sequerentur, et eam desererent, conversus dixit illis: « Filisæ Jerusalem, nolite deflere me, sed deflete vos et liberos vestros ». Et rursus: « Cum videritis obsessam a militibus Jerusalem, tunc dicetis montibus: Operite nos; et collibus, Cadite in nos ». Quin etiam insanabilis calamitatis pondus a sanctis prophetis pluribus verbis prænuntiatum est. Eadem etiam sententia gignitur et insinuat nobis in his versibus: O enim misera Jerusalem: hæc ista tibi contraria sunt, inquit, pro, repugnant, et dissident. Et cujusmodi sunt illa? Ruina et contritio, fames et gladius. Quibus verbis velut breviter et concise belli calamitas significatur. Verum illud considerandum est non oscitantur. Nam quatuor enumeratis, duo illa esse dicit. Siquidem ruinam memoravit, et contritionem, et famem, et gladium. Quid ergo dicimus? aut quo pacto esse poterunt duo, quæ dicta sunt? Etiam si plura esse videantur, primis tamen sequentia hic sermo propheticus conjungit. Nimirum semper casum sequitur contritio, famem gladius, id est, mors. Duo igitur prima sunt, ruina et fames, sequuntur **720** hæc, contritio et gladius. His ergo, inquit, accidentibus, quis subvenire potest? quis impetum calamitatis lujusee propulsare? Hoc enim hic significat consolatio. Numquid igitur, inquit, ad hoc sufficient filii tui? Sed enim eos videre est redactos ad inopiam, id est, nihil habentes quod consulant et faciant ad solatium suum,

θεθιχότων σοι, φησί, καὶ οἷον μεμεθυμένης πληρεστάτῳ θυμῷ, οὐδεὶς παρέστη τῶν ὧν τέκνων οὐκ ἦν ἂν ἀντιλαμβάνομενος τῆς χειρὸς σου, οὐκ ἦν ὁ παρακλήων. Πλείστοι μὲν γὰρ ἦσαν παρ' αὐτοῖς Λευῖται καὶ Ιερεῖς, Γραμματεῖς τε καὶ Φαρισαῖοι, ταῖς παρὰ πάντων ἐντροφῶντες τιμαῖς, ὕψῳ τε ἡρμένοι διὰ τὴν προῦχαιν καὶ προεστάναι τῶν ἄλλων· ἄλλ' οὐδεὶς ἐκ πάντων ἀπεσόθησε τῆς Ἰουδαίας τὴν συμφορὰν τὴν ἐκ θείας ὀργῆς ἐπενηνεγμένην αὐτῇ. Οὐδεὶς ἦν τοσοῦτος, ὃς ἀφορήτοις ἐνεληγμένη κακῶς καὶ γούν μετρίαν παράκλησιν προσεπενεγκεῖν δυνάμενος. ἀγάπης, καὶ ἀπαράδεκτον ποιῆσθαι τὴν εἰς αὐτὸν τοῖς τῆς ἀπωλείας βῆδροις ἐνολισθήσαντες.

Δύο ταῦτα ἀντικειμενά σοι, καὶ τίς σοι συλλυπηθήσεται; Πτώμα δὲ καὶ σύντριμμα, λιμὸς καὶ μάχαιρα· τίς σε παρακάλεσει; Οἱ υἱοὶ σου, οἱ ἀπορούμενοι, οἱ καθυδόντες ἐπ' ἄκρον πάσης ἐξόδου, ὡς στυλλῶν ἡμισφῶν, οἱ πληθεῖς θυμοῦ Κυρίου, ἐκλελυμένοι διὰ Κυρίου τοῦ Θεοῦ.

Πλείστα μὲν ἂν τις ἀπαριθμήσαιτο τὰ τοῖς Ἰουδαίοις συμβεθικότα κακὰ κατὰ τὸν τῆς ἀλώσεως καιρὸν, τῆς ἐπὶ γε, φημί, Οἰεσπασιανοῦ καὶ Τίτου, ὅτε πᾶσα μὲν ἐνεπερήθη τῶν Ἰουδαίων ἡ χώρα, συμφορᾶς δὲ τρόπος οὐδεὶς ἐνέλεμψεν αὐτοῖς, ἀλλ' εἰς ἄκρον παντὸς διεληλάκασι κακοῦ, προσηγγελοῦτος καὶ τοῦτο αὐτοῖς τοῦ πάντων Σωτῆρος Χριστοῦ. Ἀπεχομίζετο μὲν γὰρ ὑπὸ τῶν τοῦ Πιλάτου στρατιωτῶν ἐπὶ τὸν τοῦ σταυροῦ τόπον. Ἐπειδὴ δὲ εἶποντο κλαλοῦσαι γυναῖκες αὐτῷ, στραφεὶς πρὸς αὐτάς ἔφη· « Θυγατέρες Ἰερουσαλήμ, μὴ κλαίετε ἐπ' ἐμοί, κλαίετε δὲ ἐφ' ὑμᾶς καὶ ἐπὶ τὰ τέκνα ὑμῶν. » Καὶ πάλιν· « Ὅταν εἰδῆτε κυκλουμένην ἀπὸ στρατοπέδων τὴν Ἰερουσαλήμ, τότε ἐρεῖτε τοῖς ὄρεσι, Καλύψατε ἡμᾶς· καὶ τοῖς βουνοῖς, Πέσετε ἐφ' ἡμᾶς. » Καὶ διὰ πλείστων ὄσων τῆς ἀνηκέστου συμφορᾶς τὸ βῆρος προσηγγέλετο διὰ προφητῶν ἁγίων. Ταῦτα δὲ νῦν ἡ τῶν προκειμένων ἡμῖν στίχων ὠδίνει δύναμις. Ὡ γὰρ ἀθλία, φησὶν, Ἰερουσαλήμ, δύο σοι ταῦτα ἀντίκειται, φησὶν, ἀντὶ τοῦ, μάχεται καὶ πολεμεῖ. Καὶ ποῖα ταῦτά ἐστι; Πτώμα καὶ σύντριμμα, λιμὸς καὶ μάχαιρα. Ἐν τούτοις μὲν, ὡς ἐν βραχεῖ καὶ συνεσταλμένως, ἡ τοῦ πολέμου συμφορὰ σημαίνεται. Πλὴν ἐκεῖνο ἀρρητέον οὐ παρεμμένως. Τέσσαρας γὰρ ἀσπριθησάμενος, δύο φησὶν αὐτά. Πτώμα γὰρ, ἔφη, καὶ σύντριμμα, καὶ λιμὸν, καὶ μάχαιραν. Καὶ τί ἄρα φαμέν; ἢ πῶς ἂν εἶεν δύο τὰ ὀνομασμένα; Κἂν εἰ πλείονων ἔχοιεν ὄξαν, τὴν ἐπόμενα τοῖς πρώτοις ὁ προφητικὸς ἐν τούτοις συνάπτει λόγος. Οἷον τί φημί· Ἐπειτα πάντως τῷ πίπτειν ἡ συντριβῆ, καὶ τῷ λιμῷ μάχαιρα, τοῦτ' ἐστὶν ὁ θάνατος. Δύο δὲ ὄν τα πρώτα, τοῦτ' ἐστὶ, πτώμα καὶ λιμὸς· ἐπόμενα δὲ τούτοις, σύντριμμα τε καὶ μάχαιρα. Τούτων οὖν ἄρα, φησὶ, συμβεβηκότων, τίς ὁ ἐπαμῦναι δυνάμενος; καὶ ἀποσοθῆσαι τῆς συμφορᾶς; τὴν ἐφοδον; τοῦτο γὰρ ἡ παράκλησις ἐνθάδε δηλοῖ. Ἄρα γὰρ, φησὶν, ἀρχέσουσιν υἱοὶ σου πρὸς

Luc. XIII, 28. Ibid. 29, 30.

τοῦτο; καίτοι καὶ αὐτοὺς ἔστιν ἰδεῖν ἐξηπορημέ-
 νους, τοῦτ' ἔστιν, οὐδὲν ἔχοντας, ὃ βουλευέσονται τε
 καὶ θράσουςιν εἰς παραψυχὴν ἑαυτοῖς, εἰς δνησιν
 τῶν ἰδίων ψυχῶν. Καθεύδουσι γὰρ ἐπ' ἄκρου πάσης
 ἐξόδου. Κατασκήψαντος γὰρ τοῦ πολέμου, τῆς Ἰου-
 δαίων χώρας ἐξέδραμον οἱ δυνατοί, καὶ κατελήφασιν
 τὰς τῆς χώρας ἐσχατίας, ἵνα εἶεν ἔτοιμοι πρὸς φυ-
 γήν. Οἱ μὲν γὰρ ὡς πρὸς ὁμόρους τοὺς Αἰγυπτίους,
 οἱ δὲ καὶ ὡς γείτονα τῶν Μωαβιτῶν, ἤγουν τὰς ἐτέρας
 τῶν προσοίκων ἔθνῶν καταλαμβάνειν ἠπειγόντα χῶ-
 ρας. Ἦσαν δὲ ἐπ' ἄκρου πάσης ἐξόδου, τοῦτ' ἔστιν,
 ἐν ταῖς ἐσχατιαῖς τῆς γῆς, ὡς ἔφη· οὐκ ἐγρηγορήτες,
 ἤγουν δρᾶσαι τι δυνάμενοι τῶν ὅσα ἔστιν οὐκ ἀσυ-
 τελῆ τοῖς παθοῦσιν εἰς δνησιν, ἀλλ' οἶον μεμεθυμέ-
 νοι, καὶ καρθηραροῦντες, καὶ κείμενοι, παρείμενοι τε
 οὐσίαις τὰς φρένας, καὶ ἐκλελυμένοι τὸν νοῦν, ὡς
 αὐτῶν ἠμίεθον. Καὶ ποῖα τούτων ἢ πρόφασις;
 Πηπλήρωνται γὰρ θυμοῦ Κυρίου, αἰτία τε τῆς ἐκλύ-
 σεως αὐτοῖς αὕτη γέγονε. Πηφύκαμεν γὰρ αἰεὶ πως,
 ὅτε καὶ ταῖς εἰς λήξιν καὶ ἀπαρακλήτοις βαλλόμεθα
 συμφοραῖς, μονονουχὶ καὶ ἐξεστηκότα τὸν νοῦν ἔχειν
 ἐν ἑαυτοῖς, καὶ οὐδένα πόρον εὐρίσκειν τὸν διασωσάει
 δυνάμενον, θεηλάτου μάλιστα καθ' ἡμῶν ὄντος τοῦ κακοῦ.

Διὰ τοῦτο ἄκουε, τεταπεινωμένη καὶ μεθύου-
 σα οὐκ ἀπὸ οἴνου. Οὕτω λέγει Κύριος ὁ Θεὸς ὁ
 κρίνων τὸν λαὸν αὐτοῦ· Ἰδοὺ εἴληφα ἐκ χειρὸς
 σου τὸ ποτήριον τῆς πώσεως, τὸ κόνδυ τοῦ
 θυμοῦ, καὶ οὐ προσθήσῃ πιεῖν αὐτὸ ἐτι, καὶ
 δώσω, καὶ ἐμβαλῶ αὐτὸ εἰς τὰς χεῖρας τῶν ἀδι-
 κησάντων σε καὶ τὴν ταπεινῶσάντων σε, ὃς
 εἶπαν τῇ ψυχῇ σου· Κύριον ἴνα παρέλθωμεν,
 καὶ ἔθηκας τῇ γῇ Ἰσα τὰ μέσα σου, ἔξω τοῖς
 πορευομένοις.

Κατοικεῖροντος οἱ λόγοι, καὶ ἀνάτειράζοντος μὲν
 τοὺς θυμούς, ἀνιέντος δὲ μᾶλλον εἰς εὐθυμίαν αὐτούς.
 Τεταπεινωμένη γὰρ ὀνομάζει καὶ μεθύουσαν. Ἰκα-
 ναὶ γὰρ, ὡς ἔφη, αἱ πέρα μέτρου συμφοραί, καὶ εἰς
 ἐσχάτον κακοῦ κατενεγκεῖν τοὺς ἀλίσκομένους, καὶ
 μεθύουσαι τοὺς πεπονθότας, πλην οὐκ ἀπ' οἴνου, καθά
 φησι. Τὸ γὰρ Κυρίου ποτήριον, οὐκ αἰσθητὸν νοεῖται
 ποθεῖν, οὐδὲ τὸ ἐν αὐτῷ κραῖμα τοιοῦτον, ὡς καὶ
 νοεῖσθαι κοινόν. Ἔθος δὲ μᾶλλον τῇ θεοπνεύστῳ
 Γραφῇ, ποτήριον ὀνομάζειν τὴν ἐκνεμηθεῖσαν ἐκάστῳ
 μοῖραν, ἢ ἀδίκῳ τυχόν, ἢ καὶ ἀγαθῷ. Οἷόν τι φημι.
 Ψάλλει, καὶ φησι περὶ τῶν ἀλιτηρίων ὁ θεσπέσιος
 Δαβὶδ· « Πῦρ, καὶ θεῖον, καὶ πνεῦμα καταγιγῶς, ἢ
 μερὶς τοῦ ποτηρίου αὐτῶν. » Κληρὸς οὗτος ἡτρεπί-
 σται παρὰ Θεοῦ τοῖς οὐκ εἰδόσιν αὐτὸν, καὶ ψῆφος
 αὐτοῦ ἢ παγχάλεπος καταλήψεται. Πῦρ γὰρ ὡς-
 περ καὶ θεῖον ἐκπίνοντες, διηνεκῇ καὶ ἀνίκητον
 ὑπομένουσι δίκην. Ἀρμόσει δ' ἂν δικαίῳ παντὶ τὸ
 χρῆμα λέγειν· « Ποτήριον σωτηρίου λήψομαι, καὶ
 τὸ δοῦμα τοῦ Κυρίου ἐπικαλέσομαι. » Τὸ γὰρ ὅπως
 εἰδέναι τε καὶ ἐπικαλεῖσθαι τὸν τῶν ὄλων Κύριον,
 γένοιτ' ἂν τοῖς τοῦτο δρᾶν εἰωθόσι σωτήριον κραῖμα.
 Οὐκοῦν οὐκ ἀπὸ οἴνου φησὶ μεμεθύσθαι τὴν Ἰερου-
 σαλήμ ὃ τὰ δίκαια κρίνων Θεός, ἀλλ' ἐξ ἀνηκέστου
 συμφορᾶς, καὶ δυσπραγίας οὐ φορητῆς. Δίκαια δὲ

ad utilitatem suarum animarum. Dormiunt enim
 in compitis omnium platearum. Nam ingruente bello,
 e regione Judæorum fugerunt potentes, et re-
 gionis extrema occuparunt, ut ad fugam parati es-
 sent. Alii enim ad finitimos Ægyptios se contu-
 lerunt; alii vicina loca Moabitarum, aliasque ac-
 colarum gentium regiones capere festinarunt. Erant
 autem in compitis omnium viarum, id est, in extre-
 mis terræ ejus partibus, ut dixi; nec erant vigilantes
 aut valentes aliquid præstare quod possit afflicti-
 opem ferre, sed velut inebriati, et capite gravi,
 ac supini et jacentes, et ita remissi animis, ac
 mente soluti, ut beta semicocta. Et quæ horum
 causa? Impleti enim sunt furore Domini, et solu-
 tionis ac laxitatis hujus causa, hæc est. Solem
 enim semper, quando in summam et inconsolabiles
 calamitates dejicimur, mente tantum non excedere
 nec ullum invenire exitum possumus ad salutem,
 maxime si malum hoc nobis immissum sit divini-
 tus.

enim semper, quando in summam et inconsolabiles
 calamitates dejicimur, mente tantum non excedere
 nec ullum invenire exitum possumus ad salutem,
 maxime si malum hoc nobis immissum sit divini-
 tus.

VERS. 22, 23. Propter hoc audi, humiliata et ebria
 non vino. Sic dicit Dominus Deus, judicans popu-
 lum suum: Ecce tuli de manu tua poculum ruinæ,
 calicem furoris, nec perges ultra illum hibern, et da-
 bo, et mittam eum in manuum eorum qui injuste op-
 presserunt te, et humiliarunt te, qui dixerunt ani-
 mæ tuæ: Inclinare, ut prætereamus, et æquasti
 solo media tua, foris transeuntibus.

Commiserantissunt hæc verba, et iram reprimean-
 tis, eosque ad animi tranquillitatem invitantis. Hu-
 miliatam enim nominat et ebriam. Immensæ enim,
 ut dixi, calamitates in extrema mala deducere fa-
 cile poterant eos qui his impediti sunt, et affictos
 inebriarunt, verum non vino, quemadmodum ait.
 Poculum enim Domini nequaquam intelligitur esse
 quod sensu percipitur, neque 721 ejusmodi in eo
 est mistio, ut promiscue et communiter intelligat-
 ur. Sed in more est Scripturæ divinitus inspiratæ,
 poculum nominare, distributam cuique portionem,
 seu injusto, seu bono. Exempli causa, psallit et
 ait de facinorosis divinus David: « Ignis, sulphur,
 et spiritus procellæ, pars calicis eorum ». » Sors
 hæc præparata est a Domino his qui eum ignorant,
 et sententia infesta et adversa de illis feretur. Nam
 qui ignem et sulphur ebibunt, pœnam sustinent
 perpetuam et inevitabilem. Quadrabit autem justo
 cuivis, illud dicere: « Calicem salutaris accipiam,
 et nomen Domini invocabo ». » Nosse enim omnino
 et invocare universorum Dominum, futura est his
 istuc factitantibus, salutaris potio. Non igitur dicit,
 qui juste judicat Deus, vino ebriam factam esse
 Jerusalem, sed insanabili calamitate, et infelicitate
 intolerabili. Justa autem judicat, bonis quidem

⁸⁸ Psal. x, 7. ⁸⁹ Psal. cxv. 13.

partem convenientem tribuendo : eos vero qui tales non sunt, reprehendendo, ut se ipsis meliores redditi, ab his vitiorum generibus recedant, mentemque convertant eo, ut velint sapere et facere, quæ divinis ejus legibus videntur consentanea. Verum inquit : Ecce tui poculum ruinæ quasi de manu tua : nec perges ultra illud libere. Vocabitur siquidem, ut dixi, ad agnitionem Christi, et supernis bonis nobiscum circumfuet : eritque ipsa sacrorum donorum particeps, spiritualesque habebit divitias. Cujus testis est propheta dicens : « Propterea multis diebus sedebunt filii Israel, nec erit rex, neque princeps, neque sacrificium, neque altare, nec sacerdotium, neque declarationes : et deinceps revertentur filii Israel, et exquirent Dominum Deum suum, et Davidem regem suum. Et stupebunt in Domino et in bonis ejus, novissimis diebus¹. » Davidem enim his verbis, ex semine Davidis natum secundum carnem Christum, prophetica appellat oratio. Cujus etiam rei evidens argumentum est, quod mortuo jam divino Davide, pluribus post actibus, facta sit hæc propheta. Itaque hactenus quidem nondum vocatus est ad fidei gratiam, nondum amotum est iræ poculum. Sed ubi fide Christum coluerit, tunc omnino poculum ab eo auferetur, et aliis meis bonis ipsa affluet. **722** de quibus scriptum est : Obliviscuntur afflictionis ipsorum primæ, nec ascendet in cor eorum : erit autem potius exsultatio, et lætitia æterna in capite eorum. Fugit enim dolor, et mœror, et gemitus. Verum quando auferetur ab ea poculum, dabitur in manus eorum qui inique oppresserunt. Quomodo autem oppresserunt? Cum non sinerent eam recto pede insistere, neque irreprehensibilem semitam intendere, qua licebat vitam Deo acceptam recte instituere, et evangelicæ conversationis splendore vestiri, simulque cum his qui in Christum crediderunt, ad supremam civitatem pervenire. Qui ergo hi intelligi debent qui oppresserunt injuste? Quod ad obvium et perspicuum sensum attinet, primum, qui præfuerunt synagogæ, hi maxime poculum furoris ebiberunt. Nam quo insigniori præ aliis tranquillitate potiebantur, eo molestiorem senserunt belli impetum : cum honore, gloria, opibus, deliciis et ipsa etiam vita deturbarentur. Sin aliud reconditum est dicendum, dicere autem, opinor, est necesse, dicimus injuriis oppressam Judæorum synagogam, non ab his solum qui præfectura functi sunt, sed et a sinistra diaboli malitia, qui non sinit eos divinam lucem animo accipere, quo vocantem ad salutem, justificantem impium, liberantem a pœna, et e mortis vinculis extrahentem, Christum inquam, intelligerent. Cujus testis est Paulus qui sic scripsit : « Quod si tectum est nostrum Evangelium in his qui pereunt tectum est, in quibus Deus hujus sæculi excæcavit mentes infidelium, ne luceat eis illuminatio Evangelii gloriæ Christi². »

κρίνει, τοὺς μὲν ἀγαθοὺς τὸν εὐκρίτους κληρὸν ἐκνευ-
μηκῶς, τοὺς γε μὴν οὐκ οὕσι τοιοῦτοις ἐπιτιμῶν, ἐν
ἐαυτῶν ἀμείνους ἀναδεδειγμένοι, τῶν μὲν τῆς φασλῶ-
τητος τρῶπων ἀποφοιτήσῃαν, μεταστήσειαν ὃ ἂν τὸ
φρόνημα πρὸς γε τὸ βούλεσθαι φρονεῖν τε καὶ ὄρῃν
τὰ τοὺς θεοὺς αὐτοῦ δοκοῦντα νόμοις. Πλὴν ἰδοῦ, φη-
σιν, εἴληφα τὸ ποτήριον τῆς πτώσεως ὡς ἐκ χειρὸς
σου, καὶ οὐ προσθήσῃ ἐπιπέιν αὐτό. Κεκλήσεται γὰρ,
ὡς ἔφη, εἰς ἐπίγνωσιν τοῦ Χριστοῦ, καὶ ἐντροφή-
σει μεθ' ἡμῶν τοὺς ἀνωθεν ἀγαθοὺς. Ἔσται δὲ καὶ
αὕτη χάρισμάτων μέτοχος ἱερῶν, καὶ πλοῦτον ἐξεῖ
πνευματικόν. Καὶ τούτου μάρτυς ὁ προφήτης λέγων·
« Διότι ἡμέρας πολλὰς καθίσονται οἱ υἱοὶ Ἰσραὴλ,
οὐκ ὄντος βασιλέως, οὐδὲ ὄντος ἀρχοντος, οὐκ οὕσης
θυσίας, οὐδὲ ὄντος θυσιαστηρίου, οὐδὲ ἱερατείας,
οὕτε δήλων· καὶ μετὰ ταῦτα ἐπιστρέψουσιν οἱ υἱοὶ
Ἰσραὴλ, καὶ ἐπιζητήσουσι Κύριον τὸν Θεὸν αὐτῶν,
καὶ Δαβὶδ τὸν βασιλέα αὐτῶν, καὶ ἐκστήσονται ἐπὶ
τῷ Κυρίῳ καὶ ἐπὶ τοῖς ἀγαθοῖς αὐτοῦ, ἐπ' ἐσχάτου
τῶν ἡμερῶν. » Δαβὶδ γὰρ ἐν τοῦτοις τὸν ἐκ σπέρμα-
τος Δαβὶδ κατὰ σάρκα Χριστὸν ὁ προφητικὸς ὀνομά-
ζει λόγος. Καὶ τούτου σαφὴς ἀπόδειξις, θεοθενῶτος
καὶ ἤδη τοῦ θεοπεσίου Δαβὶδ πλείσταις ὄσαι ὑστερον
γενεαῖς γενέσθαι τὴν προφητείαν. Οὐκοῦν εἰς μὲν
οὕτω κέκληται πρὸς τὴν διὰ πίστεως χάριν, οὕτω τὸ
ποτήριον ἀπέθετο τῆς ὀργῆς. Ἐπειδὴν δὲ τῇ πίστει
τιμῆσει Χριστὸν, τότε δὴ πάντως ληφθήσεται μὲν
παρ' αὐτῆς τὸ ποτήριον, ἐντροφήσει δὲ καὶ αὕτη τοὺς
ἄλλοις ἀγαθοῖς ὁμοῦ, περὶ ὧν γέγραπται, ὅτι Ἐπι-
λήσονται τὴν θλίψιν αὐτῶν τὴν πρῶτην, καὶ οὐ μὴ
ἀναβῆ αὐτῶν ἐπὶ τὴν καρδίαν· ἔσται δὲ μέλλον
ἀγαλλίαμα καὶ ἐμφροσύνη αἰώνιας ὑπὲρ κεφαλῆς
αὐτῶν. Ἀπέδρα γὰρ ὀδύνη, λύπη, καὶ στεναγμός.
Πλὴν ὅταν ληφθῇ τὸ ποτήριον ἀπ' αὐτῆς, δοθήσεται
τῷ τῶν ἀδικησάντων αὐτὴν ἐσμῶ. Ἠδίκησαν δὲ κατὰ
τίνα τρόπον; Ὁρθοποθήσαι μὴ συγχωρήσαντες, μήτε
μὴ ἀμώμητον ἔλσαι τρέπον, δι' ἧς δύνασθαι τὴν
εὐάρεστον τῷ Θεῷ κατορθοῦντας ζῶν, καὶ τῆς εὐ-
αγγελικῆς πολιτείας τὴν φαιδρότητα κατημφισμέ-
νους, ὁμοῦ τοὺς πιστεύσασιν εἰς Χριστὸν εἰς τὴν
ἀνα καταρτησθαι πόλιν. Τίνες οὖν ἄρα νοηθεῖεν οἱ
ἀδικήσαντες αὐτῆν; Ὅσον μὲν γὰρ ἦεν εἰς τὸ πρό-
χειρόν τε καὶ ἐμφανὲς εἰπεῖν, πρῶτον μὲν οἱ καθ-
ηγεῖσθαι λαχόντες τῆς Συναγωγῆς, οἱ δὲ μάλιστα τὸ
ποτήριον ἐκπεπώκασι τοῦ θυμοῦ. Ὅσῳ γὰρ διαπρε-
πεστέρην εἶχον παρὰ τοὺς ἄλλους τὴν εὐθυμίαν, το-
σοῦτω φορτικωτέρην ἐσχίχασιν τοῦ πολέμου τὴν
ἐφοδον, τιμῆς καὶ δόξης, πλοῦτου καὶ τρυφῆς, καὶ
αὐτοῦ δὲ τοῦ ζῆν ἐξωθούμενοι. Εἰ δὲ χρῆ τι καὶ τῶν
κεκρυμμένων εἰπεῖν (ἀναγκαῖον δὲ οἶμαι καὶ τοῦτο),
φαμέν ἠδικῆσθαι τὴν τῶν Ἰουδαίων Συναγωγὴν, οὐκ
ἀπό γε τῶν καθηγεῖσθαι λαχόντων μόνον, ἀλλὰ γὰρ
καὶ ἀπὸ σκαλιότητος διαβολικῆς, οὐκ ἐώσης αὐτοῦς
τὸ θεῖον εἰς νοῦν ἐισδέξασθαι φῶς, ἵνα δὲ συνειεν τὸν
καλοῦντα πρὸς σωτηρίαν, τὸν δικαιῶντα τὸν ἀσεβῆ,
καὶ ἀπαλλάττοντα δίχης, καὶ τῶν τοῦ θανάτου δε-
σμῶν ἐξέλκοντα, φημι δὲ Χριστὸν. Καὶ τούτου μάρτυς

¹ Qre. III, 4, 5. ² II Cor. IV, 3, 4.

ὁ Παῦλος, ὡδὶ γεγραφώς· « Εἰ δὲ καὶ ἐστὶ κεκαλυμ-
 μένον τὸ Εὐαγγέλιον ἡμῶν, ἐν τοῖς ἀπολλυμένοις ἐστὶ
 κεκαλυμμένον, ἐν οἷς ὁ Θεὸς τοῦ αἰῶνος τούτου ἐτύ-
 φλωσε τὰ νοήματα τῶν ἀπίστων, εἰς τὸ μὴ διαυγᾶσαι
 τὸν φωτισμὸν τοῦ Εὐαγγελίου τῆς δόξης Χριστοῦ. »
 Ναὶ μὴν καὶ αὐτὸς ὁ Υἱὸς ταῖς Ἰουδαίων ἀγέλαις ἔφη
 τι συμβῆναι τοιοῦτον, καὶ διήλεγξεν ἑναργῶς, ὡς ἐκ
 πνεύματος ἀκαθάρτου σκληροὶ γέγονασι καὶ ἀπει-
 θεῖς, καὶ εἰς πᾶν ὀτιοῦν ἀπεφέροντο τῶν κακῶν. Ἐφη
 γὰρ, ὅτι « Ὅταν δὲ τὸ ἀκάθαρτον πνεῦμα ἐξέλθῃ ἀπὸ
 τοῦ ἀνθρώπου, πορεύεται δι' ἀνύδρων τόπων ζητοῦν ἀνά-
 παυσιν· καὶ ὅταν μὴ εἴρῃ, ὑποστρέφει, φησὶ, λέγων·
 Ἰποστρέψω εἰς τὸν οἶκόν μου, ὅθεν ἐξῆλθον· τότε παρα-
 λαμβάνει ἕτερα ἑπτὰ πονηρὰ πνεύματα πονηρότερα
 ἑαυτοῦ, καὶ εἰσελθόντα κατοικεῖ ἐκεῖ, καὶ γίνεται τὰ
 ἔσχατα τοῦ ἀνθρώπου ἑκείνου χεῖρονα τῶν προτέρων. »
 Οὕτως ἔσται τῇ γενεᾷ ταύτῃ τῇ πονηρᾷ. » Λελατρεύ-
 κασι μὲν γὰρ ἐν Αἰγύπτῳ τοῖς αὐτόθι θεοῖς, καὶ ἦν
 ἐν αὐτοῖς τὸ ἀκάθαρτον πνεῦμα. Ἐπειδὴ δὲ λελύ-
 τρωνται διὰ Μωσέως, καὶ τῶν πρακτέων τὴν ὀριστὴν
 ἐδέχοντο νόμον (ἤκουον λέγοντος ἑναργῶς· « Κύριον
 τὸν Θεόν σου προσκυνήσεις, καὶ αὐτῷ μόνῳ λατρεύ-
 σεις »), ἀπελήλαται τῆς καρδίας αὐτῶν καὶ τὸ ἀκά-
 θαρτον πνεῦμα. Ἐπειδὴ δὲ οὐκ ἐσχῆκασιν ἐν ἑαυτοῖς
 τὸν τοῦ Θεοῦ φόβον, οὕτε μὴ ἔνοικον ἐδέξαντο διὰ
 πίστεως τὸν Ἰησοῦν (« Κατοικεῖ γὰρ ἐν ταῖς καρδίαις
 ἡμῶν διὰ πίστεως, » καθὰ γέγραπται)· σχολάζοντα
 τὸν τόπον τὸ ἀρχαῖον ἔκεινο καὶ ἀκάθαρτον πνεῦμα
 τεθεαμένον, εἰσελήλατο κάλιν, καὶ κατήκνησεν ἐν
 αὐτοῖς, καὶ γέγονεν αὐτοῖς τὰ ἔσχατα χεῖρονα τῶν
 πρώτων. Ὅτι δὲ καὶ τὸν προδότην ἐν μαθηταῖς
 τοιοῦτον γενέσθαι παρεκτύπησεν ὁ τῆς ἀσεβείας εὐ-
 ρετῆς, οὐκ ἀσυμφανές. Γέγραπται γὰρ, ὅτι μετὰ τὸ
 ψωμίον εἰσῆλθεν εἰς αὐτὸν ὁ Σατανᾶς. Οὐκοῦν τετι-
 μῶρηται μὲν ἡ τῶν Ἰουδαίων Συναγωγὴ, κατασκοπέ-
 ζοντος αὐτὴν τοῦ Σατανᾶ, καὶ οὐκ ἔωντος ἰδεῖν τοῖς
 τῆς διανοίας ὀφθαλμοῖς τὸ τοῦ κόσμου φῶς, τοῦτ' ἐστὶ
 Χριστόν. Ἐπειδὴ δὲ κέκληται πρὸς ἐπιστροφὴν,
 δέδοται δὲ τὸ ποτήριον τοῦ θυμοῦ καὶ τὸ κόνδυ τῆς
 πτώσεως εἰς χεῖρας τῶν ἀδικησάντων αὐτὴν· τετιμῶ-
 ρηται αἱ πονηραὶ καὶ ἀντικείμεναι δυνάμεις, καθ-
 ιέντος αὐτὰς εἰς ἔδην τοῦ πάντων Σωτῆρος Χριστοῦ,
 καὶ σειραῖς ζόφου ταρταρώσας παρέδωκεν εἰς κρίσιν
 μεγάλης ἡμέρας κολασομένους τηρεῖν. Αὐταὶ γὰρ
 ἦσαν αἱ λέγουσαι· Ἰερουσαλήμ, κύψον ἵνα παρῆλθωμεν. Ἡ δὲ
 ὑπετίθει τὰ μέσα τῇ γῆ τῶς δι' αὐτῆς
 παρεουμένοις, τοῦτ' ἐστὶν, ἑαυτὴν ὑπέστρωσε καὶ ὑπετίθει
 τοῖς ἐθέλουσι καταπατεῖν. Τοῦτο δὲ δρῶσιν
 αἱ πονηραὶ δυνάμεις, ὅταν ἰδῶσι ψυχὴν παρειμένην, καὶ τὸν
 ἴδιον παραρρίπτουσαν νοῦν, εἰς τὸ ὑπεκείσθαι
 θέλειν εὐκόλως ταῖς ἑαυτῶν ἀνοσίαις καὶ θεομισείαις βουλαῖς.

A Certe ipse etiam Filius tale quiddam dixit Judaeo-
 rum gregibus accidisse, et eos aperte redarguit,
 ut qui ex impuro spiritu, duri essent et refractarii,
 et in omnia mala abducerentur. Ait enim : « Cum
 immundus spiritus exit ab homine, peragrat sitico-
 losa loca, quærens requiem : quam ubi non in-
 venit, revertitur, inquit, dicens : Revertar in do-
 mum meam unde exii : tum assumit alios septem
 malos spiritus deteriores se, et ingressi ibi habi-
 tant, sicutque novissima hominis illius pejora prio-
 ribus. Sic erit progeniei huic malæ³. » **723** Co-
 luerunt enim deos qui ibi erant, ineratque illis im-
 mundus spiritus. Per Moysen autem redempti, et
 lege quæ est rerum agendarum definitrix, accepta,
 audierunt eum diserte dicentem : « Dominum Deum
 tuum adorabis, et eum solum coles⁴ : » ejectusque
 est corde eorum immundus spiritus. Sed cum non
 haberent Dei timorem in se ipsis, nec Jesum per
 fidem in se reciperent : « Habitat enim in cordibus
 nostris per fidem⁵, » sicuti scriptum est, locum
 illum vacare antiquus ille et impurus spiritus con-
 spicatus, irrupit denuo, et in illos immigravit,
 factaque sunt illorum novissima deteriora prioribus.
 Nam proditorem illum inter discipulos, talem ab
 hoc impietatis inventore effectum esse, non est
 obscurum. Scriptum namque est post offam ingres-
 sum esse in eum Satanam. Punita est igitur Judæo-
 rum synagoga, obtenebrante illam Satana, nec
 permittente eam animi oculis, mundi lucem, id est,
 Christum, intueri. Cæterum cum ad conversionem
 vocati sunt, datum est poculum furoris, et calix
 ruinæ in manus eorum qui eam injuria oppresse-
 rant. Punite sunt enim malæ et adversariæ pote-
 states, dejiciente eas in Orcum omnium Salvatore
 Christo qui eas catenis tenebrosis in Tartarum
 conjectas, tradidit in judicium magni dici custo-
 diendas et cruciandas. Istæ enim dicunt Jerusalem :
 Inclinare, ut transeamus. Hæc autem subjecit me-
 dia terræ illis hac gradientibus, id est, scipsum
 substravit ac subjecit conculcare volentibus. Hoc
 autem faciunt malæ potestates tum, cum viderint
 animam remissam, quæ mentem suam ita abjicit,
 ut facile velit impiis earum ac Deo infestis consiliis
 parere atque subiacere.

³ Matth. xii, 43-45. ⁴ Deut. vi, 13. ⁵ Ephes. iii, 17.

BIBAION E', TOMOI EE.

LIBER QUINTUS, TOMI SEX.

724 TOMUS I.

A

TOMOS A'.

CAP. LII. VERS. 1. *Excitare, excitare, Sion; induere fortitudine tua, Sion, et induere gloria tua, Jerusalem, civitas sancta: non ultra perget transire per te incircumcisus et immundus.*

Sion et Jerusalem cum audis in hisce verbis, ne putes civitates ex lapidibus extractas simpliciter denotari. Significat potius hæc prophetica oratio, eorum qui per fidem acquisiti sunt aggregationem et Ecclesiam, ex Judæorum contubernio et gentium. Excitare quippe cum dicit, idque semel atque iterum, largissimam illis impartit consolationem. Sicut enim sapientissimus Paulus ait: « Ubi abundavit peccatum, eo magis excelluit gratia * : » sic ubi ingens pœnæ acerbitas, illic calamitatibus par
725 consolatione, imo longe ipsis rebus tristibus uberior. Induere jubet eam fortitudinem suam, et ad hæc gloriam. Fortitudo intelligi potest actuosa quædam efficientia seu efficacitas, non inepte, qua animus cujusque juvenili impetu fertur ad ea quæ agenda sunt. Gloria vero, quis alius esse potest, præterquam ille gloriæ Dominus, qui est Christus? quem divinus cantor alicubi alloquitur: « Exsurge, gloria mea †. » Rursus alibi, de omni in illum credente: « Laus virtutis eorum tu es ‡. » Quemadmodum autem gloriam et fortitudinem hanc induamus, declaravit nobis sapientissimus Paulus. Iterum enim dixit: « Induite Dominum nostrum Jesum Christum, et carnis rationem non habeatis ad cupiditatem §. » Præterea etiam: « Quicumque enim in Christum baptizati estis, Christum induistis ¶. » Quin et propheta Isaias, velut mulierem varis modis exortam, Ecclesiæ personam introduxit, « Exsultet, inquiens, anima mea in Domino. Induit enim me vestimento salutis, et tunica lætitiæ. » Indumentum ergo est Christus, omnibus sanctis accommodatissimum: et tunica lætitiæ quæ intelligentia percipitur, quæ fortitudinem nobis conciliat et gloriam. Sanctam civitatem nominat, Ecclesiam. Sanctificata est, non cultu legali; perficit enim lex nemi nem; sed conformis facta Christo, et divinæ ejus naturæ particeps, communicatione scilicet sancti Spiritus: in quo et in diem redemptionis obsignati sumus, omnibus abluti et exuti sordibus, omni labe vacui. Justificati etenim sumus per fidem in ipsum, et securitate quadam in omnibus ab ipso ditati sumus,

Ἐξεγείρου, ἐξεγείρου, Σιών· ἐνδύσαι τὴν ἰσχὺν σου, Σιών, καὶ ἐνδύσαι τὴν δόξαν σου, Ἱερουσαλήμ, πόλις ἡ ἁγία· οὐκέτι προστεθήσεται διελθεῖν διὰ σοῦ ἀπερίτμητος καὶ ἀκάθαρτος.

Σίον τε καὶ Ἱερουσαλήμ ἀκούων ἐν τούτοις, μὴ πόλεις ἀπλῶς τὰς ἐκ λίθων ἐξηγερούμενας καταδηλοῦσθαι νομίσης. Σημαίνει δὲ μάλλον τῆς προφητείας ὁ λόγος τῶν κεκλημένων διὰ τῆς πίστεως τὴν ὁμήγουριν, ἦγουν Ἐκκλησίαν ἐκ τε τῶν Ἰουδαϊκῶν ταγμάτων καὶ ἐξ ἰθνῶν. Τό γε μὴν, Ἐξεγείρου, λέγων, καὶ μάλα συγχῶς, θαυλίσεσάτην αὐτοῖς χαρίζεται τὴν παράκλησιν. Ὡσπερ, γὰρ καθά φησιν ὁ πάνσοφος Παῦλος, « Οὐ ἐπλεόνασεν ἡ ἁμαρτία, ὑπερπερίσσευσεν ἡ χάρις· » οὕτως, ἐνθα πολὺ τὸ πικρὸν τῆς δίκης, ἐκεῖ ἰσοπαλῆς ταῖς συμφοραῖς παράκλησις, μᾶλλον δὲ πολὺ λίαν τῶν ἀμυδρῶν ἀμφιλαφεστέρα. Ἐνδύσασθαι δὲ προστέταχε τὴν ἰσχὺν αὐτῆς, καὶ πρὸς γε τούτῳ τὴν δόξαν. Καὶ ἰσχὺς μὲν ἡ κατ' ἐνέργειαν πρακτικὴ νοοῖτ' ἂν εἰκότως, καθ' ἣν ἡ ἐκάστου ψυχὴ πρὸς τόδε τι τυχόν τῶν πρακτέων ἵεται: σὺν φρονήματι νεανικῷ. Δόξα δὲ τίς ἂν ἕτερος εἴη παρὰ τὸν τῆς δόξης Κύριον, ὃς ἐστὶ Χριστός; πρὸς δὲ πού φησι καὶ ὁ θεσπέσιος μελωδός, ποτὲ μὲν, ὅτι « Ἐξεγέρθητι, ἡ δόξα μου· » ποτὲ δὲ πάλιν περὶ παντὸς τοῦ πιστεύοντος εἰς αὐτόν, ὅτι « Τὸ καύχημα τῆς δυνάμεως αὐτῶν οὐ εἶ. » Ἐνδυσόμεθα δὲ τίνα τρόπον τὴν τε δόξαν, καὶ τὴν ἰσχὺν αὐτῆν, διεσάφησεν ἡμῖν ὁ πάνσοφος Παῦλος. Ἐφη δὲ πάλιν· « Ἐνδύσασθε τὸν Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστόν, καὶ τῆς σαρκὸς πρόνοιαν μὴ ποιήσητε εἰς ἐπιθυμίαν. » Καὶ προσέτι τούτῳ· « Ὅσοι γὰρ εἰς Χριστόν ἐβαπτίσθητε, Χριστόν ἐνεδύσασθε. » Ναὶ μὴν καὶ ὁ προφήτης Ἠσαίας ὡς ἐν τάξει γυναικὸς πολυτρόπως ὠραϊσμένης τὸ τῆς Ἐκκλησίας πρόσωπον εἰσκακόμικε λέγων· « Ἀγαλλιάσθη ἡ ψυχὴ μου ἐπὶ τῷ Κυρίῳ. Ἐνέδυσε γὰρ με ἱμάτιον σωτηρίου, καὶ χιτῶνα εὐφροσύνης. » Ἄμφιον οὖν ἄρα Χριστὸς ἀγίῳ παντὶ προπεδωδέστατον· καὶ χιτῶν εὐφροσύνης τῆς νοητῆς, πρόξενος ἡμῖν ἰσχύος καὶ δόξης. Ἄγιον δὲ πόλιν ὀνομάζει τὴν Ἐκκλησίαν. Ἠγιάσθη τε γὰρ οὐ διὰ γε τῆς κατὰ νόμον λατρείας (τετελείωκε γὰρ ὁ νόμος οὐδένα), ἀλλὰ σύμμορφος γενομένη Χριστῷ, καὶ τῆς θείας αὐτοῦ φύσεως κοινωνῶς, κατὰ μέθεξιν δηλονότι τοῦ ἁγίου Πνεύματος, ἐν ᾧ καὶ ἐσφραγίσθημεν εἰς ἡμέραν ἀπολυτρώσεως, πάντα ῥύπον ἀπονηψάμενοι, καὶ ἀπάσης κηλίδος ἀπηλλαγμένοι.

* Rom. v, 20.

† Psal. lvi, 9.

‡ Psal. cxliii, 10.

§ Rom. xiii, 14.

¶ Rom. vi, 4.

Δεδικαιώμεθα γὰρ διὰ πίστεως τῆς εἰς αὐτὸν, καὶ τὴν παρ' αὐτοῦ πρὸς πᾶν ἔτιον ἀσφάλειαν πεπλουτήκαμεν, καὶ ὅλον τετειχίσμεθα τῇ παρ' αὐτοῦ χάριτι, πᾶσαν ἡμῶν ἀποσοβοῦντος ἔφοδον διαβολικὴν, καὶ τὰς τῶν ἀντικειμένων δυνάμεων ἀγρίας ἐπαναστάσεις. Καὶ τοῦτο διδάσκει λέγων ὡς πρὸς γε τὴν Σιών, ἤγγουν τὴν Ἱερουσαλήμ, ἥτις ἐστὶν Ἐκκλησία Θεοῦ ζώντος· Οὐκέτι προστεθήσεται διελεῖν διὰ σοῦ ἀπερίτμητος καὶ ἀκάθαρτος. Ἱστορικῶς μὲν γὰρ τοιῶσδε συνήσεις τὸ εἰρημένον· Τὰ περίοικα τῆς Ἱερουσαλήμ ἔθνη, ἀπερίτμητα καὶ ἀκάθαρτα νοηθεῖεν ἂν, οὔτε Θεὸν εἰδότες τὸν φύσει καὶ ἀληθῶς, οὔτε μὴν τὴν διὰ γε τοῦ νόμου λαχόντα παιδαγωγίαν· ἐμάχοντο δὲ καὶ μάλα συχνῶς πρὸς τοὺς ἐξ αἵματος Ἰσραὴλ, ὥστε καὶ ἀμείνους ἔρασθαι πλεισταχοῦ τῆς ἐνοούσης δυνάμεως αὐτοῖς, μονουοχι δὲ καὶ παρῆσαν δι' αὐτῆς, ὡς ἐβρίμμενην ὑπὸ πόδας ἔχοντες αὐτήν. Ἀπὸ δὲ τῶν ἱστορικῶς συμβαινόντων ἐσθ' ὅτε, φέρε, διαπλάττωμεν τὰ πνευματικὰ. Τὰ τῶν δαιμονίων στίφη, τοῦτ' ἐστὶν οἱ κοσμοκράτορες τοῦ σκότους τούτου, καὶ σὺν αὐτοῖς ὁ βέβηλος Σατανᾶς, τὰς οὕτω γεγενημένας ὑπὸ Θεῷ ψυχὰς ὑπὸ πόδας ἔχουσι, καὶ ὅλον διέρχονται δι' αὐτῶν, ἐγκόπτοντος οὐδενός, ἤγγουν ἐπαμύνοντος· ἐπειδὴν δὲ Θεῷ προσφικνωμένα δόξαν καὶ ἰσχύον ἔχουσιν αὐτὸν, τότε δὴ, τότε πεπαύσεται τὰ τῆς ἐκεῖνων πλεονεξίας. Γέγραπται γάρ, ὅτι «Παρεμβαλεῖ ἄγγελος Κυρίου κύκλῳ τῶν φαδουμένων αὐτῶν, καὶ ῥύσεται αὐτούς.» Ἀπερίτμητοι οὖν καὶ ἀκάθαρτοι νοηθεῖεν ἂν αἱ βδελυραὶ, καὶ βέβηλοι, καὶ ῥύπου παντὸς ἐμποιητικαὶ, καὶ πονηραὶ, καὶ ἀντικείμεναι δυνάμεις.

Ἐκτίναξαι τὸν χοῦν, καὶ ἀνάστηθι, καὶ κάθισον, Ἱερουσαλήμ. Ἐκδυσαι τὸν δεσμὸν τοῦ τραχήλου σου, ἡ αἰχμάλωτος θυγάτηρ Σιών.

Καυχημάτων ἀγιοπρεπῶν ἀποφαίνει λοιπὸν ἐπιστήμονα· καὶ τίνα τρόπον ἐνδύσεται τὴν ἰσχύον τοῦ βραχίονος αὐτῆς, καὶ πρὸς γε τοῦτω τὴν δόξαν, διδάσκει σαφῶς. Πρῶτον μὲν ἀποτινάξασθαι κελεύει τὸν χοῦν, ἀναστῆναι τε οὕτω, καθίσει γε, καὶ ἐκδύσασθαι τὸν δεσμὸν τοῦ τραχήλου· καὶ χοῦν ἐν τούτοις, καθάπερ ἐγῆμαι, νοεῖσθαι προσήκει τὸ γεῶδες φρόνημα, καὶ τῶν σαρκικῶν ἐπιθυμιῶν τὴν ἀκαθαρσίαν. Ὅσπερ γὰρ τοῖς χαμαὶ κειμένοις πᾶσά πως ἀνάγκη χοῦ καὶ κόνεως ἀναπύλασθαι, κατὰ τὸν ἴσον οἶμαι τουτοῖσι τρόπον, καὶ τοῖς τὸν νοῦν ἔχουσι χαμαίβριθι καὶ γεῶδες τὸ φρόνημα, οἱ τῆς σαρκικῆς ἀκαθαρσίας ἐνρίζανουσι λογισμοί. Χρὴ τοιγαροῦν ἡμᾶς κεκλημένους εἰς οικειότητα τὴν πνευματικὴν, τὴν εἰς τὸν Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν τὸν Χριστόν, καὶ αὐτὸν ἐνδύσασθαι μέλλοντας ὡς ἰσχύον καὶ δόξαν, προαποτινάξασθαι τὸ χοῖκον καὶ γεῶδες φρόνημα, καὶ προκαθῆραι τὸν νοῦν, καὶ, καθὰ φησιν ὁ πάνσοφος Παῦλος, ἐκδύσασθαι τὸν παλαιὸν ἄνθρωπον τὸν φθειρόμενον κατὰ τὰς ἐπιθυμίας τῆς ἀπάτης, καὶ ἐνδύσασθαι τὸν νέον τὸν ἀνακαινούμενον κατ' εἰκόνα τοῦ κτίσαντος αὐτόν. Τοῦτο δράσαντες ἀνιστάμεθα, τοῦτ' ἐστὶν, ὀρθῶ καὶ βεβηχῶτι κεχρήμεθα νῦν, καὶ

A et quasi muro quopiam gratia ipseus muniti : qui omnem diabolicum insultum a nobis profligat, et saevas incursiones potestatum resistentiunt. Idque docet, cum ait quasi ad Sion seu Jerusalem, quæ est Ecclesia Dei viventis : Non perget ultra transire per te incircumcisus et impurus. Historice quidem hoc modo quod dictum est intelliges. Gentes illæ finitimæ Jerusalem, incircumcisæ illæ et impuræ intelligi possunt, quæ nec illum natura et vere Deum cognorunt, nec legis pædagogiam assecutæ sunt ; quin etiam sæpissime adversus sanguine Israelitico oriundos dimicant, ita ut frequenter etiam illorum 726 viribus superiores viderentur, et tantum non illac transitum facerent, perfinde ac si eam pedibus suis haberent subjectam. Sed agendum, ex his quæ sæpe contingunt historice, spiritualia formemus. Dæmoniorum cohortes, id est, mundi potentes rectores tenebrarum sæculi hujus, et cum illis profanus Satanas, animas Deo nondum subditas, pedibus suis habent subjectas, et veluti eas pertranseunt ac pervadunt, nullo prohibente, vel subveniente : sed cum Deo conjuncti ac sociati, cum gloriam ac fortitudinem suam habuerint, tunc, tunc eorum tyrannus cessabit. Scriptum est enim : « Castra ponet angelus Domini in circuitu timentium se, et eos eripiet » Incircumcisi ergo et impuri intelligi poterunt, exsecrandæ, ac profanæ, omnique sordis efficientes, ac nequam atque adversariæ potestates.

C

VERB. 2. Excute pulverem et surge, et sede, Jerusalem, solve vinculum colli tui, captiva filia Sion.

Quæ laudes sanctis dignæ sint, deinceps demonstrat : et quemadmodum fortitudinem brachii gloriamque induat, clare docet. Primum enim jubet pulverem excutere, et ita resurgere, ac sedere, et vinculum colli solvere. Pulverem hic, quomodo ego quidem arbitror, intelligere convenit, terrenum affectum, et carnalium cupiditatum impuritatem. Quemadmodum enim humi jacentes omnino necesse est, oppleri etiam pulvere, eodem, opinor, modo mentem humi repentem et terrenum affectum habentibus, carnalis impuritatis cogitationes insident et inhaerent. Oportet ergo nos, qui ad spiritualem conjunctionem cum Domino nostro Jesu Christo vocati sumus, et qui ipsum tanquam fortitudinem et gloriam induere volumus, pulverulentum et terrenum affectum prius excutere, et mentem præpurigare, ac sicuti sapientissimus Paulus ait : Veterem hominem corruptum erroris cupiditatibus exuere, atque novum ad imaginem ejus qui illum condidit renovatum induere¹². Quod ubi fecerimus, resurgimus, hoc est, recta et stabili mente præditi sumus, ac corde firmo, secundum illud quod alibi dictum est a Deo per unum e prophetis : « Statue

¹² Psal. cxxiii, 8. ¹³ Ephes. iv, 22, 23.

teip-am, Sion. » Et divinus David psallit : « Statuit super petram pedes meos, et direxit **727** gressus meos ¹⁴. » Scriptum est enim in libro Psalmorum : « Deus sedit in solio suo ¹⁵, » id est, fixum et stabilitum habet perpetuo regnum suum. Nec enim quidquam in Deo cogitandum est corporeum. Sequetur autem, ubi sederit quis, id est, constantem et stabilem retinuerit sententiam, ut etiam collisolvat vinculum. Catenis enim suorum peccatorum quisque constringitur : ac peccati et ipsius Satanæ jugo subdimur. Cæterum in Christo ab his liberamur, et diruptis vinculis eorum, et projecto a nobis ipsis jugo eorum, quemadmodum scriptum est, libera et soluta mente, quod bonum est perficimus. Sic dicit etiam nobis per unum e prophetis, universorum Deus : « Et egrediemini, et salietis tanquam vituli e vinculis relaxati, et conculcabitis iniquos : propterea erunt quasi cinis sub pedibus vestris ¹⁶. » Cum autem infert : Captiva filia Sion, primum quidem innuit Deum misereri eorum qui sub jugum diaboli ceciderunt, ac peccato serviunt. Deinde ad hæc, ostendit nos in id cadere, etiam cum liceat illud non pati. Nam cum captivam nominavit Sion, etiam filiam eam vocat. At qui fieri poterat, ut filia Dei, et gloria tam illustri decorata, captivitatis teneretur laqueis? Ergo quis eam huc præcipitavit? Non infirmitas servantis, sed voluntas et propositum patientis, quæ paternorum viscerum misericordia orbata est, quod malum elegerit, et suffragando peiori, bonum respuerit.

χοις τὴν τοῦ Θεοῦ θυγατέρα, καὶ δόξης τῆς οὕτω λαμπρᾶς ἤξωμένην; Τίς οὖν ἄρα πρὸς τοῦτο καθήκεν αὐτήν; Οὐχ ἡ τοῦ [σῶ] ζῶντος ἀσθένειά ποθεν, ἀλλ' ἡ τῆς παθούσης βουλή καὶ προαιρέσις, ἐξωδραμοῦσης τῆς τοῦ Πατρὸς εὐσπλαγχνίας, διὰ τοῦ μᾶλλον καταλύσαι τὸ ἀγαθόν.

VERS. 3. Quia hæc dicit Dominus : Gratis venditi estis, et non argento redimemini.

Cum eam dixerit captivam, necesse habuit ea, quæ semper contingunt his qui eo miseræ prolapsi sunt, inducere. Abripiuntur enim in servitutem, nemine pro illis deponente pretium, sed quasi certaminis præmia, et belli ac barbaricæ incursionis fructus. Vi enim et necessitate, ad servitutem non voluntariam vocantur. Sic fore dicit universorum Deus, etiam redemptionem ejus. Nam rapuit Satanas terrestris genus, et quasi captivum habens orbem terrarum intolerabiliter vi oppressit, et sævitix suæ jugo alligavit. Sed homo factus est unigenitus Dei Sermo, qui **728** pro nobis vicit, et ingressus domum fortis, et eo ligato, vasa diripuit, et omnes terræ incolas transtulit ¹⁷. Itaque, ut rapti sumus, **D** ita etiam redempti sumus. Nec enim a volente abstulit nos Christus, sed ejus potius vires fregit, et tanquam Deus phalangem dæmoniorum profligavit. Non ergo argento venditi sumus, neque sic redempti sumus; at omnium nostrum Servatoris Christi viribus. Pastor enim bonus animam posuit pro ovibus suis et nos proprio servavit sanguine.

ἐρηρεισμένη καρδιά, κατὰ γε τὸ ἐτέρωθί που δι' ἐνὸς τῶν προφητῶν εἰρημένον παρὰ Θεοῦ· « Στήσον σεαυτήν, Σιών. » Ὡλλοὶ δὲ που καὶ ὁ θεσπέσιος Δαβὶδ, ὅτι « Ἔστησεν ἐπὶ πέτραν τοὺς πόδας μου, καὶ κατεύθυνε τὰ διαθήματά μου. » Γέγραπται δὲ καὶ ἐν βίβλῳ Ψαλμῶν· « Ὁ Θεὸς κάθηται ἐπὶ θρόνῳ ἁγίου αὐτοῦ, » τοῦτ' ἐστὶ, τὸ ἀπαρὸς τε καὶ ἰδρυμένον τῆς ἑαυτοῦ βασιλείας ἔχει διηνεκῶς. Σωματικὸν γὰρ οὐδὲν ἐπὶ Θεοῦ νοεῖσθαι πρέπει. Ἐψεται δὲ τῷ καθίσαι, τοῦτ' ἐστὶ, τῷ βέβαιόν τε καὶ ἰδρυμένον ἐσχηκέναι τὸ φρόνημα, καὶ τὸ ἐκδύσασθαι τὸν δεσμόν τοῦ τραχήλου. Σειραῖς μὲν γὰρ τῶν ἰδίων ἀμαρτιῶν ἕκαπτος σφιγγεται, ὑπενηγέμεθα δὲ καὶ ὑπὸ ζυγὰ τῆς ἀμαρτίας, καὶ αὐτοῦ δὲ τοῦ Σατανᾶ. Ἄλλ' ἐν Χριστῷ καὶ τούτων ἐλευθερούμεθα· καὶ διαβρῆξαντες τοὺς δεσμοὺς αὐτῶν, καθὰ γέγραπται, καὶ ἀποβρῆξαντες ἀφ' ἑαυτῶν τὸν ζυγὸν αὐτῶν, ἐλευθέρῳ τε καὶ ἀνειμένῳ φρονήματι κατορθούμεν τὸ ἀγαθόν. Οὕτω πού φησι πρὸς ἡμᾶς δι' ἐνὸς τῶν προφητῶν ὁ τῶν ὄλων Θεός· « Καὶ ἐξελεύσεσθε, καὶ σκιρτήσετε ὡς μοσχάρια ἐκ δεσμῶν ἀνειμένα, καὶ καταπατήσετε ἀνόμους· διότι ἔσονται ὡς σποδὸς ὑποκάτω τῶν ποδῶν ὑμῶν. » Ἐπιφέρων δὲ τούτοις, Ἡ αἰχμάλωτος θυγάτηρ Σιών, πρῶτον μὲν ἐφίησιν ἔννοεῖν, ὅτι κατοικτεῖρει Θεὸς τοὺς ὑπὸ ζυγὰ πεσόντας διαβολικᾶ, καὶ τῇ ἀμαρτίᾳ δουλεύσαντας. Εἶτα πρὸς τοῦτῳ διαδείκνυσιν, ὅτι πίπτομεν εἰς τοῦτο, καίτοι μετὸν μὴ παθεῖν αὐτό. Αἰχμάλωτον γὰρ ὀνομάσας τὴν Σιών, καὶ θυγατέρα φησὶν αὐτήν. Εἶτα πῶς ἦν ἐφικτὸν τοῖς τῆς αἰχμαλωσίας ἀλῶναι βρέχων αὐτήν; Τίς οὖν ἄρα πρὸς τοῦτο καθήκεν αὐτήν; Οὐχ ἡ τοῦ [σῶ] ζῶντος ἀσθένειά ποθεν, ἀλλ' ἡ τῆς παθούσης βουλή καὶ προαιρέσις, ἐξωδραμοῦσης τῆς τοῦ Πατρὸς εὐσπλαγχνίας, διὰ τοῦ μᾶλλον ἐλέσθαι τὸ πονηρὸν, καὶ ψήφῳ τῇ πρὸς τὸ χεῖρον

Ἐ Ὅτι τὰδε λέγει Κύριος· Ἐρωτᾶν ἐπράθητε, καὶ οὐ μετὰ ἀργυρίου λυθρωθήσεσθε.

Αἰχμάλωτον αὐτὴν ὀνομάσας, ἀναγκαιῶς ἐπάγει καὶ τὰ τοῖς εἰς τοῦτο πεσοῦσι ταλαιπωρίας ἀεὶ συμβαίνοντα. Ἀποφέρουσι γὰρ εἰς δουλείαν, οὐδενὸς ὑπὲρ αὐτῶν καταθεμένου τιμῆν, ἀλλ' ὡς ἄλλα, καὶ πολέμου καὶ βαρβαρικῆς ἐφόδου καρποί· βία γὰρ καὶ ἀνάγκη πρὸς ἀβούλητον καλοῦνται θητεῖαν. Οὕτως ἔσονται φησὶν ὁ τῶν ὄλων Θεὸς καὶ τὴν λύτρωσιν αὐτῆς. Ἠρπασε γὰρ ὁ Σατανᾶς τὸ ἐπὶ τῆς γῆς γένος, καὶ οἶον αἰχμάλωτον ἔχων τὴν ὑπ' οὐρανὸν ἀφορῶτως κατεβιάζετο, τοῖς τῆς ἑαυτοῦ σκαιοῦτος ἐγκαταδήσας ζυγοῖς. Ἀλλὰ γέγονεν ἄνθρωπος ὁ μονογενὴς τοῦ Θεοῦ Λόγος, ὃς νενίκηκεν ὑπὲρ ἡμῶν· καὶ εἰσελθὼν εἰς τὴν οἰκίαν τοῦ Ἰσχυροῦ, καὶ καταδήσας αὐτόν, διήρπασε τὰ σκεῦῃ, καὶ μετέθηκεν εἰς ἑαυτὸν ἅπαντας τοὺς ἐπὶ τῆς γῆς. Οὐκοῦν ὡς ἠρπάσθημεν, οὕτω καὶ λελυτρώμεθα. Οὐ γὰρ παρ' ἐκόντος ἡμᾶς ἐξεῖλετο Χριστὸς, συντρίψας δὲ μᾶλλον αὐτοῦ τὴν ἰσχύν, καὶ ἀποσοβήσας ὡς Θεὸς τῶν δαιμονίων τὴν φάλαγγα. Οὔτε τοίνυν ἀργυρίῳ πεπράμεθα, οὔτε τὸν ἴσον λελυτρώμεθα ἐρόπον· ἰσχύϊ δὲ μᾶλλον τοῦ πάντων ἡμῶν Σωτῆρος Χριστοῦ. Ποιμὴν γὰρ ὑπάρχων ἀγαθός, πᾶ-

¹⁴ Psal. xxxix, 5. ¹⁵ Psal. xlvii, 9. ¹⁶ Mal. iv, 2, 3. ¹⁷ Luc. xi, 21, 22.

θεικε την ψυχην ὑπὲρ τῶν ἐκυτοῦ προβάτων, καὶ ἄσέσωκεν ἡμᾶς αἵματι τῷ ἰδίῳ· τῷ γὰρ μύλωπι αὐτοῦ ἡμεῖς ἰάθημεν· καὶ αὐτὸς μὲν ἐμαλακίσθη διὰ τὰς ἁμαρτίας ἡμῶν· ἠλευθερώμεθα δὲ ἡμεῖς, καὶ τὸν τῆς ἁμαρτίας ζυγὸν καὶ τὴν τοῦ διαβόλου πλεονεξίαν ἀποσεισάμενοι.

Οὕτω λέγει Κύριος· Εἰς Αἴγυπτον κατέβη ὁ λαός μου τὸ πρότερον περιοικῆσαι ἐκεῖ, καὶ εἰς Ἀσσυρίους βία ἤχθησαν. Καὶ νῦν τί ὧδέ ἐστε; Τάδε λέγει Κύριος· Ὅτι ἐλήφθη ὁ λαός μου δωρῶν, θαυμάζετε καὶ ὀλολύζετε. Τάδε λέγει Κύριος· Δι' ὑμᾶς διὰ παντὸς τὸ δρομὰ μου βλασφημεῖται ἐν τοῖς ἔθνεσιν.

Αἰγυπτιῶν ὀνομάσας τὴν Σιών, εἰδέναι βούλεται τὴν αἰτίαν, ἐφ' ἣ συμβέβηκεν αὐτῇ τὸ εἰς τοῦτο πεσεῖν δυσκολίας τε καὶ ἀβιότητος. Ἀνακομίζει γὰρ ἐστ' ὅτε πρὸς τὰ ἀμείνω τοὺς ἀδόκητόν τι παθόντας, τὸ μὴ ἐν ἀγνοίᾳ κείσθαι τῶν ἡμαρτημένων. Διὰ τοῦτο χρησίμως εἰς ἀνάμνησιν αὐτοὺς ἀναφέρει τῶν κατὰ καιροὺς συμβεβηκότων τοῖς πρὸ αὐτῶν. Λιμοῦ μὲν γὰρ καταβριθόντος, κατέβη κατάκαιρους Ἰακώβ εἰς Αἴγυπτον, καὶ ἀβούλητον αὐτῷ τὴν ἀποδημίαν ἐπέθει, τὸ μηδαμόθεν δύνασθαι τῶν ἀναγκαίων εὐπορεῖν. Ἀπεκομίσθη δὲ καὶ εἰς Ἀσσυρίους ὁ Ἰσραήλ, τὴν Ἰουδαίαν καταδρῶσαντος τοῦ κατ' ἐκεῖνο τοῦ καιροῦ βασιλεύοντος τῆς Χαλδαίων. Καὶ ποῖα τις ἦν ἡ τοῦδε πρόφασις; Ἀποφοιτήσαντες γὰρ τοῦ εἶναι γνήσιοι, καὶ τοῦ [αἰ. τὸ] χρῆναι μόνῳ λατρεύειν Θεῷ, κατὰ γε τὸ νόμῳ δοκοῦν ἀνούστατα δηωσάμενοι [γρ. διωσάμενοι], προσπνεύκασιν εἰδώλοις καὶ προσεκύνησαν τοῖς ἔργοις τῶν ἰδίων χειρῶν· αὕτη γέγονεν αὐτοῖς ἡ πρόφασις τοῦ ταῖς πολεμίῳ ἄλωναί χερσὶ, καὶ τῆς ἐνεγκούσης ἀποδραμεῖν, καὶ θητεύειν ἐχθροῖς, τὴν Περσῶν τε καὶ Μήδων οἰκοῦντας χώραν. Βία τοίνυν ἤχθησαν· οὐ γὰρ ἐκόντες ἦσαν ἐν τούτοις. Ἀλλὰ νῦν τί ὧδέ ἐστε; Τὸ ὧδε φησὶν, ἀντι τοῦ, ἐν ταῖς τῶν ἔθνῶν κατεσπαρμένοι χωραῖς, καὶ εἰς πάντα ἄνεμον κατεσχεδασμένοι, κατὰ τὴν τοῦ προφήτου φωνήν. Ἀπεσόθησε γὰρ τῆς Ἰουδαίας ἀπάσης ἡ Ῥωμαίων μάχιρα τοὺς ἰσχύσαντας ὅλων φεύγειν. Ἦγουν τὸ ὧδε, Ἐν τῇ τοῖδε καταστάσει τῶν πραγμάτων, ἐν ἣ νῦν ἐστε. Γεγονᾶσι δὲ, ὡς ἔφην, ἐν ἐσχάτῃ ταλαιπωρίᾳ, τοῦτο μὲν [κατὰ] τὸν πολέμου νόμον καταδραμούσης αὐτῶν τῆς χώρας τῆς τῶν Ῥωμαίων στρατιᾶς, τοῦτο δὲ, πόλεως ἀπάσης πεπορθημένης, κατεμπερσθέντας δὲ καὶ αὐτοῦ τοῦ ναοῦ. Διὰ τί τοίνυν ἐν τούτοις γεγόνασι; φησὶν· ἢ δηλονότι τὴν μὲν δικαιοῦσαν πίστιν οὐ προσηκάμενοι, περιουβρίσαντες δὲ πολυτρόπως τὸν καλοῦντα πρὸς τοῦτο, καὶ αὐτῷ τὰς χεῖρας ἐπαφέντες ἀνοσίως, μετὰ τοὺς ἀπεσταλμένους δικαίους τε καὶ προφήτας, ὧν τοὺς μὲν ἀπεκτόνασι, τοὺς δὲ ἐλίθωσαν; Καὶ ταυτὶ μὲν ἐν τούτοις περὶ τῆς ἀγγελίου πληθῆος ὁ προφητικὸς ἡμῖν καταμεμήνυκε λόγος. Ἐπειδὴ δὲ ἦν ἔθος τοῖς Ἰουδαίων μάλιστα καθιγηταῖς, ὑψηλὴν ἐπαίρειν κατὰ παντὸς ἔθνος τὴν ὀφρὺν, ἄληπτόν τε καὶ ἀχειρωτόν τοῖς ἐχθροῖς διαμένειν ἐστ' ὅτε τὸν Ἰσραήλ, εἴπερ κλήρος Θεοῦ καὶ λαὸς ἅγιος ὀνομάζετο· εἶτα συμβέβηκεν ἐν οἷς ἔφην ἀρτίως γυπενεχθῆναι τὴν Ἰουδαίαν, κατεπλήτ-

Vibice enim ejus nos sanati sumus, et ipse languidus factus est propter peccata nostra. Liberati enim sumus et nos, et jugum peccati, tyrannidemque diaboli excussimus.

VERS. 4, 5. Sic dicit Dominus: In Ægyptum descendit populus meus prius, ut peregrinaretur illic, et ad Assyrios vi abducti sunt. Et nunc quid estis hic? Hæc dicit Dominus: Quia captus est populus meus gratis, admiramini et plorate. Hæc dicit Dominus: Propter vos semper nomen meum male audit apud gentes.

Cum Sionem captivam nominasset, scire eos vult causam quamobrem hoc ei evenerit, ut in hanc ignominiam et calamitatem incideret. Reducit enim interdum ad meliora eos qui inopinatum quiddam passi sunt, si peccata non nesciant. Propterea utiliter in memoria reducit, quæ olim majoribus ipsorum contigerunt. Premente enim fame, descendit olim Jacob in Ægyptum, et coactus est peregrinationem suscipere, eo quod nullibi posset rebus necessariis abundare. Abductus est autem ad Assyrios Israel, cum eo tempore rex Chaldæorum devastasset Judæam. Et quæ tandem hujus rei causa? Cum enim desiissent esse filii genuini, et solum Deum colere, et, legis voluntate rejecta, stultissime ad idola declinassent, et opera manuum suarum adoravissent: hæc causa exstitit, ut in manus hostium inciderent, ut a patria recederent, ut inimicis servirent, ac Persarum et Medorum regionem inhabitarent. Vi ergo sunt abducti: nec enim hæc volebant, sed nunc quid hic estis? Illud, hic, dicit pro, in 7 29 gentium regionibus dispersi, et ad omnes ventos dissipati, juxta prophetæ vocem. Expulit enim eos ex Judæa Romanorum gladius, quicumque valuerunt omnino fugere. Vel, hic, in eo rerum statu in quo nunc estis. Fuerunt enim, ut dixi, in summis miseriis: partim Romano exercitu, lege belli, eorum regionem incursante: partim tota civitate vastata, et templo ipso cremato. Quare igitur, inquit, in his malis versati sunt? An videlicet quod fidem justificantem non admiserint, sed multifariam ad hoc vocantem contumeliis affecerint, eique impie manus attulerint, deinde etiam justis et prophetis qui missi sunt, quorum alios occiderunt, alios lapidaverunt? Et quidem hæc in his verbis de gregaria multitudine, prophetica nobis significavit oratio. Quia autem solebant Judæorum maxime præfecti, contra omnem gentem tollere altum supercilium, jactabantque interdum Israellem, utpote qui Dei sors, et populus sanctus dictus est, capi et vinci ab hostibus nunquam posse. Cum vero accidit, ut jam dixi, ut ad hæc mala Judæa deveniret, admiratione percussus aut, et ululabat, perinde quasi omni spe destituti, hoc malo eos incursante. Propterea ad eos universorum Deus: Quia, inquit, captus est populus meus gratis, admiramini et ululatis; hæc dicit

Dominus : Propter vos semper nomen meum male audit inter gentes. Fuiſtis enim, inquit, vos auctores et causa, ut qui subjugati sunt paterentur, si-nentes eos carere institutione, imo non permitten-tes omnino ut ad Deum reverterentur, viderentque animi oculis eum qui de caelo venit, qui in forma humana Deus Verbum apparuit, ut praedicaret captivis remissionem, caecisque visum, sanaretque contrito corde praeditos, et annum Domini acceptum vocaret. Itaque propter vos nomen meum inter gentes male audit. Cum enim per omnes regiones et urbes dissipatus esset, inquit, Israel : vastatam esse sanctam civitatem, opusque et materiam ignis fuisse ipsum templum, nemo usquam gentium ignoravit : tum meum nomen conviciis incessunt, et meam elevant gloriam. Siquidem fortassis putant meam manum debilem esse, quae semper fuit auxili-aris Israel : veram autem causam adhuc ignorant, nec quisquam apud eos scivit, eos 730 caedis domini-cae, et multorum aliorum delictorum poenas solvisse.

τὴν ἐπικουρον αἰεὶ γενομένην τῷ Ἰσραὴλ, τὴν δὲ αὐτοῖς ἐπιστάμενος, ὅτι τὰς τῆς Κυριοκρατίας καὶ

Vers. 6, 7. *Ideo sciet populus meus nomen meum, in die illa, quia ego sum ipse qui loquebar, Adsum : quasi pulchritudo in montibus, quasi pedes evangelizantis auditionem pacis, sicut evangelizans bona.*

Quoniam enim, inquit, vestrae pigritiae causa inter gentes male audio, non feram hanc sycophantiam, nec sinam proscindi meam gloriam blasphemis vocibus. Illo autem tempore, quo terrae habitatoribus in carne illucescam, quicumque mei sicut populi, admittentque fidem, sive ex Judaeis illi fuerint, sive ex gentibus, hi scient nomen meum. Nomen vero dicit, pro gloria. Sic enim loqui familiare est Scripturae divinitus inspiratae. Scriptum est namque : « Expetendum nomen bonum magis, quam divitiarum multarum ¹⁶. » Nos qui ab illo vocati sumus, gloriam eius novimus : nec ad eum iudicem omnium Servatorem Christum, velut ad hominem accessimus : sed etiamsi factum sit caro Verbum, credimus tamen Deum esse natura et ex Deo Patre, arcano modo factum, supra omnem creaturam esse, et in supremo solio effulgescere, et omnibus dominari, dextramque habere fortissimam, facileque servaturum, quos velit, sibi subditos, et nihil omnino superare, et, ut ita dicam, supereminere ejus potentiam. Non sic animum induxit Israel. Versati sunt enim quasi cum aliquo nobis simili, et non ut cum Deo homine facto. Propterea dixerunt aliquando : « Tu quis es? et quem teipsum facis ¹⁷ »? Et : « De bono opere non lapidamus te, sed propter blasphemiam, quod homo cum tu sis, facis teipsum Deum ¹⁷. » Verum qui vocabuntur, inquit, ad veritatis agnitionem, scient meam gloriam. Ipse enim qui in prophetis loquebar, Adsum. Deus enim et Dominus

τοντο καὶ ὠλόλυζον, ὡς ἐλπίδος ἀπάσης πέτρα δρασ- μόντος αὐτοῖς τοῦ κακοῦ. Διὰ τοῦτο πρὸς αὐτοῦς ὁ τῶν ὄλων Θεός· Ὅτι ἐλήφθη, φησὶν, ὁ λαός μου ζω- ρεάν, θαυμάζετε, καὶ ὀλολύζετε. Τάδε λέγει Κύριος· Δι' ἡμᾶς διὰ παντὸς τὸ ὄνομά μου βλασφημεῖται· ἐν τοῖς ἔθνεσιν. Αὐτοὶ γάρ, φησὶ, γεγονάτε παραίτιοι τοῦ παθεῖν τοὺς ὑπεξευγμένους, ἀπαιδαγωγήτους ἐῶντες αὐτοῦς, μάλλον δὲ οὐκ ἐπιέντες ἄλλως ἐπιστρέ- φειν εἰς τὸν Θεόν, καὶ τοῖς τῆς διανοίας ἄμασιν ἰδεῖν τὸν ἐξ οὐρανοῦ καθιγμένον, καὶ ἐν ἀνθρωπείᾳ μορφῇ πεφνότα Θεὸν Λόγον, ἵνα κηρύξη αἰχμαλώ- τοις ἄφρασιν, καὶ τυφλοῖς ἀνάβλεψιν, λάσσηται δὲ καὶ τοὺς συντετριμμένην [συνθεθραυσμένην] ἔχοντα· τὴν καρδίαν, καλέσθη δὲ καὶ ἐνιαυτὸν Κυρίου δεκτός. Οὐκοῦν δι' ἡμᾶς τὸ ὄνομά μου βλασφημεῖται ἐν τοῖς ἔθνεσιν. Ἐπειδὴ γὰρ ἐν ἀπάσῃ χώρῃ τε καὶ πόλει κατασκευάσθη, φησὶν, ὁ Ἰσραὴλ, οὐδαὶς ἠγνόησε τῶν ἀνὰ πᾶσαν τὴν γῆν, ὅτι πεπόρθηται μὲν ἡ ἅγια πό- λεις, ἔργον δὲ πυρὸς καὶ αὐτὸς γέγονεν ὁ νεὸς· εἶτα τὸ ἐμὸν δυσφημοῦσιν ὄνομα, καὶ τὴν ἐμὴν διασύρουσι δόξαν. Οὐδὲν γὰρ ἴσως τὴν ἐμὴν ἀτονῆσαι χεῖρα ἀληθῆ πρόφασιν ἀγνοοῦσιν ἔτι, καὶ οὐδαὶς ὁ παρ' πολλῶν ἐτέρων πλημμελημάτων ἐξήτηνται δίκας.

Διὰ τοῦτο γνώσεται ὁ λαός μου τὸ ὄνομά μου ἐν τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ, ὅτι ἐγὼ εἰμι αὐτὸς ὁ λα- λῶν· Πάρεμι· ὡς ὅρα ἐπὶ τῶν ὄρεων, ὡς πόδες εὐαγγελιζομένου ἀκοῆν εἰρήνης, ὡς εὐαγγελιζό- μενος ἀγαθά.

Ἐπειδὴ γὰρ, φησὶν, τῆς ὑμετέρας ἕνεκα βλάβηται ἐδυσφημήθη ἐν τοῖς ἔθνεσιν, οὐκ ἀνέξομαι τῆς συκο- φαντίας, ἀλλ' οὐδὲ τὴν ἐμαυτοῦ δόξαν παλιμψήμοι· ἐάσω βᾶλλεσθαι φωναῖς. Ἐν ἐκείνῳ δὲ τῷ καιρῷ, καθ' ὃν ἐπιλάμψω τοῖς ἐπὶ τῆς γῆς μετὰ σαρκὸς, ὅπερ ἐμοῦ γίνονται λαοὶ προσηκάμενοι τὴν πίστιν, εἴτε ὅν εἰεν ἐξ Ἰουδαίων, εἴτε καὶ ἐξ ἐθνῶν, οὗτοι γνώσονται μου τὸ ὄνομα. Τὸ δὲ ὄνομά φησιν ἀντὶ τῆς δόξης. Ἔθος γὰρ οὕτω λέγειν τῇ θεοποιησῆτι Γραφῇ. Γέγραπται γάρ, ὅτι· « Αἰρετὸν ὄνομα καλὸν, ἢ πλοῦτος πολὺς. » Ἐγνώκαμεν αὐτοῦ τὴν δόξαν, οἱ παρ' αὐτοῦ κεκλημένοι, καὶ οὐχ ὡς ἀνθρώπων προσέμεν κρητῇ τῷ πάντων Σωτῆρι Χριστῷ· ἀλλ' εἰ καὶ γέγονε ἀρετὴ ὁ Λόγος, πιστευόμενος, ὅτι Θεὸς ὢν φύσει, καὶ ἐκ Θεοῦ Πατρὸς ἀπορρήτως γεγεννημένος, ὑπὲρ πάντων κτίσιν ἐστὶ, καὶ τοῖς ἀνωτάτω θρόνοις ἐμπρέπει, καὶ κατ- ἄρχει τῶν ὄλων, καὶ πανσθενεστάτην ἔχει τὴν δε- ξιάν, καὶ σώζει βᾶθίως, οὐς ἂν ἔλοιτο τῶν ὑπ' αὐτὸν γηγόντων, ὑπερνήχηται δὲ τὴν αὐτοῦ δύναμιν παν- τελῶς οὐδέν. Διετέθη γε μὴν οὐχ οὕτως ὁ Ἰσραὴλ. Προσεσχήκασι γὰρ ὡς ἐνὶ τῶν καθ' ἡμᾶς, καὶ οὐχ ὡς ἐνανθρωπήσαντι Θεῷ. Διὰ τοῦτο ποτε μὲν ἔρασκον· « Σὺ τίς εἶ; καὶ τίνα σεαυτὸν ποιεῖς; » καὶ· « Περὶ καλοῦ ἔργου οὐ λιθαζόμενος σε, ἀλλὰ περὶ βλασφημίας, ὅτι σὺ ἀνθρώπος ὢν ποιεῖς σεαυτὸν Θεόν. » Πᾶν ὅπερ ἂν κληθεῖεν εἰς ἐπίγνωσιν ἀληθείας, φησὶ· γνώσονται μου τὴν δόξαν. Αὐτὸς γὰρ ὁ ἐν προφήταις λαλῶν· Πάρεμι. Θεὸς γὰρ ὢν Κύριος ἐπέφανεν ἡμῖν, κατὰ τὸ γεγραμμένον. Τοῦτο καὶ ὁ πάνσοφος Παῦλος

¹⁶ Prov. xxi, 1. ¹⁷ Joan. viii, 53. ¹⁷ Joan. x, 33.

διδάσκει λέγων· « Πολυμερῶς, καὶ πολυτρόπως πά- A
 λαὶ ὁ Θεὸς λαλήσας τοῖς πατέρας ἐν τοῖς προφήταις,
 ἐπὶ ἐσχάτων τῶν ἡμερῶν τούτων ἐλάλησεν ἡμῖν ἐν
 Υἱῷ, ὃν ἔθηκε κληρονόμον πάντων, δι' οὗ καὶ
 ἐποίησε τοὺς αἰῶνας. » Ἀθροητέον δὴ οὖν ἐν τούτοις,
 ὅτι παρήνευγε μὲν εἰς τὸ εἶναι τὰ πάντα δι' Υἱοῦ ὁ
 Θεὸς καὶ Πατὴρ, λελάληκε δὲ πρὸς ἡμᾶς ἐν ἐσχάτοις
 καιροῖς, οὐχ ὡς δι' ἑτέρου μᾶλλον υἱοῦ τοῦ κατὰ
 σάρκα ἐκ γυναικὸς, καθὰ φρονεῖν ἔδοξέ τισι τῶν
 διεστραμμένων, ἀλλ' ὡς ἐνός ὄντος Υἱοῦ μετὰ τῆς
 σαρκὸς τοῦ δι' ἡμᾶς ἐνανθρωπήσαντος Λόγου, ὃς καὶ
 τῶν αἰῶνων ἐστὶ ποιητής. Πάρεμι δὴ οὖν ὡς ὄρα
 ἐπὶ τῶν ὀρέων, φησὶν ὄραν δὲ φησι τὸ ἔαρ. Φέρε δὴ
 οὖν καταθρήσωμεν ὡς ἐκ πράγματος ἐμφανοῦς τὰ
 πνευματικά. Τί τὸ ἔαρ ὄφθην ἐν τοῖς ὄρεσιν ἀποτε-
 λει; Ἄνθει νέφ' στεφανοὶ τὰ φυτὰ, καὶ ἐξ ἀκαρπίας B
 αὐτὰ μεθίστησι πρὸς ἀπότειξιν, ὧν ἂν φυσικῶς
 ἕκαστον ἔχοι. Τοιοῦτόν τι καὶ ἐν τοῖς ἄσμασι τῶν
 ἁσμάτων γεγραμμένον εὐρήσομεν· « Ἀνάστα γὰρ,
 ἔλθε, φησὶν, ἡ πλησίον μου, καλή μου, περιστερὰ
 μου· ὅτι ἰδοὺ ὁ χειμῶν παρῆλθεν, ὁ ἑσθὴς παρῆλθεν
 ἐαυτῷ, τὰ ἄνθη ὤφθη ἐπὶ τῆς γῆς, καιρὸς τῆς τομῆς
 ἔφθασε. » Χειμῶνος γὰρ παραλάσαντος, τὸ λαμπρὸν
 ἐαρ ἀνίσχει τῇ γῇ, καὶ ἄνθηον αὐτὴν ἀποφαίνει προ-
 φῶν, καὶ καρπῶν ὄριμων ποιεῖται μητέρα. Τοιοῦτόν
 τι καὶ περὶ ἡμᾶς πέπρακται νοητικῶς. Κατεχείμασε
 γὰρ τὴν ὑπ' οὐρανὸν ὁ δράκων ὁ ἀποστάτης, ζηρὰν
 καὶ ἀκαρπον ἀπέφηνεν αὐτῆν. Ἦν γὰρ ὄλιως οὐδεὶς
 ὁ ποιῶν χρηστότητα, οὐκ ἦν ἕως ἐνός, Ἐλλά πάντες
 ἐξέκλιναν ἅμα, ἡχρηώθησαν. Ἐπειδὴ δὲ μετὰ σα- C
 ρκὸς ἐπέφανεν ὁ Μονογενὴς, γέγονεν ἡμῖν ὡς ὄρα
 ἐπὶ τῶν ὀρέων. Ἀπηνηκότες γὰρ ὡσπερ καὶ ἀπά-
 σης ἀρετῆς ὠριότητα τῶν ἰδίων ψυχῶν ἀποβεβλη-
 κότες, ἀνεθάλλομεν ἐν αὐτῷ καὶ πνευματικῆς εὐκαρ-
 πίας ἀπεληρώμεθα, ὥστε καὶ δύνασθαι λέγειν τὸ ἐν
 τῷ ἄσματι τῶν ἁσμάτων· « Ἀδελφιδὸς μου κατα-
 στήτω εἰς κήπον αὐτοῦ, καὶ φαγέτω καρπὸν ἀκρο-
 δρύων αὐτοῦ. » Γέγονε τοίνυν, ὡς ὄρα ἐπὶ τῶν ὀρέων,
 καὶ ὡς πῶδες εὐαγγελιζομένου ἀκοὴν εἰρήνης, εὐαγ-
 γελιζομένου δὲ καὶ ἀγαθὰ μεταξὺ γὰρ κειμένης ἡμῶν
 τε καὶ τοῦ Θεοῦ τῆς ἁμαρτίας, διεστειχόμενοι αὐτοῦ,
 καὶ ἀπενοσφισθημεν τοῦ δεσπότητος, καὶ τοῖς θεοῖς
 αὐτοῦ νόμοις ἀντανιστάμενοι, καὶ δεσποτικοῖς θελή-
 μασι ἀντιπράττοντες, καὶ ἐν τῷ πολέμῳ κεί-
 μενοι. Ἄλλ' ἐπέφανεν ὁ Χριστὸς ἡ εἰρήνη ἡμῶν, ὁ
 τὴν μεταξὺ κειμένην ἀφελὸν ἁμαρτίαν, καὶ συμβῆναι D
 παρασκευάσας εἰς φίλων τῷ Πατρὶ, καὶ συνάψας
 ἡμᾶς δι' αὐτοῦ δι' αὐτοῦ γὰρ τὴν προσαγωγὴν
 ἐσχήκαμεν. Ὡσπερ οὖν, εἰ τις ἐρχοιτο, φησὶ, ὀρο-
 μαίος καὶ ταχύς, ἀλῶναι λέγων ἐχθρούς, καὶ ἐπαγ-
 γέλλων εἰρήνην, εὐαγγελιζόμενός τε τὰ ἀγαθὰ οὕτω
 καὶ ὁ πάντων Σωτὴρ ἐπεποίησε τῷ κόσμῳ μετὰ
 σαρκὸς, καὶ γέγονεν ἡμῖν εἰρήνης βραβευτῆς πρὸς
 Θεὸν καὶ Πατέρα, καταργήσαντος τοῦ Σατανᾶ, καὶ
 πάσης τῆς φάλαγγος αὐτοῦ γενομένης ἐκποδῶν, καὶ
 ὅτι καιρὸς ἐνέστηκε, καθ' ὃν ἔξεστι τοῖς ἐθέλουσι
 παντός ἐν μεθέξει γενέσθαι καλοῦ· ἔψεται γὰρ πάν-

apparuit nobis, quemadmodum scriptum est. Quod
 etiam Paulus sapientissimus docet, cum ait: « Mul-
 tifarum et multipliciter olim Deus allocutus patres
 per prophetas, postremis hisce diebus, allocutus est
 nos in Filio, quem omnium statuit heredem, per
 quem etiam fecit sæcula¹⁸. » Observandum est ergo hic,
 quod Deus et Pater res omnes in essentiam produ-
 xerit per Filium, locutusque fuerit nobis, extremis
 temporibus: non quasi alius filius esset secundum
 carnem, ex muliere, sicuti videntur quidam perversi
 homines sentire: sed unus est Filius cum **731**
 carne Verbum propter nos humanitate suscepta, qui
 etiam sæculorum est conditor. Adsum igitur quasi
 pulchritudo, inquit, in montibus: ὄραν autem dicit,
 ver. Agedum ergo videamus velut ex re quæ con-
 spicua est, spiritualia. Ver apprens in montibus,
 quid efficit? Ornat eos flore recenti, et ex sterilitate
 fecunditatem gignit, prout cujusque natura fert.
 Quale etiam in Canticis canticorum scriptum inveni-
 mus: « Surge enim, veni, inquit, propinqua mea,
 pulchra mea, columba mea. Quia ecce hiems præ-
 teriit, imber abiit, recessit sibi, flores apparuerunt
 in terra, tempus putationis prævenit¹⁹. » Præter-
 lapsa enim hieme, ver pulchrum in terra oritur, et
 eam nutricem florum reddit, matremque pulcherrimorum
 fructuum facit. Cujusmodi etiam de nobis
 factum est intelligibiliter. Hiemem enim offudit
 orbi terrarum draco apostata, eumque aridum et
 infructuosum reddidit. Nec enim quisquam omnino
 erat qui bonitatem exerceret, ne unus quidem: « Sed
 omnes declinarunt pariter, et inutiles facti sunt.²⁰ »
 Sed ubi cum carne apparuit Unigenitus, factus est
 nobis velut pulchritudo in montibus. Cum enim de-
 floruissemus, omnisque virtutis decorem animis
 nostris efecissemus, in ipso refloruimus, et spiri-
 tuali fertilitate abundavimus, ita ut liceat dicere il-
 lud in Canticis canticorum: « Nepos meus descen-
 dat in hortum suum, et comedat fructum nucum
 suarum²¹. » Factus est igitur ceu pulchritudo in
 montibus, et ut pelus evangelizantis auditionem pa-
 cis, evangelizantis etiam bona; nam peccato inter
 nos et Deum intercedente, ab eo separati sumus, et
 a Domino disjuncti, divinis ipsius legibus resistan-
 tes, et Domini voluntati adversantes, et loco hostium
 habiti. Sed apparuit Christus pax nostra, qui inter-
 jectum peccatum amovit, et Patri reconciliavit,
 sibi que nos conjunxit. Per ipsum enim accessum ha-
 buimus. Quemadmodum igitur, si quis, inquit, ce-
 ler et festinus veniret, et hostes captos referret, pa-
 cemque nuntiaret, et bona evangelizaret: sic
 accessit omnium Servator in mundum cum carne,
 et factus est pacis apud Deum et Patrem administer,
 abolito Satana omni que ejus phalange e medio ex-
 terminata; cumque illud tempus instat, quo licet
 volentibus **732** omnium bonorum participes esse,
 sequetur eos semper qui in illum crediderunt, et quæ
 ejus sunt sapiunt ac faciunt, ut aflatim in cœle-

¹⁸ Hebr. i, 1. ¹⁹ Cant. ii, 10-12. ²⁰ Psal. xiii, 3

²¹ Cant. v, 1.

stium honorum societatem veniant, omnique spe bona pleni sint: donis enim dives est Servator.

VERS. 8. *Quia auditam faciam salutem tuam, dicens: Sion, regnabit Deus tuus, quia vox custodientium te intenta est, et voce simul letabuntur. Quia oculi ad oculos videbunt, quando misertus fuerit Dominus Sion.*

Sion rursus hic vocat, non civitatem aliquam terrestrem, sed potius sanctam Ecclesiam suam, quam ex duobus populis constituit. Scriptum est enim: « Lætamini, gentes cum populo ²¹. » Diciturque Christus duo unum fecisse, et interstitium maceræ diruisse, et legem mandatorum in decretis abrogasse. Patefacta autem evangelica prædicatione, quæ veris decretis referta est, vis legalis umbræ cessavit, id est, cultus et accessus per sanguines. Sion itaque intelligenda est Ecclesia, uti dixi, quam ipse sibi Christus repræsentavit, non habentem maculam aut rugam, imo sanctam, et immaculatam. Hujus salutem auditam fecit, id est, exauditam. Neminem enim omnino in terra degentium latuit evangelicæ prædicationis virtus, nec plane quisquam salutem per Christum non audit. Dixit enim per Iyram Psalmistæ: « Audite hæc, omnes gentes, auscultate omnes inhabitantes orbem terrarum ²². » Et quemadmodum dæmoniorum memoria periiit cum sonitu, id est, insigniter et celebriter, nemo enim dæmoniorum tyrannidis interitum nescivit: sic etiam divina et cœlestis prædicatione audita facta est omnibus ubilibet, salutem afferens his qui apparitionem Christi agnoverunt. Quæ autem hujus prædicationis virtus? Sion, regnabit Deus tuus. Olim quippe, id est, ante Servatoris nostri adventum, regnum in nos per peccatum obtinuit Satanæ, et tyrannicæ sævitix jugum totius terræ incolis injectum est. At ubi rex ac Dominus universorum nobis illuxit, disruptis eorum vinculis, et abjecto jugo ejus qui olim oppressit, Dei sceptris cervicem submisimus, et regnavit in nos Deus ac **733** Pater, per Filium. Quæ res nobis, celebritatis ac festivitatis causa exstitit. Psallit nimirum David, et inquit: « Dominus regnavit, exsultet terra ²³, » ac iterum: « Psallite sapienter. Regnavit Deus super omnes gentes ²⁴. » Vocavit quoque ad hoc nos, ut dixi, ipse etiam Servator, dicens: « Venite ad me, omnes qui laboratis, et onerati estis, et ego reficiam vos: tollite jugum meum super vos ²⁵. » Itaque misere vivimus, et in extremis malis versati sumus, immani tyranno subjugati, et peccati jugum subeuntes. At sacrosanctæ prædicationis virtus, Christi regnum felix ac faustum annuntiavit, et subditi ei finitus. Promisit enim, dicens: « Sion, regnabit Deus tuus. » Qui autem et quomodo regnaturus sit, ipse mox declaravit, dicens: « Vox custodientium te in-

τως τοῖς πιστεῦσασιν εἰς αὐτόν, καὶ τὰ αὐτοῦ φρονεῖν τε καὶ δρᾶν ἡρημένοις, ἀμφιλαφεστάτην ἔχειν τὴν οὐρανίων ἀγαθῶν μέθεξιν, καὶ ἀπάσης ἐλπίδος ἀναπίμπλασθαι καλῆς· πλουσιόδωρος γὰρ ὁ Σωτήρ.

Ἔτι ἀκουσθὴν ποιήσω τὴν σωτηρίαν σου, λέγων· Σιών, βασιλεύσει σου ὁ Θεός, ὅτι φωνὴ τῶν φυλισσόντων σε ψῆφῶν, καὶ τῇ φωνῇ ἅμα εὐφρανθήσονται· ὅτι ὀφθαλμοὶ πρὸς ὀφθαλμοὺς δύνονται, ἥτινα ἂν ἐλεήσει Κύριος τὴν Σιών.

Σιών μὲν οὖν ὀνομάζει πάλιν ἐν τούτοις, οὐκ ἐπιγεῖόν τινα πόλιν, τὴν ἁγίαν δὲ μᾶλλον αὐτοῦ Ἐκκλησίαν, ἣν ἐκ τῶν δύο λαῶν συνεστήσατο. Γέγραπται γάρ, ὅτι « Εὐφράνθητε, ἔθνη, μετὰ τοῦ λαοῦ. » Ποιεῖσαι δὲ λέγεται Χριστὸς τὰ ἀμφοτέρωθεν ἐν, καὶ λύσαι τὸ μεσότοιχον τοῦ φραγμοῦ, καὶ τὸν νόμον τῶν ἐντολῶν ἐν δόγμασι καταργῆσαι. Ἀναδειχθέντος δὲ τοῦ εὐαγγελικοῦ κηρύγματος, ὃ καὶ δογμάτων ἐστὶν ἀληθινῶν κατὰ μυστον, πέπτται τῆς ἐν νόμῳ σκιάς ἢ δυνάμεις, τοῦτ' ἐστὶν, ἡ δι' αἱμάτων λατρεία καὶ προσαγωγή. Σιών οὖν νοητέον τὴν Ἐκκλησίαν, ὡς ἔφην, ἣν αὐτὸς ἑαυτῷ παρέστησεν ὁ Χριστὸς, μὴ ἔχουσαν σπῆλον ἢ ρυτίδα, ἁγίαν δὲ μᾶλλον καὶ ἁμωμον. Ταύτης ἀκουσθὴν ἐποιήσατο τὴν σωτηρίαν, τοῦτ' ἐστὶν ἐξάκουστον. Ἐλαθε γὰρ τῶν ἐπὶ τῆς γῆς παντελῶς οὐδένα, τῶν εὐαγγελικῶν κηρυγμάτων ἢ δυνάμεις· ἀλλ' οὐδὲ ἀνήκοός τις ἀπομεμένηκε τῆς διὰ Χριστοῦ σωτηρίας. Ἐφην γὰρ καὶ διὰ τῆς τοῦ Ψάλλοντος λύρας· « Ἀκούσατε ταῦτα, πάντα τὰ ἔθνη. Ἐνωτίσαθε, πάντες οἱ κατοικοῦντες τὴν οἰκουμένην. » Καὶ ὡς περ τὸ τῶν δαιμονίων μνημόσυνον ἀπόλωτο μετ' ἡχοῦ, τοῦτ' ἐστὶν ἐπισήμως καὶ διαβοήτως, ἠγγόνσε δὲ οὐδεὶς τῆς τῶν δαιμονίων τυραννίδος τὴν ἀπώλειαν· οὕτω καὶ τὸ θεῖον τε καὶ οὐράνιον κήρυγμα γέγονεν ἀκουστόν τοῖς ἀπανταχοῦ, τὴν σωτηρίαν εἰσφέρον τοῖς ἐπεγνωκόσι τὴν ἐπιφάνειαν τοῦ Χριστοῦ. Τίς δὲ ἡ δύναμις τοῦ κηρύγματος; Σιών, βασιλεύσει σου ὁ Θεός. Πάλαι μὲν γάρ, τοῦτ' ἐστὶ πρὸ τῆς τοῦ Σωτήρος ἡμῶν ἐπιδημίας, βεβασιλευκεν ἡμῶν διὰ τῆς ἀμαρτίας ὁ Σατανᾶς, καὶ τυραννικῆς σκαιοτήτος ἐπέβριπτο ζυγὸς τοῖς ἀνὰ πᾶσαν τὴν γῆν. Ἐπειδὴ δὲ ἐπέλαμψεν ἡμῖν ὁ τῶν ὀλων βασιλεὺς καὶ Κύριος, διαρρήξαντες τοὺς δεσμούς αὐτῶν, καὶ ἀποβρίψαντες τὸν ζυγὸν τοῦ πάλαι πλεονεκτήσαντος, τοῖς τοῦ Θεοῦ σκῆπτροις ὑπηγάγομεν τὸν αὐχένα, καὶ βεβασιλευκεν ἡμῶν ὁ Θεὸς καὶ Πατὴρ δι' Υἱοῦ, καὶ γέγονεν ἡμῖν τὸ χρῆμα πανηγύρεως ἀφορμῆ. Ψάλλει γοῦν ὁ Δαβὶδ, καὶ φησιν· « Ὁ Κύριος ἐβασίλευκεν, ἀγαλλιᾶσθε ἡ γῆ. » Καὶ πάλιν· « Ψάλατε δὴ οὖν συνετῶς, ἐβασίλευκεν ὁ Θεός· ἐπὶ πάντα τὰ ἔθνη. » Κέκληκε δὲ ἡμᾶς πρὸς τοῦτο, ὡς ἔφην, καὶ αὐτὸς ὁ Σωτήρ, λέγων· « Δεῦτε πρὸς με, πάντες οἱ κοπιῶντες καὶ πεφορτισμένοι, καὶ γὰρ ἀναπαύσω ὑμᾶς· ἄρατε τὸν ζυγὸν μου ἐφ' ὑμᾶς. » Οὐκοῦν ἐπράττετο μὲν ἀλλοίως, καὶ ἐν ἐσχάτοις ἡμεν κακοῖς, ἀγρίῳ τυράννῳ κατεζευγμένοι, καὶ τὸν τῆς ἀμαρτίας ὑποδραμόντες ζυγόν. Ἴδι δὲ τῶν ἱερῶν κηρυγμάτων δύναμις τὴν τοῦ

²¹ Rom. xv. 10.

²² Psal. xlviii, 2.

²³ Psal. xcvi, 1.

²⁴ Psal. xlii, 9.

²⁵ Matth. 11, 29, 29.

Χριστοῦ βασιλείαν εὐηγγελίσαστο, καὶ ὑπ' αὐτῷ πάν- A
τες ἐσμὲν. Ἐπήγγελται γὰρ λέγων, ὅτι « Σιών, βασι-
λεύσει σου ὁ Θεός. » Βασιλεύσει δὲ πῶς, ἢ τίνα τρό-
πον, αὐτὸς εὐθύς διεσάφησεν, εἰπὼν, ὅτι « Φωνὴ τῶν
φυλασσόντων σε ὑψώθη. » Καὶ φυλάττοντες δὲ εἶεν
ἂν οἱ θεσπέσιοι μαθηταί, ἤγουν ἅπαντες ἀπλῶς οἱ
μυσταγωγεῖν εἰδότες καὶ δυνάμενοι, καὶ ὀρθοποδεῖν
ἀναπειθόντες τοὺς κεκλημένους, εἰς γε τὸ δύνασθαι
κατορθοῦν εὖ μάλα τὸ ἀγαθόν, καὶ τῆς εἰς Χριστὸν
ἀγάπης ἀντέχεσθαι, καὶ ὀρθὴν ἐπ' αὐτῷ καὶ ἀμώ-
μητον ποιῆσαι τῆς πίστεως τὴν ὁμολογίαν. Οὗτοι
ποιμένες εἰσὶν ἀγαθοὶ φυλάττοντες τῷ πάντων ἀρχι-
ποιμένι τὰ λογικὰ θρέμματα, καὶ τὰς τῶν ἀτιθάσ-
σων θηρίων ἀποσοβοῦντες ἐφόδους. Τούτων ὑψοῦσθαι
λέγει τὴν φωνήν, τοῦτ' ἐστίν, ἀκουσθῆναι τοῖς παν-
ταχοῦ. Εἴρηται γὰρ πρὸς αὐτοὺς διὰ φωνῆς Ἡσαίου · B
« Ἐπ' ὄρος ὑψηλὸν ἀνάβηθι, ὁ εὐαγγελιζόμενος Σιών,
ὑψώσον τῇ ἰσχύϊ σου τὴν φωνήν, ὁ εὐαγγελιζόμενος
Ἱερουσαλήμ. » Ὑψώσατε, μὴ φοβησθε. Διαπρύσιον
γὰρ καὶ οὐδενὶ τὸ σύμπαν ἠγνοημένον τὸ ἀποστο-
λικόν ἐστι κήρυγμα. « Ὅτι δὲ πάντα δραμεῖται δι'
εὐημερίας αὐτοῖς, καὶ κεκληθῶνται μὲν ἐτοίμως οἱ
πρὸς οὐσπερ ἂν ὁ παρ' αὐτῶν γένοιτο λόγος, εὐφραν-
θήσονται δὲ αὐτοὶ ἅπαντες, τοὺς τῆς ἑαυτῶν μυσταγωγίας
ὀρώντες καρπούς, ἐναργῆς καθίστησι λέγων, ὅτι Τῇ
φωνῇ ἅμα εὐφρανθήσονται. Ἄμα γὰρ λαλήσουσι,
φησὶ, καὶ ἡ τῶν μεμυσταγωγημένων ἔψεται πλη-
θὺς, καὶ ἀμελ[λη]τὴ δραμοῦνται πρὸς πίστιν οἱ παιδ-
αγωγούμενοι. Χαρὰ δὲ τοῦτο τοῖς διδάσκουσιν ἐπιτετα-
γμένοις. Ἐπιστέλλει γοῦν ὁ Παῦλος τοῖς δι' αὐτοῦ
πιστεύσασιν, ὅτι « Χαρὰ καὶ στέφανός μου. » C
« Ὅτι δὲ ταῖς τῶν ἁγίων μυσταγωγίαις τὸ τῶν μυσταγω-
γούμενων εὐπειθὲς ἠκολούθει πλεισταχοῦ, διὰ πολ-
λῶν ἂν τις ἴδοι, τὴν ἁγίαν καὶ θεόπνευστον Γραφὴν
περινοστήσας. Προσελάλουν μὲν γὰρ ἐν τοῖς Ἱεροσο-
λύμοις τοῖς τῶν Ἰουδαίων τάγμασιν οἱ θεσπέσιοι
μαθηταί· ἀλλ' ὡς ἐν ταῖς πράξεσι τῶν ἀποστόλων
γέγραπται· « Προσετέθησαν ἐν μιᾷ ἡμέρᾳ τρεῖς
χιλιάδες ἀνδρῶν. » Ναὶ μὴν καὶ ὁ θεσπέσιος Παῦλος
ἑμοῦ τῷ μακαρίῳ Σιλᾷ δεσμῶται τυγχάνοντες ὕμνον
κατὰ μέσσην νύκτα τὸν Θεόν. Ἐπειδὴ δὲ ἄγγελος
ἄγιος ἐπιστὰς τῷ δεσμοτηρίῳ τὰ πάντων ἀνήκε
δεσμὰ, περιδεῖς γεγωνὸς ὁ δεσμοφύλαξ ἠθέλησε μὲν
ἑαυτὸν ἀνελεῖν· φωνήσαντος δὲ τοῦ Παύλου· « Μηδὲν
πράξης σεαυτῷ κακόν· ἅπαντες γὰρ ἐσμεν ἐνθάδε·
θυμαῖστας τὸ παράδοξον, ἔθαπτισθή σὺν παντὶ τῷ
οἴκῳ αὐτοῦ. » D
« Ὅτι δὲ πρόφατις αὐτῷ θυμηδίας τὸ
πρᾶγμα γέγονε, πῶς ἐστίν ἀμφιβαλεῖν· Οὐκοῦν κατὰ
πόδα, φησὶν, τῆς μυσταγωγίας τῶν κεκλημένων
δραμεῖται τὸ εὐπειθές. Καὶ οἱ ὀφθαλμοὶ σου πρὸς
ὀφθαλμοὺς ἔφονται, ἤνικα ἂν ἐλεήσει Κύριος τὴν
Σιών. Τίνα δὲ ὄφονται, ἢ τὸν τῆς σωτηρίας πρύ-
τανιν, τοῦτ' ἐστίν, Χριστόν· Σαρκαθεῖς γὰρ ἦν ὁ Λό-
γος, καὶ τούτου μάρτυς ὁ Παλμφοδός, λέγων· « Ὁ Θεός
ἐμφανῶς ἤξει, ὁ Θεός ἡμῶν, καὶ οὐ παρασιω-
πήσεται. » Ἦγουν ὅπερ ἔφη, ὅτι Τῇ φωνῇ ἅμα εὐφρανθήσονται, καὶ τοῦτο τοῖς σοῖς ὀφθαλμοῖς θεωρή-
σεις, φησὶ, κατ' ἐκεῖνο τοῦ καιροῦ, καθ' ὃν ἂν ἐλεήσει Κύριος τὴν Σιών, προσθεὶς ἅκασι τὴν διὰ πίστεως
χάριν, καὶ τῶν οὐρανίων ἀγαθῶν ἀμφίλαφῇ τὴν ἀπόλαυσιν.

lenta seu elevata est. Custodientes esse possent
divini discipuli, vel etiam quicumque mysteria tra-
dere sciunt, et possunt recto pede insistere, ac per-
suadere vocatis, ut quod bonum est obeant rectis-
sime, et charitatem in Christum amplectantur, et
rectam de eo ac inculpatam fidei confessionem
edant. Ili sunt pastores boni, custodientes omnium
pastorum principi oves ratione præditas, et indomi-
torum animantium insultus prohibentes. Horum
vocem intendi ait, id est, auditam esse passim om-
nibus. Dictum est enim ad eos voce Isaie : « Mou-
tem excelsum concende, qui evangelizas Sion, in-
tende fortiter vocem tuam, qui evangelizas Jerusa-
lem ». Intendite, ne timete. Clara enim et nulli
non cognita est apostolica prædicatio. Quod autem
omnia illis feliciter et prospere fluent, et prompte
vocabuntur, ad quos eorum habebitur oratio, et
quod ipsi impense gaudebunt, suæ mystagogiæ fru-
ctus conspicati, planum facit, inquit : Voce simul
lætabuntur. Quamprimum enim, inquit, loquentur,
multitudo inquitatorum sequetur, et paedagogia in-
structi current ad fidem celeriter. Hoc illis gaudium
est, qui ad docendum constituti sunt. Scribit enim in
Epistola Paulus, his qui per ipsum crediderunt :
« Gaudium et corona mea ». Sanctorum autem
mystagogiis obelivisse, et obsecutos esse plerumque
eos qui mysteria discebant, ex multis sanctæ et di-
vinitus inspiratæ Scripturæ locis 734 videre est, si
quis eam percurrerit et perlustraverit. Allocuti enim
sunt Hierosolymis Judæorum cohortem divini disci-
puli : sed, ut in Actis apostolorum scriptum est :
« Adjecta sunt uno die tria hominum millia ». Quin-
imo divinus Paulus et beatus Silas captivi, media
nocte Deum laudibus et hymnis celebrabant. Ubi
autem sanctus angelus, ianicens carceris, solvisset
vincula, timuit admodum custos carceris, et seipsum
voluit interficere. Clamante autem Paulo : « Nihil tibi
mali inferas, sumus enim hic omnes : admiratus
rem incredibilem, cum tota domo sua baptizatus
est ». Fuisse autem ei hoc lætitiæ causam, et
occasionem, dubitari qui potest? Itaque statim, in-
quit, post mystagogiam, qui vocati sunt, accurrunt
obedienter. Et oculi tui ad oculos videbunt, quando
misertus fuerit Dominus Sionis. Quem autem vide-
bunt, nisi salutis præsidem et procuratorem, id est,
Christum : carnem enim induit Verbum, ejus tes-
tis etiam est Psalmista, cum ait : « Deus manifeste
veniet, Deus noster, et non obticebit » : et etiam
quod dixi : Voce simul lætabuntur, etiam hoc, in-
quit, oculis tuis intuebere, illo tempore, quo mise-
rebitur Dominus Sion, omnibus proponens gratiam
per fidem, et cælestium honorum fructum uber-
rimum.

²² Isa. xi, 9. ²⁷ Phil. iv, 1. ²⁸ Act. i, 4. ²⁹ Act. xvi, 25, 26, 27. ³⁰ Psol. lxxix, 3.

VERS. 9, 10. *Erumpant lætitiæ simul deserta Jerusalem, quia miseratus est Dominus ejus, et eruit Jerusalem. Et patefaciet Dominus brachium suum sanctum in conspectu omnium gentium, et ridebunt omnia extrema terræ, salutem quæ est a Deo.*

Erumpere lætitiæ, significare potest, vocem tollere, et odas gratiarum actionis resonare, et studio quodam adhibito doxologias meditari, quibus Deus lætetur. Scriptum est enim in libro Psalmorum: « Et lingua mea meditabitur justitiæ tuam, toto die laudem tuam²¹⁻²². » Qui autem hoc facere voluerint, his ea res afferet lætitiæ. Quoniam vero dicit, deserta Jerusalem debere hoc præstare, ad explanandam horum verborum sententiam, illud necesse est dicere. Qui civitatem aliquam latam et longam inhabitant, si numero tot sint, ut eam replere queant, nullum ejus locum relinquunt vacuum: **735** sin numerabiles sint, eo quod multi obierint, aut quod bellum incubuerit, aut alia quædam occasio ad hoc deduxerit, loca quæ sunt in ea, plurima, et habitationes nudæ manent. Cujusmodi sunt Israelitæ passi. Posteaquam enim Domicidæ exstitissent, et manus plenas sanguine habuissent, a Romanis consumpti sunt bello, adeo ut pauci admodum relicti fuerint superstites, eratque viris destituta sancta civitas. Sed, inquit, deserta ejus lætabantur. Lugent enim domus, et tristitia quasi plenæ sunt, cum non habent incolas: sed hilares sunt, et veluti rident, si plures sint qui inhabitent. Age ex hac historia aliquid dicamus spirituale. Gentium Ecclesia, id est, gentes quæ crediderunt, quæ etiam nominantur Sion et Jerusalem, principio quidem paucæ erant, et quasi deserta vere exstitit sancta et Dei civitas, id est, Ecclesia. Sed in ea nihil remansit vacuum: quippe impleta est per Christum. Dictum est scilicet: « Tolle undique oculos tuos, et vide congregatos filios tuos²³. » — « Ecce illi e longinquo veniunt, hi ab aquilone et mari, alii vero ex terra Persarum. Et dices, inquit, in corde tuo: Quis mihi genuit istos? Ego autem orba et vidua, hi mihi unde erant²⁴? » Et rursus: « Dilata locum tabernaculi tui, et pelles tentorium tuorum fige. Ne parcas, adhuc in dextris et in sinistris expande²⁵. » Ex omni enim gente, urbe et regione concursus factus est gentium per fidem vocatarum ad Christum: ut ab oriente et austro, occidente et aquilone vocarentur qui conversi sunt, longe plures quam ex sanguine Israel. Atque hoc ipsum significavit propheta Isaias, loquens de Ecclesia et synagoga Judæorum. « Lætare, sterilis quæ non parit, erumpe et clania, quæ non parturis, quia plures filii desertæ, quam habentis virum²⁷. » Sterilem enim, non parientem, et ad hæc desertam appellat, Ecclesiam gentium. Erat enim expers liberorum, et deserta, id est, vidua, sermonem omnis boni satorem non habens. Judæorum autem synagogam, viro

Ῥηξάτω εὐφροσύνην ἅμα τὰ ἔρημα Ἱερουσαλήμ, ὅτι ἠλέησεν Κύριος αὐτήν, καὶ ἐβρύσατο τὴν Ἱερουσαλήμ. Καὶ ἀποκαλύψει Κύριος τὸν βραχίονα αὐτοῦ τὸν ἄγιον ἐνώπιον πάντων τῶν ἐθνῶν, καὶ ὄψονται πάντα τὰ ἄκρα τῆς γῆς, τὴν σωτηρίαν τὴν παρὰ Θεοῦ.

Τὸ μὲν Ῥῆξαι τὴν εὐφροσύνην κατασημῆνειεν ἂν τὸ ἐν τῷ χρήσασθαι φωνῆ, χαριστηρίους ψῆδᾶς ἀναφέροντας, καὶ μελέτην ποιῆσθαι σπουδάζοντας τὰς δοξολογίας, δι' ὧν ἂν εὐφραίνοιτο Θεός. Γέγραπται γούν ἐν βιβλίῳ Ψαλμῶν· « Καὶ ἡ γλῶσσά μου μελέτησει τὴν δικαιοσύνην σου, ὅλην τὴν ἡμέραν τὸν ἔπαιμόν σου· » καὶ αὐτοὺς τοὺς τοῦτο δρᾶν ἐθέλουσι πρὸς εὐφροσύνην ἔσται τὸ χρήμα. Ἐπειδὴ δὲ τὰ ἔρημά φησιν Ἱερουσαλήμ τοῦτο χρήναι δρᾶν, ἐκεῖνό φαμεν ἀναγκαίως, διατρανοῦν ἐθέλοντες τὴν τῶν προκειμένων διάνοιαν. Οἱ πόλιν οἰκοῦντες εὐρεῖαν καὶ μακρὰν, εἰ μὲν εἴεν τοσοῦτοι τὸν ἀριθμόν, ὡς δύνασθαι καὶ ἀποπληροῦν αὐτήν, οὐδένα τόπον αὐτῆς ἀφιστῖν ἔρημον· εὐαριθμήτων δὲ ὄντων διὰ τὸ θεοφάναι πολλοὺς, ἢ πολέμου κατασκήψαντος, ἢ καὶ ἐτέρας τινὸς ἀφορμῆς κατενεγκούσης εἰς τοῦτο, τὰ πλείεστα τῶν ἐν αὐτῇ χωρίων ἦγον οἰκημάτων ἀπομένουσιν γυμνά. Τοιοῦτόν τι πεπόνθασιν οἱ ἐξ Ἰσραήλ. Ἐπειδὴ γὰρ γεγόνασι Κυριοκτόνοι, καὶ πλήρεις αἱμάτων τὰς χεῖρας ἐσχήκασιν, δεδαπάνηται τῷ πολέμῳ τῷ παρὰ Ῥωμαίοις, ὡς ὀλίγους κομιδῇ περιλειφθῆναι τοὺς σεσωσμένους, καὶ κενάνδρος ἦν ἡ ἅγια πόλις. Ἄλλ' εὐφρανθήσονται, φησὶ, τὰ ἔρημα αὐτῆς. Στυγνὴ μὲν γὰρ οἶκοι, καὶ κατηφείας ὡσπερ εἰσὶ μεστὰ τοὺς ἐνοικοῦντας οὐκ ἔχοντες· Ἰαροὶ δὲ πῶς καὶ οἶον γελῶντες, εἰ δὴ πλείετους ἔχουσι τοὺς ἐνωκισμένους. Ἀπὸ δὲ τῆς ἱστορίας, φέρε δὴ τι λέγωμεν τῶν πνευματικῶν· Ἡ ἐξ ἐθνῶν Ἐκκλησία, τοῦτ' ἐστὶν οἱ ἐξ ἐθνῶν πιστεύσαντες, οἱ καὶ Σιών ὀνομάζονται, καὶ μέντοι καὶ Ἱερουσαλήμ, ὀλίγοι μὲν ἦσαν ἐν ἀρχαῖς, καὶ οἶον ἔρημος ἡ ἀληθῶς ἅγια καὶ Θεοῦ πόλις ἐτύγχανε, τοῦτ' ἐστὶν ἡ Ἐκκλησία. Ἄλλ' οὐδὲν ἀπομείνηκε σχολάζον ἐν αὐτῇ· πεπλήρωται γὰρ διὰ Χριστοῦ. Καὶ γούν εἴρηται πρὸς αὐτήν· « Ἄρον κύκλω τοὺς ὀφθαλμούς σου, καὶ ἴδε συνηγμένα τὰ τέκνα σου. » « Ἰδοὺ οὗτοι πόρρωθεν ἔρχονται, οὗτοι ἀπὸ βορρᾶ καὶ θαλάσσης, ἄλλοι δὲ ἐκ γῆς Περσῶν. Καὶ ῥεῖς, φησὶν, ἐν τῇ καρδίᾳ σου· Τίς ἐγέννησέ μοι τούτους; Ἐγὼ δὲ ἄτεκνος καὶ χήρα, οὗτοι δὲ μοι ποῦ ἦσαν; » Καὶ πάλιν· « Πλάτυνον τὸν τόπον τῆς σκηνῆς σου, καὶ τῶν ἀδελαιῶν σου· πῆξον, μὴ φέση· ἔτι εἰς τὰ δεξιὰ καὶ εἰς τὰ ἀριστερὰ ἐκπέτασον. » Ἐκ παντὸς γὰρ ἔθνους, πόλεως, καὶ χώρας συνδρομῆ γέγονεν ἐπὶ Χριστῷ, τῶν ἐθνῶν κεκλημένων διὰ πίστει, ὡς ἐξ ἡοῦς, καὶ νότου, δύσεώς τε καὶ βορρέου καλεῖσθαι τοὺς ἐπιστρέφοντας, πολλῷ πλείους ὄντας τῶν ἐξ αἱματος Ἰσραήλ. Καὶ τοῦτο αὐτὸ καταμεινῆνυκε λέγων ὁ προφήτης Ἡσαίας περὶ τῆς Ἐκκλησίας καὶ τῆς Ἰουδαίων συναγωγῆς· Εὐφράνθητι, στείρα ἢ οὐ τίκτουσα· Ῥῆξον καὶ βόησον, ἢ οὐκ ὠδεῖνουσα, ὅτι πολλὰ τὰ τέκνα τῆς ἐρήμου μάλλον ἢ τῆς ἐχούσης

²¹⁻²² Psal. xxxiv, 28. ²³ Isa. xlix, 18. ²⁴ Ibid., 21. ²⁵ Isa. liv, 2. ²⁷ Ibid., 1.

τὸν ἄνδρα. Ὡς γὰρ τὴν οὐ τίχτουςαν, Ἐρημόν τε πρὸς τοῦτους ἀποκάλει τὴν Ἐκκλησίαν τὴν ἐξ ἔθνων. Καὶ γὰρ ἦν ἀπαίς καὶ ἐρήμη, τοῦτ' ἔστι χῆρα, τὸν ἀγαθοῦ παντὸς σπορέα λόγον οὐκ ἔχουσα. Τὴν δὲ γε τῶν Ἰουδαίων Συναγωγὴν ὑπανδρον εἶναι φησι, διὰ τὸ νόμῳ κατεζεύχθαι τῷ διὰ Μωσέως, ἐγκύμονά τε γενέσθαι τῶν ἱερῶν θεσπισμάτων, δι' ὧν ἦν δύνασθαι καρποφορεῖν τῷ Θεῷ τὴν ὡς ἐν σκιάῃ ἔτι καὶ τύποις λατρείαν. Ἀλλὰ πολλὰ τὰ τέκνα τῆς ἐρήμου μᾶλλον, τοῦτ' ἔστι τὰ τῆς χήρας, ἢ τῆς ἐχούσης τὸν ἄνδρα. Τίνα δὲ τῶν ἔσται καὶ τοῦτο, διεσάφησε προστιθεὶς, ὅτι Ἀποκαλύψει Κύριος τὸν βραχίονα αὐτοῦ τὸν ἅγιον ἐνώπιον πάντων τῶν ἔθνων· καὶ ὄψονται πάντα τὰ ἄκρα τῆς γῆς τὴν σωτηρίαν παρὰ Θεοῦ. Ὅτε γὰρ ἐμφανῆς γέγονεν ἐν τοῖς ἀνὰ πᾶσαν τὴν γῆν ὁ βραχίονα τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς, τοῦτ' ἔστιν ὁ Υἱός, ὅτε πᾶσιν ἐγνώσθη τὸς ἔθνεσιν, καὶ τεθέακται τὰ ἄκρα τῆς γῆς, τοῦτ' ἔστιν οἱ ἐκ περάτων εἰς πέρατα, τὴν παρ' αὐτοῦ σωτηρίαν, τὴν διὰ πίστεως δὲ δηλονότι, τότε κελήρωται τὰ ἔρημα Ἰερουσαλήμ, δηλονότι τῆς νοητῆς, καὶ ἀριθμοῦ κρείττων ἢ τῶν κεκλημένων πληθῆς. Βραχίονα δὲ τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς, τὸν Υἱὸν ἀποκαλεῖν ἔθος τῆ θεοπνεύστῃ Γραφῇ. Δύναμις γὰρ ἔστιν αὐτοῦ καὶ πανσθενῆς δεξιὰ, δι' ἧς τὰ πάντα ἐργάζεται, καὶ περὶ αὐτῆς φησιν ὁ θεσπέσιος Δαβὶδ· Ἐκραυθήτω ἡ χεὶρ σου, ὑψωθήτω ἡ δεξιὰ σου. Καὶ πάλιν περὶ τοῦ Θεοῦ Πατρὸς· Ἄσατε τῷ Κυρίῳ ἄσμα καινόν, ὅτι θαυμαστά ἐποίησεν ὁ Κύριος· ἔσωσεν αὐτὸν ἡ δεξιὰ αὐτοῦ, καὶ ὁ βραχίονα ὁ ἄγιος αὐτοῦ.

Ἀπόστητε, ἀπόστητε, ἐξέλθετε ἐκθεῖθεν, καὶ ἀκαθάarton μὴ ἄπτεσθε. Ἐξέλθετε ἐκ μέσου αὐτῆς, ἀφ' ὧν ἔσθαι, οἱ φέροντες τὰ σκεῦη Κυρίου, οἱ μετὰ τῆς ἀρχῆς ἐξέλευσθε, οὐδὲ φυγῆ. Πορεύσεται γὰρ πρότερος ὑμῶν Κύριος, καὶ ὁ συνάγων ὑμᾶς Κύριος ὁ Θεὸς Ἰσραὴλ.

Ἔοικεν ὁ λόγος, ἢ πρὸς ἐκείνους γίνεσθαι παρὰ Θεοῦ τοὺς διὰ πίστεως συναγγεμεμένους, καὶ τῆς Ἐκκλησίας χρηματίσαντας τέκνα, ἢ τάχα πρὸς τοὺς ἄγιους μυσταγωγούς, ἀποστόλους δηλονότι, καὶ εὐαγγελιστάς, οἱ φῶς γενόμενοι τῆς ὕπ' οὐρανὸν, τὴν τῶν εὐαγγελικῶν κηρυγμάτων τοῖς ἀνὰ πᾶσαν τὴν γῆν διαπορθμεύοντες λόγον. Τούτους δὲ οὖν ἀποστήναι προστέταξε, καὶ ἀπίστον ἀποφοιτᾶν, ὡς ἀπὸ μεμολυσμένων, διὰ τὸ μίτε πιστεῦν ἐλέσθαι Χριστῷ, ἀλλὰ γὰρ καὶ τοῖς τῆς Κυριοκτονίας ἐγγλήμασι τὰς ἑαυτῶν ἐνόχους ἀποφῆναι κεφαλᾶς. Ἐξέλθετε δὲ οὖν, καὶ ἀκαθάarton μὴ ἄπτεσθε, τοῦτ' ἔστι, τῆς πρὸς αὐτοὺς κοινωνίας ἀποχοινίσθητε, ὡς μηδ' ὅσον αὐτῶν ἐθέλειν ἀποθῆγειν. Ὁ γὰρ ἀπτόμενος πίστεως, φησὶ, μολυνθήσεται· καὶ γὰρ ἔστιν ἀναγκαῖον, τοὺς εἰς Χριστὸν πιστεῦσαντας, καὶ δι' αὐτοῦ κεκλημένους εἰς ἀποκρίθαρσιν ἀμαρτίας καὶ εἰς μέθεξιν ἁγιασμοῦ, τῆς Ἰουδαϊκῆς ἀμαρτίας ἐξω φέρεσθαι φιλεῖν, καὶ ὁλοτρόπως ἑτερογνώμονας παρ' ἐκείνους ὑπάρχειν, ἀφορισθῆναι τε εἰσάπαν· οὐδεμία γὰρ κοινωνία φωτὶ πρὸς σκότος, ἀλλ' οὐδὲ μερὶς πιστῶ μετὰ ἀπίστου. Καὶ γοῦν ὁ πάνσοφος Παῦλος ἐπιστέλλει τοῖς ἐκ Γαλατίας, μετὰ τὴν ἐν Χριστῷ δικαιοσύναν παλινδρομῆσαι τοιμήσασιν ἐπὶ τὴν ἐν νόμῳ λατρείαν· Ὡς ἀνήτοι Γα-

subjectam esse ait, eo quod legi Mosaicæ subjugata erat, et sacro-sanctis feta ac gravida oraculis, quibus posset umbratilis adhuc quasi et typici **736** cultus fructum edere. Sed plures filii desertæ, quam habitantis virum. Quomodo autem hoc futurum sit, declaravit cum adjecit: Patefaciet Dominus brachium suum sanctum in conspectu omnium gentium, et videbunt omnes fines terræ salutem Dei. Nam quando illustre factum erat universæ terræ habitatoribus Dei et Patris brachium, id est, quando Filius motus est omnibus gentibus, et viderunt fines terræ, id est, hi qui a termino ad terminum sunt, ejus salutem, per fidem scilicet: tunc repleta sunt deserta Jerusalem, intelligibilis videlicet, et innumerablem erat vocabrurum multitudo. Brachium vero Dei et Patris, Filium appellare, mos est divinitus inspiratæ Scripturæ. Est etenim ejus potentia, et omnipotens dextera, qua omnia efficit, et de qua divinus David ait: « Roboretur manus tua, extolatur dextera tua ».³⁸ Rursus de Deo Patre: « Cantate Domino carmen novum, quia mira fecit Dominus; servavit eum dextera ejus, et brachium sanctum ejus ».³⁹

πανσθενῆς δεξιὰ, δι' ἧς τὰ πάντα ἐργάζεται, καὶ περὶ αὐτῆς φησιν ὁ θεσπέσιος Δαβὶδ· Ἐκραυθήτω ἡ χεὶρ σου, ὑψωθήτω ἡ δεξιὰ σου. Καὶ πάλιν περὶ τοῦ Θεοῦ Πατρὸς· Ἄσατε τῷ Κυρίῳ ἄσμα καινόν, ὅτι θαυμαστά ἐποίησεν ὁ Κύριος· ἔσωσεν αὐτὸν ἡ δεξιὰ αὐτοῦ, καὶ ὁ βραχίονα ὁ ἄγιος αὐτοῦ.

Vers. 11, 12. *Recedite, recedite, exite illinc, et immundum ne tangite. Exite enim de medio ejus, separamini, qui portatis vasa Domini, quia neque cum tumultu exibitis, neque per fugam abibitis. Præcedet enim vos Dominus, et qui congregat vos Deus Israel.*

Videtur hæc oratio habita esse a Deo vel ad eos qui per fidem congregati sunt, et Ecclesiæ filii nuncupati sunt: vel ad sanctos mystagogos, nimirum apostolos et evangelistas, qui universæ sub cæli complexu exstiterunt, evangelicæ prædicationis verbum ad omnes terræ incolæ velut legati portantes. Hos jubet recedere, et ab infidelibus abire, tanquam ab inquinatis, eo quod noluerint Christo credere, imo et sua ipsorum capita Dominicæ cædis crimine implicaverint. Exite ergo, immundum ne tangite, id est, a communionem cum illis segregamini, ut eorum nihil contingatis. Qui enim tangit picem, inquit³⁸; inquinabitur. Est enim necesse ut qui in Christum crediderunt, et per ipsum vocati sunt ad emundationem peccati, et ad participationem sanctificationis, procul absint ab inscitia Judaica, et diversa **737** prorsus ab illis sint sententia, omninoque separentur. Nulla enim communicatio luci cum tenebris, nec pars fidelium cum infideli³⁹. Siquidem scribit sapientissimus Paulus Galatis, qui post justificationem in Christo ausi sunt denuo ad legalem cultum recurrere: « O dementes Galatæ, quis vos fascinavit, ut veritati non obtemperetis, quibus ob oculos Jesus Christus antea depictus est apud vos crucifixus? »

³⁸ Psal. xx, 9. ³⁹ Psal. xcvi, 1. ³⁹ Eccli. xiii, 1. ⁴⁰ II Cor. vi, 15.

Hoc solum volo discere a vobis, utrum ex operibus legis spiritum acceperitis, an ex auditione fidei? Adeone dementes estis, ut a spiritu exorsi, nunc in carnem desinat^{40*}? Circumcisi enim fuerunt imprudenter, etiamsi habuerint circumcisionem in spiritu, vel per Christum. Itaque necessario hic inquit universorum Deus: Recedite, et exite inde, et separamini, qui portatis vasa Domini. Nam qui solida fide Emmanuelem coluerunt, et divinæ ipsius naturæ participes facti sunt, eo quod consortes sint sancti Spiritus, sanctisque ejus donis repleti, vasa portant Deo. Quo autem modo, docebit sapientissimus Paulus, inquit: « Induite armaturam Dei, quæ est lorica justitiæ, galea salutis, clypeus fidei, gladius spiritus, qui est Verbum Dei⁴¹. » Etenim habentes hanc armaturam intelligentia perceptam, obstant Satanæ, ejusque adversantur potestatibus, ac præsulant quodammodo, et suas animas protegent, populosque suæ manui subditos propugnant: hoc est enim munus et statio ducum. Verum cum exire de medio ejus præcipiat, ait: Non exhibitis cum tumultu: neque fuga ibitis. Nec enim quasi fugientes et timentes, ab ordine Judaico recedere præcipit, sed quiete potius, et quasi auctoritate præditos, velut detrectantes cum his adeo inquinatis versari, et cum profanis ac improbis connumerari. Itaque ait: Nec fuga ibitis. Quod autem res eorum facili cursu procedent, nihilque prorsus occurret durum, vel abruptum, vel asperum, fidem fecit inquit: Præcedet vos Dominus, et qui congregat vos Deus Israel. Si Deus nobiscum sit, et præeat, quid est quod sacræ prædicationis **738** nuntios impediatur; imo quidni omnia illis pro voto eveniant, et plana quasi via currant præcones?

Θεός. Θεοῦ δὲ συνόντος καὶ προβαδίζοντος, ποῖον ἔσται τὸ κακοποιῶν τῶν ἱερῶν κηρυγμάτων τοὺς διακομιστάς; μᾶλλον δὲ πῶς οὐχ ἅπαντα αὐτοῖς τὰ κατ' εὐχὴν ἐκθήσεται, καὶ διὰ ψιλῆς ὡσπερ ὁδοῦ δραμοῦνται κηρύττοντες;

VERS. 13-15. *Ecce intelliget puer meus, et in altum extolletur, et gloria afficietur valde. Quemadmodum obstupescunt super te multi, sic vituperabitur ab hominibus species tua, et gloria tua ab hominibus. Ita mirabuntur gentes multæ eum, et continebunt reges os suum. Quia quibus non est annuntiatum de eo, videbunt, et qui non audiverunt intelligent.*

Manifeste hisce verbis de omnium nostrum Salvatore Christo Deus et Pater loquitur. Ecce intelliget puer meus, inquit: puerum intelliges, filium vel servum. Sumpsit enim formam servi Deus Verbum: et omnium Dominus cum esset, ad humanitatis modulum ac mensuram descendit. « Non enim rapinam arbitratus est esse se æqualem Deo: sed inaniit seipsum, similis hominibus factus, et habitu repperit ut homo, ipse se dejecit⁴². » Itaque quando factus est homo, seipsum ad hanc dejectionem submitbens, tunc etiam servus dictus est, cum servilem formam sumpsisset. Sed, intelliget, inquit, pro, Omnia cum intelligentia et sapientia divina et faciet

λάται, τίς ὑμᾶς ἐδάσκηκε τῇ ἀληθείᾳ μὴ πείθεσθαι, οἷς κατ' ὀφθαλμούς Ἰησοῦς Χριστὸς προσγράφη ἑσταυρωμένος; ἢ τοῦτο μόνον θέλω μαθεῖν ἀφ' ὑμῶν, ἐξ ἔργων νόμου τὸ πνεῦμα ἐλάβετε, ἢ ἐξ ἀκοῆς πίστεως; Οὕτως ἀνόητοί ἐστε; ἐναρξάμενοι πνεύματι, νῦν σαρκὶ ἐπιτελείθε; Περιετέμνοντο γὰρ ἀσυνέτως, καίτοι τὴν ἐν πνεύματι περιτομὴν λαχόντες, ἥτοι διὰ Χριστοῦ. Οὐκοῦν ἀναγκάως τὸ, Ἀπόστητε, ἐν τούτοις φησὶν ὁ τῶν ὄλων Θεός, καὶ τὸ, Ἐξέλθετε ἐκεῖθεν, καὶ τὸ, Ἀφορίσθητε, οἱ φέροντες τὰ σκευῆ Κυρίου. Οἱ γὰρ διως τῇ πίστει τιμήσαντες τὸν Ἐμμανουὴλ, καὶ τῆς θείας αὐτοῦ φύσεως κοινωνοὶ γεγονότες, διὰ τοῦ μεταλαβεῖν ἀγίου Πνεύματος, ἐμπλησθῆναι τε τῶν ἱερῶν αὐτοῦ χαρισμάτων, σκευοφοροῦσι Θεῷ. Καὶ τίνα δὲ τρόπον, διδάξει λέγων ὁ πάνσοφος Παῦλος: « Ἐνδύσασθε τὴν πανοπλίαν τοῦ Θεοῦ· αὕτη δὲ ἐστὶν ὁ θώραξ τῆς δικαιοσύνης, ἡ περικεφαλαία τοῦ σωτηρίου, ὁ θυρεὸς τῆς πίστεως, ἡ μάχαιρα τοῦ Πνεύματος, ὅ ἐστι Ῥῆμα Θεοῦ. » Ταύτην γὰρ ἔχοντες τὴν νοητὴν παντοειχίαν, ἀντεξάγουσι τῷ Σατανᾷ, καὶ ταῖς σὺν αὐτῷ δυνάμεσιν ἀντανίστανται, προπηδῶντες τρόπον τινὰ καὶ προασπίζοντες τῶν ἰδίων ψυχῶν καὶ τῶν ὑπὸ χεῖρας λαῶν· αὕτη γὰρ τῶν ἡγουμένων τάξις. Πλὴν ἐξελεῖν ἐπιτάξας ἐκ μέσου αὐτῆς, οὐ μετὰ ταραχῆς ἐξελεύσεσθε, φησὶν, οὐδὲ φυγῆ πορεύσεσθε. Οὐ γὰρ ὡς φυγόντας, ἤγουν δεδιότας, τῶν Ἰουδαϊκῶν ταγμάτων ἀποφοιτῶν ἐπιτάττει, ἀνειμένως δὲ μᾶλλον καὶ οἶον ἐπ' ἐξουσίας, ὡς παραιτούμενους τὸ συνδιατεῖσθαι θέλειν τοῖς οὕτω μεμολυσμένοις, καὶ συναριθμεῖσθαι βεβήλοις καὶ πονηροῖς. Οὐκοῦν, οὐ φυγῆ πορεύσεσθε, φησὶν· ὅτι δὲ καὶ δι' εὐμαρείας ἤξει τὰ πράγματα αὐτοῖς, καὶ οὐδὲν ὄλως ἀπαντήσῃ σκληρὸν, ἢ ἀναντες, ἢ τραχὺ, πεπληροφόρηκεν εἰπὼν, ὅτι Προπορεύεται ὑμῶν Κύριος, καὶ ὁ συνάγων ὑμᾶς· ὁ

κακοποιῶν τῶν ἱερῶν κηρυγμάτων τοὺς διακομιστάς; Ἰδοὺ συνήσει ὁ παῖς μου, καὶ ὑψωθήσεται, καὶ δοξασθήσεται σφόδρα. Ὅν τρόπον ἐκστήσονται ἐπὶ σοὶ πολλοὶ, οὕτως ἀδοξήσει ἀπὸ ἀνθρώπων τὸ εἶδος σου, καὶ ἡ δόξα σου ἀπὸ τῶν ἀνθρώπων. Καὶ οὕτω θαυμάσονται ἔθνη πολλὰ ἐπ' αὐτῷ, καὶ συνέξουσιν βασιλεῖς τὸ στόμα αὐτῶν· ὅτι οἷς οὐκ ἀνηγγέλη περὶ αὐτοῦ δῆσονται, καὶ οἱ οὐκ ἀπηκόασιν συνήσουσιν.

D Ἀναφανδὸν ἐν τούτοις τοὺς περὶ τοῦ πάντων ἡμῶν Σωτῆρος Χριστοῦ ποιεῖται λόγους ὁ Θεός καὶ Πατήρ. Ἰδοὺ γὰρ συνήσει ὁ παῖς μου, φησὶ· καὶ τὸν μὲν παῖδα νοήσεις, τὸν Ἰῶν, ἤγουν τὸν δούλον. Ἐλαβε γὰρ δούλου μορφήν Θεός ὡς ὁ Λόγος, καὶ Κύριος πάντων ὢν, τοῖς τῆς ἀνθρωπότητος ἐμβέβηκε μέτροις. ἢ οὐ γὰρ ἀρπαγμὸν ἠγῆσατο τὸ εἶναι ἴσα Θεῷ, ἀλλ' ἑαυτὸν ἐκένωσεν ἐν ὁμοιώματι ἀνθρώπων γενόμενος, καὶ σχήματι εὐρέθεις ὡς ἄνθρωπος ἐταπεινώσεν ἑαυτόν. Ὁκοῦν, ὅτε γέγονεν ἄνθρωπος καθελὶς ἑαυτὸν εἰς ταπεινώσιν, τότε καὶ δούλος ἀνεγκλήτως ὠνόμασται τὸ τῆς δουλείας σχῆμα λαβών. Ἄλλὰ, Συνήσει, φησὶν, ἐντὶ τοῦ, Πάντα μετὰ συν-

⁴⁰ Gal. iii, 1-3. ⁴¹ Eph. vi, 11. ⁴² Philipp. ii, 6, 7.

έσεως και σοφίας ἐργάζεται και λαλήσει τῆς Θεο-
 πρεπούς. Ἔργον δὲ σοφίας τῆς θεοπρεπούς, και πρό-
 γε τῶν ἄλλων τὸ σάρκα γενέσθαι τὸν μονογενῆ τοῦ
 Θεοῦ Λόγον, τούτέστιν ἄνθρωπον, και συμπτωχεῦ-
 σαι τοῖς ἐπὶ τῆς γῆς, ἵνα ἡμεῖς τῆς [ἐ]αυτοῦ πτωχείας
 πλουτήσωμεν, ἵνα πιστεῦσαντες εἰς αὐτὸν τοὺς τῆς
 ἀμαρτίας ἀπονηψόμεθα μεμολυσμένους, ἀδρανοῦς
 ὄντος τοῦ νόμου τοῦ διὰ Μωσέως εἰς τὸ δύνασθαι
 περιελεῖν ἀμαρτίας, ἵνα τῷ θανάτῳ τῆς ἰδίας σαρκὸς
 καταργήσῃ τὸν θάνατον, και ἀνατρέψῃ τὴν φθόρᾶν,
 και ἀναχαλεῦσῃ πρὸς ἀφθαρσίαν τοὺς τῷ θανάτῳ
 κατιστημένους, και οὐρανοῦ πολίτην ἐργάσεται τὸν
 ἐπὶ τῆς γῆς ἄνθρωπον, και συνάψῃ δι' ἑαυτοῦ τῷ
 Θεῷ και Πατρὶ τὸν πάλοι δραπέτην, και κηρύξῃ
 μὲν αἰχμαλώτους ἄφρασι, τυφλοῖς δὲ ἀνάβλεψιν, και
 ἴσσηται τοὺς συντετριμμένους τὴν καρδίαν, και κενώ-
 σῃ τὸν ἄδην, και ἀποστήσῃ τὸν Σατανᾶν τῆς κατὰ
 πάντων ἀρχῆς και πλεονεξίας. Συνήσει δὲ οὖν ὁ παῖς
 μου, φησὶν. Ἀσύνετον γάρ, ἤγουν ἄσοφον, ἐν τοῖς
 γεγονόσιν ὑπὲρ ἡμῶν παντελῶς οὐδέν. Πάντα γάρ
 ἐν σοφίᾳ ἐποίησε, κατὰ τὴν τοῦ Ψάλλοντος φωνήν.
 Ταύτης ἕνεκα τῆς αἰτίας ὑψωθήσεται, φησὶ, και
 δοξασθήσεται σφόδρα. Δοξολογεῖται γάρ πρὸς ἡμῶν ὁ
 Θεὸς ὡς Κύριος, Σωτήρα δὲ και Λυτρωτὴν ἀποκλι-
 θόμεν αὐτόν. Εἶναι τε τοῦτο κατὰ ἀλήθειαν πεπι-
 στεύκαμεν. Ἄλλ' ἵνα ἀληθῆς και ἀδιάβλητος παντε-
 λῶς ὁ παρὰ τοῦ Θεοῦ και Πατρὸς ὑπάρχῃ λόγος, ἐπι-
 ἠνεγκεν ἀναγκαίως, ὅτι Ὅν τρόπον ἐκοιτήσονται ἐπὶ σοὶ
 πολλοὶ, οὕτως ἀδοξήσει ἀπὸ ἀνθρώπων τὸ εἶδος σου,
 και ἡ δόξα σου ἀπὸ τῶν ἀνθρώπων. Οἱ μὲν γάρ ἐπι-
 γνωκότες τὴν ἐπιφάνειαν αὐτοῦ, και τοῖς τῆς διανοίας
 ὄμμασι κατιδεῖν ἰσχύσαντες τῆς ἐνοούσης αὐτῷ θεο-
 πρεπούς ἐξουσίας τὸ μέγεθος, καταπλήττονται τὴν
 οἰκονομίαν ὅποῖς τις ἦν ὁ προφήτης Ἀββακούμ,
 λέγων ὁ Κύριε, εἰπακήσομαι τὴν ἀκοήν σου, και ἐφο-
 βήσομαι συνειδήσας τὰ ἔργα σου, και ἐξέστην. Ὅτι γε
 μὴν οὐ σιμενέντες αὐτοῦ τὴν δόξαν, ἄπιστοι δὲ και
 ἀσύνητοι μεμνηκότες, ἀδοξίαν αὐτοῦ και ἀτιμίαν
 ἀνοσίως κατεψηφίζοντο, Σαμαρείτην ὀνομάζοντες,
 φάγον τε και μέθυσον, και ἐκ πορνείας γεγεννημένον,
 και πρὸς γε τούτοις ἀμαρτωλὸν. Οὐκοῦν, ὡς ἐκστή-
 σονται ἐπὶ σοὶ πολλοὶ, οὕτως και παρὰ ἀνθρώπων
 ἀδοξήσει τὸ εἶδος σου, και ἡ δόξα σου ἀπὸ τῶν ἀν-
 θρώπων. Ἄλλ' ὡσπερ τοῦτο συμβήσεται, οὕτω και
 θαυμάσονται ἔθνη πολλὰ ἐπὶ σοὶ, και συνέξουσιν βα-
 σιλεῖς τὸ στόμα αὐτῶν. Ἰουδαῖοι μὲν γάρ οἱ πάντολ-
 μοι, και τοῦ μηδεὸς ἄξιου ὄντος λόγου, κατακερ-
 τομεῖν ἀπετόλμων, και ἀχάλινον ἐπ' αὐτῷ πολλάκις
 ἀνέντες τὴν γλῶτταν, παλιμφημίαις ἐβαλλον φωναῖς.
 Πλείστοι γε μὴν βασιλεῖς δεδιότες ὡς Θεὸν, και ὡς
 βασιλεῖ τῶν ὄλων τὴν δόξαν προσάγοντες, συνέξουσιν
 τὸ στόμα αὐτῶν, τούτέστιν, οὐδὲν ἐροῦσιν ἀπηχῆς,
 ἀλλ' οὐδὲ φθέγγονται τι τῶν ὅσα διαλυμαίνεται τῇ
 δόξῃ τοῦ Χριστοῦ. Ὅτι δὲ τὸ θεῖόν τε και ἱερὸν και
 σωτήριον κήρυγμα, τούτέστι τὸ εὐαγγελικόν, ἐκεί-
 νων οὐκ ἔσται ποθὲν, παρ' οἷς τῆ δόξησε τὸ εἶδος αὐ-
 τοῦ, παρ' ἐκείνοις δὲ μᾶλλον, οἱ συνέσχον τὸ στόμα

et loquetur. Opus autem divinx sapientix præter
 alia est, ut unigenitum Dei Verbum caro fieret, et
 ut una cum terræ incolis pauper esset : quo nos
 ipsius paupertate ditaremur, quo credentes in ipsum,
 peccati inquinamenta abstergeremus, cum Mosaiica
 lex non satis esset ad tollenda peccata idonea : ut
 morte carnis suæ mortem aboleret, interitum deleret,
 morte detentos ad immortalitatem resingeret, homi-
 nem terræ incolam, cæli civem efficeret, quondam
 fugitivum, per se Deo ac Patri conjungeret, captivis
 liberationem, cæcis visum prædicaret, et contritos
 corde sanaret, Orcumque exinaniret, et Satanam im-
 perio ac tyrannide contra omnes privaret. Intelliget
 ergo, inquit, puer mens. Nihil enim non intelligenter,
 nihil non sapienter factum est nostra causa. Quippe
 omnia in sapientia fecit, secundum Psallentis vocem
 739. Hac de causa, inquit, in altum extolletur,
 et admodum glorificabitur. Celebratur enim a nobis
 ut Dominus, eumque Servatorem et Redemptorem
 vocitamus, Quod verum esse credimus. Sed ut verus
 et irreprehensibilis sit omnino Dei et Patris sermo,
 induxit necessario : Quemadmodum obstupescerit
 super te multi, sic vituperabitur ab hominibus spe-
 cies tua, et gloria tua ab hominibus. Qui enim agno-
 verunt apparitionem ejus, et animi oculis divinx ip-
 sius auctoritatis magnitudinem perspicere voluerunt,
 dispensationem hanc obstupescunt. Qualis erat pro-
 pheta Abacum, dicens : « Domine, audivi auditionem
 tuam, et timebam ; cogitavi opera tua, et
 stupui ». At qui ejus gloriam non intellexerunt,
 sed infideles et ignari manserunt, hi ignominiam
 illi et dedecus obijciebant impie, vocantes Sama-
 ritanum, edonem, ebriosum, ex fornicatione natum,
 et præterea etiam peccatorem. Ergo ut stupebunt super
 te multi, sic etiam vituperabitur ab hominibus species
 tua, et gloria tua ab hominibus. Cæterum ut hoc even-
 niet, sic etiam admirabuntur te gentes multæ, et conti-
 nebunt reges os suum. Judei enim audacissimi, etsi
 nullo in numero habendi, eum tamen deridere ausi
 sunt, linguaque eum effreni sæpenumero impetere, ac
 blasphemias voces emittere. Complures autem reges ut
 Deum timentes, et ut regi universorum gloriam offeren-
 tes, os suum continebunt, id est, nihil dicent absonum
 nec quidquam quod gloriam Christi labefactare
 possit sonabunt. Quod autem divina et sacrosancta
 et salutaris prædicatione, id est, evangelica, eorum
 neutiquam sit, a quibus species ejus vituperatur,
 sed eorum potius, qui os suum continuerunt ejus-
 que gloriam amplificaverunt, ostendit, cum ait : Quia
 quibus non est annuntiatum de eo, hi videbunt : et
 qui non audierunt, hi intelligent. Annuntiata sunt
 enim hæc de Christo Israelitis, tum ex lege, tum a
 prophetis, at non gentibus. Hi tamen, inquit, vide-
 bunt magis ejus salutem : et qui omnino hæc my-
 steria non audierunt, hi illa intelligent, 740 qui
 scilicet crediderunt. Radix enim et nutritrix cognitio-
 nis est fides, et veluti aditus ad pietatem, et ad

739 Psal. ciii, 24. 740 Abac. iii, 2.

vitam delucens eos, qui eam recipiunt. Siquidem A
propheta Isaias inquit: « Nisi credideritis, non
intelligetis ».

ἐξ Ἰσραὴλ διὰ τε νόμου καὶ προφητῶν τὰ περι
φησίον, εἴονται μᾶλλον τὴν παρ' αὐτοῦ σωτηρίαν καὶ
συνήσουσιν αὐτὰ, πιστεύσαντες δηλονότι. Ἦλθα γὰρ
εὐσέβειαν καὶ ζῶην εἰσχομίζουσα τοὺς δεχομένους
στεύσητε, οὐδ' οὐ μὴ συνῆτε, » φησίον.

CAP. I. III. VERS. 1. *Domine, quis credidit auditui
nostro? et brachium Domini cui patefactum est? An-
nuntiavimus coram eo quasi campus, quasi radix in
terra sitiēte.*

De omnium nostrum Servatore Christo semp̄r
frequens sermo est apud sanctos prophetas: nec
admonere destiterunt, sed perspicue denuntiarunt,
suis temporibus venturum in humana forma Deum
Verbum, et miracula operaturum divinitus. Illud
autem et hic facit, in rectam viam errantes vocans,
et fide impium justificans. Cæterum ex sanguine
Israëlitico oriundos parum omnino juverunt, valde
laborantes inobedientia, adeo ut cum prædictionem
arripere, et cognitionem vivificam colligere, pecto-
ribusque suis mandare oporteret, e diverso mysta-
gogis insultarent acerrime dicentes: « Alia vobis
loquimini, et annuntiate nobis alium errorem ».

« Siquidem propheta Jeremias, velut ex immensa Ju-
dæorum crudelitate, tædio affectus, ita inquit:
« Hei mihi, mater, qualem me peperisti, virum li-
tigantem, et iudicio contententem in omni terra?
Nec profui, nec profuit mihi quisquam. Fortitudo
mea defecit propter eos qui execrantur me ».

« In summa, omnis sanctorum chorus, verba quasi
de Jerusalem faciens, inquit: « Curavimus Babylo-
nem, et non sanata est. Derelinquamus eam, et
abeamus quisque in terram suam, quia appropin-
quavit ad cælum iudicium ejus, et usque ad sidera
exaltatum est ».

« Babylonem hic nominat Jerusa-
lem, ut quæ illam studeat imitari, et nihil a regione
gentium differat, quod quidem ad dissolutam vitam
attingit, et quia noluerit legem in honore ac pretio
habere, nec prophetiæ pædagogicæ utilitatem am-
plexi. Hunc sensum habent etiam hi versus. Accu-
sat enim Israelem, ut qui prorsus ad inobedientiam
declinarit, et inquit: « Quis credidit auditui nostro?
Nos enim, inquit, o Domine, 741 a te mysteriis
initiat, et instituti sumus, orationemque de huma-
nitate didicimus, et hæc auditionem accepimus,
sed nemo credidit, nec ulli manifestum fuit bra-
chium tuum, brachium, inquam, omnium Domini
Dei. Brachium autem Dei et Patris, Filium nomi-
nare solet divinitus inspirata Scriptura, ut sæpe de-
monstratum est. Sed perinde quasi occurreret
quispiam diceretque: Vos, o prophetæ, auditionem
per Spiritum accepistis, et cognitione mysterii di-
lati estis, unum igitur prædicastis mysterium aliis?
Certe, inquirunt, annuntiavimus, et tantum non tes-
tificati sumus, dicentes: Erimus coram ipso quasi

αὐτῶν, κατεπλάγησάν τε τὴν δόξαν αὐτοῦ, διέδειξεν
εἰπῶν, ὅτι Οἷς οὐκ ἀνηγγέλη περι αὐτοῦ εἴονται, καὶ
οἱ οὐκ ἀκηχόασιν συνήσουσιν. Ἀνηγγέλη μὲν γὰρ τοῖς
Χριστοῦ, τοῖς γε μὴν ἔθνεσιν οὐδαμῶς. Ἀλλ' οὗτοι,
οἱ τῶν αὐτοῦ μυστηρίων ἀνήκοι παντελῶς, οὗτοι
συνέσεως καὶ τροφῆς ἡ πίστις, καὶ οἶον εἰσβολὴ πρὸς
αὐτὴν. Καὶ γοῦν ὁ προφήτης Ἡσαίας, « Ἐὰν μὴ πι-

*Kýrios, τίς ἐπίστευσε τῇ ἀκοῇ ἡμῶν; καὶ ὁ
βραχίον Κυρίου τίτι ἀπεκαλύφθη; Ἀνηγγελα-
μεν ἐναντίον αὐτοῦ, ὡς πεδίον, ὡς ῥίζα ἐν τῇ
διψώσῃ.*

Πολὺς μὲν αἰὶ παρὰ τῶν ἁγίων προφητῶν ὁ περι
τοῦ πάντων ἡμῶν Σωτῆρος γέγονε λόγος, καὶ νοθε-
τοῦντες οὐ διαλειοῦσιν, ἀπαγγέλλοντές τε καὶ μάλα
σαφῶς, ὅτι καὶ ἤξει κατὰ καιροὺς ἐν ἀνθρωπείῳ μορφῇ
Θεὸς ὢν ὁ Λόγος, καὶ ὅτι θαυματουργῆσει θεοπεπῶς.
Κάκενόν τε καὶ τοῦτο ἐργάζεται, εἰς εὐθείαν καλῶν
δόξων τοὺς πεπλανημένους, καὶ δικαίων ἐν πίστει τὸν
ἀσεβῆ. Ὦνησαν δὲ παντελῶς ὀλίγα τοὺς ἐξ αἱματος
Ἰσραὴλ, πολλὸ βλέποντας εἰς τὸ ἀπειθέ: ὥστε καίτοι
δέον ἀρπάσαι τὴν προαγόρευσιν, καὶ γινώσιν συλλέξει
ζωοποιῶν, καὶ ταῖς ἑαυτῶν ἐναποθέσθαι καρδίαις, ἐκ
τῶν ἐναντῶν ἐπιπηθῆν τοῖς μυσταγωγοῖς, ἐπιφύσει
τε καὶ μάλα πικρῶς λέγοντας: « Ἄλλα ἡμῖν λαλεῖτε,
καὶ ἀναγγέλλετε ἡμῖν ἑτέραν πλάνησιν. » Καὶ γοῦν
ὁ μὲν προφήτης Ἰερεμίας, ὡς ἐξ ἀμετρήτου τῆς
Ἰουδαίων ὠμότητος κατενηνεγμένος εἰς ἀκηρίαν,
οὕτω πού φησιν: « Οἶμοι ἐγὼ, μήτερ! ὡς τίνα με
ἔτεκες ἀνδρὰ δικαζόμενον καὶ διακρινόμενον ἐν πάσῃ
τῇ γῆ; Οὐτε ὠφέλησα, οὐτε ὠφέλησέ με οὐδεὶς. Ἡ
ἰσχύς μου ἐξέλιπεν ἐν τοῖς καταρωμένοις με. » Συλ-
λήθδην δὲ, ἅπας ὁ τῶν ἁγίων χορὸς, ὡς περὶ γε τῆς
Ἰερουσαλήμ τοὺς λόγους ποιούμενοι φασίν: « Ἰατρὸς
ἔσμεν τὴν Βαβυλῶνα, καὶ οὐκ ἴαθον. Ἐγκαταλίπω-
μεν αὐτὴν, καὶ ἀπέλωμεν ἕκαστος εἰς τὴν γῆν αὐ-
τοῦ: ὅτι ἤγγικεν εἰς τὸν οὐρανὸν τὸ κρίμα αὐτῆς,
ἐξῆρσεν ἕως τῶν ἀστρων. » Βαβυλῶνα γὰρ τὴν Ἰερου-
σαλήμ ἐν τούτοις κατονομάζουσιν, ὡς τὰ ἐκείνης
μιμῆσθαι σπουδάζουσαν, καὶ οὐδὲν ἀποδέουσαν τῆς
τῶν ἔθνῶν χώρας, τό γε ἤκον εἰς ἐξίτηλιν, καὶ τὸ
μὴ ἀνέχεσθαι τιμῆν τὸν νόμον, ἥτοι τῆς προφητικῆς
παιδαγωγίας τὸ ἐπωφελεῖς. Τοῦτον ἔχει τὸν ὄνον καὶ
τῶν προκειμένων στίχων ἡ δύναμις. Αἰτιᾶται γὰρ
ὡς ὀλοτρόπως ἐκκεκλιχότα πρὸς ἀπειθειαν τὸν
Ἰσραὴλ, καὶ φησιν: Τίς ἐπίστευσε τῇ ἀκοῇ ἡμῶν;
Ἡμεῖς μὲν γὰρ, ὡ Δέσποτα, φησί, μεμυσταγωγῆμεθα
παρὰ σοῦ τὸν περι τῆς ἐνανθρωπήσεως λόγον, καὶ
ταύτην ἐσχίκαμεν τὴν ἀκοήν· ἀλλ' οὐδεὶς πεπίστευκε,
καὶ οὐδενὶ γέγονεν ἐμφανῆς ὁ σὸς βραχίον τοῦ πᾶν-
των Κυρίου καὶ Θεοῦ· βραχίονα δὲ τοῦ Θεοῦ καὶ
Πατρὸς, τὸν ὕδον ὀνομάζειν ἔθος τῇ θεοπνεύστῃ
Γραφῇ, καθὰ δέδεικται πλεισταχοῦ. Ἀλλ' οἶον ἀνθιστα-
μένου τινὸς καὶ λέγοντος: Ἡμεῖς μὲν, ὡ προφήται,
τὴν διὰ τοῦ Πνεύματος ἀκοὴν κατεσχῆκατε, καὶ τὴν
τοῦ μυστηρίου γινώσιν κατεπλουτήσατε· ἄρ' οὐν ἐπι-
βύξατε τοῖς ἄλλοις τὸ μυστήριον; Ναί, φησὶν, ἀπὸ γ-

« Isa. vii, 9. » Isa. xxx, 10. » Jer. xv, 10.

» Jer. v, 19.

γείλαμεν, καὶ μονονοχὶ διαμαρτυράμεθα λέγοντες, ὅτι Ἐσόμεθα ἐναντίον αὐτοῦ ὡς πεδίον, τουτέστιν, ὡς ἀγρὸς εὐανθῆς καὶ καρποφόρος, ἢ καὶ ὡς ῥίζα ἐν γῆ διψύσῃ, ἀρθεύοντος ἡμᾶς δηλονότι θεοῖς τε καὶ ἀπορόητοις λόγοις τοῦ Μονογενοῦς, ἐν ᾧ πάντες εἰσὶν οἱ θησαυροὶ τῆς σοφίας καὶ γνώσεως ἀπόκρυφοι. Πάλαι μὲν γὰρ ἡ σύμπασα γῆ, ξηρὰ τις ὡσπερ καὶ ἄκαρπος ἦν, καὶ ὅσον διψῶσα γῆ, καὶ καρποὺς ἡμέρους [οὐκ] ἔχουσα. Ἐπειδὴ δὲ τὸν παρὰ Χριστοῦ πεπλούτηκεν ὑπερῶν, πνευματικῶν δηλονότι, καὶ τὴν διὰ τοῦ ἀγίου Πνεύματος χορηγίαν, ἀνεβάλ[λ]ομεν ὡς ῥίζα, τουτέστιν ὡς βοτάνη τε καλὴ καὶ εὐανθῆς. Καὶ γοῦν ἔφη τις πρὸς ἡμᾶς τῶν ἁγίων προφητῶν « Καὶ μακαριοῦσιν ὑμᾶς πάντα τὰ ἔθνη, διότι ἔσεσθε ὡς γῆ θελητῆ, λέγει Κύριος παντοκράτωρ. » Θελητὴν δὲ λέγει τὴν εὐκαρπον καὶ γονιμωτάτην ἀσπαστή γὰρ αὕτη γηρόνους. Ὅτι δὲ ἡ ἀκανθοτόκος ποτὲ ξηρὰ τε καὶ ἄνυδρος γῆ μεταπεφοίτηκεν εἰς γονιμωτάτην, καὶ εἰς τὸ θῆνασθαι πλουτεῖν εὐκαρπίας ταῖς πνευματικαῖς, σαφηνιεῖ λέγων ὁ τῶν ὀλων θεὸς διὰ φωνῆς Ἠσαίου. « Καὶ ἔσται, ἀντὶ τῆς στοιβῆς ἀναβήσεται κυπάρισσος, ἀντὶ δὲ τῆς κόνυζης ἀναβήσεται μυρσίνη. » Εἴθε μὲν γὰρ ἀκανθῶν, στοιβῆ τε καὶ κόνυζα, τρέφει δὲ αὐτὰ ἀεὶ πως ἡ χέρσος τε καὶ ἄνυδρος γῆ· μυρσίνη δὲ καὶ κυπάρισσος διαπρέπουσιν ἐν κήποις. Ἐξηρημένης τοίνυν ἀκάνθης, φησὶν, ἀναβλαστήσει λοιπὸν τὰ εὐοσμότατα τῶν φυτῶν, ὅταν ἡ διψᾷ [αἰ. διψῶσα] ἄνυδρος γένηται, Θεοῦ λέγοντος, ὅτι Ποιήσω τὴν ἔρημον εἰς ἔλη, καὶ τὴν διψῶσαν γῆν ἐν ὑδραγωγίαις. Θήσω εἰς τὴν ἄνυδρον γῆν κέδρον, καὶ πύξον, καὶ μυρσίνην, καὶ κυπάρισσον, καὶ λεύκη. Οὐκοῦν ἀνηγγείλαμεν, ὅτι πιστεύσαντες εἰς αὐτὸν τὸν Χριστὸν, ἐσόμεθα ἐναντίον αὐτοῦ, τουτέστιν, ἔσται ὡς βοτάνη ἐν γῆ πατε διψύσῃ, ἐνύδρῳ γε

A campus, id est, quasi ager floridus et frugifer: vel etiam ut radix in terra sitiēte, irrigante nos scilicet divinis et arcanis sermonibus Unigenito, in quo omnes thesauri sapientiae et cognitionis sunt absconditi. Olim enim omnis terra, arida quæpiam et infructuosa velut terra fuit, et quasi sitiens, et fructus sativos non habens. Sed ubi ditata est a Christo imbre, spirituali videlicet, et sancti Spiritus subsidio, quasi radix reffloruimus, id est, quasi herba pulchra et florida. Siquidem dixit etiam nobis e sanctis prophetis quispiam: « Et beatos vos dicent omnes gentes; propterea eritis vos terra spontanea, dicit Dominus omnipotens⁴⁴. » Spontaneam vocat fructuosam et feracissimam; grata enim illa fuit agricolis. Quod autem spinosa quondam et arida et aqua carens terra abierit in terram feracissimam, ita ut dives facta fuerit spirituali fecunditate, declarabit dicens universorum Deus voce Isaie: « Et erit, pro stœba crescet cyparissus, et pro conyza crescet myrtus⁴⁵. » Stœba enim et conyza sunt ex genere spinarum, et semper ea nutrit terra inculta et siticlosa: at myrtus et cyparissus in hortis excellent. Exstirpata ergo, iacuit, spina, odoratissimæ deinde plantæ refflorescent, terra sitiens in aquosam vertetur, Deo dicente: « Vertam desertum in latices, et sitiētem terram in aqueductus. Ponam in terra aquis carente cedrum, et luxum, et myrtum, cyparissum et populum⁴⁶. » Annuntiavimus itaque credentes in ipsum Christum fore in conspectu ipsius, id est, ab eo conspiciemur, quasi campus, quasi radix, id est, ut herba in terra quandoque sitiēte, quæ ab eo facta est aquosa, ἐφορώμενοι παρ' αὐτοῦ, ὡς πεδίον, ὡς ῥίζα, τουτέστιν παρ' αὐτοῦ γενομένην.

742 VERS. 2. *Non est species ei, neque gloria: et sidimus eum, et non habebat speciem, neque decorem. Sed species ei fuit inhonorata, et deficiens præ omnibus hominibus.*

Quid ergo in his verbis dicit propheta? aut quem his dictis sensum accommodaverit, age rursus consideremus, quoad licet. Confessus enim est, et annuntiavimus, id est, plene ac plane prædiximus venturum suo tempore. Sed fortassis dixerit quispiam ad hæc: Quid ergo? Venitne de cælo Deus Verbum, divina ornatus gloria? Num etiam inaccessa luce collucens, terræ incolis apparuit? Num facies ejus conspici non paterat, propter gloriæ præstantiam? Siquidem cum specie ignis descendit in montem Sina, tenebræ erant, et caligo, et procella, et ignis ab alto emicans, ac fumus, aliæque complura videre licuit, quæ timorem et trepidationem summam incusserunt, ita ut aspectus esset intolerandus spectantibus. Nam rogarunt sequestrem Israelitæ, dicentes optimo Moysi: « Alloquere tu nos, et ne alloquatur nos Deus, ne moriamur⁴⁷. » Non igitur mirum, inquit, si vos prædixeritis, apparuitque illa terræ habitatoribus non spectanda

ὅτι οὐκ ἔστιν εἶδος αὐτῷ, οὕτε δόξα· καὶ εἶδομεν αὐτὸν καὶ οὐκ εἶχεν εἶδος, οὐδὲ κάλλος. Ἀλλὰ τὸ εἶδος αὐτῷ ἄμιμον, ἐκλείπον παρὰ πάντας ἀθρώπους.

Τὴ δὲ ἄρα φησὶν ὁ προφήτης ἐν τούτοις, ἢ ποῖον ἂν τις τοῖς εἰρημένους ἐφαρμόσαι νοῦν, φέρε δὴ πάλιν καταθρήσωμεν, ὡς ἐνι. Ὁμολόγηκε μὲν γὰρ, ὅτι καὶ Ἄνηγγείλαμεν, τουτέστιν, ἀνελλιπῆ πεποιήμεθα τὴν προαγόρευσιν, ὡς ἔξει κατὰ καιρούς. Ἀλλ' ἴσως ἔφη ἂν τις πρὸς τοῦτο· Τί οὖν, εἰ καθίκετο μὲν ἐξ οὐρανῶν Θεὸς ὦν ὁ Λόγος, θεοπρεπεῖ δὲ δόξῃ κατεστεμμένος, καὶ ἀπροσίτῳ φωτὶ διαπρέπων ἐπέφανε τοῖς ἐπὶ τῆς γῆς, καὶ ἀπροσωπόληπτος ἦν διὰ τὴν τῆς δόξης ὑπερβολήν; Καὶ γοῦν ὅτε πεφοίτηκεν ἐν εἶδει πυρὸς ἐπὶ τὸ ὄρος τὸ Σινᾶ, σκότος ἦν, καὶ γνόφος, καὶ θύελλα, καὶ πῦρ ὑψοῦ διψτόν, καὶ καπνός, πλείστα τε πρὸς τούτοις ἦν ἕτερα, δειμάτων καὶ πτοίας τῆς εἰς ἄκρον ποιητικᾶς, ὡς ἀφόρητον γενέσθαι τοῖς θεωμένοις τὴν δψιν. Καὶ γοῦν μεσιτεύεσθαι παρεκάλουν οἱ ἐξ Ἰσραὴλ λέγοντες τῷ παναρίστῳ Μωσεί· « Λάλεε σὺ πρὸς ἡμᾶς, καὶ μὴ λαλεῖτω πρὸς ἡμᾶς ὁ Θεός, ἵνα μὴ ἀποθάνωμεν. » Οὐδὲν οὖν τὸ θαῦμα, φησὶν, εἰ προηγορεύεσθαι μὲν

⁴⁴ Malach. iii, 12. ⁴⁵ Isa. lv, 15. ⁴⁶ Isa. xli, 18, 19. ⁴⁷ Exod. xx, 19.

gloria præditus, nec cuiquam erat tolerabilis. Quid ergo prophetae? Audacter obviam eunt, et dicunt: Non abs re, non sine causa hæc fuit incredulitas et defectio. Non est species ei neque gloria. Non enim, inquit, in specie fuit et gloria divina. Examinavit enim sese, in similitudine hominum constitutus, et habitu repertus ut homo, defecit seipsum⁵¹. Hæc autem dicimus, non sola auditione hanc traditionem habentes, sed eum qui prædicatur ipsis oculis contemplati. Vidimus eum, nec habebat speciem, nec decorem: decorem, inquam, divinum. Sed species ejus inhonorata. Parva enim, et abjecta, et inhonorata sunt omnino humana, quemadmodum quoad divinam et supremam excellentiam et illustrem decorem naturæ omnia superantis, dictus est, Formosus pulchritudine præ filiis hominum⁵². Adit adhuc majus: Despectior omnibus hominibus, videlicet species ejus. Perinde est ac si dicerent: Videre est, quosdam inter homines, dignitatem quasi splendore fulgentes, divitiarum quasi satellitio ac comitatu elatos et amplos, vel alio modo in terrena dignitate constitutos: sed **743** non inter hos erat Emmanuel, at in humili et abjecto ordine, ita ut aliis hominibus inferior videretur. Et quidem vera est oratio. Non enim ex sancta Virgine matre divite ortus est, sed in omni humilitatis genere versatus est, ut quod humile est eveheret, et quod inhonoratum est, redderet optandum. Alioqui Deus et Dominus et rex universorum cum sit, quo splendore humano indigebat?

Vers. 3. *Homo in plaga positus, et sciens ferre infirmitatem, quia aversa est facies ejus, contempta est, et non reputata.*

Cum dixissent: Vidimus eum, et non habebat speciem neque decorem: quo in statu et habitu et facie illum quem prædicant viderint, aperte exponunt. Similis enim est, inquam, homini plaga affecto, genereose tamen ferenti infirmitatem, id est, afflictionem, vel hoc quod male pateretur. Tristem enim fortassis Servatoris vultum conspicati sunt, ut qui turbatus fuerit quasi et consternatus: scilicet et jamjam in ligno mortem passurus, quando etiam dixit, modo quidem, « Anima mea turbata est⁵³; » modo rursus: « Tristis valde est anima mea usque ad mortem⁵⁴. — Et quid dicam? Pater, serva me ex hac hora: sed ideo veni in hanc horam⁵⁵. » Dixit etiam quidam e sanctis evangelistis, appropinquante tempore passionis, cœpisse eum tristari et dolore confici⁵⁶. Etenim licet natura Deus esset unigenitum Patris Verbum, in quem nec perturbationes, nec tristitia, nec omnino aliud quidquam ejusmodi cadebat, ad nostram tamen naturam se accommodavit, et se omni angore vacuum ostendit ingruente tentatione, per omnia se nostri similem esse declarans, non, ut quibusdam placet, umbram et spectrum in terra visum, sed hominem

ὑμεῖς, ὡφθη δὲ τοῖς ἐπὶ γῆς ἀπρόσβλητον ἔχων τὴν δόξαν, καὶ οὐδενὶ γέγονε φορητός. Τί οὖν οἱ προφηταί; θερμῶς ὑπαντῶσι λέγοντες· Ἀπροφάσιτος ἡ ἀπίθεια, οὐκ ἐνάφορμος ἡ ἀπόστασις, οὐκ ἔστιν εἶδος αὐτῶ, οὐδὲ δόξα. Οὐ γὰρ ἦν ἐν εἴδει, φησί, καὶ δόξῃ θεωρεπεῖ. Κεκένωκε γὰρ ἑαυτὸν, ἐν ὁμοιώματι ἀνθρώπων γενόμενος· καὶ σχήματι εὐθεῖς ὡς ἀνθρώπος, ἐταπεινώσεν ἑαυτόν. Καὶ ταῦτά φαμεν, οὐκ ἐξ ἀκοῆς μόνης ἔχοντες τὴν παράδοσιν, ἀλλὰ καὶ αὐταῖς ἐβήσισι τεθεαμένοι τὸν κηρυττόμενον. Εἶδομεν αὐτόν, καὶ οὐκ εἶχεν εἶδος, οὐδὲ κάλλος, κάλλος δὲ τὸ θεοπρεπές, ἀλλὰ τὸ εἶδος αὐτοῦ ἄτιμον. Σμικρὰ γάρ, καὶ εὐτελεῖ, καὶ ἄτιμα παντελῶς τὰ ἀνθρώπινα, ὡς πρὸς γε τὴν θείαν καὶ ὑπερέτατην ὑπεροχὴν, καὶ τῆς ὑπὲρ πάντα φύσεως τὸ ὑπέριλαμπρον κάλλος· εἰρηται γοῦν·

B Ὁραῖος κάλλει παρὰ τοὺς υἱοὺς τῶν ἀνθρώπων. Καὶ τὸ ἐπιμειζόν φησιν· Ἐκλείπον παρὰ πάντας ἀνθρώπων, δηλοῦν δὲ ὅτι τὸ εἶδος αὐτοῦ, ὁμοιον ὡς εἰ καὶ ἔφασαν· Ἔστι μὲν γὰρ τινὰς ἰδεῖν ἐν ἀνθρώποις ἀξιομάτων φαιδρότητι διαπρόνοητας· ταῖς ἐκ πλοῦτου δορυφοραῖς ἡρμένους ἰσχυροῦ, καὶ εὐρυνουμένους ἡγούν, καὶ καθ' ἕτερόν τινα τρόπον, ἐν ἐπιγελοῖς ὄντας ὑπεροχαίς. Ἄλλ' οὐδὲ ἐν τοῦτοις ἦν ὁ Ἐμμανουήλ, ἀλλ' ἐν σμικρᾷ καὶ κατεβριμμένη τάξει, ὥστε δοκεῖν ἡττάσθαι τῶν ἄλλων ἀνθρώπων. Καὶ ἀληθὴς ὁ λόγος. Οὐ γὰρ πλουσίας ἐξέφυ μητρὸς τῆς ἁγίας Παρθένου, ἀλλὰ διὰ πάντων ἦλθε τῶν μικρῶν, ἵνα ὑψώσῃ τὰ ταπεινόν, καὶ ζηλωτὸν ἀποφήνῃ τὸ ἄτιμον. Καὶ καθ' ἕτερον δὲ λόγον, Θεὸς ὢν Κύριος καὶ βασιλεὺς τῶν ὅλων, ποίας ἀνεδέθη τῆς ἐν ἀνθρώποις λιμπερότητος;

Ἀνθρώπος ἐν πληγῇ ὢν, καὶ εἰδὼς φέρειν μαλακίαν· ὅτι ἀπέστραπται τὸ πρόσωπον αὐτοῦ, ἠτιμάσθη, καὶ οὐκ ἐλογίσθη.

Εἰπόντες, ὅτι καὶ Εἶδομεν αὐτόν, καὶ οὐκ εἶχεν εἶδος, οὐδὲ κάλλος, ἐν ποίᾳ καταστάσει θεβάνται προσώπου τὸν κηρυττόμενον, διαγγέλλουσι σαφῶς. Ἔοικε γὰρ ἀνθρώπῳ, φασίν, ἐν πληγῇ μὲν ὄντι, γενναίως δὲ φέροντι μαλακίαν, τουτέστι κάκωσιν, ἦτοι τὸ πάσχειν κακῶς. Κατηφὲς γὰρ ἴσως τὸ τοῦ Σωτῆρος θεβάνται πρόσωπον, καὶ οἶον ἐν θορύβοις ὄντος καὶ πτοίας, ἅτε δὴ καὶ μέλλοντος ἦδη παθεῖν τὸν ἐπὶ ξύλου θάνατον· ὅτε καὶ ἔφασκεν, ὅτε μὲν, ὅτι « Νῦν ἡ ψυχὴ μου τετάρακται· » ὅτε δὲ πάλιν· « Περιλυτός ἐστὶν ἡ ψυχὴ μου ἕως θανάτου. — Καὶ τί εἶπω; Πάτερ, σῶσόν με ἐκ τῆς ὥρας ταύτης· ἀλλὰ διὰ τοῦτο ἦλθον εἰς τὴν ὥραν ταύτην. » Ἔφη δὲ τις καὶ τῶν ἁγίων εὐαγγελιστῶν, ὅτι γεγονότος ἔγγυς τοῦ κάρου, καθ' ὃν ἐμελλε παθεῖν, ἤρξατο λυπεῖσθαι καὶ ἀδημονεῖν. Καίτοι γὰρ φύσει Θεὸς ὑπάρχων ὁ μονογενὴς τοῦ Πατρὸς Λόγος, καὶ παθῶν, καὶ λύπης, καὶ πάντων ἀπαξιακῶς τῶν τοιούτων ἀνεπίδεκτος ὢν, συνεχῶρῃ τῇ καθ' ἡμᾶς φύσει τὸ μὴ ἀναλγήτως ἔχειν ἐμβάλλοντος τοῦ πειρασμοῦ, διὰ πάντων ἀποδεικνύς, ὅτι γέγονε καθ' ἡμᾶς, καὶ οὐ, καθὰ φρονεῖν ἔδοξέ τισι, σκια καὶ εἰδῶλον ἦν ἐπὶ γῆς ὁρώμενος, καὶ αὐτόχρομα γέγονεν ἀνθρώπος. Ἀπέστραπται δὲ,

⁵¹ Philipp. II, 7. ⁵² Psal. XLIV, 3. ⁵³ Joan. XII, 27. ⁵⁴ Marc. XIV, 31. ⁵⁵ Joan. XII, 27. ⁵⁶ Matth. XXVI, 37.

φησι, τὸ πρόσωπον αὐτῷ. Τὸ δὲ, Ἀπέστραπται, ἀντὶ Α
 τοῦ, Κατησχύνθη, ἠτιμάσθη, καὶ οὐκ ἐλογίσθη. Πιλά-
 τος μὲν γὰρ ἐπέμφε τὸν Ἰησοῦν πρὸς τὸν Ἡρώδη·
 ὁ δὲ γε, φησὶν, ἐξουθενήσας αὐτὸν ἀνέπεμφεν αὐτόν.
 Οὐ γὰρ ἐλογίσαστο εἶναι τὸν Ἰησοῦν, ἠτιμάσθη δὲ καὶ
 τὸ πρόσωπόν αὐτοῦ, πεμψόμενων δηλονότι τῶν
 πτυσμάτων, καὶ καταπαλιόντων αὐτὸν τῶν τοῦ Πιλά-
 του στρατιωτῶν, καὶ λεγόντων· « Προφήτευσον ἡμῖν,
 Χριστὲ, τίς ἐστὶν ὁ παῖσας σε. » Ἠτιμάσθη δὲ καὶ
 ἐτέρως, τὰς διὰ μαστίγων αἰκίας ὑπενεγκῶν, καὶ τὰ
 ἐκ τῶν ὑπηρετῶν βαπίσματα. Ἔφη γοῦν διὰ φωνῆς
 Ἡσαίου· « Τὸν νῶτόν μου δέδωκα εἰς μαστίγας, τὰς
 δὲ σιαγόνας μου εἰς βαπίσματα, τὸ δὲ πρόσωπόν μου
 οὐκ ἀπέστρεψα ἀπὸ αἰσχύνης ἐμπυτμάτων. » Οὐκοῦν,
 ὡς ἔφη, εἰκόσασιν οἱ θεοσέσιοι προφητῶν καθ' ὄρασιν
 δηλονότι τὴν διὰ τοῦ ἁγίου Πνεύματος ἰδεῖν τὸν Υἱὸν, B
 ἦτοι τὸ αὐτοῦ πρόσωπον κατηφέας ἀνθρωποπεποῦς
 οὐκ ἀπηλλαγμένον, ἅτε δὴ καὶ ἐνεστηχότος τοῦ και-
 ροῦ, καθ' ὃν ἔδει παθεῖν αὐτόν, ἵνα τῷ θανάτῳ τῆς
 ἰδίας σαρκὸς καταργήσῃ τὸν θάνατον, ἀποστήσας τοῦ
 κόσμου τὴν ἁμαρτίαν.

Ὅπως τὰς ἁμαρτίας ἡμῶν φέρει, καὶ περὶ ἡμῶν
 ὀδυῖται· καὶ ἡμεῖς ἐλογισάμεθα αὐτὸν εἶναι ἐν
 πόνῳ, καὶ ἐν πληρῇ, καὶ ἐν κακώσῃ. Αὐτὸς δὲ
 ἐτραυματίσθη διὰ τὰς ἁμαρτίας ἡμῶν, καὶ μεμα-
 λικισται διὰ τὰς ἀνομίας ἡμῶν. Παιδεία εἰρήνης
 ἡμῶν ἐπ' αὐτόν, τῷ μῶλωπι αὐτοῦ ἡμεῖς ἰάθημεν.
 Πάντες ὡς πρόβωτα ἐπλανήθημεν· ἄνθρωπος τῆ
 ὁδῷ αὐτοῦ ἐπλανήθη, καὶ Κύριος παρέδωκεν αὐ-
 τὸν ταῖς ἁμαρτίαις ἡμῶν.

Ἐπέμεινε σταυρὸν, αἰσχύνης καταφρονήσας ὁ Κύ- C
 ριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστὸς, καὶ γέγονεν ὑπήκοος τῷ
 Πατρὶ μέχρι θανάτου, καὶ τῆς Ἰουδαίων ἠνέσχετο
 δυσσεβείας, ἵνα, ὡς ἔφη, ἀρτίως, ἀφέλῃ τοῦ κόσμου
 τὴν ἁμαρτίαν, οὐδὲν εἰς τοῦτα κατορθοῦν ἰσχύοντος
 τοῦ νομικοῦ γράμματος, ἦτοι τῆς κατὰ νόμον λατρείας.
 Καὶ γὰρ ἦν ἀμήχανον αἶμα τράφων καὶ ταύρων
 ἀφαιρεῖν ἁμαρτίας. Ἐξω γε μὴν τῆς πύλης ἔπαθεν,
 ἵνα, ὡς ὁ Παῦλος φησὶ, διὰ τοῦ ἰδίου αἵματος ἀγίασῃ
 τὸν λαόν· πέπονθε γὰρ, οὐχ ὑπὲρ γε μᾶλλον ἑαυτοῦ,
 πολλοῦ γε καὶ δεῖ, ἀλλ' ὑπὲρ πάσης τῆς ὑπ' οὐρανόν.
 Καὶ μαρτυρήσει γράφων ὁ πάνσοφος Παῦλος περὶ
 τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς, ὅτι « Τοῦ ἰδίου Υἱοῦ οὐκ ἐφεί-
 σατο, ἀλλ' ὑπὲρ ἡμῶν πάντων παρέδωκεν αὐτόν, ἵνα
 καὶ σὺν αὐτῷ τὰ πάντα ἡμῖν χαρίσθῃται. » Καὶ αὐτὸς D
 δὲ ποῦ φησὶ διὰ τῆς τοῦ Ψάλλοντος λύρας πρὸς τὸν
 ἐν τοῖς οὐρανοῖς Πατέρα καὶ Θεόν· « Θυσίαν καὶ
 προσφορὰν οὐκ ἠθέλησας, σῶμα δὲ κατηρτίσω μοι.
 Ὁλοκαυτώματα καὶ περὶ ἁμαρτίας οὐκ εὐδόκησας,
 τότε εἶπον· Ἰδοὺ ἤκω. Ἐν κεφαλαίῳ βιβλίου γέγρα-
 πται περὶ ἐμοῦ, τοῦ ποιῆσαι, ὁ Θεός, τὸ θέλημά σου
 ἰθουλήθην. » Ἀνοητοῦ γὰρ οὐσης τοῖς ἐπὶ τῆς γῆς
 εἰς τὸ ἀφελεῖν ἁμαρτίας τῆς κατὰ νόμον λατρείας,
 ἐπεὶ περ ἦσαν ἀβούλητοι τῷ Θεῷ βουθυσίαι τε καὶ
 προβάτων σφαγαί, προσκεκόμικεν ἑαυτὸν εἰς ὄσμην
 εὐωδίας ὑπὲρ ἡμῶν ὁ ἀμνὸς ὁ ἀληθινός, ὁ αἴρων τὴν
 ἁμαρτίαν τοῦ κόσμου· εἶτα τὸν τῆς σαρκὸς ὑπομείνας

A revera existisse. Aversa est, inquit, facies ejus.
 Aversa, pro, confusa est, contempta, et non repu-
 tata. Pilatus enim misit Jesum ad Herodem; at ille,
 inquit, eum nihili factum remisit. Non enim repu-
 tavit esse Jesum. Contempta quoque fuit ejus fa-
 cies, conjectis scilicet in eum sputis, et Pilati mili-
 tibus eum pulsantibus ac dicentibus : « Prophetiza
 nobis, Christe, quis est qui te percussit **? » Con-
 temptus est alio quoque modo, verbera ac supplicia
 subiens, et ministrorum alapas. Siquidem dixit voce
 744 Isaia : « Tergum meum objeci verberibus,
 et maxillas meas alapis, faciem autem meam non
 averti a dedecore sputorum **». » Vident ergo, ut
 dixi, divini prophetæ per visionem, scilicet, per
 Spiritum sanctum, videre Filium, vel faciem ejus,
 a tristitia humana minime liberam, instante nimi-
 rum tempore quo eum pati oportuit : ut morte
 propriæ carnis mortem aboleret, et mundi pecca-
 tum tolleret.

VERS. 4-6. *Ille peccata nostra portat, et pro nobis
 dolet : et nos putavimus illum in labore esse, et in
 plaga, et in afflictione. Ipse autem vulneratus est pro-
 pter peccata nostra, et infirmus factus est propter ini-
 quitates nostras. Disciplina pocis nostræ super eum,
 livore ejus nos sanati sumus. Omnes ut oves erravi-
 mus : homo in via sua erravit, et Dominus tradidit
 eum iniquitatibus nostris.*

C Subivit crucem, ignominia contempta, Dominus
 noster Jesus Christus, et factus est obediens Patri
 usque ad mortem, et Judæorum impietatem susti-
 nuit, ut, quemadmodum jam dixi, mundi peccatum
 auferret, cum nihil ad hoc legalis littera vel legis
 cultus conducere. Nec enim possibile erat sangui-
 nem taurorum et hircorum auferre peccata. Extra
 portam passus est, ut, sicut Paulus ait **, proprio
 sanguine populum sanctificaret : passus est enim
 non pro seipso, id enim longe abest a vero, sed pro
 tota sub cœli complexu terra. Et testificabitur etiam
 Paulus sapientissimus, scribens de Deo et Patre :
 « Proprio Filio non pepercit, sed pro nobis omnibus
 tradidit eum, ut et cum ipso omnia nobis donaret **». »
 Ipse item dicit per Iyram Psaltæ ad Patrem et
 Deum in cœlis : « Sacrificium et oblationem nolui-
 sti : corpus autem perfectisti mihi. Holocausta et
 pro peccato non acceptasti, tunc dixi : Ecce venio.
 In capite libri scriptum est de me, ut facerem, o
 Deus, voluntatem tuam volui **. » Nam cum legis
 cultus ad tollenda peccata terræ incolis parum
 prodesset : non enim Deo placebant boum macta-
 tiones, et ovium lanienæ : seipsum in odorem bonæ
 fragrantiae pro nobis obtulit, 745 agnus verus,
 qui tollit peccatum mundi : deinde carnis morte
 perpessa, totum orbem sub cœli complexu liberavit
 et a morte et a peccato. Unus enim instar omnium

** Luc xxii, 64. ** Isa. l, 6. ** Hebr. xiii, 12.

** Rom. viii, 32. ** Psal. xxxix, 7-9

passus est pro omnibus, ut omnium dominaretur A et regnaret. Confirmabit etiam iterum Paulus, scribens : « Propter hoc Christus mortuus est et vixit, et mortuus et vivis imperitaret ⁶⁰. » Et iterum : « Unus pro nobis mortuus est, ut qui vivunt, non jam sibi vivant, sed ei qui pro ipsis mortuus est et excitatus ⁶¹. » Recte igitur inquit propheta : Hic in plaga positus, sciens ferre infirmitates, aversam habens faciem, contemptus, et non reputatus, nostra peccata fert, et pro nobis dolet, et nos putavimus eum in labore esse, et in plaga, et in afflictione. Specta mihi rursus quanto artificio prophetica in hoc loco progrediatur oratio. Fingitur enim persona eorum qui Christi ignorabant mysterium, qui existimabant ideo eum passum esse, ut suorum peccatorum poenas solveret. Putavimus enim eum esse in labore, et in plaga, inquit, et in afflictione, id est, divinitus ei hoc contigisse arbitrati sumus ut pateretur, propter aliqua peccata, et hac de causa, ut in labore, et in plaga, et in afflictione versaretur. At sic res nequaquam se habet, sed vulneratus est propter peccata nostra, et infirmus factus est propter iniquitates nostras. Alias etinde rationes reddit, unde perspicuum est nostrae salutis et vitae causa eum passum fuisse, qui peccatum non novit. Olim enim odiis et similitate a Deo dissidebamus, sacrosanctis eius repugnantes legibus, et obedientiae iugo non subjecti, ac ei servire remittentes. Sed erat, inquit, necesse verberari nos, qui eo audaciae prolapsi eramus, ut a vitis recedentes, inimicitiam dirimeremus, pacemque cum Deo iniremus, submitteudo ei cervicem, et id quod ei placet efficiendo. Sed hac, inquit, disciplina, quae inferenda erat potius peccantibus, ut Deo bellum inferre desinerent, in ipsum devenit. Idque, opinor, est : Disciplina pacis nostrae super eum. Sed planius horum verborum sensum exponit, mox subiungens : Livore ejus nos sanati sumus. Passus enim est, ut dixi, pro nobis. Omnes nos enim ut **746** oves erravimus, quisque via sua erravit, et Dominus eum tradidit pro nostris peccatis. Itaque erravimus nos, a Deo vivente defecimus, voluptates nostras consecrantes. Atqui universorum Dominus, id est Deus et Pater, propter peccata nostra tradidit eum, ut nos a poena absolveret, credentesque conservaret. Quod non ignorans Christus ipse ait : « Sic enim dilexit Deus mundum, ut Filium suum unigenitum daret, ut omnis qui credit in eum, non periat, sed habeat vitam aeternam ^{62, 63}. »

ἀμαρτία· παρέδωκεν αὐτόν, ἵνα ἡμᾶς ἀπαλλάξῃ ἀπὸ τῆς ἔφθης Χριστός· « Οὕτω γὰρ ἠγάπησεν ὁ Θεός τὸν κόσμον, ὅτι ἐξῆκεν τὸν υἱόν αὐτοῦ τὸν μονογενῆ ἔδωκεν, ἵνα πᾶς ὁ πιστεύων εἰς αὐτὸν μὴ ἀπώληται,

θάνατον, ἅλην ἠλευθέρωσε τὴν ὑπὲρ οὐρανὸν, καὶ θανάτου, καὶ ἀμαρτίας. Εἷς γὰρ ὁ πάντων ἀνταξιώτερος πέποιθεν ὑπὲρ πάντων, ἵνα πάντων κρατῆ τε καὶ βασιλεύῃ. Καὶ πιστώσεται πάλιν ὁ Παῦλος γράφων· « Διὰ τοῦτο Χριστὸς ἀπέθανε καὶ ἐξῆκεν, ἵνα καὶ νεκρῶν καὶ ζώντων κυριεύσῃ. » Καὶ πάλιν· « Εἷς ὑπὲρ πάντων ἀπέθανεν, ἵνα οἱ ζῶντες μηκέτι ἐαυτοῖς ζῶσιν, ἀλλὰ τῷ ὑπὲρ αὐτῶν ἀποθανόντι καὶ ἐγερόντι. » Ὁρθῶς οὖν ὁ προφήτης φησὶν, δεῖ· « Οὗτος ὁ ἐν πληγῇ ὢν ὁ εἰδὼς φέρειν μαλακίας, ὁ ἀπεστραμμένος ἔχων τὸ πρόσωπον, ὁ ἀτιμασθεὶς, καὶ μὴ λογισθεὶς, τὰς ἡμῶν ἀμαρτίας φέρει, καὶ περὶ ἡμῶν ὀδυνᾶται, καὶ ἡμεῖς ἐλογισάμεθα αὐτὸν εἶναι ἐν πόνῳ, καὶ ἐν πληγῇ, καὶ ἐν κακώσει. » Ἄθροε δὴ μοι πάλιν, μετ' ὅσης εὐτεχνίας ὁ προφητικὸς ἐν τοῦτοις πρόβεισι λόγος. Ὑποπλάττεται γὰρ πρόσωπον τῶν μὴ εἰδόντων τὸ Χριστοῦ μυστήριον, οἰθιθέντων δὲ δεῖ· γέγονεν ἐν τῷ παθεῖν, ὡς ἰδίων ἀμαρτημάτων ἀποστῆσων. Ἐλογισάμεθα γὰρ αὐτὸν εἶναι ἐν πόνῳ, καὶ ἐν πληγῇ, καὶ ἐν κακώσει, φησὶ, τουτέστιν, ἐνομισαμέν θεήλατον ἐπ' αὐτῷ συμβῆναι τὸ πάθος, ὡς διὰ τινὰς ἀμαρτίας, ταύτης τε ἕνεκα τῆς ἀμαρτίας ἐν πόνῳ, καὶ ἐν πληγῇ, καὶ ἐν κακώσει γενέσθαι. Τὸ δὲ οὐχ οὕτως ἔχει ποθὲν, ἀλλ' ἐτραυματίσθη μᾶλλον διὰ τὰς ἀμαρτίας ἡμῶν, καὶ μεμαλάκισται διὰ τὰς ἀνομίας ἡμῶν. Εἶτα καὶ ἐτέρους ἀποδίδωσι λόγους, δεῖ ὢν ἔστιν ἰδεῖν, δεῖ τῆς ἡμετέρας ἕνεκα σωτηρίας, καὶ ζωῆς, γέγονεν ἐν τῷ παθεῖν ὁ μὴ εἰδὼς ἀμαρτίαν. Πᾶλαι μὲν γὰρ διαισθήκειμεν εἰς ἔχθραν τῷ Θεῷ, τοῖς ἱεροῖς αὐτοῦ μαχόμενοι νόμοις, καὶ τὸν τῆς εὐπειθείας οὐκ ἔχοντες ζυγόν, καὶ τὸ δουλεύειν αὐτῷ παραιτούμενοι. Ἄλλ' ἦν ἀναγκαῖον, φησὶ, μάστιγι παιδεύεσθαι τοὺς εἰς τοῦτο θράσους ὀλισθηκότας· ἵνα τῶν φαύλων ἀποφοιτήσαντες, καταλύσωμεν τὴν ἔχθραν, καὶ εἰρηνεύσωμεν πρὸς Θεόν, διὰ γε τοῦ καθυφεῖναι μὲν αὐτῷ τὸν αὐχένα, πειρᾶσθαι δὲ κατωρθοῦν τὸ ἀρέσκειν αὐτῷ. Ἄλλ' αὕτη, φησὶν, ἡ παιδεία, ἣν ἐπενεγκθῆναι μᾶλλον ἔχρησεν τοῖς ἡμαρτηκόσι, ἵνα καταλλάξαιαν (1) πολεμοῦντες Θεῷ, ἦλθεν ἐπ' αὐτόν. Καὶ τοῦτο, οἶμαι, τὸ, Παιδεία εἰρήνης ἡμῶν ἐπ' αὐτόν. Σαφέστερον δὲ καθίστησι τὴν τοῦ προκειμένου διάνοιαν, ἐπενεγκῶν εὐθύς, τῷ μύλωπι αὐτοῦ ἡμεῖς ἰάθημεν. Πέποιθε γὰρ, ὡς ἔφην, ὑπὲρ ἡμῶν. Πάντες μὲν γὰρ ὡς πρόβατα ἐπλανήθημεν· ἄνθρωπος τῇ ὁδῷ αὐτοῦ ἐπλανήθη, καὶ Κύριος παρέδωκεν αὐτόν ταῖς ἀμαρτίαις ἡμῶν. Οὐκοῦν πεπλανήμεθα μὲν ἡμεῖς, ἀπέστημεν Θεοῦ ζῶντος, κατακόλουσθησαντες ταῖς ἐκλυτοῖς ἡδοναῖς. Ὁ δὲ γε τῶν ὄλων Κύριος, τουτέστιν ὁ Θεὸς καὶ Πατὴρ, διὰ τὰς ἡμῶν δίκης, καὶ διασώσῃ πιστεύσαντας. Καὶ τοῦτο εἰδὼς τὸν κόσμον, ὥστε τὸν Υἱὸν αὐτοῦ τὸν μονογενῆ ἔδωκεν, ἵνα πᾶς ὁ πιστεύων εἰς αὐτὸν μὴ ἀπώληται, ἀλλ' ἐξῆ ζωὴν αἰώνιον (2). »

⁶⁰ II Cor. v. 14. ⁶¹ ibid. 15. ⁶² Joan. iii, 16.

(1) Hunfr. legisse videtur : καταλήξειαν.
 (2) Sequuntur in Vatic. cod. scholia duo, quorum prins sic habet : Ἐσχολία εἰς τὸ, Ἐλογισάμεθα Ὑπελάμβανον αὐτόν οἱ τῷ ξύλῳ προσηλωμένοι ὄντωντες, ὑπὲρ πλείστον ἀμαρτημάτων κολάζεσθαι, καὶ

δίκας τινύσειν ὑπὲρ οικείων πλημμελημάτων. Δὲ καὶ μέσον αὐτὸν δύο κακούργων οἱ Ἰουδαῖοι προσήλωσαν, πονηρὰν αὐτῷ ὁδὸν κατασκευάσαι βουλόμενοι. Ἄλλὰ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον διὰ τοῦ προφήτου διδύσκει, δεῖ αὐτὸς ἐτραυματίσθαι διὰ τὰς ἀμαρτίας

καὶ αὐτὸς δὲ διὰ τὸ κεκακῶσθαι οὐκ ἀνοίγει ἅ τὸ στόμα αὐτοῦ. Ὡς πρόβατον ἐπὶ σφαγῆν ἤχθη, καὶ ὡς ἄμνός ἐναιτιον τοῦ κείροντες αὐτὴν ἄφωνος, οὕτως οὐκ ἀνοίγει τὸ στόμα αὐτοῦ. Ἐν τῇ ταπεινώσει ἢ κρίσις αὐτοῦ ἤρθη· τὴν δὲ γενεὴν αὐτοῦ τίς διηγῆσται; Ὅτι ἀλεῖται ἀπὸ τῆς γῆς ἢ ζωῆ αὐτοῦ· ἀπὸ τῶν ἀνομιῶν τοῦ λαοῦ μου ἤχθη εἰς θάνατον.

Ἐμφανῆς μὲν λίαν τῶν προκειμένων ὁ νοῦς, εἰρήσεται δὲ καὶ οὕτως ἀνὰ μέρος ἕκαττα πρὸς ἡμῶν, μὴ ἄρα πως καὶ ἀσυμφανῆς εἶναι τι δόξαιεν ἔσθ' ὅτε τισὶν. Ἐκρίνετο μὲν γὰρ παρὰ τοῖς Χρῆστον Ἰουδαίων καὶ ἰσχυρταῖς ὁ Κύριος, ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστός. Εἰτά τινες ἤχον εἰς μέσον συκοφαντοῦντες αὐτόν, καὶ τινα παρ' αὐτοῦ κατὰ τῆς τοῦ Θεοῦ δόξης εἰρησθαι διαθεσαιοόμενοι. Ἄλλ' οὐδὲν πρὸς ταῦτα Χριστὸς ἀπεκρίνατο· ἠπίστατο γὰρ ὀνήσουσαν μὲν οὐδὲν παντελῶς τὴν ἀπολογία· ἐκρίνετο γὰρ παρ' ἐχθροῖς. Ὅτι δὲ θερμότερος κατ' αὐτοῦ καχρήσονται θυμοῖς Ἰὼν ἐκυτὸν εἶναι λέγοντος τοῦ Θεοῦ, Σωτήρ τε καὶ Λυτρωτὴν τῆς ὑπ' οὐρανόν, οὐκ ἠγνόησε πάλιν. Σεσίγηκε τοίνυν, παρὰ γε αὐτοῖς καὶ Πιλάτῳ κρινόμενος, πλὴν ὀλίγα καὶ μόλις εἰπόν, εἰς τὸ ἀπροφάσιτον αὐτοῖς καταστῆσαι τὴν ἄμαρτιαν. Ὁ μὲν γὰρ ἀπηγῆς καὶ ἀνόσιος Καϊάφας ἤρετο λέγων· Ὁρκίζω σε κατὰ τοῦ Θεοῦ τοῦ ζώντος ἵνα ἡμῖν εἴπῃς, εἰ γὰρ εἰ ὁ Χριστὸς ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ. Ὁ δὲ πρὸς τοῦτο εὐθύς· Ἀπάρτι ἔψεσθε τὸν Υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου καθήμενον ἐκ δεξιῶν τῆς δυνάμεως, καὶ ἐρχόμενον ἐπὶ τῶν νεφελῶν τοῦ οὐρανοῦ. Ἡρετο δὲ καὶ Πιλάτος, εἰ βασιλεύς ἐστὶ τοῦ Ἰσραὴλ, καὶ πρὸς γε ταῦτα Χριστός· Ἐν εἰπας τοῦτο. Ἐντεῦθεν ταῖς τῶν Ἰουδαίων ἀπονοίας συνδρομος ἦν ὁ Πιλάτος· καὶ μαστιγώσας τὸν Ἰησοῦν, ἀποφέρειν ἐκέλευσε τοῖς ὑπ' αὐτὸν στρατιώταις, ἵσταται ἀναμῆξ ἐπὶ τῇ χρῆναι παθεῖν τὸν ἐπὶ τῷ σταυρῷ θάνατον. Ἀληθὲς οὖν, ὅτι, κατὰ φησὶν ὁ προφήτης, Διὰ τὸ κεκακῶσθαι οὐκ ἀνοίγει τὸ στόμα. Μυρία γὰρ ὅσα πεπονηθῶς κατὰ τὴν τῆς συλλήψεως καίρῳ, ὕβρεις τε ὑπομείνας, καὶ ἐμπτύσματα, καὶ τὰ ἐκ τῶν ἀνοσιῶν ὑπηρετῶν βαπίσματα, ἑτερά τε πρὸς τοῦτοις, ἅπερ ἦν εἰκὸς δύνασθαι κακῶς διαθεῖναι τὸν πεπονηθότα, προσεκομισθῆ τῷ Πιλάτῳ. Ἀπὸ δὲ τοῦ κεκακῶσθαι, φησὶν, οὐκ ἀνοίγει τὸ στόμα· ἄλλ' ὡς πρόβατον ἐπὶ σφαγῆν ἤχθη, καὶ ὡς ἄμνός

VERS. 7, 8. Et ipse propter afflictionem non aperit os suum. Sicut ovis ad victimam ductus est, et sicut agnus coram tondente ipsum mutus, sic non aperit os suum. In humilitate iudicium ejus sublatum est. Generationem ejus quis enarrabit? Quia tollitur de terra vita ejus; ab iniquitatibus populi mei ductus est ad mortem.

Perspicua est sane horum verborum sententia; at a nobis singula particulatim dicentur, ne quid forte ulli obscurum esse videntur. Judicatus est enim Dominus noster Jesus Christus a praefectis Judaeorum. Proderunt deinde in medium quidam calumniantes eum, et quaedam ab eo contra divinam majestatem dicta esse affirmantes. Sed ad haec nihil respondit Christus, ut qui norit defensionem omnino nihil profuturam. Ab inimicis enim iudicio accersitus est. Nam inflammatio in illum animi impetu usuros, si Dei Filium se esse diceret, et orbis terrarum Servatorem ac Redemptorem, minime ignorabat. Tacuit igitur tum apud illos, cum apud Pilatum iudicatus: et pauca ac vix locutus est, ut inexcusabile eorum peccatum redderet. Inimicis enim et impius Caiphas interrogavit, dicens: «Adjuro te per Deum viventem, ut nobis dicas, si sive tu Christus Filius Dei?» Ad quod ille continuo: «Modo videbitis Filium hominis, sedentem a dextris potestatis, et venientem in nubibus caeli». Interrogavit etiam Pilatus, an esset rex Israel. Ad haec Christus: «Tu dixisti hoc». Ilino Judaeorum dementiae consensit Pilatus, et flagellatum Jesum jussit milites suos inter latrones abducere, **747** ut in cruce mortem pateretur. Verum igitur est, sicuti dicit propheta: Propter afflictionem non aperit os. Infinita enim passus, postquam comprehensus est, et contumelias subiens et sputa, et impiorum ministrorum alapas, aliaque quibus verisimile est afflictum offendi posse, ad Pilatum adductus est. At propter afflictionem, inquit, non aperit os: sed velut ovis ad victimam ductus est, et velut agnus coram tondente, mutus. Ad tondendum enim suo tempore abducuntur oves, et pastores illis novaculas admovent. Quae etsi patientur, interdum etiam gladio pelles attingente, morant, ferunt et

⁶⁶ Matth. xxvi, 63. ⁶⁷ Matth. xxvii, 41.

ἡμῶν, καὶ μεγαλάνοιαι διὰ τὰς ἀνομίας ἡμῶν. Καὶ σαφέστερον τοῦτο ποιεῖ διὰ τῶν ἐξῆς. Παιδεία γὰρ, φησὶν, εἰρήνης ἡμῶν ἐπ' αὐτὸν, τῷ μῶλωπι αὐτοῦ ἡμεῖς ἰάθημεν. Ἐθροῖοι γὰρ ὄντες Θεοῦ, ἅτε δὴ προσκεκρουκότες, παιδείαν καὶ τιμωρίαν ὀφειλομέν· ἀλλὰ ταύτης ἡμεῖς μὲν οὐκ ἐπειράθημεν, αὐτὸς δὲ ταύτην ὑπέμεινε Σωτὴρ ὁ ἡμέτερος.

Alierum his verbis, *ἤχθη εἰς θάνατον*, quae mox leguntur, subjicitur, cum hoc titulo: *Σχόλιον*. Ἐπρεπεν αὐτῷ τῷ ὁμοίῳ θεραπεύσαι τὸ ὅμοιον, καὶ διὰ προβάτου τὴν τῶν προβάτων ἀνακαλέσασθαι πλάγην. Γίνεται δὲ πρόβατον, οὐκ εἰς πρόβατον μετακλιθεὶς, οὐδὲ τροπὴν ὑπομείνας, οὐδὲ τῆς οὐκείας οὐσίας ἐκστὰς, ἀλλὰ τοῦ προβάτου τὴν φύσιν σφῶς ἐνδυσάμενος· ὡς πρόβατον τοιγαροῦν καὶ ἐρεῖον ἐγένετο, καὶ ὑπὲρ παντὸς γένους προστηνέχθη, οὐσία.

D Οὐκ ἀπλῶς δὲ ὁ προφήτης καὶ σφαγῆς ὄμου καὶ κουρῆς ἐμνημόνευσεν, ἀλλ' ἐπειδὴ Θεὸς ἦν καὶ ἀνθρώπος, τοῦ δὲ σώματος σφαττομένου ἀπαθῆς ἔμεινεν ἢ θεῖα φύσις, ἀναγκαῖος ὁ θεσπέσιος Ἡσαίας καὶ τοῦ προβάτου τὴν σφαγῆν, καὶ τοῦ ἀμνοῦ ἡμῖν ὑπέδειξε τὴν κουρῆν. Οὐ γὰρ μόνον, φησὶν, ἐσφαγῆ, ἀλλὰ καὶ ἀπεκείρατο. Καὶ γὰρ τὸ ἀνθρώπινον τὸν θάνατον ὑπέμεινεν· ὡς δὲ Θεὸς ζῶν, καὶ ἀπαθῆς μένων, τὸν τοῦ σώματος πόρον τοῖς χείρουσιν ἔδωκεν. Subest inscriptio. *Ἐρμηνεία*. Deinde, ἐμφανῆς μὲν, etc. Quae scholia desunt in versione Hunfredi. Utrum vero alicunde in textum irrepserint, nescio, cum in his commentariis nusquam scholia istiusmodi cernantur. Ea ne perperam omissa quis expostulet, hic representamus integra.

silenti, et in eos qui hoc faciunt non insilunt. Ita Christus conviciis appetitus, convicia non regessit, patiens non minatus est, sed iuste iudicanti rem commisit. Verum igitur est, in humilitate iudicium ejus sublatum esse. Quia enim illis visus est contemptibilis quispiam, et valde demissus, facillimum calculum, seu iudicium in eum proferunt. Quod qui em faciunt iudices quidam, qui exactæ sententiæ et veritatis parum admodum pensi habent, et qui ex persona potius quam ex factis iudicant. Si enim qui in iudicium vocatur, sit aliquis in mundo illustis, exacti et acres inquisitores esse compentuntur, et cum etiam fortassis veritati repugnantes undercunque subsidii genera et auxilii conantur excogitare. Sed ignobili quopiam adducto, tunc tunc præcipites, audaces et sine cunctatione omni, capitalem in eum ferunt sententiam. Sublatum est ergo iudicium ejus in humilitate, inquit. Quoniam igitur visus est quibusdam apud Judæos vel iudicibus plane humilis, propheta animo contemptus nobilitatis quæ in illo erat amplitudinem, et quod Deus fuerit in specie nostra, visus terræ incolis, tantum non capite moto deplorat eos, qui iudicium in eum statuerunt, et inquit: Generationem ejus quis enarrabit? Non etenim, inquit, ut putatis, contra plebeium et vilem hominem duri et iniqui iudices exististis: sed in eum potius, cujus generationem vel ortum nullâ vobis explicare potest oratio. Dupliciter autem hoc intelliges. Natus est enim ex Deo et Patre Deus Verbum: et nativitatis modus, nec oratione valet, nec intelligentia comprehendî. Non enim corporaliter **748** genitus est, sed ut naturæ sub intelligentiam cadenti et incorporeæ convenit. Lux enim resplendit de luce, et vita ex vita ortus est. Et genitum esse vere, ex substantia Dei ac Patris, indubie credimus: at quomodo, non est facultatis nostræ, vel exprimere, vel cogitare. Sed cum esset natura Deus, se ipse demisit, ut propter nos exinanitionem pateretur, ac servi formam sumpsit, et nasci de muliere secundum carnem sustinuit, non humanæ tamen nativitatis leges secutus. Non enim ex viro et muliere ortus erat, sed mysticus potius et peregrinus, et supra nos, ac prope inenarrabilis. Dictum enim est sanctæ Virgini: « Spiritus sanctus superveniet in te, et virtus Altissimi obumbrabit tibi. Ideo quod natum est sanctum, vocabitur Filius Dei ». Quoniam vero supra naturæ suæ conditionem hoc carnalis nativitatis ejus mysterium factum esse creditur, propterea dicit propheta: Generationem ejus quis enarrabit? Quia tollitur de terra vita ejus. Tollitur, dicit, pro attollitur, et vita ejus terrenis hominibus est sublimior, id est, conversatio et ejus in carne vita. Solus enim ex omnibus, etsi nostræ conditionis homo visus sit, non patravit peccatum, neque inventus est dolus in ore ejus, cum mortalium in terra nemo hoc perfecit. Nec enim inter nos quisquam est

Α εναντίον τοῦ κείροντος αὐτὸν, ἄφωνος. Ἀποτρέπονται μὲν γὰρ, εἰς τὸ καθαρῶσαι κατὰ καιροὺς τὰ πρόβατα, καὶ τὰς κουρίδας αὐτοῖς μαχαίρας ἐπιφέρουσιν αἱ ποιμένες. Τὰ δὲ, καίτοι πάσχοντα (παραφάουσα γὰρ ἔσθ' ὅτε τῶν δερμάτων ἡ μάχαιρα λυπεῖ), φέρει καὶ σιωπᾶ, καὶ τοῖς τοῦτο δρῶσιν οὐκ ἐπιτηδᾶ. Οὕτω καὶ ὁ Χριστὸς, λοιδορούμενος οὐκ ἀντελοιδορεῖ, πάσχων οὐκ ἠλείπει, παρεδίδου δὲ τῷ κρίνοντι, δι-καίως. Ἀληθὲς οὖν, ὅτι Ἐν τῇ ταπεινώσει ἡ κρίσις αὐτοῦ ἤρθη. Ἐπειδὴ γὰρ ἔδοξεν εἶναι τις αὐτοῦ εὐτελής, καὶ ἐν τοῖς ἀγῶνι ὑφειμένους, προχειροτάτην κατ' αὐτοῦ τὴν ψῆφον, ἦτοι κρίσιν, ἐξετηνόχασι. Δρῶσι δὲ τοῦτο τῶν διακόντων τινὲς, οἷς ὀλίγος μὲν κομιδὴ τῆς ἀκριβείας, ἦτοι τῆς ἀληθείας, ὁ λόγος· προσώποις δὲ μᾶλλον, ἢ τοῖς γεγονόσι δικάζουσιν.

Β Εἰ μὲν γὰρ τις εἴη τῶν ἐν κόσμῳ λαμπρῶν ὁ κρινόμενος, ἀκριβεῖς τῶν πραγμάτων ἔξετασται εὐρίσκονται, τάχα που καὶ τότε τῇ ἀληθείᾳ μαχόμενοι, καὶ τρόπους ἐπικουρίας ἀνευρεῖν πειρώμενοι· ἀσῆμου δὲ τινος προσκεκομισμένου, τότε δη, τότε θερμοὶ, καὶ θρασεῖς, καὶ ἀοκνώτατοι ἴαν, καὶ τὴν ἐπὶ τοῖς ἐσχάτοις αὐτοῦ καταφέρουσι ψῆφον. Ἦρθη τοίνυν ἡ κρίσις αὐτοῦ ἐν τῇ ταπεινώσει αὐτοῦ, φησὶν. Ἐπειδὴ δὲ ὅλων ἔδοξε τισιν εἶναι παρὰ τοῖς Ἰουδαίοις, ἦτοι τοῖς κρίνουσι, ταπεινὸς, ἐνοήσας ὁ προφήτης τῆς ἐνούσης εὐκλείας αὐτῷ τὸ περιφανὲς, καὶ ὅτι θεὸς ἦν, ἐν εἶδει τῷ καθ' ἡμᾶς ὄρωμενος τοῖς ἐπὶ τῆς γῆς· μονονοῦχι κατασεῖει τὴν κεφαλὴν, καὶ κατολοφύρεται τοὺς τὴν ἐπ' αὐτῷ κρίσιν ὀρίσαντας, καὶ φησι· Τὴν γενεάν αὐτοῦ τίς διηγῆσεται; Οὐ γὰρ κατὰ τοῦ τυχόντος, φησὶν, ὡς γοῦν ψήθητε, σκληροὶ καὶ ἄδικοι γεγονάτε δικασταί· κατὰ τοῦτου δὲ μᾶλλον, οὐ τὴν γενεάν, ἦτοι τὴν γέννησιν, οὐδεὶς ἂν ἡμῖν διερμηνεύσει [ε] λόγος. Διχῆ δὲ τοῦτο νόησις. Γεγέννηται μὲν γὰρ ἐκ Θεοῦ Πατρός Θεὸς ὢν ὁ Λόγος, ἄρρητος· δὲ καὶ ἀπερινόητος παντελῶς ὁ τῆς γενήσεως τρόπος. Οὐ γὰρ κατὰ σῶμα γέγονεν, ἀλλ' ὡς ἂν πρέποι τῇ νοερᾷ τε καὶ ἀσωμάτῳ φύσει. Φῶς γὰρ ἐξέλαμψεν ἐκ φωτός, ἀνέφου δὲ καὶ ζωῆ ἐκ ζωῆς· καὶ ὅτι μὲν ἐγενήθη κατὰ ἀλήθειαν ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρός, ἀνευδοκίαστως πιστεύομεν· τὸ δὲ ὅπως, εἰπεῖν ἢ νοεῖν οὐκ ἔστι. Θεὸς δὲ ὢν φύσει, καθῆκεν ἐναντί· εἰς τὸ ἐλέσθαι παθεῖν δι' ἡμᾶς· τὴν κένωσιν. Ἐλαβε δὲ δούλου μορφὴν, καὶ ὑπέμεινε γέννησιν τὴν κατὰ

Δ σάρκα ἐκ γυναικὸς, οὐ τοῖς τῆς ἀνθρωπείας φύσει· ἀκολουθήσας νόμοις. Οὐ γὰρ ἐξ ἀνδρός, ἢ γυναικὸς ἢ πρόδοτος· μυστικῆ δὲ μᾶλλον, καὶ ξένη, καὶ ὑπὲρ ἡμᾶς, καὶ ἐγγὺς ἀδιήγητος. Εἴρηται γὰρ πρὸς τὴν ἁγίαν Παρθένον, ὅτι « Πνεῦμα ἅγιον ἐπελεύσεται ἐπὶ σέ, καὶ δύναμις Ἰσῆουτος ἐπισκιάσει σοι. Διὸ καὶ τὸ γεννώμενον ἅγιον, κληθήσεται Υἱὸς Θεοῦ. » Ἐπειδὴ δὲ καὶ ὑπὲρ φύσιν τὴν καθ' ἡμᾶς πεπράχθη πιστεύεται τὸ τῆς κατὰ σάρκα γενήσεως αὐτοῦ μυστηρίου, διὰ τοῦτο φησὶν ὁ προφήτης, ὅτι· Τὴν γενεάν αὐτοῦ τίς διηγῆσεται; Ὅτι αἴρεται ἀπὸ τῆς γῆς ἡ ζωὴ αὐτοῦ. Τὸ δὲ, αἴρεται, φησὶν, ἀντὶ τοῦ, Ἐπαίρεται, καὶ ὑψηλοτέρα τῶν ἐπὶ τῆς γῆς ἐστὶν ἡ ζωὴ αὐτοῦ,

⁴⁶ Luc. i. 35.

τουτέστιν ἡ πολιτεία καὶ ὁ κατὰ σάρκα βίος. Μόνος ἄ
 γὰρ ἐκ πάντων, καίτοι καθ' ἡμᾶς ὁρώμενος ἀνθρω-
 πος, οὐκ ἐποίησεν ἀμαρτίαν, οὐδὲ εὐρέθη δόλος ἐν
 τῷ στόματι αὐτοῦ, καίτοι τοῦτο κατωρθώκοτος οὐδ-
 ενὸς τῶν ἐπὶ τῆς γῆς ἀμώμητος γὰρ παντελῶς ἐν
 ἡμῖν οὐδεὶς. Αἱρεται δὲ καὶ ἐτέρως, καὶ ὑπὲρ πάντας
 ἔσσι τοὺς ἐπὶ τῆς γῆς ἢ ζωῆ, τουτέστιν ἡ ὑπαρξίς
 τοῦ Μονογενοῦς, ὅταν ἔξω νοηταί σαρκός, καὶ οὐπω
 χαθ' ἡμᾶς γενόμενος ἀνθρωπος. Οὐ τοίνυν παράδο-
 ξος καὶ ὑπὲρ φύσιν ἢ κατὰ σάρκα γέννησις, τοῦτου
 καὶ ἡ ζωὴ καὶ ὁ βίος ὑπερνήχεται τὸ μέτρον τῶν
 ἐπὶ τῆς γῆς. Ἄλλ' ὡσπερ τινὸς πρὸς ταῦτα λέγον-
 τος· Πῶς ὁ μὴ εἰδὼς ἀμαρτίαν, ψήφοις ὑπενήνεκται
 θανάτου, καὶ μετὰ τῶν ἀνόμων ἐλογίσθη; Κατακέκρι-
 ται γὰρ ὡς ἀμαρτωλὸς μονοουχὶ καὶ ἀντανίσταται
 λέγων ὁ Θεὸς καὶ Πατήρ· Ἀπὸ τῶν ἀνομιῶν τοῦ λαοῦ
 μου ἤχθη εἰς θάνατον. Ἡ γὰρ τοῦτό φησιν, ὅτι
 Ἵπὲρ τῆς ἀμαρτίας τοῦ λαοῦ μου τὴν τοῦ θανάτου
 ψῆρον ὑπομεμένηκεν ἐκὼν, ἤγουν ἐκεῖνο που τάχα.
 Ἐπειδὴ γὰρ ἀνομώτατοι, φησὶ, γεγόνασιν οἱ τελοῦν-
 πες εἰς τὸν ἐμὸν λαὸν, διὰ τοῦτο τῆς αὐτῶν ὠμότητος,
 καὶ μαιφονίας, καὶ ἐπ' αὐτὸν ἤλθον οἱ βρόχοι,
 ἤχθη δὲ οὗτος εἰς θάνατον. Ἀληθὲς δὲ πάντως τοῦτό
 τε ἀκείνο. Ἀπέθανε γὰρ ἵνα καταργήσῃ τὴν ἀμαρ-
 τίαν τῶν ἐπὶ τῆς γῆς, καὶ σὺν αὐτῇ τὸν ἐξ αὐτῆς
 ἀναφύοντα καταλύσῃ θάνατον. Ἀπέθανε καὶ ἐτέρως,
 ἀνομησάντων εἰς αὐτὸν Ἰουδαίων. Καίτοι γὰρ ἐπεγνωκότες ὅτι αὐτὸς ἔστιν ὁ κληρονόμος, εἶπον ἐν ἑαυ-
 τοῖς· «Δεῦτε, ἀποκτείνωμεν αὐτὸν, καὶ σχῶμεν ἑαυτοῖς τὴν κληρονομίαν αὐτοῦ.»

Καὶ δώσω τοὺς πονηροὺς ἀντὶ τῆς ταφῆς αὐ-
 τοῦ, καὶ τοὺς πλουσίους ἀντὶ τοῦ θανάτου αὐτοῦ.
 Ὅτι ἀμαρτίαν οὐκ ἐποίησεν, οὐδὲ εὐρέθη δόλος
 ἐν τῷ στόματι αὐτοῦ.

Ἔοικεν ἐν τούτοις ἐκεῖνο βούλεσθαι δηλοῦν, καὶ
 ἀληθὲς ὄν ἀποφαίνειν, ὅπερ ἔφαμεν ἀρτίως, ὅτι
 διὰ τὸ εἶναι δυσσεβεῖς σφόδρα, καὶ ἀνομωτάτους
 τοὺς τελοῦντας εἰς λαὸν Θεοῦ, ἤχθη Χριστὸς εἰς θά-
 νατον. Ἐπειδὴ γὰρ, φησὶν, πεπαρωνήχασιν εἰς αὐ-
 τὸν ἀνοσίως, καὶ ἀρχηγῶν ὄντα τῆς ζωῆς ἀπεκτόνασι,
 δυσσεβοῦντες ἀφυλάκτως καὶ εἰς αὐτὸν τὸν σώζοντα·
 ταῦτητοι καὶ μάλα δικαίως τοὺς πονηροὺς καὶ
 πλουσίους δώσω, φησὶν, εἰς χεῖρας ἐχθρῶν, ἀντὶ τῆς
 ταφῆς αὐτοῦ, καὶ ἀντὶ τοῦ θανάτου αὐτοῦ. Πλεημ-
 μελήχασιν γὰρ Ἰουδαῖοι κατὰ δύο τρόπους, καὶ
 ἀπεκτονότες τὸν Κύριον, καὶ συκοφαντοῦντες αὐτοῦ
 τὴν ταφῆν. Καὶ τῖνα τρόπον, ἔροῦμεν. Ἐτάρη μὲν
 γὰρ ὑπομείνας τὸν κατὰ σάρκα θάνατον· πλὴν ἀνεβίω
 τριήμερος, σεισμοῦ γεγονότος ἐν τῷ μηνί μείω· ὥστε
 καὶ τοὺς φυλάσσοντας στρατιώτας ἐν αἰσθήσει γενέ-
 σθαι τοῦ πράγματος, ἀφικέσθαι τε πρὸς τοὺς τῶν
 Ἰουδαίων καθηγητὰς, ἀπαγγεῖλαι τε τοῦτο, καὶ αὐ-
 τὴν δὲ τὴν ἀνάστασιν. Οἱ δὲ, καθὰ φησὶν ὁ εὐαγ-
 γελιστῆς, ἀργύρια ἱκανὰ ἔδωκαν τοῖς στρατιώταις,
 ἵνα εἰπωσιν, ὅτι οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ ἐλθόντες νυκτὸς
 ἔκλεψαν αὐτόν. Καὶ ἐφημίσθη ὁ λόγος οὗτος παρὰ
 τοῖς Ἰουδαίοις μέχρι τῆς σήμερον ἡμέρας. Οὐκοῦν
 διττοῖς πλεημελήμασι γράφεται τοὺς ἡσεβηκότας ὁ
 Θεὸς καὶ Πατήρ· πονηροὺς δὲ αὐτοὺς καὶ πλουσίους

omnino qui reprehensione careat. Tollitur etiam
 alio modo, et supra omnes mortales est vita, id est,
 Unigeniti essentia, quando extra carnem intelligitur,
 et antequam factus sit homo nostri similis. Cujus
 igitur generatio carnalis omnem opinionem et na-
 turam superat : hujus etiam vita et vivendi insti-
 tutum ac ratio mortalium hominum mensuram exce-
 dit et longe præcinit. Cæterum perinde quasi
 contra hæc diceret quispiam : Quomodo qui pecca-
 tum non novit, sententiæ mortis subjectus est, et
 cum iniquis reputatus est? condemnatus est enim
 ut peccator : propemodum occurrit Deus et Pater,
 et inquit : Ab iniquitatibus populi mei ductus est
 ad mortem. Vel enim hoc dicit : Pro peccato populi
 mei, volens mortis sententiam subiit ; vel illud for-
 tassis : Quia nimirum, inquit, iniquissimi exstite-
 runt hi qui populo meo accensi sunt, propterea
 eorum crudelitatis et cædis laquei in illum deven-
 erunt, itaque ad mortem ductus est. Verum omnino
 est et hoc et illud. Mortuus enim est, ut mortalium
 aboleret peccatum, et una cum eo mortem ex illo
 749 enatam deleret. Mortuus est alio modo etiam,
 Judæis in illum inique agentibus. Etsi enim agno-
 verunt eum esse hæredem, apud se dixerunt :
 « Venite, occidamus eum, et hæreditatem ejus no-
 bis occupemus ».

VERS. 9. Et dabo improbos pro sepultura ejus,
 et divites pro morte ejus. Quia iniquitatem non fecit,
 neque inventus est dolus in ore ejus.

Videtur in his verbis illud velle significare, et
 id verum esse ostendere, quod jam diximus, eo
 quod impii admodum et iniquissimi fuerant, qui
 populo Dei accensi erant, propterea Christum esse
 ad mortem abreptum. Nam, inquit, quandoquidem
 impie in illum debacchati sunt, et principem vitæ
 interfecerunt, inconsiderate impietatem in eum
 etiam qui servat exercentes : hinc et quidem valde
 merito improbos et divites, inquit, pro sepultura ejus
 et pro morte ejus, dabo in manus hostium. Duobus
 enim modis deliquerunt Judæi, tum quod interfece-
 rint Dominum, tum quod ejus sepulturam calum-
 niati fuerint. Quo autem modo, dicemus. Sepultus
 est enim postquam carnis mortem subiisset,
 et tamen tertio die revixit, terræ motu quodam
 excitato in monumento, adeo ut milites custodien-
 tes rem sentirent, et ad Judæorum præfectos irent,
 eamque nuntiarent, ipsamque resurrectionem. Hi
 vero, sicuti evangelista refert, argenteos multos
 dederunt militibus, ut dicerent discipulos ejus
 venisse noctu, eumque surripuisse⁶⁷. Estque hic
 sermo divulgatus apud Judæos ad hodiernum us-
 que diem. Itaque ob hæc duo scelera accusat eos
 qui impie prævaricati sunt, Deus et Pater ; et eos
 malos appellat et divites malos, ut qui calumniati

⁶⁷ Matth. xxi, 58. ⁶⁸ Matth. xxviii, 12, 13.

fuerint, et vanis de causis Jesum occiderint; divites autem, quod pecunia persuaserint Pilati satellitibus venerandum et magnum resurrectionis mysterium calumniari. Est etiam verisimile alio modo eos dictos esse divites: nimirum subinnuit et tacite sugillat hæc oratio, hac de causa eos insidias struxisse Christo, quo divitias habere possent inique coacervatas, e non recte judicando, et quos possent avare spoliando. Dixit nimirum de illis voce Isaie: « Principes tui non obediunt, socii **750** sunt furum, diligunt munera, consecretantur præmium, pupillis non judicant, et iudicium viduæ non attendunt ⁶⁹. » Voluerunt etiam sermonem fidei non recipi, cogitantes, cessante legali cultu, se debere quæstibus et emolumentis sacerdotii excidere. Recipiebant enim primitias, et decimas, et minutissima quæque exacte ac præcise colligebant. Siquidem hoc illis probro dedit Christus dicens: « Væ vobis, Scribæ et Pharisei hypocritæ, quia decimatis mentham, et anethum, et cuminum; et quæ graviora legis sunt observastis, iudicium, et misericordiam, et fidem ⁷⁰. » Convicti sunt etiam ut avari, alio quoque nomine; nam, ut supra dixi, dominicam sortem ad se transferentes, domino vineæ insidias compararunt. Quod autem justo iudicio dederit Deus malos et divites pro morte et sepultura Christi, aperte demonstrat, mox inferens: Quia iniquitatem non fecit, neque inventus est dolus in ore ejus. Quæ ergo oratio Judæis patrocinabitur, in die iudicii? Deus enim et Pater, aperte testatus est de Filio, eum esse culpa vacuum. Nec enim inventus est dolus, id est mendacium, in ore ejus, nec fecit iniquitatem. Itaque nec facto nec dicto legis transgressor erat, et ad culmen omnis puritatis pervenit. At isti mentiti sunt, et testimonium tulerunt contra illum, dicentes Pilato, modo quidem: « Hic concitat populum, et velit dare tributa Cæsari ⁷¹; » modo rursus: « Si hic maleficus non fuisset, eum tibi non tradidissemus ⁷². » Contranitur igitur testimonio Patris, irreprehensibilem illum et justum criminibus non veris accensentes; hanc ob rem traditi sunt hostibus. « Quia vult Dominus purgare eum a plaga ⁷³. » Etenim si qui in illum delacchati sunt, pœnas non luissent, verisimile est quosdam suspicatos et dicturos, sancto iudicio et calculo Christum fuisse condemnatum, ut qui reus fuerit criminis quod ei impingebatur. Illato autem supplicio, et debita pœna illis irrogata qui in eum impii fuerunt, a plaga purgatur. Non enim iratus esset Deus, nec suum populum despexisset, nec immisisset ei extremas calamitates, nisi Sanctum et Justum negassent, eum calumniis insectantes, **751** et ligno affligentes, et omni inhumanitate immaniores fuissent.

ἐνήκε κακοῖς, εἰ μὴ τὸν ἅγιον καὶ δίκαιον ἠρνήσαντο, συκοφαντοῦντες αὐτὸν, καὶ προσηλωντες αὐτὸν τῷ ξύλῳ, καὶ ὑπεράνω πάσης λύτης ἀπανθρωπίας.

⁶⁹ Isa. i, 23. ⁷⁰ Matth. xxiii, 25 ⁷¹ Luc. xxiii, 2. ⁷² Joan. xviii, 30. ⁷³ Isa. xlii, 21.

ἀποκαλεῖ· πονηροὺς μὲν ὡς συκοφαντήσαντας, καὶ ἐπ' αἰτίαις μὲν ἐώλοις ἀπεκτονότας τὸν Ἰησοῦν· πλουσίους δὲ, ὅτι χρήμασι πεπεικασί τοὺς Πιλάτου δορυφόρους, τὸ σεπτὸν καὶ μέγα τῆς ἀναστάσεως συκοφαντήσαι μυστήριον. Εἰκόδς δὲ καὶ καθ' ἕτερον τρόπον πλουσίους αὐτοὺς ὠνομάσθαι, ὡς αἰνιττομένου τε καὶ ὑποπλήττοντος τοῦ λόγου, ὅτι ταύτης ἕνεκα τῆς αἰτίας ἐπεβαύλευσαν τῷ Χριστῷ, ἵνα ἔχοιεν αὐτοὶ πλοῦτον ἀδίκως σεσωρευμένον, τὸν ἀπό γε τοῦ μὴ κρίνειν ὀρθῶς, καὶ οὐδ' ἂν δύνωνται πλεονεκεῖν. Ἐφη γοῦν περὶ αὐτῶν διὰ φωνῆς Ἡσαίου· « Οἱ ἄρχοντές σου ἀπειθοῦσι, κοινωνοὶ κλεπτῶν, ἀγαπῶντες δῶρα, διώκοντες ἀναπδόμα, ὄφρανοις αὐ κρίνοντες, καὶ κρίσει χήρας οὐ προσέχοντες. » Ἀπαράδεκτον δὲ καὶ τὸν τῆς πίστεως ἐποιούοντο λόγον, ἐνοοῦντες, ὅτι παυσομένης τῆς ἐν νόμῳ λατρείας, ἐκπίπτουσι κερδῶν τῶν ἀπό γε τῆς ἱερωσύνης· ἐκομιζοντο γὰρ ἀπαρχάς, καὶ δεκάτας, καὶ μέχρις αὐτῶν τῶν εὐτελεστάτων ἀκριβολογούμενοι. Καὶ γοῦν ὠνειδίζοντο παρὰ Χριστοῦ λέγοντες· « Οὐαὶ ὑμῖν, Γραμματεῖ, καὶ Φαρισαῖοι ὑποκριταί, ὅτι ἀποδεκατοῦτα τὴν ἡδύσμον, καὶ τὸ ἄνηθον, καὶ τὸ κύμινον· καὶ ἀφήκατε τὰ βαρύτερα τοῦ νόμου, τὴν κρίσιν, καὶ τὸ ἔλεος, καὶ τὴν πίστιν. » Ἀλίσκονται δὲ φιλόπλουτοι, καὶ καθ' ἕτεραν αἰτίαν· ὡς γὰρ ἔργη φθάτας, τὴν δεσποτικὸν εἰς αὐτοὺς μετατιθέντες κληρον, ἐπεβαύλευσαν τῷ τοῦ ἀμπελώνος δεσπότη· ὅτι δὲ τῆ θεῖ φήφω δέδωκεν ὁ Θεὸς τοὺς πονηροὺς καὶ τοὺς πλουσίους ἀντὶ τοῦ θανάτου καὶ τῆς ταφῆς τοῦ Χριστοῦ, διαδείκνυσιν ἐναργῶς, ἐπιφέρων εὐθύς· « Ὅτι ἀνομίαν οὐκ ἐποίησεν, οὐδὲ εὐρέθη δόλος ἐν τῷ στόματι αὐτοῦ. » Ποῖος οὖν ἄρα τοὺς Ἰουδαίους ἐπικουρήσει λόγος ἐν ἡμέρᾳ κρίσεως; Ὁ μὲν γὰρ Θεὸς καὶ Πατὴρ μεμαρτύρηκεν ἐναργῶς τὸ ἀναμάρτητον τῷ Ἰῶ. Οὐτε γὰρ εὐρέθη δόλος, τουτέστι ψεῦσμα, ἐν τῷ στόματι αὐτοῦ, οὐτε μὴν ἐποίησεν ἀνομίαν. Οὐκοῦν ἔργῳ τε καὶ λόγῳ πανάμωμος ἦν, καὶ εἰς λῆξιν ἀπάσης καθαρότητος διεβλάσκειν. Οἱ δὲ κατεψεύδοντο καὶ κατεμαρτύρουν αὐτοῦ, Πιλάτῳ λέγοντες, ποτὲ μὲν, ὅτι· « Οὗτος ἀνασεύει τὸν λαόν, καὶ κωλύει δίδόναι φόρους Καίσαρι· » καὶ πάλιν, « Εἰ μὴ ἦν οὗτος κακοποιός, οὐκ ἂν σοι παρεδώκαμεν αὐτόν. » Ἀντιπράττουσι τοίνυν ταῖς τοῦ Πατρὸς μαρτυρίαις, τὸν ἀμώμητον καὶ δίκαιον αἰτιάματιν ὑποφέροντες τοὺς οὐκ ἀληθεῖσι, καὶ ταύτης ἕνεκα τῆς αἰτίας παρεδόθησαν ἐχθροῖς. « Ἐπειδὴ βούλεται Κύριος καθαρίσαι αὐτὸν ἀπὸ τῆς πληγῆς. » Δίκας μὲν γὰρ οὐκ ἐκτετιχότων τῶν εἰς αὐτὸν πεπαρωνηκότων, ἦν τάχα πού τις εἰκόδς ὑπονοῆσαι λέγειν, ὡς ὁσί φήφω κατεδικάσθη Χριστός, ἅτε δὴ καὶ ἐνοχος καταστάς ἐπενεχθείση, αἰτίας αὐτῷ. Ἐξενεχθείσης δὲ τῆς ὀργῆς, καὶ τοὺς εἰς αὐτὸν δεδουσεθηκόσιν ἀναλόγου κολάσεως ἐπεννηγεμένης, καθαρίζεται τῆς πληγῆς. Οὐ γὰρ ἂν ἠγανάκτησε Θεός, οὐδ' ἂν ὑπερεῖδε τὸν ἑαυτοῦ λαόν, οὐδ' ἂν τοὺς ἐσχάτοις αὐτοὺς

Ἐὰν δώτε περὶ ἀμαρτίας, ἡ ψυχὴ ὑμῶν ὑψε-
ται σπέρμα μακρόβιον. Καὶ βούλεται Κύριος ἀφ-
ελεῖν ἀπὸ τοῦ πόνου τῆς ψυχῆς αὐτοῦ, δεῖξαι αὐτῷ
φῶς καὶ πλάσαι τῇ συνέσει, δικαιοῦσαι δικαίον
εὐδουλεύοντα πολλοῖς, καὶ τὰς ἀμαρτίας αὐτῶν
αὐτὸς ἀνήσει [vulg. ἀνοήσει]. Διὰ τοῦτο αὐτὸς
κληρονομήσει πολλοὺς, καὶ τῶν ἰσχυρῶν μερισί
σκύλα, ἀνθ' ὧν παρεδόθη εἰς θάνατον ἡ ψυχὴ αὐ-
τοῦ, καὶ ἐν τοῖς ἀνόμοις ἐλογίσθη, καὶ αὐτὸς
ἀμαρτίας πολλῶν ἀνήνεγκε, καὶ διὰ τὰς ἀμαρτίας αὐτῶν παρεδόθη.

Ἐγκαλέσας τοῖς ἐξ Ἰσραὴλ, ὡς ἀπεκτονοῦσιν ἀδι-
κίως τὸν τῆς ζωῆς χορηγόν, καὶ τῆς ἀπάντων σωτη-
ρίας πρύτανιν, μεθίστησι τοὺς λόγους ἐπὶ τὰς τῶν
ἐθνῶν ἀγέλας, καὶ δὴ καὶ φησιν ὡς πρὸς αὐτάς·
Ἐὰν δώτε περὶ ἀμαρτίας, ἡ ψυχὴ ὑμῶν ὑψεται σπέρ-
μα μακρόβιον. Ὅμοιον δὲ ὡς εἰ λέγοι σαφῶς· Τέ-
θεικεν ὑπὲρ ὑμῶν τὴν ἑαυτοῦ ψυχὴν ὁ Χριστὸς· ἡγό-
ρασεν ὑμᾶς ἐν αἱματι τῷ ἴδιῳ, ὑπέμεινε σταυρὸν,
αἰσχρῆς καταφρονήσας, ἵνα ὑμῶν κατορθώσῃ τὴν
σωτηρίαν. Ἄν τοῖνον ἀμείψθητε καὶ ὑμεῖς αὐτοί,
καὶ καταθήσθε ὡσπερ ἐν ὀφλήματος τάξει τὸ εὐ-
φύηον, καὶ ὑπαγάγητε τὸν αὐχένα τοῖς αὐτοῦ ζυγοῖς·
τότε ἡ ψυχὴ ὑμῶν ὑψεται σπέρμα μακρόβιον, του-
τέστιν, ἔσεσθε κοινωνοὶ τῶν εἰς μακραίωνα βίον τετη-
ρημένων, ἀγίων δὲ θηλονότι, οἱ τῆς εἰς αἰῶνα ζωῆς
τὴν ἐλπίδα πεπλουτήκασιν. Οὐδεὶς μὲν γὰρ παρ'
Ἑλλῆσι λόγος τῆς τῶν νεκρῶν ἀναστάσεως ἦν, ἀπι-
στεῖται δὲ καὶ εἰς δεῦρο τὸ μυστήριον. Μονονοχί φα-
σι τὸ, ὅτι Καπιὸς ἡ πνοὴ ἐν βίῳ ἡμῶν, οὐ σθε-
σθέντος, τέρα ἀποθίσσεται τὸ πᾶν, καὶ τὸ πνεῦμα
διαχυθήσεται ὡς χαῦνος ἀνήρ. Παρὰ δὲ γε τοῖς τῆς
Ἐκκλησίας τροφίμοις, ἐλπὶς ἀκράδαντος ἡ ἀνάστα-
σις τῶν κεκοιμημένων ἦν, καὶ τοῖς ἔθνεσιν ὑπισχνεῖ-
ται Θεὸς, εἴπερ ἔλοιτο τὴν ἀντέκτισιν τῆς ἐκυτῶν
ψυχῆς προσκομίσει· Χριστῷ τῷ παθεῖν ἐλομένῳ διὰ
τὴν αὐτῶν ἀμαρτίαν. Ὁφελήμα δὲ τὸ πρὸς ἡμῶν
ἐποῖον ἄρα ἐστὶ, σαφηνεῖ λέγων ὁ Παῦλος· «Εἷς γὰρ
ὑπὲρ πάντων ἀπέθανεν, ἵνα οἱ ζῶντες μηκέτι ἑαυ-
τοῖς ζῶσιν, ἀλλὰ τῷ ὑπὲρ αὐτῶν ἀποθανόντι καὶ
ἐγεργθέντι.» Οὐκοῦν ἐπωφλήσαμεν αὐτῷ τὴν ἑαυτῶν
ζωήν. Διὰ τοῦτο φησιν· «Εἴ τις θέλει ἐπίσω μου
ἔλθειν, ἀρνησάσθω ἑαυτὸν, καὶ ἀράτω τὸν σταυρὸν
αὐτοῦ, καὶ ἀκολουθεῖτω μοι.» «Ὁ γε μὴν ἑαυτὸν
ἀρνούμενος, οὐ τὴν αὐτῷ καθ' ἑδονὴν ἐτι δισβιώσεται
ζωὴν, ἐκείνην δὲ μᾶλλον, ἢ περ ἂν νοοῖτο Χριστοῦ,
τουτέστιν ἁγίαν, καὶ ἀμόμητον, καθάπερ ἀμέλει καὶ
ὁ Θεοπέσιος Παῦλος, ὃς δὴ καὶ γέγραφεν ἐναργῶς·
«Ἐγὼ γὰρ διὰ νόμου νόμῳ ἀπέθανον· ἵνα Θεῷ ζήσω,
Χριστῷ συνεσταύρωμαι. Ζῶ δὲ οὐκ ἐτι ἐγὼ, ζῆ δὲ ἐν
ἐμοὶ Χριστός.» Ὁ δὲ νῦν ζῶ ἐν σαρκί, ἐν πίστει ζῶ
τῆ τοῦ Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ τοῦ ἀγαπήσαντός με, καὶ πα-
ραδόντος ἑαυτὸν ὑπὲρ ἐμοῦ, οὐκ ἄθετῶ τὴν χάριν τοῦ
Θεοῦ.» Ἄθρει δὴ οὖν ὅπως δέδωκε περὶ ἀμαρτίας,
ἀναθεῖς ὡσπερ τῷ δι' αὐτὸν παθόντι τὴν ἑαυτοῦ
ζωήν. Ἀκηκόαμεν γὰρ λέγοντες τοῦ Χριστοῦ τοῖς
ἑαυτοῦ γνωρίμοις· «Ὁ ἀγαπῶν πατέρα ἢ μητέρα
ὑπὲρ ἐμὲ, οὐκ ἐστὶ μου ἄξιος. Καὶ ὁ ἀγαπῶν υἱόν,

VERS. 10-12. Si dederitis pro peccato, anima
vestra videbit semen longævum. Et vult Dominus
auferre de dolore animam ejus, ostendere ei lumen
et formare intelligentia, justificare justum, bene ser-
vientem malis, et peccata eorum ipse remittet. Qua-
propter ipse possidebit multos, et fortium dividet spo-
lia. Pro eo quod tradita est in mortem anima ejus,
et inter iniquos reputatus est, et ipse peccata mul-
torum tulit, et propter peccata eorum traditus est.

Israelitis accusatis, ut qui injuste occiderunt
vitæ datorem et largitorem, omniumque salutis
dispensatorem: ad gentium congregationem con-
vertit orationem, et eam sic affatur: Si dederitis
pro peccato, anima vestra videbit semen longævum.
Perinde est ac si aperte dicat: Posuit pro nobis
animam suam Christus: sanguine proprio nos re-
demit, ignominia contempta crucem subiit, ut no-
bis salutem procuraret. Si ergo vos reddere vices
velitis, si debiti loco quasi obedientiam reposue-
ritis, ejusque jugo cervicem subjeceritis: tunc ani-
ma vestra semen longævum videbit, id est, socii
eorum eritis, qui ad longam vitam reservantur,
sanctorum videlicet, qui æternæ vitæ spe locuple-
tati sunt. Nulla enim apud Græcos erat mortuo-
rum resurrectionis ratio, nulla cura: sed nec ad-
huc fides adhibetur mysterio, imo tantum non
dictitant sumum esse flatum hunc in naribus
nostris, quo extincto, omnia in cinerem recidunt,
et hic spiritus tanquam inanis aer diffundetur.

Cæterum apud Ecclesiæ alumnos spes inconcussa
est resurrectio dormientium, idque promittit Deus
gentibus, siquidem voluerint retributionem anima-
rum suarum offerre Christo, qui propter eorum
peccatum pati voluit. Debitum autem nostrum
cujusmodi sit, declarabit Paulus, dicens: «Unus
enim pro nobis mortuus est, ut qui vivunt, non
amplius sibi vivant, sed ei qui pro ipsis mortuus
est et exchatus 74.» Debemus ergo illi nostram
vitam. Ideoque dicit: «Si quis velit post me venire,
abneget semetipsum, et tollat crucem suam, et
sequatur me 75.» 752 At qui se negat, non jam
vitam vivet voluptuariam, sed eam quæ Christi
esse intelligatur, id est, sanctam et irreprehensibi-
lem: quemadmodum certe divinus Paulus, qui
diserte scripsit: «Ego enim per legem legi mor-
tuus sum, ut Deo vivam, cum Christo crucifixus sum.
Vivo autem, non jam ego, sed vivit in me Christus.
Quod vero nunc in carne vivo, in fide vivo, fide,
inquam, Filii Dei, qui dilexit me, et tradidit se-
ipsum pro me. Non repudio gratiam Dei 76.» Vide
ergo quo pacto se dederit pro peccato, consecrans
quasi ei qui pro ipso passus est, suam vitam. Audivi-
mus enim Christum dicentem suis familiaribus: «Qui
diligit patrem vel matrem supra me, non est me di-
gnus. Et qui diligit filium vel filiam supra me, non est
me dignus 77.» Etenim mater et pater hominis, princi-

74 H Cor. v, 15. 75 Matth. xvi, 24. 76 Gal. ii, 19-21. 77 Matth. x, 37.

plum et causa ei exstiterunt corporalis essentiae: univ-
 versorum autem Deus et Pater morte detentos,
 et instar herbarum marcidos, ad immortalitatem
 per Christum in Spiritu regeneravit, fortioresque
 reddidit quam ut corrumpi possent, et diuturna
 atque infinita vita coronavit. Itaque hac erga il-
 lum charitate non sine causa inferior est illa in
 parentes reverentia: at Christum tota anima et
 corde diligere, et nutibus ac sacrosanctis oraculis
 obsequi, hoc est dare pro peccato, et simul fidem
 in illum rectam et inculpatam retinere. Videbit ergo,
 inquit, anima vestra semen longævum. Vult enim
 Dominus auferre laborem animæ ejus, et ei lucem
 ostendere, ac formare intelligentia. Valde enim
 tristis erat, ante pretiosam crucem, usque ad mor-
 tem. Sic namque a sanctis evangelistis scriptum
 est. Postquam vero calcatis inferis, tertio die revi-
 xerat, moxque contuitus esset hominis naturam
 in seipso transformatam ad immortalitatem, et Dei ac
 Patris benevolentiam per universam jam terram
 amplificari, ac gentium multitudinem collustratum
 iri, et pristino ac simul cum ipsis enutrito errore
 abduci, et ad agnitionem sui ac Patris vocari: ab-
 jecit passionis laborem, et victoriam dedit bene
 sentientibus. Simul enim atque e mortuis exci-
 tatus est, et quia bonus est, valde de mundi sa-
 lute ac vita gavisus, sanctis discipulis dixit:
753 « Data est mihi omnis potestas et in cælo et
 in terra. Itē, docete omnes gentes, baptizantes eos
 in nomen Patris, et Filii, et sancti Spiritus ⁷⁸. »
 Si ergo dederitis pro peccato, eritis etiam ipsi lon-
 ginqui seminis, videlicet sanctorum participes. Vult
 enim Deus et Pater auferre laborem animæ ejus,
 scilicet Christi, id est, crucis tristitiam commu-
 tare gaudio: monstrando illi translatos in lucem,
 qui quondam erant tenebræ, id est, qui quondam
 erraverunt: quibus etiam sapientissimus Paulus in
 Epistola scribit, dicens: « Qui quondam tenebræ,
 nunc autem lux in Domino ⁷⁹. » Vult formare in-
 telligentia. Quid autem hoc sit, docebit sapientissi-
 mus Paulus, cum dicit: « Nos enim omnes relecta
 facie gloriam Domini speculantes, ad eandem ima-
 ginem transformamur, a gloria in gloriam, tanquam
 a Domini Spiritu ⁸⁰. » Qui enim versantur in pec-
 catis, et creaturam præ Creatore colunt, deforme
 habent cor aliquo modo, et animum foedissimum. Ad
 quemdam igitur dictum est voce Jeremiæ: « Ecce
 non sunt oculi tui, nec cor tuum pulchrum ⁸¹. »
 Sed cum fidem in Christum amplectuntur, trans-
 formantur intelligibiliter ad divinam ejus et excel-
 lentem pulchritudinem. Scribit enim vero ad quos-
 dam sapientissimus Paulus: « Filioli, quos iterum
 parturio, quoad formetur in vobis Christus ⁸². »
 Vult autem Deus et Pater intelligentia, id est sua
 sapientia, divina scilicet, eos qui in ipsum credunt
 formare, ipsique conformes reddere per sanctifi-
 cationem in spiritu. « Nam, inquit, quos novit, et

ἡ θυγατέρα ὑπὲρ ἐμὲ, οὐκ ἔστι μου ἀξίος. » Μήτηρ
 μὲν γὰρ ἀνθρώπου καὶ πατὴρ, ἀρχὴ καὶ πρόφασις
 αὐτῷ γεγόνاسι τῆς εἰς τὸ εἶναι πρόδου σωματικῆς·
 ὁ δὲ γε τῶν ὄλων Θεὸς καὶ Πατὴρ, κεκρατημένους
 θανάτῳ, καὶ μαραινόμενους ἐν ἰσῷ πόναις, ἀνεγέννη-
 σεν εἰς ἀφθαρσίαν διὰ Χριστοῦ ἐν Πνεύματι, καὶ
 κρείττους ἀπέφηνε τῆς φθορᾶς, μακροῦ καὶ ἀτελευ-
 τήτῳ στεφανώσας ζωῆ. Οὐκοῦν ἤττηται ἂν εἰκότως
 τῆς εἰς αὐτὸν ἀγάπης ἢ εἰς γονέας αἰδύς· τὸ δὲ ἀγα-
 πῆσαι Χριστὸν ἐξ ὅλης ψυχῆς καὶ καρδίας, καὶ τοῖς
 αὐτοῦ νεύμασιν, ἤγουν ἱεροῖς θεσπίσμασι, κατακο-
 λουθεῖν, τὸ δοῦναί ἐστι περὶ ἁμαρτίας, μετὰ τοῦ
 τὴν εἰς αὐτὸν πίστιν ὀρθῶς τε καὶ ἀμωμῆτως ἔχου-
 σαν ἐλάσθαι τηρεῖν. Ὁφεται τοίνυν ἡ ψυχὴ ὁμῶν,
 φησὶ, σπέρμα μακρόβιον. Βούλεται γὰρ Κύριος ἀφ-
 ελεῖν ἀπὸ τοῦ πόνου τῆς ψυχῆς αὐτοῦ, καὶ δεῖξαι αὐτῷ
 φῶς, καὶ πλάσαι τῇ συνέσει. Γέγονε μὲν γὰρ περὶ-
 λυπὸς ἕως θανάτου πρὸ τοῦ τιμίου σταυροῦ· γέγρα-
 πται γὰρ οὕτω παρὰ τοῖς ἁγίοις εὐαγγελισταῖς.
 Ἐπειδὴ δὲ πατήσας τὸν ἄδην ἀνεβίω τριήμερος, εἰτα
 τεθέαται τὴν ἀνθρώπου φύσιν ἐν ἑαυτῷ μεταμορφω-
 θεῖσαν εἰς ἀφθαρσίαν, καὶ τὴν τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς
 εὐδοκίαν πάσης ἤδη κατευρυνομένην τῆς γῆς, μέ-
 λουςάν τε καταφωτισθεῖσαι τῶν ἐθνῶν τὴν πληθύν,
 καὶ τῆς μὲν ἀρχαίας καὶ συντρόφου πλάνης ἀποφοι-
 τᾶν, καλεῖσθαι δὲ πρὸς ἐπίγνωσιν ἑαυτοῦ τε καὶ τοῦ
 Πατρὸς· ἀποβέβληκε τὸν ἐπὶ τῷ παθεῖν πόνον, καὶ
 τοῖς· εὐφρονουσί δέδωκε τὸ νικᾶν. Ἄμα γὰρ ἐκ νε-
 κρῶν ἐγήγερται, καὶ ἐπέπειρε ἐστὶν ἀγαθός, ἥσθεὶς
 ἄγαν ἐπὶ τῇ τοῦ κόσμου σωτηρίᾳ καὶ ζωῆ, τοῖς ἁγίοις
 ἔφη μαθηταῖς· « Ἐδόθη μοι πᾶσα ἐξουσία ἐν τε οὐ-
 ρανῷ, καὶ ἐπὶ γῆς· πορευθέντες μαθητεύσατε πάντα
 τὰ ἔθνη, βαπτίζοντες αὐτοὺς εἰς τὸ ὄνομα τοῦ Πα-
 τρὸς, καὶ τοῦ Υἱοῦ, καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος. » Οὐκ-
 οῦν ἐὰν δῶτε περὶ ἁμαρτίας, ἔσεσθε μέτοχοι καὶ αὐτοῖ
 μακροβίου σπέρματος, τοῦ τῶν ἁγίων δηλονότι. Βού-
 λεται γὰρ ὁ Θεὸς καὶ Πατὴρ ἀφελεῖν ἀπὸ τοῦ πόνου
 τῆς ψυχῆς αὐτοῦ, δῆλον δὲ ὅτι Χριστοῦ, τουτέστι, τὴν
 ἐπὶ τῷ σταυρῷ λύπην μεταστήσας πρὸς χαρὰν, διὰ
 τοῦ δεῖξαι αὐτῷ μεταποιηθέντας εἰς φῶς τοὺς ποτε
 σκότους, τουτέστι τοὺς ποτε πλανωμένους· οἷς καὶ ὁ
 πάνσοφος Παῦλος ἐπιστεῖλλει, λέγων· « Οἱ ποτὲ σκό-
 τος, νυνὶ δὲ φῶς ἐν Κυρίῳ. » Βούλεται πλάσαι τῇ
 συνέσει. Καὶ τί δὴ τοῦτό ἐστι, διδάξει λέγων ὁ πάν-
 σοφος Παῦλος· « Ἡμεῖς γὰρ πάντες ἀνακεκαλυμμένῳ
 προσώπῳ τὴν δόξαν Κυρίου κατοπτριζόμενοι, τὴν αὐ-
 τὴν εἰκόνα μεταμορφούμεθα ἀπὸ δόξης εἰς δόξαν,
 καθάπερ ἀπὸ Κυρίου Πνεύματος. » Οἱ μὲν γὰρ ὄντες
 ἐν ἁμαρτίαις, καὶ τὴν κτίσιν παρὰ τὸν Κτίστην λα-
 τρεῦοντες, δυσειδῆ πως ἔχουσι τὴν καρδίαν, καὶ
 ἀκαλλεστάτην σφόδρα τὴν διάνοαν. Ἐίρηται γοῦν
 πρὸς τινα διὰ τῆς Ἱερεμίου φωνῆς· « Ἰδοὺ οὐκ εἰσὶν
 οἱ ὀφθαλμοὶ σου, οὐδὲ ἡ καρδία σου καλή. » Ἐπειδὴ
 δὲ τὴν εἰς Χριστὸν παραδέξωνται, μεταπλάττονται
 νοητῶς πρὸς τὸ θεῖον αὐτοῦ καὶ ἐξαίρετον κάλλος.
 Γράφει γοῦν τισιν ὁ πάνσοφος Παῦλος· « Τεκνία, οὐς
 πάλιν ὠδίνω, ἀχρις οὗ μορφωθῆῃ Χριστός ἐν ὑμῖν. »

⁷⁸ Matth. xviii, 18, 19. ⁷⁹ II Cor. xi, 14. ⁸⁰ II Cor. iii, 18. ⁸¹ Jer. xlii, 17. ⁸² Gal. iv, 19.

Βούλεται τοίνυν ὁ Θεὸς καὶ Πατὴρ τῆ συνέσει, τουτέστι τῆ ἑαυτοῦ σοφίᾳ, θεοπροπεῖ δὲ δηλονότι, διαπλάσαι πρὸς αὐτὸν τοὺς πιστεύοντας, ἀποφῆναι τε συμμόρφους αὐτῷ δι' ἁγιασμοῦ ἐν πνεύματι. « Οὓς γὰρ ἔγνω, φησι, καὶ προώρισε συμμόρφους τῆς εἰκόνης τοῦ Υἱοῦ αὐτοῦ, τούτους καὶ ἐκάλεσε. » Κτίσαι δὲ λέγεται Θεὸς καὶ τοὺς δύο λαοὺς εἰς ἓνα καινὸν ἄνθρωπον. Βούλεται δὲ, οἶμαι, ὁ Θεός, καὶ Πατὴρ δικαιοῦσαι δίκαιον, εὐ δουλεύοντα πολλοὺς, καὶ τὰς ἁμαρτίας αὐτῶν αὐτὸς ἀνήσει. Ὁ μὲν οὖν δίκαιος εὐ δουλεύων κολοῖς, νοηθεῖ ἂν οὐχ ἕτερος, οἶμαι, τις, παρά γε τὸν Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν τὸν Χριστόν. Οὐ γὰρ ἤλθε διακονηθῆναι, καθά φησιν αὐτὸς, διακονῆσαι δὲ μάλλον, κατὰ τὴν τῆς ἐνανθρωπήσεως οικονομίαν. Ταύτηνοι διάκονον ἐδόκει λέγειν τῷ μακαρίῳ Παύλῳ. Ἐφη γὰρ περὶ τοῦ νόμου καὶ τῆς Καινῆς Διαθήκης· « Εἰ γὰρ ἡ διακονία τῆς κατακρίσεως δόξα (δεδοξαστο γὰρ τὸ Μωυσέως πρόσωπον), πολλῷ μάλλον διαφέρει ἡ διακονία τῆς δικαιοσύνης ἐν δόξῃ. » Δίκαιος τοίνυν καὶ ἄμωμος ὁ Χριστὸς εὐ δουλεύων πολλοὺς. Ἐλαβε γὰρ δοῦλου μορφήν Θεὸς ὢν ὁ Λόγος, οὐχ ἵνα τὴν οἰκειαν αὐτὸς ὀνήσῃ φύσιν, ἀλλ' ἡμῖν καὶ τοῦτο δωρούμενος, καὶ ὡσπερ τινὰ διακονίαν ἀποπληρῶν εἰς ἡμᾶς, δι' ἧς καὶ σεσώσμεθα. Δικαιοῦται γε μὴν τὴν τοῦ δοκεῖν εἶναι πονηρὸς, ἥτοι δικαίως παθεῖν τὸν ἐπὶ ξύλου θάνατον, ὑποψίαν ἀποκρουόμενος διὰ τοῦ καὶ δίκας ἐκτίσαι τῆς εἰς αὐτὸν δυσσεβείας τοὺς ἐξ Ἰσραὴλ, καὶ τοῦ βασιλεῦσαι τοῖς ὑπ' οὐρανὸν ἀπάντων αὐτῷ προσεδραμηκώτως ἔθνῶν. Ὅτι γὰρ διακονίας ἰσχύον ὁ τῆς ἐνανθρωπήσεως ἔχει λόγος, παρέδειξεν εἰπών· « Καὶ αὐτὸς πᾶς ἁμαρτίας αὐτῶν ἀνήσει. » Ἴνα γὰρ ἀποστήσῃ τοῦ κόσμου τὴν ἁμαρτίαν, αὐτὸς ἐφ' ἑαυτῷ ταύτην ἀναλαβὼν, καὶ εἰς ὑπὲρ πάντων ἀποθανῶν ὁ πάντων ἀντάξιός, διὰ τοῦτο δεδούλευκε πολλοῖς. Τὸ πολλοῖς δὲ λέγων, τὰ ἔθνη δηλοῖ. Ἐν γὰρ ἦν ἔθνος Ἰσραὴλ. Ἐπειδὴ δὲ τὰς ἁμαρτίας αὐτῶν αὐτὸς ἀνήνεγκε, φησι, διὰ τοῦτο κληρονομήσει πολλοὺς, καὶ τῶν ἰσχυρῶν μεριεῖ σκύλα. Πάλιν ἐνθάδε πολλοὺς συνήσεις τοὺς ἐξ ἔθνῶν· μυριοπλασίους γὰρ εἰσι τῶν ἐξ Ἰσραὴλ· ἰσχυροὺς δὲ γε, ἢ τοὺς ἁγίους ἀποστόλους, ἢ καὶ ἅπαντας ἀπλῶς τοὺς ἐν Χριστῷ δυνατοὺς, καὶ εὐανδρίαν ἔχοντας τὴν πνευματικὴν, οἷς ἄτε νενικηκόσι τὸν Σατανᾶν, διαδίδωσι σκύλα. Διανέμει γὰρ τοῖς ἁγίοις πλουσία χεῖρ τῶν πνευματικῶν χαρισμάτων τὰς χορηγίας. Ὡ μὲν γὰρ δίδεται, φησι, διὰ τοῦ πνεύματος λόγος σοφίας, ἄλλῳ δὲ λόγος γνώσεως, προφητεῖαι τε καὶ διακρίσεις πνευμάτων, καὶ τὰ τῶν λαμάτων χαρίσματα. Περιεστήσαντες δὲ τοῦ λόγου τὴν δύναμιν εἰς τοὺς ἁγίους ἀποστόλους, ἐκεῖνὸ φαμεν ἦσαν μὲν γὰρ κτήσις ὡσπερ τοῦ Σατανᾶ πάντα τὰ ἔθνη, ἀλλ' ἐμέρισεν αὐτὰ τοῖς ἁγίοις μυσταγωγῶς ὁ κληρονομήσας πολλοὺς. Οἱ μὲν γὰρ, διὰ τοῦ θεσπέσιου Πέτρου κέκληνται πρὸς ἐπίγνωσιν τοῦ πάντων ἡμῶν Σωτήρος Χριστοῦ· οἱ δὲ διὰ τῆς τοῦ θεσπέσιου Παύλου μυσταγωγίας, ἤγουν ἐτέρου τινὸς τῶν ἁγίων ἀποστόλων, εἰς τὸ τῆς ἀληθείας ἐσαγηνεύθησαν φῶς. Ἐμέ-

A prædestinavit conformes imagini Filii sui, hos et vocavit ⁸³. « Et condidisse dicitur Deus in unum novum hominem duos populos; vultque, opinor, Deus et Pater justificare justum bene servientem multis, et peccata eorum ipse remittet. Justus autem bene serviens multis, non alius, ut arbitror, quisquam intelligi potest, præter Dominum nostrum Jesum Christum. Non enim venit ut ei ministretur, sicuti ipse ait ⁸⁴, sed ut ministret potius, inhumanationis dispensatione. Hinc visum est beato Paulo eum ministrum dicere. Ait enim de lege et Novo Testamento: « Si enim ministerium condemnationis gloria (gloriosa enim facta erat Moysis persona), multo **754** magis excellit ministerium justitiæ in gloria ⁸⁵. » Justus igitur et irreprehensibilis Christus, bene serviens multis. Formam enim servi accepit Deus Verbum, non ut propriam ipse naturam adjuvaret, sed nobis hoc donans, et veluti quodam in nos fungens ministerio, quo etiam servati sumus. Justificatur autem, dum eam suspicionem amolitur, qua malus esset, et juste mortem in ligno passus videbatur: tum quod pœnas solverint suæ in illum impietatis Israelitæ, tum quia dominetur orbi terrarum, et omnibus ad eum accurrentibus gentibus. Quod enim potens ministerium habeat hæc incarnationis ratio, ostendit eum ait: « Et ipse peccata eorum remittet. » Ut enim peccatum averteret a mundo, ipse in se illud assumpsit, et unus pro omnibus mortuus est, qui omnium instar erat: propterea servivit multis. Cum dicit, Multis, gentes significat. Una enim gens erat Israel. Quia vero, inquit, ipse peccata eorum tulit, propterea multos possidebit, et fortium dividet spolia. Hic multos intelliges eos ex gentibus: infinitis enim partibus plures erant quam Israelitæ: fortes, vel sanctos apostolos, vel etiam omnes simpliciter in Christo potentes, et virilitate spirituali præditos: quibus veluti Satanam vincens distribuit spolia. Dispartitur enim sanctis divite manu spiritualium donorum subsidia. Alii enim, inquit, datus est per Spiritum sermo sapientiæ, alii sermo cognitionis, et prophetiæ, et discretionis spirituum, et dona sanationum ⁸⁶⁻⁸⁷. Sermonis autem potentiam sanctis apostolis tribuimus, illudque dicimus: D

luisse velut possessionem Satanæ omnes gentes. Sed divisit eos sanctis mystagogis is qui multos possedit. Alii enim a divino Petro vocati sunt ad agnitionem nostrum omnium Servatoris Christi: alii per mystagogiam Pauli, vel alterius cujuscumque sanctorum apostolorum, ad veritatis lucem adducti sunt. Divisit ergo illis Servator quasi spolia mandam, id est, belli prædas, eorum qui quondam errant conversionem et vocationem. Oportuisse autem eum, qui pro omnibus mortuus est, omnium conspicere Dominum, persuadet, inquit: Pro eo quod tradita est in mortem anima ejus, et **755** inter

⁸³ Rom. viii, 29-30.⁸⁴ Matth. xx, 28.⁸⁵ II Cor. iii, 9.⁸⁶⁻⁸⁷ I Cor. xii, 10.

iniquos reputatus est. Et ipse peccata multorum tulit, et propter iniquitates eorum traditus est. *Ἐστὶν πολέμου λάφυρα, τὴν τῶν ποτε πλανωμένων ἐπιστροφὴν τε καὶ κλήσιν· ὅτι δ' ἐχρῆν τὸν ὑπὲρ πάντων ἀποθανόντα Χριστὸν, πάντων ὀρᾶσθαι δεσπότην, ἀναπαύθαι λέγων· Ἄνθ' ὧν παρεδόθη εἰς θάνατον ἡ ψυχὴ αὐτοῦ, καὶ ἐν τοῖς ἀνόμοις; ἐλογίσθη, καὶ αὐτὸς ἁμαρτίας πολλῶν ἀνήνεγκε, καὶ δι' ἁμαρτίας αὐτῶν παρεδόθη.*

TOMUS II.

ΤΟΜΟΣ Β'.

CAP. LIV. VERS. 1-3. *Lætare, sterilis, quæ non paris, erumpere et clama, quæ non parturis, quia multi filii desertæ, quam ejus quæ habet virum. Dixit enim Dominus : Dilata locum tabernaculi tui, et aulæorum tuorum, fige, ne parcas : protende funiculos tuos, et palos tuos corrobora, adhuc et in dextris et in sinistris expande. Et semen tuum gentes possidebit, et civitates desertis habitare facies.*

Εὐφράνῃται, στέρια ἢ οὐ τίκτουσα· ῥήξον καὶ βόθρον, ἢ οὐκ ὠδίνουσα, ὅτι πολλὰ τὰ τέκνα τῆς ἐρήμου μάλλον ἢ τῆς ἐχούσης τὸν ἀνδρα. Εἶπε γὰρ Κύριος· Πλάτυνον τὸν τόπον τῆς σκηνῆς σου καὶ τῶν αὐλαῶν σου· πῆξον, μὴ ψεῦδη μάκρυνον τὰ σχοιρίσματά σου, καὶ τοὺς πασσάλους κατίσχυσον, ἔτι καὶ εἰς [Vulg. ἐτι εἰς] τὰ δεξιὰ καὶ εἰς τὰ ἀριστερὰ ἐκπέτασον. Καὶ τὸ σπέρμα σου ἐθνη κληρονομήσει, καὶ πόλεις ἡρημωμένας κατοικίσεις.

Exposito pulcherrime quemadmodum pretiosam pro nobis crucem, et mactationem pro mundo verus agnus, id est Christus; tulerit; et prædicto etiam, cum multos possessurum: prophetiæ orationem ad eos jam qui illi in sortem a Deo dati sunt, id est gentes, convertit. Hoc enim etiam ipse Filius voce lyrici Psaltæ proclamavit ante, dicens: « Dominus dixit mihi: Filius meus es tu, ego hodie genui te. Postula a me, et dabo tibi gentes hæreditatem tuam, et possessionem tuam terminos terræ⁸⁸. » Multos eos esse dicit: multo enim frequentiores et numero plures, illi ex gentibus intelligi possunt esse, comparatione eorum qui sunt ex sanguine Israel, qui pro una sola gente habentur. Mulieri sterili et abjectæ, viro scilicet destitutæ, comparare dignatur gentium multitudinem, eamque alloquitur: *Lætare, sterilis, quæ non paris. Sed dixerit illud fortasse quispiam: Cur gentium multitudinem, seu ex gentibus congregatam Ecclesiam, sterilem nominat? Cum in superiori oratione significatum sit, longe plures fuisse errantes, et creaturam præ Creatore colentes, quam, fuerint redempti qui per Moysen, et propterea in sorte divina numerati? « Quando enim, inquit 756 divisit Altissimus gentes, et dispersit filios Adam, statuit fines gentium pro numero angelorum Dei, et portio Domini erat populus ejus Jacob, funiculus hereditatis ejus Israel⁸⁹. » Quomodo igitur sterilis est, adeo liberis secunda, et quasi feracissima? Nullus enim fuit apud eos, qui universorum Deum ignorabant, propter cognitionem et virtutem in filiis Dei numerandus. Præterea, non erat apud eos per aquam et spiritum regeneratio: sed ex semine erant corrupto, corrupti et terreni; et sicuti Psalmus ait: « A vulva abalienati sunt, a conjunctione cum Deo, et ab ipso utero erraverunt⁹⁰: » utpote ex peccatoribus peccatores, et idololatræ, et spem non habentes, sicuti dicit sapientissimus Paulus⁹¹. Erat ergo in Deo omnium sterilis, nullum pariens qui deberet aut posset in filiis Dei reputari et recenseri propter*

Τίνα δὴ τρόπον τὸν τιμιον ὑπὲρ ἡμῶν ὑπέμεινε σταυρὸν, καὶ τὴν ὑπὲρ τοῦ κόσμου σφαγὴν ὁ ἀμῶνς ὁ ἀληθινός, τούτεστι Χριστός, διειπῶν εὖ μάλα, καὶ πρὸς γε τούτους, ὅτι κληρονομήσει πολλοὺς προσηγορευκῶς, μεθίστησι τῆς τροφικῆς τοὺς λόγους ἐπ' αὐτοὺς ἡδὴ τοὺς εἰς κληρὸν αὐτῷ δοθέντας παρὰ Θεοῦ, τούτεστι τὰ ἔθνη. Τοῦτο γὰρ πού καὶ αὐτὸς ὁ Υἱὸς διὰ τῆς τοῦ Ψάλλοντος λύρας προανακεκράγει λέγων· « Κύριος εἶπε πρὸς με· Υἱός μου εἶ σύ, ἐγὼ σήμερον γεγέννηκά σε. Αἰτήσαι παρ' ἐμοῦ, καὶ δώσω σοι ἔθνη τὴν κληρονομίαν σου, καὶ τὴν κατάσχεσίν σου τὰ πέρατα τῆς γῆς. » Πολλοὺς δὲ αὐτοὺς εἶναί φησι· πολλαπλασίους γὰρ καὶ ἀριθμοῦ χριστιανοὺς οἱ ἐξ ἐθνῶν νοσηθεῖν ἂν, ὡς πρὸς γε τοὺς ἐξ αἱματος Ἰσραὴλ, εἰς ἓν καὶ μόνον τελούντας ἔθνος. Γυναίκε γε μὴν στέρια καὶ ἀποδεδηλημένη, ἡγῶν ἐρήμη, παρειακάσει ἀξιοὶ τῶν ἐθνῶν τὴν πληθύν· καὶ δὴ καί φησι πρὸς αὐτήν· Εὐφράνῃται, στέρια ἢ οὐ τίκτουσα. Ἄλλ' ἴσως ἐκεῖνο ἐρεῖ τις· Στείραν ὀνομάζει τῶν ἐθνῶν τὴν πληθύν, ἥτοι τὴν ἐξ ἐθνῶν συναγερμένην Ἐκκλησίαν, διὰ πολλὰ αἰτίαν; καίτοι προμηθύνεν ὁ λόγος, ὅτι τοῖσι πλείους ἦσαν οἱ πλωμένοι, καὶ τῇ κρίσει παρὰ τὸν Κτίστην λατρεύοντες, τῶν λελυτρωμένων διὰ Μωσέως, καὶ διὰ τοῦτο καὶ ἡριθμημένων καὶ εἰς κληρὸν Θεοῦ; « Ὅτε ἰ γὰρ, φησὶ, ἐδέμερῖσεν ὁ Ὑψίστος ἔθνη, ὡς διέσπειρευσι τοὺς Ἄδὰμ, ἐστήτησεν ὄρια ἐθνῶν κατὰ ἀριθμὸν ἀγγέλων Θεοῦ, καὶ ἐγενήθη μερὶς Κυρίου λαὸς αὐτοῦ Ἰακώβ, σχοινίσματα κληρονομίας αὐτοῦ Ἰσραὴλ. » Στέρια οὖν κατὰ τίνα τρόπον ἢ πολὺπαις οὕτω καὶ οἷον γονιμώτατη; Οὐδεὶς γὰρ ἦν παρὰ γε τοῖς οὐκ εἰδότες τὸν τῶν ὄλων Θεόν, ὡς διὰ τε γινώσκιν καὶ ἀρέτην κατὰλογισθῆναι πρέπων ἐν τέκνοις Θεοῦ. Καὶ καθ' ἕτερον δὲ τρόπον οὐκ ἦν παρ' αὐτοῖς ἡ δι' ὑδατός τε καὶ πνεύματος ἀναγέννησις, ἀλλ' ἦσαν ἐκ φθορᾶς ἔτι φθορῆς, φθορῆς καὶ γῆνοι, καὶ καθά φησιν ὁ Ψαλμῶδς, Ἐκ μήτρας ἀπηλλοτριωμένοι τῆς πρὸς Θεὸν οικειότητος, καὶ ἐξ αὐτῆς πλανώμενοι τῆς γαστρὸς, ἢ ἄτε δὴ καὶ ὄντες ἐξ ἁμαρτωλῶν ἁμαρτωλοὶ, καὶ εἰδωλολάτραι, καὶ ἐλπῖδα μὴ ἔχοντες, καθά φησιν ὁ πάνσοφος Παῦ-

⁸⁸ Deut. xxxii, 8, 9. ⁸⁹ Psal. ii, 7, 8. ⁹⁰ Psal. lvii, 4. ⁹¹ Ephes. ii, 12.

λος. Ἡ οὖν στείρα τῷ ἐπὶ πάντας Θεῷ τίκτουσα μη- A
 δένα τῶν ἀφειλότων, ἢ δυναμένην ἐν τέκνοις αὐτοῦ
 καταλογισθῆναι, καὶ τελεῖν διὰ τε πίστιν καὶ ἀρε-
 τήν. Ἄλλ' ἰδοὺ προστέτακται βῆξαι τε καὶ βοῆσαι.
 Ἔθος δὲ τοῦτο ὁρᾶν ταῖς ἐπὶ δίφρῳ λοιπὸν καὶ τικτού-
 σαις γυναίξιν, ἃς δὴ φασὶ παροτρύνειν τὰς μάλας
 ἐντονόν τε καὶ τορὸν ἀναδοῦν, ἵν' ἐκθλίβῃτο τῆς μή-
 τρας τὸ βρέφος, εὐρυνομένου τοῦ σπλάγγνου πρὸς τὴν
 βοήν. Τοῦτο, οἶμαι, ἐστὶ τὸ, « Ῥῆξον, καὶ βόησον. »
 Ἄρξει δὴ οὖν τοῦ τίκτειν, φησὶ, καὶ ὡς ὠδίνουσα πολ-
 λούς, δίδου συγῶς τὴν ταῖς τικτούσαις ἀεὶ πρέπου-
 σαν βοήν· ὡς ἐσομένην δὲ μητηρ ἀναριθμητῶν λαῶν,
 εὐφροσύνην δέχου τὴν πνευματικὴν. Σαφηνίζων δὲ
 τοῦ προκειμένου βῆξου τὴν διανοιαν ὁ τῶν ὄλων Θεός,
 ἐπιφέρει λέγων· Οτι πολλὰ τὰ τέκνα τῆς ἐρήμου
 μᾶλλον, ἢ τῆς ἐχοῦσης τὸν ἄνδρα. Ἔθος μὲν οὖν τῆ
 B
 θεοπνευστῆ Γραφῇ ἔρημον ἀποκαλεῖν τὴν χῆραν.
 Ἐχῆρευσε δὲ τῶν ἐθνῶν ἡ πληθὺς. Οὐ γὰρ ἐπλούτει τὴν
 κοινωνίαν τὴν πρὸς γε, φημί, τὸν ἀπάσης γνώσεω;
 ἀληθοῦς, καὶ τὸν τῶν εἰς εὐσέβειαν σπουδασμάτων
 σπορέα λόγον, ἕν ἂν τις εἰπὼν γηπόνον, ὡς περὶ
 πάσης κτίσεως λογικῆς, οὐκ ἂν ἀμάρτοι· τ' ἀληθοῦς.
 Δι' αὐτοῦ γὰρ πᾶσα καρποφορία πνευματικὴ ἐν τε
 τοῖς ἀγίοις ἀγγέλοις καὶ ἡμῖν αὐτοῖς ἐμφύεται. Οὐ-
 κοῦν χηρὰ μὲν ἦν πρὸ τῆς τοῦ Σωτῆρος ἐπιδημίας,
 ἀγονός τε διὰ τοῦτο καὶ ἄτεξ. Ἐπειδὴ δὲ παρεδέ-
 ξατο διὰ πίστεως τὸν ἐξ οὐρανοῦ νομφίον, πολλὰ γέ-
 γονεν αὐτῆς τὰ τέκνα μᾶλλον, ἢ τῆς ἐχοῦσης τὸν ἄν-
 δρα, τουτέστι τῆς τῶν Ἰουδαίων Συναγωγῆς, ἣν
 δὴ προσηγάγετο Θεός διὰ τοῦ πανσόφου Μωσέως C
 πρὸς οἰκειότητα τὴν πνευματικὴν, καὶ ὡσπερ συνοί-
 κων καὶ πολλῶν ἐποίησατο καὶ ἀπέφηνε μητέρα καὶ
 τροφόν. Ἄλλ' ἠτεχνώθη διὰ Χριστὸν, καίτοι, καθὰ φη-
 σιν ὁ προφήτης Ἰερεμίας, εὐτεκνος οὕσα πολλῆ.
 Πλείους γὰρ, ὡς ἔφη, οἱ τῆς ποτε στείρας υἱὸν,
 πρὸς ἦν καὶ φησὶ τὸ, « Πλάτυνον τὸν τόπον τῆς σκηνῆς
 σου καὶ τῶν αὐλαίων σου. » Ἐπειδὴ γὰρ εὐπαις τε
 καὶ πλούπαις ἀδοκῆτως ἀνέφω τὸν ἐξ οὐρανοῦ λα-
 βούσα λόγον, ἦτοι νομφίον, ἀναγκαίως ἐκτείνειν εἰς
 εὐρὸς τε καὶ μήκος τὰς ἐαυτῆς αὐλάς προστέτακται,
 καὶ καταπηγνύουσι τοὺς πασσάλους, ἵνα τὸ ἀκράδαν-
 τον τῆς ἐξ ἐθνῶν Ἐκκλησίας διὰ τοῦτο νοῆς· καὶ
 τὸ μακρύνεσθαι δὲ τὰ σχοινίσματα, τὸ ἀπαραβλήτως
 πλούσιον εἰς εὐρυχωρίαν τῶν ἀγίων Ἐκκλησιῶν
 ὑποφαίνει, καίτοι τῆς ἀρχαίας σκηνῆς ὀλίγη οὕσης D
 παντελῶς, καὶ στενοτάτας ἐχοῦσης αὐλάς. Πλὴν καὶ
 ἐν ἐκείνῳ τῷ τεχνήματι κατίδοι τις ἂν ὡς ἐν τύπῳ
 γραφόμενον τῆς ἐξ ἐθνῶν Ἐκκλησίας τὸ εἰς εὐρὸς
 τε καὶ μήκος ἀμφιλαφές. Περὶ γὰρ τοι τὰς δέκα
 αὐλάς τὰς ἐκ δέρεων τριχίνων κατεσκευασμένας, αὐ-
 λαὶ τετάχατο κύκλω τέσσαρες, ὅλον εἰς ἕκαστον τῆς
 οἰκουμένης τρέχουσα μέρος, εἰς μήκος μὲν ἑκατὸν,
 πεντήκοντα δὲ εἰς πλάτος. Διὰ τοῦτο φησιν· Ἐτι εἰς
 τὰ δεξιὰ καὶ εἰς τὰ ἀριστερὰ ἐκπέτασον, τουτέστιν,
 ἀπλοῦσθωσαν πανταχοῦ τὰ σὰ σχοινίσματα. Μεστὴ γὰρ
 ἀγίων Ἐκκλησιῶν ἡ ὑπ' οὐρανόν, εἰσι δὲ καὶ εὐμεγέ-
 θεϊς, εὐρεῖται τε καὶ εὐμήκεις πανταχοῦ, καὶ παντὸς

fidem et virtutem. Sed ecce jussum est erumpere
 et clamare. Solent autem id facere mulieres
 quæ in sella sunt, et pariunt: quas aiunt excitare
 obstetrices, interrita et alta voce exclamare, quo
 infans e matrice extrahatur, visceribus ad clamo-
 rem dilatatis. Hoc, opinor, est, «Erumpere et clama.»
 Incipere, inquit, parere, et quasi parturiens multos,
 parientibus convenientem semper clamorem sub-
 inde eie; tanquam mater vero futura innumerabi-
 lium populorum, voluptatem percipere spiritualem.
 Declarans vero hujus dicti sensum, universorum
 Deus infert, dicens: Quia plures filii desertæ,
 quam habentis virum. Familiare est igitur Scri-
 pturæ divinitus inspiratæ, desertam appellare vi-
 duam. Vidua autem fuit gentium multitudo. Non
 B
 enim quidquam ei commercii fuit cum sermone;
 cum sermone, inquam, omnis veræ cognitionis et
 studiorum ad pietatem pertinentium satore:
 quem si quis quasi agricolam omnis creaturæ ra-
 tione præditæ dicat, a verò neutiquam aberrat.
 Per ipsum enim omnis fructificatio spiritualis,
 tum in sanctis angelis, tum in nobis ipsis insita
 est. Itaque ante Servatoris adventum vidua erat
 et sterilis, ob eamque causam orba liberis. Sed
 postquam per fidem caelestem sponsum accepit,
 plures liberos suscepit quam ea quæ vi-
 rum habuit, id est, Judæorum Synagoga,
 757 quam Deus adduxit per sapientissimum Moy-
 sem ad conjunctionem spiritualem, quam velut
 cohabitatricem et contubernalem fecit, ac multo-
 rum liberorum matrem et nutricem. Sed hæc
 liberis aucta est per Christum, et, sicuti propheta
 C
 Jeremias ait, multos habet liberos. Plures enim,
 ut dixi, ejus quæ quondam sterilis erat, filii sunt,
 cui et illud dicit: «Dilata locum tentorii tui et
 tabernaculorum tuorum.» Nam quia bona et nu-
 merosa sobole præter opinionem prædita fuit,
 accepto de cælo sermone sive sponso, necessa-
 rio jubetur tabernacula sua in latitudinem et
 longitudinem extendere, et clavos figere, ut incon-
 cussam Ecclesiæ gentium basim inde intelligas.
 Protendere funiculos, spatiosam et incomparabi-
 liter divitem sanctarum Ecclesiarum amplitudinem
 subindicat, etiamsi primum tentorium omnino par-
 vum fuerit, et atria habuerit angustissima. Ve-
 rumtamen vel in illo opificio videre licet tanquam
 in figura ac typo descriptam Ecclesiæ gentium
 latitudinem, longitudinem et laxitatem. Nam circa
 decem aulæas (1) ex pellibus cilicinis confectas, aulæ
 læ positæ erant undique quatuor, veluti singulas
 orbis partes secantes, longitudine centum, latitu-
 dine quinquaginta. Propterea dicit: Adhuc in
 dextris et in sinistris expande, id est, undequa-
 que funiculi tui ampliantur. Plenus est san-
 ctarum Ecclesiarum orbis terrarum: etenim sunt
 quoque bene magnæ, spatiosæ et bene longæ
 undique et pulcherrimæ. Sic enim dicit univer-

(1) Locus obscurus, et ni fallor corruptus, inquit Hunsfredus.

orum Deus, templo Hierosolymitano exstructo, post primum manibus Aegyriorum exustum : « Quis ex vobis est qui vidit donum hanc in gloria sua priore? Et quomodo nunc, inquit, videtis ipsam, quasi non esset in oculis vestris? Vivo ego, dicit Dominus : quia major erit gloria domus hujus ultimæ, quam primæ, dicit Dominus omnipotens⁹². » Nam templo quod Hierosolymis fuit multo plura et opulentiora per univversum orbem terrarum ædificata sunt templa, id est, ecclesie, habentes altare in gloriam Christi augustum. Dilata igitur, inquit, locum tentorii tui, et tabernaculorum tuorum. Semen enim tuum gentes possidebit, et civitates vastatas inhabitabis. Plurimorum namque virorum sanctorum **758** et bonorum mater, nutrix Ecclesia gentium fuit, ac multos principes atque præfectos populorum peperit : adeo ut multis gentibus dominaretur, eo quod illibatum mystagogiæ sermonem tradere potuit, et artificio pascendi non caruit. Quibus etiam ipse Servator, ut qui laudatam et probatam vitam tradukerant, sortem promittit, et in omne tempus futurum imperium populorum. Etenim in talentorum distributione, his qui duplicatum attulerunt quod datum erat : « Supra decem civitates eris⁹³, » inquit ; alteri : « Eris supra quinque civitates⁹⁴. » Semen ergo tuum hæreditario possidebit gentes. Convenire potest hoc, uti jam dixi, præfectis Ecclesiarum, qui etiam præ magno gaudio dicunt : « Subjecit populos nobis, et gentes pedibus nostris. Elegit nobis hæreditatem suam⁹⁵. » Sorsenim est quæ soli et vere quadrat Christo maxime, præesse universis. Propterea præcepit dicere, Rabbi, nemini : « Unus enim est, » inquit, « præceptor vester Christus⁹⁶. » Sed quemadmodum cum ipse lux sit vera, lucem vocavit sanctos apostolos, et ut ipse natura et solus vere Filius, nobis in ipsum credentibus potestatem dedit Patrem vocandi Deum, utpote qui dignitate Filii locupletamur : sic etiam ipse cum sit univversorum præceptor, et sortito habeat orbem terrarum, hoc dedit sanctis, eos coronans sua gloria, quia ipsius cooperarii exstiterint, et ingenui ac germani populorum moderatores, multos lucrati fuerint, abductis his per fidem qui creaturam supra ipsum coluerunt, et viam præstabilis vitæ non ignorarunt. Illud vero, Civitates vastatas inhabitabis, sic intelliges : Tanta enim inquit, multitudo seminis tui erit, ut civitates plenæ habitatoribus non suffecerint, sed ut vastas replere possint.

ἀρχέσαι τὰς πόλεις αὐτοῦ; τὰς τῶν οἰκητόρων μεμεστωμένας, ἀλλὰ γὰρ καὶ τὰς ἐρήμους δύνασθαι πληροῦν.

VERS. 4, 5. *Noli timere, quia confusa es : neque confundaris, quia exprobratum tibi est : confusio enim æternam oblivisceris, et opprobrii viduitatis tuæ non recordaberis; quia Dominus qui sa-*

εις λῆξιν ἰοῦσαι κάλλους. Οὕτω γάρ ποῦ φησιν ὁ τῶν δλων Θεὸς ἐγγεγεμένου τοῦ ναοῦ τοῦ ἐν Ἱεροσολύμοις, μετὰ γε τὸ διὰ τῆς Ἀσσυριων χειρὸς κατεμπερησθῆναι τὸν πρῶτον. « Τίς ἐξ ὑμῶν, δε εἶδε τὴν οἶκον τοῦτον ἐν τῇ δόξῃ αὐτοῦ τῇ ἐμπροσθεν; Καὶ πῶς νῦν, φησὶν, ὄρατε αὐτὸν, καθὼς οὐχ ὑπάρχοντα ἐνώπιον ὑμῶν; Ζῶ ἐγὼ, λέγει Κύριος, δετι μεγάλη ἔσται ἡ δόξα τοῦ οἴκου τοῦτου, ἡ ἐσχάτη ὑπὲρ τὴν πρῶτην, λέγει Κύριος παντοκράτωρ. » Τοῦ γὰρ ἐν τοῖς Ἱεροσολύμοις θντος ναοῦ, πολλῶ μείζους, καὶ πλοῦστοι κατὰ πᾶσαν τὴν ὑπ' οὐρανὸν ὠρθώθησαν ναοί, τουτέστιν ἐκκλησιαί, τὸ σεπτὸν ἔχουσαι θυσιαστήριον εἰς δόξαν Χριστοῦ. Πλάτυνον δὴ οὖν, φησὶ, τὸν τόπον τῆς σκηπῆς σου καὶ τῶν αὐλαιῶν σου. Τὸ γὰρ σπέρμα σου ἐθνη κληρονομήσει, καὶ πόλεις ἠρημωμένας κατοικίεις. Πλειστον μὲν γὰρ ὄσων ἀνδρῶν ἀγίων καὶ ἀγαθῶν μήτηρ καὶ τροφὸς ἡ ἐξ ἐθνῶν γέγονεν Ἐκκλησία, ἐκτέτοκε δὲ πολλοὺς ἀρχοντάς τε καὶ ἡγουμένους λαῶν. ὥστε καὶ ἐθνῶν καθηγεῖσθαι πολλῶν, διὰ τοῦ τὸ δύνασθαι τὸν ἀμώμητον τῆς μυσταγωγίας ποιεῖσθαι λόγον, καὶ ποιμενικῆς εὐεχίας οὐκ ἀμορεῖν. Οἷς καὶ αὐτὸς ὁ Σωτῆρ, ἅτε δὴ τὴν εὐκλεῖα καὶ εὐδόκιμον κατωρθώκοσι ζωὴν, κληρὸν ἐπαγγέλλεται, καὶ εἰς αἰῶνα τὸν μέλλοντα τὸ καθηγεῖσθαι λαῶν. Ἐν γὰρ τοῖ τῇ τῶν ταλάντων διανομῇ, τοῖς προσάγουσιν ἐν διπλῶ τὸ δοθὲν, « Ἔσο, φησὶν, ἐπάνω δέκα πόλεων » ἐτέρω δὲ αὐ, « Ἔσο ἐπάνω πέντε πόλεων. » Οὐκοῦν ἐθνη κληρονομήσει τὸ σπέρμα σου. Πρέποι δ' ἂν τοῦτο, καθάπερ ἔφην ἀρτίως, τοῖς ἡγουμένοις Ἐκκλησιῶν, οἳ δὴ καὶ φασιν ἐκ περιχαρείας τῆς ἀγαν. « Ὑπέταξε λαοὺς ἡμῖν, καὶ ἐθνη ὑπὸ τοὺς πόδας ἡμῶν. Ἐξέλεξατο ἡμῖν τὴν κληρονομίαν ἑαυτοῦ » Κληρὸς μὲν γὰρ ὁ μόνω καὶ ἀληθῶς πρεπωδέστατος Χριστῶ τὸ καθηγεῖσθαι τῶν ἄλλων. Διὰ τοῦτο καὶ προστέταχε μηδεὶν λέγειν. « Ραββὶ. » Εἰς γὰρ ἐστι, φησὶν, « ὑμῶν καθηγητῆς ὁ Χριστός. » Ἄλλ' ὡσπερ φῶς ὑπάρχων αὐτὸς τὸ ἀληθινόν, φῶς ἐκάλεσε τοὺς ἀγίους ἀποστόλους, καὶ ὡσπερ αὐτὸς ὦν φύσει καὶ μόνος ἀληθῶς Υἱὸς, δέδωκεν ἡμῖν ἐξουσίαν τοῖς πιστεύουσιν εἰς αὐτὸν. Πατέρα καλεῖν τὸν Θεόν, ἅτε δὴ τὸ τῆς υἰότητος πλουτοῦσιν ἀξίωμα. οὕτω καὶ αὐτὸς ὑπάρχων τῶν δλων καθηγητῆς, καὶ κληρὸν ἔχων τὴν ὑπ' οὐρανὸν, δέδωκε τοῖς ἀγίοις τὸ χρῆμα, δόξη τῇ ἰδία στεφανῶν αὐτοὺς. δετι συνεργᾶται γεγονασιν αὐτοῦ, καὶ γνήσιοι λαῶν κηδεμόνες κεκερδήκασι πολλοὺς, προσκομισαντες αὐτῶ διὰ πίστεως τοὺς τῇ κρίσει παρ' αὐτὸν λατρεύσαντας, καὶ τῆς ἐξαιρέτου ζωῆς οὐκ εἰδὸτας τὴν ὁδόν. Τὸ δὲ γε, Πόλεις ἠρημωμένας κατοικίεις, τοιῶσδε συνήσεις. Τοσαύτη γὰρ ἔσται, φησὶ, τοῦ σοῦ σπέρματος ἡ πληθὺς, ὥστε μηδὲ

Μὴ φοβοῦ, δετι κληρονομήσει, μηδὲ ἐντραπῆς, δετι ἀπειδίσθης. δετι αἰσχύνῃ αἰώνιον ἐπιλήση, καὶ τὸ βρεῖδος τῆς χηρείας σου οὐ μὴ μνησθήση. δετι Κύριος ὁ ποιῶν σε, Κύριος Σαβαῶθ

⁹² Agg., II, 4, 10. ⁹³ Luc. XIX, 17. ⁹⁴ ibid. 19. ⁹⁵ Psal. XLVI, 4, 5. ⁹⁶ Matth. XXIII, 8.

δνομα αὐτῶ, καὶ ὁ βυσάμενός σε, αὐτός Θεός A *cit te, Dominus Sabaoth nomen ei, et qui eruit*
 Ἰσραὴλ πάση τῇ γῆ κληθήσεται. *te, ipse Deus Israel, Deus omnis terræ vocabitur.*

Δεδικαιώμεθα μὲν ἐν Χριστῶ, καὶ οὐκ ἐξ ἔργων τῶν ἐν δικαιοσύνῃ, ἀ ἐποήσαμεν ἡμεῖς, ἀλλὰ κατὰ τὸ πολὺ αὐτοῦ ἔλεος. Γράφει δὲ οὕτως ὁ πάνσοφος Παῦλος. Ἀπηλλάγμεθα γάρ καὶ σκότους, καὶ πλάνης. καὶ ἀνοσιότητος πατροπαραδότου, καθὼς τῇ κτίσει παρὰ τὸν Κτίστην λελατρεύκαμεν, καὶ τρόπος ψυχολότητος ἦν οὐδεὶς ταῖς τῶν ἐθνῶν ἀγέλαις ἀνεπιτήδευτος· ὡς γάρ φησιν ὁ Παλαμῆδης, « Πάντες ἐξέκλιναν, ἀμα ἠχρειώθησαν, οὐκ ἦν ὁ ποιῶν χρηστότητα, οὐκ ἦν ἔως ἐνός. » Ὅνειδισμός οὖν ἔρα τοῖς ἔθνεσι τὸ χρῆμα γέγονεν, αὐτὸ δὴ τοῦτὶ τὸ πεπλανῆσθαι φημι, καὶ τὰ ἐκ τοῦ πεπλανῆσθαι συμβαίνοντα βλάβη. Τί γάρ οὕτως ἀσχήμονα καὶ ἀκαλλεστάτην, καὶ μυρίοις B
 αἰτιάμασι ἔνοχον ἀποφάνειεν ἀν τὴν τοῦ ἀνθρώπου ψυχῆν, ὡς τὸ ἀποσφηνῶ Θεοῦ ζῶντος, ἐλέσθαι δὲ προσκυνεῖν παρ' αὐτὸν τοῖς ἀκαθάρτοις πνεύμασι, καὶ τοῖς τῆς ἁμαρτίας οἰά τινι πηλῶ καὶ βορβόρῳ ἐγκαθιέναι τέλμασι; Ἀλλὰ τί φησιν ὁ φιλόανθρωπος τοῖς κεκλημένοις εἰς ἄρεσιν ἁμαρτίας διὰ πίστειως, Σῆλον δὲ ὅτι τῆς εἰς αὐτόν; Μὴ φοβοῦ, ὅτι κατησχύνθης. Ἐπειδὴ γάρ ὄλωσ, καθὼς κατοικτελεῖ πατὴρ υἱοῦς, ὕκτείρησε Κύριος, τοὺς φοβουμένους αὐτόν, καὶ καθόσον ἀπέχουσιν ἀνατολαὶ ἀπὸ δυσμῶν ἐμάκρυνεν ἀφ' ἡμῶν τὰς ἀνομίας ἡμῶν· πῶς οὐκ ἔδει τοῖς; πάλαι διεπταισμένοις, καὶ τὸν ἐπ' αὐτοῖς ἡμᾶς συναποπτύσαι φόβον, μνησικᾶκω χάριτι δικαιούντος Θεοῦ, καὶ οὐκ ἐξαιτουντος δίκας τὸν ἀλίτηρον; Καὶ γοῦν ἐφη Χριστὸς τῆς ἐπιδημίας τὸν καιρὸν εἰς ἡμερστῆτα καταδεικνύς· « Οὐ γὰρ ἀπέστειλεν ὁ Θεὸς τὸν Ἰδὸν αὐτοῦ εἰς τὸν κόσμον ἵνα κρίνῃ τὸν κόσμον ἀλλ' ἵνα σωθῇ ὁ κόσμος δι' αὐτοῦ. » Οὐκοῦν ὡς δίκης ἀπὴλλαγμένοι, καὶ τὴν ἐν τοῖς πεπλημμελημένοις οὐ προσδοκῶντες κόλασιν, καὶ δειμάτων ἐλευθέραν ἐσχέκαμεν τὴν διάνοιαν, οὐδὲ τῶν προλαβόντων ὄνειδισμῶν μεμνήμεθα. Νικᾷ γάρ ἡ χάρις δικαιοῦσα τὸν ἀσεβῆ, καὶ μῶμου παντός ἀκαλλάττουσα τοὺς ἡλεημένους. Ὡς γάρ ὁ πάνσοφος Παῦλος φησι, « Θεὸς ὁ δικαίων, τίς ὁ κατακρίνων; » Ἀμνησικακοῦντος δὲ τοῦ πάντων Δεσπότου, τίς ἡμῖν ὄνειδίζει τῶν ἐν ἀγνωσίαις πταισμάτων τὸν βύπον; Ἐπιλήθη τοῖσιν, φησιν, αἰσχύνῃν αἰώνιον (ἀντὶ τοῦ, μακρὰν), καὶ τὸ ὄνειδος τῆς χηρείας σου οὐ μὴ μνησθήσῃ. Ὅνειδος δὲ χηρείας, τὸ μηδένα τρόπον καρποφορῆσαι. Θεῶ τοὺς ἐξ ἐθνῶν ἰσχύσαι ποτὲ, καθ' ὃν ἐπλανῶντο καιρὸν. Οὐ γὰρ ἦν παρ' αὐτοῖς, ὡς ἔφην, ὁ ἐξ οὐρανοῦ νυμφίος, ὁ πνευματικῆς εὐκαρπίας δοτήρ, ὁ σπερμάτων ἀγαθῶν ἐντιθεὶς ἀφορμὰς ἐκάστη ψυχῇ. Καὶ γοῦν ἐν παραβολαῖς εὐαγγελικαῖς τοιοῦτον ἡμῖν ἑαυτὸν διαδείκνυσι, λέγων· « Ἐξῆλθεν ὁ σπειρών τοῦ σπείραι τὸν σπῆρον αὐτοῦ. » Ἴνα δὲ τρόπον ἀφανισθῆσεται τὸ ὄνειδος τῆς χηρείας αὐτῆς, διατρανοῖ λέγων, ὅτι Κύριος ὁ ποιῶν σε, Κύριος Sabaoth δνομα αὐτῶ. Τὸ δὲ, Ποιῶν σε, φησὶν, ἀντὶ τοῦ, κτίζων σε, καὶ μεταμορφῶν εἰς ἑτερότροπον πολιτεῖαν, καὶ εἰς εὐσχήμονα ζωὴν· μετα-

Justificati enim sumus in Christo, et **759** non ex operibus justitiæ quæ fecimus nos, sed ex magna ejus misericordia; nam sic scribit sapientissimus Paulus. Liberati enim sumus a tenebris, et errore, et impietate a patribus tradita, quatenus creaturam præ Creatore coluimus, et gentium grex in nullo non vitiorum genere erat volutatus; ut et Psalmodus ait: « Omnes declinaverunt, simul inutiles facti sunt, non erat qui bene faceret, ne unus quidem ». Quod quidem ipsum probro datum est gentibus, error, inquam, et ex errore incommoda consecuta. Quid enim est quod hominis animam ita turpificatam, et invenustam, ac influitis vitiiis implicatam reddit, ut a Deo vivente deficere, et supra illum impetris spiritibus se prosierneret, et in peccati velut lutum quoddam, ac cœnum et puteum dejicere? Sed quid dicit hominum amans his qui ad remissionem peccati, per fidem in ipsum scilicet, vocati sunt? Noli timere, quia confusa es. Nam cum omnino velut pater miseretur filiorum, sic misertus sit Dominus timentium se, et quantum distat ortus ab occasu longe removeat a nobis peccata nostra, quidni deceat nos qui quondam lapsi sumus omnem timorem exspuere, Deo gratia oblivionis justificante, et a scelerato pœnas non exigente? Siquidem Christus dixit adventus tempus ad elementiam spectare: « Non enim, » inquit, « misit Deus Filium suum in mundum ut judicet mundum, sed ut per ipsum mundus servetur ». Quare velut pœna immunes facti, et delictorum supplicium non expectantes, etiam libero ac terroribus vacuo animo fuimus, nec præcedentium opprobriorum meminimus. Vincit siquidem gratia, quæ justificat impium, et omni labe eos qui misericordiam consecuti sunt liberat. Ut enim sapientissimus Paulus ait: « Deus est qui justificat, quis est qui condemnet? » Cum autem Dominus omniam obliviscatur, quis nobis sordes errorum in ignorantia admissorum objiciet? Oblivisceris itaque, inquit, ignominie sempiternæ, pro, diuturnæ; et opprobrii viduitatis tuæ non recordaberis. Probrum autem viduitatis erit, D quod gentes nullum genus fructuum olim Deo potuerint edere, eo quo errabant tempore. Non enim erat apud eos, ut dixi, e cœlis sponsus spiritualis **760** fertilitatis dator, qui seminum bonorum occasiones cuique animæ inserit. Siquidem talem in evangelicis parabolis se esse ostendit, cum inquit: « Exiit qui serit ad serendam semen suum ». Quomodo autem viduitatis ejus probrum amovebitur, exponit, dicens: Quis Dominum faciens te, Dominus Sabaoth nomen ei. Faciens, dicit, pro, condens te, et transformans ad aliam modi vitæ institutum, et ad aliam vitam honestam.

⁹³ Tit. III, 5.

⁹⁴ Ps. I, XIII, 3.

⁹⁵ Joan. III, 17.

⁹⁶ Rom. VIII, 33, 34.

⁹⁷ Matth. XIII, 5.

Transmutamur enim in Christo ad novitatem vitæ sanctæ ac evangelicæ, subolescentes ad ejus formæ pulchritudinem per spiritum, ut deinceps nos alii ex aliis videamur. Dixit nimirum de gentibus voce Ezechielis: « Evellam cor eorum lapideum a carne eorum, et dabo illis cor carneum, ut me cognoscant, quod ego sim Dominus ¹. » Venturam autem ætatem et populum creandum, eos ex gentibus sæpe nominat divinus etiam David. Qui et sapientissimus Paulus: « Nos omnes, » inquit, « resecta facie gloriam Domini speculantes, ad ipsam imaginem transformamur a gloria in gloriam tanquam a Domini spiritu ². » Condidit igitur nos Christus, ceu duos populos, in unum novum hominem, faciens pacem, et utrumque apud Patrem reconcilians in uno corpore. Jubemur nimirum veterem hominem exuere, corruptum cupiditatibus erroris; et novum induere, qui renovatus est ad imaginem ejus qui ipsum condidit, Christi videlicet. Ego igitur sum Dominus Sabaoth faciens te, inquit, id est, condens et reſingens. Ne autem quidam propter rei magnificentiam diffiderent, Dominum exercituum sese iterum nominat, et utiliter et necessario. Quod etiam transformationis seu instaurationis tempus sit, declaravit, inquiens: Qui eruit te, ipse Deus Israel omni terræ vocabitur. At quando hoc effectum est? adventus tempore scilicet. Imperavit enim Christus omnibus gentibus, idque Propheta docet, inquiens: Et erit Dominus unus, et nomen ejus unum circueiens omnem terram. Olim enim in sola Judæa notus erat Deus ³. At posteaquam vocata est per fidem ad agnitionem ejus multitudo gentium: illi deinde flectet

761 se omne genu, et omnis lingua constitebitur esse Dominum Jesum Christum, in gloriam Dei Patris ⁴. Deus igitur in omni terra vocabitur, qui eruit nos, et a sævitiis diaboli exemit, propriisque sceptris subdidit. Idque docet beatus David, inquiens alicubi: « Omnes gentes, plaudite manibus, jubilate Deo Jacob: quia Dominus altissimus, terribilis, rex magnus super omnem terram ⁵. » Alicubi rursus: « Dominus regnavit, exsultet terra ⁶. »

Κύριος ὕψιστος, φοβερός, βασιλεὺς μέγας ἐπὶ πάσων ἀγαλλιάσθω ἡ γῆ. »

VERS. 6-8. Non quasi mulierem derelictam et pusillanimum vocavit te Dominus: nec quasi mulierem a juventute odio habitam, dixit Deus tuus. Tempore modico dereliqui te, et cum misericordia magna miseror tui. Ira brevi averti faciem meam a te, et in misericordia sempiterna miseror tui, dixit qui eruit te Dominus.

Solet Scriptura divinitus inspirata derelictam mulierem, aliquibus de causis abjectam, appellare, cui lege Mosaica libellus repudii datus est ab ejus conjuge, odio habitam rursus, de turpitudine et levitate vitæ insinulatam. Cui etiam convenit pusillanimitatis crimen, ut quæ durare non posset, et

στοιχειούμεθα γὰρ ἐν Χριστῷ εἰς καινότητα ζωῆς ἁγίας καὶ εὐαγγελικῆς, ἀναβαίνοντες εἰς εὐμορφίαν αὐτοῦ διὰ πνεύματος, ὥστε καὶ ἐτέρους ἡμεῖς ἐξ ἐτέρων ὀραῖσθαι λοιπόν. Ἐφη γοῦν περὶ τῶν ἐθνῶν διὰ φωνῆς Ἰεζεχίηλ, ὅτι « Καὶ ἐκπάσω τὴν καρδίαν αὐτῶν τὴν λιθίνην ἐκ τῆς σαρκὸς αὐτῶν, καὶ δώσω αὐτοῖς καρδίαν σαρκίνην τοῦ εἰδέναι αὐτοὺς ἐμὲ, ὅτι ἐγὼ Κύριος. » Ἐρχομένην δὲ γενεάν καὶ λαὸν κτιζόμενον τοὺς ἐξ ἐθνῶν ἐπιστρέφοντας ὀνομάζει πλεισταχοῦ. Καὶ ὁ θεσπέσιος Παῦλος: « Ἡμεῖς δὲ πάντες, » φησὶν, « ἀνασκευαζόμενοι προσώπων τὴν δόξαν Κυρίου κατοπτριζόμενοι, τὴν αὐτὴν εἰκόνα μεταμορφούμεθα ἀπὸ δόξης εἰς δόξαν, καθάπερ ἀπὸ Κυρίου πνεύματος. » Ἐκτίσσει τοίνυν ἡμεῖς ὁ Χριστὸς, ἦτοι τοὺς δύο λαοὺς εἰς ἓνα καινὸν ἄνθρωπον, ποιῶν εἰρήνην, καὶ

ἀποκαταλλάσσων τοὺς ἀμφοτέρους ἐν ἐνὶ σώματι πρὸς τὸν Πατέρα. Καὶ γοῦν προστετάχμεθα τὸν μὲν παλαιὸν ἄνθρωπον ἀποθέσθαι, τὸν φθειρόμενον κατὰ τὰς ἐπιθυμίας τῆς ἀπάτης, ἐνδύσασθαι δὲ τὸν νέον τὸν ἀνακαινούμενον κατ' εἰκόνα τοῦ κτίσαντος αὐτὸν, ὁ γὰρ ὅτι Χριστοῦ. Ἐγὼ τοίνυν εἶμι Κύριος Σαβαὼθ ὁ ποιῶν σε, φησὶ, τουτέστιν ὁ κτιζὼν καὶ ἀναμορφῶν. Ἴνα δὲ μὴ ἀπιστήται: πρὸς τινῶν διὰ τὸ μεγαλοπρεπὲς τοῦ πράγματος, Κύριον τῶν δυνάμεων ἑαυτὸν ὀνομάζει πάλιν, χρησίμως; τε καὶ ἀναγκαίως. Τίς δὲ καὶ ὁ τῆς μεταμορφώσεως, ἦγουν ὁ τοῦ ἀνακτιζέσθαι καιρὸς, διεσάφησε λέγων, ὅτι Ὁ ῥυσάμενός σε, αὐτὸς θεὸς Ἰσραὴλ πάση τῇ γῆ κληθήσεται. Πηγάς δὲ ὅλως καὶ τοῦτο κατώρθωται; κατὰ τὸν τῆς ἐπιθυμίας καιρὸν δηλονότι. Βεβασιλευσε γὰρ ὁ Χριστὸς ἐπὶ πάντα τὰ ἔθνη, καὶ τοῦτο διδάσκει λέγων ὁ Προφήτης. Καὶ ἔσται Κύριος εἷς, καὶ ὄνομα αὐτοῦ ἐν κυκλοῦν πᾶσαν τὴν γῆν. Πάλαι μὲν γὰρ ἦν κατὰ μόνην τὴν Ἰουδαίαν γνωστὸς ὁ θεός. Ἐπειδὴ δὲ κέκληται διὰ πίστεως εἰς ἐπίγνωσιν αὐτοῦ τῶν ἐθνῶν ἡ πληθὺς, αὐτῷ λοιπὸν κάμψει πᾶν γόνου, καὶ πᾶσα γλῶσσα ἐξομολογήσεται: ὅτι Κύριος Ἰησοῦς Χριστὸς, εἰς δόξαν θεοῦ Πατρὸς. Θεὸς οὖν ἄρα ἐν πάση τῇ γῆ κληθήσεται ὁ ῥυσάμενος ἡμᾶς, καὶ τῆς τοῦ διαβόλου σκαλιότητος ἐξελών, καὶ τοῖς ἰδοῖς σκήπτροις ὑπενεγκών. Καὶ τοῦτο διδάσκει λέγων ὁ μακάριος Δαβὶδ, ποτὲ μὲν, ὅτι « Πάντα τὰ ἔθνη, κροτήσατε χεῖρας, ἀλαλάξατε τῷ θεῷ Ἰακώβ: ὅτι τὴν γῆν » ποτὲ δὲ πάλιν, « Ὁ Κύριος ἐβασίλευσεν,

ὄχι ὡς γυναῖκα ἐγκαταλελειμένην καὶ ολιγόψυχον κέκληκε σε Κύριος, οὐδὲ ὡς γυναῖκα ἐκ νεότητος μεμισημένην, εἶπερ ὁ θεός· χρόνον μικρὸν κατέλιπόν σε, καὶ μετὰ ἔλεους μεγάλου ἔλεήσω σε. Ἐν θυμῷ μικρῷ ἀπέστρεψα τὸ πρόσωπόν μου ἀπὸ σοῦ, καὶ ἐν ἔλει ἀιωρήω ἐλεήσω σε, εἶπερ ὁ ῥυσάμενός σε Κύριος.

Ἐθὸς τῇ θεοπνευστῷ Γραφῇ καταλελειμένην γυναῖκα τὴν ἐπὶ τισὶν αἰτίαις ἐκδεβλημένην ἀποκαλεῖν, ἢ προσεβρίπτετο κατὰ τὸν Μωσαϊκὸν νόμον καὶ βιβλίου ἀποστασίου παρὰ τοῦ συνοικοῦντος αὐτῇ, μεμισημένην δὲ πάλιν ἐπ' ἀκοσμία καὶ ἀσέμνῳ ζωῇ διαβεβλημένην. Ἥπερ ἂν πρόποι καὶ τὸ τῆς ολιγοψυχίας, εἶπερ ὁ ῥυσάμενός σε Κύριος.

Ἐθὸς τῇ θεοπνευστῷ Γραφῇ καταλελειμένην γυναῖκα τὴν ἐπὶ τισὶν αἰτίαις ἐκδεβλημένην ἀποκαλεῖν, ἢ προσεβρίπτετο κατὰ τὸν Μωσαϊκὸν νόμον καὶ βιβλίου ἀποστασίου παρὰ τοῦ συνοικοῦντος αὐτῇ, μεμισημένην δὲ πάλιν ἐπ' ἀκοσμία καὶ ἀσέμνῳ ζωῇ διαβεβλημένην. Ἥπερ ἂν πρόποι καὶ τὸ τῆς ολιγοψυχίας, εἶπερ ὁ ῥυσάμενός σε Κύριος.

¹ Ezech. xi. 19. ² II Cor. iii. 18. ³ Psal. lxxv. 2. ⁴ Rom. xiv. 11; Philip. iv. 11. ⁵ Psal. xlvii, 3, 3. ⁶ Psal. xcvi, 1.

χίας αἰτίαμα, ὡς οὐ δυναμένη διακαρτερεῖν, καὶ τῶν
 γαμικῶν ἀνέχεσθαι ζυγῶν, ἢ μεβισταμένην ἐρ' ἃ μὴ
 θέμις, καὶ ὀλιγώρω· ἔχουσαν περὶ τὸ πληροῦν τὰ
 δσαπέρ ἐστι τελοῦντα πρὸς εὐκοσμίαν. Τοιαύτη τις
 γέγονεν ἡ τῶν Ἰουδαίων Συναγωγὴ περὶ τὸν τῶν ὅλων
 κρατοῦντα Θεόν. Προσηγάγετο μὲν γὰρ αὐτὴν πρὸς
 οἰκειότητα πνευματικὴν διὰ τοῦ πανσόφου Μωσέως,
 καὶ ὡς τινα γυναῖκα πορνέυσασαν ἐν Αἰγύπτῳ, διὰ
 γε τοῦ τὰ αὐτῶν ἐλέσθαι φρονεῖν, καὶ ἀτόθι λατρεῦ-
 σαι θεοῖς, μονουοχι καὶ εἰσοικισάμενος. Εἶτα τοῖς
 ἀρχαίοις τέλμασιν ἐγκαταπηδήσασαν, καὶ παλινδρο-
 μεῖν ἐθέλουσαν εἰς ἀπόστασιν (προσκεκύνηκε γὰρ
 τοῖς ἔργοις τῶν ἰδίων χειρῶν), ἀπεώσατό τε καὶ ἄλ-
 λοτριάν ἀπέφηνε τῆς πρὸς αὐτὸν οἰκειότητος, καὶ ὡς
 τινα γυναῖκα μεμισημένην καὶ ὀλιγόψυχον, ἔσοικον
 ἐποίησατο. Καὶ γοῦν ἐφη δι' ἐνὸς τῶν ἁγίων προφη-
 τῶν πρὸς τοὺς ἐξ αἵματος Ἰσραὴλ· «Κρίθητε πρὸς τὴν
 μητέρα ὑμῶν, κρίθητε, ὅτι αὕτη οὐ γυνὴ μου, κἀγὼ
 οὐκ ἀνὴρ αὐτῆς. Καὶ ἔξαρώ τὴν πορνείαν αὐτῆς πρὸ
 προσώπου μου, καὶ τὴν μοιχείαν αὐτῆς ἐκ μέσου τῶν
 μαστῶν αὐτῆς, καὶ ἀποκτενώ αὐτὴν ἐν δίψει, καὶ τὰ
 τέκνα αὐτῆς οὐ μὴ ἐλέσω, ὅτι τέκνα πορνείας ἐστίν·
 ὅτι ἔξεπόρνευσεν ἡ μήτηρ αὐτῶν, κατήσχυνεν ἡ τεκοῦσα
 αὐτά.» Ὅποιος δὲ γέγονεν αὐτῆ τῆς πορνείας ὁ τρόπος,
 διεσάφησε λέγων διὰ φωνῆς Ἱεζεχιήλ· «Υἱὲ ἀνθρώ-
 που, οὐ κρίνεῖς τὴν Ὀολάν καὶ τὴν Ὀολιθάν (τουτέστι
 τὴν Ἱερουσαλήμ καὶ τὴν Σαμαρείαν), καὶ ἀναγγελεῖς
 αὐταῖς τὰς ἀνομίας αὐτῶν, ὅτι ἐμοιχῶντο, καὶ αἷμα
 ἐν ταῖς χερσίν αὐτῶν; [τὰ ἐνθυμήματα αὐτῶν]
 ἐμοιχῶντο· καὶ τὰ τέκνα αὐτῶν, ἃ ἐγέννησάν μοι,
 διήγαγον αὐτοὶ δι' ἐμπύρων. Ἔως καὶ ταῦτα ἐποίησάν
 μοι· τὰ ἁγία μου ἐμίαναν, καὶ τὰ Σάββατά μου ἐβε-
 θήλου, καὶ ἐν τῷ σφάξει αὐτοὺς τὰ τέκνα αὐτῶν
 τοῖς εἰδώλοις αὐτῶν, καὶ εἰσπορεύοντο εἰς τὰ ἁγία
 μου τοῦ βεβηλοῦν αὐτά.» Ἦσάν μὲν γὰρ ἐν τῇ Σα-
 μαρείᾳ δέκα φυλαὶ, καὶ τὸ ἡμισυ φυλῆς Ἐφραΐμ· ἐν
 δὲ γε τοῖς Ἱεροσολύμοις Ἰούδα φυλὴ, καὶ τὸ ἡμισυ
 φυλῆς Βενιαμίν· ἀλλ' οὗτοί τε κάκεινοι δεδυσσεθήκα-
 σιν οὐ μετρίως, μᾶλλον δὲ εἰς λήξιν ἀπάσης ἐμβρον-
 τησίας ἀκαθέκτοις ὀρμαῖς διελάσαντες, τὰ ἐνθυμήματα
 αὐτῶν ἐμοιχῶντο· τουτέστιν, Ἄπερ ἐπένησαν (1)
 αὐτοὶ εἰδῶλα, ταῦτα μοιχείας ὡσπερ τινὸς καὶ πορ-
 νείας νοητῆς ἐποίησαν πρόρασιν, ἀποστήσαντες ἐαυ-
 τῶν τὰς καρδίας τοῦ ἐν τάξει γυναικὸς παραλαβόντος
 Θεοῦ. Καὶ γοῦν ἐφη πρὸς τὴν τῶν Ἰουδαίων Συναγω-
 γὴν ὁ τῶν ὅλων Θεὸς διὰ φωνῆς Ἱερεμίου· «Ὁψίς
 πόρνης ἐγένετό σοι, ἀπηναισχύντησας πρὸς πάντας·
 οὐχ ὡς οἰκόν με ἐκάλεσας, καὶ πατέρα, καὶ ἀρχηγόν
 τῆς παρθενίας σου; Ἐκπορνέυσασαν τοῖνυν τὴν
 τῶν Ἰουδαίων μητέρα, καταλελειμμένην γυναῖκα,
 καὶ ὀλιγόψυχον, ἐκ νεότητος μεμισημένην εἰκότως
 ἀποκαλεῖ· διαλέγεται δὲ πρὸς τὰ ἔθνη, καὶ φησιν οὐχ
 οὕτω κεκληθῆσθαι καὶ αὐτὰ πρὸς ἐπίγνωσιν τοῦ Χρι-
 στοῦ, καθάπερ ἀμέλει καὶ ἡ καταλελειμμένη, καὶ
 ὀλιγόψυχος, καὶ ἐκ νεότητος μεμισημένη κέκληται:

nuptiale jugum amplecti, sed ad ea quæ fas non est,
 convertitur, et parvifacit perfunctionem eorum
 quæ ad dignitatem decusque pertinent. Talis fuit
 hæc Judæorum Synagoga erga Deum omnium
 rectorem. Adduxit enim eam ad conjunctionem spi-
 ritualem, per sapientissimum Moysen, etiam cum
 velut mulier quædam scortata fuisset in Ægypto, eo
 quod eadem cum illis sentiret, et diis illic serviret,
 eam tamen tantum non in domum recepit. Deinde
 cum in pristinas lacunas insillisset, et denuo in
 apostasiam recurrere vellet, adoravit enim opera
 manuum suarum², repulit, et a conjunctione sua
 alienavit, et tanquam mulierem quamdam odiosam
 et pusillanmem foras exclusit. Siquidem apud
 quemdam sanctorum prophetarum dixit ad san-
 guine Israelitico oriundos : « Litigate cum matre
 vestra, litigate, quia ipsa non uxor mea, neque ego
 sum maritus ejus. Auferam scortationem ejus a facie
 mea, et adulterium ejus³ de medio uberum
 ejus, et interficiam eam siti, et filiorum ejus non
 miserebor, quia filii scortationis sunt : quippe mater
 eorum scortata est, dederere notata est, quæ peperit
 eos⁴. » Cujusmodi autem fuerit scortationis modus,
 declaravit voce Ezechielis, dicens : « Filii hominis,
 an non judicabis Oolam et Okbam, id est, Jerusalem
 et Samariam, et annuntiabis eis iniquitates suas,
 quia meretricati sunt, et sanguis in manibus eorum,
 et meretricati sunt cogitationibus suis, et filios
 suos quos mihi genuerunt, ipsi per ignem traduxerunt.
 Et hæc fecerunt mihi : Sancta mea polluerunt,
 Sabbata mea profanarunt : cum jugularent ipsi
 filios suos idolis suis, et ingredientur in sancta
 mea ad polluenda ea⁵. » Fuerunt etenim in Samaria
 decem tribus, et dimidia tribus Ephraim. Hierosoly-
 mis, Juda tribus, et dimidia tribus Benjamin. Sed
 tum hi, tum illi haud mediocriter impietatem exer-
 cuerunt, imo ad omnis stupiditatis culmen effrenato
 impetu pervenerunt. Cogitationibus suis adultera-
 runt, id est, quæ ipsi excogitarunt idola, hæc in
 adulterii et scortationis cujusdam intelligibilis occa-
 sionem verterunt, corde suo deficientes a Deo, qui
 eos loco uxoris assumpsit. Nam dixit ad Synagoga
 Judæorum, universorum Deus, voce Jeremiæ :
 « Facies meretricis facta est tibi, depudisti ad
 omnes. Nonne ad hoc usque tempus me vocasti, et
 patrem et ducem virginitatis tuæ? » Matrem ergo
 Judæorum quæ scortata est, derelictam mulierem et
 pusillanmem, ab adolescentia odiosam, merito vocat.
 Cum gentibus autem disputat, aitque non sic eas ad
 agnitionem Christi vocatas esse, quemadmodum
 videlicet hæc derelicta, et parvo animo prædita, et
 ab adolescentia odio habita mulier, vocata est.
 Maxima enim est vocationis differentia. Judæorum
 namque Synagogæ excæcatio facta est ex parte,
 sicut inquit sapientissimus Paulus⁶. Et obtene-

² Isa. II, 8. ³ Ose. II, 2-5. ⁴ Ezech. xxiii, 36-59.

⁵ Jer. III, 3, 4. ⁶ Rom. XI, 25.

(1) Legisæ videtur Hunfrid. ἐπνοή[θη]σαν.

brati sunt oculi eorum ne videant, et incurvata dorsa¹⁰, id est, mentem curvam habuerunt, semper deorsum spectantem, et in res terrenas proclivem. At genibus nihil ejusmodi evenit. Non enim oculi eorum obtenebrati sunt, sed potius illustrati; non incurvatum est dorsum, sed intelligibiliter **763** erectum; nec servatæ sunt totius reliquiæ solum, ut in Israel, sed universa eorum multitudo per Christum irretita et capta est, et ad salutem adducta, atque ab erroris criminibus vindicata, ac e laqueorum peccati violentia elapsa. Vocata igitur est, non ut abjecta et odiosa mulier: sed, Modico tempore, inquit, dereliqui te, et in magna misericordia miserebor tui. Etenim superiore memoria, ut ait Christi discipulus, permisit Deus gentes in visis suis ambulare¹¹, atque ea est, opinor, ad breve et exiguum tempus derelictio¹². Etiam si enim ad multum temporis durasse videatur, tamen sic in breve et exiguum momentum contrahitur. Multo igitur longius est tempus misericordiæ suæ et in infinita sæcula procurrit. Sic etiam intelliges id quod sequitur, nimirum, In ira modica averti faciem meam a te, et in misericordia sempiterna miserebor tui. Breve enim et contractum est iræ tempus, si ad longitudinem humanitatis nunquam finiendæ nobis a Deo datæ conferatur, qui nos et a potestate tenebrarum eruit, et ad regnum Filii dilectionis suæ, in lucem transtulit¹³. Magna autem hæc misericordia per Christum merito intelligi debet, qui ab omnibus liberat aorilibus, a supplicio et pœna eripit, ad conjunctionem cum ipso per sanctificationem reducit, et adoptionis filiorum ornamentis coronat, hæredesque regni cœlorum præstat.

Χριστοῦ νοεῖτο ἂν εἰκότως, ὃ καὶ παντὸς ἀπαλλάττει ῥύπου, κολάσεώς τε καὶ δικῆς ἐκφέρει, καὶ ἀνακομιζεῖ πρὸς οἰκειότητα τὴν πρὸς αὐτὸν δι' ἁγιασμοῦ, καὶ τοῖς τῆς υἰοθεσίας ἀύχημασι στεφανοῖ, καὶ τῆς τῶν οὐρανῶν βασιλείας καθίσταται κληρονόμος.

Gen. 9, 10. *Ab aqua, quæ fuit sub Noe, hoc mihi est: sicut juravi ei in tempore illo terram me non succensurum tibi amplius, nec in comminatione tua visentes translaturum, neque colles transmovebuntur, sic neque misericordia mea te deficiet, neque testamentum pacis meæ auferetur.*

In libris Moysis scriptum est manifeste, cum cuncta terra ad defectionem a Deo declinasset, et in varia genera peccati intemperanter prolapsa fuisset, et in studii curandæ carnis cœnum incidisset, Deum, qui supra omnia est, hisce de rebus jure offensum dixisse: « Non permanebit spiritus meus in hominibus istis, quia caro sunt¹⁴, id est, solum quæ carnalia sunt sapiunt. Quod abominabile est, et illi invisum, ac **764** onini impuritate refertum. Hinc, ut et Servatoris discipulus ait: « Prisco mundo non pepercit, sed omnes perdidit funditus, ac diluvium mundo impiorum induxit¹⁵. » Solus autem Noe cum tota

γυνή. Πλείστη γὰρ ὅση τῆς κλήσεως ἡ διαφορά. Τῇ μὲν γὰρ Ἰουδαίων συναγωγῇ καὶ πόρωσις ἀπὸ μέρους γέγονε, καθά φησιν ὁ πάνσοφος Παῦλος· ἐσκοτίσθησαν δὲ καὶ οἱ ὀφθαλμοὶ αὐτῶν τοῦ μὴ βλέπειν, συνεκάμθη δὲ καὶ τὰ νῶτα. τουτέστι, τὴν νοῦν ἐσχήκασιν ἀεὶ κάτω βλέποντα, καὶ τοῖς γῆϊνοῖς ἐνορῶντα πράγμασι. Τοῖς γε μὴν ἐξ ἔθνῶν οὐδὲν συνέθη τοιοῦτον. Οὐ γὰρ ἐσκοτίσθησαν αὐτῶν οἱ ὀφθαλμοί, ἀλλ' ἐφωτίσθησαν μέλλον, καὶ οὐ συνεκάμθη τὸ νῶτον, ἀλλ' ὠρθώθη νοητῶς ἄλλ' οὐδὲ τέσωται καὶ παρ' αὐτοῖς τὸ κατάλειμμα τοῦ παντὸς, καθὰ καὶ ἐν τῷ Ἰσραὴλ· πᾶσα δὲ μᾶλλον αὐτῶν ἢ πληθὺς σεσαγγήνεται διὰ Χριστοῦ, καὶ ἐκομίσθη πρὸς σωτηρίαν, καὶ τῶν τῆς πλάνης αἰτιαμάτων ἀπῆλλακται, καὶ τῶν τῆς ἁμαρτίας βρῶχων διέδρα τὴν ἐπήρειαν. Κέκληται τοίνυν οὐχ οὕτως, ὡς ἡ ἀπόβλητος καὶ μεμισημένη γυνή· ἀλλ', εἰς χρόνον μικρὸν, φησὶ, κατέλιπόν σε, καὶ μετὰ ἔλεους μεγάλου ἐλέησω σε. Ἐν μὲν γὰρ ταῖς παρωχημέναις γενεαῖς, καθά φησιν ὁ Χριστοῦ μαθητῆς, συγκεχώρηκε Θεὸς τὰ ἔθνη πορεύεσθαι ταῖς ὁδοῖς αὐτῶν· καὶ τοῦτο, οἶμαι, ἐστὶν ἡ ἐγκατάλειψις ἡ εἰς χρόνον μικρὸν. Εἰ γὰρ καὶ δοκεῖ πως εἰς μακρὸς γενέσθαι καιροῦς, ἀλλὰ καὶ οὕτω συστέλλεται πρὸς τὸ βραχύ. Πολλαπλασίων ἄρα ὁ τοῦ ἐλέους καιρὸς, καὶ εἰς ἀπεράντους αἰῶνας τρέχει. Οὕτω συνήσεις καὶ τὸ ἐφεξῆς, τουτέστιν, Ἐν θυμῷ μικρῷ ἀπέστρεψα τὸ πρόσωπον μου ἀπὸ σοῦ, καὶ ἐν ἔλει αἰωνίῳ ἐλέησω σε· βραχὺς γὰρ καὶ συνεσταλμένος τῆς ὀργῆς ὁ καιρὸς, ὡς πρὸς γε τὸ μέγος τῆς ἀκαταλήκτου φιλανθρωπίας τῆς δοθείσης ἡμῖν παρὰ Θεοῦ· ὃς δὴ καὶ ἐρῥύσατο ἡμᾶς ἐκ τῆς ἐξουσίας τοῦ σκότους, καὶ μετέστησεν εἰς τὴν βασιλείαν τοῦ Υἱοῦ τῆς ἀγάπης αὐτοῦ ἐν φωτί. Ἐλεος δὲ μέγα τὸ διὰ ῥύπου, κολάσεώς τε καὶ δικῆς ἐκφέρει, καὶ ἀνακομιζεῖ πρὸς οἰκειότητα τὴν πρὸς αὐτὸν δι' ἁγιασμοῦ, καὶ τοῖς τῆς υἰοθεσίας ἀύχημασι στεφανοῖ, καὶ τῆς

Ἀπὸ τοῦ ὕδατος τοῦ ἐπὶ Νῶε τοῦτό μοι ἐστίν· διτι ὤμοσα αὐτῷ ἐν τῷ χρόνῳ ἐκεῖνῳ τῇ γῆ, μὴ θυμωθῆσεσθαι ἐπὶ σοὶ ἐτι, μηδὲ ἐν ἀπειλῇ σου τὰ ἔθνη μεταστήσεσθαι, οἱ δὲ οἱ βουνοὶ οὐ (1) μετακινήθησονται. Οὕτως οὐδὲ σοὶ τὸ παρ' ἐμοῦ ἔλεος ἐκλείψει, οὐδὲ ἡ διαθήκη τῆς εἰρήνης μου οὐ μὴ μετασταθῆ (2).

Ἐν ταῖς Μωσείως βίβλοις γέγραπται σαφῶς, ὡς ἀπάσης τῆς γῆς ἀπονουεσάσης εἰς ἀπόστασιν τῆν ἀπὸ Θεοῦ, καὶ ἀσχετῶς κατενηνεγμένης εἰς πολὺτροπον ἁμαρτίαν, καὶ τοῖς τῆς φιλοσαρκίας ἐμπαρείσης τέλμασιν· ὃ ἐπὶ πάντων Θεοῦ, ἐπ' αὐτοῖς δὴ τούτοις εἰκότως λελυπημένος, ὡς οὐ μὴ καταμείνη, φησὶ, ἐ τὸ πνεῦμά μου ἐν τοῖς ἀνθρώποις τούτοις, διὰ τὸ εἶναι αὐτοὺς σάρκας, τουτέστιν, ἐν μόνῳ φρονήματι σαρκικῷ· βδελυρῶν δὲ τοῦτο καὶ ἀπηχθῆμενον αὐτῷ, καὶ ἀκαθαρσίας ἀπάσης ἐμπλεων. Ταύτητοι, καθά φησιν τοῦ Σωτῆρος ὁ μαθητῆς, ἐ Καὶ ἀρχαίου κόσμου οὐκ ἐφείσατο, ἄρδην δὲ πάντας ἀπολώλεκε, κατα-

¹⁰ Rom. xi, 10. ¹¹ Act. xiv, 15. ¹² Rom. xi, 32. ¹³ Col. 1, 13. ¹⁴ Gen. vi, 3. ¹⁵ H Petr. ii, 6.

(1) LXX, οὐδὲ οἱ βουνοὶ σου.

(2) lidem, σου οὐ μὴ μεταστῆ.

κλυσμὸν κόσμῳ ἀσέβῳν ἐπάξας· ἰσέωςται δὲ παν-
οικὶ μόνος ὁ Νῶε, ξένιον εὐπειθείας καὶ ὑπακοῆς τὸ
χρῆμα κερδαίνων. Ἐπειδὴ δὲ λωφῆσαντος τοῦ κα-
τακλυσμοῦ, καὶ τῆς τῶν ὕδατων πληθύσεως συνεσταλ-
μένης, ἐξῆλθε τῆς κιβωτοῦ, τέθυκε τε καὶ ὠσφράνθαι
φρῖν αὐτὸν ὁσμὴν εὐωδίας τὸ Γράμμα τὸ ἱερὸν· εἶτα
τῷ δικαίῳ κατεπαγγελλασθαι τὸ μηκέτι κατακλυσμὸν
ἐπάξειν ὅλη τῇ γῆ. Οὐκοῦν ἀπὸ τοῦ ὕδατος τοῦ ἐπὶ
Νῶε, φρῖν, τοῦτό μοι ἐστὶ, τουτέστιν, ὠρίσθη τοῦτο,
καὶ κεκράτηκε παρ' ἐμοὶ τὸ μηκέτι θυμωθήσεσθαι
πάση τῇ γῆ, μήτε μὴν τοῖς ἀνθρωπίνους φιλονεικῆσαι
πταίμασι, καὶ μίαν κατὰ πάντων ὀρίσαι δίκην.
Ἵπεμφαίνει δὲ διὰ τούτων τῶν λόγων, ὅτι καὶ ἐν
καιρῷ καθ' ὃν ἐπέλαμψεν ἐν τῷ κόσμῳ Χριστὸς,
ἀπάσης ὡσπερ τοῖς τῆς ἀπάτης βρόχοις ἐνσειλημμέ-
νης, καὶ πάντων ἐκκεκλιότων, καὶ τὸν μὲν φύσει
θεὸν οὐκ εἰδόντων, λελατρευκότων δὲ τοῖς ἔργοις τῶν
ἰδίων χειρῶν, καὶ ταῖς τῶν δαιμονίων ἀγέλαις ὑπε-
εξευμένων, θεία ψήφῳ πάντας ἐχρῆν τὴν ἀρχαίαν
ἐκείνην ὑπομείναι κλίμασιν. Ἐνθα γὰρ ὅπως ἰσοπαλῆ
τὰ ἐγκλήματα, ἐκεῖ που πάντως εἴη ἂν οὐκ ἀπεικὸς
τὸ ἰσοβρόπιως κολάζεσθαι τοὺς κατεγνωσμένους.
Ἄλλὰ παρῆμι τοῦτο, φρῖν, καὶ μένει βέβαιον παρ'
ἐμοὶ τὸ ἐπαγγελλόμενον· ὡσπερ δὲ φρῖν· Οὐκ ἂν ἐν
θυμῷ μεταστήσασαι τὰ ὄρη, οὐδ' ἂν σαλεύσασαι τοὺς
βουνούς, τουτέστιν, οὐκ εἰς ἑτερόν τι σχῆμα μετα-
δαλῶ τὴν γῆν, οὐδὲ πρόωρον ἐποίησω τὴν καινουργίαν
αὐτῆ· οὕτως οὐδὲ τὸ παρ' ἐμοῦ σοι ἔλεος ἐκλείψει,
οὐδὲ ἡ διαθήκη τῆς εἰρήνης μου οὐ[μὴ] μετασταθῆ· ὁ
δὲ τῆς εἰρήνης βραβευτής, καὶ τῆς διαθήκης εἴη ἂν
ἑτερος οὐδεὶς παρὰ τὸν Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν τὸν
Χριστόν· αὐτὸς γάρ ἐστιν ἡ εἰρήνη ἡμῶν, κατὰ τὰς
Γραφάς, καὶ τὴν πρὸς αὐτὸν οικειότητα τὴν πνευμα-
τικὴν πλουτοῦντες ἐμπειπλήμεθα παντὸς ἀγαθοῦ. Καὶ
τοῦτο ἦν ἄρα τὸ διὰ Ἡσαίου σαφῶς εἰρημύμενον πρὸς
τὸν ἐν οὐρανοῖς Πατέρα καὶ Θεόν· «Κύριε ὁ Θεὸς
ἡμῶν, εἰρήνην δὸς ἡμῖν· πάντα γὰρ ἀπέδωκας ἡμῖν.»
Οὐκοῦν ἐν Χριστῷ διαθήκην εἰρήνης κεκερδήκαμεν
τὴν παρὰ τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς· συνήφθημεν γὰρ
αὐτῷ διὰ μέσου τοῦ Χριστοῦ, καὶ αὐτὸς τὴν διασπά-
σασαν ἡμᾶς ἐκ μέσου τέθεικεν ἀμαρτίαν, ἵνα μηδὲν
κίκοιτο τοῖς πρὸς Θεὸν ἰούσιν ἐμποδιῶν. Γέγραπται
γούν, ὅτι· Ὁδὸς εὐσεβῶν εὐθέεια ἐγένετο, καὶ παρεσκευασμένη ἡ ὁδὸς τῶν εὐσεβῶν, ἡ τρεχόντων δε-
λονότι κατ' οικειότητα τὴν πρὸς Θεὸν μεσιτευσούσης
Χριστοῦ.

Εἶπε γὰρ Κύριος, Ἰ. λεώς σοι. Ταπεινὴ καὶ ἀκα· D
τάστατος οὐ παρεκλήθης.

Ἄγαθός ὢν φύσει καὶ ἀσυγκρίτως φιλόανθρωπος
ὁ τῶν ὄλων Θεός, ἀφορμὰς ἀεὶ πως συλλέγει πρὸς γε
τὸ δεῖν ἀμνησικακῶς χάριτι δικαιῶν τοὺς ἡμαρτη-
κότας. Οὐ γὰρ βούλεται τὸν θάνατον τοῦ ἀμαρτωλοῦ
μᾶλλον, ὡς τὸ ἀποστρέψαι αὐτὸν ἀπὸ τῆς ὁδοῦ τῆς
πονηρᾶς, καὶ ζῆν αὐτόν. Οὐκοῦν αὐτὸς ὁ τῶν ὄλων
Θεὸς ἔλεος ἔσται σοι, φρῖν. Καὶ διὰ ποίαν αἰτίαν
Ἠρώτων, ὅτι Χριστός ἐστὶ καὶ ἐπιεικής, ἀγαθός τε
καὶ πολυέλεος· εἶτα ὅτι γέγονας ταπεινὴ καὶ ἀκατά-
στατος. Ἐνεστί δὲ ταῦτα ἰδεῖν ταῖς τῶν πλανωμένων

A familia servatus est, xenium quasi ac munus obe-
dientiae et obtemperacionis lucrifaciens. At ubi ces-
sasset diluvium, aquarum vi diminuta, egressus est
ac sacrificavit, et, ut narrant sacrae Litterae, odoratus
est odorem suavitatis : deinde justo huic denuntiat,
se non inducturum universae terrae diluvium¹³. Itaque
ab aqua, inquit, tempore Noe istud mihi est, id est,
definitum et ratum est apud me, non amplius suc-
censere universae terrae, nec humanis indignari la-
psibus, nec unum in omnes supplicium statuere. His
verbis subindicat, tempore quo illuxit mundo Chris-
tus, tota terra velut laqueis erroris occupata, ac
omnibus deficientibus, ac natura Deum ignorantibus,
servientibusque manuum suarum operibus, ac
gregi dæmoniorum subjugatis, oportuisse divino
calculo omnes veterem illam et antiquam poenam
subire. Ubi enim paria omnino sunt crimina, ibi
utique consentaneum est condemnatos aequali poena
affici. Cæterum, inquit, hoc ego prætermitto, et
firmum manet apud me quod promissum est, ac
dicit quodammodo : Non amplius in furore montes
transferam, non colles concutiam, id est, non in
aliam formam mutabo terram, nec intempestam ei
mutationem inducam. Sic neque mea deficiet mi-
sericordia, nec testamentum pacis meae transferetur.
Pacis autem administer et fœderis alius esse nemo
põtest, præter Dominum nostrum Jesum Christum.
Ipse enim est pax nostra, secundum Scripturas¹⁴, et
cum ipso conjunctionem spirituales abunde possi-
demus, omnique bono repleti sumus ac cumulati.
Atque hoc est quod per Isaiam dictum est mani-
feste ad cœlestem Patrem ac Deum : « Domine
Deus noster, pacem da nobis. Omnia enim dedisti
nobis¹⁵. » Itaque per Christum lucrifecimus testa-
mentum pacis apud Deum et Patrem : ei namque
conjuncti sumus et copulati per medium Christum,
qui peccatum quod nos sejunxit, e medio sustulit,
765 ne ullum euntibus ad Deum injiceretur impe-
dimentum. Scriptum est enim : « Via piorum recta
facta est, et præparata via piorum¹⁶, » currentium
scilicet ad hanc, quæ cum Deo est, conjunctionem,
intercedente ad hoc omnium pace, videlicet Christo.

Dixit enim Dominus, Propitius ero tibi. Humilis
et instabilis, non habuisti consolationem.

Bonus natura et incomparabiliter humanus uni-
versorum Deus occasiones semper conquirat ut
gratia quæ oblivionem inducit, justificet eos qui
peccaverunt. Non enim vult mortem peccatoris, sed
ut avertat se a via mala, ac vivat¹⁷. Dicit ergo :
Ipse universorum Deus propitius erit tibi. At qua do-
causa? Primum quia benignus est et clemens, bonus
et multum misericors ; dein, quia exstitisti humilis
et instabilis. Hæc autem videre est, mentes erran-
tium tanquam morbum quemdam infestare. Abjectæ

¹³ Gen. viii, 20, 21. ¹⁴ Ephes. ii, 14. ¹⁵ Isa. xlvii, 12. ¹⁶ Prov. iv, 27. ¹⁷ Ezech. xviii, 32.

sunt enim valde, id est, humiles, et proculcatæ, et tanquam humi repentes, ac conculcare volentibus prostitutæ, cum sanctorum cor non ita se habeat. Nec enim sunt eorum animi dæmonum incursionibus pervii, seu elati, et sædis cupiditibus non subjecti. Sed abjectum est, ut dixi, cor errantium : et præterea etiam instabile, eo quod ebrii sint quodammodo, et vacillent, feranturque præcipientes in cupiditates lege divina notatas ac taxatas, ac pro vitiiis condemnatas. Circumferuntur enim tanquam omni flatu et, ut Parmenias dicit¹⁴⁸, fluctuationem cupiditatum subeunt. Quod universorum Deus criminatus est evenisse Jerusalem, eo quod in errores dæmonum prolapsa esset, dicens : Cupiditatibus animæ suæ tanquam vento agitata est. Vento igitur circumlata anima, utique est etiam inconstans. Qui verò adhærent Deo, morbum hunc fugiunt, ut qui perniciem afferat, et gratulatorias odas referunt, tanquam a malo liberati. Dicunt enim : « Statuit super petram pedes meus, et direxit gressus meos¹⁴⁹. » A Deo quoque dictum est matri Judæorum : « Statue teipsam, o Sion¹⁵⁰. » Et Paulus sapientissimus in Epistola scribit ad quosdam : « Qui sibi videtur stare, videat ne cadat¹⁵¹. » **766** Caret ergo sacris ornamentis errantium anima. Nec enim est constans. Sed, ut dixi, quoniam misericors est universorum Conditor, defendit quodammodo eam cui hoc accidit, et inquit : Consolatione destituta es. Plurimum enim consolationis habebant Israelitæ a Deo, quæ illos spirituali robore confirmavit, et ad cognitionem ejus quod utile est et ad salutem necessarium adduxit. Nam data est illis lex per Moysem, et sanctorum prophetarum chorus exhibitus est, cœlestibus rivulis eos influens et inundans, Deo illis uberrimam consolationem instar pluvie inmitente. Sed nemo sanctorum unquam gentes allocutus est, nec legis Mosaicæ pædagogia institutæ sunt, sed et propheticarum orationum expertes omnino manserunt. Itaque consolatione destituta est. Idque clare demonstratum est in evangelica parabola qua usus est Christus, ut qui conducit operarios in vineam suam, quod hora prima, et tertia, sexta et nona fecit. Ad horam autem undecimam, cum alios stantes otiosos invenisset, dixit eis : « Quid hic statis totum diem otiosi ? Cui illi : Nemo, inquam, nos conduxit¹⁵². » Nec enim quisquam vocavit gentium multitudinem, nisi solus vineæ Dominus novissimis temporibus.

αὐτοῦς· « Τί ὧδε ἐστῆκατε ὅλην τὴν ἡμέραν ἀργοί ; » Οὐ ἔκλεισε γὰρ οὐδεὶς τῶν ἐθνῶν τὴν πληθύν, πλην πώτης.

VERS. 11-13. *Ecce ego præparo tibi carbunculum lapidem tuum, et fundamenta tua sapphirum, et jonam propugnacula tua jaspin, et portas tuas lapides crystalli, et murum tuum lapides electos, et omnes filios tuos discipulos Dei, et in multa pace filii tui.*

Α διανοίαις, καθάπερ τινὰ νόσον ἐνσκήψαντα. Ταπεινὰ γὰρ λίαν, τούτεστι χθαμαλά καὶ πεπατημένα, καὶ οἷον χαμαιβρβίφεις αὐταί, καὶ τοῖς ἐθέλουσιν ἐγκεῖσθαι πρὸς καταπάτημα, τῆς τῶν ἁγίων καρδίας ὡς οὐχ οὕτως ἐχούσης ποθῆν. Οὐ γὰρ εἰσι βάσιμι ταῖς τῶν δαιμονίων ἐφόδους, ἀνυψισμένα δὲ ὡς περ καὶ ταῖς ἐκτόποις τῶν ἐπιθυμιῶν ὑποκεισθαι μὴ ἀνεχόμεναι. Ταπεινὴ δὲ, ὡς ἔφην, ἡ τῶν πλανωμένων καρδία, καὶ πρὸς γε τούτῳ καὶ ἀκατάστατος, διὰ τοι τὸ μεθύειν τρόπον τινὰ, καὶ κατασεῖσθαι πρὸς ἐπιθυμίας τὰς τῷ θεῷ νόμῳ διαβεβλημένας, καὶ ταῖς εἰς φαυλότητα ψήφοις καταδεδικασμένας. Περιφέρονται γὰρ ὡς περ παντὶ πνεύματι, καὶ, καθὰ φησιν ὁ Παρομιαστής, ρεμβασμὸν ἐπιθυμιῶν ὑπομένουσιν. Ὅπερ παθοῦσαν τὴν Ἱερουσαλήμ, διὰ τὸ προσνεῦσαι ταῖς τῶν δαιμονίων ἀπάταις, ἤτιθέτο λέγων ὁ τῶν ὀλων Θεός· Ἐν ἐπιθυμιαῖς ψυχῆς αὐτῆς ἐπνευματοφορεῖτο. Πνευματοφορομένη δὲ ψυχῆ, πάντως που καὶ ἀκατάστατος. Καὶ γοῦν οἱ Θεῷ προσκείμενοι φεύγουσι τὴν νόσον, ὡς ὀλέθρου πρόξενον, καὶ δὴ καὶ χαριστηρίους ὀδὰς ἀναφέρουσιν, ὡς ἀπηλλαγμένοι τοῦ κακοῦ· φασὶ γὰρ, ὅτι· « Ἔστησεν ἐπὶ τὴν πέτραν τοὺς πόδας μου, καὶ κατεύθυνε τὰ διαβήματά μου. » Εἴρηται δὲ παρὰ Θεοῦ καὶ πρὸς τὴν τῶν Ἰουδαίων μητέρα· « Στήσων σεαυτὴν, Σιών. » Καὶ μὴν καὶ ὁ πάνσοφος Παῦλος ἐπιστέλλει τισίν· « Ὅστε ὁ δοκῶν ἐστάναι, βλέπέτω μὴ πέσῃ. » Ἐξω δὴ οὖν τῶν ἁγιοπρεπῶν αὐχημάτων ἡ τῶν πλανωμένων ψυχῆ. Καὶ γὰρ ἐστὶν ἀκατάστατος. Ἐπειδὴ δὲ οἰκτιρῶν ἐστίν, ὡς ἔφην, ὁ τῶν ὀλων δημιουργός, ὑπεραπολογεῖται τρόπον τινὰ τῆς τοῦτο παθοῦσης, καὶ φησιν· Οὐ παρεκλήθης. Τοῖς μὲν γὰρ ἐξ Ἰσραὴλ πλείστη γέγονε παρὰ Θεοῦ παράκλησις, εἰς εὐρωστίαν αὐτοῦς ἀναφέρουσα τὴν πνευματικὴν, καὶ τὴν τοῦ χρησίμου καὶ ἀναγκαίου πρὸς σωτηρίαν εἰσφέρουσα γνώσιν. Δίδεται γὰρ αὐτοῖς νόμος ὁ διὰ Μωσέως, καὶ προφητῶν ἁγίων ἀνεδείχθη χορδὴ, τοῖς ἐξ οὐρανοῦ νόμασιν ἐπικλύζων αὐτοῦς, καὶ παράκλησιν ἀφθονοτάτην ὑετοῦ δίκην καθιέντος αὐτοῖς τοῦ Θεοῦ· τοῖς γε μὴν ἔθνεσι προσκληλάληκεν οὐδεὶς τῶν ἁγίων παντελῶς· οὕτε γὰρ πεπαιδαγωγῆται νόμῳ τῷ διὰ Μωσέως, ἀπίρατοι δὲ παντελῶς καὶ προφητικῶν μεμενηκασί λόγων. Οὐκ οὖν οὐ παρεκλήθη. Καὶ τοῦτο δέδεικται σαφῶς διὰ τῆς εὐαγγελικῆς παραβολῆς· ἔφη γὰρ που Χριστός, ὡς ὁ μισθούμενος τοὺς ἐργάτας εἰς τὸν ἀμπελῶνα αὐτοῦ, πέπραχε μὲν τοῦτο περὶ πρώτην, καὶ τρίτην, ἔκτην τε καὶ ἑνάτην ὥραν. Περὶ δὲ γε τὴν ἑνδεκάτην ὥραν, εὐρῶν ἑτέρους ἐστῶτας ἀργούς, ἔφη πρὸς δὲ πρὸς τοῦτο ἔφασαν τὸ, « Οὐδεὶς ἡμᾶς ἐμισθώσατο. » ὅτι μόνος ἐν ἐσχάτοις καιροῖς ὁ τοῦ ἀμπελῶνος Δι-

Ἰδοὺ ἐγὼ ἐτοιμάζω σοὶ ἀνθρακα τὸν λίθον, καὶ τὰ θεμέλιά σου σάφειρον, καὶ θήσω τὰς ἐκάλξεις σου ἰασπιν, καὶ τὰς πύλας σου λίθους κρυστάλλου, καὶ τὸν περίβολόν σου λίθους ἐκλεκτοῦς, καὶ πάντας τοὺς υἱοὺς σου διδασκτοὺς Θεοῦ, καὶ ἐν πολλῇ εἰρήνῃ τὰ τέκνα σου.

¹⁴⁸ Sap. iv, 4. ¹⁴⁹ Psal. xxxix, 5. ¹⁵⁰ Baruch, v, 5. ¹⁵¹ I Cor. x, 12. ¹⁵² Matth. xx, 6.

"Ἄθρει δὴ μοι πάλιν τοῦ λόγου τὸ εὐτεχνές, καὶ Ἀ τῶν ἐνοιῶν τὸ εὐμήχανον. Διαλέγεται μὲν γὰρ ὡς ὄσον οὐδέπω πόλεως ὀφθησομένης τῆς ἐξ ἔθνων Ἐκκλησίας μεγαλοπρεποῦς τε καὶ περι-καλλεστάτης, λίθοις γε μὴν τοῖς ὅτι μάλιστα δια-προπεστάτους ἐξωραϊσμένην ἀποραυθῆσθαι λέ-γει. Θῆσω γάρ, φησίν, ἀνθρακα τὸν λίθον σου. "Ἔοικε δὲ διὰ τούτων κατατημαίνειν βουλευσθαι τὸν Ἰησοῦν, ὃν δὴ τεθεῖσθαι φησι τὸ Γράμμα τὸ ἱερὸν εἰς τὰ θεμέλια Σιών, εἰς ὃν εἴ τις πιστεύσειεν, οὐ μὴ καταισχυθη. "Ἀνθρακα μὲν αὐτὸν ἐν τού-τοις ὀνομάζει. Διαμέμνεται δὲ καὶ ἐτέρως αὐτοῦ διὰ προφητῶν ἁγίων. "Ἐφη γοῦν διὰ φωνῆς Ἀμώς· « Ἰδοὺ ἐγὼ ἐντάσσω ἀδάμαντα ἐν μέσῳ λαοῦ μου Ἰσραήλ. » Διὰ δὲ γε φωνῆς Ζαχαρίου· « Ἰδοὺ ἐπάξω ἐπὶ τὸν δοῦλόν μου ἀνατολήν· διότι λίθος ὃν δέδωκα πρὸ προσώπου Ἰησοῦ, ἐπὶ τὸν λίθον τὸν ἔνα ἐπὶ τὰ ὀφθαλμοὶ εἰσιν. » "Ἐνεστι γὰρ τὰ πανταχοῦ δύνασθαι καθορᾶν τῇ παντεπόπῃ Χριστῷ. Τέθεται τοίνυν ὁ ἀνθραξ εἰς λίθον καὶ ἀκατάστειτον ὑποβάθραν τῆς πόλεως τῆς ἁγίας. "Ἐπ' αὐτῷ δὲ λίθοι σαπφείρου, τάχα που τὸ τῶν ἁγίων ἀποστόλων στίφος ὑποσημαί-νοντες. Ἐγγύτεροι γὰρ οὗτοι Χριστοῦ, καὶ οἷόν τινες θεμέλιοι μετ' αὐτὸν γέγοναι τῆς ὑπ' οὐρανόν. Οὕτω πού φησιν ὁ Δαβὶδ ἐν ἐπτακαίδεκάτῳ ψαλμῷ, ὅτι « Ὄφθησαν αἱ πηγαὶ τῶν ὑδάτων, καὶ ἀνεκαλύφθη-σαν τὰ θεμέλια τῆς οἰκουμένης, ἀπὸ ἐπιτιμῆσεώς σου, Κύριε, ἀπὸ ἐμπνεύσεως πνεύματος ὀργῆς σου. » Ἐπιτημηθέντων γὰρ τῶν ἐξ Ἰσραήλ, καὶ τῷ πνεύ-ματι τῆς θείας ὀργῆς ὑπενηνεγμένων, ἐπεὶ τοι πα- C παρφηκασι εἰς Χριστὸν, ὠφθησαν αἱ τῶν ὑδάτων πηγαι, τουτέστιν ἡ διὰ τοῦ ἁγίου βαπτίσματος κάθαρσις, ἐμφανῆ δὲ γέγοναι καὶ τὰ θεμέλια τῆς οἰκουμένης, τουτέστι πάλιν οἱ θεοπέσιοι μαθηταὶ ἀπόστολοι τε καὶ εὐαγγελισταί. Θῆσω δὲ, φησι, καὶ τὰς ἐπάλλξεις σου ἱασπιν, καὶ τὰς πύλας σου λίθους κρυστάλλου, καὶ τὸν περιθόλον σου λίθους ἐκλεκτούς. Ἐπάλλξεις, καὶ πύλας, καὶ περιθόλον ὀνομάζων τῶν ἁγίων μυσταγωγῶν τὸ θεοφιλές, καὶ σοφώτατον σύ-στημα, οἷ καὶ προμαχῶνές εἰσι καὶ πύλαι τῆς πό-λεως τῆς ἁγίας, περιθόλοι τε καὶ τεῖχος. Μάχονται μὲν τοῖς πολεμεῖν ἐθέλουσιν σὺτην, ἦτοι τοὺς ἐν αὐτῇ, τουτέστι τὴν τῶν διὰ πίστει· σεσωσμένων πληθὺν ἀντεξάγοντες ἐμφρόνως τοῖς τῶν ἀνοσίων αἰρέσεων εὐρεταῖς, καὶ ταῖς τοῦ διαβόλου δυστρο- D πίας ἀντιστάμενοι, καὶ τῶν σεσωσμένων οὐδένα περιπίπτειν που τῆς σκαιότητος συνεχῶς ἐπιτρέπον-τες, καὶ οἷον ἐν τάξει εἰσχομίζοντας εἰς θεογνωσίαν τοὺς ἐξ ἀπάτης Ἑλληνικῆς, περιφράττοντές τε καὶ περιθάλλοντες νοθεσίαις αὐτοῦς καὶ μυσταγω-γίαις, ὥστε καὶ ἀλήπτους εἶναι, καὶ δυνάμει πονη-ραῖς, καὶ βωμολοχίαις ψευδοδιδασκάλων, οἷ τῆς ψευδ-ωνύμου γνώσεως τὸν ἰδὸν ἐκχέουσι ταῖς τῶν ἀκραιο-τέρων ψυχαῖς. Ἔθος δὲ τῇ θεοπνευστῷ Γραφῇ λίθοις πολυτελεστάτοις ἀφομοιοῦν ἔσθ' ὅτε τοὺς τὴν ἁγίαν ἔχοντας ζωὴν, καὶ πολυειδέσιν ἀρεταῖς ἐμπρέποντας. Καὶ γοῦν ἔφη που περὶ τῶν ἁγίων ἀποστόλων, ὅτι

Specta mihi rursus orationis artificium, et bel- lam sententiarum structuram. Dissertit enim de civitate velut quæ modo non futura est Ecclesia gentium, quæ magna apparebit et il- lustrissima : quam dicit lapidibus insignissimis exornandam. Ponam enim, inquit, carbunculum lapidem tuum. Videtur autem hisce verbis Jesum velle significare, quem Scriptura sacra dicit in fundamenta Sion esse positum : in quem si quis crediderit, non pudebit ¹⁷. Hunc nominat hic carbunculum. Aliter quoque ejus **767** fit mentio in sanctis prophetis. Siquidem dixit voce Amos : « Ecce ego constituo adamantem in medio populi mei Israel ¹⁷. » Et voce Zachariæ : « Ecce ego adduco super servum meum Orientem, quia lapis quem dedi ante faciem Jesu, super lapidem unum, septem oculi sunt ¹⁸. » Potest enim omnia passim perlu- strare is qui est inspector omnium Christus. Positus est igitur carbunculus in lapidem et immotam sanctæ civitatis basim. Super ipsum autem lapides sapphiri, fortassis sanctorum apostolorum agmen denotant. Sunt enim illi Christo viciniore, et tan- quam fundamenta quædam secundum ipsum orbis terrarum exstiterunt. Sic ait David psalmo decimo septimo : « Apparuerunt fontes aquarum, et reve- lata sunt fundamenta terræ, ab increpatione tua, Domine, ab insufflatione spiritus iræ tuæ ¹⁸. » Re- prehensis enim Israelitis, et statui divinx iræ sub- jectis, cum in Christum debacchati fuissent, appa- ruerunt fontes aquarum, id est, per sacrosanctum baptisma purificatio ; et conspicua facta sunt fun- damenta orbis, id est, divini discipuli, apostoli et evangelistæ. Ponam quoque, inquit, et propugna- cula tua jaspidem, et portas tuas lapides crystalli, et murum tuum lapides electos. Propugnacula et portas et munimentum nominat, sanctorum mystagogorum Deo amicum et sapientissimum cætum : qui etiam propugnacula sunt, et portæ sanctæ civitatis, et mu- nimenta ac muri. Pugnant enim cum his qui bellum inferunt illi, id est, his qui in ea sunt, multitudini nempe eorum qui per fidem servati sunt ; et pru- denter resistunt impiarum sectarum inventoribus, ac diaboli malitiæ obsistunt, nec quemquam ser- vatorum permittunt in ejus incidere sinistram ty- rannidem, continuo ac rite ad Dei cognitionem inducentes ethnica fraude irretitos, monitisque et mystagogiis eos obvallantes et obmuniētes, ut non sint expositi malis potestatibus et falsorum doctorum scurrilibus nugis, qui falso nominatæ scientiæ venenum animis simpliciorum offendunt. Est etiam solempne Scripturæ divinitus inspiratæ, / lapidibus pretiosissimis assimilare interdum eos qui sancte vitam instituunt, et variis fulgent vir- tutibus. Dixit siquidem de **768** sanctis apostolis : Lapidēs sancti volvuntur super terra ¹⁹. Nam divini discipuli orbem terrarum peragrabant, prædicantes et evangelizantes ubique gentium omnibus gratiam salu-

¹⁷ Isa. LVIII, 16. ¹⁸ Amos, VII, 8. ¹⁹ Zach. III, 8, 9. ¹⁸ Psal. XVII, 16. ¹⁸ Zachar. IX, 16.

tis per Christum. Rursus propheta etiam Isaias dixit, velut sub persona Dei : « Perdam insolentiam iniquorum, et insolentiam superborum deprimam, et erunt derelicti pretiosiores auro obryzo, et homo erit pretiosior lapide ex souphir¹⁹ (1) » Judæorum enim præfecti qui in Christum prævaricati sunt, perierunt. At superstites per fidem, omni auro et lapide pretiosiores merito censeri possunt. Paulus certe sapientissimus fundamentum dicens esse Jesum Christum, credentes in ipsum, velut lapides pretiosos sperstrui ait, in sanctum templum, in ædificium Dei in Spiritu²⁰. Proinde sanctos mystagnos, virtutum varietate et pulchritudine intelligibili resplendentes, lapidibus pretiosissimis comparat : et alios dicit in fundamenta positos esse sanctæ civitati, alios in propugnacula, alios portarum et munitonis usum ac locum supplere. Atque hæc quidem de civitatis præfectis, quam nobis hæc describit oratio. De his vero qui eam inhabitant, quid tandem ait? Et omnes filios tuos doctos a Deo. Olim namque per sapientissimum Moysen et prophetas sanctos instituit Israellem. Extremis autem sæculi temporibus, docti fuimus a Deo. Cujus testis est Paulus, dicens : « Multifariam ac multis modis olim Deus allocutus est patres in prophetis : postremis vero diebus hæc locutus est nobis in Filio²¹. » Præceptorem enim sortiti sumus, non prophetam aliquem sequestrum, et divinis sermonibus ministrantem, sicuti olim : sed ipsum potius ex Deo et Patre genitum sermonem, qui in specie nostra factus est, et qui in carne apparuit. Propterea pax multa est Ecclesiæ illis, matre nostra ædificata in justitia. Qui enim vere a Deo docti sunt, eos nemo ledere potest eorum qui inanitate verborum uti solent : sed pacem habent apud Deum, amore cum ipso colligati, et justitiam colentes. Hoc ædificat Ecclesiam, et eam sartam lectam conservat **769** ne nutet, Christo protegente et concedente, ut inconeussa sit et immota. Adversum enim hanc, inquit, portæ inferorum non prævalebunt²². De ea namque scriptum est etiam in libro Psalmorum : « Et ædificabit velut unicornis sanctuarium suum in terra, fundavit illud in æternitatem²³. » Sanctuarium ejus, Ecclesiam esse dicimus, quæ hostibus horribile cornu erigit, quemadmodum videlicet unicornis cæteris etiam animantibus. Fundata est enim in æternitatem a Christo.

VERS. 14. *Recede ab iniquo, et non timebis, et tremor non appropinquabit tibi. Ecce proselyti accedent ad te per me, et ad te confugient.*

Α λίθοι ἅγιοι κυλίνονται ἐπὶ τῆς γῆς. Περιεφοίτησαν γὰρ τὴν ὑπ' οὐρανὸν οἱ θεοσέβειοι μαθηταί, διακηρύττοντές τε καὶ εὐαγγελιζόμενοι τοῖς ἀπανταχοῦ τῆς διὰ Χριστοῦ σωτηρίας τὴν χάριν. Ἐφῆ δὲ πάλιν καὶ ὁ προφήτης Ἡσαΐας, ὡς ἐκ προσώπου τοῦ Θεοῦ· « Καὶ ἀπολῶ ὕβριν ἀνόμων, καὶ ὕβριν ὑπερηφάνων ταπεινώσω, καὶ ἔσονται οἱ ἐγκαταλελειμμένοι ἐντιμοὶ μᾶλλον, ἢ τὸ χρυσοῦν τὸ ἀπυρρον, καὶ ὁ ἀνθρώπος ἐντιμὸς μᾶλλον, ἢ ὁ λίθος ὁ ἐκ σουφεῖρ. » Ἀπολώλασι μὲν γὰρ παρανομήσαντες εἰς Χριστὸν οἱ τῶν Ἰουδαίων καθηγηταί, οἱ δὲ γε διὰ πίστεως ἀνασεσωσμένοι, χρυσοῦ παντὸς καὶ λίθου τιμιωτέροι καταλογισθεῖεν ἂν εἰκότως· ναὶ μὴν καὶ ὁ πάνσοφος Παῦλος, θεμέλιον λέγων Ἰησοῦν τὸν Χριστὸν, τοὺς εἰς αὐτὸν πιστεύσαντας, ὡς λίθους ἐκλεκτοὺς ἐποικοδομεῖσθαι φησὶν εἰς ναὸν ἅγιον, εἰς κατοικητήριον τοῦ Θεοῦ ἐν κενύματι. Οὐκοῦν τῆ τῶν ἀρίστων πολυειδίᾳ καὶ κάλλει τῷ νοητῷ διαπρέπονται· τοὺς ἁγίους μυσταγωγὸς παρεικάζει λίθοις ταῖς τιμιωτάταις· καὶ τοὺς μὲν εἰς θεμέλια τεθεῖσθαι τῆ ἁγία πόλει φησὶ, τοὺς δὲ εἰς ἐπάλξεις· ἑτέροις δὲ πυλῶν καὶ περιθόλου χρεῖαν ἀναπληροῦν. Καὶ ταυτὶ μὲν περὶ τῶν τῆς πόλεως προεστηκότων, ἣν ὁ λόγος ἡμῖν ζωγραφεῖ. Περὶ δὲ γε τῶν οἰκούντων αὐτὴν τί ἄρα φησὶ; Καὶ πάντας τοὺς υἱούς σου διδασκῶν Θεοῦ. Πάλαι μὲν γὰρ διὰ τοῦ πανσόφου Μωσέως καὶ προφητῶν ἁγίων πεπαιδαγωγῆκε τὸν Ἰσραὴλ. Ἐν ἐσχάτοις δὲ τοῦ αἰῶνος καιροῖς διδασκαὶ γέγονα μὲν Θεοῦ· καὶ τούτου μάρτυς ὁ Παῦλος λέγων·

« Πολυμερῶς καὶ πολυτρόπως πάλαι ὁ Θεὸς λαλῆσας τοῖς πατράσιν ἐν τοῖς προφήταις, ἐπ' ἐσχάτου τῶν ἡμερῶν τούτων ἐλάλησεν ἡμῖν ἐν Υἱῷ. » Καθηγητὴν γὰρ ἐλάχομεν, οὐ προφήτην τινὰ μεσιτεύοντα, καὶ τοῖς παρὰ Θεοῦ λόγοις διακονοῦντα, καθὰ καὶ πάλαι αὐτὸν δὲ μᾶλλον τὸν ἐκ Θεοῦ καὶ Πατρὸς γεννηθέντα Λόγον, ἐν εἰδὲ τῷ καθ' ἡμᾶς γεγονότα, καὶ ἐν σαρκὶ πεφηνότα. Διὰ τοῦτο καὶ ἐν εἰρήνῃ πολλῇ τὰ τῆς Ἐκκλησίας εἰς τέκνα, τῆς μητρὸς ἡμῶν οἰκοδομουμένης ἐν δικαιοσύνῃ. Τοὺς γὰρ ὅλους Θεοῦ διδασκούς γεγονότας, καταλωθῆσαιτο ὃ ἂν οὐδεὶς τῶν κενωφνεῖν εἰωθότων, εἰρηνεύουσι δὲ πρὸς Θεὸν ἀγάπῃ τῆ πρὸς αὐτὸν συνδόμενα, καὶ τοὺς τῆς δικαιοσύνης τιμῶντα τρόπους· οἰκοδομεῖ δὲ τοῦτο τὴν Ἐκκλησίαν, καὶ τὸ ἀκραδάντως ἔχειν αὐτῇ πραγματεύεται, Χριστοῦ συνασπίζοντος, καὶ τὸ ἀκλονήτως ἔχειν νέμοντος αὐτῇ· Πύλαι γὰρ ἔδου, φησὶν, οὐ κατεγύσσουσιν αὐτῆς. Γέγραπται γὰρ καὶ ἐν βιβλίῳ Ψαλμῶν περὶ αὐτῆς· « Καὶ ἀπόβλητον ἐγείρει τοῖς ἐχθροῖς τὸ κέρασ, καὶ καθάπερ ἀμέλει καὶ ὁ μονόκερως τοῖς ἐτέροις τῶν ζώων. Τεθεμελιώται γὰρ εἰς τὸν αἰῶνα παρὰ Χριστοῦ.

Ἀπέχον ἀπὸ ἀδικου, καὶ οὐ φοβηθήσῃ, καὶ τρόμος οὐκ ἐγγίβει σοι. Ἰδοὺ προσήλυτοι διελεύσονται (2) σοὶ δι' ἐμοῦ, καὶ ἐπὶ σὲ καταπέσονται.

¹⁹ Isa. xiii, 11, 12.

²⁰ 1 Cor. iii, 11-15.

²¹ Hebr. i, 1, 2.

²² Matth. xvi, 18.

²³ Psal. lxxvii, 69.

(1) Sapphir. Hebr. *Ophir*. (2) LXX, προσιεύονται.

Εἶπὼν, ὅτι τίθησι μὲν τὸν περιθολὸν αὐτῆς λίθους Α
ἐκλεκτοὺς, πάντας δὲ τοὺς υἱοὺς αὐτῆς διδασκτοὺς
Θεοῦ, διαδείκνυσιν εὐθὺς εἰς πέρας ἐκδεθηκὸς τὸ
ἐπιγγελλόμενον. Μυσταγωγεῖ γὰρ ὡσπερ, οὐ διὰ με-
σίτου τινὸς, καθὰ καὶ πάλαι διὰ Μωσέως, ἤγγουν
ἐτέρων τῶν ἁγίων προφητῶν, δι' αὐτοῦ δὲ μᾶλλον,
ἦτοι φωνῆς ἰδίας. Ἦν γὰρ τοῦτο τὸ, « Ἔσονται πάντες
διδασκτοὶ Θεοῦ. » Γέγραφε δὲ καὶ ὁ σοφώτατος Παῦλος,
ὅτι « Πολυμερῶς καὶ πολυτρόπως πάλαι ὁ Θεὸς λα-
λήσας τοῖς πατέράσι ἐν τοῖς προφήταις, ἐπ' ἐσχάτου
τῶν ἡμερῶν τούτων ἐλάλησεν ἡμῖν ἐν Υἱῷ, ἐν ἔθρῳ
κληρονόμου πάντων, δι' οὗ καὶ τοὺς αἰῶνας ἐποίη-
σεν. » Οὐκοῦν δι' αὐτοῦ τῶν αἰῶνων ὁ ποιητῆς
ἐξυφαίνει τὰς μυσταγωγίας τοῖς δι' αὐτοῦ κεκλημέ-
νοις εἰς τὴν διὰ πίστεως χάριν. Διὰ τοῦτο καὶ ἡ ἐν Β
τῷ Ἄσματι τῶν ἁγμάτων γραφομένη νύμφη περὶ
αὐτοῦ πού φησι : « Φιλησάτω με ἀπὸ φιλημάτων
στόματος αὐτοῦ. » Κατησπάξεται μὲν γὰρ ὡσπερ
καὶ πάλαι διὰ στόματος αὐτοῦ προφητῶν ἁγίων, κα-
λῶν εἰς συναφειαν τὴν πρὸς αὐτὸν δι' ἁγιασμοῦ καὶ
δικαιοσύνης. Ἐπειδὴ δὲ προήλθεν ἀνθρωπος ἐκ γυ-
ναϊκῆς, ἀπὸ φιλημάτων στόματος αὐτοῦ παφίλημεθα.
Στόμα γὰρ πρὸς στόμα λελάληκε πρὸς ἡμᾶς. Ὅταν
τοῖνον ἀπόσχη, φησὶν, ἀπὸ παντὸς ἀδίκου καὶ πονη-
ροῦ πράγματος, τότε οὐ φοβηθήσῃ, καὶ τρόμος οὐκ
ἐγγίει σοι· ἔση γὰρ ἀνάλωτος τοῖς ἐχθροῖς, καὶ πέρα
φόβου παντὸς, κἂν ἐξοπλίζωνται σοὶ καταδηρῶν ἐθέ-
λοντες τῶν ἐν κόσμῳ τινές, πλείστην ὄσιν λαχόντες
τὴν δυναστείαν, ἤγγουν αἱ ἀντικείμεναί τε καὶ πο-
νηραὶ δυνάμεις, ἢ τάχα που καὶ αὐτὰ τῆς ἐκτόπου C
καὶ μυσταγωγίας τῆς κύματα, φέροντα τοὺς φί-
λαμαρτήμονας εἰς ἕδου πυθμένα, καὶ εἰς αὐτὸ τῆς
ἀπωλείας τὸ κάτω βάραθρον. Ἀξιώληπτα τοῖνον τῆς
δικαιοσύνης τὰ γέρα, καὶ λαμπροὶ μὲν λίαν οἱ στέ-
φανοι, θαυμασμένη δὲ παρά γε τοῖς ἀρτίφροσι
τῶν πνευματικῶν χαρισμάτων ἢ κτήσις. Προσεπάγει
δέ τι καὶ ἕτερον· Ἰδοὺ προσήλυτοι προσελύσσονται σοὶ
δι' ἐμοῦ, καὶ ἐπὶ σὲ καταφεύξονται. Προσηλύτους δὲ
φησὶν, ἢ τοὺς ἐν ἐκάστῳ καιρῷ προσιόντας τὴν πί-
στιν καὶ καλουμένους ἐξ ἔθνων, ἢ τάχα που καὶ
αὐτοὺς τοὺς ἐξ Ἰσραὴλ, οἱ κατόπιν θέβεινται τῶν
ἐθνῶν, καίτοι τὴν πρώτην ἔχοντες τάξιν, καὶ οἱ
προσηλύτους δεχόμενοι τοὺς ἐκ πλάνης Ἑλληνικῆς
πρὸς Θεὸν ἐπιστρέφοντας, αὐτοὶ προσήλυτοι γεγό-
νασι τῶν ἐθνῶν, πλὴν καὶ τοῦτο διὰ Χριστοῦ. Ση- D
μαίνει γὰρ τοῦτο τὸ, δι' ἐμοῦ. Δι' αὐτοῦ γὰρ ἡ πάντων
ἐπιστροφή τε καὶ κλήσις, καὶ ἡ πρὸς Θεὸν καὶ
Πατέρα πρόσοδος [αἱ. πρόδοσις]. « Οὐδεὶς γὰρ ἔρχεται, »
« Ἐγὼ εἶμι ἡ ὁδός· » καὶ, « Ἐγὼ ἡ θύρα. »

Ἰδοὺ ἐγὼ κτίζω (1) σε, καὶ οὐκ ὡς χαλκὸς
φυσῶν ἀνθρακας, καὶ ἐκφέρων σκευὴ εἰς ἔργα.
Ἐγὼ δὲ ἔκτισά σε οὐκ εἰς ἀπόλειαν φθεῖραι.
Καὶ σκευὸς φθαρῶν (2) ἐπὶ σὲ οὐκ εὐδοῶσω,
καὶ πάσα φωνὴ ἀναστήσεται ἐπὶ σὲ εἰς κρίσιν,
πάντας αὐτοὺς ἠττήσεις, οἱ δὲ ἔνοχοί σου ἔσον-

Cum dixerit, ponere se munitionem ejus lapides
electos, omnesque filios ejus doctos a Deo : statim
ostendit quod promissum est, ad exitum pervenisse.
Mysteriis enim suis initiat et erudit, non tanquam
per medium quoddam, sicuti olim per Moysen,
aut alium e sanctis prophetis, sed per seipsum
potius, seu voce propria. Illud enim hoc significa-
bat : « Erunt omnes docti a Deo ²³. » Scripsit item
sapientissimus Paulus : « Multifariam multisque
modis olim Deus locutus est patribus, in prophetis :
extremis autem hisce diebus locutus est nobis in
Filio, quem posuit hæredem omnium, per quem
etiam fecit sæcula ²⁴. » Proinde per semetipsum
effector sæculorum pertexit mystagogias his qui
per ipsum vocati sunt ad hanc per fidem gratiam.
Propterea sponsa quæ in Cantico canticorum de-
scripta est, de eo dicit : « Osculetur me osculo oris
sui ²⁵. » Amplexatus est enim veluti ore suorum
sanctorum prophetarum, vocans ad amñitatem cum
ipso, per sanctificationem et justitiam. Posteaquam
vero prodiit homo de muliere, osculo oris sui nos
osculatus est. Ore enim ad os nos est allocutus.
Quando igitur, inquit, ab omni injustitia recesseris,
et a rebus malis : tum non timebis, et tremor non
appropinquabit tibi. Nec enim eris hostibus expo-
situs, et extra omnem metum eris, etiamsi quidam
in mundo armentur contra te, et delere stantur,
summa potestate præditi : vel etiam adversariæ ac
malæ potestates ; vel fortassis sædæ ac detestandæ
voluptatis fluctus, 770 qui vitii deditis in orci
profundum, et in ipsum exitii barathrum abripunt.
Justitiæ ergo honoraria digna sunt quæ apprehen-
dantur, et coronæ illustrissimæ : et admiranda est
cordatis hominibus spiritualium donorum posses-
sio. Adducit et aliud quiddam : Ecce proselyti
accedent ad te per me, et ad te confugient. Prose-
lytos vocat, vel quovis tempore accedentes ad fidem,
et vocatos ex gentibus, vel etiam forte Israelitas
ipsos, qui gentibus postpositi sunt, etiamsi primum
ordinem tenerent ; et qui acceperunt proselytos ab
errore gentili ad Deum reversos, ipsi facti sunt
proselyti gentium : attamen etiam per Christum id
consecuti sunt. Hoc enim significat illud, per me.
Per ipsum siquidem omnium est reversio et vocatio,
et ad Deum ac Patrem accessus. « Nemo enim, » in-
quit, « venit ad Patrem, nisi per me ²⁶. » Et rursus :
« Ego sum via ²⁷. » et, « Ego ostium ²⁸. »

φησὶ, « πρὸς τὸν Πατέρα, εἰ μὴ δι' ἐμοῦ. » Καὶ πάλιν·

Vers. 16, 17. *Ecce ego creo te, et non ut ararius
sufflans prunas, et proferens vasa in opus. Ego au-
tem creavi te, non in perditionem interficere. Omne
vas corruptum in te non prosperabo : et omnis vox
surgit contra te in judicium ; omnes eos vinces, et
obnoxii tui erunt in ea. Est hæreditas colentibus*

²³ [sa. iiv, 13 ; Joan. vi, 45. ²⁴ Heb. i, 1, 2. ²⁵ Cant. i. 1. ²⁶ Joan. xiv, 6. ²⁷ Ibid. ²⁸ Joan. x, 9.

(1) LXX, ἐκτίσσω, et similia, significans εἰς ἔργον.

(2) LXX, σκευαυτῶν.

Dominum : et vos eritis mihi justi, dicit Dominus.

Creari dicimus in his verbis, significare, non utique ab eo quod non est, ad id quod est, processum. Disputat enim veluti cum his qui sunt iam et subsistunt : sed potius renovationem designat per Spiritum sanctum, transmutantem aliquos ad inculpata[m] et sanctam conversationem atque vitam. Sic enim creare dicitur Christus duos populos in unum novum hominem, faciens pacem, et reconcilians ambos in uno corpore cum Patre. Hortatur etiam nos sapientissimus Paulus, sic scribens : « Nolite conformari sæculo huic, sed transformamini renovatione mentis vestræ, ut probetis vos, quæ sit voluntas Dei bona et accepta ²⁷. » Jubemur etiam exuere veterem hominem, et induere novum, renovatum ad imaginem ejus qui eum creavit ²⁸. Creo igitur, inquit, te, non ut homo ærarius, ex materia vasa conficiens **771** instrumentis et igni : sed ineffabili quadam et intelligibili transmutatione et reformatione, et velut renovatione spirituali : quam etiam ipse Servator aliquando expressit Nicodemus, dicens : « Amen, amen dico vobis, nisi quis natus sit ex aqua et Spiritu, non potest videre regnum Dei ²⁹. » Nati sumus enim non ex semine corrupto, sed per Verbum Dei viventis et manentis. Sic creat Christus, reformans per sanctificationem eos qui in ipsum credunt, et ad salutem reducens. Creat enim nos non ad interitum, id est, non ad corruptionem et mortem, sed ad longævam et æternam vitam. Quod autem his qui semel ad hoc splendoris adducti sunt, et hanc innovationem per Christum sortiti sunt, dabitur etiam ab eo spiritualis fortitudinis invicta gratia, et cognitio cui hostes veritatis non possunt resistere, ostendit, cum ait : Omne vas corruptum, quod contra te non promovebo, et omnis vox surget contra te in iudicium : omnes eos viuces. Vasa enim corruptibilia dicere quis poterit, diabolicæ nequitie operarios, qui etiam corruptionis sunt et interitus filii. Hi grassantur in sanctos, interdum et jacula emittunt multifariam, sævitie suæ tela ejaculantes, persecutiones et afflictiones et varia tentationum inventa inducentes. Sed non prosperabuntur a Christo, ut possint animas sanctorum corrumpere : impiarum deinde hæreseon inventores, blasphemias voces contra ineffabilem majestatem proficientes, tantum non vocant in jus sanctos, qui veritatem propugnant, et sinceram ecclesiasticorum dogmatum rectitudinem juveniliter et animose defensant. Veruntamen vincuntur, Christo etiam hoc sanctis largiente. Ab eo enim proficietur quod possunt omnem hostium impetum, omnemque impie vocis relictationem superare ac confutare, ut Psalter ait : « In Deo faciemus virtutem, et ipse in nihilum rediget eos qui affligunt nos ³⁰. » Verum obnoxii tibi

ταί ἐν αὐτῇ. Ἔστι κληρονομία τοῖς θεραπεύουσι Κύριον, καὶ ὑμεῖς ἔσεσθέ μοι δίκαιοι, λέγει Κύριος.

Τὸ κτίζεσθαι φάμεν ἐν τούτοις καταδηλοῦν, οὐχὶ δῆπου πάντως τὴν ἐκ τοῦ μὴ ὄντος εἰς τὸ εἶναι πάροδον. Διαλέγεται γὰρ ὡς πρὸς ὄντας ἤδη καὶ ὕφεστηκότας, ἀνακαινισμόν δὲ μᾶλλον ὑποδηλοῦν τὴν διὰ τοῦ ἁγίου Πνεύματος ἀναστοιχειούντά τινας εἰς ἁγίαν καὶ ἀμώμητον πολιτείαν καὶ ζωὴν. Οὕτω γὰρ κτίσαι λέγεται Χριστὸς τοὺς δύο λαοὺς εἰς ἓνα καινὸν ἄνθρωπον, ποιῶν εἰρήην, καὶ ἀποκαταλλάσσων τοὺς ἀμφοτέρους ἐν ἑνὶ σώματι πρὸς τὸν Πατέρα. Παρεγγυᾷ δὲ ἡμῖν καὶ ὁ πάνσοφος Παῦλος ὡς γεγραφώς· « Μὴ συσχηματίζεσθε τῷ αἰῶνι τούτῳ, ἀλλὰ μεταμορφούσθε τῇ ἀνακαινώσει τοῦ νοῦς ὑμῶν εἰς τὸ δοκιμάζειν ὑμᾶς, τί τὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ τὸ ἀγαθὸν καὶ εὐάριστον. » Προσπετάγμεθα δὲ καὶ ἀπολύσασθαι μὲν τὸν παλαιὸν ἄνθρωπον, ἐνδύσασθαι δὲ τὸν νέον, τὸν ἀνακαινούμενον κατ' εἰκόνα τοῦ κτίσαντος αὐτόν. Κτίζω σε τοίνυν ἐγὼ, φησὶν, οὐχ ὡς ἄνθρωπος χαλκουργὸς τὰ ἐξ ὕλης σκευὴ ποιῶν δι' ὄργανων καὶ πυρὸς, ἀλλὰ μᾶλλον ἀρρήτῳ τινὲ καὶ νοητῇ μεταστοιχειώσει, καὶ ἀναπλασμῷ, καὶ ὅσον ἀναγεννήσει πνευματικῇ, ἣν δὴ καὶ αὐτὸς ὁ Σωτὴρ Νικοδήμῳ ποτὲ διεσάφει, λέγων· « Ἀμήν, ἀμήν λέγω ὑμῖν, ἐὰν μὴ τις γεννηθῇ ἐξ ὕδατος καὶ Πνεύματος, οὐ δύναται ἰδεῖν τὴν βασιλείαν τοῦ Θεοῦ. » Γεγενήμεθα γὰρ οὐκ ἐκ σπορᾶς φαρτῆς, ἀλλὰ διὰ λόγου ζῶντος Θεοῦ καὶ μένοντος. Οὕτω κτίζει Χριστὸς, ἀναμορφῶν δι' ἁγιασμοῦ πρὸς ἑαυτὸν τοὺς πιστεύοντας, καὶ ἀνακομιζῶν εἰς σωτηρίαν. Κτίζει γὰρ ἡμᾶς οὐκ εἰς ἀπόλειαν, τούτέστιν οὐκ εἰς φθορὰν ἐτι καὶ θάνατον. Ἄλλ' εἰς μακράκινα βίον καὶ ἀτελευτήτητον ζωὴν. Ὅτι δὲ τοῖς ἅπασι εἰς τοῦτο λαμπρότητος ἀνηνεγμένοις, καὶ καινουργίαν λαχοῦσι τὴν διὰ Χριστοῦ, δοθήσεται παρ' αὐτοῦ καὶ πνευματικῆς εὐανδρίας ἀνανταγώνιστος χάρις, καὶ σύνεσις οὐκ εὐάντητος τοῖς τῆς ἀληθείας ἐχθροῖς, διαδείκνυσιν λέγων· Πᾶν σκεῦος φθορῶν, [καὶ] ἐπὶ σέ οὐκ εὐδοῶσω, καὶ πάντα φωνή, [ἣ] ἀναστήσεται ἐπὶ σέ εἰς κρίσιν, πάντας αὐτοὺς ἠετήσεις. Σκευὴ μὲν φαρτὰ φαίη ἀνεῖναι τῆς τοῦ διαβόλου δυστροπίας τοὺς ὑπουργοὺς, οἳ καὶ φθορᾶς εἰσι καὶ ἀπωλείας τέχνα. Οὗτοι κατεπιφύονται τῶν ἁγίων, ἔσθ' ὅτε καὶ τοξεύουσι πολυτρόπως τὰ τῆς ἑαυτῶν σκαιότητος ἐπαφιέντες βέλη, διωγμοὺς καὶ θλίψεις ἐπάγοντες, καὶ πολίτροπα πειρασμῶν εὐρέματα. Ἄλλ' οὐκ εὐδοθήσονται παρὰ Χριστοῦ, ὥστε καὶ ἰσχύσαι τὰς τῶν ἁγίων καταφθεῖραι ψυχὰς· οἳ δὲ γε τῶν ἀνοσιῶν αἰρέσεων εὐρεταὶ παλιμφήμους φωνὰς κατὰ τῆς ἀρῆτῆου δόξης ἰέντες μονοουχὶ δικάζονται τοῖς ἁγίοις, οἳ τῆς ἀληθείας προμάχονται, καὶ προεστήκασι νεκρικῶς τῆς ἀκραίφονος ὀρθότητος τῶν ἐκκλησιαστικῶν δογμάτων. Πλὴν ἠετῶνται, Χριστοῦ νέμοντος τοῖς ἁγίοις καὶ τούτῳ. Παρ' αὐτοῦ γὰρ τὸ δύνασθαι νικᾶν, καὶ πᾶσαν ἐχθρῶν ἐπανάπτειν, καὶ πᾶσαν ἀντίστασιν ἀνοσιῶν φωνῆς· ὡς γὰρ ὁ Ψάλλων φησὶν· « Ἐν τῷ

²⁷ Rom. xii, 2.

²⁸ Col. iii, 9.

²⁹ Joan. iii, 5.

³⁰ Psal. lxx, 15.

Θεῶ ποιήσωμεν δύναμιν, καὶ αὐτοὺς ἐξουθενώσωμεν τοὺς ὀλιθιδοντας ἡμᾶς. Ἐπὶ αὐτῇ. Καὶ τῶν μὲν ἐτέρων ἐρμηνευόντων οὐδεὶς τοῦ προκειμένου διαμνημονεύει στίχου, πλὴν οἶμαι δηλοῦν ἐκεῖνο που τάχα· Κρίττους μὲν γὰρ ἐχθρῶν, καὶ ἀπάσης φωνῆς οἱ καινουργίαν λαχόντες τὴν διὰ Χριστοῦ γενήσονται, οὗτοι δὲ εἰσὶν οἱ ἀναμορφούμενοι πρὸς ἀγιασμὸν ἐν Πνεύματι, καὶ τοῦς τῆς ἁμαρτίας διαπηδῶντες βόθρους. Ἄλλ' οἱ ἔνοχοι σου, φησί, τούτέστιν, οἵπερ ἂν εἴεν ἔνοχοι ταῖς ἁμαρτίαις, καὶ μετὰ τὴν κλήσιν καὶ τὴν ἐν Χριστῷ δικαιοσιν, ἔσονται ἐν αὐτῇ. Ἐν αὐτῇ δὲ, τίνοι; Ἡ πάντως τῆ φθορᾶ. Διὰ τοῦτο γὰρ ἐπήνεργεν ἐούθως, ὅτι Ἔστι κληρονομία τοῖς θεραπεύουσι Κύριον. Οὐ γὰρ τοῖς εἰωθόσι καταλυεῖν διὰ τοῦ τετράφθαι καὶ βλέπειν εἰς τὸ ἐξήνιον ὁ παρὰ Θεοῦ δοθῆνεται κληρος, ἀλλὰ τοῖς εὐφραίνουσιν, ἤγουν θεραπεύουσι, τούτέστι δουλεύουσιν. Ἔσθε τοίνυν ἐμοὶ δίκαιοι, φησὶν, ἵνα τοῦ κλήρου γενήσεσθε μέτοχοι, τοῦ τοῖς θεραπεύουσιν ἐπηγγελμένου τε καὶ μὴν καὶ δοθησομένου κατὰ καιροῦς.

Οἱ διψῶντες, πορεύεσθε ἐξ' ὕδαρ· καὶ ὅσοι μὴ ἔχετε ἀργύριον, βαδίζοντες ἀγοράσατε, καὶ πίετε (1) ἄνευ ἀργυρίου καὶ τιμῆς οἴνον καὶ στέαρ. Ἴνα τί τιμᾶσθε ἀργυρίον, καὶ τὸν μόχθον ὑμῶν οὐκ εἰς πλησμονήν; Ἀκούσατε, καὶ φάγεσθε ἀγαθὰ, καὶ ἐντροφήσει ἐν ἀγαθοῖς ἡ ψυχὴ ὑμῶν. Προσέχετε τοῖς ὠτίοις ὑμῶν, καὶ ἐπακούθησθε ταῖς ὁδοῖς μου. Ἐπακούσατέ μου, καὶ ζήσεται ἐν ἀγαθοῖς ἡ ψυχὴ ὑμῶν.

Ὁ θεσπέσιος Δαβὶδ, τῇ διὰ τοῦ Πνεύματος δαδουχία καταλαμπόμενος, τὰς πρὸς Θεὸν μελιφθίας ἐποιεῖτο, λέγων περὶ τοῦ πάντων ἡμῶν Σωτῆρος Χριστοῦ· «Ὡς ἐπλήθυνα; τὸ ἐλεός σου, ὁ Θεός! οἱ δὲ υἱοὶ τῶν ἀνθρώπων ἐν σκέπῃ τῶν πετρύγων σου ἐλπιοῦσι. Μεθυσθήσονται ἀπὸ πότητος τοῦ οἴκου σου, καὶ τὸν χειμάρρουν τῆς τρυφῆς σου ποτιεῖς αὐτούς, ὅτι παρὰ σοὶ πηγὴ ζωῆς» καὶ ἐτέρωθι πού παλιν, «Τοῦ ποταμοῦ τὰ ὄρμηματα εὐφραίνουσι τὴν πόλιν τοῦ Θεοῦ.» Καὶ μὴν καὶ διὰ φωνῆς προφητῶν αὐτός πού φησιν ὁ Υἱὸς ἡ παντὸς ἀγαθοῦ πηγὴ, τὸ ἐκ τῆς τοῦ Πατρὸς οὐσίας προχέμενον νᾶμα ζωοποιόν· «Ἰδοὺ ἐγὼ ἐκκλίνω ἐπ' αὐτούς ὡς ποταμὸς εἰρήνης, καὶ ὡς χειμάρρουν ἐπικλύζων δόξαν ἐθνῶν.» Ἐφη δὲ καὶ ὁ προφήτης Ζαχαρίας, ὅτι «Πηγὴ ἐξ οἴκου Κυρίου ἐξελεύσεται, καὶ ποτιεῖ τὸν χειμάρρουν τῶν σοείων.» Πλεισταχοῦ δὲ τῆς θεοπνεύστου Γραφῆς, πηγὴν τὴν καὶ ποταμὸν τὸν τοῦ Θεοῦ Λόγον ὀνομασμένον εὐρήσωμεν. Διὰ τοῦτο καὶ αὐτὸς τοῖς Ἰουδαίοις προ[σ]διελέγετο, καὶ δὴ καὶ πρὸς ἑαυτὸν ἐκάλεϊ λέγων· «Ἐἴ τις διψᾷ, ἐρχέσθω πρὸς με, καὶ πινέτω. Ὁ πιστεύων εἰς ἐμὲ, καθὼς εἶπεν ἡ Γραφή, ποταμοὶ ἐκ τῆς κοιλίας αὐτοῦ ρεύσουσιν ὕδατος ζωῆς.» Ποιοῦμενος δὲ τοῖς λόγους πρὸς τὴν ἐν τῇ Σαμαρείᾳ γυναῖκα, πάλιν ὠδέφησι· «Πᾶς ὁ πίνων ἐκ τοῦ ὕδατος τούτου διψήσει πάλιν. Ὅς δ' ἂν πῆν ἐκ τοῦ ὕδατος, οὐ ἐγὼ δώσω αὐτῷ, γενήσεται ἐν αὐτῷ πηγὴ ὕδατος ἀλλομένου εἰς

erunt in ea. Hujus versus nulli alii interpretes mentionem faciunt, at illud puto significare: Superiores erunt hostibus, et omni voce potentiores, hi qui hanc innovationem per Christum sortiti sunt, qui scilicet reformati sunt ad sanctificationem in Spiritu, et peccati foveas effugiunt ac transiliunt.

772 Sed obnoxii tui, inquit, id est, peccatis impliciti, etiam post vocationem et justificationem in Christo, erunt in ea. In qua? Certe in corruptione, nam idcirco mox subintulit: Est hæreditas colentibus Dominum. Non enim sors a Deo illis dabitur qui eum offendunt, et in effrenem ac dissolutam vitam prorunt: sed his qui illum delectant, vel colunt, id est, ei serviunt. Eritis igitur mihi, inquit, justi, quo hujus sortis, quæ cultoribus promissa est et suo tempore dabitur, sitis participes.

CAP. LV. VERS. 1, 2. Qui sititis, venite ad aquam, et quotquot argentum non habetis, euntes emite et bibite absque argento et pretio vinum et adipem. Quare emitis pecunia, et laborem vestrum non ad satietatem? Audite, et comedite bona, et delectabitur in bonis anima vestra. Attendite auribus vestris, et sequimini vias meas. Exaudite me, et vivet in bonis anima vestra.

Divinus David, Spiritus face illustratus, ad Deum melodias cecinit de omnium nostrum Servatore Christo, dicens: «Quam multiplicasti misericordiam tuam, Deus! Filii hominum in umbraculo alarum tuarum sperabant. Inebriantur ab ubertate domus tuæ, et torrente deliciarum tuarum potabis eos, quia apud te est fons vitæ²¹.» Et alibi rursus: «Fluminis impetus lætificavit civitatem Dei²².» Dicit quoque voce prophetarum ipsemet Filius, qui fons est omnis boni, et rivus ab essentia Patris emanans, et vitam afferens: «Ecce ego declino in eos, velut flumen pacis, et velut torrens inundans gloriam gentium²³.» Dixit etiam propheta Zacharias: «Fons de domo Domini egredietur, et irrigabit torrentem juncorum²⁴.» Sæpe vero in Scriptura divinitus inspirata invenimus Dei Verbum dictum esse fontem ac flumen; ideoque ipse Judæos alloquebatur, et ad se vocabat, dicens: «Si quis sitit, veniat ad me, et bibat. Qui credit in me, quemadmodum dicit Scriptura, flumina de ventre ejus fluent aquæ vitæ²⁵.» Cum etiam sermonem habet 773 cum Samaritana muliere, rursus sic ait: «Omnis qui bibit de aqua hac, sitiet rursus. At qui biberit de aqua quam ego dabo ei, fiet in illo fons aquæ salientis in vitam æternam²⁶.» Itaque inquit: Si quis sitit, accedat ad Christum, et bibat, accipiatque uberem per sanctum Spiritum

²¹ Psal. xxxv, 8, 10. ²² Psal. xlv, 5. ²³ Isa. lxi, 12. ²⁴ Joel. iii, 18. ²⁵ Joan. vii, 37, 38; Isa. xlv, 5, et lviii, 11; Joel. ii, 28; Act. ii, 17. ²⁶ Joan. iv, 13, 14.

(1) LXX, φάγετε.

consolationem, et gratiam, et purissimam mystagogiam. Accipiet autem non emens pecunia, sed liberalissima ac promptissima vocantis munificentia delectatus. Accedentes, inquit, vel euntes, et ab uno loco ad alium migrantes et transeuntes, id est, ab errore rursus ad agnitionem veritatis, emite, et bibite absque argento ac pretio. Ergo quomodo emunt et accipiunt gratis, et sine argento? Fidei enim præmium accipimus a Christo gratiam, rerum autem momentanearum et pereuntium nihil rependimus. « Dixi enim Domino meo, » inquit, « Dominus meus es tu, quia bonis meis opus non habes²⁶. » Sed loco donorum et pretii offerimus Christo fidei in ipsum confessionem. Itaque sine argento et pretio est hæc potio, ac charismatum ejus amplissima donatio. Ac quid mercamur? quæ enim emimus potionem? Vini, inquit; escam vero, adipis et frumenti. Et quidem in confesso est, charismatum Christi copiosam accessionem, animam lætitia afficere, et vinum illi esse intelligibile, et quidem adipem, id est, cibum. Roborat namque eam, maximeque vegetat. Credibile est etiam hos versus subinnuere Christi mysterium. Qui enim hibunt aquam viventem, id est, per Spiritum gratia locupletati sunt, eumque possident ac participant, et fide emunt, participes sicut etiam vini et adipis, id est, sacrosancti corporis et sanguinis Christi. Deinde his infert: Cur expenditis argentum, et laborem vestrum non ad satietatem? Græcorum enim principes pro animi sui arbitrato, et mundi spiritu accepto, et loquentes in Beelzebul, orbem terrarum fesellerunt, et dogmatum non verorum, sed incertorum ac vituperandorum expositiones conscripserunt, ex corde suo loquentes, non ex ore Domini, sicuti scriptum 774 est²⁶. Verum cum errantes cognitionem veritatis et divinam accelestem lucem non haberent, disciplinam ac doctrinam perniciosarum opinionum amplectebantur, grandem pecuniæ vim adducentes his qui illas profitebantur. Sed hæc, inquit, quare mercamini argento? Nam quæ utilitas est, scire velle facundia quorundam, cum nulle inunctum mendacium, et dictionis splendore ornatam doctrinam discere, quæ cum exitio conjuncta est, et vanitatem tanquam lutum in vase aureo repositam cognoscere? Nos enim in vasis testaceis Christi thesaurum possidemus. Quid ergo, inquit, hæc argento mercamini? Et labor vester qui consumitur discendo, non erit in satietatem, id est, ad nutriendam et vivificandam animam non sufficit. Nocet enim illi magis quam prodest perniciosorum dogmatum collectio. Recte ergo inquit sapientissimus Paulus: « Ubi sapiens? Ubi scriba? Ubi conquisitor sæculi hujus? Nonne infatuavit Deus sapientiam mundi²⁷? » Et iterum: Postquam enim in sapientia Dei non cognovit mundus per sapientiam Deum; visum est Deo per stultitiam prædicationis servare credentes²⁷. Communem ac vulgarem loquendi modum in Scriptura divinitus

ζωὴν αἰώνιον. » Οὐκ οὖν εἰ τις διψᾷ, ζητεῖ, προσέτω τῷ Χριστῷ, καὶ δὴ καὶ πινέτω δεχόμενος ἀμφιλαφῆ τὴν διὰ τοῦ ἁγίου Πνεύματος παράκλησιν, καὶ χάριν, καὶ ἀκραιφνεστάτην μυσταγωγίαν. Δίξεται δὲ οὐ χρημάτων ὠνούμενος, ἀφθονοτάτῃ δὲ μᾶλλον φιλοτιμίᾳ τοῦ καλοῦτος ἐντροφεῖν. Προσιόντες ἐκ, φησὶν, ἤγουν βαδίσαντες, καὶ ὡς ἐκ τόπου μεταπηθήσαντες; εἰς τὸπον ἕτερον, τούτεστιν ἐξ ἀπάτης πάλιν πρὸς ἐπίγνωσιν ἀληθείας, ἀγοράσατε καὶ πίετε ἀνευ ἀργυρίου καὶ τιμῆς. Πῶς οὖν ἀγοράζουσι, καὶ δέχονται δωρεὰν, καὶ ἀργυρίου διχα; Πίστειος γὰρ ἀντέκτισιν τὴν παρὰ Χριστοῦ δεχόμεθα χάριν, κατατιθέμενοι μὲν τῶν προσκαίρων καὶ ἀπολλυμένων μηδὲν (« Εἶπα γὰρ τῷ Κυρίῳ μου, » φησὶ· « Κύριός μου εἶ σύ, δεῖ τῶν ἀγαθῶν μου οὐ χρεῖαν ἔχεις, » ἐν τάξει δὲ δῶρον καὶ τιμημάτων προσκομίζοντες τῷ Χριστῷ τῆς εἰς αὐτὸν πίστεως τὴν ὁμολογίαν. Οὐκ οὖν ἀνευ ἀργυρίου καὶ τιμῆς ἡ πόσις καὶ ἡ τῶν παρ' αὐτοῦ χαρισμάτων ἀφθονοτάτῃ δωρεά. Τί δὲ ἐπὶ τιμώμεθα, καὶ ποῖαν ὠνούμεθα πόσιν; Τὴν οἴνου, φησὶ, βρωσὶν τε πρὸς τούτῳ τὴν στέατος καὶ πυρῶ. Καὶ ὁμολογουμένως μὲν τῶν παρὰ Χριστοῦ χαρισμάτων ἡ ἀμφιλαφῆς ἐπίδοσις κατευφραίνει ψυχῆν, καὶ οἶνος αὐτῇ γίνεται νοητός· καὶ μὴν καὶ στέαρ, τούτεστι τροφή· στερεοὶ γὰρ αὐτὴν καὶ εὐσθενεστάτην ἀποτελεῖ. Οὐκ ἀπίθανον δὲ, καὶ τὸ Χριστοῦ μυστήριον ὑπαινίττεσθαι λέγειν τῶν προκειμένων στίχων τὴν δύναμιν. Οἱ γάρ τοι πίνοντες τὸ ὕδωρ τὸ ζῶν, τούτεστι, τὴν διὰ τοῦ Πνεύματος καταπλουτίσαντες χάριν διὰ τοῦ μεταστρεῖν αὐτοῦ, καὶ ἀγοράσαντες τούτο διὰ τῆς πίστεως, ἐν μεθέξει γενήσονται καὶ οἴνου καὶ στέατος, τούτεστι τοῦ ἁγίου σώματος, καὶ τοῦ αἵματος τοῦ Χριστοῦ· εἶτα τούτοις ἐπιφέρει: Ἴνα τί τιμᾶσθε ἀργυρίου, καὶ τὸν μόχθον [αἰ. ὁ μόχθος] ὑμῶν οὐκ εἰς πλησμονὴν; Ὅτι μὲν γὰρ Ἑλλήνων λογάδες, κατὰ τὸ αὐτοῖς δοκοῦν μᾶλλον, καὶ τὸ πνεῦμα λαβόντες τὸ κόσμου, καὶ λαλοῦντες ἐν Βεελζεβούλ πεπλανηκῶσι τὴν ὑπ' οὐρανῶν, δογμάτων οὐκ ἀληθῶν, ἀσυστάτων δὲ μᾶλλον καὶ κατεψευσμένων ἐκθέσεις συγγεγραφότες, καὶ ἀπὸ καρδίας αὐτῶν λαλοῦντες, καὶ οὐκ ἀπὸ στόματος Κυρίου, καθὰ γέγραπται. Πλὴν οὐκ ἔχοντες τῆς ἀληθείας τὴν γνῶσιν, οὔτε μὴν τὸ θεῖον τε καὶ οὐράνιον φῶς, οἱ πλανώμενοι προσήσαν τῇ μαθήσει τῶν ὀλεθρίων δογμάτων, πλείστα προσάγοντες χρήματα τοῖς αὐτὰ διδασκεῖν ὑπισχνουμένοις. Ἄλλὰ ταῦτα, φησὶν, ἵνα τί τιμᾶσθε ἀργυρίου; Ποῖα γὰρ δητῆσις τὸ εἰδέναι θέλει εὐγλωττῆ τῇ τικῶν οἴαπερ μέλι[τι] καταχρισμένῃ [αἰ. καταχεχρισμένῃ] τὸ ψεῦδος, καὶ ἐν λαμπρότητι λέξεων μάθημα φθοροποιῶν, καὶ οἶον ἐν σκεύει χρυσοῦ βορβόρου δίκην σεσωρευμένον τὸ ψεῦδος; ἤμεις γὰρ ἐν σκεύεσιν ὀστρακίνοις τὸν Χριστὸν [αἰ. Χριστοῦ] θησαυρὸν κεκτήμεθα. Ἴνα τί οὖν ταῦτα τιμᾶσθε, φησὶν, ἀργυρίου; καὶ ὁ μόχθος ὑμῶν, ὅς ἂν γένοτο διαπονουμένοις εἰς τὸ μαθεῖν, οὐκ εἰς πλησμονὴν ἔσται, τούτεστιν, οὐκ ἀπόχρη πρὸς τὸ διαθρέψαι καὶ ζωοποιῆσαι ψυχῆν. Ἄδικεῖ γὰρ μᾶλλον, ἢ ἐνίψειν

²⁶ Psal. xv, 2.

²⁶ Jerem. xxiii, 16.

²⁷ I Cor. i, 20.

²⁷ I Cor. i, 21.

αὐτὴν τῶν θεωρίων δογμάτων ἢ συλλογῆ. Ὁρθῶς ἄσυν ἕρα καὶ ὁ πάνσοφος Παῦλος φησι· «Ποῦ σοφός; ποῦ γραμματεὺς; ποῦ συζητητὴς τοῦ αἰῶνος τούτου; Ὁὐχὶ ἐμύρασαν ὁ Θεὸς τὴν σοφίαν τοῦ χόσμου τούτου;» Καὶ πάλιν· «Ἐπειδὴ γὰρ ἐν τῇ σοφίᾳ τοῦ Θεοῦ οὐκ ἔγνω ὁ κόσμος διὰ τῆς σοφίας τὸν Θεόν, εὐδόκησεν ὁ Θεὸς διὰ τῆς μωρίας τοῦ κηρύγματος τοὺς πιστεύσαντας σώσαι. Μωρίαν δὲ τοῦ κηρύγματος τὴν κοινότητα τῆς λέξεως τῆς ἐνοούσης τῇ θεοπνευστῇ Γραφῇ φησίν. Ἀφέντες οὖν τὸ εἰκὴ πονεῖν, καὶ ἀκαρπία συλλέγειν, καὶ δαπανᾶν ἀνέχεσθαι πόνους ἐπ' ἀνωφελέσι πράγμασι, μᾶλλον ἀκούσατέ μου, καὶ φάγεσθε ἀγαθὰ τὰ διὰ τῶν εὐαγγελικῶν δηλονότι, οἷς δὴ καὶ περιττωῶς, φησίν, ἐντρυφήσειεν ἡ ψυχὴ ὑμῶν. Ἐκεῖ γυνώσκεις ἀληθῆς τοῦ κατὰ φύσιν Θεοῦ, καὶ ἀρετῆς ἀπάσης καὶ ἀγιοπρεποῦς εὐκοσμίας μάθημα καὶ σύνεσις, θαυμαστῶς ἕκαστα τῶν πρακτικῶν ὀρθῶς διακρίνοντα, καὶ τεχνίτην εἰς ἀγαθοουργίαν ἀποτελοῦσα τὸν νοῦν· ὥστε καὶ ἅπασιν μὲν νοουμένοις προσκεῖσθαι φιλεῖν, ἀποφοιτᾶν δὲ τῶν ὅσα ἐστὶ διαβεδωμένα, καὶ τῆς φαυλότητος αἴτια [ἡρ. αἰτία] οὐ μετρίως ἐνισχημένοις. Προσέχετε τοίνυν τοῖς ὡσὶν ὑμῶν· τούτεστι, τὸ δὲ τὸ εὐθὺς καὶ εὐήκοον, ἐπακολουθήσατε ταῖς ἐδοῖς μου. Καὶ γὰρ ἔφη Χριστός· «Εἰ τις θέλει ὄπισθον μου ἔλθειν, ἀρησάσθω ἑαυτὸν, καὶ ἀράτω τὸν σταυρὸν αὐτοῦ, καὶ ἀκολουθείτω μοι.» ὅτι ἐπειγεσθαι τοὺς ὄντας αὐτοῦ. Καὶ τί ὑπάρξει τοῖς ψυχῇ ὑμῶν. Τὴν ἀτελετέτητον ἐλπίδα, τὴν τοῖς ἀγίοις ὤς γὰρ ὁ Παῦλος φησιν, «Ὁφθαλμοὶ οὐκ εἶδεν, οὐς ἠτοίμασεν ὁ Θεὸς τοῖς ἀγαπῶσιν αὐτόν.»

Καὶ διαθήσομαι ὑμῖν διαθήκην αἰώνιον, τὰ ὅσα Δαβὶδ τὰ πιστά. Ἰδοὺ μαρτύριον ἐν ἔθνεσι δέδωκα αὐτὸν, ἄρχοντα, καὶ προστάσσοντα ἔθνεσιν. Ἰδοὺ ἔθνη ἀσὺκ ἠδισάν σε, ἐπικαλέσονται σε· καὶ λαοὶ, οἳ οὐκ ἠπίστειναν τὸ σε, ἐπὶ σὲ κατασφύξονται, ἔνεκεν Κυρίου τοῦ Θεοῦ σου, τοῦ ἁγίου Ἰσραὴλ, ὅτι ἐδόξασέ σε.

Ἐπισημειώμενος, ὅτι φάγεσθε ἀγαθὰ, καὶ ἐντρυφήσει ἐν ἀγαθοῖς ἡ ψυχὴ ὑμῶν, διαδεικνυσὶν εὐθὺς τίνα τρόπον αὐτοῖς εἰς πέρας ἐκθήσεται τὸ ἐπηγγελμένον. Διδόναι γὰρ ἐπαγγέλλεται διαθήκην αἰώνιον (1) εὖ μάλᾳ φησίν. Οὐ γὰρ εἶχεν ὁ νόμος τὸ διηνεκὲς καὶ ἀσάλευτον, ἔκειτο δὲ μέχρι καιροῦ διορθώσεως, καθὰ φησίν ὁ πάνσοφος Παῦλος, καὶ παλαιωθείσης τῆς ἀρχαίας ἐντολῆς ὡς οὐκ ἐχούσης τὸ ἀμεμπττον, δευτέρας ἐζητήθη τόπος, δῆλον δὲ ὅτι τῆς νέας, καὶ ἐν Χριστῷ πολὺ τὸ παρηλλαγμένον ἐχούσης παρὰ τὴν πρώτην. Ἡ μὲν γὰρ ἦν ἐν σκιαῖς, ἡ δὲ τῆς ἀληθείας τὸ κάλλος ἀπαστράπτει πνευματικῶς. Ἐφη γοῦν ὁ τῶν ὄλων Θεὸς δι' ἐνὸς τῶν ἁγίων προφητῶν· «Ἰδοὺ ἡμέραι ἔρχονται, λέγει Κύριος, καὶ συντελέσω ἐπὶ τὸν οἶκον Ἰακώβ καὶ ἐπὶ τὸν οἶκον Ἰσραὴλ διαθήκην καινὴν, οὐ κατὰ τὴν διαθήκην, ἣν διεθέμην τοῖς πατράσιν αὐτῶν ἐν ἡμέρᾳ ἐπιλαμθανομένου μου τῆς χειρὸς αὐτῶν τοῦ ἐξαγαγεῖν αὐτοὺς ἐκ γῆς Αἰγύπτου·

Inspirata, stultitiam prædicationis vocat. Omittite igitur frustra laborare, et nullos fructus colligere, ac in rebus infrugiferis labores collocare, ac potius audite me, et comedetis bona, ex evangelico scilicet prædicatione: in qua anima vestra, inquit, abunde acquiescet et deliciabitur. Illic cognitio vera, et Dei secundum naturam, et omnis virtutis et sancti decoris disciplina est, ac intelligentia, quæ res quasque agendas mirabiliter ac recte discernit, et mentem honorum operum effectricem reddit; adeo ut omnibus quæ intellectu percipiuntur adhærescant, et ob omni probro recedant, etiam qui ante gravibus criminibus fuerunt affluës. Attendite itaque auribus vestris, id est, recte et obedienter sequimini vias meas. Sic enim dixit Christus: «Si quis velit post me venire, abneget semetipsum, et tollat crucem suam, et sequatur me.» Quare qui sunt ejus, eos oportet vestigiis ejus insistere. Quid autem erit his, qui sic volunt facere? Vivat, inquit, in bonis anima vestra. 775 Sempiternam spem sanctis destinatum videtur nobis hisce verbis subindicare. Ut enim Paulus inquit: «Oculus non vidit, auris non audivit, et cor hominis non comprehendit quæ præparavit Deus his qui diligunt eum.»

Χρὴ τοιγαροῦν τοῖς ἔχουσιν αὐτοῦ κατακολουθεῖν ἐθέλουσι τοῦτο δρᾶν; Ζήσεται, φησίν, ἐν ἀγαθοῖς ἡ ἡγερσιμὴν, εἶκοι διὰ τούτων ἡμῖν ὑποδηλοῦν. οὐκ ἔκρουσε, καὶ ἐπὶ καρδίαν ἀνθρώπου οὐκ ἀνέβη, ἢ

VERS. 3—5. Et constituam vobiscum testamentum æternum, sancta David fidelia. Ecce testimonium in gentibus deditum, principem et præcipientem in gentibus. Gentes quæ nesciebant te, invocabunt te; et populi qui ignorabant te, ad te confugient, propter Dominum Deum tuum, sanctum Israel, quia glorificavit te.

Cum ea promissione sit usus: Comedetis bona, et delectabitur bonis anima vestra, statim quemadmodum ad finem perveniet quod promissum est, demonstrat. Pollicetur enim dare testamentum æternum, evangelicam videlicet et salutarem prædicationem. Quod optime dicit esse æternum. Nec enim perpetua erat et inconcussa lex, sed ad tempus instaurationis posita est, sicuti ait sapientissimus Paulus, et veteri præcepto antiquato, ut pote in quo aliquid desiderabatur, locus erat secundo, novo scilicet, quod in Christo multum a priori discrepabat. Illud enim erat in umbris, hoc veritatis pulchritudinem elucet spiritualiter. Dixit itaque universorum Deus per unum e sanctis prophetis: «Ecce dies veniunt, dicit Dominus, et consummabo super domum Jacob, et super domum Israel testamentum novum, non secundum testamentum quod percussi cum patribus eorum, die eo quo

⁷⁷⁵ Matth. xvi, 24. ⁷⁷⁶ I Cor. ii, 9. ⁷⁷⁷ Hebr. ix, 70.

(1) Desiderantur hic nonnulla.

apprehendi manum eorum, ut educerem eos e terra Ægypti; quia illi non permanserunt in testamento suo. Et ego neglexi eos, dicit Dominus. Nam hoc testamentum est quod seriam cum domo Israel post dies illos, dicit Dominus: dabo leges meas in mentem eorum, et cordibus eorum inscribam eas⁴¹. » Differentiam etiam veteris et novi testamenti ostendit nobis sapiens Joannes, dicens: « Lex per Moysen data est, gratia et veritas per Jesum Christum facta est⁴². » Gratiam et veritatem appellat institutionem veri et spiritualis cultus per evangelica oracula, quæ cum virtute ac potentia esse conjuncta. Moysen enim, cum famulus esset, ministrum esse umbræ non manentis; **776** jugis vero et manentis cultus nuntium eum qui æternus est, Christum dico, oportuit. Quale sit igitur illud æternum testamentum, quod accedentibus ad ipsum per fidem consummabit, planum facit cum subdit statim: Sancta Davidis fidelia. Vel enim pollicitationem factam divino Davidi, de omnium nostrum Servatore Christo, gentibus revertentibus præstandam dicit; vel divina vocat et sacra vaticinia de Christo, qui ex semine David secundum carnem natus est. Sancta dicit illa esse, velut sanctos redolentia eos in quibus insunt: quemadmodum videlicet timorem Dei purum nominavit qui purificat, et vitam evangelicum verbum, quasi vivificans. Dixit enim Christus: « Verba quæ ego locutus sum vobis, spiritus sunt et vita⁴³, » id est, spiritualia et vivifica. Sancta igitur sunt, quæ sanctificant, et justos ac irreprehensibiles reddunt eos qui illa accipiunt; fidelia quoque, quia fidem faciunt, et stabilitatem fidei et vitæ pietatem his qui ea apprehenderunt, ingenerant. Hæc est enim vaticiniorum Christi virtus et efficacia. Cum igitur Davidem nominasset, Christum, ex semine Davidis secundum carnem, de eo dicit continuo: « Ecce testimonium gentibus dedi illum, principem et præceptorem inter gentes. » Obtestatur quasi Dominus noster Jesus Christus, greges gentium, quod sint illæ epaces, liceatque volentibus, nullo prohibente, veræ Dei cognitionis luce ditari. Dixit itaque per Iyram Psallentis: « Audite hæc, omnes gentes, auribus percipite, omnes qui habitatis orbem terrarum, terrigenæ, et filii hominum, dives simul et pauper. Os meum loquitur sapientiam, et meditatio cordis mei intelligentiam⁴⁴. » Opus enim, opus erat sapientia et intelligentia his qui errarunt, qui ex insigni fatuitate creaturam præ Creatore adorarunt, qui ligna et lapides deos imitabantur. Præterea incarnatum est Verbum, quam ob causam innuit Ipsi, dicens: « Spiritus Domini super me. Propterea unxit me, ad evangelizandum pauperibus misit me, ad prædicandum captivis liberationem, et cæcis visum, ad sanandum contritos corde⁴⁵. » Illi enim fuerunt morbi gentium, sed per illum redemptæ sunt. Nam sapientia ditati sunt ab eo, et facti sunt intelligen-

ἄτι αὐτοὶ οὐκ ἐνέμειναν ἐν τῇ διαθήκῃ μου, κατὰ τὴν ἐπιθήκησιν αὐτῶν, λέγει Κύριος· ὅτι αὕτη ἡ διαθήκη ἦν διαθήσομαι τῷ οἴκῳ Ἰσραὴλ μετὰ τὰς ἡμέρας ἐκεῖνας, λέγει Κύριος, διδοὺς νόμους μου εἰς τὴν διάνοιαν αὐτῶν, καὶ ἐπὶ τὰς καρδίας αὐτῶν ἐπιγράψω αὐτούς. » Τὴν δὲ γε διαφορὰν τῆς τε παλαιᾶς καὶ τῆς νέας διαθήκης διέδειξεν ἡμῖν καὶ ὁ σοφὸς Ἰωάννης λέγων, ὅτι « Ὁ νόμος διὰ Μωσῆως ἐδόθη, ἡ χάρις καὶ ἡ ἀλήθεια διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ ἐγένετο. » Χάρις δὲ καὶ ἀλήθεια τὴν διὰ τῶν εὐαγγελικῶν θεσπισμάτων ἀποκαλεῖ παιδεύσιν, τῆ· ἀληθοῦς καὶ ἐν πνεύματι λατρείας τὴν δύναμιν ἔχουσαν· ἔδει γὰρ, οἰκείην μὲν ὄντα Μωσῆα, τῆς μὴ μενούσης σκιάς γενέσθαι διάκονον· ἐξαγγελία δὲ τῆς διηνεκοῦς καὶ μενούσης λατρείας, τὸν αἰώνιον, φημί δὴ τὸν Χριστόν. Πολλοὶ τοίνυν ἐστὶν αἰώνιος διαθήκη, ἣν δὴ συντελέσει τοῖς προσιοῦσιν αὐτῷ διὰ πίστεως, καθίστησιν ἐναργεῖς, ἐπιενεγκῶν εὐθύς· τὰ ὅσια Δαβὶδ τὰ πιστά. Ἡ γὰρ τὴν τῷ θεοσεπίῳ Δαβὶδ δοθεῖσαν ἐπαγγελίαν περὶ τοῦ πάντων ἡμῶν Σωτῆρος Χριστοῦ δοθήσεσθαι φησι τοῖς ἐξ ἔθνῶν ἐπιστρέφουσιν, ἤγγουσι θεῖα καλεῖ τὰ ἐπερὶ θεσπίσματα τοῦ ἐκ σπέρματος Δαβὶδ τὸ κατὰ σάρκα Χριστοῦ· ὅσα δὲ φησὶν αὐτὰ, ὡς ὁσίους ἀποτελοῦντα τοὺς ἐν οἷς ἂν γένοιτο, καθάπερ ἀμέλει καὶ τὸν τοῦ Θεοῦ φόβον ἀγνῶν ὠνόμασε, καὶ ἀγνωστοὺς ὄντα, καὶ ζῶν τὸ ῥῆμα τὸ εὐαγγελικὸν ὡς ζωοποιόν. Ἐφη γὰρ πού Χριστός, ὅτι « τὰ ῥήματα, ἃ ἐγὼ ἐλάλησα ὑμῖν, πνεῦμά ἐστι καὶ ζωή, » τουτέστι πνευματικὰ καὶ ζωοποιά. Ὅσα δὲ οὖν τὰ ὀσιουργὰ, καὶ δικαίους καὶ ἀμώμους ἀποφαίνοντα τοὺς δεχομένους αὐτά· πιστὰ δὲ, ὅτι πάλιν πιστοποιαῖ εἰσι, καὶ τὸ ἰδρυμένον ἐν πίστει καὶ τῇ κατ' εὐσέδειαν ζωῇ τοῖς λαβοῦσιν ἐνεργάζεται. Δύναμις γὰρ αὕτη τῶν διὰ Χριστοῦ θεσπισμάτων. Οὐκοῦν Δαβὶδ ὀνομάσας, τὸν ἐκ σπέρματος Δαβὶδ κατὰ σάρκα Χριστόν, περὶ αὐτοῦ φησι παραχρῆμα· « Ἰδοὺ μαρτύριον ἔθνεσι δέδωκα αὐτόν, ἀρχοντα, καὶ προστάσσοντα ἔθνεσι. » Διαμαρτύρεται ὡςπερ ὁ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστός τὰς ἐξ ἔθνῶν ἀγάλας, ὅτι δεχταὶ γεγῶνασι καὶ αὐταί, καὶ μέτεσι τοῖς θέλουσιν ἀπείργοντος οὐδενὸς τὸ τῆς ἀληθοῦς θεογνωσίας καταπλουτῆσαι φῶς. Ἐφη γοῦν διὰ τῆς τοῦ Ψάλλοντος λύρας· « Ἀκούσατε ταῦτα, πάντα τὰ ἔθνη· ἐνωτίσασθε, πάντες οἱ κατοικοῦντες τὴν οἰκουμένην, οἱ γηγενεῖς, καὶ οἱ οἰοὶ τῶν ἀνθρώπων, ἐπὶ τὸ αὐτὸ πλοῦσι καὶ πένης. Τὸ στόμα μου λαλήσει σοφίαν, καὶ ἡ μελέτη τῆς καρδίας μου σύνεσιν. » Ἐδει γὰρ, ἔδει σοφίας καὶ συνέσεως τοῖς πεπλανημένοις, οἱ διὰ πολλὴν ἀβεκτηρίαν προσεκύνησαν τῇ κτίσει παρὰ τὸν Κτίσαντα, ξύλοις καὶ λίθοις ἐπεγράφοντο θεοῦς. Ἐνηνῶρώπησε δὲ ὁ Λόγος, ὅτου χάριν καὶ ἐπένευσεν αὐτοῖς, λέγων· « Πνεῦμα Κυρίου ἐπ' ἐμὲ, οὐ εἶνεκεν ἔχρισέ με· εὐαγγελισασθαι πτωχοῖς ἀπέσταλκέ με, κηρύξαι αἰχμαλώτοις ἀφῆσιν, καὶ τυφλοῖς ἀνάδραψιν, ἰάσασθαι τοὺς συνετριμμένους τὴν καρδίαν. » Ταῦτα γὰρ ἦν τὰ τῶν ἔθνῶν ἀβήρωσθημα, λελύτρωνται δὲ δι' αὐτοῦ· πεπλουτήκασιν γὰρ τὴν παρ' αὐτοῦ σοφίαν, καὶ συνετοὶ γεγῶνασι, καὶ

⁴¹ Jer. xxxi, 31-35. ⁴² Joan. i, 17. ⁴³ Joan. vi, 64. ⁴⁴ Psal. xlviii, 2-4. ⁴⁵ Isa. lxi, 1.

ἀσθενῆ καὶ συντετριμμένην οὐκέτι τὴν διάνοιαν ἔχου- A
σιν, [ἀλλ'] ὑγιῆ τε καὶ ἐβρωμένην, καὶ ἐπιτηδείως
ἔχουσαν πρὸς παραδοχὴν, καὶ κατόρθωσιν ἀγαθοῦ παν-
τὸς καὶ σωτηρίου πράγματος. Πλὴν ἄθρει τὸ ἀκριβὲς
τοῦ λόγου. Εἰπὼν γάρ, εἰς μαρτύριον τοῖς ἔθνεσι δέδωκα
αὐτόν, ἵνα μὴ τίς τινα τῶν ἁγίων προφητῶν αὐτόν
ὑπάρχειν ὑποποθήσειεν, ἐνειδεῖται δὲ μᾶλλον πᾶς ὁστι-
σὺν, ὅτι τῇ τῆς κυριότητος διαπρέπει δόξῃ· Θεὸς γάρ
ὦν ἐπέφανεν ἡμῖν· οὐ μόνον αὐτόν μαρτύριον δεδό-
σθαι φησιν, ἀλλὰ γὰρ καὶ ἄρχοντα καὶ προστάσσοντα
ἔθνεσιν. Οἱ μὲν γὰρ μακάριοι προφηταί, καὶ πρὸ
αὐτῶν ἔτι Μωσῆς, μέτρον ἔχοντες τὸ οἰκετικόν, τὸ,
« Τὰδε λέγει Κύριος, » ἐπεφώνουν ἅει τοῖς ἀχρου-
μένοις, οὐχ ὡς προστάσσοντες μᾶλλον, ἀλλ' ὡς θείαις
διακονοῦντες φωναῖς· ὁ δὲ γε Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς
ὁ Χριστὸς θεοπρεπεστάτος ἐποιεῖτο λόγους. Ἐθαυ- B
μάζετο γοῦν καὶ παρ' αὐτοῖς τοῖς Ἰουδαίοις, ὅτι ἐν
ἔξουσίᾳ ἦν ὁ λόγος αὐτῷ, καὶ τίς ἐδίδασκεν αὐτὸς
ὡς ἐξουσίαν ἔχων, καὶ οὐχ ὡς οἱ Γραμματεῖς αὐτῶν.
Οὐ γὰρ ἦν ὁ λόγος αὐτῷ τῆς τοῦ νόμου σκιάς, ἀλλ'
ὡς αὐτὸς ὦν ὁ νομοθέτης μετετίθει τὸ γράμμα πρὸς
ἀλήθειαν, καὶ τοὺς τύπους εἰς ἐμφάνειαν τὴν πνευ-
ματικὴν· ἄρχων γὰρ ἦν, καὶ τοῦ προστάττειν ἔχων
τὴν ἐξουσίαν. Ὅτι δὲ περὶ τῶν ἔθνων ὁ τῆς προφη-
τείας ἐξυφαίνεται λόγος, ἀναμάθοι τις ἄν, καὶ λίαν
ἀμογητὶ, τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς ποιουμένου τοὺς λόγους
ὡς πρὸς αὐτὸν τὸν ἴδιον Υἱόν. Ἔθνη γὰρ, φησὶν, ἃ
οὐκ ἤδεισάν σε, ἐπικαλέσονται σε, καὶ λαοί, οἳ οὐκ
ἠπίσταντό σε, ἐπὶ σε καταφεύξονται. Οἱ γὰρ πάλαι
Χριστὸν οὐκ εἰδότες, διὰ τὸ ἐν ἀγλῷ καὶ σκότῳ δια-
τελεῖν, ἐπεκαλέσαντο, τούτεστιν, Θεὸν ἐπεγράψαντο C
τὸν Ἰησοῦν, καὶ ἐπ' αὐτόν κατέφυγον, ἐλπίδα, καὶ
σχεπαστήν, καὶ σωτηρίαν πρόξενον ὀνομάζοντες, καὶ
ὡς Θεὸν ἐπικαλούμενοι· καὶ διὰ πολὴν αἰτίαν; Ἐνεκεν
Κυρίου τοῦ Θεοῦ σου, φησὶ, τοῦ ἁγίου Ἰσραὴλ, ὅτι
ἐδόξασέ σε· πρόσεισι μὲν γὰρ τῷ Υἱῷ δοξάζοντες αὐτόν
ὡς ἐκ Θεοῦ Πατρὸς γεννηθέντα κατὰ φύσιν, καὶ τὴν
αὐτοῦ τοῦ τεκόντος ἔχοντα δόξαν. Ὁ γὰρ δοξάζων τὸν
Πατέρα δοξάζει τὸν ἐξ αὐτοῦ, καὶ ὁ δοξάζων τὸν Υἱόν
συνδοξάζει πάντως αὐτῷ καὶ τὸν ἐξ οὗ γεγέννηται
κατὰ φύσιν· ἦγγουν καὶ καθ' ἕτερον, εἰ βούλει, τρόπον
τοῖς εἰρημένοις προσβάλης· « Ὑπάρχων μὲν γὰρ ἐν
μορφῇ τοῦ Θεοῦ, καὶ Πατρὸς ὁ Υἱὸς, οὐχ ἀρπαγμὸν
ἠγῆσατο τὸ εἶναι ἴσα Θεῷ, ἀλλ' ἑαυτὸν ἐκένωσε μορ-
φήν δούλου λαβὼν, ἐν ὁμοιώματι ἀνθρώπων γενόμε-
νος, καὶ σχήματι εὐρεθείς ὡς ἄνθρωπος, ἐταπείνωσεν D
ἑαυτὸν γενόμενος ὑπήκοος μέχρι θανάτου, θανάτου δὲ
σταυροῦ. Διὸ καὶ ὁ Θεὸς αὐτὸν ὑπερύψωσε, καὶ ἐχαρί-
σατο αὐτῷ ὄνομα τὸ ὑπὲρ πᾶν ὄνομα, ἵνα ἐν τῷ ὀνόματι
Ἰησοῦ Χριστοῦ πᾶν γόνυ κλῖψῃ, ἐπουρανίων, καὶ ἐπι-
γείων, καὶ καταχθονίων, καὶ πᾶσα γλῶσσα ἐξομολογή-
σεται, ὅτι Κύριος Ἰησοῦς Χριστὸς, εἰς δόξαν Θεοῦ
Πατρὸς. Ἀμήν. » Ἐπειδὴ γὰρ διὰ τὸ τῆς ἀνθρωπότητος
μέτρον ἀκλεῆς τις εἶναι ἐνομίσθη Χριστὸς, ἀναφοιτᾶ
πάλιν εἰς τὴν ἐνοῦσαν αὐτῷ θεοπρεπῆ τε καὶ ὑπερ-
τάτην ὑπεροχὴν τε καὶ δόξαν, καὶ μετὰ σαρκός. Καὶ
τοῦτο, εἶμαι, ἐστὶ τὸ δεδῶσθαι λέγειν τῷ Υἱῷ παρὰ τοῦ

tes, et infirmum ac contractum animum 777 non
habent amplius, at sanum et ad suscipiendum ac
perficiendum omne bonum ac res salutare idoneum.
Sed observa orationis elaboratam dispositionem.
Dixit enim : In testimonium dedi eum gentibus, ne
quis eum e sanctis prophetis aliquem esse suspicaretur ;
sed ut omnes quicunque sunt intelligant , dominationis
majestate quadam eum præcellere. Deus enim apparuit
nobis : nec solum eum datum esse in testimonium dicit,
sed principem esse ac præceptorem inter gentes. Beati enim
prophetæ, et qui ante eos fuit Moyses, cum famulorum
vicem haberent, semper acclamabant auditoribus :
« Hæc dicit Dominus : » non velut præcipientes, sed
velut divinis vocibus ministrantes. Dominus autem
noster Jesus Christus verba faciebat Deo convenientissima.
Admirati nempè fuit ipsis Judæis, quod cum potestate
conjuncta esset ejus oratio : et docuit eos, quasi potestatem
habens, et non ut eorum Scribæ ^{46.47.} Non enim illius oratio ex
umbra legis erat, sed tanquam ipse legislator existens,
litteram ad veritatem, typos ad spiritualem perspicuitatem
traducebat. Princeps enim erat, et præcipiendi potestatem
habebat. Prophetica autem orationem de gentibus contexi,
facile est illud et quidem sine labore discere : cum Deus et
Pater verba faciat quasi cum ipso suo Filio. Gentes enim,
inquit, quæ te non noverunt, invocabunt te, et populi qui
non sciverunt te, ad te confugient. Nam qui olim Christum
ignorarunt, eo quod in caligine et tenebris versarentur,
invocabant, id est, Deum nuncupabant Jesum, et ad eum
confugiebant, spem et protectorem, et salutis conciliatorem
eum nominantes, et tanquam Deum invocantes. Et quam
ob causam ? Propter Dominum Deum tuum, inquit, sanctum
Israel, quia gloriosum te fecit. Accedunt enim ad Filium
eumque prædicant, quasi natura ex Deo Patre natum,
eamdemque cum genitore gloriam habentem. Qui enim
illustrat Patrem, et eum qui ex ipso est illustrat ; et qui
illustrat Filium, simul cum eo sæpè illustrat et illum ex
quo naturaliter genitus est. Vel, si placet, alio modo jam
dictis adde : « Filius enim cum in forma Dei et Patris
esset, non rapinam arbitratus est esse se æqualem Deo ;
sed inanivit seipsum, forma servi sumpta, 778 in similitudine
hominum factus, et habitu repperit ut homo , deiecit ipse
se , factus obediens usque ad mortem, et quidem mortem
crucis. Propter quod et Deus exaltavit eum, et donavit ei
nomen supra omne nomen, ut in nomine Jesu Christi
omne genu se flectat, caelestium, terrestrium et
subterraneorum, et omnis lingua confiteatur quia
Dominus Jesus Christus est in gloria Dei Patris. Amen ^{48.} »
Quia enim propter humanitatis conditionem ignobilis
quispiam esse Christus putabatur, rursus ad divinam suam
et summam præstantiam et gloriam cum carne etiam re-
lit. Idque, opinor, est,

⁴⁶⁻⁴⁷ Marc. 1, 22. ⁴⁸ Philipp. 11, 6-11.

datum esse Filio a Patre nomen quod est supra omne nomen. Siquidem dixit ei : « Pater, illustra me ea gloria quam habui, antequam mundus esset, apud te ¹⁹. »

VERS. 6, 7. *Quærite Deum, et in inteniendo eum, invocate. Et postquam vobis appropinquaverit, relinquat impius viam suam, et vir iniquus consilium suum, et convertatur ad Dominum, et misericordiam consequetur, quia multum dimittit peccata vestra.*

Cum fidei in se viam exposuisset Dominus noster Jesus Christus, dixit Judæis : « Ne murmurate inter vos. Nemo potest venire ad me, nisi Pater, qui misit me, traxerit eum ²⁰. » Introducitur etiam persona ipsius Patris, sic Filium alloquens : « Sede a dextris meis, donec ponam inimicos tuos scabellum pedum tuorum ²¹. » Eos enim qui errarunt, hostes aliquando, mundi elementa colentes, et peccati laqueis inevitabiliter irretitos, Pater subjecit Filio. Neque vero dicat quispiam, hoc illi quasi parum potenti et imbecillo tribuisse : omnia enim operatur, et ipse est Parentis dextra omnipotens et fortissima. Sed quia singulari dispensatione ad capiendam humanitatis mensuram eum vocarat : idcirco Pater dicitur omnes suæ quasi potentia et sapientia Filio subdere. Potens enim efficit per ipsum quod est infirmum, et sapientiam indit ei quod est insipiens. Nec quisquam mente præditus unquam existimet, non valuisse Filium aliquos sibi subdicere : sed cogitet potius, ut jam dixi, per illum omnia Deum et Patrem efficere. **779** Quid ergo hic sibi vult prophetia oratio ? Inducit personam Patris, alloquens et compellans gregem gentium : Quærite Deum, quem modo dicebat testimonium datum esse gentibus, et principem eorum ac præceptorem ²² : hunc illico et Deum appellat, et quæri jubet. Inquisitio autem non læo circumscripta est : Divinitas enim incorporea est, nec in loco intelligitur. Implet namque omnia, nec a re ulla abest, sed in studio animæ quodammodo sita est, quæ per pietatis studia, et veram Dei cognitionem, sitit eam quæ cum ipso est conjunctionem. Quadrat hæc conquisitio his qui procul ab eo disjuncti adhuc sunt, intercedente nimirum peccato, et operante in ipsis ignorantia : quibus e medio sublatis, prope ad Deum accedent. Sic enim Paulus sapientissimus his qui ex gentibus sunt scribit, dicens : « Nunc autem qui quondam procul eratis, facti estis propinqui ²³. » Sic quæritur a vobis universorum Deus. Sed interea, inquit, dum invenietis, invocate. Invocate, aliud nihil significat, quam, Ut Deum celebrate, et quærite ab eo vires et promptitudinem tantam, quanta satis esse vobis ad conversionem poterit. Petite ab illo liberationem, et facultatem effugiendi peccati vincula, et manum ejus qui occupavit, id est, Satanæ. Scriptum est enim : « Laudans invocabo Dominum, et ab inimicis meis salvus ero ²⁴. » Et dum invenitis et

Α Πατὴρ τὸ ὄνομα τὸ ὑπὲρ πᾶν ὄνομα. Καὶ γοῦν ἔφη πρὸς αὐτόν· « Πάτερ, δόξασόν με τῇ δόξῃ, ἣ εἶχον πρὸ τοῦ τὸν κόσμον εἶναι παρὰ σοί. »

Ζητήσατε τὸν Θεὸν, καὶ ἐν τῷ εὐρίσκειν αὐτὸν, ἐπικαλέσασθε. Ἦνικα δ' ἂν ἐγγίξῃ ὑμῖν, ἀποκλίπτεω ὁ ἀσεβὴς τὴν ὁδὸν αὐτοῦ, καὶ ἀνήρ ἀνομος τὴν βουλὴν αὐτοῦ, καὶ ἐπιστραφήτω πρὸς Κίριον, καὶ ἐλεηθήσεται, ὅτι ἐπὶ πολὺ ἀφῆκει τὰς ἀμαρτίας ὑμῶν.

Τῆς εἰς αὐτὸν πίστεως· τὴν ὁδὸν ἐναργῆ καθιστᾷ ὁ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς ὁ Χριστὸς, ἔφη πρὸς Τυθαίου· « Μὴ γογγύετε μετ' ἀλλήλων. Οὐδεὶς δύναται ἔλθειν πρὸς μὲ, ἐὰν μὴ ὁ Πατὴρ πέμψῃς με ἐλπίσει αὐτόν. » Εἰσφέρεται δὲ καὶ τὸ αὐτοῦ πρόσωπον τοῦ Πατρὸς, οὕτω λέγων πρὸς τὸν Υἱόν· « Κάθου ἐκ δεξιῶν μου, εὖς ἂν θῶ τοὺς ἐχθρούς σου ὑποπόδιον τῶν ποδῶν σου. » Ἐχθροὺς γὰρ ὄντας τοὺς πεπλανημένους ποτὲ, καὶ τοὺς τοῦ κόσμου στοιχείοις λατρεύοντας, καὶ τοὺς τῆς ἀμαρτίας βρόχοις ἀφύκτως ἐνιτρημένους, ὑπέθηκεν ὁ Πατὴρ τῷ Υἱῷ. Καὶ οὐ ἔη πρὸς φαίη τις ἂν, ὡς ἀδυνάτως ἔχοντι προσνέμων [Ἰσ. προσνέμων] τὸ χρῆμα. Πάντα γὰρ ἐνεργεῖ, καὶ αὐτὸς ἐστὶν ἡ τοῦ τεκόντος δεξιὰ πανθεντός καὶ ἀκλιμωτάτη. Ἐπειδὴ δὲ τὸ τῆς ἀνθρωπότητος μέτρον, καὶ εἰς τὸ χρῆναι λαθεῖν κέκληκεν αὐτὸν οἰκονομικῶς, ταύτης ἕνεκα τῆς αἰτίας ὁ Πατὴρ λέγεται πάντας ὑποφέρειν, ὡς ἰδίᾳ δυνάμει, καὶ σοφίᾳ τῷ Υἱῷ· δυναμοὶ γὰρ δι' αὐτοῦ τὸ ἡσθενηκός, καὶ σοφίᾳ τὸ ἀσύνετον· καὶ οὐκ ἂν τις νοῦν ἔχων οἰηθεῖη ποτὲ μὴ δεδυνῆσθαι τὸν Υἱόν ὑποτάξει τινὰ ἑαυτῷ· διαλογιέται δὲ μάλλον ὅτι πάντα δι' αὐτοῦ, καθάπερ ἔφη ἀρτίως, ὁ Θεὸς καὶ Πατὴρ ἐργάζεται. Τί οὖν ἄρα καὶ νῦν βούλεται τῆς προφητείας ὁ λόγος; Εἰσκομίζει τὸ τοῦ Πατρὸς πρόσωπον, ἐπιφωνῶν καὶ λέγων ταῖς τῶν ἐθνῶν ἀγγελίαις· Ζητήσατε τὸν Θεόν, ἃν ἀρτίως ἔφη μαρτύριον δεδόσθαι τοῖς ἔθνεσιν, ἄρχοντά τε αὐτῶν, καὶ προσταττόντα· τοῦτον εὐθύς καὶ Θεὸν ἀποκαλεῖ, καὶ ζητεῖσθαι προστέταχεν. Ἡ δὲ ζήτησις οὐ τοπικὴ· τὸ γὰρ Θεῖον ἀσώματον, καὶ οὐκ ἐν τόπῳ νοεῖται. Πληροὶ γὰρ ἅπαντα, καὶ οὐδενὸς τῶν ὄντων ἀποδημεῖ, ἀλλ' ὡς ἐν προθυμίᾳ ψυχῆς οἰκειόσθη διαψώσης τὴν πρὸς αὐτὸν διὰ τῶν εἰς εὐσέβειαν σπουδασμάτων, καὶ θεογνωσίας τῆς ἀληθοῦς. Πρέπει γὰρ **D** ἂν ἡ τοιαύτη ζήτησις τοῖς ἔτι μακρὰν, καὶ ἀφροστηχόσιν αὐτοῦ, μεσολαβούσης δηλονότι τῆς ἀμαρτίας, καὶ τῆς ἐνεργούσης αὐτοῖς ἀγνωσίας, ὧν ἐκ μέσου γεγεννημένων ἐγγύς ἔσονται Θεοῦ. Οὕτω γὰρ πρὸς καὶ ὁ πάνσοφος Παῦλος τοῖς ἐξ ἐθνῶν ἐπιστέλλει, λέγων· « Νυνὶ δὲ οἱ ποτε ὄντες μακρὰν ἐγενήθητε ἐγγύς. » Οὕτω ζητεῖται πρὸς ὑμῶν ὁ τῶν ὄλων Θεός. Ἄλλ' ἐν τῷ εὐρίσκειν, ἐπικαλέσασθε, φησί. Τὸ δὲ, ἐπικαλέσασθε, κατασημῆναι ἂν ἔσπερον οὐδὲν, πληρῶς δὲ, ὡς Θεὸν ὑμνήσατε, καὶ ζητεῖτε παρ' αὐτοῦ δυνάμειν τε καὶ προθυμίαν ἀποχωρῶσαν ὑμῖν εἰς ἐπιστροφὴν. Αἰτήσατε παρ' αὐτοῦ τὴν λύτρωσιν, καὶ τὸ δύνασθαι διαφυγεῖν τὰ τῆς ἀμαρτίας δεσμά,

¹⁹ Joan. xvii, 5 ²⁰ Joan. vi, 45, 44. ²¹ Psal. cix, 1. ²² Isa. lv, 4. ²³ Ephes. ii, 15. ²⁴ Psal. xvii, 4.

καὶ τὴν τοῦ πλεονεκτήσαντος χεῖρα, τοῦτ' ἔστι, ἡ ἀποκατάστασις τοῦ Σατανᾶ. Γέγραπται γάρ, ὅτι « Αἰνῶν ἐπικαλέσομαι τὸν Κύριον, καὶ ἐκ τῶν ἐχθρῶν μου σωθήσομαι. » Ἐν δὲ τῷ εὐρίσκειν, γενέσθαι δὲ καὶ ἐγγύς, ἀπολιπέτω ὁ ἀσεβὴς τὴν ὁδὸν αὐτοῦ, καὶ ἀνήρ ἀνομος τὴν βουλὴν αὐτοῦ, καὶ ἐπιστραφήτω ἐπὶ Κύριον, καὶ ἐλεηθήσεται. Οἱ γὰρ ὅλως ἀξιοθέντες κλησεῖς τε καὶ ἐπιστροφῆς, καὶ τῶν παρ' αὐτοῦ χαρισμάτων, προσδοκῶντες τὴν μέλειν, ἀποφοιτῶν ὀφείλουσι τῶν ἀρχαίων ἐπιτηδεύματων, καὶ τῆς εἰς τὸ φαῦλον ὁδοῦ, καὶ ῥοπῆς τῆς εἰς ἁμαρτίαν, καὶ φιληδονίας σαρκικῆς. Ἐλεηθήσεται γὰρ οὕτως ἐξ ἀληθινῆς καρδίας ποιησάμενος τὴν ἐπιστροφήν, ὅτι ἀφήσει ἐπὶ πολὺ τὰς ἁμαρτίας ὑμῶν. Τὸ δὲ, ἐπὶ πολὺ, φησὶ ἀντὶ τοῦ, παντελῶς καὶ εἰσάπαν· « Οὐ γὰρ ἐπλεόνασεν ἡ ἁμαρτία ὑπερπερίσσειεν ἡ χάρις, » κατὰ τὸ γεγραμμένον· δυσασπίνιπτον γὰρ τῶν ἐν ὑμῖν αἰτιαμάτων οὐδὲν, διασμήχειν ἐθέλοντος Θεοῦ. Γέγραπται γὰρ περὶ τοῦ πάντων Σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, ὅτι « Ἴδου αὐτὸς εἰσπορεύεται ὡς πῦρ χωνευτηρίου, καὶ ὡς πᾶσα πλυνόντων. Καὶ καθιεῖται χωνεύων, καὶ καθαρῖζων ὡς τὸ ἀργύριον καὶ τὸ χρυσίον. » Βαπτίζει γὰρ ἡμᾶς Πνεύματι ἁγίῳ καὶ πυρὶ. Πῦρ δὲ εἶναι δύναμιν, πυρὸς δίκην ἐκτῆχουσιν τῶν ἐν ἡμῖν πλημμελημάτων τὸν ῥύπον.

Οὐ γὰρ εἰσὶν αἱ βουλαὶ μου ὡσπερ αἱ βουλαὶ ὑμῶν, οὐδὲ ὡσπερ αἱ ὁδοὶ μου, αἱ ὁδοὶ ὑμῶν, ἀλλ' ὡσπερ ἀπέχει ὁ οὐρανὸς ἀπὸ τῆς γῆς, οὕτως ἀπέχει ἡ ὁδὸς μου ἀπὸ τῶν ὁδῶν ὑμῶν, καὶ τὰ διανοήματα ὑμῶν ἀπὸ τῆς διανοίας μου.

Ἀπιστεῖν οὐκ ἔξ διὰ Χριστοῦ χάριτι τοὺς καλομένους εἰς ἐπιστροφήν, καὶ λύτρωσιν, καὶ ἀποκάθαρσιν ἁμαρτίας. Τοῦτο πεπόνθασιν οἱ ἐξ αἵματος Ἰσραὴλ· Θεοῦ γὰρ καλούντος εἰς ἐπιστροφήν καὶ μετάνωσιν, τοῖς τοῦ συνειδότος ἐλέγχους καταδακνόμενοι, καὶ δυσέκνιπτον κομιδῇ τὸν τῆς ἐαυτῶν φαυλότητος ῥύπον λογιζόμενοι, Αἱ πλάναι ἡμῶν, ἔφασκον, ἐν ἡμῖν εἰσιν, καὶ ἐν αὐταῖς ἡμεῖς τιχτόμεθα. Καὶ πῶς ἤσπόμεθα; Καὶ τί πρὸς ταῦτα Θεός; Ἐπιστροφῆν ἀποστρέψατε ἀπὸ τῆς ὁδοῦ ὑμῶν, οἴκος τοῦ Ἰσραὴλ, καὶ οὐκ ἔσονται ὑμῖν εἰς κλάσιν ἀδικίας. Ὅταν τοίνυν ἀπιστήτε καὶ ὑμεῖς, αὐτὸς φησὶ, διαθεβαιομένου τε καὶ λέγοντος ἐμοῦ τοῦ πάντα ἰσχύοντος, ὅτι Πάσης ὑμᾶς ἀπαλλάξω κηλίδος, καὶ τῶν πάλαι διεπταισμένων ἐλευθέρους ἀποφανῶ, τότε καὶ ἐξουτοῦς ἐννοήσατε, τίς μὲν ἐγώ, τίνας δὲ καὶ ὑμεῖς, καὶ ὅτι τοσοῦτον διεστῆχασιν ἐκ τῶν ὁδῶν ὑμῶν αἱ ὁδοὶ μου, καὶ τὰ διανοήματα ὑμῶν ἀπὸ τῆς διανοίας μου, ὅση τίς ἐστί καὶ τῶν φύσεων ἡ διαφορὰ. Ἄνθρωποι μὲν γὰρ ὑμεῖς, ἐγὼ δὲ Θεός. Οὐκ οὖν ἀμέτρητόν τε τὸ μεταξὺ, καὶ ἀπαράβλητα παντελῶς τὰ Θεοῦ. Νικᾷ γὰρ ἰσχύϊ, καὶ δόξῃ, καὶ ἡμερότητι, καὶ οὐδὲν ἔστι παντελῶς ἐν γεννητοῖς, ὃ τοῖς ἐνοῦσιν αὐτῷ πλεονεκτήμασι συνεκτείνεσθαι, ἤγουν ἐγγὺς ὄρεται καὶ παραβραχῦ. Ἄνθρωποι μὲν γὰρ ἀοργησίαν οὐκ ἔχουσιν· ἐνεστι δὲ τοῦτο τῇ ὑπὲρ πάντα φύσει· οὐ γὰρ κρατεῖται θυμῷ. Πικρὸς δὲ ἄνθρωπος καὶ πολλὸς εἰς πονηρίας, ἀγαθὸς δὲ τῇ φύσει Θεός, μᾶλλον δὲ

A postquam vobis appropinquaverit, relinquit impius viam suam, et vir iniquus cogitationem suam, et revertatur ad Dominum, ac consequetur misericordiam. Qui enim vere digni habiti sunt. vocatione et conversione, et participationem donorum ejus exspectabant, debent a pristinis vitæ institutis, a via ad nequitiam, ab impulsione ad peccatum, a carnali voluptatis studio recedere. Consequetur enim hoc pacto misericordiam sanctus, ex vero corde conversus, quoniam multum dimittet peccata vestra. Multum dicit, pro, omnino et in totum. « Ubi enim abundavit peccatum, superabundavit et gratia », secundum id quod scriptum est. Nullum enim crimen in nobis indelebile est, si velit Deus abstergere. Scriptum est enim de omnino nostrum B Servatore Christo: « Ecce ipse egredietur quasi ignis conflatorii, et velut herba lavantium. Et 780 sedebit conflans, et emundans tanquam argentum et aurum ». Baptizat enim nos Spiritu sancto et igne ». Ignem autem esse dicimus velut sancti Spiritus vim abstergentem, instar ignis sordes delictorum in nobis liquantem et consumentem. φαρμεν τὴν οἶον σημητικὴν τοῦ ἁγίου Πνεύματος

Vers. 8, 9. Non enim sunt cogitationes meæ sicut cogitationes vestræ; neque viæ meæ sicut viæ vestræ. Sed, ut distat cælum a terra, sic distat via mea a viis vestris, et cogitationes vestræ a cogitatione mea.

Vocatos ad conversionem et redemptionem ac emundationem peccatorum non sinit gratiæ per Christum diffidere. Quod fecerunt Israelitæ. Deo namque ad conversionem et resipiscentiam vocante, accusationibus conscientiæ compuncti et commorsi, sordesque suæ vitiositatis vix elui posse omnino cogitantes, Errores nostri, inquebant, in nobis sunt, et nos in illis nati sumus. Et quomodo vivemus? Ad quæ Deus: Serio revertamini a via vestra, domus Israël, et non cedent vobis in supplicium injustitiæ. Quando igitur vos, inquit, diffiditis, me qui omnia possum, affirmante et dicente: Omni vos macula liberabo, et ab inveteratis flagitiis immunes reddam; tunc apud vos cogitate quis ego sim, et qui vos sitis, et tantum vias meas a viis vestris, ac cogitationes vestras a cogitatione mea differre, quanta est etiam naturarum differentia. Vos enim homines estis, ego Deus. Ergo immensum est intervallum, et quæ Dei sunt, omnino sunt incomparabilia. Vincit enim fortitudine, gloria, clementia: nec est quidquam in rerum natura quod excellentiam ejus adæquare, aut prope etiam accedere posse videatur. Homines enim ira non vacant: at hoc omnium summæ naturæ inest, ut quæ ira non teneatur. Acer homo et pronus in nequitiam: at bonus natura Deus, imo potius ipsissima bonitas. Remittet ergo ut Deus, et justificabit impium, ignorantie lapsus oblivione obruens, et erroris sordes

¹⁸ Rom. v, 20. ¹⁹ Malac. iii, 2, 3. ²⁰ Matth. iii, 11.

delens. Alio quoque modo verborum horum con- A
siderationi illud adjicias. Olim enim gentium mul-
titudine insipiens **781** erat et facile in omnem
fœditatem abripiebatur, et totis quasi velis trans-
versim auferebatur ad ea facienda quæ fas non est
dicere. Sed postquam per fidem quæsierunt Deum,
invocarunt, et priores suas vias et iniqua consilia
reliquerunt; misericordiam ab ipso consecuti sunt,
et ad aliam vitam sunt quasi transformati; sapien-
tes facti sunt, utpote sapientiæ participes, omnium-
que rerum bonarum scientes; jugum pristini er-
roris excusserunt, peccatum vicerunt, nec amplius
lubrico et labili animo præditi sunt, sed firmo, et
forti, et parato ad exsequendum ea quibus Deus
oblectatur. Sed quando promitto, inquit, hæc, ne
diffidite, nec mutabilem fore mentem suspicamini. B
Non sunt enim consilia mea sicut consilia vestra;
nec viæ meæ sicut viæ vestræ. Vobis enim natu-
ra hominibus plurima sunt quæ difficulter acqui-
ri ac perfici possunt. Nec enim quidquid vultis
facere hoc semper ad finem procurret. At mihi
Deo omnia facilia erunt et proclivia, nec omnino
quidquam arduum. Tantum enim distant viæ meæ
a viis vestris, quantum intelligitur inter terram
et cœlum interesse. Incomprehensum vero hoc et
immemens, nec id humana mens capere potest.
Dixit igitur divinus propheta Isaias: « Quid mensus
est manu aquam, et cœlum palmo, et omnem ter-
ram pugno? quis appendit montes pondere, et ru-
pes statera? aut quis novit mentem Domini ⁷⁷? »
οὐρανοῦ· ἀκατάληπτον δὲ τοῦτο παντελῶς, καὶ μέτρου πέρα, καὶ ταῖς ἀνθρώπων διανοίαις οὐχ ἀλώσι-
μον. Ἐφη γοῦν καὶ ὁ θεοπέσιος προφήτης Ἰσαίας· « Τίς ἐμέτρησε τῇ χειρὶ τὸ ὕδωρ, καὶ τὴν οὐρανὸν
σπιθαμῇ, καὶ πᾶσαν τὴν γῆν δρακί; Τίς ἔστησε τὰ ὄρια σταθμῶ, καὶ τὰς νάπας ζυγῶ; ἢ τίς ἔγνω νοῦν
1 ὑπὸ τοῦ; »

VERS. 10, 11. *Etenim quemadmodum cum descen-
dit pluvia vel nix de cælo, et non revertitur donec
inebriet terram, et generet, et germinet, et del semen
serenti et panem ad escam: sic erit verbum quod
exierit de ore meo: non revertetur, donec compleve-
rit quæcumque volui.*

Velut exemplo perspicuo et omnibus notissimo
persuadere nititur quanta sit nutuum ipsius po-
tentia. Cadit enim pluvia vel nix cœlitus; demis-
sam vero a Deo nemo impedire poterit, sed demit-
tentis scopus ac propositum finem consequitur. D
Fecundam enim reddit omnem terram, ita ut agri-
colæ tum seminis tum cibi **782** magnam habeant
copiam. Cum enim adest tempus quo plena spi-
ca terræ reddatur, non solum quærunt agricolæ
quæ ad victum suppedient, sed etiam quæcumque
illis, tempore vocante ad laborandum, sufficiant.
Ita, inquit, nemo meum sermonem prohibebit, nec
avertetur, id est, non desinet, donec quod mihi vi-
sum est, finem capiat. Et vera est hæc oratio.
Nam, sicuti propheta Isaias ait: « Quæ Deus

αὐτόχρημα τὸ ἀγαθόν. Ἀνήσει δὴ οὖν ὡς θεός, καὶ
δικαιώσει τὸν ἀσεβῆ, καταγωννύς ἀμνηστειὰς τὰ ἐξ
ἀγνοίας πταισμάτα, ἀφανίζων δὲ καὶ τοὺς ἐκ τοῦ
πεπλανῆσθαι ῥύπους. Καὶ καθ' ἕτερον δὲ τρόπον
τῇ τῶν προκειμένων θεωρίᾳ προσβαλεῖς. Πάλαι μὲν
γὰρ τῶν ἐθνῶν ἡ πληθὺς ἀσύνητος ἦν, εὐκόλος
εἰς ἀποφορὰν τὴν εἰσάπαν ὀτιοῦν τῶν ἐκτόπων, καὶ
ἄλλοις ὡσπερ ἰστίοις ἀποφερομένη πρὸς τὸ δρᾶν
ἐθέλειν, ἃ μὴ θέμις εἶπαι. Ἐπειδὴ δὲ διὰ τῆς
πίστεως ἐζήτησαν τὸν θεόν, ἀπεκαλέσαντό τε καὶ
ἀπέλιπον ἑαυτῶν τὰς πρώτας ὁδοὺς καὶ ἀνόμους βου-
λάς, ἠλέηται μὲν παρ' αὐτοῦ, μετεστοιχειώθησαν
δὲ ὡσπερ εἰς ἑτέραν ζωὴν, σοφοὶ γεγόνασιν ὡς σο-
φίας μέτοχοι, καὶ ἀγαθοῦ παντὸς πράγματος ἐπιστή-
μονες, ἀπεσίεσαντο τῆς ἀρχαίας ἀπάτης τὸν ζυγόν,
νενικήκασι τὴν ἀμαρτίαν, οὐκ εὐπαρακόμιστον ἔτι
τὴν διάνοιαν ἔχοντες, ἐρηρησμένην δὲ μᾶλλον, καὶ
εὐσθενῆ, καὶ πολὺ βλέπουσαν ἐπὶ τὸ χρῆναι πληροῦν
τὰ ἐφ' ὅσπερ ἂν ἡσθεῖη θεός. Ἄλλ' ὅταν ἐπαγγεί-
λωμαι ταῦτα, φησὶ, μὴ ἀπιστήσητε, μήτε μὴ
ἀμήνυτον [ἰσ. ἀνήνυτον] ἔσεσθαι τῆς αὐτῶν γνώμης
τὴν μεταβολὴν ὑπολαμβάνετε· οὐ γὰρ εἰσιν αἱ βουλαὶ
μου ὡσπερ αἱ βουλαὶ ὑμῶν, οὐδὲ ὡσπερ αἱ ὁδοὶ μου,
αἱ ὁδοὶ ὑμῶν. Ἵμῖν γὰρ ἀνθρώποις οὕσι φύσει
πιεῖστα τέ ἐστι τῶν πραγμάτων τὰ δυσεργῆ καὶ
ἀνήνυτα. Οὐ γὰρ πᾶν, ὅπερ ἐλοισθε δρᾶν, τοῦτο πάντη
τε καὶ πάντως δραμεῖται πρὸς πέρας· ἐμοὶ δὲ ὅτι
θεῶ λεῖα πάντη καὶ εὐήλατα, καὶ οὐδὲν ἄναγες
ὄλωσ. Τοσοῦτον γὰρ ἀφεστήκασιν αἱ ὁδοὶ μου ἀπὸ
τῶν ὁδῶν ὑμῶν, ὅσον ἂν νοίτο τὸ μεταξὺ γῆς τε καὶ
ὄρου σταθμῶ, καὶ τὰς νάπας ζυγῶ; ἢ τίς ἔγνω νοῦν

Ἦς γὰρ καταβῆ ὑπέρος, ἡ χιὼν ἐκ τοῦ οὐρανοῦ,
καὶ οὐ μὴ ἀποστραφῆ ἕως ἂν μεθύσῃ τὴν γῆν,
καὶ ἐκτέκῃ καὶ βλαστήσῃ, καὶ δῶ σπέρμα τῶ
σπειροῦντι, καὶ ἄρτον εἰς βρώσιν· οὕτως ἔσται τὸ
ῥῆμα ὃ ἐὰν ἐξέλθῃ ἐκ τοῦ στόματός μου· οὐ μὴ
ἀποστραφῆ, ἕως ἂν συντελέσῃ (1) ὅσα ἠθέλησα.

Ἦς ἐκ παραδείγματος ἐναργοῦς καὶ πᾶσι γνωρι-
μωτάτου πειρᾶται πληροφορεῖν, ὅση τις ἐστι τῶν
αὐτοῦ νευμάτων ἡ δύναμις. Πίπτει μὲν γὰρ ὑπέρος
ἡ χιὼν ἐξ οὐρανοῦ, καθιεμένην δὲ παρὰ θεοῦ διακω-
λύσειεν ἂν οὐδεὶς· τρέχει δὲ μᾶλλον εἰς πέρας τοῦ
καθιέντος αὐτὸν ὁ σκοπός· εὐκαρπον γὰρ ἀποφαίνει
ἅπασαν τὴν γῆν, ὥστε τοὺς γηπόνους ἐν ἀμφιλα-
φείᾳ γενέσθαι πολλῇ καὶ σπερμάτων, καὶ τροφῆς.
Καιροῦ γὰρ ὄντος καθ' ὃν ἂν εὐτραφῆς ὁ στάχυς ἀνα-
δοθεῖ τῆς γῆς, οὐχὶ μόνον τὰ διαρκέσαι δυνάμενα
πρὸς τροφήν ζητοῦσι γηπόνου, ἀλλὰ γὰρ καὶ ὅσα
πάλιν ἀποχρήσειεν ἂν αὐτοῖς, καιροῦ καλοῦντος ἐπὶ
τὸ χρῆναι πονεῖν. Οὕτω, φησὶν, οὐκ ἂν τις τὸν ἐμὸν
ἐρξῆ λόγον, οὐδ' ἂν ἀποστραφῆ, τουτέστιν, οὐ παύ-
σεται, ἄχρις ἂν εἰς πέρας ἔλθοι τὸ δοκοῦν ἐμοί. Καὶ

⁷⁷ Isa. XL, 12, 13.

(1) LXX, τελεσθή.

ἀληθὴς ὁ λόγος· ὡς γὰρ ὁ προφήτης φησὶν Ἑσαίας, « Ἄ ὁ Θεὸς ὁ ἄγιος βεβούλευται, τίς διασκεδάσει, καὶ τὴν χεῖρα τὴν ὑψηλὴν τίς ἀποστρέψει; » Τίς γὰρ ἔσται τοσοῦτος, ὡς θέλεις ἀντιστῆναι ψήφοις, καὶ θελήμασιν ἀναναστῆναι δεσποτικοῖς; Οὐδέεις παντελῶς. Οὐκοῦν ὅπερ ἂν ἐκ στόματος ἐξέλθοι τοῦ κατὰ ἀλήθειαν ὄντος Θεοῦ, τοῦτο πάντῃ τε καὶ πάντως δραμεῖται πρὸς πέρας· ἔνεστι γὰρ τὸ πάντα δύνασθαι κατορθοῦν αὐτῷ, καὶ πρὸς γε τούτῳ τὸ ἀψευδεῖν. Πλὴν κατέπεμψεν ἡμῖν τοῖς ἐπὶ γῆς ὁ Θεὸς καὶ Πατὴρ ὡς περ τινὰ θεῖόν τε καὶ νοητὸν τὴν διὰ Χριστοῦ παράκλησιν, ἥτοι τῶν εὐαγγελικῶν κηρυγμάτων τὴν χορηγίαν, δι' ἧς εὐκαρπὸς καὶ γονιμωτάτῃ γέγονεν ἡ σύμπασα γῆ. Ψάλλει γοῦν ὁ θεσπέσιος Δαβὶδ, καὶ φησὶν· « Ἐπισκέψω τὴν γῆν, καὶ ἐμέθυσας αὐτήν, ἐπλήθυνας τοῦ πλουτεῖσαι αὐτήν· τοὺς ἀύλακας αὐτῆς μέθυσον, πλήθυνον τὰ γεννήματα αὐτῆς, ἐν ταῖς σταγύσιν αὐτῆς εὐφρανθήσεται ἀνατέλλουσα. » Καὶ μὴν καὶ διὰ φωνῆς Μωσέως, « Καταθήσεται, φησὶν, ὡς ὡς τὸ ἀπόφθεγμά μου, καὶ καταθήτω ὡς δρόσος τὰ ῥήματά μου. » Ἐπιστέλλει δέ τισι καὶ ὁ πάνσοφος Παῦλος· « Ὁ δὲ Θεὸς τῆς εἰρήνης αὐξήσαι τὸν σπῆρον ὑμῶν, καὶ πληθῆναι τὰ γεννήματα τῆς δικαιοσύνης ὑμῶν. » Οὐκοῦν εὐκαρπῆν ἐσχῆκαμεν τὴν πνευματικὴν, τὴν διὰ Χριστοῦ χορηγίαν λαβόντες εἰς νοῦν, ὥστε μὴ μόνον τὴν ἱερὰν συλλέξαι τροφήν, ἥτοι τὸν ἄρτον ἔχειν ἡμᾶς τὸν ζωποῖον, ἀλλὰ γὰρ καὶ σπέρμα τῷ σπείροντι. Οἱ γὰρ τοὶ λαῶν προεστηκότες, καὶ δογμάτων ἱερῶν ἐπιστήμονες, καὶ παιδαγωγεῖν ἐτέρους οἴοι τε καὶ τὸν τῆς μυσταγωγίας τοῖς ὑπὸ χεῖρα λαοῖς ἐξυφαίνοντες λόγον, σπείρουσιν ἐν ταῖς καρδίαις αὐτῶν, ὃν ἐθησαύρισαν αὐτοῖς σπῆρον, προκατασωρεύσαντες ἐν ταῖς ἑαυτῶν ψυχαῖς. Ὡς γὰρ ὁ πάνσοφος Παῦλος φησὶν, « Θεοῦ γεωργίον ἔσμεν. » συνεργοὶ γὰρ Θεοῦ τοῦ σπείροντος ἐν ἡμῖν, καὶ δογματικῆς εὐτεχνίας γινώσκοντες ἀκριβῆ, καὶ πολιτείας εὐαγοῦς ἐπιστήμη, καὶ παντὸς ἔφρασιν ἀγαθοῦ πράγματος· οὗτος δὲ ἔστιν ὁ Χριστὸς, ὃς δὴ καὶ περὶ αὐτοῦ φησὶν· « Ἐξῆλθεν ὁ σπείρων τοῦ σπείραι· τὸν σπῆρον αὐτοῦ. »

Καὶ εὐδωῶσω τὰς ὁδοὺς μου, καὶ τὰ ἐντάλματά μου. Ἐν γὰρ εὐφροσύνῃ ἐξελεύσεσθε, καὶ ἐν χαρᾷ διδαχθήσεσθε.

Ἵποσχόμενος ὅτι πάντῃ τε καὶ πάντως ἐλεηθήσονται τοὺς τῆς ἀμαρτίας ἀπονιψάμενοι ῥύπους, εἶτα καθαροὶ γενομένοι αὐτῷ συναφθήσονται πνευματικῶς, ἔσονται δὲ οἱ μακρὰν ἐγγύς, καὶ ταῖς παρ' αὐτοῦ φιλοτιμίαις καταπιανθήσονται, καὶ διὰ μέσου παρενθεῖς τὰ δι' ὧν ἦν δύνασθαι πιστεύειν αὐτούς, ὅτι καὶ ἀψευδὴς ἦ, Θεὸς ὧν φύσει, καὶ τῶν δυνάμεων Κύριος, ἔχεται πάλιν τῶν ἐφεξῆς, ἥτοι τῆς ἀπαριθμήσεως τῶν δοθησομένων αὐτοῖς πνευματικῶν χαρισμάτων. Εὐδωῶσω γὰρ, φησὶ. τὰς ὁδοὺς μου, καὶ τὰ ἐντάλματά μου· μέγα τοῦτο καὶ ἀξιοβλητὸν ἀγαθόν, καὶ ξένιον οὐρανοῦ· καὶ τίνα τρόπον, ἔροῦμεν. Τοῖς μὲν γὰρ ἐκ φιληδονίας κοσμικῆς εἰς εὐσχημοναζῶν μεθ' ὁρμίζεσθαι βουλομένοις οὐκ ἄτραχον τὸ χρῆμά ἐστιν, ἀλλ' οὐδὲ βάσιμον ἐν ἀρχαῖς. Ἀνανίσταται γὰρ αὐ-

A sanctus decrevit, quis dissipabit? Et manum excelsam quis avertet? Quis enim erit tantus ut divino resistat calculo, et Domini voluntati obnitatur? Prorsus nemo. Itaque quidquid egredietur de ore ejus qui vere Deus est, hoc omnino ac semper ad finem tendet. Inest enim illi, et ut omnia præstare possit, et præterea etiam ut non mentiat. Sed enim demisit nobis mortalibus Deus et Pater, quasi pluviam quamdam divinam et sub intelligentiam cadentem, consolationem per Christum, sive evangelicæ prædicationis administrationem, per quam universa terra redditur frugifera et secundissima. Psallit nimirum divinus David, et inquit: « Visitasti terram, et inebriasti eam, multiplicasti locupletare eam. Rivos ejus inebria, multiplica germina ejus, in stillicidiis ejus lætabitur germinans. » Quin et voce Moysis, « Descendet, inquit, tanquam pluvia sonus meus, et descendant ceu ros verba mea. » Scribit etiam ad quosdam sapientissimus Paulus: « Deus pacis augeat sementem vestram, et multiplicet germina justitiæ vestræ. » Habuimus itaque in animum ubertatem, accepta spiritali per Christum largitione, ita ut non solum sacrum cibum collegerimus, ac panem vivificum nos habeamus, sed etiam semen serenti. Duces enim populorum, et sacrorum dogmatum periti, quique pædagogi aliis esse possunt, et mystagogiæ sermonem populo subdito prætexere, serunt in cordibus eorum semen quod reciderunt, quodque prius in animis suis congeserunt. Ut enim sapientissimus Paulus ait: « Dei agricolatio sumus. » Cooperarii namque sumus Dei, qui nobis dogmatum cognitionem exactam, et sanctæ conversationis scientiam, et omnium boni desiderium inserit. Hic autem est Christus, qui de se ipso dicit: « Exiit qui serit ad serendum semen suum. »

VERS. 12. Et prosperabo vias meas et præcepta mea. Nam cum lætitia egrediemini, et cum gaudio docebimini.

Cum sit pollicitus plenissimam consecuturos esse misericordiam, qui peccati sordes eluerint, et qui, mundi facti, fuerint conjuncti cum eo spiritualiter, ac fore propinquos qui longinqui fuerunt, ac munificentia ejus saginandos ac recreandos; cumque in medio interposuerit ea unde fidem facere posset se verum esse natura Deum ac Dominum exercituum: rursum quæ sequuntur prosequitur, et continuat enumerationem spiritualium donorum quæ illis dabuntur. Prosperabo, inquit, vias meas et præcepta mea. Magnum hoc, et non aspernandum beneficium, et donum cœlestis: quomodo autem, dicemus. Qui enim a mundanæ voluptatis amore ad honestam vitam transire volunt, hi primum in aspera re ac non ita prona et pervia versantur. Adversatur enim illis trita quasi consue-

¹⁰ Isa. xiv, 27.

¹¹ Psal. lxxiv, 10, 11.

¹² Deut. xxxii, 2.

¹³ II Cor. ix, 10.

¹⁴ I Cor. iii, 9.

¹⁵ Matth. xiii, 3.

tudinis dulcedo, et mentem eorum tristitia velut inebriat. Nec enim carnis affectus facile sunt evitabiles, nec proclive est volentibus, ad virtutem currere. At prosperante ac promovente Deo, et loca invia et prærupta alleviante et complanante, facillime quis affectuum assultus fugere poterit, et fortissime ad virtutum culmen assillire. Scriptum est enim: « Montes excelsi cervis ⁶². » Quid ergo promisit Deus in ipsum credentibus? Prosperabo vias meas, et mandata mea, et non cum tristitia egrediemini, sed cum gaudio docebimini. Hoc demum est, opinor, quod alibi rursus dixit Scriptura prophetica: « Via piorum recta facta est, et præparata via piorum ⁶³. » Via enim Domini iudicium. Alius etiam e sanctis prophetis, « Rectæ, » inquit, « sunt viæ Domini, et iusti ambulabunt in eis: impii autem infirmabuntur in eis ⁶⁴. » Deo enim illis vias non levigante, per illas ferri non poterunt. Quod enim, ut dixi, donum cæleste sit, vias divinas ire posse, et implere mandata quibus ad Deum aliquis feratur, docuit, cum velut de Synagoga Judæorum, **784** Propterea ecce ego, inquit, obstruam vias ejus sudibus, et quæret vias, et non inveniet. Itaque me, inquit, prosperante mandata, cum lætitia egrediemini: id est, dolori non succumbetis, nec corde pungemini, et affectibus vacui eritis, et ad meliorem et admirandam vitam transurretis. Docebimini enim gaudentes, et sacrosanctis sermonibus vosmet oblectantes. Nimirum divinus David: « Quam dulcia, » inquit, « faucibus meis oracula tua! Supra mel et favum ori meo ⁶⁵, » ac prudentissime affirmavit gaudendum in illis magis quam in omnibus divitiis. Cum gaudio accurrere intelligi possunt et aliter. Liberati enim a pristino errore, gaudentes vocationem a Deo arripiunt. Quod verum esse, ex ipsis rebus videre licet. παντὶ πλοῦτῳ· ἐν χαρᾷ δὲ καὶ ἐτέρως νοηθεῖεν ἂν ἐκτρέχοντες· ἀπαλλαττόμενοι γὰρ τῆς ἀρχαίας ἀπάτης, ἀρπαζέουσι χαίροντες τὴν παρὰ Θεοῦ κλήσιν, καὶ ἀληθὲς τοῦτο ὑπάρχον ἐξ αὐτῶν ἐνεστι τῶν πραγμάτων ἰδεῖν.

VERS. 11. *Montes enim et colles exsiliunt, expectantes vos cum gaudio, et omnia ligna agri applaudunt ramis. Et pro stœba succrescet cyparissus, et pro conyza crescet myrtus. Et erit Dominus in nomen, et in signum æternum, et non deficiet.*

Montes hic dicit superas et cælestes potestates, quæ a Deo constitutæ sunt in subsidium mortalium. Sunt enim spiritus administri, qui legantur ad ministerium, propter eos qui salutem adipiscuntur, et gaudent super uno peccatore respiscens ⁶⁶. Equidem merito comparari possunt montibus, quippe qui altam dignitatem obtineant, pro virtutis ipsorum magnitudine. Vel etiam montes accipies pro his qui docendi munus habent in Ecclesiis, nihilque humile sapiunt, sed quæ superas sunt quærun, et supra res terrenas transiliunt. Colles autem pro his sumes qui illis auctoritate inferiores sunt, et quasi cætrum gloriæ subsident et subjiuntur. Sunt enim

τοῖς ὡσπερ τῆς ἐντριβοῦς συνηθείας τὸ γλυκύ, καὶ καταμεθύσκει ταῖς λύπαις τῶν ἐν αὐτοῖς ὄντα νοῦν. Οὐκ εὐδιάφικτα γὰρ τὰ τῆς σαρκὸς πάθη, οὔτε μὴν τοῖς ἐθέλουσιν εὐτριβὲς τὸ τρέχειν εἰς ἀρετὴν. Εὐδοκούντος γε μὴν τοῦ Θεοῦ, καὶ τὰ δυσπόμευτα καὶ ἀνάγνη ψιλὰ τιθέντος καὶ εὐήλατα, φύγοι τις ἂν καὶ μάλα βραδίως καὶ τὰς τῶν παθῶν προσβολὰς, εὐσθενέστατα δὲ καὶ εἰς τὰ τῶν ἀρετῶν ὑψώματα διαπηδήσειεν. Γέγραπται γάρ· « Ὅρη τὰ ὑψηλὰ ταῖς ἐλάφοις. » Τί τοίνυν Θεὸς ἐπαγγέλλεται τοῖς εἰς αὐτὸν πιστεύουσιν; Εὐδώσω τὰς ὁδοὺς μου, καὶ τὰ ἐντάλματά μου, καὶ οὐκ ἐν λύπῃ ἐξελεύσεσθε, ἀλλ' ἐν χαρᾷ διδαχθήσεσθε. Τοῦτο, οἶμαι, ἐστίν, ὅπερ ἔφη πάλιν ἐτέρωθι πού το γράμμα τὸ προφητικόν· « Ὁδὸς εὐσεβῶν εὐθεῖα ἐγένετο, καὶ παρεσκευασμένη ἡ ὁδὸς τῶν ἀγίων προφητῶν, « Εὐθεῖαι, φησὶν, αἱ ὁδοὶ Κυρίου, καὶ δίκαιοι πορεύονται ἐν αὐταῖς, οἱ δὲ ἀσεβεῖς ἀσθενήσουσιν ἐν αὐταῖς. » Θεοῦ γὰρ αὐτοῖς τὰς ὁδοὺς οὐ καταλειπόντος, οὐκ ἂν ἰσχύσειαν φέρεσθαι δι' αὐτῶν. Ὅτι γὰρ ξενίον ἐστίν, ὡς ἔφη, οὐρανοῦ τὸ τὰς θείας δύνασθαι βαδίζειν ὁδοὺς, καὶ πληροῦν τὰ ἐντάλματα, δι' ὧν ἂν τις ἐλάσαι πρὸς Θεὸν, ἐδίδαξεν εἰπὼν ὡς περὶ τῆς Ἰουδαίων Συναγωγῆς· Διὰ τοῦτο ἰδοὺ ἐγώ, φησὶ, φράσω τὰς ὁδοὺς αὐτῆς ἐν σκόλῃ, καὶ ζητήσῃ τὰς ὁδοὺς αὐτῆς, καὶ οὐ μὴ εὕρη. Οὐκοῦν ἐμοῦ, φησὶν, εὐδοκούντος τὰ ἐντάλματα, ἐν εὐφροσύνῃ ἐξελεύσεσθε, τουτέστιν, ἀμείνους ἔσεσθε λύπης, οὐ καταπηχθήσεσθε τὴν καρδίαν, ἔξω γεγονότες παθῶν, καὶ εἰς τὴν ἀμείνω καὶ τεθραυμασμένην μετατρέχοντες ζωὴν. Διδαχθήσεσθε γὰρ χαίροντες, καὶ τοῖς ἱεροῖς ἐντροπῶντες λόγοις. Καὶ γοῦν ὁ θεοσπέσιος Δαβὶδ· « Ὡς γλυκέα, φησὶ, τῷ λάρυγγί μου τὰ λόγια σου! ὑπὲρ μέλι καὶ κηρίον τῷ στόματί μου. » Χαίρειν δὲ μᾶλλον ἐπ' αὐτοῖς διεθεβαιοῦτο, καὶ μάλα ἐμψρόνως ὡς ἐπὶ

Τὰ γὰρ ὄρη καὶ οἱ βουνοὶ ἐξαλοῦνται προσδεχόμενα ὑμᾶς ἐν χαρᾷ, καὶ πάντα τὰ ξύλα τοῦ ἀγροῦ ἐπικροτήσῃ τοῖς κλάδοις, καὶ ἀντὶ τῆς στοιθῆς ἀναθήσεται κυπάρισσος, ἀντὶ δὲ τῆς κορυφῆς ἀναθήσεται μυρσίνη. Καὶ ἔσται Κύριος εἰς ὄνομα, καὶ εἰς σημεῖον αἰώνιον, καὶ οὐκ ἐκλείψει.

Ὅρη φησὶν ἐν τούτοις τάχα πού τὰς ἄνω τε καὶ ἐν οὐρανῷ δυνάμεις, αἱ δὴ καὶ τετάχαται παρὰ Θεοῦ πρὸς ἐπικουρίαν τῶν ἐπὶ τῆς γῆς. Πνεύματα γὰρ εἰσι λειτουργικὰ πεμπόμενα πρὸς διακονίαν διὰ τοὺς μέλλοντας κληρονομεῖν σωτηρίαν, χαίρουσι δὲ καὶ ἐφ' ἐνὶ ἁμαρτωλῷ μετανοοῦντι. Ναὶ μὴν καὶ ὕρει παρὲν κάζοιντο ἂν εἰκότως ὡς τὸ ὑφοῦ λίαν εἶναι λαχόντες κατὰ τε τῆς ἐνοῦσης αὐτοῖς ἀρετῆς τὸ μέγεθος. Ἦγουν ὄρη μὲν ἐκλήψῃ τοὺς τὸ διδασκαλικὸν ἐν Ἐκκλησίαις ἔχοντας ἐπιτήδευμα, καὶ φρονούντας μὲν τῶν χαμαιπετῶν οὐδὲν, ζητούντας δὲ μᾶλλον τὰ ἄνω, καὶ τῶν γῆινων ἀναπηδήσαντας· βουνοὺς γε μὴν τοὺς τῆς ἐκαίμων ὑπεροχῆς ἠττωμένους, καὶ οἷον

⁶² Psal. ciii, 18. ⁶³ Isa. xxvi, 7. ⁶⁴ Ose. xiv, 10.

⁶⁵ Psal. cxviii, 103. ⁶⁶ Hebr. i, 11; Luc. xv, 7.

ὀποκαθημένους αὐτῶν τὴν δόξαν. Μέτρα γὰρ ἐν Ἐκκλησιαίς εἰσὶ καὶ τιμῆς καὶ λειτουργιῶν· ταῦτα φησὶ τὰ ὄρη τὰ νοητὰ, καὶ σὺν αὐτοῖς οἱ βουνοὶ ἐξ-αλοῦνται, τουτέστιν ἀνασχιρτήσουσι, χαίροντα δηλονότι διὰ τὴν ὕμν ἐπιστροφῆν τε καὶ κλήσιν, καὶ προσ-δέξονται ὕμᾶς μετὰ χαρᾶς· ἐπιγαυνύμεθα γὰρ οὐ μετρίως, ὅταν τινὲς τῶν πεπλανημένων, τὸ ἐν ἀχλύϊ καὶ σκότῳ διατσελεῖν ἔτι μεθέντες, πρὸς τὸ τῆς ἀλη-θοῦς θεοπτείας ἄττουσι φῶς. Οὕτως αὐτοῖς καὶ ὁ πάν-τορος Παῦλος προσεφώνει, λέγων· «Χαρὰ καὶ στέφα-νός μου.» Ἀλλὰ καὶ πάντα τὰ ξύλα τοῦ ἀγροῦ, φη-σὶν, ἐπιπροσθήσει τοῖς κλάδοις. Καὶ ξύλα νοήσεις ἀγροῦ τοὺς τελούντας ἐν λαοῖς. Εὐάνθης γὰρ τοῦ Σωτῆρος ὁ κῆπος. Καὶ γοῦν ἐπελπερ ἔστιν εὐθαλῆς τε καὶ εὐ-καρπος ἢ ἐν τῷ Ἄσματι τῶν ἡσαμίων γραφομένη νόμφη, φησὶ· «Καταθήτω ὁ ἀδελφιδός μου εἰς κῆπον αὐτοῦ, καὶ φαγέτω καρπὸν ἀκροδρύων αὐτοῦ.» Οὐκ-οῦν τὰ ξύλα τὰ νοητὰ τοῖς κλάδοις ἐπιπροσθήσει, φησὶ. Χαίρουσι γὰρ οἱ πιστεύσαντες, καθάπερ ἀμέλει καὶ τὰ ὄρη καὶ οἱ βουνοὶ, τουτέστιν, οἱ καθηγεῖσθαι λα-χόντες λαῶν, ἐπὶ τῇ σωτηρίᾳ τῶν καλουμένων εἰς ζωὴν, καὶ τῆς ἀχράντου μυσταγωγίας εἰς πέρας, δι' ἧς τὸ θεῖον αὐτοῖς ἐνίσταται φῶς. Εἶτα ὅτι πλείστη τις ἔσται τῶν κεκλημένων μεταβολὴ πρὸς τὸ ἀσυγκρίτως ἄμεινον, διαδείκνυσιν εὐθὺς λέγων, ὡς ἀντὶ τῆς στοι-βῆς ἔσται κυπάρισσος, ἀντὶ δὲ τῆς κονύζης ἀναθήσει-ται μυρσίνη. Στοιβὴν καὶ κονύζαν κινράς, καὶ ἀπροσ-θλήτους [αἱ ἀποθλήτους] ἀκάνθας εἶναι φασιν, ἐντε-θῆλασι δὲ χωρίοις μὲν τοῖς ὑπὸ γηπόνους οὐδαμῶς, χέρσῳ δὲ καὶ ἀλμάδι· χαίρουσι γῆ. Τοιοῦτοί τινες ἦσαν οἱ πλανώμενοι, καὶ τῇ κτίσει παρὰ τὸν κτί-σαντα λατρεύοντες. Ἐπειδὴ δὲ κέκληνται πρὸς ἐπί-γνωσιν ἀληθείας, ἀφέντες τὸ εἶναι στοιβῆν, καὶ κονύζα, μετακωρηχάσαι νοητῶς εἰς τὰ εὐμήκη καὶ εὐοσμέ-τατα τῶν φυτῶν. Χρηματίζουσι γὰρ κυπάρισσος καὶ μυρσίνη. Μέγα τοίνυν τὸ θαῦμα τοῦ γηπονοῦντος τὴν Ἐκκλησίαν, τουτέστι, τοῦ Χριστοῦ. Μεθίστησι γὰρ τὰς ἀκάνθας εἰς τὰ εὐγενῆ καὶ ἐξαιρετα τῶν φυτῶν, καὶ ἑτέρους ἀνθ' ἑτέρων ἀποφαίνει πατρικῶς [γρ. πνευματικῶς]. Εὐρήσομεν δὲ τοῦτ' ἐγεγονός καὶ ἐν τοῖς ἐξ αἵματος Ἰσραὴλ. Στοιβὴ γὰρ ὄντες καὶ κονύζα ποτε Ματθαῖος καὶ Παῦλος· ὁ μὲν γὰρ ἦν τελώνης, ὁ δὲ διώκτης· καὶ ὕβριστής· φωστῆρες γεγόνασιν οἰκουμενικοὶ, καὶ Χριστὸν εὐωδιάζουσιν ἐν παντὶ τύπῳ, ἐν τε τοῖς σωζομένοις, καὶ ἐν τοῖς ἀπολλυμέ-νοις, καθὰ φησὶν ὁ ἱερῶτατος Παῦλος. Ὅτι δὲ ὁ τού-των πάντων χορηγὸς καὶ πρῶτανις ἐν ἀτελευτήτῳ κείσεται δόξῃ καὶ διαμονῇ, διδάσκει λέγων, ὅτι Ἔσται Κύριος εἰς ὄνομα, καὶ εἰς σημεῖον αἰώνιον, καὶ οὐκ ἐκλείψει· ὄνομα δὲ φησὶν ἐν τούτοις τὴν δόξαν, ση-μεῖον δὲ, ὡς γε οἶμαι, τὴν διὰ σταυροῦ φαιδρότητα, δι' οὗ καὶ σεσώσμεθα, ἐσόμεθα δὲ ἀκαταλήκτως ἐν οὐδένα καίρῳ ἢ τρόπῳ.

TOMOS ΤΡΙΤΟΣ.

Τάδε λέγει Κύριος· Φυλάσσεσθε κρίσι-ν, ποιή-σατε δικαιοσύνην. Ἠγγικε γάρ τὸ σωτήριόν μου

mensurae et gradus honoris ac ministeriorum in Ecclesiis. Hi, inquit, montes sub intelligentiam ca- dentes, et cum illis colles exsiliunt, id est, saltabunt, gaudentes videlicet, propter vestram conversionem et vocationem, et cum gaudio vos recipient. Non enim mediocri lætitia afficimur, cum aliqui eorum qui erraverunt, caligine et tenebris relictis, ad veræ Dei 785 contemplationis lucem emicant. Sic eos etiam affatur sapientissimus Paulus, dicens : « Gaudium et corona mea ». Sed et omnia ligna agri, inquit, applaudent ramis. Ligna agri intelliges eos qui in populo censentur. Est enim hortus Servatoris floridus. Et quidem viridem esse ac frugife- rum narrat Sponsa, quæ in Cantico canticorum describitur : « Descendat nepos meus in hortum suum, et comedat fructum nucum suarum ». Itaque ligna intelligibilia applaudent, inquit, ramis. Gaudent enim credentes, non aliter videlicet quam montes et colles, id est, qui præsumt populo, de salute eorum qui ad vitam et ad puræ mystagogiæ perfectionem vocati sunt, per quam divina illis lux affulget. Fore autem eorum qui vocati sunt maxi- mam mutationem ad id quod incomparabiliter præstat, ostendit cum dicit: Pro stœba erit cyparissus, pro conyza crescit myrtus. Stœbam et conyzam amaras spinas et rejectitias esse dicunt : crescut autem in locis ad agriculturam non accommodis, sed terra inculta et salsuginosa gaudent. Tales sunt qui errant, et creaturam præ Creatore colunt. Postquam autem vocati sunt ad agnitionem verita- tis, stœba et conyza esse desinunt, ac vergunt in- telligibiliter in proceras et pulcherrimas arbores. Nam cyparissus nuncupantur et myrtus. Magnum itaque est miraculum ejus qui colit Ecclesiam. id est, Christi. Transponit enim spinas in nobiles et præstantes arbores, et alias ex aliis facit spiri- tualiter. Hoc factum esse inveniemus in Israelitis. Matthæus enim et Paulus, quorum ille publicanus, hic persecutor et ferox erat, cum essent quondam stœba et conyza, facti sunt totius orbis publica lu- mina, et Christum in omni loco, tum in servatis, tum in perditis redolent, quemadmodum inquit Paulus sanctissimus. Quod autem omnium horum suppeditator ac largitor æterna gloria et nominis perpetuitate sit potiturus, docet cum ait : Erit Dominus in nomen et in signum sempiternum, et non deficiet. Nomen hic vocat gloriam; signum, ut ego quidem censeo, crucis splendorem; per quam etiam servati sumus, in qua etiam jugiter permanebimus. Nunquam enim ejus gratia ullo tempore aut modo nos deficiet.

786 TOMUS TERTIUS.

CAP. LVI. VERS. 1. Hæc dicit Dominus : Custodite judicium, facite justitiam. Appropinquavit enim

67 Philip. iv, 1. 68 Cant. v, 1 69 II Cor. ii, 16.

salutare meum ut veniat, et misericordia mea, ut A

De gentium vocatione per fidem, videlicet in Christo, pluribus verbis egit in paulo superioribus : quo confectio, transit iterum ad commonefaciendum Israelitas. Natura enim bonus Deus omnes homines vult salvos fieri, et ad agnitionem veritatis venire⁶⁸. Quoniam autem solebant propter nobilitatem patrum supercilium tollere, et hac sola de causa altum sapere, et quia hoc sibi putabant satis esse, etiamsi nulla probæ vitæ laus eluceret, conatur probare inanem fore illis omnino in hisce rebus tumorem : sed eos docet excellentem gloriam consequi, qui ea quæ injuncta sunt, exsequuntur, et in factis splendorem ambiunt. Custodite igitur, inquit, iudicium, id est, rectum iudicium, vel divina iudicia, scilicet mandata. Facite iustitiam. Non enim modo divinis legibus velle adherere satis est, et a præstandi ac perficiendi officio discedere, sed oportet porro sacrorum iudiciorum custodes apparere, et omni bonorum operum genere excellere. Ne vero quis nostrum putet his verbis Israelitas ad observationem legis, quæ in umbris nimirum sita est et in typis, excitari : justificatur enim nemo in lege apud Deum, quemadmodum Paulus ille ter optimus scripsit⁶⁹ : prope esse dicit salutare suum, et misericordiam patefaciendam. Misericordiam et salutare vocat Christum : per ipsum enim misericordiam adepti sumus, et remissionem æ salutem per fidem lucrati : Simile esse dicimus hoc illi quod a Deo dictum est ad beatum Abbaicum : « Adhuc paululum, qui venit veniet, et non moram trahet⁷⁰. » Patefieri, dicit pro manifestari. Siquidem prænuntiarunt beati prophetæ Servatoris adventum, **787** et patefactus est mortalibus, quando potenti dominatori visum est. Quod etiam divinus David docebit, dicens : « Notum fecit Dominus salutare suum, in conspectu gentium revelavit iustitiam suam⁷¹. » Manifestatus enim est Christus gentibus, qui est salutare et iustitia, quippe in ipso, ut iam dixi, Deus ac Pater nos servavit et justificavit.

VERS. 2. *Beatus vir qui facit hæc, et homo qui retinet hæc, et custodit Sabbata, ut non profanet ea, et servat manus suas, ne faciant injustitiam.*

Cognata sunt hæc jam dictis, et eodem tendunt : sed habet oratio quædam observatione digna. Considera enim quo pacto dicat eum beatum esse, non simpliciter qui ex semine Abrahamæ est, non qui carnali nobilitate turget, et in eo inani superbia insolescit, sed illum in quo bonæ et illibatæ vitæ velut splendida et illustris dignitas inesse cernitur et enitescere. Tale quiddam beatus Joannes Baptista

A παραγενέσθαι, καὶ τὸ ἔλεός μου ἀποκαλυφθήσεται.

Περὶ τῆς τῶν ἐθνῶν κλήσεως τῆς διὰ πίστεως, δηλονότι τῆς ἐν Χριστῷ, μακροῦς πεποίηται λόγους ἐν τοῖς ἀνότιν βραχῦ, διαπεράνας δὲ τοῦτο μέτεισι πάλιν ἐπὶ τὸ χρῆναι νουθετεῖν τοὺς ἐξ αἵματος Ἰσραήλ. Φύσει γὰρ ὑπάρχων ἀγαθὸς πάντας ἀνθρώπους θέλει σωθῆναι, καὶ εἰς ἐπίγνωσιν ἀληθείας ἔλθειν. Ἐπειδὴ δὲ ἦν ἔθος αὐτοῖς ἐπὶ τῇ τῶν πατέρων εὐγενεῖα τὴν ὀφρὸν ἀνασπάειν, καὶ μέγα φρονεῖν, ἐπ' αὐτῷ δὲ τοῦτον, καὶ μόνον, καὶ ἀποχρήσειν αὐτοῖς οἰεσθαι ταυτὶ, καὶ εἰ μὴ μετὸν ὄρωτο τῆς εὐζωίας τὸ καύχημα, πειρᾶται πληροφροεῖν, ὡς εἰκαῖον αὐτοῖς ἔσται παντελῶς τὸ ἐπὶ τούτῳ φύσημα, δόξαν δὲ μᾶλλον ἀποφαίνει λαχόντας θεοπροεπιτῆ, τὸ πληροῦν ἐλέσθαι τὰ διατεταγμένα, καὶ τὸ τὴν ἐν ἔργοις φαιδρότητα μεταποιεῖσθαι φιλεῖν. Οὐκοῦν φυλάσσεσθε, φησὶ, κρίσιν, ταυτέστι, τὴν ὀρθοχριστιαν, ἤτοι τὰ θεῖα κρίματα, ὅσων δὲ ὄτι τὰς ἐντολάς. Ποιεῖτε δικαιοσύνην· οὐ γὰρ ἀρκέσει μόνον τὸ βούλεσθαι μὲν τοῖς θεοῖς προσκεῖσθαι νόμοις, ἀποφροεῖν δὲ τοῦ χρῆναι διαπεραίνεσθαι αὐτούς· δεῖ δὲ φύλακας ὄρθεσθαι τῶν ἱερῶν κριμάτων, διαπρέπειν τε πρὸς τοῦτον διὰ πάσης ἀγαθουργίας. Ἰνα δὲ μὴ τις οἴηται τῶν καθ' ἡμᾶς ἐπὶ τὴν τοῦ νόμου τήρησιν, τὴν ὡς ἐν γένημι σκιαῖς τε καὶ τύποις παραθήγεσθαι διὰ τούτων τοὺς ἐξ Ἰσραήλ· δικαιοῦται γὰρ οὐδεὶς ἐν νόμῳ παρὰ Θεῷ, καθὼ γέγραφέ τιςιν ὁ πανάριστος Παῦλος· ἐγγὺς εἶναι φησὶ τὸ σωτήριον, καὶ τὸ ἔλεος αὐτοῦ ἀποκαλυφθῆναι. Ἐλεος δὲ καὶ σωτήριον ὀνομάζει Χριστόν· ἠλεήμεθα γὰρ δι' αὐτοῦ, τὴν διὰ πίστεως ἄφεσιν καὶ σωτηρίαν ἀποκερδαίνοντες. Ἐοικὸς εἶναι φαμεν· τοῦτον τὸν εἰρημένον [αἰ. τοῦτον τῷ εἰρημένῳ] παρὰ Θεοῦ πρὸς τὸν μακάριον Ἀββακούμ· « Ἐστὶ μικρὸν, ὁ ἐρχόμενος ἤξει, καὶ οὐ χρονιεῖ. » Τὸ δὲ γε ἀποκαλυφθῆναι φησὶν, ἀντὶ τοῦ φανερωθῆναι· προαπήγγελον μὲν γὰρ οἱ μακάριοι προφῆται· τοῦ Σωτῆρος τὴν ἀφίξιν· γέγονε δὲ τοῖς ἐπὶ τῆς γῆς ἐναργῆς ἐν καιροῖς, καθ' οὓς ἠθέλησεν ὁ δυνάστης· καὶ τοῦτο διδάξει λέγων ὁ θεσπέσιος Δαβὶδ· « Ἐγνώρισεν Κύριος τὸ σωτήριον αὐτοῦ, ἐναντίον τῶν ἐθνῶν ἀπεκάλυψε τὴν δικαιοσύνην αὐτοῦ. » Πεφανέρωται γὰρ τοῖς ἔθνεσι Χριστὸς, ὅς ἐστι σωτήριον, καὶ δικαιοσύνη· ὡς γὰρ ἔφην ἀρτίως, σέσωκέ τε καὶ δεδικάωκεν ἡμᾶς ὁ Θεὸς καὶ Πατὴρ ἐν αὐτῷ.

Μακάριος ἀνήρ ὁ ποιῶν ταῦτα, καὶ ἀνθρώπος ὁ ἀντεχόμενος αὐτῶν, καὶ φυλάσσειν τὰ Σάββατά μου μὴ βεβηλοῦν, καὶ διατηρῶν τὰς χεῖρας αὐτοῦ μὴ ποιεῖν ἀδικηματα (1).

Ἀδελφὰ καὶ ταῦτα τοῖς ἀρτίως ἡμῖν εἰρημένοις, καὶ διὰ τῶν ἰσῶν ἐρχεται, ἐπιτήρησίν γε μὴν ὁ λόγος ἔχει πολλήν. Ἀθρεῖ γὰρ ὅπως μακάριον εἶναι φησὶν, οὐχὶ δήπου πάντως τὸν ἐκ σπέρματος Ἀβραάμ, ὅτε μὴ τὸν σαρκὶ καὶ εὐγενεῖαις ἐπικομπάζοντα, καὶ εἰκαῖον ἔχοντα τὸ ἐπὶ τούτῳ φρόνημα, ἐκείνων δὲ μᾶλλον, ὡσπερ ἂν ἐνυπάρχον ὄρωτο τὸ διαπρέπειν ἐν ἀγαθοῖς, καὶ τῆς ἀβεβήλου ζωῆς τὸ λαμπρὸν, καὶ

⁶⁸ 1 Tim. II, 4. ⁶⁹ Galat. III, 11; Rom. I, 17; Hebr. X, 38. ⁷⁰ Habac. II, 3. ⁷¹ Psal. XCIIII, 2.

(1) LXX, 25. x2.

περιφανές ἀξίωμα. Τοιοῦτόν τι καὶ ὁ μακάριος Βαπτιστής Ἰωάννης ταῖς Ἰουδαίων ἀγέλαις ἐπιφωνήσας ὀρᾷται· προσήεσαν μὲν γὰρ τὸ παρ' αὐτοῦ τιμῶντες βάπτισμα, μετανοίας δὲ ἦν, καὶ πικροὺς ὄντας λίαν διήλεγχε λέγων· « Γεννήματα ἐχιδῶν, τίς ὑπέδειξεν ὑμῖν φυγεῖν ἀπὸ τῆς μελλούσης ὀργῆς; Ποιήσατε οὖν καρποὺς ἀξίους τῆς μετανοίας, καὶ μὴ δόξητε λέγειν ἐν ἑαυτοῖς· Πατέρα ἔχομεν τὸν Ἀβραάμ.» Ὁ δὲ φησιν· « Εἰ πατέρα εἴχετε τὸν Ἀβραάμ, τὰ ἔργα τοῦ Ἀβραάμ ἵποιεῖτε ἄν. » Μακάριος τοίνυν, φησίν, οὐκ εἰ τις υἱὸς ἐστὶν Ἀβραάμ, ἀλλ' ὁ φυλάσσω ταῦτα· ποῖα δὲ ταῦτα; Κρίμα καὶ δικαιοσύνη, καὶ πρὸς γε τούτῳ φυλάττων καὶ κατορθῶν αὐτά, καὶ ἀντεχόμενος αὐτῶν, τουτέστιν, οὐ παρέργως ἢ παρειμένως ἐπ' αὐτὰ χωρῶν, ἀλλ' οἷον ἐν πάσῃ σπουδῇ, καὶ νεανικῶς, ὥστε καὶ ἀντέχεσθαι λίαν αὐτῶν, καὶ φυλάσσειν τὰ Σάββατα μὴ βεβηλοῦν αὐτά. Ἴνα πάλιν τοιοῦτο νοῆς· οὐκ ἐξῆν ἐν Σαββάτῳ φροντίδα ποιῆσθαι τίνα τῶν περὶ τὴν σάρκα πόνων ἢ σπουδασμάτων. Ἐδει δὲ μᾶλλον ἀργεῖν τοῦτο τοῦ θεοῦ προστάσσοντος νόμου, πλὴν ἀργοῦντες τὰς νενομισμένας θυσίας προσεκόμιζον τῷ Θεῷ, τοῦ νομικοῦ γράμματος ἀνιγματοδῶς ὑποφαίνοντος, ὅτι φροντίδος σαρκικῆς ἀποσχομένους ἐμφρόνως ἱεουργεῖν προσήκει τῷ Θεῷ θυσίας πνευματικὰς, καὶ τὰς εἰς ὁσμὴν εὐωδίας τῆς νοητῆς. Ἀργίας οὖν ἄρα τῆς ἐξ ἁμαρτιῶν καὶ σαρκικῶν ἐπιθυμιῶν τύπον ἐπλήρου τῆς κατὰ τὸ Σάββατον ἀργίας ἢ δύναμις· οὕτω προσήκει φυλάττεσθαι καὶ ἡμᾶς τοῦ μὴ βεβηλοῦν τὰ Σάββατα· ἀποπατάμενοι γὰρ, ὡς ἔφην, φροντίδος ἀπάσης γεώδους καὶ σαρκικῆς, νοητῶς σαββατίζομεν, οὐ τὰς δι' αἱμάτων καὶ καπνῶν τελούντες θυσίας, ἀλλ' ἱεροῖς σπουδάσματι κατευφραίνοντες αὐτὸν, καὶ εἰς ὁσμὴν εὐωδίας ἑαυτοὺς ἀναφέροντες. Τοιαύταις γὰρ θυσίαις εὐαρεστεῖται ὁ Θεός, καθὰ γέγραπται. Δεῖ δὲ οὖν ἄρα μὴ βεβηλοῦν τὰ Σάββατα, διατηρεῖν δὲ πρὸς τούτῳ καὶ τὰς χεῖρας καθααρμένας· καὶ τίνα τρόπον, αὐτὸς ἐδίδαξεν εἰπών· Τοῦ μὴ ποιεῖν ἀδικήμα· οὐ γὰρ ἐστὶ φυλάσσειν δύνασθαι κρίσιν, καὶ ποιεῖν δικαιοσύνην ἀδικεῖν ἐθέλοντας, καὶ τοῖς τῆς ἁμαρτίας ῥύποις τὴν χεῖρα καταμιαίνοντας. Χεῖρα δὲ οὐχὶ πάντως τὴν τοῦ σώματος, ἀντὶ δὲ γε τῆς χειρὸς τὴν πρακτικὴν νοήσεις ἐνέργειαν, καθ' ἣν ἐκάστῳ πρόσιμεν τῶν πραγμάτων.

Μὴ λεγέτω ὁ ἀλλογενὴς ὁ προσκελιμένος πρὸς Κύριον· Ἀφορισθί με ἄρα Κύριος ἀπὸ τοῦ λαοῦ τούτου. Καὶ μὴ λεγέτω ὁ εὐνούχος, ὅτι· Εγὼ εἰμι ξύλον ξηρόν. Τάδε λέγει Κύριος τοῖς εὐνούχοις· Ὅσοι ἂν φυλάξωται τὰ Σάββατά μου, καὶ ἐκλέξωται ἢ ἐγὼ θέλω, καὶ ἀντέχωται τῆς διαθήκης μου, δώσω αὐτοῖς ἐν τῷ οἴκῳ μου καὶ ἐν τῷ τελεχεῖ μου τόπον ὀνομαστόν, κρεῖσσον (1) υἱῶν καὶ θυγατέρων, δρομα ἀλώριον δώσω αὐτοῖς, καὶ οὐκ ἐκλείψει.

Ἐτέραν ὑφρὸν τῶν ἐξ αἵματος Ἰσραὴλ, ἤγουν

⁷⁸ Matth. iii, 7-9. ⁷⁹ Joan. viii, 39. ⁸⁰ Hebr. xiii, 16.

(1) LXX, κρεῖττω.

(2) Quæ uncis inclusa sunt, Græcus codex non habet.

A dixisse videtur Judæorum turbæ. Accesserunt ad ejus baptismum, quod erat pœnitentiæ, et in pretio habuerant: quos ut acerbissimos homines et sævos reprehendit, dicens: « Progenies viperarum, quis monstravit vobis ut fugeretis a futura ira? Facite igitur fructus dignos pœnitentiæ, et ne sitis ea opinione ut dicatis apud vos: Patrem habemus Abraham ⁷⁸. » [(2) Certe quoque Servator idem persecutus est, et affatus est eos omnino semper hoc prætententes dicentes: « Nos patrem habemus Abraham ⁷⁹. »] Ille vero: « Si patrem, inquit, haberetis Abraham, fecissetis opera Abrahamæ. » Beatus est igitur, inquit, non si quis sit filius Abrahamæ, sed qui custodit hæc. Quænam? Judicium, justitiam, et præterea qui custodit illa, et efficit ac retinet, id est, qui non leviter aut remisso, sed omni velut studio ac viriliter ea aggreditur, ut ea diligenter retineat, et custodit, Sabbata ut non profanet ea. Ut rursus illud intelligas: non licebat in Sabbato laborum aliquam agere. Sed otium potius oportebat, divina lege hoc sanciente: otiantes tamen stata sacrificia Deo offerebant: legali littera ænigmatically subinveniente, carnis cura abstinentes debere spirituales hostias, in odorem bonæ fragrantiae intelligibilis, **788** Deo prudenter ministrare. Hujus igitur cessationis in Sabbato virtus otium et cessationem a peccato et carnis cupiditatibus figurabat. Sic eandem curam nos suscipere debemus, ne Sabbata violemus. Supersedentes enim, ut dixi, omni cura terrena et carnali, intelligibiliter sabbatizamus: non per sanguinem et fumos celebrantes sacrificia, sed studiis sanctis illum exhilarantes, et in odorem suavitatis nosmet offerentes. Talibus enim sacrificiis placatur Deus, sicuti scriptum est ⁸⁰. Oportet itaque Sabbata non violare, sed ad hæc manus puras servare. Quomodo autem, ipsemet docuit, inquit: Ne faciant injuriam. Nec enim custodire judicium, nec colere justitiam possunt hi qui injuriam volunt inferre, et manum peccati sordibus inquinare. Manum autem non simpliciter eam quæ est corporis, sed pro manu actuosam quamdam vim intelliges, per quam ad res quasque gerendas accedimus.

D VERS. 3-5. Ne dicat alienigena qui appositus est Domino: Separabit me utique Dominus a populo suo. Neque dicit eunuchus: Ego sum lignum aridum. Hæc dicit Dominus eunuchis: Quicumque custodierint Sabbata mea, et elegerint quæ ego volo, et tenuerint testamentum meum, dabo illis in domo mea et intra parietes meos locum celebrem, meliorem filiis ac filiabus, nomen æternum dabo illis, et non deficiet.

Aliud supercilium Israelitarum et arrogantiae

causam putidam et frivolum Deus insectatur. Altum enim, uti dixi, sapiebant, dicentes : « Patrem habemus Abraham ⁷⁴, » et : Populus sanctus sumus electus, atque in sortem divinam asciti sumus. Fugerunt etiam orbitatem, utpote cum primus pater Abraham loco benedictionis accepisset a Deo, semen suum in inmensam multitudinem propagandum, quod Deus promisit stellas numero æquaturum ⁷⁵. Dixitque illis per sapientissimum Moysen : « Non erit in vobis orbus, neque sterilis ⁷⁶. » Quod autem magna et præclara res censeretur ab illis fecunditas prolis, e sanctis prophetis quidam prohibet : « Gloria eorum ex partibus, et parturitionibus, et conceptionibus ⁷⁷. » Propheta **789** item Isaias dicit septem mulieres apprehensuras unum virum, quæ dicant : « Panem nostrum comedemus, et vestimentis nostris amicumur ; verumtamen vocetur nomen tuum super nos : aufer opprobrium nostrum ⁷⁸. » Non enim volebant, ut dixi, tanquam liberis orbæ et steriles notari. Quia igitur videbantur Israelitæ propter carnalem nobilitatem et sobolis fecunditatem elato esse animo, eos necessario ab hac ignorantia abducit, inquiens : Ne dicat alienigena, qui appositus est ad Dominum : Separabit me Dominus a populo suo. Non enim, quia est alienigena, id est, non ex sanguine Israel, propterea non erit ejus donorum et conjunctionis cum ipso, videlicet spiritualis, particeps ; sed si Domino adhæreat, omnino inter domesticos et notos collocabitur, et ad gentem sanctam, ad regium sacerdotium, in sortem Dei cooptabitur, et in filiis Abraham numerabitur. Non enim omnes qui sunt ex Israel, hi Israel, sicuti sapientissimus Paulus ait, nec quia semen Abraham, omnes filii, sed filii promissionis reputantur in semine ⁷⁹. Data est autem Abraham promissio a Deo, non solum propter eos qui secundum carnem ab eo sunt, sed propter omnes per fidem genitos. Sic enim Abraham justificatus est. Ergo qui insistent vestigiis fidei Abrahamiticæ, his omnino dabitur ut filiis accenseantur. Non igitur proselytum separabit a populo suo : at semel additum et vocatum per fidem suscipiet, populumque sanctum nominabit. Quin etiam si quis, inquit, sit eunuchus, id est carens liberis et sobole, ne dicat apud seipsum : Ego sum lignum aridum, id est, ne moleste ferat orbitatem. Apud Deum enim nihil istud est, nec eum rejiciet. Nam quæ virtus est, cujus præclari facinoris splendor, prolis fecunditas? Carnis enim opera sunt hæc, nec reprehensione nec laude digna. Etsi enim aliquibus benedictionis loco datum sit, ad hoc Deo vocante, at nihil erit non habentibus incommodi. Quid enim contra eos dici potest qui præmature mortui sunt, vel ante nuptias et coitum rebus humanis defuncti, liberos non susceperunt? Quomodo etiam juvabit peccatis in hac vita addictos, quod multorum filiorum et filiarum patres existant? Neque dicat, inquit, qui liberos non habet : Ego sum

ἀλαζονείας πρόσφασιν, παθράν τε καὶ ἔωλον κατασῦρει Θεός· ἐφρόνουν μὲν γὰρ, ὡς ἔφην, μέγα, λέγοντες, « Πατέρα ἔχομεν τὸν Ἀβραάμ, » καὶ μὴν ὅτι Λαὸς ἅγιός ἐσμεν ἐξειλεγμένος, τετάγμεθα δὲ καὶ εἰς κληρὸν Θεοῦ. Ἐφρευγον δὲ καὶ τὴν ἀπαίδειαν, ἅτε δὴ τοῦ προπάτορος Ἀβραάμ ἐν εὐλογίας τάξει λαβόντος παρὰ Θεοῦ τὸ εἰς πληθὺν ἐκταθῆσθαι τὴν ἀμέτρητον τὸ σπέρμα αὐτοῦ· Ἰσάριθμον γὰρ τοὺς ἀπτρῶεις ἐπηγγέλλετο Θεὸς ἀναδείξειν αὐτό. Εἴρητο δὲ πρὸς αὐτούς καὶ διὰ τοῦ πανσόφου Μωϋσέως τὸ· « Οὐκ ἔσται ἐν ὑμῖν ἄγονος οὐδὲ στεῖρα. » Ὅτι δὲ μέγα τι χρῆμα καὶ ἐξάλειρον ἢ πολυπαιδία γενόμετο παρ' αὐτούς, πληροπορήσει τις λέγων τῶν ἁγίων προφητῶν· « Αἱ δόξαι αὐτῶν ἐκ τόκων καὶ ὠδίνων, καὶ συλλήψεων. » Ἐπτὰ δὲ γυναῖκας ἐπιλήψεσθαι ἐνὸς ἀνδρός, ὁ προφήτης φησὶν Ἰσαίας· εἰπόν τε ὅτι· « Τὸν ἄρτον ἡμῶν φαγόμεθα, καὶ τὰ ἱμάτια ἡμῶν περιβαλοῦμεθα, πληρὸν τὸ ὄνομα τὸ σὸν κεκλησῶ ἐφ' ἡμᾶς, ἀφελε τὸν ὀνειδισμόν ἡμῶν. » Οὐ γὰρ ἤθελον, ὡς ἔφην, ὡς ἄγονοί τε καὶ στεῖραι κατονειδίεσθαι. Οὐκοῦν ἐπειδήπερ ἐπ' εὐγενεῖα σαρκικῇ, καὶ προσέτι τῇ πολυπαιδίᾳ μέγα φρονεῖν ἰδοῦσι τοὺς ἐξ Ἰσραὴλ, ἀναγκαίως αὐτοὺς καὶ ταύτης ἐξίστησι τῆς ἀμαθίας· εἰπὼν· Μὴ λεγέτω ὁ ἀλλογενὴς ὁ προσκελεμένος πρὸς Κύριον, Ἀφοριεῖ με ἅρα Κύριος ἀπὸ τοῦ λαοῦ αὐτοῦ. Οὐ γὰρ ἐπειπερ ἀλλογενὴς, τουτέστιν, οὐκ ἐξ αἱματος Ἰσραὴλ, διὰ τοῦτο καὶ ἀμέτοχος τῶν παρ' αὐτοῦ χαρισμάτων, ἦγουν τῆς πρὸς αὐτὸν οικειότητος, δηλονότι πνευματικῆς· ἀλλ' εἰ προσκείτο τῷ Κυρίῳ, τάξεσθαι πάντως ἐν οικείοις, καὶ ἐγνωσμένοις, καὶ εἰς ἔθνος ἅγιον, καὶ εἰς βασιλεῖον ἱεράτευμα, καὶ εἰς κληρὸν Θεοῦ· τελέσει δὲ καὶ ἐν τέχνῳις Ἀβραάμ. Οὐ γὰρ πάντες οἱ ἐξ Ἰσραὴλ οὗτοι Ἰσραὴλ, καθά φησιν ὁ πάνσοφος Παῦλος, οὐδὲ ὅτι εἰσὶ σπέρμα Ἀβραάμ, πάντες τέκνα, ἀλλὰ τὰ τέκνα τῆς ἐπαγγελίας λογίζονται εἰς σπέρμα. Δέδοται δὲ τῷ Ἀβραάμ ἡ ἐπαγγελία παρὰ Θεοῦ, οὐκ ἐπὶ μόνοις τοῖς ἐξ αὐτοῦ κατὰ σάρκα, ἀλλὰ γὰρ καὶ ἅπασιν τοῖς διὰ τῆς πίστεως· ἐδικαιώθη γὰρ οὕτως Ἀβραάμ. Οὐκοῦν τοῖς στοιχοῦσι τοῖς ἔχουσι τῆς πίστεως Ἀβραάμ δοθῆσεται πάντως τὸ τελεῖν ἐν τέχνῳις. Οὐκ ἀφοριεῖ τοιγαροῦν τὸν προσήλυτον ἐκ τοῦ λαοῦ αὐτοῦ, τὸν δὲ ἅπαξ προστεθέντα καὶ κεκλημένον ἐν πίστει προσδέξεται, καὶ λαὸν ἅγιον ὀνομάσει. Ἀλλὰ εἰ τις εὐνοῦχός ἐστι, φησὶν, τουτέστιν, ἅπασι ἡ ἄγονος, μὴ λεγέτω καθ' ἑαυτὸν, ὅτι Ἐγὼ εἰμι εὐλὸν ξηρὸν, τουτέστι, μὴ λυπέσθω διὰ τὴν ἀπαίδειαν. Οὐδὲν γὰρ τοῦτο παρὰ Θεῷ, οὔτε μὴν ἀπόβλητον ἀποφαίνει. Ὅποιος γὰρ τρόπος ἀρετῆς, ἢ πόνων κατορθωμάτων λαμπρότης, ἢ πολυπαιδία, Σαρκὸς ἔργα ταυτὶ μῶμον τε καὶ ἵπαινον μακράν. Εἰ γὰρ καὶ δέδοται τιτιν ἐν εὐλογίας τάξει τὸ χρῆμα, καιροῦ καλοῦντος εἰς τοῦτο, ἀλλ' οὐκ ἀδικήσειεν ἂν οὐδὲν τοὺς μὴ λαχόντας αὐτό. Ἐπεὶ ποῖος ἂν γένοιτο καταβρῆσεως τρόπος τοῖς τεθνεώσι πρὸ ὥρας, ἢ πρὸ γάμου καὶ μελέως, τῶν καθ' ἡμᾶς πραγμάτων ἀποδημήσασιν, οἷς παιδῶν οὐχ ὑπῆρξε γονῆ· ὀνήσει δὲ τρόπον τινα τοὺς φιλαμαρτήμονας ἐν τῷδε τῷ βίῳ.

⁷⁴ Joan. viii, 59. ⁷⁵ Gen. xv, 5. ⁷⁶ Exod. xxiii, 26. ⁷⁷ Ose. iv, 11. ⁷⁸ Isa. lv, 1. ⁷⁹ Rom. ix, 6-8.

πολλῶν πατέρας υἰῶν καὶ θυγατέρων; Μηδὲ λεγέτω, φησὶν, ὁ παῖδας οὐκ ἔχων, ὅτι Ἐγὼ εἰμι ξύλον ξηρόν. Λυπεῖ δὲ οὐδὲν, μᾶλλον δὲ ἀναγκαῖον εἶναι φημι διαμνημονεῦσαι καὶ νῦν τῶν εὐνουσιασάντων ἑαυτοὺς διὰ τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν, κατὰ τὴν τοῦ Σωτῆρος φωνήν, οἷς ἂν ἐφαρμύσειέ τις, καὶ μάλα εἰκότως, τὸν ἔν γε τούτοις παρὰ Θεοῦ λόγον. Δώσω γὰρ αὐτοῖς, φησὶν, ἐν τῷ οἴκῳ μου, καὶ ἐν τῷ τείχῳ μου τόπον ὀνομαστόν. Οἶκον δὲ καὶ τεῖχος, ἦτοι τὴν περίβολον καὶ ἀσφάλειαν ἀποκαλεῖν ἔοικε τὴν Ἐκκλησίαν, τὴν ἄνω που τάχα καὶ ἐν οὐρανοῖς, ἦγουν τὴν ἐπὶ γῆς, εἰς ἣν διαπρέπουσιν ἄνδρες ἀγενεῖα καὶ σεμνότητι σύντροφοι, καὶ τὸ τῆς ἐγκρατείας ἀναδοῦμενοι καύχημα, καὶ πολυπαιδίας κρείττονα τὴν ἐπὶ τούτῳ δόξαν ἡγούμενοι, καὶ τὸ γε ἦσαν εἰς σεμνότητα πολιτείας εὐνούχων οὐδὲν διαφέροντες. Οὗτοι δέχονται παρὰ Θεοῦ δόξαν αἰώνιον· δηλοῖ δὲ τοῦτο τὸ ὄνομα, καὶ οὐκ ἂν ἐκλείψοι ἐν αὐτοῖς ἡ παρ' αὐτοῦ χάρις· ἐξαιρέτα γὰρ τῆς ἐγκρατείας τὰ γέρα, πλην οὐχ ἄπολοις εὐνούχοις τὴν τῶν οὕτω λαμπρῶν ἀξιωματῶν ἐπαγγέλλεται χορηγίαν, ἀλλὰ τοῖς φυλάττουσι τὰ Σάββατα αὐτοῦ, Χριστοῦ δὲ δηλονότι· Ἔτερα δὲ, ὡς ἔφην, τὰ αὐτοῦ Σάββατα παρὰ τοῦ νόμου. Τὰ μὲν γὰρ ἦν ἐν τύποις, τὰ δὲ τῷ τῆς ἀλήθειας καταφαιδρύνεται κάλλει. Καὶ ἐπεὶ τοῖς ἐπιλεξαμένοις [ἄπερ] αὐτὸς βούλεται, καὶ ἀντεχομένοις τῆς διαθήκης αὐτοῦ. Βούλεται δὲ Χριστὸς οὐ τὰ ἐν σκιαῖς καὶ γράμματι νομικῶς, ἀλλὰ καὶ τὰ ἐν τῇ διαθήκῃ τῇ παρ' αὐτοῦ· δηλονότι ὅτι τῇ νέᾳ τε καὶ εὐαγγελικῇ.

Καὶ τοῖς ἀλλογενέσι τοῖς προσκειμένοις Κυρίῳ δουλεύειν αὐτῷ, καὶ ἀγαπᾶν τὸ ὄνομα Κυρίου, τὸ εἶναι αὐτῷ εἰς δούλους καὶ δούλας, καὶ πάντας τοὺς φυλασσομένους τὰ Σάββατά μου μὴ βεβηλοῦν, καὶ ἀντεχομένους τῆς διαθήκης μου, εἰσάξω αὐτοὺς εἰς τὸ ἅγιον μου, καὶ εὐφρανῶ αὐτοὺς ἐν τῷ οἴκῳ τῆς προσευχῆς μου. Τὰ ὀλοκαυτώματα αὐτῶν, καὶ αἱ θυσίαι αὐτῶν ἔσονται δεκταὶ ἐπὶ τὸ ἑορταστῆριόν μου. Ὁ γὰρ οἶκός μου οἶκος προσευχῆς προκληθήσεται πᾶσι τοῖς ἔθνεσιν, εἶπε Κύριος ὁ συνάγων τοὺς διεσπαρμένους Ἰσραὴλ.

Συναπτέον τοῖς ἀνόπιν καὶ ταῦτα, ἢ ἡ τοιοῦτον τὸ λεγόμενον· Τάδε λέγει Κύριος τοῖς εὐνούχοις, καὶ τοῖς ἀλλογενέσι τοῖς προσκειμένοις Κυρίῳ δουλεύειν αὐτῷ. Οὐκοῦν διαλέγεται τοῖς ἐξ ἔθνων, καὶ οὕτω που μόνοις τοῖς ἐξ αἵματος Ἰσραὴλ, οἱ τὴν ὄφρυν ἀνασπώντες ὑψηλὴν καταπεφύοντο τῶν ἀλλογενῶν, μερίδα καὶ κληρὸν Θεοῦ καὶ λαὸν ἅγιον ἑαυτοὺς ὀνομάζοντες· φάσκοντες τὸ, « Μακάριοί ἐσμεν Ἰσραὴλ, ὅτι τὰ ἄρεστά Κυρίου γνωστὰ ἡμῖν ἐστί. » Πρὸδηλον οὖν, ὅτι οὐ σαρκικῆς εὐγενείας δύναμις συναπτέει Θεῷ· οὐ γὰρ ὅτι γεγόνασιν ἐξ Ἀβραάμ, κληρὸς Θεοῦ μεμενῆκασι, καταλογισθεῖεν δ' ἂν εἰς λαὸν αὐτοῦ διὰ συναφείας τῆς πνευματικῆς οἱ αὐτῷ προσκειμένοι, κἂν εἴ τινες εἴεν ἀλλογενεῖς, προσκειμένοι δὲ διὰ πίστεώς τε, καὶ τὴν ὑπ' αὐτῷ δουλείαν ἡγεῖσθαι κλύχημα, καὶ ἀγαπᾶν τὸ ὄνομα αὐτοῦ· ἀγαπᾶν δὲ

A 790 lignum aridum. Nihil autem nocet, imo vero necesse esse dico, ut mentionem faciamus nunc eorum qui se propter regnum cœlorum eunuchos reddiderunt ⁷⁹, juxta vocem Servatoris : quibus oratio a Deo hoc loco habita non abs re accommodari potest. Dabo enim illis, inquit, in domo mea et intra murum meum locum celeberrimum. Domum et murum, vel munitionem et securitatem, appellare videtur Ecclesiam, superam et cœlestem, vel hanc quæ in terris versatur : in qua resplendent viri sanctitatis et gravitati quasi innutriti, et qui continentis coroua redimuti sunt, ac gloriam hanc potiorum fecunditate existimant, et quoad gravitatem ac sanctitatem conversationis ab eunuchis nihili differunt. Ili accipiunt a Deo gloriam æternam, hoc enim illustre illis nomen est, illosque gratia ipsius non deficiet. Eximia sunt enim continentis præmia. Verum non simpliciter eunuchis hanc adeo illustri dignitatis subministrationem pollicetur, sed observantibus Sabbata ejus, Christi videlicet. Alia vero sunt, uti dixi, ejus Sabbata, quam legis. Hæc namque in typis erant sita, illa veritatis pulchritudine illustrantur. Addit, qui elegerint quæ ipse vult, ac tenuerint testamentum suum. Christus autem vult non quæ in umbris et litteris legalibus consistunt, sed quæ ad testamentum suum pertinent, novum scilicet et evangelicum.

C VERS. 6-8. Et alienis, qui addicti sunt Domino, servire ei, et diligere nomen Domini, ut sint ei in servos et ancillas, et quicumque custodiunt Sabbata mea, ne profanent ea, et qui tenent testamentum meum, inducam eos in montem sanctum meum, et exhilarabo eos in domo orationis meæ : holocausta eorum et victimæ eorum erunt acceptabiles super altare meum. Domus enim mea domus orationis vocabitur cunctis gentibus, dicit Dominus, qui congregat dispersos Israel.

Adnectenda sunt hæc quoque superioribus, ut tale quid dicatur : Hæc dicit Dominus eunuchis, et alienigenis, addictis Domino, ut serviant ei. Habet ergo sermonem cum gentibus, non cum solis Israelitis, 791 qui altum supercilium erigebant, et alienigenas impetebant, se portionem et sortem Dei, et populum sanctum nominantes, ac dictitantes : « Beati sumus Israel, quia quæ sunt accepta Domino, nota sunt nobis ⁸⁰. » Constat ergo carnalis nobilitatis virtutem nos Deo non conjungere; nec enim quod nati sunt Abrahama, sors Dei manserunt; sed populo Dei annuerandi sunt, qui spirituali copula ipsi adhærent, etiamsi alienigenæ sint, modo per fidem ei sint addicti, ejusque servitutem gloriæ sibi ducant, ac nomen ejus diligant, et ita diligant, ut per submissionem in omnibus, regni illius jugum semper

⁷⁹ Matth. xix, 12. ⁸⁰ Baruch. iv, 4.

subeant, non ad ea quæ fas non est digredientes, nec præcipiti impetu ad alienorum deorum cultum recurrentes, sed fixam ac immotam mentem habentes, et ita Sabbata ejus, videlicet Christi, observantes, ut ea non violent. Sabbatum enim colunt Judæi ex legis præscripto, carnem omni labore vacuam servantes, et otium veluti in negotiis corporalibus agentes. Sed hic sabbatismus a Deo rejectus est. Qui vero in requiem Christi ingreditur, et mente sabbatizat, a suis seriatum operibus. Sic nimiram scribit sapientissimus Paulus. Itaque inducturum se pollicetur alienigenas in montem suum sanctum, et lætitia affecturam in domo orationis suæ. Hic mihi vide, umbram legis eversam esse, et litteræ vetustatem jam inefficacem quodammodo. Omnia enim facta sunt in Christo nova; præterierunt vetera⁶¹. Vetuit lex alienigenas domum Dei ingredi; nam ait: « Non intrabit Ammonita et Moabita in Ecclesiam Domini⁶². » At universorum Servator et Dominus, rebus nostris in novitatem spiritualem commutatis, alienigenas in domum sanctam suam inducturum se pollicetur. Montem enim sanctum nullum alium esse dicit quam suam Ecclesiam: in quam ingressi, exhilarantur, donis ejus affluentes, et spe sanctorum ditati. Quod autem pure et integre versaturi sint, et Deum universorum placabilem ac propitium haberi, significavit inquires: « Holocausta eorum et victimæ eorum erunt acceptabiles⁶³ super altare meum. » Oratio autem hæc tanquam ab exemplo et typo legalis cultus sumpta est. Nam olim arietes et hircos incendere, ac sacrificia offerre solebant Israelitæ. Sed quoniam, ut dixi, umbra transit, non per sanguines aditum sibi faciunt, ex gentibus vocati; sed veluti seipsos Deo sacrificant, mundo morientes, justitiæ viventes, sicut scriptum est⁶⁴. Erunt autem accepti, et in odorem suavitatis, tum hi qui lotam quasi vitam sanctam reddunt, velut holocaustomata, tum etiam hi qui particulare sacrificium offerunt: qualis est vita eorum qui nuptias in Domino contraxerunt, divisi quodammodo Deo et mundo. Animantia enim in sacrificium seu hostiam oblata, non integra, sed dimidia vel ex parte aris imponebantur. Accepti sunt ergo alienigenæ, seipsos in fragrantiam spiritualem offerentes. Quod autem non solis Israelitis tributum sit divinum templum, seu domus orationis Dei qui est supra omnes, sed omnibus per orbem terrarum, conversione et fide ad agnitionem ipsius vocatis patefactum, perspicuum facit, inquires: Domus mea domus orationis vocabitur omnibus gentibus. Quis est ergo qui hæc promisit? Num divinus propheta Isaias, velut ex una sententia? Minime. Dixit enim Dominus, inquit, qui congregat dispersos Israel. Hæc sunt igitur orationes, hæc voces miserantis. Natura enim bonus cum sit, omnes homines salvos fieri vult, et ad agnitionem veritatis venire⁶⁵. Cæterum clementiæ magnitudinem non in solis gentibus apparuisse

οὕτως ὡς διὰ τῆς εισάπαν ὑποταγῆς τῆς αὐτοῦ βασιλείας ὑποτρέχειν αἰετὸν ζυγόν, μὴ ἐξισταμένους ἐξ' αὐτῆς καὶ μὴ θέμις, ἤτοι μὴν εὐπαραφόρως ἔχοντας εἰς τὸ ἐλλεσθαι παλινδρομεῖν ἐπὶ γε τὸ δεῖν προσκεῖσθαι θεοῖς ἐτέροις, ἐρηρειαμένην δὲ μᾶλλον καὶ ἀκράδαντων ἔχοντας διάνοιαν, οὕτω τε φυλασσομένους τὰ Σάββατα αὐτοῦ, ὥστε μὴ βεβηλοῦν αὐτὰ, Χριστοῦ δὲ δηλονότι. Σαββατίζουσι γὰρ Ἰουδαῖοι κατὰ τὸν νόμον, τὴν σάρκα τηροῦντες ἔξω πόνου παντός, καὶ ἀργίαν ἐπιτηθεύοντες τὴν ὡς ἐν ἐργοῖς σωματικοῖς. Ἄλλ' ὁ τοιοῦτος σαββατισμὸς ἀπόβλητος ἦν παρὰ Θεοῦ· ὁ δὲ εἰσελθὼν εἰς τὴν κατέπαυσιν τοῦ Χριστοῦ, καὶ νοητῶς σαββατίζων, κατέπαυσεν ἀπὸ τῶν ἰδίων ἔργων. Γράφει γοῦν οὕτως ὁ πάνσοφος Παῦλος. Τοὺς νῦν ἀλλογενεῖς εἰσάξειν ἐπαγγέλλεται εἰς τὸ δρος τὸ ἄγιον αὐτοῦ, καὶ κατευφραίνειν αὐτοὺς ἐν τῷ οἴκῳ τῆς προσευχῆς αὐτοῦ. Ἐνταῦθά μοι βλέπε τὴν τοῦ νόμου σκιάν ἀνατετραμμένην, καὶ τὴν παλαιότητα τοῦ γράμματος ἀπρακτοῦσαν ἤδη πως. Πάντα γὰρ γέγονεν ἐν Χριστῷ καινὰ, τὰ ἀρχαῖα παρῆλθεν. Ἀπέφηρε μὲν ὁ νόμος τοῦ δεῖν εἰς οἶκον ἰέναι Θεοῦ τοὺς ἀλλογενεῖς· ἔφη γὰρ· « Οὐκ εἰσελεύσεται Ἀμμωνίτης καὶ Μωαβίτης εἰς Ἐκκλησίαν Κυρίου. » Ὁ δὲ γε τῶν ὧλων Σωτὴρ καὶ Κύριος εἰς καινότητα τὴν πνευματικὴν τὰ καθ' ἡμᾶς μεθιστάς, εἰσάξειν εἰς τὸν οἶκον τὸν ἅγιον ἑαυτοῦ κατεπαγγέλλεται τοὺς ἀλλογενεῖς. Ὅρος γὰρ ἄγιον οὐδὲν ἕτερον εἶναι φησι, πλὴν ὅτι τὴν ἑαυτοῦ Ἐκκλησίαν, εἰς ἣν εἰσελάσαντες κατευφραίνονται τοῖς παρ' αὐτοῦ χαρίσμασιν, ἐντροφῶντες δηλονότι, καὶ τὴν τῶν ἁγίων πλουτοῦντες ἐλπίδα· ὅτι δὲ πολιτεύσονται καθαρῶς, εὐμενῆ τε καὶ ἰσὺ τῶν ὧλων ἔξουσι Θεόν, διαμεμήνυκεν εἰπὼν, ὅτι τὰ δλοκαυτώματα αὐτῶν, καὶ αἱ θυσίαι αὐτῶν ἔσονται δεκταὶ ἐπὶ τὸ θυσιαστήριόν μου. Ἔγεγονε δὲ ὁ λόγος ὡς ἐκ παραδείγματος καὶ τύπου τῆς κατὰ νόμον λατρείας. Πάλαι μὲν γὰρ κριοὺς καὶ ταύρους ὀλοκαυτοῦν ἔθος ἦν τοῖς ἐξ Ἰσραὴλ, θυσίας τε προσάγειν. Ἐπειδὴ δὲ, ὡς ἔφη, παρελήλακεν ἡ σκιά, οὐ τὴν δι' αἰμάτων ποιοῦνται πρόσθον οἱ ἐξ ἔθνῶν κεκλημένοι, ἀλλ' οἷον ἑαυτοὺς ἰερούργοι τῷ Θεῷ, κόσμῳ μὲν ἀποθνήσκοντες, ζῶντες δὲ τῇ δικαιοσύνῃ, καθὰ γέγραπται. Ἔσονται δὲ δεκτοὶ, καὶ εἰς ὁσμὴν εὐωδίας, οἱ μὲν ὅλην ἑαυτῶν τὴν ζωὴν ὡς περ ἱερὰν ἀποφαινοντες, ὡς ἐν τάξει νοεῖσθαι τῶν ὀλοκαυτωμάτων· οἱ δὲ ὡς θυσίαν μερικὴν, ὅποια τις ἐστὶν ἡ τῶν ἐν Κυρίῳ γεγαμηκότων ζωῆ, μεμερισμένων τρόπον τινὰ Θεῷ τε καὶ κόσμῳ. Τὰ γὰρ εἰς θυσίας προσφερόμενα τῶν ζώων οὐχ ὀλόκληρα τοῖς θυσιαστηρίοις ἐναπετίθετο μᾶλλον, ἀλλ' ἐξ ἡμισείας, ἦγον ἐκ μέρους. Δεκτοὶ τοιγαροῦν οἱ ἀλλογενεῖς, ἑαυτοὺς ἀνατιθέοντες εἰς εὐοσμίαν πνευματικὴν. Ὅτι δὲ οὐχὶ μόνοις τοῖς ἐξ Ἰσραὴλ ὁ θεὸς ἐκνεμένηται νεὺς, ἦγον ὁ οἶκος τῆς προσευχῆς τοῦ ἐπὶ πάντας Θεοῦ, αἰνεῖται δὲ μᾶλλον τοῖς ἀνὰ πᾶσαν τὴν γῆν δι' ἐπιστροφῆς καὶ πίστεως καλουμένοις εἰς ἐπίγνωσιν αὐτοῦ, καθίστησιν ἐναργεῖς εἰπὼν, ὅτι Ὁ οἶκος μου οἶκος προσευχῆς κληθήσεται πᾶσι τοῖς ἔθνεσι. Τίς οὖν ἄρα ἐστὶν ὁ ταῦτα

⁶¹ II Cor. v, 17. ⁶² Deut. xxiii, 5. ⁶³ Conf. Galat. vi, 11; I Petr. ii, 21. ⁶⁴ I Tim. ii, 4.

προϋπισχνούμενος; Ἄρ' ὁ θεσπέσιος προφήτης Ἡσαΐας ὡς ἀπὸ γνώμης ἰδίᾳ; Οὐ μὲν οὖν. Εἶπε γὰρ ὁ Κύριος, φησὶν, ὁ συνάγων τοὺς διεσπαρμένους Ἰσραήλ. Οὗτοι τοιγαροῦν οἱ λόγοι, καὶ τοῦ κατοικτείροντος αἰ φωναὶ· φύσει γὰρ ὑπάρχων ἀγαθὸς πάντας ἀνθρώπων θέλει σωθῆναι, καὶ εἰς ἐπίγνωνσιν ἀληθείας ἐλθεῖν. Πλὴν ὅτι τὸ τῆς ἡμερότητος μέγεθος οὐκ ἐπὶ μόνοις ὤφθη τοῖς ἐξ ἔθνων, ἐπιλάμψαντος τῷ κόσμῳ Χριστοῦ, ἀλλὰ γὰρ καὶ ἐπὶ τοὺς ἐξ αἵματος Ἰσραήλ, σαφὲς ἂν γένοιτο διειπόντος αὐτοῦ τὸ, Εἶπεν ὁ Κύριος ὁ συνάγων τοὺς διεσπαρμένους Ἰσραήλ. Ἦσαν οὖν ἄρα καὶ αὐτοὶ κατεσεκασμένοι, καὶ οὐχὶ μᾶλλον σωματικῶς, ἤγουν ἔξω πού τῆς Ἰουδαίας ἀπεννησμένοι, καὶ εἰς πόλεις ὄντες ἐτέρας ἢ χώρας, ἀλλ' ὡς τῆς ἐνόμου πολιτείας ἀποποιήσαντες, καὶ τῆς εἰς Θεὸν ἀγάπης ἀποπηδήσαντες· οὐ γὰρ τετηρήκασι τὴν δοθεῖσαν ἐντολήν· εὐρήσομεν δὲ πλεισταχοῦ, καὶ ταῖς τῶν εἰδώλων θεραπειαῖς προσνευχότας αὐτοῦς, καὶ χεῖλεσι μὲν τιμῶντας Θεὸν, ἀπεσοικισμένην δὲ αὐτῶν τὴν διάνοιαν ἔχοντας, καὶ μάτην αὐτὸν σεβομένους, διδάσκοντάς τε διδασκαλίας, ἐντάλματα ἀνθρώπων. Οὐκοῦν μὴ καυχάσθω τῶν ἀλλογενῶν ὁ δυσάγωγος Ἰσραήλ· ἠλέηται γὰρ ἐν Ἰσρ τρόπω καὶ αὐτοὶ παρὰ Θεοῦ· κατελήφθησαν γὰρ, οὐκ ἀκράδαντον ἔχοντες τὸ γνήσιον, οὔτε μὴν ἀμώμητον εἰσάπαν τὸ εὐπαθές, κατεσεκασμένοι δὲ μᾶλλον καὶ ἐσπαρμένοι, καθάπερ ἔφην ἀκριῶς.

"Οτι συνάξω ἐπ' αὐτὸν συναγωγὴν. Πάντα τὰ θηρία τὰ ἄγρια, δεῦτε, φάγετε, πάντα τὰ θηρία τοῦ ἐρμου. Ἴδετε ὅτι πάντες ἐκτετιφλωταὶ, καὶ οὐκ ἔργωσαν φρονήσαι. Πάντες κύνες ἐντροῦ οὐ δυνάμενοι ὑλακτεῖν, ἐνυπνιαζόμενοι κολιτην, φιλοῦντες ρυσταγμῶν, καὶ ὡς κύνες ἀναιδεῖς τῇ ψυχῇ, οὐκ εἰδότες πλησμονήν, καὶ εἰσι ποτηροὶ οὐκ εἰδότες σύρσειν, πάντες ἐν ταῖς ὁδοῖς αὐτῶν ἐξηκολούθησαν, ἕκαστος κατὰ τὸ αὐτό.

Διχῆ τοῖς γεγραμμένοις προσβαλεῖ· ἢ γὰρ θηρία φησὶν ἀτίθασά τε καὶ ἀνήμερα, τοὺς ἐξ ἔθνων, ἅτε δὴ καὶ ὑπὸ τυράννῳ τεθραμμένα τοιοῦτω, τῷ διαθόλῳ φημί, καὶ ὅσον ἐκτεθηριωμένοι, καὶ ζῶντες οὐκ ἀνωρίτως· ἤγουν θηρία καλεῖν ἔοικε τοὺς καταδηλώσαντας τὸν Ἰσραήλ, καὶ ὅλη τῷ στόματι φαγόντας αὐτὸν διὰ τὴν εἰς Χριστὸν ἀσέβειαν. Καὶ εἰ μὲν τῶν ἔθνων ὡς θηρίων διαμείνηται, φάμεν αὐτοῖς προσπεφωνησθαι παρὰ Θεοῦ τὸ, Δεῦτε, φάγετε. Σημαίνει δὲ τοῦτο πᾶσαν αὐτοῖς ἀμφιλαφίαν ὀδεῖσθαι παρ' αὐτοῦ τῶν ἱερῶν χαρισμάτων, καὶ παρατεθεῖσθαι τράπεζαν τὴν ζωοποιόν· κατεδηλόκασι γὰρ καὶ αὐτοὶ τὸν ἄρτον τῆς ζωῆς, μέτοχοι γὰρ γεγόνασι τοῦ Χριστοῦ, καὶ σύσσωμοι τῶν ἁγίων, ὥστε καὶ χαίροντας λέγειν· « Κύριος ποιμαίνει με, καὶ οὐδὲν με ὑστερήσει, εἰς τόπον χλόης ἐκεῖ με κατεσκήνωσεν, ἐπὶ ὕδατος ἀναπαύσεως ἐξέθρεψέ με, τὴν ψυχὴν μου ἐπέστρεψεν. Ἠτοίμασας ἐνώπιόν μου τράπεζαν. » Ἐφη δὲ καὶ δι' ἐνὸς τῶν ἁγίων προφητῶν· « Φάγετε, πίετε, καὶ μεθύσθητε, οἱ πλησίον. » Μακρὰν γὰρ ὄντες Θεοῦ γεγόνασιν ἐγγὺς διὰ τῆς πίστεως, οἱ ποτὲ πλανώμενοι καὶ τῆς ἱερᾶς ἐμπέπληνται τροφῆς· γέγραπται γὰρ, ὅτι· « Ἄρτος στηρίζει καρδίαν ἀνθρώπου. » Εἰ δὲ δὴ θηρία νοοῖντο πρὸς

A postquam mundo Christus illuxerat, sed etiam ex sanguine Israelitico oriundis, planum esse potest, ipso dicente : Dixit Dominus qui congregat dispersos Israel. Erant proinde et hi dissipati, non solum corpore tenus extra Judæam abducti, et ad alias civitates seu regiones evagati, sed tanquam qui a vita justa recesserant, et a dilectione in Deum resilierant. Non enim mandatum sibi datum servarunt : at sæpenumero eos invenimus et in idolorum cultum prolapsos esse, et labiis Deum honorare, animum autem alienatum **793** habere, ac eum frustra colere, doctrinasque et præcepta hominum docere. Ne itaque gloriatur contra alienigenas refractarius Israel. Æqualem enim a Deo misericordiam et ipsi consecuti sunt; atque deprehensi sunt illi B non satis ingenui ac stabiles, nec in omni genere obedientiæ inculpabiles, sed dissipati ac sparsi, quemadmodum jam dixi.

VERS. 9-12. Quia congregabo ad eum congregationem. Omnes bestiae feræ, venite, comedite, omnes feræ sylvæ. Videte quia omnes excæcati sunt, non norunt sapere. Omnes canes muti, non valentes latrare, somniantes in lecto, amantes dormitionem, et quasi canes impudentes, animo nescientes satietatem : et mali sunt, nescientes intelligentiam : omnes vias suas secuti sunt, unusquisque in unum et idem.

Dupliciter intelligas quæ scripta sunt. Vel enim feras indomitas et immites appellat gentes, utpote sub tali tyranno, diabolo, inquam, educatas, et quasi effēratas, ac non humano more viventes : vel dicere videtur feras eos qui Israelē vastarunt, et propter impietatem in Christum toto ore devoraverunt. Si gentium ut ferarum meminit, dicimus illis hoc dictum esse a Deo : Venite, comedite : quo omnem sanctorum charismatum affluentiam illis datam esse significat, et mensam esse appositam quæ vivificat. Ederunt enim et ipsi panem vitæ : nam panis Christi participes facti sunt, et ejusdem cum sanctis corporis, adeo ut gaudentes dicant : « Dominus pascit me, et nihil mihi deerit, in loco pascuæ ibi me collocavit. Super aquam refectiois educavit me, animam meam convertit. Parasti in conspectu meo mensam ⁸³. » Dixit etiam per unum e sanctis prophetis : « Edite, bibite, et inebriamini, vicini ⁸⁴. » Qui enim procul aberant a Deo, propinqui per fidem facti sunt : qui quondam errabant, et sacro cibo repleti sunt. Scriptum enim est : « Panis roborat cor hominis ⁸⁵. » Sin feræ intelligantur a nobis, qui devorant Israelē, illud : Venite, edite, est tantum non objicientis illis eos qui impie egerunt, quibusque

⁸³ Psal. cxii, 1-5. ⁸⁴ Cant. v, 1. ⁸⁵ Psal. ciii, 15.

merito contigit ut id patiantur, quippe **794** qui principem vitæ interfecerunt, fidem non admiserunt, ac longe abacti sunt qui prope erant, nec amplius Dei populus, sed odio habiti sunt, utpote dominicidæ. Ne autem sine causa punire videatur Deus, et de re nihili pœnas exigere, statim illis crimina apponit, quibus implicati, dati sunt in exitium hostibus, vel in esum bestiis. Videte enim, inquit, quia omnes excæcati sunt, non norunt sapere. Vere enim cæci Israelitæ fuerunt, et præ aliis maxime Scribæ ac Pharisæi, et præfecti Synagogæ. Nec enim veram lucem admiserunt, nec Christum scire voluerunt, licet aperte clamantem, nunc : « Ego sum lux mundi⁶⁴⁴ » ; nunc iterum : « Ego lux in mundum hunc veni : qui sequitur me, in tenebris non ambulabit, sed habebit lucem vitæ⁶⁵. » Cum ergo liceret, fide suscepta, luce ditari, id quidem non fecerunt, ut et propheta inquit : Exspectantibus illis lucem, factæ sunt tenebræ : et exspectantes splendorem, in caligine versati sunt. Et ipse Servator dixit de illis et de populo illorum manni commisso : « Cæci sunt, et cæcorum duces⁶⁶. » Omnes igitur, inquit, excæcati sunt, neque sapere norunt. Erat enim vere hominum prudentum et intelligentium, celementer præsens salutis tempus apprehendere. Ad quod et divinus David eos cohortatus est, dicens : « Apprehendite disciplinam, ne quando irascatur Dominus, et pereatis a via justa, cum cito exarserit furor ejus in vos⁶⁷. » Quoniam vero hanc per Christum disciplinam non apprehenderunt, exarsit in eos furor, et de via justa perierunt, id est, alieni facti sunt a conversatione evangelica, per quam et quidem solam modus justitiæ Deo gratæ elucet. Præterquam quod, inquit, cæci sint, etiam canes muti erant, non valentes latrare, somniantes in lecto, dediti somno. De illis velut ab exemplo manifesto verba facit. Qui enim gregem sequuntur canes, undique circumeuntes semper, nec somno nec dormitatione vincuntur. Si quod enim animal esseratum conspiciatur, allatrant fortiter, et omnibus viribus a pectore arcere satagunt, atque hoc eorum est officium. Hos imitari necesse est gægis **795** ratione præditi præfectos, duces videlicet et doctores, ut curam habeant subditorum, et omnibus modis eos abigant, qui injuriam parant, quique a dilectione in Deum abducunt, persuadentes reverentiam quæ erga illum habenda est, parvi facere, et ad quod ipsis placet attrahentes. Sed tales esse volebant Judaicæ Synagogæ præpositi : imo canes erant muti, dormitationem amantes, et in lecto somniantes. Etenim licet populo suo utilia præcipere, ac contra docentium impetus propulsare deberent, id quidem non præstiterunt, sed ipsi potius eos in voraginem interitus præcipitarunt. Quod docebit universorum Deus, inquit : « Sacerdotes tui non dixerunt : Ubi est Dominus ? et qui tenent legem meam, non sciverunt me, ac pastores in me egerunt impie, et prophetæ

ἡμῶν οἱ καταφαγόντες τὸν Ἰσραὴλ, τὸ δεῦτε, φάγετε, μόνον οὐκ ἀπαρτίστου ἔστιν αὐτοῖς τοῦς ἡεθερηκότας, καὶ οἷς τὸ παθεῖν πρέπει, καὶ μάλα εἰκότως ἀπεκτόνασι γὰρ τὸν ἀρχηγὸν τῆς ζωῆς, τὴν πίστιν οὐ προσηκάμενοι, καὶ γεγονῶσι μακρὰν οἱ ἐγγύς, καὶ λαὸς οὐκέτι Θεοῦ, κατεστραγγημένοι δὲ μᾶλλον ὡς Κυριοκτόνοι. Ἴνα δὲ μὴ φαίνεται Θεὸς κολάζων εἰκῆ, καὶ δίκας αἰτῶν τὰς ἐπ' οὐδενί, παρατίθησιν εὐθύς τὰς αἰτίας, αἷς δὴ καὶ ἔνοχοι γεγονότες δέδονται πρὸς θάνατον τοῖς ἔχθροῖς, ἦτοι τοῖς θηροῖς πρὸς κατάθρωμα. Ἴδετε γὰρ, φησὶν, ὅτι πάντες ἐκτετύφλωνται, οὐκ ἔγνωσαν φρονῆσαι. Τυφλοὶ γὰρ ὄντως οἱ ἐξ Ἰσραὴλ, μάλιστα δὲ τῶν ἄλλων οἱ Γραμματεῖς τε καὶ οἱ Φαρισαῖοι, καὶ οἱ καθηγείσθαι λαχόντες τῆς Συναγωγῆς. Οὐ γὰρ παρεδέξαντο φῶς τὸ ἀληθινόν, οὐτε μὴν ἠθέλησαν γνῶναι Χριστὸν, καίτοι βοῶντα σαφῶς ποτὲ μὲν, ὅτι « Ἐγὼ εἰμι τὸ φῶς τοῦ κόσμου, » ποτὲ δὲ πάλιν, « Ἐγὼ φῶς εἰς τὸν κόσμον τούτον ἐλήλυθα ὁ ἀκολουθῶν ἐμοί, οὐ μὴ περιπατήσῃ ἐν τῇ σκοτίᾳ, ἀλλ' ἔξει τὸ φῶς τῆς ζωῆς. » Ἐξὸν οὖν ἄρα καταπλουτήσῃα τὸ φῶς προσηκαμένους τὴν πίστιν, τοῦτο μὲν οὐ πεπράχασιν, ὡς δὲ ὁ προφήτης φησὶν, Ἵπομεινάντων αὐτῶν φῶς, ἐγένετο αὐταῖς σκότος, μείναντες αὐτῆν ἐν ἀωρίᾳ περιεπάτησαν. Ἐφη δὲ καὶ αὐτὸς ὁ Σωτὴρ περὶ τε αὐτῶν καὶ τῶν ὑπὸ χεῖρα λαῶν, ὅτι « Τυφλοὶ εἰσι καὶ τυφλῶν ὁδηγοί. » Ἀπαντες τοίνυν ἐκτετύφλωνται, φησὶ, καὶ οὐκ ἔγνωσαν φρονῆσαι. Καὶ γὰρ ἦν κατὰ τὸ ἀληθὲς ἀνδρῶν ἐμφορῶν καὶ συνετῶν, τὸ ἐπιδράξασθαι γοργῶς τοῦ τῆς σωτηρίας παρόντος καιροῦ ἢ προέτρεπε γούν αὐτοῖς εἰς τοῦτο λέγων ὁ θεσπέσιος Δαδιδῶν : « Δράξασθε παιδείας μὴποτε ὀργισθῆ Κύριος, καὶ ἀπολείσθε ἐξ ὁδοῦ δικαίας, ὅταν ἐκκαυθῆ ἐν τάχει ὁ θυμὸς αὐτοῦ ἐφ' ὑμᾶς. » Ἐπειδὴ δὲ οὐκ ἐπεδράξαντο τῆς δια Χριστοῦ παιδείας, ἐξεκαύθη κατ' αὐτῶν ὁ θυμὸς, καὶ ἀπολώλασιν ἐξ ὁδοῦ δικαίας, τούτεστιν, ἔξω γεγονῶσι πολιτείας εὐαγγελικῆς, δι' ἧς καὶ μόνως οἱ τῆς ἀρεσκούσης Θεῷ δικαιοσύνης ἐκλάμπουσι τρόποι. Πρὸς δὲ γε τὸ εἶναι τυφλοὶ, φησὶ, καὶ κύνες ἦσαν ἔννεοι, οὐ δυνάμενοι ὑλακτεῖν, ἐνυπνιαζόμενοι κείτην, φιλοῦντες νυσταγμόν ὡς ἐκ παραδείγματος ἔναργους τοὺς περὶ αὐτῶν ποιεῖται λόγους. Οἱ μὲν γὰρ ταῖς ποιμαῖς ἐπόμεινοι κύνες κύκλι περινοστοῦντες αἰεὶ, κρείττους εἰσι καὶ ὕπνου καὶ νυσταγμοῦ. Εἰ γὰρ ποῦ τι τῶν ἀτιθάσων ὀφθεῖν θηρίων, καθυλακτοῦσιν εὐτόνως, καὶ παντὶ σθένει χρώμενοι τῶν θρεμμάτων ἀποσοθεῖν ἐπείγονται, καὶ τοῦτο ἔργον αὐτοῖς. Τοῦτοῖς ἔοικέναι χρῆ τοὺς τῶν λογικῶν ποιμνίων προεστηκότας, καθηγητάς ἐηλονότοι καὶ διδασκάλους, ὥστε κηθεσθαι καὶ τῶν ὑπερευγμένων, καὶ ἀπελαύνειν τοὺς καθ' ὄντινασὺν τρέπον ἀδικεῖν ἐθέλοντας, καὶ ἀποφέροντας μὲν τῆς εἰς Θεὸν ἀγάπης, κατολιγωρεῖν ἀναπεσθόντας τῆς εἰς αὐτὴν αἰδοῦς, εἰς δὲ τὸ αὐτοῖς δοκοῦν ἀρπάζοντας. Ἄλλ' οὐκ ἤθελον εἶναι τοιοῦτο τῆς Ἰουδαίων Συναγωγῆς οἱ προεστηκότες ἢ μᾶλλον γὰρ ἦσαν κύνες ἔννεοι, νυσταγμοῦ φιλοῦντες, καὶ κείτην ἐνυπνιαζόμενοι.

⁶⁴⁴ Joan. viii, 12. ⁶⁵ Joan. xii, 46. ⁶⁶ Matth. xv, 10. ⁶⁷ Psal. ii, 12, 13.

Καίτοι γὰρ θεὸν τοῖς ὑπὸ χεῖρα λαοῖς εἰσηγεῖσθαι τὰ χρεῖσιμα, καὶ τῶν ἑτεροδιδασκαλεῖν εἰωθῶτων τὰς ἐφοδοὺς ἀποσοβεῖν, τοῦτο μὲν οὐκ ἔδρων, αὐτοὶ δὲ μᾶλλον αὐτοὺς τοῖς τῆς ἀπωλείας ἐνέεισαν βόθροις. Καὶ τοῦτο διδάξει λέγων ὁ τῶν ὄλων Θεός· «Οἱ Ἰσραεῖς σου οὐκ εἶπαν· Ποῦ ἐστὶ Κύριος; καὶ οἱ ἀντεχόμενοι τοῦ νόμου οὐκ ἠπίσταντό με, καὶ οἱ ποιμένες ἠσέθουν εἰς ἐμὲ, καὶ οἱ προφῆται ἐπροφήτευον τῇ Βιάλλ. » Οὐκοῦν ὡσπερ κύνες καθυλακτεῖν μὲν τῶν ταῖς ποιμνῆς ἐπηρεάζοντων οὐκ ἤθελον, ἐμιμούοντο δὲ τῶν κυνῶν τὴν ἀναίσχυνην, καὶ τὸ μὴ εἰδέναι πλησμονὴν. Φιλόπλουτοι γὰρ ὄντες, καὶ λημμάτων αἰσχυρῶν ἠτιώμενοι, καὶ δωροδοκίαις ἐπιγαννύμενοι παρηνόμουν, οἱ καὶ αἰσχυρόμενοι ψῆφον ἄδικον καταφέροντες ἐσθ' ὅτε τῶν ἀδικούντων μῆδέν, δικαιοῦντες δὲ τὸν ἀσεβῆ, οὐ γὰρ ἤδεισαν πλησμονὴν, τοῦτο ἐστὶ, κόρον λημμάτων αἰσχυρῶν δηλονότι· καὶ ἐπὶ τοῦτοις αὐτοῖς καὶ αὐτὸς ὁ Σωτὴρ ἠτιᾶτο λέγων· «Ὑμεῖς ὑμῖν, Γραμματεῖς καὶ Φαρισαῖοι ὑποκριταί, ὅτι ἀποδεκατοῦτε τὸ ἥδουσμον, καὶ τὸ ἀνηθον, καὶ τὸ κύμινον, καὶ ἀψήκατε τὰ βαρύτερα τοῦ νόμου, τὴν κρίσιν, καὶ τὸν ἔλεον καὶ τὴν πίστιν. » Ἐφη δὲ περὶ αὐτῶν καὶ ὁ θεοπέσιος προφήτης Ἡσαίας· «Πῶς ἐγένετο πόρνη πόλις πιστὴ Σιών, πλήρης κρίσεως, ἐν ἣ δικαιοσύνη ἐκοιμήθη, νῦν δὲ φονευταί; Τὸ ἀργύριον ὑμῶν ἀδόκιμον, οἱ κάπηλοι σου μίσγουσιν τὸν οἶνον ὕδατι, οἱ ἄρχοντές σου ἀπειθοῦσι, κοινῶν κλεπτῶν, ἀγαπῶντες δῶρα, διώκοντες ἀνταπόδομα, ὄρφανοὺς οὐ κρίνοντες, καὶ κρίσει χήρας οὐ προσέχοντες. » Ναὶ μὴν καὶ ὁ θεοπέσιος Ἀββακούμ, ἐπ' αὐτῷ δὴ τούτῳ, μονοουχὶ καὶ δεδακρυμένως, προσεφώνει πρὸς Θεόν· «Ἐως τίνος, Κύριε, Κύριε, κράξομαι καὶ [ρὺχ] εἰσακούσῃ; βοῆσαι πρὸς σὲ ἀδικούμενος, καὶ οὐ σώσεις; Ἰνατί μοι ἔδειξας κόπους, καὶ πόνους, ἐπιβλέπειν ταλαιπωρίαν, καὶ ἀσέβειαν; ἐξ ἐναντίας μου γέγονε κρίσις, καὶ ὁ κριτὴς λαμβάνει. Διὰ τοῦτο διεσκέδασται νόμος, καὶ οὐ διεξάγεται εἰς τέλος κρίμα, ὅτι ὁ ἀσεβῆς καταδυναστεύει τὸν δίκαιον. Ἐνεκεν τοῦτου ἐξελεύσεται τὸ κρίμα διεστραμμένον. » Οὐκοῦν τὸ μὲν φιλοργήγορον τῶν ἐν ἀγέλαις κυνῶν ζηλοῦν οὐκ ἤθελον, ἀπεμιμούοντο δὲ μόνον αὐτοὺς κατὰ γε τὸ εἶναι καταφρονητὰς μὲν ἀπάσης αἰδοῦς, ἐγκείσθαι δὲ ἀκορέστως ταῖς τῶν λημμάτων συλλογαῖς. Καὶ πρὸς γε τούτῳ, πονηροὺς αὐτοὺς εἶναι φησι, καὶ οὐκ εἰδέναι σύνεσιν. Οὐκοῦν ἀσύνητος ὁ πονηρός· ἡ γὰρ σύνεσις πρέποι ἂν μάλιστα τοῖς εἰωθῶσιν ἀγαθοῦργεῖν, πονηρία δὲ φρενὸς ἀπέστω τῆς ἀγαθῆς. Ἴσον γὰρ ἰδεῖν ψύραν τε καὶ ἔλλοξ ἐν σώματι, καὶ πονηρίαν εἰς νοῦν· ἀσύνητον γὰρ αὐτὸν ἀποφαίνει καταφέρουσα πρὸς σκαιότητα, καὶ ἀποτελοῦσα δύστροπον. Ἐπειδὴ δὲ πονηροὶ γεγόνασι καὶ ἀσύνητοι, ταύτης ἕνεκα τῆς αἰτίας, Πάντες, φησὶν, ἐν ταῖς ὁδοῖς αὐτῶν ἐξηκολούθησαν ἕκαστος κατὰ τὸ αὐτὸ· ἀφέντες γὰρ ὡσπερ τὸ εὐθὺ φέρεσθαι παντὸς ἀγαθοῦ, καὶ τὸ δεῖν ἐπεσθαι τοῖς θεοσεπισμένοις, τοῖς σφῶν θελήμασιν ὅλας ὡσπερ ἀφέντες ἠνίας, ἐπραττον τὸ κατ' ἡδονὴν, καὶ οὐ κατ' ἕνα μόνον, ἀλλὰ γὰρ καὶ κατὰ τὸ αὐτὸ, τοῦτέστιν, ἑμοῦ καὶ κατὰ πληθύν. Εὐρήσομεν δὲ τοὺς τῶν Ἰουδαίων καθηγῆτας ἔκτοπα

A prophetarunt Baal⁶⁶. » Itaque nolebant ceu canes contra infestantes gregem latrare, sed canum impudentiam inibatantur, et voracitatem satietatis nesciam. Nam pecuniæ amantes, et turpi lucro addicti, et munerum largitionibus delectati, legem prævaricati sunt : qui etiam cum pudore interdum injustum calculum ferebant in eos qui injuriam nullam fecerant, impiumque justificabant. Non enim novērunt satietatem, id est, satiari nequibant, turpi quæstu videlicet. His etiam de causis eos accusavit Servator ipse, dicens : « Væ vobis, Scribæ et Pharisæi hypocritæ : decimatis mentham, et anethum, et cuminum, et quæ graviora legis sunt omisitistis, iudicium, misericordiam et fidem⁶⁷. » De illis autem dixit divinus propheta Isaias : « Quomodo facta est meretrix civitas fidelis, Sion, plena iudicio, in qua justitia dormivit, nunc autem homicidæ? Argentum vestrum adulteratum : caupones tui miscent vinum aqua, principes tui non obediunt, socii furum, diligentes munera, persequentes retributionem, orphanis non iudicantes, et iudicio viduæ non attendentes⁶⁸. » Quin et divinus Abbaicum, eadem de re, tantum non illacrymans, appellabat Deum : « Quo usque, Domine, Domine, clamabo, et non exaudies? Vociferabor ad te, injuria afflictus, et non servabis? Quare mihi ostendisti labores et molestias, ut videirem miseriam et impietatem? Adversum me factum est iudicium, et iudex accipit. Propterea dissipata **796** est lex, et non deducitur in finem iudicium. Impius enim valet contra justum. Idcirco egreditur iudicium perversum⁶⁹. » Itaque vigilantiam, quæ est in grege canum, noluerunt æmulari : sed in eo solum imitati sunt, quod sint contemptores omnis verecundiæ, incumbantque prædis cocervandis insatiabiliter. Ad hæc eos malos esse dicit, et nescire intelligentiam. Itaque stultus est malus : nam intelligentia iis convenit maxime qui bene facere solent : at malitia a mente bona absit. Periende est enim scabiem et ulcus videre in corpore, ac in animo malitiam. Stultum enim ipsum reddit, ad agrestem ruditatem adducens, et ferocem efficiens. Quia vero mali fuerunt et stulti, hinc etiam, Omnes, inquit, vias suas secuti sunt, quisque in unum et idem. Nam cum recta ad omne bonum ferri, et quæ oraculis prodita sunt, sequi desisterent : suæ voluntati totas habenas laxarunt, et fecerunt pro animi sui libidine; nec solum singulatim, sed in unum et idem, id est, simul ac gregatim. Invenimus enim præfectos Judæorum scæda et divinis legibus dissentientia in collegiis ac consessibus suis et consultasse et fecisse. Ita enim lapsi sunt in dominicidii crimen, et aliis atque aliis modis quisque ad viam suam aversi sunt. Voluptatum enim amantiores erant quam Dei, et vitæ hujus occupationibus magis oblectabantur, vita honesta et præclara in totum neglecta.

⁶⁶ Jer. II, 8. ⁶⁷ Matth. XXIII, 23. ⁶⁸ Isa. I, 21-25. ⁶⁹ Habac. I, 2-4.

τα καὶ τοὺς θεοὺς ἀπέθοντα νόμοις, καὶ ἐν συλλόγοις αὐτῶν, καὶ συνεδρίοις βουλευομένων, καὶ πράττοντας. Πεπώκασι γὰρ οὕτω καὶ εἰς τὰ τῆς Κυριοκτονίας ἐγκλήματα, ἐτρέποντο δὲ καὶ ἐτέρως ἕκαστος εἰς τὴν ὁδὸν αὐτοῦ. Φιλήδονοι γὰρ ἦσαν μᾶλλον ἢ φιλόθεοι, καὶ τοὺς τοῦ παρόντος βίου περισπασμοῖς ἐφῆδοντο μᾶλλον, τῆς ἐννόμου τε καὶ ἀρίστης ζωῆς εἰσάπαν ὀλιγωρήσαντες.

CAP. LVII. VERS. 1, 2. *Videte ut justus periit, et animo excipit corde, et viri justi tolluntur, et nemo animadvertit. A facie enim injustitiæ sublatus est justus. Erit in pace sepultura ejus, sublatus est e medio.*

Cum ostenderit eos canes mutos fuisse, et insatiabili avaritia præditos, his verbis porro demonstrat eos socordes esse et contemptores, adeo ut in extremis flagitiis obdurescerent, et resipiscere ne in animam quidem inducere parati essent. Periit enim justus, inquit, et nemo excipit corde, et homines justis tolluntur, et nemo animadvertit. Quibus verbis subindicare videtur nefarios ausus Judaici gregis contra Christum, 797 et quæcumque fecerunt contra sanctos apostolos. Occiderunt enim Jesum, tantum non propheticum illud clamantes, et dicentes: « Ligemus justum, quia incommodus nobis est⁹⁹; » et quantum ad ipsorum animam consiliumque attinet, periit justus ille, id est, qui peccatum non novit: nec enim justis de causis eum interfecerunt, et viros justos divinum illis et evangelicum sermonem largientes, et ad crudelitatis suæ agnitionem ac resipiscentiam vocantes, in periculum immisericordes adduxerunt. Sublatus siue est ab illis divinus Stephanus, cum prolixum ad eos sermonem habuisset, et quibus rebus eos illaqueari par erat ad resipiscentiam, his ipsis ad offensionem exacuebantur. Tolluntur ergo, inquit, viri justis, et nemo excipit corde, id est, nemo dignatur animo reponere impietatis magnitudinem. Sublatus est etiam a facie injustitiæ justus, id est, injusti oppugnabant justos, ac mali obtinuerunt contra eum qui non novit delinquere. Erit igitur in pace sepultura ejus, sublatus est de medio. Observa mihi iterum orationis figuram. Scopum enim et propositum eorum qui susulerunt, non revera ipsius rei exitum ostendit, quasi ita se haberet ut dicitur. Non enim sublatus est de medio Christus: nec hi qui ejus legatione functi sunt, justis etiam ipsi, utpote ab ipso justificati. At quodam modo exterminati sunt e medio, quantum, inquam, ad conatum ac institutum eorum qui occiderunt, attinet. Accusationem autem hanc in omnes occisores cadere et incurere, et neminem Judæorum extra culpam esse, insinuat, cum inquit: Erit in pace sepultura ejus. Sepulturam vocat mortem. Illud, in pace, adjectum insinuat neminem prorsus in tribus Judaicis, impiis eorum conatibus restitisse, vel se opposuisse, et impie agere volentes increpasse, sed uno omnes consensu et conjunctis animis contra Christum audax hoc facinus suscepisse, et pace inter seipsos facta, eum interfecisse.

Ἴδτε ὡς ὁ δίκαιος ἀπώλετο, καὶ οὐδεὶς ἐκδέχεται τῇ καρδίᾳ, καὶ ἄνδρες δίκαιοι ἀφρονται, καὶ οὐδεὶς κατανοεῖ. Ἀπὸ γὰρ προσώπου ἀδικίας ἤρται ὁ δίκαιος, ἔσται ἐν εἰρήνῃ ἡ ταφή αὐτοῦ, ἤρται ἐκ τοῦ μέσου.

Ἀποφῆνας ὅτι κύνας γεγόνασιν ἐννεοί, καὶ ἀκόρεστοι πρὸς φιλοκερδίαν, προσαπυδεῖκνυσιν ἐν τοῦτοῖς βραθύμοις ὄντας, καὶ καταφρονητάς, ὡς καὶ ἐπὶ τοῖς ἐσχάτοις τῶν πλημμελημάτων ἀτέγκτως ἔχειν, καὶ τὸ χρῆναι μετανοεῖν οὐδὲ εἰς νοῦν βούλεσθαι προθυμουμένους. Ἀπώλετο γὰρ, φησὶν, ὁ δίκαιος, καὶ οὐδεὶς ἐκδέχεται τῇ καρδίᾳ, καὶ ἄνδρες δίκαιοι ἀφρονται, καὶ οὐδεὶς κατανοεῖ. Ἔοικε δὲ διὰ τούτων ὑποδηλοῦν τὰ εἰς Χριστὸν τολμήματα τῆς Ἰουδαίων ἀγέλης, καὶ ὅσα πεπράχασι κατὰ τῶν ἁγίων ἀποστόλων· ἀπεκτόνασι μὲν γὰρ τὸν Ἰησοῦν, μονονοῦχι τὸ προφητικὸν ἐκεῖνο βοῶντες, καὶ λέγοντες· « Δῆλωμεν τὸν δίκαιον, ὅτι δύσχηρτος ἡμῖν ἐστίν, » καὶ τὸ γε ἦγον εἰς τὸν ἐνόντα σκοπὸν αὐτοῖς, ἀπώλετο δίκαιος ὢν, τουτέστιν, οὐκ εἰδώς ἀμαρτίαν· οὐ γὰρ ἐπ' αἰτίας εὐλόγοις ἀπεκτόνασιν αὐτὸν, ἄνδρας τε ὄντας δικαίους, τοὺς τὸ θεῖον αὐτοῖς καὶ εὐαγγελικὸν πρεσβεύοντας λόγον, καὶ καλοῦντας εἰς μετάνωσιν τῆς ἐνοῦσης αὐτοῖς ὀμότητος, εἰς πείραν ἔλθειν ἀφιλοκτιρμόνως παρεσκευάσαν. Ἀνήρηται γοῦν παρ' αὐτοῖς ὁ θεσπέσιος Στέφανος μακρὸν πρὸς αὐτοὺς κατατείνας λόγον, καὶ δι' ὧν ἦν εἰκὸς σαγηνεύεσθαι πρὸς μετάνωσιν, διὰ τούτων αὐτῶν κατεβήγοντο πρὸς τὸ δυσμενές. Ἀφρονται τοίνυν ἄνδρες δίκαιοι, φησὶ, καὶ οὐδεὶς ἐκδέχεται τῇ καρδίᾳ, τουτέστιν, εἰς νοῦν ἀξιολογῆσαι τῆς δυσσεβείας τὸ μέγεθος· κατηγωνίσαντο τοὺς δικαίους, καὶ κεκρατήκασιν οἱ πονηροὶ τοῦ μὴ εἰδότες πλημμελεῖν. Ἔσται δὲ οὖν ἐν εἰρήνῃ ἡ ταφή αὐτοῦ· ἤρται ἐκ τοῦ μέσου. Ἄθρει δὲ μοι πάλιν τοῦ λόγου τὸ σχῆμα· τὸν γάρτοι σκοπὸν τῶν ἀνηρηκόντων, καὶ οὐτε που πάντως τὸ τοῦ πράγματος οὕτως ἔχον ὡς λέγεται διαδεικνυσὶ πέρας. Οὐ γὰρ ἤρται ἐκ τοῦ μέσου Χριστὸς, οὔτε μὴν οἱ τὰ αὐτοῦ πρεσβεύοντες, δίκαιοι καὶ αὐτοὶ τυγχάνοντες, ὡς παρ' αὐτοῦ δικαιοῦμενοι· γεγόνασι γέ μὴν ὅσον ἐκ μέσου, κατὰ γέ φημι τὸ τῶν ἀνηρηκόντων ἐγγεῖρημα· ὅτι δὲ τῶν ἀνηρηκόντων ἀπάντων κατατρέχει τὸ κατηγόρημα, καὶ οὐδεὶς ἦν ἐν τοῖς Ἰουδαίοις, ὃς ἔξω κείσεται τῆς αἰτίας, ὑπέφηνεν, εἰπὼν· Ἔσται ἐν εἰρήνῃ ἡ ταφή αὐτοῦ. Καὶ ταφὴν μὲν ὀνομάζει τὸν θάνατον, τὸ δὲ, ἐν εἰρήνῃ, προστεθείς, ὑπέφηνεν ὅτι οὐδεὶς ἦν ὅλως ἐν τοῖς τῶν Ἰουδαίων τάγμασιν ἀνθεστηκώς ταῖς ἀνοσιαῖς αὐτῶν βουλαῖς, ἤγουν ἀνταρταστάμενος, καὶ τοῖς ἀνοσιουργεῖν ἐθέλουσιν ἐπιτιμῶν· ἐκ μιᾶς γὰρ ἅπαντες βουλῆς καὶ γνώμης τετολμήκασιν κατὰ Χριστοῦ, εἰρνεύοντές τε πρὸς ἀλλήλους ἀπεκτόνασιν αὐτόν.

⁹⁹ Sap. II, 12.

Ἰμεῖς δὲ προσάγετε ὧδε, υἱοὶ ἄνομοι, ἅ σπέρμα μοιχῶν καὶ πόρνῃς. Ἐν τίνι ἐνετροφήσατε; καὶ ἐπὶ τίνα ἠνοίξατε τὸ στόμα ὑμῶν; καὶ ἐπὶ τίνα ἐχαλάσατε τὴν γλῶσσαν ὑμῶν; Οὐχ ὑμεῖς ἐστε τέκνα ἀπωλείας, σπέρμα ἄνομον;

Ἐκ πολλῆς ἄγαν φιλοθελας ὁ θεοπέσιος προφήτης ταῖς τῶν Ἰουδαίων ἄθυροστομαῖς ἐπιπηδᾷ, καὶ καταλύνεται λίαν ἐπὶ ταῖς ἀνοσίαις αὐτῶν φωναῖς, ὧς εἰρήχασι κατὰ Χριστοῦ. Διατετελέχασι γὰρ μέχρι παντὸς οἰονεῖ χαλῶντες ἐπ' αὐτῶ τὴν γλῶσσαν, καὶ ὄλοις ὡσπερ ἰστίοις τῆς ἐνούσης ἀνεξικακίης αὐτῶ κατατρέχοντες. Τί γὰρ τῶν ἐκτόπων οὐχ ἄλοισιν ἂν καταερίχθῃ αὐτοῦ; Σαμαρείτην, καὶ οἰνοπότην, καὶ ἐκ πορνείας γεγεννημένον ὀνόμαζον αὐτὸν, καὶ δαιμονῶν ἔφασκον τὸν ἐπιτιμῶντα δαίμοσι, καὶ ἐν Βεελζεβούλ ἐργάζεσθαι τὰς θεοσημίας, τὸν συντριβόντα τὸν Βεελζεβούλ. Εἶτα τελευτῶντες Πιλάτῳ προσῆγον, καὶ κατηγόρουσιν αὐτοῦ, τῶν μὲν ἀληθῶν οὐδὲν, ψευδοπειλαῖς δὲ μᾶλλον καὶ συκοφανταῖς χρώμενοι. Ἐφασκον γὰρ, ὅτι Οὗτος ἀνασεῖει τοὺς δούλους, καὶ κωλύει φόρους διδόναι Καίσαρι· ἕτερα δὲ πρὸς τοῦτοις, ἃ εἴς αὐτῶν κεφαλῆς τὴν ἀσθεστον καταντλήσει φλόγα. Ἐπὶ τοῦτοις αὐτοὺς καὶ αὐτὸς ὁ Σωτὴρ ἠτιᾶτο, λέγων διὰ φωνῆς Ἰσθῆ· «Ὁυαὶ αὐτοῖς, ὅτι ἀπεπήδησαν ἀπ' ἐμοῦ· θεῖλαι οἱ εἰσιν, ὅτι ἠσέβησαν εἰς ἐμέ. Ἐγὼ δὲ ἐλυτρωσάμην αὐτοὺς, αὐτοὶ δὲ καταλάλησαν κατ' ἐμοῦ ψευδῆ.» Καὶ διὰ γε τῆς Ἰερεμίου φωνῆς· «Ἐγκαταλέλοιπα τὸν οἶκόν μου, ἀφήκα τὴν κληρονομίαν μου, ἔδωκα τὴν ἡγαπημένην ψυχὴν μου εἰς χεῖρας ἐχθρῶν αὐτῆς. Ἐγενήθη ἡ κληρονομία μου ἐμοί, ὡς λέων ἐν δρυμῶ· ἔδωκεν ἐπ' ἐμὲ τὴν φωνὴν αὐτῆς, διὰ τοῦτο ἐμίσησα αὐτήν.» Πρὸς γὰρ ταῖς ἑτέραις συκοφανταῖς, αἷς πεποιήθησαν κατ' αὐτοῦ, πλεισταγοῦ τετολήχασιν εἰπεῖν Πιλάτῳ προσάγοντες· «Αἶρε, αἶρε, σταύρου αὐτόν.» Δεδράκασι τοῦτο πρῶτα τῶν ἄλλων τῆς Ἰουδαίων συναγωγῆς οἱ πρῶτοισι καὶ ἑσθηκότες. Καίτοι γὰρ εἰδότες, ὅτι αὐτὸς ἐστὶν ὁ κληρονόμος, εἶπον ἐν ἑαυτοῖς· «Δεῦτε, ἀποκτείνωμεν αὐτόν, καὶ σχῶμεν αὐτοῖς τὴν κληρονομίαν αὐτοῦ.» Ἄλλ' ἤμαρτανον τῆς ἐλπίδος. Ἀπεκτόνασι μὲν γὰρ, πλὴν οὐ μεμένηκε τῷ θανάτῳ κάτοχος· ἀνεβίω γὰρ, καὶ τὸν ἀμπελώνα δέδωκε γεωργοῖς ἑτέροις, κακοὺς κακῶς ἀπολέσας τοὺς ἀγνώμονας καὶ Κυριοκτόνους. Ὡς τοίνυν υἱοὶ, φησὶν, ἄνομοι, ὧ σπέρμα μοιχῶν καὶ πόρνῃς. Καὶ μοιχοὺς μὲν ἐν τοῦτοις ἀποκαλεῖ τοὺς καθηγεῖσθαι λαχόντας Γραμματεῖς τε καὶ νομοδιδασκάλους, οἱ μονουοχὶ κατεμοιχωντο τὴν συναγωγὴν, καὶ τὰ ἐκ νόμου τοῦ θεοῦ λαλοῦντες αὐτῇ, παρατρέπονται δὲ μᾶλλον ἐφ' ἃ μὴ θέμις, καὶ διδάσκοντες διδασκαλίαν ἐντάλματα ἀνθρώπων. Πόρνη δὲ εἰκότως ἡ τῶν Ἰουδαίων συναγωγὴ, τὰ τῶν μοιχῶν δὲ δεχομένη σπέρματα, καὶ τὸν τοῦ πανσόφου Μωσέως ἀθετοῦσα νόμον. Ταῦτητοι καὶ μάλα εἰκότως υἱοὺς αὐτοὺς ἀποκαλεῖ ἄνομους. Εἶπατε δὴ οὖν ἐν τίνι, φησὶν, ἐνετροφήσατε, καὶ ἐπὶ τίνα ἠνοίξατε τὸ στόμα ὑμῶν, καὶ ἐπὶ τίνα ἐχαλάσατε τὴν γλῶσσαν

VERS. 3, 4. Vos autem accedite huc, filii iniqui, semen adulterorum et meretricis. In quo oblectati estis? et super quem aperuistis os vestrum? et in quem laxastis linguam vestram? Nonne vos estis filii perditionis, semen iniquum?

798 Ex insigni pietatis studio insultat divinus propheta in effrenatam Judæorum petulantiam, et impiis vocibus quas contra Christum dixerunt valde offenditur. Semper enim laxabant velut in eum linguam, et totis quasi velis insectati sunt ejus patientiam. Quid enim sædum et prodigiosum in eum debacchati non sunt? Samaritanum, vini potorem et ex scortatione natum eum vocabant: et dæmoniacum esse dicebant eum qui increpabat dæmonas: et in Beelzebul operari signa, qui contrivit Beelzebul. Dein ad extremum Pilato adductum accusabant, nihil veri afferentes, sed mendaciis usi et sycophantiis. Dicebant enim: Iste turbam concitat, vetat dare tributa Cæsari, atque præterea quæ in ipsorum caput inextinctam flammam devolvent. De quibus accusavit eos Servator, voce Osee dicens: «Væ illis, quia resillerunt a me; miseri sumi, quia impii exstiterunt in me. Ego redemi eos, illi vero oblocuti sunt contra me mendacia.» Et voce Jeremiæ: «Dereliqui domum meam, dimisi hæreditatem meam, dedi dilectam animam meam in manum inimicorum ipsius. Facta est hæreditas mea mihi, ceu leo in silva. Edidit contra me vocem suam: propterea odi eam.» Nam præter alias sycophantias, quas in illum excogitarunt, sæpenumero accedentes ad Pilatum audebant dicere: «Tolle, tolle, cruci afflige eum.» Hoc etiam maxime præ aliis fecerunt Judaicæ Synagogæ proceres. Quanvis enim scirent eum hæredem esse, dixerunt tamen apud sese: «Venite, occidamus eum, et occupemus nobis hæreditatem ejus;» sed spe sua frustrati sunt. Occiderunt enim, sed non mansit detentus morte, at revixit, aliisque agricolis dedit vineam, male malos perdens, amentes et dominicidas. O igitur, inquit, filii iniqui, o semen adulterorum et meretricis! Adulteros hic appellat qui præsidebant, Scribas et legis doctores: qui tantum non adulterabant Synagogam, et ei legis præcepta loquentes, sed ad quæ fas non erat detorquentes, et docentes doctrinas mandata hominum. Meretrix autem merito erat Judæorum Synagoga, ut quæ 799 adulterorum semina reciperet, et sapientissimi Mosis legem repudiaret. Hinc eos meritissimo appellat filios iniquitatis. Dicite ergo, inquit, in quo insultastis, et contra quem aperuistis os vestrum, et in quem laxastis linguam vestram? Sæpe, inquit, ludibrio habuistis sanctos prophetas: atqui erant illi germani Dei summi filii, verum et famuli et subditi, et humanæ conditionis: ac in conservos ab ipsis patrata sunt facinora. Nunc autem in quem

⁹¹ Osee, vii, 15. ⁹² Jer. xii, 7, 8. ⁹³ Joan. xix, 15. ⁹⁴ Matth. xxi, 38.

linguam laxavistis? [Non enim prophetis similis A fuit, nostræ conditionis famulus, iugo subditus : at ipse Dominus universorum, etsi quidem formam servilem induerit. Filii itaque, inquit, estis ad interitum destinati (1).] Nec enim voluistis recipere Servatorem; et semen iniquum estis : non enim tulistis eum, qui per evangelica oracula vos ad pietatem iustituit.

VERS. 5, 7. *Qui vocatis ad idola subter arbores frondosas, immolantes filios vestros in vallibus per medium petrarum. Hæc pars tua, hæc sors tua, et illis effudisti libamina, et illis obtulisti hostias. Propter hæc ergo non irascar? In monte excelso et præalto est cubile tuum, et illuc ascendere setisti hostias tuas, et post postes ostii tui posuisti memoriam tuam.*

Dominicidas postquam eos esse ostendit, alium morbum patefacit, quod sint osores Dei, et ad eandem faciendam præcipites, nec id novum aut nuperum in illis sit, sed jampridem ac multis retro sæculis eis inoleverit. Vos enim estis, inquit, qui superioribus temporibus implorastis idola sub arboribus frondosis. Etsi enim lex Mosaica utilia illis præscriberet et diserte diceret : « Dominum Deum tuum adorabis, et ei soli servies, » eo tamen fatuitatis, vel potius impietatis intolerandæ et immoderate prolapsi sunt, ut idolorum architecti fierent, illisque sacra facerent, et exhortarentur ac docerent alios sub arboribus frondosis adorare, et ea divinis honoribus ornare. Quod perspicuum facit universorum Deus voce Jeremiæ, dicens : « Vidisti quæ fecit mihi habitatio Israel. Abierunt ad omnem montem excelsum; et subitus omne lignum frondosum, et fornicati sunt tibi ⁹². » Occupabant enim montium vertices, et lucos florentissimos, et illic aras ac delubra exstruxerunt, et hostias impuris dæmonibus ac libamina **800** obtulerunt, nec suis liberis pepercerunt. Mactavit exempli causa Jechonias filium suum, non dii. Quod etiam Deus ipse per unum e sanctis prophetis dixit, crudelitatem eorum qui talia patrabant demonstrans : « Sacrificate homines, vituli enim defecerunt ⁹³. » Vos igitur estis, inquit, qui exhortamini ad idola, sub arboribus densis, et subitis liberos vestros in vallibus, per medium petrarum. Quid tum postea? Hæc tua pars, hæc tua sors. Adorasti enim vana, inquit, talem quoque habebis portionem, et sors tibi erit inanis. Vel illud dicere vult : Mactastis liberos vestros, inquit, in vallibus. Illa ergo est tua pars, hæc tua sors : il est, in eadem deducetis mala, eritque pars ac sors tibi mactatio. Quamobrem? Primum quia liberorum exististi intersector : deinde quia impuris dæmonibus et inanimis idolis effudisti libamina, illisque obtulisti hostias. Itaque, inquit, nonne ob hoc irascar? nonne

ὁμῶν. Πολλὰς πλειστάκως ἐποίησαθε, φησὶ, λοιδορίας κατὰ προφητῶν ἁγίων, ἀλλ' ἦσαν ἐκεῖνοι, γνησοὶ μὲν τῷ ἐπὶ πάντων Θεῷ, πλὴν οἰκέται, καὶ ὑπερευγέμενοι, καὶ μέτρον ἔχοντες τὸ ἀνθρώπινον, καὶ εἰς ὁμοδούλους ἦν τὰ παρ' αὐτῶν πλημμελήματα. Νυνὶ δὲ ἐπὶ τίνα τὴν γλῶσσαν ἐχαλάσατε; Οὐ γὰρ ἠελέησατε λαβεῖν τὸν σώζοντα· καὶ σπέρμα ἀνομιῶν οὐ γὰρ ἠγέχεσθε τοῦ καταρρυθμιζόντος εἰς εὐσέβειαν διὰ θεασπισμάτων εὐαγγελικῶν.

Οἱ παρακαλοῦντες ἐπὶ τὰ εἰδῶλυ ὑπὸ δένδρα δασέα, σφάζοντες τὰ τέκνα αὐτῶν ἐν ταῖς φάραξιν ἀναμέσον τῶν πετρῶν. Ἐκείνη σου ἡ μερίς, οὗτός σου ὁ κλῆρος, κἀκεῖνος ἐξέχεται σπονδᾶς, κἀκεῖνος ἀνηγεγκας θυσίας. Ἐπὶ τούτοις οὐκ ὀρμισθήσομαι; Ἐπ' ἔρος ὑψηλὸν καὶ μετέωρον, ἐκεῖ σου ἡ κοίτη, καὶ ἐκεῖ ἀνεβίβασας θυσίας, καὶ ὀπίσω τῶν σταθμῶν τῆς θύρας σου ἔθηκας μνημόσυρόν σου.

Κυριοκτόνους αὐτοὺς ἀποφήνας, δείκνυσιν ὅτι τὸ μισῆσον αὐτοῖς ἀρρώστημα, καὶ τὸ πρόχειρον εἰς μαιφονίαν, οὐ νέον ἦν ἐν αὐτοῖς, ἀλλὰ γὰρ ἐκ πολλοῦ καὶ ἀνωθεν ἐνυπάρχον αὐτοῖς. Ὑμεῖς γὰρ ἐστε οἱ κατὰ τοὺς ἀνωθεν, φησὶ, καιροὺς παρακαλοῦντες; ἐπὶ τὰ εἰδῶλα ὑπὸ δένδρα δασέα. Καίτοι γὰρ βραβεύοντος αὐτοῦ διὰ Μωσέως νόμου τὰ χρησίμα, διαβρήδην τε λέγοντος, « Κέριον τὸν Θεόν σου προσκυνήσεις, καὶ αὐτῷ μόνῳ λατρεύσεις, » φρενοβιθίας εἰς τοῦτο κατώλισθον, μᾶλλον δὲ δυσσεβείας ἀσχέτου καὶ τῆς πέρα μέτρου παντὸς, ὥστε καὶ εἰδῶλων γενέσθαι δημιουργοὺς, καὶ ἱερουργεῖν αὐτοῖς, καὶ παρακαλεῖν, ἥτοι διδάσκειν ἑτέρους ὑπὸ δένδρα δασέα προσκυνεῖν, καὶ τιμαῖς ταῖς θεοπρεπέσιν αὐτὰ στεφανοῦν. Τοῦτο καθίστησιν ἐναργεῖς ὁ τῶν ὀλων Θεὸς διὰ φωνῆς Ἱερειῶν λέγων· « Εἶδες ἃ ἐποίησάν μοι ἡ κατοικία τοῦ Ἰσραὴλ· ἐπορεύθησαν ἐπὶ πᾶν ἔρος ὑψηλὸν, καὶ ὑποκάτω παντὸς ξύλου ἀσπώδους, καὶ ἐπὶ τέρηνουσαν ἐκεῖ. » Καταλαμβάνοντες γὰρ τὰς τῶν ἔρων κορυφὰς καὶ τὰ τῶν ἀλσέων εὐανθέστερα, βωμοὺς καὶ τεμένη κατεσκευάζον, θυσίας τε καὶ σπονδᾶς προσεκόμιζον αὐτοῖς τοῖς ἀκαθάρτοις δαιμόσιν· εἰσὶ δὲ καὶ οἱ τῶν ἰδίων ἀπειθήσαντες τέκνων. Ἐσφαζε γοῦν Ἱερονίας τὸν Ἰδίων υἱὸν τοῖς οὐκ οὔσι θεοῖς. Τοῦτο καὶ αὐτὸς ἔφη πρὸς Θεὸν δι' ἐνὸς τῶν ἁγίων προφητῶν, τὴν ὁμότητα καταδεικνύς τῶν τὰ τοιαῦτα δρᾶν εἰλωθῶν· « Θύσατε ἀνθρώπους· μόσχον γὰρ ἐκλεθείπισιν. » Ὑμεῖς τοίνυν ἐστὲ, φησὶν, εἰ παρακαλοῦντες ἐπὶ τὰ εἰδῶλα, ὑπὸ δένδρα δασέα σφάζοντες τὰ τέκνα αὐτῶν ἐν ταῖς φάραξιν ἀναμέσον τῶν πετρῶν. Τί οὖν ἐπὶ τούτοις; Ἐκείνη σου μερίς, οὗτός σου ὁ κλῆρος. Προσχεκύνηκας μὲν γὰρ, φησὶ, τοῖς ματαίοις· ἔξεῖς δὲ μερίδα τοιαύτην, καὶ κλῆρος ἔσται σοι μάταιος. Ἦγουν ἐκεῖνό που τάχι βούλεται δηλοῦν· Ἐσφάζετε τὰ τέκνα αὐτῶν ἐν ταῖς φάραξι, φησὶν. Οὐκοῦν ἐκείνη σου μερίς, οὗτός σου ὁ κλῆρος, τουτέστι, τοῖς ἴσοις ἐνσχεθήσῃ κακοῖς, καὶ γενήσεται σοι μερίς καὶ κλῆρος ἡ σφαγή. Διὰ ποίαν αἰτίαν; Πρῶτον μὲν ὅτι γέγονας παιδοκτόνος, εἴτα

(1) Desiderantur hæc in Græco exemplari.

⁹² Jer. iii, 6. ⁹³ Use. xiii, 2

ἔτι δαίμοσιν ἀκαθάρτοις καὶ ἀψύχοις εἰδώλοις ἐξ-
 ἔχας σπονδάς, κάκεινοις ἀνήνεγκας θυσίας. Ἄρ'
 οὖν ἐπὶ τούτοις οὐκ ὀργισθήσομαι; φησὶν· οὐκ εὐ-
 ἀφορμος καθ' ὑμῶν ὁ θυμὸς, καὶ τὰ τῆς δίκης οὐκ
 εὐλογον ἔχει τὴν ἀφορμὴν; Ἐπ' ὄρος ὑψηλὸν καὶ
 μετέωρον, ἐκεῖ σου ἡ κοίτη, ἐκεῖ ἀνεβίβασας θυσίας,
 καὶ ὅπισω τῶν σταθμῶν τῆς θύρας σου ἔθηκας μνη-
 μόσυνόν σου. Ὅτι μὲν οὖν ἐν ταῖς ἡμέραις ἐκάθευδον
 ἐνυπνίων ἕνεκα, πλεισταχοῦ διαμεμήνηκεν ὁ προφη-
 τικὸς ἡμῖν λόγος. Φασὶ δὲ εἰς τοῦτο πλάνης κατολι-
 σθήσαι τὸν Ἰσραὴλ, ὥστε καὶ ἐν ταῖς θύραις καὶ ἐν
 ταῖς σταθμοῖς ἐντορνέυσαι τὰς τῶν εἰδώλων μορφάς,
 ἵνα καὶ εἰσβάλλοντες ταῖς οἰκίαις ἔξω τε καὶ βαδι-
 ζοντες ὀρώσιν αὐτὰ, καὶ ἐν ἀτελευτήτοις ἔχωσι μνη-
 μαις. Ἀφιλοθείας δὲ τῆς εἰσάπαν ἀπόδειξις ἐναργῆς
 τῶς· ἐκάλουν δὲ τὰ τῶν εἰδώλων ἐντετορ[ν]ευμένα σωτηρίας [al. σωτήρας] καὶ οἰκουροῦς.

Ἔρου δὲ ἐὰν ἀπ' ἐμοῦ ἀποστῆς, πλείον τι β
 ἔξεις. Ἠγάπησας τοὺς κοιμωμένους μετὰ σοῦ,
 καὶ ἐπλήθυνας τὴν πορνείαν σου μετ' αὐτῶν,
 καὶ πολλοὺς ἐποίησας τοὺς μακρὰν ἀπὸ σοῦ,
 καὶ ἀπέστειλας πρέσβεις ὑπὲρ τὰ ὄριά σου.

Ἄπασα μὲν ἔκτοπος ἡδονή, καὶ πᾶσα κακία, τὸν
 ἀνθρώπινον καταγοητεύουσα νοῦν, μονονουχὶ κατ-
 επαγγέλλεται· πείραν τὴν πράγματος ἀγαθοῦ, καὶ
 ὅτι μεθέξει τῶν οὐ πάσαι διεγνωσμένων, ἔσται δὲ
 καὶ ἐν ἀμείνοσιν, ἢ πρότερον ἦν. Λαβοῦσα γὰρ οὐ-
 τῶς αἰχμάλωτον, ὅπερ ἀνέλοι[ν]το λοιπὸν ἀποφέρει.
 Ἄλλ' οἱ μὲν ἀσύνετοι, πείρα μαθόντες ἵνα εἰσὶ κα-
 κοῦ, μεταφοιτῶσι μόλις ἐπὶ τὸ ἐν ἀρχαῖς· οἳ γε μὴν
 τοῖς τῆς διανοίας ὄμμασι περιαθροῦντες εὐ μάλα τὸ
 ἐκάστου πράγματος πέρας, ἀποφορὰς οὐκ ἀνέχονται·
 φυλάττουσι δὲ μάλλον ἀπλήγη τὸν νοῦν πρὸ πείρας C
 ὀρώντες τὰ μετὰ ταύτην. Ἄλλ' οὐ τοιαύτη γέγονεν ἡ
 τῶν Ἰουδαίων Συναγωγὴ· ἦν μὲν γὰρ ὑπὸ χεῖρα τοῦ
 πάντα ἰσχύοντος Θεοῦ, καὶ τὴν παρ' αὐτοῦ δόξαν
 ἡμφιεσμένη, δεινὴ καὶ ἀφόρητος τοῖς ὀμφοῖς ἦν, καὶ
 τριπόσητον ἔχουσα τὴν ἐλπίδα, καὶ ἀπάσης εὐημε-
 ρίας ἔμπλεω[σ]ι. Ἐπομένη γὰρ τῶν διὰ Μωσέως νόμων τῶν
 φύσει καὶ ἀληθῶς λελάτρευκε Θεῶ· διατετέλεκε δὲ
 καιροῦς ἕτερον ἐπ' αὐτῷ Θεῷ οὐκ ἀνεχομένη καλεῖν,
 ἤγουν εἰδέναι προσκυνεῖν. Ἐπειδὴ δὲ προσεκληθῆ
 τισὶ διδασκάλοις καὶ ἀνοσίοις ποιμέσι, πέπτωκεν εἰς
 ἀπόστασιν τὴν ἀπὸ Θεοῦ, καὶ προσεκύνησε τοῖς ἔρ-
 γοῖς τῶν ἰδίων χειρῶν· οἰθηθεῖσα τάχα που, καὶ ἐν
 ἀμείνοσιν ἔσεσθαι, τῆς πρὸς Θεὸν ἀγάπης ἐξολισθή-
 σασα. Ἐπὶ τούτοις αὐτὴν αἰτιᾶται λέγων· Ἔρου δὲ
 ἐὰν ἀπ' ἐμοῦ ἀποστῆς, πλείον τι ἔξεις. Ἄλλ' οὐκ ἐκ-
 θέδηκεν εἰς πέρας αὐτῆ τὰ προσδοκηθέντα τῆς οὐτῶ
 ψυχρᾶς καὶ ματαίας ἐλπίδος· γηγόνασι γὰρ μάλλον
 ἐν παντὶ κακῶ. Ἐσχῆκασιν τοίνυν εἰς γε τὸ εὐημε-
 ρεῖν τὸ περιττὸν οὐδὲν, ἀποβαλόντες τὸ γνήσιον, καὶ
 τὸ ἔδραϊον ἐν τούτοις μικροῦ παντελῶς ἀξιοῦντες
 λόγου. Καὶ τὸ ἐπι τούτου παραλογώτερον, Ἠγάπησας,
 φησὶ, τοὺς κοιμωμένους μετὰ σοῦ, κατέπληθυνας τὴν
 πορνείαν σου μετ' αὐτῶν· καὶ διαλέγεται μὲν ὡς πρὸς
 γυναῖκα πόρνην. Τίνες δὲ ἦσαν οἱ κοιμώμενοι μετ'
 αὐτῆς, ἢ τάχα που ἡ ψευδοποιμένους ἀνθρώποι τὴν

gravis in vos furoris mei causa? et supplicium
 nonne occasionem habet rationi consentaneam? In
 monte excelso et præalto est cubile tuum, illuc
 ascendere fecisti hostias, et post postes ostii po-
 suisti monumentum tuum. Dormivisse nimirum eos
 in montibus, insomniorum causa, sæpe meminit
 prophetica oratio. Narrant autem Israeliam in eum
 errorem prolapsam, ut pro foribus et in postibus
 formas idolorum inciderint, quo introeuntes do-
 mum et exeuntes illa viderent, et sempiterna tene-
 rent memoria. Hoc itaque in illis jure optimo
 haberi potest summæ impietatis evidens argumet-
 tum. Vocabant autem has idolorum incisas formas
 servatores, et domorum custodes.

καταλογισθεῖη ἂν τὸ χρῆμα αὐτοῖς, καὶ μάλα εἰκό-

VERS. 8, 9. Putabas, si recesseris a me, pius te
 habiturum. Dilexisti dormientes tecum, et crebro
 fornicata es cum eis, et multos fecisti eos qui procul
 a te, et misisti legatos ultra terminos tuos.

Omnis scæda voluptas, et omnis vitiositas huma-
 nam mentem incantans, specimen aliquod bonæ
 rei tantum non pollicetur, et res ante non
 cognitas adepturam, ac in meliore loco fore,
 quam prius fuerit, promittit. 801 Nam cum
 sic captivam ceperit, quocunque tandem vult
 aufert. Sed stulti experientia docti ubinam
 malorum sint, vix ad priorem statum relabuntur.
 Qui autem animi oculis cujusque rei exitum per-
 lustrant diligentissime, præcipites se dari non si-
 nuunt, sed mentem servant invulneratam, ante ten-
 tationem videntes quid secuturum sit. Sed talis
 non fuit Judæorum Synagoga : erat enim subdita
 manui omnipotentis Dei, et gloria ab ipso convestita,
 terribilis et intolerabilis exstitit finitimis, et opta-
 tissimam spem habuit, omnique felicitate abundavit.
 Secuta enim legem Mosaicam, natura et vere Deum
 coluit; nec alium ab illo Deum longo tempore sus-
 tinuit appellare, nec alium novit adorare. Post-
 quam autem ad quosdam doctores falsos defecit ac
 impios pastores : recidit in apostasiam a Deo, et
 opera manuum suarum adoravit, rata fortassis se-
 cum melius actum iri, ubi a charitate Dei lapsa
 fuisset. Hisce de rebus illam accusavit, dicens :
 Putabas, si recederes a me, plus te habiturum. Sed
 non pervenerunt ad exitum, quæ hac adco frigida
 et inani spe exspectabantur; imo in omnibus malis
 versabantur. Habuerunt igitur prosperitatis eximie
 nihil, cum veram filiorum et genuinam naturam
 abjicerent, et firmitatem constantiamque parvi ad-
 modum ducerent. Et quod adhuc est absurdius, Di-
 lexisti, inquit, dormientes tecum, et crebro forni-
 cata es cum illis; et cum ea velut cum scorto
 disputat. Qui sunt ergo dormientes cum ea? Falsi
 pastores sunt, qui mentem inustam et canterio no-
 tatam", sicuti ait beatus Paulus, ac diabolica

⁹¹ 1 Tim. iv, 2.

ignorantia plenam habent, quæ illis via et causa A
interitus fuerunt, ab ingenuitate quam cum Deo
habent, abducunt, et immittentes velut impietatis
semina, et persuadentes fructus parere Satanæ,
fructus debacchationis, scilicet in Deum. Quorum-
dam fornicationem crebro iteratam dicimus, seu
apostasiam a Deo : quando vitiorum vis et ratio
non uniusmodi aut uniformis esse conspicitur; sed
ex multis velut sceleribus completa et conflata, et
multa alia parturit, ob quæ meritissime eos qui ea
patrant possit reprehendere, 802 puta si quis
Satanam capere velit, sequitur omnino ut nihil
sani aut recti aggrediatur, et in omnem viam ne-
fariæ et execrandæ voluptatis velut abjiciatur. Af-
finia quoque talibus vitiis esse possunt et alia mala,
præstigiæ, necromantiæ, et eorum qui prodigiorum
interpretes sunt inutiles fabulæ, falsa vaticinia, ac
incantationes, et astrologorum sycophantiæ, die-
rumque, horarum, temporum et annorum observatio.
Ita, inquit, crebro fornicata es, multos fecisti
qui procul sunt abs te. Qui autem hi sint, rursus
videndum est necessario. Vel enim sanctos propheta-
tas dicit, qui cum eam ultra omnem audaciam pro-
gressam, et in omne genus impietatis provec-
tam cernerent, ab ea velut inquinata recesserunt, prope
clamantes, et dicentes : « Curavimus Babylonem,
et non sanata est. Relinquamus eam, et abeamus
quisque in terram suam; quia appropinquavit ad
cælum iudicium ejus, et sublatum est usque ad
astra 98. » Quia enim Babylon nominata est terra
sculptilium, et eodem morbo turpiter laboravit
Jerusalem : hinc jure optimo eam vocant divini
prophetæ Babylonem. Vel fortassis multos fecit eos
qui procul a se. Nam finitimarum gentium cultus
et falso nominatos apud quosque deos curiose per-
vestigantes, eos accersiverunt, et illis adhæserunt,
et alii hos, alii illos coluerunt. Dixit nimirum Deus
alicubi voce Jeremiæ : « Pro numero civitatum
tuarum erant dii tibi, Juda, et pro numero viarum
Jerusalem construxistis aras ad suffitium faciendum
Baal 99. » Hoc etiam arbitror denotare : Et misisti
legatos ultra terminos tuos. Non enim contenti sunt
præsentibus apud se diis, sed, ut dixi, alios multos
accescebant, prout quisque sibi bonum esse persua-
serat. Vel etiam : Misisti legatos ultra terminos
tuos, significare potest, ultra mensuram ac modum
commissa est ab illis fornicatio, ut instar paraholæ
vox usurpetur de iis qui in re quaque ultra modum
ei æquum prodeunt.

καταστήμηνεν ἄν, ὅτι πέρα μέτρου παρ' αὐτοῖς τὰ
τὸ λεγόμενον ἦ, καὶ σύνθηες ἐπιφώνημα, τοῖς ἐπέκεινα τοῦ εἰκότος ἐφ' ἐκάστῳ τῶν
λεγόμενον.

VERS. 10. *Et convertisti, et humiliata es usque ad
inferos; multis itineribus tuis laborasti, nec dixisti :
Desinat confortata. Quia fecisti hæc, propterea non*

98 Jer. 1, 9. 99 Jer. 11, 28.

(1) Καὶ ἀπέστρεψας. Desunt hæc verba in edit. LXX.

νοῦν κεκαυτηριασμένοι, καθά φησιν ὁ μακάριος Παῦ-
λος, καὶ ἀγλῦος ἐμπλεῖ διαβολικῆς; Οὗτοι γεγόνασιν
αὐτῆ, καὶ ὁδός, καὶ πρόσφασις ἀπωλείας, ἀποφέροντες
μὲν τῆς πρὸς Θεὸν γνησιότητος, ἐνιέντες δὲ ὡσπερ
τὰ τῆς δυσσεβείας σπέρματα, καὶ καρποφορεῖν ἀνα-
πειθόντες τῷ Σατανᾷ τῆς κατὰ Θεοῦ παροινίας τὰ
ἐγκλήματα. Πληθύνεσθαι δὲ φαμεν τὴν τινων πορ-
νεῖαν, ἣτοι τὴν ἀπόστασιν τὴν ἀπὸ Θεοῦ, ὅτε τῶν
αιτιαμάτων ἡ δύναμις, οὐ μονότροπος οὔσα καὶ μο-
νοειδῆς ὄραται τυχόν, ἀλλ' ὡς ἐκ πολλῆς ἄγαν σκαί-
τητος ἐπιτελουμένη, καὶ πολλὰ κατ' αὐτῶν ὠφέλιμα
τὰ ἐφ' οἷς ἂν τις καταμωμήσαιο, καὶ μάλα δικαίως,
τοὺς δρῶντας αὐτὰ οἶόν τι φημι. Παρέπεται πάντως
τῷ θεραπεύειν ἐλεῖσθαι τὸν Σατανᾶν τὸ μὴ ἐν ὑγῆς
ἀνέχεσθαι δρᾶν διαβρίπτεισθαι δὲ ὡσπερ εἰς πᾶσαν
ὁδὸν βεβήλου τε καὶ ββελυρᾶς ἡδονῆς· σύνδρομα δὲ
τοῖς ταιούτοις αἰτιάμασιν εἶεν ἂν καὶ τὰ ἕτερα τῶν
τοιούτων κακῶν, γοητεῖαι τε καὶ νεκρομαντεῖαι,
καὶ τὰ τῶν τερατοσκοπῶν ἀγρετὰ μυθάρια, ψευδο-
μαντεῖαι τε καὶ ἐπιφθῆλαι, καὶ αἱ τῶν ἀστρολογούντων
συκοφαντεῖαι, καὶ ἡμερῶν ἐπιτήρησις, ὠρῶν τε πρὸς
τούτῳ, καιρῶν καὶ ἐνιαυτῶν. Οὕτω, φησὶ, τὴν σεαυ-
τῆς πορνείαν πληθύνουσα, πολλοὺς ἐποίησας τοὺς
μακρὰν ἀπὸ σοῦ. Καὶ τίνες ἂν εἴεν οὗτοι, ἀναγκασίον
πάλιν ἰδεῖν. Ἡ γὰρ τοὺς ἀγίους προφήτας φησὶν, ἃ
πέρα θράσους ἰούσαν παντὸς ὁρῶντες αὐτὴν, καὶ εἰς
λῆξιν ἀπάσης ἀφιλοθετας ἐλαύνουσαν, ἀπεφοίτησεν
αὐτῆς ὡς μεμολυσμένης, μονονοχί βωῶντες, καὶ λέ-
γοντες· Ἰατρύσαμεν τὴν Βαβυλῶνα, καὶ οὐκ ἴσθη
C ἔγκαταλίπωμεν αὐτὴν, καὶ ἀπέθλωμεν ἕκαστος εἰς
τὴν γῆν ἑαυτοῦ· ὅτι ἠγγικεν εἰς οὐρανὸν τὸ κρίμα
αὐτῆς, καὶ ἐξῆρθεν ἕως ἀστρων· (ἐπεὶ γὰρ γῆ τῶν
γλυπτῶν ἠνομάσθη Βαβυλὼν, ἐκτόπως δὲ τοῦτο νε-
λόσηκεν Ἰερουσαλήμ, καὶ ταύτητοι καὶ μάλα εἰκό-
τως Βαβυλῶνά φασιν αὐτὴν οἱ θεσπέσιοι προφῆται·)
ἢ τάχα που, πολλοὺς πεποίηκε τοὺς μακρὰν ἐφ' ἐπι-
τῆς. Περιεργαζόμενοι γὰρ τὰ τῶν ὁμῶρων ἐθνῶν σε-
δάσματα, καὶ τοὺς παρ' ἐκάστῳ ψευδωνύμους θεοὺς,
τούτους μετεπέμποντο· προσέκειντο δὲ καὶ λελατρεύ-
κασι, οἱ μὲν τούτοις, οἱ δὲ ἐκεῖνοις. Καὶ γοῦν ἐφη
που Θεὸς διὰ τῆς Ἰερειοῦ φωνῆς, ὅτι· Κατὰ ἀρι-
θμὸν τῶν πόλεων σου ἦσαν οἱ θεοὶ σοῦ, Ἰούδα, καὶ
κατὰ ἀριθμὸν διδάων τῆς Ἰερουσαλήμ ἐτάξατε βω-
μοὺς θυμῶν τῷ Βαβλ. Ἔτσι δὲ οἱ μαι καταβόλων
D καὶ τὸ, Ἀπέστειλας πρέσβεις ὑπὲρ τὰ ὄρια σου. Οὐ
γὰρ ἀρκούμενοι τοῖς παροῦσι παρὰ σφίσι θεοῖς, με-
τεπέμποντο, καθάπερ ἐφη, καὶ πολλοὺς ἐτέρους,
ἕκαστοι κατὰ τὸ αὐτοῖς εὔχεῖν ὑπειλημένον. Ἡ
τάχα που τὸ; Ἀπέστειλας πρέσβεις ὑπὲρ τὰ ὄρια σου,
τῆς πορνείας ἐπράττετο, ἵν' ὡς ἐν τρέπῳ παραβολῆς
καὶ ἀπέστρεψας (1), καὶ ἐταπεινώθης ὡς ἄιδου.
Ταῖς πολυδοταῖς σου ἐκοπίσας, καὶ οὐκ εἶπας·
Παύσομαι ἐνισχύουσα. Ὅτι ἐπραξίς ταῦτα, διὰ

ταῦτο οὐ καταδεήθης μου· σὺ τίνα εὐλαβηθεῖσα ἄροστοῦ, καὶ ἐψεύσω με;

Τί τὸ πέρας τῆς ἀποστάσεως τῆς ἀπὸ Θεοῦ, τῆς ἀμετρήτου πορνείας, καὶ τῶν ἀνοσιῶν ἐγχειρημάτων, ἦτοι τῆς ἀποστροφῆς ἀπὸ γε τῶν ἀμεινόνων ἐπὶ τὰ χεῖρω; Ἡ εἰς ἄκρον ταπεινωσις, καὶ τὸ καθικέσθαι, φησὶν, εἰς τὸ τῆς ἀπωλείας κατωτάτω βάραθρον. Ἐπειδὴ γὰρ οὐκ ἠθέλησας ὑψηλὴ διαμείναι, καὶ ἀκράδαντον ἔχειν τὴν εὐημερίαν, ταύτητοι γέγονας ταπεινὴ. Ὅτι γὰρ ὑψηλοὶ τινες ἦσαν οἱ ἐξ Ἰσραὴλ, τὸ γε ἦκον εἰς δόξαν τὴν παρὰ Θεοῦ, σαφὲς ἂν γένοιτο, λέγοντος αὐτοῦ διὰ φωνῆς· Ἡσαίου περι αὐτῶν· Ἐγὼ ἐγέννησα, καὶ ὕψωσα. Οὐκοῦν αὐτόκλητον ἔχει τὴν ταπεινωσιν· δεδυσσέθηκε γὰρ εἰς τὸν ὑψοῦντα Θεόν· τεταπεινῶνται δὲ τίνα τρόπον, διαδεικνύουσιν εὐθύς· Ἐφη γὰρ· Ταῖς πολυοδίαις σου ἐκοπίασας. Εἰς πᾶσαν γὰρ ὡσπερ ἀπωλείας ἐρχόμενοι ὁδὸν, δεδαπανήκασι μὲν ἐπ' οὐδενὶ τῶν χρησίμων τὰς τῆς ψυχῆς εὐτονίας, δῆλον δὲ ὅτι τὰς νοητάς, κακμήκασι δὲ οὐ μετρίως, ἐπ' ὀλεθρίοις πράγμασι τιθέμενοι τὰς μιστοβάς. Ἡ τάχα που καὶ πολυοδίας ἐν τούτοις φησὶ τὸ ἀεὶ μεθίστασθαι πρὸς θεοὺς ἐτέρους, καὶ τῶν μὲν ἤδη πεπορισμένων ὀλιγωρεῖν, ζητεῖν δὲ τοὺς παρ' ἐτέροις ὄντας τισὶ, καὶ καταμεθύνειν ὡσπερ διαρβιπτουμένοις πανταχοῦ, ἐρεισμά τε καὶ κατάστασιν οὐκ ἔχειν τὸν ἐν αὐτοῖς ὄντα νοῦν. Συμβαίνει δὲ τοῦτο πάσχειν ἡμᾶς καὶ ἐν ταῖς ἐκτόποις τῶν ἡδονῶν. Ἀποφέρεται γὰρ ὁ νοῦς ἐσθ' ὅτε πρὸς πᾶν εἶδος ἀκαθαρσίας, καὶ ποτὲ μὲν τὸ πλουτεῖν ἐπαινεῖ, ποτὲ δὲ σαρκὸς ἐρᾷ, καὶ δόξης ἠττάται κενῆς, καὶ οἷον παντὶ πνεύματι περιφέρεται, κατὰ γε τὸ εἰρημένον διὰ φωνῆς Ἱερεμίου περὶ τινος· Ἐν ἐπιθυμίαις ψυχῆς αὐτῆς ἐπνευματοφορεῖτο· παρεδόθη, τίς ἐπιστρέψει αὐτήν; Ἡ γὰρ τοῦτο παθοῦσα ψυχὴ παραδοθήσεται πάντως ταῖς τῶν παθῶν προσβολαῖς· καὶ τοῦτο διδάσκει λέγων ὁ Παροιμιστής· Ἐσκολιοὶ γὰρ λογισμοὶ χωρίζουσιν ἀπὸ Θεοῦ, καὶ βεμβασμὸς ἐπιθυμίας μεταλλεύει νοῦν ἄκακον. Χρῆ τοῖνον ἡμᾶς ἀνασειράζειν τὸν νοῦν, εἰ δὴ βούλοιτό πως ἀσχέτως ἴνα κατὰ πετρῶν, καὶ ταῖς τῶν ἡδονῶν ἐκτόποις ἐφῆδεσθαι τε καὶ ὀμιλεῖν, ἵνα μὴ καμῶν ἐκ πολυοδίας θήρωμα γένηται διαβολικόν. Ταῦτ' οὖν ποιήσασα, φησὶν, ὦ Ἱερουσαλήμ, οὐκ εἶπας· Παύσομαι ἐνισχύουσα, τοῦτέστιν, οὐκ ἀνέκοφας τοῖς ἐπιλογισμοῖς τὴν ἐπὶ τὰ ἀσχίω πρόδοον, οὐ μεμέτρηκας τὴν ἀπόστασιν, οὐ κατέλυσας τὴν εἰς τὰ φαῦλα σπουδῆν, ἐπὶ κείσαι δὲ μᾶλλον ἐντονώτερον τῷ ὄργῳ ἐθέλειν, ἢ χρῆν δὴ που μὴδὲ γενέσθαι τὴν ἀρχήν. Ψυχῆς μὲν γὰρ ἔργον ἐστὶ, κἂν γοῦν μετρίαν ἐχούσης σύνεσιν, τὸ μὴ ἄλῳνα θελεῖν αἰτιάμασι τοῖς εἰς ἁμαρτίαν· εἰ δὲ δὴ που γένοιτο καὶ παθεῖν αὐτὸ, κἂν γοῦν ἐλέσθαι μετανοεῖν, καὶ διὰ τῆς εἰς τὸ ἀμεινον ἀναδρομῆς ἀποσκευάσασθαι τὰ ἐγκλήματα. Εἰ δὲ ἀσχέτως καταφέροιτο πρὸς τὰ ἀσχίω, παραιτοῦτό τε προσεπιτοῦτό τε χρῆναι μετανοεῖν, προσέθηκεν ἁμαρτίαν ἐφ' ἁμαρτίαν, ἀρβύστημα δὲ ἐπ' ἀρβύστηματι παθοῦσαν αὐτὴν ἐνεσπιν ἰδεῖν. Αἰτιάται γοῦν τοὺς ἐν

803 rogasti me; tu, quem timens perterrita es, et mentita es mihi?

Quis est apostasiæ a Deo, et immoderate fornicationis, et impiorum facinorum seu aversionis a melioribus ad deteriora finis? Summa, inquit, depressio, et in infimum interitus barathrum devenire. Nam quia alta manere nolebas, et felicitatem habere inconcussam, hinc humiliata es. Quod enim alti et sublimes fuerint Israelitæ, quod ad gloriam quæ a Deo proficiscitur attinet, perspicuum esse potest, ipso dicente per vocem Isaia de illis: « Filios genit et exaltavi ». Itaque accersivit sibi ipsi depressionem, quod impie in Deum qui exaltat, egredit. At quomodo humiliata sit, mox ostendit; dixit enim: Multis viis tuis laborasti. Nam in omnes quasi vias interitus ingredienti, in re nulla utili, animi nervos, mentis et intelligentiæ scilicet, consumpserunt. Laborarunt haud mediocriter, et in rebus perniciosissis studia posuerunt. Vel fortassis vias multas hic dicit, semper ad alios deos transferri, et quos habent, contemnere, et qui apud alios sunt, quærere; et velut ebrios huc et illuc jactari, et fixam et stabilem in iis mentem non esse. Quod etiam nobis usuvenit in sædis voluptatibus. Abducitur enim interdum mens ad omne genus impuritatis, et aliquando laudat divitias, aliquando carnis studia amat, et inani gloria vincitur, et tanquam omni vento circumferitur, juxta id quod dictum est de quodam voce Jeremiæ: « Cupiditatibus animæ quasi vento agitata est: tradita est, quis convertet eam? » Anima enim quæ hoc passa est, tradetur semper perturbationum impressionibus: quod docet Paræmiasta, dicens: « Prævia enim cogitationes separant a Deo », et inconstantia cupiditatis transversim rapit mentem innocentem. Retrahenda est igitur nobis mens, si velit in rupes præceps ire, et sædis exultare voluptatibus, illisque assuescere; ne, si multis hisce viis defatigata sit, præda fiat diaboli. Hæc igitur, inquit, cum fecisti, o Jerusalem, non dixisti, Desinam confortata, id est, cursum hunc in turpiora, posterioribus consiliis **804** non interrupisti, apostasiæ modum non imposuisti, studium ad mala non extinxisti, sed majori contentione incubuisti, ut ea faceres quæ ne primo quidem tempore fieri debuissent. Animi enim vel mediocriter intelligentis officium est, erratis et peccato nolle implicari; si hoc fieri contingat, velle saltem resipiscere, et recessu ad meliora delere crimina. Sin præcipiti impetu ad turpiora devolvatur, recusetque insuper resipiscere: peccatum additur peccato, et morbum videas morbo accedere. Accusat itaque eos qui in his sceleribus versantur, universorum Deus, et inquit: « Num qui cadit, non resurget? num qui aversus est, non revertetur? Quare aversus est populus hic aversione impudente, et confirmati sunt in voluntate sua, et noluerunt reverti? » Sed quia hæc fecisti, inquit, propterea non interrogasti me.

¹ Isa. 1, 2. ²⁻³ Prov. xv, 23. ⁴ Sap. iv, 12. ⁵ Jer. viii, 4.

At cum tam foeda et abominanda facere ausus sis, an non oportebat preces fundere, et a Deo misericordiam petere? Suscipit enim eos qui volunt resipiscere, bonus natura cum sit, et qui novit flagitium nostrum ⁶, juxta id quod scriptum est. Dixit igitur per unum e sanctis prophetis: « Revertimini, filii, revertentes, et sanabo contritiones vestras. » Extremæ igitur dementiae indicium est, et omnimodæ aversionis, ut qui in tot malis versati sunt, dedignentur a Deo misericordiam implorare, cum errorum confessione. Scriptum est enim: « Dic tu peccata tua prior, ut justificeris ⁷. » Psallit quidam etiam, et inquit: « Dixi, Enuntiabo contra me iniquitatem meam Domino: et tu remisisti impietatem cordis mei ⁸. » Usi sunt autem Judæi ratione imbecilla et infirma, ac plena ignorantia. Persuadebantur enim deficere a Deo vivente, et ad deos alienos declinare, quod Babylonica acies jamjam ventura nuntiabatur. Sed, o insipiens, inquit, quem timens perterrita es, et mentita es mihi? Homo est Babyloniorum tyrannus, et præ divina potentia, omnino nihil est ejus exercitus. Scriptum est enim de Deo: « Qui continet orbem terræ et habitantes in ea, velut cicadæ. » Dixit rursus propheta Isaias: « Omnes gentes, ut stilla **805** cadi, et ut saliva reputabuntur, ac ut momentum stateræ aestimabuntur. Cui comparastis Dominum? et cui similitudini assimilastis eum ⁹? » Dementissimi igitur sunt qui terrenum hominem Deo fortiolem putarunt, et ementiti sunt pietatem erga illum, rati se servatum iri per eos qui non sunt dii. Quæ enim esse potest utilitas ex lapide et ligno? Est igitur dictum de illis: Et in tempore malorum suorum dicent, Surge et serva nos. Et ubi sunt dii tui, quos fecisti tibi ipsi? Si resurgent servabunt te, tempore afflictionis tuæ. Et mentiti sunt Deo, non verbis tantum hoc facitantes, sed rebus ipsis. Cujusmodi est et illud tantum exemplum de illis dictum: « Et exspectavi ut ederet uvam, sed edidit spinas, non justitiam, sed judicium ¹⁰. » Dixit etiam divinus Cantor, velut sub persona Christi, de illis: « Filii alieni mentiti sunt mihi, et filii alieni invecrati sunt, et claudicaverunt a semitis suis ¹¹. »

τῆς κακώσεώς σου. Ἐψεύσαντο δε τὸν Θεόν, οὐ λόγῳ τούτου δρώντες μόνον, ἀλλὰ γὰρ δι' αὐτῶν τῶν πραγμάτων, ὁποῖόν ἐστι τὸ περὶ αὐτῶν εἰρημένον ὡς ἐν τρόπῳ παραδείγματος: « Καὶ ἐπέμεινα τοῦ ποιῆσαι σταφυλὴν, ἐποίησαν δὲ ἀκάνθας, καὶ οὐ δικαιοσύνην, ἀλλὰ κρίσιν. » Ἐφη δὲ που καὶ ὁ Θεοπέσιτος Μελῳδὸς ὡς ἐκ προσώπου Χριστοῦ περὶ αὐτῶν: « Υἱοὶ ἀλλότριοι: ἐψεύσαντό μοι, υἱοὶ ἀλλότριοι ἐπαλαιώθησαν, καὶ ἐχώλῳσαν ἀπὸ τῶν τρίβων αὐτῶν. »

VERS. 11-15. *Neque recordata es mei, neque sum-*
pisti me in mentem, neque in cor tuum. Et ego te
videns despicio, et me non timuisti. Ego vero annu-
tiabo justitiam meam, et mala tua, quæ non pro-
derunt tibi. Cum clamaveris, eripient te in afflictione
tua. Hos enim omnes venius tollet, et auferet
tempestas.

Dixit Deus voce Ezechielis ad matrem Judæo-

τούτοις ὄντας ὁ τῶν ὄλων Θεός, καὶ φησι: « Μὴ ὁ πίπτων οὐκ ἀνίσταται; ἢ ὁ ἀποστρέφων οὐκ ἐπιστρέφει; διατι ἀπέστρεψεν ὁ λαὸς οὗτος ἀποστροφὴν ἀναίδῃ, καὶ κατεκρατήθησαν ἐν τῇ προαιρέσει αὐτῶν, καὶ οὐκ ἠθέλησαν τοῦ ἐπιστρέφαι; » Ἄλλ' ὅτι ταῦτα πέπραχας, φησὶ, διὰ τοῦτο οὐ κατεδεῖθης μου. Καίτοι πῶς οὐ μᾶλλον ἐχρῆν, ἐπειδὴ τὰ οὕτως αἰσχρὰ καὶ ἀπόβλητα δράσαι τετὸλμηκας, ἀνατεῖναι τὰς ἰκετηρίας, αἰτῆσαι τε παρὰ Θεοῦ τὸν ἔλεον; δέχεται γὰρ τοὺς μετανοεῖν ἐθέλοντας, ἀγαθὸς ὢν φύσει, καὶ εἰδὼς τὸ πλάσμα ἡμῶν, κατὰ τὸ γεγραμμένον. Ἐφη γοῦν δι' ἐνὸς τῶν ἁγίων προφητῶν: « Ἐπιστράφητε, υἱοὶ, ἐπιστρέφοντες, καὶ ἴασμαι τὰ συντρίμματα ὑμῶν. » Ἀπονοίας οὖν ἀπόδειξις τῆς ἐσχάτης καὶ τῆς εἰσάπαν ἀποστροφῆς, τὸ ἐν κακοῖς γεγονότα τοσοῦτοις, μὴ ἀνασχέσθαι παρὰ Θεοῦ καὶ γοῦν τὸ ἐλεεῖσθαι ζητεῖν μετὰ τῆς τῶν πταισμάτων ὁμολογίας. Γέγραπται γὰρ, ὅτι: « Λέγε οὐ τὰς ἀνομίας σου πρῶτος, ἵνα δικαιωθῆς. » Ψάλλει δὲ τις, καὶ φησιν: « Εἶπα: Ἐξαγορεύσω κατ' ἐμοῦ τὴν ἀνομίαν μου τῷ Κυρίῳ, καὶ σὺ ἀφῆκας τὴν ἀσέθειαν τῆς καρδίας μου. » Ἄλλ' ἦν τις τοῖς Ἰουδαίοις λόγος, σαθρὸς τε καὶ ἀναλκις, καὶ ἀμαθίας ἐμπλεὺς: διετείνοντο γὰρ ἀποστήναι ἀπὸ Θεοῦ ζῶντος, καὶ προσνεύσαι θεοῖς ἑτέροις, ἐπεὶ περ αὐτοῖς ὁ Βαβυλωνίων ὄγκλος ὡς ὅσον οὐδέπω παρεσόμενος ἀπηγγέλλετο. Ἄλλ', ὡ παράφρων, φησὶ, τίνα φοβηθεῖσα ἠύλαθῆθης, καὶ ἐψεύσω με; Ἄνθρωπος ὢν ὁ Βαβυλωνίων τύραννος, καὶ ὡς πρὸς γε τὴν θεῖαν ἰσχὺν, οὐδὲν παρελθὼς ἢ ἐπ' αὐτῷ στρατιᾷ. Γέγραπται γὰρ περὶ Θεοῦ: « Ὁ κατέχων τὸν γύρον τῆς γῆς, καὶ οἱ ἐνοικοῦντες ἐν αὐτῇ ὡς ἀκρίδες. » Ἐφη δὲ πάλιν ὁ προφήτης Ἡσαίας: « Εἰ πάντα τὰ ἔθνη ὡς στρυγὼν ἀπὸ κάδου, καὶ ὡς σίελος λογισθήσονται, καὶ ὡς ῥοπή ζυγοῦ ἐλογίσθησαν, τίνι ὁμοιωσατε Κύριον, καὶ τίνι ὁμοιωματι ὁμοιωσατε αὐτόν; » Ἀνούστατοι τοίνυν οἱ Θεοῦ κρείττονα τὸν ἀπὸ γῆς ἄνθρωπον εἶναι νομίσαντες, καὶ ψευδόμενοι μὲν τὴν εἰς αὐτὸν εὐσέθειαν, οἰθθέντες δὲ ὅτι σωθήσονται διὰ τῶν οὐκ ὄντων θεῶν. Ποῖα γὰρ δνησις γένοιτ' ἂν ἐκ λίθου καὶ ξύλου; Ἐφρηται γοῦν περὶ αὐτῶν: Καὶ ἐν τῷ καιρῷ τῶν κακῶν αὐτῶν ἐρούσιν: Ἀνάστα καὶ ὠσωσ ἡμᾶς. Καὶ ποῦ εἶναι οἱ θεοί σου, οὓς ἐποίησας σεαυτῷ; εἰ ἀναστήσονται, καὶ ὠσωσούσι σε ἐν καιρῷ τούτου δρώντες μόνον, ἀλλὰ γὰρ δι' αὐτῶν τῶν πραγμάτων σου, οὐδὲ εἰς τὴν καρδίαν σου. Κατὰ σε ἰδὼν παρερῶ, καὶ ἐμὲ οὐκ ἐφοβήθης. Κατὰ ἀπαγγελῶ τὴν δικαιοσύνην μου, καὶ τὰ κακὰ σου, ἃ οὐκ ὠφελήσουσί σε. Ὅταν ἀναδοῆσῃς, ἐξελεύσθωσάν σε ἐν τῇ θλίψει σου. Τοῦτον γὰρ πάντα ἀνεμος λήψεται, καὶ ἀποίσκι καταιγίς.

Ἐφη που Θεός διὰ φωνῆς Ἰεζεχιήλ πρὸς τὴν τῶν

⁶ Psal. cii, 14. ⁷ Prov. xviii, 17. ⁸ Psal. cxxi, 5. ⁹ Isa. xi, 15. ¹⁰ Isa. v, 4. ¹¹ Psal. cxvii, 16

Ἰουδαίων μητέρα, φημι δὴ τὴν Συναγωγὴν· « Καὶ ὡς ἂν ἐποίησας, οὕτως ἔσται σοι· τὸ ἀναπόδομά σου ἀναποδοθήσεται εἰς κεφαλὴν σου. » Ναί, μὴν καὶ ὁ προφήτης Ἡσαίας· « Οὐαὶ τῷ ἀνθρώπῳ, » φησί· « πονηρὰ κατὰ τὰ ἔργα τῶν χειρῶν αὐτοῦ συμβήσεται αὐτῷ. » Τοιοῦτόν τι καὶ νῦν διὰ τῶν προκειμένων σημαίνεται. Ἐπειδὴ γὰρ τὴν περὶ ἐμοῦ γνώσιν ἀπεώσω, φησὶν, ὑπερ-οραθῆση παρ' ἐμοῦ, καὶ ἰσοπαλῆ τοῖς πλημμελήμασιν ὑπομενεῖς τὴν δίκην. Ἐπιλανθάνεται δέ τις τοῦ Θεοῦ τοῦ κατὰ φύσιν καὶ ἀληθῶς, καὶ τοῦ κατεξουσιάζοντος τῶν ὄλων, οὐχὶ δὴπου πάντως εἰς ἀμνηστίαν ἔλθων τοῦ ὅτι Θεὸς ἐστι (καὶ τὰ δαιμόνια γὰρ πιστεύουσι, καὶ φρίττουσι, κατὰ τὴν τοῦ ἀποστόλου φωνήν); ἀπειθήσας δὲ μᾶλλον τοῦ ὑποκεῖσθαι θέλει αὐτῷ, καὶ τῶν παρ' αὐτοῦ διατεταγμένων ὀλίγα φροντίσας· ὡς ἐξήνιον ὁρᾶσθαι καὶ ἀπειθῆ, καὶ ἰλοτρόπως ἐκνευεκότα πρὸς πᾶν τούναντιον, ὧν ἔδει πληροῦν. Ἐπιλανθάνεται δὲ Θεός, ἤγουν ὑπερορᾷ τῶν ἀμνημονούντων αὐτοῦ, μονονοχί τὴν ἐπικουρον χεῖρα συστέλλων, καὶ φειδοῦς ἀπάσης ἀπογυμνῶν αὐτούς· ὃ δὴ πέπονθεν Ἰσραὴλ. Οὐ γὰρ ἐφοβήθη τὸν οὐρανοῦ τε καὶ γῆς Κύριον, καὶ τῶν ὄλων δημιουργόν τε καὶ τεχνίτην· ἀπολύσας δὲ ὡσπερ τῶν αὐτοῦ σκῆπτρων τὸν αὐχένα, δεδούλευκε τοῖς οὐκ ὄντι θεοῖς. Ταῦτητοί φησιν, ὅτι Σὺ οὐκ ἐφοβήθης με, καὶ ἐγὼ ἀναγγελῶ τὴν δικαιοσύνην μου, καὶ τὰ κακὰ σου· κακὰ λέγων τὴν ἀπόστασιν τὴν ἀπ' αὐτοῦ δηλονότι, καὶ τὸ προσκλίνεσθαι λέγειν, ὅς αὐτὸς εἰργάσατο θεοῖς. Ἐπαγγέλλει δὲ τὴν αὐτοῦ δικαιοσύνην ἐπὶ τῶν τοιαύτων δρᾶν εἰσθότων ὁ τῶν ὄλων Θεός, ψῆφον ἐπ' αὐτοῖς θεῖαν ἐκφέρων, καὶ ἰσόρροπον κόλασιν ἐπιτιθεῖς. Οὐ γὰρ εἰς ἓνα τὸν κατ' ἡμᾶς τὰ τολμήματα, ἀλλ' εἰς αὐτὴν πράττεται τὴν ὑψοῦ τε καὶ ἄνω, καὶ τῶν ὄλων κατάρχουσιν φύσιν. Ὅτι δὲ ἀνήνυτος [ἀνὸντος] αὐτοῖς ἢ τῶν ψευδωνύμων εὗρεσις θεῶν, διαδείκνυσιν εἰπόντων, ὅτι « Οὐκ ὠφελήσουσί σε· » καὶ ὅτι τὸ χρημᾶ ἐστὶν ἀληθές, προσάποφαινει λέγων· « Ὅταν ἀναβοήσης, ἐξελεύσθωσάν σε ἐν τῇ θλίψει σου. » Οὐκοῦν, ὡς ὁ προφήτης φησὶ, « Τί ὠφελεῖ γλυπτῶν, ὅτι ἐγλυψαν αὐτό; ἔπλασαν αὐτὸ χώνευμα φαντασίαν ψευδοῦ, καὶ αὐτὸ τέκτων ἐποίησε, καὶ οὐ Θεός ἐστιν. » Εἶτα πῶς ἐπικουρήσειεν ἂν τοῖς πεπλανημένοις, ἐκ ξύλου καὶ λίθου πεποιημένον ἄγαλμα, καὶ τέχνης ἀνθρώπων εὐρήματα μᾶλλον, ἢ Θεός; Διὰ τοῦτο φησιν, ὅτι τοὺς πάντας ἀνεμος λήφεται, καὶ ἀποίσει καταγίς. Τούτους δὲ, τίνας; Ἡ τοὺς παρ' αὐτῶν ἐπινοηθέντας θεοῦς, ἢ τάχα που τοὺς προσκυνούντας αὐτούς, οἷ, καθάπερ χροῦς καὶ κόνις, ταῖς τῶν ἀνέμων ἀναβρίπτουνται πνοαῖς. Καὶ τοῦτο, οἶμαι, ἐστὶ τὸ ἐν βίβλῳ Ψαλμῶν εἰρημένον· « Γενηθήτωσαν ὡσεὶ χροῦς κατὰ μαγδέν. » Ἔθος δὲ τῆς θεοπνεύστῃ Γραφῇ τὰς τῶν πειρασμῶν, ἤτοι τῶν κολάσεων ἐφόδους, λαίλαπι καὶ καταγίδηι πολλάκις ἀφομοιοῦν.

Οἱ δὲ ἀτεχνήμενοι μου κτήσονται γῆν, καὶ κληρονομήσουσι τὸ ἕρος τὸ ἅγιόν μου· καὶ ἐροῦσι· Καθαρίσατε ἀπὸ προσώπου αὐτοῦ ἐδοῖς, καὶ ἄρατε σκῶλα ἀπὸ τῆς ἐδοῦ τοῦ λαοῦ μου.

rum, Synagogam, inquam : « Quemadmodum fecisti, sic erit tibi. Retributio tua retribuetur in caput tuum ¹². » Quin et propheta Isaias : « Væ, » inquit, « iniquo : mala secundum opera manuum suarum contingent ei ¹³. » Tale quid etiam nunc his verbis propositis significatur. Quoniam enim, inquit, cognitionem mei repulisti, despiceris a me, et parem delictis pœnam subibis. Obliviscitur autem Dei, ejus qui natura et vere Deus est, et universorum dominator, non solum qui in oblivionem venit, quod Deus sit; dæmonia enim credunt et tremunt, secundum apostoli vocem ¹⁴; sed qui non dignatur ei subijci, et ejus præscripta parvi æstimat, ita ut effrenis et contumax videatur, et omnino ad ea quæ contra officium sunt conversus.

806 Obliviscitur vero Deus vel despicit eos qui sunt ipsius immemores, cum tantum non contrahit manum suam auxiliarem, et omni eos nudat misericordia. Quod Israeli accidit. Non enim timuit cœli et terræ Dominum, et universorum opificem et artificem : sed sceptris ejus veluti subtracta cervicæ falsis diis servivit. Hinc dicit : « Tu non timuisti me, et ego annuntiabo justitiam meam, et mala tua : » mala vocans, apostasiam videlicet ab ipso, et deficere ad deos quos ipse fabricavit. Annuntiat autem justitiam suam universorum Deus contra eos qui talia committunt, dum in illos divinum profert calculum, et dignam pœnam infligit. Non enim audaces conatus hi contra unum aliquem nostræ conditionis fiunt, sed contra excelsam et superam ac universitatis rectricem naturam. Quod autem parum proficiat hæc falso nominatorum deorum inventio, ostendit, cum ait : « Non tibi proderunt. » Quod verum esse insuper demonstrat, dicens : « Cum clamaveris, eripiant te in afflictione tua. » Itaque, ut propheta ait : « Quid proderit sculptile quod sculperunt? Formarunt illud confatile, imaginationem falsam, quod fictor finxit, nec Deus est ¹⁵. » Deinde quam opem errantibus afferet imago ex ligno et lapide facta, et humani artificii inventum potius quam Deus? Propterea inquit : « Omnes ventus tollet, et auferet tempestas. » Quosnam? Vel deos ab ipsis excogitados, vel qui adorant eos, qui ceu cinis et pulvis, ventorum projiciuntur flatibus. Atque hoc est, opinor, quod in libro Psalmorum dictum est : « Fiant tanquam pulvis a facie venti, id est, in nihil recident ¹⁶. » Est autem solemne Scripturæ divinitus inspiratæ, tentationum seu suppliciorum impetus, procellæ sæpenumero et tempestati comparare.

πρῶτον ἀνέμου· » τουτέστι, βαδιοῦνται πρὸς τὸ μαγδέν. » Ἔθος δὲ τῆς θεοπνεύστῃ Γραφῇ τὰς τῶν πειρασμῶν, ἤτοι τῶν κολάσεων ἐφόδους, λαίλαπι καὶ καταγίδηι πολλάκις ἀφομοιοῦν.

VERS. 14. At qui inmituntur mihi possidebunt terram, et hæreditate consequentur montem sanctum meum; et dicent: Mundate a facie ejus vias, et auferite offensiones e via populi mei.

¹² Ezech. vii, 27. ¹³ Isa. iii, 11. ¹⁴ Jac. ii, 19.

¹⁵ Habac. ii, 18. ¹⁶ Psal. xxxiv, 5.

Necessario subtexerunt hæc superioribus. Oportuit enim, oportuit hominum flagitiosorum et defectorum punitionem, et diligentium illum præmia manifesta et perspicua fieri. **807** Ac quidem in universum pollicitatio hæc vera est. Quisquis enim Deum amplectitur, et perfecta ejus dilectione nihil prius aut præstabilius esse censet, omnibusque bonis operibus excollit: hic erit terræ hæres, quæ sanctis destinata est, quam etiam nobis Servator ipse significavit, dicens: « Beati mites, quia ipsi hæreditario possidebunt terram ¹⁶. » Sanctum autem montem hic dico, supremam civitatem, caelestem Jerusalem, pulchram sanctorum civitatem. Paallit siquidem, deque ea inquit divinus David: « Quis ascendit in montem Domini, aut quis stabit in loco sancto ejus? Innocens manibus et mundus corde ¹⁷. » Omnibus igitur Deum amplectentibus, sors erit terra sanctorum, et mons venerabilis et celebratissimus. Videtur autem nunc de his qui ex tribus Judaicis crediderunt verba facere: quorum primitiæ ac primi exstiterunt divini discipuli, dilectionem Christi mordicus tenentes, et fidem in illo inconcussam habentes, et obedientiam irreprehensibilem, et charitatem indivulsam. Dicunt siquidem: « Quis nos separabit a dilectione Christi? Afflictio? num angustia? num persecutio? num fames? num nuditas? num periculum? num gladius ¹⁸? » Hi sunt hæredes regni cælorum: et terram supernam possidebunt, quæ mansuetis est præparata. Convenit mansuetudinis nomen, evangelicam vitam degentibus, quibus etiam Christus præcepit ne irascerentur, ne ulciscerentur quemquam eorum qui offenderunt: sed ut eos qui hostes sunt, beneficiis prosequerentur. « Benefacite enim, » inquit, « inimicis vestris, et orate pro his qui insectantur vos. Et percutienti te in dextram maxillam, ei obverte et alteram ¹⁹. » Patientiæ et mansuetudinis summæ est his rebus excellere. Possidentibus, inquit, terram et montem sanctum, velut in promissione et spe dicitur: « Mundate a facie ejus vias: » id est, certe, « Parate viam Domini, rectas facite semitas ejus ²⁰. » Quomodo autem præparatio hæc peragetur, declaravit, inquiens: « Tollite offensiones de via populi mei, » id est, viam salutis per fidem planam et expeditam cunctis terræ incolis facite: nihil sit asperum aut arduum. Lex enim Mosaica misericordiam nesciebat, et **808** difficilis erat: omnes enim multum offendimus, et vix reperiri poterat qui prorsus liber esset, et eam inculpate implere posset. Unde divini discipuli his qui post fidem ad legis umbras reverti voluerunt, dicebant: Et nunc quid tentatis Deum, ut imponatis jugum collo discipulorum, quod neque nos neque patres nostri portare valuerunt ²¹? Dixit item Paulus, legem transgressionum causa appositam esse: nam lex peccatum arguit: et qui ad eam impingebant

Ἀναγκαίως ἐπνήνεκται τοῖς ἀνόπιν καὶ ταῦτα. Ἔδει γὰρ, ἔδει καὶ τῶν φιλαμαρτημόνων καὶ ἀποστατῶν ἐναργῆ γενέσθαι τὴν κλάσιν, καὶ τῶν ἀγαπῶντων αὐτὸν τὰ ἔργα. Καὶ καθόλου μὲν ἀληθὴς ἡ ὑπόσχεσις· ἅπας γὰρ εἰς ἀντέχεται Θεοῦ, καὶ τῆς εἰς αὐτὸν ἀγάπης ὀλοτελοῦς οὐδὲν ἡγείται τὸ ἔμεινον, διαπρέπει δὲ καὶ δι' ἀπάσης ἀγαθουργίας· οὗτος ἔσται κληρονόμος τῆς ἡτοιμασμένης γῆς τοῖς ἁγίοις, ἦν δὴ καὶ αὐτὸς ἡμῖν ὁ Σωτὴρ κατεσημαίνε λέγων· « Μακάριοι οἱ πραεῖς, οἱ αὐτοὶ κληρονομήσουσι τὴν γῆν. » Ὅρος δὲ ἅγιον ἐν τούτοις φημι, τάχα που τὴν ἄνω πόλιν, τὴν ἐπουράνιον Ἱερουσαλήμ, τὴν τῶν ἁγίων καλλιπόλιν. Ψάλλει γὰρ που, καὶ φησι περὶ αὐτῆς ὁ θεσπέσιος Δαβὶδ· « Τίς ἀναβήσεται εἰς τὸ ὄρος Κυρίου; ἢ τίς στήσεται ἐν τόπῳ ἁγίῳ αὐτοῦ; Ἄθῶος χερεὶ, καὶ καθαρὸς τῇ καρδίᾳ. » Οὐκοῦν ἅπασιν τοῖς ἀντεχομένοις Θεοῦ, κλῆρος ἔσται τῶν ἁγίων ἡ γῆ, καὶ τὸ σεπτὸν τε καὶ διαδόχον ὄρος. Ἔοικε δὲ νυνὶ περὶ τῶν πιστευσάντων εἰς αὐτὸν ἐκ τῶν Ἰουδαϊκῶν ταγμάτων ποιέσθαι τοὺς λόγους, ὧν ἀπαρχὴ καὶ πρῶτοι γεγόνασιν οἱ θεσπέσιοι μαθηταί, τῆς εἰς Χριστὸν ἀγάπης ἀπρὲς ἐχόμενοι, ἀκράδαντον ἔχοντες ἐπ' αὐτῷ τὴν πίστιν, καὶ ἀδιέδρατον τὴν ὑποταγὴν, καὶ ἀδιάσπαστον τὴν ἀγάπην. Φασὶ γοῦν, οἱ « Τίς ἡμᾶς χωρήσει ἀπὸ τῆς ἀγάπης τοῦ Χριστοῦ; θλίψις, ἢ στενοχωρία, ἢ διωγμὸς, ἢ λιμὸς, ἢ γυμνότης, ἢ κίνδυνος, ἢ μάχαιρα; » Οὗτοι γέγονασιν τῆς τῶν οὐρανῶν βασιλείας κληρονόμοι, καὶ κατεκτήσαντο γῆν τὴν ἄνω τὴν τοῖς πραέσιν ἡγερπισμένην. Πρέπει δ' ἂν τὸ τῆς πραότητος ὄνομα τοῖς τὴν εὐαγγελικὴν διαδίοσιν ζωὴν, οἷς καὶ προστέτεχεν ὁ Χριστὸς τὸ μὴ ὀργίζεσθαι δεῖν, μήτε μὴν ἀμύεσθαι τινὰς τῶν λελυπηκότων, ἐπιέγχεσθαι δὲ μᾶλλον εὐεργετεῖν καὶ τοὺς ἐν τάξει γεγονότας τῶν ἐχθρῶν. « Εὐ ποιείτε » γὰρ, φησὶ, « τοὺς ἐχθροὺς ὑμῶν, καὶ προσεύχεσθε ὑπὲρ τῶν ἐπηρεαζόντων ὑμᾶς, καὶ τῷ πατρὶ σὲ εἰς τὴν δεξιὰν σταθῶνα, στρέψον αὐτῷ καὶ τὴν ἄλλην. » Ἀνεξικακίας δὲ καὶ πραότητος τῆς εἰς ἄκρον ἀπόδειξις ἂν εἴη τὸ διαπρέπει ἐν τοῖς. Τοῖς δὲ γε κτησαμένοις τὴν γῆν καὶ τὸ ὄρος τὸ ἅγιον, ὡς ἐν ὑποσχεσί καὶ ἐν ἐλπίδι ῥηθήσεται, φησὶ· « Καθαρίσατε ἀπὸ προσώπου αὐτοῦ ὄδοις· » τοῦτό ἐστιν ἐναργῶς τὸ, « Ἐτοιμάσατε τὴν ὁδὸν Κυρίου, εὐθείας ποιεῖτε τὰς τρίβους αὐτοῦ. » Τίνα δὲ τρόπον ἡ ἐτοιμασία πράττεται, διεσάφησεν εἰπὼν· « Ἄρατα σκῶλα ἀπὸ τῆς ὁδοῦ τοῦ λαοῦ μου· » τούτεστι, λείαν καὶ εὐήλατον ἀποδείξατε τοῖς ἀνὰ πᾶσαν τὴν γῆν τῆς διὰ πίστewος σωτηρίας τὴν ὁδόν· μηδὲν ἔστω τὸ τραχὺ καὶ ἄνυτον. Ὁ μὲν γὰρ νόμος διὰ Μωσῆος ἔλεειν οὐκ ἠπίστατο, καὶ δυσκατόρθωτος ἦν· πολλὰ γὰρ πταίμεν ἅπαντες, καὶ δυσεύρετος ἦν ὁ εἰσάπαν ἐλεύθερος, καὶ ἀμωμήτως αὐτὸν ἀποπεράναι δυνάμενος. Καὶ γοῦν ἔφασκον οἱ θεσπέσιοι μαθηταὶ τοῖς μετὰ τὴν πίστιν ἐπὶ τὰς τοῦ νόμου σκιὰς ὑπονοστεῖν ἐθέλουσι· Καὶ νῦν τί πειράζετε τὸν Θεόν, ἐπιθεῖναι τὸν ζυγὸν ἐπὶ τὸν τράχηλον τῶν μαθητῶν, ὃν οὐτε ἡμεῖς, οὐτε οἱ πατέρες ἡμῶν ἴσχυσαν βαστάσαι; Ἐφη

¹⁶ Matth. v, 4. ¹⁷ Psal. cxliii, 3, 4. ¹⁸ Rom. viii, 35. ¹⁹ Matth. v, 44. ²⁰ Isa. xl, 3. ²¹ Matth. xi, 46.

δὲ καὶ ὁ Παῦλος, ὅτι καὶ ὁ νόμος, τῶν παραβάσεων χάριν προσετέθη· Ἐλεγχος γὰρ ἁμαρτίας ὁ νόμος, καὶ αὐτῶ προσπαίοντες, ὑπὸ μῶμων ἦσαν καὶ γραφῆν. Ἐκώλυον οὖν ἄρα τῆς ἐννόμου ζωῆς τὸ δυστήντον. Ἄλλ' αἰρέσθω, φησιν, ἐκ μέσου· ἡ δὲ εὐσιθῆς καὶ ἀνιδρωτὶ (1) βᾶσιμος ἀναδεικνύσθω τρίδος, τούτεστι, τῆς εὐαγγελικῆς πολιτείας ἡ δύναμις τὴν ἀληθῆ λατρείαν εἰσφέρειουσα. Ἐφη τι τοιοῦτον καὶ ἐτέρωθι ποῦ Θεὸς πρὸς τοὺς ἀγίους μυσταγωγούς· « Πορεύεσθε διὰ τῶν πυλῶν μου, καὶ τοὺς λίθους ἐκ τῆς ὁδοῦ διαβρίψατε; » τούτεστι, δυσχερείας ἀπάσης διὰ τῆς ἐν πνεύματι τε καὶ ἀληθοῦς λατρείας, καὶ

Τάδε λέγει Κύριος ὁ ὕψιστος, ὁ ἐν ὑψηλοῖς κατοικῶν τὸν αἰῶνα, ἄγιος ἐν ἀγίοις ἀναπαύομενος, καὶ ὀλιγοφύχοις διδοὺς μακροθυμίαν, καὶ διδοὺς ζωὴν τοῖς συντετριμμένοις τὴν καρδίαν· οὐκ εἰς τὸν αἰῶνα ἐκδικήσω ὑμᾶς, οὐδὲ διὰ παντὸς ὀργισθήσομαι ὑμῖν. Πνεῦμα γάρ παρ' ἐμοῦ ἐξελεύσεται, καὶ πνοὴν πᾶσαν ἐγὼ ἐποίησα.

Οἱ μακάριοι προφῆται, ὅτι τι μέγα καὶ θεοπροπέες ὑπιοχνεῖται· τισιν ὁ τῶν ὄλων Κύριος, πολὺ τὸ θαῦμα δέχονται τῆς δόξης αὐτοῦ καὶ τῆς ἡμερότητος, καὶ οἷον ἀνασκιρτῶντες ἐκ θυμηδίας τρέπονται πρὸς δοξολογίαν. Τοιοῦτόν τι πεπονθότα νυνὶ τὸν προφῆτην εὐρήσομεν· οὐ γὰρ ἀπλῶς ἔφη· Τάδε λέγει Κύριος, προσεπάγει δὲ ἀναγκαιῶς, ὁ ὕψιστος, τούτεστιν, ὁ πάντων ἐπέκεινα καὶ ἀνωτάτω κατὰ φύσιν παντὸς τοῦ παρενχθέντος εἰς ὑπαρξίν· λέγων δὲ τὸ, κατοικῶν ἐν ὑψηλοῖς, ὑποφαίνει πάλιν ὡς ἐν ἀκλονήτοις ἐστὶν ὑπεροχαῖς, καὶ ἐν ἀρρήτοις ὑψώμασιν ἡ θεία τε καὶ ὑπερτάτη φύσις. Καίτοι τοῦτο, οἶμαι, ἐστὶ τὸ κατοικεῖν ἐν ὑψηλοῖς εἰς τὸν αἰῶνα αὐτήν· ἔχει γὰρ ἀναλλοιώτως ἔν γε τοῖς καθ' ἑαυτήν, καὶ οὐκ ἂν γένοιτό πως ἐν ἀμείνοισιν, ἢ ὅπερ ἐστὶν, ἔν-εστι δὲ μᾶλλον ἀμεταπτώτως αὐτῇ τὸ ἐν οἷς ἐστὶν εἶναι διηνεκῶς. Ἄγιον δὲ ἐν ἀγίοις ἀναπαύεσθαι τε καὶ κατοικεῖν αὐτόν φησιν, ὑπεμφαίνων ὅτι παραιτεῖται μὲν ὡς μεμολυσμένους διὰ πολλὴν ἁμαρτίαν τοὺς ἐξ αἵματος Ἰσραὴλ, ἐναυλιζέται δὲ φιλαγάθως τοῖς διὰ πίστεως ἐκκεκαθαρμένοις, καὶ ἡγιασμένοις ἐν πνεύματι. Δίδωσι δὲ καὶ ὀλιγοφύχοις μακροθυμίαν, καὶ ὀλιγοφύχους φησὶ τοὺς ἐστ' ὅτε βραχὺ πως ἄσθενεῖν εἰωθότας, περὶ τὸν προτεθέντα αὐτοῖς τοῦ βίου σκοπόν. Δίδωσι δὲ τοῦτοις μακροθυμία[ν], τούτεστι καρτερίαν καὶ ὑπομονήν, μονονουχί βοῶν τε καὶ λέγων· « Ἀνδρίζεσθε, καὶ κραταιοῦσθω ἡ καρδία ὑμῶν, πάντες οἱ ἐλπίζοντες ἐπὶ Κύριον. » Δίδωσι δὲ καὶ ζωὴν τοῖς συντετριμμένοις τὴν καρδίαν, τούτεστι τοῖς πτωχοῖς τῷ πνεύματι· τοιοῦτοι δὲ πάντες οἱ ἐν ὑπακοῇ Θεοῦ, καὶ εἰκτικὸν ἔχοντες νοῦν· οὔτοι δ' ἂν εἴεν οἱ διὰ πίστεως κεκλημένοι πρὸς ἐπίγνωσιν τοῦ Χριστοῦ· ὀνομαζόμενοι δὲ πτωχοὶ τῷ πνεύματι, τὴν ἐναντίαν τοῖς ἐξ Ἰσραὴλ ἐρχόμενοι τρίθον. Οἱ μὲν γὰρ ἦσαν ἀλαζόνες, ἀπειθεῖς τε καὶ ἄθραστοι·

reprehensionem erant et accusationi obnoxii. Itaque legalis vitæ difficultates prohibuerat. Sed tollatur, inquit, de medio. At pervia etsine sudore permeabilis via ostendatur, id est, evangelicæ conversationis vis et ratio verum cultum inducens. Dixit alibi quoque Deus tale quiddam sanctis mystagogis: « Ite per portas meas, et lapides de via removete »; id est, omni difficultate viam liberate, quæ ad Deum adducit, per spiritualem ac verum cultum, et fidei splendorem.

ἀπαλλάξατε τὴν ὁδὸν, ἥπερ ἂν ἀποφέροιτο πρὸς Θεὸν τῆς ἐν πίστει φαειρότητος.

VERS. 15, 16. Hæc dicit Dominus altissimus, qui in altis habitat in æternum, sanctus in sanctis, requiescens, et iis qui sunt parvo animo dans patientiam, et contritis corde dans vitam: Non in æternum ulciscar vos, neque semper irascar vobis. Spiritus enim a me egredietur, et flatum omnem ego feci.

Beati prophetæ, quando magnum quiddam et divinum pollicetur aliquibus universorum Dominus, magna admiratione gloriæ ejus et clementiæ perfunduntur, et velut exsultantes præ lætitiâ ad laudes canendas convertuntur. Tale quiddam nunc fecisse prophetam inveniemus. Non enim dixit simpliciter: Hæc dicit Dominus, sed necessario adjungit, Altissimus, id est, qui est supra omnia et natura omnibus rebus creatis sublimior. Cum dicit, qui habitat in excelsis, subindicat rursus, in dignitate velut inconcussa constitutam esse et ineffabili celsitudine conspicuam, divinam ac summam naturam. Et hoc puto esse, habitare eum in excelsis in æternum. Est enim apud se immutabilis, nec in meliore, quam est, conditione esse potest: imo in eam nulla cadit mutabilitas, sed hoc ei inhæret ut, in quibus est, sit **309** perpetuo. Sanctum eum in sanctis requiescere et habitare dicit: subinsinuans, eum Israeliitico sanguine ortos tanquam multis peccatis contaminatos repudiare: commoratur autem ex quodam bonitatis amore cum iis qui per fidem purgati sunt, et sanctificati in spiritu. Dat etiam parvo animo præditis patientiam. Et parvo animo præditos ait, qui interdum in suscepto vitæ instituto facile franguntur ac debilitantur. Dat etiam illis patientiam, id est, tolerantiam et sustinentiam, propemodum clamans et dicens: « Viriliter agite, et confortetur cor vestrum, omnes qui speratis in Domino » Dat etiam contritis corde vitam, id est, pauperibus spiritu. Ejusmodi sunt omnes qui Deo præstant obedientiam, et animo sunt submisso et sequace. Hi sunt qui vocati sunt per fidem ad Christi agnitionem, et pauperes spiritu nominantur, semitam ingredientibus Israeliitis contrariam. Nam hi arro-

²² Isa. LXIII, 40. ²³ Psal. XXVI, 14.

(1) Aubertus, σὺν ἰδρωτί, contraria ut sententiâ, sic dictione. EDIT.

gantes erant inobedientes, et præfracti: illi boni et cordati, et legibus Dei dominantum ac superiorem partem tribuentes, et jugo Christi mentis cervicem submittentem. Atque hæc opera sunt Christianorum. At quid dicit Altissimus his, qui ex inobedientia in crimen impietatis prolapsi sunt? Non in æternum ulciscar vos, neque semper irascar vobis. Spem salutis non præscindit Israelitis: nam reliquæ servatæ sunt¹¹, et maxima pars eorum multitudinis vocata est. Extremis etiam temporibus vocabantur, Deo refruente iram in illos et pœnam retrahente, ne omnino in eos intenteatur. Bonus enim cum sit, servavit cum patribus eorum datam fidem, nec sefellit. Reddit etiam aliam causam, ut misericors Deus: Spiritus enim a me egredietur. Quo autem modo egredietur, declaravit inquit: Flatum omnem ego feci. Est enim spirituum Pater. Intelligitur autem non velut ex propria natura illos genuisse, ut proprium Filium genuit: sed nec illos parem Spiritui sancto ex substantia progressum sive processum habuisse dicimus: sed ex creatione potius in essentiam prodixisse ex Deo affirmamus, recte quidem sentientes. Nam ipse omnem fecit flatum. Ubi autem effectio omnino est nominata, ibi semper est egressio, **810** seu exitus, non ratione substantiæ, sed verbo abusivo effectioem significans.

VERB. 17-21. *Propter peccatum paululum tristitia affeci eum, et percussi eum, et averti faciem meam ab eo, et tristitia affectus est, et abiit mœstus in viis suis. Vias ejus vidi, et sanavi eum, et consolatus sum eum, et dedi ei consolationem veram, pacem super pacem his qui longe, et his qui prope sunt. Et dixit Dominus: Sanabo eos; et iniqui sic fluctuabunt, et quiescere non poterunt. Non est gaudium impiis, dixit Dominus Deus.*

Lucrunt pœnas Judæi debacchationis in Christum, omnibus quidem hominibus intolerandas, moderatas tamen, si cum erratis comparentur. Nam ultra omnem modum impii fuerunt, justos occiderunt, et sanctorum prophetarum sanguinis reos se reddiderunt: tandem ipsi etiam Christo manus intulerunt: quem, cum Filius esset, misit Pater post famulos. At hi sic contra illum insolentebant, etiamsi inter se dicerent: « Hic est hæres¹². » Itaque propter hoc peccatum, inquit, tristitia affeci eum, et percussi, et averti faciem meam ab eo. Dixit enim: « Cum manus vestras extenderitis ad me, avertam oculos meos a vobis: et si multiplicaveritis orationem, non exaudiam vos. Manus enim vestræ plenæ sunt sanguine¹³. » Sed postremis temporibus respiciente Israele: abibit enim mœstus, desistet ab hac aversione, et per fidem recipietur, et a pristinis peccatis, Deo commise-

οι δὲ ἀγαθοί, καὶ εὐκάρδιοι, καὶ τοῖς τοῦ Θεοῦ νόμοις τὸ χρῆναι κρατεῖν ἀπονέμοντες, καὶ ὑποτιθένης τῇ ζεύγλῃ Χριστοῦ τὸν τῆς διανοίας ἀρχένα. Καὶ ταῦτα μὲν τῶν ἐν Χριστῷ τὰ ἔργα. Τί δὲ φησὶν ὁ Ὑψιστος τοῖς ἐξ ἀπειθείας ὠλισθηκόσιν εἰς τὰ τῆς εἰς αὐτὸν δυσσεβείας ἐγκλήματα; Οὐκ εἰς τὸν αἰῶνα ἐκδικήσω ὑμᾶς, οὐδὲ διαπαντὸς ὀργισθήσομαι ὑμῖν. Οὐκ ἀποκείρει τοῦ σώζεσθαι τὴν ἐλπίδα τοῖς ἐξ Ἰσραὴλ· σέσωσται γὰρ τὸ κατάλειμμα· κέκληται μὲν πλείστη τις μοῖρα τῆς αὐτῶν πληθούς, κεκλήσονται δὲ καὶ ἐν ἐσχάτοις καιροῖς, ἀνακόπτοντος Θεοῦ τὴν ἐπ' αὐτοῖς ὀργὴν, καὶ τὴν δίκην ἀνασειράζοντος, ὡς μὴ εἰσάπαν ἐκτείνεσθαι κατ' αὐτῶν. Ἀγαθὸς γὰρ ὑπάρχων, τετήρηκε τοῖς πατράσιν εὐνοίας ἀψευδῆ τὴν ὑπόσχεσιν. Ἀποδίδωσι δὲ καὶ ἐτέραν αἰτίαν, ὡς φιλοκτιρίζων Θεός. Πνεῦμα γὰρ, φησὶ, παρ' ἐμοῦ ἐξελεύσεται. Ἐξελεύσεται δὲ τίνα τρόπον, διεσάφησεν εἰπὼν· Πνοὴν πᾶσαν ἐποίησα ἐγώ. Ἔστι μὲν γὰρ πνευμάτων Πατήρ. Νοσῖται γὰρ μὴ οὐχ ὡς ἐξ ἰδίας φύσεως τετοκῶς αὐτὰ, καθὰ καὶ τὴν ἴδιον Υἱὸν, ἀλλ' οὐδὲ ἐν ἴσῳ τῷ ἁγίῳ Πνεύματι τὴν ἐκ τῆς οὐσίας πρόδοον, ἤγουν ἐκπόρευσιν, ἐσχηκέναι φαμέν αὐτὰ· δημιουργικῶς δὲ μᾶλλον ἐκ Θεοῦ προελθεῖν εἰς τὸ εἶναι διαβεβαιούμεθα, φρονούντες ὀρθῶς· αὐτὸς γὰρ πᾶσαν ἐποίησε πνοήν. Ὅπου δὲ ποίησις ὄλωσ ὠνόμασται, ἐκεῖ που πάντως εἴη ἂν ἡ ἐξέλευσις, ἤγουν ἡ ἔξοδος, οὐκ οὐσιωδῶς μᾶλλον, ἀλλ' ὡς ἐν λέξει καταχρηστικῆ τὸ περιποιησθαι σημαίνουσα.

Δι' ἀμαρτιῶν βραχὺ τι ἐλύπησα αὐτὸν, καὶ ἐπάταξα αὐτὸν, καὶ ἀπέστρεψα τὸ πρόσωπόν μου ἀπ' αὐτοῦ· καὶ ἐλυπήθη, καὶ ἐπορεύθη στυγνὸς ἐν ταῖς ὁδοῖς αὐτοῦ. Τὰς ὁδοὺς αὐτοῦ ἔώρακα, καὶ ἰασάμην αὐτὸν, καὶ παρεκάλεσα αὐτὸν, καὶ ἔδωκα αὐτῷ παράκλησιν ἀληθινήν, εἰρήνην ἐπὶ εἰρήνην τοῖς μακρὰν καὶ τοῖς ἐγγύς οἰσι. Καὶ εἶπε Κύριος· Ἰάσομαι αὐτούς· οἱ δὲ δίκαιοι οὕτως κλυδωνισθήσονται, καὶ ἀναπαύσασθαι οὐ ἐννήσονται. Οὐκ ἔστι χεῖρειν τοῖς ἀσεβέσιν, εἶπε Κύριος ὁ Θεός.

Ἐκτετίχασιν μὲν Ἰουδαῖοι δίκας τῆς εἰς Χριστὸν παροινίας, ἀνθρώπῳ μὲν ἀφορήτους παντὶ, μεμετρημένας δὲ ὅμως, τὸ γὰρ ἦχον εἰς ἰσότητά τῶν ἡμαρτημένων. Δεδυσσεθήκασιν γὰρ τὰ πέτρα μέτρον παντὸς, ἀπεκτονότες δικαίους, καὶ προφητῶν ἁγίων αἵμασιν ἐνόχους ἑαυτοὺς καταστήσαντες. Τελευτώντες δὲ καὶ αὐτῷ τὰς χεῖρας ἐπήγαγον τῷ Χριστῷ, ὃν Υἱὸν ὄντα πέπομφεν ὁ Πατήρ μετὰ τοὺς οὐκέτα. Οἱ δὲ καὶ οὕτως ἠλαζονέοντο κατ' αὐτοῦ, καίτοι πρὸς ἀλλήλους λέγοντες· Οὗτός ἐστιν ὁ κληρονόμος· Οὐκοῦν διὰ ταύτην τὴν ἀμαρτίαν ἐλύπησα αὐτὸν, φησὶ, καὶ ἐπάταξα, καὶ ἀπέστρεψα τὸ πρόσωπόν μου ἀπ' αὐτοῦ. Ἐφη γὰρ· « Ὅταν τὰς χεῖρας ὑμῶν ἐκτείνητε πρὸς με, ἀποστρέψω τοὺς ὀφθαλμούς μου ἀπ' ὑμῶν· καὶ ἐν πληθύοντι τὴν δέξιν, οὐκ εἰσακούσομαι ὑμῶν· αἱ γὰρ χεῖρες ὑμῶν αἵματος πλήρεις. » Ἄλλ' ἐν ὑστέροις καιροῖς μεταγινώσκοντος τοῦ Ἰσραὴλ (πορεύεται γὰρ στυγνός), πεπαύσεται μὲν τὰ

¹¹ Isa. x, 22; Rom. ix, 27. ¹² Luc. xx, 14 ¹³ Isa. i, 15.

τῆ· ἀποστροφῆς· εἰσοδεθήσεται δὲ διὰ πίστεως, καὶ τῶν ἀρχαίων ἀμαρτημάτων ἀπαλλαγθήσεται, Θεοῦ κατοικεῖροντος· λήφεται δὲ καὶ παράκλησιν ἀληθινήν. Καὶ πόταν εἶναι ταύτην φαμέν, ἣ δηλονότι τὴν διὰ Χριστοῦ χάριν, δικαιοῦσαν ἐν πίστει, καὶ ἀμαρτιῶν ἀπαλλάττουσαν, προσενοῦσαν δὲ καὶ τὴν διὰ Πνεύματος ἁγιασμὸν, καὶ τῆς υἰοθεσίας τὴν δόξαν, καὶ γερῶν ἐλπίδα τῶν τοῖς ἁγίοις ἠύτρεπισμένων; Ἀληθινὴ τοιγαροῦν ἡ παράκλησις, πρὸς τοῖς ἄλλοις ἅπασιν ἀγαθοῖς εἰσομιζουσα τοῖς ἀξιωθείσιν αὐτῆς καὶ εἰρήνην ἐπὶ εἰρήνην, τούτεστι διηνεκῆ καὶ ἀνέκλειπτον τὴν τῆς εἰρήνης εὐδία, ἣν ἔδωκεν ὁ Σωτὴρ καὶ τοῖς μακρὰν, καὶ τοῖς ἐγγύς, τούτεστι, καὶ τοῖς ἐξ ἔθνων, καὶ τοῖς ἐξ αἵματος Ἰσραὴλ. Προσπεφώνηκε γὰρ τοῖς ἔθνεσιν ὁ μακάριος Παῦλος, ὅτι· «Νυνὶ δὲ ὅλως, οἱ ποτὲ ὄντες μακρὰν, ἐγενήθητε ἐγγύς ἐν τῷ αἵματι τοῦ Χριστοῦ.» Ὅσον μὲν γὰρ ἦκεν εἰς τὸ κατεξευχθαι νόμῳ τὸν Ἰσραὴλ, καὶ λατρεῦειν Θεῷ ζῶντι καὶ ἀληθινῷ, κατὰ γε τὸ τοῖς ἱεροῖς κηρύγμασι δοκοῦν (εἰρήνηται γὰρ πρὸς αὐτοῦ· «Κύριος ὁ Θεὸς σου, Κύριος εἷς ἐστίν»), ἐγγύς εἶναι πως ἐδόκουν· μακρὰν δὲ τὰ ἔθνη, διὰ τὸ εἰσάπαν ἀπηλωτοῦσθαι καὶ μαθημάτων ἁγίων, καὶ τοῦ εἰδέναι· τὸν τῶν ὄλων γενεσιουργὸν καὶ Κύριον. Ἄλλ' εἰρήνη δέδοται τούτοις τε κάκεινοις παρὰ τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς, ἣ διὰ Χριστοῦ δηλονότι, τοῦ ποιήσαντος τὰ ἀμώτερα ἐν, καὶ τοὺς δύο λαοὺς κτίσαντος εἰς ἓνα καινὸν ἄνθρωπον, καὶ τὸ μεστόιχον τοῦ φραγμοῦ λύσαντος, καὶ τὸν νόμον τῶν ἐντολῶν ἐν δόγμασι καταργήσαντος. Οὐκοῦν δι' αὐτοῦ τὴν καταλλαγὴν ἐσχῆκαμεν, καὶ ἀδιάρτητον τὴν εἰρήνην, πρὸς Θεὸν καὶ πρὸς ἀλλήλους. Ἐφη γὰρ ποῦ Χριστὸς πρὸς τὸν ἐν τοῖς οὐρανοῖς Πατέρα καὶ Θεόν· «Θέλω ἵνα, ὡς περ ἐν ὡσιν, καὶ σὺ ἐν ἔσμεν, οὕτω καὶ αὐτὸς ἐν ἡμῖν ἐν ὡσιν.» Ἐπιφέρει δὲ τούτους ὁ προφήτης· Καὶ εἶπε Κύριος, Ἰάσομαι αὐτοὺς, ἀνακεφαλαιώσω ὡς περ τινὰ τοῦ παντός λόγου ποιούμενος διὰ τούτου, καὶ ὑπόσχουσι ἀψευδῆ τοῦ πάντων κρατοῦντος Θεοῦ καθιστάς ἐναργῆ· ἐπηγγέλιτο γὰρ, φησὶ, λέγων, ὡς ἰάσεται αὐτούς· οἱ δὲ ἄδικοι οὕτως κλυδωνισθήσονται, καὶ ἀναπαύσασθαι οὐ δυνήσονται. Ἐπειδὴ γὰρ τῶν κληθισμένων διεξῆλθε τὰ γέρα, ταύτητοι, καὶ μάλα εἰκότως, καὶ τὰς τῶν ἀπειθούτων κολάσεις, καὶ τὸν ἐν αὐτοῖς κλύδων, καὶ τὰς ἀπεράντους αἰτίας προσπαγγέλλει χρησίμως. Οὐ γὰρ ἔστι χαίρειν αὐτοῖς, φησὶν, εἶπε Κύριος ὁ Θεός. Τοῦ δὲ Κυρίου καὶ πάντων Θεοῦ τὸ χαίρειν αὐτῶν ἀποστήσαντος, ποῖος αὐτοῖς θυμηδίας ὑπάρξει τρόπος; Ὅτι δὲ καὶ ἐν καιρῷ τῆς κλήσεως τῶν ἐξ Ἰσραὴλ, ἀπομενοῦσι τινες ἐν ἀπειθείᾳ τῷ τῆς ἀνομίας υἱῷ προσκείμενοι, σαφηνεῖ λέγων ὁ πάνσοφος Παῦλος· «Ἀνθ' ὧν τὴν ἐπίγνωσιν τῆς ἀληθείας οὐκ ἔδεξαντο, διὰ τοῦτο πέμψει αὐτοῖς ὁ Θεὸς ἐνέργειαν πλάνης.» Ἐφη δὲ καὶ αὐτὸς ὁ Σωτὴρ· «Ἐγὼ ἐλήλυθα ἐν τῷ ὀνόματι τοῦ Πατρὸς μου, καὶ οὐ λαμβάνετε με· ἐὰν ἄλλος ἔλθῃ ἐν τῷ ὀνόματι τῷ ἰδίῳ, τούτεστιν ὁ τῆς ἀνομίας υἱός, ὡς ἐφη, «ἐκείνον λήψετε.» Οὐκοῦν κεκλήσεται μὲν

rante absolvetur, et capiet veram consolationem. At qualem hanc esse dicimus? an non videlicet gratiam per Christum, quæ per fidem justificat, a peccatis liberat, et sanctificationem per Spiritum conciliat, et adoptionis gloriam, et præmiorum spem quæ sanctis destinata sunt? Vera est igitur hæc consolatio, quæ præter alia bona omnia, affert his qui ea præditi sunt, pacem super pacem, id est, perpetuam et jugem pacis serenitatem quam dedit Servator, et his qui procul, et his qui prope sunt, id est, **811** et his qui ex gentibus, et illis qui ex sanguine Israel sunt. Affatus est enim gentes beatus Paulus: «Nunc autem qui quondam eratis procul, facti estis prope in sanguine Christi⁸⁷.» Nam quatenus Israel subjugatus erat legi, et serviebat Deo viventi et vero, ita ut sacræ prædicationi placet (dictum est enim illis: «Dominus Deus tuus Dominus unus est⁸⁸»), prope esse quodammodo videbantur, gentes autem procul abesse, eo quod prorsus a sanctis discipulis alienæ essent, ignorarentque universitatis Creatorem et Dominum. Sed pax data est et his et illis a Deo et Patre, per Christum videlicet, qui fecit utraque unum, et populos duos in unum novum hominem condidit, et interstitium maceris solvit, ac Legem præceptorum in decretis abolevit. Itaque per ipsum reconciliationem habuimus et pacem cum Deo, tum inter nos nunquam sciendam. Nam Christus alicubi dixit ad Patrem et Deum in cælis: «Volo ut quemadmodum ego et tu unum sumus, sic et ipsi in nobis unum sint⁸⁹.» Subjungit hinc propheta: Et dixit Dominus: Sanabo vos, velut anacephalæosin quamdam ac recollectionem totius orationis inducens, et inde promissionem omnium dominatoris Dei veram esse declarans. Promisit enim, inquit, dicens se illos sanaturum: at injusti sic fluctuabunt, et requiescere non poterunt. Nam postquam vocandorum præmia percurret: hinc et quidem meritissime infidelium supplicia, et fluctuationem ac infinitas plagas ante denuntiat commode. Non est enim, inquit, illis gaudium, dixit Dominus Deus. Domino autem et omnium Deo illos privante suo gaudio, quæ esse potest voluptas? Quod autem tempore vocationis Israelitarum, remanebunt quidam in infidelitate, filio iniquitatis adhærentes, ostendet plane sapientissimus Paulus inquiens: «Propterea quod agnitionem veritatis non receperunt, ideo mittet illis operationem erroris⁹⁰.» Dixitque ipse Servator: «Ego veni nomine Patris mei, et non accipitis me: si alius venerit nomine suo, id est, filius iniquitatis, ut dixi, illum accipietis⁹¹.» Itaque vocabitur olim Israel ad agnitionem Christi, et gratia per fidem in ipsum ditabitur: **812** at quidam impii et injusti remanebunt: tum autem veluti instabilibus agitati fluctibus, ac omni amisso gaudio, requiescere non poterunt. Conterentur enim, diuturna et infinita pœna affecti.

⁸⁷ Ephes. II, 13. ⁸⁸ Deut. VI, 4. ⁸⁹ Joan. XVII, 21. ⁹⁰ II Thess. II, 10. ⁹¹ Joan. V, 43.

κατὰ καιροῦς ὁ Ἰσραὴλ εἰς ἐπίγνωσιν τοῦ Χριστοῦ, καὶ τὴν διὰ πίστεως τῆς εἰς αὐτὸν κατακλυθεῖσαι χάριν ἀπεβίβει δὲ καὶ ἀδικοὶ τινες ἀπομενοῦσι· καὶ τότε καθάπερ ἐν κλύδωνι πεσόντες ἀστάτω, καὶ τὸ χαιρεῖν εἰσάπαν ἀποβεβληκότες, ἀναπαύσασθαι οὐ μὴ δύνωνται· συνεριθίσονται γὰρ μακροῦ καὶ ἀτελευτήτω δίκῃ κατισχημένοι.

CAP. LVIII. VERS. 1. *Clama pro viribus, ne parcas, instar tubæ intende vocem tuam, et annuntia populo meo peccata sua, et domui Jacob iniquitates suas.*

Sermone de Israelitarum vocatione confecto, ad aliud genus admonitionis accedit, præclarum et perutile, omnem honestatem et splendidas coronas ingerens. Sed lectoribus prius, opinor, prophetiæ scopus relegendus, ut videant quo demum tendat horum dicatorum sententia. In superioribus itaque sermonibus, quos Deus habuit de Israelitis, manifestæ erant belli et jamjam futuræ calamitatis inevitabilis præsignificationes. Dixit enim: «Et non recordata es mei, neque me reposuisti in mente tua, neque in corde tuo. Et ego videns te despicio, me non timuisti. Ego vero annuntiabo justitiam meam, et mala tua, quæ te non juvabunt. Cum clamaveris, eripiant te in afflictione²¹.» Diximus autem, hic cum mala Israelitarum vocare, idolorum inventa. Ideoque ait: «Cum clamaveris, eripiant te in afflictione tua.» Erat igitur hæc quædam belli denuntiatio, et hæc apud Judæos percubuit. Sed inter eos quidam erant captantes pietatis existimationem, et committentes quidem temere quæ fas non est dicere, exterius tamen decoribus sese exornantes, et opinione, ut dixi, probitatis aucupantes. Sic et jejunare se, et crebras orationes habere simulabant, hinc rati divinam iram se posse declinare. Cumque in oblivionem suorum delictorum adducerentur, putabant

ἴδιον ἀποσχέσθαι χρῆν, εἴπερ ἤθελον εἶναι παρὰ αὐτοῦ.

VERS. 2. *Me de die in diem querunt, et scire vias meas cupiunt, quasi populus qui justitiam fecerit, et iudicium Dei sui dereliquerit.*

Jungunt, inquit, dies diebus, a me querentes auxilium, et meas vias scire volentes, id est, cujusque rei administrationem. Bello enim undique nuntiato, et omnibus metu turbatis, jejunaverunt, ac putarunt se cognituros quo tandem abiret rei ex-

Ἀναβήσον ἐν ἰσχύϊ, καὶ μὴ φείσῃ· ὡς σάλπιγγα ὑψώσον τὴν φωνήν σου, καὶ ἀνάγγελσον τῷ λαῷ μου τὰς ἀμαρτίας αὐτῶν, καὶ τῷ οἴκῳ Ἰακώβ τὰς ἀνομίας αὐτῶν.

Τοὺς περὶ τῆς κλήσεως τῶν ἐξ Ἰσραὴλ διαπεράνας λόγους, ἐφ' ἑτέρον τινα νοθεσίας ἔρχεται τρόπον, καλὸν καὶ ἐπωφελῆ, καὶ ἀπάτης εὐκοσμίας πρόξενον, καὶ λαμπρῶν στεφάνων ἐμποηητικόν· χρῆναι δὲ φημι: τὸν τῆς προφητείας σκοπὸν προαπογομνωσάτω· τοὺς ἐντευχομένους, ὡς ἀνείδειν ἐφ' ὅτι λοιπὸν ὁ τῶν εἰρημένων συνπίπεται νοῦς. Οὐκοῦν ἐν τοῖς ἀνόπιν λόγοις, οἷς πεποιτῆται Θεὸς περὶ τῶν ἐξ Ἰσραὴλ, ἐμφανείσῃσαν πολέμου καὶ εἰς ὅσον οὐδέπω παρεσομένης ἀδιαφύκτου συμφορᾶς [προαπαγγέλλαι]. Ἐφη γάρ: «Καλοὺς ἐμνήσθης μου, οὐδὲ ἑλαδὲς με εἰς τὴν διάνοιάν σου, οὐδὲ εἰς τὴν καρδίαν σου· κατὰ γὰρ ἰδὼν σε παρορῶ, καὶ ἐμὲ οὐκ ἐφοβήθης· κατὰ γὰρ ἀπαγγελῶ τὴν δικαιοσύνην μου, καὶ τὰ κακά σου, ἃ οὐκ ὠφελήσουσί σε. Ὅταν ἀναβοήσης, ἐξελεσθώσάν σε ἐν τῇ θλίψει σου.»

Ἐλέγομεν δὲ, ὅτι κακὰ φησὶν ἐν τούτοις τῶν ἐξ Ἰσραὴλ, τὰ ἐπὶ τοῖς εἰδώλοις εὐρήματα. Διὰ τοῦτο καὶ ἔφασκεν: «Ὅταν ἀναβοήσης, ἐξελεσθώσάν σε ἐν τῇ θλίψει σου.» Ἦν οὖν ἄρα τισὶ προαπαγγέλλει πολέμου, καὶ ἐκτεθρόλλητο παρὰ τοῖς Ἰουδαίων δήμοις τοῦτο· ἀλλ' ἤσαν τινες ἐν αὐτοῖς εὐλαθείας δόκησιν περικειμένοι, καὶ δρώντες μὲν ἀφυλάκτως, ἃ μηδὲ θέμις εἰπεῖν, ὠρᾶτομαῖς δὲ τοῖς ἐξωθεν ἑαυτοῦ κατακαλλύνοντες, καὶ δόξαν ἐπιεικείας, ὡς ἔφην, ἀρπάζοντες. Οὗτοι καὶ νηστείας ὑπεπλάττοντο, καὶ

οὐκ ὀκνητοὶ εἶναι τὰς προσευχὰς, ἀποσκευάζεσθαι δὲ τούτου νομιζόντες τὰ ἐκ τῆς θείας ὀργῆς. Οὐκοῦν ἐπειδήπερ εἰς λήθην ἐνηνεγμένοι τῶν ἰδίων πλημμελημάτων, ὤθησαν ὅτι τοῖς τὰ αἰσχίστα δὲ εἰς εὐθρόσιν ἀπόχρη πρὸς δικαιοσύνην καὶ ἀγαθὰ ἀσπίδια μόνη καὶ προσευχὴ προστάττει Θεὸς τῷ προφήτῃ λέγων: «Ἀναβήσον ἐν ἰσχύϊ, καὶ μὴ φείσῃ· ὡς σάλπιγγα ὑψώσον τὴν φωνήν σου, καὶ ἀνάγγελσον τῷ λαῷ μου τὰ ἀμαρτήματα αὐτῶν.» Μὴ γὰρ δὴ λειψότως, φησὶ, μήτε μὴν ἐν παραδύστω λάλει τισὶ· κέχρησο δὲ μᾶλλον ὑψηλῆ τιμῇ καὶ ἐπηρμένη φωνῇ, καὶ ἐν πάσῃ παρρησίᾳ τοὺς πλημμελοῦντας ἔλεγχῃ. καὶ μανθανέτωσαν ἑαυτῶν τὰ πλημμελήματα, καὶ Θεῷ τίμιοι, καὶ φειδύς ἄξιοι τοῖς [Ἰσ. τῆς] παρ'

Ἐμὲ ἡμέραν ἐξ ἡμέρας ζητοῦσι, καὶ γινώσκαι μου τὰς ἐδοῦς ἐπιθυμοῦσιν, ὡς λαὸς δικαιοσύνην πεποιηκώς, καὶ κρίσιν Θεοῦ αὐτοῦ μὴ ἐγκαταλειπῶς.

Συνάπτουσι, φησὶν, ἡμέραν ἡμέραις, τὴν παρ' ἐμοῦ ζητοῦντες ἐπικουρίαν, καὶ γινώσκαι θέλοντες τὰς ἐμὰς ἐδοῦς, τουτέστι τὰς ἐφ' ἑκάστῳ πράγματι διοικήσεις. Πολέμου γὰρ περιηγγελμένου, καὶ φόβου τὰ πάντα διακυβερνῶντος, νενηστεύκασι: μὲν, ὤθησαν δὲ ὅτι

²¹ Isa. LVII. 11-13.

μαθήσονται, καὶ ὅποι ποτὲ τὸ τοῦ πράγματος ἤξει A
πέρας. Τοῦτο, οἶμαι, ἐστὶ τὸ, Γινῶναί μου τὰς ὁδοὺς
ἐπιθυμοῦσιν. Ἐπιθυμοῦσι δὲ ὡς λαὸς δικαιοσύνην
πεποιτηκώς, καὶ κρίσιν Θεοῦ αὐτοῦ μὴ ἐγκαταλελοι-
πώς· τουτέστιν, ὡς ἐννόμως πολιτευσάμενοι, καὶ τῶν
δοθέντων αὐτοῖς θεσπισμάτων ἄριστοι γεγονότες φύ-
λακες, καὶ ἀμώμητον ἔχοντες ζωὴν, καὶ πολιτείας
εὐαγοῦς ἀυχήματι περικείμενοι. Τοῖς γὰρ τοιούτοις
πρέποι ἀντὶ καὶ ζητεῖν τὸν Θεόν, τουτέστιν, ἐγγὺς εἶ-
ναι θέλειν αὐτοῦ, καὶ φειδοῦς ἀπολαύειν τῆς ἀνωθεν,
γινῶναί τε πρὸς τοῦτω τὰς ὁδοὺς αὐτοῦ. Εἰρηται γοῦν
δι' ἐνὸς τῶν ἁγίων προφητῶν· « Ζητήσατε τὸν Κύ-
ριον, καὶ ἐν τῷ εὐρίσκειν αὐτὸν ἐπικαλέσασθε. Ἡνίκα
δ' ἂν ἐγγίξῃ ὑμῖν, ἀπολείπετε τὸ ἀσεβὲς τὴν ὁδὸν
αὐτοῦ, καὶ ἀνήρ ἀνομος τὴν βουλὴν αὐτοῦ, καὶ ἐπι-
στραφήτω ἐπὶ Κύριον, καὶ ἐλεηθήσεται· ὅτι ἐπὶ πολλὸ
ἀρῆσει τὰς ἁμαρτίας αὐτῶν. »

Αἰτοῦσί με νῦν κρίσιν δικαίαν, καὶ ἐγγίξειν
Θεῷ ἐπιθυμοῦσι, λέγοντες· Τί ὅτι ἐνηστεύσαμεν,
καὶ οὐκ εἶδες; ἐταπεινώσαμεν τὰς ψυχὰς ἡμῶν,
καὶ οὐκ ἔγνωσ; Ἐν γὰρ ταῖς ἡμέραις τῶν νηστειῶν
ὑμῶν εὐρίσκατε τὰ θελήματα ὑμῶν, καὶ πάντα
τοὺς ὑποχειρίους ὑποκύνετε, εἰς κρίσεις καὶ
μάγας νηστεύετε, καὶ τύπτετε πυγμαῖς τα-
πεινόν.

Ἐγκαλοῦσί μοι, φησὶν, ὡς μὴ τὰ δίκαια νέμοντι
διὰ τοῦ μὴ βούλεσθαι κατελεεῖν τοὺς ταπεινοὺς διὰ
νηστείας καὶ προσευχῆς· εἶτα βούλονται καὶ ἐγγὺς
εἶναι Θεοῦ, ἐπ' οὐδενὶ μὲν τῶν εἰς εὐσέθειαν ἀνδρα-
γαθημάτων καυχώμενοι, ἀλλ' οὐδὲ τὴν ἐξ ἀρετῶν
φαιδρότητα περικείμενοι, διὰ ψιλὴν δὲ καὶ μόνην τὴν
ἀσιτιαν· καὶ δὴ φασιν· « Ἐνηστεύσαμεν, καὶ οὐκ εἶδες·
ἐταπεινώσαμεν τὰς ψυχὰς ἡμῶν, καὶ οὐκ ἔγνωσ. »
Καὶ οὐκ ὡς ἀγνοήσαντος Θεοῦ τὴν διὰ νηστείας αὐ-
τῶν ταπεινώσιν τὰ τοιάδε φασίν· ἐπειδὴ δὲ οὐ γεγό-
ναν ἐν αἰσθήσει τῶν αἰτιαμάτων, τὸ, Οὐκ εἶδες, καὶ
τὸ, Οὐκ ἔγνωσ, φασίν. Εἰδέναι γὰρ τότε φαιμέν τοὺς
τινων πόνους, τοὺς διὰ γε, φημι, προσευχῆς καὶ
ἀσκήσεως, τὸν τῶν ὀλων Θεόν, ὅτε κατανεύει τοῖς
αἰτήμασιν αὐτῶν. Πῶς οὖν ἄρα νηστεύοντας οὐ προσ-
λετο, καὶ ἀνευπαράδεκτους ἐποίητο τὰς λιτὰς τῶν
ἑαυτοῦς τεταπεινωκότων, ἀπολογεῖται, λέγων· Ἐν γὰρ
ταῖς ἡμέραις τῶν νηστειῶν ὑμῶν εὐρίσκατε τὰ θε-
λήματα ὑμῶν. Χρῆμα μὲν γὰρ ἐξαίρετον ἡ νηστεία,
ὄνησιφόρος δὲ καὶ ἡ προσευχή· καὶ τὸ ταπεινοῦν
ἑαυτοῦς ἐν ὀφθαλμοῖς τοῦ Θεοῦ, πλείστην ὄσσην ἔχει
τὴν δύσιν. Γέγραπται γὰρ, ὅτι· « Ἐταπεινῶν ἐν νη-
στεία τὴν ψυχὴν μου, καὶ ἡ προσευχή μου εἰς κόλ-
πον μου ἀποστραφῆσεται. » Ἐφη δὲ καὶ ὁ θεσπέσιος
Δαβὶδ· « Τὰ γόνατά μου ἠσθένησαν ἀπὸ νηστείας, καὶ
ἡ σάξ μου ἠλλοιώθη δι' ἔλεον. » ναὶ μὴν καὶ αὐτὸς
ὁ τῶν ὀλων Θεός· Ἐπιστρόφητε πρὸς με, φησὶν, ἐν
νηστεία, καὶ ἐν κλαυθμῷ, καὶ ἐν κοπετῷ. Ἐλεεῖ γὰρ
ἐτοίμως τοὺς ἀυτόκλητον ποιουμένους τὴν διὰ πόνου
ταπεινώσιν. Ἄλλ' ἐστὶ τῶν ἀτοπιωτάτων, τοὺς ἐλεεῖ-
σθαι θέλοντας παροτρύνειν ἑτέρως τὸν νομοθέτην,
καὶ καλεῖν εἰς ὄργην διὰ τοῦ μηδὲν ἐργάζεσθαι φιλεῖν

mus. Hoc, opinor, est, Vias meas cupiunt. Cupiunt
autem quasi populus justitiam faciens, et iudicium
Dei sui non deserens, id est, quasi legitime versan-
tes, et vaticinium sibi traditorum optimi custodes,
ac vitam agentes inculpatam, et conversationis
sanctæ ornamentis vestiti. Talibus enim qua-
drat, Deum quærere, id est, velle prope illum esse,
et superna frui misericordia, ac scire insuper vias
ejus. Dictumque est a quodam propheta sancto :
« Quærite Dominum, et interim dum inveniris eum
invocate. Cum autem appropinquaverit ad vos, re-
linquat impius viam suam, et vir iniquus consilium
suum, et revertatur ad Dominum, et misericordiam
consequetur : quia plerumque remittet peccata vestra ».

VERS. 3, 4. Petunt me nunc iudicium justum, et
appropinquare Deo cupiunt, dicentes : Quare jejuna-
vimus, et non vidisti? humiliavimus animas nostras,
et non cognovisti? Nam in diebus jejuniorum vestro-
rum, invenitis volantes vestras, et omnes subjectos
vobis affligitis, ad iudicia et jurgia jejunatis, et per-
cutitis pugnis humilem.

In jus me vocant, inquit, ut qui justa non tribuam,
eo quod noluerim misereri eorum qui per jejunium
et precationem humiles sunt. Deinde volunt esse
Dei propinqui, cum de nullo pietatis præclaro officio
gloriarì possint, nec ullo virtutum splendore vestian-
tur, nisi sola nuda abstinentia : et dicunt :
« Jejunavimus, et non vidisti : humiliavimus animas
nostras, et non cognovisti. » Nec hæc dicit, quasi
Deus eorum humilitatem per jejunium ignoraverit :
sed quia hi errata non senserunt, non vidisti,
inquiunt, et non cognovisti. Tunc enim universorum
Deum aliquorum labores, per precationem, inquam,
et exercitationem, videre dicimus, quando eorum
postulatis annuit. Cur ergo jejunantes non receperit,
et preces eorum qui se humiliarunt non admiserit,
rationem reddit, dicens : In diebus enim jejuniorum
vestrorum, invenitis voluntates vestras. Est enim
præclara res jejunium, et utilis est precatio, et in
oculis Dei sese humiliare maximam habet utilitatem.
Scriptum est enim : « Humiliavi in jejunio animam
meam, et oratio mea in sinum meum revertetur ».
Dixit etiam divinus David : « Genua mea infirmata
sunt præ jejunio, et caro mea mulata est propter
oleum ».
Quin et ipse universorum Deus : Rever-
timini, inquit, ad me, in jejunis, et in luctu, et in
planctu. Miseretur enim libenter eorum qui sua
sponte humiliantur per laborem. Sed est absurdissim-
um eos qui volunt misericordiam consequi, alio
modo legislatorem irritare, et ad iram vocare, nihil
eorum quæ præscripta sunt operando. Omnino enim
sanctos esse oportet eos qui ad Deum accedunt, et
bonis operibus excellere, ac omnibus sordibus libo-

²² Isa. LV, 6, 7. ²³ Psal. xxxiv, 13. ²⁴ Psal. cviii, 24.

ros videri. Hac de causa inquit : Jejunastis, at ego non vidi, id est, non attendi : humiliastis animas vestras, et non cognovi, id est, humiliationem vestram non dignatus sum ulla mercede : quoniam in diebus jejuniorum vestrorum invenitis voluntates vestras. Qui ergo pure et sancte jejunare volunt, eos oportet suis renuntiare voluntatibus, et quod Deo videtur amplecti, et pro ejus voluntate cervicem frenare. Sed hæc Israelitæ nequiquam præstiterunt, sed voluntates suas secuti sunt, quod autem legislatori placet neglexerunt : amixeruntque subjectos judicio et iurgiis, cum eos qui inter se dissidebant, ad concordiam redigere, et pacem constituere inter dissentientes oporteret. Sed illi studia sua transtulerunt in omnia quæ erant contraria. **815** Percutiebant etiam humilem : non absolute manibus, sed injuriis et vi, vel aliis modis injustis. Ergo quibus inerat talis ac tanta impuritas, quomodo eos laudaret jejunantes? vel quomodo adeo sceleratorum preces suscipere possot?

δὲ καὶ ταπεινὸν, καὶ οὐχὶ πάντως χερσίν, ἀλλ' ὕβρει ἀδικίας. Εἶτα πῶς ἦν ἐπαινέσαι νηστεύοντας, τῆς χθῆσαν εὐχὰ τῶν οὕτως ἀλιτηρίων;

VERS. 5. *Quare mihi jejunatis, ut hodie audiatur in clamore vox vestra? Non tale jejunium elegi, et die humiliare hominem animam suam. Neque, si incuraveris velut circulum collum tuum, et cilicium ac cinerem substraveris, nec sic vocabitis jejunium acceptabile.*

Veri jejunii virtus eximiam habet laudem et approbationem, et apud dominatorem omnium Deum; libenter enim suscipit preces eorum qui ipsum colunt : et si videat eos per laborem et exercitationem humiliatos, abjecta omni cunctatione, concedit postulata. Quod autem segniter sit et negligenter, repudiat ac rejicit. Jejunium dicimus sanctum, quod ex pura sit conscientia : quod ille faciat qui prius mores improbos omnemque labem ex animo eiecerit, et carnalis voluptatis sordes deleverit, et laverit inter innocentes manus suas, secundum id quod scriptum est : et in summa, omnis probitatis studiosus cultor effectus sit. At jejunium quod non hoc modo se habet, fallax est, et speciem tantum habet jejunii : et cum nihil omnino habeat decorum ei ac congruens, redidet et turpe habetur. Nam quibus nihil curæ est ut probi ac boni sint, ac nullam præclaræ virtutis significationem edunt, abstinentiam tamen cibi et inedia in fructuosam et inutilem, tanquam rem insignem et apud Deum pretiosam exercent : hi quidem inaniter pugiles agunt, et aerem verberant. Non enim labor eorum præmio afficitur, quia etiam Deo acceptus non est. Quare igitur nunc mihi jejunatis, inquit, ut in die una clamor vocis vestræ audiatur? Clamorem dicit, vel ab ipso opere. Habere enim dicuntur vocem quamdam ad Deum quæ a nobis fiunt, juxta id quod dictum est Caino ab eo : « Vox sanguinis fratris tui

α τῶν προστεταγμένων· ὀλοτρόπως γὰρ ἁγίους εἶναι χρὴ τοὺς προσιόντας Θεῷ, καὶ διαπρέπειν ἐν ἀγαθουργίαις, καὶ ῥύπου παντὸς ἐλευθέρους ὄντας ὁρᾶσθαι. Ταύτης γὰρ ἕνεκα τῆς αἰτίας φησὶ· Νηστεύκατε μὲν, ἐγὼ δὲ οὐκ εἶδον, τουτέστιν, οὐ προσέσχον· ἐταπεινώσατε τὰς ψυχὰς ἑαυτῶν, καὶ οὐκ ἔγνων, τουτέστιν, οὐκ ἤξιωσά τινος ἀμειβῆς τὴν ὑμῶν ταπεινώσειν· ἐπειδὴ περ ἐν ταῖς ἡμέραις τῶν νηστειῶν ὑμῶν εὐρίσκατε τὰ θελήματα ὑμῶν. Δεῖ δὴ οὖν ἄρα, τοὺς νηστεύειν ἐθέλοντας καθαρῶς καὶ ἁγίως, ἀποφοιτῆσαι μὲν τῶν ἰδίων θελημάτων, ἃ θελεῖσθαι δὲ τὸ τῷ Θεῷ δοκοῦν, καὶ εὐήμιον ὑποσχεῖν τοῖς αὐτοῦ θελήμασι τὸν αὐχένα· ἀλλ' οὐκ ἔδρων τοῦτο οἱ ἐξ Ἰσραὴλ ποθεν· εἶποντο δὲ μᾶλλον τοῖς ἑαυτῶν θελήμασι τὸ τῷ νομοθέτῃ δοκοῦν ἀτιμάζοντες. Ὑπένωτον δὲ καὶ τοὺς ὑποχειρίους εἰς κρίσιν καὶ μάχας· καίτοι δέον εἰς ὁμοψυχίαν συλλέγειν τοὺς ἀλλήλοις ἀντανισταμένους, καὶ βραβεύειν εἰρήνην τοῖς διενηνεγμένοις εἰς διαφοράς. Ἄλλ' εἰς πᾶν τοῦναντίον τὰς σπουδὰς ἐκείνοι μεθίστασαν. Ἐτυπτοὺν καὶ πλεονεξίας, ἦγουν καθ' ἑτερόν τινα τρόπον τοιαύτης ἀκαθαρσίας ἐνούσης αὐτοῖς; ἢ πῶς ἂν ἐλέ-

"Ina τί μοι νηστεύετε, ὡς σήμερον ἀκουσθῆται ἐν κραυγῇ τὴν φωνὴν ὑμῶν; Οὐ ταύτην τὴν νηστείαν ἐξελεξάμην, καὶ ἡμέραν ταπεινώσῃ ἀνθρώπων τὴν ψυχὴν αὐτοῦ. Οὐδ' ἂν κάμψῃς ὡς κρίκον τὴν τράχηλόν σου, καὶ σάκκον καὶ σκεδὸν ὑποστρώσῃ, οὐδ' οὕτως καλέσετε νηστείαν δεκτὴν.

Τῆς ἀληθοῦς νηστείας ἡ δύναμις ἐξαίσιον ἔχει τὴν βοήν παρὰ τῷ πάντων κρατοῦντι Θεῷ. Δέχεται γὰρ ἴσως ἀσμένως τῶν σεβομένων αὐτὸν τὰς λιτὰς· καὶ τῆς ταπεινούμενος διὰ πόνων καὶ ἀσκήσεων, μετλησμοῦ δίχα παντὸς ὀρέγει τὰ αἰτήματα. Τῆς γε μὴν, ἥπερ ἂν γένοιτο ῥαθύμως τε καὶ ἀτιμελῶς, ἀπόβλητον ποιεῖται τὸν τρέπον. Καὶ νηστείαν μὲν εἶναι φαμεν ἀγιοσπεπῆ, τὴν ἐκ καθαροῦ συνενώστος ἐπιτελουμένην· ἦν ἂν τις ποιεῖτο προαποφοιτῆσας εὐσθενῶς τῶν τῆς φαυλότητος τρόπων, καὶ πᾶσαν κηλίδα τῆς ἑαυτοῦ διανοίας ἀποπεμφάμενος, ἀποτριψάμενός τε τῆς φιλοσαρκίας τοὺς ῥύπους, καὶ νιψάμενος ἐν ἀθώοις τὰς χεῖρας, κατὰ τὸ γεγραμμένον· καὶ ἀπαξιαπλῶς, ἀπάσης ἀγαθουργίας ἐκμηλητῆς ἀναδεδειγμένος. Ἡ δὲ οὐκ οὕσα τοιαύτη, πεπλανημένη μὲν ὡς περ, καὶ ἐν εἶδει μὲν οὕσα νηστείας, ἔχουσα δὲ τῶν αὐτῆς πρεπόντων παντελῶς οὐδὲν, γελᾶται καὶ ἀσχημονεῖ. Οἱ γὰρ τὸ εἶναι χρηστοὶ τε καὶ ἀγαθοὶ παντελῶς ὀλιγορῆσαντες, καὶ τῶν ἀρίστων ἀνδραγαθημάτων οὐδὲν προκατωρθωκότες· εἶτα τὴν ἀστίαν τὴν ἀκερδῆ, καὶ ἀνόνητον, ὡς μέγα τι χρῆμα καὶ παρὰ Θεῷ τιμιον ἐπιτηδεύοντες, εἰκῆ πικτεῦοι, καὶ εἰς ἀέρα δέρουσιν· οὐ γὰρ ἔμμισθος ὁ πόνος αὐτοῖς, ὅτι καὶ ἀπαράδεκτος τῷ Θεῷ. Ἴνα τί τοῖνυν νηστεύετε μοι, φησὶν, ὥστε ἐν ἡμέρᾳ μὴ τὴν κραυγὴν τῆς φωνῆς ὑμῶν ἀκουσθῆναι; Κραυγὴν ἐξ φησὶν, ἦτοι τὴν προσευχὴν τὴν μετὰ γε, φημί, τῆς ἀνωφελοῦς νηστείας, ἦγουν τὴν ἀπ' αὐτοῦ τοῦ πράγματος. Ἐχεῖν γὰρ τινα λέγονται φωνὴν πρὸς τὸν

ὅτι ἐν ταῖς ἡμέραις τῶν νηστειῶν ὑμῶν εὐρίσκετε τὰ θελήματα ὑμῶν, καὶ πάντας τοὺς ὑποχείριους ὑπονούσατε εἰς κρίσιν καὶ μάχας. Νηστεύετε, καὶ τύπτετε πυγμαῖς ταπεινόν. Ὁὐκοῦν, οὐδ' ἂν κάμψῃς ὡς κρίκον τὸν τράχηλόν σου, καὶ σάκκον καὶ σποδὸν ὑποστρώσῃς[ς], τουτέστι, κἂν τὴν εἰς ἄκραν ἐπιτηδεύσης ταπεινώσῃ, καὶ πόνου τρίβον ἐλάσῃς οὐ φορητῆν, μετὰ τῶν οὕτως αἰσχυρῶν αἰτιαμάτων, οὐδ' οὕτω καλέσετε νηστειάν δεκτὴν. Εἰ γὰρ βούλεσθε, φησὶν, ἀληθὲς εἰπεῖν, οὐδ' ἂν ὑμεῖς αὐτὴν νηστειάν δεκτὴν ὀνομάσετε αὐτήν.

Ὁὐχὶ τοιαύτην νηστειάν ἐγὼ ἐξελεξάμην, λέγει Κύριος, ἀλλὰ λύε πάντα σύνδεσμον ἀδικίας, διάλυε στραγγαλιὰς βιαίων συναλλαγμάτων, ἀπόστειλε τεθραυσμένους ἐν ἀφέσει, καὶ πᾶσαν συγγραφήν ἀδικον διάσπυ. Διάθρυστέ πεινῶντι τὸν ἄρτον σου, καὶ πτωχοὺς ἀστέγους εἰσάγαγε εἰς τὸν οἶκόν σου. Ἐὰν ἴδῃς γυμνὸν, περιβαλε, καὶ ἀπὸ τῶν οἰκείων τοῦ σπέρματός σου οὐχ ὑπερόψει.

Ἔδει τοῖς οὐκ εἰδόσι τῆς ἀληθοῦς νηστείας τὸν τρόπον, ἐπιδειχθῆναι τοῦτον παρὰ Θεοῦ. Παρ' αὐτοῦ γὰρ πᾶσα σοφία, καὶ σύνεσις, καὶ ἡ πρὸς πᾶν ὄντιόν τῶν ἀρίστων ὁδὸς ἀναδείκνυται. Ψάλλει γοῦν καὶ ὁ θεσπέσιος Δαβὶδ, καὶ φησὶν· «Ὁδὴ γήσόν με, Κύριε, ἐν τῇ ὁδῷ σου, καὶ πορεύσομαι ἐν τῇ ἀληθείᾳ σου.» Ὁὐκοῦν ἀπόβλητον μὲν ἐποίησατο τὴν ἀτεχευστάτην καὶ κατ' οὐδένα τρόπον ὀνησιφόρον τῶν Ἰουδαίων νηστειάν, ἐμφανίζει δὲ τῆς ἀληθινῆς τὴν δύναμιν. Λύε γὰρ, φησὶ, πάντα σύνδεσμον ἀδικίας, τουτέστιν, ἀπαλλάττου τοῦ πλεονεκτεῖν βούλεσθαι τινὰς ἀδικίας γὰρ σύνδεσμος ἢ πλεονεξία, καὶ τὴ ἐπιφύεσθαι τισι τῶν ἀσθενεστέρων, καὶ οἷον ἐπιπλοκαῖς ἀφύκτοις αἰτιαμάτων καταδεσμεῖν αὐτοὺς, ὅπερ γε τοῦ καταστήσαι περιδεεῖς, οὕτω τε ζῆτεῖν ἄπερ ἂν βούλωνται παρ' αὐτῶν λαμβάνειν. Διάλυε στραγγαλιὰς βιαίων συναλλαγμάτων. Συναλλάγματα δὲ βίαια, καὶ τὰ ἐκ στραγγαλιᾶς, ἤγουν δυστροπίας, ἐπίμεστά φαμεν εἶναι τὰ ἐμπορικὰ. Καὶ πρὸς γε τούτους τὰ ἕτερα τῶν καλουμένων δόσειόν τε καὶ λήφειον, ἃ πλεονασμούς τινὰς ἔχει, καὶ λημμάτων αἰσχυρῶν ἐραστὰς ἀποδείκνυσι τοὺς αὐτὰ δρᾶν εἰωθότας. Καὶ τεθραυσμένους δὲ, φησὶν, ἀπόστειλον ἐν ἀφέσει, τουτέστι, τοὺς ὑπομένοντας συντριβὴν, ἢ κάματον, ἢ ἐκ τοῦ συνδέσμου τῆς ἀδικίας, ἤγουν ἐκ τῶν βιαίων συναλλαγμάτων. Ἀπόλυσον ἐν ἀφέσει, τουτέστιν, ἐλευθέρωσον τῆς ἐπενεχθείσης στενοχωρίας· ἐπίτρεψον κάμνουσιν ἀναπαύσαι λοιπόν. Διάσπυ δὲ καὶ πᾶσαν ἀδικον συγγραφήν· ὡς γε οἶμαι, τὰ τῶν τοκιδόντων γραμματεῖᾶ φησὶν, συνταχθέντα πολλὰκις οὐδὲ ἐπιδοσεὶ χρημάτων τοσοῦτων, ὅσων περ ὠδίνει μέτρον ἢ συγγραφή. Ὅταν δὲ τούτων ἀπόσπῃ, φησὶ, τότε προστίθει τὸ λειπὸν. Ἔστι δὲ τοῦτο καρποφορεῖν τῷ

clamat ad me de terra ²⁶. » Sed jejunium hoc, inquit, non elegi. Quale id sit, declaravit supra, inquiens : « In diebus jrjuniorum **816** vestrorum, invenitis voluntates vestras, et omnes subjectos adigitis judicio et pugna. Jejunatis, et percussitis pugnīs humilem. » Itaque si incurvaveris ceu circum collum tuum, et cilicium ac cinerem substraveris, id est, etiamsi summam humiliationem exerceas, et laboris viam capessas, non tamen cum his adeo scædis vitiiis tolerabile, neque sic vocabitis jejunium acceptum. Si enim velitis, inquit, verum dicere, ne ipsi quidem vos hoc jejunium acceptum appellabitis.

B **VERS. 6, 7.** Non tale ego jejunium elegi, dicit Dominus : sed solve omnem colligaturam iniquitatis, dissolve obligationes violentorum contractuum ; dimitte fractos in remissione, et omnem syngrapham injustam conscinde. Frange esurienti panem tuum, et pauperes tecto carentes induc in domum tuam. Si videris nudum, tege, et domesticos seminis tui ne despicias.

Qui veri jejunii modum nesciunt, his oportet a Deo ostendi. Ab ipso enim omnis sapientia et intelligentia, et via ad omnia quæ sunt optima ostenditur. Psallit itaque et divinus David, et inquit : « Duc me, Domine, in via tua, et ambulabo in veritate tua ²⁷. » Proin Judæorum crassissimum et nullo modo utile jrjunium rejecit, et veri vim declarat. Solve enim, inquit, omnem nexum Injustitiæ, id est, omite vim alicui facere. Injustitiæ enim nexus est omittentia, et imbecilliores invadere, et velut inevitabilibus criminationum vinculis ligare, ut eos reddant timidos, sicque conentur ab illis, quæ volunt accipere. Dissolve nodos violentorum contractuum. Contractus violentos, et nodos sævitia plenos esse dicimus, qui in negotiationibus fiunt, et in aliis quæ vocantur in dando et accipiendo commercia, quæ quæstus quosdam habent, et eos turpis lucri amatores esse arguunt, qui ea solent agere. Et confractos, inquit, dimitte in remissione, id est, qui atteruntur vel defatigantur, vel ex nexu injustitiæ, vel ex violentis contractibus. Dimitte in remissione, id est, ab angustiis in quas conjecti sunt libera. **817** Permite lassus ut deinceps respirent. « Conscinde etiam omnem injustam syngrapham : » ut opinor, fenarantium libellos dicit, sæpe compositos coacervandarum pecuniarum causa, quos parit syngrapha. Cum vero, inquit, ab his abstinueris, tum quod deest appone, nimirum, ut fructus bonos charitatis erga proximum præferas. Complementum enim legis charitatis, juxta id quod scriptum est ²⁸. Charitatis vero impletio erga fratres et effusæ misericordiæ quæ apud Deum in pretio habita est, demonstratio est : esurienti panem frangere, pauperes tecto

²⁶ Gen. iv. 10. ²⁷ Psal. lxxv. 10. ²⁸ 1 Tim. i, 5.

carentes in domum intrmittere, et nudos vestire, et domesticos seminis, id est, genere conjunctos, misericordia tanta, quanta satis est prosequi, et voluptatis a Deo datæ amplitudinem illis impartiri. Observa autem, non idem esse, a malis abstinere, et bonum operari. Nec satis erit gloriari apud Deum, non patrare malum, sed omnino sequitur ut bonum opus exsequaris, et pietatis studia amplexeris. Nam dissolvere nodos violentorum contractum, et omnem nexum injustitiæ, ac omnem sygrapham conscindere, aliud nihil est, quam solummodo a vitiositate discedere: Atqui charitatis officia explere, frangendo panem esurienti, pauperes tecto carentes intrmittere in ædes, nudos vestire, et domesticos seminis non contemnere: optimarum virtutum manifestam habent demonstrationem. Itaque vetus lex pædagogus ad Christum, illis ea tempestate boni impletionem non adduxit, sed a vitiis docuit recedere. Nam illud⁹⁹, Non occides, Non adulterabis, Non pejerabis, eandem habent vim. At quod perfectum est, omnisque boni impletio, Christi vaticiniis servatur, ex quibus didicimus, charitatis in Deum et fratres officia exsequi.

ὁ πάλαι νόμος, παιδαγωγὸς ὑπάρχων ἐπὶ Χριστὸν, οὐ εἰδίδασκε δὲ μᾶλλον φαυλότητος προαποφοιτῶν. Τὸ γὰρ, Οὐ φονεύσεις, Οὐ μοιχεύσεις, Οὐκ ἐπιφοκίσεις, ταύτην ἔχει τὴν δύναμιν. Τετάρητο δὲ τὸ τέλειον, καὶ ἡ παντὸς ἀγαθοῦ πλήρωσις τοῖς διὰ Χριστοῦ θεσπίσμασι, παρ' ὧν ἐμάθομεν τὰ τῆς εἰς Θεὸν τε καὶ ἀδελφούς ἀγάπης ἔργα πληροῦν.

SIS TOMUS IV.

TOMOS A'.

VERS. 8. *Tunc erumpet matutinum lumen tuum, et sanitates tuæ cito orientur, et præbit in conspectu tuo justitia tua, et gloria Dei circumdabit te. Tunc clamabis, et Deus exaudiet te. Adhuc loquente te dicit: Ecce adsum.*

Si pure, inquit, jejunaveris, et absternas ac mundas ostenderis manus Deo, mentemque omnibus liberatam sordibus, nimirum quando supersederis pulsare pugnibus humilem, et affligere subjectos, judicio et pugnibus, et obsequi tuæ voluntati atque libidini; quando fregeris esurienti panem, nudum operueris, pauperes tecto carentes in domum tuam introduxeris: tunc erumpet matutinum lumen tuum. Maximam habet emphasim hæc oratio. Non enim dixit simpliciter: Dabitur tibi a Deo lumen: sed erumpet potius instar fulguris cujusdam, cum impetu et cursu demissum a Deo: ex quo perspicue monstratur suppeditantis promptitudo et alacre studium. Cum matutinum dicit, ante tempus adventurum docet. Novit enim, novit rerum nostrarum custos Deus, spiritualium bonorum largitor, opportunitatem munificentiae suæ singuli accommodatam. Sed si quis honestus et bonus sit, et misericors præterea et freno obsequens: huic etiam matutina ab eo dabuntur præmia, ut instar spicarum exoriantur in eo sanitates ejus, id est, omnis infirmitatis depulsio, et rerum me-

πέλας τὰ ἐξ ἀγάπης ἀγαθά. Πλήρωμα γὰρ νόμου ἀγάπη, κατὰ τὸ γεγραμμένον. Ἀγάπης δὲ πλῆρωσις τῆς εἰς ἀδελφούς, καὶ εὐσπλαγχνίας ἀπόδειξις τῆς τετιμημένης παρὰ Θεῶ, τὸ πικρῶντι μὲν διαθρύπτειν τὸν ἄρτον, πτωχοῦς δὲ ἀστέγους εἰσοικίσασθαι. καὶ γυμνοὺς ἀμφίεσαι, καὶ τοῖς οἰκείοις τοῦ σπέρματος, τουτέστι, τοῖς ἐκ γένους, τὴν ἀρκοῦσαν, οἶμαί, φειδῶ, [ἀπονεῖμαι] καὶ μερίσασθαι πρὸς αὐτοὺς τῆς παρὰ Θεοῦ δοθείσης εὐθηνίας τὸ πλάτος. Ἐπιτήρησον δὲ, ὅτι οὐ ταυτόν ἐστι τὸ ἀποσχέσθαι κακῶν τῶ ἐργάσασθαι τὸ ἀγαθόν. Οὐδ' ἂν ἀρκέσειε τις εἰς καύχημα τὸ παρὰ Θεῶ τὸ μὴ δρᾶσαι τὸ φαῦλον, ἀλλ' ἔπασθαι δεῖ πάντη τε καὶ πάντως, καὶ τὸ χρῆναι πληροῦν τὴν ἀγαθουργίαν, καὶ ἀντέχεσθαι τῶν εἰς εὐσέβειαν σπουδασμάτων. Τὸ μὲν γὰρ διαλύειν στραγγαλιὰς βιαιῶν συναλλαγμάτων, καὶ πάντα σύνδεσμον ἀδικίας, καὶ πᾶσαν συγγραφὴν ἄδικον διασπῆν, οὐδὲν ἕτερόν ἐστι, πλὴν ὅτι μόνον ἀποφοιτῆσαι φαυλότητος. Τὸ γὰρ μὴν ἐλέσθαι τὰ τῆς ἀγάπης ἔργα πληροῦν διὰ τοῦ διαθρύψαι πεινῶντι τὸν ἄρτον, καὶ πτωχοῦς ἀστέγους εἰσοικίσασθαι, καὶ γυμνοὺς περιβαλεῖν, καὶ μὴ[ν] ἀνέχεσθαί τινος τῶν ἐκ τῶν οἰκείων τοῦ σπέρματος, τῶν ἀρίστων ἀνδραγαθημάτων ἀπόδειξιν ἔχει σαφῆ. Διὰ τοῦτο καὶ τὴν ἀγαθοῦ πλήρωσιν εἰσεκόμικε τοῖς τὸ τριπλάκιε,

τὸν ἀγαθοῦ πλήρωσιν εἰσεκόμικε τοῖς τὸ τριπλάκιε, τὸν ἀγαθοῦ πλήρωσιν εἰσεκόμικε τοῖς τὸ τριπλάκιε, τὸν ἀγαθοῦ πλήρωσιν εἰσεκόμικε τοῖς τὸ τριπλάκιε, τὸν ἀγαθοῦ πλήρωσιν εἰσεκόμικε τοῖς τὸ τριπλάκιε.

Τότε βαγθήσεται πρῶτιμον τὸ φῶς σου, καὶ τὰ λάματά σου ταχὺ ἀνατελεῖ, καὶ προπορεύεται ἔμπροσθέν σου ἡ δικαιοσύνη σου, καὶ ἡ δόξα τοῦ Θεοῦ περιστελεῖ σε. Τότε βοήσεις, καὶ ὁ Θεὸς εἰσακούσεται σου. Ἐτι λαλοῦντός σου ἐρεῖ: Ἴδού κἀρεμι.

Εἰ καθαρῶς, φησὶ, νηστεύσεις, καὶ διεσμηγμένας τὰς χεῖρας ἀποδείξεις τῷ Θεῶ, καὶ ῥύπου παντὸς ἀπηλλαγμένον τὸν νοῦν, ἤγουν ὅταν ἀποσμίχῃ τοῦ καταπαλεῖν πυγμαῖς ταπεινόν, καὶ ὑπονώσσειν μὲν τοὺς ὑποχειρίτους εἰς κρίσιν καὶ μάχας, ἔπασθαι δὲ τοῖς αὐτοῦ [ἡρ. σου] ὀσλήμασι καὶ φιλιθονίαις, ὅταν διαθρύψῃ πεινῶντι τὸν ἄρτον, γυμνὸν ἀμφίεσθαι, πτωχοῦς ἀστέγους εἰσαγάγῃ εἰς τὸν οἶκόν σου· τότε βαγθήσεται πρῶτιμον τὸ φῶς σου. Ἐμφασιν ἔχει κλειστην ὅση ὁ λόγος. Οὐ γὰρ ἀπλῶς ἔφη, Δοθήσεται σοι παρὰ Θεοῦ τὸ φῶς, βαγθήσεται δὲ μᾶλλον, ὅσον ἀστραπῆς τινος δίκην, σὺν ὀρμῇ καὶ δρόμῳ καθιέμενον παρὰ Θεοῦ, δι' οὗ διαδεικνύεται σαφῶς τοῦ χορηγοῦντος τῆ προθυμίας. Πρῶτιμον δὲ λέγων, ὅτι καὶ πρὸ καιροῦ καταφοιτῆσει, διδάσκει. Οἶδος μὲν γὰρ, οἶδεν ἔ τῶν καθ' ἡμᾶς ταμίας Θεός, ὁ πνευματικῶν χαρισματικῶν δωτηρ, ταῖς ἐφ' ἐκάστῃ φιλοτιμίαις τὴν καιρὸν εἰκότα. Ἄλλ' εἰ τις γένοιτο καλὸς τε καὶ ἀγαθός, καὶ προσέτι φιλοκτιρμῶν καὶ εὐθηνός, τούτῳ καὶ πρῶτιμα τὰ παρ' αὐτοῦ δοθήσεται γέγρα, ὥστε καὶ ἀσταχίων δίκην ἀνατέλλειν ἐν αὐτῷ· καὶ τὰ λάματα αὐτοῦ, τουτέστιν, ἀπάσης ἀρβώστας ἀποβολῆν, καὶ τῶν

⁹⁹ Exod. xx, 13 sqq.

ἀμεινόνων ἀντεισδρομῆν. Ψυχικῶν γὰρ ἀβῶστημά-
των ὅταν ἀπαλλάττηται τις, καρποφορήσει πάντως
τὴν εἰς ἅπαν ὀτιοῦν τῶν ἀγαθῶν ἔφεσίν τε καὶ προ-
θυμίαν. Φωτὸς οὖν ἐν ἡμῖν διαυγάσαντος τοῦ θεοῦ τε
καὶ νοητοῦ, συνανατέλλει πάντη τε καὶ πάντως καὶ
τὰ ἰάματα, Θεοῦ μοτουντός τε ἡμᾶς καὶ ἀπονευροῦν-
τος τὰ πάθη, καὶ ἀντεισχρίνοντος ἐν ἡμῖν τὸ θελεῖν
ἀγαθοῦργεῖν, καὶ διαπρέπειν ἐν δικαιοσύνῃ. Ταύτητοί
φησιν, ὅτι « Προπορεύεται ἔμπροσθέν σου ἡ δικαιο-
σύνη σου. » Προπορεύεται δὲ προεξευμαρίζουσα
δηλονότι τὴν εἰς εὐσέβειαν ὁδόν, καὶ τὸ τραχὺ μεθ-
ιστώσα πρὸς τὸ λείον τε καὶ βάσιμον, καὶ τὸ ἀναντες
καταφέρουσα, καὶ τὸν ἐφ' ἅπασιν τοῖς ἀρίστοις οἰονεῖ
κατευθύνουσα δρόμον. Προσεπάγει δέ τι καὶ ἕτερον.
« Ἡ γὰρ δόξα τοῦ Θεοῦ, φησὶ, περιστελεῖ σε, » τού-
ἐστι, κυκλώσει σε, καὶ ἀπόθλεπτόν σε καταστήσει, καὶ
κοινωνὸν ὠφέλημα πολλοῖς. Ἡ γὰρ τῶν ἁγίων φαιδρότης
ὀνήσις μὲν οὐ μετρίως τοὺς ἐνορώντας αὐτοῖς. Καὶ
γούν ἐφη Χριστὸς τοῖς ἁγίοις ἀποστόλοις· « Λαμψάτω
τὸ φῶς ὑμῶν ἔμπροσθεν τῶν ἀνθρώπων, ὅπως ἴδωσι
τὰ καλὰ ἔργα ὑμῶν, καὶ δοξάσωσι τὸν Πατέρα ὑμῶν
τὸν ἐν τοῖς οὐρανοῖς. » Οὐκοῦν ἐσόμεθα λαμπροὶ πε-
ριοφωτισθῆναι ἡμᾶς καὶ οἷον ἀμφιενύσης τῆς παρὰ
Θεοῦ δόξης, οἷς ἂν χαρίζαιτο τοῖς [Ἰσ. τῆς] δικαιοσύνης
ἐπιμεληταῖς· τούτων δὲ οὖν ὑπαρξάντων σοι, φησὶ,
βοήσῃ τότε, καὶ ὁ Θεὸς εἰσακούσεται σου, ἔτι λαλοῦν-
τός σου εἰρεῖ· Ἰδοὺ πάρεμι· Ἐὐχαῖς γὰρ δικαίων ἐπ-
ακούει, » κατὰ τὸ γεγραμμένον. Καὶ καθὰ φησιν ὁ
Μελωδός, « Ὁφθαλμοὶ Κυρίου ἐπὶ δικαίους, καὶ ὅτα
αὐτοῦ εἰς δέησιν αὐτῶν. » Κατανεύσει μὲν γὰρ τοῖς
αἰτούσιν ὡς ἀγαθός, ἀλλ' οὐχ ἅπασιν παραχρήμα. C
Τοῖς γε μὴν διαπρέψασιν ἐν δικαιοσύνῃ, μελλήσμου
δίχα παντός ὀρέγει τὰ αἰτήματα, καὶ ἐτοιμοτάτην
αὐτοῖς ὑπέχει τὴν ἀκοήν, ὥστε καὶ ἐφ' ἑκάστην τῶν
αἰτημάτων χαίροντας λέγειν· « Ἦκουσεν ἐκ ναοῦ
ἁγίου αὐτοῦ φωνῆς μου, καὶ ἡ κραυγὴ μου ἐνώπιον
αὐτοῦ εἰσελεύσεται εἰς τὰ ὅτα αὐτοῦ. » Οὐκοῦν τὸ
ἀνυπέρθeton τῆς φιλοτιμίας, καὶ τὸ λίαν ἔτοιμον τοῦ
βοᾶν, ἔτι λαλοῦντος δικαίου, ἀνατείνοντός τε τὰς λιτάς.

Ἐὰν ἀφέλῃς ἀπὸ σοῦ σύνδεσμον, καὶ χειροτο-
ρία, καὶ ῥῆμα γογγυσμῶν, καὶ δῶς πεινῶντι τὸν
ἄρτον σου (1), καὶ ψυχὴν τεταπεινωμένην ἐμ-
πλήθης, τότε ἀνατελεῖ ἐν τῷ σκοτεινῷ τὸ φῶς σου,
καὶ τὸ σκοτὸς σου ἐν μεσημέρι, καὶ ἔσται ὁ
D Θεός σου μετὰ σοῦ διαπαντός.

Τὰ τῶν μαθημάτων ἐξάίρετα κἂν πολλάκις λέγηται
τισιν, ἀλλ' οὖν ἔχει τὸ ὀνησιφόρον. Γράφει γούν ὁ
πάνσοφος Παῦλος τοῖς δι' αὐτοῦ πιστεύουσι· « Τὰ αὐτὰ
λέγειν ὑμῖν, ἐμοὶ μὲν οὐκ ὀκνηρὸν, ὑμῖν δὲ ἀσφαλές. »
Οὐκοῦν πολυτρόπως διὰ τῶν αὐτῶν ἡμῖν ἐργεταὶ λέ-
γων καὶ τὰς τῆς εὐδοκίμησεως ὁδοὺς ἐναργεῖς καθ-
ιστάς, καὶ τῶν δοθησομένων τοῖς ἁγίοις γερωῶν τὴν
φαιδρότητα διηγούμενος, ἵνα καὶ ἔτι μειζόνως προ-
θυμοτέρους ἐργάσεται πρὸς τὸ ἐλθεῖναι ὁρᾶν τὰ δι' ὧν
ἂν γένοιτο σεπτῶν, καὶ τὴν ἀνωθεν καὶ παρ' αὐτοῦ

liorum successio. Nam cum aliquis ab animi mor-
bis liberatus fuerit, utique desiderium et alacrita-
tem ad omnia bona fructificabit. Itaque ubi in nobis
lumen divinum et sub intelligentiam cadens efful-
serit : simul etiam prorsus penitusque orientur san-
nitates, Deo medente nobis, et vires ac nervos
quasi perturbationum elidente, et contra inserente
nobis voluntatem, ut bene agamus, et justitia ex-
cellamus. Hinc dicit : « Præibit tibi justitia tua. »
Præibit autem, lævigans scilicet 819 ante pietatis
viam, et aspera reddens lævia et pervia, et quod
præruptum est tollens, et cursum ad omnia optima
velut patefaciens. Adjungit etiam quiddam aliud :
« Gloria enim Dei, inquit, circumdabit te, » id est,
cinget te, et te suspiciendum reddet, et ut com-
mune sis multorum præsidium. Splendor enim
sanctorum juvat haud mediocriter eos qui intuentur.
Siquidem Christus dixit sanctis apostolis : « Luceat
lux vestra coram hominibus, ut videant bona opera
vestra, et glorificent Patrem vestrum qui est in
cælis 40. » Erimus ergo illustres, ambicte et quasi
amiciente nos divina gloria, quam dat justitiæ cul-
toribus. Hæc ubi fuerint, inquit, tibi, clamabis tunc,
et Deus exaudiet te : adhuc loquente te, dicit :
Ecce adsum. « Orationes enim justorum exaudit 41, »
juxta id quod scriptum est, et sicuti Psaltes dicit :
« Oculi Domini super justos, et aures ejus in pre-
cationem eorum 42. » Annuit enim petentibus, ut ho-
nus, sed non statim omnibus : sed excellentibus
justitia absque omni mora postulata concedit, au-
reasque præbet illis promptissimas, ita ut in sin-
gulis petitionibus gaudentes dicant : « Audivit de
templo sancto suo vocem meam, et clamor meus
coram ipso penetrabit aures ejus 43. » Maturam igitur
munificentiam et promptitudinem dantis Dei de-
clarat illud : Ecce adsum, interim dum loquitur
justus, et preces intendit.

διδόντος Θεοῦ παρίστησιν ἐναργῶς τὸ, Ἰδοὺ πάρεμι,

VERS. 9,10. Si abstuleris abs te colligationem, et
suffragium, et verbum murmurationis, et dederis
esurienti panem tuum, et animam humiliatam sattu-
raveris; tunc oriatur in tenebris lumen tuum, et te-
nebræ tuæ erunt velut meridies : et erit Deus tuus
tecum semper.

Egregia præcepta et documenta, etiamsi sæpe
dicantur aliquibus, habent tamen utilitatem. Scri-
bit siquidem Paulus sapientissimus his qui per
ipsum crediderunt : « Eadem scribere vobis, mihi
quidem non molestum, vobis autem tutum 44. »
Multipliciter itaque ad eandem recurrit orationem,
dum veræ laudis vias aperit, et dandorum sanctis
præmiorum splendorem enarrat : quo adhuc inci-
tatiores reddat eos ad faciendum illa, 820 ex
quibus suscipi et in veneratione haberi possint, et

40 Matth. v, 16. 41 Prov. xv, 29. 42 Psal. xxxiii, 16. 43 Psal. xvii, 7. 44 Philip. iii, 1.

(1) LXX, ἄρτον ἐκ τῆς ψυχῆς σου.

supernam atque ab eo assequantur. Proinde, inquit : « Si abstuleris abs te colligationem et suffragium. » Colligationem, ut arbitror, dicit, gentium improbitatem, ruditatem et contentionis studium, et velut nexu barbarum in aliquos texere, ac negotia exhibere, et obliquorum inventorum quæstiones movere, ut aliquos illaqueent interdum, et in inevitabiles angustiarum plagas immittant. Oportet enim simplicem esse et apertum hominem, siquidem velit a Deo respici, et ejus dona concupiscere. Suffragium dicit, corrumpi muneribus et turpia lucra expetere. Dicimus enim interdum de nonnullis, ad accipiendum habere manum extensam, et de renuentibus sordium causa, habere eos contractam manum. Dictum est etiam de his qui Judaicæ Synagogæ præfecti erant : « Præfecti ejus ob munera judicabant, et sacerdotes ejus ob argentum vaticinabantur ⁴⁶, » et quod socii furum exstiterint, diligentes dona, persequentes præmium. Dixitque divinus Habacucum : « Adversum me factum est iudicium, et iudex accipit ⁴⁷. » Vel ergo nomen illud, χειροτονια, dona capere significat : quod hic auferre ac remove jubet : vel alio modo vices rependere notat, et malum malo pensare. De quibusdam nimirum dixit Psalmus : « Extendit manum suam ad retribuendum ⁴⁸. » Addit vero : « Profanaverunt testamentum ejus ⁴⁹. » Itaque, ut dixi, manus extensio significare potest talionem, quam reddit quispiam, eos, qui aliquid intulerunt molestiæ ulciscens, et his qui offenderunt iram regerent. Meminimus etiam ipsum Servatorem dicere : « Si quis alapam tibi impegerit in dexteram maxillam, obverte illi et alteram ⁵⁰. » Mansuetudinis enim et vacuitatis iræ summum est argumentum, posse vim æquo animo ferre, et non ulcisci eos a quibus læsi sumus, sed injurias potius eorum oblivisci. Vult etiam auferre verbum obmurmurationis. Nos enim hilari et alacri animo subijci oportet divinis legibus, et eximie conversationi omnino non reclamare, aut jugum quasi excutere, cum mens devertat ad cupiditatem rerum deteriorum, et voluptatem magis laudet quam temperantiam, **821** et vitæ venerandæ mundanas delicias anteponat. Quod factitarunt Israelitæ, cum illud profundum desertum pertransirent. Etenim Deo illis demittente manna, ad turpiora inclinabant, dicentes : « Utinam fuissetis mortui percussi a Domino in terra Ægypti, quando assedimus ollis carnum, et comedimus panes ad saturitatem ⁵¹ ! » Sed hoc contra Deum murmur illis creavit exitum. Perierunt enim a serpentibus. Hinc Paulus sapientissimus inquit : « Nolite murmurare sicuti eorum quidam murmurarunt, et a serpentibus perierunt ⁵². » Quare hilari animo ac prompto convenit omnis ornatus et elegantia studiosum esse, atque eximia facta expetere. Postquam autem abstuleris verbum murmurationis, si des panem esurienti, et animam

φιλοτιμίαν εὐρήσουσιν. Οὐκοῦν, « Ἐν ἀφέλει, φησὶν, ἀπὸ σοῦ σύνδεσμον, καὶ χειροτονίαν. » Καὶ σύνδεσμον μὲν, ὡς γε οἶμαι, φησὶ τὴν τῶν ἔθνῶν μοχθηρίαν, σκαλιότητά τε καὶ τὸ φιλονεικῶν, καὶ τὸ ὅσον συνδέσμους πραγμάτων ἐργάζεσθαι κατὰ τιῶν, καὶ σκολίων εὐρημάτων ποιεῖσθαι ζητήσεις, ὡς καταδεσμεῖν ἑσθ' ὅτε τινὰς, καὶ ἀφύκτοις περιστάσεων ἐνιέναι βρόχοις. Δεῖ γὰρ ἀπλοῦν, καὶ εὐπρόσιτον εἶναι τὸν ἄνθρωπον, εἴπερ ἔχοι σκοπὸν ἐφορᾶσθαι παρὰ Θεοῦ, καὶ τῶν παρ' αὐτοῦ γλιγεσθαι χαρισμάτων. Χειροτονίαν δὲ τάχα πού φησι τὴν δωροδοκίαν, καὶ τὸ λημμάτων αἰσχροῦν ἐφέσθαι, φημὲν γὰρ ἑσθ' ὅτε περὶ τιῶν, ὡς δὲ τὴν χεῖρα πρὸς τὸ λαβεῖν ἐκτεταμένην ἔχει, καὶ περὶ τῶν ἀποσειομένων αἰσχροκερδείαις, ὅτι συνεσταλμένην ἔχει τὴν χεῖρα. Εἰρηται δὲ περὶ τῶν ἡγουμένων τῆς Ἰουδαίων Συναγωγῆς. « Οἱ ἡγούμενοι αὐτῆς μετὰ δώρων ἔκρινον, καὶ οἱ ἱερεῖς αὐτῆς μετὰ ἀργυρίου ἐμαντεύοντο, » καὶ ὅτι γεγόνασι κοινωνοὶ κλεπτῶν, ἀγαπῶντες δώρα, διώκοντες ἀναπόδομα. Ἐφη δὲ πού καὶ ὁ θεοσεβίος Ἀββακούμ : « Ἐξ ἐναντίας μου γέγονε κρίσις, καὶ ὁ κριτὴς λαμβάνει. » Οὐκοῦν ἡ δωροληψίας ἔσται σημαντικὸν τούνομα, τούτέστιν, ἡ χειροτονία, ἣν δὴ καὶ ἀφελεῖν, ἦγουν ἀποστῆσαι προστέταχεν ἡ καὶ καθ' ἕτερον τρόπον τὸ ἀνταμύνασθαι ὄφλοι, καὶ τὸ ἀνταποδιδόναι κακὸν ἀντὶ κακοῦ. Ἐφη γοῦν ὁ Ψαλμῶδς περὶ τιῶν, ὅτι « Ἐξέτεινε τὴν χεῖρα αὐτοῦ ἐν τῷ ἀποδιδόναι. » Προσεπάγει δὲ, ὅτι « Ἐδεθλῶσαν τὴν διαθήκην αὐτοῦ. » Οὐκοῦν ἡ τῆς χειρὸς ἔκτασις κατασημήνειεν ἂν, ὡς ἔφην, καὶ τὴν ἀνταπόδοσιν, ἣν ἂν τις ποιοίτο τοῖς καταλυήσαντας ἀμυνόμενος, καὶ τοῖς προσκρούουσιν ἀντεπαγαγῶν τὰ ἐξ ὀργῆς. Μεμνήμεθα δὲ καὶ αὐτοῦ τοῦ Σωτῆρος λέγοντος, ὅτι « Ἐάν τις σε βραπίση εἰς τὴν δεξιάν σιαγόνα, στρέψον αὐτῷ καὶ τὴν ἄλλην. » Πραότητος γὰρ καὶ ἀοργησίας τῆς εἰς λῆξιν ἀπόδειξις γένοιτ' ἂν τὸ εἰδέναι διακαρτερεῖν ἐν πλεονεξίαις, καὶ μὴ ἀνταμύνασθαι φιλεῖν τοὺς λελυπηκότας, ἀμνησικακῶς δὲ μᾶλλον διακείσθαι περὶ αὐτούς. Ἀφελεῖν δὲ βούλεται πρὸς τούτῳ καὶ ῥήματα γογγυσμοῦ. Δεῖ γὰρ ἡμᾶς ἰλαρῷ φρονήματι τοῖς θεοῖς ὑποκείσθαι νόμοις, καὶ τῆς ἐξαιρέτου πολιτείας μηδεμίαν ποιεῖσθαι καταβολήν, μονονουχί τὸν ζυγὸν ἀποσειομένους, καὶ καταφοιτῶντος τοῦ νοῦ πρὸς ἔφρασιν τὴν ἐπὶ γε τοῖς χεῖροσι, καὶ φιληθονίαν μᾶλλον ἐπαινοῦντος ἢ ἐγκράτειαν, καὶ τὰς ἐν κόσμῳ τρυφὰς προτάττοντος τοῦ διαβιοῦν ἐλέσθαι σεπτῶς. Ὁ δὲ καὶ πεπράχασιν οἱ ἐξ Ἰσραὴλ τὴν βαθεῖαν ἐκσινὴν διατρέχοντες ἐρημον. Καθιέντος γὰρ τοῦ Θεοῦ τὸ μάννα αὐτοῖς, τὴν πρὸς τὰ αἰσχρὰ βροτὴν εἰσεδέχοντα λέγοντες, « Ὅφλοιν ἀπεθάνομεν, πληγέντες ὑπὸ Κυρίου ἐν γῇ Αἰγύπτου, ὅταν ἐκαθίσταμεν ἐπὶ τῶν λεβήτων τῶν κρεῶν, καὶ ἠσθλομέν ἄρτους εἰς πλησμονήν. » Ἄλλ' ἐκθέθηκεν αὐτοῖς εἰς ἄλεθρον ὁ κατὰ Θεοῦ γογγυσμὸς, ἀπώλοντο γὰρ ὑπὸ τῶν ὄφρων. Ταύτητος καὶ ὁ σοφώτατος Παῦλος, « Μὴ γογγύζετε, φησὶ, καθὼς τινες αὐτῶν ἐγόγγυσαν, καὶ ὑπὸ τῶν ὄφρων ἀπώλοντο. » Οὐκοῦν ἰλαρῷ φρονήματι προσήκει τὸ

⁴⁶ Mich. III, 41. ⁴⁷ Habac. I, 5. ⁴⁸ Psal. LIV, 21.

⁴⁹ I Cor. X, 9.

⁵⁰ ibid. ⁵¹ Matth. V, 39. ⁵² Exod. XVI, 5.

ἀπάσης εὐκοσμίας ἐπιμελητήν, καὶ τῶν ἐξαιρέτων Ἀ ἐφιέμενον ἀνδραγαθημάτων, ἀφελὼν δὲ τὸ ῥῆμα τοῦ γογγυσμοῦ, ἐὰν ὄψις τὸν ἄρτον πεινῶντι, καὶ ψυχὴν τεταπεινωμένην ἐμπλήσης, τουτέστιν, εἰ γένοιτο φιλοκτιρμῶν, φιλάγαθός τε καὶ φιλάλληλος, εὐμετάδοτος, καὶ κοινωνικὸς, καὶ τὸν πλησίον ἀγαπῶν ὡς σεαυτὸν, τότε ἀνατελεῖ ἐν τῷ σκότει τὸ φῶς σου. Πῶς δὲ δὴ ἄρα καὶ τοῦτο; Ὡς γὰρ ἐκ νυκτὸς ἡμέρα γίνεται, οὕτως ἐν ἡμῖν, ἐκπεμπομένου τοῦ νοητοῦ σκοτὸς τὸ θεῖον ἀντεισκρίνεται φῶς, ὡς δοκεῖν εἶναι ἐν μεσημβρία, τουτέστιν, ἐν ἀκμῇ λαμπρότητος. Μεσημβρίζων γὰρ ὁ τοῦ ἡλίου κύκλος ἀκριβοῦστατος τότε δὴ μάλιστα τοῖς ἐπὶ γῆς ἐνίησι τὸ φῶς. Ἔσται δὴ οὕτως ὁ Θεὸς σου μετὰ σοῦ διὰ παντός. Πάμμεγα δὲ πρὸς τοῖς ἄλλοις καὶ τοῦτο. Τί γὰρ οὐχ ὑπάρχει τῶν ἀγαθῶν τοῖς τοῦτο λαγοῦσιν; ἢ ποίων οὐκ ἔσται χαρισμάτων ἐπιμεστος ἄνθρωπος, Θεοῦ συνόντος αὐτῷ τοῦ πάντα ἰσχύοντος, καὶ πλουσίᾳ χειρὶ διανεμόντος τὰ ὧν πέρ ἐστι χορηγὸς καὶ δοτὴρ, καὶ ἀποσοδοῦντος μὲν τὰς τῶν πειρασμῶν ἐφόδους, εὐσθενή δὲ οὕτω τιθέντος, ὥστε καὶ ἀντανίστασθαι γενικῶς καὶ αὐτῷ τῷ Σατανᾷ, καὶ ταῖς ἐκ παθῶν ἐπιηρείαις;

Καὶ ἐμπλησθήσῃ, καθάπερ ἐπιθυμῆ ἡ ψυχὴ σου, καὶ τὰ ὀστά σου πιανθήσονται, ὡς κῆπος μεθύων, καὶ ὡς πηγὴ, ἣν μὴ ἐξέλιπεν ὕδωρ, καὶ τὰ ὀστά σου ὡς βοτάνη ἀνατελεῖ καὶ πιανθήσονται, καὶ κληρονομήσουσι γενεὰς γενεῶν.

Καὶ τίνος ἄρα ἐμπλησθήσεσθε; φησὶ. Θεῖων δηλονότι χαρισμάτων, καὶ τροφῆς ἀγιοπρεποῦς· ὡς γὰρ αὐτὸς ἔφη πῶς Χριστός· «Ὁὐκ ἐπ' ἄρτι μόνον ζήσεται ἄνθρωπος, ἀλλ' ἐπὶ παντὶ ῥήματι ἐκπορευομένην διὰ στόματος Θεοῦ, » τοῦτο καὶ πάλαι τοῖς; ἐξ αἵματος C Ἰσραὴλ ὡς ἐν τύπῳ ἐνεγράφετο, καθιέντος Θεοῦ τὸ μάννα ἐξ οὐρανοῦ· ἐπεὶ τίνα τρόπον ἄρτος ἀγγέλων νοηθεῖν ἂν, καὶ ἄρτος οὐρανοῦ. Εἰ δὲ καὶ τινες εἶεν, οἷς τὸ θεῖον ἐνήστραψε φῶς πλουσίως εἰς νοῦν, καὶ τῶν ἱερῶν Γραμμάτων ἀκριβῆ καὶ ἀμύμητον ἐνεργάστῃ γνῶσιν, καὶ τούτους ἐμπλεῖσθαι φαμεν, καὶ εἰς ἄλλον ἐλάσαι τῆς ἄνωθεν καὶ παρὰ Θεοῦ τροφῆς· ἀλλὰ τοῦτο μὲν ἐκπέπτωκεν ὁ Ἰσραὴλ· γεγόνασσι γε μὴν ἐν κτήσει καὶ κατοχῇ τὰ ἔθνη διὰ τῆς πίστεως, καὶ ὅσοι τὸν εὐαγγελικὸν καὶ σωτήριον προσιόντες λόγον. Καὶ γοῦν ἔφη τοῖς ἀγίοις ἀποστόλοις ὁ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστός, ὅτι· «Ὑμῖν δέδοται γνῶναι τὰ μυστήρια τῆς βασιλείας τῶν οὐρανῶν, ἐκεῖνοις δὲ οὐ δέδοται, » τοῖς ἀπιστήσασιν δηλονότι, οἷς δὴ καὶ ὁ θεὸς ἐπεφώνησε λόγος, «Ὁι δουλεύοντές μοι φάγονται, ὑμεῖς δὲ πεινάσετε. Ἰδοὺ οἱ δουλεύοντές μοι πίνονται, ὑμεῖς δὲ διψήσητε. » Ἐπεινάσαν γὰρ καὶ ἐδίψησαν, ἀμέτοχοι γεγονότες τῶν διὰ τοῦ πνεύματος ἀγαθῶν, καὶ ἄγεστοι παντελῶς τῶν διὰ Χριστοῦ χαρισμάτων, ἦτοι τῆς θείας τε καὶ εὐαγγελικῆς παιδείας. Ἐξή γάρ που δι' ἐνὸς τῶν ἁγίων προφητῶν· «Ἰδοὺ ἐγὼ λιμὸν ἐπάγω ἐπὶ τὴν γῆν, οὐ λιμὸν ἄρτου, οὐδὲ δίψαν ὕδατος, ἀλλὰ λιμὸν τοῦ ἀκούσαι λόγον Κυρίου, καὶ ἀπὸ ἀνατολῶν ἕως δυσμῶν περιδραμοῦνται ζητοῦντες τὸν λόγον Κυρίου, καὶ οὐ μὴ εὑρῶσιν. » Ἐξήρηται γὰρ τῆς Ἰουδαίων ἀγέλης ὁ

humiliatam saturaveris, id est, si misericors, si amans honorum, et mutua alios complectens benevolentia, si ad impartendum et communicandum facilis fueris, et proximum diligas ut teipsum: tunc oriatur in tenebris lumen tuum. At qui tandem hoc? Quemadmodum enim ex nocte dies fit, sic et in nobis, spiritalibus tenebris depulsis, divinum lumen earum loco subit, ita ut in meridie, id est, summo in splendore esse videamur. Meridiant enim solis circulo, lux tum intensissima terræ incolis immittitur. Eritque sic Deus tuus tecum semper; est quoque hoc præter alia maximum. Quid enim boni non adest his qui hoc sunt consecuti? Aut quibus donis non abundat homo, si Deus cum illo sit, qui omnia potest et divite manu distribuit ea, quorum suppeditator est et largitor, qui etiam temptationum impetus propulsat, adeoque fortem reddit, ut et in universum ipsi Satanæ et perturbationum insultibus resistat?

ὥστε καὶ ἀντανίστασθαι γενικῶς καὶ αὐτῷ τῷ Σατανᾷ,

VERS. 14. *Et impleberis, sicut desiderat anima tua, et ossa tua pinguescent, ut hortus ebrius, et ut fons quem non deseruit aqua. Et ossa velut herba orientur, et pinguescent, et hæreditabunt generationes generationum.*

Et qua re ergo, inquit, implehimini? Divinis scificet muneribus et sancto cibo. Ut enim ipse alicubi dixit Dominus: «Non in solo pane vivet homo, sed in omni verbo quod procedit ex ore Dei⁸⁰, » hoc etiam illis 822 Israel olim velut in figura describatur, Deo manna demittente cœlitus; quandoquidem panis angelorum quodammodo et panis cœli possit intelligi. Si etiam sint quidam, quorum mentem divina lux opulenter colustrat, et sacram Litterarum exactam et sinceram cognitionem ingeneravit: illos quoque dicimus repleri et superno ac divino cibo exsatiari. Sed hoc excidit Israel: gentes autem per fidem possederunt et retinuerunt, et quicumque evangelicum et salutarem sermonem admittunt. Nimirum dixit sanctis apostolis Dominus noster Jesus Christus: «Vobis datum est scire mysteria regni cœlorum, at illis datum non est⁸¹, » infidelibus scilicet, quos etiam compellavit divina oratio: «Qui serviunt mihi, comedent, vos autem esurietis. Ecce qui serviunt mihi, bibent, at vos sitiatis⁸². » Esurierunt enim et sitiunt, expertes honorum spiritalium, et qui omnino dona Christi non gustaverunt, sive divinam et evangelicam doctrinam. Dixit etenim per quemdam prophetam sanctum: «Ecce ego famem induco super terram, non famem panis, neque sitim aquæ, sed famem audiendi sermonem Domini: et ab ortu ad occasum usque cursitabunt, quærentes sermonem Domini, et non invenient⁸³. » Ademptus est enim gregi Judæorum vivifcus et nutrientissimus sermo, et datus est, uti dixi, diligentibus

⁸⁰ Matth. IV, 4. ⁸¹ Matth. XIII, 11. ⁸² Isa. LXV, 15. ⁸³ Amos VIII, 11, 12.

Christum, quos compellavit, dicens : « Edite, et inebriamini, vicini⁸⁴. » Sed et divinus David psallit, utpote hujusce adeo præclaræ et uberrimæ magnificentiæ particeps : « Parasti in conspectu meo mensam adversus eos qui tribulant me. Impinguasti in oleo caput meum, et calix tuus inebrians me, quam præclarus est⁸⁵. » Quicumque ergo divinorum mysteriorum habuerunt cognitionem vel his impleti sunt, horum ossa pinguefacta sunt. Figurata autem est oratio, sumpta ab his quodammodo qui carni et genio indulgere solent. Horum anima fiet tanquam hortus ebruius, id est, floridus, et bene densus arboribus, et variis florum generibus decoratus, ac multiplices fructus proferens. Horti enim qui aqua carent, maximam habent deformitatem, utpote aridi et omni fructu vacui, imo et ipsis plantis destituti. At qui aquarum libero impetu inebriati sunt, omnigenis, **823** ut dixi, coronantur fructibus. Hortus Christi facta est Ecclesia : cujus sumpta persona in Cantico canticorum sponsa, « Descendat, inquit, nepos meus in hortum suum, et comedat fructum nucum suarum⁸⁶. » Nam quod inter arbores est nux vel fructus maturus, hoc est in animis sanctorum virtus pulchra et Deo jucundissima. Itaque ut hortus ebruius, inquit, erit anima tua, et ut fons quem non deseruit aqua. Tales fuerunt divini mystagogi, a corde suo, tanquam a perenni fonte, piæ doctrinæ rivulos demittentes, et eorum qui instituuntur animos opulenter irrigantes. Confirmabit etiam ipse adeo excellentium donorum dispensator, inquit : « Qui credit in me, sicuti dicit Scriptura, flumina de ventre ejus fluent aquæ vitæ⁸⁷. » Et rursus : « Omnis qui bibit de aqua hac, sitiet rursus. At qui bibit ex aqua, quam ego dabo ei, fiet in eo fons aquæ salientis in vitam æternam⁸⁸. » Ejusmodi esse dicimus sanctos apostolos et evangelistas, et quicumque divinum verbum annuntiant, partim quidem dogmatum peritia illustres, partim splendoris operum viam commonstrantes. Et ossa tua, inquit, velut herba orientur, et pinguescent, et hæreditabunt generationes generationum. Videtur his verbis resurrectionis mysterium demonstrare. Resurget enim tum corpus, ceu herba in agro, quæ tempore hiberno emarecuit et occidit ; ridente autem verna serenitate, iterum quasi renascitur, et ad suam naturalem pulchritudinem redit. Exorta, inquit, ossa, velut herba, pinguescent, vivificabit scilicet gratia, quæ est a Deo. Psallit enim alicubi et inquit divinus David : « Emittes Spiritum tuum, et creabuntur, et renovabis faciem terræ⁸⁹, » id est, terrestrium incolarum. Tum hæreditabimus generationes generationum, in longitudinem dierum videlicet, morte abolita et sublata in totum corruptione. Dicuntur sæpe in Scriptura divinitus inspirata, ossa animi intelligibilia, actuosæ quædam

ζωοποιός τε καὶ τροφιμώτατος τοῦ Θεοῦ λόγος. Δέδοται δὲ, ὡς ἔφη, τοῖς ἀγαπῶσι Χριστὸν, οἷς δὴ καὶ ἐπεφώνησε λέγων· « Φάγετε, καὶ μεθύσθητε, οἱ πλησίον. » Ψάλλει γοῦν καὶ ὁ θεσπέσιος Δαβὶδ, ἅτε δὴ καὶ ἐν μεθέξει γεγονός τῆς οὕτως σεπτῆς καὶ ἀμφιλαφούς φιλοτιμίας· « Ἦτοίμασας ἐνώπιόν μου τράπεζαν ἐξ ἐναντίας τῶν θλιβόντων με· ἐλάπανας ἐν ἐλαίῳ τὴν κεφαλὴν μου, καὶ τὸ ποτήριόν σου μεθύσσκον με, ὡς κράτιστον. » Οὐκοῦν ὅσοι τῶν θείων αὐτοῦ μυστηρίων ἐσχῆκασιν γνῶσιν, ἦτοι ἐνεπλήσθησαν τούτων, κατεπλήθησαν τὰ ὄσα δ'. Ἐσχηματίσθη δὲ ὁ λόγος ὡς ἀπὸ τῶν τρωφῶν ἐιωθότων σαρκικῶς· τῶν τοιοῦτων ἡ ψυχὴ γένοιτο ἂν ὡς κῆπος· μεθῶν, τούτεστιν εὐανθῆς, καὶ εὐδενδρότατος, καὶ ποικίλαις ἀνθέων ἰδέαις ἐξωραϊσμένος, καὶ παντοδαπούς ἐκφέρων καρπούς. Οἱ μὲν γὰρ ἄνδρες τῶν κήπων πολὺ λίαν ἔχουσι τὸ εἰδεχθῆς· ἔφηροι γὰρ εἰσι καὶ παντός ἔρημοι καρποῦ, ἡ τάχα που καὶ αὐτῶν ἐν ἐνδείᾳ τῶν φυτῶν. Οἱ γὰρ μὴν ὑδάτων ἀταμιεύτοις ὁρμαῖς ἐκμεμεθυμένοι παντοδαπαῖς, ὡς ἔφη, στεφανοῦνται καρποῖς. Κῆπος γὰρ μὴν Χριστοῦ γέγονεν ἡ Ἐκκλησία, ἥς δὴ καὶ ἀναλαβούσα τὸ πρόσωπον ἡ ἐν τῷ Ἄσματι τῶν ἁσμάτων γραφομένη ὕμνη, « Καταβήτω, φησὶν, ἀδελφεῖδός μου εἰς κῆπον αὐτοῦ, καὶ φαγέτω καρπὸν ἀκροβρίων αὐτοῦ· » ὅπερ γὰρ ἐστὶν ἐν φυτοῖς τὸ ἀκροδένδρον, ἦτοι καρπὸς ὠραῖος, τούτο καὶ ἐν ψυχαῖς ἀγίων ἀρετῆ καλῇ καὶ ἡδίᾳ τῷ Θεῷ. Οὐκοῦν ὡς κῆπος μεθῶν ἐσται, φησὶν, ἡ ψυχὴ σου, καὶ μὴν καὶ ὡς πηγὴ· ἢ μὴ ἐξέλιπεν ὕδωρ. Τοιοῦτοι γεγόνασιν οἱ θεσπέσιοι μυσταγωγοί, καθάπερ ἀπὸ πηγῆς ἀενάου τῆς ἐκ τῶν καρδίας τὰ τῆς εὐσεβοῦς διδασκαλίας προϊόντες νάματα, καὶ τὰς τῶν παιδευομένων ψυχὰς πλουσίως καταρδεύοντες. Καὶ πιστώσεται λέγων αὐτὸς ὁ τῶν οὕτως ἐξαίρετων χαρισμάτων διανομέυς· « Ὁ πιστεῦν εἰς ἐμὲ, καθὼς εἶπεν ἡ Γραφή, ποταμὸς ἐκ τῆς κοιλίας αὐτοῦ ῥέουσιν ὕδατος ζωῆς. » Καὶ πάλιν· « Πᾶς ὁ πίψων ἐκ τοῦ ὕδατος τούτου διψήσει πάλιν, ὃς δ' ἂν πίῃ ἐκ τοῦ ὕδατος οὗ ἐγὼ δώσω αὐτῷ, γενήσεται ἐν αὐτῷ πηγὴ ὕδατος ἀλλομένου εἰς ζωὴν αἰώνιον. » Τοιοῦτους εἶναι φαμεν τοὺς ἁγίους ἀποστόλους τε καὶ εὐαγγελιστάς, καὶ ὅσοι τὸν θεὸν προσθεύουσι λόγον, τούτο μὲν δογματικῆς εὐτεχνίας ἐν καλῷ γεγονότες, τούτο δὲ καὶ τῆς ἐν ἔργοις φαιδρότητος τὴν ὁδὸν ἐκκαλύπτοντες. Καὶ τὰ ὄσα σου δὲ, φησὶν, ὡς βοτάνη ἀνατελεῖ, καὶ πιανθήσονται, καὶ κληρονομήσουσι γενεὰς γενεῶν. « Ἔοικεν ἐν τούτοις τὸ τῆς ἀναστάσεως καταδηλοῦν μυστήριον· ἀναστήσεται γὰρ τότε τὸ σῶμα, καθάπερ τις ἐν ἀγρῷ πᾶσι, κατὰ μὲν τὴν τοῦ χειμῶνος ὥραν μαρυνθεῖσα καὶ καταμύσασα, γελώσης γὰρ μὴν ἐαρινῆς εὐδίας, ἀναφύεισα πάλιν, καὶ οἷον ὑπονοστήσασα πρὸς τὸν ἐνόητα αὐτῇ κατὰ φύσιν ὠραϊσμόν. Ἀνατεῖλαντά γὰρ μὴν ὡς βοτάνη τὰ ὄσα καταπιανθήσονται, φησὶ, τῇ ζωοποιῷ δηλονότι χάριτι τῇ παρὰ Θεοῦ. Ψάλλει γὰρ που καὶ φησὶν ὁ θεσπέσιος Δαβὶδ· « Ἐξίπιστε-

⁸⁴ Jerem. xxv, 27. ⁸⁵ Psal. xxii, 5, 6. ⁸⁶ Cant. vi, 10. ⁸⁷ Joan. vii, 38. ⁸⁸ Joan. iv, 13, 14. ⁸⁹ Psal. ciii, 30.

λείς τὸ Πνεῦμά σου, καὶ κτισθῆσονται, καὶ ἀνακαί A
 νειεῖς τὸ πρόσωπον τῆς γῆς, » τούτεστι, τῶν ἐπὶ γῆς.
 Τότε κληρονομήσομεν γενεὰς γενεῶν, μακροήμερου-
 σιν δηλονότι καταργηθέντος θανάτου, καὶ ἀνηρημένης
 εισάπαν τῆς φθορᾶς. Ἐξηται δὲ πλεισταχοῦ τῆς
 θεοπνεύστου Γραφῆς, ὅσα ψυχῆς νοητὰ, πρακτικαὶ
 τινες αὐτῆς δυνάμεις καὶ ἐνέργειαι, ὡς ἐν γε τῷ
 φάναι, ὅτι « Ὁ Θεὸς διεσκόρπισεν ὅσα ἀνθρωπαρέ-
 σκων. » Οὐ γάρ τοι τὰ τοῦ σώματος ὅσα διασχιδῆσιν
 Θεός, συνθραύει δὲ μᾶλλον τὰς τῆς ψυχῆς αὐτῶν
 δυνάμεις, ὥστε μηδὲν δύνασθαι κατορθοῦν τῶν ὀρώ-
 των (1) αὐτοῦς, καὶ οὐκ εἰς δόξαν Θεοῦ μᾶλλον, οὔτε
 μὴ εἰς δνησιν τῆς αὐτῶν ψυχῆς πράττεσθαι τι τῶν
 παρ' ἐκείνοις φιλεῖ. Ἐξη δὲ πάλιν ὁ θεοσπέσιος Μελω-
 δός, « Ὅτι ἐσίγησα, ἐπαλαιώθη τὰ ὅσα μου ἀπὸ τοῦ B
 κράζειν με ὅλην τὴν ἡμέραν, » τούτεστι, δοξολογεῖν
 καὶ προσεῦχέσθαι, σεσίγηκα περὶ εἰς ἀνθρωπίνην
 μικροψυχίαν. Ἐπαλαιώθη μου τὰ ὅσα, τούτεστιν,
 ἐσθλῶν ἠνθίσθησαν αἱ τῆς διανοίας, ἦτοι τῆς ψυχῆς δυνά-
 μεις. Αὐταὶ τοίνυν ἐκ ῥαθυμίας ἔσθ' ὅτε παραλυ-
 θεῖσαι βραχὺ πάλιν ὡς βοτάνη ἀνατέλλουσι, κατα-
 πεινῶσιν Θεοῦ παρακλήσεσι ταῖς διὰ τοῦ ἀγίου
 Πνεύματος, καὶ ἀναβρώωννυτος αὐτῆν, ὥστε διὰ τοῦτο κληρονόμους
 ζωῆς· σημαίνει γὰρ τοῦτο, καὶ ἕτερον οὐδὲν τὸ, εἰς γενεὰς γενεῶν.

Καὶ οἰκοδομηθήσονται σου αἱ ἔρημοι αἰώνιοι,
 καὶ ἔσται σου τὰ θεμέλια γενεῶν γενεαῖς, καὶ
 κληθήσῃ οἰκοδόμος φραγμῶν, καὶ τὰς τρίβους
 τὰς ἀναμέσον παύσεις.

Δι' ἐτέρων δύο παραδειγμάτων ὁ προφητικὸς ἡμῖν
 ἔρχεται λόγος, καὶ τῶν κεκρυμμένων ἐνοσιῶν τῇ C
 κάλλος ἐκφαίνεται. Ὡς γὰρ ἐπὶ πόλεως ἐρημωθεί-
 σης ποτὲ, καὶ κατασεσεισμένης εισάπαν, ὡς καὶ
 ἀτέλιχτον αὐτὴν ἀπομείναι, τὸ τοῦ λόγου πλάττεται
 σχῆμα. Αἱ γὰρ ἔρημοί σου, φησὶν, οἰκοδομηθήσονται
 αἰώνιοι, τούτεστιν, οὐκ ἔση γυμνὴ τῶν οἰκούντων
 τὴν σὴν καρδίαν λογιζομένων ἀγαθῶν, οὔτε μὴ ἀτέ-
 χιστος, ἢ ἀφροῦρητος ἀπομεινῆς, καὶ βάσιν ἑδραῖαν
 οὐκ ἔχουσα. Γενήσεται γὰρ σοι θεμέλιος ὁ Χριστὸς
 καὶ ἀσφάλεια διηνεκῆς, καὶ ὡς πόλις ἔση πολυαν-
 δρούσα καὶ ἀναριθμήτους ἔχουσα τοὺς οἰκητορας.
 Αἱ γὰρ τῶν ἁγίων ψυχῶν λόγων τε καὶ ἐνοσιῶν εἰσι
 μεσται, τῶν περὶ Θεοῦ δηλονότι. Πλείστοι δὲ οὔτοι,
 καὶ διὰ τῆς εἰς λήξιν ἀκριβείας ἐρχόμενοι, ἄνω τε
 καὶ κάτω περιθέοντες αὐτὴν, πλήρη τε αὐτὴν ἀπο-
 φαίνοντες ἀγαθοῦ παντός. Κληθήσῃ δὲ πρὸς τούτω D
 καὶ οἰκοδόμος φραγμῶν, καὶ τὰς τρίβους τὰς ἀνά
 μέσον παύσεις· τοὺς μὲν γὰρ ἐρήμους τῶν κήπων
 πολλοὶ λίαν οἱ διαστοιχίζοντες. Ἐφ' ἐστηκότος γὰρ
 ὅλως οὐδενός, ἤγουν περιφράττοντος ἀπρὶξ εἶεν ἂν
 οὐδὲν κωλύοντες τοὺς διὰ μέσου βαδίζειν ἐθέλοντας.
 Εἰ δὲ δὴ γένοιτό πως ὑπὸ γηπέδον ἀσφαλῆ, τότε
 καὶ ἀποβάλλουσι τὸ τοῖς τῶν πολλῶν ὑποχεῖσθαι πο-
 σιν, ἐγγεγεμμένου δηλονότι φραγμοῦ. Πεπαύσονται
 γὰρ οὕτως αἱ διὰ μέσου τρίβοι. Ἐση τοίνυν, φησὶν,
 ὡς ἐπιμελῆς γηπέδος φραγμοὺς ἐγείρων, καὶ παύων

ejus facultates et energiae, ut cum dicitur : « Deus dispersit ossa eorum qui hominibus placent ⁶⁰. » Non enim corporis ossa dissipat Deus, sed animae vires ac facultates confringit ac comminuit, ut nihil quod spectet ad virtutem **824** possint efficere. « Nemo enim coronatur, nisi legitime certaverit ⁶¹, » secundum id quod scriptum est. At scopus et finis eorum qui hominibus placent ac blandiuntur, spectat ad laudes quae ad ipsos homines redundant : nec vel ad gloriam Dei, vel ad utilitatem animi ipsorum quidquam fieri ab illis solet. Rursus etiam dixit divinus Psalter : « Quia tacui, inveteraverunt ossa mea, eo quod clamarem tota die ⁶², » id est, glorificarem et orarem, tacui deinceps, in humanam pusillanimitatem lapsus. Inveteraverunt ossa mea, id est, computruerunt animi facultates. Haec igitur dissolutae aliquantulum et torpidae nonnunquam, rursus, ceu herba, reforescunt, pinguefaciente Deo consolationibus spiritualibus et eam corroborante, ut inde nos haeredes instituat in longaevitatem. Nihil enim aliud significat illud : In generationes et generationes.

Κληρονόμους ἡμᾶς καταστῆναι τῆς εἰς μακροαιῶνα
 γενεὰς γενεῶν.

Vers. 12. *Et aedificabuntur tibi deserta in aeternum, et erunt tua fundamenta generationum generationibus : et vocaberis aedificator maceriarum, et semitas quae sunt in medio quiescere facies.*

Aliis duobus exemplis prophetica illustratur oratio, et reconditarum sententiarum pulchritudo ostenditur. Nam velut a vastata quondam urbe et in totum disturbata, quae sine mœnibus nuda manet, oratio formatur. Deserta enim, inquit, tua aedificabuntur in aeternum, id est, non eris nuda bonis cogitationibus cor tuum inhabitantibus, nec mœnibus destituta, aut incustodita manebis et firma basi carens. Fiet enim tibi fundamentum Christus et incolumitas perpetua, et quasi civitas eris multis instructa viris, quae innumerabiles habet incolas. Sanctorum enim animi sermonum et sententiarum pleni sunt, de Deo scilicet ; ac pluri ad ipsum perfectionis gradum perveniunt, eumque magis ac magis augent, ac omni bono cumulant. Vocaberis praeterea aedificator maceriarum, et semitas quae sunt in medio quiescere facies. Hortos enim vacuos pluri pertranseunt : nemine enim intendente, nec firmiter obmuniante, nihil est quod eos, qui per medium ire volunt, impediatur. At si tuto agricolae committantur, tunc non amplius multorum pedibus calcantur, sepimento scilicet erecto. Cessabunt enim sic semitae quae in medio sunt. Eris igitur, **825** inquit, ceu diligens agricola, sepimenta et semitas intermediis obstruens. Nam quandiu anima est incustodita, stertens socordia, et proinde foedis voluptatibus exposita : similis est

⁶⁰ Psal. lxxi, 6. ⁶¹ II Tim. ii, 5. ⁶² Psal. xxxi, 3.

(1) Deesse hic nonnulla, patet ex Hamfredi versione.

horto quem omnes prætereunt et pervadunt. Ubi autem expergefacta, e vitiorum laqueis eruperit et exsilierit, et bene agendi voluntatem susceperit, et mentem quasi sepimento quodam tuto obvallaverit, divino, inquam, timore, et cogitationes animi, quæ olim illi dominatæ sunt, quæ per medium ejus quasi transierant, ac pedibus subjectum habent ac conculcant, eo quod in eum imperium obtineant, expulerit : tum vocabitur ædificator maceriarum. Sciendum vero malas et adversarias potestates miseram animam interdum incursare, ac voluptates exsecrandas parere, et quocunque volunt auferre tyrannice, et quasi hortum incultum penetrare. At illam calcare desinent, exstructa maceria, quam divinus timor in nobis excitat. Applicabilis autem hanc quoque orationem unicuique sanctorum mystagogorum. Sunt enim ædificatores maceriarum, secure munientes virtutis motionibus animas eorum qui instituuntur, ita ut animum habeant voluptatum impressionibus, et ineptis nugis minime pervium eorum, qui vaniloqui esse solent, qui rectum fidei sermonem cauponantur, nescientes neque quid dicunt, neque de quibus affirmant.

καὶ βωμολοχίαις, ἕκ τε τῶν κενοφωνεῖν εἰωθότων, οἳ δότες μῆτε ἀ λέγουσι, μῆτε περὶ τίνων διαβεβαιούνται.

VERS. 13, 14. Si averteris pedem tuum a Sabbatis, ut non facias voluntates tuas in die sancta, et vocaveris Sabbata tenera, Deo tuo sancta, non tolles pedem tuum ad opus, neque loqueris verbum in ira de ore tuo, et eris confidens super Dominum. Et elevabit te super bona terræ, et elevabit te hæreditate Jacob patris tui. Os enim Domini locutum est hæc.

Divinus Paulus legis umbram velut inefficacem repellens, ad spiritualem ejus considerationem transfert. Nec enim videbis eum vel carnis circumcisionem, vel Sabbati otium recepisse : at circumcisionem potius simul ac sabbatismum spiritualem prædicare videtur. Ait enim : « Non qui in manifesto Judæus est, neque quæ in manifesto in carne est circumcisio ; sed qui in abscondito, Judæus est : **826** et circumcisio cordis, in spiritu, non littera, cujus laus non ex hominibus, sed ex Deo est ⁸². » Quod itaque ad Sabbatum attinet, relinquitur populo Dei sabbatismus. Qui enim ingreditur in requiem ejus, etiam ipse requiescit a suis operibus, quemadmodum a suis Deus. Ergo si quis a suis operibus cessat, aut suæ voluntatis imperium sacrosanctis tradit legibus, hic sabbatizat spiritualiter, et sanctum diem vere celebrat. Hoc etiam nobis ostendit prophetiæ, quæ præ manibus est, oratio. Si enim, inquit, averteris pedem tuum a Sabbatis, ut non facias voluntates tuas in die sancta. Illud : Averteris pedem tuum a Sabbatis, aliud nihil est, ut ego censeo, nisi ut non agat quæ quis voluerit, nec

⁸² Rom. 11, 28, 29.

τὰς ἀναμείσον τρίβους. Ἔως μὲν γὰρ ἀφροσύνης ἔστι ψυχὴ, βέγγουσα πρὸς τὸ βῆθμον, καὶ ταῖς τῶν ἡδονῶν ἐκτόποις ταύτης ἕνεκα τῆς αἰτίας οὐκ ἀστίδης, ἀλλ' ἔοικε κήπη διοδευομένῳ παρὰ παντὸς ὄτουσιν. Ἐπαύθ' δὲ διανήψασα τῶν τῆς φαυλότητος ἀποπηδήσει βρόχων, ἐπιδράζηται δὲ μᾶλλον τοῦ θελεῖν ἀγαθουργεῖν, καὶ ὡσπερ τινὰ φραγμὸν ἀναστήσει τῷ νῦ τὴν ἀσφάλειαν, τὴν ἀπὸ γε, φημί, τοῦ θεοῦ φόβου, καὶ ἀποσοδήσει τῆς διανοίας τοὺς πάλαι κρατοῦντας αὐτῆς διαλογισμοὺς, οἳ διὰ μέσης ὡσπερ ἦσαν αὐτῆς ὑπὸ πόδας ἔχοντες ταύτην, καὶ θέντες εἰς καταπάτημα διὰ τοῦ κατακρατεῖν αὐτῆς, τότε κεκλήσεται καὶ οἰκοδόμος φραγμῶν. Ἰστέον ἔτι καὶ αἱ πονηραὶ καὶ ἀντικείμεναι δυνάμεις κατατρέχουσιν ἔσθ' ὅτε τῆς ἀθλίας ψυχῆς, μυσσάρας ἡδονὰς ἐκτίκτουςαι, καὶ ἀποφέρουσαι τυραννικῶς οἵπερ ἀνβούλωνται, καὶ ὡς διὰ κήπου κεχερσωμένου βεβήζουσαι. Πεπαύσονται δὲ τοῦ καταπατεῖν αὐτὴν, ἐτηγευμένου φραγμοῦ, ὃν ὁ θεὸς ἐν ἡμῖν ἀνίστησι φόβος. Ἐφαρμόσεις δὲ τὸν τοιοῦτον λόγον καὶ ἐκάστη τῶν ἀγίων μυσταγωγῶν. Γεγόνασι γὰρ οἰκοδομοὶ φραγμῶν, ἀσφαλιζόμενοι ταῖς εἰς ἀρετὴν νουθεσίαις τὰς τῶν παιδευομένων ψυχὰς, ὥστε καὶ ταῖς τῶν ἡδονῶν ἐφόδοις ὁσιβῆ τὴν τρόπον τινὰ τὴν διάνοιαν ἔχων τὸν ὀρθὸν τῆς πίστεως ἐκκατηλεύουσι λόγον, μὴ εἰ-

Ἐάν ἐπιστρέψῃς τὸν πόδα σου ἀπὸ τῶν Σαββάτων, τοῦ μὴ ποιεῖν τὰ θελήματά σου ἐν τῇ ἡμέρᾳ τῇ ἀγίᾳ, καὶ καλέσης τὰ Σάββατα τριφερά, τῷ θεῷ σου ἀγία, οὐκ ἀρεῖς τὸν πόδα σου ἐπ' ἔργῳ, οὐδὲ λαλήσης λόγον ἐν ὀργῇ ἐκ τοῦ στόματός σου, καὶ ὅση πεποιθὼς ἐπὶ Κύριον, καὶ ἀναβιάσει σε ἐπὶ τὰ ἀγαθὰ τῆς γῆς, καὶ ψυμαί σε τὴν κληρονομίαν Ἰακώβ τοῦ Πατρὸς σου. Τὸ γὰρ στόμα Κυρίου ἐλάλησε ταῦτα.

Ὁ θεσπέσιος Παῦλος τὴν τοῦ νόμου σκιάν ὡς ἀδρανῆ παρωθούμενος εἰς πνευματικὴν θεωρίαν μεβίστησι τὰ ἐν αὐτῷ. Οὕτε γὰρ τὴν κατὰ σάρκα περιτομὴν, ὅτε τὴν κατὰ τὸ Σάββατον ἀργίαν ἀποδεξίμενον καταθρῆσαι τις ἀν αὐτὸν, περιτομὴν δὲ μᾶλλον πνευματικὴν, καὶ σαββατισμὸν ὁμοίως διακρίπτων ὁρᾶται. Ἐφη γὰρ, ὅτι « Οὐχ ὁ ἐν τῷ φανερωῦ Ἰουδαῖός ἐστιν, οὐδὲ ἢ ἐν τῷ φανερωῦ ἐν σαρκὶ περιτομῆ, ἀλλ' ὁ ἐν τῷ κρυπτῷ Ἰουδαῖός, καὶ περιτομῆ καρδίας ἐν πνεύματι, οὐ γράμματι, οὐ ὁ ἔπαινος οὐκ ἐξ ἀνθρώπων, ἀλλ' ἐκ τοῦ Θεοῦ. » Περὶ δὲ τοῦ Σαββάτου ἄρα ἀπολείπεται σαββατισμὸς τῷ λαῷ τοῦ Θεοῦ. Ὁ γὰρ εἰσελθὼν εἰς τὴν κατάπαυσιν αὐτοῦ, καὶ αὐτὸς κατέπαυσεν ἀπὸ τῶν ἔργων αὐτοῦ, ὡσπερ ἀπὸ τῶν ἰδίων ὁ Θεός. Οὐκοῦν εἰ τις παύσαιτο τῶν ἰδίων ἔργων, ἦτοι τῶν ἑαυτοῦ θελημάτων τὸ χρῆναι κρατεῖν ἐπιδοὺς τοῖς ἱεροῖς θεσπίσμασιν, οὕτως Σαββατίζει πνευματικῶς, καὶ ἀγίαν ἀληθῶς ἡμέραν ἐπιτελεῖ. Τοῦτο καὶ τῆς ἐν χερσὶ προφητείας διαδέχουσιν ἡμῖν ὁ λόγος. Ἐάν γὰρ ἀποστρέψῃς, φησὶ, τὸν πόδα σου ἀπὸ τῶν Σαββάτων, τοῦ μὴ ποιεῖν τὰ θελήματά σου ἐν τῇ ἡμέρᾳ τῇ ἀγίᾳ. Τὸ δὲ, ἀποστρέ-

φεις τὸν πόδα σου ἀπὸ τῶν Σαββάτων, οὐδὲν ἔτερον ἄ
 εἶη ἂν, ὡς γε οἶμαι πλὴν ὅτι τὸ μὴ χρῆναι δρᾶν, ἃ
 ἂν βούλοιστο τις, καὶ τὰς τῶν ἰδίων ἐπιθυμιῶν ἰέναι
 τρίβους. Ὅτι γὰρ τῶν ἀνθρωπίνων θελημάτων ὁ σκο-
 πὸς εἰς τὸ φιλήθρον βλέπει, πιστώσεται γράφων ὁ
 πάνσοφος Παῦλος· « Οὐ γὰρ ὁ θέλω τοῦτο ποιῶ
 ἀγαθόν, ἀλλ' ὁ μισῶ κακὸν τοῦτο πράσσω, συνήδομαι
 γὰρ τῷ νόμῳ τοῦ Θεοῦ κατὰ τὸν ἔσω ἄνθρωπον,
 βλέπω δὲ ἔτερον νόμον ἀντιστρατευόμενον τῷ νόμῳ
 τοῦ νοῦ μου, καὶ αἰχμαλωτίζοντά με τῷ νόμῳ τῆς
 ἁμαρτίας τῷ ὄντι ἐν τοῖς μέλεσί μου. » Δεῖ δὴ οὖν
 ἄρα καὶ μάλα νεανικῶς καταγωνίσασθαι μὲν τὸ ἴδιον
 θέλημα τοὺς εὐδοκίμεῖν ἐθέλοντας παρὰ Θεῷ, τοὺς δὲ
 θεοὺς αὐτοῦ νόμοις πανταχοῦ ἐπομένους τὴν ἀξι-
 ἄγαστον τῆς δικαιοσύνης διάττειν ὁδόν. Τρυφερά δὲ
 Σάββατά φησι τὰ μηδὲν ἔχοντα τῶν ἀπὸ γνώμης. Β
 Σκληρὰ δὲ γνώμη καὶ ἀπηνής, τὸ μὴ ὑποκείσθαι θέ-
 λειν, οἷς ἂν βούληται Θεός· τοιοῦτον ὄντα τὸν Ἰσραὴλ
 διήλεγξε λέγων, « Γινώσκω ἐγὼ ὅτι σκληρὸς εἶ,
 καὶ νεῦρον σιδηροῦν ὁ τράχηλός σου, καὶ τὸ μέτωπόν
 σου χαλκοῦν. » Τὸ εὐπειθὲς οὖν ἄρα, καὶ τὸ εὐήνιον,
 καὶ τὸ εἰκτικὸν τοῦ τρόπου, τρυφερὰ ἀποφαίνει τῷ
 Θεῷ τὴν κατὰ τὸ Σάββατον ἀργίαν, ἥτοι τὸν κατὰ
 πνεῦμα σαββατισμὸν, ὃν οἱ κατορθοῦν ἐθέλοντες
 ἀμωμήτως οὐκ ἀροῦσιν ἐπ' ἔργῳ τὸν πόδα, τουτ-
 ἔστιν, οὐ βαδίζουσι πρακτικῶς, ἐπιτελοῦσι δὲ μᾶλλον
 τὴν εὐαγῆ, καὶ ὀνησιφόρον ἀργίαν, τὴν ἐπὶ γε, φημί,
 τοῖς αἰχίστοις, καὶ βέλαιοις, καὶ ἀπηχημένοις τῷ
 Θεῷ πράγμασι. Βούλεται δὲ τοὺς τοιοῦτους καὶ
 ὀργῆς καὶ θυμοῦ κατευμεγεθοῦντας ὀρᾶσθαι, καὶ
 θύραν ἔχοντας ἐπὶ γλώττῃ καὶ μοχλόν. Οὐ γὰρ
 λαλήσεις λόγον, φησιν, ἐν ὀργῇ ἐκ τοῦ
 στόματός σου. Δύο δὴ οὖν ἐνταῦθα περιτέμνει δεινὰ
 καὶ παγχάλεπα, ὧν ἂν τις ἀποφοιτήσας τέλειος ἔσται
 παρὰ Θεῷ. Ἔφη γὰρ τις τῶν ἀγίων ἀποστόλων,
 « Εἰ τις ἐν λόγῳ οὐ πταίει, οὗτος τέλειος ἀνήρ δυνά-
 μενος χαλιναγωγεῖν καὶ ὄλον τὸ σῶμα. » Ὁ δὲ κρείτ-
 των ἄρτης, πάντως που καὶ εὐσχήμων, εἴπερ ἐστὶν
 ἀληθὲς καὶ τὸ ἐμπαικνῶν γέγραπται γὰρ ὅτι « Ἀνήρ
 θυμώδης οὐκ εὐσχήμων. » Ἠράους οὖν ἄρα καὶ πλεί-
 στην ὄσιν ἔχοντας τὴν ἀρετὴν εἶναι βούλεται ὁ Θεός
 τοὺς σαββατίζοντας νοητῶς, καὶ ἀγιῶς, καὶ τρυφε-
 ρῶς, καὶ πεποιθέναι κελεύει, οὐκ ἐπὶ πλοῦτιν μᾶλλον
 ἢ δυναστείαις κοσμηταῖς, οὐκ ἐπὶ ῥώμῃ σωματίων,
 οὐκ ἐφ' ἑτέρω τινὶ τῶν τοιούτων, ἃ πόαις ἐν Ἰσραὴλ
 ἐν ἀγροῖς πρόσκαιρά τέ ἐστι καὶ εὐμάραντα, ἐπὶ
 Κύριον δὲ μᾶλλον τὸν ἀπάτης εὐθυμίας καὶ χορηγὸν
 καὶ πρύτανιν. Τὰ τῶν οὕτω ζῆν εἰωθότων, ὅτι
 οἷοί τινες εἶεν, ἀνθρώπους στεφανοί, διαδεικνύσι
 λέγων, ὅτι « Ἀναδιδάσει σε ἐπὶ τὰ ἀγαθὰ τῆς γῆς,
 καὶ ψωμίει σε ἐπὶ τὴν κληρονομίαν Ἰακώβ τοῦ πα-
 τρός σου. » Ἐπηγγελλάτο μὲν γὰρ τοῖς τῶν Ἰουδαίων
 πατράσιν ὁ τῶν ὄλων Θεὸς τὴν γῆν τῆς ἐπαγγελίας,
 καὶ ὃν καὶ εἰσεκομίσθησαν εἰς αὐτὴν στρατηγούντος
 Ἰησοῦ μετὰ τὸν ἱεροφάντην Μωσῆ. Εἶτα πῶς διὰ
 τῶν προκειμένων στήλων, ὡς οὕτω λαβοῦσι τὸν
 κληρὸν τὸν ἐπαγγελθέντα τῷ πατριάρχῃ Ἰακώβ,

propriae cupiditatis semitas persequatur. Nam huma-
 narum voluntatum scopum ad voluptatem spectare,
 confirmabit sapientissimus Paulus, scribens : « Non
 enim quod volo, hoc facio bonum, sed quod odi
 malum, hoc ago. Delector enim lege Dei, quod ad
 interiorem hominem auinet. Video autem aliam le-
 gem quæ repugnat legi mentis meæ, et captivum
 me reddit legi peccati, quæ est in membris meis ⁶⁴. »
 Qui ergo a Deo probari volunt, fortiter ac juvenili-
 ter suam voluntatem oppugnare debent : et qui di-
 vinas ejus leges per omnia sequuntur, admirabilem
 justitiæ viam alacriter inire oportet. Tenera Sab-
 bata dicit, in quibus propriae voluntatis nihil est.
 Dura autem et præfracta mens est, nolle illis quæ
 Deus vult subjici. Talem esse Israelitam arguit, di-
 cens : « Scio ego te durum esse, et nervus ferreus
 collum tuum, et frons tua ænea ⁶⁵. » Submissi igitur
 et tractabiles et sequaces mores tenerum Deo
 præstant in Sabbato otium, vel spiritualem sabbatis-
 mum : quem qui volunt sine reprehensionis nota
 colere, non levabunt ad opus pedem, id est, non ad
 rerum actum pergunt, sed potius sanctum et utile
 celebrant otium, a turpissimis, inquam, et delectan-
 dis ac Deo inhæris negotiis. Eos vult etiam iram ac
 furorem vincere, et fores ac repagulum linguæ appo-
 nere. **827** Non enim loqueris verbum, inquit, in ira
 de ore tuo. Duo igitur hinc circumcidit gravia et in-
 festissima : a quibus si quis recesserit, apud Deum
 perfectus erit. Dixit enim quidam e sanctis aposto-
 lis : « Si quis in sermone non offendit, hic perfectus
 vir est, qui possit etiam totum corpus frenare ⁶⁶. »
 Qui autem iram coercet, semper moderatus est et
 compositus, siquidem contrarium verum est : scri-
 ptum est enim : « Vir iracundus immoderatus est et
 incompositus ⁶⁷. » Eos igitur qui sabbatizant intelli-
 gibiliter, sancte et delicate seu tenere, mites esse
 vult Deus, et plurimis virtutibus præditos : et con-
 fidere jubet non divitiis, aut mundi potentia, non ro-
 bore corporis, vel rebus ejusmodi, quæ herbis agri
 similes sunt, et temporariæ ac marcidæ ; sed Do-
 mino inniti, qui omnis tranquillitatis largitor est ac
 dispensator. Quod autem eos qui ita vitam insti-
 tuere solent, quicunque tandem sint, coronet, ostendit,
 dicens : « Evehet te ad bona terræ, et cibabit
 te hæreditate Jacob patris tui. » Promisit enim Ju-
 dæorum patribus universorum Deus terram pro-
 missionis, et in eam introducti sunt, duce Jesu, Moy-
 sis sacrorum antistitis successore. Jam vero qui
 sit, quod hisce versibus promittat se illis daturum,
 perinde quasi sortem promissam Jacobo patriarchæ
 nondum accepissent ? Proinde non de hæreditate
 sensibus percepta, vel sortito illis a Deo data tem-
 poribus divini Jacobi, vel Abrahami et Isaaci intelli-
 ges, sed de illa potius, quam ipse nobis Servator
 designat, dicens : « Beati mites, quia ipsi hæredita-
 bunt terram ⁶⁸. » Omnino autem hæc ad finem ex-
 itura, quæ promissa sunt, probat, cum inquit : Os

⁶⁴ Rom. vii, 23. ⁶⁵ Isa. xlviii, 4. ⁶⁶ Jac. iii, 2.

⁶⁷ Prov. xxix, 22. ⁶⁸ Matth. v, 4.

enim Domini locutum est hæc. Fieri namque haud potest, ut divini sermones excidant : Deus enim est veritas.

ἐπὶ Ἄβραάμ τε καὶ Ἰσαὰκ, περὶ ἐκείνης δὲ μᾶλλον, ἦν αὐτὸς ἡμῖν ὁ Σωτὴρ κατεσθῆμαι λέγων· « Μακάριοι οἱ πραεῖς, ὅτι αὐτοὶ κληρονομήσουσι τὴν γῆν. » Ὅτι δὲ πάντα τε καὶ πάντως εἰς πέρας ἐκδήσουσι τὰ ἐπηγγελμένα, πιστοῦται λέγων· Τὸ γὰρ στόμα διαπεσεῖν λόγους· Θεὸς γὰρ ἐστὶν ἀλήθεια.

CAP. LIX. VERS. 1-4. Nonne potest manus mea servare? num aggravata est auris ejus, quo minus audiat? Sed peccata vestra dissidium faciunt inter vos et Deum. Propter peccata vestra avertit faciem a vobis, ne misereatur. Manus enim vestrae inquinatae sunt sanguine, et digiti vestri in peccatis. Labia vero vestra locuta sunt iniquitatem, et lingua **828** vestra meditatur injustitiam. Nemo loquitur justa, neque est judicium verum. Fidunt in vanis, et loquuntur inania.

Paulo ante Dei persona introducta est, dicens divino prophetæ : « Clama pro viribus, ne parcas, instar tubæ extolle vocem tuam, et annuntia populo meo iniquitates suas, et domui Jacob peccata sua. Me de die in diem quæruni, et scire vias meas desiderant, quasi populus justitiam faciens, et judicium Dei sui non derelinquens. Postulant a me nunc judicium justum, et appropinquare Deo desiderant, dicentes : Quid quod jejunavimus, et non vidisti? humiliavimus animas nostras, et non cognovisti? In diebus enim juniorum vestrorum invenitis voluntates vestras et omnes subjectos vobis affligitis : ad judicia et jurgia jejunatis, et verberatis pugnis humilem. Quare mihi jejunatis? Non hoc jejunium elegi, dicit Dominus *». Diximus autem, cum sensum prophetiæ, ut potuimus, interpretati sumus, eos restitisse his, quæ sapientissimi Moysis prodita sunt oraculis, et vitæ probitatem nullo in loco ac pretio habuisse, sed consueta facitasse, ac Deo infestam et pravam vivendi rationem secutos fuisse. Si bellum quandoque denuntiandum esset, de cibi abstinentia consultabant, ratæ se hoc nudo et solo jejunio seu abstinentia propitium sibi judicem reddituros. Deinde spe frustrati, obmurmurabant et dicebant : Quid jejunavimus, et non vidisti? humiliavimus animas nostras, et non cognovisti? Vide ergo, vide divinum prophetam, velut ex maximo pietatis studio, increpare eos ac dicere : Nonne potest manus Domini servare? num aggravata est auris ejus, quo minus audiat? Non enim, inquit, omnipotens Domini dextera debilitata est, neque gravatas aures habet vel aversas, ut non audiat ; sed peccata vestra divellunt vos ab ipso. Si quis itaque dissidium removeat, et id tollat quod a Dei cognitione quasi muro interposito dividit, id est, peccatum ; non procul est qui servat, sed preces semper accipiet. Inest enim illi, ut et omnia possit, et ut bonorum amore preces laborantium et afflictorum ad-

δώσειν αὐτοῖς ἐπαγγέλλεται ; Οὐκοῦν οὐ περὶ τῆς αἰσθητῆς, ἤτοι τῆς κατακληροδοθείσης αὐτοῖς ἡ ἐπαγγελία ἦν τῷ Θεῷ πρὸς τὸν θεοσπέσιον Ἰακώβ, ἦγον αὐτὸς ἡμῖν ὁ Σωτὴρ κατεσθῆμαι λέγων· « Μακάριοι οἱ πραεῖς, ὅτι αὐτοὶ κληρονομήσουσι τὴν γῆν. » Ὅτι δὲ πάντα τε καὶ πάντως εἰς πέρας ἐκδήσουσι τὰ ἐπηγγελμένα, πιστοῦται λέγων· Τὸ γὰρ στόμα διαπεσεῖν λόγους· Θεὸς γὰρ ἐστὶν ἀλήθεια.

Μὴ οὐκ ἰσχύει ἡ χεὶρ μου τοῦ σώσαι ; ἡ ἐδάρισε τὸ οὖς αὐτοῦ τοῦ μὴ ἀκοῦσαι ; Ἄλλὰ τὰ ἁμαρτήματα ὑμῶν διστώσιν ἀναμέσον ὑμῶν καὶ τοῦ Θεοῦ, διὰ τὰς ἁμαρτίας ὑμῶν ἀπέστρεψε τὸ πρόσωπον αὐτοῦ ἀπ' ὑμῶν, τοῦ μὴ ἐλεῆσαι. Αἱ γὰρ χεῖρες ὑμῶν μολυσμέναι αἵματι, καὶ οἱ δάκτυλοι ὑμῶν ἐν ἁμαρτίαις. Τὰ δὲ χεῖλη ὑμῶν ἐλάλησεν ἀνομίαν, καὶ ἡ γλῶσσα ὑμῶν ἄδικον μελετᾷ· οὐδεὶς λαλεῖ δίκαια, οὐδὲ ἐστὶ κρίσις ἀληθινή. Πεποιθασιν ἐπὶ ματαίοις. καὶ λαλοῦσι κενά.

Ἐν τοῖς ἀνόπιν βραχὺ τὸ τοῦ Θεοῦ πρόσωπον εἰσεκομίσθη, λέγον τῷ θεοσπέσιῳ προφήτῃ· « Ἀναδόξουν ἐν ἰσχύϊ, καὶ μὴ φείσῃ, ὡς σάλπιγγα ὕψωσον τὴν φωνὴν σου, καὶ ἀνάγγεilon τῷ λαῷ μου τὰς ἀνομίας αὐτῶν, καὶ τῷ οἴκῳ Ἰσραὴλ τὰς ἁμαρτίας αὐτῶν. Ἐμὲ ἡμέραν ἐξ ἡμέρας ζητοῦσι, καὶ γινώσκουσι τὰς ὁδοὺς ἐπιθυμοῦσιν, ὡς λαὸς δικαιοσύνης. πεπαικώς, καὶ κρίσιν Θεοῦ αὐτοῦ μὴ ἐγκαταλείπεις. Λιτοῦσί με νῦν κρίσιν δικαίαν, καὶ ἐγγίξειν Θεῷ ἐπιθυμοῦσι, λέγοντες, Τί ὅτι ἐνηστεύσαμεν, καὶ οὐκ εἶδες ; ἐταπεινώσαμεν τὰς ψυχὰς ὑμῶν, καὶ οὐκ ἔγνω ; Ἐν γὰρ ταῖς ἡμέραις τῶν νηστειῶν ὑμῶν εὐρίσκει τὰ θελήματα ὑμῶν, καὶ πάντας τοὺς ὑποχειρίους ὑπονόσσετε, εἰς κρίσιν καὶ μάχας νηστεύετε· ἐν ταύτῃ τὴν νηστείαν ἐξελεξάμεν, λέγει Κύριος. Ἐλέγομεν δὲ τὴν τῆς προφητείας δύναμιν, ὡς ἐν διερμηνεύοντες, ὅτι τοῖς θεοσεπισμένοις διὰ τοῦ παντός Μωσέως ἀναντιτάμενοι, καὶ ὀλίγου πανταλῶς ἀξιοῦντες λόγου τὸ διαζῆν ὀρθῶς, ἔβρυν δὲ τὰ συνήθη, συνητὸν τῷ Θεῷ καὶ φιλαμαρτήμονα πολιτείας τρόπον ἐπιτηθεύοντες, εἴτα πολέμου περιεργεθέντος ἐσθ' ὅτε τὸ ἀσιτεῖν ἐσκέπτοντο διὰ γυμνῆς καὶ μόνης νηστείας, ἦγον ἀσιτείας, ἵενον καταστήσειν ἐφ' ἑαυτοῖς οἰόμενοι τὸν κριτὴν. Εἴτα διεγόγγυζον τῆς ἐλπίδος ἡμαρτηκότες, καὶ δὴ καὶ ἐφασκον· Τί ὅτι ἐνηστεύσαμεν, καὶ οὐκ εἶδες ; ἐταπεινώσαμεν τὰς ψυχὰς ὑμῶν, καὶ οὐκ ἔγνω ; Ἄθρει δὴ οὖν, ἄθρει τὸν θεοσπέσιον προφήτην, ὡς ἐκ πολλῆς ἄγαν φιλοθετίας ἐπιτιμῶντα αὐτοῖς, καὶ λέγοντα, Μὴ οὐκ ἰσχύει ἡ χεὶρ Κυρίου τοῦ σώσαι, ἡ ἐδάρισε τὸ οὖς αὐτοῦ τοῦ μὴ ἀπακοῦσαι ; Οὐ γὰρ ἠτόνησε, φησὶν, ἡ πανσθενὴς τοῦ Κυρίου δεξιὰ, ἀλλ' οὐδὲ τὸ οὖς βαρυνθὲν ἔχει καὶ ἀπεστραμμένον, ὥστε μὴ εἰσακοῦσαι. Τὰ δὲ ἁμαρτήματα ὑμῶν διστώσιν ἀναμέσον ὑμῶν καὶ αὐτοῦ. Οὐκοῦν εἰ τις ἀφέλοιτο τὴν διαφθορὰν, καὶ ἀποστήσαι τὸ διατειχίζον τῆς πρὸς Θεὸν γνώσεως, τουτέστι, τὴν ἁμαρτίαν, οὐ μακρὰν ὁ σώζων ἐστίν, ἀλλὰ ἐξέεται πάντως τὰς ἰκετηρίας.

* Isa. LVIII, 1 seqq.

Ἔνεστι γὰρ αὐτῷ καὶ τὸ πανσθενές, καὶ τὸ προσέσθαι **A** φιλαγάθως τὰς παρὰ τῶν καμνόντων λιτάς. Ποῖαι τοίνυν ἁμαρτίαι διωσῶσιν ἀναμέσον τοῦ Θεοῦ, καὶ τῶν ἐξ αἵματος Ἰσραὴλ ἐπιφέρει, λέγων· « Αἱ γὰρ χεῖρες ὑμῶν μεμολυσμέναι αἵματι, καὶ οἱ δάκτυλοι ὑμῶν ἐν ἁμαρτίαις. Τὰ δὲ χεῖλη ἐλάλησαν ἀνομίαν, καὶ ἡ γλῶσσα ὑμῶν ἀδικίαν μελετᾷ. » Ἀπεκτόνασι μὲν γὰρ πρόφητας ἁγίους τοὺς ἀπεσταλμένους παρὰ Θεοῦ, κατελάλησαν δὴ καὶ αὐτοῦ. Ἔφη γοῦν Ἰερεμίας, Ἡ ἰσχὺς μου ἐξέλιπεν ἐκ τῶν καταρρωμένων με· παρείς δὲ τὰ τοιαῦτα νῦν τὴν κατὰ Χριστοῦ δυσσέθειαν ἐγκαλεῖν ἔοικε, τὰς χεῖρας αὐτῶν αἵματι μεμολύνθαι λέγων. Γεγόνασι δὲ κυριοκτόνοι, ἐλάλησαν δὲ καὶ τὰ χεῖλη αὐτῶν ἀνομίαν, καὶ ἡ γλῶσσα αὐτῶν ἀδικίαν ἐμελέτησε· οὐ γὰρ διαλελοίπασι μαχόμενοι τε καὶ ὄνειδιζόντες, καὶ καταλαλοῦντες Χριστοῦ, καὶ ποτὲ μὲν διασύροντες τὰς θεοσημείας, καὶ καταφουδόμενοι τῆς θεοπροφητικῆς μεγαλοουργίας, ποτὲ δὲ κατηγοροῦντες καὶ λέγοντες· « Αἶρε, αἶρε, σταῦρον αὐτόν. » Ποτὲ δὲ ταύτης ἕνεκα τῆς αἰτίας, ὡς ψῆφον ἄδικον ὑπομεινάντες Χριστοῦ, μετὰ παρρησίας ἁγιοπροεποῦς ὁ προφήτης ἀναφθέγγεται, Οὐδέεις ἐλάλει δίκαια, οὐδ' ἐστὶ κρίσις ἀληθινή. Πεποιθασιν ἐπὶ ματαίοις, καὶ καλοῦσι κενά. Ποῖα δὲ αὐτῶν ἡ ματαία πεποιθήσις; Ὁμῆθησαν γὰρ ὅτι τὸν κληρονόμον ἐκ μέσου ποιησάμενοι, καθέξουσι τὸν κληρονόμον αὐτοῦ· καὶ ταῦτα πρὸς ἀλλήλους κενοφρονῶντες οἱ δεῖλαιοι δεδυσσεθήκασι εἰς αὐτόν. Ἡ τοίνυν τὴν εἰς Χριστὸν δυσσέθειαν ὁ προφητικὸς ἐγκαλεῖ λόγος τοῖς ἐξ αἵματος Ἰσραὴλ, ἤγουν ὅτι κατ' οὐδένα τρόπον ἐπιεικεῖς ὄντες ἄλοισιν ἄν, οἳ γε καὶ χεῖρας ἔχουσι μεμολυσμένας αἵματι, χεῖλη τε καὶ γλῶσσαν οὐδὲν εἰδυῖαν ἔτερον μελετᾷ, πλην ὅτι τὰ εἰς δυσσέθειαν, καὶ ἀνομίαν, καὶ ἀδικίαν βλέποντα, καὶ ὅτι πρὸς τούτοις ἄδικοι γεγόνασι δικασταί, δωροδοκοῦντες δηλονότι, καὶ λημμάτων αἰσχυρῶν ἠττώμενοι. Ἐφρηται γὰρ ἐτέρωθι που, « Πῶς ἐγένετο πόρνη πόλις πιστή, Σιών πλήρης κρίσεως, ἐν ἣ δικαιοσύνη ἐκοιμήθη ἐν αὐτῇ, νῦν δὲ φονευταί; Τὸ ἀργύριον ὑμῶν ἀδόκιμον, οἱ κἀπηλοὶ σου μίσγουσι τὸν οἶνον ὕδατι, οἱ ἄρχοντές σου ἀπειθοῦσι, κοινωνοὶ κλεπτῶν, ἀγαπῶντες δῶρα, κρίσει χήρας οὐ προσέχοντες. »

Ὅτι κύουσι πόνον, καὶ τίκτουσιν ἀνομίαν. Ὡὰ ἀσπίδων ἐβρήξαν, καὶ ἰστὸν ἀράχνης ὕφαινουσι, καὶ ὁ μέλλων τῶν ὠῶν αὐτῶν φαγεῖν, συντριψας **D** οὖριον, εἶρε καὶ ἐν αὐτῷ βασιλλικόν. Ὁ ἰστὸς αὐτῶν οὐκ ἔσται εἰς ἱμάτιον, οὐδὲ μὴν περιβαλοῦνται ἀπὸ τῶν ἔργων τῶν χειρῶν αὐτῶν.

Ἔθος τῇ θεοπνεύστῃ Γραφῇ πόνον αἰεὶ πως τὸν φθόνον ἀποκαλεῖν. Ἔχει δὲ πολὺ τὸ εἰκδὸς ὁ λόγος· ἐκτῆχει γὰρ καὶ καταμαραίνει τὰς τῶν δεχομένων αὐτόν καρδίας. Τοιοῦτόν τι καὶ ὁ Ψάλλων φησὶ περὶ τίνος, ἦτοι τοῦ τῶν Ἰουδαίων δήμου, « Συνέλαθε πόνον, καὶ ἔτεκεν ἀνομίαν. » Προωδινθήσαντες γὰρ τὸν κατὰ Χριστοῦ φθόνον, ἐκτετόκασι τὴν κατ' αὐτοῦ δυσσέθειαν, ἤγουν ἀνομίαν· μόνον γὰρ οὐχὶ τὸ προφητικὸν ἐκεῖνο λέγοντες ἄλοισιν ἄν διὰ γε τῶν ἐπιχειρη-

mittat. Quæ igitur peccata inter Deum et Israelitas dissidium faciant, infert, dicens : « Manus enim vestræ inquinatæ sunt sanguine, et digiti vestri in peccatis. Labia locuta **329** sunt iniquitatem, lingua vestra injustitiam mediata est. » Nam interfecerunt prophetas sanctos a Deo missos, et illi oblocuti sunt. Dixit igitur Jeremias : Fortitudo mea dereliquit eos qui execrantur me. Cum autem hæc addidit, nunc impietatem contra Christum suggillare videtur, cum dicit, manus eorum pollutas esse sanguine. Dominicidæ quippe fuerunt, et locuta sunt labia eorum iniquitatem, et lingua eorum meditata est injustitiam. Non enim destiterunt pugnare, et convicia facere, et obloqui Christo, et nunc subsannare divina signa, et de divina magnificentia mentiri ; nunc accusare et dicere : « Tolle, tolle, cruci affige eum ⁷⁰. » Hanc ob causam, perinde quasi injustam sententiam passus fuisset Christus, cum libertate ac fiducia sancta propheta exclamat : Nemo locutus est justa, neque est iudicium verum. Confidunt vanis, et loquuntur inania. At quænam est hæc vana ipsorum fiducia ? Arbitrati sunt enim, hærede de medio sublato, ejus se invasuros hæreditatem. Et has quidem inanes voces dum inter se profunderent miseri, impii fuerunt in ipsum. **C** Vel igitur prophetica oratio Israelitico sanguine oriundis impietatem in Christum objicit : vel quod nullo modo æqui et probi esse deprehenderentur, qui et manus sanguine inquinatas habent, et labia ac linguam quæ aliud nihil meditari novit, quam ea quæ spectant ad iniquitatem, injustitiam et impietatem, et quod etiam injusti exstiterint iudices, munera videlicet capientes, et sordido quæstui dediti. Alibi enim dictum est : « Quomodo facta est meretrix civitas fidelis, Sion plena iudicio, in qua justitia dormivit, in ea nunc homicidæ ? Argentum vestrum reprobum ; caupones tui miscent vinum aqua ; principes tui non obediunt, socii furum, diligentes munera, persequentes præmium, orphanis non judicantes, et iudicio viduæ non attendentes ⁷⁰. »

διώκοντες ἀναπαδόμα, ὄρφανοῖς οὐ κρίνοντες, καὶ

VERS. 4, 5. Quia parturiunt laborem, et pariunt iniquitatem. Ova aspidum ruperunt, et telam araneæ texunt. Et qui voluerit de ovis eorum comedere, frangens putridum, reperit etiam in eo regulum. Ex tela eorum non conficietur vestimentum, neque amicientur operibus suarum manuum.

Familiale est Scripturæ divinitus inspiratæ, laborem fere semper invidiam **330** appellare. Pabet autem hæc locutio aliquid probabilitatis. Tabet enim eorum corda et consumit, facitque quasi emarcescere. Tale quiddam etiam dicit Psaltes de quodam, vel de Judæorum populo : « Concepit laborem, et peperit iniquitatem ⁷¹. » Nam cum ante parturivissent contra Christum invidiam, pepererunt impietatem in illum, seu iniquitatem, ita

⁷⁰ Joan. xix, 13. ⁷¹ Isai. i, 21-23. ⁷² Psal. vii, 15 ; Job xv, 35 ; Isa. lix, 4.

ut propter nefarios ausus merito illud propheticam dicere coarguantur : « Ligemus justum, quia inutilis nobis est ⁷². » Invenimus item in conventibus suis teterrimum illos cepisse consilium. Nam de omnium uostrum Servatore Christo dicebant : « Quid facimus, quia hic homo multa edit signa? Si dimittamus eum sic, venient Romani, et tollent nostram gentem ac regionem. Unus autem ex illis Caiphas (fuit hic impietatis contra Christum inventor) rursus dixit : Vos nihil quidquam scitis, nam expedit vobis, ut unus homo moriatur pro populo, et non tota gens pereat ⁷³. » Ex his ergo quæ dicta sunt, clarissime videre licet, eos, qui enixi sunt laborem, id est, invidiam contra illum ante parturierunt, iniquitatem peperisse. Quid igitur prophetica oratio nobis hic significat? Ova aspidum frugerunt, et qui voluerit de ovibus eorum comedere, frangens putridum reperit. Putabant enim Judæi consilia hæc contra Christum in finem sibi auspiciatum cessura, et utilitati fore omni genti. Sed a scopo erraverunt, atque id illis usu venit, quod his accidere solet, qui præ insigni stultitia aspidum ova rumpunt. Nam ubi frugerint, nihil invenient aliud, præterquam regulum : estque hic partus serpentis valde perniciosus, et depravatam ovum et inane. Itaque non modo non utilitatem, sed perniciem conciliat horum contra Christum nefariorum moliminum exitus. Nam velut serpens illis contigit : et fetus hic plane in orci laqueum induxit. Quod autem malitiosa hæc contra Christum machinatio illis prorsus fuerit inutilis, statim ostendit alio exemplo. Telam enim aranæ texunt. Araneus enim, hoc, inquam, pusillum et vilissimum animal, in vacuis domiciliorum partibus telas artificiose subtilibus staminibus contextas connectit : quæ licet summo confectæ sint labore, omnino tamen nihil illis prosunt : nec enim ei qui fabricavit flet inde amictus, sed illæ sectiles ac dividuæ sunt et ad operimentum inutiles etiam ipsis artificibus. Sic, **831** inquit, Judæorum inventa, quæ scilicet contra Christum structa sunt. Dolos enim concinnantes, et falsam texentes accusationem, putarunt se, ut dixi, morti carnis illum tradentes, et sibi aliquam allaturus commoditatem, et ex suis conatibus opulentum præsidium ac protectionem comparaturos. Sed spes illis denum cuncta in nihilum recidit. Nudati sunt enim superna benevolentia, et protectorem, id est, Christum abjecerunt. Hæc enim protectio ex operibus bonis continget illis, qui hæc facere recte volunt, tribuente etiam illis hoc Deo. At malorum operarios non amicient ea, quæ ex ipsis fiunt : sed protectione et operimento, maxime divino destituentur.

Vers. 6-8. Nam opera eorum, opera iniquitatis : et pedes eorum ad malitiam currunt, veloces ad effundendum sanguinem. Cogitationes eorum, cogitationes de homicidiis. Contritio et miseria in visis eo-

μάτων : « Δήσωμεν τὸν δίκαιον, ὅτι δύσχρηστος ἡμῖν ἐστίν. » Εὐρήσωμεν δὲ καὶ ἐν συλλόγοις αὐτοῦ ἐκτοπωτάτην λαβόντας βουλὴν. Ἔφασκον γὰρ περὶ τοῦ πάντων ἡμῶν Σωτῆρος Χριστοῦ : « Τί ποιοῦμεν, ὅτι οὗτος ὁ ἄνθρωπος πολλὰ ποιεῖ σημεῖα ; Ἐάν ἀφώμεν αὐτὸν οὕτως, ἐλεύσονται οἱ Ῥωμαῖοι, καὶ ἀρούσιν ἡμῶν τὸ ἔθνος, καὶ τὴν χώραν· εἰς δὲ τις ἐξ αὐτῶν Καϊάφας, οὗτος τῆς κατὰ Χριστοῦ δυσσεβείας γέγονεν εὐρετής· ἔφη γὰρ πάλιν, Ἵμεῖς οὐκ οἴδατε οὐδὲν, ὅτι συμφέροι ἡμῖν, ἢνα εἰς ἄνθρωπος ἀποθάνῃ ὑπὲρ τοῦ λαοῦ, καὶ μὴ θλῶν τὸ ἔθνος ἀπόληται. » Σαφέστατα τοίνυν ἐκ τῶν εἰρημένων ἐνεστὶν ἰδεῖν, ὅτι κησαντες πόνον, τουτέστι, τὸν κατ' αὐτοῦ πόνον προσωδιήσαντες ἐκτετήκασιν τὴν ἀνομίαν. Τί οὖν ὁ προφητικὸς ἐν τούτοις ἡμῖν κατασημαίνει λόγος ; Ὡς ἀσπίδων ἐβῆσαν, καὶ ὁ μέλλον τῶν ὠν αὐτῶν φαγεῖν, συντρίψας οὐρίον εὔρεν. ὦνοντο μὲν γὰρ οἱ Ἰουδαῖοι τὰς κατὰ Χριστοῦ διασκευάς εἰς αἴσιον αὐτοῖς ἐκθέσθαι πέρασ, καὶ εἰς θνησιν ἔσεσθαι τῷ ἔθνει παντί. Ἄλλ' ἡμάρτανον τοῦ σκοποῦ, καὶ τι τοιοῦτον συμβέβηκε παθεῖν αὐτοῦς, ὅποῖόν τι πάσχουσιν ἐκ πολλῆς ἄγαν ἀσυνεσίας οἱ τὰ τῶν ἀσπίδων βῆγνύντες ὡς. Συντρίψαντες γὰρ οὐδὲν εὐρήσουσιν ἕτερον, πλὴν ὅτι βασιλεύσων ἐν αὐτῷ· ὄφως δὲ κῆμα τουτί τὸ παγγάλεπον, οὐρίον τε πρὸς τοῦτω. Οὐκοῦν ἀνόνητον Ἰουδαίους, μᾶλλον δὲ καὶ ὀλέθρου πρόξενον τῶν κατὰ Χριστοῦ τολμημάτων τὸ πέρασ. Ὅφισ γὰρ ὡσπερ ἐκδέβηκεν αὐτοῖς, καὶ ἀπότεξις ὁμολογουμένη, ἢ πρὸς πέταρον ζῆου παρακομίζουσα· ὅτι δὲ γέγονεν εἰσάπαν ἀνωφελῆς ἢ κατὰ Χριστοῦ σκευωρία, διαδείκνυσιν εὐθὺς καὶ δι' ἑτέρου παραδείγματος· Ἰσθὸν γὰρ, φησὶν, ἀράχνης ὑφαίνουσιν. Ὁ μὲν γὰρ ἀράχνης, τουτί δὲ φημί τὸ συμκρὸν καὶ εὐτελέστατον ζῶον, ἐν τοῖς ἀργότεροις τῶν θωματιῶν μέρεσιν ἰστούς ἀναπλέκει, στήμοσιν ἰσγνοῖς εὐτέχως ἐξυφασμένους, οἱ δὲ οὖν πλείστῳ μόλις γενόμενοι πόνῳ τὸ σύμπαν αὐτοῦς ὠφελούσιν οὐδὲν· οὐ γὰρ ἔσονται περίβλημα τῷ πεποικηκότι, ἀλλ' εἰσὶν εὐδιάμητοι πρὸς περιβολὴν, καὶ αὐτῆς τῆς τέχνης ἀμείνους. Οὕτω, φησὶ, καὶ τὰ τῶν Ἰουδαίων εὐρήματα, δηλον ὅτι τὰ κατὰ τοῦ Χριστοῦ· ὀδλους γὰρ ἐξυφαίνοντες, καὶ ψευδηγορίας συμπλέκοντες, ὦνοντο μὲν γὰρ, ὡς ἔφην, θανάτῳ σαρκὸς περιβαλόντες αὐτὸν, ἐξανύσαι τι τῶν ὀνησιφόρων αὐτοῖς, καὶ τὴν ἀπὸ τῶν ἰδίων ἐπιχειρημάτων καταπλουτήσαι σκέπην, ἀλλ' εἰς οὐδὲν αὐτοῖς τὸ τῶν ἐπισηθέντων ἐξέβη πέρασ. Γυμνοὶ γὰρ γεγῆναι τῆς ἀνωθεν εὐμελείας, ἀποβεβήκασι τε τὸν σκεπαστὴν, τουτέστι Χριστόν· οἱ μὲν γὰρ ἐξ ἔργων ἀγαθῶν τοῖς αὐτὰ κατορθοῦν ἐθέλουσι συμβῆσθαι σκέπη, νέμοντος αὐτοῖς καὶ τοῦτο Θεοῦ· τοῖς γε μὴ τῶν φαύλων ἐργάταις εἰς περιβολὴν οὐκ ἔσται τὰ ἐξ αὐτῶν, ἀλλ' ἔρημοι σκέπης ἔσονται μᾶλλον τῆς παρὰ Θεοῦ.

Τὰ γὰρ ἔργα αὐτῶν, ἔργα ἀνομίας, οἱ δὲ πόδες αὐτῶν ἐπὶ πορηρίαν τρέχουσι, ταχυνοὶ τοῦ ἐκχέαι αἷμα, καὶ οἱ διαλογισμοὶ αὐτῶν, διαλογισμοὶ ἀπὸ φόρων· σύντριμμα καὶ τλαιπωρία ἐν

⁷² Sap. II, 12. ⁷³ Joan. XI, 17-50.

ταῖς ὁδοῖς αὐτῶν, καὶ ὁδὸν εἰρήνης οὐκ οἶδασιν. Οὐκ ἔσται κρίσις ἐν ταῖς ὁδοῖς αὐτῶν. Δι γὰρ τρίβοι αὐτῶν διστραμμένοι, ὡς διοδεύουσι, καὶ οὐκ οἶδασιν εἰρήνην. Διὰ τοῦτο ἀπέστη ἡ κρίσις ἀπ' αὐτῶν (1).

Ἐκαστα τῶν Ἰουδαϊκῶν πλημμελημάτων ἀριθμεῖται λεπτιῶς, ἐν ἐπιδήσει ἐκβέβληται τῆς πρὸς αὐτὸν οικειότητος, ψήφῳ δικαίᾳ τοῦτο παθόντες ἀλίσκωνται. Ἔργα γὰρ ἀνομιᾶς φησὶ πάντα τὰ ἔργα αὐτῶν, καὶ συλλήβδην ἐν τούτοις ἀπάσης αὐτῶν τῆς ζωῆς ἀληθῆς γέγονεν ἡ κατάβρῃσις· ἐπιτρέχει δὲ καὶ οὕτω τῶν αἰτιαμάτων ἕκαστον, τοὺς μὲν πόδας ἐπὶ πονηρίαν τρέχειν εἰπὼν, καὶ εἶναι ταχυνοὺς εἰς τὸ ἐκχεῖν αἷμα, καὶ λογισμοὺς ἐσχηνᾶν τοὺς ἐπὶ φόνους αὐτοῖς. Ἄθρει δὲ μοι πάλιν, ὅτι, καίτοι πλείστων ὄντων τῶν πλημμελημάτων, πρῶτος διαμέμνηται τῆς ἐτοιμότητος τῆς εἰς τὸ γε, φησὶ τὸ ἐλέσθαι φονῆν. Τρέχει γὰρ ἔφη πρὸς τοῦτο τοὺς πόδας αὐτῶν, καὶ ὄξει ἦτοι ταχυνοὺς εἶναι πρὸς γε τὸ δεῖν εισδέχεσθαι διαλογισμοὺς τοὺς ἐφ' αἵματι τε καὶ φόνους· σύντριμμα δὲ καὶ τάλαιπωρίαν ἐν ταῖς ὁδοῖς αὐτῶν εἶναι διατείνεται, οὐκ εἰδέναι τε τὴν εἰρήνην, ἦτοι τὴν τῆς εἰρήνης ὁδόν. Ἄ γὰρ ἔδρων ἀνοσίως, καὶ πέρα παντὸς ἰέντες θράσους, συντριβῆς καὶ τάλαιπωρίας αὐτοῖς, ἤγουν παρ' αὐτῶν ἑτέροις γέγονε πρόξενον. Ἦσαν δὲ πῶς πάντως φιλοπραγματῆαι, καὶ δικαῖοι, καὶ πολὺ νοσοῦντες τὸ δύσερι· καὶ ἡ τούτου πρόφασις λημμάτων ἔφεσις καὶ δωροληψία. Ταύτητοι καὶ μάλα εἰκότως, Οὐκ ἔστι κρίσις, φησὶν, ἐν ταῖς ὁδοῖς αὐτῶν. Κρίσιν δὲ φησὶν ἐνταῦθα τὴν δικαιοσύνην, ἦτοι τὴν ἐννομητάτην καὶ ἀδιάβλητον πολιτείαν. Οὕτω γὰρ πῶς φησὶν ὁ θεσπέσιος Δαβὶδ περὶ τῆς διὰ Μωσέως ἐντολῆς, ὁ Κρίσιν αὐτὴν δικαιοσύνην ἐν Ἰακώβ οὐ ἐποίησα· οὐκοῦν εὐθύτης, ἦτοι δικαιοσύνης, οὐκ ἔστιν ἐν ταῖς ὁδοῖς αὐτῶν. Διστραμμένοι γὰρ εἰσι, καὶ φεύγουσι τὴν εἰρήνην, ἦτοι πρὸς ἑτέρους εἰρηνοκόλοι παραιτούμενοι, ἤγουν εἰρήνην ἐνθάδε φησὶν τὸν Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστόν, ὃν οὐκ ἠθέλησαν εἰδέναι, τὸν τῆς ἀπωλείας ἑαυτοῖς ὀρύττοντες βόθρον. Διὰ τοῦτο γὰρ, φησὶν, ἀπέστη ἡ κρίσις ἀπ' αὐτῶν, τουτέστι, ταύτης ἕνεκα τῆς αἰτίας ἀπεφάτησεν αὐτῶν ἡ δικαιοσύνη, ἤγουν τὸ εἰδέναι δρᾶν, ἃ τὸν τῆς δικαιοσύνης περιποιοῖται στέφανον τοῖς κατορθοῦν πνευματικῆς Ἰουδαίῳ, καὶ ὅσον ἀπέστη τῆς διανοίας τῶν θεῶν διαπεραίνειν ὁρθῶς.

Ἐπομενόντων αὐτῶν φῶς ἐγένετο αὐτοῖς σκοτεινόν, μενῶντες αὐτῶν ἐν ἀωρίᾳ περιπάτησαν. Ψηλαφήσουσιν ὡς τυφλὸς τοίχον, καὶ ὡς οὐχ ὑπαρχόντων ὀφθαλμῶν ψηλαφήσουσι, καὶ πεσοῦνται ἐν μεσημερίᾳ, ὡς ἐν μεσονυκτίῳ. Ὡς ἀποθησκόροντες στενάξουσιν, ὡς ἄρκος καὶ περιστέρη ἅμα πορεύονται.

Ἐπάρατον αὐτῶν, καὶ ἐκνομητάτην ἀποφῆνας τὴν ζωὴν· ἔφη γὰρ, τίνα ἔργα αὐτῶν ἔργα ἀνομιᾶς, καὶ ταῦτα λεπτιῶς ἀπαριθμησάμενος, τίνα τέ ἐστι, καὶ

⁷⁴ Psal. cxviii, 121.

(1) LXX addunt, καὶ οὐ μὴ καταλάβῃ αὐτοὺς δικαιοσύνη.

rum: et viam pacis non cognoverunt. Non est iudicium in viis eorum. Semitæ enim eorum perversæ, quas transeunt, et non cognoverunt pacem. Propterea recessit iudicium ab ipsis.

Singula Judæorum delicta enumerat minutatim: ut quandoquidem a conjunctione Dei sunt eieci, iusto calculo hoc passi convincantur. Opera enim iniquitatis, inquit, omnia opera eorum, et summam in his verbis est vera totius ipsorum vitæ refutatio. Percurrit etiam sic singula errata, cum pedes dicit ad malitiam currere, et esse veloces ad effundendum sanguinem, ac cogitationes suscepisse de cædibus. Rursus hoc mihi specta, quod, etsi plurima sint delicta, primum commemoret promptum cædis patranda studium. Currere enim huc pedes eorum ait, et celeres ac veloces esse ad capiendum consilia de sanguine et cæde. Affirmat quoque in viis eorum contritionem esse ac miseriam, eosque nescire pacem, seu viam pacis. Nam quæ impie et plusquam audacter patraverunt, contritionem et miseriam ipsis, aut ab ipsis aliis conflexerunt. Erant autem ubique rerum alienarum curiosi, et tabulæ ac litium consutores, et morbo contentiose litigandi laborabant. Cujus etiam causa fuit, prædarum et donorum accipiendorum cupiditas. Hinc et quidem justissime, Non **est**, inquit, iudicium in viis eorum. Iudicium hic dicit iustitiam, sive honestam et æquam et inculpata degendæ vitæ rationem. Sic enim dicit divinus David de præceptis Moisaicis: « Iudicium et iustitiam in Jacob tu fecisti ⁷⁴. » Itaque non est relictio, seu iustitia in viis eorum. Sunt enim perversæ, et pacem fugiant, vel cum aliis pacem colere detrectant: vel pacem hic vocat Dominum nostrum Jesum Christum, quem scire noluerunt, interitus foveam sibimet fodientes. Propterea enim dicit: Abscessit iudicium ab illis, id est, Hac de causa recessit ab illis iustitia, et scientia agendi ea, quæ iustitiæ coronam his acquirunt, qui illa volunt efficere. Omni autem spirituali scientia carent Judæi, et quodammodo abscessit ab animo eorum, quo pacto rite quod Deo gratum sit obeant. ἤρημένοις αὐτά. Ἐξω δὲ πάσης εἰσὶν εὐτεχνίας αὐτῶν τὸ καὶ ὄλωσ εἰδέναι δύνασθαι τι τῶν ἀρεσκόντων

VERS. 9-11. Cum expectarent lucem, factæ sunt eis tenebræ: præstolantes splendorem, in caligine ambulaverunt. Palpabunt tanquam cæcus parietem, et tanquam hi qui oculis capti sunt, palpabunt, et cadent in meridie, velut in nocte media. Quasi morientes gement, quasi ursus et quasi columba pariter ambulabunt.

Exsecrabilem eorum et iniquissimam vitam postquam ostendit: dixit enim: Opera eorum, opera iniquitatis: et his minutatim ac sigillatim enumera-

tis, et quænam essent, ac cujusmodi, postquam exposuit, necessario infert ac subjungit, et damnatum huic illis inflictum, et intolerandæ vitiositatis retaliationem, ac impietatis ipsorum fructus. Expectabant enim Judæi illustrationem a Christo, audiebant prophetas sanctos clamantes manifeste: « Illuminare, illuminare, Jerusalem: venit enim lux tua, et gloria Domini super te orta est ⁷⁵. » Et tunc aperientur oculi cæcorum: et quantum ad sanctorum prophetarum prædictionem ætinet, non erant honeste destituti miseri. Siquidem inter se dicebant aliquando Judaicæ Synagogæ præsides: « Num ex Galilæa Christus venit? Nonne Scriptura dicit, ex semine Davidis, et a Bethleem vico Christum venire ⁷⁶? » Samaritana quoque illa mulier confessa est manifeste, ipsum **833** Christum alloquens, adventus virtutem. Dicebat enim: « Novimus quod Messias veni, qui dicitur Christus. Cum venerit ille, annuntiabit nobis omnia. » Expectabant ergo, ut dixi, illustrationem a Christo: sed contigerunt præter spem illis omnia. Non enim veram lucem admiserunt, sed cum tenebras ultro sibi accersitas tanquam in domicilia animorum recepissent, cæci existerunt, et duces cæcorum, juxta Servatoris vocem ⁷⁷. Dum igitur lucem illi præstolarentur, id est, sperarent et expectarent, obtigerunt illis tenebræ. Et expectantes splendorem, in caligine versabantur. Idem rursus aliter etiam de eadem re ponit propheta, dictorum sententiam exponens. Qui enim splendorem expectarunt, in tenebris profundis ambulaverunt. Hoc enim τῆς ἀωρίας, id est, caliginis nomen significat. Deinde ut cæcitatibus, quæ in illis fuit, magnitudinem exprimeret: Palpabant, inquit, tanquam cæcus ad parietem. Sic enim interdum ambulare consueverunt, qui oculorum cæcitate laborant. Et in ipso, inquit, meridie, tanquam media nocte cadent. Meridiem usitate, medianam diei partem nominat, quando solis circulus medium cælum tenens, radios intentissimi caloris immittit terræ incolis, et velut opulentiore splendoris copia collustrat omnia; μεσονύκτιον, id est, medium noctis, quando profundæ tenebræ omnibus sub cæli complexu offunduntur. In meridie igitur, inquit, id est, in abundantissima luce, divina scilicet, et quæ mente percipitur, quæ orbem terræ illuminat, beneficio omnium nostrum Servatoris Christi, cadent cæci, Judæi quo vadunt nescii. Noluerunt siquidem obedire Christo dicenti: « Quandiu lucem habetis, ambulate in luce, ne vos tenebræ comprehendant ⁷⁸. » Comprehensi sunt igitur a tenebris, cum in luce ambulare non sustinerent. Quin et aliud quoque patientur. Gement enim, inquit, quasi morientes, id est, quasi gravi et intolerando morbo debilitati. Ac ibunt quasi ursus simul et columba: non ut duo quidam inter se convenientes, quorum hic ursus intelligi possit, ille columba: sed quisque affectu et animo erit quasi ursus simul et columba.

A δι' ὧν ἔρχεται τρόπων εἰπὼν, ἀναγκαίως ἐπάγει καὶ παρατίθει, καὶ τὴν ἐντεῦθεν αὐτοῖς ἐντετριμμένην ζημίαν, καὶ τῆς ἀσχετοῦ φαυλοτήτος τὴν ἀντέκτισιν, ἥτοι τοὺς τῆς ἐνοούσης αὐτοῖς ἀσεβείας καρπούς. Προσεδόκων μὲν γὰρ Ἰουδαῖοι τὸν παρὰ Χριστῷ φωτισμόν. Ἦκουον προφητῶν ἁγίων ἀναβοώντων ἀναφανδόν, « Φωτίζου, φωτίζου, Ἰερουσαλήμ, ἦκει γὰρ τὸ φῶς σου, καὶ ἡ δόξα Κυρίου ἐπὶ σὲ ἀνατέταλκε. » Καὶ τότε ἀνοιχθήσονται ὀφθαλμοὶ τυφλῶν, καὶ τὸ γε ἦκον εἰς τὴν τῶν ἁγίων προφήτων προαγγέουσιν, οὐκ ἔξω χρηστῆς ἐλπίδος ἦσαν οἱ τάλαντες. Καὶ γοῦν προσελάλουν ἀλλήλοις ποτὲ τῆς Ἰουδαίων συναγωγῆς οἱ προεστηκότες, « Μὴ ἐκ τῆς Γαλιλαίας ὁ Χριστὸς ἔρχεται; οὐχ ἡ Γραφὴ εἶπεν, ὅτι ἐκ σπέρματος Δαβὶδ, καὶ ἀπὸ Βηθλεὲμ τῆς κώμης ὁ Χριστὸς ἔρχεται; » Καὶ ἡ Σαμαρείτις ἐκείνη γυνὴ διωμολόγηκεν ἑναργῶς ἀπὸ προσκλαύσα Χριστῷ τῆς ἐπιδημίας τὴν δύναμιν. Ἔφη γὰρ, ὅτι· Ὅϊδαμεν ὅτι Μεσσίας ἔρχεται· ὁ λεγόμενος Χριστός· δταν ἔλθῃ ἐκεῖνος, εὐαγγελεῖ ἡμῖν πάντα. Ὁυκοῦν προσεδόκων μὲν, ὡς ἔφην, τὸν παρὰ Χριστοῦ φωτισμόν, ἀλλ' ἐκδέδηκεν αὐτοῖς εἰς πᾶν τὸν ἀνταίνον τὰ τῆς ἐλπίδος. Οὐ γὰρ προσεδέξαντο τὸ φῶς τὸ ἀληθινόν, αὐτόκλητον δὲ ὡσπερ ταῖς ἑαυτῶν διανοαῖς εἰσοικισάμενοι σκότον, τυφλοὶ γεγόνασι, καὶ τυφλῶν ὁδηγοὶ, κατὰ τὴν τοῦ Σωτῆρος φωνήν. Φῶς τοίνυν ὑπομεινάντων αὐτῶν, τούτέστιν ἐλπισάντων ἦτοι προσδοκησάντων, γέγονεν αὐτοῖς σκότος, καὶ μείναντες αὐγὴν ἐν ἀωρίᾳ περιεπάτησαν. Αὐτὸ δὲ πάλιν ἐτέρως, ἥτοι· περὶ τοῦ αὐτοῦ τίθησιν ὁ προφήτης, τῶν εἰρημένων καταλευκαίνων τὸν νοῦν. Οἱ γὰρ αὐγὴν προσδοκῆσαντες, ἐν σκότῳ βαθεῖ περιεπάτησαν. Τοῦτο γὰρ τὸ τῆς ἀωρίας ὄνομα δηλοῖ. Εἶτα τῆς ἐγγενομένης αὐτοῖς τυφλώσεως ἐμφανίζων τὸ μέγεθος, ψηλαφήσειν οὗς τυφλὸς ἔφη τοῖχον. Οὕτω γὰρ ἔσθ' ὅτε περιπατεῖν ἔθος τοῖς τῶν ὀμμάτων ἡρώσθησιν τὴν πῆρῳσιν. Μεσημβρίας δὲ οὐσης, φησὶν, ὡς ἐν μεσονυκτίῳ πεσοῦνται. Καὶ μεσημβρίαν μὲν τὸ μεσαίτατον τῆς ἡμέρας ὀνομάζει συνήθως, ὅτε καὶ ἀκμαιοτάτην ἐπαφῆσιν ἀκτίνα τοῖς ἐπὶ γῆς μεσουρανῶν ὁ ἡλίου κύκλος, καὶ οἷον πεπλουσιωτέρας αὐγαῖς περιεστράπτει τὰ σύμπαντα· μεσονύκτιον δὲ τῆς νυκτὸς τὸ μεσαίτατον, ὅτε καὶ βαθὺς ἅπασιν τοῖς ὑπ' οὐρανὸν καταχεῖται σκότος. Ἐν μεσημβρίᾳ τοίνυν, φησὶ, τούτέστιν, ἀμφιλαφεστάτου φωτὸς, θεῖου δὲ δηλονότι καὶ νοητοῦ, καταυγάζοντος τὴν ὑπ' οὐρανόν, διὰ τοῦ πάντων ἡμῶν Σωτῆρος Χριστοῦ, πεσοῦνται καθάπερ τυφλοὶ μηδὲ εἰδότες, ὅποι βαδίζουσιν Ἰουδαῖοι· οὐ γὰρ ἠθέλησαν ὑπακούειν λέγοντι τῷ Χριστῷ, « Ἔως τὸ φῶς ἔχετε, περιπατεῖτε ἐν τῷ φωτὶ, ἵνα μὴ ἡ σκοτία ὑμᾶς καταλάβῃ. » Κατελήφθησαν τοίνυν ὑπὸ τῆς σκοτίας οὐκ ἀνασχόμενοι περιπατεῖν ἐν τῷ φωτὶ· πείσονται δὲ τι καὶ ἕτερον. Στενάξουσι γὰρ ὡς ἀποθνήσκοντες, φησὶ, τούτέστιν, ὡς βαρεῖα καὶ ἀσχετῶ νόσῳ κατισχημένοι. Πορεύονται δὲ καὶ ὡς ἄρκος ἄμα, καὶ περιστερὰ, καὶ οὐχ ὡς δύο τινὲς ἀλλήλοις συμβιδάζοντες, ὧν ὁ μὲν ὡς ἄρκος νοηθεῖται, ὁ δὲ ὡς περιστερὰ, ἀλλ' ἕκαστος αὐτῶν ἐν ταυτῷ κατὰ

⁷⁵ Isa. lx, 1. ⁷⁶ Joan. vii, 41, 42. ⁷⁷ Matth. xvi, 14. ⁷⁸ Joan. xii, 35.

τὴν ἔξιν, καὶ κατὰ γε τὴν ἐνοῦσαν αὐτοῖς διάνοιαν, ὡς ἄρκος ὑπέρχων ὁμοῦ καὶ περιστέρα. Ἐπειδὴ γὰρ ἔφη στενάξειν αὐτοὺς, διαδείκνυσιν εὖ μάλα ποῖος ἔσται καὶ ὅσος ὁ στεναγμὸς αὐτῶν. Φασὶ γὰρ τὰς ἄρκους, εἰ ἀτεκνωθεῖεν ὑπὸ τοῦ διηρπασμένων αὐταῖς τῶν σκυμνίων, δεινῶς ὀλοφύρεσθαι, καὶ πῖμπλασθαι μὲν ἀκράτου μανίας, ὄρη δὲ καὶ νάπας περινοστεῖν, καὶ τοῖς ὑπαντῶσιν ἀσχέτως ἐπιπηδᾶν· καὶ ποῦ δι' ἐνὸς τῶν ἁγίων προφητῶν τοιοῦτόν τι σημαίνει, λέγων ὁ τῶν ὄλων Θεὸς περὶ τῶν ἐξ αἵματος Ἰσραὴλ, Ἵπαντήσομαι αὐτοῖς ὡς ἄρκος ἀπορουμένη, τουτέστιν, ὡμῶς καὶ ἀγρίως. Αἱ δὲ περιστέραί ταις ἑαυτῶν καλιαῖς ἐνιζάνουσαι· διαγογγύζουσι συχνῶς, καὶ οἶόν τινα γοεράν πέμπουσι φωνήν. Τοιοῦτοί τινες γεγονάσιν οἱ Ἰουδαῖοι· πεπορθημένης γὰρ αὐτῶν ἀπάσης τῆς χώρας ὁμοῦ τῇ ἀγίᾳ πόλει, φημὶ δὴ τῇ Ἱερουσαλήμ, κατεμπερησθέντος δὲ καὶ αὐτοῦ τοῦ ναοῦ, θηριοπρεπῆ μὲν ἔχουσι γνώμην, κατὰ τῶν ἠρηκότων αὐτῆν. Ἐρηνοῦσί γε μὴν παθοῦσαν ὡς περιστέραί. Γέγραπται γὰρ, ὅτι· «Καὶ ἔσονται ἐπὶ τῶν ὄρέων ὡς περιστέραί μελετητικάι.» Ἡ τάχα ποῦ καὶ ἕτερόν τι καταδηλοῦν τὸν προφητικὸν ἐν τούτοις οἰησόμεθα λόγον. Πορεύονται γὰρ, φησὶν, ὡς ἄρκος καὶ περιστέρα, τουτέστι, διαζήσουσιν ἐν ἀγριότητι νοῦ, συνεζευγμένης ἀσυνεσίας· καὶ ἀγριότητος μὲν ἢ ἄρκος εἰκῶν, ἦτοι παράδειγμα, εὐθελὰς δὲ καὶ ἀσυνεσίας ἢ περιστέρα. Εἰρηται γοῦν περὶ τοῦ Ἰσραὴλ δι' ἐνὸς τῶν ἁγίων προφητῶν, Καὶ ἦν Ἐφραῖμ περιστέρα ἄνοος, οὐκ ἔχουσα καρδίαν· εὐρήσομεν δὲ τοὺς Ἰουδαίους ἀγριομῶρους ὄντας τινὰς κατὰ ἀλήθειαν. Οὐ γὰρ ἔστιν ἐν αὐτοῖς ἢ παρὰ Χριστοῦ σύνεσις καὶ πραότης· ἠρνήσαντο γὰρ αὐτὸν σοφίας ὄντα καὶ συνέσεως χορηγόν, ἡμέρους τε καὶ πρῶτος ἀποφαίνοντα τοὺς ἀγαπῶντας αὐτόν. Ἐφη γοῦν ὁ προφήτης Ἱερεμίας περὶ αὐτῶν ποτὲ μὲν, ὅτι πάλιν, «Οὐ σοφία τις ἔστιν ἐν αὐτοῖς, ὅτι τὸν λόγον Κυρίου ἀπεδοκίμασαν.»

Ἄνεμείλαμεν κρίσιν, καὶ οὐκ ἔστι σωτηρία, μακρὰν ἀφέστηκεν ἀφ' ἡμῶν· πολλὴ γὰρ ἡμῶν ἡ ἀνομία ἐναντίον σου, καὶ αἱ ἀμαρτίαι ἡμῶν ἀντέστησαν ἡμῖν· αἱ γὰρ ἀνομίαι ἡμῶν ἐν ἡμῖν, καὶ τὰ ἀδικήματα ἡμῶν ἔγνωμεν. Ἦσεθήσαμεν, καὶ ἐψευσάμεθα, καὶ ἀπέστημεν ἀπὸ δισθεῖν τοῦ Θεοῦ ἡμῶν. Ἐλαλήσαμεν ἄδικα, καὶ ἠπειθήσαμεν· ἐκύομεν, καὶ ἐμελετήσαμεν ἀπὸ καρδίας ἡμῶν λόγους ἀδίκους, καὶ ἀπεστήσαμεν ὀπίσω τὴν κρίσιν, καὶ ἡ δικαιοσύνη μακρὰν ἀφέστηκεν.

Ἄει φιλαλήθης ἔστι τῶν ἁγίων προφητῶν ὁ λόγος. Λαλεῖ γὰρ ἐν αὐτοῖς τῆς ἀληθείας τὸ πνεῦμα, τουτέστι Χριστοῦ. Ταύτης ἕνεκα τῆς αἰτίας, ἐπειδὴν ποιοῦνται μνήμην τῆς ἀποβολῆς τοῦ τῶν Ἰουδαίων ἔθνους, καὶ τῆς ἐπενηγεμένης αὐτοῖς ὀργῆς διὰ τὴν εἰς Χριστὸν ἀσέθειαν, διαμνησθῆται χρησίμως, καὶ τῆς ἐσομένης ἐπιστροφῆς αὐτῶν ἐν ἐσχάτοις τοῦ αἰῶνος καιροῖς, κλήσειός τε τῆς ἐν Χριστῷ διὰ πίστεως. Οἰκονομικώτατα τοῖνυν, ἵνα μὴ τις οἴηται ψευδοπεῖν τὴν ἀλήθειαν, αὐτοὺς εἰσχομίζει μετα-

Nam quoniam dixerat, eos gemere, ostendit pulcherrime, qualis futurus sit et quantus eorum gemitus. **834** Dicunt enim ursas si orbatæ sint suis catulis a quopiam sibi ereptis, graviter lugere, et impotenter agi in rabiem, montes et saltus circuire, et in obvios effrenato impetu insilire. Et quidem tale quiddam universorum Deus per quemdam e sanctis prophetis significat, dicens de sanguine Israelitico oriundis: Occurram illis velut ursæ orbatæ, id est, crudeliter et immaniter. Columbæ autem nidis suis insidentes, subinde murmurant, et lugubrem quasi vocem quamdam emittunt. Tales facti sunt Judæi. Nam vastata eorum tota regione, simul cum sancta civitate, Jerusalem dico, ac ipso templo concremato, mente ferina ac belluina affecti sunt in eos qui sustulerunt eam, atque hoc illi accidisse lugent, ceu columbæ. Scriptum est enim: «Et erunt in montibus, ceu columbæ querulantes⁷⁹.» Vel aliud quiddam hic significare videtur sermo propheticus. Ibunt enim, inquit, ceu ursus et columba, id est, in mentis immanitate conjuncta cum imprudentia vivent. Ursa enim immanitatis, at simplicitatis et imprudentiæ imago et exemplum est columba. Est enim dictum de Israel apud quemdam e sanctis prophetis: Et erat Ephraim columba amens, non habens cor. Inveniemus autem Judæos quosdam esse crudeliter stultos re vera. Nec enim est in illis Christiana illa prudentia et mansuetudo. Negaverunt enim ipsum sapientiæ et prudentiæ subministratorem, quique diligentes se reddidit mites et mansuetos. Dixit ergo propheta Jeremias de illis, alicubi: «Infatuus est omnis homo a cognitione⁸⁰.» Alibi rursus: «Non inest illis sapientia, quia sermonem Domini reprobarunt⁸¹.»

«Ἐμωράνθη πᾶς ἄνθρωπος ἀπὸ γνώσεως,» ποτὲ δὲ Κυρίου ἀπεδοκίμασαν. »

VERS. 12-14. *Espectavimus judicium, et non est salus, procul recessit a nobis. Multa enim est iniquitas nostra in conspectu tuo, et peccata nostra restiterunt nobis. Iniquitates enim nostræ in nobis, et injustitias nostras novimus. Impie egimus, et mentiti sumus, et recessimus a Deo nostro, locuti sumus injusta, et non obedivimus. Parturivimus, et meditati sumus de corde nostro sermones injustos, et recessimus a judicio, et justitia procul recessit.*

835 Semper veritatis amans est sanctorum prophetarum oratio. Loquitur enim ipsis veritatis, id est, Christi spiritus. Hac de causa, cum mentionem faciunt rejectionis Judaicæ gentis, et illati illis supplicii propter impietatem in Christum: oportune commemorant futuram eorum conversionem postremis sæculi temporibus, et vocationem in Christo per fidem. Appositissime itaque, ne quis mentiri putet veritatem, eos inducit resipiscentes et persona eorum sumpta, eos tantum non sistit

⁷⁹ Isa. LIX, 11 ⁸⁰ Jerem. X, 14. ⁸¹ Jerem. VIII, 9.

Deo dicentes : Expectavimus iudicium, et non est. Iudicium dicunt iustitiam, per Christum videlicet, quam se accepturos sperabant. Sed apud eos non est : quippe qui duri et immorigeri exstiterunt. Ideo dicit : Salus procul recessit a nobis. Multa enim nostra iniquitas in conspectu tuo, et peccata nostra in nobis sunt. Cum enim in totum exciderint ab eo qui iustificat per fidem, ab ea salute quæ ab ipso est procul etiam absuerunt, cum non abjecerint peccati inquinamenta, et iniquitatis crimina non deleverint, sed cum sordes hinc sibi velut infusas et instillatas habeant. Propterea affatus est eos Christus, dicens : « Amen dico vobis, si non credideritis quia ego sum, in peccatis vestris moriemini ⁸¹. » Itaque quia non crediderunt, in peccatis suis mortui sunt. Et quia multifariam impii fuerunt contra Christum, etiam horum ipsorum confessionem edunt. Nam dicunt : Injustitias nostras novimus, impie egimus, et mentiti sumus, ac recessimus a Deo nostro. Impietatem enim commiserunt haud ferendam, mentientes contra majestatem omnium nostrum Servatoris Christi, nec volentes ei obsequi. Confitentur autem porro : Locuti sumus injusta, et non obedivimus. Parturivimus, et meditati sumus ex corde nostro sermones injustos. Nam injusta locuti sunt contra Christum : nunc elevantes ejus gloriam, et miracula calumniantes, dixerunt, in Beelzebul principe dæmoniorum eum ejicere dæmonia : nunc parientes e corde suo sermones injustos, accusarunt eum, Samaritanum, et dæmoniacum, edonem et vinipioiorem ausi nominare. Sycophantiis eum prosciderunt, Pilato præside, dicentes : « Concitat turbas, et vetat tributa dare Cæsari ⁸². » **836** Propterea dicunt : Recessimus a Deo nostro, locuti sumus injusta, et non obedivimus : parturivimus, et meditati sumus ex corde nostro sermones injustos, et recessimus a iudicio, et iustitia procul recessit, id est, projecimus iustitiam, et velut terga dedimus, eam aversati. Idcirco procul recessit a nobis. Hæ sunt igitur voces pœnitentiam agentium, et a Christo misericordiam quærentium. Etenim res salutaris est, resipiscere, et delictorum confessiones aperte edere. Scriptum est enim : « Dic tu iniquitates tuas prior, ut iustificeris ⁸³. » Dixit etiam divinus Psalter : « Dixi, Annuntiabo contra me iniquitatem meam Domino : et tu remisisti impietatem cordis mei ⁸⁴. »

ὁμολογίας ποιεῖσθαι σαφῶς. Γέγραπται γάρ, « Λέγε σὺ τὰς ἀνομίας σου πρῶτος, ἵνα δικαιωθῆς. » Ἐπὶ δὲ καὶ ὁ θεσπέσιος Μελωδός· « Εἶπα, Ἐξαγορεύσω κατ' ἐμοῦ τὴν ἀνομίαν μου τῷ Κυρίῳ, καὶ σὺ ἀφῆκας τὴν ἀσέβειαν τῆς καρδίας μου. »

VERS. 15-19. Quia consumpta est in viis eorum veritas, et recta venire non poterant. Veritas autem sublata est, et transtulerunt mentem, ne intelligerent. Et vidit Dominus, et non placuit ei, quia non erat iudicium. Et vidit, et non erat vir, et consideravit, et non erat qui defenderet. Et ultus est eos brachio

α γινώσκοντας, καὶ τὸ αὐτῶν πρόσωπον ἀναλαβόν, μονονοχὶ παρίστησι Θεῷ λέγοντας· Ἀνεμίναμεν κρίσιν, καὶ οὐκ ἔστιν. Κρίσιν ἐξέφασι τὴν δικαιοσύνην, τὴν διὰ Χριστοῦ δηλονότι, ἣν λήψεσθαι μὲν προσεδόκουν. παρ' αὐτοῖς δὲ οὐκ ἔστι, γέγονασι δὲ σκληροὶ καὶ ἀπειθεῖς. Διὰ τοῦτό φησιν, ὅτι Σωτηρία μακρὰν ἀφέστηκεν ἀφ' ἡμῶν. Πολλὴ γὰρ ἡμῶν ἡ ἀνομία ἐναντίον σου, καὶ αἱ ἁμαρτίαι ἡμῶν ἐν ἡμῖν. Ἐπειδὴ γὰρ ὅλως ἐκπεπτώκασι τοῦ δικαιοῦντος ἐν πίστει, μακρὰν γέγονασι καὶ τῆς παρ' αὐτοῦ σωτηρίας, οὐκ ἀποβαλόντες τῆς ἁμαρτίας τοῖς μολυσμοῦς, οὐκ ἀποτραψάμενοι τῆς ἀνομίας τὰ ἐγκλήματα, ἀλλ' ὅσον ἐντετηγμένον αὐτοῖς τὸν ἐνεῖθεν ἔχοντες ῥύπον. Διὰ τοῦτο προσεφώνει λέγων αὐτοῖς ὁ Χριστός, « Ἀμὴν λέγω ὑμῖν, ὅτι ἐὰν μὴ πιστεύσῃτε, ὅτι ἐγὼ εἶμι, ἐν ταῖς ἁμαρτίαις ὑμῶν ἀπέθανεσθε. » Οὐκοῦν ἐπειδὴ περ οὐ πιστεύουσασι, ἐπέθανον ταῖς ἁμαρτίαις αὐτῶν· ἐπειδὴ δὲ πολυτρόπως δεδουσεβήκασι κατὰ Χριστοῦ, καὶ τούτων αὐτῶν ποιοῦνται τὴν ἐξομολόγησιν. Φασὶ γὰρ, ὅτι τὰ ἀδικήματα ἡμῶν ἔγνωμεν, ἠσεβήσαμεν, καὶ ἔβυσάμεθα, καὶ ἀπέστημεν ἀπὸ ὀπισθεν τοῦ Θεοῦ ἡμῶν. Ἠτέθησαν γὰρ οὐ φορητῶς καταφευσάμενοι τῆς δόξης τοῦ πάντων ἡμῶν Σωτῆρος Χριστοῦ, καὶ ἀποστάντες τοῦ θέλειν κατακολουθεῖν αὐτῷ. Προομολογοῦσι δὲ, ὅτι Ἐλαλήσαμεν ἄδικα, καὶ ἠπειθήσαμεν, ἐκύομεν, καὶ ἐμελετήσαμεν ἀπὸ καρδίας ἡμῶν λόγους ἀδικούς. Ἄδικα γὰρ λελαλήκασι κατὰ Χριστοῦ· ποτὲ μὲν γὰρ διασύροντες αὐτοῦ τὴν ἔξαν, καὶ διαβάλλοντες τὰς θεοσημίας, ἔφασκον, ἐν Βεελζεβούλ ἔρχονται τῶν δαιμονίων ἐκβάλλειν αὐτὸν τὰ δαιμόνια, ποτὲ δὲ καὶ τικτοντες ἀπὸ τῆς ἐκπύων καρδίας λόγους ἀδικούς· κατηγορεῦσαν γὰρ αὐτοῦ, Σαμαρείτην καὶ δαιμονῶντα, φάγον τε καὶ οἰνοπότην ὀνομάσαι τολμήσαντες, σεσυκοφαντήκασι δὲ καὶ ἐπὶ Πιλάτου λέγοντες, ὅτι Ἐνασείει τοὺς ὄχλους, καὶ κωλύει φόρους διδόναι Καίσαρι. » Διὰ τοῦτό φησιν, ὅτι Ἐπέστημεν ἀπὸ ὀπισθεν τοῦ Θεοῦ ἡμῶν, ἐλαλήσαμεν ἄδικα, καὶ ἠπειθήσαμεν· ἐκύομεν, καὶ ἐμελετήσαμεν ἀπὸ καρδίας ἡμῶν λόγους ἀδικούς, καὶ ἀπεστήσαμεν ὀπίσω τὴν κρίσιν, καὶ ἡ δικαιοσύνη μακρὰν ἀφέστηκε, » τούτέστιν, ἐβρήσαμεν κἀπὶ τὴν δικαιοσύνην, καὶ ὅσον νῦντα δεδώκαμεν ἀποστραφέντες αὐτήν. Διὰ τοῦτο μακρὰν ἀφέστηκεν ἀφ' ἡμῶν. Αὐταὶ δὲ οὖν μετανοούντων φωναὶ, καὶ ζητούντων ἐλεεῖσθαι παρὰ Χριστοῦ. Χρῆμα γὰρ σωτήριον τὸ μετανοεῖν, καὶ τὰς πῶν πλημμελημάτων

"Οτι κατηναλώθη ἐν τοῖς ὁδοῖς αὐτῶν ἡ ἀλήθεια, καὶ δι' εὐθείας οὐκ ἠδύναντο ἐλθεῖν. Καὶ ἡ ἀλήθεια ἤρται, καὶ μετέστησαν τὴν διάνοιαν, τοῦ συνειδῆναι, καὶ εἶδε Κύριος, καὶ οὐκ ἤρεσεν αὐτῷ, ὅτι οὐκ ἦν κρίσις. Καὶ εἶδε καὶ οὐκ ἦν ἀθήρ, καὶ κατενόησε, καὶ οὐκ ἦν ὁ ἀντεληψόμενος. Καὶ

⁸¹ Joan. 1, 24. ⁸² Luc. xxiii, 2. ⁸³ Isa. xliiii, 26. ⁸⁴ Psal. xxxi, 5.

ἡμίνατο αὐτοὺς τῷ βραχίονι αὐτοῦ, καὶ τῇ ἐλεη-
μοσύνῃ, ἧ (1) ἐστηρίσατο, καὶ ἐνεδύσατο δικαιο-
σύνην, ὡς θώρακα, καὶ περιέθετο περικεφαλαίαν
σωτηρίου ἐπὶ τῆς κεφαλῆς. Καὶ περιεβλήτετο ἱμά-
τιον ἐκδικήσεως, καὶ περιβόλαιον, ὡς ἀνταποδώ-
σων ἀνταπόδοσιν, θρείδος τοῖς ὑπεναρτίοις. Καὶ
ροβηθήσονται οἱ ἀπὸ δυσμῶν τὸ δρομα Κυρίου, καὶ οἱ ἀπὸ ἀνατολῶν τὸ δρομα τὸ ἐνδοξον. Ἦξει γάρ

Διαμνημονεύσας ὁ προφήτης, ὧν ἐρούσιν ἐν καιρῷ
κλήσεως αὐτῶν οἱ ἐξ Ἰσραὴλ, αἰτούντες παρὰ τοῦ
Θεοῦ καὶ Πατρὸς τῆς διὰ Χριστοῦ σωτηρίας τὴν
χάριν, μεθίστησι πάλιν τοὺς λόγους εἰς τὸ ἑαυτοῦ
πρόσωπον, καὶ καταγορεύει τῶν ἐξ Ἰσραὴλ, μᾶλλον
δὲ συναίνει, ὅτι γεγόνασι πονηροὶ, καὶ ἀποστάται, καὶ
τῆς ἀληθείας ἐχθροί· διίσχυρίζεται δὲ λέγων, ὅτι
Κατηγαλώθη ἡ ἀλήθεια ἐν ταῖς ὁδοῖς αὐτῶν, τούτεστι,
μονονουχὶ δεδαπάνηται, καὶ εἰσάπαν ἔρχετο.
Οὐ γὰρ ἦν ὄλως ἐν τοῖς ἔργοις αὐτῶν ἀλή-
θεια, τούτεστι, τῆς ἀληθείας ὁ νόμος. Διὰ τοῦτο δι'
εὐθείας οὐκ ἔδύναντο διελθεῖν· οἱ γὰρ ὄλως διολισθή-
σαντες τοῦ εἰδέναί τὸ πολιτεύεσθαι συννόμως, καὶ
κατὰ γὰρ τὸ τῇ ἀληθείᾳ δοκοῦν, ἀλήθεια δὲ ὁ νόμος
τοῦ Θεοῦ ὠνόμασται πανταχοῦ, πῶς ἂν ἦλθον εὐθύ
τοῦ πρέποντος; ἢ πῶς οὐ καμπύλας καὶ διστραμ-
μένας ἐσχῆκασιν τὰς ὁδοὺς; Προστίθει δὲ καὶ λέ-
γων, ὅτι Ἡ ἀλήθεια ἤρται, καὶ μετέστησαν τὴν διά-
νοιαν τοῦ συνιέναι, διαδείκνυσιν ὅτι παντελῶς
ἀπεφοίτηκεν αὐτῶν ἡ ἀλήθεια, καὶ μετέστησαν ὀλο-
τρόπως τοῦ δύνασθαι τε συνιέναι τῶν τελούντων εἰς
σωτηρίαν. Ταῦτα, φησὶν, εἶδε Κύριος, καὶ οὐκ ἤρε-
σεν αὐτῷ. Οὐ γὰρ ἦν παρ' αὐτοῖς κρίσις, τούτεστι,
δικαιοκρίσις, καὶ νόμος. Εἶτα· Τεθέεται, φησὶ, καὶ
οὐκ ἦν ἀνὴρ, κατενόησε καὶ οὐκ ἦν ὁ ἀντιληψόμενος.
Ἐπειδὴ γὰρ ἔστι φιλοικτίρμων, ὡς Θεὸς ἀνίησιν,
ἔσθ' ὅτε, καὶ ὀλοκλήρως πῶλε ἐγκλήματα, δι' ἕνα
καὶ μόνον εὐρεθέντα δίκαιον ἐν αὐτῇ· καὶ γοῦν ἐφη
διὰ φωνῆς Ἰερemieίου· « Περιδράμετε ἐν ταῖς ὁδοῖς
Ἰερουσαλήμ, καὶ ζητήσατε ἐν ταῖς πλατείαις αὐτῆς,
καὶ ἴδετε ἂν εὕρητε ἄνδρα, εἰ ἔστι ποιῶν πίστιν, καὶ
ἀγαπῶν ἔλεος, καὶ ὄλωσ' ἔσομαι αὐτῇ, λέγει Κύριος. »
Ἐπέσχετο δὲ καὶ Σοδόμοις τὴν διὰ πυρὸς ἀνήσειν
κόλασιν, εἰ πάντε δικαίους ἔσχον παρ' ἑαυτοῖς, τού-
τέστιν, ἐν ἐκάστη πῶλε δίκαιον ἕνα. Κατενόησε τοί-
νον, φησὶ, καὶ οὐκ ἦν ἀνὴρ, οὐκ ἦν ὁ ἀντιληψόμε-
νος. Ὁ γὰρ δίκαιος τὸν θεὸν κατενόησας θυμὸν,
καὶ ἀρκέσας μόνος εἰς γὰρ τὸ δύνασθαι καταπραῖναι
θεῶν, ἀντιλαμβάνεται πάντως ἐκείνων, ὑπὲρ ὧν ἂν
προσάγῃ τὰς λιτάς. Ἐπεὶ δὲ ἦν τοιοῦτος οὐδεὶς, ἡμί-
νατο αὐτοὺς, φησὶ, τῷ βραχίονι αὐτοῦ, τούτεστι,
τῇ δυνάμει, ἐστηρίσατο δὲ καὶ τῇ ἐλεημοσύνῃ· οὐ
γὰρ ὀλόβριζον ἀνέλε τὸν Ἰσραὴλ, σέσωκε δὲ κατά-
λειμμα φιλόανθρωπος ὧν, καὶ τοῖς ἁγίοις αὐτῶν πα-
τράσιν ἀψευδῆ τετήρηκε τὴν ὑπόσχεσιν. Εἶτά φησιν
ὁ προφήτης, ὅτι θώρακα μὲν ἐνεδύσατο, περιέθετο δὲ
περικεφαλαίαν καὶ ἱμάτιον ἐκδικήσεως, ὡς ἀνταπο-

sw, et misericordia sustentavit. Et indutus est ju-
stitia, quasi lorica, et circumdedit galea salutis capui,
et amictus est indumento vindictæ pallioque, tan-
quam ulturus probrum adversariorum. Et timebunt
hi qui ab occidente sunt, nomen Domini, et qui ab orientis
sunt, nomen gloriosum. Veniet enim tanquam fluvius
violentus ira Domini, veniet cum furore.

ὡς ποταμὸς βλαίος ἡ ἐργὴ Κυρίου, ἦξει μετὰ θυμοῦ.

Cum propheta commemoraverit quæ tempore voca-
tionis suæ dicent Israëlites, petentes ab ipso Deo et Patre
gratiam salutis per Christum: in personam suam rursus
orationem transfert et accusat Israelitas, ino annuit et
comprobat, et eos malos et apostatas atque veritatis
inimicos esse confirmat, dicens: Consumpta est veri-
tas in viis eorum, id est, tantum non deleta est et fun-
ditus periit. Non enim erat ulla in operibus eorum
veritas, id est, lex veritatis. Idcirco per rectam viam
non potuerunt transire. Qui enim omnino ex legis
et veritatis præscripto vitam instituere nesciunt
(veritas autem lex Dei ubique nuncupatur), quomodo

837 recta ad decorum transeant? imo quomodo
non obliquas et distortas vias habuerint? Cum addit
et dicit: Veritas sublata est, et transtulerunt men-
tem, ne intelligerent; ostendit, in totum veritatem
ab illis recessisse, et eos omnino mentem transtulisse
ut quid ad salutem faceret non intelligerent. Hinc
dicit: Vidit Dominus et non ei placuit; non enim
erat apud eos iudicium, id est, iustum iudicium et lex.

Deinde, Aspexit, inquit, et non erat vir, considera-
vit, et non erat defensor. Nam quoniam misericors
est, ut Deus, remittit interdum universæ etiam ci-
vitati crimina, propter unum solum, qui in ea ju-
stus inventus est. Siquidem dixit voce Jeremiæ:
« Cursate in viis Jerusalem, et quærite in plateis
ejus, et videte an invenire possitis virum, qui facit
fidem, et diligit misericordiam, ac propitius ero illi,
dicit Dominus 88. » Promisit item Sodomis se ignis
supplicium illis remissurum, si quinque justos
apud se habuissent, id est, unum justum in unaqua-
que civitate. Consideravit igitur, inquit, et non erat
vir, non erat qui defenderet. Justus enim cum fu-
rore sedet, et solus valeat Deum placare, illos
semper defendit, pro quibus preces obtulerit. Quo-
niam vero nullus ejusmodi erat, vindicavit eos,
inquit, brachio suo, id est, potentia, et sustentavit
misericordia. Non enim radicitus sustulit Israellem,
sed humanus cum sit, reliquias servavit, et sanctis
ipsorum patribus fidem datam vere servavit. Dein-
de propheta ait: Indutus est lorica, et galea cir-
cumdatus est, ac indumento vindictæ, tanquam ul-
turus probrum adversariorum; tantum non im-
peratorem contra eos factum esse dicit universo
rum Deum, armatura instructum, et rei bellicæ
gnarum. Quibus verbis Iræ contra illos impetum
declarat. Restitit enim illis Omnipotens, cui merito

88 Jerem. v, 1.

(1) Vocula ἧ desideratur in ed. LXX.

dictum est: « Tu terribilis es, et quis resistet tibi ab ira tua ⁸⁶ ? » Supplicio autem Judæis illato, timebunt qui ab Occidente sunt, et qui ab Oriente, nomen gloriosum. Veniet enim, veniet, inquit, contra infideles ira, veluti violentissimus quidam fluvius rapiens omnia, et tam rapido fluxu decurrens ut ei resisti non possit.

μένων δὲ τοῖς Ἰουδαίοις τῶν κολαστηρίων, Φοβηθήσονται οἱ ἀπὸ δυσμῶν καὶ ἀνατολῶν τὸ ὄνομα τοῦ ἔνδοξου. Ἦξει γὰρ, ἤξει, φησὶ, κατὰ τῶν ἀπειθησάντων ἢ ὀργῆ, καθάπερ τις βιαιότατος ποταμὸς πάντα κατὰσύρων, καὶ ἀπρόσβλητον ἔχων τὴν τῶν ναμάτων καταφορὰν.

VERS. 20, 21. *Et veniet propter Sion liberator, et avertet impietates a Jacob. Et hoc illis testamentum a me, dicit Dominus. Spiritus meus est in te, et verba mea, quæ ego posui in ore tuo, non deficient de ore tuo, et ex ore seminis tui. Dixit enim Dominus deinceps et in sæculum.*

Ut in proxime superioribus iræ Judæis irrogatæ disertè meminit, ut qui ducem vitæ interfecerunt, et in universorum Servatorem ac Redemptorem impie bacchati sunt: deinde etiam illis, posterioribus temporibus misericordiam et humanitatem datum iri prædixit: dixit enim: Et vindicavit eos brachio suo, et misericordia sustentavit, sic hoc quoque loco dicit, furorem Domini tanquam torrentem quemdam intolerabilem et rapidissimum in eos descensurum: et de benedictione extremis sæculi temporibus eis danda verba facit. Veniet enim propter Sion liberator. De cælo enim descendit anigenitum Dei Verbum, et demisit ipse se ad inanitionem, factus homo, ut etiam præ aliis vocaret Israellem, et servaret quoque gentium multitudinem. Testis erit sapientissimus Paulus inquitens: « Dico Christum ministrum fuisse circumcisionis, propter veritatem Dei, ad confirmandas promissiones patrum, gentes autem super misericordia honorare Deum ⁸⁷. » Meminimus etiam alibi dicere Christum: « Non missus sum nisi ad oves perditas domus Israel ⁸⁸. » Veniet igitur liberator, a peccatis scilicet, a morte et corruptione, a crudelitate diabolica, a dæmonum errore, deceptione et tyrannide. Et hoc illis a me testamentum, dicit Dominus. Quod autem voluntate Dei semel decretum est et promissum, prorsus penitusque firmum erit, et non negabitur. Quod igitur erit, inquit, a me testamentum? Spiritus meus et verba quæ posui in ore tuo, non deficient deinceps et in æternum tempus. Manifestissima enim demonstratio est, redemptum esse genus humanum, et quidem præ aliis Israelitis qui crediderunt factos esse Spiritus sancti participes: per quem adoptionis decus allatum est, et loquendi lingua verbum fidei, sicuti scripsit sapientissimus Paulus: « Ne dicas enim, inquit, in corde tuo: Quis ascendet in cælum? hoc est Christum deducere, aut quis descendet in abyssum?

A δώσων ἀνταπόδοσιν θνείδος τοῖς ὑπεναντιοῖς. Μόνον γὰρ οὐχὶ πολεμάρχην ἔφη τινὰ γενέσθαι κατ' αὐτῶν τὸν τῶν ὄλων Θεόν, παντευχίαν ἔχοντα, καὶ εὖ εἰδόμενα τὰ τακτικά. Δείκνυσσι δὲ διὰ τούτων τῆς ἐπ' αὐτοῖς ὀργῆς τὴν ἐφοδὸν· ἀντετάξατο γὰρ αὐτοῖς ὁ παναλκῆς, πρὸς ὃν εἴρηται δικαίως· « Σὺ φοβερός εἶ, καὶ τίς ἀντιστήσεται σοὶ ἀπὸ τῆς ὀργῆς σου; » Ἐπενηνεγ-

B Καὶ ἤξει ἕνεκεν Σιών ὁ ῥυόμενος, καὶ ἀποστρέψει ἀσεβείας ἀπὸ Ἰακώβ, καὶ αὐτὴ αὐτοῖς ἢ παρ' ἐμοῦ διαθήκη λέγει Κύριος. Τὸ Πνεῦμα τὸ ἐμὸν ἐστὶν ἐπὶ σοὶ, καὶ τὰ ῥήματα, ἃ ἔδωκα εἰς τὸ στόμα μου, οὐ μὴ ἐκλείπη ἐκ τοῦ στόματός σου (1). Εἶπε γὰρ Κύριος ἀπὸ τοῦ νῦν, καὶ εἰς τὸν αἰῶνα.

C Ὡσπερ ἐν τοῖς ἀνόπιν βραχίυ καὶ τῆς ἐπενεχθισομένης τοῖς Ἰουδαίοις ὀργῆς διεμέμνητο σαφῶς, ἀπεκτόνασι γὰρ τὸν ἀρχηγὸν τῆς ζωῆς, καὶ πεπαρρηκασιν ἀνοσιῶς εἰς τὸν τῶν ὄλων Σωτήρα, καὶ Αντρωτὴν· εἶτα τῆς δοθησομένης αὐτοῖς ἐν ὑστέροις καιροῖς ἐλεημοσύνης, καὶ φιλανθρωπίας ἐποιεῖτο τὴν προαγόρευσιν· Ἰση γὰρ ὅτι, Καὶ ἡμίνατο αὐτοῖς τῷ βραχίονι αὐτοῦ, καὶ τῇ ἐλεημοσύνῃ ἐστηρίξατο οὕτω κἀνθάδε, καθάπερ τινὰ χεῖμάρβρον ἀφόρητόν τε καὶ βιαιότατον καταβήσασθαι κατ' αὐτῶν τὸν τῷ Κυρίου θυμὸν. Εἰπὼν δὲ, καὶ τὸν περὶ τῆς δοθησομένης αὐτοῖς εὐλογίας ἐν ἐσχάτοις τοῦ αἰῶνος καιροῖς ποιεῖται λόγον. Ἦξει γὰρ ἕνεκεν Σιών ὁ ῥυόμενος. Καταπεφοίτηκε γὰρ ἐξ οὐρανῶν ὁ μονογενὴς τοῦ Θεοῦ Λόγος, καὶ καθήκεν ἑαυτὸν εἰς κένωσιν, γενόμενος ἄνθρωπος, ἵνα καὶ πρὸ γε τῶν ἄλλων καλέσῃ τὸν Ἰσραὴλ, διατίωσῃ δὲ καὶ τῶν ἔθνῶν τὴν πληθύν· καὶ μάρτυρήσει γράφων ὁ πάνσοφος Παῦλος· « Λέγω γὰρ Χριστὸν διάκονον γεγενῆσθαι περιτομῆς, ὑπὲρ ἀληθείας Θεοῦ, εἰς τὸ βεβαιῶσαι τὰς ἐπαγγελίας τῶν πατέρων, τὰ δὲ ἔθνη ὑπὲρ ἐλέους δοξάσαι τὸν Θεόν. » Μεμνήμεθα δὲ καὶ αὐτοῦ λέγοντος τοῦ Χριστοῦ, « Οὐκ ἀπεστάλην, εἰ μὴ εἰς τὰ πρόβατα τὰ ἀπολλυλὸτα οἴκου Ἰσραὴλ. » Ἦξει δὴ οὖν ὁ ῥυόμενος, ἐξ ἀμαρτιῶν δηλονότι, ἐκ θανάτου καὶ φθορᾶς, ἐξ ὀμότητος διαβολικῆς, ἐκ τῆς τῶν δαιμονίων ἀπάτης καὶ πλεονεξίας. Καὶ αὐτὴ αὐτοῖς ἢ παρ' ἐμοῦ διαθήκη, D εἶπε Κύριος. Τὸ δὲ ἀπαξ ὀρισθὲν διὰ βουλῆς τοῦ Θεοῦ καὶ ἐπαγγελθὲν, πάντη τε καὶ πάντως, ἀρριρὸς ἔσται, καὶ οὐκ ἀρνηθήσεται. Ποῖα τοίνυν ἔσται, φησὶν, ἢ παρ' ἐμοῦ διαθήκη; Τὸ Πνεῦμα τὸ ἐμὸν, καὶ τὰ ῥήματα, ἃ ἔδωκα ἐν τῷ στόματί σου, οὐ μὴ ἐκλείπη ἀπὸ τοῦ νῦν, καὶ εἰς τὴν αἰῶνα χρόνον. Σαρκεστάτη γὰρ ἀπόδειξις τοῦ λελυτρωῦσθαι τὸ γένος τὸ ἀνθρώπινον, ἤγουν καὶ πρὸ γε τῶν ἄλλων τοὺς ἐξ Ἰσραὴλ, πιστεύσαντας τὸ ἐν μετέξει γενέσθαι Πνεύματος ἁγίου, δι' οὗ καὶ τὸ τῆς υἰοθεσίας εἰσ-

⁸⁶ Psal. LXXV, 8. ⁸⁷ Rom. xv, 8, 9. ⁸⁸ Matth. xv, 24.

(1) LXX, εἰς τὸ στόμα μου, οὐ μὴ ἐκλείπη ἐκ τοῦ στόματός σου, καὶ ἐκ τοῦ στόματος τοῦ σπέρματός σου.

φέρεται καύχημα, και λαλεῖν ἐν γλώττῃ τὸ ῥῆμα τῆς πίστεως, καθὰ γέγραphen ὁ πάνσοφος Παῦλος· «Μὴ γὰρ εἴπῃς, φησὶν, ἐν τῇ καρδίᾳ σου· Τίς ἀναθήσεται εἰς τὸν οὐρανόν; τουτέστι Χριστὸν καταγαγεῖν, ἢ, Τίς καταθήσεται εἰς τὴν ἄβυσσον; τουτέστι Χριστὸν ἐκ νεκρῶν ἀναγαγεῖν. Ἀλλὰ τί λέγει ἡ Γραφή; ἔγγυς σου τὸ ῥῆμα ἐν τῷ στόματι σου, και ἐν τῇ καρδίᾳ σου, ὅτι ἐὰν εἴπῃς, Κύριος Ἰησοῦς, και πιστεύσῃς ἐν τῇ καρδίᾳ σου, ὅτι ὁ Θεὸς αὐτὸν ἤγειρεν ἐκ νεκρῶν, σωθήσῃ. Καρδίᾳ γὰρ πιστεύεται εἰς δικαιοσύνην, στόματι δὲ ὁμολογεῖται εἰς σωτηρίαν.» Ἐλάβομεν τοίνυν παρὰ Θεοῦ τὸ ῥῆμα τῆς πίστεως, ἥτοι τὴν ὁμολογίαν· σωτήριον δὲ χρῆμα, και δικαιοσύνης πρὸξενον· δικαιοὶ γὰρ οὕτω τὸν ἀσέβῃ Χριστὸς, ὁ και πάλαι βῶν, «Ἰδοὺ ἀπέλειψα ὡς νεφέλην τὰς ἀνομιὰς σου, και ὡς γνόφος τὰς ἀμαρτίας σου.» Τοῦτο τὸ ῥῆμα τῆς πίστεως ἐν ἡμῖν ἔστω (1) εἴησεται. Παραπέμφομεν δὲ αὐτὸ εἰς γενεὰς γενεῶν, δικαιοθήσονται γὰρ οὕτω και οἱ μεθ' ἡμῶν. Εἰ γὰρ αἰεὶ Χριστὸς και ἐστὶ Θεὸς και Κύριος, οὐ γὰρ, παρὰ τοῖς ἐπεγνωκόσι τὴν ἐπιφάνειαν αὐτοῦ.

Φωτίζου, φωτίζου, Ἰερουσαλήμ, ἦκει γὰρ σου τὸ φῶς, και ἡ δόξα Κυρίου ἐπὶ σὲ ἀνατέταλκεν. Ἰδοὺ γὰρ σκότος και γνόφος καλύψει γῆν ἐπ' ἔθνη· ἐπὶ δὲ σε φανήσεται Κύριος, και ἡ δόξα αὐτοῦ ἐπὶ σὲ ὀφθήσεται. Καὶ πορεύσονται βασιλεῖς τῷ φωτὶ σου, και ἔθνη τῇ λαμπρότητι σου.

Ἦς δοθείσης τῆς ἐπαγγελίας τοῦ ὅτι σωθήσεται κατὰ καιροῦς ὁ Ἰσραὴλ, ἀνασκιρτᾷ πρόπον τινὰ πρὸς εὐθυμίαν ὁ λόγος ἐν τοῦτοις ἡμῖν ὁ προφητικὸς, μονουουχὶ γὰρ μεγάλην αἴρων εἰς ὕψος τὴν βοήν ἐπιφθέγγεται· «Φωτίζου, φωτίζου, λέγων, ἦκει γὰρ σου τὸ φῶς.» Ἄθρει δὲ ὅπως πρὸ γε τῶν ἄλλων τοῖς ἐξ Ἰσραὴλ ἐκνεμηθέντος παρὰ Θεοῦ τοῦ θελοῦ φωτός, δῆλον δὲ ὅτι· τοῦ διὰ Χριστοῦ, τὸ, ἦκει σου τὸ φῶς, ὁ προφήτης φησὶ, μονουουχὶ παρόντα καταδεικνύων αὐτοῖς τὸν πάλαι μὲν διὰ νόμου, και προφητῶν ἀγίων προσηγγελλόμενον, ἐπιλάμψαντα δὲ τοῖς ἐπὶ γῆς ἐν ἐσχάτοις τοῦ αἰῶνος καιροῖς μετὰ σαρκός. Δέξαν δὲ Κυρίου τὸν ἐπιφανέντα φησὶν, ἀνέτειλε γὰρ οἶά τις ἥλιος ὁ Χριστὸς φωτὶ τῷ θεῖῳ και νοητῷ περιστρέπτων τὰ σύμπαντα, και τῆς ἀληθοῦς θεογνωσίας καθιέις τὴν αἴγλην τοῖς ἐτοιμοτέροις εἰς πίστιν. Ἔστι δὲ και δόξα τοῦ Θεοῦ, και Πατρὸς. Ἐν αὐτῷ γὰρ, και δι' αὐτοῦ, και σὺν αὐτῷ δοξάζεται. Ζωγραφεῖ δὲ ὡσπερ ἐν ἰδίᾳ φύσει τὸν τεκνόντα αὐτόν. Καὶ ἐστὶ περ ἐγνωκαμεν τὸν Υἱὸν, τεθεάμεθα δὲ δι' αὐτοῦ τε και ἐν αὐτῷ τὴν μεγαλειότητα τοῦ Πατρὸς, και τὴν ἀπαράβλητον δόξαν, και τῶν θεοπερῶν ἀξιομάτων τὴν ὑπεροχήν. Καὶ γοῦν ἐφη που Χριστός· «Πάτερ, δόξασόν σου τὸν Υἱόν, ἵνα και ὁ Υἱὸς σου δοξάσῃ σε.» Ὁφθῇ τοίνυν ἐν ἡμῖν ἡ δόξα τοῦ Θεοῦ και Πατρὸς, εἴτα τῶν ἄλλων ἀπάντων ἐθνῶν ἀποκρίνας τὸν Ἰσραὴλ, ὡς ἐξαιρέτως τιμημένον παρὰ Θεοῦ, και κληρον ὄντα αὐτοῦ, προσεπάγει, και φησὶν· «Ἰδοὺ σκότος και γνόφος καλύψει γῆν ἐπ' ἔθνη, ἐπὶ δὲ σε

A hoc est Christum a mortuis reducere. At quid dicit Scriptura? Prope est verbum in ore tuo, et in corde tuo, quia si dixeris, Dominus Jesus, et credideris in corde tuo Deum excitasse illum a mortuis, saluus eris. Corde enim creditur ad iustitiam, ore autem fit confessio ad salutem. Accepimus itaque a Deo verbum fidei sive confessionem; quod quidem salutare est, et iustitiam conciliat. Justificat enim sic impium Christus, qui et palam clamitat: «Ecce deleui ut nubem iniquitates tuas, et ut caliginem peccata tua.» Hoc verbum fidei in nobis erit perpetuo, et de ore nostro non cessabit, sed illud ad posteritatem usque transmittemus. Sic enim justificabuntur et posterii. Si enim semper Christus sit et Deus et Dominus, nunquam desinet fidei ejus confessio apud eos qui illius apparitionem agnoverunt. διηνεκῶς, και ἐκ τοῦ στόματος ἡμῶν οὐ πεπαύσεται. καταλήξει πάποτε τῆς εἰς αὐτὸν πίστεως ἡ ὁμολο-

CAP. LX. VERS. 1-3. *Illuminare, illuminare, Jerusalem: venit enim tua lux, et gloria Domini super te orta est. Ecce enim tenebrae et caligo operiet terram super gentes. Super te autem apparebit Dominus, et gloria ejus in te videbitur. Et ambulabunt reges in luce tua, et gentes in splendore tuo.*

Perinde ac si promissio, de servatulo olim Israel, data esset, exsultat quodammodo hic nobis prophetica oratio. Nam tantum non magno clamore in altum sublato, resonat: «Illuminare, inquit, illuminare: venit enim tua lux.» Observa autem praeter aliis, data Israelitis a Deo divina luce, per Christum videlicet, prophetam dicere: Venit tua lux, tantum non praesentem esse ostendens eum, qui olim in lege et a sanctis prophetis praenuntiatus est, quique in carne postremis saeculi temporibus illuxit mortalibus. Vocatque eum qui apparuit, gloriam Domini. Ortus enim est Christus tanquam sol quidam, luce divina ac intelligentiae collustrans omnia, et verae Dei cognitionis splendorem promptioribus ad fidem amplectendam immittens. Estque gloria Dei et Patris. In ipso enim et per ipsum et cum ipso glorificatur. Repraesentat enim tanquam in propria natura eum qui ipsum peperit. Et quatenus novimus Filium, contemplantur etiam per ipsum et in ipso Patris magnificentiam et incomparabilem gloriam, et divinae auctoritatis dignitatisque praestantiam. Siquidem Christus alicubi dixit: «Pater, glorifica tuum Filium, ut Filius tuus glorificet te.» Visa est itaque in nobis gloria Dei et Patris. Deinde segregato ab aliis gentibus omnibus Israele, ut eximie a Deo in honore ac pretio habito, utique ejus sorte ac haereditate, porro addit, et inquit: «Ecce tenebrae et caligo operient terram super gentes; super te autem apparebit Dominus.» Nehaec dicit, quasi Chri-

⁹⁹ Rom. x, 6-10. ¹⁰⁰ Joan. xvii, 1.

(1) Humfr. ἔσται.

sto mundo illucescente, tenebræ per gentes dissipandæ essent: sunt enim illustratæ potius, et pristini erroris tenebras abjecerunt. At qui divinam Scripturam interpretati sunt, promiscue reddunt sæpe tempora. Itaque pro « Tegis, » posuerunt « Teget. » Verum est enim Christo præ aliis illucente Israelitis, detentam fuisse tenebris gentium multitudinem, nondum translata in ipsas gratia. Ecce igitur, inquit, oblecta est tenebris et caligine, ignorationis scilicet et erroris, universa terra gentium. Super te autem apparebit Dominus; illuxit enim, ut dixi, illis et quidem primum, et gloria ejus visa est, eximia magnitudine operum, signorum et prodigii. Apud eos namque miracula edidit, ut Deus, partim mortuos a monumentis suscitans: partim cæcorum oculis lumen immittens, leprosos emundans nutu, dæmones increpans cum auctoritate, et nullum omnino modum prætermittens, ad fidem faciendam, persuadendumque se vere Deum esse, et Dei naturalem Filium. « Et ambulabunt, inquit, reges in luce tua, et gentes in splendore tuo. » Adnectit iterum propheta visitationi Israelitarum gentium vocationem, ut videant, si contemnunt ipsi sua inobedientia Redemptorem, et resiliant ab ejus dilectione, cum capitis sui interitu se non fore destitutum cultoribus, sed gentes potius et reges per fidem adducturum. In splendore enim dato tibi, inquit, id est, in illustratione per Christum, ambulabunt reges et gentes. At quo ambulabunt? ad salutem videlicet per fidem, ad gloriosam et inculpabilem vitam, ad sciendum et constendum, quis natura sit ac vere universorum Creator et Opifex. Adorarunt namque creaturam præ Creatore, et lignis ac lapidibus cultum exhibuerunt. Sed postquam, inquit, luce tibi **841** data illustrati sunt, etiam ipsi ambulabunt recta et regia via, ad nullum obicem in medio jacentem impingentes, sed ut in clara luce et die, quantumvis noctis ac tenebrarum filii, omnia offendicula prætercurrentes.

διὰ μέσου κειμένων, ἀλλ' ὡς ἐν αὐγῇ, καὶ ἡμέρᾳ, σκάνδαλα παρατρέχοντες.

VERS. 4-7. *Leva in circuitu oculos tuos, et vide congregatos liberos tuos. Ecce venerunt filii tui de longe, et filia tuæ super humeros portabuntur. Tunc videbis, et timebis, et stupebis corde, quia transferentur ad te divitiæ maris et gentium, et populorum, et venient ad te greges camelorum, et operient te cameli Madiam et Gepar. Omnes de Sabba venient, ferentes aurum et thus, ferent et lapidem pretiosum, et salutare Domini annuntiant. Et omnes oves Cedar congregabuntur ad te, et arietes Nabeoth venient ad te, et afferentur acceptabilia super aram meam, et domus orationis meæ glorificabitur.*

Artissime et sapientissime disponitur hæc ora-

(1) Οἰσουσι καὶ ἄθρον τιμοῦ. Desunt hæc verba in LXX.

φανήσεται Κύριος. » Καὶ οὐχ ὡς σκότους μέλλοντος κατασκιδνασθαι τῶν ἐθνῶν ἐπιλάμπαντος τῷ κόσμῳ Χριστοῦ, τὰ τοιαῦτα φησί, κατεφωτίσθη δὲ μᾶλλον, καὶ τὸν τῆς ἀρχαίας ἀπάτης ἀποβέβληκε σκότον. Ἄδιαφοροῦσι δὲ πλειστάκις περὶ τὴν τῶν χρόνων ἀπόδοσιν οἱ τὴν θείαν διερμηνεύσαντες Γραφήν. Θεοίκασι τοίνυν, ἀντὶ τοῦ « καλύπτει, » τὸ « καλύψει. » Ἄληθές γάρ ἐστι καὶ ἐπιλάμπαντος τοῦ Χριστοῦ, καὶ πρὸ γε τῶν ἄλλων τοῖς ἐξ Ἰσραὴλ, ἐπι κεκράττητο σκότῳ τῶν ἐθνῶν ἢ πληθῶς, οὕτω μετατιθεμένης ἐπ' αὐτὰ τῆς χάριτος. Ἰδοὺ τοίνυν, φησί, κεκάλυπται σκότῳ καὶ γνόφῳ, τῆς ἀμαθίας ὀηλονότι, καὶ τῷ τῆς πλάνης, ἢ γῆ πάσα τῶν ἐθνῶν, ἐπὶ δὲ σὲ φανήσεται Κύριος, ἐπέλαμψε γὰρ, ὡς ἔφη, αὐτοῖς, καὶ πρῶτως ὤφθη τε αὐτοῖς ἡ ὕψαι αὐτοῦ, διὰ τῆς ἐξαιρέτου μεγαλοῦργίας, καὶ σημεῖων, καὶ τεράτων. Θεαυματούργηκε γὰρ ὡς Θεὸς παρ' αὐτοῖς, τοῦτο μὲν νεκροὺς ἀνίστας ἐκ μνημάτων, τοῦτο δὲ τυφλῶν ὀφθαλμοῖς τὸ φῶς ἐνίει, λεπροὺς ἐκκαθαίρων νεύματι, δαίμοσι ἐπιπλήττων μετ' ἐξουσίας, καὶ ἀπαξιαπλῶς οὐδένα τρόπον ἀφεί, δὲ ἦν ἱκανὸς εἰς πληροφορίαν, ἐστὶ Θεός ἐστι κατὰ ἀλήθειαν, καὶ Θεοῦ τοῦ κατὰ φύσιν Υἱός. « Πορεύσονται δὲ, φησί, βασιλεῖς τῷ φωτὶ σου, καὶ ἔθνη τῇ λαμπρότητι σου. » Συνάπτει πάλιν ὁ προφήτης τῇ ἐπισκέψει τῶν ἐξ Ἰσραὴλ, καὶ τὴν τῶν ἐθνῶν κλήσιν, ἵν' εἰδῶν, ὅτι κἂν ταῖς ἀπειθείαις ἀπμάσων αὐτοὶ τὸν Ἀυτρωτῆν, καὶ ἀποπηδῆσειαν τῆς εἰς αὐτὸν ἀγάπης, ἐπ' ὀλέθρῳ τῆς αὐτῶν κεφαλῆς, ἔρημος οὐκ ἔσται προσκυνητῶν, σαγηνεύσει δὲ μᾶλλον διὰ τῆς πίστεως, ἔθνη τε καὶ βασιλεῖς· τῇ γὰρ λαμπρότητι τῇ δοθείσῃ σοι, φησί, τουτέστι τῷ φωτισμῷ τῷ παρὰ Χριστοῦ, πορεύσονται βασιλεῖς καὶ ἔθνη. Πορεύσονται δὲ ὅποι; Εἰς τὴν διὰ πίστεως σωτηρίαν ὀηλονότι, εἰς εὐκλεῖα καὶ ἀμώμητον ζωὴν, εἰς τὸ εἰδέναι καὶ ὁμολογεῖν, τίς ὁ φύσει καὶ ἀληθῶς ἐστὶ τῶν ὄλων Γενεσιουργὸς καὶ τεχνίτης. Προσεκύνουν μὲν γὰρ τῇ κτίσει παρὰ τὸν κτίσαντα, καὶ ξύλοις, καὶ λίθοις ἀνηπτον τὸ σέβας. Ἐπειδὴ δὲ τῷ δοθέντι σοι φωτὶ κατελαμπρύνθησαν, καὶ αὐτοὶ, φησί, πορεύσονται τὴν εὐθείαν καὶ βασιλικὴν ὁδὸν, οὐδενὶ προσπαίοντες τῶν καίτοι νυκτὸς, καὶ σκότους ὄντες υἱοί, πάντα τὰ

Ἄθρον κύκλω τοὺς ὀφθαλμούς σου, καὶ ἴδῃ σινηγμένα τὰ τέκνα σου. Ἰδοὺ ἦκασιν πάντες οἱ υἱοὶ σου μακρόθεν, καὶ αἱ θυγατέρες σου ἐκ ὤμων ἀρθήσονται· τότε εὖψι, καὶ φοβηθήσῃ, ἐκστήσῃ τῇ διανοίᾳ, ἐστὶ μεταβαλεῖ εἰς σὲ πλοῦτος θαλάσσης, καὶ ἐθνῶν, καὶ λαῶν, καὶ ἤξουσὶ σοι ἀγέλοι καμήλων, καὶ καλύψουσὶ σε κάμηλοι Μαδιὰμ καὶ Γεφάρ. Πάντες ἐκ Σαββᾶ ἤξουσιν, φέροντες χρυσίον καὶ ἄθρον, οἰσουσι καὶ ἄθρον τιμοῦ (1), καὶ τὸ σωτήριον Κυρίου εὐαγγελιοῦνται· καὶ πάντα τὰ πρόβατα Κηδάρ συναχθήσονται σοι, καὶ οἱ κριοὶ Ναβαιῶθ ἤξουσὶ σοι, καὶ ἀνεεχθήσονται δεκτὰ ἐπὶ τὸ θυσιαστήριόν μου, καὶ ὁ οἶκος τῆς προσευχῆς μου δοξασθήσεται.

Οἰκονομίαν ἔχει πλειστην τε ὄσσην καὶ σοφὴν ὁ λό-

γος. Εὐαγγελίζεται γὰρ καὶ τὴν τῶν ἐθνῶν κλησιν, καὶ τῶν δύο λαῶν τὴν ἔνωσιν ἐν Χριστῷ, καὶ τῆς τοῦ νόμου σκιᾶς τὴν μεταβολὴν εἰς λατρείαν πνευματικῆν. Πάντα γὰρ ἐν Χριστῷ καινὰ, καὶ τὰ ἀρχαία παρῆλθεν, ἔκτισε δὲ ἀπὸ τῶν δύο λαοῦς εἰς ἓνα καινὸν ἄνθρωπον, ποιῶν εἰρήνην, καὶ ἀποκαταλλάσσων τοὺς ἀμφοτέρους ἐν ἑνὶ σώματι πρὸς τὸν Πατέρα. Τούτων ἀπάντων ποιεῖται τὴν προαγόρευσιν, καὶ δὴ φησι πρὸς τὴν νοητὴν Ἱερουσαλήμ, τουτέστι τὴν Ἐκκλησίαν, τὴν ἀπ' ἀρχῆς συστάσαν ἐξ Ἰουδαίων· πρῶτοι γὰρ αὐτοὶ πεπιστεύασιν· « Ἄρον κύκλω τοὺς ὀφθαλμούς σου, καὶ ἴδε συνηγμένα τὰ τέκνα σου. Ἴδου γὰρ ἦκασι πάντες υἱοὶ σου μακρόθεν, καὶ αἱ θυγατέρες σου ἐπ' ὤμων ἀρήσονται. » Ὡς γὰρ ἐκ παντὸς ἔθνους τε καὶ χώρας συλλέγοντος τοὺς πιστεύσαντας τοῦ θεοῦ καὶ εὐαγγελικοῦ κηρύγματος σαγγρευόντος τὴν ὑπ' οὐρανῶν, καὶ ὡς εἰς τινα πόλιν εὐπυργοτάτην ἀποφοιτῶν ἀναπειθόντος εἰς τὴν διὰ πίστεως χάριν, ἤγουν εἰς τὴν τῶν ἁγίων τροφήν, ζητῶν δὴ τὴν Ἐκκλησίαν, τὰ τοιαῦτα φησὶ, καθάπερ ὁ μέλει, καὶ ἐτέρωθί που· « Ἔσται γὰρ, φησὶν, ἐν ἐσχάταις ἡμέραις ἐμφανὲς τὸ ἄρρον Κυρίου, ἔτοιμον ἐπὶ τὰς κορυφὰς τῶν ὄρεων, καὶ μετεωρισθήσεται ὑπεράνω τῶν βουνῶν, καὶ ἤξουσιν εἰς αὐτὸ ἔθνη πολλὰ, καὶ ἔρουσι· Δεῦτε, ἀναθῶμεν εἰς τὸ ἄρρον Κυρίου, καὶ εἰς τὸν οἶκον τοῦ Θεοῦ Ἰακώβ, καὶ ἀναγγελεῖ ἡμῖν τὴν ὁδὸν αὐτοῦ. Καὶ προεσόμεθα ἐν αὐτῇ. » Τέκνα δὴ τῆς Ἱερουσαλήμ οὐκ ἴδιον λέγοντες ἀν οἱ ἐξ αἵματος Ἰσραὴλ, ἀλλὰ γὰρ καὶ ἅπαντες οἱ ἐκ παντὸς ἔθνους καὶ χώρας κεκλημένοι διὰ πίστεως εἰς τὸ τῆς ἀληθείας φῶς. Ὡς γὰρ ὁ πάνσοφος γράφει Παῦλος, « Οὐ πάντες οἱ ἐξ Ἰσραὴλ, οὗτοι Ἰσραὴλ, οὐδ' ὅτι εἰσὶ σπέρμα Ἀβραάμ, πάντες τέκνα, ἀλλὰ τὰ τέκνα τῆς ἐπαγγελίας λογίζονται εἰς σπέρμα. » Εἰρηται δὲ παρὰ Θεοῦ πρὸς τὸν θεοσπίσιον Ἀβραάμ, ὅτι « Πατέρα πολλῶν ἐθνῶν τέθεικά σε. » Οὐκοῦν ὡς ἤδη κληθῆναι συναγγεγερμένης ἐξ ἐθνῶν, καὶ προσκυνούσης Χριστῷ· Ἄρον, φησὶ, κύκλω τοὺς ὀφθαλμούς σου, τουτέστιν, ἅπαντα περιᾶθραι τὴν οἰκουμένην, καὶ ἐκ παντὸς μέρους αὐτῆς ὄψει τρέχοντα πρὸς σὲ τὰ τέκνα, ἤξουσι δὲ καί τοι μακρὰν ὄντες ποτὲ, μακρὰν δὲ ὄ τοπικῶς, ἀλλὰ κατὰ γνώμην, καὶ διάθεσιν νοῦ. Καὶ γοῦν ἔφη τις τῶν ἁγίων προφητῶν τοῖς ἀποδραμοῦσι τοῦ εἰδέναι τὸν φύσει τε καὶ ἀληθῶς ὄντα Θεόν· « Μνήσθητε, οἱ μακρὰν τοῦ Κυρίου, καὶ Ἱερουσαλήμ ἀναθήτω ἐπὶ τὴν καρδίαν ὑμῶν. » Γέγραφε δὲ καὶ ὁ πάνσοφος Παῦλος περὶ Χριστοῦ, ὅτι « Ἐλθὼν εὐαγγελίσασθε εἰρήνην τοῖς μακρὰν, καὶ τοῖς ἐγγύς. » Ἐπιστέλλει δὲ καὶ τοῖς ἐξ ἐθνῶν· « Διαμνημονεύετε ὑμεῖς τὰ ἔθνη, οἱ λεγόμενοι ἀκροβυστία ὑπὸ τῆς λεγομένης ἐν σαρκὶ περιτομῆς χειροποιήτου, ὅτι ἦτε ἐν τῷ καιρῷ ἐκείνῳ χωρὶς Χριστοῦ ἀπληροσπιωμένοι τῆς ἐλπίδος τοῦ Ἰσραὴλ, καὶ ξένοι τῶν διαθηκῶν τῆς ἐπαγγελίας, ἐλπίδα μὴ ἔχοντες, καὶ ἄθεοι ἐν τῷ κόσμῳ, νῦν δὲ ὑμεῖς οἱ ποτὲ ὄντες μακρὰν, ἐγγύς ἐγενήθητε ἐν τῷ αἵματι τοῦ Χριστοῦ. » Οἱ γὰρ ὅλως Θεὸν οὐκ εἰδότες τὸν φύσει τε καὶ ἀληθῶς, μακρὰν εἶναι λέγονται, καὶ εἰσὶ, κατὰ

titio. Evangelizat enim gentium vocationem, et duorum populorum in Christo unionem, et legis umbræ in spirituales cultum mutationem. Omnia enim in Christo nova, et vetera præterierunt; condiditque duos illos populos in unum novum hominem, creans pacem, et reconcilians ambos in uno corpore, apud Patrem. Horum omnium prædictionem facit, et intelligibilem Jerusalem, id est Ecclesiam, ab initio ex Judæis constitutam alloquitur: primi enim illi crediderunt: « Leva in circuitu oculos tuos, et vide congregatos liberos tuos. Ecce enim veniunt omnes filii tui e longinquo, et filias tuas in humeris tollentur. » Affatur enim his verbis eos qui ex omni gente et regione collecti crediderunt, Ecclesiam, inquam, divina et evangelica prædicatione orbem terrarum irrelentem, et tanquam ad civitatem quamdam munitissimam, ad fidei gratiam, ad sanctorum cibum invitante, quemadmodum videlicet et alibi: « Erit enim, inquit, in postremis diebus spectabilis mons Domini, propositus in verticibus montium, et elevabitur supra colles, venientque ad illam gentes multæ, ac dicent: Adeste, ascendamus ad montem Domini, et ad domum Dei Jacob. Et annuntiabit nobis viam ejus. Et ambulabimus in ea. » Liberi autem Jerusalem, non hi soli dicendi sunt, qui ex sanguine Israel oriundi sunt, sed quotquot ex omni gente ac regione vocati sunt per fidem ad veritatis lucem; ut enim sapientissimus Paulus scribit: « Non omnes qui ex Israel, hi Israel; nec quia semen Abraham sunt, omnes liberi, sed liberi promissionis reputantur in semen. » Dictum enim est a Deo ad divinum Abraham: « Patrem multarum gentium constitui te. » Itaque velut multitudinem jam congregata ex gentibus et adorante Christum: Tolle, inquit, circumcirca oculos tuos, id est, universum orbem perillustra, et ex omni parte ejus videbis liberos tuos ad te accurrentes, venientque etsi procul abfuerint aliquando. Procul, non ratione loci dicitur, sed ad animum mentisque affectionem pertinet. Dixit nimirum quidam e sanctis prophetis de his qui refugerunt a notitia ejus qui natura et vere Deus est: « Vos qui procul abestis, memores estote Domini, et Jerusalem veniat vobis in mentem. » Scripsitque de Christo sapientissimus Paulus: « Venit et evangelizavit pacem his qui procul, et illis qui prope sunt. » Misitque ad gentes epistolam: « Mementote, inquit, vos gentes, qui præputium dicebamini, ab ea quæ circumcisio in carne dicta est manufacta, quæ eratis illo in tempore sine Christo, alienati a spe Israel, et hospites testamentorum promissionis, spem non habentes, et sine Deo in mundo. Nunc autem, vos, qui quondam eratis procul, facti estis propinqui in sanguine Christi. » Qui enim omnino natura et vere Deum ignorant, procul esse dicuntur, et affectione, ut dixi, et animo. Sed ecce, inquit, ve-

⁹¹ Isa. II, 2, 5. ⁹² Rom. IX, 7. ⁹³ Rom. IV, 17.

⁹⁴ Jer. LI, 50. ⁹⁵ Ephes. II, 17. ⁹⁶ Ibid. II 13.

nerunt, id est, non longe post futura est nec differetur eorum vocatio, sed statim hanc prædicationem evangelicam sequentur, accedentque ad Deum per fidem, sine omni labore, et omni difficultate et sudore. In humeris enim tollentur. Nam figuratus est habitus orationis, velut exemplo a rebus nostris petito. Solent enim parvuli infantes nutrirī, et in materno gremio ac brachiis volunt requiescere. Tale quid sit de his qui vocati sunt ab errore Græco. Deliniuntur enim a mystagogis, non duriter tractantur, nec illico per asperam viam incedunt; sed velut tenera educatione **843** lactantur, et paulatim in virum perfectum adolescent, in mensuram ætatis plenitudinis Christi. Si quidem præcepit sanctis apostolis, ut baptizarent omnes gentes, in nomen Patris, et Filii, et Spiritus sancti, docerentque eas servare quæcunque illis præceperat. Hi autem hoc facitare volentes, methodo et arte docendi usi, primo nihil onerosum imposuerunt credentibus. Scripserunt enim gentibus: « Visum est Spiritui sancto et nobis nullum onus vobis imponere, nisi ut abstineatis vos a scortatione, et suffocato, et sanguine⁸⁷. » Scribitque quibusdam optimus Paulus: « Lactis potu vos alui, non esca. Nondum enim poteratis, sed ne aunc quidem poteratis⁸⁸. » Perfectorum autem est cibus solidus, eorum, inquam, qui propter assuetudinem sensus cordis habent exercitatos, ad dijudicationem boni et mali. Itaque in humeris, inquit, tollentur filii tui et filiarum tuarum. Tunc videbis et timebis, ac stupebis, pro, admiraberis. Sic enim et divinus Abba cum: « Domine, inquit, audivi vocem tuam et timui, consideravi opera tua, et obstupui⁸⁹. » Solemus etiam nos ipsi interdum dicere: Stupui, cum aliquid præter opinionem a quopiam fieri contingerit. Admiraberis igitur, inquit: et quæ tandem huius rei causa? Transferentur enim ad te divitiarum maris, et gentium et populorum. Clarius nunc prædicit vocandam esse suo tempore ad veritatis agnitionem, gentium multitudinem. Sita enim fuit Judæorum regio ad plagam quæ ad partem australem vergit. Quæ vero spectant ad septentrionem, et mare, et civitates, ac regiones ibidem positas, gentium grex sortitus est. Quoniam autem qui a pristino errore discesserant, mutationem in melius fecerunt, vocati ad agnitionem naturalis Dei, per eos qui administrant Evangelium Christi: hinc dicit transferendas ad Ecclesiam maris divitias. Divitiarum autem sunt, ut dixi, urbium et regionum ad mare sitarum, hi qui in illis habitant. « Venientque, inquit, ad te etiam greges camelorum, et tegent te cameli Madiam et Gephyar. » Sunt enim Madianitarum et Gephyaritarum gentes finitimæ Jerusalem, habentes conterminas regiones. **844** Nam abominabiles erant, et incircumcisi, et idololatrarum. Sed et eos quoque vocandos esse, et fructum Deo edituros, hisce verbis os-

A διάθεσιν τε καὶ γνώμην, ὡς ἔφη. Ἄλλ' ἰδοὺ ἤκασι, φησὶ, τοῦτέστιν, οὐκ εἰς μακρὰν, οὐδὲ εἰς ἀνάβλησιν ἡ κλήσις αὐτῶν ἔσται· δραμοῦνται γὰρ ὡσπερ κατὰ πόδα τῶν εὐαγγελικῶν κηρυγμάτων, ποιήσονται δὲ τὴν ἀφιξιν τὴν πρὸς Θεὸν διὰ πίστεως δίχα πόνου παντὸς δυσχερείας τε ἀπάσης καὶ ἰδρώτος ἐξηρημένον. Ἐπ' ὤμων γὰρ ἀρθήσονται· πέπλασται γὰρ τὸ σχῆμα τοῦ λόγου ὡς ἐκ παραδείγματος τοῦ καθ' ἡμᾶς· τὰ γὰρ τοὶ νεογνά τῶν βρεφῶν τιθνεῖσθαι φιλεῖ, καὶ τοῖς τῶν μητέρων κόλποις καὶ βραχίουσιν ἐπαναπαύεσθαι· ζητεῖ. Γίνεται τι τοιοῦτον ἐπὶ τῶν καλουμένων ἐκ πλάτης Ἑλληνικῆς, θεραπευόμενοι γὰρ παρὰ τῶν μυσταγωγῶν, σκληραγωγοῦμενοι μᾶλλον, οὐδὲ τὴν τραχείαν εὐθύς ἰόντες τρίβον, ἀλλ' οἷον διὰ τρυφερᾶς ἀγωγῆς γαλακτοτροφοῦμενοί τε καὶ ἀναβαίνοντες κατὰ **B** βραχὺ πρὸς ἀνδρα τέλειον, εἰς μέτρον ἡλικίας τοῦ πληρώματος τοῦ Χριστοῦ. Καὶ γοῦν ἐνετέλλετο μὲν τοῖς ἁγίοις ἀποστόλοις βαπτίζειν πάντα τὰ ἔθνη εἰς τὸ ὄνομα τοῦ Πατρὸς, καὶ τοῦ Υἱοῦ, καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος, διδάσκειν τε αὐτὰ τηρεῖν πάντα ὅσα περ αὐτοῖς ἐνετέλλετο. Οἱ δὲ καὶ τοῦτο δρᾶν ἐθέλοντες φορτικὸν οὐδὲν ἐπέτιθεσαν ἐν ἀρχαῖς τοῖς πιστεύουσιν εὐτεχνίᾳ χρώμενοι διδασκαλικῆ. Γεγράφασαι γὰρ τοὺς ἐξ ἔθνῶν, ὅτι « Ἐδοξε τῷ ἁγίῳ Πνεύματι καὶ ἡμῖν, μὴδὲν πλέον ἐπιτίθεσθαι ὑμῖν βᾶρος, πλητὴ ἀπέχεσθαι ὑμᾶς πορνείας, καὶ πικτικῶν, καὶ αἵματος. » Γράφει δὲ τισὶ καὶ ὁ πανάριστος Παῦλος, ὅτι « Γάλα ἐπίτισα ὑμᾶς, οὐ βρῶμα, οὐπω γὰρ τήνασθε, ἀλλ' οὐδὲ ἐτι νῦν δύνασθε. » Τελείων δὲ ἔστιν ἡ **C** στερεὰ τροφή τῶν διὰ τὴν ἔξιν τὰ αἰσθητήρια τῆς καρδίας γεγυμνασμένα ἐχόντων πρὸς διάκρισιν καλοῦ τε καὶ κακοῦ. Οὐκοῦν ἐπ' ὤμων ἀρθήσονται, φησὶν, οἱ υἱοὶ σου, καὶ αἱ θυγατέρες σου, τότε δὲ ὄψει, καὶ φοβηθήσῃ, καὶ ἐκστήσῃ, ἀντὶ τοῦ, θαυμάσιος· οὕτω γὰρ που καὶ ὁ θεοπέσιος Ἀβρααμὸς· Κύριε, φησὶν, εἰσακήκασα τὴν ἀκοήν σου, καὶ ἐφοβήθην. Κατενόησα τὰ ἔργα σου, καὶ ἐξέστην. » Κατεθλοσμεθα δὲ πως καὶ ἡμεῖς αὐτοί, τὸ, ἐξέστην, ἔσθ' ὅτε λέγειν, ὅταν τι τῶν παραδόξων ὑπὸ του γενέσθαι συμβῆ. Θαυμάσιος τοίνυν, φησὶ, καὶ ποία τοῦτου γενήσεται πρόφασις; Μεταβαλεῖ γὰρ εἰς αὐτὸν πλοῦτος θαλάσσης, καὶ ἔθνῶν, καὶ λαῶν. Σαφεστέρην ἐν τούτοις ποιεῖται τὴν προαγόρευσιν, τοῦ ὅτι κεκλησεται κατὰ καιροῦ εἰς ἐπίγνωσιν ἀληθείας τῶν ἔθνῶν ἡ πληθύς. Ἦν μὲν γὰρ ἐν τοῖς νοτιωτέροις κλίμασι τῶν Ἰουδαίων ἡ χώρα, τὰ γε μὴν πρὸς ἄρκτον, καὶ θάλασσαν, καὶ πόλεις, καὶ τὰς ἐπ' αὐτῇ κειμένας χώρας αἱ τῶν ἔθνῶν ἀγγέλαι διεμοιρῶσαντο. Ἐπειδὴ δὲ τῆς ἀρχαίας ἀπάτης ἀπονοστήσαντες τὴν εἰς τὰ ἀμείνω μεταβολὴν ἐσχηκασιν κεκλημένα πρὸς ἐπίγνωσιν τοῦ κατὰ φύσιν ὄντος Θεοῦ διὰ τῶν ἱεροουργούντων τὸ εὐαγγέλιον τοῦ Χριστοῦ· ταύτητοί φησὶ μεταβαλεῖν εἰς τὴν Ἑκκλησίαν τῆς θαλάσσης τὸν πλοῦτον· πλοῦτος δὲ, ὡς ἔφη, τῶν πρὸς θαλάσσης κειμένων πόλεων καὶ χωρῶν, οἱ κατοικοῦντες ἐν αὐταῖς. « Ἦξουσι δὲ σοι, φησὶ, καὶ ἀγγέλαι κημήλων, καὶ καλύψουσί σε κάμηλοι Μεδιᾶ καὶ Γε-

⁸⁷ Act. xv, 28. ⁸⁸ I Cor. iii, 2. ⁸⁹ Habac. i, 5.

φάρ. » Ἔθνη μὲν γὰρ περίοικα τῆς Ἱερουσαλήμ, καὶ τὰς ὁμόρους ἔχοντα, Μαδιηναῖοί τε καὶ οἱ ἐκ Γεζάρ. Ἦσαν γὰρ βδελυροὶ, καὶ ἀκρόβυστοι, καὶ εἰδωλολάτραι, ἀλλ' ὅτι κεκλήσονται καὶ αὐτοὶ, καὶ καρποφορήσουσι τῷ Θεῷ, διαδείκνυσιν ἐν τούτοις. Ἦσαν μὲν γὰρ ἐμβάται καμῆλων, καὶ τὰς τοῦ ζῆν ἀφορμὰς ἀπὸ γε τοῦ μάχεσθαι, καὶ κτηνοτροφεῖν ἐπορίζοντο· ἦσαν δὲ ἕτι μάλιστα τοῖς ἐξ Ἰσραὴλ, ἀλλ' οἱ ποτὲ πλανώμενοι βέβηλοι τε καὶ ἄμικτοι τοῖς ἡγιασμένοις ἤξουσι, φησὶν, οὐ καθ' ἓνα μᾶλλον, ἀγεληθὸν δὲ ὡσπερ, καὶ κατὰ πληθύν, ἢ καμῆλοις ἐποχοῦμενοι, ἤγουν ἄπερ ἔχουσι προσκομίζοντες, καὶ τοῖς κατὰ χεῖρα τιμῶντες Θεόν. « ἤξουσι δὲ πάντες ἐκ Σαββᾶ φέροντες χρυσοῖον καὶ λίθον, οἴσουσι καὶ λίθον τίμιον, καὶ τὸ σωτήριον Κυρίου εὐαγγελιοῦνται. » Χώρα πάλιν ἐστὶν ἡ Σαββᾶ τῆς Ἀράβων ἐπέκεινα, καὶ ἀγχοῦ μᾶλλον θαλάσσης Ἐρυθρᾶς, ἐξ ἧς ἡ Σαββᾶ ἡ τῶν Αἰθιοπῶν βασιλισσα ἐν τοῖς Σολομῶντος καιροῖς ἐπεφοίτησε τῇ Ἱερουσαλήμ. Γονιμωτάτη δὲ ἡ χώρα λιθανωτοῦ, χρυσοῦ τε καὶ λίθων τῶν Ἰνδικῶν. ἤξουσι τοίνυν, φησὶ, καρποφοροῦντες εἰς δοξάν Θεοῦ, καὶ προσάγοντες λίθον, καὶ χρυσόν, καὶ λίθους, ἤγουν τὴν ἐξ ἔργων ἀγαθῶν εὐοσμίαν, καὶ φαιδρότητα νοητῆν, καὶ πλοῦτον πνευματικόν. « Εὐαγγελιοῦνται δὲ καὶ τὸ σωτήριον τοῦ Θεοῦ. » Πλεῖστοι μὲν γὰρ ὅσοι κέκληνται μὲν ἐξ ἐθνῶν, σεσωφωμένοι δὲ τὴν καρδίαν, καὶ τῶν ἱερῶν δογμάτων νοῦν λαβόντες ἐπιστήμονα διδασκαλικὸν ἐσχῆκασιν τὸ ἀξίωμα, καὶ τὴν παρὰ τοῦ πάντων ἡμῶν Σωτῆρος Χριστοῦ σωτηρίαν τε καὶ χάριν ἑτέροις διακηρύττοντες, τὸν τῆς γνησιότητος ἀνεδήσαντο στέφανον. « ἤξουσι δὲ σοι, φησὶ, καὶ τὰ πρόβατα Κηδάρ, καὶ οἱ κριοὶ Ναβαιῶθ, καὶ ἀνενεχθήσονται δεκτὰ ἐπὶ τὸ θυσιαστήριόν μου. » Κηδάρ δὲ, καὶ Ναβαιῶθ χωραὶ πάλιν ἑτεραι λιπαραὶ τε καὶ εὐβοτοί, καὶ πλείστους μὲν ἔχουσαι τοὺς ἐνοικοῦντας αὐταῖς, πλὴν εἰδωλολάτραι, καὶ πεπλανημένους. Ἀλλὰ καὶ οὗτοι, φησὶ, κριοὺς, καὶ πρόβατα προσοἴσουσι, καὶ πάντα ἔσται δεκτὰ ἐπὶ τὸ θυσιαστήριόν μου· καίτοι κατὰ γε τὸν Μωσέως νόμον οὐκ ἐξῆν ἀλλογενέσι προσάγειν θυσίας τῷ Θεῷ. Ὅδ' ἂν εἰ προσήγον δεκτὰς ἐποιήσατό τις αὐτάς. Ἀλλ' ἰδοὺ προστάττει Θεὸς δεκτὰς εἶναι καὶ ταύτας τοῖς ἀγίοις θυσιαστηρίοις. Ἐν γὰρ Χριστῷ Ἰησοῦ οὐκ ἐνὶ δούλῳ, οὐδὲ ἐλευθερος, βάρβαρος, Σκύθης, Ἕλλην τε καὶ Ἰουδαῖος, ἀλλὰ πάντα, καὶ ἐν πᾶσι Χριστός. Ἐν γὰρ γεγόνασιν οἱ δύο λαοὶ, κατενεγκόντος αὐτοῦ τὸ μεσότοιχον τοῦ φραγμοῦ, καὶ τὴν νόμον τῶν ἐντολῶν ἐν δόγμασι καταργήσαντος. Δεκταὶ τοίνυν αἱ πάντων θυσίαι, προσόντων Θεῷ διὰ τῆς πίστεως ἐν Χριστῷ. Ἐδοξάσθη δὲ ὁ οἶκος τῆς προσευχῆς τοῦ Θεοῦ. Καί μοι πάλιν ἄθρει τοῦ λόγου τὸ βάθος· οὐ γὰρ θυσίων, καὶ καπνῶν οἶκον ἔτι βούλεται καλεῖσθαι τὴν Ἐκκλησίαν, καθάπερ ἔμελει καὶ τὸν ἐν τοῖς Ἱεροσολύμοις ναόν, εὐχῆς δὲ μᾶλλον, τουτέστι, λατρείας πνευματικῆς. Ψάλλει δὲ που καὶ φησὶν ὁ θεσπέσιος Δαβὶδ· Κατευθυνθήτω ἡ προσευχή μου, ὡς θυμίαμα ἐνώπιόν σου, ἑπαρσις τῶν χειρῶν μου θυσία ἐσπερινή. » Σημειωτέον δὲ ὅτι τοῦτον τὸν στολχὸν καὶ αὐτὸς ὁ

tendit. Erant enim sessorcs camclorum, et victum ex bellis et pecoribus pascendis quærebant; erantque Israelitis inimicissimi. Sed qui olim, inquit, errabant et profani erant, nullamque habebant cum sanctificatis commercium, venient, inquit, non viritim, sed gregatim et turmatim, vel camelis vecti, vel quæ habent adducentes, iis quæ præ manibus sunt colentes Deum. « Venientque omnes ex Sabba, ferentes aurum et thus, et ferent lapidem pretiosum, ac salutem Domini evangelizabunt. » Sabba regio est ultra terram Arabum, et prope mare Rubrum: ex qua Sabba Æthiopum regina, temporibus Salomonis, accessit Jerusalem. Fertillissima est regio thure, auro et lapidibus Indicis. Venient igitur, inquit, fructum parientes in gloriam, et adducentes thus et aurum ac lapides, siye bonorum operum suavam fragrantiam et splendorem sub intelligentiam cadentem, divitiasque spirituales. « Et evangelizabunt salutem Domini. » Complures enim vocati sunt ex gentibus, et corde sapientes, et sacra dogmata mente tenentes, docendi auctoritate præditi: et salutem ac gratiam, ab omnium nostrum Servatore Christo, aliis prædicantes, ingenuitatis corona redimiti sunt. « Venient, etiam, inquit, oves Cedar et arietes Nabeoth, et offerentur acceptabilia super aram meam. » Cedar et Nabeoth, regiones rursus sunt aliæ, opimæ et pabulosæ ac plurimos habent incolas, verum idololatrias et errantes. Sed et hi, inquit, arietes et oves adducent, et omnia erunt accepta super aram meam, etiamsi lege Mosaica licitum non fuerit alienigenis, Deo hostias offerre: et si obtulissent, acceptas illas non habebat. Sed ecce jubet Deus illas acceptas esse, in sanctis aris. In Christo enim Jesu non est servus, neque liber, barbarus, Scythæ, Græcus et Judæus, sed omnia et in omnibus Christus. Unum enim facti sunt duo populi, cum ille interstitium maceris dejecerit, et legem mandatorum in dogmatis **345** aboleverit. Acceptas sunt igitur hostias eorum, qui per fidem in Christo accedunt ad Deum. « Et gloriosa effecta est domus orationis Dei. Rursus mihi considera orationis profunditatem. Non enim hostiarum et fumorum domum jam vocari vult Ecclesiam, sicuti nimirum templum Jerosolymitanum, sed preceationis potius, id est cultus spiritualis. Psallit autem alicubi, et ait divinus David: « Dirigatur oratio mea, sicut incensum in conspectu tuo, elevatio manuum mearum sacrificium vespertinum ¹. » Notandum etiam hujus versiculi mentionem fecisse ipsum Servatorem, cum Judæorum negotiationes reprehendit, et dicit: « Scriptum est: Domus mea, domus orationis vocabitur. Vos autem ipsam facitis speluncam latronum ². » Cum igitur domus orationis facta est, tunc quoque glorificata est.

¹ Psal. cxi, 2. ² Matth. xxi, 13; Marc. ii, 17; Luc. xix, 46.

Ἐωτὴρ διεμνημόνευσέ που ταῖς Ἰουδαίων ἐμπορίας ἐπιτιμῶν, καὶ λέγων· Ἐγγραπται· Ὁ οἶκος μου, οἶκος προσευχῆς κληθήσεται, ὑμεῖς δὲ αὐτὸν ποιεῖτε σπήλαιον ληστῶν. » Ὅτε τοίνυν οἶκος γέγονε προσευχῆς, τότε καὶ δεδόξασται.

VERS. 8, 9. *Qui sunt isti qui ut nubes volant, et ut columbae cum pullis? Ne insulae sustinuerunt, et naves Tharsis in primis, ut adducant liberos tuos a longinquo, et argentum et aurum cum illis, propter nomen Domini sanctum, et propter Sanctum Israel, ut sit gloriosus.*

Licet iterum hic videre Ecclesiae seu intelligibilis Jerusalem personam introductam, levantem velut in circuitu oculos, ut iussum est a Deo: deinde admiratur (1) carrentium eo multitudinem, et populem per fidem congregatam, innumerabilem. « Qui sunt enim, inquit, qui ut nubes volant, et ut columbae cum pullis? » Irreliantur enim per fidem non modo senes, verum etiam cum illis juvenes, et cum filiis patres, et cum filiabus matres. Itaque contra omnem aetatem Evangelicae praedicationis rete expanditur. Et hoc, opinor, est quod in libro Psalmorum scriptum est: « Juvenes et virgines, senes cum junioribus laudent nomen Domini ». Volare eos dicit, aut quia vadunt eo non negligenter et remisae, sed tanquam volucres et cursores; aut quod, terreno et humili affectu deposito, in sublimem tendunt quodammodo, et ceu e mari nubes, a tumultuatione et deliciis mundanis, in altum assiliunt et emergunt, ad supremam festinantes civitatem. Admiratur igitur Ecclesia ex omni regione per fidem concursum, causam rei aperit, rursus eos captans **846** et irrotiens, et inquit: « Ne insulae sustinuerunt, et naves Tharsis, ut adducant liberos tuos e longinquo, et aurum et argentum cum illis. » Insulas hic intelliges, non absolute insularum solum, quippe ineptum hoc, nec ipsas naves Tharsis, sed potius habitantes in illis, aut qui insulas conscendunt. Tharsis vero divina Scriptura saepe vocat Indicas; narratque in Cypro Tharsis civitatem esse celebrem. Quapropter quia insulae, inquit, et qui ex Indorum regione veniunt, ne sustinuerant, id est, impositum sibi a me jugum subierunt, idcirco undecunque confluit multitudo credentium. Veniunt enim et ex ipsa barbara terra, viri non pauci, Christi nomen gerentes, et fructificantes in ejus gloriam quaecunque regio ferre potest illorum. Auri autem et argenti fertilem ipsam esse dicunt. Offerunt vero non more institutoque veteri inanibus quibusdam idolis, et daemoniorum gregibus, sed quia sanctum habebant apud eos nomen Domini, et gloriosus sanctus Israel. Sed non est alius Dominus, alius rursus Sanctus Israel, sed unus et idem existit Dominus, et sanctus, et glorificatus. Sciendum est autem insulas vocari etiam civitates quae per circuitum sunt, vastae et vagae magna ex parte et non habitatae. Quod si dicantur

Τίνες οἶδε ὡς νεφέλαι πέτανται, καὶ ὡς περιστεραὶ σὺν νεοσσῶσι; Ἐμὲ νῆσοι ὑπέμειναν, καὶ πλοῖα θαρσεῖς ἐν πρώτοις, ἀγαγεῖν τὰ τέκνα σου μακρόθεν, καὶ τὸν ἀργυρὸν, καὶ τὸν χρυσὸν μετ' αὐτῶν διὰ τὸ ὄνομα Κυρίου τὸ ἅγιον, καὶ διὰ τὸ τὸν Ἄγιον τοῦ Ἰσραὴλ ἐνδοξοῦ εἶναι.

« Veniunt rursus in tunc videtur de Ecclesia personam introductam, levantem velut in circuitu oculos, ut iussum est a Deo: deinde admiratur (1) carrentium eo multitudinem, et populem per fidem congregatam, innumerabilem. « Qui sunt enim, inquit, qui ut nubes volant, et ut columbae cum pullis? » Irreliantur enim per fidem non modo senes, verum etiam cum illis juvenes, et cum filiis patres, et cum filiabus matres. Itaque contra omnem aetatem Evangelicae praedicationis rete expanditur. Et hoc, opinor, est quod in libro Psalmorum scriptum est: « Juvenes et virgines, senes cum junioribus laudent nomen Domini ». Volare eos dicit, aut quia vadunt eo non negligenter et remisae, sed tanquam volucres et cursores; aut quod, terreno et humili affectu deposito, in sublimem tendunt quodammodo, et ceu e mari nubes, a tumultuatione et deliciis mundanis, in altum assiliunt et emergunt, ad supremam festinantes civitatem. Admiratur igitur Ecclesia ex omni regione per fidem concursum, causam rei aperit, rursus eos captans **846** et irrotiens, et inquit: « Ne insulae sustinuerunt, et naves Tharsis, ut adducant liberos tuos e longinquo, et aurum et argentum cum illis. » Insulas hic intelliges, non absolute insularum solum, quippe ineptum hoc, nec ipsas naves Tharsis, sed potius habitantes in illis, aut qui insulas conscendunt. Tharsis vero divina Scriptura saepe vocat Indicas; narratque in Cypro Tharsis civitatem esse celebrem. Quapropter quia insulae, inquit, et qui ex Indorum regione veniunt, ne sustinuerant, id est, impositum sibi a me jugum subierunt, idcirco undecunque confluit multitudo credentium. Veniunt enim et ex ipsa barbara terra, viri non pauci, Christi nomen gerentes, et fructificantes in ejus gloriam quaecunque regio ferre potest illorum. Auri autem et argenti fertilem ipsam esse dicunt. Offerunt vero non more institutoque veteri inanibus quibusdam idolis, et daemoniorum gregibus, sed quia sanctum habebant apud eos nomen Domini, et gloriosus sanctus Israel. Sed non est alius Dominus, alius rursus Sanctus Israel, sed unus et idem existit Dominus, et sanctus, et glorificatus. Sciendum est autem insulas vocari etiam civitates quae per circuitum sunt, vastae et vagae magna ex parte et non habitatae. Quod si dicantur

¹ Psal. cxlviii, 12.

(1) Kunfr. vertit, admiratur, patetque hic esse mendum.

καὶ ὁ αὐτὸς ὑπάρχων Κύριός τε καὶ ἅγιος, καὶ δεδο-
 ξασμένος. Ἰστέον δὲ ὅτι νῆσοι καλοῦνται, καὶ πόλεις
 αἱ κύκλιαι, πολλὴν ἔχουσαι καὶ ἀόικητον ἐρημίαν. Εἰ
 δὲ λέγοντο καὶ αὐταὶ ὑπομεῖναι τὸν Κύριον, τουτ-
 ἔστιν, αὐτῷ δουλεῦσαι, συνήσεις, ὅτι καὶ οἱ τὰς ἀδά-
 τους, καὶ ἐξωσμένας ἐρημίαι πολλῇ κατοικοῦντες χώ-
 ρας, ἢ πόλεις ἤξουσιν διὰ πίστεως, καὶ καρποφορή-
 σουσιν τῷ Χριστῷ χρυσόν, καὶ ἄργυρον, καὶ οὐχὶ δὴ
 που πάντως τὴν ὕλην, ἀλλ' ὅσον τὰ ἐν ἡμῖν τίμια,
 καὶ λαμπρὰ, καὶ τοῦ παντὸς ἀξία λόγου, πίστιν δηλον-
 ὄτι, καὶ τὴν ἐξ ἀπάτης ἀρετῆς φαιδρότητα· ξένια
 γὰρ ταῦτα Θεῷ, καὶ πνευματικῆς λατρείας ἀναθέ-
 ματα λαμπρὰ, καὶ θαυμασμένα. Γέγραπται δὲ καὶ
 ἐν βίβλῳ Ψαλμῶν περὶ τοῦ πάντων ἡμῶν Σωτῆρος
 Χριστοῦ, ὅτι «Βασιλεῖς θαρσεῖς καὶ νῆσοι δῶρα
 προσοίσουσι. Καὶ προσκυνήσουσιν αὐτῷ πάντες οἱ
 αὐτῷ.»

Καὶ οἰκοδομήσουσιν ἄλλογενεῖς τὰ τεῖχη σου, Β
καὶ οἱ βασιλεῖς αὐτῶν παραστήσονται σοι.

Ἐξαισιον καὶ τοῦτο, καὶ θεοπεποῦς δυνάμει
 ἀποτελεσμα. Τεύχη μὲν γὰρ καὶ περιβολοὶ σώζοντες
 τῆς Ἐκκλησίας τὰ τέκνα, βοηθεῖεν ἂν πίστις ὀρθή,
 καὶ ἀμώμητος, ἔργων τε φαιδρότης ἐξ ἀπάσης ἀρε-
 τῆς συλλέγουσα κάλλος, γνώσεως δὲ δογματικῆς, καὶ
 μέντοι καὶ ἠθικῶς [Ἰσ. ἠθικῶς] εἰεν ἂν εἰσηγηταί, καὶ
 διδάσκαλοι τῶν θείων κηρυγμάτων ἱερουργοὶ πάντες
 ὅσοι ψήφῳ θεῖζ καλοῦνται πρὸς τοῦτο. Καὶ ἀπαρχὴ
 μὲν τούτων τῶν ἱερῶν κηρυγμάτων γεγονάσιν ἡμῖν
 οἱ Θεσπέσιοι μαθηταί, πλεῖστοι δὲ μετ' ἐκείνους, οἱ
 τὸν παρ' αὐτῶν ἰχνηλατοῦντες λόγον, οὐκ ἐκ μόνων
 Ἰουδαίων, ἀλλὰ γὰρ καὶ ἐκ ταγματῶν Ἑλληνικῶν,
 οἱ καὶ τῆς ἐν κόσμῳ σοφίας ἐν καλῷ γεγονότες, καὶ
 εὐγλωττεῖν εἰδότες ἄριστοι γεγονάσιν παιδευταί τὸν
 μὲν ἀκλινῆ τῆς πίστεως λόγον οἰκοδομοῦντες ἀσσειῶς
 ἐν ταῖς τῶν μυσταγωγούντων ψυχαῖς, ἐνιέντες δὲ
 αὐταῖς πολιτείας τὴν ἀξιάγαστον συνείδησιν. Οὐκοῦν
 ἄλλογενεῖς μὲν, ὅτι μὴ ἐξ αἱματος Ἰσραὴλ κατὰ
 σάρκα, πλὴν ἀρχιτέκτονες σοφοί, κατὰ τὸν θεσπέσιον
 Παῦλον, καὶ εὖ εἰδότες θεμελιοῦν ἐν ἡμῖν τὸν Χριστόν,
 διὰ πίστεως δὲ δηλοῦσι, καὶ εἰσηγήσεως ἀγαθῶν.
 Τοῦτο, οἶμαι, ἐστὶ τὸ, «Οἰκοδομήσουσιν ἄλλογενεῖς
 τὰ τεῖχη σου, καὶ οἱ βασιλεῖς αὐτῶν παραστήσονται
 σοι.» Τίνων δὲ οἱ βασιλεῖς; Ἡ δηλονότι τῶν ἄλλογε-
 νῶν. Βασιλεῖς δὲ φησὶν ἐν τούτοις, ἢ τοὺς ἄρχοντας
 καὶ ἡγουμένους λαῶν, οἱ παρεστήχασιν τῇ Ἐκκλησίᾳ
 Χριστοῦ, δορυφοροῦντες ὡσπερ αὐτήν, καὶ συνασπί-
 ζοντες τοῖς αὐτῆς τέκνοις, καὶ ἀποσοβοῦντες πᾶσαν
 ἐφοδὸν ἐχθρῶν ὀρατῶν τε καὶ ἀοράτων, ἢ κατὰ ἀλη-
 θειαν τοὺς ταῖς ἀνωτάτω τιμαῖς ἐτεφανωμένους, καὶ
 τὸ τῆς βασιλείας ἔχοντας σκήπτρον, οἱ καὶ παρέστη-
 σαν τῇ Ἐκκλησίᾳ. Ἡ δὲ παράστασις ἐν τούτοις ση-
 μαίνει τὴν ὑπακοήν. Εἰκοῦσι γὰρ τοῖς θεοῖς, καὶ
 ἱεροῖς θεσπίσμασι, καὶ τὸ τῆς Ἐκκλησίας κήρυγμα
 παντὸς ἀξιοῦσι λόγου.

Διὰ γὰρ ἔργῃν ἐπάταξά σε, καὶ δι' ἔλεον ἠγά-
 πησά σε. Καὶ ἀνοιχθήσονται αἱ πόλεις σου διὰ
 παντός, ἡμέρας καὶ νυκτός, καὶ οὐ συγκαλει-

A illæ quoque sustinere Dominum, id est, ei servire;
 intelliges eos qui inaccessas et magna solitudine
 horridas regiones et urbes inhabitant, venturos
 per fidem et fructificaturos Christo aurum et ar-
 gentum, et non simpliciter illam materiam, sed
 veluti quæ in nobis sunt pretiosa et illustria, et
 magni facienda, fidem scilicet omniumque virtutum
 splendorem. Hæc enim sunt Deo xenia, hæc spi-
 ritualis cultus anathemata, et donaria illustria et
 admiranda. Scriptum est etiam in libro Psalmorum
 de omnium nostrum Servatore Christo : « Reges
 Tharsis et insulæ dona adducent : reges Arabum
 et Sabba dona afferent ; et adorabunt eum omnes
 reges terræ, omnes gentes servient ei . »

προσάξουσιν, βασιλεῖς Ἀράβων καὶ Σαββᾶ δῶρα
 βασιλεῖς τῆς γῆς, πάντα τὰ ἔθνη δουλεύουσιν

VERS. 10. Et ædificabunt alienigenæ muros tuos, B
et reges eorum assistent tibi.

Eximium quodque hoc, et divinæ potentia est fa-
 cinus. Muri enim et munimenta quæ Ecclesiæ libe-
 ros servant, intelligi 847 possunt, fides recta et
 irreprehensibilis, et operum splendor omni virtu-
 tum pulchritudine decoratus. Præceptores autem
 cognitionis dogmaticæ et moralis, adeoque doctores
 divinorum præconiorum esse possunt, ministri
 omnes quicumque divino calculo ad hoc vocantur.
 Et primitivæ quidem hujus sacræ prædicationis ex-
 stiterunt nobis divini discipuli, et complures post
 illos, qui in sermone prædicando secuti sunt eorum
 vestigia, non solum ex Judæis, sed et ex Græcorum
 ordinibus, qui, sæculari instructi sapientia, et di-
 cendi facultate præditi, optimi institutores evase-
 runt, firmum sermonem fidei ædificantes eleganter
 in animis initiatorum, et inserentes in illis bene
 vivendi admirabilem conscientiam. Alienigenæ igitur
 fuerunt, quia non erant ex sanguine Israel, quod
 ad carnem attinet; archilecti tamen sapientes, ut
 divinus Paulus loquitur, quique recte norant in
 nobis Christum fundare¹, per fidem videlicet, et
 rerum bonarum institutionem. Hoc, opinor, est :
 « Ædificabunt alienigenæ muros tuos, et reges eorum
 assistent tibi. » Quorum reges? Nimirum alienige-
 narum. Et reges hic dicit, vel principes et duces
 populorum, qui assistunt Ecclesiæ Christi, satellitio
 munientes velut eam; et liberos ejus tanquam
 scuto protegentes, ac omnem hostium impetum
 propellentes, tam qui aspectabiles sunt quam qui
 inaspectabiles; aut certe, summis ornatos honori-
 bus, et regium sceptrum habentes, qui etiam Eccle-
 siæ assistunt. Assistentia hoc in loco significat
 obedientiam. Cedunt enim divinis et sacrosanctis
 vaticiniis, atque prædicationem Ecclesiæ summo in
 pretio habent.

VERS. 11, 12. Etenim propter iram percussi te, B
et propter misericordiam dilexi te. Et aperientur
portæ tuæ semper, die et nocte, et non claudentur, ut

¹ Psal. lxxi, 10, 11. ² Coloss. i, 25.

introducant ad te potentiam gentium, et reges adducuntur. Gentes enim et reges qui non servient tibi, peribunt, et gentes vastabuntur.

Quoniam enim, inquit, deprehensa es, quam plurimis et intolerabilibus implicata vitiis, parem poenam sustinuiti. Erat enim necesse ut, cum talis sis, iram hanc et supplicium sustineres. Quoniam autem tibi rursus misericordia impartienda erat, utpote a bono et misericorde Domino ac Deo, impartita est, et expellam omnem iram. Quid igitur futurum **848** est? quid dabitur, postquam res asperæ cessaverint? « Aperientur, inquit, portæ tuæ semper, interdiu et noctu, neque claudentur. » Videtur his verbis pacem polliceri illis, et tranquillitatem quæ inde provenit. Nam civitates quæ hostium impressionem aliquam fore suspicantur, non semper apertas habent portas, nisi cum tempus ita fert et necessitas, idque vix interdiu sine metu. At quæ eo timore liberatæ sunt, nec passuras se tale quidquam expectant, illas aperiunt ingredientibus, idque etiam quidam noctu faciunt. Si igitur pacem illis promittit Deus et amplissimam felicitatem, certe continuus erit adventantium concursus, et veluti perpetuus ingressus eorum, qui trahuntur quodammodo per fidem ad agnitionem Christi, ita ut patefactæ portæ esse videantur, et nullum tempus esse, quo eas claudi oporteat, non his solum quidem demissæ et humilis fortunæ sunt, et jugo regni parent, sed illis qui in omnes habent Imperium. Licet autem ex rebus ipsis prophetiæ hujus virtutem etiamnum videre. Accipit enim Ecclesia omni tempore volentes credere, nemini prorsus ocludit huc festinanti, sed liberam ac licitum est volentibus quolibet tempore, nullo impediendo, ad lucem veritatis adduci. Adducit autem omnes Deus et Pater, ad agnitionem Filii, per quem, et in quo, et cum quo glorificatur. Atque hoc ipse nobis significavit, dicens: « Nemo potest venire ad me, nisi Pater meus qui misit me traxerit cum ». Gentium potentiam inducendam dicit, ut ne solos eos intelligas, ut dixi, qui tenui et abjecta conditione sunt, sed eos etiam, qui cum potestate sunt, et gloria in hac vita spectabiles. Adjungit porro: « Gentes et reges qui non servient tibi, peribunt, et vastabuntur. » Invidetes enim et a mysteriis alieni, et salutis quæ per Christum est non participes, sive illi sint illustres, sive obscuro, in profundum inferni et in mortis laqueum incident. Immorientur enim peccatis suis, et poenam omnium extremam subibunt.

VERB. 13. Et gloria Libani ad te veniet; in cyparisso et pinu et cedro, ut glorificetur locus sanctus meus.

Mous est Phœnicis Libanus, cedris, cyparissis et pinu densus, et ipsis thuris arboribus. Admira-

⁶ Joan. vi, 44.

σθήσονται εισαγαγῶν πρὸς σέ δύναμιν ἐθνῶν, καὶ βασιλεῖς ἀγομένους. Τὰ γὰρ ἔθνη, καὶ οἱ βασιλεῖς οἵτινες οὐ δουλεύουσσί σοι, ἀπολοῦνται, καὶ τὰ ἔθνη ἐρημωθήσονται.

Ἐπειδὴ γὰρ, φησί, κλειστοὶς τε ὄσας καὶ ἀφορητοὶς πλημμελήμασιν εὐρέθης ἔνοχος τὴν ἰσόρροπον ὑπομεμένηκας δίκην. Ἦν γὰρ ἀνάγκη τοιαύτην ὄσαν ὑπομείναι: τὰ ἐξ ὀργῆς. Ἐπειδὴ δὲ σοὶ πάλιν ἐχρῆν ὡς ἐξ ἀγαθοῦ τε καὶ φιλοικτιρμονος Κυρίου καὶ Θεοῦ δοθῆναι τὸν ἔλεον, δέδοται, καὶ διώξω τὰ ἐξ ὀργῆς. Τί οὖν ὑπάρξει, τί δὲ δοθήσεται πεπικνωμένων τῶν σκυθρωπῶν; « Ἀνεωχθήσονται, φησὶν, αἱ πύλαι σου διὰ παντὸς, ἡμέρας καὶ νυκτὸς, καὶ οὐ συγκλεισθήσονται. » Ἔοικεν ἐν τούτοις εἰρήνην αὐτοῖς ὑπισχεῖσθαι, καὶ τὴν ἐντεῦθεν εὐδίαν. Αἱ μὲν γὰρ ἐν ὑποψίᾳ πολεμίων ἐμβολῆς οὔσαι πόλεις, οὐκ αἰεὶ τὰς πύλας ἀναπετασμένας ἔχουσιν, ἀλλ' ὡς ἐν καιρῷ καὶ χρεῖα, καὶ ἐν ἡμέρᾳ μόλις, καὶ οὐ δίχα δειμάτων· αἱ δὲ εἰσάπαν ἀπληλαγμέναι τοῦ προσδοκᾶν τι τοιοῦτο ὑπομείναι ἀνευρύνουσιν αὐτὰς τοῖς εἰσβάλλουσι, κἂν εἰ ἐν νυκτὶ τοῦτο δρῶσί τινες. Εἰ τοίνυν εἰρήνην αὐτοῖς ἐπαγγέλλεται Θεός, καὶ πλάτης εὐημερίας, ἡγουν ἀδιαλείπτως ἔσται τῶν πρὸς αὐτὴν ἰόντων ἡ συνδρομή, καὶ οἶον διηνεκῆς ἡ εἰσοδος, ἐλκομένων τρόπον τινὰ διὰ τῆς πίστεως εἰς ἐπίγνωσιν τοῦ Χριστοῦ, ὥστε δοκεῖν ἀνανεῶσθαι τὰς πύλας, καὶ καιρὸν οὐκ εἶναι τινα, καθ' ὃν αὐτὰς κλειεσθαι πρέπει, καὶ οὐχὶ μόνοις τοῖς ἐν ὑφέσει βίου, καὶ ὑπὸ ζυγᾷ βασιλείας, ἀλλὰ γὰρ καὶ αὐτοῖς τοῖς τὸ κατὰ πάντων ἔχουσι κράτος. Ἐξέσται δὲ διὰ πραγμάτων ἰδεῖν τῆς προφητείας τὴν δύναμιν κρατοῦσαν εἰς δεῦρο. Δέχεται γὰρ ἡ Ἐκκλησία κατὰ πάντα καιρὸν τοὺς πιστεύειν ἐθέλοντας, ἐκκλείει δὲ ὅλως οὐδὲν τὴν εἰς τοῦτο σπουδῆν· ἔξεσται δὲ τοῖς ἐθλοῦσι: παραποδίζοντος οὐδενὸς, καθ' ὃν ἂν βούλωνται καιρὸν, πρὸς τὸ τῆς ἀληθοῦς θεογνωσίας ἀγεσθαι εἰς· ἀγει δὲ ἅπαντας Θεός καὶ Πατὴρ εἰς ἐπίγνωσιν τοῦ Υἱοῦ, δι' οὗ, καὶ ἐν ᾧ, καὶ μεθ' οὗ δοξάζεται. Καὶ τοῦτο αὐτὸς ἡμῖν καταμεμήνηκε, λέγων· « Οὐδέεις δύναται ἔλθειν πρὸς με, ἐὰν μὴ ὁ Πατὴρ μου ὁ πέμψας με ἔλκυσῃ αὐτόν. » Ἐθνῶν δὲ δύναμιν εἰσαχθήσεσθαι φησὶν, ἵνα μὴ μόνοις ἔνοχῆς, ὡς ἔφην, τοὺς ἐν σμικρότητί τε καὶ ἐν ὑφέσει, ἀλλὰ γὰρ καὶ αὐτοὺς τοὺς ἐν δυνάμει, καὶ δόξῃ τῇ κατὰ τόνδε τὸν βίον. Προσεπάγει δὲ ὅτι, « Καὶ ἔθνη, καὶ οἱ βασιλεῖς, οἵτινες οὐ δουλεύουσσί σοι, ἀπολοῦνται, καὶ ἐρημωθήσονται. » Οἱ γὰρ ἄπιστοι, καὶ ἀμυσταγώγητοι, καὶ τῆς διὰ Χριστοῦ σωτηρίας ἀμέτοχοι, κἂν εἴτε τινὲς εἴεν τῶν περιφανῶν, εἴτε τῶν ἀσημοτέρων, εἰς πέταυρον ἄδου, καὶ εἰς παγίδα θανάτου πεσοῦνται· ἐντεθνήσκονται γὰρ ταῖς ἑαυτῶν ἀμαρτίαις, καὶ τὴν ἁπασῶν ἐσχάτην ὑπομενοῦσι δίκην.

Καὶ ἡ δόξα τοῦ Διδάκτου πρὸς σέ ἤξει ἐν κυπαρίσσῳ, καὶ πεύκῃ, καὶ κέδρῳ, ἅμα δοξάσαι τὸν τόπον τὸν ἁγίων μου.

Ὅρος ἐστὶ τῆς Φοινίκης ὁ Λίβανος, κέδροις τε καὶ κυπαρίσσοις, καὶ πεύκῃ κατέχομον, καὶ αὐτοῖς δὲ

τοὺς τοῦ Λιβάνου φυτοὺς. Θαυμάζεται δὲ ταύτης ἕνεκα τῆς αἰτίας τὸ μνημονεῦθαι ὕδρος, ὡς ἀφθονωτάτην ἔχον τὴν ὕλην, καὶ δένδροσι τοῖς εὐμυκηστάτοις, καὶ εὐοσμωτάτοις καταπλουτοῦν. Ἄβη τοίνυν ἡ δόξα δοθήσεται σοι, φησὶ, νοητῶς δηλονότι, καὶ πνευματικῶς. Τρέφει γὰρ ἡ Ἐκκλησία Χριστοῦ πλείστας τε ὄσας, καὶ εὐδοκίμους ἀγίων κεφαλὰς ὄψου τε ἠρμένους ἐξ ἀρετῶν, καὶ μὴν καὶ εὐοσμωτάτας. Χριστὸν γὰρ εὐοδιάζουσιν· ἔνεστι δὲ αὐτοῖς καὶ τὸ πέρα κείσθαι φθορᾶς τῆς ἐκ φρονήματος σαρκικοῦ, καθάπερ ἀμέλει καὶ τὸ μὴ φθειρεσθαι πύκην τε καὶ κέδρω. Ἔθος δὲ τῆ θεοποιηστώ Γραφῇ τοῖς τοιοῦθε τῶν φυτῶν ἀφομοιοῦν ἔσθ' ὅτε τὴν τῶν ἀγίων πληθύν, καὶ γοῦν ἔφη που πάλιν Θεὸς διὰ φωνῆς Ἡσαίου· « Καὶ ποιήσω ὕδωρ ἐν τῇ ἐρήμῳ, καὶ ἐν τῇ ἀνύδρῳ ποταμούς. Θήσω εἰς τὴν ἀνύδρον γῆν κέδρον, καὶ πύξον, καὶ μυρσίνην, καὶ κυπάρισσον, καὶ λεύκην. » Γῆ μὲν γὰρ ξηρὰ τε καὶ ἀνύδρω παρεικάζει τὰ ἔθνη· οὐ γὰρ ἦν παρ' αὐτοῖς θεὸς λόγος ὁ ζωοποιεῖν δυνάμενος, καὶ εἰς αὐξήσιν ἀναφέρειν τὴν ἐν εὐσεβείᾳ τε καὶ γνώσει Θεοῦ, ἀλλὰ γέγονασι παρ' αὐτοῖς κέδρος, καὶ πύξος καὶ μυρσίνη, καὶ κυπάρισσος, καὶ λεύκη, τουτέστιν, εὐμύκη τε καὶ ἀξιάγαστα φυτὰ, ὧν καὶ ὁ θεσπέσιος Μελιχὸς διαμνημονεύει λέγων· « Ἄρτος καρδίας ἀνθρώπου στηρίζει, χορτασθήσονται τὰ ξύλα τοῦ πεδίου, καὶ αἱ κέδροι τοῦ Λιβάνου, ἃς ἐφύτευσας. » Ὡς γὰρ ὁ πάνσοφος γράφει Παῦλος, « Θεοῦ γεωργίῳν ἔσμεν. » Ἄβη τοίνυν ἡ δόξα τοῦ Λιβάνου, φησὶ, δοθήσεται σοι, τουτέστιν, ὀφθήσεται κατάνομος πολλαῖς καὶ θαυμασμαμέναις ἀγίων κεφαλαῖς. Ἔσται δὲ τοῦτο, ὥστε δοξασθῆναι τὸν τόπον τὸν ἅγιόν μου. Καύχημα μὲν γὰρ Ἐκκλησιῶν οἱ τοῖς τῶν ἀρετῶν ἰψώμασιν ἐμβεδηκότες, καὶ χθαμαλὸν οὐδὲν, ἤγουν γῆϊνον, καὶ χαμαιβρίφιες ἔχοντες εἰς νοῦν διὰ τοῦ φρονεῖν τὰ σαρκῶς, ἄττοντες δὲ μᾶλλον ὕψου, καὶ ἐπ' ἄνω φρονούντες, καὶ οἷον ἀποφοιτῶντες τῆς γῆς, καὶ περιπατοῦντες μὲν ἐπ' αὐτῆς, ἄνω δὲ καὶ ἐν οὐρανοῖς ἔχοντες τὸ πολίτευμα.

Καὶ πορεύσονται πρὸς σὲ δεδουκότες οἱ υἱοὶ τῶν ταπεινωσάντων σε, καὶ παροξυνάντων σε, καὶ κλιθήσῃ πόλις Κυρίου Σιών ἄγιον Ἰσραὴλ.

Ἀπὸ τῶν πραγμάτων τὸ πέρασ διαδείκνυσιν ἀκριβῶς τῆς προφητείας τὴν δύναμιν, οὐκ ἔξω βαίνουσαν ἐ' ἀληθοῦς· ἐμπαροινησαμένη γὰρ τῷ πάντων Σωτῆρι ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστῷ ταπεινὴ γέγονεν ἡ Ἱερουσαλήμ τῆς πρὸς Θεὸν οἰκειότητος ἀποβεβλημένη, καὶ τῆς εἰς αὐτὸν ἐλπίδος ἀπολισθησασα, καὶ φειδοῦς ἐρήμη τῆς ἀνωθεν γενομένη, πεσοῦσα δὲ καὶ εἰς χεῖρας ἐχθρῶν, οἳ δὴ καὶ πᾶσαν τὴν Ἰουδαίαν καταδηλώσαντες, καὶ αὐτὸν ἐνέπηρσαν τὸν θεῖόν τε καὶ διαβόητον ναόν. Ἐπειδὴ δὲ σέσωσται τὸ κατάλειμμα Θεοῦ κατοικησαντος, πεπιστεύουσαι γὰρ εἰς Χριστὸν οὐκ εὐαρίθμητοι τῶν ἐξ Ἰσραὴλ, κερημάτικεν Ἐκκλησία Χριστοῦ, καὶ γέγονε μήτηρ ὡσπερ ἔθνῶν. Οἱ γὰρ υἱοὶ τῶν ποτε ταπεινωσάντων αὐτὴν, τουτέστιν, οἱ τῶν ἐπιγείων κρατοῦντες πραγμάτων, καὶ ταῖς τῶν σκήπτρων διαδοχαῖς ὡς ἐξ ἐκείνων ἐρχό-

tioni autem habetur **849** hac de causa hic monentem quem commemoravimus, ut qui maximam ligni vim habeat, abundetque arboribus procerissimis et fragrantissimis. Hæc igitur gloria, inquit, dabitur tibi, intelligibiliter scilicet et spiritualiter. Nutrit enim Ecclesia Christi plurima et illustria sanctorum capita, tum sublimia virtute, tum odoratissima. Spirant enim suaviter Christum. Adest illis quoque hoc, ut nulli sint carnalis affectus corruptioni obnoxii, ita ut pinus et cedrus non corrumpuntur. Solet autem Scriptura divinitus inspirata, hujusmodi arboribus nonnunquam assimilare sanctorum multitudinem. Siquidem rursus dixit voce Isaie Deus : « Et producam aquam in solitudine, et in loco aquis carente flumina. Ponam in terra aquis carente, cedram, buxum, myrtum, cyparissum et populum ». Cum terra enim arida et aquis carente gentes comparat. Non enim fuit apud eas sermo divinus, qui vivificare potest, et ad pietatis auctus ac incrementum in cognitione Dei adducere. Sed fuerunt apud illas cedrus et buxus et myrtus et cyparissus ac populus, id est, arbores bene proceræ et mirabiles. Quarum etiam meminit divinus Psalter, dicens : « Panis cor hominis roborat ; saturabuntur ligna campi, et cedri Libani quas plantasti ». Nam, ut sapientissimus Paulus scribit : « Dei agricultura sumus ». Hæc igitur, inquit, gloria Libani dabitur tibi, id est, florebis multis et admirandis sanctorum capitibus referens. Erit autem hoc, ut decoretur locus sanctus ineus. Decus enim Ecclesiarum sunt hi qui ad virtutum celsitatem ascenderunt, et qui nihil habent in mente terrenum et humile, nec quæ carnis sunt sapiunt ; sed qui altum petunt, et quæ supra sunt sapiunt, et velut e terra secedunt, ac in supernis ambulant ¹⁰, in cælis habentes conversationem ¹¹.

Vers. 14. Et ibunt ad te timentes filii eorum qui humilem te reddiderunt, et concitaverunt ; vocaberisque civitas Domini Sion sancti Israel.

Rerum exitus satis indicat, prophetiæ vim a vero non deviare. Bacchata enim furiose in omnium Servatorem Christum Jerusalem **850** humilis facta est, a conjunctione ejus ejecta, et a spe in illum delapsa, et a misericordia superna derelicta, cadensque in manus hostium, qui, tota Judæa in vastitatem redacta, ipsum etiam divinum et celebratissimum templum incenderunt. Postquam vero servatæ fuerunt reliquiæ, Deo commiserante (crediderunt enim in Christum innumeri Israelitæ), nuncupata est Ecclesia Christi, et facta est velut mater gentium. Nam filii eorum qui humiliaverunt eam, id est, qui rebus terrenis imperant, et in sceptrorum successiones exinde veniunt, venerationi habent Ecclesiam, et timentes, id est, sollicitè et cum Dei metu, ad eam accedunt. « Vocata est

¹ Isa. xlii, 18, 19. ² Psal. ciii, 13, 16. ³ 1 Cor. iii, 9. ¹⁰ Rom. viii, 5. ¹¹ Philipp. iii, 20.

enim civitas Domini Sion sancti Israel. » Dei namque civitas est Ecclesia. Idque docet divinus David, velut illum alloquens : « Gloriosa dicta sunt de te, civitas Dei ¹². » Et ipse universorum Dominus ait Iyra Psallentis : « Hic habitabo, quia elegi eam. Portæ ejus benedicens benedicam, pauperes ejus saturabo panibus, sacerdotes ejus induam salute ¹³. » Sin velit quispiam posteros eorum regum, qui persecuti sunt Ecclesiam, dicere qui nunc cum honore et timore ad eam veniunt, et divinam quasi civitatem suscipiunt, non discedit a scopo. Videmus enim exemplis rem ad eum eventum deductam.

τοὺς καθ' ἑξῆς ὀνομάζειν, ὅτι μετὰ τιμῆς καὶ δόξης οὐκ ἔξω φέρεται τοῦ σκοποῦ. Ὁρώμεν γὰρ εἰς τοῦτο

VERS. 15, 16. *Pro eo quod fuisisti derelicta, et odio habita, et non erat qui succurreret. Et ponam te exultationem æternam, gaudium generationum generationibus. Et suges lac gentium, et divitias regum comedes. Et scies quia ego Dominus qui salvo te, et qui eruo te Deus Israel*

« Eras enim, inquit, derelicta et odio habita, et non erat qui succurreret. » Hæc causa humiliatis tuæ exstitit. Nam debacchata es in eum qui evehere et felicitatem tibi incolumem servare potest; sed nemo fuit qui manum porrigeret auxiliatricem, eo quod Deo invisæ eras. Debacchata es enim non in unum aliquem in servili conditione locatum, aut ministri munus obeuntem, sed in ipsum universorum Regem ac Dominum. At quoniam semel **851** humiliationem hanc passa es, hæc molesta præteribunt, et posteriori beneficio te in pristinum statum restituet. Quemadmodum enim par erat, divina Dei sententia, te inobedientem puniri; sic conversam te misericordiam invenire convenit. « Ponam te igitur, inquit, exultationem æternam. » Nihil est enim triste in Ecclesia Christi. Ubi enim omnino spes est incorruptionis, et æternæ vitæ, et sempiternæ gloriæ, ac regni cælorum, quomodo mœstitiæ locus esse potest? « Et suges lac gentium, et divitias regum comedes. » Videtur nonnullis sensus propheticus tale quid docere : multos ex grege ac numero Græcorum, Scripturis divinitus inspiratis eruditos et tractandorum dogmatum intelligentia præditos, fore doctores Judaicæ Synagogæ. Sed aliorum videtur hæc oratio tendere, nec hanc viam esse et progressum hujus sententiæ, illudque potius velle denotare; cumulosos esse eos fructuum oblationibus et rebus donariis gentium. Idque verum esse ostendit ipsa rerum experientia. His ita absolutis : « Ego, inquit, Dominus qui servo te. » Nam, ut propheta Isaias ait : « Nisi Dominus Sabaoth reliquisset nobis semen, quasi Sodoma fuissetis et quasi Gomorrhæ similes ¹⁴. » Gratia enim et humanitate Dei servatæ sunt reliquiæ Israelis, ne in totum illa gens ex sanctis orta patribus disperiret.

¹² Psal. LXXXVI. 3. ¹³ Psal. CXXXI. 14-16. ¹⁴ Isa. I. 9.

αμενοι σεπτῆν ἡγοῦνται τὴν Ἐκκλησίαν, καὶ δεδοκότες, τούτῳ, μετ' εὐλαβίας, καὶ τὸν θεὸν εἰς νοῦν ἔχοντες, φόβον προσάσιν αὐτῇ. « Κέκληται γὰρ πόλις Κυρίου Σιών ἀγίου Ἰσραὴλ. » Θεοῦ γὰρ πόλις ἡ Ἐκκλησία, καὶ τοῦτο διδάσκει ὁ θεοσέσιος Δαβὶδ ὡς πρὸς αὐτήν, « Δεδοξασμένα ἐλάληθη περὶ σοῦ, ἡ πόλις τοῦ Θεοῦ. » Καὶ αὐτὸς δὲ που φησὶν ὁ τῶν ἔλων Κύριος διὰ τῆς τοῦ Ψάλλοντος λύρας : « Ὄδε κατοικήσω, ὅτι ἠρετισάμην αὐτήν, τὴν θύραν αὐτῆς εὐλογήσω, τοὺς πτωχοὺς αὐτῆς χορτάσω ἄρτον, τοὺς ἱερεῖς αὐτῆς ἐνδύσω σωτηρίαν. » Εἰ δὲ δὴ βούλοίτο τις καὶ τῶν ποτε διωζάντων τὴν Ἐκκλησίαν βασιλέων υἱοὺς προσέρχονται νῦν αὐτῇ, καὶ ὡς θείαν τιμῶσι πόλιν, ἐκδεθῆκος τὸ τῶν πραγμάτων πέρας.

B Διὰ τὸ γενέσθαι σε ἐγκαταλειμμένην, καὶ μεμισημένην, καὶ οὐκ ἦν ὁ βοηθῶν. Καὶ θήσω σε ἀγαλλίαμα αἰώνιον, εὐφροσύνην γενεαῖς γενεῶν. Καὶ θηλάσεις γάλα ἐθνῶν, καὶ πλοῦτον βασιλέων φάγεσαι. Καὶ γνώσῃ ὅτι ἐγὼ Κύριος ὁ σώζων σε, καὶ ὁ ἐξαιρούμενός σε ὁ Θεὸς Ἰσραὴλ.

« Γέγονας μὲν γὰρ, φησὶν, ἐγκαταλειμμένη, καὶ μεμισημένη, καὶ οὐκ ἦν ὁ βοηθῶν. » Αὐτῇ σοι πρόφασις τῆς ταπεινώσεως ἦν, πεπαρήνηκας γὰρ εἰς τὸν ὕψου δυνάμενον, καὶ ἀκράδαντόν σοι φυλάξει τὸ εὐμερεῖν, ἀλλ' οὐδεὶς ἦν ὁ χεῖρα νέμων ἐπίκουρον, ἐπεὶ περ ἦσα θεομισῆς. πεπαρήνηκας γὰρ οὐκ εἰς ἓνα τινὰ τῶν ἐν τάξει καίμενων οἰκετικῆ, καὶ διακονικῆν ἔχόντων τὴν λειτουργίαν, ἀλλ' εἰς αὐτὸν τὸν τῶν ἔλων βασιλέα καὶ Κύριον. Ἐπειδὴ δὲ ἀπίς πέπονθας τὴν ταπεινώσειν παρελάσει τὰ μοχθηρὰ, καὶ τοῖς δευτέροις ἀνακτησεται σε. Ὅσπερ γὰρ ἀπειθήσασαν ἔδει κολάζεσθαι ψήφῳ δικαίᾳ Θεοῦ, οὕτως ἐπιστρέψασαν ἐλεεῖσθαι πρέπει. « Θήσω σε τοίνυν, φησὶν, εὐφροσύνην γενεαῖς γενεῶν. » συγγῆν γὰρ οὐδὲν ἐν Ἐκκλησίᾳ Χριστοῦ, ὅπου δὲ ἕως ἐλαπίς ἀφθαρσίας, καὶ ἀτελειότητου ζωῆς, καὶ ἀμηρύτου δόξης, καὶ βασιλείας οὐρανῶν, ποῖον ἂν ἔχοι τὸ κατηφέες; Καὶ θηλάσεις γάλα ἐθνῶν, καὶ πλοῦτον βασιλέων φάγεσαι. Καὶ δοκεῖ μὲν τισι τοιοῦτόν τι διδάσκειν τῆς προφητείας ὁ νοῦς, ὅτι πολλοὶ τῶν ἐξ ἀγέλης Ἑλληνικῆς σεσοφωμένοι τὸν νοῦν ταῖς θεοπνεύστοις Γραφαῖς, καὶ δογματικῆς εὐτεχνίας εἰς γνῶσιν ἀναπτέσαντες, ἔσονται διδάσκαλοι τῆς ἐξ Ἰουδαίων Συναγωγῆς. Δοκεῖ δὲ πως εἰς τὸ παρὸν ὁ λόγος, οὐχὶ ταύτην εἶναι μᾶλλον τῶν ἐννοῶν τὴν ὁδόν, ἐκεῖνο δὲ ἴσως βούλεσθαι καταδηλοῦν, ὅτι ταῖς ἐξ ἐθνῶν καρποφορίας, καὶ βασιλικῶν ἀναθήμασιν ἐμπλησθήσεται. Διαδείκνυσσι γὰρ ἀληθῆς ὄν καὶ τοῦτο τῶν πραγμάτων ἡ πείρα. Τούτων δὲ οὕτω τετελεσμένων φησὶν, ὅτι « Ἐγὼ Κύριος ὁ σώζων σε. » Ὡς γὰρ ὁ προφήτης φησὶν Ἠσαίας : « Εἰ μὴ Κύριος Σαβαὼθ ἐγκατέλειπεν ἡμῖν σπέρμα, ὡς Σόδομα ἂν ἐγενήθημεν, καὶ ὡς Γόμορρα ἂν ὁμοιωθῆμεν. » Χάριτι γὰρ καὶ φιλιανθρωπίᾳ Θεοῦ σέσωσται τὸ κατάλειμμα τοῦ Ἰσραὴλ, ὥστε μὴ εἰσάπαν ἀπολέσθαι τὸ ἐξ ἁγίων πατέρων ἔθνος.

*Kαὶ ἀντὶ χαλκοῦ ὀλω σοι χρυσίον, ἀντὶ δὲ ἁ
σιδήρου ὀλω σοι ἀργύριον, ἀντὶ δὲ ξύλων, ὀλω
σοι χαλκόν, ἀντὶ δὲ λίθων, σιδήρον. Καὶ δώσω
τοὺς ἀρχοντάς σου ἐν εἰρήνῃ, καὶ τοὺς ἐπισκό-
πους σου ἐν δικαιοσύνῃ.*

Δέχεται μὲν τὰς ὕλας ὡς ἐν τάξει παραδειγμάτων, πλείστην ὄσιν ἐχούσας τὴν πρὸς ἀλλήλας διαφορὰν. Σημαίνει δὲ τι πλαγίως πνευματικὸν καὶ βαθύ. Βούλεται γὰρ εἰπεῖν ὅτι πάντα πρὸς τὰ ἀμείνω μεταστήσεται, καὶ τῶν πρώτων διοίσει τὰ δευτέρα. Παραχωρήσει γὰρ πάντως ἢ ἐν νόμῳ παιδεύσεις τῇ διὰ Χριστοῦ, τούτεστι τοῖς εὐαγγελικῶς θεσπίσασιν, καὶ τοσοῦτον ἔσται τὸ μεταξὺ, ὅσον περ ἂν καὶ εἰ τὸ διὰ μέσου χαλκοῦ καὶ χρυσοῦ. Χρυσοφανῆς μὲν γὰρ ὁ χαλκός, πλὴν οὐκ ἔστι χρυσοῦς, ἀργυροφανῆς δὲ καὶ ὁ σίδηρος, ἐνεστὶ γὰρ τὸ λαμπρὸν αὐτῷ, πλὴν οὐκ ἀργυρός, ἀλλ' ἠτετάται πολὺ τοῦ προδύοντος. Οὐκοῦν τὴν ἐν νόμῳ παιδεύσιν παρεικάσαι τις δύναται ἂν χαλκῷ, χρυσοῦ γέ μὴ τὴν διὰ Χριστόν· καὶ πάλιν τῆς ἐν νόμῳ πολιτείας τὴν δύναμιν παρεικάσαι τις ἂν σιδήρῳ, μεμετρημένον ἔχοντι τὸ φαιδρὸν, τὴν γέ μὴ ἐν Χριστῷ καὶ εὐαγγελικῇ, ἀργύρῳ μᾶλλον· τελεωτάτην γὰρ ἔχει φαιδρότητα, νοητῶς. Ταύτητοι, καὶ ὁ πάνσοφος Παῦλος, καίτοι πλείστον ὅσον ἐσχηκέναι λέγων διὰ τῆς ἐν νόμῳ ζωῆς τὸ καύχημα, γνώσεώς τε τῆς ὑπ' αὐτοῦ, σκύδαλα μὲν ἠγεῖτο τὰ πάντα, Χριστὸν δὲ κερδαίνειν ἠθέλε, καὶ τὸ ὑπερέχον τῆς γνώσεως αὐτοῦ. Ἔϋλα δὲ καὶ λίθοι χρήσιμα πρὸς οἰκοδομήν· εὐρήσομεν δὲ τὸν πάνσοφον Παῦλον τῆς παρὰ τινῶν μυσταγωγίας τὴν δύναμιν ταύταις παρεικάζοντα ταῖς ὕλαις. « Εἰ γὰρ τις, φησὶν, ἐποικοδομεῖ ἐπὶ τὸν θεμέλιον, ξύλα, χόρτον, λίθους, καλάμην. » Τούτου δὲ οὕτως ἔχοντος, ἐκείνῳ φαμεν, ὅτι τῶν Γραμματέων, καὶ Φαρισαίων ἢ διδασκαλῶν, ἤγουν καθάπαξ τῶν ἀπίστων Ἰουδαίων ἢ ὑψηγῆσις, οὐ συνιέντων ὅλων τὸ Χριστοῦ μυστήριον, ὅτι μηδὲ πεπιστεύασιν εἰς αὐτόν, παρεικάζοντο ἂν ξύλοις τυχόν, καὶ λίθοις, ἢ δὲ ἐν Χριστῷ, καὶ εὐαγγελικῇ, τοσοῦτον ἔχει τὸ ἀμείνον, ὅσον χαλκός καὶ ξύλον, σιδήρός τε πρὸς λίθον. Εὐδιάθροπτα μὲν γὰρ τὰ παρ' ἐκείνοισι τὴν διδάγματα τε καὶ ἐνθυμήματα, στερεὰ δὲ, καὶ ὡς ἄραυστα μετὰ τοῦ λαμπροῦ, καὶ τιμίου, τὰ τῶν ἐν Χριστῷ. Ἰουδαῖοι μὲν γὰρ ἐκπέπτουσιν εἰς γενεαλογίας, καὶ μύθους ἀπεράντους τοῖς ὑπὸ χεῖρα λαοῖς ἐξηγούμενοι, λήρους τε τινὰς ἐμπλέκοντες, καὶ γραῶδη τερετίσματα· οἱ δὲ τὸν Χριστὸν φοροῦντες εἰς νοῦν, πᾶσαν ὁδὸν εὐτεχνίας ἀγορεύοντες τοὺς ὑπὸ χεῖρα διδάσκαυσι, καὶ δογματικῆς ἀκριβείας ἀποφέρουσιν ἐραστάς, καὶ ἀπάσης ἀρετῆς ἐργάτας τοὺς προσιόντας αὐτοῖς· διαδείκνυσι δὲ πως εὐθύς τὸ ἐπενηγεγμένον, ὅτι τοῦτον ἔχει τὸν σκοπὸν τῆς προφητείας ὁ νοῦς. « Δώσω γὰρ, φησὶ, τοὺς ἀρχοντάς σου ἐν εἰρήνῃ, καὶ τοὺς ἐπισκόπους σου ἐν δικαιοσύνῃ. » Ὡς γὰρ τῶν πρώτων, φησὶν, ἐξωσμένων, ἑτέρους ἀνίστησιν ἀρχοντάς τε καὶ ἐπισκόπους λαῶν ὁ τῶν ὀλων Σωτὴρ διατρέποντας ἐν εἰρήνῃ καὶ δικαιοσύνῃ. Εἰρηνεύουσι γὰρ πρὸς θεόν, οἱ τὰ

VERS. 17. *Et pro ære afferam tibi aurum, pro ferro feram tibi argentum, pro lignis feram tibi æs, pro lapidibus ferrum. Et dabo principes tuos in pace, et episcopos tuos in justitia.*

Materias sumit exempli loco, quæ multum inter se differunt. Significat autem oblique quiddam spirituale et profundum. Vult enim dicere omnia in melius esse convertenda, et primis præstantiora fore secunda. Cedet enim omnino legalis institutio Christianæ, id est, evangelicis oraculis; et tantum erit intervallum, quantum inter æs et aurum interest. Æs enim speciem auri habet, verum non est aurum. Argento simile est ferrum, inest enim ei quiddam lucidum, verum non est argentum, sed præstantiori multum cedit. Legalem itaque institutionem comparare quis poterit **852** ari, Christianam auro. Rursus legalem politiam comparare quis poterit ferro, quod mediocrem quemdam habet splendorem, ac Christianam et evangelicam, argento potius; perfectissimum enim habet splendorem intelligibiliter. Hinc sapientissimus Paulus, etsi dicat se habere unde gloriari possit propter vitam in lege transactam, ejusque cognitionem, pro stercoribus tamen ducit omnia; Christum autem lucrari volebat, et cognitionis ejus præstantiam ¹⁵. Ligna et lapides ad ædificationem quidem conferunt; invenimus tamen sapientissimum Paulum quorundam mystagogiæ vim cum his materiis comparare. « Si quis enim, inquit, superstruat fundamento ligna, fenum, lapides, stipulam ¹⁶. » Quod cum ita se habeat, illud dicimus, Scribarum et Phariseorum doctrinam, vel in universum infidelium Judæorum enarrationem, qui omnino Christi mysterium non intelligunt, ut qui in ipsum non crediderunt, comparari posse lignis et lapidibus; Christi autem et evangelicam tanto esse meliorem, quanto ligno æs, ferrum lapidi antecellit. Horum enim documenta et inventa fragilia erant: at quæ in Christo sunt, solida existunt et infracta, illustria quoque et magnifica. Judæi enim delabuntur in genealogias, et fabulas infinitas populo suo exponunt, nugas etiam quasdam intertextunt, et aniles cantilenas ¹⁷. At qui Christum gerunt in animo, omnem viam sancti artificii suos docent, et exactæ dogmatum peritiæ studiosas reddunt, et omnis virtutis operarios, quicumque ipsos adeunt. Hunc esse seorum prophetiæ sententiæ, declarat statim quod inferatur. « Dabo enim, inquit, principes tuos in pacem, et episcopos tuos in justitiam. » Perinde enim, inquit, ac primi expulsi essent, alios principes et episcopos populorum excitat universorum Servator, et pace et justitia præcellentes. Pacem enim habent apud Deum, qui student ea sapere quæ illi placent, et qui justitiæ ornamentis coronati sunt. Tale quid alibi quoque dixit propheta Isaias, imo per prophetam Deus, ad matrem Ju-

¹⁵ Philipp. iii, 8. ¹⁶ I Cor. iii, 12. ¹⁷ I Tim. i, 4.

dzorum, dico Jerusalem : « Et inducam manum A
meam super te, et excoquam ad purum; infideles
autem perdam, et auferam **853** omnes iniquos a te,
et omnes superbos deprimam, et præficiam iudices
tuos ut prius, et consiliarios tuos ut ab initio. Et
deinceps vocaberis civitas justitiæ, metropolis fidelis
Sion ¹⁸. » Quin et Servator ipse reprehendit Ju-
dzorum præfectos, dicens : « Amen, amen dico
vobis, tolletur a vobis regnum cælorum, et dabitur
genti alteri ferenti fructus ejus ¹⁹. »

κληθήσῃ πόλις δικαιοσύνης, μητρόπολις πιστῆ
καθηγηταῖς ἐπετίμα λέγων· « Ἄμην, ἄμην λέγω
καὶ δοθήσεται ἔθνει ἐτέρῳ, ποιῶντι τοὺς καρποὺς
αὐτῆς. »

TOMUS V.

VERS. 18. *Et non audietur ultra injustitia in
terra tua, neque contritio, neque miseria in fini-
bus tuis; sed vocabuntur salus muri tui, et portæ
tuæ sculptura.*

Magnam habet probabilitatem oratio. Si enim
principes ejus in pace et episcopi laudibus justi-
tiæ excellant, valebit etiam semper hoc apud
subditos, ut in omni justitia et pietate Christiana
vitam transmittere contendant. « Non erit, inquit,
contritio in finibus tuis. » Contritionem hic vocat
vim contra submissos et infirmos. Ejusmodi enim
homines facile patent incursionibus, et prostant
diripere volentibus, tanquam præda, promptissime.
Injusti autem olim et violenti fuerunt Judaicæ
Synagogæ duces : ac legibus divinis obnitentes,
perversa ferebant in re quaque judicia. Sæpe igitur
eos Litteræ sacræ incusant, ut qui summa
impietate ad hunc lapidem impingerent, ita ut
intolerandis criminibus conspicerentur impediti.
Alicubi enim dicit : Præfecti ejus ob dona judi-
cabant, et prophetæ ejus propter argentum valci-
nabantur ²⁰. Psallit etiam divinus David : « Con-
tritio et miseria in viis eorum, et viam pacis non
cogoverunt, non est timor Dei ante oculos eo-
rum ²¹. » Reprehendebat et eos qui jejunaverunt
universorum Deus, sic dicens : « In diebus enim
jejuniorum vestrorum, invenitis voluntates vestras,
et omnes subditos affigitis judicio et pugnis,
jejunatis et **854** percutitis pugnis humilem ²². »
Fræterea voce Isaïæ : « Concupiverunt agros, et
diripuerunt orphanos, et domos occuparunt, et
diripuerunt virum et domum ejus, virum et hæ-
reditatem ejus ²³. » Postquam vero hi esse desie-
runt, et eorum loco excitatus est sanctorum apo-
stolorum chorus ; et qui post illos eorum vestigia
sequi studentes, recte secant veritatis sermonem ²⁴,
optimique fiunt subjectæ plebis pædagogi : hinc nec
sine causa dicit non ultra in terra eorum auditum
iri injustitiam, sed nec contritionem nec miseriam;
sed vocandos esse muros ejus salutare, et portas
sculpturam. Muros, ut ego arbitror, dicit sanctos

αὐτῶ δοκοῦντα φρονεῖν σπουδάζοντες, καὶ τοῖς τῆς
δικαιοσύνης αὐχῆμασι στεφανοῦμενοι. Ἐφη τι τοιοῦ-
τον ἐτέρῳθι που πάλιν ὁ προφήτης Ἡσαίας, μᾶλλον
δὲ διὰ τοῦ προφήτου Θεοῦ πρὸς τὴν τῶν Ἰουδαίων
μητέρα, φημι δὴ τὴν Ἱερουσαλήμ· « Καὶ ἐπέσω τὴν
χεῖρά μου ἐπὶ σὲ, καὶ πυρώσω εἰς καθαρὸν, τοὺς δὲ
ἀπειθοῦντας ἀπολέσω, καὶ ἀφελῶ πάντας ἀνόμους
ἀπὸ σοῦ, καὶ πάντας ὑπερηφάνους ταπεινώσω καὶ
ἐπιστήσω τοὺς κριτὰς σου ὡς τὸ πρότερον καὶ τοὺς
συμβούλους σου ὡς τὸ ἀπ' ἀρχῆς, καὶ μετὰ ταῦτα
Σιών. » Ναὶ μὴν καὶ αὐτὸς ὁ Σωτὴρ τοῖς Ἰουδαίω
ὕμιν, ἀρθήσεται ἀπ' ὑμῶν ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν,
αὐτῆς. »

B

TOMOS E'.

*Kal ouk akousθησεται ἐτι ἀδικία ἐν τῇ γῆ σου,
οὐδὲ σύντριμμα, καὶ ταλαιπωρία ἐν τοῖς ὄρεισι
σου, ἀλλὰ κληθήσεται σωτήριον τὰ τεῖχη σου,
καὶ αἱ πύλαι σου γλύμμα.*

Καὶ πολὺ γε τὸ εἶδος ὁ λόγος ἔχει. Εἰ γὰρ οἱ ἄρ-
χοντες αὐτῆς ἐν εἰρήνῃ, καὶ διαπρέποντες ἐν αὐχῆ-
μασι δικαιοσύνης οἱ ἐπίσκοποι, κρατήσῃ πάντως
σου, καὶ παρὰ τοῖς ὑπερευγεμένους, τὸ ἐν ἀπάσῃ δι-
καιουσύνῃ, καὶ εὐσεβείᾳ τῇ κατὰ Χριστὸν ἐπείγεσθαι
διαβιοῦν. « Οὐκ ἔστι δὲ, φησὶν, οὐδὲ σύντριμμα ἐν τοῖς
ὄρεισι σου. » Σύντριμμα δὲ φησὶ τὴν πλεονεξίαν, τὴν
κατὰ γε τῶν ἐν ὑφέσει, καὶ ἀσθενείᾳ. Εὐδρομοὶ γὰρ
οἱ τοιοῦτοι, καὶ τοῖς διαρπάζειν ἐθέλουσιν ἐτοιμοτάτη
C πρὸκεινται θήρα. Ἄδικοι δὲ καὶ πλεονέκται γεγόνασιν
κατὰ καιροῦς οἱ τῆς Ἰουδαίων Συναγωγῆς ἡγούμε-
νοι, καὶ τοῖς θεοῖς νόμοις ἀνανιστάμενοι, διαστρέ-
φους ἐποιοῦντο τὰς ἐφ' ἑκάστῳ πράγματι κρίσεις.
Αἰτιᾶται γοῦν αὐτοὺς πλεισταχοῦ τὸ Γράμμα τὸ ἱερὸν,
ὡς ἀνοσιότητος εἰς τοῦτο διελάσαντας μέτρον, ὥστε
καὶ ἀφορήτους ἐγκλήμασιν ἐνόησεν ὄντας ὀρθῶσαι·
ποτὲ μὲν γὰρ φησὶν, ὅτι οἱ ἡγούμενοι αὐτῆς μετὰ
δώρων ἔκριναν, καὶ οἱ προφήται αὐτῆς μετὰ ἀργυ-
ρίου ἐμαντεύοντο. Ψάλλει δὲ καὶ ὁ θεσπέσιος, « Σύν-
τριμμα καὶ ταλαιπωρία ἐν ταῖς ὁδοῖς αὐτῶν, καὶ
ὄδον εἰρήνης οὐκ ἔγνωσαν, οὐκ ἔστι φόβος Θεοῦ ἀπέν-
αντι τῶν ὀφθαλμῶν αὐτῶν. » Ἐπετίμα δὲ καὶ νευη-
στευκόσιν ὁ τῶν ὄλων Θεός, οὕτω λέγων· « Ἐν γὰρ
ταῖς ἡμέραις τῶν νηστειῶν ὑμῶν, εὐρίσκατε τὰ θε-
λήματα ὑμῶν, καὶ πάντας τοὺς ὑποχειρίους ὀπνοῦ-
σετε εἰς κρίσεις, καὶ μάχας, νηστεύετε, καὶ τύπτετε
πυγμαῖς ταπεινῶν· » καὶ προσέτι τούτοις διὰ τῆς
Ἡσαίου φωνῆς· « Καὶ ἐπεθύμουν ἄγρους, καὶ διήρ-
παζον ὄρφανους, καὶ οἶκους κατεδυνάστευον, καὶ
διήρπαζον ἄνδρα καὶ τὸν οἶκον αὐτοῦ, ἄνδρα καὶ τὴν
κληρονομίαν αὐτοῦ. » Ἐπειδὴ πέπαυται μὲν τὰ ἐκεί-
νων, ἀντεγήγεραται δὲ τῶν ἁγίων ἀποστόλων ὁ χορὸς,
καὶ οἱ μετ' ἐκείνους ἐτι τοῖς αὐτῶν ἴχνησι κατακολου-
θεῖν σπουδάζοντες ὀρθοτομοῦσι μὲν τῆς ἀληθείας τὸν
λόγον, ἄριστοι δὲ τῶν ὑπὸ χεῖρα γεγόνασιν παιδαγω-
γοί. Ταύτητοι, καὶ μάλα εἰκότως, οὐκ ἐτι μὲν ἀδικίαν
ἐν τῇ γῆ αὐτῶν ἀκουσθήσεσθα! φησὶν, ἀλλ' οὐδὲ

¹⁸ Isa. i, 25, 26. ¹⁹ Matth. xxi, 43. ²⁰ Mich. iii, 11. ²¹ Psal. xiii, 3. ²² Isa. lviii, 3, 4. ²³ Isa. i, 2. ²⁴ II Tim. ii, 18 25.

σύντριμμα, καὶ τάλαιπωρίαν· κληθήσεται δὲ μᾶλλον σωτήριον τὰ τεῖχη αὐτῆς, γλύμμα δὲ καὶ τὰς πύλας, τεῖχη δὲ, ὡς γε οἶμαι, φησὶ τοὺς ἀγίους παιδαγωγούς, δογματικαῖς τε καὶ ἠθικαῖς εἰσηγήσειν ἀσφαλιζομένους τὴν Ἐκκλησίαν, ὥστε καὶ ἀνάλωτον εἶναι τοῖς ἐχθροῖς, κἂν εἴτε τινὲς εἰεν ὄρατοί, εἴτ' οὖν καὶ ἀόρατοι. Οἱ αὐτοὶ δ' ἂν εἰεν καὶ πύλαι, ἅτε δὴ καὶ εἰσαγωγικῶν χρώμενοι λόγῳ, καὶ εἰσφέροντες διὰ πίστεως εἰς ἐπίγνωσιν ἀληθείας τοὺς ἕξω τέως ὄντας αὐτῆς. Γλύμμα δὲ ὅτι περικαλλῆς ἦν ἄγαν ὁ λόγος αὐτοῖς, καὶ ὅσον εἰς ἀληθειαν ἐκτετρυνευμένος· εὐπρεπὲς γὰρ ἄπαν τὸ γεγλυμμένον· καὶ οἱ μὲν Ἐβδομήκοντα ταύτην δεδύκασι τὴν ἔρμηνειαν, οἱ δὲ ἑτσοῖ τῶν ἔρμηνευτῶν, ἀντὶ τοῦ γλύμμα τεθείκασι τὸν Ἰησοῦν. Ἔστι δὲ καὶ τοῦτο ἀληθές. Ὁρατοὶ γὰρ κάλλει παρὰ τοὺς υἱοὺς τῶν ἀνθρώπων κεχηματίκε τε καὶ ἔστι, τεῖχη δὲ αὐτὸν, καὶ πύλας πεπλουτήκαμεν. Ἀσφαλιζέται γὰρ ἡμᾶς ἀρήρητῳ δυνάμει, καὶ ταῖς τῶν ἁγίων ἀγγέλων ἐπικουραῖς· « Ἐντελεῖται γὰρ, φησὶ, τοῖς ἀγγέλοις αὐτοῦ περὶ σοῦ, τοῦ διαφυλάξαι σε ἐν πάσαις ταῖς ὁδοῖς σου » καὶ « Παρεμβαλεῖ ἄγγελος Κυρίου κύκλῳ τῶν φοβουμένων αὐτὸν, καὶ ῥύεται αὐτούς. » Ἐρχόμεθα δὲ δι' αὐτοῦ εἰς ἐπίγνωσιν τοῦ Πατρὸς, καὶ γέγονε πρὸς τοῦτο καὶ θύρα, καὶ πύλη, καὶ ὁδός. Ἔφη γοῦν ὅτι· « Ἐγὼ εἰμι ἡ θύρα, καὶ ἡ ὁδός, καὶ οὐδεὶς ἔρχεται πρὸς τὸν Πατέρα, εἰ μὴ δι' ἐμοῦ. » Ἔστι δὲ καὶ γλύμμα, καὶ χαρακτήρ τῆς ὑποστάσεως αὐτοῦ, καὶ εἰκὼν, καὶ ἀπαύγασμα τῆς δόξης αὐτοῦ.

Καὶ οὐκ ἔσται σοι ὁ ἥλιος εἰς φῶς ἡμέρας, οὐδὲ ἀνατολὴ σελήνης φωτισεῖ σοὶ τὴν νύκτα, ἀλλ' ἔσται σοι Κύριος φῶς αἰώνιον, καὶ ὁ Θεὸς δόξα σου. Οὐ γὰρ δύσεται ὁ ἥλιός σοι, καὶ ἡ σελήνη οὐκ ἐκλείψει. Ἔσται γὰρ σοι Κύριος φῶς αἰώνιον.

Βούλονται τινες διὰ τῆς τῶν προκειμένων ἐννοίας ἀποφέρειν ἡμᾶς εἰς γε τὸ χρῆμαί τι τοιοῦτον ὑπονοεῖν. Ἐν ἐσχάτοις γὰρ τοῦ αἰῶνος καιροῖς ἐγηγεμένων τῶν ἐν γῆ κειμένων, καὶ καταφοιτήσαντος ἐξ οὐρανοῦ τοῦ πάντων ἡμῶν Σωτῆρος Χριστοῦ μετὰ τῶν ἁγίων ἀγγέλων ἐν τῇ δόξῃ τοῦ Πατρὸς, ἀπρακτῆσαι μὲν ἡ τῶν στοιχείων λαμπρότης, καινοὺς δὲ οὐρανοὺς, καὶ καινὴν γῆν, καὶ τὰ ἐπαγγέλματα αὐτοῦ προσδοκῶμεν, κατὰ τὸ γεγραμμένον. Ἔφη δὲ τι τοιοῦτον καὶ αὐτὸς ὁ Σωτῆρ, ὅτι· « Ἐν ταῖς ἡμέραις ἐκείναις ὁ ἥλιος σκοτισθήσεται, καὶ ἡ σελήνη οὐ δώσει τὸ φέγγος αὐτῆς. » Ἀρκέσει γὰρ τοῖς ἀγίοις εἰς φωτισμὸν αὐτῆ τοῦ Σωτῆρος ἡ δόξα. Ἀλλ' ἵνα δοκῆ πως ἔπεσθαι τῇ τῶν ἀνόπιν ἐννοίᾳ τὰ προκειμένα, τὴν ἔρμηνειαν ἐπαινέσαντες ταυτηνί, καὶ ἑτερόν τι δηλοῦσθαί φαμεν διὰ τῶν προκειμένων στίχων. Φῶς μὲν γὰρ τὸ ἡλιακόν, καὶ προσέτι τὸ σεληνιαῖον, χρειώδεις τε καὶ ἀναγκαῖόν ἐστι τοῖς τοῦ σώματος ὀφθαλμοῖς. Ἀλλ' ἐν νυκτὶ μὲν τὸ ἡλιακόν συστέλλεται φῶς, ἐν ἡμέρᾳ δὲ τὸ σελήνης. Παρὰ τὰ γὰρ ἀλλήλους παραχωροῦσι τὸ φαίνεσθαι. Τὸ δὲ γε θεῖον καὶ νοητὸν, ὃ ταῖς τῶν πιστευσάντων καρδίαις ἐνίησι, φησὶν, ὁ τῶν ὅλων Σωτῆρ διὰ τοῦ ἁγίου Πνεύματος,

A pædagogos, qui dogmatum et moralium præceptorum doctrinis Ecclesiam muniunt, ut capi non possit ab hostibus, sive illi sint aspectabiles, sive inaspectabiles. Idem possunt etiam esse portæ ut qui isagogicis utantur sermonibus seu institutionibus, et per fidem adducant ad agnitionem veritatis eos qui tum ab ea fuerunt alienati. Sculpturam autem quod pulchra et elegans sit eorum oratio, et ad veritatem quasi tornata. Speciosum est enim admodum, quod est cælatum et politum. Et hanc quidem interpretationem dederunt Septuaginta. Alii interpretes pro γλύμμα posuerunt Jesum. Est autem illud quoque verum. Speciosus enim forma præ filiis hominum²⁶ et nuncupatur et est, illumque tanquam muros et portas possedimus. Munit enim nos ineffabili potentia, et sanctorum angelorum præsiidiis. Mandabit namque, inquit, angelis suis de te, ut custodiant te in omnibus viis tuis²⁷. Et: « Castra ponet angelus Domini circumtinentes se, et eruet eos²⁸. » Ac per illum ingredimur ad agnitionem Patris, et exiit ad hæc ostium, et porta, et via. Dixit siquidem: « Ego sum ostium, et via, et nemo venit ad Patrem, nisi per me²⁹. » Est etiam sculptura seu forma et species ejus qui genuit, et character substantiæ ejus, et imago, atque splendor gloriæ ejus.

τούτῳστιν ἡ μορφή, καὶ τὸ εἶδος τοῦ τεκόντος αὐτὸν, ἀπαύγασμα τῆς δόξης αὐτοῦ.

C Vers. 19, 20. Et non erit tibi sol in lucem diei, neque lune ortus collustrabit te noctu: sed erit tibi Dominus lux æterna, et Deus gloria tua. Non enim occidet sol tibi, et luna te non deficiet. Nam erit tibi Dominus lux æterna.

855 Volunt quidam ex sententia horum verborum nos adducere, ut tale quiddam intelligamus. Extremis enim sæculi temporibus, excitatis his qui in terra jacent, et descendente de cælo omnium nostrum Servatore Christo, cum sanctis angelis in gloria Patris, irritus fiet elementorum splendor, novosque cælos, ac novam terram et promissiones ejus exspectamus, secundum id quod scriptum est. Tale quid dixit etiam Servator noster: « In diebus illis sol obtenebrabitur, et luna non dabit lumen suum³⁰. » Satis enim erit sanctis ad illuminationem ipsa Servatoris gloria. Sed quo posita verba cum superiorum sententia cohærescere videantur, interpretationem hanc laudamus quidem, sed aliud quiddam his versibus significari dicimus. Lux enim solaris et præterea lunaris, perutile quiddam est et necessarium corporeis oculis; sed noctu lux solis contrahitur, interdum lunæ. Alternis enim vicibus lucent. Atqui lux divina et intelligentia percepta, quam credentium cordibus immittit universorum Servator, per Spiritum sanctum et per eos qui mysteria norunt tradere, inextincta erit, et jugis et semper lucida; adeo ut cujus-

²⁶ Psal. xlii, 3. ²⁷ Psal. xc, 11. ²⁸ Psal. xxxiii, 8. ²⁹ Joan. x, 9; xiv, 6. ³⁰ Matth. xxiv, 29.

que mens nec solis opera, nec lunæ opus habeat ad illuminationem et visus recuperationem. Non enim luce sub sensu cadente illustratur mens; sed potius sancti Spiritus illustratione et splendore contenta est ad perspicendam et intuendam Christi gloriam, utque scire possit quantum habeat cum Patre suo similitudinem, substantiæ scilicet ratione, et quodnam sit optimæ vitæ iter certe cognoscere. Factus est igitur nobis lux æterna Salvator. Idque perspicuum facit, dicens: « Ego sum lux mundi ²⁰. » Et rursus: « Cum in mundo sum, lux sum mundi ²¹. » — « Qui sequitur me, non ambulabit in tenebris, sed habebit lucem vitæ ²². »

VERS. 21, 22. *Et complebuntur dies luctus tui, et populus tuus omnis justus, et in sæculum terræ hæreditatem possidebit, custodiens plantationem, opera manuum suarum in gloriam. Qui paucus est, erit in millia, et qui minimus, in gentem magnam. Ego Dominus in tempore congregabo eos.*

Qui tempus consummationis designari ainit, ex eo quod non ultra lumen solare et **856** lumare opus suum peragat, sed contrahatur, ut Dominus noster fiat lux æterna, dicunt lugentibus nunc, quos etiam consolandos ait Servator, finem luctus fore illo tempore. Desinent enim laborare et curis macerari, et æterna consequentur præmia. Hoc est enim, opinor, consolatione perfundi. Quoniam autem rursus tractationis et theorematum sententiam ex præcedentibus sequi oportet, illud dicimus, his qui manent ac jacent in peccatis, tristitiam propriam esse et convenientissimam. Expectant enim non honores et coronas, non consolationem a Deo, sed potius supplicium, et ignem atque tenebras. Qui autem benefaciunt, spe gaudent ²³, quemadmodum sapientissimus Paulus ait. Excipit enim æ comiatur probitatem eorum, in infinita sæcula, et gloria, et voluptas. Verum quando conversus fuerit ad Dominum etiam qui plurimis peccatis occupatus est, deinde justificatus fuerit per fidem, et remissionem criminum adeptus fuerit, expectaveritque accipere honores sanctis destinatos, tunc cessabunt dies luctus ejus, et a dolore ac mœstitia desistet. Confirmat quasi hunc sensum, quod deinceps positum est: « Et populus tuus omnis justus, id est, justificabitur populus quantus est futurus. Habeturque oratio tanquam ad Ecclesiam: justificat autem impium Christus, gratia et humanitate, et ipse solvit ab omni crimine eos qui convicti sunt. Nam quis horum largitor sit, significavit, cum inquit: Custodiens plantationem, opera manuum suarum in gloriam. Plantatio enim sumus plantarum omnium nostrum Servatoris Christi, ejusque opus. Cum namque essemus oleaster, olivæ pulchræ insiti sumus, tantum non

καὶ διὰ τῶν εὐ εἰδόντων μυσταγωγεῖν, ἀσθεστον ἔσται, καὶ ἀκατάληκτον, καὶ ἀειφανές, ὥστε μήτε ἡλίου μήτε σελήνης ἐν χρεῖζ καθεστηκέναι τὴν ἐκάστου νοῦν πρὸς φωτισμόν, ἢ ἀνάδελφιν· οὐ γὰρ αἰσθητῶ φωτὶ καταλάμπεται νοῦς, ἀρκεῖται δὲ μᾶλλον τῇ διὰ τοῦ ἀγίου Πνεύματος φωταγωγίᾳ, καὶ φαειρότητι πρὸς τὸ δύνασθαι καθορᾶν τὴν δόξαν Χριστοῦ, καὶ ὅσον ἂν ἔχοι πρὸς τὸν τεκνᾶτα αὐτὸν τὴν ἐμφέρεϊαν, οὐσιωδῶς δὲ δηλονότι, ναὶ μὴν καὶ τῆς ἀρίστης ζωῆς ἀπλανῶς εἰδέναι τὴν δόξον. Ἐγένετο τοίνυν φῶς αἰώνιον ἡμῖν ὁ Σωτὴρ, καὶ τοῦτο ἡμῖν ἐναργῆς καθίσταται, λέγων· « Ἐγὼ εἰμι τὸ φῶς τοῦ κόσμου, » καὶ πάλιν· « Ὅταν ᾖ ἐν τῷ κόσμῳ, φῶς εἰμι τοῦ κόσμου. » — « Ὁ ἀκολουθῶν ἐμοί, οὐ μὴ περιπατήσῃ ἐν τῇ σκοτίᾳ, ἀλλ' ἔξει τὸ φῶς τῆς ζωῆς. »

Καὶ ἀναπληρωθήσονται αἱ ἡμέραι τοῦ πένθους σου, καὶ ὁ λαός σου πᾶς δίκαιος, καὶ δι' αἰῶνος κληρονομήσουσι τὴν γῆν, φυλάσσων τὸ φύτευμα ἔργα χειρῶν αὐτοῦ εἰς δόξαν. Ὁ ὀλιγοστός ἔσται εἰς χιλιάδας, καὶ ὁ ἐλάχιστος εἰς ἔθνος μέγα. Ἐγὼ Κύριος κατὰ καιροὺς συναρῶ αὐτούς.

Οἱ τὸν τῆς συντελείας καιρὸν καταδηλοῦσθαι λέγοντες διὰ τοῦ μηκέτι τὸ ἡλιακόν, ἦτοι τὸ σεληναῖον ἐνεργῆσαι φῶς, συσταλῆναι δὲ μᾶλλον, ἐν' ὃ Κύριος ἡμῶν φῶς αἰώνιον γένηται, φασὶν ὅτι τοῖς πενθοῦσι νῦν, οὐς δὴ καὶ παρακληθῆσέσθαι φησὶν ὁ Σωτὴρ, τέλος ἔσται τοῦ πενθεῖν κατ' ἐκεῖνὸν που τοῦ καιροῦ· πεπαύσανται γὰρ τοῦ ποιεῖν ἔτι, καὶ κατατρυχεσθαι, καὶ τῶν εἰς αἰῶνα τεύζονται γερῶν. Τοῦτο γὰρ, ὄψμαι, τὸ παρακληθῆναι ἔστιν. Ἐπειδὴ δὲ πάλιν τῶν θεωρημάτων ἐπισθαι χρὴ τοῖς ἀνόπιν, ἐκεῖνὸν φαμεν, ὅτι τοῖς μένουσιν ἐν πλημμελείαις τὸ κατηφές οἰκεῖον, καὶ ἀρμοδιώτατον. Προσδοκῶσι γὰρ οὐ τιμὰς καὶ στεφάνους, οὐ παράκλησιν τὴν παρὰ Θεοῦ, κάλασιν δὲ μᾶλλον, καὶ πῦρ, καὶ σκότος· οἱ γὰρ μὴν ὄντες ἐν ἀγνοουρίαις τῇ ἐλπίδι χαίρουσι, καθά φησιν ὁ πάνσοφος Παῦλος· διαδέχεται γὰρ τὸ ἐπικεῖν αὐτῶν ἢ εἰς ἀπεράντους αἰῶνας δόξα, καὶ τρυφή· πλὴν ὅταν ἐπιστρέψῃ πρὸς Κύριον, καὶ ὁ πλείστοις ὄσας ἀμαρτίας ἐνισχημένος, εἶτα δικαιοθῆ διὰ τῆς πίστεως, καὶ κομισθῆται μὲν τῶν αἰτισμάτων τὴν ἀφεσιν, προσδοκῆσαι δὲ λαβεῖν καὶ τὰς τοῖς ἀγίοις ἡγρεπισμέναις τιμὰς. Τότε δὴ πεπαύονται μὲν αἱ ἡμέραι τοῦ πένθους αὐτοῦ, καταλήξει δὲ ἰδρωτός, καὶ κατηφείας, βεβαίως δὲ ὡσπερ ταυτηνὴ τὴν διάνοιαν τὸ ἐφεξῆς καίμενον· « Ἔσται γὰρ, φησὶν, πᾶς ὁ λαός σου δίκαιος, » τουτέστι, δικαιοθῆσεται πᾶς ὁ σοὶ ἐπόμενος λαός· ἔστι δὲ ὁ λόγος ὡς πρὸς τὴν Ἐκκλησίαν· ἐκακοὶ δὲ Χριστὸς τὸν ἀσέβῃ χάριτι καὶ φιλάνθρωπιᾳ, καὶ ἀνίσει παντὸς αἰτιαμάτος τοὺς ἀλόγους αὐτούς. Τίς γὰρ ἔσται τῶν τοιούτων ὁ χορηγός, διαμεμήνυκεν, εἰπών· Φυλάσσων τὸ φύτευμα, ἔργα χειρῶν αὐτοῦ εἰς δόξαν. Φύτευμα γὰρ ἔσμεν τῶν φυτῶν τοῦ πάντων ἡμῶν Σωτῆρος Χριστοῦ, καὶ ἔργον αὐτοῦ· ἀγριοέλαιοι γὰρ ὄντες ἐνεκεντρίσθημεν εἰς καλλιέλαιον, μονοουχὶ καὶ αὐτουργούντες εἰς ἡμᾶς τοῦ

²⁰ Joan. viii, 12. ²¹ Joan. ix, 5. ²² Joan. viii, 12. ²³ I Tim. vi, 18.

Χριστοῦ· οὐ γὰρ πρέσβυς, οὐκ ἄγγελος, ἀλλ' αὐτὸς ὁ Κύριος ἔσωσεν ἡμᾶς. Ἐφη γοῦν αὐτός· « Ὁ λαλῶν πάρεμι. — « Ἔσται δὲ, φησὶ, καὶ ὁ ἄλιγος εἰς χιλιάδας, καὶ ὁ ἐλάχιστος εἰς ἔθνος μέγα. » Νῦν μὲν γὰρ, τουτέστιν, ἐν τῷ αἰῶνι τούτῳ κέκρυπται τῶν ἁγίων ἡ δόξα, καὶ τό γε ἦκον εἰς ἀλαζονείας κοσμικᾶς ἐλάχιστοί τινες εἶναι δοκοῦσιν οὐκ ἔχοντες δόξαν ἐμφανῆ. Ἐπιλάμψαντος δὲ πάλιν ἐξ οὐρανῶν τοῦ Χριστοῦ τὸ τηνικάδε, καὶ ὁ νομισθεὶς ἐλάχιστος εἶναι καὶ ἄλιγος ἔσται εἰς ἔθνος μέγα. Καθηγῆσεται γὰρ λαῶν, καὶ ἡγεμονεύσει πολλῶν, ἅτε δὴ τὸν εὐδόκιμον ἐν τῷδε τῷ βίῳ διανύσας δρόμον· καὶ τοῦτο ἔστιν ἰδεῖν ἐξ ὧν ἔφη Χριστός· τοῖς γὰρ ἀποστόλοις προσλαλῶν· « Ὅταν ὁ Υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου καθίσῃ, φησὶν, ἐπὶ θρόνου δόξης αὐτοῦ, τότε καὶ ὑμεῖ· καθίσεσθε ἐπὶ δώδεκα θρόνων, κρίνοντες τὰς δώδεκα φυλὰς τοῦ Ἰσραὴλ. » Ἀλλὰ γὰρ καὶ ἐν τῇ τῶν τάλαντων διανεμήσει εὐρίσκειται λέγων, « Ἔσο ἐπάνω δέκα φυλῶν » ἑτέροις δὲ τὴν μείω δίδωσι μοῖραν· « Ἔσο γὰρ, φησὶν, ἐπάνω πέντε πόλεων. » Ἰσοστατοῦσάν που πάντως ταῖς ἐπιχειρήσεις αὐτῶν τὴν ἀντιμισθίαν ὀρέγων, καὶ τὴν ἐκάστην πρέπουσαν τάλαντεύων τιμῆν. Ἐπ' αὐτῷ δὴ οὖν τούτῳ χαίρωντες οἱ ἅγιοι φασιν· « Ὑπέταξε λαοὺς ἡμῖν, καὶ ἔθνη ὑπὸ τοὺς πόδας ἡμῶν. » Τοῦς γε μὴν ἀλαχίστους νομισθέντας εἶναι κατὰ τὸν βίον, εἶτα γεγονότας εἰς χιλιάδας, καὶ εἰς ἔθνος μέγα. « Ἐγὼ, φησὶν, ὁ πάντων Κύριος, συνάξω κατὰ καιροῦς, » τοὺς τῆς ἐξ οὐρανῶν ἐπιδημίας δηλονότι. Τότε γὰρ ἔσται τοῖς ἁγίοις ἡ παντὸς ἀπόλαυσις ἀγαθοῦ· οἱ καὶ ἀρπασθήσονται, καθὰ φησὶν ὁ πάνσοφος Παῦλος, ἐν νεφέλαις εἰς ἀπάντησιν τοῦ Κυρίου εἰς ἀέρα, οὕτω τε πάντοτε τιμαῖς

Πνεῦμα Κυρίου ἐπ' ἐμέ, οὐ εἶσεκεν ἐχρισέ με, εὐαγγελισσασθαι πτωχοῖς ἀπέσταλκέ με, ἰασασθαι τοὺς συντετριμμένους τῆν καρδίαν, κηρύξαι αἰχμαλώτους ἄρσειν, καὶ τυφλοῖς ἀνάδελφιν, καλέσκει ἐνιαυτὸν Κυρίου δεκτὸν, καὶ ἡμέραν ἀντυποδόσως, παρακαλέσκει πάντας τοὺς πενθοῦντας, δοθῆναι τοῖς πενθοῦσι Σιών δόξαν ἀντι σποδοῦ, ἀλειμμα εὐφροσύνης τοῖς πενθοῦσι, καὶ καταστολήν δόξης ἀντι πνεύματος ἀκηδίας.

Ὁ ἐν τοῖς ἀνόπιν εἰπὼν περὶ τῶν ἐν πίστει κληθησομένων· « Ἐγὼ Κύριος κατὰ καιροῦς συνάξω αὐτούς, » ὡς ἐνεστηκότος ἤδη τοῦ καιροῦ, καθ' ὃν ἐπήγγελται συναγεῖραι αὐτούς, καὶ ὡς ἤδη γενόμενος ἄνθρωπος, καὶ τὴν πρὸς ἡμᾶς ὁμοίωσιν ὑπελθὼν, καὶ καθελὶς ἑαυτὸν εἰς κένωσιν, « Πνεῦμα Κυρίου, φησὶν, ἐπ' ἐμέ, » καίτοι φύσει Θεὸς ὑπάρχων ὁ Μονογενὴς Ἅγιος ἁγίων ἔστι, καὶ πᾶσαν αὐτὸς ἁγιάζει τὴν κτίσιν, ἅτε δὴ καὶ ἐξ ἁγίου Πατρὸς πεφυκώς, καὶ τὸ ἐξ αὐτοῦ προχοόμενον Πνεῦμα, καὶ ταῖς ἄνω δυνάμεσιν ἐνιελὶς, ὡς ἑαυτοῦ, καὶ προσέτι τοῖς ἐπεγνωκόσι τὴν ἐπιφάνειαν αὐτοῦ. Πῶς οὖν ἡγιάζεται; Θεὸς γὰρ ὑπάρχων ὁμοῦ καὶ ἄνθρωπος ὁ αὐτὸς, δίδωσι μὲν θεϊκῶς τὸ πνεῦμα τῇ κτίσει, δέχεται δὲ αὐ-

operante in nobis Christo. Non enim legatus, non angelus, sed ipse Dominus servavit nos. Dixit itaque ipse : « Qui loquor, adsum ³⁶. » — « Qui autem paucus est, inquit, erit in millia, et qui minimus, in gentem magnam. » Nunc enim, id est, in hoc sæculo, occultata est gloria sanctorum, et si fastum mundi respicias, minimi esse videntur, qui illustrem non habent gloriam; sed rursus ubi illuxerit de cælo Christus, tunc etiam qui habitus est minimus et paucus, erit in magnam gentem. Præficitur enim populis et imperitabit multis, utpote in hac vita confecto cursu laudabili. Quod videre est, ex his quæ dixit Christus. Nam affatus apostolos, inquit : « Cum Filius hominis sedebit ³⁵⁷ in throno gloriæ suæ, tunc etiam sedebitis vos in duodecim ^B thronis judicantes duodecim tribus Israel ²². » Quin et in distributione talentorum invenimus eum dicere : « Esto super decem tribus; » aliis autem minorem largitur portionem. « Esto enim, inquit, super quinque civitates ²², » probitati ipsorum parem utique mercedem tribuens, et cuiusque convenientem talentorum honorem. Ideoque gaudentes sancti, dicunt : « Subjecit populos nobis et gentes sub pedibus nostris ²². » Minimos autem in vita reputatos, deinde in millia et in gentem magnam amplificatos. « Ego, inquit, omnium Dominus congregabo suo tempore, » adventus scilicet de cælo. Tunc enim sancti omni bono fruuntur qui rapiuntur, ut sapientissimus Paulus inquit, in nubibus in occursum Domini in aërem; itaque semper cum Domino erimus ²², vel

erunt, æternis circumfluentes honoribus.

σὺν Κυρίῳ ἐσόμεθα ταῖς ἀταλευτήροις ἐνεφυῶντας

CAP. LXI. VERS. 1-3. Spiritus Domini super me, propter quod unxit me; evangelizare pauperibus misit me, sanare contritos corde, prædicare captivis remissionem, et cæcis visum, vocare annum Domini acceptabilem, et diem retributionis, consolari omnes lugentes, ut detur lugentibus Sion gloria pro cinere, unctio lætitiæ lugentibus, et amictus gloriæ pro spiritu mæroris.

Qui in superioribus dixit de vocandis per fidem : « Ego Dominus, in tempore congregabo eos ²², » veluti jam instante tempore, quo promisit eos se coacturum, et quasi factus jam homo, et similitudinem nostram suscipiens, et se ad inanitionem submitbens, « Spiritus Domini, inquit, super me; » quoniam natura Deus existens Unigenitus Sanctus sit sanctorum, et omnem ipse naturam sanctificet, utpote ex sancto Patre natus, cumque ex se procedentem Spiritum immitat superis potestatis suis, et porro apparitionem ipsius agnoscentibus, quomodo igitur sanctificatus est? Deus nempe eum sit idemque homo, dat spiritum creature Deitatis ratione, accipit autem illum a Deo et

³³ Isa. LXIII, 9. ³⁴ Isa. LII, 6. ³⁵ Matth. XIX, 28. ³⁶ Luc. XIX, 17. ³⁷ Psal. XLVI, 4. ³⁸ I Thess. IV,

16. ³⁹ Isa. LX, 22.

Patre, ratione humanitatis. Hanc dicimus esse un-
 ctionem. **858** Causamque humanitatis declarat.
 Cum enim dixisset, a Patre, adjunxit necessario :
 « Eo quod unxit me, evangelizare pauperibus misit
 me, sanare contritos corde, ac prædicare remissionem
 captivis, et cæcis visum reddere, ac præterea
 vocare diem retributionis. » Multa siquidem in illos
 exsiterunt humanitatis Unigeniti illustra specimina.
 Ut enim resciceret orbem, et universæ terræ incolas
 Deo et Patri adduceret, omnibus in melius transmutatis,
 et facie terræ quasi renovata, accepit formam
 servi ⁴⁰, quantumvis esset Dominus universorum,
 et fausta nuntiavit pauperibus, propterea missum
 se dicit. Pauperes esse et intelligi possunt, qui om-
 nis boni laborant indigentia, nec quidquam spei ha-
 bent, et sine Deo sunt in mundo, sicuti scriptum
 est⁴¹. Illi autem sunt ex gentibus, qui fide in ipsum
 locupletati, divinum et cælestem thesaurum lucrati
 sunt, evangelicam videlicet et salutarem prædica-
 tionem, per quam facti sunt cælestis regni partici-
 pes, et consortes sanctorum, atque hæredes eorum
 quæ nec mens nec oratio complecti potest. « Ocu-
 lus enim, inquit, non vidit, et auris non audi-
 vit, nec in cor hominis ascendit, quæ paravit Deus
 diligentibus se ⁴². » Vel fortassis oratio hic dicit,
 pauperibus spiritu donatum esse locuples charisma-
 tum per Christum ministerium. Contritos corde
 vocat infirmo et fracto animo præditos, et pertur-
 bationum incursionibus non valentes obsistere,
 itaque illis subjectos, ut captivi esse videantur. His
 sanationem ac medicinam promittit, ac cæcis dat
 visum. Nam qui creaturam colunt, et ligno dicunt :
 « Pater meus es tu; et lapidi : Tu genuisti me ⁴³; »
 deinde natura et vere Deum non agnoverunt :
 quidui cæci sint, et pectus habeant luce divina et
 intelligibili nudum? His immittit Pater veræ Dei
 cognitionis lucem. Vocati sunt enim per fidem, et
 illum cognoverunt, imo ab ipso cogniti sunt; filiique
 noctis cum essent ac tenebrarum, filii lucis existi-
 terunt. **859** Collustravit etenim illos dies, et ortus
 est Sol justitiæ, et illustris apparuit Lucifer. Nihil
 incommodi erit, si ex sanguine Israelitico oriundis
 omnia dicta accomodemus. Nam erant pauperes,
 et contriti corde, ac velut captivi, et obtenebrati.
 « Non enim in terra erat quisquam qui faceret bo-
 num, non erat usque ad unum. Omnes pariter de-
 clinaverunt, simul inutiles facti sunt ⁴⁴. » Venit au-
 tem Christus, et Israelitis ante alios nuntiavit fau-
 sta ac præclara præsentis sæculi facinora : præterea,
 ut annum quoque Domini proclamaret acceptum et
 diem retributionis. Acceptus annus erat, quo pro
 nobis crucifixus est Christus. Tum enim accepti
 facti sumus Deo et Patri, et per ipsum fructus edi-
 dimus. Idque nos docuit ipse, dicens : « Amen,
 amen dico vobis : Nisi granum frumenti cadens in
 terram mortuum fuerit, ipsum manet solum; quod
 si mortuum fuerit, fructum uberiores profert ⁴⁵. »

τὸ παρά τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς, κατὰ τὸ ἀνθρώπινον.
 Ταύτην εἶναι φαμεν τὴν χρῆσιν [ἰ. χρῆσιν]. Ἐναργῆ
 δὲ καθίστησι τῆς ἐνανθρωπήσεως τὴν αἰτίαν. Εἰπὼν
 γάρ ὅτι παρά τοῦ Πατρὸς, προσεπήνεγεν ἀναγκαίως.
 « Οὐδ' ἐνεκεν ἔχρισέ με, εὐαγγελισκοῦμαι πτωχοῖς
 ἀπέσταλκέ με, ἰάσασθαι τοὺς συντετριμμένους τὴν
 καρδίαν, ἀφῆσιν τε κηρύξαι τοῖς ἐν αἰχμαλωσίᾳ,
 χαρίσασθαι δὲ καὶ τυφλοῖς ἀνάβλεψιν, καλέσαι τε
 πρὸς τοῦτοις καὶ ἡμέραν ἀναποδόσεως. » πολλὰ
 κατὰ ταῦτον τῆς ἐνανθρωπήσεως τοῦ Μονογενοῦς τὰ
 περιφανῆ κατορθώματα. Ἴνα γὰρ κατακτήσῃται τὴν
 ὑπ' οὐρανὸν, καὶ τοὺς ἀνά πᾶσαν ὄντας τὴν οἰκου-
 μένην προσκομίσῃ τῷ Θεῷ καὶ Πατρὶ μεταστοιχει-
 ώσας τὰ πάντα πρὸς τὸ ἀμεινώνως ἔχειν, καὶ οἷον
 ἀνακαινίσας τὸ πρόσωπον τῆς γῆς, ἔλαβε δὲ δοῦλου
 μορφήν, καίτοι Κύριος ὑπάρχων τῶν ὄλων. Εὐηγ-
 γέλιζατο γοῦν πτωχοῖς, ἀπεστάλθαι διὰ τοῦτο φησι.
 Πτωχοὶ δ' ἂν εἶεν, ἤθουν νοσήειν, οἱ παντὸς ἀγαθοῦ
 νενοσηκότες ποτὲ τὴν ἔνδειαν, ἐλπίδα τε μὴ ἔχοντες,
 καὶ ἄθεοι ἐν τῷ κόσμῳ, κατὰ τὸ γεγραμμένον. Οὗτοι
 δ' ἂν εἶεν οἱ ἐξ ἐθνῶν, οἱ τὴν εἰς αὐτὸν πίστιν πλουτή-
 σαντες, τὸν θεὸν καὶ τὸ οὐράνιον κεκαρθηκότες θη-
 σαυρὸν, τὸ εὐαγγελικὸν δηλονότι καὶ σωτήριον
 κήρυγμα, δι' οὗ γεγονάσι καὶ τῆς τῶν οὐρανῶν βασι-
 λείας μέτοχοι, καὶ συμμερισταὶ τῶν ἀγίων, κληρο-
 νόμοι τῶν ὑπὲρ νοῦν καὶ λόγον. « Ὁφθαλμοὶ γὰρ
 οὐκ εἶδε, φησὶ, καὶ οὐς οὐκ ἤκουσας, καὶ ἐπὶ καρδίαν
 ἀνθρώπου οὐκ ἀνέβη, ἢ ἠτοίμασεν ὁ Θεὸς τοῖς ἀγα-
 πῶσιν αὐτόν. » Ἡ τάχα που καὶ τοῖς πτωχοῖς τῷ
 πνεύματι δωρηθῆσθαι φησὶν ὁ λόγος ἐν τοῦτοις τῶν
 διὰ Χριστοῦ χαρισμάτων τὴν ἀφθονον χρηργίαν.
 Συντετριμμένους δὲ φησὶ τὴν καρδίαν, τοὺς ἀσθεῆ
 καὶ εὐδιάθροπτον ἔχοντας νοῦν, καὶ ταῖς τῶν παθῶν
 προσβολαῖς ἀντιφέρεσθαι μὴ δυναμένους, ὕβριση γε-
 μένους δὲ οὕτως αὐταῖς, ὡς αἰχμαλώτους εἶναι δοκεῖν.
 Τοῦτοις ἰασὶν τε καὶ ἀφῆσιν ἐπαγγέλλεται, τυφλοῖς
 δὲ οὖσιν αὐτοῖς δίδωσι καὶ ἀνάβλεψιν. Οἱ γὰρ τῆ κτίσει
 λατρεύοντες, καὶ τῷ ξύλῳ λέγοντες· « Πατὴρ μου εἶ
 σὺ, καὶ τῷ λίθῳ, Σὺ ἐγέννησάς με, » εἶτα τὸν φύσει,
 καὶ ἀληθῶς ὄντα Θεὸν οὐκ ἐπεγνωκότες, πῶς οὐκ ἂν
 εἶεν τυφλοὶ, καὶ φωτὸς τοῦ θεοῦ καὶ νοητοῦ γυμνῆν
 ἔχοντες τὴν καρδίαν; τοῦτοις ἐνίησιν ὁ Πατὴρ τῆς
 ἀληθοῦς θεογνωσίας τὸ φῶς. Κέκληνται γὰρ διὰ πί-
 στεως, καὶ ἔγνωσαν αὐτόν, μᾶλλον δὲ ἐγνώσθησαν
 ὑπ' αὐτοῦ, καὶ υἱοὶ νυκτὸς ὄντες, καὶ σκότους, φωτὸς
 γεγονάσι τέκνα· διηύγασε γὰρ αὐτοὺς ἡ ἡμέρα, καὶ
 ὁ τῆς δικαιοσύνης ἀνέσχεν ἥλιος, καὶ λαμπρὸς
 ἀνέτειλεν Ἐισσφόρος. Αὐτεῖ δὲ οὐδὲν καὶ τοῖς ἐξ αἰ-
 ματος Ἰσραὴλ ἐφαρμόσαι πάντα τὰ εἰρημένα. Καὶ
 γὰρ ἦσαν πτωχοὶ, καὶ συντετριμμένοι τὴν καρδίαν,
 καὶ οἷον αἰχμαλῶτοι, καὶ ἐσκοτισμένοι. « Οὐ γὰρ ἦν
 ἐπὶ γῆς ὁ ποιῶν χρηστότητα, οὐκ ἦν ἕως ἐνός, ἀλλὰ
 πάντες ἐξέκλιναν, ἅμα ἠχρειώθησαν. » Ἀφῆκται δὲ
 ὁ Χριστὸς καὶ πρὸ γε τῶν ἄλλων εὐαγγελιζόμενος
 τοῖς ἐξ Ἰσραὴλ τῆς ἑαυτοῦ παρουσίας τὰ κατορθώ-
 ματα. Καὶ πρὸς γε δὴ τοῦτοις, ἵνα καὶ ἐνιχυτὸν Κυ-
 ρίου καλέσῃ δεκτὸν, καὶ ἡμέραν ἀναποδόσεως. Καὶ

⁴⁰ Philipp. II, 7. ⁴¹ Ephes. II, 42. ⁴² I Cor. II, 9. ⁴³ Jer. II, 27. ⁴⁴ Psal. XIII, 3. ⁴⁵ Joan. XII, 24, 25.

δεκτὸς μὲν ἐνιαυτὸς, καθ' ὃν ἐσταυρώθη ὑπὲρ ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστός. Δεκτοὶ γὰρ τότε γεγονάμεν τῷ Θεῷ καὶ Πατρὶ, καὶ καρποφορηθέντες δι' αὐτοῦ, καὶ τοῦτο αὐτὸς ἡμᾶς ἐδίδαξεν, εἰπὼν, « Ἀμήν, ἀμήν λέγω ὑμῖν, ἐὰν μὴ ὁ κόκκος τοῦ σίτου πεσὼν εἰς τὴν γῆν ἀποθάνῃ, αὐτὸς μόνος μένει· ἐὰν δὲ ἀποθάνῃ, καρπὸν πλείονα φέρει. » Καὶ πάλιν, « Ὅταν ὑψωθῶ ἐκ τῆς γῆς, πάντας ἑλκύσω πρὸς ἑμαυτόν. » Καὶ γοῦν ἀνεβίω τριήμερος πατήσας τοῦ θανάτου τὸ κράτος. Εἶτα τοῖς ἀγίοις μαθηταῖς προσεφώνει, λέγων· « Ἐδόθη μοι πᾶσα ἐξουσία ἐν οὐρανῷ καὶ ἐπὶ γῆς· πορευθέντες μαθητεύσατε πάντα τὰ ἔθνη, βαπτίζοντες αὐτοὺς εἰς τὸ ὄνομα τοῦ Πατρὸς, καὶ τοῦ Υἱοῦ, καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος. » Δεκτὸς οὖν ἐνιαυτὸς ἐκεῖνός που πάντως, καθ' ὃν εἰσεδέχθημεν τὴν πρὸς αὐτὸν λαχόντες οἰκειώσιν, ἀπονιψάμενοι τὴν ἁμαρτίαν διὰ τοῦ ἁγίου βαπτίσματος, καὶ τῆς θείας αὐτοῦ φύσεως γενόμενοι κοινωνοὶ διὰ μετοχῆς τοῦ ἁγίου Πνεύματος. Ἦγουν δεκτὸς ἐνιαυτὸς, καθ' ὃν πεφανέρωκε τὴν δόξαν αὐτοῦ διὰ τῆς ὑπὲρ λόγον θεοσημείας· ἐδεξάμεθα γὰρ ἀπμύνως τὸν τῆς παρ' αὐτοῦ σωτηρίας καιρὸν, ὃν δὴ καὶ ὁ πάνσοφος Παῦλος καταμεμήνυκε λέγων· « Ἰδοὺ νῦν καιρὸς εὐπροσδεκτος, ἰδοὺ νῦν ἡμέρα σωτηρίας· » ἡμέραν γε μὴν ἀναποδόσεως εἶναι φάμεν οὐδὲν ἤττον αὐτὸν τῆς ἐπιδημίας καιρὸν, καθ' ὃν ἡ ἀναπόδοσις δέδοται παρ' αὐτοῦ τοῖς πιστεύουσιν εἰς αὐτὸν διὰ τῆς ἐν ἐλπίσιν ἐπαγγελίας· ὅσον δὲ δὴ τι φημί· Ἡ κατὰ τὸν Μωσέως νόμον πολιτεία ἐπαινουμένη πρόξενος ἦν τοῖς ἀμωμητῶς αὐτὴν ἐθέλουσι κατορθοῦν τῆς ἐνταῦθα εὐπραγίας, ὑπόχρεαι δὲ γερωῶν τῶν εἰς τὸ μέλλον οὐκ εἶχε. Μόνος δὲ τάχα που τῆς κατὰ τόνδε τὸν βίον εὐημερίας ἐποιεῖτο μνημῆν· ἐκέλευε μὲν γὰρ ἀπέχεσθαι πλημμελημάτων, ἐπιφωνῶν, « Ἴνα μή ἀποθάνῃς ἐν οὐ καιρῷ σου. » Ἐπεφώνει δὲ καὶ τέκνοις· « Τίμα τὸν πατέρα σου καὶ τὴν μητέρα, ἵνα εὖ σοι γένηται, καὶ ἔση μακροχρόνιος ἐπὶ τῆς γῆς. » Ἐπηγγέλλετο δὲ καὶ καρπῶν ἀφθονίαν, ἔσθ' ὅτε, καὶ πολέμου παῦλαν, καὶ εἰρήνης πλάτος, καὶ τὴν ἐπ' αὐτῆς εὐθυμίαν. Ἐφη γοῦν διὰ φωνῆς Ζαχαρίου· « Κατὰ κάρπως κατοικηθήσεται Ἱερουσαλὴμ ἀπὸ πληθους ἀνθρώπων καὶ κτηνῶν τῶν ἐν αὐτῇ, καὶ ἐγὼ ἔσομαι αὐτῇ, λέγει Κύριος, τείχος πυρὸς κυκλόθεν, καὶ εἰς δόξαν ἔσομαι ἐν μέσῳ αὐτῆς. » Καὶ πάλιν· « Ἐτι καθίσονται πρεσβύτεροι ἐν ταῖς πλατείαις Ἱερουσαλὴμ. Ἐκαστος τὴν βίβδον αὐτοῦ ἐν τῇ χειρὶ ἔχων ἀπὸ πληθους ἡμερῶν, καὶ αἱ πλατεῖαι τῆς πόλεως πλησθήσονται παιδαρίων καὶ χορασίων παιζόντων ἐν ταῖς πλατείαις αὐτῆς. » Προσκαίρων οὖν ἕρα γερωῶν ἀπόλαυσιν ὁ διὰ Μωσέως νόμος ὑπίσχετο τοῖς πάλαι· τὸ δὲ θεῖον καὶ σωτήριον κήρυγμα τὰς εἰς τὸ μέλλον ἀναποδόσεις· Μακάριοι γὰρ, φησὶν, οἱ πτωχοὶ τῷ πνεύματι, ὅτι αὐτῶν ἐστὶν ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν· καὶ τοὺς ἐφεξῆς κειμένους μακαρισμοὺς εἴ τις ἔλοιτο πολυπραγματεῖν ἀναποδόσει ἐπηγγελλέμενας, λαμπράς καὶ μεγάλας εὐρήσει παρὰ

A Et iterum : « Quando de terra exaltatus fuero, omnes traham ad meipsum ⁴⁵. » Siquidem revixit tertio die, calcato mortis imperio. Deinde sanctos discipulos allocutus ait : « Data est mihi omnis potestas in cælo et in terra. Ite, docete omnes gentes, baptizantes eos in nomen Patris, et Filii, et Spiritus sancti ⁴⁶. » Acceptus est igitur omnino annus ille, quo admissi sumus, adepti societatem cum ipso, abluto peccato per sanctum baptismum, et divinæ illius naturæ facti participes communicatione sancti Spiritus. Vel annus acceptus est, quo manifestavit gloriam suam miraculo ineffabili. Libenter enim arripimus salutis pro ipsum tempus, quo sapientissimus significavit Paulus, dicens : « Ecce nunc tempus acceptabile, ecce nunc dies salutis ⁴⁷. » B Retributionis diem esse nihilo scius dicimus, ipsum adventus tempus, quo retributio data est ab ipso credentibus in ipsum, ex promissione quam spes amplectitur. Quod dico, ita se habet : Legis Mosaicæ politia laudata, recte et inculpate facere volentibus, felicitatis præsentis conciliatrix erat ; pollicitationem vero honorum futurorum adjunctam non habebat, sed solummodo prosperitatem hujus vitæ **860** prædicabat ; jubebat enim abstinere a delictis, acclamans : « Ne moriaris in tempore non tuo ⁴⁸. » Liberis autem aiebat : « Honora patrem tuum et matrem tuam, ut bene tibi sit, et longævus sis in terra ⁴⁹. » Interdum etiam promittebat fructuum ubertatem, et quietem a bello, ac pacis amplitudinem, et inde animi tranquillitatem. Dixit siquidem voce Zachariæ : « Fructuose inhabitabitur Jerusalem a multitudine hominum et jumentorum, quæ sunt in ea. Et ego ero illi, dicit Dominus, murus ignis circumcirca, et gloria ero in medio ejus ⁵⁰. » Et iterum : « Adhuc sedebunt seniores in plateis Jerusalem, quisque virgam suam habens in manu, a multitudine dierum. Et plateæ civitatis implebuntur puerulis et puellis ludentibus in plateis ejus ⁵¹. » Temporariam itaque præmiorum perfruitionem Mosaicæ lex promittebat veteribus ; at divina et salutaris prædicatio, retributiones in futuro tempore. « Beati enim, inquit, pauperes spiritu, quia ipsorum est regnum cælorum ⁵². » Et, si consequentes beatitudines quis indagare velit diligenter, retributiones quæ promissæ sunt, inveniet a Deo, et illustres et magnas. Sin alio modo visum sit alieni, retributionem a Christo factam de adventus tempore interpretari, non aberrabit a scopo. Olim enim insolenter gessit se contra mortales profanissimus Satan, et orbem occupavit, a vera cognitione, Dei, inquam, naturalis segregatum ac divulsam, et in puteum quasi peccati præcipitatum, ac sui malarumque secum potestatum reddidit cultorem. Itaque dixit : « Totum orbem comprehendam manu ut nidum, et ut derelicta ova tollam : nec est qui possit me effugere, vel qui contradicat mihi ⁵³. »

⁴⁵ Joh. xii, 32. ⁴⁶ Matth. xxviii, 18, 19. ⁴⁷ II Cor. vi, 2. ⁴⁸ Eccl. vii, 18. ⁴⁹ Exod. xx, 12. ⁵⁰ Zach. ii, 4. ⁵¹ Zach. viii, 4. ⁵² Matth. v, 3. ⁵³ Isa. x, 14.

Sed deprehensus est vanas spes hac de re conce-
pisse. Excitatus enim est contra Christus, et oblu-
ctatus est pro nobis, et pœnas impietatis in nos
ab eo exegit. Omnem enim illius demolitus est for-
titudinem, et tyrannide in nos exturbavit, « et ru-
dentibus inferni detractos in Tartarum, » ut scri-
ptum est, « tradidit cruciandos in iudicium magni
diei reservari ⁸¹, » tam ipsum quam cæteros, qui
cum ipso apostatæ exstiterunt. Psallit siquidem
divinus David, velut sub persona redemptorum, et
861 inquit : « Confitebor tibi, Domine, in toto
corde meo, narrabo omnia mirabilia tua. Lætabor
et exultabo in te, psallam nomini tuo, Altissime,
quia fecisti iudicium meum et causam meam. Se-
disti super thronum, qui iudicas justitiam, increpa-
sti gentes, et perit impius. Nomen ejus delevisti in
sæculum sæculi ⁸². » Alibi rursus sic de eo :
« Queretur, inquit, peccatum ejus, et non in-
venietur ⁸³. » Dixit quoque ipse Servator : « Nunc
iudicium est mundi hujus ; nunc princeps mundi hu-
jus ejicietur foras ⁸⁴. » Tempus igitur retributionis
etiam hoc modo est quo illuxit mundo Christus.
Venisse autem eum dicit, ut consoletur omnes lu-
gentes Sion, ut det illis gloriam pro cinere, et un-
ctionem lætitia, et amictum gloriæ pro spiritu
mœroris. Exstiterunt enim quondam apud Judæos
sancti viri et in lege docti, ac propheticorum præ-
coniorum scrutatores et gnari. Hi cum viderent
sanguine Israelitico oriundos, Mosaiica præcepta
parvi duxisse, et ad sua placita conversos, docere-
que doctrinas præcepta hominum, ac vitam legi
maxime contrariam et flagitiosam vivere, tristitia
quæ sanctos decet affecti sunt, ac redemptionem
per Christum expectabant. Non etenim ignorarunt,
cum Spiritu afflati essent, eum, qui fide justificat
impium, et qui gratia injuriarum immemori, con-
taminatos abstergit. Nam Simeon ille justus, Chri-
sto infante ulnis excepto, precatus est, dicens :
« Nunc dimittis servum tuum, Domine, secundum
verbum tuum in pace. Quia viderunt oculi mei sal-
utare tuum, quod parasti ante faciem omnium po-
pulorum. Lumen ad revelationem gentium et glo-
riam populi tui Israel ⁸⁵. » Invenimus etiam divi-
num Zachariam, Joannis patrem, dicere : « Bene-
dictus Dominus Deus Israel, quia visitavit, et fecit
redemptionem plebi suæ. Et erexit cornu salutis
nobis ⁸⁶. » Evangelizavit item Philippus Nathana-
neli, sic dicens : « Quem scripsit Moses in lege,
et prophetæ, invenimus Jesum filium Josephi, a
Nazareth ⁸⁷. » Scribit etiam sapientissimus Paulus :
« Tristitia mihi magna est, et continuus dolor cor-
di, pro fratribus meis, qui sunt cognati mei secundum
carnem ⁸⁸. » — « Data est igitur **862** lugenti-
bus Sion, consolatio, » per Christum, « et pro cinere
gloria. » Desierunt enim illam lugere et deslere, ce-
peruntque per Christum gaudium, prædicantes et

A Θεοῦ. Εἰ δὲ δὴ τις βούλοιοτο καὶ καθ' ἕτερον τρόπον
τὴν ἀνταπόδοσιν τὴν γεγεννημένην παρὰ Χριστοῦ
κατὰ τὸν τῆς ἐπιδημίας καιρὸν, οὐκ ἂν ἐξω βάλοι
σχοποῦ. Πάλαι μὲν γὰρ κατηλαζονεύετο τῶν ἐπὶ τῆς
γῆς ὁ παμβέδηλος Σατανᾶς· πεπλεονέκτιχε γὰρ τὴν
ὕπ' οὐρανὸν ἀποδουκολήσας αὐτὴν τῆς ἀληθοῦς
γνώσεως τῆς ἐπὶ γένημι τῶν κατὰ φύσιν Θεῶν, τέλ-
μασι δὲ ὡσπερ τοῖς τῆς ἀμαρτίας ἐμβάλων, ἑαυτοῦ
τε καὶ τῶν σὺν αὐτῷ δυνάμεων ποτηρῶν ἀπέφηνε
προσκυνητάς. Ἐφασκε γοῦν, ὅτι « τὴν οἰκουμένην
ὄλην καταλήφομαι τῇ χειρὶ, ὡς νοσοῦν, καὶ ὡς
καταλελειμμένα ὡς ἄρῳ, καὶ οὐκ ἔστιν ὅς διαφεύξ-
ται με, ἢ ἀντίειπαι μοι· ἄλλ' ἦλω κενὰς ἔχων ἐπ'
αὐτῷ δὴ τοῦτ' καὶ τὰς ἐλπιδας. Ἀντεγήγερται γὰρ,
καὶ ἀντίειρηκεν ὑπὲρ ἡμῶν ὁ Χριστὸς, εἰσεπράξατο
δὲ καὶ δίκας αὐτὸν τῆς καθ' ἡμῶν ἀσεβείας, καθέλιπε
γὰρ αὐτοῦ πᾶσαν ἰσχύν, ἐκδέδληται τῆς καθ' ἡμῶν
τυραννίδος, « Καὶ σειραῖς ζόφου ταρταρώσας, »
κατὰ τὸ γεγραμμένον, « παρέδωκεν εἰς χρίσιν με-
γάλης ἡμέρας κολασθησομένουσ τρηεῖν » αὐτὸν τε
καὶ τοὺς ἑτέροισ, οἱ συναποστᾶται γεγονᾶσιν αὐτῷ.
Ψάλλει γοῦν καὶ ὁ θεοσεβῆσ Δαβὶδ ὡς ἐκ προσώπου
τῶν λελυτρωμένων, καί φησιν· « Ἐξομολογήσομαί σοι,
Κύριε, ἐν ὄλη καρδίᾳ μου, διηγῆσομαι πάντα τὰ
θαυμάσιά σου. Εὐφρανθήσομαι, καὶ ἀγαλλιάσομαι ἐν
σοί. Ὑαλῶ τῷ ἐνόματί σου, Ὑψίστε, ὅτι ἐποίησας
τὴν χρίσιν μου, καὶ τὴν δίκην μου. Ἐκάθισας ἐπὶ
θρόνου, ὁ κρίνων δικαιοσύνην· ἐπετίμησας ἔθνεσι, καὶ
ἀπώλετο ὁ ἀσεβῆς· τὸ ὄνομα αὐτοῦ ἐξήλειψας εἰς τὸν
αἰῶνα, καὶ εἰς τὸν αἰῶνα τοῦ αἰῶνος· « Ναὶ μὴν καὶ
ἐτέρωθί σου πάλιν φησὶ περὶ αὐτοῦ ὧδε. « Ζητηθήσε-
ται ἡ ἀμαρτία αὐτοῦ, καὶ οὐ μὴ εὐρεθῆ δι' αὐτὴν. »
Ἐφη δὲ καὶ αὐτὸς ὁ Σωτῆρ· « Νῦν κρίσις ἐστὶ τοῦ
κόσμου τούτου, νῦν ἄρχων τοῦ κόσμου τούτου ἐκ-
βληθήσεται ἔξω. » Καιρὸς οὖν ἀνταποδόσεως, καὶ
κατὰ τοῦτον τὸν τρόπον, καθ' ὃν ἐπέλαμψε τῷ κόσμῳ
Χριστός· ἐληλυθέναι δὲ φησιν, ὥστε παρακαλέσαι
πάντας τοὺς πενθοῦντας Σιών, δοῦναι αὐτοῖς δόξαν
ἀντὶ σποδοῦ, καὶ ἀλειμμα εὐφροσύνης, καὶ κατα-
στολὴν δόξης ὄντι πνεύματος ἀκηδίας. Γεγόνᾶσι μὲν
γὰρ κατὰ καιροῦσ παρὰ τοῖς Ἰουδαίοισ ἀνδρες ἄγιοι,
καὶ νομομαθεῖς, καὶ προφητικῶν κηρυγμάτων ἐρευνη-
ται, καὶ ἐπιστήμονες. Οὗτοι θεωροῦντες τοὺς ἐξ
αἵματος Ἰσραὴλ τῆς διὰ Μωσέωσ ἐντολῆς ἀλλγα
πεφροντικῆτας, τραπομένους δὲ μάλλον εἰς τὸ αὐτοῖς
δοκοῦν, καὶ διδάσκοντας μὲν διδασκαλίαν ἐντάλματα
ἀνθρώπων, ἐκνομοτάτην δὲ καὶ φιλαμαρτυριονα
διαβιοῦντας ζωὴν, τὴν ἀγίους πρέπουσαν ἐπ' αὐτοῖς
ἐδέγοντο λύπην. Προσεδόκουν δὲ τὴν διὰ Χριστοῦ
λύτρωσιν. Οὗ γὰρ ἠγνόησαν ὄντες πνευματοφόροι τὸν
δικαιοῦντα πίστει τὸν ἀσεβῆ, καὶ ἀμνησικακῶ χάριτι
διασμήχοντα τοὺς μεμλοσμένους. Καὶ γοῦν ὁ μὲν
δίκαιος Συμεὼν βρέφος ὄντα Χριστὸν ἐν ἀγκάλαις
λαβὼν προσήχετο λέγων· « Νῦν ἀπολύεις τὸν δούλον
σου, Δέσποτα, κατὰ τὸ ῥῆμά σου, ἐν εἰρήνῃ, ὅτι εἶδον
οἱ ὀφθαλμοί μου τὸ σωτήριόν σου, ὃ ἠτοίμασας κατὰ

⁸¹ II Petr. ii, 4. ⁸² Psal. ix, 2-6. ⁸³ Psal. x, 15.
⁸⁴ Joan. i, 45. ⁸⁵ Rom. ix, 2.

⁸⁶ Joan. xii, 31. ⁸⁷ Luc. ii, 29-32. ⁸⁸ Luc. i, 68, 69.

πρόσωπον πάντων τῶν λαῶν, φῶς εἰς ἀποκάλυψιν ἁ
 ἔθνων, καὶ ἔδξαν λαοῦ σου Ἰσραήλ. » Εὐρήσομεν δὲ
 καὶ τὸν θεσπέσιον Ζαχαρίαν τὸν Ἰωάννου πατέρα λέ-
 γοντα· Εὐλόγητος Κύριος ὁ Θεὸς τοῦ Ἰσραήλ, ὅτι
 ἐπεσκέψατο, καὶ ἐποίησε λύτρωσιν τῷ λαῷ αὐτοῦ,
 καὶ ἤγειρε κέρασ σωτηρίας ἡμῖν. » Εὐηγγελίζετο δὲ
 καὶ Φίλιππος τῷ Ναθαναὴλ οὕτω λέγων· « Ὅν ἔγραψε
 Μωσῆς ἐν τῷ νόμῳ, καὶ οἱ προφῆται, ἠύραμεν Ἰη-
 σοῦν τὸν υἱὸν Ἰωσήφ τὸν ἀπὸ Ναζαρέτ. » Γράφει δὲ
 πού καὶ ὁ πάνσοφος Παῦλος, ὅτι· « Λύπη μοι ἐστὶ καὶ
 ἀδιάλειπτος ὁδύνη τῇ καρδίᾳ, ὑπὲρ τῶν ἀδελφῶν μου
 τῶν συγγενῶν μου κατὰ σάρκα. » — « Δέδοται τοῖνυν
 τοῖς πενθοῦσι Σιών παράκλησις, ἡ δὲ Χριστοῦ, « καὶ
 ἀντὶ σποδοῦ δόξα. » Κατέληξαν μὲν γὰρ τοῦ πενθεῖν,
 καὶ κλαίειν αὐτὴν, ἐδέχοντο δὲ τὴν διὰ Χριστοῦ χά-
 ριν, εὐαγγελιζόμενοι τε καὶ ἐπαγγέλλοντες. « Ἐδόθη B
 δὲ αὐτοῖς ἄλειμμα εὐφροσύνης ἀντὶ πένθους, καὶ
 καταστολή δόξης, ἀντὶ πνεύματος ἀκηδίας. » Ἄλειμ-
 μα δὲ φησὶν ἐν τούτοις τὸ ἰλαρὸν, ἦτοι τὴν ἰλαρότητα,
 καὶ τὴν εὐφροσύνην, ἀντὶ τοῦ πενθεῖν, καὶ κλαίειν,
 καὶ δόξης καταστολήν, τουτέστι, περιθλῆμα, ἤγουν
 στολήν, καὶ ἄμφιον ἀντὶ πνεύματος ἀκηδίας, τουτέστιν, ἀντὶ
 τῆς πάλαι μικροψυχίας. Ἐδοξάσθησαν γὰρ
 οἱ πάλαι θρηνοῦντες αὐτὴν, καὶ ἀκηδιῶντες ὑπὲρ αὐτῆς·
 ἐδοξάσθησαν δὲ πῶς; τέθεινται γὰρ αὐτῆς καθ-
 ἡγηται καὶ διδάσκαλοι, καὶ τοῦτο ἦν ἄρα τὸ πρὸς αὐτὴν
 εἰρημένον διὰ τῆς τοῦ Ψάλλοντος λύρας· « Ἀντὶ
 τῶν πατέρων σου, ἐγενήθησάν σοι υἱοί. » Τέκνα γὰρ ἦν-
 τεσ τῆς τῶν Ἰουδαίων Συναγωγῆς οἱ πάνσοφοι μα-
 θηταί, γεγόνασι πατέρες. Γράφει γοῦν τισὶν ὁ πάνσοφος
 Παῦλος, « Ἐν γὰρ Χριστῷ Ἰησοῦ διὰ τοῦ
 Εὐαγγελίου ἐγὼ ὑμᾶς ἐγέννησα. » Τέθεινται οὖν ἐν
 τάξει πατέρων οἱ γεγόνητες αὐτῆς υἱοί· ὅτι δὲ τῆς
 παρὰ Θεοῦ δόξης ἐσχῆκασιν τὴν περιστολήν οἱ θεσπέσιοι
 μαθηταί, σαφὲς ἂν γένοιτο, Χριστοῦ λέγον-
 τος αὐτοῖς, ποτὲ μὲν, ὅτι· « Ἀσθενούντας θεραπεύετε,
 δαιμόνια ἐκβάλλετε, νεκροὺς ἐγείρετε· »
 ποτὲ δὲ πάλιν· « Ὑμεῖς ἐστέ τὸ φῶς τοῦ κόσμου. »

Καὶ κληθήσονται γενεαὶ δικαιοσύνης, φύ- C
 τευμα Κυρίου εἰς δόξαν. Καὶ οἰκοδομήσουσι
 πόλεις ἐρήμους αἰωνίας, ἐξερημωμένας πρότε-
 ρον· ἐξαναστήσουσι, καὶ καινιοῦσι πόλεις ἐρήμους
 ἐξερημωμένας εἰς γενεάς.

Χρηματίζουσι γὰρ οἱ ἐν Χριστῷ· « Γένος ἐκλεκτὸν,
 ἔθνος ἅγιον, λαὸς εἰς περιποίησιν, » διὰ τοι τὸ κάλλος
 τῆς ἐνοῦσης αὐτοῖς· δικαιοσύνης, καὶ ὅτι πού φημι
 τῆς κατὰ νόμον, ἐκλείνει δὲ μᾶλλον, ἦν διὰ τῶν τοῦ
 Σωτῆρος ἐσχῆκασι θεσπισμάτων· ἀμείνων δ' ἀσυγκρί-
 τως ἡ διὰ Χριστοῦ τῆς ἐν νόμῳ· καὶ γοῦν ἔφη τοῖς
 ἀγίοις ἀποστόλοις· « Ἀμήν λέγω ὑμῖν, ἂν μὴ
 περισσεύσῃ ἡ δικαιοσύνη ὑμῶν πλεον τῶν Γραμ-
 ματέων καὶ Φαρισαίων, οὐ μὴ εἰσέλθητε εἰς τὴν βα-
 σιλεῖαν τῶν οὐρανῶν. » — « Κεκλήσονται τοῖνυν, φησί, D
 δικαιοσύνης γενεαί, καὶ προσέτι φύτευμα Κυρίου. »
 Καὶ γὰρ ἐσμεν ἀληθῶς Θεοῦ γεώργιον, καὶ περὶ
 ἡμῶν ὁ θεσπέσιος Δαβὶδ φησὶ· « Πεφυτευμένοι ἐν τῷ
 οἴκῳ Κυρίου, ἐν ταῖς αὐλαῖς τοῦ Θεοῦ ἡμῶν ἐξανθή-
 σουσι. » Καὶ γοῦν ὁ πάνσοφος Παῦλος Θεοῦ γεώργιον
 ὀνομάζει τοὺς κεκλημένους διὰ πίστεως τῆς ἐν Χρι-
 στῷ. Ἐφη δὲ πάλιν, ὅτι· « Ἐγὼ ἐφύτευσα, Ἀπολλῶς
 ἐπότισεν, ὁ δὲ Θεὸς ἠύξανε. » Γεωργεῖ γὰρ ἡμᾶς ὁ
 Σωτὴρ διὰ τῶν ἁγίων μυσταγωγῶν ταύτητοι καὶ
 μᾶλλον εἰκότως φασὶν ἑαυτοὺς συνεργοὺς γενέσθαι
 Θεοῦ. Ψάλλει δὲ καὶ ὁ πάνσοφος Δαβὶδ· « Δίκαιος

annuntiantes Evangelium. « Data est illis pro luctu
 unctio lætitiæ, et amictus gloriæ pro spiritu mœ-
 roris. » Unctionem autem hic vocal, quod hilare
 est, seu hilaritatem et lætitiã pro luctu et fleu :
 et καταστολήν, id est, amictum, sive stolam, et ve-
 stimentum pro spiritu ἀκηδίας, id est, pro veteri
 illa animi dejectione et contractione. Nam glorifica-
 ti sunt, qui olim deplorabant eam, et qui mœrore
 pro ea afficiebantur. Glorificati vero sunt, quomodo?
 Nam constituti sunt ejus præceptores et doctores.
 Atque hoc est quod ei dictum est Iyra Psallentis :
 « Pro patribus tuis nati sunt tibi filii ⁶². » Liberi
 enim Judaicæ Synagoga cum essent sapientissimi
 discipuli, facti sunt patres. Scribit scilicet sapien-
 tissimus Paulus : « In Christo enim Jesu per Evan-
 gelium ego vos genui ⁶³. » Constituti quippe sunt
 patrum loco, qui fuerunt ejus filii. Hæbuisse autem
 divinos discipulos amictum gloriæ a Deo, clarum
 esse potest, dicente Christo illis alicubi : « Infirmos
 curate, dæmonia ejcite, mortuos excitare ⁶⁴; »
 rursus alibi : « Vos estis lux mundi ⁶⁵. »

VERS. 4. Et vocabuntur progenies justitiæ, planta-
 tio Domini in gloriam. Et adificabunt solitudines
 æternas, vastatas prius excitabunt, et innovabunt civi-
 tates desertas, vastatas in generationes.

Nuncupantur enim qui in Christo sunt « gens
 electum, gens sancta, populus acquisitus ⁶⁶, » pro-
 pter justitiæ quæ illis inest pulchritudinem. Justitiam
 dico non legalem, sed potius eam, quam ex Serva-
 toris oraculis habuerunt. Quæ in Christo est, legali
 justitia melior est incomparabiliter. Siquidem san-
 ctos apostolos allocutus est : « Amen dico vobis, nisi
 abundaverit justitia vestra plusquam Scribarum et
 Phariseorum, non ingrediemini in regnum cœlo-
 rum ⁶⁷. » — « Vocabuntur igitur, inquit, progenies
 justitiæ, et præterea plantatio Domini. » Etenim su-
 mus vere Dei agricultura, et de nobis divinus David
 ait : « Plautati in domo Domini, in tabernaculis
 Dei nostri florebunt ⁶⁸. » Siquidem Paulus sapien-
 tissimus Dei agriculturam nominat ⁶⁹, 863 qui
 per fidem in Christo vocati sunt. Rursus dixit :
 « Ego plantavi, Apollo rigavit, sed Deus incremen-
 tum dedit ⁷⁰. » Colit enim nos quasi agricola Serva-
 tor, per sanctos mystagogos. Unde et quidem ju-
 stissime dicunt se Dei esse cooperarios. Psallit quo-
 que David sapientissimus : « Justus ut palma florebit,

⁶² Psal. XLIV, 17. ⁶³ 1 Cor. IV, 15. ⁶⁴ Matth. X, 8. ⁶⁵ Matth. V, 14. ⁶⁶ 1 Petr. II, 9. ⁶⁷ Matth. V, 20.

⁶⁸ Psal. XCI, 14. ⁶⁹ 1 Cor. III, 9. ⁷⁰ Ibid. 6.

quasi cedrus in Libano multiplicabitur⁷¹. » Sumus itaque plantatio Domini, et in gloriam ejus. « *Ædificabunt autem, inquit, civitates desertas æternas, et innovabunt civitates desertas.* » Videtur inde velle significare, vel multitudinem vocandorum tantam fore, ut et alias civitates, præter eas quæ sunt, quærant, et quæ vastatæ sunt aliquando reficiant; vel illud fortassis: In angustias enim redacti, inquit, propter multitudinem, ecclesias nudas licet et desertas olim, tale quiddam efficiant, quale solent facere, qui civitates vastatas ædificant, et qui humi jacentes quodammodo excitare satagunt. Dictum est enim Ecclesiæ: « Dilata locum tentorii tui et aulatum tuorum, sige, ne parcas⁷². » Adhuc in dextris et in sinistris expande. » Veram esse de hac re prædictionem, ipse rerum eventus ostendit facillime.

VERS. 5-7. *Et venient alienigenæ pascentes oves tuas, et alienæ gentis aratores et vinitores. Vos autem sacerdotes Domini vocabimini, ministri Dei. Fortitudinem gentium comedetis, et in divitiis eorum eritis admirabiles. Pro confusione vestra duplici, et pro rubore letabitur pars eorum, et sic terram secundo possidebunt. Et gaudium sempiternum erit super caput eorum.*

Diserte hic legis et sacerdotii in ea descripti translationem fore dicit. Non enim jam Leviticis sacrificium, non ministerii nomen aut res quadraverit; sed exclusi sunt isti, ac data est hæc gloria illis qui ex gentibus per fidem vocati sunt. Dei enim calculo coronati sunt, et ipsi constituti sunt ministri ac sacerdotes. « Venient enim, inquit, alienigenæ pascentes oves tuas. » Habetur autem hæc oratio velut ad Ecclesiam, cujus oves intelligi possunt, servatorum per fidem sancta multitudo. Hæc ab alienigenis pascitur. Olim enim Scribæ et Pharisei, qui docendi **864** munus apud Israelitas sortiti sunt, socordes et residues ac imperitissimi pastores exstiterunt. Perit igitur ipsis subjecta multitudo, quandoquidem argentum reprobum habebant, et docebant doctrinas mandata hominum, et a Christi cognitione subditos abducebant, modo dicentes: « Nos scimus Moysi locutum esse Deum, hunc autem nescimus undecit⁷³; modo iterum: « *Dæmonium habet et insanit, quid illum auditis⁷⁴?* » Testatus est itaque voce prophetarum universorum Dominus, sic dicens: « Pastores stulti facti sunt, et Dominum non quæsierunt. Propterea non intellexit grex, et dispersi sunt⁷⁵. » Item voce Ezechielis: « O pastores Israel, ecce lac comeditis, et oves meas non pascitis⁷⁶; » et ad hæc: « Pulchra pascua devorastis, et reliquias conculcatis pedibus vestris. Et collectam aquam bibistis, et reliquias turbastis pedibus vestris. Oves autem meæ

ὡς φοῖνιξ ἀνοθήσει, ὡσεὶ κέδρος ἦ ἐν τῷ Λιβάνῳ πληθυνθήσεται. » Ἐστὲν δὲ εὖν ἄρα φύτευμα Κυρίου, καὶ εἰς δόξαν αὐτοῦ. « Οἰκοδομήσουσι δὲ, φησί, πόλεις ἐρήμους αἰωνίας, καὶ καινιοῦσι πόλεις ἐρήμους. » Ἔοικε βούλεσθαι διὰ τούτου δηλοῦν, ἢ τὸ πλῆθος τῶν κληθησομένων, ὡς ἔσται τοσοῦτον, ὥστε καὶ πόλεις ἐτέρας παρὰ τὰς οὖσας ἐπιζητεῖν, καὶ ἀνανεοῦν αὐτὰς ἐρημωμένας ποτὲ ἤγουν ἐκεῖνό που τάχα. Στενοχωροῦντες γάρ, φησί, τῷ πλήθει τὰς ἐκκλησίας, καίτοι γυμνὰς οὖσας καὶ ἐρήμους ποτὲ, δράσουσι τι τοιοῦτον, ὅποιον εἰώθασιν δοῦν οἱ πόλεις ἠρημωμένας οἰκοδομεῖν ἐθέλοντες, καὶ ὅν χαμαὶ κειμένας ἐγειρεῖν σπουδάζοντες. Ἐφρηται γοῦν πρὸς τὴν Ἐκκλησίαν· « Πλάτυνον τὸν τόπον τῆς σκηνῆς σου, καὶ αὐλαίων σου πῆξον, μὴ φείσῃ· ἔτι εἰς τὰ δεξιὰ καὶ εἰς τὰ ἀριστερὰ ἐκπέτασον. » Ἀληθῆ δὲ οὖσαν τὴν περὶ τούτου προαγόρευσιν, αὐτῆ τῶν πραγμάτων ἡ Ἐκδοσις ἐκδείξειεν ἂν, καὶ μάλα βραδύως.

Καὶ ἤξουσιν ἀλλογενεῖς ποιμαίνοντες τὰ πρόβατά σου, καὶ ἀλλόφυλοι ἀροτῆρες, καὶ ἀμπελοურγοί· ὑμεῖς δὲ ἱερεῖς Κυρίου κληθήσεσθε, λειτουργοὶ Θεοῦ. Ἰσχὺν ἐθνῶν κατέδεσθε, καὶ ἐν τῷ πλοῦτῳ αὐτῶν θυμασθήσεσθε. [(1) Ἄντι τῆς ἀσχῆνης ὑμῶν τῆς διαπλῆξ, καὶ ἀντι τῆς ἐντροπῆς ἀγαλλιάσεται ἡ μερίς αὐτῶν, καὶ οὕτως] ἐκ δευτέρως κληρονομήσουσι τὴν γῆν. Καὶ εὐφροσύνη αἰώνιος ὑπὲρ κεφαλῆς αὐτῶν.

Ἐνταῦθα σαφῶς τοῦ νόμου μετάθεσιν καὶ τῆς κατ' αὐτὸν ἱερουσύνης ἔσεσθαι φησιν. Οὐ γάρ ἐτι τοῖς αἵματι τοῦ Λευὶ τὸ ἱεροῦργεῖν ἀρμοῦσι, καὶ τὸ τῆς λειτουργίας ἄνομά τε καὶ χρεῖμα, ἀλλ' ἐξώσθησαν μὲν ἐκεῖνοι, δέδοται δὲ τοῖς ἐξ ἐθνῶν κεκλημένοις διὰ τῆς πίστεως· ἢ ἐπὶ τῷδε δόξα. Ψῆψι γάρ στεφανοῦνται Θεοῦ, καὶ αὐτοὶ τετάχεται λειτουργοί· τε καὶ ἱερεῖς· « Ἦξουσι γάρ, φησὶν, ἀλλογενεῖς ποιμαίνοντες τὰ πρόβατά σου. » Ἔστι δὲ ὁ λόγος, ὡς πρὸς τὴν Ἐκκλησίαν, τῆς ἂν νοηθεῖν πρόβατα τῶν διὰ πίστει, σεσωσμένων ἢ ἀγία πληθῶς· αὕτη ποιμαίνεται ἐπὶ ἀλλογενῶν. Οἱ μὲν γάρ πάλαι Γραμματεῖς τε καὶ Φαρισαῖοι, οἱ τὸ καθηγεῖσθαι λαχόντες τῶν ἐξ αἵματος Ἰσραὴλ, ῥάθυμοι τε καὶ ἀναπειπωκότες, καὶ ἀτεχνέστατοι γεγονάσι ποιμένες. Ἀπὸλλως γοῦν ἢ ὑπ' αὐτοῖς τεταγμένη πληθῶς, ἐπειδή περ ἦν αὐτοῖς ἀδόκιμον τὸ ἀργύριον. Ἐδίδασκον δὲ καὶ διδασκαλίαν ἐντάγματα ἀνθρώπων, καὶ τοῦ εἰδέναί Χριστὸν ἀπεκόμζον τοὺς ὑπερευγεμένους, ποτὲ μὲν λέγοντες· « Ἡμεῖς οἴδαμεν ὅτι Μωϋσεῖ λελάληκεν ὁ Θεός, τοῦτον δὲ οὐκ οἴδαμεν πῶθεν ἐστὶ· » ποτὲ δὲ πάλιν· « Δαιμόνιον ἔχει, καὶ μαίνεται, τί αὐτοῦ ἀκούετε; » Διεμαρτύρατο γοῦν διὰ φωνῆς προφητῶν ὁ τῶν ὄλων Θεός, ὡδὶ λέγων, ὅτι· « Οἱ ποιμένες ἠφρονέυσαντο, καὶ τὸν Κύριον οὐκ ἐξέζητησαν. Διὰ τοῦτο οὐκ ἐνόησε πᾶσα ἡ νομῆ, καὶ διεσκορπίσθησαν· » καὶ μὴν διὰ φωνῆς τοῦ Ἰεζεχὴλ· « Ὡ ποιμένες τοῦ Ἰσραὴλ, μὴ βόσκουσιν οἱ ποιμένες· ἐαυτοὺς, οὐχὶ τὰ πρόβατα βόσκουσιν οἱ ποιμένες; »

⁷¹ Psal. xci, 13. ⁷² Isa. lrv, 2. ⁷³ Joan. ix, 29. ⁷⁴ Joan. x, 20. ⁷⁵ Jer. x, 21. ⁷⁶ Ezech. xxxiv, 2, 3.

(1) Quæ uncis comprehensa sunt, negat S. Hieronymus in LXX haberi. Sed et in Humfredi versione desunt.

Ἴδου τὸ γάλα κατεσθίετε, καὶ τὰ πρόβατά μου οὐ βόσχετε· ὅτι τε πρὸς τούτοις· « Τὴν καλὴν νομὴν ἐνέμεσθε, καὶ τὰ ὑπόλοιπα καταπαταίτε τοῖς ποσίν ὑμῶν, καὶ τὸ καθεστηκὸς ὕδωρ ἐπίνετε, καὶ τὸ ἐπίλοιπον ἐταράσσετε τοῖς ποσίν ὑμῶν, καὶ τὰ πρόβατά μου τὰ πατήματα τῶν ποδῶν ὑμῶν ἐνέμοντο, καὶ τὸ τεταραγμένον ὕδωρ ὑπὸ τῶν ποδῶν ὑμῶν ἐπίνον. » Ἰδὼρ μὲν γὰρ καθεστηκὸς τὴν διὰ νόμου παιδείουσι νομαίνει, καὶ ἀρίστην νομὴν· οἱ δὲ πάντα φύροντες, καὶ καταθολούντες αὐτὴν διὰ τοῦ μὴ διδάσκειν ὀρθῶς τοὺς ὑπὸ χεῖρα λαοὺς, πρερκεύαζον ὕδωρ ὡσπερ ἐκπίνειν οὐ καθαρὸν, οὔτε μὴ ἐνανθῆ νέμεσθαι νομὴν. Ἐξώσθησαν τοιγαροῦν, καὶ μάλα εἰκότως, τοῦ ποιμαίνειν ἔτι τὸν τοῦ Κυρίου λαόν. Κέκληνται γὰρ πρὸς τοῦτο ἄλλογενεῖς. Διδάσκαλοι γὰρ Ἐκκλησιῶν χεροτονοῦνται παρὰ Χριστοῦ σοφοί, καὶ ἀγγίλοι, καὶ δογματικῆς εὐτεχνίας ἐπίμαστον ἔχοντες νοῦν, ἄνδρες ἐξ ἀγέλης Ἑλληνικῆς, καὶ οὐκ ἐξ αἱμάτων ὄντες Ἰσραὴλ, οὗτοι γεγόνασι καὶ ἀροτῆρας, καὶ ἀμπελοργοί. Ἐπειδὴ γὰρ ἐκλεκτὴ γῆ κέκληνται πλεισταχοῦ τῆς θεοπνεύστου Γραφῆς οἱ πιστεύσαντες, καὶ ἀμπελῶν, καὶ κῆπος· ταύτητος φησὶν ὁ λόγος, ὡς ἀροτῆρας ἔσεσθαι, καὶ ἀμπελοργοὺς, τοὺς οἵπερ ἂν γένοιτο κατὰ καιροὺς ἱερεῖς Κυρίου καὶ λειτουργοὶ Θεοῦ, τὸν τῆς ἀληθείας ὀρθοτομούντες λόγον, καὶ ἱερουργούντες τὸ Εὐαγγέλιον τοῦ Χριστοῦ, καθὰ γέγραπται· οὐκοῦν οὐχ ἑαυτοῖς ἀρπάξουσι τὴν τιμὴν, κέκληνται δὲ μᾶλλον παρὰ Θεοῦ, καθὼς καὶ ὁ πάνσοφος φησὶ Παῦλος. Καίτοι γὰρ φυλῆς ὑπάρχων Βενιαμίν, ἱεουργῶν αὐτὸν ὀνομαίνει πανταχοῦ, καὶ κλητὸν ἀπόστολον Ἰησοῦ Χριστοῦ. « Ὑμεῖς δὴ οὖν ἅπαντες οἱ τὸ τῆς ἱερουργίας λαχόντες ἀξίωμα, ἰσχύον ἔθνῶν κατέδεσθε, καὶ ἐν τῷ πλούτῳ αὐτῶν θαυμασθήσεσθε. » Ἰσχύον δὲ φησὶν ἔθνῶν. ἢ τὰς τιμὰς τὰς ἐκ τῶν δυνατωτάτων, οἵπερ ἂν εἶεν ἐξ ἔθνῶν κεκλημένοι, ἢ καθ' ἕτερον συνήσεις τρόπον. « Οὐδεὶς γὰρ ὑμῶν, φησὶ, διαφεύξεται τὸ στόμα, » τούτεστι τὸν λόγον, ἀντὶ γὰρ τοῦ λόγου τὸ στόμα τίθησι πανταχοῦ τὸ Γράμμα τὸ ἱερὸν, οἶον, « Ὡν τὸ στόμα ἀρᾶς καὶ πικρίας γέμει. » — « Κατανεμηθήσεσθε τοιγαροῦν, φησὶ, τὴν ἰσχύον τῶν ἔθνῶν. » Ἐθνῶν δὲ δύναμιν, ἢ τοὺς παρ' ἐκαίνοις λαμπροὺς, ἤγουν ἄλλοιμωτάτους, καὶ σοφίαν ἔχοντας κοσμικὴν ὀνομαίνει ὁ λόγος ἔοικεν ἐν τούτοις. Εὐρήσομεν δὲ καὶ αὐτὸν τὸν τῶν ἁγίων μυσταγωγῶν κατισχύσαντα λόγον, καὶ τὴν αὐτῶν κλησὶν πλουτήσαντες ἐδοξάσθησαν. Καύχημα γὰρ διδασκάλων, στέφανός τε καὶ δόξα, οἱ διὰ τῆς αὐτῶν σεσωσμένοι φωταγωγίας. Διὰ τοῦτο φησὶν, ὅτι « Ἐν τῷ πλούτῳ αὐτῶν θαυμασθήσεσθε. » Ὅτι δὲ τὸ θεσπέσιον κήρυγμα καταδράξεται τῶν χωρῶν, καὶ παντὸς ἔθνους, καὶ μνηνοῦχι κληρονόμοι τῆς ὑπ' οὐρανὸν ἔσονται κατὰ καιροὺς οἱ τῶν ἁγίων Ἐκκλησιῶν ἡγούμενοι, Χριστῷ τὴν δόξαν ἀνάπτοντες, ὑπεμφαίνει, λέγων· « Οὕτως ἐκ δευτέρας κληρονομήσουσι τὴν γῆν. » Ἠάλα μὲν γὰρ κατεκληροδότησε τοῖς ἐξ Ἰσραὴλ Ἰησοῦς ὁ τοῦ Νταῦ τὰς τῶν ἔθνῶν χώρας· ἔλαβον γὰρ τὴν γῆν τῶν Ἀμερβίων, καὶ Ἰουμαίων, καὶ Εὐαίων, καὶ

A concalcationibus pedum vestrorum pascebantur, et aquam turbatam a pedibus vestris bibebat ⁷⁷. » Aquam enim collectam vocat doctrinam legis et pascuum optimum. Qui autem corrumpabant et contaminabant eam, eo quod suum populum non recte docerent, aquam non puram ad bibendum propinabant, nec florida pascea pascebant. Dejecti sunt itaque ab officio pascenti deinceps Domini populum, idque jure merito. Vocati sunt enim ad hoc alienigenæ, quippe qui doctores Ecclesiarum a Christo designati sunt, sapientes et cordati, et sana dogmatum intelligentia cumlati et instructi, et viri ex Græco grege, non ex sanguine Israel oriundi, hi exstiterunt etiam aratores et vinitores. Cum enim credentes sæpe in Scripturis divinitus inspiratis, vocati sint electa terra, et vinea, et hortus, idcirco dicitur hac oratione, fore eos aratores et vinitores qui olim constituendi sint sacerdotes Domini et ministri Dei, verbum veritatis recte sectantes ⁷⁸, et Evangelium Christi ministrantes, quemadmodum scriptum est. Itaque non sibi usurpant honorem, sed vocati sunt a Deo potius ⁷⁹, sicuti Paulus sapientissimus, etsi ex tribu Benjamin exstiterit, se tamen ipse ministrum et vocatum apostolum **865** Jesu Christi nominat. « Vos igitur omnes, qui ministerii dignitatem sortiti estis, fortitudinem gentium comedetis, et in divitiis eorum admirabiles eritis. » Fortitudinem gentium dicit, vel honores potentissimorum hominum, qui ex gentibus vocati sunt, vel alio modo intelliges. « Nemo enim vestrum, inquit, effugiet os, » id est, sermonem. Pro sermone enim sæpenumero os ponunt sacræ Litteræ, exempli causa : « Quorum os maledictione et amarulentia plenum est ⁸⁰. » — « Devorabitis enim, inquit, fortitudinem gentium, » id est, Oratio vestra vincet gentium potentiam. Potentiam autem gentium vel illustres viros apud eas, vel disertissimos et mundi prudentia valentes nominare videtur hic oratio. Inveniemus autem sanctorum mystagogorum orationem prævaluisse, et qui eorum vocatione ditati sunt, gloria sunt affecti. Laus namque doctorum et corona et gloria sunt qui illorum illuminatione servati sunt. Propterea ait : « In divitiis earum admirabiles eritis. » Quod autem divina prædicatio ad regiones pertinet et ad omnem gentem, et quod hæredes orbis terrarum futuri sunt olim sanctarum Ecclesiarum præfecti, qui Christo gloriam tribuunt, subindicat, dicens : « Sic terram secundo possidebunt. » Olim quippe sortito divisit Israelitis Jesus, filius Nave, regiones gentium ; acceperunt enim terram Amorrhæorum, Idumæorum, Evæorum et aliorum. Cum autem mundo illuxisset Christus, ejus figura erat Jesus ille antiquus, non solum Judæam suis ministris distribuit, sed et terram universam. Et hæc secunda fuit post primam divisio hæreditatis. Dispartiti sunt enim calculo et judicio ipsius regiones ac civitates mystagogi et doctores : etiamnum gaudent in Christo, et gaudio quodam spiritali

⁷⁷ Ezech. xxxiv, 48, 49. ⁷⁸ II Tim. II, 15. ⁷⁹ Rom. I, 6. ⁸⁰ Psal. xiii, 5.

quasi corona sunt redimiti. Estque gaudium æternum. Nam in temporariis rebus non exspectamus fore remunerationem, sed in spe longa et vltia sempiterna, et in bonis cogitationem et orationem excedentibus.

τε χώρας καὶ πόλεις ψήφω τῇ παρ' αὐτοῦ μυσταγωγῶν καὶ διδάσκαλοι, καὶ εἰσὶν εἰς δεῦρο χαίροντες ἐν Χριστῷ, καὶ νοητὴν εὐφροσύνην, ὡσπερ τινὰ στέφανον ἔχοντες ἐπὶ κεφαλῆς. Αἰώνιος δὲ ἡ εὐφροσύνη· οὐ γὰρ ἐν προσκαίροις πράγμασι προσδοκῶμεν ἕσσεσθαι τὴν ἀντιμισθίαν, ἀλλ' ἐν ἐλπίδι μακρᾷ, καὶ ἀτελευτήτῳ βίῳ, καὶ ἐν τοῖς ὑπὲρ νοῦν καὶ λόγον ἀγαθοῖς.

VERA. 8, 9. *Ego enim sum Dominus, diligens iustitiam et odio habens rapinas ex injustitia. Et dabo laborem eorum aliis, et testamentum æternum disponam eis. Et cognoscetur in gentibus semen eorum, 866 et nepotes eorum in medio populorum. Omnis quæ viderit eos, agnoscat eos, quia illi sunt semen benedictum a Deo, lætitiā lætābuntur super Dominum.*

Cum dixerit : « Alienigenæ venturi sunt qui pacant oves tuas, et alienæ gentis aratores et vinitores, » eiectionis videlicet primis, et deturbatis dominati quem in populum obtinuerunt, cur hoc passus sint sancto calculo ac iudicio ejus qui juste iudicat, causas ostendit. Quia enim, inquit, amo iustitiam, rapinasque ex injustitia confatas odi, et quia isti Judaicæ Synagogæ præfecti tales fuerunt, dimisi eos et expuli. Rapientium enim injustas rapinas et laborem dabo aliis. Qui enim injuste ditescunt, et, ut propheta ait, colligunt et accumulunt sibi ipsis impietatem ac miseriam, ad alios ea transmittunt. Hinc Solomon : « Divitiæ, inquit, injuste congestæ evomentur, e domo ejus trahet illas angelus. » Et iterum : « Qui congerit divitias suas per usuras et avaritiam, et qui miseretur pauperum, relinquet eas; nec utique bonis viris et misericordibus, sed potius decoctoribus ⁸¹. » Lepide enim dixit eos misereri pauperum. Nam qui profuse vivunt, his complures agglutinantur, et una cum illis consument quæ multis sudoribus per nefasque sunt coacervata. De illiusmodi hominibus psallit divinus David, et inquit : « At frustra tumultuatur; thesaurizat, et nescit cui congreget ea ⁸². » Præterea alio modo : Labor seu cura Scribarum et Phariseorum aliis data est, videlicet gentium doctoribus. Christus itaque ait : « Amen dico vobis, tolletur regnum Dei a vobis, et dabitur genti facienti fructus ejus ⁸³. » Ergo illi, inquit, expulsi sunt. At vobis, qui ex gentibus vocati estis ad sacrum ministerium, testamentum æternum disponam : inde vel prædicationem evangelicam, vel spem sempiternam intelligens : « In gentibus, » inquit, « cognoscetur semen eorum, et progenies eorum. Quos qui viderit agnoscat quia hi sunt semen benedictum a Deo. » Nam qui institutione et doctrina filii sanctorum mystagogorum exsisterunt propter insignem probitatem et vitæ pietatem, omnibus sunt notissimi, quia pro-

τὰς τῶν ἐτέρων. Ἐπιλάμψας δὲ τῷ κόσμῳ Χριστῷ, οὐ καὶ εἰς τύπον ἦν Ἰησοῦς ὁ πάλαι κτεκληροδότησε τοὺς ἰδίους ἱερούργους, οὐχὶ δὴ πῶς μόνον τὴν Ἰουδαίαν, ἀλλὰ γὰρ ἅπασαν τὴν γῆν. Καὶ δευτέρα μετὰ τὴν πρώτην κληροδοσίαν γέγονε: Διενείμαντο γὰρ τὰς

ἐγὼ γὰρ εἰμι Κύριος ὁ ἀγαπῶν δικαιοσύνην, καὶ μισῶν ἀρπάγματα ἐξ ἀδικίας· καὶ δώσω τὸν μόχθον αὐτῶν δικαίως, καὶ διαθήκην αἰώνιον διαθήσομαι αὐτοῖς. Καὶ γνώσονται ἐν τοῖς ἔθνεσι τὸ σπέρμα αὐτῶν. Καὶ τὰ ἔκγονα αὐτῶν ἐν μέσῳ τῶν λαῶν. Πᾶς ὁ ὄρων αὐτοὺς ἐπιγνώσεται αὐτοῦς, ὅτι οὗτοι εἰσι σπέρμα εὐλογημένον ὑπὸ Θεοῦ, εὐφροσύνην εὐφρανθήσονται ἐπὶ Κυρίῳ.

Εἰπὼν, ὅτι « Ἦξουσιν ἀλλογενεῖς ποιμαίνοντες τὰ πρόβατά σου, καὶ ἀλλόφυλοι ἀροτῆρες, καὶ ἀμπελουργοί, » ὡς ἐξωσθέντων δηλονότε τῶν πρώτων, καὶ τοῦ κληθῆσθαι λαῶν ἐκσεσοδημένων, διαδείκνυσι τὰς αἰτίας, ἐφ' αἷς τοῦτο πεπόνθασιν, ὅσα ψήφω τοῦ τὰ δίκαια κρίνοντος. Ἐπειδὴ γὰρ ἀγαπῶ, φησί, τὴν δικαιοσύνην, ἀρπάγματα δὲ τὰ ἐξ ἀδικίας μισῶ, γέγονασι δὲ τοιοῦτοι τῆς Ἰουδαίων Συναγωγῆς οἱ προεστώτες, παρήκα, φησί, καὶ ἐξεωσάμην αὐτούς. Τῶν γὰρ ἀρπαζόντων ἀρπάγματα ἐξ ἀδικίας τὸν μόχθον ἐτέροις δίδωμι. Οἱ γὰρ ἀδίκως πλουτοῦντες, καὶ καθὰ φησὶν ὁ προφήτης, θησαυρίζοντες ἑαυτοῖς ἀσθένειαν καὶ θαλασπιρίαν, εἰς ἑτέρους αὐτὰ παραπέμπουσιν. Ἐφη γοῦν ὁ Σολομών, ὅτι « Ἠλοῦτος ἀδίκως συναγόμενος ἐξεμεθήσεται, ἐξ οἰκίας αὐτοῦ ἐλκύσει αὐτὸν ἄγγελος. » Καὶ πάλιν· « Ὁ συνάγων τὸν πλοῦτον αὐτοῦ μετὰ τόκου, καὶ πλεονασμῶν, τῷ ἐλεοῦντι πτωχοῦς καταλείψει αὐτὸν, καὶ οὐ σὴν που πάντως ἀγαθὸς ἀνδράτι, καὶ φιλοκτερίμοσιν, ἀλλὰ ἀπώτοις μᾶλλον. » Εὐφημῶς γὰρ τοὺς τοιοῦτους ἐλεῖν ἔφη πτωχοῦς. Τοῖς γὰρ ζῶσιν ἐν ἀσωτίᾳ πλείστοι λίαν οἱ κολλώμενοι, καὶ συνδαπανῶντες αὐτοῖς τὰ πολλοὺς ἰδρῶσιν ἀδίκως σεσωρευμένα. Ψάλλει δὲ καὶ ὁ θεσπέσιος Δαβὶδ περὶ τῶν τοιούτων, καὶ φησὶ· « Πλὴν μάτην ταράσσεται· θησαυρίζει, καὶ οὐ γινώσκει τίνα συνάξει αὐτά. » Καὶ καθ' ἕτερον δὲ τρόπον

Ὁ μόχθος, ἤγουν ἡ φροντίς τῶν Γραμματέων καὶ Φαρισαίων ἐτέροις ἐδόθη, δηλον δὲ ὅτι (1) « Ἀρθήσεται ἀφ' ὑμῶν ἡ βασιλεία τοῦ Θεοῦ, καὶ δοθήσεται ἕνθεν ἐξωσθησαν, φησὶ, ὑμῖν δὲ τοῖς κεκλημένοις ἐξ ἔθνων εἰς ἱερούργιαν διαθήκην αἰώνιον διαθήσομαι, ἡ τὸ κήρυγμα τὸ εὐαγγελικὸν διὰ τοῦτο δηλῶν, ἤγουν ἐλπίδα τὴν ἀτελευτήτην. « Ἐν δὲ τοῖς ἔθνεσι γνωσθήσεται, » φησὶ, « τὸ σπέρμα αὐτῶν, καὶ τὰ ἔκγονα αὐτῶν· πᾶς ὁ ὄρων αὐτοὺς ἐπιγνώσεται αὐτοὺς, ὅτι οὗτοι εἰσι σπέρμα εὐλογημένον ὑπὸ Θεοῦ. » Οἱ γὰρ κατὰ μαθητεῖαν υἱοὶ τῶν ἀγίων μυσταγωγῶν ἐκ πολ-

⁸¹ Prov. xxviii, 8. ⁸² Psal. xxxviii, 7. ⁸³ Matth. xxi, 43

(1) In exemplari Græco prætermissa sunt duo triave vocabula.

λῆς ἄγαν ἀγαθοῦργίας, καὶ τῆς κατ' εὐτίθειαν ζωῆς, ἅ γινωριμώτατοι πᾶσιν εἰσιν, ὅτι καὶ θγίων ἔχοντα γεγόνασιν κατὰ μαθητείαν, ὡς ἔφη, « Καὶ ὅτι σπέρμα εἰσὶν εὐλογημένον ὑπὸ Θεοῦ, » οἷον τὰ τῶν ἁγίων μοναστιῶν συστήματα, περὶ ὧν φησὶν ὁ Παῦλος· « Οἱ δὲ τοῦ Χριστοῦ Ἰησοῦ τὴν σάρκα ἐσταύρωσαν σὺν τοῖς παθήμασι καὶ ταῖς ἐπιθυμίαις, » οἱ τὸν ἐπεικῆ καὶ φιλόπονον διαζῶντες βίον· τῶν ἐν παρθενίᾳ τὰ στίφη, καὶ χοροὶ γέμοντες εὐλογίας Θεοῦ, οὗτοι σπέρμα εἰσὶν εὐλογημένον ὑπὸ Θεοῦ, οὗτοι χαίρουσι, καὶ εὐφραίνονται ἐπὶ Κύριον· οὐ γὰρ ἐφθδονται πράγμασι κοσμικοῖς, ἐμπίμπλασι δὲ μᾶλλον τὰς ἑαυτῶν καρδίας ἀγάπης τῆς εἰς Χριστόν, σωτήριον δὲ τὸ χρῆμά ἐστι, καὶ θυμηδίας ἀπάσης ἐμπουητικόν.

Ἀγαλλιῶσθω ἡ ψυχὴ μου ἐπὶ τῷ Κυρίῳ· ἐνέδυσσε γὰρ με ἱμάτιον σωτηρίου, καὶ χιτῶνα εὐφροσύνης, ὡς νυμφίῳ περιέθηκε μοι μίτραν, καὶ ὡς νύμφῃ κατεκόσμησέ με κόσμῳ, καὶ ὡς γῆν ἀβουσαν τὸ ἄρθρον αὐτῆς, καὶ ὡς κῆπον τὰ σπέρματα αὐτοῦ, οὕτως ἀνατελεῖ Κύριος δικαιοσύνην, καὶ ἀγαλλίᾳμα ἐναντίον πάντων τῶν ἐθνῶν.

Φιλότιμον ἐπ' αὐτοῖς ἀπλώσας τὴν χεῖρα, πλειστοῖς τε ὄσοις καὶ ἀξιοκτῆτοις χαρίσμασι στεφανώσιν εἰπὼν· « Πᾶς γὰρ ὁ ὄρων, φησὶν, αὐτοὺς ἐπιγνώσεται, ὅτι οὗτοι εἰσὶ σπέρμα εὐλογημένον ὑπὸ Θεοῦ, » εἶτα προσεπενεγκὼν ὅτι « Καὶ εὐφρανθήσονται ἐπὶ Κύριον, » δίδωσιν εὐθύς τὴν εὐφροσύνην αὐτοῖς. Ταύτην καὶ μάλα εἰκότως τὸ τῆς Ἐκκλησίας ἀσχομιῶθη πρόσωπον ἐκ περιχαρείας τῆς ἄγαν ἀναφωνοῦν, « Ἀγαλλιῶσθω ἡ ψυχὴ μου ἐπὶ τῷ Κυρίῳ, ἐνέδυσσε γὰρ με ἱμάτιον σωτηρίου, καὶ χιτῶνα εὐφροσύνης. » Χιτῶνα εὐφροσύνης τὸν Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστόν φησι. Γράφει γοῦν καὶ ὁ πάνσοφος Παῦλος τοῖς εἰς αὐτὸν πιστεύουσιν· « Ἐνδύσαθε τὸν Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν τὸν Χριστόν, καὶ τῆς σαρκὸς πρόνοιαν μὴ ποιήσθε εἰς ἐπιθυμίαν. » Οἱ γὰρ μὴ ἀμφίου δίκην ἐσχηκότας αὐτὸν πρὸς τῇ σωτηρίᾳ κερδαίνουσι τὸ εὐμερεῖν, καὶ τὸ ἐν εὐφροσύνῃ εἶναι μακράς. Ἐφη γοῦν αὐτὸς ὁ Σωτήρ· « Ὁ κλέπτῃς οὐκ ἔρχεται, εἰ μὴ ἵνα κλέψῃ καὶ θύσῃ, καὶ ἀπολέσῃ. Ἐγὼ ἦλθον ἵνα ζωὴν ἔχωσι, καὶ περισσὴν ἔχωσιν. » Οὐ γὰρ σώζει μόνον, ὡς ἔφη, ἀλλὰ γὰρ καὶ ἀτελευτήτω κατευφραίνει χαρᾶ· καὶ τοῦτό ἐστι τὸ περιττὸν προστεθῆσόμενον ἢ τοῖς ἁγίοις ζωῇ. Χριστὸς οὖν ἄρα τὸ ἐξ οὐρανοῦ, καὶ ἀνωθεν ἀμφιον ὁ τῆς ἀφθαρσίας χιτῶν, ὃν εἰ τις λάβοι στεφανωθήσεται κόσμῳ παντὶ, νοητῶ δηλονότι, καὶ τοῖς ἐξ ἀγαθοῦργίας αὐχῆμασιν. Ἔσται γὰρ ὡς νυμφίος, ὡς μίτραν διεζωσμένος, καὶ ὡς νύμφη κόσμῳ παντὶ διαπρέπουσα. Εἰσὶ γὰρ, εἰσὶν οἱ ἐν Χριστῷ δεινοὶ μὲν, καὶ ἀλκιμώτατοι, πρὸς γὰρ τὸ δεῖν ἀνδρίζεσθαι νοητῶς, καταπλουτοῦσι δὲ λίαν καὶ τὸ εὐπρεπὲς εἰς ἅπαν εἶδος ἀρετῆς. Ἐοικασὶ δὲ καὶ νύμφαις διὰ τὸ καρπογόνου μετὰ τοῦ ποικίλου ἔχειν ὡς ἐν ἀρετῶν φαιδρότητι κάλλος. Ἐφη γοῦν τις τῶν ἁγίων προφητῶν, ἐγκάρπους ὄντας ἀποδεικνύς τοὺς τὸν εὐαγῆ καταρθοῦντας βίον· « Διὸ τὸν φόβον

gentes sanctorum facti sunt institutione et disciplina, ut dixi, et quia semen benedictum a Deo: » **367** puta, sanctorum monachorum coetus, de quibus Paulus: « Qui autem Christi Jesu sunt, carnem crucifixerunt cum affectibus et cupiditatibus ⁴⁴, » qui probam et laboriosam traducunt vitam: et in virginitate degentium cohortes et chori qui Dei benedictione abundant: hi sunt semen benedictum a Deo, hi gaudent et lætantur in Domino. Non enim mundanis afficiuntur negotiis, sed corda sua potius charitate Christi complent. Hæc res salutaris est, et omnis voluptatis effectrix.

VERS. 10, 11. *Exsultet anima mea in Domino; induit enim me veste salutis et tunica lætitiæ, tanquam sponsam circumdedit me mitra, et quasi sponsam ornavit me mundo muliebri; et sicut terra profert florem suum, et ut hortus semina sua, sic germinare faciet Dominus júbilitiam et exultationem coram omnibus gentibus.*

Munificam in illos manum extendit, et plurimis et insignibus donis coronaturum se illos dixit: « Omnis enim, inquit, qui videt eos, cognosceat esse illos semen benedictum a Deo. » Subjunxit deinde: « Et lætabantur in Domino. » Statim illis dat lætitiæ. Hinc non immerito Ecclesiis persona introducta est, præ insigni gaudio in has voces erumpens: « Exsultet anima mea in Domino; induit enim me veste salutis et tunica lætitiæ. » Tunicam vocat Dominum nostrum Jesum Christum. Scribit itaque sapientissimus Paulus his qui in ipsum crediderunt: « Induite Dominum nostrum Jesum Christum, et carnis curam ne gerite in cupiditatibus ⁴⁵. » Qui autem illum tanquam vestem habuerunt, præter salutem lucrantur felicitatem; itaque diuturno fruuntur gaudio. Ait itaque ipse Servator: « Fur non venit nisi ut furetur, et mactet et perdat; ego veni ut vitam habeant, et abundantem habeant ⁴⁶. » Non etenim servat modo, ut dixi, sed etiam perenni gaudio afficit. Et hoc est illud abundans seu eximium quod adjicietur sanctis vita. Christus igitur est illa cœlestis et superna vestis, illa incorruptionis tunica, quam si quis sumpserit, omni ornatu coronabitur, videlicet qui sub intelligentiam cadit et virtutis ornabitur insignibus. Erit enim tanquam sponsus mitra cinctus, et tanquam sponsa omni ornatu excellens. **368** Sunt enim, sunt Christiani potentes et fortissimi, et intelligibili robore præditi, omnique genere decoris ac virtutis sunt locupletati. Similes autem sunt etiam sponsis propter fecunditatem, eo quod vario splendore virtutum decorati sint. E sanctis igitur prophetis quidam dixit, cum illos qui sanctam vitam instituunt secundos ac fructuosos esse innueret: « Propterea timorem tui, Domine, in utero concepimus, et parturivimus, et peperimus spiritum

⁴⁴ Galat. v, 24. ⁴⁵ Rom. xiii, 14. ⁴⁶ Joan. x, 10.

salutis, quem dedisti super terram 87. » Itaque sancti comparandi sunt sponso et sponsæ, propter fortitudinem, et præterea ob fecunditatem. Verum illud observa semper hoc illis inesse, ut venustate et decore quodam enitescant. Servaturque hoc ab illis, tum in edendis præclaris facinoribus, tum etiam in fortiter debellandis affectibus. Quod autem gentibus Christo justitiam et exultationem elucente, velut florifera quædam herba coronat orbem, ostendit, inquit : « Et ut terra profert florem suum, et ut hortus semina sua, sic germinare faciet Dominus justitiam et exultationem in conspectu omnium gentium. » Videtur autem hic germinans vel exoriens semen ac florem coram gentibus dicere ipsum Dominum nostrum Jesum Christum. Dixit nimirum in Cantico canticorum : « Ego flos campi, liliium convallium 88; » vel evangelicam et salutarem prædicationem, ejusque justificationem legali præstantiorem, quam semper comitatur gaudium, id est, exultatio. Qui enim recte eam administrant, his a Deo tribuetur ut diuturna voluptate perfundantur. Audient enim omnium nostrum Servatorem Christum dicentem : « Euge, serve bone et fidelis, in pauca fuisti fidelis, supra multa te constituam. Intra in gaudium Domini tui 89. » Exultatio autem, salutaris prædicationis alio modo potest intelligi. Lex enim vindex erat et valde severa. Si quis enim legem Mosaicam violasset, sine misericordia sub duobus aut tribus testibus moritur 90. At evangelicum oraculum nobis affert vitam, et præmiorum pollicitationem, et veram spem honorum quæ superant mentis captum et intelligentiam 90.

ζωὴν δὲ καὶ γερῶν ὑπόσχεσιν, καὶ ἀληθινὴν ἐλπίδα ζεῖ ὁ ἔσπικσμα.

CAP. LXII. VERS. 5. Propter Sion non tacebo, et propter Jerusalem non relinquam, donec egrediantur sicut lux justitia mea, et salutare meum sicut lampas ardebit. Et videbunt gentes justitiam tuam, et reges gloriam 869 tuam : et vocabit te nomen novum quod Dominus nominabit illud ; erisque corona pulchritudinis in manu Domini, et diadema regni in manu Dei tui.

Sion vocat Ecclesiam, cujus primitiæ exstiterunt et filii primogeniti divini discipuli, et qui per ipsos ad agnitionem Christi vocati sunt, et ante alios qui oriundi sunt ex sanguine Israel. Servatæ sunt enim reliquiæ, et complures ex illis qui crediderunt. Itaque non relinquam, inquit, id est, non desistam, donec ad finem perduxero quæ Sioni pollicitus sum. Promisit autem Deus et Pater salutem per Christum Judæis et Græcis. Siquidem « unus Deus est, » sicut Paulus sapientissimus dicit, « qui justificabit circumcissionem ex fide, et præputium per fidem. Et enim non modo Judæorum Deus est, sed et gentium 91. » Itaque non relinquam, inquit, donec egrediantur sicut lux justitia mea, et salutare meum sicut lampas ardebit. Justitia et salus apparuit et fuit

σου, Κύριε, ἐν γαστρὶ ἐλάβομεν, καὶ ὠδινήσαμεν, καὶ ἐτέχομεν πνεῦμα σωτηρίας, ὃ ἐποιήσαμεν ἐπὶ τῆς γῆς. » Οὐκοῦν νομφίη καὶ νόμφη τοὺς ἁγίους παρεκαστέον, διάτοι τὸ εὐσθενές, καὶ πρὸς γε τοῦτω τὸ καρπογόνον· πλὴν ἐκεῖνο ἄθρει, πανταχοῦ γὰρ αὐτοῖς ἐνεσσι τὰ ὡς ἐν κάλλει διαπρέπειν. Σώζεται δὲ τοῦτο παρ' αὐτοῖς, καὶ ἐν τῷ καρπογονεῖν τὰ ἐξαίρετα τῶν ἀνδραγαθημάτων, καὶ ἐν τῷ καταναδρίζεσθαι παθῶν. Ὅτι δὲ τοῖς ἔθνεσιν ἐπιλάμπαντος τοῦ Χριστοῦ δικαιοσύνη, καὶ ἀγαλλίαμα, καθάπερ τις εὐανθῆς πῶα στεφανοῖ τὴν ὑπ' οὐρανὸν, διέδειξεν εἰπών· « Ὡς γῆν αὐξάνουσαν τὸ ἄθος αὐτῆς, καὶ ὡς κῆπον τὰ σπέρματα αὐτοῦ, οὕτως ἀνατελεῖ Κύριος δικαιοσύνην. καὶ ἀγαλλίαμα ἐναντίον πάντων τῶν ἐθνῶν. » Ἔοικε δὲ διὰ τούτων τὸ ἀνίσχον, ἦγουν ἀνατέλλον, σπέρμα τε καὶ ἄθος ἐναντίον τῶν ἐθνῶν, αὐτὸν τὸν Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν τὸν Χριστὸν ὀνομάζειν. Ἐφη γὰρ ἐν τῷ Ἄσματι τῶν ἄσματων· « Ἐγὼ ἄθος τοῦ πεδίου, κρίνον τῶν κοιλάδων· » ἦγουν τὸ εὐαγγελικὸν καὶ σωτήριον κήρυγμα, καὶ τὴν αὐτοῦ δικαιοσύνην προφερεστέραν οὖσαν τῆς κατὰ τὸν νόμον, ἣ πάντη τε καὶ πάντως τὸ χαίρειν ἀκολουθεῖ, ὃ ἐστιν ἀγαλλίαμα. Τοῖς γὰρ ὅλως καταρωθωκόσιν αὐτὴν τὸ ἐν θυμηδαίαις εἶναι μακρὰς νεμηθήσεται παρὰ Θεοῦ. Ἀκούσονται γὰρ λέγοντος τοῦ πάντων ἡμῶν Σωτήρος Χριστοῦ· « Εὐ, δοῦλε ἀγαθὸ καὶ πιστὸ, ἐπὶ ὀλίγα ἧς πιστὸς, ἐπὶ πολλῶν σε καταστήσω. Εἰσελθε εἰς τὴν χαρὰν τοῦ Κυρίου σου· » ἀγαλλίαμα δὲ τὸ σωτήριον κήρυγμα, καὶ καθ' ἕτερον τρόπον νοηθεῖται. Ὁ μὲν γὰρ νόμος ἦν κολαστής, καὶ πολὺ τὸ κατηφές ἔχων· ἀθετήσας γὰρ τὸν νόμον Μωσέως χωρὶς οἰκτιρμῶν, ἐπὶ οὖσιν ἢ τρισὶ μάρτυσιν ἀποθνήσκει τῶν ὑπὲρ νοῦν ἀγαθῶν τὸ εὐαγγελικὸν ἡμῖν εἰσπομῖ-

Διὰ Σιών οὐ σιωπήσομαι, καὶ διὰ Ἱερουσαλήμ οὐκ ἀνήσω, ἕως ἂν ἐξέλθῃ ὡς φῶς ἡ δικαιοσύνη μου, τὸ δὲ σωτήριόν μου ὡς λαμπρὰς κενθήσεται, καὶ ὄψονται ἔθνη τὴν δικαιοσύνην σου, καὶ βασιλεύει τὴν δόξαν σου, καὶ καλέσει σε τὸ βρομά σου τὸ καινόν, ὃ ὁ Κύριος ὀνομάσει αὐτὸ, καὶ ἔσῃ στεφανὸς κάλλους ἐν χειρὶ Κυρίου, καὶ διάδημα βασιλείας ἐν χειρὶ σου.

Σιών ἐν τούτοις τὴν Ἐκκλησίαν ἀποκαλεῖ ἡ; γεγόνασιν ἀπ' ἀρχῆς καὶ τέκνα πρωτόγονα οἱ θεσπέσιοι μαθηταί, καὶ οἱ δι' αὐτῶν κεκλημένοι πρὸς ἐπίγνωσιν τοῦ Χριστοῦ, καὶ πρὸς γε τῶν ἄλλων οἱ ἐξ αἵματος Ἰσραὴλ. Σέσωται γὰρ τὸ καταλείμμα, καὶ πλείστοι λίαν οἱ ἀπ' αὐτῶν πιστεύσαντες. Οὐκοῦν οὐκ ἀνήσω, φησὶ, τουτέστιν, οὐκ ἂν καταπαύσαιμι τοῦ χρῆναι πρὸς πέρας ἐξενεργεῖν ἅπερ ἐπηγγέλματι τῇ Σιών. Ὑπέσχετο δὲ ὁ Θεὸς καὶ Πατὴρ τὴν διὰ Χριστοῦ σωτηρίαν Ἰουδαίοις τε καὶ Ἕλλησιν, εἴπερ « Εἰς ὁ Θεός. » καθά φησιν ὁ πάνσοφος Παῦλος, « ὃς δικαιοῦσαι περιτομὴν ἐκ πίστεως, καὶ ἀκροβυστίαν διὰ τῆς πίστεως. Οὐ γὰρ Ἰουδαίων μόνων ὁ Θεός, ἀλλὰ καὶ ἐθνῶν. Οὐκοῦν οὐκ ἀνήσω, φησὶν, ἕως ἂν ἐξέλθῃ ὡς φῶς ἡ δικαιοσύνη μου. Τὸ δὲ σωτήριόν

87 Isa. xxvi, 18. 88 Cant. ii, 1. 89 Matth. xxv, 21. 90 Hebr. x, 28. 91 Philip. iv, 7. 92 Rom. ii, 29, 30.

μου ὡς λαμπὰς καυθήσεται. Δικαιοσύνη τε καὶ σω-
τήριον τοῖς ἐπὶ τῆς γῆς ὤφθη τε καὶ γέγονε Χριστός,
δικαιοὶ γάρ, καὶ σώζει, φῶς ὑπάρχων αὐτός τὸ ἀλη-
θινόν, καὶ ὅτι τις ἐν σκότῃ λαμπάς. Ἔφη γοῦν αὐ-
τός, ὅτι: «Ὅταν ὦ ἐν τῷ κόσμῳ, φῶς εἰμι τοῦ κό-
σμου.» Ἀγλύϊ μὲν γάρ καὶ σκότῃ τὰ πάντα
κατελιπτο, τὰς ἀπάντων καρδίας τοῦ διαβόλου
καταμελαινόντος, καὶ οὐδεὶς ἦν ὁ ποιῶν χρηστότητα,
καὶ δικαιοσύνην εἰδώς, ἤγουν τὴν ἀπάγουσαν [αἰ.
ἐπάγουσαν] ἐπὶ τὸ σώζεσθαι τρίβον. Ἄλλ' οὐδὲ ἦν
ὁ φῶς ἔχων τὸ θεῖον εἰς νοῦν, καὶ τοῖς τῆς διανοίας
ὄμμασι καταθρῆσαι δυνάμενος, τις ὁ φύσει καὶ ἀλη-
θῶς ἐστὶ Θεός, καὶ τῶν ὄλων γενεσιουργός, καὶ Κύ-
ριος· ἐπεὶ δὲ ὡς φῶς ἀνέσχε, καὶ ὡς λαμπὰς ἀνέλαμ-
ψεν ὁ Σωτὴρ, κατεφωτισθη λοιπὸν ἡ ὑπ' οὐρανὸν, καὶ
τὴν τῆς δι' αὐτοῦ σωτηρίας τεθεάμεθα τρίβον. Ἔτα
πρὸς τὴν Ἐκκλησίαν φησὶ τὴν ἀπὸ γε τῆς Ἰουδαίων
ἀγέλης, καὶ ὡς οὕτω τῆς τῶν ἔθνῶν πληθύος σεσα-
γνευμένης, ὅτι: «Ὑψόνται ἔθνη τὴν δικαιοσύνην σου,
καὶ βασιλεῖς τὴν δόξαν σου.» Δικαιοσύνην δὲ πάλιν ἐν
τούτοις, καὶ μὲν τοὶ καὶ δόξαν, οὐδὲν ἕτερον εἶναι
φησὶ πλὴν ὅτι τὸν Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν τὸν Χριστόν.
Δεδικαιώμεθα γάρ ἐν αὐτῷ, καὶ τὴν παρ' αὐτοῦ πε-
πλουτήκαμεν δόξαν. Αὐτοῦ γάρ γεγόναμεν, καὶ κλη-
ρος αὐτοῦ χρηματίζομεν. Τετάχμεθα δὲ καὶ ὑπὸ
ζυγὰ καὶ σκῆπτρα, τὴν τοῦ καθ' ἡμῶν τυραννήσαν-
τος πλεονεξίαν ἀποσιφάμενοι: ὅτι δὲ τῆς κατὰ νόμον
λατρείας ἀποφοιτήσασα, καὶ ὄλον μεταβαλοῦσα πρὸς
καινότητα ζωῆς εὐαγγελικῆς, καὶ τὴν ἀρχαίαν κλη-
σιν συναποβαλεῖ, μετονομασθήσεται δὲ λοιπὸν ὄνο-
ματι καινῷ, κατὰ τὸ δοκοῦν τῷ ἐπὶ πάντας Θεῷ,
διαδεικνυσι λέγων: «Καλέσει τὸ ὄνομά σου τὸ και-
νόν, ὃ ὁ Κύριος ὀνομάσει αὐτό·» κέκληται γάρ οὐκέτι
συναγωγὴ μᾶλλον, ἀλλ' Ἐκκλησία Θεοῦ ζῶντος, πό-
λις τε καὶ οἶκος αὐτοῦ. Διαμένηται γάρ αὐτῆς καὶ
ὁ θεσπέσιος Δαβὶδ, οὕτω λέγων: «Δεδοξασμένα ἐλα-
λήθη περὶ σοῦ ἡ πόλις τοῦ Θεοῦ.» Ἔσται δὲ ὅτι καὶ
ἀπρητής ἄγαν, καὶ ἀπαραβλήτῃ κάλλιε κατεστεμ-
μένη, διδάσκει λέγων: «Ἔση στέφανος κάλλους ἐν
χειρὶ Κυρίου, καὶ διάδημα βασιλείας ἐν χειρὶ Θεοῦ
σου.» Ἐκάστην γάρ ἄγιαν ψυχὴν, καὶ συλλήθδην τὴν
Ἐκκλησίαν, τούτέστι, τὰ τῶν ἁγίων συστήματα,
στεφάνῳ παρεικαστέον ἐκ πολλῶν ἀνθῶν συνθεσι-
μένῳ, ἤγουν διαδήματι βασιλικῷ, λίθοις Ἰνδικοῖς
ἐκλάμποντι, καὶ πολυειδῶς ἔχοντι τὸ διαπρεπές·

καὶ οὐχ εἷς μᾶλλον τῶν αὐχημάτων ὁ τρόπος, πολλὸς
δὲ καὶ διάφορος. Καὶ γοῦν ὁ θεσπέσιος Δαβὶδ τὴν
Ἐκκλησίαν τοῦ Χριστοῦ ἐν ἱματισμῷ διαχρύσω περι-
θεδημένην πεποικιλμένην εἰσφέρει, τὸ δὲ ἐν
χειρὶ μου σκεπάσω σε· καὶ αὐτὸς δὲ που Χριστὸς περὶ
τῶν ἰδίων θρημμάτων, καὶ ἦτοι τῆς τῶν πιστευ-
σάντων εἰς αὐτὸν ἀγέλης φησιν, ὅτι: «Οὐδεὶς ἀρπάξει
αὐτὰ ἐκ τῆς χειρὸς τοῦ Πατρὸς μου.»

Καὶ οὐκέτι κληθῆσεται καταλειμμένη, καὶ ἡ γῆ
σου οὐ κληθήσεται ἔρημος· σοὶ γὰρ κληθήσεται
οὐκ ἐρημία ἐμὴν, καὶ τῇ γῆ σου οἰκουμένη (1).

¹ Joan. ix, 5. ² Psal. lxxvii, 5. ³ Psal. xlv, 10. ⁴ Joan. x, 29.

(1) Sequitur in edit. LXX, ὅτι εὐδόκησε Κύριος ἐν σοὶ, καὶ ἡ γῆ σου συνοικισθήσεται, quæ tamen S. Hieronymus negat apud LXX haberi.

A mortalibus Christus. Justificat enim et servat, quippe
lux vera cum sit ipse, et ceu lampas quæpiam in te-
nebris. Siquidem ipse dixit: « Quando in mundo
sum, lux sum mundi¹. » Caligine namque et tene-
bris omnia comprehensa erant, diabolo corda om-
nium offuscante. Nemo erat qui faceret bonum, et
justitiam nosset, aut viam quæ ducit ad salutem; sed
nec quisquam erat qui divinam lucem in mente ha-
beret, et qui posset animi oculis videre, quisnam
sit ille natura et vere Deus, et universorum Conditor
et Dominus. Postquam vero Servator ceu lux exor-
tus est, et ceu lampas illuxit, deinceps illustratus est
orbis terrarum, et salutis viam per ipsam intuiti su-
mus. Deinde alloquitur Ecclesiam ex Judæorum
grege, perinde quasi nondum irretita esset multi-
tudo gentium, « Videbuat gentes justitiam tuam, et
reges gloriam tuam. » Justitiam rursus et gloriam
hic aliud nihil esse dicit, præterquam Dominum
nostrum Jesum Christum. In ipso enim justificati
sumus, et gloria ab ipso ditati sumus. Ipsius namque
sumus, et sors ejus nuncupamur. Ipsius jugo et sce-
pro parimus, abdicato violento ejus imperio qui
in nos tyrannidem exercuit. Quod autem a legis
cultu recedens, et velut ad novitatem **870** vitæ
evangelicæ transmutata, veterem simul abjiciet vo-
cationem, et novo deinceps denominabitur nomine,
arbitratu et voluntate Dei omnium supremi, ostendit,
dicens: « Vocabitur tibi nomen novum, quod
Dominus nominabit. » Non enim ultra dicta est
Synagoga, sed Ecclesia Dei viventis, civitas ac do-
mus ejus. Cujus meminit etiam divinus David in
hanc sententiam: « Gloriosa dicta sunt de te, civi-
tas Dei². » Fore quoque illam valde speciosam et
incomparabili gloria coronatam docet, inquit:
« Eris corona pulchritudinis in manu Domini, et
diadema regni in manu Dei tui. » Unamquamque enim
animam sanctam, et universam omnino Ecclesiam,
id est, sanctorum cœtum, coronare comparare licet,
ex multis flosculis compositæ, vel regio diademati
lapidibus Indicis fulgenti, et quod multiplicem
habet et variam elegantiam. Plurimæ sunt etiam
sanctorum egregiæ virtutes, et non unum est orna-
mentorum genus, sed multiplex et diversum. Siqui-
dem et divinus David Ecclesiam Christi in vestitu
deaurato circumdatam ac variegatam inducit³. « In
manu Domini, » inquit, id est, protectione manus
meæ: protegam te. Et ipse quoque Christus de suis
oculis vel de grege credentium in ipsum dicit:
« Nemo eripiet eas de manu Patris mei⁴. »

χειρὶ Κυρίου, » φησὶ, τούτέστιν, ὑπὸ σκέπη τῆς
περὶ τῶν ἰδίων θρημμάτων, καὶ ἦτοι τῆς τῶν πιστευ-

Vers. 4. Et nequaquam ultra vocaberis derelicta,
nec terra tua vocabitur deserta. Tibi enim vocabitur
voluntas mea, et terræ tuæ habitata.

Rursus docet depositarum se vetus odium, quo sæpe persecutus est Judaicam Synagogam, ab ira destitutum, facturum eam voluntariam et fructuosam, ac multitudine credentium ornatum. Sion enim, repudiato Domino nostro Jesu Christo, redacta est in vasitatem, et multitudo infidelium periiit. Posteaquam vero reliquæ fidem receperunt, et porro vocata est multitudo gentium, ac in unum populum hi duo conditi sunt, et una deinceps ex ambobus dicta est Ecclesia, largitur ei Deus, ut nullo modo pristinis malis implicetur, nec derelicta vocetur vel deserta, sed ut potius et morigera et voluntaria fiat: **871** et non amplius deserta, sed habitata vocabitur. Hoc autem ex rebus ipsis videmus usuenisse, et Ecclesias ubique in tranquillitate et serenitate collocatas, et fideles ad immensam multitudinem propagatos, et Deum propter illos celebrari. Persecutiones enim motæ sunt olim, sed non diu: et breves erant, et exercebant magis sanctos quam opprimebant. Probatam namque sunt propter patientiam, et propter tolerantiam germanæ in Christum fidei coronam reportant, et martyrii gloriam uberrimam possident.

σαντες· εὐδόκιμοι γὰρ γεγόνασι διὰ καρτερίας, καὶ ὑπομονῆς, τὸν τῆς εἰς Χριστὸν γνησιότητος ἀράμενοι στέφανον, καὶ τὴν τοῦ μαρτυρίου δόξαν καταπλουτήσαντες.

Vers. 5. *Et ut habitat juvenis cum virgine, sic habitabunt filii tui tecum: et erit quomodo lætabitur sponsus super sponsa, sic lætabitur super te Dominus.*

Deinceps ad Ecclesiam orationem habet, utpote ex Judaicis tribubus primum constitutam, cujus filii quidem fuerunt carnis ratione divini discipuli: sed tamen in illa præstiterunt et præfuerunt reliquis, utpote apostolica auctoritate præditi. Verum summum amorem erga illam et affectum retinebant, adeo ut ea videretur esse talis in eam pietas, qualis juvenem decet habitantem cum virgine, id est, quæ cum eo a virginitate copulata est. Dicunt autem eos ad summum pietatis gradum pervenire, qui eo vinculo tantum non constricti sunt. Nimirum et sapientissimus Paulus: « Tristitia mihi est, » inquit, « et dolor irremissus, in corde, pro fratribus meis cognatis ratione carnis, qui sunt Israelitæ⁹⁹. » Optavitque anathema fieri pro ipsis. Verum magna rerum novatio, et mira mutatio, hac prophetia nobis proposita significatur. Antiqua enim Synagoga et tantum non inveterata tempore juvenulæ comparatur. « Habitabunt veluti cum virgine, » inquit, « filii tui. » Hoc est, opinor, quod in Psalmis decantatum est: « Renovabitur ut aquilæ juvenus tua⁹⁹. » Habitarunt cum ipsa, manducantes eam, tanquam nutricem consolantes, et ut matrem rerum umbraticarum et typicarum sapienter adducentes, ut pro inutili umbra veritatem eligerent. Cujusmodi est quod ei dixit etiam divinus David: « Pro patribus tuis nati sunt tibi filii⁹⁹. » Nam hi cum ejus existerent filii, quod ad carnem

Διαδιδάσκει πάλιν, ὅτι τῆς ἀρχαίας ἀποστροφῆς, ἥς πεποιήται πολλάκις ἐπὶ τῇ τῶν Ἰουδαίων Συναγωγῇ, καταλήξει λοιπὸν, καὶ πεπαύσεται τῆς ὀργῆς, θελητὴν δὲ ποιήσεται, καὶ προσέτι τούτῳ καὶ ἔγκαρπον, καὶ τῷ πλήθει τῶν πεπιστευκότων στεφανουμένην ἀποφανεῖ. Ἀθετήσασα μὲν γὰρ ἡ Σιών τὸν Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστὸν, δέδοται εἰρὴς ἐρήμων, καὶ ἡ τῶν ἀπιστησάντων διδωλε πληθὺς. Ἐπειδὴ δὲ παρεδέξατο τὴν πίστιν τὸ κατάλειμμα, εἶτα κέκληται πρὸς αὐτῶ τῶν ἐθνῶν ἡ πληθὺς, καὶ εἰς ἓνα λαὸν ἐκτίσθησαν οἱ δύο, μὴ τε λοιπὸν ἐξ ἀμφοῖν κεχηματίκεν Ἐκκλησία, χαρίζεται θεὸς αὐτῇ τὸ κατὰ μηδένα τρόπον τοῖς ἀρχαίοις ἀλῶνα κακοῖς, μή τε μὴ κληθήσασθε [Ι. αἰ.] καταλειμμένην, ἢ ἐρημον, ἀλλ' ὅτι μᾶλλον θελητὴ γενήσεται αὐτῷ, καὶ ἔρημος μὲν οὐκέτι, κατοικουμένη δὲ μᾶλλον κληθήσεται. Ὅρωμέν δὲ τοῦτο διὰ πραγμάτων αὐτῶν εἰς πέρας ἐκβεβηκός.

Ἐν εὐδίᾳ γὰρ καὶ γαλήνῃ τὰς ἀπανταχοῦ κειμένας Ἐκκλησίας ὀρώμεν, καὶ εἰς πληθὺν ἀεὶ τὴν ἐπέκεινα μέτρου τοὺς πιστεύοντας ἐκτεινομένους, καὶ εὐδοκούντα θεὸν ἐπ' αὐτοῖς. Διωγμοὶ μὲν γὰρ κεκίνηνται κατὰ καιροῦς, ἀλλ' οὐκ ἐν χρόνῳ μακρῷ, συνεσταλμένοι δὲ, καὶ γυμνάσαντες μᾶλλον ἀγίους, ἢ ἀδικήσαντες.

Καὶ ὡς συνοικῶν νεανίσκος παρθένῳ, οὕτως κατοικήσουσιν οἱ υἱοὶ σου μετὰ σοῦ, καὶ ἔσται ὁν τρόπον εὐφρανθήσεται νυμφίος ἐπὶ τύμφῃ, οὕτως εὐφρανθήσεται ἐπὶ σοὶ Κύριος.

Εἶτα πρὸς τὴν Ἐκκλησίαν ποιεῖται τοὺς λόγους ὡς ἀπὸ γε τῶν Ἰουδαϊκῶν ταγμάτων συστάσαν ἐν ἀρχαῖς. Ταύτης γεγόνασιν υἱοὶ κατὰ σάρκα οἱ θεσπέσιοι μαθηταί, ἀλλ' ἦσαν ἐν αὐτῇ προβχοντες μὲν τῶν ἀλῶν, καὶ ἡγεμονεύοντες, ὡς ἐν ἀξιωμασίᾳ ὄντες ἀποστολικοῖς, πλὴν τὴν εἰς ἄκρον αὐτῇ σῶζοντες ἀγάπην καὶ διάθεσιν, ὥστε καὶ δοκεῖν τοιαύτην εἶναι τὴν ἐπ' αὐτῇ γενομένην φιλοστοργίαν, οἷα περ ἂν πρέποι νεανίσκῳ συνωκηκῶτι παρθένῳ, τουτέστι τῇ ἐκ παρθενίας αὐτῷ συνημμένῃ· φασὶ δὲ εἰς λῆξιν ἀπάσης· ἐλάσαι φιλοστοργίας τοὺς ἐπὶ τῷ τοῦφῳ δεσμῷ μονονουχὶ κατεσφιγμένους. Καὶ γοῦν ὁ πάνσοφος Παῦλος· « Αὐτῇ μοι, » φησὶν, « ἔστι καὶ ὀδύνη ἀδιάλειπτος ἐν τῇ καρδίᾳ μου ὑπὲρ τῶν ἀδελφῶν μου τῶν συγγενῶν κατὰ σάρκα, οἵτινές εἰσιν Ἰσραηλιταί. » Ἡῤυετο δὲ καὶ ἀνάθεμα γενέσθαι ὑπὲρ αὐτῶν, πλὴν ὅτι πολὺς τῶν πραγμάτων ὁ καινισμὸς διὰ τῆς προκειμένης ἡμῖν προφητείας σημαίνεται, καὶ ἀξιοθαύμαστος ἢ μεταβολή· ἢ γὰρ ἀρχαία Συναγωγὴ, καὶ τρόπον τινὰ πεπολιωμένη [αἰ. πεπαλαιωμένη], διὰ τὸν χρόνον νεανίδι παρεικάζεται· « Κατοικήσουσι γὰρ ὡς μετὰ παρθένου, » φησὶν, « οἱ υἱοὶ σου. » Καὶ τοῦτο, οἶμαι, ἔστι τὸ ἐν Ψαλμοῖς ὑμνούμενον· « Ἀνακαινισθήσεται, ὡς ἄετοψ ἡ νεότης σου, » κατωκηκασί γε μὴν ἐν αὐτῇ χειραγωγούντες ὡς τρεφὸν, παρακαλοῦντες ὡς μητέρα, τῶν ἐν σκιαῖς καὶ τύποις ἀποκομίζοντες, ἀναβιδύζοντες τε σφῶς πρὸς γε τὸ δεῖν τῆς ἀνονήτου σκιάς ἀνθελέσθαι τὴν ἀλή-

⁹⁹ Rom. ix, 3, 4. ⁹⁹ Psal. cii, 5. ⁹⁹ Psal. xlii, 17.

θεσάν· ἔφη τί τοιοῦτον καὶ ὁ θεοπέσις Δαβὶδ πρὸς Α
αὐτήν· « Ἄντι τῶν πατέρων σου ἐγενήθησάν σοι
υἱοί. » Οἱ γὰρ αὐτῆς ὄντες υἱοὶ κατὰ σάρκα γεγό-
νασιν αὐτῆς πατέρες, ἀρχὴ τῶν νέων αὐτῆς ὄντες
τέκνων, τῶν διὰ πίστεως δηλονότι κεκλημένων·
ἐπίγρωςιν τοῦ πάντων ἡμῶν Σωτῆρος Χριστοῦ·
τούτων δὲ οὕτως ἐχόντων, φησὶν· « Οὕτως εὐφραν-
θήσεται Κύριος ἐπὶ σοὶ, καθάπερ ἀμέλει καὶ νυμ-
φίος ἐπὶ νύμφῃ. » Καθίκετο γὰρ ἐξ οὐρανῶν ὁ μονο-
γενὴς τοῦ Θεοῦ Λόγος, ἵνα ἔγκαρπον ἀποφῆνῃ τὴν
Ἐκκλησίαν, ἣν αὐτὸς ἐαυτῷ παρέστησε παρθένον
ἀγνήν, μὴ ἔχουσαν σπῖλον ἢ ρυτίδα, ἀγίαν δὲ μᾶλλον
καὶ ἀμωμον. Δεξαμένη τοίνυν παρ' αὐτοῦ εὐαγγελι-
κῆς πολιτείας τὰ σπέρματα, κεκυοφόρηκέ τε καὶ
τέτοκεν, οὐκ ἔτι τὴν δι' αἱμάτων καὶ καπνῶν λα-
τρείαν, ἐκεῖνην δὲ μᾶλλον, ἢ δὴ μάλιστα τὸ τῆς Β
ἀληθείας ἐντετόρνενται κάλλος. Ταύτητος καὶ μάλα
εἰκότως εὐφραίνεται μετατιθεμένους ὄρων τοὺς τοῦ
ματικῆς θυσίας, καὶ ἀγοιπραπέσιν ἀληθῶς κατορθώμασιν τὴν νύμφην ἐκλάμπουσαν.

Καὶ ἐπὶ τῶν τειχῶν σου, Ἰερουσαλήμ, κα-
τέστησα φύλακας ὄλην τὴν ἡμέραν, καὶ ὄλην
τὴν νύκτα, οἱ διὰ τέλους οὐ σιωπήσουσι μι-
μηροκόμενοι Κυρίου. Οὐκ ἔστι γὰρ ὑμῖν ὁμοῖος.

Ὡς πρὸς πόλιν διαλέγεται λαμπρὰν, καὶ συνφι-
σμένην· αἶε δὲ πως τὰς τῶν πόλεων διαφανεστέρας
πλείστοι τε ὅσοι καὶ νηφάλιοι περιέπουσι φύλακας,
μὴ ἄρα τις ἀδοκῆτως τῶν πολεμίων ἐμβάλλῃ· οὕτω
καὶ ὁ τῶν ὄλων Σωτὴρ καὶ Κύριος ἀφράστῃ δυνά- C
μει καὶ ταῖς τῶν ἀγγέλων ἐπικουρῆσι πυργώσας
τὴν Ἐκκλησίαν χειροτόνηκεν αὐτῇ φύλακας σο-
φοὺς καὶ ἐγρηγορότας, καὶ ἀκατεύναστον ἔχοντας
ἐπ' αὐτῇ τὴν φροντίδα, τοὺς ἀγίους δηλονότι μυστ-
αγωγούς, οἱ κατ' οὐδένα τρόπον καταλήγουσι τοῦ δια-
μνησθῆναι τῆς δόξης αὐτοῦ, καὶ τῶν θαυμασίων αὐ-
τοῦ, καθὰ γέγραπται. Κατετίθεσθε γὰρ ἐν ἐκκλη-
σίαις τοῖς ὑπὸ χεῖρα λαοῖς διακηρύττειν αἶε τὰς τοῦ
Σωτῆρος μεγαλοουργίας, καὶ τῆς θεοπροποῦς ὑπερ-
οχῆς τὴν ἐνδειξίν, ἵνα κἀντεῦθεν ἀσφαλῆ καὶ ἀκρά-
δαντον ἔχωσι περὶ αὐτοῦ τὴν πίστιν. Ἡ τάχα που
μνησθῆσθαι φησι τοῦ Κυρίου τοὺς φύλακας ἐπι-
φωνοῦντάς τε καὶ λέγοντας, ὅτι· « Οὐκ ἔστιν ὑμῖν
ὁμοῖος. » Οὐ γὰρ ἔστι καθ' ἡμᾶς, ἀλλ' ὅσον ὑπερνή-
χεται τὰ ἀνθρώπινα τῇ τῆς εὐκλείας ὑπεροχῇ, καὶ D
τῇ τῆς θεότητος δόξῃ, τοσοῦτο νικᾷ καὶ κατὰ γε τὸ
εἶναι χρηστὸς καὶ φιλόανθρωπος. Ὡς γὰρ ὁ Ψάλλον
φησὶν· « Οὐ κατὰ τὰς ἀνομίας ἡμῶν ἐποίησεν ἡμῖν,
οὐδὲ κατὰ τὰς ἀμαρτίας ἡμῶν ἀνταπέδωκεν ἡμῖν. »
Ἔίσωσι γὰρ ὄντας ἀμαρτωλοὺς, καὶ προσηγάγετο
φιλοανθρώπως οὐκ ὄντας ἀξίους τοῦ σώζεσθαι. Ἐφη
τι τοιοῦτον καὶ δι' ἑτέρου προφήτου· « Τί σοι ποιήσω,
Ἐφραΐμ; Τί σοι ποιήσω, Ἰούδα; ὡς ἀδάμαντα (1)
θήσομαι σε, καὶ ὡς Σεβούμ μετεστράφη ἡ καρδία
μου ἐν τῷ αὐτῷ (2), ὡ μὴ ποιήσω κατὰ τὴν ὀργὴν
τοῦ θυμοῦ μου· οὐ μὴ ἐγκαταλείπω τοῦ ἐξαλειφθῆ-

attinet, facti sunt ei patres, initiumque novorum
872 ejus liberorum, qui per fidem scilicet ad
agnitionem omnium nostrum Servatoris Christi
vocati sunt. His ita se habentibus, inquit : « Sic
lætabitur Dominus propter te, quemadmodum vi-
delicet sponsus propter sponsam. » Descendit enim
unigenitum Dei Verbum, ut fecundam redderet
Ecclesiam, quam ipse sibi exhibuit virginem pu-
ram, non habentem maculam aut rugam, sed quæ
sancta potius foret et immaculata⁹⁷. Acceptis igitur
ab ipso evangelicæ conversationis seminibus, gra-
vida facta est, et non jam cultum peperit per san-
guines et fumos, sed illum magis quo maxime
veritatis pulchritudo exornatur. Hinc lætatur, et
quidem merito, cum videat legis typos in veritatem
evangelicam mutatos, et sponsam spiritualibus sa-
crificiis et vere sanctis virtutibus entescentem.
νόμου τύπους εἰς ἀληθειαν εὐαγγελικῆν, καὶ πνευ-
ματικῆς θυσίας, καὶ ἀγοιπραπέσιν ἀληθῶς κατορθώμασιν τὴν νύμφην ἐκλάμπουσαν.

Vers. 6. *Et super muros tuos, Jerusalem, constitui
custodes, tota die et tota nocte, qui nunquam tace-
bunt recordantes Domini. Non enim est vestri si-
milis.*

Alloquitur velut civitatem illustrem et habitatam.
Semper enim civitates insigniores plurimi et vigi-
les custodes curant, ne quis hostis de improvviso
adoriatur : sic et universorum Servator et Domi-
nus, ineffabili potentia et angelorum præsidii mun-
nita Ecclesia, delegit ei custodes sapientes et per-
vigiles, et ejus curam insonnem habentes, sanctos
videlicet mystagogos, qui nullo modo desinunt glo-
riam ejus et mirabilia ejus commemorare, sicuti
scriptum est. Consuevimus enim in ecclesia popu-
lis subditis semper magnificentiam Servatoris et
divinæ præstantiæ documenta prædicare, ut inde
immotam et inconcussam de eo fidem concipiant.
Vel recordaturos dicit custodes Domini clamantes
ac dicentes : « Non est vestri similis. » Non est
enim nobis similis, sed quantum humanam sortem
et nobilitatis præstantia et divinitatis gloria su-
perat, tantum bonitate vincit et humanitate. Ut
enim Psalter ait : « Non secundum iniquitates
nostras fecit nobis, neque secundum peccata nostra
retribuit nobis⁹⁸. » Servavit enim cum essemus
peccatores, 873 et humaniter ac clementer in-
dignos salute admisit. Simile est quod dixit per
alium prophetam : « Quid tibi faciam, Ephraim? Quid
tibi faciam, Juda? Sicut adama ponam te, et sicut
Seboim conversum est cor meum in ipso, non faciam
pro ira furoris mei. Non relinquam ut deleatur
Ephraim. Quoniam Deus ego sum, et non homo,
in te sanctus⁹⁹. » Quia enim, inquit, non sum
homo, sed potius sanctus in te Deus, propterea
non relinquam ut deleatur Ephraim.

⁹⁷ Ephes. v, 27. ⁹⁸ Psal. cii, 10. ⁹⁹ Ose. xi, 8, 9.

(1) LXX, τί σε διαθῶμαι, Ἐφραΐμ; ὑπερασπιῶ
σου, Ἰσραήλ; τί σε διαθῶ; ὡς ἀδάμα.

(2) LXX addunt, συνεστράφη ἡ μεταμελειά μου.

ναι τὸν Ἐφραΐμ, δῶτε Θεός εἰμι ἐγὼ, καὶ οὐκ ἄνθρωπος, ἐν σοὶ ἄγιος. Ἐπαίδη γὰρ οὐκ ἄνθρωπος εἰμι, φησὶν, ἄγιος δὲ μᾶλλον ἐν σοὶ Θεός, διὰ τοῦτο οὐ μὴ ἐγκαταλείπω τοῦ ἐφαλειφθῆναι τὸν Ἐφραΐμ.

VERS. 7-9. Si correxeris, et feceris, Jerusalem, A laudem super terram. Juravit Dominus per gloriam suam, et per fortitudinem brachii sui, Si ultra dederit triticum tuum, et cibos tuos inimicis tuis, et si ultra biberint filii alieni vinum tuum, in quo laborasti, sed qui colligunt, edent illa, et laudabunt Dominum, et colligentes bibent illa in atris sanctis meis.

Velut ex similitudine rerum sive calamitatum quæ sæpe inflictæ sunt Israelitis, utilissimarum nobis considerationum contexit narrationem. Peccavimus enim multifariam, relinquentes natura et vere Deum, adhærentesque idolorum cultibus. Opera namque manuum suarum adorarunt, et recalcitrantes quasi contra legalem vitam, ad id quod sibi visum est rapiebantur. Hac de causa percussi sunt a Deo sterilitate, nonnunquam interitu corporum, hostium impressionibus, qui, omnem eorum regionem devastantes, in agris etiam prædas egerunt. Dictum enim est illis: « Tu seras, at non metes; tu premes olivas, et non ungeris oleo, et vinum non bibes ¹. » — « Si itaque, inquit, Jerusalem, correxeris, » id est, si transtuleris te ad cultum spiritualem, si effugeris figuram, et agnoveris de me scripsisse Moysen, si acceperis gratiam per fidem; « et feceris laudem tibi super terram, » id est, illustrem gloriam, in Christo videlicet; « juravit Dominus per gloriam suam, » nec enim potest per alium quemquam majorem jurare, « et per brachium suum, » quod nihil eorum quæ tibi olim propter multam inobedientiam contigerunt, ultra eveniet. Non enim tolerabis hunc agricolationis sudorem sine præmio **874** (intelliges autem spiritualiter), sed ut divinus David ait: « Fructus laborum tuorum comedes ², » et ut Paulus inquit: « Quæ seminaverit homo, hæc et metet. Et qui serit in spiritu, de spiritu metet vitam æternam ³. » Quod igitur sibi cumulate spiritualem fertilitatem concervabit, hisce verbis subindicat. « Qui vero hoc consecuti sunt gloriose, inquit, celebrabunt Dominum, et qui colligunt, bibent ea in atris sanctis. » Deliciabuntur enim in supremo habitaculo, qui præstantis vitæ decerpserunt ornamenta, rectæ et inculpata fidei fructus congregantes.

VERS. 10. Ite per portas meas, et viam facite populo meo, et lapides de via projicite, tollite signum ad gentes. Ecce enim Dominus fecit ut audiat usque ad extremum terra.

Ipsos jam custodes seu doctores compellat. Jubet enim patefieri sanctæ civitatis aditus, et accessum planum et expeditum facere, reineris et offensionibus

Ἐὰν διορθώσῃ, καὶ ποιήσῃ, Ἱερουσαλήμ, γαβριαμα ἐπὶ τῆς γῆς, ὡμοσε Κύριος κατὰ τῆς δόξης αὐτοῦ, καὶ κατὰ τῆς ἰσχύος τοῦ βραχίονος αὐτοῦ, Ἐἴ ἐτι δώσω τὸν σίτον σου, καὶ τὰ βρώματά σου τοῖς ἐχθροῖς σου, καὶ εἴ ἐτι πίνωται ἀλλότριον τὸν οἶνόν σου, ἐφ' ᾧ ἐμόχθησας, ἀλλ' ἢ οἱ συνάγοντες φάγονται αὐτὰ, καὶ ἀνέσουςι Κύριον, καὶ οἱ συνάγοντες πίνωται αὐτὰ ἐν ταῖς ἐπαύλεσι ταῖς ἀγίαις μου.

Ὡς ἐξ ὁμοιότητος πραγμάτων, ἦτοι συμφερῶν ἐπενηνεγμένων πλειστάκις τοῖς ἐξ Ἰσραὴλ ἐπωφελεστάτων ἡμῖν θεωρημάτων ἐξυφαίνει διήγησιν. Ἡμάρτανον μὲν γὰρ πολυτρόπως, Θεὸν ἀφέντες τὸν φύσει καὶ ἀληθῶς, καὶ ταῖς τῶν εἰδώλων λατρείαις προσκείμενοι· προσεκύνησαν γὰρ τοῖς ἔργοις τῶν χειρῶν αὐτῶν, ἀπολακτίσαντες δὲ ὡσπερ καὶ τῆς ἐνόμου ζωῆς πρὸς τὸ αὐτοῖς δοκοῦν ἀπεπέφρασαν. Ταύτης ἕνεκα τῆς αἰτίας ἐπλήττοντο παρὰ Θεοῦ ἀφορίαις ἐσθ' ὅτε, σωμάτων καταφοραῖς, πολέμων ἐμβολαῖς, οἱ πάντες αὐτῶν καταδρῶντες τὴν χώραν ἐλιζίζοντο καὶ τὰ ἐν ἀγροῖς. Εἶρηται γὰρ πρὸς αὐτούς: « Σὺ σπερεῖς, καὶ οὐ μὴ ἀμήσῃς, σὺ πιέσεις ἐλαίαν, καὶ οὐ μὴ ἀλείψῃς ἔλαιον, καὶ οἶνον οὐ μὴ πίηται. » — « Ἄν τοίνυν διορθώσῃ, φησὶν, ὁ Ἱερουσαλήμ, » τουτέστιν, ἐὰν μεταβάλλῃ εἰς λατρείαν τὴν πνευματικὴν, ἂν ἀποδράμῃς τῶν τύπων, καὶ ἐπιγνῶς ὅτι περὶ ἐμοῦ γέγραπεν ὁ Μωσῆς, ἐὰν παραδέξῃ τὴν διὰ πίστεως χάριν, « καὶ ποιήσῃς γαβριαμα σαυτῇ ἐπὶ γῆς, » τουτέστι, καύχημα λαμπρὸν, τὸ ἐν Χριστῷ δηλονότι, « ὡμοσε Κύριος κατὰ τῆς δόξης αὐτοῦ, » κατ' οὐδενὸς γὰρ ἔχει μείζονος ὁμῶσαι, « καὶ κατὰ τοῦ βραχίονος αὐτοῦ, » ὅτι τῶν πάσαι σοι, διὰ πολλὴν ἀπειθειαν ἐπενηνεγμένων, οὐδὲν ἐτι συμβήσεται. Οὐ γὰρ ἄμισθον ἐξέεις τὸν τῆς γηπουίας ἰδρῶτα· συνήσεις δὲ τοῦτο πνευματικῶς· ἀλλ' ὡς φησὶν ὁ θεοσπέσιος Δαβὶδ· « Τοὺς καρποὺς τῶν πόνων σου φάγεσαι. » Καὶ ὡς ὁ Παῦλος φησὶν, ὅτι « Ὁ ἐὰν σπεῖρῃ ἄνθρωπος, τοῦτο καὶ θερίσει, καὶ ὁ σπεῖρων εἰς τὸ πνεῦμα, ἐκ τοῦ πνεύματος θερίσει ζῶην αἰώνιον· » ὅτι τοίνυν ἑαυτῇ κατασωρεύσει πλουσίως τὰ ἐκ τῆς πνευματικῆς εὐκαρπίας, διὰ τῶν προκειμένων ὑπαδηλοῖ· Οἱ δὲ τούτων τυχόντες δοξολογήσουσι, φησὶ, τὸν Κύριον, καὶ οἱ συνάγοντες πίνωται αὐτὰ ἐν ταῖς ἐπαύλεσι ταῖς ἀγίαις. » Ἐντυφῆσουσι γὰρ ταῖς ἄνω μοναῖς οἱ τῆς ἐξαιρέτου ζωῆς ἀποτρογιγαντες τὰ αὐχμηματα, καὶ τοὺς τῆς ὀρθῆς τε καὶ ἀμωμήτου πίστεως καρποὺς συναγείροντες.

Πορεύεσθε διὰ τῶν πυλῶν μου, καὶ ὁδοποιήσατε ἐφ' ἡμῶν μου, καὶ τοὺς λίθους τοὺς ἐκ τῆς ὁδοῦ διαβρίψατε, ἐξάρσατε σύσσημον εἰς τὰ ἔσθη. Ἰδοὺ γὰρ Κύριος ἐποίησεν ἀκουστὸν, ἕως ἐσχάτου τῆς γῆς.

Αὐτοῖς ἤδη τοῖς φύλαξιν, ἦγουν διδασκάλους ἐπιφωνεῖ· προσέταξε γὰρ ἀνοιγῆναι μὲν τῆς ἀγίας πόλεως τὰς εἰσοδὰς, ψιλὴν δὲ καὶ εὐήλατον, καὶ δι

¹ Mich. vi, 13. ² Psa. cxxvii, 2. ³ Galat. vi, 8.

πταισμάτων ἐλευθέραν τοῖς εἰσβάλλειν ἐθέλουσιν ἀποφῆναι τὴν εἰσδρομὴν· διὰ γὰρ τοιῶν λίθων ὑποδῆλοι τὰ σκάνδαλα. Εἰ μὲν γὰρ τις εἴη τυχὸν ἐκ τῆς Ἰουδαίων ἀγέλης κεκλημένους, προσπατεῖ πολλὰς τοῖς νομικοῖς ἐντάλμασιν, ἐμφιλοχωρεῖ γὰρ τοῖς τύποις, καὶ ὅσον ἐνιστάσας τοῖς σκιαῖς ἀπαράδεκτον ποιεῖται τὴν ἀλήθειαν. Εἰ δὲ δὴ τις ἦ τῶν ἐκ πληθούς Ἑλληνικῆς, προσπατεῖ καὶ οὗτος τῷ ξένῳ τῆς διδασκαλίας, θορυβεῖ τε λίαν αὐτὸν τὸ ἀτυνηθεὶς τῆς λατρείας, ἢ τάχα που καὶ μέμνηται λόγων, οὗς ἐπὶ γε τοῖς σφῶν αὐτῶν ποιοῦνται θεοὶ οἱ παρ' αὐτοῖς λογάδες. Παλαιούς γὰρ καὶ γεγηρακότας συγγεγράφασι μύθους πλανῶντες, καὶ πλανώμενοι, καὶ διαβολικῆς ἀγλῆος ἀναπιμπλάντες τὴν γῆν. Ἄλλ' οἱ νηφάλιοι φύλακες, καὶ μυσταγωγοὶ τὰς τῶν σκανδάλων περιχόπτουσιν ἀφορμάς, ἕκαστα λύοντες εὐτέχως τὰ ἀνθεστάναι δοκοῦντα τῇ παραδόσει τῆς πίστεως, τῆς εἰς τὸν Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν τὸν Χριστόν· τοῦτο δρῶσιν ὀρθῶς, λογισμοῦς καθαιρουντες, καὶ πᾶν ὕψωμα ἐπαιρόμενον κατὰ τῆς γνώσεως τοῦ Θεοῦ, καὶ αἰχμαλωτίζοντες πᾶν νόημα εἰς τὴν ὑπακοὴν αὐτοῦ. Εὐρήσομεν δὲ τὸν ἱερώτατον Παῦλον, Ἰουδαίου μὲν σκανδαλισθέντα ἐπανορθούμενον, ἐπιπλήττοτα δὲ τοῖς ἐξ ἔθνῶν τοιοῦτόν τι πεπονθόσιν. Ἐφη μὲν γὰρ τοῖς ἐξ αἵματος Ἰσραὴλ· « Περικομιή οὐδὲν ἐστὶ, καὶ ἡ ἀκροβυστία οὐδὲν ἐστίν, ἀλλὰ τήρησις ἐντολῶν Θεοῦ. » Καὶ πάλιν· « Λέγω γὰρ ὑμῖν, ὅτι ἐὰν περιτέμνησθε, Χριστὸς ὑμᾶς οὐδὲν ὠφέλησει. Ἀπηλλοτριώθητε ἀπὸ Χριστοῦ, οἷτινες ἐν νόμῳ δικαιούσθε, τῆς χάριτος ἐξαιπέσατε. » Ἦμεῖς γὰρ διὰ τῆς πίστεως ἐλπίδα δικαιοσύνης ἐκδεχόμεθα· τῆς [Ἰσ. τοῖς] γε μὴν ἐκ τῆς Ἑλληνῶν πληθούς· « Ἡμέρας παρατηρεῖσθε, καὶ μῆνας, καὶ καιροῦς, καὶ ἐνιαυτοῦς, φοδοῦμαι ὑμᾶς, μήποτε εἰκῆ κεκοπίακα εἰς ὑμᾶς. » Ὁρᾶς πανταχοῦ διαβρίπτουντας τοὺς λίθους, καὶ ἐκ μέσου τιθέντας τὰ ἀμφοῖν σκάνδαλα. Λίθους δὲ εἶναί φαμεν καὶ ἐτέρως, οἷς ἂν ἔσθ' ὅτε προσπατῆσαι τινες, τὰ τῶν ἀνοσιῶν αἰρετικῶν βέβηλά τε καὶ μυσαρὰ τερετίσματα. Κενοφωνοῦσι γὰρ οἱ δειλαιοὶ τοῖς ὀρθοποδοῦσιν ἐπιβουλεύοντες, καὶ τῶν τῆς ἀληθείας δογμάτων ἀποκομίζοντες, τῶν εὐσυναρπάστων τινάς· ἀλλὰ καὶ ταῦτα διαβρίπτουσιν ἐκ μέσου τῶν τῆς Ἐκκλησίας τειχῶν οἱ φύλακες. Τείχη δὲ αὐτῆς εἶναί φαμεν καὶ τῶν τῆς ἀληθείας δογμάτων τὴν ἐδραιότητα, ἧν οὐκ ἂν κατισχύσαιεν αἱ ἄβου πύλαι. « Ἄρατε γὰρ σύστημα, φησὶν, εἰς τὰ ἔθνη. Ἰδοὺ γὰρ Κύριος ἀκουστὸν ἐποίησεν ἕως ἐσχάτου τῆς γῆς. » Καὶ πῶον ἄρα τοῦτ' ἐστὶ τὸ ἀκουστὸν σύστημα, ὃ καὶ τοῖς ἔθνεσι, καὶ ἕως ἐσχάτου τῆς γῆς ἀρῆναι δεῖν ἔφη, τουτέστιν, ἐπαρῆναι τε καὶ γενέσθαι γνωριμώτατον τὸ βῆμα τῆς πίστεως, ὃ κηρύσσομεν, ἢ τάχα που καὶ τοῦ σωτηρίου πάθους τὸ σύμβολον. Ἔστι δὲ καὶ τοῦτο τῆς πίστεως ὁμολογία. Δεῖ γὰρ εἰπεῖν, ὅτι Κύριος Ἰησοῦς, πιστεῦσαι τε, ὅτι ὁ Θεὸς αὐτὸν ἤγειρεν ἐκ νεκρῶν. Σῶζει δὲ τοῦτο καὶ ἐκ θανάτου, καὶ ἀμαρτίας. Οὐκοῦν οὐ Ἰουδαίων μόνον, ἀλλὰ καὶ ἐθνῶν. Ἀφρεταί γὰρ τὸ σύ-

bus vacuum, his qui volunt ingredi; per lapides enim subintravit scandala. Si quis enim ex eorum causa, ex congregatione Judæorum vocatus sit, offendit subinde ad legis præcepta, et immoratur figuris, ac velut umbris assidens, non admittit veritatem. Sin fuerit quispiam ex multitudine Græcorum, impingit etiam hic ad doctrinæ peregrinitatem et cultus inconsuetos illum valde turbat, memorque est verborum quæ ipsorum proceres de suis diis faciunt. Nam olim fallentes et falsi, ac caligine diabolica replentes terram, fabulas seniles et aniles conscripserunt. Cæterum vigiles et sobrii custodes mystagogi, offensionum et scandalorum occasiones amputant, singula artificiose dissolventes, quæ traditioni fidei in Dominum nostrum Jesum Christum videntur adversari. Hoc faciunt, recte tollendo ratiocinia, et omnem celsitudinem extollendo se contra cognitionem Dei evertendo, et omnem intellectum ad obedientiam ejus captivando. Invenimus autem sanctissimum Paulum Judæos offensos corrigentem, et gentes quibus simile quiddam accidit reprehendentem. Dixit enim Israelitico sanguine oriundis: « Circumcisio nihil est, et præputium nihil est, **875** sed observatio præceptorum Dei ». Et rursus: « Dico enim vobis, si circumcidamini, Christus vobis nihil proderit. Alienati estis a Christo; quicumque in lege justificati estis, a gratia excidistis ». Nos enim per fidem spem justitiæ accipimus. Græcorum autem multitudini, « Dies, » inquit, « observatis et menses, tempora et annos. Metuo vobis, ne frustra laboraverim in vobis ». Vides semper illos amovere lapides, et amborum scandala de medio tollere. Lapides aliter quoque dicimus, ad quos interdum possent quidam offendere, impiorum hæreticorum nugæ et profanæ et execrabiles. Inaniter enim garrunt miseri, recto pede incedentibus comparantes insidias, et quosdam qui facile averti possunt a veritatis dogmatibus abducunt. Sed et hæc tollunt de medio murorum Ecclesiæ custodes. Muros autem ejus dicimus, veritatis dogmatum stabilitatem, contra quæ nec inferorum portæ valere possunt. « Tollite enim, inquit, signum ad gentes. Ecce enim Dominus fecit ut audiatur usque ad extremos fines terræ. » Et quidnam hoc est? Ut audiatur hoc signum, quod ad gentes et ad extrema terræ tollendum ait, id est extollendum, et passim divulgandum hoc verbum fidei, quod prædicamus, seu forte passionis salutis symbolum, atque id est fidei confessio. Oportet enim dicere Dominum esse Jesum, ac credere Deum excitasse ipsum e mortuis. Servat autem hoc a morte et peccato. Igitur non Judæorum modo, sed et gentium. Tollitur enim signum, non ad solum credentes ex sanguine Israel, sed ad omnes ubique gentium. Orbis namque totus sub cæli complexu evangelica prædicatione, tanquam reti, captus est.

* Galat. v, 11: * *ibid.*, 2 4. * Galat. iv, 10, 11.

σημον οὐχὶ μόνοις τοῖς πιστεύουσιν ἐξ αἵματος Ἰσραὴλ, ἀλλὰ γὰρ καὶ τοῖς ἀπανταχόσε γῆς· σεσαγήνευται γὰρ διὰ τῶν εὐαγγελικῶν κηρυγμάτων ἡ ὑπὸ οὐρανόν.

VERS. 11, 12. *Dicite filiae Sion: Ecce tibi Servator venit, habens suam mercedem, et opus ante faciem suam. Et vocabit eam populum sanctum, redemptum a Domino. Tu autem vocaberis requisita civitas, et non derelicta.*

Prænuntiat adventum Servatoris, et quæcumque inde lucrati sumus, ac divitias dandas in ipsum credentibus. Filiam nominat Sion. Sive autem velit quis antiquam illam utpote jam adeptam misericordiam, et fide justificatam, sive novam, id est Ecclesiam, intelligere: non absurde dixerit, quod hæc sit illius Sionis filia. **876** Primi enim ex sanguine Israelis oriundi crediderunt: et gentium Ecclesia velut filia quædam dicta est ejus quæ ab initio ab illis constituta est. At quibus mandat, ut Evangelium annuntient Sioni? Annon omnino sanctis mystagogis qui præfuerunt Ecclesiis, quos etiam jussit aperire portas, et lapides diligenter e medio tollere? Quid est igitur quod prædicatur? « Ecce tibi Servator advenit habens mercedem suam, et opus ante faciem suam. » Duo simul ponit, divina et eximia, unde manifesta fiat Servatoris gloria. Divini enim prophetæ exhortabantur eam ad vitæ probitatem, et ad conversationem legi congruentem et honestam. Deinde meminerant præmiorum quæ accepturi erant olim a Deo, quibus curæ erat recte factorum gloria; sed non erunt ipsi datores spiritualium charismatum, sed prædicebant, ut dixi, promissiones Dei. Universorum autem Servator, utpote Deus, habet potestatem dandi mercedem, et præterea dispiciendi, qui modus cuique et quod opus tribuendum sit. Est enim hoc divinum. Scriptum namque est: « Coram oculis Dei sunt viæ viri, omnesque semitas ejus considerat. » — « Veniet igitur, » inquit, « habens suam mercedem, » id est, præmia dans his quos par est accipere. Siquidem divino Petro recte fidem cōfidenti, « Dabo, » inquit, « tibi claves regni cælorum. Et quæcumque ligaveris super terram, erunt ligata in cælis. Et quæcumque solveris super terram, erunt soluta in cælis. » Dedit autem in universum omnibus sanctis apostolis potestatem contra immundos spiritus, et ut possent curare omnem morbum et omnem infirmitatem in populo⁷. Certe et latroni pendenti una cum ipso dixit fidem non carituram suo præmio: « Amen dico tibi, hodie mecum eris in paradiso⁸. » Cum ergo venerit, inquit, eos qui credent in ipsum, « vocabit populum sanctum et redemptum a Domino. » Non enim legatus, non angelus, sed ipse Dominus servavit nos, sicuti scriptum est⁹. « Tu autem, o Sion, » sive Ecclesia, « vocaberis requisita civitas et non derelicta. » Requisite dicitur, et memoria dignam. Tenetur enim memoria quod quaeritur. Et non derelicta, ut pri-

Εἶπατε τῇ θυγατρὶ Σιών· Ἰδοὺ σοὶ ὁ Σωτὴρ παραγέγονεν ἔχων τὸν ἑαυτοῦ μισθόν, καὶ τὸ ἔργον πρὸ προσώπου αὐτοῦ· καὶ καλέσει αὐτὴν λαὸν ἅγιον, λελυτρωμένον ὑπὸ Κυρίου· σὺ δὲ κληθήσῃ ἐπιζητούμενη πόλις, καὶ οὐκ ἐγκαταλειμμένη.

Προὔπαγορεύει δὲ τοῦ Σωτῆρος· τὴν ἀριεὶν, ὅσα τε δι' αὐτῆς κεκερδήκαμεν, καὶ τὸν δοθησόμενον τοῖς εἰς αὐτὸν πιστεύουσι πλοῦτον. Θυγατέρα γε μὴν ὀνομάζει τὴν Σιών. Καὶ εἰ μὲν βούλοιτό τις τὴν ἀρχαίαν νοεῖτω ὡς ἡλεημένην ἤδη, καὶ δεδικαιωμένην ἐν πίστει. Εἰ δὲ δὴ τὴν νέαν, τουτέστι τὴν Ἐκκλησίαν, λέγοιτο ἂν οὐκ ἀπεικότως καὶ αὕτη θυγάτηρ εἶναι τῆς Σιών. Πρῶτοι γὰρ οἱ ἐξ αἵματος Ἰσραὴλ πεπιστεύκασι, καὶ οἷον τις θυγάτηρ τῆς ἀπ' αὐτῶν ὑστάτης ἐν ἀρχαῖς Ἐκκλησίας ἢ ἐξ ἔθνων ὀνομάζεται. Τίσι δὲ κελεύει τὸ εὐαγγελίσασθαι τῇ Σιών; ἢ πάντως που τοῖς ἁγίοις μυσταγωγοῖς τοῖς καθηγεῖσθαι λαχοῦσιν Ἐκκλησιῶν, οἷς καὶ ἀνοιγνύναι τὰς πύλας, καὶ τοὺς ἄλλους ἐν μέσσοις διαβρίπτειν εὐ μάλα παρεκελεύετο; Τί δὲ δὴ ἄρα τὸ κηρυττόμενον; « Ἰδοὺ σοὶ ὁ Σωτὴρ παραγέγονεν ἔχων τὸν ἑαυτοῦ μισθόν, καὶ τὸ ἔργον πρὸ προσώπου αὐτοῦ. » Δύο τίθησιν ὁμοῦ θεοπρεπῆ τε καὶ ἐξαιρετα, δι' ὧν ἂν γένοιτο καταφανὴς τοῦ Σωτῆρος ἡ δόξα. Οἱ μὲν γὰρ θεσπέσιοι προφήται παρεκάλουν εἰς εὐζωίαν αὐτὴν, καὶ εἰς ἔννομον τε καὶ εὐσχημονα πολιτείαν. Εἶτα διεμέμνηντο τῶν γερῶν, ἃ παρὰ Θεοῦ λήφονται κατὰ καιροὺς, οἷς ἂν γένοιτο τὸ εὐδοκίμεῖν ἐν λόγῳ, ἀλλ' οὐκ αὐτοὶ χαρισμάτων δοτήρες ἦσαν τῶν πνευματικῶν. Προηγόρευον δὲ, ὡς ἔφην, ὑποσχέσεις Θεοῦ. Ὁ δὲ γε τῶν ὅλων Σωτὴρ, ἅτε δὴ Θεὸς ὑπάρχων, ἔχει τὸ δύνασθαι διδόναι μισθοὺς, καὶ προσεπιτιούτω τὸ ἐφορᾶν ἐκάστῳ τὴν τρόπον, ἥτοι τὸ ἔργον· θεοπρεπῆς γὰρ καὶ τοῦτο. Γέγραπται γὰρ, ὅτι « Ἐνώπιόν εἰσι τῶν τοῦ Θεοῦ ὀφθαλμῶν ὁδοὶ ἀνδρῶς, εἰς δὲ πάσας τὰς τροχιάς αὐτοῦ σκοπεύει. » — « Ἦξει τοίνυν, » φησὶν, « ἔχων τὸν ἑαυτοῦ μισθόν, » τουτέστιν, αὐτὸς τὰ γέρα διδούς, οἷς ἂν πρέποι τὸ λαβεῖν. Καὶ γοῦν ὁμολογήσαντι μὲν τὴν πίστιν ὀρθῶς τῷ θεοσεσίῳ Πέτρῳ, « Δώσω σοι, » φησὶ, « τὰς κλεῖδας τῆς βασιλείας τῶν οὐρανῶν, καὶ ὅσα ἐάν δήσῃ; ἐπὶ τῆς γῆς, ἔσται δεδεμένα ἐν τοῖς οὐρανοῖς, καὶ ὅσα ἐάν λύσῃ; ἐπὶ τῆς γῆς, ἔσται λελυμένα ἐν τοῖς οὐρανοῖς. » Ἐχαρίζετο δὲ καὶ συλλήδην ἕκαστι τοῖς ἁγίοις ἀποστόλοις κατὰ πνευμάτων ἀκαθάρτων ἐξουσίαν, καὶ τὸ θεραπεύειν δύνασθαι πᾶσαν νόσον, καὶ πᾶσαν μαλακίαν ἐν τῷ λαῷ. Ναὶ μὴν καὶ τῷ συγχρεμαμένῳ ληστῇ τὴν πίστιν οὐκ ἀμισθον εἰπὼν ἀπέφηεν· « Ἀμὴν λέγω σοι, σήμερον μετ' ἐμοῦ ἔσῃ ἐν τῷ παραδείσῳ. » Ἀφιγμένος δὴ οὖν, φησὶ, τοὺς μὲν εἰς αὐτὸν πιστεύοντας « καλέσει λαὸν ἅγιον, καὶ λελυτρωμένον ἀπὸ Κυρίου. » Οὐ γὰρ πρέσβυς, οὐκ ἀγγελος, ἀλλ' αὐτὸς ὁ Κύριος ἔσωσεν ἡμᾶς, καθὰ γέγραπται· « Σὺ δὲ, Σιών, » ἤγουν Ἐκκλησία, « κληθήσῃ ἐπιζητούμενη πόλις, καὶ οὐκ ἐγκαταλειμμένη. »

⁷ Prov. v, 21. ⁸ Matth. xvi, 19. ⁹ Matth. iv, 23. ¹⁰ Luc. xxiii, 43. ¹¹ Isa. lxiii, 9

τὸ δὲ, ἐπιζητουμένη, φησίν, ἀντὶ τοῦ, μνήμης ἀξιου- A
μένη. Μνημονεύεται γὰρ τὸ ζητούμενον· καὶ οὐ κα-
ταλείπειμένη, καθὰ καὶ ἡ πρώτη, τουτέστιν ἡ τῶν
ἀπιστησάντων πληθὺς. Εἴρηται μὲν οὖν παρὰ Χρι-
στοῦ διὰ μὲν τῆς Ἰερεμίου φωνῆς, « Ἐγκαταλείπει
τὸν οἶκόν μου, ἀφήκα τὴν κληρονομίαν μου, » διὰ δὲ
« Ἰδοὺ ἀφίεται ὁ οἶκος ὑμῶν ὑμῖν. »

Τίς οὗτος ὁ παραγευόμενος ἐξ Ἐδώμ; ἐρύθημα
ιματίων αὐτοῦ ἐκ Βοσόρ; Οὗτος ὡραῖος ἐν στολῇ,
βοῶ μετὰ ἰσχύος· Ἐγὼ διαλέγομαι δικαιοσύνην,
καὶ κρίσιν σωτηριᾶν. Διατὶ σου ἐρυθρὰ τὰ ἱμά-
τια, καὶ τὰ ἐνδύματά σου, ὡς ἀπὸ κατητοῦ ληροῦ
πλήρους καταπεπαιγμένης; Καὶ τῶν ἐθνῶν οὐκ
ἔστιν ἀνὴρ μετ' ἐμοῦ. Καὶ κατεπάτησα αὐτοὺς ἐν
θυμῷ, καὶ κατέβλασα αὐτοὺς ὡς γῆν. Καὶ κατήγα- B
γον τὸ αἷμα αὐτῶν εἰς γῆν (1), καὶ πάντα τὰ ἐν-
δύματά μου ἐμόλυνα. Ἡμέρα γὰρ ἀνταποδόσεως
ἐπῆλθεν αὐτοῖς, καὶ ἐνιαυτὸς λυτρώσεως ἀπέ-
σστι. Καὶ ἐπέβλεψα, καὶ οὐδεὶς βοηθός. Καὶ προσ-
ενόησα, καὶ οὐδεὶς ἀντελάβετο, καὶ ἐβρύσατο
αὐτοὺς ὁ βραχίον μου, καὶ ὁ θυμὸς μου ἐπέστη.
Καὶ κατεπάτησα αὐτοὺς τῇ ὀργῇ μου, καὶ ἐμέ-
θυσσα αὐτοὺς ἐν τῷ θυμῷ μου (2), καὶ κατήγαγον
τὸ αἷμα αὐτῶν εἰς γῆν.

Σοφῶς καὶ ἐντέχνως τῆς προφητείας ὁ λόγος μο-
νονουχὶ ζωγραφεῖ τὴν εἰς οὐρανοὺς ἀναφοίτησιν τοῦ
πάντων ἡμῶν Σωτῆρος Χριστοῦ· ἐξαγαγεῖν γὰρ εἰς
πέρας τῆς μετὰ σαρκὸς οἰκονομίας τὴν δύναμιν,
ἀνέβη πρὸς τὸν ἐν τοῖς οὐρανοῖς Πατέρα, καὶ Θεόν.
Ἄφθη γὰρ μὴ ταῖς ἀνω δυνάμεσιν οὐκ ἐν εἴδει μόνον C
τῷ καθ' ἡμᾶς, τουτέστιν, ὡς ἀνθρώπος, ἀλλὰ γὰρ
καὶ τὰ τοῦ πάθους σημεῖα δεικνύς· καὶ οὐτὶ πού
φαμεν ὡς μετὰ τὴν ἐκ νεκρῶν ἀναβίωσιν αἱ διατρή-
σεις τῶν ἡλῶν, καὶ τὰ ἕτερα τῶν σιγμάτων ἐνυπῆρ-
χον ἔτι τῇ ἀγίᾳ σαρκί, ἐκείνον δὲ μάλλον· ὡς περ γὰρ
ἀπιστήσαντι τῷ Θεῷ τοῖς ἀγίοις ἀποστόλοις φά-
σκουσιν, ὅτι τελέανται τὸν Κύριον ἐγγηγεμένον ἐκ
νεκρῶν, ἐπέδειξε τοὺς τύπους τῶν ἡλῶν, καὶ τὴν
πλευρὰν, οὕτω συνίεμεν ὅτι ἵνα γνωρισθῇ νῦν ταῖς
ἀρχαῖς, καὶ ταῖς ἐξουσίαις ἐν τοῖς ἐπουρανοῖς διὰ
τῆς Ἐκκλησίας ἡ πολυποίκιλος σοφία τοῦ Θεοῦ, ἣν
ἐποίησεν ἐν τῷ Χριστῷ μετὰ τῶν τοῦ πάθους σημείων
ἀναφοιτῶν, ξένον καὶ ἀσύνηθες παντελῶς ταῖς ἀνω
δυνάμεσιν ἐποιεῖτο ὅλαμα. Κατατεθήκασιν γοῦν ἀνίω-
τα βλέπουσαι, καὶ δὴ καὶ ἔφασκον· « Τίς οὗτος ὁ παρα- D
γευόμενος ἐξ Ἐδώμ; » Διερμηνεύεται δὲ τὸ Ἐδώμ
ἐλλὰδι φωνῆ « πύρινον, » ἢ « γήϊνον· » τὸ δὲ Βοσόρ, ἢ
« σαρκός, » ἢ « σάρκινος. » Τίς οὖν ἔρα, φησίν, οὗτός
ἐστίν ὁ ἐκ γῆς, ἦτοι γήϊνος, « ἐρύθημά τε ἱματίων ἐκ
Βοσόρ, » τουτέστι, πεφοινγμένος τὸ ἄμφιον ὡς ἀπὸ
σαρκός, ἦγουν αἵματος; « Οὗτος ὡραῖος ἐν στολῇ. »
Ὅς γὰρ ἰσχυρὰ καὶ σοφὰ δυνάμεις, καὶ θεοπεποῦς

ma illa, id est infidelium multitudo. Dictum est igitur a Deo, voce Jeremiæ : **877** « Dereliqui domum meam, dimisi hæreditatem meam. » Dictumque est per ipsum omnium nostrum Servatorem Christum : « Ecce relinquitur vobis domus vestra¹¹. »

CAP. LXIII. VERS. 1-7. Quis est iste qui venit ex Edom, rubor vestium ex Bosor? Hic formosus in stola, violenter clamat cum fortitudine: Ego loquor justitiam et iudicium salutaris. Quare rubra sunt tua vestimenta? et indumenta tua, sicut de calcato torculari pleno percalcato? Et ex gentibus non est vir mecum. Et conculcati eos in furore meo, et confregi eos quasi terram. Et deduxi sanguinem eorum in terram, et omnia vestimenta mea inquinari. Dies enim retributionis venit eis, et annus redemptionis adest. Et respexi, et non erat adjutor; consideravi, et nullus erat qui præberet auxilium. Et liberavit eos brachium meum et furor meus advenit; et conculcavi eos ira mea, et inebriavi eos furore meo, deduxique sanguinem eorum in terram.

Sapienter et artificiose prophetica oratio reditum in cælos omnium nostrum, Servatoris Christi tantum non depingit. Virtute enim dispensationis in carne ad finem perducta, ad cœlestem Patrem ac Deum ascendit, apparuitque supremis potestatibus, non solum in specie nostra, id est, ut homo, sed etiam passionis signa monstrans. Neque vero dicimus, post resurrectionem e mortuis penetrationes clavorum et cætera stigmata in sancta carne adhuc fuisse, sed illud potius a quemadmodum Thomæ, parum credenti sanctis apostolis dicentibus se vidisse Dominum ex mortuis, inpressiones clavorum et latus ostendit¹²: ita intelligimus quo nunc principatibus et auctoritatibus, in cœlestibus, varia et multiplex Dei sapientia, quam in Christo propter Ecclesiam declaravit, innotesceret, cum signis passionis rediisse, inusitatum et insolitum omnino supremis potestatibus exhibuisse spectaculum. Stupebant enim eum viderent eum adventare, et dicebant: « Quis hic est, qui advenit ex Edom? » Græca autem lingua si quis Edom interpretetur, « ignem » vel « terrestre » significat. Bosor, « carnis » vel « carnalis. » Quis est igitur hic, inquit, ex terra vel terrestris? « Rubor vestium ex Bosor? » Id est, tinctus veste, **878** quasi ex carne aut sanguine. « Hic formosus in stola. » Non potestates, utpote subtiles et sapientes, ac divina gloria plenæ, viderunt Christum, quantumvis esset in carne, robore certe in-

¹¹ Matth. xxiii, 38. ¹² Joan. xx, 25.

(1) Verbis τὸ αἷμα αὐτῶν εἰς γῆν in exemplari Vaticano adnexa erant: Ἐν ἄλλοις, καὶ ἐβράβη τῷ κατὰ κινήματι αὐτοῦ τὰ ἱμάτιά μου, quæ a nobis ideo sublata sunt quia in textum irrepsisse non immerito suspicari sumus. Quæ autem sequuntur, καὶ

πάντα τὰ ἐνδύματά μου ἐμόλυνα, etiam apud Procopium nomine Theodotionis et Symmachi margini sunt apposita cum asterisco.

(2) Καὶ ἐμέθ... μου desunt in LXX.

victo præditum. Hoc namque credo subindicare spectaculum. Interrogantibus itaque angelis, vel iater sese quærentibus : « Quis est hic ? » respondet et inquit : « Ego loquor justitiam et iudicium salutis. » Justitiam vocat, vel evangelicam et divinam prædicationem, vel quod omnis Dei oratio justa sit. Salutis iudicium appellat, quod de nobis est iudicium. Indicavit enim orbem et Satanam qui eum injuria oppresserat, servavitque intolerabili tyrannide gravatos, et imperio in illos suo deiecit apostatam et alienum. Itaque dixit : « Iudicium nunc est hujus mundi. Nunc princeps mundi hujus ejicietur foras. Et ego si exaltatus fuero de terra, omnes traham ad meipsum ¹². » Hæc itaque Christo dicente, rursus percunctantur, et aiunt : « Quare rubra sunt vestimenta tua et indumenta tua, velut ex torculari pleno calcato ? » Hic mihi repete memoria quod patriarcha Jacobus dixit : « Lavabit in vino stolam suam, et in sanguine uvæ amictum suum ¹³. » Tincta enim sanguine indumenta apparebant, et tanquam musto colorata rubore. Deinde iterum Servator : « Et ex gentibus nemo fuit mecum. » Cohærent cum oratione hæc, et connectuntur cum superioribus. « Ego enim, inquit, loquor justitiam et iudicium salutaris, et ex gentibus non est vir mecum. » Nemo, inquit, patienti mihi adfuit. Nemo ex ulla gente condoluit. Et quantum ad homines attinet, omni prorsus auxilio destitutus fuit, cohorte militum et inmanitate ministrorum insultante : qui etiam, ut evangelista narrat, illum ad Caipham adduxerunt. « Tum omnes discipuli, inquit, eo relicto, fugerunt ¹⁴. » Verum illud etiam prædixit Christus : « Ecce enim, inquit, venit hora et ades, ut quisque dispergamini ad sua, et me solum relinquatis. Et non sum solus, quia Pater mecum est ¹⁵. » Dixit etiam Iyra Psallentis : « Improperium exspectavit anima mea, et miseriam ; et exspectavi qui simul contristaretur, et non fuit, et qui consolaretur, et non inveni. Dederunt in escam meam fel, et in siti mea potaverunt me ¹⁶. » Itaque « Nemo, inquit, mecum erat ex omnibus gentibus. » An igitur, cum solus esses et adjuvatoribus destituereris, manu hostili victus es ? Num superarunt, et tuis virtutibus expugnatis tanquam victoria potiti gaudent ? Nequaquam, inquit. Etsi enim neminem haberem assessorem et opitulatorem, conculcavi tamen illos, ac ut terram confregi, deduxique sanguinem eorum in terram. Post reditum enim Christi in caelos, omne genus intolerandæ calamitatis ex divina ira Judaico populo indicium est. « Dies enim retributionis, inquit, advenit illis. » Nam quibus licuit fidem arripere, et per eam locupletari gratia, cum tamen facti essent pigri, imo arrogantes et insolentes, et prope Deum bellum indicere :

Α δόξης ἔμπλεοι κατεθεῶντο Χριστῶν, εἰ καὶ ἦν ἐν σαρκί, καὶ μὴν καὶ ἰσχύος ἔντα μεστὸν τῆς ἀμάχου, τοῦτο γάρ, οἶμαι, τὴν θέλαν (1) ὑπέδελου. Ἐρομένων δὴ οὖν τῶν ἀγγέλων, ἡ τάχα που καὶ πρὸς ἀλλήλους τὸ « Τίς οὗτος ; » διηγορευκῶτων ἀποκρίνεται, καὶ φησιν : « Ἐγὼ διαλέγομαι δικαιοσύνην, καὶ κρίσιν σωτηρίου. » δικαιοσύνην δὲ φησιν, ἡ τὸ εὐαγγελικὴν καὶ θεσπέσιον κήρυγμα, ἡγουν ὅτι Θεοῦ πᾶς λόγος δίκαιος· σωτηρίου δὲ κρίσιν τάχα που τὸ ἐφ' ἧμῖν ὀνομάζει κρῖμα, δέδωκε γὰρ τὴν ὑπ' οὐρανῶν, καὶ τῷ ταύτην ἀδίκησαντι Σατανᾷ, καὶ τοὺς ταῖς ἀφορτίοις πλεονεξίας κατηχθισμένους σεσωκεν· ἐκδῆλθη δὲ τῆς κατ' αὐτῶν ἀρχῆς τὸν ἀποστάτην, καὶ ἀλλότριον· ἔφη γοῦν νῦν ὅτι « Κρίσις ἐστὶ τοῦ κόσμου τούτου. Νῦν ὁ ἀρχων τοῦ κόσμου τούτου ἐκδῆλθησεται ἔξω, καὶ γὰρ ἐάν ὑφωθῶ ἐκ τῆς γῆς, πάντας ἐλύσω πρὸς ἑμαυτόν. » Ταῦτα δὲ εἰπόντος τοῦ Χριστοῦ, πάλιν ἀναπυθάνονται, καὶ φασί : « Διὰ τί σου ἐρυθρὰ τὰ ἱμάτια, καὶ τὰ ἐνδύματά σου ὡς ἀπὸ πατητοῦ ληνοῦ πλήρους καταπεπατημένης ; » Ἐνταῦθά μοι μέμνησο τοῦ πατριάρχου λέγοντος Ἰακώβ τὸ· « Πλυεὶ ἐνοδὸν τὴν στολὴν αὐτοῦ, καὶ ἐν αἵματι· σταφυλῆς τὴν περιβολὴν αὐτοῦ. » Πεφοινιγμένα γὰρ τῷ αἵματι τὰ ἐνδύματα κατεφαίνετο, καὶ οἶον ἐξ οἴνου κατακεχωσμένα πρὸς τὸ ἐρυθρόν. Εἶτα πάλιν εὐθύς ὁ Σωτὴρ· « Καὶ τῶν ἐθνῶν οὐκ ἐστὶν ἀνὴρ μετ' ἐμοῦ· ἔρχεται τοῦ λόγου, καὶ συνάπτει κατόπιν καὶ ταῦτα· « Ἐγὼ γάρ, ἔφη, διαλέγομαι δικαιοσύνην, καὶ κρίσιν σωτηρίου, καὶ τῶν ἐθνῶν οὐκ ἐστὶν ἀνὴρ μετ' ἐμοῦ. » Οὐδεὶς γὰρ μοι πάσχοντι παρίστη, φησιν, ἐξ οὐδενὸς ἦν ἔθνους ὁ συναλγῶν, καὶ τό γε ἦγον εἰς ἀνθρώπους, ἀνεπικούρητος ἦν παντελῶς, ἐπιπηθώσης αὐτῷ τῆς τε σπείρας τῶν στρατιωτικῶν, καὶ τῆς τῶν ὑπηρετῶν ἀγροότητος, « οἱ καὶ ἀπήγαγον αὐτὸν πρὸς Καϊάφαν, καθὰ φησιν ὁ εὐαγγελιστής, τότε πάντες ἀφέντες αὐτὸν οἱ μαθηταὶ ἔφυγον, » πλὴν καὶ τοῦτο προηγόρευσε ὁ Χριστός· ἔφη γὰρ· « Ἰδοὺ ἔρχεται ὥρα, καὶ ἐλήλυθεν, ἵνα ἕκαστος σκορπισθῆτε εἰς τὰ ἴδια, καὶ μὴ μόνον ἀφήτε, καὶ οὐκ εἶμι μόνος, ὅτι ὁ Πατὴρ μετ' ἐμοῦ ἐστίν. » Ἐφη δὲ καὶ διὰ τῆς τοῦ Ψάλλοντος λύρας· « Οὐνειδισμὸν προσεδόκησεν ἡ ψυχὴ μου, καὶ τάλαιπωρίαν, καὶ ὑπέμεινα συλλυπούμενος, καὶ οὐχ ὑπῆρξεν, καὶ παρακαλοῦντα καὶ οὐχ εἶρον, καὶ ἔδωκαν εἰς τὸ βρώμα μου χολήν, καὶ εἰς τὴν δόξαν μου ἐπότισάν με ἕξος. » Οὐκοῦν « Οὐδεὶς ἦν μετ' ἐμοῦ, φησιν, ἐκ πάντων τῶν ἐθνῶν. » Ἄρ' οὖν, ἐπεὶ μόνος ἦσθα, καὶ τῶν συναλοῦντων ἔρημος, ἦττων γέγονας τῆς τῶν πολεμούντων χειρός ; Ἄρα κεκρατήκασι, καὶ τῆς σῆς ἰσχύος κατευμεγεθῆσαντες, χαίρουσι τε λοιπὸν, ὡς νενικηκότες ; Οὐδαμῶς, φησί. Καίτοι γὰρ ἔχων οὐδένα τὸν παραστάτην, κατεπάτησα αὐτοὺς ἐν θυμῷ, καὶ κατέθλασα αὐτοὺς ὡς γῆν, κατήγαγον τὸ αἷμα αὐτῶν εἰς γῆν· μετὰ γὰρ τοῦ τὴν εἰς οὐρανοὺς ἀναφοίτησιν τοῦ Χριστοῦ, πᾶν εἶδος ἀφορήτου συμφορᾶς τοῖς Ἰουδαίων δήμοις ἐκ θέλας

¹² Joan. xii, 51, 52. ¹³ Gen. xlix, 11. ¹⁴ Matth. xxvi, 56, 57. ¹⁵ Joan. xvi, 32. ¹⁶ Psal. lxxviii, 21, 32.

(1) Hunc red. legisse videtur θέαν, et infra lin. 12, ἀλλότριον pro ἀλλότριον.

εργῆς ἐπεινήνεκται. « Ἡμέρα γὰρ ἀνταποδόσεως, ἡ φησὶν, ἐπέπληθεν αὐτοῖς. » Οἷς γὰρ ἐξὶν ἀρκάσαι τὴν πίστιν, καὶ τὴν δι' αὐτῆς καταπλουτησῆαι χάριν, εἶτα βῆθμοι γεγονότες, μᾶλλον δὲ ἀλαζόνες, καὶ ὑβρισταί, καὶ μέχρι παντὸς θεομάχοι, πῶς οὐ σφόδρα εἰκότως παντὸς εἰσω γεγονάσι κακοῦ; Πλὴν ὁ τῆς ἐκείνου ἀνταποδόσεως καιρὸς, λυτρώσεως ἦν τοῖς ἐπεγνωκόσι τὴν ἐπιφάνειαν αὐτοῦ. Ἐν ταυτῷ γὰρ ὁ μὲν ἐξήνιος ἐκολάζετο, ὁ δὲ εὐπειθῆς καὶ ὑφειμένος ἐλυτρώθη παρὰ Χριστοῦ. « Ἐπέβλεψα γὰρ, » φησὶ, « καὶ οὐκ ἦν ὁ βοηθός· προσεδόγησα, καὶ οὐδεὶς ἀντέλαβετο »· καὶ ἐβρύσατο αὐτοὺς ὁ βραχίον μου, καὶ ὁ θυμὸς μου ἐπέστη. « Καὶ κατεπάτησα αὐτοὺς τῆ ὀργῆ μου. » Ἔοικεν ἐν τούτοις τῆς τῶν Γραμματέων καὶ Φαρισαίων βραθυμίας ποιησθαι καταβολήν, οἱ τε τάχαντο μὲν εἰς τὸ καθηγεῖσθαι λαῶν, καὶ ἀπειθυνοῦν αὐτοὺς εἰς δικαιοσύνην, καὶ παιδαγωγεῖν εὐ μάλα πρὸς τὸ Θεῷ δοκοῦν. Ῥᾶθυμοι δὲ ἦσαν οὕτω, καὶ ἀναπεπτωκότες, ὡς ἐπικουρεῖν μὲν οὐδενὶ τῶν ὑπερζεγμένων, καὶ ταῖς νοθεσίαις ἐπανορθοῦν, ἐκ δὲ τῶν ἐναντιῶν καὶ ἀποκομιζεῖν εἰς ἀπιστίαν. Τετολμήκασι γὰρ εἰπεῖν περὶ τοῦ πάντων ἡμῶν Σωτῆρος Χριστοῦ· « Ἡμεῖς οἶδαμεν ὅτι Μωσῆι λελάληκεν ὁ Θεὸς, τοῦτον δὲ οὐκ οἶδαμεν πόθεν ἐστὶ. » Καὶ πάλιν· « Δαιμόνιον ἔχει καὶ μαίνεται, τί αὐτοῦ ἀκούετε; » Οὐκοῦν ἐπειδὴ περ οὐδεὶς ἦν, φησὶν, ὁ βοηθὸν, ἢ ἀντιλαβανόμενος, σέσωκε μὲν ἐκείνους ὁ ἐμὸς βραχίον, τούτεστι, δύναμις, πλείστοι γὰρ, ὡς ἔφη, ἐξ Ἰουδαίων πεπιστεύασαι. Τοῖς γε μὴν οὐκ ἐβελήσασι βοηθεῖν ὁ θυμὸς μου ἐπέστη, γεγονάσι καταπάτημα τῆς ὀργῆς. Κακοὶ γὰρ κακῶς διολώλασι, καὶ ἰσοβρότους τοῖς αἰτιάμασι ἐξήτηνται δίκας.

Τὸν ἔλεον Κυρίου ἐμνήσθη, τὰς ἀρετὰς Κυρίου ἐν πᾶσιν, οἷς ὁ Κύριος ἡμῖν ἀνταποδίδωσι. Κύριος κριτὴς ἀγαθὸς τῷ οἴκῳ Ἰσραὴλ, ἐπάγει ἡμῖν καὶ κατὰ τὸ ἔλεος αὐτοῦ, καὶ κατὰ τὸ πλῆθος τῆς δικαιοσύνης αὐτοῦ.

Θεοῦ λέγοντος ὡς ἐπέστη μὲν τοῖς ἀπειθήσασιν ὁ θυμὸς, κατεπάτησε δὲ αὐτοὺς ἡ ὀργῆ, καὶ ὅτι κατεκομισθὴ τὸ αἷμα αὐτῶν εἰς γῆν, διὰ μέσου κευκώρηκεν ὁ προφήτης, καὶ ἀπογινώσκειν οὐκ ἔβ τούς καθ' ὧν οἱ λόγοι, μέτεισι δὲ τὸ χρέμα, καὶ λίαν εὐτέχνως. Ἐμνήσθη γὰρ, φησὶ, κατ' ἐμαυτὸν, ὡς ἔστιν οὐκ ἀπηγῆς ὁ τῶν ὄλων κριτὴς. Οἶδα γὰρ τὸν ἔλεον καὶ τὰς ἀρετὰς αὐτοῦ, τούτεστι, τὰς δυναστείας ἐν πᾶσιν, οἷς ἀνταποδίδωσιν ἡμῖν. Εἰ γὰρ καὶ ἀπέστραπται, φησὶ, πεπαρρηχηκότα τὸν Ἰσραὴλ, καὶ ἀπειθεῖν ἡρημένον, καὶ οἷον ἀνταποδίδωσιν ἡμῖν τὰ ἐξ ὀργῆς, οὐκ ἀκράτου μᾶλλον, ἀλλ' ἡμερόττηι κεκρατημένης, ἀλλ' οὐν εὖ ἐπίσταμαι τὰς ἀρετὰς αὐτοῦ, τούτεστι, τὰς δυναστείας γεγενημένας κατὰ καιροῦς ἐπὶ τῆ λυτρώσει τοῦ Ἰσραὴλ. « Ἔσται τοίνυν, » φησὶν, « ὁ Κύριος κριτὴς ἀγαθὸς τῷ οἴκῳ Ἰσραὴλ, » οὐκ ἀκριβῆς μᾶλλον, ἀλλὰ χρηστὸς, ἡγουν ἀγαθός. Δικαστοῦ μὲν γὰρ ἀκριβοῦς ἔργον ἀν γένοιτο, τὸ δίκας αἰτεῖν τοὺς ἡμαρτηκότας ἀναλόγως ἐχούσας τοῖς αἰτιάμασιν ἀγαθοῦ γε μὴν, τὸ ἐλεεῖν ὡς ἡσθενηκότας. Οὐκοῦν ἐπειδὴ περ κριτὴς ἀγαθός, ἐπάγει ἡμῖν κατὰ τὸ ἔλεος αὐτοῦ, τούτεστι, συμμετρήσει τὰ ἐξ ὀργῆς, καὶ ἀναμῆξ ἐλέψ ποιήσει τὴν ἀγανάκτησιν. Πλῆθος

A quidni in omne genus malorum devenirent? Verum retributionis tempus illis, erat redemptionis dies his qui ejus apparitionem agnoverunt. Simul enim et hic effrenis punitus est, et ille obediens ac submissus a Christo redemptus est. « Respexi enim, » inquit, « et non erat adjutor; consideravi, et nemo erat qui præberet auxilium. » Et liberavit eos brachium meum, et furor meus invasit eos. « At conculcavi illos ira mea. » Videtur his verbis contra socordiam Scribarum et Phariseorum vociferari, qui constituti sunt ut præessent populo, et ad justitiam dirigerent, et ad Dei placitum probe instituerent. Sed adeo socordes erant ac desides, ut his qui subditi jugo fuerunt nullam opem afferrent, nullis monitis corrigerent: sed e contrario, etiam ad infidelitatem abducerent. Ausi sunt enim dicere de omnium nostrum Servatore Christo: « Nos quidem novimus Moysi locutum esse Deum; hunc autem haud novimus unde sit ¹⁸. » Et iterum: « Dæmonium habet et insanit, quid illum auditis ¹⁹? » Itaque quia nemo, inquit, erat qui succurreret, vel auxilium præberet, servavit eos brachium meum, id est, potentia. Complures enim, ut dixi, ex Judæis crediderunt. Qui vero nolebant succurrere eos, furor meus invasit, factique sunt conculcato iræ. Mali enim male perierunt, et dignas sceleribus pœnas dederunt.

B Ausi sunt enim dicere de omnium nostrum Servatore Christo: « Nos quidem novimus Moysi locutum esse Deum; hunc autem haud novimus unde sit ¹⁸. » Et iterum: « Dæmonium habet et insanit, quid illum auditis ¹⁹? » Itaque quia nemo, inquit, erat qui succurreret, vel auxilium præberet, servavit eos brachium meum, id est, potentia. Complures enim, ut dixi, ex Judæis crediderunt. Qui vero nolebant succurrere eos, furor meus invasit, factique sunt conculcato iræ. Mali enim male perierunt, et dignas sceleribus pœnas dederunt.

C VERS. 7. *Misericordiae Domini recordatus sum, virtutum Domini, in omnibus quæ nobis retribuit. Dominus judex bonus domui Israel adducit nobis secundum misericordiam suam, et secundum multitudinem justitiæ suæ.*

Deo dicente advenisse incredulis furorem, et illos ira conculcatos, sanguinemque eorum deductum in terram, intervenit propheta, nec sinit eos animum despondere, contra quos hæc verba dicta sunt. Resque hæc valde artificiose interposita est. Recordatus sum enim, inquit, apud me, non esse inclementem universorum Judicem. Novi siquidem misericordiam et virtutes ejus, id est, potentiam, in omnibus quæ nobis retribuit. Etsi enim, inquit, Israelen debacchatum et inobedientem aversatus

D sit, et velut retribuit nobis iram, non quidem impotentem et immoderatam, sed clementia temperatam, scio tamen virtutes ejus, id est, potentiam variis temporibus in liberatione Israelis exhibitam. « Erit itaque, » inquit, « Dominus judex bonus domui Israel, » non severus, at benignus et bonus. Judicis enim severi officium est pœna sceleribus conveniente afficere peccantes, boni autem, misericordiam capere, ut infirmorum. Itaque bonus judex cum sit, inducit nobis pro misericordia sua, id est, iram moderabitur, et indignationem cum misericordia temperabit. Inest enim ei multitudo justitiæ, id est, ad summam omnis justitiæ sortem pervenit. Hinc, et

¹⁸ Joan. ix, 29. ¹⁹ Joan. x, 20.

quidem non immerito, non omnino impunitum dimittit Israellem, sed clementia potius, uti dixi, iram temperabit. Servatæ sunt enim reliquiæ.

VERB. 8-10. *Et dixit Dominus: Nonne populus meus est? filii mei non reprobabunt. Et ipse factus est eis saluti, ex omni afflictione eorum. Non legatus, non angelus, sed ipse Dominus servavit eos, eo quod diligeret eos, et parceret eis. Ipse redem̄ eos, suscepit, evexit omnibus diebus sæculi. At illi non crediderunt, et exacerbaverunt Spiritum sanctum ejus; et conversus est eis in inimicitiam, Dominus ipse oppugnavit eos.*

Rursus mihi spectata Dei personam statim introductam, tantum non clamantem contra inobedientiam Israelis. Dixit enim, inquit, Dominus, id est, ipse universorum Deus: Nonne pro illis habui populum? Cum autem hoc verum sit: dixit enim: Filius primogenitus meus Israel: nemo poterit dubitare quin durus fuerit et immorigerus. **881** Sed tamen illium ablegatum recipiet. Sed nonne hoc tandem evenit, nec frustratus est spe qui omnia novit? Sciebat enim futura, nihilque eum prorsus latet. Verum humano more formatur orationis habitus. Hæc Deo dicente, occupat propheta, et stupiditatis simul et ingratiitudinis accusat Israellem, ostenditque illum honorum sibi collatorum prorsus fuisse immemorem. « Factus est enim, » inquit, « illis saluti, ex omni afflictione eorum. » Nemoque præterea eos servavit, non legatus, non angelus, sed ipse Dominus per seipsum. Miracula enim operatus est in Ægypto, sequestre quidem Moysæ, verumtamen ipse erat, qui illa opinionem mentemque excedentia operabatur. Unde cum vitulum fabricasset Israel, offensusque esset Deus, ac denunciasset se angelum cum ipsis missurum, moleste tulit Moyses, dicens: « Nisi tu ipse præceas mihi, ne educaas me hinc ²⁰. » Ipse itaque per seipsum servavit eos, non quia in illis quidquam inveniret, sed tantummodo quod diligeret eos curamque eorum haberet. Quod evidens argumentum est incomparabilis humanitatis, et placabilitatis divinæ. Liberavit ergo illos e domo servitutis, suscepit, evexit. Idque, opinor, est, quod principio dixit: « Filios genui et evexi, » id est, educaui, vel insignes reddidi: « sed illi me repudiaverunt ²¹. » Illud, omnibus diebus sæculi, significare potest, jugiter et perpetuo. Adeo bonus in illos fuit universorum Deus: sed illi inobedientes exstiterunt, et sanctum ejus Spiritum irritare non destiterunt. Quod docet divinus David, inquiens: « Quoties exacerbaverunt eum in deserto? ad iram concitarunt eum in terra siticulosa ²²? » Vel exacerbaverunt Spiritum Christi, duri et immites, effrenes et inobedientes. Non enim obedierunt illi ad salutem vocanti. « Versus est » igitur « illis in inimicitiam, et pugnavit

A γὰρ ἔνεστιν αὐτῷ δικαιοσύνης, τούτεστιν, εἰς λῆξιν ἀπάσης διελήλακε δικαιοσύνης. Ταύτητοι, καὶ μάλα εἰκότως, οὐκ ἀδῶον εἰσάπαν ἀφήσει τὸν Ἰσραὴλ, ἡμερότητι δὲ μᾶλλον, ὡς ἔφη, κεράσει τὰ ἐξ ὀργῆς. Σέσωσται γὰρ τὸ κατὰλειμμα.

Καὶ εἶπε Κύριος. Οὐχ ὁ λαὸς μου; τέκνα μου οὐ μὴ ἀθετήσουσι. Καὶ ἐγένετο αὐτοῖς εἰς σωτηρίαν ἐκ πάσης θλίψεως αὐτῶν· οὐ πρέσβυς, οὐκ ἄγγελος, ἀλλ' αὐτὸς ὁ Κύριος ἔσωσεν αὐτούς, διὰ τὸ ἀγαπᾶν αὐτούς, καὶ φεῖσθαι αὐτῶν· αὐτὸς ἐλυτρώσατο αὐτούς, καὶ ἀνέλαβεν αὐτούς, καὶ ὑψώσεν αὐτούς πάσας τὰς ἡμέρας τοῦ αἰῶνος. Αὐτοὶ δὲ ἠπισήθησαν, καὶ παρώξυναν τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον αὐτοῦ· καὶ ἐστράφη αὐτοῖς εἰς ἐχθραν, Κύριος αὐτὸς ἐπολέμησεν αὐτούς.

B "Ἄθρει δὴ μοι πάλιν τὸ τοῦ Θεοῦ πρόσωπον εἰσεκομισμένον εὐθύς, μονονουχὶ κατακεκραγὸς τῆς τοῦ Ἰσραὴλ ἀπειθείας. Εἶπε γὰρ, φησί, Κύριος, τούτεστιν, αὐτὸς ὁ τῶν ὄλων Θεός· Οὐκ ἐν τάξει τέκνων καταλογισάμην τὸν λαόν· Ἐπειδὴ δὲ τοῦτο ἐστὶν ἀληθές· ἔφη γὰρ, ὅτι Υἱὸς πρωτότοκός μου Ἰσραὴλ· οὐκ ἂν ἐνδοιάξει τις, ὡς οὐκ ἔσται σκληρός, καὶ ἀπειθής. Προσδέξεται δὲ μᾶλλον ἀποσταλέντα τὸν Υἱόν. Ἄλλ' οὐκ ἐκβέβηκε τοῦτο πρὸς πέρας, καὶ οὐχ ἡμαρτεν ἐλπίδος ὁ πάντα εἰδώς· ἠπίστατο γὰρ τὰ ἐσόμενα. Λανθάνει δὲ αὐτὸν παντελῶς οὐδέν. Πέπλασται δὲ ἀνθρωπίνως τοῦ λόγου τὸ σχῆμα. Ταῦτα Θεοῦ λέγοντος διαλαβὼν ὁ προφήτης ἀναισθησίας τε ὁμοῦ καὶ ἀχαριστίας γράφεται τὸν Ἰσραὴλ, ἀποφαίνει δὲ καὶ ἀμνημονήσαντα παντελῶς τῶν ὑπαρχθέντων αὐτοῖς αγαθῶν. Ἐγένετο γὰρ αὐτοῖς, φησὶν, εἰς σωτηρίαν ἐκ πάσης θλίψεως αὐτῶν· ἕτερος δὲ παρ' αὐτὸν οὐδεὶς σέσωκεν αὐτούς, οὐ πρέσβυς, οὐκ ἄγγελος, ἀλλ' αὐτὸς Κύριος δι' ἑαυτοῦ. Τεθαυματούρηκε γὰρ ἐν Αἰγύπτῳ μεσολαβοῦντος μὲν τοῦ Μωσῆως, πλὴν ἐνεργῶν αὐτὸς τὰ παράδοξα. Καὶ γοῦν ὅτε μεμοσχοποίηκεν ὁ Ἰσραὴλ, εἶτα πρὸς τοῦτο λελύπηται Θεός, καὶ συνεκπέμψειν αὐτοῖς ἄγγελον ἐπιγγέλλετα, δεδυσφόρηκεν ὁ Μωσῆς λέγων· Ἐἰ μὴ σὺ αὐτὸς πορεύσῃ μετ' ἐμοῦ, μὴ με ἀναγάγῃς ἐντεῦθεν. Αὐτὸς οὖν ἄρα δι' ἑαυτοῦ σέσωκεν αὐτούς, ἐσχηκῶς μὲν παρ' αὐτῶν τὸ σύμπαν οὐδέν, μόνον δὲ διὰ τὸ ἀγαπᾶν αὐτούς, καὶ κήδεσθαι αὐτῶν. Τοῦτο δὲ ἐστὶν ἀπόδειξις ἐναργῆς τῆς ἀπαβλήτου φιλανθρωπίας, καὶ γαληνότητος τῆς θεοπροπέτους· ἐλυτρώσατο τοίνυν αὐτούς ἐξ οἴκου δουλείας, ἀνέλαβεν, ὑψώσεν· καὶ τοῦτο, οἶμαι, ἐστὶν ὅπερ ἐν ἀρχαῖς ἔφη, Ἐγίους ἐγέννησα, καὶ ὑψώσα, τούτεστιν, ἐξέθρεψα, ἤγουν ἐπισήμους ἀπέφηνα, αὐτοὶ δὲ με ἠθέτησαν. Τὸ δὲ πάσας τὰς ἡμέρας τοῦ αἰῶνος κατασημήνειεν ἂν, τὸ ἀκαταλήκτως, καὶ διηλεκῶς, ἀλλ' ἦν μὲν οὕτω περὶ αὐτούς αγαθὸς ὁ τῶν ὄλων Θεός, αὐτοὶ δὲ γεγονῶσιν ἀπειθεῖς καὶ παροτρύνοντες οὐ διαλελοίπασι τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον αὐτοῦ. Καὶ τοῦτο διδάξει λέγων ὁ θεοπέσιος Δαβὶδ· Ἐποσάκις παρεπίκραναν αὐτὸν ἐν τῇ ἐρήμῳ, παρώξυναν αὐτὸν ἐν γῆ ἀνύδρω; Ἡ τάχα παρώξυναν τὸ Πνεῦμα Χριστοῦ, σκληροὶ καὶ

²⁰ Exod. xxxiii, 15. ²¹ Isa. i, 2. ²² Psal. lxxvii, 40.

ἀμελικτοι γεγονότες, ἐζήνιοι τε καὶ ἀπειθεῖς; Οὐ γὰρ ὑπήκουον αὐτῷ· καλοῦντι πρὸς σωτηρίαν. « Ἐστράφη » τοῖνον « αὐτοῖς εἰς ἔχθραν, καὶ πεπολέμηκεν αὐτούς; » ἔδει γὰρ, ἔδει τοὺς τῶν παραδόξων ἀμνήμονας, καὶ κατ' οὐδένα τρόπον ὠφελιμένους, δι' ὧν ἦν εἰκὸς εἰς πᾶν ὀτιοῦν ἐλάσαι τῶν ἀνδραγαθημάτων, καὶ φειδοῦς, καὶ ἀγάπης ἀπολισθεῖν τῆς παρὰ τοῦ δόξαι αὐτοῖς ἀντανίστασθαι.

Ἐμνήσθη ἡμερῶν αἰωνίων. Ποῦ ὁ ἀναθιδάσας ἐκ τῆς γῆς (1) τὸν ποιμένα τῶν προβάτων; ποῦ ἔστιν ὁ θεὸς ἐν αὐτοῖς τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον; ὁ ἀναγαγὼν τῆ δεξιᾷ Μωσῆν; ὁ ἀναγαγὼν τῆ δεξιᾷ Μωσῆν; ὁ βραχίον τῆς δόξης αὐτοῦ κατίσχυσεν ὕδωρ ἀπὸ προσώπου αὐτοῦ, ποιῆσαι αὐτῷ ὄρομα αἰώνιον· ἤγαγεν αὐτούς διὰ τῆς ἀβύσσου, ὡς ἴππων δι' ἐρήμου, καὶ οὐκ ἐκοπίασαν, καὶ ὡς κτήρη διὰ πεδίου· κατέβη πνεῦμα παρὰ Κυρίου, καὶ ὠδήγησεν αὐτούς· οὕτως ἤγαγεν τὸν λαόν σου, τοῦ ποιῆσαι σεαυτῷ ὄρομα δόξης.

Εἰς ἔχθραν αὐτοῖς μεταβλήθηνα λέγων τὸν φειδοῖ καὶ ἀγάπῃ τὸ πρὶν κατευφραίνοντα, τὰς τοῦ πράγματος αἰτίας ἐξηγεῖται χρησίμως. Διευνημόνευσε γὰρ, φησὶν, ἤγουν ἀνεπόλησε τὰς ἡμέρας τὰς αἰωνίου, τουτέστι, τὰς ἀειμνημονεύτους, διὰ τὸ ἐν αὐταῖς πλείστα τε ὅσα καὶ ἐξαιρέτα γενέσθαι θαύματα. Τίς δὲ ὁ μνημονεύσας; ὁ ἀναθιδάσας ἐκ τῆς γῆς τὸν ποιμένα τῶν προβάτων; Ἔοικεν ἐν τούτοις τῆς ἀναστάσεως ποιεῖσθαι μνήμην τοῦ πάντων ἡμῶν Σωτῆρος Χριστοῦ· ὁ γὰρ ἀναθιδάσας, φησὶν, ἀντί τοῦ, ὁ ἀναστήσας ἀπὸ γῆς τὸν πάντων ἀρχιποιμένα, ἀναστήσας δὲ οὐχὶ πάντως ἐκ νεκρῶν, ἀλλ' ὅσον ἀναδείξας ἐξ ἀνθρώπων· γέγονε γὰρ ὡς εἰς ἐξ ἡμῶν, γέννησιν ὑπομείνας τὴν κατὰ σάρκα ἐκ γυναικὸς ὁ μονογενῆς τοῦ Πατρὸς Λόγος. Ἐπειδὴ δὲ, ὡς ἔφην, ἀμνημόνευτα εἰσάπαν τῆς παρὰ Θεοῦ μεγαλειότητος ἐθεάτο τὸν Ἰσραὴλ, μονονουχὶ κατατέθηπεν ὁ προφήτης, καὶ εἰς τοῦτο πεπόντας ἀναίθησας ὀλοφύρεται λέγων· « Ποῦ ἔστιν ὁ θεὸς ἐν αὐτοῖς τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, » τουτέστιν, ὁ ἐπιστήσας ἐν αὐτοῖς τὸ θεῖον αὐτοῦ καὶ σωτήριον Πνεῦμα. Κατέβη γὰρ Πνεῦμα παρὰ Κυρίου, καὶ ὠδήγησεν αὐτούς, φησὶν. Ἐφ' ἧ δὲ καὶ ὁ θεσπέσιος Δαβὶδ, ὅτι « Ἐξαπέστειλε τὸν Λόγον αὐτοῦ, καὶ ἴασατο αὐτούς. » Ὁ δὲ Κύριος τὸ πνεῦμα ἐστίν, ἐνεργεῖ γὰρ διὰ τοῦ ἑμοουσίου Πνεύματος. Ποῦ τοῖνον ἐστίν; ἀντί τοῦ, ἐπελάθοντο, καὶ οὐκ ἐξεζήτησαν αὐτὸν, διὰ τοῦ μεμνησθαι δηλονότι, καὶ ἀγαπᾶν αὐτόν. Ποῦ ὁ ἀναγαγὼν τῆ δεξιᾷ τὸν Μωσῆν; Μέγας ἦν ὁ Μωσῆς ὁ διαβόητός τε καὶ ὑψηλὸς ἐν εὐκλείᾳ· ὑπεμφαίνει δὲ τοῦτο τὸ, ἀναγαγὼν, ἐνεργούσης δι' αὐτοῦ τῆς τοῦ Θεοῦ δεξιᾶς. « Ὁ βραχίον τῆς δόξης κατίσχυσεν, » ἢ κατηγωνίστατο, καὶ νενίκηκε τὴν τῶν ὀδάτων φύσιν συμπήξας αὐτά. Ἐπάγει γὰρ ὡσεὶ τεῖχος τὰ ὕδατα, φησὶν, ἤγουν αὐτὰ κατίσχυσε τὰ ὕδατα, ὥστε καὶ πῆξιν ὑπομείναι, καίτοι φύσιν ἔχοντα τὴν ὑγρᾶν. Πεπλήρωκε δὲ καὶ τοῦτο, φησὶν,

contra eos. » Oportuit enim, oportuit eos, qui horum mirabilium facinorum immemores erant, nihilque utilitatis ex iis ceperant, per quæ ad omnes virtutes eos perduci æquum fuit, a misericordia et dilectione ejus qui servare vult, excidere, eumque illis tanquam hostibus deinceps resistere.

σώζειν ἐθέλοντος, ὥστε καὶ ἐν τάξει πολεμίου λοιπὸν

882 VERS. 11-14. *Et recordatus est dierum æternorum. Ubi est qui eduxit de terra pastorem ovium? Ubi est qui posuit in eis Spiritum sanctum? qui eduxit dextera Moysen? Brachium gloriæ suæ superavit aquam a facie ejus, ut faceret sibi nomen sempiternum. Duxit eos per abyssum, tanquam equum per solitudinem, et laboraverunt, et sicut jumenta per campum. Descendit spiritus a Domino, et dux eorum fuit. Sic duxisti populum tuum, ut faceres tibi nomen gloriæ.*

Cum dixerit se conversum esse in inimicitiam illis, qui prius eos misericordia et charitate sublevavit et exhilaravit, causas hujusce rei commode exponit. In memoriam revocavit enim, inquit, animoque volutavit dies æternos, id est, semper inemorablem, propter multa et eximia in illis præstita miracula. Quis autem recordatus est? Quis ille qui eduxit de terra pastorem omnium? Videtur hic resurrectionis omnium nostrum Servatoris Christi mentionem facere. Qui eduxit, inquit, vel ascendere fecit, pro : Qui excitavit e terra omnium summum pastorem, qui excitavit, inquam, non solum ex mortuis, sed velut erigens ex hominibus. Factus est enim tanquam unus ex nobis, ortum habens ratione carnis de muliere, unigena Patris Sermonis. Sed quia, ut dixi, conspicatus est propheta Israelem omnino oblitum divinæ magnificentiæ, tantum non stupore confusus est, et eo stupiditatis lapsos deplorat, dicens : « Ubi est qui posuit in illis Spiritum sanctum? » id est, qui inseruit illis divinum suum ac salutarem Spiritum? Descendit enim Spiritus a Domino, et duxit eos. Porro divinus David ait : « Emisit Verbum suum, et sanavit eos »²². » Dominus autem spiritus est²³. Operatur enim per Spiritum qui æqualis est substantiæ. Ubi est ergo? pro, Obliti sunt, et non quæsierunt eum, recordando scilicet et diligendo eum. Ubi est qui eduxit dextera Moysen? Magnus fuit Moyses, percelebris et dignitate sublimis. Idque subindicat : Eduxit, operante per ipsam divinam dextera. « Brachium gloriæ superavit, » vel expugnavit, et vicit naturam aquarum, sistens eas. Inducit enim velut murum aquas, inquit. Vel ipsas aquas repulit, **883** ac superavit, ita ut sisti se paterentur, etiamsi naturam habeant humidam. Implevit hoc, inquit, ut sibi nomen sempiternum acquireret. Sive enim hoc factum est, sive etiam

²² Psal. cvi, 20. ²³ Joan. iv, 24.

(1) Θαλάσσης LXX.

administratum fuerit per sapientissimum Moysen hoc in gloriam Dei factum est. Sistens, inquit, aquas ceu equum, vel ceu iumenta duxit per mare, veluti per campum. Hoc item Psalmus docet, cum inquit : « Et eduxit tanquam oves populum suum, et duxit eos tanquam gregem in deserto ²⁵. » Dux autem eorum fuit, uti dixi, Spiritus Domini. Sic duxisti populum tuum, ut comparares tibi ipse nomen gloriosum. Duo enim facta sunt eodem tempore. Non enim modo servatus est Israel, et e manu opprimentium liberatus est : sed etiam rerum admirabiliter gestarum finis universorum dominatori Deo gloriam convenientem peperit.

VERS. 15-17. *Convertere de caelo, et vide de domo sancta tua, et glorie tuae. Ubi est zelus tuus, et fortitudo tua? Ubi est multitudo misericordiae tuae, et miserationum tuarum, quia sustinuisti nos? Tu enim es Pater noster, quia Abraham non novit nos, et Israel non agnovit nos. A principio nomen tuum super nos. Cur seduxisti nos, Domine, a via tua; obdurasti corda nostra, ne timeremus te?*

Hic deinceps propheta pro universa gente preces fundit, et sub persona Israelitarum rogat et supplicat. Orat enim ut ab ira in illos sua desistat, et odio supersedeat, et ad ipsos quasi revertatur, qui ab illis discesserat : ut qui non sit terrestris quispiam, sed Deus verus, et caelum tanquam domum gloriosam habens. Et si autem dicatur in caelo habitare Deus, nihil tamen in eo corporale intelligendum est. Non enim in loco et circumscriptione divinitatem esse dicimus, quod ea simplex sit et incorporea, ac compleat omnia. Quia autem in supremis spiritibus tanquam sanctis conquiescit, hinc dicimus solum et domum esse caelum. Convertere igitur, inquit : « Ubi enim est zelus tuus, et fortitudo tua? » Nec dixerit, opinor, quispiam his caruisse universorum Deum; sed quia jam illis non fruerentur, haec dicunt. Zelo namque et divina fortitudine usus servavit Israel. Puta : servierunt **884** Aegyptiis, qui vitam eorum luto et latere affixerunt, et exactorum crudelitate vexant. At zelo accensus est universorum Deus. Dixit itaque : « Emulatus sum Jerusalem et Sion zelo magno, et furore magno irascor gentibus conspirantibus. » Pro eo quod ego parum iratus sum, illi conspirarunt simul ad mala ²⁶. Deinde rursus mirabilia operatus est. Babyloniorum enim regionem, licet invictam et insuperabili potentia praeditam, vastitati tradidit. Immisit enim in eos Cyrum Cambysis filium. Hac misericordia frui cupientes : « Ubi est, » inquit, « zelus tuus, et furor tuus? Ubi est multitudo misericordiae tuae, et miserationum tuarum, quia sustinuisti nos? » Sitiunt

²⁵ Psal. LXXVII, 52. ²⁶ Zachar. I, 14.

(1) LXX addunt, ἀλλὰ σὺ, Κύριε, Πατὴρ ἡμῶν ῥῶσαι ἡμᾶς.

ἵνα ἑαυτῶ περιποιήσῃ ὄνομα αἰώνιον· εἴ τι γὰρ γέγονεν, ἤγγον καὶ ἐνηργήθη διὰ τοῦ πανσόφου Μωσέως, τοῦτο εἰς δόξαν πέπρακται Θεοῦ. Πήξας δὲ τὰ ὕδατα, φησὶν, ὡς ἵππον, ἢ ὡς κτήνην, ὠδήγησε διὰ θαλάσσης, ὡς διὰ πεδίου. Τοῦτο καὶ ὁ Ψαλμωδὸς διδάσκει λέγων· « Καὶ ἀνήγαγεν ὡς πρόβατα τὸν λαὸν αὐτοῦ, καὶ ὠδήγησεν αὐτοὺς ὡς ποιμνιον ἐν ἐρήμῳ. » Ὁδήγησε δὲ αὐτοὺς, ὡς ἐφην, Πνεῦμα Κυρίου. Οὕτως ἤγαγες τὸν λαὸν σου, τοῦ ποιῆσαι αὐτῷ ὄνομα δόξης. Δύο γὰρ ἐπράττετο κατὰ ταυτόν. Οὐ γὰρ σέσωσται μόνον ὁ Ἰσραὴλ, καὶ τῆς τῶν πλεονεκτούντων ἐλυτρώθη χειρὸς, ἀλλὰ γὰρ καὶ τῶν παραδόξως τετελεσμένων τὸ πέρασ τῶν ὄλων κρατοῦντι Θεῷ τῆν αὐτῷ πρέπουσαν δόξαν ἐπραγματεύετο.

Ἐπιστρέψον ἐκ τοῦ οὐρανοῦ, καὶ ἴδε ἐκ τοῦ ὀκλον τοῦ ἀγίου σου, καὶ δόξης σου. Ποῦ ἐστὶν ὁ ζῆλος σου, καὶ ἡ ἰσχὺς σου; Ποῦ ἐστὶ τὸ πλῆθος τοῦ ἐλέους σου, καὶ τῶν οἰκτιρμῶν σου, ὅτι ἀνέσχου ἡμῶν; Σὺ γὰρ εἶ ἡμῶν Πατὴρ, ὅτι Ἀβραὰμ οὐκ ἔγνω ἡμᾶς, καὶ Ἰσραὴλ οὐκ ἐπέγνω ἡμᾶς (1). Ἀπ' ἀρχῆς τὸ ὄνομά σου ἐφ' ἡμᾶς ἐστὶ. Τὶ ἐπλάγησας ἡμᾶς, Κύριε, ἀπὸ τῆς ὁδοῦ σου, ἐσκλήρυνας ἡμῶν τὰς καρδίας τοῦ μὴ φοβεῖσθαί σε;

Ἐνταῦθα λοιπὸν ὁ προφήτης τὰς ὑπὲρ παντὸς τοῦ ἔθνους ποιεῖται λιτάς, καὶ ἐκ προσώπου τῶν ἐξ Ἰσραὴλ ἀνατείνει τὴν ἱκετηρίαν· καταλήξει γὰρ παρακαλεῖ τῆς ἐπ' αὐτοὺς ὀργῆς, παῦσαι τε τὴν ἀποστρεφῆν, καὶ οἷον ὑπονοσῆσαι πρὸς αὐτοὺς τὸν ἀποστρεφῆσαντα αὐτῶν, ἅτε δὴ καὶ οὐχ ἕνα τινὰ τὸν [Ἰσ. τῶν] ἐπὶ γῆς ὄντα, Θεὸν δὲ μᾶλλον ἀληθινόν, καὶ ὡς οἶκον δόξης ἔχοντα τὸν οὐρανόν. Εἰ δὲ λέγοιτο πῶς κατοικεῖν ἐν οὐρανῷ Θεός, μηδὲν νοεῖσθαι σωματικόν ἐπ' αὐτοῦ. Οὐ γὰρ ἐν τόπῳ, καὶ περιγραφῇ τὸ θεῖον εἶναι φαμέν, ὅτι καὶ ἀπλοῦν ἐστὶ καὶ ἀσώματον, καὶ πάντα πληροῦν. Ἐπειδὴ δὲ τοῖς ἀνω πνεύμασιν, ὡς ἁγίοις ἐπαναπαύεται, ταῦτητοί φαμεν θρόνον τε καὶ οἶκον αὐτοῦ τὸν οὐρανόν. Ἐπιστρέψον τοίνυν, φασὶν· « Ποῦ γὰρ ἐστὶν ὁ ζῆλος σου, καὶ ἰσχὺς σου; » Καὶ οὐ δὴ πῶς φαίη ἂν, οἶμαι, τίς, ὡς ἦν ἐν σπάνει τῶν τοιούτων ὁ τῶν ὄλων Θεός, ἀλλ' ὡς οὐκέτι μετέχοντες αὐτῶν τὰ τοιαῦτα φασὶ. Ζῆλον γὰρ δεῖ, καὶ ἰσχυρὴ τῇ θεοπροπείᾳ χρώμενος σέσωκε τὸν Ἰσραὴλ. Οἷόν τί φημι, δεδουλεύκασιν Αἰγυπτίοις οἱ καὶ κατωδύνοντες αὐτῶν τὴν ζωὴν [αἱ κατωδύνον τὴν ζωὴν αὐτῶν] πηλῶ, καὶ πλινθεῖα, καὶ τῆ τῶν ἐργοκηδεστῶν ὠμότητι κατατρώχοντες, ἀλλ' ἐξήλωσεν ὁ τῶν ὄλων Θεός. Ἐφη γοῦν· « Ἐξήλωκα τὴν Ἱερουσαλήμ καὶ τὴν Σιών ζῆλον μέγαν, καὶ θυμῷ μεγάλῳ ἐγὼ ὀργίζομαι ἐπὶ πάντα τὰ ἔθνη τὰ συνεπιτιθέμενα. Ἀγθ' ὧν ἐγὼ μὲν ὠργίσθην ὀλίγα, αὐτοὶ δὲ συνεπέθεντο εἰς κακά· εἶτα πάλιν εἰργάζετο τὰ παράδοξα. Καίτοι γὰρ θῆραυστον οὖσαν τὴν Βαβυλωνίων, καὶ δυσαντήτην δυνάμει χωρμένην, δέδωκεν εἰς ἐρήμωσιν. Ἐπαφῆκε γὰρ αὐτοῖς τὸν Καμβύσου Κύρον. Τῆς τοιαύτης φειδοῦς ἀπολαῦσαι γλιχόμενοι φασὶ τῷ

« Ποῦ ἔστι ὁ ζήλος σου, καὶ ὁ θυμὸς σου; Ποῦ ἔστι τὸ πλῆθος τοῦ ἐλέους σου, καὶ τῶν οἰκτιρμῶν σου, ὅτι ἀνέσχου ἡμῶν; » Διψῶσι δὲ πάλιν τὸν ἔλεον, καὶ τὴν ἐπὶ πολλοῖς παραπτώμασι δοθεῖσαν αὐτοῖς ἡμερότητα, καὶ φιλανθρωπίαν. Ἠνέσχετο γὰρ αὐτῶν, καὶ οὐ φορητῶς ἔσθ' ὅτε παροτρυνόντων αὐτῶν αὐτὸν κατελάλησαν ἐν τῇ ἐρήμῳ, καὶ ἐξεπέρασαν αὐτὸν ἐν ταῖς καρδίαις αὐτῶν λέγοντες, Μὴ δυνήσεται ὁ Θεὸς ἐτοιμάσαι τράπεζαν ἐν ἐρήμῳ, ὅτι ἐπάταξε πέτραν, καὶ ἐβρύησαν ὕδατα, καὶ χεῖμαρβροὶ κατεκλύσθησαν; Μὴ καὶ ἄρτον δύναται δοῦναι; Καὶ πρὸς τοῦτοις ἔτι μεμοσχοποιήσασιν ἀπόντος Μωσέως, πλὴν ἠλέηται παρακαλοῦντος αὐτοῦ. Ἀνέσχου ταίνυν ἡμῶν, φασί, καίτοι πλειστάκις προσεκεχρουκότων. « Σὺ γὰρ εἶ Πατὴρ ἡμῶν, ὅτι Ἀβραάμ οὐκ ἔγνω ἡμᾶς, καὶ Ἰσραὴλ οὐκ ἐπέγνω ἡμᾶς. » Οὐκ ἀρνοῦνται τοὺς πατέρας. Ἀσυντελὲς γὰρ τοῦτο αὐτοῖς πρὸς μετὰγνωσιν. Οὐ γὰρ ἐκδέδληται δι' αὐτοὺς, ἀπονέμοισι δὲ μᾶλλον τῷ φιλαγάθῳ Θεῷ τὸ πλεονεκεῖν εἰς φιλοσοργίαν, καὶ τοὺς κατὰ σάρκα πατέρας. Πατὴρ γὰρ ἔστι πατέρων (1). Γεγόναμεν γὰρ ἐξ αὐτῶν, φασί, πλὴν οὐ θεάνται ἡμᾶς. Σὺ γε μὴν οὐ διαλέλοιπας τὴν Πατρὶ τῷ φιλόπαιδι πρέπουσαν εἰς ἡμᾶς ἀποσώζων, καὶ φειδῶ, καὶ ἀγάπην. Ῥῥῆσαι τοίνυν ἡμᾶς· ἐπεκλήθη γὰρ ἡμῖν τὸ ὄνομα τὸ σόν· κληρὸς γὰρ σου, καὶ λαὸς χρηματιζόμεν. Ἐπειδὴ δὲ διὰ πολλὴν ἀπειθειαν, καὶ σκαιότητα τρόπων ἐμπαροίνσαντες τῷ Χριστῷ ἐκπεπτώκασι τῆς πρὸς αὐτὸν οἰκειότητος, πνευματικῆς δηλονότι, καὶ ἀμέτοχοι· γεγόνασι τῶν παρ' αὐτοῦ χαρισματίων, καὶ τῆς εὐαγγελικῆς πολιτείας οὐκ ἔγνωσαν τὴν ὁδόν· ταύτητοι, καὶ μάλα εἰκότως, θρηνοῦντες φασίν· Ἴνα τί ἐπλάνησας ἀπὸ τῆς ὁδοῦ σου, ἐσκήρυνας ἡμῶν τὴν καρδίαν, τοῦ μὴ φοβεῖσθαί σε; Ἐσκήρυναν μὲν γὰρ αὐτοὶ τὰς ἑαυτῶν καρδίας. Εἴρηται γοῦν πρὸς αὐτοὺς διὰ τῆς τοῦ προφήτου φωνῆς· « Διαρρήξατε τὰς καρδίας ὑμῶν, καὶ μὴ τὰ ἱμάτια ὑμῶν. » Πλὴν καταμαλθάξαι δυνάμενος ὁ τῶν ὄλων Θεός, ἀπηνῆ καὶ ἄθραυστον ἔχειν αὐτοὺς συγκεχώρηκε νοῦν. Καὶ ταύτης ἕνεκα τῆς αἰτίας, ὅτι μὴ τρυφεράς ἀπέφηνεν αὐτάς, αὐτὰς σκληρῶναι λέγεται, τοῖς δὲ τοῦτο πεπονθόσι πᾶσά πως ἀνάγκη καὶ τὸ ἕτερον ἐπελθεῖν, φημί δὴ τὸ ἐξω τοῦ θείου γενέσθαι φόβου. Βλέπει δὲ μίξει ψυχάς.

Ἐπιστρέψον διὰ τοὺς δούλους σου, διὰ τὰς δούλὰς τῆς κληρονομίας σου, ἵνα μικρὸν τι κληρονομήσωμεν τοῦ ἔρους τοῦ ἁγίου σου. Ἐγενόμεθα ὡς τὸ ἀπ' ἀρχῆς, ὅτε οὐκ ἦρξας ἡμῶν, οὐδὲ ἐπεκλήθη τὸ ὄνομά σου ἐφ' ἡμᾶς.

Αἰτοῦσι πάλιν τὴν πρὸς αὐτοὺς ἐπιστροφὴν, τὴν εἰς γε φημί γαληνότητα, καὶ φιλανθρωπίαν. Δούλους δὲ καὶ κληρὸν εἶναι φασίν· οὐχ ὡς πεπραχότες τι δουλοπρεπεῖς, ἡγουν ταῖς αὐτοῦ ζεύγλαις ὑποσχόντες τὴν αὐχένα, ἀλλ' οὐδὲ ὡς τελοῦντες εἰς κληρὸν τὸν ἐκνεμηθέντα αὐτῷ μελετήσαντες τὸ εὐήνιον. Ἐπειδὴ δὲ ἄπαξ κεχηματίκασιν αὐτοῦ, καὶ τὴν πρὸς αὐτὸν

A denuo misericordiam, et in multis delictis exhibitam sibi clementiam et humanitatem. Sustinuit enim eos : etiam cum nonnunquam ipsum irritarent intolerabiliter. Oblocuti sunt in solitudine, et tentarunt ipsum in cordibus suis, dicentes : Num poterit Deus parare mensam in solitudine? quia percussit petram, et fluxerunt aquæ, et torrentes inundaverunt. Num et panem poterit dare? Præterea, Moysæ absente, vitulum fabricaverant, verumtamen, eo rogante, misericordiam consecuti sunt. Sustine igitur nos, inquit, etiamsi multoties offenderimus. « Tu enim es Pater noster, quia Abraham haud novit nos, et Israel non cognovit nos. » Non negant patres. Parum namque proficit hoc ad resipiscentiam : non enim ejecti sunt propter illos, sed tribuunt potius Deo amanti bonorum, quod pietate et indulgentia etiam carnales patres superet. Est enim Pater patrum. Nati quidem sumus, inquit, ex illis : at non viderunt nos. Tu autem non intermisisti misericordiam et amorem in nos patre et liberorum amante dignum retinere. Erue igitur nos, Nomine enim tuo vocati sumus, ac sors tua et populus tuus nuncupamur. At quoniam propter multam inobedientiam et sinistram malitiam in Christum bacchati sunt, exciderunt conjunctione quæ cum ipso est, spirituali videlicet, et ejus donorum expertes fuerunt, viamque evangelicæ conversationis haud noverunt. Hinc merittissimo flentes dicunt : Quare seduxisti nos, Domine, a via tua? obdurasti corda nostra, ne timeamus te? Obdurarunt enim sua ipsorum **885** corda. Itaque dictum est illis voce prophetæ : « Dirumpite corda vestra, et non vestimenta vestra »²⁷. » Verum cum emollire potuisset universorum Deus, permisit illis ut mentem præfractam haberent et contumacem. Hac de causa, quia tenera et mollia ipsa non reddidit, ipse obdurare dicitur. Quibus autem hoc accidit, his omnino necesse est aliud obvenire, ut, inquam, Dei metu careant. Spectat quoque hoc ad interitum, et in profundum inferni animas deturbat.

D VERS. 18, 19. Convertere propter servos tuos, propter tribus hæreditatis tuæ, ut modicum possideamus montis sancti tui. Facti sumus sicut a principio, quando non dominareris nostri, neque invocatum est nomen tuum super nos.

Iterum petunt ut redeat ad se, per serenitatem, inquam, et humanitatem. Servos et hæreditatem esse dicunt se, non quasi aliquid quod servos decet egerint, aut cervicem ejus jugo supponerent, nec quod hæreditate illa potiti præstarent obedientiam, sed quia semel ejus dicti sunt, et conjunctionem cum ipso ab initio intimamque necessitudinem ha-

²⁷ Joel. II, 13.

(1) Α. πνευμάτων.

buerunt, propter hoc et quidem solum servari petunt. « Revertere enim, inquit, ut modicum possideamus montis sancti tui. » Montem sanctum, Ecclesiam dicunt sæpenumero sacra Litteræ : cujus exigua quædam portio exstiterunt Israelitæ. Si enim admisissent fidem quæ est in Dominum nostrum Jesum Christum, Ecclesiæ cælus magna ex parte e illis coactus fuisset : adjuncta ipsis etiam gentium multitudine. Sed quoniam propter insignem inobedientiam posteriores gentibus facti sunt, et illarum turba est numerosior, hi autem pauci admodum : (servatæ sunt enim reliquiæ : ²⁹) propterea exiguam portionem in monte sancto, id est, in Ecclesia, possederunt. Si quis autem dicat supremam civitatem, cœlestem Ecclesiam, sanctorum matrem et nutricem, dici ab ipsis montem sanctum, ibique eos velle hæreditatis portionem consequi : recte hoc etiam modo intelliges : Factos esse dicunt se ut a principio, quando non dominabatur eorum, neque erat nomen ejus super ipsos invocatum. Est autem valde consentanea hæc oratio. Cum enim excidissent semel ab ejus **886** misericordia et protectione, in pristinum statum reversi sunt. Quid tandem illud erat? Servierunt Ægyptiis luto et lateritio opere, hisque diu laboribus exercitati sunt. Nunc autem pedibus diabolicis succubuerunt, et carnis affectibus mundique cupiditatibus cumulati sunt. Hæc enim lateritia opera quædam occulta intelligi possunt. Servierunt in Ægyptio spiritibus malis : nunc in ipsis est spiritus immundus. Idque Servator ipse nos docuit, de illis loquens : « Cum immundus spiritus exierit ex homine, ambulat per loca arida, quærens requietem, nec invenit. Tunc ait : In domum meam revertar, unde egressus sum. Et cum venit, invenit eam vacuum et purgata. Tunc assumit, inquit, alios septem spiritus nequiores se, et ingrediuntur, ac ibi habitant, sicutque novissima hominis illius peiora prioribus. Sic erit, » inquit, « generationi huic malæ ³⁰. » γίνεται τὰ ἔσχατα τοῦ ἀνθρώπου ἐκείνου, χεῖρονα τῆ πονηρῆ. »

CAP. LXIV. VERS. 1-3. Si aperueris cælum, tremor apprehendet ex te montes, et liquescent, ut cera a facie ignis liquefit : et comburet ignis adversarios, et illustre erit nomen tuum in adversariis. A facie tua gentes turbabuntur. Cum feceris gloriosa, tremor apprehendet ex te montes.

In more est sanctis prophetis fundere preces pro Israele, delinquente aliquoties, et scelerum pœnas luituro : et amota ira, in alios eam emitti rogabant, et in alienigenarum capita converti. Siquidem divinus Modulator septuagesimo octavo psalmo, vastatam Jerusalem deflens, inquit : « Deus, venerunt gentes in hæreditatem tuam, polluerunt templum sanctum tuum ³⁰. » Aliisque interjectis, ait : « Effunde iram tuam in gentes quæ te non noverunt,

οικειότητα πεκλουτήχασιν ἐν ἀρχαῖς, διὰ τοῦτο καὶ μόνον αὐτοῦντες τὸ σώζεσθαι. » « Ἐπίστρεψον γὰρ, » φησὶν, « ἵνα μικρόν τι κληρονομήσωμεν τοῦ ἔργου τοῦ ἀγίου. » Ὅρος μὲν οὖν ἄγιον τὴν Ἐκκλησίαν πλεισταχοῦ φησι τὸ Γράμμα τὸ ἱερὸν, ἧς γεγόνασι βραχὺ τι μέρος οἱ ἐξ Ἰσραὴλ. εἰ μὲν γὰρ παρεδέξαντο τὴν πίστιν, τὴν εἰς τὸν Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν τὸν Χριστόν, συναγγήγερτο ἂν ἐξ αὐτῶν εἰς πολὺ τι μέρος τῆς Ἐκκλησίας τὸ σύστημα, προσεπενεχθείσης αὐτοῖς καὶ τῆς τῶν ἐθνῶν πληθούς. Ἐπειδὴ δὲ διὰ πολλὴν ἀπειθειαν κατόπιν γεγόνασι τῶν ἐθνῶν, καὶ ἀριθμοῦ μὲν κρείττων ἢ ἐκείνων ἐστὶ πληθὺς, αὐτοὶ δὲ δὴ κομιδῆ βραχεῖς : σώσονται γὰρ τὸ κατὰλειμμα. διὰ τοῦτο μικρόν τι κληρονομήσασιν μέρος ἐν τῷ ἔργῳ τῷ ἀγίῳ, τούτεστι, τῇ Ἐκκλησίᾳ. Εἰ δὲ δὴ τις λέγοι τὴν ἄνω πόλιν, τὴν ἐν οὐρανοῖς Ἐκκλησίαν, τὴν τῶν ἀγίων μητέρα καὶ τροφὴν, ὅρος ἄγιον ὀνομάζεσθαι παρ' αὐτῶν, καὶ ἐν αὐτῷ βούλεσθαι κλήρου μέρος λαχεῖν, ὀρθῶς συνήσεις, καὶ κατὰ τοῦτον τὸν τρόπον γενέσθαι δὲ φησι τὸ ὡς ἀπαρχῆς, ὅτε οὐκ ἤρχεν αὐτῶν, οὔτε μὴν ἐπεκλήθη τὸ ὄνομα αὐτοῦ ἐπ' αὐτούς. ἔχει δὲ πολὺ τὸ εἶδος ὁ λόγος : ἐκπεπτωκότες γὰρ ἅπαξ τῆς παρ' αὐτοῦ φειδοῦς, καὶ σέπτης ὑπένοστησαν εἰς τὸ ἐν ἀρχαῖς. Καὶ ποῖα ταῦτά ἐστιν ; Ἐθούλευον Αἰγυπτίους πηλῷ καὶ πλινθεῖς, καὶ τοῖς εἰς τοῦτο καμάτοις κατακλιζόμενοι διετέλουν. πεπτώκασιν δὲ καὶ νῦν ὑπὸ πόδας διαβολικούς, καὶ τοῖς τῆς σαρκὸς πάθει καὶ κοσμικαῖς ἐπιθυμίαις καταμαίνονται. πλινθεία γὰρ αὕτη νοοῖτο ἂν εἰκότως ἢ κεχυρμμένη. Ἐλάτρευον ἐν Αἰγύπτῳ πνεύμασι πονηροῖς, καὶ νῦν ἐν αὐτοῖς ἐστὶ πνεῦμα τὸ ἀκάθαρτον. Καὶ τοῦτο αὐτὸς ἡμᾶς ὁ Σωτὴρ ἐδίδαξε λέγων περὶ αὐτῶν, « Ὅταν δὲ τὸ ἀκάθαρτον πνεῦμα ἐξέλθῃ ἀπὸ τοῦ ἀνθρώπου, πορεύεται δι' ἀνδρῶν τόπων ζητοῦν ἀνάπαυσιν, καὶ οὐχ εὐρίσκει. Τότε λέγει. Εἰς τὸν οἶκόν μου ἐπιστρέψω, ὅθεν ἐξῆλθον. Καὶ ἐλθὼν εὐρίσκει σχολάζοντα, καὶ σεσαρωμένον. τότε παραλαμβάνει, φησὶν, ἕτερα ἐπτὰ πνεύματα πονηρότερα ἑαυτοῦ, καὶ εἰσελθόντα κατοικεῖ ἐκεῖ, καὶ τῶν πρώτων. Οὕτως ἔσται, » φησὶ, « τῇ γενεᾷ ταύτῃ

Ἐὰν ἀνοίξῃς τὸν οὐρανὸν, τρόμος λήψεται ἀπὸ σοῦ ὄρη, καὶ τακίησονται, ὡς κηρὸς ἀπὸ προσώπου πυρὸς τήκεται καὶ κατακαύσει πῆρ τοὺς ὑπεραντίλους. Ἐὰν γανερὸν ἔσται τὸ ὄνομα Κυρίου ἐν τοῖς ὑπεραντίλοις. Ἀπὸ προσώπου σου ἔθνη ταραχθήσονται, ὅταν κοιήσῃς τὰ ἔνδοξα. Τρόμος λήψεται ἀπὸ σοῦ ὄρη.

Ἔθος τοῖς ἀγίοις προφήταις τὰς ὑπὲρ τοῦ Ἰσραὴλ ποιέσθαι λιτάς, πλημμυλοῦντος ἔσθ' ὅτε, καὶ εἰσπράττεσθαι μέλλοντος τῶν αἰτιαμάτων τὰς δίκας, ἀποσκευαζόμενοι δὲ ὡς περὶ τὰ ἐξ ὀργῆς, εἰς ἑτέρους αὐτὴν πέμπεσθαι παρεκάλουν, καὶ εἰς τὰς τῶν ἀλλοφύλων τρέπεσθαι κεφαλὰς. Καὶ γοῦν ὁ θεοπέσιος Μελωδὸς, ἐν ἐβδομηχοστῷ καὶ ὄγδοῳ ψαλμῷ, πεπορθημένην ἠθροῖται τὴν Ἰερουσαλήμ, καὶ δὴ καὶ ἔφασκεν : « Ὁ Θεὸς, ἐξηλθούσαν ἔθνη εἰς τὴν κληρο-

²⁹ Rom. ix, 27. ³⁰ Matth. xii, 43-45. ³⁰ Psal. lxxviii, 1.

νομίαν σου, ἐμίαναν τὸν νοὸν τὸν ἀγιόν σου. » Ἐτερά **A** τε πρὸς τοῦτοις ἐπενεγκῶν διὰ μέσου φησίν· « Ἐχρεον τὴν ὄργην σου ἐπὶ τὰ ἔθνη τὰ μὴ γινώσκοντά σε, καὶ ἐπὶ βασιλείας, αἱ τὸ ὄνομά σου οὐκ ἐπεκαλέσαντο. » Τοιοῦτόν τι καὶ νῦν ὁ προφήτης φησίν· « Ἐάν γὰρ ἀνοίξῃς τὸν οὐρανόν, » τῇ καθόδῳ τῆς ὄργης δηλονότι, καθάπερ ἀμέλει καὶ ἐν τῷ καιρῷ τοῦ κατακλισμοῦ· ἀνεψύχθησαν γὰρ οἱ καταράκται τοῦ οὐρανοῦ· τότε τρόμος λήφεται ἀπὸ σοῦ ὄρη, καὶ τακῆσονται, ὡς κηρὸς ἀπὸ προσώπου πυρὸς τήκεται. » Ὅρη δὲ φησιν ἐν τοῦτοις, οὐχὶ δὴ που πάντως τὰ αἰσθητά, δυνάμεις δὲ μᾶλλον τὰς πονηράς, διὰ πολλὴν ἄγαν ὑπεροφίαν, ὄρεσι τοῖς ὑψηλοτάτοις εὖ μάλα παρεικασμένας. Ταύτας δὲ σὺν τὰς τῆς ἀλαζονείας συντρόφους δυνάμεις τρόμος λήφεται. « Κατακῆσονται γὰρ ὡς ὑπὸ πυρὸς. » Ὑπεναντίους ὄντας **B** τοῖς σοῖς δηλονότι θεσπίσμασι, πυρὸς δίκην ἐμπιπτουσα κατακαύσειεν ἂν ὄργη. « Καὶ φανερόν ἐσται τὸ ὄνομα Κυρίου ἐν τοῖς ὑπεναντίοις. » Καὶ τί δὴ τοῦτό ἐστι; Θαυματουργεῖ μὲν γὰρ πλειστάκις ὁ τῶν ὄλων Θεὸς, τῆς ἐνοῦσης δυνάμεως αὐτῷ καὶ ὑπεροχῆς τὸ μέγεθος ἐναργῆς καθιστάς. Διὰ τούτου ἐκόλαζε, καὶ ἀμαρτωλοὺς ἐσθ' ὄντα, καὶ διὰ τῆς ἐπ' αὐτοῖς ὄργης ἐναργῆ καθιστάς ἑαυτὸν· ὁποῖόν τι γέγονεν, ὅτε Σοδομίταις ἐπηφίετο πῦρ, ἤγουν ὅτε τὸν ἀπόληκτον Φαραῶν πολλαῖς καὶ ἀφορήτοις ὑπετίθει πληγαῖς. Οὐκοῦν, ὦ Δέσποτα, φασί, μὴ φανερώσης τὴν σεαυτοῦ δόξαν ἦτοι τὸ ὄνομα, διὰ τῆς καθ' ἡμῶν ὄργης· ἐπάγαγε δὲ μᾶλλον αὐτὴν δυνάμει πονηραῖς, πολλῆς ἄγαν ὑπεροφίας παρενηνεγμένοις εἰς τοῦτο. Ἐνδοξα, τρόμος λήφεται ἀπὸ σοῦ ὄρη· καὶ πάλιν Ἄπὸ τοῦ αἰῶνος οὐκ ἠκούσαμεν, οὐδὲ οἱ **C** ὀφθαλμοὶ ἡμῶν εἶδον Θεὸν πλὴν σοῦ, καὶ τὰ ἔργα σου, ἃ ποιήσεις τοῖς ὑπομένουσιν ἔλεον· συναντήσεται γὰρ τοῖς ποιῶσι τὸ δίκαιον, καὶ τῶν ὀδῶν σου μνησθήσονται.

Ἄφρατον μὲν τῇ φύσει τὸ θεῖόν ἐστι· Θεὸν γὰρ οὐδεὶς εἶρακε πώποτε, » κατὰ τὸ γεγραμμένον· θεωρεῖται γέ μὴν τοῖς τῆς διανοίας ὀμμασιν, ἐξ ὧν ἂν ἐργάσαιτο παραδόξως, καὶ ὑπὲρ λόγον. « Τὰ γὰρ ἀόρατα αὐτοῦ, » φησιν, « ἀπὸ κτίσεως κόσμου τοῖς ποιήμασιν νοούμενα καθοράται, ἢ τε αἰδιος αὐτοῦ δυνάμεις τε καὶ θεότης· » ἐπιγινώσκεται δὲ πλειστάκις, καὶ δι' ὧν ἂν εὐεργετῆ, καὶ τῆς ἐνοῦσης αὐτῷ γαληνότητος ποιεῖται τὴν ἐνδειξιν, διασώζων ἀδοκῆτως τοὺς ἐξ ἀπάσης ἐλπίδος ὀλισθηκότας, καὶ χεῖρα νέμων σωτήριον τοῖς χαμαὶ που, καὶ ὡς ἐν γῆ κειμένοις. Τοιοῦτόν τι φασιν οἱ τὴν προκειμένην λιτὴν ἀναφέροντες. Ἄπὸ γὰρ τῆς τοῦ κόσμου καταβολῆς οὔτε ἠκούσαμεν, οὔτε μὴν τεθεάμεθα τοιοῦτόν τινα Θεὸν, πλὴν ἄρα σοῦ τε καὶ μόνου· τοῖς γὰρ ὑπομένουσί σε, τουτέστι, τοῖς εἰς σὲ πεποιημένοις τὴν ἐλπίδα, ἐπιδαψιλεύει τὸν ἔλεον· ἐφέται γὰρ πάντως τοῖς τῆς δικαιοσύνης ἐργάταις, κάκεινοις αὐτὸν ἀρμόσει λαβεῖν, οἷον ἂν εἴεν ἐν μνήμῃ τῶν σῶν ὀδῶν, τουτέστι, τῶν σῶν θελημάτων ἀποτελεσται· ὁδοὺς γὰρ Κυρίου φαμὲν εἶναι τὰς ἐντολάς αὐτοῦ. Καὶ γοῦν

et in regna quæ nomen tuum non invocaverunt²¹. Tale quiddam etiam nunc propheta dicit : « Si enim aperueris cælum, » descensu videlicet iræ, sicuti nimirum tempore diluvii : apertæ enim erant cataractæ cæli : tum invadet tremor montes abs te, et liquescent, « ut cera a facie ignis liquefit. » Montes hic vocat non simpliciter, qui percipiuntur sensibus, sed potestates malas, propter insignem elationem, montibus **887** celsissimis optime comparatas. Has igitur superbiæ alumnas potestates, tremor invadet. « Liquescent enim tanquam ab igne. » Adversantes tuis scilicet oraculis, ira ignis instar decidens comburet. « Et illustre erit nomen Domini in adversariis. » Quid istud est? Miracula enim sæpe edit universorum Deus, potentiæ et præstantiæ suæ magnitudinem patefaciens. Hinc nonnunquam in peccatores animadvertit, et per iram in illos seipsum patefecit. Cujusmodi factum est, cum in Sodomitæ demisit ignem, et cum Pharaonem stupidum multis et intolerabilibus plagis subiecit. Itaque, o Domine, inquit, ne illustres gloriam tuam, vel nomen per iram in nos : sed inducito potius illam, et infligito malis potestatibus, et palam tuæ majestati repugnantibus, et ex insigni superbia ad hoc adductis. Eris enim etiam sic conspicuus. Quando enim feceris gloriosa, tremor abs te montes invadet. Rursus illos montes dicit, quos modo diximus.

ἤγουν τοῖς ἀναφανδόν τῇ σῇ μαχομένοις δόξη, καὶ ἐκ Ἔση γὰρ καὶ οὕτως ἐμφανῆς. Ὅτε γὰρ ποιήσης τὰ ἐκεῖνα τὰ ὄρη φησίν, ὧν ἐμνήσθημεν ἀρτίως.

C VERS. 4, 5. A sæculo non audivimus, neque oculi nostri viderunt Deum præter te, et opera tua, quæ facies expectantibus misericordiam. Occurret enim facientibus justitiam, et viarum tuarum recordabuntur.

Inaspectabilis quidem est natura divinitas : « Deum enim nemo vidit unquam, » secundum illud quod scriptum est²². Cornitur tamen animi oculis ex his quæ gesserit et admirabiliter et ineffabiliter. « Invisibilia enim ejus, » inquit, « a creatone mundi per ea quæ facta sunt intellecta conspiciuntur, æterna scilicet ejus potentia ac divinitas²³. » Cognoscitur etiam non raro ex his quæ benigne facit, et suæ quasi serenitatis ac placibilitatis edit specimen : dum præter opinionem eos servat qui omni spe exciderunt, et humi et velut in terra jacentibus manum salutarem præbet. Simile est quod dicunt qui hanc precationem effundunt. A mundi enim constitutione neque audivimus, neque vidimus talem Deum, præter te, et quidem solum. Expectantibus enim te, id est, spem in te collocantibus, largiter misericordiam imparties. Sequetur namque semper operarios justitiæ, eosque eam consequi par est, qui recordabuntur viarum tuarum, id est, qui voluntates **888** tuas exsequuntur. Domini enim vias, præcepta ejus dicimus. Siquidem divinus David psallit

²¹ Psal. LXXVIII, 6. ²² Joan. 1, 18. ²³ Rom. 1, 20.

alibubi : « In via tua vivam. » Alibi rursus : « Viam mandatorum tuorum cucurri, cum dilatasti cor meum ²⁶. »

TOMUS VI.

VERS. 6, 7. *Ecce tu iratus es, et nos peccavimus. Propterea erravimus, et facti sumus velut immundi omnes nos, et tanquam pannus menstruatae mulieris omnis justitia nostra. Defluximus autem tanquam folia, propter iniquitates nostras. Sic ventus auferet nos ut pulverem, et non est qui invocet nomen tuum, et cogitet apprehendere te. Quia avertisti faciem tuam a nobis, et tradidisti nos propter peccata nostra.*

Visum est quibusdam interpretum, alium sensum his verbis apponere. Invertunt enim dictionum ordinem et sententiarum vim, ut ad hunc modum se habeat, quod dictum est : « Ecce nos peccavimus, et tu iratus es nobis. » Non enim, inquit, causa illis delinquendi fuit ira divina : at quia illi furiose bacchati sunt, Deus iratus est. Timent enim, ut videtur, necubi peccati auctor divinus furor intelligatur. Illud arbitror dicendum esse, iram divinam condemnari propterea non debere, si qui ei sunt obnoxii, non satis virium habeant ad effugiendum peccati insultum. Quamdiu enim Servator in nobis voluptatem capit, peccatum vincimus, et a vitiorum sordibus recedentes, spiritualis fortitudinis insignibus strenue coronamur. At ubi fortitudinis suppediorem, et roboris ac virtum subministratorem exacerbamus, in debilitatem curruimus, et infirmam ac remissam mentem nostram inveniemus. Deus enim est virtutum Dominus ²⁶. Et quidem Christus ait : « Sine me non potestis quidquam facere ²⁶. » Dixitque ei divinus David de omni sancto : « Gloria potentiae eorum tu es ²⁷. » Alibi quoque, quod possit boni aliquid praestare, **889** non sibi, sed Dei potentiae attribuens, psallit et inquit : « Non in arcu meo sperabo, et gladius meus non servabit me. Servasti enim nos ab his qui affligunt ²⁸. » Ut igitur supernae clementiae favor nos reddat fortissimos, et nervosos facit ad resistendum malo : pari ratione cum divinae irae subjicimur, tum vitiosis voluptatibus serviliter succumbere, omnino est necesse. Iratus es ergo, eo quod videlicet bacchati crudeliter sumus, et peccatores ac nefarii existimus, adeo ut omnis justitia nostra, inquit, panno menstruatae mulieris esse similis videatur, id est, abominanda sit et impura. Nec enim facile videris justitiam apud Israelitas, maxime nunc post impietatem in Christum, quae non reprehendatur et irrideatur. Nam qui pectus habent divino et intelligibili lumine omnino nudum et vacuum : qui fieri posset ut semitam recta ad sacras leges deducentem videant? aut quomodo justi

ὁ θεοπέσιος ψάλλει Δαβὶδ, ποτὲ μὲν, ὅτι « Ἐν τῇ ἐδῶ σου ζήσομαι, » ποτὲ δὲ πάλιν « Ὁδὸν ἐντολῶν σου ἔδραμον, ὅταν ἐπλάτυνας τὴν καρδίαν μου. »

TOMOS Γ'.

Ἰδοὺ σὺ ὠργίσθης, καὶ ἡμεῖς ἡμάρτομεν. Διὰ τοῦτο ἐπλανήθημεν, καὶ ἐγερθήθημεν ὡς ἀκάθαρτοι πάντες ἡμεῖς, καὶ ὡς ῥάχος ἀποκαθημένης πᾶσα ἡ δικαιοσύνη ἡμῶν· καὶ ἐξεφύθημεν ὡς φύλλα διὰ τὰς ἀνομίας ἡμῶν· οὕτως ἀνεμος οἴσει ἡμᾶς ὡς χοῦν (1), καὶ οὐκ ἔστιν ὁ ἐπικαλούμενος τὸ δρομὸν σου, καὶ ὁ μνησθεὶς ἀντιλαβέσθαι σου, ὅτι ἀπέστρεψας τὸ πρόσωπόν σου ἀπ' ἡμῶν, καὶ παρέδωκας ἡμᾶς διὰ τὰς ἀμαρτίας ἡμῶν.

Ἐδοξε τισὶ τῶν ἐξηγητῶν, καθ' ἑτέραν ἔννοϊαν τοῖς προκειμένοις προσβαλεῖν. Ἀναστρέφουσι γὰρ τῶν λέξεων τὴν ἀπόδοσιν, ἥτοι τῶν ἐννοϊῶν τὴν δύναμιν, ἵνα τοιοῦτον ἦ τὸ λεγόμενον· « Ἰδοὺ ἡμεῖς ἡμάρτομεν, ὠργίσθης δὲ σὺ. » Οὐ γὰρ τοι, παρ-
αίτιος αὐτοῖς τοῦ πλημμελεῖν ἡ θεία γέγονεν ὀργή. Ἐπειδὴ δὲ αὐτοὶ πεταρωθήκασι, ὠργίσθη θεός. δεδίασι γὰρ κατὰ τὸ εἶκος μὴ ἄρα πως ἀμαρτίας πρόξενος ὁ θεός νοεῖται θυμός. Οἶμαι δὲ δεῖν ἐκεῖνο εἰπεῖν, οὐ γὰρ τοι κατάρβησιν ἔχει τῆς θείας ὀργῆς, τὸ τοῦς ὑπ' αὐτῇ γεγονότας ἀνικάνως ἔχειν πρὸς γε τὸ δύνασθαι διαφυγεῖν τῆς ἀμαρτίας τὴν ἐφοδόν. Ἔως μὲν γὰρ ἐφ' ἡμῖν ὁ σῶζων εὐφραίνεται, κατευμεγε-
θοῦμεν τῆς ἀμαρτίας, καὶ τῶν ἐκ φαυλότητος ῥύπων ἀποφατιῶντες εὐσθενῶς τοῖς εἰς εὐανδρίαν πνευμα-
τικὴν αὐχῆμασι στεφανώμεθα. Καταπικραίνοντες δὲ τῆς ἰσχύος τὴν χορηγόν, καὶ τῆς εὐανδρίας τὸν κρύτανιν, πίπτωμεν εἰς τὸ ἀναλκι, καὶ ἀδρανῆ πως, καὶ παρειμένον τὸν ἑαυτῶν εὐρήσομεν νοῦν. Θεός γὰρ ἔστιν ὁ τῶν δυνάμεων Κύριος. Καὶ γοῦν ἔφη Χρῖ-
στός, ὅτι « Χωρὶς ἐμοῦ οὐ δύνασθε ποιεῖν οὐδέν. » Ἐφ' ἧς δὲ πού καὶ ὁ θεοπέσιος Δαβὶδ πρὸς αὐτὸν περὶ παντὸς ἁγίου, ὅτι « Τὸ καύχημα τῆς δυνάμεως αὐ-
τῶν οὐ εἶ. » Καὶ μὴν καὶ ἐτέρωθι πού τὸ δύνασθαι τι τῶν ἀγαθῶν κατορθοῦν, οὐχ ἑαυτῶ μάλλον, ἀλλὰ καὶ ταῖς τοῦ θεοῦ δυνάμεσιν ἀνατεθεὶς ψάλλει, καὶ φησιν· « Οὐκ ἐπὶ τῷ τόξῳ μου ἐλπῶ, καὶ ἡ ῥομφαία μου οὐ σώσει με. Ἐσωσας γὰρ ἡμᾶς ἐκ τῶν θλιβόντων ἡμᾶς. » Ὅσπερ τοῖνον τὸ τῆς ἀνωθεν ἡμερότη-
τος εὐμένες, ἀλχιμωτάτους ἡμᾶς ἀποφαίνει, καὶ διανευροὶ πρὸς ἀντίστασιν τοῦ κακοῦ· κατὰ τὸν ἴσον τουτοῦν τρόπον, ὅταν ὑπὸ θεῶν πίπτωμεν ὀργῆν, τὸ τῆνικαδὲ πᾶσά πως ἀνάγκη δουλοπρεπῶς ὑποφέ-
ρεσθαι ταῖς εἰς τὸ φαῦλον ἡδοναῖς ὠργίσθης τοῖνον ἐφ' οἷς δηλονότι πεκαρηνήκαμεν, καὶ γεγόναμεν ἀμαρτωλοὶ, καὶ βέβηλοι, ὥστε καὶ πᾶσαν ἡμῶν, φησὶ, τὴν δικαιοσύνην ἐοικέναι ῥάκει γυναικὸς ἀποκαθημένης, τουτέστι, βέλυσαν εἶναι καὶ ἀκάθαρτον. Οὐ γὰρ ἔστι δικαιοσύνην ἰδεῖν παρὰ τοῖς ἐξ αἵματος Ἰσραὴλ, νοὶ δὲ μάλιστα μετὰ τὴν εἰς Χριστὸν

²⁶ Psal. cxviii, 14, 15. ²⁷ Psal. cxiii, 10. ²⁸ Joan. xv, 5. ²⁹ Psal. lxxxviii, 18. ³⁰ Psal. cxliii, 7, 8.

(1) Ὁς χοῦν LXX delent, nec in versione Hunfredi reperitur.

ἀσέβειαν, ἄμωμόν τε καὶ ἀκατάσκοπον· οἱ γὰρ ὅλως φωτὸς τοῦ θεοῦ καὶ νοητοῦ γυμνὴν καὶ ἐρήμην ἔχοντες τὴν καρδίαν, πῶς ἂν εἰδεῖν τὴν εὐθὺ τῶν ἱερῶν νόμων ἀποφέρουσαν τριβὸν; Ἡ πῶς ἂν δίκαιοι κατὰ τὸ ἀληθὲς τῶν εὐαγγελικῶν κηρυγμάτων ἡμοιρηκότες, δι' ὧν ἔστι μαθεῖν τῆς ἀξιαγάστου πολιτείας τὴν ὁδόν; ἀκάθαρτοι δὴ οὖν, κἄν εἰ δοκοῦεν εἶναι τινὲς χρηστοὶ καὶ ἐπεικειεῖς. Ὡσπερ δὲ φύλλα πεπτῶκασιν ἐκ φυτοῦ, καὶ οὐδὲν ἀπεικὸς εἰ τοῦτο παθόντες, καὶ διαρῖπιτεῖσθαι πανταχοῦ προσδοκῶσιν οἱ τάλανες· εὐπαρακόμεστον γὰρ ἐσχήκασι τὴν καρδίαν, καὶ ὅλον παντὶ περιφερομένην πνεύματι, καὶ οὐδεὶς ἔστι παρ' αὐτοῖς ὁ γνησίως ἐπικαλεῖσθαι Θεὸν εἰδώς, ἤγουν διὰ μνήμης ἔχων, ὅτι χρῆ τῆς πρὸς αὐτὸν οικειότητος ἀντιλαβέσθαι νεανικῶς πεπτῶκαμεν δὲ, φασι, πρὸς τοῦτο τάλαιπωρίας, εἰ ὅτι ἀπεστρεψάς τὸ πρόσωπόν σου ἀφ' ἡμῶν, καὶ παρέδωκας τοὺς ἀποστροφῆν ὑπομείναντας τὴν παρὰ Θεοῦ, ἀλλ' ἦν πᾶσά πως ἀνάγκη παντὶ περιτελεῖσθαι κακῶ τὸς ταῖς οὕτω πολλαῖς ἀμαρτίαις κατηχθισμένους.

Καὶ νῦν, Κύριε, Πατὴρ ἡμῶν σὺ εἶ. Ἡμεῖς δὲ πηλὸς, ἔργα τῶν χειρῶν σου πάντες ἡμεῖς. Μὴ ὀργίζου ἡμῖν σφόδρα, καὶ μὴ ἐν καιρῷ μνησθῆς ἀμαρτιῶν ἡμῶν. Καὶ νῦν ἐπιβλέψον, ὅτι λαὸς σου πάντες ἡμεῖς, πόλις τοῦ Ἀγίου σου.

Παραιτοῦνται σφόδρα τὸ εἰσάπαν ἀπολιθεῖν τῆς πρὸς αὐτὸν οικειότητος. Ἐπειδὴ δὲ διὰ πολλὴν ἀμαρτίαν παρηγέθησαν εἰς τοῦτο, πλέκουσι πως ἀρίστη τέχνη τὰς λιτάς· οὐ γὰρ ἔχοντες ἐξ ἔργου καὶ ἐξ ἀμωμῆτου ζωῆς ἐκδυσωπῆσαι τὸν σῶζοντα, ἐφ' ἑτερόν τι βαδίζουσι. Παρακαλοῦσι γὰρ ὡς Δημιουργὸν ποιημάτων ἰδίων θέσθαι τινὰ λόγον, καὶ νεῖμαι φειδῶ τοῖς παρ' αὐτοῦ παρενηνεγμένοις εἰς τὸ εἶναι, καὶ ἔξῃ. « Πατὴρ γὰρ ἡμῶν κεχηρημάτικας, » φησὶν, « ἐσμὲν δὲ ἡμεῖς τῶν σῶν ἔργα χειρῶν. Οὐκοῦν μὴ ὀργίζου ἡμῖν σφόδρα. » Οὐκ ἀγνοοῦσιν, ὅτι προσεκκρούκασιν, ὁμολογοῦσι δὲ μᾶλλον, ὅτι καὶ δίκης ἀξιους ἑαυτοὺς ἀπέφηναν, πεπαφνηκότες ἀγρίως εἰς τὸν Υἱόν· διὰ τοῦτο μονονουχί κολάζουσι (1) τὴν λιτὴν, καὶ οὐκ ἐλευθέραν παντελῶς ποιοῦνται τὴν πρόσδοτον· βραχὺ δὲ πως τὴν παρῴρησιαν συστειλαντες, οὐ τὸ μηδὲ ὅλως ὀργίζεσθαι κατ' αὐτῶν αἰτοῦσιν ἐλεεινῶς τὸν Θεόν, ἀναπλέκεσθαι δὲ μᾶλλον γαληνότητι τὸν θυμόν. Ἄξιοι μὲν γὰρ ὀργῆς ὁμολογουμένως, φησὶν, οἱ τοῖς οὕτως δεινοῖς ἐνισχημένοι κακοῖς, ἀλλὰ τῆς σῆς ἡμερότητας ἀξιον γένοιτο ἂν τὸ κολοβοῦν ἐφ' ἡμῖν, καὶ τὰ ἐκ δικαίας ὀργῆς. « Ἐν καιρῷ » τοίνυν θλίψεως, φησὶ, « μὴ μνησθῆς τῶν ἀμαρτιῶν ἡμῶν, ἐννοῶν ὅτι ὁ λαὸς σου πάντες ἡμεῖς, καὶ πόλις τοῦ Ἀγίου σου, » τουτέστιν, ἐν ᾗ τὸ σὸν ἄγίασμα. Σημαίνουσι δὲ διὰ τούτων τὸν νεῶν.

Ἐγενήθη ἔρημος Σιών, ὡς ἔρημος ἐγενήθη Ἱερουσαλήμ, εἰς κατάραν ὁ οἶκος τὸ ἅγιον ἡμῶν, ἡ δόξα ἦν ἐβλόγησαν οἱ πατέρες ἡμῶν, ἐγενήθη πυρκαυστος, καὶ πάντα τὰ ἐνδοξα

A vere sint, qui evangelica prædicatione carent, unde liceret præclaræ conversationis viam discere? Impuri igitur sunt, etiamsi boni et probi esse videantur. Ac tanquam folia ceciderunt de arbore; nec mirum est si cum hoc illis accidat, etiam abjectum iri se plane sperent miseri. Labilem namque et lubricam mentem habuerunt, quæ omni vento circumfertur. Nec quisquam eorum est qui germane ac genuine sciat Deum invocare, aut qui meminerit, conjunctionem quæ cum ipso est, apprehendendam et amplectendam prompte et quasi juveniliter. Cecidimus autem, inquit, eo miseræ, « quia avertisti faciem tuam a nobis, et tradidisti nos propter peccata nostra. » Non enim beati esse poterant, a Deo rejecti; at omni malo transigi plane oportet eos, B qui adeo multis peccatis onerati sunt.

VERS. 8, 9. *Ei nunc, Domine, Pater noster tu es, nos autem lutum; opera manuum tuarum omnes nos. Ne irascaris nobis nimis, et ne memineris in tempore peccatorum nostrorum. Nunc ergo respice, quia populus tuus omnes nos, civitas Sancti tui.*

Valde deprecantur, omnino a conjunctione cum Deo excidere. Quia vero propter multa peccata ad hoc deducti sunt, **890** preces optimo artificio texunt. Cum enim non possint operibus et inculcata vita Servatorem placare, ad aliud se conferunt. Rogant enim ut Creatorem, ut sui segmenti rationem habeat, et misericordiam conferat in eos qui ab ipso in rerum naturam et vitam producti sunt. « Pater enim noster, » inquit, « nuncuparis, nosque sumus opera manuum tuarum. Itaque ne irascaris nobis graviter. » Non ignorat se offendisse, imo confitentur, quod se pœna dignos effecerint, inmaniter debacchati in Filium. Idcirco etiam precationem tantum non consciunt, nec liberum sibi accessum aditumque faciunt, sed aliquantulum loquendi fiduciam contrahunt, Deumque orant miserabiliter, ne omnino sibi irascatur, sed ut furorem placabilitate contemperet. Digni quidem, inquit, sumus plane ira, adeo gravibus malis implicati; at tua clementia dignum est iram etiam justam in nos minuere et decurtare. « Tempore » igitur afflictionis, inquit, « ne memineris peccatorum nostrorum, sed cogita populum tuum nos omnes esse, et civitatem Sancti tui, » id est, in qua tuum esse sanctuarium. Significant autem his verbis templum.

VERS. 10-12. *Facta est deserta Sion; quasi solitudo facta est Jerusalem, execratio domus sancta nostra, gloria cui benedixerunt patres nostri, igne combusta est, et omnia gloriosa conciderunt. Et super*

²¹ Jac. 1, 6.

(1) Hunfred. legisse videtur κολάπτουσι.

his omnibus tu sustinisti, Domine, et tacuisti, et humiliasti nos valde.

Cum præsignificarint animi mala, prædixerintque se peccatis irretitos, instabiles, et foliorum instar omni flatu huc illuc jactatos esse; commemorant deinceps et externas calamitates quæ illatæ sunt, ac videntur Hierosolymorum vastationem deplorare, templique incendium. Nam post Servatoris crucem, hæc omnia effecta sunt. « Et deserta, » inquit, « facta est Sion, » quæ adeo speciosa fuit aliquando, celeberrima illa et populosa. « Factaque est execratio domus sancta nostra. » Execrationem dicunt, pro, contradictione et convicio Deum ignorantibus. Cultores enim dæmoniorum, cum sancti, aut qui aliquo modo adherent Deo patiuntur supplicium, profuse rident et efferuntur, et majestatem ejus qui servat illos ludibrio habent. **91** Putant enim fortassis manum ejus laborare, nec posse illos servare; nec cogitant eos pœnæ ideo subjectos esse, quod ea patravissent quæ illi displicent. « Execratio » igitur « facta est domus sancta nostra. » Sanctum enim fuit apud illos templum. Et igne combustum est, inquit, quod voce sanctorum patrum adeo decantatum, celebratum ac prædicatum est. Concidisse aiunt omnia gloriosa. Nulla enim erat omnino veneratio sacrosanctorum vasorum, quæ in divino templo posita fuerunt, nulla reverentia his qui illa diripiunt et incendunt. « At sustinisti, » inquit, « in his omnibus et conticuisti, nosque ad solum usque prostravisti. » Quia enim repellere poterat hostilem incursum, permisit tamen eos invalescere, et in ipsum etiam templum irruere: colligunt inde se propter iram et peccata despectos esse, iramque his de causis concipiunt. Qui enim potest injuriam prohibere, prætermittit tamen, et res adversas et asperas ad finem usque progredi et procedere permittit, acerbam iram procul dubio in eos distillasse et effulisse eum, manifestum est; ita ut etiam suam gloriam neglectui habuerit, et ludibria hostium sustinuerit. Quandoquidem bene accidit eos pœnas dare, quos par est ob multa peccata supplicio affici.

CAP. LXV. VERS. 1, 2. *Manifestus factus sum his qui me non quærebant, inventus sum non interrogantibus me. Dixi: Ecce ego genti, quæ non appellavit nomen meum. Expandi manus meas tota die, ad populum incredulum et contradicentem, qui non ambulavit in via vera, sed post peccata sua.*

Necessario jam prædictis hæc inferuntur. Nam quoniam dixerunt: « Quid seduxisti nos, Domine, a via tua? obdurasti corda nostra, ne timeremus te⁴⁰; » adjeceruntque: « Facta est deserta Sion, quasi solitudo facta est Jerusalem, et execratio domus sancta nostra: » deinceps necessario Christi ipsius persona inducta est, causas velut referens, cur hæc

συνέπεσε. Καὶ ἐπὶ πᾶσι τούτοις ἠρέσχου, Κύριε, καὶ ἐσιώπησας, καὶ ἐταπεινώσας ἡμᾶς ἕως σφόδρα.

Τὰς ἐν φυλῇ ζήλιας προπαγγελίαντες, καὶ ἐτι γεγονῶσι ταῖς ἁμαρτίαις εὐάλωτοι προηγορευόμενοι, εὐπαράφοροι τε καὶ φύλλων ἕκτην ὑπὸ παντὸς πνεύματος τῆδὲ τε κάκεισε διαβρῦπτούμενοι, διαμνημονεύουσι λοιπὸν καὶ τῶν ἐξωθεν αὐτοῖς ἐπενηγεμένων συμφορῶν· εἰκόσασι δὲ τὴν τῶν Ἱεροσολύμων πόρθησιν ὀλοφύρεσθαι, καὶ τὸν ἐμπρησμὸν τοῦ ναοῦ· μετὰ γάρ τοι τὸν τοῦ Σωτῆρος σταυρὸν, ταυτὶ θεῖα πάντα τετλεσται· « Ἐρημος δὲ οὖν ἐγενήθη ἡ Σιών, » φησὶν, ἢ διαπρεπῆς οὕτω, καὶ διαδόχτος, καὶ πολυανδροῦσα ποτέ. « Γέγονε δὲ καὶ εἰς κατάραν τὸ ἅγιον ἡμῶν » τὸ δὲ, κατάραν φασὶν, ἀντὶ τοῦ, εἰς κατάρρησιν καὶ λοιδορίαν τοῖς οὐκ εἰδῶσι θεόν· οἱ γὰρ τῶν δαιμόνων θεραπευταὶ πασχόντων ἁγίων, ἤγουν τῶν καθ' ὄντιναοῦν τρόπον ἀνακειμένων θεῷ, πλατὺ γελῶσι, καὶ καταπαίρονται, καὶ τὴν τοῦ σώζοντος αὐτοῦ διασῶρουσι δόξαν. Οἴονται γὰρ ἴσως τὴν αὐτοῦ χεῖρα παθεῖν τὴ μὴ ἰσχύσαι σώζειν αὐτοῦς, καὶ οὐκ ἐννοοῦσιν, ὅτι πεπτώκασι ὑπὸ δίκην πεπραχότες τινὰ τῶν ἀπαθόντων αὐτῷ. « Εἰς κατάραν » τὸν οὖν « ὁ οἶκος τὸ ἅγιον ἡμῶν. » Ἅγιος γὰρ ἦν παρ' αὐτοῦ ὁ ναὸς, γέγονε δὲ καὶ πυρκαυστός, φησὶν, ὁ διὰ φωνῆς τῶν ἁγίων κατέρων, ὥστε περιφανῆς, καὶ ἀσπίδης προσηγγελέμενος· συμπεπιωκέναι δὲ φασὶ πάντα τὰ ἱεροῦ· σέβασμα γὰρ ἦν ὅλως οὐδὲν τῶν ἐν τῷ θείῳ καὶ κειμένων σκευῶν ἱερῶν, τοῖς διαρπάζουσιν αὐτὰ, καὶ καταπιμπρᾶσιν· « Ἡνέσχου δὲ, » φησὶν, « ἐπὶ πᾶσι τούτοις, καὶ κατεσίγησας, καὶ κατεκόμισας ἡμᾶς ἕως ἐδάφους. » Ἐπειδὴ γὰρ ἀποσοβῆσαι δυνάμενος τῶν πολεμίων τὴν ἐφοδὸν, συγχευώρηεν ἰσχύσαι, καὶ καταδραμεῖν, καὶ αὐτοῦ τοῦ νεῶ, διατεχμαίρονται λοιπὸν, ὅτι παρεώρανται δι' ὄρηθν, καὶ ἁμαρτιῶν ἐπίχειρα, τὴν ἐπ' αὐτοῖς θεῖα τούτοις σιγὴν ἐσχῆκασιν. Ἡ γὰρ ἐνὸν εὐκόλως ἀποστῆσαι τὴν ὄρηθν, εἶτα τοῦτο μεθεῖς, καὶ προελθεῖν εἰς πέρας· ἐφιεὶς τὰ δεινὰ, δῆλος ἂν εἴη δῆπουθεν δριμύτην αὐτοῖς ἐπιστάξας ὄρηθν, ὡς καὶ δόξης ἰδίας ὑπερθεῖν, καὶ ἀνασχέσθαι γέλωτος ἐχθρῶν, ὅταν ἐκβαίνη καλῶς τὸ ἐκτινύνα· δίκας τοῦς οἷς ἂν πρέποι κολάζεσθαι διὰ πολλὴν ἁμαρτίαν.

Ἐμφανῆς ἐγενόμην τοῖς ἐμὲ μὴ ζητοῦσιν, εὐρέθηθ' τοῖς ἐμὲ μὴ ἐπερωτῶσιν. Εἶπα· Ἴδου εἰμι τῷ ἔθνει, οἱ οὐκ ἐπεκαλέσαστο τὸ ὄνομα μου. Ἐξεπέτασα τὰς χεῖράς μου ὅλην τὴν ἡμέραν πρὸς λαὸν ἀπειθοῦντα, καὶ ἀντιλέγοντα, οἱ οὐκ ἐπορεύθησαν ὀδῷ ἀληθείας, ἀλλὰ ὀπίσω τῶν ἁμαρτιῶν αὐτῶν.

Ἀναγκαίως τοῖς ἤδη προειρημένοις ἐπιφέρεται ταῦτα. Ἐπειδὴ γὰρ ἔφασκον· « Τί ἐπλάνησας ἡμᾶς, Κύριε, ἀπὸ τῆς ὁδοῦ σου; ἐσκήρυνας ἡμῶν τὰς καρδίας τοῦ μὴ φοβεσθαι σε; » προσεπήγαγον δὲ, ὅτι « Ἐγενήθη ἔρημος Σιών, ὡς ἔρημος ἐγενήθη Ἱερουσαλήμ, εἰς κατάραν ὁ οἶκος ὁ ἅγιος ἡμῶν. » λοιπὸν ἀναγκαίως τὸ αὐτοῦ πρόσωπον εἰσδέθηκε τοῦ Χρι-

⁴⁰ Isa. LXIII, 17.

στοῦ, τὰς αἰτίας ὡσπερ ἀπαγγέλλων, ἐφ' αἷς εἰκό-
 τως ταυτὶ πεπονθότας, οὐχ ἑαυτοῖς μᾶλλον ἐπιγρά-
 φουσι τὰς αἰτίας, ἐγκαλοῦσιν, ὡσπερ τῷ τὴν ἰσθ-
 ροπον αὐτοῖς ἐπάγοντι δίκην. « Ἐμπρῆς γὰρ γέγονα, »
 φησι, « καὶ τοῖς ἐμὲ μὴ ζητοῦσιν, εὐρέθην τοῖς ἐμὲ
 μὴ ἐπερωτῶσιν » αὐτόμολος γὰρ ὁ Σωτὴρ εἰστρέχων
 ἐν ταῖς συναγωγαῖς, ἐδίδασκεν αὐτοὺς κηρύσσων τὸ
 εὐαγγέλιον τῆς βασιλείας, καὶ θεραπεύων πᾶσαν
 νόσον καὶ πᾶσαν μαλακίαν ἐν τῷ λαῷ, καθὰ γέ-
 γραπται. Τί γὰρ οὐ πέπρακται παρ' αὐτοῦ τῶν
 ἐπέκεινα καὶ λόγου καὶ θαύματος; Ἄπηλλάττοντο
 λεπροὶ, καὶ χειρὸς ἄφθ, καὶ νεύματι τῷ θεοπροπέει,
 ἠγέρθησαν ἐκ μνημάτων νεκροὶ, τυφλοὶ τὸ τριπόθη-
 τον ἐδέχοντο φῶς, ἀνεσκήρτησαν ὡς Ἐλαφοὶ τῷ ποδὶ
 λελωθημένοι. Καὶ γούν τοῖς ταῦτα τεθεαμένοις
 ἔρασκεν ὁ Χριστός· « Εἰ οὐ ποῖω τὰ ἔργα τοῦ Πα-
 τρός μου, μὴ πιστεῦτέ μοι· εἰ δὲ ποῖω, κἄν ἐμοὶ μὴ
 πιστεῦτε, τοῖς ἔργοις μου πιστεῦσατε. » — « Εἶπον »
 τοῖνον, φησὶν, « Ἐγὼ εἰμι τῷ ἔθνει, οἷ οὐκ ἐκάλεσαν
 τὸ ὄνομά μου· » εὐρίσκειται γὰρ ποτὲ μὲν λέγων,
 « Ἐγὼ εἰμι τὸ φῶς τοῦ κόσμου, » ποτὲ δὲ πάλιν,
 « Εἰ τις διψᾷ, ἐρχέσθω πρὸς με, καὶ πινέτω. Ὁ πι-
 στεύων εἰς ἐμὲ, καθὼς εἶπεν ἡ Γραφή, ποταμοὶ ἐκ τῆς
 κοιλίας αὐτοῦ βρέουσιν ὕδατος ζῶντος· » ἀλλ' οὐκ
 ἤθελον ἐπικαλεῖσθαι τὸ ὄνομα αὐτοῦ, καίτοι διαβρήδην
 τὸ « Ἐγὼ εἰμι » λέγοντος πλεισταχοῦ. Ὅτι δὲ γεγό-
 νασιν ἀνουθέτητοι καὶ ἐν ἰσθ τάχα πού τοῖς οὐκ
 ἔχουσιν ὄψα, σκληροὶ τε καὶ ἀπειθεῖς, διαδείκνυσι
 λέγων, ὅτι « Ἐξεπέτασα τὰς χεῖράς μου πρὸς λαὸν
 ἀπειθοῦντα, καὶ ἀντιλέγοντα· » κατειθίσμεθα γὰρ
 ἀείπως τοῖς ἀνηκόοις προσδιαλεγόμενοι μετὰ βοῆς
 τὰς χεῖρας ἀπλοῦν, καὶ πλείστην ὄσπν κατ' αὐτῶν
 ποιῆσθαι τὴν ἐπίκλησιν· « ἀλλ' οὐκ ἐπορεύθησαν, »
 φησὶν, « ὁδῷ ἀληθινῇ. » Παρεδέξαντο γὰρ οὐδαμῶς
 τὸ σωτήριον κήρυγμα, « εἶποντο δὲ μᾶλλον ταῖς ἐαυ-
 τῶν ἀμαρτίαις, » τουτέστιν, ἀσχέτω φορᾷ κατεφέροντο
 πρὸς ἀτημελῆ καὶ ἐκνομωτάτην ζωὴν, δίχης τε αὐ-
 τοῖς καὶ ὀλέθρου πρόξενον. Τοῦτο πάλιν ὁ Σωτὴρ
 αὐτοῖς εὐρίσκειται λέγων· « Ἀμὴν λέγω ὑμῖν, ἐάν μὴ
 πιστεῦσητε, ὅτι ἐγὼ εἰμι, ἐν ταῖς ἀμαρτίαις ὑμῶν
 ἀποθανεῖσθε. » Ἀντεπράττοντο γὰρ νουθετούμενοι,
 παρήγγειλον δὲ καὶ τοῖς ὑπὸ χεῖρα λέγοντες· « Δαιμό-
 νιον ἔχει, καὶ μαίνεται, τί αὐτοῦ ἀκούετε; » καὶ μὴν
 κάκεινον πρὸς τοῦτω βοῶντες· « Περὶ καλοῦ ἔρ-
 γου οὐ λιθάσομέν σε, ἀλλὰ περὶ βλασφημίας, ὅτι σὺ

merito passi fuerint. Non sibi causas ascribunt, sed
 in crimen vocant fere illum qui dignam illis poenam
 inducit. « Apparui, » enim, inquit, « me non quaer-
 entibus, inventus sum me non interrogantibus. »
 Sua namque sponte Servator ingressus in synagogas,
 892 docuit illos, praedicans Evangelium regni, et
 curans omnem morbum et omnem infirmitatem in
 populo ⁴¹, sicuti scriptum est. Quid enim non factum
 est ab eo, quod non superet omnem et orationem et
 admirationem? Leprosi tactu et nutu divino
 liberati sunt; excitati e monumentis mortui; caeci
 optatissimam lucem receperunt; exsilierunt velut
 cervi pede capti ⁴². Haec spectantibus dixit Christus :
 « Si non facio opera Patris mei, nolite mihi credere ;
 si facio, etsi mihi non credatis, operibus meis
 credite ⁴³. » « Dixi » igitur, inquit : « Ego adsum
 genti, quae non appellavit nomen meum. » Invenitur
 enim dicens nunc : « Ego sum lux mundi ⁴⁴; » nunc
 rursus : « Si quis sitit, veniat ad me, et bibat. Qui
 credit in me, sicuti dicit Scriptura, flumina de
 ventre ejus fluent aquae viventis ⁴⁵. » At noluerant
 appellare nomen ejus, quantumvis diserte diceret,
 et quidem saepe : « Ego sum. » Fuisset autem eos
 admonitionis impatientes, et similes his qui aures
 non habent, duros et inobedientes, ostendit cum ait :
 « Expandi manus meas ad populum inobedientem
 ac contradicentem. » Solemus omni semper cum
 refractarios alloquimur, et inminorigeros, cum cla-
 more manus extendere et graviter in illos invehi.
 « Sed non ambulaverunt, » inquit, « in via vera. »
 C Nullo enim modo admiserunt salutarem praedicationem,
 « sed peccata sua secuti sunt, » id est, effreni
 impetu ad solutam vitam maximeque legibus contra-
 riam devoluti sunt, quae poenam ipsis et interitum
 accersivit. Hoc rursus Servator illis dicere inveni-
 tur : « Amen dico vobis : Si non credideritis quod
 ego sim, in peccatis vestris moriemini ⁴⁶. » Admoniti
 enim renitebantur, ac denuntiabant subjecti manui
 suae : « Dæmonium habet et insanit, quid ipsum
 auditis ⁴⁷? » Illud insuper clamantes : « Non propter
 bonum opus lapidamus te, sed propter blasphemiam,
 quia tu homo cum sis, facis teipsum Deum ⁴⁸. »

Ὁ λαὸς οὗτος ὁ παροξύνων με, ἐνώπιον ἐμοῦ
 αὐτοὶ διὰ παντός. Θυσιάζουσιν ἐν τοῖς κήποις,
 καὶ θυμιῶσιν ἐν τοῖς πλίνθοις τοῖς δαιμονίοις,
 ἀ οὐκ ἔστι. Καὶ ἐν τοῖς μνήμασι, καὶ ἐν τοῖς
 σπηλαιῖσι κοιμῶνται δι' ἐνώπνια, οἱ ἐσθιορτες
 κρέα ὄνια, καὶ ζωμὸν θυσιῶν, μεμολυσμένα πάντα
 τὰ σκεύη αὐτῶν· οἱ λέγοντες, Πόρρω ἀπ' ἐμοῦ,
 ὅτι καθαρὸς εἰμι, μὴ ἐγγίσης μοι. Οὗτος ὁ καπνὸς
 τοῦ θυμοῦ μου, πῦρ καίεται ἐν αὐτῷ πάσας τὰς
 ἡμέρας.

Ἀνοσίους ὄντας ἐλέγχει τοὺς ἐξ Ἰσραὴλ, καὶ οὕτι
 που μόνον κατὰ τὸν τῆς ἐπιδημίας καιρὸν, ἀλλὰ γὰρ

Vers. 3-5. Populus hic exacerbens me, in con-
 spectu meo semper. Isti sacrificant in hortis, et ad-
 olent incensum super lateres daemonibus, qui non sunt.
 Et in monumentis ac speluncis dormiunt propter in-
 somnia; comedant carnes suillas, et jus hostiarum;
 polluta omnia vasa eorum: dicunt, 893 Longe a
 me, quia mundus sum, ne appropinques mihi. Iste
 fumus furoris mei, ignis ardet in eo omnibus diebus.

Impios Israelitas arguit, nec solum adventus tem-
 pore, sed retro, et velut ab ipsa stirpe et ex patri-

⁴¹ Matth. iv, 23. ⁴² Matth. xi, 5; Isa. xxxv, 5, 6. ⁴³ Joan. x, 37, 38. ⁴⁴ Joan. viii, 12. ⁴⁵ Joan. vii, 37, 38. ⁴⁶ Joan. viii, 24. ⁴⁷ Joan. x, 20. ⁴⁸ ibid. 33.

bus, qui divina ejus lege rejecta, et Mosaicis præceptis tantum non vale dicto, idolis servierunt, et falso nuncupatis diis sacrificarunt, et immundorum spirituum cultores exstiterunt. « Illic populus, » inquit, « est qui semper me exacerbat. Sacrificarunt enim indesinenter, » id est, longo tempore, « in conspectu meo. » At quomodo latere poterant, cum Deus omnia inspiciat? Dixit enim per quemdam ex sanctis prophetis : « Deus appropinquans ego sum, dicit Dominus⁹⁹, et non Deus e longinquo. An me celabitur quidquam? » Si ergo nihil eum celetur, quomodo latuerunt quidam suffitum facientes in hortis, vel in silvis, montibus et lucis? Quid igitur significat, « In conspectu meo? » Scilicet in ipso temple quod mihi consecratum est. Simile quiddam enim dixit voce Jeremiæ de Jerusalem. « Quam abominationem fecit dilecta in domo mea¹⁰⁰? » Abominationem nominare consueverunt sacræ Litteræ idolum. Itaque et ob oculos meos « suffitum faciunt, » inquit, « et in hortis, » id est, in montibus, uti dixi, « sub quercu, et populo, et arbore umbrosa¹⁰¹, » secundum id quod scriptum est. Sacrificabant, ut videtur, Græcorum morem secuti, quibusdam dæmonibus, nymphas illi vocant, hamadryadas, et oreadas. Sed non sunt, inquit, non quod non subsistant exitiosi dæmones; sed quod non sint dii, prout illi qui sacrificant illis opinantur. Sacrificarunt etiam in monumentis et speluncis, necromantica quædam, ut videtur, exercentes. Dormiebant etiam in monumentis, insomniis quibusdam et spectris decepti, et notitiam rerum futurarum indagantes. Ejusmodi sunt enim impietatis Græcorum inventa. Calcasse autem eos quoque legis præcepta, demonstrat inquitens : « Comedunt carnes suillas. » Interdixit enim hæc Israelitis. Absorbabant etiam jus sacrificiorum, omni impuritate repleti, sordes non eluendas habentes, putantes deinde ad summum omnis puritatis gradum se pervenisse, adeo ut dicerent appropinquare volentibus, 894 « Longe a me, ne appropinquare mihi, quia purus sum. » Mali enim et impuri dæmones, persuadent his qui se adorant, quod etsi omnia præter æquum et bonum agant, imo etiam res inquinatissimas, futuri sint puri, face illis prælucente, et igne circumeunte, vel etiam aquarum abstersione, et fabulis anilibus incantantibus. Cæterum hæc omnia, inquit, impie et flagitiose ab illis perpetrata, « Fumus sunt furoris mei, et ignis ardet in eo omnibus diebus. » Scimus autem, cum ignis accendendus est, exoriri prius fumos. Itaque ante Servatoris adventum, cum in sordibus versaretur, quem modo diximus, Israel, velut fumi quidam et initia divinæ iræ apparuerunt. Postquam vero prioribus suis impietatibus addiderunt etiam debacchationem in ipsum universorum Servatorem et Redemptorem : interfecerunt enim principem vitæ¹⁰², furor deinde accensus est, et in flammam quodammodo fumi conversi sunt.

ἄνωθεν, καὶ οἷον ἐκ βίβλης, καὶ ἐκ πατέρων οὐ τὸν θεὸν αὐτοῦ παρωσάμενοι νόμον, καὶ μονουχὶ τὸ ἐβρώσθαι φθάσαντες ταῖς διὰ Μωσέως ἐντολαῖς, λατρεύουσαι εἰδώλους, καὶ τεθύκασι τοῖς ψευδωνύμοις θεοῖς, καὶ πνευμάτων ἀκαθάρτων γεγονάσι θεραπευταί. « Οὗτος ὁ λαὸς αἰεὶ γέγονε, » φησὶ, « παροξύνων με. Τεθύκασι γὰρ ἀκαταλήκτως, » τούτέστιν, ἐν χρένοις μακροῖς, « ἐνώπιόν μου. » Εἶτα πῶς ἦν δύνασθαι λαθεῖν αὐτούς, καίτοι πάντα ἐφορώντος Θεοῦ; Ἐφη γάρ που, καὶ δι' ἐνδὸς τῶν ἀγίων προφητῶν : « Θεὸς ἐγγίζων ἐγὼ εἰμι, λέγει Κύριος, καὶ οὐχὶ Θεὸς πόρρωθεν, μὴ ἀπ' ἐμοῦ κρυβήσεται τι; » Οὐκοῦν εἰ μὴ δὲν ἀπ' αὐτοῦ κρύπτεται, πῶς ἀνέλαθον τινὲς θυμιῶντες ἐν κήποις, ἦγουν ἐν δρυμοῖς, ὄρεσι τε καὶ νάπταις; Τί οὖν ἄρα τὸ ἐνώπιόν μου » δηλοῖ, ἀντὶ τοῦ, καὶ εἰς αὐτὸν τὸν ἀφιερωθέντα μοι νεῦν. Ἐφη γάρ τοι τοιούτου καὶ διὰ φωνῆς Ἱερεμίου περὶ τῆς Ἱερουσαλήμ : « Τί ἡγαπημένη ἐν τῷ οἴκῳ μου ἐποίησε βδέλυγμα; » Βδέλυγμα δὲ τὸ εἰδωλὸν ὀνομάζειν ἔθος τῶν Ἱεροῦ Γράμμασι. Οὐκοῦν κατ' ὄφθαλμοὺς ἐμοῦ : « θυμιῶσι, » φησὶ, « καὶ ἐν τοῖς κήποις, » τούτέστιν, ἐν ὄρεσιν, ὡς ἔφη, « ὑποκάτω δρυὸς, καὶ λεύκης, καὶ δένδρου συσκιάζοντος, » κατὰ τὸ γεγραμμένον. Ἔθυσον δὲ, κατὰ τὸ εἰκὸς, τοῖς Ἑλλήνων ἀκολουθήσαντες θυμοῖς, δαίμοσι τισὶν, ἕξ νύμφας ἐκείνοι καλοῦσιν, ἀμαδρυάδας καὶ βρειάδας· ἀλλ' οὐκ εἰσι, φησὶν, οὐχ ὅτι μὴ ὑπάρχουσιν οἱ ἀλιτήριοι δαίμονες, ἀλλ' ὅτι θεοὶ μᾶλλον οὐκ εἰσι, κατὰ γε τὰς τῶν θυόντων αὐτοῖς ὑπονοίας. Ἔθυσον δὲ καὶ ἐν μνήμασι, καὶ ἐν σπηλαίοις, νεκρομαντείας τὰς καλουμένας ἐπιτηδεύοντες κατὰ τὸ εἰκὸς. Ἐκοιμῶντο δὲ καὶ ἐν μνήμασι, ὄνειροπομπεῖοις τισὶ καὶ φάσμασι ἀπατώμενοι, καὶ τῶν ἐσομένων πολυπραγμονοῦντες τὴν γνώσιν. Τοιαῦτα γὰρ πῶς εἰσι τῆς τῶν Ἑλλήνων ἀνοσιότητος τὰ εὐρήματα. Ὅτι δὲ καὶ τὴν τοῦ νόμου πεπατήκασιν ἐντολὴν, διαδεικνυσιν εἰπὼν, « Ἐσθίοντες κρέα ὕεια » ἀπειρητο γὰρ τὰ τοιάδε τοῖς ἐξ Ἰσραὴλ ἐξεβρόβουν δὲ καὶ ζυμοὺς θυσιῶν, ἀπάσης ἀκαθαρτίας ἀναμιμπλάμενοι, καὶ δυσσάπτριπτον ἔχοντες μολυσμὸν· εἶτα νομίζοντες, ὅτι καὶ εἰς λήξιν ἀπάσης ἐληλάκασι καθαρότητος, ὥστε καὶ λέγειν τοῖς ἐγγύς εἶναι θέλουσιν αὐτῶν : « Πόρρω ἀπ' ἐμοῦ, μὴ ἐγγίσης μοι, ὅτι καθαρὸς εἰμι. » Οἱ γὰρ πονηροὶ καὶ ἀκάθαρτοι δαίμονες ἀναπεῖθουσι φρονεῖν τοὺς προσκυνούντας αὐτοῖς, ὅτι πάντα δρῶντες, καὶ τὰ πέρα νόμου, καὶ πάσης ἐπιεικειας, μᾶλλον δὲ τὰ εἰς ἄκρον ἤκοντα μολυσμοῦ, ἔσονται καθαροὶ, δαδὸς ἀφθείσης παρ' [αἰ. ἐπ'] αὐτοῖς, καὶ κύκλῳ πυρὸς περιθέοντες, ἢ τάχα που, καὶ ὕδατος βαντισμοῦ, καὶ μυθολογίας γραοπρεποῦς ἐπαδομένης αὐτοῖς. Ἀλλὰ ταυτὶ σύμπαντα φησὶ, τὰ δυσσεβῶς τε καὶ ἀνοσιῶς παρ' αὐτῶν γεγονότα : « Καπνὸς εἰσι τοῦ θυμοῦ μου, καὶ πῦρ καίεται ἐν αὐτῷ πάσας τὰς ἡμέρας. » Ἴσμεν δὲ, ὅτι πυρὸς ἐξάπτεσθαι μέλλοντος προανίσχουσι καπνοὶ. Οὐκοῦν πρὸ μὲν τῆς τοῦ Σωτῆρος ἐπιδημίας, ἐν μολυσμοῖς ὄντος τοῖς ἀρτίως ἡμῖν εἰρημένοις τοῦ Ἰσραὴλ, καπνοὶ τινες ὡσπερ, καὶ ἀρχαὶ τῆς θείας ὀργῆς ἀνεφαίνοντο. Ἐπειδὴ δὲ

⁹⁹ Isa. LI, 6.¹⁰⁰ Jer. XI, 15.¹⁰¹ Osee IV, 15.¹⁰² Act. III, 15.

ταῖς προτέραις ἑαυτῶν δυσσεβείαις προσεπήγαγον, καὶ τὴν εἰς αὐτὸν παροινίαν τὸν τῶν ὄλων Σωτήρα καὶ Λυτρωτὴν ἀπεκτόνασι γὰρ τὸν ἀρχηγὸν τῆς τινὰ μετέστησαν οἱ καπνοί.

Ἰδοὺ γέγραπται ἐνώπιόν μου· Οὐ σιωπήσω ἕως ἂν ἀποδῶ, καὶ ἀνταποδώσω εἰς τὸν κόλπον αὐτῶν τὰς ἁμαρτίας αὐτῶν, καὶ τῶν πατέρων αὐτῶν, λέγει Κύριος· οἱ ἐθυμίωσαν ἐπὶ τῶν ὄρεων, καὶ ἐπὶ τῶν βουνῶν αὐτῶν ὠνείδισάν με· ἀποδώσω τὰ ἔργα αὐτῶν εἰς τὸν κόλπον αὐτῶν.

Ὅμοιον ὡς εἰ λέγοι· Τὰ εἰς λύπην ἔμην παρά τε τῶν πατέρων αὐτῶν, καὶ παρ' αὐτῶν ἀνοσίως γεγενημένα, μονουοχι καὶ ἐν πινακί γεγραμμένα θεωρῶ, καὶ ἐν τοῖς ἔμοις εἰσιν ὀφθαλμοῖς, ἢ πῶς ἂν ἀνασχοίμην τῶν οὕτω δεινῶν, καὶ ἀπαραβλήτων κακῶν; Ἀποδώσω πάντως εἰς τὸν κόλπον αὐτῶν, δεχόμενος ἐν μνήμαις καὶ τοὺς πατέρας αὐτῶν, οἱ ἐθυμίωσαν ἐπὶ τῶν ὄρεων, καὶ ἐπὶ τῶν βουνῶν, ὧν ὠνείδισάν με. Ἐπιτήρησον, ἔτι θυμῶν αὐτοὺς ἐν κήποις εἰπῶν ἐπὶ τῶν ὄρεων καὶ τῶν βουνῶν, ἐνθάδε φησι κήπους, οἶμαι, λέγων τοὺς ἐν ὄρει δρυμοὺς, καθὰ προειρήκαμεν. Θύοντες δὲ τοῖς ἀκαθάρτοις δαίμοσιν, εἴτα τὴν ὀφειλομένην τῷ Θεῷ δόξαν, ὀλίγου παντελῶς ἀξιοῦντες λόγου, μονουοχι καὶ ὠνείδιζον αὐτὸν ὡς οὐκ ὄντα Θεόν. Τὸ γὰρ ὄλων τοῖς οὐκ οὖσι θεοῖς προσκείσθαι θέλειν οὐδὲν ἕτερον εἴη ἂν, πλὴν ὅτι τὴν θέλαν καὶ ἀνωτάτω περιυβρίζειν δόξαν. « Ἀποδώσω » τοῖσιν, φησι, « τὰ ἔργα αὐτῶν εἰς τὸν κόλπον αὐτῶν » ἀποπεπτόκασι γὰρ ἀγαθοῦ παντός, δειναῖς τε καὶ ἀφύκτοις ἐνολισθήσαντες συμφοραῖς, κακοὶ κακῶς διολώλασιν.

Οὕτως λέγει Κύριος· Ὅν τρόπον εὐρεθήσεται ῥάξ ἐν τῷ βότρῳ, καὶ ἐροῦσι· Μὴ λυμήνη αὐτὸν, ὅτι εὐλογία ἐστὶν ἐν αὐτῷ· οὕτω ποιήσω ἕνεκεν τοῦ δουλεύοντός μοι. Τοῦτου ἕνεκα οὐ μὴ ἀπολέσω πάντα. Καὶ ἐξαρῶ τὸ ἐξ Ἰακώβ σπέρμα, καὶ τὸ ἐξ Ἰούδα, καὶ κληρονομήσει τὸ ὄρος τὸ ἁγίόν μου, καὶ κληρονομήσουσιν οἱ ἐκλεκτοί, καὶ οἱ δοῦλοι μου, καὶ κατοικήσουσιν ἐκεῖ.

Ἐπηνέβη μὲν Ἰουδαῖοις τὰ ἐκ θείας ὀργῆς, καὶ ἰσοστάθμους τοῖς ἑαυτῶν πλημμελήμασιν ἐκτετίκασι δίκας, πλὴν οὐκ ἄρδην ἅπαντες, καὶ ἀδιακρίτως διολώλασι. Δίκαιος γὰρ ὁ κριτής, καὶ οὐκ ἂν τοῖς ἀσεβέσι συναπολέσει τοὺς ἀγαθοὺς· εἰκόνα δὲ ὡσπερ ποιεῖται λαμπρὰν, καὶ ἐν τάξει παραδείγματος δέχεται· βότρυν, μίαν ἐν αὐτῷ σωζομένην βραχὺς, καίτοι τῶν ἄλλων τεθραυμασμένων· εἴτα τὸν γηπόνον, ἤγουν τὴν τοῦ χωρίου δεσπότην εἰσκομίζει λέγοντά τινι· « Μὴ λυμήνη αὐτὸν, ὅτι εὐλογία ἐστὶν ἐν αὐτῷ· οὕτω ποιήσω, » φησὶν, « ἕνεκεν τοῦ δουλεύοντός μοι, » τοῦτέστιν, ἀκριβεῖς τοσαύτην κεχρήσομαι, ὥστε κἂν ἐν πόλει μίαν τῶν ἄλλων ἀπάντων ἀπονευσάντων εἰς τὸ ἐξίτηλον, εἷς καὶ μόνος εὐρίσκηται πιστὸς, καὶ εὐήνιος, οὗτος τεύσεται φειδοῦς, καὶ οὐκ ἂν τοῖς ἑτέροις συγκινδυνεύσειε καθ' ὧν ἂν τοῖς κρίματι δικαίως. « Οὐ γὰρ μὴ ἀπολέσω πάντα, » φησὶ. Κατέθερον γὰρ ὡσπερ τῆς Ἰουδαίων ἀλαζονείας ὁ τοῦ Κυρίου θυμὸς, μονουοχι καταφλέγων τὸν ἀπειθὴ καὶ δυσάγωγον· ἐσώζετο δὲ προνοίᾳ Θεοῦ, πᾶς εἰ τις ἦν ἐν αὐτοῖς τῆς διὰ Χριστοῦ σωτηρίας ἄξιος· καὶ γοῦν ὁ θεσπέσιος Παῦλος

καὶ τὴν εἰς αὐτὸν παροινίαν τὸν τῶν ὄλων Σωτήρα ζωῆς, ἐξήφθη λοιπὸν ὁ θυμὸς, καὶ εἰς φλόγα τρόπον

VERS. 6, 7. *Ecce scriptum est in conspectu meo : Non tacebo, donec reddam et retribuam in sinum eorum peccata sua, et patrum suorum, dicit Dominus. Qui nolebant incensum super montes, et super colles probris offererunt me. Reddam opera eorum in sinum suum.*

Perinde est ac si dicat : Que cum offensione et dolore meo a patribus eorum et ab ipsis impie facta sunt, propemodum in tabula depicta contemplor, et observantur meis oculis. Quomodo hæc tam gravia et inconsolabilia mala pati poterō? Reddam omnino in sinum eorum, memoria etiam tenens patres eorum, qui suffimenta fecerant in montibus et in collibus, quibus probris affecerunt me. Observa, quod cum dixerit illos suffitus adolere in hortis, hic dicat in montibus et collibus : hortos, arbitror, vocans, silvas in montibus, quemadmodum supra diximus. Sacrificantes autem impuris dæmonibus, deinde gloriam Deo debitam minimi facientes, tantum non probris eum, perinde ac si Deus non esset, affecerunt. Velle enim in totum non diis adhærescere, nihil aliud est, quam divinam et supremam majestatem conspurcare. « Reddam » igitur, inquit, « opera eorum in sinum suum. » 895 Ab omni enim bono deciderunt, illapsique in graves et inevitabiles calamitates, mali male perierunt.

VERS. 8, 9. *Sic dicit Dominus : Quo modo invenietur acinum in botro, et dicent : Ne perdas illud, quia benedictio est in eo : sic faciam propter eum qui servit mihi, cujus causa non perdam omnes. Et tollam ex Jacob semen, et ex Juda, et hæreditabit montem sanctum meum. Et hæreditabunt electi et servi mei, et habitabunt ibi.*

Divina ira Judæis inflictæ est, et dignas pro ratione delictorum pœnas dederunt. Verum non funditus omnes et sine discrimine perierunt. Justus enim judex est, nec cum impiis simul perdet bonos. Illustram autem adhibet quasi imaginem, et exempli loco sumit botrum, uno acino servato, vel aliis admirabilioribus et insignioribus. Deinde agricolam, vel dominum prædii inducit dicentem cuidam : « Ne perdas eum, quia benedictio est in eo : sic faciam, » inquit, « propter eum qui servit mihi, » id est, adeo præcise agam, ut etiamsi in una civitate alii omnes ad ignaviam declinent, si tamen unus solus invenietur fidelis et sequax, hic consequetur misericordiam, et cum aliis in periculum non vocabitur, quibus juste intentatur judicium. « Non enim perdam omnes, » inquit. Insillit enim veluti contra Judæorum arrogantiam Domini furor, tantum non comburens inobedientem et refractarium. At providentia Dei servatus est, quisquis inter illos erat salute per Christum dignus. Nimirum divinus Paulus captivam secundum ele-

ctionem gratiæ faciam fuisse dicit, et delectu
velut ex omni Judæorum regione habito, reliquias
Israelis ad fidem irretitas et illaqueatas ⁸⁹⁶. « Non »
ergo, inquit, « perdam omnes, sed tollam ex Jacob
semen et ex Juda. » « Tollam, » hic intelliges, non,
Perdam; sed excelsum et suscipiendum reddam.
Tollere namque interdum est, evehere. Tales
existiterunt, quoad gloriam, inquam, divini discipuli
sublimes et spectabiles omnibus ubilibet, et tan-
quam civitas in monte sita, et lucerna super can-
delabro posita, ac lucens omnibus qui in domo
sunt ⁸⁹⁶, secundum ipsius vocem Servatoris. Hoc
igitur est semen ex Jacob et Juda. **896** « Possi-
debit, inquit, montem sanctum meum, » nempe
Ecclesiam. Sic enim eam designat alibi ipse sa-
pientissimus Isaias, loquens de vocatis per fidem
in Christo ad diviniæ ejus naturæ participationem
sive communionem: « Quia bibent lætitiā, et
bibent vinum, ungent unguento in monte isto. »
Trade hæc omnia gentibus. Decretum enim hoc ad
omnes gentes pertinet. In monte igitur isto, inquit,
hæreditas erit meis electis, et inter illos habita-
bunt omnes, quicumque regni mei jugum subeunt.
Nihil absurdum erit, si dicas supremam civitatem
cœlestem Jerusalem, montem nominari in quo
sanctorum sors est ⁸⁹⁷, Deo illis distribuente bona,
quæ nec mens, nec oratio potest capere. « Oculus »
enim, inquit, « non vidit, et auris non audivit,
et in cor hominis non ascendit, quæ paravit Deus
diligentibus se ⁸⁹⁸. »

Vers. 10. *Et erunt in saltu ovilia gregum, et
Achor, in quietem armentorum populo meo, qui
quæsitit me.*

Solemne est Scripturæ divinitus inspiratæ, non-
nunquam silvis spississimis et floribus densis po-
puloas urbes et regiones comparare. Nam quidam
e sanctis prophetis dixit, velut ad Judæorum ma-
trem, Jerusalem, inquam: « Aperi, Libane, fores
tuas, et devoret ignis cedros tuas. Ululate, quercus
Basan, quia succisus est saltus consitus ⁸⁹⁹. »
Nemo autem dixerit jubere illum pinus et quercus
plorare, est enim id plane ineptum; sed, ut dixi,
assimilare dignatur lignis innumerabilem eorum
qui in urbibus sunt et regionibus multitudinem.
Ulularunt autem Judæi, cum hostium gladiis sub-
jicerentur, propter impietatem in Christum. Psal-
litque divinus David, utpote apparituro mox Chri-
sto in mundo: « Tunc exultabunt omnia ligna
silvæ, a facie Domini, quia venit ad judicandum
terram ⁹⁰⁰. » Itaque, « In silva, » inquit, id est, in mul-
titudine gentium, seu in urbibus eorum et regio-
nibus, « ovilia erunt gregum, » Christi videlicet
Ecclesiæ: « et vallis Achor requies armentorum
populo meo, qui quæsitit me. » Achor hic oriun-
dus est ex semine Israel; deleta autem Jericho,
deinde jubente Deo **897** omnia quæ in ea fuerant

⁸⁹⁶ Rom. xi, 5. ⁸⁹⁷ Matth. v, 14, 15. ⁸⁹⁸ Sap. v, 5. ⁸⁹⁹ I Cor. ii, 9. ⁹⁰⁰ Zach. xi, 1, 2. ⁹⁰¹ Psal.

λημμα κατ' ἐκλογὴν χάριτος γενέσθαι φησὶ καὶ
ἀπολογάδην, ὡς περ ἐξ ἀπάσης τῆς Ἰουδαίων χώρας
σαγηνευθῆναι πρὸς πίστιν τὸ κατὰλειμμα τοῦ Ἰσ-
ραήλ. « Οὐκοῦν οὐ μὴ ἀπολέσω πάντας, » φησὶν,
« ἀλλ' ἐξαρῶ τὸ ἐξ Ἰακώβ σπέρμα, καὶ τὸ ἐξ Ἰούδα. »
Τὸ δὲ ἐξαρῶ, » συνήσεις ἐνταῦθα, οὐ τὸ ἀπολέσω
μᾶλλον, ὑψηλὸν δὲ καὶ ἀπόβλεπτον ἀποφανῶ · τὸ γὰρ
ἐξαίρειν ἐστ' ὅτε τὸ ὑψοῦν ἐστι. Γεγόνασι δὲ τοιοῦτοι,
κατὰ γε φημὶ τὴν δόξαν, οἱ θεοσέσιοι μαθηταὶ ὑψηλοὶ
κατὰ περιόπτου τοῖς ἀπανταχοῦ, καὶ οἷα πόλις ἐν ὄρει
κειμένη, καὶ λύχνος ἐπὶ λυχνίαν κείμενος, καὶ φαίνων
πᾶσι τοῖς ἐν τῇ οἰκίᾳ κατὰ τὴν αὐτοῦ τοῦ Σωτῆρος
φωνῆν. Τοῦτο δὴ οὖν τὸ ἐξ Ἰακώβ, καὶ ἐξ Ἰούδα
σπέρμα · « Κληρονομήσει, » φησὶ, « τὸ ἅγιον
μου · » ὅλον δὲ ἐστὶ τὴν Ἐκκλησίαν. Οὕτω γὰρ αὐ-
τὴν καὶ ἐτέρωθι που κατασημαίνει λέγων αὐτὸς ὁ
πάνσοφος Ἡσαίας περὶ τῶν διὰ πίστεως τῆς ἐν Χρι-
στῷ κεκλημένων εἰς μέθεξιν, ἡγουν καὶ κοινωνίαν
τῆς θείας αὐτοῦ φύσεως · « Ὅτι πίνονται εὐφροσύνην,
καὶ πίνονται οἶνον, χρίσονται μύρον ἐν τῷ ὄρει τούτῳ. »
Παράδος ταῦτα πάντα τοῖς ἔθνεσιν. Ἡ γὰρ βουλή
αὕτη ἐπὶ πάντα τὰ ἔθνην. Ἐν τούτῳ δὴ οὖν τῷ ὄρει,
φησὶ, κληρὸς ἐσσι τοῖς ἐμοῖς ἐκλεκτοῖς, καὶ ἐν αὐ-
τοῖς κατοικήσουσι πάντες, ὅσοι τὸν τῆς ἐμῆς βασι-
λείας ὑποτρέχουσι ζυγόν· τὸ δὲ ἀπεικὸς οὐδὲν, καὶ
τὴν ἄνω πόλιν τὴν ἐπουράνιον Ἱερουσαλήμ ὄρος ὀνο-
μάζεσθαι λέγειν, ἐν ᾧ τῶν ἁγίων ὁ κληρὸς διανεμό-
τος Θεοῦ τὰ ὑπὲρ νοῦν καὶ λόγον αὐτοῖς ἀγαθά.
« Ὀφθαλμὸς » γὰρ, φησὶν, « οὐκ εἶδε, καὶ οὐς οὐκ
ἤκουσε, καὶ ἐπὶ καρδίαν ἀνθρώπου οὐκ ἀνέβη, ἃ
ἠτοίμασεν ὁ Θεὸς τοῖς ἀγαπῶσιν αὐτόν. »

Καὶ ἔσονται ἐν τῷ ὄρει ἐπαύλεις ποιμνίων,
καὶ φάραγξ Ἀχὼρ εἰς ἀνάπαυσιν βουκολίων τῷ
λαῷ μου, οἱ ἐζήτησάν με.

Ἔθος τῇ θεοπνευστῇ Γραφῇ δρυμοῖς παρεικάζειν
εὐδενδροτάτους, καὶ ἀνθεσι τοῖς δασέσι τὰς πολυαν-
δρούσας πόλεις, ἢ χώρας ἐστ' ὅτε, καὶ γοῦν ἐφη τις
τῶν ἁγίων προφητῶν, ὡς πρὸς τὴν τῶν Ἰουδαίων
μητέρα, φημὶ δὴ τὴν Ἱερουσαλήμ · « Διάνοιξον, ὁ
Λίβανος, τὰς θύρας σου, καὶ καταφαγέτω πῦρ τὰς
κέδρους σου · ὀλοῦξάτε, δρυὲς τῆς Βασανίτιδος, ὅτι
κατεσπάσθη ὁ δρυμὸς ὁ σύμφυτος. » Καὶ οὐ δὴ που
φαίη τις ἂν, ὡς πίπτει τε καὶ μέντοι δρυσὶν ὀλοῦ-
ζειν ἐντέλλεται· κομιδῇ γὰρ εὐθες; τὸ χρημᾶ ἐστὶ·
ξύλοις δὲ, ὡς ἐφη, ἀφομοιοῦν ἀξιοὶ τὴν ἀριθμοῦ
κρείττονα πληθὺν τῶν ἐν ταῖς πόλεσι τε καὶ χώραις.
Ὀλοῦζον δὲ ταῖς τῶν πολεμίων μαχαίραις ὑποπί-
πτοντες Ἰουδαῖοι διὰ τὴν εἰς Χριστὸν ἀσέθειαν. Ψά-
λει δέ που καὶ ὁ θεοσέσιος Δαβὶδ, ἅτε δὴ μέλλοντος
ἐπιφαίνεσθαι τῷ κόσμῳ Χριστοῦ · « Τότε ἀγαλλιάσου-
νται πάντα τὰ ξύλα τοῦ δρυμοῦ ἀπὸ προσώπου Κυρίου,
ὅτι ἐρχεται κρίνειν τὴν γῆν. » Οὐκοῦν, « Ἐν τῷ δρυ-
μῷ, » φησὶ, τούτέστιν, ἐν τῇ τῶν ἐθνῶν πληθύνει,
ἦτοι ταῖς αὐτῶν πόλεσι τε καὶ χώραις, « ἐπαύλεις
ἔσονται ποιμνίων, » Ἐκκλησίαι δηλονότι Χριστοῦ,
« καὶ φάραγξ Ἀχὼρ εἰς ἀνάπαυσιν βουκολίων τῷ λαῷ
μου, οἱ ἐζήτησάν με. » Ἀχὼρ οὗτος, γέγονε μὲν τις

τῶν ἐξ αἵματος Ἰσραὴλ · πεπορθημένης δὲ τῆς Ἰε-
ριχῶ, εἶτα Θεοῦ προτάξαντος ἀναθεματίσαι πάντα
τὰ ἐν αὐτῇ, κέκλωσεν ἐκ τοῦ ἀναθέματος. Ἐπειδὴ
δὲ παρεδείχθη παρὰ Θεοῦ, πικρὰς ἐζητήθη δίκας ·
ἀπόλωλε γὰρ πανοικί, καθορίσαντος αὐτοῦ τὴν δίκην
Ἰησοῦ τοῦ Ναυῆ. Ἦν οὖν ἄρα εἰς κατάραν ἢ φάραγγα
ἢ Ἀχὼρ. Τοιαῦται δὲ πως καὶ αἱ τῶν ἐθνῶν χῶραι ·
κεκατηραμέναι γὰρ, καὶ θεομισεῖς, ὡς οὐδενὸς ὄντος
ἐν αὐταῖς, τοῦ τὸν φύσει Θεὸν εἰδότες · ἀλλ' ἡ ἐπικα-
τάρατος χῶρα, φησὶ, κατὰ τοὺς Παλαιούς εἰς ἀνάπαυ-
σις ἔσται βουκόλιον, τουτέστι, σηκοὶ προβάτων νοη-
τῶν, ὑπὸ χεῖρα Χριστοῦ τοῦ πάντων ἀρχιποιμένου,
ὅς τοῖς Ἰουδαίων δῆμοις προσπεφώνηκε λέγων περὶ
τῶν ἐθνῶν, « Καὶ ἄλλα πρόβατα ἔχω, ἃ οὐκ ἔστιν
ἐκ τῆς αὐλῆς ταύτης, κάκεινά με δεῖ ἀγαγεῖν, καὶ
γενήσονται μία ποιμνῆ, εἰς ποιμῆν. » Ἐζήτησαν γὰρ
αὐτὸν διὰ τῆς πίστεως οἱ ποτὲ πλανώμενοι, καὶ δὴ
καὶ εὐρόντες, οἰκτεῖροι γεγονάσι αὐτοῦ, καὶ συμπόλται τῶν ἁγίων, καὶ συγκληρονόμοι τῶν ἐπηγγελμένων
αὐτοῖς ἀγαθῶν.

Ἵμεῖς δὲ, οἱ ἐγκαταλιπόντες με, καὶ ἐπιλανθι-
νόμενοι τὸ ἄγιον μου, καὶ ἐτοιμάζοντες
τῷ δαίμονι τὴν τράπεζαν, καὶ πληροῦντες τῇ Τύχῃ
κέρασμα· ἐγὼ παραδώσω ὑμᾶς εἰς μάχαιραν, καὶ
πάντες ἐν σφαγῇ πεσεῖσθε, ὅτι ἐκάλεσα ὑμᾶς,
καὶ οὐχ ὑπήκουσατε· ἐλάλησα, καὶ παρηκούσατε,
καὶ ἐποιήσατε τὸ πονηρὸν ἐναντίον μου, καὶ ἃ
οὐκ ἐβουλόμην, ἐξελέξασθε.

Ὅσπερ γέγονεν οὐκ ἀξήμιον τοῖς ἐξ αἵματος
Ἰσραὴλ τὸ ἀπειθῆσαι Χριστῷ, δέδοται γὰρ εἰς σφα-
γῆν, ἐλέω Θεοῦ καὶ φιλανθρωπικῆ σεωσμένου τοῦ
καταλείμματος, οὕτω καὶ ἐπὶ τῇ τῶν ἐθνῶν κλήσει
C συνήσεις. Οἱ μὲν γὰρ τὴν διὰ Χριστοῦ σωτηρίαν
ἀρπάσαντες, ἔξω γεγονάσι καὶ πυρὸς, καὶ δίκης, καὶ
τῶν ἐκ θείας ὀργῆς · οἱ δὲ ταῖς ἑαυτῶν ἀμαθίαις
ἐναπομείναντες, καὶ ἀναπόνητον ἐσχηκότες τῶν
ἀρχαίων αἰτιαμάτων τὸν μολυσμὸν, διὰ τοῦ προσκει-
σθαι θέλειν ταῖς τῶν εἰδῶλων λατρείαις, δοθήσονται
πρὸς σφαγῆν. Κατοικήσονται γὰρ εἰς ἄδου, καὶ ἀτε-
λεύτητον ἔξουσι τὴν διὰ πυρὸς ἀκοιμήτου κόλασιν.
Ἵμεῖς τοίνυν, φησὶν, οἱ ἐγκαταλιπόντες με, τουτέ-
στιν, οἱ μέχρι παντὸς ἀποστάται, καὶ οἷον εἰς λήθην
κατενηγεγμένοι παντελῆ τοῦ ἁγίου τοῦ ἁγίου.
Οὐ γὰρ ἀνέχονται τινες τῶν πεπλανημένων, καὶ τῶν
τῇ κτίσει λελατρευκότων, οὐδ' ὅσον εἰπεῖν εἰδέναι τὸ
τῆς Ἐκκλησίας ὄνομα · « οἱ τοῖς δαιμονίοις τραπέζας
D τελοῦντες, καὶ κέρασματα πληροῦντες τῇ Τύχῃ. »
Ἐδρῶν δὲ τι τοιοῦτον οἱ διαβολικῆς ἀχλύος μεμε-
στωμένην ἔχοντες τὴν καρδίαν. Εἰς σφαγῆν παραδοθή-
σεσθε, κἂν εἴ τις ὅτου χάριν τολμήσῃ λέγειν, ἐρῶ πρὸς
αὐτόν· Ἐκάλεσα καὶ οὐχ ὑπήκουσατε, ἀλλ' ἔμμονον καὶ
ἀναπόδητον ἔχετε πονηρίαν, μόνον δρῶντες τὰ τοῖς
ἔμοις ἀπάθοντα νόμοις, καὶ κατακιβδηλεύοντες μὲν
πάντα τρῶπον ἀγαθοργίας, ἀπόλεκτα δὲ ποιεῖσθαι
σπουδάζοντες, τὰ δι' ὧν ἂν τις γένοιτο παντὸς ἀνάμε-
στος βύπου.

Διὰ τοῦτο τάδε λέγει Κύριος Ἰσοῦ οἱ δουλεύον-
τές μοι φάγονται, ὑμεῖς δὲ πεινάσετε. Ἰσοῦ οἱ

A consecrare, furatus est ex anathemate. Manife-
status a Deo, acerbæ pœnas dedit : nam cum tota
domo perit, pœnam in illum statuente Jesu filio Na-
ve. Itaque execrabilis facta est vallis Achor. Cujus-
modi erant regiones gentium, execrationi devotæ,
et Deo invisæ, utpote cum in illis nullus sit, qui
natura Deum cognorit. Verum, inquit, hæc regio
priscis temporibus execranda, requies erit ar-
mentorum, id est, stabula omnium intelligibilium,
manui Christi principis omnium pastoris subje-
ctarum, qui Judaicum populum allocutus est, dicens
de gentibus : « Alias oves habeo, quæ non sunt
de ovili hoc : quas etiam oportet me adducere, erit-
que unum ovile, unus pastor »⁵⁰. Quæsi-
verunt namque illum per fidem, qui aliquando erraverunt :
B quo invento, facti sunt ejus domestici, et concives
sanctorum et cohæredes promissorum ipsis bonorum.

VERS. 11, 12. Vos autem qui reliquistis me, et
oblitis estis montis sancti mei, et parantes dæmoni
mensam, et implentes Fortunæ potionem : vos ego
tradam in gladium, et omnes cæde cadetis ; quia
vocavi vos, et non audivistis : locutus sum, et abau-
divistis, et fecistis malum in conspectu meo, et quæ
non volebam, elegistis.

Quemadmodum inultum non tulerunt Israelitæ,
cum Christo non obedirent, traditi sunt enim oc-
cisioni, reliquiis misericordia et humanitate Dei
servatis : sic et in gentium vocatione intelliges.
Qui namque salutem per Christum arripuerunt,
immunes fuerunt ab igne, supplicio et divi-
na ira. At qui in sua permanserunt igno-
rantia, et inquinamenta veterum scelerum non dele-
runt, eo quod vellent idolorum adherescere culti-
bus, tradentur ad cædem. Descendent enim ad in-
feros, et supplicium æternum habebunt per ignem
irrequietum. Vos igitur, inquit, reliquistis me, id
est, semper apostatæ, et qui prorsus velut oblivio-
ni tradidistis montem sanctum meum. Quidam enim
qui erraverunt et creaturæ servierunt, ne nosse
quidem, ut sic dixerim, sustinent nomen Ecclesiæ :
« parantes dæmoniis mensas, et potiones imple-
tes Fortunæ. » Hoc factitarunt, quorum animus
898 diabolica caligine oppletus erat. Trademini
ad cædem : Si quis causam audebit quærere, sic
ei respondeo : Vocavi, et non audivistis, sed manen-
tem habetis nequitiam, quæ non potest abjici, et
ea sola patris quæ a meis dissentiant legibus,
omneque honestatem aduheratis, et illa expetit
et eligitis studiose, unde possit quis omne genus
turpitudinis contrahere.

VERS. 13-15. Quamobrem, hæc dicit Dominus :
Ecce qui serviunt mihi comedent ; vos autem esu-

⁵⁰ Joan. x, 16.

rietis. Ecce qui serviunt mihi, bibent, vos autem A
sitiētis. Ecce qui serviunt mihi, lætabuntur, vos au-
tem confundemini. Ecce qui serviunt mihi, exult-
abunt in lætitia, vos autem clamabitis præ dolore
cordis vestri, et præ contritione spiritus ululabitis.
Reliquistis enim nomen vestrum, in saturitatem electis
meis. Vos autem interficiet Dominus.

Componit semper idque necessario cum coronis
ærumnas, ut utroque modo adducat eos, ut sentiant
et faciant quæ ipsi placent. Nam sicuti præmia ad
virtutis desiderium inescant: sic pœnæ acerbitas
a vitiositate interdum deterret, et revocat ad me-
liora. Artificiosissime igitur in animos vocatorum
se insinuat, cum præmia illis promittens, tum pun-
tionem minitans. « Comedent enim, » inquit, B
« qui serviunt mihi; at vos esuriētis. Et bibent
illi, et sitiētis vos. » Gaudētibus illis, vos igno-
minia afficiemini. Nam qui natura et vere Deum
agnoverint, et a falso nuncupatis diis resilierint,
verique cultus pulchritudinem admirati fuerint,
deliciabuntur vere superis benedictionibus, saginan-
tes corda, et accedentes ad vivificam mensam
omnium nostrum Servatoris Christi, et panem vitæ
edentes, et divinum potum bibentes, per quem
fiant superæ voluptatis participes: purgat enim
peccata, ac dolorem eximit, suppliciique metum
non sinit animas nostras obruere. Lætatur enim
potius spe bonorum, quæ destinata esse diligentibus
Deum referunt sacræ Litteræ. « Sed vos, »
inquit, qui in errore mansistis, « clamabitis præ
dolore cordis vestri, et præ contritione spiritus
ululabitis. » Descendente enim cœlitus omnium
nostrum Servatore Christo, 399 et cuique pro
operibus tribuente, plorabunt omnes, et lugebunt
qui Deum verum non agnoverunt, sed peccatis ipsi
suis immortui sunt. Reliquistis enim, inquit, no-
men vestrum ad saturitatem electis meis: vos au-
tem interficiet Dominus. Considera mihi rursus
sensus profunditatem. Solet Scriptura divinitus
inspirata saturitatem interdum vocare satietatem
et odium. Dixit enim Deus Israelitico sanguine
oriundis: « Non remittam peccata vestra. Facti
estis mihi in saturitatem⁶⁰. » Vos ergo, inquit,
qui a falso nuncupatis diis non descivistis, sed
in peccatis vestris mortui estis, nomen vestrum
in saturitatem, vel in odium reliquistis electis meis.
Nemo enim eorum, qui semel electi sunt nomen super-
stitionum admittet. Refugit namque quisque vocari
Dei osor, simulacrorum cultor, impius, profanus:
cupitque magis dici populus sanctus, gens electa,
regium sacerdotium, secundum divini Petri vocem⁶¹.
Sin cui visum sit, hoc quod dictum est, Israelitis
accommodare, ut illis dicatur: « Reliquistis no-
men ejus in satietatem electis meis: » dicimus quidem
vocatam fuisse Israelem, liberos Dei, ejusque
populum et sortem, sed postquam in effrenationem

δουλεύοντές μοι πίνονται, ὑμεῖς δὲ διψήσητε.
Ἰδοὺ οἱ δουλεύοντές μοι εὐφρανθήσονται, ὑμεῖς
δὲ αἰσχυνθήσεσθε. Ἰδοὺ οἱ δουλεύοντές μοι
ἀγαλλιάσονται ἐν εὐφροσύνῃ, ὑμεῖς δὲ κεκράξετε
διὰ τὸν πόνον τῆς καρδίας ὑμῶν, καὶ ἀπὸ συν-
τριβῆς πνεύματος ὀλοῦξέτε. Κατελείψατε γὰρ τὸ
ὄνομα ὑμῶν εἰς πλησμονὴν τοῖς ἐκλεκτοῖς μου·
ὕμῃς δὲ ἀνελεῖ Κύριος.

Ἄξι παρατίθῃσιν ἀναγκαίως τοῖς στεφάνοις τὰ
μοχθηρὰ, δι' ἀμφοῖν ἀποφέρων εἰς τὸ δεῖν εἰεσθαί
τὰ ἀρέσκοντα αὐτῶν, καὶ φρονεῖν τε καὶ δρᾶν· ὡσπερ
γὰρ σαγηνεύει τὰ γέρα πρὸς ἀφῆσιν ἀρετῆς, οὕτω
τῆς δίκης τὸ πικρὸν ἐξίστησι μὲν ἔσθ' ὅτε τῶν τῆς
φαιλότητος τρόπων, μετασσεβεί δὲ πρὸς τὰ βελτίω.
Εὐτεχνέστατα τοίνυν τὰς τῶν καλουμένων ὑπερέχει
διανοίας, γέρα τε ὑπισχνούμενος αὐτοῖς, καὶ κολά-
σεις ἀπειλῶν. « Φάγονται γὰρ οἱ δουλεύοντές μοι, »
φησὶν, « ὑμεῖς δὲ πεινάσετε, καὶ πίνονται: μὲν ἐκείνοι,
διψήσητε δὲ ὑμεῖς. » Εὐφραίνομένων δὲ αὐτῶν, ὑμεῖς
αἰσχυνθήσεσθε· οἱ γὰρ τὸν φύσει καὶ ἀληθῶς ἐπι-
εγνωκότες Θεὸν, καὶ τῶν ψευδωνύμων ἀποπηδήσαντες,
καὶ τὸ τῆς ἀληθοῦς λατρείας θαυμάσαντες κάλλος, ἐν-
τροφήσουσιν ὅπως ταῖς ἀνωθεν εὐλογίαις καταπαι-
νόμενοι τὰς καρδίας, καὶ τραπέζῃ προσβάλλοντες τῇ
ζωοποιῷ τοῦ πάντων ἡμῶν Σωτῆρος Χριστοῦ, καὶ τὸν
ἄρτον ἐσθίοντες τῆς ζωῆς, καὶ πόμα τὸ θεῖον, δι' οὗ-
περ ἂν γένοιτο θυμηδίας τῆς ἀνωθεν μέτοχοι· δια-
καθαίρει γὰρ ἁμαρτίας, καὶ ἐξίστησι τὸ λυποῦν, καὶ
τὴν ἐπι τῷ κολάζεσθαι φόβον κατισχύειν οὐκ ἐφ' τῶν
ἡμετέρων διανοιών. Εὐφραίνόμεθα γὰρ μᾶλλον ἐπ'
ἐλπίδι ἀγαθῶν, ἢ τοῖς ἀγαπῶσι τὸν Θεὸν ἠὲ τρεπίσθαι
φησὶ τὸ Γράμμα τὸ ἱερὸν, « Ἄλλ' ὑμεῖς, » φησὶν, οἱ
μεμενηκότες ἐν πλάνῃ, « κεκράξεσθε διὰ τὸν πόνον τῆς
καρδίας ὑμῶν, καὶ ἀπὸ συντριβῆς πνεύματος ὀλοῦ-
ξετε. » Καταφοιτήσαντος γὰρ ἐξ οὐρανῶν τοῦ πάντων
ἡμῶν Σωτῆρος Χριστοῦ, εἶτα νέμοντος ἐκάστῳ κατὰ
τὰ ἔργα αὐτοῦ, θρηγῆσουσι πάντες, καὶ κατοιμώξου-
σιν οἱ μῆτε Θεὸν ἐπεγνωκότες· τὸν ἀληθινὸν, ἐναπο-
θανόντες δὲ μᾶλλον ταῖς ἑαυτῶν ἁμαρτίαις. Κατελεί-
ψατε γὰρ, φησὶ, τὸ ὄνομα ὑμῶν εἰς πλησμονὴν τοῖς
ἐκλεκτοῖς μου, ὑμᾶς ἀνελεῖ Κύριος. Ἄθροι δὴ μοι
πάλιν τῆς ἐννοίας τὸ βάθος. Ἔθος τῇ θεοπνεύστῳ
Γραφῇ τὸ εἰς πλησμονὴν ἔσθ' ὅτε λέγειν, ἀντὶ τοῦ
εἰς κόρον, καὶ μῖσος. Ἔφη γὰρ που Θεὸς τοῖς ἐξ αἵ-
ματος Ἰσραὴλ· « Οὐκέτι ἀνήσω τὰς ἁμαρτίας ὑμῶν·
D ἐγενήθητέ μοι εἰς πλησμονὴν. » Ὑμεῖς τοίνυν, φησὶν,
οἱ μῆτε τῶν ψευδωνύμων ἀποστάντες Θεῶν, ἐντε-
θεῶτες δὲ καὶ ταῖς ἑαυτῶν ἁμαρτίαις, τὸ ὄνομα ὑμῶν
εἰς πλησμονὴν, ἤγγον εἰς μῖσος κατελείψατε τοῖς
ἐκλεκτοῖς μου· τοῖς γὰρ ἅπαξ ἐξειλεγμένοις, οὐδεὶς
τὸ τῶν δεισιδαίμωνων ὄνομα ποιεῖται παράδεικτον.
Φεύγει δὲ ἅπας τὸ καλεῖσθαι θεομιτῆς, καὶ εἰδωλο-
λάτρης ἀνόσιός τε καὶ βέβηλος· ἐφίεται δὲ μᾶλλον
τοῦ καλεῖσθαι λαὸς ἅγιος, ἔθνος ἐκλεκτὸν, βασιλεῖον
ιεράτευμα, κατὰ τὴν θεοσεσίου Πέτρου φωνήν. Εἰ δὲ
δὴ βούλοιτό τις τοῖς ἐξ αἵματος Ἰσραὴλ ἐφαρμόσαι τὸ
εἰρημένον, ἵνα πρὸς αὐτοὺς λέγηται τὸ, « Κατελεί-

⁶⁰ Isa. i, 15. ⁶¹ I Petr. ii, 9.

ψατε τὸ ὄνομα ὑμῶν εἰς πλησμονὴν τοῖς ἐκλεκτοῖς μου· φαμέν, ὅτι τέκνα Θεοῦ, καὶ λαὸς αὐτοῦ, καὶ κληρὸς ἐκαλεῖτο μὲν ὁ Ἰσραὴλ· ἐπειδὴ δὲ κατώλισθον ἀσκέτως εἰς τὸ ἐξήνιον, ἐκπεπτώκασι μὲν τῆς τοιαύτης δόξης αὐτοί, κεκληρονομήκασι δὲ ὡς περ αὐτὸν οἱ ἐξ ἔθνων κεκλημένοι· καὶ τοῦτο, οἶμαι, ἐστὶν ὅπερ ἔφη Θεὸς διὰ φωνῆς Ὠσηέ· «Καλέσω τὸν οὐ λαὸν μου, οὐ·»

Τοῖς δὲ δουλεύουσιν αὐτῷ, κληθήσεται ὄνομα καινόν, ὃ εὐλογηθήσεται ἐπὶ τῆς γῆς· εὐλογήσουσι γάρ τὸν Θεὸν τὸν ἀληθινόν. Καὶ οἱ ὀμνύοντες ἐπὶ τῆς γῆς, ὀμνύονται τὸν Θεὸν τὸν ἀληθινόν· ἐπιλήσονται γάρ τὴν θλίψιν αὐτῶν τὴν πρώτην, καὶ οὐκ ἀναθήσεται αὐτῶν ἐπὶ τὴν καρδίαν. Ἔσται γάρ ὁ οὐρανὸς καινός, καὶ ἡ γῆ καινὴ, καὶ οὐ μὴ μνησθῶσι τῶν προτέρων, οὐδ' οὐ μὴ ἐπέλθῃ αὐτῶν ἐπὶ τὴν καρδίαν, ἀλλ' εὐφροσύνην καὶ ἀγαλλίαμα εὐρήσουσιν ἐν αὐτῇ.

Πάντα γέγονεν ἐν Χριστῷ καινὰ, καὶ λατρεῖα, καὶ ζωὴ, καὶ νομοθεσία· οὐ γὰρ σκιαὶς ἔτι καὶ τύποις ἀνοήτοις προσκείμεθα· τελοῦμεν δὲ μᾶλλον τῷ ἐπὶ πάντων Θεῷ τὴν ἐν πνεύματι τε καὶ ἀληθείᾳ προσκύνησιν καὶ λατρείαν. Χρηματιζόμεν δὲ οὐ κατὰ γε τοὺς ἐξ αἵματος Ἰσραὴλ, ὡς ἐκ τῶν γενεαρχῶν, ἦτοι πατέρων, Ἐφραΐμ, ἢ Μανασσῆ, ἢ καὶ ὡς ἐξ ἐτέρας φυλῆς, ἀλλ' οὐδὲ τὴν τῶν Γραμματέων καὶ Φαρισαίων ἐρχόμεθα τρίβον, τὴν τοῦ γράμματος παλαιότητα τοῦ παντὸς ἀξιοῦντες λόγου, ἀλλ' ἐν καινότητι ζωῆς εὐαγγελικῆς προσίεμεν τῷ Χριστῷ, καὶ τὴν ἀπ' αὐτοῦ κλήσιν, ὡς περ τινὰ στέφανον ἀναδοῦμενοι, χρηματιζόμεν Χριστιανοί. Τοῦτο δὴ τὸ διαδόχον, καὶ εὐλογημένον ὄνομα κατὰ πᾶσάν ἐστι τὴν ὑπ' οὐρανόν. Ἐπειδὴ δὲ ὑλόγηθμεν παρὰ Χριστοῦ, καὶ ἡμεῖς αὐτὸν ταῖς εὐλογίαις καὶ ἀκαταλήτοις δοξολογίαις κατευφραίνειν σπουδάζομεν. Πάλαι μὲν γάρ, ἦτοι πρὸ τῆς εἰς αὐτὸν πίστεως, τοῖς οὐκ οὔσι θεοῖς ἐξυφανόντες τὰς ψδὰς, ἐγελώμεθα δικαίως. Ἐπειδὴ δὲ τὸν φύσει Θεὸν ἐγνώκαμεν, ὑμνοῦμεν αὐτὸν, καὶ καρπὸν χειλέων καὶ γλώττης αὐτῷ προσκομίζομεν, τὰς δοξολογίας αὐτοῦ μεμνημένοι, κὰν εἰ γένοιτό πως ἀνάγκη καὶ χρεῖα τῆς διὰ τῶν ὄρκων πληροφορίας, ἐφ' ὅτῳ οὖν τῶν πραγμάτων ὀμνύονται τὸν Θεὸν τὸν ἀληθινόν. Ἔθος μὲν γάρ τοις τῶν εἰδώλων θεραπευταῖς, ὄρκιον ἔσθ' ὅτε ποιῆσθαι τὸν οὐρανόν, ἢ καὶ ἕτερον τι τῶν ἐν αὐτῷ στοιχείων. Οἱ δὲ τὴν πίστιν παραδεξάμενοι, καὶ τῶν εἰς τοῦτο πλημμελημάτων ἀποφοιτῶσι νεανικῶς· ὄρκιον γὰρ ποιῶνται μόνον τὸν τῶν ὄλων Θεόν, αὐτὸν εἰδότες φύσει τε καὶ ἀληθῶς Δεσπότην, καὶ ἕτερον ἐπ' αὐτῷ παντελῶς οὐδένα. Τοῦτο καὶ ὁ διὰ Μωσέως προστέταξε νόμος· «Κύριον γάρ, φησὶ, τὸν Θεόν σου προσκυνήσεις, καὶ αὐτῷ μόνῳ λατρεύσεις, καὶ τῷ ὀνόματι αὐτοῦ ὀμῆ·» εἰτά φησιν, ὅτι· «Ἐπιλήσονται τὴν θλίψιν αὐτῶν τὴν πρώτην, καὶ οὐκ ἀναθήσεται αὐτῶν ἐπὶ τὴν καρδίαν·» καὶ θλίψιν ἔοικεν ἐν τούτοις ὀνομάζειν, ἣν ὑπέστησαν μοχθηρίαν, ὅτε Θεὸν οὐκ εἰδότες τὸν ἀληθινόν, τῇ τῶν δαιμονίων σκαίᾳ τῇ δεδουλεύασι. Προσέταττε

toio impetu prouerunt, hac tanta illi gloria excederunt, eamque velut hæreditario jure possederunt qui ex gentibus vocati sunt. Et hoc est, opinor, quod dixit Deus voce Osee : « Vocabo non populum meum, populum meum : et dicam non populo meo, Populus meus es tu ⁶¹. »

VERS. 16-18. At qui serviunt ei, vocabuntur nomine novo, cui benedicetur super terram : benedicent enim Deum verum. Et qui jurant in terra, jurabunt per Deum verum : obliviscentur enim afflictionis prioris, neque veniet in cor eorum. Erunt enim cælum novum et terra nova, et non recordabuntur priorum, neque venient illis in mentem, sed lætitiā et exultationem invenient in ea.

Omnia facta sunt in Christo nova, cultus, vita, legislatio. Non enim jam umbris et typis inutilibus adhærescimus, sed Deo, qui supra omnes est, in spiritu et veritate cultum præstamus et venerationem. Neque appellamur **900** ut Israelitico sanguine oriundi, vel ut ex gentis principibus, aut patribus, Ephraim, vel Manasse, vel ex alia quas tribu, sed neque Scribarum et Phariseorum viam ingredimur, litteræ vetustatem summo habentes in pretio, sed in novitate vitæ evangelicæ ad Christum accedimus, et nomen ejus velut corona insigniti et redimiti, Christiani nuncupamur. Hoc est illud celebratissimum et per omnem terram sub cæli complexu benedictum. Et quia nos benedicti sumus a Christo, studemus etiam nos illum benedictionibus et perpetuis laudibus oblectare. Olim enim, et ante fidem in ipsum, odas contextentes non diis, jure ridebamur. Postquam autem natura Deum novimus, illum celebramus, et fructum laborum ac linguæ ipsi offerimus, laudes ejus commemorantes : sique opus ususve fuerit jurisjurandi confirmatione, in re quæpiam, jurant per Deum verum. Est enim in more idolorum cultoribus juramentum per cælum vel per aliud quodpiam in eo elementorum nuncupare. At qui fidem receperunt, etiam juveniliter ac strenue a suis delictis recedunt : per solum enim universitatis Deum jurant, scientes ipsum naturæ et vere Dominum esse, et præter ipsum neminem alium. Hoc etiam Mosaica præcepit lex. « Dominum enim, inquit, Deum tuum adorabis, et eum solum coles, et in nomine ejus jurabis ⁶². » Ait deinde : « Obliviscentur afflictionis prioris, et non veniet illis in animum. » Afflictionem videtur ille nominare, quas passi sunt ærumnas, cum Deum nescientes verum, dæmoniorum perversitati servierunt. Jubebantur etenim sacrificare illis, non modo oves et boves, sed etiam fetus uteri sui, quemadmodum scriptum est : « Sacrificarunt igitur quidam filios et filias ⁶³. » Tribulatio alio modo fuit, quod innumerabiles Deos

⁶¹ Osee II, 24. ⁶² Dent. VI, 13. ⁶³ Psal. CV, 37.

colere et adorare cogentur ignotos illos. Probabile autem est quibusdam insidias structas esse, certe ita sentire non est improbabile: quia cum illis fortiores essent execrandi et sanguinarij dæmones, etiam opprimere potuerunt, cum a Deo non protegerentur. « Hujus, inquit, afflictionis suæ obliviscuntur. Erit enim cælum novum et terra nova. » Qui, aut quomodo? **901** Putabant enim olim deos esse terram et cælum: at luce divina in animum admissa, per omnium nostrum Servatorem Christum, novas quasi sententias ac notionēs in se habebunt. Scient namque non esse deos, sed omnium artificis et fabricatoris signenta. « Sic autem, inquit, animo affecti, non ultra recordabuntur priorum. » Abjiciunt enim simul cum græcismo, etiam quas habuerunt opinionēs, de ipsis elementis, et his qui deceperunt, sive dæmoniisive hominibus, qui errori consenserunt et lingua sua patrocinati sunt. Pro afflictione, inquit, antiqua, lætitiā et exultationem invenient in ea. In qua? Certe, inquit, in Ecclesia Christi. Notandum est necessario, quosdam interpretes hæc referre ad tempora non adventus, sed futura post hoc præsens ævum. Fore enim justos in lætitiā et gaudio, dicit, et in perpetuis deliciis, spiritualibus videlicet, et ipso hoc officio mutato in renovationem. Dixit enim quidam e sanctis apostolis: « Veniet enim dies Domini tanquam fur, in quo cæli magno impetu transibunt, elementa vero calore dissolventur, terra autem et quæ in ea sunt conflagrabit. Cælos novos et novam terram, et promissa ejus exspectamus⁶¹. » Liberum ergo et licitum est cordatis, quam velint interpretationem, hanc vel illam eligere. Abjiciendum enim est nullo modo, quod prodest.

ἀγίων ἀποστόλων· « Ἦξει γὰρ ἡμέρα Κυρίου, ὡς κλέπτῃς, ἐν ἣ οὐρανοὶ μὲν ῥοιζηδὸν παρελεύσονται, στοιχεῖα δὲ καυσούμενα λυθήσεται. Γῆ δὲ καὶ τὰ ἐν αὐτῇ πάντα καυθήσεται, καινοὺς δὲ οὐρανοὺς, καὶ καινὴν γῆν, καὶ τὰ ἐπαγγέλματα αὐτοῦ προσδοκῶμεν. » Ἐξέστω δὴ οὖν τοῖς ἐχέφροσι τὸ δοκοῦν ἐλέσθαι τῶν θεωρημάτων, μᾶλλον δὲ τοῦτό τε κάκιστον. Ἀπόβλητον γὰρ κατ' οὐδένα τρόπον τὸ πεφυκὸς ὠφέλειν.

VERS. 19, 20. Quia ecce ego facio Jerusalem exultationem, et populum meum lætitiā, et exultabo super Jerusalem, et lætabor super populo meo. Nec ultra audietur in ea vox clamoris, neque fiet illic immaturus, et senex, qui non impleat tempus suum. Erit enim adolescens centum annorum: et moriens peccator centum annorum, etiam execrabilis erit.

Profunda hæc consideratio, et obscura admodum est propositæ nobis prophetiæ mens. Verum, ut potero, conabor explicare. Jerusalem igitur, ut videtur, hic dicit, non antiquam illam, sed potius ex Judæis et gentibus Ecclesiam. Huic exultationem et lætitiā ostensurum se pollicetur; et quidem verum est, ut experientia testatur. Nihil enim tetricum in Ecclesia Christi; **902** dives est spe sempiternæ vitæ, et perennis gloriæ: multum habet splendoris etiam in hoc mundo. Vel etiam aliter. Exsul-

A [γρ. προσετάρτητο] γὰρ καταθύειν αὐτοῖς, οὐχ ἰδοῦν μόνον πρόβατα τε καὶ βοῦς, ἀλλὰ γὰρ καὶ τὰ ἔκγονα τῆς κοιλίας αὐτῶν, καθὰ γέγραπται· « Θεὸς κασι γοῦν τινας υἱοῦ; τε καὶ θυγατέρας. » Μοχθηρία δὲ καὶ ἐτέρως ἦν, τὸ ἀναριθμητοῦς οὕτω λατρεύειν θεοῖς, καὶ θεραπεύειν ἐπιείχεσθαι τοὺς μὴ ἐγνωσμένους· εἰκὸς δὲ τοῦτο, καὶ ἐπιβουλεύεσθαι τινὰς παρὰ τῶν ἡμελημένων· τὸ ἀπεικὸς γὰρ οὐδὲν ἐννοεῖν, ὅτι κρατοῦντες; αὐτῶν οἱ βδελυροὶ καὶ μισοφύνοι δαίμονες, καὶ ἀδικεῖν ἐδύνατο, σκέπη οὐκ ἔχοντας τὴν παρὰ Θεοῦ. « Ταύτην, φησὶ, τὴν ἑαυτῶν θλίψιν ἐπιλήθονται. Ἔσται γὰρ ὁ οὐρανὸς καινός, καὶ ἡ γῆ καινὴ. » Πῶς, ἢ τίνα τρόπον; Πάλαι μὲν γὰρ ἐνόμιζον, θεοὺς εἶναι τὴν τε καὶ οὐρανόν· φῶς δὲ τὸ θεῖον λαθόντες εἰς νοῦν διὰ τοῦ πάντων ἡμῶν Σωτῆρος

B Χριστοῦ, καινὰς ὡσπερ ἐννοίας ἔξουσι ἐπ' αὐτοῖς. Εἰσονται γὰρ οἱ μὲν οὐκ εἰσι [θεοὶ], ποιήματα δὲ τοῦ πάντων τεχνίτου καὶ δημιουργοῦ. « Οὕτω δὲ διατεθέντες, φησὶν, οὐκ ἐτι μεμνήσονται τῶν προτέρων· ἀποδαλοῦσι γὰρ ὁμοῦ τῷ Ἑλληνισμῷ, καὶ ἅς ἐσχῆκασιν δόξας περὶ τῶν στοιχείων αὐτῶν, καὶ τῶν πάλαι πεπλανηκότων, ἢ δαιμόνων, ἢ ἀνθρώπων, οἱ τῇ πλάνῃ συνήγορον τὴν ἑαυτῶν παρέστησαν γλῶσσαν. Ἀντὶ δὲ τῆς θλίψεως τῆς πάλαι, φησὶν, εὐφροσύνην καὶ ἀγαλλίαμα εὐρήσουσιν ἐν αὐτῇ. Καὶ ἐν αὐτῇ, τίνι; Ἡ πάντως φήσειεν· Τῇ Ἐκκλησίᾳ Χριστοῦ. Ἐπιστημηνασθαὶ δὲ ἀναγκαῖον, ὅτι ταῦτα τινὲς τῶν ἐξηγητῶν ἀνάπτουσι τοῖς καιροῖς, οὐ τοῖς τῆς ἐπιδημίας μᾶλλον, ἀλλὰ τοῖς ἐσομένοις μετὰ τὸν αἰῶνα τὸν ἐνεσχηκότα· ἔσεσθαι γὰρ τοὺς δικαίους ἐν εὐφροσύνῃ καὶ χαρᾷ φησὶ, καὶ ἐν ἀτελετέτοις τρυφαῖς, πνευματικαῖς δηλονότι, καὶ αὐτῆς τῆς κτίσεως μεταβαλοῦσης εἰς ἀνακαινισμόν. Ἐφη γὰρ τις τῶν

C « Ὅτι ἰδοὺ ἐγὼ ποιῶ Ἱερουσαλὴμ ἀγαλλίαμα, καὶ τὸν λαόν μου εὐφροσύνην, καὶ ἀγαλλιάσομαι ἐπὶ Ἱερουσαλὴμ, καὶ εὐφρανθήσομαι ἐπὶ τῷ λαῷ μου. Καὶ οὐκέτι οὐ μὴ ἀκουσθῆ ἐν αὐτῇ φωνὴ κραυγῆς, καὶ οὐ μὴ γένηται ἐκεῖ ἄωρος, καὶ πρεσβύτης, ὃς οὐκ ἐμπλήσει τὸν χρόνον αὐτοῦ. » Ἔσται γὰρ ὁ νέος ἑκατὸν ἐτῶν, ὁ δὲ ἀποθήσκων ἀμαρτωλὸς ἑκατὸν ἐτῶν, καὶ ἐκικατάρατος ἔσται.

Βαθὺ τὸ θεώρημα, καὶ ἀσυμφανῆς ἄγαν τῆς προκειμένης ἡμῖν προφητείας ὁ νοῦς. Πλὴν, ὡς ἐνι, διεπειν πειράσομαι. Ἱερουσαλὴμ τοιγαροῦν ὀνομαζέειν ἔοικεν ἐν τούτοις, οὐ τὴν ἀρχαίαν ἐκαίην, ἀλλὰ μᾶλλον τὴν τε ἐξ Ἰουδαίων καὶ ἐθνῶν Ἐκκλησίαν, ταύτην ἀγαλλίαμα καὶ εὐφροσύνην ἀναδείξειν ἐπαγγέλλεται, καὶ τὸ πρᾶγμα ἐστὶν ἀληθές, ὡς ἀπὸ τῆς πέτρας αὐτῆς μαρτυρούμενον· κατηφές γὰρ οὐδὲν ἐν Ἐκκλησίᾳ Χριστοῦ· πλουτεῖ ἐλπῖσι ταῖς εἰς ἀτελετέτητον ζωῆν καὶ ἀμῆρτον δόξαν· ἔχει δὲ πολὺ τὸ

⁶¹ II Petr. III, 10-14

περιφανές ἐν τῷδε τῷ κόσμῳ· ἢ τάχα που καὶ ἐτέ-
 ρως· Ἀγαλλίαμα καὶ εὐφροσύνην ἐμαυτοῦ θήσομαι,
 φησὶ, τὴν Ἱερουσαλήμ. Ἠσθήσομαι γὰρ ἐπὶ τῷ λαῷ
 μου· καὶ τῆς θυμηδίας τὰς ἀφορμὰς ἐπιφέρει λέγων·
 Οὐκέτι μὴ ἀκουσθῆ ἐν αὐτῇ φωνῇ κλαυθμοῦ, οὐδὲ
 φωνῇ κραυγῆς· ὡς ἐκ διαβολῆς δὲ τῶν ἀρχαιοτέρων
 πραγμάτων τὸν τῆς Ἐκκλησίας ἔπαινον· ἐξυφαίνει
 θεός. Πάλαι μὲν γὰρ οἱ τῆς Ἰουδαίων Συναγωγῆς
 ἡγούμενοι, μετὰ δώρων ἔκρινον, καὶ οὐκ ἤδεσαν δι-
 καιοῦν ὀρφανὸν ἢ χήραν. Ἐπειδὴ δὲ ἦσαν λημμάτων
 αἰσχρῶν ἑρασταί, ἀθῶου καὶ δικαίου κατεψήφι-
 ζοντο, καὶ τοὺς ταῦτα πεπονηθέντας πᾶσά πως ἀν-
 άγκη, καὶ δακρυρροεῖν, καὶ κατολοφύρεσθαι μετὰ
 κραυγῆς, ὡς ἠδικημένους. Εἴρηται γοῦν που περὶ
 τῆς Ἱερουσαλήμ διὰ φωνῆς Ἱερεμίου· «Ὁ πόλις
 ψευδῆς· ὅλη καταδυναστεία ἐν αὐτῇ. Ὡς ψύχει
 Β καὶ ταλαιπωρία ἀκουσθήσεται ἐν αὐτῇ ἐπὶ πρόσωπον
 αὐτῆς διὰ παντός.» Ἐφη δὲ τις καὶ ἕτερος τῶν ἀγίων
 προφητῶν· «Καὶ ἐκονδύλιζον εἰς κεφαλὰς πτωχῶν,
 καὶ ἰδὼν ταπεινῶν ἐξέκλιναν.» Ἠσθήσομαι τοίνυν,
 φησὶν, ἐπὶ τῷ λαῷ μου, δικαιοσύνης ὄντα τῆς ἀληθοῦς
 ἐργάτην ὁρῶν. Δακρύσει γὰρ οὐδεὶς παρ' αὐτοῖς,
 δῆλον δὲ ὅτι πλεονεκτούμενος· κατακράζεται δὲ πάλιν
 οὐδεὶς, ὡς ἠδικημένος. «Καὶ οὐ μὴ γέννηται ἐκεῖ,
 φησὶν, ἄωρος καὶ πρεσβύτης, ὃς οὐκ ἐμπλήσει τὸν
 χρόνον αὐτοῦ. Ἔσται γὰρ ὁ νέος ἑκατὸν ἐτῶν, ὃ δὲ
 ἀπονησσκῶν ἀμαρτωλὸς ἑκατὸν ἐτῶν, καὶ ἐπικατά-
 ρατος ἔσται.» Οἶμαι δὲ ἐγὼ βούλεσθαι τι τοιοῦτον
 υποδηλοῦν τῆς προφητείας τὸν νοῦν. Ἄωρον μὲν γὰρ
 νομίζειν ἔοικε τὸν ἐξ ἐθνῶν ἐπι νέον λαὸν, περὶ οὗ
 C φησὶν ὁ Δαβὶδ· «Ὁ λαὸς ὁ κτιζόμενος αἰνέσει τὸν
 Κύριον.» τοῦτοις δὲ ἐπιστέλλει καὶ ὁ Χριστοῦ μα-
 θητῆς, λέγων· «Ὡς ἀρτιγένει[ν]ητα βρέφη τὸ λογιζόν
 καὶ ἄδολον γάλα ἐπιποθήσατε.» Οὐκοῦν ἄωρος ὁ νέος,
 πρεσβύτης γε μὴν ὁ ἐκ περιτομῆς, ἦγουν ἐξ αἵματος
 Ἰσραὴλ, ἅτε δὴ προσκεκλημένος, καὶ κατὰ γε τὴν
 νοητὴν Ἐκκλησίαν προειληφώς· Ἄλλ' ἐν τῇ κλήσει,
 φησὶ, τῇ διὰ Χριστοῦ, καὶ ἐν καιροῖς τῆς ἐπιδημίας,
 οὔτε ἄωρος, οὔτε πρεσβύτης διαφορὰν ἔξουσι τὴν κατὰ
 τοῦτο αὐτὸ πρὸς ἀλλήλους· πάντες γὰρ ἔσονται τέ-
 λειοι, καὶ πάντες ἐμπλήσουσι τὸν χρόνον, τουτέστιν,
 εἰς ἄνδρα τέλειον ἀναθήσονται, καὶ εἰς μέτρον ἡλικίας
 τοῦ πληρώματος τοῦ Χριστοῦ. Ὁ γὰρ νέος, τουτέ-
 στιν, ὁ ἐξ ἐθνῶν λαός, ἔσται ἑκατὸν ἐτῶν, ἀντὶ τοῦ,
 D τέλειος, καὶ πεπολιωμένος τὰς φρένας, καὶ πνευμα-
 τικῆς ἡλικίας εἰς λῆξιν ἐλάσας· τελειότητος γὰρ
 σημεῖον, ἦτοι σύμβολον, ὁ ἑκατὸν ἐτῶν ἀριθμός. Εἰτά
 φησὶν, ὅτι· «Ὁ δὲ ἀπονησσκῶν ἀμαρτωλὸς ἑκατὸν ἐτῶν,
 καὶ ἐπικατάρατος ἔσται.» Διαδείκνυσιν ἐν τοῦτοις, ὅτι
 καὶ ἡ κατὰ νόμον τελειότης, ἀνόνητος τοῖς ἔχουσιν αὐ-
 τὴν, οὐ προσηχαμένοις τὴν πίστιν τὴν διὰ Χριστοῦ,
 καὶ τὴν διὰ τοῦ ἁγίου βαπτίσματος λύτρωσιν, δι' ἧς
 καὶ μόνως τοὺς ἐκ τῆς ἀμαρτίας ἀποτριβόμεθα λογι-
 σμούς. Οὐκοῦν κἂν εἴτις ἑκατὸν ἐτῶν ὑπάρχων, φησὶ,
 τουτέστι, τὴν τελειότητα τὴν κατὰ τὸν νόμον ἔχει·
 εἴτα τελευτήσκειν ἀμαρτωλὸς, τουτέστι, τὴν ἐν πίστει

lacionem, inquit, et lætitiā constituam meipsum
 Jerusalem. Gaudebo enim de populo meo : causas-
 que voluptatis infert, dicens : Non ultra audietur in
 ea vox luctus, neque vox clamoris. Ex accusatione
 quasi rerum antegressarum, Ecclesiæ laudem con-
 textit Deus. Olim enim Judaicæ Synagogæ præfecti,
 propter dona judicabant : neque norant juste judicare
 orphanum et viduam, sed quia turpis lucri cupidi
 erant, innocentem et justum condemnabant. Qui
 autem hæc passi sunt, eos utpote oppressos necesse
 omnino erat lacrymari, et cum clamore lugere.
 Dictum itaque est voce Jeremiæ de Jerusalem : « O
 civitas mendax, nihil nisi violentia in ea. Ut pu-
 teus refrigerat aquam : ita frigidam facit malitiā
 suam. Impietas et miseria audietur in ea contra faci-
 em ejus semper 65. » Dixit item alius et prophetis
 sanctis : « Et pulsabant capita pauperum, et viam hu-
 milium depravarunt 66. » Lætabor ergo, inquit, de po-
 pulo meo, cum videro illum veræ justitiæ esse ope-
 rarium. Lacrymabitur enim ex illis nemo, videlicet
 injuria affectus : et rursus clamabit nemo, quasi
 oppressus. « Et non fiet illic, inquit, immaturus
 et senex, qui non impleat tempus suum. Erit enim
 adolescens centum annorum : at qui moritur pecca-
 tor centum annorum, etiam execrabilis erit. » Hoc
 sibi vult prophetia, ut ego quidem arbitror. Imma-
 turum enim videtur existimare eum, novum adhuc
 populum ex gentibus, de quo David : « Populus qui
 creatur laudabit Dominum 67. » Illosque in epistola
 affatur Christi discipulus, dicens : « Tanquam mo-
 C nati infantes lac rationale et doli nescium concupi-
 scite 68. » Itaque immaturus est qui novus ; senex,
 qui ex circumcissione, et ex sanguine Israel : utpote
 ascitus et ad intelligibilem Ecclesiam assumptus.
 Sed in vocatione, inquit, per Christum, et tempori-
 bus adventus, neque immaturus neque senex inter
 se different. Nam omnes erunt perfecti, et omnes
 implebunt tempus, id est, in virum perfectum eva-
 dent, et ad mensuram ætatis plenitudinis Christi.
 Adolescens enim, id est, gentilis populus, erit cen-
 tum 903 annorum, pro, perfectus, et mente canus,
 et ad spiritualis ætatis summum gradum perductus.
 Perfectionis namque signum seu symbolum est,
 centum annorum numerus. Deinde addit : « Moriens
 peccator centum annorum, etiam execrabilis erit. »
 Illis verbis ostendit legalem absolutionem fore inuti-
 lem, eam habentibus, si fidem per Christum non
 admiserint, et per sacrum lavacrum redemptionem,
 per quam et quidem solam peccati inquinamenta
 delemus. Proinde etiamsi, inquit, quis centum an-
 norum existat, id est, perfectionem legale adeptus
 sit, maneat tamen peccator, id est, justitiam per
 fidem non accipiat, erit etiam execrabilis, pro,
 etiam legis transgressionibus obnoxius deprehende-
 tur. Nemo enim inter Judæos talis ac tantus existi-
 tit, qui non aliquo modo ad legem impeerit.
 « Omnes enim peccaverunt, inquit, et egent gloria

⁶⁵ Jerem. vi, 6. ⁶⁶ Amos ii, 7. ⁶⁷ Psal. ci, 19. ⁶⁸ Pe. i, 2.

Dei, justificati gratis ipsius gratia ⁶⁹. » Quod autem ex lege perfectis et consummatis, Christi gratia non adjuncta, inutile sit illud studium, pulcherrime demonstrat sapientissimus Paulus, quibusdam scribens, se pro stercorebus habuisse quæ in lege sunt omnia, ut Christum lucretur, et inveniatur in ipso non habens suam justitiam, hoc est legalem, sed quæ per fidem est Jesu Christi ⁷⁰. Judæos etiam insinuat quasi amentia, sic dicens: « Ignorantes enim Dei justitiam, et suam volentes constituere, justitiæ Dei non sunt subjecti. Finis enim legis Christus, ad justitiam omni credenti ⁷¹. » Rursus dixit: « Nos natura Judæi, et non ex gentibus peccatores; scientes autem non justificari hominem ex operibus legis, nisi per fidem Jesu Christi: et nos in Christum credimus ⁷². » Ideoque dictus est Christus maledictio, ut a legis maledictione eximeret, qui ei fuerint obnoxii. Scriptum est enim: « Maledictus omnis qui non manet in omnibus quæ scripta sunt in lege libri hujus, ut ea faciat ⁷³. »

Χριστοῦ, καὶ ἡμεῖς εἰς Χριστὸν ἐπιστεῦσαμεν. » Κεχηρημάτικε δὲ διὰ τοῦτο κατάρτα Χριστοῦ, ἵνα τῆς τοῦ νόμου κατάρτας ἐξέλγεται τοὺς ὑπ' αὐτῆ γεγονότας· γέγραπται γάρ, ὅτι « Ἐπικατάρτατος πᾶς, ὃς οὐκ ἐμμένει πᾶσι τοῖς γεγραμμένοις ἐν τῷ νόμῳ τοῦ

Vers. 21-24. *Et edificabunt domos, et ipsi inhabitabunt; plantabunt vineas, et ipsi comedent fructum earum. Et non edificabunt, et alii inhabitabunt; et non plantabunt, et alii comedent. Nam ut dies ligni vitæ, erunt dies populi mei: opera manuum suarum inveterascent. Electi mei non laborabunt frustra, neque filios generabunt in maledictionem: quia **904** semen benedictum est a Domino. Et fiet, antequam clament ipsi, ego exaudiam eos. Adhuc loquentibus illis, dicam, Quid est?*

Pacem illis quæ non labefactabitur, misericordiam, propitiationem, bonitatem et humanitatem adpromittit. Antiquitas enim ex sanguine Israel oriæ undi, insigni insania, multiplicibus vitiis, et quod recte vivere nollent, continenter universorum dominatorem Deum irritabant; hanc ob causam multis modis puniti sunt. Nunc etenim quæ in agris erant corrupiebantur: et rei rusticæ sudores frustra tolerantes, fame cingebantur. Scriptum est enim: « Dedi ærugini fructus eorum et labores eorum locustæ ⁷⁴. » Dictum est etiam illis per unum e sanctis prophetis: « Tu seres, et non metes; tu premes oleam, et non ungeris oleo; vinum, et non bibes ⁷⁵. » Et rursus: « Domos politas ædificabitis, et non habitabit in eis; vineas desiderabiles plantabitis, et non bibetis vinum earum ⁷⁶. » Ingruebant enim interdum hostium impressiones, ut partium gladii eorum consumerebant, partim hæc supplicia metuentes, e domo sua ac patria effugerent, et ad alias sedes se reciperent. Sed hæc prisca illi passi sunt, nec semel, propter multa peccata. Qui vero

δικαιοσύνην οὐ λαβὼν, ἔσται καὶ ἐπικατάρτατος, ἀντὶ τοῦ, καὶ ταῖς τοῦ νόμου παραβάσειν ἔνοχος εὐρεθήσεται. Οὐδεὶς γὰρ γέγονε τοσοῦτος ἐν Ἰουδαίῳ, ὡς κατὰ μηδένα τρόπον διαπεσεῖν· « Πάντες γὰρ ἠμαρτον, καὶ ὀστεροῦνται τῆς δόξης τοῦ Θεοῦ, δικαιοῦμενοι δωρεὰν τῆ αὐτοῦ χάριτι. Ὅτι δὲ ἀνόνητος καὶ τοῖς κατὰ νόμον τετελειωμένοις ἢ εἰς τοῦτο σπουδῆ, τῆς διὰ Χριστοῦ χάριτος οὐ προσειλημμένης, διαδείκνυσιν εὐ μάλα τισὶ γεγραφῶς ὁ πάνσοφος Παῦλος, ὅτι σκυδβαλα μὲν ἠγγήσατο τὰ ἐν νόμῳ πάντα, ἵνα Χριστὸν κερδάνῃ, καὶ εὐρεθῆ ἐν αὐτῷ μὴ ἔχων τὴν αὐτοῦ δικαιοσύνην, τουτέστι, τὴν ἐν νόμῳ, ἀλλὰ τὴν διὰ πίστεως Ἰησοῦ Χριστοῦ. Γράφεται δὲ ὡσπερ ἀνοίας τοὺς Ἰουδαίους, οὕτω λέγων· « Ἀγνοοῦντες γὰρ τὴν τοῦ Θεοῦ δικαιοσύνην, καὶ τὴν ἰδίαν ζητοῦντες στήσαι τῆ δικαιοσύνη τοῦ Θεοῦ οὐκ ὑπετάγησαν. Τέλος γὰρ νόμου Χριστὸς εἰς δικαιοσύνην παντὶ τῷ πιστεύοντι. » Ἐφη δὲ πάλιν· « Ἡμεῖς φύσει Ἰουδαῖοι, καὶ οὐκ ἐξ ἐθνῶν ἁμαρτωλοὶ· εἰδότες δὲ ὅτι οὐ δικαιούται ἄνθρωπος ἐξ ἔργων νόμου, ἐὰν μὴ διὰ πίστεως Ἰησοῦ

βιβλίου τούτου, τοῦ ποιῆσαι αὐτά. »
Καὶ οἰκοδομήσουσιν οἰκίας, καὶ αὐτοὶ ἐνοικήσουσιν· καὶ καταφυτεύσουσιν ἀμπελώνας, καὶ αὐτοὶ φάγονται τὸν καρπὸν αὐτῶν. Καὶ οὐ μὴ οἰκοδομήσωσι, καὶ ἄλλοι οἰκήσουσιν· καὶ οὐ μὴ φυτεύσωσι, καὶ ἄλλοι φάγονται. Κατὰ γὰρ τὰς ἡμέρας τοῦ ξύλου τῆς ζωῆς ἔσονται αἱ ἡμέραι τοῦ λαοῦ μου· τὰ ἔργα τῶν πόνων αὐτῶν παλαῶσουσιν. Οἱ δὲ ἐκλεκτοὶ μου οὐ κοπιήσουσιν εἰς κενόν, οὐδὲ τεκνοποιήσουσιν εἰς κἀραν· ἐτι σπέρμα εὐλογημένον ὑπὸ Θεοῦ ἐστι. Καὶ ἔσται πρὶν κερκράζει αὐτούς, ἐγὼ εἰσικουσόμαι αὐτῶν. Ἐτι λαλούντων αὐτῶν, ἐρῶ· Τί ἐστιν;

Εἰρήνην αὐτοῖς τὴν ἀκράδαντον, φειδῶ καὶ εὐμέλειαν, χρηστότητα καὶ φιλανθρωπίαν ἐπαγγέλλεται. Πάλαι μὲν γὰρ οἱ ἐξ αἵματος Ἰσραὴλ, διὰ πολλῆς ἄγαν ἀπονοίας, καὶ πολυειδοῦς φουλότητος, καὶ τοῦ μὴ ἀνέχεσθαι ζῆν ὀρθῶς, παροτρύνοντες διετέλουν τὸν τῶν ὄλων κρατοῦντα Θεόν· ταύτης ἕνεκα τῆς αἰτίας κατὰ πολλοὺς ἠκίχοντο τρόπους· ποτὲ μὲν γὰρ κατεφθείροντο τὰ ἐν ἀγροῖς, καὶ τοὺς ἐπὶ ταῖς γηποιαῖς ἰδρώτας ὑφιστάμενοι μάτην, λιμῶ κατετρύχοντο· γέγραπται γάρ, ὅτι « Καὶ ἔδωκε τῆ ἐρυσίθῃ τοὺς καρποὺς αὐτῶν, καὶ τοὺς πόνους αὐτῶν τῆ ἀκριδι. » Εἴρηται δὲ που πρὸς αὐτούς καὶ δι' ἑνὸς τῶν ἁγίων προφητῶν· « Σὺ σπερεῖς, καὶ οὐ μὴ ἀμήσεις· σὺ πῖσεις ἐλαίαν, καὶ οὐ μὴ ἀλείψῃς ἔλαιον, καὶ οἶνον οὐ μὴ πίητε. » Καὶ πάλιν· « Οἴκος ξυστοῦς οἰκοδομήσετε, καὶ οὐ μὴ κατοικήσετε ἐν αὐτοῖς· ἀμπελινας ἐπιθυμητοὺς φυτεύσετε, καὶ οὐ μὴ πίητε ἐκ οἴνου αὐτῶν. » Ἐπεφέροντο γὰρ αὐτοὺς ἐσθ' ὅτι καὶ πόλεμον ἐμβολαί, ὥστε τοὺς μὲν τοῖς αὐτῶν δαπανᾶσθαι ξίφεσι, τοὺς δὲ τὸ παθεῖν δεδιότας, καὶ οἴκων αὐτῶν καὶ τῆς ἐνεγκούσης ἀποπηδᾶν, καὶ εἰς ἑτέρας

⁶⁹ Rom. iii, 25. ⁷⁰ Philipp. iii, 8, 9. ⁷¹ Rom. x, 5, 4. ⁷² Galat. ii, 15, 16. ⁷³ Deut. xxvii, 27; Galat. iii, 10. ⁷⁴ Psal. lxxvii, 46. ⁷⁵ Mich. vi, 15. ⁷⁶ Amos v, 11.

μετανίστασθαι χώρα· ἀλλὰ ταυτὶ μὲν οἱ παλαιοὶ A
πεπόνθασιν, καὶ οὐχ ἄπαξ, διὰ πολλὴν ἁμαρτίαν· οἳ γε
μὴν ἐν Χριστῷ τὴν διὰ πίστεως ἀρπάσαντες χάριν,
καὶ τοὺς ἐκ τῆς ἁμαρτίας ἀπονεψάμενοι μολυσμοὺς
διὰ τοῦ ἁγίου βαπτίσματος, οὐ τοῖς ἐκείνων περι-
πεσοῦνται κακοῖς, οὔτε μὴν τῶν αὐτοῖς πεπονημέ-
νων πνευματικῶς ἀδόκητον ὑπομενοῦσι ζημίαν· ἐν-
τρυφήσουσι δὲ μᾶλλον τοῖς ἑαυτῶν κατορθώμασι, κατὰ
τὸ ἐν Ψαλμοῖς ὑμνούμενον· «Τοὺς πόνους τῶν καρ-
πῶν σου φάγεσαι·» καρπῶν λεγομένων τῶν κάτωθεν
τῆς παλάμης σαρκῶν. Ἐκθάλλει γὰρ αὐτοὺς οὐδεὶς·
οὔτε μὴν ἀποσοθήσει ποτὲ τῆς δοθησομένης αὐτοῖς
παρὰ Θεοῦ μονῆς. Πολλοὶ γὰρ μοι λέγουσιν παρὰ τῷ Πατρὶ·
ἀλλ' οὐδ' ἂν ἀποπεσοῦνται τοῦ κλήρου τοῦ δοθησομέ-
νου καὶ πρέποντος ταῖς νοηταῖς αὐτῶν εὐκαρπείαις·
ἔσται γὰρ, φησὶν, ἡ ζωὴ αὐτῶν κατὰ τὰς ἡμέρας τοῦ
ξύλου τῆς ζωῆς, τουτέστιν ἁγία[ν]. Τοιαύτη γὰρ ἦν
πρὸ τῆς παραβάσεως ἐν τοῖς πρωτοπλάστοις, ὅτε καὶ
ἔξῃν αὐτοῖς ἐν μεθέξει γενέσθαι τοῦ ξύλου τῆς ζωῆς,
οὕτω τῆς βδελυροτάτης καὶ θεομισοῦς ἁμαρτίας λα-
θοῦσης τόπον ἐν αὐτοῖς. Προσπάγει τι τοιοῦτον καὶ
ἕτερον τῆς προφητείας ὁ λόγος· «Τὰ γὰρ ἔργα,
φησὶ, τῶν χειρῶν αὐτῶν παλαιώσουσι,» τουτέστιν,
ἀναμετάβλητον ἔξουσιν ἐν τῶν πρακτέων ὁδῶν. Ὅσον
δὲ τί φημι. Δέδοται μὲν γὰρ τοῖς ἔξ Ἰσραὴλ διὰ Μω-
σέως ὁ νόμος· ἀλλ' ἦν ἐν αὐτῷ σκιά καὶ τύπος, ἔχων
μὲν τῆς ἀληθείας τὴν μόρφωσιν, πλὴν οὕτω καὶ αὐ-
τὴν τὴν ἀλήθειαν. Ἐπειδὴ δὲ ἐπέλαμψεν ὁ Χριστὸς,
μετέβαλον οἱ τύποι πρὸς ἀλήθειαν, καὶ ὅσον μετεκλι-
θησαν αἱ σκιαί καὶ πεπαικῶνται, τουτέστιν, οὐ μέ-
C
χρη παντὸς κεκράτηκε τῆς ἐν νόμῳ πολιτείας ἡ
δύναμις. Οὐκοῦν οἱ μὲν ἐξ αἵματος Ἰσραὴλ οὐκ ἐπα-
λαίωσαν τὰ ἔργα αὐτῶν (ἀνόνητος γὰρ ἡ νομικὴ
λατρεία, τὸ γε ἦγον εἰς τύπους), παλαιώσουσι δὲ οἱ ἐν
Χριστῷ. Οὐ γὰρ ἕτερος αὐτοῖς δοθήσεται νόμος, ὡς
μεριστῶν ἐπὶ τὸ ἄμεινον τῶν εὐαγγελικῶν θεσπισμά-
των τὴν δύναμιν. Εἶρηται γὰρ που πρὸς τὸν τῶν
ἄλων Σωτῆρα Χριστὸν διὰ τῆς τοῦ Ψάλλοντος φωνῆς·
«Ἡ δικαιοσύνη σου δικαιοσύνη εἰς τὸν αἰῶνα, καὶ ὁ
νόμος σου ἀλήθεια. — Οἱ δὲ ἐκλεκτοὶ μου, φησὶν,
οὐ κοπιήσουσιν εἰς κενόν, οὐδὲ τεκνοποιήσουσιν εἰς
κατάραν. » Διδάσκει πάλιν ὡς ἐκ παραθέσεως, ἡγουν
ἀντεξαγωγῆς τῶν πάλαι συμβεβηκότων τοῖς Ἰου-
δαίων καθηγηταῖς· Γραμματεῖς δὲ οὗτοι καὶ Φαρι-
σαῖοι, οἳ τὸν νόμον ἀφέντες, καὶ διδάσκοντες διδασκα-
λίαν ἐντάλματα ἀνθρώπων, πατέρες μὲν γέγονασιν
τέκνων τῶν κατὰ μάθησιν δηλονότι, πλὴν εἰς κενόν,
καὶ εἰς κατάραν· ἡμᾶς καὶ τοῦτο ἐδίδαξεν ὁ Σωτῆρ,
τοῖς Γραμματεῦσι καὶ Φαρισαίοις ἐπιτιμῶν· ἔφη
γὰρ, ὅτι «Οὐαὶ ὑμῖν, Γραμματεῖς καὶ Φαρισαῖοι
ὑποκριταί, ὅτι περιάγετε τὴν θάλασσαν καὶ τὴν ξη-
ρὰν, ποιῆσαι ἓνα προσήλυτον· καὶ ἂν γέννηται, ποιεῖτε
αὐτὸν υἱὸν γεέννης διπλοῦτερον ὑμῶν. » Οὐκοῦν ἐκεῖ-
νοι μὲν ἐτεκνοποίησαν εἰς κατάραν καὶ εἰς κενόν·
οἱ δὲ ἐκλεκτοὶ μου, φησὶ, τουτέστιν, οἱ θεσπέσιοι μα-
θηταί, ἡγουν καθάπαξ οἱ τῶν ἐμῶν θεσπισμάτων
ἐργουργοί, οὐκ εἰς κατάραν τεκνοποιήσουσιν, οὔτε

A gratiam Christi per fidem arripuerunt, et sordēs
peccati per sacrum lavacrum abluerunt, in illorum
mala non incident, nec eorum, in quibus elabora-
verunt spiritualiter, damnum inexpectandum sus-
tinebunt; sed delectabuntur suis præclare factis,
secundum id quod in Psalmis decantatum est:
«Fructus laborum tuorum manducabis?» laborum,
qui ab inferioribus corporibus tolerantur. Nemo
enim illos ejiciet, nec unquam a danda ipsis a Deo
sede detrudet. Multæ enim sedes sunt apud Patrem.
Sed nec a sorte danda et quæ spirituali eorum fe-
cunditati convenit, decident. Erit enim vita eorum,
inquit, ut dies ligni vitæ: id est, sancta. Talis
enim erat, ante transgressionem, in primis paren-
tibus, cum etiam liceret illis ligni vitæ fieri parti-
cipes, exsecratissimo et Deo invisio peccato non-
B
dum locum in illis habente. Aliud non dissimile
adjungit prophetica oratio. «Opera enim, inquit,
manuum suarum inveterascent, id est, 905
cursum in rebus gerendis certum habebunt et immu-
tabilem. Quod dico, ita se habet. Data est enim
Israelitis per Moysen lex; sed in illa erat umbra
et typus, speciem veritatis habens, nondum tamen
ipsam veritatem. Illucescente Christo, mutati sunt
typi in veritatem et umbæ velut inclinarunt et
inveterarunt, id est, non semper robur suum
habuit legalis conversationis virtus. Itaque Israe-
litæ opera sua inveterascere non fecerunt (inutilis
quippe est legalis cultus, quod ad typos atinet),
at qui in Christo sunt durabunt. Non enim alia illis
C
lex dabitur quæ evangelicorum oraculorum virtu-
tem in melius commutet. Dictum est enim per uni-
versorum Servatorem Christum, voce Psallentis:
«Justitia tua, justitia in sæculum, et lex tua veri-
tas?» — «Electi autem, inquit, mei non labora-
bunt frustra, neque liberos gignent in maledictione-
nem.» Rursus docet, velut ex contentione et oppo-
sitione eorum quæ quondam præfectis Judæorum
contigerunt: hi autem sunt Scribæ et Pharisei,
qui, lege relicta, et docentes doctrinas, mandata
hominum, patres quidem exstiterunt liberorum,
per disciplinam, scilicet: at frustra, et in maledi-
ctionem. Hoc etiam nos docuit Servator, Scribas
D
et Phariseos reprehendens. Dixit enim: «Væ vo-
bis, Scribæ et Pharisei hypocritæ, quia circuitis
mare et aridam, ut faciatis unum proselytum: et
cum fuerit factus, facitis illum filium gehennæ,
duplo magis quam vos estis?» Itaque illi liberos
generunt in maledictionem et in vanum: sed ele-
cti, inquit, mei, id est, divini discipuli, vel omni-
no meorum oraculorum administri, non gignent
liberos in maledictionem, neque frustra suos
posterios. Semen enim benedictum erit, semen
eorum et benedictum a Deo. Quod autem illis adhæ-
rebit, elementer et humaniter illis omnia largiens,
et precibus eorum paratissimam aurem præbens,
ostendit, cum dicit: «Priusquam clament illi, ego

¹⁷ Psal. cxxvii, 2. ¹⁸ Psal. cxviii, 142. ¹⁹ Matth. xviii, 15.

exaudiam eos. Adhuc loquentibus illis, dicam : Α μή εις κενόν, κατ' ἐκείνους· σπέρμα γάρ εὐλογη-
 Quil est ?)
 Θεοῦ. Ὅτι δὲ προσκίσεται λίαν αὐτοῖς, τὰ ἐξ ἡμερότητος καὶ φιλανθρωπίας δωρούμενος, ἐτοιμότατον
 τε τὸ οὖς ὑπέχων ταῖς παρ' αὐτῶν ἰκεταίαις, διαδείκνυσιν εἰπὼν, ὅτι « Πρὶν κεκράξαι αὐτοὺς, ἐγὼ εἰς-
 ακούσομαι αὐτῶν. Ἐπεὶ λαλοῦντων αὐτῶν, ἐρῶ· τί ἐστιν; »

VERS. 25. Tunc lupi et agni pascentur simul, et
 leo quasi bos comedet paleas, et serpens terram,
 quasi panem. Non nocebunt, neque corrumpent in
 monte sancto meo, dicit Dominus.

906 Bifariam hæc accipies. Vel enim duorum
 populorum per fidem unionem significare potest
 sententia prophetica ; vel qui quondam agrestium
 ferarum more sanctis insultaverunt, et Ecclesiam
 insectati sunt, serpentibus non dissimiles, cum
 illis in unum affectum animique consensionem
 coalescent, vinculo pacis etiam colligati per Chri-
 stum, qui justificat impium et quod dispersum est
 colligit, ac luce divina, tenebris involutum col-
 lustrat, omniaque convertit in melius. Facit enim
 omnia, et transformat, uti scriptum est ⁸⁰. Hædi
 ergo et agni ex lege erant sacrata et munda
 animalia, adeo ut ad divinum altare adducerentur,
 et in odorem suavis fragrantiae Deo offerrentur.
 Lupus autem et leo, profana ac immunda, et
 his quæ nominavimus infesta. Serpens præterea,
 homini inimicissimus, et naturæ legibus ad hoc
 incitatus. Verum cum his qui in Christo purga-
 ti sunt, et sanctam et eximiam vitam institua-
 runt, per evangelicam prædicationem in unam ani-
 miorum consensionem, quæ est in fide, coales-
 cent, etiam hi delestandi quondam et immundi,
 et belluina crudelitate pectus refertum habentes :
 « Hi nihil nocebunt, » inquit, neque perdent quem-
 quam in monte sancto meo, id est, Ecclesia.
 Comedent enim cum mansuetis efferata. Deliciae
 vero illis Christus (panis vivus, de caelo descen-
 dens), et vitam dans mundo ⁸¹. Nutrit autem
 tum carne propria, ad immortalitatem ac vitam
 nos refingens, tum suis prædicationibus, id est evan-
 gelicis. « Non enim in solo pane vivet, inquit,
 homo, sed in omni verbo quod prodit ex ore
 Dei ⁸². » Observa autem agnos et hædos leonum et
 luporum cibos non edere. Neque enim dixit : Co-
 medent carnes, sed lupi et leones mansuetis uten-
 tur cibis cicurum animalium, quæ palearum nomi-
 ne significantur. Non sequentur autem immundos
 mundi : neque illorum institutum ac vitam æmu-
 labuntur, sed profani potius vitium et purorum pro-
 bitatem imitabuntur,

CAP. LXVI. VERS. 1-3. Sic dicit Dominus : Cor-
 lum mihi solium, ac terra scabellum pedum meo-
 rum. Qualem domum ædificabitis mihi? aut quis
 locus requiescit meæ? Omnia enim hæc fecit ma-
 nus mea, sunt mea hæc omnia, dicit Dominus.
 907 Quem respiciam, nisi ad humilem et quietum, ac
 tementem sermones meos? At iniquus qui sacri-

Τότε λύκοι καὶ ἄρνες βοσκηθήσονται ἅμα, καὶ
 λέων ὡς βοῦς φάγεται ἀχυρα, ὄφεις δὲ γῆν ὡς
 ἄρτον. Οὐκ ἀδικήσουσιν, οὐδ' οὐ μὴ λυμανοῦν-
 ται ἐπὶ τῷ ὄρει τῷ ἁγίῳ μου, λέγει Κύριος.

Κατὰ δύο τρόπους ἐκλήφη καὶ ταῦτα· ἡ γὰρ τῶν
 δύο λαῶν τὴν διὰ πίστεως ἔνωσιν κατασημήθειεν ἂν
 τῆς προφητείας ἡ δύναμις, ἦγουν ὅτι καὶ οἱ ποτὲ θη-
 ρίων ἀγρίων δίχην τοῖς ἀγίοις ἐπιπηδήσαντες, καὶ
 διώξαντες τὴν Ἐκκλησίαν, ὄφρων τε διενεγκόντες οὐδὲν,
 συμβήσονται πρὸς αὐτοὺς, κατὰ διάθεσιν καὶ ὁμοψυχίαν
 τῷ συνδέσμῳ τῆς εἰρήνης κατεσφιγμένοι πρὸς τοῦτο
 διὰ Χριστοῦ, τοῦ δικαιοῦτος τὸν ἀσεβῆ, καὶ συλλέγον-
 τος τὸ ἐσκορπισμένον, καὶ φωτὶ τῷ θείῳ καταφαι-
 δρόνοντος τὸ ἐσκοτισμένον, καὶ τὰ πάντα μεθιστών-
 τος ἐπὶ τὸ ἅμεινον. Ποιεῖ γὰρ πάντα καὶ μετασκευά-
 ζει, κατὰ τὸ γεγραμμένον. Ἐριφοὶ μὲν οὖν καὶ ἄρνες,
 ἱερά τέ ἐστι καὶ καθαρὰ ζῶα κατὰ τὸν νόμον, ὥστε
 καὶ τῷ θείῳ προσφέρεισθαι θυσιαστηρίῳ, καὶ εἰς ὁσμὴν
 εὐωδίας ἀναφέρεισθαι τῷ Θεῷ· λύκος δὲ καὶ λέων,
 ἀνίσρα, καὶ ἀκάθαρτα, καὶ ἐχθρὰ τοῖς ὀνομασμένοις·
 ὄφεις δὲ πρὸς τοῦτοις ἀνθρώπῳ πολεμιώτατος, καὶ
 τοῖς τῆς φύσεως νόμοις εἰς τοῦτο ἠκονημένος, ἀλλὰ
 τοῖς ἐν Χριστῷ κεκαθαρμένοις, ἱεράν τε καὶ ἐξηρη-
 μένην ἐσχηκόσι ζωὴν, διὰ τῶν εὐαγγελικῶν κηρυγ-
 μάτων συμβήσονται, πρὸς ὁμοψυχίαν τὴν διὰ
 πίστεως, οἱ βδελυροὶ ποτε καὶ ἀκάθαρτοι, καὶ ὀμώ-
 τητος θηριοπρεποῦς μεστὴν ἔχοντες τὴν καρδίαν.
 « Οὗτοι, φησὶν, οὐδὲν ἀδικήσουσιν, οὐτε μὴν δια-
 λυμανοῦνται τιεὶ τῶν ἐν τῷ ὄρει τῷ ἁγίῳ μου, »
 τούτέστι, τῇ Ἐκκλησίᾳ. Φάγονται γὰρ σὺν τοῖς
 ἡμέροις τὰ ἄγρια· τροφὴ δὲ αὐτοῖς ὁ Χριστὸς ὁ ἄρ-
 τος ὁ ζῶν ὁ ἐκ τοῦ οὐρανοῦ καταβάς, καὶ ζωὴν δι-
 δοὺς τῷ κόσμῳ· τρέφει δὲ καὶ σαρκὶ τῇ ἰδίᾳ, πρὸς
 ἀφαρσίαν ἡμᾶς ἀναμορφῶν καὶ ζωὴν, καὶ τοῖς
 ἑαυτοῦ κηρύγμασι, τούτέστι, τοῖς εὐαγγελικαῖς· οὐ
 γὰρ ἐπ' ἄρτων μόνω ζήσεται, φησὶν, ὁ ἄνθρωπος,
 ἀλλ' ἐπὶ παντὶ ῥήματι ἐκπορευομένῳ διὰ στόματος
 Θεοῦ. Ἐπιτήρησον δὲ ὅτι οὐκ ἄρνες καὶ ἐριφοὶ, τὰς
 τῶν λέοντων καὶ λύκων ἔδονται τροφὰς (οὐ γὰρ ἐφη·
 Φάγονται κρέα), ἀλλ' οἱ λύκοι καὶ λέοντες· ταῖς τῶν
 ἡμέρων κεχρησονται, ἀλλὰ διὰ τῶν ἀχύρων σημαίνον-
 ται· οὐχ ἔψονται δὲ ἀκαθάρτοις αὐτοῖς μᾶλλον οἱ
 καθαροὶ, οὐδὲ τὴν ἐκείνων ζηλώσουσι πολιτείαν καὶ
 ζωὴν· ἀλλ' οἱ βέβηλοι μᾶλλον, ταῖς τῶν πρῶτων καὶ
 κεκαθαρμένων ἐπιεικείαις ἀκολουθήσουσιν.

Οὕτω λέγει Κύριος· Ὁ οὐρανός μοι θρόνος, ἡ δὲ
 γῆ ὑποπόδιον τῶν ποδῶν μου. Ποῖον οἶκον οἰκο-
 δομήσετε μοι; ἢ ποῖος τόπος τῆς καταπαύσεώς
 μου; Πάντα γὰρ ταῦτα ἐποίησεν ἡ χεὶρ μου,
 καὶ ἔστιν ἐμὰ πάντα ταῦτα, λέγει Κύριος. Καὶ
 ἐπὶ τίνα ἐπιβλέψω, ἀλλ' ἢ ἐπὶ τὸν ταπεινόν, καὶ
 ἡσύχιον, καὶ τρέμοντα τοὺς λόγους μου; Ὁ δὲ

⁸⁰ Apoc. xxi, 5. ⁸¹ Joan. vi, 53. ⁸² Luc. iv, 4.

ἀνομος ὁ θύων μοι μόσχον, ὡς ὁ ἀποκτείνων κύνα· ὁ δὲ ἀναφέρων σεμίδαλιν, ὡς αἷμα ὕσιον· ὁ δὲ διδοὺς λίθον εἰς μνημόσυνον, ὡς βλάσφημος.

Ἐξυφήνας ἀποχρώντως τὸν πρὸς γε τὰ ἔθνη λόγον, μεθίστησι τὴν μυσταγωγίαν πρὸς αὐτὸν ἡδὴ τὸν Ἰσραήλ. Βούλεται γὰρ καὶ αὐτοὺς τῆς κατὰ νόμον ἀποστῆσαι κακίας (1), καθάπερ ἀμέλει κάκεινους ἀποφοιτᾶν ἐκέλευε τῆς ἀρχαίας ἀπάτης, καὶ τῆς ἐν τῷ πλανᾶσθαι βεβήλου ζωῆς· ὅτι τοῖνον τῆς ἐν πνεύματι λατρείας μεταποιεῖται μᾶλλον, λόγου δὲ ἀξιοὶ παντελῶς οὐδενός, τὴν ὡς ἐν σκιαῖς καὶ τύποις διδάσκει σαφῶς· βούλεται δέ τι πρὸς τούτῳ καὶ ἕτερον αὐτοὺς εἰδέναι, ὡς καὶ ἄνω αἵρουσι τὴν ἔφρυν, καὶ ἐπ' οὐδενὶ τῶν ἀναγκαίων πεφρονήχασιν μέγα, τὸν ἐν τοῖς Ἱεροσολύμοις ἀναστῆσαντες ναόν· ἦροντο γὰρ, ὅτι καὶ τόπω περιληπτὸν τὸ θεῖόν ἐστι, καὶ ἐν χειροποιήτοις ναοῖς κατοικεῖ περιεκτικῶς, καθὰ καὶ οἱ τῶν ἔθνῶν ψευδῶνυμοι, καὶ οὐδὲν ὄντες παντελῶς, πλὴν ὅτι ξύλα τε καὶ λίθοι· καὶ διὰ τοῦτο φησιν· Ὁ τῆς θείας δόξης οὐκ εἰδότες τὴν ὑπεροχὴν! ὦ τῶν ἐμοὶ προσόντων ἀξιωματῶν οὐκ ἐνωσύντες τὸ μέγεθος! Ἐοὐρανός μοι θρόνος, ἡ δὲ γῆ ὑποπόδιον τῶν ποδῶν μου. Ποῖον οἶκον οἰκοδομήσετέ μοι; ἢ ποῖος τόπος τῆς καταπαύσεώς μου; ἢ Πληροὶ γὰρ τὰ πάντα τὸ θεῖον· μετὰ δὲ αὐτοῦ γῆ τε καὶ οὐρανός; Εἰρήσθω δὴ ἀνθρωποπρεπῶς, ὅτι θρόνον ἔχων τὸν οὐρανόν, ὑποπόδιον δὲ ὡσπερ τι ποιεῖται τὴν γῆν. Ποῖος οὖν αὐτὸν δέξεται χώρος; ἢ ποῖος οἶκος ἀρκέσει περιληπτός; Ἐ Πάντα γὰρ ταῦτα, φησίν, ἐποίησεν ἡ χεὶρ μου· καὶ ἔστιν ἐμὰ ταῦτα πάντα. Ποῖα δὲ ταῦτα; Ἀἴτιον δὲ ὅτι καὶ τὰ ὀρωμένα, καὶ τῶν ὀρωμένων ἐπέκεινα· καὶ αὐτοῦ γὰρ ἡ κτίσις ἅπασα, καὶ τοῖς αὐτοῦ νεύμασι παρήχθη πρὸς γένεσιν τὰ οὐκ ὄντα ποτέ. Τί τοῖνον αὐτῷ προσοίσομεν ὡς οὐκ αὐτοῦ; τοιοῦτόν τί φησι καὶ διὰ τῆς τοῦ Ψάλλοντος φωνῆς· Ἐάν πεινάσω, οὐ μὴ σοι εἴπω· ἐμὰ γὰρ ἐστὶ πάντα τὰ θηρία τοῦ ἀγροῦ, κτήνη ἐν τοῖς ὄρεσι καὶ βόες. Ἐγὼ κὰκ πάντα τὰ θηρία τοῦ ἀγροῦ, καὶ πάντα τὰ πετεινὰ τοῦ οὐρανοῦ, καὶ ὠραιότες ἀγροῦ μετ' ἐμοῦ ἐστίν. Ἐπὶ τίνα δὴ οὖν ἐπιβλέψω, φησίν; ἢ πάντως που ἐπὶ τὸν ταπεινὸν καὶ ἡσύχιον, τουτέστι, τὸν εἰκτικὸν καὶ πρᾶον, καὶ τῶν ἐμῶν θελημάτων γνήσιον ὑπουργόν, ὥστε καὶ τρέμειν τοὺς οἶπερ ἂν γένοιτο παρ' ἐμοῦ λόγῳ; Σημαίνει δὲ διὰ τούτων τὸ εὐαγγελικὸν καὶ σωτήριον κήρυγμα· τούτους ἐφορᾶν ἀξιοῖ, καὶ ὡς ταπεινοὺς ἐπισκέπτεσθαι. Θρασὺς γὰρ καὶ ἀλαζῶν ὁ τοῖς θεοῖς αὐτοῦ νόμοις ἀντανιστάμενος, καὶ διὰ πολλῆς ἀπειθείας, γαῦρον ὡσπερ τινὰ καὶ σκληρὸν ἀνατείνει αὐτῷ τὸν τῆς ἑαυτοῦ διανοίας αὐχένα· ὅτι δὲ ἀπαράδεκτον ποιεῖται τὴν διὰ νόμου λατρείαν, καὶ διὰ μίσους ἔχει, σαφηνιεῖ λέγων· Ὁ θύων μοι μόσχον, ὡς ὁ ἀποκτείνων κύνα· ὁ δὲ ἀναφέρων σεμίδαλιν, ὡς αἷμα ὕσιον· ὁ δὲ δοὺς λίθον εἰς μνημό-

fecat mihi vitulum, quasi qui occidit canem; qui autem offert similem, quasi sanguinem suillum; qui dat thus in memoriale quasi blasphemus.

Cum abunde sermonem suum ad gentes pertextuerit, mystagogiam ad ipsum jam Israel convertit. Vult enim eos a legali etiam umbra desciscere, sicuti videlicet illos quoque jussit, a pristino errore, seductione et profana vita recedere. Aperte itaque docet, se spiritualem potius cultum aestimare et curare; umbratilem et typicum nihili facere. Vult porro illos et aliud scire, quod supercilium erigant et de re nihili altum sapiant, qui Hierosolymitanum templum excitarunt. Existimant enim loco contineri divinitatem, et in manufactis templis circumscripte et definite habitare: sicut illi falso nuncupati dii, qui revera nihil sunt, quam ligna et lapides. Idcirco ait: O vos qui divinæ majestatis præstantiam ignoratis, qui dignitatis meæ magnitudinem non consideratis: « Cælum mihi solum est, et terra scabellum pedum meorum. Qualem domum ædificabitis mihi? Aut quis locus quietis meæ? » Implet enim omnia divinitas, et plena ejus sunt terra et cælum⁸⁸. Humano more dictum sit, solum eum habere cælum, et scabellum velut quoddam sibi terram supponere. Quis enim locus eum capiet? aut quæ domus satis erit ampla ad comprehendendum? « Omnia enim hæc, inquit, fecit manus mea, et mea sunt hæc omnia. » Quæ autem hæc? Videlicet quæ cernuntur, et quæ cerni nequeunt. Ejus enim est omnis creatura: ejus nutu creata et orta sunt quæ aliquando non erant. Quid igitur ei offeremus, quod ejus non sit? Tale quiddam dicit etiam voce Psallentis: « Si esuriero, non dicam tibi: meæ enim sunt omnes animantes agæ, jumenta in montibus et boves. Novi omnia volatilia cæli, et pulchritudo agri mecum est⁸⁹. » Quem igitur respiciam? » Inquit: « omnino ad humilem et quietum, » id est, sequacem et mitem, et meæ voluntatis ingenuum ac germanum effectorem, ut ad verba mea contremisceat. Significat autem his evangelicam ac **908** salutarem prædicationem. Hos dignatur intueri, et velut humiles inspicere. Audax enim et arrogans, qui divinis ejus resistit legibus et ex magna inobedientia, superbam velut et duram cervicem mentis suæ contra illum extollit. Legis vero cultum se non recipere, et odio habere, palam faciet cum inquit: « Qui sacrificat mihi vitulum, est perinde ac is qui occidit canem; qui offert similem, quasi qui sanguinem offert suillum; qui dat thus, ad memoriam sui, est quasi blasphemus. » Considera igitur eum non solum non admittere quæ in umbris ac typis posita sunt, sed, ut dixi, odisse. Vituli enim cædem, canis mortem existimat, et rem impuram, similem oleo conspersam. Significat enim hoc, ut opinor, dum eam san-

⁸⁸ Psal. lxi, 19. ⁸⁹ Psal. xlix, 10-12.

(1) Hunfr. σκ:ξ;

guini suis comparat. Impura est autem sus, ex legis præscripto. Et thuris fumos pari loco habet, quo vocem blasphemam. Transfert igitur his verbis eos, ut velint non juxta umbram legis, sed evangelice vivere.

τῷ σὺς αἵματι παρεικάζειν αὐτήν· ἀκάθαρτον δὲ κατὰ τὸν νόμον ὁ ὕς· τοὺς δὲ γε ἐκ λιθάνου καπνοὺς, ἐν ἰσῷ τίθεται παλιμψήμου φωνῆς. Μεθίστησι τοίνυν ἀγγελικῶς, καὶ οὕτως [Ἰσ. οὗτοι] που μᾶλλον κατὰ

VERS. 4. *Et ipsi elegerunt vias suas, et abominationes suas, quas anima eorum voluit. Et ego eligam ludibria eorum, et peccata eorum retribuam eis. Quia vocari eos, et non obedierunt, et egerunt malum in conspectu meo. Et, quæ volebam, elegerunt.*

Rursus adornat apologiam, causamque aperte reddit, cur repudiatu fuerit Israel, quantumvis primogenitus dictus, et sors Dei nuncupatus. « Elegerunt enim, inquit, vias suas, et abominationes suas, quas anima ipsorum voluit. » Cum dicit, « Elegerunt, » declarat eos iudices esse non rectos in rebus necessariis, sed potius « Dicere bonum malum, et vertere tenebras in lucem, et lucem in tenebras, amarum in dulce, et dulce in amarum⁸². » Cum enim licuisset ipsis per oracula evangelica ad omnes virtutes præclarissimas adduci, cumque penes ipsos esset vitia relinquere, amplecti quod est utile: illi, inquit, voluerunt vias suas, a lege alienas, quæ in rete mortis et in profundum inferni eos adducunt. Revocat autem illis in memoriam pristina eorum peccata. Fuerunt enim olim idololatræ et abominationum cultores. « Quia igitur vocati sunt, inquit, et non audiverunt, » 909 neque attendebunt verbis illis quæ ad ipsos feci; dixi enim: « Ego sum lux mundi, et qui credit in me, etiamsi moriatur, vivet⁸³; » ac iterum: « Venite ad me, omnes qui laboratis et onerati estis, et ego reficiam vos⁸⁴: » hinc feram in illos hanc sanctam sententiam, et ego eligam ludibria eorum, id est, qui ludifcent, ac in ipsos debacchantur. Designat autem eos qui vastarunt Judæam et concremarunt sanctam quondam et celebrem civitatem, nempe Romanorum duces. « Retribuam enim, inquit, illis peccata sua⁸⁵. » Nam quæ ego odi et nolui, ipsi elegerunt.

Δηλοῖ δὲ πάντως τοὺς πεπορθηκότας τὴν Ἰουδαίαν, πῶς δὲ δὴλον δὲ ὅτι τοὺς Ῥωμαίων στρατηγούς. « Ἄ γὰρ μεμίσηκα, καὶ οὐκ ἠβουλόμην, αὐτῶν. »

VERS. 5. *Audite verbum Domini qui tremitis sermonem ejus; dicite, fratres nostri iis qui oderunt vos, et abominantur, ut nomen Domini glorificetur, et appareat in lætitia eorum, et illi confundentur.*

Transfert orationem ad omnem humilem, et quietum, ac trementem sermones ejus: quorum quidem primitiæ et primi fuerunt, et secretionem quadam selecti, divini discipuli. Protrahitur autem vis præcepti ad omnes qui deinceps præficiuntur populo, qui

Α συνον, ὡς βλάσφημον. Ὁ ἄθρει δὲ οὖν ὅπως τὰ εἰς ἐν σκιάς καὶ τύποις, οὐκ ἀπόδητα κριεῖται μόνον, ἀλλὰ γὰρ καὶ μεμίσηκεν, ὡς ἔφη· τὴν γάρτοι μίσχου σφαγὴν, κυνὸς ἡγείται θάνατον, ἀκάθαρτον δὲ καὶ σεμίδαλιν ἐλαδευ[σ]τον. Δηλοῖ γὰρ, οἶμαι, τουτὶ διὰ τούτων αὐτοὺς εἰς γε τὸ βούλεσθαι διαζῆν ἐν γε τὴν οὖσαν ἐν τῷ νόμῳ σκίαν.

Καὶ οὗτοι ἐξελέξαντο τὰς ὁδοὺς αὐτῶν, καὶ τὰ βδελύγματα αὐτῶν, ἃ ἡ ψυχὴ αὐτῶν ἠθέλησε. Καγὼ ἐκλέξομαι τὰ ἐμπαίγματα αὐτῶν, καὶ τὰς ἀμαρτίας αὐτῶν ἀνταποδώσω αὐτοῖς, ὅτι ἐκάλεσα αὐτοὺς, καὶ οὐχ ὑπήκουσαν, καὶ ἐποίησαν τὸ πονηρὸν ἐναντίον μου. Καὶ ἃ οὐκ ἠβουλόμην, ἐξελέξαντο

Ἄπολογεῖται πάλιν, καὶ ἐμφανῆ καθίστησι τὴν αἰτίαν, ἐφ' ἣ καὶ ἀπόπεμπτος γέγονεν ὁ Ἰσραὴλ, καίτοι πρωτότοκος ὀνομασμένος, καὶ κληρὸς θεοῦ χρηματίας. « Ἐπελέξαντο γὰρ, φησὶν, αὐτοὶ τὰς ὁδοὺς αὐτῶν, καὶ τὰ βδελύγματα αὐτῶν, ἃ ἡ ψυχὴ αὐτῶν ἠθέλησε· » τὸ δὲ, « Ἐπελέξαντο, » λέγων, οὐκ ὀρθῶς ἀπέφηγε δικαστὰς ἐν ἀναγκαίοις πράγμασιν, « Εἰπόντας δὲ μᾶλλον καὶ τὸ καλὸν πονηρὸν, καὶ θεμμένους τὸ σκότος εἰς φῶς, καὶ τὸ φῶς σκότος, καὶ τὸ πικρὸν γλυκὺ, καὶ τὸ γλυκὺ πικρὸν. » Ἐξὼν γὰρ αὐτοῖς διὰ τῶν εὐαγγελικῶν θεσπισμάτων πρὸς πᾶν ὅτι οὖν ἀποφέρεσθαι τῶν ἀρίστων ἀνδραγαθημάτων, καὶ προκειμένης αὐτοῖς ἐξουσίας ἀποστῆναι μὲν τῶν τῆς φαυλότητος τρόπων, ἀνθελέσθαι δὲ τὸ πεφωκὸς ὠφελεῖν· αὐτοὶ, φησὶν, ἠθέλησαν τὰς ὁδοὺς αὐτῶν τὰς ἐξω νόμων τῶν ἱερῶν, τὰς παγίδας θανάτου, καὶ εἰς πέταυρον ἤδου κατακομιζούσας αὐτοὺς· ἀναβαίνει δὲ καὶ εἰς ἀνάμνησιν ἀρχαιοτέρας αὐτοῖς ἀμαρτίας· γεγονάσι γὰρ κατὰ καιροὺς, καὶ εἰδωλολάτραι, καὶ βδελυγμάτων προσκυνηταί. « Ἐπειδὴ τοίνυν κέκληνται, φησὶ, καὶ οὐχ ὑπήκουσαν, » οὕτε μὴν προσεσχέχασιν, οἷς πρὸς αὐτοὺς πεποίημαι λόγους. Ἐφη γὰρ, ὅτι « Ἐγὼ εἰμι τὸ φῶς τοῦ κόσμου, καὶ ὁ πιστεύων εἰς ἐμὲ, κἂν ἀποθάνῃ ζήσεται· » καὶ πάλιν· « Δεῦτε πρὸς με, πάντες οἱ κοπιῶντες καὶ πεφορτισμένοι, καγὼ ἀναπαύσω ὑμᾶς. » Ταύτη τῇ ψήφῳ λοιπὸν κεχρήσομαι τῇ κατ' αὐτῶν ὁσίᾳ, καγὼ ἐκλέξομαι τὰ ἐμπαίγματα αὐτῶν, τουτέστι,

D τοὺς ἐμπαίζοντας, ἦγον ἐμπαροινούντας αὐτοῖς, καὶ κατεμπρήσαντας τὴν ἄγλιαν ποτὲ καὶ διαβόητον, Ἐνταποδώσω γὰρ αὐτοῖς, φησὶ, τὰς ἀμαρτίας ἐξελέξαντο.

Ἀκούσατε τὸ ῥῆμα Κυρίου, οἱ τρέμοντες τὸν λόγον αὐτοῦ· εἰπατε, ἀδελφοὶ ἡμῶν, τοῖς μισοῦσιν ὑμᾶς καὶ βδελυσσομένοις, ἵνα τὸ ὄνομα Κυρίου δοξασθῇ καὶ ὀφθῇ ἐν τῇ εὐφροσύνῃ ὑμῶν, κακείνοι αἰσχυρθήσονται.

Μεθίστησι τοὺς λόγους ἐπὶ πάντα ταπεινὸν καὶ ἡσύχιον, καὶ τρέμοντα τοὺς λόγους αὐτοῦ, ὧν δὴ καὶ γεγονάσι ἀπαρχὴ, καὶ πρῶτοι, καὶ ἀπολέγηδον ἐξελεγεμένοι οἱ θεσπέσιοι μαθηταί. Τρέχει δὲ τῆς ἐντολῆς ἡ δύναμις καὶ ἐπὶ πάντας ἐφεξῆς τοὺς λαῶν

⁸² Isa. v, 20. ⁸³ Joan. xi, 26. ⁸⁴ Matth. xi, 28. ⁸⁵ Prov. xi, 14.

ἡγουμένους, οἱ ψήφῳ θεῖα χειροτόνηται τῶν ἁγίων Ἐκκλησιῶν, καὶ τῶν ἱερῶν κηρυγμάτων ἱεργουροί. Τοῦτοις ἐπιτάττει λέγων· « Εἰπατε τοῖς μισοῦσιν ὑμᾶς καὶ βδελυσσομένοις· Ἄδελφοί ἡμῶν. » Ἡ γὰρ πράξις αὐτοῦς βούλεται καὶ ἀνεξικάκους εἶναι, κατὰ γε τὰς εὐαγγελικὰς παραδόσεις, καὶ διὰ τῆς εἰς λῆξιν μακροθυμίας σαγηνεύειν εἰς οικειότητα πνευματικὴν, τοὺς ἀνανεύοντας, καὶ παραιτουμένους τὴν πρὸς αὐτοὺς κοινωνίαν· ἡγουν ἐκεῖνό που τάχα διακελεύεται, τὸ κηρύξαι, φημί, τοῖς ἔθνεσι, καὶ καλέσαι πρὸς θεογνωσίαν τὴν ἀληθῆ, τοὺς πεπλανημένους, καὶ τῶν ἀκαθάρτων πνευμάτων προσκυνητὰς Ἰουδαίους, ὅτι μὴ κατ' αὐτοὺς ἐδέχοντο τὴν πολυθεῖαν, ἕνα δὲ καὶ φύσει καὶ μόνον ὠμολόγουν Θεόν· ἀλλ' εἰ καὶ « Μειμισήκασι φησὶν, ὑμᾶς, βδελυροὺς εἶναι καταλογιζόμενοι, προτεινέσθω καὶ οὕτως αὐτοῖς ὁ παρ' ὑμῶν λόγος, καὶ ἐν τάξει καταλογιζέσθωσαν ἀδελφῶν, ἵνα τὸ ὄνομα Κυρίου δοξασθῆ. » Σεσαγήνεται γὰρ τῶν ἔθνῶν ἡ πληθὺς εἰς δόξαν Χριστοῦ, καὶ γέγονεν ἐμφανῆς ἐν τῇ εὐφροσύνῃ αὐτῶν· εὐφραινομένων γὰρ τῶν ἔθνῶν ἐπὶ τῇ παρ' αὐτοῦ χάριτι καὶ σωτηρίᾳ, κατησχύθησαν οἱ ἐξ Ἰσραὴλ ὡς ἀπόβλητοι, καὶ μεμισημένοι, καὶ ἀμέτοχοι παντελῶς τῆς τῶν ἁγίων ἐλπίδος, καὶ τῶν παρ' αὐτοῦ δεδωρημένων τοῖς πιστεύουσιν εἰς αὐτόν· εἰδέναι δὲ ἀναγκαῖον, ὅτι νομικὴν λέλυκεν ἐντολήν, ἀδελφοὺς ὀνομάζειν κελεύσας τοὺς ἐξ ἔθνῶν. Ἀπειρητο γὰρ τοῖς ἐξ Ἰσραὴλ τὸ συναναπλέεσθαι φιλεῖν τοῖς πεπλανημένοις. « Οὐ γὰρ λαλήσεις αὐτοῖς εἰρηνικά, » φησὶν ὁ διὰ Μωσέως νόμος, « οὐδὲ μὴ ἐπιγαμβρεύσεις αὐτοῖς· τὴν θυγατέρα σου οὐ δώσεις τῷ υἱῷ αὐτοῦ, οὐδὲ τὴν θυγατέρα αὐτοῦ λήψῃ τῷ υἱῷ σου· ἵνα μὴ ἀποστήσῃ τὸν υἱόν σου ἀπ' ἐμοῦ, καὶ πορευθῆς λατρεύσῃ θεοῖς ἑτέροις. » Ἄλλ' ἐν Χριστῷ γέγονε τὰ ἀμφοτέρα ἕν, καὶ λέλυται τὸ μεσότοιχον ἐντολῶν ἐν δόγμασι· « Καὶ γὰρ ἐστὶν αὐτὸς ἡ εἰρήνη ἡμῶν. »

Φωνὴ κραυγῆς ἐκ πόλεως, φωνὴ ἐκ ναοῦ, φωνὴ Κυρίου ἀνταποδιδόντος ἀνταπόδοσιν τοῖς ἀντικειμένοις.

Εἰπὼν, ὅτι· « Κάγῳ ἐκλέξομαι τὰ ἐμπαίγματα αὐτῶν, καὶ τὰς ἀμαρτίας αὐτῶν ἀνταποδώσω αὐτοῖς, » διαδείκνυσιν εὐθύς τῶν ἀπειληθέντων τὴν ἐκθασιν, καὶ ὡς ἤδη τῶν πολεμίων τὴν τε πόλιν αὐτῶν, καὶ τὸν ναὸν ἡρηκότων, φωνὴν ἐκ πόλεως, καὶ φωνὴν ἐκ ναοῦ γενέσθαι φησὶν, ὡς ἀναμλεῖ κλαιόντων ἱερουργῶν, καὶ συνθρηνοῦντων ἀλλήλοισ τῶν λαῶν· καὶ γὰρ ἦν εἰκὸς, τῆς τοῦ πολέμου συμφορᾶς κατακρατούσης αὐτῶν, θρηνεῖν τε καὶ ὀλοφύρεσθαι· οὐ γὰρ ἦν ἀπόνευσις τοῦ κακοῦ, Κυρίου δὲ φωνὴν γενέσθαι φησὶν ἐ ἀνταποδιδόντος ἀνταπόδοσιν τοῖς ἀντικειμένοις, » ὅσον ἐπιτάττοντος καὶ διακελυομένου τοῖς ὀλοθρευταῖς, φεῖδεσθαι τῶν ἀλόντων οὐδενός, ἐπιπηδῆν δὲ μᾶλλον ἀγρίως τοῖς ἀντικειμένοις, καὶ οὕτι που πάντως ταῖς τῶν πολεμοῦντων ὀρμαῖς, ἀλλὰ γὰρ θελήμασι τοῖς δεσποτικοῖς· τοῦτο γὰρ αὐτοῖς γέγονε πρόξενον τοῦ καὶ ἀλῶναι, καὶ παθεῖν.

Πρὶν ἢ τὴν ὠδίνουσαν τεκεῖν, πρὶν ἐλθεῖν τὸν

divino calculo deliguntur sanctarum Ecclesiarum et divinorum premiorum administri: his in mandatis dat, inquit: « Dicite iis qui oderunt vos, et abominantur, fratres nostri. » Aut enim vult eos mites esse et malorum tolerantantes, secundum traditiones evangelicas, et summa patientia, ad spiritualem conjunctionem inescare eos qui renuunt et refugiunt ipsorum sodalitiū; aut illud fortassis mandat ut prædicent, inquit, gentibus, et vocent ad veram Dei cognitionem eos qui erraverunt, Judæosque immundorum spirituum cultores; quia non hi, ut illi muktorum deorum cultum receperunt, sed unum et natura ac deum Deum confessi sunt. Sed etiam, inquit, « odio prosequantur vos, et credant vos esse abominabiles, proferatur tamen sic apud eos oratio, et fratrum loco ducantur, ut nomen Domini gloriose prædicetur. » Irretita enim est gentium multitudo ad gloriam Christi, et in earum lætitia apparuit. Lætantibus enim gentibus de gratia ejus et salute, confusi sunt Israelitæ, ut rejecti et odio habiti, ac omnino expertes spei sanctorum, et eorum quæ data sunt ab ipso credentibus. Sciendum autem est necessario solvisse eum legis præceptum, cum jubeat nominare fratres eos qui sunt ex gentibus. Interdixit enim Israelitis, ne commercium haberent cum his qui in errore versati sunt. « Non enim loqueris pacem illis, inquit lex Mosaica, nec elocabis illis filiam tuam, nec dabis filio ejus, nec filiam ejus accipies filio tuo, ne avertat filium tuum a me, et abeat serviatque diis alienis⁹⁹. » Verum in Christo facta sunt ambo unum, et solum interstitium maceræ, et abolita est lex præceptorum in dogmatis. « Est enim ipse pax nostra⁹⁹. »

τοῦ φραγμοῦ, κατήργηται δὲ καὶ ὁ νόμος, τῶν ἡμῶν. »

VERS. 6. Vox clamoris de civitate, vox de templo, vox Domini retribuētis retributionem adversariis.

Cum dixerit: « Et ego eligam ludibria eorum, et peccata eorum retribuam illis, » statim ostendit eorum quæ comminatus est exitum, et jam quasi hostium civitatem ipsam et templum devastantium, et vocem de civitate, et vocem de templo editam esse dicit, et ministrorum simul cum populo flentium, et inter se complorantium. Nam cum belli calamitatibus ferendis pares non essent, flere eos par fuit et plorare. Nulla enim erat mali evitatio. « Domini autem vocem fuisse dicit, retribuētis retributionem adversariis, » et præcipientis ac imperantis vastatoribus, ut nullius captivi misericordiam capiant, sed ut crudeliter insiliant in adversarios; nec tantummodo bellantium impetu, sed et domini voluntate. Hoc enim illis in causa fuit, cur caperentur et affigerentur.

VERS. 7-9. Antequam parturiens pariat, antequam

⁹⁹ Deut. vii, 2 4. ⁹⁹ Ephes. ii, 14.

veniat labor parturiginum, effugit, et peperit masculum. Quis audivit tales? et quis vidit sic? Num parturivit terra uno die, aut etiam condita est gens tota simul, quia parturivit, et peperit Sion liberos suos? Ego autem dedi expectationem hanc, et non recordata est mei, dixit Dominus. Nonne ego parientem et sterilem feci, dixit Dominus?

Iterum docet non funditus perditum iri Israellem. Postquam enim in universum præfixit Jerusalem captivitatem; rursus **911** facit mentionem reliquiarum ex electione. Servata est enim non exigua multitudo, per fidem videlicet in Christo. Hoc autem significare vult: Debacchati enim sunt in ipsum **Ἰησοῦς**, et principem vitæ interfecerunt. Postquam autem revixit, calcata morte, rediitque ad celestem Patrem ac Deum, prædicarunt eundem divini discipuli, alloquente omnes, eam qui debacchati sunt, et vocantes ad resipiscentiam ac salutem per fidem, et remissionem peccatorum per sanctum lavacrum. Dixit enim Petrus: « Et nunc, fratres, novi vos ex ignorantia fecisse, sicut et principes vestri ». Pœnitentiam igitur agite, et baptizetur unusquisque vestrum in nomine Jesu Christi, et accipietis donum Spiritus sancti. Vestrum enim sunt promissiones, et filiorum vestrorum ». Hæc loquente divino Petro, multi crediderunt. Scriptum est siquidem in Actis sanctorum apostolorum adjectis esse die illo animas plus minus ter mille ». Semper itaque divini discipuli instabant, monentes Israelitas, et ad fidem convertentes. Tempore deinde interjecto, inflictæ est demum Judæorum regioni ipsisque Hierosolymis divina ira, ingressis jam his qui ad moderatiorem vivendi rationem vocati sunt. Hi vero fuerunt reliquiae: quod docet, cum inquit: « Antequam parturiens pariat, antequam veniat labor dolorum partus effugit, et peperit masculum. » Nam priusquam instarent dura tempora, et veluti acres bellicæ castimitatis dolores incumbere Hierosolymis, effugit, id est, ante periculum peperit masculum: qui partus præclarus est et optatissimus. Nam quæ pariunt, fetum masculum alteri præferunt; vel forte masculus est editus: non enim effeminatur mollitia Christianus populus. Sensu enim virili præditus est et juvenilli. Cujus testis est beatus Paulus, scribens: « Qui Christi carnem crucifixerunt cum affectibus et cupiditatibus ». Dein quasi divina potentia hanc rem insignem operante, miraculum extollit, dicens: « Quis vidit sic? Num parturivit terra uno die, aut etiam condita est gens tota simul, quia parturivit et peperit Sion liberos suos? » Quis enim audivit, inquit, vel quis vidit terram, vel regionem totam, uno die germinantem eos qui eam implere valeant? Num enim semel, id est, **912** uno momento gens tota nunquam nata est? At sic, inquit, « Sion peperit liberos suos. » Etenim uno die tria millia animarum adjecta esse, et spiritualement regenerationem per fidem et sacrosanctum baptismum suscepisse: quidni

Α πόρον τῶν ὠδίνων ἐξέφυγε, καὶ ἔτεκεν ἄρσεν. Τίς ἤκουσε τοιοῦτον; καὶ τίς εἶδεν οὕτως; Εἰ ὠδινε γῆ ἐν μιᾷ ἡμέρᾳ, ἢ καὶ ἐτέθη ἔθνος εἰσάπαξ, δεῖ ὠδινε καὶ ἔτεκε Σιών τὰ παιδία αὐτῆς; Ἐγὼ δὲ ἔδωκα τὴν προσδοκίαν ταύτην, καὶ οὐκ ἐμνήσθη μου, εἶπε Κύριος. Οὐκ ἰδοὺ ἐγὼ γεννώσασα καὶ στειρὰν ἐποίησα, εἶπε Κύριος;

Ὅτι μὴ ἀλόφριζος ὁ Ἰσραὴλ ἀπολείται, διδάσκει πάλιν. Ἐπειδὴ γὰρ ὁλως προαναπεφώνηκε τῇ Ἱερουσαλὴμ τὴν ἄλυσιν, διαμέμνηται πάλιν τοῦ κατ' ἐκλογὴν καταλείματος· σέσωσται γὰρ οὐκ ὀλίγη πλῆθυσ, διὰ πίστεως δὲ δηλονότι τῆς ἐν Χριστῷ· βούλεται δὲ τι τοιοῦτον ὑποδηλοῦν· πεπαρωνήκασα γὰρ εἰς αὐτὸν Ἰουδαῖοι, καὶ ἀπεκτόνασι τὸν ἀρχηγὸν τῆς ζωῆς. Ἐπειδὴ δὲ ἀνεβίω, πατήσας τὸν θάνατον. Β ἀναπεφοίτηκέ τε πρὸς τὸν ἐν τοῖς οὐρανοῖς Πατέρα καὶ Θεὸν, διεκφέρυτον αὐτὸν οἱ θεσπέσιοι μαθηταὶ προσαλοῦντες ἅπασιν, καὶ τοῖς πεπαρωνηκόσι, καὶ καλοῦντες εἰς μετάγνωσιν, καὶ εἰς σωτηρίαν τὴν διὰ πίστεως, καὶ εἰς ἄφεσιν ἁμαρτιῶν τὴν διὰ τοῦ ἁγίου βαπτίσματος. Ἐφη γὰρ ὁ Πέτρος· « Καὶ νῦν, ἀδελφοί, οἶδα, ὅτι κατὰ ἄγνοιαν ἐπράξατε. ὥσπερ καὶ οἱ ἔρχοντες ὑμῶν. — Μετανοήσατε οὖν, καὶ βαπτισθήτω ἕκαστος ὑμῶν ἐπὶ τῷ ὀνόματι Ἰησοῦ Χριστοῦ, καὶ λήψεθε τὴν δωρεάν τοῦ ἁγίου Πνεύματος.

Ἐμῶν γὰρ εἰσιν αἱ ἐπαγγελίαι, καὶ τοῖς τέκνοις ὑμῶν. » Ταῦτα λέγοντος τοῦ θεσπέσιου Πέτρου πεπιστεύκασι πολλοί. Γέγραπται γοῦν ἐν ταῖς Πράξεσι τῶν ἁγίων ἀποστόλων, ὅτι προσετέθησαν ἐν τῇ ἡμέρᾳ ἐκεῖνῃ ψυχαὶ ὥσπερ τρισχιλία. Διατετελέκεισιν C τολῶν οἱ θεσπέσιοι μαθηταὶ νοθετοῦντες τοὺς ἐξ Ἰσραὴλ σαγηνεύοντες εἰς πίστιν· εἶτα χρόνου διαγεγονότος, ἐπηνέχθη λοιπὸν τῇ τε τῶν Ἰουδαίων χώρα, καὶ αὐτοῖς δὲ τοῖς Ἱεροσολύμοις τὰ ἐκ θείας ὀργῆς, ὡς εἰσθεθηκότων ἤδη, καὶ κεκλημένων τῶν ἐπιεικσετέρων, ἦσαν δὲ οὕτοι τὸ καταλείμμα· τοῦτο διδάσκει λέγων· « Πρὶν ἢ τὴν ὠδίνουσαν τεκεῖν, πρὶν ἔλθειν τὸν πόνον τῶν ὠδίνων ἐξέφυγε, καὶ ἔτεκεν ἄρσεν. » Πρὶν γὰρ ἐπιστῆναι τὰ δεινὰ, καὶ οἷόν τινας πικρὰς ὠδίννας τὰς ἐκ τοῦ πολέμου συμφορὰς κατασχῆσαι τῆς Ἱερουσαλὴμ, ἐξέφυγε, τουτέστι, πρὸ τοῦ κινδύνου ἔτεκεν ἄρσεν, ὃ ἐστὶ κύημα καλὸν καὶ τριπόθητον· ταῖς γὰρ τικτούσαις ἀρρένοτοκία μᾶλλον θατέρου προτέτακται· ἢ τάχα που καὶ ἄρσεν τὸ τεχθέν· οὐ γὰρ θηλύνεται πρὸς μαλακισμοὺς ὁ ἐν Χριστῷ λαός. Φρόνημα γὰρ ἀνδροπρεπές ἐστὶν ἐν αὐτῷ καὶ νεανικόν, καὶ τούτου μάρτυς ὁ μακάριος Παῦλος γράφων· « Οἱ δὲ τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ τὴν σάρκα ἐσταύρωσαν, σὺν τοῖς παθήμασι καὶ ταῖς ἐπιθυμίαις. » Εἶτα τῆς θείας δυνάμεως τὴν ὑπερβολὴν, ὡς ἐνεργησάσης καὶ τοῦτο, πολὺ θαῦμα ποιεῖται λέγων· « Τίς ἐώρακεν οὕτως; εἰ ὠδινε γῆ ἐν μιᾷ ἡμέρᾳ, ἢ καὶ ἐτέθη ἔθνος εἰσάπαξ, ὅτι ὠδινε καὶ ἔτεκε Σιών τὰ παιδία αὐτῆς; » Τίς γὰρ ὁ ἀκούσας, φησὶν, ἢ τίς ἐώρακε γῆν, ἦτοι χώραν ὀλόκληρον, ἀναβλαστήσασαν ἐν ἡμέρᾳ μιᾷ τοὺς πληρῶσαι δυναμένους αὐτήν; Ἄρα γὰρ εἰσάπαξ, τουτέστιν, ὅφ' ἐ

⁹¹ Act. iii, 17. ⁹² Act. ii, 38. ⁹³ ibid. 41. ⁹⁴ Galat. v, 24.

ἔθνος ἔλον ἐτέχθη πώποτε ; ἄλλ' οὕτω, φησὶν, « Ἡ Σιών ἔτεκε τὰ παῖδια αὐτῆς. » Τὸ γὰρ ἐν ἡμέρᾳ μιᾷ τρεῖς χιλιάδας προστεθῆναι ψυχάς, καὶ πνευματικὴν ἀναγέννησιν ὑπομῆναι διὰ τῆς πίστεως καὶ τοῦ ἁγίου βαπτίσματος, πῶς οὐκ ἑναργῶς εἶη ἂν ἔθνους ὀλοκλήρου κήσεις καὶ ἀπότηξις ; Ἄλλ', « Ἐγὼ, φησὶ, δέδωκα τὴν προσδοκίαν ταύτην. » Προεῖρηται γὰρ καὶ τοῦτο διὰ φωνῆς ἁγίων προφητῶν, καὶ προεπηγήθηται Θεὸς αὐτῇ τὴν πολυπαίδιαν. « Πλὴν οὐκ ἐγενήθη μου, φησὶ Κύριος, καίτοι στεῖραν καὶ γεννώσαν ἐγὼ πεποίηκα. » Ὁ δὲ τούτων ἔχων τὴν ἐξουσίαν, πῶς ἂν ἀπαῖδα γενέσθαι συνεχώρησεν αὐτὴν, εἴπερ ἠθέλησε, τὴν εἰς αὐτὸν πίστιν προσηκαμένη, πολυπαῖς τε καὶ εὐπαῖς ὀφθῆναι τοῖς ἀνά πᾶσαν τὴν γῆν ; ἐπειδὴ δὲ γέγονεν ἀπειθῆς, σκληρὰ, καὶ δυσάγωγος, ἐστεῖρώθη μὲν αὐτὴ, γεγέννηκε δὲ ἡ τῶν ἐθνῶν χώρα τὸν ἀριθμοῦ κρείττονα καὶ ἐπέκεινα λαόν. καὶ αὐτὸ δὴ τοῦτι διδάσκει λέγων ὁ

θεσπέσιος προφήτης Ἡσαίας, ὡς πρὸς γε τὴν ἐξέτιχουσα, ῥῆξον καὶ βέησον ἡ οὐκ ὠδίνουσα, ὅτι τὸν ἄνδρα. »

Εὐφράνθητι, Ἱερουσαλήμ, καὶ πανηγυρίστωε ἐν αὐτῇ, πάντες οἱ ἀγαπῶντες αὐτήν. Χάρητε χαρᾷ πάντες ὅσοι πενήθειτε ἐπ' αὐτῆς, ἵνα θηλάσητε καὶ ἐμπλησθῆτε ἀπὸ μαστοῦ παρακλήσεως αὐτῆς, ἵνα ἐκθηλάσαντες τρυφήσητε ἀπὸ εἰσοδοῦ δόξης αὐτῆς. Ὅτι τάδε λέγει Κύριος ὁ Ἰδοῦ ἡγὼ ἐκκλίνω ἐπ' αὐτοὺς ὡς ποταμὸς εἰρήνης, καὶ ὡς χειμάρρους ἐπικλύζω δόξαν ἐθνῶν.

Χαίρειν ἐπιτάττει τῇ νέᾳ καὶ νοητῇ Σιών, ἣ γου Ἱερουσαλήμ, ἣτις ἐστὶν Ἐκκλησία Θεοῦ ζώντος, ἣν αὐτὸς ἑαυτῷ παρέστησεν ὁ Χριστὸς ἄσπιλον καὶ ἄμωμον, ἔκ τε τῶν Ἰουδαϊκῶν ταγμάτων, καὶ ἐκ τῆς τῶν ἐθνῶν ἀτέλης. Συνῆψε γὰρ τοὺς δύο λαοὺς εἰς ἓνα καινὸν ἄνθρωπον, ποιῶν εἰρήνην, καὶ ἀποκαταλλάξας τοὺς ἀμφοτέρους ἐν ἑνὶ σώματι πρὸς τὸν Πατέρα. Πρέποι δ' ἂν τὸ χαίρειν αὐτῇ· μεμέστωται γὰρ ἐλπίδων τῶν ὑπὲρ νοῦν καὶ λόγον. « Οὐ γὰρ εἶδεν ὀφθαλμὸς, φησὶ, καὶ οὐς οὐκ ἤκουσε καὶ ἐπὶ καρδίαν ἀνθρώπου οὐκ ἀνέβη, ἃ ἠτοίμασεν ὁ Θεὸς τοῖς ἀγαπῶσιν αὐτόν. » ἠσθῆναι γε μὴ προσέταχε τοὺς τε ὄντας ἐν αὐτῇ καὶ ἀγαπῶντας αὐτήν· εἶεν δ' ἂν οὗτοι πάλιν οἱ ἀνέχοντες ὡσπερ αὐτήν, καὶ ταῖς ἀμωμήτοις διδακταλκαῖς πολυτρόπως στηρίζοντες, καὶ ὅσοι πενθοῦσιν ἐπ' αὐτῆς, κατὰ γε τὴν αὐτοῦ τοῦ Σωτῆρος φωνήν· « Μακάριοι, φησὶν, οἱ πενθοῦντες, ὅτι αὐτοὶ παρακληθήσονται. » Τὸ δὲ γε πένθος ἐν τούτοις τὴν τῶν εὐαγῶν ἀνδραγαθημάτων ὑποφαίνει κατόρθωσιν· ἰδρῶτα γὰρ ἔχουσι τὸν ὀνησιφόρον, καὶ τληπαθοῦσι νεανικῶς, οὐχ ἵνα τι τῶν ἐπιγεῖων κερδάνωσιν, ἀλλ' ἵνα τῶν παρὰ Θεοῦ χαρισμάτων ἀναπιμπλάμενοι, θυμηθῆς ἀπάσης γένωνται μεστοί· τοῦτο γὰρ αὐτοῖς ὑπισχνεῖται λέγων· « Ἴνα θηλάσητε καὶ ἐμπλησθῆτε ἀπὸ μαστοῦ παρακλήσεως αὐτῆς. » Πρόσωπον δὲ ἄπαξ γυναικὸς περιθελὶς τῇ νέᾳ Σιών, ἐπιμένει τῇ τοῦ λόγου τροπῇ, καὶ τὴν ἐν αὐτῇ παρακλήσιν τὴν διὰ γε, φημι, τοῦ ἁγίου Πνεύματος, μαστοῖς παρεικάζει καὶ γάλακτι. Εἴρηται γὰρ που

manifesta ait integræ gentis fetus et partus? Sed « Ego, inquit, dedi expectationem hanc. » Predictum est enim hoc voce sanctorum prophetarum, et promisit ei Deus fecunditatem. « Verum non recordata est mei, inquit Dominus, etsi sterilem et generantem fecerim. » Qui hæc potest, quomodo permisit eam orbam fieri? Si voluisset fidem in ipsum admittere, et copiosa et pulchra prole dotata apparuisset omnibus terræ incolis; sed quia immorigera fuit, dura et refractaria, facta est sterili ipsa; gentium autem regio multo maximum et innumerabilem populum generavit. Hoc ipsum docet quoque divinus propheta Isaias, velut alloquens gentium Ecclesiam: « Lætare, sterilis, quæ non parieris, quæ non parturis, quia plures tibi liberi desertæ sunt, quam ejus quæ habet virum⁹⁵. »

θεσπέσιος προφήτης Ἡσαίας, ὡς πρὸς γε τὴν ἐξέτιχουσα, ῥῆξον καὶ βέησον ἡ οὐκ ὠδίνουσα, ὅτι τὸν ἄνδρα. »

Vers. 10-12. Lætare, Jerusalem, et conventium facite in ea omnes, qui diligitis eam; gaudete gaudio, omnes, quicumque lugetis super eam, ut sugatis, et impleamini ubere consolationis ejus, ut postquam suzeritis, delectemini introitu gloriæ ejus. Quia hæc dicit Dominus: Ecce ego declino ad eos tanquam flumen pacis, et quasi torrentis inundans gloriam gentium.

Gaudere jubet hanc novam et intelligibilem Sionem, seu Jerusalem, quæ est Ecclesia Dei viventis, quam ipse Christus sibi repræsentavit, immaculatam et inculpata, ex tribus Judaicis et ex congregatione gentium. Conjunctum enim duos populos in unum novum hominem, constituens pacem, et reconcilians utrinque in uno corpore apud Patrem⁹⁶. Et merito gaudere potest, cum spe plena sit, quam nec complecti mens queat, nec oratio. « Non enim oculus vidit, inquit, nec auris audivit, et in cor hominis non ascenderunt, quæ paravit Deus diligentibus se⁹⁷. » Lætari jubet qui in ea sunt, et eam diligunt. Hi demum sunt ejusmodi, qui eam tanquam sustentant, qui inculpata doctrina multifariam confirmant, quicumque etiam eam **913** deplorant, secundum Servatoris vocem: « Beati enim, inquit, qui lugent, quia ipsi consolabuntur⁹⁸. » Luctus hic subindicat sanctarum actionum emendationem. Sudorem enim patiuntur utilem, et labores tolerant strenue ac juveniliter, non ut aliquid terrenum lucentur: sed ut divinis donis referti, omni voluptate compleantur. Hoc enim illis promittit, dicens: « Ut sugatis, et impleamini ubere consolationis ejus. » Cum autem personam mulieris semel novæ Sioni attribuerit, in sermone tropo perinanel, et consolationem in ea, sancti Spiritus, inquam, uberibus et lacti comparat. Dicitum est enim ei in Cantico canticorum: « Melliora sunt ubera tua vino⁹⁹. » Primus enim cibus infantibus conveniens, admittentibus fidem in Deum

⁹⁵ Isa. LIV, 1. ⁹⁶ Ephes. II, 15, 16. ⁹⁷ I Cor. II, 9.

⁹⁸ Matth. V, 5. ⁹⁹ Cant. I, 1.

nostrum Jesum Christum porrigitur, id est, tener et simplex sermo catecheseos. Sic enim Paulus quosdam alloquens, ait: « Lac vobis ad potandum dedi, non cibum. Nondum enim poteratis, sed nec adhuc quidem potestis ¹. » Quod autem non semper infantes et esse et videri conveniat eos, qui semel catecheseos sermonem imbibunt, sed in virum perfectum et in mensuram ætatis plenitudinis Christi evadere oporteat ², ut exactam et exquisitam ejus cognitionem deinceps consequantur, docuit, cum adjecit: « Uti, postquam suxeritis, delectemini introitu gloriæ ejus. » Ubi suxeritis, dicit, pro, cum ab uberibus et mamma abstracti estis, vel cum ablactati estis, id est: non infantes manetis, sed velut in ephebis jam et viris numeramini, et solidum cibum expetentes, delectabimini introitu gloriæ ejus. Gloriam vocat Christum; sic enim et Psaltes de eo: « Uti habitet gloria in terra nostra ³. » Introitum vero, dispensationis in carne mysterium. Deus enim natura, factus est homo, et velut ingressus est hunc mundum propter incarnationem. Delectantur igitur qui hunc sermonem de illo ad unguem tenent, et quemadmodum in orbem intravit gloria, id est, Christus, cognoscunt. Propterea et divinus propheta statim et e vestigio apparitionem ejus cum carne manifestam ac perspicuam facit. Personam enim ejus loquentem facit: « Ecce declino in eos tanquam flumen pacis, **914** et tanquam torrens qui inundat gloriam gentium. » Flumen igitur pacis et torrens deliciarum est, Christus. Sic enim illum divinus David vocat, eum inquit: « Quam multiplicata est misericordia tua, o Deus! Filii hominum in umbraculo alarum tuarum sperabunt. Inebriantur ab ubertate domus tuæ, et torrente voluptatis tuæ: potabis eos ⁴. » Et iterum: « Fluminis impetus lætificat civitatem Dei ⁵. » Declinavit vero et uberrimis rivulis inundavit gloriam gentium, id est, quod est inter gentes pretiosum et omnino gloriosum. Non enim omnes crediderunt, neque gloria evecti sunt, sed ut Paulus dicit de Deo et Patre: « Quos præscivit, et prædestinavit conformes fieri imaginis Filii sui, hos et vocavit. Quos vocavit, eos et glorificavit ⁶. » Cum dicit, « Declino, » illud subindicat: Recta via et iter ei fuit ex proposito et voluntate Patris, ad Israelitas. Itaque ait: « Non missus sum nisi ad perditas oves domus Israel ⁷. » Cum vero illi fidem respuerint, declinavit ab illis, sicuti scriptum est, et gentium congregationem ex sacris rivulis consolatione perfudit, id est, evangelica et salutari prædicatione, per quam pacem apud eum lucrificerunt, et per quem spirituali societate conjuncti sunt cum Deo et Patre.

αστάλην, εἰ μὴ εἰς τὰ ἀπολωλότα πρόβατα οἴκου ἐκλινεν ἀπ' αὐτῶν καθὰ γέγραπται, καὶ ταῖς τῶν σιν ἐχαρίσατο, τουτέστι, τὸ εὐαγγελικὸν καὶ σωτηρίων κήρυγμα, δι' οὗ τὴν πρὸς αὐτὸν εἰρήνην κακῶς ἔθηκεαι, καὶ δι' αὐτοῦ συνήφθησαν κατ' οἰκειότητα τὴν πνευματικὴν τῷ Θεῷ καὶ Πατρὶ.

πρὸς αὐτὴν καὶ ἐν τῇ τῶν Ἀσμάτων, οὗτις ἔστι Ἀγαθὸν μαστοί σου ὑπὲρ οἶνον. » Πρῶτῃ δὲ πάντως τοῖς τὴν πίστιν προσειρημένοις τὴν εἰς τὸν Θεὸν ἡμῶν Ἰησοῦν τὸν Χριστὸν νηπιόπρεπτης προσάγεται τροφή, τουτέστιν, ὁ τρυφερός καὶ ἀπλοῦς τῆς κατηχήσεως λόγος· οὗτω γὰρ ποῦ καὶ ὁ Παῦλος προσπεφώνηκε τισιν, εἰπὼν· ἘΓὰρ ὑμᾶς ἐπότισα, οὐ βρῶμα· οὐκ ἔστιν ἡδύνασθε, ἀλλ' οὐδὲ ἐστὶ νῦν δύνασθε. » Ὅτι δὲ οὐκ ἀεὶ νηπίους τε εἶναι καὶ ὁρᾶσθαι πρέπει, τοῖς οἴπερ ἂν ὄλων τὸν τῆς κατηχήσεως ἐκπίνουσι λόγον, χρῆναι δὲ μαλλὼν ἀναφοιτᾶν, καὶ εἰς ἄνδρα τελειόν, καὶ εἰς μέτρον ηλικίας τοῦ πληρώματος τοῦ Χριστοῦ, ἵνα τὸν ἀκριβῆ καὶ ἐξητασμένον ἐπ' αὐτῷ λόγον συνιέναι δύνωνται λοιπὸν, ἐδίδαξε προστιθεὶς· Ἐἴνα ἐκθηλάσαντες τρυφήσητε, ἀπὸ εἰσόδου δόξης αὐτῆς. » Τὸ ἐκθηλάσαντες δὲ φησὶν, ἀντὶ τοῦ, ματρῶν ἔξω καὶ θηλῆς γεγονότες, ἤγουν ἀπογαλακτισμένοι, τουτέστιν, οὐκ ἐστὶ μένοντες νηπιοί, τελουότες δὲ ὥστερ ἐν ἐφηβοῖς ἦδη καὶ ἀνδράσι, καὶ τῆς στερεᾶς ἐπιέμενοι τροφῆς, ἐντρυφύσητε ἀπὸ εἰσόδου δόξης αὐτῆς· καὶ δόξαν μὲν ὀνομάζει Χριστὸν (οὗτω γὰρ ποῦ καὶ ὁ Ψάλλων φησὶ περὶ αὐτοῦ, Ἐτοῦ κατασκευῶσαι δόξαν ἐν τῇ γῆ ἡμῶν)· εἰσοδὸν δὲ, τῆς μετὰ σαρκὸς οἰκονομίας τὸ μυστήριον· Θεὸς ὢν φύσει γέγονεν ἄνθρωπος, καὶ οἶον εἰσδέθηκεν εἰς τὸνδε τὸν κόσμον διὰ τὴν σάρκωσιν. Ἐντρυφῶσι τοίνυν οἱ τὸν ἀκριβῆ τῆς περὶ αὐτοῦ πίστεως εἰδότες [αὐτὸν] λόγον, καὶ τῆν τρόπον εἰσδέθηκεν εἰς τὴν οἰκουμένην ἡ δόξα, τουτέστι Χριστὸς, μαθητῶντες· διὰ τοῦτο καὶ ὁ θεοπέσιος προφήτης εὐθύς, καὶ παρευγεμένως, τὴν ἐμφάνειαν αὐτοῦ τὴν μετὰ σαρκὸς καθίστησιν ἐναργῆ· Ἰσθησι γὰρ τὸ αὐτοῦ πρόσωπον λέγοντες, οὗτις ἴδου ἐκκλίνας ἐπ' αὐτοῦ, ὡς ποταμὸν εἰρήνης, καὶ ὡς χειμάρρους ἐπικλύζων δόξαν ἔθνῶν. » Ποταμὸς μὲν οὖν εἰρήνης, καὶ χειμάρρους τρυφῆς, ὁ Χριστὸς (οὗτω γὰρ αὐτὸν καὶ ὁ θεοπέσιος Δαβὶδ ὀνομάζει λέγων· Ὡς ἐπλήθυνας τὸ ἐλεός σου ὁ Θεός! οἱ δὲ υἱοὶ τῶν ἀνθρώπων, ἐν σκέπη τῶν περὶ ὧν σου ἐλπίουσι· μαθυσθήσονται ἀπὸ τῆς πύκτητος τοῦ οἴκου σου, καὶ τὸν χειμάρρουν τῆς τρυφῆς σου ποτιεῖς αὐτούς. » Καὶ πάλιν· Τοῦ ποταμοῦ τὰ ὄρηματα εὐφραίνουσι τὴν πόλιν τοῦ Θεοῦ)· ἐκκλίκε δὲ, καὶ οἶον ἀμυλαφεστάτοις νάμασιν ἐπέκλυσε τῶν ἔθνῶν τὴν δόξαν, τουτέστι, τὸ τίμιον τῶν ἔθνῶν, ἧστοι τὸ δεδοξασμένον ἔπαι. Οὐ γὰρ πάντες πεπιστεύκασι, οὔτε μὴν ἐδοξάσθησαν, ἀλλ' ὡς ὁ Παῦλος φησὶ περὶ τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς, Ὁὐς προέγνω καὶ προώρισε συμμόρφους τῆς εἰκόνης τοῦ Υἱοῦ αὐτοῦ, τούτους καὶ ἐκάλεσεν· οὐς δὲ ἐκάλεσε, τούτους καὶ ἐδόξασε. » Τὸ γὰρ μὴν, Ἐκκλίνω[v], λέγων, δίδωσι τοιοῦτον ἔννοειν· Ἡ μὲν γὰρ δόδος αὐτῷ καὶ πορεία, κατὰ πρόθεσιν καὶ εὐδοκίαν τοῦ Πατρὸς πρὸς τοὺς ἐξ αἵματος Ἰσραὴλ· Ἐφη γοῦν οὗτις Ὁὐκ ἀπ' Ἰσραὴλ. » Ἐπειδὴ δὲ ἀπέωσαν τὴν πίστιν, ἐξ ἔθνῶν ἀγέλαις τὴν ἐκ τῶν ἱερῶν ναμάτων παράκλησιν ἐχαρίσατο, τουτέστι, τὸ εὐαγγελικὸν καὶ σωτηρίων κήρυγμα, δι' οὗ τὴν πρὸς αὐτὸν εἰρήνην κακῶς ἔθηκεαι, καὶ δι' αὐτοῦ συνήφθησαν κατ' οἰκειότητα τὴν πνευματικὴν τῷ Θεῷ καὶ Πατρὶ.

¹ I Cor. iii, 2.² Ephes. iv, 13.³ Psal. lxxiv, 40.⁴ Psal. xxxv, 8, 9.⁵ Psal. xlv, 5.⁶ Rom. viii, 29, 30.⁷ Matth. xv, 24.

Τὰ παιδία αὐτῶν ἐπ' ὤμων ἀρθήσονται, καὶ ἅ ἐπὶ γόνατα παρακληθήσονται. Ὡς εἰ τινα μήτηρ παρακαλέσει, οὕτως καὶ ἡ παρακαλέσω ὑμᾶς. Καὶ ἐν Ἱερουσαλὴμ παρακληθήσεσθε, καὶ θυγεσθε, καὶ χαρήσεται ὑμῶν ἡ καρδία, καὶ τὰ ὀστά ὑμῶν ὡς βοτάνη ἀνατελεῖ. Καὶ γνωσθήσεται ἡ γῆ Κυρίου τοῖς σεβομένοις αὐτόν.

Ἀμφιλαφεστάτην ἡμῖν τὴν παράκλησιν ἐπαγγέλλεται, καὶ φειδοῦς ἀπάσης ἐπίδοσιν, ὥστε καὶ πόνου διχα παντὸς κατοροῦν δύνασθαι τὸ ἀρέσκον αὐτῷ. Οἱ γὰρ εἰσι νηπιάζοντες ἐν αὐτοῖς, φησὶ, καὶ τὰς φρένας οὕτω τετελειωμένοι, βρέφειν ἐν ἰσῷ μικροῖς ἐπ' ὤμων ἀρθήσονται, καὶ ἐπὶ γόνατων παρακληθήσονται. Ἔθος γὰρ οὕτω μητράσιν ἐπιμελεῖσθαι νηπιῶν. Ὅλιγα τοίνυν, φησὶ, πρᾶξω μὴτρῃ, παρακαλέσω δὲ οὕτω ἀδρανῆ τέως ἔχοντας νεύθ, ὡς ἐλλεῖψαι μὴδὲν τῶν τελούντων εἰς ἀνάπαισιν αὐτοῖς. τιθηνοῦμενοι δὲ οὕτω, φησὶ, καὶ διὰ πάσης ἰόντες φειδοῦς καὶ ἀγάπης, ὄψεσθέ τε διὰ καιροῦ καὶ τὴν ἀνω πόλιν τὴν ἐπουράνιον Ἱερουσαλήμ. πλησθήσεσθε θυμῆδίας, καὶ ὡς ἐν τάξει πᾶσ ἀναβαλῆσαι τὰ πάντων ὑμῶν ὀστά. Ἐγερθήσονται γὰρ οἱ νεκροί, καὶ ἀναστήσονται οἱ ἐν τοῖς μνημείοις, τὴν παρὰ Χριστοῦ πλουτήσαντες δρόσον, τουτέστι, τὸ πνεῦμα τὸ ζωοποιόν. οὕτω γὰρ πού φησιν ὁ Ὑάλλων πρὸς τὸν Θεὸν περὶ τῶν ἐν γῆ καιμένων. « Ἐξαποστελεῖς τὸ πνεῦμά σου, καὶ κτισθήσονται, καὶ ἀνακαινίσεις τὸ πρόσωπον τῆς γῆς. » Ὡσπερ οὖν τὰ ἐν ἀγροῖς ἀνήσαντα μετὰ βραχὺ πίπτει, καὶ μαραινεται ἔαρινου γε μὴν ἐνστάτος καιροῦ, πάλιν ἀνίσχει· καὶ φαίνεται· οὕτω τὰ ἐν τῇ γῆ τῶν τεθνεώτων λείψανα, κατὰ τὸν τῆς παλιγγενεσίας καιρὸν ἀρθήτω δυνάμει Θεοῦ πάλιν ἀνατελοῦσιν. Ἐγερθήσονται γὰρ, ὡς ἔφη. « Τότε δὴ, τότε γνωσθήσεται ἡ χεὶρ Κυρίου τοῖς σεβομένοις αὐτόν. » Χεὶρά γε μὴν ἐν τούτοις, ἢ τὴν δύναμιν αὐτοῦ φησιν, ἣ γουον τὸν Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν τὸν Χριστόν, δι' οὗ τὰ πάντα, καὶ ἐν ᾧ τὰ πάντα. Δι' αὐτοῦ γὰρ πάλιν καὶ ἡ τῶν νεκρῶν ἀναβίωσις. Ἀποτέλεσμα γὰρ τῆς αὐτοῦ δυνάμεως εἶη ἂν, καὶ τὸ ἰσχύσαι παρενεγκεῖν εἰς ὑπαρξιν τὰ οὐκ ὄντα ποτὲ, καὶ πεπονθότα τὴν φθορὰν, ἀνακαινίσαι πάλιν εἰς τὸ ἐν ἀρχαῖς.

Καὶ ἀπειλήσει τοῖς ἀπειθοῦσιν. Ἰδοὺ γὰρ Κύριος ὡς πῦρ ἦξει, καὶ ὡς καταίγῃ τὰ ἄρματα αὐτοῦ, τοῦ ἀποδοῦναι ἐν θυμῷ ἐκδίχσιν, καὶ ἀποσκορακισμὸν ἐν φλογὶ πυρός. Ἐν γὰρ τῷ πυρὶ Κυρίου κριθήσεται πᾶσα ἡ γῆ, καὶ ἐν τῇ ῥομφαλᾷ αὐτοῦ πᾶσα σὰρξ. πολλοὶ τραυματῆται ἔσονται ὑπὸ Κυρίου, οἱ ἀγριζόμενοι καὶ καθαριζόμενοι εἰς τοὺς κήπους, καὶ ἐν τοῖς προθύροις ἔσθορτες κρέα ὑῶν καὶ τὰ βδελύγματα καὶ τὸν μῦν, ἐπὶ τὸ αὐτὸ ἀναλωθήσονται, εἶπε Κύριος. Κἀγὼ τὰ ἔργα αὐτῶν καὶ τὸν λογισμὸν αὐτῶν ἐπίσταμαι.

Ἀποχρώντως παρακαλέσας τοὺς ἐν τῇ νέᾳ Σιών, τουτέστι, τῇ Ἐκκλησίᾳ, καὶ διαρκεστάτην αὐτοῖς ἐπαγγειλάμενος τὴν παράκλησιν, καὶ πνευματικῶν

VERB. 13, 14. *Parvuli eorum in humeris tollentur, et super genua consolationem habebunt. Quemadmodum si quæmpiam mater consoletur, sic et ego vos consolabor. Et in Jerusalem consolationem habebitis, et videbitis; et gaudebit cor vestrum, et ossa vestra sicut herba germinabunt. Et innolescet terræ Domini colentibus eum.*

Largissimam consolationem et omnis misericordie cumulum nobis adpromittit, idque circa omnem laborem, ut quod ipsi placet, possis exsequi. Qui enim adhuc, inquit, infantes sunt, et animo nondum perfecti, velut parvuli infantes in humeris tollentur, et super genua consolationem habebunt. Solent enim matres curam gerere parvulorum. Non multum ergo, inquit, matri cessero, sed consolabor sic eos qui infirmosunt et dejecto animo, ut nihil illis desit ad requietem. Sic nutriti, sic omni misericordia et charitate tractati, videbitis 915 tempore, supremam etiam civitatem cælestem Jerusalem, et complebimini voluptate, et quasi herba, omnia vestra ossa reflorescent. Excitabuntur enim mortui, et resurgent qui in monumentis sunt, locupletati per Christum rore, id est, spiritu vivifico. Sic enim dicit qui ad Deum psallit, de his qui in terra jacent : « Emittes spiritum tuum, et creabuntur, et renovabis faciem terræ ». Perinde igitur, ut quæ in agris floruerunt, paulo post occidunt et marcescunt, verno autem tempore instante, rursus oriuntur et apparent : sic reliquæ mortuorum in terra, tempore regenerationis ac instaurationis, ineffabili potentia Dei rursus exorientur. Excitabuntur enim, uti dixi. « Tunc, tunc innolescet manus Domini colentibus eum. » Manum hic vocat, vel potentiam suam, vel Dominum nostrum Jesum Christum, per quem omnia, et in quo omnia. Per illum enim rursus est resuscitatio mortuorum. Hoc est enim potentie ejus non leve indicium, posse et in lucem proferre quæ aliquando non erant, et quæ passa sunt corruptionem restaurare, ita ut ab initio fuerunt.

VERB. 15-17. *Et minabitur contumacibus : Ecce enim Dominus quasi ignis veniet, et quasi tempestas currus ejus, ut reddat in furore ultionem, et incrementum in flamma ignis. Nam in igne Domini judicabitur omnis terra, et in gladio ipsius omnis caro. Multi vulnerati erunt a Domino. Qui purificantur, et mundantur in hortis, et in liminibus, comedentes carnem suillam, et abominationes, et murem, simul consumentur, dixit Dominus. Ego vero opera eorum et cogitationem eorum scio.*

Abunde consolatus eos qui in nova Sion, id est, Ecclesia, et affluentissimam consolationem ac spiritualium bonorum subsidium pollicitus, et præter-

⁹ Psal. ciii, 30. ¹⁰ I Cor. viii, 6.

ea resurrectionem e mortuis, et supremas sedes, ac quæ ibi est, gloriam non impune fore dicit inobedientibus hoc aulax contra illos institutum. Veniet enim, inquit, quasi ignis. Descendet namque cælitus in gloria Patris sui cum sanctis angelis. Hic enim est currus ejus, sicuti et in Psalmis celebratum est : « Currus Dei decem millibus multiplex, nullia lætantium ¹⁰. » Veniet autem redditurus ultionem in furore, et increpationem in flamma ignis. **916** Increpatione denotat abjectionem. Dicit enim his qui in peccatis mortui sunt : « Discedite a me, maledicti, in ignem æternum, qui præparatus est diabolo et angelis ejus ¹¹. » Judicabitur enim, inquit, omnis terra, et tanquam gladio divinæ iræ percussi, multi vulnerabuntur. Hi demum sunt qui pœnas pendunt inevitabiles, et in flammam currunt inextinctam, catenisque suorum peccatorum constricti, maxime vero aliorum subjicientur supplicio, inquit, expiati et purgati in hortis, id est, rejicientes redemptionem per Christum, et contemnescentes gratiam per sacrosanctum baptisma, quæ justificat impium, omnique errore absolvit peccatis conspurcatis, amantes denique in errore potius et ignorantia versari, et non deos adorare, qui etiam usi sunt lustrationibus impioris et immundis. Expiantur enim ut existimant, cum erga seipsos falluntur ; vel enim aspergebantur aquis, vel faeces igneas tanquam in orbem circumferentes, animas suas vitiorum inquinamentis sœdatis abstergere se putabant. Quod autem munditiam omnem ac probitatem prorsus neglexerint, et ne humana quidem mente præditi fuerint, sed jumentis insipientibus assimilés, ostendit, cum dicit : Expiantur in hortis, id est, in nemoribus vel silvis, sub quercu et populo et arbore umbrosa. Existimabant namque illic ab ipsis aræ et delubra dæmonibus, in vestibulis autem delubrorum carnis sufflis vescebantur. Quod quidem argumentum est luxuriæ. Adorabant abominabiles et murem. Eo enim stultitiæ lapsi erant superstitiosi aliquot, ut etiam murium statuas ac figuras haberent. Sed hi omnes, inquit, simul consumeruntur, id est, pariter cum Israeliitis qui inobedientes fuerunt. Et enim « Ego novi opera eorum, et cogitationem eorum. » Cogitationem dicit ratio-

cinia, quæ secuti, sœda hæc facinora invenerunt : unde istæ etiam abominabiles irrepserunt, cum usum naturæ et vere Deum colere oportuisset.

τὸ αὐτὸ ἀναλωθήσονται, τουτέστιν, ὁμοῦ τοῖς ἀπειθήσασιν ἐξ Ἰσραὴλ. « Ἐγὼ γὰρ ἔγνωνα τὰ ἔργα αὐτῶν καὶ τὸν λογισμὸν αὐτῶν. » Λογισμὸν δὲ φησὶ ρημάτων γεγόνασιν εὐρεταί, δι' ὧν αὐτοῖς καὶ ἡ τῶν βδελυγμάτων γέγονεν εἰσφορὰ, καίτοι δέον ἐνὶ τῷ φῶσι καὶ ἀληθῶς λατρεύειν Θεῷ.

Vers. 18, 19. Venio ut congregem omnes gentes et linguas. Et venient, ac videbunt gloriam meam : et dimittam super eos signum : **917** et emittam ex illis qui salvati fuerint ad gentes, et ad Tharsis, et in Phud, Lud, Mosoch, et Thobel, et in Græciam, et insulas remotas, qui non audierunt nomen meum,

¹⁰ Psal. LXXII, 18. ¹¹ Matth. xxv, 41.

Ἀ ἀγαθῶν χορηγίαν, ἔτι τε πρὸς τοῦτοις τὴν ἐκ νεκρῶν ἀναβίωσιν, καὶ τὰς ἀνω μονάς, καὶ τὴν αὐτόθι δόξαν οὐκ ἀζήμιον ἔσσεσθαι φησὶ τοῖς ἀπειθεῖν ἐλομένους αὐτῷ τὸ ἐπὶ τοῦτοις ἐγχείρημα. Ἦξει γὰρ ὡς πῦρ, φησί· καταθήσεται γὰρ ἐξ ὠρανῶν, ἐν τῇ δόξῃ τοῦ Πατρὸς αὐτοῦ μετὰ τῶν ἀγίων ἀγγέλων. Τοῦτο γὰρ τὸ ἄρμα αὐτοῦ, κατὰ τὸ ἐν Ψαλμοῖς ὑμνούμενον, « Τὸ ἄρμα τοῦ Θεοῦ μυριοπλάσιον, χιλιάδες εὐθηνούτων. » Ἦξει δὲ ἀποδώσων ἐκδίκησιν ἐν θυμῷ, καὶ ἀποσκορακισμὸν ἐν φλογὶ πυρός. Ὁ δὲ ἀποσκορακισμὸς δηλοῖ τὴν ἀποβολὴν· ἐρεῖ γὰρ τοῖς τεθνεῶσιν ἐν ἀμαρτίαις· « Πορεύεσθε ἀπ' ἐμοῦ, κατηραμένοι, εἰς τὸ πῦρ τὸ αἰώνιον, τὸ ἠτοιμασμένον τῷ διαβόλῳ καὶ τοῖς ἀγγέλοις αὐτοῦ. » κριθήσεται γὰρ οὕτω, φησὶν, ἡ σμίπτασα γῆ, καὶ ὡσπερ ἀπὸ βρυ-

φαιας τῆς θείας ὀργῆς πληγέντες πολλοὶ τραυματῖαι γενήσονται. Οὗτοι δ' ἂν εἴεν οἱ τὴν ἀφυκτον δεχόμενοι δίκην, καὶ εἰς ἀσπαστον τρέχοντες φλόγα, καὶ σειραῖς τῶν ἰδίων πλημμυλημάτων κατεσφιγμένοι· μάλιστα δὲ τῶν ἄλλων ὑπενεχθήσονται τῇ δίκῃ, φησὶν, οἱ ἀγνιζόμενοι καὶ καθαριζόμενοι εἰς τοὺς κήπους, τουτέστιν, οἱ παρωσάμενοι μὲν τὴν διὰ Χριστοῦ λύτρωσιν, καὶ τὴν διὰ τοῦ ἀγίου βαπτίσματος ἀτιμάσαντες χάριν, δικαιοῦσαν τὸν ἀσεβῆ, καὶ παντὸς αἰτιάματος ἀπαλλάττουσαν τοὺς ταῖς ἀμαρτίαις μεμολυσμένους : ἀγαπήσαντες δὲ μᾶλλον τὸ ἐν πλάνῃ καὶ ἀγνοίᾳ περιπατεῖν, καὶ θεοῖς τοῖς οὐκ οὔσι προσκυνεῖν, οἱ καὶ κέχρηται περιβρῶντηρίοις ἀκαθάρτοις καὶ βυπαροῖς. Περιαγνίζονται γὰρ, ὡς γοῦν οἴονται, κατὰ σφᾶς αὐτοὺς πλανῶντες καὶ πλανώμενοι.

Ἡ γὰρ ὕδασι κατεββαίνοντο, ἦγουν δᾶδας πῦρ περιενεγκόντες κύκλῳ, διασμήχειν τὰς ἑαυτῶν ψυχὰς τῶν ἐκ φαυλότητος λογισμῶν [αἱ. μολυσμῶν] φόντο. Ὅτι δὲ κοσμιότητος καὶ ἐπιεικειᾶς οὐδεὶς ἐστὶ παντελῶς παρά γε τοῖς τοιοῦτοις ὁ λόγος, ἀλλ' οὐδὲ νοῦς ἀνθρωποπρεπῆς, παρασυνεβλήθησαν δὲ μᾶλλον τοῖς κτήνεσι τοῖς ἀνοήτοις, διαδεικνυσθὲν εἰπῶν, ἔτι ἀγνίζονται μὲν ἐν κήποις, τουτέστιν, ἐν τοῖς ἀλσεσιν, ἦγουν δρυμοῖς, ὑποκάτω δρυὸς καὶ λεύκης, καὶ δένδρου συσκιάζοντος. Ἐξωκοδόμηται γὰρ παρ' αὐτῶν αὐτόσε βωμοὶ καὶ τεμένη τοῖς δαίμοσιν, ἐν δὲ τοῖς προθύροις τῶν τεμενῶν ἦσιον κρέας βειον. Ἀπόδειξις δὲ καὶ τοῦτο τρυφῆς. Προσεκύνουν δὲ καὶ τὰ βδελύγματα καὶ τὸν μῦν. Καθίκοντο γὰρ ἴσως εἰς τοῦτο φρενοβλαβείας τῶν δεισδαιμόνων τινές, ὡς καὶ μυῶν ἔχειν ἐν σηκοῖς ἰδρῶματά τε καὶ τύπους.

Ἄλλ' οὗτοι πάντες, φησὶν, ἐπὶ τὰς ἐπιεικειὰς, αἷς ἀκολουθήσαντες αἰσχυρῶν ἐπιχειρήσεων, καὶ τῶν βδελυγμάτων γέγονεν εἰσφορὰ, καίτοι δέον ἐνὶ τῷ φῶσι καὶ ἀληθῶς λατρεύειν Θεῷ.

Ἐρχομαι συναγαγεῖν πάντα τὰ ἔθνη, καὶ τὰς γλώσσας. Καὶ ἦξουσι, καὶ ὄψονται τὴν δόξαν μου, καὶ καταλείψω ἐκ' αὐτοὺς σημεῖα, καὶ ἐξαποστελώ ἐξ αὐτῶν σωσωμένους εἰς τὰ ἔθνη, καὶ εἰς Θαρσεῖς, καὶ Φοῦδ, καὶ Λοῦδ, καὶ Μοσοῦ, καὶ Θοβέι, καὶ εἰς τὴν Ἑλλάδα, καὶ εἰς τὰς γῆ-

σους τὰς πόρῳ, οἱ οὐκ ἀκηκόασί μου τὸ ὄνομα, οἱ δὲ ἑώρακασί τὴν δόξαν μου, καὶ ἀναγγελοῦσί μοι τὴν δόξαν ἐν τοῖς ἔθνεσιν.

Ανακεφαλαίωσιν ὡς περ τινα τοῦ παντός λόγου, καὶ ἀπάσης προφητείας διὰ τούτων ποιεῖται Χριστός, καὶ ὡς ἐν βραχέσι καὶ συνεσταλμένοις ἀπαγγέλλει τὰ ἀπ' ἀρχῆς μέχρι τέλους, καὶ τῆς μετὰ σαρκὸς οἰκονομίας τὴν δύναμιν. Διαμέμνηται γὰρ καὶ τῆς κλήσεως τῶν ἐθνῶν, καὶ τῆς τῶν ἁγίων ἀποστόλων ἀναδείξεως, καὶ ὅτι προσκυνηθήσεται παρά πάσης τῆς ὑπ' οὐρανόν. Ὁ μὲν γὰρ πάλαι νόμος, ἐν καὶ μόνον συνήγαγεν ἔθνοσ, ὃλον δὲ ὅτι τὸ ἐξ Ἰσραὴλ, καὶ μίαν ἐκάλεσε γλώσσαν. Ὁ δὲ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστὸς οὐχὶ μόνος τοῖς ἐξ αἵματος Ἰσραὴλ, τῆς μετὰ σαρκὸς οἰκονομίας τὴν δύναμιν ἐχαρίζετο, ἀλλὰ γὰρ ἔθνει παντὶ καὶ ἀπάσαις γλώσσαις. Ἐφη γοῦν διὰ τῆς τοῦ Ψάλλοντος λύρας· « Ἀκούσατε ταῦτα, πάντα τὰ ἔθνη· ἐνωτίσασθε, πάντες οἱ κατοικοῦντες τὴν οἰκουμένην· » οὐκοῦν ἅπαντας μὲν συναξῶ, φησὶν· « Ἦξουσι, καὶ ἴδονται τὴν δόξαν μου. » Κέκληνται γὰρ διὰ πίστεως, καὶ οἱ ποτὲ μακρὰν ὄντες γεγονάσιν ἐγγύς, καὶ θεόανται τὴν δόξαν αὐτοῦ· πῶς, ἢ τίνα τρόπον; Ἀκηκόασί γὰρ διὰ τῶν εὐαγγελικῶν κηρυγμάτων, ὅτι καὶ Ἰουδαίος καὶ Ἰσραηλῆς ἐστὶ τῷ Θεῷ καὶ Πατρὶ, καὶ τῶν ὑπὲρ λόγον γέγονεν ἀποτελεστής, ὥστε καὶ νεκρούς ἐκ μνημάτων ἐγείρει, καὶ τυφλοὺς ἐνεῖλαι τὸ φῶς, ἕτερα τὰ πρὸς τοῦτοις ἐργάσασθαι τὰ παντός ἀξία καὶ λόγου, καὶ θαύματος. Ἦγουν καθ' ἕτερον τρόπον· θεόανται τὴν δόξαν αὐτοῦ, μυσταγωγηθέντες ὅτι Θεὸς ἦν ὁ Λόγος, καὶ γέγονεν ἄνθρωπος· οὐ γὰρ κατὰ τοὺς Ἰουδαίους οἱ ἐξ ἐθνῶν εἰρήκασί· « Διὰ τί σὺ ἄνθρωπος ὢν ποιεῖς σεαυτὸν Θεόν; » Ἐπεγνωκότες δὲ μᾶλλον τὸ ἐπ' αὐτῷ μυστήριον, τὰς ἱεράς ἐκείνας ἀναθεῶσι φωνάς· « Σὺ εἶ ὁ Χριστὸς ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ τοῦ ζῶντος, » καὶ μὴ κάκεινο πρὸς τοῦτῃ τὸ διὰ τῶν ἁγίων ἀποστόλων, « Ἀληθῶς Θεοῦ Υἱὸς εἶ. » Τέθειται δὲ καὶ ἐπ' αὐτοῖς σημεῖον· ὡς γὰρ ὁ Παῦλος φησὶν, « Ἐσφραγίσθημεν τῷ πνεύματι τῆς ἀπολυτρώσεως, καὶ ταῖς ἀπάντων ἡμῶν καρδίαις ἐνεμορφώθη Χριστὸς διὰ μετοχῆς τοῦ ἁγίου Πνεύματος. » Ἀπὸ δὲ γε τῶν ἀνασσωσμένων, φησὶν, ἀποστελῶ εἰς τὰ ἔθνη, εἰς τοῦσδε καὶ τοῦσδε. Ἐθνη δὲ ταῦτα τὰ μὲν εἰς ἐσπέραν, τὰ δὲ εἰς ἡῶ, τὰ δὲ καὶ ἐν τοῖς βορειοτέροις, ἤγουν κατὰ τὴν Ἑλληνικὴν χώραν, καὶ εἰς τὰς ἐπέκεινα νήσους. « Ἐκεῖ, φησὶν, ἀναγγελοῦσί τὴν ἐμὴν δόξαν. » Οὐ γὰρ σεσηγῆκασιν οἱ μαθηταί, διεκήρυξαν δὲ πανταχοῦ τὸ Εὐαγγέλιον τῆς βασιλείας, καὶ τῶν ἱερῶν κηρυγμάτων τὴν δύναμιν.

Καὶ ἀξουσι τοὺς ἀδελφοὺς ἡμῶν ἐκ πάντων τῶν ἐθνῶν δῶρον Κυρίῳ μεθ' ἑαυτῶν καὶ ἀρμάτων, ἐν λαμπήναις ἡμιόνων μετὰ σκιαδίων, εἰς τὴν ἀγίαν πόλιν Ἱερουσαλήμ, εἶπε Κύριος, ὡς ἂν ἐνέγκαισαν οἱ υἱοὶ Ἰσραὴλ ἐμοὶ τὰς θυσίας αὐτῶν μετὰ ψαλμῶν εἰς τὸν οἶκον Κυρίου, καὶ ἀπ' αὐτῶν λήψομαι ἱερεῖς καὶ Λευῖτας, εἶπε Κύριος.

A neque viderunt gloriam meam, annuntiabantque gloriam meam inter gentes.

Anacephalæosin quamdam hisce verbis facit totius orationis et totius prophetiæ Christus : et breviter quasque succincte quæ ab initio ad finem usque facta sunt, virtutemque dispensationis in carne expedit. Commemorat enim et vocationem gentium et sanctorum apostolorum patefactionem, et quod ab universo terrarum orbe adorabitur. Velus enim lex unam solam gentem, nimirum Israeliticam congregavit, et unam linguam vocavit. Dominus autem noster Jesus Christus non solis Israelitico sanguine ortis virtutem dispensationis in carne impertit, sed omni et genti et linguæ. Siquidem B dixit per lyram Psallentis : « Audite hæc, omnes gentes; auscultate omnes qui habitatis orbem¹². » Proinde omnes, inquit, congregabo. « Venient, et videbunt gloriam meam. » Nam per fidem vocati sunt, et qui quondam aberant procul, facti sunt propinqui, et contemplati sunt gloriam ejus. Qui et quomodo? Audiverunt enim ex Evangelii prædicatione, cum æqualem tum operibus tum potentia Deo et Patri esse, et ea gessisse quæ explicari verbis non possunt, adeo ut mortuos excitaret monumentis, et cæcis lumen immiserit, aliaque ad hæc operatus fuerit, quæ nec enarrare nec admirari satis possumus. Vel alio modo : viderunt gloriam ejus, instituti et edocti, Deum esse Verbum et hominem esse factum. Non enim, ut Judæi, sic C gentes dixerunt : « Quare tu cum sis homo, facis te ipsum Deum¹³? » Imo cum agnovissent ejus mysterium, sacras illis resonant voces : « Tu es Christus Filius Dei viventis¹⁴. » Ex illud porro, quod a sanctis apostolis dictum est : « Vere Dei Filius es¹⁵. » Editum est quoque signum apud eos. Nam, ut Paulus ait : « Obsignati sumus spiritu promissionis, et omnium cordibus impressus et informatus est Christus participatione sancti Spiritus¹⁶. » Ex iis qui salvati fuerint, inquit, emittam ad gentes alias atque alias. Sunt enim gentes hæc, partim ad occidentem, partim ad orientem, 918 quædam in plagis ad aquilonem vergentibus, et in regione Græcorum ac insulis ulterioribus. « Illic, inquit, annuntiabunt gloriam meam. » Non enim siluerunt discipuli, sed ubique Evangelium regni et sacræ prædicationis virtutem prædicarunt.

VERS. 20, 21. Et adducent fratres vestros ex omnibus gentibus donum Domino cum equis, curribus et lecticis mulorum, cum umbraculis in sanctam civitatem Jerusalem, dixit Dominus : quasi afferunt filii Israel mihi hostias suas cum psalmis in domum Domini, et ex eis sumam sacerdotes et levitas, dixit Dominus.

¹² Psal. XLVIII, 2. ¹³ Joan. x, 33. ¹⁴ Matth. xvi, 16. ¹⁵ Matth. xiv, 33. ¹⁶ Ephes. i, 13, 14.

Quod efficax omnino futura sit et fructuosa sanctorum apostolorum prædicatio, apud gentes quas diximus, et in earum regionibus, his verbis demonstrat: « Vestros enim, fratres, inquit (ut oratio ad Israelitas credentes habeatur), ex gentibus adducunt dona Domino. » Nam velut anathema et munus ad gloriam Dei consecratum erat, gentium multitudo, per fidem ab omnibus vitis absoluta, et per sacrum lavacrum omnibus abjectis sordibus, et quasi xenium ac donarium apostolicæ industriæ, Deo oblatum. De hoc itaque gloriantur, gaudium eos suum et coronam suam nominantes. Facillimam autem fore ac levem, sine omni sudore, industria et labore, gentium ad Deum reversionem, declarat aperte, velut exemplo a nobis sumpto, cum dicit adducendas esse cum equis, curribus, lecticis, et umbraculis. Nam ut qui his rebus iter suum conficiunt, nullo labore expediunt, sic qui e græcánico errore ad Deum redeunt, via plana et trita veniunt, ac tantum non vecti, et Deo omni eos requietis genere dignante. Venient autem quoniam in sanctam civitatem, nempe Jerusalem, quæ est Dei viventis Ecclesia. Eruntque adeo jucundi et accepti, qui accedunt ad Deum, perinde quasi hostia, inquit, adduceretur cum odis et rerum divinarum celebratione. Imo et « Ex illis sumam sacerdotes et levitas. » Ex quibus? Nec enim satis constat utrum ex iis qui missi sunt ad vocandum gentes, an ex illis qui vocati sunt. Verumtamen inveniemus et hoc et **919** illud esse. Nam sacerdotes oraculorum Christi existiterunt quoque divini discipuli: vocati autem sunt ex Græcánico grege multi, et adhuc vocantur ad sacerdotium, Deo illos ad novitatem vitæ et mentis transferente. Nam fides velut refringit ad id quod ei placet, electos.

κληγται δὲ πρὸς Ἱερουσόλην, καὶ εἰς δεῦρο καλοῦνται ἰσάαντος εἰς καινότητα ζωῆς καὶ γνώμης αὐτοῦ. κοῦν τοὺς ἐξελεγεμένους.

VERS. 22, 23. *Quem admodum enim cælum novum et terra nova, quæ ego facio, in conspectu meo manent, dicit Dominus: ita stabit semen vestrum et nomen vestrum, erit quæ mensis ex mense, et Sabbatum ex Sabbato. Veniet omnis caro, ut in conspectu meo adoret in Jerusalem, dixit Dominus Deus.*

Firmitatem spei in omnibus bonis pollicetur diligentibus se, et apparitionem suam agnoscentibus. Utenim inquit, cum novos cælos et novam terram fabricaverim, ita sinam manere, nec ea ullum tempus delebit: ita semen et nomen vestrum stabit in conspectu meo. Novos enim cælos et novam terram ac promissiones ejus expectemus, secundum id quod scriptum est ¹⁷. Sanctorum autem spem staturam semper et permansuram, sapientissimus Paulus confirmabit, scribens ¹⁸, dona et vocationem Dei esse sine penitentia. Semen itaque benedictum, illud a sanctis apostolis Deo oblatum, servabitur perpetuo, nulloque modo interibit, ac velut cum cœ-

Ἄ Ὅτι πάντη τε καὶ πάντως ἐνεργῶν ἔσται καὶ ἔγκαρπον τὸ διὰ τῶν ἁγίων ἀποστόλων κήρυγμα παρὰ τοῖς ὠνομασμένοις ἔθνεσι καὶ ταῖς αὐτῶν χώραις, διαδείκνυσιν ἐν τούτοις. « Τοὺς γὰρ ἀδελφοὺς ὑμῶν, » φησὶν, ἐν ὃ λόγος ἦ πρὸς τοὺς ἐξ αἵματος Ἰσραὴλ πιστεύσαντας, « ἀπὸ τῶν ἐθνῶν ἄξρουσι δῶρον τῷ Κυρίῳ. » Ἀνάθημα γὰρ ὡσπερ εἰς δόξαν Θεοῦ τῶν ἐθνῶν γέγονεν ἡ πληθὺς, ἀπληλαγμένη μὲν παντὸς αἰτιάματος διὰ τῆς πίστεως, καὶ πάντα ῥύποι ἀποβαλοῦσα διὰ τοῦ ἀγίου βαπτίσματος, ἔξινον ἐπὶ ὡσπερ ἀποστολικῶν σπουδασμάτων προσκομισθὲν τῷ Θεῷ. Καυχῶνται γοῦν ἐπ' αὐτῷ δὴ τούτῳ, χαρὰν αὐτοῦ καὶ στέφανον ἑαυτῶν ὀνομάζοντες. Ὅτι δὲ ἀπονωτάτη λίαν, καὶ ἰδρώτος δίχα παντὸς, καὶ ἀγῶνος, καὶ πόνων ἡ πρὸς Θεὸν ἐπιστροφή τῶν ἐθνῶν, καθίστησιν ἐναργῶς, ὡς ἐκ παραδείγματος τοῦ καθ' ἡμᾶς λέγων, ὅτι ἀχθήσονται μεθ' Ἰσραὴλ καὶ ἀρμάτων ἐν λαμπήναις καὶ σκιαδίῳ. ὡσπερ γὰρ οἱ διὰ τούτων ὁδοιπορεῖν εἰωθότες, ἀπονωτάτην τὴν προκειμένην αὐτοῖς κατοροῦσι τρίβον. οὕτως οἱ ἐκ πλάνης Ἑλληνικῆς πρὸς Θεὸν ἐπιστρέφοντες διὰ λείας ὡσπερ καὶ ἐστρωμένης ἤξρουσιν ὁδοῦ, καὶ μονοουχὶ καὶ δουροφοροῦμενοι, καὶ ἀπάσης αὐτοῦ ἀναπαύλης ἀξιοῦντος Θεοῦ. ἤξρουσι δὲ, ποῦ; εἰς τὴν ἁγίαν πόλιν, ἤξουσι Ἰερουσαλήμ, ἥτις ἐστὶν Ἐκκλησία Θεοῦ ζῶντος. ἔσονται δὲ οὕτως ἡδεις καὶ εὐπρόσδεκτοι προσόντες Θεῷ, ὡσανεὶ καὶ θυσία προσαγομένη, φησὶ, μετ' ὥδης καὶ δοξολογίας. Ἀλλὰ καὶ « Ἀπ' αὐτῶν λήψομαι, φησὶ, καὶ ἱερεῖς, καὶ Λευίτας. Ἀπ' αὐτῶν δὲ, τίνων; Ὅπως μάλα σαφές, πότερον ἐκ τῶν ἀποσταλέτων εἰς τὸ καλεῖσαι τοὺς ἐξ ἐθνῶν, ἤξουσι ἐξ αὐτῶν τῶν κεκλημένων. πλὴν ἀληθὲς δὲν εὐρήσομεν τούτῳ τε χάσινο. Ἰερούργοι γὰρ γεγόνασι τῶν διὰ Χριστοῦ θεσπισμάτων καὶ οἱ θεσπίσται μαθηταὶ. κέ πολλοὶ τῶν ἐξ ἀγέλης ὄντες Ἑλληνικῆς, Θεοῦ μεθ' ἀναχαλεύει γὰρ ὡσπερ ἡ πίστις εἰς τὸ αὐτῷ δο-

Ὅν τρόπον γὰρ ὁ οὐρανὸς καινός, καὶ ἡ γῆ καινὴ, ἃ ἐγὼ ποιῶ μένει ἐνώπιόν μου, λέγει Κύριος. οὕτως στήσεται τὸ σπέρμα ὑμῶν, καὶ τὸ ὄνομα ὑμῶν, καὶ ἔσται μὴν ἐκ μηνός, καὶ Σάββατον ἐκ Σαββάτου. Ἔξει πᾶσα σὰρξ ἐνώπιόν μου προσκυνῆσαι ἐν Ἰερουσαλήμ, εἰπε Κύριος ὁ Θεός.

Τὸ ἀκράδαντον τῆς ἐλπίδος τοῖς ἐφ' ἅπασιν ἀγαθοῖς ὑπισχνεῖται Χριστὸς τοῖς ἀγαπῶσιν αὐτὸν, καὶ τοῖς ἐπεγκωκῶσι τὴν ἐπιφάνειαν αὐτοῦ. ὡσπερ γὰρ, φησὶ, καινουργήσας τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν, οὕτω μένειν ἔασω, καὶ οὐδεὶς αὐτὰ καταλύσει χρόνος. οὕτω τὸ σπέρμα ὑμῶν, καὶ τὸ ὄνομα στήσεται ἐνώπιόν μου. Καινοῦς γὰρ οὐρανοῦς, καὶ καινὴν γῆν, καὶ τὰ ἐπαγγέματα αὐτοῦ προσδοκῶμεν, κατὰ τὸ γεγραμμένον. Ὅτι δὲ καὶ ἡ τῶν ἁγίων ἐλπίς στήσεται ἀεὶ καὶ διαμενεῖ, πιστώσεται γράφων ὁ πάνσοφος Παῦλος, ὅτι ἀμεταμέλητα τὰ χαρίσματα, καὶ ἡ κλῆσις τοῦ Θεοῦ. Οὐκοῦν τὸ σπέρμα τὸ εὐλογημένον τὸ διὰ τῶν ἁγίων ἀποστόλων προσκομισθὲν τῷ Θεῷ,

¹⁷ II Petr. III, 13. ¹⁸ Rom. XI, 29.

αωθήσεται διὰ παντός, καταφραθήσεται γάρ κατ' ἅλω et terra permanebit, omnium nostrum Servatore Christo illud continente et conservante. Quod autem credentium multitudo semper in majorem accessionem provehetur et amplificabitur, docet, inquit: « Mensem ex mense, Sabbatum ex Sabbato, veniet omnis caro, ut in conspectu meo adoret in Jerusalem. » Nunquam enim venire cessarunt credentes in Christum, ab eo tempore, quo divini discipuli prædicarunt et ad hunc usque diem veniunt: alii ex multiplicium deorum errore, veræ Dei cognitionis lucem sitiennes, alii ex tribubus Judaicis, licet viritim, non turmatim. Venient tamen et illi, extremis enim mundi temporibus vocabuntur, cum plenitudo gentium intraverit, ut ait sapientissimus Paulus ¹⁹.

Καὶ ἐξελεύσονται οἱ ἅγιοι, καὶ θύονται τὰ κώλα τῶν ἀνθρώπων τῶν παραβεβηκότων ἐν ἐμοί. Ὁ γὰρ σκώληξ αὐτῶν οὐ τελευτήσει, καὶ τὸ πῦρ αὐτῶν οὐ σβησθήσεται, καὶ ἔσονται εἰς ὄρασιν πάση σαρκί.

Ἔοικε διὰ τούτων τὰς ἐπιπεπραχέναι τοῖς Ἰουδαίοις συμφορὰς βούλεσθαι δηλοῦν, ἃς ὑπομείναι φαινομεν αὐτοὺς διὰ τῆς Ῥωμαίων χειρὸς, καταδηθέντος δηλονότι τοῦ ναοῦ, καὶ ὠμοτάτην σφαγὴν ὑπομεινάντων ἀπάντων. Γεγόνασι γοῦν ταῦτα παθόντες, καὶ εἰς ὄρασιν πάση σαρκί, καὶ μονονουχί τὴν δίκην ἀτελεύτητον ἔχουσιν. Τοῦτο γὰρ ἴσως ὑποδηλοῖ μήτε τελευτῆσθαι λέγειν τὸν σκώληκα αὐτῶν, μήτε μὴν κατευνασθῆναι τὸ πῦρ. Βούλονται δὲ τινες, καὶ εἰς τὸν καιρὸν τῆς συντελείας τοῦ αἰῶνος τοὺς περὶ τούτων ἀνακομίζειν λόγους, ὅτε τῶν παραβεβηκότων οἰονοεῖ τὰ κώλα ριφήσεται πεμπόμενα εἰς κόλασιν, καὶ εἰς φλόγα τὴν ἀτελεύτητον. Ἐκεῖ γὰρ ὁ σκώληξ τῶν κεκολασμένων ζήσει διηνεκῶς, καὶ οὐκ ἂν σβεσθεῖ τὸ πῦρ. Ἡμᾶς δὲ τούτων ἀπάντων ἀπαλλάξει Χριστὸς, δι' οὗ, καὶ μεθ' οὗ ἡ δόξα τῷ Θεῷ καὶ Πατρὶ σὺν ἁγίῳ Πνεύματι, εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰῶνων. Ἄμην.

VERS. 24. *Et egredientur sancti, et videbunt membra hominum: qui prævuricali sunt in me. Vermis enim eorum non morietur, 920 et ignis eorum non exstinguetur, eruntque in visionem omni carni.*

Videtur hic inferendas Judæis calamitates velle significare, quas passos eos dicimus a Romanorum manu, devastato scilicet templo, omnibusque crudeli occisione sublatis. Hæc passi sunt, eruntque spectaculum omni carni, et supplicio tantum non æterno afficiuntur. Hoc enim fortassis innuit, cum dicit, vermem eorum non moriturum, et ignem non extinctum iri aut consopitum. Sunt qui volunt verba hæc ad tempus consummationis sæculi referre: quando prævaricantium veluti membra projicientur qui relegati sunt ad supplicium et flammam sempiternam. Illic enim vermis supplicio afflictorum vivet perpetuo, et ignis non exstinguetur. Nos autem omnibus his liberabit Christus, per quem et cum quo sit gloria Deo et Patri cum sancto Spiritu, in omnem sæculorum perpetuitatem. Amen.

¹⁹ Rom. xi, 25.

AD TOMUM II SUPPLEMENTUM.

FRAGMENTA EX CATENIS

IN JEREMIAM, BARUCH, EZECHIELEM ET DANIELEM PROPHETAS.

IN JEREMIAM.

(Ex catena Michaelis Ghislerii in Jeremiam. Lugduni 1623, 3 tom. fol.)

III, 23. Vere in mendacium erant colles et fortitudo montium; etc.

Montium et collium meminit, quoniam in eis per prisca illa tempora fana delubraque exstruentes et aras erigentes, dæmonibus quam gratiasinas victimas offerebant.

III, 24. Confusio autem consumpsit labores patrum nostrorum ab adolescentia eorum.

Confusionem vocant vere turpissimum et inglorium idolorum cultum et versantem in eo errorem, qui et patrum suorum labores comedit: insumpserunt enim oves suas et vitulos, dæmonibus sacra peragentes, prudentiæque damnum una cum bonis subierunt.

V, 1. Heu mihi! quia deficit anima mea super interfectis. Circumcurrite in viis Jerusalem.

Viden' occisorum causa nimis dolentem lubentissimeque Jerusalem misereri appetentem, sed quodammodo a seipso impeditum, et tantum non revocantem divinam benignitatem ob iniquitatis excessum, quærentem tamen iniquitatibus commiserationem volentemque per unum avertere iram? Unum enim hominem ab his qui percurrerant monstrari sibi jubebat.

V, 4. Et ego dixi: Fortasse inopes sunt, quia, etc.

Qui majores erant et ampliori sacerdotio fungentes apud Judæos merito pro miserioribus habentur; quibus etiam ira abundantior effusa est. Quod planum facit Christus, inquiring, *Væ vobis, Scribæ et Pharisæi hypocritæ, quia circuitis mare et aridam ut faciatis unum proselytum, etc.*

VI, 10. Ad quem loquar et contestabor?

Opprobriis enim verbum Christi impetebant cum de illo dicerent auditoribus, *Dæmonium habet et insanit. Quid ipsum auditis?*

VII, 17. Nunquam non vides quid ipsi faciunt in civitatibus Juda?

Ὅτως εἰς ψεῦδος ἦσαν οἱ βουνοὶ καὶ δύναμις τῶν ὄρεων, κ. τ. λ.

Διαμέμνηται ὄρων καὶ βουνῶν, ἐπεὶ περ ἐν αὐτοῖς κατὰ τοὺς ἀρχαίους ἐκεῖνους καιροὺς ἱερά τε καὶ τεμένη δειμάμενοι καὶ βωμοὺς ἀναστήσαντες, τοῖς δαιμονίοις χαριεστάτας προσεκόμιζον θυσίας.

Ἡ δὲ αἰσχύνῃ καταβάλλουσι τοὺς μόχθους τῶν πατέρων ἡμῶν ἀπὸ νεότητος αὐτῶν.

Αἰσχύνῃν λέγουσι τὴν ἀληθῶς ἀκλεῖαν καὶ ἀδοξαστήν εἰδωλολατρείαν, καὶ τὴν ἐπὶ τούτῳ πλάνησιν, ἣ καὶ τοὺς μόχθους τῶν πατέρων αὐτῶν καταβάλλουσι· δεδαπανήκασιν γὰρ ἱερουργούντες τοῖς δαίμοσι τὰ πρόβατα αὐτῶν, καὶ τοὺς μόσχους αὐτῶν, καὶ φρονήσεως ζημίαν ὁμοῦ τοῖς οὖσιν ὑπέμειναν.

Οἱ μοι! ὅτι ἐκλείπει ἡ ψυχὴ μου ἐπὶ τοῖς ἀνηρημένοις. Περιδράμετε ἐν ταῖς ὁδοῖς Ἱερουσαλήμ.

Ὅρας ἐν τούτοις ὀδίνοντα μὲν ἐπὶ τοῖς ἀνηρημένοις, καὶ προχείρους μὲν ἐλεῖν ἐθέλοντα τὴν Ἱερουσαλήμ, εἰργόμενον δὲ πως ὑφ' ἑαυτοῦ, μονουχὶ δὲ καὶ ἀνάσειράζοντα τὴν θεοπρεπῆ γαληνότητα διὰ τὸ τῆς ἀμαρτίας ὑπέρογκον ζητοῦντα δ' οὖν ὁμῶς τὸ κατοικτεῖν τὰς ἀμαρτίας, καὶ ἐφ' ἐνὶ θέλοντα καταλύειν τὰ ἐξ ὀργῆς; Ἐνα γὰρ ἀνδρα τοὺς περιθέοντας ἐπιδεικνύουσι πιστὸν ἐν αὐτῇ διετάττετο.

Καὶ ἐγὼ εἶπα· Ἴσως πτωχοὶ εἰσι, διότι οὐκ ἐδυνήθησαν, κ. τ. λ.

Τὸ προὔχον καὶ ἱερώτερον ἐν τοῖς Ἰουδαίοις ταλανίζετο μὲν εἰκότως, βαγδαϊοτέραν δὲ τὴν ὀργὴν ἐτήνηλθεν αὐτῷ. Καὶ τοῦτο σαφηνεῖ λέγων αὐτὸς ὁ Χριστὸς, *Οὐαὶ ὑμῖν, Γραμματεῖς καὶ Φαρισαῖοι ὑποκριταί, ὅτι περιβάτετε τὴν θάλασσαν καὶ τὴν ἑρῶν, ποιῆσαι ἓνα προσήλυτον, κ. τ. λ.*

Πρὸς τίνα λαλήσω καὶ διαμαρτύρομαι;

Κατωελίδιον γὰρ τὸ βῆμα Χριστοῦ, τοῖς ἀκροωμένοις περὶ αὐτοῦ λέγοντες· *Δαιμόνιον ἔχει καὶ μαίνεται· τί αὐτοῦ ἀκούετε;*

Οὐχὶ ὄρας τί αὐτοὶ ποιοῦσι ἐν ταῖς πόλεσιν Ἰούδα;

Ὅσα δὴ οὖν τετιμώρηται ψήφῳ. Ἀναθέντες γὰρ Ἀ κτίσει τὸ σέβας, καὶ τοῖς ἔργοις τῶν ἰδίων χειρῶν λατρεύσαντες, αὐτοὶ ταῖς ἰδίαις ἐπήντησαν κεφαλαῖς τὰ ἐκ θείας ὀργῆς. Οὐ γὰρ ἀδίκως ἐκτείνεται δικτυα περρωτοῖς, κατὰ τὸ γεγραμμένον.

Ἠσχύνθησαν σοφοί.

Σοφοὺς ἔοικεν ἐν τούτοις ὑποδηλοῦν τοὺς τῶν Ἑλ- λήνων λογάδας, ποιητάς τε καὶ συγγραφεάς· οἱ γλῶτταν μὲν ἔχουσιν εὐφυᾶ καὶ περιειργασμένην, καὶ ταῖς τῶν λόγων κομψελαῖς ἐξησκημένην εἰς τὸ ἐπίχαρι, φρονήσεως δὲ τῆς ἀληθοῦς ἀμέτοχοι τὴν καρδίαν. Ὡς γὰρ ὁ πάνσοφος γράφει Παῦλος, « Ἐμα- ταιώθησαν ἐν τοῖς διαλογισμοῖς αὐτῶν, καὶ ἐσκοτίσθη ἡ ἀσύνετος αὐτῶν καρδία. Φάσκοντες εἶναι σοφοί, ἐμωράνθησαν, » καὶ ἐξῆς. Οὐκοῦν σοφοὶ μὲν, τὸ γε ἦκον εἰς φωνὴν καὶ γλῶτταν, ἄσοφοι δὲ εἰς τὴν καρδίαν. **B** Ἡ δὲ σοφία τοῦ κόσμου τούτου μωρία παρὰ τῷ Θεῷ ἐστὶ, κατὰ τὸ γεγραμμένον.

Ἐλαίαι ὠραίαι εὐσκιον τῷ εἶδει.

Ἀχρειοὶ γὰρ ὀλοτρόπως τὴν τοῦ ἀνθρώπου ψυχὴν τὸ ἀποφοιτῆσαι Θεοῦ καὶ ἀμοιρῆσαι παντελῶς τῆς παρ' αὐτοῦ χάριτος καὶ ἐπικουρίας. Φοβερόν γὰρ τὸ ἐμπεσεῖν εἰς χεῖρας Θεοῦ ζῶντος.

Πρὸς σὲ ἔβρη.

Εἰ γὰρ καὶ γεγόνασιν ὕβρισται καὶ ἀπειθεῖς, καὶ ἀσυνεσίας ἐμπλεω τὴν διάνοιαν ἔχοντες, ἀλλ' οὖν σώζονται καὶ δοξάζονται παρὰ Χριστοῦ. Ἀπαρχὴ δὲ τούτων γεγόνασιν οἱ ἀθλοφόροι μάρτυρες, ὧν τῆς εὐκλείας ἡ φαιδρότης ὄλην ἀστράπτει τὴν ὑπ' οὐρανόν.

Καὶ ἔσται ὡς τὸ ξύλον.

Οὐ γὰρ ἐπὶ πλοῦτι μῆγα φρονεῖ, οὔτε μὴν δια- κένων δοξαρίων ἐκτός γεγωνῶς τὴν ὄσφιν ὑψηλὴν (sic)· εἰκασιότητος γὰρ ταῦτα, καὶ ἔτερον οὐδέν. Καὶ γὰρ ἐστὶν ἀσφαλὲς ἐνέχυρον εἰς σωτηρίαν, τὸ ἐπὶ Θεῷ πεποιθῆναι τῷ πάντα ἰσχύοντι· τὸ δὲ ἐφ' ἐτέροις τισὶ ποιῆσθαι τὴν ἐλπίδα, μάταιον καὶ ἀνωφελές.

Ἴδου ὡς ὁ πηλός.

Μεταπλάττει γὰρ εὐκόλως ἐφ' ὅπερ ἂν ἔλοιτο τὸ παρ' αὐτοῦ γεγονός.

Οὐκ ἰδοὺ οἱ λόγοι; κ. τ. λ.

Πῦρ ὀνομάζει τὸ εὐαγγελικὸν καὶ σωτήριον κη- ρύγμα, ἢ καὶ αὐτὴν τὴν τοῦ ἁγίου Πνεύματος μέθεξιν, ἧ καὶ πυρὶ παρεϊκάζεται. Καὶ γοῦν ὁ πάν- **D** σοφος Ἰωάννης ὁ Βαπτιστῆς περὶ αὐτοῦ τε καὶ τοῦ πάντων ἡμῶν Σωτῆρος Ἰησοῦ Χριστοῦ οὕτως φησίν· Ἐγὼ ὑμᾶς ὑδατι βαπτίζω εἰς μετάνοιαν, κ. τ. λ. Ὁρθῶς οὖν ἐφη ὁ Χριστός· Πῦρ ἦλθον βαλεῖν ἐπὶ τὴν γῆν, καὶ τί θέλω εἰ ἥδη ἀνήψθη;

Καὶ ὑπεστρέψατε.

Ὁρᾶς ὅπως οὐκ ἀνεγεται τῶν τύπων ἀθετουμέ- νων, μᾶλλον δὲ αὐτῆς τῆς ἀληθείας ἐξυβρισμένης ὡς ἐν σκιᾷ; ἔτι; Ἀμεταμέλητα γὰρ τὰ χαρίσματα καὶ ἡ κλήσις τοῦ Θεοῦ, κατὰ τὸ γεγραμμένον. Τοὺς δὲ ἀνεθέντας; ἅπαξ ἀνόπιν ἔλκοντες Ἰουδαῖοι, καὶ τοῖς τῆς δουλείας αὐθις ὑποφέροντες ζυγοῖς, τὸ

Justa pœna mulctati sunt. Cum enim rebus crea- tis cultum exhibuissent, suarumque manuum ὄpera ut Deum adorassent, in sua capita divini concita- runt iram. Non enim injuste retia volatilibus extenduntur, juxta id quod scriptum est ¹.

VIII, 9. Confusi sunt sapientes.

Sapientes videtur significare in his præstantis- simos Græcorum poetas et scriptores, linguæ qui- dem aptitudine et ad proferendum versatilis et ad lepidam sermonis elegantiam accommodatæ pollen- tes, sed cor habentes vere prudentiæ expers. Sicut enim omni scientia præditus Paulus ait ², *Evane- runt in cogitationibus suis, et insipiens eorum cor obtenebratum est; asserentes se esse sapientes, stulti effecti sunt*, et reliqua. Sapientes igitur quod attinet ad linguam et vocem, corde vero insipien- tes. *Sapientia enim hujus mundi stultiitia, ut ex Scri- pturis habemus ³, apud Deum est.*

XI, 16. Olivam pulchram, bene opacam.

Omnino enim hominis animum inutilem reddit a Deo recedere ejusque penitus gratia suffragioque privari. *Horrendum enim incidere in manus Dei viventis ⁴.*

XVII, 19. Ad te gentes.

Quonquam enim injuriosæ factæ sint et inobe- dientes plenamque insipientiæ mentem habentes, salvantur tamen et glorificantur a Christo. Primiti- tiæ autem earum fuerunt victoriæ præmia æssecati martyres, quorum gloriæ claritas universum illu- **C** strat orbem.

XVII, 8. Et erit tanquam lignum.

Non enim superbit in divitiis, neque inanium quorundam gloriarum compos factus attollit super- ciliū; plena sunt enim hæc futilitatis, et nihil aliud. Etenim tutum pignus ad salutem est, in Deo, qui omnia potest, confidere; et in aliis quibusdam spem ponere, futile et inutile.

XVIII, 6. Ecce sicut lutum figuli.

Transformat enim absque ulla difficultate in quodcumque sibi collubitum fuerit rem a se fa- ctam.

XXIII, 29. Nonne ecce verba? etc.

Ignem appellat evangelicam salutaremque prædi- cationem, vel et ipsam Spiritus sancti participa- tionem qui et igni assimilatur. Quare et sapien- tissimus Joannes Baptista de se ipso et omnium nostrum Salvatore Jesu Christo sic ait: *Ego vos baptizo in aqua ad pœnitentiam ⁵, etc.* Recte igitur dixit Christus: *Ignem veni mittere super terram, et quid volo nisi ut accendantur ⁶?*

XXXIV, 16. Et reversi estis.

Vides ut ægre patiatur figuras contemni, imo veritatem ipsam adhuc sub umbra contumeliis afflicti. *Sine pœnitentia enim sunt dona et vocatio Dei, secundum quod scriptum est ⁷.* Semel vero dimissos retrahentes Judæi subque servitutis jugo mittentes, τὸ *Sine pœnitentia* non observarunt;

¹ Prov. i, 17. ² Rom. i, 21. ³ I Cor. iii, 19. ⁴ Hebr. x, 31. ⁵ Marc. i, 7. ⁶ Luc. xii, 49. ⁷ Rom. xi, 29.

quapropter offenderunt, mysterii vim iuhonorantes, A et si adhuc in figuris erat. Justificamur autem quia gratis per gratiam nihil offerentes pro vita quae in Christo est, nec empta libertatis gloria, humanitate Domini et benevolentia in homines rem hanc lucratur.

XLII, 15. Si vos dederitis, etc.

Nam quia Ægyptiorum copiis auxiliisque freti se opponebant Babyloniis, Idcirco dolentes post Hierosolymam et Samariam expugnatas, bellam illis intulerunt, et facile victoriam reportarunt.

XLIV, 14. Ut revertantur, etc.

Cum Deus insequitur, nullus periclitanti salutem ferre potest; sed ubicunque quis fuerit, ibi ira obvius B erit.

XLI, VI, 25. Ecce ulciscar Ammon.

Cyrilli simul et Apolinarii. Per Ammon autem sunt qui Alexandriam intelligunt, ita olim vocatam, ut et in Nahum habetur: Num melior es tu Ammone quæ habitat in fluminibus? Aquæ circa ipsam, cujus abundantia mare, et aqua muri ejus; Æthiopia fortitudo ejus, et Ægyptus, et non constitutus est fuga terminus; et Libes venerunt in auxilium ejus, et ipsa in transmigratorem proficiscitur. Verum hæc tempora priora sunt adificatione Alexandri. Fortasse ergo ante Alexandrum urbs ibi erat, et destructam restauravit. Quidam vero aiunt Jovem ab Ægyptiis Ammonam vocari, unde et Ammoniaca regio nuncupatur, quem filium C illius vocat, tanquam ab ipsa diis ascriptum; statua enim est manu artificis confecta, quam, ait, Babilonii capient ceterosque illorum quos memorat deos. Illud vero super Pharaonem et Ægyptum commune verbum habet ulciscar.

XLIX, 10. Et angelos ad gentes misit.

Munitionem autem dixit quos Jeremia angelos, et Symmachus nuntium exposuit; intelligi autem potest obsidio. Convocat vero adversus Idumæam Dei nutus gentes multas, et motos a se angelos vocat. Moti quippe a Deo ad bellum, mutuo se sollicitabant, ut Abdias ait; aggressæ enim sunt cum Israele Idumæam et circumpositæ gentes. Ad Idumæam porro conversus ait: Ecce parvulum dedi te in gentibus, et tamen factus contemptibilis, in ipsis D calamitatibus insolescebas, ignorans quod capieris, licet exaltes tanquam aquila habitationem. Illi vero, Et erit Idumæa deserta et quæ sequuntur, similia dixit Abdias: Et erit domus Esau in stipulam, et accendetur in eos, et non erit ignifer in domo Esau. Quod etiam profanis scriptoribus adagii loco est, Ne ignifero quidem parvum, de his qui ad interuccionem cæsi sunt. Præibat enim quidam ferens ignem et lustrans ante pugnam acies; lexque erat neminem illi hostilem injicere manum.

ἀμεταμέλητον οὐ τετηρήκασι· προσεκέρουσάσι τε διὰ τοῦτο, τοῦ μυστηρίου τὴν δύναμιν ἀτιμάζοντες, εἰ καὶ ἦν ἐν τύποις ἔτι. Δικαιοῦμεθα δὲ ὅτι δωρεὰν διὰ χάριτος τῆς ἐν Χριστῷ ζωῆς ἀντάλλαγμα προσενεγκόντες οὐδὲν, ἀλλ' οὐδὲ τὴν τῆς ἐλευθερίας ἐκπριάμενοι δόξαν, ἡμερότητι δὲ καὶ φιλανθρωπίᾳ Δεσποτικῇ τὸ χρῆμα κερδαίνοντες.

Ἐὰν ὁμοίως δώτε, κ. τ. λ.

Ἐπειδὴ γὰρ ταῖς Αἰγυπτίων ἐπικουρίαις ἐπιθαρήσαντες ἀντεφέροντο τοῖς Βαβυλωνίοις, ταύτην τοὶ λελυπημένοι μετὰ τὴν τῶν Ἱεροσολύμων καὶ τῆς Σαμαρείας ἄλωσιν, ἐτρέπαντο κατ' αὐτῶν, καὶ ἀπογρητὶ νενικήκασιν.

Τοῦ ἐπιστρέψαι, κ. τ. λ.

Ὅταν διώκη Θεὸς, οὐδεὶς ἀνασώσει τὸν κινδυνεύοντα· ἀλλ' ἐνθάπερ ἂν εἴη τις, ἐκεῖ περιτεύξεται τῷ θυμῷ.

Ἴδου ἐγὼ ἐκδικῶ τὸν Ἀμμών.

Κυρίλλου τὸ αὐτὸ καὶ Ἀπολιναρίου. Ἀμμών δὲ οἱ μὲν τὴν Ἀλεξάνδρειαν λέγουσιν, οὕτω πάλαι καλουμένην, ὡς καὶ ἐν τῷ Ναοῦ μ φησι· Μη κρείττων εἴ σὺ τῆς Ἀμμών, τῆς κατοικουσῆς ἐν ποταμοῖς; Ὑδωρ κύκλω αὐτῆς ἧς ἡ εὐπορία θάλασσα, καὶ ὕδωρ τὰ τελεῖα αὐτῆς· Αἰθιοπία ἰσχυρῆς αὐτῆς καὶ Αἰγυπτος, καὶ οὐκ ἔστι πέρας τῆς φυτῆς· καὶ Αἰθιοπία ἐγένοντο βοηθοὶ αὐτῆς, καὶ αὐτῆς εἰς μετοικίαν πορεύσεται. Ἄλλ' οἱ παρόντες καιροὶ τῆς Ἀλεξάνδρου πρεσβύτεροι κτίσεως. Ἰσως οὖν πρὸ Ἀλεξάνδρου πόλις ὑπῆρχεν ἐκεῖ, καὶ παυσμαμένην ἀνέκτισε. Τινὲς δὲ φασιν ὡς Ἀμμωνῶν τὸν Δία κλοῦσιν Αἰγύπτου, ἀφ' οὗ καὶ Ἀμμωνιακὴ προσαγορεύεται χώρα· ὃν αὐτῆς υἱὸν καλεῖ ὡς παρ' αὐτῆς θεοποιηθέντα· χειροποίητον γὰρ τὸ ἄγαλμα, ὃ δὴ, φησὶν, οἱ Βαβυλώνιοι παραλήφοντα, καὶ τοὺς ἄλλους αὐτῶν οὐκ ἐπάγει Θεοῦς. Τὸ δὲ ἐπὶ Φαραῶ καὶ Αἰγυπτου, κατὰ κοινὸν ἔχει τὸ ἐκδικῶ.

Καὶ ἀγγέλους εἰς ἔθνη ἀπέστειλε.

Περιοχὴν δὲ εἶπεν οὗς Ἱερεμίας ἀγγέλους, καὶ Σύμμαχος ἀγγελῶν ἐξέδωκεν· νοῦτο δ' ἂν καὶ πολιορκία. Καλεῖ δὲ κατὰ τῆς Ἰδουμαίας ἔθνη πολλὰ τὸ θεῖον νεῦμα, καὶ τὴν ἐξ αὐτοῦ κίνησιν ἀγγέλους εἶπε. Κινηθέντες γὰρ ἐκ Θεοῦ πρὸς πόλεμον, ἀλλήλους ἠρέθιζον, ὡς φησὶν Ἀβδίου· συνεισέβαλον γὰρ τοῖς ἐξ Ἰσραὴλ εἰς Ἰδουμαίαν καὶ τὰ περίοικα τῶν ἐθνῶν. Ἡρὸς Ἰδουμαίαν δὲ μεταστρέψας, φησὶν· Ἴδου μικρὸν ἔδωκά σε ἐν ἔθνεσιν, ἀλλ' ὅμως ἐκκαταφρόνητος γενόμενος ἐφρόνεις εἰς μέγα ἐπὶ ταῖς δυσχεραῖαις, ἀγροῶν ὡς ἀλώκη κἄν ὑψώσης ὡς ἀετὸς τὴν κατοίκησιν. Τῷ δὲ, καὶ ἔσται Ἰδουμνία εἰς ἄβατον, καὶ τοῖς ἐφεξῆς, συνωδᾷ πάλιν ἐφησεν Ἀβδίου· Καὶ ἔσται ὁ οἶκος Ἠσαὺ εἰς καλᾶμην, καὶ ἐκκαυθήσεται εἰς αὐτοὺς, καὶ οὐκ ἔσται πυρφόρος ἐν τῷ οἴκῳ Ἠσαὺ. Ἡ δὲ παροιμία καὶ παρὰ τοῖς ἔξω κρατεῖ· Οὐδὲ πυρφόρος εἰσέβη, ἐπὶ τῶν ἄρδην ἀπολλυμένων. Προηγεῖτο γὰρ τις πῦρ ἔχων, καὶ περικαθαίρων πρὸ τῆς συμβολῆς τὰ στρατεύματα, καὶ νόμος ἦν μετένα κατὰ τοῦτου χεῖρα φέρειν πολέμιον.

* Nahum iii, 8. ** Abdias, 18.

Τατρύσαμεν τὴν Βαβυλῶνα.

Βαβυλῶνα τὴν Ἱερουσαλήμ ἐν τούτοις κατονομάζουσιν, ὡς τὰ ἐκείνης μιμῆσθαι σπουδάζουσιν, καὶ οὐδὲν ἀποδέουσαν τῆς τῶν ἔθνῶν χώρας, τὰ γε ἤχον εἰς ἕξιν τελείαν, καὶ τὸ μὴ ἀνέχεσθαι τιμῶν τὸν νόμον, ἦτοι τῆς προφητικῆς παιδαγωγίας τὸ ἐπωφελέες

A LI, 9. *Curavimus Babylonem.*

Babylon hic vocatur Jerusalem, quippe quæ illam imitata est, nihilque differebat a locis gentilium, quod attinet ad perfectum animi statum et voluntatem non honorandi legem vel instructionis prophetice utilitatem

IN LIBRUM BARUCH.

(Ex eadem Ghislerii catena in Jeremiam, tom. III, p. 253.)

Οὐ σὺ καθήμενος εἰς τὸν αἰῶνα.

Ἄξι γὰρ καὶ ἐν παντὶ χρόνῳ φθαρτὴ ἐστὶν ἡ πεποιημένη φύσις, καὶ τῶν γεννητῶν ἐν τούτοις τὸ μέτρον. Κάθηται δὲ ἡ πάντων τεχνίτις καὶ δημιουργὸς σοφία, τούτέστιν ἀκλόνητον ἔχει τὴν ἐν ταυτῆτι διαμονήν. Καὶ πάλιν· Ἡμῶν γὰρ κάθισις ἐν τούτοις τὸ ἀκράδιντόν τε καὶ ἰδρυμένον τῆς ὑπάρξεως, καὶ διαμονῆς τῆς ἀνωτάτω πασῶν οὐσίας ὑποδηλοῖ· τὸ δὲ, ἡμῶς ἀπόλλυσθαι τὸν αἰῶνα, τὸ εἶναι φθαρτοὺς κατὰ πάντα καιρὸν, τὸ γε ἤχον εἰς τὸν τοῦ πεποιῆσθαι λόγον· εἴπερ ἐστὶν ἀληθὲς ὅτι πᾶν τὸ ἐν γενέσει, καὶ παρενεχθὲν ἐκ τοῦ μὴ ἦντος εἰς τὸ εἶναι, πάντῃ τε καὶ πάντως ὑπόκειται τῇ φθορᾷ.

B III, 5. *Quia tu sedes in sempiternum.*

Semper enim et quovis tempore natura creata corruptioni obnoxia est, et ea quæ facta sunt has habent mensuras. Sedet autem omnium artifex et effectrix sapientia, hoc est inconcussam habet in eodem statu permanentiam. Et rursus: Sessio enim in his immotam firmamque rationem existendi et perennitatis substantiæ omni præstantissimæ significat; illud vero, nos parire in ævum, omni tempore corruptibiles esse eo quod coaditi sumus: siquidem verum est omne quod generatur, et ex non ente ad esse transit, necessario corruptioni subjacere.

IN EZECHIELEM *.

(Ang. Mai, *Bibliotheca nova Patrum*, II, 467, Romæ 1844, in-f.)

Καὶ τέσσαρες πτέρυγες τῷ ἐνί.

(Cat. Ezech. f. 192. b.) Ἐστῆχαι γὰρ ἀεὶ πως αἰνεραὶ καὶ ἄνω δυνάμεις, οὐκ ὀκλάζουσαι πρὸς τὰ κισχίω, ἀλλὰ τὴν ὀρθὴν καὶ ἀμόμητον τῆς αὐταῖς πρεπούσης ζωῆς διάττουσιν τρίβον.

Καὶ ἔσονται ἐπὶ τῶν ὄρεων ὡς περιστέραί.

(Cat. f. 198. b.) Οἱ μακάριοι μαθηταὶ περιῆλθον γὰρ πᾶσαν ὑπ' οὐρανόν, τὸ Χριστοῦ λαλοῦντες μυστήριον, καὶ ὤδην καὶ λύρην ἔχοντες αὐτό.

Καὶ ἔαν ὦσιν οἱ τρεῖς ἄνδρες οὗτοι ἐν μέσῳ αὐτῆς, Νῶε, καὶ Δαυὶδ, καὶ Ἰώβ.

(Cat. f. 205. b.) Ἐπειδὴ οἶμαι δεῖν οὐκ ἀβασανίστους ἔξιν τὰς τοῦ προφήτου φωνὰς, φέρε λέγωμεν τὴ δὴ ποτε, Νῶε καὶ Ἰώβ καὶ Δαυὶδ τεθνεώτων ἦδη,

C I, 6. *Et quatuor alæ uni.*

Stant semper intellectuales supernæque virtutes, haud equidem ad turpia labantes, sed quia potius rectam et inculpabilem convenientis sibi vitæ viam decurrunt.

VII, 16. *Et erunt super montes ut columbæ.*

Beati nimirum discipuli; hi enim universum mundum circumierunt, Christi prædicantes mysterium, idque instar cantici et lyræ habentes.

XIV, 14. *Et si fuerint in medio ejus tres viri, Noe, Daniel et Job.*

Quia arbitror non esse sine examine prætereundas prophete voces, age dicamus eurnam, mortuis jamdiu Noacho ac Jobo, et ipso fortasse Daniele

* Cyrilli in minores prophetas commentarii exstant editi; item in Isaiam. In Jeremiam vero multi sunt loci Cyrilli in Ghislerii edita Græce et Latine catena. In Daniele locos Cyrilli edidimus nos cum catena Vaticana, *Script. vet. t. I (Bibl. Nov. II, 467).*

Denique ad Ezechielem magnam legimus Patrum catenam in codice quodam Vaticano, ubi tamen nominis pauca, quæ hic exhibemus, Cyrilli fragmenta comperimus, quamvis aliunde constat Cyrillum more suo in Ezechielem late scripsisse. Mai.

nihilominus salvandos eos fore dicit ob suam justitiam, quanquam reliqua omnis terra, adversus quam mortis decretum infligeretur, corrupta esset. Videtur Noacho comparare eos qui ob suam fidem bene de Deo meriti erant : Danieli autem sapientes et contemplantes : denique Jobo eos, qui ob patientiam in omni re bona apud eum gratiosi fuerunt.

XVII, 22. *Et sumam ego de electa parte cedri, ex vertice.*

Cedris comparat sublimibus et pulcherrimis Israelitas quorum pars electa, et quodammodo cor, beatus David fuit, ex quo sumens Deus Pater, Emmanuel plantavit, qui in proceram cedrum evasit, omnesque sub umbra suam excepit : moxque agnovit universa terra omnipotentis Dei virtutem et potestatem. Humiliavit enim lignum viride, oriri vero et germinare lignum aridum jussit (id est ethnicorum Ecclesiam) quod antea diaboli violentia defloratum fuerat.

XX, 25. *Et ego dedi illis praecepta non bona.*

Quod quidem attinet ad spiritalem divinarum rerum doctrinam, lex sancta est, mandatum item sanctum et bonum. Quod tamen pertinet ad actionum levitatem, et umbratilem tantummodo cultum, haud bona erant praecepta, neque aeternam vitam datura. *Nemo enim, uti scriptum est¹, justificatur in lege.*

XXXIV, 3. *Eccae lac manducastis.*

Cum enim (levitæ) exigerent legales decimas, primitias, oblata pro gratiarum actione, aliisque populorum donis luxuriose fruerentur, nullam tamen salutis illorum curam gerebant.

XXXIV, 18. *Non satis vobis fuit, quod bona pasqua depasti estis?*

Legis periti cum essent levitæ, et optimum veluti pasuum sortiti, puramque et limpidam aquam habentes Moysis doctrinam, unde facile veritatem possent haurire, conculcabant quodammodo id pasuum, sordidabant etiam aquam, crassam quamdam et cænosam immunditiaque plenam apponentes doctrinam his, qui ovium instar sequebantur eos tanquam arietes.

XXXIV, 23. *Et suscitabo illis pastorem unum seruum meum Davidem.*

Quod hæc de Christo dicat propheta, haud arduum est cognoscere : nam jamdiu mortuo et in tumulis jacente beato Davide, vaticinabatur beatus Ezechiel. Promittebat autem Deus Pater rem futuram per tempora, non rem jam peractam; de futuris enim fiunt promissa, non de præteritis.

¹ Gal. III, 11.

A τάχα δὲ που καὶ αὐτοῦ τοῦ Δανιήλ, σωθῆσθαι φησὶν αὐτοὺς ἐν τῇ ἰδίᾳ δικαιοσύνῃ, καὶ τοὶ τῆς ἄλλης ἀπάσης γῆς, καθ' ἧς ἂν ἡ τοῦ θανάτου ψῆφος ἐκφέροιο, καταφθειρομένης. Ἔοικε τοίνυν τῷ μὲν Νῶε παραικάζειν τοὺς διὰ πίστεως τῆς εἰς Θεὸν εὐεργετοῦντας αὐτῷ· τῷ γε μὴν Δανιήλ τοὺς σοφοὺς τε καὶ διηρατικούς· Ἰὼβ δὲ πάλιν τοὺς διὰ γε τῆς ὑπομονῆς, δῆλον δὲ ὅτι τῆς εἰς πᾶν ὀτιοῦν τῶν ἐπαινουμένων, εὐαρεστοῦντας αὐτῷ.

Καὶ λήψομαι ἐγὼ ἐκ τῶν ἐπιλέκτων τῆς κέδρου ἐκ κορυφῆς.

(Cat. f. 208.) Κέδροις μὲν ἀπεικάζει ταῖς ὑψηλαῖς καὶ εὐχοσμοτάταις τοὺς ἐξ Ἰσραὴλ, ἐν οἷς τὸ ἐπιλέκτων, καὶ οἰοῖται τις καρδία γέγονεν ὁ μακάριος Δαβὶδ, ἐξ οὗ λαῶν ὁ Θεὸς καὶ Πατὴρ κατεφύτευσε τὸν Ἐμμανουήλ, ὃς καὶ εἰς κέδρον ἀνέστη μεγάλην, καὶ εἰσεδέξατο πάντας εἰς ἰδίαν σκιάν· ἔγνω τε λοιπὸν ἡ ὑψηλὸς σύμπατα τὴν τοῦ πάντα ἰσχύοντος Θεοῦ δύναμιν τε καὶ ἐξουσίαν. Τεταπείνωκε γὰρ τὸ ξύλον τὸ ὑγρὸν, φῦναι δὲ καὶ ἀναδλασθῆναι παρεσκεύασε τὸ ξύλον τὸ ξηρὸν, τουτέστιν ἐξ ἐθνῶν Ἐκκλησίαν, ταῖς τοῦ διαβόλου πλεονεξίαις κατευανθέν (ita cod.).

Καὶ ἐγὼ ἔδωκα αὐτοῖς προστάγματα οὐ καλὰ.

(Cat. 210. b.) Ὅσον μὲν γὰρ ἦκεν εἰς θεωρίαν πνευματικὴν, ὁ νόμος ἅγιος καὶ ἡ ἐντολὴ ἅγια καὶ δικαία καὶ ἀγαθὴ. Ὅσον γε μὲν εἰς τὴν τοῦ πράγματος εἰκαιότητα, καὶ μόνην τὴν ἐν σκιάς λατρείαν, οὐ καλὰ τὰ προστάγματα, ἀλλ' οὐδὲ ζωῆς τῆς αἰωνίου πρόξενον. Δικαιοῦνται γὰρ οὐδεὶς ἐν νόμῳ, κατὰ τὸ γεγραμμένον.

Ἴδον τὸ γάλα κατασθίετε.

(Cat. f. 224.) Ἐξαιτοῦντες γὰρ κατὰ τὸν νόμον δεκάτας, ἀπαρχάς, εὐχαριστήρια, καὶ ταῖς ἐκ λαῶν δωροφορίας ἐνερφυίντες ἄσώτως, οὐδένα τῆς σωτηρίας αὐτῶν ἐποιοῦντο λόγον.

Καὶ οὐχ ἱκανὸν ὑμῖν ὅτι τὴν καλὴν νομὴν ἐνέμεσθε;

(Cat. f. 224. h.) Νομομαθεῖς γὰρ ὄντες οἱ ἐξ αἰματος Λευὶ, καὶ καλλίστην ὥσπερ νομὴν, λεπτὸν δὲ καὶ διεϊδὲς ἔχοντες ὕδωρ τὴν διὰ Μωϋσέως παιδευσίν οὐκ ἀνικάνως ἔχουσαν πεδηγεῖν εἰς ἀλήθειαν, καταπάτουν τρόπον τινὰ τὴν νομὴν· συνετάραττον δὲ καὶ τὸ ὕδωρ, παχεῖάν τινα καὶ ὑλώδη καὶ γαιώδους ἀκαθαρσίας ἀνάπλεον παρατιθέντες διδασκαλίαν τοῖς ἐν τάξει προβάτων ἀκολουθοῦσιν αὐτοῖς ὡς κριοῖς.

Καὶ ἀναστήσω ἐπ' αὐτοὺς ποιμένα ἕνα... τὸν δοῦλόν μου Δαβὶδ.

(Cat. f. 225.) Ὅτι δὲ περὶ Χριστοῦ τὰ τοιαῦτά φησιν, ἀταλαίπωρον ἰδεῖν· προτετελευτηκότος γὰρ ἤδη τοῦ μακαρίου Δαβὶδ καὶ ἐν τάφοις ἤδη κειμένου, προεφήτευσεν μὲν ὁ μακάριος Ἰεζεκιήλ. Ἐποιεῖτο δὲ τὴν ὑπόσχασιν ὁ Θεὸς καὶ Πατὴρ ὡς ἐσομένην κατὰ καιροῦς, καὶ οὐχ ὡς ἤδη τετελεσμένην· ἐπὶ γὰρ τοῖς ἐσομένοις αἱ ὑποσχέσεις, οὐκέτι τοῖς ἤδη πεπραγμένοις.

Catena Latina in Ezechielem a Villalpando edita (Romæ 1596, 3 vol. fol.) nonnisi paucissima Cyrilli fragmenta exhibet; ea etiam ita proprio scopo accommodavit catenæ editor ut non jam Cyrillus loquatur, sed ipse Villalpandus. EDIT. PATR.

IN DANIELEM PROPHETAM.

(Aug. ΜΑΙ, *Biblioth. nov. Patr.* II, 467.)

Τοῦτο δ' ἦν ἕτερον οὐδὲν πλὴν ὅτι μεγαλαυχεῖν A κατὰ τῆς δόξης τοῦ Θεοῦ, καταπαρῆσθαι τε τοῦ προεστηκότος τῶν ἐξ Ἰσραὴλ, ὡς κατὰ μηδένα τρόπον ὀνῆσαι δεδυνημένον τὸν ἴδιον λαόν.

Βιβλοὶ ἠνεψύχθησαν.

Ὅτε γὰρ ἐν εἰδει γέγονε τῷ καθ' ἡμᾶς ὁ Μονογενῆς, τότε καὶ βίβλους ἀνέψεν ὁ Πατήρ· καὶ ἀνῆκε μὲν τοῦ κρῖνεσθαι τοὺς ἐνόχους ἀμαρτίαις, ἐφῆκε δὲ τοῖς ἀνδριζομένοις τὸ ἐγγράφεσθαι τε καὶ ἐναριθμεῖσθαι λοιπὸν τοῖς ἄνω χοροῖς καὶ ἐν μνήμῃ κτεῖσθαι.

Καὶ τί ἐστιν, Ἔως τοῦ Παλαιοῦ τῶν ἡμερῶν *ἐφθασεν*;

Ἄρα τοπικῶς; Εἶτα πῶς τοῦτο οὐκ ἀμαθές; ὅτι μὴ ἐν τόπῳ τὸ Θεῖον· πληρεῖ γὰρ τὰ πάντα. Τί οὖν ἐστὶ τὸ, Ἔως τοῦ Παλαιοῦ τῶν ἡμερῶν *ἐφθασεν*; B Εἰς τὴν δόξαν τοῦ Πατρὸς δηλονότι ἐφθασεν ὁ Υἱός. Καὶ πόθεν τοῦτο ἐστιν ἰδεῖν, ἐφ' ἧν πάλιν αὐτὸς ἐφεξῆς· *Αὐτῷ ἐδόθη ἡ τιμὴ καὶ βασιλεία.* Ἦκουσε γὰρ τοῦ Πατρὸς λέγοντος· *Κάθου ἐκ δεξιῶν μου ἕως ἂν θῶ τοὺς ἐχθρούς σου ὑποπόδιον τῶν ποδῶν σου.*

¹ Psal. cix, 1.

V, 2. Nihil aliud hoc erat quam contra Dei majestatem jactantia, dum adversus Israelis protectorem extollitur, quasi is populo suo nulla re prodesset potuisset.

VII, 10. *Libri aperti sunt.*

Cum in forma nostra Unigenitus apparuit, tunc libros Pater aperuit; omniſſaque reorum damnatione, copiam fecit frugi hominibus semet Inſcribendi adnumerandique cœlestibus choris atque in album referendi.

VII, 13. Quid est, usque ad Antiquum dierum pervenit? Num de loco sermo est? Atqui hoc nonne absurdum sit? Quoniam Deus in loco non est, sed omnia implet. Quid ergo est, usque ad Antiquum dierum pervenit? In gloriam scilicet Patris pervenit Filius. Quod ipsum unde innotescat idem postea propheta dicit: *Traditus est ei honor et regnum.* Audivit enim Patrem dicentem: *Sede a dextris meis, donec ponam inimicos tuos scabellum pedum tuorum*¹.

INDEX ANALYTICUS

RERUM ET VERBORUM QUÆ IN COMMENTARIO IN ISAIAM INVENIUNTUR.

Revocatur Lector ad numeros typis grandioribus expressos.

A

Abelis sanguis licet voce carens ad Dominum clamavit, 295.

Abior fluvius Gozan, 159.

Abraham primus pater filiorum Dei per fidem iustificatus est, 456. Abraham semen dilectum quodam intelligatur, 526.

Achasis, mortuo patre Joatham, rex Juda creatus, 114, 263, 272. Apostata, 242. Idolorum cultor, 116, 120. Liberos suos dæmonibus sacrificavit, 120, 158. Achasis in domo sua gradus quosdam arte confici curavit qui velut horas numerarent et cursum solis decursu umbræ in illis factæ metirentur, 496.

Adamus dictus principium generis, 370. Adamus a muliere in transgressionem inductus, 381. Adami lapsum Deus ante constitutionem mundi prævidit, huicque medelam, nempe Christi incarnationem, præfoivit, 524.

Adolescentuli suapte natura ad metum et fletum propensi, 349.

Adrianus, Romanorum imperator, Judæam oppugnavit, 112.

Ægyptii, populi superbi, sævissimi, idololatæ, 272. Omnibus et superstitiosiores, 294. Persas et Assyrios errore et superstitionibus vicerunt, 233, 281. Etiam animantibus ratione carentibus honores Deo dignos tribuerunt, 294. Gens desperata et populus conculcatus cur dicti in Scriptura, 272. Ad Deum reversi nunc intentissimi in Christum charitate præditi sunt, 280, 292, 294, 296. Ægyptii victos videntes Israelitas putarunt deos suos præstantiores esse Deo Hebræorum, 438. Statim perierunt, 438. Ægyptii muscis comparati, 126.

Ægyptus insula dicitur, 302. Cincta pluribus fluminibus magnisque paludibus, 272. A Deo exsiccata, 185, 272, 286. Ægyptus ab Assyriis diversis temporibus capta, 500. Ægyptiorum terra sanctis Ecclesiis, et religiosis viris castisque virginibus nunc fervet, 614.

Æterna vita quam potentur, 459.

Æthiopiæ flumina, id est septem ostia per quæ Nilus, Ægypti fluvius, in mare influit, 274.

Afflictio ad Deum et ad agnitionem offensarum reducit, 567. Afflictio mutat quos verba non juvant, 266. Afflictionis tempore maxime salus est sanctis, 432.

Agallim urbs eximia Moabitarum in extremis oris regni sita, 252.

Agareni populi iidem ac Saraceni, 310.

Agni ex lege munda erant animalia, 906. Agni gentiles intellecti, 91.

Alexandria urbs olim sic dicta prope Ægyptum sita, 274. Mercatura celebris, 274. Alienigenis lege Mosai- ca velitum hostias Deo offerre, 844.

Amos rex Israel filius Manassis, 125. Pius vixit, 125. Bello in Pharaonem suscepto necatus, 125.

Angeli administri sunt iis qui hæreditatem salutis accepturi sunt, 107. Angelorum auxilia Israelitis quam quasi sepes fuerunt, 375. Angelus una nocte centum octoginta quinque milia occidit, 51, 270, 278, 492. Angeli nubes dicti, 81. Angeli intelligibiles qui, 597. Anima Deo conjuncta ab ipso perpolitur et rebus præclarissimis ornatur, 70.

Annus mercenarii, id est exacte et præcise ad calculos revocatus, 315.

Antistes sacrarum mysteriorum fluvii comparati, 443. Quomodo atæ terræ dicantur, 344.

Apes sibilo e nidis evocantur et reducuntur, 99, 126.

Apostoli primitiæ credentium in Christum, 588. Apostoli et evangelistæ erant filii Judæorum, 624. Scribarum et Phariseorum suffecti, 30. Patres fidelium fuerunt, Israelitæ fuerunt, 74. Filii Dei vocati, 74. Iis intelligibilis est data sermonis potentia, 754. Pædagogici fuerunt Judæorum, 394. Per totum orbem terrarum Evangelii prædicationem disseminarunt, 315. Gentes ab idololatria et errore ad gratiam et Christi confessionem ad-

duxerunt, 345. Ad peragrandum totum orbem pro prædicatione Evangelii navi usi sunt, 207. Crebro in Scripturis, propter Evangelii prædicationem, calumnias, hostium Dei insidias, laboresque et sudores multos perpessi sunt, 595. Gaudebant de his qui fide in Christum probati erant, 529. Maxime de errantium conversione, 529. Cur dicti amici Dei, 135. Cur medici spirituales dicti, 566. Et fluviales rivi cur dicti, 463. Montes dicti, 451. Bellatoribus armatis comparati, 228. Saphyri quomodo dicti, 767. Item fundamenta terræ, 767. Apostolorum filii qui sunt, 582.

Aqua celestis sermo appellatur in Scriptura, 451. Et sanctorum mystarum prædicatione. Aqua fidelis, id est sacrosanctum baptisma, 460.

Aram, id est Syrus, 205.

Architectus sapiens quis dicitur in Isaia, 56.

Ariel exponitur leo Dei, 407.

Arnon urbs munitissima Moabitarum contermina, 254.

Arrogantia Deo multum exosa, 45.

Asedec id est, justitiæ civitas, una ex quinque Ægypti urbibus quæ primum prædicationem Evangelii receperunt, 295.

Asinus immundum est animal secundum legem, 451, 452. A Deo rejectus fuit, 452. Per hunc gentes significantur, 432. Asinus ponitur pro rationis inopia, 374.

Assyriorum natio fastuosa et dissolutissima, 221. Superstitiosissima, 584. Deo invisæ, 304, 384. Assyrii, Israelitis captivatis, quomodo ipsi captivi facti fuerint, 228. Assyriorum regio a Persis et Medis devastata, 438. Item a Romanis, 251. Assyriorum reges superbi erant, 157. Samariam vastarunt, 157. Israellem captivum abduxerunt, 157. Assyrii apibus assimilati, 126. Varięgatas vestes magno pretio habebant, 126. Assyriorum rex intelligibilis Sathanas, 135, 158, 465.

Augustus Cæsar Romanorum imperator Judæam devicit, 209. Quomodo Ægyptum sibi subjecerit, 209.

Aurum facit raritas pretiosum, 222.

Avaritia radix est omnium malorum, 45.

Aves mysticę quænam sint, 474.

Azarias filius Amaziæ rex Israel, 100, 240. Pius et religiosus fuit, 100, 240. Superbus evasit, 240. Sacrificandi munus usurpavit, 240. Lepra percussus a Deo, 100, 114. Eo regnante Deus prophetas non est allocutus, 101.

Azotus regio Judææ vicina, 300.

B

Babylon, urbs Assyriorum, reliquarum regina, 259. Inclyta dicta, 225. Ejus muri spatiosissimi fuerunt, 330. Præ idolorum multitudine terra sculptilium nominata, 216, 308. Babylon terræ universæ nathæus dicta ab Jeremia, 308. Babylon funditus a Cyro eversa, 307.

Babylonii mortalius crudelissimi dicti, 214. Præstigii et idololatricæ deditissimi, 216, 220. Potentes et inexpugnabiles, 218. Idumæam vastarunt, 311. Quanta calamitate afflicti, 229. In eos divina ira armata fuit, 220. Babyloniorum terra a Persis et Medis conjunctim devastata, 252.

Balachus rex Moabitarum, 247. Deo juvante potens et terribilis fuit, 248.

Balbuties est quædam nihil posse in gloriam Dei, sed in falso nominalis diis verba consumere, 444. Balbuties fuit Israelitis non sustinere loqui Christi mysterium, sed garrere semper legem, 444.

Balthasar, rex Babyloniorum, sacris vasibus cum precibus in convivio solemnium usus est, 237. Hujus regnum prædixit Daniel Persis ac Medis divisum fore, 238. Nilus ei ex sua stirpe superstes fuit, 238.

Baptismus piscina salutaris est, 117. Baptismi lavacrum abstergit peccatorum omnium maculam, 18, 451. Confer gratiam et justificat impium, 916.

Barba et capite derasos conspici infamie aliquando fuit, 127. De eo lex a Moysæ instituta, 127. Barbæ crines in Scriptura pro intelligentia et mente præditi sumuntur, 128

Barbarorum infestationes et expeditiones solum ad spoliationem et rapinam tendunt, 225.

Basan nunc Basanæa, locus in Judæa, 48.

Belli tempore cuncta perturbata sunt, 356.

Benedictiones Christo pro benedictionibus ab ipso concessis rependuntur, 900.

Bethsaida b. Philippi et Nathanaelis civitas mari Tiberiadis adiacebat, 150.

Blemmyes qui sunt Æthiopes barbari populi telis venenatis torquendis peritissimi sunt, 301, 302. Accolæ Thebanorum, 301.

Boni in suprema ibunt habitacula, improbi ignis alimenta erunt, 302, 340. Bonorum spiritualium expertes esuriunt et sitiunt, 822.

Bos mundum est animal secundum legem, 451. Huius Judæi assimilantur, 451.

Bosor quid significet, 468.

C

Cædar oppidulum Arabiæ, 515.

Caiphas sacerdos prophetavit Christum pro omnibus redimendis moriturum, 206, 209.

Calamitatibus alienis non lætandum, 253. Sed potius condolendum, 254.

Calvilitium ignominie symbolum, 249.

Carmelus mons maximus in Judæa fuit, 415, 419. Eum incoluit Elias Thesbita, 449. Chermel et Carmelus idem significant, 449.

Catecheseos sermo primus est cibus admittentium fidem Christi, 915. Catecheseos sermones argentum appellantur in Scriptura sacra, 25.

Cervus est animal serpenticum et aquarum fontes libenter frequentans, 471.

Chaldæorum gens invicta et insuperabilis erat, 216. Idoliatra, 221. Eorum regio maxima, 219, 221. Orbis terrarum dicta, 219. Chaldaei in Judæorum depopulatione alii crudeliores exsistere, 215. Chaldæorum gens ad eam vastitatem redacta ut, combustis Sodomis et Gomorrhis, æqualis reddita fuerit, 225. Luti barathrum effecta, 259.

Chanaan confinis est Ægypti, 295. Chananæa lingua, id est Syrorum vel Palæstinarum, 295. Chananæi vocati quicunque idolorum cultores erant et non ex semine Israelitico, 331.

Charitas complementum legis, 817. Charitatis impletio erga proximum, 817. Charitatis in Deum ardore perficimur, 102.

Christianus nova creatura est, 563. Christiani genus electum, gens sancta, populus acquisitus, 862. Christiani ad apostolatam et ministerium ferventiores quam veteres sancti, 109. Vere ad obediendum Deo prompti, 143. In eo omnem spem ponunt, 143. Prudentissimi sunt; diviorum oculorum aversionem timent, 143, 144. Christi fideles quibus malis expertes, 904. Christianorum primitiæ apostoli, 148. Christianorum et Israelitarum quanta sit differentia, 900 et seq. Christianis qualiter Judæorum concursus evitandus, 737.

Christus imago et tanquam facies est Dei Patris, 142, 615, 854. Voluntas Patris, 525. Ejus dilectus, 77. Brachium Dei Patris dicitur, 155. Fortitudo, 155. Dextera Dei est, 140, 590, 915. Potentia divina, 531. Universorum Dominus constitutus, 205. Magni consilii Angelus, 15. Sacerdos magnus, 205. Israelis sanctus, 211, 365, 418, 521. Expectatio gentium, 354, 523, 541. Finis legis et prophetarum, 152, 905. Mediator Dei et hominum, 364, 760, 764. Homo et frater hominum, 764. Sponsus celestis, 82, 472. Fundamentum Ecclesiæ, 59, 612, 768, 397, 593. Cur ita dictus, 595. Petra est, 460. In ea Ecclesiæ quasi quedam spelunca sita est, 461. Testamenti novi factus est administrator, 542. Omnium pastor, 549. Fons omnis boni et rivus ab essentia Patris emanans, 772. Omnium spes, 353. Vita est et vitæ auctor, 61, 365. Lux, 39, 77, 297, 206, 348, 410, 596, 869. Sol justitiæ, 361, 505, 542. Panis vitæ, 75, 427, 906. Vestis salutis, 75, 427. Aqua vivifica, 427, 428. Quæ cum sudore et labore invenitur, 428. Fons vitæ et puteus aquæ vivæ, 474. Flumen pacis, 442, 914. Torrens deliciarum, 42, 472, 474, 914. Vera vitis est cujus nos palmites sumus, 827. Salutare est, 212. Sanctus sanctorum, 857. Justitiæ omnis administer, 442. Justitia et judicium, 449, 454. Nostra est justitia, sanctificatio et redemptio, 533. Salus, 462. Pax, 239, 353, 364, 390, 430, 910. Veritas, 77, 358, 362. Caput credentium, 560. Pro salute nostra passus, 744. Redemptor etiam Israelis quomodo dictus maledictio, 905. In Scriptura dictus carbunculus, 766, 767. Urbis munita et salutaris, 357. Fluviorum et fossarum loco est in civitate Ecclesiæ, 463. Christus cur incarnatus, 405. Exinanivit se ut genus hu-

manum servaret, 76. Nubi comparatus, 77. Pro vita omnium contra Satanam in certamen descendit, 176. Eum pedibus sanctorum substravit, 176. Submisit et absque pompa ulla in mundum venit, 136. Christus ex domo David natus est secundum carnem, 121. Natus ex Virgine secundum carnem, non humano tamen modo, sed virute Spiritus sancti, 122. Ex tribu Juda, 124. Exsisterit licet caro, peccato superior fuit, 124. Homo factus nostrum judicavit judicium et inter nos et Satanam tyrannum arbitrium interposuit, 388. Satanam spoliavit, destruxit idololatriam, 228, 356, 357. Homines tyrannide diaboli exsolvit, 860. Christus afflictis et spiritualium bonorum egenis umbraculum exstitit, 351. Per biennium universam Judæam peragravit, 408. Per baptismum sordes animi deterisit, 17. Mansuetudine legis mundum universum ilaqueans, 562. Judæorum lege posthabita cum malis cibum cepit, 105. Ab Herode contemptus, 745. Cur interroganti Pilato et calumniantibus Judæis nihil respondit, 716. Agno comparatus, 747. Pro vita omnium voluntariam mortem est perpessus, 202, 363. Resurgens factus est via humanæ naturæ ad interitum propulsandum, 354. Ascendit in cælum cum signis passionis, 827. Omnia hominibus bona opulenter distribuit, 59. Gloria coronat diligentes se, 59. Donis spiritualibus suorum animas locupletat, 59. Fideibus omnem thesaurum misericordiæ spondet, 77. Rebus ipsis certo fidem fecit se natura et vere Deum esse, 215. Opera ultra omnem admirationem ab eo præstita, 214. Carboni ardenti assimilatus, 107, 108. Item et leoni, 410. Christus dicitur justus bene serviens multis, 735. Christi passio toti terrarum orbi facta est salutis occasio, 557. Christi sermones occulti sunt et vixit in ænigmatibus et parabolis, propterea dictus est ab Isaia profundæ vocis, 462. Christi nomini omne genu flectetur et omnis lingua illi confitebitur, 201. Ante incarnationem Christi dæmon vice Dei colebatur, 103. Ante Christi adventum homines creaturi et mundi elementis gloriam Deo convenientem tribuerunt, 411. Christo hominæ facti, omnes uni jugo paruerunt spiritualiter Dei, corporaliter autem Romanorum, 298. In Christo nova omnia facta sunt, 563. In Christo est omnium redemptio et spiritualis cum Deo conjunctio, 538.

Clerus, id est populus qui est sors Domini, 563.

Cælum pugnabit cum persequentibus electos Dei, 401.

Concisus. Per concisas res quid David propheta intelligat, 402.

Cogitationes pravæ mentem hominis pervertunt, 54. Confessionem fidei Deus in remunerationem donorum accipit, 775.

Consilium cum Deo capere dicitur quisquis plus est et bonus et justitiæ amans, 419.

Consolatio spiritus quomodo pluvia dicitur, 429.

Conyza spinarum genus, 741.

Coru sumitur in Scriptura pro fortitudine, potentia et gloria regia, 78. Alibi editus et excelsus locus intelligitur, 79.

Creaturæ omnes cum suprema Dei voluntate ad puniendos improbos concurrunt, 222.

Credentes Dei sunt sors et portio, 585. Credentes quomodo conformes Deo fiunt, 753. Credentes Deus coronabit spe et gloria futurorum bonorum, 388. Credentium caput Christus, 560.

Crux signum Christi, 224. Mediatrix inter Deum et hominem fuit, 205. Nobis est murus infractus, 294. Cruce erecta facta est captivorum intelligibilium remissio, 203. Cruce semper usi sunt Christiani ad perfringendos omnes diaboli impetus, 294.

Cyparissus planta odoratissima, 741.

Cyrus, Cambysis et Mandanæ filius, rex Persiæ et Mediæ, 160, 216, 335, 454. Dei veri cultum in suis regionibus promulgavit, 600. Babylonem funditus everit, 507. Babylonis subactis, Israelem captivum dimisit, 160, 217, 226, 227, 235, 269, 334. Regionum principibus mandavit ut securum deducerent, 227. Quomodo vocatus fuerit christus, 601. Cyrus Cambysis pater Israelem captivitate liberavit et templum Jerusalemitanum fundavit, 611.

D

Dæmones animas virtute excultas captare et venari non minus quam aucupes passerem eximios capere gestiunt, 70.

Damasceni populi Deo rebelles idololatræ et Assyriis æquales impietate fuerunt, 262.

Daniel et ejus socii a Nabuchodonosore rege Babyloniorum captivi abducti et in domo ejus spadones seu eunuchi fuerunt, 502.

Damascus in tropolis Syriæ, 261. Eversa fuit, 264.

David divinus, 68.
Deliciarum libidines et intemperantia concomites sunt, 45
Delicta cuique sua perniciem causant, 53. Ignes erunt delinquentibus, 55.

Deus spiritus est, 143. In spiritu et veritate adorandus, 143. Deus solus magnus est et aternus, 339. In se indivisus est, 103. Deus inaspectabilis est, 887. Deus ex pulchritudine creaturarum quodammodo nascitur, 352. Secreta detegit et occulta cognoscit, 100. Falsum dicere nequit, 1. Virtutis amans est, 448. Est vita omnium, 365. In eo movemur et sumus, 363. Humanitate et clementia debet homines antecellere, 377, 378. Pietate et indulgentia carnales patres superat, 884. Punire non vult licet possit facillime, 121. Improbis ad se revertentibus misericors, 39. Ad humanitatem promptus et ad miserendum paratissimus, 427. Omnes vult salvos esse et in agnitionem veritatis venire, 266. Auxilium prestat rite colentibus se, 439. Christianis arma et arx fortitudinis est, 140. Fideles servat ut gallina pulli suos, 440. Omnibus modis ad id quod expedit nos perducit, 92. Nunc suppliciorum minis, nunc premonitorum pollicitationibus ad melius reducit. 399. Post minas hortatur ad bonum, 400. Animas et corda rore spirituali irrigat, 82. Facile transformat ad quodcumque voluit quod se factum est, 415. Deus medico comparatur, 400, 494. Miseretur eorum quos diligit et supplices orationes admittit, 495. Priusquam irascatur in delinquentes, prolixè benignitatem suam in eos confert ut convertantur, 436. Cuiuscumque pro suis meritis digne satisfacit, 144. Perditos conservat, 211. Nihil est quod ejus nutui non cedat etiam invitum, 222. Molestè admodum fert contemptui haberi, 28. Artifici ses excoquenti comparatur, 29. Cum superbis bellum gerit, 556. In impios creaturas armat, 2. Improbiorum punitionem ad tempus differt, 6. Qua ratione errantes ad rectam semitam revocet, 399. Israeli contra hostes scutum fuit, 91. Omnia novit, nutu sustentat, et in ortum educit, 44. Annuit petentibus, sed non statim omnibus, 819. Relinquit animam bonorum operum fructibus vacuam, 448. Deus non irritandus, 93, 96. Ipso offenso poenitendum, 96. Dei proprium est omnia scire, 351, 564. Dei dextera quæ, 527. Dei consilia cogitatis humanis longe supereminent, 46. Ejus oculi consilia dicuntur, 46. Dei vox ad fidem sufficit, 566. Dei manus paradoxorum et incredibilium effecit, 499. Dei vox causa efficiens et concilians omnia bona homini, 297. Dei timor via ad salutem, 418. Deo soli adhærendum, 317. Deo subditi in spiritu ambulant, 169.

Deum nescire imitatio et umbra mortis, 151. Deum offendere gravissimum est, 159, 423. Calamitates omnes consciscere, 261, 306. Deum studiosè colentes omnibus hostibus evadent superiores et e contra, 268, 317. In Deo nihil corporale, 883. Deo differente poenas impiorum vita occultatur, poenitente vero supplicio affectorum facies ac persona detegitur, 335. Deo destituentur qui illum non verentur offendere, 129. Ei obedire quam utile sit, 131. A Deo discedere ejusque gratia et auxilio privari maxime noxium est, 375.

Diaboli imperium totum concidit, 53, 38.

Dies Domini quis dicatur in Scriptura, 47, 431.

Diluvii causa, 763.

Discipuli Domini ex Israelis propagine orti, 10, 50, 210. Judæorum credentium primitiis, 807. Celeriter Christo crediderunt, 150. Fuere divinatorum administri dogmatum, 581. Passim per totum orbem Evangelium Christi prædicarunt, 918. Messoribus lætis comparati et spolia dividentes, 151.

Divinitas principio et fine caret, 103. Divina natura igni crebro in Scriptura comparatur, 107. Divina bonitas erga Judæos, 881. Divinæ naturæ est semper bono adhaerere, 123.

Dives vir est quiddam insatiabile, 84. Quod vult facile pericit, 84. Divites avari, 84. Luxuriosi, 87. Facultatum concoversioni perpetuo student, 81. Bonis proximi semper inhiant, 85, 87. Etiam ea quæ nihilum existunt appetunt, 87. Pestes dicti, 90. Exempla sunt aliis vitæ execrabilis, 90.

Doctores incommodum afferunt, nisi rerum meliorum amantes efficiant eos quos instituunt, 67.

E

Ecclesia terra Domini, 256. Quam grave sit contra eam se attollere, 236. Mons Sion, 281, 572. Specula et pacis visio, 548, 353. In alto gloriæ fastigio collocata, 301. Sanctum tabernaculum, 461, 769. Castæ virgini assimilata, 35. Sancta et immaculata est, 33. Monti comparatur, 35, 36, 281. Supra res terrenas est, 36, 281. Divina

luce plena est, 36. Ecclesia cur sterilibus ab Isala dicta, 755, 756. Item et vidua, 756. Quomodo Judæa dicatur, 598. Ecclesia Carmelo monti comparatur, 457. Frequentior montibus assimilatur in Scriptura, 457. Est quoddam quasi ovium stabulum, 460. Super petra, Christo firmiter stabilitum, 460. Omnes omni tempore recipit, 848. Ecclesia civitas Dei, 123, 158, 440, 918, 850. Pro ea Deus pugnat, 440. In justitia ædificata, 768. Urbs munita et salutaris est, 558. Veluti gemino muro cum angelorum, tum Dei præsidio munita, 358. Domus secunda, 790. Mons sanctus, 791. Hortus Christi, 823. Ecclesiæ fundamentum Christus, 612, 768. Propugnacula et portæ quænam sunt, 767. Divitiæ et splendor, 901, 902. Ecclesiæ qua ratione dicuntur insulæ, 521, 544, 549, 616.

Echini seu erinacel mures sunt spina vestiti, 469.

Ela, filius Osee, successit Phacee in regno Samariæ, 115.

Elamitæ gens barbara, camelis vehi solita, 507.

Elementa ante incarnationem Christi adorabantur, 343, 346.

Elachim rex in Judæa constitutus a Nabuchodonosoro, 126. Regnavit undecim annos, 126.

Emmanuel in Bethlehem natus, 428. Emmanuel, salus mundi, 332.

Esau, filius Isaac, cognominatus Edom, id est terrenus, 309, 466. Ex eo orti Idumæi, 466. Cibo solo vendidit primogenita, 467.

Euphrates fluvius Judæam ad orientem et austrum terminans, 382.

Evangelium lux vera est, 361. Justitia et veritas dicitur, 362. Evangelium absque metu, libere et clara voce prædicandum, 308. Evangelii gloria quæ, 21. Evangelii prædicatores fluvii comparantur in Scriptura, 443.

Evangelica doctrina donum Christi, 822. Evangelicæ oracula viæ Christi sunt, 612. Evangelicæ lex virtutem amplectendam prædicat, 208. Non typicum et umbratilem, sed spiritualem et verum cultum inducit, 358. Evangelicæ prædicationi testamentum æternum, 775. Spiritus salutis ad mentem et cor loquitur, 369, 504. Evangelicæ prædicationi docet credentes justitiam supra legem ut constanter veritatem retineant, 358. Evangelicæ et salutaris prædicationi per omnes gentes pervagata est, 399. Evangelicæ prædicationis utilitas, 774. Evangelicæ viæ aditus est purgatio per fidem, 37. Evangelicæ poliitiæ virtus in lege tanquam in umbris reperitur, 454. Evangelicæ prædicationis ministerio fungentes tauris assimilantur, 420. Evangelicam prædicationem cur David significavit per concisas res, 402. Per evangelicam prædicationem vocatæ sunt gentes ex omnibus terræ partibus, 917. Spirituali societate conjuncti sunt homines cum Deo, 914. Per evangelicam conversationem solum Deo placemus, 575. Evangelicum sermonem ubique prædicantes pii sunt, 445. Evangelicis sermonibus non est negligenter attendendum, 402. Evangelicæ viventes mansueti rite nominantur, 807.

Evangelistæ medici spirituales dicti, 366. A peccato vulneratos curant, 366. Evangelistæ montes dicti, 431.

Expectare Deum est ejus nutui obsequi et pro pietate certamina libentissime sustinere, 143, 144.

Ezechias rex Israelis, 138. Successor, 138. Achasi filius justus et pius fuit, 477, 494.

F

Fames intelligibilis est fames audiendi verbum Domini, 147.

Femina prona semper ad metum et fletum, 329.

Feræ in locis desertis degere amant, 226.

Fideles Deo chari, 144. Fideles fractus apostolorum sunt, 376. A beato Paulo gaudium et corona vocati, 376. Fideles Dei servi quibus donati præmiis, 898. Per solum Deum jurant, 900. Noe comparati, 341. Fideles Deus servat dum eos insolentia fluctibus non sinit obrui, 472. Fidelium arma in Satanam quæ, 737. Fidelibus magnum est et gloriosum nomen Christi, 463.

Fides radix et nutritrix cognitionis et aditus ad pietatem, 740. Fides per cognitionem est et per fidem cognitio, 566. Fides refingit ad id quod Deo placet electos, 919. Fidel verbo justificamur, 360.

Figura inefficax veritate demonstrata, 16.

Filius Dei suum Spiritum in nos effudit, 144. Domesticos et intimos nos fecit, 144.

Fratres filii Dei naturalis, 144.

G

Gabaonitæ in Israellem præstantes lapidibus grandinis partim obruti, partim caesi, 400.

Galilæa ponitur pro regione gentium, 456. Galilæam mare in Scriptura lacus Tiberiadis est, 149. Ibi divini discipuli piscatorum artem exercebant, 149.

Gamaliel erat legis præceptor et doctor apud Judæos, 411.

Gaza, vox Persica est denotans divitias et facultates, 501.

Generatio intelligibilis ea est quæ sit per aquam et spiritum, 608, 610.

Gentes ad Ecclesiam sola Dei gratia vocatæ, 36, 378. In locum Israelis assumptæ, 560. Gentium populus sanctificatus est per fidem, 451. Vetera illius peccata sancto baptismo abluta, 451. Gentium multitudo ad Christi fidem mansuetudine irretita est, 909. Gentium derelictio an brevis fuerit, 763. Gentium regio deserto et terræ aquis carenti comparata, 530.

Gentiles assumpti et sanctificati per Spiritum divinæ naturæ facti sunt participes, 415. Antea erant carentes Deo in mundo, 416. Omnium virtutum penuria laborabant, 416. Gentiles agni dicti, 91. Feris comparati, 793.

Gepharæi populi idololatriæ finitimi.

Gigantes, id est viribus insignes, 232.

Græci sapientiæ nomine superbi, 56. Elementa colunt, 36. Græci negant resurrectionem mortuorum, 751. Græcorum fallacia in Scripturis exponendis, 773, 774. Græcorum poetæ et oratores innumerabiles, 595. Deos celebrant, 549.

Gratia per Christum data est omnibus, 402. Peccantes justificat et omni labe liberat, 759, 765. Gratia per sacrum baptismum collata justificat impium et omnibus peccatis absolvit, 916. Gratiae mensura unicuique a Deo data, 53.

H

Hæretici a charitate et pietate alieni cum Christianis fraternitatem simulant, 513, 514. Iram Dei et penas dignas incurrunt, 514. In hæreticos Deus manu secreta bellum gerit, 372.

Homo a Deo, non verbo ut cæteræ creaturæ, sed manus ipsius artificio conditus, 44. Præfatus toto orbi constitutus, 44. Spiritu vitæ ornatus, 44. Homines natura sua humiles non nisi humilia cogitant, 46. Hominum nullus reprehensione caret, 748.

Hortus irrigatus fontibus arboribus densus est et fructu ubertissimus, 52.

Hostiæ spirituales Deo gratissimæ, 15. Quænam sint, 15. Humerus appellatur fortitudo, 135.

I

Idola præter materiam inanem nihil sunt, 425. Idolorum cultus Deo intolerandus, 45. Idolorum cultores per cælum vel per elementa jurant, 900. Extremæ stupiditatis et dementiae quomodo arguuntur, 588, 589.

Idololatriæ dæmoniorum oraculo adherent, 146. Idololatria, scelus grave, 174. Iram Dei semper accersit, 174, 211.

Idumæa vastata a Babyloniis, 511. Idumæa ponitur pro Judæa, 466. Idumæi orti ex Esau filio Isaac, 309. Idumæi impii et sævissimi in Judæos exstiterunt, 310, 311.

Immolatio victimarum non fuit Deo semper accepta, 13. Non ideo constituta quod esset ei grata, 15.

Impii relictus de terra perderent, 255. Impiorum labores inutilis sunt et infructuosi, 430.

Impenitentes numulariis improbis comparantur, 94. Incarnationis Christi tempore quanta sæculi pervertitas, 764. Ante incarnationem perpetua nox fuit, 361.

Indici lapides pretio habiti quod pauci et rari sint, 222.

Inobedientem carnalis voluptas et ardens cupiditas incendit, 169.

Ira divina demittit instar grandinis maximi et torrentis rapidissimi, 386. Ira divina in universum semen improbum grassatur, 238. Iram coercens semper moderatus est, 827.

Isaias propheta quandiu prophetavit, 1. Isaias jussu Dei mediam Jerusalem transit nudus et discalceatus, 500. Maximo gaudio afficitur quod Christi mysterium plane agnoverit, 158. Persuadet filibus ut Christi mysterium cognoscant et docentes illud benigne audiant, 158, 159. Isaias Judæorum dicacitatem qua usi sunt in Christum spiritu prophetico increpat, 368. Isaiæ oratio pro Israelitis, 885.

Israel sanctus populus, portio et sors Dei dictus, 216. Eum idola colentem tradidit Deus in manus hostium, 216. Israel solus Dei sors et portio aliquando fuit, 560. Per gratiam receptus, 3. A Deo genitus dicitur, 3. A Deo tanquam a patre indulgentissimo nutritus, 3, 8. Asino et bovi comparatus, 4. A brutis mansuetudine et probitate superatus, 4. Israel selectus erat ex omnibus gentibus,

418. Vineæ fuit Domini Sabaoth, 9, 78, 572. Per Moysen ad agnitionem et cultum Dei vocatus, 214, 551. Præcepta ejus neglexit, 531. In idololatriam delapsus, 551. Semen maleficum quomodo ab Isaia dictum, 5. A spe in Christum decidit, 12, 458, 461. Et a conjunctione quæ est cum Deo, 415, 416, 461. Punitus fuit quod Deo neglecto idolorum cultui se addiderit, 425. Captivus abductus a Babyloniis, 308. A servitute Ægyptiorum post septuaginta annos liberatus, 435, 440. Ingratitudinis et stupiditatis a Deo reprehensus, 881. Ante Christi adventum in sordibus versabatur, 894. Israel noluit a peccatis per Christum emundari, 6. Destitutus fuit præsidio et superna misericordia, 373. In omne genus impietatis prorupit, 378. Israel populus interitui destinatus, 467. Cur a Deo repudiatus, 908. Non perit in totum totus, 111, 387, 416, 418, 449, 910. Dominum tandem cognoscet et colet, 121, 418. Israel monti comparatus, 55. Israel intelligibilis est mens, 72. Israelis reliquæ salvæ factæ sunt per fidem, 468. Israel, id est mens videns Deum, 615. Israelis filii veri qui sint, 624.

Israelitæ in deserto increduli, 11. A Deo declinarunt, 266. Dæmonis sacra fecerunt, 2, 5. Solem et lunam adorarunt, 5. Idola pro arbitrio sibi fecerunt, 299. Pudore affecti in idolis suis, 35. Inimici Dei facti, 41. A Deo puniti, 266. Præda Satanæ effecti, 395. Bello afflicti ab Idumæis, Persis, 41. Babyloniis, 46. Elamitis et vicinis quibusque gentibus, 46. Captivi ducti a Babyloniis, 15. Liberati ab eorum servitute post 70 annos, 15. Assyriis servierunt, 224. Israelitæ quomodo fuerint ex Ægyptiorum tyrannide liberati, 542, 543. Israelitæ multi adventum Christi ardenti animo sitiebant, 532. Multi in Christum crederunt, 850. Quomodo se dixerint servos et hæredes Dei, 885. Israelitæ olim fuerunt Christianis molesti, sed statim multitudine credentium victa est eorum superbia, ita ut se felicissimos putarint, si pace cum ipsis digni habiti fuerint, 455. Israelitæ circa finem mundi ad Christum revertentur, 16, 112, 298. Israelitarum assumptio insignis, 2. Israelitæ cum errantibus conversari velint, 910.

J

Jacob filius Isaac, cognominatus Israel, probus et doli nescius, 509. Originem ex eo duxerunt Judæi, 509. Domus Jacob, id est Judæi, 142.

Jaser, urbs Moabitum, 257.

Jasobus derelictio exponitur, 116.

Jechonias filius Eliachim regnavit in Judæa, 196, 421.

Jeroboam filius Nabal, rex Israelis, ex tribu Ephraim, 261. Impulit Judæos ad jvencas aureas adorandas, 261.

Jerusalem, civitas sancta, typus est Ecclesiæ Christi, 493, 114. In monte sita fuit, 55. A Romanis exusta et solo æquata fuit, 112. Vallis Sion dicta quod in radicibus montis Sion sita sit, 316. In eam omnes gentes coactæ, 56. Olim Jebus vocata, 407. Casæ vineæ et tugurio in cucumerario relicto comparata, 9, 407. Jerusalem olim Deo repugnans, 29. Deos alienos coluit, 29. In Salvatorem furiose bacchata, 27, 29. In ea voces velut angelorum desolationem ipsius prænuntiantes auditis, 9. Jerusalem Judæorum mater, 585. Monti frequenter in Scriptura comparatur, 585. Perditissimis urbibus, 15. Domini interfectrix, 13. Jerusalem sensibilibus differt ab intelligibili, 54. Ab ea excessit lex Dei, 57. Idololatriæ dedita fuit, 46. Jerusalem intelligibilis Ecclesia, 228. Jerusalem colitur propter mysteria Dominicæ passionis, 292. Jerosolymitanum templum hostiarum et fumorum domus, 845. Templo Jerosolymitano plura et opulentiora Christo consecrata, 257.

Jesus filius Josedec sacri ordinis præfectus, 205, 228. Israelæm et captivitate reduxit, 235, 440.

Jesus filius Nave sortito dedit terram promissionis Israelitis, 422. Quinque reges gentium cepit et in spelunca conclusis exitum et effugium lapidibus obstruxit, 347. Typus Christi fuit, 3, 8.

Joathan filius Osæ, rex Juda, 262.

Josedec, pontifex maximus, 228.

Josias, rex Israel, filius Amos, 125.

Juda fuit ex tribu Ephraim, 585.

Judæa terra sancta et Deo deputata, 216. Judæa capta et devastata, a Romanis funditus deleta, 52, 68, 91, 112, 171, 291. Assyriis, 171, 205. Ægyptiis, 8, 205. Syris, 51. Moabitibus, Persis, Medis et Philistinibus, Idumæis, 125. Palæstinis, Elamitis, 205. Chaldæis et Babyloniis, 205. Judæa in extremam solitudinem tradita fuit, 471. Supernæ misericordiae prorsus experts, 471. Judæa mulieri derelictæ comparata, 761, 762. Terebintho, 115.

Judæi dicti sors Dei, portio ejus et funiculus, 413.

Translati sunt a sapientia in extremam stultitiam, 413. Legem Moysi habentes reliquis gentibus sapientiores habebant, 477. Quadiu Deum recte coluerunt celebres, divites et invicti fuerunt, provocata vero suis flagitiis ira Dei, ad extremam miseriam redacti fuerunt, 58, 102, 142, 260. Adversus Idumæos, Elamitas, Moabitas, Syros, Philistinios pugnarunt, et vicerunt, 170. Judæi Deo inobedientes, 76. Beneficiorum Dei immemores exstitere, 262. Relicto Deo, idola coluerunt, 31, 32, 42, 44, 45, 85, 272, 314, 363, 552, 553. Pro foribus idola statuebant quasi servatores et domorum custodes, 800. Fame spiritali laborarunt, 394. Metu Babyloniorum in speluncis se abdidierunt, 46. Deos suos secum occultarunt, 49. Contra legis præscriptum suillis carnis vescerantur, 916. A Persis in captivitatem abducti, 81. A Medis, 82. Captivitate a Cyro liberati Jerosolyma redierunt, templum reedificarunt et simul omnes cohabitaverunt usque ad Christi Domini adventum, 269, 503, 507, 509. Putarunt Deum templo Jerosolymitano contineri et describi, 907. Deo neglecto, ab hominum subsidiis frustra salutem expectarunt, 316. Deo neglecto, contra Assyriorum regem ab Ægyptiis opem implorarunt, 420. Mosais præceptis mordicus adherentes verbum Christi rejecerunt, 402. Auditores Christi effecti nihil tamen audierunt, 110, 363. Ejus miraculorum spectatores fuerunt, 110, 363. Cæci facti. Ad doctrinam et mandata hominum aversi sunt, 412, 416. In Christum continuo biaterabant, 74, 206, 829. Christum Samaritanum et ebriosum et fabri filium appellarunt, 362, 385, 417. Lenitatem Domini in occasione risus verterunt, 396. In Christum debacebati sunt, 394, 409. Impii propterea dicti, 409. Eum vitæ principem neci dederunt, 17, 394, 409, 414. De ejus resurrectione maxime erubuerunt, 361. Pari rubore suffundentur cum eum sem judicantem in gloria Patris cum sanctis angelis intuebuntur, 564. Judæi prophetas lapidarunt et occiderunt, 390, 108, 382. Variis modis sanctos apostolos persecuti sunt, 139, 435. Dignas sceleribus pœnas dederunt, 495. Non omnes perierunt. In prædam traditi Satanæ, 465. Tum ferro, flamma cum fame, obsidione et feminarum ac puerorum captivitatibus consumpti, 52, 89, 98, 382. Mentis et animi bonis orbat, 382. Judæi quia Christo credere noluerunt, sanctificationis omnino expertes fuerunt, 141. Judæi superbi, 97. Avari et libidinosi, 92, 750. Ventri ac gula indulgentes, 87. In voluptatibus consecrandis effrenati, 88. Judæi matrem Domini puellam non Virginem vocant, 121. Judæi cum infructuosa et sivestri terra collati, 80. Judæi Ephraim dicti et Israel, 114. Judæi et Idumæi sanguine propinqui et regione vicini fuerunt, 510. Judæorum exiti quæ causa, 41, 447. Judæorum extrema impietas, 810. Cæcitas, 853 et seq. In Christum scelus quoduplex, 744. Opprobria, 798, 835. Judæorum gubernatores sacerdotio, divitiis et honore insigni illustres fuerunt, 469. Judæorum proceres et Scribæ et Pharisæi impietatis in Christum ac proinde etatis et interitus origo et occasio populo subdito exstiterunt, 384, 417. Principatu et imperio delapsi misere perierunt, 470. Judæorum Synagoga quondam nutrix suavium fructuum facta est spinarum parens, 456. Judæorum finitimæ gentes illis afflictis insultarunt et Deum conviciis lacrarunt, 326, 329, 331, 352, 353. Hujus arrogantia pœnas dederunt, 553. Judæorum et gentium vocatio quam differens, 762 et seq. Judæis solis data lex Mosaisca, 402.

Judaica Synagoga olim fidelis et justitiæ operatrix, 24, 25, 70. Cultu divino neglecto, in apostasiam conversa est, 24. Dei leges irritas fecit, 26. Fidem Christi admittere noluit, 26. Attraxit Christi sanguinem in caput suum, 24. Prophetis inimica, 24. Cauponi assimilata, 25. Lascivæ mulieri comparata, homicidæ comparata, 24. Judaicæ Synagogæ præfecti olim probissimi et æquissimi fuerunt, 25. Mercede postea corrupti inique judicabant, 20, 26, 95, 853. Continue contra majestatem Christi pugnarunt, 853. De his ultio a Deo sumpta est, 28, 30. Fuerunt causa vastationis Jerusalem, 27. Scandalum populi facti sunt, 27. Judaice vivere, id est secundum legis umbram, 145. Judicare recte gloria Evangelii est, 21.

Judicis officium quod, 426. Judicis severi et boni discernimen, 880.

Judicium a Christo expectandum, 398. Judicium Dei inevitabile, 48. Judicium ponitur in Scriptura pro justitia, 360. Judicium extremi tempore quanta sit futura calamitas, 340, 342. Judicio proprio non est præsidendum, 94.

Jurandum per solum Deum, ex præcepto legis Mosaiscæ, 900.

Justificatio per fidem res concisa dicitur, 402, 405. Justitia, id est evangelica prædicatio, 878. Justitiæ

amans consilium cum Deo capere dicitur, 419. In justitia ambulans æterna vita potietur, 459.

Justus unicus afflictorum erga Deum patronus et defensor, 837. Justi quanta sit securitas, 769.

L

Labor sanctis æternorum honorum conciliator est, 452. Labor sumptus pro invidia, 829.

Laudatio Dei in ore peccatoris indecora, 105. Laudes Dei puris labii celebrandæ, 106.

Leo infestum animal et ex lege Mosaisca immundum, 906. Leo, fame incitante, priusquam pecora aggredia-tur magno et terrifico rugitu perterret, 439.

Leprosus ut immundus juxta legem Mosaiscam ex hominum consortio emittendus erat, 104.

Levitica tribus apud Isaiam cor dicitur, 6.

Lex erat Judæis quasi pædagogus, 607, 817. Lex antiqua typicum et umbratilem tantum cultum inducebat, 358, 362. Quomodo vinculum dicta, 401. Non omnibus dabatur, sed tantum ex Israelitico sanguine oriunda, 353, 354, 917. Lex per Moysen Israelitis data, 905. Umbra tantum erat speciem veritatis habens, 905. Lex inefficax erat ad emundationem peccatorum, 403. Lex Mosaisca quomodo thesaurus salutis et justitiæ, 454, 455. Prædixit fore ut Israelitæ qui fidem Christianam non admiserunt omnium turpissima et indignissima paterentur, 473. Lex Mosaisca misericordiæ expertis, 807. Lex Mosaisca malum fugiendum, lex evangelica virtutem amplectendam prædicat, 20. Lex non justificat homines, sed gratia per sacrum baptismum comparata, 345. Lex Dei mentem a terrenis ad celestia elevat, 79. Veritas dicitur, 856. Rerum agendum arbiter, 57. Salutaris et vera est, 146. Idem quod oraculum evangelicum, 146. Lex in adjumentum, id est evangelica, 146, 147. Lex evangelica quantum præstat Mosaiscæ, 504, 507. Lex Christi et justificationis nil laboris habet, 598. Legis in umbris occultatur Christi mysterium, 610. Legis finis Christus, 903. Legis complementum charitas, 817. Legis erant quidam studiosi præceptores et doctores, 411. Quomodo adulteri dicti, 798. Per legem cum non posset homo justificari, apparuit Christus justificationem per fidem proponens, 405. Legem Moysis rejiciens convictus a duobus aut tribus testibus, reus erat mortis, 390. In lege Mosaisca est et sapientia et scientia et pietas in Deum, 454. Legibus divinis resistens audax et arrogans, 908. Legibus divinis et humanis necesse est urbes, pace vigente, administrari, 536. Legalis cultus virtus nulla est nisi evangelico confirmetur, 744, 405. Legalis cultus nihil ad remissionem peccatorum poterat, 744.

Libanus mons ingens in Phœnicia cedris densissimus, 415, 436, 473, 848. Huic Judæorum Synagoga in Scriptura comparatur, 848. Libanus dicitur sæpe Jerusalem et Carreus ipsum Deum templum, 473.

Libera cuique voluntas ad bonum aut malum amplectendum a Deo data est, 22.

Libidines carnis maxime vitandæ, 90.

Lignum Christi, id est crux, 205. Mediatrix fuit inter Deum et homines, 205.

Litteræ superficies externa in Scriptura non omnibus modis vera, 356. Intelligentia litteræ adjuncta magis consideranda, 356.

Lucifer stella lucidissima, 253. Ante auroram paululum oritur, 253.

Lupus profanum animal, 906.

Lux Domini prædicatio evangelica, 40. Lux sapientiæ mentem illustrat, 119.

Luxuriosorum animæ ad infernum descendunt, 89.

Luxus temporarii finis lacrymæ, 37, 88, 89.

M

Madianitæ populi finitimi Jerusalem pravi et idololatræ, 844.

Mali in iniquitate perseverantes damnabuntur, 897. Maleficia similia similibus pœna sequitur, 174. •

Malum non est naturale in homine, 22. Mala graviora menti caliginem offundunt, 99.

Manasses Ezechiæ filius, rex Israel, 499. Impius et nefarius, 125.

Manichæi negarunt Verbum carnem factum esse, 134. Manna intelligentiæ quæ, 543.

Manus, id est potentia, 915. Manus Domini Sabaoth intelligitur omnipotens voluntas Dei, 291. Manus omnipotens Dei est Filius per quem et in quo omnia, 601.

Mare ponitur pro partibus occidentalibus, 207. Mariæ aqua posita pro gentium multitudinibus, 342, 345.

Martyres sancti Salanam virtute Christianæ pietatis oppugnarunt, 517.

Masculus omnis octo dierum circumcidendus erat iuxta legem Dei, 43.

Mens humana parva lucerna est respectu divinæ et ineffabilis lucis, 566. Mens hominis proclivis est ab adolescentia ad malum, 576. Carnis voluptatibus absorpta ad Deum nequit elevari, 88. Mentem Domini nemo comprehendere potest, 511. Mentis desertæ et desolatæ dicuntur in quibus non habitat Deus per spiritum, 469.

Meodach, filius Ladam loco Nochordam regnavit, 500.

Meretricis forma et flos corporis laqueus est et cassis intentibus, 333. Ejus animus instabilis ac fluctuans, 68.

Moabitæ populi barbari, sævi, superbi, 249, 256. Idololatæ, 247. Artis magicæ studiosi, 247, 269. Israelitis infestissimi, 269. Majestatem Dei probris asperserunt, 248. Inter superstitionissimos annumerantur, 408. Nullus eorum verum Deum agnovit, 249, 408. Eorum urbs metropolis noctu concussa, 248, 249, 259. Deleti a Babiloniis, 259, 260. Funditus perierunt, 254, 258.

Monachorum laus, 866, 867.

Mons sanctus, id est Ecclesia, 201. Mons Sion, id est Ecclesia, 281, 372. Montes et colles dicti apostoli et evangelistæ, et omnes sacrorum mysteriorum administri, 431. Et principes, 97. Per montes aliquando significantur qui in eis habitant, 415.

Moyses servus Domini, 159. Magnus et dignitate sublimis, 882. Exili voce præditus erat et tarda lingua ideoque tuba utebatur, 383. Israelem ab Ægyptiaco cultu demigrantem ad veri Dei agnitionem traduxit, 295. Judæis ad Christum pædagogus erat, 13. Moyses et Elias sacerdotum et lex intelliguntur, 133. Moyses et prophetæ famulorum tantum vice fungebantur, 777. Mosaica, id est legalia, 405. In lege Mosaica quæ contingunt figuræ sunt rerum verarum, 407.

Mors ut sæva fera rapuit primum omnium parentem Adamum, 354. Mors cur probrum populi dicta, 54. Mortis metus ad turbandum animum sufficiens, 234.

Muliebre genus rebus prosperis est quodammodo gloriosum et ostentabundum, 67. Mulier Adamum in transgressionem induxit, 381. Mulieres probæ et honestæ unum sibi propositum habent ex bonis factis laudem consequi, 68. Mulieres Jerosolymis obsessæ liberos suos ederunt, 89. Mulierem non parere maximo probro erat apud Judæos, 72, 73. Mulierum personam sæpe Scriptura vel urbibus vel etiam villis apponit, 446. Mulieribus sanctis Christus post resurrectionem statim apparuit, 381. Cur eis potius quam discipulis, 381. Eisdem præcepit Christus resurrectionem suam evangelizare, 388, 381.

Mundus mari assimilatus, 542, 549.

Myrtus planta odoratissima, 741.

Mystagogæ seu sacrorum administri montes et colles dicti, 431.

N

Nabuchodonosorus, Assyriorum rex, 125, 263. Superbus et crudelissimus existit, 125. Judæam cepit, 169. Jerosolymam vastavit, 125, 160, 421, 522. Templum salomonis cremavit, 421. Expeditionem fecit contra Ægyptios post bellum gestum adversus Tyrios, 421. Maximam calamitatem tandem perpeussus, 225. Quomodo perit, 236. De ejus interitu læti fuerunt Assyrii, 228. Cum Lucifero collatus, 235. Ex eo nati usque ad Balthasarum omnes paternæ crudelitatis et impietatis imitatores fuerunt, 237.

Natura divinos nutus sequitur, 351.

Nebrum, urbs Moabitum ultima mari Rubro vicina, 251. Bellicosissima, 251. In concavo loco sita, 252.

Nechothia, id est suffimentorum et gazarum domus, 501.

Nochordam filius Sennacherim fuit et ejus regni successor, 500.

Necromantiis seu falsis præstigiatorum verbis attollere stultum est, 146.

Nubes levis intelligitur sancta Christi humanitas, 282. Etiam beata Virgo, 282. Figura est sancti baptismi, 285. Nubes sumptæ pro prophetis et angelis, 81.

O

Obedientiæ fructus qualis sit, 22.

Onocentauri, id est onagri, in desertissimis locis gaudet, 469.

Oola idem ac Jerusalem, 762.

Optimates populi debent et divina edicta colere et transgredientes reprehendere, 44.

Opuentia stimulat ad voluptates, 87.

Oseas Elæ filius, rex Israel factus, 158. Regnavit in Samaria, 265. A Salmansare Assyriorum rege captus et in loco servi habitus, 119.

Ossa animi intelligibilia quæ, 823.

Ozias primus captivus duxit alienigenas, 242. Tributis imperavit, 242, 243.

P

Palæstini populi contermini sunt Ægyptiis, 293.

Pastophorium locus quidam templi, 522.

Pax donum Dei est, 364. Pax Dei custodit corda et cogitationes eorum, 169. Pace facta cum Deo et dissoluta inimicitia homines in civitatibus sunt quietis et æternæ voluptatis, 450.

Peccatum a Dei cognitione separat, 828. Peccata supplicia dicta, 93. Peccati pater Satanas, 295, 346.

Peccator Christi gloriæ nullo modo particeps erit, 363. Persecutio sanctis gloriam parit, 432.

Persequentes Christi servos sibi metipsis exitium pariant, 432.

Petra, oppidulum Arabiæ, 545.

Petrus (S.) a Christo vocatus et adductus se peccatorem confessus est et cum sancto esse horruit secundum Judæorum consuetudinem, 105. Petrus et Paulus apostoli occidentalibus partibus Christum annuntiaverunt, 207. Divi Petri fides immota fuit, petra ipsa superquam ædificata est Ecclesia, 393. Divi Petri prima statim prædicatione ter mille Israelitæ ad Christum conversi et baptizati, 911, 912.

Phaces, filius Romeliæ, rex Israel in Samaria, 114, 115. Bello inito contra Achasum et Judam centum viginti millia hominum una die intereunt, 113, 116, 117.

Pharao Necho rex Ægypti, 125, 138. Impius, 2. Devolutati infensus, 138. In Assyrios bellum intulit, 138. Judæam expugnavit, 126. Eam totam incendit, 126. Captivum Israelem cepit, 126. Vasa sacra abstulit, 126. 138. In mare submersus cum toto exercitu, 50. Pharisæi arrogantia et fastuosa verba in Christum jaclabant, 409. Quid eis propterea contigerit, 409.

Pii sunt qui evangelicum sermonem his qui per universam terram sunt administrant, 445. Piorum labores fructuosi sunt, 450.

Pilato interroganti cur Christus non respondit, 746.

Pluvia intelligibilis est consolatio spiritus quæ corda colentium Deum recreat et fecundat, 429.

Pœnæ acerbitas a vitis deterrere et revocat, 898.

Pœnitentia placat iram Dei, 171.

Portio tenuis cum timore Domini melior quam multi proventus cum injustitia, 85.

Possidendi plura studium inane est, 86.

Potestates malæ omnes cum Satana orco reclusæ a Christo, 412, 521. Potestates supremæ quomodo sapiant, 103.

Prædicatione evangelica dæmones fugavit et mores hominum in melius reformavit, 456.

Præfecti populorum spiritualibus bonis prius implentur ut habeant unde juvent subditos, 450.

Præmia ad virtutis desiderium inescant, 890.

Præstigiatorum vocibus credere noxium, 257, 289. His intenti omnino Dei amore vacui erunt, 290, 265.

Primates regni caput dicuntur, 6.

Principes mali graviori supplicio condemnabuntur quam subditi et cur, 95.

Profani et peccatores sanctorum consortio lege Moysis interdicti, 103, 106.

Promissionis terra optima, 79.

Prophetæ fuerunt amici Dei et pietatis ornamentis pulchre ornati, 364. Sæpe pro Israele preces fuderunt, 364. Prophetæ testes divitiæ eminentiæ et gloriæ, 365. Diversas habebant diversis temporibus revelationes, 241. In sermone obscuri, 383. Non clam redarguebant, 417. Pæræpe hominum animos tum supplicii tremore cum præmiorum pollicitationibus ad vitam recte instituendam inducunt, 391. Prophetæ Jesum prædicaverunt, 55. Sermoni de adventu Christi vocationem gentium plenius atexerunt, 544. Lapidati et occisi a Judæis, 382, 390. Prophetæ spirituales medici dicuntur, 361. Prophetæ nubes intelligibiles, 8. Prophetarum sermones Dei sermones sunt, 1. Prophetarum de Christo sermo frequens, 740. Prophetia ex Judaica Synagoga sublata, 55. Propheticus sermo profundus est vis occultis serpens, 356. Omnium animis utilissimus, 22.

Proselyti qui, 770.

Punitiones purgant delinquentes, 76. A multis interdum delictis liberant, 76.

Pusillanimes et mente tardi jumentis comparantur, 450.

Pateus Elim, urbs inclita Moabitarum in terminis regionis locata, 252.

R

**Rapsaces legatus regis Sennacherim Jerosolymam obse-
dit, 270. Non tamen cepit, 278. Impius et blasphemus
in Deum, 270, 334. Expertus est durum esse contra
supremam majestatem se attollere, 270.**

**Regenerati per Spiritum filii Dei sunt et regeneratio
per Christum facta, 770, 771.**

**Reges omnes licet profani olim oleo inungebantur,
601.**

Religiosi et pii cervis comparati, 471, 474.

**Resurrectio mortuorum a Græcis negatur, 751. Resur-
rectionis Christi mysterium, 813, 882.**

**Resurrecturos sperantes fore mortuos, non illos lacry-
mis inmoderatis prosequimur, 334.**

**Rhaasson, rex Syriæ, Judæam obsedit, 114, 284, 476.
In Judæam conspiravit, 114.**

**Rhembom, urbs Moabitarum ab Arabibus capta, 252.
Rhinocuretarum civitas prima omnium Ægypti urbium
prædicationem Evangelii recepit, 295.**

**Robustissimi quique fere in Scriptura gigantes dicun-
tur, 53. Robustissimos muris et urbibus sæpe confert
Scriptura, 347, 350.**

Romanæ reipublicæ tranquillitas quæ fuerit, 39.

**Romani instar ferarum cæteris gentibus maximo ter-
rori erant, 38. Post affixum cruci Christum, Judæam pror-
sus vastarunt, 375. Templum Jerosolymitanum devasta-
runt, 920. Romanis rerum gentiumque omnium dominis
factis, pax toto orbe terrarum maxima fuit, 38, 206.
Transitus datus evangelizantibus Christum, 206. Roma-
nus exercitus igni omnia devoranti comparatus, 230.**

S

Sabaim, id est populi Indiæ, 614, 516.

**Sabba regio sita prope mare Rubrum, 844. Thure, au-
ro et lapidibus Indicis fertilissima, 844.**

**Sabbatismus spiritualis quid sit, 477, 478, 480, 825,
826 et seq. 827.**

Sacerdotum admonitionibus populus instituitur, 461.

Salmanazar rex Assyriorum, 115.

**Salomonis templum divina gloria replebatur, 104.
Immensum fuit, 104.**

**Samaria a Salmanasaro Assyriæ rege post triennium
obsidionis capta, 138. Samaritani ab Assyriis facile victi,
265.**

**Sancti sponso et sponsæ qua ratione comparati, 868.
Sancti lapidibus pretiosis comparati, 767. Bellatrici genti
comparati, 224. Cum iis, Christo duce, angeli in idololatra-
s pugnantes, 224. Sanctorum fragrantia ex pura conversa-
tione est, 330. Sanctorum mater nutrix Ecclesia, 758.
Sanctorum multitudo proceris arboribus comparata, 849.
Sanctorum vigilantia admirabilis, 369, 370. Sanctorum
vita quæ, 434. Sanctis afflictio salutaris est, 432. Sapienter
perfecte nullus, 302. Sapiens vir non improbitatis pessimo-
rum, sed probitatis bonorum imitator est, 141. Sapien-
tes magi dicuntur, 288. Sapientes cum Daniele col-
lati, 341. Sapientia reprehensionis impatiens erat, 94. Sa-
pientiæ divinæ opus præcipuum quod, 738.**

**Saraceni et Arabes populi fuerunt superstitiosissimi
et apostatæ, Judææ similiti, in lata solitudine degentes,
345. Equestres sagittarii asperi et inflexibiles, 319.**

**Saron sive Saronas locus in Judæa campos habens ad
agriculturam valde accommodos, 456.**

**Satanas hostis Dei immanissimus, 224, 213. Pater su-
perbiæ, 176. Extractor peccati dicitur, assiduitatem requi-
rens a singulis, 230. Draco et serpens nominatur, 371,
434. Princeps malorum, 434. Hominum animas quibus
modis deprædatur, 43. Satanæ cum immanissima fera
collatus, 379, 437. Ad oreum pulsus ignem et flammam
ibi hæreditario consecutus, 437. Muro comparatus, 347.**

**Scribæ et Pharissæ sacerdotes legales et populi Judæi
cui primates, 324, 332, 383. Iis præceptores, 62. Lucro
dediti et per Judæorum domos oberrantes, blanda ver-
ba ferebant quo facilius donaria et decimas ex eis elice-
rent, 64. Scribæ et Pharissæ sapientes et cordati vide-
bantur, 413. Imprudentes exstiterunt et cæci mente et
intelligentia, 414. Scribæ et Pharissæ Israelis velut
corona et gloria fuerunt, 385. Facti sunt corona injuriæ
et insolentiæ, 385. Floribus marcescentibus comparati,
385. Scribæ et Pharissæ, seu legis doctores Judæorum
quamplurimos nescientes Christum esse Dei Filium dece-
perunt et cum scirent esse ipsi non consuluerunt, 462.
Mente, sermone, conatibus omnibusque prodigiis ma-
chinamenti contra Christum instantes fuere, 385. Ple-**

**bem in Christum perpetuo concitabant, 148. Fastuosi Ju-
dæorum populum sibi subditum extimulaverunt ad cru-
cifigendum Dominum, 461. Quam misere perierint, 461.
Judæa funditus eversa fame consumpti sunt, 367. Scriba-
rum apud Judæos officium quod, 170. Quam corrupti fue-
rint, 170. Visitationis dies in Scriptura dicitur belli tem-
pus, 170. Scribarum et Pharissæ oratio argentum
non probatum fuit, 25.**

**Scriptura sacra divinitus inspirata est, 89. Obscurita-
tibus obducta, 135. Figuris et metaphoris crebro utitur,
135. Tota Scriptura sacra unus liber est et ab uno
sancto Spiritu prodita, 402. Deum diversis nominibus ap-
pellat, 134. Scriptura sacra modo supplicii terrore, modo
mercedis ostentatione animos flecit, 391. Scripturæ sen-
sus historicus observandus, 114. Scripturæ de Christo
testificantur, ut ipse sit, 411.**

**Sedechias Judææ regno Jechonæ successit, 126. Ocu-
lis exsectis et trucidatis liberis, captivus ab Assyriis
abductus est, 317.**

Seir mons ingens est Idumæ, 311.

Seniores vocantur mente integri et perfecti, 348.

**Sennacherim, rex Assyriorum, bellum Judææ indixit,
239, 271. Samaritanorum urbes plurimas cepit, 271. A
propriis filiis trucidatus, 270.**

**Seraphim solum Dei undique circumstantes et hym-
num canentes vidit Isaias, 104. Seraphim missus ad
Isaiam carbonem habens intelligitur Christum qui se
propter nostram salutem in sacrificium spirituale puris-
simum obtulit, 107. Seraphim ignitus et ferreas exponit-
ur, 102.**

**Sermones prophetarum sermones Dei, 1. Sermonibus
et promissis Dei statim annuendum, 119.**

**Sessio Dei firmitatem et stabilitatem illius significat,
102.**

**Sion, id est Jerusalem, 348. Sion in monte sita fuit,
33; 79. Sion deserta facta fuit, ita ut in ea aves et fer-
ræ commorata sint, 469. Sion intelligibilis Ecclesia,
31, 77, 205, 213, 397, 440, 412, 434, 475, 869, 912.**

Signum Christi crux, 224.

**Siloam, fluvius cuius aqua placide et sine ullo sonitu
fluit, 137. Christus intelligitur, 137, 138. Siloam verti-
tur missus, 137.**

**Sirenes, volucres sunt quæ vocem et ululatum lugu-
brem noctu edunt et interdiu desertis in locis commo-
rantur, 470.**

**Sodomam decem justi servare potuissent, 13. Sodo-
mitæ intemperantia et immoderatione cupiditatum effre-
nate laborarunt, 60.**

Solitudo cur ponitur pro gentium regione, 449.

**Sol et luna militia cæli, 3. Sol ab Israelitis adora-
tus, 5.**

**Somorraha caput Ephraim dicitur, 119. Prima civitas
est Samariæ, 119.**

**Somnas custos fuit ærarii et quæstor sacerdotii, 322,
323.**

Sorec, id est electa vitis, 79.

**Spes in Christum est quasi quædam civitas turri pro-
be defensa et prorsus indelebilis, 337.**

**Speculatio spiritualis intelligentiæ oculos maxime col-
lustrat, 113. Cordatissimos efficit, 113.**

**Spiritus ardoris qui intelligendus, 76. Spiritus cele-
stes montibus comparati, 784. Spiritus iudicii quis, 75.
Spiritus salutis est evangelica prædicatio, 369. Spiritus
sanctus lumen in nos missum, 142. Eo ob signati Deo
notissimi et mundo conspicui evadent, 142, 143. Ignis in-
telligibilis, 76. Spiritus sanctus aquæ comparatur, 381.
Dux fuit Israelis, 883. Spiritibus malis gratum est in
desertis locis versari, 470. Spiritualis cultus umbratilem
et typicum destruit, 907. Spirituali homini rattocina-
tiones animi quæ ipsum beatum prædicant fugiende,
64, 63.**

Stæba spinarum genus, 741.

**Superbia odio habenda, 173. Deo exosa, 175. Superbi,
miseri et projecti a Deo efficiuntur, 175. Sapientibus
exosi, 43, 46.**

**Sus impura ex legis præscripto, 908. Sus volupta-
tem significat, 374. Suillæ carnes Judæis interdictæ,
893.**

**Sylva dicitur horridum et agreste nemus cujus usus
est combustio, 449.**

**Synagoga Judaica mulieri lascivæ comparata, 23, 798.
Cultu divino neglecto, in apostasiam conversa est, 24.
Illius interitus causa, 801. Synagogæ præfecti in quo
iudicabant, 902.**

T

Templum Dei qui dicantur, 768.

Tentationes vehementes pluviis ac nimbis comparatæ.

77. Fluvio rapidissimo, 443, 559. Carnis in tentationibus et motibus non timendum, sed fortiter resistendum, 271, 272.

Terra universa cognitione Christi Domini repleta, 201. Terra Domini Ecclesia, 236. Contra eam se attollere gravissimum est, 236. Terra promissionis optima, 79.

Testamentum vetus neminem secundum conscientiam perficiebat, 131. Abrogatum a Christo, 131. Testamentum novum cur sic dictum, 542. Testamenti novi et veteris differentia, 775.

Testimonia ex lege et prophetis citata fidem auditoribus faciunt, 108.

Thanata, dux regis Assyriorum, Azotum oppugnavit, 300.

Tharsis civitas in Cypro celebris, 846.

Theglaphabassus, Assyriorum rex, Damascus et Syriam cepit, 476. Ahasum regem bello victum ad vegetalia sibi pensanda coegit, 245, 476. Damascus cepit, 115. Rhaasson trucidavit, 115, 119, 242.

Themam, id est Auster, 313.

Terebinthus arbor dum flores suos servat decora est, amissis vero foliis, arida et multum deformis, 52, 113. Thesauri iniquis non proderunt, ex Scriptura, 86.

Timor atterit hominem, 497. Timor Dei via est ad salutem, 418.

Toparcha quid, 478.

Tristitia pro mortuis concepta instar ignis cor exurit, 337.

Tyrus populi mercaturæ studiosi superbi, 330, 327. Idololatræ, 334. Israelitis profligatis insultarunt, 326, 331, 332. Divinam majestatem contumeliis afficientes, 329, 332. Maximam cladem perpassi, 328. In fidei gratiam vocati fuerunt, 329, 334. Negotiationis suæ quæstum Deo consecrarunt.

Tyrus olim insula fuit, 227, 326. Ex insulis orientabilibus fortissima, 327, 331, 328. Tyrus omnibus regnis terræ emporium fuit, 334. A Babylonis capta et devastata, 230, 334. Quæ causa ejus ruinæ, 132. In priorem dignitatem restituta fuit, 234. Tyrus meretrici vetulæ comparata, 333.

U

Unguentum intelligitur sancti Spiritus unctio, 335. Urias propheta fuit, 132.

V

Ventriloqui quinam intelliguntur, 898.

Verbum Dei Unigenitum æquale Deo Patri, 437. Quomodo ex Deo Patre genitum; nemini manifestum, 748. Caro factum, 35. Ut hominem sceleribus exsolveret, 381. Verbum Dei habitat in cordibus nostris per fidem, 507. Conservat et vivificat, 508. Permanet in æternum, 508. Verbum Dei aqua dicitur, 212.

Veritas lex Dei dicitur, 836.

Vespertilioes in locis obscuris frequentes, 50.

Via recta et plana est consociatio cum Christo per fidem, 64. Via ad salutem semper est Dei timor, 418, 550, 575. Via sancta et pura est evangelicæ conversationis virtus et purificatio spiritus, 475. Viæ Christi sunt evangelica oracula, 612. Beata Virgo prophetissa dicta, 135. Viro liberis carere maximo probro fuit apud Judæos, 72.

Vita sancta et virtuti consentanea via est ad salutem, 550. Qua ratione instituenda, 507. Vita sæculi futuri est in incorruptione, sanctificatione et justitia, 540.

Vinum exhilarans cor hominis intelligitur prædicatio de Christo, 150. Vinum in visceribus largiter bibentis quoddam excitat incendium, 87. Vinum ponitur pro mystica benedictione et incruento missæ sacrificio, 355.

Vivendum non secundum carnem et voluptuarie, sed magis evangelice, 450.

Voluptas fœda vana meliorum pollicitatione decipit, 800. Animam hominis labefactat, 18.

Voluptatis carnalis fructus est interitus, 87. Voluptates hominem ad peccandum inducunt, 57.

Z

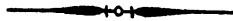
Zabulon tribus Tiberiadi stagno confinis fuit in extremis Galilææ partibus, 149, 150. Ex ea plerique apostolorum orti, 149.

Zacharias Barachisæ filius, sacerdos et legis doctor, 152.

Zacharias, pater Joannis, de Christi adventu prophetauit, 335.

Zorobabel, typus Christi fuit, 205. Israelem a captivitate reduxit, 205, 440.

Zythus quidam potus Ægyptiorum frigidus et turbidus, 288.

ORDO RERUM

QUÆ IN HOC TOMO CONTINENTUR.

<i>S. CYRILLUS, ALEXANDRIÆ ARCHIEPISCOPUS.</i>		Tomus IV.	755
COMMENTARIUS IN ISAIAM PROPHETAM.	9	Tomus V.	811
LIBER PRIMUS.	9	LIBER QUARTUS.	858
Proœmium.	9	Oratio I.	858
Oratio I.	14	Oratio II.	918
Oratio II.	66	Oratio III.	978
Oratio III.	110	Oratio IV.	1034
Oratio IV.	158	Oratio V.	1091
Oratio V.	206	LIBER QUINTUS.	1145
Oratio VI.	258	Tomus I.	1145
LIBER SECUNDUS.	303	Tomus II.	1191
Tomus I.	303	Tomus III.	1238
Tomus II.	346	Tomus IV.	1287
Tomus III.	395	Tomus V.	1343
Tomus IV.	450	Tomus VI.	1392
Tomus V.	502	FRAGMENTA EX CATENIS, ab editore Patrologiæ addita.	
LIBER TERTIUS.	555	In Jeremiam.	1451
Tomus I.	555	In librum Baruch.	1457
Tomus II.	625	In Ezechielem.	1458
Tomus III.	687	In Danielelem.	1462

FINIS TOMI SEPTUAGESIMI.

Replaced with Commercial Microfilm

INDEX ANALYTICUS

RERUM ET VERBORUM QUÆ IN COMMENTARIO IN ISAIAM INVENIUNTUR.

Revocatur Lector ad numeros typis grandioribus expressos.

A

Abelis sanguis licet voce carens ad Dominum clamavit, 295.

Abior fluvius Gozan, 159.

Abraham primus pater filiorum Dei per fidem iustificatus est, 456. Abraham semen dilectum quodam intelligatur, 526.

Achasus, mortuo patre Joatham, rex Juda creatus, 111, 263, 272. Apostata, 212. Idolorum cultor, 116, 120. Liberos suos demonibus sacrificavit, 120, 158. Achasus in domo sua gradus quosdam arte confici curavit qui velut horas numerarent et cursu solis decursu umbræ in illis factæ metirentur, 496.

Adamus dictus principium generis, 370. Adamus a muliere in transgressionem inductus, 381. Adami lapsum Deus ante constitutionem mundi prævidit, hincque medellam, nempe Christi incarnationem, præfignit, 524.

Adolescentuli suapte natura ad metum et fletum propensi, 329.

Adrianus, Romanorum imperator, Judæam oppugnavit, 112.

Ægyptii, populi superbi, sævissimi, idololatræ, 272. Omnibus et superstitiosiores, 294. Persæ et Assyrii errore et superstitionibus vicerunt, 253, 281. Etiam animantibus ratione carentibus honores Deo dignos tribuerunt, 291. Gens desperata et populus conculcatus cur dicti in Scriptura, 272. Ad Deum reversi nunc intentissima in Christum charitate præditi sunt, 280, 292, 291, 296. Ægyptii victos videntes Israelitas putarunt deos suos præstantiores esse Deo Hebræorum, 438. Statim perierunt, 438. Ægyptii muscis comparati, 126.

Ægyptus insula dicitur, 302. Cincta pluribus fluminibus magnisque paludibus, 272. A Deo exsiccata, 185, 272, 286. Ægyptus ab Assyriis diversis temporibus capta, 500. Ægyptiorum terra sanctis Ecclesiis, et religiosiis viris castisque virginibus nunc fervet, 614.

Æterna vita quinam potentur, 459.

Æthiopiæ flumina, id est septem ostia per quæ Nilus, Ægypti fluvius, in mare influit, 274.

Afflictio ad Deum et ad agnitionem offensarum reducit, 567. Afflictio mutat quos verba non juvant, 266. Afflictionis tempore maxime salus est sanctis, 452.

Agallim urbs eximia Moabitum in extremis oris regni sita, 252.

Agareni populi iidem ac Saraceni, 310.

Agni ex lege munda erant animalia, 906. Agni gentiles intellecti, 91.

Alexandria urbs olim sic dicta prope Ægyptum sita, 274. Mercatura celebris, 274. Alienigenis lege Mosai- ca vetitum hostias Deo offerre, 844.

Amos rex Israel filius Manaasis, 125. Pius vixit, 125. Bello in Pharaonem suscepto necatus, 121.

Angeli administrant sunt iis qui hæreditatem salutis accepturi sunt, 107. Angelorum auxilia Israelitis quædam quasi sepes fuerunt, 575. Angelus una nocte centum octoginta quinque milia occidit, 51, 270, 278, 492. Angeli nubes dicti, 81. Angeli intelligibiles qui, 597. Anima Deo conjuncta ab ipso perpolitur et rebus præclarissimis ornatur, 70.

Annus mercenarii, id est exacte et præcise ad calculos revocatus, 315.

Antistes sacrarum mysteriorum fluvius comparati, 445. Quomodo alæ terræ dicantur, 544.

Apes sibilo e nidis evocantur et reducuntur, 99, 126.

Apostoli primitiæ credentium in Christum, 588. Apostoli et evangelistæ erant filii Judæorum, 624. Scribarum et Phariseorum suffecti, 30. Patres fidelium fuerunt, Israelitæ fuerunt, 74. Filii Dei vocati, 74. Iis intelligibilibus est data sermonis potentia, 754. Pædagogi fuere Judæorum, 594. Per totum orbem terrarum Evangelii prædicationem disseminarunt, 545. Gentes ab idololatria et errore ad gratiam et Christi confessionem ad-

duxerunt, 545. Ad peragrandum totum orbem pro prædicatione Evangelii navî usi sunt, 207. Crebro in Scripturis, propter Evangelii prædicationem, calumnias, hostium Dei insidias, laboresque et sudores multos perpessi sunt, 595. Gaudebant de his qui fide in Christum probati erant, 529. Maxime de errantium conversione, 529. Cur dicti amici Dei, 155. Cur medici spirituales dicti, 566. Et fluviales rivi cur dicti, 463. Montes dicti, 451. Bellatoribus armatis comparati, 228. Saphyri quomodo dicti, 767. Item fundamenta terræ, 767. Apostolorum filii qui sunt, 582.

Aqua celestis sermo appellatur in Scriptura, 451. Et sanctorum mystarum prædicatione. Aqua fidelis, id est sacrosanctum baptismum, 460.

Aram, id est Syrus, 205.

Architectus sapiens quis dicitur in Isaia, 56.

Ariel exponitur leo Dei, 407.

Arnon urbs munitissima Moabitarum contermina, 254.

Arrogantia Deo multum exosa, 45.

Asedec id est, justitiæ civitas, una ex quinque Ægypti urbibus quæ primum prædicationem Evangelii receperunt, 295.

Asinus immundum est animal secundum legem, 451, 452. A Deo rejectus fuit, 452. Per hunc gentes significatur, 452. Asinus ponitur pro rationis inopia, 574.

Assyriorum natio fastuosa et dissolutissima, 221. Superstitiosissima, 584. Deo invisæ, 504, 584. Assyrii, Israelitis captivatis, quomodo ipsi captivi facti fuerint, 228. Assyriorum regio a Persis et Medis devastata, 438. Item a Romanis, 251. Assyriorum reges superbi erant, 157. Samariam vastarunt, 157. Israellem captivum abduxerunt, 157. Assyrii apibus assimilati, 126. Varietas vestes magno pretio habebant, 126. Assyriorum rex intelligibilis Satanas, 155, 158, 465.

Augustus Cæsar Romanorum imperator Judæam devicit, 209. Quomodo Ægyptum sibi subjecerit, 209.

Aurum facit raritas pretiosum, 222.

Avaritia radix est omnium malorum, 45.

Aves mysticæ quænam sint, 474.

Azarias filius Amazæ rex Israel, 100, 240. Pius et religiosus fuit, 100, 240. Superbus evasit, 240. Sacrificandi munus usurpavit, 240. Lepra percussus a Deo, 100, 114. Eo regnante Deus prophetas non est allocutus, 101. Azotus regio Judææ vicina, 500.

B

Babylon, urbs Assyriorum, reliquarum regina, 259. Inclyta dicta, 225. Ejus muri spatiosissimi fuerunt, 550. Præ idolorum multitudine terra sculpturam nominata, 216, 308. Babylon terræ universæ nalleus dicta ab Jeremia, 308. Babylon funditus a Cyro eversa, 507. Babylonii mortaliis crudelissimi dicti, 214. Præstitiis et idololatriæ deditissimi, 216, 220. Potentes et inexpugnabiles, 218. Idumæam vastarunt, 311. Quanta calamitate afflicti, 229. In eos divina ira armata fuit, 220. Babyloniorum terra a Persis et Medis conjunctum devastata, 252.

Balaachus rex Moabitarum, 247. Deo jurante potens et terribilis fuit, 248.

Balbuties est quædam nihil posse in gloriam Dei, sed in falso nominatis diis verba consumere, 444. Balbuties fuit Israelitis non sustinere loqui Christi mysterium, sed garrere semper legem, 444.

Balthasar, rex Babyloniorum, sacris vasibus cum pellicibus in convivio solemnî usus est, 237. Hujus regnum prædixit Daniel Persis ac Medis divisum fore, 258. Nullus ei ex sua stirpe superstes fuit, 258.

Baptismus piscina salutaris est, 117. Baptismi lavacrum abstergit peccatorum omnium maculam, 18, 451. Confer gratiam et justificat impium, 916.

Barba et capite derasos conspici infamæ aliquando fuit, 127. De eo lex a Moysè instituta, 127. Barbæ crines in Scriptura pro intelligentia et mente præditi sumuntur, 128

Barbarorum infestationes et expeditiones solum ad spoliationem et rapinam tendunt, 225.

Basan nunc Basanæa, locus in Judea, 48.

Belli tempore cuncta perturbata sunt, 356.

Benedictiones Christo pro benedictionibus ab ipso coecessis rependuntur, 900.

Bethsaida B. Philippi et Nathanaelis civitas mari Tiberiadis adiacebat, 150.

Blemmyes qui sunt Æthiopes barbari populi telis venenatis torquendis peritissimi sunt, 301, 302. Accolæ Thebanorum, 301.

Boni in suprema ibunt habitacula, improbi ignis alimenta erunt, 302, 340. Bonorum spiritualium expertes esuriunt et sitiunt, 822.

Bos mundum est animal secundum legem, 451. Huic Judæi assimilantur, 451.

Bosor quid significet, 468.

C

Cædar oppidulum Arabiæ, 515.

Caiphas sacerdos prophetavit Christum pro omnibus redimendis moriturum, 206, 209.

Calamitatibus alienis non lætandum, 253. Sed potius condolendum, 254.

Calvitium ignominia symbolum, 249.

Carmelus mons maximus in Judea fuit, 415, 449. Eum incoluit Elias Thesbita, 449. Chermel et Carmelus idem significant, 449.

Catecheseos sermo primus est cibis admittentium fidem Christi, 915. Catecheseos sermones argentum appellantur in Scriptura sacra, 25.

Cervus est animal serpenticida et aquarum fontes libenter frequentans, 471.

Chaldaeorum gens invicta et insuperabilis erat, 216. Idololatra, 221. Eorum regio maxima, 219, 221. Orbis terrarum dicta, 219. Chaldaei in Judæorum depopulatione aliis crudeliores exsistere, 215. Chaldaeorum gens ad eam vastitatem redacta ut, combustis Sodomis et Gomorrhis, æqualis reddita fuerit, 225. Luti barathrum effecta, 259.

Chanaan confinis est Ægypti, 293. Chananæa lingua, id est Syrorum vel Palæstinorum, 293. Chananæi vocati quicunque idolorum cultores erant et non ex semine Israelitico, 331.

Charitas complementum legis, 817. Charitatis impletio erga proximum, 817. Charitatis in Deum ardore perficimur, 102.

Christianus nova creatura est, 563. Christiani genus electum, gens sancta, populus acquisitus, 862. Christiani ad apostolatam et ministerium ferventiores quam veteres sancti, 109. Vere ad obediendum Deo prompti, 145. In eo omnem spem ponunt, 145. Prudentissimi sunt; divinatorum oculorum aversionem timeant, 145, 144. Christi fideles quibus malis expertes, 904. Christianorum primitiæ apostoli, 149. Christianorum et Israelitarum quanta sit differentia, 900 et seq. Christianis qualiter Judæorum concursus evitandus, 737.

Christus imago et tanquam facies est Dei Patris, 112, 615, 831. Voluntas Patris, 525. Ejus dilectus, 77. Brachium Dei Patris dicitur, 153. Fortitudo, 153. Dextera Dei est, 140, 590, 915. Potentia divina, 531. Universorum Dominus constitutus, 205. Magni consilii Angelus, 13. Sacerdos magnus, 205. Israelis sanctus, 214, 365, 418, 521. Expectatio gentium, 354, 523, 541. Finis legis et prophetarum, 152, 905. Mediator Dei et hominum, 364, 760, 761. Homo et frater hominum, 761. Sponsus celestis 82, 472. Fundamentum Ecclesiæ, 39, 612, 768, 397, 593. Cur ita dicitur, 595. Petra est, 460. In ea Ecclesia quasi quedam spelunca sita est, 461. Testamenti novi factus est administrator, 542. Omnium pastor, 549. Fons omnium boni et rivus ab essentia Patris emanans, 772. Omnium spes, 353. Vita est et vitæ auctor, 61, 385. Lux, 39, 77, 297, 206, 348, 410, 596, 869. Sol justitiæ, 361, 505, 542. Panis vitæ, 75, 427, 906. Vestis salutis, 75, 427. Aqua vivifica, 427, 428. Quæ cum sudore et labore invenitur, 428. Fons vitæ et puteus aquæ vivæ, 474. Flumen pacis, 443, 914. Torrens deliciarum, 42, 472, 474, 914. Vera vitæ est cujus nos palmites sumus, 827. Salutare est, 212. Sanctus sanctorum, 887. Justitiæ omnis administer, 442. Justitia et judicium, 449, 451. Nostra est justitia, sanctificatio et redemptio, 533. Salus, 462. Pax, 239, 353, 364, 390, 450, 910. Veritas, 77, 358, 362. Caput credentium, 560. Pro salute nostra passus, 744. Redemptor etiam Israelis quomodo dicitur maledictio, 905. In Scriptura dicitur carbunculus, 766, 767. Urbs nubes et salutaris, 357. Fluviorum et fossarum loco est in civitate Ecclesiæ, 463. Christus cur incarnatus, 405. Exinanivit se ut genus hu-

manum servaret, 76. Nubi comparatus, 77. Pro vita omnium contra Satanam in certamen descendit, 176. Eum pedibus sanctorum substravit, 176. Submisit et absque pompa ulla in mundum venit, 136. Christus ex domo David natus est secundum carnem, 121. Natus ex Virgine secundum carnem, non humano tamen modo, sed virtute Spiritus sancti, 122. Ex tribu Juda, 124. Exstiterit licet caro, peccato superior fuit, 124. Homo factus nostrum judicavit judicium et inter nos et Satanam tyrannum arbitrum interposuit, 358. Satanam spoliavit, destruxit idololatriam, 228, 356, 357. Homines tyrannide diaboli exsolvit, 860. Christus afflictus et spiritualium bonorum egenus umbraculum extitit, 551. Per biennium universam Judæam peragravit, 408. Per baptismum sordes animi deterisit, 17. Mansuetudine legis mundum universum illaqueans, 562. Judæorum lege posthabita cum malis cibum cepit, 105. Ab Herode contemptus, 743. Cur interroganti Pilato et calumniantibus Judæis nihil respondit, 746. Agno comparatus, 747. Pro vitæ omnium voluntariam mortem est perpassus, 202, 363. Resurgens factus est via humanæ naturæ ad interitum propulsandum, 354. Ascendit in caelum cum signis passionis, 827. Omnia hominibus bona opulenter distribuit, 59. Gloria coronat diligentes se, 59. Donis spiritualibus suorum animas locupletat, 59. Fidelibus omnem thesaurum misericordiæ spondet, 77. Rebus ipsius certo fidem fecit se natura et vere Deum esse, 213. Opera ultra omnem admirationem ab eo præstita, 214. Carboni ardenti assimilatus, 107, 108. Item et leoni, 410. Christus dicitur justus bene serviens multis, 753. Christi passio toti terrarum orbi facta est salutis occasio, 557. Christi sermones occulti sunt et venit in ænigmatibus et parabolis, propterea dicitur est ab Isaia profundæ vocis, 462. Christi nomini omne genu flectetur et omnis lingua illi confitebitur, 201. Ante incarnationem Christi dæmon vice Dei colebatur, 103. Acte Christi adventum homines creaturi et mundi elementis gloriam Deo convenientem tribuerunt, 441. Christo hominæ factio, omnes uni jugo paruerunt spiritualiter Dei, corporaliter autem Romano, 298. In Christo nova omnia facta sunt, 563. In Christo est omnium redemptio et spiritualis cum Deo conjunctio, 558.

Clerus, id est populus qui est sors Domini, 563.

Crelum pugnabit cum persequentibus electos Dei, 401.

Concisus. Per concisas res quid David propheta intelligat, 402.

Cogitationes pravæ mentem hominis pervertunt, 54. Confessionem fidei Deus in remunerationem donorum accipit, 773.

Consilium cum Deo capere dicitur quisquis plus est et bonus et justitiæ amans, 419.

Consolatio spiritus quomodo pluvia dicitur, 429.

Conyza spinarum genus, 741.

Cornu sumitur in Scriptura pro fortitudine, potentia et gloria regia, 78. Alibi editus et excelsus locus intelligitur, 79.

Creaturæ omnes cum suprema Dei voluntate ad puniendos improbos concurrunt, 222.

Credentes Dei sunt sors et portio, 585. Credentes quomodo conformes Deo fiunt, 755. Credentes Deus coronabit spe et gloria futurorum bonorum, 388. Credentium caput Christus, 560.

Crux signum Christi, 221. Mediatrix inter Deum et hominem fuit, 205. Nobis est murus infractus, 294. Cruce erecta facta est captivorum intelligibilium remissio, 205. Cruce semper usi sunt Christiani ad perfringendos omnes diaboli impetus, 294.

Cyparissus planta odoratissima, 741.

Cyrus, Cambysis et Mandanæ filius, rex Persiæ et Mediæ, 160, 216, 343, 454. Dei veri cultum in suis regionibus promulgavit, 600. Babylonem funditus everit, 307. Babylonis subactis, Israelæ captivum dimisit, 160, 217, 226, 227, 235, 269, 331. Regionum principibus mandavit ut securum deducerent, 227. Quomodo vocatus fuerit christus, 601. Cyrus Cambysis pater Israelæ captivitate liberavit et templum Jerosolymitanum fundavit, 611.

D

Dæmones animas virtute excultas captare et venari non minus quam aucupes passeris eximios capere gestiunt, 70.

Damasceni populi Deo rebelles idololatræ et Assyriis æquales impietate fuerunt, 262.

Daniel et ejus socii a Nabuchodonosore rege Babyloniorum captivi abducti et in domo ejus spadones seu eunuchi fuerunt, 302.

Damascus metropolis Syriæ, 261. Eversa fuit, 264.

David divinus, 63.
 Deliciarum libidines et intemperantia concomites sunt, 45.
 Delicta cuique sua perniciem causant, 53. Ignes erunt delinquentibus, 53.
 Deus spiritus est, 143. In spiritu et veritate adorandus, 143. Deus solus magnus est et æternus, 359. In se indivisus est, 103. Deus ininspectibilis est, 887. Deus ex pulchritudine creaturarum quodammodo noscitur, 352. Secreta detegit et occulta cognoscit, 100. Falsum dicere nequit, 1. Virtutis amans est, 448. Est vita omnium, 362. In eo movemur et sumus, 363. Humanitate et clementia debet homines antecellere, 377, 378. Pietate et indulgentia carnales patres superat, 884. Punire non vult licet possit facillime, 121. Improbis ad se revertentibus misericors, 39. Ad humanitatem promptus et ad miserendum paratissimus, 427. Omnes vult salvos esse et in agnitionem veritatis venire, 266. Auxilium prestat rite colentibus se, 439. Christianis arma et arx fortitudinis est, 140. Fideles servat ut gallina pullos suos, 440. Omnibus modis ad id quod expedit nos perducit, 92. Nunc suppliciorum minis, nunc prætorum pollicitationibus ad melius reducit, 399. Post minas hortatur ad bonum, 400. Animas et corda rore spirituali irrigat, 82. Facile transformat ad quodcumque voluit quod a se factum est, 415. Deus medico comparatus, 400, 494. Miseretur eorum quos diligit et supplices orationes admittit, 495. Priusquam irascatur in delinquentes, prolixè benignitatem suam in eos confert ut convertantur, 436. Cuiuscumque pro suis meritis digne satisfacit, 144. Perditos conservat, 211. Nihil est quod ejus nutui non cedat etiam invitum, 222. Molestè admodum fert contemptui haberi, 28. Artifici æs excoquenti comparatus, 29. Cum superbis bellum gerit, 356. In impiis creaturas armat, 2. Improborum punishmentem ad tempus differt, 6. Qua ratione errantes ad rectam semitam revocet, 399. Israeli contra hostes scutum fuit, 91. Omnia novit, nutu sustentat, et in ortum educit, 44. Annuit petentibus, sed non statim omnibus, 819. Relinquit animam bonorum operum fructibus vacuum, 448. Deus non irritandus, 93, 96. Ipso offenso poenitendum, 96. Dei proprium est omnia scire, 551, 564. Dei dextera quæ, 527. Dei consilia cogitatis humanis longe supereminet, 46. Ejus oculi consilia dicuntur, 46. Dei vox ad fidem sufficit, 566. Dei manus paradoxorum et incredibilium effectrix est, 499. Dei vox causa efficiens et concilians omnia bona homini, 297. Dei timor via ad salutem, 418. Deo soli adhærescendum, 317. Deo subditi in spiritu ambulant, 169.
 Deum nescire imitatio et umbra mortis, 151. Deum offendere gravissimum est, 159, 423. Calamitates omnes consciscere, 261, 506. Deum studiose colentes omnibus hostibus evadent superiores et e contra, 268, 317. In Deo nihil corporale, 885. Deo differente peccas impiorum vita occultatur, puniente vero supplicio affectorum facies ac persona detegitur, 335. Deo destituentur qui illum non verentur offendere, 129. Ei obedire quam utile sit, 131. A Deo discedere ejusque gratia et auxilio privari maxime noxium est, 575.
 Diaboli imperium totum concidit, 35, 38.
 Dies Domini quis dicatur in Scriptura, 47, 451.
 Diluvii causa, 763.
 Discipuli Domini ex Israelis propagine orti, 10, 30, 210. Judæorum credentium primitiæ, 807. Celeriter Christo crediderunt, 150. Fuere divinatorum administrum dogmatum, 581. Passim per totum orbem Evangelium Christi prædicarunt, 918. Messoribus lætis comparati et spolia dividitibus, 151.
 Divinitas principio et fine caret, 103. Divina natura igni crebro in Scriptura comparatur, 107. Divina bonitas erga Judæos, 881. Divinæ naturæ est semper bono adhærere, 123.
 Dives vir est quiddam insatiabile, 84. Quod vult facile perfit, 84. Dives avari, 84. Luxuriosi, 87. Facultatum coaccertationi perpetuo student, 84. Bonis proximi semper inhiant, 85, 87. Etiam ea quæ nihilum existunt appetunt, 87. Pestes dicti, 90. Exempla sunt aliis vitæ execrabilis, 90.
 Doctores incommodum afferunt, nisi rerum mellorum amantes efficiant eos quos instituunt, 67.

E

Ecclesia terra Domini, 256. Quam grave sit contra eam se attollere, 256. Mons Sion, 281, 372. Specula et pacis visio, 348, 353. In alto gloriæ fastigio collocata, 201. Sanctum tabernaculum, 464, 769. Castæ virginis assimilata, 35. Sancta et immaculata est, 53. Monti comparatur, 35, 36, 281. Supra res terrenas est, 36, 281. Divina

luce plena est, 36. Ecclesia cur sterit ab Isala dicta, 755, 756. Item et vidua, 756. Quomodo Judæa dicatur, 598. Ecclesia Carmelo monti comparatur, 457. Frequenter montibus assimilatur in Scriptura, 457. Est quoddam quasi ovium stabulum, 460. Super petra, Christo firmiter stabilitum, 460. Omnes omni tempore recipit, 848. Ecclesia civitas Dei, 123, 158, 440, 918, 850. Pro ea Deus pugnat, 440. In justitia ædificata, 768. Urbs munita et salutaris est, 558. Veluti gemino muro cum angelorum, tum Dei præsidio munita, 358. Domus secura, 790. Mons sanctus, 791. Hortus Christi, 825. Ecclesiæ fundamentum Christus, 612, 768. Propugnacula et portæ quænam sunt, 767. Divitiæ et splendor, 901, 902. Ecclesiæ qua ratione dicuntur insulæ, 521, 544, 549, 616.

Echini seu erinacel mures sunt spina vestiti, 469.
 Ela, filius Osæ, successit Phacee in regno Samaritæ, 115.
 Elamitæ gens barbara, camelis vehi solita, 507.
 Elementa ante incarnationem Christi adorabantur, 345, 346.

Elia rex in Judæa constitutus a Nabuchodonosoro, 126. Regnavit undecim annos, 126.

Emmanuel in Bethlehem natus, 428. Emmanuel, salus mundi, 352.

Esau, filius Isaac, cognominatus Edom, id est terrenus, 309, 466. Ex eo orti Idumæi, 466. Cibo solo vendidit primogenita, 467.

Euphrates fluvius Judæam ad orientem et austrum terminans, 382.

Evangelium lux vera est, 361. Justitia et veritas dicitur, 362. Evangelium absque metu, libere et clara voce prædicandum, 508. Evangelii gloria quæ, 21. Evangelii prædicatores fluvius comparantur in Scriptura, 443.

Evangelica doctrina donum Christi, 822. Evangelicæ oracula viæ Christi sunt, 612. Evangelicæ lex virtutem amplectendam prædicat, 208. Non typicum et umbratilem, sed spiritualem et verum cultum inducit, 358. Evangelicæ prædicatio testamentum æternum, 775. Spiritus salutis ad mentem et cor loquitur, 569, 504. Evangelicæ prædicatio docet credentes justitiam supra legem ut constanter veritatem retineant, 358. Evangelicæ et salutaris prædicatio per omnes gentes pervagata est, 599. Evangelicæ prædicationis utilitas, 774. Evangelicæ viæ aditus est purgatio per fidem, 57. Evangelicæ politiæ virtus in lege tanquam in umbris reperitur, 454. Evangelicæ prædicationis ministerio fungentes tauris assimilantur, 420. Evangelicam prædicationem cur David significavit per concisas res, 402. Per evangelicam prædicationem vocatæ sunt gentes ex omnibus terrarum partibus, 917. Spirituali societate conjuncti sunt homines cum Deo, 914. Per evangelicam conversationem solum Deo placemus, 575. Evangelicum sermonem ubique prædicantes pii sunt, 445. Evangelicis sermonibus non est negligenter attendendum, 402. Evangelicæ viventes mansueti rite nominantur, 807.

Evangelistæ medici spirituales dicti, 566. A peccato vulneratos curant, 366. Evangelistæ montes dicti, 451.

Expectare Deum est ejus nutui obsequi et pro pietate certamina libentissime sustinere, 143, 144.

Ezechias rex Israelis, 158. Successor, 158. Achasi filius justus et pius fuit, 477, 494.

F

Fames intelligibilis est fames audiendi verbum Domini, 147.

Femina prona semper ad metum et fletum, 529.

Feræ in locis desertis degere amant, 226.

Fideles Deo chari, 144. Fideles fractus apostolorum sunt, 376. A beato Paulo gaudium et corona vocati, 376.

Fideles Dei servi quibus donati præmiis, 898. Per solum Deum jurant, 900. Noe comparati, 541. Fideles Deus servat dum eos insolentia fluctibus non sinit obrui, 472. Fidelium arma in Satanam quæ, 737. Fidelibus magnum est et gloriosum nomen Christi, 463.

Fides radix et nutritrix cognitionis et aditus ad pietatem, 740. Fides per cognitionem est et per fidem cognitio, 566. Fides refingit ad id quod Deo placet electos, 919. Fidei verbo justificamur, 360.

Figura inefficax veritate demonstrata, 46.

Filius Dei suum Spiritum in nos effudit, 144. Domesticos et intimos nos fecit, 144.

Fratres filii Dei naturalis, 144.

G

Gabaonitæ in Israeliam præstantes lapidibus grandinis partim obruti, partim cæsi, 400.

Galilæa ponitur pro regione gentium, 436. Galilææ mare in Scriptura lacus Tiberiadis est, 149. Ibi divini discipuli piscatorum artem exercebant, 149.

Gamaliel erat legis præceptor et doctor apud Judæos, 411.

Gaza, vox Persica est denotans divitias et facultates, 501.

Generatio intelligibilis ea est quæ sit per aquam et spiritum, 608, 610.

Gentes ad Ecclesiam sola Dei gratia vocatæ, 36, 378. In locum Israelis assumpti, 360. Gentium populus sanctificatus est per fidem, 451. Vetera illius peccata sancto baptismo abluta, 451. Gentium multitudo ad Christi fidem mansuetudine irretita est, 909. Gentium derelictio an brevis fuerit, 763. Gentium regio deserto et terræ aquis carenti comparata, 530.

Gentiles assumpti et sanctificati per Spiritum divinæ naturæ facti sunt participes, 415. Antea erant carentes Deo in mundo, 416. Omnium virtutum penuria laborabant, 416. Gentiles agni dicti, 91. Feris comparati, 793.

Gepharæel populi idololatriæ finitimi.

Gigantes, id est viribus insignes, 232.

Græci sapientiæ nomine superbi, 36. Elementa colunt, 36. Græci negant resurrectionem mortuorum, 751. Græcorum fallacia in Scripturis exponendis, 773, 774. Græcorum poetæ et oratores innumerabiles, 593. Deos celebrarunt, 549.

Gratia per Christum data est omnibus, 402. Peccantes justificat et omni labe liberat, 759, 765. Gratia per sacrum baptisma collata justificat impium et omnibus peccatis absolvit, 916. Gratia mensura unicuique a Deo data, 55.

H

Hæretici a charitate et pietate alieni cum Christianis fraternitatem simulanti, 515, 514. Iram Dei et pœnas dignas incurrunt, 514. In hæreticos Deus manu secreta bellum gerit, 272.

Homo a Deo, non verbo ut cæteræ creaturæ, sed manus ipsius artificio conditus, 44. Præfectus toto orbi constitutus, 44. Spiritu vitæ ornatus, 44. Homines natura sua humiles non nisi humilia cogitant, 46. Homium nullus reprehensione caret, 748.

Hortus irrigatus fontibus arboribus densus est et fructu ubertissimus, 32.

Hostiæ spirituales Deo gratissimæ, 15. Quenam sint, 15. Humerus appellatur fortitudo, 155.

I

Idola præter materiam inanimam nihil sunt, 425. Idolorum cultus Deo intolerandus, 45. Idolorum cultores per cælum vel per elementa jurant, 900. Extremæ stupiditatis et dementiæ quomodo arguuntur, 588, 589. Idololatræ dæmoniorum oraculo adhaerent, 146. Idololatria, scelus grave, 174. Iram Dei semper accersit, 174, 211.

Idumæa vastata a Babyloniis, 311. Idumæa ponitur pro Judæa, 466. Idumæi orti ex Esau filio Isaac, 309. Idumæi impij et sævissimi in Judæos exstiterunt, 310, 311.

Immolatio victimarum non fuit Deo semper accepta, 15. Non ideo constituta quod esset ei grata, 15.

Impij radicibus de terra pendunt, 235. Impiorum labores inutilis sunt et infructuosi, 430.

Impœnitentes nummulariis improbis comparantur, 94.

Incarnationis Christi tempore quanta sæculi perversitas, 764. Ante incarnationem perpetua nox fuit, 361.

Indici lapides pretio habitij quod pauci et rari sint, 222.

Inobedientem carnalis voluptas et ardens cupiditas incendunt, 169.

Ira divina demittitur instar grandinis maximi et torrentis rapidissimi, 386. Ira divina in universum semen improbum grassatur, 238. Iram coercens semper moderatus est, 827.

Isaias propheta quando prophetauit, 1. Isaias jussu Dei mediam Jerusalem transit nudus et discalceatus, 500. Maximo gaudio afficitur quod Christi mysterium plane agnovit, 138. Persuadet gentibus ut Christi mysterium cognoscant et docentes illud benigne audiant, 138, 139. Isaias Judæorum dicacitatem qua usi sunt in Christum spiritu prophetico increpat, 368. Isaiæ oratio pro Israelitis, 883.

Israel sanctus populus, portio et sors Dei dictus, 216. Eum idola colentem tradidit Deus in manus hostium, 216. Israel solus Dei sors et portio aliquando fuit, 360. Per gratiam receptus, 3. A Deo genitus dicitur, 3. A Deo tanquam a patre indulgentissimo nutritus, 3, 8. Asino et bovi comparatus, 4. A brutis mansuetudine et probitate superatus, 4. Israel selectus erat ex omnibus gentibus,

418. Vinea fuit Domini Sabaoth, 9, 78, 572. Per Moysen ad agnitionem et cultum Dei vocatus, 214, 551. Præcepta ejus neglexit, 331. In idololatriam delapsus, 351. Semen maleficum quomodo ab Isaia dictum, 5. A spe in Christum decidit, 12, 458, 461. Et a conjunctione quæ est cum Deo, 415, 416, 461. Punitus fuit quod Deo neglecto idolorum cultui se addiderit, 425. Captivus abductus a Babyloniis, 308. A servitute Ægyptiorum post septuaginta annos liberatus, 435, 440. Ingratitudinis et stupiditatis a Deo reprehensus, 881. Ante Christi adventum in sordibus versabatur, 894. Israel noluit a peccatis per Christum emundari, 6. Destitutus fuit præsidio et superua misericordia, 373. In omne genus impietatis prorupit, 378. Israel populus interitui destinatus, 467. Cur a Deo repudiatus, 908. Non perit in totum totus, 111, 387, 416, 418, 449, 910. Dominum tandem cognoscet et colet, 121, 418. Israel monti comparatus, 33. Israel intelligibilis est mens, 72. Israelis reliquiæ salvæ factæ sunt per fidem, 468. Israel, id est mens videns Deum, 615. Israelis filii veri qui sint, 624.

Israelitis in deserto increduli, 11. A Deo declinarunt, 266. Dæmonii sacra fecerunt, 2, 3. Solem et lunam adorarunt, 3. Idola pro arbitrio sibi fecerunt, 299. Pudore affecti in idolis suis, 35. Inimici Dei facti, 41. A Deo puniti, 266. Præda Satanæ effecti, 395. Bello afflicti ab Idumæis, Persis, 41. Babyloniis, 46. Elamitis et vicinis quibusque gentibus, 46. Captivi ducti a Babyloniis, 13. Liberati ab eorum servitute post 70 annos, 15. Assyriis servierunt, 224. Israelitæ quomodo fuerint ex Ægyptiorum tyrannide liberati, 542, 543. Israelitæ multi adventum Christi ardenti animo sistebant, 332. Multi in Christum crediderunt, 850. Quomodo se dixerint servos et hæreses Dei, 885. Israelitis olim fuerunt Christianis molesti, sed statim multitudine credentium victa est eorum superbia, ita ut se felicissimos putarint, si pace cum ipsis digni habitij fuerint, 435. Israelitæ circa finem mundi ad Christum revertentur, 16, 112, 298. Israelitarum assumptio insignis, 2. Israelitis cum errantibus conversari vetitum, 910.

J

Jacob filius Isaac, cognominatus Israel, probus et doli nescius, 509. Originem ex eo duxerunt Judæi, 509. Domus Jacob, id est Judæi, 142.

Jaser, urbs Moabitarum, 257.

Jasobus derelictio exponitur, 116.

Jechonias filius Eliachim regnavit in Judæa, 126, 421.

Jeroboam filius Nabal, rex Israelis, ex tribu Ephraim, 261. Impulit Judæos ad jvencas aureas adorandas, 261. Jerusalem, civitas sancta, typus est Ecclesiæ Christi, 493, 114. In monte sita fuit, 55. A Romanis exusta et solo æquata fuit, 112. Vallis Sion dicta quod in radicibus montis Sion sita sit, 316. In eam omnes gentes coactæ, 56. Olim Jebus vocata, 407. Casæ vineæ et tugnrio in cucumerario relicto comparata, 9, 407. Jerusalem olim Deo repugnans, 29. Deos alienos coluit, 29. In Salvatorem furiose bacchata, 27, 29. In ea voces velut angelorum desolationem ipsius prænantiantes auditæ, 9. Jerusalem Judæorum mater, 385. Monti frequenter in Scriptura comparatur, 385. Perditissimis urbibus, 13. Domini interfecitrix, 13. Jerusalem sensibillis differt ab intelligibili, 34. Ab ea excessit lex Dei, 37. Idololatriæ dedita fuit, 46. Jerusalem intelligibilis Ecclesia, 228. Jerusalem colitur propter mysteria Dominicæ passionis, 292. Jerosolymitanum templum hostiarum et fumorum domus, 845. Templo Jerosolymitano plura et opulentiora Christo consecrata, 237.

Jesus filius Josedec sacri ordinis præfectus, 205, 228. Israelem et captivitate reduxit, 235, 440.

Jesus filius Nave sortito dedit terram promissionis Israelitis, 422. Quinque reges gentium cepit et in splundica conclusis exitum et effugium lapidibus obstruxit, 347. Typus Christi fuit, 3, 8.

Joathan filius Osiaz, rex Juda, 262.

Josedec, pontifex maximus, 228.

Josias, rex Israel, filius Amos, 123.

Juda fuit ex tribu Ephraim, 385.

Judæa terra sancta et Deo deputata, 216. Judæa capta et devastata, a Romanis funditus deleta, 32, 68, 91, 112, 171, 291. Assyriis, 171, 205. Ægyptiis, 8, 205. Syris, 31. Moabitis, Persis, Medis et Philistinis, Idumæis, 125. Palæstinis, Elamitis, 205. Chaldeis et Babyloniis, 203. Judæa in extremam solitudinem tradita fuit, 471. Superuæ misericordiæ prorsus experts, 471. Judæa mulieri derelicta comparata, 761, 762. Terebintho, 115.

Judæi dicti sors Dei, portio ejus et funiculus, 413.

- Translati sunt a sapientia in extremam stultitiam, 413. Legem Mosis habentes reliquis gentibus sapientiores habebantur, 477. Quaudum Deum recte coluerunt celebres, divites et invicti fuerunt, provocata vero suis flagitiis ira Dei, ad extremam miseriam redacti fuerunt, 58, 102, 142, 260. Adversus Idumæos, Elamitas, Moabitas, Syros, Philistinos pugnarunt, et vicerunt, 170. Judæi Deo inobedientes, 76. Beneficiorum Dei immemoros existere, 262. Relicto Deo, idola coluerunt, 31, 32, 42, 44, 45, 85, 272, 514, 563, 552, 553. Pro foribus idola statuebant quasi servatores et domorum custodes, 800. Fame spiritali laborarunt, 394. Metu Babyloniorum in speluncis se abdidarunt, 46. Deos suos secum occurrarunt, 49. Contra legis præscriptum suillis carnis vescabantur, 916. A Persis in captivitatem abducti, 84. A Medis, 82. Captivitate a Cyro liberati Jerusalem redierunt, templum reedificarunt et simul omnes cohabitavit usque ad Christi Domini adventum, 269, 503, 597, 599. Putarunt Deum templo Jerusalem contineri et circumscripti, 907. Deo neglecto, ab hominum subsidiis frustra salutem expectarunt, 316. Deo neglecto, contra Assyriorum regem ab Ægyptiis opem implorarunt, 420. Mosais præceptis mordicus adherentes verbum Christi rejecerunt, 402. Auditoribus Christi effecti nihil tamen audierunt, 110, 363. Ejus miraculorum spectatores fuerunt, 110, 363. Cæci facti. Ad doctrinas et mandata hominum aversi sunt, 412, 416. In Christum continuo blaterabant, 74, 206, 829. Christum Samaritanum et ebriosum et fabri filium appellarunt, 562, 585, 417. Inenitatem Domini in occasione risu vertenterunt, 596. In Christum debacchati sunt, 594, 409. Impii propterea dicti, 409. Eum vitæ principem nec dederunt, 17, 394, 409, 414. De ejus resurrectione maxime erubuerunt, 361. Pari robore suffundentur cum eumdem judicantem in gloria Patris cum sanctis angelis intuebuntur, 564. Judæi prophetas lapidarunt et occiderunt, 390, 108, 382. Variis modis sanctos apostolos persecuti sunt, 139, 435. Dignus sceleribus pœnas dederunt, 295. Non omnes perierunt. In prædam traditi Satanæ, 465. Tum ferro, flamma cum fame, obsidione et seminarum ac puerorum captivitatibus consumpti, 52, 89, 98, 382. Mentis et animi bonis orbat, 382. Judæi quia Christo credere noluerunt, sanctificationis omnino expertes fuerunt, 141. Judæi superbi, 97. Avari et libidinosi, 92, 750. Ventri ac gula indulgentes, 87. In voluptatibus consecrandis effrenati, 88. Judæi matrem Domini puellam non Virginem vocant, 121. Judæi cum infructuosa et sivestri terra collati, 80. Judæi Ephraim dicti et Israel, 114. Judæi et Idumæi sanguine propinqui et regione vicini fuerunt, 310. Judæorum exilii quæ causa, 41, 447. Judæorum extrema impietas, 810. Cæcitas, 853 et seq. In Christum scelus quodplex, 744. Opprobria, 798, 835. Judæorum gubernatores sacerdotum, divitiis et honore insigni illustres fuerunt, 469. Judæorum proceres et Scribæ et Pharisei impietatis in Christum ac proinde eladis et interitus origo et occasio populo subdito existerunt, 384, 417. Principatu et imperio delapsi misere perierunt, 470. Judæorum Synagoga quondam nutrix sanivium fructuum facta est spinarum parens, 456. Judæorum similitudinæ gentes illis afflictis insultarunt et Deum conviciis lacrarunt, 526, 529, 531, 552, 553. Hujus arrogantia pœnas dederunt, 553. Judæorum et gentium vocatio quam differens, 762 et seq. Judæis solis data lex Mosaisca, 402.
- Judaica Synagoga olim fidelis et justitiæ operatrix, 24, 23, 70. Cultu divino neglecto, in apostasiam conversa est, 24. Dei leges irritas fecit, 26. Fidem Christi admittere noluit, 26. Attraxit Christi sanguinem in caput suum, 24. Prophetis inimica, 24. Caponi assimilata, 25. Iascivæ mulieri comparata, homicidæ comparata, 24. Judaica Synagoga præficti olim probissimi et æquissimi fuerunt, 25. Mercede postea corrupti inique judicabant, 20, 26, 95, 853. Continue contra majestatem Christi pugnarunt, 853. De his ultio a Deo sumpta est, 28, 30. Fuerunt causa vastationis Jerusalem, 27. Scandalum populi facti sunt, 27. Judaice vivere, id est secundum legis umbram, 143. Judicare recte gloria Evangelii est, 21.
- Judicis officium quod, 426. Judicis severi et boni discernimen, 880.
- Judicium a Christo expectandum, 598. Judicium Dei inevitabile, 48. Judicium ponitur in Scriptura pro justitia, 360. Judicii extremi tempore quanta sit futura calamitas, 510, 512. Judicio proprio non est præsidendum, 91.
- Jurandum per solum Deum, ex præcepto legis Mosaiscæ, 900.
- Justificatio per fidem res concisa dicitur, 402, 405. Justitia, id est evangelica prædicatio, 878. Justitiæ amans consilium cum Deo capere dicitur, 419. In justitia ambulans æterna vita potietur, 489.
- Justus unicus afflictiorum erga Deum patronus et defensor, 857. Justi quanta sit securitas, 769.

L

- Labor sanctis æternorum honorum conciliator est, 452. Labor sumptus pro invidia, 829.
- Laudatio Dei in ore peccatoris indecora, 105. Laudes Dei puris labris celebrandæ, 106.
- Leo infestum animal et ex lege Mosaisca immundum, 906. Leo, fame incitante, priusquam pecora aggredia- tur magno et terrifico rugitu perterret, 439.
- Leprusus ut immundus juxta legem Mosaiscam ex homi- num consortio emittendus erat, 104.
- Levitica tribus apud Isaiam cor dicitur, 6.
- Lex erat Judæis quasi pædagogus, 607, 817. Lex antia quæ typicum et umbratilem tantum cultum inducebat, 358, 362. Quomodo vinculum dicta, 401. Non omnibus dabi- tur, sed tantum ex Israelitico sanguine oriundis, 553, 554, 917. Lex per Moysen Israelitis data, 905. Umbra tantum erat speciem veritatis habens, 905. Lex inefficax erat ad emundationem peccatorum, 403. Lex Mosaisca quomodo thesaurus salutis et justitiæ, 454, 455. Prædi- xit fore ut Israelitæ qui fidei Christianam non admise- runt omnium turpissima et indignissima paterentur, 475.
- Lex Mosaisca misericordie expertis, 807. Lex Mosaisca malum fugiendum, lex evangelica virtutum amplecten- dam prædicat, 20. Lex non justificat homines, sed gratia per sacrum baptismum comparata, 513. Lex Dei men- tem a terrenis ad cœlestia elevat, 79. Veritas dicitur, 856. Rerum agenda arboriter, 57. Salutaris et vera est, 146. Idem quod oraculum evangelicum, 146. Lex in adjumen- tum, id est evangelica, 146, 147. Lex evangelica quan- tum præstat Mosaiscæ, 504, 507. Lex Christi et justifi- cationis nil laboris habet, 598. Legis in umbris oc- cultatur Christi mysterium, 610. Legis finis Christus, 903. Legis complementum caritas, 817. Legis erant quidam studiosi præceptores et doctores, 411. Quo- modo adulteri dicti, 798. Per legem cum non posset homo justificari, apparuit Christus justificationem per fidem proponens, 405. Legem Moysis rejiciens con- victus a duobus aut tribus testibus, reus erat mortis, 390. In lege Mosaisca est et sapientia et scientia et pietas in Deum, 454. Legibus divinis resistens audeat et arrogans, 908. Legibus divinis et humanis necesse est urbes, pace vigente, administrari, 556. Legalis cultus virtus nulla est nisi evangelico confirmetur, 744, 405. Lega- lis cultus nihil ad remissionem peccatorum poterat, 744.
- Libanus mons ingens in Phœnicia cedris densissimus, 415, 456, 473, 848. Huic Judæorum Synagoga in Scri- ptura comparatur, 848. Libanus dicitur saepe Jerusalem et Carmelus ipsum Dei templum, 473.
- Libera cuique voluntas ad bonum aut malum ample- ctendum a Deo data est, 22.
- Libidines carnis maxime vitandæ, 90.
- Lignum Christi, id est crux, 205. Mediatrix fuit inter Deum et homines, 205.
- Litteræ superflucis externa in Scriptura non omnibus modis vera, 556. Intelligentia litteræ adjuncta magis consideranda, 356.
- Lucifer stella lucidissima, 253. Ante auroram paulu- lum oritur, 253.
- Lupus profanum animal, 906.
- Lux Domini prædicatio evangelica, 40. Lux sapientiæ mentem illustrat, 119.
- Luxuriosorum animæ ad infernum descendant, 89.
- Luxus temporarii finis lacrymæ, 57, 88, 89.

M

- Madianitæ populi finitimi Jerusalem pravi et idolola- træ, 844.
- Mali in iniquitate perseverantes damnabuntur, 897.
- Maleficia similia similiis pœna sequitur, 174.
- Malum non est naturale in homine, 22. Mala graviora menti caliginem offundunt, 99.
- Manasses Ezechias filius, rex Israel, 499. Impius et nefarius, 125.
- Manichæi negarunt Verbum carnem factum esse, 154.
- Manna intelligentiæ quæ, 513.
- Manus, id est potentia, 915. Manus Domini Sabaoth intelligitur omnipotens voluntas Dei, 291. Manus omni- potens Dei est Filius per quem et in quo omnia, 601.
- Mare ponitur pro partibus occidentalibus, 207. Maris aqua posita pro gentium multitudine, 312, 545.

Martyres sancti Satanam virtute Christianæ pietatis oppugnaverunt, 517.
 Masculus omnis octo dierum circumcidendus erat juxta legem Dei, 45.

Mens humana parva lucerna est respectu divinæ et ineffabilis lucis, 566. Mens hominis proclivis est ab adolescentia ad malum, 576. Carnis voluptatibus absorpta ad Deum nequit elevari, 83. Mentem Domini nemo comprehendere potest, 511. Mentis desertæ et desolatæ dicuntur in quibus non habitat Deus per spiritum, 469.
 Meodach, filius Ladam loco Nochoordam regnavit, 500.
 Meretricis forma et flos corporis laqueus est et cassis intuentibus, 533. Ejus animus instabilis ac fluctuans, 68.
 Moabitæ populi barbari, sævi, superbi, 249, 256. Idololatræ, 247. Artis magicæ studiosi, 247, 269. Israelitis infestissimi, 269. Majestatem Dei probris asperserunt, 248. Inter supersticiosissimos annumerantur, 408. Nullus eorum verum Deum agnovit, 249, 408. Eorum urbs metropolis noctu concussa, 248, 249, 259. Deleti a Babilonibus, 259, 260. Funditus perierunt, 254, 258.
 Monachorum laus, 866, 867.
 Mons sanctus, id est Ecclesia, 201. Mons Sion, id est Ecclesia, 281, 372. Montes et colles dicti apostoli et evangelistæ, et omnes sacrorum mysteriorum administrati, 431. Et principes, 97. Per montes aliquando significantur qui in eis habitant, 415.
 Moyses servus Domini, 159. Magnus et dignitate sublimis, 882. Exili voce præditus erat et tarda lingua ideoque tuba utebatur, 383. Israelem ab Ægyptiaco cultu demigrantem ad veri Dei agnitionem traduxit, 293. Judæis ad Christum pædagogus erat, 13. Moyses et Elias sacerdotum et lex intelliguntur, 133. Moyses et prophetæ famulorum tantum vice fungebantur, 777. Mosaica, id est legalia, 403. In lege Mosaiica quæ contingerunt figuræ sunt rerum verarum, 407.
 Mors ut sæva fera rapuit primum omnium parentem Adamum, 351. Mors cur probrum populi dicta, 54. Nortis metus ad turbandum animum sufficiens, 254.
 Muliebre genus rebus prosperis est quodammodo gloriosum et ostentabundum, 67. Mulier Adamum in transgressionem induxit, 381. Mulieres probæ et honestæ unum sibi propositum habent ex bonis factis laudem consequi, 68. Mulieres Jerosolymis obsessæ liberos suos ederunt, 89. Mulierem non parere maximo probro erat apud Judæos, 72, 73. Mulierum personam sæpe Scriptura vel uribus vel etiam villis apponit, 446. Mulieribus sanctis Christus post resurrectionem statim apparuit, 381. Cur eis potius quam discipulis, 381. Eisdem præcepit Christum resurrectionem suam evangelizare, 388, 381.
 Mundus mari assimilatus, 342, 349.
 Myrtus planta odoratissima, 741.
 Mystagogæ seu sacrorum administrati montes et colles dicti, 431.

N

Nabuchodonosorus, Assyriorum rex, 125, 263. Superbus et crudelissimus exstitit, 123. Judæam cepit, 169. Jerosolymam vastavit, 123, 160, 421, 522. Templum salomonis cremavit, 421. Expeditionem fecit contra Ægyptios post bellum gestum adversus Tyrios, 421. Maximam calamitatem tandem perpessus, 225. Quomodo perierit, 256. De ejus interitu læti fuere Assyrii, 228. Cum Lucifero collatus, 253. Ex eo nati usque ad Balthasarum omnes paternæ crudelitatis et impietatis imitatores fuerunt, 237.
 Natura divinos nutus sequitur, 351.
 Nebrum, urbs Moabitarum ultima mari Rubro vicina, 251. Bellicossissima, 251. In concavo loco sita, 252.
 Nechothia, id est suffimentorum et gazarum domus, 501.
 Nochoordam filius Sennacherim fuit et ejus regni successor, 500.
 Necromantis seu falsi præstigiatorum verbis attendere stultum est, 146.
 Nubes levis intelligitur sancta Christi humanitas, 282. Etiam beata Virgo, 282. Figura est sancti baptismi, 285. Nubes sumptæ pro prophetis et angelis, 81.

O

Obedientiæ fructus qualis sit, 22.
 Onocentauri, id est onagri, in desertissimis locis gaudent, 469.
 Oola idem ac Jerusalem, 762.
 Optimates populi debent et divina edicta colere et transgredientes reprehendere, 44.
 Opulentia stimulat ad voluptates, 87.

Oseas Elæ filius, rex Israel factus, 158. Regnavit in Samaria, 265. A Salmanasare Assyriorum rege captus et in loco servi habitus, 119.
 Ossa animi intelligibilia quæ, 823.
 Ozias primus captivos duxit alienigenas, 242. Tributa imperavit, 242, 245.

P

Palestini populi contermini sunt Ægyptiis, 293.
 Pastophorium locus quidam templi, 322.
 Pax donum Dei est, 361. Pax Dei custodit corda et cogitationes eorum, 169. Pace facta cum Deo et dissoluta inimicitia homines in civitatibus sunt quietis et æternæ voluptatis, 450.
 Peccatum a Dei cognitione separat, 828. Peccata supplicia dicta, 93. Peccati pater Satanas, 295, 346.
 Peccator Christi gloriæ nullo modo particeps erit, 363.
 Persecutio sanctis gloriam parit, 452.
 Persequentes Christi servos sibimetipsis exitium pariunt, 452.
 Petra, oppidulum Arabiæ, 545.
 Petrus (S.) a Christo vocatus et adductus se peccatorem confessus est et cum sancto esse horruit secundum Judæorum consuetudinem, 105. Petrus et Paulus apostoli occidentalibus partibus Christum annuntiaverunt, 207. Divi Petri fides immota fuit, petra ipsa super quam ædificata est Ecclesia, 393. Divi Petri prima statim prædicatione ter mille Israelitæ ad Christum conversi et baptizati, 911, 912.
 Phaces, filius Romeliæ, rex Israel in Samaria, 114, 115. Bello inito contra Achasum et Judam centum viginti millia hominum una die intereunt, 115, 116, 117.
 Pharaon Nechao rex Ægypti, 125, 138. Impius, 2. De voluntati infensus, 138. In Assyrios bellum intulit, 138. Judæam expugnavit, 126. Eam totam incendit, 126. Captivum Israelitem cepit, 126. Vasa sacra abstulit, 126, 158. In mare submersus cum toto exercitu, 50. Pharisæi arrogantia et fastuosa verba in Christum jactabant, 409. Quid eis propterea contigerit, 409.
 Pii sunt qui evangelicum sermonem his qui per universam terram sunt administrant, 443. Piorum labores fructuosi sunt, 430.
 Pilato interroganti cur Christus non respondit, 746.
 Pluvia intelligibilibus est consolatio spiritus quæ corda colentium Deum recreat et fecundat, 429.
 Pænæ acerbitas a vitis deterret et revocat, 898.
 Pœnitentia placat iram Dei, 171.
 Portio tenuis cum timore Domini melior quam multi proventus cum injustitia, 85.
 Possidendi plura stultum inane est, 86.
 Potestates malæ omnes cum Satana ore reclusæ a Christo, 412, 521. Potestates supremæ quomodo sapiant, 103.
 Prædicatione evangelica dæmones fugavit et mores hominum in melius reformavit, 436.
 Præfecti populorum spiritualibus bonis prius implentur ut habeant unde juvent subditos, 430.
 Præmia ad virtutis desiderium inescant, 890.
 Præstigatorum vocibus credere noxium, 257, 289.
 His intenti omnino Dei amore vacui erunt, 290, 263.
 Præmises regni caput dicuntur, 6.
 Principes mali graviori supplicio condemnabuntur quam subditi et cur, 95.
 Profani et peccatores sanctorum consortio lege Moysis interdicti, 105, 106.
 Promissionis terra optima, 79.
 Prophetæ fuerunt amici Dei et pietatis ornamentis pulchre ornati, 361. Sæpe pro Israele preces fuderunt, 364. Prophetæ testes diviæ eminentiæ et gloriæ, 565. Diversas habebant diversis temporibus revelationes, 241. In sermone obscuri, 383. Non clam redarguebant, 417. Persæpe hominum animos tum supplicii tremore cum præmiorum pollicitationibus ad vitam recte instituendam inducunt, 391. Prophetæ Jesum prædicaverunt, 55. Sermoni de adventu Christi vocationem gentium plerumque attexerunt, 544. Lapidati et occisi a Judæis, 582, 590. Prophetæ spirituales medici dicuntur, 361. Prophetæ nubes intelligibiles, 8. Prophetarum sermones Dei sermones sunt, 1. Prophetarum de Christo sermo frequens, 740. Prophetia ex Judaica Synagoga sublata, 55. Propheticus sermo profundus est viis occultis serpens, 336. Omnium animis utilissimus, 22.
 Proselyti qui, 770.
 Punitioes purgant delinquentes, 76. A multis interdum delictis liberant, 76.
 Pusillanimes et mente tardi jumentis comparantur, 450.

Puteus Elim, urbs incluta Moabitarum in terminis regionis locata, 252.

R

Rapsaces legatus regis Sennacherim Jerosolymam obse-
dit, 270. Non tamen cepit, 278. Impius et blasphemus
in Deum, 270, 354. Expertus est durum esse contra
supremam majestatem se attollere, 270.

Regenerati per Spiritum filii Dei sunt et regeneratio
per Christum facta, 770, 771.

Reges omnes licet profani olim oleo inungebantur,
601.

Religiosi et pii cervis comparati, 471, 474.

Resurrectio mortuorum a Græcis negatur, 751. Resur-
rectionis Christi mysterium, 813, 882.

Resurrecturos sperantes fore mortuos, non illos lacry-
mis immoderatis prosequimur, 354.

Rhaasson, rex Syriæ, Judæam obsedit, 114, 264, 476.
In Judæam conspiravit, 114.

Rhembom, urbs Moabitarum ab Arabibus capta, 252.

Rhinocretarum civitas prima omnium Ægypti urbium
prædicationem Evangelii recepit, 293.

Robustissimi quique fere in Scriptura gigantes dicun-
tur, 53. Robustissimos muris et urbibus sæpe confert
Scriptura, 347, 350.

Romanæ reipublicæ tranquillitas quæ fuerit, 39.

Romani instar ferarum cæteris gentibus maximo ter-
rori erant, 58. Post affixum cruci Christum, Judæam pro-
sus vastarunt, 375. Templum Jerosolymitanum devasta-
runt, 920. Romanis rerum geniumque omnium dominis
factis, per toto orbe terrarum maxima fuit, 58, 206.
Transitus datus evangelizantibus Christum, 206. Roma-
nus exercitus igni omnia devorant comparatus, 230.

S

Sabaim, id est populi Indiæ, 614, 316.

Sabba regio sita prope mare Rubrum, 844. Thure, au-
ro et lapidibus Indicis fertilissima, 844.

Sabbatismus spiritualis quid sit, 477, 478, 480, 825,
826 et seq. 827.

Sacerdotum admonitionibus populus instituitur, 461.

Salmanazar rex Assyriorum, 115.

Salomonis templum divina gloria replebatur, 104.
Immensum fuit, 104.

Samaria a Salmanasor Assyriæ rege post triennium
obsidione capta, 158. Samaritani ab Assyriis facile victi,
265.

Sancti sponso et sponsæ qua ratione comparati, 868.

Sancti lapidibus pretiosis comparati, 767. Bellatrici genti
comparati, 224. Cum illis, Christo duce, angeli in idololatra-
s pugnati, 224. Sanctorum fragrantia ex pura conversa-
tione est, 330. Sanctorum mater nutrix Ecclesia, 758.

Sanctorum multitudo proceris arboribus comparata, 849.

Sanctorum vigilantia admirabilis, 369, 370. Sanctorum
vita quæ, 454. Sanctis afflictio salutaris est, 452. Sapienter
perfecte nullus, 302. Sapienter vir non improbitatis pessimo-
rum, sed probitatis honorum imitator est, 141. Sapien-
tes magi dicuntur, 288. Sapientes cum Daniele col-
lati, 341. Sapientia reprehensionis impatiens erat, 91. Sapien-
tiam divinam opus præcipuum quod, 738.

Saraceni et Arabes populi fuerunt superstitionissimi
et apostatæ, Judæam finitimi, in lata solitudine degentes,
345. Equestres sagittarii asperi et inflexibiles, 519.

Saron sive Saronas locus in Judæa campos habens ad
agriculturam valde accommodos, 456.

Satanas hostis Dei immanissimus, 224, 213. Pater super-
biæ, 176. Exactor peccati dicitur, assiduitatem requi-
rens a singulis, 230. Draco et serpens nominatur, 371,
434. Princeps malorum, 434. Hominum animas quibus
modis prædatur, 45. Satanæ cum immanissima fera
collatus, 379, 437. Ad oreum pulsus ignem et flammam
ibi hæreditario consecutus, 457. Muro comparatus, 317.

Scribæ et Pharissæ sacerdotes legales et populi Judæi
primates, 324, 332, 383. Illi præceptores, 62. Lucro
dediti et per Judæorum domos oberrantes, blanda verba
ferebant quo facilius donaria et decimas ex eis elice-
rent, 61. Scribæ et Pharissæ sapientes et cordati vide-
bantur, 413. Imprudentes exstiterunt et cæci mente et
intelligentia, 414. Scribæ et Pharissæ Israelis velut
corona et gloria fuerunt, 385. Facti sunt corona injuriæ
et insolentiæ, 385. Floribus marcescentibus comparati,
385. Scribæ et Pharissæ, seu legis doctores Judæorum
quamplurimos nescientes Christum esse Dei Filium dece-
perunt et cum scirent esse ipsi non consulerunt, 462.

Mente, sermone, conatibus omnibusque prodigiosis ma-
chinamentis contra Christum instantes fuere, 385. Ple-

bem in Christum perpetuo concitabant, 148. Fastuosi Ju-
dæorum populum sibi subditum extimularerant ad cruci-
figendum Dominum, 461. Quam misere perierint, 461.
Judæa funditus eversa fame consumpti sunt, 367. Scriba-
rum apud Judæos officium quod, 170. Quam corrupti fue-
rint, 170. Visitationis dies in Scriptura dicitur belli tem-
pus, 170. Scribarum et Pharissæ oratio argentum
non probatum fuit, 25.

Scriptura sacra divinitus inspirata est, 89. Obscurita-
tibus obducta, 133. Figuris et metaphoris crebro utitur,
133. Tota Scriptura sacra unus liber est et ab uno
sancto Spiritu prodita, 402. Deum diversis nominibus ap-
pellat, 134. Scriptura sacra modo supplicii terrore, modo
mercedis ostentatione animos flecit, 381. Scripturæ sen-
sus historicus observandus, 114. Scripturæ de Christo
testificantur, ut ipsem ait, 411.

Sedechias Judææ regno Jechonæ successit, 126. Ocu-
lis exsectis et trucidatis liberis, captivus ab Assyriis
abductus est, 317.

Seir mons ingens est Idumææ, 311.

Seniores vocantur mente integri et perfecti, 348.

Sennacherim, rex Assyriorum, bellum Judæam induxit,
259, 271. Samaritanorum urbes plurimas cepit, 271. A
propriis filiis trucidatus, 270.

Seraphim solum Dei undique circumstantes et hym-
num canentes vidit Isaias, 104. Seraphim missus ad
Isaiam carbonem habens intelligitur Christus qui se
propter nostram salutem in sacrificium spirituale purissi-
mum obtulit, 107. Seraphim ignitus et fervens exponi-
tur, 102.

Sermones prophetarum sermones Dei, 1. Sermonibus
et promissis Dei statim annuendum, 119.

Sessio Dei firmitatem et stabilitatem illius significat,
102.

Sion, id est Jerusalem, 348. Sion in monte sita fuit,
35; 79. Sion deserta facta fuit, ita ut in ea aves et fera
commoratae sint, 469. Sion intelligibilis Ecclesia,
51, 77, 205, 213, 397, 440, 442, 454, 475, 869, 912.

Signum Christi crux, 224.

Siloam, fluvius cujus aqua placide et sine ullo sonitu
fluit, 137. Christus intelligitur, 137, 138. Siloam verti-
tur missus, 157.

Sirenes, volucres sunt quæ vocem et ululatum lugu-
brem noctu edunt et interdiu desertis in locis commo-
rantur, 470.

Sodomam decem justi servare potuissent, 13. Sodo-
mitæ intemperantia et immoderatione cupiditatum effre-
nate laborarunt, 60.

Solitudo cur ponitur pro gentium regione, 449.

Sol et luna militia cæli, 3. Sol ab Israelitis adora-
tus, 3.

Somorra caput Ephraim dicitur, 119. Prima civitas
est Samariæ, 119.

Somnas custos fuit ærarii et quæstor sacerdotii, 322,
323.

Sorec, id est electa vitis, 79.

Spes in Christum est quasi quædam civitas turri pro-
be defensa et prorsus indelebilis, 357.

Speculatio spiritalis intelligentiæ oculos maxime cla-
lustrat, 113. Cordatissimus efficit, 113.

Spiritus ardoris quis intelligendus, 76. Spiritus cæle-
stes montibus comparati, 784. Spiritus judicii quis, 75.
Spiritus salutis est evangelica prædicatio, 369. Spiritus
sanctus lumen in nos missum, 142. Eo obsignati Deo
notissimi et mundo conspicui evadent, 142, 143. Ignis in-
telligibilis, 76. Spiritus sanctus aquæ comparatur, 381.
Lux fuit Israelis, 883. Spiritibus malis gratum est in
desertis locis versari, 470. Spirituales cultus umbratiles
et typicum destruit, 907. Spirituali homini ratiocina-
tiones animi quæ ipsum beatum prædicant fugiendæ,
64, 65.

Stæba spinarum genus, 711.

Superbia odio habenda, 173. Deo exosa, 175. Superbi
miseri et projecti a Deo efficiuntur, 175. Sapientibus
exosi, 43, 46.

Sus impura ex legis præscripto, 908. Sus volupta-
tem significat, 374. Suillæ carnes Judæis interdictæ,
893.

Sylva dicitur horridum et ægreste nemus cujus usus
est combustio, 449.

Synagoga Judaica mulieri lascivæ comparata, 25, 798.

Cultu divino neglecto, in apostasiam conversa est, 24.
Illius interitus causa, 801. Synagogæ præfecti in quæ
judicabant, 902.

T

Templum Dei qui dicuntur, 768.

Tentationes vehementes pluvii ac nimbi comparatæ.

77. Fluvio rapidissimo, 443, 559. Carnis in tentationibus et motibus non timendum, sed fortiter resistendum, 271, 272.

Terra universa cognitione Christi Domini repleta, 201. Terra Domini Ecclesia, 236. Contra eam se attollere gravissimum est, 236. Terra promissionis opima, 79.

Testamentum vetus neminem secundum conscientiam perficiebat, 131. Abrogatum a Christo, 131. Testamentum novum cur sic dictum, 542. Testamenti novi sequenter Christus, 151, 542. Testamenti novi et veteris differentia, 775.

Testimonia ex lege et prophetis citata fidem auditoribus faciunt, 108.

Thanata, dux regis Assyriorum, Azotum oppugnavit, 500.

Tharsis civitas in Cypro celebris, 846.

Theglaphallabassus, Assyriorum rex, Damascum et Syriam cepit, 476. Ahasum regem bello victum ad vegetalia sibi pensitanda coegit, 243, 476. Damascum cepit, 115. Rhaasson trucidavit, 115, 119, 242.

Themam, id est Auster, 313.

Terebinthus arbor dum flores suos servat decora est, amissis vero foliis, arida et multum deformis, 52, 115. Thesauri iniquis non proderunt, ex Scriptura, 86.

Timor atterit hominem, 497. Timor Dei via est ad salutem, 418.

Toparcha quid, 478.

Tristitia pro mortuis concepta instar ignis cor exurit, 557.

Tyrii populi mercaturæ studiosi superbi, 530, 327. Idololatræ, 334. Israelitis profligatis insultarunt, 326, 331, 332. Divinam majestatem contumeliis afflicentes, 329, 332. Maximam cladem perpessi, 328. In fidei gratiam vocati fuerunt, 329, 334. Negotiationis suæ quæstum Deo consecrarunt.

Tyrus olim insula fuit, 227, 326. Ex insulis orientibus fortissima, 327, 331, 328. Tyrus omnibus regnis terræ emporium fuit, 334. A Babylonis capta et devastata, 230, 334. Quæ causa ejus ruinæ, 152. In priorem dignitatem restituta fuit, 234. Tyrus meretrici vetulæ comparata, 533.

U

Unguentum intelligitur sancti Spiritus unctio, 335. Urias propheta fuit, 132.

V

Ventriloqui quinam intelliguntur, 396.

Verbum Dei Unigenitum æquale Deo Patri, 437. Quomodo ex Deo Patre genitum; nemini manifestum, 748. Caro factum, 35. Ut hominem sceleribus exsolveret, 381. Verbum Dei habitat in cordibus nostris per fidem, 507. Conservat et vivificat, 508. Permanet in æternum, 508. Verbum Dei aqua dicitur, 212.

Veritas lex Dei dicitur, 836.

Vespertilioes in locis obscuris frequentes, 50.

Via recta et plana est consociatio cum Christo per fidem, 64. Via ad salutem semper est Dei timor, 418, 530, 575. Via sancta et pura est evangelicæ conversationis virtus et purificatio spiritus, 475. Viæ Christi sunt evangelica oracula, 612. Beata Virgo prophetissa dicta, 153. Viro liberis carere maximo probro fuit apud Judæos, 72.

Vita sancta et virtuti consentanea via est ad salutem, 550. Qua ratione instituenda, 307. Vita sæculi futuri est in incorruptione, sanctificatione et justitia, 540.

Vinum exhilarans cor hominis intelligitur prædicatio de Christo, 150. Vinum in visceribus largiter bibentis quoddam excitat incendium, 87. Vinum ponitur pro mystica benedictione et incruento missæ sacrificio, 353.

Vivendum non secundum carnem et voluptuarie, sed magis evangelicæ, 450.

Voluptas fœda vana meliorum pollicitatione decipit, 800. Animam hominis labefactat, 18.

Voluptatis carnalis fructus est interitus, 87. Voluptates hominem ad peccandum inducunt, 57.

Z

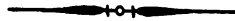
Zabulon tribus Tiberiadi stagno confinis fuit in extremis Galilææ partibus, 149, 150. Ex ea plerique apostolorum orti, 149.

Zacharias Barachis filius, sacerdos et legis doctor, 152.

Zacharias, pater Joannis, de Christi adventu propheta vit, 355.

Zorobabel, typus Christi fuit, 205. Israellem a captivitate reduxit, 205, 440.

Zythus quidam potus Ægyptiorum frigidus et turbidus, 288.

ORDO RERUM

QUÆ IN HOC TOMO CONTINENTUR.

<i>S. CYRILLUS, ALEXANDRIÆ ARCHIEPISCOPUS.</i>		Tomus IV.	755
COMMENTARIUS IN ISAIAM PROPHETAM.	9	Tomus V.	811
LIBER PRIMUS.	9	LIBER QUARTUS.	850
Proemium.	9	Oratio I.	858
Oratio I.	14	Oratio II.	919
Oratio II.	66	Oratio III.	972
Oratio III.	110	Oratio IV.	1034
Oratio IV.	158	Oratio V.	1091
Oratio V.	206	LIBER QUINTUS.	1143
Oratio VI.	258	Tomus I.	1143
LIBER SECUNDUS.	303	Tomus II.	1191
Tomus I.	303	Tomus III.	1238
Tomus II.	316	Tomus IV.	1287
Tomus III.	395	Tomus V.	1343
Tomus IV.	450	Tomus VI.	1392
Tomus V.	502	FRAGMENTA EX CATENIS, ab editore Patrologiæ addita.	1451
LIBER TERTIUS.	555	In Jeremiam.	1457
Tomus I.	555	In librum Baruch.	1458
Tomus II.	625	In Ezechielem.	1463
Tomus III.	687	In Danielelem.	

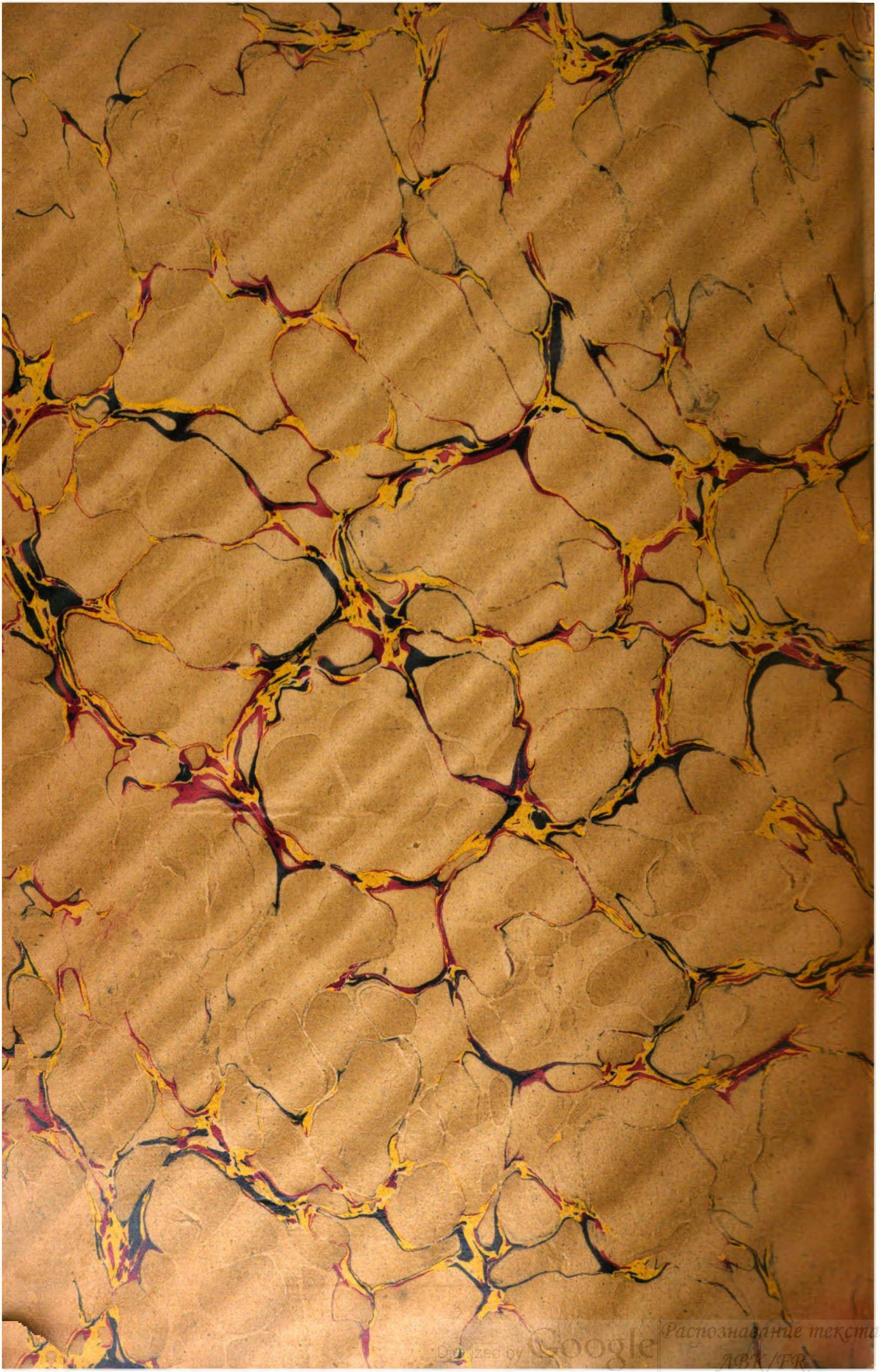
FINIS TOMI SEPTUAGESIMI.

Parisiis. — Ex Typis J.-P. MIGNE.

UNIV. OF MICHIGAN,

MAY 6 1914

Replaced with Commercial Microfilm

UNIVERSITY OF MICHIGAN
3 9015 07838 4453

Replaced with Commercial Microform

Распознавание текста
ДБК/ГР

Это цифровая копия книги, хранящейся для потомков на библиотечных полках, прежде чем ее отсканировали сотрудники компании Google в рамках проекта, цель которого - сделать книги со всего мира доступными через Интернет.

Прошло достаточно много времени для того, чтобы срок действия авторских прав на эту книгу истек, и она перешла в свободный доступ. Книга переходит в свободный доступ, если на нее не были отданы авторские права или срок действия авторских прав истек. Переход книги в свободный доступ в разных странах осуществляется по-разному. Книги, перешедшие в свободный доступ, это наш ключ к прошлому, к богатствам истории и культуры, а также к знаниям, которые часто трудно найти.

В этом файле сохранятся все пометки, примечания и другие записи, существующие в оригинальном издании, как минимум о том долгом пути, который книга прошла от издателя до библиотеки и в конечном итоге до Вас.

Правила использования

Компания Google гордится тем, что сотрудничает с библиотеками, чтобы перевести книги, перешедшие в свободный доступ, в цифровой формат и сделать их широкодоступными. Книги, перешедшие в свободный доступ, принадлежат обществу, а мы лишь хранители этого достояния. Тем не менее, эти книги достаточно дорого стоят, поэтому, чтобы и в дальнейшем предоставлять этот ресурс, мы предприняли некоторые действия, предотвращающие коммерческое использование книг, в том числе установив технические ограничения на автоматические запросы.

Мы также просим Вас о следующем.

- Не используйте файлы в коммерческих целях.
Мы разработали программу Поиск книг Google для всех пользователей, поэтому используйте эти файлы только в личных, некоммерческих целях.
- Не отправляйте автоматические запросы.
Не отправляйте в систему Google автоматические запросы любого вида. Если Вы занимаетесь изучением систем машинного перевода, оптического распознавания символов или других областей, где доступ к большому количеству текста может оказаться полезным, свяжитесь с нами. Для этих целей мы рекомендуем использовать материалы, перешедшие в свободный доступ.
- Не удаляйте атрибуты Google.
В каждом файле есть "водяной знак" Google. Он позволяет пользователям узнать об этом проекте и помогает им найти дополнительные материалы при помощи программы Поиск книг Google. Не удаляйте его.
- Делайте это законно.
Независимо от того, что Вы используете, не забудьте проверить законность своих действий, за которые Вы несете полную ответственность. Не думайте, что если книга перешла в свободный доступ в США, то ее на этом основании могут использовать читатели из других стран. Условия для перехода книги в свободный доступ в разных странах различны, поэтому нет единых правил, позволяющих определить, можно ли в определенном случае использовать определенную книгу. Не думайте, что если книга появилась в Поиске книг Google, то ее можно использовать как угодно и где угодно. Наказание за нарушение авторских прав может быть очень серьезным.

О программе Поиск книг Google

Миссия Google состоит в том, чтобы организовать мировую информацию и сделать ее всесторонне доступной и полезной. Программа Поиск книг Google помогает пользователям найти книги со всего мира, а авторам и издателям - новых читателей. Полнотекстовый поиск по этой книге можно выполнить на странице <http://books.google.com/>

This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines

Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

We also ask that you:

- + *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.
- + *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.
- + *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.
- + *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

About Google Book Search

Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at <http://books.google.com/>